image
not
available

37
15 D
5

Digitized by Google

S. P. N.

CYRILLI
ALEXANDRIÆ
ARCHIEPISCOPI
OPERVM

TOMVS QVARTVS.

Cura & studio JOANNIS AVBERTI *Laudunensis Ecclesiæ Presbyteri Canonici, & in Schola Parisiensi Laudunensis Collegij Magistri, ac Interpretis regij.*

LVTETIÆ, M. DC. XXXVIII.
REGIIS TYPIS.

EX PRIVILEGIO REGIS.

37. 15. D. 5

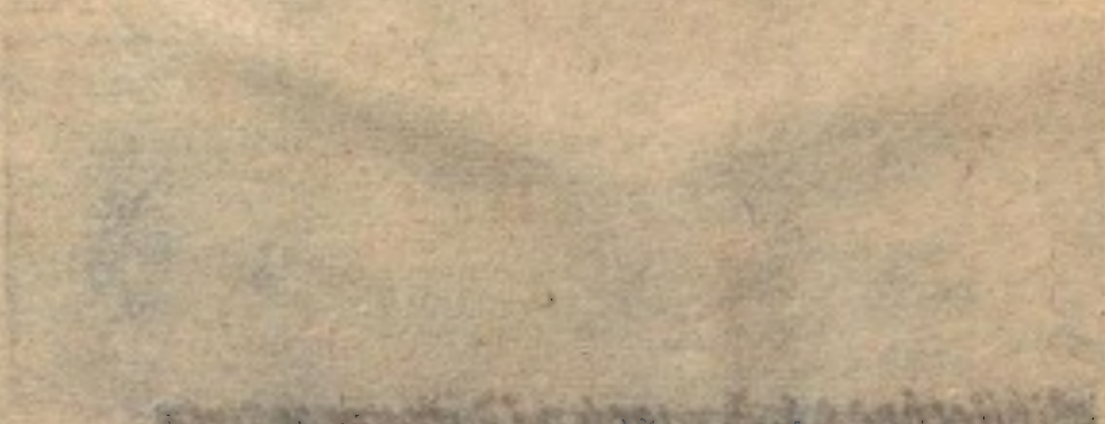

CATALOGVS
TOMI IV.

Commentariorum in Ioannis Euangelium Libri X. cum fragmentis Libr. VII. & VIII.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙ-ΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΗΤΟΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

EXPOSITIO, SIVE COMMENTARIVS

IN IOANNIS EVANGELIVM.

Psal. 67. 12. DOMINVS *dabit verbum euangelizantibus virtute multa*, rectè vtique Psalmista canit. Verum istud aggredi, non cuiusuis esse reor, sed eorum duntaxat qui superna illustrati sunt gratia, cum *omnis sapientia sit à Domino*, *Iac. 1. 17.* sicut scriptum est, *& omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum sit descendens à Patre luminum.* Lubrica enim res, nec sine periculo multis videtur de suprema omnium essentia, eiusque mysteriis differere, & tutum est in his silentium: Sed ab eo nos arcet quamuis illud impensius colamus vniuersitatis Deus, cuidam sanctorum, (Paulus is erat) dicens: *Lo-* *Act. 18. 9* *quere & ne fileas.* nec minùs legale præceptum quod crassiori quodam veluti typo res spiritales significat. Iubet enim eos qui ad diuinum sacerdotium vocati sunt, sono tubarum populo quid ei discendum sit declarare. Non enim existimabat, vt videtur, populorum duces leges optimè laturos, si statueret eos admota oti manu,

Α ΚΥΡΙΟΣ δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ, καλῶς γε σφόδρα ποιεῖν ὁ μελῳδὸς ἀναφθέγγεται· χαλεπὸν δὲ οἶμαι τοῖς τύπου βαδίζειν, ἀ τοῖς τυχοῦσιν ἁπλῶς, ἀλλὰ τοῖς ἄνωθεν πεφωτισμένοις χάριτος· ἐπεὶ καὶ πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, καθά γέγραπται, καὶ πᾶσα ἀγαθὴ δόσις, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων. τοσοῦτον μὲν γὰρ σφαλερόν τε, καὶ οὐκ ἀζήμιον τοῖς πολλοῖς, ὁ περὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν Β οὐσίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν μυστηρίων ὁρᾶται λόγος· χρῆμα δὲ ἐν κινδύνοις ἀπολλαγμένον ἢ ὅτι τοιούτοις σιγή· ἀλλ' ἐξίστησι μὲν τοσούτους λιμὰς καὶ τοιοὶ λίαν, ἢ τοσοῦτοι λιμοῦ εἰσὶν οἱ θνητοὶ πάντων Θεός· λαλεῖ, καὶ μὴ σιώπα, τοσός τινα τῶν ἀλλων εἶπεν· Παῦλος δὲ οὗτος ὁ καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος δὲ σοφία ἦν ἄρα ἀφάτως, ὡς ἐν τύπῳ παραστῆσαι τὰ πνευματικὰ σημαίνουσα. τοῖς μὲν γὰρ τοῦ θείου κεκλημένοις ἱερωσύνῃ, τοῖς δὲ ἐκλεκτῶν ἀπαρχήν καὶ πασημαίνει τῷ λαῷ πρεῖν ὧν δεῖσθαι μαθεῖν, ὅτι πατεῖ· ὁ γὰρ, οἶμαι, δεῖν ἐλαφίζετο, νομοθετήσων τὰ κάλλιστα Θεὸς ἐκλήσας, τοῖς τῶν λαῶν ἡγεμόνας χεῖρα ἔχοντας ὅτι

τόμαι κ᾽ ὃ γεγραμμένον, ὅκως τε τῶ μὴ δοκεῖν τοῖς ὑψηλοτέροις, ἢ κ᾽ νοῶ τὸν ἀνθρώπινον ῥιψοκινδύνως ὀπτικρῆν, τὸν ὅπως αἰσχρὸν τοῖς διδάσκαλόν τε, & προγινώσκειν παιδαγωγουμένοις προσήκειν λέγον, καὶ σιωπὴν τοῖς εἰς μαθητείαν ἰοῦσιν ἐλέσθαι τὴν ὀπτιζήμιον. Ἰουδᾶς δὲ πάλιν ἡμᾶς, μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητής· ἔτι τε πρὸς τούτῳ, κ᾽ ὁ σοφώτατος ἐκκλησιαστὴς, αἰνιγματωδῶς τὴν ὀπτὶ ταῖς τὰ τοιαῦτα διδάσκειν σφαλερότητα δηλοῖ· σίδηρος γὰρ ξύλα, φησὶ, κινδυνῶδες ἐν αὐτοῖς, ἐὰν ἐκπέσῃ ὃ σιδήριον, & αὐτὸς πρόσωπα ἐπάρξει, & δυνάμεις δυναμούσῃ· σιδηρίῳ μὲν γὰρ προσήκει τῆ νοῦ τὴν ὀξύτητα, ἅτε δὴ δικᾶσθαι πεφυκότος, εἰσδυόντός τε πρὸς τὰ ἐσώτατα, κἂν πυκνότητί πως, καὶ ταῖς γενομένῃ τῆς ὕλης διακωλύοιτο· ξύλα δὲ πάλιν ἐμπικρότερον ἀποκαλεῖ τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ θεωρήματα, πρόδηλόν τινα νοητὸν ταῖς αἷς ἐντέτηνται βίβλοις καταφυόμενα ἔτι τε πρὸς τούτῳ, καὶ τὴν τῶ ἁγίου πνεύματος καρποφορίαν ὠδίνοντα. Τὰ τοίνυν ξύλα τὰ νοητὰ, τοῦτ᾽ ἔστι, τὰ θεῖά τε, & μυστικὰ θεωρήματα τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, διὰ τῆς ἑρμηνείας, & ἀκριβείας τῆς τοῦ νοῦ προσοχῆς τε, καὶ ὀξύτητος διαπύστειν πειρώμενος, κινδυνῶδές δὲ πάντα μάλιστα, φησὶν, ὅτ᾽ ἂν ἐκπέσῃ ὃ σιδήριον, τοῦτ᾽ ἔστιν, ὅτ᾽ ἂν μὴ κ᾽ τῆς ἀληθοῦς διανοίας τὴν γεγραμμένων ὁ νοῦς ἐπιβὰς ἴδηται τὸ ὀρθῆς διαλήψεως, & τὸ δίκαιον ὥσπερ ἀφεὶς, ἐφ᾽ ἑτέραν τινὰ φέρηται θεωρίας ὁδὸν ἐκτεταμμένῳ τῷ προέποντος, ὃ δὴ κ᾽ παθὼν ἐν· μὲν καθαιρεῖ ὃ οἰκεῖον τῆς ψυχῆς, τοῦτ᾽ ἔστι, τὴν καρδίαν, δυναμοῦσι δὲ καθ᾽ ἑαυτὴν, & ταῖς πονηραῖς τε, καὶ δυτυχειμύαις δυνάμεις . . . . οἷς τε, & διεστραμμένοις καθοσφίζονται λόγοις τὴν πλανωμένων τὸν νοῦν . . . . . ὃ τῆς ἀληθείας κάλλος αὐτὸν αἰσθλέπειν ἐᾶν ὀπτιτρέπουσαν, διαστρέφουσαν δὲ ποικίλως, & εἰς ἐκτόπους ἐννοίας ἀποφοιτᾶν αἰαπείθουσαν. λέγει γὰρ θεῖος ἀνάθεμα Ἰησοῦ εἰ μὴ ἐν βεελζεβοὺλ, κ᾽ μή τις εἰέσθω πεπλανημένων . . . . καὶ ἄλλως ἐκ παραλογισμοῦ ποιεῖσθαι τὴν ὀπτὶ τούτοις ἐξήγησιν· ξύλα ὀνομάζειν ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ, καθάπερ ἤδη προείπομεν, τὰ ἐν ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς θεωρήματα. κ᾽ γοῦν διὰ τὸ πανσόφου Μωσέως πρὸς ἕνα κατ᾽ ἐκεῖνο καιρὸν τοιοῦτόν τι φησὶν ὁ ὅτι πάντων Θεὸς· ἐὰν δ᾽ προσκαθίσῃς εἰς πόλιν ἡμέρας πλείους ἐκπολεμῆσαι αὐτὴν εἰς καθ-

A vt ſcriptum eſt, & quòd metueret ne viderentur altiora quàm mens humana capiat temere aggredi, doctrinam tam neceſſariam iis qui ad pietatem & Dei cognitionem erudiuntur repellere, & ſilentium colere diſcipulis noxium. Turbat verò nos rurſum Chriſti diſcipulus, cum ait, *Nolite plures magiſtri fieri.* Quin & ſapiens Eccleſiaſtes obſcurè periculum quod earum rerum doctoribus incumbit, ſignificans: *Scindens ligna,* inquit, *periclitabitur in eis. Si exciderit ferrum,* & *ipſe faciem turbauit, & fortitudines confortabit.* Ferreo enim inſtrumento comparat mentis aciem quæ ſcilicet penetrare poteſt, & in intima ſubire, quamuis craſſitie quodammodo & ſoliditate materiæ impediatur. Ligna rurſus, figuratè vocat contemplationes, quæ ſcripturâ diuinitus inſpirata continentur, quæ efficiunt vt libri quibus inſeruntur ſint quidam veluti ſpiritalis paradiſus, & præterea frugum ſancti Spiritus vbertatem pariunt. Qui ergo ligna ſpiritalia, hoc eſt, diuinas & myſticas diuinæ Scripturæ contemplationes accurata indagine & exacta ingenij vi & acumine explicare conatur, tum maximè periclitabitur, inquit, cum ferrum ceciderit, hoc eſt, cum rerum ſcriptarum vera intelligentia allata non fuerit, & recto velut itinere relicto in aliam quandam obliquam & à veritate detortam doctrinæ viam deflexerit. Quod certe cum ei acciderit, in timorem coniiciet animam ſuam, id eſt cor, & in ſeipſum firmabit improbas contrariaſque virtutes, quæ nefariis ac peruerſis ſermonibus errantium mentem decipiunt nec veritatis pulchritudinem intueri ſinunt, ſed multifariam peruertunt, & in abſurdas cogitationes detrudunt. *Nemo enim dicit anathema IESV niſi in Beelzebul.* Nec putet quiſpiam me hæc perperam aut alioqui captiosè explicare Solet diuina ſcriptura, vt iam diximus, ligna vocare, diuinarum literarum contemplationes. Vnde vniuerſitatis Deus tale quiddam per ſapientiſſimũ Moſem ad illius temporis homines dicit: *Si autem obſederis circa ciuitatem vnam diebus pluribus oppugnando eam*

1. Cor. 12 3.

Deut. 20 19.

Digitized by Google

ad capiendam eam; non exterminabis arbores eius, mittendo in eas ferrum: sed de ea arbore cœmedes, ipsam autem non excides. Nunquid lignum quod in agro, homo est, vt ingrediatur à facie tua in vallum? sed lignum quod nosti, quia non fert fructum esui aptum, hoc disperdes, & excides. Hæc autem nobis præscribere vniuersi Deum noluisse, si de lignis terrestribus intelligantur, cuiuis opinor esse manifestum. Veruntamen ex alio quoque præcepto demonstrandum puto hæc ei curæ non admodum fuisse. Quid enim rursus iubet erga falsi nominis Deos fieri? *Aras eorum destruetis*, inquit, *& columnas eorum conteretis, & lucos ipsorum excidetis.* Iuxta suum autem altare plantari lignum omnino non permittit. *Non plantabis enim tibi quodcunque nemus iuxta altare Domini Dei tui*, clarè denuntiat. Et si quid his addi necesse est, exemplo sapientissimi Pauli dicam: *Nunquid de lignis cura est Deo?* Vtique propter nos exemplis vtitur crassioribus, quibus ad rerum spiritalium contemplationem nos adducat. Quocirca iam dicamus, impiorum hæreticorum scripta per vrbes intelligi, nec ineptè forsan, vtpote quæ sæculari sapientiâ & versutis argumentorum tricis sunt munita. Venit autem eas euersurus & quodammodo obsessurus assumpto fidei scuto, gladioque spiritus, quod est verbum Dei, quicunque sacris Ecclesiæ dogmatis innixus, omni ope mendaciis illorum resistit, *Et consilia destruere satagit*, vt Paulus loquitur, *& omnem altitudinem extollentem se aduersus omnem scientiam Dei, & in captiuitatem redigit omnem intellectum in obsequium Christi.* Cum igitur istiusmodi Christi miles, inquit, ceu quasdam alienigenarum vrbes acerba hæreticorum scripta mente complexus fuerit, & in arbores inciderit, hoc est si diuinæ Scripturæ sermones aut Prophetarum verba nimirum & ex nouo Testamento loca ad eorum scopum detorta comperiat, ne mentis aciem continuò ceu ferrum educat ad ea excidenda. Non enim ex eo quòd ab ignaris illis interpretibus allata sint, idcirco reücietur id quod

Deut. 7. 5.

Deut. 16. 21.

1. Cor. 9. 9.

2. Cor. 10. 4.

A λαβὼν αὐτῆς, οὐκ ἐξολοθρεύσεις τὰ δένδρα αὐτῆς ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτὰ σίδηρον, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς φάγῃ, αὐτὸ δὲ οὐκ ἐκκόψεις. μὴ ἄνθρωπος ὁ ξύλον ὂν ἐν τῷ δρυμῷ, εἰσελθεῖν ἀπὸ προσώπου σου εἰς τὸν χάρακα; ἀλλὰ τὸ ξύλον, ὃ οἶδας ὅτι σαπρόν ἐστι, τοῦτο ἐξολοθρεύσεις καὶ ἐκκόψεις. ὅτι δὲ ἡμῖν τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν, εἰ περὶ ξύλων τῶν ἀπὸ γῆς φυομένων ὁ εἰρημένος, οὐκ ἂν ὁ τῶν ὅλων κήδοιτο Θεὸς, πρωτίστην μοί που δοκῶ λαβὼν ἀρχὴν ἐπιλαμβάνω· χρῆναι δὲ οἶμαι ὅμως φημὶ, καὶ ἐξ ἑτέρας ὑποδείκνυσθαι ἐντολῆς, πολὺ τῶν τοιούτων ἀφεδήσεσθαι, καὶ λόγον σεσθένα πεποιημένον. τί γὰρ δὴ καὶ ὑπιτάττῃ πάλιν ὑπὲρ τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς θύειν θεοῖς; τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελᾶτε, φησὶ, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψατε, καὶ τὰ ἄλση αὐτῶν ἐκκόψετε· τῷ δὲ γε ὄντι τὸ οἰκεῖον θυσιαστήριον γεωργεῖσθαι ξύλον οὐκ ἐφίησι πρωτέλως. ὃ φυτεύσεις γὰρ σεαυτῷ πλησίον ἄλσος παρὰ τὸ θυσιαστήριον κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἀφαγνίζῃ σαφῶς. καὶ εἴ τι πρὸς τούτοις εἰπεῖν, καὶ τὸν Παῦλον ἐρῶ τὸν σοφώτατον· μὴ περὶ τῶν ξύλων μόνῃ τῷ Θεῷ; δι' ἡμᾶς πάντως λέγει ἀφ' παχυτέρων τὰ διδάγματα, ὅπερ τοῖς τῶν πνευματικῶν θεωρίας χορηγοῦσιν. ἔσκωπται ἤδη λέγω μοι, ὅτι τὰ μὲν τῶν αἱρετικῶν συγγράμματα, πόλεις αὖ νοοῖντο, καὶ οὐκ ἀκόμψως ἴσως τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ, καὶ πολυπλόκοις νομίσμασι πάντας πεπυργωμένα· ἀφικνῆται γεμίλιον ἐκπολιορκήσων αὐτὰς, καὶ σοφὸν ἵνα κύκλῳ περιζώσηται τὸν τῆς πίστεως θυρεὸν ἀναλαβὼν, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ, πᾶς ὁ τοῖς ἱεροῖς τῆς ἐκκλησίας ἐ. . . . . ζόμενος δόγμασι, καὶ ἀθέσμῳ πρωτὶ τῆς ἐκείνων ψευδομυθίας αἱρετικὸς ὀδμὸς, λογισμούς τε καθαιρῶν μυθικοὺς, ὡς ὁ Παῦλός φησι, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. ὅταν οὖν ὁ τοιοῦτος, φησὶ, στρατιώτης Χριστοῦ, καθάπερ τι . . . ἀλλοφύλων τὰ πικρὰ τῶν αἱρέσεων ἐκείνων συγγράμματα, δένδροις τε ἐκείνοις χρώμενα τοῖς . . . τόποις, τοῦτ' ἔστιν, αἱ λόγοις διείσκει τοὺς ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ἢ προφητῶν δηλονότι ῥήματα ἐκλελεγμένα πρὸς τὸν ἐκείνων σκοπὸν, καὶ μὴ τυχὸν ἐκ διαθήκης τῆς καινῆς, μὴ ἐπαγάγῃ τῷ νοῒ τὴν ὀξύτητα, * κατὰ ἵνα σι- * χ. καὶ δηρὸν αὖθις εἰς αἵρεσιν, καὶ ἀποκοπήν. οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦτο ἐλήφθη τὰ τῶν οὐκ εἰδότων ἑρμηνεύειν ὀρθῶς, ἀφ' τοῦτο δὴ πάντως ἐξαίρετον

ἔσαι ὃ ἀφ' στόματος Θεοῦ· ἀλλ' ἐπειδὰν ἦσι καρ- A ab ore Dei: sed quum sit fructiferum,
ποφόρον, ἔσαι σοι μᾶλλον εἰς βοήθημα, ἢ ἔμφυλον. Ὃ γὰρ πρὸ ἐκείνων αἰσχρῶς ἔλαβ' ὅτε ληφθὲν εἰς τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως κανόνα ἐπιτείνοντες λογισμὸν, οὐχ ὅπως ἀπονοούμενοι οὐχ ἁλωσόμεθα, νικῶντες δὲ μᾶλλον εἰς ζῆλον καὶ τῆς αἱρέσεως λόγους. Ἐπιφέρει δὲ καὶ λογισμὸν αἰσχρόν πως τοῖς ἀκροωμένοις, ὅτι προσήκει τοὺς τῆς σωληνοβόλου ὁρμὰς οὐκ * ἐπὶ μάχην μᾶλλον ποιεῖσθαι τὴν θείαν λογίων, ἀλλ' εἰς αἵρεσιν τῶν οὐκ ὀρθῶς λεγομένων καὶ διὰ τὴν ἀνωμαλίαν· μὴ γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ ξύλον ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, εἰσελθεῖν ἀπὸ προσώπου σου εἰς τὸν χάρακα; ἆρα γὰρ, φησὶν, οἵαν ποτὲ, καθάπερ ἐπὶ τὴν αἱρεσιαρχῶν, ἀθυμοθύμου τε πρὸς μάχην ἐξαναστάσης ὁ ἐκ τῆς ἱερᾶς συγγραμμῆς ῥηθὲν, ἢ οὐχὶ μᾶλλον ἐκ τῆς ἐκείνων ἀφρονείας πλεονεκτούμενον; μὴ οὖν ἀποτέμνῃς, φησὶν, ἔσω δέ σοι εἰς ἔμφυτος· ὃ δὲ ξύλον, ὃ μὴ σὺν οἶδα καρποφορῶν ἐξολοθρεύσεις, καὶ ἐκκόψεις· ἄκαρπος γὰρ τοῖς ὀρθῶς ἐθέλουσι νοῆσαι, ὁ τῶν πρὸ ἐκείνοις συγγραμμῆς καρπὸς· κατ' ἐκείνων ἡκέτω πάλιν ὁ σίδηρος· ἐκεῖ φανείσθω τῆς πνευματικῆς ὑλοτόμων ἡ δυνάμεις, ἐπ' ἐκείνοις σιλβέτω σὺν τοῖς σωληνοβόλοις θυτοῦσιν ὁ πέλεκυς· ὃ γὰρ ἄχρηστόν τε, καὶ ὠφελὲς τῆς τῶν ἑτεροδοξούντων φλυαρίας, καὶ ὁ προφήτης ἡμῖν Ὡσηὲ ἄρισα διηρμήνευσε λέγων· σφάγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τῆς ποιησαι ἀλήθειαν, ἐὰν δὲ καὶ ποιήσῃ, ἀλλοτρίοις καταφάγονται· οἱ γὰρ τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας ἑαυτοὺς ἀλλο- D
* κ. κακῶν πειοῦν ἀπουδάζοντες, τὸν * ἐρασθὲν, καὶ ἀνθυπηνῆτος ἐκείνων ἀμαθίας καταθοινήσονται λόγον. ὅθεν οὖν ἔφην ἐγὼ ἀρχῆθεν χρεὼν εἶναι πάλιν ἀναδραμεῖν ἐπ' ἐκεῖνο. δυσερεύνητον λίαν ἐστὶν ἡ περὶ τῶν θείων μυστηρίων ἐξήγησις· ἀλλ' ἐπειδὰν ἡμᾶς πολλοῖς διαπείθῃς λόγοις, ὦ φιλοπονώτατε ἀδελφὲ, καθάπερ ἐμοὶ δοκεῖ χρεὼν εἶναι καρπὸν, ἢ θυσίαν πνευματικὴν ἀναδῆναι τὸ σύγγραμμα, καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ὀκνήσω, τῶν εὐφρονούντι τοῖς τυφλοῖς ἐπιχαριτώσας Θεῷ, ἢ ζητοῦντί μοι πρὸ ἡμῶν, E
καὶ πάντως σὺ ὑπὲρ ἡμᾶς, δεχόμενος ὡς ἐκεῖνα, ἢ ὡς ἐν τῶν πλωτευόντων προσαγωγὰς· τὰ γὰρ δὴ προσκομίζειν ἐθέλοντα δῶρον εἰς ὁλοκάυτωμα τῷ κυρίῳ, καθάπερ οὖν ἐν ἀρχῇ κεῖται τῷ Λευιτικῷ, βουλυτεῖν ἐπιτάξας ὁ νομοθέτης, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐν τῷ πλημμῆς ὀφείλοντας τὸ μέζον, ἐπαβελίζειν πάλιν αὐτὸ, μηλοσφαλῆν χρεὼν λέγων, ἴσως, εἴπερ ἀμφίβολόν ἐστιν εἰ ἐκεῖνο· ἀλλ' ἤδη δὲ πάντως, ὅτι ἢ πρὸς

ab illis interdum ineptè assumptum est, si ad rectam fidei rationem conuertamus, non solùm non infirmi deprehendemur, sed in conuincendis hæreticis potiùs corroborabimur. Subiicit autem rationem quæ auditoribus quodammodo suadeat, defensionis vim non ad destruenda oracula diuina adhibendam esse, sed ad ea quæ minus rectè dicta sunt ab aduersariis, confutanda. *Nunquid enim*, inquit, *lignum quod in agro, homo est, vt ingrediatur à facie tua in vallum?* An enim, inquit, putabis vnquam instar cuiusdam hæresiarchæ ac desertoris ad pugnam vltro excitatum iri verbum ex diuinis literis desumptum, ac non potius illorum insania violenter detortum? *Ne ergo succidas*, inquit, *sed tibi sit in cibum. Lignum verò quod nosti edendo esse inutile, disperdes, & excides.* Esui enim non est, apud rectè sentientes illorum scriptorum fructus: In ea rursus ferrum stringatur: ibi spiritalium fabrorum sese vis exerat: in illis emicet defensionis firma securis. Inanitatem enim hæreticæ nugacitatis Propheta quoque nobis Osee rectissimè expositi dicens: *Manipulus non habens vires, vt faciat farinam: quod etiam si fecerit, alieni comedent eam.* Qui enim ab amicitia Dei refugiunt ac abhorrent, hi anilem & infirmam illorum ignorantiæ doctrinam deuorabunt. Quod ergo diximus initio, rursus eò reuertendum arbitror. Perquam difficilis est diuinorum mysteriorum explicatio: Sed cum nos multis rationibus adigas, studiosissime frater, vt expositionem ceu quendam labiorum fructum & spiritale sacrificium offeramus, non grauabor id facere, Deo qui cæcos illuminat confisus, & qui à nobis quidem petit, non tamen supra vires nostras, & pauperum perinde ac diuitum oblationes suscipit. Legislator enim, vt scriptum est initio Leuitici, postquam præcepisset eum qui munus offerre Deo vellet in holocaustum, bouem immolare, ibique typici cultus modum præscripsisset, illum rursus minuit, ouem eis immolandam esse dicens qui boui sacrificando pares non essent. Sed nouerat vtique tristem & auribus ca-

Ose 8. 7.

rentem egestatem coacturam nonnullos vt ei quoque sacrificio decessent:
Leuit. 1. 14. proindeque, *Et offeret*, inquit, *de turturibus, aut de columbis munus suum.* Sed & his pauperiorem, & viliora offerentem non dedignatur. *Simula enim*, inquit, *erit munus eius*, parabile cuiuis, opinor, & quod extremæ paupertatis sortem haud multum excedit munus præscribens. Melius enim certè ac præstantius Legislator sciebat esse, vel paucos afferre fructus quàm nullum prorsus, & ne videaris alteri cedere, in eam venire cogitationem, vniuersi Deo non esse munera deferenda. His omnibus equidem non abs re persuasus; & omni cunctatione silentij patrona ex animo meo reiecta, quibus rebus potero Dominum meum remunerari debere putabo, & offeram quandam veluti similam oleo maceratam, doctrinam nimirum quæ auditoribus alimento sit ac voluptati. Incipiemus autem à Ioannis Euangelio, magnum & arduum sanè opus aggressi, sed ob fidem non despondentes. Et minus quidem nos dicturos cogitaturosque quàm oporteat, proculdubio fatendum est: Sed nos iustam in hoc veniam petituros multa scriptionis eius difficultas persuadet, aut certè, quod verius est, imbecillitas ingenij nostri. Vbique verò sermone ad dogmaticam expositionem conuerso falsas hæreticorum opiniones pro viribus cõfutabimus, non quantum liceret eum protendendo, sed superflua quæque tollendo, & intra modum continendo. Subiectus autem capitum indiculus demonstrabit ea in quibus longè lateque se pandit oratio, quibus etiam numeros præfiximus vt præstò sit lectoribus quod quæretur.

A Ὁ τυχὸν ἀπορῆσαί τινας τί συγγνώμης, καὶ ἀσυδότητος αἰσχρίσης πενίας· διὰ γέ τοι τοῦτο, καὶ προσοίσεις, φησὶν, ἀπὸ τῶν τρυγόνων, ἢ ἀπὸ τῶν περιστερῶν τὸ δῶρον αὐτοῦ· τὸν δὲ καὶ τούτων ἔτι καταδεέστερον, ἢ μὴ τὴν ἀντελεσίαν ἔτι προσοίσοντα ὑμᾶς· σεμίδαλις γὰρ ἔσαι, φησὶ, τὸ δῶρον αὐτοῦ, ἀντὶ εἰσον οἵμαί που πάντη, καὶ παντοίαν τινὰ εἰς ἄκεσιν. οὐ σφόδρα πλεονεκτοῦν ὁ εἴζων ἀνάθημα. κρεῖττον γὰρ δήπου, ἢ ἀμεινον ὁ νομοθέτης ἐξεπίστατο τὸ καὶ ἐν ὀλίγοις καρποφορεῖν τὴν ἀπειράνθρωπον πάντως, αἰδοῦς τε τῷ μὴ δοκεῖν τῆς ἑτέρων ἥττας ἀρχὰς, εἰς τὸν ὅτι τῶν μὴ χρεὼν ὑμᾶς τῶν ἀπάντων διεξόδους συνελαύνεσθαι λογισμόν. Ἀφ' ὧν δὴ τούτων ἀπάντων αἰσχυνθεὶς ὁ λόγος, ὅπου τε τῆς σιωπῆς τὸν σεσηψότα τῆς ἐμαυτῆς ἀφανείας ἀποπέμψας, οἷς σοφοὶ * ἔχοι μᾶλλον οἰήσομαι δεῖν τὸν ἐμαυτῆς διεξόδους, καὶ προσοίσω καθάπερ τινὰ σεμίδαλιν, ἐλαίῳ δεδιδυσμένην, τὸν ζωφιμόντε, καὶ ἱλαρὸν τοῖς σπουδαίοις λόγον. ἀρξόμεθα δὲ τῆς Ἰωάννου συγγραφῆς, μεγάλῳ μὲν λίαν ἐπιχειροῦντες πράγματι, πλὴν οὐκ ἀπονοίᾳ τινὶ πεποιθότες. καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔλαττον, ἢ χρὴ ἐρεῖν, ἐροῦμέν τε, καὶ ποιήσομεν, ἀναμφιλόγως ὁμολογητέον· ὅτι δὲ δικαίαν ὅτι τούτῳ τινὰ συγγνώμην αἰτήσομεν διὰ πολλὴν τῆς συγγράμματος ἀναπείρου δυσχέρειαν, ἢ ὅσον ἔστιν ἀληθέστερον, διὰ τὴν ἐν ἡμῖν ἀφανείας ἀσθένειαν. πανταχῇ δὲ τὸν λόγον εἰς δογματικωτέραν ἐξηγούμενοι ἔξηγήσιν, πᾶσι τὴν ἑτεροδιδασκαλούντων ψευδοδοξίας ὡς ἐνοῦν ἀντιπάξομεν, οὐκ εἰς ὅσον ἔξεστιν ἐκτείνοντες μῆκος, ἀλλὰ καὶ τὴν περιττὴν ἀπαλλαττόντες, καὶ τῷ παρέποντος οὐκ ὀκνοῦντες καθαιροῦσαι σπουδάσοντες. ἵνα δὲ ὑποτεταγμένη τῶν κεφαλαίων ὑποσημείωσις, τὰ ἐφ' οἷς ἡμῖν ἐντέτακταί πως ὁ λόγος καθ' ὑπόθεσιν φανερὰ, οἷς καὶ ἀριθμοὺς προσεπέξαμεν, ὡς ἂν καὶ λίαν ἑτοίμως αἰσθανοίσεσθαι τοῖς ἐντευξομένοις ὃ ζητοῦμεν.

* al. ἔχειν

A

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΠΡΩΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

α. Οτι ἀΐδιος ὢν καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὁ μονογενὴς προκειμένου ῥητοῦ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

β. Οτι Θεὸς ὁμοούσιος τῷ πατρὶ ὑπάρχων ὁ υἱὸς ἐν ἰδίᾳ ἐστὶν ὑποστάσει, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πατήρ· προκειμένου ῥητοῦ, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. B

γ. Οτι Θεὸς κατὰ φύσιν, ὢν κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ ἐλάττων, ἢ ἀνόμοιος ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, προκειμένου ῥητοῦ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

δ. Πρὸς τοὺς τολμῶντας λέγειν, ὅτι ἕτερός ἐστιν ἐνδιάθετός τε, ὢν φυσικὸς ἐν πατρὶ λόγος, καὶ ἕτερος ὁ διὰ τῶν θείων γραφῶν λεγόμενος υἱός· ἔστι δὲ τῇ παρ' ἀνόμοιον λεγομένῃ τοιαύτῃ κακοδοξίᾳ· προκείται δὲ ὁ ῥητός. Ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. C

ε. Οτι κατὰ φύσιν δημιουργὸς ὁ υἱὸς μὴ παῖς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡσεὶ ὑπουργὸς προσλαμβανόμενος· προκειμένου ῥητοῦ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο.

ς. Οτι ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, ὢν ἀφ' ἑαυτοῦ γνωστὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς· προκειμένου ῥητοῦ, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

ζ. Οτι φῶς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ γνωστὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ παῖς, ὡς φῶς ἀληθινὸν, ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, προκειμένου ῥητοῦ, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. D

η. Οτι μόνος ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ φῶς ἐστιν ἀληθινὸν, εἰ δὲ κτίσις οὐκέτι, φωτὸς ὅσα μέτοχος γνωστή· προκειμένου ῥητοῦ· ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν.

θ. Οτι τὸ προϋπάρχειν τῷ σώματος εἶναι τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν, οὐδὲ ἐκ προτέρων ἁμαρτημάτων εἰς σωμάτωσις κατάγειν· προκειμένου ῥητοῦ. ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. E

ι. Οτι μόνος κατὰ φύσιν υἱὸς ἐκ παιδὸς ὁ μονογενὴς, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ· προκειμένου ῥητοῦ· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.

CAPITA QVÆ IN LIB. I. CONTINENTVR.

I. Quòd æternus, & ante secula sit Vnigenitus, proposito dicto, In principio erat Verbum.

II. Quòd & Deus & consubstantialis Patri quum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem & Pater: proposito dicto, Et Verbum erat apud Deum.

III. Quòd Deus secundum naturam, nec vllo modo aut minor, aut dissimilis Patri sit Filius, proposito dicto, Et Deus erat Verbum.

IV. Aduersus eos qui dicere audent, aliud esse interius illud & naturale in Patre Verbum, aliud, qui apud diuinas Scripturas Filius nominatur, quæ pernicioſa Eunomianorum est opinio. Proponitur autem dictum illud: Hoc erat in principio apud Deum.

V. Quòd natura sua creator sit Filius cum Patre, vt qui ex eius substantia, & non tanquam minister ad id assumptus, proposito dicto, Omnia per ipsum facta sunt.

VI. Quòd vita secundum naturam sit Filius, atque idea non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, proposito dicto, Quod factum est, in ipso vita erat.

VII. Quòd lux secundum naturam sit Filius, & proinde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, vt lux vera de luce vera, proposito dicto, Et vita erat lux hominum.

VIII. Quòd solus Filius Dei sit vera lux: Creatura non item, cum sit lucis particeps vt pote creata: proposito dicto, Erat lux vera.

IX. Quòd hominis anima ante corpus non existat, neque ob præcedentia peccata corpori immergatur, vt nonnulli asserunt: proposito dicto: Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat.

X. Quòd solus secundum naturam Filius ex Patre sit vnigenitus, vt ex ipso, & in ipso, proposito dicto, Deum nemo vidit vnquam.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙ-ΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ

Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον.

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

COMMENTARIVS IN IOANNIS EVANGELIVM.

LIBER PRIMVS.

PERSPICAX reuera & diuinitùs edocta mens est sanctorum Euangelistarum, quæ velut è tumulo quodam ac specula magnificæ contemplationis vndique circumspicit quod vsui sit auditoribus, & vehementi studio indagat quod conducere putet iis qui veram diuinorum dogmatum doctrinam sitiunt, & abstrusum in Scripturis diuinis recto animo sensum inquirunt. Non enim curiosis indagatoribus, quique sinuosis rationum versutiis potius quàm veritate delectantur, reuelat Spiritus, quum nec in maleuolam animam introeat sapientia, neque porrò pretiosas margaritas porcorum pedibus obteri sinat: sed in simpliciorum mentibus libentissimè versetur, præsertim cum & sinceriores motus habeant, & vanas argutiolas respuant, quibus

ΑΚΡΙΒΗΣ ὄντως, καὶ θεοδίδακτος τῶν ἁγίων Εὐαγγελιστῶν ἡ διάνοια, καθάπερ ἀπό τινος γηλόφου, καὶ περιωπῆς τινὸς τῆς θεωρίας μεγαλοπρεποῦς, πάντοθεν ὁρᾷ τοῖς ἀκροωμένοις πρέποντα θεσπίζουσα χρήσιμον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἀνδρώδους ἀπερευνᾷ, ὅπερ ἂν ἐπ' ἀρχὴν οἴηται λυσιτελὲς τοῖς τὴν ἀληθῆ τῶν θείων δογμάτων διψῶσι λόγον, καὶ μετ' αἱρέσεως ἀγαθῆς τὸν ἐγκεκρυμμένον ταῖς θείαις γραφαῖς ἐρευνῶσι διάνοιαν. ἀνὴρ γὰρ τοῖς περιεργοτέροις ἐξεταζόσι, καὶ πανουργόκοις λογισμῶν ἀπάταις ἐφηδομένοις μᾶλλον, ἢ τῇ ἀληθείᾳ προσχαίρουσιν ἀποκαλύπτει τὸ πνεῦμα, ἐπεὶ μήτε εἰς κακότεχνον εἰσέρχεται ψυχὴν, μήτε μὴν ἄλλως κυλίεσθαι παρὰ τοῖς ὑῶν ποσὶ τοὺς ἡμίονους ἐάσει μαργαρίτας· πλείστης γὰρ λίαν τοῖς ἁπλουστέραις διανοίαις προσομιλεῖ, ἅτε δὴ καὶ ἀπονωτέραν ἐχούσαις τὸ κίνημα, καὶ τὸ ἐφίζεσθαι παρεσπασμένοις, ᾧ δὴ πάντως καὶ

ὃ ἐκπλήττει συμβαίνει ἀκολουθεῖ, καὶ ἐκ τῆς A
λίαν εἰς δεξιὸν τῆς ἀληθείας καὶ βασιλικῆς ἔξω πίπτειν
ὁδοῦ. παρθένευται γὰρ πεποιθώς, ὡς ἁπλῶς πο-
ρεύεται, καὶ τῷ τῆς Σολομῶντος φωνῇ· θαυμα-
στὴν ἡ λίαν ἐκ τῶν ἁγίων Εὐαγγελιστῶν τὴν ἐν
τοῖς γράφειν ἀκρίβειαν· οὐ γὰρ αὐτοὶ λαλοῦσι, καὶ τὸ Mat. 10.
τῆς θεότητος φωνῇ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς τὸ
ἐν αὐτοῖς, πάντως βιάζῃ ἐπέκεινα θαύματος τὴν
Ἰωάννου συγγραφῇ ἀκατεπίθεσθαι δοίη τις ἄν, εἰς
τε τὸ τῆς θεωρημάτων ἀποβλέπων ὑπερφερές, καὶ τὸ B
διανοίας αὐτοῦ τὸ ὀξύτατον, καὶ τῇ συνεχῇ, καὶ
ἀλληπάλληλον τῶν νοημάτων ἐπεισφορᾷ. σπεύδομεν μὲν γὰρ ἀλλήλοις εἰσὶ πρὸς τὸ τῶν θείων δογμάτων
ἐξήγησιν, καὶ πρὸς ἕνα καθάπερ ἀπὸ νύσσης ἀφέν-
τες ἐπιτρέχομεν σκοπόν· διαφέρειν δέ πως αὐτοῖς
ἐξυφαίνεται τοῦ λόγου τὸ ἦθος, καὶ μοι δοκοῦσι
πρὸς στοιχείναι τισὶν, οἷς εἰς μίαν μὲν συνιέναι θέλειν
πόλιν τὸ σπούδασμα· τὸ γεμεῖν δὲ μιᾶς, καὶ τῆς
αὐτῆς λεωφόρου βαδίζειν, καὶ πάντως σπεύδουσιν·
ἔστι μὲν γὰρ τοῖς μὲν ἄλλοις ὁρᾶν Εὐαγγελιστὰς μὲν C
πολλῆς λίαν τῆς ἀκριβείας τὸν πρὸς τὸ κατὰ σάρκα
γενεαλογίας τοῦ Σωτῆρος λίαν πιθανοὺς λόγον·
καὶ τοὺς ἀπ' Ἀβραὰμ ἕως Ἰωσὴφ συνιχνεῦσαι καὶ ἀναφέ-
ροντας, ἢ αὖ πάλιν ἀναβιβάζοντας τοὺς ἀπ' Ἰωσὴφ
ὅτι τὸν Ἀδάμ· τὸν δὲ γε μακάριον Ἰωάννην, τῆς
μὲν ὅτι τούτοις τὸ λίαν περιττὸν ἀπωθεῖσθαι,
θερμοτάτῳ δέ τινι, καὶ ὑπερπύρῳ διανοίας κινήματι
κεχρημένον, ὡς αὐτῷ ἅπαξ τῷ ὑπὲρ νοῦν τὸν
ἀνθρώπινον ὑπερφέρειν, καὶ τὸ ἄρρητόν τε, καὶ ἄφρα- D
στον τοῦ Θεοῦ λόγου φύσιν ἐξηγεῖσθαι τολμᾶν. ἤδει Prou. 25.
μὲν γὰρ, ὅτι δόξα κυρίου κρύπτει λόγον, καὶ πάσης
ὅτι μεῖζον τῆς ἐν ἡμῖν ἐννοίας τε, καὶ φωνῆς ὁ θεο-
πρεπὴς ἀξίωμα, δυσεκφώνητά τε, καὶ πρὸς ὃ
ἐκπεπονῆσθαι χαλεπώτατα καὶ τὰ τῆς φύσεως ἴδια.
ὅπῃ γὰρ ἀναγκαῖον ἦν τινὰ σπιθαμὴν μετρῆ-
σαι τὸν οὐρανὸν, καὶ τοῖς ἐλλείποις τῆς ἀνθρωπότητος
μέτροις ὑπερτείνειν χώραν ὅπου τὰ πάσι δυσεύρετα,
καὶ δυσδιήγητα, ἵνα μὴ τοῖς ἑτεροδιδασκάλοις ὁ
τῆς ἀπλουστέρων ἐκπλατύνηται δρόμος, ὡς E
σοβεῖν μὲν τῶν ἁγίων φωνῆς, οἳ καὶ αὐτόπται, καὶ
ὑπηρέται τοῦ λόγου γεγόνασι, ταῖς ἐκείνων πα-
ραποδιζούσης κακονοίας, ἔρχεται θριμβεύειν ἐπ' αὐ-
τὸ τῶν θείων δογμάτων τὸ κυριώτατον. Ἐν ἀρχῇ,
[βοᾷν] ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν
Θεόν. χρῆναι δὲ οἶμαι τοὺς τῆς ἱερᾶς ὑμνῳδοῦντας
γράμμασι τοὺς πρὸ πάντων προσίεσθαι λόγους,
οἵπερ δὴ εἶεν καλοί τε, καὶ ἀγαθοὶ, καὶ ὁ βλάβος

sæpe fit vt percellatur animus, & peruerso flexu de recta & regia via decedat. *Ambulat enim confidenter qui simpliciter ambulat*, vt est apud Salomonem. Cum ergo mirabilis sit in sanctis Euangelistis accurata illa scribendi solertia *(non enim ipsi loquuntur*, vt ait Saluator, *sed Spiritus Patris qui in eis est)* non abs re fateberis Ioannis Euangelium, si notionum sublimitatem, & mentis acumen, & iugem aliarumque aliis succedentium sententiarum illationem respicias, omnem superare penitus admirationem. Inuicem enim concurrunt ad diuinorum dogmatum explicationem, & ad vnum velut à carceribus feruntur scopum. Diuersus autem in eis quodammodo habitus orationis texitur, & mihi similia videntur esse nonnullis, qui iussi quidem sunt in vnam vrbem conuenire, sed per vnam eandémque regiam viam non vtique visum est procedere. Alios enim videre est Euangelistas accuratè admodum Seruatoris genealogiam secundum carnem explicare, & ab Abrahamo ad Ioseph vsque illius seriem deducere, aut facto rursus ascensu à Ioseph vsque ad Adam: beatum verò Ioannem isthæc haud multum curasse, sed perquam calido & feruido animi motu ea statim attingere quæ mentem humanam superant, & arcanam atque ineffabilem Dei Verbi natiuitatem audacter exponere. Sciebat enim gloriam Domini celare Verbum, & maiorem esse omni humana mente & oratione deitatis maiestatem, & naturæ diuinæ proprietates explicatu dictúve esse difficillimas. Cum autem necesse esset palmo quodammodo metiri cœlum, & humanæ mentis infirmitati aditum ad res captu & explicatu difficillimas aperire, ne simpliciores hæreticorum incursioni paterent, quasi nulla vox sanctorum qui & spectatores, & ministri verbi fuerint, illorum malignitatem retundat, ad ipsum diuinorum dogmatum caput acri studio se confert, clamans: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Operæ pretium autem arbitror iis qui in sacris literis versantur quorumuis dicta admittere, quæ proba sint ac nihil in se

damni

damni habeant. Sic enim fiet vt collatis in vnum multis variorum obseruationibus ad rectum cognoscendi modum ascendant, & sedulæ ac solertis apis exemplo dulces spiritus fauos compingant. Aiunt itaque nonnulli viri doctrina clari, post Saluatoris nostri crucem, & in cælos ascensionem, falsos quosdam pastores & doctores quasi truculentas feras in Saluatoris ouilia irruentes, non parum turbasse, ex corde suo, non
Hier. 23. ex ore Domini loquentes, sicut scriptum est; immo vero non ex solo suo corde, sed ex patris sui doctrina,
1. Cor. 12. diabolo nimirum. *Si enim nemo potest dicere anathema IESV nisi in Beelzebub*: quomodo verum non esse comperietur quod de his dicimus? Quænam sunt igitur quæ in suum illi caput eructarunt, qui vnigenitum Dei Verbum, lumen illud æternum, in quo certè omnes & mouemur, & sumus, tum primum in rerum naturam prodisse indoctè & impiè asserunt, quando ex sancta Virgine homo natus est, & communi hac forma assumpta in
Baruch. 3 terra visus est, vt scriptum est, & *cum hominibus conuersatus est*. Quos ita sentientes, & ineffabilem ac æternam Filij generationem vellicare audentes Prophetæ dictum sic vrget: *Vos autem accedite huc filij iniqui, semen adulterorum, & fornicariæ: Super quem lusistis, & super quem apertistis os vestrum, & super quem laxastis linguam vestram*, quæ non ex corde bono scilicet profert bona, sed crudelis serpentis venenum exputt, de quo Psalmista ad vnum vniuersi Deum orationem conuertens ait: *Tu*
Psal. 73. *confregisti capita draconis.*

Esa. 57.

CAPVT I.

Quod æternus sit, & ante secula vnigenitus.

CVm autem non parum in his fidelium mentes turbarentur, & simpliciorum animos instar pestis scandali lues depasceretur: (putabant enim nonnulli nugis illorum à vera doctrina abducti, in rerum naturam tum vix produsse Verbum, cum homo factus est) qui inter eos sapientia præstabant in vnum congre-

A ἐχοντες ὁδὸν. ὅτω γὰρ δὴ τὰ αὐτὰ τῆς πολλοῖς ποικίλως τέτραρμένα, & εἰς ἓν σωφρονες ἐρεπτες μέλι εἰς καλὴν αἰσθησιν τῆς γνώσεως μέγαν, καὶ τὴν ἐρμάτειαν ἡ θεολόγιον ἐποιμαίνοντες μέλιτται, τὰ γλυκέα τῆς πνεύματος κηρία συμπήξαι. Φασὶ τοίνυν τῆς φιλοπονωτάτων τινὲς, ὡς μὴ τὸν τῆς σωτῆρος ἡμῶν σταυρὸν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδον, ψευδοπιστέντες, καὶ ψευδοδιδασκαλοῦντες σκεύη ἀπρεπῆ τῶν λόγων εἰκῆ τῆς τῆς σωτῆρος ἐπειπόντες πειμήλιοις, τεθορυβήκασιν ὀλίγως, ἀπὸ καρδίας
B αὐτῶν λαλοῦντες, κατὰ γέγραπται, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου, μᾶλλον δὲ * οὐκ μόνης τῆς ἑαυτῶν * f. d. ὡ
καρδίας, ἀλλ' οὐ διδαγμῆ τοῦ οἰκείου πατρὸς, τοῦ διαβόλου δηλαδή. εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν ἀνάθεμα Ἰησοῦ εἰ μὴ ἐν βεελζεβοὺλ, πῶς οὐκ ἀληθὴς ἔσται ὁ περὶ τούτων ὀφθεὶς λόγος; ἵνα τοίνυν ὦσιν ἄδαϊ ἐκεῖνοι καὶ τῆ οἰκείας πρόχοιτο κεφαλῆς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ λόγον ὃ φῶς ὃ ἀίδιον, ἐν ᾧ δὴ πάντες & κινούμεθα, & ἐσμέν,
C τότε πρῶτον κεκλῆσθαι πρὸς ὕπαρξιν ἀμαθῶς τε, καὶ ἀσεβῶς διϊσχυρίζονται, ὅτε καὶ ἄνθρωπος ἀφ' ἁγίας ἐτέχθη παρθένου, καὶ ὃ κοινὸν δὴ τοῦτο σχῆμα λαβὼν ἐπὶ γῆς ὤφθη, κατὰ γέγραπται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. τοῖς μὲν οὖν τοῦδε διϊσχυριζομένοις, & τὴν ἄῤῥητόν τε, & παναιώνιον τοῦ υἱοῦ γέννησιν συκοφαντῆσαι τολμήσασιν ὁ σωτηρικὸς βατσκήπτης λόγος ἔχων ὠδί· ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε ἐμοὶ ὦμοι, σπέρμα μοιχῶν, καὶ πόρνης· ἐν τίνι ἐστρεφώσατε, καὶ ἐπὶ τίνα ἐμυκτίσατε τὸ στόμα ὑμῶν, & ἐπὶ τίνα ἐγλωσσάσατε τὴν
D γλῶσσαν ὑμῶν, οὐκ ἐξ ἀγαθῆς δηλονότι καρδίας ἐκβάλλουσαν ἀγαθὰ, ἀλλὰ τοῦ ἰοφόρου δράκοντος ἰὸν ἀναπίνουσαν, ὡς ἔφησεν ὁ μελῳδὸς, ὡς πρὸς τὸν ἕνα, & ὑπὲρ πάντων Θεὸν σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος.

ΚΕΦΑΛ. α.

Ὅτι ἀίδιος, & πρὸ τῶν αἰώνων ὁ μονογενής.

ΕΠιδὴ δὲ μικρὸς ὠφελεῖ τούτων ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν ἐθορύβους ἰῶ, & ἵνα τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς λοιμὸς ὀλίγου ὃ ἐκ τοῦ σκανδάλου κατεβόσκετο βλάβος· ἦσαν γὰρ ὀλίγοι τινὲς τῶν ἐκ τῆς ἐκείνων φλυαρίας τῶν ἀληθῶν ἐξελκόμενοι δογμάτων εἰς ἔρωτα δ' ἂν) τότε μόλις κεκλῆσθαι τὸν λόγον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· συνενεχθέντες, & καθ' ἑαυτὸν γλωσσόμενοι τὸ πιστευόμενον, οἷ ὧρ ἦσαν

νομιζόμενοι πρὸς τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀφίκοντο μα- A
θητὴν, αὐτὸν δὲ δηλονότι τὸν Ἰωάννην Φιλὸν, καὶ
δὴ καὶ τῷ τῆς ἀδελφοῦς ὑπεστήλατο σημήνασθαι
νόσον, ἅμα τε τῶν ἑτερόδιδασκάλων ἐξελέγξαι
λυμῶνα φλυαρίας, ἐπαμῦναί τε χορηγῶν σοφίσμα-
σιν αὐθις πρὸς κάλυψιν τῆς ἀμφὶ τὸ πνεῦμα φιλα-
γνοίας, καὶ τῆς ἤδη σεσηλωκυίας, εἴσωτε δι-
κτύων γεγονότα ἀμφιβολικῶν χεῖρα παρεστάναι τῷ
Σωτῆρι. ἐπαλγήσας γοῦν τοῖς ἀπολωλόσι, καὶ τὸν
νοῦν κατεφθαρμένοις ὁ μαθητὴς, εἰς τε ὁμοίως
εἰληφὼς ἀποστολικὸν μισθὸν τὴν ἐφέξης, καὶ B
μετ' ἐκείνους ἐσομένων ποιησάμενος πρόνοιαν, ὅπῃ
τε τῷ βιβλίῳ τέλος συγγραφῶν· καὶ τὰ μὲν, ὅσα-
περ ἰῷ δυθεσπινώτερον εἰπεῖν, γλυκαλγεῖν τὰ
πολλὰ τῆς καρδίας νομίζης τε, καὶ φυσικῆς τοῖς ἑτέ-
ροις ἐξηκριβάζῃ σκληρότερον συγκεχώρηκεν βιαζ-
ζόμενος· θερμῶς γὰρ λίαν αὐτὸς, καὶ σφόδρα νεανι-
κῶς τοῖς πρὸ ἐκείνου προφασιζομένοις φλυαρίαις
ἐναλλεται λέγων·

gati, venerunt ad Saluatoris discipu-
lum, ipsum nempe Ioannem, & mor-
bum qui fratres inuaserat nuntiarunt,
atque hæreticorum nugas detexe-
runt, & sibi confestim adesse spiritu-
alibus illustrationibus rogarunt, &
iam diabolicis retibus inuolutis salu-
tarem manum porrigere. Eorum igi-
tur qui perierant, & mente corrupti
erant dolore tactus discipulus, ab-
surdum item esse ratus nullam po-
sterorum curam habere, ad huius
libri scriptionem se contulit: &
quæcunque ad generationem car-
nalem & naturalem pertinent, re-
liquit aliis Euangelistis latiùs enar-
randa: Ipse verò ardore quodam
animi in eorum qui talia in me-
dium afferunt petulantiam inuehi-
tur dicens:

ΕΝ ΑΡΧΗ ΗΝ Ο ΛΟΓΟΣ. C

Τί πρὸς τοῦτο φατὲ οἱ νέον ἡμῖν, καὶ πρόσφα-
τον εἰσφέροντες τὸν υἱὸν, ἵνα μηδὲ ὅλως ὑπάρ-
χῃ ἔτι πιστεύηται Θεός; ἤδη ἔσται, φησὶν, ἐν σοὶ
Θεὸς πρόσφατος, ἡ θεία γραφή. πῶς οὖν οὐ
πρόσφατος, εἰ ἐν ὑστέροις ἐγεννήθη χρόνοις; πῶς
γὰρ οὐκ ἐψεύσατο λέγων πρὸς Ἰουδαίους· ἀμὴν λέ-
γω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμί· πρό-
δηλον γὰρ δή που, καὶ πᾶσιν ὁμολογούμενον, ὡς πολ-
λοῖς ὕστερον χρόνοις, μετὰ τὸ μακάριον Ἀβραὰμ
ἐγεννήθη Χριστὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου. πῶς δὲ
ὅλως ὃ ἐν ἀρχῇ ἦν σωθήσεται, καὶ χαρήσεται καλῶς,
εἰ μὴ ὅτι τέλος τῶν αἰώνων γέγονεν ὁ μονογενής; ὅρα
γάρ μοι καὶ ἐκ τῶν ἑφεξῆς, ὅσην ἔχει τινὰ ἀτοπίαν
τὸ κολοβοῦν τοῦ υἱοῦ τὴν ἀίδιον ὕπαρξιν, καὶ ἐν ὑστέ-
ροις αὐτὸν γενέσθαι χρόνοις ὑπονοοῦν. αὐτὸ δὲ δὴ
πάλιν ἡμῖν εἰς λεπτότερον ἀναλυτέον βάσανον, ὅπερ ἔφη ὁ μακάριος Εὐαγγελιστής·

v.1. In principio erat Verbum.

Quid ad hæc dicitis, qui nouum
nobis ac recentem inducitis, vt ne
omnino quidem iam amplius credatur
Deus? *Non enim erit in te Deus recens,* *Psal. 80.*
ait Scriptura. Quomodo autem non
erit recens, si nouissimis natus est tem-
poribus? Quomodo verò non mentitus
sit ad Iudæos dicens; *Amen dico vobis,* *Ioan. 8.*
antequam Abraham fieret, ego sum. Ne-
minem effim fugit multis post beatum
Abraham seculis Christum ex sancta
Virgine genitum: Quomodo deniq;
illud; *In principio erat*, manebit incolu-
me, & rectè quadrabit, si in fine seculo-
rum natus est vnigenitus? Vide enim
vel ex iis quæ sequuntur, quantæ sit ab-
surditatis æternam Filij existentiam
mutilare, & nouissimis temporibus ip-
sum natum suspicari. Illud verò subti-
lius rursus explicandum nobis venit
quod dixit beatus Euangelista:

In principio erat Verbum.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. E

Τῆς ἀρχῆς οὐδὲν ἔστι τὸ πρεσβύτατον, εἴπερ
ἔχοι τις ὁρίζεσθαι ἐφ' ἑαυτῇ τὸν τῆς ἀρχῆς ὅρον. ἀρ-
χὴ γὰρ ἀρχῆς οὐκ ἂν εἴη ποτὲ, ἢ πάντως ἐκβήσε-
ται τοῦ εἶναι καὶ ἀληθῶς ἀρχὴ πρεσβευομένη
τινὸς ἑτέρου, καὶ προδιαιρουμένου αὐτῆς· ἄλλως τε εἰ
καὶ δέχεται τὴ προϋπάρχειν τῶν ὄντων ἀρχῆς, ἐπ'
ἄπειρον ἡμῖν ὁ περὶ αὐτῆς οἰχήσεται λόγος, ἀεὶ
προφαινόμενός τις ἕτερος, καὶ δευτέρου ἀποφαι-

Principio nihil est antiquius, si prin-
cipij definitionem in se retineat. Prin-
cipium enim principij nusquam fuerit:
aut si quiddam aliud ante ipsum intel-
ligatur, oriaturue, verè principium
esse desinet. Alioqui, si fieri potest vt
aliquid ante illud quod verè princi-
pium est existat, in infinitum nostra
de illo abitura est oratio, alio prius
semper exoriente, & post se reiciente

illud quod quæretur. Itaque principium quidem principij non erit, si verè & exactè ratiocinari volumus, sed in infinitū & incomprehēsibile procedet id quod de ipso dicetur. Cumque fine careat illa retro acta perpetuò conuersio, & secula percurrat, non existere in tempore Filius, sed ab æterno potius esse cum Patre comperietur. Erat enim in principio: Quod si erat in principio, quæ mens, amabo, poterit vim illius verbi, *Erat*, transuolare? Quando denique illud, *Erat*, velut in fine consistet, cum prosequentem cogitationem semper antecedat, mentemq; præcurrat? Quam ob rem attonitus Propheta Esaias, inquit: *Generationem eius quis enarrabit? quia tollitur à terra vita eius.* Tollitur enim profecto à terra generationis vnigeniti ratio, hoc est, omnium mortalium mētem excedit, omnemq; rationem superat, adeò vt enarrari nequeat. Quod si mentem & rationem nostram excedit, quomodo creatus erit cum & tempore & ratione circumscribere res creatas ingenij nostri vires non excedat?

Esa. 53.

A νόσης τ' ἐφ' ἡμᾶς ἀῒδι πρ' ἡμῶν γένοιτο ζήτησις· ὑκοῦν ἀρχὴ μὲν ἀρχῆς οὐκ ἔσαι, καὶ τ' ἀκεραῖον τε, καὶ ἀπερίληπτον λογισμόν, ἀλλ' εἰς ἀμήρυτον μέν τοι, καὶ ἀκαταλληπτον ὁ περὶ αὐτῆς ἀποδημήσῃ λόγος. τέλος δὲ οὐκ ἐχούσης τ' ἀεὶ πρὸς τὸ ὀπίσω φυγῆς, καὶ τ' τῶν αἰώνων διαφοιτώσης μέσον, οὐκ ἂν χρόνῳ γεγονὼς ὁ υἱός, ἀϊδίως ἢ μᾶλλον συναρχων μὴ πατρὶ ὑπερεθήσεται. ἰῶ γὰρ ἂν ἀρχή· εἰδὲ ἰῶ ἂν ἀρχῇ, ποῖος, εἰπέ μοι, διανοήσεται νοῦς, τίνι δ' ἰῶ ὑπερεκτείσας δύναμιν; πότε δὲ ὅλως τὸ ἰῶ, ὡς ἂν τελευτήσεται, περιαναπέχοντος ἀεὶ τὸ διώκοντος λογισμοῦ, καὶ τ' ἐπιμιμνήσκοντος αὐτῷ περιαναπηδῶν συνοίας; ὅπερ τοίνυν δὴ ἄρα καταπεπληγμένος ὁ προφήτης φησὶν Ησαΐας, τ' γένεσιν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τ' γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· αἴρεται γὰρ ὄντως ἀπὸ τ' γῆς ὁ περὶ τῆς γενήσεως λόγος τῶν μονογενοῦς, τοῦτ' ἔστιν, ὑπὲρ πᾶσαν ὅλως ἀφήνοιαν τῶν ὄντων ὅτι τ' γῆς, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν λόγον, ὡς εἰ λοιπὸν ἀνεξήγητον· εἰδὲ ὑπὲρ νοῦν ὅτι, καὶ λόγος ἰσὶ σὺν ἰμῖν, πῶς ἂν εἴη γενητὸς οὐκ ἀπονόσης τῆς σύσης ἰμῖν ἀφανοίας, καὶ χρόνῳ περιορίζειν τὰ γενητά;

B

C

Alia obseruatio, in illud, *In principio erat Verbum.*

Principium vtiq; illud quod in tempore intelligitur nullatenus capere licet de vnigenito. Nam cum sit ante omne tempus & seculis priorem existentiam habeat, ac præterea finem attingere natura diuina nesciat, (eodem enim modo se semper habebit, iuxta illud Psalmistæ, *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient*) quonam à principio tempore & quantitate definito Filius prodibit, qui ad finem tendere nescit vtpote secundum naturam existens Deus, ac propterea clamans: *Ego sum vita?* Principium enim in se neutiquam intelligetur esse, nec ad finem suum respicere, cum principium respectu ad finem, rursus autem finis respectu ad principium nuncupetur. Principium verò hic rursus temporis, siue quantitatem significamus. Cum igitur ipsis etiam seculis antiquior sit Filius, in tempore genitus esse non poterit, sed erat semper in Patre velut in fonte, sicuti ab ipso dictum est, *Ego ex Patre exiui, & veni.* Cum ergo Pater fons intelligatur, erat Verbum in ipso, sapientia, & virtus, & character, & splendor, & imago eius

Ps. 101.

Ioan. 8.

Ετέρως, Εἰς τὸ αὐτὸ θεωρητέον, Εν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

Αρχὴν ὅλως τὸν ἐν χρόνῳ νοουμένην οὐκ ἔστι λαβεῖν ἐπὶ τ' μονογενοῦς. ἐπεὶ γὰρ ὄντι πρὸ χρόνου πάντος, καὶ προαιώνιον ἔχει τ' ὕπαρξιν, ἔτι τε πρὸς τούτοις τὸ καταλήγειν εἰς τέλος ἰδία προσπεπτωκυῖα φύσις· ἔξει γὰρ ὡσαύτως ἀεί, καὶ ὁ ἐν ψαλμοῖς μεγαλοδύμνων, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν· ἀπὸ ποίας ἰμῖν ἀρχῆς τ' ἐν χρόνῳ καὶ ποσῷ μεγεθυνθήσεται ὁ υἱὸς ἐκβησόμενος, πρὸς τέλος οὐκ ἀνέχόμενος, ἅτε δὴ καὶ κατὰ φύσιν συνάρχων θεὸς, ὃς ἀφ' ἑαυτοῦ βοᾷ· ἐγώ εἰμι ἰ ζωή; ἀρχὴ γὰρ αὕτη καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἂν ὅλως συνάρχειν νοοῖτο ποτὲ μὴ πρὸς τὸ οἰκεῖον βλέπουσα τέλος, ἐπεὶ καὶ ὡς πρὸς τέλος μὲν ἀρχή, τέλος δ' αὖ πάλιν, ὡς πρὸς ἀρχὴν ὀνομάζεται· ἀρχὴν δὲ πάλιν ἐν τούτοις τ' κατὰ χρόνον, ἤτοι ποσότητα σημαίνομεν. ὑκοῦν ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὅτι τῶν αἰώνων πρεσβύτερος ὁ υἱὸς, τὸ μὲν ἐν χρόνῳ γεγενῆσθαι διαφεύξεται· ἰῶ δὲ καὶ ἀφ' πάντος ὡς ἂν πηγῆς τοῦ πατρὸς κατ' τὸ πρὸς αὐτὸν λελεγμένον· ἐγὼ ἐκ τ' παρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἧκω. πηγῆς τοιγαροῦν νοουμένου τοῦ πατρὸς, ἰῶ ὁ λόγος ἐν αὐτῷ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ χαρακτὴρ, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ εἰκὼν συνάρχων

αὐτοῦ. καὶ εἰ χρόνος ἦν σοφίας, ὅτε λόγου χωρὶς, καὶ σοφίας, καὶ χαρακτῆρος, καὶ ἀπαυγάσματος ἦν ὁ πατὴρ, ἀνάγκη συνομολογεῖν αἰδίως ὑπάρχειν τὸν υἱόν, ὃς ἐστὶ κατὰ τοῦ αἰδίου πατρός. πῶς γὰρ ὅλως ἐστὶ χαρακτὴρ, πῶς δ' εἰκὼν ἀκριβὴς, εἰ μὴ πρὸς ἐκεῖνο μεμορφωμένος ὁρᾶται ὃ κάλλος, οὗ καὶ ἔστιν εἰκών; ἀδικήσει δ' ὅλως οὐδὲν ὡς ἂν πατρὶ τὸν υἱὸν ὑπάρχειν ἐννοῶν· μόνον γὰρ ὃ ἐξ οὗ ὃ τῆς πηγῆς ἐν τούτοις ὄνομα σημαίνει. ἔστι δὲ ὁ υἱὸς ἐν πατρὶ, καὶ οὐκ ἐξωθεν, ἢ ἐν χρόνῳ γεγενημένος, ἀλλ' ἐν τῷ πατρὶ ὑπάρχων οὐσία, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναλάμπας, ὥσπερ ἐξ ἡλίου τυχὸν ὃ ἀπαύγασμα αὐτοῦ, ἢ καθάπερ οὐκ ἂν πυρὸς ἦν ἔμφυτος αὐτοῦ θερμότης· ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις παραδείγμασιν, ἓν μὲν ἐξ ἑνὸς γινόμενον ἔνεστιν ἰδεῖν, ἀεὶ δ' ὅμως συνυπάρχον, καὶ ἀχωρίστως πρὸς αὐτὸ, ὡς δίχα γε ἑτέρου μὴ εἶναι δυνατὸν καθ' ἑαυτὸ ἕτερον, ἢ διαφωνεῖν ἀληθῆ τὸν τῆς οἰκείας φύσεως λόγον. πῶς γὰρ ὅλως ἥλιος οὐκ ἔχων ἀπαύγασμα, ἢ πῦρ ἀπαύγασμα μὴ ὂν ἡλίου ἢ ἀπαυγάζοντος αὐτό; πῶς δὲ καὶ πῦρ, εἰ θερμότητα οὐκ ἔχοι; πόθεν γὰρ θερμὸν, εἰ μὴ ἐκ πυρὸς, ἢ πάλιν ἕτερον τυχὸν τοῦ πυρὸς ὑποστάσεως πιότητος ἢ μακρὰν που κειμένης; ὥσπερ οὖν ἐν τούτοις ἐνυπάρχει τὰ ἐξ αὐτοῦ καὶ αὐτῷ καὶ αὐτῷ τὸ συνυπάρχειν, ἀεὶ δὲ συνεχόντα τοῖς γινομένοις διηνεκῆ τὰ γινόμενα, καὶ μίαν ὡς πρὸς αὐτὰ τὴν φύσιν κληρωσάμενα· οὕτω καὶ ἐφ' υἱοῦ. κἂν γὰρ ἐν πατρὶ, καὶ ἐκ πατρὸς νοῆται καὶ λέγηται, καὶ ἔκφυλος ἡμῖν καὶ ξένος, ἢ ὡς μετ' αὐτὸν δεύτερος εἰσάπαξ, ἀλλ' ὢν ἐν αὐτῷ, καὶ συνυπάρχων ἀεὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφυκὼς, καὶ τὸν ἄῤῥητον τῆς θείας γεννήσεως ἔχων τρόπον. ὅτι δὲ καὶ ὡς ἀρχὴν οὐ υἱὸς καὶ μόνον ὃ ἐξ οὗ λέγεται, καὶ παρὰ τοῖς ἁγίοις ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, ἄκουε τοῦ ψαλμῳδοῦ πρὸ δευτέρου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας ἀφ' ἁγίων προφητῶν προκηρύττοντος, καὶ πρὸς αὐτὸν λέγοντος τὸν υἱόν· μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου· ἡμέρα γὰρ δυνάμεως τοῦ υἱοῦ, καθ' ὃν ὅλην κεκλημένην τὸν οἰκουμένην, καὶ ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἥξει γὰρ πάντως καὶ τότε αὖθις τε ὢν ἐν πατρὶ, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, τὸ ἀνάρχου τῆς οἰκείας φύσεως οἱονεί πως ἀρχὴν κατὰ μόνον ὃ ἐξ οὗ, δίχα ὃ ὑπάρχειν οὐκ πατρός.

A existens. Et si tempus nullum erat quando absque Verbo, & sapientia, & charactere, & splendore erat Pater, simul etiam fateri necesse est æternum esse Filium, qui eadem est cum æterno Patre. Quomodo enim, amabo, character est, aut quomodo exacta imago, nisi ad illam pulchritudinem expressus videatur, cuius etiam est imago? Nihil obstabit porrò, quòd Filium in Patre tanquam in fonte esse intelligimus. Nomen fontis enim hic solùm, *id ex quo*, significat: Est autem Filius in Patre, & ex Patre, non extrinsecus, aut in tempore genitus, sed in Patris substantia existens, & ex ipsa effulgens, velut ex sole splendor, aut tanquam ab igne innatus ei calor. In his enim exemplis vnum quidem ex alio prognatum videre est, veruntamen semper coëxistens, & inseparabiliter insitum, ita vt absque altero alterum per se nequeat esse, & veram suæ naturæ rationem retinere. Quomodo enim demum Sol erit, si splendore sit destitutus, aut quomodo splendor, si non sit Sol à quo illustretur? Quomodo verò ignis, si calefaciendi virtute careat? vnde autem calor, nisi ex igne, aut ab alia quadam re quæ à substantiali qualitate ignis haud procul absit? Quemadmodum igitur in his, quòd simul existant ea quæ sunt ex ipsis, eorum coëxistentia non tollitur, sed quòd semper concurrant cum productoribus suis, palam fit esse producta & vnam cum ipsis habere naturam: ita quoque in Filio. licet enim in Patre, & ex Patre intelligatur, ac dicatur, non alienus nobis aut externus, aut tanquam ab ipso secundus prodibit, sed existens in ipso, & semper coëxistens, & ex ipso effulgens secundum ineffabilem diuinæ generationis modum. Quòd autem etiam à sanctis Deus & Pater tanquam principium solum ex quo Filij dicatur, audi Psalmistam secundum nostri Seruatoris aduentum prænunciantem, & ad ipsum Filium dicentem: *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendore sanctorum tuorum.* Dies enim virtutis Filij ea est, quâ vniuersum orbem iudicaturus est, & vnicuique mercedem secundum opera sua redditurus. Veniet autem omninò etiam ipse existens in Patre, & habens in seipso Patrem, suæ naturæ quodammodo principij expers principium, scilicet ex quo duntaxat, propterea quod est ex Patre.

Ps. 109.

A

v.1. In principio erat Verbum. ΕΝ ΑΡΧΗ ΗΝ Ο ΛΟΓΟΣ.

Principij de quo hic quærimus, multæ ac variæ significationes se nobis offerunt vndique quæ vtilia sint inuestigantibus, & canum instar veram diuinorum dogmatum comprehensionem, & accuratam mysteriorum rationem indagantibus. *Scrutamini* enim *sanctas Scripturas*, alicubi Saluator ait, *quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Videtur itaq; beatus Euangelista principij nomine hic potestatem supra omnia positam significare, Patrem nimirũ, vt & supra omnia collocata natura diuina appareat, quę quodcunque creatum est sub pedibus habet, & rebus à se in rerum naturam editis propemodum insidet. In hoc igitur principio quod est in omnes & supra omnes, erat Verbum, non cum omnibus sub pedibus eius, sed extra omnia in ipso naturaliter, ceu fructus coæternus, locum, vt ita dicam, habens omnibus antiquiorem, Patris nimirum naturam. Idcirco etiam liber libero Patre genitus, vniuersi imperium vnà cum ipso habet. Quænam ergo sit deinceps horum verborum structura, operæpretium est animaduertere. Nonnulli audacter, vt antea diximus, Dei Verbum tum primùm in rerum naturam editum asserebant, cum assumpto sanctæ Virginis templo, propter nos factus est homo. Quid ergo demum erit, si aut creatus aut factus, & eiusdem cum aliis omnibus naturæ, de quibus & è nihilo creatio, & seruitutis nomen & res ipsa iure dicuntur? Quid enim creatum cunctipotenti Deo seruire impunè detrectabit? Quid autem cunctipotenti principio, potestati, & dominationi non subiacebit, quam ipse alicubi quoque significat Salomon dicens: *Cum iustitia enim præparatur solium potestatis.* Paratus enim est præclarè ad iustitiam ille thronus eius nimirum quæ supra omnes est potestatis. Et quis ille thronus sit, de quo hic loquimur, audi Deum per vnum sanctorum dicentem: *Cælum mihi thronus.* Itaque paratum est ad iustitiam cælum, hoc est qui cælos incolunt sancti spiritus. Quoniam ergo necesse erat confiteri vnà cum aliis creaturis subiici Deo ac Patri Filium, tanquam seruili conditione præditum, & principij potestati

Ioan.5.

Prou.16.

Εἰς πολλὰς ἡμῖν ἡ διαφόρους ἐννοίας ὁ περὶ τῆς ἐνθάδε σημαινομένης ἀρχῆς καταποικίλλεται λόγος, πολλαχόθεν ἐπιζητεῖν παρασκευάζων τὰ εἰς ὠφέλειαν συντείνοντα, ἡ καταληπτικὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων, ἐπὶ τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἀκρίβειαν ἡμᾶς διήκειν ἐγκελευόμενος· ἐρευνᾶτε γάρ που τὰς ἁγίας γραφάς, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ἐν αὐταῖς ὑμεῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. ἔοικε τοίνυν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς ἀρχὴν ἐνθάδε, τοῦτ' ἔστι, τὴν παντων ἐξουσίαν τὸν πατέρα σημαίνειν, ἵνα δὴ καὶ ἐπάνω πάντων τὴν θείαν φαίνηται φύσις, πᾶν ὅσῳπερ ἐστὶ γεννητὸν ὑπὸ πόδας ἔχουσα μονονουχὶ καὶ ἐποχουμένη τοῖς δι' αὐτῆς εἰς ὃ εἶ κεκλημένοις. ἐν ταύτῃ τοιγαροῦν τῇ ἀρχῇ τῇ τῶν πάντων, ἡ ὅτι πάντας, ἰοῦ ὁ λόγος, ἡ μὴ πάντων ὑπὸ πόδας αὐτῆς, ἀλλ' ἔξω πάντων ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὡς καρπὸς συναΐδιος, τόπον ὥσπερ ἔχων τῶν ἁπάντων ἀρχαιότερον τὸ τοῦ γεννήσαντος φύσιν. διὸ δὴ καὶ ἐλεύθερος ἐλευθέρου πατρὸς πεφυκὼς τὸ τῶν πάντων ἀρχαῖός συνοἰδεν κεκτῆσθαι. τίς οὖν ἁρμὸς ἡ νοῦς ὁ τὲν τούτῳ καταπλοῦς ἡμῖν σεσθαι λόγος ἀκόλουθον συνιδεῖν. ῥιψοκινδύνως τινὲς, καθάπερ ἔφημεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τὸ τοῦ Θεοῦ λόγον τότε δὴ τοῦτον εἰς ὃ εἶ κεκλῆσθαι διϊσχυρίζοντο, ὅτε τὸ ἐκ τῆς ἁγίας πρῶτον γενόμενον ναὸν παρθένου ἀνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς· τί οὖν ἂν εἴη λοιπὸν, εἴτε ποίημα, εἴτε γεννητὸς, καὶ πεποιημένος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὁμοφυὴς, οἷς ἐξ οὐκ ὄντων ἡ γένεσις, καὶ ὃ τῆς δουλείας ὄνομά τε, καὶ πρᾶγμα δικαίως ἐπαληθεύεται; πῶς γὰρ τῷ πεποιημένῳ τὸ σύνοδον τῶν πάντων κρατοῦντι Θεῷ δουλείαν ἀκινδύνως προσαιτήσεται; πῶς δ' οὐχὶ σύνοικον τῇ τῶν πάντων ἀρχῇ τε, καὶ ἐξουσίᾳ, καὶ κυριότητι, ἰοῦ καὶ αὐτός που σημαίνει λέγων ὁ Σολομών· μὴ γὰρ δικαιοσύνης ἑτοιμάζεται θρόνος ἀρχῆς. ἕτοιμος γὰρ καὶ πολὺ λίαν εὐπρεπὴς εἰς δικαιοσύνην ὁ τῆς ἀρχῆς θρόνος τῆς ὑπὸ πάντας δηλαδή. καὶ ὅς ὁ θρόνος ποῦ ἔστι νῦν ὁ λόγος, ἄκουε λέγοντος τοῦ Θεοῦ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων· ὁ οὐρανός μοι θρόνος. ἄκουε ἕτοιμος εἰς δικαιοσύνην ὁ οὐρανὸς, τοῦτ' ἔστι, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγια πνεύματα. ὅπερ τοίνυν ἰοῦ αἰδέσκη συνομολογεῖν μὴ τῷ ἄλλων ποιημάτων συνοχεῖσθαι τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς οἰκετικῶ ἔχοντα τάξιν, καὶ σύνδουλον τῆς ἀρχῆς ἐξουσίας

ὁμοίως πίπτοντας τοῖς ἄλλοις, εἴτε ἦν ὅτι κατ' ἐκεί-
νους ὑφ' ἓν μέρος, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πεποιημένων εἷς,
ἀναγκαίως ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς δριμύτερον
τοῖς ἑτεροδιδασκαλοῦσιν ἐπιπηδᾷ, καὶ δουλείας μὲν
ἀπάσης ἐξέλκει τὸν υἱόν· ἐκ δὲ τῆς ἐλευθέρας, καὶ
πάντων δεσποίνης οὐσίας ἐκπεφῆνται δεικνύς, καὶ
ἐν αὐτῇ φυσικῶς ὑπάρχειν ἰσχυρίζεσθαι λέγων.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

Ἐπιπλέκει δὲ τῷ τῆς ἀρχῆς ὀνόματι χρησίμως
τὸ, ἦν, ἵνα μὴ μόνον δόκλεὴς, ἀλλὰ νοῆται καὶ
προαιώνιος· τέθειται γὰρ ἐν τούτοις τὸ ἦν εἰς βαθεῖάν
τινα, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ πλεῖον ἔξω χρόνων ἅπαντα
λόγον αἰωνίων τῆς προαιωνίου τε ἔννοιαν. Τὸ γὰρ
ἦν ἀδιαλείπτως ἐκφωνηθὲν, εἰς ποῖον μέλλει καθαλή-
ξειν τόπον, ἀεὶ προαναμένον τὸν διώκοντος νοῦ πτοη-
κός, καὶ ἦν οἴηταί τις ἔχειν αὐτοῦ τὴν κατάπαυσιν, τοῦ-
τῳ τὸ ἐπέκεινα δρόμου ποιούμενον· ἀρχὴν; ἦν
οὖν ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ, τοῦτ' ἔστιν, ὡς ἐν ἀρχῇ τῇ ὅτι
πάντα, καὶ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων φυσικῶς τὸ δεσποτι-
κὸν ἔχων ἀξίωμα· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, πῶς ἔτι γε-
νητὸς, ἢ ποτοιημένος; ὅπου δὲ ὅλως τὸ ἦν κατά τι-
να ἔχον τόπον τὸν οὐκ ἦν εἰσδήσεται, ἢ ποῖον ἐξῆς λοιπὸν
τὸν χῶρον τοῦ ἦν τόπον;

A perinde ac alia subditum, si, vt illi volunt, serò genitus, & eorum qui in tempore facti sunt vnus est: necessariò beatus Euangelista acrius insultat hæreticis, & ab omni quidem seruitute Filium vendicat, & ab omnipotente substantia manare ostendit, in eaque naturaliter ipsum existere asserit, dicens:

In principio erat Verbum.

Principij autem vocabulo, illud, *Erat*, B subiũgit, vt non solũ gloriosus, verumetiam ante secula genitus intelligatur. Illud enim, *Erat*, hic positum est, quò contemplantis animus in profundam quandam & incomprehensibilem, & ineffabilem quæ cuncta superat tẽpora generationem intendatur. *Erat* enim, indefinitè prolatum, quonam in loco nos sistet, cum prosequentem mentem naturâ suâ semper anteuertat, & quam illius quietem esse putaueris, hãc vlterioris cursus faciat initium? *Erat* igitur *Verbum in principio*, hoc est, in potestate quæ est supra omnia, & ex ipsa existens naturaliter, dominiq; maiestate præditum. Quod si ita est, quomodo creatus demũ aut factus erit? Vbi deniq; illud *Erat* aliquo modo *non erat*, inibit, aut quem tandem locum habebit in Filio?

ΚΕΦΑΛ. β.

Cap. II.

Ὅτι καὶ Θεὸς καὶ ὁμοούσιος τῷ πατρὶ ὑπάρχων ὁ υἱὸς
ἐν ἰδίᾳ ὑπόστασί, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πατήρ.

Quòd & Deus, & consubstantialis Patri quum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem & Pater.

Καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.

Et Verbum erat apud Deum.

Κενὸν ἤδη, καὶ τῆς ἀληθείας ἀποσφαλλομέ-
νων ἀποδείξας ἱκανῶς τὰ ἀμαθῆ τῶν σκῆνα
δοξαζόντων ἀφρόνως, καὶ ἀφ' ὧν εἰπεῖν, ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ λόγος, πᾶσαν ἀποκλείσας προφάσιν τοῖς ἐξ
οὐκ ὄντων εἶναι λέγουσι τὸν υἱὸν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν
ἐν τούτοις εἰκαιολογίαν ἀποτόμως ἀφελὼν, ἐφ'
ἑτέραν ἔρχεται κεκμηκότα τε, καὶ δυσροπωτάτην αἵ-
ρεσιν, καὶ ὥσπερ αὖ εἴ τις ἄριστός τε ὁμοῦ, καὶ πλου-
σίου φυτουργὸς, τοῖς μὲν ὅτι τῇ διχέλλῃ, καὶ μάλα
δὴ πόνοις ἐφήδοιτο, περιεζωσμένος δὲ τὴν ὀσφῦν,
καὶ ὡς ἔνι μάλιστα τοῖς αὐτοῦ προσποιοῦν ἀγροικιζό-
μενος σχήμασι, πᾶσαν ποιοῖτο σπουδὴν τοῦ ἐξ ἀκάν-
θων ἀκάρπου ἐλευθεροῦν ἀποδεῖξαι τὸν παράδεισον
ὅλον, ἄλλοτε δὲ ἐπ' ἄλλοις καθαιρέθων ὑ παύεται,
καὶ κύκλῳ περιόντων ἀεὶ τὸ λυποῦν ἀποχλίζῃ ξύ-
λον τε σκληρὸν ὀδόντα τε διχέλλης ὑποτιθείς· οὕτω
καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸν ζῶντα, καὶ ἐνεργῆ, καὶ

C Vm inanem & veritatis expertem illorum qui ista sentiunt ineruditam mentem satis superque iam ostenderit, & his vocibus *In principio erat Verbum*, omnem aditum præcluserit iis qui è nihilo Filium esse dicunt, omnemque eorum vanitatem paucis euerterit, aliam vicinam ac admodum peruersam hæresim aggreditur: Et quemadmodum, bonus ac laboriosus hortulanus ligone & laboribus oblectatur, lumbosque præcinctus, & quo par est agresti habitu indutus, omnem suam curam in purgando horto, & eradicandis spinis ponit, aliamque post aliam eruere non cessat, & circumeundo rastri dente versare siquid est noxium: sic etiam beatus Ioannes, viuens, & efficax, &

acutissimum Dei verbum in mente gerens, & acutissimè atque sagacissimè malignitatis hæreticorum acerba germina circumspiciens, ad ea curtim quodammodo fertur, ac statim omni ex parte succidit, lectoribusque suis tuendæ rectæ fidei modum suppeditat. Vide enim rursus hominis sancto Spiritu afflati prudentiam. Docuit antea Verbum esse in principio, hoc est in Deo & Patre, vt diximus. Cum autem mente perspicacissimus esset, nec ignoraret, vt credibile est, suborituros aliquos qui præ multa ignorantia dicerent, vnum & eundem esse Patrem ac Filium, & nominibus duntaxat sanctam Trinitatem distinguerent, nec in proprus hypostasibus esse concederent, vt Pater quidem reuera intelligatur Pater, non Filius: Filius item esse propriè Filius, ac non Pater, vt ex rei veritate necessariò fatendum nobis est, etiam aduersus hanc hæresim quasi iam tum excitatam, aut olim futuram armatur, adeoque ad illam euertendam, his verbis, *In principio erat Verbum*, statim adiungit, *Et Verbum erat apud Deum*, vbique illud, *Erat*, necessariò inferens, propter generationem ipsius, quæ est ante secula. Ex eo verò quod dicit, *Et Verbum erat apud Deum*, vnum quiddam idque per se subsistens Filium ostendit, alium autem rursus esse Deum ac Patrem, apud quem erat Verbum. Quomodo enim, amabo, id quod vnum numero est, ipsum apud semetipsum, vel in semetipso existere censebitur? Sed insciticæ plena compertum iri quæ de his hæretici statuunt, posthæc inferiùs docebimus, vbi quæstio illa accuratè perpendetur.

A τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐν διανοίᾳ φορᾶν, ὀξυωπέστατόν τε, καὶ νοερώτατα τὴν ἑτεροδοξούντων κακίας ἀπτόμενα θεία δεδεγμένον βλαστήματα, μόνον οὐχὶ πρὸς αὐτὰ δρομαῖος ἔρχεται, καὶ ἀποτόμῳ χειρὶ πάμπαν ἀνέλκει, τοῖς ἐντευξομένοις τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τὸ ἐν ὀρθῇ τῇ πίστει φυλάττεσθαι πρόξενον· διὰ γὰρ δὴ πάλιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου τὴν νῆψιν. ἐδίδαξεν ἐν τοῖς προλαβοῦσι, ὡς ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἦν ἀρχῇ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καθάπερ εἰρήκαμεν. ὅπερ δὲ ὁ τῆς διανοίας ὄμμα περιττότερον ἔχων ὡς ἂν νηφούσῃ τῇ ὄψει, ὡς εἰκός, ὡς ἀναστήσονταί τινες ἐν πολλῆς ἀμαθίας εἶα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λέγοντες πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ μόνον ὀνόματι τὴν ἀλήθειαν περιάδην διαστέλλοντες, ἐν δὲ ὑποστάσεσιν ἰδιαζούσας ἑκατέρου συγχωρεῖν οὐ παρίστασιν, ἵν' ὁ πατὴρ μὲν ὄντως νοῆται πατὴρ, καὶ οὐχ υἱὸς· υἱὸς δ' αὖ πάλιν οὐ παρίστασιν ἰδίως ὁ υἱὸς, ὢν πατὴρ, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἔχει λόγος ἀναγκαίως, καὶ πρὸς ταῦτα, ὡς *ὑπαναφθὲν ἤδη κατ' ἐκείνου καιροῦ, καὶ κεκινημένῃ, ἢ ἐσεσθαί ποτε μεγάλως πρὸς τὴν αἵρεσιν ἐξοπλίζεται, καὶ δὴ πρὸς αἱρέσιν αὐτῆς προτίθησιν ἡμῖν τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ἦν, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, πάμπαν μὲν οὐκ ἀναγκαίως ὑπερφέρων ἐκεῖνο τὸ παραυτίκα ἦν. ἐκεῖ δὲ τῷ φάναι τὸν λόγον ὄντα πρὸς Θεὸν, ἓν μέν τι καὶ ὑφεστηκὸς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸν υἱὸν ὑπεδείκνυεν, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα, πρὸς ὃν ἦν ὁ λόγος· πῶς γὰρ ὅλως τὸ ἓν ἀριθμῷ αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ, ἤτοι πρὸ ἑαυτοῦ νοοῖτο ἂν ἀρχήν; ὅτι δὲ ἁμαθὴς τοῖς αἱρετικοῖς, καὶ ὁ περὶ τούτων διρρητόσεται λόγος ἐκεῖθεν τῆς ἐν τοῖς ὑποτεταγμένοις θεωρίας διδάξομεν τὸν τῶν ζητουμένων βάσανον ἀκριβῆ ποιησάμενοι.

al. τὸ

DEMONSTRATIO CVM argumentis & Scripturæ testimoniis, quibus ostenditur Patrem in propria esse hypostasi, & Filium similiter, quibusnam Deus videlicet asseritur sanctus Spiritus, licet nihil de ipso quæratur impræsentiarum.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΜΕΤΑ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρχει ὑποστάσει, καὶ ὁ υἱὸς ὡσαύτως, στοιχολογουμένου δηλονότι τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰ καὶ μηδὲν ὅπερ τοῦ παρόντος ἐξετάζοιτο τυγχάνει.

Consubstantialis quidem est Filius Patri, & Pater Filio. idcirco in similitudinem prorsus eandē coëunt, ita vt cernatur quidē in Filio Pater, & in Patre Filius, & alter in altero fulgeat, quēadmodum ipse quoq; dicit alicubi: *Qui videt*

Ὁμοούσιος μὲν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, καὶ ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, ἐξ ὧν εἰς ἀδιάλλακτον ἀναβαίνουσι ὁμοιότητα, ὡς ὁρᾶσθαι μὲν ἐν υἱῷ τὸν πατέρα, ἐν δὲ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸν ἕτερον τὸν ἕτερον ἐναργάζειν, κατὰ δὲ αὐτὸς που φησὶν ὁ ἑωρακὼς

ἐμὲ, ἐώρακε τὸν πατέρα μου. Καὶ πάλιν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἀλλ' εἰ καὶ ἔστιν ἐν τῷ πατρὶ, ἔχει δὲ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, καλῶς εἶπεν αὐτὸς, καθάπερ ἤδη προείρηται, πρὸς τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπηκριβωμένος μορφήν· ἀναγκαίως δὲ πάλιν, ἐξ ὧν ἔστιν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν ἅγιον Πνεῦμα ζωγραφῶν· καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἰδίως ζωοποιοῦντα, καὶ οὐ παύσεται, καὶ αὖ πάλιν ἀπολέσει ὁ πατὴρ τὸ ὑφεστάναι καθ' ἑαυτόν. Ἀλλ' οὐδὲ ἡ πολλὴ λίαν ἐμφέρειά τε, καὶ ὁμοιότης διὰ χυσὶ λύσει τὴν τῶν ὑποστάσεων ἐρώτησιν, ὡς ἐννοοῦντας τῷ ἀριθμῷ τὸν ἅγιον Πνεῦμα πατέρα, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱόν. Ἀλλ' ἡ μὲν ταυτότης τῆς φύσεως ἐπ' ἀμφοῖν ὁμολογηθήσεται, τὸ δὲ ἰδίως ἑκάτερον ὑφεστάναι πάντως ἀκολουθεῖ· ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὄντως νοῆται πατὴρ, καὶ ὁ υἱὸς ᾖ υἱός. ἐπαριθμουμένων γὰρ ὕστερον, καὶ συνθεολογουμένων τῇ ἁγίᾳ πνεύματος ἁγίᾳ, καὶ προσκυνουμένῃ τριὰς τὸ οἰκεῖον ἔξει πλήρωμα.

ΑΛΛΟ. Εἰ αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ πατὴρ, ποῖον ἔχει λόγον ἡ τῶν ὀνομάτων διαφορά; εἰ μὴ γὰρ ὅλως ἐγέννησεν, ἵνα τί καλεῖται πατήρ; πῶς δὲ ὅλως υἱὸς, εἰ μὴ ἐγεννήθη παρ' οὗπερ υἱός; αἰτεῖ γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης τὴν τοιαύτην ἐφ' ἑαυτοῖς θεωρίαν τὰ ὀνόματα. ὅταν δὲ μεγίστας τὸν υἱὸν αἱ θεῖαι γραφαὶ ποιοῦσι γράφουσι, καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ὄντως ἔχει λόγος, ὑφέστηκεν ἄρα καθ' ἑαυτόν. ἔστι γὰρ πάλιν ἰδίᾳ ζόντως καὶ ὁ πατὴρ, εἴπερ ἕτερον ἐξ ἑτέρου φαίνεσθαι, δεῖ γενόμενον, ὡς πρὸς τὸ γενόν.

ΑΛΛΟ. Ὁ μακάριος Παῦλος ὅτι μέλλων φιλιππησίοις περὶ τοῦ υἱοῦ φησιν, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ ἁρπαγμὸν οὐ θελήσας ἡγήσασθαι τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ; ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη λέγειν, ἕνα μέν τινα ὑπάρχειν τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν μορφῇ; ἀλλ' ἔστι δῆλον ἅπασι, καὶ ὁμολογούμενον. οὐκοῦν οὐχ ἓν καὶ ταὐτόν τῷ ἀριθμῷ πατὴρ καὶ υἱός, ἀλλ' ἰδιοσύστατοι, καὶ ἐν ἀλλήλοις θεωρούμενοι, τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, εἰ καὶ εἷς ἐξ ἑνός, οὐ παύσεται ὁ υἱὸς δηλαδή.

ΑΛΛΟ. Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, ἔφασκεν ὁ σωτήρ· ὡς εἰδὼς δηλονότι καὶ ἑαυτὸν ἰδίως ὑφεστηκότα, καὶ τὸν πατέρα· εἰ δὲ μὴ ὄντως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ἀλήθεια, τί μὴ τηρήσας τὸν ἑνικὸν ὁ σωτὴρ ἔφασκεν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν; ὅταν δὲ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ σημαινόμενον ἐξαπλοῖ, δῆλος ἦν εἰκὸς λοιπὸν τὴν ἑτεροδοξούντων

me, videt & Patrem. Item, *Ego in Patre, & Pater in me est.* At quamuis sit in Patre, habeatque vicissim in seipso Patrem, rectè quidem ipse, vt prius iam dictum est, & perfectè ad formam Patris expressus, idemque simplicissimè ex natura sua ipse in seipso Patrem exprimens: non tamen idcirco propriæ existentiæ iacturam faciet, neque vicissim Pater per se subsistere desinet. Sed nec summa illa similitudo confusionem vllam hypostasibus afferet, ita vt vna res numero intelligatur Pater qui genuit, & qui ex ipso genitus est Filius: verùm identitatem naturæ in vtroque confitebimur, & vtrumque propriè subsistere vtique sequitur, vt & Pater verè intelligatur Pater, & Filius verè Filius. Sic enim connumerato, & inter diuinitatis personas simul collocato sancto Spiritu, sancta & adoranda Trinitas plenitudinem suam obtinebit. *Ioan. 14.*

ALIVD. Si qui est Filius, ipse quoque Pater est: quam rationem habebit illa nominum distinctio? Nam si planè non genuit, quorsum vocatur Pater? Quomodo verò Filius est, si non est à Patre genitus? Habent enim in seipsis illa vocabula necessariò talem intellectum. Cum autem genitum esse Filium diuinæ scripturæ prædicent, & ita res verè sit: subsistit vtique in seipso: Et vicissim quoque singulariter est Pater: siquidem alterum ex altero agnoscitur, id quod est genitū, relatione ad id quod genuit.

ALIVD. Beatus Paulus ad Philippenses scribens ait de Filio: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* Quis est igitur ille qui rapinā noluit arbitrari esse se æqualem Deo? Nunquid enim necesse est dicere, vnum quēdam existere, qui sit in forma Dei: aliū verò rursus illum, cuius sit forma? Atqui patet illud & in confesso est apud omnes: Non sunt ergo vnum & idem numero Pater & Filius, sed propriam habent hypostasim, & alter in altero conspicitur secundum identitatem substantiæ, licet vnus ex vno, ex Patre Filius videlicet. *Philip. 2.*

ALIVD. *Ego & Pater vnum sumus,* inquiebat Saluator, vtpote cum sciret seipsum propriè quoque subsistere, & Patrem. Quod si rei veritas ita se non habet: quidni seruato quod vnitati conuenit aiebat, *Ego & Pater vnum sumus* Cum autem plurali numero id exponat, hæreticorum opinionem euertere *Ioan. 10.*

manifestum est. Neque enim *sumus*, de vno rectè dixeris.

ALIVD. Cum Deus condere vellet hominem dixisse fertur: *Faciamus hominem ad imaginem nostram, & similitudinem.* Si ergo ad vnum quiddam numero sanctæ Trinitatis amplitudo, vt ita dicam, contrahitur, & impiè hæretici Patrem & Filium propriâ nudant hypostasi: quis est ille qui ad alium dicit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram?* Dicere enim oportebat, si ita res esset vt illi nugantur, *Faciamus hominem ad imaginem meam, & ad similitudinem.* Iam autem quum id non dicat, sed effectionem plurali numero tribuat, & ad *imaginem nostram* libri scriptor adiiciat, clara quodammodo & magna voce clamat sanctæ Trinitatis personas plures numerari quàm vnam.

Gen. 1.

ALIVD. Si splendor est Patris Filius, ceu lumen de lumine: quomodo non distinguitur ab ipso quatenus propriè subsistit? Certè enim id quod sicuti splendor emanat ab alio, nimirum ab eo quod lucem edit, non à seipso id accipiet.

ALIVD. Filius ostendens se ex substantia Dei ac Patris esse, alicubi rursus ait: *Ego ex Patre exiui, & venio. rursus reuertor ad Patrem.* Quomodo igitur non alius erit ab ipso ratione hypostasis ac numeri, cum omnis ratio nos doceat, id quod ab aliquo prodiit, aliud esse concipere ab eo à quo prodiit? Itaque verũ non est quod aduersarij dicunt.

Ioan. 16.

ALIVD. In Deum Patrem, & in Filium vnigenitum, & in sanctum Spiritum credentes iustificamur: proindeque etiam Saluator ipse suis discipulis præcipit dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Si ergo nihil nobis planè cogitandum inferat illa nominum diuersitas, cumque Patrem dixeris, significes Filium, & cum Filium nominaueris, ipsius mentionem Patris facias: quid porrò necesse est in Trinitatem potius quàm in vnitatem fideles iubere baptizari? Cum autem in trium numerum excurrat quod de natura diuina dicitur, omnibus vtiq; manifestum est vnumquemque eorum qui numerantur in propria esse hypostasi: quoniam au-

Matt. 28.

A ἀναγέπων ὑπόνοιαν. οὐδὲ γὰρ δύο καὶ εἷς ὃ ἐσμὲν ἐπινεῦσαι σωστῶς.

ΑΛΛΟ. Ἐπὶ τῇ τοῦ αὐθέντου κλήσει φωνὴ φέρεται Θεοῦ, ποιήσωμεν ἄνθρωπον λέγοντος κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. εἰ γὰρ οὕτως εἶχεν ὡς τῆς ἀληθείας τοιάδος πλάτος, ἵνα ὕστερον εἴπω, συστέλλεται, καὶ δυσκολοῦντες αἱρέσεσι τὸν υἱὸν καθ' ἑαυτοὺς πατέρα, καὶ υἱόν· τίς ὁ τοῦτο τινα B λέγων ἐστί, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν; χρὴ γὰρ δήπου λέγειν, εἰ γὰρ ὕστερον ἦν, καθάπερ οἱ νῦν ληρωῦντες φασί· ποιήσωμεν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα ἐμὴν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. νυνὶ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, πληθυντικῶς δὲ διδοὺς ἀριθμῷ τὴν ποίησιν, καὶ κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν ἐπαγαγὼν ὁ τῆς Βιβλίου συγγραφεύς, μονονουχὶ λαμπρᾷ, καὶ μεγάλῃ βοᾷ τῇ φωνῇ τὴν ἐναντίαν τῆς ἀληθείας τοιάδος ἀπορρίπτουσιν.

C ΑΛΛΟ. Εἰ ἀπαύγασμά ἐστι τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ὡς φῶς ἐκ φωτός· πῶς οὐχ ἕτερος πρὸς αὐτὸν, ὡς ἰδιοσύστατος; ὃ γὰρ ὅλως ἀπαυγάζοντος, καὶ οὐκ αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ τοῦτο πείσεται.

ΑΛΛΟ. Ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ πατὴρ ἐπιδεικνύων ἑαυτὸν ὁ υἱὸς, φησί που πάλιν· ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω· πάλιν πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα· πῶς οὖν οὐχ ἕτερος ἔσται πρὸς αὐτὸν, ὡς ἂν ἰδιοσάστος, καὶ ἀριθμῷ, πάντως λύμας ἀναπείροντος λόγου, ὅτε γε ἦλθον πρὸς ἑλόμενον, ἕτερον εἶναι πρὸς ἐκεῖνον νοῆσαι, ἀφ' οὗ δὴ καὶ προσεληλύθει; ὁποῖον οὐκ ἀληθὲς τοῖς δ' ἐναντίοις ὁ λόγος.

ΑΛΛΟ. Εἰς Θεὸν πατέρα, καὶ εἰς υἱὸν μονογενῆ, καὶ εἰς ἅγιον πνεῦμα πιστεύοντες δικαιούμεθα. Διό τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐπιτάττει λέγων· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. εἰ γὰρ οὖν ὅλως οὐδὲν λῦμα εἰσοίσει πρὸς νόησιν τὴν ὀνομάτων διαφορὰν, πατέρα δέ τις εἰπὼν σημαίνει τὸν υἱὸν, καὶ υἱὸν ὀνομάσας αὖθις μνημονεύει τοῦ πατρὸς, τίς λοιπὸν καὶ χρεία μὴ πρὸς ἑνάδα μᾶλλον, ἀλλ' εἰς τριάδα κελεύειν βαπτίζεσθαι τοὺς πιστεύοντας; ὅπερ ἂν εἰς τὸ τῆς ἀριθμοῦ ὁ περὶ τῆς θείας φύσεως οὐκ ἐπέχει λόγος, προδηλον δήπου πᾶσιν ὅστις οὐκ ἰδιοσάστον αὐτὴν ἰδίᾳ τὴν ἀριθμουμένων ἕκαστον εἶναι. τὴν δὲ μοδα-

μίθην ἐξηλλάχθαι τῇ πρὸς φύσιν εἰς μίαν ἀναλλοίωτον θεότητα, καὶ προσκύνησιν ἔχειν τὴν αὐτήν.

A tem nullatenus secundum naturam distinguitur, in vnam conscendit deitatem, & adorationem habet eandem.

ΑΛΛΟ. Ἐξ ὀργῆς ἐμπεφῆναι Θεοῦ τὰς τῶν Σοδομιτῶν πόλεις ἱερὰ λέγει γραφή· ἐξηγησάμενη δὲ ὅπως αὐτοῖς θεῖος ἐπενήνεκται θυμός, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπωλείας ἐκδιδάσκουσα θεσπίζει· ἔβρεξε, φησὶ, κύριος παρὰ κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ, καὶ θεῖον· ἐπεὶ δὲ αὐτὰ τοῖς ἐκείνων πλημμελήμασιν εἰωθόσιν ἡ μισεῖν τὴν πονηρίαν πρέπωδες ἄτη. ποῖος οὖν ἆρα κύριος, παρὰ ποίου κυρίου τὸ πῦρ ἐπάφησι, καὶ τίς ἦν Σοδομιτῶν κατέφλεξε πόλεις; ἀλλ' ἔστι δῆλον, ὡς ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ πάντα ἐνεργῶν, ἐπεὶ δὲ δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ βραχίων ὑπάρχει, αὐτὸν Σοδομίταις ὕφηνε τὸ πῦρ. ὅτε τοίνυν κύριος παρὰ κυρίου τὸ πῦρ ἐκείνοις ἀφίησι, πῶς οὐχ ἕτερος, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, παρὰ τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, καὶ αὖ πάλιν ὁ υἱὸς παρὰ τὸν πατέρα; τὸ γὰρ ἓν ὡς ἐξ ἑνὸς ἐν τούτῳ σημαίνεται.

Alivd. Irâ Dei Sodomitarum vrbes conflagrasse, diuina Scriptura dicit. Enarrans autem quo pacto diuinus eis furor ingruerit, & rationem interitus clarè edocens: *Pluit*, inquit, *Dominus à Domino super Sodoma ignem & sulphur.* cum hæc pars calicis talia perpetrare solitis apprimè congrueret. Quis ergo ille Dominus, & à quo Domino ignem immittit, atque Sodomitarum vrbes incendit? Manifestum est Patrem qui per Filium operatur omnia, cum sit eius virtus & brachium, ipsum Sodomitis ignem immisisse. Cum ergo Dominus à Domino ignem illis immittat, quomodo non distinguetur quod ad propriam hypostasim attinet, Pater à Filio, & vicissim Filius à Patre? Vnum enim velut ex vno hic significatur. *Gen.19.*

ΑΛΛΟ. Προφητικῷ κινούμενος πνεύματι, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἐσόμενα προγινώσκων ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς, οὐχ ἕτερον δυνάσθαι διαφθεῖραι τὸ γένος ἀνενόει τὸ ἀνθρώπινον, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ὑποφανείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ πρὸς παράδοσιν, ἐφ' ὅτῳ ἂν βούλοιτο μεταῤῥυθμίζειν ἰσχύοντος. διό τι τοῦτο πέμπεσθαι πρὸς ἡμᾶς παρεκάλει τὸν υἱόν, ἅτε δὴ καὶ μόνον διαφθεῖραι ἰσχύοντα τοὺς ὑπὸ χεῖρα, καὶ πλεονεξίαν ἀμοιβαίους ἀμφοτέρωθεν· καὶ δὴ ἔφασκεν, ὡς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα, ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· ποῖον οὖν ἆρα ἐστὶ τὸ φῶς, ποία δὲ καὶ ἀλήθεια, αὐτὸν λέγοντος ἀκούειν ὑμᾶς· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἐγώ εἰμι καὶ ἀλήθεια· εἰ γὰρ πέμπεται πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, καὶ καὶ ἀλήθεια τοῦ πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ υἱὸς, πῶς οὐχ ἕτερός ἐστι παρ' αὐτὸν, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, εἰ καὶ ἓν ἐστιν ὡς πρὸς αὐτὸν, ὅσον εἰς τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα; εἰ γὰρ μὴ ὅτως ἔχειν οἴονταί τινες, ὁ αὐτὸς δὴ καὶ εἷς ἐστι πατὴρ, καὶ υἱὸς, τί μὴ ἕτερον ἐποίει τὴν τῆς θείας πνεύματοφόρος βοᾶν· ἐλθὲ πρὸς ἡμᾶς ὦ φῶς, καὶ ἀλήθεια· ὅπερ δὲ τὸ ἐξαπόστειλον λέγει, δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν, ἕτερον μέν τινα ἀποστέλλοντα εἰδὼς, ἕτερον δὲ τὸν ἀποστελλόμενον· ὃ τῆς ἀποστολῆς τρόπος νοείσθω θεοπρεπῶς.

Alivd. Prophetico motus Spiritu, & per ipsum res futuras ante cognoscens beatus Psalmista, non aliter seruari posse genus humanum putabat, quam per solum aduentum Filij Dei, qui facile illud posset in quod vellet reformare. Quocirca mitti ad nos Filium rogabat, maximè cum solus seruare posset Diaboli manui ac tyrannidi subditos: adeóque velut ad Deum ac Patrem dicebat: *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam.* Quæ nam igitur sit illa lux, & quænam veritas, ipsum audi Filium dicentem: *Ego sum lux, & ego sum veritas.* Quòd si ad nos mittitur lux & veritas Patris, hoc est Filius, quomodo non alius est ab ipso, quod ad propriam hypostasin attinet, licet vnum sit cum ipso identitate substantiæ? Nam si quidam ita rem esse non existimant, & idem atque vnus est Pater ac Filius: quidni alio precandi modo vtebatur diuino spiritu afflatus Psalmista clamans: Veni ad nos ô lux & veritas; Cum autem *mitte* dicat, vtique alium quendam nouit qui mittat, alium, qui mittatur. Sed missionis modus pro eo ac Deum decet intelligatur. *Psal. 42.*

ΑΛΛΟ. Δι' υἱοῦ πεποιῆσθαι τὰ πάντα φασὶν αἱ θεῖαι γραφαὶ τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅτα πι-

Alivd. Per Filium Scripturæ diuinæ omnia facta esse dicunt, visibilia, & inuisibilia, cælestia, ac terrena: atque ita credentes

in rectitudine doctrinæ & pietatis dogmatum incedimus quotquot veritatem colimus. Expendamus igitur illud, *per Filium*, & qualem nobis sensum inferat indagemus. Atqui manifestum est alium quidem censendum esse eum qui facit, & operatur, alium verò eum per quem vniuersa operatur. Duas enim personas necessariò nobis exhibet illud, *per Filium*: aut dicant quo pacto illud, *per Filium*, propriè ac verè in re facienda vnum numero & quantitate complectetur, si nihil aliud simul intelligatur & ad operandum concurrat; At hic hæsuros planè aduersarios puto. Cum autem Patrem per Filium omnia fecisse & ipsæ diuinæ Scripturæ prædicent, & nos credamus, itaque ego statuam: nonne necesse est intelligere Patrem quidem proprie in se subsistere, ac similiter Filium, neque id obstare quominus sancta Trinitas intelligatur in identitate substantiæ?

A γεύοντες ἐν ὀρθότητι λογισμῶν, ἐπὶ τῆς θεοσεβείας δογμάτων εἴσω βεβήκαμεν οἱ τῆς ἀληθείας παρασκευαί. οὕτω σκοπῶμεν ὃ διὰ τοῦ υἱοῦ, ἐπὶ ποίαν ἡμῖν εἰσφέρῃ τὴν διάνοιαν ἐρευνήσωμεν. ἀλλ' ἔστι δῆλον, ὡς ἕτερον μέν τινα νοῆν ἀναπείῃ τὸν ποιοῦντα, καὶ ἐργαζόμενον, ἕτερον δέ ὃν δι' οὗ τὰ πάντα ἐργάζεται. δύο γὰρ προσώπων ὡς ἐξ ἀνάγκης παραδέδεται ἔχει ὁ, διὰ υἱοῦ, ἢ λεγέτωσαν πῶς ἔστιν ὃ ἓν ὡς ἐν ἀριθμῷ, καὶ τῇ

B κατ' αὐτὸν ποσότητι ἐν τῷ τὶ ποιεῖν λέγεσθαι, ὃ δι' υἱοῦ κυρίως, καὶ ἀληθῶς ὑπαδέξεται, οὐδενὸς ἑτέρου συνεπινοουμένου, καὶ συναφεστῶτος· ἀλλ' οἶμαι πάντελῶς ἀπορήσει τὸ δι' ἑαυτοῦ. ὅπῃ γὰρ τὸν πατέρα δι' υἱοῦ τὰ πάντα εἰργάσθαι, καὶ αὐτοὶ κηρύττουσιν αἱ θεῖαι γραφαί, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, οἶμαι δὲ ὅτι καὶ ἐκεῖνος· πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν πατέρα μὲν ἰδίως, ὡς καθ' ἑαυτὸν ὑφεστάναι, υἱὸν δὲ πάλιν ὁμοίως, οὐκ ἀναιρέποντος τοῦτο τὸ ἐν ταὐτότητι τῆς οὐσίας τὴν ἀγίαν ὁρᾶσθαι

C τριάδα;

Caput III.

Quòd Deus secundum naturam, nec vllo modo aut minor, aut dissimilis Patri sit Filius.

Et Deus erat Verbum.

Non ignorauit diuino spiritu afflatus Euangelista postremis temporibus suborituros aliquos qui substantiæ vnigeniti detraherent, & Dominum à quo redempti sunt negarent, eum secundum naturam non esse Deum ex Deo & Patre genitum asserendo, sed spurium nobis veluti quendam & falsi nominis inuehendo, filiationis quidem ac deitatis nomine redimitum, sed ita se reuera non habentem. Simile quiddam faciunt, qui Iudaicam Arij impietatem intimis præcordiis susceperunt, proindeque & de mortuo corde proferunt non viuificũ piæ contẽplationis verbum, sed quodcunq; ad mortem tẽdit ac respicit. *Sagitta quippe est vulnerans lingua eorum: dolosa verba oris eorum.* Quasi ergo iam in veritatis verba exurgeret aliquis, & sanctum Euangelistam ita propemodum compellaret: Erat quidem Verbum, ô bone, apud Deum: Esto: tibi enim ista scribenti credimus. Sit autem & subsistat Pater propriè, itemque Filius similiter: quodnam ergo

Κεφαλ. γ.

Ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ ἐλάττων, ἢ ἀνόμοιος ὑπάρχει τοῦ πατρὸς ὁ υἱός.

Καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

D Οὐκ ἠγνόησεν ὁ πνευματοφόρος, ὡς δυνησόμενοί τινες ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τῆς τοῦ μονογενοῦς καταγορεύοντες οὐσίας, καὶ τὸν ἀναρρήσαντα αὐτοῖς δεσπότην ἀρνούμενοι, ὅτι τοῦ κατὰ φύσιν οὐκ εἶναι μὴ εἰ Θεοῦ ἦν ὁ υἱὸς Θεοῦ καὶ πατρὸς πεφυκότα λόγον, ἀλλὰ νόθον ὡς τὸ ὄνομα, καὶ ψευδώνυμον ἡμῖν ἐπεισφέρεσθαι, τὸν μὲν τῆς υἱότητός τε, καὶ θεότητος ὄνομα περιειλημμένον, ἔχοντα δὲ οὐχ ὡς τῷ ὄντι ἀλήθειαν. ὁμοίον τι ποιοῦσιν, οἱ τὴν Ἀρείου δυσσέβειαν Ἰουδαϊκῶς εἰς τὰ ἐσώτατα εἰσοικίζοντες νοῦν, ὅθεν δὴ καὶ ἀπὸ νεκρᾶς παρεφέρεται καρδίας, ὃ τὴν ζωοποιὸν τῆς θεοσεβοῦς θεωρίας λόγον, ἀλλ' εἰπὲ πρὸς θάνατον ὁμῆ τι καὶ βλέπει. βολὶς ὄντως ὑπερόπτευσα ἡ γλῶσσα αὐτῶν, δόλια τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτῶν. ὥσπερ οὖν ἤδη τινὸς τῶν ἐξ ἀληθείας ἀντιτείνοντος ῥήμασι, καὶ μονονουχὶ λέγοντος πρὸς τὸν ἅγιον Εὐαγγελιστήν, ἦν μὲν ὁ λόγος, ὡς φῂς, πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐχέτω τάδε, πείθομαι γὰρ τοῖς γράφουσι ταῦτα συγγράμμασιν· ἐγὼ δὲ, καὶ ἐν ἀρχέτω πατὴρ μὲν ἰδίως, υἱὸς δὲ πάλιν ὁμοίως. τίνα δὴ οὖν ἐν ἀρχὴν οἰό-

σθαι πρεπτέον κατὰ φύσιν τὸν λόγον; Τὸ γὰρ εἶ) A secundum naturam Verbum esse putandum est? Illud enim, esse apud Deum, omninò substantiam non significat. Cum autem vnum Deum Scripturæ diuinæ prædicent, Patri soli hoc tribuemus, apud quem erat Verbum. Quid ad hæc igitur ait præco veritatis? Non solùm *Erat Verbum apud Deum*, sed erat etiam Deus, vt ex eo quod est apud Deum, alius esse à Patre cognoscatur, & Filius propriè subsistere & per se credatur: ex eo verò quod est Deus, consubstantialis, & ex ipso intelligatur esse B secundum naturam, vtpote Deus, & ex Deo existens. Fieri enim nequit, vt cum vna liquidò sit apud omnes diuinitas, in identitatem substantiæ sancta Trinitas non coalescat, atque ita in vnam deitatis rationem referatur. Erat igitur, & Deus postea non fuit, sed olim erat, maximè cum Deum esse ab æterno quoque esse consequatur, quandoquidem id quod in tempore factum est, aut è nihilo in rerum naturam editum, naturâ Deus non est. Cum ergo C Dei Verbum, per illud, *Erat*, æternitatem habeat, per illud autem, *esse Deum*, cum Patre consubstantialitatem, quanti supplicij ac pœnæ reos inuentum iri putandum est, qui minorem quodammodo aut etiam dissimilem Patri ipsum esse arbitrantur, eoque impietatis progredi non horrent, vt palàm idipsum quoque proferre audeant, nec quæ dicunt scientes, neque de quibus asseuerant. Nulla enim ex parte minorem esse Patre Filium ex ipso & verè genitum, ex subiectis rationibus rursum D agnoscemus.

ΑΛΛΟ. Πολλοῖς καὶ διαφόροις ὀνόμασι τὸν υἱὸν αἱ θεῖαι καλοῦσι γραφαί. Σοφίαν μὲν γὰρ, καὶ δύναμιν τὸν πατέρα εἶναί φασιν αὐτὸν, καθὼς ὁ εἰρημένος τοῦ Παύλου. Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ Σοφία. εἴρηται δὲ πάλιν καὶ φῶς αὐτὸ, καὶ ἀλήθεια, καθὼς ἐν ψαλμοῖς ὑπό τινων τῶν ἁγίων μελῳδούμενον. ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. εἴρηται καὶ δικαιοσύνη, καθ' ὃ, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. Ζωοποιεῖ γὰρ ὁ πατὴρ E ἐν Χριστῷ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν· ὀνόμασται καὶ βουλὴ τοῦ πατρὸς, καθ' ὃ εἰρηκώς. ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με, καὶ πάλιν· ἡ δὲ βουλὴ τοῦ κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει. ὅτε τοίνυν ταῦτα πάντα ὄντα ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὶ, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τοῦ Ἀρείου κολακεύοντες πλάνῳ, καὶ τῆς ἐκείνου ἀσεβοφροσύνῃ ἀναπεπλησμένοι, πῶς ἐστιν ἐλάττων αὐτοῦ. ὥσπερ γὰρ λέγω, εἰ ἄρα ὅπως ἔχει κατ' αὐτοὺς,

Aliud. Multis variisque nominibus diuinæ Scripturæ Filium appellant. Sapientiam enim, & virtutem Patris ipsum esse aiunt, iuxta Pauli dictum. *Christus Dei virtus, & Dei sapientia.* Dictus est rursũ lux eius, & veritas, iuxta id quod à quodam sanctorum in Psalmis canitur. 1. Cor. 1.

Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. Psal. 42.

Iustitia quoque nominatus est, iuxta illud, *In tua iustitia viuifica me.* Viuificat enim Pater in Christo credentes in ipsum. Quin & consilium nuncupatus est Patris, iuxta illud, *In consilio tuo deduxisti me.* Et rursus: *Consilium Domini manet in æternum.* Cum igitur hæc omnia Filius sit Deo ac Patri, dicant nobis qui Arij errori assentantur, & qui illius dementia pleni sunt, quomodo sit minor ipso. Si enim ita res est, vt illi volunt, sequitur Pa- Psal. 31.

trem non esse perfectè sapientem, non perfectè potentem, non perfectè lucem, non perfectè veritatem, non perfectè iustum, sed nec perfecti consilij, si profectò ex eo quod minor sit, non videatur Filius perfectus, qui omnia hæc est ipsi. Atqui hoc dicere aut sentire est impium. Perfectus autem est Pater, propterea quod habet omnia in seipso perfectè: perfectus igitur est quoque Filius, sapientia, & virtus, lux & veritas, iustitia & consilium Patris. Qui autem in suo Patre perfectionem implet, quomodo minor intelligatur?

ALIVD. Si minor quum sit Deo ac Patre Filius, adoratur à nobis & sanctis Angelis, duos Deos colere deprehendemur, siquidem in naturæ identitatem nunquam coalescet imperfectum cum perfecto. Maxima autem est differentia quæ res inter se naturâ diuersas separat. Atqui fides nostra multitudinem Deorum non admittit, sed vnus est Deus Pater, in vnitatem cum ipso ascendente Filio nimirum, & sancto Spiritu. Nihil ergo deterius est in Filio. Quomodo enim tandem minor erit, qui vnitate perfecto Patri, & identitate substantiæ naturaliter vnitur?

ALIVD. Si plenitudo est Filius, (de plenitudine enim eius omnes accepimus) quonam modo minus capiet? Contraria enim in vno subiecto simul & eodem tempore consistere nequeunt.

ALIVD. Si cum minus habeat Filius, implet vniuersa: vbinam maior illa Patris capacitas collocabitur? Licebit enim exempli causa quasi de rebus corporeis ita loqui, cum rerum incorporearum magnitudo & imminutio aliter intelligatur.

ALIVD. Si quod est super omne nomen Deus est, & huius hæres quum sit Filius, perfectus esse non potest quia minor: esse super omnia nihil magni est. hoc autem est Deus. Sed absurdum est ita sentire aut loqui: Perfectus igitur est Filius, vtpote super omne nomen, & Deus.

ALIVD. Si natura diuina quantitatis est expers, & in rebus quantis minus reperiri solet: quomodo minor intelligatur secundum naturam Filius, Deus quum sit? Non enim quantitatis expers erit, quamuis respectu Patris minus habere ipsum dicant.

ALIVD. Beatus Ioannes de Filio

A ὅτι τῷ μὲ τελείως σοφὸς ὁ πατὴρ, μὲ τελείως δυνατὸς, μὲ τελείως φῶς, μὲ τελείως ἀλήθεια, μὲ τελείως δίκαιος, ἀλλ' οὐδὲ τέλφος ἂν βουλῇ, εἰ-
B περ ὄντως ἀφῃρῆ τὸ ἔλαττον ἔχειν, οὐ φανήσεται τέλφος ὁ υἱὸς, ὃς πάντα ἔχων τὰ τοῦ πατρός ἐστιν αὐτός. ἀλλὰ μὴν τὸ οὕτω φρονεῖν, ἢ λέγειν δυσεβές· τέλφος οὖν ὁ πατὴρ ἀφῃρῆ τὸ πάντα ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τελείως· τέλφος ἄρα δηλονότι καὶ ὁ υἱὸς, ἡ σοφία, καὶ ἡ δυνάμις, τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ βουλὴ τοῦ πατρός. ὁ δὲ πλὴν ἐν τῷ οἰκείῳ μὴ-
C κύνοντι τελειότητα πληρῶν, πῶς ἂν ἐλάττων νοοῖτο;

ΑΛΛΟ. Εἰ δ' ἔλαττον ἔχων ὁ υἱὸς ὡς πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, προσκυνεῖται παρά τε ἡμῶν, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, δύο καταθέοντες ἀλωσόμεθα Θεούς, εἰ γὰρ ἀδιαφόρους εἰς ταυτότητα φύσεως ἀναδησόμεθα τῷ τελείῳ τὸ μὴ ὅπως ἔλαττον. πολλὴ δέ τις ἐστὶν ἐν διαφορᾷ τὸ μὴ ὡσαύτως ἔχοντα κατὰ τὴν φύσεως λόγον εἰς ἀλληλοτελείωσιν συμπεφυκέναι· ἀλλ' οὐκ εἰς πολύθεον ἀριθμὸν ἡ πίστις, εἷς δὲ Θεὸς ὁ πατὴρ, ἀναβαίνοντος εἰς ἑνότητα πρὸς τοὺς αὐτὸν τοῦ υἱοῦ, δῆλον ὅτι κατὰ τὴν ἀλήθειαν πνεύματος· οὐδὲν ἄρα τὸ κατηγόρημα λοιπὸν ἐν υἱῷ. πῶς γὰρ ἔτι τὸ ἔλαττον ὑπιδέξεται εἰς ἑνότητα τοῦ τελείου πατρὸς, καὶ εἰς
D οὐσίας ταυτότητα ἐνάρμονος φυσικῶς;

ΑΛΛΟ. Εἰ πλήρωμά ἐστιν ὁ υἱὸς· ἀπὸ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν· καὶ πῶς ἔτι τὸ ἔλαττον ὑπιδέξεται; ἀσύμβατα γὰρ καθ' ἓν τὰ ὑποκείμενα ἐν ταυτῷ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία.

ΑΛΛΟ. Εἰ δ' ἔλαττον ἔχων ὁ υἱὸς τὰ πάντα πλουτεῖ, ποῦ χωρήσει τὸ μεῖζον τοῦ πατρός; εἰρήσεται γὰρ ἐν σωματικώτερον, ὡς ἐν τοῦ μεγέθους τόπῳ, νοουμένης ἑτέρως τῆς ἐν ἀσωμάτοις ὑπεροχῆς τε, καὶ ἐλαττώσεως.

ΑΛΛΟ. Εἰ δ' ὑπὲρ πᾶν ὄνομά ἐστιν ὁ Θεὸς, εἶτα τούτου κληρονόμος ὑπάρχων ὁ υἱὸς
E οὐκ ἔχει δ' τέλος εἶ) μὴ τὸ ἔλαττον, * οὐδὲ ἐν ὑπὲρ πάντα τὸ μέγα· τοῦτο δέ ἐστι Θεός. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον, ἢ φρονεῖν, ἢ λέγειν· τέλφος ἄρα ἐστὶν ὁ υἱὸς, ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ Θεός.

* al. οὐδὲν

ΑΛΛΟ. Εἰ δὲ καὶ φύσις ἡ πεπόνθασι συμβαίνει ἢ οἶδε τὸ ἔλαττον ἐν ποσοῖς, πῶς δὴ ἐλάττων νοοῖτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεοῦ ὁ υἱός; ἡ γὰρ ἔξω τοῦ ποσοῦ κείσεται, καὶ ὡς πρὸς πατέρα τὸ ἔλαττον λέγειν ἔχουσιν αὐτόν.

ΑΛΛΟ. Ο μακάριος Ἰωάννης περὶ τοῦ

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ὑοῦ φησιν, ὅτι οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ πνεῦμα, τοῖς ἀξίοις δηλαδή. ὅτε τοίνυν μέτρον οὐκ ἔστιν ἐν τῷ υἱῷ, ἀμέτρητος ἄρα ἐστί, καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνων καταλήψιν τῷ ἐν ποσῷ νοουμένῳ ὡς Θεός. πῶς οὖν ἐλάττων ὁ μὴ μετρούμενος;

ΑΛΛΟ. Εἰ ἐλάττων ἐστὶν ὁ υἱός, μείζων δὲ ὁ πατήρ, διαφόρως δηλονότι, καὶ οὐκ ὁμοίως ἑκάστου ἔχοντος μέτρου ἐνεργήσουσι τὸν εἰς ἡμᾶς ἁγιασμόν. ὁ ἁγιάσων μὲν μείζονος ὁ πατήρ, ἐλαττόνως δὲ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ υἱός. ἔσται διηρημένως, καὶ τὸ πνεῦμα διπλοῦν, καὶ μεῖον μὲν ἐν υἱῷ, μεῖζον δὲ ἐν πατρί. καὶ τελείως μὲν οἱ παρὰ πατρὸς ἁγιασθήσονται· ἀτελείως δ' οἱ πάλιν οἱ δι' υἱοῦ. Ἀλλὰ πολλή τις ἔστιν ἐν τούτοις ἡ τῶν λογισμῶν ἀπορία. ἓν γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἁγιάζον ἐστὶν, εἷς δὲ τέλειος ἁγιασμὸς, καὶ παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ φυσικῶς χορηγούμενος. οὐκ ἄρα ἐλάττων ἐστὶν ὁ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχων τῷ τελείῳ πατρὶ, καὶ τὸ ἴδιον ὑπάρξαντος πνεῦμα φύσεως ἰδίας ἔχων ἀγαθὸν, ζῶν, καὶ ἐνυπόστατον, ὥσπερ οὖν ἀμφοῖν ἐστὶ καὶ ὁ πατήρ.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἐν μορφῇ, καὶ ἰσότητι τῇ παρὰ πατρὸς ἦν ὁ υἱὸς κατὰ τὸν τοῦ Παύλου φωνὴν, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστιν; ἴσως γὰρ δή που τὸ μὲν ἔργον τῆς ἀρχικῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, καὶ ἡ διὰ τοῦτο λεγομένη ταπείνωσις, τῇ κατὰ φύσιν τοῦ ὑπάρξαντος ἀξιώματος ἀπογυμνώσει τὸν υἱὸν, λύσιν ἔχουσα τὴν δευτέραν ἐξ ὑπερῴου προῦσαν. ἥξει γὰρ πάντως, ὡς ἠκούσαμεν λέγοντος, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. πῶς οὖν ὅλως ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς ὁ ἐλάττων αὐτοῦ;

ΑΛΛΟ. Εὑρίσκεταί που λέγων διὰ ἑνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ. τὴν δόξαν μου, ἑτέρῳ οὐ δώσω. ἐρωτητέον οὖν διηρημένως τοὺς ὅσοι τὸν υἱὸν ἀτιμάζοντες ἀσεβῶς, μᾶλλον δὲ δι' αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα· ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα τιμᾷ· πότερόν ποτε, καθάπερ ἐπῄνεσαν αὐτοὶ, τὸν Θεοῦ, καὶ πάντων ἐλάττων ὢν ὁ υἱὸς, ὁμοούσιός ἐστιν, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἢ οὐχί; εἰ μὲν οὖν ἐροῦσιν, ὡς ἔστιν ὁμοούσιος, τί μάτην τὸ ἔλαττον ἐπιφέρουσιν αὐτῷ; τὰ γὰρ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα καὶ φύσεως, οὐκ ἂν ὅλως ἔχοι καθ' ἑαυτὸ τὸ μεῖζον, καθά γε τῷ πῶς εἶ λόγον. τοῦτο γὰρ πάντως ἐστὶ τὸ ζητούμενον· ἀλλ' οὐ συνθήσονται τυχὸν, οὐδὲ ὁμοούσιον εἶναι δώσουσι τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, ὡς ἐλάττονα κατ' αὐτούς. οὐκοῦν ἕτερος ἔσται πάμπολλῶς, καὶ ἀλλότριος τῆς φύσεως. πῶς οὖν ἔχει τὴν δόξαν αὐτοῦ; αὐτῷ γὰρ ἐδόθη, καθά φησιν ὁ μακάριος Δανιὴλ, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· ἢ γὰρ

A ait, *non ad mensuram dare Spiritum*, dignis nimirum. Cum ergo mensura non sit in Filio, immensus est igitur, & omnem quantitatis comprehensionem superat vtpote Deus: Quomodo ergo minor est ille qui mensura non capitur?

ALIVD. Si minor Filius, maior autem Pater est, diuersè nimirum nec simili ratione pro suo quisque modo sanctificationem nostram perficient: Et magis quidem Pater sanctificabit, minus autem, ac pro suo modulo Filius. B Erit igitur Spiritus quoque duplex, & minor quidem in Filio, sed in Patre maior. Et perfectè quidem sanctificabuntur qui à Patre, ac vicissim non perfectè qui per Filium. Atqui multa est in his rationum absurditas. Vnus enim est sanctus Spiritus, vna & perfecta sanctificatio, quæ à Patre per Filium naturaliter præbetur. Non ergo minor est qui eandem habet cum perfecto Patre operationem, quique Patris Spiritum habet, naturæ suæ bonum, viuentem ac subsistentem, quemadmo- C dum nempe & Pater.

ALIVD. *Si in forma & aqualitate Patris* erat Filius, iuxta Pauli sententiam: quomodo minor ipso est? Non enim certè Incarnationis ratio, & ea quæ dicitur humiliatio dignitate naturali Filium nudabit cum secundo aduentu cessatura sit. *Philip. 2.*

Veniet enim omninò, vt eum dicentem accepimus, *in gloria Patris sui.* *Marc. 8.* Quomodo igitur in gloria est Dei Patris, qui minor ipso sit?

ALIVD. Inuenitur alicubi per D vnum Prophetam Deus ac Pater dicere: *Gloriam meam alteri non dabo.* *Esa. 48.* Interrogandi sunt igitur quicunque Filio impiè detrahunt, immò verò Patri per ipsum: (Qui enim Filium non honorat, is nec Patrem quidem honorat) vtrum tandem sicuti existimant ipsi, Deo ac Patre minor existens Filius, consubstantialis sit ipsi, an non? Si consubstantialem esse dicunt, quid frustrà minus ei tribuunt? Quæ enim eiusdem sunt substantiæ ac naturæ, minus in E se profectò non habent quoad rationem substantiæ. Hoc autem est quod quærimus. Sed non assentientur forsan, neque consubstantialem esse concedent Patri Filium, quum minor sit, vt ipsi volũt: Igitur diuersus erit omninò & alienus à Patre. Quomodo itaque gloriam eius habet? *Ei enim datus est*, vt ait beatus Daniel, *honor, & regnum.* *Ioan. 5.* *Dan. 7.* Vel enim

mentietur Deus & Pater dicens, Gloriam meam alteri non dabo: vel si verax est, suamque gloriam dedit Filio, non alius vtique est ab ipso, cùm sit fructus substantiæ ipsius, ac verum genimen. Qui autem eodem modo se habet cum Patre, secundum naturæ rationem: quomodo ipso demum erit minor?

A δψευσεται λέγων ὁ Θεὸς, ϗ πατὴρ τῳ δόξαν μου ἑτέρῳ ϗ δώσω. ἢ εἴπερ ἐστὶν ἀληθὴς, δέδωκε τῳ ἑαυτῷ δόξαν τῷ ὑῷ, ϗκ ἔστερος ἄρα ἐστὶ παρ' αὐτὸν, καρπὸς ὑπάρχων τῆς οὐσίας αὐτοῦ; ϗ γνήσιον γέννημα. ὁ δὲ ὡσαύτως ἔχων ὃν πατρὶ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, πῶς ἂν εἴη λειπὼν ἐλάττων αὐτοῦ;

ALIA simplicia & dissoluta.

ΑΛΛΑ ἁπλᾶ, ϗ ἀσυνθέτα.

Si omnipotens est Pater, & similiter Filius omnipotens, quomodo minor est ipso? Non enim si rectè philosophamur, perfecti conditionem imperfectum assequetur. Et, si Dominus est Pater, Dominusque similiter est Filius, quomodo ipso minor est? Erit enim non perfectè liber, siquidem in dominatione minor est, nec habet in seipso consummatam dignitatem. Et, si lux est Pater, lux item Filius: quomodo minor est ipso? Erit enim non perfectè lux, sed ex parte tenebris comprehendetur mentieturque Euangelista dicens: *Et tenebræ eum non comprehenderunt.* Et, si vita est Pater, vita item Filius: quomodo minor ipso est? Non enim est perfectè in nobis vita, quamuis in interiori homine Christus habitet, sed quadã ex parte mortui sunt credentes, siquidem non est vita perfectè, cùm minus habeat Filius. Cum autem absurditatem illam in his longissimè profligare oporteat, perfectum esse dicimus Filium perfecto Patri æqualem, propter perfectam identitatem substantiæ.

Ioan. 1.

Εἰ πάντοκράτωρ ἐστὶν ὁ πατὴρ, πάντοκράτωρ δὲ ὁμοίως ϗ ὁ ὑός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; ϗ γὰρ δίκαιον κατά γε τ τῆς ἀκολουθίας λόγον, εἰς ὃ τῷ τελείῳ μέτρον ὃ μὴ τέλεον ἀναβήσεται. ϗ, εἰ κύριος ἐστὶν ὁ πατὴρ, κύριος δὲ ὁμοίως ϗ ὁ ὑός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; ἔσται γὰρ ϗ τελείως ἐλεύθερος, εἴπερ ἐστὶν ἐλάττων ἐν κυριότητι, ϗκ ϗ πλήρες ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὃ ἀξίωμα. Ϛ εἰ φῶς ἐστὶν ὁ πατὴρ, φῶς δὲ ὁμοίως ϗ ὁ ὑός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; ἔσται γὰρ ϗ τελείως φῶς, κατα-λη-φθήσεται δὲ ἀπὸ μέρους ὑπὸ τῆς σκοτίας, ϗ ψεύσεται λέγων ὁ Εὐαγγελιστὴς, Τὸ σκοτία αὐτὸν ϗ κατέλαβε. Ϛ εἰ ζωὴ ἐστὶν ὁ πατὴρ, ζωὴ δὲ ὁμοίως ϗ ὁ ὑός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; ϗ γὰρ ἔστι τελείως ἐν ἡμῖν ἡ ζωὴ, κἂν εἰς τ ἔσω ἀνθρώπον κατοικήσῃ Χριστός· νεκροὶ δέ πως κατὰ τὸ μέρος οἱ πιστεύσαντες, εἴπερ ἐστὶν ϗ τελείως ζωὴ, ὃ ἔλαττον ἔχων ὁ ὑός. ὅπερ δὲ χρὴ τελεῖν ἐν τούτοις ἀπορίαν ὡς παῤῥωπάτω ποιησάμενον, τέλειον εἶναι φαμὲν τὸν ὑὸν τῷ τελείῳ πατρὶ παρεσυμβαίνον διὰ τ τῆς οὐσίας ἀταυτότητα.

Si minor est Patre Filius, ac propterea non consubstantialis, alius vtique secũdum naturam, ac planè alienus. Igitur non Filius, sed neque prorsus Deus. Quomodo enim vocetur Filius, qui non est ex Patre, aut quomodo tandẽ Deus, qui non est ex Deo secundũ naturã? Quid hic dicũt qui asserũt in Patrẽ credere, non eos qui fidem susceperunt in Filium, sed qui hunc potius interfecerunt? Cum autem fides sit in Filium, adhuc, vt credibile est, erramus, verum non agnoscentes Deum. At hoc absurdum: Credentes autem in Filium, in Patrem quoq; credimus & in Spiritum sanctum nimirum: Non est igitur quasi Deo ac Patre minor alienus Filius, sed vnũ quid cũ ipso, propterea quod ex ipso est secũdũ naturã, & ideò æqualis ac perfectus.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἐλάττων ἐστὶ τῷ παρ' ὁ ὑός, διό τε τοῦτο οὐχ ὁμοούσιος· ἕτερος ἄρα ἐστὶ κατὰ φύσιν, ϗ ἀλλότριος πάντελῶς· πόθεν ὧν οὐχ ὑός, ἀλλ' ὅλως Θεός· πῶς γὰρ ἂν ϗ καλοῖτο ὑός ὁ μὴ ὢν παρ' ὁ, ἢ πῶς ἐπὶ Θεὸς, ὁ μὴ ὢν Θεοῦ κατὰ φύσιν; τί φασιν οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ τ εἰς τ ὑὸν πεπιστευκότες, ἀποκτενόντες δ μᾶλλον τοῦτον εἰς τὸν πατέρα πιστεύειν ἐμποιοῦντες; ὅπερ δ εἰς ὑὸν ἡ πίστις, ἐπὶ κατ' ὀλίγον πλανώμεθα, τ ἀληθινὸν οὐκ ἐπιγινώσκοντες Θεόν. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· πιστεύοντες μὲν εἰς ὑόν, ϗ εἰς τὸν πατέρα πιστεύομεν, ϗ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα δηλαδή. οὐκ ἄρα ἐστὶ τῷ Θεοῦ, ϗ παρ' ὃς, ὡς ἐλάττων ἀλλότριος ὁ ὑός, ἀλλ' ἕν ὡς πρὸς αὐτὸν, διό τε ὃς αὐτοῦ κατὰ φύσιν, ἴσος τε διὰ τοῦτο, ϗ τέλειος.

Alivd. Si Filius verè est is qui ex Deo Patre effulsit Deus Verbũ, necesse omnino est aduersarios vel nolentes con-

ΑΛΛΟ. Εἰ μὲν ὑός ἐστι κατ' ἀλήθειαν ὁ ἐκ Θεοῦ παρ' ὃς ἀναλάμψας Θεὸς λόγος, αὐάλωτα πάσα ϗ ϗκ ἐκόντας ἴσως δι' ἀναγκαίας ὁμολογίας

ἐκ τ᾽ ὑπάρξαι αὐτὸν ἐκ τῆς πατρὸς τοῦτο γὰρ ἂν ἡ ἀληθὴς υἱότης σημαίνοι. εἶτα πῶς ὁ υἱὸς ἐλάττων ἐστὶ τοῦ πατρὸς υἱός, εἴπερ ἐστὶν οὐσίας καρπὸς, οὐδαμοῦ ἔλαττον ἐφ᾽ ἑαυτῇ δεχομένης; πάντα γὰρ τελείως ἐν τῷ Θεῷ· εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, οὐδὲ υἱὸς ἀρα· νόθος δὲ ὥσπερ τις, καὶ ψευδώνυμος· ἀλλ᾽ οὐδὲ αὐτὸς ὁ πατὴρ, πατὴρ ἀν καλοῖτο δικαίως τε, καὶ ἀληθῶς. εἰ γὰρ οὐκ ὄντως τοῦ κατὰ φύσιν, δι᾽ ὃν ἐστι πατὴρ, πῶς ἂν εἴη πατήρ; ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· ἔστι δὲ πατὴρ ἀληθινὸς ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ὅλαι βοῶσιν αἱ θεῖαι γραφαί· υἱὸς ἄρα πάντως ὁ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς. εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐλάττων· ὁμοούσιος γὰρ ὡς υἱός.

A fiteri, ex substantia Patris ipsum existere: Hoc enim vera filiatio significat. At quomodo is minor est Patre Filius, siquidem sit substantiæ fructus, quæ nullatenus in se minus suscipit? Cuncta enim perfectè sunt in Deo. Quòd si non est ex substantia Patris, neque Filius est igitur, sed spurius veluti quidam ac falsi nominis: Sed neque Pater ipse Pater iustè ac verè vocetur: Si enim Filius non est secundum naturam, propter quem sit Pater: quomodo Pater intelligatur? Sed hoc absurdum: Est autem Pater verus Deus (hoc enim vbique Scripturæ diuinæ clamitant) Filius ergo est planè qui ex ipso naturaliter. Quod si Filius, non ergo minor. Consubstantialis enim est vt pote Filius.

ΑΛΛΟ. Τὸ τῆς πατρειας, ἤτοι παζήτητος ὄνομα οὐκ ἐξ ἡμῶν ἔχει Θεὸς, ἀλλ᾽ ἡμεῖς μᾶλλον ἐξ αὐτοῦ λαβόντες ὁρώμεθα. πιστὸς δὲ ὁ λόγος Παύλου βοῶντος ὡδί· ἐξ οὗ πᾶσα πατρειὰ, ἔν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. ὅπερ δὲ Θεὸς ὢν πάντων ἐστὶ πρεσβύτατον, καὶ μίμησιν δηλονότι πατέρες ἡμεῖς, οἱ πρὸς τὸ ἐκείνου σχῆμα ἐξ οὗ πεποίηται κατ᾽ εἰκόνα κεκλημένοι. εἶτα πῶς, εἰπέ μοι, λοιπὸν οἱ καθ᾽ ὁμοίωσιν γεγονότες αὐτοῦ, καὶ φύσιν ἐσμὲν τῶν οἰκείων τέκνων πατέρες, εἰ μὴ πρὸς τοῦτο τὴν ἀρχετύπου εἰκόνι, πρὸς ἣν καὶ μεμορφώμεθα; πῶς δὴ δῶ ὅλως τὸ τῆς πατρειᾶς, ἤτοι παζήτητος ὄνομα, καὶ εἰς ἄλλους ἐκβλύσαι πρὸς Θεοῦ δοίη τις αὖ, εἴ γε ὄντως οὐκ ἔστι πατήρ; Φαίνεται γὰρ, ὡς ὄντως ἔχει, πάντελῶς ἀμεταμέλητα τὰ πρόσματος ἡ Φύσις, ἡμεῖς δὲ μᾶλλον αὐτοῦ καθ᾽ ὁμοίωσιν τιθῶ πρὸς ἡμᾶς τὸ, πατὴρ καλεῖσθαι δώσομεν, ἢ καθ᾽ αὐτὸς ἡμῖν. τοῦτο γὰρ ὁ λόγος συνομολογεῖν ἀναγκάζει καὶ ἡ ἀγχίνοια τὸ αἱρετικόν. ὑπεκρίνεται γὰρ φυόμενον τὸ ἀληθείας ὁ μάρτυς ἐξ αὐτοῦ λέγων πᾶσάν ἐστιν πατρειὰν, ἔν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. ἀλλ᾽ ἔστι τοῦτο φαίνεσθαι τῶν ἀποπλάτων· ἀληθεύει γὰρ ὁ λαρύσσας εἰπών· ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; καὶ οὐκ Θεοῦ τὸ τῆς πατρειᾶς ὄνομα, καὶ εἰς ἡμᾶς καταῤῥεῖ. ὑπεκρίνεται ὅτι κατὰ φύσιν τοῦ λόγου πατήρ· τέτυχε δὲ πάντως οὐκ αὐθομοίου ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἐλάττονος ἔχθρου, ἢ ἐν οἷς ἐσμεν ἐστιν αὐτὸς· οἱ γὰρ πρὸς μίμησιν γεγονότες ἡμεῖς τοῦ ἐκείνου ἐχθροὶ, οὐχ ὅσα τὰ ἐξ ἑαυτοῦ γινώμενα, ἴσα δὲ πάντελῶς καθά γε τὸν τῆς Φύσεως λόγον.

B Est autem Pater verus Deus (hoc enim vbique Scripturæ diuinæ clamitant) Filius ergo est planè qui ex ipso naturaliter. Quod si Filius, non ergo minor. Consubstantialis enim est vt pote Filius.

ALIVD. Paternitatis nomen non habet Deus ex nobis, sed nos potius ab ipso accepisse videmur. Fidelis quippe est sermo Pauli clamantis: *Ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur.* Cum autem Deus sit res omnium antiquissima, imitatione quadam & similitudine nos patres appellamur, quòd ad eius imaginem facti sumus. At quomodo quæso, ad eius facti similitudinem nostrorum filiorum patres sumus secundum naturam, si exemplari cuius imitatione id habemus, hoc non ineſt? Quomodo denique paternitatis nomen etiam ad alios à Deo permanare concedetur, si Pater verè non est? Nam si ita se habet, euersa prorsus videtur rei natura, & nos ei Patris appellationem ad similitudinem nostram potiùs tribuemus, quàm ipse nobis. Hoc enim ratio fateri coget hæreticum, vel inuitum. Itaque mentitur testis ille veritatis, qui ex ipso paternitatem omnem esse dicit, in cælo, & terra. At hoc dicere est absurdissimum. Verax enim est, qui magna fiducia dicit: *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Et ex Deo paternitatis nomen etiam in nos defluit. Igitur secundum naturam est Pater Verbi: Sed genuit non dissimilem sibi, ita vt aliquid in hoc minus sit quàm in ipso. Nos enim ad imitationem eius facti, minores illo sumus, sed qui à nobis eduntur æquales nobis sunt secundum naturæ rationem.

C

D

E

2. Cor. 13.

ΑΛΛΟ. Μὴ βλασφημείτω τοῦ ἀληθοῦς ὁ ποικίλος εἰς λόγους αἱρετικὸς, μηδὲ υἱὸν ὁμολογῶν

ALIVD. Ne veritatem vafer hæreticus ludificetur, neque Filium Dei Verbum

Verbum fatendo nudum ei & verbis tenus honorem tribuat, non esse ipsum ex substantia Patris asserens. Quomodo enim planè Filius est, si naturâ ita non est? Aut ergo detractâ hypocrisis personâ palam blasphement, nec Deum nec Filium esse fatentes: aut si authoritate Scripturarum conuicti, & sanctorum doctrina tacti, veritatem reuerentur, & Filium dicunt ac Deum, ne Patre minorem esse cogitent. Quomodo enim minus accipiet respectu Patris Dei, cum sit Deus Verbum? Nam & homo hominis dicitur, & est, filius, sed non erit idcirco patre minor, quatenus est homo. Homo enim homine, in quantum homo est, non est maior aut minor, sed neque forsan Angelus Angelo, quatenus Angelus, neque res vlla respectu alterius quæ sit eiusdem naturæ, & eiusdem essentiæ rationem sortita. Itaque si reuera est Filius, necesse est dicere ipsum esse ex Patris substantia, omnes eius proprietates in seipso ferentem naturaliter: Et, si naturâ Deus est Pater, Deus vtique secundum naturam etiam est Verbum ex ipso genitum. Quomodo ergo minor erit Deus Deo, ea nempe ratione qua vterque Deus est?

A τὸν τ Θεοῦ λόγον ψιλὸν αὐτῷ, & τῷ ὀνόματι μόνοις χαριζόμενοι τιμῶν, οὐκ εἰ) λέγων αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τ τῦ πατρός. πῶς γὰρ ὅλως υἱός, εἰ μὴ ὄντως ἔχοι κ) φύσιν; ἢ τοίνυν ὁ τῆς ὑποκρίσεως ἀφελόντες προσωπεῖον δυσφημεῖτωσαν ἀναφανδόν, μήτε Θεὸν, μήτε υἱὸν ὁμολογοῦντες· ἢ εἴπερ ἐκ πάσης ἐλεγχόμενοι τῆς θείας γραφῆς, & τοῖς τ ἀγίων λόγοις καθαπτόμενοι δυσωποῦνται τ ἀληθῆ, καὶ υἱὸν εἰ) λέγοιεν, καὶ Θεὸν, μὴ φρονείτωσαν ὡς ἔστιν ἐλάττων τῦ γεγεννηκότος. πῶς γὰρ ὅλως ὑποδέξεται ὃ ἔλαττον, ὡς πρὸς τ πατέρα Θεὸν, Θεὸς ὢν ὁ λόγος; καίτοι κ) ἄνθρωπος ἀνθρώπου γεννᾷ τε, κ) ἔστιν υἱός, ἀλλ' οὐκ ἐλάττων ἔσται ὁ πάϊς κατά γε ὃ εἰ) ἄνθρωπος· ἄνθρωπος γὰρ ἀνθρώπου, καθὸ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν εἴη μείζων, ἢ ἐλάττων, ἀλλ' οὐδὲ ἄγγελος ἀγγέλῳ τυχόν, καθὸ ἄγγελος, ἢ ἕτερόν τι τῶν ὄντων πρὸς πρὸ ὁτιοῦν ὁμορφυές, καὶ τ τ αὐτῆς οὐσίας λόγον ἀποκεκληρωμένον. σκοπῶ εἰ κ) ἀληθὲς ἔστιν υἱὸς, ἀνάγκη λέγειν, ὡς ἔστιν οὐκ τ οὐσίας τῦ πατρός, πάντα τὰ ἐκείνης ἴδια φέρων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς· & εἰ φύσει Θεὸς ὁ πατὴρ, Θεὸς δηλονότι κ) φύσιν καὶ ὁ λόγος ὁ ἐξ αὐτῆς γεννητός. πῶς οὖν ἐλάττων ἔσται Θεὸς Θεοῦ, & ταὐτὸ δὴ τῦτο ὃ εἰ) Θεός;

B

C

ΑΛΛΟ. Πόθεν ὑμῖν, ὦ ὅτοι, πρέσει βουλομένοις ὃ ἐν ἐλάττοσι κεῖσθαι λέγειν τ υἱὸν, ἢ ἐν οἷς ὄντων ὁ γεννήσας αὐτὸν; κ) τίνα δὲ χρόνον ὃ ἔλαττον ὑποδέξεται; καπὶ πλὴν οὖν τ ἐν τῷ εἶναι χρόνον, οὐκ ἂν ἴσως, οἶμαι, & σφόδρα ληρῶν ὑπολάβοι. προαιώνιος γὰρ ὁ υἱὸς, & αὐτός ἐστι τῶν αἰώνων ὁ ποιητὴς, κ) ὅτι μὲν οὐκ ἂν ὅλως προσοιζόιτο χρόνῳ, ὃ χρόνου πάντως προσβυτέραν ἔχον τὴν γένεσιν, νοῆσαι εἰκότως. ἀλλ' ὅσον ἐν ποσῷ τῶν κατὰ μέγεθος ἐλάττων αὐτῶν· ἀμεγέθης γὰρ, ἄποσός τε, & ἀσώματος ἡ θεία νοῆται, & ἔστι φύσις. πῶς οὖν ἄρα ὃ ἔλαττον ἐπὶ τῦ γένους ἐστὶ δεχθήσεται; ἐν δόξῃ λοιπὸν ἐρεῖς τυχόν, ἐν δυνάμει, ἐν σοφίᾳ· λεγέτωσαν τοίνυν, πόσος ὅστις ἐν τούτοις, & πηλίκος ὁ πατὴρ, εἴγε χρὴ κ) τῦτο εἰπεῖν· ἵνα νοῶμεν λοιπὸν ἐλάττων ὁ υἱὸς, ὡς πρὸς ἐκεῖνο ἐκμετρούμενος· ἢ εἴπερ ὅστις ἐν ἀκαταλήπτοις, & ἀνεκμετρήτοις ὁ πατὴρ ἀγαθοῖς, καὶ πολὺ ὃ τ ἡμετέρας διανοίας ὑπερέχοισι μέτρον· πόθεν ἐλάττονα λέγοισι τ υἱὸν οἱ πάντα πεπλησμένοι ἑτοίμως Ἀρειανοὶ, πρὸς αὐτὸν τ προόντος αὐτῷ κατὰ φύσιν ἀξιώματος; ἐλέγ-

D

E

ALIVD. Vnde vobis, quæso, tanta audacia, vt dicatis inferioris conditionis esse Filium quàm Patrem? quomodo verò minus accipiet? Existendi certè tempore, nemo vel maximè delirus putauerit. Est enim ante secula Filius, & ipse seculorum est conditor: neque circumscribi tempore iure censebitur qui tempore quouis generationem antiquiorem habet. Sed neque magnitudinis quantitate ipso erit inferior: magnitudinis enim, & quantitatis, & corporis expers natura diuina intelligitur & est. Quomodo ergo minoratio ostenderetur in Filio? In gloria fortè, dicet aliquis, in virtute, in sapientia; Dicant ergo, quantus sit in his & quàm grandis Pater, (vt ita dicam) vt minor demum Filius intelligatur ad illius mensuram comparatus: aut si incomprehensibilibus & immensis bonis est præditus, & nostræ mentis captum multum excedentibus, vndenam minorem dicunt esse Filium, qui omnia temerè audent Ariani, ad euertendam quæ ei naturaliter inest dignitatem? Comparatione

χθαι γὰρ αὐτὸν ἐν τῷ πατρὶ ὃ μεῖζον ὃ ἐλαττίον, οὐκ ἐκ μεγέθους δὲ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ποία δείξις ἐν ὑμῖν τοῦ μειονεκτήματος;

ΑΛΛΟ. Ἐπὶ τῇ βδελυρίᾳ τῶν αἱρετικῶν, ἔξεστιν ὄντως εἰπεῖν ἀληθεύοντας, οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἄφρονες. πῶς γὰρ οὐκ εἶεν πάσης ἀμαθίας ἀνάπλεῳ, μὴ εἰδότες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται, καθάπερ ὁ Παῦλός φησιν· ὄφρα δὲ δι' ἣν χάριν ἐπισκήπτει αὐτοῖς οἰόμεθα δεῖν, ἐκεῖνο ἔστιν. εἰ καλὰ ἀληθῆ τὰν Θεὸν ἐκ Θεοῦ τὸν πατέρα γεγεννῆσθαι λέγουσι τὸν υἱόν, καὶ οὕτω πιστεύουσι, πῶς ἐλάττων ἔστι τοῦ πατρός; πολλὴ γὰρ συντεθήσεται λογισμῶν ἀτοπία, πάντα μὲν ὃ δύσφημον ἔχουσα, ὡς ὅσα γε δὴ ἡμῖς καὶ μίνον ἀκούσαι προθυμησόμεθα. εἰ γὰρ ὅλως Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς ὑπιδέξεται κατά τι γοῦν ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ἔλαττον, ἀνάγκη λοιπὸν ἐννοεῖν, ὡς ἔστι τι μεῖζον Θεοῦ. ὑκοῦν οὐκ ἐν τελειότητι τῇ καθ' πᾶν ὁτιοῦν ἡ τοῦ πατρὸς ὐσία νοεῖται, κἂν ὑπάρχῃ φύσει Θεός· προκόψει δέ ποι καὶ αὐτὸς ὅτι τὸ μεῖζον, ἐλεγχόμενος, ὥσπερ εἰκόνι τῷ υἱῷ, ὅτι περ ἔστι καὶ αὐτὸς τὸ ἔλαττον ὑπιδεχομένης ὐσίας. φορέσει γὰρ αὐτὸ δυνάμει, καὶ εἰ μή πω πεφόρεκεν· ἐπεὶ γὰρ τὰ δεκτικά τινος ὄντα, δέξεται πάντως, καὶ τὰ ὢν ἔστι δεκτικὰ, καὶ χωρὸν καλοῦντος εἰς τὸ παθεῖν ὐ παρατήσεται. ἀλλὰ πολλὴ ἡμῖς ἐν τούτοις ἡ δυσφημία φαίνεται. οὔτε γὰρ προβήσεταί ποι πρὸς τὸ μεῖζον ὁ πατὴρ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἔλαττον ὑπιδέξεται, διὰ τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Θεός. οὐκοῦν τὸ ἔλαττον οὐδὲ ὁ υἱὸς ἐφ' ἑαυτῷ καθαδέξεται, Θεὸς ὢν αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν, ἵνα μὴ τὴν ἀϊδιωτάτω πασῶν οὐσίας κατηγόρημα νοῶμεν, τὸ ἐξ ἀμαθίας τῶν αἱρετικῶν ὑπονοηθὲν ῥημάτιον.

ΑΛΛΟ. Εἰ υἱὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ὁ ἐξ αὐτοῦ λόγος ἐλάττων ἔστιν αὐτοῦ, ἢ κατὰ τὴν ὑπερτέρους ἀξίας λόγον, ἢ ὡς κατὰ φύσιν οὐκ ἔχων ἀπαραλλάκτως, ἢ κατὰ τὸν ἡμῶν τῶν ἐν τοῖς μειονεκτήμασι ζώντων, οὐκ αὐτὸν τοσοῦτον ἔσεσθαι τὸ κατηγόρημα μᾶλλον, ὅσον τὴν οὐσίας ἐξ ἧς εἶναι πεπίστευται, εἴπερ ὅλως τὸ ἔλαττον, ἤτοι τὸ χεῖρον, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀποκλινοῦσα φαίνεται, κἂν ἡ ὑμητὴς, καὶ πεποιημένης οὐκ ἀπεχομένης τοῦτο παθεῖν. πίπτει γὰρ πάντως τὸ ὅμοιον ἑαυτῷ, πᾶν ὅπερ ἔστι καρποφόρον. εἰ δὲ δύω πάντως κεῖσθαι πάθους τὴν θείαν τοῦ πατρὸς ἐρῶσι φύσιν, ἔξω δηλονότι τὴν ὅτι τοῦτο κατηγορείας κείσεται, ὡς ἡ ἀγχέτυπος οὖσα τῶν σὺν

enim maioris, minus innoteſcit: Patris autem dignitatem non dimenſi, quomodo diminutionem oſtenderis in Filio?

ALIVD. De execrabili impietate hæreticorum certè & ex rei veritate dicere poſſumus: *Inimici noſtri inſani.* Quomodo enim omni genere dementiæ non pleni ſint, qui *neque quæ loquantur, neque de quibus affirmant intelligunt,* quemadmodum Paulus ait. Cauſa autem propter quam illos reprehendendos putamus, ea eſt: Si re vera Deum ex Deo Patre genitum eſſe dicunt Filium, atque ita credunt: quomodo minor eſt Patre? Hinc enim prodibit multa rationum abſurditas, ſcatens vbique blaſphemiis, & quas aures refugiant. Nam ſi Deus ſecundum naturam quum ſit Filius quadantenus in ſe minus capiat, neceſſe eſt tandem cogitare, aliquid eſſe maius Deo. Igitur non in perfectione omnimodâ ſubſtantia Patris intelligitur eſſe, quamuis naturâ ſit Deus: ſed ipſe quoque in maius proficiet, in Filio ſicut imagine oſtendens ſe quoque eſſe ſubſtantia prædictum quæ minus ſuſcipit. Hoc autem potentiâ feret, licet adhuc non tulerit: nam quæ alicuius ſunt capacia, ea vtique ſuſcipient quorum ſunt capacia, & tempore ad ſuſcipiendum vocante, non recuſabunt. Sed multa in his blaſphemia cernitur. Neque enim in maius Pater vtique progredietur, ſed nec minus ſuſcipiet, propterea quod ſecundum naturam eſt Deus: Ergo neque Filius in ſeipſo minus accipiet, Deus cum ſit ipſe quoque ſecundum naturam ne ſupremam omnium eſſentiam lædere cenſeatur illa ex hæreticorum væcordiâ excogitata vocula. *1. Timot. 1. 17.*

ALIVD. Si Filius ſecundum naturam ſuam exiſtens Dei ac Patris Verbum, minus eſt eo, ſiue diuinæ maieſtatis ratione, ſiue quòd ſecundum naturam ſuam non poſſit non eſſe planè idem, aut certè alio quouis deminutionis modo, non tam is lædetur, quàm ea, ex qua creditur eſſe, ſubſtantia, ſiquidem rem ſeipſo minorem aut deteriorem gignere videtur, licet id creata & facta ſubſtantia non ferat. Gignit enim prorſus ſibi ſimile, quodcunque fructiferum eſt. Quod ſi omni paſſione ſuperiorem eſſe dicent diuinam Patris naturam, expers vtique illius labis erit, cumque primigenia ſit omnium nobis bonorum

essentia, non minorem gignet Filium, sed æqualem & consubstantialem, ne Deus qui tantopere nos excedit, nobis quoque fit inferior.

ALIVD, *Per reductionem ad absurdum.*

Seipsum æqualem Deo ac Patri ostendens, ait Christus alicubi ad suos discipulos: *Qui vidit me, vidit Patrem meum.* At quomodo is qui secundum naturam talis est, qualem se verè asserit, imminutionem habiturus est, vt stultè nonnulli volunt? Nam si minor existens, in seipso Patrem ostendit nullo intercedente discrimine, ad Patrem imminutio pertinebit, qui in immutabili apparet imagine, Filio, nimirum. At hoc absurdum: Igitur non minor est Filius, in quo Pater perfectus existens exprimitur.

ALIVD. Quomodo Filius minus quàm Pater accipiat, qui citra culpam ait: *Omnia quæcunque habet Pater mea sunt:* Et rursus oratione ad Deum & Patrem conuersa: *Omnia mea tua sunt, & tua mea.* Si enim vt temerè nonnulli asserunt, reuera minor est Filius, quoniam verè loquitur dum dicit ad Patrem, *Mea tua sunt, & tua mea*: minus in Patrem cadet, & maius similiter in Filium, promiscuo rerum ordine, siquidem in altero quæ alteri insunt reperiuntur, & quod Patris est hoc etiam est Filij. Et rursus, quodcunque Filij proprium esse videtur, istud est Patris: Nihil ergo dicere vetabit minorem esse Filio Patrem, & maiorem Patre Filium. Sed vel cogitatu istud est absurdissimum: Æqualis igitur, & non minor est, qui communes habet cum Patre essentiæ prærogatiuas.

Ioan. 14. 9.

Ioan. 16. 15.

Ioan. 17. 10.

ALIVD, *Ex eodem.*

Si quæcunque habet Pater, hæc omnia sunt Filij, est autem in Patre perfectio: perfectus erit & Filius, qui habet quæ Patris propria sunt, & eximia. Igitur non est inferior, vt impiè hæretici sentiunt.

ALIVD, *Per reductionem in absurdum, cum syllogismi complexione.*

Dicant nobis qui inextinguibilem flammam in caput suum arcessunt, & rectam diuinorum dogmatum rationem auersantur, ac variarum argutiarum

A λιμῶν ἀγαθῶν, οὐκ ἐλάττονα τὸν υἱὸν ὑποπτεύσει, ἀλλ' ἴσον τε, & ὁμοούσιον, ἵνα μὴ καὶ ἡμᾶς ὑπολιμπάνηται Θεὸς ὁ τοσοῦτον ὑπὲρ ἡμᾶς.

ΑΛΛΟ ἀφ' ὁ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς.

Ἴσον ἑαυτὸν ἐπιδεικνύων τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ φησὶ που Χριστὸς πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς· ὁ ἑωρακώς με, ἑώρακε τὸν πατέρα μου· εἶτα πῶς ὁ κατὰ φύσιν τοιοῦτος, ὅτου τε ὑπάρχων ὡς αὐτὸς ἀληθεύων διϊσχυρίζεται, ὃ ἔλαττον ἕξει κατὰ τινὰ ἀξίωσιν; εἰ γὰρ ὑπάρχων ἐλάττων ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὸν πατέρα μηδεμιᾶς μεσολαβούσης παραλλαγῆς, ὅτι τὸν πατέρα ὃ ἔλαττον ἀναβήσεται, ὡς ἂν ἀμεταποιήτῳ φαινόμενον εἰκόνι τῷ ἐμῷ. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων ὁ υἱός, ἐν ᾧπερ εἰκονίζεται τέλειος ὢν ὁ πατήρ.

ΑΛΛΟ. Καὶ πῶς ἂν ὃ ἔλαττον, ἢ ἐν οἷσπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ ὁ υἱὸς ἐπιδείκνυται, λέγων ἀεὶ-κλήτως· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι· καὶ πάλιν, ὡς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα, ὅτι πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστιν, καὶ τὰ σὰ ἐμά. εἰ γὰρ ὄντως ἐστὶ κατὰ τινὰ ἀξίωσιν ἐλάττων ὁ υἱὸς, ἐπιδιαφερόντως ἀληθεύων λέγων πρὸς τὸν πατέρα, τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· χωρήσει καὶ ὅτι τὸν πατέρα ὃ ἔλαττον, καὶ ὃ μεῖζον ὁμοίως ἐπὶ τὸν υἱόν, ἀδιαφορούσης τῆς τοῦ πράγματος τάξεως, εἴπερ ἐν ἑκατέρῳ τὰ ἑκατέρῳ πρόσοντα φαίνεται, & ὅπερ ἂν εἴη τοῦ πατρὸς, τοῦτο ἐστὶ τοῦ υἱοῦ. καὶ πάλιν· ὅπερ αὖ ὑπάρχον ἴδιον φαίνεται τοῦ υἱοῦ, τοῦτο ἐστὶ τοῦ πατρός. ὅθεν οὖν κωλύσει λέγειν ἐλάττονα τὸν υἱὸν τὸν πατέρα, καὶ μείζονα τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. ἀλλ' ἔστι πᾶν ἀτοπώτατον, καὶ μόνον ἐνοῆσαι τι τοιοῦτον· ἴσος ἄρα, καὶ οὐκ ἐλάττων ὁ κοινὰ πρὸς τὸν πατέρα τὰ τῆς οὐσίας ἔχων πλεονεκτήματα.

ΑΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμοῦ τὰ πάντα ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ἔστι δὲ τοῦ πατρὸς τὸ τέλειον, τέλειος ἔσται καὶ ὁ υἱὸς ὁ τοῦ πατρὸς ἔχων τὰ ἴδια καὶ ἐξαίρετα. οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων, κατὰ τὴν αἱρετικὴν δυσσέβειαν.

ΑΛΛΟ ἀφ' ὁ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς, μετὰ συμπλοκῆς συλλογισμοῦ.

Λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τὸ ἄσβεστον φλέγμα καταχέοντες τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, & τὴν μὲν ὀρθὴν τῶν θείων δογμάτων ὀρθότητα παραιτούμενοι, τροφὰς δὲ ποικίλων ἐπινοοῦντες συλλογισμῶν πρὸς

ἀπάτῃ τ̃ ἀκεραιοτέρων, καὶ δόλῳ ϭυπτῷ, πότε- A
ρόν ποτε κρείττων ὄϛιν ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, ὃ μεῖζον
ὡς πρὸς αὐτὸν ἔχων, εἴπερ ἐλάττων ὄϛι, καθὼς
ἔνιοι λεγεωῶτες φασιν, ἢ οὐχί; ἀλλ' οἶμαι δὴ
πάντως, ὅτι κρείττων ἐρροῦσι· λεγέτωσαν οὖν
τί θεῖον ἐν τῷ κεκλῆσθαι ὃ μεῖζον ὁ πατὴρ
ἔχων φανήϛαι, εἰ μὴ κρείττων ὄϛιν; εἰ μὲν γὰρ ὅλως
ϛάδην, λέλυται λοιπὸν ἤδη πᾶν ὃ ἐφ' υἱοῦ κατη-
γόρημα· εἰ δὲ πολύ τι ὃ διαφέρον ὄϛι, κρείττων
ἄρα λοιπὸν, ὡς ἔχων ὃ μεῖζον. ἀπολογείσθω- B
σαν οὖν, καὶ διδασκέτωσαν ἡμᾶς, εἴπερ εἰσὶν
ὄντως ϭοφοὶ, τοῦ δὴ χάριν γεννήσας τὸν υἱὸν ὁ πα-
τὴρ, οὐκ ἴσον ἑαυτῷ γεγέννηκεν, ἀλλ' ἐλάττονα.
εἰ μὲν γὰρ φαίνοιτο κρεῖττον ὄν, ἴσον ἑαυτῷ κατὰ
πάντα γεννῆσαι τὸν υἱὸν, τίς ὁ κωλύσας τοῦτο ποιῆσαι;
εἰ μὲν γὰρ ἦν ὃ κωλύσαν ὡς ἐξ ἀνάγκης ὄϛιν, ὁ-
μολογήσουσι καὶ οὐκ ἐκόντες εἴ τι ὃ μεῖζον ἦν πα-
τρός. εἰ δὲ ὃ κωλύον ἦν ὅλως οὐδὲν, ἔχων δὲ πλὴν
ἐξουσίαν, καὶ εἰδὼς, ὅτι καλλιόν ὄϛι γεννῆσαι τὸν
ἴσον, βεβούληται τὸν ἐλάττονα, φθόνος ἄρα πάρ- C
αὐτὸν, καὶ βασκανία γεγονυῖα φαίνεται· οὐ γὰρ ἠθέ-
λησεν ἀποδοῦναι ὅ ἴσον τῷ υἱῷ. ἢ τοίνυν ἀδυνα-
τοῦσι πάρεϛι τ̃ γεννῆσαι ὁ πατὴρ, ἢ βάσκανος ἔϛαι
καὶ ὃ ἐκ τῶν συλλογισμῶν σεσαγήνευται θεώρη-
μα, αὐτὸν ἔχειν ὃ ἔλαττον ὁ υἱὸς καὶ τὸν ἐκείνων λό-
γον. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· θεῷ γὰρ πάσης πάντως ἐκ-
τὸς ἡ θεία καὶ ἀκήρατος Φύσις. οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων ὁ
υἱὸς, ἵνα μὴ ὃ ἴσον ἀπολέσῃ, καὶ οὐδένα ἔϛαι τρό-
πον ἀτονήσαντος τοῦ πατρὸς πάρεϛι ὃ ἴσον ἑαυτῷ γεννῆ- D
σαι τὸν ἐξ αὐτοῦ, μήτε μὴν ὑπὸ βασκανίας κε-
κωλυμένου ὃ ἐθελῆσαι ὃ ἄμεινον.

ΑΛΛΟ. Αὐτὸς ποῦ φησιν ὁ σωτὴρ, ὡς
εἰη μὲν αὐτὸς ἐν πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ δὲ ὁμοίως ἐν
αὐτῷ. ἀλλ' ἔϛι πᾶσι που δῆλον, ὡς ἐν τοιούτοις
νοῆσαι, καθάπερ σῶμα ἐν σώματι, ἢ σκεῦος ἐν
σκεύῃ, ὅπως εἰς χωρητὸν ἐν ὑπὸ τὸν πατέρα, ἢ
αὖ πάλιν αὐτεμβιβάζεσθαι πρόπον τινὰ τῷ πα-
τρὶ, ὅπως δὲ ἐν ἐκείνῳ, καὶ ἐκεῖνο ἐν τούτῳ φαί-
νεσθαι ὡς ἐν ταυτότητι οὐσίας ἀπαραλλάκτῳ, καὶ
τῇ κατὰ Φύσιν ἑνότητί τε, καὶ ὁμοιότητι, ὥσπερ ἂν εἴ E
τις καὶ ἐν εἰκόνι τ̃ οἰκείαν καθειπὼν μορφὴν
λέγοιτο πρός τινας ἀληθεύων, καὶ πλὴν εἰς ἄκρον
ἐξησκημένῳ ἐμφέρειαν τ̃ οἰκείας ψήμασι ἀπο-
θαυμάζοι βοῶν. ἐγὼ ἐν τῇδε τῇ γραφῇ, καὶ ἡ
γραφὴ δὲ ἐν ἐμοί. ἢ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὥσπερ
αὖ εἰ καὶ τὸ μέλιτος γλυκεῖα ποιότης ἐντεθεῖσα
γλώττῃ πάρεϛι ἑαυτῆς λέγοι, ἐγὼ ἐν τῷ μέλιτι, καὶ
τὸ μέλι δὲ ἐν ἐμοί· ἢ καὶ ὥσπερ πάλιν εἰ ἐκ πυρὸς

versutias, ad fraudem simpliciorum & subuertionem excogitant, vtrum tandem melior sit Pater Filio, cum maior sit ipso, si Filius minor est, vt illi nugantur, an non? At, opinor, meliorem esse fatebuntur. Dicant ergo quidnam eximij habere Pater videbitur in eo quod maius habet, nisi melior est? Nam si nihil planè, soluta demum est omnis illa Filij reprehensio. Sin autem multùm præstat, melior igitur est, vtpote qui maius habet. Respondeant ergo, & nos doceant si reuera sapiunt, quam ob causam Filium Pater cum genuerit, non æqualem sibi genuit, sed minorem. Nam si melius videretur, æqualem sibi per omnia genuisse Filium, quis facere istud prohiberet? Si enim aliquid prohibuerit, necessarium esse vel inuiti fatebuntur, vt sit aliquid Patre maius. Quòd si nihil planè prohibuit, sed cum potestate præditus esset, sciretque melius esse vt æqualem gigneret, minorem maluit, inuidia ergo & liuore ductus videtur. noluit enim æqualitatem dare Filio. Aut ergo impotens erit in generatione Pater, aut inuidus, vt ex argumentatione perspicuè colligitur, si minus habeat Filius vt illi asserunt. Sed hoc absurdum: omnis enim passionis est expers diuina & immortalis natura. Igitur non est minor Filius, ne æqualitatem perdat, cùm nullo modo Pater viribus caruerit in generando sibi æquali Filio, neque liuore prohibitus sit quominus vellet id quod melius esset.

ALIVD. Ipse alicubi Saluator ait, se esse in Patre, & Patrem similiter in ipso. Sed patet omnibus non esse illud intelligendum, sicuti corpus in corpore, aut vas in vase, ita Patrem in Filio contineri, aut vicissim hunc quodammodo Patri imponi; sed hunc in illo, & illum in hoc esse videri, ceu in identitate substantiæ per omnia simili, & naturali vnitate ac similitudine; veluti siquis in imagine formam suam contemplans & exquisitam vultus sui similitudinem admirans verè clamare dicatur: Ego in hac tabella, & tabella in me est: Aut quemadmodum si dulcis qualitas mellis impressa linguæ de seipsa dicat, Ego in melle, & mel in me est: Aut si calor ex igne naturaliter

prodiens emissa voce dicat: Ego in igne, & ignis in me. Vnumquodque enim eorum quæ dicta sunt separabile est intellectu, sed vnum naturâ, & vnum ex vno inseparabili quodam & continenti progressu prodit, quemadmodum & ab eo in quo est separari videtur: veruntamen licet hunc concipiendi modum præ se ferant, alterum tamen in altero cernitur, & idem sunt vtraque quoad substantiam. Si ergo propter perfectissimam identitatem substantiæ, & characteris omnimodam similitudinem Pater est in Filio, quomodo maior in minore, vt illi volunt, Filio continebitur, ac cernetur? Cum autem totus sit in ipso, perfectus vtique prorsus est Filius, qui perfectum capio, & characterest magni Patris.

A φυσικῶς προϊοῦσα ἑρμώτης φωνὴ ἀφίησα λέγει· ἐγὼ ἐν πυρὶ, καὶ ὁ πῦρ ἐν ἐμοί· ἔστι μοί πως ἡ τῶν εἰρημένων ἕκαστον διανοίᾳ μεριστὸν, ἓν δὲ τῇ φύσει, καὶ ἓν ἐξ ἑνὸς, ἀμερίστῳ τινὶ, καὶ ἀδιαστάτῳ προόδῳ προκύπτον, ὡσαύτως καὶ χωρίζεσθαι δοκοῦν· ὅ ἐν ᾧ ἐστὶν. ὅμως δ' οὖν εἰ καὶ τοῦτον ἔχοι τὸν τύπον τὸ ἐπ' ἀμφοῖν νοούμενον ἰδιάζουσαις, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ φαίνεται, καὶ ταυτόν εἰσιν ὅσον εἰς οὐσίαν ἀμφότερα· εἴπερ οὖν ἡ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον, καὶ ἐν τῷ χαρακτῆρι πάντη πάντως ἀπαράλλακτον, ὁ πατὴρ ἐστὶν ἐν τῷ υἱῷ, πῶς ὁ μείζων ἐν ἐλάττονι κατ' ἐκείνους ὀφθήσεται τοῖς ἐμοῖς χωρήσει; καὶ ὀφθήσεται; ὅτῳ γὰρ ὅλος ἐστὶν ἐν αὐτῷ, τέλειος ἄρα πάντως ἐστὶν ὁ υἱὸς, ὁ τῆς τελείου χαρακτὴρ καὶ χαρακτὴρ τοῦ μεγάλου πατρός.

Cap. IV.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Aduersus eos qui dicere audent, aliud esse internum & naturale in Deo & Patre Verbum; & aliud, quod Scripturæ diuinæ appellant Filium. Est autem Eunomianorum error istiusmodi.

Πρὸς τοὺς τολμῶντας λέγειν, ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐνδιάθετος, καὶ φυσικὸς ἐν Θεῷ καὶ πατρὶ λόγος, καὶ ἕτερος, ὃν προφέρεται ταῖς θείαις γραφαῖς λεγόμενος υἱός. ἔστι δὲ τῆς περὶ ἡμῶν εὐσεβοῦς ἐκτὸς καὶ τοιαύτη κακοδοξία.

v. 2. *Hoc erat in principio apud Deum.*

Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

HIc Euangelista summatim quodammodo repetit quæ prius dicta sunt. Cum autem addit, *Hoc*, propemodum clamare videtur: *Quod erat in principio*, illud apud Patrem Verbum, Deus existens ex Deo, hoc, inquam, & non aliud est de quo sermonem facere in hoc libro proposuimus. Rursus autem non videtur frustrà subiecisse illud, *Hoc erat in principio apud Deum.* Accepta enim à diuino Spiritu rerum futurarum cognitione, non ignorauit, vt opinor, ac verè affirmare possumus, quosdam prodituros perditionis artifices, Diaboli aucupia, mortis laqueos, in cubicula & profundum Inferni detrudentes eos qui præ imperitia attendunt iis quæ eructant de corde malo. Instabunt verò, & in suum ipsi caput inualescent, dicentes, aliud quidem esse illud insitum in Deo Patre Verbum, aliud insito longè simillimum Filium, & Verbum, per quod Deus omnia operatur: vt sic Verbum Verbi, & imago imaginis, & splendor splendoris intelligatur. Quasi ergo iam illos impia ista prædicantes audiret, & aduersus immanem scri-

Prou. 9.

ΑΝακεφαλαίωσιν μὲν ὥσπερ τινὰ τῶν ἤδη προῃρημένων ἐν τούτοις ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐποιήσατο. προσθεὶς γὰρ τὸ ἦν, μονογενῆ βοήσας ὀφθῆναι, ὁ ὢν ἐν ἀρχῇ, ὁ ἐνδιάθετος πατρὶ λόγος, ὁ ὑπάρχων Θεὸς ἐκ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι καὶ οὐχ ἕτερος, περὶ οὗ ὁ σύμπας ἡμῖν πρόκειται σύγγραμμα. ἔοικε δὲ πάλιν ὑ μάτην τοῖς εἰρημένοις ἐπενεγκεῖν τὸ, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. ὡς γὰρ ἐκ θείου πνεύματος εἰς τὸ τῶν ἐσομένων γνῶσιν φωτισαγωγούμενος οὐκ ἠγνόησεν, ὡς γέ μοι δοκεῖ, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἀληθεύοντας, ὅτι τοῦ διαφανοῦς τοῖς τινες ἀπωλείας ἐργάται, δολοβόλου θηρατῆρα, θανάτου παγίδες, εἰς ταμεῖα καταφέροντες, καὶ εἰς πέλαγος ᾅδου τοὺς ἐξ ἀμαθείας προσέχοντας οἷς ἂν ἐκ καρδίας ἐρεύγονται πονηρᾶς. ἐνστήσονται δὲ, καὶ ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν αὐθριοῦνται κεφαλῆς λέγοντες, ἕτερον μὲν εἶ) τὸ ἐνδιάθετον ἐν Θεῷ πατρὶ λόγον, ἕτερον δὲ ὃν τὸν ἐνδιαθέτου λίαν ἐμφερέστατόν τε, καὶ ὁμοιότατον τὸν υἱὸν, καὶ λόγον, δι' οὗ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάζεται· ἵνα λόγος λόγου ποιῇ, καὶ εἰκὼν εἰκόνος, καὶ ἀπαύγασμα ἀπαυγάσματος· ὡσαύτως οὖν ἤδη δυσφημούντων ἀκούσας αὐτῶν, καὶ πρὸς τοὺς

ἐκ τούτου διανοίας τὴν πρὸς αὐτῶν συγγραμμένην, ὁ λόγος κεκινημένος ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ὁ εἰσάμενος ἤδη καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ πολλῶν, ὡς ἔδει κατασημήνας τὸ ἕνα, καὶ μόνον, καὶ ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Θεῷ, καὶ πρὸς Θεὸν ὄντα λόγον, ὑπεφέρε χωρίς· ἔστι γὰρ τὸ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἔμφυτος, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὡς μονογενής· τοῦτο, ἐκ ὄντος δευτέρου. ὅπερ ἐγὼ προσήκειν ἡγοῦμαι τὰ περὶ τοιαύτης δυσσεβείας ἐξηγεῖσθαι σπουδάζοντας, γυμνοτέραν αὐτῶν κατασκοπεῖν τὴν βλασφημίαν, ὅπως τὴν ἀκεραιοτέρων ἀσφάλειαν φυλάξεται γὰρ ὁ μαθὼν, καὶ ὡς ὄφιν ὑποφεύξεται, τὴν μέσην λαθραίαν τὴν ὁδὸν ἀναγκαίως αὐτοῖς ἐκθήσομαι, τὴν ἐκείνων, ὡς τὸ αὐτοῖς ἀκεραίως ῥήματι. λέγει γὰρ αὐτοῖς τοῖς λύσης ἐφεξῆς, καθ' ὃν τρόπον ἐπιδοίη ἔμπους ὁ πάντα δοφὸν Θεός.

A ptorum ipsorum furorem meritò commotus beatus Euangelista, postquam multis verbis iam statuit &c, vt decebat, significauit vnum ac solum & verum de Deo & in Deo, & apud Deum esse Verbum, statim infert: *Hoc erat in principio apud Deum*, vt Filius nimirum apud Patrem, vt insitum, vt ex eius substantia, vt vnigenitum. *Hoc*, cum non sit secundum. Sed quoniam operæpretium nobis esse puto qui impietatem istiusmodi palam facere conamur, nudam eorum exponere blasphemiam, ad simpliciorum securitatem: (cauebit enim quisquis didicerit, ac tanquam serpentem transiliet in medio latentem itinere) vtiliter eorum doctrinam exponam oppositâ contraria: Sic enim deinceps illa refutabitur iis modis quos nobis Deus concesserit, qui omnibus sapientiam largitur.

B

Εὐνομίου δόξα περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Eunomii *opinio de Filio Dei.*

Ὁ μονογενὴς, φησι, τοῦ Θεοῦ υἱὸς, οὐκ ἔστιν αὐτοπροσώπως ὁ λόγος αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν ἐνάρθρως λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὸν τὸ αὐτῷ κινεῖται, καὶ ἔστιν ἀεί· ὁ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς καὶ λεγόμενος υἱὸς τὸν ἐνάρθρως αὐτοῦ λόγον διηκόμενος, πάντα τε οἶδεν ἐκμαθὼν, καὶ κατ' ὁμοιότητα τοῦ ἐκείνου, λόγος καλεῖται, καὶ ὄντως.

Vnigenitus, inquit, Dei Filius, non est ex se propriè Verbum eius: sed internum illud Verbum Dei ac Patris in ipso mouetur & est semper: Qui autem ex ipso genitus esse Filius dicitur, internum eius Verbum susceipiens cuncta ab eo edoctus nouit, & ad eius similitudinem Verbum est & nuncupatur.

C

Εἶτα πρὸς βεβαίωσιν, ὡς οἴεται, τῆς ἑαυτοῦ δυσσεβείας, καὶ τῶν διεστραμμένων ἐννοιῶν τοιούτους τινὰς ἀναπλέκει συλλογισμοὺς, ἵνα, καθάπερ γέγραπται, ταῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων σειραῖς ὁ δείλαιος καταστρίγγηται.

Iam ad confirmandam suam vt existimat impietatem, & peruersas sententias istiusmodi nectit syllogismos, vt quemadmodum scriptum est, suorum peccatorum catenis miser constringatur.

Εἰ ὁ λόγος, φησὶν, ἐν τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ φυσικός τε, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὄντος ἐστὶν ὁ υἱὸς, ἔστι δὲ ὁμοούσιος τῷ γεννήσαντι, τί τὸ κωλύον ἐπὶ λόγου τοῦ ἐν τε, καὶ καλεῖσθαι τὸν πατέρα, ὡς ὁμοούσιον λόγῳ;

D Si Verbum, inquit, in Deo ac Patre naturale, & internum est ipse Filius, & consubstantialis est genitori: quid iam prohibet quo minus Verbum sit, & vocetur Pater, vtpote consubstantialis Verbo?

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ. Εἰ ὁ λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱὸς, καὶ πρὸ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἕτερος· διὰ ποίου λόγου, φησὶν, ὁ πατὴρ πρὸς αὐτὸν ἀνείσκεται λέγων· υἱός μου εἶ σὺ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· πρόδηλον γὰρ ὡς ἡ διὰ λόγου τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀφωμίλησε ὁ πατὴρ ἐποίησατο, ἐπεὶ πᾶν ὃ λαλούμενον, ἐν λόγῳ πάντως λαλεῖται, καὶ οὐχ ἑτέρως. καὶ αὐτὸς δέ που φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι οἶδα τὸν πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. καὶ πάλιν· ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· ὅτε δῆπου ἐν λόγῳ μὲν ὁ πατὴρ πρὸς αὐτὸν διαλέγεται, συνομολογεῖ δὲ καὶ αὐτὸς, ποτὲ

Item: Si Verbum est Dei ac Patris Filius, & præter ipsum non est aliud: per quodnam Verbum, inquit, Pater ad ipsum dicere comperitur: *Filius meus es tu, Ego hodie genui te*: Patet enim non absque Verbo Patrem ad Filium fuisse loquutum, cum id omne quod dicitur, in verbo vtique dicatur, non aliter. Et ipse alicubi Saluator ait: *Quia noui Patrem, & verbum eius seruo.* Et rursus: *Verbum quod auditis non est meum, sed eius qui misit me.* Cum igitur in verbo quidem Pater ad ipsum loquatur, simulque confiteatur ipse, interdum quidem se Pa-

E

Ioan. 8. Ioan. 14.

* *Sic.* πάντως λαλούμενον

tris ſeruare Verbum, interdum verò Iudæos non audire ſuum verbum ſed illud Patris: quomodo non liquidò conſtabit apud omnes, alium eſſe Filium, à Verbo inſito, aut in mente concepto, cuius cum particeps & plenus ſit Filius, Verbum enũtiatiuum appellatur, & ſubſtantiæ Patris expreſſiuum. Huiuſmodi mala ſibi demens ille contexit, & omnibus ſimul Scripturis diuinis reclamare non veretur, in ſeipſo verum eſſe probans quod ſcriptum eſt: *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.* Veriſſimè enim detruſus eſt in profundum malitiæ præ ſua dementia Dei hoſtis, nec erigi ſe veritate patitur, ſed opinionum ſuarum carie ac ſitu labaſcit. Vnigenitum enim Dei ac Patris Filium ex ſe propriè eius eſſe Verbum, ex ſequentibus agnoſcemus.

A μὴν ὅτι τηρῆ τ̃ λόγον τ̃ πατ̃ός· πότε γ̀ πάλιν, ὡς ὑ τ̃ αὐτ̃ λόγον, ἀλλὰ τ̃ τ̃ πατ̃ὸς ἤκουον οἱ Ἰουδαῖοι· πῶς οὐκ ἀδ̀ εἴη, φησὶν, ἀΐδιος διάστασις ὁμολογούμενον, ὡς ἕτερός ἐστιν ὁ υἱὸς * ἐνδιάθετον, ἤτοι τ̃ ἐν κενῇ νοηματικῇ λόγον, ὃ μετέχων καὶ ἀπαπλαύων καλ̃ται λόγος ὁ προφορικὸς, καὶ τ̃ς τ̃ πατ̃ὸς οὐσίας ἐκφαντικὸς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ υἱός. Τοιαῦτα μὴν οὖν ὁ πρόφρων ἑαυτῷ στενείρῃ κακῇ, & πάσαις ὁμοδόξοις θείαις γραφ̃ς ἀντιφωνῶν οὐκ αἰσχύνεται, ὃ γεγραμμένον ἐφ' ἑαυτ̃ δήκνυσιν ἀληθὲς· ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν καταφέρηται. λίαν γὰρ ὄντως ἐβάθυνεν εἰς κάκωσιν ἐξ αἰσίας ὁ θρασύμαχος, ὃ μὴν ἐξ ἀληθείας ὀρθοδοξ πεπαίτευμένος, τῇ ὑ ζηθέντι τῶν οἰκείων ὀκλάζων λογισμῶν· ὅτι γὰρ μονογενὴς τ̃ Θεοῦ, καὶ πατ̃ὸς υἱός αὐτοκυρίως ἐστὶν ὁ λόγος αὐτ̃, ἐξ ὧν ὑποτεθειμένων εἰσόμεθα.

B

Refutatio erroris Eunomij.

C Λύσις ἐφεξ̃ς τ̃ς Εὐνομίου κακοδοξίας.

Hebeſcit demens hæreticus. Quomodo enim in malignam animam introierit ſapientia? aut quid eſſe poteſt, quæſo, his malignius, qui, vt ſcriptum eſt, à veritate auditum auertunt, ad fabulas autem cogitationum ſuarum ſtatim conuertuntur, vt & meritò audiant: 2. *Tim.* 4 *Væ qui prophetant de corde ſuo, & non ex ore Domini.* Quis enim ab ore Domini loquens dicit anathema IESVS? quod nonnulli certè faciunt pietatis dogmata impudenter proculcantes, & ſicut Prophetarum ſanctorum vnus dixit, omnia recta peruertentes. Aiunt enim aliud eſſe naturale & inſitum Deo ac Patri Verbum: aliud rurſus qui dicitur Filius & Verbum. Et ad aſſerendum ſuam, vt exiſtimant, ſententiam, immò verò effrenatam impietatem, afferunt IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum in ſuis ad Iudæos ſermonibus dicentem: *Ioan.* 8. *Quia ſcio Patrem, & Verbum eius ſeruo.* Præterea id quod ipſi à Patre dictum *Pſal.* 109 eſt, *Ex vtero ante Luciferum genui te.* At inquiunt, venenum à ſuo patre acceptum eructantes, ſi qui loquitur alius eſt ab eo cui loquitur, Pater autem Filio per Verbum loquitur: Aliud ergo ab ipſo erit inſitum Verbum illud, in quo Pater loquebatur. Item: Si ipſe alicubi Filius ſe Patris verbum ſeruare aſſeruit, quomodo non aliud demum

Δυσμαθὴς ὁ πρόφρων αἱρετικός· πῶς γὰρ αὖ ὅλως, εἰς κακότεχνον ψυχὴν εἰσέλθοι Σοφία; ἢ τί τ̃ τούτων χεῖρον' αὖ, εἰπέ μοι, κακοτεχνέστερον, οἵ γε κατ' ὀ γεγραμμένον, ἀπὸ μὲν τ̃ ἀληθείας τ̃ ἀκοὴν ἀποστρέφουσιν, ὅτι γ̀ τοὺς μύθους τ̃ οἰκείων διανοημάτων ὑπετέστερον τρέχουσιν, ἵνα δὴ & δικαίως ἀκούσωσιν, ὃ πάντως ὀφ τ̃ θείας λεγομένων γραφ̃ς· ὑαὶ οἱ προφητεύοντες ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, & οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου· τίς γὰρ ἀπὸ στόματος κυρίου λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦς; ὁ δὴ καὶ τοιοῦτοί τινες τ̃ τ̃ θεοσεβείας δοκοῦντες ἀνέδην καταισχαλύπτοντες· ὃ καθάπερ ἔφη τις τῶν ἁγίων προφητ̃ν, πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες· φασὶ γὰρ, ἕτερον μὲν εἶν τ̃ φυσικὸν, καὶ ἐνδιάθετον ἐν τ̃ Θεῷ, καὶ πατρὶ λόγον· ἕτερον ὑ αὖ πάλιν τὸν ὠνομασμένον υἱὸν, & λόγον· καὶ φέρουσι πρὸς ἀπόδειξιν τ̃ ἑαυτ̃ν, ὡς οἴονται δεῖξαι, μᾶλλον ὑ ἀναλίσκουσι δυσσεβείας, λέγοντα τ̃ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τ̃ Χριστὸν ἐν ταῖς πρὸς Ἰουδαίους ὁμιλίαις, ὅτι οἶδα τ̃ πατέρα, καὶ τ̃ λόγον αὐτ̃ τηρῶ· πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ ὃ πρὸς αὐτὸν εἰρημένον τῷ τ̃ πατ̃ός, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε· εἶτα φασὶ τ̃ ἐκ τ̃ οἰκείου πατ̃ὸς ἰὸν ἐρυγόμενοι, εἰ ὁ λαλῶν ἕτερος ὡς πρὸς τ̃ ᾧ διαλέγεται· διαλέγεται ὑ διὰ λόγου πρὸς τ̃ υἱὸν ὁ πατήρ· ἕτερος ἄρα πρὸς αὐτὸν ὁ ἔμφυτος αὖ εἴη λόγος, ὃ ἐν ᾧπερ ἐποιήτο τοῦ διαλέξεως ὁ πατήρ. καὶ πάλιν· εἰ αὖτός που, φησὶν, ὁ υἱὸς τηρῶν τὸν τ̃ πατ̃ὸς λόγον διηνυσίσατο· πῶς οὐκ αὖ ἕτερος εἴη λοιπὸν ὁ

* ἐν. ἐνδιάθετον

τηρεῖν τὸν τηρούμενον· πρὸς δέ γε τοῦτο A erit id quod seruat ab eo quod seruatur?
χαλεπὸν μὲν ἴσως οὐδὲν ἀντιλέγειν· δώσει γὰρ ὁ Hæc refellere non erit forsan difficile: *Psal.67.*
κύριος ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει *Dabit enim Dominus verbũ euangelizantibus virtute multa.* Deceret autem eos qui
πολλῇ. χρεὼν δὲ γε τοὺς οἱανοῦν εἰδὼς τὸ τοιαῦτα νο- tanta laborant insciti memminisse dicentis: *O qui dereliquistis vias rectas vt am-* *Mich. 3.*
σοῦντας ἁμαρτίαν ἀναμιμνήσκειν ἑαυτοὺς τὸ λέγοντος. *bularetis in viis tenebrarum.* Nobis au-
ὦ οἱ εὖ καταλιπόντες ὁδοὺς δικαίας τοῦ πορεύεσθαι tem consentaneum est ad eum qui in
ἐν ὁδοῖς σκότους· ἡμᾶς δὲ ἀκόλουθον πρὸς τὸν cœlis est clamare doctorem: *Auerte* *Psal.118.*
τοῖς ὑπουρανίοις ἀναφθέγγεσθαι μυσταγωγόν. Ἀπόστρε- *oculos ne videant vanitatem.* Vanitas
ψον τοὺς ὀφθαλμούς μου μὴ ἰδεῖν ματαιότητα· μα- enim profectò, & nugæ, ac nihil aliud
ταιότης γὰρ ὄντως, λῆρός τε, καὶ ἕτερον οὐδὲν τὰ B sunt illa quæ ex ignorantia sua effu-
ἐκ τοῦ ἀκείνων ἀπαιδευσίας κενοφωνούμενα· ὁ γὰρ tiunt. Non enim quasi Verbum ha-
ὡς λόγον ἔχων ἕτερον οὐδένα ἐν ἑαυτῷ τοῦ παρὸς beat vllum aliud in seipso Patris Fi-
ὁ υἱός, τὸν τοῦ παρὸς ἔφασκε λόγον τηρεῖν· ἀλλ' οὐδ' lius, dixit se Patris seruare verbum:
ὡσανεί τινα παιδαγωγὸν ὑπεισκρίζοντα ἡμῖν ἐφεστάναι neque ad nos venisse vnquam affir-
ἡμᾶς ἀφιέναι διεμαρτύρατο ποτε, ὡς δὲ μόνος mauit, quasi pædagogum quen-
συνυπάρχων κατὰ φύσιν τῷ πατρὶ, ἔχων τε αὖ πάλι dam ferret, sed tanquam solus inexi-
ὁμοίως ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, μεσολαβοῦντος stens Patri secundum naturam, &
ἑτέρου μηδενός· ἐγὼ, φησιν, ἐν τῷ πατρὶ, καὶ in se vicissim Patrem habens simili-
ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, οὐχ ὁ ἔμφυτος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἕτε- C ter, intercedente nullo: *Ego*, in-
ρός τις λόγος· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. πῶς οὖν ἄρα quit, *in Patre, & Pater in me:* non
νοῆσαι χρεὼν τὸ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἰου- insitum illud, neque aliud quoddam
δαίους εἰρημένον, εἴποι τις ἂν ἡμῖν, καὶ μάλα εἰ- Verbum, sed Pater in me. Quomo-
κότως· τοῦτο δὴ τοῦτο ἐρευνῶντες ἀληθέστατα do igitur intelligendum est illud quod
εἰς τοσοῦτο ἀναβαίνοντα τὸ ἡμέτερον. ἐδίδασκεν ὁ ad Iudæos ab ipso dictum est, quæ-
σωτὴρ τὸν δυσπειθέστατον τῶν Ἰουδαίων * λαὸν, καὶ κατ' ret aliquis, nec iniuria. Cui ex rei
βραχὺ τὸ νομικῆς ἐξέλκειν λατρείας εἰς ἀκροω- veritate respondebimus quæ nobis in
μένους, ἐπεφώνει πολλάκις, ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀλήθεια, mentem venerint. Docebat Saluator
μεγαλοφωνῶν λέγων, ἀποσείσασθε τὸν νομικὸν, ὦ ἄνδρες, obstinatissimum Iudæorum populum,
ζυγὸν· καταδέξασθε τὸ ἐν πνεύματι λατρείαν· & paulatim à Legali cultu audit ores
οἰχέσθω λοιπὸν ἡ σκιὰ, χωρείτω μακρὰν ὁ τύ- abstrahens, sæpius inclamabat, *Ego*
πος, ἐπέλαμψεν ἡ ἀλήθεια· ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἐδόκει *sum veritas*, propemodum dicens:
ποιεῖν ὀρθῶς, ἀναιρεῖσθαι τὰ Μωσέως, μᾶλλον δὲ Excutite quæso vos Legale iugum:
ἄγειν ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον, ὡς καί τινας ἤδη βοᾶν· adorationem in Spiritu suscipite: va-
εἰ ὁ οὗτος παρὰ Θεοῦ ἐστιν ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε D leat tandem vmbra, remoueatur
τὰ σάββατα· ὅτῳ γὰρ ἡ ἁμαρτία καὶ κατα- figura, veritas illuxit. Sed non om-
ψηφίζεσθαι τοῦ μὴ εἰδότος αὐτήν. πρὸς οὖν τὰς nibus rectè facere videbatur quòd
τοιαύτας τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας ἀπολογούμενος Mosaica præcepta euerteret, immò
πρώτα μὲν ὑφαιρεῖ τὸ ἐν τοῖς ῥήμασι κόμπον, verò ad veritatem adduceret, ita
ὑφειμένως δὲ καὶ ἁπλῶς φιλοδιδάσκειν βού- vt nonnulli palam dicerent: *Si esset* E
λεται, ὡς οὐκ ἄν τι πρὸς τὸ δοκεῖν ἐρριζωμένον *hic homo à Deo, non solueret sabbata:*
τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ, ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν υἱός· quod erat proculdubio condemnare
ἵνα ὃ μὴ γνωρότερον λέγων, ἁμαρτίαν οὐκ peccati eum qui non nouit illud. Istiusmodi Iudæorum furores itaque diluens,
οἶδα, πάλιν αὖθις, εἰς τὸ καταλεύειν αὐτὸν. ἢ γὰρ omnem fastum quidem orationi sub-
δὴ οὕτως αἰτιζόντες εἰς ὀργὰς ἐπεπήδων λέγοντες· trahit, & submissè, nec apertè edo-
Θεῷ μόνῳ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν οἰκεῖον· σὺ δὲ ἄνθρωπος ὤν, μὴ cere vult, quòd nihil præter volun-
τὰ μόνῳ πρέποντα Θεῷ· ὃ δὴ καὶ ἑτέρωθί που πε- tatem Dei ac Patris fecerit, qui
ποιήκασι, λέγοντες λιθάζειν αὐτὸν εἰκότως, non nouit peccatum Filius; ne si
apertius diceret, peccatum non no-
ui, rursus eos vt in se lapidibus
sæuirent, acueret. Statim quippe ira
feruidi & æstuantes dixissent: Vni
Deo proprium est, non peccare:
tu autem homo quum sis, noli ea
proferre quæ soli Deo conueniunt:
Quod aliàs certè fecerunt, dicen-
tes iure se eum lapidibus petere,
quòd

* χ λαὸν

quòd quum esset homo, seipsum faceret Deum: obscuriùs Saluator, præsertim quum homo factus esset, & tanquam legi subditus cum legis subditis, sermonem dixit seruare se Patris, propemodum inquiens: Nusquam Patris voluntatem prætergrediar. peccatum enim est in diuinæ Legis transgressione. ego verò non noui peccatum, cum sim Deus secundum naturam. Itaque cum doceo, Patrem non offendo. Ceterum nemo reprehendat eum qui Legislator quidem est naturâ suâ, sed propter similitudinem quam habet nobiscum, Legem obseruat. Ait autem se Patrem nosse, non simpliciter, sicuti nos, ob istud solùm, quòd Deus est, sed ex eo quod ipse est, Patris naturam scire se confirmat. Quoniam verò mutationis nescium Patrem esse nouit, scit etiam nimirum se immutabilem ex immutabili Patre. Quod autem mutationem nescit, quomodo peccare dicetur, ac non potius in propriis naturæ dotibus firmum consistere? Vana est itaque Iudæorum obtrectatio, qui à Patris voluntate dissentire Filium existimant. Seruat enim eius sermonem, vt ait, & naturâ suâ expers est peccandi. Scit enim istud in Patrem cadere non posse, cui consubstantialis est, in quantum Filius verus. Iam verò cum obiectioni suæ attexant illud, *Ex vtero ante Luciferum genui te:* agedum pietatis doctrinam hic rursum explicemus. Non enim ex eo quod Pater isthæc ad Filium dicit, idcirco putandum est, innatum quidem ei esse Verbum, sed aliud quiddam ab illo concipiendum esse Filium: Verùm illud primùm apud nos perpendamus, quòd cum Prophetæ propositum esset in spiritu loqui mysteria, personam nobis fingit Filij, adeóque inducit ipsum à Patre audientem: Filius meus es tu, & quæ sequuntur. Neque verò humano more efficta loquutio, duo Verba intelligere nos adiget, sed ad nostram consuetudinem istiusmodi necessarium loquendi genus referentes, non iniuriâ nostræ naturæ imbecillitatem accusabimus, cui desunt verba & contemplationes, quæ mysteriis ingenio nostro altioribus exactè explicandis inseruiant, aut res deitati congruentes inculpa-

A ὅτι καὶ αὐθεντικὸς ὤν, ἑαυτὸν τοῖς Θεὸν· ἀφελεστερόμως ὁ σωτὴρ, ἅτε δὴ καὶ ἀνθρωπος γεγονὼς, καὶ ὡς ὑπὸ νόμον μὴ τὸν ὑπὸ νόμον τὸν λόγον ἔφη τηρεῖν τῷ πάσχειν, μετοχικὴ λέγων· οὐδαμοῦ ὅ τῷ πατρὶ θέλημα παρεκβήσομαι. ἐν γὰρ τῷ τὸν θεῖον ἐξέργεσθαι νόμον ἡ ἁμαρτία γίνεται· ἐγὼ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ οἶδα, καὶ φύσιν ὑπάρχων Θεός. οὐκοῦν διδάσκων ὁ λυτρωτὴς τὸν πατέρα· λοιπὸν ὅτι τιμάτω μηδεὶς τὸν καὶ φύσιν μὲν νομοθέτην, ὡς δὲ τὸν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν νομοφύλακα. εἰδέναι δὲ τὸν πατέρα φησὶν, οὐχ ἁπλῶς καθάπερ ἡμεῖς ἀτελεστέρως, αὐτὸ δὴ τοῦτο μόνον, ἐπειδὴ εἰμὶ Θεὸς, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστιν αὐτὸς τὸν τοῦ πάσχειν φύσιν διϊσχυρίζεσθαι νοῶν. ὅθεν δὲ οἶδεν ὑπομιμνήσκει οὐκ εἰδότα ἔφην τὸν γεννήσαντα, οἶδε δηλονότι, καὶ ἑαυτὸν ἀπρεπῆ, ὡς ἀπαθῆ τὸν πάσχειν. ὃ δὲ ἔφην οὐκ εἰδὼς, πῶς ἂν λέγοιτό τι καὶ ἁμαρτάνειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀκλονήτως ἐν τοῖς ἰδίοις ἑδᾶναι φυσικοῖς πλεονεκτήμασιν; εἰκῇ ὄζει ἄρα τῶν Ἰουδαίων ὁ κατηγόρημα, τῷ δὲ τὸν τοῦ πάσχειν βάλλειν ἕτερόν τι φρονεῖν οἰκείων τὸν υἱόν· τηρεῖ γὰρ, ὡς φησι, τὸν λόγον αὐτοῦ, ὃ ἀναγκαῖόν ἁμαρτάνειν φυσικῶς· οἶδε γὰρ τὸν πατέρα τοῦτο παθεῖν ἀδυνάμενον, ὥσπερ ἐστὶν ὁμοούσιος ὡς υἱὸς ἀληθινός. ὅθεν δὲ πρὸς τοῦτό φασι, καὶ ὃ σεσιωπημένον τῇ πρὸς αὐτῶν αἰτιάσει. ἐκ καιροῦ πρὸ ἐωσφόρου ἐξεγέννησά σε· φέρε δὴ πάλιν, καὶ ὅτι τούτων τὴν τῆς διανοίας ἀναπτύξωμεν λόγον. ἀγὼ ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα φησι πρὸς τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, ἆρα τοῦτο δὴ πάντως οἰέσθαι χρὴ, λόγον μέν τινα ὑπάρχειν ἔμφυτον αὐτῷ, ἕτερον δέ τινα παρ' ἐκεῖνον εἰσοίσειν τὸν υἱόν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκεῖνο καθ' ἑαυτοὺς ἐνθυμώμεθα, ὅτι προφήτης ἐν πνεύματι λαλεῖν μελετήσας μυστήρια, πρόσωπον ἡμῖν ὑποκείνεται τοῦ υἱοῦ, καὶ δὴ καὶ εἰσφέρει πρὸς τοῦ πάσχειν ἀκούοντα αὐτόν· υἱός μου εἶ σὺ, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. καὶ ὁ δήπου πάντως, εἰ μὴ ὃ ἀνθρώπινον ῥῆμα νομίζειν δόξειεν, δύο λόγους ἡμᾶς ἀναγκάσει εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἡμετέροις ἔθεσιν ἀναθέντες τὸν πρὸς τῶν τοιούτων ἀναγκαίτατον οἰκονομίαν, αἰτιασόμεθα μὲν, εἴ γε μὴ ὀρθῶς, τῆς ἑαυτῶν φύσεως τὴν ἀσθένειαν, οὔτε λόγους ἐχούσης, οὔτε μὴν ὄψεσι θεωρημένης τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς μυστηρίοις ἀκριβῶς ἀρκοῦσαν, ἢ καὶ τὰ ἀνεγκλήτως διερμηνεύειν

ἰχνόντας τὰ ὑποφερόμενα. Ὅ νικᾷν δὲ πάλιν A
ὑπειρέψομεν τῇ θείᾳ φύσει τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν τε,
καὶ λόγον, οὐχ ὡς λέγεται πάντως νοοῦντες τὰ
περὶ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτῇ πρέπει, καὶ βούλεται.
Ἢ εἰσὶν οὐκ ὀρθῶς ἔχοντες ἡμᾶς ἀποκεχρῆ-
σθαι λόγοις οἴονταί τινες τῶν ἀσεβῶν αἱρετικῶν,
πλὴν δὲ καθ' ἡμᾶς ἀναβαίνειν σωφρόνως οὐκ
ἐπιτρέπουσι τὸ ῥῆμα τοῦ λόγου, δικαίως ἀκού-
σονται· νοείσθω καθ' ἡμᾶς ἡ γέννα ὁ πατήρ,
μὴ ἀγνοείσθω γαστήρ, καὶ ὠδῖνες ὅπερ τοῦ τίκτειν
ὠδῖνας. Οὐ γαστρὸς γὰρ ἐξεγέννησέ σε, φησὶ τοῦ B
υἱοῦ. Ἀλλ' ἴσως μᾶλλον δὲ πάντες ἐροῦσιν οὐ τῆς
καθ' ἡμᾶς ὁμοιότητος πλὴν ἐφ' υἱοῦ γνησίαν ὠδῖ-
να σημαίνειν τοῦ πατρός. Οὕτω μὲν εὐσεβῶς κἀ-
κεῖνο νοείσθω, κἂν ὡς ἐν ἀνθρωπίνῳ λελέχθαι
ῥήματι, καὶ λέλυσθαι ὅ τε πικρὸν αὐτῶν, καὶ αὐό-
σιον πρόβλημα· ἐξήρκει μὲν ὅσα, ὡς οἶμαι, καὶ
ταῦτα· ὅπῃ δὲ χρὴ καὶ δεῖν ἐσφαλῆφαι τὰ
ἐκ τῆς ἐκείνων δυσκρασίας ἐπινοηθέντα προ-
βλήματα, καθάπερ τινὰ πολεμίων ἐσμὸν, τῇ
τῆς εὐσεβοῦς δογμάτων ὀρθότητι καθαιρεθέντα, C
φέρε δὴ προβάλλοντες αὐτὰ τῷ λόγον ἑκάστῳ τὸν
δέοντα, ὃ δυνήσεται αὐτῶν διατειρωμένων, καὶ θερμο-
τέρους κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσωμεν θεωρήμασι τοῖς
ἀεὶ νικῶσαν ἀλήθειαν· πρόβλημα δὲ πάλιν, ὡς
περὶ ἐκείνων τῶν ὑπολυόντων αὐτὸ συλλογισμῶν,
προτεθήξεται τοῦ τῶν λόγου νῆμιν εἰς ἀκριβε-
στέραν χώραν ἐρεθίζον βάσανον, ὃ οἱονεί τινος πο-
ταμοῦ ῥεύματος φορᾶν, ὅπερ ὃ προσιὲς ἐκφα-
ταφέρει τοῦ ὅπερ ὃ βούλεται ὁ αἰτιτεῖνον μα-
θήσιν ἀεὶ τὸ ἐντευξόμενον ἀγαθοῦ προθυμίαν.
D
Πρόβλημα, ἤτοι ἀντίθεσις ὡς ἐκ τῶν αἱρετικῶν.

Εἰ μὴ ἕτερος, φησὶν, ἐν υἱῷ τοῦ Θεοῦ,
ὁ πατρικὸς λόγος, ὁμοούσιός τε, καὶ συναΐδιος πα-
τρὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ μονογενῆ υἱὸν, ὃς δὴ καὶ κατὰ τοῦ
ἐκείνου μίμησιν κεκλῆσθαι λόγος, ἄτοπον μὲν ὃ συ-
τεῦθεν ἐκβήσεται, καὶ ὁμολογεῖν ἡμᾶς ἀναγκαῖον
τοῖς ὀρθὰ φρονοῦσιν οἰομένοις, ὅτιπερ εἰ ὁμοούσιός ἐστιν
ὁ λόγος τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἂν τῷ λόγῳ, οὐ-
δὲν ἔτι ὃ κωλύον ὁρᾶσθαι λόγον εἶναί τε, καὶ κε- E
κλῆσθαι τὸν πατέρα, ὡς ὁμοούσιον λόγῳ.

Πρὸς τοῦτο λύσις.

Οὐδεὶς, ὦ βέλτιστοι, ἔστιν ἡμᾶς ἀναγκάσαι
λόγον οἴεσθαι δεῖν τὸν πατέρα νοῆσαί τε, καὶ λέγειν, ἢ
καὶ εἶναι δυνατὸν πιστεύειν, ὅτιπερ ἐστὶν ὁμοούσιος
λόγῳ· ἐπεὶ γὰρ πάντως τὰ τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως,

tè interpretari valeant : ſed naturam porrò diuinam mente & oratione noſtra ſuperiorem eſſe fatebimur, non perinde atque dicuntur, res diuinas animo planè capientes, ſed prout ipſi conueniunt, eaſque vult à nobis comprehendi. Alioqui, ſi perperam nos iſtiuſmodi abuti verbis hæretici quidam exiſtimant, & loquendi genus ad noſtram conſuetudinem accommodari nolunt, iure audient ; Cenſeatur noſtro quoque more Pater gignere : vterus, & partus dolores, ei eſſe non negentur. Ex vtero enim genui te, inquit Filio. Sed reſpondebunt forſan, noſtri ſimilitudine verum in Filio gignendo partum ſignificari Patris. Itaque piè illud intelligatur, tametſi humano more dicitur, atque ita ſoluetur acerba ipſorum & impia obiectio. Sufficerent iſthæc, vt reor : Sed cum nobis propoſitum ſit illorum obiectiones nefariè conflatas ceu quandam hoſtium turmam piorum dogmatum ſinceritate comprimere, agedum iis ordine cuique conuenienti propoſitis, contrarium opponamus, & in eas inſtructam doctrinâ ſemper victricem veritatem generoſa mente armemus. Rurſus autem hæreticorum obiectio ſyllogiſmis ipſam diluentibus præmittetur, quæ diſputationis rationem accurato ſubiiciat examini, & inſtar rapidi cuiuſdam fluminis lectorum animos alacres ferat ad percipiendas oppoſitiones.

Oppoſitio, ſiue obiectio hæreticorum.

Niſi, inquiunt, in Deo & Patre Verbum ſit conſubſtantiale, & internum, aliud ab Vnigenito Filio qui ex ipſo eſt, quique ad illius imitationem vocatur Verbum, abſurditas inde ſequetur, nobiſque rectè, vt par eſt, ſentientibus fatendum eſt quòd ſi Patri Verbum eſt conſubſtantiale, & Pater Verbo, nihil demum obſtare videatur quominus Pater Verbum ſit & vocetur putà Verbo conſubſtantialis.

Solutio obiectionis.

Nulla ratio nos, ô boni, coget arbitrari, Verbũ ideirco Patrem cenſendũ eſſe vel dicendum, aut credendum, quoniam eſt Verbo cõſubſtãtialis. Nuſquã enim quæ eiuſdẽ ſunt naturæ mutuã mutationem

& permixtionem veluti quandam alterius in alterum capient, ita vt è pluralitate in vnitatem contrahi possint res significatæ, aut etiam ex dualitate in vnitatem. Non enim ex eo quod generis author Adam nato ex se filio consubstantialis erat, idcirco pater migrabit in filium, & vicissim filius in patrem; sed vnum quid existens cum ipso, velut ad vnitatem substantialis qualitatis proprietatem suam feret, & filius quidam ex patre quodam censebitur: pater verò vicissim genitor alicuius esse videbitur. Quòd si acutum quiddam hic vos comminisci putatis, & consubstantialitas vtique coget consubstantiale vnum quid esse consubstantiali, nec vllum discrimen esse patietur, ita vt vnumquodque sit in se & in quo est: quid induxit omnium iudicem, vt patrem quidem non puniat pro filio, nec de filio supplicium sumaret pro patre? *Anima enim*, inquit, *quæ peccauerit, ipsa morietur: filius autem non accipiet iniquitatem patris, neque pater accipiet iniquitatem filij sui.* Cum verò consubstantialem existentem patrem filiò iusti Iudicis sententia in filiationis locum non detrudat, neque verò filium in paternitatis numero statuat, sed seorsim vtrumque norit, neque hoc in illud migrare, neque illud in hoc vicissim, licet vnâ existente in vtroque substantia: manifestum est vtique nullo modo coactum iri Deum & Patrem vt sit Verbum, propterea quod est Verbo consubstantialis: manet enim planè in seipso, hoc est Pater, licet qui ex ipso genitus est, intelligatur & sit Verbum, atque idcirco Filius, ne res diuinæ deteriores videantur esse quàm nostræ.

Exec. 18.

A πλὴ εἰς ἄλληλα χωρήσῃ μεταβολὴν, καὶ ἀνάκερασιν, ὥσπερ ἵνα πλὴ ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον ὑποδέξεται, ὡς ἂν πληθους εἰς ἑνάδα δυνάσθαι συναλῶαι τὰ σημαινόμενα, ἢ καὶ ἐκ δυάδος εἰς ἑνάδα τυχόν. ἐπειδὴ γὰρ ὁμοούσιος ὑπῆρχεν ὁ πρὸς πάτερ Ἀδὰμ ἐξ αὐτοῦ φυῶτι παιδὶ, διὰ τοῦτο χωρήσῃ πλὴ ὁ πατὴρ εἰς υἱὸν, ἀπαναδήσεται δὲ αὖθις ὁ υἱὸς εἰς πατέρα; ἀλλ' ἓν ὑπάρχων πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς πλὴ ἑνότητα τῆς οὐσιώδους ποιότητος φορέσῃ ὃ ἴδιον, καὶ υἱὸς πλὴ τις ὁ ἐκ πατρός τινος νοηθήσεται· πατὴρ δὲ πάλιν ὁ γνήσιον τινὸς δεδειγμένος. εἰ δὲ οἴεσθε σοφὸν ὑπὲρ οὕτω καλὰ σκιαζειν λόγῳ; ἓν δὲ εἶναι πάντως δεῖ ὁμοιότητος αἰαγκαίως ὃ ὁμοούσιον τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ διαφορὰν ὑπερέχειν, ὡς ἔκρινεν εἷς καθ' * ἑαυτὸν, καὶ ἐν ᾧ- *Gr. ἑαυτῷ
περ ὄντι· τί δὲ πεπονικὸς τὸ ἀπόρρητον κρίσει πατέρα πλὴ μὴ κολάζειν ὑπὲρ υἱοῦ, υἱὸν δὲ ὑπὲρ πατρὸς μὴ εἰσπράττεσθαι δίκας; ψυχὴ γὰρ, φησὶν, ἡ ἁμαρτήσασα, αὐτὴ ἀποθανεῖται, ὁ δὲ υἱὸς οὐ λήψεται πλὴ ἁμαρτίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ὁ πατὴρ λήψεται πλὴ ἁμαρτίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὅπως δὲ ὁμοούσιον ὄντα τὸν πατέρα τοῦ ἐμοῦ; οὐκ εἰς τὸν τῆς ὑπάρξεως τόπον ὁ τῶν τὰ δίκαια κείνοντας καθαφερὴς λόγος, ὅτε μὴν αἰαπαύσει τὸν υἱὸν εἰς πλὴ τῆς πατρότητος θέσιν, ἀλλ' ἰδιάζοντως ἑκάτερον οἶδεν, ὅτε τοῦτο εἰς ἓν ἄμφω χωρεῖν, ὅτε μὴν ἓν πρὸς τοῦτο βαδίζον, κἂν μιᾶς ὄντος ἐπ' ἀμφοῖν τῆς οὐσίας· προεδήλωσεν ἀνύπουργον, ὡς οὐδὲ διαγκαίως ἔσπερος μεταχωρήσῃ λοιπὸν εἰς τὸ εἶναι λόγον, τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα, ἐπειδὴ ὅτι ὁμοούσιος λέγω· μὴ γὰρ πάντως ἐφ' ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἔστι πατὴρ, κἂν ὁ ἐξ αὐτοῦ γνησιος νοῆται, καὶ ὑπάρχη λόγος, ἢ διὰ τοῦτο υἱὸς, ἵνα μὴ καὶ ἐν χείροσι τῶν καθ' ἡμᾶς φαίνηται τὰ θεῖα.

B

C

D

Aliud, *in modum obiectionis, per reductionem ad absurdum.*

ΑΛΛΟ πρὸς τὸ ἴσον τῇ ἀντιθέσει ζήτημα, διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς.

Filius, tanquam à Patre nullo modo diuersus, sed absolutissima imago, & character substantiæ eius existens, suis discipulis infit: *Qui vidit me, vidit & Patrem.* At si cum istiusmodi sit, consubstantialis est Patri, confusionem autem inter se res consubstantiales vtique suscipient, nihil, vt apparet, prohibebit quominus Pater censeatur esse Filius, vtpote Patri consubstantialis, qui-

Ioan. 14.

E

Ὡς οὐδεμίαν ἔχων πρὸς ἄλλαξιν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ὁ υἱὸς, εἰκὼν δὲ ὑπάρχων ἀκριβεστάτη, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς διαλέγεται λέγων· ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἀλλ' ἐπεὶ οὕτως ἔχων ὁμοούσιός ἐστι τοῦ πατρὸς, πλὴ δὲ εἰς ἄλληλα πάντως αἰάγουσι διαδέξεται τὰ ὁμοούσια, οὐδὲν κωλύσῃ τὸ ἔλαττον πατέρα νοεῖσθαι τὸν υἱὸν; ὡς ὁμοούσιον πατρὶ,

καὶ μεταχωρῆν εἰς ἑκάτερα δυνάμενον, ἀδύνατος A
πρὸς τοῦτο πᾶσα ποιήσοντος, εἴπερ ἱκανῶς τὸν
τῆς μεταβολῆς ἔχοντα, ἤτοι μεταστάσεως ὁ τῆς ὁμοου-
σιότητος λόγος. Οὕτω μοι νοείσθω πατὴρ ὁ υἱός, λε-
γέτω δὲ, ὡς τοῦτο ἐστ' ἀρχὴν ἤδη, πρὸς τ' ἀλη-
θῶς ὄντα πατέρα· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου
ἐξεγέννησά σε· ἀναλαμβανέτω δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ
πᾶσαν ἁπλῶς τὴν πατρικὴ προσηγορίαν φωνήν. Ὃ
δὴ γεγονότος, τὸ πῶς ἤδη συγκεχύσθω, ἢ τὸ ἀεὶ
ὡσαύτως ἔχον, τοῦτ' ἔστιν, ἡ θεία, καὶ ὁμοούσιος
πέλας συναλήσεται πρὸς ἑαυτὴν λοιπὸν, εἴπερ B
τὸ ἐκάστῳ κυρίως τε, καὶ ἰδιάζοντος πρόσον,
τῷ τῆς ὁμοουσιότητος ἀφανισθήσεται λόγῳ, καὶ
ἀναιρεθήσεται τὴν τῶν προσώπων διαφορὰν ἡ τῆς φύ-
σεως ταυτότης. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκ ἄρα ἔσται
λόγος ὁ πατὴρ, ὡς ὁμοούσιος λόγῳ, μᾶλλον δ' ἀρρε-
τώτερος, τοῦτο ἐστ' ἀρχὴν, ὅπερ ὄντι, καὶ ἔχει πρὸς
τὸν ἴδιον λόγον τὸ ὁμοφυὲς, ἤτοι τὸ ὁμοούσιον. καὶ
δέδεικται λοιπὸν εἰκῇ ὂν τὸ ἐκείνων πρόβλημα.

ΑΛΛΟ. Εἰ πᾶς λόγος, ἰνός ἐστι λόγος, C
τοῦ προέχοντος ἀπὸ γλώττης ἀληθινοῦ, ἢ ἐκ
καρδίας ἐρευγόμενος, καὶ ἀναφέροντος· ἔσται δὲ
λόγος ὁ πατὴρ, ἐπεὶπερ ὄντι ὁμοούσιος λόγῳ· ἑαυ-
τοῦ λόγος ἔσται λοιπὸν, μᾶλλον δ' οὐδενός, ἢ καὶ
ὅλως οὐκ ἐστ' ἀρχή· πῶς γὰρ ἔσται λόγος μὴ ὄν-
τος ἰνός, οὗ λόγος ἐστίν; ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐ γὰρ
ἔσται ποτὲ τοῦ μὴ εἶναι δεκτικὴ ἡ θεία καὶ ἀκήρατος
φύσις, οὐδὲ μεταχωρήσει εἰς λόγον ποτὲ ὁ πατὴρ, D
καὶ ὁμοούσιος ἐστ' ἀρχὴ λόγῳ· μενεῖ δ' πατὴρ, οὗ
καὶ λόγος ἐστὶν ὁ υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἔστιν ἁπάσης, καὶ ἀλλοιώ-
σεως τῆς κατ' οὐσιώσεως λόγον ἡ θεία φύσις
ἀνεπίδεκτος εἶναι πιστεύεται· πῶς τὸν οἰκεῖον ὥσπερ
ἀφεὶς τόπον, εἰς ὃ εἶναι λόγος ὁ πατὴρ μεταστήσε-
ται; ἔστιν γὰρ ἔσται δεκτικὸς, ὡς ἂν ἀναίτιος τοῦ-
το παθών, ὁ αὐτὸς δὲ οὐκ ἔσται μὴ τηρήσας ὅπερ
ἦν ἐξ ἀρχῆς. εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον· ὃ γὰρ ἀλλοιοῦ-
σθαι τ' θείας φύσεως πάντελῶς ἀλλότριον· οὐκ
ἄρα ἔξεστι τὴν μεταβολὴν πλὴν εἰς λόγον ὁ πατὴρ, E
ἀλλ' ἔσται πατὴρ ἀεὶ, ὃ ἄτρεπτον ἔχων, καὶ ἀπαλ-
λοίωτον ὡς Θεός.

ΑΛΛΟ οὐ τῷ αὐτῷ, διηγηματικῶς.

Θεὸν ἀληθινὸν οὐ Θεοῦ παῖς ἀληθινοῦ πε-
φηνότα δείκνυσιν ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λό-
γος τε, καὶ υἱός, πάντα, φησὶν, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ
ἐμά ἐστιν· ἀλλὰ δὴ πάντων ἐστὶ τῶν ἐόντων τῷ
πατρὶ φυσικῶς ἰδιωμάτων κληρονόμος ὁ υἱὸς, καὶ
ἐξ αὐτοῦ τῇ φύσιν ἐστ' ἀρχὴν· ἀλλά γε ὃ εἶναι

que in illum transire nullo impediente potis sit, siquidem consubstantialitatis ratio transmutationis aut migrationis modum suppeditat. Itaque censeatur Pater esse Filius, eoque nomine demum ad verum Patrem dicat, *Ex vtero ante Luciferum genui te*, sibique in vniuersum quamlibet vocem Patri conuenientem arroget. Quod si factum fuerit, omnia demum confundentur, & quod eodem se modo semper habet, hoc est sancta & consubstantialis Trinitas, ad vnitatem contrahetur, si quod vnicuique proprie & peculiariter inest, consubstantialitatis ratione deleatur, & personarum distinctionem euertat naturæ identitas. Sed hoc absurdum est: Non erit ergo Verbum Pater, vtpote Verbo consubstantialis, sed immutabilis manebit, existens id quod est, licet cum suo Verbo eiusdem sit naturæ siue substantiæ. Atque ita demum vana esse ostenditur illorum obiectio.

ALIVD. Si omne verbum, alicuius verbum est, eius videlicet qui lingua illud effundit, aut è corde eructat ac profert; Pater autem futurum est Verbum, quoniam eiusdem est cum Verbo substantiæ: sui ipsius Verbum erit, immò verò nullius, aut inuniuersum non existit. Quomodo enim Verbum erit nisi sit aliquid cuius sit Verbum? Sed hoc absurdum; Fieri enim nequit vt diuina & immortalis natura non existat, nec in Verbũ trãsiturus est vnquã Pater, licet eiusdem sit cum Verbo substantiæ: sed eius Pater manebit, cuius & Verbum est Filius.

ALIVD. Si omnis mutationis & alterationis quoad substantialẽm rationem expers natura diuina creditur, quomodo proprio veluti loco relicto in Verbi naturam Pater migrabit? Si enim id ei acciderit, mutationem vtique necessariò capiet, neque idem erit, non seruato eo quod erat initio. Quod si absurdum est (mutatio enim à natura diuina prorsus est aliena) non ergo mutabitur in Verbum Pater, sed erit semper Pater, mutationis omnis & alterationis expers, quà Deus.

ALIVD *ex eodem, explanatiùs.*

Deum verum de Deo Patre vero effulsisse seipsum ostendens vnigenitũ Dei Verbum, & Filius: *Omnia*, inquit, *quæcunque habet Pater, mea sunt.* Porrò omnium quæcunque insunt Patri naturà proprietatũ hæres est Filius, & qui ex ipso secundum naturã existit; veruntamen nũquam *Ioan. 16,*

Pater esse poterit (hoc enim eorum vnum est quæ genitori insunt) sed remanebit Filius, nullius expers eorum quæ Patri insunt, licet non intelligatur Pater, omniaque habẽs in seipso perfectè quæ propria & peculiaria sunt Patris substantiæ. Idipsum igitur de Patre dicentes, habere quidem ipsum omnia quæ sunt Filij, naturaliter, nunquam tamen Filium esse posse, nec in Verbi naturam migrare asserimus, sed immutabilis quum sit naturâ suâ, manere id quod est, vt præterquam quod est Deus, etiam Pater existat, & immutabilis, immutabile in seipso habens quod ex ipso processit Verbum, hoc est Filium.

ALIVD. Legis auctor Deus, per sanctos Prophetas arguebat nonnullos dicens: *Inter sanctum & prophanum non distinguebant*: Maxima enim profectò in his morum differentia cernitur, aut contrarietas, apud eos qui rectè iudicant. Sed si fieri potest vt eorum quæ sunt eiusdem substantiæ natura in se confundatur, & singulares atque indiuiduæ hypostases ad aliud quodcunque generis eiusdem aut speciei commigrent: quænam ratio tandem profanum à sanctis secernet, si nihil interest quidnam sit aliquid, an propriè & hypostaticè existat, sed propter identitatem substantiæ alterum sit in altero? Erunt ergo, cum hinc vno ordine omnes habeamus, in omnibus omnia confusa: Et proditor quidem Iudas perinde nobis erit ac Petrus aut Paulus, putà quòd sit Petro & Paulo consubstantialis: Et vicissim, Petrus, aut Paulus, Iudas, maximè quum sint eiusdem cum illo substantiæ. Atqui sic sentire est absurdissimum: neque verò funditus tolletur eorum quæ sunt eiusdem generis aut speciei differentia, ex eo quod eiusdem sunt ipsa substantiæ. Nostra ergo infirmitas aduersus diuinam essentiam non tantum audebit, vt cogat Verbum esse ac vocari Deum & Patrem, propterea quod eiusdem est cum Verbo substantiæ. Manet enim semper Pater, differentia essentiali nihilominus omni ex parte incolumi: sed neque identitati substantiæ nihil peculiare relinquit, & nequaquam Filium idcirco superabit, sed verum ac germanum illum esse ostendet, & ex ipso secundum naturam habere immutabilitatem genitore, & ex eo quod etiam ipse propriè & peculiariter Filius est,

πατὴρ οὐχ ἕξει ποτέ· ⁂ τοῦτο γὰρ ἓν τῶν παρὰ τοῦ γεννήσαντος· μόνῳ δὲ τῷ υἱῷ σοφίσματος τὸ ἐνόντων τῷ πατρὶ, καὶ μὴ νοηθῆναι πατὴρ, πάντα δὲ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τελείως τὰ τοῦ πατρὸς ἴδια, καὶ ἐξαίρετα. τὸν αὐτὸν δὴ τοῦτον τοῖς λόγοις καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ πατρὸς ἐφαρμόσαντες λόγον, πάντα μὲν ἔχειν αὐτὸν τὰ τοῦ γεννήσαντος φαμὲν φυσικῶς, μὴ μέντοι δυνατὸν εἶναι ποτε, καὶ εἰς ἑτότητα, καὶ εἰς τὸ εἶναι λόγον μεταχωρῆσαι, ὡς δὲ ἀτρεπτον ὄντα καὶ φύσιν τοῦτο μένειν, ὅπερ ἐστὶν, ἵνα πρὸς τῷ εἶναι Θεὸς, καὶ πατὴρ ᾖ παράσχῃ, καὶ ἀναλλοίωτος, ἀναλλοίωτον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφυκότα λόγον, τοῦτ' ἔστι, τὸν υἱόν.

ΑΛΛΟ. Κατηπίατο μὲν ἡμᾶς ὁ νομοθέτης διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ Θεὸς λέγων· διὰ μέσον ἁγίου, καὶ βεβήλου οὐ διέστελλον· πολλὴ γὰρ ὄντως ἐν τούτοις ὁρᾶται βλέπων διαφορὰ, ἤτοι ἐναντιότης, οὐδὲ τοῖς ἐθέλουσι φιλοκερδῶς. ἀλλ' εἴπερ ἐνδέχεται τὴν ὁμοουσίων εἰς ἑαυτὰ διακυκᾶσθαι φύσιν, καὶ ἐν ἰδιάζουσας τε, καὶ ἀτόμοις ὑποστάσεσιν ὄντα διαπετεύσῃ πρὸς ὅπερ αὐβούλεται τὸ ὁμοούσιον, ἢ ὁμοφυῶν· ποῖος λιμὴν ἀρὰ διαφεύξεται λόγος τὸν ἁγίων τὸν βέβηλον, εἰ μηδαμόθεν ὁρᾶται τῆ ἰδίως ὄντος, ἢ τῆς ἐστὶ διαφορᾶ, διὰ δὲ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐν ᾧ ἕτερῳ κεῖται ὃ ἕτερον; ἕτως ἴσως λιμὴν, ἀδιαφορούσης ὑπεύθυνον τῆς ἐφ' ἑκάστῳ γνώσεως, συγχεχυμένα τὰ πάντων εἰς πάντα· καὶ ὁ μὲν προδότης Ἰούδας, ὡς Πέτρος, ἢ Παῦλος, ὡς ὁμοούσιος Πέτρῳ καὶ Παύλῳ· Πέτρος δ' αὖ πάλιν, ἢ Παῦλος, Ἰούδας, ἅτε δὴ πρὸς αὐτὸν ὄντες ὁμοούσιοι. ἀλλ' ἔστι ὅπου φρονῆν ἀληθῶς ἀνάγκη, καὶ οὐκ ἀναιρήσῃ πάντως τὸ κατὰ τὴν ὁμοουσίαν, ἢ ὁμοφυῶν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ὃ ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτά. οὐκ ἄρα καὶ ὃ ἐφ' ἡμῖν ἀσθενοῦς τῆ θείας οὐσίας τοσοῦτον ἀνανευμιοῦσθαι, ὡς ἐπιφωνῆσαι πάσαν λόγον εἶναί τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα, ἐπειδήπερ ἐστὶν ὁμοούσιος λόγῳ. μένει γὰρ ἀεὶ πατὴρ, τὸ τῷ τί ἐστι καὶ τοῦτο διαφορὰν οὐδαμόθεν ζημιοῦσθαι δυνάμενος· ἀλλ' οὐδὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας ὃ μηδὲν ἰδίως κεκτῆσθαι παραχωρῶν, καὶ πλεονεκτήσει μὲν οὐδαμῶς καὶ τοῦτο τὸν υἱὸν, γνήσιον δὲ μᾶλλον ἀποδείξει, καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν ἔχοντα ὃ ἀτρεπτον, καὶ ἀναλλοίωτον τῷ γεννήσαντος, καὶ διὰ τὸ κεκτῆσθαι ⁂ αὐτὸν ἰδίως καὶ μόνως τὸ ἑτότητα, καὶ

εἰς πατέρα μὴ μεταβάλλεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰς πατέρα. * ἰσ. ἀπὸ

A in Patrem quoque non mutari, quemadmodum neque Patrem in Filium.

Πρόβλημα, ἤτοι ἀντίθεσις ἑτέρα ὡς πρὸς τὴν αἱρετικήν.

Οὐκ ὀρθῶς, φασὶν, ὡς ὑφ' ἡμῶν δοκοῦσιν ὀρθῶς ὑπολαμβάνεσθαι τοῖς ἑτέρως φρονοῦσι λέγεσθαι τὸν ἔμφυτον ἐν τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ λόγον πρὸς τὸν υἱόν· καίτοι σαφῶς αὐτὸν λέγοντος ἀκούοντες ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐκθέσεσιν, ὅτι οἶδα τὸν πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. εἰ γὰρ, καθάπερ αὐτὸς διημείσατο, τὸν τοῦ πατρὸς τηρεῖ λόγον, ἕτερος ἂν εἴη πάντως ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγκαίως, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἐπειδήπερ ἀνάγκη τὴν τῆς ἑτερότητος σώζεσθαι διαφορὰν τὸ τηρούμενον πρὸς τὸ τηροῦν.

OPPOSITIO, *sive obiectio alia haereticorum.*

Non iure, inquiunt, in nos tanquam minùs rectè sentientes inuehimini, qui dicimus insitum Deo ac Patri Verbum aliud esse à Filio, quum ipsum in Euangeliis clarè dicentem audiatis, *Scio eum, & Verbum eius seruo.* Ioan. 8.
B Quòd si vt ipse confirmauit, Verbum Patris seruat, necessariò vtique alius ab ipso erit, quandoquidem necesse est aliud esse quod seruat, ab eo quod seruatur.

Λύσις ἐφεξῆς διάφορα διανύουσα σαφῶς, ὅτι ὁ λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὁ υἱός.

VARIÆ SOLVTIONES, *quibus clarè ostenditur Verbum esse Dei ac Patris, Filium.*

Εἰ μὴ αὐτός ἐστιν ὁ μονογενὴς, υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, ὁ λόγος αὐτοῦ, ἕτερος δέ τις ἐνυπάρχει C τῷ Θεῷ πρὸς αὐτὸν, ὃν ἐνδιάθετον ὀνομάζουσιν, οἱ τὴν ἐναντίαν προϊστάμενοι δόξαν λεγέτωσαν ἡμῖν, πότερόν ποτε ὁ διὰ τῆς αὐτοῦ ἁμαξίας ἐπινοούμενος λόγος ὑποστατός ἐστιν, ἢ οὐχί. Εἰ μὲν γὰρ ἐροῦσιν ὑφεστάναι καθ' ἑαυτὸν ἐν ὑπάρξει νοούμενον ἰδίᾳ, δύο δὴ πάντως ὁμολογήσουσιν υἱοὺς εἶναι. εἰ δὲ ἀνυπόστατον ἐροῦσιν αὐτὸν, οὐδενὸς μεσολαβοῦντος ἔτι, καὶ διιστῶντος τὸν υἱὸν, πῶς ἔσται τρίτος ἐν παρὸς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον πρωτεύων, ὡς υἱὸς πρὸς πατέρα;

Nisi ipse Vnigenitus, Filius Dei ac Patris, Verbum est eius, sed aliud quoddam inest Deo præter ipsum, quod internum nominant, qui contrariam ostendunt sententiam, dicant nobis, vtrum illud quod stultè comminiscuntur Verbum hypostaticè existat, an non; Nam si per se in propria hypostasi dicent subsistere, duos omninò fatebuntur esse Filios; Sin autem hypostasi propria carere ipsum dicent, cum nihil sit quod Filium à Patre dispescat, quomodo tertius erit à Patre, ac non potius proximè & immediatè, vt Filius
D Patri?

ΑΛΛΟ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΤΗΝ ΘΕΩΡΗΜΑΤΙΑ.

ALIVD, *in eandem sententiam.*

Λόγον μὲν ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὶ τὸν ἐνδιάθετον οἱ δι' ἐναντίας φέρονται, δι' ὃ καὶ τὴν αὐτῶν ἀκριβολεσάτην ἐπίνοιαν, ὅτ' ἂν παρὸς βάλληται ὁ υἱὸς διδάσκειν· ἀλλ' ὅσον ἔχει μωρίαν αὐτοῖς τὸ ὑπὲρ τούτου δόγμα θεωρῆσαι ἀναγκαῖον. ἐννοῆσαι γὰρ τοιῶδε προσήκει τὸν ὑπὲρ τοῦ πράγματι λεγόμενον. Τὸ πατὴρ ὄνομα, ὡς πρὸς τὸν υἱὸν οὐδὲν ἔχει τὸ μέσον, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσάγον. τί γὰρ ἔσται μέσον πατρὸς πρὸς υἱὸν, ἢ αὖ πάλιν υἱοῦ πρὸς πατέρα; ἀλλ' εἴπερ καὶ τὸ ἐκείνων ἁμαρτίαν διιστείχοντος τοῦ παρὸς τὸν υἱὸν μεσολαβοῦσα βούλησις, καὶ λόγος ἐνδιάθετος, ὃν καὶ τούτοις εἶναι φασὶν ἐρμηνεῦσιν, οὐκέτ' ἂν νοοῖτο πατὴρ ὅλως ὁ πατὴρ, ἀλλ' οὐδὲ υἱὸς ὁ υἱὸς, εἴπερ ἐν ἰδίαις ὑποστάσεσι κεῖσθαι νοήσομεν, τήν τε βούλησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν ζῶντα λόγον διερμηνεύοντα

Verbum quidem ineſſe Deo ac Patri internum illud, aduersarij statuunt, per quod, vt ipsi stultissimè suspicantur, voluntatem Patris Filius edocetur: Sed quantâ insania laboret istud eorum dogma, considerare est operæpretium. Hoc autem pacto in re præsenti philosophandum nobis est. Illud nomen, Pater ad filium relatum, nihil necessariò capit intermedij. Quid enim intercedet Patri
E cum Filio, aut vicissim filio cum Patre? At si, quemadmodum illi stultè sentiunt, Patrem à Filio dispescit volũtas intermedia, & Verbum internum, quod etiã ipsi volũtatis istius interpres esse dicunt, non iam Pater vtique censebitur esse Pater, sed neq; Filius filius, siquidem in propriis hypostatibus existere censebimus Patris voluntatem, & quod eam interpretatur

Verbum. Sin autem ea propria hypoſtaſi cărere fatebimur, immediatè ergo, & proximè eſt in Deo ac Patre Filius; quonam igitur demum euadet internum illud Verbum, aut quem locum voluntas habitura eſt, quæ alia cẽſetur eſſe à Filio?

A λόγον· εἰ δὲ αὐυπόστατα δώσομεν ἴδια ἀρχὴν αὐτά, ἀμέσως ἄρα, καὶ προσηχῶς ὁ υἱός ἐστιν ἐν Θεῷ καὶ πατρί· ποῖ δὴ ἄρα λοιπὸν ὁ ἐν ἀϊδίοις χωρήσῃ λόγος, ἢ ποῖον ἕξῃ τόπον ἡ βούλησις, ἑτέρου νοήματος ἔνδον τὸν υἱόν;

ALIVD, *per reductionem ad abſurdum.*

ΑΛΛΟ ἀφ' τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς.

Conſubſtantialem eſſe credimus ſanctam & adorandam Trinitatem, licet hæreticorum furor id non patiatur. Sed fatendum eſt, opinor, ea quæ ſunt eiuſdem ſubſtantiæ inter ſe ratione proprietatum naturalium planè conuenire. Si ergo, vt temerè nonnulli docent, ineſt Deo ac Patri Verbum aliquod internum diuerſum à Filio, habebit vtiq; Filius Verbum internum quoque in ſeipſo, vtpote imago eius, & ſimilis per omnia ſubſtãtiæ character, ſicut ſcriptum eſt: Sed & habebit perinde atque ipſe, ſanctus quoque Spiritus, eadem prorſus rationis conſecutione. Eſt igitur iam nobis duplicata Trinitas, & compoſita demum apparet natura diuina. Sed hoc abſurdum. In ſimplicibus quippe ſubſtantiis nihil eſt præter ipſas: Nihil ergo prohibebit quominus ſancta & conſubſtantialis Trinitas proximè & immediatè ſimul coniuncta ſit.

Ομοούσιον εἶναι πιστεύομεν τὴν ἁγίαν, καὶ προσκυνουμένην τριάδα, κἂν ἡ τῶν αἱρετικῶν μανία μὴ βούληται. Ἀλλ' οἶμαι προσήκειν ὅπερ τὴν ὁμοουσίαν πᾶσαν δέχεσθαι, καὶ ὅ ἀλλήλοις αὐτὰ κατὰ πάντα προσοικείαν, κατά γε τὰ φυσικὰ ἰδιώματα λόγον. εἴπερ οὖν καὶ τὴν ἴδιαν ἀδιαίρετον ἐνυπάρχειν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ λόγος τις ἕτερος ἐνδιάθετος παρὰ τὸν υἱόν, ἕξει πάντως καὶ ὁ υἱὸς λόγον ἐνδιάθετον ἐν ἑαυτῷ, ὡς εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ ἀπαράλλακτος ἡ ἐκείνου χάραξις, καθὼς γέγραπται· ἕξει δὲ ὁμοίως αὐτῷ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν ἴσην τῆς νοητῆς ἀναλογίαν. γίγνεται οὖν ἡμῖν ἡ τριὰς ἐν διπλῷ, καὶ ἡ συνθέσει λοιπὸν ἡ θεία φαίνεται φύσις. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· ἐν γὰρ ταῖς ἁπλαῖς οὐσίαις, οὐδὲν ἕτερόν ἐστι τὸ περὶ αὐτάς· οὐδὲν ἄρα διακωλύσῃ τὴν ἁγίαν, καὶ ὁμοούσιον τριάδα προσηχῶς συνῆφθαι, μεσιτεύοντος οὐδενός.

ALIVD, *explanatiue.*

ΑΛΛΟ διηγηματικῶς.

Cum nominibus diuina Scriptura præponit articulos, tunc vnum quiddam ſignificat, quod ſolum propriè ac verè eſt, cuiuſmodi eſſe dicitur: Cum autem articulum non præponit, generalius quiduis deſignat: verbi gratia, (id enim propoſitum quoque nobis eſt clarè demonſtrare) dicuntur θεοὶ ἄνθρωποι, Sed quando cum articulo dicitur ὁ θεός, ſolus eſſe, & propriè ſignificatur: at cum ſimplicius, & ſine articulo, θεὸς dicitur, vnum forte ſignificat ex iis qui per gratiam vocati ſunt dij. Idem cenſendũ eſt, cum, exempli gratia, ἄνθρωποι θεοὶ dicimus. Sed cum Saluator præmiſſo articulo dicit, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, velut electum ex millibus ſeipſum ſignificat. Cum nomina hanc notam in Scriptura diuina habeant, quo pacto demum intelligendum eſt illud, *In principio erat Verbũ?* Si enim quodcunq; Dei Verbum ſignificatur in principio exiſtere, doceant ipſi, & nos nugamur: Sin autẽ præmiſſo articulo Euangeliſta vnum & propriè exiſtens ſignificat, cum clamat, *In principio erat* ὁ λόγος, quid fruſtra conten-

Ὅτε τὰ ὀνόματα προσλαμβάνων τὴν ἀρθρον ἰδίαν τινὰ θεότητα γράφῃ, τότε δὲ ἕν τι σημαίνῃ, ὃ μόνον ἐστὶ κυρίως, καὶ ἀληθινῶς, ὁποῖον εἶναι λέγεται· ἀρθρον δὲ μὴ * προσθεῖσα, γλιχωτέραν ποιῆται τοῦ σημαινομένου τὴν δήλωσιν, οἷ· ἔξει γὰρ ὁ λόγος καὶ δι' ἐναργοῦς ἀποδείξεως· πολλοὶ καλοῦνται θεοί· ἀλλ' ὅταν μὴ τὸ ἄρθρον λέγηται ὁ Θεὸς, ἢ μόνον ὄντα, καὶ κυρίως σημαίνῃ· ἁπλούστερον δὲ, τὸ ἄρθρον χωρὶς, ἕνα τυχὸν τῶν εἰς τοῦτο κεχλημένων. καὶ πάλιν ἄνθρωποι πολλοί. ἀλλ' ὅτε μὴ τὸ ἄρθρον φησὶν ὁ σωτὴρ, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκλελεγμένον ἀπὸ μυριάδων ἑαυτὸν καθασημαίνῃ. τοῦτον ἐχόντων τῶν ὀνομάτων τὸν τύπον παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, πῶς ἄρα προσήκει νοῆσαι τὸ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος; εἰ μὴ γὰρ πᾶς λόγος τοῦ Θεοῦ δι' οὗτου σημαίνεται, ὡς ἐνυπάρχον ἐν ἀρχῇ, διακινδυνεύσομεν αὐτοῖς, καὶ ληρήσομεν ἡμεῖς· εἰ δὲ προσλάβοι τὸ ἄρθρον ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς ἕνα καὶ κυρίως ὄντα σημαίνῃ, βοάτω ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· τί μάτην φιλονεικοῦσιν ἕτεροι ἐπισφέρει-

* ἰσ. προσλαμβάνων

τες, ἵνα μόνον ἐκ πάμπωσι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν υἱόν; συνοσῶ δὲ ὅ ὅτι τοῦτοις ἄτοπον παρεῖσθαι τοῦ σήκει τὴν τῶν ἑτεροδοξούντων ἀβουλίαν.

dunt, aliud inducentes, ſolum vt de ſubſtantia Patris Filium deiiciant? At horum abſurditatem obſeruantes hæreticorum temeritatem auerſari debent.

ΑΛΛΟ, δεικνύον ὅτι ὁ ἐκ τὸν ἐνάρθετον λόγον, ὡς ἐκεῖνοι φασὶ, μορφοῦται ὁ υἱὸς, ἀλλ' εἰκών ἐστιν αὐτοῦ τοῦ Πατρός.

ALIVD, *oſtendens Filium ad internum Verbum non formari, vt illi aiunt; ſed imaginem eſſe ipſius Patris.*

Εἰ δι' τοῦτο λόγος ἐστί τε, καὶ ὀνομάζεται κατ' ἐκείνους ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι δὴ τὸ ἐνάρθετον τοῦ Πατρὸς διχόθεν λόγον, οἱονεὶ μορφοῦται πρὸς ἐκεῖνον, τί μὴ λέγων ὀφθήσεται πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· ἐγὼ καὶ ὁ λόγος τοῦ Πατρὸς ἓν ἐσμεν, ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν λόγον τοῦ Πατρός. ὅπου δὲ πάντα χωρὶς ἑαυτὸν ἐξομοιοῖ μόνῳ μόνος τῷ Πατρὶ, οὐδενὸς ἄλλα μέσου χωρισοῦντος τὴν ὁμοίωσιν, αὐτῷ τῷ ἑνώσαντι, καὶ οὐχ ἑτέρῳ τινὶ πρὸ αὐτὸν παρεσκευακὼς ὁ υἱὸς νοεῖσθαι.

Si vnigenitus Dei Filius idcirco Verbum eſt ac vocatur, vt illi volunt, quoniam internum Patris Verbum ſuſcipiés ad illud quodammodo formatur, quidni dicere videtur ſuis diſcipulis: Ego & Verbum Patris vnum ſumus: Qui vidit me, vidit Verbum Patris? Cum autem prætergreſſus omnia ſeipſum ſolus ſoli Patri aſſimilet, nullo igitur intermedio ipſi genitori, & non alij cuidam ab ipſo ſimilis Filius eſſe cenſebitur.

Ἀντίθεσις, ὡς ἐκ τῶν δι' ἐναντίας.

Obiectio ex dictis aduerſariorum.

Ἕτερον ὄντα, φασὶ, τὸν υἱὸν τοῦ ἐνάρθετον τοῦ Θεοῦ λόγον διείσκομεν, οὐ ταῖς ἑαυτῶν ἐννοίαις εἰς τοῦτο παρεσχόντες, ἀλλὰ ταῖς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς θεωρήμασι· τί γὰρ ἐροῦμεν ὅταν ἀκούσωμεν λέγοντος τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, δόξασόν σου τὸν υἱόν· τοῦ δὲ Πατρὸς πάλιν ἀποκρινομένου, καὶ λέγοντος, καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. ἆρα οὐχὶ πάντως ἐν λόγῳ δώσομεν ἀπολογεῖσθαι τῷ υἱῷ τὸν πατέρα; πῶς οὖν οὐχ ἕτερος παρὰ τὸν υἱὸν ὁ δι' οὗ πρὸς αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτιφθέγγεται;

Alium eſſe comperimus, inquiunt, Filium ab interno Dei Verbo, non noſtro ſenſu eò adducti, ſed diuinæ Scripturæ obſeruationibus: Quid enim dicemus cum Filium ad Patrem dicentem audiemus, *Clarifica Filium tuum:* Ioan. 12. Patrem verò reſpondentem, ac dicentem: *Et clarificaui, & iterum clarificabo.* Annon planè fatebimur Patrem in Verbo reſpondere Filio? Quomodo ergo non aliud eſt à Filio, id per quod Pater Filio reſpondet?

Πρὸς τοῦτο λύσις ἐφεξῆς ἁρμόζουσι.

Variæ ſolutiones iſtius obiectionis.

Ἀποθαυμάζειν ἄξιον, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ὀλοφύρεσθαι τοὺς αἱρετικοὺς, καὶ * δὴ καὶ κατ' ἐκεῖνο λέγειν ἐπ' αὐτοῖς ὃ ἂν προφήτης λαλούμενον· μὴ κλαίετε τὸν τεθνηκότα, μηδ' ὀδύρεσθε αὐτὸν· κλαύσατε κλαυθμῷ τὸν πεποιῶτα τοιαῦτα περὶ τοῦ μονογενοῦς φρονοῦντα, καὶ λέγοντα· τί γὰρ ἂν ἦν οἴκτιστο τοιούτων ἀθλιώτερον, εἴ γε κυρίως τε, καὶ ἀληθῶς ταύτην εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἐπεποιήκεσαν τὴν φωνὴν, ἣν ὁ μόνος ἐπήκουσεν ὁ σωτὴρ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ περιεστῶσα πληθὺς μᾶλλον δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν ὁ χορός; ἔδει γὰρ μᾶλλον αὐτοὺς τὰ θεοπρεπῆ φαντάζεσθαι πλεονεκτήματα, καὶ μὴ τοῖς καθ' ἡμᾶς νόμοις ὑποτάσσειν περιεῖναι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. τὴν μὲν γὰρ σώματος ἀκοὴν σωματικὸν

Admiratione imò commiſeratione digni ſunt impij hæretici, illudque propheticum in ipſos cadit: *Nolite flere mortuum, nec plorate ipſum.* Ieremi. 22. Flete & plorate eum qui talia de vnigenito ſentit ac dicit. Quid enim eſt his miſerabilius, ſi hanc eſſe propriè & verè Patris vocem exiſtiment, quam non ſolum Saluator ſed & ipſa circumſtantium Iudæorum multitudo, adeóque diſcipulorum chorus audiit? Præſtaret enim eos aliter de diuinis prærogatiuis ratiocinari, neque noſtris ea ſubiicere legibus, quæ ſupra nos ſunt. Corporis enim auditum corporea vox pulſat,

pulsat, & labiorum sonus erumpens in aërem, aut alio quodam instrumento editus: Patris autem voluntatem quæ in vocibus ineffabilibus leniter ac velut in mente versatur, solus nouit in ipso naturaliter existens Filius, vtpote sapientia eius: Voce verò ictu aëris conformata credere Deum vti, absurdum planè est, siquidem putamus supremæ omnium naturæ ea seruanda esse quæ sunt supra creaturam. Alioquin, ipse quoque Dominus noster IESVS Christus non dixit ipsam vocem esse Dei ac Patris, sed neque alterius interpretatione sibi opus esse ad percipiendam Patris voluntatem ostendit dicens, *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.* Dicere quippe deberet potius, ô boni, si recta est illa vestra de Deo sententia, *Audistis mecum vocem Patris*: nunc autem contrarium planè significans, neque sibi opus fuisse voce testatur, sed eam potius propter illos factam esse confirmat, non prolatam fuisse à Patre, sed factam esse etiam propter illos. Quòd si omnia per ipsum operatur Deus ac Pater, per ipsum vtiq; etiam istud factum est, imò verò ipse vox erat, non sibi genitoris voluntatem aperiens, (norat enim quà Filius) sed circumstantium auribus, vt crederent.

Ioan. 12.

ALIVD. Si Verbo quodã insito indigere Filium asserunt, vt ab ipso voluntatem Dei ac Patris doceatur, quonam demum cuadet Paulus dicens, *Christũ esse Dei virtutem, & Dei sapientiam.* Quomodo enim est sapientia Patris Filius, si sapientiæ expers perfectionẽ accipit ab alio, ea discẽdo nimirũ, quæ non nouit? aut quomodo necessario dicendũ non est, sapientiã Patris non esse in Patre perfectã? Iam si Patris sapiẽtia est Filius, quomodo alia censebitur volũtas ab ipso? Sequitur enim dicendum non in sapientia perfici voluntatem Dei ac Patris: quæ magnã certè impietatẽ omni ex parte cõtinent, atq; blasphemiã. Non ergo ab alio edoctus Patris voluntatẽ nouit Filius, sed ipse quum sit Verbum, sapientia, & voluntas, omnia perscrutatur etiam profunda Dei, sicuti scriptum est alicubi etiam de Spiritu.

1. Cor. 1.

ALIVD. Tanquam imaginem & characterem Patris per omnia similem diuinæ Scripturæ Filium nobis inducũt, Et ipse alicubi Saluator, *Qui vidit me, vidit & Patrem:* At si tantam habens cum ipso similitudinẽ ex seipso non nouit quæ sunt Patris, sed ad ea cognoscẽda alterius interpretetis quodãmodo indiget operâ,

A πρὸς ἕρεσιν φωνὴ, ἡ τύπος ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ χάλκεον εἰς ἀέρα πρόσκλασις, ἢ ὄργανόν τινος μηχανῆς ἐτέρωθι ἐνεργηθείς. τὸ δὲ ἀῤῥήτοις φωναῖς ἠρέμα, καὶ οἱονεὶ κατὰ νοῦν φερομένῳ βούλησιν τοῦ πατρὸς, μόνος οἶδεν ὁ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχων ὁ υἱὸς ὡς σοφία αὐτοῦ. φωνῇ δὲ τῇ ἀφ' ἑαυτοῦ κτύπου κεχρῆσθαι τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνειν πάντελῶς ἀπίθανον, εἴγε οἰόμεθα δεῖν ἀποσώζειν τῇ ὑπὲρ πάντα φύσει τὰ ὑπὲρ τὴν κτίσιν. ἀλλωστε καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς οὐκ ἔφη αὐτῶν φωνὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἢ πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ τὸν περὶ ἑτέρου δεόμενον ἑρμηνείας πρὸς τὸ δύνασθαι μαθεῖν τὴν τοῦ πατρὸς βούλησιν ἑαυτὸν ἐπιδεικνύς λέγων, Οὐ δι' ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονε, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς· χρεῖῶ δέ γε, ὦ βέλτιστοι, μᾶλλον, εἰπεῖν, εἴ γε καλῶς τὰ περὶ τὰ παιδία περὶ Θεοῦ δοξάζετε· ἠκούσατε μετ' ἐμοῦ τῆς φωνῆς τοῦ πατρὸς, νῦν δὲ εἰς πᾶν τοὐναντίον παρηγμένας τὰς διανοίας, ὅτε φωνὴν ἑαυτὸν δεδεῆσθαι προσπορίζεται, μεγίστην δὲ μᾶλλον * αὐτὸν δι' ἐκείνους διὰ- * Ita. αὐτῷ
χρείζεσθαι, οὐκ ἐκπεφωνῆσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ γενέσθαι καὶ δι' ἐκείνους. καὶ εἰ πάντα δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ ἐργάζεται, δι' αὐτοῦ δὴ πάντων καὶ τοῦτο, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ ἐν φωνῇ, οὐχ ἑαυτῷ τῆς ἰδίας ἐνεργείας ἑρμήνευμα τὴν φωνὴν ἔθηκεν· ἤδη γὰρ ὡς υἱὸς· ἀλλὰ τοῖς τῶν παρεστώτων ἀκοαῖς, ἵνα πιστεύσωσιν.

ΑΛΛΟ. Εἰ λόγου τινὸς ἐμφύτου δεδεῆσθαι φασὶ τὸν υἱὸν, ἵνα διδάσκηται παρ' αὐτοῦ τὴν βούλησιν B τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς· ποῖ ποτε ἄρα χωρήσει λέγων ὁ Παῦλος, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία; πῶς γὰρ ἔτι σοφία τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, εἰ σοφίας ὑπερέχων ὑπιδεὴς ὅ τέλεον παρ' ἑτέρου κομίζεται, ἀφ' οὗ τὴν μαθησίαν, ἄνωθεν οὐκ οἶδε δηλαδή; ἢ πῶς οὐκ ἀνάλογα λέγει, οὐκ εἰς τελείαν ἐν τῇ παρεῖ τὴν σοφίαν αὐτοῦ; εἰ δὲ σοφία τοῦ πατρὸς ἔστιν ὁ υἱὸς, πῶς αὖ ἑτέρα νοεῖται παρ' αὐτὸν ἡ βούλησις; ὥσπερ γὰρ λέγων μὲν ἐν σοφίᾳ τελειοῦν τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς. ἀλλὰ πολλή τις ὑστέρησις ἐν τούτοις ἀσεβείας, C καὶ πολλαχόθεν ὁ λόγος ὃ δύσφημον ἔχει. οὐκ ἄλλο τι παρ' ἑτέρου μαθητείας μέτοχος ὢν ὁ υἱὸς οἶδε τὰ ἐν τῷ ἰδίῳ πατρὶ, ἀλλ' αὐτὸς ὢν ὁ λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ βούλησις πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ, καθά γέγραπταί που, καὶ περὶ τοῦ πνεύματος.

ΑΛΛΟ. Ὡς εἰκὼν, καὶ χαρακτὴρ τοῦ πατρὸς ἀναγκαίως εἰσφέρεται ἡμῖν τοῦ υἱοῦ ἡ θεία γραφή· καὶ αὐτὸς δέ που φησὶν ὁ σωτὴρ, ὁ ἑωρακώς με, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἀλλ' εἰ μὴ ἔχων ὅτως ὁμοιότητος πρὸς αὐτὸν οὐκ οἶδεν ἐξ ἑαυτοῦ τὰ ἐν αὐτῷ, δεῖται δὴ ὡς οὐ τοῦ πρὸς ἑτέρου διδαχθῆναι εἰς

F

τὸ μαθεῖν· ὥρα καὶ αὐτὸν ἐν τούτοις εἶναι τὸν πατέρα νομίζειν. εἰ γὰρ ἔστιν ἐν ὁμοιότητι τῇ πρὸς τὸν υἱόν, δείσεται καὶ οὗτος διερμηνεύοντος τὰ ἐν τῷ ῥήματι καὶ τὰ ἀφανῆ κείμενα. καὶ γέγονεν ἡμῖν πρὸς τοῖς ἐντεῦθεν ἀπόροις ἡ θεία φύσις, καὶ ἀγνοίας δεκτική. ὅπερ δὲ τὸ οὕτω φρονεῖν ἀσεβές, χωρητέον ὅτι τὰ πρεπωδέστερα· τοῦτο γὰρ τὸ συμφέρον ὑπάρξει, καὶ χρήσιμον.

ΑΛΛΟ. Γέγραπται, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, τὸ πνεῦμα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. πρὸς δέ γε τούτῳ· τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. ὅτε τοίνυν τὸ πάντα ἐξακριβοῦν ἄγιον πνεῦμα, ἃ μόνον τοῦ παντός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ υἱοῦ· πῶς ἔτι λοιπὸν ἀγνοήσαι τι τὸν ἐν τῷ γεγεννηκότι τὸ πνεῦμα ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὸ πάντα εἰδός; σκοπῶ καθεστὸν ἤδη φανῆναι τὸ δι' ἑτέρου μανθάνειν οἴεσθαι τὸν υἱὸν τὸν παντὸς θέλησιν, ἐξηκοῦν τὸ πάντως ἡ χρεία τοῦ ῥήματος μεσιτεύοντος λόγου, καὶ τὸν ἐκείνων ἀπαγγέλουσαν. πάντα γὰρ οἶδεν ὁ υἱὸς ἐξ ἑαυτοῦ.

ΑΛΛΟ. Οἱ τῆς τοῦ μονογενοῦς κατηγοροῦντες οὐσίας, ἀγνοεῖν μὲν εἰδέναι λέγειν αὐτὸν τὸν τοῦ παντὸς θέλημα, διδασκάλῳ δὲ ὥσπερ ἀποχρῆσθαι πρὸς τὸ μαθεῖν, ἑτέρῳ τῷ πρὸ αὐτοῦ ὑπενοηθέντι λόγῳ, ὃν δὴ καὶ ἐνδιάθετον ὀνομάζουσιν, λεγέτωσάν μοι, εἰ δοκεῖ, δεῖν τὸν οἰκείαν κεκτῆσθαι δόξαν, πότερόν ποτε καὶ φύσιν ἴσον ἐρροῦσιν ὑποκείμενον τῷ υἱῷ τὸν ἐνδιάθετον λόγον· ὑποκείσθω γὰρ ὡς καὶ ὑφεστὼς ἤδη καθ' ἑαυτόν· ἢ οὐκ ἴσον μέν, χείρονα δέ πως, ἢ καὶ ἀμείνω; εἰ μὲν οὖν ἐλάττονα νομίσουσιν αὐτὸν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβήσουσι τὸν πατέρα· ἔσται γάρ τι πάντως ἐν αὐτῷ τὸ χεῖρον αὐτοῦ, καὶ ἕτερον πρὸς αὐτὸν, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἐνδιάθετος λόγος. εἰ δὲ χείρονα μὲν οὐκ ἐροῦσιν, ὑπερφέρουσι δὲ αὐτοῦ τὸ ἐν ἀμείνοσι κεῖσθαι παρὰ τὸν υἱόν, διπλοῦν ἔσαι πάντως καὶ τοῦ παντὸς τὸ ἐφ' υἱῷ κατηγόρημα. πρῶτον μὲν γὰρ ἁλώσεται τὸ χεῖρον ἢ ἐν οἷς ἐστιν αὐτός. εἶτα πρὸς τούτῳ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνάγκης ἕξει τὸν ἐνδιάθετον λόγον, εἴπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ ὁμοούσιος τῷ υἱῷ ὃν κατ' ἐκείνους τὸν ἔλαττον ἀποφερόμενος. ἀλλ' εἰκός γε δήπου τὸν ἐπ' ἀμφω δυσφημίας ἀποπαδᾶν δίκης· ἐναντίας. ἴσον γὰρ καὶ ὁμοούσιον τὸν ἐνδιάθετον τῷ παντὸς λόγον. ἀκουέτω λελυσθαι τὸ ζητούμενον. πῶς γὰρ ὁ εἷς διδάξει τὸν ἕτερον, ὡς εἰδὼς μὴ γινώσκοντα, εἴπερ ἴσοι καὶ φύσιν εἰσὶν ἀμφότεροι; πάντα χρὴ τοίνυν ἀκούειν

A consentaneũ est idipsum quoq; de Patre sentire. Si enim similitudinẽ habet cum Filio, ipse quoq; opus habebit interprete per quẽ ea discat quæ obscura sunt in Filio: adeóq; præter absurditates quæ hinc consequuntur in diuinã etiã naturã cadit ignoratio. Quod sentire cum sit impium, ad doctrinã magis consentaneam nos recipiamus oportet. hoc enim præstare videtur & cum vtilitate coniunctum.

ALIVD. Spiritus, inquit beatus Paulus, *omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 1.Cor. 2.
B Præterea, *Quis enim hominum scit quæ sunt hominũ, nisi spiritus hominũ qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi Spiritus Dei, qui in ipso est.* Cum ergo sanctus Spiritus qui omnia perscrutatur non solùm Patris sit, sed etiam Filij, quomodo demum aliquid eorum quæ sunt in Patre Filius ignorabit, Spiritum habens in seipso naturaliter qui omnia nouit? Igitur inane demum videbitur existimare Filium Patris voluntatem ab alio discere, & vana prorsus erit opera
C Verbi illius ex eorum sententiâ frustra intercedentis. Omnia quippe nouit Filius ex seipso.

ALIVD. Qui vnigeniti substantiæ detrahunt, dicendo ipsum ignorare Patris voluntatem, sed alio magistro vti quodammodo ad eam percipiendam eo nimirum quod ipsi comminiscuntur Verbo interno, dicant nobis, si suam sententiam sequendam esse putant, vtrum æquale secundum naturam Verbum illud internum in Filio dicent existere
D (supponimus enim ipsum per se hypostaticè existere) aut non æquale quidem, sed deterius quodammodo, aut certè superius. Si ergo minus ipsum esse putabunt, in ipsum etiam Patrem impiè peccabunt: Erit enim vtique in ipso aliquid minus ipso, & aliud ab ipso, hoc est, internum illud Verbum: Sin autem deterius quidem esse non dicent, sed præstantioris status quàm Filium, bifariam Pater lædetur in Filio. Primùm enim minorem se Filium genuisse deprehendetur: deinde superius se habiturus
E est internum Verbum, si Pater est consubstantialis Filio, qui eorum sententia minor est Verbo. Sed fugient, opinor, aduersarij vtramq; blasphemiam, & æquale secundum substantiam esse dicent Filio internum Patris Verbum: Igitur soluta est quæstio. Quomodo enim alter alterũ docebit, quasi cognoscat eum à quo ignoratur, si æquales sunt ambo naturâ?

Cum ergo illorum omni ex parte ratio laboret, superuacaneum tandem erit existimare inter Patrem & Filium aliquid intercedere, ac non potius credere ipsum esse in Deo Patre Deum Verbum, quod erat in principio.

Coloss. 2. ALIVD. Beatus Paulus ait in Filio absconditos esse omnes thesauros sapientiæ & scientiæ; At si hæc verè dicit, quomodo alterius doctoris operâ ipsum indigere putabimus, aut in quonam demum scientiæ perfectionem requiremus, si qui eam omnem habet ab alio docetur? quomodo verò sapientia illud est, quod ad sapientiam eruditur? Cum autem non illorum nugis sed Spiritus sermonibus attendendum nobis sit, habeátque, vt Paulus ait, sapientiæ & omnis scientiæ in seipso thesauros Filius, non ab alio quodam ea accipit per quæ est sapientia, sed existens in Patre, omnia quæ sunt Patris agnoscit, vtpote sapientia eius.

A ἀδιστούτως δ' πρ' ἐκείνοις λόγου, πρέλκον δ' εἰη λοιπὸν μεσιτεύεσθαι τὸν ἕνα τ' ἑνόν, καὶ ἀχὶ μᾶλλον αὐτὸν εἰ πιστεύειν τὸν ἐν Θεῷ πατρὶ Θεὸν λόγον, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ.

B ΑΛΛΟ. Ἐν ᾧ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος τοὺς ἁπάσης σοφίας, καὶ πάσης γνώσεως ἀποκεκρύφθαι θησαυρούς· ἀλλ' εἴπερ ὄντι λέγων τὰ τοιαῦτα ἀληθῆς, πῶς αὖ ἔτι τῆς πρὸς ἑτέρου διδαχῆσθαι διδασκαλίας ὑπονοήσομεν αὐτὸν, ἢ ἐν τίνι λοιπὸν ὃ ἐν γνώσει τέλφον ἐπιζητήσομεν, εἴπερ ὁ πᾶσαν ἔχων αὐτὴν πρὸς ἑτέρου σοφοῦται; πῶς δὲ ὅλως σοφία ὃ σοφούμενον; ὅπῃ δὲ ἂ τοῖς πρὸς ἐκείνων λόγοις, ἀλλὰ τοῖς ἀφὰ τοῦ πνεύματος προσέχειν ἡμᾶς δεῖ κεῖσον, ἔχει δὲ, ὡς ὁ Παῦλός φησιν ὁ ἱὸς τοὺς τῆς σοφίας, καὶ πάσης γνώσεως ἐν ἑαυτῷ θησαυρούς, ἃ παρά ἕνος ἑτέρου τὰ δι' ὧν ἐστι σοφία γνῶσις, ἀλλὰ ὑπάρχων ἐν πατρὶ πάντα γινώσκει τὰ τοῦ πατρὸς, ὡς σοφία αὐτοῦ.

C

CAPVT V.

Quòd naturâ suâ creator sit Filius cum Patre, vt qui ex eius est substantia, & non tanquam minister ad id assumptus.

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

ΚΕΦΑΛ. ε.

Ὅτι κατὰ φύσιν δημιουργὸς ὁ ἱὸς μετὰ πατρὸς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡς ὑπουργὸς προσλαμβανόμενος.

Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.

EVersis impiorum hæreticorum versutis obiectionibus, & subtili atque accuratissima nobis de vnigenito doctrina contexta, beatus Euangelista iam ad dissoluendum alterum diaboli laqueum accedit, ex veteri fraude compactum, & errore multiplicium Deorum qui nobis aculeum intentat, quo disiecti sunt multi vulnerati, & inuento perditionis itinere, latáque & spatiosa mortis apertâ ianuâ hominum animas in Infernum gregatim deiecit, lautásque velut epulas diabolo apposuit, eique cibos obtulit eximios. Nam cum Græcorum pueri mundanæ addicti sapientiæ & spiritum principis seculi huius tota veluti mente haurientes, ad cultum multorum Deorum delati essent, & veritatis quidem pulchritudinem auersati, iisque similes qui in tenebris ambulant, in ignorantiæ suæ foueam decidissent, idola inanimata colentes, & ligno quidem dicentes, *Deus meus es tu, & lapidi, Tu genuisti me:*

Esa. 44.

D Τὰ πολύπλοκα τ' αἱρετικῶν αἰατρέψας προβλήματα, καὶ λεπτὸν λίμιν, καὶ ἀκριβέστατον περὶ τῆς μονογενοῦς ἐξυφώμας τ' λόγον ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ἐφ' ἑτέραν ἔρχεται τοῦ διαβόλου παγίδα συμπεπηγμένην ἐξ ἀρχαίας ἀπάτης, & τῆς πολυθέου πλάνης ὃ κένδρον λίμιν αἰατείνασθαι, ἢ πολλοὺς μὲν τρώσασα καταβέβληκε, τὴν δὲ τ' ἀπωλείας ὁδὸν ἀνοδεύσασα, καὶ τ' πλατεῖαν τε, καὶ βύρυχρον ἀνεπτάσασα τοῦ θανάτου πύλην, ἀγέλην μὲν εἰς ἅδ' ἀνθρώπων συνεσώρευε ψυχὰς, πλουσίαν δ', ὥσπερ ᾧ διαβόλῳ πρέπειν ἔφθη, καὶ τὰ βρώματα αὐτῷ προσῆγε ἀνέκτα. ὅπῃ γὰρ Ἑλλήνων παῖδες τῇ κόσμου σοφίᾳ προσκείμενοι, καὶ ὃ πνεῦμα τοῦ ἀρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου πλουσίως ἔχοντες εἰς νοῦν, εἰς πολύθεον κατεφέροντο πλάνην, καὶ ὃ μὲν τ' ἀληθείας κάλλος ἀπεστρέφοντο, τοῖς δὲ σὺ ἀνέλυε, καὶ στέρνα βαδίζοντο τοῖς πλησίοις, πρὸς τὸν ἐκ τῆς οἰκείας ἁμαρτίας κατὰ χρόνο βόθρον, εἰδώλοις ἀψύχοις λατρεύοντες, καὶ ταῖς μὲν ξύλῳ λέγοντες, Θεός μου εἶ σὺ, ταῖς δὲ λίθῳ, σὺ ἐγέννησάς με,

ἕτεροι δὲ πάλιν πλημμελοῦντες τὰ συνήθη τοῖς ἐκείνοις, ἀσφοτέραν δ' οὖν ὁμοῦ ὑπιτηδεύοντες πλάνην τῇ κτίσει λατρεύειν φέροντο χρεών αὐτῇ τὸν κτίσαντα, & τὴν μόνῃ πρέπουσαν δόξαν τῇ θείᾳ φύσει, ταῖς παρ' * αὐτῆς γεγονόσι στοιχείοις ἐχαρίζοντο, ἀναγκαίως ἡμῖν ὁ θεολόγος ποιητὴν ὄντα & δημιουργὸν τῇ φύσιν εἰσφέρῃ τὸν μονογενῆ, πάντα λέγων δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, & χωρὶς αὐτοῦ μηδὲν εἶναι δι' ὃ προελθεῖν, ἵνα ταῖς παρ' ἐκείνων ἁπάντων ἀποκλείσῃ τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον, & δείξῃ μὴ τοῖς οὐκ εἰδόσι τὸν ἀπόντων ἡμεταυτοῦ, δι' ὧν θεότητι κτίσιν τε ποιεῖσθαι φησὶ, καὶ τούτων αὐτὴν ἐκδιδάσκῃ σαφῶς, ὅτι καὶ ἕτερός ἐστι παρ' ἐκείνην ὁ πρὸς τὸ εἶναι καλῶν, & ἀῤῥήτῳ δυνάμει παρεγκλῖνον οὐκ μὴ ὄντων τὰ ὄντα πρὸς ἡμᾶς. ἐμοὶ γὰρ ὅτῳ λοιπὸν ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως τὸν τεχνίτην ὀρᾶν, & τὰ ὄντα κατ' ἀλήθειαν ὑπιγνώσκειν Θεὸν, δι' ὃ τὰ πάντα γεγενῆσθαι τε ᾄδει, & γεγονότα σώζεται. ταῖς μὲν οὖν Ἑλλήνων ψευδολατρείαις, ὅτῳ αὖ οἶμαι καλῶς τὸν βιαίως ἡμῖν παρεξαγαγόντα λόγον, τούτῳ τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ποιητὴν εἰσηγήσασθαι, καὶ δημιουργὸν, ἀφ' ἧς τὸν ἀληθοῦς φωνῆς τὸν μονογενῆ πιστευόμεν. ὅπῃ δὲ ἀκόλουθον εἶναι φησὶ καὶ τοῖς τῶν αἱρετικῶν δυστρόποις ὑπερεσιλογίαις, προσήκειν ἡγούμεθα καὶ πρὸς τὰ ἐκείνων ἀποβλέποντας ἔθη μικρὰ πάλιν εἰπεῖν.

A aliique eadem peccantes, sed vrbaniorem præ se ferentes errorem creaturam colendam esse præ creatore putarent, & soli naturæ diuinæ gloriam conuenientem creatis ab ipsa elementis tribuerent: necessariò nobis Theologus opificem secundum naturam suam esse persuadet Vnigenitum, dicens, omnia per ipsum facta esse, & sine ipso nihil ad esse productum, vt eorum fraudes retunderet, & rerum omnium authorem ignaris ostenderet, & per quæ factam esse creaturam ait, per hæc ipsa clarè doceret alium esse ab ipsa eum qui ad esse vocat, & ineffabili virtute res è nihilo producit in ortum. Hoc enim pacto ex pulchritudine creaturarum opificem similitudine quadam cernere licet, & reuera existentem Deum agnoscere, per quem omnia facta sunt, & creata conseruantur. Aduersus Græcorum igitur idololatriam rectè hoc pacto sermonem Euangelicum velut in aciem eduxisse arbitror, eamque ob causam factorem & opificem assertum esse sancti voce credimus vnigenitum. Quandoquidem verò consentaneum est hæreticorum peruersa commenta etiam intelligere, opinor ad illorum mores respiciendo subuci pauca rursus oportere.

B

C

D

* ἴσ. παρ' αὐτῆς κτισμάτων

Πάντα, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.

Omnia, inquit, *per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.*

Θεοπρεπὴς δὲ τοῦτο περιτίθησι τὸ ἀξίωμα τῷ υἱῷ, καὶ πάντα χρὴν ὁμοούσιον ὄντα δηλονότι αὐτὸν τῷ γεννήσαντι Θεῷ, & πάντα τὰ ἐκείνῳ προσόντα φυσικῶς ἐνυπάρχειν τῷ γεννήματι λέγων· ἵνα Θεὸς ἐκ Θεοῦ νοῆται καὶ ἀληθῶς, & καθάπερ ἡμεῖς ὑπίκτητον ἔχων τὴν προσηγορίαν, & διὰ μόνης δίδομεν χάριτος, καὶ ὃ, ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἕτερος ἂν εἴη τῶν πάντων αὐτός· ἐν γὰρ τοῖς πάντα, οὐδέν ἐστιν, ὃ μὴ ἐν τοῖς πᾶσιν ὁρᾶται, ὡσπερ οἶμαι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτῳ δὲ πάντα νοήσας θυρεῖσθαι· ὅπῃ γὰρ ἐν μιᾷ που τῶν ὑπιστολῶν, τὴν πρὸς τοὺς Ἑβραίους δίδωμι ἐποίητο λόγον, πάντα τε ἔφασκεν ὑποτετάχθαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ὑπιφέρῃ· ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον.

Diuinam hanc quoque dignitatem Filio tribuit, cùm ipsum omni ex parte consubstantialem esse Deo Patri ostendens, tùm omnia existere in genimine asserens, quæcunque Patri insunt naturâ: vt Deus de Deo intelligatur esse reuera, non sicuti nos aduentitiam habens appellationem, & per solam gratiam nobis additam, iuxta illud, *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes.* Si enim omnia facta sunt per ipsum, diuersus erit ipse ab omnibus. Nam cum dicat, *omnia*, nihil est quod in omnibus non comprehendatur, quemadmodum nempe beatus quoque Paulus ita illud, *omnia*, intellexisse comperitur. Nam cum in quadam epistola de Saluatore nostro verba faceret, diceretque omnia subiecta esse sub pedibus eius, benè vtique subiungit: *Quum autem dicat Omnia, nihil dimisit non subiectum ei.* Heb. 12.

Itaque cum omnia per Filium facta esse credamus, non tamen ipsum vnum omnium esse putemus, sed extra omnia quidem positum censebimus, eumque à creaturarum natura & specie seiungentes, nihil aliud quàm Deum de Deo naturâ suâ esse fatebimur. Quid enim inter Deum & creaturam intercedere concedemus, non dico ratione substantiæ (magna enim est intercapedo) sed quod tantummodo aliud esse cogitetur? aut quem locum alium habiturus est Filius, qui creaturarum naturam superat, immò verò creaturarum est opifex? Omnia quippe facta sunt per ipsum, tanquam per virtutem & sapientiam Dei ac Patris, non quidem in natura genitoris absconditam, cuiusmodi existit in homine sapientia & virtus, sed propriè & per se subsistentem, verùm ineffabili generationis modo nihilominus ex Patre prodeuntem, vt etiam intelligatur esse reuera Filius sapientia & virtus Patris: Sed tametsi omnia per ipsum beatus Euangelista facta esse dicat, nihil tamen ea quæ de ipso dicuntur inde læsum iri puto. Non enim quia per ipsum res factæ dicuntur, idcirco seruus & alienæ voluntatis minister censendus erit, ne & naturâ suâ creator haberi desinat, aut ab alio quodam creandi potestatem accipere videatur: quinimo ipse solus, virtus quum sit Dei ac Patris, quà Filius & vnigenitus omnia operatur, cooperante nimirum & coëxistente ipsi Patre, & sancto Spiritu: omnia quippe sunt ex Patre per Filium, in sancto Spiritu. Patrem verò coëxistere Filio censemus, non quasi ad aliquid creandum sit impotens, sed quòd totus sit in ipso propter omnimodam identitatem substantiæ, & summam illam coniunctionem, & immediatam propinquitatem eius ad eum qui ex ipso naturaliter procedit: Quemadmodum siquis dicat vnà cum floris odore adesse ipsum vtique florem ad efficiendam illam fragrantiam, quoniam ex ipso erumpit naturâ. Sed exigua vis exempli quidem est in hisce rebus, adeóque supra hoc posita est natura diuina, tenues argumentorum notas quibus agnoscatur ex eo capiens. Nam quo pacto intelligemus illud, *Ioan. 5.* *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor?* Non enim seorsim & solum aliquid operari circa res existentes Deum ac Patrem dicit

A Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τὰ πάντα γεγονέναι δι' υἱοῦ πιστεύομεν, οὐκ ἂν αὐτὸν ἕνα τῶν πάντων εἶναι νοήσομεν, ἀλλ' ἔξω μὲν πάντων λογιούμεθα, τῆς δὲ τῶν γενητῶν ἀποδιορίζοντες φύσεώς τε, καὶ ὁμοφυΐας, οὐδὲν ἕτερον εἶναι λοιπὸν, ἢ Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁμολογήσομεν. τί γὰρ ἂν τις δοίη τὸ μεταξὺ Θεοῦ, καὶ κτίσεως, ἐγὼ μὲν κατὰ λόγον φημὶ τὴν οὐσίας· πολὺ γὰρ τὸ μεταξύ· κατὰ μόνην δὲ τὴν ἑτέρου τινὸς τῶν ὄντων, ὡς ἐννοοῦσί φασιν; ἢ πῖον ἕξει τόπον ἕτερον ὁ υἱὸς, τὴν ποιητικὴν φύσιν ὑπερκείμενος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων B ὁ ποιητής; λέγετε μοι γὰρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, ὡς ἀπὸ δυνάμεως, ὡς ἀπὸ σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ γεννήσαντος κρυπτομένης, ὥσπερ οὖν ἔστι καὶ ἐν ἀνθρώπῳ τυχὸν εἰ ἐνυπάρχουσα αὐτοῦ σοφία, καὶ δυνάμις, ἀλλ' ἰδίως μὲν, καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφεστῶσα, προκυπτούσης δ' οὖν ὅμως καὶ τὸ ἄῤῥητον τῆς γεννήσεως τρόπον ἐκ πατρὸς, ἵνα καὶ νοῶμεν καὶ ἀληθῶς C ὑπάρχῃ υἱὸς ἡ σοφία, καὶ δυνάμις τοῦ πατρός. ἀλλ' εἰ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι φησὶν ὁ μακάριος ΕΥαγγελιστὴς, οὐδὲν οἶμαι τῶν βλασφήμων εἰς αὐτὸν προσξενήσειν λόγοις τὸ ῥῆμα. καὶ γὰρ ἐπειδήπερ δι' αὐτοῦ γέγονέναι τὰ ὄντα λέγεται, πάντως δήπου καὶ ὑπουργὸς ἡμῖν, ἢ καὶ ἀλλοτρίων θελημάτων ὑπηρέτης ὁ υἱὸς εἰσηγήσεται, ἵνα μηκέτι νοῶμεν καὶ φύσιν ὑπάρχον δημιουργὸς, ἢ καὶ ἐξ ἑτέρου τινὸς τὸ ὅτι παρὰ δυνάσθαι κτίζειν χορηγούμενος δύναμιν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ μόνος ἢ ἰσχὺς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὡς D υἱὸς, ὡς μονογενὴς τὰ πάντα ἐργάζεται, συνεργαζομένου δηλονότι, καὶ συνόντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· πατὴρ γὰρ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι. σωφρονῶ δὲ παρὰ τὴν ἐμὴν τὸν πατέρα νοῶν γνώμην, οὐχ ὡς ἀπορουμένῳ τινὶ τοῦ ἐργάζεσθαι τὰ πάντα, ἀλλ' ὡς ὅλον ὅλῳ ἐν αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ἀπολλάκτου τῆς οὐσίας, καὶ τοῦ ἀκρως προσηκόντος τε, καὶ ἀμέσου αὐτῷ, προϊὸν τοῦ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προελθόν· ὥσπερ δὴ εἴ τις λέγοι, καὶ τὴν E ἐξ ἄνθους εὐωδίαν, συνεργεῖν κατ' ἐνέργειαν τὸ ἐκ τῆς βλάστης αὐτὸ δὴ τοῦτο ἄνθος, ἐπεὶπερ ἐξ αὐτοῦ προῆλθε φυσικῶς. ἀλλ' ὀλίγη μοι ἐν τούτοις ἡ τοῦ παραδείγματος δύναμις, ἡ δὲ ὑπερφυὴς καὶ μόνη φύσις, καὶ τοῦτο ὑπερκείσεται, μικρὰν ἐξ αὐτοῦ δεχομένη τὴν ἀναγραφὴν τοὺς χαρακτῆρας. ἐπεὶ πῶς νοήσομεν, τὸ, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι; ἢ γὰρ ἰδίᾳ μὲν, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργεῖν ἅ τοῖς πᾶσι τὰ ὅλα τοῦ Θεοῦ, καὶ πα-

τέρα φυσὶν ὁ υἱὸς, ἑαυτὸν ἢ πάλιν ὁμοίως ἐργάζεσθαι λέγῃ δίχα τῆς πατρὸς, καὶ ἀπερμούσης ἔτι που ἂν εἴη τῆς ἀφ' ἧς ἔστιν οὐσίας· εἶεν γὰρ ἂν οὕτω δύο δὴ πάντως, καὶ οὐχ εἷς ὁ δημιουργὸς, εἴπερ ἀμφὶ μέρος ἑκάτερος, καὶ κεχωρισμένως ἐργάζεται, ὑπιδέξεται δὲ καὶ ἕτερος ὃ δυνατὸν ἐστὶ μὴ ἔχειν εἰσαεὶ τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως οὐκ ἀεὶ τὸν πατέρα ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὀφθήσεται, εἴπερ ὅλως ἐνδέχεται περί τι τῶν ὄντων ἐνεργεῖν αὐτὰ μέρος, καὶ κεχωρισμένως ἑκάτερον, καθάπερ ἤδη προείπομεν. καὶ οὐ πάντως ἀληθεύσει λέγων ὁ υἱὸς, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐσίας, ὡς χαρακτῆρα τὸν υἱὸν ἐν πατρὶ θεωρήσομεν, οὐ αὖ πάλιν ὡς ἀρχέτυπον ἐν υἱῷ τὸν πατέρα, ἀλλ' υἱὸν μὲν ἐκ τῆς τοῦ παντὸς οὐσίας γνησίως ἐκλάμποντα, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἰδιοουσιάτως ὑπαρχοντα, καὶ ὑφεστῶτα Θεὸν λόγον τοῦτον ὁμολογοῦμεν· πατέρα δ' πάλιν ἐν υἱῷ, ὡς ἐν ὁμοουσίῳ γνησίως, συμφυῶς μὲν, καὶ μόνην τὴν ἑτερότητα τοῦ εἶναι, καὶ νοεῖσθαι τοῦτ' ὄντως ἔστι μεμερισμένως. μένει γὰρ ὁ πατὴρ τοῦτ' ὄντως ἔστι, καὶ ὑπάρχει συμφυῶς ἐν υἱῷ, καθάπερ εἶναι φαμὲν ἐν τῷ ἀπαυγάσματι τὸν ἥλιον. καὶ πάλιν ὁ υἱὸς οὐχ ἕτερόν τι, πλὴν ὅπερ ἔστι νοηθήσεται, καὶ ὑπάρχει συμφυῶς ἐν πατρὶ, καθάπερ ἐν ἡλίῳ τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ. οὕτω γὰρ, πατὴρ μὲν κατ' ἀλήθειαν νοούμενος, καὶ ὄντως τοῦ παντὸς, υἱὸς δὲ πάλιν ὄντως τε, καὶ νοούμενος τοῦ υἱοῦ, συμφυόμενοντος δηλαδὴ τῷ ἁγίῳ πνεύματος, ὁ τῆς ἁγίας τριάδος ἀριθμὸς εἰς μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν αἰεὶ θεότητα. ἐπεὶ πῶς ἂν ὅλως, καὶ εἷς ὑπάρχειν νοοῖτο Θεὸς, εἴπερ ἕκαστον τῶν σημαινομένων διαχωρήσει μὲν εἰς ἰδιότητα πρωτελῆ, ὁλοκλήρως δὲ τῆς πρὸς τὸ ἕτερον συμφυίας τε, καὶ σχέσεως οὐσιώδους ἀπενηνεγμένον ὀνομάζοιτο Θεός; οὕτω καὶ μὴν τὸν λόγον τοῦ εἶναι ἰδιοουσίατον, καὶ τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα νοήσαμεν, οὐκ ἀναμίσγοντες εἰς τὸ ὅπερ ἔστιν ἕκαστον ἡμῶν, τὸν τῶν προσώπων, ἤτοι τῶν ὀνομάτων διαφοράν· ἀλλὰ τηρεῖν μὲν ἰδιάζοντας ἑκάστῳ τὸ εἶναι, καὶ λέγεσθαι τοῦτ' ὄντως ἔστι, καὶ οὕτω πιστεύοντες, εἰς μίαν δ' οὖν ὁμοῦ θεότητα φυσικῶς ἀναφέροντες αὐτὰ, καὶ τὸ πάντη διενηνεγμένως τοῦ εἶναι, νοεῖν ἀναπτύσσοντες, διὰ τὸν λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα, καὶ δύναμιν τοῦ παντὸς ἀποκαλεῖσθαι τὸν υἱόν. λόγος μὲν γὰρ καὶ σοφία, διὰ τὸ ἐκ νοῦ, καὶ ἐν νῷ προσηκόντως,

A Filius, & seipsum vicissim operari sine Patre, & ea quodammodo cessante substantia ex qua procedit: Sic enim duo erunt, non vnus opifex, si vicissim ac seorsim operatur vterque, ac præterea fieri poterit vt Pater Filium non semper habeat in seipso, & Filius similiter non semper in seipso Patrem habere videbitur, si omnino contingit circa res operari vicissim ac seorsim vtrumque, sicuti iam antea diximus; mentieturque Filius dicens, *Ego* Ioan. 5.

B *in Patre, & Pater in me.* Non enim secundum solam similitudinem substantiæ tanquam characterem Filium in Patre contemplabimur, aut vicissim velut archetypum in Filio Patrem, sed Filium quidem ex Patris substantia per generationem effulgentem, & in ipsa atque ex ipsa hypostaticè existentem subsistentemque Deum Verbum confitebimur: Patrem autem vicissim in Filio, tanquam in consubstantiali genimine, connaturaliter quidem, sed sola

C ratione qua Pater est & intelligitur, distinctum. manet enim Pater id quod est licet connaturaliter existat in Filio, quemadmodum esse dicimus in splendore Solem. Rursus autem Filius, non aliud quiddam ab eo quod est censebitur, licet existat naturaliter in Patre, quemadmodum in Sole splendor. Hoc pacto enim cum Pater reuera intelligatur & sit Pater, Filiusque vicissim intelligatur & sit Filius, vnà videlicet cum sancto Spiritu, sanctæ Trinitatis numerus in vnam & eandem

D deitatem coalescit. Nam quomodo vnus quoque Deus existere censebitur, si vnaquæque Trinitatis persona ad peculiarem & perfectam proprietatem se recipiet, & à naturali atque substantiali coniunctione separata Deus nuncupabitur? Itaque quod ad rationem propriè ac per se subsistendi attinet, & Patrem, & Filium, & Spiritum intelligamus, non confundentes cum natura cuiusque personarum aut nominum differentiam, sed tri-

E buentes vnicuique peculiariter id quod est ac dicitur, atque ita credentes, veruntamen in vnam deitatem naturaliter ea referentes, nec in animum inducentes eos prorsus inter se distingui, propterea quod Verbum, & sapientia & splendor, & character, atque virtus Patris Filius appellatur. Verbum quippe & sapientia dicitur, propterea quod ex mente,

& in mente est proximè & indiuulsè, & propter mutuam, vt ita dicam, eorum immissionem. Mens enim in verbo, & sapientia, & verbum in mente vicissim cernuntur, nihilque interiacet, aut alterum ab altero separat. Virtus autem, quatenus indiuulsè inest iis quæ naturâ suâ eam habent, nec vllatenus ab iis instar accidentis absque subiecti interitu separari potest. Character porrò, putà quòd simul semper existit naturâ, nec à substantia separari potest, cuius est character. Igitur cum alter in altero naturaliter ac necessariò insit, vtique Patre operante, Filius operatur, tanquam naturalis & consubstantialis ac subsistens virtus eius. Similiter operante Filio, Pater etiam operatur, vt operantis Verbi fons, proprio genimini naturaliter inexistens, sicuti quoque ignis, calori quem ex se fundit. Constat igitur, vanam esse hæreticorum aduersus vnigenitum calumniam, qui disciplinâ quidem ipsum opificem, imò verò ministrum aiunt, ex eo quod scripsit beatus Euangelista, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Ego autem non possum satis illorum impudentiam admirari. Quæcunque enim ad suam mentem facere videntur, & dignitatem vnigeniti quoquomodo euertere, eumque infra genitorem collocare, ea confestim arripiunt, & vndique suæ improbitatis venena colligunt: quæ verò rectè & sincerè scripta sunt, & ad Patris gloriam Filium deducunt, ea certè alto quodam obruunt silentio, quippe qui vnum hoc sibi propositum habent, ei detrahere, quem omnes collaudant creaturæ. Audientes enim ab ipso facta esse omnia, ministrationis nomen illico subiiciunt, seruum pro libero, & famulum potius quàm dominum Filium somniantes. Rursus verò, cum accipiunt, nihil sine ipso factum esse, non ad magnum quiddam & admirabile de ipso cogitandum animum cuchunt. Euangelista quippe nihil sine ipso factum esse ait, quoniam aliter creare non potest Deus ac Pater quàm per suum Filium qui sapientia & virtus est eius. Idcirco enim gloria Dei ac Patris est vnigenitus: glorificatur enim vt creator Pater, per Filium vniuersa operans, & ex nihilo ad esse res producens.

A καὶ ἀδιαφόρως, ὡς ἂν εἴποι τις αὐτεμβολίαν. νοῦς γὰρ ἐν λόγῳ, καὶ σοφία, καὶ λόγος ἐν νοῒ ἀμοιβαδὸν ὁρᾶσθαι, καὶ τὸ μεσολαβοῦν οὐδέν, ἢ χωρίζον τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου· δύναμις ἢ πάλιν, ὡς ἀδιαφόρως τοῖς ἔχειν αὐτὸν πεφυκόσιν ἐνυπάρχουσα, καὶ μηδαμόθεν αὐτῷ ὡς ἐν πάθει συμβεβηκότος δυναμένη χωρίζεσθαι διὰ τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· χαρακτὴρ ἢ πάλιν, ὡς ἀεὶ συμπεφυκὼς, καὶ χωρίζεσθαι μὴ δυνάμενος τῆς οὐσίας,
B ἧς ἐστι χαρακτήρ. ὄντων, ἐπειδὴ πᾶς ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ φυσικῶς τε ἐστι, καὶ ἀναλλοίως, ἐνεργουμένου δηλονότι τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἐνεργάζεται, ὡς δύναμις φυσικὴ τε καὶ ὑποστάσης, καὶ ὑφεστῶσα αὐτοῦ· ἐνεργαζομένου δὲ ὁμοίως τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁ πατὴρ ἐνεργάζεται, ὡς πηγὴ τοῦ δημιουργοῦντος λόγου, ὑπάρχουσα φυσικῶς τῷ ἰδίῳ γεννήματι, ὥσπερεὶ καὶ τὸ πῦρ τῇ ἐξ αὐτοῦ θερμότητι. θεωρεῖται δῆλον, ὅτι μάταιον ἀναπέφανται τὸ
C τοῦ μονογενοῦς τῷ δι' ἐναντίας κατηγόρημα, δημιουργὸν ἐκ μαθήσεως, μᾶλλον ἢ ἤδη καὶ ὑπουργὸν εἰσφερόντων ἡμῖν αὐτὸν, ἀφ' οὗ τὸ φάναι τὸ μακάριον Εὐαγγελιστὴν, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. θαυμάζειν δέ μοι καὶ λίαν ἐπέρχεται τοὺς αἱρετικούς. τὰ μὲν γὰρ, ὅσα τῷ δοκεῖ πως αὐτοῖς τοῦ μονογενοῦς ὂν ἀξίωμα, καὶ δεύτερον αὐτὸν ἀποφαίνειν τοῦ γεννήτορος, κατὰ τὰ ἐκείνων ὀντα σκοπὸν, ταῦτα μὴ πολλῆς τινος θεραπόντων
D σπουδῆς, καὶ πολλαχόθεν τὰς τῆς ἑαυτῶν δυστροπίας ἐφαρμόζονται φαρμακα· τὰ δ' ὅσα πάλιν ὄντως ὑγιῶς τε, καὶ ὀρθῶς εἰρημένα, καὶ εἰς τὸ τοῦ πατρὸς ἀναφέροντα δόξαν τὸν υἱὸν, ταῦτα δὴ καὶ μάλα βαθείαις καλαχαννύουσι σιωπαῖς, ὥσπερ ἕνα, καὶ μόνον ἔχοντες σκοπὸν τὸ ἀφελεσθαι τὸν μάτην πᾶσι δοξολογούμενον τῆς κτίσεως. ἀκούοντες μὲν γὰρ, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τὸ τῆς ὑπουργίας ὄνομα θερμῶς ἐπιφέρουσι, δοῦλον αὐτὸν ἐλευθέρου, καὶ ὑπηρέτην, ἢ διακονητὴν
E ὀνειροπολοῦντες τὸν υἱόν. μανθάνοντες δ' πάλιν, ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὅτι τὸ φερόμενον ἐπ' αὐτῷ μέγα τι, καὶ ἀξιάγαστον οὐκ ἀναβαίνουσιν. ὡς γὰρ ἕτερος τὸ πεφυκὸς δημιουργεῖν τοῦ Θεοῦ, καὶ πατὴρ, εἰ μὴ δι' ἰδίου γεννήματος, ὅς ἐστιν αὐτῷ σοφία, καὶ δύναμις, οὐδὲν ὅλως χωρὶς αὐτοῦ γεγονέναι φησὶν ὁ Εὐαγγελιστής· δι' οὗ γὰρ τοῦτο καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ πατὴρ ἐστιν ὁ μονογενής·

δοξάζεσθαι γὰρ ὡς δημιουργὸς, δι' * οὗ τὰ πάντα ἐνεργῶν, καὶ εἰς τὸ εἶναι τὰ μὴ ὄντα παραφέρων. * Ia. ἰοῦ

νοήσαι δ' ἂν ὡς καλῶς ὁ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο A
οὐδὲ ἕν, ὃ εἰρημένον ὅτι τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατα-
σκευῇ, καθ' ἑαυτὸν εὐξυμούμενος· ποιήσωμεν
ἄνθρωπον, φησὶν, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ
καθ' ὁμοίωσιν. ἔξεστι γὰρ ἐν τούτῳ δὴ μάλιστα κα-
τανοῆσαι σαφῶς οὐδὲν ἐν ἡμῖν ταπεινὸν, ὡς ἐν
ὑπουργῷ τῷ † ἐκείνου λόγου. τοῦτο γὰρ, ποίησον ἄν-
θρωπον, ἐπιτάττει τῷ λόγῳ ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ,
ἀλλ' ὡς συνόντα τῇ φύσει, καὶ ἀδιαιρέτως συν-
εἶναι συνεργάτην, ὥσπερ ἐποίησε, καὶ τοῦ ἐπ'
ἀνθρώπῳ βουλήσεως κοινωνὸν, οὐ προλαμβάνων B
μὴν τὴν ἐν τοῖς ἡμῖν γνῶσιν ἐν τῷ πνεύματι, ὡς ὁ νοῦς
ἀδιαιρέτως τε, καὶ ἀχρόνως ὢν ἐγκεχαραγμένῳ,
καὶ συνόντι λόγῳ φανερούμενος. ἔστω δὲ πάλιν
ὑπὲρ τοῦ τοιούτου δείγματος διὰ μικρῶν τὰ θεο-
πρεπῆ θεωρήματα· συνεργάζεσθαι δὲ φαμὲν
* αὐτὸν ὡς ἡμῖν, οὐχ ὡς δύο νοουμένους διηρημένως,
ἵνα μὴ δύο νοῶμεν θεοὺς, οὐδ' ὡς ἓν ὃ συναμφό-
τερον, ἵνα μήτε εἰς πατέρα υἱὸς, μήτε μᾶλλον ὁ
πατὴρ εἰς υἱὸν συσπᾶται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκεῖ-
νως, ὡς ἄν τις δοίη συνεῖναι τῷ ἐκ φωτὸς ἀπαυ- C
γάσματι, ὃ οὐκ ἔστιν ἐξηρῆφθαι φῶς· ἐν γὰρ
τοῖς τοιούτοις χωρίζεσθαι μέν πως ἐπινοίᾳ δοκεῖ τὸ
γεννᾶν τοῦ γεννωμένου, καὶ παρεσχισμένους ἀμε-
ρίστως· ἓν δὲ ἔστι καὶ ταὐτὸν τῇ φύσει τὸ συναμφό-
τερον, καὶ δίχα τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον ἀδαμοῦ· ἔστιν
ὁ πάλιν καὶ ὑπὲρ τούτου Θεὸς, ἅτε δὴ καὶ ὑπὲρ οὐ-
σίου ὤν, καὶ τὸ ἄκρως παρεστηκὸς οὐκ ἔχων ἐν γε-
νητοῖς, ἵνα δὴ καὶ εἰς εἰκόνα λαμβάνηταί τι τῆς ἁγίας
τριάδος, οὐδὲν ἔχουσαν τὸ ἀμφιλαφὲς, ὡς εἰς
δογμάτων ἀκρίβειαν. εἰ δὲ νομίζοιεν διὰ παντὸς, D
δι' οὗ, λεγόμενον ἐφ' υἱοῦ, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν
οὐσίαν τοῦ πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητός τε, καὶ φυσικῆς
ὁμοιότητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον, ἢ δη-
μιουργὸν, διαστρεφέσθωσαν οἱ τοιάδε φρονεῖν,
καὶ εἰς μέσον ἡμῖν ἡκέτωσαν ἀπολογησόμενοι, τί ποτε
ἄρα καὶ περὶ αὐτοῦ φρονοῦσιν ὑπονοήσομεν, ἵνα δὴ
καὶ αὐτὸν ὑπολαμβάνωμεν, ὅταν φαίνηται δι-
χόμυθος ὁ δι' οὗ πρὸς τὴν ἁγίαν γραφὴν; πιστὸς γὰρ,
φησὶν, ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ, Παῦλος ἀπόστολος Ιησοῦ Χριστοῦ E
διὰ θελήματος Θεοῦ. καὶ πάλιν περὶ τινας ὁ
Παῦλος ἐπιστέλλει, ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ
υἱός· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. ταῦτα δὴ
σύμπαντα τὰ αἰσθησιν εἰς τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα
ἔχει πρόσωπον, καὶ ὃ δήπου πρὸς τοῦτο μανίας
ἐλεύσεται τις, εἰ μὴ τύχοι τῶν παραφρονούντων τὰ ἴσα
φρονῶν, ὡς τὴν ὑπουργίαν ὄνομά τε, καὶ

Sed & illud, *sine ipso factum est nihil*, de hominis fabricatione rectè accipies, apud te hæc perpendens, *Faciamus hominem ad imaginem nostram, & similitudinem.* Hic enim clarè contemplari licet, nihil esse in Filio humile tanquam in ministro, vt illi volunt: Non enim imperando loquitur Verbo Deus ac Pater: *Fac hominem*, sed tanquam qui coëxistat secundum naturam, & indiuulsè insit cooperator, vt operationis sic & deliberationis vult esse participem, cogitatione quidem Filij cognitionem non præueniens, sed tanquam mens indiuulsè & ab æterno impresso & insito Verbo manifestata. Rursus autem quæ de Deo dicuntur longè supra exempla posita esse fatendum est. Cooperari tamen Filio Patrem dicimus, non scorsim duos intelligentes, ne duo censeantur esse Dij, nec vnum vtrumque simul, ne in Patrem Filius, & Pater in Filium contrahatur, sed illo potius modo quo splendori luminis, lumen inesse creditur ex quo splendor effulsit. In his enim cogitatione quidem separari quodammodo videtur id quod gignit ab eo quod gignitur, & indiuisibiliter prodit: sed vnum est ac idem vtrumque simul naturâ, nec alterum sine altero vsquam est. Sed hæc rursus Deus superat, præsertim cum sit supra substantiam, nec accurata vlla sit ac perfecta in rebus creatis similitudo quâ ad exprimendam sanctæ Trinitatis imaginem vti possimus. Quod si existiment illud *Per quem*, de Filio dictum, substantiam eius de æqualitate & naturali similitudine cum Patre deiicere, ita vt minister sit potiùs quàm creator, ad se redeant insani, & in medium prodeant nobis responsuri, quidnam de ipso Patre tandem cogitaturi simus, & quemnam ipsum esse suspicaturi simus, cum pateat verba illa, *Per quem*, ipsi etiam à Scriptura diuina accommodari? *Fidelis enim*, inquit, *Deus, per quem vocati estis in societatem Filij eius.* Et, *Paulus Apostolus* IESV *Christi per voluntatem Dei.* Item, Paulus ad nonnullos scribit: *Itaque iam non es seruum, sed filius: quòd si filius, & hæres per Deum.* Omnia quippe hæc referuntur ad personam Dei ac Patris, neque sanè eò dementiæ quisquam venerit, nisi nostris hæreticis forsan adstipuletur, vt ministrationis nomen & rem etiam de ipsa

1. Cor. 1.
Ephes. 1.
Gal. 4.

Dei

* ἰσ. αὐτὸν

Dei ac Patris maiestate consentaneè dici velit, ex eo quod etiam illud, *Per quem*, de ipso dictum est. Interdum enim Scriptura sacra sine discrimine voces vsurpat; neque tamen rei propositæ quicquam nocet, sed abusiuè quodammodo rebus significandis voces accommodat, & ea per quæ rectè demonstrari putet. Cæterum de his illud dicere conuenit, nimirum gloriam Domini abscondere sermonem. Valde enim exilis est omnis illa sermonum vis & ratio, ad explicandam accuratè ineffabilem ac diuinam maiestatem. Quapropter non debemus humilitate verborum turbari, sed credere oportet, humanam quamcunque facundiam, & mentis acumen diuina & ineffabili natura superari. hoc enim pacto non parum pios nos præstabimus.

τοῦ ῥήματος, καὶ αὐτῆς καταγραφθαι τῆς τοῦ πατρὸς δόξης βούλοιτο εἰπεῖν, ἐπειδὴ ἐκ θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁ διὰ υἱοῦ. ἀδιαφορᾷ γὰρ ἔσθ' ὅτε παρὰ τοῖς λέξεσι τὰ θεῖα γραφὴ, μηδὲν ἀδικουσα τὸ ὑποκείμενον, καταχρηστικώτερον δέ πως ὀνόματα φέρουσα τοῖς σημαινομένοις ἁρμόττοντα. καὶ τὰ δι' ὧν δεῖ οἴεσθαι καταδηλοῦσθαι καλῶς. πλὴν ἐκεῖνο συμφέρον ὑπάρχει τούτοις εἰπεῖν, ὅτι δόξα κυρίου κρύπτει λόγον· ὀλίγη γὰρ πᾶσα λόγων ἰσχὺς, ὡς πρὸς ἐξήγησιν ἀκριβῆ τῆς ἀῤῥήτου δόξης, καὶ θεοπρεποῦς. δεῖ γὰρ τὸ σκανδαλιζόμενον ἐπὶ τῇ τῶν λεγομένων σμικροπρεπείᾳ, τοῦτο χωρητέον μᾶλλον ὃ νικᾷ, καὶ τῷ ἐκ γλώττης θεοῦ μιᾶ, καὶ πάντως ὀξύτητι νοῦ τῇ θείᾳ, καὶ ἀφράστῳ φύσει· καὶ κατὰ τοῦτον γὰρ δὴ τὸν τρόπον ὁ μικρῶς εὐσεβήσομεν.

Cap. VI.

Quòd vita secundum naturam sit Filius, atque ideo non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris.

Quod factum est, in ipso vita erat.

ΚΕΦΑΛ. ς.

Ὅτι ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑφίστη. ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρός.

Ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

ADhuc de Dei Verbo Euangelista beatus disserit, mihique videtur vtiliter omnia percurrere, quæcunque insunt ei naturâ, vt & hæreticorum furores confundat, & rectæ fidei cultores vera doctrina confirmet, non ex seculari sapientia fabulas sectantes, sed in demonstratione spiritus admirantes pul- 1. Cor. 2. chritudinem veritatis. Id autem ei propositum est. Creatorem & opificem naturâ Filium existere, paulo ante nobis ostendit, omnia per ipsum facta esse dicens, & sine ipso nihil in ortum eductum. Cum autem creaturæ non solum esse largiatur, sed eam quoque à se creatam contineat, seipsum immiscens quodammodo iis quæ naturâ æternam durationem non habent, & vita rebus existens, vt creatæ maneant, ac seruentur in suæ naturæ quæque ratione, idcirco subiicit Euangelista: *Quod factum est, in ipso vita erat.* Non solùm ait, *Per ipsum omnia facta sunt*, verum etiam quicquid factum est, *in ipso vita erat*, hoc est vnigenitum Dei Verbum, omnium principium ac fundamentum, visibilium & inuisibilium, cælestium, terrestrium, ac infernorum. Ipse enim vita quum sit secundum naturam,

ΕΤΙ τοίνυν περὶ τοῦ Θεοῦ λόγου ἀφαλέξεις ποιήσεται πρὸς ἡμᾶς ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς· καὶ μοι δοκεῖ ἀφ' πάντων ἱέναι χρησίμως πρὸς ἅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν αὐτῷ, ἵνα καὶ τοὺς τῆς ἑτεροδόξων δυσσεβείας προσκόπους, καὶ τοὺς ὀρθῇ ἀφαρέτειν ἐθέλοντας πίστει, τοῖς εἰς αὐτὸν ὀχυρώσῃ θεωρήμασιν, οὐκ ἐκ λόγων σοφίας κοσμικῆς τὸ ἀπίθανον ἐραννιζομένους, ἀλλ' ἐκ ἀποδείξει πνεύματος τὸ τῆς ἀληθείας θαυμάζοντας κάλλος. ὅταν οὖν βούλεται ἀφ' τοῦ προκειμένου διδάσκειν, ἐκ τούτου ἐστί. ποιητὴν ἡμῖν ἀρτίως κατὰ φύσιν ὄντα, καὶ δημιουργὸν ἀπέδειξε τῶν ὅλων, πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι λέγων, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲ ἓν κεκλῆσθαι πρὸς γένεσιν. ὅπερ ἦν μόνον τῇ κτίσει τὸ πρὸς τὸ εἶναι κεκλῆσθαι χρῄζειν, σωτηρίᾳ δὲ καὶ μεμενηκέναι δι' ἑαυτῆς, τοῖς τὸ ἀϊδίως εἶναι κατὰ φύσιν ἰδίαν οὐκ ἔχουσιν ἑαυτὸν οἰονεί πως εἰσκαταμιγνύς, καὶ ζωὴ τοῖς θεοῖ μιμήμασι, ἵνα μένῃ γεγονότα, καὶ σώζηται κατὰ τὸν οἰκεῖον ἑκάστου τῆς φύσεως ὅρον, ἀναγκαίως φησὶν, ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, ἃ μόνον φησὶ, δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ εἴτι γέγονεν ἐν αὐτῷ τὸ αὐτῷ εἶ ζωὴ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος, ἡ πάντων ἀρχὴ, καὶ οὐσιώσεως ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων·

ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. αὐτὸς γὰρ ὑπάρχων ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ, ἐν εἶναι

καὶ ζωὴν, καὶ κινεῖσθαι πολυτρόπως τοῖς οὖσι χα- A ortum, vitam, & motum diuersimodè re-
ρίζεται, οὐχὶ μερισμοῦ ἕνα, καὶ ἀλλοίωσιν εἰς bus largitur, non per diuisionem aut im-
ἕκαστα τῶν τῇ φύσῃ διεγκόντων χωρῶν, ἀλλ' ἡ mutationem quãdam singulas naturâ dis-
* κ. ἑαυτὸν μὴν κτίσις, ὡς παρὰς * ἑαυτὸν ἀφάτῳ σοφίᾳ, sidentes permeando, sed creatura ineffa-
καὶ δυνάμει τοῦ δημιουργοῦ ποικίλλεται· μία δὲ ἡ bili sapientia & virtute creatoris in seipsa
πάντων ζωὴ χορηγοῦσα παρὰς ἕκαστον, ὡς αὐτῷ variatur. Vna autem vita est omnium,
πρέπει, & δυνήσεται μεταλαγεῖν. ὅπερ singulis pro cuiusque captu & facultate
ἢ ὃ οὐκ τῶν μὴ ὄντος εἰς ὃ εἶ) πρόπεσεῖν ἀνάγκη καὶ φθεί- se communicans. Cum autem id quod è
ρεσθαι, καὶ ὃ ἀρχὴν ὅλως ἔχον εἰς τέλος ἐπεί- nihilo ad esse productum est necessariò
γεται· μόνη γὰρ τῇ θείᾳ καὶ πάντα ὑπερκειμένῃ corrumpatur, & quod principium habet,
φύσει, ὃ μήτε ἀπὸ ἀρχῆς ἤρξατό τινος, καὶ ἀτε- ad finem tendat (vni enim diuinæ ac su- B
λευτήτως εἶναι πρέπει· σοφίζεται τρόπον τινὰ premæ naturæ conuenit initio & fine ca-
ἐν τοῖς ποιήμασιν ἀεὶ δημιουργὸς, καὶ rere) infirmitati creaturarum consulit, &
μηχανᾶταί πως ἐκ τέχνης αὐτοῖς τὸ εἶδος. αἱ perpetuitatem quandam eis artificiosè
γὰρ εἰς ἕκαστον ἀεὶ τῶν ὁμοίων διαδοχαὶ, καὶ molitur. Rerum enim similium, quæ-
τῶν ὁμοίων, ἢ ὁμοιδῶν αἱ εἰς ἄλληλα μεταβάσεις que generis sunt eiusdem ac speciei suc-
* al. φύσι. * φυσικῶς παρὰς τὸν ἐφεξῆς ἀεὶ βλέπουσαν δρό- cessiones, & naturales vicissitudines, eun-
μον, ἀφθαρῆ μὲν πλὴν κτίσιν ἐργάζονται, ἀφύ- dem semper & continuum cursum te- C
σατον δὲ τὰ πεποιηκότι τεθεῖσι Θεῷ. καὶ τοῦτο ἄ- nentes, vt creatura perpetua videatur
ρα ἐστὶ τὸ τῶν ὄντων ἕκαστον ἐν ἑαυτῷ σπέρμα efficiunt, eamque creatori Deo sta-
τοῦ εἶναι, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ πλὴν ἄφατον bilem ac perpetuam conseruant. Atque
τῆς δημιουργικῆς ἀποφάσεως. ἐν οὖν ἐν ἅπασιν illud est nimirum, quod ineffabili crea-
ἡ ζωὴ, τοῦτο γὰρ τὸ παρακείμενον. ἀλλ' ὦ βέλτιστε: toris voce pronuntiatum est, vnam-
πάλιν ἐρεῖ τις παρὰς τὸν τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενον quamque rem seminare in seipsa semen
αἱρετικὸν· τί δὲ παρὰς τοῦτο ἐρεῖς, ὅταν ἀκούσῃς τοῦ iuxta genus suum, & secundum simili- D
πνεύματοφόρου λέγοντος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς γεγε- tudinem. Erat igitur in omnibus vita, id
νημένοις ἐν ἡ ζωὴ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ λόγος ὁ ὢν ἐν ἀρ- enim impræsentiarum quæritur. Sed ô
χῇ; ἆρα καὶ νῦν ἀποτολμήσεις εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἔστιν bone (rursum hic opponet quispiam ve-
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ παρὰς ὁ υἱὸς, ἵνα γνωτὸς ritatis oppugnatori hæretico) quid ad
νοῆται, καὶ πεποιημένος; καὶ πῶς γὰρ ἂν τις τοῦτο hoc quæso respondebis, cum diuinum
ὦ σοφὲ, ἁμαρτίας καταδικάσῃ, καὶ μάλα δικαίως; Euangelistam dicentem audies, quòd in
εἰ γὰρ ἐν τοῖς γεγονόσιν ὁ λόγος ἐστὶν, ὡς ζωὴ κατὰ omnibus creatis rebus vita erat, Verbum
φύσιν, ἁπτὸ μετοχῆς τοῖς οὖσιν ἑαυτὸν ἀναμιγνύς· nempe *quod erat in principio?* An au-
ἕτερος ἄρα ἐστὶ τῶν ἐν οἷς εἶναι πιστεύεται. ὁ δὲ debis etiamnum negare Filium ex Dei
τῇ φύσει ἕτερος ὤν, ἥτοι ἔστιν ἡ κτίσις, πῶς Patris substantia existere, vt creatus & D
οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν ὁ παρὰς ταύτῃ Θεός; Εἰ factus intelligatur? Quomodo verò tuam
δὲ ὑπερβάλλει δυσμενῶν, καὶ νομίζων εἶναι ignorantiam, ô quisquis es, non iuremerito
νοητὸν οὐ καταληπτὸς τὸν υἱὸν τὸν ὄντα ἐν τοῖς E incusabimus? Nam si Verbum vt per na-
* al. ἐν τῇ γεγονόσιν, ὡς ζωὴ· πρῶτον μὲν * αὐτὸς τι turam vita, in creatis rebus erat, ipsis per
παρὰρχον ἐν ἑαυτῷ νοηθήσεται· εἶτα παρὰς participationem seipsum immiscens: a-
τούτου, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ μέτοχος, καὶ ζωὴ, liud certè est ab aliis quibus inesse cre-
εἴπερ ὢν ἐν τοῖς γεγονόσιν, εἷς καὶ αὐτὸς ἐξ ditur. Quod autem natura sua est à crea-
αὐτοῦ παρὰρχῃ παρὰληφθήσεται. ἀλλ' ὁρᾷς tura diuersum, quomodo, cum eam ex-
που πάντως καὶ αὐτὸς ὁ γεγραμμένος, ὅσον cedat, non erit Deus? Quòd si impu-
ἔχῃ τινὰ ἀπαιδευσίαν τοῦ οὕτω νοεῖν. οὐκοῦν denter loqui perseueras, nec putare de-
εἰ μθεκτῶς ἐν τοῖς γεγονόσιν ἐστὶν ὁ ζωογονῶν sinis intellectualem esse Filium qui in
αὐτὰ λόγος, οὐκ ἐν τοῖς μετέχουσιν ἔσῃ καὶ creatis rebus existit vt vita: primum qui-
αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος δηλονότι παρ' ἐκεῖνα. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα γνωτὸς,

vt vita, per naturam in ipsis. Quod ex subiectis rationibus rursus patebit.

A ἀλλ' ὡς ζωὴ κατὰ φύσιν ἐν αὐτοῖς. δῆλον δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων ἐννοιῶν· τοῦτο πάλιν εἰσόμεθα.

Argumenta, siue Syllogismi.

Si ex substantia Dei ac Patris Filius non est, sed extrinsecus ipsum, vt illi volunt, produxit, creatus ego est ac factus. Quomodo igitur qui in creaturarũ numero est, omnia viuificat? Quid autem in natura diuina reperiemus eximij, aut quomodo sapientissimus Paulus admirabile id de Deo naturali dicit, quòd B viuificet omnia? Si enim creatus quum
1. Tim. 6. sit Filius omnia viuificat, seipsam creatura viuificat, Deo nihil ad hoc indigens opifice: nihil ergo plus est in Deo quàm in creatura. non enim minus ad operandum quàm Deus, habet facultatis. Sed hoc absurdum: Non ergo creatus est Filius, sed Deus potius, & idcirco vita quoque per naturam.

ALIVD. Diuinam supra modum naturam Psalmista iure miratur, eique singularem ac pulcherrimam prærogatiuam C
Psal. 35. tribuit, dicẽs, *Quoniã apud te est fons vitæ.* At si Filiũ Pater produxit, nec ipsum habet ex sua substantia, hic autem etiã talis cum sit, creaturas viuificat, & vita est secundum naturam vtpote viuificans, cur Psalmista apud solum Deum esse fontem vitæ frustra contendit? Id enim in rerum creatarum naturam quoque cadit, si Filius, quum diuinæ naturæ non sit, vt stultè nonnulli docent, viuificat. Sed hoc absurdum; Igitur vita est secundum naturam Filius, vt Deus ex Deo, & vita ex vita.

D

ALIVD. Si vita existens secundum naturam suam Filius, creatus & factus est, maximè cum ex Dei & Patris substantia non sit, vt illi suspicantur, rerum creatarum natura erit ac dicetur vita, eruntque omnia vita, potestate nimirum, etsi nondum actu id habeant. Quod enim naturâ suâ esse potest, erit vtique illud, licet nondum existat: habet enim in sua natura existendi potentiam. Cum ergo E creaturæ commune sit esse vitam, nullius autem proprium ac singulare, cur apud se frustra gloriatur Filius, dicens, *Ego sum vita?* Dicere enim vtique potius deberet, *Ego sum vobiscum vita.* hoc enim verius esset, siquidem reuera creatus est, ac vita. Cum autem esse vitam, veluti proprium ac peculiare bonum sibi vni arroget, patet vtique ipsum se non in rebus creatis, sed

Ἐννοιαι, ἤτοι συλλογισμοί.

Εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐστὶν ὁ υἱὸς, ἔξωθεν δὲ αὐτὸν κατ' ἐκείνους κατέστησε, γενητὸς ἄρα ἐστὶ, καὶ πεποιημένος. πῶς οὖν ὁ ἐν τοῖς γενητοῖς ὢν τὰ πάντα ζωογονεῖ; τί δὲ ὃ ἐξαίρετον ἐν τῇ θείᾳ φύσῃ λοιπὸν θαυμάσομεν, ἢ πῶς ὁ σοφώτατος Παῦλος, ὡς ἀξιάγαστόν τι φησὶ λέγειν περὶ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ, τὸ ζωογονοῦντος τὰ πάντα; εἰ γὰρ γενητὸς κατ' ἀρχὰς ὁ υἱὸς τὰ πάντα ζωοποιεῖ, ἑαυτὸν ἡ κτίσις ζωοποιοῦσα χρήζουσα μηδαμῶς εἰς τοῦτο τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ. οὐδὲν οὖν ἀρα τὸ πλέον ἐν Θεῷ πρὸς τὴν κτίσιν. συνεργεῖ γὰρ ἀχρήιον· ἢ ὡς οὐ δυνήσεται Θεός. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκ ἄρα γενητὸς ὁ υἱὸς, Θεὸς δὲ μᾶλλον, καὶ δῆλον τοῦτο κατὰ φύσιν καὶ ζωή.

ΑΛΛΟ. Τὸν θείαν ὑπεραναβαίνει φύσιν, ὃν μάλα εἰκότως ὁ ψαλμῳδὸς, καὶ δὴ καὶ ἀξίωμα κάλλιστον ἀπονέμησιν αὐτῷ, λέγων, ὅτι παρά σοὶ πηγὴ ζωῆς. ἀλλ' εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ κατέστησε τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἔχει τῆς ἑαυτοῦ, ζωοποιὸς δὲ καὶ ὄντως ἔχων τὰ * νοεῖται, καὶ ζωὴ κατὰ φύσιν ὅστιν ὡς ζωοποιὸς, τί μάτην ὁ ψαλμῳδὸς ἀφανίζεται παρὰ μόνῳ τῷ Θεῷ πηγὴν ζωῆς εἶναι λέγων; ἐπιδέχεται γὰρ αὐτὸ καὶ ἡ τῶν γενητῶν φύσις, εἰ ζωοποιὸς, κἂν τοῖς θείας οὐκ κατάρχων ὁ υἱὸς κατὰ τὴν ὧν ἀβουλίαν. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· ὑπάρχει ζωὴ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς.

* is. ἔχειν

ΑΛΛΟ. Εἰ ζωὴ κατὰ φύσιν κατάρχων ὁ υἱὸς γενητός ὅστι, καὶ πεποιημένος, ἅτε δὴ τὸ εἶναι τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐκ ἔχων κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν, ἐπιδέξεται τὴν γενητὴν δὲ φύσις τὸ εἶναί τε, καὶ καλεῖσθαι ζωήν· ἔσται δὲ πάντα ζωὴ καθά γε τὸν ὧν δυνάμει λόγον, εἰ μή πω τοῦ σχήματος ἐνέργειαν ἔχει· τὸ γὰρ ὅλως εἶναί τι πεφυκὸς, εἴη δήπου πάντως ἄν, εἰ μήπω γέγονεν· ἔχει γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ δύνασθαι. ὅτε τοίνυν καινὸν λέγει τῇ κτίσει τὸ εἶναι ζωήν, ἴδιόν δὲ, καὶ μόνως τοῦδενός, τί μάτην ἐφ' ἑαυτῷ κομπάζει λέγων ὁ υἱὸς, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή; χρεὼν γὰρ δήπου μᾶλλον εἰπεῖν, ἐγώ εἰμι μετὰ * μέθεξίν τινα ζωήν. τοῦτο δὲ ἴσως πως ἂν ἀληθέστερον, εἴπερ ὄντως γενητὸς κατ' ἀρχὰς ὅστι, καὶ ζωὴ ὅπερ δὲ, ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιποιήσει μόνῳ τὸ εἶναι ζωήν, δῆλος ἂν εἴη λίαν τὸν ὑπ' ἐκείνων ἑαυτὸν, ἀλλὰ

* is. μετὰ

τῇ θείᾳ τῆς παρὸς συναριθμῶν οὐσίᾳ, ἢ καὶ ὅ εἰ) A in diuina substantia collocare, cui etiam
ζωὴ προσὼν φυσικῶς. vt sit vita naturaliter ineſt.

ΑΛΛΟ. Τὸ τῆς ζωῆς μετέχον οὐκ αὐ- ALIVD. Quod vitam participat,
τὸ κυρίως ἐστὶν ἡ ζωή, ἕτερον γάρ τι ὑπάρ- ipsum non est propriè vita, aliud enim
χον ἐν ἑαυτῷ φαίνεται· εἰ τοίνυν μεθεκτὸς ὁ υἱὸς quiddam in seipso videtur esse. Si ergo
τοῖς * γενητοῖς ὡς ζωὴ, ἕτερος ἂν εἴη παρὰ τὰ communicabilis est rebus creatis Filius,
μετέχοντα αὐτῆς, ἡ ζωῆς δεόμενα· οὕτω γὰρ vt vita, aliud erit ab iis quæ ipsum par-
γενητὸς, ὅτε μὲν ζωοποιεῖσθαι ζητῶν παρ' ἑτέ- ticipant ac vitâ indigent. Igitur non
ρου· Θεὸς οὖν ἄρα λοιπὸν ὁ ζωοποιός· εἰ δὴ τοῦτο, creatus, neque adeò viuificari quærens
καὶ τῆς τῆς παρὸς οὐσίας ὁμολογηθήσεται, εἴπερ ab alio: Deus itaque est viuificans:
ἕνα προσκυνοῦμεν Θεὸν, καὶ οὐχ ἑτέρῳ τινὶ πα- Quod si ita est, ex substantia quoque
ρὰ τὸν ὄντα λατρεύομεν. B Patris esse concedetur, siquidem vnum
adoramus Deum, nec alium ab eo qui
est colimus.

ΑΛΛΟ. Τὰ τῶν ὄντων ἀκριβῶς ἐξε- ALIVD. Rerum naturam diligen-
τάζοντες φύσιν, Θεὸν ὁρῶμεν καὶ κτίσιν, καὶ ἕτε- ter considerantes, Deum & creaturam,
ρον ὅτι τούτοις οὐδέν. ὃ γὰρ μὴ ἐκ πίστεως τοῦ εἶναι nihilque præter hæc aliud videmus.
Θεὸς κατὰ φύσιν, τοῦτο πάντως ἐστὶ γενητὸν, καὶ Quod enim Deus non est secundum
ὅσῳ ἂν τι τοῦ πεποιῆσθαι ἀλλοφύλῳ λόγῳ, εἰσὶ naturam, vtique creatum istud est, &
πάντως ἐστὶ τῶν τῆς θεότητος ὅρων. ὅτε τοίνυν ἀρι- rursus quicquid creatura negatur esse,
στά πως τὰ τοιαῦτα διεσκεμμένα λεγέτωσαν ἡμῖν id certè Deus est. His igitur ita ritè
οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παρὸς οὐσίας ἐξωθοῦντες τὸν C perspectis, respondeant quæso qui à sub-
υἱὸν, πῶς ἂν δυνατὸν ζωογονῆσαι ὡς ζωὴ, ἴδιόν ἐ- stantia Dei ac Patris Filium amouent,
χούσης αὐτὸ τῆς θείας φύσεως, ἑτέρῳ δὲ παραχω- quomodo viuificare possit vt vita, cum
ρούσης οὐδενί. εἰ γὰρ γενητὸς ὑπάρχων εἶναι δύ- id naturæ diuinæ proprium sit, nec vlli
ναται καὶ ζωὴ, φήσομεν δὴ πάντως ὅτι πάντα τὰ rei alteri tribuatur. Quòd si creatus
γενητὰ τοῦ πλεονεκτήματος εἰς χάριν, ἔσται δὲ quum sit vita quoque esse potest, ad
πάντα κατὰ φύσιν ζωὴ· τίς οὖν αὐτοῖς ἔσται χρεία τῆς vniuersas certè creaturas istius præroga-
τοῦ υἱοῦ μετοχῆς, ἢ τί ὃ πλέον ἐντεῦθεν ἀρήσουσιν; tiuæ gratia pertinebit, eruntque omnia
ἔχει γὰρ καὶ αὐτὰ ὃ εἶναι κατὰ φύσιν ζωή. ἀλλ' vita secundum naturam; Quid ergo
οὐκ ἀληθὴς ὁ λόγος, μετέχει δὲ ἀναγκαίως ὡς opus erit iis participatione Filij, aut
ζωῆς χρήζοντα τοῦ υἱοῦ. μόνος ἄρα ἐστὶν ὁ μονο- quid inde lucri capient? Ipsa enim quo-
γενὴς κατὰ φύσιν ζωὴ, καὶ οὐκ ἐν τοῖς γενητοῖς D que vita sunt secundum naturam. Sed
ἐστὶ τοῦτο τεταγμένος, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς τεκόντος αὐτὸν hoc falsum est: participant quippe neces-
ἀναβήσεται φύσιν· ζωὴ γὰρ κατὰ φύσιν καὶ ὁ πατήρ. sariò Filium, vt vitam, quâ indigent. So-
lus ergo vnigenitus vita est secundum
naturam suam, nec proinde inter creaturas
collocabitur, sed ad genitoris sui euehe-
tur naturam. Vita enim quoque est se-
cundum suam naturam Pater.

ΑΛΛΟ. Ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ ALIVD. Vita quum sit secun-
υἱὸς, ἕτερός ἐστι παρὰ τὴν κτίσιν, δῆλον δὲ ὅτι dum naturam Filius, alius est à crea-
κατὰ τὴν φύσιν, ἢ ὁμοφυὴς ἑαυτῷ. εἰ μὲν οὖν ὁ- tura, nimirum secundum naturam,
μοφυὴς τέ ἐστι, καὶ ὁμοούσιος, πῶς ἂν ψεύσεται aut eiusdem cum ea naturæ. Si ergo
λέγων, ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς ὁ καταβαί- eiusdem naturæ est atque essentiæ,
νων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. quomodo non mentietur dicens, *Ego* Ioan. 6.
ἔχει γὰρ ἡ κτίσις οἰκοθεν ὃ εἰ) ζωὴ, ζωὴ γὰρ ἡ ζωῆς E *sum panis vitæ, qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.* Habet enim ex
ἀμέτοχος, ἵνα φαίνηται ζωή. εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁμο- se creatura, vt sit vita: vita autem
φυὴς, καὶ ὃ εἰ) γενητὸς ἁρπάσεται, συνεξέλ- vitæ particeps esse non debet, vt vita
κων ἑαυτῷ τῆς κτίσεως καὶ ὃ ἴδιον ἀγαθόν. ἁρπὰζει γὰρ conspiciatur. Sin autem eiusdem na-
ἡ κτίσις ἔσται κατὰ φύσιν ζωὴ, ζωῆς δὲ μᾶλλον turæ non est, etiam creatus esse non
δεομένη, καὶ μέτοχος. poterit, sibi simul arripiens quod pro-
prium est creaturæ bonum. Creatura
enim vita non erit secundum suam
naturam, sed vitæ potius indiga & particeps.

ΑΛΛΟ. Εἰ ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ ALIVD. Si vita quum sit secun-

dum naturam Filius, eiuſdem naturæ eſt cum rebus creatis, propterea quod ex Dei ac Patris, vt iſti volunt, ſubſtantiâ non exiſtit, quid cauſæ eſt cur beatus Pſalmiſta cælos tranſituros canat, & ſicut veſtimentum inueteratum iri, ei autem velut eximium quiddam ac ſingulare tribuat, dicens: *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient.* Aut enim ipſe nobiſcum interibit ac deficiet, vtpote eiuſdem naturæ, nec amplius vita eſſe cenſebitur: aut nos in ſtatum immutabilem & indeficientem annorum numerum, atque vt ſimus vita, coniunctio cum ipſo naturalis nos ſimul pertrahet. Atqui in eodem ſemper ipſe permanebit ſtatu, nos autem deficiemus: Non ergo ſicuti nos creatus eſt: ſed quum ex vita naturali ſit, viuificabit etiam ipſe vt vita, ea quæ vitæ indigent.

Pſal. 101.

Aliud. Si ſui ipſius nihil eſt particeps, Chriſtum autem, vt vitam, creatura participat: non eſt ergo ipſe creatura, ſed neque creatura eſt vita, quod eſt Filius.

Aliud. Si aliud eſt viuincare, aliud verò viuificari, ſicut agere & pati, & viuificat quidem Filius, creatura autem viuificatur: non igitur idem eſt Filius & creatura, vt neque quod agit idem eſt cum eo quod agitur.

Caput VII.

Quòd lux ſecundum naturam ſit Filius, & proinde non creatus, ſed ex ſubſtantia Dei ac Patris, vt lux vera de luce vera.

v. 4. *Et vita erat lux hominum.*

Beatus Euangeliſta nobis etiam his verbis oſtendit Deum naturâ ſuâ Filium exiſtere, & bonorum Patris ſubſtantialiter hæredem. Cum enim prius docuerit vitam ſecundum naturam exiſtentem ipſum in omnibus à ſe creatis eſſe, eaque continere, ac viuificare, & è nihilo ad eſſe producere, & producta conſeruare, ad alias contemplationes ſe confert, vndique nos ad veritatis comprehenſionem potiſſimum deducere ſtatuens. Itaque in creatis rebus Verbum inerat, vt vita. Cum autem homo inter eas animal ſit rationale, mentis & ſcientiæ capax, ac diuinæ ſapientiæ particeps, neceſſariò nobis vir ille diuinus illius quoque ſa-

Α υἱός, ὁμοφυὴς ὢν τοῖς πεποιημένοις, ἀφ' ὧν μὴ ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρός, κατὰ γε τὸν περὶ ἐκείνους λόγον, ὅτου δὴ χάριν ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς, ἀφθαρτους μὲν ἀπολέσθαι φησὶ, καὶ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθαι· εἶδεν δὲ ὡς ἐπὶ ἀκεραίῳ λέγει αὐτῷ, σὺ γὰρ ὁ αὐτὸς εἶ, βοᾷ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. ἢ γὰρ ἀπολεῖται, καὶ ἐκλείψει σὺν ἡμῖν ὡς ὁμοφυὴς, καὶ οὐκέτι νοηθήσεται ζωὴ, ἢ καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ ὡσαύτως ἔχειν ἀεὶ, καὶ εἰς ἀνέκλειστον ἐκεῖ ἀριθμὸν, καὶ εἰς τὸ εἶναι ζωὴν ἀπελεύσεσθαι ἡμᾶς αὐτὸν συνάφεια φυσική. ἀλλὰ μὲν ἔξει πρὸς αὐτὸν ὡσαύτως ἀεὶ, ἡμεῖς δὲ ἐκλείψομεν· οὐκ ἄρα ὅμοιος ὡς ἡμεῖς· ἀλλ' ἐπεὶ ἔστιν ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ζωογονήσει καὶ αὐτὸς ὡς ζωὴ τὰ ζωῆς δεόμενα.

Β

Αλλο. Εἰ οὐδὲν ἑαυτῷ μέτοχον, μετέχει δὲ ἡ κτίσις ὡς ζωῆς, τοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἄρα ἡ κτίσις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἡ κτίσις ζωὴ, ὅπερ ἐστὶν ὁ υἱός.

C

Αλλο. Εἰ τὸ ζωοποιεῖν ἕτερόν ἐστι, τὸ δὲ ζωοποιεῖσθαι ἕτερον, ὡς ἐνέργεια, καὶ πάθος, καὶ ζωοποιεῖ μὲν ὁ υἱός, ζωοποιεῖται δὲ ἡ κτίσις· οὐκ ἄρα ταὐτὸν υἱὸς, καὶ κτίσις, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἐνεργοῦν τῷ ἐνεργουμένῳ.

D

Κεφαλ. ζ.

Ὅτι φῶς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἄκτιστος, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, ὡς φῶς ἀληθινὸν, ἐκ πατρὸς ἀληθινοῦ.

Καὶ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.

E

Καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἡμῖν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιδείκνυσι τὸν υἱὸν, καὶ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν ὑποδοῦς κληρονόμον. προεδείξας γὰρ ὅτι ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, αὐτὸς ἐν πᾶσι τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις, συνέχων αὐτὰ, καὶ ζωογονῶν, καὶ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι προελθεῖν ἀφάτῳ δυνάμει δημιουργῶν, καὶ γενητικὰ ἀφ' ἑαυτοῦ ζῶα, ἐφ' ἕτερα ἔρχεται νοημάτων θεωρίαν, πάντα χρῆναι ἡμᾶς ὅτι τάχιστα πρὸς ἀλήθειαν καταλῆψαι χειραγωγῶν, ὅτι δὴ καὶ μάλα προσήκει, διεγειρόμενος. ἐνταῦθα τοῖς γενητοῖς ὁ λόγος ἐνυπῆρχεν, ὡς ζωὴ· ὅπερ δὲ ζῶον ἐν αὐτοῖς ὅτι μὴ λογικὸν, τοῦτο, καὶ ὅτι μάλιστα δεκτικὸν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας μέτοχον, αὖθις καὶ ἡμῖν ὁ πάνσοφος

φόεος, καὶ τὸ εἶναι ἀνθρώποις σοφίας χορηγὸν ὄντα τὸν λόγον ὑποδηκνύει σοφῶς, ἵνα νοήσωμεν δι' υἱοῦ πάντα ἐν πᾶσιν ὑπάρχειν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, ζωὴ μὲν ἐν τοῖς δεομένοις ζωῆς· φῶς δὲ πάλιν, καὶ ζωὴ, ἐν τοῖς ζωῆς, καὶ φωτὸς * δεομένης. καὶ ἀφ' τοῦτό φησι, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, τοῦτ' ἔστιν, ὁ πάντα ζωογονῶν Θεὸς λόγος, ἡ ἐν πᾶσι τοῖς οὖσι ζωὴ, καὶ τὸ λογικὸν φωτίζει ζῷον, καὶ τοῖς σωτέοτως δεκτικοῖς τὸ σωτέον ὑποδαψιλεύεται· ἵνα σώζωμεν, καὶ ἰσχύῃ καλῶς ὃ ὑπὸ τῆς κτίσεως λεγόμενον· τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; πλουτεῖ γὰρ οὐδὲν οἴκοθεν ἡ γενητὴ, καὶ πεποιημένη φύσις, ἀλλ' ὅταν αὖ ἔχουσα φαίνηται, τοῦτο πάντως ὄντως ἐστὶ παρὰ Θεοῦ, τὸ εἶναι δ' ἔστιν), καὶ ὅπως ἔχειν ἔστι) παρεσκεύασε χορηγούμενον. ὃ δὲ πάλιν ὅτι ἐν ζωῆς τέτακται, ἵνα πάντα χῇ ὁ ἀϊδίως ἔστι) σημαίνῃ τὸν λόγον, καὶ τοὺς τῶν ἀνοήτων ληρωδοῦντας φλυαρίας, ἐξ οὐκ ὄντων ἡμῖν εἰσφερούσας τὸν ἰόν, ὥσπερ ὅλῃ μαχόμενον φαίνεται τῇ ἁγίᾳ γραφῇ. παρὲ μὲν οὖν τὸ τοῦ λόγου μὴ παρεῖς ἀϊδιότητος, ἀρχαιώτατος ἤδη διάληφόμεθ, ἔν τε τῷ παρακειμένῳ βιβλίῳ, καὶ τῷ κατ' ὀπίσθιον θησαυρῷ, σιγᾶν ἔχειν οἰησόμεθα δεῖν. ὁ δὲ δὴ τῶν παρακειμένων εἰσφέρῃ μᾶλλον ἡμῖν ἡδέως, τοῦτο δὲ μάλα παροθύμως ὡς ἔνι μάλιστα βασανίζοντες, ἑαυτοῖς τε ὠφελήσαι σπουδάσομεν, καὶ τοῖς ὕστερον ἐντευξομένοις, Θεοῦ πάλιν ἡμῖν, καὶ θύρας, καὶ στόμα τοῖς λόγοις ἀνοίγοντος. τί οὖν ἄρα πάλιν ἡμῖν ὁ χρεμπτόμενος ἐρῇ, ὃ φῶς τῶν ἀνθρώπων μανθάνων ὑπάρχειν τῷ ζωῷ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἀεὶ ζῶντα Θεὸν λόγον; ποίοις ἡμᾶς καταφερνδονήσῃ λογισμοῖς, ὅταν εἰς μέσον ἤγομεν λέγοντες, εἰ μὴ Θεὸς ἦν φύσει ὄντως ὁ ἡμέτερος, καὶ τὸ τῆς ἡμετέρας οὐσίας καρπὸς, εἰ μὴ φῶς ἡμῖν ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἐξέλαμψεν ἀληθινοῦ, ἔξωθεν ἦν δὲ αὐτὸς ὑπάρξει καὶ τῷ ὑμῶν ἁπαντὶ ὁμοφυὴς ἆρα ὄντως ἐστὶ τοῖς πεποιημένοις, καὶ ὃ τῶν) ἡμετέρου ἁδαμάντινον ἀφαιρήσεται. πῶς οὖν * ὁ πάσης μωρίας ἀνάπλεως, φωτίζει μὲν αὐτὸς, παρ' ὑπὸ αὐτοῦ φωτίζεται; ἢ γὰρ ἄλλο μὲν ὃ φωτίζον ἔστιν, ἕτερον δὲ ὃ φωτιζόμενον; ἀλλ' ἔστι δῆλον, καὶ πᾶσι τοῖς ἔμφρασι. εἰ γὰρ ταὐτὸν εἶναι δώσομεν, ὅσον εἰς οὐσίας ποιότητα, καὶ τὸ τῷ πῶς εἶναι λόγον, τί τὸ πλέον ἐν τῷ φωτίζειν ἰσχύοντι, τί δὲ τὸ ἔλαττον αὖθις ἐν τῷ φωτὸς δεομένῳ; ἔξει γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν, ὅπερ αὐτοῖς, καὶ αἱ μέρος ἐφ' ἑκατέρῳ, καὶ φῶς μὲν ἔσται τὸ ἐν χρείᾳ φωτὸς, τὸ δὲ φῶς ἀδιαφορήσει φωτίζόμενον. ἀλλὰ πολλῆς

(ει ῶ)

pientiæ quæ in homines cadit, largitorem esse Filium clarè ostendit, vt intelligatur Deus ac Pater per Filium omnia existere in omnibus, vita quidem, in iis quæ vitæ indigent: lux item & vita, in iis quæ vita & luce carent. Ideóque ait, *Et vita erat lux hominum*, hoc est omnia viuificans Deus Verbum, illa rerum omnium vita, & animal rationis compos illuminat, & iis quæ intelligentiæ sunt capacia intelligentiam affatim largitur, vt verum sit illud quod de creatura dicitur: *Quid enim habes quod non accepisti?* A se enim creata & facta natura nihil habet, sed quodcunque habere cernitur, hoc vtique est à Deo, qui & esse, & essendi modum largitur. Rursus autem, illud *Erat*, de vita dictum est, vt vbique Verbi æternitatem significet, & insanorum nugas resecet, quæ Filium nobis è nihilo educunt, quod quidem patet vniuersæ Dei repugnare Scripturæ. Sed de æternitate Verbi cum Patre cùm iam ante in hoc libro & eo qui Thesaurus inscriptus est, tractauerimus, silendum putamus. Quod autem rerum propositarum sensus nobis offert, hoc vtique perlubenter quoad licet examinando, cùm nobis prodesse studebimus, tum posteris, Deo rursus nobis ianuam & os ad differendum aperiente. Quid ergo nobis iterum responsurus est Dei hostis, lucem hominum audiens vitam existere, hoc est semper viuens Deum Verbum? quibus nos impetet rationibus, dum in medium prodimus dicentes, Nisi Deus secundum naturam sit Filius, & fructus substantiæ Patris, nisi lux nobis vera ex luce effulserit vera, sed ipse quoque productus sit extrinsecus, iuxta vestram insciti am: eiusdem ergo generis est cum rebus creatis, nec potest vsquam esse non creatus. quomodo igitur, ô vos omni stultitia pleni, ipse quidem illuminat, hæ autem illuminantur ab ipso? Nunquid enim aliud est quod illuminat, aliud quod illuminatur? Atqui nemini obscurum istud esse potest. Si enim idem esse concedamus, qualitate substantiæ, & essendi modo; quid plus est in eo quod illuminat, & quid minus vicissim in eo quod lucis indiget? erit enim in vtroque alterum vicissim, & lux quidem erit quod lucis indiget, & lux confunderur cum eo quod illuminatur. Atqui magnam hic vides do-

* χ. δεομένοις.

* ἰω. ῶ

ctrinæ confusionem. Necesse enim est ea quæ commemorata sunt, inuicem distingui; & in propria natura collocari id quod aliquid suppeditat seorsim ab eo cui suppeditatur. Non est ergo eiusdem naturæ cum rebus creatis Filius, sed in Patris substantia collocabitur, lux vera de luce vera existens. Sed non erit forsan difficile huc translato sermone quo antea Filium vitam esse, & alium ab iis in quibus est ostendimus, huius capitis claram explicationem afferre. Quem laborem ne aliis relinquere, aut desidiam colere videar, rursus ego ipse syllogismorum, quos prius attulimus, formam quoad potero transmutare conabor. Vt enim illic vita secundum naturam existens, diuersus ab iis in quibus est videtur: ita hic quoque lux hominum cum esse dicatur, ac reuera sit, alius esse ab iis comperietur quæ lucis indigent, eámque participant. Id autem ex sequentibus accuratius agnoscemus.

A ἐν τούτοις δὲ τὴν χωρησιν ὁρᾶσθαι συγχύσεως, καὶ ἀναλυσιν ἡμῖν ἀποτεμεῖ λόγος τὴν ὀνομασθέντων ἑκάτερον· ἐν ἰδίᾳ τε τιθησι φύσει τὸ χορηγοῦν ἐν τούτοις καὶ τὸ χορηγούμενον. οὐκ ἄρα ὁμοφυὴς τοῖς πεποιημένοις ὁ υἱός, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ πατρὸς οὐσίᾳ κείσεται, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ὑπάρχων ἀληθινοῦ. χαλεπὸν μὲν οὐδὲν τὸ ὅπη τοῖς πρόσθεν μεταῤῥυθμίζοντας λόγον, ὃν ὅπη τὴν κατὰ φύσιν ὑπαρχὴν ζωὴν τὸν υἱὸν πεποιήμεθα, ἕτερόν τε ὄντα τῶν ἐν οἷς ἐστιν ἐδηλώσαμεν, καὶ πλὴν ἐν τῷ δεῖν τὴν κεφαλαίαν διδασκεινήσασθαι γνῶσιν. ὅπῃ μὲν τοῦ μὴ ἑτέροις τὸν ὅπῃ τούτοις καταλαβεῖν πόνον, ἢ καὶ ὄκνῳ κεκραμένην δοκεῖν, αὐτὸς ἐγὼ πάλιν τὰ ἐν τοῖς πρόσθεν συλλογισμοῖς μεταποιήσας τὸν τύπον, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, πειράσομαι. ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἕτερος ὢν τῶν ἐν οἷς ἐστιν αἰσθήσεται, ὅταν καὶ τούτῳ τὸ φῶς τὴν αἴθρην ἐπῃ λεγόμενός τε, καὶ κατ' ἀλήθειαν ὤν, ἕτερος εὑρεθήσεται τῶν τὰ φωτὸς δεόμενα, καὶ μετέχοντα αὐτοῦ· ἀπὸ δὲ τῆς ἐφεξῆς ἀκριβέστερον εἰσόμεθα.

B

C

Demonstrationes per syllogismos, Quòd secundum naturam alius sit Filius illuminans à creatura quæ illuminatur.

Si Verbum est in iis quæ dicuntur, non secus ac lux secundum naturam per participationem se rebus immiscet, aliud ergo est ab iis in quibus esse creditur. Quod autem secundum naturam aliud est ab eâ quæ ipsum participat & ab eo illuminatur creaturâ, quomodo non erit supremus Deus?

Ἀποδείξεις δι' συλλογισμῶν, ὅτι κατὰ φύσιν ἕτερος ὁ φωτίζων υἱὸς τῶν τὰ πρὸς φωτίζουμένων κτίσιν.

Εἰ δὲ τοῖς λεγομένοις ὁ λόγος ἐστὶν ὡς φῶς κατὰ φύσιν ἐστὶ μετοχῆς τοῖς οὖσιν ἑαυτὸν δυναμένης, ἕτερος ἄρα ἐστὶ τῶν ἐν οἷς ἐστὶ πιστεύεται. ὁ δὲ πρὸς φύσιν ἕτερος ὤν, ἢ ὅπερ ἐστὶν ἐν μετέχουσα αὐτοῦ, καὶ φωτιζομένη κτίσις, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν ὁ ὑπὲρ πάντα Θεός;

D

ΑΛΛΟ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὄντα τὸν υἱὸν ἐν τοῖς γενητοῖς ὡς γενητὸν ὁ λόγος εἶναί φησι τὰ φωτὸς δεόμενα φωτίζοντα· πρῶτον μὲν αὐτὸς ὑπάρχων ἐν ἑαυτῷ νοηθήσεται, εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ μέτοχος ἔσται, καὶ φῶς, εἴπερ ὢν ἐν τοῖς γεγονόσιν, εἷς καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῶν ὑπάρχων ὑπολήψεται. ἀλλ' ὁρᾷ που πάντως ὁ πεπαιδευμένος τὴν καρδίαν ἐν σοφίᾳ, καθὼς γέγραπται, ὅσῳ ἔχει πλεῖ ἀπορίαν τὸ ὕστερον νοῆσαι. σκοπῶ εἰ μετέχει τῶν ἐν τοῖς γενητοῖς ὄντων ὁ φωτίζων αὐτὰ λόγος, οὐκ ἐν τοῖς μετέχουσι, καὶ φωτιζομένοις ἔσται καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος δηλονότι πρὸ ἐκείνων. εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα γενητὸς, ἀλλ' ὡς φῶς κατὰ φύσιν, καὶ θεὸς ἐν τοῖς φωτὸς δεομένοις.

E

Si Verbum est in iis quæ participant lucem, non secus ac lux secundum naturam per participationem se rebus immiscet, aliud ergo est ab iis in quibus esse creditur. Quod autem secundum naturam aliud est ab eâ quæ ipsum participat & ab eo illuminatur creaturâ, quomodo non erit supremus Deus?

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐστιν ὁ υἱὸς, ἔξωθεν δὲ αὐτὸν κατ' ἐκείνους

Aliud. Si lux secundum naturam quum sit Filius inter creaturas vt creatũ Dei hostis esse ait, illuminantem ea quæ lucis indigent; primùm quidem ipse in seipso intelliget existere, deinde ipse quoque suiipsius particeps erit, & lux, siquidẽ existẽs in rebus creatis, vnus quoq; ex earũ numero esse ipse censebitur. Sed videt eruditus corde in sapiẽtia, sicut scriptum est, quàm sit absurdũ id in animũ inducere. Igitur, si per participationem in creaturis est Verbum eas illuminans, non erit ipsum quoque in iis quæ participant & illuminantur, sed aliud nimirum ab ipsis. Quod si ita est, non erit ergo creatum, sed vt lux secundum naturam, & Deus in iis quæ lucis indigent.

Aliud. Si non ex substantia Dei ac Patris est Filius, sed extrinsecus vt illi

ὑπάρξαν, γλυπτὸς ἄρα ἐστὶ, καὶ πεποιημένος· πῶς οὖν ἐν τοῖς γεγονόσιν ἐστὶ φωτίζων αὐτά; τί δὲ θαυμαστὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει λοιπὸν εὑρήσομεν, ἢ πῶς σοφώτατος ψαλμῳδὸς, ὡς ἀξιάγαστόν τι φησὶν ὅτι τῇ κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ· ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς; εἰ γὰρ γλυπτὸς ὑπάρχων ὁ υἱὸς φωτίζει τὰ πάντα, ἑαυτὸν δὲ κτίσις φωτίσῃ, χρήζουσα μηδαμῶς πρὸς τοῦτο τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ. Οὐδὲν οὖν ἄρα. Τὸ πλέον ἐν Θεῷ παρὰ τὴν κτίσιν, ἐνεργεῖ δὲ οὐχ ἧττον, ἢ ὡς δι' ἄλλου Θεός· ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκ ἄρα γλυπτὸς ὁ υἱὸς, Θεὸς δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ τοῦτο φῶς κατὰ φύσιν, ὡς ὁ πατήρ.

volùt, ipsum produxit, creatus ergo est ac factus. Quomodo igitur in rebus creatis est, qui eas illuminat? quid autē eximium in natura diuina comperiemus deinceps, aut quomodo Psalmista sapiētissimus veluti magnum & admirabile quiddam de naturali Deo scribit: *In lumine tuo videbimus lumen?* Si enim creatus quum sit Filius cuncta illuminat, seipsam illuminabit creatura, nihil ad hoc Deo indigens à quo facta est. Nihil ergo plus est in Deo quàm creatura, nec illa minus habet ad operandum facultatis, quàm Deus. Sed hoc absurdum: Non est igitur creatus est Filius, sed Deus potius, atque idcirco lux secundum naturam suam, vt Pater.

Psal. 35.

ΑΛΛΟ ἐκ τῶν αὐτῶν.

Εἰ φῶς τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς ὑπάρχων ὁ υἱὸς, καὶ ὅ, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς· καὶ ἐξαποστείλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· γλυπτὸς ἐστὶ καὶ εἰς ὑπόστασιν ἐνεχθεὶς, οὐδὲν ἔτι ἀφανιαλύσῃ κατὰ τὸν ἴσον αἰτιολογίαν φῶς καλεῖσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς πάντα τὰ γλυπτά. εἰ γὰρ ὅλως ὅπερ δέχεται τοῦτο πᾶσι πεποιημένοις ἡ φύσις, ἔσται τοῖς πᾶσι δυνάμει κοινὸν, καὶ οὐχ ἑνὸς ἰδίαν τὸ υἱοῦ· ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· μόνῳ γὰρ ἁρμόσει τῷ υἱῷ, τὸ καλεῖσθαί τε, καὶ εἶναι φῶς τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς. οὐκ ἄρα ἐστὶ γλυπτὸς, ἀλλὰ φῶς, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ φωτίζοντος δι' αὐτοῦ τὰ φωτὸς δεόμενα.

Psal. 35. *Psal.* 42.

Si lux Dei ac Patris quum sit Filius, iuxta illud, *In lumine tuo videbimus lumen:* Et, *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam*, creatus est, & in ortum eductus, nihil prohibebit quo minus simili ratione res omnes creatæ lux Dei ac Patris appellentur. Si enim istud in rerum creatarum naturam cadit, erit omnibus commune potentiâ, non Filij proprium vnius: Sed hoc absurdum est: Soli enim Filio conuenit vocari & esse lucem Dei ac Patris. Non est itaque creatus, sed lux, vt Deus de Deo illuminante per ipsum ea quæ lucis indigent.

ΑΛΛΟ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ παρ' οὗ, ἀλλ' ἔξωθεν ὑπέστη κατὰ τὸ ἀπαίδευτον τῶν θεομάχων λόγον· ὁμοφυὴς ἄρα ἐστὶ τοῖς πεποιημένοις, καὶ ἀδελφός, ἅτε δὴ τῆς οὐσίας ἐκπεπτωκὼς οὐσίας· πῶς οὖν ἄρα φῶς μόνῳ αὐτὸς καλεῖται, καὶ ἔστι· πῶς δὲ ὁ τοῦ ἁγίου λέγεται Βαπτιστοῦ, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, καίτοι δυνάμει φῶς ὁ μακάριος Βαπτιστὴς, καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, εἰ ἦν ὅλως ἐνεχώρει γλυπτὸν ὄντα τὸν υἱὸν, φῶς εἶναι δυνάσθαι καὶ φύσει. Τὸ γὰρ ἐν τῇ φύσει κεῖσθαι ἅπαξ, κοινόν τι που πάντων τῶν γλυπτῶν ἂν τῶν τοιούτων μετειληφότων, καθά γε τῆς ἀκολουθίας λόγον. ἀλλὰ μὴν Ἰωάννης οὐ φῶς, φῶς δὲ ὁ υἱὸς· ὡς ἕτερος ἄρα κατὰ φύσιν, καὶ οὐχὶ τοῖς γεγονόσιν ὁμοφυής.

Alivd *ex eodem.*

Si lux secundum naturam quum sit Filius, non est ex Patris substantia, sed extrinsecus productus, iuxta ineptum hæreticorum cōmentum: eiusdem ergo naturæ est cum rebus creatis, & frater, maximè quum substantiâ diuinâ exciderit. Quomodo ergo lux quidem ipse vocatur, & est, de sancto verò Baptista dicitur, *Non erat ille lux*, quamuis lux esset potentiâ beatus Baptista, & non ipse solùm, siquidem fieri poterat vt Filius licet creatus, lux tamen secundum naturam suam esset. Quod enim in naturâ situm est, sequitur commune esse vtique omnibus quæ participant. Sed Ioannes non erat lux: lux autem erat Filius: diuersus igitur à rebus creatis, nec eiusdem naturæ cum ipsis.

ΑΛΛΟ ἐκ τῶν αὐτῶν. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς γλυπτὸς ἐστὶ, καὶ πεποιημένος, ἅτε δὴ ὃ οὐκ ἦν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς οὐκ ἔχων, κατὰ τινῶν ὑπόνοιαν, ὑπεδέξατο τὸν γλυπτὸν ἡ φύσις τὸ εἶναί τε, καὶ καλεῖσθαι φῶς· ἔσται ὁ πάντα φῶς κατὰ τὸ συμβαίνειν λόγον.

Alivd *ex eodem.* Si lux secundum naturam quum sit Filius, creatus est atque factus, præsertim cum non sit ex Dei ac Patris substantia, vt nonnulli suspicantur, rerum creatarum natura lux esse & vocari poterit. Erunt autem omnia lux potentiâ.

Quod

Quod enim naturâ suâ aliquid esse potest, vtique illud est, etiamsi nondum actu extitit. Cum ergo rerum creatarum naturæ commune sit esse lucem, proprium autem nullius ac singulare, quid frustrà se iactat Filius dicens, *Ego sum lux?* Dicendum enim esset potius, *Ego sum vobiscum lux.* Cum autem veluti proprium bonum istud vni sibi arroger, nullo consorte ascito, patet vtique ipsum creaturis se non adnumerare, sed in natura Patris se collocare, quæ naturâ suâ lux est.

A Τὸ γὰρ ὅλως εἶναί τι πᾶσι φύσις * εἴη που πάντως δῆλον, * al. οὐδὲ καὶ μὴ πω γέγονεν. ὅτε τοίνυν κοινὸν μὲν τῇ τῶν γλυκτῶν φύσει τὸ εἶναι φῶς, ἴδιον δὲ, καὶ μόνως οὐδενὸς, τὸ μάτην ἐφ' ἑαυτῷ κομπάζειν λέγων ὁ υἱὸς, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς· χρείαν γὰρ δήπου μᾶλλον εἰπεῖν· ἐγὼ εἰμὶ μεθ' ὑμῶν τὸ φῶς· ὅπερ εἰ ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο μόνῳ τῶν ἄλλων οὐδένα παρεισλαβών, δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν, ἢ τοῖς γλυκτοῖς ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῇ θείᾳ τοῦ πατρὸς συνατίθησι οὐσίᾳ, ἢ καὶ τὸ εἶναι φῶς παρέστι φυσικῶς.

B

Alivd. Quod lucem participat, non est propriè lux, aliud enim quoddam in ipso esse videtur. Si ergo communicabilis creaturis est Filius, vt lux, diuersus erit ab iis quæ participant ipsum, & lucis indigent. Igitur non est creatus, neque vt res creatæ ab alio illuminari postulat. Deus itaque, & illuminare potis. Quod si ita est, etiam ex Patris substantia genitus intelligetur, siquidem vnum adoramus Deum, nec alterum ab eo qui est colimus.

ΑΛΛΟ. Τὸ * φῶς μετέχον οὐκ αὐτὸ κυρίως ἐστὶ φῶς, ἕτερον γάρ τι ἔσται ἄρχον ἐν αὐτῷ φαίνεσθαι· εἰ τοίνυν μεθεκτὸς ὁ υἱὸς τοῖς γλυκτοῖς, ὡς φῶς, ἕτερος ἂν εἴη παρὰ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ, καὶ φωτὸς δεόμενα· οὐκοῦν οὐ γλυκτὸς, οὐδ' ὡσαύτως τὰ γλυκτὰ φωτίζεσθαι πρὸς ἑτέρου ζητῶν· Θεὸς γὰρ ἄρα λοιπὸν, ὃς φωτίζειν δυνατὸς μόνος· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ τῆς παρὸς οὐσίας ἐκ πεφυκὼς νοηθήσεται, εἴπερ ἕνα προσκυνοῦμεν Θεὸν, καὶ οὐκ ἕτερόν τινα παρὰ τὸν ὄντα λατρεύομεν.

* al. φωτὸς μετέχον

C

Alivd. Rerum naturam diligentius examinantes, Deum videmus & creaturam, præterea nihil. Quodcunque enim Deus non est naturâ suâ, hoc vtique creatum est, & quod sub creationem cadere non potest, omninò necesse est hoc esse Deum. His ita ritè perspectis, respondeant nobis qui à substantia Dei ac Patris Filium remouent, quomodo possit illuminare vt lux, cum ipsa propria sit naturæ diuinæ nec alteri tribuatur: Quod si creatus quum sit Filius, etiam lux esse potest, ad vniuersas vtique res creatas pertinebit istius prærogatiuæ gratia, eruntque omnia lux per naturam. Quid ergo eis opus erit participatione Filij, aut quid inde eis accedet, cum vt sint lux secundum suam naturam ipsæ quoque habeant, non secus ac Filius? Sed illuminante opus habet creatura, cum istud à se non habeat: Deus igitur est per naturam Filius, atque idcirco lux, vt qui possit illuminare ea quæ lucis indigent.

ΑΛΛΟ. Τῶν ὄντων ἀκριβῶς ἐξεταζόντες φύσιν, Θεὸν ὁρῶμεν, καὶ κτίσιν, καὶ ἕτερον ἔτι τούτοις οὐδέν· ὃ γὰρ ἂν ἐκπέσῃ τοῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν, τοῦτο πάντως ἐστὶ γλυκτὸν, καὶ ὅπερ ἂν τὸ τῆς ποιήσεως διαφύγῃ λόγον, τοῦτο καὶ εἶναι πάντως ἐστὶ τῆς θεότητος ὅρον. ὅτε τοίνυν ἀρίστα πως τὰ τοιαῦτα διεσκέμμεθα, λεγόντων ἡμῖν οἱ τὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὸς οὐσίας ἐξωθοῦντες τὸν υἱὸν· πῶς ἂν δυνατὸν φωτίζειν ὡς φῶς, ἴδιον ἔχούσης αὐτὸ τῆς θείας φύσεως, ἑτέρῳ γε παρεχομένης οὐδενί· εἰ γὰρ γλυκτὸς ὑπάρχων ὁ υἱὸς, καὶ φῶς κατὰ φύσιν δυνατὸν, φθάσαι δὴ πάντως ὅτι πάντα τὰ γλυκτὰ τοῦ πλεονεκτήματος ἡ χάρις, ἔσται δὲ πάντα φῶς κατὰ φύσιν. τίς οὖν αὐτοῖς ἔτι χρεία τοῦ υἱοῦ μετοχῆς, ἢ τί δὲ πλέον ἐντεῦθεν εὑρήσουσι, κατὰ φύσιν ἔχοντα καὶ αὐτὰ τὸ εἶναι φῶς, ὥσπερ καὶ αὐτὸν ἀμφότερα, καὶ υἱὸς ὢν * ἑαυτοῖς; ἀλλὰ χρῄζει τοῦ φωτίζοντος ἡ κτίσις οἵαπερ οὐκ ἔχουσα τοῦτο. Θεὸς ἄρα κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο φῶς, ὡς τὰ φωτὸς δεόμενα φωτίζειν δυνάμενος.

* al. ἐαυτοῦ

D

E

Alivd. Lux secundum naturam suam cum sit Filius, aut alius est à creatura, nempe ratione essentiæ, aut eiusdem cum ipsa naturæ. Si ergo eiusdem generis est ac substantiæ, frustra, vt videtur, nobis ait: *Ego lux in mundum veni.* Habet enim etiam à se creatura, quòd lux sit: lux autem lucis particeps esse non debet, vt censeatur esse lux.

ΑΛΛΟ. Φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς, ἢ ἕτερός ἐστι παρὰ τὰ κτίσιν, δῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὸ πῶς εἶναι λόγον, ἢ ὁμοφυὴς αὐτῇ. εἰ μὲν οὖν ὁμογλυκὺς ἐστὶ, καὶ ὁμοούσιος, μάτην, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ἐπιφοίτησε λέγων· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· ἔχει γὰρ καὶ κτίσις οἰκεῖόν τι φῶς εἶναι καὶ αὐτὴ· φῶς δὲ φωτὸς ἀμέτοχον, ἵνα νοῆται φῶς·

Ioan. 12.

εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁμοφυὴς, δεῖται δὲ φωτὸς ἡ κτίσις ἀκούσασα, τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες, ἀναγκαίως ἤδη τὸ εἶναι γνητὸς ὁ υἱὸς ἀφαφόξεται, συνεξέλκων ἑαυτῷ τῆς κτίσεως τὸ ἴδιον ἀγαθόν· ἡ γὰρ ἰδία κτίσις ἔσται κατὰ φύσιν τὸ φῶς, φωτὸς δὲ μᾶλλον δεομένη, καὶ μέτοχος.

ΑΛΛΟ. Εἰ οὖν ἐστὶν ἑαυτῷ μέτοχον, μετέχει δὲ ἰδία κτίσις ὡς φωτὸς ὁ υἱός· οὐκ ἄρα κτίσις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἰδία κτίσις ὁ φῶς, ὅπερ ἐστὶν ὁ υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ ὃ φωτίζει ἕτερον, ἕτερον δὲ ὄντι ὃ φωτίζεται, ὡς ἐνέργεια, καὶ πάθος, ἐστὶ φωτίζει μὲν ὁ υἱὸς, φωτίζεται δὲ ἰδία κτίσις· οὐκ ἄρα ταυτὸν υἱὸς, καὶ κτίσις, ἐπεὶ μηδὲ ὃ ἐνεργεῖ τῷ ἐνεργουμένῳ.

Καὶ ὁ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

Ἀναγκαίως ἡμῖν ὁ σοφώτατος Εὐαγγελιστὴς, τὴν ἐν τοῖς προλαβοῦσι θεωρίαν ἐκπλατύνειν καὶ δεῖ τῶν προκειμένων ἐπείγεται. οὐ γὰρ δήπου τοῖς ἀκροωμένοις ἀποχρῆν ἐνόμιζεν εἰς τὸ δεόντως εἰδέναι ἁπλῶς προφέρειν τὸν Θεὸν λόγον, ὅτι ἄρα ὄντως ἐστὶ τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων αὐτὸς, δεῖ τε φαίνειν μόνον, καὶ ἐκζωπυρεῖν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· ἐῶ γὰρ δὴ καὶ εἰκὸς, ἀναδέχεσθαί τινας ἀβασάνιστα τῶν λεγομένων ἀκούοντας· καὶ δὴ καὶ προσοφθῆναι, καὶ ἑτέρους διδάσκειν ὀπτικῶς, ὅτι φῶς μόνον ὄντως ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, πλὴν οὐ πᾶσι φωτὸς χορηγὸς, ἀλλ' οἷς αὐτὸς βούλεται τὴν σωτήριον εἶναι φῶς, δοκιμάζων τὸ ὀφείλοντα λαβεῖν, καὶ τὸν ὅτου λαμπρᾶς ἄξιον ὄντα δωρεᾶς· ἐπεὶ δέ γε τῶν ἄλλων λογικῶν κτισμάτων φύσις, ἡ ἐξ οἰκείων ὡσανεὶ σπερμάτων, τοῦτο ὅτι δύναται φέρειν ἐφανίζεται δυνάμιν, ἡ συνίθησιν αὐτῇ νοεῖν, καὶ σωίειν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ὡς οὐκ ἐξισούντος τοῦτο δρᾶν τῷ υἱῷ. ἵνα δείκνυται φαίνων ὡς φῶς αὐτὸς ὁ Θεὸς λόγος, ὃς ἐν Θεῷ, καὶ πατρὶ, καὶ ζωὴ, καὶ φῶς, ἡ πάντων μὲν αἰὰ μέτοχος, ἑτέρων δὲ οὐκέτι, ἀλλὰ κατά τινα μετουσίας ἄῤῥητον τρόπον, ὡς Σοφία, καὶ σωίεσις· ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς λογικοῖς τὸ καλούμενον φῶς· ἑαυτὸν ὅλοις τοῖς υἱοῖς καταμίγνυ, ἵνα λογικεύωνται τὰ λογικὰ, καὶ Θεόνοιαν ἔχῃ τὰ Θεόνοιας δεκτικὰ, οὐκ ἂν ἑτέρως εἰς τοῦτο δυνηθέντα ποτὲ, ἀναγκαίως φησὶν, ὅτι ἐν τῷ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. μόνον γὰρ οὐχὶ τοιοῦτόν τι τοῖς ἀκροωμένοις ἐκ πολλῆς ἀκριβείας ἀναβοᾷ· ἔφην, ὦ βέλτιστοι, καὶ πρὸ σφόδρα διδάσκων τὰ δόγματα τῆς ζωῆς

Sin autem eiusdem naturæ non est, sed creatura lucis indiget, cũ audierit, Quid enim habes, quod nõ accepisti, necessariò igitur creatus esse nõ poterit Filius, sibi simul arripiens quod propriũ est creaturæ bonũ. Non enim creatura lux erit naturâ suâ, sed lucis potius indiga, & particeps.

ALIVD. Si nihil suiipsius est particeps, sed creatura Filium vt lucem participat; Non est ergo ipse creatura, sed neque creatura lux, quod tamen est Filius.

ALIVD. Si aliud est illuminare, aliud illuminari, sicut agere & pati, & illuminat quidem Filius, illuminatur autem creatura: Non ergo idem est Filius & creatura, vt neque id quod agit idem est cum eo quod agitur.

v.5. *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

Necessariò nobis sapientissimus Euangelista præcedentem doctrinam explicare hoc loco aggreditur. Non enim putabat auditoribus satis fore ad rectè intelligendum Dei Verbum reuera esse lucem hominum, si duntaxat diceret, *Et vita erat lux hominum.* Probabile enim erat futuros aliquos qui temerè & inconsideratè ea quæ dicuntur caperent, alioſque docerent ac traderent lucem quidem reuera esse Dei Verbum, sed non omnibus lucis largitorem, sed quibus velit prudentiæ lucem immittere, eumque probare qui dignus sit tam illustri dono: cæterum aliarum creaturarum rationalium naturam aut ex propriis quodammodo seminibus prudentiæ vim accipere, aut intelligentiam ei prudentiamque à Deo ac Patre immitti, quàsi non possit istud præstare Filius. Vt ergo manifestum fieret, ipsum Deum Verbum in Deo ac Patre vitam esse atque lucem, non aliquorum duntaxat, aliorum non item, sed ineffabili quodam communicationis modo, putà quum sit sapientia, & prudentia (quod in rationis compotibus lucem appellamus) seipsum vniuersis rebus immiscere, vt rationalia rationem accipiant, & intelligentiam habeant quæ eius sunt capacia, nec aliter istud possunt assequi, necessariò infert, *Et lucem in tenebris lucere, & tenebras eam non comprehendisse.* Id enim propemodum auditoribus studiosè inclamat: Dixi, ô boni, veritatem cum primis edocens, vitam

esse hominum lucem, non vt quisquam ex his verbis existimet, eos qui iusti & probi esse videntur aliunde vitæ Christianæ donum accipere, nimirum illuminationem: Sed vt discatis rursus, quòd quo modo est in omnibus rebus creatis Verbum vita, viuificans nempe ea quæ vitæ sunt capacia, ita quoque esse in iis lucem, ea quæ intelligentiæ & prudentiæ sunt capacia id quod sunt efficiens. Omnia enim est in omnibus Pater, per Filium, in Spiritu. Tenebras autem nominat naturam lucis indigam, hoc est omnem omnino creatam. Postquàm enim ipsum lucem nuncupauit, aliam esse ostendens indigentem & ipsius participem creaturam rationalem, in contrarium vertit vim & rationem eius quod significatur, non abs re, meo iudicio, id faciens, sed quòd apud se cogitaret, rerum creatarum naturam quum nihil ex se prorsus proferat, sed omne suum esse, & rectum consistendi modum habeat ab opifice, iure audire: Quid enim habes, quod non accepisti? Cum autem præter cætera ipsam quoque diuinitus datam lucem habeat, eam vtique cum non habeat, accipit: Quod verò lucem ex seipso non habet, quomodo non erit contrarium? aut quomodo tenebræ non dicentur? Probabile enim imò necessarium argumẽtum est creaturam esse tenebras, Dei autem Verbum lucem, quòd *lux in tenebris lucet*. Nam si rerum creatarum natura Dei Verbũ per participationem accipit, vt lucem, aut tanquam ex luce, ipsa quidem vt tenebrę nimirum accipit; lucet autem in ipsa velut in tenebris lux, id est Filius, quamuis tenebræ lucẽ vtiq; nesciant. hoc enim significat, opinor, illud, *Tenebræ eam non comprehenderunt*. Cuncta enim Dei Verbum illustrat, quæ sunt illustrationis capacia, & in vniuersum ea illuminat, quæ naturam habent illuminationis capacem. Ignoratur autem à tenebris: Rationalis quippe natura quæ in terris est, homo nimirum, coluit quandoque creaturam præ Creatore. Non comprehenderunt lucem: Non enim agnouerunt Creatorem fontem sapientiæ, intelligentiæ originem, prudentiæ radicem: lucem tamen habent Dei misericordiâ, & intelligendi vim cum ipsis quodammodo natalibus sibi insitam, simul afferunt. Hic rursus notandum, nulla ratione Filium Dei creatum aut factum intelligi posse,

A τῇ) τῶν ἀνθρώπων ὁ φῶς, οὐχ ἵνα νοῇ τις ἐν γε τοῖς προδοκιμάλιστα λόγοις, ὡς ἑτέρου πολιτείας χαρίζεσθαι λέγοις τὸ πρὸ αὐτοῦ φωλισμόν, τοὺς ὅσοι γε αὖ φαίνοιντο δίκαιοί τε, καὶ ἀγαθοί· ἀλλ' ἵνα μανθάνητε πάλιν, ὅτιπερ ὅν ἔστιν ὅπου ἐστὶν ἐν πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ὁ λόγος ζωὴ, ζωογονῶν δηλονότι τὰ ζωῆς δεκτικά· ὕστως ἐστὶν ἐν αὐτοῖς καὶ φῶς, τὰ συνετοῦς τε, καὶ φρονήσεως δεκτικὰ τοῦτο δηλοῦν ὅπερ εἰσί· πάντα γὰρ ἐν πᾶσι ἐστὶν ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι. σκοτίαν δὲ ὀνομάζει τὴν τῶν φωτίζεσθαι δεομένην φύσιν, τοῦτ' ἔστι, καθόλου τὴν γνητήν. ὅτῳ γὰρ αὐτὸν ὠνόμασε τὸ φῶς, ἕτερον ὄντα τῶν διαβλέπειν τὴν ἀκτῖδα, καὶ * ἀμέτοχον αὐτοῦ κτίσιν λογικὴν, εἰς τὸ ἐναντίον καθιστᾷ τὴν σημαινομένην δύναμιν, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ, καθ' ἅ γε τὴν ἡμετέραν νοῦν, καὶ τοῦτο ποιῶν, ἀλλ' εἰκότως δὴ πάντως καθ' ἑαυτὸν ἐννοήσας, ὅτι τῶν γνητῶν ἡ φύσις, οὐδὲν ὅλως ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα, σύμπαν δὲ τὸ ἐστὶν, καὶ τὸ οὐκ ἐστὶν ἰδίως δὲ τυχὸν δεχομένη παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, δικαίως ἀκούοι· τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; ὅτῳ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐξ αὐτοῦ θεόσδοτον ἔχει τὸ φῶς, οὐκ ἔχουσα δηλονότι λαμβάνει· τὸ δὲ φῶς οὐκ ἔχον ἐξ ἑαυτοῦ, πῶς ἂν εἴη τὸ ἐναντίον; ἢ πῶς ἂν λέγοιτο σκοτία; πάντα γὰρ, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ ἀναγκαιοτάτη λίαν ἀπόδειξις, τὴν τῶν μὴ κτίσιν ἐστὶ σκοτίαν, φῶς δὲ πάλιν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τὸ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ τὸ φῶς. εἰ γὰρ δέχεται τὴν γνητὴν ἡ φύσις τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον κατ' μετουσίαν, ὡς φῶς, ἢ ὡς οὐκ φωτὸς, αὐτὴ μὲν ὡς σκοτία δηλονότι λαμβάνει· φαίνει δὲ ἐν αὐτῇ, καθάπερ ἐν σκοτίᾳ τὸ φῶς, ὁ υἱός, εἰ καὶ οὐκ οἴδε πάντως ἡ σκοτία τοῦτο γὰρ οἶμαι σημαίνει, τὸ, ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. ἅπασι μὲν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἐλλάμπει, τοῖς ἐλλάμψεως δεκτικοῖς, καὶ φωτίζει καθόλου τὰ φύσιν ἔχοντα τοῦ φωτίζεσθαι δεκτικὴν· ἀγνοεῖται δὲ ἐκ τῆς σκοτίας ἡ γὰρ ὅτι γῆς τυγχάνουσα λογικὴ φύσις, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἄνθρωπος, ἐλάτρευσέ ποτε τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ κατέλαβε τὸ φῶς· οὐ γὰρ ἔγνω τὸν δημιουργὸν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τὸ συνέσεως τὴν ἀρχὴν, τὴν τὸ φρονήσεως ῥίζαν. ἔχει δ' οὖν ὅμως οὐκ φιλανθρωπίας τὸ φῶς, καὶ συγκαταβεβλημένον ὥσπερ ἅπασι τὴν τοῦ φρονεῖν δύναμιν τοῖς εἶναι προῦδος συντείνουσαν τὰ γνητά· σημειωτέον δὲ πάλιν ἐν τούτοις, ὅτι λόγος οὐδὲν ὅτιπερ ἐστὶν γνητὸν εἶναι τοῦ, ἢ πεποιημένον κατ' ἀρχὴν οἴεσθαι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ,

B

C

D

E

* ir. μέτοχον

ἀλλ' ἀνέφικτα πάμπαν τῆς καθ' ἡμᾶς, καὶ τῶν τῆς κτίσεως ἀναβαίνοντα φύσιν, ἕτερόν τε πάντελῶς, ἢ ὅσα εἰσὶν αὐτὰ, καὶ πολὺ διεφκότα τῇ τῆς οὐσίας ποιότητι, ὡσαύτως οὖν ἀμήχ᾽ ὅσον φῶς πρὸς σκοτίαν ἐστὶν ὑφ' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐναντίον, καὶ ἀσυγκρίτως ταῖς διαφοραῖς εἰς ἀλλοτριότητα φυσικὴν χωριζόμενον. ἀποχρώντως μὲν ἤδη τὸν περὶ τούτου διεληλεγμένοις λόγον ἐν τοῖς προεξητασμένοις, τὰ λοιπὰ τῆς ἐφεξῆς προσθήσομεν.

A sed à nobis penitus diſſitum, & ſupra creaturarum naturam conſtitutum, aliúmque ab iis prorſus eſſe, & ſubſtantiæ ratione ſemotum, non ſecus nimirum ac lux eadem non eſt cum tenebris, ſed contraria, & diuerſitate naturæ planè diſtincta. Sed cum hac de re ſatis antea tractauerimus addenda ſunt nobis reliqua quæ ſequuntur.

B

Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης, οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

v.6. *Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Ioannes: Hic venit in teſtimonium, vt teſtimonium perhiberet de lumine.*

Πολλὰ προεξηγησάμενος περὶ τοῦ Θεοῦ λόγου, καὶ δι' ὧν ἀναφαίνοιτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀκριβέστατα διέκειτο τὴν ἐκ τῆς ἀκροωμένων πίστιν τοῖς εἰρημένοις ἐκπορίσματεύεται· ὅθεν ὁ κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ Μωσέως παρὰ Θεοῦ, ἐπὶ στόματος δύο, καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα· σεμνάζει Φερενίμως ἐφ' ἑαυτῷ τὸν μακάριον Βαπτιστὴν, καὶ ἀξιολογώτατον ὄντως συνιστορεῖ τὸν μάρτυρα. οὐ γὰρ ᾤετο δεῖν, εἰ καὶ λίαν ὑπάρχοι σεμνὸς, ἢ ὡσὰν νόμον ἁπάντησαι πίστιν τοῖς ἐντευξομένοις τῇ περὶ τοῦ σωτῆρος ἱστορίᾳ συγγραφῇ, καὶ μόνῳ πιστεύειν αὐτῷ τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ φέρεσιν ἐξηγουμένῳ ἢ καθ' ἡμᾶς. σκοπῶ μὲν αὐτὸς ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ὅτι πρὸ τοῦ ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, καὶ ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἦν ἐν τοῖς γενομένοις, ὡς ζωὴ, καὶ ὅτι ὁ φῶς τῶν ἀνθρώπων ἦν ἡ ζωή, ἵνα διὰ τούτων ἁπάντων Θεὸν ὄντα καὶ φύσιν ἀποδείξῃ τὸν υἱόν. ἐπιμαρτυρεῖ δ' αὖ καὶ ὁ θεσπέσιος Βαπτιστὴς, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου βοῶν, εὐθείας ποιεῖτε τοῖς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. εἰ γὰρ δή πάντως ἐρεῖ τις Θεὸν ἀληθινὸν, τὸν ὡς καὶ φύσιν ὑπάρχοι ὁ τῆς κυριότητος ἀξίωμα, ἕτερον δὴ ἑτέρῳ φαίνοιτο πρόσθεν, κυρίως τε, καὶ ἀληθῶς, ἐπεὶ καθ' εἷς μὲν ἡμῖν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, εἷς δ' κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καθ' ὁ Παύλου φησὶν· καὶ εἰσὶ θεοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ ἔν τε τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' εἷς μὲν ὁ τοῦ Θεὸς ἀληθινὸς ὁ υἱός. σκοπῶ, ἀξιολογωτάτη μὲν τῶν ἁγίων μαρτύρων ἡ ξυνωδὶς, πίστις δὲ λοιπὸν ὁδαμόθεν κατηρεθυμένη τοῖς λεγομένοις ὀφείλεται, καὶ ὃ ἐν νόμου λαβοῦσα πλή-

Multis antea de Deo Verbo diligenter expoſitis, quibus patet ipſum ſecundum naturam eſſe Dei ac Patris Filium, fidem dictis deinceps conciliat. Cum autem per Moſen dictum ſit à Deo, in ore duorum aut trium teſtium ſtare omne verbum, magnæ authoritatis ſibi teſtem beatum Baptiſtam prudenter adiungit. Non enim putabat, quantauis eſſet auctoritate prædituſ, ab iis qui in hiſtoriam noſtri Saluatoris inciderent, fidem vltrà Legem eſſe exigendam, & vni ſibi credendum res mente & intelligentia noſtra ſuperiores enarranti. Itaque teſtatur quidem ipſe beatus Euangeliſta, quòd *Verbum erat in principio, & Deus erat Verbum, & erat in principio apud Deum*, & quòd *omnia per ipſum facta ſunt*, & quod erat in creatis rebus, vt vita, & quòd lux hominum erat vita, vt ex his omnibus oſtendat Filium eſſe Deum ſecundum naturam: ei verò adſtipulatur Baptiſta diuinus, clamans, *Parate viam Domini, rectas facite ſemitas Dei noſtri.* Hunc enim eſſe Deum verum nemo non vtique fatebitur, cui dominationis dignitas ſecundum naturam inſit, nec alteri ineſſe conſpiciatur propriè ac verè, ſiquidem *nobis eſt vnus Deus ac Pater, vnus autem Dominus* IESVS *Chriſtus*, vt Paulus ſcribit: & licet ſint qui dicantur dij per gratiam, & domini multi, ſiue in cælo, ſiue in terra, vnus tamen eſt cum Deo Patre verus Filius. Igitur maximæ dignationis eſt par illud ſanctorum teſtium, fides autem nulla non ex parte inculpata dictis debetur, quæ cum plenitudine Legis, tum perſonarum

Deut.19.

Eſa. 40.

1. Cor. 8.

claritate confirmatur. De se autem loqui beatum Euangelistam, suasque laudes attingere, graue sanè fuisset, ac cæteroquin imperitum. Alioqui iure audiisset, tu de te ipso testificaris, testimonium tuum non est verum. Idcirco iis quibus notus erat, seipsum permittit agnoscendum, & homonymia vtitur, nec abs re, & missum esse ait ipsum à Deo. Decebat enim ostendere sanctum Baptistam non per se, nec sua sponte ad testimonium de Saluatore nostro ferendum accessisse, sed supernis mandatis obtemperasse, ac diuinis Patris nutibus morem gessisse. Quocirca, inquit, *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes.* Obseruandum autem est, quo pacto certa idonea & rerum naturæ accommodata oratione vtatur. Etenim illud, *Erat*, de Deo Verbo consentaneè dicitur, æternitatem eius, & antiquitatem omni principio temporis priorem vbique significans, & opinionem quòd creatus sit, ex animo prorsus euellens. Quod enim semper est, quomodo creatum erit? De beato verò Baptista conuenienter ait, *Fuit homo missus à Deo*, vtpote de homine creata natura prædito. Mihi autem videtur hic Euangelista cautè admodum dicere, non simpliciter *Fuit*, sed addito, *homo*, temerariam quorundam sententiam euertere. Iam enim in vulgus multi sparserant, verè hominem non esse sanctum Baptistam, sed vnum è sanctis Angelis cæli incolis, humano quidem corpore vtentem, & missum à Deo ad prædicandum. Cuius rei causam hanc commenti sunt, quòd à Deo dictum sit, *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Sed aberrant à vero qui in hac sunt sententia, dum non aduertunt nomen illud, Angelus, officij nomen esse potius quàm substantiæ, quemadmodum nempe ad Iob alius post alium Angeli accurrunt, multiplices ei ærumnas annunciantes, & insanabilium illarum calamitatum ministerio deputati. Tale quid nobis de sanctis Angelis ipse quoque sapientissimus Paulus scribit in hunc modum: *Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi,*

Marc. 1.

Heb. 1.

A ρωμα, καὶ τὴν τοῦ προσώπου ἀξιοφανείαν βεβαιουμένη. Ὁ μὲν οὖν περὶ ἑαυτοῦ τι φάσκων τὸν μακάριον Εὐαγγελιστὴν, καὶ τῶν ἰδίων ἐγκωμίων ἐφάπτεσθαι, φορτικὸν ἂν ὄντως, καὶ ἄλλως ἀπαίδευτον· ἢ γὰρ οὐκ ἤκουσε δικαίως, σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρᾷς, καὶ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Διὰ τοῦτο τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέπει, ὅτι δὲ τὸ ὁμώνυμον ἔρχεται, καλῶς γε σφόδρα τοῦτο ποιῶν, καὶ ἀπεσκληθαι φησὶν αὐτὸν παρὰ Θεοῦ. Ἐδεῖ γὰρ οὐκ αὐθομολογεῖν, οὐδὲ αὐθαδεστέρᾳ ἀσυνθήκῃ πρὸς τὸ κατὰ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν ἰόντα μαρτυρίαν δηλοῦν τὸν ἅγιον Βαπτιστήν, ἀλλὰ τοῖς ἄνωθεν διατεταγμένοις ὑπεικόντα, καὶ τοῖς θείοις τοῦ παιδὸς ὑπηρετοῦντα θελήμασι. Διὰ τοῦτό φησιν, ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. Ὅπερ τηρητέον ἡ ὅπως ἀσφαλῆ τε, καὶ πρέποντα τῷ περὶ ἐκείνου λόγον ἐποιήσατο, καὶ τὴν τῶν σημαινομένων φύσιν ἐπάλληλον. Ὅτι μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ λόγου, ὃ δὴ ἀκηλιδώτως εἰσφέρεται πανταχοῦ τὴν ἀϊδιότητος σημαῖνον αὐτοῦ, καὶ ὃ πάσης ἀρχῆς τῆς ἐν χρόνῳ προεδρεύτερον, καὶ ὃ ποιητὴν πάντων νομίζειν αὐτὸν ἀναγκαῖον. Τὸ γὰρ ὂν ἀεὶ πῶς ἂν νοοῖτο καὶ γνωτόν; Ὅτι δὲ τοῦ μακαρίου βαπτιστοῦ, προεπόντως φησὶν, ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὡς ἐπ' ἀνθρώπου γνωτὸν ἔχοντες τὸν φύσιν. δοκεῖ δέ μοι καὶ λίαν ἀσφαλισμένως ἐν τούτοις ὁ Εὐαγγελιστὴς οὐχ ἁπλῶς ὅτι μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ προσθεῖναι καὶ ἄνθρωπος, ἀβουλοπαθῶν τινῶν διαστρέφειν ὑπόνοιαν. ἤδη γὰρ τις παρὰ πολλοῖς ἐκδεδόσθαι λόγος, οὐκ ἄνθρωπον ὄντως ὑπάρχειν φύσει τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν προφητεύων, ἀλλ' ἕνα τῶν ὄντων ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἁγίων ἀγγέλων, ἀνθρωπίνῳ χρηματίσαντα σώματι, καὶ πρὸς ὃ κηρυχθὲν ἀπεσταλμένον παρὰ Θεοῦ. ἐξωθοῦμεν δὲ πάλιν αὐτοῖς τὴν ὑπονοίας τὴν ὅτι τοῦτο πρόφασις, ὃ εἰρῆσθαι παρὰ Θεοῦ. ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. ἀποσφάλλονται ἡ τῆς ἀληθείας οἱ τῇδε δοξάζοντες, ὑ νοοῦντες, ὅτι ὁ ἄγγελος ὄνομα λειτουργίας μᾶλλόν ἐστιν, ἢ κατ' οὐσίας σημαντικόν, ὡς καὶ οὗτος ἀμφὶ, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὸν μακάριον Ἰὼβ ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ τρέχοισιν ἄγγελοι τὰ πολύπλοκα καὶ ῥύπτοντες πάθη, καὶ τοῖς ἀνηκέστοις ἐκείναις διακονούμενοι συμφοραῖς. ὀφείλει δέ τι τοιοῦτον ὅτι τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφώτατος Παῦλος ἀποστέλλων φησὶ· πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς

μένοις κληρονομεῖν σωτηρίαν; Ἐγὼ μὲν ἄγγελος ὁ μακάριος Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἀφ' τῆς τοῦ δεσπότου καταπομπῆς φωνῆς, οὐκ αὐτὸς καθ' φύσιν ἄγγελος ὤν, ἀλλ' ὡς εἰς τὸ ἀγγελεῖν ἀπεσταλμένος, καὶ τὴν ὁδὸν κυρίου ἑτοιμάσατε βοᾷν. Χρησίμως δὲ λίαν καὶ θεοῦ τὸν ἄγγελον ἀπεσταλκέναι διηυκρίνατο, βεβαιοῦσθαι αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἀποδεικνύων. Οὐδὲ γὰρ ἂν ὁ παρὰ θεοῦ τὸ κηρύττειν ἀπεσταλμένος, ἕτερόν τι προφθέγξατο διδάσκων, ὃ μὴ πάντως ἴσως καὶ βάλλοιτο τὸν τοῦ ἀποστολικοῦ ὀπαδοῦντος αὐτῷ. Ἐγὼ μὲν ἀληθὴς ὁ μάρτυς θεοδίδακτος ὤν· τοῦτο γὰρ οἶμαι σημαίνειν τὸ ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ· ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἡμῖν ὁ σοφώτατος ἀπεστάλθαι λέγων ἀφ' Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν μυστηρίου τὴν δυνάμιν οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς ἐκμαθεῖν, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως τὸ πεπομφότος διεβεβαιώσατο σαφηνιζόμενος ἡμῖν ὡσαύτως, καὶ ἀφ' ἁπάντων, ἐν τῷ ἀπεσταλθαι λέγειν τὴν ἀποκάλυψιν ἐμφαίνων. Ἐγὼ μὲν ἐν τῷ ἀπεσταλθαι παρὰ θεοῦ, τὸ θεοδίδακτον εἶναι πάντως ἀκολουθεῖ. Τὸ δὲ ἀνυδεῖν ὅτι λίαν ἐκπρεπῶς ἐδίδασκε τοῖς τῆς ἀληθείας λειτουργοῖς, οὐκ ἀμφίλογον. Ἰδοὺ δὲ κατ' ὄνομα τὸν ἀνδρα φησὶν, Ἰωάννης. Ἐδηλοποίει δὲ τὸ ἀπεσταλμένον, ἐκ τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας, πολλοῦ ὡς οἶμαι τὸν λόγον τῆς ἀξιοπιστίας εἰσφέροντος· ἄγγελος γὰρ, Γαβριὴλ ἦν οὗτος ὁ πρεσβεύων ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καθά φησιν αὐτὸς, ὅτε τὸν Ζαχαρίαν τοῦ γήμασιν αὐτῷ τὸν ἐκ τῆς Ἐλισάβετ υἱὸν ἐμήνυεν, ἐκ θεοῦ οἷς ἐπεστέλλετο λέγων, ἐκ τοῦτο προσέθηκεν, ὅτι καὶ Ἰωάννης ἔσται ὄνομα αὐτῷ. Δῆλον δὲ δήπου, ἐκ πᾶσιν ὁμολογούμενον, ὡς ἀξίᾳ καὶ τῷ θείῳ βάλλοιτο τε, καὶ προσῆκεν, ὅτου παρὰ τοῦ ἀγγέλου καταπομπάζεται. εἶτα πῶς ἂν οὐκ εἰκὸς λοιπὸν πάντας ἐπαινεῖν προῆκον ἅμα, ἐκ ἀξιολογώτερος ὁ τοσαύτην παρὰ θεοῦ κατεσεσημένος ἐμοῦ; διὰ δὴ καὶ εἴ τι τοῦ ὀνόματος ὠφέλιμον χρησίμως τε, ἐκ αἰσχρῶς παραλαμβάνεται. ὅπερ δὲ προσέθηκεν ὁ Εὐαγγελιστὴς εἰς μαρτυρίαν ἀπεσταλθαι παρὰ θεοῦ τὸν ἅγιον βαπτιστὴν, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ, πάλιν ἐκ τοῦ ἐρεύνῳ, ὅτῳ ἡμῖν οἱ δι' ἀπιστίας αὐτὸ ἐπιτιμῶσι λέγοντες, διὰ τί μὴ πάντες παρ' ἐκείνου ἀπεσταλμένῳ πεπιστεύκασι; πῶς γὰρ ἠδύνατο εἰς τὸ πεῖσαί τινας ὁ παρὰ τοῦ ἀφ' οὗ αὐτὸν ἦφθαι προσκεχρεισμένος; ἢ τῆς Ἰωάννου ῥᾳθυμίας, ὦ ὅτοι, δίκαιον ἡμᾶς ἐν τούτοις κατηγορεῖν, ἀλλὰ τῆς ἀπειθούντων δυσκολίας καταβοᾶν. ὅσον μὲν γὰρ εἰς τὸν τοῦ προκηρύττοντος σκοπὸν, καὶ τὴν τῆς ἀποστολῆς τῆς αὐτοῦ

A *propter eos qui hæreditatem capiunt salutis?* Igitur beatus Baptista Ioannes Domini voce Angelus nuncupatus est, quum non esset Angelus naturâ, sed missus ad nunciandum & clamandum, *Parate viam Domini.* Cæterum vtiliter admodum à Deo missum esse nuncium confirmauit, ostendens firmissimum eius esse testimonium. Nec enim is qui ad prædicandum à Deo missus erat, aliud quiddam protulerit, quàm quod à mittente iussus erat. Itaque verax est testis, qui sit à Deo edoctus. hoc enim significare arbitror illud, *missus à Deo.* Nam & Paulus sapientissimus, *Gal.1.* dum ait se missum per IESVM Chrystum, mysterij vim non ab alio dicisse confirmat, sed per reuelationem eius à quo missus est, missioni reuelationem coniungens, & hanc illâ subindicans. Igitur quòd missus est à Deo, sequitur à Deo edoctum esse. Cæterum veritatis cultores à mendacio longè alienos esse nemo dubitat. *Erat autem nomen homini*, inquit, *Ioannes.* Innotescere debebat is qui missus erat, significatione quoque nominis, fidem & authoritatem maximam dictis afferentis. Angelus *Luc.1.* enim Gabriel, is nimirum qui adstat ante Deum, vt ipse ait, cum Zachariæ filium ex Elizabeth suscipiendum annunciaret, addidit, *Et Ioannes erit nomen eius.* Constat autem apud omnes, ita nuncupatum esse ab Angelo, diuina voluntate ac iussu. At qui tanto honore est ornatus à Deo, quomodo non omni laude & commendatione maior est? Quocirca vtiliter ac necessariò mentio nominis facta est. Iam verò cum addiderit Euangelista, missum esse in testimonium à Deo sanctum Baptistam, *vt omnes crederent per ipsum*, illud rursum dicemus, si nos aduersarij his verbis vrgeant, Quidni omnes ei qui diuinitùs missus erat crediderunt? aut quomodo grauatus est nonnullos ad credendum adducere, qui ad id superno decreto fuerat assumptus? Non æquum est, ô quicunque vos estis, vllam in hoc Ioanni culpam adscribere, sed incredulorum peruersos ac præfractos mores decet incusare. Etenim quod ad præconis scopum & supernæ missionis rationem

attinet, nemini doctrina defuit, vel fides; Sed cum varia sint auditorum ingenia, & vnusquisque potestatem habeat suæ voluntatis, à recta ratione quidam aberrarunt, fide repudiata. Idcirco propheticum illud de iis vsurpandum est, *Qui audit audiat, & qui est inobediens non obediat.*

Exec. 3.

A ζήτων, οὐδεὶς αὐτὴν ἐπῆλθε τῆς διδασκαλίας μέτοχος, ἀλλ' αὐτὸς ἐμεινεν ἀπειθής. ὅπερ ὁ Δαβὶδ φοβούμενος ἐν τοῖς ἀπροαιρέτοις λέγω, καὶ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἕκαστος ἔχει τὴν ἐξουσίαν, ἀπισφαλισάμενος τὸ συμφέρον τοῦ παραδεξάμενοι τὴν πίστιν. διὸ αὐτοῖς ῥητέον δηλονότι καὶ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον, ὁ ἀκούων ἀκουέτω, καὶ ὁ ἀπειθῶν ἀπειθείτω.

v. 7. *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.*

B Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Emphasim habet illud, *Hic*, & virtutem atque personæ claritatem significat. Is enim, *qui à Deo missus est*, inquit, qui vniuersam Iudæam cùm sanctitate vitæ tùm pietatis incredibili splendore in admirationem sui rapuit, qui sanctorum Prophetarum oraculis prænunciatus fuit, apud Esaiam quidem;

Esa. 40. Psal. 132.

Vox clamantis in deserto: Apud beatum verò Dauidem, *Lucerna Christo præparata* nuncupatus: *Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.* Et lucem quidem hîc Deum Verbum nominat, vnumque esse ostendit, & ipsammet lucem propriè existere, post quam alia nulla est naturâ, illuminandi vi præditam, & minimè lucis indigentem. Itaque Dei Verbum alienum est, atque vt ita dicamus, alterius generis à creatura, siquidem reapse, & verè, ac propriè lux est, creatura autem lucis particeps. Qui autem in ordine creaturarum non est, atque idcirco diuersi generis esse censetur ab illis, quomodo increatus non erit? imo verò quomodo rationes omnes deitatis in se non habebit, & Patri non erit consubstantialis?

Εμφασιν ἔχει τῆς, & τῆς τοῦ προσώπου περιφανείας ὡδί πῶς ἔστι. ὁ γὰρ ἐκ Θεοῦ, φησὶν, ἀπεσταλμένος, ὁ πᾶσαν εἰκότως καταπλήξας τὴν Ιουδαίαν, τῇ τε τοῦ βίου σεμνότητι, & ταῖς εἰς ἄσκησιν ὑπερβολαῖς, ὁ διὰ φωνῆς ἀλίων προκηρυττόμενος προφητῶν· καὶ παρὰ μὲν τοῖς Ησαΐᾳ· φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· παρὰ δὲ τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ, λύχνος Χριστῷ παρητοιμασμένος ὀνομαζόμενος· ὅτε ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· καὶ φῶς μὲν ἐν τούτῳ τὸν Θεὸν λόγον ἀποκαλεῖ, ἕνα γ' ὄντα δηλονότι, & αὐτὸ δὴ τοῦτο κυρίως ὑπαρχοντα φῶς, μᾶλλον ὃ καὶ φύσιν ἕτερον εἶναι, τὸ δ' ὅλως φωτίζειν ἐνέργειαν ἔχον, καὶ φωτὸς μὲν δεηθέν. ἀκοὴν ἐκ φυλοῦ τε, καὶ, ἵν' ἅπαξ εἴπωμεν, ἑτεροφυὴς ὡς πρὸς τὴν κτίσιν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, εἴπερ ὄντως τε, καὶ ἀληθῶς αὐτὸς μὲν ὅτι κυρίως ὁ φῶς, φωτὸς δὲ ἡ κτίσις μέτοχος. ὁ δὲ τοῖς πεποιημένοις ἀσυμπαθὴς ἦδη, καὶ ἑτεροφυὴς δηλοῦτο νοούμενος, πῶς οὐκ ἂν εἴη ψηφὸς, μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν εἴσω τῆς θεότητος ὅρων, καὶ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας ἀνάπλεως;

C

D

v. 8. *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.*

Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Cum relictis vrbibus in solitudinem Baptista se recepisset, & inauditis pietatis laboribus se exerceret, atque humanæ iustitiæ summum fastigium attigisset, admirationi meritò cunctis erat, adeoque vt nonnulli Christum putarent ipsum esse. Quocirca Iudæorum principes ob singulares eius virtutes in eam adducti sententiam, mittunt ad eum cum mandatis certos homines, qui rogarent vtrum Christus esset. Cum ergo beatus Euangelista varios de illo rumores sparsos non ignora-

Τὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ διατριβὰς τὴν ἐν πόλεσιν ἐνδιαιτημάτων προτιμήσας ὁ βαπτιστὴς, καὶ ξένῳ

E ἐν ἀσκήσει τὸ καρτερεῖν ἐπιδεξάμενος, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐν ἀνθρώποις δικαιοσύνης τὸ ἀκρότατον ἀναβαίνων, καὶ μάλα δικαίως ἀπεθαυμάζετο, καὶ δὴ καὶ ὑπελήφθη παρά τισιν αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός. & γοῦν οἱ τῶν Ιουδαίων ἡγεμόνες παραγενόμενοι διὰ τὸ παρόντων αὐτῷ καὶ ἀκροατῶν πλῆθος εἰς φιλοτιμίαν ἐνεχθέντες ὑπόνοιαν, ἀποστέλλουσί τινας πρὸς αὐτὸν ἀναπυθησόμενοι παρ' αὐτοῦ, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. ὅτε ἀγνοήσας οὖν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς τὰ περὶ αὐτὸν κυλ-

λοις δηλονότι συλλογισμὸν τοῦτον ἐπάγει, τίθησιν αἰτι-
κῶς, τὸ, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἵνα καὶ πλάνην ἀπορρίζωσι τὴν τοιαύτην, καὶ πάλιν ἀξιοπιστίαν ἐπισωρεύσῃ τινὰ τοῖς εἰς μαρτυρίαν ἀποσταλεῖσι παρὰ Θεοῦ. πῶς γὰρ ἂν λίαν εὐφερὴς, πῶς δὲ καὶ τῷ πόθεν ἔπαινον ἀξιοθαύμαστος, ὁ μεγάλην ὅπου κατημφιεσμένος ἀρετὴν, καὶ δηλονότι εἰς δικαιοσύνην, ὡς αὐτὸν ἀπομιμήσασθαι τὸν Χριστὸν, δηλονότι τὸ ἐξαίρετον τῆς ἀληθείας κάλλος, αὐτὸ δὴ λοιπὸν ἐπαρχὴν ἐπινοήσασθαι τὸ φῶς; ἀκριβῶς οὖν, φησὶν, ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' εἰς μαρτυρίαν τοῦ περὶ τοῦ φωτὸς ἀποσταλείς. τὸ φῶς γὰρ λέγων, μετ' ὀλίγα φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ἦν αὐτὸ δηλονότι φῶς· ἔχει γὰρ ὅπως καὶ ἀληθείας. ὅτι μὴν γὰρ φῶς αὐτὸν καλοῦσι δικαίως, καὶ ὁ μακάριος βαπτιστὴς, καὶ ἕκαστος τῶν ἁγίων, οὐκ ἀγνοοῦμεν, δηλονότι τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἐκ τοῦ Σωτῆρος λιμπάνειν εἰρημένον, ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. εἴρηται δὲ πάλιν περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, ἡτοίμασται λύχνον τῷ Χριστῷ μου. ἐκεῖνος μὲν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε πρὸς ὥραν ἀγαλλιασθῆναι ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. ἀλλ' εἰ καὶ φῶς οἱ ἅγιοι, καὶ λύχνος ὁ βαπτιστὴς, τὸ ἐπ' αὐτοῖς οὐκ ἀγνοήσομεν χάριν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ φωτὸς χορηγίαν. ὅτε γὰρ ἴδοιμεν ἂν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς, ὅτε μὲν ἂν τοῖς ἁγίοις ὁ φωτισμὸς, ἀλλὰ τῇ τῆς ἀληθείας ἐλλάμψει φαιδροὶ, καὶ δηλαδὴ φανεῖς ἀπεδείκνυντο, καὶ φωστῆρες εἶσιν ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. καὶ τίς ἡ ζωὴ, ἧς τὸν λόγον ἐπέχοντες ἐλλαμπόμεθα φωτὸς, ἢ παντὸς αὐτὸς ὁμολογῶν, ὁ λέγων ἐγώ εἰμι ἡ ζωή; ἀκουέτω, ἐν μιᾷ ὄντως ὅτι τὸ κατ' ἀλήθειαν φῶς, φωτίζον, καὶ φωτιζόμενον, τῇ δὲ τοῦ ἑνὸς μετοχῇ, πᾶν εἴτε λέγεται φῶς, κατὰ μίμησιν τὴν ὡς πρὸς ἐκεῖνο νοοῖτο.

ret, necessariò subiungit, *Non erat ille lux*, vt errorem euelleret, simulque ostenderet quantæ sit authoritatis, is, qui à Deo in testimonium missus erat. Quî enim fieri potest vt ille non præcellat, & omni admiratione dignus videatur, qui tanta virtute præditus iustitiáque sit conspicuus, vt ipsum Christum imitetur, & ob eximiam pietatis pulchritudinem ipsa demum lux esse putetur? Non erat igitur, ille lux, inquit, sed ad testimonium de lumine perhibendum missus. Cum autem τὸ φῶς ait, articulo addito, vnam lucem esse clarè ostendit. quod sanè verum est. Etenim beatum Baptistam, aut sanctum quemlibet, lucem quoque meritò vocari non inficias ibimus, cùm de ipsis à Saluatore nostro dictum sit, *Vos estis lux mundi*; Et de Ioanne Baptista, *Parani lucernam Christo meo.* Item, *Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius*: veruntamen quamuis lux sancti, & lucerna Baptista dicantur, non ignoramus tamen eos gratiam ac donum luminis accepisse. Neque enim lux propria est lucernæ, neque sanctis illuminatio, sed veritatis illuminatione splendentes, & conspicui facti sunt, & luminaria sunt in mundo vitæ sermonem retinentes. Vita autem cuius in se dicuntur habere sermonem, quænam alia esse potest, quàm vnigenitus certè ipse, qui de se ait, *Ego sum vita?* Igitur vna quidem est reapse vera lux, illuminans, non illuminata: vnius autem participatione quicquid lux dicitur, lux per imitationem illius esse censebitur.

Matt. 5.

Psal. 131.

Ioan. 5.

ΚΕΦΑΛ. η.

Ὅτι μόνος ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ φῶς ἐστιν ἀληθινὸν, ἃ δὲ κτίσις ἄλλα, φωτὸς ἔσα μέτοχος, ὡς ἡμεῖς.

CAPVT VIII.

Quòd solus Dei Filius sit vera lux, Creatura non item, cum sit lucis particeps, vtpote creata.

v. 9. *Erat lux vera.*

Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν.

Διπεξεργάζεται πάλιν χρησίμως τὸ εἰρημένον ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστής. ἀποδιορίζει γὰρ φῶς τὸ κατ' ἀλήθειαν φῶς, τοῦτ' ἔστι, τὸν μονογενῆ τῶν μὴ τοιούτων ἐχόντων, τοῦτ' ἔστι, τῶν γενητῶν· ἀποδείκνυσιν ἐναργῶς τὸ φύσει τοῦ κατὰ χάριν, τὸν ἐν μετοχῇ τοῦ μετέχοντος, τὸ ἐκ χορηγίας, τὸ

Diuinus Euangelista hîc vtiliter retractat quod antea dictum est. Clarè distinguit veram lucem, hoc est vnigenitum ab iis quæ non sunt istiusmodi, nimirum creaturis. Distinguit apertè id quod est naturâ, ab eo quod per gratiam: quod participatur ab eo

ab eo quod participat : quod seipsum indigentibus largitur, ab iis quibus largitio fit. Quòd si lux vera est Filius, nulla ergo præter ipsum est vera lux: neque habent ex se creaturæ vt possint esse & vocari lux, sed nec ex sua natura fructum luminis vnquam ediderint, sed quemadmodum sunt ex nihilo, sic cum non sint lux, esse incipiunt accepto veri splendore luminis, & participatione diuinæ naturæ ad eius imitationem illustrata, simulque lux dicuntur & sunt. Et Dei quidem Verbum substantialiter lux est, non participatione per gratiam, neque aduentitiam illam in se habens dignitatem aut ascititiam, vt gratiam, sed naturæ immutabilis fructum immutabilem, & inconcussum bonum ex Patre ad substantiæ Patris hæredem pertinens. Creatura verò neutiquam eo modo lux erit : vt non habens accipit, illuminatur vt tenebræ, ascitam habet gratiam, & humanitate largientis, dignitatem. Igitur illud quidem est lux vera, hæc verò non item. Tantum ergo discriminis & interualli cum sit inter creaturam ac Dei Filium, quantum naturâ inter se distant, quis non eos delirare iure existimet, ac prorsus insanire, quicunque creatum ipsum dicunt, & in creaturarum ordine vniuersi parentem & authorem constituunt, non animaduertentes, vt reor, quò prorupturum sit impietatis audax illud facinus, dum neque quid dicant, neque de quibus affirment nesciunt. Quòd enim diligentius veritatem dictorum nostrorum inquirentibus, manifestum futurum sit nullatenus vnigenitum, hoc est lucem veram, creatum aut factum, aut in vniuersum eiusdem naturæ cum creatura existere, quiuis nullo negotio videre vndique poterit, sed ex sequentibus argumentis non minùs, quæ ad ampliorem rerum propositarum explicationem collegimus.

A τοῖς δεομένοις ἑαυτὸ χορηγεῖ. καὶ εἰ φῶς ἐστιν ἀληθινὸν ὁ υἱός, οὐδὲν ἄλλο πρὸ αὐτὸν κατ' ἀλήθειαν φῶς, οὐδὲ οὕτως ἔσται ἕτερον ἐκ δυνάμεως τὸ εἶναι καὶ καλεῖσθαι φῶς· ἀλλ' οὐδὲ φύσεως τῆς ἰδίας ἐκβαίνοντα καρπὸν τὰ γινόμενα τῷ δι' αὐγῆς, ὥσπερ ἂν εἰ τὰ μὴ ὄντα ἐστὶν, ὅτε οὐκ ἦν φῶς, ὅτε τὸ εἶναι φῶς ἐλάμβανε, τῆς φωτὸς τῆς ἀληθινοῦ δόξης ἄμμα τὸ αὐγαῖον, καὶ τῇ μεθέξει τῆς θείας καταλαμπρυνόμενα φύσεως, ὡσεὶ τὸ ἐκείνης μίμημα, χρηματίζει τε ἅμα καὶ ἔστιν φῶς. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Θεοῦ λόγος ὑποστατῶς ἐστι φῶς, ὁ μεθέξει τῇ κατ' χάριν τοῦτο ὑπάρχων, οὐδὲ συμβεβηκὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' οὐδὲ ἐπίκτητον, ὡς χάριν, ἀλλὰ φύσεως ἀπαράτρεπτον καρπὸν ἄτρεπτον, καὶ ἀπαλλοίωτον ἀγαθὸν, ἐκ πατρὸς δεδηγμένον εἰς τὴν οὐσίας αὐτοῦ κληρονόμον. ὁ δὲ κτίσις οὐχ οὕτω φορέσει τὸ εἶναι φῶς· ὡς οὐκ ἔχουσα λαμβάνει, ὡς σκότος φωτίζεται, ὀπτικὴν ἔχει τὴν χάριν, οὐ φιλανθρωπίας τοῦ διδόντος τὸ ἀξίωμα. οὐκοῦν ὁ μὲν φῶς ἀληθινὸν, ἡ δὲ οὐκέτι. τοσαύτης τοιγαροῦν μεταξὺ κειμένης διαφορᾶς, καὶ οὕτω μακρὸν διαστείχοντος λόγου τῆς κτίσεως τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅσον εἰς τοιαύτην φύσεως, πῶς οὐκ αἰ ὡς καὶ μάλα εἰκότως ἀποπλανῶνται τῆς ἀληθείας, μᾶλλον δὲ πάσης ἔξω φέρεσθαι φρενὸς ἀγαθῆς δόξαιεν, ὅσοι καὶ θεὸν ἄμπτον εἶναι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς πεποιημένοις συνατάττουσιν τὸν ἀπόντων ἀγνοοῦντες, οὐχ ὁρῶντες, ὡς γε μοι φαίνεται, ποσὸν ὅσον αὐτοῖς ἀσέβημα ἀποκυοῦσιν ὁ τόλμημα, μὴ νοοῦσι μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. ὅτι γὰρ τὸν ἀκριβέστερον βασανίζοντα εἰδόσι τὸν ἐν τοῖς προκειμένοις ἀλήθειαν, εὐδαμῶς ἔσται μὴν ὁμογνώμων, τοῦτ' ἔστι, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, γνησίως, καὶ πεποιημένος, καὶ ὅλως τῇ κτίσει συμφυὴς ὑπάρχον κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀποδεχθήσεται, πολλαχόθεν μὲν δὴ τὶς καταδοι, καὶ μάλα ῥᾳδίως, οὐχ ἥκιστα δ' ἀφ' τῶν ἐφεξῆς ὑποτεταγμένων ἐννοιῶν, ἀφ' τὸν ἐν τοῖς προκειμένοις θεωρίαν συνηλεγμένων.

Rationes, sine rationum collectio, ex quibus discere licet solum Filium lucem esse veram, creaturam non item, neque idcirco eiusdem cum ipso naturæ.

Si Filius quia splendor gloriæ Dei ac Patris existit, idcirco vera lux est, non erit eiusdem naturæ cum creatura, ne creatura quoque splendor esse censeatur gloriæ ac Patris, id esse potis per naturam quod est Filius.

Ἐννοιαι ἤτοι συλλογισμοὶ, δι' ὧν ἔξεστι μαθεῖν, ὅτι μόνος ὁ υἱὸς φῶς ἐστιν ἀληθινὸν, ἡ δὲ κτίσις οὐκέτι, ἀφ' ὧν οὐδὲ ὁμοφυὴς αὐτῷ.

Εἰ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ παντὸς ὑπάρχων ὁ υἱὸς, φῶς ἀληθινὸν ἀφ' τοῦτο ἐστιν, οὐκ ἔσται τῇ κτίσει ὁμοφυὴς, ἵνα μὴ καὶ ἡ κτίσις ἀπαύγασμα νοῆται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς, ἔχουσα δυνάμει τὸ εἶναι τοῦτο κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ πᾶσα ἡ κτίσις ἀληθινὸν εἶναι δύναται φῶς, διὰ ποίαν αἰτίαν ὅτι μόνῳ τέθηται τοῦτο τοῦ υἱοῦ; χρεὼν γὰρ δήπου κατά γε τὸν τῆς ἰσότητος λόγον, καὶ τοῖς ποιήμασιν ὅτι φωτίζεσθαι τὸ ἀληθινὸν εἶναι φῶς. Ἀλλ' οὐδενὶ μέν ἁρμόζει τῶν γεννητῶν, κατηγορεῖται δὲ μόνης τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ. κυρίως ἄρα, καὶ ἀληθῶς κείσεται μᾶλλον ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι δὴ τῶν ποιημάτων οὐκέτι. πῶς οὖν ἔτι τῇ κτίσει συμφυὴς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τῷ ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν, ὡς ὑπὲρ αὐτὴν ὑπάρχον μᾶλλον πάντως;

ΑΛΛΟ. Εἰ φωτὸς καὶ ἀληθοῦς φωτὸν ὄντος τὸ μὴ κατὰ ἀλήθειαν φῶς· ἔχει γάρ τι τὸ ἕτερόιον ἢ ἑκατέρου δήλωσις· φῶς δὲ ἀληθινὸν ὁ υἱὸς κατωνόμασται, καὶ τοῦτο ὅτι κατὰ φύσιν· οὐκ ἄρα εἰ κτίσις ἀληθινὸν ἔσται φῶς. οὐκοῦν οὐδὲ ἀλλήλοις ὁμοφυῆ τὰ οὕτως ἐξηλλαγμένα.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ μονογενὴς τὸ φῶς ὄντος τὸ ἀληθινὸν, ἔχει δὲ καὶ ἡ κτίσις τὸ εἶναι φῶς ἀληθινὸν, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτὸς φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον; ἐχούσης γὰρ οἰκοθεν τοῦτο καὶ τῆς γεννητῆς οὐσίας, περιττὸν ἂν ἔτι φωτίζεσθαι δι' υἱοῦ· ἀλλὰ μὲν φωτίζει μὲν αὐτὸς, μέτοχοι δὲ αὐτοῦ πάντες ἐσμεῖς· οὐκ ἄρα ταυτὸν εἰς οὐσίας ποιότητα υἱὸς, καὶ κτίσις· ὥσπερ οὐδὲ ταυτὸν μετέχοντι τὸ μετεχόμενον.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνῳ πρέπει κατὰ φύσιν τοῦ υἱοῦ τὸ ὑπάρχειν φῶς ἀληθινὸν, ἔχει δὲ αὐτὸ καὶ ἡ κτίσις, περιττὸς, ὡς οἶμαι, φάναι πρὸς ἡμᾶς λέγων ὁ ψαλμῳδὸς, προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε· τὸ γὰρ ὅλως κατ' ἀλήθειαν φῶς, οὐκ ἂν ἡμῶν μεθέξει τῆς πρὸς ἕτερόν τινα φῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐλλάμψει τῇ πρὸς ἕτερον φαιδρυνθήσεται, τελείαν δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἰδίας φύσεως τὴν καθαρότητα χορηγηθήσεται· ἀλλ' ὁρῶμεν ὅτι φωτὸς ὑπόδηλος ὁ αἰθέριος, κλῆσιν ὑπάρχον φύσεως· καὶ ἀληθεύει βοῶν ὁ ψαλμῳδὸς, ὡς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ὅτι σὺ φωτίζεις λύχνον μου κύριε, ὁ Θεός μου φωτίζει τὸ σκότος μου· οὐκ ἄρα φῶς κατὰ ἀλήθειαν ἡμεῖς, μέτοχοι δὲ μᾶλλον τοῦ φωτίζοντος λόγου, καὶ ἀλλότριοι κατὰ φύσιν τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁ υἱός.

ΑΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ λύχνος ὁ αἰθέριος καλούμενος νοῦς, κατὰ τὸ εἰρημένον ἀδόμενον, ὅτι σὺ φωτίζεις λύχνον μου κύριε, πῶς ἐσόμεθα κατὰ ἀλήθειαν φῶς; ἐπιζητητὸν γὰρ καὶ δόξαν τοῦ λύχνου τὸ φῶς.

A ALIVD. Si omnis creatura vera lux esse potest, quam ob causam istud de solo Filio dicitur? Necesse enim est æquali prorsus ratione de creaturis dici, eas esse veram lucem. Atqui nulli creatæ rei conuenit, sed de sola Filij substantia dicitur: Propriè ergo ac verè de ipso dicetur, de creaturis non item. Quomodo igitur eiusdem erit naturæ cum creatura, ac non potius creaturam vnà cum Patre superabit?

B ALIVD. Si vera lux eadem non est atque lux non vera (diuersa enim est quodammodo vtriusque significatio) lux autem vera nuncupatus est Filius, & istiusmodi est secundum naturam: creatura vtique vera lux non erit: Igitur neque eiusdem naturæ inter se ea quæ tantopere dissident.

ALIVD. Si non solus vnigenitus vera lux est, sed creatura vera quoque lux esse potest: quâ ob causam ipse *illuminat omnem hominem venientem in mũdum?* Nam

C si à se id haberet quoq; creata substantia, superfluum esset ipsam illuminari per Filium. At illuminat quidem ipse, nos autem omnes eius participes sumus: Non ergo idem sunt quoad substantiam Filius & creatura, sicuti neque id quod participat idem est cum eo quod participatur.

ALIVD. Si non inest naturâ soli Filio vt sit vera lux, sed idipsum in creaturam quoque cadit, inanis, vt reor, erit Psalmista dicens: *Accedite* Psal. 33.
ad eum, & illuminamini. Quod enim

D vera lux est, nunquam sanè alterius participatione lux erit, neque alterius splendore collustrabitur, sed perfectum ex se potiùs & naturâ suâ splendorem habiturum est. Atqui videmus hominem lucis indigere, cum naturæ sit creatæ. Et verum est quod canit Psalmista, tanquam ad Dei Verbum: *Quo-* Psal. 17.
niam tu illuminas lucernam meam Domine, Deus meus illumina tenebras meas. Non ergo vera lux nos sumus, sed illuminantis Verbi potius participes, &

E diuersi naturâ à vera luce, Filio nimirum.

ALIVD *ex eodem.*

Si mens hominis lucerna nuncupata est iuxta illud Psalmistæ, *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine:* quomodo vera lux erimus? Aduentitia enim & aliunde accepta lucernæ lux est.

Quòd si tenebras nostras illuminat solus vnigenitus, quomodo non solus ipse vera lux erit, nos autem nequaquam? Quod si verum est, quomodo eiusdem naturæ demum erit cum creatura, qui tanto interuallo eam superat?

ALIVD. Si creatura vera lux esse potest non secus ac Filius, erit nempe lux vera homo, cum sit pars illius. Quibusnam ergo per sanctos Prophetas promittebat Deus ac Pater dicens: *Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ?* Quid enim quæso veræ luci illustrante Sole opus fuit? Atqui Deus ac Pater Solem se daturum promittebat nobis, qui eius indigebamus, eoque accepto illuminati sumus. Alius igitur à nobis & à creatura est quoad naturalem identitatem vnigenitus, cum sit lux vera, & naturâ suâ illuminet ea quæ lucis indigent.

Malach. 4.

ALIVD. Si Filius solus non est lux vera, sed in creaturam idipsum cadit, in nobis etiam erit. Quænam ergo ratio sanctos Patres induxit, vt ad Deum clamarent, *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam?* quid verò vtilitatis sibi fore putabant, dum eas voces identidem repeterent? Nam si norant indigere lucis hominem, & aliunde id ei accedere oportere: quomodo verè dicet aliquis, ipsum esse quoque veram lucem? Quòd si nihil ei opus erat illuminante Verbo, cur frustra vocabant ipsum à quo nihil iuuari poterant? At dici non potest sanctorum mentem deceptam fuisse, neque rursus ipsum Deum ac Patrem hominibus tanquam lucis indigis mittere Filium. Alius igitur secundum naturam est vnigenitus à creatura, vt qui ea quæ lucis indigent illuminat.

ALIVD. Si creaturam lucis indigere videmus, eam autem vnigenitus illuminat, non seipsam ad lucem agit creatura, Non ergo est lux vera, sicuti Filius.

ALIVD. Si naturalis & vera lux non obtenebratur, vera autem lux est vnigenitus, & similiter vera lux est creatura, quam ob rem de Filio quidem Scriptura dicit, *Tenebræ eam non comprehenderunt?* de nobis autem Paulus scribit: *In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium?* Et rursus Saluator ipse: *Donec lucem habetis, ambulate in luce, vt non vos tenebræ*

1. Cor. 4.

Ioan. 12.

Α εἰ δὲ σκότος ὂν ἐμᾶς φωτίζει μόνος ὁ μονογενής, πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ἀληθὴς φῶς, ἡμεῖς δὲ οὐκέτι; εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, πῶς αὖ εἰς λοιπὸν ὁμοφυὴς τῇ κτίσει, ὁποῖόν αὐτὴν ὑπάρχειν;

ΑΛΛΟ. Εἰ προσῆν δυνατὸν τῇ κτίσει τὸ εἶναι φῶς ἀληθινόν, ὡσαύτως ἂν καὶ ταύτην ἐφώτιζε, ἔσαν δηλονότι φῶς ἀληθινὸν ὁ ἄνθρωπος μέρος ὑπάρχων αὐτῆς. τίσιν οὖν ἄρα δεῖ τὸν ἁγίων προφητῶν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ ἐπηγγείλατο, λέγων, καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης. τί γὰρ ἂν ὅλως ἡλίου δεηθέντος τὸ κατ' ἀλήθειαν ἐδεήθη φῶς; ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν χρείᾳ καθεστηκόσιν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ ἐπηγγείλατο δώσειν αὐτὸν, καὶ λαβόντες περιφωτισθησόμεθα. ἕτερος ἄρα πρὸς τε ἡμᾶς, καὶ τὴν κτίσιν, ὅσον εἰς ταὐτότητα φύσεως, ὁ μονογενὴς, φῶς ὑπάρχων ἀληθινὸν, καὶ φωτίζειν πεφυκὼς τὰ φωτὸς δεόμενα.

Β

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ υἱὸς φῶς ἐστιν ἀληθινὸν, ἔχει δὲ καὶ ἡ κτίσις, ἔσαν δηλονότι καὶ ἐν ἡμῖν. ποῖος οὖν ἄρα τοῖς ἁγίοις ἐνέπεσε λόγος πρὸς Θεὸν αἰτεῖσθαι, ἐξαποστεῖλαι τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου; τί δὲ ἡμᾶς ἐνετεύξει ὠφελήσειν οἰόμενοι τοιαύτας πολλάκις ἀφιέντας, εἰπέ μοι, φωνάς; εἰ μὲν γὰρ ἠδεισαν ἐν χρείᾳ φωτὸς ὑπάρχειν τὴν αἴσθησιν, καὶ τὴν πρὸς ἕτερον προσθήκης δεομένην, πῶς ἐρᾷς μὴ ἀληθεύειν, ὅτι φῶς ὑπάρχει καὶ αὐτὸς ἀληθινόν; εἰ δὲ οὐκ ἐδεῖτο τοῦ φωτίζοντος λόγου, τί μάτην ἐπεκαλοῦντο τὸν οὐδὲν ὠφελῆσαι δυνάμενον; ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τῆς ἀληθείας ἀπεσφάλλετο τὸν ἅγιον ὁ νοῦς, καὶ αὐτὸς ἦ πάλιν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, ὡς φωτὸς δεομένοις πέμπει τὸν υἱόν. ἕτερος ἄρα κατὰ φύσιν, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν ὁ μονογενὴς, ὡς φωτίζων τὰ φωτὸς δεόμενα.

C

ΑΛΛΟ. Εἰ φωτὸς ὁρῶμεν τὴν κτίσιν δεδεᾶν, φωτίζει δὲ * αὐτὸν ὁ μονογενὴς, οὐχ ἑαυτὴν κτίσις ἀγει πρὸς τὸ φῶς· ὁποῖόν ἐστιν οὐδὲ φῶς ἀληθινὸν ὥσπερ ὁ υἱός.

* κ. αὐτὴν

D

E

ΑΛΛΟ. Εἰ δὲ φύσει, καὶ κατ' ἀλήθειαν φῶς οὐ σκοτίζεται, φῶς δὲ ἀληθινὸν ὁ μονογενὴς, καὶ φῶς ὁμοίως ἀληθινὸν κτίσις, ὅταν δὲ χάριν ὅτι μὲν τοῦ υἱοῦ πέφυκεν ἡ γραφὴ, δι' ἣν σκοτία αὐτὸν οὐ καταλαβεῖν· ἐφ' ἡμῖν δὲ ὁ Παῦλος, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων; καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Σωτήρ· ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἡ σκοτία

ὑμᾶς καταλάβῃ. παντὸς γὰρ δήπου πᾶσιν A *vos comprehendant.* Cunctis enim patet, ὄντος, ὡς εἰ μή τινας ἔσκοτε σκοτία συνεχόμενα καὶ καταλαμβάνεσθαι τοῦ καθ' ἡμᾶς, οὐδὲν ἂν φῆναι τοιοῦτον ὁ Σωτήρ. πῶς οὖν ἔτι ταυτὸν εἰς φύσιν ὁ μονογενὴς, καὶ ἡ κτίσις, ὁ μὲν ἀλλοίωτος τῇ ἀλλοιουμένῃ, παθῶν δὲ τῶν ἀδικημάτων ἀνεχόμενος τῇ σκληζομένῃ, καὶ ἀποκτῆσαι δυναμένῃ τὸ φωτισμόν; ὡς ἂν παντελοῦς μέρη παντάπασι δηλονότι, οὐχὶ τῇ φύσει ἐρριζωμένῃ ἂν αὐτῇ.

quòd nisi quidam nostrum tenebris inuoluti essent, nihil tale Saluator dixisset. Quomodo ergo naturâ idem sunt vnigenitus & creatura, immutabilis cum mutabili, impatibilis, cum tenebris obsita, & quæ lucem amittere potest? Adscititiam itaque lucem habent, non naturâ sibi insitam.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ μονογενὴς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινὸν, ἔχει δὲ καὶ αὐτὸ ἡ κτίσις, ἐκ τῆς ὁμοφυοῦς αὐτῷ, καθ' ἣν ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς, ὡς πρὸς Θεὸν, καὶ πατέρα, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς; εἰ γὰρ φῶς ἐσμεν ἀληθινὸν, πῶς ἐν ἑτέρῳ φωτισθησόμεθα; εἰ δὲ ὡς χρῄζοντες ἐπισκήπτου φωτὸς, καὶ τοιαῦτα φαμὲν, οὐκ ὄντες δηλονότι καθ' ὑπόστασιν φῶς ἀληθινόν. οὐκοῦν οὐδὲ ὁμοφυῆς ἐστὶ τοσοῦτον καθ' φύσιν ἐσμὲν ἡμεῖς ἐναρχοντι λόγῳ.

B ALIVD. Si vnigenitus lux vera solus non est, sed habet id quoque creatura, vtpote eiusdem cum ipso naturæ, quo pacto nos tanquam ad Deum ac Patrem clamamus, *In lumine tuo videbimus lumen?* Si enim sumus lux vera, quomodo illuminabimur in alio? Sin autem vt alieno lumine indigentes, hæc dicimus, patebit vtique nos verè lucem non esse: Igitur neque eiusdem cum Verbo naturæ, quod nos tanto per naturam interuallo superat. *Psal. 35.*

ΑΛΛΟ διηνεμαλικῶς.

C

Ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διείρηκεν λέγων. αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς. ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. πᾶς γὰρ ὁ τὰ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. ἀλλ' εἰ μὲν ἔστι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὁ μονογενὴς, φῶς δὲ ὁμοίως ἀληθινὸν εἶναι δύναται καὶ ἡ κτίσις· πῶς ὁ μὲν ἔρχεται φωτιῶν αὐτῷ, ἡ δὲ ἠγάπησε τὸ σκότος; πῶς δὲ ὅλως οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, εἴπερ ἔστιν αὕτη τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν; τὰ μὲν γὰρ φύσει πρόσοντα ἑαυτῶν ἐρριζωμένως ἔχει τινὰ φύσιν· τὰ δὲ αἱρετὰ καὶ θελητὰ, οἷά τοιαῦτα ἔχει τὸ εἶναι, οἷς φέρε εἰπεῖν· οὐκ ἂν βουλήσεως τὸ ἰδίας τὸ δίκαιος εἶναι λογικὸς κεκτήσεται τις· ἔχει γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τῆς φύσεως· ἔξεστι δ' οὖν ὁμοίως καὶ θέλοντι τὸ ἑαυτῷ, τὸ, εἶναι πονηρὸς, ἢ ἀγαθὸς, ἀγαπήσαί τε ὁμοίως ἐπ' ἐξουσίας τὸ δίκαιον, ἢ τὸ ἐναντίον. εἴπερ οὖν ἔστιν ἡ κτίσις κατὰ φύσιν τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἀληθινόν· πῶς οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς· ἢ πῶς ἀγαπᾷ τὸ σκότος, ὡς οὐκ ἔχουσα δηλονότι κατὰ φύσιν τὸ εἶναι φῶς ἀληθινόν, προαιρετικὴν δὲ μᾶλλον ποιουμένη τὸ ὅπερ τὸ ἄμεινον, ἢ τὰ χείρω ῥοπὴν; ἢ τοίνυν ἀποστολματωσάμεθα οἱ δι' ἀναγκίας μὴ φυσικῶς ἐσυπτῆχθαι ἐν ἡμῖν καὶ γὰρ τὰ κλίσιν πλεονεκτήματα λέγειν, ἵνα γυμνότερον δυσφημοῦντες ἐλέγχωνται, καὶ παρὰ πάντων ἀκούσωσιν, ἐξολεθρεύσαι κύριος πάντα τὰ χείλη τὰ δόλια, γλῶσσαν μεγαλορ-

D ALIVD *explicatius.* Dominus noster IESVS Christus in Euangelio reperitur dicens: *Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem.* At si lux vera est vnigenitus, & lux vera similiter esse potest creatura: quomodo ille quidem venit illuminaturus eam, hæc autem tenebras dilexit? Aut quomodo si lux vera est ad lucem non venit? Nam quæ naturâ nonnullis insunt, naturam radicitùs infixam habent: quæ autem à voluntate proficiscuntur, non tam firma ac stabilia sunt. Exempli gratia, Nemo habet à voluntate vt sit homo rationis compos: id enim habet à natura: habet tamen à voluntate quòd sit prauus aut probus & in eius potestate est amplecti iustum, aut contra. Si ergo creatura lux est secundum suam naturam, id est vera, quomodo ad lucem non venit; aut quomodo tenebras diligit, vtpote cum naturâ lux vera esse nequeat, sed arbitrio suo ac voluntate modò in melius, modò in peius feratur? Aut igitur aduersarij supernaturales dotes in Filio naturaliter existere audacter negent, vt cognitâ illorum blasphemiâ ab omnibus audiant, *Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa, & linguam ma-* *Ioan. 3.* *Psal. 11.*

ρήματα, ἢ εἴπερ ὁμολογοῦσι Χριστὸν οὐσιωδῶς
ἐνυπάρχειν αὐτῷ τὰ ἀγαθά, μὴ συναπαίτω-
σιν αὐτῷ πρὸς ἑνότητα τὴν κατὰ φύσιν, τὴν
οὐχ οὕτως ἔχουσαν κλῆσιν; ὡς ἀρτίως ἡμῖν
ἀποδέδεικται.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τὸ
φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ καὶ ἡ κλῆσις, καθά-
περ αὐτὸς, ἀφ' ποίαν αἰτίαν ἐγώ εἰμι φησὶ τὸ
φῶς τοῦ κόσμου; ἢ πῶς ἀνεξόμεθα τοῦ κρείττονος
πλεονεκτήματος ἀποχυμουμένης τὴν φύσιν, εἰ-
περ ὅλως ἐπιδέχεται καὶ ἡμᾶς ἀληθινὸν εἶναι φῶς,
ὡς ἐχούσης αὐτὸ καὶ τῆς ἡμετέρας οὐσίας; εἰ δὲ ἀλη-
θεύει λέγων ὁ μονογενὴς, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κό-
σμου, χρεὼν δηλονότι τὴν πρὸς αὐτὸν κλῆσιν, καὶ
οὐχ ἕτερος ἔσται φῶς εἰ μὴ τοῦτο, οὐχ ὁμοφυὴς αὐτῷ.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος κατ' ἀλήθειαν φῶς
ἐστὶν ὁ υἱὸς, κεῖται δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις· τί ποτε
ἄρα ἐροῦμεν, ὅταν ἡμῖν ὁ Γραφικὸς ὁπο-
τείλῃ Γέγος· ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασί-
λειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περι-
σιν, ὅπως ἐξαγγείλητε τὰ ἐκ σκότους ὑμᾶς κα-
λέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. ποῖον γὰρ
ὅλως ἐστὶν ἡμῖν ἐστὶ σκότος, ἢ ἐκ ποίου μεμένη-
κότω, καὶ πάλιν κατ' ἀλήθειαν ὄντες φῶς; κατ' ἄρα
ἕτερον ἀπακεκλήμεθα πρὸς τὸ φῶς, οἱ μὴ ὄντες
ἐκ σκότους; ἀλλ' ὁ ψευδόμενος τῆς ἀληθείας ὁ κήρυξ ὁ
θαρσήσας εἰπεῖν, * εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ * Vulg.
λαλοῦντος Χριστοῦ; ἐκκεκλήμεθα πρὸς τὸ θαυ- imi
μαστὸν αὐτοῦ φῶς, ὡς ἀπὸ σκότους ἄρα, καὶ οὐχ
ἑτέρως· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, οὐκ ἄρα κτίσις
κατ' ἀλήθειαν φῶς, ἀλλὰ μόνος πάλιν κτιζόμενα, ἐκ
ἀληθῶς ὁ υἱὸς, κατὰ μέθεξιν δὲ πρὸς τὰ κτι-
σθέντα γλυκὰ, καὶ ἀφ' οὗπερ οὐχ ὁμοφυῆ.

ΑΛΛΑ κατ' ἀπλουστέρων ἐννοιῶν εἰς ὁμολογίαν στεναζόντα τοῖς
ἀπιστοῦσιν, ὅτι μόνος ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ
φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινόν, οἱ δὲ πρὸς γλυκεῖαν φύσις,
οὐκ χορηγίας τοῦ πρὸς αὐτὸ φωτίζεσθαι, ὃ εἰ
φῶς ἀσιωδῶς οὐκ ἔχουσα, καθάπερ σκότος.

Ὁ ψαλμῳδὸς ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς
τοῦ προσώπου σου κύριε. καὶ ποῖον ἄρα ἐστὶ τὸ πρό-
σωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς, ὃ τὸ φῶς ἐφ' ἡμᾶς ση-
μειώσεται; ἢ πάντως ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ υἱὸς,
ἡ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ διὰ τοῦτο λέγων, ὁ
ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα; ἐσημειώθη
δὲ ἡμῖν, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδείξας ἑαυτῷ,
καὶ τῷ διὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἰδίας φωτισμοῦ ἐγκα-

ynilequam: aut si fatentur supernaturalia bona ei substantialiter inesse, ne coniungant ei naturali vnitate creaturam, quæ istiusmodi non est, vt antea demonstrauimus.

ALIVD. Si non solum Dei Verbum vera lux est, sed creatura præterea sicut ipsum: quam ob causam ait, *Ego sum lux mundi*? Aut quomodo præclarissima dote spoliari sinemus creaturam, si fieri potest vt simus vera lux, vtpote cum eam habeat quoque creata substantia? Quòd si verè loquitur vnigenitus, cum ait, *Ego sum lux mundi*, relatione igitur ad ipsum creatura, nec alio modo erit lux. Quod si ita est, non est eiusdem cum ipso naturæ.

Ioan. 8.

ALIVD. Si non solus secundum veritatem lux est Filius, sed hæc etiam rebus creatis conuenit, quid respondebimus Petro scribenti, *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annuntietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.* Quæ enim, in nobis, quæso, sunt tenebræ, aut quibus in tenebris fuimus, cum ipsi quoque lux simus secundum naturam? Quonam autem modo reuocati sumus ad lucem, qui non fumus in tenebris? At non fallitur præco veritatis, qui dicere ausus est, *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Et vocati sumus ad lumen eius admirabile, à tenebris vtique, non contra. Quod si verum est, non est itaque creatura vera lux, sed solus propriè ac verè Filius, per participationem autem cum illo res creatæ: Idcóque nec eiusdem naturæ cum ipso.

1. Petr. 2.

2. Cor. 13.
1. Petr. 2.

ALIA, *cum simpliciaribus argumentis, quibus probatur solum Dei Filium esse veram lucem; rerum autem creatarum naturam accepto ab eo lumine collustrari, cùm substantialiter lux esse nequeat, sicut ille.*

Psalmista: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* At qualis obsecro est vultus ille Dei ac Patris, cuius super nos signatum est lumen? Num Dei Filius vnigenitus, illa per omnia similis imago, & qui proinde ait, *Qui vidit me, vidit & Patrem?* Signatus enim est in nobis qui conformes nos sibi reddidit, & per suum Spiritum illuminationem impressit veluti diuinam

Psal. 4.

Ioan. 14.

ἐξ ὧς θείας εἰκόνα τοῖς πεπιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, ἵνα καὶ αὐτοῖς χρηματίζοιεν ἤδη κατ' αὐτὸν θεοί τε, καὶ Θεοῦ υἱοί· ἀλλ' εἰ ἔστιν ὡς τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐν ἡμῖν ἐσημάνθη; Ὃ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, κατὰ τὸ θεῖον πνευματοφόρον φωνήν. Φῶς γὰρ ἐν φωτὶ πῶς ἂν γένοιτο καταφανές;

A imaginem credentibus in ipsum vt & ipsi nuncupentur ad eius similitudinem Dij, Deique Filij. Sed si creata res sit vera illa lux, quomodo signata est in nobis? Lux quippe in tenebris lucet; vt scribit Ioannes. Lux enim in luce quomodo conspicua fuerit?

ΑΛΛΟ. Ὁ ψαλμῳδὸς φῶς αὐτὸν εἰπὼν τῶν δικαίων, φησὶν, εἰ μὲν ἔχοντι, καὶ μὴ δεομένῳ περιττόν. εἰ δὲ ὡς οὐκ ἔχοντι ὁ φῶς ἀνατέλλει, φῶς ἄρα μόνος ὁ μονογενὴς, φωτὸς δὲ ἡ κτίσις μέτοχος, καὶ ἄρα τοῦτο ἀλλοφυής.

B

ALIVD. Psalmista, *Lux orta est in- Psal. 96.*
sto, inquit: Si lucem habenti, & illius non indigo, superuacua est. Sin autem vt non habenti lux oritur, lux ergo solus est vnigenitus, lucis autem creatura est particeps, atque ideirco alterius naturæ.

ΑΛΛΟ. Ὁ ψαλμῳδὸς φησιν, ὅτι γὰρ οὐ τῇ ῥομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς, ἀλλ' ἡ δεξιά σου, καὶ ὁ βραχίων σου, καὶ ὁ φωτισμός σου τοῦ προσώπου σου. Φωτισμὸν δὲ Θεοῦ, καὶ πατρὸς ὀνομάζει πάλιν ἐν τούτοις, τὴν ἐξ υἱοῦ διὰ τοῦ πνεύματος ἀποκάλυψιν, καὶ τὴν εἰς ἕκαστα τῶν ὄντων οἰκονομίαν, ὃ δὴ καὶ μόνον διέσωσε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὴν Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἀπήλλαξεν· εἰ γὰρ οὖν ὁ μόνος ἐστὶν ὁ μονογενὴς ὁ φῶς ὁ ἀληθινὸν, ἐνυπάρχει δὲ καὶ τοῖς γενητοῖς ὅ ἐστιν ἀξίωμα, τὴ μὴ τοῦ οἰκείου διεσώζοντο φωτὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος, παραθήκης δὲ ὥσπερ ἀλλοτρίᾳ, καὶ οὐκ ἀναγκαίᾳ φωτὸς ἐφοδιαζόμενοι φαίνονται; ἀλλ' ἔστι δῆλον, ὡς δεομένοις φωτὸς ἐπίλαμψεν ὁ μονογενὴς· οὐκοῦν αὐτὸς μόνος καὶ μόνος ὁ φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινὸν, ἀναγκαίως δὲ πρὸς αὐτοῦ τὴν χάριν ἡ κτίσις. εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἂν εἴη λοιπὸν καὶ ὁμοφυὴς αὐτῷ;

C

D

ALIVD. Psalmista canit: *Non Psal. 43.*
enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorum non saluauit eos, sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui. Illuminationem Dei ac Patris hic rursus nominat reuelationem quæ à Filio est per Spiritum, & singularum rerum quasi manuductionem, à quo vno seruati sunt Israëlitæ, & Ægyptiorum tyrannide liberati: Si ergo non solus vnigenitus est lux vera, sed dignitas eadem est in creaturis, quidni proprio lumine seruati sunt Israëlitæ, sed accepto alieno nec necessario lumine? Atqui manifestum est vnigenitum vt lucis indigentibus illuxisse: Igitur ipse vnus est lux vera, eam autem ab ipso creatura consequitur per gratiam. Quod si ita est, quomodo eiusdem erit cum ipso naturæ?

ΑΛΛΟ. Ὁ ψαλμῳδὸς μακάριος, φησὶν, ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν· κύριε ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται. Ἆρα τί μᾶλλον ἐν τῷ ἰδίῳ καὶ αὐτοῖ βαδιοῦνται φωτί; τί δ', εἰπέ μοι, τὴν πρὸς ἑτέρου συλλέγοντες φωτισμὸν, μᾶλις ἑαυτοῖς καταρδοῦσι τὴν σωτηρίαν, εἴπερ ὄντως εἰσὶ καὶ αὐτοῖ τὴν ἀληθινὴν φῶς, ὥσπερ οὖν ἀμφω, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ υἱός; ἀλλ' ἔστιν οἶμαι πᾶσι τοῖς καθαροῖς, ὅτι χορηγεῖ πᾶσι ὁ λόγος, ὡς δεομένοις τῆς κτίσεως τὸν φωτισμὸν, ἵν' δὲ ὅπερ οὐκ ἔχει κομιοῦσα σώζεσθαι· πῶς γὰρ ἐπὶ σωτῆρα εἰς ὑσίαν ὁ μονογενὴς, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα.

E

ALIVD. Psalmista, *Beatus*, in- *Psal. 88.*
quit, *populus qui scit iubilationem, Domine in lumine vultus tui ambulabunt;* Quidni potius ipsi in suo lumine ambulabunt? aut cur quæso aliunde accepta illuminatione sibi vix salutem conciliant, si reapse vera sunt ipsi lux, non secus ac ille Dei ac Patris vultus, hoc est Filius? Atqui nemini dubium est Verbum creaturæ illuminationem largiri, vt indigenti, hanc autem accepto eo quod non habet, saluari. Quomodo ergo idem erunt quoad substantiam vnigenitus, & quæ per ipsum facta sunt?

ΑΛΛΟ. Ὁ ψαλμῳδὸς, ἐξαπέστειλεν τὸ σὸν τοῖς φῶς τοῖς δίκαιοι φησιν. πῶς γὰρ ὅλως ἂν ὁ λύχνος τὸ σὸν φῶς ἐσωσάζων καὶ αὐτὸς τὸ ἀληθινὸν, εἴπερ ἔχει τοῦτο καὶ τὴν ἡμετέρᾳ ἐν φύσει, ὥσπερ ὁ μονογενὴς; εἰ δὲ οὐκ ἔχοιεν τοῖς λύχνοι τὸ

ALIVD. Psalmista, *Exortum est in* *Psal. 111.*
tenebris lumen rectis, inquit. Quomodo enim, quæso te, erit rectus in tenebris, quum sit etiam ipse lux vera, quandoquidem id habet quoque rerum creatarum natura non secus ac vnigenitus? Quod si lumen rectis mittitur, tan-

quam eâ carentibus, non multis verbis nobis opus est: ipsa quippe rerum natura clamabit non esse idem quoad substantiã cum perfecto id quod eget, neq; cum indigo id quod affatim largitur.

Esa. 60. ALIVD. *Illuminare, illuminare Hierusalem: venit enim lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* At si à se lumen habet rerum creatarum natura, atque id propriè est, quod vnigenitũ esse dicimus, nimirum lux vera, quomodo luce indigebit Hierusalem à qua illuminetur? Cum autem gratiæ loco illuminationem accipiat, solus ergo vera lux est Filius qui Hierusalem illuminat, eique lucem qua caret impertit. Quod si verum est, quî fieri potest vt non sit diuersus ab ipso secundum naturam?

Esa. 42. ALIVD. *Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium.* Quomodò enim quæso lucis indiguit rationalis ac terrena creatura, siquidem lux vera est per naturam? Ei quippe Deus ac Pater ceu non habenti suum dat Filium. Quo ita suscepto, ipso facto prædicat & suæ naturæ penuriam, & illuminantis Verbi locupletissimam dignitatem.

Esa. 2. ALIVD. *Et nunc domus Iacob, venite, ambulemus in luce Domini.* Quidni sua luce hi quoque ambulant, sed eos illustrat vnigenitus, proprium essentiæ suæ bonum ipsis inserens? At quicunque suo confidunt, alienum non quærunt. Istud ergo faciunt, quasi non habentes.

ALIVD. Saluator, *Ego sum lux mundi*, inquit: *Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Istiusmodi vocem creatura audacter emittat, si est ipsa quoque vera lux. Sin autem id proferre exhorrescat, res ipsa prædicabit veram lucem esse Filium.

Ioan. 12. ALIVD. *Donec lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis*, inquit Dominus. Certè enim lucem amissuri erant, si non crederent, qui lux sunt secundum naturam, si fieri potest vt verũ lumen sit creata substantia. At quomodo istud fieri vnquam posset? Priuationes enim iis rebus quæ substantialiter insunt aliquibus omnino ex pigritia non contingunt, sed in iis quarum possessio voluntate acquiritur, & quæcunque ita comparatæ sunt, vt adesse & abesse queant absque subiecti incertu. Exempli gratia, Rationalis quidem

A φῶς ἀπεφήνατο, πολλῶν ἡμῖν ὑ δεήσοι λόγων αὐτὴ γὰρ ἡ τῶν πραγμάτων ἀναβοήσοι φύσις, ὡς οὐκ αὐτὸ ταυτὸν εἰς οὐσίαν τῷ τελείῳ τὸ ὑπιδεὲς, τῷ διεμβώᾳ τὸ χορηγουμένῳ οὐκ πλεοναζον.

ΑΛΛΟ. Φωτίζ, φωτίζ Ιερουσαλήμ, ἥκει γὰρ σε τὸ φῶς, ἡ δὲ δόξα κυρίε ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. εἰ μὴ οἰκοθεν ἔχει τὸ φῶς ἡ ἀληθινὴ φύσις, ἐκ τοῦτό ἐστι κυρίως, ὅταν εἰς φανερὸν τὸν μονογενῆ καλέσε τὸ εἰς φῶς ἀληθινὸν, πῶς αὐ δυνηθῇ ὑ φωτίζοντος * αὐτὸν ἡ Ιερουσαλήμ; ὅπῃ δὲ ὡς ἂν χάριτος μέρος τὸ φωτίζεσθαι λαμβάνει, μόνος ἑώρα τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὁ υἱὸς ὁ φωτίζων αὐτὴν, καὶ ὅπερ οὐκ ἔχει δίδωσι. εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ὑ πάντως καὶ ἕτερος κατὰ φύσιν, ὡς πρὸς αὐτόν;

* in. αὐτὴν

ΑΛΛΟ. Ιδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. πῶς γὰρ ὅλως ἐδεήθη φωτὸς ἡ ὅτι γῆς ὕσα λογικὴ κτίσις, εἴπερ ὅτι κατὰ φύσιν αὐτῇ τὸ εἰ φῶς τὸ ἀληθινόν; ὡς γὰρ οὐκ ἐχούσῃ ἤδη δίδωσιν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ τὸ ἴδιον υἱόν· ἐπὶ δὲ ὕτω λαβοῦσα δι' αὐτὸ βοὴσῃ τὸ πραγματος, καὶ τῆς οἰκείας φύσεως τὴν πενίαν, καὶ τὸ φωτίζοντος λόγου τὸ πλούσιον ἀξίωμα.

ΑΛΛΟ. Καὶ νῦν ὁ οἶκος τοῦ Ιακὼβ, δεῦτε πορευθῶμεν τῷ φωτὶ κυρίε. διατί γὰρ ὅτι μὴ ὡς οἰκείῳ πορεύονται φωτὶ, διαδυχεῖ γὰρ αὐτοῖς ὁ μονογενὴς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀγαθὸν; ἀλλ' ὑ τῷ οἰκείῳ θαῤῥήσαντες δανείζονται τὸ ἀλλότριον. ὡς οὐκ ἔχοντες ἑώρα τοῦτο, ποιῶν ἐγνώκασιν.

ΑΛΛΟ. Ο σωτὴρ, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου φησὶν, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, ὑ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξῃ τὸ φῶς τῆς ζωῆς. ἀποτολμάτω καὶ ἡ κτίσις τοιαύτην ἀφθέγξασθαι φωνὴν, εἴπερ ὅτι ἐστὶ καὶ αὐτὴ τῷ ἀληθινῷ φῶς· εἰ δὲ ἀπορρήτῃ τὸ ῥῆμα, καὶ τὸ πρᾶγμα φθέγξεσθαι τὸ ἀληθινὸν ὁμολογήσασα φῶς, τοῦτ' ἔστι, τὸν υἱόν.

ΑΛΛΟ. Ο κύριος, ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε φησίν. ἑώρα γὰρ ἐμέλλον ὑ πιστεύοντες ἀπολέσαι τὸ φῶς, οἱ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχοντες· εἴπερ ὅλως ἐδέχεται τὴν γλυκεῖαν οὐσίαν τὸ φῶς εἰ τὸ ἀληθινόν. καὶ πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο ποτε; ὑ γὰρ ὅτι τῶν ὑσιωδῶς προσόντων ἐστὶν αἱ στερήσεις κατὰ τὸ πρωτελὲς οὐκ ῥᾳδιμίας συμβαίνουσιν, ἀλλ' ἐφ' ὧν ἂν ἡ θέλησις τὴν κτῆσιν ἐργάζηται, καὶ ὅτι τὴν ὅσα δὴ πέφυκε προσγίνεσθαί τε, καὶ ἀπογίνεσθαι χρείας τῶν ὑποκειμένων φθορᾶς. ἀλλ λογικὸς μὲν

κατὰ φύσιν ὁ αἴθεφπος, ναυπηγὸς δὲ καὶ γέλησιν, ἢ κ ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ συμβεβηκώς. ἄλογος μὲν οὖν οὐκ ἂν εἴη πάντελῶς, τὴν δὲ τε ναυπηγικὴν ἐμπειρίαν ἀπολέσῃ, ῥαθυμήσας τυχὸν, ἢ τὸ ἐκ πάθους συμβεβηκὸς ἀποθύσεται, θεραπείας ὕσιν ὅτι τὸ ἄμεινον αἱρετέχων. Οὕτω τὰ φύσιν ὄντως τοιαῦτα ὑσίν, ἐρρίζωμένα ἔχῃ τὴν φύσιν. εἰ δ' ὅλως ἐν τοῖς γενητοῖς φύσις, τὸ φῶς ἐστὶ δυνατὸν τὸ ἀληθινὸν, πῶς ἀπολλύουσι τὸ φῶς οἱ πιστεύσαντες ὑπὸ ἐλέγχοντες, ἢ πῶς ἂν υἱοὶ φωτὸς γένοιντο οἱ πιστεύοντες, εἰ γὰρ εἰσὶ καὶ αὐτοὶ κατὰ φύσιν τὸ φῶς, ἑαυτοῖς ἄρα χρήματίσουσιν υἱοί. κ τίνος ὄφελος τοῖς πιστεύουσιν ὁ μισθός; εἰσὶ γὰρ μᾶλλον ἑαυτῶν υἱοὶ, κ τὴν πίστιν ὡς ἔοικε δεξάμενοι. ἀπὸ δὴ τούτων ἁπάντων τὸ ἀληθὲς λογιζόμενοι, μόνον ἐφαρμόζομεν τῷ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τὸν μονογενῆ, φωτὸς δὲ τέλειον κτίσιν ὑπάρχειν, καὶ ἀλλοφυᾶ τοῦτο.

ΑΛΛΟ. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς ἐν ὑμῖν ἐστι, περιπατεῖτε, ὡς τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ τοῖς προκειμένοις ἐφαρμόσῃς ἐντέχνως τὴν τῶν προαποδεδομένων λόγον. τὸ γὰρ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχον, ὅτι ἂν ὑπὸ σκότους καταληφθείη ποτέ.

ΑΛΛΟ. Ὁ Ἰωάννης, ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ φησὶν, εἶναι κ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν, ἕως ἄρτι προαιρετικὸν ἄρα τὸ φῶς ἐν ἡμῖν, κ κατὰ θέλησιν μᾶλλον, ἢ κατ' οὐσίαν προσπέφυκε τοῖς γενητοῖς, εἴπερ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ· φῶς δὲ κατ' οὐσίαν ὁ μονογενής· ὁ γὰρ προαιρέσεως ἔχει καρπὸν τὸ ἀξίωμα. ὁμοίως, ὅσοι ὁμοφυεῖς τοῖς γενητοῖς ὁ τοιοῦτον ὑπερκείμενος.

ΑΛΛΟ τοίνυν συγγενές. Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ φωτὶ μένει. ἡ ἀγάπη τοῖς γενητοῖς, ἅτε μὴ ἐχουσι προξενῆ, τὸ φῶς δηλονότι· φῶς δὲ ὁ μονογενὴς· ἕτερος οὖν ἄρα ἐστὶ παρὰ ἐν οἷς ἐξ ἀγάπης γένῃ.

ΚΕΦΑΛ. θ.

Ὅτι ὁ προϋπάρχει τῶν σωμάτων ἡ ψυχὴ, οὐδὲ ἐκ προτέρων ἁμαρτημάτων ἡ ἁμάρτωσις, καθά τινας.

Ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

ΑΣφαλῶς ὁ θεολόγος οὐ μόνον οἴεται δεῖν, ὅτι δὴ φῶς ὑπάρχει τὸ ἀληθινὸν ὁ μονο-

A est homo naturâ, fabricator nauium voluntate, corpore æger, ex accidenti. Fieri autem non potest vt ille sit irrationalis, hic autem fabricandarum nauium artem amittet, pigritiâ nimirum, & morbi casum depellet iste curatione. Itaque quæ substantialiter insunt aliquibus, radicitùs infixam habent naturam. Si ergo rerum creatarum natura vera lux esse potest, quomodo lucem amittunt qui credere recusant, aut quomodo filij sunt lucis ij qui credunt? Nam si lux ipsi quoque sunt per naturam, suiipsorum ergo filij vocabuntur. Quænam ergo merces erit credentibus? Sunt enim suiipsorum potiùs filij, etiam fide non susceptra. His ergo rationibus veritate discussa, dicemus vnigenitum solum esse veram lucem, creaturam autem lucis indigam, atque idcirco alterius naturæ.

ALIVD. *Dixit ergo illis* IESVS: *Adhuc modicum lumen in vobis est. ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.* Quibus dictis rationem quam priùs attulimus, scitè accommodabis. Lux enim secundum naturam quum sit, à tenebris non comprehendetur vnquam. *Ioan. 12.*

ALIVD. Ioannes: *Qui dicit se in luce esse*, inquit, *& fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.* A proposito igitur lux est in nobis, & voluntate potius quàm substantiâ rebus creatis inest, si qui odit fratrem in tenebris est. Lux autem secundum substantiam est vnigenitus. non enim arbitrariam habet illam dignitatem. Igitur neque eiusdem est naturæ cum rebus creatis, qui tanto eas interuallo superat. *1. Ioan. 2.*

ALIVD, *huic affine.* Qui fratrem suum diligit, in luce manet. Charitas creaturis ea quæ non habent conciliat, lucem nimirum. Lux autem est vnigenitus: Alius igitur est ab iis in quibus per charitatem est. *1. Ioan. 2.*

CAP. IX.

Quòd hominis anima ante corpus non existat, neque ob præcedentia peccata corpore includatur, vt nonnullis asserunt.

V. 9. *Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

RECTÈ Theologus non solùm existimat asserendum vnigenitum veram

ram esse lucem, sed dicta sua statim declarat, magna voce tantum non clamans: Lucem illam esse dico veram, quæ *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Nonne ergo, inquiet forsan aliquis diuina dogmata examinare solitus, Angeli
Act.10. hominum mentem illuminant? Cornelius, obsecro, à quonam didicit eum qui sit baptizatus à Deo saluari? Manue verò ille Pater Ge-
Iud.13. deonis, nunquid per vocem Angeli res futuras edoctus est? Zacharias item Propheta, nunquid apertè
Zach.1. clamat: *Et dixit Angelus qui loquebatur in me,*
Idem 2. *Ego tibi ostendam quid sunt hæc.* Rursus iisdem repetitis, nunquid clarè ostendit Angelos animo suo rerum occultarum cognitionem reuelare? *Ecce enim*, inquit, *Angelus qui loquebatur in me, stabat, & alius Angelus egrediebatur in occursum eius. Et dixit ad eum: Curre & loquere adolescentulo illi, dicens: Frugifera habitabitur Hierusalem, à multitudine hominum & iumentorum in medio eius.* Quid verò, Daniel ipse cui admirabiles visiones oblatæ sunt, nonne earum reuelationem Angelorum voce accipit? Audi enim loquentem
Dan.8. ipsum. *Et factum est*, inquit, *cum viderem ego Daniel visionem, & quærebam intelligentiam; Et stetit in conspectu meo quasi species viri, & audiui vocem inter Vbal, & vocauit, & dixit: Gabriel fac intelligere istum visionem.* Igitur illuminare possunt Angeli, neque verò ipsi tantùm, sed & homo hominem illuminat. Quocirca discendi studiosus ille Eunuchus, cum
nisi Saluatoris Prophetias non intelligeret, Philippum compellat, *Obsecro*
Act.8. *te, de quo Propheta dicit hæc? de se, an de alio aliquo?* Doctores item & magistri rerum vitæ vtilium, non aliam ob causam quam ob istam sui copiam faciunt. Sed cur in his immoramur, cum ad hoc probandum Saluatoris auctoritate liceat vti qui
Matt.5. suis Apostolis ait: *Vos estis lux mundi?* Talia quidem, vt videtur, dubitando quæret aliquis: Sed à nobis vicissim audit. Nihil, ô quisquis es, in creaturis reperitur simplex aut compositionis expers: Igitur quicunque alium erudire potest ad sapientiam, si creatus est, non est ipsamet sapientia, sed sapientiæ qua præditus est minister:

A ἡμῖν ἐξέφηνεν, ἀλλ' ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις τὸ ἀναμφίλεκτον τῆς ἀποδείξεως, μονονουχὶ καὶ σωτῆρίαν αἰσχεδιαγωγῶν τῇ φωνῇ· φῶς γάρ, εἶπεν, ἐγὼ λέγω τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. ἆρ' οὖν, εἴποι τις ἂν ὅτῳ δὴ φίλον οὐκ ἀβασάνιστος τῶν θείων ἐπιστήμη τὰς δόγμασι, τὰ φωτίζουσιν ἄγγελοι τὸν ἀνθρώπων τὸν νοῦν; Κορνήλιος δὲ, εἰπέ μοι, τίνος ἐμαθήτευεν, ὅτι χρὴ βαπτισθέντα ὑπὸ θεοῦ σώζεσθαι παρὰ Θεοῦ; Μανωὲ γοῦν ὁ Γεδεὼν ὁ πατὴρ, τὰ ἀπὸ φωνῆς ἀγγέλου τὰ B ἐσόμενα προεπαιδεύετο; Ζαχαρίας ὁμοίως ἡμῖν ὁ προφήτης τὰ φῶς ἀναφθέγγεται, τὰ εἶπεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· ἐγὼ δείξω σοι τί ἐστι ταῦτα. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἡμῖν ἐρχόμενος λέγει * λόγον, οὐκ ὀπτικὴν φῶς, ὅτι * χ. λόγοι τὰ κεκρυμμένων τῶν γνῶσιν ἐξεκάλυπτον ἄγγελοι τῷ νοῒ αὐτοῦ; τὰ ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ εἰστήκει, καὶ ἄγγελος ἕτερος ἐξεπορεύετο εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν λέγων· δράμε τὰ λάλησον πρὸς τὰ νεανίαν ἐκεῖνον, C λέγων· κατάκαρπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ, ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων, τὰ κτηνῶν τῶν ἐν μέσῳ αὐτῆς. τί γὰρ, εἰπέ μοι, τὰ ὁ ἁγιώτατος Δανιὴλ τῶν ἀξιαγάστων ὁπτασίαις προσοφθεὶς, τὰ τὴν ὁρωμένων τὰ ἀποκάλυψιν διὰ τῶν ἀγγέλων ἐραν ίζεται φωνῆς; ἄκουε γὰρ λέγοντος· καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιὴλ τὰ ὅρασιν, καὶ ἐζήτουν σύνεσιν· τὰ ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν μου ὡς ὅρασις ἀνδρός. D τὰ ἤκουσα φωνὴν ἀνδρὸς ἀνὰ μέσον τοῦ Οὐβάλ, τὰ ἐκάλεσε, καὶ εἶπε· Γαβριὴλ σύνετίσον ἐκεῖνον τὰ ὅρασιν. ἐκεῖνοι ἔνεστι τὸ δυνατὸν φωτίζειν ἀγγέλοις, τὰ μόνον ἀΐδιος, ἀλλ' ἤδη καὶ ἄνθρωπος τὰ ἐξ ἀνθρώπου δηλονότι φωτισμόν. τὰ γοῦν ὁ φιλομαθὴς ἐκεῖνος εὐνοῦχος ταῖς περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν προφητείαις ἀγνοεῖς τοῦ Φιλίππου φησί. δέομαί σου περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει; περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός; τὰ οἱ τοῖς τὰ βίου διδάσκαλοι προεστῶτες, οὐχ ἑτέρου τινός, οἶμαι, E χάριν, τούτου ἢ μόνου προέσθαι. ἀλλὰ τί δὴ τούτοις ἐνδιατρίβομεν, ἐξὸν ἀπαλλάττεσθαι ῥᾳδίως, ἐκ ἔνι προβαλλομένοις εἰς ἀπόδειξιν τοῦ παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς ἁγίους εἰρημένον ἀποστόλους, ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τὰ κόσμου; τοιαῦτα γὰρ δὴ τις τὰ εἰκὸς ἐπαπορήσας ἐρεῖ, παρὰ δὲ ἡμῶν ἀκούσεται. ἐν συνηθείᾳ τὰ τῷ κτᾶσθαι ὁρῶμεν, ὡς οἶδε, καὶ σοφὸν ἐν αὐτῇ τὸ ἁπλοῦν· ἐκεῖνο ὁ σοφὸν ἑτέρου δυνάμενος ἐλέγξαι

ἐπ' ἀνθρώπου, οὐκ αὐτὸ ἐκεῖνό ἐστιν ἡ σοφία, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τὸ αὐτῷ σοφίας παρέχοντος· τὸ σοφία

γὰρ ὁ σοφὸς ἐστὶ σοφὸς, καὶ ὁ σωφρονεῖν διδάσκων, οὐκ αὐτοσωφροσύνη ἐστὶν ἡ σωφρόνησις, ἀλλὰ τῆς συμπαρούσης αὐτῷ σωφρόνησις ὑπουργός. ὁ γὰρ σωφρονῶν εἰσι καὶ ἕτεροι σωφρονοῦντες, καὶ ὁ φωτίζειν δυνάμενος πάλιν ἑτέρους εἰδώς, οὐκ αὐτὸ κυρίως αὐγοειδὲς ὃ φῶς, ἀλλὰ φωτὸς τοῦ ἐν αὐτῷ δημιουργοῦ· εἰς ἑτέρους αὐτὸ καθάπερ πέμπων διδακτῶν, καὶ κοινοποιούμενος τοῖς ἄλλοις ὅπερ εἴληφεν ἀγαθόν. Διὸ τοι τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἐλέγετο· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε· ὅσα γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀγαθὰ, ταῦτα δὴ πάντως ἐστὶ καὶ θεόσδοτα. καὶ οὐκ αὖ ὅλως ἰδίοις ἀγαθοῖς ἐπὶ τῷ αὐθεκάστων ἐναγλαΐζοιτο φύσις, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἁγίων ἀγγέλων. μετὰ γὰρ τὸ κεκλῆσθαι πρὸς γένεσιν, καὶ τὸ τῷ πῶς εἶναι λόγον ἔκτεσον τὰ ὄντων ἕκαστα πρὸς Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑποσαθρῶς ἐνυπάρχειν δεδεικόσμεθα, ὃ μὴ δῶρόν ἐστι καὶ τέκνων φιλοτιμίας, καὶ ῥίζαν ἔχειν τὸ δημιουργήσαντος χάριν. ὅπερ οὖν ἐπεὶ διὰ παντὸς ἐν σωτῆρος τὰ γενητὰ, φῶς μὲν ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἔσται κυρίως τε, καὶ ἁπλῶς, ἤτοι ἀσυνθέτως, μεθεκτῶς δὲ καὶ τοῦτο φορέσει μετὰ τῶν ἄλλων λαβόντα πρὸς Θεοῦ. φῶς δὲ * αὖ ὃ δηλονότι, ὃ φωτίζον ἐστὶν, ἢ ὃ πρὸς ἑτέρου φωτιζόμενον, ὅπερ ἐστὶν ὁ μονογενὴς ἐν ἁπλῇ, καὶ ἀσυνθέτῳ νοεμένῳ φύσει, διπλόης γὰρ ἀπάσης ὃ θεῖον ἀποφοιτᾷ. καὶ ταῦτα μὲν τῇδε· πάλιν δὲ ἐμοὶ ἐρεῖ τυχὸν ὁ δι' ἐναντίας. εἰ μὴ φῶς ὑπῆρχον κατὰ φύσιν οἱ ἅγιοι, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτοῖς ἡμῖν φωτὸς ἀπεκάλει μετόχους, ἀλλὰ φῶς ὠνόμαζεν ὁ Σωτήρ; πῶς δ' ἑτερόφυὴς ἢ κτίσις ὡς πρὸς αὐτὸν, εἰ καθάπερ αὐτὸς ὠνόμασται φῶς, ὅτῳ καὶ τὰ λογικά; ὑμεῖς γὰρ ἐστὲ τοῦ κόσμου ὃ φῶς, ἤκουον οἱ μαθηταί. ἀλλ' οἶδα, ὦ βέλτιστε, πάλιν ἐρησόμενόν μοι· θεοὶ καὶ Θεοῦ υἱοὶ πρὸς τῶν θείας κεκλήμεθα χάριν φῶς, καὶ ὅ, ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες; ἆρ' οὖν ἀφέντες ὃ εἶ) κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐσμὲν, ὅτι τὰ θεῖα τε, καὶ ἄῤῥητον οὐσίαν αἰνιττόμεθα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐκβαλλοντες ὑπάρξεως, αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πατρὶ συνεδρεύοντα, καὶ ὑποθήσειν ἀσεβείας τὸ τοῦ ἁμαρτάνειν ποιησόμεθα χάριν; μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἔστι μὲν ὡς οἷόπερ ἐστὶν ἀπαράλλακτα ποιητὸς ὁ υἱός· ἡμεῖς δὲ εἰς υἱότητα, καὶ θεοὶ κατὰ χάριν, οὐκ ἀγνοοῦντες, ὅπερ ἐσμὲν, οὕτω δὲ εἶναι καὶ φῶς τοὺς ἁγίους πιστεύομεν. χρῶμαι δὲ οἶμαι καὶ τοῖς ἀποστολομένοις ὁρῶν. τὰ μὲν γὰρ λογικὰ τῶν κτισμάτων φωτιζόμενα φωτίζει,

A In ſapientia enim ſapiens eſt ſapiens, & qui prudentiam edocet, non eſt ipſamet prudentia, ſed prudentiæ quâ præditus eſt miniſter. In prudentia quippe ſunt prudentes, ſic quicunque alios illuminare poteſt, non eſt ipſa propriè lux, ſed lucis qua præditus eſt commodator dum aliis infundit docendóque communicat quod accepit bonum. Proindéque dictum eſt etiam ſanctis Apoſtolis: *Gratis accepiſtis, gratis date.* Quic- *Mat.* 10.
B quid enim bonorum habebãt illud diuinitùs conſequuti erant. Neque verò natura in hominũ vniuerſum propriis bonis gloriari poteſt, ne ipſa quidem ſanctorum Angelorum natura. Nam præter quàm quod ad eſſe producta ſunt omnia, vnumquodque exiſtendi modum habet à Deo, nec in iis quicquam ſubſtantialiter eſſe putabimus, quod à benignitate Creatoris non proficiſcatur, & opificis gratiæ radicitùs innitatur.
C Itaque cum res creatæ compoſitæ ſint, lux quidem inter eas nihil propriè ac ſimpliciter erit, aut citra compoſitionem, ſed per participationem iſtud etiam cum cæteris à Deo ſuſcipiet. Lux autem vera eſt quæ illuminat, non quæ illuminatur ab alio, cuiuſmodi eſt vnigenitus, qui in ſimplici & incompoſita natura eſſe intelligitur, cum in Deum nulla cadere poſſit compoſitio. Atque hoc ita ſe quidem habent: Sed rurſum nobis forſan obiiciet aduerſarius: Si
D ſancti lux non ſunt ſecundum naturam, quam ob cauſam non lucis participes, ſed lucem eos Saluator nuncupauit? Aut quomodo alterius erit ab ipſo naturæ creatura, ſi quemadmodum ipſe lux nuncupatus eſt, ita etiam homines lux appellati ſunt? *Vos enim eſtis lux* *Mat* 5.
mundi, diſcipuli audierunt. Cui ſic reſpondemus; Cur ergo, bone vir, Dij Deique filij apud Scripturas diuinas nuncupati ſumus, iuxta illud: *Ego di-* *Pſal.* 81.
xi, dij eſtis, & filij excelſi omnes? An
E igitur deſinentes eſſe naturâ id quod ſumus, ad diuinam & ineffabilem ſubſtantiam euehemur, & Verbum Dei negantes eſſe verè Filium, illius loco Patri aſſidebimus, & gratiam quâ nos ornat, impietatis materiam faciemus? Abſit. Sed in ſuis bonis immutabiliter manet Dei Filius: nos autemadoptione filij ſumus, & dij per gratiã non ignorantes id quod ſumus, & hoc pacto quoque ſanctos lucẽ eſſe credimus. Sed illud animaduertẽdũ inſuper exiſtimo. Creaturæ rationis cõpotes accepto lumine illumi-

nant, communicatione doctrinarum quas ex sua mente in aliorum mentem infundunt: quæ illuminatio doctrina iure potius appellanda est quàm reuelatio. Sed Dei Verbum *illuminat omnem hominem venientem in mundum*, non docendo sicuti Angeli, verbi gratia, vel homines: sed potiùs vt Deus, creando, vnicuique rei in ortum eductæ sapientiæ siue cognitionis diuinæ semen indit, & intelligentiæ radicem inserit, atque ita rationale animal efficit, naturæ illud suæ particeps reddens, & ineffabilis sui splendoris lucidos veluti quosdam vapores eius animo immittens, ea ratione ac modo quo ipse nouit, nihil enim superuacaneum hic afferendum puto. Quocirca author ille nostri generis Adam, non in tempore, sicuti nos, sapientiam videtur esse consequutus, sed à primo statim ortus sui initio perfecta intelligentia præditus cernitur, dum acceptam diuinitùs illuminationem illibatam in seipso conseruaret, & integram naturæ suæ retineret dignitatem. Illuminat igitur, vt opifex quidem Filius, maximè quum sit ipse lux illa vera, creatura autem participatione cum luce, illuminatur, & idcirco lux dicitur & est, ad res supernaturales euecta, glorificantis Dei, & variis ipsam coronantis honoribus gratiâ, adeò vt quotquot hunc honorem accepimus iuremerito in medium prodire, & magna voce gratias agentes gratulatorio carmine dicere debeamus: *Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in misericordia, & miserationibus. qui replet in bonis desiderium tuum.* Facit enim profectò misericordias Dominus, qui res paruas atque abiectas, si naturæ cuiusque ratio spectetur, magnas atque mirabiles efficit sua erga ipsas bonitate, quippe qui suis nos cumulare donis voluit, vt Deus, atque idcirco Deos, & lucem, appellauit, aliisque eiusmodi bonorum nominibus ornauit. Addit Theologus nec frustra, *In mundo erat*, necessariam hinc nobis contemplationem inferens. Cum enim dixerit, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, nec au-

Psal. 102.

κὴ μεταδόσιν θεωρημένη τ ἐκ τοῦ πρὸς ἑτέρων εἰσφερομένων ἐμφάσεων, κὴ διδασκαλία μᾶλλον, ἤπερ ἀποκάλυψις ὁ τοιοῦτος ἂν δικαίως καλοῖτο φωτισμός. ὁ δὲ τῦ Θεοῦ λόγος φωτίζει πάντα ἀνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον ὡ διδασκαλικῶς, καθάπερ ἄγγελοι τυχόν, ἢ κὴ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς Θεὸς δημιουργικῶς ἑκάστῳ τῶν εἰς ὃ εἶ) καλουμένων ἀπάρμα Σοφίας, ἤπερ γνωσίας ἐστίθησι, κὴ ῥίζαν ἐμφυτεύει σωτέσεως, λογικόν τε ὄντως ἀπετελεῖ τὸ ζῶον τ οἰκείας φύσεως μέτοχον ἀποδεικνύων, ὡ τ ἀφράστου λαμπρότητος ὥσπερ ἴνας ἀτμοὺς φωτοειδεῖς ἐνιεὶς τῷ νῷ, καθ' ὃν αὐτὸς οἶδε τρόπον τε, κὴ λόγον· δεῖ γὰρ, οἶμαι, λέγειν ἐν πίστει ἀσφαλεῖ· ἀλλά τοι τοῦτο κὴ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ, οὐκ ἐν χρόνῳ, καθάπερ ἡμεῖς, ὃ εἶ) Σοφὸς ἀποκερδήσας ὁρᾶται, ἀλλ' ἐκ πρώτων αὐτῦ τῆς γενέσεως χρόνων τελείως ἐν σωτέσει φαίνεται, τὸν δοθέντα τῇ φύσει παρὰ Θεοῦ φωτισμὸν ἀβόλωτον ἔτι, ὡ καθαρὸν ἀφαυάζων ἐν ἑαυτῷ, κὴ ἀκηπίλωτον ἔχων τ φύσεως ὃ ἀξίωμα. φωτίζει τοιγαροῦν, δημιουργικῶς μὴν ὁ υἱὸς, ἅτε δὴ ὃ φῶς ὑπάρχων αὐτὸ τὸ ἀληθινὸν, κὴ μεταλαμβάνει δὲ ἡ κτίσις τ πρὸς τὸ φῶς ἐκλαμπρύνεσθαι, κὴ καλεῖσθαι ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ γὰρ φῶς, εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν αἰρόμενα ἀφ' τῦ τῆ δοξάσαντος χάριν, κὴ διαφόρεις αὐτῦ τε φέροντος ἡμῖν, ὡς ἥκειν εἰς μέσον βυλόμενος τῶν τετιμημένων ἕκαστον, καὶ δὴ χορεύοντα ἀναπτείνοντα πᾶσαν ἰσχὺν, μεγάλῃ λοιπὸν αἰνεῖν τῇ φωνῇ. βυλόμεθά μου τὴν ψυχὴν, κὴ μὴ ἐπιλανθάνεσθαι πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτῦ, τὸν βιλατεύοντα πάσαις τοῖς ἀνομίαις σου, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους σου. τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τῆς ζωῆς σου, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει, κὴ οἰκτιρμοῖς, τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τ ἐπιθυμίαν σου· ποιεῖ γὰρ ὄντως ἐλεημοσύνας ὁ κύριος, τὰ μικρὰ κὴ ἐξουδενωμένα, κατὰ γε τὸν τ οἰκείας φύσεως λόγον, μεγάλα, καὶ ἀξιοθαύμαστα ἀφ' τῆς εἰς αὐτὰ χρηστότητος ἀποδεικνύων, ὥσπερ δῆτα ἀμέλει κὴ ἡμᾶς τοῖς ἰδίοις αὐτῦ καλλωπισμοῖν ἀγαθοῖς χρῆσθαι δεῖν ἀφθόνως ἐδοκίμασεν ὡς ὁ Θεὸς, κὴ διὰ τῦτο Θεοὺς τε, καὶ φῶς, καὶ τί γὰρ ἀχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποκαλεῖ; εἶτα πρὸς τούτῳ φησὶν, ὅτι κὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἐπάγει κὴ τῦτο χρησίμως ὁ θεολόγος, αἰνιττόμενος ἡμῖν δι' αὐτῦ τὴν θεωρίαν εἰσφέρει· ὅτε γὰρ ἔφη, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἦν

δὲ οὐ σφόδρα τοῖς ἀκροωμένοις συμφανές· πότερόν ποτε τὸν ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον φωτίζει τὸ φῶς, ἢ αὐτὸ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὡς ἀπό τινος ἑτέρου τόπου μεταχωρεῖ εἰς τὸν κόσμον, τὸν εἰς πάντας ἀνθρώπους πίστιν φωτισμὸν, ἀναγκαίως ἡμῖν ὁ πνευματοφόρος ἐκκαλύπτει τὸ ἀληθὲς, καὶ τῶν οἰκείων ῥημάτων διερμηνεύει τὴν δύναμιν, λέγων δηλοῦσθαι τῷ φωτὶ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἦν· ἵνα λοιπὸν τὸ ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, τῷ τὸ ἀνθρώπου νοῆσαι καὶ μᾶλλον τῆς φωλιζομένης κατηγορῆται φύσεως, ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καλουμένης· τόπος γάρ ὡσαύτως ἐστὶ τοῖς γνωτοῖς ὑπάρχοντα θεωρούμενος τὸ μὴ εἶναι ποτε, ἀφ' οὗ δὴ ἔμπροσθέν τινα τοῖς τὸ εἶναι βαδίζουσι, τόπον ἕτερον ἤδη τὸν ἐν ᾧ ἀρξῆται λαμβάνειν. Οἰκειότερόν τε, καὶ πρέπωδέστερον ἂν τὸ ἀνθρώπων ὑπάρξειεν φύσεως τὸ ἐκ τοιούτων δηλοῦσθαι φωτίζεσθαι χρῆναι, σεμνόρομόν τε, καὶ συνκατεσκευασμένον τῷ εἶναι λαμβάνειν τὸ σωτήριον τῷ ἐν τῷ ὄντος ἐν τῷ κόσμῳ φωτὸς, τοῦτ' ἔστι, τοῦ μονογενοῦς, ὃς δὴ καὶ ἀῤῥήτῳ τῇ τῆς θεότητος δυνάμει τὰ πάντα πληροῖ, καὶ συμπαρέστι μὲν ἀγγέλοις ἐν ὑψηλῷ, σωτηρίαν δὲ τοῖς ὑπὸ τὴν γῆς, κενὸν ὂν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος οὐδὲ αὐτὸν ἀφίησι τὸν ᾅδην, καὶ πᾶσαν ἐπιδημίαν τοῖς πᾶσιν ὑπεδήμησε σοφὸς ἀπερίσκεπτος, ὡς ὑπὸ τοῦτον καὶ λίαν εἰκότως ἀποβαίνοντα λέγειν τὸν ψαλμῳδὸν, ποῦ πορεύσομαι ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιά σου· πανταχοῦ γὰρ τόπου, καὶ πάσης κτίσεως ἡ θεία προσεδρεύει χεὶρ, σωτηρίαν χορηγοῦσα τοῖς τὸ εἶναι πεπιστευμένοις, καὶ προσφύγουσα τοῖς ζωὴν τὰ ζωῆς δεόμενα, καὶ τοῖς σωτηρίου δεκτικοῖς τὸ νοητὸν ἀναστίλβουσα φῶς. ἔστι δὲ οὐκ ἐν τόπῳ, καθάπερ ἤδη προεῖπομεν, οὐδὲ τὴν μεταβατικὴν ἐπιδεικνύμενον κίνησιν· σωμάτων γὰρ ἴδιον τοῦτό γε, πληροῖ δὲ μᾶλλον τὰ πάντα ὡς Θεός. Ἀλλ' ἐρεῖ τις τοῖς τοιούτοις τυχόν. τί οὖν φαμεν, ὦ γλυκύτατε, ὅταν ἡμῖν εἰς μέσον ἄγῃ λέγοντα τὸν Χριστόν. ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. τί δὲ ὅταν ὁ ψαλμῳδὸς ἀναφθέγγηται, ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. ἰδοὺ γὰρ οὗτος φησὶν εἰς τὸν κόσμον, ὡς οὐκ ὢν ἐν αὐτῷ δηλονότι· πέμπειν δὲ πάλιν ὁ μελῳδὸς ἐλπίζει τὸ ὕστερον

ditoribus admodum pateret, vtrum intelligendum esset, *hominem venientem in hunc mundum lux illuminat*, an lux vera alio quodam ex loco veniens in hunc mundum: necessariò nobis Ioannes veritatem exponit, & suorum verborum vim & sensum interpretatur, illicò subiiciens de luce: *In mundo erat*, vt illud demum, *venientem in hunc mundum*, intelligatur de homine, & de natura illuminata prædicetur, vtpote quæ ex nihilo ad esse vocatur. Locum enim veluti quendam creaturarum animo concipimus, nimirum aliquando non esse, vnde ad esse quodammodo prodeuntes, alium tandem locum in existentia capiunt. Accommodatius ergo atque decentius de natura hominum dici potest, primis statim temporibus illuminari, & vnà cum ipso esse vim etiam intelligendi ab ea quæ in mundo est luce, nimirum vnigenitò suscipere, qui ineffabili deitatis virtute cuncta replet, & est quidem cum Angelis in cælo, in terris cum hominibus, nihilque eius deitate vacuum est, ne ipsis quidem inferis exceptis, & vbique cuncta immeans, à nullo abest, adeò vt vehementer id sapientissimus Psalmista miratus dicat: *Quò ibo à Spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.* Omnem enim locum & omnem creaturam diuina manus complectitur, continens & conseruans in suo esse res creatas, & vitam infundens iis quæ vita carent, & intelligentiæ capacibus intellectualem lucem inferens. Non est autem in loco, sicut antea diximus, nec in eum cadit motus localis (id enim proprium est corporum) sed omnia potius implet, vt Deus. Sed ad hæc forsan dicet aliquis: Quid ergo respondebimus, ô bone, si quis loquentem Christum nobis in medium afferat: *Ego lux in mundum veni*: Quid verò cum Psalmista clamat, *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam.* Ecce enim ipse hic apertè ait se in mundum venisse, vt qui non esset in ipso nimirum. Mitti autem rursum Dauid rogabat eum qui

Psal. 138.

Ioan. 12.

φησιν εἰς τὸν κόσμον, ὡς οὐκ ὢν ἐν αὐτῷ δηλονότι· πέμπειν δὲ πάλιν ὁ μελῳδὸς ἐλπίζει τὸ ὕστερον

nondum aderat, vt constat ex loquendi formula, & ipsâ missionis ad nos significatione. Ad hæc respondemus, Theologum vnigenito dignitatem Deo conuenientem tribuere dum ait, in mundo ipsum semper existere, vt vitam per naturam, vt lucem secundum substantiam, perficientem creaturam, vt Deum, non loco circumscriptum, non spatiis definitum, non quantitate coërcitum, non ab vllo, vt verbo dicam, comprehensum, neque cui ex vno loco in alium incumbat migrandi necessitas, sed qui præsens sit omnibus, nec ab vllo absit. Se autem in mundum venisse, quamuis præsens sit in eo confirmauit ratione Incarnationis. *Vi-*
Baruch.3 *sus enim est in terra, & cum hominibus conuersatus est*, cum carne videlicet, manifestiorem nobis suam præsentiam hoc pacto efficiens, & qui quondam solo intellectu comprehendi poterat, ipsis quoque nunc corporis oculis perceptus crassiorem, vt ita dicam, cognitionis diuinæ sensum nobis intulit dum per miracula & prodigia nobis est agnitus. Nec alia ratione, vt existimo, mitti ad nos Dei Verbum mundum hunc illuminaturum Psalmista rogabat. Illud insuper animaduertendum existimo, nimirum quòd omni sermone mens penetrabilior est, & mentis motus linguâ acutior. Igitur, mentis subtilitate & acumine, variam quidem naturæ diuinæ pulchritudinem contemplamur, sed de ipsa humano modo & nostro more loquimur, cum illius veritatis cacumen assequi lingua non pos-
Coloss.4 sit. Ideóque Paulus ille mysteriorum Saluatoris dispensator, sermonem petebat à Deo ad aperiendum os suum. Nihil ergo naturali vnigeniti dignitati detrahet nostræ orationis inopia, sed omnia de ipso pro eo ac Deum decet intelligentur, quæ verò necesse est eloqui, ea humano more dicentur, cum ab ipso propter nos, tum à sanctis de ipso, pro modulo naturæ nostræ. Sufficerent quidem ea quæ hactenus diximus ad rerum propositarum explicationem: Sed quoniam decere arbitror, vt desidiam vincat calamus diuinis dogmatis inseruiens, agedum ipsam lectionem accuratius perpendamus, quomodo nimirum conuenienter intelligatur de homine illud, *Venientem in hunc mundum*. In ipsa enim erat, sicut ipse quoque no-

πρόπα, καθά γε τὸ ἐν τῷ λόγῳ ῥῆμα, καὶ τῆς ὡς λίμας ἀποστολῆς τὴν ἔμφασιν. πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτά φαμεν, ὅτι τῷ μονογενεῖ θεοπρεπὲς ἀξίωμα παρεμβαίνει ὁ θεολόγος, ἐν τῷ κόσμῳ φησὶν ἀεὶ, καὶ ἀφ' ἁπάντων ἐστὶν ἀρχὴν αὐτὸν, ὡς ζωὴν κατὰ φύσιν, ὡς φῶς κατ' οὐσίαν, πληρωτὰ τὴν κτίσιν, ὡς Θεόν, ἃ πάντῃ παρεγχωρεῖ, ἃ διαστήμασι μετρηθῆναι, ἃ ποσότητι καθαληφθῆναι, ἃ δὲ τόπου ὅλως ἐμπεριεχόμενον, οὐδὲ μεταβάσεως δεῖς τόπον ἐκ τόπου διάλυσιν, ἀλλ' ἀνεμποδίστως μὲν ἅπασιν, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ μηδενός. ἐλευθέραν δ' ἑαυτὸν ἐν κόσμῳ διεχρήσατο, καίτοι πρὸ ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ εἶναι θεοπρεπῆ σεως ἔχων. ὥφθη γὰρ ὅτι σαρκὸς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη μετὰ σαρκὸς, ἐμφανεστέραν ἑαυτοῦ τὴν ἐν κόσμῳ προοίσας ἀφ' ἑαυτοῦ ἔννοιαν, καὶ ὁ πάλαι νοητῶς καταληπτὸς, καὶ αὐθις ἤδη τοῖς τῶν σωμάτων ὁρωμένοις ὀφθαλμοῖς παχυτέραν, ἵνα ἅπαξ εἴπω, τὴν γνωσίας ἡμῖν ἐνεστήσῃ τὴν αἴσθησιν, ἀφ' ἁπαλῆς, καὶ μεγαλουργίας ἐπιγνωσκόμενος. ἀποστέλλεσθαι δὲ ὡς ἡμᾶς φωτιοῦντα τὸν κόσμον τοῦ Θεοῦ λόγον, ὁ μελῳδὸς οὐκ ἄλλην ἔχρην, ὡς γε μοι φαίνεται, καὶ δὲ τοῦτον αὐτὸν παρεκάλει. χρὴ δὲ οἶμαι πρὸς ταῦτα κἀκεῖνο διενθυμεῖσθαι τοῦ φιλοσόφου, ὅτι παντὸς μὲν λόγου τοῦ μὲν τερος νοῦς, ὀξυτέρα δὲ γλώττης ἡ διανοίας ἡ κίνησις. ὅπερ ὧν ἦν εἰς λεπτότητα νοῦ, καὶ τὸ ὀξὺ ἐν αὐτοῦ κίνησιν, τὸ ποικίλον τῆς θείας φύσεως καταθεώμεθα κάλλος· καλοῦμεν δὲ ὥσπερ αὐτῆς ἀνθρωπινότερον, καὶ λόγῳ τῷ καθ' ἡμᾶς, οὐκ ἐχούσης ἡ γλῶττης πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκτείνεσθαι μέτρον. διὸ δὴ καὶ ὁ Παῦλος ὁ τοῦ σωτῆρος μυστηρίων ταμίας, λόγον αἰτεῖται παρὰ Θεοῦ τὸ ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος αὐτοῦ. οὐδὲν οὖν ἧττον λυμανεῖται τοῖς φυσικοῖς τοῦ μονογενοῦς ἀξιώμασιν ἡ τοῦ πρὸς ἡμῶν λόγων πενία· ἀλλὰ νοηθήσεται μὲν θεοπρεπῶς τὰ περὶ αὐτοῦ, λαληθήσεται δὲ τὰ περὶ τοῦ χρείας ἀνθρωπινώτερον, παρά τε αὐτὸ δι' ἡμᾶς, καὶ παρὰ τὸν ἁγίων περὶ αὐτοῦ καὶ τὸ τῆς φύσεως μέτρον. ἐῶ μὲν οὖν, ὡς ἔοικε, τοῖς εἰρημένοις ἐπεκτείνεσθαι καλὸν εἰς τὸ τῶν προκειμένων ἐξήγησιν· δεῖ δὲ οἶμαι τοσοῦτον φέρεσθαι κρεῖττονα τῶν θείων δογμάτων ὑπηρετοῦντα κάλαμον, φέρε πάλιν αὖθις παρατηρήσωμεν βασανίσωμεν ἀκριβέστερον, πῶς ἂν νοοῖτο τὸ περὶ παντὸς λόγου τοῦ ἀνθρώπου καταγορεύμενον, τὸ, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐῶ γὰρ ἐν

αὐτὸ τὸ φῶς, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς λέγει ὁ Εὐαγγελιστὴς διεμαρτύρατο, καὶ ὃ τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἔρχεσθαι μᾶλλον, ἀλλὰ τὸ φωτιζόμενον ἄνθρωπον διεβεβαιώθη. φασὶ τοίνυν τινὲς, τὰ ἐκ καρδίας αὐτῶν ἐρευγόμενοι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου, καθὼς γέγραπται, ὅτι πρὸ τῆς τῶν σωμάτων καταβολῆς ὑπῆρχον μὲν καὶ τὸ ἄμεινον αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ, μακρὸν δὲ ἀσωμάτῳ μακαριότητι τρίβουσαι χρόνον, καὶ καθαρώτερον ἀπολαύουσαι τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ· ὅθεν δὲ αὐτὰς ὁ τῶν ἀμεινόνων εἰσπράξασθαι χρεὼν, καὶ πρὸς τὰ χείρω λοιπὸν ἀποκλίνουσαι, πρὸς ἐκτόπους καταβαῖνον ἐννοίας τε καὶ ὁρμὰς. ἀγωνιακτήσας εἰκότως ὁ δημιουργὸς ἀπέστειλε νῦν αὐτὰς εἰς τὸν κόσμον, τοῖς δὲ ἀπὸ γῆς ἐνέπλεξε σώμασιν ἀλλοφόρους ἀναγκάσας, καὶ μονονουχὶ σωλῆνί τινι τῶν ἐκτόπων εἰς κατακλείσας ἡδονῶν, παγδούδην αὐτὰς ἐξ αὐτῆς ἐδοκίμασε τῆς πείρας, πικρὸν ὅπως ὂν ὄντι τὰ χείρω φέρεσθαι, καὶ ποιᾶσαι λόγον τῶν ἀγαθῶν σπάνιν. ἁρπάζουσι δὲ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὕστερον ἡδιοπάτητος ἑαυτῶν μυθολογίας, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτον ὃ νῦν ἐν χερσὶν· ἵνα ὃ φῶς ὃ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· τοῦτο δὲ γελοῖον, καὶ ἕτερά τινα τῶν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς, οἷς, ὃ, τοῦτο τὸ μεταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα· καὶ δὴ καὶ φασὶ τοῦθ' ἁλῶναι ὑπ' αὐτῶν οὐκ αἰδουμένους· ἰδοὺ γὰρ τὸ μεταπεινώσεως, τοῦτ' ἔστι, τὸ σεσωματῶσθαι πεπλημμεληκέναι φησὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τὸ τοῦτο τεταπεινῶσθαι δικαίως ἐνδεδεῖσθαι θανάτῳ, καὶ φθορᾷ, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος ὕστερον ὀνομάζει τὸ σῶμα λέγων· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; εἰ γὰρ πλημμελὲς, φησὶν, τὸ τεταπεινῶσθαι ἡ ψυχὴ, καὶ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς προϋπάρχουσα δηλονότι· πῶς γὰρ ὅλως ἁμάρτοι τὸ μήπω ὑφεστηκός; ἔρχεται γὰρ εἰς τὸν κόσμον ἀπό τινων δηλονότι τόπων κινουμένη. τοιαῦτα τινα τῆς ἐκκλησίας καταῤῥαψῳδοῦντες δόγματι, καὶ ὕβρεως εἰκαίων διηγημάτων τοῖς τῆς ἀπλουστέρων διαστρέφοντες ἀκοαῖς, δικαίως ἀκούσονται· οὐαὶ οἱ προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ ὃ καθόλου μὴ βλέπουσιν. ὁρᾶσθαι γὰρ ὄντως, καὶ οἰονείσματα, καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν τοῖς λεγομένοις πνεύμασιν αὐτοσχεδιάζοντες λόγοις, οὐκ ἀληθέστερον τοῖς ὅσιον αὐτοῖς ἀποπίαν δραμεῖσθαι τὸ ἐπιχείρημα, λέγοντος τοῦ ψαλμῳδοῦ πρὸς Θεόν· σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεταί σοι ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου. ὅτι γὰρ λίαν ἐστὶν ἀτοπώτατον οἴεσθαι τινὰ ψυχὴν, οὐκ προηγεστέραν δὲ

A bis testatus est Euangelista, neque venientem in hunc mundum, ad lucem referimus, sed ad hominem qui illuminatur. Aiunt ergo nonnulli, ex corde suo eructantes & non ex ore Domini, sicuti scriptum est, antequam corpora conderentur, in cælo fuisse hominum animas, longo tempore in incorporea felicitate constitutas, & vero bono purius fruentes: Sed melioris sortis satietate ac deterioris cupiditate, ad præposteras cogitationes & cupiditates esse delapsas. Indignatum iure opificem, eas quidem in mundum mittere, & corporibus implicitas, & ad ferendum onus coactas, ac velut in spelunca quadam vehementium cupiditatum inclusas ipso experimento eas docere, quàm acerbum sit in peius defectere, & rectum nihili facere. Ad astruendum verò tam ridiculum suum commentum, primùm omnium locum hunc Euangelistæ arripiunt; *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: Deinde alia quædam ex Scriptura diuina, cuiusmodi est illud: *Priusquam humiliarer, ego deliqui*: nec illos suæ pudet nugacitatis dum aiunt, Ecce antequam humiliaretur, id est antequam corpore includeretur, se deliquisse fatetur anima, atque idcirco iure merito se humiliatam esse, mortis & corruptionis vinculis illigatam, quemadmodum Paulus ipse quoque corpus nominat dicens: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Quòd si anima peccat, inquiunt, antequam humilietur, etiam venit in mundum, nempe cum prius existat; quomodo enim quæso peccaret id quod nondum existit? Venit autem in mundum, sed aliquibus ex locis videlicet profecta. Istiusmodi nugas aduersus Ecclesiæ dogmata, & vanas fabulas simpliciorum auribus ingerentes, iure audient: *Va qui prophetant de corde suo, & prorsus non vident*. Visiones enim reuera & diuinationes, ac prophetias cordis sui Spiritus sermonibus opponentes, non sentiunt quantam in absurditatem sua consilia properent, Psalmista ad Deum dicente: *Tu terribilis es, & quis resistet tibi, ex tunc ira tua?* Quòd autem absurdissimum sit putare animam ante corpus existere, & ob præcedentia

Ioan. 1.

Psal. 118.

Rom. 7.

Hier. 23.

Psal. 75.

peccata in terrena corpora ipſam demitti, ex ſubiunctis argumentis quantum in nobis eſt demonſtrare conabimur, ſcientes quod ſcriptum eſt: *Da ſapienti occaſionem & ſapientior erit, manifeſta iuſto, & inſuper accipiet.*

ἁμάρτημ᾽ εἰς γῆς καταπέμπεσθαι σώματα νομίζειν * αὐτὸν, ἀφ᾽ ὧν ἐπεξεργαζόμεθα τῶν ἐννοιῶν καὶ ὃ ἐν χερσὶν ἡμῖν ἀποδεῖξαι πειρασόμεθα, ὃ γεγραμμένον εἰδότες· δίδου σοφῷ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσῃ, γνώριζε δικαίῳ, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. * ἐκ. αὐτῷ

Rationes, ſiue propoſitiones ex ſyllogiſmis connexis.

Ἐννοιαι ἤτοι θεωρήματα συμπεπλεγμένα, καὶ ἀπὸ συλλογισμοῦ.

Si anima hominis ante fabricationem corporis exiſtebat, ſed in vitium delapſa, vt quidam ſuſpicantur, pœnæ loco in corpus detruſa eſt: quomodo quæſo Euangeliſta ipſam in hunc mundum venientem illuminari dicit? Honor enim iſtud eſt, & illuſtrium gratiarum acceſſio. Sed nemo plectitur dum honoratur, neque punitur, cum diuinorum bonorum fit particeps, ſed cum in punientis iram incurrit. Cum autem homo veniens in hunc mundum minimè puniatur, ſed contra potius illuminetur, patet vtique pœnæ loco ei non eſſe corporationem, qui in carne honoratur.

α. Εἰ ἡ τῶν ψυχῶν κατασκευὴ πρὸ τοῦ σώματος προϋφεστήκει ψυχὴ, ἀποκλίνασα δὲ πρὸς τὸ φαῦλον, καθ᾽ ἃς τινῶν ὑπονοίας, κόλασιν ἔχει τὸ πλημμελήματος τοῦτο εἰς σάρκα κάθοδον, πῶς εἰπέ μοι φωτίζεσθαι φησὶν ἐρχομένῳ αὐτῷ εἰς τὸν κόσμον ὁ Εὐαγγελιστής; τιμὴ γὰρ οἶμαι τὸ πρᾶγμά ἐστι, καὶ χαρισμοῦ προσθήκη λαμπρᾶς· κολάζεται δὲ οὐδεὶς τιμώμενος, οὐδὲ ζημιοῦται, μέτοχος θείων ἀναδεικνύμενος ἀγαθῶν, ἀλλὰ πῶς ὀργῆς τοῦ κολάζοντος ὁμιλῶν. ὅπου δὲ οὐκ ἐν τούτοις ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν ἐναντίων φωτίζεται, περιόν που λοιπὸν, ὅτι καθ᾽ ὃ κόλασιν ἔχει τὸ σάρκωσιν ὁ μὴ σαρκὸς ζημιούμενος.

2. ALIVD. Si ante corpus anima mens erat pura, in felicitate degens, ſed conuerſione in vitium delapſa eſt, atque idcirco innexa eſt carni, quomodo veniens in hunc mundum illuminatur? Neceſſariò enim dicendum eſt ipſam lucis expertem eſſe antequam veniat. Quod ſi ita eſt, quomodo pura mens erat, quæ vix tum primùm illuminari incipit cum venit in mundum, idque non abſque carne?

β. ΑΛΛΟ. Εἰ πρὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ νοῦς ἦν, ἔτι καθαρὸς ὢν μακαριότητι ἀγαθῶν, ἀποκλίνας δὲ πρὸς τὸ φαῦλον κατέβη, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σαρκὶ γέγονε, πῶς ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φωτίζεται; ἀνάγκη γὰρ λέγειν ἔρημον εἶναι φωτὸς πρὶν ἐλθεῖν αὐτὸν· εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νοῦς ἔτι καθαρὸς ὁ τότε μόλις ἔχων τοῦ φωτίζεσθαι τὸν ἀρχὴν, ὅτε καὶ εἰς τὸν κόσμον ἔρχεται, καὶ ἄνευ σαρκός;

3. ALIVD. Si ante corpus anima hominis extitit, & proinde mens pura erat bonorum cupiditati propius coniuncta, ſed conuerſione in vitium terreno corpori impacta eſt, & in eo exiſtens peccare non vult amplius: quomodo non ei fit iniuria, quæ tum maximè id facere iuſſa non ſit, cum ad virtutem erat expeditior, nondum malis corporis illigata, ſed intempeſtiuè id præſtare cogitur, cum eſt inquinata peccato? Atqui Deus nihil intempeſtiuè iubet, neque iniuriam facit is qui naturâ ſuâ nocere nequit. Opportunè igitur & iuſtè à nobis exigit vt in hac carne non peccemus, cum exiſtendi tempus iſtud ſolùm habeamus, quo in hunc mundum venimus, illud priùs non eſſe,

γ. ΑΛΛΟ. Εἰ προϋφεστήκει τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ νοῦς ὑπῆρχεν ἔτι διὰ τοῦτο καθαρὸς, οἰκειότερον τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐφέσῃ προσκείμενος, οὐκ ἀδικεῖται ἢ ὅτι δεῖ χαίρειν εἰς ὃ μᾶλλον πέμπεσθαι σῶμα, καὶ γεγονὼς ἐν αὐτῷ δι᾽ μηκέτι βούλεσθαι πλημμελεῖν ἀναγκάζεται, πῶς οὐκ ἀδικεῖται μὴ τότε μάλιστα τοῦτο ποιῶν ἐπιτελούμενος, ὅτε δὴ καὶ μᾶλλον ὑπῆρχεν ἐπιτήδειος πρὸς ἀρετὴν, καὶ πω τοῖς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνδεδυκόσι κακοῖς, ἀλλ᾽ ὅτε γέγονεν ἐν δουλώσει τῆς ἁμαρτίας, τότε τοῦτο ποιῶν οὐκ ἀδίκως αἰτεῖται καλέσθαι; καιρὸς ἦν τοῦ παρέποντος ὅτε δι᾽ ἁμαρτεῖν τὸ ἦθος, ἀλλ᾽ ὅτε αὖ ἀδικήσαι ποτὲ τὸ ἀδικεῖν τὸ πεφυκός. δικαίως ἄρα, καὶ δικαίως μὴ σαρκὸς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν ἀπαιτούμεθα, μόνον ἔχοντας τοῦτον τὸν εἶναι καιρὸν, καθ᾽ ὃν μὴ σώματος εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμεθα, τὸ μὴ εἶναι πρότερον,

ὡς ἀφ' ἕνα τόπον καταλιμπάνοντες, καὶ ἐξ αὐτοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀρχὴν μεθιστάμενοι. A

ceu locum quendã relinquentes, & ex ipso quasi præexistẽtiæ principiũ mutãtes.

4. ΑΛΛΟ. Ποῖον ἔχει λόγον, ἐρωτῶν αὖ πάλιν αὐτούς, τὴν ἁμαρτήσασαν πρὸ σαρκὸς εἰς σῶμα πέμπεσθαι τὴν ψυχήν, ἵνα δι' αὐτῶν μάθοι τῇ πείρᾳ, τὴν οἰκείων ἐπιθυμιῶν τὴν αἰσχρότητα. καὶ γοῦν τὰ δοκοῦντα ἐρυθριῶσιν ἐξηγούμενοι. κρεῖττον μᾶλλον ἐχρῆν αὐτῆς τὴν πρὸς κακῶν ἐξέλκεσθαι φαντασίας αὐτοῖς, καὶ οὐκ εἰς αὐτὸν καταπολεῖσθαι πάθων τὸν πυθμένα· ἔστιν γὰρ ὧν θεραπείας εἶδος μᾶλλον, ἢ τοῦτο. εἰ μὲν οὖν ἵνα ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐντυφήσῃ παραδήλως ἔχει νοσοῦντι τοῖς σώμασιν, οὐκ ἂν τὶς ἐπαινέσαι τὸν θεραπευτὴν, δι' ὧν ὠφελεῖν ὑπονοεῖται ἀδικοῦντα· ὁ νεκροποιός. εἰ δὲ ἵνα παύσηται τῶν παθῶν, πῶς εἰς αὐτὸ πεσοῦσα τῆς ἐπιθυμίας ὁ βάθος ἀναπολήθρευτον ἐδυνάτο, καὶ οὐχὶ μᾶλλον καὶ αὐτοῖς ἀποτρύσασα τὸ νοσήματος τοῖς ἄρχοις, ὅτε καὶ γυμνὴ τοῦ καθέλκοντος εἰς ἁμαρτίαν ἐφαίνετο; B

immergatur, malorum accessionem habet, quòd in corpus detruditur, nemo laudauerit medicum, qui ægrum adiutum iri putat, per ea ipsa quibus ei nocet. Sin autem vt peccandi finem faciat, quomodo in ipsum cupiditatis delapsa profundum emergere potuit, ac non potius ipsum morbi initium depulit, cum nihil adhuc esset quo ad peccandum pertraheretur?

5. ΑΛΛΟ. Εἰ πρεσβύσασα πεπλημμέληκεν ἡ ψυχὴ, διόπερ τοῦτο συνεπλάκη σαρκὶ, καὶ αἵματι, εἰς ὑμφείας ἔστιν λαβοῦσα ὁ πρᾶγμα, πῶς οὐκ ἔδει τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, καὶ νομίσαντας διὰ τούτου τῆς ἁμαρτίας τὴν ἄφεσιν, τοῦδε χρῆμα σωμὸς ἐξέρχεσθαι, καὶ ὁ λόγῳ τιμωρείας τρόπῳ ἀποβάλλειν; ἐπεὶ πῶς τελείαν ἔχει τὴν ἄφεσιν ἡ τοῦ πεπλημμεληκότος ψυχὴ, ἔτι τοῦ ἐγκλήματος τὸ κολάσεως ἔστιν; ἀλλ' ὁρῶμεν ὅτι τοσοῦτον ἀφεστήκασιν οἱ σωμὸς ἀπαλλάττεσθαι θέλειν οἱ πιστεύοντες, ὡς τοῖς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας συνεπισφίγγεσθαι τὴν σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν. οὐκ ἄρα κολάσεως ἕξις ἔστιν, ὃ καὶ πίστεως ὁμολογία τετιμηκὸς, ὡς τῇ θείᾳ τοῦ Σωτῆρος δυνάμει ὃ πάντα δύνασθαι ῥᾳδίως ὑπομαρτυρῶν, διόπερ τοῦ παλινδρομῆσαι πρὸς ζωήν. C

anima peccauit, vt illi volunt, ideóque impacta est carni & sanguini, loco pœnæ id accipiens: quomodo non oporteat credentes in Christum, & idcirco peccati remissionem consequutos, illicò de corporibus exire, & sarcinam istam pœnæ loco impositam excutere? Quomodo enim, quæso, perfectam peccati remissionem consequuta est anima hominis, si pœnæ adhuc tenetur obnoxius? At videmus tantum abesse vt fideles corporibus liberari velint, vt cum fidei Christi confessione carnis resurrectionem coniungant. Non erit ergo pœnæ loco id quod fidei quoque confessione honoratur, & ad Saluatoris omnipotentiæ testimonium affertur, ex eo quod sic ad vitam redierit. D

6. ΑΛΛΟ. Εἰ πρεσβύσασα κατ' ἐκείνους ἐξήμαρτεν ἡ ψυχὴ, διόπερ τοῦτο συνεπλάκη σαρκὶ, διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ νόμος τὰ μὲν τοῦ ἐγκλήματος βαρύτερα θανάτῳ θανάτου, τὸ δὲ σῶον ἡμάρτηκὸς διαζῆν ὑπερέπει; χρεῖττον γὰρ δήπου μᾶλλον, τοὺς μὲν ὅτι τοῖς αἰσχίοις ἁλόντας κακοῖς ὑπερέπειν ἐγκεκρίζειν σώμασιν, ἵνα δὲ καὶ μείζονος κολάζοιντο, τοὺς δὲ σῶον ἡμάρτηκότας σωμοῦ αἴρεσθαι, εἴπερ ὡς πάσῃ ὑμφείας ἕξει σύστασις. ἀλλ' οὐ τοῦ ἑαυτῶν, θανάτῳ μὲν ὁ φονεὺς κατὰ δίκαζεται, πάσχει δὲ σῶον ὁ δίκαιος εἰς τὸ σῶμα· οὐκ ἄρα ὑμφείας ἕξις ἡ σαρκὸς. E

6. ALIVD. Si ante corpus existens anima peccauit, vt illi volunt, & idcirco innexa est carni, quam ob causam Lex grauiora quidem peccata morte plecti, innocentem verò viuere permittit? Præstaret quippe permittere turpissimorum criminum reos diu in corporibus hærere, vt hoc pacto grauiùs punirentur, innocentes verò corporibus exsolui, si pœnæ loco inclusæ sunt in corporibus animæ. Sed contrà, morte quidem punitur homicida, iustus autem corpore nihil patitur. Non est igitur supplicij loco inclusa corpori anima.

7. ALIVD.

7. ALIVD. Si ob præcedentia peccata animæ corporibus inclusæ sunt, & ad eas puniendas excogitata est corporis natura, quomodo nos iuuit Saluator destructa morte? imò verò nonne potiùs nostri mors miseta est supplicium nostrum abolendo, ac iræ in nos intentatæ finem imponendo? Quocirca morti gratias agere nemo non magis consentaneum esse dixerit, quàm ei qui per resurrectionem à mortuis perpetuum nobis supplicium imponit. Atqui Deo gratias agimus, quòd à morte & corruptione per Christum liberati simus: Non ergo ad supplicium datum est corpus animæ.

Ζ. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐκ προσθυτέρων ἁμαρτημάτων ἐφρκώθησαν αἱ ψυχαὶ, καὶ ζῆπος αὐταῖς ἡμφεάσθη τοῦ σώματος ἐπενοήθη φύσις, πῶς ἡμᾶς ὠφέλησε καταργήσας τὸν θάνατον ὁ σωτὴρ; πῶς δὲ οὐχὶ μᾶλλον πλέπουσι ἡ φθορὰ δοκοῦσα λύειν ἡμᾶς ἀφανίζουσα, καὶ πέρας ἐπιτιθεῖσα τῇ καθ' ἡμῶν ὀργῇ; διὸ δὴ καὶ μᾶλλον εἴποι τις ἂν ἀνίστασιν ἀκολουθότερον τῇ φθορᾷ, ἥτις ἐκ τῶν ἐναντίων τῷ διηνεκὲς ἡμῖν ἐπιτιθέντι δοκοῦσι, διὸ καὶ οὐκ νεκρῶν ἀνάστασις· ἀλλὰ μᾶλλον ἀνίστασθαι, ὡς ἀπηλλαγμένοι θανάτου καὶ φθορᾶς διὰ Χριστοῦ· ὅπερ ἄρα ἡμφεάσθη ζῆπος διὰ σωμάτωσις τῇ ψυχῇ.

ALIVD *ex eodem.*

ΑΛΛΟ ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ θεωρήματος.

8. Si vt præcedentium peccatorum pœnas luant, hominum animæ terrenis corporibus immersæ sunt, quam quæso gratiam habebimus Deo resurrectionem nobis pollicenti? Renouatio enim supplicium esse videtur, & mali instauratio: Et si nemini non acerbum est longo tempore pœna affici, vtique graue est excitari corpora, quæ miseris animabus pœnæ loco sint. Atqui naturæ instar singularis alicuius doni data est à Christo resurrectio, quo ad felicitatem renouatur. Non ergo ad pœnam animæ data sunt corpora.

η. Εἰ προσθυτέρων ἁμαρτημάτων ἀπαιτούμεναι δίκας αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ πῖς ἀπὸ τῆς γῆς ἐνεπλάκησαν σώμασι, ποίαν, εἰπέ μοι, χάριν ὁμολογήσομεν τῷ τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν ἐπαγγειλαμένῳ Θεῷ; ἀνάνεωσις γὰρ ἡμφεάσθη τὸ πρᾶγμα φαίνεται, καὶ τῶν λυπουμένων ἀνάπαυσις· καὶ εἰ πικρὸν πᾶσι τοῖς φυσῆσαι δοκεῖ ἀθλεῖσθαι μακρὸν χρόνον, ἆρα δοκεῖ δεινὸν εἶναι σώματα ἡμφεάσθη τάξιν ἐπέχοντα ταῖς ἀθλίαις ψυχαῖς. ἀλλὰ μᾶλλον * ὡς δῶρόν τι ἡ φύσις ἀνατεθεῖσα εἰς ἀθανασίαν τῷ ἀνάστασιν ἔχει τοῦτο Χριστοῦ. οὐκ ἄρα ἡμφεάσθη ζῆπος εἰ σωμάτωσις.

9. ALIVD. Magnam veluti quandam & optatissimam celebritatem nobis Propheta annunciare videtur: *Esa.16.* *Resurgent enim mortui, & expergiscentur, qui sunt in monumentis*, inquit. At si miseræ hominum animæ corporibus ad pœnam includerentur, quomodo non potius ista diuinitus prædicando mœstitiam nobis inferret Propheta? Aut quomodo quæso læta erit illa prædicatio, quæ malorum nobis perpetuitatem statuit? Dicere enim potius debebat, si homines ob peccata corporibus inclusos exhilarare vellet, Non resurgent mortui, sed ipsa quoque natura carnis interibit. Contrà verò lætos homines reddit, dum resurrectionem corporum Dei voluntate futuram ait. Quomodo ergo supplicij loco futurum est corpus, vt temere quidam asserunt, in quo & nos oblectamur, & Deus?

θ. ΑΛΛΟ. Ὡς μεγάλων τινῶν καὶ περιπόθητον ἑορτὴν προφητικός τις λόγος διαγγέλλεσθαι φαίνεται. ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις φησίν. ἀλλ' εἴπερ ἐν δεσμωτηρίῳ ὄντων κολάσεως ζῆπος ἡ σωματωθεῖσα τοῖς ἀθλίαις τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐλύπει τὰ τοιαῦτα βοῶν ὁ προφήτης ὡς ἐκ Θεοῦ; πῶς δὲ ὅλως ἀγαθὸν ἔσται τὸ κήρυγμα, τῶν λυπουμένων ἡμᾶς εἰσφέρον τὰ μείζω; ἔδει γὰρ μᾶλλον εἰπεῖν, εἴπερ ἐβούλετο τοὺς ἐξ ἁμαρτίας σωματωθέντας ἀφεθῆναι· οὐκ ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, ἀπολεῖται δὲ καὶ τῆς σαρκὸς φύσις. ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων δοκεῖ τοῖς τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἔσεσθαι λέγων χαρᾶς βάλλειν Θεοῦ· καὶ πῶς ἂν εἴη λοιπὸν τὸ κολάσεως τάξει τὸ σῶμα καὶ πηγὴν ἀβελίας, ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἡδόμεθα, καὶ ὁ Θεὸς βούλεται;

10. ALIVD. Cum beatum Abrabam Deus benediceret, semen eius simile fore innumerabili astrorum multitudini promisit. Quòd si verum est animam nondum susceptо corpore

ι. ΑΛΛΟ. Ἐπηγγείλατό που καὶ Θεὸς τὸν μακάριον βλογῶν Ἀβραὰμ, ὅτι καὶ τοῦ ἀναριθμήτου τῶν ἀστέρων πληθυν ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. εἰ δὲ ἀληθὴς ὁ λόγος, ὅτι πλημμελήσασα

τοῦ σώματος ἡ ψυχή, ἢ εἰς γῆν, καὶ εἰς σῆπος κολασθησομένη πέμπεται, καὶ καταδίκων ὄχλον ὡς δίκην ὑφαπτευόντων τῷ ἀγαθῷ τῷ δικαίῳ Θεὸς ἐπαγγέλλεται, ἢ οὐχὶ μᾶλλον εὐλογίας μέτοχον σπέρμα. ἀλλὰ μὴν εὐλογήσων τὸν Ἀβραὰμ τοῦτο λέγει ὁ Θεός· ἀπάσης ἄρα κατηγορίας ἡ τῶν σωμάτων ἀπήλλακται φύσις.

A peccasse, ideoque in terram & carnem ad supplicium esse detrusam, ignobilem damnatorum turbam à virtute abhorrentium iusto Deus pollicetur, non autem semen benedictionis particeps. Atqui Deus benedicturus Abraham istud ait: Igitur corporum ortus omni reprehensione caret.

ιά. ΑΛΛΟ. Εἰς πλῆθος μέγα ἢ ἀναρίθμητον ὃ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξετείνετο γένος· καὶ δὴ ἐπὶ τούτῳ δικαίως ὑπερθαυμάσας ὁ ἱεροφάντης Μωϋσῆς ἐπευχόμενος λέγων αὐτοῖς· Καὶ ἰδοὺ ἐστε σήμερον ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν προσθείη ὑμῖν, ὡς ἥτε χιλιοπλασίως. ἀλλ' εἰ σῶμα ἐπὶ κόλασις τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ὃ ἐστὶ μετὰ σώματος ἐν κόσμῳ· ἔδει δὲ ἐστὶ, καὶ ἀγυμφάς, ἆρα μᾶλλον εἰπὼν ἀληθῶς ἂν ἐπ' ἀρᾷ, καὶ ὁ τοῦ Μωσέως διεστρέφετο λόγος. ἔχει γὰρ οὕτως, ἀλλ' ἐν εὐλογίας τάξει πεποίηται· οὐκ ἄρα ἀμφεῖας ἔχει λόγον ἡ σάρκωσις.

B

11. ALIVD. Israëlitarum genus in magnam & innumerabilem propagabatur: Quod cum sacrorum ille Antistes Moyses vehementer miraretur, eos votis prosequitur dicens: *Et ecce estis hodie velut astra cæli, multitudine. Dominus Deus Patrum vestrorum adiiciat vobis ſicut eſtis millies.* At si corporibus ad pœnam includerentur animæ, idque necessitate quadam, imprecatio reuera esset, non votum illa Mosis oratio. Atqui res ita non est, sed facta est à Mose benedictio. Non ergo ad pœnam corporibus immersæ sunt animæ. Deut. 1.

C

ιβ. ΑΛΛΟ. Τοῖς αἰτεῖν ὀπτιχλεύσι κακῶς ὀπτανδίαν Θεὸς οὐκ ἀνέγεται. καὶ τούτου μάρτυς ἡμῖν ἀψευδὴς ὁ τοῦ Σωτῆρος γνήσιος μαθητὴς, αἰτεῖτε λέγων, καὶ οὐ λαμβάνετε, ὅτι κακῶς αἰτεῖσθε. εἰ γὰρ οἷόν ἐστι κόλασις τὸ σωματωθῆναι ψυχὴν, Ἀννα ἡ Φανουὴλ ἡ θυγάτηρ, πῶς οὐκ εὐλόγως ἐρεῖ τις, ὅτι τοῦ πρέποντος ἀπεσφάλετο μακρὰν, ὅτε πρὸς Θεὸν ἀνατείνασα τὴν εὐχὴν, καὶ αἰτοῦσα σπέρμα ἀνδρός; ψυχῆς γὰρ ἦτει καταπλῆσαι, καὶ τὴν εἰς σῶμα κάθοδον· πῶς γὰρ ὅλως καὶ υἱὸν αὐτῇ ἐδίδου Θεὸς τὸν ἅγιον Σαμουὴλ, εἰ γὰρ ἔδει πρότερον ἁμαρτῆσαι ψυχὴν, ἵνα δὴ καὶ ἐμπλακεῖσα σώματι τῇ γυναικὶ πληρώσῃ τὴν αἴτησιν; ἀλλὰ μὴν καὶ Θεὸς ἐδίδου, μᾶλλον πεφυκὼς δεδόναι τὰ ἀγαθὰ, καὶ προθύμως ὀπτανδύσας αὐτῇ λοιδορίας ἁπάσης ἐλευθερεῖ τὴν αἴτησιν. οὐκ ἄρα ἐξ ἁμαρτίας ἡ σάρκωσις, ἀλλ' οὐδὲ κολάσεως τρόπος κατά τινας.

D

12. ALIVD. Malè petentibus Deus non annuit. Cuius rei locuples testis nobis erit Saluatoris discipulus, *Petitis*, inquit, *& non accipitis; eo quod malè petatis.* Si ergo ad pœnam corporibus animæ mancipantur, quomodo Anna Phanuelis filia, inquiet aliquis, non vehementer errabat, cùm tam enixè filium sibi à Deo peteret? Animam quippe deorsum pelli, & in corpus detrudi poscebat. At quomodo, quæso, filium ipsi Deus beatum Samuelem tradidit, siquidem peccasse prius animam oportebat, vt implexa corpori mulieris votum impleret? Atqui Deus tradidit, qui nonnisi bona dare potest, cumque id prompto animo ipsi annuerit, votum eius ab omni calumnia liberat. Non igitur ob admissum peccatum corporibus anima includitur, neque id ei ad pœnam datum, vt volunt nonnulli. Iac. 4.

ιγ. ΑΛΛΟ. Εἰ δὲ τάξει ἀμφεῖας δίδοται τὸ σῶμα τῇ ἀνθρώπου ψυχῇ, ἢ τὸ πεπτικὸς Ἐζεκίαν τὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλέα, καίτοι σῶφρονα ὄντα, καὶ ἀγαθὸν, δακρύων ὑδίκα πικρῶν παραιτεῖσθαι μὴν τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον, καὶ ἀποδύσασθαι τὸ κολάζον οἰκεῖον, ἐπὶ δὲ προσθήκῃ ἡμέρας παρακαλεῖν, καίτοι λίαν ἐχρῆν, εἴπερ ἦν ὄντως, ὑ τεθνάναι παραιτεῖσθαι μᾶλλον, ἢ ἀπαλλάσσεσθαι δὲ φορτικὸν τὸ συμπεπλέχθαι σώματι, καὶ ὅτε ζώειν χάριν, ἤπερ ὅτε τοῖς ἑαυτοῦ ὁμολογῶν.

E

13. ALIVD. Si corpus animæ hominis ad pœnam datum est, quid Ezechiam adegit, illum Hierosolymorũ Regem sapiẽtem ac bonum, vt non sine acerbis lacrymis corporis mortẽ deprecaretur, nec illo supplicio vellet exolui, sed annorũ accessione corpus suũ honorari peteret, quũ alioqui lõgè satius esset, si verũ est corpore plecti animã, non mortem deprecari, sed graue & molestũ ducere animã cum corpore coniungi, & ob eius dissolutionem gratias agere potius quàm ob vitam. 4. Reg. 20

Quomodo verò singularis beneficij loco promittebat illi Deus dicens: Ecce addam ad dies tuos quinq; & decem annos, quum illa promissio supplicij prorogatio esset, non beneficium, si verum illi docent. At verò supernum donum & gratia erat illa promissio, & annorum prorogatio: Non ergo ad supplicium corpus donatur animæ.

14. ALIVD. Si ad pœnam datum est corpus animæ, quam gratiam Deus retribuit Eunucho illi, qui Hieremiam
Hier. 46 eduxit è lacu, dicens: *Et dabo animam tuam in rem inuentam, & seruabo te à Chaldæis*: Satius enim fuisset illum mori sinere, vt hoc pacto eum honoraret, vinculis & pœna corporis solutum. Quam autem, quæso Israëlitis adolescentibus gratiam contulit, dum eos à flamma seruauit, & immanitate Babylo-
Dan. 3. niorum? Quam ob causam Danielem à crudelitate leonum eripuit? At verò beneficia ista sunt, pro quibus illum etiam hymnis & laudibus prosequimur: Non ergo ad pœnam animæ corpus est traditum, ne idem sit apud Deum præmium & pœna.

15. ALIVD. Eorum quæ quisque in vita patrarit aliquando disquisitionem fore apud Dei tribunal Paulus
2. Cor. 5. edocens, ait: *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi: vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.* Si verò pro solis corporis operibus punitur aliquis, aut pro eo ac decet honoratur, nulla autem præcedentium peccatorum mentio futura est, nec in ea quæ ante corpus gesta sunt inquiretur: quomodo ergo ante corpus fuit anima, aut quomodo depressa est ob peccatum, vt nonnulli volunt, cui tempus tantummodo illud cum carne præscribitur ex eo quod ea solummodo quæruntur quæ per carnem admisit?

16. ALIVD. Si ob præterita peccata corporibus addictæ sunt animæ, quo-
Rom. 12. modo Paulus nobis scribit: *Exhibete corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem.* Si enim ad pœnam data sunt corpora miseris animabus, quomodo in odorem suauitatis ea Deo exhibebimus? aut quo pacto gratum & acceptum erit illud per quod damnati sumus? aut quam virtutis rationem habiturum est id quod pœnæ & supplicio nobis est, & cui radix est peccatum?

17. ALIVD. Corruptionem per vniuersam hominis naturam extensam ob

A πῶς γὰρ ὡς ἐπὶ χάριτος μέρη Θεὸς ἐπηγγείλατο λέγων αὐτῷ. ἰδοὺ προσθήσω εἰς τὰ χρόνον σου ἔτη δεκαπέντε, κἂν προσθήκη κολάσεως ὄντα βασάνου ἔφησαν εἶναι, εἰ μὴ ὄντως οὐκ ἀληθῆ. ἀλλὰ μὴν δῶρον ἄνωθεν ἦν ὑπόμονσις αὕτη, καὶ προσθήκη χάρις· οὐκ ἄρα κόλασις τῆς ψυχῆς ἡ σωμάτωσις.

14. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐπὶ τάξει κολάσεως δέδοται τὸ σῶμα τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, ποίαν ἀπέδοσαν χάριν τῷ βασιλεῖ Θεὸς τῷ ἀνενεγκόντι τὸν Ἱερεμίαν ἐκ τοῦ λάκκου, λέγων, καὶ δώσω τὴν ψυχήν σου εἰς βράβευμα, καὶ διασώσω σε ἐκ τῶν Χαλδαίων. ἔδει γὰρ μᾶλλον ἀποθνήσκειν ἐᾶν, ἵνα καὶ μισθὸν δεσμοῦ καὶ κολάσεως ἀπολύων αὐτόν. τί δέ, εἰπέ μοι, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ νεανίαις ἐχαρίζετο, διασώζων αὐτοὺς ἐκ φλογός, ἢ τῶν Βαβυλωνίων ἀπὸν ἀσεβείας; ὅτου δὲ χάριν τῆς τῶν λεόντων ὠμότητος τὸν Δανιὴλ ἐξήρπαζε; ἀλλὰ μὴν ταῦτα προσόντων εὐεργετεῖ, καὶ διὰ ταῦτα δοξάζεται. οὐκ ἄρα τὸ σῶμα ἡμαρτίας ἐστὶ τὸ συνοικεῖν τῇ σαρκὶ, ἵνα μὴ ταὐτὸν εἴη τῷδε Θεῷ ἡμῖν, καὶ κόλασις.

15. ΑΛΛΟ. Ὅτι τῶν ἑκάστου βεβιωμένων ἐξέτασις ἔσται κατ' καιρὸν ὅτι τοῦ θείου βήματος οὐκ ἀδιδάσκων ὁ Παῦλος φησί· δεῖ γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον· εἰ δὲ ὅτι μόνοις τοῖς διὰ τοῦ σώματος ἡ κολάζεται τις, ἤγουν τῆς δεύσης ἀξιοῦται ἡμῖν, μνήμη γοῦν μία προγεγενημένων ἁμαρτημάτων, ἀλλ' οὐδὲ πρεσβύτερον τῆς γενέσεως ἔγκλημα ζητηθήσεται· πῶς ἄρα προῆν ἡ ψυχὴ, ἢ πῶς διὰ ἁμαρτίας ἔλαττοῦται ποτὲ, ἢ καὶ μόνος ὀφείλεται χρόνος ὁ μετὰ σαρκὸς, διὰ τοῦτο ζητεῖσθαι τὰ δι' αὐτῆς;

16. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐκ προσθετέρων ἁμαρτημάτων ἐσωματώθησαν αἱ ψυχαὶ, πῶς ὁ Παῦλος ἡμῖν ἐπιστέλλει· παραστήσατε λέγων τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ· εἰ γὰρ ἐπὶ τάξει κολάσεως δέδοται τοῖς ἀθλίαις ψυχαῖς, πῶς εἰς ὀσμὴν εὐωδίας παραστήσομεν αὐτὰ τῷ Θεῷ; καὶ πίνα ἢ τρόπον εὐάρεστον ἔσται ὃ δι' ὃ κατακεκείμεθα; ἢ ποῖον ὅλως ἀρετῆς ὑποδέξεται τρόπον ὁ κολάζων πεφυκὼς, καὶ ῥίζαν ἔχον πλὴν ἁμαρτίαν;

17. ΑΛΛΟ. Κατὰ πᾶσης ἐκτεινομένης τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἡ φθορὰ, διὰ πλὴν ἐν

Ἀδὰμ παράβασιν ὑπιδήκνυών ὁ Παῦλος φησὶν· ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ὅτι τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας, ὅτι τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ. πῶς οὖν φησὶ καὶ ὅτι τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας βασιλεύειν τὸν θάνατον, εἴγε μὴ ἐκ προσθετέρων ἁμαρτημάτων ὃ ἀποθνῆσκον ἡμῖν δέδοται σῶμα; ποῦ γὰρ ὅλως οἱ μὴ ἁμαρτήσαντες, εἰ δίκη πλημμελημάτων ἡ φθορὰ, καὶ ὃ ἐν τῷ δεῖ βίῳ ἡμᾶς ἔχειν μυσῶμα, προφάσεως τέλλον ἔχει ὃ ἔγκλημα; ἀμαθὴς οὖν ἡ τῆς ἀντιθέσεως ὃ προβολή.

A transgressionem in Adam Paulus ostendens, ait: *Sed regnauit mors ab Adam* Rom. 5. *vsque ad Moysem, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem prænaricationis Adæ.* Quomodo igitur ait mortem etiam in eos regnare qui non peccauerunt, si expræteritis peccatis mortale nobis corpus datum est? Vbi enim gentium quæso sunt illi qui non peccauerunt, si peccatorum pœna est animæ cum corpore coniunctio, & sarcinam corporis in hac vita gestare, præcedentis pœna est peccati? Inepta igitur est aduersariorum propositio.

ιη. ΑΛΛΟ. Περσήναγόν ποτε τοῦ Σωτῆρος πυθόμενοι οἱ μαθηταὶ τυφλόν τινος τῶν ἐκ γενετῆς τυφλὸν, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον ῥαββεὶ τίς ἥμαρτεν, οὗτος, ἢ οἱ γονῆς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γένηται; ὅπου γὰρ ἐν προφητικοῖς αἰνίγμασι λόγοις περὶ Θεοῦ, ὡς ἔστιν ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ὅτι τέκνα, τοῦτο πεπονθέναι τὸν ἄνθρωπον ὑπενόουν οἱ μαθηταί. τί οὖν πρὸς ταῦτα Χριστός; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτε οὗτος ἥμαρτεν, ὅτε οἱ γονῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. πῶς οὖν ἔξω τί φησιν ἁμαρτίας αὐτοὺς, καίτοι μὴ ὄντας ἀνεγκλήτους τὸν βίον; ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, ἔνοχοί που πάντως ἦσαν καὶ παραίσμασιν. ἀλλ' ἔστι προδηλόν τε, καὶ συμφανὲς, ὅτιπερ ὁ λόγος εἰς τὸν πρὸ τῆς ἡμέρας διαβαίνει χρόνον, καθ' ὃν ὕπω γεγονότες, οὐδὲ ἡμάρτανον, ἵνα καὶ ἀληθὴς Χριστός.

18. ALIVD. Discipuli Christum interrogarunt aliquando de cæco quodam à natiuitate, his verbis: *Rabbi, quis* Ioan. 9. *peccauit; hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur?* Cum enim scriptum sit in Prophetarum libris de Deo, ipsum retribuere peccata patrum in filios, istud accidere homini discipuli suspicabantur. Quid ergo ad hæc Christus? *Amen dico vobis, neque hic peccauit, ne-* Exod. 20 *que parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo.* Quomodo igitur peccati expertes illos ait quamuis in vita reprehensione non carerent? Nam homines quum essent, obnoxij vtique peccatis erant. Atqui manifestum est Domini verba intelligenda esse de tempore quod natiuitatem præcessit, quo cum nondum essent, ita neque peccarunt, vt vera quoque Christi sit oratio.

ιθ. ΑΛΛΟ. Ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαΐας, τὴν αἰτίαν τοῦ ποιῆσαι τὴν γῆν ἐξηγούμενος, Οὐκ εἰς κενὸν, φησὶν, ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι· ἔδει δὴ πάντως κατοικεῖσθαι τὴν γῆν, ὑπὸ μὴ πολυμιγέσιν ὑλικοῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἀσάρκοις, καὶ ἀσυμφέστοις ψυχαῖς, ἀλλὰ τοῖς κατὰ καιρὸν ἀλλήλοις αὐτῆς χωρημένοις σώμασιν. ἐπεὶ οὖν ἀγαθὸν βούλημα θεῖον τὸ ἐνεργοῦν εἰς τὸ ἁμαρτεῖν ψυχὰς, ἵνα καὶ ἡ τῶν σωμάτων ἡμῖν φύσις, ὥστε τὸ λοιπὸν ἡ γῆ μὴ εἰς κενὸν φαίνηται γεγονυῖα· ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον, χρεῖον οὖν ἄρα τὸ ἕτερον.

19. ALIVD. Beatus Propheta Esaias, causam ob quam terra facta sit exponens, *Non frustrà*, inquit, *fecit eam, sed* Esa. 45. *vt habitaretur.* Habitanda autem erat vtique, non à nudis spiritibus, sed neque incorporeis & simplicibus animabus, sed à corporibus, quæ mutua successione illâ vterentur. Voluntas diuina animabus peccandi causa erat, vt & corporum natura existeret, & sic terra demum non frustra facta esse videretur. Sed hoc absurdum: Præstat igitur contrarium.

κ. ΑΛΛΟ. Ἡ πάντων τεχνῖτις Σοφία περὶ ἑαυτῆς που φησὶν ἐν βίβλῳ Προμιθῶν. ἐγὼ ἤμουν, ἧ προσέχαιρεν, ὁ πάντων δηλονότι δημιουργὸς καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, ἐν πάντι καιρῷ, ὅτε εὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνευφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων· ὅτε τοίνυν συντελέσας τὴν οἰκουμένην τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ λίαν ἐφήδετο Θεὸς, πῶς οὐχὶ πάσης ἔξω κείσεται

20. ALIVD. Omnium artifex sapientia de seipsa in libro Prouerbiorum alicubi ait: *Ego eram cui adgaudebat,* Prou. 8. (vniuersi nimirum opifex) *Quotidie lætabar coram eo omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, in filiis hominum.* Cum ergo perfecto terrarum orbe, hominis fabricatione Deus valde lætetur,

quomodo non erit ille dementissimus, qui peccatis corpore prioribus obnoxiam animam esse dicet, eoque nomine in corpus detrusam scelerum suorum pœnas luere? Nunquid enim carceris potiùs quàm orbis opifex erit Deus, & reorum supplicio temerè triumphabit? At quomodo bonus sit, qui rebus tam à ratione alienis oblectatur? Atqui bonus est Deus, ac proinde bonorum auctor: Non ergo ad pœnam datum est corpus animæ.

A Φρενός, ὁ περιμενεῖς ἁμαρτήμασιν ἐναπολιθεὶς τὴ ψυχὴ, ἀφ' ἑτέρου σῶμα τῶν ἀθανάτων λέγων αὐτὴν, καὶ τοῦτον τετιμωρῆσθαι τὸν δίκαιον; ἢ γὰρ οὐχὶ δισωματεῖν μᾶλλον, ἢ τὸν οἰκουμενικὸν ἐργάτην ἔρως Θεὸς· διὰ τί δὲ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις δίκης; καὶ πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἀγαθὸς ἐπ' ἀνθρώποις ὅταν χαίρῃ μῶμος; ἀλλὰ μὴν ἔστιν ἀγαθὸς, ἀφ' οὗ τοῦτον ποιητὴς ἀγαθῶν. οὐκ ἄρα τιμωρίας ἕνεκεν ἔστιν ὁ τῶν σαρκῶν.

21. ALIVD. Si criminum ante nativitatem admissorum pœnas luit hominum anima dum illigatur corpori, & corpus ei ad supplicium datum est, quam ob causam illatum est mundo impiorum diluuium, & iustus Noe seruatus est, atque hoc à Deo fidei suæ præmium retulit? Nunquid enim satius erat summæ impietatis reos diutius in corpore hærere, vt grauiùs punirentur, bonos autem eis exolui, & suæ erga Deum pietatis hanc referre mercedem, vt quamprimùm ex eo discederent? At opinor vniuersi opificem, iustus 'quum sit, quòd ius & æquum est, in vnumquemque decernere: atque idcirco morte corporea fontes punire, & contrà vita corporis iustos exhilarare. Non ergo data sunt hominum animabus ad pœnam corpora, ne iniustus Deus videatur, gratiâ impium puniendo, & contra pœna iustum honorando.

κα. ΑΛΛΟ. Εἰ πλημμελημάτων ἐν κόσμῳ ἡδέσεως ἀρχαιοτέρων εἰσπραξίτελον δίκας ἡ ἀνθρώπου ψυχὴ ἀφ' ἧς εἰς σάρκα συμπλοκῆς, καὶ ἡμωείας ἐπ' αὐτὴ τὸ σῶμα λόγον αὐτῇ, ἀφ' ποίας αἰτίας, κόσμῳ μὲν ἀσεβῶν κατακλυσμὸς ἐπενηνέχθη, διεσώθη δ' δίκαιος ὢν ὁ Νῶε, καὶ τοῦτο ἔχει παρὰ Θεοῦ τῆς πίστεως τὴν ἀπόδοσιν; ἢ γὰρ οὐχὶ μᾶλλον ἐχρῆν τοὺς μὲν ἀφόρητα δυσεβήσαντας, μακροτέρους ἐν σώματι καταπείθῃ χρόνους, ἵνα μειζόνως κολάζωνται, δεσμῶν δὲ τῶν ἀπὸ σαρκὸς λύεσθαι τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐσεβείας ἀντιχαρίζεσθαι γέρας τὴν ἐκ σώματος ἀποφοίτησιν; ἀλλ' οἶμαι, δίκαιον ὅπως τῶν ἀοράτων δημιουργὸν, τιμᾷ ἑκάστῳ χρεωστουμένῳ σώματι ψῆφον ἐπενεγκεῖν. ἐπειδὴ γὰρ δίκαιος ὢν θανάτῳ μὲν τῷ τῆς σαρκὸς κολάζῃ τὸν πεπλημμεληκότα· ζωῇ δὲ πάλιν τῇ μετὰ σώματος δικαιοσύνῃ τὸν δίκαιον. ἡ κόλασις ἄρα τὰ σώματα τοῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, ἵνα μὴ ἄδικος φαίνηται Θεὸς, χάριτι μὲν κολάζων τὸν ἀσεβῆ, ἀμοιβῇ δὲ πάλιν κολάσῃ τὸν δίκαιον.

22. ALIVD. Si præteritorum peccatorum pœnas datura in carnem & corpus anima descendit, quomodo Saluator Lazarum quem amabat excitauit, & vinculis semel solutum rursus ad ea redire coëgit? Atqui ad eius vtilitatem id fecit Christus, eumque vt amicum honorauit, excitando è mortuis. Inanis ergo est aduersariorum propositio.

Ioan. 11.

κβ. ΑΛΛΟ. Εἰ περιμενετέρων πταισμάτων ἐκτίσουσα δίκας εἰς σάρκα καὶ σῶμα κατεβέβηκεν ἡ ψυχὴ, πῶς ἐφίλῃ τὸν Λάζαρον ἀναστήσας αὐτὸν ὁ σωτὴρ, καὶ τὸν ἅπαξ λυθέντα δεσμῶν αὖθις παλινδρομεῖν εἰς αὐτὰ ἀναγκάσας; ἀλλ' ἐτιμήσατο ὠφελῶν, καὶ ὡς φίλον ἐτίμα τὸν τεθνεῶτα Χριστὸς ἀναστήσας ἐκ νεκρῶν· εἰκαῖον οὖν ἄρα τὸ δι' ἐναντίων τὸ πρόβλημα.

22 ALIVD. Si, quemadmodum illi nugatores aiunt, pœnæ loco datum est corpus animæ, idque supplicium ob præteritum eius peccatum excogitatum est, peccatum humanorum corporum naturam inuenit. Sed & per peccatum mors rursus ingressa est in mundum: Ipsum ergo peccatum armatum in sese videtur esse, posterioribus priora soluens, & Satanas in seipsum propterea diuisus est. Quomodo ergo stabit regnum eius, iuxta Saluatoris di-

Rom. 5.

Luc. 11.

κγ. ΑΛΛΟ. Εἰ, καθάπερ οἱ ληρωδεῖς φασιν, ὡς ἐν τάξει ἡμωείας δέδοται τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, ἀφ' προσδυτέραν αὐτῆς ἁμαρτίαν ἐπινοηθὲν, ἁμαρτία τιμᾷ τὸν ἀνθρώπινον φύσιν παρεισήνεγκε φύσιν· ἀλλὰ καὶ πάλιν εἰσῆλθε διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· αὐτὴ πολεμοῦσα καθ' ἑαυτῆς ἡ ἁμαρτία λοιπὸν ἐξοπλίζουσα φαίνεται, λύουσα τῆς ὑστέρης τὰ ἐν ἀρχῇ, καὶ ὁ σατανᾶς ἐφ' ἑαυτῷ μεμερισται διὰ τοῦτο. πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, καὶ τιμᾷ τοῦ σωτῆρος φω-

νεῖ; ἀλλὰ μὴν τὸ ὕστερον νοῆσαι ἀπίθανον. ἀληθὲς ἄρα τὸ ἐναντίον.

A ctum? Atqui hoc incredibile cogitatu est: Verum ergo contrarium.

κδ. ΑΛΛΟ. Ἐκτίσε Θεὸς ἐν ἀφθαρσίᾳ τὰ πάντα· τὸν θάνατον μὴν οὐκ ἐποίησεν αὐτὸς, φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. ἀλλ' εἰ ἀληθές ἐστιν ἀληθὲς, ὡς ἐν τάξει ὁμοιείας δέδοται τὸ σῶμα τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, διὰ ποίαν αἰτίαν, ὦ ἄνδρες, τὸν τοῦ διαβόλου φθόνον αἰτιασόμεθα, τὸ πέρας ἡμῖν τῶν ἀνθρωπίνων εἰσφέροντα, καὶ τὸ κολάζον ἡμᾶς, ἀφανίζοντα σῶμα; B ὅτι πῶς οὐ ὅλως αἰσθησόμεθα ὧν σωτῆρι τὰ χαριστήρια, περισταμοῦντι πάλιν ἡμᾶς τῇ ἐξαναστάσει; ἀλλὰ μὴν δυσφορήσομεν, καὶ λελύπηκε τὴν φύσιν ὁ τοῦ διαβόλου φθόνος, περιξενώσας τοῖς σώμασι τὴν φθοράν. ὁ τόπος ἄρα ὁμοφείας ὁ σῶμα ἐστὶν, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχαίας ἡμῶν ἁμαρτίας ὑφώνιον.

23. ALIVD. Omnia creauit Deus in incorruptione, *Et mortem quidem Sap. 1.* *non fecit ipse*, sed inuidiâ Diaboli mors intrauit in mundum. Sed si verum est corpus datum esse ad pœnam hominis animæ, quam ob causam, quæso vos, Diaboli culpabimus inuidiam qui finem nobis affert humanorum malorum, & corpus delet quod supplicij loco nobis est? quas ob res vero Saluatori quæso gratias agemus, nos per resurrectionem rursus corporibus illiganti? At verò gratias agimus, & naturam læsit inuidia Diaboli, corruptionem conciliando corporibus. Non ergo supplicium est corpus sed neque veteris nostri peccati authoramentum.

Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο.

ET *mundus per ipsum factus est.*

Διὰ τῆς φωτὸς τῆς ἀληθινοῦ, τοῦτ' ἔστι, τοῦ μονογενοῦς πεποιῆσθαι τὸν κόσμον, ἀναγκαίως ἐνθύμιος ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐπεσημήνατο. εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα λόγον αὐτὸν ἀποκαλέσας καὶ τοῦ ἀρχοῦ, πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ παρῆχθαι μηδὲν εἰς γένεσιν διεβεβαιώσατο, ποιητοῦ τε ἅμα καὶ δημιουργὸν ἀπέδειξε, καὶ δημιουργὸν· ἀλλ' ὦν ἀναγκαῖον νῦν ἦν μάλιστα τοῦτο καὶ εἰσαῦθις ἀναλαβόντα εἰπεῖν, ἵνα μὴ τοῖς παρεκπέπτειν εἰωθόσι τοῦ θείου δόγματος ὀρθότητα, πλάνης τε καὶ ἀπωλείας παρελιμπάνηται τόπος. ὅπερ γὰρ ἔφη περὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἵνα μήτις εἰς ἐκτόπους ἐννοίας παρείλκων δεδιὼς ἐν μέρει τοῦ κόσμου ἀριθμῶν, τοῖς κατ' εἶδος τοῦ κόσμου μέρεσιν ἐναρίθμιον ποιοῖτο τὸ φῶς, ὥσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες τυγχάνουσιν ἐν τῷ κόσμῳ μέν εἰσι, πλὴν ὡς μέρη τοῦ κόσμου, καὶ καθάπερ ἑνὸς μέν σώματος, χρησίμως τε, καὶ ἀναγκαίως ὁ Εὐαγγελιστὴς ἡμεσυργὸν αὐτὸν, καὶ πάντας τοῦ κόσμου τεχνίτην εἰσφέρει τὸν μονογενῆ, καὶ δι' τούτου πάλιν ἡμᾶς ἐξασφαλιζόμενος, καὶ χειραγωγῶν εἰς ἁπλότητα, καὶ διάκρισιν τῆς ἀληθείας καταλήψιν. τίς γὰρ οὕτως ἀμαθὴς, ἢ τοσοῦτον ἔξω τοῦ ἡλιθιότητος καὶ τοῦ νοῦ, ὡς μὴ πάντως ἕτερον εἶναι τοῦδε τοῦ κόσμου νομίσαι, τὸν δι' οὗ γεγενῆσθαι λέγεται, καὶ διδόναι μὲν αὐτῷ ἰδίαν μέρος τοῦ κτίσματος, ἀποδιελεῖν δὲ τοῦ λόγου τὸν δημιουργὸν, καὶ τοῦ θείου αὐτοῦ φαντάζεσθαι φύσιν; δεῖ γὰρ ἕτερον εἶναι τῇ φύσει τὸ ποιηθὲν τοῦδε τοῦ ποιητοῦ, ἵνα μὴ φαί-

Per lucem veram, hoc est per vnigenitum factum esse mundum, hîc Euangelista necessariò innuit. Etsi enim ipsum Verbum initio præsertim nuncuparit, omniáque per ipsum facta esse, & sine ipso creatum nihil asseruerit, atque ita factorem & opificem esse ostenderit: necessarium tamen erat istud ipsum rursus quoque hîc repetere, ne hæreticis qui diuinorum dogmatum peruertere solent rectam rationem, relinqueretur locus perditionis & erroris. Nam cum dixerit de luce, quòd in mundo erat, nequis in absurdas sententias dictum pertrahens, vnam partium huius mundi lucem illam suspicari posset, cuiusmodi, Sol, Luna, & stellæ, verbi gratia, in mundo quidem sunt, sed tanquam partes mundi, ac velut vnius membra corporis: vtiliter ac necessariò Euangelista, rerum statim authorem ac totius mundi opificem infert vnigenitum, his verbis nos rursus confirmans, & quasi manu ducens ad certam & rectam veritatis comprehensionem. Quis enim adeò rudis ac stupidus erit ingenio, vt non plane diuersum à mundo existimet eum per quem factus esse dicitur, & partes suas creaturæ tribuat, opificem autem ratione separet, & diuinam eius naturam imaginetur esse? Aliud enim oportet esse naturâ opus à factore, ne videatur idem esse quod

facit cum eo quod efficitur. Si enim idem esse censeatur, nullo quoad essentiæ modum intercedente discrimine, euehetur quidem id quod factum est ad facientis naturam, & in creaturarum naturam Creator descendet, neque iam solus rerum author ac parens erit, sed istud ipsum quoque rebus creatis inesse potentiâ comperietur, si nulla planè ratio illas à consubstantialitate cum ipso seiungit, atque ita demum suiipsius creatura creatrix erit, ac nudam vnigenito dignitatem Euangelista tribuet dicens, quòd in *mundo erat, & mundus per ipsum factus est*. Sed norat vnum esse naturâ vniuersi opificem: Non ergo vnum esse censebitur apud rectè credentes, opus, & factor, Deus, & conditor, sed illud quidem subiicietur serui in morem, naturæ suæ modum non ignorans: ei autem Filius imperabit, qui solus cum Patre potest res è nihilo ad esse vocare, & quod nondum existit ineffabili virtute in ortum producere. Quòd autem Deus secundum naturam existens Filius alius vtique sit à creatura, in libro de sancta Trinitate cum iam adundè tractauerimus, nihil superfluum hic afferemus. Illud tamen vtiliter addemus, quòd cum ait mundum ab ipso factum esse, ad cogitandum de Patre nos adducit, & cognitionem eius Ex quo, vnà cum eo Per quem, nobis infert. Omnia enim à Patre sunt per Filium in sancto Spiritu.

A νηται ἑαυτὸ ὃ ποιοῦ, καὶ ὃ ποιούμενον. εἰ γὰρ νοεῖ-
το ἑαυτὸν, οὐδὲ μιᾶς οὐσίας καὶ τῆ ὕ πῶς εἰ)
λόγον ἐξαλλαγῆς, ἀναβήσεται μὲν ὃ ποιητὴς εἰς
τὸν ὃ ποιητὸς φύσιν, καταβήσεται δὲ καὶ εἰς τὸ
τῆς κλισμοῦ ὁ δημιουργὸς, οὐκέτι δὲ μόνος ἔξει ὃ
δύναθαι δημιουργεῖν, ἀλλ' εὑπτήσεται τοῦτο
δυνάμει καὶ τοῖς ποιήμασιν ἀνευρήσεται, εἰ γὰρ
ὅλως οὐδὲν ἀπὸ τ πρὸς Θεὸν ὁμοιοτότητος
ἀποδιελαῦνον· ὅτω τε λοιπὸν ἑαυτῆς ἡ κτίσις
B ἔσται δημιουργὸς, καὶ ψιλὸν τὸ ἀνθρώπου τῶ μονογεν
ὃ ἀξίωμα λέγων ὁ ΕΥαγγελιστὴς, ὅτι, καὶ ἐν τῷ
κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. ἀλλ' οἶ-
δεν ἕνα καὶ φύσει ὄντα τῶν ἀπόντων δημιουργόν.
οὐκ ἄρα ἑαυτὸν μὴ νοοῖτό ποτε πρὸς γε τοὺς εἰ-
δόσι πιστεύειν ὀρθῶς, ποίημα, καὶ ποιητὴς, Θεὸς,
καὶ κτίσις, ἀλλ' ἰδίᾳ μὲν ὑποκείσεται δουλοπρε-
πῶς, τῆ δ οἰκείας φύσεως ὅρον ὑπερνικήσουσα·
βασιλεύσει δ' ἐπ' αὐτῷ ὁ υἱὸς, μόνος ἔχων μετὰ
παῖδος ὃ δύνασθαι καὶ ὡς ὄντα τὰ μὴ ὄντα κα-
C λεῖν, καὶ ὃ μήπω ὑπαρχὸν ἀῤῥήτῳ δυνάμει
πρὸς γῆν εἰς ὑπαρξιν. ὅτι δ' ὑπάρχων καὶ φύσει
Θεὸς ὁ υἱὸς, ἕτερος δήπου πάντως ἐστὶ πρὸς τὰ
κτίσιν, ἀρκούντως ἤδη διέλαμφότερε ἐν τοῖ πρὸ
τ ἁγίας τριάδος λόγοις, παρεπλὸν ἐν τούτοις ἐρεῖ-
μεν οὐδέν· πλὴν ἐκεῖνο χρησίμως προσθήσο-
μεν, ὅτι δι' αὐτοῦ τὸ κόσμον πεποιῆσθαι λέγων, εἰς
ἔννοιαν ἡμᾶς ἀναφέρει τοῦ πατρὸς, καὶ σωτ-
σοφέρει τοῦ δι' οὗ τὸν ἐξ οὗ. πάντα γὰρ πρὸς πατρὸς
δι' υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι.

Et *mundus eum non cognouit.*

D

Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

Prudenter hic rursus Euangelista sancto spiritu afflatus, quorundam nugas anteuertere conatur. Docendi autem rationem non parum mirabere. Lucem veram nuncupauit Filium, eumque omnem hominem venientem in hunc mundum illuminare confirmauit: Addit, quòd & *in mundo ipse erat, & mundus per ipsum factus est*. Sed illicò nobis aduersariorum quidam obiiciet: Si lux E erat Verbum, &, cuiusuis hominis cor illuminat, ad agnitionem Dei videlicet, & scientiam hominis naturæ congruentem, &, si in hoc mundo semper erat, & mundi opifex, existebat quomodo ignoratum est, & quidem tantis temrum spatiis? Igitur non illuminabat, sed neq; lux planè erat. His confestim occurrit Theologus, dicens: *Mundus eum non cognouit*: Ipse quominus agnosceretur, inquit, in causa non fuit: sed infirmitatem

Νῆφε πάλιν ὁ πνευματοφόρος, φθάνειν ἐ-
πείγεται τοῦδε λύων αἱρεσιολογίας. θαυμά-
σῃς δ' λίαν τὸ τοῖς θεωρήμασι λογισμόν. φῶς
μὲν γὰρ ἀπεκάλεσε τὸν υἱὸν, διίσχυρίσατό τε φω-
τίζειν αὐτὸν πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν
κόσμον· πρὸς δέ γε τοῦτο, ὅτι καὶ ἐν τῷ κό-
σμῳ φησὶν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. ἀλλ'
εἶπεν ἂν τις ἡμῖν τὸ δ' ἐναντίας· εἰ φῶς ἦν
ὁ λόγος, ὡς ὅτοι, καὶ εἰ φωτίζει πάντας ἀνθρώπου
καρδίας, εἰς γνῶσιν ἀληθοῦς, καὶ εἰς σωτηρίαν
ἀνθρωποπρεπῆ, καὶ εἴπερ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ κόσμῳ,
καὶ αὐτὸς ἦν ἐργάτης αὐτοῦ, πῶς ἠγνοήθη, ἢ εἰς
χρόνους ὅτω μακροὺς· ἀκοὴν δὲ ἐφώτιζεν, ἀλλ'
οὐδὲ ὅλως ὑπῆρχε τὸ φῶς αὐτοῖς. πρὸς δὴ τὰ
τοιαῦτα θερμότερον ὁ θεολόγος ὑπανιστάζει λέ-
γων, ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· οὐκ αὐτὸς δ' ἑαυτὸν
ἠγνοήθη, φησὶν. αἰτιάσθω δὲ ὁ κόσμος τὴν οἰκείαν

ἀοθένειαν. Φωτίζει μὲν γὰρ ὁ υἱὸς, ἀπαμβλυνθὲν δὲ
τὸν χάριν λέγεται κτίσις. ἐδωρήσατο δὲ βλέπειν ἵνα τὴν
κτίσιν φύσιν νοήσῃ Θεόν, καὶ διεδαπάνησεν ἀσχέτως
τὸ δοθὲν, μέχρι τῆς ποιμένος ἔσχατον τῆς γνώσεως τὸ
μέτρον· ἐναρκήσαι τὴν ἐπίκεινα δρόμον, κατέχω-
σι ῥᾳθυμίαις τὸν φωτισμὸν, ἠμβλύνσι τὸ χαρίσ-
ματος, ὅπερ ἵνα μὴ πάθοι, νήφειν ὁ Παῦλος κε-
λεύει τὸν οἰκεῖον μαθητὴν· οὐδὲν οὖν ἄρα πρὸς
τὸ φῶς τὰ τῶν φωτισθέντων φαυλότης· ὥσπερ γὰρ
ἔστιν αἴσθησιν μὲν ἅπασι τοῖς ἡλίου τὸ φῶς, ὠφελεῖ-
ται δ' οὐδὲν ὁ τυφλὸς, ἀλλ' ὑφ' ἑαυτοῦ τοῦτο τὴν ἡλια-
κὴν αὐγὴν λόγως κατηγορήσαιμεν αὐγῆς· αἰτια-
σώμεθα δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ὄψεως πάθος. διὰ μὲν γὰρ
ἐφώτιζεν, ἡ δὲ τὸν φωτισμὸν οὐκ ἐδέχετο· ὕστε
αἴσθησιν δεῖν καὶ ὅτι τοῖς μονογενοῦς ἐννοεῖν, ὅτι φῶς
μέν ἐστι τὸ ἀληθινὸν, ὁ δὲ Θεὸς ὁ αἰὼνος τούτου,
καθά φησιν ὁ Παῦλος φησὶν, ἐτύφλωσε τὰ νοήματα
τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν φωτισμὸν τῆς
ἐν αὐτοῖς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. τύφλωσιν δὲ φαμὲν
ἐν τούτοις ὑποστῆναι τὸ ἀνθρωπον, οὐκ εἰς
ὁλόκληρον τοῦ φωτὸς ἐρημίαν ἐρχόμενον· σώζεται
γὰρ ἐν τῇ φύσει πάντως τις θεοδότος συνέσεως· ἀλλ'
εἰς ἕξιν ἀμαθείας ἐναποσκευάζων, καὶ πρὸς
ὅτι τὰ χείρω παθῶν ἐπιπαῖς καταμαραίνοντά
πως, καὶ καταίσχυντα τὸ τῆς χάριτος μέτρον· διὰ
τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος μελῳδὸς, ὅτε τὸ συνετὸν ἡμῖν
ἀνθρωπον ὑποκρίνεται, τότε δὴ καὶ δικαίως κα-
ταφωτίζεσθαι παρακαλεῖ, λέγων ὡς πρὸς
Θεόν· ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κα-
τανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου· νόμον
γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκε, τὸ θεῖον τὸ ἡμῖν αἰνιγ-
ματῶδες σῶμα φῶς, καὶ ὥσπερ τινα λήμην τῷ τῆς
καρδίας ὀφθαλμῷ ἐκκαθαίροντα τὴν ἐξ ἀγνοίας ἁμαρτίας ἐπισκοτήσαντα σκοτασμόν. ἀγνοίας οὖν ἅμα καὶ αἰσθησίας ὁ κόσμος ἐν τούτοις ὑποκρίνεται χαρακτὴρ, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀγνοήσας
ἥμερουργὸν, καὶ τὸν οὐ τὸν πεφωτισμένον καρπὸν οὐκ
ἀγαθὸν ἐπιδείξας, ἵνα φανῇ τις λοιπὸν ἐπ' αὐτῷ
κἀκεῖνο πάλιν ἀγνοῶν, ὃ ἐφ' ἡμῖν Ισραὴλ διὰ
τοῦ φυτικῆς ἀδόλωτον φωνῆς, ἔμεινα μὲν ποιή-
σαν σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἰὼ γὰρ ὄντως
ὁ τοῦ πεφωτισμένου καρπὸς, ἡ ἀγνοῶν τοῦ μο-
νογενοῦς δόξαν, σταφυλὴ τις ὥσπερ κληματί-
δος ἐξηρτημένη τοῦ αἰθέρος δόξαν φημὶ, καὶ
ὑπὲρ ὃ σαπτὸν, ἡ εἰς πολύθεον ἕλκουσα πλάνην
ἀσέβεια, ὀξείας ἀκάνθης δίκην, τὸ ἡμῖν αἱματοῦσα, καὶ πλὴν θανάτου τοῖς ἀπά-
σης τὸν νοῦν.

A fuæ id mundus adſcribat. Illuminat enim Filius, ſed gratiam retundit creatura: oculos accepit, quibus naturalem Deum intelligeret, ſed eo munere abuſa, in ſola creaturarum contemplatione hæſit: vlterius ferri noluit, illuminationem pigritiâ obruit, neglexit gratiam, quod ne ſibi contingat, vigilare Pauli diſcipulus admo- 1. Tim. 4.
netur. Nihil ergo ad lucem illuminatorum improbitas. Quemadmodum
B enim Solis lumen cunctis oboritur, ſed nihil cæcus vtilitatis inde accipit: non tamen proinde conſentaneum eſſe dixeris Solis accuſare ſplendorem: quin potius ad oculorum vitium id referemus. ille enim illuminat, hi lucem non capiunt: ſic etiam de vnigenito ſtatuendum arbitror, nimirum ipſum lucem eſſe veram., ſed
C Deum huius ſeculi, vt loquitur Pau- 2. Cor. 4.
lus, excæcaſſe mentes infidelium, ne illuminatio cognitionis diuinæ in ipſis fulgeat. Excæcatum autem hîc dicimus hominem, non quòd planè ſit luce orbatus (ſeruatur enim in naturâ diuinitùs data intelligentia) ſed quòd inertiæ habitu extinguatur ea lux, & conuerſione ad vitia marceſcat gratiæ modus atque contabeſcat. Quocirca ſapientiſſimus Pſalmiſta iſtiuſmodi hominis perſonam agens, iure à Deo illuminari petit his verbis: *Renela oculos meos, &* Pſal. 118.
D *conſiderabo mirabilia de Lege tua.* Legem quippe in auxilium dedit, quæ diuinum in nobis lumen excitet, & veteris inſcitiæ caliginem ceu lippitudinem quandam ex oculis cordis detergat. Ingrati ergo animi & ſtuporis mundus hîc poſtulatur, qui & ſuum authorem ignorauit, & illuminationis ſuæ fructum non bonum edidit, vt illud de ipſo demum iure dici poſſit quod de filiis Iſraël prophetica voce
E prædicatur: *Expectaui vt faceret vuam, & fecit ſpinas.* Fructus enim Eſa. 5.
illuminationis iſtius, vnigeniti certè erat agnitio, non ſecus ac vua ex hominis mente nimirum, ceu malleolo pendens, non autem illa temeritas, quæ hominum genus ad aſtruendos multiplices Deos pertrahit, inſtar aculeatæ ſpinæ in nobis ſuboritur & animum erroribus ad mortem vulnerat.

A

v. 11. *In propria venit, & sui eum non receperunt.*

Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Pergit Euangelista in reddenda ratione, cur mundus non agnouerit eum à quo illuminatur, hoc est vnigenitum, & proposito grauiori peccato Israëlitarum, gentium quoque culpam confirmare nititur, & incubuisse mundo insciticæ simul, & incredulitatis morbum ostendit. Valde autem appositè ad mentionem de Incarnatione faciendam subit, & à purissima illa Theologia irrepit demum ad explicandam Incarnationis dispensationem, quam propter nos fecit Filius. Mirum quippe nihil est, inquit, si mundus vnigenitum non agnouerit, qui à recta intelligendi via deflexerit, & suæ dignitatis ignarus comparatus sit iumentis insipientibus, vt diuinus Psalmista cecinit, quum ipse quoque populus, quem sibi præ cæteris peculiarem elegit Deus, in carne præsentem abiecerit, & eum qui ad omnium salutem aduenerat excipere noluerit, quamuis fidem regno cælorum remuneraretur. Aduerte verò quàm solida sint ea quæ hìc ab Euangelista dicuntur. Mundum accusat, quòd illuminantem nullo modo cognouerit, iustam ei veniam hoc pacto veluti quærens, & excusationes legitimas datæ ei gratiæ struens. De Israëlitis verò, quos in peculiarem sortem sibi Deus asciuerat, scribit, *Non receperunt*. Non enim verè dicere poterat, *non cognouerunt*, prisca Lege prædicante, & post eam Prophetis ad veritatis comprehensionem illos erudientibus. Æquum ergo fuit in eos iudicij seueritatem adhibere, vt nimirum erga gentes bonitatem. Mundus enim, siue gentes, concursu ad vitium Dei coniunctione orbatæ, id etiam damni insuper acceperunt, quòd illuminantem non agnouerunt. Iudæi verò cognitione eius per Legem acceptâ, & ad vitæ genus Deo gratum vocati, vltrò demum in eius ignorationem quem iam agnouerant inciderunt, & ad propria veniens Dei Verbum non receperunt. Proprius enim Deo est vniuersus orbis, inquantum ab ipso creatus, & ex ipso, & per ipsum in ortum est vocatus: sed Israël conuenientiùs quodammodo proprius eius vocabitur, eamque prærogatiuam habi-

Psal. 48.

B

C

D

E

Ἐπιτείνει τὴν ἀπολογίαν ὁ Εὐαγγελιστὴς τοῦ μὴ ἐγνωκέναι τὸν κόσμον τὸν φωτίζοντα αὐτόν, τοῦτ' ἔστι, τὸν μονογενῆ, καὶ ἀπὸ τῆς χείρονος τοῦ ἐξ Ἰσραὴλ ἁμαρτίας, καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἐγκλήματα κρατύνειν ἐπιχειρεῖ, καὶ τὴν ὑπεισκύψασαν τῷ κοσμικῷ δυσμαθείας τε ὁμοῦ, καὶ ἀπιστείας ὑπόδηκτικὴν νόσον. διαφόρως δὲ λίαν εἰς τὸν περὶ τῆς σαρκώσεως εἰσηγεῖται λόγον, καὶ καθάπτει λοιπὸν ἐξ ἀκριβοῦς τῆς θεολογίας, εἰς ἐξήγησιν οἰκονομίας τῆς μιᾶς σαρκώσεως, ἣν ἐποιήσατο δι' ἡμᾶς ὁ υἱός. θαυμαστὸν γὰρ οὐδέν, εἰ μὴ ἔγνω, φησὶν, ὁ κόσμος τὸν μονογενῆ, τὸν πολὺ αὐτοῦ πρεπούσης συνέστως ἐκπεσόντα μακρὰν, καὶ ὅτι πολὺ ἐκτὸς τέ ἐστι, καὶ γέγονεν ἐκ εἰδώς, παραβληθεὶς τοῖς κτίνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καθάπερ φησὶν ὁ θεῖος ἔφασκε μελῳδὸς, ὅπου καὶ αὐτὸς ὁ προσηκειν ἰδίως αὐτῷ παρὰ πᾶσι νοητοῖς λαοῖς ἀπεσείλατο πρόσωπα μὴ σαρκὸς, καὶ ὅτι σωτηρία πάντων ὑπεδύσατο σῶμα λαβὼν οὐκ ἠθέλησε, τὴν θεοπρεπῆ βασιλείαν τῆς πίστεως αὐτιδιδοῦσα. ὑποτιθέμενος δ' ὅπως γένοιτο ἀσφαλὴς ὁ περὶ τούτων λόγος. τὸ μὲν γὰρ κόσμου ὃν μηδόλως ἐγνωκέναι τὸν φωτίζοντα κατηγορῶ, συγγνώμην ὡσανεὶ αὐτῷ δικαίως ἐξαιτούμενος, καὶ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ χάριτος ἀφορμὰς ἐν λόγοις προδιεκρινόμενος· ὅτι δέ γε τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, οἳ καὶ ἐν μέρει τῷ ἰδίῳ αὐτῷ προσηκόντων ἐτετάχατο, ὃ δὲ παρέλαβον πάθος· ἃ γὰρ ἐν ὑπονοίᾳ λέγω οὐκ ἔγνω τόμου, νόμου μὲν ἀρχαιοτέρου κηρύττοντος, προφήτῶν δὲ μετ' ἐκεῖνον παιδαγωγούντων αὐτοὺς ὅπως τὴν ἀληθείας καταλήψιν. δίκαιον οὖν ἀρα καὶ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἀποτομίας ὃν κεῖται, καθάπερ ἀμφοῖν καὶ ὅπως τὸ ἐθνῶν ἡ χρηστότης. ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἅτε τὰ ἔθνη, τῷ πρὸς Θεὸν οἰκείωσιν ἀπολέσασα ἀφ' ἧς εἰς φαυλότητα καταφορᾶς, καὶ ὃ εἰδέναι προσεζημιώθη τὸν φωτίζοντα αὐτά· οἱ δὲ ἀφ' νόμου τῷ γνῶσιν καταπλουτήσαντες, καὶ εἰς τῷ ἀμέμπτῳ τῆς Θεῷ πολιτείαν αἰσχυνηλωθέντες, λοιπὸν ἐκόντες ἐσφάλλοντο τὸν ἤδη γνωσθέντα, καὶ ὡς οἰκείοις ὑπεδήμησε τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγον οὐ παραδεξάμενοι. ἴδιος μὲν γὰρ σύμπας ὁ κόσμος ἐστὶ τῷ Θεῷ, κατά τε τὸν ἐξ πεπτιπαῖς λόγον, καὶ ὃ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι πρὸς ἡμέσιν· πρεπωδέστερον δέ πως ὁ Ἰσραὴλ ὡς τὸ ἰδιότητος ἀποκεκλῆσθαι λόγῳ, καὶ τῷ ὅτι τούτῳ δόξαν ἀπο-

κληρώσηται, διὰ τε τὸν τῶν ἁγίων πατέρων ἐκλογὴν, καὶ διὰ τὸ πρωτότοκος ὠνομάσθαι τοῦ Θεοῦ τέκνων· υἱός μου γὰρ πρωτότοκός μου Ισραὴλ, φησί που πρὸς Μωσέα Θεὸς, οὗ δὴ καὶ ὡς ἕνα καὶ ἐξαίρετον ἑαυτῷ πάλιν αἰτιᾶται ἴδιον ὀνόμαζε λαὸν· ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, πρὸς Φαραὼ τὸν Αἰγύπτιον τύραννον εἰπών. δῆλον γὰρ μᾶλλον ἰδίως ἀνήκοντα τῷ Θεῷ * τὸν Ισραὴλ, καὶ ἐν Μωσαϊκῇ βιβλίῳ, λόγος δηλῆς. ὅτε γὰρ, φησὶ, διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. καὶ ἐγένηθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ιακὼβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ισραήλ· ᾧ καὶ ἐπιφοίτησεν, ὡς τὸ ἰδίῳ κλήρῳ, καὶ τὸ ἰδίῳ σχοινίσματι, λέγων, οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ισραήλ. ὅπερ ὁ καὶ προεδήλωσε τὴν χάριν εἰς τὰ ἔθνη μεθίστησι, καὶ φωτίζεσθαι μὲν ὁ κόσμος ἀφὸ μετανοίας, καὶ πίστεως ἀγνοήσας αὐτὸν τὸ ἀρχῆς, παλινδρομεῖ δὲ ὁ τῆς ..... εἰς τὸν ὄπισθεν σκότον· ἀφὸ δὴ καὶ ἔφασκεν ὁ σωτὴρ, εἰς κρίμα ἐγὼ, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.

A turus est cum ob sanctos Patres ex eo populo delectos, tùm quòd principium atque primogenitus dictus sit filiorũ Dei. *Filius enim primogenitus meus Israel*, inquit alicubi ad Moysem Deus: quem sanè velut vnum & eximium sibi rursus tribuens, suum populum nuncupauit. *Dimitte populum meum*, inquit ad Pharaonem Ægypti tyrannum. Præterea ex libris Mosaicis eiusce rei veritas patebit: *Quando*, inquit, *diuidebat Altissimus gentes, quando disseminauit filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei. Et facta est pars Domini populus Iacob: funiculus hæreditatis eius Israël.* Ad quem etiam venit, ceu in propriam sortem & ad proprium funiculum, dicens: *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt, domus Israël.* Qui cum gratiam repudiassent, ad gentes se transtulit. Ita mundus quidem per pœnitentiam ac fidem illuminatur, cum principio ipsum ignorarit: Sed Iudæorum populus ad tenebras, vnde eductus fuerat reuertitur. Ideoque Saluator quoque dicebat, *In iudicium ego in mundum hunc veni, vt qui non vident, videant, & qui vident caci fiant.*

* χ. τὸν

Οσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

v. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius.*

Κρίμα δίκαιον ὄντως, καὶ θεοπρεπές. ὁ πρωτότοκος Ισραὴλ ἐκπίπτεται. ἀ γὰρ ἠθέλησεν ἐν οἰκειότητι ἁφμοῦναι τῇ πρὸς τὸν Θεὸν, οὐδὲ προσήκατο τὸν υἱὸν, ὡς ἐν ἰδίοις ἐπιδημήσοντα, τὸν δὲ εὐγλωττίας ἀπεδοκίμασε χορηγὸν, τὸν δοτῆρα δὲ χάριτος ἀπώσατο, προσεδέξατο δὲ τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. ἐκείνως ἔξεστι μὲν εἰκότως ὁ Ισραὴλ τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνοίας ὀλώλεκα· ἀφεωρήσατο γὰρ ἀγαθῶν τὴν ζημίαν, πικρὸν ἀπολήψεται τὸν τῆς ἑαυτοῦ δυσβουλίας καρπὸν, τῆς υἱοθεσίας ἀπογυμνούμενος· ἐπευφήσατο δὲ τὰ ἔθνη τοῖς ἐκ πίστεως ἀγαθοῖς, λαμπρὸν τὸν ἐπαινεῖν μεταμοχθήσεται τόπον· ἐκκοπήσεται μὲν γὰρ ἐκ τῆς φύσεως ἀγελαίας, καλλιελαίῳ δὲ τῇ παρὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσεται, καὶ ἀκουσθήσεται μὲν ὁ Ισραὴλ· ὦ ἔθνος ἁμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἀνομιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι ἐγκατελίπετε τὸν κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἅγιον τοῦ Ισραήλ· ἐρῶ δὲ ἐγὼ πρὸς τὰ ἔθνη τὸν Χριστοῦ μαθητάς· ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς

Iustum reuera iudicium, ac Deo dignum. Primogenitus ille Israël abiicitur. Noluit enim perstare in coniunctione cum Deo, neque filium excepit ad propria venientem: nobilitatis largitorem reprobauit, authorem gratiæ repulit, quem gentes receperunt per fidem. Quare dementiæ suæ authoramentum Israël iure merito recipiet: lugebit iacturam bonorum, acerbum temeritatis suæ fructum colliget adoptione filiorum Dei nudatus: contra verò fidei bonis gentes perfruentur, luculenta obsequij sui præmia consequentur, & in eius locum transplantabuntur. Excidentur enim ex naturali oleastro, sed frugiferæ oleæ supernaturali inserentur, Et audiet quidem Israël: *Va gens peccatrix, populus peccatorum plenus, semen praui, filij scelesti dereliquistis Dominum, & ad iracundiam concitastis sanctum Israël.* Gentes autem, è Christi discipulis quidam compellabit his verbis: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisi-*

Exod. 4.

Exod. 8.

Deut. 32.

Matt. 15.

Ioan. 9.

Esa. 1.

1. Petr. 2.

tionis, vt virtutes eius annuncietis, qui vos à tenebris vocauit in lucem admirabilem. Cum enim Filium exceperint per fidem, poteſtatem accipiunt vt inter filios Dei collocentur. Enimuerò dat Filius vt ſint poteſtate id quod ſibi vni propriè & ſecundum naturam ineſt, in commune quodammodo proponens, in ſignum benignitatis ſuæ in homines & erga mundum charitatis. Non enim aliter poſſemus corruptionem fugere, qui terreni geſtamus imaginem, niſi pulchritudo imaginis cæleſtis illius impreſſa nobis eſſet ex eo quod vocati ſumus ad filiorum Dei adoptionem. Participes enim eius facti per Spiritum, obſignati ſumus in ſimilitudinem cum ipſo, & ad exemplarem formam illius imaginis conſcendimus, ad quam nos quoque factos eſſe ait diuina Scriptura. Sic enim tandem veteri naturæ pulchritudine recuperata, & ad diuinam illam reformati naturam, ea mala ſuperabimus quæ nobis ex præuaricatione contigerunt. Igitur ad dignitatem ſupernaturalem aſcendimus propter Chriſtum, verumtamen non ſicut ille, nullo planè diſcrimine nos quoque futuri ſumus Dei filij, ſed ad eius ſimilitudinẽ, per gratiam nimirum, quâ illũ imitando repræſentamus. Eſt enim verus ille Filius, exiſtens à Patre, ſed nos eius benignitate adoptiui, gratiæ loco id accipientes, *Ego dixi, dij eſtis, & filij Excelſi omnes.* Creata quippe & ſerua natura ad res ſupernaturales vocatur ſolo nutu ac voluntate Patris: Filius autem, & Deus, & Dominus, non Dei ac Patris nutu, nec eius ſola voluntate id habet quòd Deus ſit, ſed cum ex ipſa ſubſtantia Patris effulſerit, proprium eius bonum ſecundum naturam ſibi aſciſcit. Rurſus hunc verum eſſe Filium mutua noſtri comparatione cognoſcimus. Cum enim id quod eſt naturâ diuerſæ rationis ſit ab eo quod eſt adoptione, & id quod ex imitatione, cum eo quod eſt veritate, nos autem filij Dei nuncupemur per adoptionem, & ex imitationen, naturâ igitur & veritate eſt ipſe, cui nos cum iſthæc ſimus mutuò opponimur, pro naturali dignitate ſcilicet gratiæ bonum conſecuti.

Pſal. 81.

v. 13. *Qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.*

Qui per fidem, inquit, in Chriſtum,

εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε, τῶν ἐκ σκότους ὑμᾶς καλεσάντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· ὅπερ γὰρ προεδέξαντο διὰ τῆς πίστεως τὸν υἱόν, δίδωσι τοῖς ἐξουσίαν τῶν ἐκ τέκνους τεταχθῆναι Θεοῦ· δίδωσι γοῦν ὁ υἱὸς ὃ μόνῳ, καὶ ἰδίως αὐτῷ, καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχον ἐξουσιαστικῶς, εἰς κοινότητα προτιθεὶς, ὡς ἂν εἰκόνα φιλανθρωπίας τῆς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀγάπης τὸ παράδειγμα ποιούμενος. ἐν γὰρ ἡμῖν ἑτέρως διαφυγεῖν τὴν φθορὰν, τὴν εἰκόνα δ' ἐνοικοῦσαν τοῖς φορέσουσιν, εἰ μὴ τὴν εἰκόνος τῆς ἐπουρανίου, διὰ τὸ κεκλῆσθαι πρὸς υἱοθεσίαν, ὃ κάλλος ἡμῖν ἐκτησόμεθα. μέτοχοι γὰρ γενόμενοι αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος, καταφερόμεθα εἰς ὁμοιότητα τὴν πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰς ὃ ἀρχέτυπον τῆς εἰκόνος . . . . . νομοθέτημα, καθ' ἣν ὡς ἔφη τις ἡμῖν ἱερὰ γραφή. μόλις γὰρ ἂν τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἀνακτισάμενοι κάλλος, καὶ πρὸς τὴν θείαν ἐκείνῳ ἀναμορφωθέντες φύσιν, κρείττους ἐσόμεθα τοῦ ἐκ παραβάσεως ἡμῖν συμβεβηκότων κακῶν. ἐκτενῶ δὲ ἀναβαίνομεν εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀξίωμα διὰ Χριστὸν, ἀλλ' οὐ καθ' ἑαυτὸν ἀπαραλλάκτως ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς πρὸς ἐκεῖνον διὰ τὴν κατὰ μίμησιν χάριτος· ὁ μὲν γάρ ἐστιν υἱὸς ἐκ παντὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, ἡμεῖς δὲ ἡμεῖς ἐκ φιλανθρωπίας, ὡς ἂν χάριτος μοίρας λαμβάνοντες ὅ, ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. ἡμᾶς μὲν γὰρ πεποιημένη καὶ δούλη κτίσις, καλεῖται πρὸς τὰ ὑπὲρ φύσιν νεύματι μόνῳ, ὁ δὲ μονογενὴς τοῦ πατρὸς· ὁ οὗ υἱὸς καὶ Θεὸς, καὶ κύριος, οὐκ ἐκ βουλῆς μόνης τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὐδὲ ὅσον εἰς τὸ βεβουλῆσθαι μόνον αὐτὸν, ὃ εἰ Θεὸς καὶ υἱὸς κεκτήσεται, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀναλάμψας τὸ πατρὸς ὃ ἴδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπάγεται. ὁρᾶται δὴ πάλιν υἱὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, καὶ τῇ πρὸς ἡμᾶς ἀντιπαραθέσει δοξάζόμενος. ὅπερ γὰρ ὃ φύσει λόγον ἕτερον ἔχει τοῦ κατὰ θέσιν, καὶ τοῦ κατὰ μίμησιν ὃ κατ' ἀλήθειαν, υἱοὶ δὲ ἡμεῖς κεκλήμεθα Θεοῦ κατὰ θέσιν, καὶ κατὰ μίμησιν, κατὰ φύσιν ἄρα καὶ κατ' ἀλήθειαν αὐτὸς, ᾧ καὶ ἐσμὲν γενόμενοι αὐτιπαραθέσεως, ὃ ἐκ χάριτος ἀγαθὸν αὐτὸ φυσικῶς ἀξιώματος ἀποκερδαίνοντες.

Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

Οἱ διὰ πίστεως, φησὶ, τῆς εἰς Χριστὸν εἰς υἱο-

θεσίαν κεκλημένοι Θεοῦ, τῆς μὲν οἰκείας φύσεως τὸ εὐτέλειαν ἀπεδύσαντο, κατηγλαϊσμένοι δὲ ὥσπερ ἀμφίῳ λαμπρῷ τῇ τοῦ ἁγίου χάριτι, πρὸς ὃ ὑπὲρ φύσιν αἰσθάνοιντο ἀξίωμα. οὐ γὰρ ἔτι χρηματίζουσι τέκνα ἁπλῶς, Θεοῦ δὲ μᾶλλον καὶ υἱοὶ λεγόμενα. ὅπερ ἡμῖν δὲ ὅσῳ ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ἐποιήσατο τὴν ἀσφάλειαν. ὅταν γὰρ ἔμελλεν ἐρεῖν ἐκ Θεοῦ γεγεννῆσθαι τοὺς πεπιστευκότας, ἵνα μήτις οἴηται τὴν οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖδας ἐκπεφυκέναι καὶ υἱοὺς αὐτοὺς, καὶ εἰς ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα πρὸς τὸν μονογενῆ, ἢ κατ' ἐκεῖνα καταχρηστικώτερον λέγεσθαι, ὃ ἐκ μαστροῦ πρὸ ἑωσφόρου ἐξεγέννησά σε, ὅταν τε λοιπὸν εἰς τὴν τοιαύτην καὶ αὐτὸς καταφέρηται φύσιν, καὶ εἰ λέγοιτο γεγεννῆσθαι παρὰ Θεοῦ, ἀναγκαίως ἡμῖν προεπινοεῖ τὴν ἀσφάλειαν. δεδόσθαι γὰρ αὐτοῖς ἐξουσίαν εἰπὼν παρὰ δὲ τὴν φύσιν υἱοὺς πρὸς Θεοῦ γεγενέσθαι τέκνα Θεοῦ, καὶ ὃ δεῖσα, καὶ χάριτι, δῆλον τοῦτο προσεπινεγκών, ἀκινδύνως ἐπάγει λοιπὸν ὅτι, ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν· ἵνα καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῖς χαρίτος ὑπερδείξῃ τὸ μέγεθος, ὥσπερ εἰς οἰκειότητα φυσικὴν συλλέγοντος τὸν ἀνθρώπειον τὸν Θεοῦ καὶ πατέρα, καὶ τὸ δοῦλον εἰς δεσποτικὴν ὑπήφειαν ἀναβιβάζοντος, δῆλα δὴ εἰς αὐτὸν θερμὴν ἀγάπησιν. τί οὖν ἄρα τὸ πλέον, ἐρεῖ τις τυχόν, ἢ τί τὸ ἐξαίρετον ἐν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν παρὰ τὸν Ἰσραὴλ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς γεγεννῆσθαι λέγεται παρὰ Θεοῦ καὶ ὃ, υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα οἶμαι λέγειν δεῖν, πρῶτον μὲν ὅτι σκιὰν ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, οὐδὲ τοῦτο κατ' ἀλήθειαν ἔχειν ἐδίδου τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ, καὶ σχήματι γραφόμενον ἐν αὐτοῖς ἄχρι καιροῦ διορθώσεως, καθὰ γέγραπται, καθ' ὃν ἔμελλον ἀναδήσεσθαι λοιπὸν, οἱ πρεπωδέστερόν τε, καὶ ἀληθέστερον ἀποκαλοῦντες πατέρα τὸν Θεὸν, διὰ τὸ οἰκεῖον τὸν αὐτοῖς πνεῦμα τοῦ μονογενοῦς· οἱ μὲν γὰρ εἶχον πνεῦμα δουλείας εἰς φόβον, οἱ δὲ πνεῦμα υἱοθεσίας, εἰς ἐλευθερίαν, ἐν ᾧ κεκράζομεν Ἀββᾶ ὁ πατήρ. ἔχουσι δὲ διὰ πίστεως τὸν εἰς Χριστὸν ἀναβῆσθαι μέλλοντες εἰς υἱοθεσίαν λαὸς, καθάπερ ἐν σκιᾷ, ἐν ἐκείνῳ προκατεγράφετο, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἐν πνεύματι νοεῖσθαι περιτομὴν ἐν τῇ ἐκείνων πάλιν προφητεύεσθαι φησί· καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, πάντα ἦν ἐν ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα τυπικῶς. πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις, καὶ τόδε φαμὲν, ὅτι κέκληται τυπικῶς εἰς υἱοθεσίαν ὁ

vocati sunt in adoptionem filiorum Dei, propriæ quidem naturæ vilitatem exuerunt, Deique honorantis gratiâ ceu splendida quadam veste conspicui, ad supernaturalem dignitatem euehuntur. Non enim amplius carnis filij, sed Dei potius adoptiua soboles nuncupantur. Aduerte verò quantâ cautelâ in sermonibus suis beatus Euangelista vsus sit. Cum enim dicturus esset ex Deo natos esse fideles, ne quis eos putaret ex Dei ac Patris substantia reuera genitos, & per omnia similes esse vnigenito, aut etiam de illo abusiuè dici, *Ex vtero ante luciferum genui te*: atque ita demum in creaturarum naturam ipse quoque detruderetur, licet à Deo genitus dicatur, idcirco hanc cautionem excogitat. Cum enim potestatem à naturali Filio datam iis esse dixerit, vt filij Dei fierent, adoptione nimirum & gratiâ, tandem tutissimè subiicit, *Ex Deo nati sunt*: vt gratiæ quoque magnitudinem quâ quod alienum est à Deo ac Patre, ad eius naturale quodammodo consortium colligitur, & quod seruum est, ad Domini nobilitatem ob vehementem eius charitatem euehitur. Sed quid maius, inquiet forsan aliquis, vel quid eximij præ Israëlitis nacti sunt fideles, cùm & ipsi Israëlitæ nati esse à Deo dicantur, iuxta illud: *Filios genui, & exaltaui, ipsi autem sprenerunt me*. Ad hoc respondemus, primùm quidem, quòd cum Lex vmbram futurorum bonorum haberet, non autem ipsam rerum veram speciem, ita neque istud Israëlitis verè concessum, sed typicè & figuratè descriptum in ipsis fuit, *vsque ad tempus correctionis*, sicut scriptum est, quo emersuri erant qui decentius atque verius propter inhabitantem vnigeniti Spiritum Patrem Deum appellarent. Illi siquidem habebant *spiritum seruitutis in timore*, *hi verò spiritum adoptionis filiorum*, in libertatem, *in quo clamamus Abba Pater*. Igitur populus per fidem in Christum ad filiorum adoptionem euehendus, in illo, velut in vmbra præfiguratus est, quemadmodum nempe videmus etiam spiritalem circunciſionem in illorum carne præfigurari: In summa, omnia nostra in illis erant typicè adumbrata. Ad hæc, dicimus Israëlem typicè vocatum fuisse in adoptionem filiorum

Esa.1.

Rom.8.

Dei per mediatorem Moysen: ideoque
1. Cor. 10. in ipsum quoque baptizati sunt, in nube & in mari, vt Paulus ait, & in Legem seruitutis ex idolorum cultu reparabantur, ministrato eis Legis præcepto per Angelos. Qui autem in filiorum Dei adoptionem fide in Christum euehuntur, non in vnam à creaturis aliquam, sed in ipsam sanctam Trinitatem baptizantur, mediante Verbo, quod sibi humanitatem quidem coniungit per carnem vnitam, sed naturaliter Patri coniungitur, quatenus naturâ Deus. Hoc enim pacto serui ad filiationem vocantur per veri Filij participationem ad dignitatem ei naturaliter inexistentem vocati & quodammodo euecti. Quam ob rem filij Dei dicimur ac sumus, qui spiritalem regenerationem per fidem accepimus. Sed quoniam nonnulli præcipiti quadam audacia de vnigenito iuxta & sancto Spiritu falsa prodere non verentur, creatum & factum hunc esse dicentes, & ipsum omnino à Dei ac Patris consubstantialitate excludere, age rursus eorum intemperiei rectæ fidei doctrinam opponentes, quod nobis & lectoribus vsui sit proferamus. Si enim neque Deus secundum naturam, neque ex Deo est Spiritus eius, eique substantialiter inexistens, sed alius ab ipso, nec à natura creaturarum alienus, quomodo nos qui per ipsum nati sumus, ex Deo nati dicimur? Aut enim mentiri planè Euangelistam fatebimur: aut si verax est, sicuti est profectò, Deus erit, & ex Deo secundum naturam Spiritus: cuius participatione per fidem in Christum donati, & naturæ diuinæ participes efficimur, & ex Deo nati esse dicimur, & eam ob rem Dij nuncupamur, non gratiâ solum ad supernaturalem gloriam euecti, sed quò iam Deum in nobis habitantem, atque diuersantem habeamus, iuxta illud Prophetæ
2. Cor. 6. dictum: *Quia inhabitabo in ipsis & inambulabo inter eos.* Alioqui, respondeant quæso nobis, qui tantâ pleni sunt insciti, quomodo templa Dei simus,
Rom 8. iuxta Paulum, inhabitantem in nobis Spiritum habentes, nisi Spiritus Deus sit secundum naturam? si enim creatura est, ac opus, quam ob causam Deus nos destruit, tanquam qui Dei
1. Cor. 3. templum destruamus, cum corpus inquinamus, in quo Spiritus habitat, qui totam Dei ac Patris & similiter vnigeniti naturalem proprietatem

A Ισραὴλ διὰ μέσου Μωσέως· διὸ καὶ εἰς αὐτὸν ἐβαπτίζοντο, καθάπερ ὁ Παῦλός φησιν, ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ εἰς νόμον δουλείας, ἐξ εἰδωλολατρείας ἀνασῳζόντο διὰ προστάγματος ἀγγέλων τῆς ἐν χειρὶ μεσίτου ἐντολῆς δι' ἀγγέλων· οἱ δὲ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν εἰς υἱοθεσίαν ἀναβαίνοντες Θεοῦ, οὐκ εἰς ἕν τι πνεῦμα, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἅγιον βαπτίζονται τριάδα, διὰ μέσου τοῦ λόγου, σωματοῦντος μὲν ἑαυτῷ τὰ ἀνθρώπινα διὰ τῆς ἐνωθείσης σαρκὸς, σωματοῦμένου δὲ
B μόνῳ ᾧ φυσικῶς ὁ πνεύσαντι, καὶ ὃ φύσει Θεός· ὅτων γὰρ αἰσθητὸν τὸ δουλεῦον εἰς υἱότητα, διὰ μετοχῆς τῆς κατ' ἀλήθειαν υἱοῦ, πρὸς ὃ ὑπάρχον αὐτῷ κατὰ φύσιν ἀξίωμα, καλούμενόν τε, καὶ οἷόν ἀναβιβαζόμενον. διὰ τοῦτο πνευματοῖ λεγόμεθα, καὶ ἐσμὲν τοῦ Θεοῦ, οἱ τὸ διὰ τοῦ πνεύματος ἀναγέννησιν διὰ πίστεως καταδεξάμενοι. ὅπερ οὐ ῥιψοκινδύνως ἀποτολμῶσίν τινες, ὡς καθ' ὑμᾶς μονογενοῦς, ὅτων κατὰ ἀλήθειαν καθαψύσαντος πνεύματος,
C πνευτὸν αὐτὸ, καὶ κτιστὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ ὅλως τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀξέλκειν ὁμοουσιότητος, φέρε δὴ πάλιν ταῖς ἐκείνων ἀμυθησιλογίαις τε καὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀντεξάγοντες λόγον, ἑαυτοῖς τε, καὶ τοῖς ἐντευξομένοις ὠφελείας γνησίως μᾶλλον ἀφορμάς. εἰ γὰρ μήτε Θεὸς κατὰ φύσιν, ὦ ὗτοι, μήτε μὴν ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν ἴδιον αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ὑσιωδῶς ὑπάρχον αὐτῷ· ἕτερον δέ τι παρ' αὐτὸν, καὶ τῶν πεποιημένων ὁμοφυὲς ὂν ἀποκινούμενον, πῶς οἱ δι' αὐτοῦ γνωσθέντες ἡμεῖς ἐκ
D Θεοῦ γεγεννῆσθαι λεγόμεθα; ἢ γὰρ ὅπερ ψεύδεται πάντως ἐρεῖ μὲν ὁ Εὐαγγελιστὴς, ἢ εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς, ἔχει ὧδε, καὶ ἄκτιστος, Θεὸς ἔσται, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ πνεῦμα, ᾧ δὴ καὶ μετέχειν διὰ πίστεως τοὺς εἰς Χριστὸν ἀξιούμενοι, θείας τε φύσεως ἀποτελούμεθα κοινωνοὶ, καὶ ἐκ Θεοῦ γεγεννῆσθαι λεγόμεθα, καὶ θεοὶ διὰ τοῦτο χρηματίζομεν, ὑ χρίστι μόνοις τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς αἰτιάμενοι δόξαν, ἀλλ' ὡς ἔνδον, καὶ Θεὸν ἔχοντες τὸ ἑαυτοῖς συνοικοῦντα, καὶ ἀνακαινούμενον, κατὰ τὸ συγγραφὲν κείμενον, ὅτι συνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· ἐπεὶ κατὰ ποῖόν τινα τρόπον λεγόντων ἡμῶν
E οἱ τοσαύτης ἀμαθίας ἀπλέως, ναοὶ Θεοῦ κατὰ Παῦλόν ἐσμεν τὸ πνεῦμα ἔχοντες κατοικοῦν ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστίν; εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ, καὶ γενητὸν, διὰ ποίαν αἰτίαν ἡμᾶς καθαιρεῖ Θεὸς, ὡς Θεοῦ καθαιρέσεως ναὸν, ὅταν τὸ σῶμα καταμολύνωμεν, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα οἰκεῖ, ὅλως ἔχον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὴν φυσικὴν ἰδιότητα,

καὶ ὁμοίως τῆς μονογλωσσίας; ἐπεὶ πῶς ἀληθεύσῃ λέγων ὁ Σωτὴρ, ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσῃ, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσῃ αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ σὺν αὐτῷ ποιήσομεν. καίτοι ὅ πνεῦμά ἐστι ὃ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν, καὶ δι' αὐτοῦ πιστεύομεν ἔχειν ἅμα τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, καθάπερ οἶμαι ἔφη καὶ αὐτὸς που πάλιν ὁ Ἰωάννης ἐν ἐπιστολαῖς, ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. πῶς δ' ὅλως καὶ Θεοῦ κεκλήσεται πνεῦμα, εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τῇ φύσιν ἐστὶ, καὶ ἀφ' ἑνὸς τοῦτο Θεός; εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, ὡς ἕκαστοί φασι, γλυπτὸν, πνεῦμά ἐστι τοῦ Θεοῦ, ὃ κωλύσει εἶναι πνεύματα Θεοῦ καὶ τὰ ἄλλα κελεύειν ποιήματα· φθάσῃ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτὰ δυνάμει τὸ προσταχθέν, εἴπερ ὅλως ἐνδέχεται γλυπτῇ ὑσίᾳ πνεῦμα κτίσμα ἦν τοῦ Θεοῦ. καὶ ἐμὲ μὲν ὄντως ἀκόλουθον μακρηγορῆσαι ὅτι τούτοις ἀναπτύξαι λόγοις, καὶ ἀφ' πλείστων ἀδολεσχῆσαι, τοὺς τῶν δυσσεβῶν αἱρετικῶν ἀπατεπόντους ἀνελεῖν· ἀρκούντως γὰρ ἤδη διήλεγκται ἀφ' τῆς ἁγίας πνεύματος, ἐν τῷ περὶ τῆς ἁγίας τριάδος βιβλίῳ, τὰ πολλὰ λέγειν ἔτι, ἀφέντες τοῦτο πρᾶξομεν.

Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Εἰσβέβηκεν ἤδη καθαρῶς ἀφ' τούτου εἰς τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον. ὅτι γὰρ ἰδίος αὐτοῦ γέγονέ τε ἤδη, καὶ κεχρημάτικεν ὁ μονογλωσσὸς, ἐξήγηται σαφῶς· σημαίνει γὰρ τοῦτο, καὶ ἕτερον σοῦν, τὸ σὰρκα γενέσθαι τὸν λόγον εἰπεῖν· ὅμοιον γὰρ, ὡς εἰ συμφώτερον ἔφασκεν, ὁ λόγος ἄνθρωπος ἐγένετο. ξένον δ' πάλιν ἡμῖν, ἢ ἀσυνήθες σοῦν ἔστω λέγων εἰσφέρῃ, πολλαχοῦ τῆς θείας γραφῆς, καὶ ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον ἀποκαλούσης τὸ ζῶον τοῦ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον Ἰωήλ. ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· εἰ δ' δὴ που νομοθετῶν ἀψύχῳ, καὶ μόνῃ τῇ ἀνθρωπείᾳ σαρκὶ τὸ θεῖον χορηγήσειεν πνεῦμα, τῷ προφήτῃ εἰπεῖν· ἀμοιρήσῃ γὰρ ὅτου γελοιότερος ὑδαμῶς τὸ δηλούμενον, ἀλλ' ἐκ μέρους τὸ ὅλον συλλαβών, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ὀνομάζει τὸν ἄνθρωπον, ἔδει δ' μᾶλλον ἅπαν εἰ μὴ ἕτερος· καὶ ἀφ' πίας αἰτίας, δεῖ σκοπεῖν, ὡς ἔοικεν, εἰπεῖν ἔστι τοίνυν λογικὸν μὲν, συνθετὸν δ' ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς δηλονότι, καὶ τοῦ ὑπακηρυκωμένου, καὶ γήινης σαρκός. ὅπερ δ' πεποίηκε πρὸς Θεοῦ, καὶ πρόεισι πρὸς γένεσιν, οὐκ ἔχων ἐξ οἰκείας φύσεως, τό τε ἄφθαρτον, καὶ ἀθάνατον· μόνῳ γὰρ

in se habet? Nam quomodo verum erit quod à Saluatore dicitur, *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus; & mansionem apud eum faciemus*, quum Spiritus sit qui habitat in nobis, & per ipsum habere nos Patrem simul & Filium credamus, quemadmodum ipse quoque rursus alicubi Ioannes in Epistolis ait: *In hoc cognoscimus, quoniam in ipso maneamus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Quomodo verò quæso Spiritus quoque Dei vocabitur, nisi ex ipso & in ipso secundum naturam sit, ac proinde Deus? Si enim creatus quum sit, vt illi volunt, Dei tamen est spiritus: nihil obstat quominus alias quoque creaturas spiritus Dei vocemus. Id enim in eas vtique cadere poterit, si profectò fieri potest vt creatæ substantiæ sit spiritus Dei. Plura quidem certè hîc essent dicenda, & longiori disputatione euertenda esset hæreticorum temeritas: Sed cum de sancto Spiritu in libro de Trinitate iam abunde tractauerimus, plura dicere supersedebimus.

Ioan.14.

1.Ioa.4.

Et Verbum caro factum est.

Apertè demùm his verbis Incarnationis sermonem ingreditur. Clarè enim docet filium hominis factum & appellatum esse vnigenitum. Id enim significat illud, quod ait, Verbum carnem factum esse. Idem enim est, ac si diceret, Verbum esse factum hominem. Quod cum ait, nihil nobis inusitatum aut peregrinum ingerit, cum plerunque diuina Scriptura solius carnis vocabulo totum animal significet, iuxta illud quod apud Ioëlem scriptum est: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Neque verò putandum est Prophetam dicere inanimatæ & soli humanæ carni diuinum suppeditatum iri Spiritum: sic enim ridicula erit illa interpretatio. Sed ex parte totum complexus, nomine carnis totum significat hominem, quod aliter fieri non oportebat. Quam autem ob causam, necesse est, vt videtur, explicare. Est igitur homo, rationale quidem animal, sed compositum ex anima nimirum, & hac fragili atque terrena carne. Cum autem factus sit à Deo, & in ortum eductus, non habens ex natura sua vt sit incorruptibilis & immortalis, (hæc enim soli Deo

Ioël.2.

subſtantialiter inſunt) obſignatus eſt vitæ Spiritu, habitudine ad Deum bonum quod naturam excedit conſequutus. *Inſufflauit enim*, inquit, *in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem.* Cum autem ob tranſgreſſionem punitus fuerit, *Terra es, & in terram reuerteris*, iure tunc audiens, gratiâ nudatus eſt, & à terrena carne receſſit ſpiraculum vitæ, hoc eſt Spiritus eius qui dicit, *Ego ſum vita*, & animal in mortem per ſolam carnem incidit immortalitate animæ ſeruata, quoniam ad ſolam carnem quoque dictum eſt, *Terra es, & in terram reuerteris.* Oportuit ergo id quod in homine periculo maximè obnoxium erat, quamprimùm ſeruari, & coniunctione cum naturali Vita ad immortalitatem reuocari. Oportuit id quod ægrum erat, morbo liberari: Oportuit ceſſare tandem illud, *Terra es, & in terram reuerteris*, Verbo nimirum omnia viuificanti ineffabili ratione corpore quod ceciderat vnito. Decebat quippe carnem, poſtquam eius facta eſſet, immortalitatis ipſius fieri participem. Neque enim conſentaneum eſſet ignem virtutis ſuæ naturalis qualitatem ſenſibilem imprimere poſſe materiæ, eaque propemodum in ſe tranſmutare, in quibus eſt per participationem: exiſtimare autem Dei Verbum quod excedit omnia, vtique non poſſe proprium ſibi ac naturale bonum, vitam nimirum, carni indere. Hac igitur maximè de cauſa puto ſanctum Euangeliſtam à parte affecta potiſſimum animali ſignificato, dixiſſe carnem factum eſſe Dei Verbum, vt vnà cerneretur vulnus & remedium, æger & medicus, quod in mortem prolapſum eſt, & qui excitauit ad vitam, quod corruptioni ceſſit, & qui corruptionem amouet, quod morte ſuperatum eſt, & qui morte ſuperior eſt, quod orbatum eſt vita, & qui vitam largitur. Non autem ait ad carnem Verbum veniſſe, ſed carnem factum eſſe, ne habitudine, ſicut in Prophetas, aut ſanctos alios ipſum veniſſe ſuſpiceris, ſed reuera carnem factum eſſe, id eſt hominem: hoc enim modò diximus. Quocirca etiam Deus eſt ſecundum naturam in carne, & cum carne, quippe qui propriam ſibi illam habeat, & tamen vt aliud quid intelligatur ab ipſa, & in ipſa, atque cum ipſa adoretur, iuxta illud Eſaiæ dictum: *Viri excelſi ad te tranſibunt, & tui erunt ſerui, & poſt te ſequentur vincti manibus.*

Gen. 2.

Gen. 3.

Gen. 3.

Eſa. 45.

A τῶν πρόσεισιν ὁσιωδῶς τῷ Θεῷ, κατισφραγίζετο τῷ πνεύματι τῆς ζωῆς, μέσῃ τῇ πρὸς Θεὸν ἀπεκδαίνων ὃ κατ' ἐκ φύσιν ἀγαθόν, συμφύσησε γάρ, φησὶν, εἰς ὃ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὅθεν ὁ λόγος τὸ παθεῖν ἐκολάζετο, ὃ γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, πότε δικαίως ἀκούων ἀπεγυμνώθη τῆς χάριτος· ἀπεμίσατο γὰρ γήινος σαρκὸς λίαν πρὸ τῆς ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, ὃ πνεῦμα τοῦ λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ πίπτει ὃ ζῶον εἰς θάνατον μόνης τῆς σαρκὸς, σωζομένης δὲ ἀθανασίᾳ τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ καὶ πρὸς μόνην εἴρητο τῇ σαρκὶ, γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. ἔδει γοῦν τὸ μάλιστα κινδυνεῦον σῴζεσθαι μᾶλλον, χορηγὸν ἀναστάσεως, καὶ συμπλοκὴν πάλιν τῇ πρὸς ζωὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἀναλαμβάνειν πρὸς ἀφθαρσίαν. ἔδει δὲ πεπονθὸς λύσιν εὑρεῖν τοῦ κακοῦ. ἔδει λοιπὸν ἀπονῆσαι, ὃ, γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ἐνοῦντος ἀφθάρτως τὸ προσαπόντος σώματος B τῷ πάντα ζωοποιοῦντι λόγῳ. σὰρξ γὰρ ἔδει γενομένῳ αὐτὸ, τὸ ἀπ' αὐτοῦ μεταλαβεῖν ἀθανασίας καὶ γὰρ δὴ εἰκὸς τὸ ἀποπεπτόν· ὃ μὲν πῦρ σώζεσθαι δυνάμει τῆς ὕλης, τὸ κατ' φύσιν αὐτοῦ προσούσης ἐνεργείας τὸ σὺν ἀραθοῦ ποιότητα, καὶ μεταποιεῖ μεταβάλλειν εἰς ἑαυτὸ τὰ σὺν οἷς ἂν γένοιτο μεθεκτῶς· τὸ δὲ κατ' πάντα τοῦ Θεοῦ λόγου, μὴ πάντως οἴεσθαι δεῖν ἀγαθὸν ἐνεργάζεσθαι τῇ σαρκὶ, τοῦτ' ἔστι, τὸ ζωοῦν. ταύτης δὴν, οἶμαι, μάλιστα τὸ αἰτίας ἕνεκα τὸ ἅγιον Εὐαγγελιστὴν, ἀπὸ C τοῦ παθόντος μάλιστα τὸ ζῶον σημαίνοντα, σὰρκα γενέσθαι τοῦ Θεοῦ λόγον εἰπεῖν· ἵνα θεωρῇ τις δόμου τὸ τραῦμα, καὶ τὸ φάρμακον, τὸ νοσοῦν, καὶ τὸ ἰατρὸν, τὸ κεκλιμένον εἰς θάνατον, καὶ τὸ ἐγείραντα πρὸς ζωὴν, τὸ φθορᾷ ὑποκείμενον, καὶ τὸ ἐλαύνοντα τὴν φθορὰν, τὸ θανάτῳ κρατηθὲν, καὶ τοῦ θανάτου τὸ κρεῖττονα, τὸ ζωῆς ἐστερημένον, καὶ τὸ χορηγὸν τῆς ζωῆς. οὐκ εἰς σάρκα δ' τὸ λόγον ἐλθεῖν, ἀλλὰ σάρκα γενέσθαι φησὶν, ἵνα μὴ καθάπερ οἱ προφήτας τυχὸν, ἢ καὶ ἑτέρους τῶν ἁγίων δοίη D ἐπιφοιτῆσαι σχετλιάζῃς αὐτὸν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο δηλῶσαι γενέσθαι σάρκα, τοῦτ' ἔστιν, ἄνθρωπον· τοῦτο γὰρ ἀκριβῶς ἐλέγομεν. διὰ τοῦτο, καὶ Θεός ἐστι κατὰ φύσιν ὁ σαρκὶ, καὶ μετὰ σαρκὸς, ὡς ἰδίαν ἔχων αὐτὴν, καὶ ὡς ἕτερόν τι παρ' αὐτὴν νοούμενος, καὶ ὁ αὐτῇ, καὶ σὺν αὐτῇ προσκυνούμενος, κατὰ τὸ ὃ προφήτης κείμενον Ησαΐα· ἄνδρες ὑψηλοὶ ὅτι σοὶ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι E

χθεσπέσας, καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ A προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ. ἰδοὺ καὶ ἐν αὐτῷ Θεὸν εἶναι φασὶ, μὴ ἀποδιελόντες τοῦ λόγου τὴν σάρκα· καὶ πάλιν οὐκ εἶναι ἕτερον Θεὸν πλὴν αὐτοῦ διισχυρίσαντο, ἑνοῦντες τῷ λόγῳ τὸ φορεῖον, ὡς ἴδιον αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι τὸν ἐκ παρθένου ναόν· εἷς γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστός.

cis, & adorabunt te, & in te orabunt, quoniam in te est Deus, & non est Deus præter te. Ecce Deum etiam in ipso esse aiunt, non separantes carnem à Verbo: & rursus alium non esse Deum præter ipsum confirmant, coniungentes Verbo gestamen vt eius proprium, templum scilicet ex Virgine: vnus enim ex ambobus Christus est.

Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.

Et habitauit in nobis.

B

Ἐπεξεργάζεται χρησίμως τὸ εἰρημένον ὁ Εὐαγγελιστὴς, καὶ εἰς ἐμφανεστέραν ἄγει διάνοιαν τοῦ θεωρήματος δυνάμιν. ὅπερ γὰρ ἔφη σὰρξ γεγονέναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἵνα μή τις ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τὸν ἰδίας αὐτὸν ὑποπτεύοι φύσεως ἐκπεσεῖν, μεταποιηθῆναι τ' ὄντως εἰς σάρκα, καὶ παθεῖν, ὅπερ ἐπ' αὐτῷ ἀδύνατον· ἀλλοιώσεως γὰρ ἀπάσης, καὶ μεταβολῆς τὸ ἐφ' ἑτέρᾳ, κατὰ τὸ πῶς εἶναι λόγον τὸ θεῖον ἀπώκισας· πάνυ γε σφόδρα ποιῶν ὁ θεολόγος ἐπήνεγκεν λέγων, ὅτι καὶ C ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα δύο νοήσας τὰ σημαινόμενα, τόν τε σκηνοῦντα, καὶ τὸ ἐν ᾧ ἡ σκήνωσις, μὴ εἰς σάρκα μεταστερήσῃ νομίσῃς αὐτὸν, σκηνώσαι δὲ μᾶλλον ἐν σαρκὶ, ὡς ἰδίῳ προσχρησάμενον σώματι, τῷ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ναῷ. ἐν αὐτῷ γὰρ κατῴκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν· ἐσκηνωκέναι γαμεῖ τὸν λόγον ἐν ἡμῖν χρησίμως διισχυρίζεται, βαθὺ δὲ τῶν λίαν ἡμῖν ἐκκαλύπτων μυστήριον· πάντες γὰρ ἡμεν ἐν Χριστῷ, καὶ τὸ κοινὸν D τῆς ἀνθρωπότητος εἰς αὐτὸν ἀναβιοῖ πρόσωπον. ἐπεὶ καὶ ἔσχατος Ἀδὰμ διὰ τοῦτο κατωνόμασται τῇ καινότητι τῆς φύσεως πάντα πληθύζων τὰ εἰς ἀνθρωπίαν, καὶ δόξαν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ πρῶτος Ἀδὰμ εἰς φθορὰν, καὶ κατάφασιν. ἐν πᾶσι τοίνυν ὁ λόγος ἐσκήνωσε δι' ἑνὸς, ἵνα τοῦ ἑνὸς θεωθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης εἰς ὅλον ἔρχηται τὸ ἀνθρώπινον τὸ ἀξίωμα, ὥστε τε φθάσῃ καὶ ἐφ' ἡμᾶς δι' ἕνα τῶν ἐξ ἡμῶν, τὸ, E ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. σκοπῶμεν ἐν Χριστῷ μὲν ἀληθῶς ἐλευθερωθῆναι τὸ δοῦλον, ἀναβαῖνον εἰς ἑνότητα τοῦ μυστικοῦ τῆς φορέσεως τοῦ δούλου μορφοῦ, ἐν ἡμῖν δὲ κατὰ μίμησιν τοῦ πρὸς τὸ ἓν διὰ τοῦ κατὰ σάρκα συγγενοῦς. ἐπεὶ διὰ ποίαν αἰτίαν οὐκ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, καὶ γενέσθαι καλῶς ἀληθῶς ἀνθρωπος; ἆρ' οὐχὶ πᾶσιν.

Explicat pluribus verbis Euangelista quod dixit, eiusque sententiam clariùs exponit. Cum enim dixerit carnem factum esse Dei Verbum, nequis propria ipsum naturâ excidisse stultissimè suspicaretur, & in carnem verè transmutatum esse, atque id pati quod omnino pati non possit, (ab omni quippe alteratione & conuersione in aliud, ratione essentiæ Deus longissimè abest) rectè vtique Theologus statim infert, *Et habitauit in nobis*, vt cum duo necessariò intelligas, & eum qui habitat, & id in quo habitatur, in carnem ipsum non esse transmutatum existimes, sed habitare potiùs in carne, vt proprio vtentem corpore, templo illo nimirum quod est ex sancta Virgine. *In ipso enim inhabitauit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, vt Paulus ait. Quin & in nobis habitasse Verbum vtiliter asserit, altissimum quoque nobis istud reuelans mysterium. Sumus enim omnes in Christo, & communis humanitatis persona in ipsum reuiuiscit. Nam & nouissimus Adam idcirco nuncupatus est, qui naturæ participatione omnia locupletat ad felicitatem & gloriam, sicuti primus Adam in corruptionem & ignominiam. In omnibus itaque Verbum habitauit per vnum, vt vno constituto Dei Filio in virtute, secundum spiritum sanctitatis in vniuersam humanitatem dignitas illa redundaret, adeoq; per vnum ex nobis in nos quoque perueniret, illud, *Ego dixi Dij estis, & filij Excelsi omnes*. Igitur in Christo quidem serua natura fit reapse libera, ad mysticam nimirum vnitatem eius euecta, qui fert serui formam, in nobis verò imitatione & similitudine cum illo vno, propter carnis cognationem. Alioqui enim, quam ob causam non Angelorum quidem, sed Abrahæ semen apprehendit, vnde debuit per omnia fratribus assimilari, & verè homo fieri? Annon manifestum

Coloss. 2.

1. Cor. 15.

Heb. 2.

nifestum est omnibus, quòd ad seruilem conditionem ipse se demisit, nihil ex hoc sibi acquirens, sed nobis seipsum largiens, vt nos eius paupertate ditaremur, similitudine cum ipso ad proprium & eximium eius bonum euecti, diique & Dei filij per fidem redderemur? Habitauit enim in nobis, qui per naturam Filius est ac Deus: ideóque in eius Spiritu clamamus, Abba Pater: habitat autem Verbum in omnibus, in vno templo scilicet quod propter nos & ex nobis assumpsit, vt omnes in seipso habens, omnes in vno corpore, sicuti Paulus ait, reconciliaret Patri.

1. Cor. 8.
Rom. 8.
Ephes. 2.

A ὅτι καταφυὲς, ὅτι καταβέβηκεν εἰς τὸ δοῦλον αὐτὸς, οὐχ ἑαυτῷ τι ἀφ' ὑμῶν περιποιούμενος, ἀλλ' ἡμῖν ἑαυτὸν χαριζόμενος, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν, καὶ ἀπεχόντες ἀφ' ὑμῶν τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κάλλος ἀναφερώμεθα, καὶ θεοῦ τέκνα ἀφ' υἱοῦ πίστεως ἀναφαινώμεθα; ἐκπλώσει γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ κατὰ φύσιν υἱὸς, καὶ θεὸς· διὸ καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ κράζομεν ἀββᾶ ὁ πατήρ· οἰκεῖοι γὰρ ὁ λόγος ἐν πᾶσιν, ἐν ἑνὶ τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ἐξ ἡμῶν ληφθέντι ναῷ, ἵνα πάντας ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἀποκαταλλάξῃ πάντας ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πατέρα, καθάπερ ὁ Παῦλος φησί.

B

v. 14. *Et vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.*

Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος, καὶ ἀληθείας.

Cum Verbum carnem factum esse dixerit, hoc est hominem, & fratrem seruorum atque creaturarum, integram tamen ei quoque seruat hoc pacto diuinam dignitatem, & plenum esse Patris proprietate rursus ostendit. Natura quippe diuina in seipsa firma & stabilis est, nec mutationem capit in aliud, sed eodem se modo semper habet, & in suis dotibus constanter manet. Itaque licet Euangelista Verbum carnem factum esse dicat, non tamen ipsum carnis infirmitatibus succubuisse asserit, nec pristina illa sua virtute & gloria excidisse, eo quod infirmum nostrum & inglorium corpus induit. Vidimus enim gloriam eius, inquit, omni gloriâ sublimiorem, & qualem decere Filium ex Deo Patre vnigenitum nemo non fateatur. Plenus enim erat gratia & veritate. Siquis enim sanctorum chorum contempletur, & vniuscuiusque res gestas perpendat, mirabitur vtique, & illorum virtutibus oblectabitur, eosque gloriâ repletos à Deo fuisse fatebitur. Vnigeniti verò gloriam & gratiam, nullo modo cum cæterorum gloria comparandam esse Theologi docent ac sacri Testes, sed longè eminentiorem ac præstantiorem, vt qui non definitam habeat gratiæ mensuram quasi ab altero acceptam, sed tanquam in perfecto perfectam, ac veram, id est, non ascititiam, nec aliunde quasi accessionis loco suppeditatam, sed substantialiter inexistentem, & fru-

Σάρκα γενόμενον τὸν λόγον εἰπὼν, τοῦτ' ἔστιν, ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἀδελφότητα καταγαγὼν, τὴν πρὸς τὰ δοῦλα καὶ ποιήματα, φυλὴν ἡμῖν καὶ ἔτους ἀκέραιον αὐτοῦ διατηρεῖ ἀξίωμα, καὶ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ πατρικῆς ἰδιότητος αὖθις πλέον ὄντα πάλιν δείκνυσι. πέπηγε γὰρ ὄντως ἡ θεία φύσις ἐφ' ἑαυτῇ τε καὶ ἐφ' ἑτέρῳ οὐδαμοῦ τρεπομένη, οὐκ ἀνεχομένη παθεῖν, ἔχουσα δὲ μᾶλλον ὡσαύτως ἀεὶ, καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις ἑστῶσα πλουσιεκτήμασιν. οὐκοῦν εἰ καὶ σάρκα φησὶ γενόμενον τὸν λόγον ὁ Εὐαγγελιστὴς, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς τῆς σαρκὸς ἀσθενείαις αὐτὸν νενικῆσθαι διισχυρίζεσθαι, οὐδὲ τὴν ἀρχαιοπάτριν ἰσχύν τε καὶ δόξης ἀπόπτωσιν, ἐπειδήπερ τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν καὶ ἀδόξοτατον περιεβάλετο σῶμα. εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὴν δόξαν, φησὶ, παρὰ τὴν τῶν ἄλλων ἐξαίρετον, καὶ οἵαν οὐκ ἂν τις ὡμολογήσοι πρέπειν ὡς οὐκ θεοῦ παῖδος ἐξ ἑνὸς μονογενοῦς. πλήρης γὰρ ἦν χάριτός τε καὶ ἀληθείας. ἀφορῶν μὲν γάρ τις εἰς τὰ τῶν ἁγίων χορὸν, καὶ τὰ δι' ἑκάστου γενόμενα παραδόξως ἀναμετρούμενος, θαυμάσει μὲν καὶ ἐκπλαγήσεται δικαίως ἐφ' οἷς ἐκεῖνοι, καὶ τοῖς ἐκείνων παρῳκοδόμηται ἀγαθοῖς ἐφαδόμενος, δόξης τε αὖθις ἀναπεπλῆσθαι πάντας ἐρεῖ τὰ παρὰ θεοῦ· τὴν δέ γε τοῦ μονογενοῦς δόξαν τε καὶ χάριν, ἃ τοῖς τῶν πάντων ἀμίλλωμένοις τεθεᾶσθαί φασιν οἱ θεολόγοι, καὶ μάρτυρες, ἀλλὰ πολὺ λίαν ὑπερτεινῆ, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς διαβαίνουσαν, ἃ μεμετρημένως ἔχουσαν ὡς ἑτέρου διδόντος τὴν χάριν, ἀλλ' ὡς ἐν τελείῳ τελείαν καὶ ἀληθῆ, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐπείσακτον, οὐδὲ ἔξωθεν ὡς ἐν παραθήκης μέρει παρεισποιουμένην, ἀλλ' ὑπαρχόντως ἐνυπάρχουσαν, καὶ

C

D

E

κατὰ πατρῴαν ἰδιώματος φυσικῶς ὑπὸ τὸν ἐξ A ctum paternæ proprietatis naturaliter
αὐτοῦ διήκουσεν υἱόν. εἰ δέ τῳ δοκεῖ πλατυτέρως transmissum in Filium. Quòd si cui
θεωρήμασι βασανίζειν ὃ εἰρημένον, ἀποσκοπείτω placet accuratiùs id quod dictum est
καθ' ἑαυτὸν, καὶ τὰ δι' ἐκείνου τῶν ἁγίων θαυ- examinare, consideret apud se, quid
δόξως γεγενημένα, καὶ τὰ διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν sancti ipsi, & quid Saluator noster
Χριστοῦ, καὶ τοσαύτην ὅσαν διῄρησθαι τὴν διαφο- Christus mirabiliter patrarunt, tantum-
ράν, ὅσην ἤδη προειλήφαμεν· πρὸς que distare comperiet, quantum an-
δὲ τούτῳ κἀκεῖνο· οἱ μὲν γὰρ ὡς οἰκέται γνήσιοι tea diximus. Quid quòd illi quidem
τοῦ οἴκου εἰσὶν, ὁ δὲ ὡς υἱὸς ἐπὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ; καὶ vt meri famuli in domo versantur:
πρὸς μὲν τοὺς μονογενοῦς ἡ θεία λέγει γραφή· hic autem vt Filius domui suæ præest?
Præterea scriptum est de vnigenito:
Benedictus qui venit in nomine Domini. *Psal.* 117.
B Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου· πρὸς δὲ De sanctis verò Deus ac Pater ait: *Et* *Hier.* 7.
misi ad vos omnes seruos meos Prophetas.
τοὺς ἁγίων ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· Ἐξαπέστελλε πρὸς ὑ- Quinetiam, illi superna virtute donati
μᾶς πάντας τοὺς δούλους μου τοὺς προφήτας. Ἐπὶ sunt: hic autem est virtutum Domi-
οἱ μὲν τὰ ἄνωθεν ἐδωρεῖζοντο δυνάμιν, ὁ δὲ ὡς τῶν nus. *Si non facio opera Patris mei*, in- *Ioan.* 10.
quit, *nolite mihi credere: Si autem fa-*
δυνάμεων κύριος. εἰ δὲ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός *cio, & si mihi non creditis, operibus meis*
μου, φησὶ, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ *credite.* Itaque si ex ipsis operibus Pa-
μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. Σκοπῶ tri virtute æqualis vnigenitus esse cer-
εἰ τοσοῦτος εἰς δυνάμιν ὁ μονογενὴς, ὅσος πρὸς αὐ nitur, æquali vtique gloria cum Patre
εἶη καὶ ὁ πατὴρ δι' αὐτοῦ ὁρώμενος τοῖς ἔργοις, ἰσοτίθε- C meritò celebrabitur, maximè cum æ-
μοις ἀναλόγως μεγαλυνήσεται δόξαις, ἅτε qualiter operetur. Tantum autem, li-
δὴ καὶ τῆς ἴσων ἐρατὴς· ὑπερβήσεται γοῦν πάντως τοσοῦ- cet sit in carne, ad fraternitatem voca-
τον, ὅσον ἐκ κτίσεως γεγονὼς, τοὺς εἰς ἀδελφότητα κε- tos superabit, quantum homines natu-
κλημένους, ὅσον δυνήσεται ὁ κατὰ φύσιν Θεὸς, καὶ ralis Deus, & filios adoptiuos superat
υἱοὺς τοὺς κατὰ θέσιν ὁ κατὰ ἀλήθειαν ἐξάλλεται. verus. Porrò cum apud beatum Lucam
Ὅτι δὲ λέγεσθαι περὶ τοῦ παιδείου Λουκᾶ, scriptum sit, Iesvs *autem proficiebat* *Luc.* 2.
sapientia & gratia: obseruandum est hic
Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ, καὶ χάριτι· σημειωτέον ἐν τούτοις, ὅτι πλήρης χάριτος ἦν τῷ Euangelistam dixisse Filium plenum
δόξαν ἔφη τὸν υἱὸν ὁ πνευματοφόρος· εἶτα ποῖ ποτε προκόψει ὁ πλήρης, ἢ ποίαν ὅλως ὑπεδέξε- D gratiâ habere gloriam. At quomodo
proficiet id quod plenum est, aut quid
ται προσθήκην, ὃ ἐπέκεινα μηδέν; Σκοπῶ, ei quæso accedere potest vltra quod ni-
οὐχ ἡ λόγος ὄντι τῷ Θεῷ προκόπτειν εἴρηται, ἀλλ' hil est? Igitur non quà Verbum est ac
ὅτι μείζονως ἀεὶ θαυμαζόμενος, χαριέστερος Deus, dictus est proficere, sed quòd
magis magisque admirationem sui præ-
τοῖς ὁρῶσι διὰ τὴν ἀποτελεσμάτων ἀνεδείκνυτο, beret, ex operibus ipsis gratiâ in dies
προκοπῆσης, ὡς ἔστι μᾶλλον εἰπεῖν, διηνεκεστέρου, augeri spectatoribus videbatur, profi-
ciente potius, vt verè dicam, admiran-
τῆς θαυμαζόντων ἕξεως, ἢ παρ' αὐτοῦ τοῦ tium habitu, quàm ipso ad gratiam, qui
τελείου, πρὸς χάριν, ὡς Θεοῦ. εἰρήσθω καὶ ταῦτα perfectus est, vt Deus. Atque hæc com-
χρησίμως, εἰ καὶ ἔστι παρεκβατικὸς ὁ λόγος. memorasse non erit inutile, quamuis ali-
quantulum digressa sit oratio.

E v. 15. *Ioannes testimonium perhibet de ipso & clamat.*

Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγεν.

Ἀκολουθεῖ πάλιν ταῖς ἰδίαις ἐννοίαις ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστὴς, καὶ ὡς τοῖς ὀπίσω χρεωστούμενον τὴν ἐφεξῆς διορθώσεως ποιεῖται λόγον. ὅτε γὰρ Eandem sententiam insistit sapien-
ἔφη περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἴθε παύσασθαι τιμῶν δόξαν tissimus Euangelista, & posteriorem
αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς, ἵνα μὴ μόνος φαίνη- sermonem appositè connectit præce-
denti. Nam cum de Filio Dei di-
ται τοῦτο λέγων, οὐκ ἐνὶ προσώπῳ, τοῦ εἴθε παύσασθαι xisset, *Vidimus gloriam eius, gloriam*
quasi vnigeniti, ne solus istud dicere
μέλλοντος, τὸν ὁμώνυμον συναπτῇ μαρτυρίαν videretur, cùm *Vidimus*, non vni per-
ἔχοντα πρὸς αὐτὸν, καὶ τιμῶν αὐτῶν δόσεσθαι. μαρτυρῶ, φησὶ, βοηθοῦσιν ἐγὼ, πεῖσαι μὴ sonæ conueniat, cognominem sibi te-
stem adiungit, vnâ secum & eadem
erga Deum pietate præditum. Te-
stor igitur, inquit, ego, (spectaui

enim quod dixi) testatur item Baptista. Dignissimum par Theologorum, testiumque locupletum, qui veritati innutriti sunt, & omnis mendacij nescij. Cerne autem quo pacto significantissimè id nobis exponat. Non enim solùm ait Ioannem testari de ipso, sed etiam clamare, vtiliter addit, sumpta occasione ex illo dicto, *Vox clamantis:* rectè sanè: Possent enim quærere aduersarij, quandónam de vnigenito testatus est Baptista, aut quibuscum de hisce rebus communicauit? Clamat igitur, inquit, hoc est, non in occulto loquitur, non submissè & clam susurrans testatur. Tubam clamantis altiùs insonantem audies. Non hæc solus audit scilicet, longè latéque sermo manauit in omnes, præco illustris, clara & distincta vox, magnus, nec obscurus præcursor.

Esa. 40.

Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat.

Citato teste eiusdem secum nominis ac sententiæ, quem magna voce suæ prædicationis officium implesse dixit, commodùm subiicit eiusce testimonij rationem. in hoc enim potissimum tota quæstio vertitur. Quid ergo Ioannem istum de vnigenito clamasse comperiemus, *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat?* Altùs est sermo, & multæ indaginis. Trita enim & peruulgata plurimorum hæc est sententia: Quod ad natiuitatem carnis attinet, Saluatorem Baptista præcessit, & sequutus est quodammodo, & sex mensibus totis posterior visus est Emmanuel, vt beatus Lucas narrauit. Id à Ioanne dici quidam existimant, vt hoc pacto intelligatur illud, ratione ætatis nimirum, *Qui post me venturus est, ante me factus est.* Sed qui diuinis scriptis acriùs mentis oculos intenderit, videbit, primum quidem inanem esse hanc interpretationem, & à rebus quæsitis longè recedere. Assumptus enim est testis sanctus Baptista, non vt natiuitatis tempore modo posteriorem, modò priorem Christum ostenderet, sed vt is, qui vna spectauerat *gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre pleni gratiæ & veritatis.* Quam igitur explicatio-

γὰρ ὅσα εἶπον, μάρτυρᾶ δὲ ὁμοίως ⊄ ὁ βαπτιστὴς ἀξιολογωτάτη τ πνευματοφόρων δυάς, ἡ ἀξιόχρεως ξυνωρὶς ἀληθείᾳ σωστε. θραμμένων, ⊄ σὺν εἰδότων ὃ ψεύδεται. θεᾷ ἡ ὅπως ἐμφατικωτάτῳ ἡμῖν ἐποιήσατο τ ἐξήγησιν· ἃ γὰρ μόνον ὅτι μάρτυρᾶ φησιν ὁ Ἰωάννης περὶ αὐτ, παρεστήσατο ὁ χρησίμως, ὅτι ⊄ κέκραγεν, ἀπὸ τῆς φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ λαμβάνων τὴν λόγου τ ἀπόδειξιν· καλῶς δὲ ἡ τοῦτο λέγει. ἀνεχώρᾶ γὰρ ἵνας τῷ δι' ἐναντίας εἰπεῖν, πότε τᾶ μονογλ μεμάρτύρηκεν ὁ βαπτιστὴς, ἢ ἡ τίσιν ἐκλ-νος περὶ τούτων ἀνεκοινώσατο; κέκραγεν οὖν, φησὶν, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐν ᾠδῇ δύστῳ λαλῶ, οὐκ ἐρήμα, ἡ ψιθυρίζων μάρτυρᾶ, σάλπιγγος ἀκούσῃ βοῶντος διηχήσεται. ἃ μόνος ἀκούσας τοιαῦτά φημι, πάντας κατὰ τὰς πόλεις ὁ λόγος, λαμπρὸς ὁ κήρυξ, ἐπίσημος ἡ φωνὴ, μέγας ἡ οὐκ ἄγνωστος ὁ παρόδρομος.

Οὗτος ἦν, ὃν εἶπον· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Ονομάσας τ μάρτυρα τὸν ὁμοιούμενον καὶ ὁμώνυμον αὐτῷ, ⊄ μεγάλη δείξας ἀποχρησάμενον τῇ φωνῇ, πρὸς τ τῦ κηρύγματος ἀξιοχρεωσίαν, ἐπάγει χρησίμως, ἡ τ μαρτυρίας τὸν ἔμπυον· οὐ γὰρ τοῦτο μάλιστα σύμπαν ἦν ὃ ζητούμενον. τί οὖν ἄρα τ τοιοῦτον Ἰωάννου διακεκραγότα περὶ τ μονογλ οὐ ῥήσομεν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονε; βαθὺς ὁ λόγος, ⊄ πολλὴν ἐφ' ἑαυτῷ τ βάσανον ἀπαιτῶν· ἡ μὲν γὰρ πρόχειρος τοῖς πολλοῖς, ἡ τετριμμένη διάνοια, τοιαύτη τις ἂν τυγχάνῃ· ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς τ τῆς γεννήσεως χρόνον τῆς κατὰ σαρκὸς, πρεσβύτερός ὁ βαπτιστὴς, ἠχρεῶσθαί δέ πως, ἡ ὀπίσω πέφυκεν ἐφαίνετο μηνὶν ἕξ ὑστερίζων ὅλοις ὁ Ἐμμανουὴλ, ὡς ὁ μακάριος ἱστορησι Λουκᾶς. τοῦτο λέγειν οἴονται τ Ἰωάννου ζηνᾶς, ἵνα νοήσαι τοιοῦσδε κατ' τ τῆς ἡλικίας χρόνον, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ἀλλ' ἔστιν ἰδεῖν τ ὀξυωπέστερον τοῖς θείοις ἐναπερίζοντα θεωρήμασι, πρῶτον μὲν, ὅπως εἰς ὀρθὴν λοις ἐννοίας ὁ λόγος ἡμῖν εἰσφέρεται, ἡ μακρὰν ποῦ τ αἰσχαίως ζητουμένων ἀποδημεῖ. προελήφθη γὰρ μάρτυς ὁ ἅγιος βαπτιστὴς, ἡ χίνα τῷ τ γεννήσεως χρόνῳ, ποτὲ μὲν ὑστερίζοντα, ποτὲ δ' αὖ πάλιν προτερεύοντα δείξῃ Χριστὸν, ἀλλ' ὡς σωστεθεᾶ μᾶλλον δόξαν αὐτ, δόξαν ὡς μονογλοῦς παρὰ πατρὸς πλήρης χάριτος, ἡ ἀληθείας. ποῖον οὖν

δῶτε ἐφαρμόσαι λόγον τοῖς ὕστερον ἀκαίρως εἰσ- A
βεβηκόσι διηγήμασιν, ἢ πῶς αὐτὸς ἡμῖν ἑρμη-
νεύσει σοφῶς, εἰς ποσότητα χρόνου λαβὼν τὸ ζη-
τούμενον, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμ-
προσθέν μου γέγονε; κείσθω γὰρ δή, ὡς ὁμολογου-
μένως ὁ κατόπιν ἔρχεσθαι τοῦ βαπτιστοῦ τὸν κύριον,
ἅτε δὴ γεγονότα τοῦ χρόνου τοῦ κατὰ τὴν σάρκα δεύ-
τερον· κατὰ ποῖον οὖν ἔμπροσθεν αὐτοῦ γεγό-
νασιν, κατὰ χρόνον ἢ δηλονότι; καλῶς γὰρ εἰς τοῦτον
ἡμᾶς, τὸν νοῦν ἢ τοῖς προλαβοῦσιν ἀναλόγως ἀκο- B
λουθοῦσα τάξις τε, καὶ ἀκολουθία. Ἀλλ' οἶμαι τοῦτο
πᾶσι τοῖς γε φρένας σώφρονας, ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ ἀνδε-
χόμενον. Ὃ γὰρ ὑστερίζον τινὸς κατὰ τὸν χρόνον, οὐκ
ἂν ποτε φθάσαι τὸ ἡγούμενον. Οὐκοῦν ἀμαθὲς
κομιδῇ, καὶ πάντελῶς ἀπίθανον, τὸν κατὰ χρόνον τὸν
κατὰ σάρκα τὸν ἄγιον εἰπεῖν οἷόν γε βαπτιστὴν, ὁ
ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ἀκο-
λουθοῦντας δὲ μᾶλλον τοῖς ἡμῖν προτεθεῖσι σκο-
πῷ νοεῖν τὸ αὐτὸ, τοιοῦσδέ πως εἰρῆσθαι πιστεύσο-
μεν. Χαριέντως ὁ μακάριος Βαπτιστὴς ἀπὸ τοῦ C
κατὰ σάρκα ῥήματος ἀναφέρει τὸν λόγον ἐπὶ
ποιότητα πραγματικὴν, καὶ ὥσπερ
ἀπό τινος εἰκόνος τοῦ καθ' ἡμᾶς εἰς ἐξήγησιν ἔρ-
χεται νοημάτων λεπτομερεστέρων. Φιλεῖ μὲν γάρ
πως ἀεὶ τὸ ἡγεῖσθαι πεφυκὸς, τοῦ ἕπεσθαι λεγο-
μένων κατ' ἀρχὴν ἐπιδοξότερον, ὡσαύτως χωρεῖ δὲ
τοῖς ἡγουμένοις τὰ ἑπόμενα· οἷόν τι ὁ χαλκευτικὴν
ἀκριβώσας τέχνην, ἢ τεκτονικὴν τυχὸν, ἢ ὑ-
φαντικὴν, ἢ τινα πάντως, καὶ ὃ ἄμεινον ἔχει τοῦ κατ' D
μαθητείαν ἕπεσθαι νοσοῦντα, καὶ εἰς τὸ τελείως εἰ-
δέναι βαδίζοντος· ἀλλ' ὅταν ὁ τοιοῦτος τοῦ τὸν δι-
δάσκοντος ὑπερβαλέσθαι τέχνην, καὶ κατόπιν
ἐάσας αὐτὸν ἐργάζηται τὸ ἄμεινον, οὐκ ἀκόμ-
πως ἐρεῖ τὸν νενικηκότα ὑπολαμβάνων τοῦτον τὸν
νικήσαντα μαθητόν. ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμ-
προσθέν μου γέγονε. κατὰ τοῦτο τοίνυν μεγαλομίζων
τὸ ἀξίωμα τὸν τοῦ ῥητορικοῦ δυνάμιν, ὅτι τε τοῦ
σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, νοή-
σας ὀρθῶς· δέχου γὰρ καὶ ἕκαστον ἐξ ἀρχῆς. ἐ-
θαυμάζετο τοίνυν πάντων ὁ βαπτιστὴς, πολλοὺς
ἐποιεῖτο τοὺς μαθητὰς, ὄχλος αὐτὸν τοσοῦτος ἐβα- E
πτίζομενος πολὺς, ἠγνοεῖτο δὲ κρείττων ὢν
ὁ Χριστὸς, ἐλανθανεν, ὅτι Θεὸς ὑπῆρχεν ἀλη-
θινός· ὅθεν δὲ ἠγνοεῖτο θαυμαζόμενον τοῦ βα-
πτιστοῦ, ἐδόκει πως καὶ ὑστερίζειν αὐτοῦ· ἐβάδιζεν ὀ-
πίσω βραχὺ δὴ μεῖζον ἔχοντος ἐπὶ χρόνῳ καὶ
δόξαν τῷ ἐν ἀνθρώποις εἶναι· ἀλλ' ὁ ἐρχό-
μενος ὀπίσω γέγονεν ἔμπροσθεν, μείζων ἰωάνου,

nem afferes adeò intempestiuæ nar- A
rationi, aut quomodo rectè illam in-
terpretaberis, si ad temporis spatium
referas id quod in quæstione vertitur,
nimirum, *Qui post me venturus est, an-
te me factus est?* Vt enim Dominum
post Baptistam venire omnes fateantur,
præsertim cum ratione temporis quo in-
carnatus est, sit illo posterior: quonam
pacto etiam prior illo erit, tempore ni-
mirum? Hunc enim sensum à nobis vi- B
cissim postulat ordo præcedentium &
consecutio. At istud fieri non posse ne-
mo dubitabit, opinor. Quod enim tem-
pore posterius est aliquo, vtique prius
non erit eo quòd antecedit. Igitur ab-
surdum est planè & incredibile, san-
ctum Baptistam de tempore Incarna-
tionis loquutum esse cum dixit, *Qui
post me venturus est, ante me factus est:*
sed ad propositum nobis scopum illud
potius intelligentes, hoc modo dictum
esse credemus. Scitè beatus Baptista à
vulgari loquendi consuetudine sermo- C
nem transfert ad spiritalem rerum qua-
litatem, & ab imagine ac similitudine
rerum humanarum ad explicationem
subtilioris sensus progreditur. Ferè e-
nim fit vt qui dux est alicui, nobilior
sit eo qui sequitur, & cedunt discipuli
magistris; quemadmodum peritus fa-
ber ærarius aut architectus, exempli
gratia, vel textor dux est quodammo-
do, & præstat ei qui se in disciplinam
eius artis dedit, & ad perfectam eius
notitiam contendit. Sed si magistri D
peritiam superauerit iste discipulus &
longo interuallo post se reliquerit, non
insulsè dicturum opinor eum qui à di-
scipulo fuerit superatus: *Qui post me
venit, ante me factus est.* Ad hanc
igitur formam si vim & rationem il-
lius dicti tam de Saluatore nostro
Christo, quàm sancto Baptista trans-
feras, rectè mea quidem sententia in-
telliges: sed ab initio accipito singula.
Admirationi erat apud omnes Bapti- E
sta, multos vndique sibi discipulos col-
legerat, magna turba venientium ad
baptismum ad eum confluebat: Chri-
stus autem ignorabatur, quamuis esset
eo præstantior, Deus verus nescieba-
tur esse: cumque lateret is qui Bapti-
stæ erat admirationi, eo quoque po-
sterior esse quodammodo videbatur:
Ibat aliquanto post illum qui honore
& gloria inter homines maior etiam-
num erat: sed qui ponè sequeba-
tur factus est Ioanne maior. Ille

enim diuinitatem ſuam operibus probauit, hic vltra humanitatis conditionem non euectus, poſtremus eſſe quoque reperitur. Itaque ænigmaticè beatus Baptiſta dixit: *Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt*, quaſi diceret, Qui mihi honore inferior erat, viſus eſt illuſtrior, & incomparabili excellentia conditionem meam antecellit. Si dictum Euangeliſtæ hoc modo intelligamus, teſtem gloriæ vnigeniti ipſum comperiemus, nec inanium rerum intempeſtiuum interpretem. Dicere enim Chriſtum ſe maiorem eſſe, cum magnam ſibi ſanctitatis opinionem conciliaſſet, quid aliud eſt demum quàm eximiam & ſingularem ei gloriam tribuere? Poſtquam enim dixit, *ante me factus eſt*, neceſſariò ſubiungit, *quia prior me erat*, antiquiſſimam ei gloriam aſcribens, & præſtantiam ſupra res omnes non temporariam, ſed ſupernè inexiſtentem, vt Deo ſecundum naturam confirmans. Erat enim prior me, inquit, id eſt, ſemper, & perpetuò maior, & præſtantior. Facta autem eius cum vna ex creaturis comparatione, ſupremum omnium Deum cum omnibus comparatum intellige. Non enim ex hoc ſolo magnificentiam & admirandam Dei maieſtatem agnoſcemus, quòd Ioannem gloriâ ſuperet, ſed quòd omnem creatam ſubſtantiam excedat.

A καὶ χρείττων αἰωνίζων. ὁ μὲν γὰρ ἤδη Θεοῦ ὑπάρχων ἀφ' ἑτέρων ἀπεκαλύπτετο, ὁ δὲ τῆς αἰδιότητος οὐκ ἀναβαίνων τὸ μέγα, ὀπίσω λοιπὸν ἢ γενητὸς ἀνείσκεται. Οὐκοῦν αἰνιγματωδῶς ὁ μακάριος ἔφασκε Βαπτιστὴς, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ἀντὶ τοῦ, ὁ ποτὲ κατόπιν τῆς ἐμῆς ὑπαρχων τιμῆς, ὑπερδοξότερος ὤφθη, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπερογαῖς ὃ ἐμοὶ πρότερον τε, καὶ πρεσβύτερον ὑπερεχόμενον ἐξ ὧν νοοῦντες ὃ εἰρηκάμεν, μάρτυρα τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς ἀνευρήσομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἰκόνων πραγμάτων ἄκαιρον ἐξηγητήν. Τὸ γὰρ μείζονα λέγειν ἑαυτὸν τοῦ Χριστὸν, μεγάλων ἔχοντος ὅπως ἀληθείᾳ τὸ ὑπερβάλλειν, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ δόξαν αὐτῷ τιθὲς ἐξαίρετον ὅπως μαρτυρῇ; ὅτι, πρῶτός μου ἦν, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, εἰπὼν, ἀναλλοιώτως ὑπερφέρῃ, ὅ, ὅτι πρῶτός μου ἦν, πρεσβυτάτῳ αὐτοῦ τὴν δόξαν ἀναπηγάς, καὶ ὃ περὶ χρόνου ἀπόντων οὐκ ἐν χρόνῳ πρεσγενόμενος, ἀλλ' ἐν ὑπάρχοντι ἀνῶν, ὡς Θεῷ καὶ φύσει συναϊδίῳ. ἦν γάρ μου πρῶτος, φησὶν, αὐτὸ δὲ ἀεὶ, καὶ δόξῃ πάντος ἀμείνων, καὶ ὑπερδοξότερος· δόξῃ γὰρ πρὸς ἕνα τὸν ὑμνητὸν συγκείσεως, ἢ καὶ πάντων ὕψος τῷ ὑπὲρ πάντας σωμάσεται. ὃ γὰρ ἐν τούτῳ, καὶ μόνῳ ὃ μέγα, καὶ ἀξιάγαστον τὴν ὑμετέραν πρωσηκόντως ἀξίωμα, ἐν τῷ τιμᾶν Ἰωάννην δόξαν ὑπερφαμεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ πάσης ὑπερκείσθαι ὑμνητῆς ὑσίας.

B

C

D

v. 16. *Quoniam de plenitudine eius nos omnes accepimus.*

Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν.

Probat his verbis Euangeliſta verum eſſe Baptiſtæ teſtimonium, & eminere Saluatorem noſtrum clarè demonſtrat, atque ſubſtantialiter excedere res omnes creatas tam quod ad gloriam ipſam attinet, de qua maximè nũc agitur, quàm quod ad præclarũ cæterorum bonorum numerum ſpectat. Optimè enim ac veriſſimè de vnigenito Baptiſta mihi dicere videtur, *Quia prior me erat*, hoc eſt multò me præſtantior, ac dignior, quandoquidem nos omnes, qui in ſanctorum numero cenſemur, proprij eius boni participes facti ſumus, & illius potius quàm ſuis prærogatiuis hominum natura gloriatur, cum admiratione dignum aliquid in ſe habere comperitur. De plenitudine quippe Filij, tanquam ex perenni fonte diuinarum gratiarum donum ſcaturiens, in vnamquamque animam eo munere

Ἀποδέχεται δὲ τούτων τὴν ἀληθῆ τοῦ Βαπτιστοῦ μαρτυρίαν ὁ Εὐαγγελιστὴς, καὶ σαφῆ ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑπερογκῆς, καὶ τῆς κεκτῆσθαι τὸ πλέον ἀσιωδῶς τοῦ πάντος ὑμνητοῦ, κατά τε τὴν δόξαν αὐτὴν, ὡς ἧς ὁ λόγος μάλα νυνὶ, καὶ τὸ ὅτι τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγαθοῖς θυκλεᾶ καταλογον. ἄρτια γάρ μοι, φησὶ, καὶ ἀληθέσατα λέγων ὁ Βαπτιστὴς ἀναφαίνεται περὶ τοῦ μονογενοῦς, ὅτι πρῶτός μου ἦν, τοῦτ' ἔστι, πολὺ δὴ κρείττων, καὶ ἀμείνων· ἐπεὶ καὶ πάντες ἡμεῖς οἱ εἰς τὸν τῶν ἁγίων καταταγμένοι χορὸν, οὐδέν ἐσμεν οὐδὲ πεπλουτήκαμεν ἀγαθὸν, καὶ τοῖς ἐκείνου μᾶλλον ἢ τοῖς ἑαυτῶν ὑπεσημαίνεται πλουτεκτήμασιν ἡ ἀνθρώπου φύσις, ὅτου ἔχουσά τι τῶν ἀξιαγάστων θυκλεῖσκεται· ἀπὸ γὰρ τοῦ πληρώματος τοῦ ἡμῶν κεφαλῆς ἐξ ἀενάου πηγῆς, ἡ τῶν ὅλων χορηγὸς ἀναβλύζουσα δόσις εἰς ἑκάστην ἐρχεται ψυχὴν,

E

ἢ ὥσπερ αὖ φαίνοιτο ὕστερον ἀξία. εἰ δὲ χορηγεῖ μὲν A dignam illabitur. Quod si Filius quasi de
ὡς ἐκ φυσικοῦ πληρώματος ὁ υἱὸς, χορηγεῖται naturali plenitudine dona largitur, ista
δὲ ἡ κτίσις· πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο λοιπὸν ἄχ ὁμοίαν vero creatura excipit, quomodo non dis-
ἔχων τοῖς ἄλλοις τὴν δόξαν, ἀλλ' ἥσπερ ἂν πρέποι similem aliis gloriam possidere censebi-
ᾧ ἐκ Θεοῦ μονογεν͂ει φύσεως οἰκείας ἔχοντι καρ- tur, illam nimirum, quæ Dei vnigeni-
πὸν τὰ κατ' πάντων πλεονεκτήματα, καὶ πατρι- tum decet, qui vt naturæ propriæ fru-
κῆς ἰδιότητος ἀξίωμα τὴν ὑπεροχήν· οὕτω δ' ctum habet omnem dignitatem atque
ἔγωγε καὶ τὸν Θεσπέσιον Παῦλον ἂν εἰ τὸ πᾶν ὅλων eminentiam quam in se pater habere in-
διαλαβόντα φύσεως, κεκινῆσθαι δι' ἑαυτῶν εἰς telligitur. Quibus adductum ego quoq;
ἐννοίας ἀφῆκεν, ὅτου τε λοιπὸν ὡς παρὰ τὴν κτί- Paulum arbitror, vt cum de vniuersi na-
σιν εἰπεῖν· τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; μὴ γὰρ οὐκ εἶ), tura differeret, verè pronunciarit illud,
καὶ ὃ μὴ εἶ) διωδήδε τυχὸν, τῇ κτίσει θεόδοτον, ἐ- quasi creaturam compellans: *Quid enim* 1. Cor. 4.
χεῖ δὲ οἰκοθεν οὐδέν, πλουτεῖ δὲ μόνῳ τὴν τοῦ δι- B *habes quod non accepisti?* Non enim esse
δόντος φιλοτιμίαν. σημειωτέον δ' πάλιν, ὅτι πλήρη, solùm sed etiam bene, & hoc aut illo mo-
τοῦτ' ἔστιν, ὡς πᾶσι πρωτέλεστον εἶ) φησὶ τὸν do esse, datum est à Deo creaturæ, nihilque à se habet, sed sola benignitate largientis. Obseruandum est porrò Filium hic dici plenum, id est in omnibus perfectissimum, tantumque abesse ab alicuius rei penuria, vt & omnibus abundè largiri possit, citra diminutionem vllam aut iacturam, & eminentiæ suæ magnitudinem eandem semper & integram retineat.

C

Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις, καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

Et gratiam pro gratia: quia Lex per Moysen data est, gratia & veritas per IESVM *Christum facta est.*

Λαμπρότερον δ' ἐν ἅπασιν αὐθεφπεις βύ- Quoniam vniuersorum hominum
κλείας τὴν μονογενοῦς διαπεφάνται δόξαν εἰ- gloria clariorem esse vnigeniti gloriam
πών, καὶ ὅ ἐν ἁγιότητι μέγεθος ἁπάντων αὐτὸν asseruit, & sanctitatis magnitudine
πρὸς τοὺς ἁγίους εἰσφέρων, ἀπὸ τῶν εἰς ἄκρον ἀ- sanctis omnibus ipsum incomparabili-
ναβεβηκότων ἀρετῆς ποιᾶς ἀπουδαίᾳ τῷ πρότε- ter antecellere, nunc eorum comparatione qui ad summum virtutum culmen euecti sunt rem demonstrare co-
ρον σκοπὸν τὴν ἀπόδειξιν. ὡδὶ μὲν Ἰωάννης D natur. De Ioanne quippe Saluator
φησὶν ὁ σωτὴρ· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ait: *Amen, amen dico vobis, Non* Matt. 11.
ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννης *surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista.* Sed illum adeò magnum atque sublimem nunc introducit clamantem, vt ipse ait, & magna voce dicentem, *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.* Cum autem Ioannis gloria vnigeniti gloria sit inferior, eique cedat, sequitur neminem sanctorum ad talem gloriam operumque splendorem euehi posse qualis E est in Christo Saluatore. Quocirca sancti illi qui aduentus temporibus extiterunt, cum non possint æquare Ioannis virtutem, nec ad illud peruenire fastigium, Christo cedent vnà cum ipso, siquidem beatus ille Baptista summum tenens bonitatis cacumen, eiusque gloriâ nulli cedens, non aliorum voce sed suâ ipse confessione lon-

βαπτιστοῦ· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· ἀλλὰ τὸν οὕτω μέγαν, καὶ ἀξιοζήλωτον πρὸς ἔφεσιν ἤδη, καθάπερ αὐτὸς φησιν, αἰαχεκραγότα, καὶ μεγάλῃ λέγοντα τῇ φωνῇ, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· ἡπωλυθύνης δ' τοῦ Ἰωάννου δόξης, καὶ πᾶσα χωρούσης τοῦ μονογενοῦς, πῶς οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν ἐννοεῖν μηδένα τῶν ἄλλων ἁγίων εἰς ὅσον ἀναφέρεσθαι μέσον τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ, κατά γε τὸν τῆς οἰκείας λόγον, ὃς ἐν τῇ τῶν ἔργων θεωρίᾳ λαμπρότητι. οἱ μὲν οὖν καὶ τοῖς τῆς ἐπιδημίας καιροῖς γεγονότες ἅγιοι, τὴν Ἰωάννου πλεονεκτῆν οὐκ ἔχοντες ἀρετὴν, οὐδὲ ὃ ἐκείνῳ πρόσον ἀναβαίνοντες μέσον, πᾶσα χωρήσουσι σὺν αὐτῷ ὃ νικᾷν ᾧ Χριστῷ, εἴπερ ἔχων ἐν ἀγαθοῖς ὃ ἀκρότατον ὁ μακάριος Βαπτιστὴς, καὶ ὕψος ὑπερβολῆς καθ' ὁτιοῦν οὐδένα, τὴν ἐπ' ἐλάττοσι ψῆφον ἡ δι' τοῦ ἑτέρου λαμβάνῃ φωνῆς, ἀλλ'

gè minorem se Christo prædicauit, dicens, ipsum verè sanctum esse. Quoniam autem demonstrandum erat Emmanuelem præstantiorem & maiorem esse priscis illis sanctis, necessariò beatus Euãgelista ad Mosen primum sacrorum Antistitem se confert, ad quem à Deo
Exod. 33. dictum est: *Scio te præ omnibus, & gratiam inuenisti apud me.* Notiorem verò præ cæteris Deo fuisse hinc quoque sci-
Num. 12. re possumus: *Si fuerit Propheta ex vobis, inquit Dominus, in visione ei agnoscar, & in somno loquar ei. Non sic seruus meus Moyses; in tota domo mea fidelis est: Os ad os loquar ei, in specie, & non per enigmata.* Licet ergo tanta supra cæteros veteris fœderis sanctos Patres dignatione præditus sit Moyses, præstantiorem nihilominus, & modis omnibus clariorem esse ostendit vnigenitum, *vt*
Colos. 1. *appareat ipse in omnibus primatum tenens,* sicuti Paulus scribit. Idcirco ait: *Et gratiam pro gratia: quia Lex per Moysen data est, gratia & veritas per* IESVM *Christum facta est.* Arbitror enim ego diuinum Euangelistam istiusmodi quiddam significare velle. Veram, inquit, confessionem magnus ille Baptista edidit palam & apertè prædicans de vnigenito, *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat: Et enim de plenitudine eius omnes accepimus.* Nec putet quispiam Ioanni quidem & cæteris sanctis qui tempore aduentus extiterunt vnigenitum excellere, gloriæ tamen veterum cedere, qui ante aduentus tempora sanctitate fulgebant: Videbit enim Christo longè inferiorem esse Moysen, inquit, licet eorum comparatione sanctitate præcelluerit. Sibi enim præ cæteris notum esse ipse Legum auctor clarè confirmauit. Ioannes ergo suo ipse testimonio probauit, se Filij gloria longè minorem esse. Cedit autem eius splendori, nec ea de re ambigendi locum relinquit, aut in quæstionem vocandæ veritatis. Vnde ergo ipsum quoque sacrorum Antistitem Moysen comperiemus inferiorem esse Christi gloria? Examinet, inquit, studiosus, datam nobis per Saluatorem gratiam Euangelicam, eamque cum legali gratia conferat quæ per Mosem nobis est tradita. Tunc enim certè videbit, tanto præstantiorem esse Filium, quanto Legali disciplina potiores, Mosaicisque præceptis meliores leges ferre conspicitur.

A αὐτὸς ἑαυτῷ κατεσφράγισε τὸ πρᾶγμα, λέγων, ὡς ἅγιος ἀληθῶς. ὅπῃ δὲ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγίων ἐχέλῳ διαφαίνεσθαι κρείττονα τε, καὶ μείζονα τὸν Ἐμμανουήλ, διὰ ταῦτά φησιν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς ὅτι πρόσεστιν ἔργεται τὸν ἱεροφάντην Μωσέα, πρὸς ὃν εἴρηται πρὸς Θεοῦ, οἶδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὗρες παρ' ἐμοί . . . . . ἐγνωσκετο παρὰ πάντας τοῦ Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτον πάλιν λέμεις εἰσόμεθα· ἐὰν γένηται, φησὶ, προφήτης ὑμῶν, ἐν ὁράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν
B ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ. οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεράπων μου Μωσῆς, ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστός ἐστι· στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων. ἔχοντος τοίνυν καὶ τὸν πανσόφου Μωσέως τὸ ἀρχαιοτέρων ἁγίων τοῦ ὕπνου μεγάλου ὑπερφέρειν, κρείττονά τε, καὶ ἀνυπερβλήτως τὸν μονογενῆ, ἵνα φανερὸς ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὡς ὁ Παῦλος φησί· καὶ διὰ τοῦτο λέγει· καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· οἶμαι γὰρ ἔγωγε τοιοῦτόν τι βούλεσθαι
C δηλοῦν τὸν μακάριον Εὐαγγελιστήν. ἀληθῆ, φησί, τοῦ ὁμολογίαν ὁ μέγας ἐποιήσατο βαπτιστὴς περὶ τοῦ μονογενοῦς διαῤῥήδην ἀπαγγέλλων, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· καὶ γὰρ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. καὶ νομιζέτω μηδεὶς, Ἰωάννου μέν, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, οἳ καὶ τοὺς τῆς ὑποδημάτων μεγάλαυσι καιροὺς, ὑπερανέχειν τὸν μονογενῆ· ἠττᾶσθαι γε μὴν καὶ τῷ δόξαι τῶν ἀρχαιοτέρων,
D οἵτινες ἦσαν ἐν ἁγιασμῷ διαλάμποντες καὶ ταῖς ἄνωθεν τῆς ὑποδημάτων χορηγίαις· θεωρήσαι γὰρ αὐτὸν πολὺ Μωσέως, φησὶν, αἰσθάνονται μέζον, καίτοι ὄμειζον, ὡς πρὸς ἐκείνους, ἐν ἁγιασμῷ κεκτημένον· πάντας γὰρ αὐτὸν ἐγνωκέναι σαφῶς ὁ νομοθέτης διεβεβαιώσατο. Ἰωάννης μὲν οὖν ἰδίας ἠλέγχετο φωνῆς, ὡς ὑπίσω δόξης ἐβαδίζειν τὸν υἱόν· ἔρχεται γὰρ κατόπιν τοῦ λαμπρυνθέντος αὐτῷ, καὶ σαφῶς ὅλως ἐπ' ἐκείνῳ τὸ ζητούμενον, ἢ καὶ ἀποτραχύνων τὴν ἀληθείας τὴν εὕρεσιν.
E πόθεν οὖν ἆρα καὶ αὐτὸν εὑρήσομεν τὴν ἱεροφάντην Μωσέα τῆς Χριστοῦ δόξης ἡττώμενον; ἐξεταζέτω, φησὶν, ὁ φιλομαθὴς τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν Εὐαγγελικὴν, αὐτὴ χάριτος τὴν νομικὴν τὴν παρὰ Μωσέως· τότε γὰρ δὴ θεωρήσαι τοσούτῳ κρείττονα τὸν υἱὸν, ὅσῳ περ δὴ φαίνοιτο τῆς κατὰ νόμον πολιτείας τὰ ἀμείνω νομοθετῶν, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν διὰ Μωσέως εἰσφέρων τὰ βελτίονα.

ὁ μὲν γὰρ νόμος, φησὶ, διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. πόσῳ οὖν ἀρα διαφέρει νόμου παρὰ τὴν διὰ τοῦ σωτῆρος χάριν ἡ διαφορὰ, θεωρήσαι πάλιν ὁ φιλόζητος, καὶ ἑταῖρος ἰδρώτων ἀγαθῶν· ὀλίγα δὲ ἡμεῖς ἐφοδεύσομεν αὐτῇ πολλῶν, ἀμήρυτόν τινα καὶ μακρὰν τὸ ὅπῃ τούτοις θεωρημάτων τὸν ἀριθμὸν ὄντα πιστεύοντες. Σκοπῶ ὁ μὲν νόμος κατέκλεινε τὸν κόσμον συνέχλεισε γὰρ ὁ Θεὸς διὰ αὐτοῦ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ· καὶ κολάσεσιν ὑπευθύνους ὄντας ἐδείκνυεν, ἐλθὼν δὲ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Σωτὴρ. οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος· καὶ χάριν μὲν ἀληθεστάτην καὶ ὁ νόμος ἐδίδου, καλῶν ὅλως εἰς θεογνωσίαν, καὶ τῶν εἰδώλων λατρείας ἐξέλκων τοὺς πεπλανημένους, καὶ παιδαγωγῶν τοῦτον τὸν φαῦλον ὑποδηκτικῶς, καὶ διδάσκων τὸ ἀγαθὸν, εἰ καὶ μὴ τελείως, ἀλλὰ παιδαγωγικῶς, καὶ χρησίμως· ἡ δὲ διὰ τοῦ μονογενοῦς ἀλήθεια καὶ χάρις, οὐκ ἐν τύποις ἡμῖν εἰσφέρει τὸ ἀγαθὸν, οὐδὲ ὡς ἐν σκιαῖς χαράττει τὰ συμφέροντα· ἀλλ' ἐν λαμπρότητι, καὶ καθαρωτάτοις δόγμασι, καὶ πρὸς τελείαν τὴν πίστεως γνῶσιν χειραγωγεῖ· καὶ ὁ μὲν νόμος πνεῦμα δουλείας ἐδίδου πρὸς φόβον, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας ὁ Χριστὸς εἰς ἐλευθερίαν. ὁ νόμος ὁμοίως τὸν ἐν σαρκὶ περιτομὴν οὐδὲν ἧττον εἰσφέρει· ἡ περιτομὴ γὰρ οὐδέν ἐστιν, ὥσπερ οἶδεν ὁ Παῦλος λέγειν· ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸν ἐν πνεύματι καὶ καρδίᾳ περιτομὴν διὰ πίστεως παρέξενέ. ὁ νόμος ὕδατι βαπτίζει γυμνοὺς μεμολυσμένους, ὁ Σωτὴρ, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρί. ὁ νόμος εἰς τὸ δυσέκτυπον τῆς ἀληθείας εἰσφέρει σκιὰν, ὁ Σωτὴρ εἰς αὐτὸν ἀναφέρει τὸν ὄντως, καὶ εἰς πλὴν ἀληθεστέραν εἰσάγει σκιάν, ἣν ἔπαιζεν ὁ κύριος οὐκ ἀληθῶς· καὶ χαλεπὸν μὲν οὐδὲν ἀποδείξεις τοῖς εἰρηνεύουσιν ἐπισωρεῦσαι ἑτέρας, ἄμεμπτον δ' οὖν ὅμως τὸ μέσον. πλὴν ἐκεῖνο χρησίμως τε, καὶ αἰσχύνης ἐφόδιον· ὅτι ὁ μακάριος Παῦλος ἐν ὀλίγοις ἔλυσε τὸ ζητούμενον, περί τε τοῦ νόμου, καὶ τῆς τῶν Σωτῆρος χάριτος εἰπών· εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ τῇ κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης δόξῃ. Διακονίαν μὲν γὰρ κατακρίσεως πλὴν διὰ Μωσέως φησὶν εἰρῆσθαι, διακονίαν δὲ δικαιοσύνης, τὴν διὰ τοῦ σωτῆρος ὀνομάζει χάριν, ἣ καὶ τὸ πλέον ἐν δόξῃ κεκτῆσθαι δείκνυται, πλὴν τῆς παραγομένης ἀρίστα δοκιμάζων φύσιν, ὡς πνευματοφόρος· ἤκουσεν ἐπιδήλως ὁ μὲν κατακρίνων νόμος ἐδόθη διὰ Μωσέως, γέγονε δὲ διὰ

A Lex enim, inquit, per Moysen data est, gratia & veritas per IESVM Christum facta est. Quantum igitur interfit inter Legem, & Saluatoris gratiam, spectabit rursus quisquis erit discendi cupidus, & sudorum socius. Pauca verò dicemus è multis qui infinitum & longum ea de re contemplationum numerum esse credimus. Igitur *Lex quidem damnauit mundum, (concluſit enim Deus omnia per ipſam ſub peccato*, vt scribit Paulus) & nos pœnæ obnoxios esse B ostendit: Saluator autem ipse nos potius liberat. *Non enim venit vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus.* Deinde Lex gratiam quoq; hominibus dabat, ad agnitionem Dei vtique illos vocans, & ab idolorum cultu errantes educens, & quid prauum quidve bonum esset edocens, si non perfectè, at pædagogi more, & cum fructu: Veritas & gratia per vnigenitum, non in typis bonum nobis proponit, neque per vmbram res salubres nobis imprimit, sed claris apertisque præceptis & ad perfectam fidei C cognitionem deducit. Lex spiritum seruitutis dabat ad formidinem: Christus verò spiritum adoptionis filiorum in libertatem. Lex circuncisionem carnis quæ nihil est, inducit, (circuncisio enim nihil est, vt alicubi scribit Paulus) Dominus autem noster IESVS Christus spiritus & cordis circumcisionem per fidem conciliat. Lex aquâ solâ baptizat inquinatos: Saluator, *in Spiritu ſancto & igne.* Lex in e- D xemplar verorum Tabernaculum proponit: Saluator in ipsum cælum transfert, & in verius Tabernaculum introducit, quod statuit Dominus, non homo. Quibus omnibus probandis difficile non esset complures alias demonstrationes addere, sed modus seruandus. Illud tamen omnino prætermittere non possumus, beatum Paulum paucis verbis soluere illam de Lege & Saluatoris gratia quæstionem dum ait: *Nam ſi mi-* E *niſtrationi damnationis gloria eſt, multo magis abundat miniſterium iuſtitiæ in gloria.* Ministerium enim damnationis vocat præceptum Mosaïcum, ministerium verò iustitiæ, Saluatoris gratiam nominat, cui etiam abundantiam gloriæ tribuit, rerum naturam rectè perpendens, vt qui sit afflatus Spiritu. Igitur cum Lex condemnans data per Mosen, per vnigenitum verò facta

Heb.11. Gal.3.

Ioan. 3.

Rom.8.

1.Cor. 7.

Mat.3. Heb.9.

2. Cor.3.

sit

fit gratia iuſtificans, quomodo non glorioſus erit is, per quem potiores leges latæ ſunt? Verè itaque Pſalmiſta, dum in Spiritu canit Dominum noſtrum IESVM Chriſtum vniuerſam ſanctorum clariſſimam illam multitudinem ſuperare ait his verbis: *Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis ſimilis erit ei in filiis Dei?* Nubes enim ſpiritales, hoc eſt ſancti Prophetæ, palmam Chriſto cedent, nec exiſtimabunt vnquam ſibi certandum eſſe cum ipſo de gloria, ſecundas illo tenente, qui præ cæteris agnitus erat à Deo, Moſe nimirum: Filij autem Dei qui aduentus tempore fulſerunt, non erunt per omnia ſimiles naturali Filio, ſed conditionem ſuam agnoſcent, cum ſanctus Baptiſta longè ſe infra illum poſitum aſſerat, de quo ait qui corda nouit, *Non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta.* Verax eſt igitur Euangeliſta beatus, dum ait ſe ſpectaſſe *gloriam eius, gloriam vnigeniti à Patre*, hoc eſt, qualis deceat vnigenitum à Deo Patre Filium, non autem eos qui ad eius fraternitatem vocati ſunt, quorum eſt primogenitus.

Pſal. 88.

Mat. 11.

A τῶ μονογλωσσῖς, ἡ δικαιοδοσα χαρις, πῶς ὐκ ἐν δόξῃ, φησὶν, ὁ δι' ὃ τὰ κρείττω νενομοθέτηται; ἀληθεύσῃ δὴ οὖν ὁ μακάριος τὸ πνεύματι τὸν κύριον ἡμῶν Ιησοῦν τὸν Χριστὸν πάσης ὁμοῦ τῆς λαμπρότητος τῶν ἁγίων πληθύος ὑπερκαθῆσθαι βοῶν· τίς γὰρ, φησὶν, ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ κυρίῳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; νεφέλαι μὲν γὰρ αἱ νοηταὶ, τοῦτ' ἔστιν, οἱ ἅγιοι προφῆται τῷ δεσπότῃ συναγωνίσονται Χριστῷ, οἰήσονται δὲ δεῖν ἀδιαμόχθως ἰσομετρεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἀμιλλᾶσθαι ἡμῖν τοῖς ὕστερον ἀποφερομένοις τάξιν, ὃ τῶν πάντας ἐγνωσμένον παρὰ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι Μωσέως· υἱοὶ δὲ οἱ χρι..... ὃ Θεοῦ Χριστὸν τὸν τῆς ὑπεροχῆς κτισθέν, ὐκ ἀπαραλλάκτως ὁμοιωθήσονται τῷ Χριστοῦ φύσιν ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον ὑπερνικήσονται μέτρον, ὁπίσω μᾶλλον τελεῖσθαι λέγοντος ἑαυτὸν τοῦ ἁγίου βαπτιστοῦ, ὃν καὶ ὃ φησιν ὁ καρδίας εἰδὼς, ὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ιωάννου ὁ βαπτιστοῦ. ἀληθεύσῃ δὴ οὖν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, τελεῖσθαι λέγων τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, τοῦτ' ἔστιν ἣν ἂν ἁρέποι τοῦ ἐκ Θεοῦ πατρὸς υἱῷ μονογενῆ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένοις αὐτοῦ, ὧν ὅστι πρωτότοκος.

B

C

CAPVT X.

Quòd ſolus ſecundum naturam Filius ex Patre ſit vnigenitus, vt ex ipſo, & in ipſo.

v. 18. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.

D

ANimaduerte rurſus hic diuini Euangeliſtæ prudentiam. Non ignorauit nonnullos in ea quæ de vnigenito dicta ſunt, acriùs inquiſituros, ac dicturos: Aſſeruiſti, ô bone, ſpectaſſe *gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre*: Cumque deceret ſubtiliorem iſtarum rerum nobis explicationem afferre, & diuinum quiddam atque ſublime dicere, gloriam illam demonſtraſti ex eo quod Moſis & Ioannis excellentiam ſuperarit, quaſi non poſſet aliter eius gloria ſpectari, quum beatus Prophetas Eſaias dicat: *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & elevatum; Et plena domus gloria eius: Et Seraphim ſtabant in circuitu eius: Sex ala vni, & ſex ala alteri, Et duabus quidem ve-*

Eſa. 6.

E

ΚΕΦΑΛ. ι.

Ὅτι μόνος κατὰ φύσιν υἱὸς ἐκ πατρὸς ὁ μονογενὴς, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ.

Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

ΘΕΑ δὴ πάλιν ἐν τούτοις τοῦ πνευματοφόρου τὴν ὄψιν. ὐκ ἠγνόησεν ὅτι πάντως ἐρεθοί τινες τὰ περὶ τοῦ μονογενοῦς εἰρημένα πικρότερον βασανίζοντες ἔφης, ὦ ἑταῖρε, τελεῖσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός· εἶτα δέον ἀπολεπτολογήσασθαι ἡμῖν τὸν ὑπὲρ τούτοις ἐξηγήσοντα, καὶ θεωρητικόν τι προβλῆμα καὶ ἐξαίσιον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Μωσέως ὑπεροχῆς, καὶ τοῦ Ιωάννου μέτρων ἐποιήσω τὴν ἀπόδειξιν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἑτέρως ὁρᾶσθαι τοῦ δόξαν αὐτοῦ, καίτοι τοῦ μὲν μακαρίου προφήτου λέγοντος Ησαΐου· εἶδον τὸν κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ Σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυσὶ κα-

πετάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέτατο· καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἰεζεχιὴλ δὲ πάλιν προῤῥήδην ἡμῖν ἀνακεκραγότος, ὅτι καὶ θεάσοιτο τὰ Χερουβὶμ, στερέωμα μὲν, ὡς ἂν εἶδε σαπφείρου ταῖς οἰκείαις ἐπηρτημένον ἔχοντα κεφαλαῖς· ὅτι δὲ ἡ ὁμοίως τοῦ κυρίου Σαβαώθ, λέγει γὰρ ἐπ' αὐτῆς οὕτως τοῦ λέξεως· καὶ ἰδοὺ, φησὶ, φωνὴ ὑπὲρ ἀνωθεν τοῦ στερεώματος τοῦ ὄντος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὅρασις λίθου σαπφείρου ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἄνωθεν, καὶ εἶδον ὡς ὅμοιον ἠλέκτρου ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος καὶ ἐπάνω, καὶ ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος, καὶ ἕως κάτω, ὡς εἶδον ὡς ὅρασιν πυρὸς, καὶ ὃ φέγγος αὐτοῦ κύκλῳ ὡς ὅρασις τόξου, ὅταν ᾖ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέρᾳ ὑετοῦ, οὕτως ἡ ὅρασις τοῦ φέγγους κυκλόθεν, αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης κυρίου. ἀκοῇ ἐπεισήκουσ ἐλπίδος ἰὼ ὁ μακαρίτης, τοιαῦτά τινα πρὸς ἑαυτὸν ἐρῶν τῶν ἀμαθεστέρων, ἀναγκαίως ὁ μακάριος ΕΥαγγελιστὴς ἀνακόπτει αὐτῶν τὰς ὑπερβολὰς ἐπιτιθέμενος λέγων· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· αὐτὸς γὰρ ὢν Θεὸς ὁ μονογενὴς, ὁ ὢν εἰς τοὺς κόλπους ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὗτος πρὸς ἡμᾶς ἐποιήσατο τὴν ἐξήγησιν, πρὸς μὲν τὸν ἱερὸν Φαίστιον Μωσέα σαφέστατα λίαν εἰπὼν, ὅτι οὐδεὶς ὄψεται ὃ πρόσωπον, καὶ ζήσεται. πρὸς δὲ γε τοὺς οἰκείους καὶ γνησίους μαθητὰς· οὐχ ὅτι τὸν πατέρα ἑώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα· μόνῳ γὰρ ἐμοὶ ὃν κατὰ φύσιν ὁρατὸς ὁ πατὴρ, καὶ ὅτως, ὡς αὖ τις εἰκάσαι θεοπρεπῶς τὴν θείαν ὁρᾶν τε, καὶ ὁρᾶσθαι φύσιν, ἑτέρῳ δὲ τῶν ὄντων οὐδενί· ἀφανίζονται γεμιὼ ὑδαμῶς τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγος, ἑωρακέναι βοώντων τὸν κύριον Σαβαώθ· ὃ γὰρ αὐτὸ καθ' ὑπόστασιν τοῦ ὄντος ἐστὶν ἰδίᾳ τοῦ Θεοῦ φύσις τελεῖσθαι διϊσχυρίζονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ προῤῥήδην δυσωδῶσι λέγοντες· αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης κυρίου. ἀκοῇ ἀπὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς τοιαγμοῦ αἰνιγματωδῶς τὴν θείας δόξης ἀνεπλάττετο σῆμα, καὶ μᾶλλον ὁμοίωσις ἰὼ, ὡς ἂν πίναξι φερούσα θεοπρεπῆ, τὸ ὅτι τούτοις ἀληθείας εἰς τὸ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀναβαίνουσα ὑπερεχεῖ. ἀρίστα δὴ οὖν ὁ Σωτῆρος ΕΥαγγελιστὴς, καὶ ἐθαυμάσθη λέγων τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, ἀπὸ τοῦ καθ' ὑπόστασιν ὑπερογκῆς εἰσφορᾶς τοῦ λόγου τὴν ἀπόδειξιν. ὥσπερ γὰρ ὕψους ἀπὸ καλλονῆς κόσμου ἀναλόγως ἡ τῶν σωμάτων ἡνεσιουργὸς

labant faciem, & duabus velabant pedes, & duabus volabant: Et clamabant alter ad alterum, ac dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus sabaoth. Plena est omnis terra gloria eius. Quum item Ezechiel palam prædicet se spectasse Cherubim firmamentum instar sapphiri imminens capitibus suis habentia, in throno verò similiter Dominum sabaoth. Ait enim his verbis: *Ecce,* inquit, *vox facta est desuper firmamento quod erat super caput eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri, similitudo throni super illud: & super similitudinem throni similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi aspectum electri à visione lumbi & supra: & à visione lumbi & usque deorsum vidi visionem ignis, & splendor eius in circuitu, velut visio arcus, cum fuerit in nube, in die pluuiæ, hic erat aspectus splendoris per gyrum.* hæc visio similitudinis gloriæ Domini. Igitur, cum istiusmodi quædam nobis ab imperitis statim obiectum iri beatus Euangelista iam tum animo & cogitatione præciperet, ad eorum conatus retundendos aggreditur, dicens: *Deum nemo vidit vnquam.* Ipse enim quum sit Deus vnigenitus, qui est in sinu Dei ac Patris, istud nobis enarrauit: qui ad Mosem apertissimè dixit; *Quia nemo videbit faciem eius, & viuet.* Et ad suos olim discipulos: *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.* Soli enim filio naturali aspectabilis est Pater, eo modo quo natura diuina cerni potest, & nulli præter eum alteri: non tamen propterea sancti Prophetæ mentiuntur, dum se vidisse clamant Dominum sabaoth: Non asserunt enim ipsam se vidisse Dei essentiam ac naturam, sed apertè id clamant, *Hæc est visio similitudinis gloriæ Domini.* Igitur à rebus humanis diuinæ gloriæ figura obscurè formabatur, eratque tanquam in tabula expressa veritatis similitudo longè vltra mentem & orationem tendentis. Optimè ergo sapientissimus Euangelista, *Et vidimus*, inquiens, *gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre*, ab illa eminentia quâ Christus cuncta superat, dictum suum confirmat. Quemadmodum enim à creaturarum pulchritudine auctoris rerum omnium virtus proportione quadam

A

B

C

D

E

Exech. 1.

Exod. 33.

Ioan. 6.

Sap. 13.

innoteſcit: & enarrant cæli abſque vo-
Pſal. 18. ce Dei gloriam, & opus *manuum eius annunciat firmamentum*: ita viciſſim vnigenitus glorioſior & illuſtrior apparebit, ſi ex iis quibus creaturam ſuperat, intelligatur ac putetur, vt ſupra ipſam exiſtens, licet oculorum aciem effugiat, vt Deus. Alium ego rei propoſitæ ſenſum & explicationem eſſe non arbitror. Obſeruandum autem eſt rurſus, Euangeliſtam hîc filium vnigenitum, Deum appellare, & in ſinu Patris eſſe dicere, vt rurſus oſtendatur longè alienus eſſe à creaturæ rationibus, & propriam ac peculiarem habere ex Patre & in Patre exiſtentiam. Si enim reuera Deus eſt vnigenitus, quomodo non diuerſæ eſt naturæ ab illis, qui adoptione dij ſunt ac filij? Intelligetur enim non in multis fratribus vnigenitus, ſed ſolus exi-
1. Cor. 8. ſtere à Patre. Cum autem vt Paulus ait, multis exiſtentibus & nominatis diis, cum in cælo, tum in terra, Deus ſit vnigenitus, extra cæterorum numerum ſcilicet collocabitur, nec inter eos qui dij ſunt per gratiam numerabitur, ſed erit potius cum Patre Deus verus: Sic enim Paulus eum coniungit, dicens: Nobis autem vnus Deus Pater, ex quo omnia, & vnus Dominus IESVS Chriſtus, per quem omnia. Cum enim vnus ſit per naturam Deus Pater, non poteſt non eſſe Verbum, quod ex ipſo & in ipſo eſt, genitoris propriis bonis conſpicuum, & ſubſtantialiter æquali dignitate præditum, in eo nimirum quod Deus eſt ſecundum naturam. Quapropter in ſinu quoque ipſum ait eſſe Patris, vt intelligas rurſus id quod in ipſo & ex ipſo eſt, iuxta illud
Pſal. 109 Pſalmiſtæ: *Ex vtero ante Luciferum genui te.* Vt enim hic *ex vtero*, pro eo quod *ex ipſo*, etiam propriè ponit, ducta rurſus à nobis ſimilitudine, (ex vtero quippe prodeunt qui ex hominibus naſcuntur) ita cum *in ſinu* ait, tantumnon ſignificare vult in Patris vtero gignente quidem Filium per expreſſionem diuinâ velut emicatione & ineffabili quodam progreſſu ad propriam hypoſtaſim, ſed ipſum rurſus habente, quandoquidem non per deciſionem aut diuiſionem aliquam è corpore diuinum à Patre genimen prodiit. Vnde Filius alicubi ait ſe in Patre quidem eſſe, ſed habere viciſſim Patrem in ſeipſo. Quod enim proprium eſt Patris ſubſtantiæ naturaliter peruadens in Filium, oſtendit in ipſo Patrem, Pater autem viciſſim habet in ſeipſo Filium

A γεγραφται δυνάμεις· καὶ διηγεῖται μοῦ ἀφώνως οἱ ὑφανοὶ δέξαν Θεοῦ, ποίησιν ἴ χερῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ τερέωμα· ὕτω πάλιν ἀμείνων ὁ δόξη καὶ λαμπρότερος ὁ μονογενὴς αἰαδηλήθήσεται, τοῦ μοῦ, ὅσον ἥκει εἰς ὀφθαλμοῦ δυνάμιν, καταλήψιν ἀναλαίνων, ὡς Θεός, ἀφ' ὧν δὲ ἔ κτίσιν ἐκεῖ, ἀλλὰ τούτων ὡς ὑπαρχων ὑπὲρ αὐτοῦ, νοούμενός τε, καὶ δοξαζόμενος. Τοῦτον μοῦ οὖν οἶμαι, καὶ ἀχ ἑτέρωι ἔ γεωρίαν ὠδίνειν τῷ προκειμένῳ ἔ ἔννοιαν. ὁπιτηρητέον ἴ πάλιν, ὅτι

B καὶ μονογενὴ Θεὸν ἀποκαλῶ τὸν υἱόν, καὶ ὁ κόλπος τοῦ φησὶ τοῦ πατρός, ἵνα φαίνηται πάλιν ἔ πρὸς τοῦτο κτίσιν ὁμοφυίας ἐξωκισμένος, καὶ ἰδιάζουσαν ἔχων ἐκ πατρὸς, καὶ ἐν πατρὶ τοῦτο ὕπαρξιν. εἰ γὰρ ὄντως Θεός ἐστι μονογενὴς, πῶς οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν ἕτερος, ὡς πρὸς ἐκείνους, οἵπερ εἰσὶ κατὰ θέσιν θεοὶ, καὶ υἱοί; νοηθήσεται γὰρ οὐκ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς ὁ μονογενὴς, ἀλλ' ὡς μόνος ὢν ἐκ πατρός. ὅπερ δὲ κατὰ τοῦτο Παύλου φανεροῦ πολλῶν

C ὄντων, ἢ καὶ ὀνομαζομένων, εἴτε ἐν οὐρανῷ ἐ ἐπὶ ἔ γῆς ἔ Θεῶν, Θεός ἐστι μονογενὴς, ἐξῳ διαλογίσῃ ἔ ἄλλων κεῖσθαι, καὶ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ μέρη τεταξεσθαι θεοῖς· ἔσται ἴ μᾶλλον μετὰ πατρὸς ἀριθμούμενος· ὅτων γὰρ ἡμῖν ὁ Παῦλος συναρμόττῃ λέγων, ἡμῖν ἴ εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ιησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα· ἑνὸς γὰρ ὄντος κατὰ φύσιν Θεοῦ ἔ πατρὸς, οὐκ ἔξω ἔ εἶ Θεὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ λόγος, τῇ τοῦ γεννήσαντος ἰδιοτητι ἴδιος ἀπαρέπων, καὶ ὁσωδῶς πρὸς ὃ ἴσον ἀ-

D ναλαίνων ἀξίωμα, κατά γε ὃ εἶ κατὰ φύσιν Θεός. διὰ τοῦτο καὶ ἐν κόλπῳ αὐτὸν εἶναι φησι ἔ πατρὸς, ἵνα ἐννοῆς πάλιν ὃ ἐν αὐτῷ ἐ ἐξ αὐτοῦ κατὰ ὃ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐξεγέννησά σε· ὥσπερ γὰρ ἐν τούτῳ, ὃ ἐκ γαστρὸς, διὰ ὃ ἐξ αὐτοῦ, καὶ γνησίως νοοῦσιν, ὡς ἐξ ὁμοιότητος πάλιν ἔ καθ' ὑμᾶς· προέρχεται γὰρ ἐκ γαστρὸς τὰ ἐξ ἀνθρώπων γεννώμενα· ὕτω καὶ ὅτε ὃ ἐν κόλπῳ φησὶ, μονογενῆ βούλεται δηλοῦν ἐν

E τῇ τοῦ πατρὸς ἐνδύῃ γεννήσει μοῦ ἔ υἱὸν ἐκφαντικῶς, ὡς ἐν ἐκλάμψει θεωρεῖται, καὶ ἀῤῥήτῳ τινὶ προόδῳ τῇ πρὸς ἰδίαν ὑπόστασιν, ἐχούσῃ δὲ πάλιν αὐτὸν, ἐπεὶ μὴ χ' ἀποκτῶ, ἤτοι μεσιτὸν ἔ χ' σῶμα ὃ θεῖον ἐκ πατρὸς προσέκφυσημα· ἐ γοῦν ὁ υἱός που φησὶν, ὡς εἴη μοῦ αὐτὸς ἐν πατρὶ, ἔχει δ' ὧ πάλιν ἐν ἑαυτῷ ἔ πατέρα· ὃ γὰρ ἴδιον αὐτὸ ἔ τοῦ πατρὸς ὑσίας φυσικῶς διῆκον εἰς τὸν υἱὸν, ἐν αὐτῷ δείκνυσι τὸν πατέρα· ἔχει δ' ὧ πάλιν ὁ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸν υἱὸν ἀπα-

ρημάκτῳ τ ὑσίας ταυτότητι ριζ ὠμον, κ ἐκ- A per omnia æquali substantiæ identitate radicitus infixum, & ex ipso quidem
πεφυκότα μᾶλ ὡς ἐξ αὐτ, πλὴ ὑ κ μεμερισ-
μὸν, ἢ διάστασιν ὑποκλὶ, ἀλλ ἐνυπάρχοντά τε,
κ ἀεὶ συνυπάρχοντα· ὕτω δὴ μᾶλλον ὑσιωδῶς ὁ
ἐν κόλποις τ πατ τῆς δεχόμεθα τὸν υἱόν,
ὑ καθαρῶς ἐξηλήφασί τινες τ πολεμεῖν εἰωθό-
μενων, ὧν ὁ κρῖμα ἔνδικόν ἐστι· πάντα γὰ τὰ ὀρ-
θὰ διαφθείρουσι, κ τ τ προφήτου φωνὴν, ὅτι
τ ἁπλουστέρων ἀκοὰς ἐξαλύοντες ἀκρὰς, κ ἀνδρα-
ποδίζοντες ἀφυλάκτως εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὑφ' ὧν B Michæ. 3.
Χριστὸς ἀπέθανε. τί γὰ δὴ νοῦσι, κ λέγουσι, κὴ
διδάσκειν ὄπτι χρεών ἐστιν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν· εἰς τὸν
κόλπον τ Θεοῦ, ὁ πατ τ υἱὸν ἐν τῷ ἁγίῳ λέ-
γοντος Εὐαγγελιστοῦ, εἶτα τ τ ἐκκλησίας τέκνων
νοούντων ὀρθῶς, ὁ ἐκ πατ, κ ἐν πατρὶ διὰ
τοῦτο διαβεβαιουμένων ὑπαρχὴν αὐτὸν, κὴ ὃ
ἐν γνησίῳ γνήσιον ἀποῤῥίζεσθαι δεῖν, ὁ μάλα εἰ-
κότως φιλονεικούντων αὐτῶν, διὰ γλωσσῶν βύβλους οἱ
πάσῃ μεθύοντες ἀμαθίᾳ, κ δὴ κὴ ἀποτολμῶσι
λέγειν· λῆρος, ὦ ὕπται, τὰ πρ' ἡμῶν, ὑ γὰ διπτα- C
δύτως τὰ περὶ Θεοῦ δοξάζετε, διὰ ὃ ἐν κόλ-
πῳ λέγεσθαι τ πατ τ υἱὸν ἐκπεφυκέναι, πάν-
των αὐτὸν οἰόμενοι τ ὑσίας αὐτοῦ, κὴ τ ἀγνόητον
φύσεως εἶτα καρπὸν αἰσθητῶς ὑποληφθέντες.
εἰ γὰ οὐκ ἠκούσατε, φασὶν, ἐν ταῖς διαγγελικαῖς
παραβολαῖς, ὅτε τοῖς περὶ τὸν πλούσιον κὴ τὸν
Λάζαρον λόγοις αὐτὸς ἐποιεῖτο Χριστὸς, ὅτι ἐγέ-
νετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν Λάζαρον, κ ἀπενεχθῆναι
ὑπὸ τ ἀγγέλων εἰς τ κόλπον τοῦ Ἀβραάμ; δῶ- D
σετε δὴ οὖν διὰ ὃ ἐν κόλπῳ τοῦ Ἀβραὰμ γενέ-
σθαι τ Λάζαρον, ἐξ αὐτοῦ, κ ἐν αὐτῷ κ φύσιν
ὑπαρχὴν αὐτὸν, ἢ τοῦτο μὲν παραιτήσεσθε λέ-
γειν πιθανῶτες ὀρθῶς, διὰ γ ὃ κόλπου τὴν ἀγά-
πησιν νοοῦμεν κ αὐτοὶ συνὼ ἡμῖν συγχωρήσετε; εἶ-
ναι τοιγαροῦν τ υἱὸν ἐν κόλπῳ φαμὲν τοῦ Θεοῦ
κὴ πατρὸς, αὐτὴ τοῦ ἐν ἀγαπήσει, καθὰ κὴ αὐτὸς
ἐφθέγξατο, ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τ υἱόν. ἀλλ' ὅταν πρὸ- E
τοις ἡμᾶς παίσωσι τοῖς λόγοις οἱ φιλεπιτίμηται,
κὴ πρὸς μόνον ὃ διαλοιδορῆσαι χαρῶσι, τότε κὴ
ἡμεῖς ἀντεροῦμεν, τὸν ὀρθὸν τ ἀληθείας ἀντεξά-
γοντες λόγον. ὁ κόλπος ἡμῖν, ὦ βέλτιστοι, σημαίνει
καθ' ὑμᾶς τ ἀγάπησιν· τοῦτο γὰ ἀρτίως λεγόν-
των ἠκούσαμεν. ἆρ' οὖν, ἐπειδὴ περ ἠγάπησεν ὁ
Θεὸς τ κόσμον κατὰ τ ἃ Σωτῆρος φωνήν· ἀγα-
πᾷ γὰ κύριος κὴ θᾶς πύλας Σιὼν, κατὰ τὸν ἅγιον
ψαλμῳδὸν, ἀκινδύνως ἐροῦμεν ἐν κόλπῳ τῷ
Θεῷ, κὴ πύλας τὸν τε κόσμον αὐτὸν, κ θᾶς τῆς
Σιὼν εἶτα πύλας; ὅταν γὰ λέγῃ κὴ πρὸς τὸν ἰε-

per omnia æquali substantiæ identitate radicitus infixum, & ex ipso quidem genitum, non tamen per diuisionem vllam siue disiunctionem localem, sed inexistentem & semper coëxistentem: Ita sanè magis piè accipiemus illud, in sinu Patris Filium esse, non vt quidam Dei hostes interpretantur, quorum iusta condemnatio est: omnia enim recta peruertunt, iuxta Prophetæ dictum, simpliciorum aures seducentes, & temerè in fratres peccantes, pro quibus Christus mortuus est. Necesse enim est quid illi dicant ac sentiant, quidque docere nitantur exponere. Cum Euangelista in sinu Dei ac Patris Filium esse dicat, cumque Ecclesiæ filij rectè sentiant, & ex Patre atque in Patre idcirco ipsum existere confirment, ac veram generandi rationem seruandam esse contendant, in risum illicò effusi væcordes illi, his nos impetere verbis non verentur. Nugæ sunt vestræ sententiæ, ô boni, indoctum enim & insulsum est quòd de Deo sentitis, cum ex eo quod in sinu Patris Filius natus esse dicitur, ipsum vtique ex eius substantia exiuisse putatis, & increatæ naturæ fœtum esse stultè suspicamini. Nunquid enim audistis, inquiunt, in Euangelicis paraboli, vbi de diuite & Lazaro verba Christus faciebat, Lazarum post mortem ab Angelis in sinum Abrahæ fuisse portatum? Num igitur, quoniam in sinu Abrahæ Lazarus esse dicitur, ex ipso & in ipso eum existere secundum naturam concedetis, aut id rectè sapienterque negabitis, sed per sinum amorem intelligi ipsi quoque nobiscum fatebimini? In sinu ergo Dei ac Patris Filium esse dicimus, id est, in dilectione atque amore, sicut ipse quoque ait alicubi, *Pater diligit Filium.* Atqui si nos eiuscemodi verbis petant homines ad reprehendendum proni, & in conuiciando duntaxat solertes, tunc nos eis vicissim respondebimus, rectum veritatis sermonem opponentes. Sinus apud vos, ô boni, pro dilectione sumitur: id enim modò à vobis audiuimus. An igitur, quoniam *Deus dilexit mundum*, iuxta Saluatoris vocem, & diligit quoque *Dominus portas Sion*, vt canit sanctus Psalmista, citra periculum dicemus, in sinu Dei ac Patris esse cùm mundum ipsum, tum portas Sion? Quùm autem dicat ad Mosen sa-

Ioan. 3.
Ioan. 3.
Psal. 86.

crorum Antistitem: *Infer manum tuam*
Exod. 4. *in sinum tuum* nunquid, amabo vos, ei
præcipit manum suam diligere, ac non
potius eam occultare? At qui non con-
tinuo ingentem risum mouebimus, imò
verò qui non in ipsum Patrem impij
erimus, cuncta in eius sinu esse dicen-
tes, & quod solius vnigeniti eximium
ac præcipuum est bonum commune fa-
cientes aliis, vt nihil plus Filio sit quàm
creaturæ? Itaque illorum stultitia re-
iecta rectum veritatis sensum insistemus, & quando in sinu Patris Filius
esse dicitur, nihil aliud quàm ex ipso & in ipso esse intelligemus. si vim &
rationem illius sententiæ subacto ingenio perscrutemur, istiusmodi esse com-
periemus. Vnigenitus, inquit, Deus, qui est in sinu Patris, ille enarrauit.
Vnigenitum & Deum primò dixit: deinde illicò subiicit, qui est in sinu Pa-
tris, vt intelligatur etiam Filius ex ipso, & in ipso naturaliter, sinum pro
substantia dicens, à re corporea desumpta similitudine. typi enim ferè sunt
rerum intelligibilium ea quæ sensibus patent, & quæ in nobis sunt ad com-
prehensionem nos deducunt eorum quæ supra nos sunt: fitq; sæpenumero vt simi-
litudinis loco res corporeæ sumãtur, quæ nos ad subtiliorum contemplationum
notitiam euehant, licet historicè intelligantur si capiantur eo modo quo di-
cta sunt: Cuiusmodi est illud de Mose,
Exod. 4. *Infer manum tuam in sinum tuum.* Quod
autem dicitur in sinu Abrahæ positus esse Lazarus, non modo nihil officit, sed
doctrinæ nostræ suffragatur. Id enim tantumnon Scriptura dicit: Mortuus Laza-
Luc. 16. rus, & corporis vita exsolutus, in sinum
Abrahæ delatus est, id est, inter filios
Abrahæ collocatus est, quem patrem
multarum gentium posuit Deus. Scri-
Gen. 17. ptum quippe est alicubi de ipso: *Quo-
niam Patrem multarũ gentium te constitui.*

A εφάπτω Μωσέα· εἰσένεγκε τὴν χεῖρά σου εἰς τὸν κόλπον σου, ἀγαπᾷν, εἰπέ μοι, ὡς πατρὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον καλὰ κρύψαντα ἔχειν; εἶτα πῶς οὐ μέγαν ὅπου τούτοις ὀφλήσομεν γέλωτα, μᾶλλον δὲ πῶς εἰς αὐτὸν οὐκ ἀσεβήσομεν τὸν πατέρα, πάντα ἐν κόλποις εἶναι λέγοντες αὐτῷ, καὶ ὃ μόνῳ τῷ μονογενοῦς ἐξαίρετον ἀγαθὸν κοινοποιοῦντες τοῖς ἄλλοις, ἵνα πλέον ἔχοι μηδὲν τῆς κτίσεως ὁ υἱός; Οὐκοῦν ταῖς ἐκείνων ἀβελτερίαις ἐρρῶσθαι φράσαντες, ὅπου τὸ θεῖον τῆς ἀληθείας βαδιζόμενον λογισμόν, ὅταν ἐν κόλπῳ λέγηται τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ νοοῦντες αὐτόν· ἀναμαξάμενοι δὲ ἀκριβῶς τὸ τοῦ νοήματος δυνάμιν, ὅπως ἔχον, καὶ οὐχ ἑτέρως θηρεύσομεν· ὁ μονογενὴς, φησὶ, Θεὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. ὅπερ γὰρ ἔφη μονογενὴς καὶ Θεὸν, πάλιν αὖθις, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς, ἵνα νοῆται καὶ υἱὸς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ἀπὸ τῆς οὐσίας τὸν κόλπον εἰπών, ὡς ἐκ τοῦ δείγματος σωματικοῦ. τύποι γὰρ εἰσί πως τῶν νοητῶν τὰ ἐμφανέστερα, καὶ χρήσιμοι πολλάκις καλύπτειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς τὰ ἐν ἡμῖν λαμβάνεσθαι· πολλάκις ὡς ἐν εἰκόνος τάξει τὰ σωματικὰ, καὶ λεπτοτέρων ἡμῖν θεωρημάτων εἰσφέρειν τὴν κατάληψιν, εἰ καὶ ὅπου νοεῖται χρὴ καιρὸν οἰκεῖον, ὡς αὐ εἰρῆσθαι δοκῇ, ὁποῖόν ἐστι φημὶ τὸ ὅτι Μωσέως, εἰσένεγκε τὴν χεῖρά σου, εἰς τὸν κόλπον σου. ἀδικήσῃ δ' ὅλως τὸν λόγον οὐδὲν ὃ ἐν κόλπῳ τεθεῖσθαι τοῦ Ἀβραὰμ τὸν Λάζαρον εἰπεῖν, σεσωρευμένου δὲ μᾶλλον αὐτῷ, καὶ τοῖς ἡμετέροις σεσωφρονισμένοις θεωρήμασι. μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτο φησὶν ἡ θεία γραφή· τεθνεὼς ὁ Λάζαρος, καὶ τοῦ σώματος καταλύσας ζωὴν, εἰς κόλπον Ἀβραὰμ ἀπενέχθη, αὐτὸ τοῦ ἐν υἱοῖς Ἀβραὰμ καταλέγεσθαι· πατέρα δὲ πολλῶν ἐθνῶν τέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, ὅτε δή που γέγραπται περὶ αὐτοῦ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε.

B

C

D

v. 17. *Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis Sacerdotes & Leuitas ad eum, vt interrogarent eum, Tu quis es? Et confessus est, & non negauit: Et confessus est, Quia non sum ego Christus.*

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός.

E

Sui sermonis memor Euangelista, fusiùs ea nobis explicat quæ summatim prius indicauit. Cum enim dixerit, *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testi-*

Μέμνηται τοῦ ἑαυτοῦ λόγου ὁ Εὐαγγελιστὴς, καὶ πλατύτερον ἡμῖν ἐξηγεῖσθαι παραδιδοὺς, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν, ἅτε ἤδη φθάσας ὡς ἐν κεφαλαίῳ σεσωφρονισμένος καταμεμιμήσεται· εἰπὼν γὰρ, ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· οὗτος ἦλθεν εἰς μαρ-

τυείαν, ἵνα μάρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἀναγκαίως εἰσφέρει, καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ ἀληθοῦς μαρτυρίας τὸ εἶδος· ὅτε γάρ, φησὶν, οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες μετὰ νόμων καὶ θεσπισμάτων πρὸς αὐτὸν ἀπέστειλαν ἱερεῖς καὶ Λευίτας, ἀκριβῶσαι προστάξαντες, τί αὐτὸς λέγοι περὶ ἑαυτοῦ, τότε δὴ καὶ μάλα σαφῶς ὡμολόγησε, πᾶσαν ἀποθύσας αἰδῶ ἕνεκα τοῦ ἀληθεύειν· ἔφη γάρ ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός. ἤκουεν οὖν ἐγώ, φησὶν, ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς διέψευσμαι λέγων περὶ αὐτοῦ· ἤκουεν οὐκοῦν φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

monium, vt testimonium perhiberet de lumine, necessariò subiicit quale sit eius testimonium. Cum enim, inquit, Iudæorum principes ad eum Sacerdotes & Leuitas cum mandatis miserunt, qui rogarent quidnam de seipso diceret, tunc sane palam & apertè professus est, nihil veritus propter veritatem, Dixit enim, se non esse Christum. Itaque, ne ego quidem, inquit, huius libri scriptor mentitus sum, cum dixi de illo: *Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.*

Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν· τί οὖν; Ἠλίας εἶ; καὶ λέγει· οὐκ εἰμί. ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη· οὔ.

21. *Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.*

Ὡς δὲ ἐξηγήσῃ πάλιν εἰπὼν, ὡμολόγησεν ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός· δηλοῦσθαι πειρᾶται πῶς, ἢ κατὰ τίνα τρόπον ὁ τῆς ὁμολογίας γέγονε λόγος· καί μοι δοκεῖ διὰ τούτων, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπαιδευσίαν βάλλεσθαι γυμνοῦν. φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν· καὶ ὅτι τῇ τοῦ νόμου γνώσει καταφρυαττόμενοι, αὖθίς τε, καὶ κατὰ τοὺς διὰ Μωσέως προτείνοντες ἐντολὰς, καὶ πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπηκριβωμένους λόγους διϊσχυριζόμενοι, δι' ὧν ἐρωτῶσιν ἀπαιδεύτως, διὰ τούτων πολὺ λίαν ὄντες ἀμαθεῖς ἐξελέγχονται· ὁ μὲν γὰρ ἱεροφάντης Μωσῆς ὡς ἂν προφήτου τάξει τοῦ κυρίου δεδιδάχθαι λέγων, προεχείρισε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὅτι προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ ἀναστήσει κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· κατὰ πάντα ὅσα ᾐτήσω παρὰ κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν Χωρήβ. ὁ δὲ μακάριος Ἡσαΐας, τὸν προπομπὸν ἡμῖν καὶ προάγγελον εἰσφέρων, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, φησὶν, ἑτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ· καὶ πέμπτος ὅτι τούτοις ὁ προφήτης Ἰωὴλ περὶ τοῦ Θεσβίτου φησίν· Ἠλίας δὲ σοῦ· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἵνα μὴ ἔλθω καὶ πατάξω τὴν γῆν ἀφάνισιν· τριῶν ὄντων τούτων, οἵπερ ἤξειν ἠγγέλλοντο, ἔτι Ἰωάννου, καὶ Ἠλίου, πλείους ἀφίξεσθαι προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι, ἵνα καὶ δικαίως ἀκούσωσι· πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφάς. διερωτήσαντες γὰρ τὸν μακάριον Βαπτιστὴν, καὶ μαθόντες ὅτι οὐκ αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς, ἀποκρίνονται, τί οὖν; Ἠλίας εἶ; καὶ λέγοντος οὐκ εἰμὶ, δέον αὐτοὺς περὶ τοῦ προδρόμου λοιπὸν διαπυθάνεσθαι,

Cum explicandi gratiâ Euangelista dixerit *Confessus est, quia ego non sum Christus*: rursum ostendere conatur, quo modo facta fuerit illa confessio, adeóque mihi videtur his verbis Iudæorum insciticiam palam detegere. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & Legis singularem sibi cognitionem arrogantes, vltrò citróque prolatis præceptis Mosaïcis, & cum sanctorum Prophetarum doctrina sibi cumprimis conuenire asserentes, istiusmodi stultis interrogationibus suam mirificè produnt imperitiam. Moses enim ille sacrorum Antistes, Dominum instar Prophetæ appariturum inquiens prædicebat filiis Israël: *Quia Prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitabit Dominus Deus tuus. ipsum audietis. Secundum omnia quæ petiisti à Domino Deo tuo in Choreb.* Beatus autem Esaias, præcursorem nobis & prænuncium significans, *Vox clamantis in deserto*, inquit, *Parate vias Domini, rectas facite semitas eius.* Tertius accedit Ioël, qui de Elia Thesbite scribit in hunc modum: *Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, qui conuertet cor patris ad filium, & incredulos ad prudentiam iustorum, ne forte veniam, & percutiam terram.* Cum igitur tres sint qui venturi nunciabantur, Messias nimirum, Ioannes, & Elias, Iudæi sperant plures venturos, vt iure audiant, *Erratis nescientes scripturas.* Interrogato enim Ioanne Baptista, postquam acceperunt ipsum non esse Christum, subiiciunt: Quid ergo? Elias es tu? Illo negante, cum esset consentaneum percunctari de præcursore,

Deut. 18

Esa. 40.

Malach. 4.

Mat. 22.

(id enim reſtabat) imperitè ad ipſum Christum ſtatim ſe conferunt, qui vt Propheta per Legem ſignificatur. Vide enim quid dicant ſcriptorum Moſaicorum ignari: Propheta es tu? Et reſpondit, Non. Non erat enim ipſe Chriſtus, vt iam ante confirmauit.

A τοῦτο γὰρ ἔτι ὕστερον, ἀπαγγέλλοντας ἐπ' αὐτὸν αἰσπέρχοιτο τὸν Χριστόν, τὸν ὡς προφήτην δηλοῖ τοῦ νόμου καθαγγελλούμενον. ὅρα γὰρ τί φασιν οὐκ εἰδότες τὰ περὶ Μωσέως, ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη, οὔ· οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καθὰ καὶ φθάσας ἤδη διεχρείσατο.

v. 22. *Quid dicis de teipſo? Ego vox clamantis in deſerto.*

Τί σὺ λέγεις περὶ σεαυτοῦ· ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Tanquam ignaros Scripturarum acriter eos arguit & Prophetico teſtimonio fidem facit miniſterij ac vicis ſibi demandatæ. Venio enim, inquit, nihil dicturus aliud niſi pro foribus demum eſſe eum qui expectatur, imo potius Dominum intra portas. Parati ſitis quamcunque iubet viam inſiſtere: ambulaſtis in via Moſis. Chriſti viam ſuſcipite: hanc nobis ſanctorum Prophetarum prædixit chorus.

B Ὡς οὐδὲν εἰδότας ἐλέγχει γοργῶς, καὶ προφητικῇ πεποιημένῃ μαρτυρίᾳ τὴν ἐγχειρισθεῖσαν ὑπόθεσιν, ἥτις διακονίας αὐτοῦ· ἥκω γάρ, φησιν, οὐδὲν ἕτερον ἐρῶν, ἢ ὅτι λοιπὸν θύραις ὁ προσδοκώμενος, μᾶλλον δὲ εἴσω θυρῶν ὁ δεσπότης. ἑτοιμάσατε πρὸς ἑαυτοὺς ἀνύποπτῃ βαδίζειν ὁδόν, ἐβαδίσατε τὴν διὰ Μωσέως, ἀνελάβετε τὴν διὰ Χριστοῦ· τοῦτον ἡμῖν ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν προεκήρυξε χορός.

TESTIMONIA PROPHETARUM de via Chriſti.

ΠΑΡΑΘΕΣΙΣ ΡΗΤΩΝ ΠΕΡΙ ὁδοῦ τῆς κατὰ Χριστόν.

C

Eſa. 2. ESAIAS. *Venite aſcendamus in montem Domini, & ad domum Dei Iacob: Et annunciabit nobis viam ſuam, & ambulabimus in ea.*

ΗΣΑΙΑΣ. Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς ὄρος τοῦ κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ιακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ.

Idem 35. Idem. *Erit ibi via munda, & via ſancta vocabitur: Non erit ibi leo, & mala beſtia non aſcendet in eam, ſed ambulabunt in ea diſſipati.*

Ο αὐτός. Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρά, καὶ ὁδὸς ἁγία κληθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν μὴ ἀναβῇ ἐκεῖ, οὐδὲ διεσπαρμένοι πορεύσονται ἐν αὐτῇ.

Idem. *Principium dabo Sion, & Hieruſalem hortabor ad viam.*

D Ο αὐτός. Ἀρχὴν Σιὼν δώσω, καὶ Ιερουσαλὴμ παρακαλέσω εἰς ὁδόν.

Idem. *Et ducam cæcos in via quam non noverunt, & per ſemitas quas non norunt incedere ipſos faciam.*

Ο αὐτός. Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ, ἣν οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τρίβους, ἃς οὐκ ἤδεισαν, πατῆσαι ποιήσω αὐτούς.

Hier. 6. HIEREMIAS. *State ſuper vias, & interrogate ſemitas Domini quæ à ſeculo: & videte qualis eſt via bona, & ambulate in ea, & inuenietis purificationem animabus veſtris.*

ΙΕΡΕΜΙΑΣ. Στῆτε ἐπὶ τὰς ὁδοὺς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους χυρίου αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὑρήσετε ἁγιασμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

Quænam ergo ſit illa via bona, quæque ſanctificat incedentes in ea, ipſe dicat Chriſtus: *Ego ſum via.*

Ioan. 14.

E Τίς οὖν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ ἁγιάζουσα τοὺς βαδίζοντας ἐν αὐτῇ, αὐτὸς λεγέτω Χριστός· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός.

v. 24. & 25. *Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis: Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta?*

Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν. καὶ εἶπον αὐτῷ, τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔτε ἡ προφήτης;

Qui à Iudæis miſſi erant, Leuitæ nimirum, & quidam ex ſacerdotum ordine,

Οἱ δὲ ἐκ τῶν Ιουδαίων ἀπεσταλμένοι, Λευῖται δὲ ἦσαν, καὶ τῶν ἐκ ἱερωσυνῆς ὄντες, ἀπαγγέλλοντας

ἐρωτῶντες ἠλέγχοντο. ἕτερον γὰρ εἶ τὸν Χριστὸν, ἕτερον ἢ τὸν ἁγίου τοῦ νόμου προφήτην ὑποτοπάσαντες ἔφασκον μὴ ὃ φήσας τὸν ἄγιον βαπτιστὴν, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστὸς, ὁ προφήτης εἶ σύ; ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἡ τῶν Φαρισαίων πληθὺς δοκησισοφοῦσα μᾶλλον ἢ καθ' ὄντως ἀκριβῆ τῶν θείων λογίων τὴν γνῶσιν ἔχουσα φωραται· τί γὰρ ὅλως βαπτίζεις, φησὶν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὐδὲ Ηλίας, οὐδὲ ὁ προφήτης; φαίνονται ἢ πάλιν, οὐ μικρὰν ὠδίνοντες καὶ τὴν βαπτίσεως τὸν ἀπόνοιαν. οὐ γὰρ ἀξιοῦσι καὶ ὃ εἰκὸς, εἰ τῷ καλόγῳ τῶν προσδοκωμένων καταπτῆναι αὐτὸν, τὸ δὲ ἑαυτοῖς σεσυντριμμένῳ νοσοῦντες ἀλαζονίᾳ, οὐδὲν ἐν νομίζουσι, κἂν δι' ἑνὸς τοῦ προφήτου προσλαλῆσαι φωνῆς. ἀκούσαντες γὰρ, ὅτι ἐγώ εἰμι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, τὸν λόγον οὐ προσδεξάμενοι, μονονουχὶ, καὶ λίαν ὕβριστικῶς λέγοντες, οὐδὲν, ὦ οὗτος, ἐν σοὶ τὸ ἀξιόπιστον; ἀλλ' οὐδὲ τὸ θαυμαστὸν, ἢ μέγα· τί καὶ ὅλως βαπτίζεις; τί δὲ προφάσει τηλικούτῳ, τὸ μηδὲν ὂν βαπτίζῃς; ἔθος δὲ τοῦτο ποιεῖν τοῖς ἀνοσίοις Φαρισαίοις, τὸ μὴ ἥδη πρόσω τι καταμικρύνειν, προτιμᾶσθαι δὲ μᾶλλον τὸν μέλλοντα· ἵνα γὰρ ἀεὶ τοῖς παρ' αὐτῶν Ιουδαίων προγματεύωνται ὑμᾶς, καὶ χρημάτων ἑαυτοῖς προξενῶσι πορισμοὺς, οὐδένα τῶν ἄλλων ὁρᾶσθαι βούλονται διαφερόντως. ὅτω γὰρ καὶ αὐτὸν ἀπέκτειναν τὸν κληρονόμον, λέγοντες, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.

A stultam quæstionem fecisse arguebantur. Alium enim esse Christum, alium Prophetam illum, cuius in Lege fit mentio suspicari, cum sanctus Baptista respondisset se non esse Christum, dicebant: Propheta es tu? Sed ecce turba ipsa quoque Pharisæorum vana persuasione sapientiæ inflata potius, quàm vera diuinorum oraculorum cognitione prædita esse deprehenditur. *Quid enim*, obsecro, *baptizas*, inquiunt, *si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Hic rursus videntur Ioannem Baptistam non parum habere despectui. Nolunt enim, vt apparet, ipsum in eorum numero qui expectabantur collocare, sed familiari sibi fastu nihili faciunt, quamuis Prophetæ voce prænunciatus sit. Cum enim audierint, *Ego sum vox clamantis — auferto, Parate viam Domini*, oraculo reiecto, impudenter ipsum his propemodum verbis aggrediuntur: Nulla, ô quisquis es, in te est authoritas, nihil magni aut admirabilis: quid quæso baptizas? quid cum nihil ipse sis, tantam rem moliris? Impiorum Pharisæorum iste mos erat, præsentem eleuare, eum autem qui venturus erat ficto honore afficere. Vt enim apud Iudæos in honore semper essent, & diuitias ingentes sibi compararent, neminem præter se honorari patiebantur. Propterea ipsum quoque interfecerunt hæredem, dicentes: *Venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius.* Mat. 21.

Απεκρίνατο αὐτοῖς ὁ Ιωάννης, λέγων, ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, αὐτός ἐστιν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.

v. 26. & 27. *Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est; cuius non sum dignus, vt soluam eius corrigam calceamenti.*

Ανεξικάκως ὁ μακάριος βαπτιστὴς ὑπτιαζόντων αἰσχύνεται· διαφόρως δὲ λίαν, τοῦ ὑποθέσεως ἑαυτὸν εἰσήγησιν ὑποθέσιν ἐποιήσατο τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· διδάσκει δὲ ἤδη καὶ ἀχθέσθαι τοὺς παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀπεσταλμένους, ὅτι ἔνδον εἴσω θυρῶν ὁ Χριστός. ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, παιδαγωγικὸν εἰσφέρω τὸ βάπτισμα, τοὺς ἐξ ἁμαρτίας μεμολυσμένους ἀπολούων ὕδατι πρὸς μετάνοιαν ἄγειν, καὶ οὐκ ἔστιν ὑποβεβηκότων ἀνακομίζεσθαι διδάσκων ὅτι τὰ τελεώτερα· τοῦτο γὰρ ἐμὸν ἔργον πληρῶ, ὃ κηρύττειν ἀπεστάλην.

E Beatus Baptista æquo animo fert increpantes, & valde appositè salutaris præconij occasionem sumit ex iis quæ de se narrat: docetque demum vel inuitos qui ad se missi erant Pharisæos, Christum intra portas esse. Ego enim, inquit, baptismum affero institutiuum, abluens aqua peccato inquinatos ad initium pœnitentiæ, & homines à paruis ad perfectiora docens euehi. hoc enim est reapse implere, ad quod prædicandum sum missus, *Parate*, scilicet,

ſcilicet, *viam Domini*. Qui autem maiorum & digniorum dator eſt, ac vniuerſæ bonorum perfectionis largitor, in medio ſtat veſtri, ignotus adhuc, quia carne indutus eſt: qui tanto me interuallo ſuperat, vt ne ſerui loco dignum me apud ipſum reputem. hoc enim, meâ ſententiâ, ſignificat illud, *Non ſum dignus vt ſoluam eius corrigiam calceamenti*. In quo cum verum dicit, tum aliud facit obſeruatione dignum. Phariſæos enim ad modeſtiam reuocat, ſemetipſo ad rei exemplum propoſito.

A ἐπιμάσατε δηλονότι τὴν ὁδὸν κυρίου. ὁ δὲ τῶν μειζόνων τε καὶ ἀξιολογωτάτων δοτὴρ, καὶ ἁπάσης τελεότητος ἡ ἐπ' ἀγαθοῖς χορηγὸς, μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ἀγνοούμενος ἔτι διὰ τὴν ἐκ τῆς σαρκὸς περιβολήν, ὃς οὕτω μοι τοσοῦτον ἐμὲ τὸν βαπτιστὴν ὑπερτέχων, ὡς οὐδὲ δοῦλον ἐμαυτὸν ἀξιοῦν ἐκείνου τάξει μετρεῖσθαι πρὸς ἐκεῖνον. τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν, τὸ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα λύσω αὐτοῦ ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. τερπνὸν δὲ λέγων ἀληθὲς, ἕτερον ὠφέλιμον ἐργάζεται· ταπεινοφροσύνην γὰρ ἀναπείθει τὸν ἀλαζόνα Φαρισαῖον, ἑαυτὸν δὲ τύπον εἰσφέρει τοῦ σχήματος.

B

v. 28. *Hæc in Bethania facta ſunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.*

Ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων.

Locum notat, vt accuratè diligenterque factam eſſe narrationem ſignificet. Solemus enim, cum de rebus magnis facienda nobis eſt narratio, etiam meminiſſe locorum, in quibus eas fieri contigit.

Σημεῖον ὡς ἀκριβοῦς καὶ τοῦτο ἡμῖν μνήμης ἀκριβοῦς καὶ λεπτῆς. πεφύκαμεν γάρ πως καὶ εἰθίσμεθα πάντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀναγκαίων διηγήμασι μεμνῆσθαι καὶ τόπων, ἐν οἷς αὐτὰ γενέσθαι συμβέβηκεν.

FINIS LIBRI I.

C

CAPITA QVÆ IN LIB. II. CONTINENTVR.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΔΕΥΤΕΡΩι ΒΙΒΛΙΩι.

I. Quòd non per participationem, neque tanquam aſciticius ſit in Filio ſanctus Spiritus, ſed ex ſubſtantialiter & ſecundum naturam inſit: Propoſito dicto, Et teſtimonium perhibuit Ioannes dicens, Quia vidi Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cœlo, & manſit ſuper eum.

α. Ὅτι οὐκ ἐπιβολῇ, οὐδὲ ὡς ἐπακτὸν ἐν τῷ υἱῷ τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχει αὐτῷ· προκειμένου ῥητοῦ· καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν.

D

II. Quod in creaturarum numero non ſit Filius, ſed ſupra omnes, vt Deus de Deo: propoſito dicto, Qui deſurſum venit, ſuper omnes eſt.

β. Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς γηπτοῖς ἐστιν ὁ υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, προκειμένου ῥητοῦ· ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν.

III. Quòd Deus & ex Deo ſecundum ſuam naturam ſit Filius: propoſito dicto: Qui accepit eius teſtimonium, ſignauit quia verax eſt.

γ. Ὅτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, προκειμένου ῥητοῦ· ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν.

E

IV. Quòd non per participationem ſint in Filio quæ Dei ac Patris ſunt propria, ſed ſubſtantialiter, & ſecundum naturam, propoſito dicto Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.

δ. Ὅτι οὐ μεταληπτῶς ἐν υἱῷ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἴδια, ἀλλ' οὐσιωδῶς καὶ κατὰ φύσιν, προκειμένου ῥητοῦ· ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

ε. Ὅτι οὐκ ἐν ἡμῖν προσκυνοῦσίν ἐστιν ὁ υἱὸς, ἢ A
λόγος ὢν καὶ Θεὸς, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ πατρὸς, προειπὼν ῥητῶς· ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὃ οἴδαμεν.

V. Quòd Filius non sit in adorantium numero quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur, proposito dicto: Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus.

ϛ. Ὅτι οὐκ ἐλάττων, ἢ κατ' ἐνέργειαν τινὰ ὅτι τίσιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, ἀλλ' ἰσοδυνάμεως τε, καὶ ὅμοιος, ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν· προειπὼν ῥητῶς· οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

VI. Quòd non minor aut potentia vel actu in quibusdam rebus sit Patre Filius, sed aequalis potestatis, eique similis, ut ex ipso secundum naturam, proposito dicto: Non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.

ζ. Ὅτι τῶν προσρεπῶν ἀξιωμάτων, ἤτοι πλεονεκτημάτων, οὐδὲν ὡς ἐκ μετοχῆς, ἢ ἐπακτὸν ἐστὶ τῷ υἱῷ, προειπὼν ῥητῶς· οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ. B

VII. Quòd nulla dignitas aut excellentia diuina, velut ex participatione vel adscititia sit in Filio, proposito dicto: Neque enim Pater iudicat quenquam: sed omne iudicium dedit Filio.

η. Ὅτι Θεὸς ὢν ἐκ Θεοῦ τῇ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς, καὶ εἰκὼν τοῦ γνησίου σώματος ἀκριβὴς, ἴσην ἔχει τὴν πρὸς αὐτὸν ἡμῶν καὶ δόξαν, προειπὼν ῥητῶς· οὐ δύναμαι ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν· καθὼς ἀκούω, κρίνω.

VIII. Quòd Deus & ex Deo secundum suam naturam quum sit Filius, & perfectissima genitoris imago, aequalem cum ipso honorem habet & gloriam, proposito dicto: Non possum ego à meipso facere quicquam, sicut audio, iudico.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙ-ΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM.

LIBER SECVNDVS.

Altera die vidit Ioannes IESVM *venientem ad se.*

Τῇ ἐπαύριον βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν.

A

BREVI admodum tempore Propheta simul & Apostolus euadit Ioannes Baptista. Quem enim venturum prædicabat, hunc iam monstrat præsentem. Propterea Prophetæ quoque mensuram excessit, vt ipse alicubi Saluator ait cum Iudæis de eo differens: *Quid existis in desertum videre? Prophetam? Etiam dico vobis, & plus quàm Prophetam.* Illi enim Christum aliquando venturum prophetabant: hic autem cum venturũ clamaret etiam adesse monstrauit. *Altera* enim *die*, inquit, *vidit* IESVM *venientem ad se.*

Matt. 11.

ΕΝ ὀλίγῳ χρόνῳ τῷ χαρῷ, προφήτης ὁμοῦ καὶ ἀπόστολος ὁ Βαπτιστὴς ἀναδείκνυται. οὐ γὰρ ὡς ἤξοντα προεκήρυττε, τοῦτον ἤδη πάροντα δείκνυσι. διὰ τοῦτο, καὶ ὁ προφητῶν μεῖζον, ὡς αὐτός που φησὶν ὁ Σωτὴρ πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ αὐτοῦ· τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου· οἱ μὲν γὰρ ὅτι τῷ χρόνῳ ἀναδεχθήσεται Χριστὸς προεφήτευον, ὁ δὲ ὡς ἤξοντα βοῶν, καὶ παρόντα δείκνυε. τῇ γὰρ ἐπαύριον, φησὶ, βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν.

B

v. 92. *Et ait: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.*

Καὶ λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Non iam, inquit, *Parate*, conuenienter amplius dici potest, cum cernatur demum & in oculis sit ille propter quem fit præparatio. aliud loquendi genus rerum natura postulat. Exponendum est

Οὐκέτι δὲ ἑτοιμάσατε χρεὼν ἔχει τὸ παρεπόμενον, λοιπὸν ὁρωμένου καὶ ὄντος ἐν ὀφθαλμοῖς οὗ δι' ὃν ἡ ἑτοιμασία γίνεται. ἑτέρων ἐδεῖτο λόγων ἡ τοῦ πράγματος φύσις. ἐχρῆν ἐξηγεῖσθαι τίς ὁ πα-

ρων, καὶ ὅτι πάσιν ἔρχεται τὴν κάθοδον ὁ παρὰς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν ἀφιγμένος. ἴδε τοίνυν, φησὶν, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν ὁ προφήτης ἡμῖν Ησαΐας κατεσήμηνε λέγων, ὡς πρόβατον ὅτι σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὗ καὶ πάλαι, φησὶν, ὁ δι' Μωσέως μυστάγωγος νόμος· ἀλλὰ τότε μὲν ἔσωζε μερικῶς, οὐκ εἰς ἀπώλειαν ἐκτείνων τὸν ἔλεον· τύπος γὰρ ἦν, καὶ σκιά· νυνὶ δὲ ὁ πάλαι δι' αἰνιγμῶν ζωγραφούμενος ὁ ἀληθινὸς ἀμνὸς, ὁ ἄμωμον ἱερεῖον ὑπὲρ πάντων ἄγεται πρὸς σφαγὴν, ἵνα τὸν κόσμον τὴν ἁμαρτίαν ἐξάρῃ, ἵνα τὸν τοῦ οἴκου κύριον ὁλοτρόπως λύσῃ ἀναιρέσῃ, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον ὑπὲρ πάντων ἀποθανών, ἵνα λύσῃ τὴν ἐφ' ἡμῖν κατάραν, ἵνα παύσηται λοιπὸν ὃ γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελθοῦσα, ἵνα γένωμαι δεύτερος Ἀδὰμ, οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀρχὴ γένωμαι τῆς αἰωνίου τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ἀγαθοῦ, λύσις ἐπεισακτὸν φθορᾶς, πρόξενος αἰωνίου ζωῆς, ἀναμορφώσεως εἰς Θεὸν ὑποθήσεως, θεοσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἀρχὴ, ὁδὸς εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· εἷς γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἀμνὸς, ὅλον ἀναπλάττων τὸν ὅτι γῆς ἄνθρωπον τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, εἷς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντες ὑποτάξῃ Θεῷ, εἷς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντες κερδάνῃ· ἵνα λοιπὸν οἱ πάντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι. ὅπερ γὰρ ἦμεν ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις, διὰ τε τοῦτο χρεωστούμενοι θανάτῳ καὶ φθορᾷ, δέδωκεν αὐτὸν λυτρωθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν ὁ τοῦ ὁ πατὴρ ἕνα ὑπὲρ πάντων, ἐπεὶ καὶ πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ πάντων κρείττων ἐστίν· εἷς ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· καταπιὼν γὰρ ὁ θάνατος τὸν ὑπὲρ πάντων ἀμνὸν, πάντας ἐξήμεσεν ἐν αὐτῷ τε, καὶ σὺν αὐτῷ. εἰ γὰρ πάντες ἤμεν ἐν τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι Χριστῷ· καταργουμένης ἡ τῆς ἁμαρτίας, πῶς ἐνεδέχετο μὴ καὶ πάντως καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς δι' αὐτὴν καταργηθῆναι θάνατον; ἀποθανόντος τὴν ῥίζης, πῶς ἂν ἔτι λοιπὸν ὁ ἐξ αὐτῆς ἐσώζητο βλαστός; διὰ ποίαν αἰτίαν ἐμελλομεν ἀποθνήσκειν ἔτι τὴν ἁμαρτίας αἰσθανομένης; οὐκοῦν ἑορτάζοντες λέγωμεν ὅτι τῇ σφαγῇ τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ· ποῦ σου θάνατε τὸ νῖκος; ποῦ σου ᾅδη τὸ κέντρον; πᾶσα γὰρ ἀνομία, καθάπερ ἔφη που ψάλλων ὁ μελῳδὸς, ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς, οὐκέτι κατηγορεῖν τῶν ἐξ ἀσθενείας ἡμαρτηκότων ἰσχύσα. Θεὸς γὰρ ὁ δικαιῶν, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κα-

A quis sit ille qui iam adest, & quas ob res ad nos descenderit, qui de cælis venit. *Ecce* igitur, inquit, *Agnus Dei*, quem Prophetæ Esaias nobis præsignificauit, dicens: *Sicut ouis ad victimam* *Esa 53.* *ductus est, & sicut agnus coram tondente se obmutuit.* Quem olim, inquit, Mosis Lex præfigurauit: Sed eo quidem tempore seruabat ex parte, non in omnes misericordiam suam diffundens: Typus enim erat & umbra: nunc autem

B ille Agnus, qui olim ænigmaticè præfigurabatur, immaculata illa hostia pro omnibus ad occisionem ducitur, vt mundi peccatum amoueat, vt orbis exterminatorem euertat, vt mortem pro omnibus obeundo mortem aboleat, vt soluat hominum maledictionem, vt cesset tandem illud, *Terra es,* *1.Cor.15.* *& in terram reuerteris*, vt sit ille secundus Adam, non è terra, sed è cælo, omnisque boni principium naturæ humanæ existat, solutio inuecti interitus, æternæ

C vitæ conciliator, causa reformationis ad Deum, pietatis & iustitiæ principium, via denique ad regnum cælorum. Vnus enim mortuus est agnus pro omnibus, omnem hominum gregem seruans Deo ac Patri: vnus pro omnibus, vt omnes *1. Cor. 5.* Deo subiiciat: vnus pro omnibus, vt omnes lucrifaciat: vt omnes denique non iam sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Nam cum in multis peccatis essemus, atque idcirco morti & corruptioni obnoxij, de-

D dit Filium suum Pater redemptionem pro nobis, vnum pro omnibus, quoniam omnia sunt in ipso, & omnibus melior est. Vnus pro omnibus mortuus est, vt omnes viuamus in ipso. Cum enim occisum pro omnibus Agnum mors absorpserit, simul etiam in ipso & cum ipso cunctos euomuit. Omnes enim eramus in Christo qui propter nos & pro nobis mortuus est, atque resurrexit: abolito verò peccato, quî fieri poterat vt mors etiam, quæ ex ip-

E so est, propter ipsum non abolita sit? mortua radice quomodo germen seruabitur? mortuo peccato, quæ moriendi nobis causa erit? Quare de occisione Agni Dei solenni exultatione dicamus: Vbi est mors victoria tua? vbi stimulus tuus, Inferne? *Omnis enim* *1. Cor. 13.* *iniquitas*, vt alicubi Psalmista cecinit, *oppilabit os suum*, nec poterit amplius *Psal. 106* accusare præ infirmitate peccantes. *Deus enim est qui iustificat: Christus nos* *Rom. 8.* *redemit de maledicto Legis, factus pro* *Gal. 3.*

nobis maledictum vt maledictionem peccati nos fugiamus.

A πάσης τῆς νόμου ἡμολίας ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, ἵνα ἡμεῖς τὴν ἐξ ἀνομίας δεσμὸν διαφύγωμεν.

v. 30. *Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat.*

Οὗτός ἐστι περὶ οὗ εἶπον· ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Auditores ad memoriam reuocat eorum quæ prius dicta sunt, & palmam gloriæ Christo cedit, non studio aut affectu vllo, sed veritate potius & necessitate id faciens. Subiicitur enim, vel ipso nolente, opus factori, domino seruus, largitori munus. Quonam verò modo posterior esset Ioanne Christus, & ante factus sit quoniam prior erat, vt ipse profitetur, abunde supra diximus.

Εἰς ὑπόμνησιν ἄγει τῶν ἐξ αὐτοῦ λόγων τοὺς ἀκροωμένους, ἐκ τὸ μεῖζον ἐν δόξῃ τῷ Χριστῷ, οὐκ ἀγάπης, ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἢ ἐξ ἀνάγκης ἔργον ἀποπληρῶν· ὑποκείσεται γὰρ, κἂν μὴ βούληται, τῷ ποιητῇ τὸ ποίημα, τῷ δεσπότῃ τὸ δοῦλον, τῷ χορηγῷ τὸ χορηγούμενον. πῶς δὲ ἦν ἔμπροσθεν ὀπίσω μοῦ ὁ Ἰωάννης Χριστός, ἔμπροσθεν δὲ γέγονεν, ὅτι πρῶτος ἦν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, διὰ τῶν προλαβόντων ἐρμηνευτῶν εἰρήκαμεν.

v. 31. *Et ego nesciebam eum, sed vt manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans.*

Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ βαπτίζων ἐν ὕδατι.

Qui sancta Virgine Dominum adhuc in vtero gestante exiluit in vtero C suæ matris, ille ante partum Propheta, ille in vtero matris discipulus, Nesciebam ipsum, inquit de Saluatore. Quod cum ait vera loquitur. Deus quippe vnus omnia ex se nouit, à nullo edoctus, creatura verò ab alio erudita In sanctis enim inhabitans Spiritus quod in illa deest adimplet, & quod suum est naturæ humanæ largitur, rerum nempe futurarum & occultorum mysteriorum notitiam. Cum ergo se nescire Dominum ait beatus Baptista, D non mentitur, si humanitatis & creaturæ conditio spectetur: sed vni Deo cuncta nosse tribuit, qui per sanctum spiritum ad comprehensionem rerum occultarum hominem illuminat, & vtiliter valde profitetur ex seipso Christum nescire, eam ob rem tamen propriè venisse, vt Israëli notum ipsum faciat: ne ad perhibendum illud testimonium sua sponte incurrisse videatur, neque cupiditatis suæ seruus putetur, sed diuini consilij potiùs executor, voluntatisque supernæ minister *Agnum* E ei reuelantis, *qui tollit peccatum mundi.* Vt ergo Iudæi alacrius Christo Saluatori crederent, & præclarissimam de eo existimationem haberent, ait ipsum se agnoscere quem non nouerat, vt intelligant demum à Deo reuelatum, & pristino animi stupore excusso, eius ser-

Ὁ ἐν τῇ χιλίᾳ τῆς ἰδίας ἀναστρεπτήσας μητρὸς, ἔτι τῆς ἁγίας παρθένου κυοφορούσης τὸν κύριον, ὁ πρὸ τοῦ ὠδῖνος προφήτης, ὁ ἐν ἐμβρύῳ μαθητὴς, οὐκ ἤδειν αὐτὸν φησὶν ὃ φύσει· ἀληθεύων γὰρ λέγων, ὁ γὰρ ψεύδεται· πάντα μὲν γὰρ οἶδεν ἐξ αὐτοῦ ὁ ἀδιδάκτως Θεὸς, διδακτῶς δὲ ἡ κτίσις· ἐνοικοῦν δὲ τοῖς ἁγίοις τὸ πνεῦμα, τὸ ἐνδεὲς ἀναπληροῖ, καὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπότητι φύσει χορηγεῖται, τὸ εἰδέναι φημὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων τὴν γνῶσιν. οὐκοῦν μὴ εἰδέναι λέγων τὸν κύριον ὁ μακάριος Βαπτιστὴς; διαψεύσεται μὲν ἀνθρωπίνως, κατὰ γε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον, καὶ τὸ πρέπον τῇ κτίσει μέτρον· ἀναθήσει δὲ μόνῳ τὸ πάντα εἰδέναι τῷ Θεῷ, τῷ διὰ πνεύματος ἁγίου πάντα τὰ τῶν κεκρυμμένων καταλήψει φωταγωγοῦντι τὸν ἄνθρωπον, χρησίμως δὲ λίαν οὐκ εἰδέναι μὲν φησιν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Χριστὸν, ἐλληλυθέναι γε μὴν διὰ τοῦτο κυρίως, ἵνα φανερὸν αὐτὸν καταστήσῃ τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ αὐθομολογεῖσθαι τὴν μαρτυρίαν φαίνηται δραμών, μηδὲ ἰδίων θελημάτων ὑποπρέπτης νοηθῇ τοῦ πάθους, ἀλλὰ θείας μὲν οἰκονομίας ἐργάτης, βουλῆς δὲ τοῦ ἄνωθεν ὑποπτυχὴς, ἀποκαλυπτήσης αὐτῷ τὸν ἀμνὸν τοῦ αἴροντος τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου· ἵνα λοιπὸν διαπεπίστευθῇ ὅθεν τοῦ πιστεύειν τοῦ εἰς Χριστὸν βαδίζοιεν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀξιολογωτέρων ἔχωσι περὶ αὐτοῦ τὸ διάληψιν, ἐγνωκέναι φησὶν αὐτὸν οὐκ εἰδὼς, ἵνα λοιπὸν ἐπιγνῶσι τὸν ἀπο-

καλύψαντα Θεὸν, καὶ τὸν ἄνωθεν ἀπαρχήσαντες κεῖμαι, πρὸς δέξωνται λοιπὸν τοῦ λόγου αὐτοῦ,

καὶ τ' οἰκέτιν ὁρῶντες ὄντα τοσοῦτον, ἀναλόγως ἂν ἕν κεφαλαίωτος ἀξίωμα. Τὸ γὰρ ἐλευθέραν λέγειν, ἵνα φανερὸν αὐτὸν τοῖς Ἰσραὴλ καταστήσῃ, πῶς ἂν πάντως τινὶ οἰκέτῃ παρέπουσαν θεραπείαν σημαίνῃ;

A monem admittant, & tantum famulum cernentes, proportione quadam Domini dignitatem æstiment. Quod enim ait venisse vt manifestum eum faciat Israëli, nunquid officium serui denotat?

ΚΕΦΑΛ. α.

Cap. I.

Οτι ἂν κατὰ μετοχὴν, οὐδὲ ὡς ἐπακτὸν ἐν τῷ υἱῷ τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' ἀσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχει αὐτῷ.

Quòd non per participationem, neque vt ascititius est in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter & secundum naturam ineset.

B

Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, ὡσεὶ περιστερὰν, ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτὸν, κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

v. 32. *Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem, quasi columbam de cælo, & mansit super eum: Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

ΟΥΚ εἰδέναι φήσας αὐτὸν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, χρησίμως ἐπεξεργάζεται, καὶ τὸ θεῖον ἐπιγυμνοῖ μυστήριον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέντοι σώματος δηκνύων πατέρα Θεὸν, καὶ τίς ὁ τῆς δείξεως γέγονε τρόπος, ἀναφανδὸν ἐξηγούμενος. ὠφελεῖ γὰρ πάντων τὴν ἀκροωμένων τὸν νοῦν, καὶ δι' ὧν ἐκ Θεοῦ πεπαιδεῦσθαί φησι τὸ περὶ Χριστοῦ μυστήριον, ταῖς ἀνωφελέσι φήφοις πολεμοῦντας ἀποφαίνεσθαι τοὺς ἀντεχομένους αὐτοῦ, καὶ ῥᾳθυμοτέρως τῇ μεγάλῃ τοῦ πατρὸς αἱρέσει προσιόντας γνώμῃ. τοῦτο δὲ ἐῶν ἀναπείθοντος βίαιος μὲν εἰκαίας αὐτὸν ἀποβάλλειν βουλῆς, πρόσδεξασθαι δὲ τὴν εὐδοκίαν πατρὸς ὅτι σωτηρία τῶν πάντων ἐπιδημήσαντα. μάρτυρα τοιγαροῦν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεῦμα θεάσοιτο καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, περιστερᾶς ἐν σχήματι, καὶ ὅτι μεμένηκεν ἐπ' αὐτῷ. εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτήκοος γεγενῆσθαί φησι παρὰ τοῦ πεμψάντος αὐτὸν ἐπὶ τὸ βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ὡς ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἐν ἁγίῳ βαπτίζων πνεύματι, ὥσπερ αὖ ὅτι φοιτῆσαν ἐναπομείνῃ τὸ πνεῦμα. ἀξιοπιστότατος τοίνυν ὁ μάρτυς, ἐναργὲς τὸ σημεῖον, ἐπάνω πάντων ὁ δείξας πατήρ. καὶ τοῦτα μὲν τῇδε. ἀναστρέψει δ' ἴσως ὁ φιλεγκλήμων αἱρετικὸς, καὶ πλατὺ γελάσας ἐρεῖ. τί πάλιν λέγεις, ὦ ἄνθρωπε, καὶ πρὸς τίνα φατε, ἢ ποῖον ἐξευφανεῖτε λόγον καταστοφιζόμενοι τὸ γεγραμμένον; ἰδοὺ τὸ πνεῦμα καταβαίνειν φησὶν ὅτι τὸν υἱόν· ἰδοὺ καταχρίεται τοῦτο τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὅπερ οὐκ ἔχει, λαμβάνει δηλαδὴ, συνεπιμάρτυρος αὐτῷ μαρτυροῦντος καὶ λέγοντος, ὡς πρὸς αὐτόν· Διὰ τοῦτο

C Quoniam superiùs dixerat, se eum non nosse, nunc id exactius exponit, mysteriúmque diuinum aperit, ostendens cùm sibi à Patre Deo reuelatum, tum quis reuelationis modus fuerit aperte explicans: adeóque auditorum animis omni ratione prodest: & per quæ Christi mysterium se didicisse ait, per ea diuinæ sententiæ ostendit aduersarios refragari, & magnæ Patris resistere voluntati. Quod cùm facit, scitè eos inducit vt vanitate reiecta cum suscipiant, qui D Patris beneplacito in hunc mundum aduenit ad omnium salutem. Testatur itaque se Spiritum spectasse descendentem super eum de cælo, in columbæ specie, & super eum mansisse. Ad hæc, ait se auribus suis accepisse ab eo à quo missus est ad baptizandum in aqua, illum baptizaturum in sancto Spiritu, in quem descendisset, & in quo maneret Spiritus. Locupletissimus ergo testis, supernaturale signum, illius auctor ac demonstrator Pater, E omnium supremus. Atque hæc quidem ita se habent. Sed insultabit forsan iterum vitilitigator hæreticus, & in cachinnum effusus dicet: Quid porro nobis responsuri estis, ô boni, aut quibus argutiis quod scriptum est redarguetis? Ecce Spiritum ait in Filium descendere: Ecce vngitur à Deo ac Patre Filius, & quod non habet nimirum accipit, Psalmista nobis suffragante, & his ipsum verbis cõpellante: *Propterea Psal. 44.*

vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis pra participibus tuis. Quomodo igitur consubstantialis erit perfecto Patri Filius, qui quòd perfectus non sit, ideò vngitur? Istiusmodi hominibus qui veneranda Ecclesiæ dogmata conuellunt, & Scripturarum rectum sensum peruertunt, dicendum reor: *Euigilate qui ebrij estis ex vino vestro*, vt illustri veritatis pulchritudine perspecta, nobiscum inclamare Filio possitis: *Verè Filius Dei es tu.* Si enim credis ipsum Deum secundum naturam esse, quomodo quæso perfectione carebit? Sequitur enim idipsum etiam vos impiè de Patre asserere. Vnde enim ipse quæso perfectionem necessariò, vt dicitis, habiturus est? aut quomodo non ad illam diminutionem Filij, sententiâ vestrâ imperfectam delapsurus est, si diuina essentia imperfectionem in Filio semel susceperit, vt stultè & imperitè contenditis? Non enim certè magnam illam & immortalem naturam in diuersas rationes secabimus, vt in hoc, verbi gratiâ, sit imperfecta, in illo perfecta: cum humanitatis definitio vna sit de omnibus, & eadem in omnibus nobis, nec homo aliquid minus aut maius sit altero homine, quà homo est: nec Angelus, opinor, ab altero Angelo differat, ratione Angelicæ substantiæ, omnibus, ex eo quod eiusdem sunt speciei, in vnam naturam colligaries. Quomodo ergo diuina & omnium suprema illa natura, minor in se esse videbitur quam creatura, eique continget quod ne in ipsam quidem creaturam cadere possit? aut quomodo quæso erit simplex & incomposita, si in ea videamus esse perfectionem & imperfectionem? Ex vtroq; enim componetur, siquidem perfecto imperfectum simile non est. Si enim simile sit, nihilque sit inter ea discriminis, quodcunque perfectum est, passim quoque erit imperfectum; & siquid vicissim imperfectum, illud quoque perfectum erit, nec Filio quicquam detrahemus, licet eum perfectione carere putemus: sed neque Pater Filium superabit quamuis ei perfectio adscribatur, & soluta rursus nobis est quæstio: Sin autem imperfectum à perfecto multis rationibus distinguitur, vtrumque verò diuina quoque natura eodem modo suscipit, composita igitur erit, & non simplex. Sed forsan dicet quispiam, contraria in vno subiecto simul non posse existere, vt in

Iul.1.

Mat.14.

A ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλεον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. πῶς οὖν εἰπὲ λοιπὸν ἐν ὁμοουσιότητι τέλειός ἐστι, ὁ μὴ ὢν ὅμοιος υἱός, καὶ ἀφ' οὗτο χριόμενος; πῶς δὲ τοῦτο φαίημι δεῖν ὑποληπτέον τοῖς τὰ σημεῖα τῆς ἐκκλησίας αἱρεσιάρχοις δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ὀρθότητα διαστρέφουσιν· ἐκνήψατε οἱ μεθύοντες, ἐξ οἴνου αὐτῶν, ἵνα δυνηθῆτε τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας κάλλος θεάσασθαι καὶ, σὺν ἡμῖν βοᾶν πρὸς τὸν υἱόν, ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ. εἰ γὰρ ὅλως πιστεύεις Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτὸν, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι τὸ τέλειον; ὥρα γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς αὐτὸν ἤδη δυσσεβεῖν τὸν πατέρα· πόθεν γὰρ αὐτὸς, ὡς φῂς, ἐξ ἀνάγκης ἕξει τὸ τελειότατον; πῶς δ' οὐχὶ πρὸς τὸ τῶν γλυπτῶν ὕφεσιν, τὸ ὡς καὶ ὑμᾶς ἀτελῆ κατοιοῦσθαι, πᾶσα δυσσεβὴς μῆνις ἀπαξ ἐν ὑμῖν τὸ θείας οὐσίας τὸ δυνατὸν μὴ ἔχειν τὸ τέλειον, κατά γε τὸν πρὸ ὑμῶν ἀναθὴν καὶ ἀπαίδευτον λόγον; ὃ γὰρ δήπου τὸ μεγάλιον ἐκείνῳ, καὶ ἀκήρατον φύσιν εἰς διαφορὰς καταμερισθῆναι λόγοις, ὡς εἰ μὴ ἐν τῷ δεῖν τυχὸν ἀτελῆ, τελείαν δὲ αὖ πάλιν ἐν ἐκείνῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ τῆς αὐθεντότητος ὅρος εἷς καὶ πάντων ἐστὶ καὶ ἴσος ἐν πᾶσιν ἡμῖν· ἔλαττον δέ τις ἄν θεὸς, καθὸ πέφυκεν ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἑτέρου καταληφθήσεται, διὰ γήν οἶμαι θεοῦ κατ' οὐδὲν ἕτερος ἄγγελος, κατά γε τὸ εἶναι τῇδ' ὅπερ εἰσὶν ἄγγελοι, δηλαδὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους ὁμοφυῆ, εἰς μίαν ἅπαντες συναδεσμούμενοι φύσιν. πῶς οὖν ἐν τῶν ἡ θεία καὶ ἀπλοῦν ἀποφαίνουσα φύσις ἐν ἐλάττοσι τὸ γλυκὺ, ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὴν ἀγαθοῖς ὀφθήσεται, ὑπολυμή τι πάθος, ὃ παθεῖν οὐκ οἶδεν ἡ κτίσις; πῶς γὰρ ἕλως ἔσται καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀσυνθέτος, εἴπερ ὅτι ἐν αὐτῇ φανήσεται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; συγχεῖσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ μὴ ὅμοιον τῷ τελείῳ τὸ ἀτελές. εἰ μὲν γὰρ ὅμοιόν ἐστι, καὶ τὸ διάφορον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πῶς ὅπερ ἂν εἴη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελές· καὶ εἴ τι πάλιν ἀτελές, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν ἡμῖν τὸ κατηγόρημα, κἂν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις τὸ τέλειον ἔχων ᾖ φαίνηται· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ πατὴρ ὑπερβλήσεται τὸν υἱὸν ὅτι τελειότητι μὴ τυγχάνομεν, καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πολὺς ἀποτειχίζει λόγος τὸ τελείῳ τὸ ἀτελές, δείκνυται καὶ ἡ θεία φύσις καθ' ἑαυτὸν ἀμφότερα, σύνθετος ἄρα, καὶ οὐκ ἁπλοῦν· ἀλλ' ἐρεῖ τις τυχὸν, ὡς ἀσυμφυῆ τὰ ἐναντία ἐστὶ καὶ ἀσυνύπαρκτα καθ' ἑαυτὸν ἐν ἑνὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὰ ἐναντία,

ὡς ἐν σώματι τυχὸν ὁμοῦ χρῶμα λευκὸν καὶ μέλαν. καλῶς γε, ὦ φίλος, καὶ μάλα χαρίτων ἧς ἡμετέροις ἀπηχοῦσι λόγοις. εἰ γὰρ μία τίς ἐστιν ἡ θεία φύσις, καὶ παρ' αὐτὴν οὐκ ἔστερα, πῶς ἂν εἴποι μοι τὸν ἐναντίων γένοιτο δεκτική; πῶς δὲ καθ' ἓν τί ὂν συνοικείωται τὰ ἀλλήλοις ἀνόμοια συμβήσεται; Θεοῦ γὰρ ὄντος κατὰ φύσιν τοῦ πατρὸς, Θεὸς ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ ὁ υἱός: οὐδὲν ἄρα δίχα διΐστησι, καπάγε ὃ ἐστὶ τέλειος, ὡς πρὸς τὸν πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοπάτης οὐσίας ἐκπεφυκώς· ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντως τὸν ἐκ τελείου γεννήτορος, εἴπερ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰκών, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, κατὰ γέγραπται; ἀλλ' οἶμαι πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ, καὶ συνομήσεται, ἢ λεγέτω πάλιν εἰς μέσον ἐλθών, κατὰ ποῖον τρόπον τοῦ τελείου πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτὴρ ὁ υἱὸς, οὐκ ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει ὃ ἐστὶ τέλειος, καὶ πλήρωμα δυσωπεῖ. ὅπερ δὲ ἐστὶ χαρακτὴρ καὶ εἰκών, τέλειος ἄρα καὶ αὐτὸς ὡς ἐκεῖνος, ὅπερ καὶ ἔστιν εἰκών. ἀλλ' εἶδε, φησὶν, Ἰωάννης ἐξ ἀνέσεως τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ὅπερ τὸν υἱὸν, καὶ ἐπαυτὸν ἔχειν τὸν ἁγιασμὸν, δείκνυσθαι γὰρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδὴ ὥρα δὴ οὖν αἰσθανόμενοι πεῖραν μὴ λέγειν αὐτὸν, ὀλίγῃ μόλις ὑστερούμενον, ἐν ἴσῃ τῇ πάντων ἀξίᾳ τοῖς ἄλλοις τελειούμενόν τε, καὶ ἁγιαζόμενον, καὶ ὁπόσητινος ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν· εἶτα πῶς ἂν διαφύσοιτο λέγων ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν; πῶς γὰρ ἔσται πλήρης ἐν ἰδίᾳ φύσει λαμβάνων αὐτὸς παρ' ἑτέρου; ἢ πῶς ἂν ὅλως νοοῖτο πατὴρ ὁ Θεὸς, εἴπερ ἐστὶ πεῖρα καὶ οὐχὶ μᾶλλον υἱὸς ὁ μονογενής; ψευδώνυμος γὰρ αὖ ὅπως ἔχει, καὶ αὐτὸς ἔσται πατὴρ, ἀληθῶς δὲ οὐδαμῶς ὁ υἱὸς, νοῦν ἔχων ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα, καὶ μέχρι γυμνοῦ ῥήματος τὴν προσηγορίαν. οἰχήσεται δὴ οὖν εἰς οὐδὲν τὸ σύμπαν ἡμῖν, ὅτε τῷ πατρὶς κατ' οὐσίαν ὄντος πατρὸς, ὅτε μὴ τοῦ υἱοῦ τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχοντος, ὅπερ ἐστὶ λέγεσθαι εἰ δὴ ἀληθῶς πατήρ ἐστιν ὁ Θεὸς, ἔχει δὲ πάντως, ὃ καὶ ἔστι πατὴρ, υἱὸν δηλονότι τὸν ἐξ αὐτοῦ· εἶτα πῶς οὐ κατὰ φύσιν ἁγιότητος ἀληθοῦς ἔρημον τὸ ἐξ αὐτοῦς ἀποτέξεται, καὶ γυμνὸν ἡμῖν τῆς αὐτῇ προσόντων ἰδιωμάτων τὸ οἰκεῖον ἀποδύσει κεφαλαῖον; εἰ γὰρ ἔχει τὸν ἁγιασμὸν ἐπακτὸν, ὡς ἐκεῖνοι ληρωῦντες φασι, ἀναίσχυντον δὴ πᾶσα συνομολογεῖν καὶ οὐχ ἑκόντας αὐδεῖ, ὡς ἰῶ μοὶ ἅγιος οὐκ ἀεί· γέγονε δὲ ὕστερον, ὅτε καὶ τὸ πνεῦμα καταβέβηκεν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησί· πῶς οὖν ἅγιος ἰῶ καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσεως

A corpore, exempli causa, albus color ac niger simul esse nequeunt. Bene habet, amice; nostris dictis egregiè tu quoque suffragaris. Nam si vna est natura diuina, nec præter eam altera: quomodo quæso admittet contraria? quomodo in vnum subiectum quæ inter se dissimilia sunt conuenient? At cum Pater Deus sit secundum naturam, Deus quoque secundum naturam est Filius: Nihil ergo differet ille à Patre, ratione perfectionis, qui ex eius diuina & perfectissima sub-
B stantia processit. Nunquid enim, quæso, necesse est eum esse perfectum, qui ex perfecto est Patre, siquidem eius est cum per omnia similis imago, tum substantiæ character, vt scriptum est? Sed nemo non assentietur nobis, opinor, & suffragabitur: Alioqui prodeat rursus in medium, & dicat quomodo perfecti Patris futurus sit æqualis in omnibus character Filius, si natura sua perfectus esse nequit, vt stultè quidam sentiunt. Cum autem sit character & imago, perfectus
C igitur quoque erit non secus ac ille cuius est imago. Sed Ioannes vidit, inquit, Spiritum descendentem de cælo super Filium, & ab alio sanctificationem habet: eam quippe suscipit, vt qui non habeat, scilicet. Sequitur ergo ipsum apertè dicendum esse creaturam, qui parua excellentiâ vix sit ornatus, & perinde atque res cæteræ perficiatur & sanctificetur, & sua bona aliunde suscipiat. At qui non mentietur Euangelista dicens, *Quia de plenitudine eius nos omnes accepimus?* Quo- *Ioan. 1.*
D modo enim ille plenus erit in sua natura, qui ab alio accepit? aut quomodo quæso Pater censebitur esse Deus, si vnigenitus creatura est, non autem Filius? Ipse enim Pater falsò quoque nuncupabitur, & veritas neutiquam erit Filius, spuriam habēs in seipso dignitatem, & vocabulo tenus appellationem. In nihilum ergo planè corruet, cum neq; Pater verè sit Pater, neq; Filius secundum naturā sit id quod esse dicitur. Sin autem
E Pater verè est Deus, vtiq; habet id cuius est Pater, Filium videlicet, qui ex ipso processit. At quomodo per naturā sancta deitas Filium sanctitatis expertē gignet, & fructum edet suis proprietatibus destitutum? Nam si aliunde sanctificationem habet, vt illi nugātur, necesse est vel inuitos ipsos fateri, non semper fuisse sanctū, sed tū demū extitisse, cū Spiritus, vt scribit Ioannes, descēdit super eum: quomodo igitur sanctus erat etiā ante Incarnationem.

tionem Filius? Sic enim ipsum celebrabant Seraphim hymno illo trisagio quo vox illa sanctus ter à primo ad tertium ordinatum repetitur. Si ergo sanctus erat, etiam ante Incarnationem, immò verò cum Patre semper existebat, quomodo sanctificante indigebat, idque nouissimis temporibus, quando nimirum factus est homo? Miror autem quo pacto illud eos fugiat quum alioqui scisscitatores sint atque curiosi: Necessariò nimirum statuendum esse, Filium aliquando posse quoque sanctitatem abiicere, si non est ei substantialis, sed perinde ac nobis aut alicui alteri creaturæ rationali accidit. Quod autem sanctificatione excidit, nonne etiam peccati vinculis est obnoxium, & in vitium labitur, non iam retinens in seipso id quo vitium superabat? Igitur ne immutabilem quidem Filium comperiemus, & Psalmista quoque mentitur cum in Spiritu ad ipsum clamat,

Psal. 101. *Tu autem idem ipse es.* Præterea, illud quoque obseruandum est, quod eodem pertinet: Nimirum, id quod participat aliud proculdubio quiddam esse naturâ ab eo quod participatur. Nam si verum istud non est, nec alterum ab altero vllo modo differt, suiipsius particeps erit quodcunque est alicuius particeps. quod vel cogitare est absurdissimum. Quomodo enim aliquis sui particeps esse censebitur? Quòd si naturali diuersitate inuicem illa necessariò discrepant, videant qui vnigenito Spiritum esse contendunt per participationem, quantam in impietatem nescij præcipitent. Nam si particeps Spiritûs est Filius, sanctus autem naturâ est Spiritus, non erit sanctus ipse per naturam, sed alterius coniunctione vix tandem illud consequutus est, ad meliorem statum quàm initio per gratiam reformatus. Sed videat rursus Dei hostis quantam in absurditatem illa desinant. Primùm enim alterationem quandam & mutationem, sicuti iam antea dixi, comperiemus esse in Filio: Si mutatus autem sit, vt vos vultis, & profecerit in melius, Patre nescio quomodo minor est, sed & maior demum fiet, quo pacto verò, dicemus, ex Scripturæ diuinæ auctoritate. Diuus Paulus de ipso alicubi

Philip. 2. infit: *Hoc sentite in vobis, quod & in Christo* IESV: *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, &*

A ὁ υἱός; ὅτως γὰρ αὐτὸν ἐδοξολόγουν τὰ Σεραφὶμ ὅτι τὸ τρίτον ἐφεξῆς ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου, ὃ ἅγιος τοιχηδὸν ἀναφέρονται. Οὐκοῦν εἰ καὶ ἅγιος ἦν, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, μᾶλλον δὲ ὢν ἀρχῆν ἀεὶ μετὰ τοῦ πατρὸς, πῶς ἐδεῖτο τοῦ ἁγιάζοντος, καὶ τοῦτο ἐν ὑστέροις καιροῖς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; θαυμάζω δὲ ὅπως ἀλύει κἀκεῖνο λανθάνει, καίτοι λίαν ὄντας φιλοζητητικούς· ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη νοῆσαι, διὰ ἁμαρτίαν ποτὲ τὸν υἱὸν καὶ ἀποπίπτουσαν τὸν ἁγιασμὸν, εἰ καὶ οὐκ ἔστιν ὑποδεὴς ἐν αὐτῷ, σωτέον ἢ ὡσαύτως ἡμῖν, καὶ ἑτέρῳ τινὶ τῶν λογικῶν κτισμάτων; ὃ δὴ ἀλλότριον οὐκ πεισόν, ἀγχὶ δὴ πάντως ἔσαι καὶ ὑπὸ τὰς τῆς ἁμαρτίας δεσμὰς, καὶ ὀκλάσει πρὸς ὃ χείρονα, οὐκέτι δύναμιν ἔχον πρὸς τὸ φαυλότητος ἔξω γενέσθαι ποιοῦν; ὑποῖον οὖν ἀναλλοίωτον ἡμῖν ὁ υἱὸς ἀνευρεθήσεται, ἀψευσόμεθα δὲ καὶ ὁ μακάριος ἐν πνεύματι, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ φησὶν, ὡς πρὸς αὐτὸν. πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις περιεργάζεσθαι καὶ τοῦτο, συγχωρῆσαι τὴν περαίαν εἰσφέρειν τῷ μετέχοντι τὸ μετεχόμενον ἕτερόν τι καὶ τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ἀπαράδοτον ἀναγκαίως λόγος. εἰ γὰρ μὴ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, ἀλλοίως ἢ κατ' οὐδένα τρόπον ἕξει πρὸς τοῦτο, καὶ ἔστι σαυτὸν, ἑαυτῷ μέτοχον ἔσαι τὸ ἑνὸς μετέχοι, ὅπερ ἐστὶ καὶ μόνον ἀνοῆσαι ἀπίθανον. πῶς γὰρ αὖτις ἑαυτῷ νοοῖτο μετεχόμενος; εἰ δὲ κεῖται πάντως ἐν ἑτερότητι φυσικῇ τῇ πρὸς ἄλληλα τὰ εἰρημένα, καὶ διαστήμασι λόγος ἀναγκαίος αὐτὰ, ὁραίτωσαν οἱ ἐκ μετοχῆς τὸ πνεῦμα διδόντες τῷ μονογενεῖ, πρὸς ὅσον καταλιθαίνοντες ἀσεβείαν οὐκ ἀναθανοῦμαι. εἰ γὰρ μέτοχός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος, ἅγιον ἢ τῇ φύσει τὸ πνεῦμά ἐστιν, οὐκ ἔσαι κατὰ φύσιν ἅγιος αὐτὸς, ἐδείχθη δὲ τοῦτο μόλις τῇ πρὸς ἕτερον συμπλοκῇ, πρὸς τὸ ἄμεινον, ἢ οὐ οἷς ἦν ἐξ ἀρχῆς κατὰ χάριν μεταποιούμενος· ἀλλ' ὁραίτω πάλιν ὁ λογομάχος, εἰς ὅσον αὐτῷ δυνατὸν ἐξαναστρέφῃ τὰ προβλήματα. πρῶτον μὲν γὰρ ἀλλοίωσις ἦν, καθάπερ ἤδη προεφθέγξαμεθα, καὶ τροπὴ, τρεπτὸν ἢ υἱὸν ὑπάρχειν, ἀλλοιωτὸν ἢ κατὰ ὑμᾶς, καὶ προκόψας ὅτι τὸ ἄμεινον, οὐχ ὅπως ἐλάττων ὄντι τῷ πατρὶ, ἀλλ' ἤδη που καὶ ἐν μείζοσι μεγέθεσι δεχθήσεται, καὶ ὅπως ἐρῶμεν, ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς. ὁ θεσπέσιος Παῦλος περὶ αὐτοῦ που φησὶ. τοῦτο φρονείτω ἕκαστος ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ

σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτόν· ὅτε πάντως τοῦ μὲν τὸ εἶναι θεοπρεπῶς ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τῇ πατρικῇ, τοῦ δὲ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνου τὸ πνεῦμα λαβὼν ἐξ ὕψους ἠγλάθη κατ' ἐκείνους, κρεῖττόν τε ἅμα καὶ μείζων ἑαυτοῦ δηλονότι καὶ τοῦ πατρὸς ἀναπέφανται τὴν αἰτίαν, ὑπερφαίρῃ δηλονότι λοιπὸν καὶ τὸ τῆς ὑμνήσεως μέτρον. καὶ εἰ τὸ πνεῦμα λαβὼν εἰς τὸ ὑπερκείμενον τοῦ πατρὸς ἀναβέβηκεν ἀξίωμα, χρὴ τόλμα δέ, τὸ πνεῦμα καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα, τὸν κατ' αὐτὸν τὸν ἡμῖν λόγον ἐρωτᾶν. πῶς οὖν ἄρα καὶ πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιδώσομεν τὴν ἀσέβειαν; χαλεπὸν μὲν γὰρ ὄντως καὶ τὸ λόγῳ τῶν τοιούτων ἱέναι λόγων. ἔστι γοῦν ἄλλως ἔτερος πῶς ἂν τὴν ἐκείνων δυσφορίας ἀποκρούσασθαι βλάβην. δεῖ δὴ πάλιν ἐρέσθαι αὐτούς· εἰ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, τότε ἁγιάζεται τὸ πνεῦμα λαβών· πρὸ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ πατρὸς, οὔπω κατ' ἐκείνους ἡγιασμένος, ὥρα λέγειν ἀποτολμήσομεν, ἄγιον οὐκ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, εἴπερ ὅλως ὁ σύμμορφός τε καὶ ἴσος αὐτῷ καὶ πρώτως λόγος, ἅγιος οὐκ ἐν ἀρχῇ, ἐν ὑστέροις δὲ μᾶλλον τοῦτο γέγονε χαρισθείς. καὶ πάλιν· εἰ αὐτὸς ὅστις κυρίως ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τὸ πνεῦμα λαμβάνων, καὶ ἁγιαζόμενος ἐν ἰδίᾳ φύσει, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δι' ἐναντίας, πότερον ποτε μείζων ἑαυτοῦ γέγονεν ἢ ἐλάττων, ἢ καὶ ἔμεινεν ἐν ταυτότητι τοῦτο παθών. εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκ τοῦ πνεύματος ἔσχε τὸ πλέον, μηδέ γ' ὅτου καθάπαξ ἦν ὁ αὐτὸς, μὴ σκανδαλίζου μανθάνων, ὅτι καταβέβηκεν ἐπ' αὐτόν. εἰ δὲ ἠδικήθη λαβὼν, καὶ γέγονεν ἐν ἐλάττωσι, πάθητον ἡμῖν εἰσπίσῃς τὸν λόγον, καὶ καταγορήσῃς τοῦ ὑπάρξαντος πατρός, ἀδικουμένου μᾶλλον, ἢ ἁγιάζοντος. εἰ δὲ ἀμείνων ἐδείχθη τὸ πνεῦμα λαβὼν, ὡς γ' ἂν καὶ ἐν μορφῇ, καὶ ἰσοτιμίᾳ τοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ αὐτὸν βελτιωθείσης καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς ἀκρότητα δόξης ἀναβέβηκεν ὁ πατὴρ, ἀλλ' ἐν ἐκείνοις ἔσται τοῖς μέτροις, ἐν οἷς καθ' ὡς αὐτὸς σύμμορφός τε καὶ ἴσος ὑπάρχων ὁ πρὸς τὸ μεῖζον ἀναπτήσας ἡμᾶς. δύσκριτον οὖν, οἶμαι, λέγειν ὅτι τοῖς ἀπαιδεύτοις αἱρετικοῖς, ἰδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος, ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, καὶ οὐ βλέπουσιν· ἀπετύφλωσε γὰρ ὄντως ὁ Θεὸς τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· οἷς δὴ καὶ μᾶλλον ἐπαλγεῖν δεῖν, οὐ χαλεπαίνειν ἄξιον. οὐ γὰρ ἴσασιν, ἃ ἀναγινώσκουσιν· οὐδὲ δὲ ἀληθὴς ὁ λόγος, οὐ τοῦδεν ἡμῖν ἔσται κεκαλυμμένος, εἰ καὶ ὅτι

habitu inuentus vt homo. humiliauit semetipsum. Cum ergo ante Incarnationem esset in forma & æqualitate Patris, sed Incarnationis tempore cælitus accepto Spiritu sanctificatus sit, vt illi volunt, meliorque & maior seipso hanc ob causam redditus, maior etiam Patre factus est videlicet. Iam, si accepto Spiritu vltra dignitatem Patris est euectus, superior igitur est ipso quoque Patre Spiritus, qui eminentiam Patre maiorem Filio largitur. Quis ergo vel auditu solo non exhorrescat? Enumero graue est profectò eiusmodi verba facere: sed aliter non possumus eorum malignitatem retundere. Quare ipsos iterum aggrediemur his verbis: Si cùm homo factum est Dei Verbum, tùc accepto Spiritu sanctificatur, ante Incarnationem verò in forma erat & æqualitate Patris, nondum, ex eorum sententiâ, sanctificatum: sequitur necessariò dicendum, Deum ac Patrem non esse sanctum, si cum ei conforme & æquale Verbum sit in omnibus, sanctum tamen non erat principio, sed nouissimis temporibus vix tandem sanctum fuit. Præterea: Si ipsum est propriè Dei Verbum, quod Spiritum accipit, & in natura sua sanctificatur, dicant nobis aduersarij, vtrum tandem seipso maius factum sit aut minus, aut eo accepto in eodem statu permanserit. Nam si amplius nihil habet accepto Spiritu, sed idipsum manet quod erat, noli turbari cum audieris Spiritum in eum descendisse. Quòd si eo suscepto detrimentum aliquod & imminutionem sustinuit, patibile nobis Verbum statues, & Patris substantiam incusabis, qui damnum infert potiùs quàm sanctificat. Sin autem accepto Spiritu melior effectus est; erat autem in forma & æqualitate Patris, etiam antequam melior redderetur, vt sentitis: Pater fastigium gloriæ non attigit, sed in eodem erit statu in quo erat cum ipso conformis & æqualis ille Filius, qui ad eminentiorem statum est euectus. Opportunè itaq; de imperitis hæreticis dici potest: *Ecce populus stultus & sine corde: oculi eis, & non vident.* Excæcauit enim reuera Deus seculi huius corda infidelium, ne illuminatio Euãgelij gloriæ Christi eis illuceat. Quibus certè indolendum potius quàm irascendum arbitror. non enim intelligunt quæ legunt. Verum autem esse quod dico, hinc manifestum nobis erit, licet ex

Hier. 5.

2. Cor. 4.

iis quæ hactenus disceptata sunt, non insulsè id demonstrauerimus. Sed Pauli dictum rursus proponetur. *Philip. 2.* *Hoc sentite*, inquit, *in vobis, quod & in Christo* IESV, *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum.* Ecce vtique Filium summopere miratur, vtpote qui sit æqualis & conformis Deo ac Patri, neque tamen illud rapuerit propter charitatem illam in nos, sed ad humilitatem descenderit acceptæ serui formæ, exinanitus propter humanitatem. At si accepto Spiritu, magis sanctificatus est, cum homo factus est, & seipso melior factus est propter sanctificationem, in quam humilitatem eum descendisse videbimus? Quomodo depressum est id quod est exaltatum, quomodo descendit quod sanctificatum est, aut quomodo non ascendit potius, & in melius euectum est? ecquam habet inanitionem illa per Spiritum impletio? quomodo denique propter nos homo factus censebitur, tantam in suis rebus expertus vtilitatem? quomodo propter nos factus est pauper, qui propter nos locupletatus est? quomodo verò diues erat etiam ante aduentum, qui in eo aduentu, vt illi sentiunt, accepit quod non habebat, nimirum Spiritum? aut quomodo non potius ea iure nobis ipse dona referat, quibus propter nos cumulatus est? *Hier. 2.* *Obstupuit*, vt scriptum est, *cælum super hoc: obstupuit, & inhorruit supra modum, dicit Dominus. Duo enim reuera & mala fecit* hæreticorum *populus*, non intelligens quid dicat, neque de quibus affirmet, & in rebus tanti momenti periculum adire non grauatur. Alioqui enim cum magna vi lachrymarum, & ingenti clamore ipsi quoque *Psal. 140* dixerint: *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis. Ne declines cor meum in verba malitiæ.* Verba enim profectò sunt malitiæ, quæ auditoribus extremum damnum afferunt. Sed nos eorum nugis de corde nostro expulsis, ad rectam fidei doctrinam conuertemur, illius *2. Cor. 10* dicti memores: *Consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersùs scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in*

μᾶλιστα ἀφ' ἧς ἤδη προεγεγυμνασμένων, οὐκ ἀκουσόμεθα ποινὰ ὧν τὴν ἀπόδειξιν· αὐτὸ δὲ πάλιν λεγόμενον ἀφ' ἧς Παύλου λελεγμένου φωνῆς προσήσεται. τοῦτο φρονεῖτε, φησὶν, ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτόν· ἰδοὺ δὴ λίαν ἀποθαυμάζει τὸν υἱόν, ὡς ἴσον μὲν ὄντα, καὶ σύμμορφον τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, μὴ μὲν ἁρπάσαντα τοῦτο διὰ τὴν ἀγάπησιν, τὴν εἰς ἡμᾶς, καταβεβηκότα δὲ εἰς ταπείνωσιν, διὰ τὴν δούλου μορφῆς, κεκενωμένον διὰ τὴν εὐθρεπτότητα· ἀλλ' εἰπὲ, ὦ ἄνερ, τὸ πνεῦμα λαβὼν ἡγιάσθη μᾶλλον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ἑαυτῷ τε χρείττων ἐδείχθη διὰ τὸν ἁγιασμὸν, εἰς ποίαν αὐτὸν ὑψοῦται καταβεβηκὼς ταπείνωσιν; πῶς ἐταπεινώθη τὸ ὑψωθὲν, πολὺ κατέβη τὸ ἁγιασθὲν, ἢ πῶς οὐκ αἰεὶ μᾶλλον, καὶ ἔτι τὸ κρεῖττον ὑψώθη; ποίαν ἔχει τὴν κένωσιν ἡ διὰ τοῦ πνεύματος πλήρωσις; πῶς δὴ αὖ ὅλως δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσας νοοῖτο, τοσαύτην ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ὑπομείνας τὴν ὄνησιν; πῶς ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ὁ πλουτήσας δι' ἡμᾶς; πῶς δὲ ἰῶ πλούσιος ὢν περὶ τὴν ὑπόδημάτος, ὁ λαβὼν ἐν αὐτῇ κατ' ἐκείνους ὅταν οὐκ εἶχε, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ; ἢ πῶς μᾶλλον αὐτὸς ἀναθήσει δικαίως ἡμῖν, τὰ ἐφ' οἷς δι' ἡμᾶς ὠφέληται χαρίσματα; ἔξεστι, καὶ ὃ γεγραμμένον, ὁ ἄφρων οὗτος, ἔξεστι καὶ ἔφη εἶπεν ὅτι πλοῦτον σφόδρα, λέγει κύριος· δύο γὰρ ὄντας καὶ πονηρὰ πεποίηκεν ὁ τῶν ἑτεροδοξούντων λαὸς, μὴ νοήσας, μήτε ἃ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦται, κινδυνεύει δὲ ὅπως ἐν τοῖς αἱρεσιάρχαις ποτάπτεις, σοῦν ἡγεῖται βαρύ· ἢ γὰρ αὖ, καὶ αὖθις πικρὸν ἐκ βλεφάρων καταχέοντες δάκρυον, καὶ μεγάλῃ εἰς ὕψος ἀπατεινοντες τὴν φωνὴν προσήσεσθαι λέγοντες. Θοῦ κύριε φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χείλη μου. μὴ ἐκκλίνῃς τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας. λόγοι γὰρ ὄντως πονηρίας αἱ κατ' ἐαυτὴν τὴν ὅτι τοῖς ἐχθροῖς ζημίαν τοῖς ἀκεραιοῦσιν ὠδίνουσι. ἡμεῖς δὲ τῆς ἑαυτῶν καρδίας τὰ ἐκείνων ἐξοικίσαντες λόγον ὅτι τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως βαδιοῦμεθα λόγον, τὸ γεγραμμένον ἔχοντες εἰς νοῦν, λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόη-

μα εἰς τ' ὑπακοὴν τ' Χριστοῦ. Φέρε δὴ οὖν, ἐν τ' καὶ ἡμεῖς τοῖς προκειμένοις λόγοις ὑποβάντες, ὑπακούσωμεν τῇ δόξῃ τ μονογενοῦς, πρὸς τὰ φερόμενα σπουδαίως εἰς τὴν ὑπακοὴν αὐτ, τοῦτ' ἔστιν, εἰς τ καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἔρχον. πλούσιος γὰρ ὤν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτ' πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. δέχου γ', εἴ σοι δοκεῖ, κ ἀφ' ἑτέρων τ προκειμένων ἡμῖν τ ἀπόδειξιν, ἀπεξήκαμον τοῖς λόγοις ἁπλώσας τ ἀκριβῆ. κατ' εἰκόνα κ καθ' ὁμοίωσιν δὲ πρὸς πάντας ὄντος Θεοῦ πεποιῆσθαι τ ἄνθρωπον ἡ θεία μαρτύρεται γραφή. καὶ γοῦν ὁ θεῖος προφήτης ἡμῖν σαφῶς βιβλίον· Μωσῆς γ' οὖν ὁ ἐγνωσμένος πᾶσι πρὸς πάντας τ Θεῷ· κ ἐποίησε, φησίν, ὁ Θεὸς τ ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. ὅτι γ' ἀφ' ὧν πνεύματος εἰς εἰκόνα τ θείαν κατεσφραγίζετο, πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν εἰπών, κ ἐνεφύσησεν εἰς ὃ προσωπον αὐτ πνοὴν ζωῆς· ὁμοῦ γὰρ κ ζωὴν ἐνέπνευσε τὸ πνεῦμα τ πλασματι, κ ζωὴς ἑαυτ χαρακτῆρας θεοπρεπῶς ἐνεσήμηνεν· ὅτου δ' ὑπὸ γῆς λογικὸν ἐξαρτήσας ζῶον ὁ ἀγαθοποιὸς Θεός, ἐντολὴν ἐδίδου τ σώζεσθαι· κ ἦν τοῦ παραδείσου, καθὰ γέγραπται, φυλάττων ἔτι ὃ δοθὲν, κ τῇ θείᾳ τ ποιητικὸς φωτὸς ἐνοικούμενος εἰκόνι φωτὶ τῷ ἐνοικήσαντος ἁγίου πνεύματος· ὅθεν γ' ἦν τῶν φωτοδότου παραδείσου ἀπάντων κατεφρόνησε τ δημιουργοῦ, κ νόμου τ ὁρισθέντος πατήσας ἐλύπει τ διερμηνέα, τ αὐτοῦ δοξάσαι αὐτὸν προτετο χάριν, γῆ εἶ, κ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, πότε προῆν ἀκούσας ὁ γεγονὼς εἰς ζωὴν, πῶς ἐχαράσσετο ἤδη κ ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις φωτὸς τ διαφανοῦς ἀμυδρὰς, κ ἤσθη μὴ σκότει λοιπὸν οἱ χαρακτῆρες λαμπροί, ἀμυδρότεροι δέ πως ἐν αὐτῷ, κ ἐσκιασμένοι φωτὶ τ προδόντων. ὅθεν γ' εἰς σπληνὸν ἀριθμοῦ κρείττονα ὃ ἀνθρώπινον ἐξετείνετο γένος, κατεκρατοῦντο γ' πάντων ἡ ἁμαρτία, πολὺ δ' ἦν τὸ ἐκείνου ἀνιζοῦμενον ἀμυδρὸν, ἀπεγυμνοῦτο μὴν χάριτος τ ἀρχαίας ἡ φύσις· ἀπηυσίασε γ' ὃ πνεῦμα πανταχοῦ, κ πάντες τ ἐφάτνευ ἀγνοίᾳ ὁ λογικὸς, κ αὐτὸν ἀγνοήσας τ κτίσαντα· ἀλλ' ὁ πάντων δημιουργὸς μακροῖς ἀνέσχηκεν χρόνοις, ἐλεῆ λοιπὸν κατεφαρμόζων τ οἰκουμενίᾳ, κ τὴν μὴ φραττεῖσαν ὑπὸ τ γῆς ἀγνοίᾳ πᾶσι σωτηρίᾳ ἀγαθὸς ὢν ἐπιζητῶν· μεθιστορῶν γ' πάλιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τὴν ἀνθρωποτητα ἀφ' ὧν πνεύματος ἐθελήσας ζεν. ὧν γὰρ ἑτέρως ζεῖς

A *obsequium Christi.* Age ergo, mentem quoque nostram in explicandis rebus propositis captuam ducentes, eam subiiciamus gloriæ vnigeniti, omnia prudenter referentes ad eius obsequium, hoc est ad Incarnationis rationem. Cum enim esset diues, propter nos pauper factus est, vt nos eius paupertate ditaremur. Accipe verò si iuuat, etiam ex iis quæ dicturi sumus aliam huiusce rei demonstrationem, & patientem nobis aurem accommoda. Ad
B imaginem, & similitudinem supremi omnium Dei factum esse hominem diuina Scriptura testatur. Moses quippe, ille Deo notus præ cunctis, in primo libro Geneseos: *Et fecit*, inquit, *Gen.1.*
Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Quòd autem per spiritum ad imaginem Dei fuerit obsignatus, ipse nos rursus docuit, his verbis: *Et in- Ibid.2.*
spirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Simul enim & vitam creaturæ Spiritus indidit, & suos characteres diui-
C nitus impressit: Ita perfecto animali rationis participe, optimus ille artifex Deus salutare mandatum ei dedit: Et erat in Paradiso, sicut scriptum est, seruans adhuc mandatum, & diuina Creatoris conspicuus imagine per inhabitantem Spiritum: Sed cum Diaboli fraude seductus Creatorem contempsisset, & imposita sibi lege conculcata beneficij authorem offendisset, gratiâ sibi datâ spoliatus est, atque tunc primum audiit, *Terra es, & in ter-* *Gen.3.*
D *ram reuerteris*, qui factus erat ad vitam: adulterata est illa similitudo Dei incursu peccati, nec iam characteres amplius erant in ipso clari & splenditi, sed subobscuri, ac tenebris inuoluti ob transgressionem. Sed humano genere in immensum propagato, cum peccatum regnaret in omnes, & vniuscuiusque animam deprædaretur, veteri quidem gratiâ natura destituta est: recedit penitus ab eis Spiritus, & in extremam rationis
E penuriam labitur homo rationis ille particeps, ipsum etiam ignorans Creatorem. Sed vniuersorum opifex diuturna vsus patientia, miserationem demum cepit corrupti orbis & fugitiuum in terris gregem superis aggregare bonus ipse quum sit, festinauit, & ad imaginem pristinam humanitatem reformare per Spiritum statuit. Non enim aliter poterant in ea diuini characteres eo mo-

do quo prius relucere. Quid ergo in hoc molitus sit Deus, quomodo gratiam in nobis inuiolatam inseruerit, aut quomodo rursus in hominibus radicem Spiritus egerit, quóve pacto natura in pristinum statum reformata sit, exponendum est deinceps. Primus ille homo terrenus cum esset ac de terra, & in sua potestate sitam haberet boni malive optionem, atque propensionis in alterutrum dominus esset, grauí dolo correptus est, & in inobedientiam lapsus, in terram matrem vnde prodierat, decidit, & corruptioni demum mortique obnoxius, in vniuersum genus damnum transmittit, crescente verò in nobis & multiplicato malo, & animo nostro semper in peius ruente, regnauit peccatum, atque ita demum natura hominis spoliata est inhabitante Spiritu. *Spiritus enim sanctus sapientiæ dolum fugiet, vt* scriptum est, *nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Quoniam ergo primus Adam gratiam sibi à Deo datam non seruauerat, destinauit nobis cælitus secundum Adam Deus ac Pater. Mittit enim in similitudinem nostri suum Filium natura sua mutationis & alterationis nescium, & peccati prorsus expertem, vt quemadmodum per inobedientiam primi diuinæ iræ subiecti fuimus, ita per obedientiam secundi maledictionem quoque fugiamus, & eius mala cessent. Cum autem homo factum sit Dei Verbum, Spiritum à Patre accipit, vt vnus è nobis, non sibi aliquid specialiter accipiens, (erat enim ipse largitor Spiritus) sed vt acceptum naturæ nostræ confirmaret, vt homo, & rursus radicaret in nobis gratiam quæ recesserat, is, qui peccatum non nouit. Hanc enim ob causam existimo sanctum Baptistam vtiliter addidisse, *Quia vidi Spiritum descendentem de cælo, & manentem super eum.* Auolauit enim ex nobis propter peccatum, factus autem est velut vnus ex nobis qui peccatum non nouit, vt affluesceret porrò Spiritus manere in nobis, cum discedendi aut subducendi se causam in ipso non haberet. Igitur nobis per seipsum Spiritum accipit; & naturæ vetus bonum renouat. Sic etiam pauper factus dicitur propter nos. Diues enim quum sit, quà Deus, & nullius boni indigus, homo factus est omniũ egenus: ad quem alicubi dictum est præclarè; Quid enim

A ἡσίος ἀπαλείμματος χαρακτῆρος ἐν αὐτῷ, καθ-
ὃν οὖν ἦσθα ἐξ ἀρχῆς. τί οὖν ἄρα ποτὲ
τοῦτο μηχανᾶται, πῶς δὲ ἄσυλον ἐν ἡμῖν ἐφύ-
τευσε τὴν χάριν, ἢ πῶς ἐρριζώθη πάλιν ἐν ἀν-
θρώποις τὸ πνεῦμα, πίνα δὲ τρόπον ἡ φύσις διε-
μορφώθη πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἀκόλουθον εἰπεῖν. ὁ
πρῶτος ἄνθρωπος, χοϊκός τις ὢν καὶ ἀπὸ γῆς, καὶ ἐν ἰδίᾳ καὶ αὐθαιρέτῳ ἔχων ἐξουσίᾳ, ὅ
τε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ φαύλου τὴν αἵρεσιν, ῥοπῆς γε
ἐπ' ἀμφω κύριος ὤν, πικρῷ συνηρπάσθη δό-
λῳ, καὶ ἀποκλίνας εἰς τὰ ἄκρα, πίπτει μὲν εἰς τὴν
ὀφθεῖσαν μητέρα τὴν γῆν, φθορᾷ δὲ ἥδη, καὶ
θανάτῳ κρατούμενος, ὅλῳ τῷ βάρει πέμπει τοῦ
ἡμᾶς τὴν ζημίαν, αὐξομένων δὲ ἐν ἡμῖν, καὶ πλη-
θύνοντος τοῦ κακοῦ, καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ἀεὶ καλο-
καγαθίσης τοῦ ἐν ἡμῖν ἀφροσύνης, βεβασίλευκεν ἐν
ἀμαρτίᾳ, γυμνή τε ὅτι λοιπὸν τῶν οἰκειοθέντος
ἀλλὰ πνεύματος ἡ αὐθαιρέτου φύσις ὠδυνᾶτο.
ἄλλον γὰρ πνεῦμα σοφίας, φεύξεται δόλον κατὰ
νόημα, καὶ ὃ κατοικήσῃ ἐν σώματι κατάχρεω
ἁμαρτίας. ἐπεὶ οὖν ὁ πρῶτος Ἀδὰμ τὴν πα-
ρὰ Θεοῦ δοθεῖσαν ἀφ' ἑαυτοῦ διέσωσε χάριν, ἐπινένοηκεν ἡμῖν ἐξ ὑψηλοῦ ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ὁ Θεὸς καὶ
πατήρ. πέμπει γὰρ εἰς ὁμοίωσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀ-
πρεπεστάτου τε καὶ ἀλλοίωτον ὄντα τῇ φύσει τὸν ἴδιον
υἱόν, καὶ ὃ ἁμαρτεῖν οὐκ εἰδότα πώποτε λόγος, ἵνα
καθάρῃ δι' ἑαυτοῦ τὸν πρώτου πλάσεως ἐκεῖνον
μεγάλαυχον ὄφιν, ὅτι δι' ἑαυτοῦ τὸν ἀπατεῶνα καὶ δόλι-
ον, καὶ τὰ ἔργα διαφθείρωμεν, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ
ἀσχήματα κακά. ὅπως γὰρ ἄνθρωπος γένηται ὁ τοῦ
Θεοῦ λόγος, δέχεται τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ πατρός,
ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, ἑαυτῷ περιβαλλόμενον ἰδικῶς·
αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦ πνεύματος χορηγός· ἵνα τῇ φύ-
σει διασώσῃ λαβών, ὡς αὖθις πάλιν ἐν ἡμῖν τὴν ἀποφοιτήσασαν χάριν, ὁ μηδεμιᾶς ἁμαρτίας. διὰ τοῦτον γὰρ οἶμαι τὴν αἰτίαν
προστεθεικέναι χρησίμως τὸν ἅγιον βαπτιστὴν, ὅτι
πεπαμένον τὸ πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ
ἐμμένον ἐπ' αὐτῷ. ἀπέπτη μὲν γὰρ ἐξ ἡμῶν διὰ
τὴν ἁμαρτίαν, γέγονε δὲ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, ὁ μὴ
εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἵνα προσθήσῃ τὸ πνεῦμα μεί-
νειν ἐν ἡμῖν, ἀφορμὴν οὐκ ἔχον αὐτὸ χωρίσεως, ἢ
ἀποστολῆς ἐν αὐτῷ. οἰκειοῦται ἡμῖν δ' ἑαυτῷ λαμ-
βάνων τὸ πνεῦμα, καὶ ἀνακαινοῖ τῇ φύσει τὸ ἀρχαῖον
ἀγαθόν. ὅτι καὶ πλουτῆσαι λέγεται δι' ἡμᾶς.
πλούσιος γὰρ ὢν, ὡς Θεὸς, καὶ παντὸς τοῦ ἀγαθοῦ
ἐπιδεὴς, αὖθις πτωχὸς γέγονε πάντων ἐπιδεὴς,
πρὸς ὃν εἴρηταί που, καὶ σφόδρα καλῶς· ἡ γὰρ

ἔχῃς, ὃ οὐκ ἔλαβες; ὥσπερ οὖν ζωὴ κατ' φύσιν A *habes quod non accepisti?* Quemadmodum ergo vita secundum naturam existens mortuus est secundum carnem propter nos, vt mortem vinceret pro nobis, & vniuersam secum naturam conresuscitaret (omnes enim eramus in ipso, quatenus homo factus est) sic etiam Spiritum propter nos accipit, vt omnem sanctificet naturam. Non enim in suum commodum venit, sed vt nobis omnibus principium, & via, & ianua sit bonorum cælestium. Nisi enim accipere, vt homo, visum esset, B aut etiam pati, vt vnus è nobis, quomodo ipsum se humiliasse ostendi posset? aut quomodo serui forma rectè ei tribueret, nisi de ipso quiddam etiam seruo conueniens scriptum esset? Noli ergo sapientissimam Incarnationis rationem vellicare, quam diuinus ille Paulus iure miratur, clamans: *Vt innotescat nunc principatibus* Ephes. 3. *& potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo* IESV *Domino nostro.* Sapientia enim reuera, eaque Deo conueniens, magnum illud Incarnationis videtur esse mysterium: Ita de Seruatore nostro sentiendum esse reor, si pij esse volumus, & dogmatum rectitudinem amplectimur. Neque enim in tantam rationis penuriã deuoluemur, vt in Filio secundum naturam Spiritum per participationem esse putemus, ac non substantialiter potius insitum quemadmodum nimirum & in ipso Patre. D Vt enim Patris, ita Filij quoque est sanctus Spiritus. sic apud Scripturas diuinas legimus: *Quum enim venissent in Mysiam*, inquit, *tentabant ire in Bithyniam, & non permisit eos Spiritus* IESV. Quòd si quis contentiosius vrgeat, & rursum asserat Spiritum per participationem esse in Filio, aut cum prius non inesset, cœpisse tum in eo esse, cum baptizatus est, incarnationis nimirum tempore, videat rursum in quot E & quantas absurditates se conijciat. Primùm enim, inter eos qui gignuntur è mulieribus non surrexisse maior dicitur Ioanne Baptista. Verè quidem: sed videmus eum qui summum gloriæ humanæ tenet fastigium, incomparabili excellentia Christum honorare: *Non sum* enim *dignus*, inquit, *vt solutam eius corrigiam calceamenti.* At quì non absurdum & impium est, credere Ioannem ab vtero matris suæ Spiritu

sancto repletum, propterea quod ita scriptum est de ipso; huius verò, imo vniuersorum potius Dominum, existimare tunc primùm accepisse Spiritum, cum baptizatus est, licet sanctus Gabriel ad sanctam Virginem dicat: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: Ideóque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Quorum verborum sensum quisquis est discendi cupidus perpendat. De Ioanne enim Spiritu sancto repletum iri ait: in ipso quippe erat ex munere, non substantialiter sanctus Spiritus: De Saluatore verò, non iam repletum iri dicit: præclarè sanè: sed quod nascetur, sanctum esse. Neque fore addidit: sanctus enim naturâ semper fuit, quà Deus. Verùm quoniam decet nos vndique venari quod in rem sit, propositis semel Angeli verbis, agedum ea paucis expendamus. *Spiritus*, inquit, *sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.* Dicat ergo nobis, qui præmulta inscitia rectis Ecclesiæ dogmatis aduersatur, vtrum etiam ante Incarnationem Filius esset Verbum Dei ac Patris, aut solo nomine tenus gloriam illam haberet, ac spurius esset, falsoque Filius nuncupatus. Si enim planè Filium esse negat, Patrem negabit: (Cuius enim Pater erit, si non sit Filius?) & sententiam afferet cunctis diuinis Scripturis contrariam. Sin autem Filium etiam ante Incarnationem fatetur Filium esse ac dici, quomodo nobis Archangelus id quod per Virginē nasci debebat Filium Dei vocatum iri ait, quamuis id etiam olim secundum naturā existeret? Quemadmodum igitur ab æterno existens cum Patre Filius, vt existendi principium habens Incarnationis tempore Filius Dei statuitur, propterea quod cum corpore in hoc mundo apparuit: ita licet Spiritum suum habeat in seipso, cùm tamen accipere dicitur, vt homo, conuenientem gradum seruans humanitati, & vnà cum ipsa quæ ei conueniunt propter nos sibi asciscens. Quomodo verò, quæso te, absque proprio Spiritu Verbum intelliget? Nunquid enim absurdum esset dicere hominis spiritum ab homine separatum esse ratione naturæ, & integra perfectione animalis seruata? Patet id opinor cuiuis. Quo pacto igitur separabimus Spiritum à Filio, sic innatum ei & substantialiter vnitum,

Luc. 35.

A τ̃ ἁγίῳ πιστεύειν, δῆλόν ὅτου γεγράφθαι τοῦτο περὶ αὐτοῦ· τ̃ δὲ τούτου, μᾶλλον δὲ ἁπάντων δεσπότην
Ϲ κύριον τότε πρῶτον οἴεται τὸ πνεῦμα λαβεῖν,
ὅτε Ϲ ἐβαπτίζετο, καίτοι τοῦ ἁγίου λέγοντος Γα-
βριὴλ πρὸς τ̃ ἁγίαν παρθένον, πνεῦμα ἅγιον
ἐπελεύσεταί σοι, Ϲ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιά-
σει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς
Θεοῦ. καὶ ὁρᾶτε μοι πάλιν ὁ φιλομαθὴς, ὅσῳ
ὁ λόγος ὠφελεῖ τὴν ἔννοιαν. περὶ μὲν γὰρ Ἰωάννου,
B φησὶν, ὅτι πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται· δοτὸν
γὰρ ἦν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀϊδίως τὸ ἅγιον πνεῦμα.
περὶ δὲ τ̃ Σωτῆρος, οὐκέτι τὸ πλησθήσεται λέγει·
καλῶς γε σφόδρα νοεῖν, ἀλλ' ὅτι τὸ γεννώμενον
ἅγιον, οὐδὲ τὸ ἔσεσθαι προστέθεικεν· ἦν γὰρ ἀεὶ
τοῦτο κατὰ φύσιν ὡς Θεός. ὅπῃ γὰρ οἷμαι πρέ-
πειν πολλαχόθεν λίαν ἔστιν ὅ ὠφελοῦν,
C περιελεῖσθαι πᾶσαν τ̃ περὶ ἀρχαιότητος φωνήν,
φέρε Ϲ εἰς αὐτὸν ὀλίγα γυμνάσωμεν. πνεῦμα,
φησὶν, ἅγιον ἐπελεύσεταί σοι, καὶ δύναμις ὑ-
ψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ Ϲ τὸ γεννώμενον ἅγιον,
κληθήσεται υἱὸς Θεοῦ· λεγέτω τοίνυν ἡμῖν ὁ ἐκ
πολλῆς ἀμαθίας τοῖς ὀρθοῖς τ̃ ἐκκλησίας αὐτιτεί-
νων δόγμασι, πότερόν ποτε καὶ πρὸ τ̃ ἐνανθρωπήσεως υἱὸς ἦν ὁ λόγος τ̃ Θεοῦ καὶ πατὴρ,
ἢ ἐν μόνοις τοῖς ὀνόμασιν εἶχε τὴν δόξαν, νόθος δὲ
ἦν, καὶ ψευδώνυμος. εἰ μὲν γὰρ ὅλως ἐρεῖ μὴ εἶναι φησὶν
υἱὸν, ἀρνήσεται τ̃ πατέρα· τίνος γὰρ ἔσται πατὴρ
μὴ ὄντος υἱοῦ; φανήσεται δὲ ἁπάσαις Ϲ ἐναντία τ̃
D θείαις γραφαῖς. εἰ δὲ υἱὸν ὁμολογεῖ καὶ πρὸ τ̃
ἐνανθρωπήσεως τ̃ υἱὸν εἶναί τε Ϲ λέγειν, πῶς
ἡμῖν ὁ ἀρχάγγελος τὸ τεχθησόμενον ἅγιον τ̃
ἁγίας παρθένου, κληθήσεσθαι φησιν υἱὸν Θεοῦ, καίτοι τοῦτο καὶ πάλαι κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα;
ὡσαύτως οὖν ἀϊδίως ὑπάρχων μὲν πατὴρ ὁ υἱός,
ὡς ἀρχὴν ἔχων οὐ εἰδῶν, καὶ τ̃ τ̃ σωτηρίου χρόνον υἱὸς ὀφείλεται Θεοῦ, διὰ τὸ πεφηνέναι μὲν
σώματος εἰς τ̃ κόσμον· ὅπως ἔχων ἰδιοποιῶς ἐν
ἑαυτῷ τὸ ἴδιον πνεῦμα, λαμβάνῃ ὡς ἄνθρω-
E πος λέγεται, διασώζων τῇ ἀνθρωπότητι τὴν
αὐτῇ πρέπουσαν τάξιν, καὶ συνῳκειωμένος· πῶς γὰρ καὶ
ὅλως, εἶπα ποτὲ τ̃ ἰδίου πνεύματος ὁ λόγος νοοῖ-
το; ἢ γὰρ οὐκ ἄτοπον ἀνθρώπου κεχωρισμένου λέγειν
τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, κατά τι τ̃ τ̃ φύσεως ὄφελος,
καὶ εἰς ὁλόκληρον τοῦ ζῴου τὸν ἀπαρτισμόν; ἀλλ'
οἷμαι πᾶσιν ὑπάρχειν τοῦτο καταφανέστατον. πῶ-
να δὴ οὖν τρόπον ἀποχωρισθήσεται τὸ πνεῦμα τοῦ
υἱοῦ, τὸ ὅπως ἐμπεφυκὸς, καὶ ὑποιῶς ἰδιωνύμως,

δι' αὐτοῦ τε προκύπτων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἄρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ὡς μηδὲν ἕτερον εἰς νομίζεσθαι παρ' αὐτὸν, ἀφ' οὗ τε τῆς ἐνεργείας ταυτότητα, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον. ἄκουε δὴ τί φησιν ὁ σωτὴρ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται χωρῆσαι· ἰδοὺ διαρρήδην πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ ἅγιον πνεῦμα φησίν· ὅτι δὲ αὐτὸς, καὶ οὐχ ἕτερος ἐστὶ παρ' αὐτὸν ἡ ἀλήθεια, πάλιν ἄκουε λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. ἀληθείας οὖν ὄντος τε, καὶ κεκλημένου τῇ τοῦ φύσιν ἰδίᾳ, βλέπε πόσῳ ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς αὐτὸν τὴν ἑνότητα. λέγει γάρ που πρὸς τοὺς ἁγίους ἡμῶν Ἰωάννης ὁ μαθητὴς, οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος, καὶ αἵματος, καὶ πνεύματος Ἰησοῦς Χριστός· οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι, καὶ τῷ αἵματι, καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. δήπου τοῦτο, καὶ ἐνοικοῦντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικεῖν αὐτὸς λέγεται Χριστὸς, καὶ ὅτως ἔχει τὸ πρᾶγμα τῇ φύσει. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος σαφέστατα τοῦτο διδάσκων φησίν. ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. ἐξῆρε δὴ τοὺς εἰρημένους ὑποδὰς τὸ ἀκόλουθον. πνεῦμα Χριστοῦ τὸ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν ὀνομάσας, ἐπήγαγεν εὐθύς· εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἀπαράλλακτον εἰσφέρων τὴν ὁμοιότητα τῆς φύσεως, πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν προερχόμενον πνεῦμα. διὰ τοῦτο, καὶ πνεῦμα υἱοθεσίας λέγεται, καὶ ἐν αὐτῷ κράζομεν, ἀββᾶ ὁ πατήρ. καὶ ὡς ὁ μακάριός που φησὶν Ἰωάννης· ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. οἶμαι μὲν οὖν ἐξαρκέσαι καὶ ταῦτα, πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ τῆς ἐκκλησίας τέκνα τὰ τῶν ἑτεροδοξούντων ἀποκρούσασθαι βλάβην· εἰ δέ τις ἀκράτῳ τῆς ἀμαθίας βεβαπτισμένος μέθῃ, πότε γὰρ ἔσται τὸ πνεῦμα λαβὼν οἴεται τὸν ἡμέτερον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀποδημούτω πρὸς τὸν εὐαγγελιστὴν τὰ τῆς ζητήσεως πρέποντα φύσει μὲν πολλῆς ἕνεκα τῆς ὀφειλούσης τηρήσεως πολλαχοῦ διαφωνοῦντα. ὅπου γὲ φησὶ πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, τέλεια δὲ

quique per ipsum prodit, & in ipso naturaliter existit, ita vt nihil aliud esse putetur ab ipso, propter operationis identitatem, & ipsam omnimodam naturæ similitudinem. Audi ergo quidnam Saluator ad suos discipulos dicat: *Si diligitis me, mandata mea seruate: & ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere.* Ecce apertè Spiritum veritatis vocat sanctum Spiritum. Quòd autem ipse ac non alius ab ipso sit veritas, audi rursus dicentem, *Ego sum veritas.* Cum ergo veritas sit & vocetur natura Filius: vide quantam habeat cum ipso Spiritus vnitatem. Ait enim alicubi de Saluatore nostro Ioannes discipulus: *Hic est qui venit per aquam, & sanguinem, & Spiritum,* IESVS *Christus: non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine: & Spiritus est qui testatur, quia Christus veritas est.* Proinde, & inhabitante in nobis sancto Spiritu, in interiori homine, habitare ipse dicitur Christus, atque ita se res habet naturâ. Et certè beatus Paulus id clarissimè docens ait: *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Siquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si verò Christus in vobis, corpus quidem mortuum propter peccatum, Spiritus autem vita propter iustitiam.* Hîc promptam aurem quæso dictis accommoda. Cum Spiritum Christi inhabitantem in nobis nominasset, statim subiunxit: Si verò Christus in vobis, æqualem per omnia similitudinem statuens Filij cum Spiritu qui proprius eius est & ab ipso secundum naturam procedit. Ideoque Spiritus adoptionis quoque dicitur, & in ipso clamamus Abba Pater: Et vt beatus alicubi Ioannes ait, *Ex hoc cognoscimus, quia in nobis est, quia de Spiritu suo dedit nobis.* Hæc suffectura quidem arbitror, vt Ecclesiæ filij possint hæreticorum damna repellere: Siquis autem mera insciti à ebrius ac temulentus, Filium existimat tum primum Spiritum accepisse, cum factus est homo: ostendat Dei Verbum ante Incarnationem sanctum non esse, & nos tacebimus. Iure autem mirandus est sanctus Euangelista qui vbique multa cum cautione conseruat ea quæ naturæ diuinæ conueniunt. Cum enim antea dixisset, neminem vnquã vidisse Deum, & nunc

Ioan. 14.

Ioan. 5.

Rom. 8.

1. Ioan. 4.

nunc à beato Baptista visum Spiritum asserat, descendentem super Filium cælitus, addit necessariò, spectasse quidem, sed specie columbæ, non simpliciter qualis naturâ suâ existit, sed mitissimi animalis specie adumbratum, vt hoc pacto rursum videretur coniunctionem & similitudinem naturalem seruare cum Filio dicente: *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Igitur non desinet esse Deus secundum naturam Spiritus: de quo nempe dicitur nūquam visum esse, nisi duntaxat in columbæ specie propter discentis vtilitatem. Loco enim signi & indicij datam sibi fuisse descensionem Spiritus, beatus Baptista profitetur, Saluatoris nostri testimonijs illud addens, *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Quam ob rem insanos hæreticos vehementer irridendos arbitror, qui quod signi loco positum est, pro veritate ipsa rei capiunt, quamuis singulari factum id sit consilio, quemadmodum iam dictum est, ad humani generis vtilitatem.

Matt. 11.

A νῶ τὸ πνεῦμα φησὶ τὸν μακάριον βαπτιστὴν, καταβαῖνον ὅτι τὸν υἱὸν ἐξ οὐρανοῦ, προσεπήνεγκεν ἀναλογίως, ὅτι διασοιτο μὴ, πλὴν ἐν εἴδει περιστερᾶς, οὐκ αὐτὸ κατ' φύσιν, ὅσον οὐ παραλλαγμένον, ἀλλ' ἐν τῷ προσοπάτῳ σημαινόμενον ζώῳ· ἵνα φάνηται πάλιν κατ' αὐτοῦ οἰκειότητα, καὶ ὁμοίωσιν διαφωνοῦσαν φυσικὴν, πρὸς τὸν υἱὸν τὸν λέγοντα· μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾷός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. ἴσχυεν οὐκ ἀποπεσεῖται τοῦ εἶ) Θεὸς κατ' φύσιν τὸ πνεῦμα· τετήρηται γὰρ αὐτῷ ὃ μὴ πεφυκὸς πώποτε, πλὴν ὅσον ἐν τῷ τῆς περιστερᾶς σχηματισμῷ, διὰ τὸ μανθάνοντος χρείαν. ὡς γὰρ ἐν σημείῳ καὶ γνωρίσματος τάξει δεδόσθαι φησὶν ἑαυτῷ τὴν τοῦ πνεύματος κάθοδον ὁ μακάριος βαπτιστὴς, παῖς ὢν ἔτι τῷ σωτῆρος ἡμῶν μάρτυρίαις ἐπενεγκών, ὅτι ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι τῷ ἁγίῳ. ἐφ' ᾧ δὴ καὶ μάλιστα σφόδρα εἶμαι φρέπειν ζηλωτὰς αἱρετικούς, ὃ ἐν τάξει σημείου τεθὲν, εἰς δήλωσιν προσλαμβανομένους, εἰ καὶ γένοιτο οἰκονομικῶς, καθάπερ ἤδη προείρηται, διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος χρείαν.

B

C

v. 34. *Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.*

Καὶ ἑώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Grauissimus testis, qui quod re vera spectauit illud etiam loquitur. Non enim forsan ignorat id quod scriptum est: *Quæ oculis tui viderunt, illa dicito.* Vidi ergo, inquit, signum, & agnoui eum qui per ipsum significabatur. testor autem hunc esse Dei Filium, qui à Mose per Legem prædicatus est, & sanctorum Prophetarum voce. Rursus autem, beatus Euangelista mihi videtur considerate admodum dicere, *Hic est Filius Dei*, hoc est, vnus ac solus secundum naturam, ille paternæ proprietatis hæres, ad quem etiam nos adoptiui conformamur, & per quem ad dignitatem adoptionis per gratiam vocati sumus. Vt enim ex Deo & Patre *omnis paternitas in cælo & in terra nominatur*, propterea quod ipse est propriè, per se, & verè Pater est, sic etiam omnis filiatio ex Filio, propterea quod ipse propriè duntaxat est Filius, non spurius, neque falsò nuncupatus, sed ex substantia Dei ac Patris, non per decisionē, aut fluxum, seu diuisionē (diuina quippe natura passionis omnis est expers) sed vnus ex vno,

Prou. 8.

Ephes. 3.

D

E

Ἀσφαλὴς ὁ μάρτυς, ὅσον ὄντως τεθαλὼς, τὸ καὶ λαλεῖν. οὐκ ἀγνοεῖ γὰρ ἴσως ὃ γεγραμμένον, ἃ εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου λέγε· εἶδον οὖν, φησὶ, τὸ σημεῖον, καὶ συνῆκα τὸν δι' αὐτοῦ σημαινόμενον. μάρτυρῶ δὲ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ διὰ νόμου μὲν τοῦ διὰ Μωσέως διαβοώμενος, διὰ φωνῆς τῶν ἁγίων προφητῶν κηρυττόμενος· δοκεῖ δέ μοι πάλιν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς κατὰ πολλὴν ζῆλος τῆς ἀσφαλείας εἰπεῖν, οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ εἷς, καὶ μόνος κατὰ φύσιν, ὁ τοῦ πατρὸς ἰδιότητος κληρονόμος, πρὸς ὃν καὶ ἡμεῖς οἱ κατὰ θέσιν μορφούμεθα, καὶ δι' οὗ πρὸς ὃ τῆς υἱοθεσίας ἀξίωμα κατὰ χάριν κεκλήμεθα. ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς πᾶσα πατριὰ ἔν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, διὰ τὸ αὐτὸν εἶ) κυρίως καὶ * πρῶτον δὲ ἀληθῶς πατέρα, οὕτω καὶ πᾶσα υἱότης ἐκ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ αὐτὸν εἶ) κυρίως καὶ μόνον ἀληθῶς υἱὸν, οὐ νόθον οὐδὲ ψευδώνυμον, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐ κατ' ἀποχὴν, ἢ ῥοῦσιν, ἢ μερισμὸν, ἢ τομήν· ἀπαθὴς γὰρ ἡ θεία φύσις παντελῶς· ἀλλ' ὡς ἕνα ἐξ ἑνὸς, ἀεὶ συ-

* al. πρῶτος

ὑπάρχοντα, καὶ συναΐδιον καὶ ἐμπεφυκὸς τῷ
γεννήσαντι, ὡς αὐτῷ τε ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ προελ-
θόντα ἀμερίστως καὶ ἀδιαιρέτως, ἐπεὶ μηδὲ σῶμα θεῖον, μήτε τόπῳ περιληπτὸν, μήτε διαστηματικὰς τὰς μεταβάσεις ποιεῖσθαι πεφυκὸς,
ἀλλ' ὡς πρέπει οἷς πυρὸς ἡ σύμφυτος θερμότης
αὐτῷ, δοκοῦσα μήπως αὐτοῦ ταῖς ἐπινοίαις με-
ρίζεσθαι, καὶ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸ ὑποστήσαι, ἐξ
αὐτοῦ μὲν ὂν καὶ ἐν αὐτῷ καὶ φύσιν, καὶ ἐξ αὐτοῦ
προϊὸν μέχρι τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν κατάγειν ἀπο-
κοπῆς, ἤγουν μερισμοῦ καὶ ῥύσεως λόγον· ὅλη γὰρ
ἐν ὅλῳ τῷ πυρὶ σώζεται· οὕτω νοήσωμεν καὶ ἐπὶ
τοῦ θείου γεννήματος προσῆκον ἐπ' αὐτῷ τοῦ
θεοῦ καὶ λαμβάνοντες· καὶ υἱὸν μὲν ἰδίως ὑφεστᾶναι
πιστεύοντες, ἀμιγῆ δὲ ἔξω διάφορα αὐτὸν τῆς μιᾶς καὶ
ἀφράστου θεότητος, οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἕτερούσιον εἶ-
ναι λέγοντες· εἰ γὰρ αὖ μὴ οὕτως ἔχοι, οὐ νοοῖτο δικαίως,
ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ τοῦτο, καὶ προσφατος ἡμῖν
ἀτελὴς θεὸς, ἕτερος ὑποστὰς παρὰ τὸν ὄντα καὶ μόνον. Ὃ γὰρ ἂν οὐ ὁμοούσιον τῇ φύσει
θεῷ, πῶς ἂν πάντως ἀποπεσεῖται τοῦ εἶναι θεὸς
ἀληθινός; ὅθεν ἡ ἀξιόχρεώς τε καὶ ἀξιολογώτα-
τος ὁ μακάριος βαπτιστὴς, μάρτυρά φησιν ὅτι σὺν
ἔστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· θεὸν εἰ) πάντως ἀληθινὸν
ὁμολογήσομεν τὸν υἱὸν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πα-
τρὸς· τοῦτο γὰρ ἡμῖν σημαίνει τῆς υἱότητος ὄνομα,
καὶ ἕτερον οὐδέν.

Τῇ ἐπαύριον πάλιν εἰστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ δύο, ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ
περιπατοῦντι λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ
αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Φθάσας ἤδη προεῖδεν αὐτὸν ὁ μακάριος βα-
πτιστὴς· ἀλλ' ἰδοὺ καὶ αὖθις τὸν αὐτὸν ἀνακυκλήσας
λόγον, ὑποδείκνυσι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν Ἰησοῦν,
καὶ ἀμνὸν ὀνομάζει Θεοῦ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου φησὶν αἴ-
ρειν ἁμαρτίαν, μονονουχὶ πρὸς ὑπόμνησιν ἀγων
τοὺς ἀκροωμένους τὴν ἐν προφήταις λέγοντος· ἐ-
γώ εἰμι, ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου,
καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. ἐπιμελῶν ἦν ὁ μάτην
ὁ βαπτιστὴς τὴν αὐτὴν ποιεῖσθαι περὶ τοῦ σωτῆρος
ἐξήγησιν. ἀρετῆς γάρ ἐστιν ἔργον διδασκαλικῆς
τὸ μήπω πάνυ δεχθέντα λόγον, ταῖς τῶν μαθητευ-
ομένων ἐγκαθηρμόσαι ψυχαῖς, μὴ ὀκνοῦσαν
πρὸς ἐπιμέλειαν, ἀνεξικακοῦσαν δὲ μᾶλλον
ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν παιδευομένων. Ἃ δὴ γάρ τι τοῦ-
το καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησι, τὰ αὐτὰ λέγειν
ὑμῖν. ἐμοὶ μὲν μὴ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές.

A semper coëxistens, & coæternus, & Patri insitus, & in ipso existens, atque ex ipso procedens, citra diuisionem & indiuulsè, quandoquidem neque corporeus est Deus, nec loco circumscribitur, aut transitu locorum spatiorumque mouetur, sed quemadmodum ex igne prodit insita ei caliditas, quæ videtur ab eo quodammodo cogitatione separari, & aliud ab ipso quiddam existere, quum sit ex ipso & in ipso secundum naturam, & ex eo citra damnum
B vllum procedat, nimirum citra decisionem seu diuisionem ac fluxum (tota enim in toto seruatur igne) sic etiam statuendum nobis est de diuino genimine, pro eo ac de Deo decet cogitantibus: Et Filius propriè quidem subsistere credendus, non tamen ab vna & ineffabili deitate excludendus, neque alterius esse à Patre substantiæ dicendus. Alioqui enim non amplius Filius esse iure putabitur, sed aliquid aliud ab ipso, & recens nobis Deus existet, alius ab eo
C qui est ac solus est. Quod enim non est consubstantiale naturali Deo, quomodo fieri poterit vt sit Deus verus? Sed cum grauissimus ac locupletissimus sit beatus Baptista, & hunc esse Filium Dei testetur, Filium Deum esse verum vtique fatebimur, & de substantia Patris. hoc enim, & nihil aliud significat nomen Filiationis.

v. 35. &c. *Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo: Et respiciens* IESVM *ambulantem dicit, Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum*
D *mundi.*

Ipsum iam antea beatus Baptista demonstrauit: sed ecce rursus eadem oratione repetita suis discipulis ostendit IESVM & agnum Dei nominat, & tollere mundi peccatum ait, propemodum eis in memoriam ipsum reuocans apud Prophetas dicentem: *Ego sum, ego sum, qui* Esa. 43.
deleo iniquitates tuas, & non recordabor.
E Non frustra verò beatus Baptista eadem de Saluatore identidem repetit. Officium quippe ac virtus doctoris est, res nondum perceptas discipulorum mentibus inculcare, nec eadem sæpius repetendo grauari, sed ad discipulorum vtilitatem patienter id agere. Quo fit vt beatus quoque Paulus dicat: *Eadem* Philip. 3.
vobis scribere, me quidem non piget, vobis autem necessarium est.

A

v. 37. *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt* IESVM.

Καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ.

Vides quàm cito suum fructum doctrina protulit? Vides quantum repetitionis lucrum inuentum sit? Discat ergo ex his, quisquis ille est cui docendi creditum munus est, pigritiam omnem superare, sibique maiori noxæ quàm auditoribus putare silentium, nec talentum Domini in ignaua inertia, velut humi defodere, sed argentum potius numularijs tradere. Recipiet enim Saluator quod suum est cum fœnore, ac veluti semen quoddam iniectum sermonem viuificabit. Habes hic admodum genuinam istius rei demonstrationem. Non grauatus enim Baptista suis discipulis Dominum ostendere, iterúmque repetere, *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, tantum discipulis suis contulit, vt eos sequi demum persuaserit, & eius disciplinæ sese iam tum adiungere.

Οὐχ ἃς τῇ διδασκαλίᾳ χεῖρα τὴν ἐξ αὐτῆς δυναδοθεῖσαν καρπόν; οὐχ ἃς ὅσον τὸ ἐπιμαλήψεως κέρδος; μανθανέτω τοιγαροῦν ἀφ' ἑαυτῶν ὁ διδάσκων πεπιστευμένος, ὅτι πολὺ ἀμείνων ὁρᾶσθαι πάντως, ἑαυτὸν δὲ πλέον, ἢ τοῖς ἀκροωμένοις ὀπτιζήμιον ἡγεῖσθαι τὸ σιωπᾶν, καὶ μὴ εἰς ἀργίαν μὲν ἀδρανῆ, καθάπερ εἰς γῆν τὸ δεδομένον αὐτοῦ τάλαντον, ἀργυρέμειν δὲ μᾶλλον τοῖς τραπεζίταις τὸ ἀργύριον· καμεῖται γὰρ ὁ σωτὴρ τὸ ἑαυτοῦ σπεῖρον, καὶ καθάπερ τινὰ σπόρον ζωογονήσει τὸν ἐγκαταβληθέντα λόγον. ἔχεις ἐν τούτοις δι' φυεστάτην τῶν εἰρημένων ἀπόδειξιν. ὁ γὰρ ὀκνήσας ὁ βαπτίσας τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὑποδεῖξαι τὸν κύριον, καὶ εἰς δεύτερον εἰπεῖν· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, τοσοῦτον αὐτοῖς ὠφελήσας ὁρᾶται, ὡς καὶ παρεῖσαι λοιπὸν ἀκολουθεῖν, καὶ ἤδη τὸν ἀπ' αὐτοῦ μαθητείας ἔρωτα.

B C

v. 38. *Conuersus autem* IESVS, *& videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis?*

Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς, τί ζητεῖτε;

Opportunè conuersus est Dominus ad sequentes se, vt reipsa discas quod in Psalmis canitur: *Exquisiui Dominum, & intendit mihi.* Quandiu enim bonis moribus & recta fide Deum non quærimus, post ipsum auerso vultu quodammodo collocati sumus: sed cum diuinæ Legis siti sanctum & eximium iustitiæ iter insistimus, tunc certè nos respicit, illud nobis inclamans: *Conuertimini ad me, & conuertar ad vos, dicit Dominus omnipotens.* Ad eos autem Christus, *Quid quæritis?* inquit, non quod ignoraret (cuncta enim nouit, vt Deus) sed quòd interrogationem hanc colloquendi primordium ac veluti radicem statueret.

Psal. 33.

Επιστράφη χρησίμως πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας ὁ κύριος, ἵνα ἔργῳ μάθῃς ὃ μελῳδούμενον, ἐξεζήτησα τὸν κύριον, καὶ προσέσχε μοι· ἕως γὰρ ὄπισθεν ἀφ' ἑαυτῶν ἀγαθῶν, καὶ τὸ τῆς πίστεως ἐρῶντες ὀπτιζητοῦμεν τὸν Θεόν, οὐ πρόσωπον ἔχων τινὰ κατόπιν κείμεθα· ἐπεὶ δὲ τὸν θεῖον αὐτοῦ διῆλθομεν νόμον, τὴν ἀγίαν καὶ ἐξαίρετον τῆς δικαιοσύνης ἐγκαταβάντες ὁδόν, τότε δὴ πάντως ἡμᾶς ὑπισχνεῖται ὁ μεγαλυνόμενος ἐκεῖνο βοῶν· ὑπιστρέψατε πρός με, καὶ ὑπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει κύριος παντοκράτωρ. τί δὲ ζητεῖτε, φησὶ πρὸς αὐτούς· οὐκ ἀγνοήσας, πόθεν· πάντα γὰρ οἶδεν ὡς Θεός· ἀρχὴν δὲ τοῦ ῥίζαν τῆς διαλέξεως ἔθηκε τὴν ἐρώτησιν.

D

Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum Magister) vbi habitas?

Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· ῥαββεί, ὃ λέγεται ἑρμηνευόμενον διδάσκαλε, ποῦ μένεις;

E

Doctè ei occurrunt interrogati. Primum enim magistrum ipsum vocant, clarè significantes se velle aliquid discere. Tum rogant vti domum suam indicet, tanquam ibi opportunè dicturi quod sit operæpretium. Nolebant enim, vt credibile est, de rebus grauissimis obiter tantum colloqui. Quo ex dicto exemplum nobis rursus vtile capiendum est.

Εὐπαιδεύτως ἀπαντῶσιν οἱ διερωτώμενοι· διδάσκαλον γὰρ ἤδη καλοῦσι, ὃ βούλεσθαί τι μαθεῖν, δι' οὗτος ἑρμηνευόντες· εἶτα τὴν ἐσίαν αἰτοῦσιν εἰπεῖν, ὡς ἐν αὐτῇ τὴν χρείαν ἐρωτῶντες διχόθεν· ἢ γὰρ δηπου, καὶ ὃ εἰκὸς, τὸν ὅτι τοῖς ἀμαγκαίοις λόγον, ὁδοῦ πέρεργον ποιεῖσθαι δεῖν * ἐδοκίμαζεν· ἔσαι δὲ πάλιν ἡμῖν εἰς τὸ πανεπωφελὲς ὃ λεγόμενον.

* al. ἐδοκίμαζον

Λέγει αὐτοῖς· ἔρχεσθε καὶ ἴδετε.

v. 40. *Dicit eis: Venite, & videte.*

Οὐ σημαίνει τὴν οἰκίαν, καίτοι τοῦτο ποιεῖν ἐζητοῦμενος, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον εἰς αὐτὸν τὸν δεσποτικὸν κελεύῃ· πρῶτον μὲν ἐκεῖνο διδάσκων, ὡς ἐν παραγραμμῇ τοῦ πράγματι· ὅτι τὴν ἀναθῶν τινὶ ζήτησιν, οὐκ εἰς ἀσφαλείας ἀναβολὴν διαρρίπτεσθαι καλόν· ὃ γὰρ μηδὲν ὅλως ἐν τοῖς ὠφελοῦσι περιποιοῦσιν ὀπιζήμιον· εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ τόδε, ὅτι τοῖς ἀγνοοῦσιν ἔτι τὸν ἅγιον εἶναι ἑαυτῆς ἡμῶν Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκκλησίαν, ἃ ὅ ὅποι ποτὲ κεῖται μαθεῖν ἀρκεῖσθαι πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ δεῖν ἐλθεῖν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως, ἰδεῖν τε τὰ ἐν αὐτῷ μυστικῶς δηλονότι τελούμενα.

Domum ſuam non indicat, quamuis hoc rogaretur, ſed potius vt ad eam ſtatim ſe conferant iubet. Primùm quidem, vt eâ re ad exemplum propoſita doceret in quærendis bonis malam eſſe dilationem: In rebus enim vtilibus damnoſa eſt omnis cunctatio: Deinde, ignorantibus adhuc ſanctam Saluatoris noſtri Chriſti domum, id eſt B Eccleſiam, ad ſalutem non ſufficere, ſi didicerint vbinam illa ſit, niſi ad ipſum per fidem venerint, & quæ myſticè in eo peraguntur perſpexerint.

Ἦλθον οὖν καὶ εἶδον ποῦ μένει, καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὥρα ἦν ὡς δεκάτη.

Venerunt igitur, & viderunt vbi maneret, & apud eum manſerunt die illo: hora erat quaſi decima.

Εὐπαρέδρως οἱ μαθηταὶ τὴν τῶν θείων μυστηρίων ἐπαγδύοντο γνῶσιν· ἃ γὰρ οἶμαι πρέπειν ἀψιγλωσσίαν τοῖς φιλομαθέσιν ὑπαρχὴν δηλοῦσαι, φιλοπονωτάτην μᾶλλον, καὶ τὸ εὐρῶσιν ἀγαθοῖς μικροψυχίας κρεῖττονα, ὡς εἰς ἅπαντα τὸν ζωῆς τὸν καιρὸν ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ προθυμίᾳ φαίνεσθαι δηλαδὴ παρέποντας. τοῦτο γὰρ ὡς δι' αἰνίγματος οἶμαι δηλοῦν τὸ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὅπερ δέ φησιν ὥρα ἦν ὡς δεκάτη, καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο λέγομεν τὴν ἑκάστου χρήσιμόν τε, καὶ οἰκεῖον ἐφαρμόζοντες λόγον, ὅτι πάλιν ἡμᾶς δηλοῖ τὸ ὕστερον λεγόμενον ὑπερχρήσεως ἐκδιδάσκει τὸν θεολογίας ὁ συγγραφεύς, ὡς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ μέγα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐγνώσθη μυστήριον, ἀλλ' εἰς τέλος ἤδη καταλύοντος τοῦ καιροῦ· ἐπ' ἐσχάτων γὰρ, ὡς γέγραπται, τῆς ἡμέρας διδακτοὶ πάντες αἰωδιδείγμεθα Θεοῦ. δέχου δέ μοι πάλιν τὴν εἰρημένων εἰκόνα πρὸς τὴν δεκάτην ὥραν, προτρεπούσης τοὺς σωτῆρι τοὺς μαθητὰς, οὐ καταλύσαντας ἅπαξ προσομιλητικὴν φησὶν ὁ ἅγιος Εὐαγγελιστής· ἵνα πάλιν μανθάνωσιν οἱ διὰ πίστεως εἰς τὸν θεῖον εἰσελαύνοντες οἶκον, καὶ αὐτῷ προσπέχοντες τῷ Χριστῷ, ὅτι χρὴ προσμένειν αὐτῷ, καὶ μὴ πάλιν ἀλλοτριοῦσθαι φίλης, ἢ πρὸς ἁμαρτίαν ἐκβαίνοντας, ἢ παλινδρομοῦντας εἰς ἀπιστίαν.

Assidui erant diſcipuli in percipienda diuinorum myſteriorum cognitione. Leuitatem quippe diſcendi cupidis conuenire non exiſtimo, ſed laborioſum animum ac generoſum, adeò vt omni tempore vitæ conſtanti ſtudio elareant. Id enim ſignificari arbitror his verbis; *Et apud eum manſerunt die illo.* Cum autem ait, *Hora erat quaſi decima*, Theologum dicimus accommodata cuique ratione rurſum nos ſubtiliter edocere, non in huius ſeculi primordio magnum illud Saluatoris noſtri myſterium innotuiſſe, verùm tempore iam ad finem tendente. *In nouiſſimis enim*, vt ſcriptum eſt, *diebus, docti à Deo omnes ſumus.* Præterea, cum diſcipuli circiter horam decimam Saluatori aſſideant, & à ſancto Euangeliſta apud eum porro manſiſſe dicantur: diſcant rurſus inde qui per fidem in diuinam domum ingrediuntur, & ad Chriſtum accurrunt, apud ipſum manendum eſſe, nec ab eo ſecedendum ad peccatum tranſeundo, aut in incredulitatem rurſus migrando.

Hier. ſu.

Ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου, καὶ ἀκολουθησάντων αὐτῷ· διερμηνεύεται δὲ οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ, Εὑρήκαμεν

v. 40. &c. *Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & ſecuti fuerant eum. Inuenit hic primùm fratrem ſuum Simonem, & dicit ei: Inueni-*

nus Meſsiam, (quod eſt interpretatum Chriſtus.) Et adduxit eum ad IESVM.

Qui talentum nuper acceperant, eius ſtatim quæſtum vberiorem Domino offerunt. Tales enim profectò ſunt illæ ſtudioſæ animæ, quibus opus non eſt multis verbis vt erudiantur, neque longo annorum aut menſium curriculo, vt doctrinæ fructum afferant: ſed in ipſis diſcendi primordiis ſcientiæ perfectionem complectuntur.

Prou. 9. Sapienti enim da occaſionem, & ſapientior erit, inquit Scriptura: *notifica iuſto, & addet ad recipiendum.* Fratrem itaque ſuum Andreas ſeruat, Petrum videlicet, totum illud magnum breui compendio declarans myſterium. Inuenimus enim, inquit IESVM, ceu

Matt. 13. theſaurum in agro abſconditum, aut pretioſam margaritam, iuxta Euangeliorum parabolas.

Intuitus autem eum IESVS, *dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petra.*

Diuinitus intuetur, qui corda & renes nouit, & cernit quantam ad pietatem diſcipulus peruenturus ſit, & quantam ad virtutis perfectionem euehendus. nihil enim ignorat qui cuncta nouit priuſquam fiant. quo ſanè potiſſimum docet prædictum diſcipulum, ſe citra cuiuſquam doctoris operam, DEVS quum ſit, cuncta noſſe. Nulla ſiquidem oratione præmiſſa, nulláque facta inquiſitione, vt diſceret quis aut vnde is ad ſe veniret, tam patrem eius quàm ipſum nomine appellat, & Simonem cum non iam vocari patitur, cum ſibi pro ſua poteſtate iam tum vt ſuum vendicans, ſed congrua ſimilitudine Petrum à Petra vocari placuit, putà ſuper quem fundaturus erat ſuam Eccleſiam.

v. 43. &c. *In craſtinum voluit* IESVS *exire in Galilæam, & inuenit Philippum, & dicit ei* IESVS, *Sequere me. Erat autem Philippus à Bethſaida, ciuitate Andreæ & Petri.*

Erat eiuſdem animi cum prioribus Philippus, & ad ſectandum Chriſtum perquam idoneus. Hunc probum fore Chriſtus nouerat, ideóque, *Sequere me*, inquit, hoc verbo gratiam quâ donatus erat demonſtrans, & cum ſequi iubet, hominem probæ vitæ eſſe teſtificans. ne-

A τὴν Μεσσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ὁ Χριστός, καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Οἱ λαβόντες ἄρτι ὃ πάλαντον, δι' ὀλίγου τὸ πάλαντον τὴν ἐργασίαν ἐπάγονται, καὶ τῷ δεσπότῃ προσάγουσι. τοιαῦται γὰρ ὄντως αἱ φιλήκοοί τε, καὶ μαθεῖν ὁρῶνται ψυχαί, μὴ μακρῶν δεόμεναι πρὸς ὠφέλειαν χρόνων, οὐδὲ ἐν κύκλοις ἐτῶν, ἢ μηνῶν τὴν ἐκ τῆς παιδεύσεως ἀναπίπτουσαν καρπὸν, ἀλλ' ὁμοῦ τῆς τοῦ μαθητοῦ ἀρχομένης σωτείσεως καὶ καταρτιζούσης τέλος. δίδου γὰρ σοφῷ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται φησὶ γνώρισε δικαίῳ, καὶ προσθήσει τοῦ λαβεῖν. αἰνιττόμενος δὴ οὖν τὸν οἰκεῖον Ἀνδρέας ἀδελφὸν Πέτρος ὁ σωτὴρ· ὅλον τὸ ὀλίγῳ κεφαλαίῳ τὸ μέγα δηλώσας μυστήριον. εὑρήκαμεν γὰρ, φησὶν, ὡς θησαυρὸν κεκρυμμένον ἐν ἀγρῷ, ἢ ὡς ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην τῷ Ἰησοῦ, κατὰ τὰς ἐν ταῖς εὐαγγελίοις παραβολάς.

Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε. σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρα.

Ἀτενίζει θεοπρεπῶς ὁ καρδιογνώστης, καὶ νεφεγερέτου ἔρως τοῦ πρὸς ὅσον δύναται ὁ μαθητὴς ἀναβῆσεσθαι, καὶ πίστεως ἔσται κατοχος ἀρετῆς, καὶ εἰς ποῖον καταλήξει τέλος. ἄγνοια γὰρ οὐδὲν ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γένεσιν αὐτῶν. ᾧ δὴ καὶ μάλιστα παιδεύει τὸ κεκλημένον, ὅτι Θεὸς ὢν ἀρχῶν ἀμαθεῖς ἀδίδακτον ἔχει τὴν γνῶσιν. λόγου γὰρ ὅλως δεηθεὶς οὐδενὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἐπιζητήσας μαθεῖν τίς, ἢ πόθεν ἥκει πρὸς αὐτὸν ὁ ἀνὴρ, ποίῳ κἂν ὀξέφωνος, τίς ὁ ἐκ κώμης ὀνομάζοιτο λέγει, καὶ Σίμωνα κἂν οὐκέτι καλεῖσθαι συγχωρεῖ, καταξιοπαίζων ἤδη, καὶ καταχρηστῶν, ὡς γνησίοις οἰκείοις. φερωνύμως δὲ ἀπὸ τῆς Πέτρας μετωνόμαζε Πέτρον· ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἔμελλε τὴν αὐτοῦ θεμελιοῦν ἐκκλησίαν.

Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἀκολούθει μοι. ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου, καὶ Πέτρου.

Ἰσοτιμοῦσι τοῖς προλαβοῦσιν ὁ Φίλιππος, καὶ λίαν ἔχων ἑτοιμότητος εἰς ἀκολουθησιν τῷ Χριστοῦ. ἤδει γὰρ καὶ αὐτὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν· διὸ καὶ τοῦτο καί φησιν, ἀκολούθει μοι, γνώρισμα τοῦ ἐπ' αὐτῷ χαρίτος ὂν ῥῆμα λέγεις, καὶ δι' ὧν ἔφησε προστάττει πολιτείαν αὐτῷ τὴν ἀρίστην ὑπισχνούμενος

γὰρ ἂν ἐπελέξατο, μὴ ὄχι πρώτως ὄντα χρηστόν.

A que enim eum nisi probum ad id muneris elegisset.

Εὑρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, ὃν ἔγραψε Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν Ἰησοῦν υἱὸν Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ.

v. 45. *Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in Lege, & Prophetæ, inuenimus* IESVM *filium Ioseph à Nazareth.*

Ὀξεὶ δὴ λίαν ὁ μαθητὴς εἰς καρποφορίαν, ἵνα φαίνηται δηλονότι τοῖς προλαβοῦσι καὶ πλεῖόν ἐξισουμένης· εὑρίσκει γὰρ τὸν Ναθαναὴλ, οὐκ ἀπλῶς ἐρχομένῳ προσετυχών, ἀλλὰ πολλῷ ἐπ' αὐτῷ τῷ ζητήσει πονησαμένῳ. ἤδει γὰρ ὄντα φιλοπονώτατόν τε καὶ φιλολογώτατον· εἶτα λέγει τὸν διὰ πάσης κηρυττομένου τῆς θείας γραφῆς δυνηρκέναι Χριστὸν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντί τι προσομιλῶν, ἀλλ' ὡς λίαν ἐκπεπαιδευμένῳ, τά τε ἔτι πασόφῳ Μωσέως, καὶ τοῖς προφητικοῖς μιμήμασι· κατάνοια δὲ οὐκ ἀγνοίας τοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν Χριστοῦ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκφέρεται, ὡς ἐκ πόλεως, ἤτοι κώμης ἔσεσθαι τὸν Ναζαρέτ, καίτοι Βηθλεεμίτιν αὐτὸν, ὅσον εἰς τοῦτον ἔχει τὸν λόγον τῆς θείας λεγούσης γραφῆς· καὶ σὺ γὰρ, φησὶν, γῆ Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, μὴ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἔξοδοι αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. ἀνετρέφη μὲν γὰρ εἰς Ναζαρέτ, ὡς που καὶ αὐτὸς ὁ Εὐαγγελιστὴς διεμαρτύρατο λέγων· καὶ ἦλθον εἰς Ναζαρέτ, ὅπου ἦν τεθραμμένος· ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐκ τοῦ ἔνθεν, ἀλλ' ὅθεν ἤδη προεῖπομεν, μᾶλλον δὲ ὡς καὶ τοῦ προφήτου διϊσχυρίσατο φωνή. ἀκολουθήσας οὖν ὁ Φίλιππος τῇ τῶν Ἰουδαίων κατανοίᾳ φησίν.

Cito admodum ille discipulus fructum affert, vt vel hinc eiusdem animi ac studij cum prioribus esse videretur. Inuenit enim Nathanael, non certè casu oblatum, sed multo studio quæsitum. B norat quippe studiosissimum illum esse, ac valde eruditum: deinde narrat se Christum inuenisse illum per omnes Scripturas diuinitùs prædicatum: neque hominem conuenit earum nescium, sed signa quæ tam apud Mosem quàm Prophetas literis mandata sunt cumprimis edoctum. Inualuerat autem apud Iudæos falsa de Christo Saluatore nostro opinio, ex oppido nimirum aut pago Nazareth ipsum fore, quamuis Scriptura diuina Bethleemitam ipsum nuncupet. C *Et tu enim*, inquit, *terra Bethleem, domus Ephrata, nequaquam minima es vt sis in millibus Iuda: ex te enim egredietur dux qui regat populum meum Israël, & egressus eius ex diebus seculi.* Educatus enim est in Nazareth, vt alicubi testatus est Euangelista, his verbis: *Et venerunt in Nazareth*, vbi erat nutritus, sed indè oriundus non erat, verum ex eo loco quem iam diximus, imò qui voce Prophetæ confirmatus est. Philippus ergo Iudæorum opinio- D nem sequutus ait:

Mich. 5.

Luc. 2.

Ἐκ Ναζαρὲτ δυνάταί τι ἀγαθὸν εἶναι;

A Nazareth potest aliquid boni esse?

Συνομολογεῖ προθύμως ὁ Ναθαναὴλ, ὅτι μέγα δή τι καὶ κάλλιστον εἴη ὃ ἐκ τῆς Ναζαρὲτ ἀναδῆσόμενον προσδοκώμενον. δῆλον δὲ ὅτι που πρώτως ὄντι, ὡς ὑπὲρ τοῦ ζητουμένου τῆς Ναζαρὲτ, ἀλλ' ἐκ νόμου, καὶ προφητῶν πλεῖόν τι γνῶσιν ἐκμανθάνοντος, ταχεῖαν ὡς πολυμαθὴς ἐποίησατο τὴν συνεσιν.

Confestim assentitur Nathanaël magnum quidpiam & eximium esse id quod ex Nazareth proditurum expectabatur. Certum est autem quòd ad probandum id quod quærebatur non Nazareth solum attulit, verumetiam ex Lege & Prophetis, vt qui multæ lectionis erat cognitionem hauriens, citò eius intelligentiam E assequutus est.

Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· ἔρχου, καὶ ἴδε.

Dicit ei Philippus: Veni, & vide.

Ἀρκεῖ πρὸς πίστιν ἡ θέα, φησὶν, καὶ μόνον εἰς λόγους ἐλθὼν συνομολογήσεις μᾶλλον, καὶ ἀναντιῤῥήτως ἐρᾷς αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον. χρὴ δὲ πιστεύειν ἡμᾶς, ὅτι ὡς ἐπὶ τοῦ θείας καὶ ἀῤῥήτου χάριτος, τοῖς τοῦ σωτῆρος λόγοις συνεκτέτρυσα, καὶ ὡς τὰ ἀκροωμένων ψυχὰς κατα-

Sufficiet ad credendum, inquit, vel spectasse, &, si cum eo sermonem duntaxat conferis, magis consenties, ac mecum indubitatè fateberis ipsũ esse reuera qui expectatur. Porrò credendũ est, diuinam quãdam & ineffabilẽ gratiã in Saluatoris sermone ac verbis fuisse qua delinirentur

etiam auditorum animi. Sic enim scriptum est, quia *omnes mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius.* Vt enim eius oratio efficax erat ad agendum, sic etiam ad persuadendum erat idonea.

Luc. 4.

A ἤλπιζουσα· ὅταν γὰρ μέγα θαυμάσαι, ὅτι πάντες ἐθαύμαζον διὰ τοῖς λόγοις τῆ χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἀπὸ τῦ στόματος αὐτῦ· ὡς γὰρ ἐνεργὴς ὁ λόγος εἰς δύναμιν, ὅτω καὶ εἰς τὸ πείθειν ἱκανός.

v. 47. *Vidit* IESVS *Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.*

Εἶδεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτῦ· ἴδε ἀληθὴς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν.

Cum nondum signis & miraculis se Christus manifestasset, alio modo persuadere nitebatur suos discipulos, & quotquot ex eis erant acutiores, se nimirum esse Filium secundum naturam, ac Deum, & pro omnium salute in humana forma venisse. Quænam igitur est illa ratio quæ ad fidem adducit? Cognitio Deo conueniens. Omnia enim nosse vni Deo conuenit. Excipit ergo Nathanaëlem, non assentatiunculis eum sibi concilians, sed expositis iis quorum conscius erat, hominum corda quà Deus est se notitiæ confirmans.

Οὔπω τὴν ἀφ' σημείων ἐπιτελέσας ἐπίδειξιν, B ἑτέρῳ τρόπῳ Χριστὸς τοὺς τε οἰκείους ἀναπείθειν ἐπειρᾶτο μαθητὰς, καὶ τοὺς ὅσοι τῶν ἄλλων περιοπτότεροι, ὡς εἴη καὶ αὐτὸς ὁ κατὰ φύσιν υἱὸς καὶ Θεὸς, ἥκοι δὲ τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα σωτηρίας ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ. τίς οὖν ὁ τρόπος ὁ πρὸς πίστιν ἐπαγωγός; ἡ θεοπρεπὴς δηλονότι γνῶσις. ὃ γὰρ εἰδέναι τὰ πάντα, μόνῳ πρέπει Θεῷ· ἀποδέχεται τοιγαροῦν τὸν Ναθαναὴλ, ἀ κολακείαις ἀρπάζων εἰς δόξαν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς συνῄδει πιστούμενος, ὅτι γινώσκει καρδίας, C ὡς Θεός.

v. 48. *Dicit ei Nathanaël: Vnde me nosti?*

Λέγει αὐτῷ Ναθαναὴλ· πόθεν με γινώσκεις;

Nathanaël mirari incipit, & ad firmitatem fidei iam vocatur. sed etiamnum percunctatur vndenam ipsum Christus nosset. Accuratæ enim ferè sunt studiosæ ac Dei amantes animæ. Forsan autem suspicatur se Philippi operâ Domino innotuisse.

Ἄρχεται θαυμάζειν ὁ Ναθαναὴλ, καὶ καλεῖται πρὸς πίστιν ἤδη βεβαίαν· ἔτι δὲ μανθάνειν ἀξιοῖ, πόθεν αὐτὸν ἔγνωκε τῶν κατ' αὐτὸν τὴν γνῶσιν· ἀκριβεῖς γὰρ λίαν αἱ φιλομαθεῖς, καὶ φιλόθεοι ψυχαὶ, ὑπονοεῖ δὲ ἴσως παρὰ Φιλίππου τὰ κατ' αὐτὸν δεδιδάχθαι τῷ κυρίῳ.

Respondit IESVS, *& dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.*

D Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· πρὸ τῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε.

Soluit eius suspicionem Seruator, dum ait se eum sub ficu vidisse tametsi corpore aberat, priusquam ad se venisset aut loquutus esset Philippus. Et valde vtiliter cùm ficus, tum locus ipse designantur, quibus certiorem fidem facit se eum conspicatum esse. Cum enim id planè nosset, etiam consectarium facile E admisit.

Ἔλυσεν αὐτῷ τὴν ὑποψίαν ὁ σωτὴρ, καὶ πρὸ τῆς τῦ Φιλίππου συντεύξεώς τε καὶ ὁμιλίας ἐωρακέναι λέγων αὐτὸν ὑπὸ συκῆν, καίτοι μὴ παρὼν τῷ σώματι. χρησίμως τε σφόδρα καὶ ἡ συκῆ, καὶ ὁ τόπος ὀνομάζεται, τὴν τῦ πεπιστῶσθαι πίστιν αὐτὸν ἐγγυώμενα· ὁ γὰρ ἀκριβῶς ἤδη μαθητὴν, καὶ ὃ σοφὸν αὐτῷ ἑπόμενος αἰεὶ προεδέξατο.

v. 49. *Respondit ei Nathanël, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israël.*

Ἀπεκρίθη Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ· ῥαββὶ, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῦ Ἰσραὴλ.

Nouerat probè Deum scrutatorem esse cordium, nec vlli alteri mentem hominis patere, illud, opinor, Psalmi- *Psal. 7.* stæ animo reuoluens, *Scrutans corda & renes Deus.* Quòd enim alij nulli quàm naturæ diuinæ istud insit,

Οἶδε μόνον ὄντα καρδιῶν ἐρευνητὴν τὸν Θεόν, οὐδενὶ δὲ ἑτέρῳ τῶν ἀνθρώπου δίδωσιν ἐξεπίστασθαι νοῦν, ὃ ἐν ψαλμοῖς εὑρὼν καὶ ὃ εἰκὸς ἐνθυμούμενος, ἐτάζων καρδίας, καὶ νεφροὺς ὁ Θεός. ὡς γὰρ οὐδενὶ τῶν ὄντων πρέπον μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει,

καὶ τοῦτο ἐξαίρετον ὁ μυσταγωγὸς ἀναπέφηνεν. Ὁπόταν οὖν ἀφθόγγοις ἔτι ψυχαγωγοῖς τοῖς ὑποπτεύουσιν αὐτῷ τρεφομένοις καὶ τὸν νοῦν ἐπείσας ἔγνω διδασκάλου τὸ κύριον, διδάσκαλον μὲν ἀΐδιος ἀποκαλεῖ, προθύμως ἤδη τῷ ὑπ' αὐτοῦ μαθητεύεσθαι εἰσαίνων, Θεοῦ δὲ υἱὸν ὁμολογεῖ, καὶ βασιλέα τοῦ Ισραὴλ, ὥσπερ αὖ συνεπιχορηγοῦντα τὸ θεότητος ἴδιον, τὸν εἰς πάντως καὶ κατὰ φύσιν Θεὸν ἀπαθῶς γεγεννηκότος. A tanquam ei proprium ac peculiare Psaltes attribuit. Cum itaque animaduertisset ea Domino patere quæ tacitus apud se versabat, magistrum eum illicò nominat, eiusque disciplinæ alacri mente se tradit, Filiumque Dei & Regem Israël esse fatetur, eum vtique secundum naturam esse quoque Deum confirmans, in quo Deitatis proprietates inexistunt.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· ὅτι εἶπόν σοι, ὅτι εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις· μείζω τούτων ὄψῃ. B v. 50. *Respondit* IESVS, *& dixit ei: Quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis.*

Ἀσφαλέστερος ἔσῃ τοῖς πίστιν, φησίν, ὅταν ἴδῃς τὰ τούτων μείζονα· ὁ γὰρ ἐνὶ σημείῳ πεπιστευκώς, πῶς οὐκ ἔσται πάντως δηλαδὴ πολλῷ σε ἀμείνοσιν, ὅταν δὴ μᾶλλον τὰ φαίνοιντο τῆδε ἤδη τεθαυμασμένων ἀξιολογώτερα; Firmior eris ad fidem, inquit, cum his maiora videris. Qui enim vni signo credidit, quomodo non erit longè firmior, cum potiora miracula apparuerint.

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας, καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. C v. 51. *Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes supra filium hominis.*

Κοινὸς ἤδη πρὸς πάντας ὁ λόγος ὑπισχνούμενος τῷ Ναθαναὴλ τὴν πίστιν. ἀγγέλους δὲ ὀφθήσεσθαι λέγων ἄνω τε καὶ κάτω πρέποντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἔστιν, ὑπηρετοῦντας, καὶ ἀφωρισμένους τοῖς αὐτοῦ διδασκάλοις, εἰς τὴν τῶν μελλόντων πιστεύειν σωτηρίαν, τότε δὴ μάλιστα Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπαρχὼν υἱὸς ἀναδεικνύσθαι φησίν. οἱ γὰρ ἀνθρώπινοι οἱ λογικοὶ δυνάμεις, Θεῷ δὲ πάντως δουλεύουσιν. Οὐκ ἀναιρεῖ δὲ ὁ λόγος τὸ ὑπ' ἀγγέλοις ὑποτεταγμένον· οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτω λόγως τοῦτο καλοῖτο δουλεία· ἀκηκόαμεν δὲ δηλονότι τῶν ἀγγέλων εὐαγγελιζομένων, ὅτι ὥσπερ ἄγγελοι προσῆλθον τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. D Iam ad omnes orationem conuertit, qua Nathanaëlis fidem confirmat. Cum autem Angelos visum iri ait, ascendentes ac descendentes super filium hominis, hoc est ministrantes, & mandatis eius, ad salutem eorum qui credituri sunt, obsequentes, tunc maximè se naturâ Dei filium esse demonstratum iri significat. Non enim sibi mutuò spiritales illæ Virtutes, sed Deo certè seruiunt. Quod cum dicimus earum subiectionem non tollimus: nec enim seruitutem quisquam rectè sanè dixerit: De Christo verò sancti Euangelistæ scribunt, Angelos ad Seruatorem Christum accessisse, & ei ministrasse. *Mat 4.*

Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ. ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον, καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτὸν, οἶνον οὐκ ἔχουσι· καὶ λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. E Cap. 2. v. 1. *Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater* IESV *ibi. Vocatus est autem &* IESVS *& discipuli eius ad nuptias: Et deficiente vino, dicit mater* IESV *ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei* IESVS.

Εὐκαίρως ἔρχεται λοιπὸν ὅτι τοῖς σημείοις ἐφέλκεται, εἰ καὶ ἀβουλήτως ἐδόκει καλεῖσθαι πρὸς αὐτόν· πανηγύρεως γὰρ τελουμένης, δῆλον ἦν ὅπου πάντως ὅτι σπουδαίως, πάρεστι μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡ μήτηρ, κεκλημένος δὲ καὶ αὐτὸς Opportunè ad patrãda miracula Christus aggreditur, licet fortuitò ad ea vocatus videatur. Nam cum nuptiæ celebrarentur, castè nimirum & honestè, adest quidem mater Seruatoris, sed & ipse vnà

vnà cum discipulis suis inuitatus venit, non tam epulaturus quàm vt miraculum faceret, ac præterea generationis humanæ principium sanctificaret, quod ad carnem nimirum attinet. Conueniebat enim vt qui naturam ipsam hominis renouaturus ac totam in meliorem statum reuocaturus erat, non solùm iis qui iam in ortum vocati erant benedictionem impertiretur, sed & iis quoque qui postea nasciturí essent gratiam præstrueret, & eorum ortum sanctum efficeret. Porrò tertiam tibi hanc habeto rationem. Dictum est alicubi ad mulierem à Deo: *Gen. 3.* *In dolore paries filios.* Quomodo igitur hanc à nobis execrationem depelli oportebat, aut quanam alia ratione condemnatas nuptias vitare licebat? Istud etiam soluit Seruator, hominum amantissimus. Præsentia sua nuptias cohonestauit, ipse gaudiũ & lætitia quum sit vniuersorum, vt veterem partus tristitiam depelleret. *2. Cor. 5.* *Siquis enim in Christo, nona creatura est.* Et, *vetera transierunt*, vt Paulus inquit, *& facta sunt noua.* Venit itaque vnà cum suis discipulis ad nuptias. Decebat quippe, vt miracula patranti adessent qui rerum mirabilium studio tenebantur, id quod patrandum erat quasi quendam cibum fidei suæ collecturi. Cæterum vino conuiuas deficiente, mater eum rogat vt solita sua bonitate & benignitate vti velit, dicens: *Vinum non habent.* Nam quasi in eius potestate sit cuncta facere quæ velit, ad miraculum eum hortatur.

A τοῖς οἰκείοις συναφιγέται μαθηταῖς θαυματουργήσων μᾶλλον, ἢ ἵνα ἐστιασόμενος, ἔτι τε πρὸς τούτῳ καὶ αὐτὴν ἁγιάσων τὴν ἀνθρώπου γενέσεως τὴν ἀρχήν· ὅσον ἐπ' ἤκειν εἰς τὴν σάρκα φαμέν. ἔδει γὰρ αὐτοῦ τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνακεφαλαιούμενον, καὶ ὅλην ἀνασκευάζοντα πρὸς τὸ ἄμεινον, μὴ μόνον τοῖς ἤδη πρὸς τὸ ὑπάρξαι κεκλημένοις διαπέμπειν τὴν εὐλογίαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὅσον οὐδέπω τεχθησομένοις προδιατρέπειν τὴν χάριν, καὶ ἁγίαν αὐτὴν καθαρῆσαι τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον. καὶ τρίτην ὅτι τούτῳ δίκην τὴν ἀποκοπὴν. εἴρηται πρὸς τὴν γυναῖκα παρὰ Θεοῦ· ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα· πῶς οὖν ἔδει καὶ ταύτην ἡμᾶς ἀποκρούσασθαι τὴν ἀρὰν, ἢ πῶς ἂν ἑτέρως διαφυγεῖν καταδικασμένον τὸν γάμον; ἔλυσε καὶ τοῦτο φιλάνθρωπος ὢν ὁ Σωτήρ. τιμήσας τῇ παρουσίᾳ τὸν γάμον, ἵνα πάντων ἡδυμία καὶ χαρὰ, ἵνα τὴν τεκνογονίας τὴν ἀρχαίαν ἐξέλασῃ κατήφειαν· εἴ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, καὶ, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ὡς ὁ Παῦλός φησι, γέγονε δὲ καινά. ἔρχεται συνεορτάσων ὁμοῦ τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς εἰς τὸν γάμον· ἔδει γὰρ παρεῖναι τὸν θαυματουργὸν τοῖς τὴν περὶ δόξαν φιλοθεάμοσιν, θεοφιλῆ ἵνα ὥσπερ τῇ ἐν αὐτοῖς πίστει συλλέξοντας τὸ τελούμενον. ὅπερ γὰρ οἶνος ὑστερήσαντος τοῖς ἐστιωμένοις, ὅτε τὴν σωτήριον φιλανθρωπίαν ἀγαθὸν ὄντα τὴν κύριον ἡ μήτηρ παρακαλέσασα λέγουσα, οἶνον οὐκ ἔχουσιν· ὡς γὰρ ἐπ' ἐξουσίας αὐτῷ πάντα ὅσα ἂν βούλοιτο ποιεῖν, εἰς τὸ θαῦμα προτρέπει.

Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea.

D Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὔπω ἥκει μου ὥρα.

Hunc sermonem præclarè quoque Seruator effinxit. Nec enim ad patranda miracula currere aut vltrò inferre se non oportuit, sed rogatum eò venire, & vtilitati magis quàm spectatorum oculis hanc impertiri gratiam. Gratiora verò sunt quæ optantur, si non citò petentibus ea tradantur, sed aliquantula morâ in pulcherrimam spem offerantur. Præterea, maximum esse illum honorem qui parentibus debetur Christus, ostendit, dum reuerentiâ matris id faciendum suscipit, quod facere nolebat.

Λέγει τὸν κύριον αὐτῷ τὸν ἀνθρώπινον τὸν ἐκ τῆς παρθένου γεγενημένον, ὅτι ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι; τί ἐμοὶ καὶ σοὶ τὸ θαυματουργεῖν, ἢ τὸ ἐπιδείκνυσθαι τὴν θεότητα; οὔπω ἥκει μου ὥρα. ἐπὶ τοῦτο γὰρ ἐλήλυθα, ἵνα ἐν καιρῷ τὸ θαῦμα ποιήσω, ἵνα ἐν καιρῷ τὴν ἐμὴν ἐπιδείξωμαι θεότητα. ἐν καιρῷ γὰρ ἐπιδείκνυται τὸ θαῦμα, ὅταν ἐν καιρῷ τὸ θαῦμα γένηται. ἐν καιρῷ γὰρ ἐπιδείκνυται τὸ θαῦμα, ὅταν ἐν καιρῷ τὸ θαῦμα γένηται. ἐν καιρῷ γὰρ ἐπιδείκνυται τὸ θαῦμα, ὅταν ἐν καιρῷ τὸ θαῦμα γένηται.

v. 5. &c. *Dixit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iu-*

Λέγει δὲ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, ὅ, τι ἐὰν λέγῃ ὑμῖν, ποιήσατε. ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι ἓξ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ιου-

δαίων χωρούσας ἀνὰ μετρητὰς δύο, ἢ τρεῖς. A
Πολλὴν ἔχουσα τὴν ῥοπὴν εἰς τὸ ἡμέτερον θαῦμα, νενίκηκεν ἡ γυνὴ πείθουσα δηλ. τὸν πρέπον ὡς υἱὸν τὸν κύριον. Ἄρχεται γὰρ τοῦ θαύματος αὐτὴ τοῖς διακόνοις ἤδη τὸ ἡμέτερον προστεταγμένων ταῖς τῆς πανηγύρεως διακονίαις ὑπηρετεῖσθαι.

dæorum, capientes singulas metretas binas vel ternas.

Magnam habens authoritatem ad miraculum eliciendum mulier Dominum filium suum, vt par erat, persuasit. Hæc autem rem aggreditur, dum nuptiarum ministros præsto esse iubet, eaq; ministrare quæ Dominus mox imperaturus esset.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω. καὶ λέγει αὐτοῖς, ἀντλήσατε νῦν, καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ, καὶ ἤνεγκαν. ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιτρίκλινος τὸ ὕδωρ οἶνον γεγενημένον, καὶ οὐκ ἤδει πόθεν ἐστίν· οἱ δὲ διάκονοι ἤδεισαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ· φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος, καὶ λέγει αὐτῷ· πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι, καὶ ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω· σὺ τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι. B

v. 7. &c. *Dicit eis* IESVS: *Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis* IESVS: *Haurite nunc, & ferte Architriclino: & tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset; ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primùm bonum vinum ponit: & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.*

Πληροῦσι μὲν οἱ διακονοῦντες τὸ προσταχθέν, ἀφάτῳ δὲ δυνάμει τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταστοιχειοῦσθαι. τί γὰρ αὐτῷ γένοιτο χαλεπὸν τῷ πάντα ἰσχύοντι; ὁ δὲ τὰ μὴ ὄντα καλεῖν εἰς ἡμᾶς, πῶς οὐ καὶ μᾶλλον τὰ ἤδη πεποιημένα μεταῤῥυθμίζων ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιτο; ἀποθαυμάζουσι δὲ τὴν χρῆσιν ὡς ἐξαίρετον· ἃ γὰρ ἄλλα ἦν ἕτερος ὁρᾶσθαι τὰ διὰ Χριστοῦ. Αἰτιᾶται δὲ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος, ὡς ἐν ὑστέρῳ τοῦ δείπνου καιρῷ δαπανῶντα τὸ ἄμεινον, οὐκ ἀκόμψως ὡς γε μοι φαίνεται κατά γε τὸν τῆς ἰσοτιμίας λόγον. C D

Iussa quidem ministri faciunt: ineffabili verò virtute aqua in vinum transmutatur. Quid enim omnipotenti difficile? qui res è nihilo ad esse vocat, quomodo iam factas in quodcunque voluerit difficile erit ei transformare? Rem verò mirantur vt eximiam; non enim alia esse poterant quæ per Christum agebantur. Porrò Architriclinus sponsum increpat, non illepidè vt arbitror, si rei gestæ ratio spectetur, quòd sub finem cœnæ melius vinum profunderet.

Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καπερναοὺμ αὐτὸς, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ ἐκεῖ ἔμειναν οὐ πολλὰς ἡμέρας. καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς.

v. 11. &c. *Hoc fecit initium signorum* IESVS *in Cana Galilææ: & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. Post hæc descendit in Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit* IESVS *Hierosolymam.*

Πολλὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐτελέσθη τὰ κάλλιστα δι' ἑνὸς καὶ πρώτου σημείου. γάμος μὲν γὰρ ὁ ἅγιος ἡγιάζετο, ἀρὰ δὲ ἡ κατὰ γυναικῶν ἐκποδὼν· οὐ γὰρ οἱ λύπαις ἐν τέξονται τέκνα, καὶ αὐτὸν ἅμα τὸν ἡμέτερον τῆς γενέσεως τὸν ἀρχηγὸν εὐλογηκότος Χριστοῦ· ἡλιακῆς δὲ δίκην αὐγῆς ἔλαμψε δόξα, καὶ ὃ μεῖζον ὅτι τούτοις βεβαιοῦται πρὸς πίστιν ἀπὸ τῶν θαυμάζειν οἱ μαθηταὶ· ὁ μὲν οὖν τῆς ἰσοτιμίας λόγος ἐν τούτοις ἑστάτω· οἶμαι δὲ δεῖν, καὶ ἑτέραν τοῖς εἰρημένοις ὀπτικὴν ἡλιο- E

Multa eaque præclara vno & primo signo simul agebantur. Nuptiæ quippe honorabiles sanctificatæ sunt, & execratio in mulieres repulsa. non enim in doloribus vltra parient liberos, cum ipsum quoq; nostræ generationis initium Christus benedixerit. Gloria verò Saluatoris nostri radij solaris instar emicuit, & harum rerum admiratione discipulorum fides magis confirmatur. Sed historicæ quidem expositionis satis sit hactenus; Alia nobis est iucunda contemplandi ra-

tio, & quid his ſubinnuatur, indicandum. Deſcendit igitur de cælis Dei Verbum, ſicut ipſe ait alicubi, vt naturam hominis ſibi ſociatam ſpiritalibus ſapientiæ ſeminibus quaſi ſponſus prægnantem fieri perſuaderet. Et ſponſæ quidem vocabulo deſignatur humanitas, ſponſus verò dicitur Saluator, diuina Scriptura ex rerum noſtrarum ſimilitudine, ad intelligentiam nobis altiorem dictum illud euehente. Nuptiæ tertia die celebrantur, hoc eſt extremis huius ſeculi temporibus. Ternarius enim numerus, initium nobis, medium, & finem inducit. ſic enim quodlibet tempus dimetimur. Huic Propheticum illud quadrare videbitur: *Percutiet, & curabit nos poſt duos dies in tertia die: & reſurgemus, & viuemus in conſpectu eius, & ſitemus. Perſequemur vt cognoſcamus Dominum. Quaſi mane paratum inuenietur eius.* Percuſſit enim nos propter præuaricationem illam in Adam, dicens: *Terra es, & in terram reuerteris.* Sed corruptione & morte percuſſos rurſus curauit ipſe tertia die, id eſt non primis, neque mediis, ſed in vltimis temporibus, quando propter nos homo factus, naturam ſanam reddidit, eam totam excitans è mortuis in ſeipſo. ideoque vocatur primitiæ quoque dormientium. Igitur cum tertiam diem dicit, qua peragebantur nuptiæ, vltimum tempus ſignificat. Præterea locum deſignat. In Cana enim Galilææ oppido, inquit. Hic rurſus animaduertat ſtudioſus, non Hieroſolymis nuptiarum celebritatem, ſed extra Iudæam, vt in regione Gentium conuiuium peragi. *Galilea enim Gentium*, eſt, vt ait Propheta. Illud ſanè perſpicuum eſt, Iudæorum Synagogam ſponſum illum cæleſtem repuliſſe, ſed ab Eccleſia Gentium lubenti animo ſuſceptum. Non venit autem Saluator ad nuptias non concupitus: multis enim ſanctorum vocibus eſt inuocatus. Cæterùm vinum, inquit, defecit conuiuas. Nihil enim Lex perfecit: non ſufficiebat ad perfectam lætitiam ſcriptum Moſaïcum: ſed neque ipſa inſitæ naturaliſque ſobrietatis ratio ſaluti afferendæ par erat. Quare de nobis verè quoque dici poteſt, vinum non habent: ſed munificentiſſimus Deus noſter non deſpicit bonorum penuria laborantem naturam. Vinum nobis priori multo præſtantius obtulit. *Litera enim occidit, Spiritus autem viuificat.* Præ-

Oſee 6.

Gen. 3.

Mat. 4.

2. Cor. 3.

A εἶναι, καὶ πῇ ὃ ἐντεῦθεν ὑποδηλούμενον εἰπεῖν. καταβέβηκε τοίνυν ἐξ ὑψηλοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὡς αὐτός που φησὶν, ἵνα τὴν αὐθεκτοῦ φύσιν νυμφίου δίκην οἰκειωσάμενος χοροφορῇ αἰσθητὰ καὶ θεῖα σπέρματα. καὶ νύμφη μὲν εἰκότως ἡ ἀνθρωπότης ἂν ἐκ τούτου καλῆται, νυμφίος δὲ ὁ σωτὴρ, ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς εἰς νέκυσιν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναπτύσσοντος τὸν λόγον τῆς θείας γραφῆς· συγκεχρότηται δὲ ὁ γάμος ἐν ἡμέρᾳ τρίτῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰῶνος χρόνοις· B ὁ γὰρ τρίτος ἡμῖν ἀριθμὸς ἐκ μέσου εἰσφέρει, καὶ μεσότητα, καὶ τέλος· οὕτω γὰρ ὁ σύμπας ἐκμετρεῖται χρόνος. τούτῳ φαίη τις προσοικεῖν, ὃ δι' ἑνὸς που τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρημένον· παταξει, καὶ ἰάσεται ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας· ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ· καὶ ἀναστησόμεθα, καὶ ζησόμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα· διώξομεν δὲ γνῶναι τὸν κύριον· ὡς ὄρθρον ἕτοιμον εὑρήσομεν αὐτόν. ἔπληξε μὲν γὰρ διὰ τὸν Ἀδὰμ πάντας, εἰπὼν, γῆ εἶ, C καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· ὃ δὲ φθορᾷ καὶ θανάτῳ πεπληγὼς πάλιν ἐμέτωσεν αὐτὸς καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐν πρώτοις, οὐδὲ ἐν μέσοις, ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, ὅτε δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος ὑγιᾶ τὴν φύσιν ἀπέδειξεν, ὅλην ἐν νεκρῶν ἀναστήσας ἐν ἑαυτῷ. διὸ καὶ τοῦτο καλεῖται καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. οὕτω δὲ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν εἰπεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ γάμος ἐτελεῖτο, τὸ τελευταῖον σημαίνει καιρόν. καταμανθάνῃ δὲ καὶ τὸν τόπον· ἐν Κανᾷ γὰρ τῆς Γαλιλαίας φησίν. D ἐπιτηρείτω δὲ πάλιν ὁ φιλομαθής· ἐν γὰρ τοῖς Ἱεροσολύμοις οὐ πανήγυρις, ἔξω δὲ Ἰουδαίας ὁ δεῖπνον, ὡς ἐν τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖται χώρᾳ. Γαλιλαία γὰρ τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ προφήτης φησίν. δῆλον δὲ ὅπου πάντως ἐστὶν, ὡς οὐ μὲν τὸν Ἰουδαίων συναγωγὴ τὸν ἐξ ἀρχαίων ἀπόσαρκον νυμφίον, προσεδέξατο δὲ, καὶ λίαν ἀσμένως, οὐ δὲ ἐθνῶν ἐκκλησία. ἔρχεται δὲ εἰς τοὺς γάμους οὐκ αὐθομολογῶς ὁ σωτήρ· πολλαῖς γὰρ ἁγίων ἐκαλέσατο φωναῖς. ἀλλ' οἶνος ὑπολείπει τοῖς ἑστιωμέ- E νοις· οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, οὐκ ἐξήρκει πρὸς τὸ εὐφρανθῆναι τελείως τὸ χράμμα τὸ Μωσαϊκόν· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τὸ τῆς ἐμφύτου κτήσεως μέτρον, εἰς τὸ δυνατὸν σῴζειν ἡμᾶς ἐξετείνετο. οὕτω δὲ ἀληθὲς ἂν εἴη καὶ ἐφ' ἡμῶν, ὅ, οἶνον οὐκ ἔχουσιν, εἰπεῖν· ὁ γὰρ πλουσιόδωρος ἡμῶν Θεὸς, καὶ προεργῷ τῇ τῶν ἀγαθῶν οἰκείᾳ τελουμένῳ τὴν φύσιν. οἶνον ἡμῖν ἀπέδειξε τοῦ προτέρου βελτίονα· τὸ μὲν γὰρ χράμμα ἀπέκτεινε, τὸ δὲ πνεῦμα ζωο-

πιῆ· καὶ ὁ μὲν νόμος οὐκ ἔχει τὸ τέλειον ἐν ἀγαθοῖς· τὰ δὲ θεῖα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας παιδεύματα, πληρεστάτην εἰσφέρει τὴν εὐλογίαν. θαυμάζει τοίνυν τὸν οἶνον ὁ ἀρχιτρίκλινος· ἔικασε γὰρ, οἶμαι, τοὺς εἰς τὴν θείαν ἀρχιερωσύνην καταταττομένους, καὶ πεπιστευμένους τὴν οἰκονομίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τῷ κατὰ νόμον αὐτὴν καταπλήττεσθαι λόγῳ. προσέτω δὲ αὐτῷ κελεύει διδάσκων Χριστὸς, ὅτι χρὴ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν; τὸν γεωργοῦντα * γεωργεῖν δεῖ, πρῶτον τῶν καρπῶν με- B ταλαμβάνειν, καὶ νοείτω πάλιν ὁ ἀκροατὴς, ὃ λέγω.

* vulg. γεωργὸν

Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας, καὶ πρόβατα, καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους.

v. 14. *Et inuenit in templo vendentes boues, & oues, & columbas, & nummularios sedentes.*

Εξελέγχονται πάλιν, καὶ ἀφ' τούτων Ιουδαῖοι τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ νόμων, καὶ γραμμὴν μὲν Μωσαϊκὴν σπουδὴν ποιούμενοι λόγου, εἰς μόνον δὲ βλέποντες τὸ φιλοκερδίας. προκαταίρεσθαι γὰρ ἔτι ποικίλους ὄψεις τῶν νόμου κελεύοντος τοὺς οἴκαδε ἐμβαίνειν εἰς τὸ θεῖον αἰθούσης ναὸν, ἀργυραμοιβοὺς, ἤτοι κερματιστὰς, καὶ ἑτέρους ἐπὶ τούτοις, οἷς πλεονεξία ὁ ὁπόσιτος δόμα, καὶ τόκος, καὶ πλεονασμὸς, ἢ ὁπόσα ἐπιθυμίας· ὅλος γὰρ ἐν τούτοις ὁ τῶν ἐμπόρων σκοπὸς σπουδάζεσθαι· τὴν ἁγίαν καταμολύνοντας οὐκ ἀπεῖργον αὐλὴν, ἀνίπποις ἢ ὡσαύτως εἰς αἰ τὴν εἰσόδους ποσὶ, καὶ αὐτοὶ δὴ πάντως ἐπὶ πᾶσιν οἱ δεσκωλύειν ἰσχύοντες· ἵνα δὴ φαίνηται λέγων ἀληθῆ περὶ αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὅτι ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκαν μερίδα ἐπιθυμητήν μου εἰς ἔρημον ἄβατον, ἐλήφθη εἰς ἀφανισμὸν ἀπωλείας· διεφθάρη γὰρ ὄντως ὁ διαστοχὼς ἀμπελῶν, σέβας μὲν αὐτὸ ὃ περὶ τὸ θεῖον πατεῖν διδασκόμενος, ταῖς ἢ τῶν προεστηκότων αἰσχροκερδίαις εἰς πᾶσαν ἀπαιδευσίαν ἐκπεσούμενος.

Rursus arguuntur etiam hinc Iudæi leges sibi datas contemnere, & scripta Mosaïca nihili facere, sed quæstui tantummodo studere. Cum enim Lex præciperet ingressuros Dei templum prius variis modis lustrari, argentarios siue nummularios & id genus alios homines, qui lucro, fœnori, & coaceruandæ pecuniæ toti student, (is enim mercatoribus scopus vnus est propositus) sanctum atrium inquinantes non arcebant, sed illotis quodammodo pedibus introire ipsi vtique iubebant, quibus erat vetandi potestas, vt de iis verè dictum à Deo videatur, *Pastores multi disperderunt vineam meam, polluerunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum inuium, posita est in dissipationem perditionis.* Corrupta enim est certe vinca Domini, quæ diuinum cultum conculcare didicit, ac turpi quæstu præpositorum in quamuis ignorantiæ vastitatem incurrit. Hier. 12.

Καὶ ποιήσας ὡς φραγέλλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε. καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν. E

v. 15. &c. *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque & boues, & nummulariorum effudit es, & mensas subuertit. Et his qui columbas vendebant, dixit:*

Ἀγανακτεῖ μὲν εἰκότως ὅτι τοῖς τῶν Ιουδαίων ἀπονοίαις ὁ σωτὴρ· ἢ γὰρ οἶκον ἐμπορίου τὸ θεῖον ἐχρῆν ἀποτελεῖσθαι ναὸν, ἀλλ' οἶκον ἀλλ' εὐχῆς. ὅτου γὰρ ἕνεκα ἐστὶ δείκνυσι· οὐκ ἐν ψιλοῖς ὃ κίνημα λόγοις, ἀλλὰ πληγαῖς, καὶ μάστιγι τῶν ἱερῶν

Meritò quidē Saluator ob Iudæorum væsaniā indignatur. Nō enim oportebat Dei tēplum domū negotiationis fieri, sed orationis. sic enim scriptū est. Non nudis autem verbis dūtaxat animi sui cōmotionē prodit, sed verberibus & flagro sacris Mat. 21.

aditibus exturbat, seruitutem in eos iure pro pœna statuens, vtpote qui libertatis assertorem Filium per fidem suscipere recusaturi essent. Vide porrò tanquam in imagine descriptum illud Pauli dictum; *Siquis templum Dei violauerit, disperdet eum Deus.*

1. Cor. 3.

A ἐξωθεῖ τοὺς ἐναντίους, δουλοπρεπῆ δικαίως αὐτοῖς ὑπονοήσας τὴν ζημίαν· ἡ γὰρ ἔμφυτον οὐκ ἐδέξαντο τὴν ἐλευθερωτικὴν διὰ πίστεως υἱόν. ὅσα δέ μοι καλῶς ὡς ἐν εἰκόνι τοῦτο γεγραμμένα καταχρησόμενον ὃ διὰ τοῦ Παύλου λελεγμένον· εἴ τις οὖν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρῃ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός.

Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis.

Αἴρετε τοῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμπορίας.

Mandat quidem vt Dominus, ad officium autem manuducit, vt magister, & præter quam quod castigat, delicta aperit, & eorum pudore eum qui punitur, angi non sinit. Obseruandum autem, rursus Patrem suum vocare vnicè ac peculiariter Deum, putà quòd ipse etiam solus secundum naturam sit ex ipso, ac verè genitus. Nam si rationem istam non habet, sed Verbum ita nobiscum est filius, vt vnus ex nobis, adoptione nimirum, & sola Patris voluntate, quam ob rem quæso communem illam & omnibus propositam gloriam solus sibi arrogat cum ait, Nolite facere domum Patris mei, non autem potius domũ Patris nostri? hoc enim dicere magis forsan consentaneum erat, si se vnum ex iis qui naturâ non sunt filij Dei seipsũ esse sciebat. Cum autẽ Verbum seipsum non inter filios per gratiam adscriptum, sed ex substantia Dei ac Patris esse cognoscat, extra numerũ aliorum se collocat, deum suum Patrem nuncupans. Decet enim eos qui in filiorum numerum vocati sunt, & ascititia dignitate præditi, ita Deum compellare precando: *Pater noster, qui es in cælis:* Vnus autem ac solus ex vno existens vnigenitus, suum Patrem deum meritò nuncupauerit. Quòd si res propositas acutius scrutari, & superioribus hæc etiam accommodare velimus, alio modo consideranda est illa lectio.

Matt. 6.

B Ἐπαπειλῇ μὲν ὡς διδάσκαλος, χειραγωγεῖ δὲ ὡς πατήρ, ὡς διδάσκαλος, παιδαγωγοῦσί τε τῇ ἐλέγξει τὰ πλημμελῆ ἐξηγησιν, αἰδοῖ τῇ περὶ αὐτὰ καλυπτόμενον οὐκ ἐᾷν τὸν ἐπιλυμαίνεσθαι. σημειωτέον δὲ ὅτι πάλιν οἰκεῖον πατέρα ἀποκαλεῖ μοναδικῶς τὸν Θεόν, ὡς αὐτὸς δὴ ὢν μόνος ὁ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ γεγεννημένος ἀληθῶς. εἰ γὰρ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἔστι δ' ὅτων μεθ' ἡμῶν ὁ λόγος υἱός, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, κατὰ θέσιν ἀκλινοῦσι, καὶ κατὰ μόνον τὸ ἐκ θελήσεως τοῦ πατρός, ὅ-

C του δὴ χάριν τὸ κοινὸν ἅπασι προκείμενον κεχάρισται, μόνος εἰς ἑαυτὸν ἁρπάζει λέγων, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, καὶ οὐχὶ μᾶλλον, τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς ἡμῶν; τοῦτο γὰρ ἴσως ἀκολουθότερον εἰπεῖν, εἴπερ ἕνα τῶν ὄντων κατὰ φύσιν ἑαυτὸν ἐξῃτήσατο. ὅπερ δὲ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἡμῖν καὶ ἑαυτὸν ἐξῃτήσατο. ὅπερ δὲ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἡμῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἑαυτὸν ὁ λόγος ἔστι γινώσκει, ἔξω τῶν ἀλλων πάντων, ἰδίῳ πατέρα καλῶν τὸν Θεόν. ἁρμόσει μὲν γὰρ τοῖς εἰς υἱότητα κεκλημένοις, καὶ ἐπακτὸν

D ἔχουσι τὸ ἀξίωμα προσευχομένοις δυάδοαν. πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· εἷς δὲ καὶ μόνος ἐξ ἑνὸς κατὰ φύσιν ὁ μονογενὴς, ἰδίῳ εἰκότως ἀποκαλέσει πατέρα τὸν Θεόν. εἰ δὲ δεῖ τοῖς προκειμένοις προσοδάλλοντας, λογικώτερον ἐφαρμόσαι τοῖς αἰωτέρω καὶ ἄϋλα, θεωρητέον ἑτέρως τὸ ἀνάγνωσμα.

Et inuenit in templo vendentes boues, & oues, &c.

Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας τὰ πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τὰ ἑξῆς.

E

Vide ergo rursus totam dispensationis nostræ formam duabus rebus contexi. Nam cum Cananæis Galilææ incolis epulatur Christus atque diuersatur, & mensæ consortes facit eos à quibus inuitatus erat & cohonestatus, miraculis prodest, & quod ad honestum gaudium ipsis deerat, explet, & omne bonorum genus affatim largitur, hoc veluti typo edocens, se Galilææ inco-

Θέα δὴ πάλιν ὅλον τὸ καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας τὸ σχῆμα διὰ δύο πραγμάτων ἐξυφαινόμενον. Κανανάοις μὲν γὰρ τοῖς κατὰ τὴν Γαλιλαίαν, φημὶ, καὶ συνεστιᾶται, καὶ συναναλίσκεται Χριστὸς, καὶ ὁμοτραπέζοις ἐποίησατο τοὺς κεκληκότας αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο τιμήσαντας· καὶ διὰ σημείων ὠφελᾷ, καὶ ὃ λεῖπον αὐτοῖς εἰς εὐφροσύνην ἀναπληροῖ· καὶ τὴν μὲν ἀγαθῶν ὑπεδεξαμένους, ὡς διὰ τύπου διδάσκων, ὅτι καὶ προσδέξεται τοὺς τῆς Γαλιλαίας οἰ-

κήτορας, τῦτ' ἔστι, τὰ ἔθνη, κεκλημένους ὡς τοὺς αὐτὰ δηλ. τ ἐν αὐτοῖς πίστεως, καὶ εἰς τ ὑμέναιον εἰσάξη παρθ., εἰς τὴν τ πρωτοτόκων ἐκκλησίαν δηλαδὴ, καὶ συνανακλιθῆναι τοῖς ἁγίοις αὐτά· συνανέκειντο γὰρ τοῖς ἐστιωμένοις οἱ ἅγιοι μαθηταί· καὶ τ θείας καὶ πνευματικῆς συμμεθέξοισιν ἑορτῆς, καθά καὶ αὐτός που φησὶν, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετ' Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, οὐδενὸς αὐτοῖς εἰς χαρμονὴν ἐλλείποντος. βλάσφημον γὰρ αἰώνιος ἐπ' κεφαλῆς αὐτῶν τοὺς δ' ἀπειθοῦντας Ἰουδαίους τόπων μὲν τῶν ἁγίων ἐκβαλῶ, ἔξω δὲ θήσω τ ἱερᾶς τ ἁγίων περιβολῆς· ἀλλὰ καὶ προσάγοντας τὰ εἰς θυσίαν ὑ προσδέξεται· κολάσω δὲ μᾶλλον, & μάστιγι τὸν θήσω, σφαγὴς τ οἰκείων πλημμελημάτων κατεσφιγμένους. ἄκουε γὰρ λέγοντος· Φέρετε ταῦτα ἐστεῦλον, ἵνα πάλιν ἐκφανῆναι ποῆς, ἃ δι' & πάλαι διὰ φωνῆς τ προφήτου φησὶν Ἡσαΐας· ὁλοκαύτωμα τ κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ὐ βούλομαι, φησὶ, δὲ ἔρχεσθε ὀφθῆναί μοι. τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τ αὐλήν μου, ὐ προσθήσεσθε. ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοί ἐστι· τὰς νουμηνίας ὑμῶν, & τὰ σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. νηστείαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, μισῶ ἡ ψυχή μου. ἐγένησθέ μοι εἰς πλησμονήν· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, ὅταν ἄρησε ἀπὸ τύπου σημαίνῃ ὃ ἐν φοινίκῳ αὐτοῖς ὑπεινοήσας Φερεκλῆς. κολάσεως γὰρ σημεῖον αἱ μάστιγες.

Ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστὶν· ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με· ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ.

Ἐφαρμόζονται τὴν βεβαίαν ὃ ἐγνωσμένον τέλος οἱ μαθηταὶ, & ταῖς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεσι τὰ γεγραμμένα συμβάλλοντες πολλῷ ἤδη δεδυνώμενοι τοῦ ὑπὲρ ὃ μεῖζον ὑπέδυσαν.

Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς.

Καταπλήττεται τ ἐξουσίας ὃ ξένον τὴν τῶν Ἰουδαίων πληθὺς, δυσφορούσι δὲ λίαν οἱ τῷ ναῷ προσεδρεύοντες, κερδῶν ὀκ ὀλιγομήνων ἀποστερούμενοι. καὶ διελέγχειν μὲν οὐκ ἔχουσιν, ὡς ὐκ ἄρισα λέγῃ, μὴ δεῖν ἐμπορείας οἶκον τὸν θεῖον ἀναδείκνυσθαι ναὸν ὑπειπόντων· ὑσφρήσεις δ' πάλιν

A las etiam ſuſcepturum, hoc eſt Gentes, per earum fidem ad ipſas veluti vocatum, & in cæleſtem thalamum introducturum, in primogenitorum Eccleſiam nimirum, eaſque cum ſanctis collocaturum, (cum conuiuis enim accubuerunt ſancti diſcipuli) & diuinæ ac ſpiritalis celebritatis futuras participes, quemadmodum etiam ipſe ait alicubi: *Quia multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham & Iſaac, & Iacob*, nullius expertes gaudij: *Latitia enim ſempiterna ſuper caput eorum.* Incredulos autem Iudæos de ſanctis locis exturbabit, & extra ſacra ſanctorum mœnia ſtatuet: quin & ſacrificia offerentes non ſuſcipiet, ſed eos potius puniet, flagriſque ſubiiciet, catenis ſuorum criminum conſtrictos. Audi enim dicentem: Auferte iſta hinc: vt illa rurſus intelligas quæ per Eſaiæ vocem olim loquutus eſt. *Holocauſta arietum, & adipem agnorum & ſanguinem taurorum, & hircorum nolo, neque veniatis vt appareatis mihi. Quis enim quæſiuit hæc de manibus veſtris? Calcare atrium meum non apponetis. Si afferatis ſimilam, vanum incenſum, abominatio mihi eſt. Neomenias veſtras, & ſabbata, & diem magnum non fero; ieiunium, & otium, & ſolennitates veſtras odit anima mea. facti mihi eſtis in ſatietatem: nequaquam vltra dimittam peccata veſtra.* Quod flagello è funibus facto præclarè ſignificat. flagra enim ſigna ſunt punitionis.

Matt. 8.

Eſa. 1.

v. 17. &c. *Recordati ſunt verò diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt: zelus domus tuæ comedit me. Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei.*

Perfectam cognitionem paulatim adipiſcuntur diſcipuli, & cum rerum exitu ſcripturas conferentes, magnum iam in melius profectum præ ſe ferunt.

Quod ſignum oſtendis nobis quia hæc facis? Reſpondit IESVS, *& dixit eis:*

Miratur inauditam illam poteſtatem multitudo Iudæorũ, & ægrè admodum ferunt qui ad templũ ſedebant, non pauco ſe quæſtu orbatos. Neq; verò arguere poſſunt eum tanquã non rectè loquatur, cum tẽplum Dei negotiationis domum non eſſe faciendum ſtatuit: ſed mercato-

rum fugæ moram ſtruunt, prætexentes, non eſſe illico parendum ei, neque temerè pro filio Dei recipiendum, qui nullo adhuc ſigno ſit probatus.

A τῆ τῶν ἐμπόρων φυγῆ παρεμπατέυονται, ὃ μὴ χρεὼν παρχείρως ὑπακείειν αὐτῷ παρφασιζόμενοι, μήτε μὴν ἀπειθέστατα εἰς ὑὸν παραδέξασθαι τῦ Θεῦ τὸν ὑπ' οὐδενὸς σημείυ μάρτυρούμενον.

v.19. *Reſpondit* IESVS, *& dixit eis: Soluite templum hoc: & in tribus diebus ſuſcitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi.*

Λύσατε τὸν ναὸν τῦτον, κὲ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι.

Bono conſilio bona petentibus promptè largitur Deus: qui verò tentandi gratia adeunt, iis non ſolùm quæ petunt largiri abnuit, verumetiam illos malignitatis arguit. Sic Phariſæos ſignum petentes aliis in locis acrius re-
Matt 12. prehendit, dicens: *Generatio mala & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus: ſic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Quod ergo illis dicebat, iſtud etiam his, paucis immutatis ait. tentando enim petunt, vt illi. Signum autem datum vtique non fuiſſet eo modo affectis, niſi ita fieri planè oportuiſſet propter noſtram ſalutem. Sciendum verò hinc illos, eius accuſandi cauſam arripere, cum ſub Pontio Pilato falsò proferunt quod non
Mat 26. audierunt: *Ipſe enim dixit*, inquiunt, *Poſſum deſtruere templum Dei:* Quocirca de iis dicebat Chriſtus in Pro-
Pſal. 34. phetis: *Surgentes teſtes iniqui, quæ ignorabant interrogabant me.* Item: *In-*
Pſal. 26. *ſurrexerunt in me teſtes iniqui, & mentita eſt iniquitas ſibi.* Non hortatur autem illos ad patrandam cædem, cum ait, *Soluite templum hoc*, ſed quoniam id eos certò facturos ſciebat, rem futuram figuratè indicat.

Τοῖς μὲν ἀγαθῆς παρεμπέσεως αἰτῦσι τὰ ἀγαθὰ B κὲ λίαν ἑτοίμως ὁρέγει Θεός· τοῖς δὲ παρσιῦσι πειρασικῶς, ὐχ ὅπως ἀρνῆται μόνον τ' ἐφ' οἷς δι' αὐτῶν φιλοτιμίαν, ἀλλὰ κὲ ὧν ἕ πονηρείας ἔγκλημα ἀπελέγχει· ὅτων αἰτουῦντας σημεῖον τοὺς Φαρισαίους ὁ ἑτέρωις τ' διαγνῶσιν τόποις ἤλεγξεν εἰπὼν ὁ Σωτὴρ, γενεὰ πονηρὰ κὲ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, κὲ σημεῖον ὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ ὐ παρφήτου· ὡς γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τ κήτους τρεῖς ἡμέρας, κὲ τρεῖς νύκτας, ὅτως ἔσται κὲ ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τ γῆς τρεῖς ἡμέρας, κὲ τρεῖς νύκτας. C ὅπερ οὖν ἐκείνοις ἔφη, τῦτο κὲ τούτοις μετ' ὀλίγης ἐξαλλαγῆς· αἰτῦσι γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι, πειράζοντες. ὄχ ἁπλῶς δὲ ἅπασι τοῖς ὅτως ἔχουσι γνώμης ἐδόθη τῦτο δίδυμον τὸ σημεῖον, εἰ μὴ πάντως ἔδει ἀληθῆ τ' ἀποβῆναι ἡμῶν σωτηρίαν. ἰστέον δὲ ὅτι τοιῦτον αὐτῷ τ κατηγορείας τὸν παρφασιν ἐποιήσαντο, λέγοντες ὅτι ποντίυ Πιλάτου διεψευσμένως, ὅπερ ὐκ ἠκούσαμεν· αὐτὸς γὰρ ἔφη, φησὶ, δυνάμαι καθαλῦσαι τ ναὸν τῦ Θεῦ. διὸ D δὴ κὲ ἐπ' αὐτοῖς ὁ παρφήτας ἔφασκεν ὁ Χριστός· ἀναστάντες μάρτυρες ἄδικοι, ἃ ὐκ ἐγίνωσκον ἐπηρώτων με. κὲ πάλιν, ὅτι ἐπανέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι, κὲ ἐψεύσαντο ἑαυτοῖς ἀδικίαν. ὁ παρτρέπει δὲ αὐτοὺς εἰς μαιφονίας, λύσατε τὸν ναὸν τῦτον εἰπών· ἀλλ' ἐπεὶπερ ἤδη θράσους ἀνυπερβλήτως, αὐτὸ δ συμβήσεσθαι μᾶλλον ἠδικῶς ἐπαγνίττεται.

Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

Τεσσαράκοντα κὲ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, κὲ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; E

Myſterij altitudinem non intelligentes, ſignum irrident, & inſcitiæ ſuæ morbum tanquam iuſtam ei non parendi cauſam arripiunt, reique difficultatem apud ſe perpendentes, friuolam iſtam pollicitationem exiſtimant, & quæ præſtari nequeat; adeóque verè de iis dici
Pſal. 68. poſſe videtur quod ſcriptum eſt: *Obſcurentur oculi eorum ne videant: & dor-*

Διαγνῶσι δ σημεῖον, ὐ σιωέντες τ μυστηρίυ δ βάθος, ἁρπάζουσι δὲ τ ἑαυτῶν ἀμαθίας τὸν νόσον εἰς ὄλογον ἀφορμὴν τ μὴ ὑπακυσαι αὐτῷ, κὲ τὸν ἀπὸ τ παρχήματος συνοοῦντες δυσχέρειαν, ὡς εἰκῆ λόγον, μᾶλλον ἢ παρὰ τὸν ἐφικτὸν ὑποτιθέμενον παρσεσθήκασιν, ἵνα φαίνηται δ γεγραμμένον ἐπ' αὐτοῖς ἀληθὲς· σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ὃ μὴ βλέπειν, κὲ

τὸν ναὸν αὐτῷ συγκαμψον ἀεὶ πάντως, ἵνα A *sum eorum semper incurua:* vt deorsum
ἐπὶ γῆν κατω κεκυφότες ἀεὶ, καὶ εἰς μόνα τὰ quodammodo curuati, & in solas res
ὑπὸ γῆς καταβλέποντες τοῦ ὑψηλοῦ τῆς terrenas proni, sublimia Christianæ pie-
εἰς Χριστὸν θεοσεβείας δογμάτων μηδεμίαν δύνασθαι tatis dogmata intueri nullatenus pos-
ἰσχύειν ἰδεῖν, καὶ βασκαίνοντος αὐτοῖς ὑπὲρ τούτοις καὶ φι- sint: non inuidente Deo hominum
λανθρώπου Θεοῦ, ἰσοστάθμως ἂν μᾶλλον κολά- amanti, sed iusto supplicio intoleranda
ζοντος δίκην τοὺς ἀφόρητα πλημμελήσαντας. ὅρα eorum crimina puniente. Cerne enim
γὰρ ὅπως ἀνόητοι ὑβρίζουσι τὴν ἑαυτῶν ἀφιλόψυχοι quo pacto suam ipsi animam violant
ψυχήν. ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς atque contemnunt. Dominus enim no-
ἔλεγεν οἰκεῖα πατέρα τὸν Θεὸν, μὴ ποιεῖτε λέγων ster Iesvs Christus suum vocabat
τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου. εἶτα δέον αὐ- Patrem Deum, dicens: *Nolite facere*
τοῖς ἤδη καὶ Θεὸν, ὡς ἂν Θεοῦ παῖδας πεφηνό- *domum Patris mei domum negotiationis.*
τα νοῆσαι, ἀληθῆ ἕνα γυμνὸν καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς B At cum deceat ipsos eum filium ac
ἑκάστην ἕνα πιστεύσαι. διόπερ τοῦτο, καὶ τὸν ὅτι Deum, vtpote qui ex Deo Patre effulsit, intelligere, nudum tamen hominem, & è nobis vnum quempiam esse credunt. Proindeque spatium quod ædificando templo insumptum est, obiiciunt, dicentes: Quadraginta & sex annis ædificatum ést templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Sed ô vos omnimoda væsania ebrij, iure quispiam opinor dixerit; si vobis mens sapit, si templum illud vestrum Dei domum esse creditis, quomodo non oportuit eum esse Deum secundum naturam intelligere, qui impunè dicere ausus est, Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis? At quo pacto quæso longis temporum spatiis ad vnius domus structuram opus illi fuerit? aut quomodo vlla in re imbecillior fuerit, qui septem duntaxat numero diebus vniuersum hoc ineffabili virtute fabricatus est, & qui quod tantummodo vult potest? hæc enim æstimare debebat populus sacrarum literarum peritus.

τῆς παρ' ἑπτὰ μόνας ἡμέρας ἐπὶ τὸ ἀριθμὸν τόδε τὸ σύμπαν ἀ- C
φάτῳ δυνάμει δημιουργήσαντος, καὶ ὃν μόνῳ
τῷ θελεῖν ἔχων τὸ δύνασθαι; ταῦτα γὰρ ἔδει λογίζε-
σθαι τὸν ἱερῶν γραμμάτων ἐπιστήμονα λαόν.

Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ· D
ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ τῶν νεκρῶν ἐμνήσθησαν οἱ
μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἔλεγε· καὶ ἐπίστευσαν
τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

v. 21. &c. *Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: Et crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit* Iesvs.

Εὐπρόσδεκτος τῷ σοφῷ τῆς σοφίας ὁ λόγος· Sapienti gratus est sermo sapientiæ:
εὐζωΐᾳ δὲ τῇ μαθήσει λιγαίοις τοῖς συνετοῖς & disciplinarum cognitio intelligenti-
ἐμπετίτρεφεν, καὶ ὥσπερ ἐν κηρῷ μὴ λίαν ἀπο- bus celeriùs insidet, & quemadmodum
σκληκότι, καλῶς ἐγγράφεται τῆς σημάτων ὁ in cera non nimis dura figura signaculo-
τύπος, ὕπως ἐν πυφερωτέραις καρδίαις αἰ- E rum rectè imprimitur, sic in teneris ho-
θέρων ὁ θεῖος ἑτοίμως ἐμπήγνυται λόγος· διόπερ minum cordibus sermo diuinus facile in-
τοῦτο, καὶ πονηρὸς ὁ σκληροκάρδιος ὀνομάζεται. figitur: ideoque improbus duri cordis
Σοφοῦλαι τοίνυν ἀγαθοὶ τὴν ἔξιν ὄντες οἱ μα- nominatur. Eruditiuntur itaque disci-
θηταὶ, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς ἀναμασσῶνται puli facili cum ingenio, & Scripturæ
λόγους εἰς ἀκριβεστέραν ἑαυτοὺς ἐκτρέφοντες diuinæ sermones ruminant, seipsos ad
γνῶσιν, καὶ πεπηγότως ἐντεῦθεν ὅτι ὃ πιστεύ- exquisitiorem cognitionem nutrientes,
ἐρχόμενοι. ὅπου καὶ ναὸς ἀποκαλεῖται τὸ σῶμα & hinc firmo pede ad credendum
Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἂν εἴη κατὰ φύσιν Θεὸς ὁ ἐνοικῶν vnige-

vnigenitum Verbum quod inhabitat in eo, siquidem in templo habitare nequaquam is dicitur qui non sit Deus? Alioqui prodeat aliquis in medium, & dicat cuiusnam sancti corpus templum fuerit appellatum: Nemo vt opinor id ostenderit. Dico itaque, neque id falsum esse comperiemus, si diuinam scripturam accuratè scrutari velimus, nulli sancto id honoris esse tributum. Et sane tametsi beatus Baptista ad apicem virtutis omnis peruenerit, nec vlli pietate secundus Herodis furore capite truncatus fuerit, nihil tamen de ipso tale fertur. Contrà verò de eius exuuiis Euangelista vocabulum durius excogitauit, singulari, vt mihi videtur, consilio, vt vni Christo dignitas seruaretur. Sic autem scribit: *Et mittens*, *Matt.6.* Herodes ille crudelis nimirum, inquit, *decollauit Ioannem in carcere, & accedentes discipuli eius tulerunt* cadauer *eius*. Quod si Ioannis corpus cadauer appellatur, templum de quonam dicetur? quippe alia ratio est cur Dei templa nuncupari fuerimus, propter inhabitantem Spiritum sanctum in nobis. Nam & templa Dei dicimur, non nostri. Atenim obiiciet forsan aliquis; Quomodo igitur quæso suum quoque corpus ipse Saluator cadauer nominat? *Matt.24.* Alicubi enim ait: *Vbicunque fuerit cadauer, ibi congregabuntur aquilæ.* Ad illud respondemus, Christum de suo corpore hæc non dixisse, sed in modum parabolæ sanctos ad se tunc temporis venturos significare, cum denuo nobis apparebit cum sanctis Angelis in gloria Patris sui. Quemadmodum enim, inquit, carniuorarum auium greges stridentibus alis in cadauera deuolant, sic etiam vos ad me conuolabitis. Quod sanè Paulus quoque nobis declarat his *1.Cor.15.* verbis: *Canet enim tuba, & mortui re-* *1.Thess.* *surgent incorrupti.* Et alibi: *Et in nubi-* *4.* *bus rapiemur obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus.* Nihil ergo rationi veritatis officit, quod ex similitudine ad rem exprimendam traductum est.

A αὐτῷ μονογμὴς λόγος, εἴπερ ἂν οὐ δέχεται κατοικεῖν ἐν ναῷ λέγεσθαι τὸ ἂν ὄντα Θεόν; ἢ λεγέτω προελθών τις εἰς μέσον, τίνος ποτὲ τῶν ἁγίων ναὸς ἀπεκλήθη τὸ σῶμα· ἀλλ' οὐκ ἂν εἴμαι τις ὑπιδεῖξαι τὸ εἰρημένον· φημὶ δὴ λοιπὸν, ὁ δὴ καὶ κατ' ἀρχὴν ὑρήσομεν ἀληθὲς, ἀκριβῶς τὰς θείας ἐρευνῶντες γραφὰς, ὡς οὐδενὶ τῶν ἁγίων ἐν τοιαύτῃ προσῆκεν τιμή. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς καίτοι πάσης μὲν ἀρετῆς εἰς ἀκρότητα βεβηκὼς, μηδενὶ δ' ἧττον εὐσεβείας ἐπιδεδειγμένος ἐλθὼν

B τὸ μεῖζον, ἀλλὰ τὴν Ἡρῴδου μανίας τὴν κεφαλὴν ἀπετέμετο, ἀλλ' οὐδὲν ἐπ' αὐτῷ φέρεται τοιοῦτον. οὐκ ἂν τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ παχυτέραν ὅτι τὴν λαμπρὰν τῆς λέξιν ἐπενόησεν * ὁ Βαπτιστὴς, οἰκονομικῶς, ὡς γε μοι φαίνεται καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἵνα μόνῳ σώζηται τῷ Χριστῷ τὸ ἀξίωμα· γράφει δὲ ὕτως· καὶ πέμψας, φησὶν, ὁ μιαιφόνος, Ἡρῴδης δηλαδὴ, τὸν Ἰωάννην ἀπεκεφάλισεν ἐν τῇ φυλακῇ· καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦραν τὸ σῶμα αὐτοῦ· εἰ δὲ σῶμα καλεῖται τὸ

C Ἰωάννου σῶμα, τὸ τίνος ἔσται ναός; καὶ ἕτερον ὄντος λοιπὸν, τοῦ ναοῦ ἡμᾶς εἰρῆσθαι Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐνοικοῦν ἐν ἡμῖν ἅγιον πνεῦμα· Θεοῦ γὰρ πάλιν, καὶ οὐχ ἑαυτῶν χρηματίζομεν ναοί. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· πῶς οὖν εἶπέ μοι ἐκ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ ἴδιον σῶμα, σῶμα καλεῖ; ὅπου γὰρ, φησὶν, ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. πρὸς δὴ καὶ τοῦτο φαμὲν, ὡς οὐ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος ἔφη

D τοῦτο Χριστὸς, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν παραβολῆς καὶ σχήματι τινὶ εἰσομιλῶν τοῖς ἁγίων ἐπ' αὐτὸν συνδρομὴν κατ' ἐκεῖνο σημαίνει καιρὸν, ὅταν αὖθις ἡμῖν ἐξ ὑψηλοῦ ἐπιφαίνηται μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ· ὅπερ γὰρ εἶπον, φησὶν, αἱ τῶν κρεοφάγων ὀρνέων ἀγέλαι ὅτι τὰ πτώματα τοῦ σώματος ὀξέως καταφέρονται ῥοίζῳ, ὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπ' ἐμὲ συναχθήσεσθε· ὁ δὴ καὶ Παῦλος ἡμῖν ἀπεγύμνα, λέγων· σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι· καὶ μεῖς καὶ ἕτεροι,

E καὶ ἐν νεφέλαις ἁρπαγησόμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ ὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα· ἀδικήσαι γοῦν ἐκ αἰρῶ τὸν ἐξ ὁμοιώσεως εἰς εἰκόνα ληφθέντα τῆς ἀληθείας τοῦ δημιουργοῦ.

v. 23. *Cum autem esset Hierosolymis in Pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat.*

Ὡς δὲ ἦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ Πάσχα, ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει.

Non cessat Christus saluare & iuuare. Sapientes enim verbis inducit, alios di-

Οὐ καταλήγει ὠφελῶν καὶ σῴζων ὁ Χριστός. τοὺς μὲν γὰρ σοφοὺς ἐπάγεται λόγοις, τοὺς δὲ καὶ

δυνάμει καλλωπίζων θεοπρεπῆ, ἐγκολπίζ-
ται τοὺς πίστιν, ἐξ ὧν ἐνεργοῦντα πεθαύμα-
κε καλῶν ἀναπεπεισμένους, ὅτι ἀληθῶς ἐστὶν ἀρ-
χὴ Θεὸς ὁ τῶν ὄντως ἀξιαγάστων δημιουργός.

A uina quoque virtute percellens, ad fidem pertrahit, adigitque vt ex eius operibus, quorum ipsi spectatores fuerant, Deum esse reuera credant eum, qui res tam admirabiles faciat.

Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς.

v. 24. *Ipse autem* IESVS *non credebat semetipsum eis.*

Οὐκ ἀσφαλὴς ἡ γνῶσις ἡ τῶν ἀρτι πεπιστευκό-
των, ἀλλ' οὐδὲ ἱδρυμένος ὁ νοῦς ἐπὶ νεαροῖς τοῖς θαύ-
μασι· καὶ οἱ ἔξωθεν ἁπλῶς ἐπὶ τ τῆς κατη-
χήσεως ἔχοντες λόγον, πῶς ἂν εἶεν ἤδη πεπηγό-
τες εἰς ἀγάθωσιν; ὅπου δὲ ἐναργῶς τοῖς νεήλυσιν
ἑαυτὸν ἐπιστρέπει Ἰησοῦς, χρῆμά τι μέγα, καὶ
ἀξιερασθέντον ἐπιδείκνυσι τ εἰς Θεὸν γνησιότητα,
καὶ οὐχ ἑτοίμως παρεικάζει τοῖς ἐθέλουσιν ἐλθεῖν,
ἀλλ' ἐφέσει τῇ εἰς ἀγαθὸν, καὶ μελέτῃ, καὶ χρόνῳ
κατορθουμένῳ. μανθανέτωσαν οὖν ἀφ' ἑαυτῶν οἱ
τῶν σωτηρίων μυστηρίων ἐγκαίμιοι, μὴ παρέμβειν
τ ἱερῶν καθαρσίων εἴπω πρόωρα τ ἀνθρώ-
πων, μηδὲ νεοφύτους τοῖς θείοις ἐπιτρέπειν παρ-
σίνας τραπέζας ἀφρόβαπτίζοντας ἀνάς, καὶ
οὐκ ἐν καιρῷ τ ἀπόντων διακρίνειν πιστευομέ-
νους Χριστόν. ἵνα γὰρ τύπος ἡμῖν καὶ οὗτος ἡμῖν
ᾖ, καὶ διδαχὴ πάντι μᾶλλον ὅστις ὁ μυσταγωγεῖν παρεπω-
δίσειεν, δείκνυσι νῦν τοὺς πιστεύοντας, ὅπως ἂν αὐ-
τοῖς ἀποθαρσήσας ὁρᾶσθαι, ἀφ' ἑαυτοῦ μὴ πιστεύῃ ἑ-
αυτὸν· ὡς δῆλον εἶναι πιστεῦσαι, ὅτι χρὴ τοὺς νεή-
λυδας ἐν μικρῷ οὐ κατηχήσει πείθεσθαι χρόνον
ὅπως γὰρ μᾶλλις γένοιντο εὐπίστ.

Certa non est eorum cognitio qui nuper crediderunt, sed neque mens satis firmata est recentibus miraculis. Quibus enim tener adhuc est sermo catecheseos, quomodo stabiles in pietate iam fuerint? Nondum igitur se nouiciis credit Christus, ostendens magnum quiddam & expetendum esse, sincerum in Deum amorem, nec repente cuiuis obuium, sed studio & exercitatione virtutis ac tempore perfici. Discant itaque hinc quibus credita sunt Dei mysteria, intra sacra vela hominem præmaturè non admittere, neque neophytos eos sacris mensis adhibere qui intempestiuè baptizantur, & quibus Christi omnium Domini fides præmaturè creditur. Vt enim figura hic etiam nobis esset, doceretque quinam potissimum sit initiandus, credentes quidem suscipit, sed nondum eis confidere videtur, eò quod seipsum non credat: Vt hinc pateat, nouitiis in fide non exiguo tempore inter Cathecumenos esse versandum: quoniam vel sic vix fideles euasuri sunt.

Διὰ δὲ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ χρείαν εἶ-
χεν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τ ἀνθρώπου· αὐ-
τὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Eò quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: Ipse enim sciebat quid esset in homine.

Θεοπρεπὴς δὲ τοῦτο μὲν τ ἄλλων ἐν Χριστῷ τὸ
ἀξίωμα, ἐξ οὐδενὶ τῶν γενητῶν ἐνυπάρχον. μόνῳ
γὰρ αὐτῷ τῷ κατ' ἀλήθειαν ὄντι Θεῷ προσάπτει
λέγων ὁ ψαλμῳδὸς, ὁ πλάσας καθ' μόνας τὰς
καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεὶς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐ-
τῶν· εἰ δὲ μόνα συνιέντος τὰ ἐν ἡμῖν τῷ Θεῷ συ-
νίησιν ὁ Χριστός· πῶς οὐκ ἔσαι κατὰ Φύσιν Θεὸς ὁ
τ κρυπτῶν γνώστης, ἐ γινώσκων βαθέα, καὶ ἀπό-
κρυφα, καθὰ γέγραπται; τίς γὰρ εἴδεν ἀνθρώ-
πων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀν-
θρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; εἰδότος δὲ οὐδενὸς, μόνος οὐκ
ἀγνοήσει Θεὸς, ἐπεὶ μηδὲ ἐν τοῖς πᾶσι καταρι-
θμεῖται ποτε, καθ' ὧν εἰκότως φέρεται τὸ οὐδείς,
ἰσ. πάντων ὡς δὲ ἔξω πάντων, καὶ πάντα ὑπὸ πόδας * εἴρη-
ται. μαρτυρήσει δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγων, ζῶν γὰρ ὁ
λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ

Hæc quoque dignitas, vti & cæteræ quæ sunt in Christo, Deo competit, nec in vlla re creata reperitur. Soli enim Deo vero ipsam tribuit Psalmista, dicens: *Qui finxit sigillatim corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum.* Quòd si Deo solo quæ in nobis sunt intelligente, ea Christus intelligit: quomodo non erit secundum naturam Deus, qui abdita nouit, & alta cognoscit, & arcana, sicut scriptum est? *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* Cum autem nullus sciat, solus non ignorabit Deus: neque enim in vniuersorum numero collocatur de quibus meritò dicatur, *nullus*, sed extra omnia est, & omnia sub pedibus eius. Idipsum quoque Paulus testabitur dicens, *Viuus est enim sermo Dei & efficax, & pene-*

Psal. 32.

1. Cor. 2.

Heb. 4.

trabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius. Audit enim omnia, vt qui plantauit aurem, & considerat, vt qui finxit oculum. Vnde in Iob introducitur dicens: *Quis est iste qui celat me consilium: continens autem verba in corde, & me putat celare?* Vt igitur Deum secundum naturam esse agnoscamus Filium, necessario ait Euangelista, *quia ei opus non erat vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim scitebat quid esset in homine.*

Psal. 93. Iob. 42.

A παῶν μάχαιραν δίστομον, ⸗ διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς, ⸗ πνεύματος, ἁρμῶν τε ⸗ μυελῶν, ⸗ κριτικὸς ἐνθυμήσεων ⸗ ἐννοιῶν καρδίας, ⸗ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ, ⸗ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. ὡς γὰρ φυτεύσας τὸ οὖς, πάντα ἐπακροᾶται, ⸗ ὡς πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν, κατανοῶ. ⸗ δὴ εἰσφέρει λέγων ἐν Ἰώβ· τίς ἐστὶν ὁ κρύπτων με βουλὴν, συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἴεται κρύπτειν; ἵνα τοίνυν Θεὸν ὄντα ⸗ φύσιν ὁπτικῶς γινώσκωμεν τὸν υἱὸν, αἰτιολογίας φησὶν ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι χρείαν οὐκ εἶχεν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Cap. 3. v. 1. *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad* IESVM *nocte, & dixit ei.*

B Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος ὄνομα αὐτῷ, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. οὗτος ἦλθε πρὸς αὐτὸν νυκτὸς, ⸗ εἶπεν αὐτῷ.

Promptus est ad fidem Nicodemus, sed pudore non bono victus, & gloriæ humanæ studio liberè loqui non audet, sed ancipiti sententia distrahitur, ac in proposito claudicat, & vtroque, vt scriptum est, poplite laborat, partim conscientiæ stimulis ad credendum ob miraculorum magnitudinem adactus, partim ægrè ferens principatu illo quem in sua gente habebat (erat enim Iudæorum princeps,) excidere. Existimans autem posse dignitatem illam apud suos seruare, & Christo clam adhærere, venit ad IESVM, noctis tenebris consilium celans, & ancipitem animum clandestino illo aduentu prodens.

C Ἐποιμότερος μὲν ὁ Νικόδημος πρὸς τὸ πιστεύειν ὑπάρχει, αἰδοῖ δὲ οὐκ ἀγαθῇ νικώμενος, δόξης τε ἅμα ⸗ ἐν ἀνθρώποις ὑπερόρων προσκτᾶται ⸗ παῤῥησίαν, μερίζεται δὲ ⸗ γνώμην ἐπ' ἄμφω, ⸗ χωλεύει τὴν προαίρεσιν, ὅτε διαταῖς δὲ ταῖς ἰγνύαις, ὡς γέγραπται, ἀνθηκῇ, τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν σημείων ἐλέγχοις εἰς τὸ χρεῶν πιστεύειν συνωθούμενος δι' ⸗ τὸ θαυμαστὸν ὑπερβολὴν, τῆς δὲ τῶν ἐθνῶν ἡγεμονίας ὑπὸ φορητὸν ἡγούμενος ⸗ ζημίαν· ἰσῶν γὰρ ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. οἰκήσεις δὲ δυνάσθαι, ⸗ ⸗ παῤ' ἐκείνοις αἰσθέσθαι δόξαν καὶ

D λεληθότως εἰ) πιστὸς, ἔρχεται πρὸς ⸗ Ἰησοῦν, συνεργάτην τῷ σκέμματι ⸗ ἀπὸ τῆς νυκτὸς ποιησάμενος σκότον, ⸗ τῷ κεκρυμμένως ἐλθεῖν ὅτι διπλῇ τῇ γνώμῃ κατηγορούμενος.

Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, ni fuerit Deus cum eo. Respondit IESVS, *& dixit ei.*

Ραββὶ, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος. οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ. ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, ⸗ εἶπεν αὐτῷ.

His verbis perfectam se pietatem obtinere posse putat, sibiq; satis fore existimat ad salutem, si ea tantū miretur quæ admiratione digna sunt. Cæterum nihil aliud præter hæc quærit. Dum autem ipsum magistrum ait à Deo venisse, & cum ipso Deum operari, nondum nouit eum esse Deum secundum naturam, neque rationem videlicet Incarnationis intelligit, sed eum adhuc tanquam merum hominem adit, & tenuiter admodum de illo sentit.

E Ἐν τούτοις ᾠήθη τοῖς λόγοις ὁλόκληρον ἔχειν δύναθαι ⸗ διάθεσιν, ⸗ ἀρκέσειν αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ⸗ παραμυθίαν θαυμάσαι μόνον τὰ οἷς θαυμάζεται παρέπει· ἕτερον δὲ οὐδὲν ὅτι τούτοις ζητεῖ. διδάσκαλον μὲν ἀπὸ Θεοῦ, ⸗ παῤ' αὐτῷ συνεργοῦντα ὀνομάζων αὐτὸν, ὅπως μὲν φύσιν οἶδεν ὄντα Θεὸν, οὐδὲ συνίησι δηλονότι τῆς μυστικὸς οἰκονομίας ⸗ λόγον, ἔτι δὲ ὡς ἀνθρώπῳ προσέρχεται γυμνῷ, ⸗ μικρὰν ἐπ' αὐτῷ τὴν διάληψιν ἔχει.

Αμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Νικόδημος.

A

v.3. *Amen, Amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit deſuper, non poteſt videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus.*

Οὐκ ἐφ' οἷς οἴῃ, φησὶν, ὦ Νικόδημε ὁ πιστεύων ἐστίν. οὐκ ἀρκεῖ σοι λόγος εἰς δικαιοσύνην, οὐδὲ ἐν ψιλοῖς καταρθώσεσι ῥήμασι τὴν σωτηρίαν. οὐ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε, κύριε εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. θέλημα δὲ τοῦ πατρὸς, μέτοχον μὲν τὸν ἅγιον πνεύματος ἀναδεῖξαι τὸν ἄνθρωπον, εἰς δὲ ἀσυνήθη καὶ ξένην ἀναγεννήσαντα ζωὴν, καὶ οὐρανῶ χρηματίσαι πολίτην τὸν ἀπὸ τῆς γῆς. ἄνωθεν δὲ λέγων τὸν ἐξ πνεύματος αἰωρήσιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπάρχον τὸ πνεῦμα δηλοῖ σαφῶς, ὡσαύτως ἀμφοῖν, καὶ αὐτὸς ποθὲν ἑαυτοῦ που φησὶν· ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμὶ· καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν ποθὲν αὐτοῦ που φησὶν διαγγέλλων· ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστὶ, ποθὲν δ' ἐκ οἰκείας χειρὸς πλατύτερον ἐροῦμεν.

B

C

Non quibus rebus exiſtimas, inquit, ô Nicodeme, fides comparatur. Non ſufficit tibi ſermo ad iuſtitiam, neque nudis verbis pietatem conſequeris. *Non enim, quicunque mihi dicit Domine, Domine intrabit in regnum cælorum, ſed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis eſt.* Voluntas autem Patris eſt, vt homo ſancti Spiritus efficiatur particeps, & qui de terra eſt, regeneratus ad inſolitam & nouam vitam cæli quoque ciuis nuncupetur. Dum autem regenerationem illam quæ fit per Spiritum deſuper eſſe ait, clarè demonſtrat Spiritum ex ſubſtantia Dei ac Patris eſſe, ſicut ipſe nimirum de ſeipſo quoque dicit alicubi: *Ego de ſupernis ſum.* Et ſapientiſſimus Euangeliſta de eodem: *Qui deſurſum venit, ſuper omnes eſt.* Qua de re fuſius ſuo tempore dicimus.

Matt.7.

Ioan.8.

Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

v.4. *Quomodo poteſt homo naſci, cum ſit ſenex? nunquid poteſt in ventrem matris ſuæ iteratò introire, & renaſci? Reſpondit* IESVS.

Ἐλέγχεται δι' οὗτον ψυχικὸς ὢν ἔτι ὁ Νικόδημος, διό τε τοῦτο δεχόμενος οὐδαμῶς τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρίαν γὰρ εἶναι νομίζει, ὃ σκαιὸν ὄντως καὶ ἀνεφάνδην μυσήριον. γέννησιν δὲ ἀκούων τὴν ἄνωθεν ἐκ πνευματικὴν, σωματικὴν ἔτι γαστέρα φαντάζεται παλινδρομοῦσαν εἰς ὠδῖνα τὴν ἤδη γεγεννημένων, καὶ τὸν τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως οὐκ ἀναβαίνων νόμον, χαμαίζε τὰ βέλτιστα· ἀπεξίτηκεν δὲ τῆς οἰκείας εὐνοίας ὁ τὸ μαθημάτων ὕψος ἀνὴρ, κάτω πίπτει, καὶ φέρεται· ὅταν γὰρ ἔβαλον τὰ τοῖς ἀποκεκλικόσι τὸ λίθων ἀντιτυπώτερα πρὸς σφοδρότερα βολαῖς, ὀπίσω πάλιν ἐξάλλεται· ἄτων οἶμαι καὶ νοῦς ἀμαθὴς γαστέρος ἢ καθ' ἑαυτὸν προσδαλὼν θεωρήμασιν, ἀπωθεῖται ὑπονοστεῖ, καὶ μείζους ἀεὶ τοῖς αὐτῷ προτείνουσιν ἐμφιλοχωρῶν, τὸ ἀμείνω καὶ ὑψηλότερον ἀπωθεῖται σιωπῶσιν· ὁ δὲ πεπονθὼς ὁ τῶν Ἰουδαίων ἡγεμὼν τῷ πνευματικῷ ἐναβδίζεται γέννησιν.

D

E

Hinc arguitur adhuc animalis eſſe Nicodemus, proindeque ea neutiquam ſuſcipere quæ ſunt Spiritus Dei. Stultitiam enim eſſe putat illud adeò auguſtum ac illuſtre myſterium. Et cum generationem ſupernam ac ſpiritalem audit, corporeum ventrem imaginatur, res iam genitas itèrum parientem, & Legem naturæ noſtræ non excedens, res diuinas ei admetitur, cumque doctrinæ ſublimitatem inuenerit à qua ſe extricare nequeat, deorſum fertur ac ruit. Quemadmodum enim quæ vehementiori iactu lapidibus allidantur, repercuſſa reſiliunt: ſic etiam indocta mens, opinor, ſi res offendat quarum vim ſuſtinere nequeat, illico refugit, & ſua mediocritate contenta præſtantiorem & altiorem intelligentiam reiicit. Quod cum illi Iudæorum principi contigerit, ſpiritalem generationem non capit.

Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος, καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Οὐ σιωπήσας τὸν ἄνθρωπον, καθ' ὃν ἔδη ἔφην

v.5. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, nō poteſt introire in regnū Dei.*

Cum non intelligeret Nicodemus

quid sibi velit istud, natus esse desuper, apertius illud mysterium exponit. Dominus enim noster IESVS Christus regenerationem, quæ per Spiritum fit, desuper esse aiebat, ostendens Spiritum supremæ omnium substantiæ illum esse, per quem diuinæ consortes efficimur naturæ, dum percipimus eum qui substantialiter ex ipsa procedit, & per ipsum atque in ipso ad exemplarem pulchritudinem reformamur, & sic ad vitæ nouitatem renascimur, & in filiorum Dei adoptionem refingimur. Nicodemus autẽ, cum non eo in sensu vocem illã *desuper* acciperet, natiuitatem, cuiusmodi est corporum, denuo futuram significari suspicatus est, proindeque rem impossibilem animo voluens, stultitiam suam & insciti am prodidit. Necessariò itaque Saluator, cum eo vt imbecilli adhuc mente prædito mollius agit, & orationis tegmine sublato, apertè demum ait: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Cum enim homo sit compositum quid, non simplex naturâ, ex duobus attemperatus, corpore nimirum sensibili, & anima intelligente, gemino quoque opus erit ei ad regenerationem remedio vtrique quodammodo affini & amico. Spiritu namque sanctificatur hominis spiritus: aquâ verò sanctificatâ, corpus. Quemadmodum enim infusa lebetibus aqua, si admoueatur igni vehementi, vim eius concipit: ita Spiritus efficacitate sensibilis aqua ad diuinam quandam & ineffabilem vim transformatur, omnesque demum in quibus fuerit sanctificat.

A τί δὴ βέλοιτο σημαίνειν ὁ ἄνωθεν γεννηθῆναι δεῖν, σαφεστέρᾳ ἐκπαιδεύσῃ μαθήμασι, μυστικωτέρων ἐπ' αὐτῷ τοῦ βαπτίσματος τὰ μυστήρια τῇ γραφῇ. ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἐκ πνεύματος ἀναγέννησιν ἄνωθεν ἀπεκάλει, τὸ ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ὂν πνεῦμα δηλῶν, δι' οὗ τῆς θείας φύσεως μετέχομεν, ὡς ὃ ἐξ αὐτῆς οὐσιωδῶς τοιοῦτον καρπούμενοι, καὶ δι' αὐτό, καὶ ἐν αὐτῷ τοῖς ὃ ἀρχέτυπον ἀναμορφούμενοι κάλλος, ὅτου τε εἰς καινότητα ζωῆς ἀναπλαττόμενοι, καὶ εἰς τὴν θείαν υἱοθεσίαν ἀναπλαττόμενοι. ὃ δὲ ἄνωθεν ὁ Νικόδημος οὐχ ὅπως ἐκλαβών, τὴν εἰσαῦθις ἐσομένην ἀναγέννησιν, ὡς ὅτι σωμάτων, σημαίνεσθαι· διὸ τοῦτο καὶ τοῖς εἰς ἀδύνατον ἀποκλείουσι τοιαῦτα λογισμοῖς, ἄνοιός τε ὁμοῦ κατεφωράθη, καὶ δυσμαθής. διὰ τοῦτο τοιγαροῦν ὁ σωτὴρ, ὡς ἀσθενεστέρῳ τὴν ἔξιν προφερώτερον ἔτι προσφέρεται, καὶ ὃ δοκοῦν ἐπισκήπτει τοῦ λόγου κάλυμμα περιελών, αὐταρκέστερον ἤδη φυσιν ἐάν μήτις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος, καὶ πνεύματος ὑδρίαν εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. ὅπερ γὰρ σωματόν ἐστι, καὶ οὐκ ἁπλοῦν τὴν φύσιν ὁ ἄνθρωπος, ἐκ δύο κεκερασμένον, αἰσθητοῦ δηλονότι σώματος, καὶ ψυχῆς νοερᾶς, διπλῆς αὐτῷ πρὸς ἀναγέννησιν ἐδεήσατο θεραπείας, συγγενῶς πως ἐχούσης πρὸς ἀμφω τὼ δεδηλωμένω. πνεύματι μὲν γὰρ ἀγιάζεται τὸ αἰσθητὸν ὕδωρ, ὕδατι δ' αὖ πάλιν ἡγιασμένῳ, τὸ σῶμα. ὥσπερ γὰρ τύπον τὸ ἐν τοῖς λέβησιν ἐκχεόμενον ὕδωρ ταῖς τοῦ πυρὸς ὁμιλῆσθαι ἀκμαῖς τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἀναμάττεται, οὕτω διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργείας τὸ αἰσθητὸν ὕδωρ πρὸς θείαν τινὰ καὶ ἄῤῥητον δύασι χεῖται δύναμιν, ἀγιάζεταί τε λοιπὸν τοῖς ἐν οἷς δὴ γένοιτο. *al. μεθέχειν

B

C

D

v. 6. Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἐστιν.

Alia rursus ratione ad sublimiorem intellectum ascendendum esse persuadet, & dum spiritalem generationem audit, non esse continuo de re propria corporum accipiẽdum. Vt enim necesse est, inquit, omnino carnẽ esse quod ex carne gignitur, ita etiam spiritus ea quę nascuntur ex spiritu. Quibus autem diuersa est essentiæ ratio, hęc vtiq; generationis modum habent non eundẽ. Sciendũ est verò nos genimen spiritus dicere hominis spi-

E Ετέρῳ πάλιν αὐτὸν ἀναπείθει λογισμῷ πρὸς ὑψηλοτέραν ἀναβαίνειν σκέψιν, καὶ πνευματικὴν ἀκούοντα γέννησιν, μὴ τὰ σωμάτων ἴδιόν λαμβάνειν εἰς νοῦν. ὥσπερ γὰρ ἀναγκαῖόν ἐστι, φησὶν, πάντως τὰ σαρκὸς σαρκὸς γεννήματα, ὅτου δηλονότι καὶ πνεύματα τὰ ἐκ πνεύματος. οἷς δὲ ὁ τῆς πῶς ἔχει λόγος ἐξηλλαγμένος, τοιαύτης ἔσται πάντως καὶ ὁ τῆς γενέσεως τρόπος οὐχ ὁ αὐτός. ἰστέον δὲ ὅτι γέννημα τοῦ πνεύματος τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα

Φαλμῷ, ὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ τῇ φύσει· ἀμήχανον γάρ· ἀλλ' ὡς ἐν τοσούτῳ μὲν καὶ ἀρχαιοτέρᾳ λόγῳ τῇ δὲ αὐτοῦ κεκλῆσθαι δι μὴ ὄντες φησιν, ἐν δὲ δευτέρᾳ, ἢ οἰκονομικῶς τῇ τε δι' αὐτῶν τοῖς Θεὸν μεταμόρφωσιν, ἣν οἰκείοις ἡμῖν χαρακτῆρας ἐνθλίβοντος, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ὥσπερ ποιότητα τῷ διανοίαν μεταπλάττοντος. ὕτω γὰρ οἶμαι νοήσεις ὀρθῶς, ἣν ὃ διὰ τοῦ Παύλου τοῖς τινας εἰρημένον· τέκνια οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. καὶ πάλιν· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.

A ritum, non quasi ex ipso sit secundũ naturam, (id enim fieri prorsus nequit) sed primà quidẽ & antiquissima ratione, quòd per ipsum nimirum id quod non erat vocatum sit in ortum, altera verò, nimirum ex dispensatione, quòd ad Deum reformemur per ipsum, dum animæ characteres suos imprimit, & in propriam, vt ita dicam, qualitatem mentem trãsformat. Sic enim rectè, opinor, intelliges etiã illud quod per Paulum ad aliquos dictum B est. *Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Item: *In Christo enim* IESV *per Evangelium ego vos genui.*

Gal. 4. 1. Cor. 4.

Μὴ θαυμάσῃς, ὅτι εἶπόν σοι, δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν. Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει, πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος.

v. 7. &c. *Non mireris quia dixi tibi oportet vos nasci desuper. Spiritus vbi vult spirat: & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: sic est omnis qui nascitur ex Spiritu.*

Ἀρετὴ διδασκάλου, τὸ ποικίλοις δυνάσθαι μεταβάλλειν τρόποις τὴν ἀκροωμένων τὸν νοῦν, καὶ ἀφ' πολλῶν ἱκανὰ θεωρημάτων, ἃ ἐφ' οἷς αὖ φαίνηται δυσχερῆ ὁ λόγος ἀποδείξαι ὀφείλοντα· δείκνυσι γοῦν ἐκ τοῦδε ἡμῖν τὸ μυστήριον τὸν τύπον, καὶ φησὶ· Τὸ πνεῦμα τοῦτο τὸ εἰς κόσμον τε, καὶ ἀναίσιον ἐκπνοὴ μὲν ὅλῳ οἰκουμένῃ, καὶ ὅποιον δὴ βούλεται διαφοράν, κτύπῳ μόνῳ παρὸν σημαίνεται, καὶ διαλανθάνει μὲν τὴν ἀπόντων ὀφθαλμὸν, αἴσθησις δὲ τοῖς σώμασι λεπτοτάταις τοσοῦτον ἐπιτρέπει, ἀϊδηοίν ἵνα τὸ εὐθὺς αὐτῷ φυσικῆς ἐνεργείας ἐπίσῃ· ὕτω μοι νοῇς, φησὶ, καὶ τὴν διὰ πνεύματος ἀναγέννησιν, ἐκ μικρῶν τοῦδε δείγματος ὅτι τὰ μείζω χειραγωγούμενος, καὶ καθαπερ ἐπ' εἰκόνι τῷ παρεισθέντι λόγῳ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ἐννοῶν.

C Doctoris virtus est, variis modis tractare posse mentem auditorum, multisque rationibus rerum demonstrationes afferre quæ difficiles apparent. Ab exemplis igitur mysterij figuram capit, & ait: Spiritus hic aëreus perflat vniuersum orbem, & cum libero ac vago impetu decurrat, solo sonitu eius præsentia comprobatur, nec vlli cernitur, sed tenuissimis auris corporibus se communicans, naturalis & insitæ efficacitatis sensum quendam eis iniicit: ita spiritalem, inquit, illam regenerationem intellige, à tenuibus exemplis ad maiora quasi manu du-D ctus, & allato dicto tanquam in imagine, res quæ sensum excedunt intelligens.

Ἀπεκρίθη Νικόδημος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ.

v. 9. *Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit* IESVS, *& dixit ei.*

Οὐδὲν ὁ μακρὸς ὠφέλησε λόγος τὸν ἀνοήτων μηδέν. Σοφὸν γὰρ ὄντως ἄρα ὃ ἐν βίβλῳ παροιμιῶν εἰρημένον, εἰς ὦτα ἀκουόντων λαλεῖ· καὶ τοῦτο δηλοῖ πείρας ἀληθὴς ὃν ἔδειξεν ὁ σωτὴρ, τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν καὶ τούτῳ δοὺς. ἔξω γὰρ τοῦτων τῆς ὅτι τῷ μὴ δύνασθαι πείθειν αἰτίας ὁ διδάσκων κείσεται, λέγων μὲν αὐτὸς ἀνὴρ δι' ἔχει οἴεσθαι καλῶς, ὠφελεῖν δὲ μηδὲν δηλοῖ τῶν ἀκροωμένων δυσμαθές. ἄλλωστε καὶ δηλοῖ τοῦτο μανθάνομεν, ὅτι πώρωσις γέγονεν ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ. ἀκοῇ γὰρ ἀκούοντες, οὐ συνιᾶσιν.

E Longa oratio nihil profuerit intelligenti nihil. Sapienter itaque in libro Prouerbiorum dicitur: *In aures audientium loquere.* Idque verum esse experimento Saluator ostendit, dum seipsum etiam hîc nobis exemplum fecit. Non poterit autem obiici magistro ipsum persuadendi facultate carere, si doceat quæ recta esse putet, quamuis præ auditorum tarditate nihil proficiat. Alioquin etiam hinc discimus cæcitatem ex parte contigisse in Israël. *Audita enim audientes non intelligunt.* Ecclesi. 15 Rom. 11.

v. 10. *Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?*

A Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ισραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις;

Ex vno Christus omnes arguit, magistrorum quidem nomine ornatos, & nuda opinione doctrinæ Legis redimitos, sed tanta insciitia ac stupore plenos, vt nihil sciant eorum quæ scire conuenit, nedum alios edocere queant. Quod si istiusmodi est qui docet alios, quales demum erunt discipuli, quum discipulus, iuxta Sal-
B uatoris sententiam, non sit magistro
Mat.10. superior? Non est enim, inquit, discipulus supra magistrum suum. Cum autem in tanta versentur ignorantia verè Christus eos sepulchris dealbatis similes esse dicit. Et scitè quoque Pau-
Act.23. lus ad Iudæorum principem: *Percutiet te Deus, paries dealbate.*

Ἐξ ἑνὸς ἀπάντων ἐλέγχει Χριστὸς, τοὺς μὲν τῷ ὀνόματι κεκοσμημένους τῆς διδασκαλικῆς προσηγορίας, καὶ νομικῆς μαθείας ὑποκλοπῇ περιεσπειρομένους μωρίᾳ, ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἀπληξίᾳ φρενῶν τὸν νοῦν, καὶ συνέσεως ἄμοιρους ὄντας τοῦ ὅσα μὴ αὐτοὺς οἴεσθαι μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ διδάσκειν ἑτέρους. εἰ γὰρ ὁ παιδεύων τοιοῦτος, οἷος ὁ παιδευόμενος, οὐκ ὑπερέξεται μαθητὴς διδασκάλου μείζων, καὶ πολὺ τοῦ σωτῆρος φησίν· οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ. ὅπερ γ' ἂν εἶεν οὗτοι τοῖς μαθηταῖς ἀνιαθήσῃ μᾶλλον ὁ Χριστὸς, τάφοις αὐτοὺς κεκονιαμένοις ἐξομοιῶν· ἀσχάλλει γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐφ' ὑποκρίσει τοῦ τῶν Ιουδαίων ἡγεμόνος· τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε.

v. 11. *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur.*

C Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ, ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν.

Imperitum & oppido rudem comperit hominem, quique præ multa ingenij crassitie ad diuinorum dogmatum comprehensionem nullatenus deduci queat, multis licet verbis exemplisque variis in id insumptis. Vnde accuratiori expositione iure prætermissa, simplici fide accipiendum esse demum consulit, quod intelligere nequeat: Testatur autem ipse clarè scire se quod dicit, ipsius vultus aspectu, ostendens porrò periculosissimum esse contradicere. Non enim credibile erat Nicodemum oblitum esse eius quod de Christo Saluatore nostro asseuerat, nimirum à Deo ipsum venisse magistrum. Resistere verò ei qui à Deo & Deus sit, quomodo periculi plenum non fuerit? Istud enim videtur esse cum Deo pugnare. Veruntamen discendum hinc nobis est, penes quos est docendi potestas, satius esse fidem E simplicibus rationibus constantem tradere neophytis, quàm altum sermonem & operosam expositionem. Et
1. *Cor.* 3. certè Paulus ipse lac potum dabat iis qui solidis cibis nondum vti poterant: Et sapientissimus Salomon alicubi no-
*Prou.*27. bis ait: *Euidenter cognosces animas gregis tui*: volens doctrinam non esse promiscuè tradendam cuiuis, sed vniuscuiusque captui accommodatam.

Ἀφιλομαθῆ, καὶ λίαν ἀπαίδευτον θεάσεται τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅλως πολλοῦ πανύστατα νοῦ, πρὸς τὴν θείων δογμάτων καταληψιν ὑδαμόθεν ἔτι χειραγωγεῖσθαι δυνάμενον, καίτοι μακρολογῶν, καὶ ὅλῃ ποικίλων τρόπων δήγματι δαπανηθέντος λόγου. ὅθεν εἰκότως ὃ δι' ἀκριβείας ἐξηγεῖσθαι παρεὶς, ἀπλουστέρᾳ τῇ πίστει λοιπὸν συμβαλεῖν χρεὼν ἀκοῇ, ὃ νοῆσαι μὴ δύναται· μάρτυρι δὲ αὐτὸς εἰδέναι σαφῶς, ὃ λέγει τῇ τοῦ προσώπου περιφανείᾳ, ὃ μὴ πλέον ἐπὶ ἐλαχίστου ὑποφαλέσαιτο· οὐ γὰρ ἐῶ εἰκὸς ὑπιλελῆσθαι Νικόδημον, ὅσ εἰδέναι διϊσχυρίσατο παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐλήλυθε διδάσκαλος· ὃ δὲ ἀντιτείνειν τῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Θεῷ, πῶς οὐκ ἂν ἤμελλε κινδύνου μεστὸν; θεομαχία γὰρ ἤδη τὸ πρᾶγμα φαίνεται. πλὴν ἡμῖν ἐντεῦθεν μὴν, οἷσπερ αὖ ἔχομεν τὴν διδασκαλικὴν ἐξουσίαν, ὅτι τοῖς δεκτικοῖς ὅτι τὸ πιστεύειν ἰσοδυναμοῦν ἡμῖν πίστις ἐν ἁπλοῖς λογισμοῖς, ἢ βαθυτέρας λόγους, καὶ περιεργοτέρα μᾶλλον ἐξήγησις. γάλακτι δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐποτίζε βρέφη, οὔπω δυναμένους τῆς στερεωτέρας μετέχειν βρώσεως· καὶ γνωστῶς ἡ πάλιν, ὅτι, γνῶσι ψυχὰς ποιμάνεσθαι, τοῖς ἱκανοῖς ποιεῖ φησὶν ὁ σοφώτατος Σολομών· οὐκ ἀδιάφορον τοῖς προεστῶσι τὸν διδασκαλικὸν ἅπασιν προσφέρεσθαι λόγον, ἀλλὰ τοῖς ἐκάστου μέτροις ἀναλόγως ἐφαρμοσμένον.

Καὶ τὴν μάρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε.

Ὡς ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα. Ὃ πνεῦμα φύσικῶς, εἰς πληρωτικὴν ἀριθμὸν ὃ τῶν μαρτυρούντων προσωπον ἐξέτεινεν ὁ σωτήρ· ἵνα ᾖ πον τινὰ κατὰ τὸν Μωσέως νόμον, ὅτι στόματος δύο, καὶ τριῶν μαρτύρων κεκυρωμένον ὃ εἰρημένον. οὐδαμόθεν δὲ ὅλως αἰσθάνεσθαι θέλοντας ὑπὸ δικαιοκρισίας τοὺς Ἰουδαίους, ἀχαλίνοις ἢ ἁπλῶς, καὶ ἀπερισκέπτοις ὁρμαῖς ὑπὸ τὸ βαθὺ τῆς ἀπωλείας φερομένους βάραθρον εἶναι. εἰ γὰρ μή τε νοῆσαι ἰσχύουσιν ἐκ πολλῆς ἀμαθίας ὃ κηρυττόμενον, μήτε πίστει ποιοῦνται δεκτὸν, πῶς ἂν αὐτοῖς σωτηρίας ἕτερος ὑπονοηθείη τρόπος; καλῶς δὴ τοῦτο, καὶ μάλα δικαίως ἀναπολόγητον ἔσεσθαι τὴν Ἱερουσαλὴμ ἔφασκεν ὁ σωτὴρ, ὡς αὐθαίρετον ἐφ' ἑαυτῇ ἁρπάζουσαν ὄλεθρον. Ἱερουσαλὴμ γὰρ, Ἱερουσαλὴμ, φησὶν, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν. ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν.

A *Et testimonium nostrum non accipitis.*

In plurali numero testis personam Seruator extulit, puta quod in seipso Patrem habeat ac Spiritum naturâ: vt quodammodo iuxta legem Mosaicam, in ore duorum & trium testium verbum firmetur. Ostendit autem Iudæos salutem plane respuere, & effrænato atque temerario impetu in profundum perditionis barathrum ferri. Si enim præ multa insciti intelligere nequeunt quod prædicatur, nec fide suscipere B volunt, quam demum aliam salutis rationem inuenient? Bene itaque ac iuremerito Saluator Hierusalem inexcusabilem fore aiebat, puta quæ ipsa sibi perniciem arcesseret. *Ierusalem* enim, inquit, *Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra de-* C *serta.* *Matt. 23.*

Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσητε; καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

v. 12. &c. *Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo si dixero vobis cælestia, credetis? Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.*

Μάθημα, φησὶν, τὴν ἀνθρώπων παρέπουσαν D ἐκ ἀναβαῖνον πιστεῖσι, ἐξ ἀμέτρου λοιπὸν ἀγοήσιας οὐ προσδέξασθε, καὶ πῶς ἂν ὑμῖν ἐξηγησαίμην τὰ ὑπέρτερα; οἱ δὲ ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἀμαθήσαντι, πῶς ἂν εἶεν ἐν τοῖς ὑπερφυέσιν σοφοί; καὶ οἱ πρὸς ὀλίγιστον ἀτονήσαντες, πῶς ἐκ ἂν ἔχοιεν ὃ μεῖζον ἀφόρητον; καὶ εἰ μὴ μόνῳ, φησὶν, ἐμοὶ πιστεύετε λέγοντι, πολλοὺς ἐφ' ἑκάστῳ ζητεῖτε τοὺς μάρτυρας, τινα * παρασχοῦσι τῶν οὐρανίων ὑμῖν μυστηρίων τὸν θεωρόν; οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. ὃ δὴ Θεοῦ λόγου καταβεβηκότος ἐκ οὐρανοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καταβῆναί φησι διαζεσθαι μὴ τὸν ἑνὸν ἀνθρώπινον εἰς δύο πρόσωπα τομὴν δεχόμενον, καὶ ἐκ ὑπερβαίνων λόγον, ἕτερον μὲν λέγειν υἱὸν τὸν ἐκ παρθένου ἁγίας τὴν χρείαν ληφθέντα τοῦ, ἕτερον δὲ τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς πεφυκότα λόγον, πλὴν ὅσον εἰς τὸν ἑκάστῳ πρέποντα κατὰ φύσιν διαίρεσιν· ὡς γὰρ ἔστιν ἐκ Θεοῦ λόγος, ὕτως ἀνθρώπου ἐκ γυναικός.

E

* Ἰσ. μεσίτην ἡμῶν

Doctrinam, inquit, hominum captum non excedentem præ immani stupore non suscepistis: & quomodo vobis quæ diuiniora sunt exposuero? qui in suis rebus sunt ignarissimi, quomodo in sublimioribus sapient? & qui in tenui re deficiunt, quomodo maiorem ferre poterunt? Iam nisi mihi vni dicenti creditis, inquit, sed in singulis multos testes exigitis, quem vobis proferam cælestium mysteriorum spectatorem? Nemo enim ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis. Cum autem Deus Verbum descenderit de cælo, filium hominis descendisse ait, nolens in duas personas post inhumanationem secari, nec vllis permittens dicere alium quidem esse Filium, templum nimirum illud quod ex virgine assumptum est, alium, quod ex Deo Patre effulsit Verbum, nisi quantum ad naturæ diuisionem attinet vnicuique congruentem. Vt enim est ex Deo Verbum, sic etiam ex muliere homo.

Vnus

Vnus autem Christus nemum ex ambobus, in filiatione indiuisibilis est ac maiestate deo digna: nam quæ nudo & soli Verbo conueniunt ea quodammodo ceu propria templo quod ex beata Virgine est attributit, & vicissim ipse sibi arrogat quæ soli carni congruunt. Nunc enim descendisse ait de cælo Filium hominis: timet autem, & pauet, & angitur passionis tempore, eaque illi adscribuntur quæ soli humanitati conueniunt, quasi ipse passus sit.

A εἷς δὲ λοιπὸν ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς, ἀδιαίρετος εἰς ἑνότητα, καὶ εἰς δόξαν θεοπρεπῆ, ἐπεὶ καὶ ἄλλα ἔστιν ὡς ἴδιά σοι τοῦ ἐκ τῆς παρθένου ναοῦ, τὰ γυμνῷ καὶ μόνῳ πρέποντα τοῦ λόγου ἰδιοποιησάμενος· καὶ πάλιν αὐτὸς τὰ μόνῃ πρέποντα τῇ σαρκί. καὶ γὰρ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι φησὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· φοβεῖται δὲ, καὶ ταράττεται, καὶ ἀδημονεῖ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, καὶ ὡς αὐτὸς παθὼν ἀναγράπτει τὰ μόνῃ τῇ ἀνθρωπότητι πρέποντα πάθη.

B

v. 14. &c. *Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis: vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

Postquam idoneam causam attulit ob quam ei res supra captum & naturam non exponit, descendit rursus ad ea quæ typicè facta sunt olim à Mose quum sciret ipsum exemplis potius ad veritatis agnitionem deduci posse, quàm spiritalium sermonum exquisita ratione. Planè autem necesse est, inquit, exaltari seipsum instar serpentis Mosaici, ostendens necessariò scrutandam esse historiam, ac illud tan-
Ioan. 5. tumnon incitens ignaro: *Scrutamini scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me:* Serpentes quippe Iudæos in deserto quondam infestabant, qui cum spicarum in morem caderent, & ad eum qui periculum illud inopinato immiserat miserabiles ex immenso dolore voces iactarent, supernam & à Deo salutem D poscebant. Ille autem bonus ac misericors, vtpote Deus, Mosen iussit eis statuere serpentem ex ære, in eóque præmeditationem quandam vult esse futuræ per fidem salutis. Morsu enim serpentis laborantibus vnicum remedium erat, æneum illum coram intueri, & extremo discrimine fides cum illo obtutu liberabat. Sed hæc quoad historiam. Rursus autem ipsa re totum velut in typo delineat Incarnationis mysterium. Serpēs enim peccatum significat, sæuum illud & homini exitiosum, quod vniuersum genus humanum depascebatur, variis morsibus vnius cuiusque animam appetens, & multiplex nequitiæ venenum effundens, quod in tantum inualuerat vt aliter à nobis vitari non posset, quàm ope cælesti.

Ἀπολογησάμενος ἱκανῶς, καὶ τὰς αἰτίας αὐτὰς ἀποδοὺς, δι' ἃς οὐκ εἰς ἄκεφόν τι, καὶ ὑπερφυὲς ὁ τῆς πρὸς αὐτὸν διδασκαλίας αἰνιττόμενος λόγος, καταβαίνει πάλιν ὅτι τὰ διὰ Μωσέως τυπικῶς ἄνωθεν γεγονότα, χρησιμωτέρας μᾶλλον αὐτὸν ταῖς διὰ σημείων μᾶλις δυναμένῃ πρὸς ὑπόγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐλθεῖν, ἢ πεζομαθοῦς ἀκριβολογίας, ἐξεπισάμενος. δεῖν δὴ πάντως ἑαυτὸν ὑψωθῆναι, φησὶν, ὡς τὸν ὄφιν τὸν διὰ Μωσέως, ἀναγκαιοτάτην ὑποδεικνὺς τῆς ἱστορίας τινὰ βάσανον, καὶ μονονουχὶ πάλιν ἐκφανῶς λέγων πρὸς τὸν νοοῦντα μηδὲν ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς, ὅτι αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. ὄφις μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ισραὴλ ἐπιπόνως τὴν ἔρημον, οἱ δὲ ἀσταχύων πίπτοντες δίκην, καὶ πρὸς τὸν ἀδοκήτως ὑποσκήψαντα κίνδυνον οὐ μετρίως ἀχθόμενοι, οἰκτρᾶς ἀφιέντες φωνὰς τὴν αἴωρην, καὶ παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν ἐκάλουν. ὁ δὲ ἐπιτάττων ἦν ἀγαθός τε, καὶ φιλοικτίρμων, ὡς Θεὸς, ὅθεν αὐτοῖς ἀναστῆσαι χαλκοῦν κελεύει * Μωσέα· καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῷ προοιμιάζεται ὑποπτῆναι τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. ἦν γὰρ τοῦ δηχθέντος ὁ φάρμακον, ὁ εἰς προσώπου τὸν ἰδεῖν τὸν κεκμηκότα, καὶ τὴν ὑπὲρ τοῖς ἐγκάτοις ἀπαλλαγὴν κινδυνώδη ἡ πίστις μετὰ τῆς θείας ἐκείνης ὁράσεως ἐπεσφραγίζετο. τὰ μὲν δὴ τῶν ἱστορίας ἐν τύποις. ὅλον δὲ πάλιν, ὡς ἐν τύπῳ τῷ προσώπου τὸ ὅλον δεσποτικῶς καταγράφει μυστήριον. ὄφις μὲν γὰρ τὸν πάντων, καὶ αὐθεντικώτατον ἁμαρτίαν σημαίνει, ἢ καὶ συμπᾶν ὅτι τῆς κατεδόσκετο ἔθνος, πολυτρόπως τοῦ ἑκάστου δάκνουσα ψυχὴν, καὶ πολυφόνῳ τοῦ φαυλότητος τὸν ἰὸν ἐκχέουσα· ἦν δὲ οὐχ ἕτερος ἡμᾶς τοῦτον νικῶν τὸν διαφυγεῖν, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ἐξ

ὑφηγητὴν ἐπιτηδειότατος. γέγονε δίνιν ὁ Θεὸς λόγος
A ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, ἵνα καθαιρεθῇ
τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, καθὰ γέγραπται, καὶ
τοῖς ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν δι' ὀκτενεστέρας τὴν πίστεως, ἢ καὶ τὴν θείων δογμάτων ἐρεύνης, σωτηρίας ἀκαλλώπιστον παράσχοιτο αἰτιατήν. Ὃ δὲ ἐφ' ὑψηλῆς τινος κιονίδος ὄφις ἀνεσταυρώθη τὸ ὄφιν, δηλοῖ δὴ πάντως ὅτι ἐν περιφανείᾳ, καὶ ὑπερμάτην ψευδῆ Χριστὸν, ὡς ἀγνοηθῶμεν μηδενὶ ὅτι ἐκ γῆς ὑψωθῶμεν, καθὰ καὶ αὐτός που φησὶ, διὰ τὸ
B ὑπὲρ τοῦ σταυρῷ πάθος.

Factus est ergo Deus Verbum in similitudinem carnis peccati, vt damnaret peccatum in carne, sicut scriptum est, & respicientibus in ipsum intentiori fidem, aut diuinorum dogmatum inquisitione, æternæ salutis conciliator existeret. Quod autem in sublimi cippo serpens erectus fuerit, ostendit illustri & conspicuo in loco positum fuisse Christum, vt neminem lateret eum è terra exaltatum fuisse, sicut ipse quoque alicubi ait, propter passionem quam in cruce sustinuit.

Rom 8.

Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

v. 16. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Ἀναφανδὸν οὖν δείκνυσιν, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐπιδείκνυται δηλονότι· εἰ γὰρ ἀναγκαίως ἡμῖν τὸν τοῦ Θεοῦ πεφηνότα παῖδα, εἰ μὴ πάντως καὶ Θεὸν, οὐκ ἐπακτὸν ἔχοντα τὸ ἀξίωμα, καθάπερ ἡμεῖς,
C ἀλλ' ὄντα ἀρχέτυπα τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, ὅπερ ἐστὶ πιστεύεται. οἰκονομικῶς γε λίαν, καὶ τοῦτό φησι, τιμῶν εἰς ἡμᾶς τὸν Θεὸν ὁ παῖς τῷ ζηλῶσαι ἀγάπησιν ὑφ' ἡμῶν, διαφόρως τε λίαν εἰς τὸ ὑπὲρ τούτου λόγου ἐρχόμενος. δυσωπεῖ μὲν γὰρ ἀπιστοῦντα τὸν Νικόδημον, μᾶλλον δὲ ἤδη, καὶ ἀπειθοῦντα δηκνύς. Τὸ γὰρ μὴ λίαν ἑτοίμως ὅτι τὸ πιστεύειν ἐστὶ, Θεοῦ τι διδάσκοντος, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ τοῦ ψεύδους ἐγκλήματι παραδοῦναι τὸ ἀληθὲς; εἶτα πρὸς τούτῳ δίδωσι λέγων ἑαυτὸν ὑπὲρ
D τοῦ κόσμου ζωῆς, σὺν οἷς ἀναπείθει χορηγῶν, πόσης δὴ νομίζοιτο ἡμῶν εὐφορίας ἔνοχοι, πρὸς οὐδὲν ὀλιγωρίᾳ ἀπονοίας οἱ τὸν ὅτων ἀξιάγαστον τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδος ποιησάμενοι χάριν. ὅταν γὰρ, φησὶν, ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δέδωκεν. ἀκουέτω πάλιν ὁ χριστομάχος αἱρετικὸς, καὶ λεγέτω παρελθών, τί δὴ μέγα τὸ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδος, ἢ πῶς ἂν αὐτῷ εἰκότως ἀποθαυμάσαιμι· ἀλλ' ἐρεῖ δὴ πάντως τὸ ἀγάπης ὀρθῶσθαι δὲ ἀξιάγαστον, ὅτι παῖδα δεδόσθαι τὸν υἱὸν
E ἐκ τοῦ ἡμῶν, καὶ τοῦτο μονογενῆ. ὁκνῶ ἵνα μὴ, καὶ σαίρησαι μεγάλην τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδος εἰς ἀγάπησιν, ὑφ' ἡμῶν νοείσθω μὴ τοίνυν· υἱὸν δὲ φημὶ τὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ παῖδος, ὁμοούσιον δηλονότι καὶ γνήσιον, καὶ Θεὸν ὄντως, καὶ κατ' ἀλήθειαν. εἰ δὲ κατὰ τὸν σὸν λόγον, ὦ οὗτος, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδος οὐκέτι, καὶ ὃ εἶναι κατὰ φύσιν υἱὸς καὶ Θεὸς σωματοβαλές, καὶ ἀγνὸν λοιπὸν ὃ

Hic apertè ostendit Deum se esse secundum naturam. siquidem necessariò censendus est ille Deus, qui ex Deo Patre effulsit, non aduentitia dignitate præditus, sicuti nos, sed idipsum verè existens quod esse creditur. Singulari autem consilio id ait, scitè admodum & opportunè Dei ac Patris charitatem erga nos commemorans. Confundit enim incredulum Nicodemum, imò verò contumacem eum esse demonstrat. Cito enim ad credendum, Deo aliquid docente, non accedere, quid aliud est quæso quàm veritati mendacij crimen innectere? Præterea, dicendo seipsum dari pro mundi vita, imprimis cogitandum esse admoner, quanti supplicij rei sint, qui tam admirabilem illam Dei ac Patris gratiam pro nihilo ducunt. *Sic enim*, inquit, *Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum dederit.* Audiat rursus Christi hostis hæreticus, ac dicat obiter, quid magni habeat Dei ac Patris dilectio, aut quomodo ipsam merito admiremur? Sed respondebit vtique in ea dilectione id cerni admiratione dignum, quòd datus sit pro nobis Filius, adeóque vnigenitus. Igitur vt constet magna illa Dei ac Patris dilectio, Filius intelligendus est, non creatura. Filium autem dico, qui est ex substantia Dei ac Patris nimirum, ei consubstantialis, & reuera Deus. Quòd si iuxta tuam doctrinam, ô quisquis es, non est ex substantia Dei ac Patris, simul etiam naturalis Filius ac Deus esse desinet, & inanis erit demum eximia illa & ad-

mirabilis Patris dilectio. Creaturam enim pro creaturis ac non verè Filium dedit. Fruſtra verò nobis beatus Paulus
Heb. 10. terrorem iniiciet dicens: *Irritam faciens Legem Moyſi, ſine vlla miſeratione, duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia qui Filium Dei conculcauerit?* Conculcat enim proculdubio, is qui ſpernit. atqui non vt Filium verum, ſed Moſis conſeruum, ſi quidem creatura eſt rei creatæ ſoror, in ratione rei creatæ, licet dignitate aut excellentia alterius gloriam ſuperet. At verum eſt Pauli dictum: & grauiorem pœnam luet qui Filium conculcauerit, non vt in creaturam peccans, nec in vnum ex Moſis conſeruis. Magna igitur eſt ac ſupernaturalis illa Patris dilectio, qui pro mundi vita illum ex ſeipſo & proprium Filium dedit.

A ωξέπυσεν ἡαῦμα ἡ ἀγάπης τῦ πατρός. ποίημα γὰρ ποιημᾶτ ἠλάξατο, καὶ οὐχ υἱὸν ἀληθῶς· εἰκῆ δὲ λέμας καὶ ὁ μακάριος Παῦλος θορυβήσῃ λέγων· ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν, ἢ τρισὶν μάρτυσιν ἀποθνήσκῃ, πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τῦ Θεοῦ καταπατήσας; καταπατεῖ μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὁ καταφρονήσας, ἀλλ' οὐχ ὡς υἱὸν ἀγνοῦν, ἀλλὰ Μωσέως ὁμόδουλον, εἴπερ δεῖ τὰ πεποιημένα τῷ ποίημα πάντως ἀδελφόν, καὶ γε τὸν ὑπὲρ πεποιῆσθαι λόγον, κἂν ταῖς εἰς ὃ μεῖζον, ἢ ἔλαττον ὑπεροχαῖς τὴν ἑτέρου δόξαν πλεονεκτῇ· ἀλλ' ἔστιν ἀγνοῦς ὁ τῦ Παύλου λόγος· χαλεπωτέραν δὲ ἀποτίσῃ τὴν δίκην ὁ καταπατήσας τὸν υἱὸν, οὐχ ὡς εἰς ποίημα πλημμελῶν, οὐδὲ εἰς ἕνα τῶν Μωσέως ὁμοδούλων. μεγάλη δὴ οὖν, καὶ ὑπερφυὴς ἡ ἀγάπη τῦ πατρὸς ὑπὲρ τῆς τῦ κόσμου ζωῆς τὸν ἐξ ἑαυτῦ καὶ ἴδιον αὐτῦ δεδωκότος υἱόν.

B

v. 17. *Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt iudicetur mundus per ipſum.*

C Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτῦ.

Quoniam Filium Dei ac Patris ſeipſum apertè nominauit, id citra probationem dictum non vult, ſed ex rerum ipſarum, vt ita dicam, qualitate, demonſtrationem infert, auditores in fide confirmans. Non enim miſſus ſum, inquit, quemadmodum ſacrorum ille interpres Moſes, vt Lege terrarum orbem condemnem, neque ad peccatum D redarguendum mandatum fero, nec ſeruili fungor miniſterio, ſed qualem Dominum deceat benignitatem exhibeo. Vt Filius ac hæres Patris ſeruitute homines libero, condemnatricem Legem in iuſtificantem gratiam commuto, ſuorum criminum catenis conſtrictis peccata remitto: ſaluaturus orbem terrarum, non condemnaturus veni. Oportebat enim, inquit Moſen vt famulum nimirum, condemnatricis Legis miniſtrum eſſe, me verò vt Filium ac Deum, execratione Legis orbem terrarum vindicare, & benignitatis exuperantia infirmitatem mundi curare. Quod ſi iuſtificans gratia potior eſt mandato condemnatorio, qui non conſentaneum eſt arbitrari ſeruilem conditionem illum excedere, qui poteſtatem præ ſe fert adeò diuinam, & peccati vinculis hominem liberat? Vna hæc igitur eſt

Υἱὸν ἑαυτὸν διαῤῥήδην ὀνομάσας τῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὐκ ἀμάρτυρον ἐᾶν οἴεται δεῖν τὸν λόγον, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτ, ἵνα ὥστως εἴπω, ποιότητος ἐπιφέρῃ τὴν ἀπόδειξιν, ἀσφαλεστέρους εἰς πίστιν τοὺς ἀκροωμένους ἀποτελῶν. οὐ γὰρ ἀπεστάλην, φησὶ, καθάπερ τὸν ἱερὸν φάντην Μωσέα, νόμῳ καταγείων τὴν οἰκουμένην, οὐδὲ πρὸς ἔλεγχον τῶν ἁμαρτίας εἰσφέρων τὴν ἐντολὴν, οὐδὲ οἰκετικὴν ποιοῦμαι τὴν διακονίαν, ἀλλὰ δεσπότην πρέπουσάν τῇ φιλανθρωπίαν εἰσφέρω· ἐλευθεροῖ δὲ δοῦλον, ὡς υἱὸς καὶ κληρονόμος τῦ πατρὸς, μεταποιῶ τὸν καταδικάζοντα νόμον εἰς δικαιοῦσθαι χάριν, ἀπήμι τῶν ἁμαρτίας τὸν τῶν οἰκείων πλημμελημάτ κατισχυμένον σφετῶς, ἀνασώσων τὴν οἰκουμένην, ὑπὸ καταγείων ἐλήλυθα. ἔδει γὰρ ἔδει Μωσέα μὲν, φησὶν, ὡς οἰκέτην νόμου τῶν καταγείοντος ἡμέας διάκονον, ἐμὲ δὲ ὡς υἱὸν, καὶ Θεὸν τῶν νόμου κηπάρας ἀπολύειν τῶν οἰκουμένην, καὶ ταῖς εἰς φιλανθρωπίαν ὑπερβολαῖς θεραπεύσαι τῦ κόσμου τὴν ἀσθένειαν. Εἰ δὲ ἀμείνων ἡ δικαιοῦσα χάρις τῶν καταγειώσης ἐντολῆς, πῶς οὐκ ἀνάλογον ἤδη νοεῖν τὸ οἰκετικὸν ἀναβαίνειν μέτρον τῶν ὅτου δεσπόζειν τῶν ἐξουσίαν εἰσφέρονται, καὶ τῶν τῶν ἁμαρτίας δεσμῶν ἀφιέντα τὸν ἄνθρωπον; εἰς μὲν δὴ τῶν παρακαιμένων ὑποσ,

καὶ οὐκ ἀκομψος, ὡς οἶμαι, λόγος· δεύτερος δὲ ὅτι τούτῳ σχεδὸν τὸν αὐτὸν ἀνακυκλήσας τρεφόμενος, καὶ συνηθῆ πως τοῖς ἀνω τὴν ἀκρασίαν εἰσφέρων, οὐ φιλομαθίας εἰρήσεται. ἐπεὶ γὰρ τὸν Νικόδημον ὁ Σωτὴρ τοῖς Μωσαϊκοῖς ἐμπεπηγότα νόμοις, καὶ τὸν μὲν ἀρχαιοτέρας ἀπείξ ἐχόμενον ἐντολῆς, ἀποφεύγοντα δέ πως ὡσὶ τὸν σχεδὸν πάντας διαλήψιν, καὶ ὡσὶ τὸν νέαν, καὶ θεαρχικὴν καταστοχαζόμενον πολιτείαν, οἰηθέντα, καὶ ὃ εἰκὸς, φορτικωτέραν ἔσεσθαι ταύτην τὴν ἤδη διαπεπαγμένων. Οὐκ ἀγνοήσας διαφεύγων, ὡς Θεὸς, τὸν ἐξ ἀμαθίας ἐπεισαγόμενον φόβον, ἐνὶ καὶ ἀποτόμῳ χρησάμενος λογισμῷ, τὸ ὅτι τούτῳ βαρύτερον ἐπιδείκνυσι, καὶ πλὴν μὲν Μωσέως ἐντολὴν, ἀφὰ τὸν καταγινώσκειν τὸν κόσμον, δυσχερεστέραν ὕστερον ἐπιδεικνύς, ἡμερότητος δὲ βεβαιότητα ἑαυτὸν εἰσφέρῃ, λέγων, ὁ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

A nec insulsa, vt opinor, verborum propositorum ratio. Altera verò eadem pene complectens, & superiori doctrinæ affinis afferetur. Saluator cernebat Nicodemum Mosaïcis affixum Legibus, & veteri quidem mandato mordicùs adhærere, & ad regenerationem spiritalem quodammodo exhorrescere, atque ad nouam & Euangelicam vitam torpere, ratum, vt credibile est, hanc legalibus mandatis fore difficiliorem. Cum ergo non ignoraret, vtpote Deus, B timorem ex imperitia ipsum inuasisse, vnica breuique ratione perturbationem illam adimit, & præceptum quidem Mosaïcum ex eo quod orbem condemnat, intolerabilius esse demonstrat, seque benignitatis largitorem exhibet, dicens: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.*

Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. C v. 18. *Qui credit in Filium non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnigeniti Filij Dei.*

Πληροφορήσας ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἐξ υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ παῖς, ἐκ τῆς Μωσέως διακονίας ἀξιολογωτέραν εἰσφέρῃ τῷ κόσμῳ τὴν χάριν· πῶς γὰρ οὐκ ἄμεινον τοῦ κατακρίνεσθαι νόμῳ, τὸ δικαιοῦσθαι χάριτι; τίνον οὖν ἕτερον ἐπινόησεν, ὡς Θεὸς, εἰς πίστιν ἐπάγων, πανταχόθεν τοὺς ἀπολωλότας συνελαύνων εἰς σωτηρίαν. προτίθησι τοίνυν τῷ μὲν πιστεύοντι ἡμᾶς τὸ μὴ κρίνεσθαι τοῖς κείνοις, τῷ δ' ἀπειθοῦντι κόλασιν, εἰς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν δι' ἀμφοῖν ὁδοῦσαν ὁδὸν, καὶ τοὺς μὲν ἐφέσει, τῇ περὶ τὴν χάριν, τοὺς δὲ φόβῳ τῶν παθῶν, ὅπως τῷ πιστεύειν ἰσχυρὰν μακροθύμως συγκαλῶν· χαλεπὸν γὰρ καὶ μέγα τὸ ἀπιστίας δηκτικὸν ἔγκλημα, ἐπείπερ ὅστις ἐστὶν υἱὸς καὶ μονογενής. ὅσῳ γὰρ αὖ ἀξιόπιστον ὑπάρχει τὸ παρεγκάλυμον, τοσοῦτον μειζόνως εἰς τὸ πλημμελῆσαν δηνὰ τὸ ἁλισκόμενον καταδικασθήσεται. ἤδη δὲ κεκρίσθαι τὸν ἀπιστοῦντά φησιν, ὡς αὐτὸν ἤδη καθ' ἑαυτὸν πάλαι τὴν τοιάδε εἰσενηνοχότα ψῆφον, δι' ὧν ἐγὼ παραιτεῖσθαι τὸν τοῦ μὴ κρίνεσθαι χορηγόν.

Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ σκότος μᾶλλον, ἢ τὸ φῶς.

Οὐκ ἀζήτητον ἀπολιπεῖν ἐᾷ τὴν ἀπειθούντων τὸ

Postquam rebus ipsis probauit se Dei ac Patris Filium existere, & Mosis ministerio præstabiliorem mundo gratiam inuehere, (qui enim præstabilius non est iustificari gratia, quàm Lege condemnari?) aliam rationem excogitat vt Deus, quâ deducamur ad fidem, quotquot perierant vndique congregans ad salutem. D Proponit igitur hoc præmium credenti, quòd non vocandus sit ad iudicium, non credenti autem supplicium, in vnam eandemque viam vtrinque tendens, & hos quidem promissione gratiæ, illos terrore cruciatus ad fidem benignè conuocans. Graue autem & magnum esse crimen infidelitatis ostendit, quandoquidem Filius est atque vnigenitus. Quanto enim præstat illud quod contumeliam accipit, tanto grauius is qui intulit condemnabitur. E Iam vero iudicatum esse ait incredulum, puta quòd ipse iam in seipsum sententiam tulerit, cum sibi conscius sit repudiasse eum per quem fit vt non condemnemur.

v. 19. *Hoc autem est iudicium, quia Lux venit in mundum, & dilexerunt homines tenebras magis quam lucem.*

Non finit indiscussum remanere incre-

dulorum iudicium. addit verò causas, & apertè ostendit, quòd iuxta illud Prouerbiorum, *non iniquè tenduntur retia volucribus*. Qui enim, inquit, lucis participes esse cùm possint, in tenebris iacere malunt, quomodo non mala sibi arcessere credentur, cum sua sponte ea patiantur, quæ effugere liceret si æqui rerum æstimatores esse vellent, & tenebris lucem, atque honesta turpibus anteferre? Præterea liberam à necessitatis vinculis hominis voluntatem seruauit, & suopte nutu in vtramque partem tendentem, vt ob benè acta laudem iure suscipiat, & ob contraria punitionem. Quod alibi quoque ostendit, dicens: *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis: quod si nolueritis, neque exaudieritis me, gladius deuorabit vos.*

Prou. 1.

Esa. 1.

κεῖμαι· ὅπι λέγ ἡ τὰς αἰτίας, καὶ δηκνύς ὅφως, ὅτι καὶ τ παρειμιώδη λόγον, οὐκ ἀδίκως ἐκτείνεσθαι δίκτυα πτερωτοῖς· οἱ γὰρ, ἐξὸν καὶ φωτίζεσθαι, φησὶ, ὃ ἐν σκότῳ κεῖσθαι ἡμῖν δοκοῦσι, πῶς οὐκ ἂν εἶεν εἰκότως αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τ δίκην εἰσαγαγόντες, καὶ τὴν ἀμείνονων δόξαν ποιεῖσθαι μᾶλλον ἐθέλοντες τὰ αἰσχίονα; ἐλεύθερον δὲ πάλιν τ ἐξ ἀνάγκης δεσμῶν πεποίηκε τὴν αἵρεσιν, καὶ ῥοπὰς οἰκείας ἑκάτερον νεύειν, ἵνα δέχηται δικαίως ἔπαινόν τε τὸν ἐπ' ἀγαθοῖς, καὶ τιμὴν ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις κόλασιν· ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ὁ ἕτερος τοῦτο δέδηχεν, εἰπών· ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε, ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται.

v. 20. *Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.*

Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Vtiliter pergit in expositione eius quod dictum est, & in bonis capessendis segnitiem ex improbitatis studio profectam arguit, eamque radicem habere, quòd nimirum ea discere nolit, per quæ quis sapiens euadat ac bonus. Fugit enim, ac renuit malorum artifex, inquit, diuina in luce versari, non vitij pudore (nam si hoc ei contingeret, seruaretur) sed quòd in virtutis ignoratione manere velit, ne si peccet in acriores demum conscientiæ stimulos incurrat, & cognitione boni grauiores daturus sit Iudici pœnas, quòd nolit ea facere quæ Deo sunt placita.

Ἐπεξεργάζεται χρησίμως τὸ εἰρημένον, καὶ τὸν ὅτι τῆς συμφερούσης ὄκνον ἐξ ἀγάπης ὄντα τῆς εἰς τὸ φαῦλον ἐλέγχει, καὶ ῥίζαν ἔχοντα τὸ μὴ βούλεσθαι μαθεῖν, δι' ὧν ἂν γένοιτο ὡς ὅφος τε, καὶ ἀγαθός· φεύγει μὲν γὰρ, καὶ παραιτεῖται, φησὶν, ὁ τῶν πονηρῶν ἐργάτης τὸ ἐν φωτὶ γένεσθαι ὡς θείῳ, οὐκ αἰδοῖ τῇ δικῇ τὸ φαῦλον ἐγκαλυπτόμενος· ἢ γὰρ ἂν ἐσώθη τοῦτο παθών· ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ μᾶλλον τ παρέπεσθαι ἀγαπῶν, ἵνα μὴ πλήρεσι πλημμελῶν, πικροτέρας ἤδη τοῖς ἀπὸ τῆς συνειδότος ἐλέγχοις παρασθῇ, καὶ δικῇ τῆς λοιπὸν ἐξεπίστασθαι τὸ ἀγαθὸν, δυσαρεστοτέρων ὑφέξων τῷ κείνοντι δίκην, εἰ μὴ βούλοιτο ὁρᾶν, ἅπερ ἂν ἀρέσοι Θεῷ.

Qui autem facit veritatem, (hoc est qui diligit opera veritatis, & ea facit) *venit ad lucem, vt manifestentur opera eius; quia in Deo sunt facta.*

Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τῶν τ δικαιοσύνης ἔργων ἐραστής τε, καὶ ποιητὴς, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὅτι ἐν Θεῷ ἐστιν εἰργασμένα.

Non enim spiritalem spernit illuminationem, per ipsam eò maximè perductus, vt nõ temerè intelligere possit, num diuinum mandatum sit prætergressus, & an omnia iuxta Dei legem peregerit. Manifestum igitur argumentum est efrænati ad vitium impetus, & intemperantis libidinis, discere nolle ea per quæ

Οὐ γὰρ παραιτεῖται τ ἐν πνεύματι φωτισμὸν, ἐξ αὐτοῦ δὴ μάλιστα πρὸς τὸ δύνασθαι νοῦν ἀσυναπάτως χρῆσαι γεγαρυκὼς, εἰ μὴ τ θείαν ἐκβέβηκεν ἐντολὴν, καὶ εἰ πάντα κατὰ νόμον εἴργασται Θεοῦ. ἔστι δέ τινων ἀπόδειξις ἐναργὴς τῆς μὴ εἰς τὸ φαῦλον ἀχαλίνου ῥοπῆς, καὶ ἀκρατοῦς πρὸς τὸ χεῖρον ἡδονῆς, τὸ μὴ ἐθέλησαι μαθεῖν,

τὰ δι' ὧν αὐτὸς ἴσχυσι τοὺς πρὸς τὸ ἄμεινον ἀναδραμεῖν· τῆς γὰρ ὅτι τοῖς ἀρίστοις ὑπῆρχε σπουδῆς, τὸ φωτίζεσθαι διὰ βίβλων, καὶ ὥσπερ τινα κανόνα, καὶ ἀπόλυτον πρὸς τὴν ἀρίστην πολιτείαν τῷ Θεῷ, τὸν αὐτοῦ ποιεῖσθαι νόμον· ὅταν εἰδὼς ὅτως ἔχει, καὶ ὁ ψαλμῳδὸς, ὁ νόμος κυρίου ἄμωμος ἐπιστρέφων ψυχάς, ἡ μαρτυρία κυρίου πιστὴ σοφίζουσα νήπια· τὰ δικαιώματα κυρίου εὐθέα εὐφραίνοντα καρδίας, ἡ ἐντολὴ κυρίου τηλαυγὴς, φωτίζουσα ὀφθαλμούς.

A ad meliorem frugem reuerti possis: probitatis autem ac virtutis, cupere vt lucis compos euadas, & regulam veluti quandam & amussim vitæ Deo placentis eius Legem facere. Quod cum ita esse diuinus Psaltes nosset, canebat: *Lex Domini immaculata conuertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda, præceptum Domini lucidum illuminans oculos.* *Psal. 18.*

B

Καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ, ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ, καὶ παρεγίνοντο, καὶ ἐβαπτίζοντο. οὔπω γὰρ ἦν βεβλημένος εἰς τὴν τοῦ φυλακεῖον ὁ Ἰωάννης.

v. 22. &c. *Et post hæc venit* IESVS *& discipuli eius in Iudæam terram. Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salim: quia aqua multæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur. nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem.*

Πέρας ἤδη λαβοῦσης τοῦ κατὰ Νικόδημον ὁμιλίας, ἕτερόν τι πάλιν ἐξαρτύει χρησιμώτατον ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστής. πνεύματι γὰρ τοῦ θείου φωταγωγούμενος πρὸς τὴν τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐξήγησιν συνῆδεν, ὅτι λειτελὴς σφόδρα τοῖς σωτευξομένοις τὸ διαφανὲς σαφῶς, πόσην ἔχει τὴν ὑστεροχὴν, ἢ τοῖς ὅσοις ὑστέρησεν μέτοις, ὡς πρὸς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα τὸ διὰ Χριστοῦ· ἦν γὰρ ὄντως ἐλπίδος ἃ μακρὰν ἀναδέχεσθαί ποτε τοὺς ἀποπλανᾶσθαι ἐξ ἀνοίας εἰπεῖν, ἢ μανθάνειν ὅλως ἐν αὐτοῖς ὑστάρχειν τὸ διαφορὰν, ἰσομέτροις δὲ αὐτὰ χρῆσθαι τεθεικέναι ἡμᾶς, ἢ τοῦτο εἰς ἀγενεστέραν ἀπαγόντας ἐξολισθάνοντας, τὴν μὴ ὅτι τοῖς ἀμείνοσι φέρον ὠφελεῖσθαι τοῦ διὰ Χριστοῦ, τὸ γένος τῶν διὰ ὕδατος ἀναγομένων ἐπαισχύνεσθαι. ποῖον γὰρ θράσος τοῖς ἀπαιδεύτοις ἐπιβαίνει, ἢ ἀφ' ποίας ὑπερηφανίας δυσφημίας, οἱ τῶν ἱερῶν τοῦ ἐκκλησίας δόγμασι ἐξαισχύνθροι, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, καθάπερ γέγραπται; ἵνα τοίνυν τὸν ἐκείνων ἀθυρογλωσσίας παραιτήσηται αἰτίας ὁ Σωτὴρ Εὐαγγελιστὴς, αὐτὸν ἡμῖν εἰσφέρει τὸν ἅγιον βαπτίζειν τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς τὸν ζητούμενον τοῦ λύσιν. βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν· ὁμοίως γὰρ Ἰωάννης, οὐ μὴν πάντως διὰ χειρὸς ἑτέρων, ἀλλ' οὐδὲ ἐν αὐταῖς ἐκείναις ἐβάπτιζε ταῖς πηγαῖς, ἐν αἷς τὸν παρόντων ἐφαίνετο Χριστὸς, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Σαλείμ, καθάπερ γέγραπται, καὶ εἰς μίαν τινὰ κύκλῳ καὶ μείονα πηγὴν, καὶ δι' αὐτῆς ἑκάτερον διορίσαι φημὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων πηγὴν, τὸν ὅτι τοῦ βαπτίσματος ἀπὸ ἀγενεστέρου διαφορὰν,

Finitq; Christi cum Nicodemo colloquio, aliud quiddam vtilissimum iterum struit diuinus Euangelista. Diuino quippe illuminatus Spiritu ad res necessarias exponendas, sciebat magno vsui fore auditoribus, si clarè agnoscerent quanto interuallo Ioannis baptisma Christi baptismate superetur. Metus enim erat profecto non dubius, exorituros aliquos, qui præmentis inopia dicere auderent, vel nullum esse prorsus eorum discrimen, sed pari vtrumque in pretio habendum, vel ex hac in agrestiorem insciti am delapsos Christi baptisma postponere, priorem autem locum baptismo qui per aquam fit impudenter & insolenter adscribere. Quod enim audaciæ genus intentatum relinquunt imperiti, aut quam blasphemiam non arripiunt, qui insurgunt aduersus Ecclesiæ dogmata, & omnia, vt scriptum est, recta peruertunt? Vt ergo sapiens Euangelista procaces illorum voces prius euerteret, ipsum nobis inducit sanctum Baptistam suis discipulis rei quæsitæ solutionem exponentem. Baptizat itaque Christus per suos discipulos: Ioannes similiter, non tamen profectò per aliorum manus, sed neque in illis ipsis fontibus baptizabat, in quibus Christus hoc facere cernebatur, sed prope Salem, vt scriptum est, & in fonte quodam qui vicinus erat, & illo Iudaïcorum fontium discrimine baptismi discrimen quodammodo ostendens,

C D E *Mich. 3.*

& obscurè innuens, idem non esse baptisma Ionnis cum eo quod à Saluatore nostro Christo factum est: proximum tamen esse & circa ipsum, vt doceret præparationem quandam & rudimentum esse perfectioris. Quemadmodum ergo Lex Mosaica vmbram habere dicitur futurorum bonorum non veram ipsam rerum imaginem (est enim præexercitatio quædam, & cultus spiritalis rudimentum, occultam intrinsecus veritatem perturiens) ita quoque de baptismo illo in pœnitentiam censendum est.

A κὴ καλασημαίνων, ὡς δι' αἰνίγματος, ὡς ζωτὸν μὲν οὐκ ἔστι τῷ βαπτίσματι τὸ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ὃ δι' αὐτοῦ· πλησίον δὲ ὅμως, κὴ περὶ αὐτό, προμηθεύσαιν τινα, κὴ εἰσαγωγὴν εἰσφέρων τοῦ τελειοτέρου. ὥσπερ οὖν κὴ ὁ νόμος ὁ τοῦ Μωσέως, σκιὰν ἔχειν λέγεται τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων· προτύπωσιν γάρ τι, κὴ προκατήχησιν τὸ ἐν πολλοῖς μυστηρίοις τελετῆς ὂν γράμμα δηλοῖ ὃ μωσαϊκὸν, κεκρυμμένην ἔσωθεν ὠδῖνον τὴν ἀλήθειαν· ὕτω νοητέος
B κὴ ὁ εἰς μετάνοιαν βάπτισμα.

v. 25. *Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione: Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei.*

Ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίων περὶ καθαρισμοῦ, κὴ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, κὴ εἶπον αὐτῷ.

Cum Iudæi Legales lustrationes defendere non possent, nec purificationi buculæ cinere fieri solitæ patrocinari, quiddam in Ioannis discipulos ordiuntur, quo sperabant se negotij non parum eis allaturos, quamuis in
C suis facile superarentur. Nam quoniam beati Baptistæ discipuli, magistri sui baptisma suspicientes, & purificationes Legales impugnantes, præstare iam Pharisæis virtute & eruditione videbantur, ideò grauiter & inique id illi ferunt, in conuiciando solùm vehementes, & ad omnem malitiam expediti. Et certè aliò respicientes, laudant Christi baptismum, non quòd ita sentirent, neque quod veras ei laudes affunderent, sed animo tantum lacessendi, & præter sententiam id facientes, donec ad exitum consilium suum perducerent. Ra-
D tione ergo nullatenus demonstrare queunt, nedum testimoniis scripturæ Christo patrocinantur: (Vnde enim istud ingenij hominibus imperitis?) sed ad confirmanda sua dicta illud allegant, paucos admodum ad Ioannem, multos verò gregatim ad Christum confluere. Sperabant enim forsan isti oppidò væcordes victoriæ calculum se reportaturos, & legalibus
E lustrationibus potiores partes datum iri, eoque nomine se gloriaturos, si Christi baptismum ei qui manu Ioannis tradebatur anteferrent, & molestiam profecto creaturos iis ad quos verba faciebant. Sed discedunt tandem, & ex inconsiderata disputatione multò magis victi digrediuntur. Do-

Ἀπορούντες Ἰουδαῖοι πῶς κατὰ τὸν νόμον περιῤῥαντηρίοις σποδιᾶς, & σπαναγροῦν οὐκ ἔχοντες τὸ δοκοῦν ἀποδοῦ δαμάλεως καθαρισμῷ, ἐξυφαίνουσί τι τοῖς Ἰωάννου μαθηταῖς, δι' ὧν οἰόμενοι μετρίως αὐτοὺς ἀπάσειν αὐτοῖς, κἂν τοῖς μάλιστα ἑτοίμως ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἡττώμενοι. ὅπου γὰρ οἱ τοῦ μακαρίου προδρόμου βαπτιζηταὶ, χρείττοις ἤδη, κὴ σπουδαιοτέροις τὸ Φαρισαίων ἐφαίνοντο, ὃ παρὰ τοῦ οἰκείου διδασκάλου θαυμάζοντες βάπτισμα, κὴ τοὺς κατὰ νόμον καθαρισμοὺς διαβάλλοντες καθαρισμούς· δυσφοροῦσιν ὅπου τούτοις οἱ πρὸς μόνον ὃ δοκοῦν ἀδελφικῶς χαίροντες, κὴ εἰς πᾶσαν ἑτοιμότατοι κακουργίαν· καὶ δὴ τὸ οἰκεῖον πάθος πρόφασιν λόγου ἐπαινοῦσι τὸ βάπτισμα τὸ τοῦ Χριστοῦ, δοκοῦσι μὲν οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲ δικαίως ἐπαίνοις τὸ πρόγματος καταχέοντες, εἰς ὃ μόνον τὸ λυπῆσαι πρωξυμμένοι, & τὸ παρὰ γνώμην διαμφίβολον πάθωσιν, ἕως δὴ αὐτοῖς εἰς ἔργον ἐκτείνῃ τὸ ἀσύμβασμα. λογικὴν μὲν οὖν ὑδρίαν ἔχουσι ποιεῖσθαι τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν ἱερῶν λαβόντες γραμμάτων συνηγορῆσαι Χριστῷ· πόθεν γὰρ ἐν τοιαύτῃ τοῖς ἀπαιδεύτοις σπουδῇ; ἐκφέρουσιν ὃ μόνον εἰς βεβαίωσιν τοῦ οἰκείου προκείμενον λόγου, ὃ κομιδῇ μὲν εἰ βραχέσι ἀριθμῷ τοὺς Ἰωάννῃ προσηκόντας, ἀληθὲς ὃ βαδίζειν ὅπου Χριστόν· ὤοντο γὰρ ἴσως πολὺ λίαν ἀφεστῶντες τὴν ὅπου τῆς δυνάμεως νίκην ἀποκεκρίσθαι φῆφον, κὴ τοῖς νομικοῖς περιῤῥαντηρίοις, ὡς ἤδη κεκρατηκόσιν ἀπαυθαδίζεσθαι τὸν Ἰωάννου χορούς, οὐ μείνοντες τὸ δοκοῦν Χριστοῦ τοῖς προσιοῦσιν αὐτοῦ χορηγούμενον βάπτισμα, & λυπήσοντες μὲν ὄντως τοὺς, πρὸς οὓς ἦν ὁ λόγος. ἀπαλλάττουσι) ὃ μᾶλις τούτοις, κὴ ἀναχωροῦσι τοῦ Ἰωάννου μαθητοῦ, ἐξ ἀνεπισκέπτου λογομαχίας πολὺ μειζόνως

ἠπιώμυοι. καλλωπίζουσι γὰρ τοῖς ἐξ ἀνάγκης ἐπαίνοις, κἂν ἄκοντες τὸν κύριον.

A minum quippe velut ex neceſſitate laudibus cotonant, etiam inuiti.

Ραββὶ, ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. ἀπεκρίθη Ἰωάννης, καὶ εἶπεν.

v. 26. *Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce, hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Reſpondit Ioannes, & dixit.*

Τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις καλλωπισθέντες οἱ μαθηταὶ, καὶ εἰς αὐτὰ ἀποβλέποντες τὰ τοῦ πράγματος ἀφορῶντος τὴν φύσιν, ψευδομένους μὲν ἐλέγχειν οὐκ ἴσχυον οἷοί τε, διαπορεῖσθαι δ' εἰκότως, καὶ ὃ μέγα τοῦ Σωτῆρος λίαν οὐκ εἰδότες ἀξίωμα, καταθρασύνονται λέγειν ὅτι τοῖς Ἰωάννου μειονεκτήμασιν, αἰδοῖ τε, καὶ θαύματι τὸ ἐξ ἀγάπης κεράσαντες λόγον, ἀξιοῦσιν ἤδη μαθεῖν, ὅτου δὴ χάριν, ὁ παῖς περὶ αὐτοῦ μεμαρτυρημένης φωνῆς, φθάνῃ μᾶλλον αὐτὸν εἰς εὐκλείας, παρεμπεσὼν τῇ χάριτι, καὶ ὑπολαμβάνῃ βαπτίζων ὁ μέγας τῆς ἁπάσης πληθύος Ἰουδαϊκῆς, ἀλλ' ἤδη καὶ πόρρωθεν. ἐποιοῦντο δ' ἂν τὸ εἰκὸς οὐκ ἀθεεὶ τὴν ζήτησιν· καλύπτει γὰρ ἐντεῦθεν ὁ βαπτιστὴς εἰς ἀκριβῆ, καὶ μακρὰν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξήγησιν, καὶ διαφανεστάτην τὴν βαπτισμῶν εἰσφέρειν διαφοράν.

B C D

Diſcipuli Phariſæorum dente laceſſiti; ipſamque rei naturam intuentes, eorum quidem mendacium coarguere non poterant, ſed iure dubitant, cumque eximiam illam noſtri Saluatoris dignitatem ignorent, vehementer mirantur minoris fieri Ioannem, & pudore atque admiratione ſermonem ex amore profectum temperantes, ſciſcitantur demum quam ob cauſam Chriſtus ei gloria antecellat, cuius voce teſtimonium accepit, eique gratiâ præſtet, nec partem ſolùm Iudaïcæ multitudinis, ſed omnes baptizando ad ſe pertrahat. Illud porro non ſine numine, vt videtur, quæſierunt: prouocatur enim hinc Baptiſta ad exactam & longam de Saluatore narrationem faciendam, & manifeſtum baptiſmatum illorum diſcrimen affert.

Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

v. 27. *Non poteſt homo accipere quicquam, niſi fuerit ei datum de cælo.*

Οὐδὲν φησὶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὸν, ὃ μὴ πρώτως εἰς καὶ θεόσδοτον. τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες, ἀκούειν ἂν πάρεστι τὴν κτίσιν. χαίρω δ' ὅμως τοῖς μὲν ἀπονεμηθεῖσιν ἀρκεῖσθαι μέτροις, καὶ τοῖς ὑπερνόθεν διωρισμένοις ἐφήδεσθαι ὑμῖν, ἐκτείνεσθαι δὲ περιττέρωμηδαμῶς, μηδὲ ἀγαθεῖσιν τῇ παρὸν ὃ μεῖζον ἀεὶ κεχρημένοις ἐφέσει, τὸν ἄνωθεν ἀτιμάζειν νῆφον, καὶ δικαστικοῖς ἀπομάχεσθαι κελεύσασιν, αἰδοῖ δὲ μὴ δοκεῖν τὸ τελεστέρου ὃ ἔλαττον ἀποφέρεσθαι. ἀλλ' οἷς ἂν ἐπηλπίσας τιμήσῃ, ταῦτα δὴ καὶ μάλα ποιεῖσθαι πολλοῦ. μὴ ἀχθέσθω τοίγαρ ὁ ἐμὸς, φησὶ, μαθητὴς, εἰ μὴ ὃ ἐμὲν ἐξάλλομαι μεῖζον, εἰ δὲ μεῖζον ἀγαθὸν, καὶ εἰς δόξαν ἀνθρωπαρεσκῆ συστέλλομαι.

Nihil inquit in hominibus bonum eſſe, quod planè à Deo datum non ſit. Quid enim habes, quod non accepiſti, creaturam audire decet. Arbitror autem ſua ſorte contentos eſſe debere, & honoribus cælitus conceſſis acquieſcere, nec vlterius quicquam affectare, nec ingrato animo diuinum aſpernari decretum, maius ſemper aliquid ambiendo, & Domini pugnare iudiciis, quòd aſſequi pudeat quod perfecto ſit minus, ſed quæcunque ornare voluerit, ea certè magni facienda. Ne angitor itaque meus, inquit, diſcipulus, ſi meam ſortem non excedo, ſi maiorem non ignoro, & intra gloriam humanitati congruentem coërceor.

1. Cor. 4.

Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου.

v. 28. *Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis, quòd dixerim: Non ſum ego Chriſtus; ſed quia miſſus ſum ante illum.*

Εἰς ὑπόμνησιν ἄγει τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ὧν ἤδη πολλάκις ἀκηκόασι λόγων, ὁμοῦ μὲν ἐλέγχων ἀφυΐας, ὡς τὴν τοῦ χρησίμων λήθην κεκαρωμέ-

Diſcipulis ſuis in memoriam reducit ea quæ ſæpe iam audierant, partim quidem eos ſcitè arguens, quaſi rerũ vtilium obliuione

obliuione grauatos, & ad tam grauem doctrinam dormitantes, partim verò suadens diuinæ Scripturæ meminisse, homines in eius studio præsertim educatos, quem illa futurum Christum prędicet, & quem item præconem Baptistam. Sic enim vtroque cognito grauiter laturi non erant, quòd eos conuenienti sibi sorte præditos viderent. Aliis ergo testibus, inquit, ad id confirmandum opus mihi non erit, cum mei discipuli ipsimet audierint. Seruum me esse professus sum, missus sum vt prædicarem, *Ego non sum Christus.* Vincat, superet, celebretur ille glorioſiùs, vt Dominus ac Deus.

A ρους, ϗ ὡς εἰ τὴν ὕστω σιμοπάτιλω διδασκαλίαν ἀπνυσάζοντας, ὁμοῦ δὲ αἰσπεῖσθαι τῆς θείας μεμνῆσθαι γραφῆς, ἅτε δὴ τῇ ὅπῃ τοιούτῳ φιλοτιμαθείᾳ σεσωτεθραμμένους· τίνα λοιπὸν ἔσεσθαι κηρύττῃ Χριστόν· τίνα ϑ' αὖ πάλιν τὸ προκήρυκα βαπτιστήν· ὕστω γὰρ ἔμβυον τὴν ἐφ' ἑκάστῳ χαρίσιν διὰ δεξάμενοι χαλεπαίνῃ ὑδαμῶς, εἰ τοῖς ἑκάστῳ παρέσεσιν ὁρῶντες αὐτοί. δεήσομαι τοιγαροῦν ἄλλ ἑτέρων, φησὶν, εἰς τοῦτο μαρτύρων, αὐτηκόους ἔχων τοὺς ἐμαυτοῦ μαθητάς· ὡμολόγησα τὸ δουλεῖον, προκηρύξων ἀπεσταλκώς· ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστός· νικάτω, κρατείτω, καθαλαμπρυνέσθω μείζονος, ὡς δεσπότης, ϗ Θεός.

B

v. 29. *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.*

Ο ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς, ϗ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. αὕτη οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ πεπλήρωται.

Rursus ducta quodammodo à nobis similitudine ad cognitionem subtilium contemplationum nos deducit. Figuræ namque rerum intellectualium sunt ea quæ manu palpantur, & corporalium exemplorum crassitie accuratissimè sæpe res spiritales demonstrantur. Sponsus est igitur, inquit, & celebritatis Christus est princeps: ego verò vocator & auspex, cui summæ voluptatis, & illustris dignitatis loco est in amicorum ordine duntaxat collocari, & vocem conuiuatoris audire. Habeo itaque demum quod optabam, & quod in animo erat mihi perfectum est. Prædicaui enim non solùm Christum venturum, sed ipsum quoque iam spectato præsentem, & eius vocem auribus percipio. Vos verò sapientissimi discipuli, cum humanitatem Christo desponsatam ad eum accedere videtis, & naturam illam reiectam, atque ab eius amore diutiſsam ad spiritalem coniunctionem per sanctum baptisma redire conspicitis, ne molestè feratis, inquit, quòd non ad me sed ad spiritalem sponsum accurrit. hoc enim æquius est atque conuenientius. Nam qui sponsam habet, sponsus est: hoc est, nolite in me sponsi coronam quærere: non mihi exultat Psalmista, dicens: *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum Patris tui, quia concupiuit Rex decorem tuum:* neque meum thalamum sponsa quærit, cum ait: *Renuntia mihi quem diligit*

Psal. 44.

Cant. 1.

C

Εγενήθη μὲν πάλιν ὡς ἐξ ὁμοιώσεως τῆς πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος, ἄγει δ' εἰς ὑπόγεωσιν θεωρημάτων λεπτῶν· τύποι γὰρ τῶν νοητῶν, τὰ χειρὸς ἁπτὰ μιμούμενα, ϗ σαφεστάτην ὄψιν δηλοῦντα πολλάκις τὰ πνευματικὰ τοῦ ἀποδήξιν· ἔτι τοίνυν, φησὶ, νυμφίος μέν, ϗ πνευματικῆς ἀρχὴς ὁ Χριστὸς, ἀμπελουργὸς δ' ἐγὼ, ϗ νυμφαγωγὸς, φυτείαν ἔχων τοῦ ἀγροτάτου ϗ ἄξιωμα προφάσεως, ὃ ὃν φίλοις καταπαίζειν μόνον, ϗ τῆς τοῦ ἐστῶτος ἐπακροᾶσθαι φωνῆς. ἔχω μὲν οὖν ἤδη ὃ ποθοῦμενον ἐγὼ, ϗ πεπλήρωταί μοι ὃ σπουδασμα· σεκήρυξα γὰρ ἤ μόνον, ὡς ἤξει Χριστὸς, ἀλλ' ἤδη ϗ παρόντα τεθέαμαι, ϗ αὐτοῦ σὺν ὠσὶν εἰσδεχόμενος τὴν φωνήν. ὑμεῖς δ', ὦ σοφώτατοι μαθηταὶ, τὴν νυμφευομένην ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν ἰοῦσαν ὁρῶντες, ϗ εἰς τὴν πνευματικὴν αἰσθανομένην τὴν οἰκειότητα δι' ἣν ἀπὸ βαπτίσματος τὴν ἀποκεκομμένην ϗ διαπεπτυσμένην εἰς αὐτὸν ἀγάπης καθαιρόμενοι φύσιν, μὴ ἀχθεσθῆτε, φησὶν, ὅτι μὴ μᾶλλον ἐμοὶ, πρόσεισι δὲ λίαν δικαίως τοῦ χριστοῦ πνεῦμα νυμφίον· τοῦτο γὰρ ἴσως ὄντως δίκαιόν τε ϗ πρέπον δίκαιον. ὁ γὰρ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστί· τοῦτ' ἔστι, μὴ ἐν ἐμοὶ ζητεῖτε τὸν νυμφίον τὸ στέφανον, οὐκ ἐμοὶ χορδὴ λέγων ὁ μνηστὴρ· ἄκουσον θύγατερ, ϗ ἴδε, ϗ κλῖνον τὸ οὖς σου, ϗ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, ϗ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, ὅτι ἐπεθύμησεν ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· οὐδὲ τὸ ἐμὸν ζητοῦσα θαλαμεῖον ἡ νύμφη φησὶν· ἀπάγγελόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ

D

E

ψυχή μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ ποιμαίνῃς ἐν μεσημβρίᾳ· ἔχει τὴν ἐξ ἀρχῆς νυμφίον· ἐγὼ δὲ ἡδυνθήσομαι τῷ δούλῳ παρέπουσαν διαπορήσας ὑμῖν, ἐν τοῖς τῆς φιλίας ὀνόμασί τε, καὶ τοῖς ἐγγύοις. τὸν μὲν οὖν τῶν προκειμένων λόγον, οἶμαι δὴ καὶ μάλα διηρμηνεῦσθαι καλῶς· ἐπεὶ καὶ τῶν πνευματικοῦ διηνεκῶς γάμου, ὄγκαφθεν ἔτι καὶ αὐτοῦ φορτικὸν ἡγούμενον.

A *anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie.* Habet illa cælestem sponsum: Ego verò oblectabor, cum serui conditionem excesserim, nomine & re amicitiæ. Rerum ergo propositarum sententiam rectè imprimis explanatam esse puto. Cum verò de spiritalibus nuptiis abunde iam disseruerim, vltra de ipsis scribere, molestum puto.

Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι.

B v. 30. *Illum oportet crescere, me autem minui.*

Ὡς ὅτι μικροῖς ἤδη θορυβουμένους ἐλέγχει τοὺς μαθητάς, καὶ παρόντων μὲν ἐφ' οἷς ἥκιστα χρὴ σπουδαίνοντας σκανδαλον, ὅπου δὲ εἰδέναι ἀκριβῶς, τίς τε, καὶ πόθεν ἐστὶν ὁ Ἐμμανουήλ. ὃ γὰρ μέλλει τούτων, φησὶ, τὰ ἐπ' αὐτῷ θαυμασθήσεται, οὐδὲ ὅτι πλείους βαπτίζονται πρὸ * αὐτοῦ, διὰ τοῦτο, καὶ μόνον τῷ ἐμῷ ὑπερφυᾶναι θέλει ὑμῖν, ἀλλ' εἰς μέγεθος αὐξηθῆναι δόξης θεοῦ τοσοῦτον, ὅσον αὐ πρέπει Θεῷ· δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν εἰς αὔξησιν βύσκλειας ἰέναι, καὶ ταῖς καθ' ἡμέραν τῶν σημείων προσθήκαις ἀεὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἀναπτοδᾶν, καὶ λαμπρότερον ἀναφαίνεσθαι τοῦ κόσμου, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι, μένοντα μὲν ἐν οἷς ὑπ' ἔρχων ὁρῶμαι, καὶ τὴν ἅπαξ δοθέντων οὐχ ὑφιζάνοντα μέτρων, τῷ δὲ πρὸς αὔξην ἀναβαίνοντος δόξης ἀεὶ, τοσοῦτον ἡττώμενον, ὅσον αὖ πρέχει, καὶ φέρηται. καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν ὁ μακάριος διηρμήνευθ' ὁ βαπτιστής, ἧς ἐγὼ χρησίμως διὰ παραδείγματος ὁ λόγος, ἀναγκαίως παρεισιὼν τὰ εἰρημένα τῇ διανοίᾳ. δίπηχυ τυχὸν ὅτι γῆς ἐστάτω ξύλον· παρακείσθω δὲ καὶ φυτὸν, ἀρτίως μὲν γῆς ἐκφυὲν, χλωρούς δὲ διατείνον τοὺς ὄρπηκας, καὶ ἀπὸ ῥίζης ἐπὶ ὥρας ἀεὶ πρὸς ὕψος τὸ μεῖζον αὐξηθὲν μόνον· ἆρ' οὖν εἴ τις παρείη τῷ ξύλῳ φωνὴ, εἶτα τοῦτο λέγοι παρ' ἑαυτῷ, καὶ φυτῶν γειτόνων, τοῦτο δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι, οὐκ ἂν εἰκότως νοοῖτο βλάβος μοί τι ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸ σημαίνειν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς κολόβωσιν τὸ αὐτῷ παρεῖναι οἰκήσεσθαι μέγεθος, ἐλαττοῦσθαι δὲ κατὰ τοῦτο μόνον διημαρτῆσθαι τὸ εἶδος, καθ' ὃ πρὸς αὔξησιν ἰόντος ἀεὶ τὸ μεῖον ἔχον βλέπεσθαι; συγγνώμης δὲ τούτῳ λήψῃ πάλιν παράδειγμα, καὶ τὸ τῶν ἀστέρων ἐπισημότατον παρὰ τὸν ἥλιον λέγοντα βοᾶν, ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι· ἕως μὲν γὰρ τῇ τῆς νυκτὸς ἀχλύϊ τὸ αἰθέριον καλαμελαίνεται βάθος, χρυσοῦν ἀπαστράπτοντα τὸν ἑωσφόρον αὐγαῖς, καὶ ὁλοκλήρῳ δίσκῳ παρέποντα δόξῃ,

C Oportet enim ipsum gloriæ incrementum capere, & quotidianis miraculorum accessionibus semper in maius efferri, & mundo clariorem apparere, me autem minui, manentem in quo nunc cernor statu, nec infra sortem mihi semel datam subsidentem; illo ad maiorem gloriam semper crescente, tanto minorem, quanto ille præcurret. Atque hæc quidem nobis Baptista beatus exponit. Sed exempla nos vtiliter adhibebimus, quibus D dictorum vim & sententiam clarius ob oculos ponamus. Bicubitale in terram figatur lignum: iuxta sit planta recens enata, quæ virides ramos expandat, & sensim à radice in altitudinem maiorem subuehatur: an ergo si ligno vox tribuatur, tum de seipso & vicina planta dicat, Hanc oportet crescere, me autem minui, non iure censeretur significare sibi nihil detrimenti fore, sed nec mensuram suam mutilatum iri, sed asserere se minui specie sola tenus, quatenus planta crescente minus semper esse comperitur. Huic affine rursum aliud exemplum capito. Finge tibi vnum inter astra lucidissimum de Sole dicere: Illum oportet crescere, me autem minui: Quandiu enim noctis tenebris vastus aër obscuratur, luciferum aureo fulgore lucentem & omni ex parte conspicuum iure mireris: verum vbi Sol ortum suum

E

denunciat, & modica luce mundum aſpergit, à maiore vincitur, & præſtantiori ſenſim lucifer cedit, eaque Ioannis verba iure vſurpauerit, cum idipſum quod ille patiatur.

A ϑαυμάσῃς αὖ ὡς εἰκότως· ἡλίου δὲ αὐγὴν ἀπειλήσαντος ἤδη, & μετείκοντος τὸν κόσμον φωτὶ καταῤῥαίνοντος, νικᾶται τοῦ μείζονος, καὶ τὰ ἄκρα χωρὶς πλεονεκτοῦντι καὶ βραχύ. λέγει δ' αὖ καὶ αὐτὸς εἰκότως τῷ Ἰωάννῃ φωνῷ, αὐτὸ δὴ τοῦτο παθών, ὅτῳ ἐκεῖνος ἐταπείνας φησίν.

Caput II.

Quòd in creaturarum numero non ſit Filius, ſed ſupra omnes, vt Deus de Deo.

B

v. 31. *Qui deſurſum venit, ſuper omnes eſt.*

Nihil magni eſt, ac multum admirabilis, inquit, ſi humanitatis gloriam Chriſtus excedit. Non enim catenus eius gloria terminatur, ſed ſupra vniuerſam creaturam eſt, vt Deus, ſupra res omnes creatas, non vt in omnium numero comprehenſus, ſed vt ab omnibus exemptus, & diuina ratione ſedens ſupra vniuerſa. Cauſam ſubdit, quâ confundit aduerſarium, & ad ſilentium adigit. Qui deſurſum venit, inquit, hoc eſt, qui de ſuperna radice prodiit, paternam in ſeipſo naturaliter conſeruans nobilitatem, ſupra omnes erit proculdubio. Nec enim fieri vſquam poteſt, vt non talis appareat Filius, qualis cenſetur eſſe, idque iure merito, qui ipſum genuit. Filius quippe ille identitate naturæ conſpicuus, ſplendor & character Patris, quomodo gloriâ minor fuerit? Annon enim in Filio Patris proprietas dedecorabitur, & characteri genitoris iniuriam faciemus, ſi eum minorem ſtatuamus? At nemini, vt reor, dubium iſtud eſt. Idcirco ſcriptum quoque eſt:

Ioan. 5. *Vt omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem.* Qui autem æqualibus honoribus cum Deo ac Patre gloriatur, propterea quod ex ipſo eſt ſecundum naturam, quomodo non cenſebitur demum rerum creatarum excedere ſubſtantiam? hoc enim ſignificant illa verba, *ſuper omnes eſt.* Verum ſentio rurſus minimè quieturos Chriſti hoſtium animos, ſed ore procaci & effrænato dicturos: Cum beatus Baptiſta deſurſum venire Filium aſſerat, quænam ratio nos adiget, vt ex ſubſtantia Patris ipſum venire ſuſpicemur, propter illud, *deſurſum*, ac non potius è cælis, aut etiam ex illa qua præſtat ſupra omnes eminentia, vt ideò quoque ſupra omnia intelligatur eſſe ac

Κεφαλ. β.

Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς γνητοῖς ἐστιν ὁ υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

B

Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν.

Ου μέγα, φησίν, οὐδὲ λίαν ἐστὶν ἀξιάγαστον, εἰ τῇ τῆς ἀνθρωπότητος δόξαν ὑπερτρέχει Χριστός· ἡ γὰρ μέχρι τούτων ἐκτείνουσα τῆς ἰδίας ἀκλείας ἴχνη ὁρᾶται, ὅτι πᾶσαν δέδοται τὴν κτίσιν, ὡς Θεὸς, ἐπάνω πάντων ἐστὶ τῶν πεποιημένων, οὐχ ὡς ἐν πᾶσι καταριθμούμενος, ἀλλ' ὡς καὶ πάντων ἐξῃρημένῳ, καὶ τοῖς πᾶσι θεοπρεπῶς ἐπεχούμενος. ἐπιλέγει δ' τῇ αἰτίᾳ, τὴν ἀντιτείνοντα δυνατῶν, καὶ καταιγάζων τὴν αὐθησάμενον. ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τῆς ἄνωθεν ῥίζης ἐκπεφυκὼς, τὴν πατρῴαν ἐφ' ἑαυτῷ φυσικῶς ἀποσώζων εὐφυΐαν, ὑπὲρ ἐπάνω πάντων ἀναρχήν ὁμολογουμένως κεκτήσεται· ὧν γὰρ δὴ καὶ μιμήσασθαι, μὴ ἄχρι πάντως ἐνοεῖσθαι ὁρᾶται τὸν υἱὸν, ὁποῖός ἐστιν ἐν νοοῖτο, καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν, ὁ γεννήσας αὐτόν. ὁ γὰρ τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως ἀφωρισμένων υἱὸς, ὃ ἀπαύγασμα, καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς πατρὸς, πῶς ἂν γένοιτο καὶ τιμῇ δόξαν ἐλάττων αὐτοῦ; ἢ γὰρ οὐκ ἐν ὑμῖν ὃ τῆς πατρὸς ἴδῃ τις ἀτιμασθήσεται, καὶ ἐν τοῖς τοῦ τεκόντος ὑβρισμένοις χαρακτῆρας, οὐκ ἐλάττους ὄντες αὐτοῦ; ἀλλ', οἶμαι, πᾶσιν ἔσαι τοῦτο καταφανές· διὰ τοι τοῦτο, καὶ γέγραπται, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα, ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα τιμᾷ· ὁ γὰρ ἰσομέτρησις, ὡς πρὸς Θεὸν ἡ πατέρα, ὑμᾶς ἐπαγκαιζόμενος, διὰ ὃ ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν ἀναρχήν, πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο λοιπὸν τῇ τῆς γνητῆς διαβαίνειν οὐσίας; τοῦτο γὰρ ὃ ἐπάνω πάντων ἐστίν. ἀλλ' ἀναθάνομαι πάλιν, ὡς ἠρεμήσοι μὲν οὐδαμῶς τὴν χειρομάχων νοῦς, ἤξουσι δ' ὡς εἰκὸς, ἀθυροστομοῦντες, καὶ λέγοντες· ὅταν ὁ μακάριος βαπτιστὴς ἄνωθεν ὁρμᾶσθαι λέγῃ τὸν κύριον, ποῖος ἡμᾶς ἀναγκάσει λόγος ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἥκειν αὐτὸν ὑποπτεῦσαι διὰ ὃ ἄνωθεν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ, ἢ καὶ ἐκ τοῦ ὑπὲρ αὐτὸν καὶ πάντων ὑπεροχῆς, ὡς διὰ τοῦτο καὶ ὑπὲρ πάντα

νοοῖτο, καὶ λέγοιτο; ὅταν οὖν ἡμᾶς τοῖς τοιούτοις καταφερόμενοι λόγοις, διώκωσιν πάλιν, ὑπὲρ τοῖς παρ' ὑμῖν σοφιστάς, ὦ βέλτιστοι, λογισμοῖς, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ θείᾳ γραφῇ, καὶ μόναις τοῖς ἱεροῖς ἀναθυμιάσωμεν γράμμασιν. ἐρευνητέον δὴ οὖν καὶ ἐν ἐκείνοις, ὅπως ἡμῖν τὸ τῆς ἄνωθεν δείξουσι δυνάμεως. ἀκουέτωσαν οὖν οἱονεὶ ἀναχεχυμένου νῦν τοῦ πνεύματος φόρων· πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων· ἰδοὺ σαφῶς δηλοῖ τὸ ἄνωθεν ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φησίν· ἕτερον γὰρ οὐδὲν ὑπολαμβάνειν γινώσκων τὰ γενητὰ πρὸς τὸ ἄῤῥητον τῆς Θεοῦ φύσεως, αὐτῇ κυρίως προσῆψε τὸ ἄνωθεν. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα σύμπαντα τοῦ δουλείας ὑποκείσθαι ζυγῷ, μόνος δ' ἄνω τοῦ κρατεῖσθαι πέφυκε, καὶ βασιλεύει Θεός· ὅθεν εἰκότως αὐτὸς καὶ ἐπάνω πάντων ἐστί. Θεὸς δὲ, καὶ ὢν Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱός, τὸ ὑπὲρ τοῦτο λαμπρότητος οὐκ ἀπολείσεται. εἰ δὲ τὸ ἄνωθεν οἰόμεθα δεῖν ἐξ ὑψηλοῦ λαμβάνεσθαι, λεγέσθω καὶ ὑπὲρ πάντας ἀγγέλους, καὶ δυνάμεως λογικῆς ἡ λέξις· ἔρχονται γὰρ ὡς ἐξ ὑψηλοῦ τείνοντες πόλιν, καὶ ἀναβαίνουσι, καὶ καταβαίνουσιν, ὥς που φησὶν, ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. τί οὖν ἄρα ἐστὶ τὸ μακάριον βαπτιστὴν πεπεικὸς, ὃ πολλοῖς ἕτοιμον εἰς ἐξουσίαν ἀναθεῖναι μόνῳ κατ' ἐξαίρετον τοῦ υἱοῦ, καὶ ὡς ἑφ' ἑνὸς τοῦ ἄνωθεν καταβαίνοντος εἰπεῖν ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος; χρεὼν γὰρ ἦν που κοινοποιεῖσθαι τοῖς ἄλλοις τὸ ἀξίωμα, λέγοντα, οἱ ἄνωθεν ἐρχόμενοι, ἐπάνω πάντων εἰσίν. ἀλλ' οἶδεν ἐνὶ τοῦ υἱῷ ὀφείλον ῥῆμα χρεωστούμενον, ὡς τὸ ἀνωτάτω ῥίζης ἐκπεφυκότι. οὐκ ἄρα τὸ ἄνωθεν σημαίνει τὸ ἐξ ὑψηλοῦ· νοηθήσεται δὲ, καθάπερ ἤδη προεῖπομεν, διοσιδῶς τε, καὶ ἀληθῶς. πῶς γὰρ ὅλως ἔσται καὶ ἐπάνω πάντων, εἰ μὴ τὸ ἐκ παιδὸς σημαίνει τὸ ἄνωθεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἐξ ὑψηλοῦ; ἔσται γὰρ, ὧν ὅπερ ἔχει, καὶ ἕκαστος τῶν ἀγγέλων ἐπάνω πάντων, ὡς ἐκεῖθεν ἐρχόμενος· ἐκάστου δὲ διαφθόγγεσθαι τὸ ἀναριθμεῖσθαι τοῖς πᾶσιν, ἀπὸ τίνων ἔτι τὸ πάντα σωθήσεται; ἢ πῶς αὖ ὁ τὸ πάντα λόγος ἀκέραιος διαμένει διασώζων ἀκριβῶς, ὃ σημαίνειν βούλεται, τοσαύτης ἀγγέλων ἀποφοιτώσης πλήθους, καὶ παντελοῦς ὄντα τὸ ὅλον; οὐκέτι γὰρ πάντα, μειουμένων ἐκείνων, οἷάπερ ἦσαν ἐν πᾶσιν. ὁ δὲ γε ἄῤῥητος ἐκ Θεοῦ παῖς διαλάμπας λόγος, ἰδιάζουσαν ἔχων τὴν ἄνωθεν ἡμῖν, καὶ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς τοῦ παιδὸς οὐσίας ὑποκείμενον ἐρχόμενος οὐκ ἀδικήσῃ

A dicatur? Si quando nos igitur iſtiuſmodi ſermonibus appetant, iis reponemus: Non ſequar putidiſſimas veſtras rationes, ô boni, ſed diuinam potius Scripturam, ſolaſque ſacras litteras. Scrutandum eſt igitur in illis, quo pacto vim huius vocis, *deſurſum*, accipiant. Audiant itaque vnum ex illis ſpiritu afflatis Apoſtolis clamantem: *Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum.* Ecce apertè illud *deſurſum*, explicat Scriptura, *à Patre.* Cum enim ſciret nihil aliud res creatas excedere præter ineffabilem illam Dei naturam, idcirco ei propriè vocem hanc *deſurſum*, attribuit. Alia quippe omnia ſeruitutis iugo ſubiecta ſunt, ſolus autem ſeruire neſcit, & regnat Deus. vnde ipſe reuera ſupra omnes quoque eſt. Deus autem, & ex Deo ſecundum naturam quum ſit Filius, eiuſcemodi gloria non excludetur. Quòd ſi illud, *deſurſum*, accipiendum putatis pro *cælitùs*, idipſum quoque de quouis Angelo, & rationali virtute dicatur. Veniunt enim ad nos de cælis, & aſcendunt atque deſcendunt, vt alicubi ait, *ſupra Filium hominis.* Quid ergo beatum Baptiſtam impulit, vt quod penes multos eſt, illud velut eximium ſoli Filio tribuat, ac tanquam de vnico ſupernè deſcendente dicat, *Qui deſurſum venit?* Honorem quippe illum communem aliis facere par eſſet, *Qui deſurſum veniunt, ſuper omnes ſunt.* Sed nouit vni Filio vocem illam deberi, tanquam ex ſuprema radice edito: Non ergo illud *deſurſum*, ſignificat *cælitus*: ſed modo quo iam diximus, piè & verè capietur. Quomodo enim quæſo erit ſuper omnes, ſi non illa vox *deſurſum*, ſignificet, à Patre, ſed potius de cælo? Nam ſi ita res eſt, erit etiam Angelorum quiſque ſuper omnia, vtpote cum inde veniat. Si verò vnuſquiſque vniuerſorum numero non comprehendatur, ex quibuſnam demum illud, *omnia*, colligetur? aut quomodo vox illa, *omnia* integra permanebit, ſeruans exactè ſuũ ſignificatum, cum Angelorum tanta multitudo excludatur, & vim huius vocis *omnia*, euertat? Non enim amplius omnia ſunt, ſi extra maneant ij qui erant in omnium numero. Verbum autem quod ineffabili ratione ex Deo Patre effulſit, peculiarem habens illam ſupernè generationem, & ex Patris ſubſtantia tanquam ex fonte manans, nihil detrimenti om-

Iac. 1.

Ioan. 3.

nibus afferet, cum in omnium numero tanquam pars eorum esse nequeat: sed erit potius super omnia, tanquam aliud ab ipsis, cùm naturâ, tum virtute diuina, aliisque genitoris proprietatibus. Sed earum absurditatum pudore confusi forsan obiicient: Si *aclsursum*, idem est ac de cælo, ex eo quod vniuersis supereminet, id significat. Agedum ergo vim illius dicti accuratius perpendentes, rursum videamus, quem exitum habituri sint eorum conatus. Primùm itaque imperiti ac planè dementis est dicere, Filium ipsum à sua dignitate venire, & velut ex aliquo loco, siue etiam velut ex vno vnum eundem ex sua eminentia venire, vt sit supra omnia. Præterea ego lubens ab ipsis petiero, verum illam supra omnia eminentiam daturi sint substantialem, & quæ auferri non possit Filio, an instar accidentis extrinsecus inuectam. Si ergo ascititia præditum ipsum esse dicent eminentia, & aduentitiis honoribus gloriari, necesse erit porro fateri vnigenitum gloria quandoque posse carere, & acquisitam, vt ipsi loquuntur, exuere gratiam, & illâ excellentiâ supra res omnes orbatum, spoliari ea quam modo mirantur excellentia, siquidem accidens amitti potest quando è subiecti non dependet essentia. Mutatio igitur & alteratio cadet in Filium, & mentitur Psalmista dum vanis eum ornat laudibus in hunc modum: *Psal.101.* *Cæli peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium volues eos, & mutabuntur: Tu autem idem es, & anni tui non deficient.* Quomodo enim idem erit, si concidit nobiscum, idque mutationibus in deterius? Frustra autem, vt apparet, de se etiam ipse gloriatur, *Esa.45.* dicens: *Videte, videte, quia ego sum, & non est Deus præter me.* Quomodo verò non ad ipsum quoque Patrem Filij mutationes pertinebunt, siquidem est character, & imago eius per omnia similis? Erit igitur mutabilis nobis Deus ac Pater, & aduentitiam habebit supra res omnes excellentiam: reliqua taceo. exemplar quippe sibi quæ sunt imaginis necessariò vendicabit. Sed tantarum indignitatum & absurditatum horrore tacti respondebunt ascititiam ei non esse eminentiam, sed substantialem potius, quæ auferri nequeat. Verùm ô boni, quomodo nobiscum vel

A Ὃ πρώτα, Ὃ ἐν πᾶσιν ὡς μέρος τεπάξθαι δλα-
φυγόν· ἔσαι δὲ μᾶλλον ἐπάνω πάντων, ὡς ἕτε-
ρος πρ' αὐτά, καὶ φύσει, καὶ δυνάμει προφερεῖ,
καὶ τοῖς ἄλλοις τ γεννήσαντος ἰδιώμασιν. Ἀλλ' ἐ-
ρεῖσι τυχὸν ταῖς ἐκ τῆς ἐρεύνης ἀπορίαις δυσω-
πούμενοι, εἰ σημαίνει Ὃ ἄνωθεν Ὃ ἐξ ὑψηλοῦ,
ἀπὸ τ ἐπάνω αὐτῷ καὶ πάντων ὑπεροχῆς. Φέρε
δὴ οὖν ἀκριβέστερον βασανίζοντες Ὃ λεγόμενον
τ δύναμιν, ἰδωμεν πάλιν εἰς ποῖον αὐτοῖς κατα-
στρέψῃ τέλος Ὃ ἐγχείρημα. πρῶτον μὲν οὖν ἀ-
B μαθές τε, καὶ ἀδιανόητον κομιδῇ, Ὃ αὐτὸν ἐκ τῆ
οἰκείᾳ λέγειν ἀξιώματος ἔρχεσθαι τ υἱόν, καὶ ὥσπερ
ἀπό τινος τόπου, ἢ καὶ ὡς ἐξ ἑνός, ἕνα τ αὐτὸν ἐκ
τ ἰδίας ὑπεροχῆς εἰς Ὃ ἐπάνω πάντων εἶναι βαδί-
ζειν. πρὸς δέ γε τούτῳ κἀγὼ πυθοίμην ἂν ἥδι-
στα λίαν αὐτῶν, τ καὶ πάντων ὑπερόχῳ, πότε-
ρόν ποτε δώσουσιν ὑσιῶδη, καὶ ἀναφαίρετον τῷ
υἱῷ, ἢ παρεπομένην ἐξωθεν καὶ λόγον τῆ
συμβεβηκότος. εἰ μὲν οὖν ὑπάρκτην ἔχειν ἐρεῖ-
C σιν αὐτὸν τ ὑπερόχῳ, καὶ ἐπακτοῖς ἐπισεμύ-
νεσθαι τοῖς ἀξιώμασιν, ἀνάγκη παρομολογεῖν
ἐρημόν ποτε δόξης εἶναι δυνατὸν τ μονογενῆ, καὶ
τ ὑπάρκτων, ὡς ἐκφοροι φασιν, ἀποδύσασθαι
χάριν, καὶ Ὃ ἐπάνω πάντων εἶναι ζημιωθέντα, φαί-
νεσθαι γυμνὸν τῆς ἀρτι θαυμαζομένης ὑπερο-
χῆς, εἴπερ ὅτι Ὃ συμβεβηκὸς ἀποβλητόν, ὅτε
μὴ τ ὑσίας ἀπῆκται ὑ ὑποκειμένου. ἔσαι δὲ μετα-
βολὴ, καὶ ἀλλοίωσις περὶ τ υἱόν· ἢ δια-
ψεύσεται μὲν εἰκότως αὐτὸν ἀναμάρτων ῥήμασιν
D ὁ μακάριος· οἱ θεοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ,
καὶ πάντες ὡς ἱματίον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ
περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται, σὺ
δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. πῶς
γὰρ ὁ αὐτὸς, εἰ μεταπίπτει σοὶ λίαν, καὶ τοῦτο τοῖς
εἰς τὰ χείρω μεταβολαῖς; μάτην γ' ὡς εἰκὸς, καὶ
αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ καυχᾶσθαι λέγων· ἴδετε,
ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ·
πῶς γ' ἂν καὶ εἰς αὐτὸν ἀναβήσεται τ πατέρα πα-
E τῆ γνησίου πάθη, χαρακτὴρ εἴπερ ὅλος, καὶ εἰ-
κὼν ἀπαράλλακτος αὐτοῦ; ἔσαι δὴ οὖν ἀλλοιω-
τὸς καθ' ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, ἔχων δὲ παρεγ-
γενόπως τ καὶ πάντων ὑπερέχοντα, καὶ σιωπῶ Ὃ
λαμβανόμενον. οἰκειώσεται γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ ἐν
τῇ εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον. Ἀλλ' ὑπάρκτην μὲν οὐκ
ἐροῦσιν ἔχειν αὐτὸν τ ὑπερέχοντα πρὸς ταῖς τοι-
αὐταῖς τ λογισμῶν δυσχερείας τε ὁμοῦ, καὶ ἀπο-
πίας ἀποφεύξοντες, ὑσιώδη δὲ μᾶλλον, καὶ ἀνα-
φαίρετον εἶπε πάλιν, ὦ βέλτιστοι, πῶς ἡμῖν ὁ

σιωπᾶτε, καὶ ἀκούετε, ὅτι Θεὸς καὶ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱός, ἐπάνω πάντων ἐστί, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ μόνης ἔρχεται τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τίς; εἰ γὰρ οὐδέν ἐστι τῶν γενητῶν, ὃ μὴ τῇ τοῦ παντὸς δυνάμει περιχωρίζεσθαι, ἐπάνω δὲ πάντων ἐστὶν ὁ υἱός, ὡς ἕτερος δηλονότι παρὰ πάντα, καὶ οὐσιώδης καὶ πάντων ἔχων τὸ ὑπερέχειν, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς καὶ φύσιν ὑπάρχων τοῖς πᾶσι, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν Θεὸς ἀληθινός; ὁ γὰρ τοῦ ποικίλου πλήθους οὐσιωδῶς ἐκκείμενος, καὶ τὸ ἐν γενητοῖς τεταγμένος καὶ φύσιν ἐκφαυλῶν, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπόν, ἢ Θεός; μεσολαβοῦν γὰρ ὁρᾶται μόνον ἐστὶν, ὅσον ἦκεν εἰς οὐσίας ὑφεστώσης λόγον. κτίσις γὰρ ἡ βασιλευομένη, καὶ ἐπ' αὐτῇ νοεῖται Θεός. οὐχοῦν εἰ Θεὸς καὶ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱός, ἐξηνέχθη δὲ ἀῤῥήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, τὸ τῆς γεννήσεως φύσιν τὸ αὐτὸν σημαίνει. διὸ τοῦτο τε ἐπάνω πάντων ἐστὶν ὁ μονογενής, ἅτε δὴ, καὶ ἐξ αὐτῆς ὁρώμενος.

A inuiti non fatebimini Filium, quum deus sit secundum naturam, supra omnia esse, ideóque ex sola Dei ac Patris substantia venire? Nam si nihil est creatum, quod *vniuersi* ratione & significatu non constringatur, supra vniuersa autem est Filius, vt alius nimirum ab vniuersis, & substantiali supra vniuersa eminẽtia præditus, nec idem existens secundum naturam cum vniuersis, quomodo non erit tandem Deus verus? Qui enim extra creaturarum multitudinem substantialiter est positus, nec naturâ suâ potest in earum ordine collocari, quidnam aliud demum erit nisi Deus? Nihil quippe interiectum videmus, quantum ad substantis essentiæ rationem attinet. Creatura enim imperio subiacet, eique præesse Deus intelligitur. Igitur si Deus secundum naturam est Filius, & ex Deo ac Patre ineffabiliter est genitus, genitoris naturam illud *desursum*, significat, ideoq; supra vniuersa est vnigenitus maximè cum ex ipsa quoque esse videatur.

B

C

Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.

Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur.

Οὐκ ἰσομοίρως ἐνεργῆσαί φησιν εἰς τὸ δυνάσθαι πείθειν ὁ γενητὸς, τῷ ὄντι παντὸς ὄντι Θεῷ. λαλήσει μὲν γὰρ ὡς αὐθρωπος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐν μόνῃ συμβούλου κείσεται τάξει, ὅλως τοῖς παραδεχομένοις ὀπτασίας τὰς τοῦ βάλεσθαι πίστεώς ἰωτὰς· ὁ δὲ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ὡς Θεὸς, θεία τινὶ, καὶ ἀῤῥήτῳ χάριτι κεκαρακτηρισμένος τὸν λόγον ταῖς τῶν παρόντων ἀκοαῖς. ὅσῳ δὲ ἀμείνων ἐστὶ καὶ φύσιν, τοσούτῳ δὴ πάντως ἐνεργήσει χρηστότερον. χρήσιμος δὲ λίαν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς παρὰ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὰ τοιαῦτα φησίν. ὅπερ γὰρ αὐτοὶ τοῦ σωτῆρος δόξης ἐπαισθόμενοι ἠττώμενοι, ὅτι τε τούτῳ λοιπὸν οἱ μετέωροι ἐσκανδαλίζοντο, διὰ δὴ τοῦτο παρόντες λέγοντες. ῥαββεῖ, ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτὸν· ἀναγκαίως ὁ πνεύματοφόρος τὸ τῆς σκανδάλου πάθος ἐκποδὼν ποιούμενος, ὑγιᾶ τε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς πρὸ ὅτι τοῖς ἀναγκαιοτάτοις διαλήψεσιν ἐντίθησι, διδάσκει μὲν τοῦ σωτῆρος πρὸ καὶ πάντων ἐκφανέστερος. διδάσκει δὲ οὐδὲν ἧττον πρὸ αἰτίαν, δι' ἣν ἤδη πάντες ἐπ' ἐκεῖνον ἐβάδιζον, καὶ τὸ δι' ὕδατος μόνον βαπτιζόμενοι ἐπέρχονται βαπτίσματι, τοῦ κρείττονος, καὶ τελειοτέρῳ προσιέσθαι, τοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου δηλαδή.

Non eadem est persuadendi vis & facultas terrigenæ, quæ supremo vniuersi Deo. Loquetur enim de terra, quà homo, & consultoris locum tantum obtinebit, totas credendi habenas auditoribus permittens: sed qui supernè venit vt Deus, diuina quadam & ineffabili gratia tinctum sermonem discipulorum auribus iniicit. Quanto verò potior est naturâ, tanto certè erit efficacior. Admodum autem vtiliter beatus Baptista suis discipulis hæc inculcat. Nam cum viderent ipsum Saluatoris gloriæ cedere, eoque nomine non parum offenderentur, ideóque venissent ad eum, dicentes: *Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, & omnes veniunt ad eum:* necessariò vir diuino spiritu afflatus offensionem amouet, suisque discipulis rerum necessariarum cogitationem iniiciens, exponit quidem Saluatoris supra vniuersa eminentiam, nihilominus verò causam edocet, ob quam ad illum iam omnes confluerent, & aquæ baptismo relicto ad diuiniorem & perfectiorem, qui per Spiritum sanctum fiebat nimirum, se reciperent.

D

E

Qui de cælo venit, ſuper omnes eſt.

Hoc teſtatur, inquit, plurimo & incomparabili interuallo terrenos homines à Deo Verbo, quod ſupernè & cælitùs deſcendit, ſuperari. Cui confirmando niſi ſim idoneus, & ſi quæ dicturus ſum ſola non ſufficiant, ipſe teſtis accedet Filius, & incomprehenſibili ſpatio diſtare terrenum ab illo ſummo rerum omnium principe docebit. Quippe alicubi Saluator impios Iudæos alloquens:

Ioan. 8. *Vos de deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum.*

Deorſum enim rerum creatarum naturam ait eſſe, vt ſubiectam, & vt ex neceſſitate Deo ad eſſe vocanti ſeruientem. Surſum verò, diuinam & ineffabilem dominatricem illam naturam, vtpote quæ res creatas pedibus ſuis ſubiectas habet, & poteſtatis ſuæ iugo ſubditas. Non fruſtra autem hæc beatus Baptiſta ſuperioribus adiecit. Ne ſuis enim diſcipulis vanas rationes fingere putaretur, & quaſi puderet ſine cauſa Chriſto inferiorem videri, ipſum maiorem & deſurſum dicere, ſe verò deorſum, & de terra, neceſſariò ex Saluatoris ipſius verbis dictorum ſententiam comprobat, & oſtendit eam expoſitionem non eſſe, vt exiſtimabant, inanem, ſed elaram potius demonſtrationem veritatis. Quoniam autem in verſiculo aliter quoque ſcriptum videtur:

Quod enim vidit, inquit, *& audiuit hoc teſtatur.*

Agedum pauca quædam in illud diſſeramus. Duo nobis ſunt ſenſus, quibus potiſſimum ſolemus de rerum veritate fieri certiores, viſus nimirum, & auditus. Quæ enim audiuimus ipſi, ac vidimus, de iis certò & indubitatè loquimur. Cum igitur eos ad Chriſti fidem arripiendam hortaretur, loquitur enim, inquit, quod apprimè nouit. Rurſum à nobis ſimilitudinem ducit, vt quod diuinum eſt intelligamus, & ait: *Quod vidit, & audiuit, hoc teſtatur.*

Et teſtimonium eius nemo accipit.

Non hæc ait beatus Baptiſta, quaſi nemo teſtimonium illud accipiat, quòd Chriſtus nimirum ſit Deus ſecũdum naturam, & ſupernè atq; ex Patre delapſus ſuper omnia ſit conſtitutus: multi enim

A Ο ἐκ τῆς ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν.

Τοῦτο μαρτυρῆ ὅτι πλείων, φησίν, ἢ ἀνάγκη ἐστὶν ἀλλοφορᾷ τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς τοῦ ἄνωθεν, καὶ ἐξ ἄνωθεν καταβαίνοντα Θεὸν λόγον· εἰ μὴ διδάσκων ἀξιόχρεως ἐγὼ, καὶ εἰ μόνος ὑμῖν ὁ ἐμὸς οὐκ ἐξαρκέσῃ λόγος, αὐτὸς ἐπιβεβαιώσῃ μαρτυρῶν ὁ υἱὸς, ἀκαταλήπτῳ μέτρῳ διεστάναι τὸ γηῖνον τοῦ ἐπάνω πάντων ἀρχῆς· διδάξει γάρ πού τοι τοὺς ἀνοσίους Ἰουδαίους, ἔφασκεν ὁ σωτὴρ, ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ· ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. κάτω μὲν γὰρ τὴν γηΐνην φύσιν εἶπε φησίν, ὡς ὑποκειμένην, καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης δουλεύουσαν τῷ τοῦ εἶναι καλοῦντι Θεῷ. ἄνω δὲ πάλιν τὴν θείαν, καὶ ἄῤῥητον δεσποζουσαν φύσιν, ὡς πάντα ὑποκάτω ποδὸς ἐχούσαν τὰ γήινα, καὶ τοῦ τῆς ἐξουσίας ὑποδεῖγμα ζυγῷ· ἃ μάτην δὲ ἔφην τοῖς ἀνωτέρω προστέθεικεν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς· ἵνα γὰρ μὴ νομίζηται τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εἰκαίους ἀναπλάττειν λογισμοὺς, αἰδοῖ δὲ τοῦ μὴ δοκεῖν ἀλόγως ἡττᾶσθαι Χριστοῦ, μείζονα μὲν λέγει, καὶ ἄνωθεν αὐτὸν, ἑαυτὸν δὲ κάτωθεν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, ἀναγκαίως ἀφ' ὧν αὐτὸς ἔφασκεν ὁ σωτὴρ, τὴν τῶν εἰρημένων ὑποσφαγίζειν δυνάμιν, καὶ τοιάδε φάσιν μὲν, ὑπαθάνατον ὄντα κενὴν, ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἀπόδειξιν, ὑπεδέχετο τὴν ἐξήγησιν. ὅπερ δὲ ἑτέρωθι φαίνεται τοῦ στίχου γράφη·

Ο γὰρ ἑώρακε, φησὶ, καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρῆ.

Φέρε καὶ εἰς αὐτὴν ὀλίγα διαλεξόμεθα. Τοῖς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων πληροφορίας, διὰ δύο μάλιστα τῶν κυριωτέρων αἰσθήσεων λαμβάνειν πεφύκαμέν τε, καὶ κατειλήφαμεν, ὅπως δὴ λέγω, καὶ ἀκοῆς· αὐτήκοοί τε γὰρ, καὶ αὐτεπίσκοποι γεγόναμεν ἴσως, ὅτι ὃ λέγειν ἀενδοιάστως περὶ αὐτῶν ἐρχόμεθα. ἀναπείθων τοιγαροῦν σπουδῇ ἀκριβοῦς αὐτοὺς ὅτι τῇ πίστει ἐναι τῇ Χριστῷ· λαλεῖ γὰρ, ὅταν οἶδε, φησὶν, ἀκριβῶς· λαμβάνει δὲ πάλιν, ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῆς καθ' ἡμᾶς, ἵνα νοῶμεν θεοπρεπέστερον, καὶ φησὶν, ὃ ἑώρακε, καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρῆ.

Καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει

Οὐχ ὡς μηδενὸς δεχομένου τὴν μαρτυρίαν, ὅτι δὴ καὶ Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχει Χριστὸς, ἄνωθέν τε, καὶ ἐκ πάντων ὁρμώμενος, ἐπάνω πάντων ἐστὶ, τὰ ἰδιωτικὰ φησιν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς· πολλοὶ γὰρ

ἐδέξατο, καὶ πεπιστεύκασι, καὶ αὐτὸς μὲν πάντων ὁ Πέτρος εἶπών, σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος: ἀλλ' ὡς τῶν ἁπάντων αὐτὸς ἀκριβέστερον τὸ μέγα τοῦ λαλουντος ἐνθουσιάσας ἀξίωμα, μηνυθεὶς καὶ κλασθεὶσης τῆς κεφαλῆς, καὶ μηρῷ τῷ δεξιᾷ ὑπερεστὼς ἀποθαυμάζει τῶν ἀπιστούντων αὐτῷ τὴν ἀπόνοιαν.

A susceperunt, & crediderunt, & ipse imprimis Petrus, cum dixit: *Tu es Christus Filius Dei viui*: sed cum ipse accuratiùs quàm cæteri omnes magnam loquentis dignitatem animo concepisset, tantumnon moto capite, & femore dextrâ percusso, eorum demiratur amentiam qui ei non credunt. *Matth. 16.*

ΚΕΦΑΛ. γ.

Οτι Θεὸς, καὶ ὁκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Χριστός.

Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν.

CAPVT III.

Quòd Deus, & ex Deo secundum naturam sit Christus.

B

v. 33. *Qui accipit eius testimonium, signauit quia Deus verax est.*

ΟΥΚ ἑτέρως ἰδεῖν ἦν ἐπιδείξαι τὴν τῶν ἀπιστούντων ἀσέβειαν, εἰ μὴ τῶν πιστευόντων τὸ λαμπρὸν ἐξεκαλύφθη κατόρθωμα· τῇ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀντιπαραθέσει τὸ φαῦλον εὐχερῶς διαγινώσκεται, καὶ τῇ τῶν ἀμεινόνων ἡγνοίᾳ τὰ αἰσχρότερα. εἰπὲ οὖν, φησὶ, τοῖς τῶν λόγων ὑπερβάσεις λέγουσι, καταφρονεῖ τε καὶ ἐξηπατῆσθαι λέγει τὸν συνίστορα, ὅτι τὸ ἀψευδὲς ἀεὶ τῇ θείᾳ συνηθὲς τε, καὶ φιλαίτατον φύσει. ἀπὸ δὴ τούτου παρέδηλον λοιπὸν τοῖς ὁρῶσι τὸ ἐναντίον· καταμαρτυρήσας γὰρ πάντως ὁ τῆς πίστιν ὑπερχόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐστὶν ἀληθής. ὑποπτευτέον δὲ πάλιν, ὅτι τὸ παρὲς τὴν κτίσιν ὁμοιοκτίτως ἐξέλκει τὸν ἡγούμενον, καὶ Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἀρνεῖται τὸν εἰρημένων ὑπαδήκτης. εἰ γὰρ ὁ τοῖς παρ' αὐτοῦ λαλουμένοις πειθόμενος, ὁ δὲ τῇ μαρτυρίᾳ, ὥσπερ αὖ αὐτὸς ποιοῖτο παρ' ἑαυτῷ, καταφρονεῖ τε, καὶ ἐπιψηφίσαιτο καλῶς, ὅτι δὴ ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστὶ· πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο κατὰ φύσιν Θεὸς ὁ Χριστὸς, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν ἐναγχος εἰρημένων ἀληθὴς ὑπομάρτυρος; ἢ λεγέτω πάλιν, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τοιαύτης, πῶς ἡ θεία τιμᾶται φύσις, ὡς ἀληθεύουσα, ἢ τῇ σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίᾳ παραδεδεγμένης. εἰ γὰρ ὅλως κατὰ φύσιν οὐκ ἔστι Θεὸς, οὐκ εἰς τὴν θείαν ὑποστᾶσαν φύσιν ὁ πιστεύων, ὡς ἀληθεύοντι, μᾶλλον δὲ εἰς ἓν τῶν κλισμῶν κατ' ἐκείνους τὸ κάλλιστον. ὅπερ δὲ τῆς ἀληθείας ἰδιώτατον εἰς Θεὸν ἀνατείνεται πιστευομένου Χριστοῦ, παρέδηλον δή που παντὸς ἐστὶν, ὅτι Θεὸς ὑπάρχων, καὶ ψευδώνυμος αὐτὸς, ἐφ' ἑαυτῷ τὸν ἀπὸ τῶν συναγωνιστῶν ἁρπάζει θυμόν. ἀλλ' ὑποπτήσεται μὲν κατ' ὀλίγον ἴσως τοῖς λόγοις ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, ἀναισχυντήσει δὲ μέγα, Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν καὶ ἀληθεύοντα τὸν ἐφ' οἷς δὴ πάλιν καταφρονῆσαι τοῦ λόγου, ὦ σοῦ, καὶ τροφὰς

NOn aliter ostendere poterat incredulorum impietatem, nisi credentium præclaram virtutem palam faceret. Bonorum etenim collatione vitium facile dignoscitur, & honesti cognitione turpia produntur. Siquis ergo, inquit, eius qui supernè venit sermonem susceperit, obsignauit, & cognitione C illa comprobauit, naturam diuinam à mendacio abhorrere. Hinc patet demum contrarium. Nam quisquis fidei nuncium remisit, testatur vtique Deum veracem non esse. Obseruandum autem est porro, his verbis à consubstantialitate creaturæ Filium remoueri, & Deum secundum naturam esse ostendi. Si enim qui eius sermonibus credit, & testimonium quod ipse de seipso perhibet accipit, signauit ac probè confirmauit quòd Deus verax est, quomodo Christus non intelligetur secundum na- D turam Deus, qui eorum, quæ paulo ante dicta sunt, auctoritate verax esse comprobatur? Alioqui dicat rursum nobis aduersarius, quomodo natura diuina honoretur vt verax susceptò Saluatoris nostri testimonio. Si enim planè secundum naturam non est Deus, religiosus non erit erga naturam diuinam is qui credit ei, vt veraci, sed potius erga creaturam vnam, vt illi volunt, præstantissimam. Cum autem assueratio illa veracitatis ad Deum pertineat, quando fides Christo præstatur, vtique manifestum est, quòd verus existens non falli nominis Deus ipse sibi honorem illum credentium arrogat. Sed non adstipulabitur vt apparet huic nostræ sententiæ veritatis inimicus, quinimo Deum secundum naturam esse fateri nolens supra modum: procax nos rursum his verbis aggredietur. Cauillaris ô bone, & versutarum rationum strophas comminiscaris,

miniſceris, ſimplicem quodammodo & rectam ſententiam amoliens. Cum enim cælitùs Dei Verbum deſcende-

Ioan. 12. rit, apertè clamans: *Ex meipſo non loquor, ſed qui miſit me Pater, ipſe mihi mandatum dedit quid dicam & quid*

Ioan. 15. *loquar.* Et rurſus: *Omnia quæcunque audiui à Patre nota feci vobis:* tametſi, vt ipſe in ſequentibus ſanctus Bapti-

Ioan. 3. ſta teſtatur, *Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur.* Idcirco de eo dicit, *Qui accipit eius teſtimonium, ſignauit quia Deus verax eſt.* Verax enim eſt Deus ac Pater: Tu verò in Filium defle&tere conaris quod alteri debetur. Quid igitur ad hæc nos quoque reſpondebimus? An ergo inter Prophetas vnigenitum collocari, & miniſterium Prophetis conueniens implere, nihilque præter hoc aliud facere dicemus? Quis enim non planè fateatur Dei ad nos voces Prophetas detuliſſe? At quid eximij habet Filius, ſi hoc ipſum duntaxat impleat? Quomodo verò ſupra omnes eſt, ſi Prophetarum in ordine cenſetur, & ſeruili conditione eſt præditus? quomódo ceu illis gloriâ præſtantior in Euangeliis

Ioan. 10. ait, *Si illos dixit deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolui Scriptura: quem Pater ſanctificauit, & miſit in mundum, vos dicitis quia blaſphemas: quia dixi, Filius Dei ſum?* His enim verbis apertè ſeipſum eximit à Prophetarum grège, eoſque deos vocatos eſſe dicit, propterea quod factus eſt ad ipſos Dei ſermo: ſeipſum vero Dei Filium aſſerit. Nam ſanctis Prophetis particularis quædam per Spiritum collata eſt gratia: in Chriſto verò Saluatore, placuit omnem plenitudinem deitatis habitare cor-

Coloſ. 2. poraliter, vt Paulus ait. Ideóque de plenitudine eius omnes accepimus, vt Ioannes aſſeruit. Quomodo igitur æqualis erit accipientibus largitor, aut quomodo in ordine miniſtri erit deitatis plenitudo? Hinc ergo animaduertant quanta ſe obſtringant blaſphemia quicunque iſta loquuntur. Quo pacto verò ſit in-

Ioan. 12. telligendum illud, *Ex meipſo non loquor, ſed qui miſit me Pater, ipſe mihi mandatum dedit quid dicam, aut quid loquar,* ſuo tempore ac loco fuſius explicabitur: In præſentiarum autem arbitror aduerſariorum obiectiones ad pietatem eſſe transferendas, & ex

A ὅτινος πολυπλόκων λογισμῶν, τὸ ἁπλοῦν ἐξ-
πον τινὰ, ⁊ διλίας ἀεὶ δόλιοις ἐξαιτούμενος.
ὅπου γὰρ, ἐξ ἑαυτοῦ λαλεῖν οὐκ ἐβούλετο ὁ τῦ Θεοῦ λό-
γος διῤῥήδην ἀναδοῦν, ἀπ' ἐμαυτῦ οὐ λαλῶ,
ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέ-
δωκε τί εἴπω, ⁊ τί λαλήσω. ⁊ πάλιν· πάντα, ἃ
ἤκουσα παρὰ τῦ πατρός * ἀπαγγέλω ὑμῖν, εἰ καὶ, * vulg.
ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ἑφεξῆς ὁ ἅγιος διεμαρτύρατο ἐπόμενα
βαπτιστής· ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα
τῦ Θεοῦ λαλεῖ. διὰ τῦτο λέγει περὶ αὐτῦ, ὁ λαμ-
B βάνων αὐτῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ
Θεὸς ἀληθής ἐστιν· ἀληθὴς γὰρ ἐστιν ὁ Θεὸς ⁊ πα-
τήρ· σὺ δὲ ἡμῖν εἰς τὸ ἑῶν ἐκτρέπειν πειρᾷ τὸ
ἑτέρῳ χρεωστούμενον. τί οὖν πρὸς ταῦτα ⁊ ἡμεῖς
ἡμῖν εἰρήσεται; ἆρ' οὖν ἐν προφήταις ἡμῖν ὁ
μονογενὴς τετάξεται, τὴν προφήτου προέπουσάν
διακονίαν ἀποπληρῶν, ⁊ ἕτερον ὅτι τούτῳ
προσθήσων ἔσθ' ὅτου; τίνι γὰρ τῶν ὄντων οὐκ ἀμφιδοξά-
τως πρόδηλον, ὅτι ταῖς θείαις ὡς ἡμᾶς διεχρή-
C σατο φωναῖς; εἶπα τί δ' ἐξαίρετον
ἐν ἐμοὶ τῦτο αὐτὸ πληροῦν τί μόνον; πῶς δ' ἐπάν-
ω πάντων ἐστὶν, εἰ προφήταις ἐπὶ σωτηρίᾳ τάξεται,
⁊ δουλοπρεπῆ προσβέβληται μέτρα; πῶς δ' ὡς
ἐκείνους ἐν δόξῃ πλεονεκτῶν ἐν ἰδίαις ἡγίοις φυ-
σὶν, εἰ ἐκείνους εἶπε Θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τῦ
Θεοῦ ἐγένετο, ⁊ ἃ δυνάσθαι λυθῆναι λέγραφε,
ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε, ⁊ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον,
ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον· υἱός εἰ-
μι τῦ Θεοῦ; ἑαυτὸν γὰρ ἐν τούτοις ἀποδείξῃ γρα-
φῆς τὸ τῦ προφήτου ἀληθὲς, ⁊ ἡνίκα μὲν αὐτοὺς
κατονομάζῃ φησὶ, διὰ δὲ ἀληθὲς πρὸς αὐτοὺς
D τὸ τῦ Θεῦ λόγου, ἑαυτὸν δὲ ὑὸν Θεοῦ λέγει. τοῖς
μὲν γὰρ ἁγίοις προφήταις μερικὴ διὰ τὸ πνεύ-
ματος διενεμήθη χάρις· ἐν δὲ τῷ Χρι-
στῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος εὐδόκησε κατοι-
κῆσαι σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλος φησί· διὸ ⁊ ἐκ
τῦ πληρώματος αὐτῦ πάντες ἐλάβομεν, ὡς
Ἰωάννης διϊσχυρίσατο. πῶς οὖν ἐν ἰσομέτρῳ τοῖς
λαμβάνουσιν ὁ δίδους, ἢ πῶς ἐν τῇ τῦ ἀγγελικῦ-
τος καταπετάξεται μοίρᾳ, ὃ τῆς θεότητος πλήρω-
μα; πρεπόντως δεῖ τοίνυν ἐντεῦθεν, εἰς ὅσον
E ἀῦται ἀποκινδυνεύσῃ δυσφημίαν ὁ λόγος· ⁊ ἵ-
να μὲν τὸ πονηρὸν προσοικειοῦσθαι δύναται, ἀπ' ἐμαυτῦ οὐ
λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐν-
τολὴν δέδωκε τί εἴπω, ⁊ τί λαλήσω, πλατύ-
τερον ἐν ἰδίῳ καιρῷ, ⁊ τόπῳ διερμηνευθήσεται.
χρεών ἐστι δὲ οἶμαι πρὸς τὸ παρὸν ἐπόθεσιν δυσ-
χερείας τὰς τῶν ἀντιδίκων ποιᾶσθαι προσλήψεις, ⁊

ἐξ ὧν ἐκεῖνοι προσεδέοντο, τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἐπαγωνίσασθαι δόγμασιν. Οὐκοῦν σὺ τοιγαροῦν μὲν εἰληφέναι παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, διϊσχυρίζονται τὸν υἱὸν· ὅσα δ' ἤκουσεν, ὡς αὐτὸς που φησὶ, ταῦτα καὶ ἡμῖν ἐπείγεται λέγειν. καλῶς, ἐχέτω καὶ τῆδε· συνῳδήσομεν γὰρ, οὐδὲν ἀδικουμένου, κατά γε τὸ πῶς εἶναι λόγον, τοῦ προφήματος τὸν υἱόν· καλλίστην δ' μᾶλλον ὅτι τοῦ παρόντος μᾶλιστα τὴν οἰκονομίαν εἰσαγόντος. Οὐκοῦν, ὅταν λέγοντες ἀκούσωσιν αὐτοῦ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· λαμβανέτωσαν τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, συμφαινέτωσαν, ὅτι ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ ἀληθὴς ὤν, ὅσπερ οἶδεν ἀκριβῶς ἀπαπίθων λαλεῖν τὸν υἱόν· μὴ ἀπιστείτωσαν τοῖς τοῦ σωτῆρος ῥήμασι, τὰ προφήτου παῖδες ἡμῖν ἑρμηνεύοντες.

A iis quæ illi ſtatuunt, patrocinandum Eccleſiæ dogmatis. Igitur mandata quidem accepiſſe à Patre, & à ſeipſo loqui nihil Filium aſſerunt: quæcunque verò audiit, vt ipſe alicubi ait, hæc nobis etiam eloqui. Bene habet: Aſſentiemur enim, cum iſtud quoad ſubſtantiæ modum Filio nihil officiat, ſed præclaram potius nobis diuini conſilij rationem in præſentiarum ſignificet. Igitur, cum audiant ipſum dicentem, *Ego, & Pater vnum ſumus:* *Ioan. 10.* B *Qui vidit me, vidit & Patrem: Ego in Patre, & Pater in me:* accipiant eius teſtimonium, ſignent Deum & Patrem eſſe veracem, & quod verè ſcit, id velle loqui Filium. ne diffidant verbis Saluatoris, qui quæ ſunt à Patre nobis exponit. *Idem 14.*

Ον γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ.

C *Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur.*

Οἶδεν οὖν ἀρχὰ καὶ φύσιν ὅτι αὐτὸν ὁ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸν ἴδιον υἱόν· τοῦτο γὰρ οἶμαι ὃ, ἓν ἐσμεν, οὐκ ἄλλο τι κεκοσμημένην υἱὸν ὄντα, καὶ ποίημα γινώσκει· υἱὸν δὲ φημὶ, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ ψιλῷ τῆς υἱότητος τιμιμηθέντα ὀνόματι· οἶδεν ὅτι τὴν ἰδίας ἰδιότητος ἀπαράλλακτον εἰκόνα, ὡς ὁρᾶσθαι μὲν τελείως ἐν αὐτῷ, ζωγραφεῖν δὲ ἐν ἑαυτῷ, τὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν ἀρρήτως ἐκλάμψαντα, καὶ ἔχειν μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸν υἱόν, εἶναι δὲ αὖ πάλιν ἐν υἱῷ, διὰ τὴν οὐσίας ταυτότητα. Ταῦτα φρονήσας, αἱρετικὲ, πανοῦργον μὲν σαυτὸν ἀπαλλαξεῖς νοσήματος, πενθῆς δ' ἡμᾶς τὸν λόγοις, καὶ ζητήμασιν. ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ· ὅταν δὲ τοῦ προκείμενον νοῆσαι δ προκείμενον· τί πάλιν ἔσται θαυμαστὸν ἐν υἱῷ; ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ τῶν ἁγίων ἕκαστος προφήτης, καὶ ἀπεστέλλετο παρὰ Θεοῦ, καὶ τοῖς πρὸς αὐτὸν διήγγελε λόγοις; καὶ γοῦν πρὸς μὲν τὸν ἱεροφάντην Μωσέα εἴρηταί που. καὶ νῦν δεῦρο ἀποστείλω σε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐρεῖς πρὸς Φαραώ· τάδε λέγει κύριος. πρὸς Ἱερεμίαν δέ γε τὸν ἱερώτατον· μὴ λέγε ὅτι νεώτερός ἐγώ εἰμι, ὅτι πρὸς πάντας, οὓς ἐὰν ἐξαποστείλω σε, πορεύσῃ, καὶ καὶ πάντα, ὅσα ἐάν σοι ἐντείλωμαί σοι, λαλήσεις. τί οὖν ἀρά γε τὸ πλέον ἐν τῷ φύσιν υἱῷ, λαλοῦν τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, διὰ τὸ ἀπεσταλθαι πρὸς αὐτοῦ; προφήτης ἡμῶν, ὡς ἔοικεν, ἀναδιδάσκεται πάλιν, καὶ ἕτερον οὐδὲν, ὅσον ἥκειν εἰπεῖν εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον.

Nouit itaque Pater in ſeipſo ſecundum naturam exiſtere Filium ſuum. hoc enim, opinor, illud, *Vnum ſumus*, ſignificare Filium eſſe, non autem creaturam, agnoſcit. Filium autem dico, qui ex eius eſt ſubſtantia, non nudo filiationis nomine ornatus. Scit eſſe ſuæ proprietatis imaginem per omnia ſimilem, ita vt perfectè quidem cernatur in D ipſo, ipſe verò in ſeipſo depingat eum qui ex ipſo ſecundum naturam ineffabiliter effulſit, & habeat quidem in ſeipſo Filium, ſitque viciſſim in Filio, propter identitatem ſubſtantiæ. Hæc ſi ſentias hæretice, & teipſum morbo grauiſſimo, & nos diſputandi moleſtia liberaueris. *Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur.* Si vt iacet dictum illud accipiatur, quid magni demum & admirabilis erit in Filio? Annon enim ſanctorum Prophetarum quilibet etiam miſſus eſt à Deo, eiuſque verba manifeſta fecit? Et certè alicubi dictum eſt ad Moſen ſacrorum interpretem: *Et nunc mittam te in Ægyptum,* *Exod. 3.* *& dices ad Pharaonem: Hæc dicit Dominus,* Ad Hieremiam autem ſanctiſſimum: *Noli dicere quia iunior ego ſum, quia ad* *Hier. 1.* *omnes ad quos miſero te, ibis, & iuxta omnia quæcunque mandauero tibi, loqueris.* Quid ergo plus eſt in Filio naturali qui Dei verba loquitur, ex eo quod miſſus eſt ab ipſo? Nihil aliud rurſus, vt videtur, quàm Propheta eſſe nobis patebit, ſi de miniſterij ratione loquamur.

Igitur hic *missit*, aut ratione Incarnationis & aduentus in hunc mundum cum carne, aut diuiniori & sublimiori quadam ratione accipies. Non enim in seipso Filium Pater occultauit, sed ex sua naturà eluxit, vt ex luce splendor emicat ineffabili & inenarrabili diuinæ generationis modo. quod ipse quoque nobis exposuit vnigenitus, dicens: *Ego ex Patre exiui, & venio.* Exiuit enim ex Patre in propriam hypostasim Filius, licet in ipso sit secundum naturam: Et quod ibi *exire*, idipsum, hic *missum esse*, significat. Verbum igitur quod ex Patre effulsit & emicuit, putà cum Deus sit de Deo, Deo conuenientibus vocibus vtetur: Deo autem conueniunt quæ veræ sunt voces, & ab omni mendacij labe sunt immunes. Quocirca qui Saluatoris testimonium accipit, signauit quia Deus verax est. Est enim reuera secundum naturam Deus.

A Οὕτω οὖν ὁ ἀπεσταλκὼς σὺ τοῦτο, ἢ κατὰ τὴν
σὺν ἀνθρωπίνοις λόγον, ἢ τὸν ἐν τῷ δὲ τῷ κό-
σμῳ μᾶλλον ἐπιφοίτησιν· ἢ πάλιν ἐκλήψῃ
θεοπρεπέστερον, καὶ ἀξιολογώτερον. ὁ γὰρ ἔκρυ-
ψεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἴδιον πατέρα, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας
ἐξέλαμψε φύσεως, ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα,
καὶ πάτον ἄφραστόν τε καὶ ἀνεξήγητον τῆς θείας
γεννήσεως ἔδειξον· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ἡμῖν διεσάφησε λέ-
γων ὁ μονογενής· ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ
ἥκω· ἐξελήλυθε γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς εἰς ἰδίαν ὑπάρ-
B ξιν ὁ υἱός, εἰκὼν ὢν αὐτοῦ καὶ φύσιν ὄντι· καὶ ὅπερ
ἡμῖν ἐν ἐκείνῳ τὸ ἐξελθεῖν σημαίνει, τοῦτο πά-
λιν ἐνταῦθα τὸ ἀπεσταλκέναι δηλοῖ· ὁ τοίνυν,
φησὶν, ἐκ πατρὸς πεφηνώς τε, καὶ ἀπαστραφθεὶς λόγος,
ἅτε δὴ Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ, τοῖς ὡς Θεῷ
πρέπουσι χρήσεται λόγοις· λόγοι δὲ αὖ εἶεν Θεῷ
πρέποντες οἱ ἀληθεῖς, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ψεύδεσθαι κα-
λίδα πάσης ἀπολελυμένοι. Οὕτω δὴ ὁ λαμβάνων τὴν
σωτῆρος περὶ μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ Θεὸς
C ἀληθὴς ὄντως ἐστίν· ἔστι γὰρ ὄντως κατὰ φύσιν Θεός.

Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.

Οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ πνεῦμα.

Hic attentissimas aures adhibe, quæso, vt nobiscum rursus sanctorum misereris sapientiam. Dixit Filium, cùm à Deo missum esse, tum Dei verba loqui. At si prima fronte vim eorum verborum quis consideret, videntur eum in Propheratum ordine quodammodo statuere, quemadmodum paulo ante diximus. Per hæc igitur ipsum nequaquam parem iis esse ostendit, & vno D hoc signo docet multum & incomparabiliter ab iis distare. Fieri enim non potest, inquit, vt qui ad certum modum Spiritum accipiunt, cum alteri quoque largiri possint: Nusquam enim sanctus sancto Spiritus sancti largitor fuit: sed cum omnibus de sua plenitudine largitur Filius. Itaque non ad mensuram dat, neque vt illi, partem quandam exiguam Spiritus habet, idque per participationem: sed cum sit etiam ipse largitor, vtique manifestum est illum totum habere substantialiter in seipso. Igitur qui tantam habet præ illis excellentiam, non tanquam vnus ex illis loquetur quæ Dei sunt, sed vt Deus existens ex Deo, conuenientes Deo sermones proferet. Nihil autem nostræ doctrinæ officiet, quòd per manus Apostolorum datum esse nonnullis Spiritum quidam existimant: Spiritus enim inuocatores potiùs, quàm Spiritus

Ὀξέως οὖν ἀκροάσῃ νυνὶ δὴ μάλιστα τοῦ ἀκολούθου λόγου,
ἵνα δὴ πάλιν ἡμῖν σωθησομένους τὸν ἅγιον
τοῦ νηφειν ἔφη τὸν υἱὸν ἀπεσταλκέναι ὡς τοῦ Θεοῦ,
καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα λαλεῖν· ἀλλ' ὑπαγορεύεταί
πως, ὅσον ἦκεν εἰς τὸ προέχειν τὸν λόγου δύ-
ναμιν, προφυλικὸν αὖπως προϊεὶς τὸ μέτρον, ὡς-
περ οἶμαι δὲ διελελήσαμεν ἄρτιος. ἀλλὰ φέρε τοί-
νυν αὐτὸν τὸν πρὸς ἐκείνους ἰσότητος λόγον ζητῶμεν,
καὶ δι' ἑνὸς δὴ τούτου σημείου δίδωσι νοεῖν, ὡς
πολλὴ δή τις ἐστὶ, μᾶλλον δὲ ἄπειρος καὶ ἀσύγκριτος
ἡ διαφορά· ἀμήχανον γὰρ, φησὶ, τοὺς μεμετρη-
μένον λαχόντας τὸ πνεῦμα, καὶ ἑτέρῳ δοθέντα
τοῦτο χρήσασθαι· ὁ γὰρ ἅγιος ἁγίῳ ποτὲ πνεύμα-
τος ἁγίου γέγονε χορηγὸς χορηγεῖ δὲ πᾶσιν ὁ υἱὸς,
ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος. ὅτιοὖν οὐκ ἐκ μέτρου
δίδωσιν, οὐδὲ ὥσπερ ἐκεῖνοι, μικρόν τινα μοῖραν
E ἔχοντες πνεύματος, καὶ τοῦτο μεταλαμβάνοντες· ἀλλ'
ἐπειδήπερ αὐτοδέσποτος καὶ χορηγὸς, ὅλος αὐτοῦ δή-
που ὅλον ἔχων ὑποστατῶς ἐν ἑαυτῷ. ὅτιοὖν ὁ τοι-
αὐτὰ ἔχων πρὸς ἐκείνους τὴν ὑπεροχὴν, οὐχ
ὡς εἷς ἐξ ἐκείνων λαλήσει τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ'
ὡς Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ, τοῖς Θεῷ πρέ-
ποντας ἀπεργάζεται λόγοις. ἀντικείσεται δὲ τοῖς εἰ-
ρημένοις οὐδαμῶς, ὃ δή τινες ὑποπτεύουσι δε-
δόσθαι τὸ πνεῦμα μέτρου εἶναι τινὰς πνευματο-
κήτορας γὰρ, ἢ μᾶλλον ὄντως τὸ πνεύματος χορηγοὺς

τῷ ἁγίῳ εἶ πιστεύσομεν· ἐπεὶ καὶ Μωσῆς ὁ μακάριος, οὐκ αὐτὸς ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ ὄντος ἐπ' αὐτῷ πνεύματος προσετάττετο, μόνῃ δὲ τῇ ἰδίᾳ πεπάρκει ἐξουσίᾳ καὶ τοῦτο Θεός, χιλίους μὲν αὐτὸν προσκαλέσθαι τοὺς ἑβδομήκοντα λέγων, ἀφελεῖν δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπιθήσειν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιχειρήματος. ἤδη γὰρ μόνῳ παρέπειν ἀπιτελεῖν τῷ Θεῷ, τὰ θεοπρεπῆ.

A sancti largitores ipsos credimus: nam & beatus ipse Moses, nequaquam de suo Spiritu auferre iussus est, sed suæ potestati seruauit istud Deus, qui præcipit quidem ipsum addere septuaginta viris promittens se ablaturum de eius Spiritu, & impositurum eis. Norat enim vni Deo competere ea facere quæ Deum decent. *Num.11.*

ΚΕΦΑΛ. δ.

Cap. IV.

B

Οὐ δι' μεταλήψεως ἐν υἱῷ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἴδια, ἀλλ' ὑποστατικῶς καὶ φύσει.

Quòd non per participationem sint in Filio quæ Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, & secundum naturam.

Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

v. 35. *Pater diligit Filium: & omnia dedit in manu eius.*

ΕΠΕΙΔΗ γὰρ εἴρηκεν, ὡς ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν τὸν υἱὸν μὴ ἑτέρως δυνάσθαι χρῆσθαι λόγοις, ἢ οἷς ἂν αὐτὸς χρήσαιτο καὶ ὁ ἡμῖν πέμψας αὐτὸν, φημὶ δηλαδὴ· οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, φησὶν· ἀκριβέστερον δὲ τῶν προκειμένων ἐπεξεργάζεται, καί φησιν, ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν· οὐκ αἰδεσόμεθα, φησὶ, τὸν Θεὸν, ὁ πατέρα, τὸν ἴσον τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννηκότι προσκυνοῦντες ἡμεῖς, καὶ προσκυνούμενον τῇ γνησιότητι σεφανοῦντες δόξῃ τὸν τοῦ παιδὸς ἀγαθῶν ὑποστατικῶς κληρονόμον. ἀγαπᾷ γὰρ τὸν υἱόν. ὑποστατικῶς ἐφαιδρύσεται μὲν δοξαζομένῳ * περὶ ἡμῶν, βαρυνθήσεται δὲ πρὸς ὃ ἑαυτὸν καὶ μὴ τις οἰέσθω, φησὶν, ὡς ἑνὸς δηλονότι, καὶ μόνου γνησιότητος ἀξιώματος κληρονόμον ἔχει τὸν ἴδιον υἱόν. πάντα γὰρ δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι σύμπαν, ὅσον ἐστὶν ὑποστατικῶς ἀγαθὸν ἐν πατρὶ, τοῦτο πάντως ἐστὶν ἐν δυνάμει τοῦ υἱοῦ. χεῖρα γὰρ ἐν τούτοις ὀνομάζει τὸν δυνάμιν, ὥσπερ ὅταν δι' ἑνός που προφήτου λέγῃ· ἡ χείρ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, αὐτὴ τὴν δυνάμις· ἔχει οὖν σύμπαν ἐν ἑαυτῷ ὅ τε παῖς ἴδιον, ὑ μεταλήψεως, εἰ καὶ δεδωκέναι λέγεται ὁ πατὴρ· ἢ γὰρ ἂν ἀκτήτητον ἔχοι, καὶ ὑ φυσικῷ τινὶ γνησιότητι· δίδωσι δ' ὅτως ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ πάντα τὰ ἑαυτοῦ, ὡσπερεὶ καὶ ἄνθρωπος τῷ ἐξ αὐτοῦ φυῶτι παιδὶ δίδοναι νοοῖτο τὰ τοῦ ἀνθρωπότητος ἴδια, ἢ ὡσπερεὶ καὶ ὁ πῦρ τῷ ἐξ αὐτοῦ κατ' ἐνέργειαν προϊόντι θερμότητι δίδοναι λέγοιτο τὸ ἰδίας φύσεως ὂν ἰδίωμα. ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις, καὶ ὃ παραδέχεσθαι τοῖς πρέπουσιν ἀζήμιον, ὑ γὰρ ἂν μερισμόν, ἢ ἀποκοπὴν τοῦ πρέπεσθαι νομιζόντων ἐν ὁδῷ· καὶ αὐτὸ δὴ τὸ δόξαι λαβεῖν, τοῖς λαβοῦσιν ἀκατηγόρητον. δόξαι γὰρ μόνον

CVm enim dixerit Deum Filium qui ex Patre effulsit non posse aliis vti verbis quàm quibus Pater vtatur, veris nimirum: (quem enim misit Deus, verba Dei loquitur, inquit) necessariò id fusius exponit, & ait: *Pater diligit Filium.* Non offendemus, inquit, Deum & Patrem, si æqualem eius Filio honorem exhibeamus: Non offendemus, si Filium, qui bonorum Patris substantialiter est hæres, diuina gloria coronemus. *Diligit enim Filium;* Igitur oblectabitur cum à nobis ille gloriam & laudem accipiet, contra verò, offendetur. Et ne quis arbitretur, inquit, Filium Patri esse quasi vnius huius ac solius diuinæ dignitatis hæredem. *Omnia enim dedit in manu eius,* hoc est, quicquid boni est in Patre substantialiter, hoc vtique est in potestate Filij. Manum etenim hic potestatem vocat, vt cum per vnum Prophetam ait alicubi: *Manus mea firmauit cælum,* id est, virtus mea. Habet autem Filius in seipso quicquid est Patris proprium, non per participationem, tametsi Pater dedisse quoque dicitur (Alioqui enim ascititiam haberet, non autem naturalem deitatem) sed ita omnia sua dat Filio Pater, quemadmodum etiam homo genito ex se filio tribuere censetur quicquid proprium est naturæ humanæ, aut sicut ignis colori ex se actu procedenti ea quæ naturæ suæ propria sunt tribuere dicitur. In his autem, dare danti nihil obest: nec enim diuisionem, aut sectionem hic patiuntur ea quæ traduntur, & quod accipere videtur, accipientibus dedecori verti nequit. hæc enim nihil aliud quàm ex

quo significant, & naturalis, vt ita dicam, generantium qualitas censentur esse ea quæ gignuntur, cum explicent quid secundum substantiam sit id quod gignitur, & sui fontis naturalem operationem illustrent. Atque hæc ducta quidem ab exemplis similitudine: sed his maior est Deus scilicet. Nec idcirco rationis humanæ accusanda est imbecillitas: *Gloria enim Domini celat verbum*, vt scriptum est. Quòd si per speculum videmus, & ænigma, & cognoscimus ex parte, quomodo non multò magis nos verba deficient? Aut igitur piè intelliges hac ratione data esse à Patre cuncta Filio: aut ad Incarnationem istud referes, ita vt non iam *dare*, & *accipere*, de naturalibus proprietatibus intelligatur, sed de summa illa Filij supra creaturas omnes eminentia, vt rursum aliquid istiusmodi mente capias.

A Τὸ δὲ ἓν ἐκ τῶν πατρῴων λέγεται, καὶ φυσικὴν ἔχει, ἵν' οὕτως εἴπω, ποιότητα τὰ γινώσκοντα τοῖς γινομένοις, ὅ τί ἐστι κατ' οὐσίαν τὸ γεννᾶν ἐκφαίνοντα, καὶ τὴν ἐκ τῆς οἰκείας πηγῆς τελεσιουργίαν. καὶ ταῦτα μὲν πάλιν, ὡς ὅτε τοῦ ἀδήλου, αἰνιττόμενος ἡμῖν πάντων ἀπολείπει Θεόν. ἀφ' οὗ τι τῶν ὁ δυσθεώρητος, ἀνθρωπίνοις λόγοις οὐκ αἰτιασόμεθα. δόξα γὰρ κυρίου κρύπτει λόγον, καθά γέγραπται. καὶ εἰ βλέπομεν δι' ἐσόπτρου, καὶ αἰνίγματος, καὶ γνώσομεν ἐκ μέρους, πῶς οὐχὶ πολλῷ δὴ μᾶλλον τοῖς ἀφ' ἑαυτῶν ἀπορήσομεν ῥήμασιν; νοήσεις τοίνυν θεωρῶν θυσιῶν, ἢ καὶ τῶνδε τῶν ἔργων τὸν δεσπότην ἅπαντα δεδόσθαι παρὰ πατρὸς τῷ υἱῷ· ἢ πάλιν τὸ μὴ ἁρπαγὴν οἰκονομίας τὸν λόγον, οὐκέτι δοθῆναι, καὶ λαβεῖν ὅτι τῆς φυσικῆς ἰδιωμάτων εἰσφέρεται, ἀλλ' ὅτι τῇ κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν ἐξουσίᾳ ὑπέβαλε τὸν υἱόν, ἵνα πάλιν νοῆς τὸ ποιοῦν.

Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.

C Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Ne contumax sit incredulus, inquit, vniuersi Dominum hominem videns, neque sibi persuadeat mentiri veritatem, nolens ei vt Deo credere propter carnem. Accipiat eius testimonium, & iubenti animo obsignet Deum esse veracem, ne Patrem offendat, qui in cælis est. Diligit enim Filium suum: Cuius dilectionis argumentum est, quòd rerum omnium potestas ei data est. quod quidem Saluator ipse dice- D bat: *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Item: *Data est mihi omnis potestas, in cælo, & in terra.* Neque verò ex eo quod accipere Filius videtur, iure idcirco vt minorem illum arguas. Quid ita? Accepit enim cum factus est homo, cum seipsum propter nos exinaniuit, cum seruus vocatus est, qui Dominus: cum inter famulos adscriptus est, qui liber est Filius. Alioqui, quomodo humiliauit seipsum, aut quomodo ex æqualitate cum Deo & E Patre descendisse dicitur? An non enim vides in his hūc quidem dici tradere modo Deo conuenienti, illum autē hominis ac serui ratione accipere quæ habebat vt Deus? Non est autē propriè donatio illa, quæ Filio initium dominādi rebus omnibus tribuat, sed repetitio potius ac reuersio etiam cum carne ad potestatem qua prædituś erat ante carnē. Non enim cum factus est homo, tunc creaturę imperium

Μὴ ἀπαυθαδιζέσθω, φησὶν, ὁ δυσπιθὴς, ἀνθρωπον ὁρῶν τὸν ἁπάντων κύριον, μηδὲ νομιζέτω ψεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ὃ χρῶμα πιστεύειν ὡς Θεῷ ἀφ' ἑαυτῶν σαρκὸς ἀπειθῶν. διηκόσθω τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, καὶ σφραγιζέσθω ὁ πρόθυμος, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστιν, ἵνα μὴ λυπῇ τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα. ἀγαπᾷ γὰρ τὸν ἴδιον υἱόν, ἀπόδειξις δὲ τὸ εἰς αὐτὸν ἀγάπης, ὅ πάντων αὐτῷ δέδοται τὰ ἐξουσίαι. ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ἔφασκεν ὁ σωτήρ· πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου. καὶ πάλιν· ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία, ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν ᾧ δήπου ἀφ' ἑαυτοῦ δόξαν λαβεῖν ὁ υἱὸς, ἀλόγως ἂν ὡς ἐλάττων ὑπό του κατηγορεῖτο, καὶ ἀφαιρεῖ· λαμβάνει γάρ, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ὅτε ἐκένωσεν ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, ὅτε δοῦλος ἐχρημάτισεν ὁ δεσπότης, ὅτε γέγονε τὸ οἰκεῖον, ὁ ἐλεύθερος υἱός· ἐπεὶ καὶ πῇ καὶ ποῖ ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἢ πῶς ἐξ ἰσότητος τῆς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα καταβέβηκέναι λέγεται; ἢ γὰρ οὐχ ὁρᾷς ἐν τούτοις τὸν μὲν δίδοσθαι ἀνθρωπίνως τε, καὶ οἰκείως λαμβάνειν λεγόμενον, ἃ ἦν ἔχων ὡς Θεός; ᾧ δόσις δὲ κυρίως ἐστὶν ἡ τοῦ πατρὸς εἰς ἀρχὴν ἵστασα τὸ κατὰ πάντων κυριότητος τὸν υἱόν· ἀπόδοσις δὲ μᾶλλον, καὶ ἐπάνοδος, καὶ μετὰ σαρκὸς, εἰς τὸ πρὸ σαρκὸς ἐξουσίαν· ᾧ γὰρ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε τῆς κτίσεως ἤρξατο

κρατεῖν ἐπὶ τοῖς ποίαν ἐρεῖς αὐτὸν καταβε- A capessit. Quantam in depressionem e-
βηκέναι ταπείνωσιν, εἰπὲρ ὅτε γέγονεν ἄνθρω- nim descendisse dicetur, si cum factus
πος, τότε τῷ κυρίῳ ἄρχεται; ἢ πῶς ἐν τῇ τοῦ est homo, tunc cœpit esse Dominus?
δούλου φανήσεται μορφῇ, τότε δὲ καὶ μόλις ἁπάν- Aut quomodo in serui forma apparebit,
των ἀναδεδειγμένος δεσπότης; ἄπαγε τὸ γε τοιού- qui tùm certè omnium factus est Dominus?
τοις ἀτοπίας τὸ λογισμόν· ἀλλ' ἐπεὶ ἐπὶ μὲν ἄνθρω- Procul sit ista rationum absurditas; sed
πος γέγονε, τότε καὶ ἤρξατο κρατεῖν, οὐκ cum factus est homo, tunc etiã hoc pacto
ἀποβαλὼν τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα θεὸς τῇ σαρκὶ, dominari cœpit, ita tamen vt dignitatem
ἀναβαίνων δὲ αὖθις, καὶ μετὰ σαρκὸς, ἐφ' ὅπερ ἦν diuinam propter carnem non amiserit,
ἐξ ἀρχῆς· ὅτι δὲ τὴν ἀρχαιοτέραν ἐπανάληψις B sed rursum ad id quod erat initio, cum
ἐστὶ τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ θρυλλούμενα, πληροφορήσει carne quoque redierit. Quòd autem
λέγων αὐτός. πάτερ δόξασόν με τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον, priorum sint repetitio quæ de Christo
πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. ὁρᾷς ὅπως οὐ feruntur, probat ipse dicens: *Pater* Ioan. 17.
δόξης ἀρχὴν, ἀλλ' ἐπανανέωσιν τὴν εἰς ὃ ἀρχαῖον *clarifica me illa claritate, quam habui*
αἰτεῖ, καὶ τοῦτο λέγων, ὡς αὖθις; ὅτι *priùsquam mundus esset apud te.* Vides
δὲ πάλιν ἀρχὴν τινὰ τῆς θεοπρεπείας αἰτίαν διδό- quo pacto non initium gloriæ, sed re-
σθαι λέγεσθαι πάντα τῷ υἱῷ, πολλαχόθεν μὲν ὁ nouationem eius quod prius habebat,
φιλομαθὴς ἐπισωρεύσει σοφὸς, καὶ σωρεύειν δυ- postulet, idque dicat, vt homo? Præ-
νήσεται, μάλιστα δὲ δι' ἐκείνης τῆς τοῦ Δανιὴλ terea, omnia data esse Incarnationis
φερομένης ὀπτασίας, ἐν ᾗ τὸν μὲν παλαιὸν τῶν C causa Filio, studioso vndique colligere
ἡμερῶν τεθρᾶσθαι φησὶν ἱδρυμένον· ὅτι τοῦ θρό- & intelligere quidem licebit, maximè
νου, χιλίας δὲ χιλιάδας, καὶ μυρίας μυριάδας, tamen ex illa horribili visione Danielis, Dan. 7.
τοὺς μὲν λειτουργεῖν, τοὺς δὲ παρεστάναι διηκρίζε- in qua antiquum dierum quidem spe-
σθαι. προσθεὶς γοῦν ὅτι, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφε- ctasse ait sedentem super throno, &
λῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἕως mille millia, ac dena millia denum mil-
καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν, καὶ ἐνώ- lium partim ei ministrare, partim ad-
πιον αὐτοῦ προσωνέχθη, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, stare asserit. Addit autem: *Et ecce cum* Ibid.
καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυ- *nubibus cæli quasi Filius hominis veniens:*
λαὶ, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. ὁρᾷς πῶς ἐν D *& vsque ad antiquum dierum peruenit,*
τούτοις, ὅλον ἡμῖν ἀκριβῶς καταγράφεται τῆς *& in conspectu eius obtulerunt eum. Et*
ὅλης θεοπρεποῦς τοῦ μυστηρίου ὁρᾷς ὅπως λαμ- *datus est ipsi principatus, & honor, &*
βάνῃ λέγεται τὴν βασιλείαν ὡσπερεὶ παῖς ὁ υἱὸς· *& regnum: & omnes populi, tribus, &*
ὑπομνούσης τῆς προφητικῆς λόγος, ἀλλ' ὡς υἱὸς ἀν- *linguæ ipsi seruient.* Vides quomodo hîc
θρώπου φαντάζεται. ἐταπείνωσε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ totum nobis accuratè Incarnationis
γέγραπται, σχήματι δ' εὑρεθεὶς ὡς ἄν- mysterium delineet: vides quo pacto
θρωπος· ἵνα καὶ πρῶτος εἰς βασιλείαν ἀνενε- regnum à Patre susceperisse dicatur Fi-
χθεὶς, ἀρχὴ πάλιν ἡμῖν καὶ ὁδὸς τοῦ εἰς βασιλείαν lius. Non est nuda Prophetæ oratio,
δόξης ἀναδέδεικται. καὶ ὥσπερ ὑπάρχων τῇ φύ- sed *quasi Filius hominis veniens*, inquit. Philip. 2.
σει ζωὴ καταβέβηκε δι' ἡμᾶς εἰς τὸν ὑπὲρ E Humiliauit enim seipsum, vt scriptum
πάντων τῇ σαρκὶ θάνατον, ἵνα ἡμᾶς καὶ θανά- est, habitu propter nos inuentus vt
του καὶ φθορᾶς ἐξέλητται, δι' ἃ πρὸς ἡμᾶς ὁ- homo: vt primus quoque ad regnum
μοιώσεως οἷς ἀναμίξας ἑαυτὸν, καὶ ζωῆς τὸ αἰω- reuersus initium nobis & via gloriæ
νίας μετόχους ἀφθαρσίας ποιῶν· ὅτω καὶ ταῖς ἡμε- regalis existeret: Et quemadmodum
τέραις ὀλιγοτιμίαις συσχηματίζεται κύριος τῆς vita cum sit secundum naturam, de-
δόξης ὑπάρχων, ὡς θεὸς, ἵνα καὶ εἰς τὸ βασι- scendit propter nos ad mortem car-
λίδα ἡμῶν ἀναλάβῃ τὸ ἀνθρώπου φύσιν. γέ- nis pro omnibus, vt nos à morte &
γονε γὰρ ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὡς ὁ Παῦλός corruptione eximeret, propter simili-
φησιν, καὶ ὁδὸς, καὶ θύρα, καὶ ἀπαρχὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἀναθανάτου πρὸς ζωὴν, tudinem quam habet nobiscum no-
bis seipsum quodammodo permiscens, & vitæ æternæ participes efficiens: sic quamuis gloriæ sit Dominus, vt Deus, nostris tamen dedecoribus conformatur, vt & ad regium honorem hominis naturam reducat. Primus enim factus est in omnibus, vt Paulus ait, & via, & ianua, & primitiæ nostrorum bonorum, à morte ad vitam, 1. Cor. 1.

à corruptione ad incorruptionem, ab imbecillitate ad virtutem, à seruitute in adoptionem filiorum Dei, à dedecore & ignominia ad honorem & gloriam regalem. Itaque cum videtur accipere vt homo Filius ea quæ habebat vt Deus, non offendamur, sed rationem dispensationis quæ nostri causa & pro nobis facta est animo potius perpendamus. Sic enim inuulnerabilem & illibatam mentem nostram seruabimus.

A ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, ἐξ ἀσθενείας εἰς δύναμιν, ἐκ δουλείας εἰς υἱοθεσίαν, ἐξ ἀτιμίας, καὶ ἀδοξίας, εἰς τιμὴν, καὶ δόξαν τὴν βασιλικήν. ἀκούω ὅταν φαίνηται λαμβάνων, ὡς αὐθεντικὸς ὁ υἱὸς, ὅπερ εἶχεν ὡς Θεὸς, σκωδαλιζώμεθα μὴ μεταλαμβάνῃς, σύνοιδα μὴ δὶ μᾶλλον τῆς δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίας τὸν ἔπαινον. ὕτω γὰρ ἄτρωτόν τε, καὶ ἀζήμιον, τὸν ἑαυτῶν διατηρήσομεν νοῦν.

v. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.*

B Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Non simpliciter nec indiscussè credentibus in Christum vitam propositam esse in præmium sapientissimus Baptista testatur, sed ex ipsa, vt ita dicam, rerum qualitate demonstrationem infert. Vita enim secundum naturam est vnigenitus. *In ipso quippe viuimus, mouemur, & sumus.* In nobis autem introducitur per fidem, & habitat per sanctum Spiritum: Idque Ioannes in suis epistolis testatur dicens: *In hoc cognoscimus, quia in nobis est, quoniam de spiritu suo dedit nobis.* Viuificat igitur Christus credentes in se puta cum sit ipse secundum naturam vitâ, ac demum habitet in ipsis. Quòd autem per fidem Filius inhabitet, Paulus certò nobis demonstrabit, dicens: *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur: vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum eius Christum habitare per fidem in cordibus vestris.* Cum ergo per fidem vita illa secundum naturam in nos subeat, quomodo verax non est, qui dicit: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam:* ipsum videlicet Filium, non autem aliam ab ipso vitam.

Act 17.

1. Ioa. 4.

Ephes. 3.

Οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ ἀζητήτως τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν ζωὴν προκεῖσθαι ὁ ἡμᾶς ὁ σοφώτατος ἐπεμαρτύρησε βαπτιστὴς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς λέξεων, ἵν' ὕτως εἴπω, τὴν τῶν πραγμάτων ποιότητος εἰσημίζηται τὴν ἀπόδειξιν. ζωὴ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ μονογενής· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. εἰσοικίζεται δὲ πάντως ἡμῖν διὰ τῆς πίστεως, καὶ κατοικεῖ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς, ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. ζωοποιήσει πιθανῶς ὁ Χριστὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὡς αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν ζωὴ, καὶ λοιπὸν κατοικῶν ἐν αὐτοῖς. ὅτι δὲ διὰ τῆς πίστεως ὁ υἱὸς αὐλίζεται, πληροφορήσει λέγων ὁ Παῦλος· τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἔντε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὀνομάζεται· ἵνα δῷ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ * κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν vulg. addit. εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον

C

D

Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam.

An igitur, inquiet forsan aliquis, diuersam nobis Baptista gloriam constituit, & resurrectionis rationem corrumpit, dicendo viuificatum quidem iri credentes, incredulos verò nequaquam visuros vitam asserendo? Excitabimur verò, vt videtur, non omnes, inter nos istud intercedere discriminis dictũ illud significet. At quonã demum abibit illud absolutè & tãquã de omnibus dictũ, *Resurgẽt mortui?* Quid verò faciat Paulus dicens; *Omnes e-*

2. Cor. 5.

Ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωήν.

E Ἆρ' οὖν, ἐρεῖ τις τυχὸν, ἕτερόν τι ἡμῖν παρεσδύσει δόξαν ὁ βαπτιστὴς, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως παραφθείρει λόγον, ζωοποιηθήσεσθαι μὲν τοὺς πιστεύοντας λέγων, τοὺς δὲ μὴ τοιούτους οὐκ ὄψεσθαι ζωὴν ὅλως παραδεδειγμένους; ἐγηγερσόμεθα γὰρ πάντες ἐπεὶ καὶ ὁ εἰκὼς οὐ πάντες, οὕτω ἡμῖν εἰσηγουμένου τὸν λόγου τὴν διαφορὰν· εἶτα ποῖ ποτε χωρήσει ὁ ἀπολύτως, καὶ ὡς ἐφ' ἅπασιν εἰρημένον, ἀναστήσονται οἱ νεκροί; τί δ' αὖ ὅταν λέγων ὁ Παῦλος, δεῖ γὰρ πάντας

ἡμᾶς δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον· ἐπαινῶ μὲν οὖν οἶμαι δεῖν τὸν φιλομαθῆ, χρείαν δὲ ὅμως ἀκριβεστάτου σε τοῖς ἱεροῖς γράμμασι ποιεῖσθαι τὸν βάσανον. ὅρα γάρ μοι σαφῶς τὴν τῶν εἰρημένων διαστολήν· πρὸς μὲν γὰρ τὸν πιστεύοντος φησιν, ὅτι ζωὴν ἕξει τὴν αἰώνιον. πρὸς δὲ τὸν ἀπειθήσαντος, ἕτερον ὁ λόγος ἔχει τὴν ἔμφασιν. οὐ γὰρ εἶπε ζωὴν οὐκ ἕξειν αὐτόν· ἐγηγερθήσεται γὰρ δι' κοινῆς τῆς ἀναστάσεως νόμου· ἀλλὰ ζωὴν οὐκ ὄψεται φησιν, τοῦτ' ἔστιν, οὐδ' ὅσον εἰς θεωρίαν μόνην τῆς τῶν ἁγίων ἐφίξεται ζωῆς, οὐκ ἅψεται τῆς ἐκείνων μακαριότητος, ἄγευστος διαμενεῖ τῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσεως· ζωὴ γὰρ ὄντως ἐκείνη· τὸ δὲ τὸ κολάσεσιν διαπρέπειν, θανάτου πάντως διαφορώτερον, ὅτι μόνῃ τῇ τῶν κακῶν αἰσθήσει ψυχῆς συνέχον τὸ σῶμα. τοιαύτην ἴσως καὶ ὁ Παῦλος ζωῆς εἰσφέρει διαφοράν. ἄκουε τί φησι πρὸς τοὺς ἐν κακίᾳ νενεκρωμένους ἀπὸ Χριστόν. ἀπεθάνετε γὰρ, ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. ὁρᾷς πῶς τὸ τὸ δόξῃ φανερωθῆναι μετὰ Χριστοῦ τὴν τῶν ἁγίων ὀνομάζει ζωήν; τί δὲ ὅταν ἡμῖν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς αἰνιγματικῶς λέγων. τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ· ἆρ' οὐχὶ τὴν τῶν ἁγίων ἐν τούτοις ἐρρύθμιζε καταστημάτων ζωήν; ἀλλ' ἔστιν, οἶμαι, πᾶσι κατάφανές. οὐ γὰρ δήπου τὴν φαύλων ἀποχέσθαι κελεύει γραφὴν, ἵνα δὴ τύχοιεν τῆς εἰσαῦθις διαβιώσεως τῆς ἁγίας· διαρκήσουσι γὰρ καὶ μὴ πεπαύσονται τοῦ κακοῦ· ποσῷ ἐκείνων ἂν μᾶλλον ἐρεθίζει τὴν ζωὴν, ἐν ᾗ πάντως ἔστιν ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, ἐν μακαριότητι, καὶ δόξῃ τὸν μακαρίαν τελοῦντας βίον.

A *nim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Laudandum igitur arbitror illum, quisquis est, discendi studiosum, attamen accuratissimè ei sacras literas rimandas esse reor. Vide enim quæso clarè verborum illorum distinctionem. De eo enim qui crediderit, ait ipsum, vitam habiturum æternam: de eo autem qui non crediderit, alium intellectum habet oratio. Non enim dixit ipsum vitam non habiturum (resurget enim communi resurrectionis lege) sed vitam non visurum ait, hoc est ne aspectu quidem solo sanctorum vitam consequetur, non attinget illorum felicitatem, non gustabit vitam illam gaudio plenam. Vita enim est illa profectò: In suppliciis verò spiritum ducere, quauis est morte tetrius, ad solum malorum sensum anima retenta in corpore. Eiusmodi nonnullam quoque Paulus vitæ differentiam statuit. Audi quid ad eos dicat, qui peccato mortui sunt propter Christum. *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* Vides quomodo vitam sanctorum appellet manifestationem illam in gloria cum Christo? Quid verò cum nobis etiam Psalmista canit dicens: *Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Contine linguam tuam à malo.* Nonne sanctorum vitam his verbis significari dicemus? At cuiuis, opinor, manifestum est. Nec enim à malis abstinere quosdam iubet, vt certè resurrectionem carnis obtineant (resurgent enim etiamsi non cessauerint à malo) sed ad illam potius vitam instigat, in qua licet omnino videre dies bonos, in felicitate & gloria æternam vitam degentibus.

Coloss. 3.

Psal. 33.

Γυμνότερον ἡμῖν δηλοῖ τὸν ἐν τούτοις ἐπαγωγὴν τῶν τῆς εἰρηνεύων σκοπὸν ὁ μακάριος ἔδειξε βαπτιστής. πρειαζέσθω δὲ πάλιν ὁ φιλοζητητὴς τὴν τοῦ ῥήματος δύναμιν. ὁ ἀπειθῶν, φησὶ, τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. ἀλλ' εἰ ἄρα ἐν ὄντως ἔρημον ἔσεσθαι τὸν ἐν σώματι ζωῆς ἐννοήσας τὸν ἀπειθήσαντα, πάντως δὴ ἐπήνεγκεν ἂν ὅτι· ἀλλ' ὁ θάνατος μένει ἐπ' αὐτόν. ὅπου γὲ ὀργὴν ὀνομάζει Θεοῦ, δῆλον

B

C

D

* vulg. μένει Ἀλλ' ὀργὴ τοῦ Θεοῦ * μένει ἐπ' αὐτόν.

E *Sed ira Dei manebit super eum.*

Apertius hac illatione beatus Baptista dictorum suorum scopum ostendit. Discat autem rursus scisciti cupidus vim illius sententiæ. Qui non credit, inquit, Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum. Atqui si intelligendum esset incredulum vita corporea reuera priuatum iri, statim vtique intulisset, sed mors manebit super eum. Cum autem iram Dei nominet, manifestum

stum est sanctorum felicitati supplicium impiorum opponere, & vitam vocare eam quæ verè est vita, in gloria cum Christo: impiorum verò cruciatus, iram Dei. Quòd autem ira pro punitione sæpius apud scripturas diuinas accipiatur, duos testes adducam, Paulum & Ioannem. Ille enim ad eos
Ephes. 2. qui conuersi erant ex Gentibus: *Et eramus*, inquit, *filij iræ naturâ, sicut & cæteri*: hic ad Pharisæos & Scribas: *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira?*

A ἀνεῖπε λοιπὸν τοῖς τῶν ἁγίων ἀθυμίας τιθεὶς τὴν τῶν ἀσεβῶν αὐτάρκειαν κόλασιν, καὶ ζωὴν μὲν ἀποκαλῶν τὴν ὄντως ζωὴν ἐν δόξῃ μετὰ Χριστοῦ, ἐπὶ δὲ ὅτι τοῖς ἀσεβοῦσιν αἰτίας, ὀργὴν τοῦ Θεοῦ· ὅτι δὲ ὀργὴ πολλάκις ἡ κόλασις εἴρηται καὶ παρὰ ταῖς θείαις γραφαῖς, δύο προίσω τοὺς μάρτυρας, Παῦλόν τε, καὶ Ἰωάννην· ὁ μὲν γὰρ ἔφη πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφοντας· καὶ ἦμεν τέκνα ὀργῆς φύσει, ὡς καὶ οἱ λοιποί· ὁ δὲ πρὸς γραμματεῦσι, καὶ Φαρισαίοις, γεννήματα ἐχιδνῶν,

B τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;

Cap. 4. v. 1. &c. *Vt ergo cognouit Dominus quia audierunt Pharisæi, quòd* IESVS *plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes (quanquam* IESVS *non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.*

Ὡς οὖν ἔγνω ὁ κύριος, ὅτι ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι Ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ποιεῖ, καὶ βαπτίζει, ἢ Ἰωάννης· καίτοι γε αὐτὸς Ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Vndenam huc processerit oratio, aut quo ex capite narrationis ordine huc perducto cognouisse Dominus dicatur quæ Pharisæi audierant, non insulsum
C erit, opinor, dicere. Illud enim Euangelistæ, *Vt ergo cognouit Dominus*, præteritam quandam rem manifestè declarat. Vniuersa quippe nullo monstrante ipse per se nouit, vt Deus, non cum primùm fiunt, sed etiam antequam fiant, vt testatus est Propheta. Expectat autem vniuscuiusque tempora, & rerum consequutione potius quàm prænotione definit: est enim illud quoque diuina certè dispensatione dignum. Quæstione igitur à Ioannis discipulis orta cum Iudæo de purificatione, magno vtrique studio suam opinionem defendebant. Illi enim suum magistrum tuentes, eius baptismum legalibus asperſionibus & typicis purificationibus præstare contendebant:
D Ad quod probandum afferebant, multos priscis ritibus relictis ad eum vltro se conferre. Hi autem, cum aduersariorum sermonibus in præceps raperentur, & veritatis vi ceu quodam aquarum obruerentur impetu, præter sententiam atque initi fateri coguntur longè præstantius esse Christi baptisma, obtinebantque demum iisdem vtentes ad id demonstrandum rationibus, & similibus argumentis in vi-

Πόθεν μὲν εἰς τοῦτο προέρχεται ὁ λόγος, ἢ ἐκ ποίας ἀρχῆς μὲν τῆς διηγήματος καθήκουσα τάξις, ἐγνωκότα τὸν κύριον εἰσφέρει τοῖς Φαρισαίοις, ἀκριβῶς ἐπύθοντο μαθεῖν, οὐκ ἀκομψον, ὡς ἔοικεν εἰπεῖν. Τὸ γὰρ, ὡς οὖν ἔγνω ὁ κύριος λέγει τὸν ἅγιον Εὐαγγελιστὴν, ἐμφασίν τινα προϋποκειμένου πράγματος αἰνίττεται σαφῶς· πάντα μὲν γὰρ, οὐδενὸς μὴ καθ' ἡμᾶς ὄντος, ἀδιαπτώτως οἶδεν, ὡς Θεὸς, καὶ οὐχ ὅτε γίνεται προήδεται, ἀλλὰ καὶ πρὶν γένεσιν αὐτῶν, ὡς ὁ προφήτης διεμαρτύρατο. προσμένει δ' ἕκαστα καιροῖς, καὶ ταῖς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαις, ἢ τῇ προγνώσει, μᾶλλον ἐπιδιδοῦσιν. ἐν δὲ καὶ τοῦτο θεωρεῖσθαι οἰκονομίας ἄξιον. ζητήσεως τοιαύτης ἡμιμόρου ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετ' Ἰουδαίου, περὶ καθαρισμοῦ, πολὺς πρὸ ἀμφοῖν ἦν ὁ λόγος· οἱ μὲν γὰρ τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ συναγορεύοντες, τὸ νομικὸν περιῤῥαντήριον, καὶ τὸ πρὸ ἐκείνοις τυπικὸν καθαρισμὸν ἐς ἀμείνοσιν ἤδη μέσεις ὃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖσθαι διετείνοντο βάπτισμα. καὶ δὴ καὶ ὁ εἰκὸς εἰς ἀπόδειξιν ἐποιοῦντο τοῦ πράγματος, ὃ πολλοὺς μὲν ἑκόντας πρὸς αὐτὸν, τὸ δ' ἀρχαιοτέρων καὶ αὐτοῦ ἐθῶν ἥδιστα λίαν ἀποφοιτᾶν. οἱ δὲ αὖ πάλιν, ἐπεὶ παρὰ τοῖς δι' ἐναντίας ὁ λόγος ἐφέρετο καὶ πρόσωπον, καὶ ὑδάτων δίκην καταῤῥοίζουσα τὴν ἀληθείας δυνάμις τὴν ἀνθεστηκότων ἐβάπτιζε νοῦν, ὅτι ὃ παρὰ μόνοις χωρεῖσθαι, καὶ ἔχοντες, πολὺ δὴ κάλλιον ἢ λέγοντες ὃ δὴ Χριστοῦ λεγόμενον βάπτισμα· καὶ κατεχόμενοι ἤδη τοῖς ἴσοις εἰς ἀπόδειξιν ἀποχρησάμενοι λογισμοῖς, καὶ δὴ τὴν αὐτὴν ἀθυμίαν τοῖς

πειτικπόσιν αὐτεγλεόμμοι· πολλῷ γὰ ὀρᾶσθαι A ctores insurgebant. multo plures enim
πλείους διϊχνεύζοντο τοὺς τοεσιόντας Χειστῷ, ad Christum quàm ad Ioannem accedere, immò verò cunctos accurrere
& πάντας ἐκείνῳ μᾶλλον, ἤπερ Ιωάνη τοεσ- aiebant. Hinc opinor incensos Ioannis
τρέχειν· ὅθεν οἶμαι κὴ εἰς λύπην αἰακαυθέντας τοὺς discipulos ad magistrum suum venisse,
Ιωάνου μαθητὰς ὧν οἰκείῳ διδασκάλῳ τοεσπλη- dicentes: Rabbi, qui erat tecum trans
θεῖν λέγοντας· ῥαββὶ, ὃς ἦν μετ' σοῦ πέραν τοῦ Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Iudæorum quippe contentiosas propositiones siue rationes demonstratiuas interrogandi modo proferunt. Hinc ergo Euangelista Dominum ait cognouisse, quod audierant Pharisæi, IESVM nempe plures discipulos facere quàm Ioannem. Mox eorum ingentem vitans inuidiam, & suo tempori passionem reseruans, ex Iudæorum regione se subducit, rursumque reuertitur in Galilæam.

Ιορδάνου, ᾧ σὺ μεμάρτυρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, B
& πάντες ἔρχονται τοεὸς αὐτόν. Τοῦ γὰ ἕνεκεν
τῶν Ιουδαίων τοεσπάσης, ἤτοι λόγους ἀποδεικτικοὺς,
ὡς ἐν ἐρωτήσει τοεσίφηται. ἐντεῦθεν τοιγάροιν
ἐγνωκέναι φησὶν ὁ ΕΥαγγελιστὴς τὸν κύριον, ὅτι
ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι Ιησοῦς πλείονας μα-
θητὰς ποιῇ, ἢ Ιωάνης. εἶτα τὸν ἐξαίσιον αὐτῶν
τοῦ φθόνου, κὴ καιρῷ φυλάττων ἰδίῳ
τὸ παθεῖν, τῆς μὲν τῶν Ιουδαίων ἐπανέξεται χώρας,
διὰ χωρᾶς δ' πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆ Σαμαρείας· ἔρχε- v. 4. *Oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: iuxta prædium*
ται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην C *quod dedit Iacob Ioseph filio suo.*
Συχὰρ, πλησίον τοῦ χωρίου, ὃ ἔδωκεν Ιακὼβ
Ιωσὴφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

Ω πολλῆς ἀγχινοίας, κὴ ἀκεράτου νήψεως· φθά- O miram ingenij acrimoniam, ac
νει ταῖς ἀπολογίαις τὰ ζητήσεσθαι τοεσδοκώ- defæcatam solertiam! respondendo
μενα· εἶπε γὰ ἂν ἅς ἀΐδιος, ἢ ἑτέρῳ τοεσλαλῶν, præuenit quæ mox quærenda veniebant. Dixisset enim statim aliquis,
ἢ λεληθότως διενθυμούμενος· τί δὴ χαρίν aut cum alio colloquens, aut clam
ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς Χειστὸς, οὐκ ἐν καιρῷ τῷ apud se cogitans: Quam demum ob causam Dominus noster IESVS Christus non congruo tempore Samaritanos illuminauit? Accessit enim aliquando Syrophœnissa miseræ filiæ misericordiam supplex petens cum lacrymis: Et quid ad eam ille misericors? *Non est bonum*, inquit, *accipere panem filiorum, & mittere canibus.* Non enim placebat, vt reor, gratiam Israëlitis assignatam præmaturè Gentilibus elargiri. Quod ipse quidem palam faciebat his verbis: *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt, domus Israël.* Quomodo igitur, inquiet aliquis, qui ad solum missus est Israëlem, Samaritanorum genus edocebat, quamuis Israël gratiam nondum prorsus excussisset? Responsionem ad hæc affert probabilem, idque cum authoritate quadam, nimirum, *oportebat autem eum transire per Samariam.* Non enim eam solam ob causam in Samariam venit, vt ibi prædicaret verbum, & totam plane ad eos transferret Israëlis benedictionem: sed quoniam illac transeundum erat, idcirco docet, sapientiæ opus peragēs. Quemadmodum

Matth. 15.

enim ignis naturalem vrendi vim habere non cessat: sic etiam planè fieri non posse autumo, aut vniuersi Sapientia quod sapientiæ conuenit non faciat. Et quemadmodum tametsi diceret non licere panem filiorum mittere canibus, mulierculæ tamen in lachrimas effusæ & multis verbis misericordiam oranti atque obtestanti gratiam iniecit, non aliunde præstituto dandi tempore, sed illud cum Patre ipse definiens, vt Filius, & Deus, ac Dominus: sic etiam miseratus est Samaritanos, & diuinæ potestatis ineffabilem vim referans, vniuersam regionem in viæ transcursu illuminabat. Quid quod minus consentaneum erat Israëlem iam in rabiem actum & cædem Domini meditantem perfectè diligi: Sed cum nondum totis animis, verùm cum moderatione quadam persequeretur, idcirco Dominus noster IESVS Christus necdum eum gratiâ prorsus exuit, veruntamen ad alios paulatim benedictionem suam traducit. Quòd autem è Iudæorum regione prorsus excedere, & ad alienigenas migrare præ se fert propter immanitatem persequentium, figura quædam est quâ interminari videtur, gratiæ iacturam penitus facturos, & suum bonum, hoc est Christum in alios amandatum iri, nisi à petulantia sua in ipsum abstineant.

A γὰρ οὐκ ἀπὸ τότε τὴ ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ φύσιν καυστικὴν ἐνεργείας καταλήξαι τὸ πῦρ, ὅταν οἶμαι καὶ τὸ πανταρκὲς σοφίας μὴ ἀπὸ τὸ σοφὸν παύσασθαι, τὸ πᾶν ὅλων σοφίαν μὴ ἀπὸ τὸ σοφὸν παύσασθαι ἐνεργοῦν· καθάπερ οὐκ ἐξὸν ἦναι λέγειν λαβεῖν τὸ ἄρτον τὸ τέκνων, καὶ βοῆν τοῖς κυναρίοις, δακρυρροούσῃ, καὶ πολλοῖς εἰς ἔλεον ἐκλιπαροῦσι λόγοις, παρασείρι-
B φαι τὴ γυναικὶ τὴ χάριν, ἃ πρὸ ἑτέρου νομοθετούμενος τὴ τοῦ διδόναι καιρὸν, ἀλλ' αὐτὸς ὑπάρχων μετὰ παῤῥησίας, ὡς υἱὸς, καὶ Θεὸς, καὶ κύριος· ὅτε καὶ Σαμαρείτας πλέῳ, καὶ τὴ θεοπρεποῦς ἐξουσίας τὸ ἄφραστον ἀναλύτοις δυνάμει, ὁδὸν πορευόμενος χώρας ὅλης ἐποιεῖτο τὸ φωτισμόν. ἰδοὺ γὰρ καὶ ἑτέρως ἄτοπον, ἤδη τοὺς ἀπονοίας λελυπηκότας, καὶ φονεύσαντας τὸν κύριον τὸ Ισραὴλ ἀγαπᾶν τελείως. ὅπερ γὰρ ὅτε μὴ ὁλοτελῶς, διὰ τοῦτο ὅμως ἐπὶ συμμέτρως, ἀφῆκε τοῦτο,
C καὶ ὁ κύριος λίαν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὅτε μὴ αὐτὸν ὁλοκλήρως ἀπολυμαίνοντας τὸ χάριτος, ἐξέλκει δι' οὗ ὅμως εἰς ἑτέρους τὸ εὐλογίαν καὶ βασιλ. ὃ γὰρ ὅλως τοὺς Ιουδαίων ἀπωτάτω χώρας, καὶ εἰς τοὺς τὸ ἀλλοφύλων κατοικίζειν ἰέναι, ἀφῆκε τοὺς τὸ διωκόντων ἀπωθεῖσθαι, ἀπειλῆς ἕνεκα, καθάπερ ἐν τύπῳ ζωγραφουμένῳ τῇ τοῦ πράγματος φύσει, ὡς ὁλόκληρον ἤδη τὸ χάριτος ἐκπομπούσι ζημίαν, καὶ πρόφασιν εἰς ἑτέρους τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι τὸν Χριστὸν, εἰ μὴ τῆς εἰς αὐτὸν προνοίας ἀπόχοιντο.

v. 6. *Erat autem ibi fons Iacob.* IESVS *ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.*

D Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ιακώβ· ὁ οὖν Ιησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορείας, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ.

Egressus ex Iudææ finibus, cumque apud alienigenas iam esset Saluator, commoratur ad fontem Iacob: typicè nobis & ænigmaticè subinnuens, licet Euangelica prædicatio excessura esset Hierosolymis, & ad gentes sermo diuinus deinceps abiret, non tamen vnà cum Israele peritura esse illam in Patres dilectionem, sed eos rursum in gratiam Christum recepturum, & apud eos vt sanctos nimirum rursus commoraturum pristina illa gratia immarcessibiliter eis seruata. Libenter autem versatur in sanctorum memoria, vt seipsum nobis etiam hac ratione exemplum præbeat, & sic initium ac ianua honoris parentibus exhibendi. Resedit autè lassus de via, vt scriptum est, vt hic quoq; impietatem eorum à quo pulsus est redargueret. Nam cum

E Τοὺς τῶν Ιουδαίων ὅρους ἐκβεβηκὼς, καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις ἤδη γεγονὼς ὁ σωτὴρ ὅτε τῇ πηγῇ καθαλύει τοῦ Ιακώβ· ὡς ἐν τύπῳ πάλιν λίαν καὶ δι' αἰνίγματος ὑποδηλοῖ, ὅτι καὶ τὸ Ιερουσαλὴμ ὃ εὐαγγελικὸν ἐκφοιτήσει κήρυγμα, καὶ εἰς ἔθνη λοιπὸν ὁ θεῖος ἐκδραμεῖται λόγος, ἃ σωματοβλαπήσεται τοῦ Ισραὴλ λίαν εἰς τοὺς πατέρας ἀγάπη, ἀλλὰ πάλιν αὐτῷ ἀνήξεται Χριστὸς, καὶ ἐπαναπαύσεται, καὶ καθαλύσει πάλιν, ὡς ἐν ἁγίοις, ἀμαράντοις αὐτοῖς τὸ ἐν ἀρχαῖς ἀποσώζων χάριν· ἐμφιλοχωρεῖ δὲ πᾶς τῶν ἁγίων μνήμαις, ἵνα τύπον λίαν ἑαυτὸν καὶ τούτῳ παρέχοι, καὶ ἀρχὴ, καὶ θύρα τὸ εἰς τοὺς πατέρας γονοποιμῶς. καθαλύει γὰρ κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορείας, ὡς λέγεται, ἵνα καὶ τούτῳ τὸ ἐλεγχόντων αὐτὸν ἀσεβείας κατηγορῇ. διὸ γὰρ πᾶς

δίκαιον ἀπαιτᾶσθαι τιμῆς, ἀγάπης τε, καὶ φόβου τοῦ θαλπειν, ὡς δίκαιον, ἱδρῶτι καὶ πόνοις καταπικραίνοντες τὸν κύριον, ἵνα καὶ ἀληθεύῃ λέγων περὶ αὐτῶν, τὸ βάλλω φαλμῶν. καὶ ἀπεδίδοσάν μοι πονηρὰ ἀντ' ἀγαθῶν. Ἰουδαίων μὲν οὖν τὸ τοιοῦτον ὀργᾶται θ. θράσος. τί δὲ ἄρα φήσουσι πρὸς τοῦτο πάλιν ἡμῖν, καὶ οἱ τὰ ἐκείνων ἀπονοίας μίμησις ἀρέσαντες, μᾶλλον δὲ πρὸς οὓς ἂν λέγοιτο δικαίως· ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ; οἱ μὲν γὰρ κατὰ σάρκα σταυροῦσι Χριστὸν, οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ἐμπροσιοῦσι τὸ ἄῤῥητον τοῦ λόγου φύσιν. ἰδοὺ κεκοπίακεν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, πῆς ὁ τοῦτο παθών; ἆρα καὶ ἰσχύος ἡμῖν ὑπεξαιρεῖ τὸ τῶν δυνάμεων εἰσοίσετε κύριον, καὶ αὖπαλ τὰ ἐκ τοῦ πάσχειν μονογενῆ τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἀναθήσετε πόνον, ἵνα καὶ παθητὸς νοῆται λοιπὸν ὁ παθὼν οὐκ εἰδώς; ἢ φορητὸν μὲν ὕστερον ἡγήσασθε ποιοῦντες ὀρθῶς, μόνῃ δὲ τῇ τοῦ σώματος φύσει προσήκοντα τὰ ὑπὲρ τούτοις ἐγκλήματα, μᾶλλον δὲ τῇ ἀυθεφοπότητι προσφέρειν ἐρεῖτε τὸ πόνον, πάσχοντι, καὶ νοσοῦντι γυμνῷ, ἐκ καθ' ἑαυτὸν τοῦ λόγου; ὅπερ οὖν ἔστιν ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ὁ πάντα δυνατὸς κεκτημένος, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων ὁ πάντων ἰσχὺς κεκοπιακέναι λέγεται· μὴ γὰρ μοι διέλῃς εἰς υἱὸν δυάδα τὸν ἕνα Χριστόν· καὶ τὰ τῆς αὐθεφοπότητος εἰς ἑαυτὸν οἰκειοῦται πάθη, κρείττων μὲν ὢν ἀπαθὴς, ἐπειδὴ δὲ αὐθεφοπος γέγονεν, ὁ κοπιᾶν μὴ πεφυκώς. ὕστερος εἴ τί καὶ λέγοι τὸ ἔσα δὴ πρέπειν αὐθεφόπῳ μᾶλλον οἰησόμεθα δεῖν, καὶ οὐκ ἄρα τοῦ Θεοῦ, μὴ * λεξιθηρεύωμεν δὴ τοῦς, μὴ δὲ ὅτε μήλιστα τέχνης ἡμῖν τὸ εἰς ὑπόληψιν δεῖ, τότε δὴ διαφεύγοντες ἀμαθήματα ἁλισκώμεθα, τὸ μὲν τῆς μὴ σφικὸς οἰκονομίας ὡς πορρωτάτω ποιούμενοι λόγον, ἐπ' αὐτῷ δὲ θερμῶς ἀναβαίνοντες τῷ τοῦ λόγου θεότητα, καὶ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς πρεσβεύειν οὐ πολλῆς τοῦ ἀμαθίας ἀπολούμενοι. εἰ μὲν γὰρ ὅλως ὑ κεχρωμάτικεν αὐθεφοπος, εἰ μὴ γέγονεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, θορυβοῖμεν δίκαιον, ὅταν τι λέγῃ δουλοπρεπὲς· ἁπαντείσθω δὲ μᾶλλον πάντα καὶ τὸ πρέποντα τῷ Θεῷ λόγον. εἰ δὲ σωζόμενον ἐν πίστει βεβαίᾳ, ἐκ ἀνενδιάστως τεταρσίκαμεν, ὅτι καὶ τῷ Ἰωάννῃ φωνῶ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὅταν ἴδῃς, ὡς σάρκα λαλοῦντα, τοῦτ' ἔστιν, ὡς αὐθεφοπον, δίκαιον πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κηρύγματος τὸ αὐθεφόπῳ πρέποντα λόγον. ὑ γὰρ ἰῶ ἑτέρως ὑπογράφειν σαφῶς, ὅτι Θεὸς ὢν καὶ λόγος, γέγονεν αὐθεφοπος, εἰμὴ τι καὶ παθὼν ὁ ἀπαθὴς, καὶ λαλήσαί τι ταπεινὸν ὁ ὑψηλὸς ἀπεγέγραπτο.

iustis honoribus eum sibi conciliare deberent, & reuerentia ac metu ceu benefactorem suum fouere, sudore & laboribus Dominum cruciant, vt verum sit quod de ipsis dicitur in libro Psalmorum: *Et retribuebant mihi mala pro bonis.* *Psal.* 37. In his ergo Iudæorum manifestatur audacia. Quid verò dicturi sunt ad hæc rursum nobis illorum dementiæ vicini Ariani, in quos illud iure dici possit. Iustificata est Sodoma ex te? Illi enim Christum secundum carnem crucifigunt: hi contra ineffabilem Verbi naturam debacchantur. Ecce lassus est de via: Quis ille qui hoc passus est? An virtutum Dominum viribus defectum statuetis, & ipsi ex Patre vnigenito laborem itineris affingetis, vt & patibilis censeatur esse demum, qui pati nescit? an reiecta, vt par est, ea sententia, soli corporis naturæ has infirmitates tribuetis, & humanitati laborem magis conuenire dicetis quàm nudo & in se existenti soli Verbo? Quemadmodum ergo cum naturâ suâ omnia possit, & ipse omnium sit virtus, defatigatus esse dicitur: (caue enim in duos Filios vnum Christum diuidere) & passiones humanitatis in se suscipit, quamuis remaneat impatibilis, quandoquidem factus est homo qui laborare nescit: ita licet aliquid dicat, quod homini conuenire potius quam Deo putabimus, ne continuò ex vocibus malè intellectis occasionem captemus male sentiendi, neque cum maximè disciplinæ pietatis indigemus, tunc deprehendamur insigniter imperiti, qui Incarnationis ratione procul amandata, ad ipsam continuò Verbi Deitatem ascendamus, & per summam insciitiam res supra nos positas attingamus. Si enim homo nuncupatus planè non est, si non factus est in forma serui, est cur iure turbemur, cum dicit aliquid seruo conueniens, omniaque requirenda sunt Deo congrua. Sin autem firma & indubitata fide credimus quòd iuxta Ioannis vocem: *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, cum videris ipsum loqui vt carnem, id est, vt hominem, sermonem homini conuenientem ad asserendam prædicationem factum intelligе. Non enim aliter clarè potest intelligi Verbum quum Deus sit factum esse hominem, nisi & passum aliquid eum qui est impatibilis, & aliquid humile dixisse qui sublimis est, scriptum esset.

* al. λεξιθηρεύωμεν

Hora erat quasi sexta.

Opportunè IESVM ad fontem residere ostendit. Sole enim meridie intensissimos radios mortalibus immittente, & immodico æstu adurente corpora, sine damno progredi non poterat vlterius, sed satius erat respirare tantisper, cum præsertim voluptatis causam à se facile remouerit, congruo tempore rei suffragante. Sextam verò non simpliciter, sed quasi sextam horam esse dicit, vt & nos discamus ne res minimas quidem nullo discrimine habere, sed in quibusuis rebus veritatem colere.

A Ὡρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη.

Εὐαφόρμως ὅτι τῇ πηγῇ καθεζόμενα δέχεται τὸν Ἰησοῦν. ἡλίου γὰρ ἀκμαιοτάτου ἀπὸ μέσου οὐρανοῦ τοῖς ὅτι τῆς γῆς τοὺς ἀκτῖνας καθιέντος, καὶ ἀνεφίτοις τὰ σώματα καταφλέγοντος βολαῖς, τὸ μὲν ἔτι πρόσω βαδίζειν οὐκ ἀζήμιον, τὸ δὲ αἰσπασάμενα βραχύ, μᾶλλον ἂν ἀκαλουθότερον, ὅτε δὴ μάλιστα καὶ τοῦ ὅτι πνοφαῖς αἴτιαν ῥᾳδίως ἂν ἀπεκρούσατο, καιρὸν τὸν παρόντος σωπηρευμένος τὸ πρόσταγμα. ἕκτην δ' οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἕκτην εἶπε τοῦ ὅρου φησὶν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μανθάνωμεν μηδὲ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, πιέσθαι δὲ μᾶλλον, καὶ τοῦ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ὑπιτηδεύειν ἀλήθειαν.

B

v. 7. &c. *Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei* IESVS: *Da mihi bibere. (discipuli enim abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.) Dicit ei mulier illa Samaritana.*

Ερχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· δός μοι πεῖν. οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεσαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα βρώσεις ἀγοράσωσι. λέγει οὖν αὐτῷ ἡ γυνὴ ἡ Σαμαρῖτις.

C

Non ignorabat mulierculæ aduentum Saluator. Rectè quippe sciebat cum Deus verus esset, statum eam affore, vt è fonte frigidam hauriret. Vbi vero affuit, eam statim retibus implicare sibi proposuit, & doctrinæ sermonem protendens, è re nata colloquendi ansam arripuit. Iudæos igitur Lex inquinari quouis modo vetabat: ideóque ab omni re impura iubebat recedere, neque cum alienigenis, aut incircuncisis misceri. Hi verò quasi D plus facerent quàm Lege cauebatur, & vanas obseruationes potiùs quàm Legis rationem secuti, cum alienigenarum carnem propemodum tangere non auderent, in omnem se impuritatem pelapsos putabant, si vel minimum quidem consentire cum Samaritanis viderentur. Tantum autem dissentiebant inter se vt aquam & cibum gustare nollent, qui alienigenæ manu esset oblatus. Vt ergo mulierculæ nouitate rei commota peregrinum alloquatur, ac sciscitetur quis & vnde sit, aut etiam quomodo Iudaïcos mores contemnat, atque ita demum ad scopum suum perueniat, sitire se simulat, dicens: *Da mihi bibere.* Illa verò respondit.

Οὐκ ἠγνόει τὴν γυναῖκα τὸν ἄφιξιν ὁ σωτήρ. οὐ γὰρ δὴ καὶ λίαν ἠπίστατο Θεὸς ὢν ἀληθινὸς, ὡς αὐτίκα πρέσαι ψυχρὸν ἀπὸ κρήνης ἀρυομένη τὸ νᾶμα· ὅπως δ' ἐπὶ πλεῖον, εἰσω βρόχων ἐποιήσατο τὸ θέλημα, καὶ τῆς διδασκαλίας λύσιν καταπίνων λόγον, ἀπὸ τοῦ συγχρονοῦ πραγματικὴν ἐποιήσατο τὴν διάλεξιν. τὸ μὲν οὖν μηδαμόθεν χρῆσθαι καταμολύνεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ νόμος ἐπεσταλματεύετο. ἀφ' οὗ τε τοῦτο πάντας ἀκαθάρτου διετύπου προστάγματος, καὶ μήτε ἀλλοφύλοις, ἢ ἀπεριτμήτοις δύνασθαι. οἱ δ', ὡς πλέον τι πλεονάζοντες τῆς ἐντολῆς τὴν δύναμιν, καὶ εἰκαιοπάθειας μᾶλλον ὑπιτηρήσειν, ἢ ταῖς ἀκριβείαις τῶν λεγομένων ἀκολουθήσοντες, οὐδὲ ὅσον ἀποδύεσθαι τῶν ἀλλοφύλων σαρκὸς ἀποτολμῶντες, ἀπάσης εἴσω πεσεῖν ἀκαθαρσίας ἐνόμιζον, εἰ κατά τι γοῦν ὀφθεῖεν ὅλως Σαμαρείταις συμβαίνοντες. εἰς τοσοῦτον δ' αὖθις τὰ τῆς διαστάσεως ἐχώρει λοιπὸν, ὡς καὶ ὕδατος, καὶ βρῶσεως ἀπολαύεσθαι παρ' αὐτῶν, τῆς ἀφ' χειρὸς ἀλλοφύλων προσκομιζομένης. ἵνα τοίνυν ξενοφωνήσῃ τὸ γύαιον, καὶ τὸ ἀσυνήθες αὐτοῦ καλέσῃ πρὸς ζήτησιν, τίς μὲν εἶη, καὶ πόθεν, ἢ καὶ ὅπως τῶν Ἰουδαϊκῶν κατεφρόνησεν ἐθῶν· ὕστερον δὲ λοιπὸν ὁ λόγος ὅτι τὸν οἰκεῖον βαδίζῃ σκοπὸν, καὶ τὸ δίψαν συσκιάζεται, λέγων, δός μοι πεῖν, ἠδὲ ἔφη.

E

Quomodo tu, Iudæus quum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non

Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὤν, παρ' ἐμοῦ πεῖν αἰτεῖς γυναικὸς Σαμαρείτιδος ὕσης; οὐ γὰρ συγχωροῦσι

Ιουδαῖοι Σαμαρείταις. ἀπεκρίθη Ιησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ.

enim coëuntur Iudæi Samaritanis. Respondit Iesvs, *& dixit ei.*

Ἀρχὴ μαθήσεως ζήτησις, καὶ ῥίζα τῆς ὀρθῆς ἀγνοημοσύνης σωτηρίας, εἰ καὶ αὐτῷ ἐπαπόρησις. Τοιγαροῦν ὁ λόγος ἑλκύσαι ὑπεθυμεῖτο τὴν ἀρχήν. Δοκεῖ τοι τοῦτο καὶ ὁ δοκεῖν ἠγνοῆσθαι μηδὲν τοῖς τῶν Ιουδαίων ἔθη, ὡφελῆς ὁ σωτὴρ προεπλάττετο.

Inquisitio initium est discendi, & addubitatio radix intelligendi quæ ignoramus. Hoc initium sermo capessit: proindeque Saluator sapienter quoque fingebat se Iudæorum mores nihili ducere.

Εἰ ἤδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι δός μοι πεῖν, σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκέ σοι ὕδωρ ζῶν. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή.

Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier.

Τὴν ὑπερκόσμιόν τε, καὶ ὑπερφυᾶ οὐσίαν τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ, μᾶλλον δὲ ἀγνοοῦσα πάντελῶς τὸ σεσαρκωμένον λόγου, Ιουδαῖον αὐτὸν ὠνόμαζεν ἡ γυνή. καὶ σιωπᾷ μὲν πρὸς τοῦτο χρησίμως, ἵνα σώζηται πάλιν ἡ τῆς πρὸς αὐτὴν ὑποθέσεως λόγου. διαφέρει δ' οὖν ὅμως εἰς ὑψηλοτέραν τὴν περὶ αὐτοῦ διάληψιν, οὐκ εἰδέναι λέγων, τίς ὁ ποτὸν αἰτήσας ἐστὶν, ἢ καὶ ὅσων ἔχει τὰ θεόθεν χορηγούμενα, ὡς εἴπερ ἔχοι τὴν γνῶσιν, οὐκ ἂν ὑστερεῖσθαι ἐβούλετο, ἤτησε γὰρ ἂν παρὰ θεοῦσα τὸ κύριον. ἐρεθίζει μὲν οὖν διὰ τούτων, εἰς ὃ καὶ λίαν ἐσπουδασμένως ἐθέλησας μαθεῖν. ὑποτίθησι δὲ ὅπως δύναται καὶ νῦν, καὶ κόμπου γυμνὸν ὑποτιθεὶς λόγον, Θεὸν ἑαυτὸν εἶναι φησὶν, εἰ καὶ βραδεῖα πρὸς ὃ δύναται νοῆσαι ἡ γυνή. ἀποθαυμάζειν γὰρ διαπείθων τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεὰν, ταύτης ἑαυτὸν εἰσφέρει χορηγόν· εἰ γὰρ ἤδεις ὡφελῶς τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, σὺ δὲ ἤτησας αὐτὸν· τίνι δ' ἂν καὶ πρέποι τὸ χαρίζεσθαι τὰ τοῦ Θεοῦ; μὴ δῆτα τῇ φύσει ὄντι Θεῷ; ὕδωρ δὲ ζῶν ἀποκαλεῖ τὸ ζωοποιὸν τοῦ πνεύματος δόσιν, δι' ἧς καὶ μόνης ἡ ἀνθρωπότης, καθάπερ τοῖς ἐν ὄρεσι πρέμνοις ἀναιμωλίᾳ παραπλησίως, ξηρά τε ἤδη, καὶ πάσης ἄγονος καρπῶν τῶν ἐξ ἀγαθοῦ κεκουφισμένη, πρὸς τὸ ἀρχαῖον αἰσθητὸν τῆς φύσεως κάλλος, καὶ τὴν ζωοποιὸν ἐκπίνουσα χάριν, πολυβότρυς ἀγαθῶν ἰδέαις παρίσταται, καὶ εἰς ἕξιν αἰσθητῶν τὸ φιλόκαρπον, διηρθρισμένας τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης αἴρουσι κλῶνας. Τοιοῦτον δέ τι, καὶ ἡμῖν τοῦ Φησὶν Ησαΐᾳ πρὸς λίμας ὁ Θεός· Δόξασάτωσάν με τὰ θηρία τὰ ἄγρια, σειρῆνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν, ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμοὺς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτὸν, λαόν μου ὃν περιεποιησάμην τὰς ἀρετάς μου διηγεῖσθαι. ἔοικεν ἄρα καὶ τῇ τοιαύτῃ ψυχῇ, ὡς ξύλον ἔγκαρπον, ἕτερός φησι

Supra mundanam & supercælestem vnigeniti substantiam quum non nosset, imo verò quum incarnatum Verbum penitus ignoraret, Iudæum ipsum mulier nominabat. Et ad hoc quidem cum fructu silet, vt colloquij ratio rursum constaret: Veruntamen ad sublimiorem de ipso cogitationem eam euehit, cum nescire ipsam ait, quis ille sit qui potum petit, aut quanta gratiâ prædita sint ea quæ diuinitùs conceduntur: quæ si nimirum cognosceret, iis carere se non pateretur, sed Dominum prior illa rogasset. His itaque verbis eam instigat vt ea discere summopere velit. Obserua autem quo pacto genuinum & procul ab omni fastu sermonem instituens, seipsum Deum esse dicit, licet tardo sit ingenio mulier. Nam persuadendo Dei donum mirari, huius seipsum largitorem insinuat. Si enim clarè scires donum Dei, & quis scit qui dicit tibi, tu petisses ab eo. Cui enim conuenit ea largiri quæ Dei sunt? an non ei qui secundùm naturam Deus est? Aquam autem viuam appellat viuificum illud Spiritus donum, per quod solum humanitas quamuis perinde ac montani stipites prorsus arefacta & omnis fructus expers Diaboli fraude reddita ad veterem naturæ pulchritudinem reuocatur, & viuificam gratiam ebibens variis bonorum generibus redimitur, & ad virtutis studium repullulans vberrimos dilectionis Dei ramos edit. Tale verò quiddam nobis quoque Deus per Esaiam Prophetam ait: *Glorificabunt me bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum, quia dedi in deserto aquas & flumina in inaquoso, vt bibere faciam genus meum electum, populum meum quem acquisiui, vt virtutes meas narret.* Iusti porrò animam fore tanquam lignum fructiferum alter nobis Esa. 43.

ſanctus canit, & orituram ſicut fœnum
Eſa.44. in medio aquæ, & ſicut ſalicem ſuper præterfluentem aquam. Poſſem his alia complura teſtimonia ſcripturæ adiungere, quibus facillimum eſſet oſtendere aquæ vocabulo plerumque diuinum ſpiritum nuncupari. Sed tempus non eſt in his immorandi: proinde rurſum in vaſtum illud & amplum diuinarum contemplationum pelagus enatabimus.

A τῷ ἁγίῳ, & ἀναπελᾷν μοὶ, ὡσεὶ χόρτοι ἀναμέσον ὕδατος, ὀφθήσεσθαι δὲ ὡς ἰτέαν ὅτι παρρέον ὕδωρ. δυνατὸν μοὶ οὖν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἑτέρας λέξεις ὑποσυρῆψαι τὰς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς μαρτυρίας, δι' ὧν ἔνι καὶ μάλα ῥᾳδίως ὑποδείκνυσθαι, ὡς τὸ ὕδατος παρεμφαίνει τὸ θεῖον πολλάκις κατανόημα. τῶν δὲ τοιούτων λέξεως ἐμφιλοχωρῆσαι καιρὸς· δεῖ δὲ πάλιν ἑτέρας ὑποτυπούμενα τοὺς τὸ μέγα καὶ πλατὺ τῶν θείων θεωρημάτων ἐπιζητοῦντας πέλαγος.

B

Domine, neque in quo hauries habes, & puteus altus eſt: Vnde ergo habes aquam viuam?

Nihil niſi vulgare mulier ſibi proponit, neque dictorum vim capit, ſed exiſtimat repente ipſum è putei fundo aquam deducturum, non ſecus ac ij qui magicis carminibus ac Dæmonum fraude mirabilia patrare ſolent. Aquam viuam, ex ſua mente nominat, nempe quæ ex fontis vberibus recens effluxit.

Κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ βαθύ· πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;

Οὐδὲν τῶν ἐν σωφρονείᾳ πλέον λιχμᾶται γυνὴ φαντάζεται, καὶ σωφίσει μοὶ ἁδρομερῶς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, οἴεται γὰρ ὅτι κατὰ λύσας τὸ ἐξ ἐπῳδῆς, καὶ δαιμονιώδους ἀπάτης θαυματουργεῖν εἰωθότων, χοιρίδιόν τε δίχα, καὶ λύκος ἕτερος μυχθῇς, ἀθλίματον αὐτῇ τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν φρεατείων αὐλοῖς πυθμένων· ὕδωρ δὲ ζῶν, ὡς πρὸς τὸν οἰκεῖον ὀνομάζει σκοπὸν, τὸ νεωστὶ τῶν πηγαίων ἀναβρῆσαν μασῶν.

C

v. 12. &c. *Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis puteum hunc, & ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Reſpondit* IESVS, *& dixit ei.*

Mulier citò ſeipſam caſtigat, ſimulque animaduertit ſe non piè & verè de illo ſentire. Nec enim ei planè deeſſe poterat auxilium ad intelligendum, quippe quæ diuinis ſermonibus frueretur. Quaſi ergo fieri non poſſet vt is qui loquebatur incantator eſſet, ſed Propheta potius, & ex eorum numero qui ſanctitate conſpicui ſunt, & proinde præbiturum ſe ei aquam viuam pollicceretur, idque ſine vulgaribus hauſtris, aut ad vſum longè meliorem, ex alio nimirum fonte repertam, emendat ſtatim quod dixerat, & quaſi ſanctum cùm ſancto comparat, dicens; Nunquid tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis puteum hunc? Vim huius dicti accipe ex eo quod ipſa non amplius miratur quòd funè deſtitutus aquam nihilominus polliceatur, ſed de eius qualitate guſtabili duntaxat loquitur. Samaritani itaque alienigenæ, quippe qui Babyloniorum colonia erant. Patrem autem ipſi quoque Iacob venditant, duplici ratione: Cum enim finitimam & vicinam Iudæorum regionem habitarent,

D

E

Ἑαυτὴν ὑπιλαμβάνεται, & σφόδρα τὴν ἀχίστην λιχμᾶται γυνὴ, σωφρονεῖν δὲ ὑχ ὁσίως, οὐδὲ πάντως ἀληθῆς λαβοῦσα τὰς ὑπονοίας περὶ αὐτοῦ· ἠγεῖτο γὰρ μὴ πάντως ὠφελεῖσθαι πρὸς πᾶν, τὸ ὅλως τῶν θείων ἀπολαύειν τὸν λόγον. ὡς οὐδὲ χρηθύειν ἐνῆν ἐν τοῖς γραφοῖς ἐπῳδὴν μοὶ οὖσι τὴν λεγόμενα, παρεμφαίνειν μᾶλλον, καὶ τῶν ἐν ἁγιασμῷ * ἁβραμιτῶν ἁβρέπειν, ἁβρά τε τοῦτο παρέξειν αὐτῇ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν κατεπαγγελλόμενος, καὶ δίχα τῶν χρὴ σωφρονεῖν αὐτὴν μῦθον, ἢ πολὺ πρὸς χρησιν τὸ ἄμεινον ἐξ ἑτέρας ἀθυρείσκοντα πηγῆς, μεταπίθησι τὸν λόγον θᾶττον ὅτι τὸ σωφρονέστερον, καὶ ὡς ἄλλον ἀλλαι συγκείμενα λεγούσα, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ιακὼβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο; δίχουν νοήματος τὴν ἔκφασιν, ἐκ τοῦ μηκέτι θαυμάζειν αὐτὴν, εἰ χοιρίδιον οὐκ ἔχων τὸ ὕδωρ ἐπαγγέλλεται, ἢ ὅτι χρῆσιν ποιότητος πέρι διαλέγεσθαι μόνης. Σαμαρῖται μὲν οὖν ἀλλογενεῖς, Βαβυλωνίων γὰρ ἄποικοι· πατέρα δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν Ιακὼβ ὑπεκφέρονται καθ' δύο τρόπους· ὡς γὰρ ὁμορόν τε, καὶ γείτονα τῶν Ιουδαίων οἰκοῦντες χώραν,

* Al. ἁβραμιτῶν

ολίγα τ ἐκείνων λατρείας εἰς ἑαυτοὺς αἰσμάτ- A nonnihil in se ex eorum cultu exprimebant, & Iudæis patribus gloriari nitebantur. Alia ratio, eaque verissima hæc est, quòd plerique eorum qui Samariam incolebant à Iacob genus ducebant. Hieroboam quippe filius ille Nabath congregatis decem Israëlis tribubus & dimidia parte Tribus Ephraïm profectus Hierosolymis regnante Roboam filio Salomonis, Samariam occupauit, in eaque domos & vrbes extruxit.

τοντο, καὶ ἐπὶ τοῖς Ιουδαίων πατράσιν ἐπαυχεῖν ἐμελέτων. ἄλλως τε, καὶ ἐνθυμοῦντος σὺ τὸ Ιακὼβ ἐξεφύσαν ῥίζης τὴν τῶν Σαμαρέων οἰκούντων οἱ πλείους. ὁ γὰρ τοῦ Ναβὰτ Ιεροβοὰμ, δέκα τῶν Ισραὴλ συναγείρας φυλὰς, καὶ τὸ ἥμισυ φυλῆς Εφραὶμ, ἀπαίρει μὲν τῆς Ιερουσαλὴμ ἐπὶ χρόνῳ τῆς Ροβοὰμ βασιλείας υἱοῦ Σολομῶνος, καταλαβὼν δὲ τὴν Σαμάρειαν, καὶ οἴκους ἐν αὐτῇ, καὶ πόλεις ἐδείματο. B

Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή.

Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier.

Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ιακὼβ, ὅσῳ δὴ μέγα, καὶ δυσκαταγώνιστον πρόβλημα προτείνοσης τῆς Σαμαρείτιδος, αὖ φύεται πάλιν ὁ Σωτὴρ ἀποδιττόμενον μὲν τὸ ἐπήρμασι κόμπον, οὐ μείζων ἐπαρκῶ, σαφῶς οὐκ εἰπὼν, ἀπὸ γοῦν τοῦ τῶν ὑγρῶν ποιότητος δοκιμάζειν αἰσπείρῃ τὰ πράγματα. δεῖται τοῦτο, καὶ ἀσύγκριτον ὑπὲρ τὰ νοητὰ ὑδάτων πρὸς τὰ ἐν αἰσθήσει καὶ γεωδέσι διαφορὰν ὑποδηλοῦν λέγων· πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, ὁ γὰρ ἐμὸς, φησὶν, ὑδάτων ἐμφορησάμενος, οὐχ ὅπως τοῦ διψῆν ἐπὶ χρείττων ἀποφανθήσεται, ἀλλ' ἔξει πηγὴν ἐν ἑαυτῷ πρὸς ζωὴν αἰώνιον ἀναπηδῶσαν. ὑπερῶν ὁ τὰ μείζω δωρούμενος ἐν μείζοσιν ἔσται, φησὶ, τοῦ ὀλίγον ἔχοντος, καὶ τὰ αὐτίκα οὐκ ἀποίσεται δόξαν τῷ νικηθέντι ὁ ἡττώμενον· ἰσχὺν γὰρ πάλιν, ὡς ὕδωρ ἐν τούτοις τὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριν ὁ Σωτὴρ ἀποκαλῶ, ἧς εἴπερ τις γένοιτο μέτοχος, αἰσπηδᾶν ἔξει λοιπὸν ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον μαθημάτων πλοῦ χορηγίαν, ὡς μηκέτι μὲν αὐτὸς τῆς πρὸ ἑτέρων νηφούσης εὐδίας, ἐξαρκεῖν γὰρ μᾶλλον εἰς τὸ δύνασθαι ῥᾳδίως παρακαλῶν, τοὺς οἷς αὖ γένοιτο διψῶν τὸ θεῖον τε, καὶ ἐράσιον λόγον, ὁποῖοί τινες ἦσαν καὶ τὸν πρόσθεν βίον, καὶ ὅτε γῆς ἐπολιτεύοντο, ἅγιοί τε προφῆται, καὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τῆς ἐκείνων κληρονόμοι λειτουργίας, ἧς ὧν μέτεσχον· καὶ αὐτίκα πίεσθε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου.

Samaritanâ eximiam veluti quandam & expugnatu difficilem obiectionem proponente, *Nunquid tu maior es Patre nostro Iacob*, scitè admodum rursus Saluator ostentationem fugit, dum se non maiorem quidem esse apertè profitetur, sed ex rebus ipsis suadet expendere, vter antecellat. Idcirco incomparabilem inter spiritales aquas & sensibiles ac terrenas intercedere differentiam ostendit dicens: *Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum:* Qui verò, inquit, meis aquis impletus fuerit, non modo nunquam sitiet, sed fontem in seipso habebit, qui possit eum ad vitam educare sempiternam. Igitur qui maiora largitur, maior vtique erit eo qui minus habet, neque victus eandem quam victor gloriam reportaturus est. Sciendum hîc denuò, Saluatorem aquam, Spiritus sancti gratiam appellare, cuius siquis particeps extiterit, scaturientem habebit in seipso diuinarum doctrinarum vim vt iam aliorum monitis non indigeat, sed facile possit eos hortari quibus diuinum ae cæleste verbum sitire contigit: cuiusmodi erant in hac vita & in terris adhuc degentes sancti Prophetæ, atque Apostoli, & qui successores sunt eorum ministerij, de quibus scriptum est: *Et hauriastis aquas cum gaudio de fontibus salutaris.* Esa. 12.

Δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν. λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς.

Da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei IESVS.

Consueta

Consueta rursus tantum loquitur, & imaginatur, nihil autem eorum quæ dicuntur prorsus intelligit, sed exigui laboris alleuamẽto existimat se totam Saluatoris liberalitatem complexuram, & sitis extinctione gratiæ diuinæ modum circumscribit, tantum abest vt subtili cogitatione res supramundanas capiat.

A Μόνα πάλιν τὰ σωπώμενα ἐν λαλῇ, ⁊ φαντάζεται, συνίησι δὲ ὅλως τ̃ λεγομένων οὐδέν· ὀκνῶ δὲ τὰς μικρὰς ἀπαλλάττεσθαι πόνων, ὅλως ἔξω οἴεται τ̃ σωτ̃ῆρος τὴν φιλοτιμίαν, ἐν ὀλίγῃ τὰς μηκέτι διώκειν, τ̃ς τ̃ Θεοῦ χάριτος εἰς ἔλαττον μέτρον, ἢ σὺν ὅσον ἐννοίας φιλαῖς δεχομένη τὰ ἐπιφερόμενα.

Vade, voca virum tuum, & veni huc.

Υπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, ⁊ ἐλθὲ ἐνθάδε.

Bene vtique nec falsò dici potest, quodammodo fœmineos esse fœminarũ animos, mollemque mulieribus inesse mentem, quę nullo modo possit aliquid acutè sagaciterque concipere. Docilior autem est virorum natura, & ad omnem rationem solertior, excitata ad intelligendum, &, vt ita dicam, mascula mente prædita. Hanc opinor ob causam, virum suum arcessere iussit mulierem, obscurè quodammodo eam vt rudem increpans, & ad capessendam sapientiæ doctrinam hebetem, simulque aliud quiddam pulcherrimum instituens.

B Ην δὲ καλῶς τε, ⁊ οὐκ ἐψευσμένως εἰπεῖν, ὅτι θήλεαί πως εἰσὶ θηλέων αἱ φρένες, ⁊ μαλακὲς ἐνώκισαν νοῦς γυναιξὶν, ὑδαμόθεν ἔχων ὅ δυνάσθαί τι συνιέναι ἐργῶς· βιμαθεστέρα δέ πως ἡ ἀνδρῶν ἐστὶ φύσις, ⁊ πολὺ πρὸς λόγους ἐπιμετέρα, διεγηγερμένον εἰς νῆψιν, ⁊ ἵν' ὕπως εἴπω θερμόν τε, ⁊ ἀπηρτισμένον ἔχουσα τὸν νοῦν. διὰ τοῦτο, οἶμαι, τ̃ ἀνδρα καλῆσαι τὴν γυναῖκα προσεκελεύετο λεληθότως ἐλέγχων, ὡς ἀμαθεστάτην μὲν ἔχοι τὴν καρδίαν, ζωῆς δὲ εἰς ζῳφίαι λόγοις ἀμελαγχίετον, ὁμοῦ δέ τι ⁊ ἕτερον ὀρθῶς τοῦτο κάλλιστον οἰκονομῶν.

C

Dicit ei mulier: Virum non habeo. Dicit ei IESVS: *Bene dixisti, quia non habeo virum: Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc verè dixisti. Dicit ei mulier.*

Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή· ἄνδρα οὐκ ἔχω. λέγει αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, καλῶς εἶπες, ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω· πέντε γὰρ ἄνδρας, ⁊ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ· τοῦτο ἀληθὲς εἴρηκας. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή.

Cui verò non manifestum sit demum, Saluatorem non ignorasse legitimo eam marito carere, sed percontando de viro, occasionem cepisse occulta reuelandi? Hæc enim vna ratio propemodum erat illius inuandæ, si non iam eum vt merum hominem sed vt homine superiorem admiraretur, putà cui inaudito modo sua arcana paterent, vtiliter autẽ responsum eius probat quo dixit virum se non habere, tametsi à tam multis fuerat corrupta. Non enim qui ex voluptate fit cœitus, sed qui secundum legem est consensus, & quæ ex casto amore coniunctio existit, inculpatas nuptias efficiunt.

D Καὶ τίνι λοιπὸν οὐκ ἂν εἴη καταφανὲς, ὡς οὐκ ἠγνόει μὲν ὁ σωτὴρ τ̃ ⁊ νόμον κατωκηκότος ἔρημον ἀνδρὸς ἀρχὴν αὐτῷ, προφάσιν ⁊ τ̃ ἀνακαλύψαι τὰ κεκρυμμένα τοῦ τ̃ ἀνδρὸς ἐποιήσατο ζήτησιν; ἵν' γὰρ ὕπως μόλις ὠφελήσαι δυνάμενον ἐκεῖνο λοιπὸν ὡς ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἀνθρ' αὐθέντην ἤδη διὰ τ̃ παραδόξως εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ, ἀποδέχηται ⁊ χρησίμως ἄνδρα λέγουσάν οὐκ ἔχειν, καίτοι τοσούτοις συνεφθαρμένην· ἡ γὰρ συνοδος οὐκ φιληδονίας, ἀλλ' ἵν ⁊ νόμον συναίνεσις, ⁊ συνδεσμος ἐξ ἀγάπης καθαρᾶς τὸν ἀκατηγόρητον ἀποτελοῦσι γάμον.

Domine, video quia Propheta es tu.

E Κύριε, θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Tandem ad cognitionem emicat, sed eam nondum perfectam. Prophetam etenim adhuc appellat Prophetarum Dominum: melior tamen sensim facta est quàm prius, nullo quidem modo reprehensiones ægrè ferens, sed miraculi vim vtiliter arripiẽs, & cùm hac ratione mollem animum excutiat, tardè nihilominus

Μόλις ἀναλάμπει προς νῆψιν, ⁊ πάλιν ὕπως τελείαν. προφήτην γὰρ ἔτι καλεῖ τ̃ προφητ̃ν διδάσκαλον· πλὴν ἀμείνονα, ἢ πρότερον ἀνεδείξατο ⁊ βραχύ, κατ' οὐδένα μὲν ζῆλον τοῖς ἐλέγχοις ἀχθόμενος, τ̃ δὲ ἀπὸ τ̃ σημείου δυνάμιν εἰς ὠφέλειαν ἁρπάζων, ⁊ μαλακὴν μὲν ὕπως ἐκβαίνουσα φρενὸς, μετρίως γε μὴν

εἰς νοητὸν ἀναβαίνουσα νοῦν, καὶ τῆς καρδίας τὸν ὀφθαλμὸν εἰς ἀπηρτισμένην θεωρίαν ἐκτείνουσα. ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα θαυμάζειν ἀκόλουθον τὴν σωτῆρος ἡμῶν φιλανθρωπίαν τε ὁμοῦ, καὶ δύναμιν, καὶ τοὺς ἀπαμβλύτους διανοίας εἰς ἀξιάγαστον ἕξιν θαυμάτων μεταρυθμίζοντος.

A ad virtutem ascendit, & cordis oculum ad inusitatum rerum spectaculum intendit. In quo mirari vtique decet Saluatoris nostri clementiam simul & virtutem, qui rudes animos in admirabilem statum facile transformat.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου προσκυνεῖν δεῖ· λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς.

B

v. 20. &c. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet. Dicit ei* IESVS.

Προφήτην ὄντως ὑπάρχειν, καὶ Ἰουδαῖον οἰηθεῖσα τὸν κύριον, τοῖς ἁπαχρείοις ἔθεσι πολὺ δὴ λίαν ἐναβρύεται, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀνοίας βελτίω τὰ κρείττω τοὺς Σαμαρείτας διϊσχυρίζεται. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ παχυτέρας ἔτι τὰς περὶ τῆς θείας τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως διαλήψεις δεχόμενοι, ἐν μόνοις τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἤτοι Σιὼν τῷ λίθῳ χεῖρας προσκυνεῖσθαι τὸ ἐπὶ πᾶσι Θεὸν διετείνοντο, ὡς ὅλης ἁπαξ τῆς ἀῤῥήτου, καὶ ἀπεραλήπτου φύσεως καταλυόσης ἐν σφισι, καὶ χειροποιήτοις ἐναποκλειομένης ναοῖς. διὸ δὴ, καὶ λίαν ἀπιστοῦντες ὅτι τούτῳ διὸ καὶ τὸ προφητικὸν ἠλέγχοντο φωνῆς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος· ὁ οὐρανός μοι θρόνος, γῆ δὲ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Σαμάρεια δὲ πάλιν ὑπόῤῥιζος τῶν Ἰουδαίων ἀμαθίας κείμενοι, χώραν τε ὁμοῦ, καὶ ἀπαμβλύσεως ὄμβρον ἔχοντες, ἐν ὄρει τῷ Γαριζὶν οὕτω καλουμένῳ, καὶ προσεύχεσθαι δεῖν, καὶ προσκυνεῖν οἰόμενοι, ὃ γελᾶσθαι δικαίως ὑπ' ἀμφοῖν ἐφυβρίσθησαν. γέγονε δὲ καὶ αὐτῆς τῆς αἰτίας ἡ ἀπόφασις, ὃ δεδόξασται τῆς εὐλογίας ἐν ὄρει Γαριζὶν, καθὼς ἐν τῷ δευτερονομίῳ γεγραμμένον εὑρίσκομεν. τοιγαροῦν ἡ γυνὴ τῷ ζητεῖν τοῦ ζήτησιν, ὡς τι μέγα, καὶ δυσκατάληπτον προβλημα προτείνεται λέγουσα· οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ τὰ ἑξῆς.

C

D

Cum Dominum reuera Prophetam esse, eumque Iudæum existimet, patriis ritibus mirum quantum gloriatur, & Samaritanos asserit longè potiora statuisse quam Iudæos. Iudæi quippe crassioribus de diuina corporisque experte natura opinionibus imbuti Hierosolymis duntaxat, aut in vicina Sion adorandum esse supremum vniuersi Deum contendebant, quasi tota prorsus ibi ineffabilis & incomprehensibilis natura habitaret, & manufactis templis inclusa foret. Quamobrem voce quoque Prophetarum supinæ hac in re insciti arguebantur, dicente Deo: *Caelum thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum. Qualem domum aedificabitis mihi, dicit Dominus? vel quis locus requietis meæ?* Samaritani verò rursus, vti loco & regione, sic etiam insciti & imperiti Iudæis finitimi, in monte, qui Garizin dicebatur, cum & orandum, & adorandum putarent, meritò risum non effugiunt. Ei autem stultitiæ occasionem præbuit illa benedictio, quam in monte Garizin factam in Deuteronomio legimus. Hanc mulier Saluatori quæstionem ceu magnam quandam & difficillimam obiectionem proponit, dicens: *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*, & cætera.

Ἐσα. 66.

Πίστευέ μοι γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις, οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσκυνήσετε τῷ πατρί.

E *Crede mihi mulier, quia venit hora, quando neque in Hierosolymis, neque in monte hoc adorabitis Patrem.*

Ὁμοῦ τὴν ἀπάντων ἀμαθίας καταψηφίζεται, μεταθήσασα λέγων ὅτι τὸ ἀληθέστερον τοῦ πρὸ ἀμφοῖν λατρείας ὄφελμα. οὐ γὰρ ἔτι, φησὶ, ζητηθήσεται τόπος, ἐν ᾧ δὴ κυρίως οἰήσονται κατοικεῖν τὸν Θεὸν, ἀλλ' ὡς τὰ πάντα πληροῦντι καὶ συνέχειν ἰσχύοντι προσκυνήσουσι τῷ κυρίῳ,

Omnium insciti am simul condemnat, cum adorandi modum, qui apud vtrosque obtinuerat, ad veriorem translatum iri ait. Non enim quæretur amplius locus, inquit, in quo proprie Deum habitare existiment, sed vt qui vniuersa impleat & continere valeat Dominum,

adorabunt vnusquisque de loco suo, sicut quidam sanctorum Prophetarum ait. Horam autem & tempus eiusce modi rituum abrogādorum suum in hunc mundum cum corpore aduentum ait. Obserua autem quo pacto eleganti prorsus ratione mulierculæ mentem ad intelligentiam Filij deducat, Patrem Deum vocando. Quomodo enim quæso intelligeretur Pater, si non esset Filius?

A ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καθάπερ τινὲς φασὶ τῶν ἁγίων προφητῶν. ὥραν δὲ καὶ καιρὸν τῆς τοιούτων ἐθῶν μεταστάσεως, τὴν ἑαυτοῦ μετὰ σώματος ἐπιδημίαν εἰς τὸν κόσμον φησίν. ἐπιτηρεῖ δ' ὅπως ἐξαίφνης τῷ λόγῳ χρησάμενος ἀγαγὴ πρὸς ἔννοιαν τοῦ υἱοῦ παιδαγωγεῖ τοῦ γυναικείου τὸν νοῦν, πατέρα καλῶν τὸν Θεόν· πῶς γὰρ ἄν ὅλως νοοῖτο πατὴρ ὢν μὴ ὄντος υἱοῦ;

CAPVT V.

ΚΕΦΑΛ. ε.

B

Quòd Filius non sit ex adorantium numero quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur.

Ὅτι οὐκ ἐκ τῶν προσκυνούντων ἐστὶν ὁ υἱὸς ἢ λόγος ἐστί, καὶ Θεός, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ πατρός.

v. 22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est.

Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

LOquitur denuò vt Iudæus & homo, rei ordine hunc etiam loquendi modum postulante. nec enim Christus à decoro & opportunitate aberrauerit. Tribuit autem plus aliquid cognitionis Iudæorum cultui. Samaritani siquidem simplici & inconsulta ratione Deum adorant: Iudæi verò per Legem & Prophetas veri Dei cognitione quantum in se est accepta: Ideóque nescire Samaritanos ait, sed Iudæos scire quodammodo, ex quibus etiam orituram salutem affirmat, nostram videlicet. Christus enim est ex semine Dauidis, quod ad carnem attinet: Dauid autem ex tribu Iuda oriundus est. Seipsum porrò inter adoratores collocat, vt homo, is qui cum Deo & Patre, cum à nobis, tùm à sanctis Angelis adoratur. quandoquidē enim seruilem formam assumpsit, conueniens quoque seruo ministerium explet, nequaquam desinens esse Deus, ac Dominus, & adorandus. Manet enim idem, licet factus sit homo, & vbique dispensationis cum carne seruians rationem: At, si tu eximiam & supernaturalem humilitatem videris, admirabundus subi, non accusator, non calumniator, sed imitator. Tales nos videri vult Paulus, dicens: *Hoc enim sentiat vnusquisque in vobis, quod & in Christo* IESV, *qui cum forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanisit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit se-*

Philip. 2

Ἀλλ' ἡμεῖς πάλιν ὡς Ἰουδαῖος ἡ αἰσθητὸς, τὸν τῆς νῦν ἀπαιτούσης τὸ ἁρμόττον τῆς παρόντος οἰκονομίας. οὐδὲ γὰρ ἂν καιροῦ τι ἢ πρέποντος ἀπέσφαλη Χριστός. ἀποτέμνει δέ τι καὶ πλέον εἰς σεβασμὸν τῶν Ἰουδαίων λατρείας. Σαμαρεῖται μὲν γὰρ, ὡς τὸ ἁπλοῦν τε, καὶ ἀζητήτῳ λόγῳ προσκυνοῦσι τὸν Θεόν· Ἰουδαῖοι δὲ, ἀφὸ νόμου, καὶ προφητῶν τινὰ τὸν ὄντως γνῶσιν κτῶνται ἐξ ὧν καὶ σωτηρίαν φησὶν ἐκείνην ἔσεσθαι. ἀφὸ τούτου Σαμαρείτας μὲν οὐκ εἰδέναι φησὶν, ἐξεπίτηδες δὲ πως τοὺς Ἰουδαίους, ἐξ ὧν ἡ αἰσθητὴ σωτηρία τὴν ἀρχὴν ἔσχεν, ἑαυτῶν δηλονότι διήμειξεν. ἀπὸ γὰρ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς, φυλῆς ἦν τοῦ Ἰούδα γέγονεν ὁ Δαβίδ. τὸ δὲ τοῖς προσκυνοῦσιν ἑαυτὸν καταπλέκειν πάλιν ὡς ἀνθρωπος, ὁ μὴ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὡς τε ἰδίων, καὶ τῶν ἀγίων ἀγγέλων προσκυνούμενος. ὅλως γὰρ τὸ οἰκεῖον παρεμβάλλειν ἀρχὴ τῷ οἰκείῳ παρέπουσιν ἀποπληροῦ λειτουργεῖν, ὃν ἀπολείπων ὁ ἦν Θεὸς, καὶ κύριος, καὶ προσκυνητός· μᾶλλον γὰρ ὁ αὐτὸς εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρωπος, ἀποσώζων δὲ πάλιν ἀρχὴν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ λόγου. καὶ μεγαλίων ἰδὼν, καὶ ὑπερφυᾶ τὴν ταπείνωσιν, θαυμασὸν εἰσέρχου, μὴ κατηγορεῖς, μὴ φιλεγκλήμων, μᾶλλον δὲ μιμητής. τοιοῦτος ὁ Παῦλος ἡμᾶς ὀρθῶς βούλεται λέγων. * τοῦτο φρονείτω ἕκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυ-

* al. τὸν φρονεῖτε

τὸν. ὁρᾷς ὅπως ταπεινοφροσύνης ὑπόδειγμα γέγονεν ἡμῖν ὁ υἱὸς ὁ ἰσότιμος μὲν ὑπάρχων τῷ πατρὶ, καὶ ὁ μορφῇ, καθὰ γέγραπται· κενώσας δὲ ἑαυτὸν ἡμᾶς εἰς ἑκούσιον ὑπακοὴν ἄγων, καὶ ταπεινώσει; πῶς οὖν ἄρα ὅ τε ὑπακοῆς, πῶς δὲ ὅ τε ταπεινώσεως ἕδη φαίνεται χῆμα, εἰ δυσὶν ὁ δεσπότης τῶν πραγμάτων, καὶ λόγων τῆς θεοπρεποῦς ἀξίας ὑπερβεβηκότων, καὶ πολὺ ὅ ἔλαττον ἐχόντων, εἰ δὲ οἷς ἂν ἓν γυμνὸς ἔτι τῷ πατρὶ λόγος, καὶ ἀσύμπλοκος τῆς τοῦ δούλου μορφῆς; πῶς γὰρ ὅλως αὐτὸν καταβεβηκέναι φήσομεν, εἰ μήτι καὶ τῶν πρὸς ἀξίαν ὑποπεσεῖν δώσομεν; λέγοντες πῶς ἂν ἀνθρώπων ὁμοίωμα τὸν τοῦ Παύλου φωνὴν, εἰ μὴ ὅ ἀνθρώποις πρέπον ἐμιμήσατο; πρέπον δὲ ἀνθρώποις πρεπωδέστατον ἡ προσκύνησις, ὡς ἂν ὀφλήματος τάξει καταλαμβανόμενόν τε, καὶ προσαγόμενον τῷ ἡμῶν τῷ Θεῷ. ὑπερῶ προσκυνῶ μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, προσκυνεῖται δὲ ἀεὶ μὲν πατρὸς, ἐπεὶ Θεός ἐστί τε, καὶ ἔσται καὶ φύσει, καὶ ἀληθινός. ἀλλ' ἐκ ἀνέξεται πάλιν ὁ δι' ἐναντίας, ἐκεῖνο δὲ λέγων ἀναπείσει· μὴ ξενίζου προσκυνῶν ὅτε φαμὲν τὸν υἱόν· ἃ γὰρ ὕστως οἰόμεθα χρεὼν εἶναι προσκυνῶν αὐτὸν τῷ πατρὶ, ὥσπερ οὖν ἀμφὶ καὶ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἀγγέλους τυχὸν, ἀλλ' ἐξαίρετός τις ἔστιν ἡ προσκύνησις, καὶ πολὺ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐν ἀμείνοσι. τί οὖν πρὸς ταῦτα πάλιν ἐροῦμεν ἡμεῖς; ὡς ἀξιολογωτάτῳ, ὦ δέσποτα, τοῦ ἐλευθεροῦν τῷ μονογενεῖ τὴν δουλείαν, καὶ οἰκειοῦν ἀξίωμα τοῖς ἐξ ἀπάτης καταχρυσώσας λόγοις ἴσον, οἷον ταῦτα χρυσόμυσος. παύσαι δοξάζων ἐν ἀτιμίᾳ τὸν υἱόν, ἵνα μείνῃς τιμῶν τὸν πατέρα· ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα τιμᾷ, καθὼς γέγραπται. τί γὰρ εἰπέ μοι πρὸς ἐλευθερίαν ὄνησε τὸ μονογενὲς, ὃ ἐξαίρετον ποιῇ πρὸς * ἡμᾶς τὴν προσκύνησιν; ἕως γὰρ ἂν ἐν τοῖς προσκυνοῦσιν ἐξετάζηται, δοῦλος ἔσται πάντως, καὶ εἰ νοοῖτο προσκυνητὸς ἐξαίρετος, ἴδιόν δὲ τὴν κλῆσιν ἔχει μὲν ὃ εἰς γνησίους υἱοθεσίας, ὑπερέχει δὲ μόνον ταῖς ἄλλαις, ὥσπερ ἀνθρώπων ὁ Μιχαὴλ, ἢ καὶ ἑτέρα τις τῶν ἀγίων, καὶ λογικὴ δυνάμις, ἢ ὃ μὲν περιέχει τὴν ὅλην τῆς ὑποδεεστέρας φύσεως, ἢ καὶ τὸν τῆς ἁγιότητος λόγον, ἢ καὶ τινι δόξης τελεσιουργῷ, δόξαν ὕστερον τοῖς πάντων ἀρίστοις χαρισάμενος, τότε μὲν τοῖς γνησίοις συνεπάγεται, καὶ τὸν τῆς ποιήσεως λόγον, πρὸς τὰ ἄλλα κοινόν. ὑπερῶ υἱοθεσίαν ὃ εἰς γνησίους ἐν πατρὶ, καὶ ἐν παιδὸς φυσικῶς ἀφορίζεται ὁ λόγος, κἂν

A *meipsum*. Vides vt humilitatis exemplum nobis factus sit Filius, quamuis in æqualitate sit Patris, & forma, vt scriptum est, sed propter nos in voluntariam obedientiam & humilitatem descenderit? Quomodo igitur obedientiæ aut humilitatis habitus aliter appareret, quàm ex rebus ac sermonibus diuina dignitate inferioribus, longéque minoribus quàm Verbo nudo adhuc necdum serui formæ coniuncto conueniant? Quomodo enim descen-
B disse eum dicemus, nisi quiddam eum à sua dignitate alienum pati fatebimur? quomodo in similitudinem hominum factus est, iuxta Pauli sententiam, si quod hominibus congruit non sit imitatus? Conuenientissima verò res est hominibus, adoratio, quam nos Deo tanquam debitam deferimus atque rependimus. Itaque adorat quidem vt homo, quandoquidem factus est homo; adoratur verò semper cum Patre, quia Deus est eritque secundum naturam,
C ac verus. Sed non id feret denuò aduersarius, verùm in nos his verbis insurget: Noli commoueri cum Filium adorare dicimus. Nec enim arbitramur ipsum adorare Patrem debere eodem modo quo nos aut etiam Angeli verbi gratia; sed eximiam quandam adorationem esse, & nostra longè præstantiorem. Quid igitur ad hæc rursum dicemus? Nempe, ô quisquis es, imposita vnigenito seruitute, & versutis sermonibus dignitate famuli deaurata spe-
D ras te nos ludificaturum. Desine Filium ignominiâ decorare, vt Patrem honorare pergas. *Qui enim non honorificat Fi-* Ioan. 5.
lium, neque Patrem honorificat, vt scriptum est. Quid enim quæso ad libertatem proderit Filio, quòd eum eximia quadam ratione adoramus? Quandiu enim inter adoratores reperietur, vtique seruus erit, licet eximius adorator esse censeatur: nequaquam autem creaturis præstabit quà creatus est, sed alia
E duntaxat excellentia, quemadmodum hominibus Michaël, aut alia quædam sancta & intellectualis virtus, quæ naturâ suâ mortalibus antecellit, aut ratione sanctitatis, aut quadam abundantia gloriæ, ita volente vniuersitatis opifice: veruntamen quatenus creata est, id habet cum cæteris commune, vt in creaturarum ordine reponatur. Igitur fieri non potest vt Verbum non sit creatum in Patre & ex Patre naturaliter procedens, licet præcipua

* ἡμῶν

quodam & excellenti adorare dicatur. At quomodo res producta Filius esse potest, aut quo pacto Dominus erit, qui seruus, & adorator est? Nam mea quidem sententia regis ac Domini dignitas in eo elucet, quod quis adoratur: famuli verò ac serui conditio, in eo quod quis adorationem & cultum alicui defert. Existimandum quippe nobis est, summam illam & supremam omnium naturam subdito simílem fore. Quocirca Mosis illius sapientissimi ore dictum est creaturæ vniuersæ: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli seruies.* Ideóque quodcunque seruum est natura, & deitatis iugo subditur, huic adorandi Dei necessitas incumbit, & adoratoris personam in se suscipiendi. Nam cum Moses Dominum dicit, seruum discernit, & creaturam, cum Deum. Simul enim quodammodo intelliguntur, & inuicè opponuntur, naturali Domino quidem seruus, & increatæ deitati, res creata. Filius autem, cum ab æterno sit in Patre, & Dominus existat, vt Deus, vndenam adorare debeat, ego quidem ostendere non possum. Sed denuo nugas suas illi proferant. Adorabit, inquiunt, Patrem vnigenitus, neque vt seruus, neque vt creatura: sed vt Filius genitorem suum. Posita est igitur in filiatione adorantis ratio; omninóque dicemus adorandum esse Filio Patrem, vt qui in hoc esse nactus sit, sicuti nobis quoq; adorandum incumbit ex eo quod animalia sumus ratione prædita, & mortalia, mentis & disciplinæ capacia, potiùs quam animi ac voluntatis motu. Nam si naturâ vnigenitus ac velut ex necessitate quadam adorare debet, itáq; illi sentiunt ac prædicant: quomodo non apertè in ipsum Patrem peccare deprehendentur? Omnino enim necesse est ipsum quoque talem censeri, quandoquidem eius imago & character est Filius, & quæcunque eandem & per omnia æqualem similitudinem habent, ea vtiq; nullo modo differunt. Quòd si in sola volũtate Filij positum esse dicunt, quòd Patrem adoret, coniecturis mouentur potiùs quàm rationibus veris. At quid vetuerit quominus alij inconsideratam præ se ferentes pietatem dicant, Patrem adorare velle Filium, quamuis secundum naturam suam non sit adorator? Sed consentaneum est, inquit, vt persona Patris ab adoratione eximatur, Filius autem ei adorationi sit obnoxius idque non inuito. Quid ais, ô bone? Tu ne rursum nobis

Deut. 6.

A ἐξαιρέτως λέγηται προσκυνῆν. εἶτα πῶς υἱὸς ἔτι ὁ ποιηθὲν, ἢ πῶς ἔτι κύριος ὁ δοῦλος, καὶ λάτρης; οἶμαι γὰρ ἔγωγε ὃ μὲν βασιλικόν τε, καὶ δεσποτικὸν ἐν τῷ προσκυνεῖσθαι δηλοῦμπειν ἀξίωμα· ὃ δὲ οἰκετικόν τε, ἢ δουλοπρεπὲς, ἐν τῷ προσκυνεῖν ὀφείλεσθαι μέρος. τῷ γὰρ ὑποπίπτοντι ἡμᾶς οἴεσθαι δεῖ τὸ ὑποχειρίῳ καὶ ἑπομένῳ πάντων ὑπολογισμένῳ φύσιν. ὁμοίως τοι καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἀφ' ἧς τὴν πρώτην Μωσῆς, κύριον τὸν Θεὸν σε προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· ὥστε ὅπου κτίσις ἐστὶν ἡ δουλεία, ἡ ὑποταγὴ τῆς θειότητος πέφυκε ζυγόν, τοῦτο δὴ πάντως καὶ ἀνάγκη προσκυνῆν, καὶ τῆς λατρείας ὑποκεῖσθαι σχήματι. ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν κύριον, δηλοῖ τὸ δοῦλον, ἐν δὲ τῷ Θεὸν, τὸ ποιηθέν· σημειωτέον γάρ πως καὶ αὐτὸ ἀφωρισμένα, τῷ μὲν κτίσει κύριον τὸ δοῦλον, τῇ δὲ ἀϊδιότητι θειότητι τὸ γεγενημένον. ὁ δὲ υἱὸς ἀϊδίως ὢν ἐν πατρὶ, καὶ κύριος τυγχάνων ὡς Θεὸς, ὅλως οὐ φαίνοιτο τὸ προσκυνῆν ὀφείλων, ἀπορῶ μὲν ἐπιδεικνύειν ἐγώ· φλυαρούντων δ' πάλιν ἑκάστοτε προσκυνήσει, φησὶν, ὁ μονογενὴς τῷ πατρὶ, ὅτε ὡς δοῦλος, ὅτε ὡς ποίημα, ἀλλ' ὡς υἱὸς ᾧ γεννήσαντι. πολλαπλέον οὖν ἀρα τὴν προσκύνησιν ἐν τῷ τῆς υἱότητος ὁρῶ, καὶ χρῶμαι πάντως ἐρρωμένῃ τὸν υἱὸν προσκυνῆν τῷ πατρὶ, ὡς ἐν τούτῳ τὸ εἶναι λαχόντα, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐν ᾧ εἶ ζῶα λογικὰ, καὶ θνητὰ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὰ, ἢ τοῖς ἔξωθεν καὶ νοητῶν κινήμασι, καὶ ταῖς ἐκ διανοίας ῥοπαῖς ὑπηρέφομεν· εἰ μὲν γὰρ ἐκ φύσεως ᾧ μονογενὴς ὃ χρῶμαι πάντως, καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης προσκυνῶν, ὅτου τε νοοῦσι, καὶ λέγουσι, πῶς ἀγωμῴως εἰς αὐτὸν δυσσεβοῦντες ἁλώσονται τὸν πατέρα; πᾶσα γὰρ καὶ αὐτὸν αἰδέσιμον τοιοῦτον, ἐπαίων καὶ εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ χαρακτὴρ ὑπάρχων ὁ υἱὸς, καὶ ὅσαπερ αὖ ἐν ἀναλλάκτοις ὑπάρχει τοῖς ὁμοιώμασι, ταὐτὰ δὴ πάντως κατ' οὐδὲν διοίσει. εἰ δ' ἐν μόνῳ κεῖσθαι φασὶ θέλησιν τὸν υἱὸν προσάγειν τῷ πατρὶ τὴν προσκύνησιν, σοφίσματι μᾶλλον εἰσιν, ἢ τῇ ἀληθείας ὑπηρέτῃ. τί δ' οὐ καὶ ἑτέρους κωλύσαι εἰπεῖν, ῥιψοκινδύνου ὑπολαμβάνοντας εἶναι πλατυνόμενος βλασφημεῖσθαι, ὅτι θέλειν ᾧ πατρὶ προσκυνῆν ᾧ υἱῷ, κἂν τοι κατὰ φύσιν οὐκ ὄντι προσκυνητῷ· ἀλλ' αὖθ φησὶ τὸ πρέπον, τὸ μὲν τοῦ πατρὸς ἀπεξελέσθαι προσώπου, ἐπιθήσει δὲ τῷ προσήματι τὸν υἱὸν, οὐκ ἀβούλητον ἔχοντα τὸ προσκυνῆν ᾧ πατρί· φήσει, ὡ οὗτ· πάλιν λέγων

ὡς ἐξ ἀδύτων, ἢ τοι τερπόδων Ἑλλωτικῶν αἰα- A tanquam ex adytis aut Græcorum tripode profers oracula, aut exemplo Sameæ illius Elamitæ de corde tuo eructas verba, non ex ore Domini. Et hic nobis consentaneum illud opponere velut inuictum quiddam non erubescis? Nunquid enim consentaneum esse putabis, vt qui secundum naturam Deus est, Deum habeat Verbum ex se genitum, & is quem adorat omnis creatura, adorabilis Filij non adorantis Pater vocetur & sit naturâ? Atqui te nihil sapientibus dissentaneum dicturum puto. Quomodo porrò statuemus consentaneum esse, vt à suo genimine Pater adoretur, cum illa de vtraque opinio tantum detrimenti patiatur? Primùm enim, nec dignitate æqualis, nec imago per omnia similis erit non adoranti. Adorat enim, vt minor: idque non quantitatis accidentariæ mensura (nec enim minor esse potest vnquam Deus aut Dominus) sed essentiali differentia. At quomodo verax erit dicens, *Qui vidit me, vidit & Patrem;* aut quomodo seipsum honorandum esse ait, non minùs quàm Patrem, qui gloriæ æqualitatem non habet, quod ad rationem adorantis attinet? Præterea, ipse Pater non leue dedecus incurrere videbitur. Gloria quippe ei est talem genuisse, qualis sit ipse naturâ: Contrà verò dedecus non paruum, alterius naturæ Filium habere, & tale aliquid pati, quale ne ipsa quidem creaturarum natura ferat. Nec enim deteriora se pariunt, quæ facultate patiendi sunt prædita, sic volente ac statuente vniuersi opifice. *Germinet enim terra*, inquit, *herbam pabuli, & lignum fructiferum cuius semen eius sit in eo secundum genus & similitudinem.* Igitur creaturis Deus erit inferior, siquidem illæ sunt istiusmodi, hic non item: sed quod ad rerum vicissitudines rectè conuenienterque statuit, eo certè solus ipse carebit. Quis vos igitur ferat dicentes, ô boni, conuenire Filio vt adoret genitorem? Cum autem addideritis, id vnigenito præter voluntarem non contingere, & hoc nobis tanquam indemonstrabile argumentum à solo decoro desumptum opponatis, agedum è sacris quoque literis istud rursus expendamus, vnde singularum rerum quæ in quæstionem veniunt demonstrationem venari potissimum debemus.

φέρῃς τὰς ἰδιοτείας, ἢ κατ' ἐκεῖνον ἔρχῃ τὸν ἐλα- μίτην ζωμίαν τὰ ἀπὸ καρδίας ἐρεύγόμενος, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου. Ὃ δὴ πρέπον λέγειν, ὡς ἀκαταγώνιστον ἂν τοῦτοις αἴτεξάγων οὐκ ἐρυθριᾷς; ἢ γὰρ οὐκ οἴσῃ πρέπειν τὸ ὄντα κατὰ φύσιν Θεὸν, Θεὸν ἔχειν τὸν ἐξ αὐτοῦ γνήσιον λόγον, καὶ τῷ προσκυνητῷ πᾶσα κτίσις, προσκυνουμένου μᾶλλον, ἢ προσκυνοῦντος πατέρα καλεῖσθαι, καὶ τῇ φύσει; ἀλλ' οἶμαι τοῖς ὄντως σοφοῖς οὐκ ἀπᾴδοντα λέγειν. πῶς δὴ καὶ πρέπειν ὁμολογήσομεν προσκυνεῖσθαι μὲν τὸν ἴδιον γνήσιον τοῦ πατέρα, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀμφοῖν ὑπολήψεως; πρῶτον μὲν γὰρ ὅτε τὸ ἰσότιμον τῆς ἀξίας, ὅτε τὸ ἀπαραλλάκτου τῆς φύσεως εἰκόνι τῷ μὴ προσκυνοῦντι κείσεται. προσκυνεῖ γὰρ ὡς ἐλάττων, καὶ ὑποστάσεως μεκρᾶς, τῇ κατὰ τὰ πάντα προσπεφυκότων· ὑπὸ γὰρ ἐλάττωνος ἔσται Θεὸς, ἢ κύριος· ἀλλ' ὡς ὁρῶ διαφέρων ὢν καὶ τὸν ὑπὲρ πῶς εἰ λόγον. εἶτα πῶς ἀληθὴς ἀναφανεῖται λέγων, ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. πῶς δὴ χρὴ ναὶ μὰ τὸν τιμᾶσθαι φησὶν ἑαυτὸν ὡς τὸ ἐλάττονι μέρει τῆς παρ' ὃ ἴσον ὡς ἔχων τὸ δόξῃ καθά γε τὸν τῆς προσκυνουμένου λόγον; εἶτα πρὸς τοῦτῳ, καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ πατὴρ ὑπὲρ τοῦ τυχούσης ἀκοσμίας εἶναι γενικῶς ὀφθήσεται. δόξα μὲν γὰρ αὐτῷ ὃ γεννήσας τοιοῦτον, οἷος ὢν αὐτὸς ὑπάρχει καὶ φύσιν αὐτὸς· οὐκ δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἄμεινον ἢ μικρὸν ἕτερον γεννῆσαί τε, καὶ ἔκφυλον ἔχειν τὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ παθεῖν τοιοῦτον, ὃ καὶ αὐτὴ τῶν γεννητῶν ἀπενάρκησεν ἡ φύσις. τίκτει γὰρ ἑαυτῶν οὐκ ἀμείονα τὰ τῆς τίκτειν λαχόντα τὴν δυνάμιν, ὁρᾷ καὶ βουλήσει τῶν πάντων δημιουργοῦ. ἐξενεγκάτω γάρ, φησὶν, ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ πᾶν ξύλον κάρπιμον φέρον σπέρμα κατ' γένος, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. ὑμεῖς δὲ ἐν θατέρᾳ μὲν τῶν γεννητῶν ἔσεσθαι τὸ θεῖον, εἰ γὰρ ἐκεῖνα μὲν ἐν τούτοις, ὃ δὴ ἀδιανόητον· ὃ δὴ πρέπειν τε ὁμοῦ, καὶ δικαίᾳ καλῶς ἔθει τοῖς οὐκ οὖσιν ἀφοδεύειν, τούτου δὴ καὶ μόνος ἀλώσεσθαι ἀναμάρτητον. τίς δὲ οὗτος, ὦ βέλτιστοι, λεγόντων αἰδέσεται, πρέπειν δὲ ἰδίῳ γεννήτορι προσκυνεῖν τὸν υἱόν; ὅπῃ δὴ τοῖς πρὸ ὑμῶν προστεθήσεται λόγοις, ὡς οὐδὲ αἰσθήσεσθαι δὲ μονοθυεῖ ὃ πρᾶγμά ἐστι, καὶ τοῦτον ἡμῖν ἀκίνητον ζητεῖτε χίζειν τὸ ἀναπόδεικτον ἀφορμὴν ἀπὸ μόνου λαβόντες τοῦ πρέποντος, φέρε πάλιν οὖν τῶν ἱερῶν γραμμῶν καὶ τοῦτο κατασκεψώμεθα, ἔθει οἶμαι μάλιστα περὶ παντὸς ἐκεῖθεν ζητεῖν τὸ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ζητουμένων

Exod. 30 Igitur Lex ab vtroque Iudæo dimidium didrachmi ſupremo Deo perſolui iubebat, non quòd exigendæ aut corrogandæ pecuniæ rationem quandam inueniſſet, ſed quòd manifeſtiſſimis figuris nos edoceret, primùm quidem neminem ſui capitis eſſe dominum, ſed nobis omnibus vnum eſſe, qui tributorum collatione in ſeruitutem adſcripti ſumus. Deinde quòd fœcunditatem intellectualem ac ſpiritalem velut in rudiori tabula depingeret. *Honora* enim, inquit, *Dominum de tuis iuſtis laboribus, & primitias ei offeras de tuis fructibus iuſtitiæ.* Quod certè quoque contigit, cultu Legali per Euangelicam doctrinam tandem repreſſo. Non enim externis muneribus amplius colendum eſſe putamus vniuerſi Deum, didrachmum è corruptibili materia pendere coacti: ſed quum ſimus veri adoratores, adoramus in Spiritu & veritate Deum ac Patrem. Hanc in litera Legali ſententiam latere cenſendum eſt. Cum igitur Dominus eſſet Hieroſolymis, exactores didrachmi Petrum percontabantur his verbis:

Matt. 17 *Magiſter veſter non ſoluit didrachmum.* IESVS autem ipſum in ædes ingredientem, vt ſcriptum eſt, præuenit dicens: *Reges terræ à quibus accipiunt tributum, aut cenſum? A filiis ſuis, an ab alienis?* Cum reſpondiſſet, ab alienis, dixit IESVS; *Liberi ergo ſunt filij. Sed ne ſcandalizemus eos, vadens ad mare & iace hamum, & primum qui aſcenderit piſcem tolle, & aperiens os eius inuenies ſtaterem, quem da pro me & te.* Cernis Filium ferre non poſſe vt ſit tributarius, neque inſtar vnius ex iis qui ſeruituti ſunt obnoxij, rem ſeruilem ſuſtinere? Nam cum ſuæ naturæ liberam dignitatem eſſe norit, ſeruile nihil ſe debere Deo & Patri affirmat. Liberi enim ſunt filij, inquit. Quomodo ergo adorat ſerui more, neque id inuitus? Qui autem vel ipſam rei figuram reſpuit, quomodo veritatem ipſam ſuſceperit? An non enim adorationem tributum aut oblationem quandam ſpiritalem exiſtimabimus, & ſeruitutis genus ipſam eſſe dicemus? Quam enim ob cauſam Lex adorationi ſeruitutem coniunxit, dicens:

Deut. 6. *Dominum Deum tuum adorabis, & ipſi*

A ἀπόδειξιν. ὑκοῦν ὁ μὲν νόμος σωτελεῖας πρὸς ἐκείνου τῶν Ἰουδαίων τὸ ὅτι πάντας ὄντι Θεῷ τὸ ἡμίσυ τοῦ διδράχμου προσέπαττεν, οὐκ ἀργυρολογίας ὑπονοήσας εὑρεσιν, οὐδὲ χρημάτων εἰκῆ ἐρανισμόν, ἀλλὰ παίδευσίν τινα δι' ἐναργεστάτων ἐπεμφαίνεσθαι τύπων· πρῶτον μὲν, ὅτι κύριος οὐδεὶς τῶν ἰδίας ὑπὲρ κεφαλῆς, ἵνα ἡ οἱ πάντες κεκτήμεθα τῇ τοῦ τελέσματος καταδίκῃ πρὸς δουλείαν καταχρεωφόλημοι. εἶτα πρὸς τούτοις τοῦ ὄντος τε, καὶ πνευματικῆς καρποφορίας, ὡς ἐν

Prou. 3. B παντὶ τέρῳ πάλιν ζωγραφοῦσαν γράμματί τε, καὶ προσήματι. τίμα γὰρ, φησὶ, τὸν κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπαρχὴν αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης· ὃ δὴ καὶ συμβέβηκε λοιπὸν τῆς Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τοῦ καθ' νόμον ἤδη λατρείας σωνεσταλμένης. ἐπεὶ γὰρ ἔτι τοῖς ἔξωθεν δωροφορίας προσῆκεν οἰόμενα δεῖν τὸν ἀπόντων κύριον, ὃ ἐξ ὕλης φθαρτῆς σωτελῆν ἐπιτηδείως διδραχμον· ἡμῖνοι γ' ὄντες προσκυνηταὶ, προσκυνοῦμεν ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ τῷ Θεῷ καὶ πατρί. Τοῦτον ἐγκεκρύφθαι

C τῷ νομικῷ γράμματι τὸ δίφθογγον ἐπιστοπτέον· ὡς οὖν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὁ κύριος ἦν, οἱ τὸ διδράχμου πραττῆρες ἀντεπιφωνοῦντο τῷ Πέτρου λέγοντες· ὁ διδάσκαλος ὑμῶν τὸ τελῆ τὸ δίδραχμον· εἰσελθόντα δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ὡς χρῆσθαι, προέφθασεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς λέγων, οἱ βασιλῆς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλος, ἢ κλῶσιν; ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων; εἰπόντος δὲ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων, ἔφη ὁ Ἰησοῦς· ἄρα ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί· ἵνα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτούς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν

D βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθῦν λαβὼν, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὑρήσεις στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ, καὶ σοῦ. ὁρᾷς οὐκ αἰσχόμενον ἀντιτελῆ γενέσθαι τὸν υἱόν, οὐδὲ ὡς ἵνα τῶν ἀπὸ τῆς δουλείας ζυγὸν, ἀπομείναν πρᾶγμα δουλοπρεπές; εἰδὼς γὰρ τὸ ἑαυτοῦ φύσεως τὸ ἐλεύθερον ἀξίωμα, οἰκείαν οὐδὲν

E ἐποφείλειν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διισχυρίζεται· ἐλεύθεροι γάρ εἰσιν οἱ υἱοὶ φησὶν. πῶς οὖν οὐκ ἀπεθέλπτον ἔχει τὸ δουλοπρεπῶς προσκύνησιν; ὁ γὰρ μόνον ἀπαναρχήσας τὸν τοῦ προσήματος τύπον, πῶς αὐτῷ καταδέξαιτο τὴν ἀλήθειαν; ἢ γὰρ οὐχ ὡς τέλος, καὶ καρποφορίαν πνευματικὴν λογισάμενα τὸ προσκύνημα, καὶ λατρείας εἶδος ἀναρχὴν ἐροῦμεν αὐτῷ; ἐπεὶ διὰ ποίαν ὁ νόμος αἰτίαν τῇ προσκυνήσει συνέδησε τὴν λατρείαν εἰπών, κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ

λατρεύσῃς. πύλη γὰρ ὥσπερ τίς ἐστι, καὶ ὁδὸς ἡ διὰ
ἔργων λατρείας εἰς προσκύνησις, ἀρχὴν ἔχουσα
δουλείαν τὴν ὡς πρὸς Θεόν. διὸ δὴ καὶ πρός τινας
ὁ μακάριός που φησι. δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ
προσπέσωμεν αὐτῷ, καὶ κλαύσωμεν ἔμπροσθεν κυ-
ρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. ὁρᾷς πῶς ἐπόμνυόν τε,
καὶ σεσειρασμένον τῷ προσκυνεῖν ὃ χρεών ἐστι
προσαιτοῦσιν; ἢ τί δὴ ἡμῖν δουλοπρεπὲς ἔσται,
τοῦτό γε τοῖς ὀρθῶς δοκιμάζουσι τὴν τοῦ πράγ-
ματος ποιότητας, εἰπεῖν οὐκ ἔχω. εἰ γὰρ ἐπιμένοιεν
οἱ δι' ἐναντίας ἐπ' ἀληθείας ἔτι ταῖς αἰσχυ-
ναῖς βεβαρδόμενοι, καὶ τὰ ὑπὲρ τούτοις ἅπαν δεῖ-
κνυσθαι ἢ καλλήθροις λογισμοῖς, ὑπὸ δεδηκυῖαν
ἡμῖν ὅλως τὴν αἰτίαν παρενοσεῖσθαι γραφὴν προ-
σκυνήσαντα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸν υἱόν, ὅτε γυμνὸς
ἦν ἔτι λόγος, καὶ τὸ τῆς ἐναν θρωπήσεως κρύφιον,
καὶ τὸ τῆς δουλείας σχῆματος. νυνὶ μὲν γὰρ ὡς ἄν-
θρωπος ἀκατηγορήτως προσκυνᾷ, τότε δὲ,
οὐκέτι. ἀλλ' οὐκ ἔξοισι μὲν οὐκ τὸ θεῖον τε, καὶ ἱερὸν
ὑποδεῖξαι τοῦτο γράμμα, σχασμοὺς δὲ ἡμῖν,
καὶ γλῶσσαν ἐνδυμημάτων ὑπονοίας συνείροντες, βι-
βλίων ἀκούσονται, πλημμελῶς μὴ εἰδότες τὰς
γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δόξαν
τοῦ μονογενοῦς· ὅτι γὰρ ἦν μὲν λόγος καὶ Θεὸς ὁ προ-
σκυνᾷ, γεγονὼς δὲ καθ' ἡμᾶς, καὶ τοῦτο παρὼν
ἀνθρωπαρέσκως κατεδέξατο διὰ τὴν οἰκονο-
μίαν τὴν μετὰ σαρκός, ὁ δὲ σεσιγηκεν ἡμῖν ἡ πλεο-
φορία ζητήσεται, διὰ δὲ τῶν αὐτῶν πάλιν εἰσόμε-
θα λόγων. τί γὰρ δὴ καὶ φησι πρὸς τὴν ἐκ τῆς
Σαμαρείας γυναῖκα;

Ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσ-
κυνοῦμεν, ὃ οἴδαμεν.

Ἆρ' οὐχὶ πρωτίστη καὶ διὰ τούτου καταφανὴς, ὅτι
ὡς πληθυντικῷ χρησάμενος ἀριθμῷ, καὶ τοῖς ἐξ
ἀνάγκης καὶ δουλείας προσκυνοῦσιν ἑαυτὸν ἐναρι-
θμεῖ, ὡς ἐν δούλῃ τῇ ἀνθρωπότητι γεγονὼς
τὰ τοιαῦτα φησί; τί γὰρ ἦν, εἰπέ μοι, ὃ κωλύον
αὐτὸν εἰς οἰκεῖον πρόσωπον ἐλκύσαι μοναδικῶς
τὴν προσκύνησιν, εἰ νοῆσαι πρὸς ἡμῶν ἠθέλη-
μεῖ προσκυνητής; ἔδει γὰρ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐγὼ
προσκυνῶ, ὃ οἶδα, ἵνα τοῖς ἄλλοις ἀσυνάκτοις
ὢν, ἐφ' ἑαυτῷ δὲ μόνῳ τὴν εἰρημένων ἁρ-
πάσῃ δύναμιν. νυνὶ δὲ ὃ ἡμεῖς, φησὶ, ἀρίστα τε φησὶ,
καὶ λίαν ἀσφαλῶς, ὡς ἐν δούλοις ἤδη καταπε-
φυκὼς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς τοῖς προσκυ-
νοῦσιν ἐναρίθμιος, ὡς Ἰουδαίοις διὰ τὴν χώραν.

A *soli seruies.* Etenim ianua veluti quædam & via obsequij præstandi adoratio, principium habens seruitutem erga Deum. Ideóque Psalmista nonnullos compellat his verbis alicubi: *Venite adoremus, & procidamus ante eum, & ploremus coram Domino qui fecit nos.* Vides procidere sequi & coniunctum esse adorationi? Quo quid magis seruo conueniat apud eos qui rerum qualitates rectè æstimant, dicere non possum. Quòd si perseuerant aduersarij, B præfracta impudentia elati, & friuolis rationibus hæc adstruere non cessant, ostendant nobis vniuersa Scriptura sancta peruoluta, Filium Deum & Patrem adorasse, cum nudum adhuc esset Verbum, ante Incarnationis tempora, & illam serui formam. Nunc enim quà homo citra reprehensionem adorat, sed tunc, non item. Sed ex diuinis sacrisque literis id ostendere nunquam poterunt, verum cum nobis coniecturas, & putidas argutiolas coa- *Mat 22.* C ceruent, iure audient: *Errati nescientes Scripturas, neque virtutem Dei*, & gloriam vnigeniti. Quòd enim quatenus Verbum ac Deus non adoret, sed nostri similis etiam humano more id susceperit, propter dispensationem cum carne, non aliunde probationem quæremus, sed ex eius verbis rursum agnoscemus. Quid enim ad Samaritanam mulierem ait præterea?

D

Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus.

Nonne cuiuis etiam ex hoc manifestum est, quòd cum plurali vsus sit numero, & seipsum inter eos collocet qui necessitatis & seruitutis ratione adorant, hæc ait, tanquam qui in serua humanitate existat? Quid enim quæso impediebat ipsum quominus ad suam personam adorationem singulariter transferret, si à nobis adorator censeri vellet? Dicendum enim erat potius, *Ego adoro quod scio*, vt quum in aliorum numero non esset, sibi vni vim illius dicti arrogaret. Nunc autem, eam vocem rectè & prudenter vsurpat, vt iam inter seruos collocatus, propter humanitatem, vt inter adorantes numeratus, vt inter Iudæos, propter regionem.

E

v. 23. *Sed*

A

v. 23. *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier.*

Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή.

Significat aduentus quidem sui iam adesse tempus, sed mutatum iri dicit figuras in veritatem, & Legis vmbram in cultum spiritalem. Per Euangelicam autem disciplinam deductum iri ait verum adoratorem, id est spiritalem hominem, ad conuersationem Patri placentem, maiore quodammodo studio ad coniunctionem cum Deo festinantem. Spiritus enim Deus intelligitur si cum natura corporis comparetur. proindéque spiritalem adoratorem probat, non qui pietatis formam Iudaïco more in figuris & typis ferat, sed qui præclaris virtutis operibus iuxta præceptum Euangelicum præfulgeat, & recta diuinorum dogmatum ratione veram vtique adorationem impleat.

B

C

Σημαίνει μὲν τὸ ἑαυτῆς παρουσίας τὸν ἤδη πάρον καιρὸν, μεταστοιχειωθήσεσθαι δὲ τοὺς τύπους φησὶν εἰς ἀλήθειαν, καὶ τὸ τοῦ νόμου σκιὰν εἰς λατρείαν πνευματικήν. Διὰ δὲ τῆς εὐαγγελικῆς παιδεύσεως εἰς διάρεσιν τοῦ πατρὶ πολιτείας χειραγωγηθήσεσθαι λέγει τὸν ἀληθινὸν προσκυνητὴν, τὸν ἀνθρωπον δηλονότι τὸν πνευματικὸν, ἑτοιμότερόν πως εἰς οἰκειότητα πρέχοντά πως τὸ πρὸς Θεόν. πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς πρὸς σώματος νοούμενος φύσιν. Διὸ τοι τοῦτο δικαίως τὸ πνευματικὸν ἀποδέχεται προσκυνητὴν, οὐκ ἐν μορφῇ, καὶ τύποις φερομένην τῆς εὐσεβείας τὸ μόρφωσιν Ἰουδαϊκῶς, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐξ ἀρετῆς κατορθώμασιν εὐαγγελικῶς διαλάμπουσα, τῇ δὲ τῶν θείων δογμάτων ὀρθότητι τὸν ὄντως ἀληθῆ πλημμελοῦντα προσκύνησιν.

Scimus qui Messias venit, qui dicitur Christus. Quum venerit ille, annuntiabit nobis omnia.

Οἴδαμεν ὅτι μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα.

Docente Christo horam affore, & tempus, imò iam adesse, quo veri adoratores spiritalem cultum oblaturi erant Deo ac Patri, mulier confestim cogitationibus elata ingenio suo maioribus ad spem euolat Iudæis peruulgatam. Profitetur autem scire se venturum Messiam suo tempore: sed quas ob res venturus sit, vtique non ait, cum de eo, vt videtur, rumores nescio quos accepisset, maximè quum voluptatis carnisque studio duceretur mulier: non tamen penitus ignorauit: putà quæ sciret potioris doctrinæ magistrum Israëli affuturum, idque in iis quæ scripta erant de ipso inueniret.

D

E

Ὥραν ἀφίξεσθαι, καὶ καιρὸν, μᾶλλον δὲ ἤδη παρεῖναι διδάσκοντος τοῦ Χριστοῦ, καθ' ὃν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ τῷ ἐν πνεύματι λατρείαν προσοίσουσι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, παῦλα χρῆμα ὂν γύναιον εἰς τὸ λαλυκρυθμίζειν προῆλθε τοῖς Ἰουδαίοις ἐλπίδα τοῖς κατ' ἔξιν αὐαπλέεσθαι νοήμασιν εἰδέναι τε τὸν μεσσίαν, ὡς ἥξει καὶ καιρὸν οἰκεῖον ὁμολογεῖ, καὶ ἥξει μὲν ὅτι πίσυν, ἀκριβῶς δ' φησὶν, ἀπεργάσεως, ὡς ἔοικε, τοῖς ἐπ' αὐτῷ λαμβάνουσα θρύλλοις, ἅτε δὴ φιλόψυχός τε, καὶ φιλοσαρκοῦσα γυνὴ, δ μὲν ἠγνόησε πανταπασῶς, ὡς ἀσφοτέρων μαθημάτων εἰσηγητὴς ὅτι τὸν Ἰσραὴλ διαδιδάξοιτο, καὶ τοῦτο δὴ πάντως ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις διεῖσχυσα.

v. 26. *Dicit ei* IESVS: *Ego sum qui loquor tecum.*

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι.

Christus seipsum rudibus & imperitis animis haud prorsus reuelat, sed illis maximè lucem & cognitionem infundit, quibus ad discendum studiũ est alacrius, & qui simplicibus sermonibus initiũ fidei

Οὐ παῖς ἀπαιδεύτοις ψυχαῖς, ἢ καὶ ἀμαθέσι πάντελῶς ἑαυτὸν διακαλύπτει Χριστὸς, ἀλλ' ἐκείναις μᾶλλον ὑπολάμπει καὶ φαίνεται, αἵτινες αὐ εἶεν ἤδη πρὸς τὸ βούλεσθαί τι μανθάνειν ἑτοιμότεραι, καὶ τὸ πίστεως τὸ ἀρχικὸν ἐν ἁπλοῖς ὑδίνουσαι

λόγοις, ὡσὲς τ τῶν πελοτέρων ἐπίγνωσιν γνῶσιν. τοιαύτη ὡς ἡμῖν ἡ Σαμαρεῖτις διεδείχθη γυνή, παχύτερον κἀμὲ, ἢ ὡς ἔχω λέγειν, τοῖς ὄντως θείοις προσβαλοῦσα θεωρήμασιν, ἀμέλει δ βάλεσθαί γε ἐκ νοεῖν ἐξῳκισμένη πάντελῶς. ὡσπερ μὲν γὰρ αὐτὴ σωτὴρ τῷ Χριςῷ δ ποτὸν, ὡσεχείρως δ' ἔδωσι, θαλύοντα δέ πως, ὅσον ἦκεν ἀνθρωπίνως εἰπεῖν, τὰς ὁπὶ χωρίοις τ Ιουδαίων συνηθείας καταλωμένη, τοὺς τ παλαιὰν ὡσεφωνεῖτο λόγους, μονονοὺ δεῖ τ ὑπομνήσεως εἰς ἐξήγησιν καλοῦσα τ κύριον. πῶς γὰρ σὺ, φησὶν, Ιουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πεῖν αἰτεῖς, γυναικὸς Σαμαρείτιδος ὕσης; ὅπερ ἢ τὸ τῆς κατηχήσεως ὡσιόντος λόγου, καὶ ὡσοφήτην ὁμολογεῖ λοιπὸν, φαρμακον εἰς σωτηρίαν λαβοῦσα τ ἔλεγχον, ἑτέραν αὖ ὡσοσῆγε τὴν πεῖραν λέγουσα φιλομαθῶς· οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ ὡσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ιερουσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου ὡσοσκυνεῖν δεῖ. ἀλλ' ἐδιδάσκετο τοῦτο πάλιν, ὡς ἥξει ποτὲ, μᾶλλον δὲ ἤδη πάρεσιν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν οἱ ἀληθινοὶ ὡσοσκυνηταὶ τῷ ἐν ὄρεσι τοῖς ὁπὶ γῆς ὡσοσκυνεῖν πρωτεύθυοι, τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ἐν πνεύματι λατρείαν ὡσοσίσονται τῷ Θεῷ καὶ πατρί. μόνῳ γὰρ πρέπειν αἰσθησα καλλιςα ἐκ Χριςῷ, καὶ τὴν ὁπὶ τοῖς ἀμείνοσι γνῶσιν τοῖς ἐκείνου χρόνοις τηρήσασα, οἶδα, φησὶν, ὅτι μεσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριςός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα· ὁρᾷς ὅπως ἤδη τὸ γύναιον ὑπερπὲς εἰς τὸ πιςεύειν ἐλήλυθε, καὶ ὡς σφόδρα ἵνα βαθμοῦ ἀναβαίνουσα θείου, οὐκ μικρῶν ἐρωτημάτων εἰς ὑψηλοτέραν ἔξιν διαπεπλάκε. ἔδει τοίνυν αὐτῇ τραυματέρας μὲν ἤδη φωνὰς ἀπεγυμνοῦν τὸ ποθούμενον, τὸ δὲ ἐν ἐλπίσι θρύλλούμενον ἀληθῶς ὡσαληθεύειν λοιπὸν ἐν ὄψει λέγοντα. ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. ὁπὶ τοιούτων τοίνυν θρυλλοῦμαι τοῖς νεήλυσιν, οἱ τὸ διδασκαλικὸν ἐν ἐκκλησίαις ἔχοντες ὁπιτήδευμα, τὴν τ κατηχήσεως ἀναμασᾶσθαι λόγον, ὅταν τε λοιπὸν καταδέχωνται αὐτοῖς τὸν Ιησοῦν, οὐκ μικρᾶς παιδαγωγίας ὁπὶ τὴν ἐντελεστέραν τ πίστεως ἀναβιβάζοντες γνῶσιν· οἱ τὸν ἀλλοθεν, καὶ ὅταν ὡσοσήλυτον ἁρπάζοντες, καὶ ἐκλωπῆς μὲν εἶσω τ ἐσωτέρας ποιούμενοι, θύραν δὲ ἀνίσχοις ἐλαχρὰ τ ἀμνὸν ὁπιτρέποντες, καὶ ὡς τῆς ἱερωσύνης καταφέροντες ἀξιώματα τὸν ὅπως κατηχούμενον, ὡσὸς μεγάλοις ἐν ἡμέρᾳ κείσεως ὑπερπιζέσθωσαν λόγοις. ἄρκει γὰρ μοι τοῦτο καὶ μόνον εἰπεῖν.

A parientes ad perfectiorum cognitionem eniruntur. Talem se nobis exhibet Samaritana, quæ crassiùs quidem quàm par erat diuina theoremata consideret, ei tamen voluntas non defuit nec intelligendi studio planè caruit. Primum enim Christo potum petenti non continuò præbet: sed cum videret, quantum humano more dici potest, eum patrias euertentem consuetudines, transgressionis prius

B quæsiuit rationem, hac velut admonitione Dominum ad id explicandum inuitans. Quî fit enim, inquit, vt tu Iudæus quum sis, à me potum quæras Samaritana muliere? Cum autem in sermonis progressu Prophetam esse quoque confiteretur, salutare sibi pharmacum arguendo comparans, aliud scisciratur discendi desiderio, his verbis: Patres nostri in monte hoc adorarunt, & vos dicitis esse locum Hierosolymis, in quo adorare oportet. Sed rursum didicit, venturum quandoque, imo verò iam adesse tempus,

C quo veri adoratores non amplius in terrenis montibus adoraturi sunt, sed altiorem & spiritalem Deo & Patri cultum delaturi. Illa vero vni Christo congruere id optimè statuens, & meliori cognitionem illius temporibus reseruatâ, *Scimus*, inquit, *quia Messias venit, qui dicitur Christus. Quum venerit ille, annuntiabit nobis omnia.* Cernis quo pacto iam prompta est ad credendum

D muliercula, & quibusdam quasi gradibus ex paruis quæstionibus ad sublimiorem statum demum prosilit. Operæpretium erat igitur vt ei planioribus vocibus explicaret quod petebat, & quod in optima spe repositum erat, ob oculos ei poneret dicendo: *Ego sum qui loquor tecum.* Illi ergo quibus docendi in Ecclesiis cura est concredita, Neophytos ruminari sinant doctrinam catecheseos, atque ita de-

E mum eis IESVM ostendant, à paruis initiis ad perfectiorem fidei cognitionem eos euehentes. Qui autem alienigenam adeóque proselytum rapiunt, & in tabernaculum interius inferunt, illotisque adhuc manibus agnum sacrificare permittunt, atque dignitate sacerdotali nondum in fide eruditum coronant, ad magnas rationes reddendas in die Iudicij se præparent. hoc enim mihi vel dixisse satis est.

v.27. *Et continuò venerunt discipuli eius.*

A Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Finem attulit colloquio cum muliere discipulorum præsentia. Silet enim deinceps Christus, & calida fidei scintilla Samaritanis indita, magnum excitauit incendium. Hoc modo capiendum est quod ab ipso dicitur: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat?* Luc. 12.

Τέλος τῷ πρὸς τ γυναῖκα λόγων, ἡ τῶν μαθητῶν πρόοδος. σιωπᾷ γὰρ λοιπὸν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸν θερμὸν τ πίστεως ἀπενθηκε Σαμαρείταις ἐνθεὶς, ἐπιτρέπει ταῖς ἐκδόσεσιν εἰς μεγάλην ἐξάπλεσθαι φλόγα. ὅτω νοήσῃς ὃ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον· πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη;

Et mirabantur quia cum muliere loquebatur. B Καὶ ἐθαύμαζον, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει.

Rursum discipuli Saluatoris benignitatem & demissionem illam attoniti mirantur. Non enim vt nonnulli immodice religione efferati colloquium cum muliere auersari vult, sed in omnes expandit suam mansuetudinem, eáque re ostendit quòd cum vnus omnino sit opifex non solis viris vitam per fidem tribuit, sed & fœmineum genus ad eam conuertit. Hoc sibi rursus exemplum habeat quicunque doC ctoris partes agit in Ecclesiis, nec prodesse renuat mulieribus. Non enim voluntatem suam, sed prædicationis vtilitatem sequi oportet.

Καταπλήττονται πάλιν οἱ μαθηταὶ τῆς Σωτῆρος τὴν ἡμερότητα, καὶ τ ὑφειμένον ἀποθαυμάζουσι τρόπον. οὐ γὰρ δὴ καπάλιναι τ ἐπ' ἀκεράτοις δίλαβείας ἠλεωμένων, τ πρὸς γυναῖκα ὁμιλίαν ἀποφεύγειν ἄξιοῖ, ἁπλοῖ δὲ εἰς ἀπόνοιαν τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ δι' αὐτῆ δείκνυσι τ σχῆματος, ὅτι δὴ πάντας εἰς ὑπαρχὴν δημιουργὸς, οὐ μόνοις ἀνδράσι τὴν ὁμοπίστως ἀπονέμει ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τ θῆλυ πρὸς αὐτὴν ἐπιλαμβάνεται. κερδαινέτω πάλιν καὶ τῦτο πρὸς ὑποζύγιον ὁ διδάσκων ἐν ἐκκλησίαις, καὶ μὴ παραιτείσθω γυναῖκας ὠφελεῖν. οὐ γὰρ ἡδονὴν ποιοῦσι τοῖς ἰδίοις, ἀλλὰ τῇ τῦ κηρύγματος χρείᾳ δεῖ πάντως ἀκολουθεῖν.

Nemo tamen dixit, Quid quæris, aut quid loqueris cum illa?

Οὐδεὶς μέντοι εἶπε τί λαλεῖς, ἢ τί ζητεῖς μετ' αὐτῆς;

Prudentium discipulorum erat, & magistro debitum honorem seruantium, D non superfluis quæstionibus absurda suspicari quòd cum implere loqueretur, sed pudore potius aę metu linguam intra dentes concludere, & expectare dum magister loqueretur, eiusque rei causam vltro aperiret. Mirari ergo debemus hic Christum ob mansuetudinem; discipulos autem ob sapientiam atque prudentiam, & decori notitiam.

Μαθητῶν μὲν ἔργον ὑπεικόντων, καὶ τ πρέποντα τῷ διδασκάλῳ τιμὴν φυλαττόντων, μὴ περιέργοις ἐρωτήσεσιν εἰς ἐκτόπους δοκεῖν ὑποψίας ἀποδημεῖν, ὅτι μὴ γυναικὸς ἐλάλει, αἰδεῖσθαι δὲ μᾶλλον, καὶ φόβῳ τὴν μὴ γλῶτταν εἴργειν ὀδόντων ἔσω, περιμένειν δὲ μᾶλλον διδασκόμενα πρὸς λόγους τ κύριον, καὶ ἐπιγνώσεσθαι αὐτοῖς περιτιθέντα τὴν ἐξήγησιν. θαυμαστέον τοίνυν ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν, ὅτι μὲν ἡμερότητι, ὅτι δὲ σοφίᾳ, καὶ συνέσει τοὺς μαθητὰς, καὶ τῇ τῦ πρέποντος γνώσει.

v.28. *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem.* E Ἀφῆκεν οὖν τ ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνὴ, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

Victrix corporeæ curæ iam videtur illa heri ac nudiustertius multorum virorum vxor, & quæ stultis voluptatibus sæpe succubuerat, carnis vsum necessarium defraudat, simulque sitim & potum aspernata in alium statum per fidem

Κρείττων ἤδη καὶ ὑψηλοτέρα φαίνεται τῶν εἰς τὸ σῶμα φροντίδων, ἡ πρὶν τὴν πολυάνδρου ἕσα γυνὴ, καὶ ἡ ψυχρὰς πολλάκις διάλωτος ἡδονὰς, πλεονεκτεῖ τ σαρκὸς τ ὡς ἐξ ἀνάγκης χρείαν, δίψης τε ὁμοῦ, καὶ ποτῦ ἀλογήσασα, πρὸς ἕτερον ἕξιν διὰ τ πίστεως ἀπε-

χαλκέυετο. ἀγάπην δὲ τῶν ἀγαθῶν μάλιστα πάντων ἀρετὴν, καὶ τὸν φιλάλληλον μαθητῶν ἔφην, ὅταν αὐτῇ πέφηνεν ἀγαθὸν, τότε καὶ ἑτέρους ἐξαγγέλλουσα χαρᾶς δρόμῳ πρὸς τὴν πόλιν σωτείνεται. ἀνεφώνει γὰρ ἐν αὐτῇ καπά γε ὃ εἰκὸς ὁ σωτὴρ, καὶ λελησθότως κατὰ τὸν νοῦν ἐνθυμίζε λέγων, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. μιμησάνωμεθα δηλονότι τοῦτον, μὴ ζηλοῦν μᾶλλον ἐκεῖνον τὸν οἰκόφιλον οἰκέτην, ἀφ' ὅτε τῆς εἰς γῆν κατακρυπτούσης τὸ τάλαντον, ἐπιπλήξεσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸ σπουδάζωμεν. ὃ δὴ καὶ ἡ δραστικὴ καλῶς μὲν πολυπλήρως αὐτὴν γυνὴ, καινοποιήσασα τοῖς ἄλλοις τὸ παρασταθὲν ἀγαθὸν, ὕδωρ μὲν, ὃ πάρ ἐμοῦ ἀρυσαμένη, τὴν πηγαίων οὐκέτι λαβοῦσα μαζῶν, οὐδὲ τὴν ἐκ γῆς ὑδρίαν οἴκοι πάλιν ἀποκομίζουσα, θεία δὲ μᾶλλον καὶ οὐρανίῳ χάριτι, καὶ πνευσόφῳ τοῦ σωτῆρος διδασκαλίᾳ τὰς τῆς ἀμαθείας ἐκκενώσασα ἐμπλησθεῖσα. ἰσίον ἐστεῦθεν, ὡς ἐν τύπῳ πάλιν καὶ γραφῇ, ὅλη μικρὰν δὴ λίαν ἐπιφερομένους, καὶ σμαλικῶν, πολλαπλασιονά τε καὶ ἀμείνω παρὰ Θεοῦ ληψόμενα. τί γὰρ ὕδωρ ὃ ἀπὸ τῆς γῆς, ὡς πρὸς τὴν ἄνωθεν σωτηρίαν;

Καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις. δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπε πάντα, ὅσα ἐποίησα· μήτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Ω παραδόξου μεταβολῆς, ὡς μεγάλης ὄντως, καὶ θεοπρεποῦς ἰσχύος, ἐπ' ἀῤῥήτῳ διαφθορᾷ τὴν ψυχὴν. τεχνίτης ἤδη πρὸς λόγους ἡ μυσταγωγὸς, καὶ σοφιζομένη μὲν οὐδὲν ἧττον ἢ ἐξῆν λεγομένων, διὰ τὸ δικαίως ἀκούσασα· ὕπαγε φώνησόν σου τὸν ἄνδρα, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε. ὅσα γὰρ ὅπως σύντεχνος τὴν πρὸς Σαμαρείτας ἐποιήσατο διάλεξιν. οὐκ εὐθὺς εὑρηκέναι φησὶ τὸν Χριστὸν, οὐδὲ ἐν προοίμοις ἑαυτῆς εἰσφέρει διήγησιν τοῦ Ἰησοῦ· ἦ γὰρ ἂν καὶ διεπιστώθη δικαίως, ὡς πολὺ μᾶλλον τὸ μέσον τῶν αὐτῇ παρεπόντων αἰσθομένου λόγων, οὐκ ἀγνοοῦντας δὲ τῶν αὐτῆς ἔφασαν τοὺς ἀκροωμένους διείσπουσα. παρεξυμαείζει τοιγαροῦν τῷ θαύματι, καὶ τῷ παραδόξῳ παρακαταπλήξασα, λοιπὸν ὡσαφῆ τῇ πίστει τὴν ὁδὸν ἀνασχάζεται. δεῦτε, καὶ ἴδετε, φησὶ πιστοῖς, μονονυχὶ θερμοτέρᾳ βοῶσα φωνῇ· ἀρκοῦσα καὶ μόνη πρὸς πίστιν ἡ θέα, καὶ πληροφορήσαι πρόσοντας ἀξιολογωτέροις τοῖς θαύμασιν. ὁ γὰρ γινώσκων τὰ κεκρυμμένα, καὶ ὃ μέγα τοῦτο καὶ θεοπρεπὲς ἀξίωμα λαχών, πῶς οὐκ ἐξ ἐξουσίας ἁρμοῖτο πρὸς τὴν ὧν δὴ βούλοιτο πλήρωσιν;

reformatur. Statim vero charitatem virtutum optimam, mutuumque amorem amplexa, quod sibi oblatum est bonum, citato in vrbem cursu studiosè anuntiant. Inclamabat enim ei, vt credibile est, & in animum clam insusurrabat, dicens: *Gratis accepistis, gratis date.* Hinc discamus non esse nobis imitandum ignauum illum seruum, qui talentum humi defodit, sed illud exercere conemur. Quod celeberrima hæc mulier egregiè præstat, quæ bonum sibi oblatum aliis communicat, quam hactenus hauserat aquam non iam è scaturigine hauriens, neque terrestrem hydriam domum denuò reportans, sed diuina potius ac cælesti gratia, sapientissimáque Saluatoris doctrina mentem plenam gerens. Hinc rursus tanquam in figura & tabula obseruandum est, exiguis admodum & corporeis neglectis multò copiosiora & meliora nos à Deo percepturos. Quid enim est aqua de terra, si cum intelligentia, quæ supernè venit, comparetur?

Mat. 10.

Idem 25.

Et dicit illis hominibus. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci: nunquid ipse est Christus?

O inopinatam mutationem! ô magnam profectò diuinamque virtutem, quæ ineffabili miraculo patefecit! Docet demum & alios initiat illa, quæ nihil capiebat eorum quæ principio dicebantur, quæque idcirco iure audierat: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Obserua enim quantâ industria & arte Samaritanos alloquatur. Non continuò dicit, se Christum inuenisse, nec statim de IESV narrationem suam orditur. Certe enim despecta fuisset nec immeritò, vt quæ longe vltra quam eius conditionem decebat saperet, nec morum suorum ignaros auditores haberet. Prius ergo facilem os ad credēdum reddit miraculo, isque inusitato euentu attonitis, planius quodammodo fidei iter efficit. *Venite, & videte*, inquit, vehementiori voce tantumnon inclamans; Ad fidem, satis erit vel ipsius rei inspectio, maioribusque miraculis præsentes confirmabimini. Nam qui cordium secreta nouit, & hac ingenti ac diuina dignitate est præditus, quomodo non plenis, vt aiunt, velis feretur ad ea peragenda quæ velit?

A

v. 30. *Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.*

Εξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν.

Iudæorum duritiem Samaritanorum facilitas arguit, & illorum crudelitas in istorum humanitate elucet. Hic rursum discendi studiosus obseruet quanta sit in vtrisque morum discrepantia, vt certè non immerito miretur IESVM recedentem à Iudæorum Synagoga, & alienigenis seipsum largientem. Quod enim Iudæis venturus esset Christus, & quas ob res appariturus esset, Mosaica lex denuntiabat, & grauissimus ille Prophetarum chorus prædicabat, atque ipsis propemodum foribus adesse demonstrabat, dicens: *Ecce Deus noster, ecce Dominus.* Et postremus omnium magnus ille inter natos mulierum Ioannes, præsentem iam, & conuersantem monstrabat, dicens: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Et quod omnem admirationem superat, multorum operum vi ac potestate diuina seipsum Saluator reuelabat. Quid igitur illi ad nefaria consilia præcipites machinantur? Mortem eius iniustè appetunt, insidiantur impiè, cædem crudeliter machinantur, & de terra ac ciuitate sua eiiciunt vitam, lumen, illam omnium salutem, viam regni, & peccatorum remissionem, atque adoptionis in Dei filios largitorem. Quocirca Saluator iure dicebat: *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quomodo gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Samaritani verò Iudæorum væcordia videntur potiores, quorum duritiem facilitate sua vincentes, vno duntaxat audito miraculo confestim ad IESVM accurrunt, non sanctorum Prophetarum vocibus inducti, non Mosaicis præconiis, aut Ioannis indicatione, sed vnius eiusque peccatricis mulierculæ narratione. Iure itaque Seruatoris in eos admirantes sententiam, exclamemus: *Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum.*

Ελεγχος τῶν Ιουδαίων σκληροκαρδίας ἡ Σαμαρειτῶν ἀπείθεια, καὶ ὃ ἐν ἐκείνοις ἀπόῤῥητον ἐν τῇ τούτων ἡμερότητι διαφαίνεται. καὶ ὁρᾶτω πάλιν ὁ φιλομαθὴς τὸ ἐν ἀμφοῖν ἔξεως πλῆθος διαφορᾶν, ἵνα δὴ καὶ μᾶλλον δικαίως ἀποθαυμάζῃ τὸν Ιησοῦν τὸν μὲν τῶν Ιουδαίων ἀποδημοῦντα συναγωγῆς, ἑαυτὸν δὲ μᾶλλον τοῖς ἀλλοφύλοις δωρούμενον. Ιουδαίοις μὲν γὰρ ὅτι ἥξει ἐν ὀλίγῳ τισὶν ἀναφανεῖται Χριστὸς, ὁ ἀπὸ Μωσέως διήγγελται νόμος, προφήτων δὲ ὁ πάνσοφος ἀνεκήρυττε χορὸς, καὶ μετρίως πρόπυλα λοιπὸν ὄντι θύραις ἐπεδείκνυε λέγων· ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἰδοὺ κύριος· καὶ τελευταῖος ὅτι πᾶσιν ὁ μέγας ὁ γνησιος γυναικῶν Ιωάννης, ἤδη παρόντα, καὶ συνδιατρίβοντα φανερὸν καθίστη λέγων, ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου. καὶ τότε πάντων τὸ δοξότερον, ἀπὸ πολλῶν παραγυμνοῖ, δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας ἀνωτέρους ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ ἐξεκάλυπτε. τί δὴ λοιπὸν ὅτι τούτοις οἱ πρὸς ἑκατόπους ἀχάλινοι μιγεπῶσι βουλαὶ; φονῶσιν ἀδίκως, ὑπερβαλλούσοις δυσεβῶς, φονεῦσι δυσκόλως, γῆς τε καὶ πόλεως τὸν ἑαυτῶν ἐξελαύνουσι τὸν ζωὸν, τὸ φῶς, τὸν ἁπάντων σωτηρίαν, τὸν εἰς βασιλείαν ὁδὸν, καὶ τὸ πλημμελούντων τὸν ἄφεσιν, τῆς υἱοθεσίας τὸ χορηγόν. διὰ τοῦτο δικαίως ἔφασκεν ὁ Σωτήρ· Ιερουσαλὴμ, Ιερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. Σαμάρεια δὲ τῶν Ιουδαίων ἀπονοίας ἀναφαίνοντα πρείττονες, καὶ τὸν σωτῆρα αὐτοῖς δυσμάθειαν πάσης ἀπιστείας νικήσαντες, ἑνὸς καὶ μόνου καταξιούσαντες γυναικίου, δρομαῖοι βαδίζουσιν ἐπὶ τὸν Ιησοῦν, καὶ τῆς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀναπεπεισμένοι φωναῖς, καὶ Μωσαϊκοῖς κηρύγμασιν, ἢ ταῖς Ιωάννου δακτυλοδεξίαις, ἀλλὰ μιᾶς αὐτοῖς ἐξηγουμένης, καὶ τὸν ἀμαρτωλὸν χῶρον. θαυμάζω τοίνυν τὸν ἐπ' αὐτοῖς τῶν Σωτῆρος ἀποθαυμάζοντες λόγον, καὶ ἡμεῖς ἀναφθεγξώμεθα· δίκαιος εἶ, κύριε, καὶ δικαία ἡ κρίσις σου.

B

C

D

E

v. 31. *Interea rogabant eum discipuli eius, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dicit eis.*

Ἐν ᾧ δὲ μετεξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· ῥαββὶ φάγε, ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς.

Οἰκονομεῖ μὲν ἀρίστα τῆς βιβλίου τὴν συγγραφὴν ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστής. παραλιμπάνει γοῦν τῶν ὅσα δὴ πάντως τοῖς εὐτυχοῦσιν ἔσεσθαι πιστεύω λειπτέα. ἄκουε πάντων ὅπως λέγων ἀξιολογωτάτου παραδείγματος γενόμενος πάλιν ὑπογραμμὸν εἰσφέρει τὸν Ἰησοῦν. οὐδὲν γὰρ οἶμαι πεῖσαι μάτην ἐν ταῖς τῶν ἁγίων συγγραφαῖς, ἀλλά τι ὥσπερ ἀμύητος οἴηται μικρὸν, οὐκ ἀνακαλυφθήσεσθαι ὠδῖνον ἐαυτῷ ὅτε πάντων ὠφέλιμα θυρεύσεται. ἀρξάμενος τοίνυν παρὰ τῆς Σαμαρείτιδος ὑπερφυῆς, ἐπ' ὀλίγον τῶν προσδοκωμένων αὐτὸν ἤδη γὰρ ἤκοντας ὡς Θεὸς· ὅλος μὲν ἐξ ὅλου πρὸς πάντων τῶν κεκλημένων σωτηρίαν συντείνει, ποιεῖται δὲ λόγον οὐδένα τῆς σώματος ἐφῶν, καίτοι τι καὶ μικρὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ὡς γέγραπται, ἵνα δηλαδὴ τούτου πάλιν πρὸς τὰς ἐκκλησίας ὠφέλιμον διδασκάλοις, τὴν καμάτου μὲν πάντως ἀναπεῖσαι παρεργάν, χρειῶδες δὲ τῆς περὶ σῶμα φροντίδος τὸ ὑπὲρ τοῖς ἐθέλουσι ποιεῖσθαι καταδαπανᾶν. διὰ γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, οἱ ποιοῦντες τὰ ἔργα κυρίου ἀμελῶς. ἵνα φείσωμαι μανθάνωμεν ἐν τοῖς τοιούτοις μάλιστα χρεῶν ἀπάντων εἰωθότα τὸν κύριον, ἐρωτῶντας εἰσφέρει τοὺς μαθητὰς, καὶ μετανοοῦντας παραχωλυνδουμένους, ἵνα δήλα βραχὺ τῶν πεπραγμένων, ὡς ἀναβλαίτητόν τε καὶ ἀναγκαίαν ποιήσαιτο ἐφῶν. ἀπελύθησαν γὰρ εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἐφᾶς ἀγοράσωσιν, ὡς καὶ προῆσαν ἤδη συγκομισάμενοι.

A Diuinus Euangelista præclaro librum suum ordine componit, nihilque prætermittit eorum quæ lectoribus vsui fore existimat. Audi ergo quo pacto rei præclarissimæ IESVM nobis exemplum rursus statuat. Nihil enim frustra in sanctorum libris positum esse puto, sed quod paruum existimas, non pœnitendam quandoque vtilitatem parturire comperies. Auspicatus igitur à Samaritanorum conuersione, & cum iamiam expectarentur ipsi (venturos enim nouerat, vt Deus) totus in B salutem electorum incumbit, nutriendi verò corporis curam nullam habet, licet etiam ex itinere defatigatus, vt scriptum est, quò nimirum Ecclesiæ doctoribus denuò profit, & laborem aspernari doceat, maioremque salutis proximorum quàm sui corporis curam gerere. *Va enim*, inquit Propheta, *qui facitis opus Domini negligenter.* Vt *Hier.48* ergo discamus in istiusmodi maximè temporibus Dominum ieiunare solitum, interrogantes inducit discipulos, ac tantumnon genibus aduolutos petere, vt modicum quid eorum C quæ suppetebant in necessarium cibum caperet. Petierant quippe vrbem vt cibos emerent, eosque iam attulerant.

Ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. D *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.*

Καιρίοντος μὲν ὁ σωτὴρ ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶ πραγμάτων ἐξυφαίνει τὴν ἀπάκρισιν. μόνοι δὲ ἀγνοοῦσιν ἐπισκιασμένως, ὡς εἴωθεν εἰδῆσαι αὐτοῖς τὴν Σαμαρείτιδι ὅτι ἤδη ἐγγὺς ὄντων ὑπερφυῶν, ἐκείνης ἐγκαθῆσθαι μᾶλλον ὡς τροφῆς, ἢ ἐργασίᾳ πρέπον ἀνέπεσθαι. οὐκοῦν δὴ φύσει πάλιν ὅσον ἔχει τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην ἡ θεία φύσις ἔξεστι μαθεῖν. ἐφῶν γὰρ ὥσπερ ἦλθεν καὶ τροφῶν, τὴν ἀπολωλότων τὴν εἰς σωτηρίαν ἀναδρομήν. E

Ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους· μήτις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

Σκοτεινὸν ὄντα τὸν λόγον οὔπω συνέντες οἱ μαθηταὶ, τὰ πολλάκις γενόμενα καθ' ἑαυτοὺς ἐλογίζοντο, καὶ πρὸς τὰς συνήθεις καταβαίνοιεν ἐννοίας, προσῆχθαι μέν τινα τοῦ ἐφῶν ἐκπροσθοῦντες αὐτῷ, ἡμιωτέραν δέ πως, ἢ ἐξ ἡδίονα τὴν περὶ αὐτὴν συλλογίσης ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῷ.

v.33. &c. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis IESVS.

Obscurum sermonem quum discipuli nondum intelligerent, quæ sæpe contigerant apud se cogitabant, & de more suspicabantur à quodam ei cibum allatum, delicatiorem nimirum & meliorem quodammodo eo quem corrogarant.

Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius.

A Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον.

Omni velamine sermonis disrupto apertissimam ostendit eis veritatem, & iam seipsum futuris orbis magistris exemplum statuit acerrimi & præclari ad docendum studij, cui necessaria corporis etiam postponantur. Nam cum suauissimum sibi eum cibum esse dicit, nimirum facere voluntatem eius à quo missus est, & perficere eius opus, Apostolici ministerij munus describit. Quantum verò in illis studium esse debeat, clarè ostendit. Docendi enim curæ intentos illos esse duntaxat oportet, & à carnis deliciis in tantum recedere, vt ne necessarium quidem obsequium admittant quod ad vitam conseruandam exhibetur. Atque hæc dicta quidem sint in præsentiarum, tanquam ad typum & exemplum Apostolicæ vitæ pertinentia. Quod si aliquid magis dogmaticum addendum est iis quæ diximus, ait missum se à Deo & Patre, vel ratione Incarnationis per quam mundo cum carne illuxit, beneplacito & nutu Patris, vel vt Verbum ex genitoris mente prodiens quodammodo, & voluntatem eius adimplens, non vt alienæ voluntatis executor assumptus, sed ipse quum sit & Verbum viuens, & manifestissima Patris voluntas, promptè seruans eos qui perierunt. Quocirca opus eius à quo missus est, cum se dixisset, ipse perfector esse videtur. Omnia enim à Patre per Filium in Spiritu. Filium quippe Verbum, consilium, voluntatem & virtutem esse Patris, nemini opinor non est manifestum: sed abs re non erit id etiam ex diuina Scriptura comprobare. Igitur videbis Verbum esse ex hoc loco: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Videbis consilium, in eo quod ait Psalmista oratione ad Deum & Patrem conuersa: *In consilio tuo deduxisti me.* Videbis voluntatem esse, in eo quod ipse dicit: *Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem.* Roborat enim sanctorum decorem, id est omnem virtutis bonam habitudinem viuens ac subsistens Patris voluntas, hoc est Filius. Virtutem quippe illum esse hinc rursum intelliges.

Ὅλον ἀπορρήξας τῷ λόγῳ τὸ * καλύμμα, διαφανεστάτην αὐτοῖς ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἢ ὅσον οὐδέπω τοῖς οἰκουμένης ἐσομένοις διδασκάλοις τύπον ἑαυτὸν εἰσφέρῃ συντόνου τε καὶ λίαν ἀρίστης ἀσυδήτου, τὸ ὅτι τὸ χρεὼν διδάσκειν δηλαδὴ, ἢ τὸ ἀναγκαίας τοῦ σώματος χρείας ἀδιστάκτως ἔχοντας διὰ τοῦτο τὸ φροντίδα. βρῶμα γὰρ B εἰ) λέγων ἑαυτῷ ὑπηρέσιον τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ τελεῖῶσαι αὐτοῦ τὸ ἔργον, τὸ μὲν ἀποστολικῆς λειτουργείας διαγράφει τὸ ἐπιτήδευμα. πολλαπλοῦν τε ἔξιν ὑπαρχὴν ὀφείλουσι καταμιμεῖσθαι σφῶν. συντεταάθαι γὰρ δὴ χρὴ τὸ εἰκὸς ἀναγκαῖον αὐτοῖς τὸ μόνοις τοῖς διδασκαλικοῖς φροντίσμασι, δεῖν δὲ τοῦ τὸν ἀποφοιτᾶν τῆς εἰς σάρκα τρυφῆς, ὡς μηδ' αὐτῶν προσεσθίειν τινὰ ὡς ἐξ ἀνάγκης λατρείαν, διαμένειν ὑπιτελουμένων τὸ τῶν τεθναίαν σωζαίτησιν. C ζωῦτα μὲν εἰρήσθω πρὸς τὸ παρόν, ὡς εἰς τύπον, καὶ ὑπογραμμὸν ἀποστολικῆς συντείνοντα πολιτείας· εἰ δὲ χρὴ τοῖς εἰρημένοις ἐδιαμαλικώτερόν προσθήσοντας εἰπεῖν, ἀπεσταλῆναι φησὶ, δῆλον ὅτι σωζὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἢ καὶ τὸ ὑπαρξέφπόσεως σῶπον, καθ' ὃν ἐπέλαμψε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς, εὐδοκίᾳ καὶ συναινέσει τοῦ πατρὸς, ἢ ὡς λόγος ὢν ἔμψυχος νοῦ προκύπτων σῶπον τινὰ, καὶ ὃ δόξαν ἀποπληρῶν, οὐχ ὡς ὑπηρετικὸν θελημάτων σωζαληφθεὶς ὑπουργὸς, ἀλλ' αὐτὸς ὑπαρχὼν καὶ λόγος ὁ ζῶν, καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς ὑπαρχέσαν, ἐπείμενος ἀφανοῦζων τοὺς ἀπολωλότας. διὰ γάρ τι τοῦτο, καὶ τοῦ πεπομφότος αὐτὸν εἰ) τὸ ἔργον εἰπὼν, αὐτὸς ὁρᾶται τελειωτής. πρώτα γὰρ σωζὰ πατρὸς δι' ὑποδείγματι· ὅτι γὰρ καὶ λόγος, καὶ βουλὴ, καὶ θέλημα, καὶ δυνάμεις τοῦ πατρὸς ὅστιν ὁ υἱὸς, εἰ) μὲν ἅπασι νομίζω καταφανές· λυπεῖ) σὺδὲν καὶ ἀπὸ τῆς θείας πιστώσασθαι γραφῆς. ἤκουσῶ ὁρᾶτω μὲν ὡς ὑπερχρονία λόγου σὺ παρ' σὺ ἀρχῆ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. ὁρᾶτω βουλὴν σὺ δὴ λέγων, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, τὸν μνησθὸν. σὺ τῇ βουλῇ μου ὡδήγησάς με· ὁρᾶτω θέλημα πάλιν σὺ παρ' λέγει αὐτόν. κύριε σὺ τῷ θελήματί σου παρέχου τῷ κάλλει μου δυνάμιν. νοῆσαι γὰρ τὸ ἀγίων ὃ κάλλος, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἁπασῶν ἀρετῆς ἕξιν, ὃ ζῶν τε καὶ ὑπόστασιν θέλημα τοῦ πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν ὁ υἱός. ὅτι γάρ ἐστι καὶ δυνάμις, πάλιν ἐντεῦθεν σωπήσῃς.

* κ. κάλυμμα ante καλύμμα

Ioan. 1.

Psal. 72.

Psal. 29.

ἔντειλαί, φησιν, ὁ Θεὸς τῇ δυνάμει σου, δυνάμωσον ὁ Θεὸς τοῦτο, ὃ κατειργάσω ἡμῖν. ὁρᾷς ἐν τούτοις ἀκριβῆ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ πάσης, ὁρκωθῆσθαι αὐτὸν τὴν δυνάμιν, τοῦτ' ἔστι τὸν υἱόν, ἵνα δυναμώσῃ τοῦτο, ὅπερ ἡμῖν κατηρτίσατο σῶμα. εἰ μὴ γὰρ ἐνῴκησεν ἐν ἡμῖν, νοσῇ ἂν ὅλως τὸ ἀπὸ φθορᾶς ἀσθένειαν ἡ τῶν ὁρκὸς ἀπεδύσατο φύσις. αὐτὸς δὴ διηγοροῦν ὑπάρχων ὁ υἱὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦ πατρὸς θέλημα, τελεῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ σωτηρίας τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν δωρούμενος. ἀλλ' ἐρεῖς πρὸς τοῦτο τυχόν· εἰ αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τὸ θέλημα τοῦ πατρός, ποῖον ἀπεστάλη πληρώσων θέλημα; δεῖ γὰρ ἕτερον εἶναι τοῦδε τὸ πληρωθησόμενον. τί οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο φαμέν; ἀπαιτεῖ μὲν ὄντως τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις τῶν σημαινομένων τὴν ἑτερότητα, ἀδιαφορεῖ δ' πολλάκις ὅτι Θεοῦ, καὶ τὸ ἀκριβὲς ἐν τούτοις ὁ τῶν ἀνθρώπων φύσεως παραδραμεῖται λόγος. λαλεῖται γὰρ τὰ περὶ αὐτοῦ, οὐχ ὡς ἔχει πρώτως ἀληθείας, ἀλλ' ὅπως ἂν δύναιτο διερμηνεύειν ἡ γλῶττα, καὶ οἷς καθηχεῖται τὸ ἀνθρώπινον. ὁ γὰρ ἐν αἰνίγματι βλέπων, ἐν αἰνίγματι καὶ λαλεῖ. ἐπεὶ τί ποιήσεις ὅταν ὁ ἁπλοῦς ἡμῖν τὴν φύσιν εἰσάγῃ διπλοῦς, ἀφ' τοῦ λέγειν περὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραήλ· ἕως πότε τέκνα αὐτὸν διήγειρε ἀφ' πυρός, ὃ οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν μου. ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τὴν καρδίαν ἑτέραν ὑπάρχειν παρὰ τὸ ὡσαύτως ἔχειν; καὶ πῶς ἁπλοῦς ἔτι νοηθήσεται Θεός; ἀκουσάτω ἀνθρωπίνως μὲν λαλεῖται τὰ περὶ Θεοῦ· νοεῖται δὲ ὑπὲρ, ὡς ἀνάρμοστοι Θεῷ, καὶ τὸ μέχρι τοῦ ἡμετέρας γλώττης, τιμὴ ἐπὶ πολλοῖς οὐκ ἀδικήσῃ φύσιν. κἂν βιάσηται διηγοροῦν ὁ υἱός, ὡς περί τινος ἑτέρου λέγων τοῦ θελήματος τοῦ πατρός, ἀδιαφορήσῃς οἰκονομικῶς τῇ τῶν λόγων ἀληθείᾳ περιλήψεις δὲ μὴ δυναθεὶς μεῖζον εἰπεῖν, μήτε μικρὸν ἑτέρως καταμεμψαμένη ἂν δηλούμενον. καὶ ταῦτα μὲν εἰρήσθω πάλιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ νοεῖσθαι καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν· ἐν δέ γε τῷ προκειμένῳ ῥητῷ, λόγος μὲν οὐδεὶς ἀναγκάσῃ θέλημα νοεῖν τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, διαφόρως δὲ μᾶλλον πάντα δεξόμεθα τὸν ὅτι τοῖς ἀπολωλόσι βουλὴ ἀγαθή.

A *Manda Deus virtuti tuæ, confirma hoc Deus quod perfecisti in nobis.* Vides in his vtique Dei ac Patris beneplacito incarnatam eius virtutem, hoc est Filium, vt confirmaret hoc quod nobis perfecit corpus. Nisi enim habitasset in nobis, profectò ne ipsa quidem carnis natura infirmitatem ex corruptione profectam exuisset. Quum ergo Filius sit bona Patris voluntas, perficit opus eius, salutem tribuens credentibus in eum. Sed obiiciet forsan aliquis: Si Filius ipse B est voluntas Patris, quam voluntatem perfecturus missus est? Aliud enim esse debet id quod perficitur ab eo quod perficit. Quid igitur ad hoc dicimus? Exigit quidem nominum impositio rerum significatarum diuersitatem, sed in Deo sæpe id negligitur, & naturæ supremæ ratio accurationem illam respuit. Nec enim ea quæ de ipsa dicuntur vt verè se habent vtique exprimuntur, sed pro eo ac potest enarrare lingua, & auris hominis audire. Qui enim videt in ænigmate, in ænigmate quoque loquitur. C Quid enim facies, cum is qui simplex est, natura duplex apparebit dicendo de Israëlitis: *Et filios suos ducebant per ignem, quod non mandauit eis, & non ascendit in cor meum.* Annon enim necesse est cor aliud esse ab eo in quo est? Et quomodo iam simplex Deus esse censebitur? Itaque humano quidem more dicuntur quæ de Deo loquimur, sed eo modo intelliguntur quo Deo conueniunt, & linguæ nostræ infirmitas supremæ D illi naturæ nihil officiet. Licet ergo Filium de voluntate Patris loqui comperias, tanquam de alia quadam, æquo animo id feres, imbecillitati sermonis consultè tribuendo quòd non possit maius quidpiam dicere, neque aliter certè rem significatam exprimere. Atque hæc dicta quidem sunto rursus ad demonstrandum Filium voluntatem Patris censeri quoque oportere: In dicto verò proposito, nulla ratio coget intelligere Filium Patris voluntatem, E sed indifferenter bonam voluntatem erga eos qui perierunt intelligemus.

Hier.19.

Οὐχὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται;

v. 35. *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?*

Δέχεται πάλιν τὸν λόγον τοῖς ἀφορμαῖς, ἀπὸ καιροῦ, καὶ προσώπου, καὶ ἀπὸ τῶν ἐν αἰσθήσει τῇ

Occasionem dicendi rursum à tempore & re capit, & ab iis quæ sub sensum cadunt

cadût ſpiritalium contemplationum explicationem adornat. Erat enim tum adhuc hyemis tempeſtas, & virides ac recentes culmi nondum in campis inhorreſcebant: ſed elapſo quadrimeſtri ſpatio in meſſorum manus deuenturi erant. *Nonne vos igitur*, inquit, *dicitis quod adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis venit?*

A παχυτέρᾳ, πνευματικὴν θεωρημάτων ἀναπλάττει διήγησιν. ὥρα μὲν γὰρ ἦν χειμῶνος ἔτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἀρόμενά τε καὶ νέος τὰ σπέρματα ὁ κάλαμος μήπω μὲν τὰς ἀρούρας ἐξέφερε· καιροῦ δὲ τεσσάρων μηνῶν διϊσπευσμένος εἰς τὴν τῶν θερίζοντος χεῖρα πεσεῖσθαι τοὺς ἀκροατὰς ἔφη· οὐχ ὑμεῖς οὖν, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ λέγετε, ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται;

Ecce ego dico vobis: Leuate oculos veſtros, & videte regiones, quia albæ iam ſunt ad meſſem.

Ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμόν.

B

Hoc eſt, à rebus terrenis intellectus oculo paulum ſublato ſpiritalia ſata circumſpicite, flaueſcentia iam, & in aream mox ventura, & meſſoris ferrum tandem appetentia. A ſimilitudine autem rerum quæ hic commemorantur ſpectabis id quod ſignificatur. Sata enim ſpiritalia hic intelliges, & ſpicarum ſpiritalium multitudinem, eos qui Prophetarum voce prius exculti ſunt ad futuram Chriſti fidem inſtituendi. Flaueſcit verò, qui & maturus & paratus iam eſt ad credendum, & ad religionem confirmatus. Meſſoris autem ferrum, ſplendida eſt & acutiſſima prædicatio Apoſtolorum, auditores quidem à cultu legali reſecans, & in aream transferens, hoc eſt in Eccleſiam Dei, vbi virtutum laboribus contriti purus cibus efficientur, collectoris horreo dignissimus.

Τουτέστιν ὀλίγην τὴν ἀπὸ γῆς πρὸς τὰ τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν ἀποχλίσαντες, τὰ πνευματικὰ αὖθις θεᾶσθε σπόρον, ὅτι λευκαί εἰσι τὴν ὥραν βαδίζουσαι ἤδη, καλῶ δὲ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ μητέρα σίδηρον. ἀπὸ δὲ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἐν ἰσοτιμίᾳ πραγμάτων θεωρήσεις ὃ δηλούμενον· σπόρον μὲν γὰρ νοήσεις τὸν νοητὸν, καὶ πλῆθος ἀσταχύων πνευματικῶν, τοὺς διὰ τῆς προφητικῆς προγεωργηθέντας φωνῆς εἰς τὴν μέλλουσαν διὰ βαπτίσεως πίστιν διὰ Χριστοῦ. λευκαίνεται δὲ πεπειρός τε καὶ ἕτοιμος ἤδη πρὸς τὸ πιστευθῆναι γεγυμνασμένος, καὶ συμπεπηγμένος εἰς βύλαβδον. ὁ δὲ τὸ θερίζοντος σίδηρος, ὁ λαμπρός τέ ἐστι καὶ τομώτατος τῶν ἀποστόλων λόγος, τὰ μὲν κατὰ νόμον λατρείας ἀποκείρων τοὺς ἀκροωμένους, ὅτι δὲ τὰ μέλλοντα μεγαλύνει, τοῦτ' ἔστιν, ὅτι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἔνθα δὴ τρεβόμενοί τε, καὶ πόνοις ἀγαθῶν ὠθλιβόμενοι, καθαρὰς ἀποδέχονται τροφὰς σῖτος τὰ τῆς σωτηρίας ἀποθήκης ἐπόψιος.

C

D

v. 36. &c. Iam qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: vt & qui ſeminat ſimul gaudeat, & qui metit. In hoc enim eſt verbum verum: quia alius eſt qui ſeminat, & alius eſt qui metit.

Ἤδη ὁ θερίζων, μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων. διὰ γὰρ τούτου ὁ λόγος ἀληθινός ἐστιν, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

Tempus, inquit, eſt verbi vocantis ad fidem & conſummationem legalium & Propheticorum præconiorum auditoribus oſtendentis. Lex enim velut in vmbris typico cultu venturum prænuntiabat, Chriſtum videlicet: Prophetæ verò poſt ipſum, annunciantes Spiritus ſermones, iamiam affuturum præſignabant. Cum autem portas introierit, ſpem non differet in longum tempus Apoſtolorum prædicatio, ſed iam præſentem eum oſtendet qui expectabatur: &

Λόγου, φησὶν, ὁ καιρὸς τοῦ καλοῦντος εἰς πίστιν, καὶ τῶν νομικῶν τε, καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων τὸν εἰς τέλος ἀφίξιν τοῖς ἀκροωμένοις ὑποδηλοῦντος. ὁ μὲν γὰρ νόμος, ὡς ἐν σκιαῖς τοῖς ἐν τύπῳ λατρείαις, προδηλοῦν τὰ ἀφιξόμενον, τοῦτ' ἔστι Χριστόν· προφῆται δὲ μετ' αὐτὸν, τοῖς τοῦ πνεύματος ἐμπερθμεύοντες λόγοις μικρὸν ὅσον καὶ ὡς ἤδη παρεσόμενόν τε, καὶ ἥξοντα προεμήνυον· ὅτε δὲ εἴσω βεβήκε θυρῶν, οὐκ εἰς ἐλπίδα μακρὰν αἰωρήσει τὸ προσδοκηθὲν τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος, ἀλλ' ἤδη παρὸν ὑποδείξει· καὶ

E

θειότ μὲν ὃν νομικῆς λατρείας, τοὺς ἔτι νόμῳ δουλεύοντας, καὶ μόνῃ τῇ γράμματι, μεταθήσ δὲ δίκην δραγμᾶν εἰς ἕξιν τε, καὶ πολιτείαν εὐαγγελικὴν, ἀποκερᾷ δὲ ὁμοίως πολυθέου μὲν πλάνης τὸ τῶν εἰδώλων προσκυνητὸν, μετοίσ δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, καὶ ὅ σύμπαν, ὡς ἔνι, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, τοὺς φρονοῦντας ἔτι τὰ ὑπὸ τῆς γῆς πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων μεταθήσ ζωὴν διὰ πίστεως τὴν εἰς Χριστόν. Τοιγάρτοι μὲν δὴ, φησὶν, ὁ τῶν θερισῶν ἐξεργαστὴς λόγος. ἔσται δ' οὖν ὅμως οὐκ ἀμισθὸς, σωτὰξι γὰρ δὴ πᾶσιν αὐτοῖς τὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀποτελοῦντα καρπόν· καὶ ἴσως δὴ που λαβόντες μόνοι καθ' ἑαυτοὺς εὐφρανθήσονται, ἀλλ' ὡς τοῖς τῶν προφητῶν ὑπερκεκμηκόσι πόνοις, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων προεργασθέντα θερίσασι κοσμοῦσι· μίαν αὐτοῖς ὑποτελέσουσι τὴν πανήγυριν. εἰμὴ δ' ἔγωγε τὸν σοφώτατον Παῦλον, τοὺς ὑπὲρ τοῖς μέλλουσι τύπους ἐκμεμαθηκότα σοφῶς, ἐντεῦθεν εἰπεῖν πρέπει τε τὰ ἁγίων πατέρων, καὶ προφητῶν, ὅτι καὶ ὑμεῖς πάντες τελειωθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσασθε τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν, κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· ἐμοὶ γὰρ δοκεῖ καὶ χαίρειν ἐδοκίμασεν ὁ σωτὴρ ὧδε προεξαρχόντι τὸν θερισμόν.

Ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.

Ἤδη δὲ σύμπασι αὐτοῖς ἀνακαλύπτει μυστήριον, καὶ τὴν αἰνιγματώδη τῶν λόγων ἀποκόσας περιβολὴν ἐναργεστάτην τὴν σημαινομένην παρίστησι τὴν διάνοιαν. Φιλοπροφήτης δὲ ὢν ὁ σωτὴρ, καὶ φιλαπόστολος, ὅτε τὸν ἐκείνων πόνον ἔξω τῶν τῶν ἀποστόλων τιθῆται χρεών, ὅτε μὴν ὁλοκλήρως ἀπονέμει τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὸ ὅτι τοῖς μαθηταῖς δύνασθαι καύχημα διὰ πίστεως τὸ εἰς αὐτὸν ἀναχεράσας ὥσπερ καὶ ταῖς ἐν ἀλλήλοις * ἐναρμονίαις ἀναμίξας τὸ ἑκατέρων πόνον, μίαν ἔσεσθαι φησὶ, καὶ μεγάλην εἰκότως, ἐπ' ἀμφοῖν τὴν φιλοτιμίαν. εἰσεβεβηκέναι γοῦν ὅτι τοῖς τῶν ἁγίων προφητῶν τοὺς ἀποστόλους διαβεβαιοῦται πόνοις, ταῖς τῶν προλαβόντων ὑπεροψίαις οὐκ ὀφείλειν ἐπαίρεσθαι, ὑμᾶς δὲ μᾶλλον αἰδεσθῆναι αὐτοὺς, ὡς ἡγησαμένους ἔν τε πόνῳ, καὶ χρόνῳ· κάλλιστον ἂν δήπου καὶ ἡμῖν ὅτι δὴ πάντως ἔσται τὸ μάθημα, τίς ὁ σεσωσμένῳ πρεπούσιος μόχθος;

A meteret quidem ex Legali cultu eos qui adhuc Legi seruiunt, & soli literæ incubant, atque instar manipulorum transferet in mores & conuersationem Euangelicam, & resecabit similiter ab errore qui multitudinem Deorum astruit Idolorum cultorem, eumque ad agnitionem veri Dei perducet, & vt in summa quoad licet dicamus, eos qui terrena adhuc sapiunt, ad Angelorum vitam per fidem in Christum transferet. Hanc autem, in-

B quit, prædicatio messorum efficiet. Merces verò non deerit: congregabit enim eis fructum qui in vitam æternam nutriat: neque verò qui perceperint soli in seipsis gaudebunt, sed tanquam qui Prophetis adlaborauerint, & sata prius ab iis exculta messuerint, vnam cum iis celebritatem peragent. Quo factum arbitror, vt Paulus sapientissimus, qui rerum futurarum typos apprimè nouerat, de sanctis Patribus ac Prophetis dixerit:

C *hos nimirum omnes * perfectos per fidem non accepisse repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.* Saluator enim messorem voluit vnà gaudere cum satore.

Heb. 11. * vulg. *probatos*

v. 38. *Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.*

D

Totum eis tandem reuelat mysterium, & obscuro circuitu verborum sublato manifestissimam rei significatæ sententiam exhibet. Cum autem Saluator Prophetas & Apostolos diligeret, nec illorum labore carere vult Apostolos, nec sanctis Apostolis totam gloriam tribuit eorum qui saluandi erant per fidem in ipsum: sed temperans quodammodo, & mutua operatione permiscens vtrorumque laborem, vnum fore ait in vtriusque gloriæ studium. Introisse tamen Apostolos in sanctorum Prophetarum labores asserit, non permittens insultare priorum nobilitati, sed eos honore prosequi potius persuadens, vt qui labore & tempore præcant. Optimum autem istud nobis quoque documentum fore, quis annuere detrectabit?

E

* *al.* συμφωνίαις

A

v. 39. *Ex ciuitate autem illa multi crediderant in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris teſtimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcunque feci.*

Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρούσης, ὅτι εἶπέ μοι πάντα, ὅσα ἐποίησα.

His verbis rurſum Iſraël condemnatur, & ex Samaritanorum facilitate durus & præfractus eius animus arguitur. Vehementer enim miratur Euangeliſta multos in Chriſtum credidiſſe, cum ait, *propter verbum mulieris*, quamuis ij qui B per Legem ad iſtius agnitionem erudiebantur neque Moſis verba ſuſceperint, neque Prophetarum præconiis credendum eſſe cenſuerint. Aſtruit porro his verbis, & in anteceſſum ſapienter probat Iſraëlem gratia & ſpe illa in Chriſtum iure deturbatum iri, & in eius locum Gentium aut alienigenarum multitudinem obſequentiorem introducendam.

Καλλικλείνεται πάλιν ἡ διὰ τούτων ὁ Ισραὴλ, ἐπὶ διὰ τὴν Σαμαρειτῶν εὐπειθείας, ἀφιλομαθής τε ὁμοῦ, καὶ ἀπιστὸς ἐξελέγχεται. θαυμάζει γὰρ λίαν ὁ Εὐαγγελιστὴς πολλοὺς εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι, λέγων, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς, καίτοι τὸν διὰ νόμου παιδαγωγουμένων εἰς τὸ ὅτι τοῦτο γνῶσιν, ὅτε τοῖς Μωσέως παρὰ δέξασθαι φωνὰς, ὅτε τοῖς τῶν προφητῶν ὅτι πείθεσθαι χρὴ διεγρηγορόσιν κηρύγμασι. τῶν καλασκευάζει δὲ διὰ τούτων, μᾶλλον ἢ πρεσβευόμενα σοφῶς, ὅτι χρίστος τε, καὶ ἐλπίδος τὴν εἰς Χριστὸν ἐξωθήσεσθαι μὲν δικαίως ὁ Ισραὴλ, ἀντεισοικίσεσθαι δὲ τὴν ἐθνῶν, ἤτοι τὴν ἀλλοφύλων, εἰ εὐπειθεστέραν πλησμύς.

C

v. 40. &c. *Cum ergo veniſſent ad eum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret: & manſit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum propter ſermonem eius.*

Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς. καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας· καὶ πολλῷ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ.

Simplicibus verbis id quod factum eſt exponit, ſed aliam rurſus demonſtrationem quodammodo præparat, nimirum Iſraëlem merito ſpe deiici, & in eam alienigenas tranſplantari. Iudæi quippe miracula variis modis patrantem IESVM, & diuina gloria D præfulgentem acerbo & immani furore proſequuntur & eò intemperiarum deueniſſe comperiuntur, vt extorrem & è ciuitate ſua exulem facere conentur omnis felicitatis conciliatorem. Samaritani verò vnius mulierculæ ſermonibus perſuaſi, exiſtimant magno curſu ad eum eſſe properandum. Quum autem veniſſent, enixè rogabant vt in vrbem migraret, & ſalutarem eis ſermonem affatim largiretur. Vtrique verò promptè Chriſtus annuit, quum gratiam E non infructuoſam fore noſſet. Multi enim crediderunt in eum propter ſermonem eius. Animaduertat rurſus in his verbis Dei ac religionis quiſquis eſt amans, Chriſtum ab his quidem recedere qui eum offendunt, in iis autem habitare, qui eum exhilarant per obedientiam & ſpem bonam.

Ἐξηγεῖται μὲν ὡς ἐν ἁπλότητι λόγων, ὃ δὴ γενέσθαι συμβέβηκεν. ἑτέραν δὲ ὥσπερ ἐξαρτύει πάλιν ἀπόδειξιν, τὴν χρεὼν δικαίως ἀπορριπίσθαι μὲν τὴν ἐλπίδος τὸν Ισραὴλ, μεταμοχλεύεσθαι δὲ τοὺς ἀλλοφύλους ἐπ' αὐτοῖ. Ιουδαῖοι μὲν γὰρ θαυματουργοῦντα ποικίλως τὸν Ιησοῦν, καὶ ἐν δίξῃ τῇ θεοφορεῖ δεικνύμενον, πικρῶς τε, καὶ ἀφορήτοις φρονήμασι διώκειζοισι, καὶ τοσοῦτον ἐμπροῦσιν ὡς ἐρυθριῶντες ἀλίσκονται, ὡς ἔξοικόν τε ποιῆσαι, καὶ πόλεως τὴν σφετέρας ἐλαύνειν ἐπίγειαν τὸν ἁπάσης αὐτοῖς εὐθυμίας παρέξενον. Σαμαρεῖται δὲ γε μιᾶς γυναικὸς ἀναπεπεισμένοι λόγοις, θρομβώδους μὲν ὅτι χρὴ πρὸς αὐτὸν ἀφικνεῖσθαι λογίζονται. ὅπως ἂν ἥκων ὁλιπρόθυμον ἐκκαύσαι, εἴς τε ὃ ἄγειν προσελθεῖν, καὶ τὸν σωτήριον αὐτοῖς ὑπὲρ δαψιλεύσασθαι λόγον. ἐπιτηδὲς δὲ περχείρως εἰς ἄμφω Χριστὸς, οὐκ ἄκαρπον ἔσεσθαι τὴν χάριν εἰδώς. πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. ἵστα πάλιν διὰ τούτων ὁ φιλόθεός τε καὶ φιλόλαος, ὅτι τῶν μὲν λυποῦντων αὐτὸν ἀπημίσατο Χριστὸς, οἰκοῦσι δὲ τοῖς θρεφίνοις, δι' ὑπακοῆς τε, καὶ πίστεως ἀγαθῆς.

A

Τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πεπιστεύκαμεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός.

v. 42. *Et mulieri dicebant, Quia non iam propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus, quia verè est Saluator mundi Christus.*

Ἀπὸ τῶν μειζόνων Σαμαρεῖται τὴν πίστιν, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ἤδη πρὸ ἑτέρου μαθήσεσθαι, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτήκοοι γεγονότες θαυμάζουσιν. ἐγνωκέναι δὲ φασιν, ὅτι ἀληθῶς εἶη Σωτὴρ οὗτος ὁ τοῦ κόσμου Σωτήρ, πίστεως ὁμολογίαν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος τῷ ὁμολογεῖν ποιούμενοι. B

A maioribus rebus Samaritani credunt, & non ex iis quæ aliunde iam accipiunt, sed ex iis quæ hauserunt ipsi auribus mirantur. Aiunt verò se nosse ipsum esse mundi Saluatorem, pignus fidei confessionem spei in ipsum facientes.

Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. αὐτὸς γὰρ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

v. 43. &c. *Post duos autem dies exiit inde in Galileam. Ipse enim* IESVS *testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.*

Ἐξέστι μὲν ἀπὸ τῆς Σαμαρείας, καταστείλασθαι ἤδη τὸν σωτήριον λόγον, ἐν γεωργοῦ τινος δίκην ἐγκαλύψαντα τῇ πίστιν τοῖς οἰκοῦσιν αὐτὴν, ἵνα μὴ τοῖς ἀκόντων κατασκιασθῇ σιωπαῖς, ἡρεμοῦσα ἔσπερ ἀνὰ μέσον κατακεχωσμένη, ἀλλ' ἵνα δὴ μᾶλλον ταῖς ἀπόντων ἐγκαλύπτοιτο ψυχαῖς, ἕρπουσά τε, καὶ διϊκνουμένη πρὸς τὸ μεῖζον ἀεὶ, καὶ πρὸς τὴν ἐκφανεστέραν τρέχουσα δύναμιν. ὅθεν ὁ διὰ μέσου καιρὸς ἐπιτρέπει τὴν Ναζαρὲτ, ἐν ᾗ γὰρ αὐτὸν κατατραφῆναι λόγος, ὡς συντυχὸν ἦν, καὶ αὐτὸν εἰπεῖν δοκεῖν, κατιδεῖν δὲ μᾶλλον εἰς τὴν Γαλιλαίαν· αἰσχυνόμενος ποιεῖται τὴν ἀπολογίαν τῆς ἀποδημίας, καὶ φησὶν, ὅτι μεμαρτύρηκεν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. πεφυκαμὲν γάρ πως οὐδὲν ὑγιὲς ὄντες, κἂν ὑπ' ἀρχὴν μέγα, καὶ τίμιον. καὶ ὃ δή που τοῖς πρὸ ἐκείνων ὅτι δεινοὶ θηρᾶσαι ὑμᾶς ὁ Σωτὴρ ἐδοκίμαζεν, ἐν αἰσθρὸς φιλοδόξου τινὸς πάθει καὶ φιλοκομπασοῦ, ἀλλ' ὑπίσατο Σωφὼς, ὅτι τοῖς μηδὲν ὡς ὁμιλοῦσιν, ὅτι προσοκεῖ ὑμᾶς τὸν διδάσκοντα, καὶ ἀνέτι γλυκύς τε, καὶ βιωφελὴς ὁ τῆς πίστεως ἤρεῖτο λόγος. πρέπει μὴν τοιαῦτα εἰκότως, εἰς ὠφελουμένους οὐδὲν εἰκαίους αἰσχύνεσθαι πόνους οὐκ ἀξιοῦν, καὶ χάριν δὲ ἀφ' αὐτοῦ τῆς κατασφαλοῦς καταλήψεως· ἀγαθὸν γὰρ ὡς εἰκὸς εἰς προσδοκίαν ἐξαμαρτημόνως ποιεῖν τοῦτο δράσαι αὖθις, ὁμολογουμένην δὲ πάντως, καὶ ἀναμφισβητήτως ἔχοντος, ὡς τὸν ὅπου τοῖς ἐχάτοις ἀπόντα καλέσαι οἱ κατασφαλῆ ἐγνωκότες αὐτὸν, καὶ τὸν ὕστατον ἀξιοθαύμαστον ἀποτελοῦντες δωρεάν.

Ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι πάντα ἑωρακότες, ὅσα ἐποίη-

Diſcedit ex Samaria poſtquam ſalutarem ſermonem proſeminauit, & inſtar agricolæ fidem in illius incolarum mentibus defodit, non vt ſilentio conſtringeretur otioſa ac quodammodo C obruta, ſed vt in omnium animis inſereretur, magis ac magis creſcens, atque ad maiorem vim properans. Quoniam autem interiacentem Nazareth præteruehitur, in qua educatus fuiſſe perhibetur, ita vt ex ea vrbe oriundus & illius ciuis putetur, & in Galilæam deſcendit, rationem affert neceſſariò cur ſit præteruectus, aitque IESVM ipſum teſtatum eſſe Prophetam in patria ſua honore carere. Ita enim ferè naturâ comparati ſumus, vt quod fa- D miliare nobis eſt licet eximium & prætioſum ſit, nihili ducamus. Neque verò volebat Saluator honores ſibi ab illis cum faſtu & ambitione venari, ſed apprimè nouerat quòd apud eos qui ne honorandum quidem magiſtrum putabant, acceptus & ſuauis non eſſet fidei ſermo futurus. Præteruehitur itaque iure merito, nec inanem in eos laborem inſumere dignatur, qui nihil eſſent vtilitatis inde capturi: & E per hoc gratiam contemptoribus præſtat. Non enim credibile erat eos qui tanto crimine ſe obſtringerent impunè id facturos, quum in confeſſo ſit apud omnes, extremam pœnam reportaturos qui contempſerint eum, ac tam admirabile donum reſpuerint.

v. 45. *Quum ergo veniſſet in Galileam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidiſ-*

sent quæ fecerat Hierosolymis in die festo: A *& ipsi enim venerant ad diem festum.*

Non temere Galilæi suscipiunt IESVM, sed partim ob miracula quæ iam ab eo patrari viderant iure attoniti, partim ob pietatem in ipsum Iudæorum condemnantes væcordiam, & animi candore ac simplicitate illis in Lege eruditis potiores reperti:

σεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ· καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν.

Οὐκ ἀπεικοτέως οἱ Γαλιλαῖοι δέχονται τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δι' ὧν ἤδη θαυματουργιῶν πεπείσθαι δικαίως καθικετεύοντες, καὶ ἀφ' ἧς εἰς αὐτὸν ἐλάβειάς, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν καταδικάζοντες, καὶ πολὺ πρὸς ὑγρομισθίαν ἀμείνους τῶν νομομαθῶν θεοσεβῶν.

v. 46. *Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum.* B

Ἦλθεν οὖν πάλιν εἰς τὴν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον.

Inter candidos homines lubens versatur Christus, gratosque & beneficiorum memores, eisque maiora bona affatim largitur. Venit ergo miracula facturus in Cana, existimans insuper esse iuuandos eius incolas, opinione in eorum animis, per signa quæ in illa iam fecerat, quodammodo insita, cuncta eum facere posse.

Ἐμφιλοχωρᾷ τοῖς δικαιώμασιν ὁ Χριστὸς, καὶ τοῖς ἐπιμόνοις πρὸς ἰοῦσι πρὸς τὸ ὦν αὐτοῖς πάλαι εὐεργετῆσαι ἀγαθοῖς τε καὶ γνώσει, καὶ μείζοσιν ἀγαθῶν ὑπιδιαφιλοτίμως χορηγίαις. ἔρχεται γοῦν πεποιήσων ἐν Κανᾷ, πρόσωφελῆ μὲν ὅτι πρόσοικοι τοῖς ἐν αὐτῇ λογιζόμενος, πρὸς καταπαρμιλίαν δὲ ὡσαύτως, διὰ τὴν ἤδη πεπεπελεσμένων ἐν αὐτῇ σημείων, πλὴν τοῦ πάντα δυνατὰ θαυμάζειν ὑπόληψιν ἔχων.

C

Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic quum audisset quia IESVS *aduenisset à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum, vt descenderet & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. Dixit ergo* IESVS *ad eum:*

Ἦν δέ τις βασιλικὸς, οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν * Καφαρναούμ. οὗτος ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ἥκει ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ ἠρώτα ἵνα καταβῇ, καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν, ἔμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν. εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν.

* vulg. capharnaum

Proficiscitur quidem ille Regulus, tanquam ad eum cui sit sanandi potestas: sed D nondum intelligit secundum naturam esse Deum. Et Dominum quidem eum appellat, sed veram dominationis dignitatem nequaquã ei tribuit. Alioqui enim illicò ad genua eius accideret, rogaretq; non vt domum se conferret, & secum ad ægrotantem puerum descenderet, sed potius vt pro sua potestate & nutu diuino morbum infestũ abigeret. Quid enim necesse erat ægroto adstare eũ cui etiam absenti facile poterat reddere sanitatem? Quomodo verò non valde stultum est E existimare ipsum morte potiorem fore, & eum qui repletus sit diuina virtute nequaquam Deum esse putare?

Πορεύεται μὲν ὁ βασιλικὸς, ὡς πρὸς θεραπεύειν ἰσχύοντα· νοεῖ δὲ οὔπω κατὰ φύσιν Θεὸν ὄντα· Κύριος μὲν ἀποκαλεῖ, δεσποτείας δὲ ἀληθοῦς τὸ κυριότητος ἀξίωμα δίδωσιν οὐδαμῶς· εἰ γὰρ καὶ οὐδὲν ἐδεῖτο προστάσεως, οὐχ ἵνα δὴ πάντως ὅπου τὸ ἐσίαν βαδίζοι, καὶ προσβαίνοι σοὶ αὐτῷ πρὸς ὃ ἀρρωστεῖν μεμφθείη, ἀλλ' ἵνα δὴ μᾶλλον ἐξουσιαστικῶς, καὶ θεοπρεπεῖ προστάγματι τοῦ ὑπισχνεῖσθαι ἐξελάσαι νόσον. τί γὰρ ἔδει πρᾶγμα τῷ κάμνοντι τὸν ὡσαύτως ἀπόντα θεραπεύειν, καὶ ἀπόντα ῥᾳδίως; πῶς δὲ λίαν οὐκ ἀμαθές, ὅπου μὲν ἔσται θανάτου χρεῖττων νοεῖν ἀποδεδειγμένον αὐτὸν, Θεὸν δὲ ὑπάρχειν οἴεσθαι μεδαμῶς τὸν θεοπρεπεῖς ἰσχύος πεπληρωμένον;

Nisi signa & prodigia videritis, non credetis. Dicit Regulus ad eum.

Ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε· λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικός.

Durus quidem adhuc in iis est animus, sed exhortatione ad fidem potiora futura sunt miracula. Proindeque prodigiis opus illis esse Saluator aiebat,

Ἀπηνὴς μὲν ἔτι τοῖς πλανωμένοις ὁ διαλέξεσθαι νοῖς, λόγου δέ πως ἔσαι τῷ καλοῦντος εἰς πίστιν χρῆσθαι θαυματουργὸν πρότερον· διὸ γε τοῦτο πρόσθεν διεῖς μᾶλλον αὐτοῖς ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ ὅ

δυνασθαι ῥᾳδίως πρὸς ὃ συμφέρει μεταπαιδευθῆναι, καὶ τὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκειν Θεόν.

A vt facile possent ad meliorem frugem erudiri, & agnoscere Deum esse secundum naturam.

Κύριε, κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου.

Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

Ὀλίγως μὲν καμιδῆ πρὸς σωτῆρα ὁ βασιλικὸς, νηπιάζει δέ πως περὶ τὴν χάριτος αἴτησιν, καὶ ἡρέμα παραληρῶν οὐκ αἰσθάνεται. οὐ γὰρ ὅτι μόνον ἐγγύθεν πρόσω, ἀλλ' ὅτι δὴ πάντως καὶ ἀπὼν ἐνεργήσοι πεπιστευκὼς, ἀξιοπρεπέστατα ἂν εἰπὼν αὐτῷ τὸν δέησιν ἐποιήσατο. νῦν δὲ φρενῶν τε, καὶ προσώπων παραλογώτατα, τῷ Θεῷ μὲν παρέπουσάν ἐμοὶ ἀπαιτεῖ, ὡς ὁ Θεὸν οὐκ οἴεσθαι τὰ πάντα πληροῦν, ἀλλ' οὐδὲ θανάτου γενήσεσθαι κρείττονα, κἂν τοι τῆς πλείστης κρατηθέντα πλεονεκτεῖσθαι παραλαλῶν· ἐμέλλε γὰρ ἀποθνήσκειν ὁ παῖς.

B Almè verò sentit ac facit qui virtutem Deo quidem conuenientem postulat, sed vt Deum implere cuncta ipsum non existimat, sed nec mortem superaturum, licet iam fere morituro ipsum opitulari rogaret. incipiebat enim mori puer.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ.

v. 50. *Dicit ei* IESVS, *vade, filius tuus viuit.*

Οὕτως ἔδει πιστεύοντα προσελθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν ἐμὴν ἀμαθίαν φιλανθρώπως ὁ ἰατρὸς Χριστὸς· θεραπεῦσαι δὲ πάλιν καὶ παιδεύσας, ὡς Θεός. ὅσῳ οὖν ἔδει δρᾶσαι θαυμάζεσθαι, τοσοῦτο καὶ μὴ δεδρακότα διδάσκει τὸν μὲν θεσπέσιον, ὁμοῦ δὲ πᾶσι καλλίστων εἰσηγητὴν, καὶ τὸ εἰ δύναιο ἀγαθῶν χορηγὸν αἰσθανόμενος· εἰ μὲν γὰρ τὸ πιστεύειν ἐστὶν, εἰ δὲ τὸ ὁ υἱός σου ζῇ, τὴν ποθουμένων ἐπληρώσεις μετὰ πολλῆς ἴσως, καὶ θεοπρεποῦς ἐξουσίας εἰς φανερὸν ἐλθούσης.

C Sic oportebat credentem accedere; sed nostram imperitiam Christus non reiicit, quin peccantes etiam beneficiis afficit, vt Deus. Quod igitur laudi esset homini, si faceret, hoc etiam non fecisse docet, simul virtutum magister, & bonorum quæ petuntur largitor constitutus. Nam in eo quod ait *vade*, fides est: In eo verò quod dicit *Filius tuus viuit*, rei optatæ consummatio cum ingenti quadam & Deo conuenienti potestate elucet.

Ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ, ᾧ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπορεύετο. ἤδη δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀπήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγελλον λέγοντες, ὅτι ὁ υἱός σου ζῇ.

D *Credidit homo sermoni quem dixit ei* IESVS, *& ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt, dicentes, quia filius eius viueret.*

Ἓν τὸ σωτῆρος ἐπίταγμα δύο θεραπεύει ψυχάς. τὸν μὲν γὰρ βασιλικὸν τὴν ἀσυνήθη πίστιν ἐνεργάζεται, θανάτου δὲ τὸ μειράκιον ἐξέλκει σωματικοῦ. πῶς ὁ τοῦ ἑνὸς ὅλως ὑγιάζεται χαλεπὸν εἰπεῖν· ἀμφω γὰρ, οἶμαι, κατ' αὐτὸν σύνδρομοι, τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτάγμασι τῆς νόσου λαβούσης τὴν λύσιν· ἀπαγγέλλοντες ὁ τῷ τοῦ παιδὸς θεραπείαν ὑπαντήσαντες οἰκέται ἅμα, καὶ τὴν θείαν ἐπιταγμάτων ἀπολαβυκήκοντες τὴν ὀξύτητα· καὶ τοῦτο δὴ μᾶλλον σφοδρὸς οἰκονομιῶντος Χριστοῦ, καὶ τὴν πίστιν ἀσθενοῦντα τὸν δεσπότην.

E Vnum Saluatoris mandatum duas sanat animas. In Regulo quippe insolitam fidem operatur, & ex corporea morte adolescentulum eripit. Vter autem prior sanetur difficile dictu est; Ambo enim, vt reor, eodem tempore Saluatoris nostri iussu morbo soluto sanati fuerunt. Serui autem occurrentes, pueri curationem annunciant iuxtà & diuini mandati celeritatem, Christo id vtique palam ordinante & infirmum dominum illum spei euentu ad fidem cito confirmante.

Ἐπύθετο οὖν παρ' αὐτῶν τὴν ὥραν, ἐν ᾗ κομψότερον ἔχει, καὶ εἶπον αὐτῷ, ὅτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός· ἔγνω οὖν

v. 52. &c. *Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Co-*

gnouit ergo Pater, quæ illa hora erat, A *in qua dixit ei* IESVS: *Filius tuus viuit: Et credidit ipse, & domus eius tota. Hoc iterùm secundum signum fecit* IESVS, *cum venisset à Iudæa in Galilæam.*

Scisciatur qua hora ægrotus conualescere cœperat vt exploraret an momentum illud gratiæ tempori congrueret. Postquam autem ita rem esse comperit, cum tota domo saluatur, miraculi virtutem Christo tribuens, & quendam veluti grati animi fructum, firmiorem nempe fidem offerens. B

ὁ πατὴρ, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ᾗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ὁ υἱός σου ζῇ· καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς, καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη· τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἀναπυθάνεται τὴν ὥραν τῆς ὅτι ὁ κρείττων τῶν νοσούντων ῥοπῆς, εἰ συμπέσοι δοκιμάζων τὸν ἐκ χάριτος χρόνον. ὅπερ ὑγιῶς ἔχει, καὶ οὐκ ἑτέρως ἐδιδάσκετο, σώζεσθαι πᾶσιν, τὴν τῷ παιδὶ δόξαν δυνάμεως ἀναθεὶς τοῦ σωτῆρος Χριστῷ, καὶ ὥσπερ ἅμα τῆς ὅλης τούτοις διαθέσεως καρπὸν ἀσφαλέστερον προσάγων τὴν πίστιν.

Cap. 5. v. 1. &c. *Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit* IESVS *Hierosolymam. Est autem Hierosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus enim Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua. Et* C *qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.*

Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδὰ, πέντε στοὰς ἔχουσα. ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν· ἄγγελος γὰρ κυρίου κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ. ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος, ὑγιὴς ἐγίνετο, ᾧ δήποτε κατείχετο νοσήματι.

Non temerè beatus Euangelista prædictis coniungit Saluatoris in vrbem Hierosolymorum reditum, sed ei propositum erat ostendere, vt videtur, quantum alienigenæ Iudæis obediendi facultate præstarent, & quanta cerneretur in vtrisque ingenij ac morum differentia. hoc enim pacto discere licebat, iusto cunctipotentis Dei iudicio, & personam accipere nescientis Israëlem spe excidere, & in eius locum gentium multitudinem induci. Graue autem non erit collatione capitum ea quæ dicuntur expendere. Ostendit igitur ipsum vno quidem miraculo Samaritanorum vrbem seruasse, alio itidem illum Regulum, & per illud eius domui suppetias omnino tulisse. Testatus autem his verbis promptissimum esse alienigenis ad obediendum studium, rursum Hierosolyma illum miraculorum editorem reducit, & rem Deo conuenientem facere ostendit. Inueterato enim morbo paralyticum liberat, sicuti nimirum moribundum Reguli filium. Sed hic cum vniuersa domo credidit, & Deum confessus est IESVM: illi, cum eum D E

Οὐ μάτην δὲ ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς τοῖς εἰρημένοις τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα τοῦ Σωτῆρος ἐπάνοδον ἐπῆγεν. ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπιδείξαι σκοπὸς, ὅσον μὲν ἀμείνους εἰς ὑπείκειν Ἰουδαίων ἀλλογενεῖς, πόση δὲ ἐν ἀμφοῖν ἕξεώς τε καὶ ἤθους διαφορά· ἵνα γὰρ οὕτως ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἄλλως ἐκμανθάνειν, δίκῃ ψήφῳ δικαίᾳ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπου πρόσωπον οὐκ εἰδότος λαβεῖν, ἀποπίπτειν μὲν εἰκότως τὴν ἐλπίδα τὸ Ἰσραὴλ, μεταφέρεσθαι δὲ τὸ ἔθνος ἐπὶ πλεῖον. χαλεπὸν δὲ οὐδὲν τὴν τῶν κεφαλαίων αὐτὰ παραθέσθαι προσβλέποντας πρὸς τὸ ὅτι τοῖς λεγομένοις ποιᾷ βάτερον. ἔδοξε τοίνυν αὐτὸν ἑνὶ μὲν σημείῳ τὴν Σαμαρέων μεταποιῆσαι πόλιν, ἑνὶ δὲ ὡσαύτως τὸν βασιλικὸν, καὶ δι' ἐκείνης εἰς τὸ αὐτῶν πάντων ὅπου καὶ λίαν ὠφελιμώτατα. ἐπιμαρτύρησας δὲ ἀφ' τούτων πολὺ τὸ προθυμεῖσθαι τοῖς ἀλλογενέσιν εἰς ὑπείκειν, αὖθις φέρει πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα τὸν θαυματουργὸν, πρᾶγμα δὲ θεοπρεπὲς ὑπεπιθεῖναι δεξιάν. παλαιοπάθειαν γὰρ παραδόξως ἐλευθεροῖ τὸν παραλυτικὸν νόσου, ὡσανεὶ οὖν ἀμφὶ θανατοῦντα τὸν βασιλικοῦ τὸν υἱόν. ἀλλ' ὁ μὲν ὑπίστευσε πᾶσιν, καὶ Θεὸν ὡμολόγησε τὸν Ἰησοῦν, οἱ δὲ, καθ' ὅλην

δέον φρονεῖν ὕβρεις, καὶ διώκουσι δυσπειθῶς τὸν εὐεργετοῦντα, αὐτοὶ καθ' ἑαυτὴν τὴν ὅτι τοῖς ἀλλοφύλοις σωφέστερος καὶ τὸ εἰς Χριστὸν βλασφημίας ὀπίσω πεσόντες ἀλύσκουσι. καὶ τοῦτο ἴσως ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ψαλμοῖς εἰρημένον, ὡς πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν· ὅτι φησὶς αὐτοὺς νῶτον· οἱ γὰρ πρῶτοι καταταχθέντες διὰ τὴν τῶν πατέρων ἐκλογὴν, ὕστεροι, καὶ κατόπιν τῆς ἐθνῶν βασιλικῆς κλήσεως· ὅταν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· τοῦτον ἡμῖν τὸν θεωρητικὸν ὡδικὴ τῶν σκοπὸν ἡ τῶν κεφαλαίων συνθήκης ἡ εὔρυθμος τάξις· ποιησόμεθα δὲ καὶ μέρος, καὶ τὰ ἐν τοῖς στίχοις διανοίας ἀκριβῶς τὴν ζήτησιν.

admirari deberent, illicò ad cædem deposcunt, & benefactorem suum ceu iniquum impiè persequuntur, ipsi se turpissimæ rei condemnantes, per quam alienigenarum sapientiæ & pietati in Christum longe postpositi comperiuntur. Atque hoc est certè quod in Psalmis dicitur de ipsis oratione ad Dominum IESVM conuersa: *Quoniam pones eos dorsum.* Nam qui primi ob electionem Patrum constituti sunt, vltimi, & post Gentium vocationem venient. *Cum enim plenitudo Gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus fiet.* Hunc nobis contemplationum scopum parit concinnus ille capitum ordo ac consensus. Sigillatim verò versiculorum sententiam expendemus. *Psal.* 20. *Rom.* 11.

Ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ· τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς κατακείμενον, καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει.

v. 5. *Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc quum vidisset* IESVS *iacentem, & cum cognouisset quia iam multum tempus haberet.*

Τὸν ὅτι τοῖς ἀζύμοις ἑορτὴν ἐπιτελεσάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐν ᾗ καὶ τὸ πρόβατον ἀποσφάττειν ἔθος αὐτοῖς, καὶ τὸ τὸ πάσχα δηλονότι κυρεῖν, ἀπαίρει μὲν ἡ Ἱερουσαλήμ, Σαμάρειταις δὲ καὶ ἀλλοφύλοις ὁ Χριστὸς ἐπιμίσγεται, καὶ διδασκαλίαν ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι τὰς τῶν Φαρισαίων δυσροπίας λελυπημένος· ἐπανοσίους δὲ μόλις καὶ τὸ κυρεῖν τὰ ἁγίαις πεντηκοστῆς· αὖτη γὰρ ἐκεῖ ἐφέζης, καὶ γοῦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιμύγνυσι· ὅτι τοῖς τῆς κολυμβήθρας ὕδασι ὑγιάζει τὸν παράλυτον, μακρὸν μὲν ἐν ἀῤῥωστίᾳ διαπεπονηκότα χρόνον· ἐκεῖ γὰρ δὴ καὶ ὄγδοον ἔτος ὅτι τριακοστῷ· πλὴν ὅπως πρὸς τὸν τοῦ νόμου τέλεον ἀριθμὸν ἀναβεβηκότα, φημὶ δὴ τὸν δέκα τετράκις, ἤτοι τεσσαρακοστόν· ὁ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἡμῖν ἐν τούτοις καταλυόμενος λόγος. μεταβατέον δὲ πάλιν εἰς θεωρίαν πνευματικὴν τὸν ἀπὸ τοῦ πράγματος τύπον. Ὁ μὲν γὰρ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ Ἱερουσαλὴμ λεχθεὶς υἱὸς ἀπομίσασθαι τὸν Ἰησοῦν μὴ τὸ τοῦ πρόβατου σφαγέα· Σαμάρειταις δὲ, καὶ Γαλιλαίοις ἐπιφοιτᾷ, καὶ τὸν σωτήριον ἐκείνοις κηρύττειν λόγον, ἢ δὲ βάλλεται σημαίνει ἕτερον, ἢ τὸν ἅγιον υἱὸν ἐκ τῶν Ἰουδαίων διαχώρησιν αὐτοῦ, μὴ τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὅτι τῷ τιμίῳ σταυρῷ σφαγέα τε, καὶ θάνατον, ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν τε, καὶ ἀλλοφύλοις ἐκλέξεσθαι, ἀναδεῖξαι κελεύων τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς μὴ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ὅτι πρόκειται πρώτοις εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ὃ δὴ ὅτι τέλος τὴν ἑβδομάδων

Azymorum festo à Iudæis celebrato, in quo moris erat apud eos Paschæ nimirum tempore agnum etiam occidere, discedit quidem Hierosolymis, & cum Samaritanis & alienigenis Christus versatur, docetque apud eos, Pharisæorum peruersitate offensus. Tandem verò circa tempus sanctæ Pentecostes reuersus (hoc enim festum Hierosolymis post illud proximè celebrabatur) ad aquas piscinæ paralyticum sanat, qui longo iam tempore in infirmitate detinebatur (agebatur enim octauus annus supra trigesimum) veruntamen nondum ad numerum ex Lege perfectum peruenerat, nimirum qui quater decies numeratur, siue quadragesimum. Igitur historiæ quidem ratio hactenus: transferendus est autem rei typus ad spiritalem contemplationem. IESVM enim offensum discedere Hierosolymis, post agni occisionem, & cum Samaritanis & Galilæis versari, salutaremque doctrinam eis prædicare, quid aliud sibi velit, quàm eum recessisse à Iudæis postquam in cruce immolatus est ac mortuus, quando nimirum Gentilibus & alienigenis gratiam largitus est, iubens declarari suis discipulis se post resurrectionem à mortuis præcessurum omnes in Galilæam. Quòd autem sub finem hebdomadum sanctæ

ctæ Pentecostes ipse reuertitur Hierosolymam, figuratè & ænigmaticè rursum significat futuram nostri Saluatoris ad Iudæos pro sua benignitate erga homines reuertionem vltimis præsentis æui temporibus, in quo nos saluati per fidem in ipsum, salutaris passionis sanctissima festa celebramus. Quod autem paralyticus ante tempus ex Lege perfectum sanatur, typicè rursum Israëlem significat in Christum impiè debacchatum, in infirmitate quidem detentum iri, & paralyticum multóque tempore inertem fore, non tamen extremo supplicio perituros, sed Saluatorem eum respecturum, & ipsum quoque saluatum iri in piscina, per obedientiam ac fidem. Quòd autem ex Lege diuina quadragenarius numerus perfectus sit, nemo non facile intelliget, qui in lectione diuinarum Scripturarum sit vel mediocriter versatus.

A τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς παλινδρομεῖν αὐτὸν εἰς Ιεροσόλυμα, καθάπερ ἐν τύποις ἢ αἰνίγμασιν ἀποφαίνῃ πάλιν τὴν ἐσομένην εἰς Ιουδαίους τοῦ Θεοῦ ἐπιστροφὴν ἐν φιλανθρωπίας ἀποτροπῇ ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰῶνος καιροῖς, καθ' ὃν καὶ οἱ ἀεὶ δι' αὐτὸν ἀναστοιχειούμενοι πίστεως, ὡς ὅτι ἐν σωτηρίῳ πάθῃ πανσέμνους ἑορτὰς ἐπιτελοῦμεν ἑορτάς. Ὅ τε θεραπεύεσθαι τὸν παράλυτον πρὸ καιροῦ τοῦ κατὰ νόμον τελείου, σημαίνει πάλιν ὡς ἀεὶ τύπου τοῦ συμβεβηκότος, ὅτι δυσεβῶς ἐμπροσύνους ὁ Ισραὴλ τῷ Χριστῷ ἀθετήσει μὲν, καὶ παραλυθήσεται, καὶ μακρὸν ἐν ἀρρωστίᾳ καταπεπλῆχθαι χρόνοις, οὐ μὴν εἰς τελείαν οἰχήσεται κόλασιν, ἀλλ' ἕξει ὡς αὐτὸ παράλυτον τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπὴν, καὶ ὑγιασθήσεται καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ κολυμβήθρᾳ δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως. ὅτι ἡ τέλειος κατὰ νόμον τὸν θεῖόν ἐστιν ὁ τεσσαρακοντὰ ἀριθμὸς, οὐδαμόθεν ἂν γένοιτο χαλεπὸν ἐκ μαθεῖν, τοῖς ἅπαξ τῆς θείας ὁμιλοῦσι γραφῆς.

B

C

Dixit ei IESVS: *Vis sanus fieri? Respondit ei languidus.*

Λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν.

Manifestum argumentum summæ Christi bonitatis, quòd vtique laborantium preces non expectet, sed petitionem benignitate sua præueniat. Occurrit enim, vt vides, iacenti, & miseratur ægrum antequam ei supplicet. Quod autem interrogat vtrum velit infirmitate liberari, non istud est ignorantis id quod omnibus certè patebat, sed ad vehementius illius rei studium excitantis & ad flagitandam sanitatem instigantis. Quòd autem interrogat, vtrum velit re optata frui, emphasim quandam habet, qua significat se eam præbere posse, iamque ad id præstandum paratum esse, solamque petitionem eius qui gratiam accepturus erat præstolari.

Απόδειξις εναργὴς τοῦ εἰς ἄκρον ἀγαθότητος τοῦ Χριστοῦ, ὃ μὴ πάντως ἂν ἀπὸ τῶν καμνόντων ἱκετείας ἐκδέχεσθαι, φθάνει δὲ αὐτῶν τῇ φιλανθρωπίᾳ τὴν αἴτησιν. ὑπαντᾷ γὰρ ὡς ὁρᾷς ᾧ κειμένῳ, καὶ κατοικτείρει τὸν κάμνοντα τοῦ θεραπεύσεως δίκα. Ὅ τε εἰ βούλεται τῆς ἀῤῥωστίας ἀπαλλάττεσθαι φιλοπόνως, καὶ διερωτᾷ ἵνα ἐξ ἀγνοίας ὃ πᾶσιν ὁμολογουμένως καταφανές, ἀλλ' εἰς θερμοτέραν διανιστάντος ἐπιθυμίαν τοῦ πράγματος, καὶ πρὸς ὃ λίαν ἐσπουδασμένος αἰτεῖν παροτρύνοντος. Ὅ τε εἰ βούλεται τοῦ παρουσιῶν τυχεῖν ἐρωτᾷν, ἔμφασιν ἵνα καὶ λόγον ὡδίνῃ δύνασθαι τοῦ ἄγειν, ἑτοίμου τε ἤδη πρὸς τοῦτο γίνεσθαι, μόνου ἐπιμένοντα τοῦ τὴν χάριν κομιζομένου τὴν αἴτησιν.

D

Domine, hominem non habeo, vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dixit ei IESVS: *Surge,*

Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ ἐμβάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ γὰρ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει· λέγει αὐτῷ ὁ Ιησοῦς ἔγειρε.

E

Circa diem sanctæ Pentecostes Angeli descendentes de cælo piscinæ aquam turbabant, ex eóque sonum edebant in signum suæ præsentiæ. Et aqua ex sanctis spiritibus sanctificabatur: Quòd si quis ex ægrotantium turba prius quam cæteri descendisset,

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς, ἄγγελοι καταφοιτῶντες ἐξ ὑψηλοῦ τὸ τῆς κολυμβήθρας ἐξετάραττον ὕδωρ, εἶπα τε ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο τύπον τῆς ἑαυτῶν ἐπισκοπῆς τε καὶ παρουσίας· καὶ τὸ μὲν ὕδωρ ἐξ ἁγίων πνευμάτων ἡγιάζετο· εἰ δέ τις ἔφθη προκαταλαβὼν τῆς τῶν ἰουδαίων πληθύος,

Θ σωτικὸν αὐτὸν ἀποφορτισάμενος ἀνέβαινε πάθος, εἰς ἕνα δὲ μόνον τὸν προφαντάζοντα συνεμετρεῖτο τ ἀρετῆς τὸ δυνάμεως· ἀλλ' ἰῶ καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς δι' ἀγγέλων νομικῆς ὠφελείας ἐφ' ἓν γὰρ μόνον τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος ἐκτεινομένης, ἕτερον ἦν ἐπ' αὐτοῖς προφητεύοντα σαλεύειν. ἀπὸ γὰρ Δὰν τὸ καλουμένης, καὶ ἕως Βηρσαβεὲ τὰ δι' Μωσέως ἐκαλεῖτο προστάγματα, διακονούμενα δι' ἀγγέλων ἐν ὄρει Σινᾶ τῇ τῶν ἡμέρας τ ὑστεραίᾳ ἑορταζούσης ἁγίας Πεντηκοστῆς. διὸ γάρ τοι τοῦτο, τῆς κολυμβήθρας ὁρᾶς τὸ ὕδωρ οὐκ ἐν ἑτέρῳ συνεκαθέζετο καιρῷ, πλὴν τῶν ἁγίων ἀγγέλων εἰς ἑαυτὸ σημεῖον διὰ τούτου καταδρομήν. οὐκ ἔχων τοιγαροῦν ὁ παράλυτος τ εἰς τὸ ὕδωρ ἐξαποστέλλοντα, μᾶλλον τὸ συνέχοντος πάθους, καὶ πλὴν τ προφητῶν ἐρημίαν ἐμφανῆ λέγων, αὐθρωπον οὐκ ἔχω, τὸν εἰς τὸ ὕδωρ καταβαλοῦντα δηλαδή. τοῦτο γὰρ πάντως ἐφῆν τε καὶ συμβουλεύων αὐτῷ προσεδέχετο τὸν Ἰησοῦν.

Ἆρον τ κράβαττόν σου, καὶ περιπάτει· καὶ εὐθέως ἐγένετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἦρε τ κράβαττον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει· ἦν δὲ σάββατον τὸ ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

Θεοπρεπὲς δ' ἐπίταγμα, καὶ τ νόσῳ ἄνθρωπον δυνάμεως τε καὶ ἐξουσίας ὑπεραρχαζόντως ἔχον τ ἀπόδειξιν. ἀναδέχεται γὰρ τῷ χειμῶνι τ ἀῤῥωστίας τ λύσιν, ἵνα μὴ καταξίνας φαίνοιτο καὶ αὐτὸς τ ἁγίων προφητῶν, ἀλλ' ὡς τῶν δυνάμεων κύριος ἐξουσιαστικῶς ἐπιτάττῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔργα μὲν οἰκαδε βαδίζειν εἰπὼν, ἐπωμάδιον δὲ ποιεῖσθαι τὸ κλινίδιον, ὑπόμνημα τ ὧν ἀναπέπαυτο ἰσχύος τοῖς ὁρῶσιν ἐσόμενον. προφητῇ γὰρ παραχρῆμα τὸ προστάττειν ὁ νοσῶν, καὶ δι' ὑπακοῆς, καὶ πίστεως τ τελικὸν ἔπαθλον ἑαυτῷ προμαστεύεται χάριν. ὅπερ δὲ διὰ τ προφητῶν εἰς εἰκόνα καὶ τύπον τ τ Ἰουδαίων πλήθους αὐτὸν εἰσηγάγομεν, ὡς μιμήσασθαι ἂν ὑστέρους ἀναπαύεσθαι καιροῖς· φέρε δὴ τί πάλιν ἐπινοήσωμεν τοῖς εἰς τοῦτο συμβαῖνον ἀνισίας αἰτιάσεως τοῖς προεξηλασμένοις. ὁ σαββάτῳ τ ἄνθρωπον ὑγιάζῃ Χριστὸς, ὑγιάσαντα δὲ προσκρούσεις πλὴν νομικὴν ἐπιτάττῃ προβαλεῖν σωτηρίαν, προστάττων αἰτιᾶσθαι τὸ σαββάτῳ, καὶ τοῦτο παῖ κλινιδίῳ περιφορτισμένον, κἂν τοι ἀληθῶς βοᾷντος τ Θεοῦ δι' ἑνὸς που τῶν ἁγίων προφητῶν· ἐὰν οὖν ἐξοίσετε βασάγματα ἐξ οἰκιῶν ὑμῶν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων· ἐν ᾧ δ' ἂν που φήσειν αὖ ὃς γε

A depoſito infeſto morbo ſanus redibat, ſed ſanationis vis & ratio ei tantum congruebat qui prior occupaſſet: Quod ſignum quoque erat auxilij illius Legalis per ſanctos Angelos ad vnam ac ſolam Iudæorum gentem pertinentis, ac nullam præterea curantis. A Dan enim vſque ad Berſabee Moſaïca præcepta prædicabantur miniſtrata per Angelos in monte Sina circa dies ſanctæ Pentecoſtes vltimo conſtitutæ. Ideóque piſcinæ aqua alio B tempore non turbabatur, ſignificans ſanctorum Angelorum in ſe deſcenſum. Paralyticus itaque cum non haberet à quo in aquam deiiceretur, tam morbum quàm inopiam ſuam deflebat, dicens: Hominem non habeo, qui me nimirum in aquam demittat. Expectabat enim ſibi ab IESV datum iri conſilium.

C *Tolle grabatum tuum, & ambula. Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille, & ſuſtulit grabatum ſuum, & ambulabat. Erat autem Sabbatum in die illo.*

Deo conueniens eſt illud iuſſum, & virtutis ac poteſtatis humanam mediocritatem excedentis manifeſtiſſimum habet argumentum. Non enim precatur ſanitatem ægro, ne ſanctis aliquibus Prophetis ipſe quoque ſimilis videatur, D ſed tanquam virtutum Dominus pro nutu ac poteſtate fieri præcipit, iubens vt lætus domum redeat, & lectulum humeris tollat, vt ſpectatores virtutem eius qui ſanauit inde colligerent. Iuſſa autem facit ægер illicò, & per obedientiam ac fidem optatiſſimam ſibi gratiam conciliat. Quoniam autem in præcedentibus ipſum in figuram & typum populi Iudaïci protulimus, quaſi in vltimis temporibus ſanandi: agedum rurſus excogitemus E aliquid, quod prioribus illis ſententiis reſpondeat. In Sabbato Chriſtus hominem ſanat; ſanatum verò ſtatim obſeruationem Legalem ſoluere iubet; ſuadens vt in Sabbato iter faciat, idque lectulo oneratus, licet apertè clamet alicubi per vnum ſanctorum Prophetarum Deus: *Neque exportabitis die Sabbati pondera è domibus veſtris.* Neque verò dixerit quiſquis ſanæ vſquam ſit mentis, *Hier. 17.*

hominem illum diuinorum mandatorum reddi contemptorem: Christus enim velut in typo Iudæis ostendebat eos quidem sanatum iri per obedientiam ac fidem in extremis seculi temporibus: hoc enim arbitror significare Sabbatum, qui dies est vltimus hebdomadis: Per fidem vero sanatos & in nouitatem vitæ reformatos literæ quidem legalis vetustatem necesse est abucere, & cultum typicum repellere. Hinc occasione sumpta beatum quoque Paulum opinor scripsisse iis qui post fidem susceptam reuertuntur ad Legem: *Dico autem vobis, quia si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit.* Item: *Euacuati estis à Christo, qui in Lege iustificamini, à gratia excidistis.*

Gal. 5.

A σαφεστοίη, καὶ παφεγκλιτω λιτα, καὶ ἐξωλιον τὴν θείων ἐνταλμάτων ἀποτελεσθαι τὸν ἀνθεωπον, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ τοῖς Ἰουδαίοις φανεςὸν ἐποίει Χειςὸς, ὅτι θεραπευθήσονται μὲν δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως ἐν ἐσχάτοις τῶν αἰώνος χεόνοις· τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ σάββατον δηλοῖν, τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἡμέραν· χεμίσαντας δὲ ἀπαξ τὴν ἀπὸ πίστεως θεραπείαν, καὶ εἰς καινότητα μεταῤῥυθμισθέντας ζωῆς, τὴν μὲν τοῦ νομικοῦ

B γράμματος παλαιότητα πρὸς οὐδὲν ἀνάγκη ποιεῖσθαι, ἀφίστασθαι δὲ τοῦ ὡς ἐν σκιᾷς αἰνιγματώδη λατρείαν. ἐντεῦθεν οἶμαι λαβόντα τὸν λόγον τὰς ἀφορμὰς ἐπιστεῖλαι Παῦλον τοῖς μετὰ τῆς πίστιν παλινδρομοῦσιν ἐπὶ τὸν νόμον, λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χειςὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. καὶ πάλιν· κατηργήθητε ἀπὸ Χειςοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε.

v. 10. *Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.*

C Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ, σάββατόν ἐστι, καὶ οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν κράβαττόν σου.

Valde opportunè, vt reor, hîc nobis exclamandum est: *Ecce populus stultus, & vecors: oculi sunt ipsis, & non vident.* Quid enim his stupidius aut inertius esse potest? Non enim intelligunt suspiciendam sibi esse vim & potestatem eius qui sanauit: sed hoc vnum sciunt acerbè nimirum increpare, adeóque violatæ Legis crimen intentant ei qui recens ac vix diuturno morbo solutus fuerat, eumque rursus decumbere stultè præcipiunt, quasi in ægrotandi necessitate Sabbati honor consistat.

Hier. 5.

D Ἐπιχειρεῖται οἶμαι βοᾶν ὅτι τοῦτοις, ἰδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος, ὀφθαλμοὶ αὐτῶν εἰσὶ, καὶ οὐ βλέπουσι. τί γὰρ ἂν γένοιτο τούτων ἀπαρδυτότερον, ἢ τί μωρὸς διανοίας ἂν μεῖζον; ὃ μὲν γὰρ ὅτι μωρεύεται φαυμάζειν αὐτοὺς τὸν θεραπευθέντος ἐνώπιον ἢ δέχονται καὶ νοεῖν· περὶ ὧν ὀφείλοντες ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ μόνον εἰδότες τοῦτο καλῶς, παρανομίας ἐγκλήματι περιβάλλουσι τὸν ἄρτι καὶ μόλις τῆς μακρᾶς ἀνακυφθέντα νόσου, κεῖσθαι δὲ πάλιν ἐπιτάττουσιν ἀμαθῶς, ὡς καὶ τῶν χρείαν νοσῆν τῆς εἰς τὸ σάββατον πληρουμένης ὥρας.

Ille autem respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum.

Ὁ δὲ ἀπεκρίθη αὐτοῖς· ὁ ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν. ἆρον τὸν κράβαττόν σου, καὶ περιπάτει. ἠρώτησαν οὖν αὐτόν.

Sapientissimam hæc verba sententiam pariunt, quâ Iudæorum peruersitas exploditur. Cum enim dicant licere in Sabbato, sublato grabato domum proficisci, præuaricationis crimen ei qui sanatus fuerat intentantes, necessariò his acriorem defensionem opponit, dicens, ab illo se ambulandi mandatum accepisse à quo sanitatem etiam accepit, & istiusmodi quiddam tantumnon ait: Summam auctoritatem qua Sabbatum

E Σοφωτάτως ὁ λόγος ὠδίνει τὴν ἔννοιαν, καὶ τὴν Ἰουδαίων δυσροπίας ἀποκρυσιλλοῖ. ὅπου γὰρ οὐκ ἔξεστιν ἐν Σαββάτῳ, φασὶν, οἴκαδε τὸ κλίνιον ἐλόντα βαδίζειν, παρανομίας τῷ τεθεραπευμένῳ ῥᾳδίως τιθέντες γραφὴν, ἀναγκαίως αὐτῶν ὀρθοτέραν ἀντεξάγει τὴν ἀπολογίαν, ὡς μηδὲν αὐτῷ περιπατεῖν ἐντεταλθαι λέγων, ὃς καὶ τὴν ὑγείας ἀνεδείχθη δοτήρ, μόνον δὲ ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ φησὶν. ἀξιολογώτατον, ὦ ἄνδρες, φημὶ τοῦ κρείττω ἡμῶν θαι, καὶ λυπεῖν ὀπιπάπτην τὰς τῶν Σαββάτου

ὑμᾶς, τ' ὦ τοσαύτη προέστηκεν ἰσχὺς ὄφελ-
εις, ὡς τὴν ἐμὴν ἐξελοῦσαν νόσον. εἰ γὰρ τῆς τυ-
χόντος ἐστὶ δόξης ἕτερα παρέπειν ἀλλότρια,
ἁρμόσει δὲ μᾶλλον ἐνεργείᾳ καὶ δυνάμει θεο-
πρεπεῖ, πῶς ἂν ἁμάρτοι, φησὶν, ὁ τούτων ἐργάτης;
ἢ πῶς οὐκ ἂν πάντως τὰ χαριζόμενα Θεῷ συμ-
βαλοίσθαι δοκοίη θεοπρεπῆ τὴν δυνάμιν ἔχων; πρέ-
φει τοίνυν σοι ἑαυτὸν παρεῖναι ὁ λόγος τὸ ἔμφασιν.

Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, ἆρον τὸ κράβ-
βατόν σου, καὶ περιπάτει; ὁ δὲ ἰαθεὶς οὐκ ἤδει
τίς ἐστιν· ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος
ἐν τῷ τόπῳ. μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν ὁ Ἰη-
σοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ.

Ἁπλήστως εἰς μιαιφονίαν τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς. διε-
ρευνῶσι τὸν ὑποπαίξαντα, σωρεπιπλέκειν αὐτὸν δο-
κοῦντα δόξῃ ὑγιαθέντι βυλομένῳ. μόνος γὰρ,
ὡς εἰκὸς, κινδυνεύων ἐλύπει σφᾶς ὃ σάββατον, ὁ
βρόχους λύσαι καὶ παγίδας ἀφύκτους διαφθα-
μών, καὶ αὐτὸν ἐξελκυσμένος τῶν τοῦ θανάτου πυ-
λῶν· εἰπεῖν γὰρ τὸν ἰαθέντα καίτοι φιλοπάσχουσιν οὐκ
ἔχει, καλῶς τε καὶ οἰκονομικῶς καλύπτοντος
ἑαυτὸν τῷ Χριστοῦ, ἵνα ὃ προσυπέκαιε θερμὸν τῆς
ἐκείνων ὀργῆς διεξίοι. καὶ ὄχ ὡς ἂν παθεῖν ὡς ἐξ
ἀνάγκης δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιτο παθεῖν, ὑπο-
πτωθείη τῷ φυλάττειν, ἀλλ' ἡμῖν ὑπογραμμὸν
καὶ τοῦτο δὴ πάλιν ἑαυτὸν καθίστη.

Ἰδὲ ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτῃς, ἵνα μὴ
χεῖρόν σοι τι γένηται.

Οἰκονομικῶς τὰ πρῶτα λαθὼν ἐμφανίζεται
πάλιν οἰκονομικῶς, τὸν ἁρμόδιον ἑκάστῳ τηρήσας
καιρόν. οὐ γὰρ ἐᾷ ἢ γνῶναι πρόδηλα τοῖς μὴ εἰδόσι
ἁμαρτεῖν, ὃ μὴ πάντως ἔχει λόγον ὑφ' ἑαυτὸν
τὸ πρέποντα. πρόφασιν τοίνυν τῆς πρὸς αὐτὸν
διαλέξεως ὃ ψυχωφελὲς ἐποιήσατο πρόρρημα,
μηκέτι πλημμελεῖν χρῆναι λέγων, ἵνα μὴ χεί-
ρονι τῷ προσκύτων ἐπαλγοίητο κακοῖς· δι-
δάσκει δ' ἀφ' αὐτούτων, ὡς οὐ μόνον εἰς τὸ μέλλουσαν
ἔσεσθαι κρίσιν ἀποθησαυρίζει Θεὸς τοῖς ἁμαρτά-
νουσι τὰ πλημμελήματα, μαστιγοῖ δὲ ποικίλως
ἔτι ζῶντας ἐν σώμασι, καὶ πρὸ τῆς μεγάλης καὶ
ἐπιφανοῦς ἡμέρας τοῖς πᾶσι δικαίου κριτοῦ· ὅτι δὲ
πολλάκις πλημμελοῦντές τε καὶ λυποῦν-
τες τὸν Θεὸν, ὑπομαρτυρήσῃ βοᾷν ὁ σοφώτατος
Παῦλος· διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ
ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί· εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκ-
ρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. κρινόμενοι δὲ ὑπὸ

A coli aut violari iubeat in eo esse dico, cui tanta vis inest atque gratia, vt meum morbum abegerit. Nam si ea laus à quouis aliena est, virtutique ac potestati diuinæ conuenit, quomodo eâ excidet, inquit, qui operatur isthæc? aut quomodo non & accepta Deo consulet, qui diuina potestate præditus est? In se itaque hæc verba continent acrem emphasim.

Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula? Is qui sanus fuerat effectus, nescicbat quis esset: IESVS *enim declinauit à turba constituta in loco. Postea inuenit eum* IESVS *in templo, & dixit illi.*

Inexplebili cædis cupiditate ardet Iudæorum animus. Indagant eum qui ægrum iussit ambulare, statuentes ipsum vnà cum eo qui mirabiliter sanatus fuerat irretire. Angebantur enim, vt apparet, quòd solus periclitaretur propter Sabbatum is, qui modò laqueos ineuitabiles aufugerat, & ex ipsis mortis ianuis eductus fuerat. Medicum verò indicare non potest, quamuis eum studiosè inquireret, Christo seipsum singulari consilio celante, vt eorum intemperias declinaret. Neque verò fugam suscipit, quasi pati aliquid velut ex necessitate possit, nisi pati velit: sed nobis etiam in hoc exemplum seipsum rursus statuit.

Ecce sanus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

Qui diuino consilio primùm latuit, eodem nunc rursum apparet, congruenti vnicuique tempore seruato. Nec enim quicquam ab eo qui peccatum nescit fieri potest absque conuenienti ratione. Occasionem igitur eius alloquendi salutaris illa admonitio præbuit, qua iam non amplius peccandum dixit, ne deterioribus quàm priùs malis implicetur. Hinc porrò docet non solum in futurum iudicium peccatoribus Deum reseruare supplicia, sed in corporibus adhuc degentes etiam ante magnum & manifestum illum Iudicis vniuersorum diem variis modis punire. Quòd autem sæpe ferimur delinquẽtes & offendentes Deum, testabitur porrò sapientissimus Paulus his verbis: *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur. Dum iudicamur an-* 1. Cor. 11.

tem, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

A κωλύει παιδδύμεθα, ἵνα μὴ συὺ τῷ κόσμῳ κατακειθῶμεν.

v. 15. *Abiit igitur ille homo, & nunciauit Iudæis, quia* IESVS *esset, qui fecit eum sanum.*

Ἀπῆλθεν οὖν ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ.

Iudæis indicat IESVM, non vt mali quippiam in ipsum machinari audentes impios sese proderent, sed vt admirabilem istum medicum agnoscerent, siquis etiam eorum curari vellet. Animaduerte enim quo pacto id ei propositum sit. Non enim vt vtilitigatores nonnulli volunt, nunciat IESVM esse eum, qui ambulare iussit in Sabbato, sed qui sanum se fecit. Hoc autem erat nihil aliud agere quàm medicum duntaxat indicare.

Κατεμήνυσε δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἵνα ὡς δρᾶν εἰς αὐτὸν ἀποτολμῶντες δεινὸν δυσεβοῦντες ἐλέγχωνται, ἀλλ' ἵν', εἴπερ βούλοιντο καὶ αὐτοὶ θεραπεύεσθαι, τὸ ἀξιοθαύμαστον εἰδεῖεν ἰατῆρα· ὅπερ γὰρ ὅπως ἔσται ἐμοὶ ἐκείνῳ σκοπός. οὐ γὰρ κατά τινα τῶν φιλεγκλημόνων ἀπαγγελῶ προσελθών, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ κωλύσας ἐν Σαββάτῳ, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ. τοῦτο δὲ ἐμοὶ ἕτερόν τι ποιοῦντος οὐδέν, ἀλλ' ἢ μόνον τὸν ἰατῆρα σημαίνοντος.

v. 16. *Propterea persequebantur Iudæi* IESVM, *& quærebant eum interficere, quia hæc faciebat in Sabbato.* IESVS *autem respondit eis.*

Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν Σαββάτοις. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς.

Non simpliciter hîc Iudæorum furor ostenditur: Non enim quòd IESVM persequuntur duntaxat, sed quam ob causam id facere audeant, significat rursus Euangelista, cum emphasi dicens, *quia hæc faciebat in Sabbato.* Infestantur enim stultè & impiè, quasi Lex bene agere in Sabbato prohibeat, neque liceat ægri misereri, & quasi oporteat legem omnem charitatis, fraternitatis laudem, & humanitatis gratiam deponere. Multis autem ac variis rationibus ostendere quis posset, Iudæos nihil non boni repudiasse, Legislatoris de Sabbato voluntatem ignorantes, & vanissimè illud obseruantes. Nam vt *Luc. 13.* ipse Christus dixit alicubi, quilibet eorum boues ac oues suas aquatũ ducit, & circumcisionem homo suscipit in Sabbato, vt non soluatur Lex Moysis: At indignantur quòd hominem in die Sabbati totum sanitati restituit, propter summam morum peruersitatem simul & ruditatem, ne brutis quidem ipsis æquiparantes eum, qui ad imaginem Dei factus est, sed in Sabbato licere quidem ouis misericordia teneri eamque citra culpam fame ac siti liberare posse credentes, præuaricari verò & extremis suppliciis obnoxios esse quicunque bonitate & pietate erga proximum vterentur in Sabbato. Vt certè videamus eos rursus non mediocriter insanire, atque idcirco iure illis audiendum

Οὐχ ἁπλῶς ὁ λόγος ἔχει ἐν τούτοις τῶν Ἰουδαίων παρανοίας τὸ ἐξήνεγκεν· οὐ γὰρ ὅτι διώκουσι μόνον, ἀλλ' ὅτι ποτὲ τοῦτο δρᾶν οὐκ αἰσχύνονται, καταση μήνας πάλιν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐμφατικώτατα λέγων, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν Σαββάτῳ. διώκουσι γὰρ ἀμαθῶς τε καὶ δυσεβῶς, ὡς ἀγαθοεργεῖν ἐν Σαββάτῳ τοῦ νόμου διακωλύοντος, ὡς οὐκ ἐξὸν ἐλεεῖν τε καὶ κατοικτείρειν τοὺς κάμνοντας, ὡς ἀποδύσασθαι δέον τὸ τῆς ἀγάπης ἄσημον, τὸν τῆς φιλαδελφίας ἔπαινον, τό τε ἡμερότητος χάριν. καὶ τί γὰρ οὐχὶ τἀγαθῶν ἀποτιθύσας τις ποικίλους μὲν ἔχοι ἂν ἀποδεῖξαι λόγους, οὐκ εἰδότας Ἰουδαίους τὸν περὶ τὸ σάββατον τοῦ νομοθέτου σκοπὸν, εἰκαιοτάτην τε λίαν ἐπ' αὐτῷ ποιουμένους τὴν φυλακήν. καὶ γὰρ ὡς αὐτὸς ἔφη που Χριστὸς, ἕκαστος αὐτῶν τὸν ἴδιον βοῦν, ἢ τι τὸ πρόβατον ἀπαγαγὼν ποτίζει, καὶ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως· εἶτα χολῶσιν, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησεν ἐν Σαββάτῳ, ὅπερ πολλοῦ ἦν δυσροπίας τε ὁμοῦ καὶ ἀπαιδευσίας, οὐδὲ τὸ ἀλόγων τὸ κατ' εἰκόνα τὸ θείαν μεμορφωμένον περιπίπτοντας, ἀλλ' ἐξεῖναι μὲν πρόβατον ἐλεεῖν οἰόμενοι διὰ τὸν Σαββάτῳ, καὶ λιμοῦ, καὶ δίψης ἀπαλλάττειν ἀνεγκλήτως, παρανομίας δὲ καὶ ταῖς ὅτι τοῖς ἐσχάτοις ὑποκεῖσθαι γραφαῖς, εἰς οἵπερ ἂν γένοιντο χρηστοί τε καὶ ἀγαθοὶ περὶ τὸν πλησίον καὶ τὸ σάββατον· ἵνα δὴ πάλιν θεωρῶμεν αὖθις ὑπὲρ μετρίως αἰσχυνόμενοι, διά τε τοῦτο δικαίως ἀκούσῃ

ὀφείλοντας, πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφάς. φέρε δὴ καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν λαβόντες γράμματα ὑποδηλώσωμεν σαφῶς, ὡς πάλαι προεμαζωγραφήσθαι ὡς ἐν τύπῳ τὸν Ἰησοῦν ἀμφιφορευόμενα περὶ τὸ σάββατον. ἔχουσι γὰρ μακρῷ, καθὼς γέγραπται, τὸ ἀνθρώπινον ἀποδημήσαντος τοῦ πρώτου Μωσέως, καὶ εἰς τὰς ἄνω μεθορμισθέντος μονάς, κελεύσαντος τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, τὴν ἡγεμονίαν τὸν υἱὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν. ὅπερ ὁ μυριάνδρου ὁπλίτου ἀριθμοῦ κύκλῳ περιστήσας τὴν Ἱεριχοῦς, ἑλεῖν τε ἤδη καὶ καταστρέψαι αὐτὴν ἐβούλετο, σημήναντος μὲν τοῖς λαοῖς ἑπτάδου, κύκλῳ περιάγειν τὸ πλῆθος, ἐφ' ὅλαις ἓξ τὸν ἀριθμὸν ἡμέραις, τῇ δὲ ἑβδόμῃ, τοῦτ' ἔστι, καὶ τὸ σάββατον, σαλπιγξὶ πολὺ ἄμεσον τὸν στρατὸν σὺν ἀλαλαγμῷ εἰσελθεῖν πληθύν, καὶ καταστῆσαι μὲν ὕπτιον τὸ τεῖχος, εἰσδραμόντας δὲ εἴσω, χειρωσασθαι τὴν πόλιν, καὶ τὴν ἀκαιρίαν τοῦ Σαββάτου μισήσαντες ἀρχαίαν, οὐδὲ ὃ νικᾶν ἐν αὐτῷ βουλόμενοι λῦσαι τὸ ξένον νόμον, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Ἰησοῦ στρατηγήμασιν αὐτὶ προάγοντες τότε, λοιδορίας ὑπερτελῶς ἐλευθέραν καὶ αἰσχρὸν τὴν ἡγεμονίαν τηρήσαντες. ὁ μὲν τύπος ἐν τούτοις. ὅπερ ὁ πρῶτον ἦν ἀλήθεια, τοῦτ' ἔστι Χριστός, τὴν ὑπὲρ τὴν χαθεῖσαν καὶ τὸν ἀνθρώπου σῶμα τοῦ διαβόλου φθορὰν καθελὼν τε καὶ χρωσάμενος, εἶτα τῷ τοιοῦτον ὁρᾶται καὶ ὃ Σάββατον, ὡς ἐν προοιμίῳ, καὶ ἀρχῇ τοῦ προγράμματος ἐν τοῖς ἀναλελυμένῳ, δυσφορεῖσιν ἀπαιδεύτως, καὶ τὸν πατέρων εὐπειθείας καταδικάζουσι, τὴν ἐκ τῶν ἀρρήτων ἐπιφάσει νικᾶν ἐν Σαββάτῳ τὴν φύσιν οὐκ ἐπιτρέποντες, ὅσον εἰς ὃ χρῆναι διώκειν ἐπείγεσθαι τὸν Ἰησοῦ διεργατοῦντα καὶ ὃ Σάββατον.

A esse: *Errata nescientes Scripturas.* Age ergo allatis quoque sacrarum Scripturarum testimoniis clarè ostendamus quondam etiam typicè præfiguratum fuisse IESVM Sabbati obseruationem contemnere. Igitur sapientissimo Moyse, vt scriptum est, in extrema senectute rebus humanis defuncto, & ad supernas mansiones translato, iudicio ac sententia cunctipotentis Dei Iosue filius Naue Israëlitarum regimen obtinuit. Qui cum innumerabilibus armatorum copiis Hierichuntem obsedisset, eamque vi expugnare statuisset, signum dedit Leuitis vt totis sex diebus circum vrbem arcam deferrent, septimâ verò, id est Sabbato, innumerabilem militum multitudinem tubis clangere simul iussit, atque ita concussis ac dirutis mœnibus ingressi vrbem ceperunt, non obseruantes intempestiuum Sabbati otium, neque victoriam illo die recusantes ob legis prohibitionem, sed nec sui ducis imperium detrectantes, verùm ipsum omni planè conuicio liberantes. Atque hæc figuratè quidem. Quoniam autem veritas aduenit, id est Christus, expugnata & euersa corruptione à Diabolo aduersus naturam hominis erecta, cumque, id facere videatur circa Sabbatum, velut in primordio & rei principio, in paralytico nimirum, stultè indignantur, & obsequium Patrum condemnant, non ferentes morborum dolorem in Sabbato superari, quatenus IESVM in Sabbato bene merentem acriter infectantur.

Mat 12.

Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι.

Pater meus vsque modò operatur, & ego operor.

Διαλέγεται μὲν ὡς ὁ Σαββάτου Χριστός. τοῦτο γὰρ ἀνάγκη ὃ ἕως ἄρτι δηλοῦν, ἵνα τὸν ἑαυτῇ πρέποντα λόγον λύσῃ θεωρήματος δέχηται δυνάμις. ἀπαιδεύτους δὲ ὄντας τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πῇ μὲν ὅτι καὶ φύσιν οὐκ εἰδότας ὁ μονογενὴς, μόνῳ δὲ ἀναδιδόντας τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὰ ἀπὸ Μωσέως νόμου τὸν ὁρισμὸν, αὐτῷ τε χρῆναι καὶ πείθεσθαι μόνῳ διαβεβαιουμένους, ἀναπείθειν πειρᾶται σαφῶς, ὅτι πάντα τῷ πατρὶ συνεργά-

Differit quidem Christus vt in Sabbato. istud enim necesse est significari his verbis, *vsque modo*, vt conuenientem sibi sermonem vis & ratio theorematis accipiat. Imperitos autem Iudæos & nescientes planè quis secundum naturam sit vnigenitus, sed vni Deo ac Patri præscripta Mosaïcæ Legis tribuentes, eique vni parendum affirmantes, persuadere clarè conatur, omnia se vnà cum Patre

operari, & quum genitoris in seipso naturam habeat, propterea quod aliud non est ab illo, quod ad substantiæ identitatem spectat, se nihil aliud vnquam sensurum quàm quòd Patri placuerit. Cumque sit eiusdem substantiæ, eadem quoque statuere, immò quum ipse sit viuens consilium, & virtus Patris, omnia in omnibus cum Patre operari. Vt ergo Iudæorum inane murmur amoueret, ac flecteret insectantes quasi honorem Sabbati violasset, *Pater meus*, inquit, *vsque modo operatur.* Tale enim quiddam propemodum significare vult. Si credis, ô quisquis es, nutu & voluntate Dei omnium rerum opificis creaturam gubernari etiam die Sabbati, ita vt Sol oriatur, & imbriferi fontes resoluantur, & fructus è terra erumpant, neque crescere detrectent propter Sabbatum, ignis autem pro sua natura agat, & hominum vsibus nullo impediente seruiat, fatere vtique Patrem pro eò ac Deum decet operari in Sabbato. Cur ergo, inquit, stultè criminaris eum per quem cuncta operatur? Non enim aliter Deus ac Pater operatur, quàm per Filij virtutem & sapientiam. *Idcirco*, inquit, *ego quoque operor.* Confundit igitur argumentis in absurdum deducentibus Iudæorum effrænatum animum, ostendens eos sibi non tam repugnare, quam Patri, cui certè vni Legis honorem adscribere studebant, nondum agnoscentes naturalem eius Filium. Ideo enim & peculiariter suum Patrem dicit Deum, scitè admodum ad pulcherrimam & eximiam hanc doctrinam quasi manu deducens.

A ζεται, ἢ τὴν τῶ ἡμιπόθητος φύσιν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, δηλ. ὃ μὴ ἕτερόν τι παρ' ἐκεῖνον ὑπάρχον, ὅσον εἰς τὴν τ οὐσίας ταυτότητα, οὐχ ἕτερόν ἢ φρονήσαί ποτε παρὰ τὸ τῷ Φύσαντι δοκοῦν. ὡς δὲ τ αὐτῆς ὑπαρχων οὐσίας ταῦτα καὶ βουλεύσεται, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων ἡ ζῶσα βουλὴ, ἢ δυνάμις τ παντὸς, ἐνεργεῖ πάντα ἐν πᾶσι μετὰ παντός. ἵνα τοίνυν τὸν εἰκαῖον τ Ιουδαίων ἀπαρεύσηται γογγυσμὸν, & δυσωπήσῃ διώκοντας ἐφ' οἷς ἁλεπαίνειν ἐδόκουν, ὡσπερεὶ τῆς περὶ τὸ σάββατον καταφρονήσεως ἡμᾶς· ὁ πατήρ μου, φησὶν, ἕως ἄρτι ἐργάζεται· μόνον γὰρ οὐχὶ ταυτόν τι καταισημαίνειν βούλεται. εἰ πιστεύῃς αὖ θεσπέσιε, νεύματί τε, ἢ βουλήσει τῶ τὰ πάντα συμπήξαντός τε ἢ τεχνησαμένου Θεοῦ τὸ κτίσιν δίκαιεῖσθαι & ἐν τῷ σάββατον, ὡς ἀνίσχειν μὲν ἥλιον, ὀμβροτόκους τε ὁμοίως αἴεσθαι πηγὰς, ἢ καρπὸν μὴ ἐκ γῆς ἀναπέμπειν, ἢ πῦρ δημιουργοῦντος τὸν αὐξειν ἕνεκα τῷ σαββάτου, ἐνεργεῖν ἢ τὰ οἰκεῖα & πῦρ, τῆς τ αὐθεντικῶν χρείας ἀδιακωλύτως ὑπηρετοῦν· ἵνα δὴ πάντως ὁμολογῶν ἐνεργεῖν τ πατέρα τὰ θεοπρεπῆ ἐν τῷ σαββάτου, τί τοιγαροῦν ἀπαδόντως, φησὶν, αἰτιᾶ τ δι' ἣν τὰ πάντα ἐργάζεται; ἐνεργητὸς γὰρ οὐχ ἑτέρως ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἀλλ' ὡς ἕνεκα δυνάμεως & σοφίας τῶ ἰδιοῦ. ἕνεκα τούτου, φησὶ, κἀγὼ ἐργάζομαι· δυσωπεῖ τοιγαροῦν τοὺς εἰς ἄτοπον ἐννοίας τ ἀχάλινον τῶν διωκόντων θυμὸν, οὐχ ἑαυτὸν τοσοῦτον ἀντιτείνοντας ἔνεκεν, ὅσον εἰπεῖν τῷ πατρὶ, ᾧ δὴ & μόνῳ τῷ τῶ νόμου τιμὴν ἀναγράφειν ἐσπουδάζον, ὅπου γινώσκοντες τ υἱὸν αὐτὸν τῆ φύσει ἰδίον· ἕνεκα γάρ τοι τούτου, ἢ μεταδικῶς ἑαυτῷ πατέρα φησὶ τὸν Θεὸν, βυθιάζεται χλευαζομένων εἰς ὃ κάλλιστον δὴ τοῦτο, καὶ τίμιον μάθημα.

B

C

D

v. 18. *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solùm soluebat Sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

E

Διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ιουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι ὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ & πατέρα ἴδιον ἔλεγε τ Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

Ad crudelitatem magis ac magis fertur Iudæorum animus, & quibus ex rebus sanari deberent, his ægrescunt magis, vt illi iure audiant: Quomodo dicetis quia sapientes sumus nos? Cum enim oporteret eos conuenienti ratione ad pietatem reformatos animo mitigari, etiam nunc eædem machinantur eius qui rebus ipsis demonstrat nihil planè in Legem diuinam peccatum esse, homine

Επιτείνεται τοῖς ἀπονοθεσπίαν τῶν Ιουδαίων ὁ νοῦς, ἢ δι' ὧν ἐχρῆν θεραπεύεσθαι, τοσοῦδε μᾶλλον ἀγριοῦται, ἵνα δὴ δικαίως ἀκούσωσι· πῶς ἐρεῖτε ὅτι σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς; δίκαιον γὰρ αὐτοὺς ὀξυμαθεῖσθαι τ νομίμων, λογισμῷ τῷ παρόντι μεταποιουμένους εἰς ἐλλάβεσθαι, ἢ φρονεῖν ἤδη τῷ τὸ πλῶ εὐφορουμένους δηλ. παραγμῷ, ὡς οὐδὲν ὅλως εἶναι τὸν θεῖον ἡμῖν νόμον, ὑπαδόντας αὐθεντῶν

καὶ τὸ σάββατον. ὅθεν πλέκουσι δὲ ταῖς ἀφ' ἑαυτῶν σάββατον ὀργαῖς, ὡς βλασφημίας ἔγκλημα τὴν ἀγνοίαν, σειραῖς τῆς οἰκείων πλημμελημάτων εἰς ἀΐδιον ὀργὰς ἑαυτοὺς καθασφίγγοντες. δυσπαθῶς γὰρ ἐδόκουν, ἴδιον ὅτι λέγει πατέρα τὸν Θεὸν ἀνθρωπος ὢν ἀγαλλόμενος. ἠγνόουν γὰρ ἤδεσάν πω τὸν ἐκ δούλου μορφὴν δι' ἡμᾶς γενόμενον Θεὸν λόγον, τουτέστι τὸν Θεοῦ παῖδα καὶ ἀναβρύουσαν ζωὴν, τουτέστι μονογενῆ, ᾧ δὴ καὶ μόνῳ κυρίως τε, καὶ ἀληθῶς ὑπάρχει πατὴρ ὁ Θεὸς, ἡμῖν δὲ ἐκτός· ἡμεῖς γὰρ ἡμεῖς, εἰς ὃ καθ' ὑπόστασιν φύσιν ἀξίωμα δι' αὐτοῦ τοῦ ἁγιάσαντος χάριν ἀναβαίνοντες, καὶ ὃ θεοὶ καὶ υἱοὶ καλεῖσθαι κερδαίνοντες διὰ τὸν ἐν ἡμῖν οἰκοῦντα Χριστὸν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. εἰς αὐτὴν σαρκὰ διαγλαφοῦν ἀφορῶντες μόνην, τὸν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ κατοικοῦντα Θεὸν οὐκ ὑπονοοῦντες, οὐκ ἀνέχονται πρὸς ὑπερέκεινα τὸ ἀνθρώπου φύσεως ἀναπηδῶντες μέγεθος, διὰ τὸ πατέρα λέγειν ἑαυτῷ τὸν Θεόν· τῷ γὰρ εἰπεῖν ὁ πατήρ μου, οὕτω καὶ εἰκότως εἰσφέρει τὴν ἔννοιαν· οἴονται δὲ δεῖν τὸν ᾧ σαρκὶ ἐστὶν ἰδιάζοντος πατέρα ὁ Θεὸς, ἴσον εἶναι καὶ φύσει αὐτῷ, τοῦτο δὴ μόνον νοοῦντες ὀρθῶς· ἔχει γὰρ οὕτως, καὶ οὐκ ἐτέρως. ὡς οὖν καὶ τοῦτον τὸν λόγον αὐτῶν ἔννοιαν παραφαίροντος, ἀγανακτοῦσι μειζόνως τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας ἐκπεπόμφοι λόγον.

sanato die Sabbati. Addunt verò ad iram ob Sabbatum conceptam blasphemiæ crimen esse ipsam veritatem, suorum peccatorum catenis perpetuâ ira seipsos obstringentes. Existimabant enim impietatem esse, indignabanturq; quod cum homo esset, Deum Patrem suum diceret. Nesciebant enim Deum Verbum in forma serui propter nos factum esse, & ex Deo Patre vitam promanare, hoc est vnigenitum, cui certè vni propriè ac verè Deum Patrem esse dicimus, nobis verò non item: Adoptiui enim sumus ad dignitatem supernaturalem honorantis voluntate electi, & nomina illa *Deorum* ac *filiorum* obtinentes, propter inhabitantem Christum in nobis per sanctum Spiritum. Cum ergo solam carnem spectent, & Deum in carne habitantem non agnoscant, non ferunt IESVM vltra naturæ humanæ conditionem efferri ex eo quod Patrem suum dicit Deum. In eo enim quod dicit *Pater meus*, ista sententia iure exprimitur. Existimant autem eum cui propriè ac peculiariter Pater est Deus, æqualem esse ei secundum naturam. quod vnum ipsi recte iudicant. Ita enim res est, ac non aliter. Quasi ergo hunc sensum verborum suorum ipse in medium afferat, indignantur magis rectum veritatis sermonem aliò detorquentes.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Ὅτι οὐκ ἐλάττων κατ' ἐνέργειαν ἢ κατ' ἐξουσίαν τοῦ ὅτι ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ὁμοούσιός τε καὶ ὅμοιος, ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν.

CAPVT VI.

Quòd non minor secundum virtutem aut operationem sit Patre Filius, sed æqualis potestatis, eique similis, vt ex ipso secundum naturam.

Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

Respondit itaque IESVS, *& dixit eis: Amen, amen dico vobis: Non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.*

ΟΠΕΡ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρήκαμεν, τοῦτο πάλιν ἑτέρῳ διεμιλλᾶτο τρόπῳ, πολλαχόθεν ὅπῃ τῆς ἀληθείας θύραθεν ζητοῦντας τοὺς ἀπροσωπήτους· τὸν δὲ οἰκείοις τοῖς μαθηταῖς λόγον, διὰ τὴν σφετέραν μὴ δυναμένων ἀκοὴν, ἑτέρως αὖ μορφοῖ, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν ἰδέαν θεωρημάτων, εἰσφέρει ποικίλως. ἔργον δὲ ἂν εἴη τοῦτο τοῦ διδασκάλου πρεπούσης ἀρετῆς, τὸ μὴ τρέχοντα δηλονότι, καὶ παρεμπάδην τὸν διδασκόμενον τοῦτον ποιεῖσθαι τὸν λόγον, ἀλλὰ διατυποῦν τε καὶ διαφόρως ἐξοργιάζοντα, καὶ περὶ τὸ

QVod in præcedentibus dximus, hoc alia ratione rursus explicat, auditores suos ad agnitionem veritatis vsquequaque irretiens. Porro doctrinam quæ primùm suscepta non est, ob eorum imbecillitatem, alio modo refingit, & quum in iisdem versetur theorematis, variè tamen eam tractat. Probi autem magistri officium est, non curtim, neque perfunctoriè docere, sed eleganti cum varietate distinctam doctrinam tradere, plerumque theorematum

rematum difficultatem eximio dicendi genere explicando. Miſcens itaque diuino humanum, & medium ex ambobus vnum ſermonem temperans, quodammodo deprimit dignitatem vnigenito conuenientem, effert verò, hominis naturam. Vt Dominus ſimul & inter ſeruos collocatus, inquit: *Non poteſt Filius à ſeipſo facere quicquam, niſi quod viderit Patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & Filius ſimiliter facit.* In eo enim quod poteſt eadem per omnia facere quæ ſunt Dei ac Patris, & operari ſimiliter ac Pater, identitatem probat ſuæ ſubſtantiæ. Quæ enim eandem ſortita ſunt naturam, ſimiliter operantur: quibus autem eſſendi ratio eſt diuerſa, his vtique non erit idem in omnibus operandi modus. Igitur vt Deus verus ex Deo Patre vero, eadem cum illo facere ſe poſſe ait, ſed vt non ſolùm virtute æqualis eſſe Patri videatur, ſed eiuſdem per omnia ſententiæ, & vnam in cunctis habere voluntatem, ait ſe non poſſe facere quicquam à ſeipſo, niſi quod viderit Patrem facientem. Idem verò eſt ac ſi dicat planius ad eos qui ob hominem in die Sabbati curatum ipſum inſectabantur: Exiſtimatis Sabbati honorem eſſe violatum: Sed nuſquam iſtud feciſſem, niſi viderem Patrem ſimiliter facere, qui quæ ad conſtitutionem mundi pertinent etiam Sabbato, quanquam per me, peragit. Fieri non poteſt igitur, inquit, vt qui ex ipſo ſecundum naturam eſt Filius, non vtique in omnibus quæ Patris ſunt operetur ac velit, non quaſi aliunde tanquam à magiſtro faciendi exemplum accipiat, aut etiam voluntatis impulſu vt eadem cum Patre velit adigatur, ſed quòd naturæ immutabilis legibus ad eandem cum Deo ac Patre voluntatem & actionem efferatur. Non poſſe enim à ſeipſo facere quidquam, his maximè continetur. Ita piè cogi-
2.Cor.10 tantibus arbitror *captiuandum eſſe omnem intellectum in obſequium Chriſti*, ſicut ſcriptum eſt. Sed reclamabit forſan veritatis hoſtis, & amentiæ ſuæ pabulum veluti quoddam id quod dictum eſt arripiet, atque his nos vrgebit: Si eſt æqualis Patri Filius, nullam ei excellentiam neceſſariò tribuens, propter naturæ ſuæ defectum: quid eum adegit vt tam apertè diceret non poſſe à ſeipſo facere quidquam, niſi viderit Patrem

Ioan.5.

A τὸ φεύσιμον ἐξηλλαγμένῳ πολλάκις τῷ ἐν τοῖς θεωρήμασι ψηλαφᾶσθαι δυσχέρειαν. διαμίξας τοίνυν τῷ λόγῳ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μέσον ἐξ ἀμφοῖν ἕνα κεράσας λόγον, ὡς ἡρέμα μὲν ὑφιζάνειν τὸ τοῦ μονογενοῦς πρέπον ἀξίωμα, ἀναδαίνειν δὲ τῷ ἀνθρώπου φύσιν, ὡς δεσποτικὸν ἅμα, καὶ ἐν δούλοις κατατεταγμένος, φησὶν, ὁ δυνάμενος ποιεῖν ὁ υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. ἐν ᾧ γὰρ τοῦ δύνασθαι ποιεῖν ἀπαραλλάκτως τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ὁμοίως συνεργεῖν τῷ θελήματι, τὸ ἴσον ἑαυτῷ μαρτυρεῖ τῷ ταυτότητα. συνεργοῦσι γὰρ ὁμοίως τὰ τῶν ἀυτῶν ἀλλήλοις λαχόντα φύσιν· οἷς δὲ ὁ τῆς τοῦ εἶναι λόγος ἐξηλλαγμένος, τούτοις ἂν εἴη καὶ ὁ τὲ ἐφ' ἅπασιν ἐνεργείας τρόπος οὐχ ὁ αὐτός. οὐκοῦν ὡς Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἀληθινοῦ, ταῦτα δύναται ποιεῖν ὁμοίως ἐκείνῳ φησὶν, ἀλλ' ἵνα μὴ * μόνως ἴσος ὢν τὸ δύνασθαι ποιεῖν φαίνηται τῷ πατρὶ, ὁμοιωμένων δὲ κατὰ πάντα, B καὶ μίαν ἔχων τὲ ἐφ' ἅπασι θέλησιν, μὴ δύνασθαι λέγῃ ποιεῖν ἐξ ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ὅμοιον δ' ὡς εἰ λέγοι τραπώτερον πρὸς τοὺς διώκειν ὁπηχρήσατο, ὑμᾶς ἐν Σαββάτῳ τετραπηλωμένον καταλελυκέναι νομίζετε τὲ τὸ Σαββάτου ἄμωμον, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐδρασα τοῦτό ποτε μὴ βλέπων τὲ ὅμοιον ἐργάτην ὁρῶν τὲ πατέρα· συνεργεῖ γὰρ τὰ πρὸς σύστασιν κόσμου καὶ τῷ σαββάτῳ, εἰ καὶ δι' ἐμοῦ. ἀδύνατον οὖν ἐμὲ, φησὶν, τὲ ἐξ αὐτοῦ τῇ φύσει υἱὸν, μὴ πάντως ἐν πᾶσι τὰ τοῦ πατρὸς συνεργεῖν τε καὶ βούλεσθαι, οὐχ ὡς ἐξωθεν λαβόντα διδακτῶς τὲ τὸ ποιεῖν τοῦτο μιμούμενον, ἢ καὶ συναρπαγὴν κινήματος ὑπὸ τὸ * τὰ αὐτὰ βούλεσθαι τῷ πατρὶ κεκλιμένον, ἀλλ' ὡς φύσεως ἀποτελοῦντος νόμοις ὑπὸ τὸν ἴσον ἀναλαμβανούσης τοῦ Θεῷ καὶ πατρὶ βουλῆ τε καὶ πράξιν. τὸ γὰρ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, τοῦτοις δὴ μάλα συνοικείοται· ὅτινες οἰ- C μαι χρεὼν νοοῦντας βιαιοῦσθαι, αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὸν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, κατὰ γέγραπται. ἀπιθάνου δὲ ἴσως ὁ τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενος, καὶ τροφὴν ὥσπερ ἴδιαν τὸ ἑαυτοῦ δυσβουλίας ποιήσεται τὸ εἰρημένον· εἴπερ ἴσῳ καὶ ὁμοτιμίᾳ, λέγων, τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, τοῦδε μίαν ἀποτέμνων, ὡς ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ τὲ ὑποχωρῶν, διὰ τὸ τῆς οἰκείας φύσεως μειονέκτημα, ἢ τὸ πεπεικὼς ὅτως αὐτὸν ἀκαταλαλήπτως εἰπεῖν, μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα

al. μόνου

ποιοῦντα; Σαφῶς γὰρ ἐν τούτοις, φησὶν, ὁμολογεῖ μηδὲν ὅλως ἐξ ἑαυτοῦ δύνασθαι ποιεῖν, ὡς εἰδὼς δηλονότι τὸ ἀμείνων καὶ ὑπερέχοντα. σὺ γὰρ αὖ πάλιν ἡμῖν καταισοφίζῃ τὸν λόγον. τί οὖν πρὸς ταῦτα, καὶ πρὸς ἡμᾶς; διαφίζεται πάλιν εἰς δυσφημίας ὁ χριστομάχος, καὶ μάθων ἐξ ἀπαιδευσίας οὐκ αἰσθάνεται. χρὴ γὰρ, ὦ βέλτιστε, δεξιμάζειν ἀκριβῶς τὸν εἰρημένων τὴν δύναμιν, καὶ μὴ προχείρως ἐπιπηδᾶν τοῖς ἐξ ἁμαρτίας εἰσβαίνουσι λογισμοῖς. καὶ πῶς γὰρ ἔστιν τὸν ἰσότιμον τῆς πρὸς τὸν πατέρα καταπλήττειν οἴῃ χρῆναι τὸν υἱὸν, διὰ τὸ φάναι μὴ δύνασθαι ποιεῖν καθ' ἑαυτὸν μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα; ἆρα γὰρ ὡς οὐκ ἔχων ἐν δυνάμει ὅσον τὰ τοιαῦτα φησι, καίτοι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προκειμένου ἰδεῖν ἔστιν ἰσοθενοῦντα ὡς φύσει τὸν υἱὸν, ὅπου γε ἰσχὺς τὸ ἀναστρέπτως ὑπάρχειν λέγων, καὶ δύνασθαι ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ φάσκει, ἐὰν μὴ λάβῃ τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ πατρός· τοῦτο γὰρ ἰσῶν ὄντων ἀδυνατοῦντος εἰπεῖν· ἀλλ' ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ὅτι γὰρ ἀφ' ἑαυτῆς ἀναθήσεως οὐκ εἰς τὸ δύνασθαι μᾶλλον, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τοῦ ζῆναι καλῶς πεφύκαμεν, αὐθαιρετήσειν οἶμαι μηδένα· σκοπῶ δὲ τῆς ἡμετέρας ἔργοις σωτηρίας τὸν υἱὸν εἰρηκὼς ὁ μὲν ἀναθεωρῶν, ζηλωτὴν δὲ μᾶλλον, ἤτοι πρακτὴν, καὶ ὅπως ἀκριβέστερον ἡμῖν τὸ τῆς ἐφεξῆς εἰρήσεται. ὅτι δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀναλλάκτου καὶ ὁμοιοπαθοῦς ἐνεργείας, τὸ εἰς ἅπαντα φυσικὸν, ὅ ἔστιν ἔχων ἐν τῇ δυνάμει φάσκει, διδάξει σαφῶς ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐπιλέγων αὐτὸς, ὡς ἅπερ ὁ πατὴρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. πῶς οὖν ἐλαττόνων ἐστὶν, ὁ ταῖς ἰσορρόποις τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ δηλονοτὶ ἐνεργείαις; ἐνεργήσει γὰρ ἆρα τὰ πυρὸς, ἕτερόν τι παρὰ τὸ πῦρ, ἐκ δὲ μιᾶς κατ' ἐνέργειαν ἀναφυμένης ἐξαλλαγῆς; καὶ πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο ποτέ; πῶς οὖν ὁμοίως ἐργάσεται ταῦτα ὁ παῖς ὁ υἱὸς, εἰ διὰ τοῦτο ἔλαττον ἔχειν τῆς ἴσης ὡς πρὸς αὐτὸν ἰσχύος ἀπολιμπάνεται; καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν, ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ πρὸς τὸν πρὸν ἐληλυθότα· ἰδωμεν δὲ πάλιν καὶ ἐτέρων ἰόντες ἀναμνήσεις, εἰ βεβαίως ἔχεταί πως τὸ ἐν διαφορᾷ εἶναι τῆς παιδὸς πρὸς τὸν υἱὸν φύσεως· προκείσθω δὲ ὁμοίως ἡμῖν ὁ πρὸς δυνάμεως λόγος. ἆρα Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἢ ἀλλότριον, καὶ οὐ τῆς ὑσίας ὄντως τοῦ παιδὸς ὁμολογοῦσιν ὑπάρχειν τὸν υἱὸν, ἢ Θεὸν μὲν εἶναι φασι, τὸ δὲ ἐξῃρῆσθαι τῆς ὑσίας τοῦ παιδὸς, δυσσεβοῦντες προσαθοῦσιν· εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐκ τῆς ὑσίας τοῦ παιδὸς εἶναι λέγουσιν,

A facientem? Clarè enim in his, inquit, fatetur nihil planè ex seipso facere posse, vt qui præstantiorem & excellentiorem agnoscat. Tu verò ad argutias tuas denuò reuerteris. Quid igitur ad hæc porrò dicemus? In blasphemias Christi hostis inualescit, neque ex imperitia ebrium se intelligit. Decebat quippe, ô bone, vim & sententiam eorum quæ dicuntur exquirere, non temere insultare, rationibus imperitis. B Quomodo enim de æqualitate cum Patre deturbandum esse Filium putas, ex eo quod dicit non posse à seipso facere quicquam, nisi viderit Patrem facientem? An enim isthæc loquitur, quasi non sit æquali virtute præditus? Atqui vel ex verbis propositis potius videre est Filium eiusdem esse cum Filio virtutis, quàm diuina carere virtute. Non enim dicere videtur, Non potest Filius à seipso facere quicquam, nisi acceperit potestatem à Patre (hoc enim dicere, profectò C esset viribus defecti) sed nisi viderit Patrem facientem. Quod autem videndi sensu ad res perspiciendas vocemur, non autem maiores vires accipiamus, inficiaturum opinor neminem. Igitur cum Filius dicit se Patris opera videre, non significat se imbecillum esse, sed imitatorem potius, aut spectatorem, prout in sequentibus accuratius dicemus. Quòd autem per eandem & simillimam in omnibus operationem æqualis esse potestate videatur, ipse clare docebit in sequentibus de suo Patre subdens: *Quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.* Quomodo ergo minor est, qui æqualibus cum Deo ac Patre operationibus est conspicuus? Nunquid enim ignis aliud operabitur quàm ignis, nulla in operando mutatione percepta? qui namque id fieri possit? Quomodo ergo eadem operabitur quæ Filius, si idcirco minoris virtutis esse censetur? Atque hæc quidem nobis ex dicto proposito allata E sunt impræsentiarum: Consideremus autem rursus aliter an Filij natura Patre possit esse inferior, virtutis & potestatis ratione similiter nobis proposita: verum Deum de Deo secundum naturam ac verum, & de substantia Patris reuera esse fatentur Filium, aut Deum quidem esse dicunt, sed à Patre alienum esse substantia impiè addunt. Si ergo de substantia Patris ipsum non esse dicunt,

D

neque Deus erit secundum naturam, neque Deus verus. Qui enim de Deo non est secundum naturam, nec Deus vtique censebitur secundum naturam, neque Filius, nisi ex substantia Patris sit genitus, sed adulterinus quidam ac nouus Deus nobis ab ipsis inuehitur. Quòd si hoc minimè quidem dicturi sunt, veriti suorum dogmatum absurditatem, sed concedent verè ex Patre vnigenitum existere, & secundum naturam ac verè Deum esse: quomodo Patre minor erit, aut quomodo si minus ipse quam Pater in aliquo possit, imbecillitatis notam Deo non affinget? Nam si naturalis Deus imbecillis fieri potest, quid prohibet Patrem in se quoque id suscipere, cum diuina & ineffabilis natura id semel habeat vt pati possit, atque ita iam, vt illi volunt, appareat in Filio? Igitur nec Deus impatibilis erit, nec semper idem, nec in felicitate immutabili constitutus. At quis obsecro, sanus hæc feret? Quis diuina clamante Scriptura, Dominum virtutum esse Filium, non grauabitur dicere ipsum corroborari oportere, & quod propriè & ipsi soli inest cum Patre & sancto Spiritu, ideo imperfectum esse? Sed rursum nobis aduersarius; Ideò asserimus superiorem esse Filio Patrem. hic enim prima causa est operum, vtpote quum perfectus sit virtute & cognitione rerum: ille verò priùs fit spectator, tum deinde operatur, operationis Patris imitationem in se exprimens, vt per similitudinem operum etiam ipse intelligatur Deus. hoc enim nos docet, quum ait, non posse à se facere quicquam nisi quod viderit Patrem facientem. Quid ais audacissime? Operationis Patris formas in se exprimit Filius, vt hoc pacto Deus intelligatur? Disciplinâ ergo Deus est, non autem naturâ: Et sicuti in nobis est scientia & ars, ita est in ipso dignitas: & deitatis operum potius est artifex, quàm Deus verus & alius vtique ipse à sua arte, quamuis Deo sit illa conueniens. Quomodo igitur Angeli, nosque cum illis citra culpam adoramus eum qui deitatis terminis excidit, & in sola arte gloriam positam habet, cum sancta Scriptura cautum nobis sit, ne alium quàm eum qui reuera Deus est adoremus? *Dominum e-*
Deut. 6. nim, inquit, *Deum tuum adorabis, & ipsi soli*

αὐτὸν, ὅτε Θεὸς ἔσται κατὰ φύσιν, ὅτε Θεὸς ἀληθινός. ὁ γὰρ μὴ ὢν Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, οὐδ' ἂν ὅλως νοοῖτο κατὰ φύσιν Θεὸς, οὐδὲ υἱὸς, εἰ μὴ ὢν τῆς οὐσίας ἐγεννήθη τοῦ πατρὸς, νόθον ἡμῖν, καὶ παράσημόν τινα προσάγοιεν Θεόν. εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐροῦσι, τὸ ἐν τοῖς οἰκείοις δόγμασιν ἀτοπίαν ἐρυθριάσαντες, δώσουσι δὲ δήπουθεν ὢν πατρὸς ὑπάρχειν τὸν μονογενῆ, καὶ εἶναι Θεὸν κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινὸς· πῶς ἂν ἐλάττοσιν ἔσται τοῦ πατρὸς, ἢ πῶς ἀπονήσει τοῦτο, ἢ οὐχὶ τῆς τοιαύτης ἀσθενείας κατηγορήσει τὸ παράδειγμα; εἰ γὰρ ὅλως ἀσθενὲς ἂν δέχεται τὸ κατὰ φύσιν εἶναι Θεὸν, τί τὸ κωλῦον ἐστὶ τοῦτο πάσχειν τὸ πατέρα, ἐχούσης ἅπαξ τὸ δύνασθαι πάσχειν τὸ θείας καὶ ἀῤῥήτου φύσεως, καὶ ὅτως ἤδη φανησόμενον ἐν υἱῷ κατὰ τὰ ἐκείνων λόγον; ἀκούω σοῦ καὶ ἀπαθῆς εἶναι τοῦτο τὸ θεῖον, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ταυτότητι, καὶ ἀμεταβλήτῳ κείσεται πάντως μακαριότητι· εἶπα τίς, εἶπέ μοι, τῶν τοιαῦτα δόξαζόντων ἀκέσεται; τίς δὲ τὸ θεῖον βοήσεται γραφῆς, ὅτι κύριος τῶν δυνάμεών ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ καταφαρκήσει λέγων, δύνασθαι χρῄζειν αὐτὸν, καὶ ἀτελῆ κατὰ τοῦτο ὑπάρχειν, ὃ κύριος καὶ μόνῳ προσεστιν αὐτῷ μετὰ πατρὸς καὶ ἁγίου πνεύματος; ἐρεῖ πάλιν ἡμῖν ὁ δι' ἀσεβείας, καὶ τοῦτο φανεῖται οἰκεῖος τῷ υἱοῦ τὸν πατέρα. ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ἔργων προκαταρκτικὸς, ὡς ἔχων ἔν τε τῇ δυνάμει καὶ ἐν τῷ πάντα εἰδέναι τὸ τέλειον· ὁ δὲ προτερεῖ μὲν θεατὴς, εἶτ' ἤδη ἐργάτης τῆς τοῦ πατρὸς ἐνεργείας αἰματτόμενος εἰς ἑαυτὸν τὰ μίμησιν, ἵνα διὰ τῶν ἔργων ὁμοιότητος, καὶ αὐτὸς νοῆται Θεός· τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ἀναδιδάσκει λέγων, μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. τί φῄς ὦ πάντολμε σύ; τῆς τοῦ πατρὸς ἐνεργείας ἀναμάττεται τοῖς τύποις εἰς ἑαυτὸν ὁ υἱὸς, ἵνα διὰ τούτου νοῆται Θεός; διδάσκαλος οὖν ὅτι Θεὸς, καὶ οὐκέτι κατὰ φύσιν· ὥσπερ δὲ ἐν ἡμῖν ἐπιστήμη καὶ τέχνη τυγχάνει, ὅτως ἐστὶ καὶ ἐν αὐτῷ ὅτι τὸ ἀξίωμα, καὶ τεχνίτης μᾶλλόν ἐστι τῶν θειοτήτος ἔργων, ἢ Θεὸς ἀληθινός· ἕτερος δὲ πάντως πάντως αὐτὸς ἀνάγκη τὸ ἐν αὐτῷ τεχνίτης, καὶ ὑπάρχη θειοτρεπὴς. πῶς οὖν ἀρά γε τῆς θειότητος ὅρων ἐκβεβηκὼς, καὶ ἐν μόνῃ τῇ τέχνῃ φορεσάμενος τὸ δόξαν προσκυνοῦσι μὲν ἄγγελοι κατ' ἀρχὰς, προσκυνοῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἀνεγκλήτως, ὃ μὴ χρῆναι λατρεύειν ἑτέρῳ ἀνάγκη τῶν ὄντως ὄντα Θεὸν τῆς ἀληθείας νομοθετούσης ἡμῖν γραφῆς; κύριον γὰρ, φησὶ, τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ

λαμβάνοις. Ἀλλ' οὐκ ἀπὸ ἀσφαλοῦς τὸ πρέπον- A *sernies.* Sed à decoro non aberrat ſancta
τον εἰ ἁγία μᾶλλον τῶν ἀγγέλων πληθὺς, τὸν σεμνοῦ ὄντα υἱὸν, καὶ λαμβάνει μᾶλλον, καὶ φύσιν ὄντα Θεὸν ἐπιγινώσκουσα, καὶ ὑ διδακτῶς, ὡς ἐκ ἔνιοι λαμβάνοντες φασίν· ὑ γὰρ ἀμαθαίνονται, καὶ τὸ εἰκὸς, ὅσοις ἐντεῦθεν ἀπολισθαίνομεν τοῖς ἁμαρτήμασι. πρῶτον μὲν γὰρ ὁ υἱὸς ἀλλοιοῦταί τε, καὶ βελτίων ὢν ὅτι τὸ μεῖζον ὡς ἐξ ἐλάττονος ὑπολαμβάνεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον λέγων αὐτὸς· ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· δεύτερον δὲ πάντως καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ἐν πνεύματι, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, βοᾷ πρὸς τὸν υἱόν. πρεσβεύει γὰρ, ὡς ἔνιοί φασιν, ἐνεργοῦντα τὸν πατέρα πρός τι τῶν ὄντων, οἱονεὶ κανονίζων ἵνα καὶ διδάσκαλον, ἵνα θεωρήσας γνήσιον μιμητὴς· εἶτα πῶς ὁ Ἰουδαῖος οὐκ αὖ τὴν δόξαν λοιπὸν ἐξ ἀγνοίας τῆς ἴσης ἀναβαίνειν εἰς γνῶσιν, καὶ ἀπὸ τοῦ χείρονος μεταπέπτωκε πρὸς ἄμεινον, εἴπερ εἰ) λογούμεθα τὸ εἰδέναι τί τε ἀγαθὸν, τοῦ μὴ εἰδέναι κάλλιον; εἶτα τί πρὸς Ἰουδαῖος ὀφθῆναι τὸ ἄτοπον, λέ- C γόντων ἡμῖν οἱ παιδευτοὶ, ἢ πατέρα μᾶλλον εἰσφέροντες τὸν Θεόν· πότερόν ποτε τὸ ἔργον τοῦ παιδὸς ἐν ἀγνοίᾳ καθεστηκὼς ὁ υἱὸς πρεσβεύει τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ὅτι Ἰούδαις γνῶσιν οὐκ ἔχων ἀκριβεστάτην; εἰ μὲν οὖν εἰδὼς πρεσβεύει ἐργάσιν αὐτὸν, πρεπόπειν τί ποιοῦντα Ἰουδαῖος ὅτι δείξουσι, καὶ εἰκασθέντος πρόγματος ὅτι παιδεύειν τὸν πατέρα· ὁ μὲν γὰρ, ὅταν οἶδεν ἀκριβῶς, ὡς ἀγνοοῦν ὑποτίθεται, ὁ δὲ τὸν εἰδότα διδάσκειν ὑπολαμβάνει· καὶ τίνι τῶν ὄντων οὐκ ἔσας καταφανὲς, ὅτι D τὸ ἐλάττονος γνωστὸν εἶναι κείσεται τὰ ζητούμενα; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἐργάσει τυχόν· μεταβήσονται δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον. πρεσβεύει γὰρ αὐτὸν ἀναγκαίως ἐνεργοῦντα διαβεβαιώσονται τὸν πατέρα πρὸς τὸ θεωρήσαντα μαθεῖν. πῶς οὖν οἶδε τὰ πάντα, περὶ γνώσεως αὐτῶν; ἢ πῶς δύνηται λέγων αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι λέγει κύριος, καὶ οὐχὶ πόρρωθεν, μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεταί τι; πῶς δὲ ἴσως ἄτοπόν τε καὶ ἀμαθὲς τῷ μὲν πνεύματι πιστεύειν, ἐρευνᾶν τε καὶ εἰδέναι τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ τοῦ πνεύματος χορηγὸν ἐν ἀγνοίᾳ καθεστάναι νομίζειν τὸ ἔργον τοῦ παιδὸς, ἢ τὸ ἴδιον πνεύματος, ὅσον εἰς γνῶσιν ἀπολιμπάνεσθαι; ἄρα γὰρ ἴσως ἀποδυθῇ καὶ τὸ εἰ) σοφία λοιπὸν ὁ υἱὸς, ἐπείπερ ὅλως ἄγνοεῖ, καὶ λαμβάνει δεύτερα μαθήσεως; σοφίας γὰρ μᾶλλον ἔσας δεκτικὸς, ἢπερ αὐτὸ κατὰ φύσιν σοφία. σοφία γὰρ τὸ σοφοῦν, καὶ τὸ σοφοῦσθαι πεφυκὸς, ὡσαύτως ἔστω ἀμαθὴς καὶ φῶς

sernies. Sed à decoro non aberrat ſancta potiſſimum Angelorum turba, ſed Filium adorat, & nobiſcum eum colit quem ſecundum naturam Deum nouit eſſe: neque diſciplinâ, vt illi nugantur: nec enim, vt apparet, ſentiunt quantas in abſurditates inde prolabantur. Primùm etenim Filius alterationem & mutationem in maius à minori ſuſcipiet, quamuis per Propheram ipſe dicat, *Videte, videte quia ego ſum, & non mutor.* Sed mentietur vtique B Pſalmiſta clamans in Spiritu ad Filium, *Tu autem idem ipſe es.* Expectat enim, *Pſal. 101* vt illi aſſerunt, dum Pater circa aliquid operetur tanquam dux & magiſter, vt eo conſpecto, eius imitator fiat. At quî fieri poteſt vt qui huiuſmodi eſt non videatur ex ignoratione ad agnitionem quorundam euehi, & à deteriori in melius tranſmutari, ſi boni cuiuſdam ſcientiam ignoratione præſtabiliorem eſſe iudicemus? At quidnam inſuper abſurdi ſequatur, dicant nobis qui magiſtrum potius quam Patrem Deum eſſe ſtatuunt: vtrum Filius ignorans Patris opera expectat dum videat, an exactiſſimam eorum notitiam non habens? Nam ſi dicent expectare, quamuis illa cognoſcat, clarè oſtendent inaniter facere, & vaniſſimæ rei operam dare Patrem. Ille enim quod apprimè nouit, vt ignorans conſiderat: hic illius gnarum docere aggreditur. Cuinam autem dubium eſſe poteſt quin hæc planè ridicula ſint? Sed hoc forſan di- D cturi non ſunt, immò contrariam in partem potius ſe transferent. Aſſerent enim ipſum neceſſariò expectare dum Pater operetur, vt ex illius contemplatione diſcat operari. Quomodo ergo vniuerſa nouit antequam fiant? aut quomodo verè dicet ipſe de ſeipſo: *Hier. 23.* *Deus appropinquans ego ſum, dicit Dominus, & non Deus de longe, num abſcondetur quid à me?* quomodo non abſurdum & inſulſum erit Spiritui credere, & inquirere ac ſcire profunda Dei, exiſtimare autem largitorem Spiritus ignorare Patris opera, & ſuo Spiritu quoad cognitionem inferiorem eſſe? Nunquid enim Filius quoque ſapientia eſſe deſinet, cum vtique ignoret, diſcendóque percipiat? Sapientiæ enim potius capax erit, quàm ipſamet ſecundum naturam ſapientia. Sapientia quippe eſt id quod ſapientiam largitur, non quod ſapientiam accipit, quemadmodum nempe etiam lumen eſt illu-

minans, non quod illuminatur. Igitur aliud quiddam ipse rursus erit ab ea quæ in ipso est sapientia: & primum quidem non simplex, sed compositus ex duobus: Deinde Deus esse quoque desinet: Deum autem dico secundum naturam, & substantialiter. Discere namque ab aliquo, & duplicem esse atque compositum, alienum est penitus à deitatis natura, cui tanquam proprium & perfectissimum bonum simplicitas inest. Quòd si Deus non est secundum naturam Filius, quomodo operatur & præstat ea quæ soli Deo congruunt? An enim dicturi sunt ei sufficere ad virtutem Deo conuenientem quòd tantummodo Deum operantem aspiciat, & solo aspectu id habere, vt sit secundum naturam Deus, & tam multa efficere possit quanta is etiam qui ei ostendit? Nihil ergo prohibet quominus multi alij quoque dij euadant, si Pater etiam ipse voluerit suorum operum viam indicare, & in superuacanea re discenda paternæ substantiæ præstantia collocabitur. Non enim doctrinâ vt illi dicunt, ad dignitatem naturalis deitatis ascendisse comperitur, cum ait, *Ego & Pater vnum sumus. Qui vidit me, vidit & Patrem.* Expendant igitur quantam vim blasphemiarum ex huiusmodi sententia colligant, & vera de Filio sentiant, vt scriptum est. Neque enim ex contemplatione paternorum operum, neque certè vt qui ipsum in operibus ducem ac magistrum habeat, effector est, aut patrator miraculorum, atque idcirco Filius est, sed quoniam naturalis veluti quædam lex cum ad eandem per omnia cum Patre similitudinem infert, quæ etiam per operum absolutam imaginem elucet, & apparet. Sed proposito rursus textu, eóque acutiùs perueſtigato diligenter contideremus quænam sit dictorum sententia, & qua pietate intelligere decet perspiciamus.

Ioan. 10. Idem 14.

Igitur, *Amen, amen, dico vobis, non potest*, inquit, *Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.*

Cernis vt etiam per absolutissimam operum identitatem similem se Patri in omnibus ostendat, vt per hoc certè substantiæ quoque Patris hæres appareat. Saluator enim hæc ait, quasi necessariò & citra cõtrouersiã intelligẽdus sit Deus secundum naturã existere, cui æqualis sit cũ Deo &

A τὸ φωτίζον, ἢ τὸ φωτίζεσθαι πεφυκός. ἄκουε οὖν ἑτερόν τι πάλιν αὖτὸς παρὰ τὸ αὐτὸ σοφίαν, καὶ πρῶτον μὲν οὐχ ἁπλοῦς, ἀλλ' ἐκ δύο λοιπὸν συγκείμενος· εἶτα πρὸς τούτοις, καὶ ὃ εἶναι Θεὸς ἀπολέσει, Θεὸν δὲ φημὶ κατὰ φύσιν, καὶ οὐσιωδῶς· μαθήσεως γὰρ τὸ ἀπολύτως ὅλως, καὶ διπλόης τῆς κατὰ σύνθεσιν ἰδιότης φύσεως οὐκ ἀνέχεται, καὶ ὃ ἁπλοῦν ὡς ἴδιόν τι ἀγαθὸν, καὶ ὃ πάμτελέσον ἔχουσα. καὶ εἰ μὴ ἔστι Θεὸς κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, πῶς τὰ μόνῳ πρέποντα Θεῷ, καὶ ἐνεργεῖ, καὶ ἐργάζεται; ἆρα γὰρ ἀξαρκέσειν ἐροῦσιν αὐτῷ, καὶ πρὸς δύναμιν τὴν ἱκανοποιητικὴν, ὃ μόνον ἰδεῖν ἐνεργοῦντα τὸν πατέρα, καὶ σχολῇ φιλῆς ἀποκερδαίνειν ὃ εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸς, καὶ τοσαῦτα δύνασθαι ποιεῖν, ὅσα καὶ αὐτὸς καὶ ὁ δεικνύων αὐτῷ; οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ κωλύον ἐστὶ, καὶ πολλοὺς καὶ ἑτέρους δύνασθαι θεοὺς, ἐπιλήσαντος καὶ αὐτὸν ἐπιδείξαι τὸν πατέρα τὰ οἰκεῖα ἔργα τὴν ὁδὸν, καὶ ἐν τῷ μαθεῖν τι περιττὸν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας κείσεται τὸ ἀξιάριστον· ἢ γὰρ διδακτοὺς, ὡς ἐκεῖνοί φασιν, εἰς ἀξίωμα τὸ κατὰ φύσιν θεότητος ἀναβαμὼν διείσκεται λέγων· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. δύναμεν εἰπεῖν τοίνυν ὅσοις ἀνοήτοις δυσφημίας ὄχλος ἐκ τοῦ τοιῶνδε νοῆσαι ἐπιλαθομένοις ἐπισωρεύεται, καὶ φέρειν εἰπεῖν ἡμᾶς τὸ ἐναντίον κατὰ λόγον ἔστιν. ὅτε γὰρ ἐκ θαυμασίας τὸ ἐκ τῶν ἀποτελέσματα τοῦ πατρὸς, ὅτε μὲν ὡς τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ ἔργοις ἔχον αὐτὸν, ποιητής ἐστιν, ἢ θαυματουργὸς, καὶ διὰ τοῦτ' ἐστὶν υἱὸς, ἀλλ' ὅτι B φυσικὸς ὥσπερ ἂν αὐτὸν ἀποφέρῃ νόμος ἐπὶ τὴν ἡμοίωσιν ἀπαραλλακτον ὁμοιότητα, καὶ διὰ τὸ ἔργον αἰσθητοῖς ἐμφερείας δύναμιν, καὶ φαίνεσθαι. πάντα δὲ ἐστὶ εἰσαῦθις, εἰ δοκεῖ, τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, καὶ σκοπωτέρας ἐρεύνας αὐτὸ βασανίζοντες, ἀκριβῶς μὲν ἀκριβῶς, τίς ἂν εἴη λοιπὸν τῶν λεγομένων ἡ δύναμις, καὶ ὅπως προσήκει νοοῦντας θεσθαι, πάντα ἐκτεθεωρήμεθα. ἄκουε

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃ δύναται, φησὶν, ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. C

Ὁρᾷς ὅπως καὶ διὰ τὸ τοῖς ἔργοις ἀπαραλλάκτου ταυτότητος, ὅμοιον ἑαυτὸν καὶ πάντα δείκνυσι τῷ πατρὶ, ἵνα δὴ φαίνηται διὰ τούτου καὶ τῆς οὐσίας αὐτῷ κληρονόμος· ὡς γὰρ ἀναγκαίως τε καὶ ἀναπόῤῥητος νοηθησομένῳ Θεοῦ καὶ φύσει ὑπάρχειν τῷ τὸ εἶναι ἐνεργὰς ἔχοντι παρὰ Θεῷ, καὶ D

πατρὸς, τὰ ἴδια τὰ φησιν ὁ Χριστὸς· ἵνα μὴ σκανδαλίζεσθαι τις μηδεὶς, ὅταν φαίνηται λέγων οἰκονομικῶς, μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ὡς γὰρ ἤδη τινὶ τοῦ δούλου μορφὴν ἀναδεικνύμενος ἀφ' ὧν ἐνηνθρώπησε Χριστὸς, οὐκ ἐλευθέρως, οὐδὲ αὐθεντικῶς πάντα-
A πασιν εἰς ἀναφορὰν προφέρησιν ἐποιεῖτο τὴν δι' ἀμφιλεξίαν ἐχρῆτο γὰρ μᾶλλον ἰδιωτικῇ διὰ οἰκειότητα ἐαυτοῦ ὅτε, ἅπερ ἀμφοτέροις Θεῷ τε ὁμοῦ, καὶ ἀνθρώπῳ· καὶ γὰρ ἦν ὄντως καὶ ἁμφότερα· εἷς μὲν δὴ
B λόγος οὗτος ἀληθὴς· οἶμαι δὲ δεῖν καὶ ἑτέρῳ πάλιν ἐπεξηγεῖσθαι τρόπῳ τὸ προκείμενον, καὶ ὀξύτερόν πως τῆς τοῦ θεωρήματος ἀκριβείας προσβάλλειν. τὸ δύναται, φησιν, ὁ υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· τὸ δύναται, ἤτοι τὸ ἀδύνατον κατηγορεῖται τινῶν, ἢ τοῦ ὄντων ἰσχὺν ὑπιφέρεται. τοῦτο γὰρ δὴ τὸ κατηγορεῖσθαι, φαμὲν, οὐχὶ πάντως αἰτίας, οὐδὲ ἀσθενείας ἐστὶ σημαντικόν· διδάσκει δὲ πολλάκις καὶ φύσεων ἑδραιότητα, καὶ οὐσιῶν ἀκλόνητον στάσιν, τὸ ἐφ' οἷς
C ἔστιν, ἢ γέγονεν ἑκάστη τῶν σημαινομένων, καὶ ἄνευ οἵδε φυσικῶς τε καὶ ἀμεταθέτως ἐνεργεῖν. ἀλλ' ἴτω καὶ εἰ δοκεῖ καὶ διὰ παραδείγματος ὁ λόγος.

* Ἰσ. ἀπηχὲς ὅταν δῶ δέσμιον εἴπῃ τυχὸν, * ἄπηχές τε εἰκὸς, καὶ βαρὺ μὴ δύνασθαι διακομίζειν ξύλον, τὴν σὴν-

† ἐν αὐτῷ σιν † αὐτοῦ ἀσθενείας κατηγορεῖ· ὅταν δέ τις ἕτερος εἴπῃ, αὐθέκαστος ὢν λογικὸς καὶ φύσει, καὶ ἐκ λογικοῦ καὶ φύσει γεγονὼς πατρός, τὸ δύνασθαι
D ποιεῖν ὡσανεὶ ἴδιόν τι καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ, ὃ μὴ βλέπων προσαναφυκὸς τῇ τοῦ γεννήσαντος φύσει, τότε τὸ δύνασθαι τὴν οὐσίας ἑδραιότητα, καὶ τὸ ἀμετάπλωτον εἰς ἕτερόν τι παρ' ὃ ἐστὶν ἀρχὴ δηλοῖ. τὸ δύνασθαι γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμαυτοῦ μὴ εἶναι ζῷον λογικὸν, τοῖς τῇ φύσει προσοῦσι καταπεμπόμενος πλεονεκτήμασι· τὸ γὰρ ὁρᾷ τὸ δύνασθαι τοῦτο παθεῖν οὐ τῇ τοῦ τεκόντος φύσει· καὶ τοῦτον οὖν ἀρά τε βέβηκεν ἀκούσῃ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, τὸ δύνασθαι ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν
E μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. μὴ ὀκνήσωμέν γε φησι, τοῖς ἔργοις τοῦ υἱοῦ· τὸ γὰρ τοῦ τεκόντος αὐτὸν, ὡς οὐ ἰδίαις συνούσαις, ἤτοι φυσικοῖς κινήμασιν αἰσθησόμεθα, ὥσπερ οὐ ἴδοι τις ἀνθρώπους ἐργάτην αὐτοῦ, τοῦτο δὴ ποιοῦντα, καὶ ἕτερον οὐδὲν, παθεῖν τι τῶν παρὰ φύσιν ἀφ' ὧν ἔδρασε τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐστὶν ἀρχὴν τὸ δυνάμενος· οἶδ', ἔχει τὸ θέλειν ἐλεεῖν ἰδίᾳ τοῦ πατρὸς φύσις· τοῦτο δὴ καὶ συνοπτέον αὐτῷ θεωρεῖν ὁ υἱὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ἐλεήμων ὢν τυγχάνει, τὸ δύνασθαι ἕτερόν τι παρ' ὃ ἐστὶν

A Patre operatio. Nemo autem ſcandalizetur, cum per diſpenſationem dicere videtur Filius non poſſe à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem: nam quia ſerui formam aſſumpſit, & homo factus eſt propter carnis coniunctionem, non ſemper ea quæ Deo conuenit libertate atque auctoritate in loquendo vtebatur, quin potius per diſpenſationem eam interdum adhibebat, quæ Deo pariter & homini conueniat. Erat enim vtrumque ſimul reuera. Et hæc
B quidem doctrina vera eſt: ſed alio quoque modo rem propoſitam inſuper explicandam eſſe reor, & acutius illius theorematis rationem intuendam. *Non poteſt*, inquit, Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem. Illud, *non poteſt*, ſiue impoſſibile eſt, de quibuſdam prædicatur, ſiue nonnullis rebus tribuitur. Illud enim, prædicari, non vtique neceſſitatem aut imbecillitatem ſignificare dicimus, ſed plerunque
C denotat naturarum ſtabilitatem, & ſubſtantiarum ſtatum inconcuſſum quoad eſſentiam, & naturalem atque immutabilem operationem vniuſcuiuſque. Sed ſi iuuat, etiam exemplis rem explicemus. Si aliquis, exempli gratia, dicat ſe non poſſe graue atque portatu difficile, lignum geſtare, ſuam imbecillitatem prodit: Sin autem alius dicat, Homo rationis compos quum ſim, & rationali prognatus patre, non poſſum facere proprium veluti quiddam & à meipſo, quod non vi-
D deam ineſſe naturæ Patris: tunc illud, *Non poſſum*, ſubſtantiam firmam eſſe & mutari non poſſe in aliud ab eo quod eſt ſignificat. Non poſſum enim, inquit, à meipſo non eſſe animal rationis compos, profligatis iis quæ naturæ inſunt prærogatiuis. Non enim video poſſe hoc pati in patris natura. Eodem itaque modo Chriſtum dicentem intelliges, *Non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem.* Nolite enim, inquit, reprehendere opera Filij: Genitoris quippe ſui
E eſſentiam velut in ſuis cogitationibus ſiue naturalibus motibus contemplans, quarum rerum opificem conuenienter eſſe videt, has vtique facit, ac nihil aliud, cum non poſſit aliquid eorum quæ præter naturam ſuam ſunt pati, propterea quod ex ipſa eſt. Exempli gratia; Natura Patris habet, vt ſit miſericors: hoc certò Filius cum ei quoque ineſſe videat, vt qui ſit ex ipſo naturaliter miſericors eſt, nec poteſt aliud eſſe quàm quod illa

est. Habet enim ex Patre, vt essentiam, ita quoque essentiæ bona: simpliciter nimirum, & citra compositionem, vt Deus: ideóque sapienter statim subiicit: *Quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit*, totam, vt in summa dicam, significationem horum verborum, non posse à semetipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem, hic colligens. Quòd si causam ob quam hæc Filius dicit, inquiras, accuratius dictis animum aduertes. Igitur quoniam die Sabbati paralytici misertus erat, Iudæi ipsum insectari cœperunt: sed Christus eos confundit, ostendens Deum ac Patrem misereri Sabbato: nec enim prohibenda censuit quæ ad salutem nostram conferunt. Et certè initio dixit, *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Sed quoniam præ multa vaecordia grauatè hæc ferre videbantur, subdit rursum: *Non potest Filius à semetipso facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæcunque enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.* Quoniam enim Pater non recusat, inquit, in Sabbato misereri, cum eum vsquequaque misericordem esse videam, idcirco etiam ego vsquequaque misereor, qui Patris essentiam in meipso immutare non possum ita vt non videar & sim talis, qualis ipse est secundum naturam. Quæcunque enim eius sunt operor, vt existens ex ipso. Dicere autem Patrem opera prius inchoare, extrema non caret insciitia. Quomodo enim ipse seorsim ac solus inchoauerit, cum virtus eius quâ in omnibus operatur sit Filius, qui ab æterno quidem ei inest, voluntatem vero eius & motionem in agendo exprimit. Iam si stultè contendunt ipsum expectare in vnoquoque opere singularem Patris operationem, vt similiter imitetur, ostendant nobis Patrem vsquam operatum esse quiddam seorsim ac per se, aut etiam quonam ipse paralytico prius sanato, istud velut in typo genuinum tribuerit.

A

B

C

D

E

v. 20. *Pater enim diligit Filium.*

Vana ira stultè efferatos eos à quibus propter Sabbatum temerè & impiè lacessitus erat Christus ostendit, idque clarissimè, cum ait, se diligi

ἐκεῖνα ἡμέραν. ἔχει γὰρ ἐκ πατρὸς, ὥσπερ τὴν οὐσίαν, οὕτω καὶ τὰ τῆς οὐσίας ἀγαθά· ἁπλῶς μὲν δηλονότι καὶ ἀσυνθέτως ὡς Θεός. Διὸ φησὶ τοῦτο τοῖς ταῦτα ἐπιλέγουσι σοφοῖς· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ἄλλως, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν τοιαύτην τοῦ μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα, συνάγων ἐν τούτοις· ἀναλογίζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, ἐφ' ᾗ τὰ τοιαῦτα φησὶν ὁ υἱὸς, ἀκριβέστερον τοῖς περὶ αὐτῶν εἰρημένοις ἐπισκέψῃ τὸν νοῦν. σχολαίως ἐπειδήπερ ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου τὸν παράλυτον ἤλεει, διώκειν αὐτὸν ἐπεχείρησαν οἱ Ἰουδαῖοι· δυσωπεῖ γοῦν αὐτοὺς ὁ Χριστὸς, ἐλεοῦντα δηλονότι τὸν Θεὸν καὶ πατέρα καὶ τὸ σάββατον. οὐ γὰρ ᾤετο δεῖν ἀποκωλύσαι ποτὲ τὰ ὅσα περ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν συντείνοντα· καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν ἐν ἀρχαῖς, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· ὅπερ δὲ καὶ ἀχθαλλοντες πρὸς τοῦτο δῆθεν πολλαὶ ἐφαίνοντο δυσκολίαι, ὅτι ἐπιλέγει πάλιν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. ἐπεὶ γὰρ οὐ παραιτεῖται, φησὶν, ὁ πατὴρ ἐλεεῖν ἐν σαββάτῳ, βλέπων ὅτα δηλονότι πάντοτε φιλανθρωπεύμενα, τοιοῦτοι καὶ ἐγὼ δηλονότι πάντοτε ἐλεῶ, κοινουμένου πως τοῦ παντὸς τὸν αὐτὸν ἐμαυτῷ μὴ δυναμένῳ, διὰ τὸ μὲν φαινεσθαι καὶ εἶναι τοιοῦτος, οἵοις ἐστὶ καὶ φύσει αὐτὸς· ἐνεργῶν γὰρ πάντως ὡς ἐξ αὐτοῦ, τὰ αὐτοῦ. ὃ δὴ λέγειν πρωταρχικὴν τὴν ἔργων τοῦ πατρὸς ὑπαρξίν, ἀμαθίας ἐσχάτης οὐκ ἀμοιρές. πῶς γὰρ ἂν αὐτὸς ἰδίᾳ, καὶ μόνος πρωταρξαιτό ποτε, δυνάμιν ἔχων τὴν ἐφ' ἅπασιν ἐνεργητικὴν τοῦ υἱοῦ, συνυπάρχοντα μὲν ἀϊδίως αὐτῷ, θελήσεως δὲ τοῦ ὅτι μὴ ἐκ κινήσεως τὸ κατ' ἐνέργειαν τὸν ὅτι μᾶλλον ἔχοντα. καὶ εἰ προειλοῦτο αὐτὸν τὲ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ἔργων ἰδικὴν ἐνέργειαν τοῦ παντὸς ἀπαγορεύοντος διϊχνεύζονται, πρὸς ὃ ἔοικεν ἀπομιμήσασθαι, δείκνυτωσαν ἡμῖν ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν ἐργασάμενόν τι τὸν πατέρα πώποτε, ἢ καὶ ποῖον αὐτὸς πρωτοπαθήσας παράλυτον, δέδωκεν ὡς ἐν τύπῳ τὸ πρῶτον τῇ γνώμῃ.

Ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱόν.

Ἀσυνέτως ὀξυχολουμένους εἰς εἰκαίαν ὀργὴν, ἅτε οὐκ ἂν ἐσθ' ὅτε δυσωπουμένους εἰς αὐτὸν ἀφυλάκτως ἀφ' οὗ σάββατον ἐλέγχει Χριστὸς, ἐναργεσάτῃ τῷ πρόγματος ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν

δῆλον τῷ φιλεῖσθαι λέγειν τὸν τῆς ἰδίας χαρᾶς ποιητήν. εἰ γὰρ ὅλως φιλεῖ τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, ὑ λυποιοῦντα δῆλον ὅτι φιλεῖ, κατευφραίνοντα δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἂν ποιῇ, καὶ ἐργάζηται· μάτην οὖν ἀφαιροῦσι τὸν ἔλεον οἱ βλασφημοῦντα μὴ συναιτιώμενον, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς διϊστείνοντες ψήφοις ἀφ' ἑαυτῶν πάλιν ἀμύσσονται. χαλεπὸν γὰρ οἶονται μισεῖν, ὃν αὐτὸς ἀγαπᾷ, δῆλον δὲ ὅπου πάντων ἐστὶν, ὡς οὐκ ἂν ἠγάπησέ ποτε τὸν τοῦ τεκόντος αὐτὸν παρέχοντα βούλησιν, καὶ ἰδίαν καὶ μόνον ὑπὲρ αὐτὸν ἐθελήσαντα ποιεῖν εἰθισμένον. ὅπερ δὲ δικαίως ἀγαπᾷ, συναινεῖ δηλονότι, καὶ συγκατανεύει τῷ βλασφήμου τὴν λύσιν, καὶ οὐδὲν ἔχουσαν ὑπαδῆκνυσι δεῖ· ὧν ἂν εἰκότως ἀγανακτήσαι Θεὸς ὁ τοῦ νόμου κύριος.

Καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ.

Ἀναγκαίως καὶ ταῦτα τοῖς προλαβοῦσιν ἐπάγει, καὶ δι' ποίαν αἰτίαν, ἐρῶ δὴ πάλιν. πατέρες μὲν γὰρ οἱ πρὸ ἡμῶν, φυσικῆς ἕλκει ὅτε φιλοστοργίας ἡττώμενοι, καὶ λυποῦντας αἰεὶ ἔχοντας τοὺς υἱοὺς, καὶ τοῖς παρὰ γνώμην ὑπείκειν θεωμένους ὁρῶντες αἰεξικακοῦσι πολλάκις. σφοδρῶς γὰρ ἡς αὐτοῖς ὁ περὶ παῖδας εὐφυΐας πόθος πᾶσαν ἀναπείθων τὴν ἐπ' ἐκείνοις μικροψυχίαν πλεονεκτεῖν. ἀλλ' οὐχ οὕτως, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· ὑ δύναται γὰρ ἡ ποιεῖν, ὃ μὴ πέφυκεν ἐργάζεσθαι καὶ αὐτός· ὡς δὲ μίαν ἔχων πρὸς αὐτὸν τὴν ὑσίαν, φυσικοῖς ἴσοις, ἵν' ὅπως εἴπω μᾶλλον, νόμοις πρὸς ἀπροσμάλλακτον καλεῖται θελησίν τε καὶ δυναμίν· οὐδὲν οὖν ἂν ἔρα, φησὶ, παρὰ τὸ πατρὶ τεκόντι δοκοῦν ἢ πρέπον ὁ υἱὸς ἐργάζεται, οὐδὲ τῆς πατρὸς ἀγάπης καθαρᾶς ἀφ' ὑλῶν, * φιλότεχνος ἡς ὑπάρχων ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ ἐξιώσιος, ἀλλ' ὧν ἂν ὁρᾷ θεάσηται ποιητικὸν, ὡς ἐν συνοίσῃ δὴ πάλιν, ταῦτα δὴ πάντα ἐπιτελεῖ τῇ ταυτότητι τῆς ὑσίας εἰς ὃ μηδαμοῦ παρεκπίπτων τὸ Θεῷ πρέπον διαφερόντως μένει. ἔμπης γὰρ ἕτερα, καὶ ἀλλοιώσεως ἀμοιρῆ· μένει δὲ ὁ αὐτὸς ἀδιαλείπτως, ὡς ὁ ψαλμῳδὸς που φησί. δείκνυσι δὲ πάλιν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ, ὑ καθάπερ ἐν πίναξι διαγεγραμμένα προβάλλεις, ἢ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων· πάντα γὰρ οἶδεν ὡς Θεός· ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ γεννήματος φύσει ζωγραφῶν, καὶ τὰ ἰδίως αὐτῷ προσόντα φυτεύων ἐν ἑαυτῷ, ἵνα ἐξ ὧν αὐτὸς ἐστὶν ἀρχὴ καὶ φαίνεται, ποταπός τε καὶ ἡλίκος κατὰ φύσιν ὑπάρχει δείκνυσι τὸν γεννήσαντα. δῆλον γὰρ τοῦτο φησιν ὁ Χριστὸς, ὡς οὐδεὶς γινώσκει

A à Patre. Nam si Pater diligit Filium, vtique non se contristantem diligit, sed exhilarantem potius, propter ea quæ facit & operatur. Frustra itaque persequuntur eum, quòd in Sabbato misereri non recuset, & Dei ac Patris placitis repugnare idcirco deprehenduntur. Existimant enim odio habendum quem ipse diligit: Manifestum est autem quod non dilexisset eum, Patris sui voluntatem prætergredientem, & seorsim quod sibi placeat agere solitum. Sed cum iure diligat, consentit nimirum, & simul annuit solui Sabbatum, nihilque habere demonstrat, ob quod Deus Legis Dominus iure indignetur.

B

Et omnia demonstrat ei quæ ipse facit.

Necessariò hæc addit quoque præcedentibus, quam autem ob causam, dicam denuo. Parentes nostri naturali C amore victi quandoque filios molestos ferunt, & præfractos atque inobedientes sæpenumero patiuntur. Insitum eis enim est vehemens erga liberos studium, quod eos adigit vt animi angustiam superent. Sed non sic Filium, inquit, Deus ac Pater diligit. Nihil enim facere potest, quod non ipse quoque Pater operetur, Cum autem vnam habeat cum ipso substantiam, naturæ quibusdam, vt ita dicamus, legibus ad eandem per omnia vocatur voluntatem ac virtutem. Nihil igitur, inquit, D præterquam quod genitori placuerit aut decear, Filius operatur, neque aduersus Patris charitatem agit perperam, ambitiosa operandi affectatione & contumacia, sed quæ eum facientem intellectu videt, hæc vtique vniuersa perficit, cum ob identitatem substantiæ nusquam ab eo quod Deo conuenit excidere queat. Omnis enim mutationis & alterationis est expers, sed manet idem semper, vt Psalmista canit E alicubi. Demonstrat autem rursus Pater Filio quæ ipse facit, non quasi depicta in tabulis proponat, aut quasi doceat ignorantem, (cuncta enim nouit, vt Deus) sed seipsum totum in geniminis natura exprimens, & quæcunque ei propriè insunt, in seipso demonstrans, vt ex quibus ipse est & apparet, quinam & quantus secundum naturam sit Pater, agnoscat. Idcirco enim Christus ait, quòd *nemo nouit*

quis

* Ita. φιλοτεχνίας ἡς

quis sit Filius, nisi Pater: neque Patrem quis nouit, quis sit, nisi Filius. Est enim in vtroque vtriusque cognitio non doctrinâ, sed naturâ. Et videt quidem Deus ac Pater in seipso Filium, ac vicissim Filius in seipso Patrem. Idcirco ait, *Ego in Patre, & Pater in me est.* Illud autem *videre, & videri*, Deo conuenienter hic rursus capiendum est.

τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, τίς ἐστιν, εἰ μὴ ὁ υἱός· κατ' ἄμφω γὰρ ἐν ἀμφοῖν ἡ ἑκατέρου γνῶσις οὐ διδακτῶς, ἀλλὰ φυσικῶς· καὶ ὁρᾷ μὲν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸν υἱόν, ὁρᾷ δ' αὖ πάλιν ὁ υἱὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα· διὰ τοῦτό φησιν, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι· τὸ δὲ ὁρᾶν τε, καὶ ὁρᾶσθαι, πάλιν ἐν τούτοις πρεπόντως ἑρμηνευτέον.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.

Καὶ μείζονα τούτων ἔργα δείξει αὐτῷ, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε.

In superioribus refert beatus Euangelista Iudæos IESVM interficiendum quærere, quoniam non solùm soluebat Sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem seipsum faciens Deo. Accusationem igitur violati Sabbati refutauit, ostendens ipsum quoque Patrem operari in Sabbato, longa in id oratione consumpta. Conatur autem demonstrare etiam quamuis propter nos homo sit factus, æqualem tamen esse Patri. hoc enim dicendum restabat. Ideóque ait, *maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.* At quid rursum his verbis sibi vult? Sanatus est, inquit, paralyticus, triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Et mira est sanè virtus eius qui sanauit, diuinaque planè potestas. Sed tam mirabilium rerum patratorem, nemo sanæ mentis, opinor, reprehenderit, se Deum esse dicentem, & quia Filius est, per omnia Patri æqualem. Quoniam autem pessimè ac stultissimè sentiendo, inquit, propter fragile hoc corpus scandalizamini, necessariò sciendum vobis est, hunc non fore potestatis ac virtutis meæ terminum: maiora namque, vel inuiti, spectabitis, mortuorum scilicet resurrectionem: tumque magis mirabimini, diuinam gloriam ac virtutem in me cernentes, quem blasphemiæ crimine nunc inuoluitis, & persequi non veremini, propterea quod solùm dixi, me Dei Filium esse. Quo pacto verò Deus ac Pater opera Filio demonstret, copiosè antea diximus.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησὶν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς ὡς ἐζήτουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. τὴν μὲν οὖν ὑπὲρ τοῦ σαββάτου κατηγορίαν ἀπεσκευάζετο, καὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυσι συνεργὸν ἐν σαββάτῳ τὸν πατέρα, καὶ μακρὰν ὑπὲρ τούτου προεκπαλαίσας λόγον· ὅτι δὲ ἔστιν ἐν ἰσότητι τῇ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ αὐθρωπος γεγονὼς δι' ἡμᾶς, πειρᾶται διδάσκειν. τοῦτο γὰρ ἦν ὑπὲρ τοῦ λόγου τὸ λοιπὸν καὶ διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε· καὶ τί πάλιν ἡμῖν βούλεται διὰ τούτου δηλοῦν; τεσσαράκοντα, φησὶν, ὁ παράλυτος ἐτῶν ἦν, καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. καὶ θαυμασὸν μὲν ὄντως ἦν τὸ τῆς θεραπεύσεως δυνάμεως θεοπρεπὴς τε λίαν ἡ ἐξουσία· τὸν γὰρ οὕτω θαυματουργὸν, οὐκ ἄν τις, οἶμαι, σωφρονῶν αἰτιάσαιτο Θεὸν ἑαυτὸν εἰπεῖν λέγοντα, καὶ ἐπείπερ ὅστις υἱὸς, ἴσον χρὴ πάντα τῷ γεννήσαντι. ὑμεῖς δ' οἱ φρονοῦντες φησὶ κἀκεῖνά τε καὶ ἀλλογενῆ, διὰ τὸ ὑπάκουον τυγχάνειν σκανδαλίζεσθε σῶμα, διὰ καιρὸν ὑμᾶς ἐκμαθεῖν, ὡς ὑπὲρ μέτρον τούτων τὰ τῆς ἐμῆς ἐξουσίας τε καὶ ἰσχύος ἔσεσθαι· μειζόνων γὰρ ἐσεσθε θεωρῶν, κἂν μὴ βούλησθε, ἀναγκαῖ, τὴν τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως δηλαδὴ, καὶ τότε μειζόνως καταπλαγήσεσθε, τὴν τοῦ Θεοῦ παρεπουσάν μοι τε καὶ δόξαν ἐν ἐμοὶ χειμαζόμενοι ὁρῶντες, ὃν δυσφημίας ἐγκλήματι περιβάλλετε νῦν, καὶ διώκειν οὐκ αἰσχύνεσθε, διὰ τὸ μόνον εἰπεῖν, ὅτι υἱὸς Θεοῦ εἰμί. θαυμαστὴ γὰρ ὄντως ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τὰ ἔργα τοῦ υἱοῦ, προσλαβόντες ἤδη διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν.

v. 21. *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius quos vult viuificat.*

Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ.

Vide rursus æqualitatẽ his verbis clarè demõstrari. Qui enim æqualiter in susci-

Θέα δὴ πάλιν ἐν τούτοις σαφῆ τὴν τῆς ἰσότητος ἀπόδειξιν. ὁ γὰρ ἴσως συνεργὸς πρὸς τὴν τῶν νεκρῶν

αὐαλίωσιν, πῶς αὖ ἔχοι κατὰ τὸ ὃ ἔλαττον; ἢ πῶς ἂν εἴη τοῦ πατέρα λοιπὸν ἑτεροφυὴς καὶ ἔκφυλος ὁ τοῖς αὐτοῖς διαλάμπων ἰδιώμασιν; ἴδιον δὲ τῆς θείας οὐσίας, τὸ ζωοποιεῖν, ὅπερ ἐστὶν ὁμοίως τὸ πατρὶ, καὶ υἱῷ. ζωοποιεῖ δὲ πάλιν οὐκ ἰδίως μᾶλλον καθ' ἑαυτὸν ὁ πατὴρ, ἰδίως δὲ λαμπόμενος ὁ υἱός· ἔχων γὰρ ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὸν πατέρα, τὰ πάντα ἐνεργεῖται, καὶ ἐνεργεῖ δι' υἱοῦ τὰ πάντα ὁ πατήρ. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ἔχει τὸ ζωοποιεῖν ὁ πατὴρ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει, καθάπερ οἶμαι καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ ἰδίως ἑκατέρῳ προσὸν ἀπονέμει τὸ ζωοποιεῖν ἑκατέρῳ τοῦ νεκροῦ.

A tandis mortuis operatur, quomodo vlla in re esset inferior? aut quomodo diuersæ esset à Patre substantiæ, qui iisdem refulget proprietatibus? Propria autem est diuinæ substantiæ, viuificandi potestas, quæ æqualiter Patri ac Filio inest. Item, non per se seorsim quosdam Pater viuificat, ac seorsim Filius: Cum enim habeat in seipso Patrem naturaliter, cuncta operatur, & facit cuncta Pater per Filium. Sed cum viuificandi potestatem habeat Pater in sua natura, B quemadmodum & ipse, ideò viuificare posse mortuos vtrique tribuit quasi vtrique seorsim id insit.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Ὅτι τὴν θεοπρεπῶν ἀξιωμάτων ἢ τοι πλεονεκτημάτων οὐδὲν ἐκ μετοχῆς, ἢ ἐπακτὸν ἐν υἱῷ.

Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κεῖνό τινα, ἀλλὰ πᾶν κεῖσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ.

CAPVT VII.

Quòd nulla dignitas aut excellentia diuina ex participatione, vel ascititia sit in Filio.

v. 22. *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.*

C ΑΛΙΟ τι θεῖον καὶ θαυμαστὸν εἰσφέρει θεώρημα θεοπρεπής τις, καὶ ἀξιαίσιον, ὅλῳ πολλῷ λόγῳ πείθων, ὅτι Θεός ἐστι κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινός. τίνι γὰρ ἂν καὶ ἑτέρῳ πρέποι τὸ κεῖναι τὴν οἰκουμένην, εἰ μὴ μόνῳ τῷ ὄντι πάντως ὄντι Θεῷ, ὃν δὴ καὶ πρὸς τοῦτο καλοῦσιν αἱ θεῖαι λεγόμεναι γραφαὶ, ποτὲ μὲν αἴρεσθαι ὁ Θεὸς, κεῖνον τὴν γῆν· ποτὲ δὲ αὖ πάλιν, ὅτι ὁ Θεὸς κριτής ἐστι, τοῦτον ταπεινοῖ, καὶ τοῦτον ὑψοῖ· δεδόσθαι μὲν τὸ κρίσιν ἑαυτῷ φησι παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐχ ὡς ἔξω τῆς ἐπὶ τούτῳ κείμενος D ἐξουσίας, ἀλλ' ὡς αὖ θεοπρεπῶς οἰκονομικῶς, πρεπωδέστερον δηλαδὴ τῇ θείᾳ φύσει τὰ πάντα διδάσκων, ἧς καὶ αὐτὸς εἰσω βεβηκὼς, ἢ μᾶλλον ἐστὶ λόγος καὶ Θεὸς, οἰκοθεν ἔχει τὸ ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν· ἢ γὰρ γέγονεν αὖ ἄνθρωπος, πρὸς ὃν εἴρηταί που, τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες, δεδίδαχε πρεπόντως ὁμολογεῖ. πρὸς δὴ τοῦτο πάλιν ἐρεῖ τις τυχὸν τῶν δι' ἀπιστίας. ἰδοὺ διαῤῥήδην ὁ υἱὸς τὴν κρίσιν δέδοσθαί φησι παρὰ τοῦ πατρός. λαμβάνει δ', ὡς οὐκ ἔχων δηλαδή. πῶς οὖν οὐκ αὖ εἴη μείζων, καὶ μεγαλοφυέστερος ὁ δεδοὺς μετ' ἐξουσίας, ἢ δεδεγμένος λαβών; τί δὴ οὖν ἐρεῖ πρὸς τοῦτο φαμέν; ὁ μὲν λόγος ἡμῖν ὁ προτεθεωρημένος οὐκ ἀκόμψως, ὡς οἶμαι, διήρτισται, θεοπρεπῆ εἰσφέρων τὸν καιρῷ μάλιστα πρέποντα θεοπρεπῶς δηλαδὴ, καὶ οἰκονομίᾳ τῇ κατὰ σάρκα ἁρμοδιωτάτην, ὅτε δοῦλος ἐχρημάτισεν, ὅτε τεταπείνωκεν ἑαυτὸν, εἰς ὁμοίωμα τοῦ ἡμετέρου

A Liud quiddam diuinum ac stupendum affert, longo sermone se naturâ & verè Deum esse persuadens. Cui enim alij terrarum orbem iudicare cõueniat, nisi vni supra omnes existenti Deo, quem sanè diuinæ Scripturæ ad hoc etiam vocant, modò quidem, his verbis: *Surge Deus, iudica terram.* Et rursus: *Quoniam Deus iudex est: hunc humiliat, & hunc exaltat.* Datum autem sibi à Patre ait iudicium, non quasi ab ea potestate sit alienus, sed quòd homo cum sit per dispensationem naturæ diuinæ congruentius omnia tribui doceat quâ cum sit ipse præditus, inquantum est Verbum ac Deus, à se habet omnium potestatem: quatenus autem homo factus est, ad quem alicubi dictum est, *quid enim habes quod non accepisti*, se accepisse, vt decet, fatetur. Ad hæc rursum dicet forsan aduersariorum aliquis. Ecce apertè Filius ait se iudicium à Patre accepisse. Accipit autem, vt qui non habeat videlicet. Quomodo ergo maior non erit ac magnificentior qui cum potestate dat, quàm cui accipere est opus? Quid igitur huic respondemus? Antea quidem non insciètè, vt arbitror, ea de re disseruimus, allata obseruatione maximè conuenienti Incarnationis tempori nimirum, & dispensationi cum carne aptissima, cum seruus nuncupatus est, cum seipsum exinaniuit, in similitudine nostra

Psal. 81. Psal. 74. 1. Cor. 4.

factus: Sed quoniam simpliciora dogmata superbè despicis, & exquisitius ea vis examinari, age denuo tuas obiectiones refutantes, primùm dicamus: Non semper neque necessariò eum qui dare aliquid dicitur, accipienti tribuere quasi non habenti: Sed neque dantem accipiente semper esse maiorem, Alioqui enim, quid facies cum videbis, sanctum Psalmistam dicentem in Spiritu: *Date gloriam Deo.* Anne gloria opus esse Deo putabimus, aut maiores Creatore nos esse qui hanc ei deferre iubemur? Atqui tu id proferre non audebis, licet in blasphemiis egregiè exercitatus. Deus enim gloria plenus est, quamuis eam à nobis non accipiat. Quod autem à se habet, si id honoris loco accipit, non est inferior idcirco censendus iis qui gloriam ipsi ceu donum offerunt. Licet ergo videre eum qui aliquid accepit nihilo inferiorem esse eo qui dedit, neque proinde magnificentiorem Patrem suo genimine, quòd ei dederit omne iudicium. Deinde, illud quoque considerandum est, iudicare, siue ius dicere, operationes potius esse aut actus eorum quæ circa substantias esse intelliguntur, quàm ipsas reuera substantias. Aliquid enim facimus dum ius dicimus, iidem prorsus secundum substantiam permanentes. Quod si iudicare substantiam esse concedemus, quomodo necesse non est vt vel inuiti fateamur, neminem planè existere posse in rerum natura nisi actu iudicare videatur, & cum quis iudicare desinit vnà quoque cessare eius substantiam? Sed ita sentire, est absurdissimum. Iudicare igitur actio quædam est, ac præterea nihil. Quid ergo dedit Pater Filio? nullam quidem ex sua natura excellentiam, in eo quod omne iudicium ei tradidit, sed actionem potius in eos qui iudicantur. Quomodo igitur in hoc maior erit, aut magnificentior, nonnullo addito quod non erat in Filio qui dicit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt?* Quomodo igitur illud dare sit intelligendum, attende quæso. Quemadmodum Deus ac Pater creandi potestate præditus cuncta creat per Filium, tanquam per virtutem & robur suum: ita quum penes eum sit iudicandi potestas id quoque præstabit per Filium tanquam per iustitiam suam. Vt si dicatur ignis naturali suæ virtuti aliquid comburendum concedere, cum res id ferat. Hoc modo piè interpretantes illud, *dcait*, vitabimus

Psal. 67.

A χλόμβος· ἐπεὶ δέ σοι δοκεῖ τὰ μὲν ἀπλουστέρων κατεφρονοβαρβάτως δογμάτων, ἐξεργοτέρων δὲ μᾶλλον ποιᾶς τὴν ζήτησιν, ἄγε δὴ πάλιν τοῖς σοῖς ἑαυτὸν ἰόντες ἀντιβολήμασι, πρῶτον ἐκεῖνο λέγωμεν· οὐχὶ πάντως, οὐδὲ αἰσχρῶς, ὦ ἑταῖρε, ὁ δοῦναί τι λεγόμενος, ὡς οὐκ ἔχοντι τὸν δεχομένῳ προσνέμει, ἀλλ' οὐδὲ μείζων ἀεὶ ὁ λαμβάνοντος ὁ δίδους, ἐπεὶ τί ποιήσεις, ὅταν ἴδῃς σὺ πνεύματι τὸν ἱερὸν λέγοντα ψαλμῳδὸν, δότε δόξαν Θεῷ· δόξης ἆρα καθιερᾶναι τὸν Θεὸν ἐπιδιαλογόμεθα, ἢ οὐ μείζους ὁ κτίσματος ἀφῃρῆσθαι τοῦτο πάντως ἡμεῖς, οἱ τοιοῦτον αὐτῷ προσαγόντες ὀπτασιοπλόκοι; ἀλλ' ὅτῳ γε αὐτὸς ὑποτολμήσας εἰπεῖν, ὁ τὸ ὅτι ταῖς δυσφημίαις ὄκνον ὡμολογηκὼς· πλήρης γὰρ δόξης ὁ θεῖος, καὶν μὴ δέχηται πρὸς ἡμῶν· ὁ γοῦν οἱῳδηποτοῦν ἔχει λαμβανόντων ἐν τάξει ἡμῶν, οὐκ ἂν ἐλάττων νοοῖτό ποτε, τηλικοῦτον αὐτῷ τὸ δόξαν, ὡς δῶρον προσάγοντι. ἔτι ζήτει ὁρᾶν τὸν εἰληφότα τι τῶν δεδωκότος οὐκ ἀμείονα, καὶ γὰρ διὰ τοῦτο μεγαλοφυέστερος ὁ πατὴρ τοῦ ἰδίου γνώματος, ἐπεὶ πᾶσαν αὐτῷ δέδωκε τὴν κρίσιν. εἶτα πρὸς τούτῳ κἀκεῖνο προσκεφάλαιον· ὃ κρίνειν, ἤτοι δικάζειν ἐνέργειά μᾶλλόν εἰσι, καὶ πρόσκαιρα τῶν περὶ τὰς οὐσίας νοουμένων, ἢ αὐτὸ κατ' ἀλήθειαν οὐσίαι. ἐνεργοῦμεν γοῦν δικάζοντες ἰδίᾳ ζόντως ὑποστάντες, ὅταν ἐσμέν· εἰ δὲ ὃ κρίνειν, ἤτοι δικάζειν οὐσίαν εἴη δυσωνύμῳ, πῶς οὐκ αἰσχρὸν, καὶ οὐχ ἑκόντας ὁμολογεῖν, μηδὲ ὑποστάντων ὅλως δυνάμεως τὴν ὄντων λυτέας, εἰ μὴ φαίνοιντο κρίνοντες, συνκαταλήγειν τε πάντως ἀνάγκης τὴν τελέως τοῦ κρίνειν οὐσίαν; ἀλλ' ἔστι ὃ ὕπτιος νοεῖν τὸ ἀποκρύπτων ἐνέργειάν τις ζωσα ἐμοῦ ὃ κρίνειν ὄντι, οὐ ἕτερον οὐδέν· τί οὖν ἆρα δέδωκεν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ; πλεονέκτημα κατ' ὀλίγον ἰδίας φύσεως οὐδέν, ἔν τε τῷ τοῦ κρίνειν ἐπιτρέψαι πᾶσαν αὐτῷ, ἐνέργειαν δὲ μᾶλλον τοῦ κρίνοντος. πῶς οὖν ἔσται κατὰ τοῦτο μείζων, ἢ μεγαλοφυέστερος, ὅτι γε προστιθεὶς, ὅπερ οὐκ ἐν υἱῷ τῷ λέγοντι, πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι. πῶς οὖν ἆρα τὸ δοῦναι νοητέον, ἄκουε λοιπόν. ὡσπερ ἔχων τὸ δυνατὸν δημιουργεῖν ὁ Θεὸς, ὁ πατὴρ, δι' υἱοῦ τὰ πάντα δημιουργεῖ, ὡς διὰ δυνάμεως, καὶ ἰσχύος ἰδίας, ὅτῳ ἔχων καὶ τὸ δυνατὸν κρίνειν, ἐνεργήσῃ καὶ αὐτὸ δι' υἱοῦ, ὡς διὰ δικαιοσύνης ἰδίας, ὥσπερ ἂν εἰ λέγοτο πῦρ τῇ ἴδιᾳ αὐτοῦ φύσιν ἐνεργεῖα τὸ καῦσαι καὶ κατὰ χρῆν, ζωὴν ἔχοντες τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ὀδὸν ὅτῳ, τὸ δεδωκέναι, θυσικῶς ἐρμηνεύοντες, τοῦ μὲν ἀφαιρόλου

B

C

D

E

παγίδα διαφθειρόμενα. εἰ δὲ διαμένοιεν αἰσχρῶς προσποιούμενοι δόξαν αὐτῷ προσγίνεσθαι διὰ τὸ πρὸς δεξιᾶς καθεζόμενον, διὰ τὸ κριτὴν ἀναφαίνεσθαι τῆς γῆς, διδασκέτωσαν ἡμᾶς, πῶς ἂν ἔτι νοοῖτο κύριος, ὁ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τοῖς ὑπὲρ τοῦτο ὑμῖν τεθραμμένοις.

A laqueum diaboli. Quod si perstant impudenter asserere additam ei esse gloriam à Patre, ex eo quod terræ iudex statuitur, doceant nos quo pacto iam intelligatur Dominus, qui & in extremis temporibus hoc honore coronatur.

ΚΕΦΑΛ. η.

Ὅτι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ υἱὸς, καὶ εἰκὼν τῆς γεννήσαντος ἀπεικὸς, ἴσον ἔχει πρὸς αὐτὸν καὶ ὁμοῦ, καὶ δόξαν.

Cap. VIII.

Quòd Deus & ex Deo secundum naturam quum sit Filius, & perfectissima genitoris imago, æqualem cum ipso honorem & gloriam obtinet.

Ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

v. 23. *Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.*

Αἰτία καὶ πρόφασις ἤδη τῶν προγεγενημένων ὁρᾶται, δι' ἣν χρεὼν ἡμᾶς ἐν τῷ υἱὸν ἰσοτιμίᾳ καὶ ὁμοιότητι τῇ πρὸς τὸν πατέρα. Βραχὺ δὲ ἀναλαβεῖν, καὶ εἰς τὸ καὶ τόπον ἀνακομιζόμενος μνήμῃ προσαθρήσῃ ἀκριβῶς τοῦ λόγου τὸ δύναμιν· ἔλεγεν οὖν ἴδιον μὲν ἔφασκε πατέρα τοῦ Θεὸν ὑπάρχειν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, εἶτα πάλιν ἰσοδυνῆ, καὶ ὁμότεχνον ἀπεδείκνυε λέγων, ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ὅτι δὲ ζωὴ καὶ ζωοποιὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν, ὥσπερ οἶδεν καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, διεσάφει προσθείς, ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ. ἀλλ' ὡς ἔοικεν καὶ πάντων κριτὴς, σαφῶς δηλοῦν τοῖς ἐφ' ἅπασι, καὶ συγκατατιθέντος τοῦ πατρὸς, ἐξηγεῖτο λέγων, οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ. τίς οὖν ἡ τούτων αἰτία; τί ἦν ἄρα ὃ πεποίηκε λέγειν τοιαῦτα ἔργεσθαι λόγον τὸν μονογενῆ; ἵνα πάντες, φησὶ, τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. εἰ γὰρ πάντα ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, ὅσον ἦκεν εἰς ἀξίωμα θεοπρεπὲς, πῶς οὐκ ἂν εἴη πρέπον ἰσοταθμοῖς σημείοις τεθραῦσθαι ὑμῖν, τὸν ὡσαύτως οὐδενὸς ἧττον τῆς οὐσίας ὄντα; τί οὖν ἄρα πάλιν καὶ πρὸς τοῦτο φασιν οἱ πάντα παρδαλὰ διαστρέφοντες, ὡς ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαΐας; εἰ διὰ τὸ λέγεσθαι φησὶν, ἵνα πάντα τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὰ τιμῶσι τὸν πατέρα, νομίζετε χρεὼν τὸν υἱὸν ἰσομοιρεῖν τῷ πατρὶ καθαιμαγμένην ὑμῖν, ἀπροσκόπτως τῆς ἀληθείας μακρὰν που βαδίζοντες. οὐ γὰρ πάντως τὸ καθὼς ἰσότητα προσγραφῆς εἰσφέρει, καθ' ὧν αὐ φαίνοιτο τεκμήριον, ὁμοίωσιν δέ τινα χα-

Causa & ratio eorum quæ priùs allata sunt esse videtur, nimirum æqualitate & similitudine cum Patre Filium esse honorandum. Quòd si paulo altius repetas, & ad loci memoriam redeas, sermonis vim ac sensum accuratè perspicies. Igitur Patrem suum aiebat Deum esse, seipsum æqualem faciens Deo. Præterea æquipotentem & coopificem seipsum ostendebat, dicens: *Quæcunque enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.* Quòd autem vita sit & viuificus secundum naturam, non secus ac Pater, declarabat addens: *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.* Sed quod futurus sit quoque vniuersorum iudex, Patre in omnibus simul assentiente & annuente, exponebat dicens: *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.* Quænam ergo istorum causa est? aut quid vnigenitum adegit, vt istiusmodi sermone vtatur? *Vt omnes*, inquit, *honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Nam si omnia est quæcunque Pater, quod ad dignitatem Deo conuenientem spectat, quomodo non decebit iisdem honoribus eum coronari, cui nihil ad identitatẽ substantiæ deest? Quid igitur ad hæc respondent rursum qui omnia recta peruertunt, vt ait Isaias Propheta? Si ex eo quod scriptum est, inquiunt, *Vt honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*, existimatis Filium æqualibus cum Patre honoribus esse decorandum, nescitis à veritate longè vos abesse. Non enim sanè dictio ista, *sicut*, æqualitatem earum rerũ de quibus dicitur significat, sed quã-

dam similitudinem potius indicat, quo modo Saluator, inquiunt, alicubi consulit, dicens: *Estote misericordes, sicut & Pater vester ille caelestis est.* An ergo misericordiæ amantes erimus, perinde atque Pater, propter dictionem illam, *sicut?* Item, Christus ad suum Patrem de discipulis ait: *Dilexisti eos, sicut & me dilexisti.* At nequaquam concedemus dilectos esse discipulos perinde ac Filium propter dictionem illam, *sicut.* Quid ergo frustra te angis, & dictionem vi detorques in blasphemiam, quæ nullam auditoribus necessitatem affert Filij æqualiter cum Patre honorandi? Quid igitur his reponimus? Acerbis quidem in nos latrant Dei hostes sermonibus: sed foras canes, vt Paulus ait, foras mali operarij, foras rectæ fidei deprauatio. Nos enim veritatis filij sumus, & lucis proles. Idcirco vnigenitum vnà cum Deo & Patre conglorificamus, non secundum vllam differentiam, sed æqualitate honoris & gloriæ, vt Deum de Deo, & lumen de lumine, & vitam ex vita. Et certè curiosiùs scrutari quod fide suscipitur vt plurimum tutum non est; veruntamen examinanda nobis est vis illius dictionis, *sicut*, ne aduersarij nimios sibi spiritus assumant. Igitur, cum illa dictio, *sicut*, de naturâ diuersis effertur, tunc non omnimodam æqualitatem, sed similitudinem potius & imaginem significat, vt & ipsi prius confessi estis. Quod si de iis posita videatur quæ omnimodam inter se similitudinem habent, & æqualitatem in omnibus, & similitudinem significat, & siquid his aliud cuiusdam virtutis reperitur. Exempli gratia, Sol in cælo nitet, & argentum de terra similiter: sed inter se natura discrepant. Fingamus autem aliquem diuitem suis domesticis forsan dicere: Fulgeat argentum sicut Sol; iure quidem tum dicemus materiam terrestrem ad æqualem cum Sole splendorem non accedere, sed ad similitudinem quandam & effigiem, etiamsi de ipso efferatur illa dictio, *sicut.* De Petro verò & Ioanne sanctis discipulis, qui cùm naturæ ratione, tum pietate in Deum perfectam inter se similitudinem habent, efferatur illa dictio, *sicut*, & dicat quispiam, exempli causa, Honoretur ab omnibus Ioannes sicut & Petrus: An illa dictio, *sicut*, neutiquam significabit æqualem verique esse tribuendum

Iuc. 6. *Ioan. 17.* *Philip. 3*

A ἐλεητικοὺς πολλάκις, οἵ, φησὶν, ὁ πατὴρ ὑμῶν συμβουλεύει, λέγων, γίνεσθε οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων ἐστίν. ἆρ' οὖν ἐσόμεθα φιλοικτίρμονες ὄντως, ὡς ὁ πατὴρ, διὰ τὸ καθώς; καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς λέγει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα περὶ τῶν μαθητῶν, ἠγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. ἀλλ' οὐχ οὕτω δυσκόλως ἠγαπῆκαμεν τοὺς μαθητὰς, ὡς τὸν υἱὸν πάλιν, διὰ τὸ καθώς. τί οὖν περισπλεκόμεθα, καὶ ἀποδιάζομεν τὴν λέ-

B ξιν εἰς δυσφημίαν, οὐδεμίαν τοῖς ἀκροωμένοις ἀνάγκην εἰσφέροντες, εἰς τὸ χρῆναι ὑμᾶς τὸν υἱὸν, ὡς τὸν πατέρα τῆς φύσεως; τί οὖν πρὸς ταῦτα καὶ πρὸς ἡμᾶς; πικροῖς μὲν ἡμῖν καθαλακτοῦσι λόγοις οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔξω τοὺς κύνας, ὡς ὁ Παῦλός φησιν, ἔξω τοὺς κακοὺς ἐργάτας, ἔξω τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν καταστροφήν· ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἀληθείας υἱοὶ, καὶ τέκνα φωτός. λέγεται τοῦτο τὸ μονογενῆ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ συνδοξάζομεν, οὐ κατά τινα διαφοράν, ἀλλ' ἐν ἰσότητι ἡμῖν τε καὶ

C δόξης, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς. καὶ περιεργάζεσθαι μὲν ἐπὶ πίστει οὐ δεκτὸν, ὡς ὅτι πλεῖστον ἐκ ἀσφαλές· βασανιστέον δ' οὖν ὅμως καὶ τὸ καθὼς τοῦτο δυνάμιν, ἵνα μὴ μέγα φρονῶσιν ἐφ' ἑαυτοῖς οἱ δι' ἐλαττόνων. ἰκανῶ δὲ μὴν τὸ ἀνομοίων καὶ τὸ φύσιν διεστάναι ὄντως, ἐν πᾶσιν ἀπαραλλάκτως ἴσην εἰσφέρειν τοῦτο ἰσότητα, ὁμοιότητα δὲ μᾶλλον, καὶ εἰκονισμόν, ὡς καὶ αὐτοὶ προσλαβόντες ὁμολο-

D γήκατε. ὅτι δὲ τὰ ἀνάλογα καὶ πάντα προσπεπλεγμένα εἴωθε ὁρᾶσθαι τεχνικῶς, καὶ ἰσότητα τὸ σύμπαν καὶ ὁμοιότητα δηλοῖ, καὶ εἴ τι τούτοις ἕτερον ἰσοδυναμοῦν διείρηται. οἷον τὴν φημὶ, λαμπρὸς μὲν ὁ κατ' ἀέρα νῦν ἐστιν ἥλιος, λαμπρὸς δὲ ὁμοίως καὶ ὁ γῆθεν ἀργυρος, ἀλλ' ἡ μὲν φύσις τὸ εἰρημένον διαφορᾶς. νοείσθω δέ τις τυχὸν τὸ ὅτι γῆς πλουσίων τοῖς κατ' οἶκον οἰκέταις λαμπέτω λέγων ὁ ἀργυρος, καθὼς καὶ ὁ ἥλιος, οὐ τοίνυν δὴ μάλα δικαίως οὐκ εἰς τὸ ἴσον αἰσθάνῃ λαμπρότητα τῷ

E ἡλίῳ τὸ ἐκ γῆς ὕλλιον φαεινὸν, ἀλλ' εἰς ὁμοίωσιν μόνα, καὶ ἐμφέρειαν, καὶ εἰ φέροιτο κατ' αὐτὸ καθώς· Πέτρου δὲ, καὶ Ἰωάννου τῶν ἁγίων μαθητῶν προσενεχθέντων εἰς μέσον, οἷς καὶ τῆς φύσεως λόγος, καὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας τὸ πρὸς ἀλλήλους ἀκεραίους ὁμοιότητος οὐκ ἀπολιμπάνουσα, τεθήσεται καθὼς, λέγοντός τινος περὶ αὐτῶν, ὡς σὺ τὸν Ἰωάννην, ἡμεῖς δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην, καθὼς καὶ ὁ Πέτρος· ἆρα καθὼς ἀποτομὴν πᾶσιν εἰς τὸ μὴ δεῖν ἐπ' ἀμφοῖν τὸν ἴσον ἀναλαμ-

ἡμῖν; ἀλλ' οὐκ ἂν οἶμαι τις ὃ Ἰσιόδωρον ἐρεῖ θεωρήσαι γὰρ δὴ ὃ κωλύον τοῦτον κατ' αὐτὸ τὸ νοήματος τῆς ἀναλογίας· ὅταν ἐφ' ἑνὸς, καὶ παῖδος φέρηται ὃ λεγόμενος, ἐξ οἵας αἰτίας ἀποναρκήσομεν ἴσομερέσιν ἄμφω καλλωπίζειν ἡμᾶς; πῶς γὰρ οὐκ ἀπελάθυος γὰρ ὡς Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ τὴν βασκανον τῆς ἀμαθίας ἀβελτερίαν ἀντιλογίαν, ἀγυμνὸν ἐᾶν, οὐδὲ τὸ αὐτῷ παρεπόμενον ἔρημον ὑπαρχυείας, ὃ λεγόμενος, εἰσενήνοχεν, ἀλλὰ παῖς μὲν καὶ ἀπαθούσας πῶς ὀχυρώσας πληροφορίας, B πῶς ἀποδείξας ἅμα ὅτι καὶ Θεὸς ὑπάρχει καὶ φύσιν ἴδιον γὰρ ἐποίησε πατέρα τὸν Θεόν· ἵνα καὶ καλλωπίσας ἅμα πάλιν, ὅτι καὶ Θεὸς δημιουργὸς, καὶ ζωὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει, καὶ ὅλως, ἵν' ἅπαξ εἴπω, ἴδιος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐπαγγελίζόμενον ἰδιώμασι πατρικοῖς ἐνεγκών, δικαίως ἐπάγει λοιπὸν, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. εἶπα τί ὃ κωλύσει τοῦτο ἀναφωνῆσαι λοιπὸν, τί γὰρ ὃ κωλύσει ὄντι, ὥσπερ ὑσιωδῶς συνυπάρχει πατρὶ τὰ ἴδια καὶ ἄξαίρετα, πρὸς ὃ ἴσον τὴν C μὴν ἀναβαίνει μέτρον; αὐτὸ γὰρ ἦδη ἡμᾶς τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδος δηλοῦσθαι φύσιν, καλῶς ἂν ἔχοι ἀναλάμπουσαν. ἀφ' ᾧ γὰρ τοῦτο φησιν ἐφεξῆς, ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, ὃ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν· ἀναβήσεται γὰρ ἂν ἐφ' ἕτερόν τινα μᾶλλον τὸ εἰς υἱὸν ἀτιμίας ὃ ἔγκλημα, καὶ ἡ δυσφημίας ἡ δύναμις, ἢ εἰς αὐτὸν δηλήσεται τὸν πατέρα, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς οἰκείας φύσεως ἐκλάμψαντα τὸν υἱὸν· εἰ καὶ συνυπάρχων ἀϊδίως αὐτῷ ἀεὶ πάσης ὁρᾶται τῆς ἀλλοιώσεως ἀφῃρῆσθαι, D φησὶν ὁ δὲ ἀναπείας, κἀκεῖνο εἰς ἡμῶν ἀτιμίας ὃ ἔγκλημα πρὸς ἕτερον ἂν εἴη δυ βέλτιον, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὸν ἀφικνοῖτο τὸν Θεὸν καὶ πατέρα. ἀναγκαίως γὰρ δὴ καὶ μάλα εἰκότως, ἀλλ' οὐχὶ πάντως, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως ὑφεστώσης ἐν υἱῷ, καὶ τὸν ἀρτίως ἡμῖν φιλοτεχνηθέντα λόγον, ἀλλ' ἐπείπερ ἐστὶν εἰκὼν αὐτοῦ καὶ χαρακτὴρ, ὡς πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἄῤῥητον αὐτοῦ φύσιν ἀρίστα μεμορφωμένη, καλεπαίνομεν οὐ λόγως, δικαίως δὲ E πάντως εἰς ἑαυτὸν τὸ ἀδίκημα. καὶ γὰρ ὧν ὄντως τῶν ἀποπωτάτων, τοῖς θείοις χαρακτῆρσιν ἐμπροιησόμεθα, μὴ οὐχὶ πάντως τοῖς ἀρχετύποις ἁμαρτίας ἀποτινύσας δίκας. ὥσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ ὁ παῖς εἰκὼν τοῦ ὄντος βασιλέως ἐμπροήσας, ὡς εἰς αὐτὸν ἤδη πεπλημμεληκὼς τοῖς χαρακτῆρσι κολάζεται· ὡσαύτως δέ τι Ἰσιόδωρον καὶ Θεοῦ, καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ὑπονοήσομεν· ὁ γὰρ σωτὴρ φησὶν, αἷμα ἀδελφοῦ, αἵτινες τὸ αἷμα τὸ

A honorem? Sed nemo, vt reor, istud dixerit. nihil enim videbit quod prohibeat si ratio significationis spectetur. Cum ergo de Filio & Patre dictio illa, *sicut* efferatur, quam ob causam æqualibus ambos honoribus ornare cunctabimur? Nam futura præuidens vt Deus, & malignam tuæ imperitiæ contradictionem non ignorans, non nudam statim, neque conuenienti sibi præsidio destitutam dictionem illam, *sicut*, intulit, sed B eam idoneis firmatam probationibus, & cum priùs ostenderit se quoque Deum esse secundum naturam, (suum enim faciebat Patrem Deum) affirmaueritque se & Deum opificem, & viuentem reuera esse, atque vt ita dicam, Dei ac Patris proprietatibus conspicuum, opportunè tandem infert, *Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* At quid prohibebit, quominus is, cui substantialiter insunt quæcunque Patris peculiaria & eximia sunt, ad C æqualem honoris ascendat mensuram? Ipsam quippe Dei ac Patris honorare naturam comperiemur in Filio egregiè relucentem. Idcirco enim subiicit: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.* Filij enim contemptus aut blasphemiæ vis & ratio ad alium non pertinebit, quàm ad ipsum Patrem, qui à sua natura tanquam à fonte Filium edidit, licet ei ab æterno coexistens vbique in Scriptura sacra prædicetur. Sed esto, inquit aduersarius, contemptus Filij quò velis pertineat, imò verò ad ipsum Deum ac Patrem pertingat. Indignatur enim iure merito, non tamen quasi eadem natura lædatur in Filio, vt modò diximus, sed quoniam est imago eius & character, ad diuinam & ineffabilem eius naturam optimè formatus, iure quidem indignatur, & in se omnino iniuriam refert. Absurdissimum quippe esset, eum qui diuinis characteribus insultat, peccati in archetypum admissi pœnas non luere. quemadmodum nempe, si quis terrenorum Regum imagines ludibrio habuerit, non aliter quàm si in Regem ipsum peccauerit punitur. Tale verò quiddam à Deo quoque de nobis statutum comperiemus. *Qui enim sanguinem hominis*, inquit, *effuderit, pro sanguine* Gen. 9.

eius effundetur, quia in imagine Dei fecit hominem. Vides igitur ex hoc, inquit, manifestè Deum ac Patrem existimare indignari debere læsa imagine; non autem diuina sua natura. Hoc itaque modo exponendum est illud quod dictum est à Christo: *Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat.* An igitur à Patris substantia alienus erit nobiscum vnigenitus? Quomodo ergo iam secundum naturam Deus est, si de rationibus deitatis excidit, in propria quadam & aliâ quàm in qua Pater est, natura constitutus? Iniqui verò sumus scilicet, qui in vnam deitatis rationem sanctæ Trinitatis vnionem adducimus. Adorare quippe nos oportere Patrem, vt Deum: gloriam autem quandam peculiarem ac propriam Filio ac Spiritui tribuere, in differentes naturas eos partientes, & suam cuique essendi rationem tribuentes. Atqui vnum nobis Deum diuinæ Scripturæ prædicant, Filium cum Patre & Spiritum collocantes, quasi per substantialem & omnimodam identitatem sancta Trinitate in vnam deitatis collata rationem. Non est ergo â natura genitoris alienus vnigenitus, sed nec omnino Filius esse reuera censebitur si ex genitoris substantia non effulsit. nec enim alia est in omnibus veræ filiationis definitio ac modus. Si autem Filius non est, sequitur vt ne Pater quidem sit etiam Deus. Quomodo ergo verax
Ephes 3. erit Paulus de ipso dicens: *Ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.* Nam si non genuit ex seipso diuina ratione Filium, quomodo in ipso est paternitatis initium, quod per imitationem ad eos quicunque in cælo & in terra sunt permanat? Atqui Pater reuera est Deus: Filius ergo secundum naturam est vnigenitus, & intra deitatis rationes constitutus. Alioqui enim Deus ex Deo gignetur, sicuti forsan homo ex homine; neque tamen frustrabitur Dei ac Patris summa illa natura, gignendo fœtum nequaquam sibi conuenientem. Sed quoniam stultè & impiè prædicant Dei ac Patris naturam minimè lædi in Filio, cui minus congrua ab nonnullis gloria tribuatur sed iuremerito potius indignari, quòd in ipso imaginem suam contemptam cernat, interrogandi sunt demum, quonam pacto velint imaginem Patris esse, ac dici Filium. Sed responsionem præueniamus

A αὐτὸν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅτι οὐ εἰκόνι θεοῦ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον. ὀργᾶς οὖν, φησὶν, ἤδη δῆλός τούτου, καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι τὸ εἰκόνος ἀδίκου ὑβρις, καὶ οὐχὶ πάντως τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, ἀγανακτεῖν οἴεται δεῖν ὁ θεὸς καὶ πατήρ. ἀκμὴν τοίνυν τὸν νοεῖν τε καὶ ἐφαρμόσθαι τὸν τρόπον δι' οὗ εἰρηνικὸν παρὰ Χριστοῦ, ὁ μὴ τιμᾷ τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα τιμᾷ. ἆρ' οὖν ἔξω κείσεται τῆς ἴσης B θεότητος ὁ μονογενής; πῶς οὖν ἔτι κατὰ φύσιν θεός ἐστιν, εἴπερ ὅλως ἐξωλισθήσει τῆς θεότητος ὅρων τὸ ἰδίᾳ τινὶ φύσει, καὶ ἑτεροίᾳ κείμενος, ἢ οὐκ ἔστιν ὁ πατήρ; ἀδικοῦμεν γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς εἰς ἕνα θεότητος ἀναβιβάζοντες λόγον, τῆς ἁγίας τριάδος τὴν συνάφειαν. ἤδη γὰρ ἤδη λοιπὸν προσκυνῶν ἡμῶν αἰτεῖ ὡς θεὸν τὸν πατέρα, δόξαν δὲ ἑνὶ πάλιν ἰδίαν ἀπονέμειν τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι, ὡς εἰς διαφόρους καταγράζοντας φύσεις καὶ ἴδιον ἑκάτερον τὸν τῆς πῶς ἔστι διαιρέζοντας λόγον. ἀλλ' ἕνα θεὸν C ἡμῖν αἱ θεῖαι προσκυνοῦσι γραφαὶ τὸν υἱὸν δὲ πατρὶ καὶ τὸ πνεῦμα συνιστάσουσαι, ὡς διὰ τὴν οὐσιώδους καὶ ἀπαραλλάκτου ταυτότητος, εἰς ἕνα θεότητος ἀναφερομένης λόγον τὴν ἁγίας τριάδος. οὐκ ἄρα ἔστι τῆς γεννήσαντος φύσεως ἀλλότριος ὁ μονογενής, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅλως υἱὸς ὑπάρχων νοοῖτο καὶ ἀληθῶς, εἰ μὴ ἐκ τῆς τοῦ τεκόντος ἐξέλαμψεν οὐσίας. ταυτὸν γὰρ, καὶ οὐχ ἕτερος ἐν πᾶσιν ὁ τῆς θεότητος ὅρος τε καὶ τρόπος· υἱὸς δὲ οὐκ ὄντος, συναφαιρεθήσεται πάντως καὶ τὸ εἶναι D πατέρα τὸν θεόν. πῶς οὖν ἀληθεύσει λέγων ὁ Παῦλος περὶ αὐτοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· εἰ γὰρ μὴ γεγέννηκεν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν, πῶς ἂν αὐτοῦ τῆς πατρότητος ἡ ἀρχὴ διήκουσα καὶ μίμησιν ὅτι τε τοῖς οὖσιν ἐν οὐρανῷ, καὶ ὅτι τοῖς ἐπὶ γῆς; ἀλλ' ἔστι πατὴρ κατ' ἀλήθειαν ὁ θεός· υἱὸς ἄρα κατὰ φύσιν ὁ μονογενὴς, εἴσω τι πως ὢν τοῦ τῆς θεότητος ὅρου. Θεὸς γὰρ ἐκ θεοῦ γεννήσεται, καθάπερ οὖν ἄν- E θρωπος ἐξ ἀνθρώπου τυχὸν, καὶ οὐ διαμαρτήσεται τοῦ θεοῦ, καὶ πατὴρ ἐν τοῖς πᾶσιν ὑπερκειμένη φύσις, τὴν αὐτῆς μὴ πρέποντα τεκοῦσα καρπόν. ὅθεν ἢ δυσεικῶς τε καὶ ἀνοήτως φασὶν οἱ περὶ τὸν θεοῦ καὶ πατρὸς ἀτιμάζειν φύσιν τὸν υἱὸν, μὴ τῆς προσηκούσης ἀπολαύοντα δόξης παρὰ τινων, ὡς εἰκὸς δὲ μᾶλλον ἰδίας ἠτιμασμένης τὸ αὐτοῦ χαλεπαίνειν, εἰκότως γε δὴ ποιοῦντα, καὶ καλῶς, ἐρωτητέον αὐτοὺς, τίνα τρόπον εἰκόνα βούλονται τοῦ πατρὸς εἶναι τε καὶ λέγεσθαι τὸν υἱόν. μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τὰ παρ' ἐκείνων φθάσαντες λόγον προσ-

ξέλωμεν τῆς εἰκόνος τὰ εἴδη, κατά γε τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐφικτὸν λόγον· ὅτω γὰρ δὴ γένοιτο σαφὴς τε καὶ λίαν εὐκατανόητος ἡμῖν ἡ ζητουμένων ἐξέτασις. Σύνοιδα μία μὲν οὖν ἡ πρώτη καὶ φυσικὴ ταυτότητος ἐν ἀπαραλλάκτοις τοῖς ἰδιώμασιν ἐστὶν εἰκών, ὡς ἐκ Ἀδὰμ ὁ Ἄβελ, ἢ Ἰσαὰκ ἐκ Ἀβραάμ. δευτέρα δὲ πάλιν ἐστὶ καὶ μόνῳ τῷ τοῦ χαρακτῆρος ἐμφέρεσθαι, καὶ ὅτε ἐν τῷ εἴδους ἐκτύπωμα, καθάπερ ἐστὶ τοῦ βασιλέως ἐν ξύλῳ γλαφὴ, ἢ καὶ καθ' ἕτερόν τινα ποικιλίαν γένοιτο, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἀρίστά τε καὶ ἐντεχνέστατα. εἰκὼν δὲ ἑτέρα λαμβάνεται πάλιν πρὸς ἦθη, καὶ τρόπους, καὶ πολιτείαν, καὶ θέλημα ὅτι ποσιν ἀγαθοῖς, ἢ φαύλοις, ὡς εἰκὸς λέγειν τυχὸν τὸν μὲν ἀγαθουργοῦντα τὸν Παῦλον, τὸν δὲ μὴ τοιοῦτον, τὸν Κάϊν· ὃ γὰρ ἐν τοῖς ἴσοις ὁρᾶν φαύλοις τε καὶ ἀγαθοῖς, τοῦτο ὁμοίωσιν ἐκείνῳ πρεσβεύειν, καὶ πρέπειν φασὶν εἰκότως. εἶδος δέ πως εἰκόνος ἐστὶν ἕτερον, καὶ ὃ ἐν ἀξιώματι, καὶ τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ὑπεροχῇ, ὥστε ἂν εἴ τις τυχὸν τοῦ ἄνω ἀρχικοῦ ἀξιωθείη, καὶ πάντα δρᾷν μετ' ἐξουσίας, ἅπερ ἐκεῖνον πρέποντά τε καὶ πρέποι. εἰκὼν δὲ ἑτέρως, ἢ καθ' ἑτέραν τινὰ ποιότητα σχήματος, ἢ ποσότητα, σχήματί τε καὶ ἀναλογίαν· δεῖ γὰρ ἤδη συλλήβδην εἰπεῖν. διδασκέτωσαν οὖν οἱ τῆς θείας εἰκόνος ἀκριβέσταται ζητηταί, πότερόν ποτε τοῦ ὑποστάντος καὶ φυσικοῦ ἀπορρέμειν ὁμοίωσιν οἴονται δεῖν τοῦ μονογενοῦς, καὶ ὅτως εἰκόνα φασὶν ἐναρχῆ τοῦ παιδὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα λόγον, ὡς σῴζει καὶ τὸν Ἄβελ ἐξ Ἀδὰμ, ὅλην ἀποσώζοντα τοῦ τεκόντος τὴν φύσιν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὁλόκληρον τὸν ἀνθρωπότητος φορεσθῆναι λόγον; ἢ δυσχεραίνουσι μὲν ὅτι τοιούτων λίαν, ὡς Θεὸν ὄντως ἐκ Θεοῦ καὶ φύσιν ὁμολογεῖν δυνατὸν καζόμενοι τὸν υἱὸν, ὅτι δὲ ὅ μάγιστος τῆς ἀληθείας σκοπὸς σκυθρώπτοντες ὅτι τὸν δεύτερον τὸν εἰκόνος βαστάζωσι τύπον, ὃς οὐ μόνην ποσότητα μορφὴν, καὶ χαρακτῆρα, καὶ σχήματα. ἀλλ' οὐμενοῦν μὲν τοῦτο λέγειν ἀπαναρκήσουσιν αὐτοῖς. ἐπὶ γὰρ πᾶσιν ὅ θεῖον, ἢ καὶ σχήματι περιγραπτὸν, καὶ χαρακτῆρι μεμορφωμένον, ἢ καὶ ὅλως τὰ σωματικῆς παθήματα, ἐπωλήσεταί τις, ἢ μὴ εἰ σφόδρα φαίνοιτο λιχνός. ἀρ' οὖν ὡς πρὸς ἦθη, καὶ τρόπους, καὶ θέλημα μεμορφῶσθαι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ζωὴν τὴν αὐτοῦ προειληφέναι τὴν ἀμείνονα τῆς εἰκόνος; πῶς οὖν ἔτι κατὰ φύσιν νοήσει Θεὸς ὁ τῷ μόνῳ * ὅ θέλειν τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔχων ὁμοίωσιν, ἕτερον δέ τι καθ' ἑαυτὸν ἰδίως ὑπάρχων; ὑφεσάναι γὰρ πάντως ὁμολογήσουσιν αὐτόν.

ipsi potius, & imaginum species quoad fieri potest prius distinguamus; sic enim clarior & apertior futura est huius quæstionis ratio. Igitur vna quidem est ac prima naturalis identitatis in proprietatibus iisdem imago, sicuti Abel ex Adam, aut Isaac ex Abraham. Altera, quæ consistit in sola characteris effigie, & exacta formæ expressione, veluti Regis in ligno pictura, aut alia quadam ratione præclarè & artificiosè facta. Præterea imago dicitur respectu vitæ ac morum & voluntatis erga virtutem ac honestatem, ac studij: ita vt probus vir Paulo similis esse dicatur: improbus verò, Cain. Idem enim virtutis aut vitij studium, similitudinem vnicuique iure conciliat. Est & aliud quodammodo genus imaginis, quod in dignitate, honore, gloria, & excellentia versatur, vt siquis, exempli gratia, alicuius principatum excipiat, omniáque cum potestate faciat, quæ illum decent. Præterea imago dicitur, quæ versatur in alia quadam rei qualitate, aut quantitate, figuráque & proportione, vt summatim dicam. Doceant ergo nos illi diuinæ imaginis subtilissimi inquisitores, vtrum tandem substantialem & naturalem similitudinem vnigenito tribuendam esse putent, atque ita Patris imaginem esse dicant Verbum illud quod ex ipso prodiit, sicuti nimirum Abel ex Adam, qui totam in se Patris seruat naturam, & integram humanitatis in se rationem habet? An ægrè istud ferent, quippe qui Deum reuera de Deo secundum naturam esse Filium fateri cogantur, suoque more cum veritate pugnantes, ad secundum genus imaginis sese conferent, quod in sola forma, charactere, & figura spectatur. Sed arbitror eos hic hæsuros. Nemo enim tam stultus est qui sibi in animum inducat, Deum quantitate aut figura circumscribi, & charactere comprehendi, aut denique res incorporeas quæ corporum sunt pati. An ergo ratione studij ac morum similem esse dicunt ipsum, & hanc ei imaginem affingere non verentur? Quomodo ergo secundum naturam Deus esse censetur is, qui sola voluntate est ipsi similis, cum aliud quiddam in se propriè existat? Subsistere quippe ipsum vtique fatebuntur.

At

Ac quid in eo plus demum esse videbitur, quàm creaturâ? Nunquid enim Angelos quoque credemus conari ad voluntatem diuinam seipsos perficere, cum aliud quiddam naturâ sint à Deo? Quid verò, si de nobis etiam dictum illud intelligatur? An enim res supra naturam temerè inuadere, & quæ fieri non possunt apperere ipse nos docet vnigenitus his verbis: *Estote misericordes, sicut & Pater vester* ille cœlestis *misericors est?* Hoc enim proculdubio nihil est aliud quam nobis vtique suscipiendam esse Patris imaginem quæ consistit in voluntatum identitate. At Paulus etiam imitator fuit Christi, qui, vt illi nugantur, imago est Patris, in sola voluntatum similitudine consistens. Sed relictis, opinor, luscæ miseris argutiis, aliud quiddam maius ac præclarius excogitaturi sunt, dicentque vnigenitum esse Dei ac Patris imaginem, quoad voluntatum identitatem, quoad dignitatem, gloriam, ac potestatem diuinam, & creandi vim, ac miraculorum operationem, & vniuersorum dominationem, & in quantum iudex constitutus est, atque ab Angelis, & hominibus, omnique, vt verbo dicam, creatura adoratur. Quibus ex omnibus Patrem nobis ostendens in seipso, non dicit *ex substantia*, sed *characterem* esse *substantiæ eius.* Igitur, vt modo dicebamus, nihil eorum quæ dicta sunt Filius est secundum naturam, sed in vniuersum ab iis, iuxta stultissimam vestram sententiam, excludetur: neque Deus verus, neque Filius, non Dominus, non opifex, non potens, neque adeò naturâ bonus est propriè: sed in nuda ac sola gloriatione Deo conuenienti cernitur: Et quod in tabulis est colorum inductio, quæ sola varietate decus affert, cum veri nihil habeat: hoc & in Filio Dei ac Patris dignitatum pulchritudo nudis ac solis nominibus efflorescit, extrinsecus autem instar quorundam colorum superinducitur, immò verò natura diuina in ipso adumbratur, ac veluti figura tenus tantum spectatur. At quomodo non cum omnibus Scripturis manifestè pugnare compertemini, ita vt iure audiatis: *Dura cervice, & incircumcisis cordibus, & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut Patres vestri, ita & vos.* Quando enim non Deum verum nominant

Luc.6.

Act.7.

A εἶπα τί δ' πλέον ἐν αὐτῷ ἔσται ἢ τὸ κλῆσιν φανῆναι λοιπόν; ἢ γὰρ ἤδη κὰ ἀγγέλοις πιστεύσομεν ἐπιχειρεῖν πρὸς τὸ θεῖον ἑαυτοὺς ἐπιτελεῖν δι' ἑαυτῶν θέλημα, ἕτερόν τι παρὰ τὸν Θεὸν κὰ φύσιν ὑπάρχοντας; τί δὲ ὅταν κὰ ἐφ' ἡμῶν νοῆται τὸ εἰρημένον; ἆρα γὰρ τοῖς ὑπὲρ φύσιν παραλόγως ἐπιπηδᾶν, κὰ τὰ ἀδυνάτων ἐφίεσθαι διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ μονογενὴς· γίνεσθε οἰκτίρμονες, καθὼς κὰ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων ἐστί; τοῦτο γὰρ ὡσανεὶ διαρρήδην εἰπεῖν βούλεται * δεῖ πάντως ἡμᾶς τῷ * Ita N

B ὁμοιότητι θελήματος ἀναλαμβάνειν εἰκόνα τοῦ πατρός. μιμητὴς δὲ κὰ ὁ Παῦλος ἐγίνετο τοῦ Χριστοῦ, τῆς, ὡς ἐκεῖνοι ληρωδοῦντες φασιν, ἐν θελήμασι μόνοις εἰκόνος τοῦ πατρός. ἀλλὰ κὰ τούτων μοι ἀπολαύσονται κὰ ὁ εἰκὼς τῶν ἀθλίων νοημάτων, ὥσπερ δή τι μεῖζον ὑπονοοῦντες, κὰ ἄμεινον, ἐκεῖνο δὴ πάντως ἐροῦσιν· εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ κὰ παντὸς ὁ μονογενὴς, ὅσον ἐν ταυτότητι θελήματος, ὅσον ὅτι ἀξίωμα, κὰ δόξαν, κὰ δύναμιν πρὸς προ-

C σταπεῖν, ὅσον εἰς ἐνέργειαν τοῦ ὅτι παντὸς κτίζειν, κὰ θαυματουργεῖν, ὅσον εἰς τὸ βασιλεύειν, κὰ πάντων κρατεῖν, ὅσον εἰς τὸ κρίνειν, κὰ προσκυνεῖσθαι πρός τε ἀγγέλων, κὰ ἀνθρώπων, κὰ πάσης ἁπλῶς τῆς κτίσεως. Ἀφ' τούτων ἀπάντων ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὸν πατέρα, οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως φησιν, ἀλλὰ χαρακτῆρα ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. ὑγιῶς, ὅσπερ ἔφημεν ἄρτιος, οὐδὲν ἐστὶ τοῦ εἰρημένων τῇ φύσει ὁ υἱός, ἔξω δ' πάντων ἀληθῶς κείσεται, καθό γε τὸν πρὸς ὑμᾶς αἰσχυν-

D τὸν λόγον, ὅτε ὁ Θεὸς δημιουργὸς, ὅτε υἱὸς, ὅ βασιλεὺς, ὁ κύριος, ὁ δημιουργὸς, ὁ δυνατὸς, ὅτε μοι ἐν θελήμασιν ἀγαθὸς τῇ φύσει ἰδίως ἐστίν· ἐν δὲ γυμνοῖς, κὰ μόνοις τοῖς προσρεπέσιν ὀνόμασι κομψεύεται, ἐν ὅσῳ ἐστὶ ταῖς ἐν πίναξι γραφαῖς ἡ τῶν χρωμάτων ἐπιβολὴ, μόνας αὐτὰς τὰς ὁρωμένων ποικιλίας ἐξωραΐζουσα, φορεῖσθαι δ' δηλῆς οὐδέν· τοῦτο δὲ ἐν υἱῷ τοῦ Θεοῦ ἐν παντὶ ἀξιώματι τὸ κάλλος, ἐν μόνῃ φιλοῖς, κὰ μόνοις ὀνόμασι προσαναζήτεται, ἔξωθεν δ' ὥσπερ χρωμάτων ἐπαλείφεσθαι δίκην· σκιαγραφῆται δ' μᾶλλον ἡ θεία φύσις ἐν αὐτῷ, κὰ ὡς ἐν φιλῷ φαίνεται τύπῳ. εἶτα πῶς οὐκ ἀῤῥήκτως ἀπάσας φανήσεσθε τὰς ἁγίας πολεμοῦντες γραφὰς, ἵνα δὴ κὰ δικαίως ἀκούσητε· σκληροτράχηλοι, κὰ ἀπερίτμητοι καρδίαις, κὰ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, κὰ ὑμεῖς. πότε γὰρ ὁ Θεὸν ἀληθινὸν ὀνομάζουσι τὸν υἱὸν, ἢ πότε τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔξω φέρουσιν

αὐτὸν; τίς δὲ ὁ τολμήσας εἰπεῖν, ὡς ὥσπερ φύσει δημιουργὸς, ὥσπερ βασιλεὺς, ὥσπερ παντοκράτωρ, οὐ προσκυνητός ἐστιν; ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος μελῳδὸς, ὡς πρὸς αὐτὸν που φησὶ τὸν μονογενῆ. ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Θωμᾶς δὲ πάλιν ὁμοίως ὁ νουνεχέστατος μαθητὴς, καὶ Θεὸν ὁμοῦ, καὶ κύριον ἀποκαλεῖ. παντοκράτωρ μὲν οὖν καὶ δημιουργὸς, ἅπασι σχεδὸν κεκλῆσθαι φωνῆς, καὶ ὡς οὐκ ἐπακτὸν ἔχων καθ' ὑμᾶς τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' ὡς τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχον, ὅσῳ εἴ τις λέγοιτο, ὅσόν τε τοῦτο προσκυνεῖσθαι παρὰ τε τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς ἡμῶν, κἂν μηδενὶ προσκυνῶμεν ἑτέρῳ τῆς θείας λεγούσης γραφῆς, πλὴν μόνῳ κυρίῳ τῷ Θεῷ· εἰ μὲν οὖν ἐπίκτητον αὐτῷ, καὶ δοτὸν σὺν ὑπερβολῇ τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα πεπιστεύκασιν, εἶτα τῷ τοιούτῳ προσκυνεῖν οἰόμενοι δεῖν, ἴσασιν παρὰ τὴν κτίσιν τὴν κτίσῃ λατρεύοντες, πρόσφατόν τε καὶ νέον ἑαυτοῖς ζωγραφοῦντες Θεὸν, ἅτε δὴ ὄντως τὸν κατὰ φύσιν γινώσκοντες. εἰ δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ἔξω κεῖσθαι λέγοντες τὸν υἱὸν, καὶ υἱὸν αὐτὸν, καὶ Θεὸν ὁμολογοῦσιν ὑπάρχειν ἀληθινὸν, καὶ βασιλέα, καὶ κύριον, καὶ δημιουργὸν, καὶ ὑσιωδῶς ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν ἴσασιν, καὶ ἐξαίρετα· βλεπέτωσαν ὅποι ποτὲ πάλιν αὖθις ὁ τῆδε δυσκολώτατον ἀποκινδυνεύσει τέλος. σαθρὸν γὰρ ὅλως ἐν τῇ θείᾳ φύσει τὸ ἀξιόπιστον εὑρεθήσεται, δυσαλθὴς ἤδη καὶ τὸ τῶν γεγονότων φύσεως ὑπάρχειν τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, ὅπερ αὐτὸ νοοῖτο καὶ αὐτό. ἀποδέδεικται γὰρ κατά γε τὸ τοῖς δι' ἐναντίας ἀσθενέσιν λόγοις, τὸ μὲν θείας φύσεως οὐχ ὑπάρχον ὁ μονογενὴς, ἔχων δ' οὖν ὅμως ἀληθινῶς ἐν ἑαυτῷ τὰ ἐκείνης ἐξαίρετα. εἶτα τίς οὐκ ἀποφεύξεται, καὶ μόνον ἀκούων τὸν τῆδε δογματισμὸν δυσσεβῆ; πάντα γὰρ ἄνω τε καὶ κάτω τρέφεσθαι λοιπὸν τὰ μὲν πάντα ὑπερκειμένης φύσεως καταδεεστέρους ὄντας τοῖς γεγονόσι, αὐτὴν δὲ τὴν κτίσεως εἰς ὃ ὑπερέκεινα, καὶ οὐχ ὡρισμένον αὐτῇ πρὸς λόγως ἀναπεδώσης μέτρον· οὐκοῦν, ὡς ὁλκάδος ἐν πελάγει βαπτιζομένης, τὸν τῆδε τοιοῦτον δογματισμὸν ἀποπίας ἀποσκόμενοι, ἀποδρώμεν ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ καὶ ἀκύμονα λιμένα τὸν ἀληθῆ, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁμολογῶμεν τὸν υἱὸν, οὐκ ὑποκρίσεως ὥσπερ τισὶ περιπεπλασμένον ἀξιώμασιν, οὐδὲ μόνοις τοῖς θεοπρεπέσι κατηγλαϊσμένον ἀξιώμασιν, ἀλλ' ὑσιωδῶς πρὸς τὸ τοῦ γεννήσαντος ἀπεικασθησόμενον, καὶ ἀπαραλλάκτως ὑπάρχοντα τῇ φύσει, ὅσῳ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν,

A Filium, aut quandónam ipsum ab essentia genitoris excludunt? Quis verò dicere ausus est eum neque naturâ opificem, neque Regem, neque cunctipotentem esse, aut adorabilem? Diuinus quippe Psaltes tanquam ad ipsum vnigenitum ait alicubi: *Sedes tua Deus in seculum seculi.* Thomas autem similiter, prudentissimus ille discipulus, & Deum simul & Dominum appellat. Omnipotens vero & Creator ab omnibus sanctis vocatur, idque non quasi dignitatem illam habeat, vt vos vultis, ascititiam, sed quòd hoc secundum naturam existat quod esse dicitur, atque idcirco adoratur cum à sanctis Angelis, tum à nobis, quamuis Scriptura diuina neminem adorandum esse statuat præterquam solum Dominum Deum. Si ergo ascititiam & aliunde inuectam esse credunt in eo diuinam dignitatem, & tamen adorandum esse putant, sciant se creaturam adorare præ creatore, nouumque ac recentem Deum sibi delineare, potius quàm naturalem agnoscere. Sin autem à Patris substantia Filium excludentes, & Filium ipsum & Deum verum esse fatentur, Regemque, ac Dominum, & opificem, & quæ Patris eximia sunt ac propria substantialiter habere in seipso, videant quonam demum eorum recidat opinio qui sic sentiunt. Nihil enim certi in natura diuina reperietur, quum rerum creaturarum natura id etiam reuera esse queat, quod ipsa. Demonstratum enim est aduersariorum admodum infirma oratione diuinæ naturæ non esse vnigenitum, verè tamen habere in seipso quæcunque eius sunt eximia. At quis non cohorresceret, si vel solam dogmatum impietatem audiat? Omnia enim sursum ac deorsum verterentur, quum natura illa omnium suprema eò depressa sit, vt inter creaturas numeretur, & ipsa creatura ad supremum nec sibi constitutum modum temerè euehatur. Quocirca velut in profundo naui demersa, ex huiusmodi dogmatum absurditate emergentes ad tutum & quietum veritatis portum contendamus, Deique ac Patris imaginem Filium esse fateamur, non fragilibus quibusdam dignitatibus obductum, neque solis prærogatiuis Deo conuenientibus conspicuum, sed substantialiter & omni ex parte perfectissimo genitori respondentem, & per omnia existentem secundum naturam suam id quod Pater esse censetur,

Pſal. 44.

nimirum Deum verum verè de Deo, omnipotentem, Creatorem, bonum, adorandum: & siquid amplius addi potest quod Deo conueniat. Tunc enim ostendentes eum in omnibus similem esse Deo ac Patri, etiam verè dici ab eo demonstrabimus, quod qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, qui misit illum. De hoc enim quæstio nobis est, & eò spectat quæ mox facta est disputatio.

A Τουτέστι Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ καὶ ἀληθῆ λόγον, παντοκράτορα, δημιουργὸν, δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἰ τι τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρέπον προσέζευκται. τότε γὰρ δὴ καὶ πάντα τοιαῦτα δηλοῦντες τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἀληθεύοντα αὐτὸν φήσομεν, ὡς εἴ μή τις βούλοιτο τιμᾷν τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα τιμᾷ τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. ἐπὶ τούτου γὰρ ἡμῖν ἡ ζήτησις, ἣ καὶ τῶν ἀρτίως ἐξητασμένων κεκίνηκε βάτραχος.

v. 24. *Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transiit à morte ad vitam.*

B Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν.

Postquam in superioribus abundè ostendit miseros Iudæos non in solum Filium peccare, cum audent reprehendere quæ docendo loqueretur, aut apud ipsos operaretur, sed in ipsum etiam Patrem stultè peccare, & si ad vim dictorum respicias, eorum audaciam coërcuit, ac proposita futurorum spe melius viuere persuasit, ad obsequium tandem eos adigit. Artificiosa verò hic oratione rursus vtitur. Nam cum Iudæos adhuc laborare nosset, hoc est de se scandalizari, fidem rursus ad Dei ac Patris personam refert, non quasi seipsum excludat, sed quòd propter identitatem substantiæ etiam in Patre honorificetur. Credentes verò non solùm æternæ vitæ fore participes, sed & iudicij vitaturos periculum, iustificatos nimirum affirmat, metum spe mixtum iniiciens. Sic enim efficacior & expressior in auditorum animis futura arat oratio.

Ἀποδείξας ἤδη δι' ὧν προσκόπτοντων ἐφεκτικώτερον, ὡς οὐκ εἰς μόνον ἁμαρτάνουσι τὸν υἱὸν οἱ παλαιοὶ Ἰουδαῖοι, τολμῶντες ἐπιτιμᾶν οἷς αὐτὸς λέγει διδάσκων, ἢ ἃ ἐργάζεται περὶ αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀμαθαίνοντες πλημμελοῦσι τὸν πατέρα, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τὸ τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν, προσείλας τοῦ φόβου τὸ θράσος, καὶ ζωῆ αἰωνίου ἐπιχειρεῖσθαι τῇ τοῦ ἐσομένων ἐλπίδι, λοιπὸν ἐφικνεῖται πρὸς πίστιν. οὐκ ἀτέχνως δὲ πάλιν ἐπὶ τούτοις ἐποιήσατο λόγον. ἔτι γὰρ αὖθις ἔτι νοσοῦντας τοὺς Ἰουδαίους, σκανδαλιζομένους τουτέστι περὶ αὐτοῦ, πάλιν ἀναφέρει τὴν πίστιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὑφ' ὡς ἑαυτὸν ἔξω λέγεις, ἀλλ' ὡς ὑφ' ἓν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ τὸ πατρὶ ἡμᾶς ὑμοῦν. τοὺς δὲ γε πιστεύοντας, ὑ μετέχοις ἔσεσθαι μόνον τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἀλλά γε καὶ τῆς κρίσεως δι' ἀφοβίαν κίνδυνον, δικαιουμένους δηλονότι διὰ πίστεως, κεχεσμένον ἐλπίδι πρὸς τὸν φόβον. ὅτω γὰρ ἐνεργέστερόν πως καὶ ἀφελικώτερον τοῖς ἀκροωμένοις ἀπεργάσασθαι τὸν λόγον.

C

D

v. 25. *Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, viuent.*

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται.

E

Cum dixisset credentes à morte transituros ad vitam, modò seipsum promissionis illius effectorem, totiusque rei consummatorem significat, simul etiam Iudæis indicans mirabilem reuera eam quæ spectata est in paralytico virtutem, veruntamen mirabiliora his à Filio patratum iri, qui non morbum duntaxat & morbi infirmitates ex humanis corporibus depellat, sed & ipsam

Ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν μεταβήσεσθαι τοὺς πιστεύοντας εἰπὼν, ἑαυτὸν εἰσφέρει τὸν ἐπαγγελίας ἐργάτην, καὶ ὅλου τοῦ πράγματος ἀποτελεστὴν, ὁμοῦ μὲν καὶ ἐνδεικνύμενος τοῖς Ἰουδαίοις μείζονα θαυμασιώτερα ὄντως ἐστὶν ἐπὶ τῷ παραλελυμένῳ δυνάμεις, ἀξιολογώτερον δὲ τούτων ἀναδεδειγμένος δημιουργὸς ὢν, οὐκ ἀφαίρεμα μόνον, οὐδὲ τὰς ἐκ νόσου μαλακίας τῶν ἀνθρωπίνων ἐξελαύνων σωμάτων. ἀλλὰ καὶ αὐτὸν

ἤδη τ θάνατον, καὶ πλὴν ὀλιγοπίστασιν αἰωνίων A mortem, & incubantem corruptionem euertat. Idipsum enim est quod paulo ante dictum est: *Pater diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.* Admiratio enim illa maior, in resurrectione mortuorum spectatur. Simul etiam illud, ex quo verisimile erat non mediocrem auditoribus allatum iri admirationem, nimirum excitaturum se mortuos, & eos in iudicium adducturum, manifestè prædicat, vt ex eo quod se coram eo stituros aliquando, & rationem de singulis reddituros sperabant, persequendi audacia retardata, alacrius tandem doctrinæ & institutionis sermonem audirent. Eò itaque capitis illius scopus pertinet. Quod autem ad verba spectat, explicandum nobis supereſt. Communis expositio est, venturum aliquando tempus quo mortui suscitantis vocem audient: Sed & nunc adesse nihilominus ipsum existimant, aut quasi Lazaro, exempli gratia, Saluatoris vocem audituro, aut etiam quòd mortui dicantur ij qui nondum per fidem ad æternam vocati sint vitam, quique ad eam suscepta Saluatoris doctrina erant euehendi. Et hæc quidem explicandi ratio præ se fert aliquam verisimilitudinem, sed veritatem neutiquam. Quare dictorum vim reuoluentes animo conuenientiorem eis sensum aptabimus, & lectionem hunc in modum patefaciemus.

τῦτο γὰρ ἦν ὃ καὶ μικρῷ πρόσθεν εἰρημένον. ὁ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν, ἃ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. ὃ γὰρ ἐν τῷ θαυμάζεσθαι μεῖζον, ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει φαίνεται. ὁμοῦ γὰρ πάλιν ἐκφανῆ καταπλήττων, ὅσον ἴσως εἰκὸς οὐκ ἐν ὀλίγῳ μέτρῳ καταπλήξειν τοὺς ἀκροωμένους. ὅτι γὰρ καὶ ἀναστήσειν τοὺς νεκροὺς, καὶ πρὸς κρίσιν ἄξειν ὃ ποίμνια διαρρήδην σαφῶς, ἵνα τῶν προσδοκᾶν αὐτὸ πάντα ποτὲ, καὶ τὸν ἐφ' ἑκάστοις ἀποδώσειν λόγον, ὀκνηρότεροι μὲν πρὸς τὸ ἐκεῖ ὃ διώκειν αὐτὸν διείσχυντο τόλμαν, διήχουν δ' προθυμότερον ἤδη τοῦ τῆς διδασκαλίας τε καὶ ὑφηγήσεως λόγου. εἰς ταῦτα μὲν οὖν ὁ τῆς κεφαλαίου σκοπὸς ὁρᾶται, καὶ σωστέον. ὃ δὲ πρὸς λέξιν λεῖμαξ αἰτεῖσθαι λοιπόν. ὁ μὲν οὖν κοινὸς, ὡς ἔοικεν, ἔχει λόγος, ὡς ἥξει ποτὲ καιρὸς, καθ' ὃν ἀκούσονται τῆς τοῦ ζωοποιοῦντος φωνῆς οἱ νεκροί· πλὴν ἔστι γε νῦν οὐδὲν ἧττον ὑποληπτέον αὐτοῖς αὐτὸν, ἢ ὡς Λαζάρου τυχὸν τοῦ σωτῆρος ἀκουσομένου φωνῆς, ἢ καὶ νεκροὺς εἰρῆσθαι τοὺς ἔτι πρὸ τῆς πίστεως εἰς αἰώνιον ἀναπεκλημένους ζωὴν, οἱ δὴ καὶ πάντως εἰς αὐτὴν ἔμελλον ἀναβήσεσθαι, τοῦ τῆς σωτῆρος διδασκαλίαν πρὸς δέξασθαι. καὶ σώζει μὲν ὄντως τῆς θεωρίας ὁ σκοπὸς ὃ ἐν πιθανότητι χῆμα, ὃ δὲ ἀκριβὲς ἐν πόνῳ· δεῖ δὴ πάλιν πλὴν τῶν λεγομένων αὐτὰ μαστολαβεῖν διανοίαν, τὸν πρεπωδέστερόν τοις αὐτοῖς ἐφαρμόσοντα νοῦν, διηκριβωμένην ἔτι ὅτου ὃ ἀνάγνωσμα.

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὥρα δηλονότι πάλιν, ὅτε καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Σαφῶς μὲν οὖν τῷ μὲν ἀρχῇ, τῆς τῆς ἀναστάσεως σημαίνει καιρὸν, καθ' ὃν εἰς ἀπολογίαν τοῦ ἐν κόσμῳ ζωῆς ἀναστήσεσθαι τοὺς κεκοιμημένους δεῖ τῆς τοῦ διδάσκοντος ἐκδιδάσκει φωνῆς, ἵνα καθάπαξ ἤδη πρόσωπον, ὡς ἂν ἵνα χαλινὸν τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῖς ὑπονοήσας φόβον, καλῶς δὴ σφόδρα, καὶ ὑπερημέρως διαπίσῃ βιοῦν. Σαφῶς δὲ τὸ ἐν ὑστέροις τοῦ χρῶναι πιστεῦσαι αὐτῷ δείκνυσι παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπειθείας μισθὸν πλὴν αἰώνιον ἔσεσθαί φησι ζωὴν, μονονουχὶ τοιοῦτόν τι δηλῶν· ἥξετε πάντες εἰς κρίσιν, ὦ οὗτοι, καὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιροῦ, ἀλλ' εἰ πικρὸν ὑμῖν ὃ καταίρεσθαι δοκεῖ, καὶ ἀπειράτους λελυπημένῳ τῷ κρίνοντι ταῖς δίκαις ἐπεσχέν,

Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei. Hora videlicet rursum est, quando & qui audierint, viuent. Prioribus igitur verbis resurrectionis tempus significat, quo ad reddendam rationem vitæ in hoc mundo peractæ suscitatum iri mortuos edocet, vt eos, quemadmodum prius iam dixi, huius rei formidine quasi fræno quodam in recta & honesta viuendi ratione contineat. Posterioribus autem verbis tempus ei credendi nunc adesse declarat, sed & obedientiæ præmium æternam vitam fore ait, tale quippiam propemodum significans. Venieris omnes ad iudicium tempore resurrectionis, sed si vobis acerbum videtur offensum Iudicem à vobis interminabiles pœnas repetere,

nolite obediendi tempus prætermittere, sed illud iam præsens arripientes ad æternam vitam ascendere nitimini.

A μὴ παραπέσῃ ἑαυτὸν τῆς ὑπειθείας καιρὸν, ἀλλ' ἐπὶ παρόντος ὑποδραμόντες, πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναβαίνειν ἐπείγεσθε.

v. 26. &c. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit & Filio habere vitam in semetipso: & potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.*

Ὡσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ, καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν.

Animaduerte rursus horum verborum dispositionem, vt dicendi formam mireris, & ne præ imperitia in offensiones incurrens, ipse tibi exitium arcessas. Homo quum esset vnigenitus, quoad corporis naturam, & sicut vnus ex nobis in terra cum carne adhuc appareret, ac Iudæis multiplici ratione exponeret ea quæ ad salutem pertinent, duarum magnarum rerum & Deo conuenientium claritatem sibi conciliauit. Nam & à se mortuos suscitatum iri, & iudicandos ad suum tribunal adductum iri palam affirmabat: sed probabile erat auditores eam rem ægrè admodum ferre, quum iam eum reprehenderent, & iure insectari sibi persuaderent, quoniam Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Diuina itaque potestate & splendore sermonem humanitati conuenientem permiscens, iræ asperitatem subduxit, mitius quodammodo ac summissius quàm oportebat dicens: *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic & Filio dedit habere vitam in semetipso.* Nolitè mirari, inquit, si cum vestri nunc similis sim, ac videar homo, mortuos me suscitaturum promitto, & in iudicium adducturum minitor: Dedit quippe mihi Pater potestatem viuificandi, dedit mihi iudicandi potestatem. Postquam autem Iudæorum lubricas aures his verbis curauit, illicò se ad sequentia conuertit, & causam statim exponens, ob quam ait se potestatem illam accepisse, nimirum humanitatem, quæ à seipsa nihil habet, subiicit, *Quia Filius hominis est.* Quòd enim vita sit vnigenitus, neque vitam ab alio participet, sed eo modo quo Pater viuificet, superfluum est, opinor, impræsentiarum dicere, cum in libri huius initio fusè de illo disputatum sit ad eum locum: *Quod factum est in ipso vita erat.*

Οὐκ θαυμάζειν πάλιν, καὶ τοῦτο ἐν τούτοις οἰκονομίαν, ἵνα τῷ λόγου θαυμάσῃς τὸ ῥῆμα, καὶ μὴ τοῖς ἐξ ἀμαθίας σεαυτὸν σκανδάλοις, αὐτὸς ὅτι σεαυτῷ καλέσῃς τὴν ἀπώλειαν· ἄνθρωπος ὑπάρχων, ὅσον εἰς τὴν φύσιν τὴν σώματος, ὁ μονογενὴς, καὶ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν ὅτε τῆς γῆς ἐπὶ μικρὸν σαρκὸς ὁρώμενος, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις πολυτρόπως τὰ πρὸς σωτηρίαν εἰσηγούμενος, δύο μεγίστων ἀγαθῶν ἑαυτὸν ἐποιήσατο χορηγόν. ὅτι γὰρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ κριτὴν τῶν ἁπάντων ἑαυτὸν τῷ οἰκείῳ βήματι, διεβεβαιοῦτο σαφῶς· ἀλλ' ἵνα καὶ σφόδρα εἰκὸς δυσχεραίνειν ὅτε τοῦτο τοὺς ἀκροωμένους, ἐγκαλοῦντας ἤδη, καὶ διώκειν λόγῳ αὐτὸν ἐπιστομίζοντας, ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. ἀναμείξας τοίνυν ἐξουσίᾳ, καὶ λαμπρότητι τῇ θεοπρεπεῖ τὸν ἁρμόζοντα τῇ ἀνθρωπότητι λόγον, ἐπισκιάζει τὸ βαρὺ τῆς ὀργῆς, ὑποφερέστερόν πως, καὶ ὑφειμένως, ἢ ἦν ἔχρῃν, λέγων· ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· μὴ θαυμάζετε, φησὶν, εἰ καθ' ὑμᾶς νῦν ἐπάρχων, καὶ ὁρώμενος ἄνθρωπος, ἀναστήσειν ἐπαγγέλλομαι τοὺς νεκροὺς, καὶ εἰς κρίσιν ἄγειν ἀπειλῶ· δέδωκέ μοι γὰρ δυνάμει ζωοποιεῖν ὁ πατὴρ, δέδωκέ μοι τὸ κρίνειν ἐξουσίας. ὅπερ ἵνα μὴ τούτων τὴν διάνοιαν Ἰουδαῖοι τελεσιουργήσειεν ἀκριβῶς, φεύγειν δοκῶν ποιήσας χαρίεν, καὶ τὴν ἐφεξῆς ὠφελείας, καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῆς τὴν δεδίεναι λέγειν ἑαυτὸν, ἐξηγούμενος, τὴν οὐδὲν ἔχουσαν ἐξ ἑαυτῆς αἰσθέσθαι ποτὲ προσίεσθαι λέγων, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν· ὅτι γὰρ ἐστὶ ζωὴ καὶ φύσει ἐστὶν ὁ μονογενὴς, καὶ οὐ ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχος, ζωοποιεῖν τε οὕτως, ὡσπερ καὶ ὁ πατὴρ, ἀδιστάκτως εἶπεν λέγων πρὸς τὸν πατέρα, ἐπειδὴ λίαν ἐβαρύνθη σοὶ τούτου διδασκάλου λόγος ἐν ἀρχῇ τῆς βουλῆς, προσειλικρινῶν ῥητῶς· ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιή-

v. 28. &c. *Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei, & procedent qui bo-*

σαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πραξάντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. A

na fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

Σημαίνει μὲν δὴ τούτων τὰ ἀποβαίνοντα ἀνάστασιν τῶν ὅλων, ὅτε, καθάπερ ἡμῖν ὁ θεσπέσιος ἐπίσκοπος Παῦλος, αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ * ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· πρὸς γοῦν ὅμως δὴ τὴν αἰτίαν ἐπαναλήψεως τῆς ἀναθεσπίτου τῶν Ἰουδαίων δήποτε διανοίας, εἰς ὃ δυνατὸν σπουδὴν ποιοῦς, ὅτι B μείζονα ἔσται τὰ θαυματουργὰ, ἐν οἷς ὁ παραλυτικὸς λύεται, καὶ ἡ οἰκουμένη ἁπάσης κρίσεως· δυνατὸν γὰρ ἀληθῶς ἡ χρησίμως τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἐφ' ἑνὶ τῶν νοσούντων θεραπείαν, μείζονά τε καὶ ἀξιολογωτέραν ἐπιδεικνύειν τὴν θανάτου λύσιν καὶ διάφθορας, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικὴν, εἰκότως τε καὶ ἀναγκαίως, ὡς ἔπ' ἐλάττονι τῶν παραδόξων φησὶ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. καὶ ὅ *ἰσ. πάσης δήπου * πάντας νομίσαι μᾶλλον αὐτὸν τῶν τοῦ οἰκείου ἔργων λαμπρότητος δηλοῦν τούτων κατηγορῆσαι, ἢ καὶ τοῖς ἀκροωμένοις ὑποπτεῦσαι, μὴ χρῆναι θαύματος ἀξιοῦν, τοῦ ἐφ' οἷς δὴ εἰκότως θαυμάζοιεν, ἀλλ' εἰδέναι τε καὶ πιστεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνῳ καταπεπληγμένους, ὅτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μεῖζον τούτου θαυμάζεσθαι. ἐπαίρει γὰρ λόγῳ καὶ ἐνεργείᾳ θεοπρεπεῖ, οὐχ ὅπως ἐκ μακρῶν ἀρρώστημα τοὺς κάμνοντας, ἀλλὰ δὲ αὐτοὺς ἤδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους, καὶ ἀκαίρῳ τινὶ νενικημένους φθορᾷ· καὶ δηλοῖ τοῦτο φησὶ τὸ μεῖζον εἰσφέρων, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ· ὁ γὰρ λόγῳ τὰ οὐκ ὄντα πρὸς τὸ εἶναι παράγων, πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσαι τὸ ἤδη πεποιημένον παλινδρομεῖν ἀναπεῖσαι πρὸς ἡμᾶς; εἶεν γὰρ ἂν οὕτως ἡ αὐτῆς ἐνεργείας ἐκάτερα, καὶ μιᾶς ἐξουσίας τὸ ἐπ' ἀμφοῖν ἀξιάγαστον ἀποτέλεσμα. ἐπιλέγει δὲ χρησίμως, ὅτι παραλύσονται τὰ μνήματι· οἱ μὲν ἐπ' αἰσχύνῃ E ἐσόμενοι, καὶ πονηρίᾳ συμβιοτεύσαντες, τὰ ἀπελεύσεσθαι * ὑφέξοντα δίκην, οἱ δὲ δηλαδὴ πρεπῶς ἐν ἀρεταῖς τὸ ὑπερκείσης μισθὸν αἰῶνος ἀπολήψεσθαι τὸ ἀνωτάτω ζωὴν, ὁμοῦ μὲν, καθάπερ ἤδη προείπομεν, ἑαυτὸν ἀφέξεσθαι τὰ ἐκείνων παρεπόντων καὶ δηλοῦντων εἰσφέρων, ὁμοῦ δὲ καὶ παίζων, τὸ φόβῳ τοῦ παθεῖν τὰ δεινὰ, παραιτεῖσθαι τὸ φαῦλον, καὶ συνελαύνεσθαι πως εἰς τὸ βιοῦν ἐθέλειν ἤδη σωφρονέστερον, ἢ ἐφέσει νυττομένους ἔσπον ζωὴν τὴν ὡς τὸ αἰώνιον ζωὴν, σωφρονεστέραν πεφυκέναι σπουδάζειν τὸ ἐπ' ἀγαθοῖς προθυμίαν.

His quidem verbis resurrectionis vniuersorum tempus significat, quo, vt diuinus ille noster Paulus scribit, *ipse Dominus in iussu, in voce Archangeli, in tuba Dei descendet de cælo* iudicaturus orbem in iustitia, & redditurus vnicuique secundum opera sua. 1. Thess. 4. Repetitione tamen eorundem imperitos Iudæorum animos quasi manuducit, vt clarè discere queant maiora ab eo miracula patratum iri quam quod factum est in paralytico, & se totius orbis constitutum iri Iudicem: Comparans autem mortuorum resurrectioni vnius curationem, maiorem & digniorem ostendit esse vim illam soluendæ mortis, & corruptionis omnium tollendæ, adeóque iure & necessariò quasi de minore miraculo ait: *Nolite mirari hoc.* Neque verò putabimus ipsum his verbis operum suorum claritati detrahere, aut certè auditoribus præcipere ne mirentur quæ alioquin admiratione sunt dignissima; sed hoc scire & credere vult eos qui attoniti erant illo miraculo, parum illud esse hactenus. Verbo enim ac virtute diuina, non tantum diuturnis morbis vexatos excitat, sed & ipsi morti immersos, & ineuitabili corruptione superatos. Ideóque maius quiddam inferens ait; *Quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius.* Qui verbo enim cuncta è nihilo produxit, quomodo non poterit efficere vt quod iam factum est in ortum denuò reuertatur? Vtrumque enim eiusdem est virtutis, & vnius potestatis mirabile est opus in vtroque. Vtiliter autem subiicit, processuros è monumentis, peccatores quidem, & quotquot improbè vixerint, vt æternas pœnas luant, bonis autem & virtutibus conspicuis, vt sempiternam vitam probitatis præmium referant; simulque, vt iam prius diximus, seipsum Iudicem eorum quæ cuique debentur his quoque verbis significans, ac præterea suadens aut metu malorum improbitatem fugere, & ad meliorem frugem se transferre, aut æternæ vitæ desiderio quodammodo stimulatos virtutem vehementius cupere.

A

CAP. IX.

Quòd nihilo minor sit Deo ac Patre Filius, sed in omnibus agendis pari potestate praditus, vt Deus de Deo.

v. 30. *Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est; quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me Patris.*

ATtende rursum acrius in ea quæ dicuntur, & vim horum verborum intellectu percipe. Cum Iudæi altum Incarnationis mysterium ignorarent, sed neque scirent Deum Verbum inhabitare in templo Virginis, erroneo plerunque zelo, & non secundum scientiam, vt Paulus ait, in morum feritatem & immanes iras exardescebant: adeóque lapidibus ipsum obruere nitebantur quod homo cum esset, seipsum Deum faceret, ac prætereà, quod Patrem suum Deum vocaret, æqualem seipsum faciens Deo. Cum autem essent adeò hebetes, ac diuinos sermones vtique non ferrent, deque ipso tenuiter admodum sentirent ac loquerentur, singulari consilio Saluator ad eorum pueritiam sese demittit, temperata nihilominus expositione vtitur, cum nec conuenientes Deo sermones planè repudiet, nec ab humanis vocabulis in totum refugiat: sed diuina potestate dignum aliquid loquutus, statim aliquid humanum subiicit quo insolentem eorum animum reprimat, & rursus vbi propter Incarnationis dispensationem aliquid humanum protulit, virtute & voce humanâ maiori sæpe ostendit se, Deus quum sit secundum naturam, in eo humilitatis statu non tantum versari. Istiusmodi quandam artem etiam in iis quæ modò proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit, *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat:* Item: *Quia venit hora, in qua omnes mortui vocem eius audient.* Prætereà, & quòd procedent iudicium subituri, & pro suis meritis mercedem recepturi? At qui dicit posse se quos velit viuificare, non secus ac Pater: quomodo non censebitur diuinam sibi gloriam arrogare? Qui verò palam asserit se vniuersorum fore iudicem, quomodo non iure percelleret eos qui merum hominem

Rom 10.

ΚΕΦΑΛ. θ.

Ὅτι κατ' οὐδὲν ἐλάττων τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός, ἀλλ' ἰσοδυνὰς κατ' ἐνέργειαν τὰ ἐφ' ἅπασίν ἐστιν, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν· καθὼς ἀκούω κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός.

B

ΕΠίσχυσεν πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριβέστερον, καὶ δέχου τὸ ῥητὸν ὡς ἐν θεότητι τὰ δυνάμει. Οὐκ εἰδότες Ἰουδαῖοι τὸ μὲν χρηστὸν οἰκονομίας τὸ βαθὺ μυστήριον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐνοικοῦν τοῦ ἐκ παρθένου ναῷ Θεὸν λόγον ὑπονοοῦντες, ζήλῳ πολλάκις πεπλανημένῳ, καὶ τὸ τοῦ κατ' ὀπίνωσιν, ὡς ὁ Παῦλός φησιν, εἰς ἀγελειότητα ζῆλον, καὶ ἀνημέρους ὀργὰς ἐξεκαίοντο· καὶ δὴ καὶ καταλαβεῖν ἐπεχείρουν αὐτόν, ὅτι τοῦ ἀνθρώπου ὤν, ἑαυτὸν ἐποίει Θεόν, καὶ πάλιν, ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τοῦ Θεοῦ. Ὅπερ ἡνίκα μήπω οὕτω δυσμαθεῖς, καὶ θεοπρεπῶν μὴ ὅλως ἐκ ἀνεχόμενοι λόγων, μικρὰ δὲ τοῦτο αὐτὸ καὶ φθονοῦντες, καὶ * λέγετε, οἰκονομικῶς ὁ σωτὴρ συνηπιάζετο μὴ ἀΐδιος, κατεσμικρύνετο δ' οὖν ὅμως ἐποιεῖτο τὴν ἐξήγησιν, ὥστε τοῖς τοῦ Θεοῦ πρέπουσας λόγοις ὁλοτελῶς ἀνδρωπούμενος, ὥστε μὴν εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνων ῥημάτων ἀπορροιὰν· εἰπὼν δέ τι τῆς θείας ἐξουσίας ἄξιον, ἀνδρικὸν ἡμᾶς καταζεῖ τὸ ἀπαίδευτον τὴν ἀκρατομένων θυμόν, ἐπαναγών τι καὶ ἀνθρώπινον, καὶ πάλιν αὖ ἀνθρώπινόν τι δι' τὴν οἰκονομίαν εἰπών, οὐκ ἐν μικροῖς ὀφθαλμοῖς τὰ καθ' ἑαυτὸν, Θεὸν ὄντα καὶ φύσιν ὑπερφυκότων ἀληθῶς ἀνθρώπων ἰσχύος, καὶ λόγων πολλάκις τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως εἰρημένοις διρσῆς τὸ πέρι· τί γὰρ ἔφη φθάσας, ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, εἶπε πάλιν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ· καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι καὶ ἐξελεύσονται κρίσεως μέλλοντες, καὶ ἀναλόγως ὥσπερ ἀεὶ ἐπαγάγεται τὴν αὐξομείωσιν ἐποιήσατο; ὁ δὲ δύνασθαι λέγων ὥσπερ αὐ ἐθέλει ζωοποιεῖν, καὶ ὅταν, ὡς ὁ πατὴρ· πῶς αὖ ἡμῖν τὸ θεῖον πρέπουσαν δικαιοσύνην ἑαυτῷ νοοῖτο πρεπόντως; ἔσται γὰρ ὅτι καὶ πάντων κριτὴς ὁ ἀληθῶς εἰπὼν, πᾶς γὰρ οὐκ αὐτὸς ἐξαγγέλλει δικαίως, τοῦ ἀνθρώπου ἔτι γυμνοῦ οἰο-

* ἰσ. λέγοντες.

μένους ὑπ' ἀρχὴν αὐτὸν; ὡ γὰρ δὴ τῷ θείκὸς, Ἑβραίους ὄντας αὐτοὺς, καὶ τοῖς ἱεροῖς παιδαγωγουμένους γράμμασιν, οὐκ ἀγνοῆσαι πάντελῶς ὅτι Θεὸς ἔστι τῆς οἰκουμένης κριτὴς, ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῖς πολλάκις ἐψάλλετο· ἀνάστα ὁ Θεὸς, κρῖνον τὴν γῆν. καὶ πάλιν, ὅτι ὁ Θεὸς κριτὴς ἐστίν. ἐπεὶ οὖν τούτοις ἀχθόμενος ἡδέως οἶδε τοῖς αἰσθητοῖς τῶν Ἰουδαίων λαοὺς, τὰς αὐτῆς σεμνήους ὀργῆς ἐξίστησι λέγων αὐθεντικώτερον· ἃ δύναμαι ἐγὼ ποιῶν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν, καθὼς ἀκούω κρίνω. ὅσον μὲν οὖν ἐστιν ἐκ τοῦ προσχήματος λαλούσης εἰπεῖν, διαβλητὰ τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν· ἀσθενείας γὰρ ὑ-

* χ. πίστως, καὶ ἃ * πρὸς ἐλευθέρας ἐξουσίας ὑποπλήττειν πλάττεται τοῦ λόγου τὸ ῥῆμα, ἔχει γὲ ἃ ἐχούτω κατ' ἀλήθειαν, ἐπείπερ ἴσος ὢν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, τὴν αὐτὴν ἐνέργειάν τε καὶ ἐξουσίαν ἔχει φυσικῶς. λέγει δὲ μὴ δύνασθαι ἃ ποιῶν ἀφ' ἑαυτοῦ, κρίνειν δὲ ὅτως, ὥσπερ ἂν ἀκούσας· ἔστω πάλιν ἕτερα, καὶ ἰσοτιμούμενα, καὶ ἰσοσθενῆ δηκνύων ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καὶ πατρί. οὐδὲ γὰρ ἐνεργὸς πρός τι τῶν ὄντων δίχα τοῦ ἰδίου νοητὸν δὴ μόνος, ἐκ τοῦ ἑαυτὸν ὁ πατὴρ, ἰσχὺν ἔχων αὐτὸν, καὶ δύναμιν· διὸ δὴ πάντα δι' αὐτοῦ, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸ ἐγήνετο οὐδὲ ἕν. ἃ σὶ ἂν πάλιν ἐξεργάσεται ἃ καθ' ἑαυτὸν ὁ υἱὸς, μὴ ἃ καὶ συνόντος αὐτῷ τοῦ πατρός. Διὰ γάρ τι τοῦτο καί φησιν, ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν· ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός· καὶ ἃ δή που διακεισόμεθα δύνασθαι μὲν ὡς ἐξ ἀσθενείας τοῦδε τοῦ παιδὸς τὸν υἱὸν, χορηγεῖσθαι γὲ πάλιν αὐτὸ ἐκ τοῦ ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν· ἃ γὰρ ἂν οἰκεῖον ἦν τῇ φύσιν Θεὸς, ἐπακτὸν ὡς ἔσθ' ἔχων ὃ τῆς θεότητος κάλλος· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἐν ἀκραίφνεσι τῶν ἀγαθῶν ὑπερχαρὴς ἔτι κείσεται, δύναμεως τῆς παρ' ἑτέρου, καὶ ἐξουσίας διόμενον ἔχων τὸ τῆς ἰδίας φύσεως χαρακτῆρα λόγον. ζητηθήσεται γὰρ ἀναλόγως τῇ εἰκόνι ἐκ τοῦ ἀρχετύπου τὸν εἰρημένων ὁ χορηγὸς, ὅτω τε λοιπὸν εἰς ἀπέραντον ζήτησιν ὁ λόγος ἡμῖν ἐκχήσεται, καὶ εἰς βαθὺ βλασφημιῶν ἀνάρμοστα πέλαγος. ἀλλ' ἐπείπερ ἐκ τῆς τοῦ παιδὸς οὐσίας ὑπάρχων ὁ υἱὸς, πάντα τὰ ὑ ἡνησόμενος ἴσχει τὴν φύσιν ἐπάγεται, καὶ οὐσιωδῶς ἀναπέφυκε πρὸς μίαν αὐτῷ θεότητα, διὰ ὃ τῆς φύσεως ἀπαλλάκτου, ἔστι μὲν αὐτὸς ἐν πατρὶ, ἔχει δ' αὖ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸ πατέρα· διὰ τοῦτο, πολλάκις ἀκατηχήτως τε καὶ ἀληθῶς ἀναπέφηνε τῷ πατρὶ τὰ οἰκεῖα ἔργα πρὸς δύναμιν, οὐκ ἔξω τῆς δυνάμεως ἵστησιν ἑαυτὸν, ἀλλὰ

ipsum esse putant? Cum enim Hebræi essent, ac diuinis eruditi literis, probabile erat eos non ignorare Deum fore totius orbis iudicem, apud quos illud sæpenumero canebatur: *Exurge Deus, iudica terram.* Et rursum, *Quoniam Deus iudex est.* Quia ergo stultos hosce Iudæorum populos sciebat eam ob rem indignari, ab ira solita eos auocat humano more dicens: *Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico.* Primâ igitur fronte videtur Iudæorum mentem irridere; Imbecillitatis enim cuiusdam, non autem liberæ potestatis opinionem præ se fert oratio, quamuis ita non sit re vera; quippe cum æqualis sit per omnia Patri Filius, eadem virtute ac potestate præditus est naturaliter. Ait autem non posse facere se quidquam à seipso, sed sicut audierit, iudicare, alio rursus modo sibiipsi eandem voluntatem ac virtutem ostendens esse quæ Deo ac Patri. Neque enim vlla in re operari censebitur solus ac seorsim Pater absque Filio, cum ipsum habeat robur ac virtutem: Quapropter *omnia* certè *facta sunt per ipsum, & sine ipso factum est nihil:* neque rursus aliquid per seipsum faciet Filius, ita vt cum eo non sit Pater: Idcirco enim ait, *Ego à meipso facio nihil: Pater autem in me manens, ipse facit opera.* Neque porro censebimus Filium quasi ex infirmitate à Patre corroborari, sed ei rursus omnium potestatem tribui. non enim esset vltrà naturâ Deus si aduentitiam haberet in se deitatis pulchritudinem. Sed nec ipse Pater absoluta bonorum eminentia præfulgebit, si naturæ suæ characterem habeat virtute ac potestate aliena carentem. Quæretur enim pro ratione imaginis & archetypi, qui res antedictas largiatur, atque ita demum in quæstionem infinitam sermo abibit, & in profundum blasphemiarum pelagus excurret. Sed quoniam ex substantia Patris quum sit Filius omnia genitoris secundum naturam propria sibi asciscit, & substantialiter in vnam cum ipso deitatem, propter naturæ identitatem concurrit, est ipse quidem in Patre, ac rursum habet Patrem in seipso: idcirco sæpe inculpatè ac verè suorum operum potestatem tribuit Patri, non quòd seipsum id posse neget, sed quòd ad vnius operationem deitatis omnia referat.

Vna

Vna autem deitas in Patre eſt, ac Filio, ſanctóque Spiritu. Quòd autem non inferior ſit Patre Filius, virtute, aut operatione, ſed per omnia ſimilis, & æquipotens, antea demonſtrauimus, ad illum locum: *Non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem: quæcunque enim ille fecerit, hæc & Filius ſimiliter facit:* Sed quoniam diuinis dogmatis citra vllam ſegnitiem incumbere æquum eſſe ſtatuo, age rurſum nautarum more totam capitis rationem inſtar funis colligamus. Sic enim videre licet Filium ſuam non incuſare naturam dum ait, non poſſe à ſeipſo facere quidquam, ſed potius Iudæorum reprehendere ſtultitiam, & apertè oſtendere ab iis conculcari Legem ipſam Moſaïcam. Quod enim his verbis, *Non poſſum ego facere à meipſo quicquam*, ſtatim ſubiungitur illud, *Sicut audio, iudico*, ab omni conuitio Filium liberat quo nihil ex ſua vi poſſe facere dicitur: Patri verò obſequentem, eique in omnibus rebus adſtipulatorem eſſe apertè demonſtrat. Nam ſi præ infirmitate quodammodo à Patre virtutem acciperet, quaſi à ſeipſo ſufficientem non habeat: qui non potius dicere debebat, *Non poſſum ego facere à meipſo quicquam, ſed accipio poteſtatem à Patre?* Iam verò cum iſtud non dixerit, ſed poſteaquam ſignificauit non poſſe à ſeipſo facere quicquam, intulerit potius, iudicare ſe ſicut audierit, manifeſtum eſt non ob infirmitatem in nonnullis faciendis dixiſſe ſe non poſſe, ſed quòd ne vlla quidem in re Patris voluntatem poſſit prætergredi. Nam cum vna in Patre & Filio deitas intelligatur, erit vtique eadem etiam voluntas, neque verò in Patre, neque adeò in Filio ſanctoque Spiritu diſſentire vnquam à ſe natura diuina cenſebitur, ſed quod Patri placuerit, hoc tota vult deitas. Neceſſariò itaque Filius conſentire ſe & annuere Patri quæcunque res ei placuerit, ſignificat, docens non poſſe facere quidquam quod vtique non ſit iuxta Patris ſententiam. hoc enim ſignificat illud *à meipſo*; vt ſi diceret non poſſe

A τῇ ἐνεργείᾳ τὸ μιᾶς θεότητος τὰ πάντα συμφερέμενον· μία γὰρ ἡ θεότης ἐν πατρὶ, καὶ υἱῷ, καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ὅτι δὲ οὐκ ἐλάττων ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ἢ κατ' ἰσχὺν δυνάμεως, ἢ κατ' ἐνέργειαν πάλαι δέδεικται, ἀλλ' ὅμοιος καὶ πάντα, καὶ ἰσοδυνὰμος, καὶ δι' ἑτέρων ἡμῖν ἀποδέδεικται, παρακειμένων ῥητῶν· ὃ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα, ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. ὅπερ δὲ πάλιν ἐν τοῖς θείοις δόγμασιν ἀξιεπαίτευτον ἀσυνδέτως, ὅταν πρῶτος ἀναφαίνεται χρείττονα, δίκαιόν τε καὶ πρέπον ἐπιλαμβάνω· φέρε δὴ πάλιν ταῖς ἐν τῇ θαλαττίῃ ναυτίλοις ποιοῦντες τὰ παράπλησια, χοινίδα τινὸς δίκην, ὅλον εἰσαῦθις τὸν τοῦ κεφαλαίου λόγον ἀναμπισώλιβα. ἔστι γὰρ ὅταν ἰδεῖν, ὅ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως κατηγορῶντα τὸν υἱὸν δι' αὐτοῦ τοῦ λέγειν μὲ δύναθαί τι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν ἐξελέγχοντα, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἀφ' Μωσέως πατησόμενον τὸν νόμον ἀφαιρούμενον ἐπιδεικνύοντα. ὃ γὰρ οὕτως ἐπεισάγειν ὃ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν, ὃ καθὼς ἀκούω, κρίνω, λοιδορίας μὲν ἀπάσης τῆς ὅτι ὃ μὴ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ ἐξ οἰκείας δυνάμεως ἐλαθρεῖ τὸν υἱὸν· φιλοπάτορα δὲ, καὶ συνευδοκητικὸν ἁπάντων καὶ πάντα ἀφοβίαν ἀποφαίνει. εἰ γὰρ ὡσανεὶ τυχὸν ἀτονήσας πρὸς ὁ πατὴρ ἐδεήθη δυνάμεως, ὡς οὐκ ἐξαρκοῦν ἐμὲ ἔχων ἀφ' ἑαυτοῦ· πῶς ἂν ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν, ὃ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν, λαμβάνω δὲ ὃ δύναται παρὰ τοῦ πατρός; νυνὶ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, ἐπινεγκὼν δὲ μᾶλλον τοῦ μὲ δύναθαί τι ἐμαυτοῦ, ὃ κρίνω ἅτινα ὤσανεὶ καὶ ἀκούσας, δῆλος αὖ εἴη λοιπὸν, οὐκ ἐπ' ἀσθενείᾳ τῇ κατ' ἐνέργειαν πρὸς ὅτι ἐστὶ τὸ μὴ δύναται σωτηρικὸς, ἀλλ' ὅτι τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι παραβαίνειν αὐτὸν κατά τι γοῦν τὸ θέλημα τοῦ πατρός. μιᾶς γὰρ θεότητος ὄντος τοῦ πατρὸς, καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἕξαν δή που πάντως καὶ θέλημα ταὐτὸν, ἅτε δὲ τοῦ πατρὸς, ἅτε μὲν τοῦ υἱοῦ, ἢ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀσιάζουσά ποτε καθ' ἑαυτῆς ἰδία φύσις νοηθήσεται, ἀλλ' ὅταν αὖ δόξαν τοῦ πατρὸς τυχὸν, τοῦτο πάσης ὅσῃ θεότητος θέλημα. αἰσίως καίως ἐνδρομῶ ὁ υἱὸς, συνευδοκητικὸν ὤσανεὶ ὂν, καὶ συνεπαινοῦντα τῷ πατρὶ, παρὸν τὸ ἐφ' ᾧτινι αὖ δόξῃ φῆφον ἑαυτοῦ εἰσφέρειν, μὴ δύναθαί τι ἐμαυτοῦ ἐξηυρύμενος, ὃ μὴ πάντως ὅσῃ καὶ γνώμῃ τοῦ πατρός. τοῦτο γὰρ ἡμῖν σημαίνει ὃ, ἀπ' ἐμαυτοῦ, ὤσανεὶ αὖ εἰ λέγοι μὴ δύναθαι

δραν ἁμαρτίαν, οὐκ ἄν τω δόξαι δικαίως ἀθενείας ὑποπίπτειν γραφὴν, ἔξηγεῖται δ' μᾶλλον ἀξιάγαστόν τι, καὶ ἀναφερπὲς τῆς οἰκείας φύσεως ἴδιωμα. ὅτι γὰρ ἄτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος ὑπάρχει δηλοῖ· ὅτῳ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ μὴ δύναται ποιεῖν ὁμολογῇ, καταπλαγησόμεθα μᾶλλον φύσεως ἀτρέπτου καρπὸν ὁρῶντες τὸ ἀτρεπτον, ἢ καθ' οὐκαίρως, ὡς ἀσθενείας σημαντικὸν τὸ μὴ δύνασθαι λογιούμεθα. Ἡμῖν μὲν οὖν πάλιν ἀμφὶ τοῖς εἰρημένοις εἰρήσθω μέτροις. ἐρωτάτω δὲ ὁ φιλομαθὴς τὰ βελτίονα· διερμηνεύσαι μὲν γὰρ ἕτερος ὅρητον ἂν ἐκπέσοιμι, βραχύτι τῆς θεότητος ὅρων, καὶ τῷ μονογενοῦς ὑπεροχῆς τὸν λόγον ὑποβιβάζοντες. καὶ ἐπεὶ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονέ τε ὄντως, καὶ κεχρημάτικεν ὁ υἱὸς, ὅτι τῇ μὲν βροτοὺς οἰκονομίαν τῇ θεωρημένῃ μεταῤῥυθμίζοντες δύναμιν, συγγενῆ τε καὶ συνημμένα τοῖς προαποδεδομένοις καὶ τὰ ἑφεξῆς ἀποδιδύοντες. ἀκούω ὅτι καὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ ὅτι καὶ ἀγαθοποιήσαντες προελεύσονται διεμαρτύρατο σαφῶς. ὅπῃ δ' ἂν ἄρξεις τοῦ κείνην αὐτὸν τὴν οἰκουμένην ἐκδέδεκται λόγον, ὃ μόνον ὅτι κατ' ἐκεῖνο κριθεῖ, καθ' ὃ ἔσεσθαί φησι τὴν ἀνάστασιν δικαίωσιν, δίκαιος ἔσται κριτὴς ἁπάντων δηλαδὴ γὰρ ἤδη καὶ τὰ ἐν τῷδε τῷ βίῳ πράγματα κείνην ὀρθῶς, καὶ δικαίως διϊχνεύσεται. τί δὲ ἐστὶ τὸ κεινόμενον, καὶ ὅπῃ πέρας ὁ λόγος, ἄκουε λοιπόν· ἐγνώσθη δὲ ἡμῖν ἐκ γυναικός· ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, οὐκ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ· ὅθεν ὤφελε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. ὅπῃ δ' ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, γέγονε καὶ ὑποκάτω νόμου ὁ νομοθέτης ὡς Θεὸς, καὶ κύριος. λεληθέτω δηλαδὴ μηδεὶς ἡμῶν ποτὲ μὲν ὡς ὑποκάτω νόμου, ποτὲ δ' αὖ πάλιν ὡς ὑπὲρ νόμον, καὶ ἀκαταπόρπατον ἐπ' ἀμφοῖν ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν. διαλέγεται δὲ νυνὶ πρὸς Ἰουδαίους, ὡς νομοφύλαξ καὶ ἄνθρωπος, ὡς ἂν εἴδως παραβαίνειν τοὺς ἀνωθεν ἐντολὰς, ἢ δὲ ἀπὸ γνώμης οἰκείας ἀπερχόμενός τι ποιῇ, ὃ μὴ τῷ θείῳ νόμῳ συνῳδοκεῖ. Διὰ τοῦτό φησι, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν, καθὼς ἀκούω, κρίνω· ἑαυτῷ δὲ ὃ μὴ δύναται τι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μαρτυρῶν, ὃ μὴ πάντως δεῖ καὶ θελητὸν τῷ νόμῳ, κείνην τε ὅτῳ, καὶ δικαίᾳ τοῖς πράγμασιν, ὥσπερ δὴ ἀκούσας, διαγορεύοντος δηλονότι τοῦ νόμου, τοὺς τῶν Ἰουδαίων ἀπειθείας ἐξελέγχει, καὶ ζήτων αὐτῶν ἀπηυμημοῖ τὸ ἐξιόν.

facere peccatum, nemo existimauerit eum imbecillitatis iure accusari, sed mirabilem quandam ac diuinam potius naturæ suæ explicare proprietatem. ostenderet enim se mutationis & alterationis immunem existere: ita cum à seipso non posse facere se quidquam profitetur, mirabimur potius immutabilis naturæ fructum immutabilem cernentes, quam illud, *non posse*, infirmitatem significare intempestiuè putabimus. Hæc autem rursum nobis pro ratione eorum quæ ante dicta sunt sufficiant: Scrutetur porrò discendi studiosus meliora. Explicare tamen dictum illud alio modo non grauabimur, paululum quiddam de deitatis rationibus & vnigeniti excellentia dicendo minuentes, & quoniam homo reuera factus est, Filiusque vocatus, vim theorematum ad dispensationem cum carne transferentes, cognatáque & coniuncta superioribus sequentia demonstrantes. Igitur clarè testificatus est mortuos omnes eius vocem audituros, & ad iudicium processuros. Quoniam autem semel eò prouectus est vt dixerit se orbem iudicaturum, non solùm profitetur se iustum iudicem fore eo tempore quo futuram ait resurrectionem, verumetiam huius vitæ actiones rectè ac iustè iudicaturum confirmat. Quodnam autem iudicandum sit, & de quibus sermo sit, attende modo. Natus est propter nos ex muliere. Vt enim Paulus ait, *non apprehendit Angelos, sed semen Abrahæ, vnde debuit per omnia fratribus assimilari.* Cum autem factus sit homo, & in serui forma, factus quoque est sub Lege is qui Legislator est, vt Deus ac Dominus. Quare interdum loquitur, vt qui sub Lege est, interdum vt qui supra Legem, & citra reprehensionem habet vtriusque faciendi potestatem. Differit autem nunc cum Iudæis, vt Legis custos & homo, vt qui prætergredi nesciat mandata diuina, nihilque ex sententia sua facere queat quod non diuinæ Legi congruat. Ideóque ait, *Non possum ego à me ipso facere quicquam; sicut audio, iudico.* Cum verò testificatur non posse à seipso facere quicquam, quod vtique non sit etiam Legi placitum, & re iudicare sicut audierit, suggerente nimirum Lege, Iudæorum inobedientiam arguit, eorumque præfractos mores retegit. Heb. 2.

hoc enim rectè subinnuunt illa verba, *Non possum à meipso facere quicquam*, hoc est, Vos data vobis mandata temerè prætergredientes à vobis ipsis cuncta facere audetis, & de singulis rebus iudicia diuinis iussis minimè consentanea facitis. Docetis enim doctrinam mandata hominum, & voluntatem vestram pro Lege vobis præscribitis. Quænam ergo sit horum verborum ratio, aut quomodo seipsum iustè iudicantem significet, rursum dicetur. Curauit in Sabbato paralyticum; misertus est hominis diuturna ægritudine laborantis, rectum nimirum bonumque de ipso ferens iudicium. Decebat enim etiam in Sabbato misereri iacentis, neque verecundia Sabbati misericordiam coërcere, vanissimæ religionis obtentu. Quemadmodum autem Pater in Sabbato erga creaturas operatur, vtique per Filium: ita & Filius. neque enim placuit misericordia carere in Sabbato propter Sabbatum, quum sciret Dominum esse Filium hominis. Non enim homo propter Sabbatum factus est, sed Sabbatum propter hominem. Itaque rectum quidem est ac bonum Saluatoris de his iudicium, qui propter Sabbatum misericordiam erga iacentem non inhibuit, sed quod efficere poterat, vt Deus, (fons quippe bonitatis est natura diuina) illud etiam in Sabbato præstitit. Iudicium autem eorum qui ea re offendebantur propter Sabbatum, atque ideirco mortem quærebant eius à quo nulla in re violatum erat, quomodo non diuinis legibus valde repugnat; Scriptum

Exod. 23. est enim: *Innocentem & rectum non interficies*: & ab eorum crudelitate potius quam ex sacris literis profectum est? Audi itaque IESVM emphaticè dicentem ad eos qui ob eius beneficia indignantur, & sancta eius incusant iudicia, suis duntaxat intuentes, idque pro Lege habent quod sibi placuerit quamuis Legi repugnet: *Non possum ego à meipso facere quicquam*, hoc est, Iuxta Legem Mosaicam cuncta facio, nihil a meipso facere possum: sicut audio iudico. Quid enim Lex

Deut. 11. sibi vult, *Non accipies personam in iudicio, quoniam iudicium Dei est.* Cur mihi nunc itaque succensetis, inquit, quia totum ho-

A τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ὑποσημαίνει καλῶς τεθὲν ῥῆμα τὸ, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν, ἀντὶ τοῦ, ὑμεῖς ἀφυλάκτως τὰς ἐντολὰς ὑμῶν παραβαίνοντες ἀπολῶς, πάντα τολμᾶτε ἀφ' ἑαυτῶν, ὡς δὴ ἀκινδύνως λοιπὸν ἐξαρκέσαντες, καὶ τὰς ἐφ' ἑκάστοις τοῦ νομοθέτου κρίσεις οὐκ ἀκολουθούσας τοῖς ὑφ' ὑμῶν διατεταγμένοις ποιούμενοι. ἀσυνδέτως γὰρ διδάσκετε διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ νόμον εἰσάγετε ἴδιον θέλημα τὸ ὑμέτερον. ὁ τοίνυν διδασκάλου τοῦτο ἔργον, ἢ πᾶσι ἑαυτὸν ὅλον εἰσάγει κρίνοντα δικαίως, ἐκείνοις δὲ ἁδικοῦντας, αἱρήσεται πάλιν τὸν ἐν Σαββάτῳ τοῦ σαββάτου κύριον, ἐλέους ἄνθρωπον μακρυὰ ἐν νοσήματι κατατείνοντα χρόνου, ὀρθῶς δικαιοῦντι, καὶ ἀγαθὸν ἐπ' αὐτῷ τὸ κρίσιν ἔχειν κών. ἔδει γὰρ ἐποικτεῖραι ἐν Σαββάτῳ τὸ κείμενον, καὶ συσπεῖραι μᾶλλον τὸ ἔλεος ἀδαμοῦς αἰδοῦς τῇ τοῦ Σαββάτου, εἰκῇ σοβαρὰν ὅπλων τὴν θεοσέβειαν. ὥσπερ δὲ ἐν Σαββάτῳ καὶ ὁ πατὴρ ἐνεργὸς τοῦ τοῦ κόσμου ἐστὶν ἐργαλεῖόν ἐστι, πάντως δὲ δι' υἱοῦ, ὅτι καὶ αὐτὸν οὐδὲ γὰρ ἀποστερεῖν, δεῖν τὸ ἐλέους δεόμενον ἐν Σαββάτῳ διὰ τὸ σάββατον ἐδοκίμαζεν, ἐπεὶ κύριον ἦν τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἄνθρωπος γὰρ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον. ἀκούω ὀρθῶς μὲν ὅτι τούτοις, καὶ ἀγαθὴ τοῦ σωτῆρος ἡ κρίσις, ἡ διὰ τὸ σάββατον τῷ ὅτι τῶν κειμένῳ φιλανθρωπίαν ἀποκωλύσασα, ἀλλ' ὅταν ἴδῃ ὡς Θεὸς ἐνεργεῖν· πηγὴ γὰρ ἀγαθότητος ἡ θεία φύσις ἐστί· τοῦτο καὶ ἐν Σαββάτῳ ποιήσαντος. ἡ δὲ μὴ κρίσις ἡ ἐπ' αὐτῷ λυπουμένων διὰ τὸ σάββατον, καὶ διὰ τοῦτο φονώντων καὶ τοῦ μηδὲν ἀδικήσαντος, πῶς ἁλίσκεται τοῖς μὲν θείοις ἀπαίδευτα νόμοις· γέγραπται γὰρ, ἀθῷον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· οὐχ ὁμότροπος δὲ μᾶλλον τὰ ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἱεροῖς πύρμενον γράμμασι; δίχου τοίνυν τὸν ὅτι τούτοις μετ' ἐμφάσεως ὅλως λέγοντα τὸν Ἰησοῦν πρὸς τοὺς ἐφ' οἷς διεργάζεται χαλεπαίνοντας, καὶ τοῖς μὲν ὁσίοις αὐτοῦ κείμασιν ἐπισκήπτοντας, ἀκολουθοῦντας δὲ μόνοις τοῖς ἑαυτῶν, καὶ τὸ δίκαιον ἔχειν ὀρθῶς νόμον ὡσπερ ὁριζομένους, κἂν ἀπᾴδῃ τῷ νόμῳ, ἃ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν, ἀντὶ τοῦ, πάντα κατὰ νόμον πράττω, τὰ ὁρισθέντα διὰ Μωσέως, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ αὐθαίρετον, καθὼς ἀκούω, κρίνω. τί γὰρ ὁ νόμος βούλεται; ἢ λύπη πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐστί. τί νῦν ἐμοὶ χολᾶτε, φησὶν, ὅτι ὅλον ἀνθρω-

πον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ, Μωσέα μὴ κεί-
νοντες, ἢ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεσθε παῖδα
τὸ βρέφος διεταξάμην; μὴ κείνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ
τὴν δικαίαν κείνετε κείνετε. εἰ περιτομὴν λαμβά-
νει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος
Μωσέως, ἀπροκαλύπτως ἀχθόμενε πεπηρωμέ-
νον ὅλον ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ θεώμενοι.
σκοπῶ ἐγὼ μὲν ἔκεινα δικαίως, ὑμεῖς δὲ οὐκέτι,
πάντα γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ποιεῖτε. ἐγὼ δ' οὐ δύναμαι
ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν, καθὼς ἀκούω κείνω, ἢ
κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν. οὐ γὰρ ζητῶ τὸ ἐμὸν
θέλημα, καθάπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντός
με πατρός. τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς ἀποστολῆς, καὶ
ὁ τοῦ πεπέμφθαι λόγος ἀφ' πολλῶν ἤδη προέ-
φθημεν εἰρηκότες, τὸ λεγόμενον ἐπὶ τοῖς τούτων παρήσο-
μεν· πλὴν ἐκεῖνο χρησίμως ἐπιτηρητέον, ὅτι
θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς τὸν νόμον εἶναι φησίν.

Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία
μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν
περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυ-
ρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

Ὁ σοφώτατος Σολομὼν τὰ ἐφ' οἷς αὖ τις, καὶ
μάλα εἰκότως ὑποπτεύοιτο, καὶ ἀξιοζήλωτον
τὸ οἰκεῖον ἀποφαίνῃ τρόπον, συλλέγων τε ἅμα, καὶ
προθυμεῖς τοῖς ὑποκειμένοις εἰς τὸ μαθεῖν, δί-
καιος, φησι, κατήγορος ἑαυτοῦ ἐν πρωτολογίᾳ· καὶ
πάλιν· εἰ χωμαζέτωσι σε οἱ πλάγιοι, καὶ μὴ τὸ σὸν
στόμα· ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χείλη. ἔστι γὰρ ὄντως
φορτικὸν, καὶ χρῆμα τοῖς ἀκροωμένοις δυσ-
φορητότατον τὸ μὴ δι' ἑτέρων ἐπαινεῖσθαι φω-
νῆς ἐθέλουσαί τινας, ἀλλ' ἑαυτοῖς αὐθάδως ἐπιμαρ-
τυρεῖν τὰ κάλλιστα, καὶ ἐξαίρετα· ἀπιστεῖτο δ' ἂν εἰ-
κότως ὁ τοιοῦτος λόγος· πεφύκαμεν γὰρ ὥσπερ
ὑπὸ φιλικοῖς τε καὶ δικαίοις φιλαυτίας ὁλκοῖς
κεκλῆσθαι κατευδαίμονας εἰς τὸ φαῦλον μὲν ἑαυτοῖς
ὑπεξαφεῖναι σοβαρὸν, αἰεὶ δὲ πρὸς ἄμεινον, καὶ τὰ πάν-
των δηλοῦντας, τὰ ἐφ' οἷς αὖ οἴονται τις ὀρθῶς
κόσμιός τε καὶ ἀγαθός. ὅπερ οὖν ὁ κύριος ἡμῶν
Ἰησοῦς Χριστὸς ἑαυτῷ τὸ δίκαιον κρίνειν ἐπι-
φιλοτίμως, μὴ δύνασθαι φάσκων ἀφ' ἑαυτοῦ διαφο-
ρήδην εἰπὼν, χρεὼν ἦν ὥσπερ ἐφ' ἅπασι τοῖς
προκειμένοις ποιεῖσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ βούλησιν, καὶ τοῦτο
λέγων, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ μάρτυς εἰσβέβηκεν, εἰ καὶ
μὴ δηλοῖς, ἀλλὰ κρίνων τὸ τῶν δὴ τῶν Φαρισαίων
ἀντιλογίας φρονήσεως, ὅπερ ἐμοὶ δοκεῖ ἐρεῖν ἀμα-
θαίνοντες· ἡ γὰρ ἡδονή πως τῷ φύσει ὄντα Θεὸν
εἰς μέσον ἄγει προλαβὼν, καὶ φησὶν· ἐρεῖτε δὴ

A hominem in Sabbato curaui, cum Mo-
sem non reprehendatis qui iussit infan-
tes etiam in Sabbato circumcidi? *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.* Si circumciditur ho- *Ioan. 7.*
mo in Sabbato, ne Mosaica Lex solu-
tur, temerè excandescitis, quòd totum
hominem in Sabbato curatum videatis.
Quapropter ego iustè quidem iudicaui,
vos verò non item: Omnia quippe à vo-
bis facitis. Ego non possum à meipso fa-
cere quicquam: sicut audio iudico, &
B iudicium meum iustum est. Non enim
quæro voluntatem meam, sicuti vos, sed
eius qui misit me Patris. Quis autem
modus missionis, & quæ ratio sit cur mis-
sus dicatur, quum pluribus antea dixe-
rimus, hic prætermittemus. veruntamen obseruandum est imprimis, Dei ac Patris voluntate Legem hîc ab eo significari.

C *v. 31. &c. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me: & scio quia verum est testimonium quod perhibet de me.*

Sapientissimus Salomon ea colligens ex quibus laudem sibi quisque parare & mores suos rectè commendare possit, eáque bonis ad discendum proponens, *Iustus*, inquit, *suispsius accusator est in principio sermonis.* Item: *Prou. 18.*
Laudet te vicinus, & non os tuum: alienus, & non labia tua. Grauis e- *Ibid. 27.*
D nim profectò auditoribus, ac permoleſtares est, cum se quidam aliorum voce laudari nolunt, sed eximia quæque impudenter sibi arrogant. Sed minus vera videri potest istiusmodi oratio. Solemus enim naturalibus ac necessariis veluti quibusdam proprij amoris funibus trahi, vt nihil praui nobis adscribere velimus, sed ea potius quamuis falsò arrogemus quibus probi honestique videamur. Quoniam ergo Dominus noster IESVS Christus iustum iudicium sibi tribuit, apertè dicens
E non posse à seipso facere quicquam, sed in omnibus rebus agendis Dei voluntatem tanquam regulam sibi proponere, & cum hoc diceret, ipse de seipso testimonium iniit, tametsi verax erat, prospiciens tamen quid stulti Pharisæi nugaturi essent, (nec enim nouerant ipsum esse naturâ Deum) anteuertit eos & ait: Dicetis vtique

vulgi consuetudinem sequuti, nec vltra Iudæorum suspiciones eucti, *Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum*, sed vicissim audietis, inquit: Vestras maledicta patior, inquit, nec succenseo vobis ob ea verba quæ præ familiari vestra eructatis inscitia. Suppono rectè hoc à vobis dici. Esto; repudiate meum testimonium: alius est qui de me testatur. Significat autem his verbis Deum ac Patrem cælestem, qui multis iam modis Filium suum sibi consubstantialem esse testificatus est, cuius testimonium verum esse scire se porrò asserit, ostendens vtique suum etiam calculum certissimum ac verissimum esse. Ne rursus enim ansam aliquam hæreticis malè cogitandi præberet, aut eorum calumniæ pateret, quasi falsa de seipso dicere se fateretur, posteaquam decoro & consuetudini se accommodans asseruit fidem vt idoneo testi habendam non esse ei qui seipsum laudat, & commendat, denuò redit vt Deus ad dignitatem sibi debitam, & scire se ait testimonium Patris verum esse, perinde ac si diceret: Ego Deus verus quum sim, noui, inquit, meipsum, Pater autem nihil ad gratiam de me dicet. Ego enim is sum naturâ, quem ipse verax quoque comprobarit. Quapropter illic consensio quædam erat quasi per condescensionem, & ex hypothetica magis quàm vera oratio: in eo verò quod ait scire se testimonium Patris esse verum, authoritatis ac fidei Deo conuenientis declaratio. Obseruandum est autem rursus Patrem quoad propriam hypostasim alium esse à Filio, non autem vt nonnullis imperitis hæreticis placuit, Filiopatrem esse statuendum.

A πάντας τῆς τῶν πολλῶν συνηθείας ἐπέκεινα, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις παρέπουσιν ἀπρεπῆ μὴ ἐπιβαίνοντες, οὐ κλῆσιν αὐτῶν μαρτυρίας· ἡ μαρτυρία γὰρ οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πάλιν ἀντικούσεται, φησὶν· ἀνέχομαι, φησὶ, δυσφημούμενος ὑπ' ἐμοῦ, χαλεπαίνω δὲ λίαν ἀδικούμενος, καὶ οὐκ ἀμαθίας τῆς * ὑμῶν φιλαιτάτης ἐρευγομένων ῥήματα· δίδωμι καὶ ὑπόθεσιν, πολλὰς περὶ ὑμῶν εἰρηκὼς καὶ τοῦτο· ἔστω, τοῖς ἐμοῖς ἀπρεπέσι φωνοῖς, ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. σημαίνει δὲ διὰ τούτου τὸ ὁμοούσιον τοῖς θεοπρεπῶς ὀνομασθεῖσι Θεοῖς, καὶ πατέρα, καὶ πολλοὺς ἄλλους θεοπρεπῶς ὁ γνήσιον τῆς οὐσίας ὁπωσοῦν τεκμήριον τὸν ἴδιον ἀληθείᾳ; οὐ δὲ εἰδέναι τοῖς μαρτυρίαν φησὶν, οὐκ ἔστιν ἀληθής, ἀξιοπρεπῶς τοῖς ὅλοις, καὶ ἀληθῶς δὲ τὸ ἑαυτῆς ὑφορῶν ὑποβλητικῶς· ἵνα γὰρ μὴ καταδεδικάσθαι δόξῃ ὁ ψευδῆ λέγων ἑαυτὸν περὶ ἑαυτοῦ, χώραν ἂν πάλιν κακονοίας, καὶ παρείσδυσιν τοῖς ἑτεροδόξοις εἰθισμένοις πρόφασιν ἔχοι καθ' ἑαυτῶν, αἰτίαν χαίρων ὑποβολῆς τοῦ παρόντος, καὶ τῇ συνηθείᾳ δὲ μὴ χαίρων πάντως ὡς ἀληθῆ πιστεύεσθαι τὸν ἑαυτοῦ ἐπαινοῦντα, καὶ ἀποδεχόμενον, αἰνετέχθη πάλιν ὡς Θεὸς ὑπὲρ τοῦ ἑαυτοῦ χρεωστουμένου ἀξίας, καὶ εἰδέναι φησὶ τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν ὡς ἔστιν ἀληθής, μονονουχὶ τοῦτο διδάσκων, ὅτι Θεὸς ὢν ἀληθινός, οἶδα, φησὶν, ἐμαυτὸν, κεχαρισμένον δὲ καὶ τῷ πατρὶ ἐρῶ καὶ ἐμοῦ· ἔχω γὰρ ὅπως καὶ φύσιν, ὡσαύτως ἂν οἶδεν καὶ αὐτὸς ἀληθὴς ὢν ὑπάρχοντα. σχολῇ γὰρ ἂν εἰκαιολογικὴ καὶ ὡσανεὶ συναίνεσις τοῦ, καὶ ὑποβλητικὸς μᾶλλον, ἢ ὡς ἀληθὴς ὁ λόγος· τὸ δὲ τοῦ εἰδέναι λέγειν τοῦ τῆς παρ' ἐμοῦ μαρτυρίαν ἀληθῆ, τῆς Θεῷ πρεπούσης ἀξιοπιστίας ὑπόδειξις. σημειωτέον δὲ πάλιν, ὅτι κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν ἄλλος ἐστὶν ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐχ ὡσπερ ἔδοξέ τισι τοῦ ἀπαραδότων αἱρετικῶν, ὑοπάτωρ εἰσφέρεται.

B

C

D

* al. ὑμῶν

v. 33. *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati.*

Ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ.

Quemadmodum antea turpe & stultissimum esse dicebamus, suarum aliquem laudum præconem videri, licet ob multam virtutem mentiri nolit, sic & non vocatum ad testificandum accedere, & quæsitoribus vltrò se offerre, non dissimilis est insaniæ. Videtur enim nec abs re, istiusmodi homo haud multum curare veritatem, sed quòd tanto stu-

Ὥσπερ ἀρτίως αἰσχρὸν εἶναι διεβεβαιούμεθα, καὶ τῆς ἑκάστης βιωτείας οὐκ ἀμοιρῆσαι τὸ τῶν οἰκείων πλεονεκτημάτων θαυμαστὴν ὀρέγεσθαι τινά, καὶ εἰ παρεμποιοῖτο τὸ ψεύδεσθαι διὰ πολλὴν ἀρετὴν, οὕτως ἀδελφὸν ὥσπερ ἔχειν καὶ γείτονα τὸν ἀποπίπτοντα ἐκεῖνον, τὸ μὴ κεκλημένους ὅτι τὸ ὅτι τινὰ μαρτυρίαν ἴσμεν ἔχειν, αὐθομολογεῖσθαι τοῖς δικάζουσιν, ἢ τοῖς διερωτῶσιν ἐθέλουσιν αἰσχύνεσθαι. δόξαι γὰρ ἂν ὁ τοιοῦτος, καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ μὴ πολυ-

τας ὑπὲρ ἐμοῦ λέγειν· ὃ δὲ λίαν προσηνῶς ἐβουλήθη μὴ μαρτυρῆσαι. οὐχ ὅτι ἐφ' ἑαυτῷ προσλαμβάνεται φύσεως, ἑαυτοῦ μᾶλλον ὃ δικαίως ἀποφαίνεται· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπατᾶσθαι οὐκ ἠδύνατο ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, μᾶλλον δὲ ὡς Θεὸς, ἐκ τοῦ ὅτι ἐζήτουν τὴν βασιλικὴν προσωπείων αἰτίαν φύσιν ὑμεῖς ἀπεστάλητε πρὸς Ἰωάννην, οὐκ αὐθέκτητος, φησὶ, πρὸς τὸ ἐπ' ἐμοὶ ψῆφον ἐβαστάσης, ἐξῶ τοῦ ὅτι τοιοῦτον εἴσεσθαι γράφῃς, ἀληθεύειν ἐπιτηδεύσατο τὴν μαρτυρίαν, ὑμεῖς ἐρωτήσαντες ἀπεστάλητε, ἡ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ. ἐρωτώμενος γὰρ περὶ ἐκείνου, εἴπερ ἦν πρὸ αὐτοῦ ἀπεσταλμένος, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο. καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου· μεμαρτύρηκεν οὖν τῇ ἀληθείᾳ, ἀλήθεια γὰρ ὁ Χριστός.

A dio se ad testificandum ingerit, non sui naturam, sed animi sui sententiam aperire. Artificiosissimè itaque Dominus noster IESVS Christus immò verò vt Deus, Pharisæorum criminationem præuertens, ait: *Vos misistis ad Ioannem*: non vltro se ingessit ad sententiam de me ferendam Baptista; non potest id ei obiici: liberum testimonium tulit. Vos misistis qui rogarent, & testimonium perhibuit veritati. Ab B iis enim rogatus qui ad ipsum missi fuerant, vtrum esset ipse Christus, confessus est, & non negauit. Confessus est non esse Christum, sed missum me esse ante ipsum. Testimonium ergo perhibuit veritati, Christus enim est veritas.

Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε. C

v. 34. *Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico vt vos salui sitis.*

Οὐχ ὡς ἄχρηστον ἀποπέμπεται τὴν Ἰωαννου φωνὴν, οὐδὲ ἄχρηστον ἀποφαίνει τῆς ἀληθείας τὴν μαρτυρίαν· ἦ γὰρ ἂν ἔδοξε δικαίως αὐτὸς ἢ καθ' ἑαυτὸν τῶν ἀπόντων ἐραστὴς εἶναι, τῷ χρεὼν πιστεύεσθαι παρ' ἀλλήλων ἀποπέμπων οὐ αὐτὸς ἔπεμψε βοᾶν, ἐπιμώσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀλλ' ὡς ἀεὶ περὶ τὴν δυσκολίαν τῶν Ἰουδαίων μαχόμενος, ὅτι τὰ μείζω τε καὶ ἀξιολογώτερα χωρὶς, οὐκ αἰσχρῶς ἐμοὶ δὲ ἀνθρώπου φωνῆς τὴν ἐφ' ἑαυτοῦ δέχεσθαι μαρτυρίαν εἰπών, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῆς περιουσίας ἐξουσίας τῆς κατὰ φύσιν ὄντι Θεῷ, καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς θεοσημείαις ὑπερογκῶν, λαμπρότερον ποιήσασθαι τὴν ἀπόδειξιν. ἀνθρώπου μὲν γὰρ ἔλεγε τὸ κρύσαι ἂν αὐτὸν φωνὴν, ὡς οὐκ ἀληθεύουσαν, εἰ καί τις εἶη τυχὸν τῶν ἐν ἁγίοις καταταττόμενον. ὃ δὴ καὶ ποιοῦντες τινες, τοῖς τῶν προφητῶν αὐτὰ προσγράφουσι λόγοις, ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε βουλόμενοι, καὶ μὴ ἀληθεύετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνην. ἔτι τε πρὸς τούτοις, ὡς τῶν ἐξ Ἱερουσαλὴμ, ἤτοι τῆς Ἰουδαίων χώρας εἰς τὴν Αἰγυπτίων καταφυγόντες τινες· Ἀζαρίας δὲ υἱὸς Ὡσηὲ, καὶ Ἰωάνης υἱὸς Καρὲ, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες, οἱ ὑπερήφανοι, καθὰ γέγραπται, ἀμαρτάνειν τοῖς Ἱερεμίου προφητείαις ἀπειθοῦντες, ἔφασκον, ψεύδη, οὐκ ἀπέσταλκέ σε κύριος πρὸς ἡμᾶς εἰπεῖν· μὴ εἰσέλθητε εἰς Αἴγυπτον· ἵνα δὲ μὴ τῶν ἀμφ' ἀπόδειξις, ποίαν αὖ λάβοι τὴν αἰτιολογίαν, καὶ ὃ πῶς τῷ Θεοῦ καὶ παρὸν ὑπομαρτυρεῖν πλεονεκτήμασι, πῶν ἔτι

Non reiicit Ioannis testimonium tanquam inutile, neque frustra esse veritatis testem asserit. alioqui enim absurdè facere visus esset, si fidem ei derogasset, quem miserat vt clamaret, *Parate viam Domini*, *rectas* Matt. 3. *facite semitas Dei nostri*: sed pugnans cum obstinatione Iudæorum ad maiora & digniora procedit, asseritque non ex voce quidem hominis de se D ipso testimonium accipere, sed potestate potius naturali Deo conuenienti, & miraculorum præstantia clariùs se demonstrasse: Interdum quippe hominis testimonium repudiaueris, licet in numero sanctorum collocati. Quod nonnulli facere non veriti Prophetarum verbis obluctabantur clamantes: Aliena nobis loquimini, & alienum errorem nobis nunciatis. Azarias item Osee filius, & E Ioanan filius Caree, qui ex Iudæa in Ægyptum fugerunt, omnes quidem viri superbi, sicut scriptum est, Hieremiæ prophetiis palam refragantes, aiebant: *Mentiris, non misit te Do-* Hier. 43. *minus ad nos vt diceres, nolite in Ægyptum ingredi*: demonstratio verò quæ per miracula fit, quomodo refelli poterit, & Dei ac Patris prærogatiuis probari, quam maligni-

tatis rationem præbebit reprehendendi cupidis? Nicodemus quippe vnus ex doctoribus & principibus Iudæorum miraculorum testimonium certissimum & indubitatum esse credebat, dicens: *Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister: Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Quasi ergo ne ipse quidem Baptista malevolorum Iudæorum incredulitatem effugiat, qui verbis tenus testimonium protulit, rursum eorum mores quodammodo perstringit dicens, Testimonium quidem perhibuit veritati licet à vobis interrogatus beatus Baptista: Sed quia nihil intentatum vobis est, & in omne genus conuitij ruere soletis, illius quoque vocem, vt probabile est reiecistis. Sed quoniam rectum istud esse quoque putatis, esto certè: pareo lubens, annuo vobiscum, Ioannis vocem in vestri gratiam reiiciam, & illius testimonium vobiscum repudiabo. habeo supernum testem, Patem nimirum. Rursus autem ostendens assentiri se ex conditione, vtiliter subiungit, sed hæc dico, vt vos salui sitis: id est, istiusmodi verba ad vos feci, non quòd ita se veritas habeat, sed ex conditione, vt vos nimirum omni ratione salui sitis. Atque hîc certè secundi libri nobis finis erit.

Ioan 3.

A διὰ τοῖς φιλεγκλήμοσι τ δυςροπίας τὸν τρόπον; ἢ γοῦν ὁ Νικόδημος, εἷς δὲ ὢν τῶν τ πρὸ ἐκείνοις καθηγητῶν, & ἐν τοῖς δοκίμοις λογίοις κατατεταγμένος, ἀναπόῤῥητον τ ἀπὸ τῶν θαυμάτων ἐποιεῖτο μαρτυρίαν, λέγων, ῥαββεί, οἴδαμεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ δύναται τὰ σημεῖα ταῦτα ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ. ὡς οὖν οὐκ ἐκβαίνοντος τοῦ Ἰουδαίων κακόνοιαν τῷ & αὐτὸν ἀπιστεῖσθαι τ ἄγαν βαπτιστοῦ, ὅσον ἦκε τ εἰς λόγους μαρτύρειαν εἰσάγοντα, πάλιν, ὡς ἐν ἡμῖν, φησί, μεμαρτύρηκε μὲν τῇ ἀληθείᾳ, κἂν πρὸ ὑμῶν ἐρωτώμενος ὁ μακάριος βαπτιστὴς, ἀλλ' ἐπεὶ οὖν ὑμῖν ἀνεπιχείρητον οὐδέν, καὶ ῥιψοκινδύνως ὅτι πᾶσαν ἰδέαν λοιδορίας κατεπήξατε, καὶ τοῦ ἐκείνου κῦ θείους προεκρούσασθε φωνούς. ὅπως δὲ ὀρθῶς ὑμῖν ἔχῃ καὶ τοῦτο δοκεῖ, ἕξω δὴ πειθόμενος τυχόν, καταθύω σοὶ ὑμῖν, ἀποῤῥίψομαι δ' ὑμᾶς & τ Ἰωάννου φωνῆς, & τοῦ ἐκείνου μαρτυρίαν μὲν ὑμῖν τῶνδε χαίρουσαν. ἔχω τὸν αὐτόθεν μαρτυροῦντα πατέρα· διδάσκων δ' πάλιν, ὅτι σοὶ αἰνέσιν ὑποθελικῶς ὁ λόγος ὠδίνει, χρησίμως ἐπήνεγκε. ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε, φησὶ τοῖς τοιούτοις πρὸς ὑμᾶς ἐποιησάμην λόγους, οὐχ ὅτως ἐχούσης τ ἀληθείας, ἀλλ' ὑποθελικῶς, ἵνα ὑμεῖς πάντως σώζησθε τρόπον. καὶ μέχρι τούτου τὸ δεύτερον ἡμῖν βιβλίον τίθεται.

FINIS LIBRI II.

D

CAPITA QVÆ IN LIB. III. CONTINENTVR.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΤΡΙΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

I. Cyrilli Archiepiscopi Alexandria. Discussio exacta, cur non lucerna solùm, sed ardens & lucens beatus Ioannes Baptista dictus sit à Christo, proposito dicto, Ille erat lucerna ardens, &c.

α. Ζήτησις ἀκριβὴς, ἀφ' οὗ μὴ μόνον λύχνος, ἀλλὰ καιόμενος, καὶ φαίνων ὁ μακάριος βαπτιστὴς εἴρηται πρὸς Χριστοῦ, παροιμιώδους ῥητοῦ, ὄντος ὡς ὁ λύχνος, ὁ καιόμενος.

II. Quòd imago Dei ac Patris sit Filius. Vbi Iudæi etiam reprehenduntur quòd non intelligant quæ à Mose ænigmaticè scripta sunt, proposito dicto, Neque vocem eius vnquam audistis, &c.

E β. Ὅτι εἰκὼν ὄντι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός, ἐν ᾧ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγχος, ὡς μὴ νοοῦντας τὰ ἀφ' Μωσέως αἰνιγματωδῶς μᾶλλον εἰρημένα, παροιμιώδους ῥητοῦ, ὅτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, καὶ τὰ ἑξῆς.

III. Quòd Salvatoris adventum Moses significabat, Ex Deuteronomio de Christo.

γ. Ὅτι τοῦ σωτῆρος ἄφιξιν ἐσήμηνεν ὁ Μωσῆς, ἐν τῷ Δευτερονομίῳ περὶ Χριστοῦ.

δ. Ὅτι πολλάκις αἱ Χριστοῦ μεταβάσεις ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸ μεταπεποιῆσθαι τιθὶ χάριν ἔθνη δηλοῦσιν, ὃ αὐτοῦ δὲ καὶ λόγος ἐστὶ περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ ἰχθύων, καὶ τῶν δώδεκα κοφίνων, παρακειμένου ῥητοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος.

A

IV. Quòd plerunque Christi migrationes ex Ierusalem significent translatum in gratiam in gentes: ubi sermo quoque est de quinque panibus hordeaceis, & duodecim pisciculis, proposito dicto, Et post hæc abiit IESVS trans mare Tiberiadis.

ε. Ὅτι χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ παλαιός ἐστιν ὁ μονογενὴς, καὶ οὐχ ἕτερος παρ' αὐτὸν, ἢ ἔξωθεν, ἢ νοούμενος χαρακτήρ. παρακειμένου ῥητοῦ, ὧν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει, καὶ τὰ ἑξῆς.

B

V. Quòd character substantiæ Dei ac Patris sit unigenitus, & non alius ab ipso character aut sit aut intelligatur, proposito dicto, Quam filius hominis dabit vobis, &c.

ϛ. Περὶ τοῦ μάννα, ὅτι τύπος ἦν τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων πνευματικῶν, παρακειμένου ῥητοῦ, εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

VI. De manna, quòd typus erat Christi adventus, & donorum spiritalium per ipsum: proposito dicto, Dixit ergo eis IESVS, Amen, amen dico vobis, Non Moyses dedit vobis panem de cælo.

CYRILLI

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙ-ΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER TERTIVS.

Discussio exacta, Cur non solum lucerna, sed ardens, & lucens, beatus Baptista dictus sit à Christo.

Ζήτησις ἀκριβὴς· διὰ τί μὴ μόνον λύχνος, ἀλλὰ καιόμενος, καὶ φαίνων ὁ μακάριος βαπτιστὴς εἴρηται παρὰ Χριστοῦ.

A

VIX iam absoluto libro secundo, diuinarum contemplationum altissimum & vastum pelagus emensi, & vix ad finem tanquam ad portum appulsi, in terra propemodum scapham religare cœperamus, cum ecce maris alterius initium nobis occurrit ad sequentia properantibus, quod magno studio tranare cùm ipse rei B scopus nobis persuadet, tum illud dictum hortatur, *Bonorum enim laborum gloriosus est fructus.* Sap. 3. Age ergo animi præsentia rursum erecti, bono & misericordi Deo nos gubernandos tradamus. Nostræ quippe mentis latitudinem ceu velum explicantes, & gratia Spiritus non secus ac à prora secundo vento in sinum susceptro, in profundam quæstionem excurramus. Christus enim est qui viam in mari ostendit, & semitam in aqua

ΑΡΤΙ καὶ μόλις τὸν ὅπερ τοῦ δευτέρου βιβλίου τέλος ποιησάμενοι κάλαμον, καὶ τὴν θείων θεωρημάτων βαθὺ καὶ πλατύ τε καὶ βαθὺ διήκοντα κόλπον πέλαγος, καταίρειν τε ὥσπερ νομίσομεν, ὡς εἰς λιμένα τὸ τέλος, καὶ μονονουχὶ τῆς ἠπείρου τὸ σκάφος ἐξάπτοντες, θαλάττης ὁρῶμεν ἑτέρας ἀρχὴν, τὸν ὅπερ ἡμῖν ἐφεξῆς διηνεκῶς δρόμον, ὃν δὴ ὅτι παρασκευάζει μὴ πάσης ἡμᾶς ἐξαπύειν καπυδῆς, καὶ αὐτὸς δυσωπεῖ τὸ παράγγελμα ὁ σκοπὸς, αἰαπείθει γὰρ ἔθλου ἦτορ, καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ λεγόμενον· ἀγαθῶν γὰρ πόνων καρπὸς θύκλεής. Φέρε δὴ οὖν εἰς βυθὸν πάλιν αἰαβαίνοντες φρόνημα, ταῖς μὲν ἀγαθῷ καὶ φιλανθρώπῳ Θεῷ τὰ καθ' ἡμᾶς οἰακοστροφοῦντι ἐπιτρέποντες· αἰαπεπασμένοις γὰρ καθάπαξ ἴσως τῆς διανοίας τὸ πλάτος, καὶ πλοῦ τε πνεύματος χάριν ἐγκολπουμένοις καθάπερ ἐκ πρύμνης ἀεὶ ἡμῖν

χλιὼ, εἰς βαθεῖαν ἐκτείνωμεν ζήτησιν. Χριστὸς γάρ ἐστιν ὁ δεικνὺς ἐν θαλάσσῃ ὁδὸν, καὶ ἐν ὕδατι

τείβοι. κατέληξε μὲν οὖν τὸ δεύτερον ἡμῖν βιβλίον, ἐν τῷ, ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε. ἀρξώμεθα δὲ τοῦ τρίτου στοιχηδὸν ἐπισυνάπτοντες τὰ ἐφεξῆς περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, λέγοντος τοῦ Χριστοῦ.

A forti. Desiit itaque liber secundus in illis verbis, *Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico vt vos salui sitis.* Aggrediamur vero tertium, coniungentes ordine quæ sequuntur de sancto Baptista, dicente Christo:

Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος, ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων, ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ.

v. 35. *Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.*

Λύχνῳ παρεικάζει τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν, ἅτε δὴ κατὰ τὸ προσεῖναι πεφυκὸς ἀνθρώπῳ, μέτρον προδιαλάμψαντα μὲν τῆς παρουσίας αὐτοῦ, πλὴν οὐκ ἰδίῳ κεχρημένον φωτί· οὐ γὰρ ἴδιον ἐν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς, ἀλλ' ἔξωθέν τε καὶ ἐπακτὸν καὶ προστεθειμένον· οὕτω δ' ἂν ἴδοις καὶ τὸν ἐν ἁγίοις παρὰ Χριστοῦ φωτισμὸν ἐν πνεύματι· διὸ δὴ καὶ λίαν εὐγνωμονέστατα καὶ φρονοῦντες καὶ προφέροντες αὐτοὶ δι' οἰκείας ὁμολογοῦσι φωνῆς, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Φῶς μὲν γάρ ἐστι κατὰ φύσιν ὁ μονογενὴς, ἅτε δὴ καὶ ἐκ φωτὸς ἀναλάμψας, τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας φημί· μετέχει δὲ ἡ κτίσις αὐτοῦ, καὶ πᾶν εἴ τι τὴν τοῦ λογικεύεσθαι καὶ φρονεῖν ἐπάγεται δύναμιν, σκεῦος ὥσπερ ἐστὶν εἰς τὸ δύνασθαι θείου πληροῦσθαι φωτὸς, ἄριστα διηρτισμένον ὑπὸ τοῦ πάντων ἀριστοτέχνου Θεοῦ. λύχνος οὖν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς κατὰ τὸν ἤδη προαποδοθέντα λόγον. τοῦτο δὲ λέγων ὁ Σωτὴρ οἰκονομικῶς τοὺς ἀνοήτους Φαρισαίους καλεῖ πρὸς ὑπόμνησιν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φωνῆς, λέγοντός που περὶ αὐτοῦ, ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου· σφόδρα δὲ χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως τοῖς ἤδη προειρημένοις ἐπάγει νυνὶ τὰ τοιαῦτα Χριστός. ἐπειδὴ γὰρ πᾶσαν ἀποκλείων τοῖς Ἰουδαίοις ἀφορμὴν ἀπειθείας, καὶ πανταχόθεν αὐτοὺς συνελαύνων εἰς τὸ χρῆναι πιστεύειν αὐτῷ, συναινεῖν ἔδοξέ πως εἰς τὸ μὴ δέχεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ μαρτυρίαν, εἰπών· ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἵνα μὴ δοκοῖεν ὄντως τε καὶ ἀληθῶς οὕτω διακεῖσθαι περὶ τοῦ προδρόμου τὸν κύριον, ὥσπερ οὖν ἔχει τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, χρησίμως εἰς τὸ παρὸν, οὐχ ἑαυτὸν τὰ λέγοντα περὶ αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς τοῦ πατρὸς φωνῆς εἰσφέρει βουλόμενον· ᾤετο γὰρ δεῖν αἰδοῖ μάλιστα τῇ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, τὸν ἀντιτείνοντα δυσωπεῖν, ἤγουν ἤδη γυμνότερον θεομαχοῦντα διελέγχειν, ὡς καὶ αὐτοῖς τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀνέδην ὑπαντιάζοντα λόγοις. ἦν οὖν,

B Lucernæ comparat sanctum Baptistam, quippe qui quantum in hominem cadere potest Christi aduentui præluxerit, veruntamen proprio lumine vsus non est: non enim proprium est in lucerna lumen, sed extrinsecus aduenit, & asciscitur: Istiusmodi quoque videre licet in sanctis illuminationem à Christo in Spiritu. vnde ipsi gratissimi animi sensu palam istud profitentur, *Quia de plenitudine eius* Ioan. 1.
C *nos omnes accepimus.* Lux enim est secundùm naturam vnigenitus, quippe qui ex luce quoque, Patris nimirum effulserit substantia: eius autem particeps creatura est, & quisquis ratiocinandi sapiendique vi præditus est vas quodammodo est ab sapientissimo illo vniuersi architecto Deo præclarè formatum vt diuina luce impleri queat. Lucerna itaque est beatus Baptista, vt iam prius dictum est. Hoc autem dicendo Saluator singulari quodam consilio stultos Pharisæos ad me-
D moriam reuocat eius quod alicubi Deus ac Pater de ipso ait: *Paraui* Psal. 131.
lucernam Christo meo. Valde autem vtiliter ac necessariò iis quæ iam prius dicta sunt hæc subiungit Christus. Nam cum visum esset vt omnem incredulitatis occasionem Iudæis intercluderet, & ad ei credendum illos vndique cogeret, quodammodo assentiri, ac dicere se ab ipso testimonium non accipere: Ego verò ab homine testimonium non ac-
E cipio; ne putarent Dominum reapse ac verè erga præcursorem eo modo affici quo loqui videbatur, vtiliter impræsentiarum significat nihil à se loqui de ipso, sed voce Patris. Putabat enim Dei ac Patris metu potissimum persuasum iri eos qui contradicerent, aut certè apertius demum proditum iri Dei hostes, vt qui Dei ac Patris sermonibus impudenter refragarentur. *Erat*

igitur, inquit, *ille lucerna: Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.* Ostendere quippe decebat non solùm à recti studio Pharisæos facile decerrare, & præ multa impietate fidei voluntatem excutere, sed & eos leues ac fastidiosos esse, nec vllatenus studio bonorum inhærere solitos, sed vix gustatis, & verbis tenus laudatis sanctis hominibus, non vereri statim alios affectus capere. hoc enim arbitror significari cum dicuntur ad horam exultare voluisse in luce eius. Suspiciebant enim principio sanctum Baptistam, vt in rebus diuinis assiduè versantem, vt Dei amantem, vt pietatis omnis exemplum, sed qui eum suspiciebant, iidem ipsum denuò infectantur, nec ferre possunt dicentem, *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri.* hoc enim vtique facere per incredulitatem comperiuntur. Iam ergo, vt arbitror, trita & familiari loci huius exponendi ratione seruata eius sententiam pro virili explicauimus: Sed quoniam Saluatoris oratio ad altos animi sensus nos vocat, atque ad subtiliores conceptus propemodum nos adigere videtur, non simpliciter lucernam esse Ioannem significans, sed ardentem, & lucentem, necessarium existimamus dictorum vi & ratione acriori mentis acie per secta, pulchritudinem veritatis indagare. Locum autem ipsum denuò proferemus. *Ille erat lucerna,* inquit. Sufficiebat vel hoc vnum, ad significandum sanctum Baptistam: adeò vt auditores ad memoriam reuocari possent eius, quæ de ipso fact est, prophetiæ, in hunc modum: *Parani lucernam Christo meo.* Cum autem non tantum *lucerna* dicat, sed adiiciat, *ardens*, & *lucens*, patet vtique non ad Prophetæ vocem duntaxat auditorem reuocari, sed etiam ad typum quendam Legalem, qui velut in vmbra & figura, Ioannem fac præferentem, hoc est testimonium de Christo Domino perhibentem præmonstrabat. Rursus autem Pharisæos qui falsa persuasione sapientiæ inflati erant, vtpote qui in scriptis Mosaicis assiduè versarentur, ostendit imperitos esse, & opinione potiùs sapientes, quàm Legis peritos. Hic itaque totius orationis huius scopus est. Existimo verò ipso quoque oraculo diuino in me-

A φησὶν, ἐκεῖνος ὁ λύχνος, ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. ἔδει γὰρ ὑμᾶς μόνον τὸν πρέποντος ἀποφαίνοντας θυμὸν, καὶ ὅλῃ πολλῷ μᾶλλον εὐσεβείας ἔργων, ὃ ἐθελῆσαι πιστεύειν ἐξωθουμένους ἀποδεῖξαι τοὺς Φαρισαίους, ἀλλὰ καὶ ἀμφοτέρους ὄντας ἐλέγχειν, καὶ πρὸς τοῖς ἐφόδοις τῶν ἀγαθῶν ὑδαμόθεν κατεσκευασμένους, ἀπογλυπτοὺς ἢ μᾶλλον, καὶ καθ' ὅσον ἐν ῥήμασιν ἐπαινέσαντας μόνον τοὺς οἴεσθαι δὲ ἔξειν σοφοὺς, ταχὺ πρὸς τὴν ἐναντίαν

B ἕξιν μεταχωρῆσαι οὐκ αἰσχυνομένους· τοῦτο γὰρ οἶμαι σημαίνειν, ὃ ἐθελῆσαι πρὸς ὥραν ἀγαλλιασθῆναι ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. ἀπεθαύμαζον μὲν γὰρ ἐν ἀρχαῖς τὸν ἅγιον βαπτιστὴν, ὡς ἀσκητὴν, ὡς φιλόθεον, ὡς βιλαβείας ἁπάσης ἐστοχασμένον, ἀλλ' οἱ μιμηταὶ τῷ θαύματι, πάλιν ὑβρίζουσιν, οὐκ ἀνεχόμενοι λέγοντος, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. τοῦτο γὰρ δὴ οἱ ποιοῦντες σοφοὶ ἐν τῷ ἀπειθείας ἐξίστανται. ἤδη μὲν οὖν καθάπερ ἐστο-

C λαμβάνω, τὸ ὑπερβὰν καὶ κεφάλαιον τοῖς πολλοῖς τῆς ἑρμηνείας ζήτημα τοῦ προκειμένου τηρήσαντες, τὸ ἐπ' αὐτῷ τοσοῦτον, ἐν τῷ σκοπῷ ἡμῖν ἐξετάζεσθαι δυνάμει· ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ λόγος εἰς βαθείας ἡμᾶς καταστῆναι ἐννοίας, καὶ πρεσβυτέρων ἄψασθαι νοημάτων μονονουχὶ ἐπιμανῶς κελεύων ὁρᾶσθαι, οὐκ ἁπλῶς ὅτι λύχνος ἦν Ἰωάννης σημαίνων, ἀλλ' ὅτι καιόμενος, καὶ φαίνων, αἰσχυνόμενοι ἡμεῖς τοσοῦτον ὑπολειπόμενα τοσοῦτος ὀξυωπέστερον τῇ

D τῶν εἰρημένων δυνάμει τὸ ἀληθείας ὃ κάλλος ἐγκαλεῖν. αὐτὸ ἐν δὴ πάλιν εἰς μέσον ἡμῖν προοιδοποιεῖσθαι τὸ ῥητόν. ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος, φησὶν, ἐξήρκει καὶ ἐφ' τούτου μόνου καταμηνῦσαι τὸν ἅγιον βαπτιστὴν, ὥστε καὶ εἰς ἔννοιαν τοὺς ἀκροωμένους ἀναστρέφειν τοῦ περὶ αὐτοῦ προφητείας, ἐχούσης ὧδε· ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. ὅπερ ἐν τοσούτῳ τὸν λύχνον εἰπεῖν, ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων, δῆλος μὲν εἶν δήπουθεν οὐκ εἰς μόνον τὸν τοῦ προφήτου φανὸν ἀναφέρων τὸν ἀ-

E κροατὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς νομικόν τινα σχηματισμὸν, ὡς σκιᾷ πάλιν, καὶ σκιᾷ τοῦ Ἰωάννου δεδουλῶσθαι προφήτου φωνὴν, ἵνα καλῶς ἐποίησατο μαρτυρήσας τῷ δεσπότῃ Χριστῷ. ὡς ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς ὁμιλοῦντος λόγοις, καὶ τοῦτο συνδιελεγχῶν τοὺς αἰσθόμενος Φαρισαίους, ἐξελέγχει πάλιν ἀμαθαίνοντας, καὶ δοκοῦντας μᾶλλον ὄντας σοφοὺς, ἢ ὄντας νομομαθεῖς· ἔστι μὲν οὖν σύμ-

πας ὅστις ὁ τοῦ λόγου σκοπός. δεῖν ἐν ἡμᾶς ἀμφιλόγως ὑπολαμβάνω καὶ θεῖον αὐτὸ προφ-

χομίζοντας λόγιον ὑπὲρ ἡμᾶς λύχνον οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ καιόμενον καὶ φαίνοντα μακάριον βαπτισήν. ὅτε γοῦν τὰ περὶ τῆς ἁγίας σκηνῆς διετύπου Θεὸς, μέχρι τῶν αὐλαίων τὴν δέκα συμπλήρωσιν, λέγει πρὸς τὸν ἱερομάντιν Μωσέα, καὶ σὺ συντάξον τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, καὶ λαβέτωσάν σοι ἔλαιον ἔξ ἐλαίων, ἄτυγον, καθαρὸν, κεκομμένον εἰς φῶς καῦσαι, ἵνα καίηται ὁ λύχνος διὰ παντὸς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἔξωθεν τοῦ καταπετάσματος, τοῦ ὄντος τοῦ διαθήκης· καύσει αὐτὸν Ααρὼν, καὶ υἱοὶ αὐτοῦ, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως πρωΐ ἐναντίον κυρίου, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν παρὰ τῶν υἱῶν Ισραήλ. Καὶ σὺ προσαγάγου πρὸς σαυτὸν, τόν τε Ααρὼν τὸν ἀδελφόν σου, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν υἱῶν Ισραὴλ ἱερατεύειν μοι. Ὅ μὲν οὖν θεῖον λόγιον ἐν τούτοις ἡμῖν ἑστὼς, χωρητέον δὲ ἤδη πρὸς τὴν ἐνδεχομένην σαφήνειαν αὐτοῦ. Τὸ ἔλαιον τὸ ἄτυγόν τε καὶ καθαρὸν, ἔοικεν ἀποδηλοῦν τὸν καθαρωτάτην καὶ ἀδόλωτον τοῦ ἁγίου πνεύματος φύσιν, ἣν ὡς ἐν ἡμῖν ἐλαίῳ δίκην ἀνεκνοήτως εἰσπέχουσα ἀποτρέφει, καὶ συνέχει καὶ αὔξει τὸν ἐν ψυχῇ φωτισμὸν, καθάπερ ἐν λύχνῳ καίμενον. Ὅτω γοῦν τὸν θεσπέσιον βαπτισὴν τοῦ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας τὸ φῶς ἐκλάμψαι πιστεύομεν, ἄν ἑτέρωθεν τοῦ δυνάμεως φωταγωγεῖν καιομένου δυνάμει, ἢ διὰ τοῦ ἐλαίου τοῦ νοητοῦ, δυνατῶς τε, καὶ ὑποπτευθείσης ἔχοντος εἰς τὸ φῶς καῦσαι τὸ θεῖον ἐν ἡμῖν, ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ὡς ἐν αἰνίγματι κατεμήνυε λέγων· πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; λύχνος οὖν, ὡς ἐν τύπῳ πάλιν ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων διὰ παντὸς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ μακάριος ἦν βαπτισής· καὶ ὅ μὲν ἐν σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου φαίνειν αὐτὸν, σημαίνει καὶ καλῶς, ὅτι δικαίως ἐν ἐκκλησίαις ὁ περὶ αὐτοῦ φωτισμός, καὶ ὄντι ἔξω κείσεται τῶν ἱερῶν τε καὶ θείας τῆς σωτῆρος αὐλῆς. Ὅ γοῦν ἔξωθεν καταπετάσματος ὁρᾶσθαι τὸν λύχνον, ἔοικεν ἀποδηλοῦν, ὅτι τὸν ἁπλούστερόν τε, καὶ εἰσαγωγικὴν εἰσιόσι φωτισμὸν, μετάμοσθε λέγων, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τὸ δὲ ἔσω τοῦ καταπετάσματος ἀποκεκρυμμένων, δηλαδὴ τῶν σωτῆρος ἡμῶν μυστηρίων, οὐδὲν ὅλως ὑπεδήλου. Οὐ γὰρ ἐβάπτισεν εἰς μετουσίαν ἁγίου πνεύματος, οὐδὲ εἰσήνεγκεν ὁ περὶ αὐτοῦ φωτισμὸς, εἰς τὸ ἔσω τοῦ καταπετάσματος· ἰῶ γὰρ ὅτι τὸ ἔξω σκηνῆς, τὸ ἐχούσης ἔτι τὸ σάσιν κατὰ τὸν Παύλου φωνὴν. Ὅθεν δέ φησιν, ὅτι καὶ καύσει αὐτὸν Ααρὼν, καὶ υἱοὶ αὐτοῦ, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως

dium prolato oſtendendum iam nobis eſſe, beatum Baptiſtam non lucernam ſimpliciter eſſe, ſed & ardentem & lucentem. Cum ergo Deus quæ ad ſanctum tabernaculum pertinent ſtatueret, perfectis aulæis decem, ſacrorum antiſtitem Moyſem ſic alloquitur: *Et tu præcipe filiis Iſraël, & ſumant ſibi oleum de oliuis, mundum, purum, expreſſum ad lumen, vt ardeat lucerna ſemper in tabernaculo teſtimonij, extra velum teſtamenti. Accendet eam Aaron & filij eius, à veſpera vſque ad mane, coram Domino, legitimum ſempiternum in progenies veſtras à filiis Iſraël. Et tu adduc ad teipſum Aaron fratrem tuum, & filios eius ex filiis Iſraël, vt mihi ſacerdotio fungantur.* Hactenus diuinum oraculum, quod iam nobis quoad fieri poteſt explicandum eſt. Oleum defæcatum ac purum, ſignificare videtur puriſſimam & ſimpliciſſimam Spiritus ſancti naturam, quæ ineffabili modo inſtar olei nos penetrans, nutrit, conſeruat, & auget, non ſecus ac oleum in lucerna poſitum, illuminationem in anima. Sic autem diuinum Baptiſtam teſtimonij de Saluatore noſtro lucem eluxiſſe credimus, vt non aliunde illuminandi vim ſuſceperit, aut per oleum illud intelligibile poſſit in nobis lumen illud accendere, quod Saluator ipſe ænigmaticè ſignificabat his verbis: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt ardeat?* Lucerna ergo rurſus illa ardens ac lucens iugiter in tabernaculo teſtimonij erat beatus Baptiſta. Et quidem quod ipſa lucet in tabernaculo teſtimonij, rectè quoque ſignificat receptam eſſe in Eccleſiis eius illuminationem, nec extra ſacram & diuinam Saluatoris aulam poſitum iri. Quòd tamen lucerna extra velum cerneretur, ſignificare videtur ſimpliciorem & præparatoriam allaturum eſſe illuminationem, dicendo; *Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum.* Sed eorum quæ ſunt intra velum abſcondita, myſteriorum Chriſti nimirum, nullum planè oſtendit. Non enim baptizauit in participationem ſancti Spiritus, nec eius illuminatio in tabernaculi interiora intulit. Erat enim in exteriori tabernaculo, *quod ſtatum adhuc habebat*, iuxta Pauli dictum. Quod autem dicit, *Et accendet eam Aaron, & filij eius, à veſpera vſque*

Leuit. 24.

Hebr. 9.

ad mane, coram Domino: legitimum sempiternum in progenies vestras, hoc modo rursus intelligendum puto. Aaron, & filij eius significant eos qui sacro munere funguntur in Ecclesiis, hoc est, doctores, & diuinorum sacrificiorum ministros. hi lucernam intelligibilem, hoc est Ioannem perpetuo relucentem seruare iubentur. hoc enim est quod dicitur, *Accendent eam, à vespera vsque ad mane.* Totum enim tempus, in quo debebat lucernæ lumen fulgere, nocturnum est spatium, quo præsentis seculi significatur interuallum. Lucis quippe nomine futurum seculum intelligimus; Accenditur verò, siue ardens lucerna seruatur, dum facit vt accepta sit semper credentibus in Christum illa eius præluſtratio, & verè hæc de Christo dicere Sacerdotum voce comprobatur. Vt autem doceret te Deus Saluatoris prænuncium per hanc lucernam significari, electionem sacerdotum statim subiicit. Porrò si totam capitis rationem consideratiùs expenderis, ad istiusmodi contemplationem non insscitam, vt reor ascendes. Post ordinationem tabernaculi positum est de lucerna præceptum, & post illud statim sacerdotum nominatio & functio. In fine quippe Legis & Prphetarum præcursoris vox effulsit in deserto, vt scriptum est, clamantis: *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri:* Post quem statim facta est sanctorum Apostolorum ordinatio & institutio per Christum. Elegit enim Christus duodecim, quos & Apostolos nominauit. Absoluta hic lucernæ obseruatione Saluatoris vocem rursum videamus. *Ille erat lucerna*, inquit, *ardens ac lucens: Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.* Imperitiam, & præfractam indolem Pharisæis obiicit, ostenditque rursum eos incomparabili laborare imperitia, qui quæ scire profitebantur, minimè intelligerent, & ab exacta Legis cognitione multum abessent, sed ea prorsus ignorarent quæ typicè Legislator præfigurauit per Mosem. His enim verbis, *Lucerna erat ille, ardens ac lucens*, confundit eos, vt videtur, quasi nondum intelligant Legalia ænigmata vmbrasque veteres. Cum autem addit, *vos verò voluistis exultare ad horam in*

A πρὸ ἀκαπίον κυρίου, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, τοιοῦδε πάλιν νοῆσαι προσήκειν οἶμαι τὸ εἰρημένον. Ααρὼν, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἱερὰ ἱερουργοῦντας ὑποσημαίνουσι, τουτέστι τοὺς ἐν αὐταῖς διδασκάλους, καὶ τῶν θείων θυσιαστηρίων λῃτουργούς· ὅπως τὸν λύχνον τὸν νοητὸν, τουτέστι τὸν Ἰωάννην ἀεὶ διαλάμποντα τηρῶσιν ἅπαντες. τοῦτο γὰρ ὅτι τὸ, καύσουσιν αὐτὸν, ἀπὸ ἑσπέρας, ἕως πρωΐ. ὁ γὰρ σύμπας

B χρόνος, ἐν ᾧ παρῆκε τὸ τοῦ λύχνου φαίνεσθαι φῶς, τὸ μῆκός ἐστι τοῦ νυκτὸς, δι' οὗ σημαίνεται τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ μέσον. φῶς γὰρ τὸ μέλλοντα νοοῦμεν αἰῶνα· καίεται γεμίζων, ἤτοι λαμπρὸς ὁ λύχνος διαφυλάττεται, δεκτικὸς ἀεὶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν τοῦ ἐπ' αὐτῷ διαδοχίαν ποιούμενος, καὶ ὅτι σαφῶς ἐστιν ἡμῖν τὰ τοιαῦτα λέγων περὶ Χριστοῦ διὰ φωνῆς τῶν τοῦ ἱερέων ὑπομιμνῄσκει προφήτου. ἵνα δέ σε διδάξῃ Θεὸς, ὅτι διὰ τούτου τοῦ σωτῆρος μυστήριον προάγγελον, οὗτος ὑπο-

C σημαίνεται τῶν ἱερατευόντων ὑπολαμβάνω. αἰδεσθῆναι δὲ πάλιν ὅλον τὸ κεφαλαίου τὸ λόγον διαμασώμενος εἰς τοιαύτην τινὰ θεωρίαν, καὶ οὐκ ἀκομψον, ὡς γέ μοι δοκεῖ· ὅτι τέλος τοῦ σκηνῆς καὶ ὅτι τοῦ λύχνου διάταξις εἰσηγήσεται, μετὰ ταῦτα δὲ τῶν ἱερέων προβολή τε καὶ χρῆσις. ὅτι γὰρ τέλος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἡ τοῦ προκαθίζοντος ἐξελεγμένη φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθαὶ γέγραπται, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,

D μετὰ ὃν εὐθὺς ἡ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Χριστοῦ χειροτονία τε καὶ ἀνάδειξις· ἐξελέξατο γὰρ ὁ κύριος δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. ἐν τούτοις ἡμῖν τὸ ὅτι τοῦ λύχνου θεωρίας συμπεπερασμένης, ἴδωμεν πάλιν τὸ τοῦ σωτῆρος φωτεινόν· ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος, φησὶν, ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ· ἔξεστιν ἀμαθῆ, καὶ δυσπαίδευτον εἰς ὑπερβολὴν τῆς Φαρισαίοις εἶναι καλῆς, καὶ διε-

E λέγχῃ πάλιν, ὡς ἀσύγκριτον νοσοῦσι τὴν ἀπαιδευσίαν, οὐδὲ ὅλως εἰδέναι κατεπαγγελλόμενα νοῆσαι ἰσχύοντες, καὶ πολὺ μὲν λίαν τῶν ἀκριβοῦς νομομαθείας ὀρεγομένων, ἀγνοοῦντες δὲ Χριστὸν τὸ πρωτοτελὲς, ἅτε οὐ τὰ σημαίνοντα ὁ νομοθέτης προαγαγόντος διὰ Μωσέως. διὰ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, ὅτι ὁ λύχνος ἐκεῖνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων, δυσωπεῖ κατὰ τὸ εἰκὸς ὡς ὅπου γε προκηρύξας τὸ ἐν νομικοῖς αἰνίγμασι, καὶ παλαιοπαραδόξοις. διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι

πρὸς ὥρεγεν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ, τῆς αὐτοῦ φύ- A *lumine eius*, significat rursum eos diuinæ sententiæ sua placita semper anteponere, solamque suam libidinem sequi solitos. Cum enim Legislator, inquit, lucernam accendi & perpetuò lucere iusserit, vos ipsam non semper lucere voluistis, sed ad horam tantum, hoc est in breuissimum tempus. Principio enim mirati, extinxistis quantum in vobis erat lucernæ lumen, præter omnem rationem insultantes ei qui diuinitùs missus est, neque solùm ipsi baptizari ab eo noluistis, sed & quominus alios baptizaret vetuistis. Misistis quippe ad cum, dicentes: *Quid igitur baptizas?* hoc est, cur illuminas in pœnitentiam, & cognitionem Christi? Quapropter stultitiæ & prævaricationis accusat stultos Scribas atque Pharisæos Saluator, dum Ioannis vocibus rursum suffragatur. Quod cum præclarè beatus Lucas intelligeret, illorum increpat insaniam, dicens: *Et omnis populus audiens*, (verba Saluatoris nimirum) *iustificauerunt Deum, baptizati Baptismo Ioannis. Pharisæi autem & legisperiti consilium Dei sprenerunt in semetipsis, non baptizati ab eo.* Ioan.1. Luc.7.

τοῦ οἰκεῖον ἀεὶ προπάσχοντας ῥῆμα πάλιν εἰσφέρει, ᾗ οἷς πρὸ μὲν βάλωνται μόνοις ἀκολουθῶν εἰθισμένους· τὸν γὰρ νομοθέτην, φησὶ, λύχνον σβεννύναι τὸ λύχνον σβεσθέντα χόντας, οὐκ εἰς ἀεὶ φαίνειν αὐτὸν ὑμεῖς ἠθελήσατε, ἀλλὰ πρὸς μόνλυ ὥρειν, τουτέστι πρὸς ὀλίγον καιρὸν τὸ καιρόν. ἐν ἀρχῇ γὰρ θαυμάσαντες καταβάσατε, ὃ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, τὸν λύχνον ὃ φῶς, ἀγνώμονα μὲν ἐπισκήπτοντες τῷ θεῖον ἀπεB σβαλλόμενοι, οὐ μόνον αὐτοὶ τὸ βαπτίζεσθαι παρῃτούμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν βαπτίζειν ἑτέρους ἀποκωλύοντες· ἀπεστείλατε γὰρ πρὸς αὐτὸν λέγοντες· τί οὖν βαπτίζεις, τουτέστι τί φωτίζεις εἰς μετάνοιαν, καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ; σκοπῶ βλητέας ἅμα, καὶ παρανομίας ἐπήνεγκε γραφεὺς τοῖς ἀμαθέσι γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις, τῆς Ἰωάννου πάλιν ἐπαγωνιζόμενος φωνῆς ὁ εὐαγγελιστής· ὅπερ οἶμαι σαφεῖς, δρίσατό τε διαφανῶς καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς τῆς ἐκείνων ἀφροσύνης καλέσας λέγων, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας τὸν τοῦ σωτῆρος ῥῆμα δηλαδὴ, ἐδικαίωσαν τὸν Θεὸν βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. οἱ δὲ Φαρισαῖοι, καὶ οἱ νομικοὶ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου. τὰ γὰρ ἔργα, ἃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ ἵνα τελειώσω αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε· καὶ ὁ πέμC ψας με πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ.

Ego autem testimonium habeo maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. D

Εἰ δὲ λύχνος ἦν ἐκεῖνος, φησὶ, καὶ ἀπὸ νομικῆς συγγραφῆς ζωγραφούμενος, καὶ ἀπὸ φωνῆς τῶν ἁγίων προφητῶν προβοώμενος, ὡς ἀναδεῖξαι ποτε τὸν κατ' ἀμήχανον προαναλάμποντα φωτὸς, καὶ ἀπαγγεῖλαι ὑμῖν, ὅτι πρόσκειται τῇ ὁδὸν εὐθῦναι ποιῆσαι τῷ κυρίῳ καὶ Θεοῦ· ἀλλ' ἐπείπερ ὑμῖν οὐκ ἀξιόπιστος ἴσως ὁρᾶται, καίτοι τοσοῦτος ὑπάρχων τὴν ἀρετὴν, ἀπὸ τῆς ἐμοῦ τὸν ὑμῖν ἀχάλινόν τε καὶ ἀκαταστάτου ἀφροσύνην, ὅτι τὸ μεῖζον ἤδη χωρῶ, καὶ ὃ κἂν τὸ εἰκὸς ἐρᾶτε πάλιν ἐνδεῖν, αὐτὸ τὸ ἀληθείας τὸ κάλλος πρὸ βλεπόντων ἑαυτῷ διϊσχυρίζομαι. ὃ γὰρ λόγοις ἔτι καὶ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ψήφοις ἐπιστωμώμην, οὐδὲ ἐκ ῥημάτων ψιλῶν συλλέγειν ἐπ' ἐμαυτῷ μαρτυρίας οἰήσομαι δεῖν, ἀξιολογωτέροις δὲ, καὶ πολὺ μείζοσι τῶν εἰρημένων ἐπιτρέψω τὰ κατ'

Tametsi lucerna erat ille, inquit, cùm Legalibus libris descripta, tum sanctorum Prophetarum voce prænunciata, quæ vero lumini prælucere debebat, & vobis nunciare parandam esse viam Domini ac Dei: tamen quoniam vobis, inquit, minus idoneus testis videtur, tanta licet virtute præditus, ob effrenatam nimirum & immanem stultitiam, ad maius nunc me confero, in quod, vt videtur, nihil denuò dicturi estis, ipsam veritatis, etiam inuiti pulchritudinem veriti. Non iam enim, inquit, hominum sermonibus ac suffragiis glorior, neque de meipso testimonium ex nudis vocabulis colligendum esse puto, sed dignioribus ac longe maioribus res meas commendo, E

& ex ipsa tandem operum magnificentia ostendo me Deum esse secundum naturam, & ex Deo Patre genitum esse: nec facio cuiquam iniuriam, dum meas leges in quodcunque placuerit transmuto, & à literali crassitie ad spiritalem contemplationem quæ veteribus ænigmaticè dicta sunt transfero. Obseruet porrò denuò quicunque est discendi cupidus, Saluatorem, cum ait operibus egregiè probari se Deum secundum naturam esse, clarè docere fieri non posse vt diuina vis & operatio per eadem similis insit alicui, nisi Deus ipse sit secundum naturam. Comprobatur enim per opera, non alio, vt opinor, modo, quàm isto. Si enim Patris opera facere videtur, & quæcunque illi ac soli conueniunt, hæc ipse quoque propria virtute adimplet: quomodo cuiuis non manifestè patebit, eandem cum illo fortitum esse naturam, & Patris proprietatibus præfulgere, vt qui ex ipso natus eandem cum ipso vim & operationem habet? veruntamen ab eo se opera dicit accepisse, aut propter humanitatem & serui formam, humilius quodammodo quàm par erat, idque ratione dispensationis de se loquens, aut Patris comprobationem & assensum in faciundis miraculis donationis nomine adornans. Sic enim missum quoque se asserit maximè quum exinanierit seipsum, sicut scriptum est, dignitate illa quæ Deo admodum conuenit, propter dilectionem in nos. Humiliauit enim semetipsum, & humiliationis vilitatem alia ratione constare non comperiemus, quàm quòd interdum vt homo loquatur. Huic suffragatur quod per Psalmistam rursus sub eius persona propter nos humano more dictum est. *Psal. 2.* *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum Domini.* Nam qui cum Deo Patre semper regnat, qui in eodem throno considet, vt Deus cum Deo Patre, Regem se constitutum fatetur ac Dominum, quæ habebat vt Deus, accipere se dicens, cum factus est homo, cui homini regnandi potestas naturâ non inest, sed cum ipsum dominationis nomen, tum res ipsa vtique adscititia est.

A ἐμαυτὸν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἤδη καταλαμπρύνω τῆς ἐν ἔργοις μεγαλοφότητος, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν εἰμὶ, καὶ ὅτι Θεοῦ πέφυκα παῖς, ἀδικῶ δ' οὐδὲν τοὺς ἐμοὺς, ἐφ' ὅσοις ἂν βάλωμαι μεταῤῥυθμίζων νόμους, καὶ ὅτι τὸ χαῖμα παχύτητος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν μεταποιῶν τὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις αἰνιγματωδῶς εἰρημένα. καταμανθανέτω δὲ πάλιν ὁ φιλομαθὴς, ὅτι λέγων ὁ σωτὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ἔργων ἐπιμαρτύρεται καλῶς εἰς τὸ B εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸς, ὁπόταν διδάσκῃ σαφῶς, ὡς οὐκ ἂν εἴη τὰ ἐνδεχομένων ἀπροσδιάλακτος ἐνυπάρχειν τινὶ τῷ Θεῷ παρεπομένη ἐνεργεῖάι τε καὶ δύναμιν, εἰ μὴ αὐτὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχοι Θεός. μαρτυρεῖται γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ἔργων, ἃ καθ' ἕτερον οἶμαι ἔστιν, ἀλλὰ κατὰ τοῦτον αὐτόν. εἰ γὰρ τὰ τοῦ γεννήσαντος ἔργων ὁρᾷται τελειότης, καὶ ἃ ἂν αὐτὸς ἐκείνῳ C μόνῳ φαίνοιτο παρεπόμενα, ταῦτα καὶ αὐτὸς ἐξ οἰκείας ἰσχύος ἀποπληροῖ· πῶς οὐκ ἂν γένοιτο πᾶσι τοῖς σαφὲς, ὅτι τὰ αὐτοῦ ἐκείνῳ φύσιν ἀπεκληρώσατο, καὶ τοῖς τὰ τεκόντος ἰδιώμασι διαλάμπων, ὡς ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἴσα αὐτῷ δυνάμεώς τε καὶ ἐνεργείας ἔχει; εἰλικρινεῖ γεμιεῖ πρὸς αὐτὸ τὰ ἔργα φησὶν, ἢ ἀφ' ὧν τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀγνὸν, καὶ τὸ τῆς δούλου μορφῆς, ταπεινότερόν πως, ἢ ὡς ἔχειν, καὶ τοῦτο λαλῶν οἰκονομικῶς, ἢ τιμῶν ἐκ Θεοῦ καὶ παρὰ δόξαν καὶ συναίνεσιν, τὰ ἐφ' ἅπασι τοῖς εὐδοκίας τε καὶ σωτηρίου βουλομένοις, τῆς δόσεως ἀποσημαινούσης ὀνόματι· ὅταν γὰρ καὶ ἀπειλᾶσθαι διϊσχυρίζηται, ἅτε δὴ κενώσας ἑαυτὸν, D καθὰ γέγραπται, τῆς ἀνεφίκτου παρεπούσης ἀξίας τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἧς εἰς ἡμᾶς ἀγάπησιν· ἐταπείνωσε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ τὰ τῆς ταπεινώσεως συμπεριφέρεται· οὐκ ἐν ἑτέροις εὑρήσομεν ἔθνοις, ἢ ἐφ' οἷσπερ αὖ ὡς αὐθέντης ἐλάλει· ὅτε λαλῶν οὕτω σωτὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ψαλμῳδοῦ πάλιν ὡς ἐξ αὐτοῦ δι' ἡμᾶς αὐθεντοπρεπῶς εἰρημένα. ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου. ὁ γὰρ βασιλεύων ἀεὶ μετὰ τοῦ πατρὸς, ὁ συνθρονός τε καὶ σύνεδρος, ὡς Θεὸς Θεῷ τῷ γεννήσαντι, κεχρηματισμένος φησὶν εἰς βασιλέα, καὶ κύριον, ἅτε εἶναι ὡς Θεὸς λαμβάνων εἰπὼν, ὅτε πέφυκεν ἀνθρωπος, ᾧ τὸ βασιλεύειν κατὰ φύσιν οὐκ ἔνεστιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ τῆς κυριότητος ὄνομά τε καὶ πρόσταγμα πάντως ἐπακτόν.

A

ΚΕΦΑΛ. β.

Οτι εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατὴρ ὁ υἱὸς, ἐν ᾧ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγχος, ὡς μὴ νοοῦντας τὰ ἀφ' Μωσέως αἰνίγματωδῶς μᾶλλον εἰρημένα.

Οὔτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὃν ἀπέσταλκεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

Cap. II.

Quod imago Dei ac Patris sit Filius. Vbi Iudæi etiam reprehenduntur, quòd non intelligant quæ à Mose figuratè scripta sunt.

Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis: & Verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

B

ΟΥΚ ἁπλῶς αὖ τις ἰδὼν νοήσει διασκευὴν τοῦ προτεθέντι πάλιν ἐπειλουμένων ῥητῶν, ἀλλὰ κεκρυμμένων θεωρημάτων ἔσεσθαι· πολὺ δὴ λίαν εὐκόλως τε καὶ ἀζητήτως ἐπαχθῶν μυθῶν παεισπέσοντα νοῦν, μόνοις δὲ τοῖς πικρότερον ὀξυπαίοισιν ὁρᾶσθαι καταδεχόμενον. τί γὰρ δὴ ὁ περιεκὼς, ἐρεῖς τυχὸν, ἀπὸ τῆς θεοπρεποῦς ἐνεργείας μαρτυρόμενος λέγοντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς ὅτι τὴν τοῦ πλείονος ἐλπίδα ὁ πολὺ λίαν ἀπεχθανόμενον, ὃ μήτε ἀκηκοέναι φημὶ τοὺς Φαρισαίους πώποτε τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φωνῆς, μήτε μὴν τὴν εἶδος αὐτοῦ, ἀλλὰ μηδὲ τὸν λόγον ἔχειν ἐνοικοῦντα αὐτοῖς τὸν ἐκείνου. καὶ συνήσομαί γε, καὶ πᾶς τις οἶμαι τὴν ἄλλων, ὡς οὐκ ἔξω τοῦ πρέποντος ἥξοιτ' ἂν ἡ τοιαύτη τοῦδε λόγου ἐπαπόρησις. ποῖον οὖν ἄρα τοῖς προκειμένοις ἐφαρμόσομεν νοῦν, τί δ' πάλιν διερευνησόμενοι ἐξαρτύσομεν τῆς ἀληθείας ἐχόμενοι πανταχῆ, διά τῆς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας τε καὶ χάριτος ἐξιχνεῖν πειρώμενοι. ἔστω τοῦ θεσπεσίου Χειτῶ, ποιουμένῳ πολλάκις τὰς ἐπωφελεῖς διαλέξεις πρὸς τοὺς ἀσυνέτους μάλιστα Φαρισαίους εἰς ὃ τῶν καρδίας αὐτῶν ἀτενίζειν βάθος, καὶ τοιοῦτόν τινα τοῦ θεοπρεπῶς τὰ ἐν λογισμοῖς ἀφώνως ἔνδον κεῖσθαι νοῦν ἐμφορήσασθαι τε καὶ αἰσχυνόμενα, ὃ πρὸς τούτοις μάλιστα ὃ τοῖς ἀποκείσεσθαι ποιεῖν, καὶ τοὺς λόγους ἔσεσθαι ὅτε, καὶ τοὺς ἐλέγχους τοὺς ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὑπὸ πάντων τῶν οἰκείων ῥημάτων ἀνεξίτηλον διαμένειν τὴν εἰρμὸν, ἀλλὰ πρὸς ὧν αὐτοὶ σκέψει βαλλόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς συνιόντες, ἀριθμὸν ἐκατοντάδος, καὶ διὰ τούτου δηλοῦσι, ὅτι παρ' ἐστὶ κατὰ φύσιν Θεὸς, ὡς γινώσκων τὰ ἐν ταῖς βάθεσι κείμενα, καὶ καρδίας ἐρευνῶν, καὶ νεφρούς· διὸ χρὴ θεῖναι ὃ, εἴτε δοκεῖ, τὴν ὅπως τοῖς εἰρημένοις ἐναρμοσάσθαι ἀπόδειξιν τοῦδε τῶν ἑτέρων διαλαμβάνων, λυκᾶ δὴ φημὶ, καὶ τὴν σὺν αὐτῷ. μέχρι τοῦνυν ὁ ἑτέρωθι διαλαμβάνων, ὡς ἥδη ποτὲ συνελθόντες ἀπὸ πάσης τῆς περιχώρου τῶν Ἰουδαίας Φαρισαῖοι, καὶ νομοδιδάσκαλοι· καὶ ἰδοὺ ἄνδρες, φησὶ,

NEmo simplicem loci huius sensum esse videbit, sed multos eosque abstrusos intellectus, qui simplicium auditorum mentes facile admodum effugiant, & acrioribus tantum ingeniis capiuntur. Quid enim causæ est, inquiet forsan aliquis, vt cum IESVS dicat ab operatione Deo congruenti se habere testimonium, ad rem tamen C à proposito longè alienam se conuertat, cum ait Pharisæos neque Dei ac Patris vocem vnquam audisse, neque speciem eius vidisse, sed neque verbum illius habere manens in ipsis. Ego certè & quiuis alius dubitationem istiusmodi non abs re fore dixerit. Quem igitur sensum proposito loco apraturi simus, & quid noui excogitaturi veritati prorsus insistentes Spiritus virtute & gratiâ exponere D conabor. Solet Saluator Christus sæpe differens cum vtiliter stultis Pharisæis, in eorum corda penitius intueri, & pro eo ac Deum decet quæ taciti voluunt animo perspicere, hisque potissimum respondere, & verba de iis facere, tamen increpare, verborum seriem omnino non egreditur, sed illorum consiliis & cogitationibus statim occurrit, hinc etiam ostendens se Deum secundum naturam esse, E vt qui agnoscat occulta, & corda scrutetur & renes. Siquis autem velit, manifestissimam huiusce rei demonstrationem ab aliis Euangelistis, Luca nimirum, & aliis accipiet. Scriptum est in aliis Euangeliis, Pharisæos & Legis doctores ex omni circumquaque Iudæa congregatos fuisse. *Et ecce viri*, inquit, *portantes in le-* Luc. 5.
cto

ctio hominem, qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, & ponere ante eum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt super tectum, & per tegulas summiserunt eum cum lecto in medium ante IESVM. *Quorum fidem vt vidit, dixit paralytico: Homo, remittuntur tibi peccata tua. Et cæperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? vt cognouit autem* IESVS *cogitationes eorum, respondens dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, Surge & ambula?* Vides vt non expectans dum loquendo responderent aut admurmurarent, eorum cogitationibus occurrat, vt Deus. Aliud exemplum istiusmodi apud eundem reperies. Sic enim beatus Lucas ait:

Luc. 6. *Factum est autem & in alio Sabbato vt intraret in Synagogam, & doceret. Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. Obseruabant autem Scribæ & Pharisæi si in Sabbato curaret, vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medium. Et surgens, stetit. Ait autem ad illos* IESVS, *Interrogabo vos, si licet Sabbato benefacere, an malè;* Vides rursum hîc vt perspecto corde eorum qui stultè ipsum criminari nitebantur ista dixerit? Tale quid porrò à Saluatore in Pharisæorum mentibus obseruatum in proposito dicto suspicamur, Quòd si ea quæ prius dicta sunt repetere non grauaberis, videbis à recta linea, aut rei ordine sermonem non recedere. Longiorem itaque initio cum ipsis de eo qui Sabbato curatus fuerat disputationem suscepit, variisque rationibus & argumentis probare Christus conabatur iis qui Sabbatum esse violatum perperam indignabantur, licere misereri etiam in Sabbato, & omnibus benefacere, & præterea, Legem Sabbaticum otium vmbram statuisse rei dignissimæ, præsertim cum soluto

A φέροντες ὅτι κλίνης βάλλοντα, ὃς ἦν παραλελυμένος, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ μὴ εὑρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον, ἔμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ. καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπε τῷ παραλυτικῷ· ἄνθρωπε, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι, λέγοντες, τίς ἐστιν οὗτος, ὃς λαλεῖ βλασφημίας;

B τίς δύναται ἁμαρτίας ἀφιέναι, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός; ἐπιγνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς, φησὶ, τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς, τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν, ἔγειραι καὶ περιπάτει; ὁρᾷς ὅπως ἡ πρεμίνας τὴν ἐν προφορᾷ ῥήμῃ ἀπόκρισιν, ἤτοι γογγυσμὸν πρὸς τὰς ἐν αὐτοῖς ἐνοίας, ὡς Θεὸς ἀποκίνεται. διήσας δὲ πάλιν ἕτερον πρόγματος εἵνεκα καὶ τούτου διηρθρισμένου θέλημα. λέγει γὰρ

C ὕτως ὁ μακάριος Λουκᾶς· ἐγένετο δὲ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ διδάσκειν· καὶ ἦν ἄνθρωπος ἐκεῖ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. παρετηροῦντο δὲ αὐτὸν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύσει, ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ἤδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν. καὶ εἶπε τῷ ἀνδρὶ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα, ἔγειραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον, καὶ ἀναστὰς ἔστη. εἶπε δὲ Ἰησοῦς πρὸς αὐτούς, ἐπερωτήσω ὑμᾶς εἰ ἔξεστι τῷ σαββάτῳ ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι· ὁρᾷς δὴ πάλιν

D διὰ κεκαλυμμένως ἐν τούτοις, ὡς εἰς αὐτὸν ὁρῶν τὴν καρδίαν τῶν ὑποκρίτων αἰτιᾶται πειρωμένων αὐτὸν ἐποίησατο τοὺς λόγους. διοὐκοῦν τί πάλιν καὶ ὅτι τῶν προκειμένων ῥητῶν τεθωρηκὼς πρὸς τὸν σωτῆρος ἐν ταῖς τῶν Φαρισαίων διανοίαις ἐπιστοπήσομεν. ὅμως ἐν τῇ αὐτίᾳ, ἢ τῇ τοῦ πρόγματος θέσιν οὐκ ἀπολακτίσματα τὸν λόγον· ἔκρασα τὴν ἤδη προφρομένων αἰσθάνεσθαι κατανοήσας ὑδαμῶς. γίνεται οὖν ἐν ἀρχῇ πρὸς

E ἐκείνους ὁ πολὺς τε καὶ μακρὸς ὑποσὶ λόγος, ὅτε τῶν τεθεραπευμένου χεὶρ ὁ σάββατον, καὶ διὰ ποικίλων αὐτῶν ἐπιχειρημάτων διαπείρᾳ ἐπιεικῶς ὁ Χριστὸς τοὺς οἴεσθαι ἦσαν ὅτι τῇ τοῦ σαββάτου λύσῃ δυσχερῶς ἀχθόμενοι, ὡς ἔξεστι καὶ ἐλεῖν ἐν σαββάτῳ, καὶ εἰς πόλεως ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι πρόγματος ἀξιολογωτάτου σκιὰν ὁ νόμος ἐποίησε τὸν σάββατον ἀργίαν, ἄλλως τε ὅσον ἦκεν εἰς τὴν ἐκείνων

φον τοῦ λύσας τὸν ϛ΄ Σαββάτου λιμὸν, ἢ καὶ A vt illi volunt, Sabbato, siue Lege
τὸ νόμον ὡς δῆθεν τοῦτο δὴ μάλιστα παραβεβη- per hoc maximè violata, sese missum
κώς, καὶ ἀπεσταλῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, etiam à Patre confirmaret, & testi-
καὶ λίαν ἐντόνως διϊσχυρίζετο, καὶ τοιοῦτόν τι μαρ- monium ab ipso habere, & omnia
τυρήσαι περὶ αὐτοῦ, ϑ΄ συνευδοκήσαι ἐφ' ἅπασιν, οἷς opera consentiente Patre facere, cla-
γε δὴ εἰ ἐργάσαιτο διελεγξαι σαφῶς. πρὸς ταῦτα rè exponeret. Aduersus hæc, vt pro-
κατά γε τὸ εἰκὸς λογισμοῖς πιθανὸν, διενθυμοῦνται babile est, illud excogitant, maximè
πάλιν οἱ Φαρισαῖοι καθ' ἑαυτοὺς, ἅτε δὴ τοῖς quum Legis literæ inhærerent, & Mo-
νομικοῖς προσεδρεύοντες γράμμασιν, ἀεί τε ἐκ saïca præcepta semper allegarent, &
δῆθεν Μωσέως ἐντολὰς προφέροντες, ϑ΄ ἀναγι- in eorum lectione exercitatos se ven-
νώσκειν λέγοντες, τίς ὁ παρὰ τοῦτον λόγος· πῶς ditarent: quidnam illud est quod ab
αὐτῷ συνευδοκήσαι παρὰ λύοντι τὸν νόμον ὁ Θεὸς B eo dicitur? & quomodo consensurus
καὶ πατήρ; πότε γὰρ μεμαρτύρηκεν, ἢ τίνα ψῆφον ei est Deus ac Pater Legem soluen-
ἐποιήσατο περὶ αὐτοῦ; ἐκ μὲν γὰρ τῶν Μωσαϊκῶν ti? Ecquando verò testimonium per-
συναγμάτων ἐγνώκαμεν ὅτι καταβέβηκεν ὁ Θεὸς hibuit, aut quam sententiam de ip-
ὅπι τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, ὤφθη τε τοῖς πατράσι τὸ εἶδος so tulit? Ex Mosaïcis enim scriptis
αὐτοῦ, ἀκουστὴ, φησὶ, γέγονεν ἡ φωνὴ αὐτοῦ· λελά- agnouimus descendisse Deum in mon-
ληκεν ὅλῃ τῇ συναγωγῇ, τηρεῖν ἐκέλευσε τε ἡμέ- tem Sina, visam esse Patribus no-
ραν τοῦ Σαββάτου, σαφῶς διαστείλας ὡδί· μνή- stris speciem eius. Vox eius, inquit,
σθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἁγιάζειν αὐτὴν· C ad auditum peruenit, loquutus est to-
ἓξ ἡμέρας ἐργᾷ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· ti congregationi: seruare iussit diem
τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, σάββατα ἅγια κυρίῳ Sabbati, clarè præcipiens in hunc
τῷ Θεῷ σου. οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον· καὶ οὐχ modum: *Memento diem Sabbatorum* Exod.20
ἑτέρου, φησὶ, ταῦτα λέγοντος ἠκούσαμεν ἡμεῖς· αὐτήκοοι *sanctificare eam. Sex diebus operaberis,*
δὲ ἡμῶν γεγόνασι φωνῆς ἡ τῶν πατέρων πλῆθος, καὶ *& facies omnia opera tua: septima au-*
μετ' ἐκείνους ἐν ὑμῖν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. τίς δ' ἂν *tem die, Sabbata sancta Domino Deo tuo.*
ἐστὶν; ταῦτα πάλιν ἐπείσῳρ ἐνθυμουμένους ἐθαύ- *non facies in ea vllum opus.* Neque ab
σατο, πικρῶς ἀμαθαίνοντας ἐξελέγχει, λέγων, alio, inquiunt, hæc audiuimus: vocem
ὅτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, ὅτ' εἶδος diuinitus emissam ipsi patres audierunt,
αὐτοῦ ἑωράκατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν & post illos factus est in nobis Dei
ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ sermo. hic autem quinam est? Talia
ὑμεῖς οὐ πιστεύετε· τὰ γὰρ ἐν τύπῳ γεγενημένα κατ' voluentes animo quum vidisset, acer-
ἐκεῖνο μὲν χαρεῖσα, καὶ δι' ὧν αὐτοῖς ἡ ὅπι τὸ ὄρος τὸ bè illis insaniam obiicit, dicens: *Ne-*
Σινᾶ καθόδος ἐμιμεῖτο τοῦ Θεοῦ, ταῦτα πάλιν *que vocem eius vnquam audistis, neque*
εἰδέτες ὡσεὶ, οὐκ εἰς εἰκόνας προῆγμεν ἐδέ- *speciem eius vidistis: & verbum eius non*
χοντο νοητοῦ, ἀλλ' * ὄντες ϑ΄ τοῖς τοῦ σώματος ὀφ- D *habetis in vobis manens: quia quem mi-*
* al. ὄντως ϑαλμοῖς ὁρατὸν εἶδος ἀξιοῦν τὴν θείαν ὥοντο *sit ille, huic vos non creditis.* Quæ e-
φύσιν, καὶ φωνῇ σωματικῇ καὶ χερσὶν ἁπτοῖς πεπιστεύκει- nim per id temporis figuratè facta sunt,
σθαι. ὅτι δὲ ἀληθὴς ἐπ' αὐτοῖς τὸ γεγραμμένον ὁ λόγος & per quæ Dei in montem Sina de-
ἐστὶν, καὶ ὅτε φωνῆς ἀκηκόασί ποτε τοῦ Θεοῦ καὶ πα- scensus ipsis formabatur, illi omnium
τρὸς, ὅτε μὲν ὅλῃ τῇ ἁφῇ σώματος τεθεάται prorsus ignari pro imaginibus rerum
τις τὸ εἶδος αὐτοῦ, τουτέστι τὸ ὅμοιον αὐτῷ καὶ πρέ- spiritalium non capiebant, sed & cor-
πον λόγον, χρεὼν πάλιν ὑποδείξαι σαφῶς ἐκ τῶν ἐξόδου γεγραμμένα τοιαῦ- poris oculis cerni posse naturam di-
τα πρὸς ἔρευναν τε καὶ βάσανον πλουμαλικὴν· ἔχει δὲ ὧδε πως· Ἐξήγαγε Μωσῆς τὸν λαὸν uinam & voce corporea vti sibi per-
εἰς τὴν συνάντησιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς παρεμβολῆς, suaserant. Quòd autem verum sit id
καὶ παρέστησαν ὑπὸ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ. τὸ δὲ ὄρος τὸ Σινᾶ, ἐκαπνίζετο ὅλον ἀφ' τὸ κατεβεβηκέναι quod de ipsis à Saluatore dictum est,
& quòd neque Dei ac Patris vocem
vnquam audierint, neque adeò corpo-
E reis oculis speciem eius quisquam vi-
derit, hoc est vllum ei omni ratione
simile, operæpretium duco ad spiritalem
indagationem ea quæ in Exodo scripta
sunt proferre. Sunt autē istiusmodi: *Et* Exod.19.
eduxit Moyses populum in occursum Dei è
castris: & astiterunt sub monte Sina. Mons
autem Sina fumabat totus, eo quod descen-

derat ſuper eum Deus in igni. Et aſcendebat fumus, tanquam fumus fornacis. Et obſtupuit omnis populus valde. factæ ſunt autem voces tubæ procedentes, fortes valde, Moyſes loquebatur: Deus autem reſpondebat ei voce. Et iſtiuſmodi quidem eſt ſapientiſſimi Moſis oraculum. Sed nunc, opinor, oſtendendum nobis eſt Iudæos in opinionem de Deo valde ridiculam eſſe delapſos, qui putarint cùm eius ſpeciem ſe vidiſſe, tum vocem qua natura diuina prædita ſit re vera audiſſe. Age itaque Saluatoris gratia & benignitate confiſi, literæ Legalis craſſitiem ad ſpiritalem contemplationem ſubtilius transferamus. Sic enim apparebit quoque verum illud quod ad Phariſæos de Deo dictum eſt: *Neque vocem eius vnquam audiſtis, neque ſpeciem eius vidiſtis.* Quòd igitur populus in occurſum Dei educitur, ſicut ſcriptum eſt, manifeſtum ſignum fuerit, & ſubobſcura ratio non poſſe aliquos ad Deum abſque inſtitutione & ſcientia venire, ſed Lege potius quaſi manu ad agnitionem eorum quæ cupiunt deductos, perdiſcere. Moſem quippe pro Lege habebimus, iuxta illud quod à quodam dictum eſt, *Habent Moyſen & Prophetas.* Quòd autem populus aſtat ſub monte, cum iam deſcendiſſet Deus & in ipſo eſſet, animi ſtudium & alacritatem eorum qui vocantur in ſeruitutem ſignificat, qui non renuunt vllo modo res ſupra vires aut altiores naturâ ſua aggredi opitulante ipſis Deo. Huiuſmodi ſunt nimirum, qui Saluatoris ſunt participes: Ideóque qui virtutem colunt humanâ maiorem, *quis non ſe-*
Rom. 8. parabit, inquiunt, *à charitate Chriſti? Tribulatio? an angustia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?* Omnia quippe mala tolerabilia ſunt piis hominibus propter dilectionem Chriſti, & licet tribulatio vt mons erigatur, omne periculum animosè illi ſuperabunt, & à dilectione Dei non recedent. Cum autem deſcendere dicatur Deus, tamen non in planitie ſed ſupra quodammodo, & in monte apparet, vt tale quiddam apud te cogites, nimirum licet natura diuina noſtris mentibus condeſcendens ſeipſam nobis intelligendam præbeat, altiorem tamen eſſe quàm aut eam exprimere dicendo aut aſſequi cogitando poſſimus. Sublimitas enim & eminentia diuinorum dogmatum per montem ſignificatur, quem fumo totum oppletum

A τ Θεὸν ἐπ' αὐτῷ ὡς πυρὶ, καὶ ἀνέβαινεν ὁ καπνὸς, ὡς καπνὸς καμίνου, καὶ ἐξέστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα. ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος πορευόμενα, ἰσχυραὶ σφόδρα, Μωσῆς ἐλάλει, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ· ὧδε μοὶ δοκεῖ ἡμῖν ὁ τοῦ πνευσόφου Μωσέως λόγιον ἔχειν. δεῖν δὲ οἶμαι, καὶ νυῦν εἰς γλοιοπάτλιν καταλιθαίνοντας περὶ Θεοῦ δόξαν ἐλεγχθῆναι Ἰουδαίους ἐλέγχῳ, ἐξ αὐτοπροσώπου δὲ εἰδὸς οἰηθέντας αὐτοῦ, ἐξ ἀκοῆς τῶν ὄντως ἐπαΐοντας τῇ θείᾳ φύσει φωνῆς. ἄγε δὴ τοίνυν τῇ τοῦ σωτῆρος ἐπιβαρυνώμεθα χρηστότητι καὶ χάριτι, πρὸς τοῦ νομικοῦ παχύτητα γράμματος εἰς πνευματικὴν ἀγωγὴν ἀπολεπτύνωμεν. οὕτω γὰρ μάλιστα φανήσεται καὶ μηδὲν ὂν φαρισαίοις εἰρημένον περὶ Θεοῦ· ὅτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, ὅτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε. Ὅ· μὲν οὖν ἀφ' Μωσῆς ἐξάγεται τὸν λαὸν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Θεοῦ, καθά γέγραπται, σημεῖον αὐτῷ γένοιτο ἐφές, καὶ λόγος ὡς ἐν αἰνίγματι, τοῦ μὴ δύνασθαί τινας ἀπαιδαγωγήτως τε καὶ ἀνεπιστήτως ἰέναι πρὸς Θεὸν, νόμῳ γ' μᾶλλον ἀφεγγωγυμένους εἰς ὑπήγησιν ὧν ζητοῦσι, μαθεῖν. Μωσῆς γὰρ εἰς νόμον λιμῆν νοητὸν ἵστησι καὶ ὁ εἰρημένος ἀπόλινος, ἔχοις Μωσέα, καὶ ἴσις πρεσφήτας. λί δέ γε πρὸς ἁσις ἡ ἀπόλινος ὄρος καλαβεβηκότος ἤδη καὶ ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, τὸ ἑτοιμότητα τῆς γνώμης, καὶ ὁ γεγονὼς εἰς δουλείας τῆς καλουμένων ἀποδηλοῖ, οὐκ ἀναδυόντων ὑπερφυᾶ καὶ ἴσις ἀφ' δυνάμιν, καὶ ὑψηλοτέρας ἢ κατὰ φύσιν πρεσβαλεῖν, συμπρόθυμα αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ. ἴσιοῦσι δὲ πάντως τοῦ σωτῆρος οἱ μέτοχοι. διὸ δὲ καὶ τὴν ἀφ' ἡμῶν πλησίον μιμητὴς ἀνδρείαν, τίς αὖ λιμὰς χωρίσαι, φασὶν, ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα. πάντα γὰρ τοῖς δύσιβοῦσιν οἷα τε δεινὰ ἀφ' τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπησιν, κἂν ὡς ὄρος λί θλῖψις ἐγείρηται, πάντως ἐκφυγοι κινδύνως καταναισιώσουσι, καὶ τὸ πρὸς Θεοῦ φιλίας τὴν γνώμην οὐκ ἀποστήσουσι. κατελθεῖν δὲ λεγόμενος, οὐκ εἰς ἁπαλόν τινα χῶρον, ἀλλ' αὖ πάλιν που, καὶ ἐπ' ὄρους φαίνεται Θεὸς, ἵνα δή τι ἴσιοῦτον ἐννοήσῃς καὶ σαυτὸν, ὅτι κἂν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις λί θεία φύσις συγκαταβαίνουσα, ἑαυτὴν λιμῖν προτάγῃ πρὸς κατανόησιν, ἀλλ' ἔστι πάλιν ἐκείνης πολὺ λίαν ἀφ' λήψεως, καὶ λόγοις, καὶ θεωρήμασι. Ὃ δὲ ὑψηλόν τε καὶ ἀπέρατον τῆς περὶ αὐτῆς δογμῆς ἀφ' τοῦ ὄρους σημαίνεται, ὃ καὶ σύμπαν λιμῖν τῶν καιρῶν καταμαθεῖν

λέγ. δριμεῖς γὰρ ὄντως, καὶ ὡς σφόδρα λαμπροὶ περὶ ἡμῶν οἱ παρὰ θεότητος λόγοι, τὸν τῆς ἀθεμιτοίας ὀφθαλμὸν καπνοῦ ἀμύσσοντες. διὸ τοίνυν, Παῦλος μὲν ὁ θεσπέσιος, ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ ἐν αἰνίγματι βλέπειν ἡμᾶς διεμαρτύρατο, τεθηκέναι δὲ σκότος ἀπόκρυφον αὐτοῦ, τὸν Θεὸν δηλονότι φησί που πάλιν ὁ μακάριος, τοῖς τοῦ σκότους ὀνόματι τὸ περὶ αὐτὸν ἀκαταληψίαν ὑποδηλῶν, ὥσπερ οὖν εἰς τύπον ληφθείη καλῶς ὁ περὶ ὄρη πυρὸς ἐν τῷ ὄρει καπνός· ἐν πυρὶ δὲ σχήματι κάτεισι θεῖον αὐτὸ, κατ' ἐκεῖνο δὴ μάλιστα χρειῶδες, πρεπόντως τε καὶ ἀναλόγως τῇ τοῦ πράγματος φύσει. ἔδει γὰρ ἔδει τὸν εἰς δουλείαν, καὶ σκιὰν, διὰ τοῦτο μέλλοντος ἀναδιδάσκεσθαι νόμου καλεῖσθαι τὸν Ἰσραὴλ φωλεὸν ὀρφανῶν, καὶ κλαυθμόν. ἀμφοῖν γοῦν τελεῖται διὰ πυρός. ἀλλὰ καὶ φωναὶ, φησὶν, αἱ τῆς σάλπιγγος ἐγίνοντο πορρωτέρωσαι ἰσχυρότεραι σφόδρα, ἵνα πάλιν ἡμῖν τοιαύτη τις νοητὴ ἐξυφαίνηται δυνάμις· ἐξεφωνήθη μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος παρὰ Θεοῦ, πλὴν ὡς σκιώδους ἐν ἀρχῇ διὰ τὸ τῶν παιδαγωγουμένων ἀσθενὲς, ἀλλ' ἰσχνοφώνως, ἵν' ὅπως εἴπω, ὡς μὴ ὅλῳ ἔχων τὸ σῶμα πλάττοντος δυνάμιν. διὸ δὴ καὶ βραδύγλωσσον ἑαυτὸν ὠνόμαζεν ὁ Μωσῆς. πορρωτέρωτος δὲ τοῦ χωρεῖν, ὡς ἐκ τοῦ γράμματος σκιᾶς εἰς πνευματικὴν ἀναφέρεσθαι λατρείαν τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, ἰσχυρότερα σφόδρα τοῦ θείας σάλπιγγος ἐξέφηναν αἱ φωναὶ, τῷ σωτηρίου τε καὶ ἁγιασμοῦ κηρύγματος, πᾶσαν τρόπον τινὰ περιεχομένου τὴν οἰκουμένην. ὡς γὰρ, καθάπερ ὁ λεπτόβροντός τε καὶ σμικροκήρυξ νόμος εἰς μόνην τὴν Ἰουδαίων ἠκούσθη χώραν, ἢ καὶ ἀπὸ Δὰν ἕως Βηρσαβεὲ κατηγγέλη, μᾶλλον δὲ εἰς πᾶσαν ἐξῆλθε τὴν γῆν ὁ φθόγγος αὐτοῦ, καθά γέγραπται· τί γὰρ δὴ πάλιν ὑπὲρ τούτου; Μωσῆς ἐλάλει, φησὶν, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. δριμὺς ἔστω πάλιν τῶν βυμαθεστέρων ὁ νοῦς, ἐπιτηρείτω δὲ ἀκριβῶς τὴν τῆς θείας λογίοις ἐποδοσθῆναι ἀσφάλειαν. λαλεῖ μὲν γὰρ ὁ Μωσῆς, ἀποκρίνεται δὲ Θεὸς τούτῳ φωνῇ, οὐκ ἰδίᾳ πάντως φωνῇ, τοῦτο γὰρ ἂν φησὶν, ἀλλ' ἁπλῶς τε καὶ ἀπολελυμένως φωνῇ, τῇ διὰ τύπου ῥηθείσῃ, αἰσθητικώτερον πως δόξης ἀποτελουμένῃ. πρὸς τί γὰρ ἂν τῶν ἔργων αὐτὸν ἐποίησεν Θεός; τί δὴ οὐκ ἂν ἐξαύσῃ ἠλίου, καὶ λίαν ἀκόλως; ἐλάλει τοιγαροῦν ὁ Μωσῆς, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. καὶ ὁ μὲν τύπος ἐν τούτοις. ἴδωμεν δὲ τὴν ἀλήθειαν. ἔχεις ταμιεύειν σε ἁγίοις διὰ γλώσσης λαλοῦντα τὸν κύριον. πάτερ, δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἀποκρινόμενον δὲ διὰ φω-

dicit. Acres enim sunt præfecto, nec admodum clari apud nos de deitate sermones, qui mentis oculum fumo vellicant. Quapropter Paulus ille sapientissimus, *in speculo & enigmate videre nos testatus est:* Et alicubi Psalmista Deum tenebras posuisse latibulum suum ait, tenebrarum nomine comprehendi se non posse significans, cuius incomprehensibilitatis typum esse fumum illum ignis in monte, rectè dicemus. In formâ autem ignis Deus ipse descendit; quod eo tempore potissimum necessarium erat & rei naturæ congruebat. Decebat enim, decebat eum qui per Legem futuram Israëlem ad seruitutem & scientiam vocabat, illuminare, & dirigere: quæ duo efficiuntur per ignem. *Sed & voces*, inquit, *tubæ factæ sunt præcedentes, fortiores valde:* vt hinc rursus nimirum intelligas, Legem quidem prolatam esse quoque à Deo, non tamen contenta voce initio, ob eorum qui erudiebantur imbecillitatem, sed exili, vt ita dicam, nec totis viribus tubicinis. Proindéque seipsum etiam tardiloquum Moses nominabat. Processu verò temporis, fidelibus ex literali vmbra ad spiritalem cultum reuocatis, longè vehementiores ex tuba diuina voces eruperunt, salutari & Euangelico præconio vniuersum orbem quodammodo personante. non enim sicuti Lex gracilis illa ac tenuis præco in sola Iudæa exauditus est, aut etiam à Dan vsque ad Bersabee nunciatus est, sed in omnem terram exiuit sonus eorum, vt scriptum est. Quid porrò his additur? *Moses loquebatur*, inquit, *Deus autem respondit ei voce.* Hic rursum acrius attendant studiosi, & accuratè obseruent diuinorum oraculorum soliditatem. Loquitur enim Moses: huic respondet Deus voce: non propria vtique voce (non hoc enim dicit) sed simpliciter, & absolutè, *voce*, quæ verborum sono humano more mirabiliter est edita. Quid enim difficile est Deo? imò quid efficere non potest facilè, si modò velit? Loquebatur itaque Moses, Deus autem respondit ei voce. Sed hæc quidem figuratè: videamus porrò veritatem. Habes in Euangeliis loquentem Dominum: *Pater clarifica filium tuum.*: Respondet autem

Psal. 17.

Psal. 18.

Ioan. 12.

voce Pater: *Et clarificaui, & iterum clarificabo.* Sed non esse reuera vocem Dei ac Patris Saluator ostendit, dicens iis qui tunc aderant, *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.* Vides quo pacto vocem factam esse clarè asseruit: siquidem putandum non est voce quæ sono editur vsam esse naturam diuinam, licet nostris conformetur vsibus, & singulari dispensatione loquatur, sicuti nos. Hæc rursus à nobis impræsentiarum obseruata sunt. IESVM quippe veracem existimandum esse putamus, cum de suo genitore ad Iudæos dicere comperiatur, *Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.* Iam vero, Pharisæos immani fastu turgidos diuinum verbum in se & apud se esse finxisse, ideóque ad mirabilem quandam se peruenisse sapientiam asseruisse, id Spiritus ipse quoque Christi testabitur, per Prophetam Hieremiam dicens ad eos: *Quomodo dicetis, quia sapientes nos sumus, & verbum Domini nobiscum est? Frustra factus est iuncus mendax Scribis, confusi sunt sapientes, perterriti & capti sunt, sapientia quanam est in eis, quia verbum Domini reprobauerunt.* Quomodo enim viuens, & subsistens Dei Verbum non reprobasse deprehendentur, qui fidem non susceperunt, sed Dei ac Patris characterem dedecore affecerunt, & verissimam eius speciem per diuinam potentiam ac virtutem contemplari dedignati sunt? aliter enim comprehendere diuinam & ineffabilem naturam non possumus, quàm per ea quæ perficit & operatur: quapropter à magnitudine & pulchritudine creaturarum similitudine quadam Paulus ire nos iubet ad parentis rerum contemplationem. Præterea Saluator ad sui comprehensionem deducit, his verbis: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite.* Iure autem reprehendebat suum discipulum, (Philippus is erat) quod existimaret aliter posse Deum ac Patrem spectari, quum liceret immutabilem eius imaginem contemplari, quæ accuratè in seipsa genitorem exprimit.

Him. 8.

Ioan. 10.

καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. οὐκ εἰς δὲ τὴν φωνὴν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ σωτὴρ ἔδειξεν, εἰπὼν τοῖς ὅ τι καὶ δι' ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς· ὁρᾷς ὅπως μεθυπὸ τῆς σοφίας διϊσχυρίζετο τὴν φωνὴν, ἐπεὶ μὴ τῇ ἀφῇ κτύπου κεχρῆσθαι φωνὴν τὴν θείαν οἷόν τε φύσιν ἀχλοῦσαν, κἂν ταῖς ἡμετέραις συσχηματίζηται χρείαις, καὶ λαλῇ καθ' ἡμᾶς οἰκονομικῶς. ζοῦπα πάλιν ἡμῖν ἀναγκαίως εἰσκεκόμισται τοῖς ὅ πρὸ τοῦ λόγου τὰ θεωρήματα· χρῆν γὰρ πάντως ἐλεγχόμενα τοῖς σοφιζομένοις δῆθεν ὅτι φαίνεσθαι τὸν Ἰησοῦν, ὅταν διείσκηται λέγων πρὸς Ἰουδαίους περὶ τοῦ ἰδίου πατρός, ὅτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, ὅτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. ὅτι δὲ πάλιν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς ἑαυτοὺς ἀληθείας ἀναφυσώμενοι, τὸν θεῖον δῆθεν σοφὸν αὐδοῖς τε καὶ οὐ αὐδοῖς ἐπλάττοντο λόγον, ἀφῆ τε τοῦτο πρὸς ἀξιάλογον ἐλάσαι σοφίαν ἀνοήτως διϊσχυρίζοντο, μαρτυρήσῃ δ' αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα Χριστοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦ προφήτου λέγον Ἱερεμίᾳ πρὸς αὐδοῖς· πῶς ἐρεῖτε, ὅτι σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ λόγος κυρίου μεθ' ἡμῶν ἐστιν; εἰς μάτην ἐλήθη σχοῖνος ψευδὴς γραμματεῦσιν, ἠσχύνθησαν σοφοί, ἐπτοήθησαν δὲ ἐάλωσαν, σοφία τίς ἐστιν ἐν αὐδοῖς, ὅτι τὸν λόγον κυρίου ἀπεδοκίμασαν. πῶς γὰρ τὸν ζῶντα, καὶ ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ λόγον ἀποδοκιμάσαντες οὐκ ἀλώσονται, τῷ εἰς αὐτὸν οὐ πεπιστευκότες πίστιν, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀπημαυσμένοι χαρακτῆρα, καὶ ὃ ἀληθέστατον ὡσανεὶ εἶδος αὐτοῦ, ἀφ' ἧς θεοπρεποῦς ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως θεωρῆσαι πεπαιτεσθαι; καθαλλαπὴ γὰρ ἡμῖν οὐκ ἕτερος τὸ ἀνδεχόμενον εἶναι θεία τε καὶ ἄρρητος φύσις, εἰ δ' ὧν ἐπιτελεῖ, καὶ ἐργάζεται· διὰ γοῦν τοῦτο, καὶ ἀπὸ μεγέθους, καὶ καλοκαγαθίας κοσμικῆς αἰνιττόμενος ὅτι τὸ τοῦ θεσπιουργοῦντος θεῖον ὁ μὲν Παῦλος ἡμᾶς ἐναγωγεῖ πρὸς τὰ ἔφ' ἑαυτοῦ καταληψιν ὁ σωτήρ· εἰ δ' ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, λέγων, μὴ πιστεύετέ μοι, εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. κατηλαζόνευσε δὲ εἰκότως τὸν οἰκεῖον μαθητὴν, Φίλιππος δοκῶ ἐγὼ, ὡς ἕτερος δυνατὸν εἶναι πρὸς τὸν ὄντως τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ θεοειδῆ ἐλλείψει ἀζητήτως ἐνορᾶν πάσαμα, καίτοι πρόδηλον ἐπ' ἐξουσίας αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς ποιῆσαι εἰκόνα καθομοιοῦσθαι, δηλονότι σὺν ἀκριβοῦς ἐν ἑαυτῷ τὸν θεο-

νήσθητε· διὸ δὴ καὶ ἔφασκε, Τοσούτῳ χρόνῳ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με Φίλιππον; ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

A Ideóque dicebat; *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouisti me Philippe? Qui vidit me, vidit & Patrem.* Ioan. 14.

Ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ὑμεῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε.

v. 39. *Scrutamini Scripturas, qui vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.*

Ἡ μὲν λέξις, ὦ ἱππόλυτος τοῖς πολλοῖς καὶ πεπαιδευμένοις ἀφανὴς τῇ ῥητῇ προσβολικῶς εἰρῆσθαι νομίζειν παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἀναπείθει, ὃ χρὴ αὐτοὺς τὰς θείας ἐρευνᾶν γραφὰς διὰ τοῦτο μαρτυρίας περὶ ζωῆς ἐκμανίζεσθαι. ὅπερ ἡ συνδεσμος ἐν τῷ μεταξὺ θεὶς, φημὶ δὲ ὅ, καὶ, σημαίνει ὃ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἄλλος ἂν εἴη λοιπὸν ἑτεροίαν σημαίνων, συνῆγες μὲν τοῖς εἰρημένοις, ἔχον δέ τι βραχὺ ὃ ἐξηλλαγμένον. εἰ γὰρ ἔδει νοεῖσθαι προσβολικῶς, πῶς οὐκ ἂν εἴη φήσομεν ἁπαξαπλῶς κεῖσθαι τὸ δεῖ τόδε ῥῆμα τυχὸν ὃ σύμπαν εἰπεῖν, ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· ἐρευνήσαντες δὲ ἔλθετε πρὸς μέ· ἀλλ' ὡς μὴ ἐθέλοντας ἐλθεῖν, καίτοι δεῖ σ' ἐρεύνης ὅτι τοῦτο ἐλεγχομένους καὶ βιαζομένους, λέγων. καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός μέ. αἰσχυνόμεθα δ' εἰπεῖν ὅτι ὃ χρησιμώτερον βλέποντες, καὶ ὃ τοῖς πρόσθεν ἀποδεδειγμένοις ἀκολουθοῦν, οὐ πάντως προσβολικῶς, ἀλλ' ὡς * συνεστηκὸς μᾶλλον, καὶ ἀναστρεπτικὸν ἔσται δὲ πάλιν τὸ προκείμενον τοιοῦτος ὁ νοῦς. ὅπερ γὰρ ἐθαύμασεν πρόσχοντας ὅτι τὰ Μωσέως συγγράμματα, καὶ συλλέγοντας ἐκ τούτων ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἀφορμὰς, ζητοῦντας ἢ ἕτερον τοῦτον, ἢ ἐκ δεχομένους, ὅπερ αὖ αὐτοῖς ὃ χρῆναι πιστεύειν ἔφασκεν πάλιν αὖθις χάριν ἀγνοεῖν αὐτοῖς καὶ ἀσύνετον τὸν τ' ὅτι τούτοις ἐρεύνης ἀποφαίνει πόνον, καὶ ὡς μεγάλως τε καὶ ἐπωφελεστάτῳ πράγματι μεμελετήκασιν ὁ τῷ λόγῳ χεχρῆσθαι τὸ πρέπον διελέγχει γραφάς. τί γὰρ εἰπεῖ μοι ὃ χρήσιμον, ὅτι τὰς μὲν θείας, φησὶν, ἐρευνᾶτε γραφὰς, οἰόμενοι δ' αὐτοῖς εἰς αἰώνιον διαβήσεσθαι ζωήν; ἐπειδὴ δὲ τοιοῦτος ἐμοὶ μαρτυροῦσας διείσκητε, καὶ ζωὴν ὀνομαζούσας ἐμὲ τὸν αἰώνιον, ὃ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. ὀκνοῦν ὅθεν ἔδει σώζεσθαι, φησὶν, ἐκβάλλετε τὰ μέγιστα τοῖς ἑαυτῶν ζημιοῦντες ὃ νοῦν ψυχαῖς, πρὸς μὴ μόνον ὃ αἰτιλέγειν ἐν Μωσαϊκοῖς ἀκονώμενοι λόγοις, τὰ δ' ἐφ' οἷς ἐν ὑμᾶς τὸν αἰώ-

Communis & trita huius textus expositio docet imperandi modo Pharisæis à Saluatore dictum esse, vt scrutentur Scripturas, in quibus testimonia de ipso colligant ad vitam: Verum quoniam in medio copulâ, Et, positâ illa verba coniungit, *Non vultis venire ad me*, manifestum est aliud quiddam significare, cognatum quidem antedictis, sed in quo nonnihil sit diuersum. Si enim illud imperandi modo sit intelligendum, quomodo necessarium non esse dicemus, hac loquendi forma, verbi gratia, totum dicere: Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Postquam autem eas perscrutati fueritis, *venite ad me.* Sed eos inuitos venire, quamuis manu deductos incusat dicens: *Et non vultis venire ad me.* Legemus itaque vtilius & conuenientius iis quæ ante dicta sunt, non vtique imperandi modo, sed assentiendi potius atque indicandi. Erit porrò loci huius sententia talis. Cum enim videret eos ex Mosis scriptis plurima imperitè aduersus ipsum colligere, nihilque aliud quærere, aut etiam suscipere quo ad credendum inducerentur, idcirco necessariò illis rursum declarat inutilem istam scrutandi diligentiam, manifestéque arguit eos re magna & vtilissima non eo quo decet modo vsos esse. Quid enim prodest quæso, inquit, quòd diuinas scrutamini scripturas, credentes per ipsas vos ad æternam vitam euehendos. Quippe cum eas de me testificari comperiatis meque vitam æternam nominare, non vultis ad me venire vt vitam habeatis. Igitur, vnde vos saluari oporteret, inquit, inde maximam animorum iacturam vos accipere non intelligitis, quos librorum Mosaïcorum lectio ad contradicendi studium solùm acuit, quæ verò ad æternam vitam con-

* al. συναγωνίσιον

ducunt, ne in animum quidem vestrum admittitis. Cæterum multa in Lege & sanctis Prophetis de vita secundum naturam, hoc est de vnigenito contineri, nemo, vt opinor, discendi studiosus ignorat.

νιον ἀποκερδαίνειν ζωὴν, ἀλλ' ὅσον εἰς νοῦν τὸν ἑαυτῷ εἰσοικίζοντες. ὅτι δὲ πολὺς ὁ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν ἄλλων προφήτων ὁ λόγος περὶ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, τουτέστι τῆς μονογενοῦς, πᾶσιν οἶμαι τοῖς φιλομαθέσιν ἐστὶν ἀρχὴν καλλαφανές.

v. 41. &c. *Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.*

Δόξαν παρὰ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνω, ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς, ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς.

Sentit rursus, immo verò videt modo Deo conuenienti contumacem & præfractam Pharisæorum turbam commoueri, non quòd eos diuinas scripturas minus rectè scrutari obiecerat, sed ex eo potius quod dixerat, *Non vultis venire ad me.* Qua enim ipsi ægritudine laborabant, eandem quoque reperiri in Saluatore putabant. Existimabant enim, vt videtur, idque præ singulari insania, Dominum eorum ambire iam principatum, & honores sibi à cunctis aucupari ex eo quod ipsos ad discendum inuitaret. Cum eam suspicionem animo concepissent, iamiam deturbatum iri se de suæ gentis imperio credebant: non mediocriter autem dirumpebantur, cum viderent hæredem fructum vineæ velle repetere. Quapropter si eorum iram & liuorem spectemus, illud propemodum clamant quod in Euangelicis parabolis scriptum est: *Venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius.* Tollens itaque suspicionem eorum leuem ac temporariam, & germina liuoris ac malignitatis prius eradicans, palam & aperte ait: *Claritatem ab hominibus non accipio!* Non enim in disciplinam meam, inquit, auditores prouoco, honores aut à vobis aut ab aliis, sicuti vos, affectans, neque doctrinæ mercedem istam reportauerim qui absolutissimam à meipso claritatem habeo, quà longè inferior est illa vestra: sed dixi vos ad me venire nolle, propterea quod apertè nostis dilectionem Dei vos in vobis non habere. Expertes enim quum sitis dilectionis Dei, inquit, quomodo poteritis ad me filium Dei vnigenitum accedere?

Mat. 21.

Αἰσθάνεται πάλιν, μᾶλλον δὲ ὁρᾷ θεοπρεπῶς, ὃ δυσαρεστὴς καὶ δυσπιθὲς τῶν Φαρισαίων καταδακνόμενον σῖφος, καὶ ὃ πάντως ἐφ' οἷς ἠτιᾶτο ταῖς θείαις ὡς ὀλίγον ἐρευνᾶν γραφαῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ μᾶλλον εἰπεῖν, ὅ θέλετε ἐλθεῖν πρός με. ἃ γὰρ αὐτοὶ νοσοῦσιν ἀνιάτως, ταῦτα δοκοῦσι καὶ κατεῖν κἀν ὅτι τῷ σωτῆρος πιστεύουσιν· ᾠοντο γὰρ δὴ κατ' εἰκός, οὐκ πολλῆς καὶ τότε πορρώτερον αἰσίας φιλαρχεῖν ἤδη κατ' αὐτῶν τὸν κύριον, καὶ ταῖς παρὰ πάντων ὑμᾶς ἑαυτῷ προσηγματεύεσθαι θέλειν, ἀφ' ὧν τὴν κακίαν εἰς μαθητείαν αὐτοὺς τοιαύτην μετὰ τοῦ ὑπόπτου λαβόντες εἰς νοῦν οὐκπεσεῖν ὠήθη, ὅσον οὐδέπω τοῦ κατ' τῶν ἔθνους ἐξουσίας προσοδόκων αὐτοῖς· διεῤῥήγνυτο δὲ μικρὸς τὸν κληρονόμον ὁρῶντες ἅπαντεῖν ἐθέλοντα τὸν τῆς ἀμπελῶνος καρπόν. δεῖ δὴ πάλιν, ὅσον ἦκεν εἰς ὀργὴν, καὶ ὅτι τοῖς εἰρηνικοῖς φθόνοις, μονονουχὶ λέγειν ὅ ἐν ταῖς διαλογικαῖς παραβολαῖς· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἔσται τοῦ κληρονομίαν αὐτοῦ. αἰωρῶν τοιγαροῦν τὸ ἐξ εἰκαίστης ἐν αὐτοῖς κατεσπαρμένον ὑπόπτοιαν, καὶ τὰ ἐκ φθόνου καὶ βασκανίας προσαπορρίζων βλαστήματα, γυμνῇ λέγει τῇ φωνῇ, δέξαν παρὰ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνω. οὐ γὰρ καλῶ, φησὶν, εἰς μαθητείαν τοῦ ἐμοὶ τοὺς ἀκροωμένους, ἢ ταῖς παρ' ὑμῶν, ἢ ταῖς παρ' ἑτέρων ὑμᾶς, καθάπερ ὑμεῖς, ἀνθρώπους, οὐδὲ τῶν τῆς διδασκαλίας ἀθλοκομισαίμην αὐτὸ μισθὸν, πλουτίσαι ἕκαστον τοῦ δόξαν ἐξ ἐμοῦ, καὶ ὑστερίζουσης τῆς παρ' ὑμῶν, ἀλλ' εἵνεκα μὴ θέλειν ὑμᾶς ἔρχεσθαι πρός με ἀφ' ὧν γινώσκω σαφῶς, ὅτι τοῦ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς. ἔρημοι γὰρ ὄντες τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, φησὶ, πῶς δύνεσθε πρός με τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν μονογενῆ;

v. 43. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius veneris in nomine suo, illum accipietis.*

Ne Pharisæi putarent inferri sibi à

Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με, ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε.

Ἵνα μὴ δοκοῖεν οἱ Φαρισαῖοι ἀφαλισθραύειν

μᾶλλον αὐτοῖς τ' κύριον, ὅτε τῷ λέγειν, οὐκ ἔχετε τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἐν ἑαυτοῖς τ' Θεοῦ, τὸ πρᾶγμα δηλοῖ ἀληθὲς ὂν εἰρημένον, ἐπιτίθησιν εὐθὺς τοῖς ἀνωτέρω καὶ τοῦτο· ὅτι γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ψεύδομαι τ' πρὸς ὑμᾶς θείαν ἀγάπης ἐρήμους ὑμᾶς ἀπαρχὴν εἰπών, δι' ἑνὸς ὑμῖν τοῦτο πείσω πράγματος. ἐγὼ μὲν γὰρ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου· πάντα γὰρ εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐπίγεσθαι πρέπειν ὑμᾶς αἰσθάνεσθαι· ἀλλὰ ταῖς ἀπειθείαις ἀποτινάξασθε μᾶλλον τὸν αἰῶνα τοῦτον, καὶ θᾶττον ὁρμήσαντες· λήψεσθε γὰρ οὕτως· οἶδα γὰρ ὡς Θεὸς τὰ ἐσόμενα· τ' ψευδώνυμον, καὶ τῷ Θεῷ καὶ τῷ πατρὶ τ' δόξαν ἀναλίσκοντα, καὶ τ' πρὸς ὑμᾶς ἀπαιτοῦντα πίστιν, ἀλλ' ὀνόματι τῷ ἰδίῳ τοῦτο πραγματευόμενον· ἀντεῦθεν, οἶμαι, σαφεῖς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος δηλοῖ τι φησὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸ τ' ἀνομίας ἴσον, λέγων τὴν ἀγάπην τ' ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσιν ἅπαντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ. ἀποδέξει τοίνυν τὸν μὴ λόγοις εἰκαίοις βεβλῆσθαι τοὺς Φαρισαίους τότε τὸν Σωτῆρος λιμὸν ὃ εἰρημένον ἐστὶ, τοῦ πράγματος ἐσομένου κατ' οἰκεῖον καιρὸν τοῦ φητείαν εἰσφέρον.

A Domino conuitia cum ait, *Non habetis dilectionem Dei in vobis:* id quod dictum est verum esse demonstrans, statim ad superiora istud quoque refert. Quòd enim, inquit, non mentiar, dum vos Dei dilectione carere dico, vnica re vobis declarabo. Ego siquidem *veni in nomine Patris mei:* (cuncta enim ad gloriam Dei Patris facere vos hortor) Vos autem incredulitate vestra cælitus venientem, & ex Deo procedentem repellitis: B accipietis verò (vt Deus enim futura noui) falsinominem illum, qui Deo ac Patri gloriam non referet, & à vobis fidem exiget, sed eam suo nomini tribuet. Hinc arbitror beatum quoque Paulum verè illud de Iudæis & iniquitatis filio dicere, *Eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, idcò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consensserunt iniquitati:* C Hinc igitur patet Pharisæos à Saluatore vanis sermonibus ictos non fuisse, cum dictum illud rei suo tempore futuræ prophetia inferat. 2. Thess. 2.

Πῶς δύνασθε πιστεῦσαι δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε; D

v. 44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis: & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis?*

Φιλαρχοῦντας ἤδη, καὶ τοὺς ἐξ αἰῶνος ὑμᾶς ποιουμένους τοὺς Φαρισαίους ἐλέγχει, λεληθότως ἐπανιστάμενος ὅτι σφόδρα πάσχουσι κακῶς, τὰ νοσήματα τ' οἰκείας ψυχῆς περιπήξαντες ἀβούλως τοῦ κατ' μηδένα ἔσεσθαι νοσῆν εἰδότι Θεῷ. εἶτα τ' φιλοδοξίας ἀπείκει ἐχομένους, δι' αὐτοῦ τὰ κάλλιστα ζημιοῦσθαι φησὶ, τὴν πίστιν δὴ λέγων τ' εἰς αὐτόν· ὅταν δὴ καὶ ὁ Παῦλος λίαν ὀρθῶς εἶπεν ἔφη· εἰ γὰρ ἔτι, φησὶν, ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. πέφυκε τοίνυν ὥσπερ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν τοῖς τοὺς ἐξ αἰῶνος ἀνθρώπων ζητοῦσιν ὑμᾶς, ὃ τ' ἄνωθεν ἀποπίπτειν δόξης, ἣ παρὰ Θεοῦ τοῦ μόνου, κατὰ φησὶν ὁ Σωτήρ. μόνον γὰρ πάλιν φησὶ τ' Θεὸν τοῖς τῶν ἐθνῶν αὐλισθησομένοις, καὶ οὐκ ἔξω ὄντας ἑαυτὸν τ' τοῦ μόνου ὑμῶν. διαβαίνει γὰρ, καθάπερ ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν, εἰς μίαν θεότητος φύσιν τε καὶ δόξαν τ' ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου τριάδος ὁ πλήρωμα.

E Pharisæos gloriæ humanæ dominandique cupidos arguit, obscurè subinnuens ipsos male admodum agere, qui animi sui morbos Deo temerè affingunt omnis planè morbi nescio. Deinde ex eo quod inanis gloriæ cupiditati mordicus inhærent, rei præclarissimæ, fidei nimirum in ipsum iacturam illos facere ostendit. Quod certè Paulus etiam nobis clarè dixisse videtur: *Si enim adhuc,* Gal. 1. inquit, *hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Solent igitur qui humanos honores venantur superna gloria & illa quæ à Deo solo proficiscitur, vt ait Saluator, necessariò quodammodo excidere. Hîc solum Deum rursus ait, ipsum Diis Gentium comparans, nèc ab illius vnius honore seipsum excludens. Sanctæ namque & consubstantialis Trinitatis plenitudo, quemadmodum iam sæpe diximus, in vnam deitatis naturam & gloriam coalescit.

v. 45. *Nolite*

A

v. 45. *Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*

Μὴ δοκεῖτε, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε.

Postquam dixit Pharisæos ambitiosam magis quam piam vitam colere, atque idcirco in obstinationem incredibilem delapsos, etiam ab ipso Mose ipsos accusatum iri dicit, quo tamen solebant mirificè gloriari. Et certè, cæco illo à
B *Ioan. 9.* natiuitate dicente, *Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?* statim occlamant: *Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus.* Accusabit igitur, inquit, etiam vos ipse Moses, in quo spem vestram omnem posuistis, & vestrum furorem redarguet apud Deum, vnà cum aliis contemptus. Neque verò putabimus inculpatos esse apud Christum infideles illos, ex eo quod
C ad Iudæos dixit, *Nolite putare quòd accusaturus sim vos apud Patrem.* Quid enim dicemus cum audia-
Matt. 10. mus dicentem: *Omnis ergo quicunque confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui in cælis est: qui autem negauerit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in cælis est:* Nunquid iure putabimus accusatum iri apud Deum ac Patrem per negationem
D eos qui per Christum negati fuerint? Nemini vt reor obscurum istud est. Ab hac igitur accusatione Iudæi vtique non sunt immunes, qui longa incredulitate Christum negarunt, sed hæc oratio scitè admodum eis conuenit. Nam cum eius monitis repudiatis diumáque & cælesti eius doctrina pro nihilo habita, ad obseruanda Mosaïca præcepta se conuertant, ita vt videre
Ioan. 9. liceat ipsos apertè clamantes, *Nos scimus quia Moysi loquutus est Deus: hunc autem nescimus vnde sit:* id-
E circo nunc eos necessariò demonstrat in ipsum quoque Mosem peccare, quo se mirificè iactant, nec vllo accusatore alio opus fore ait, vnicamque Mosis vnà cum Legem sufficturam ad eos iure accusandos, etiamsi Iudicis, hoc est Christi vox sileat.

Φιλοδόξως μᾶλλον, ἢ καθ' ὑπόθεσιν ἀληθῶν ἐπείγεσθαι τοὺς Φαρισαίους εἰπών, δηλά τε τοῦτο ποιεῖς ἄμοιρον ἀπιστίαν ἀποκλῦναι διδάξας, καὶ ὡς αὐτῶν φησὶ κατηγορηθήσεσθαι Μωσέως, ἐφ' ᾧ μάλιστα ἐθέλουσιν αὐτοῖς καὶ λίαν εὐτόνως ἀποσεμνύεσθαι. Ἐγὼ λέγοντός ποτε τοῦ σὺν ἡμετέρᾳ τυφλοῦ πρὸς αὐτοὺς περὶ Χριστοῦ, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; διαῤῥήδην δύο τινὲς δυσχερανάντες φασί· σὺ μαθητὴς εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. κατηγορήσει τοίνυν, φησὶ, καὶ αὐτὸς ἐμοῦ ὁ Μωσῆς, ἐφ' ᾧ πάντων ἔθεσθε τὴν ἐλπίδα, καὶ τῆς οὔσης ὑμῖν ἀπονοίας καταβοήσεται πρὸς Θεοῦ μᾶλλον τῶν ἄλλων καταφρονούμενος. καὶ ὁ δὴ που νομισθεὶς αὐτοῖς κλητὸς εἶναι πρὸς Χριστοῦ τοὺς ἀπιστοῦντας αὐτῷ, διὰ τί φησὶ πρὸς Ἰουδαίους· μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα. τί γὰρ δὴ καὶ ἐροῦμεν, ὅταν ἀκούωμεν λέγοντος, πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι κἀγὼ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς; ἆρ' οὐκ ἂν λόγως ὑποτοπάσοιμεν κατηγορηθήσεσθαί ποτε παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀρνήσεως, τοὺς εἰς αὐτὸν συμβαίνῃ δηλονότι Χριστοῦ; ἀλλ' ὑπάρχει οἰκείᾳ τούτῳ πάντῃ τῷ Ἰουδαίῳ. οὐκοῦν οὐκ ἐλεύθεροι τῆς κατηγορίας πάντως εἰσὶν Ἰουδαῖοι, δηλονότι μαχεῖς ἀπιστίας ἀρνησάμενοι τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἐμφύεται πάλιν ὁ περὶ αὐτοὺς ἔλεγχος. ὅπερ γὰρ καὶ περὶ αὐτὸν νουθετοῦντες ἀποσοφίζονται, καὶ ὡς οὐ μηδενὶ καταπίπτοντες λόγῳ τὸν θείαν τε καὶ ὑπερφυᾶ διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὅτι ὁ χρὴ πᾶσι φυλάττειν ἀεὶ τὰ Μωσέως βαδίζουσιν, ὡς ἐκ γυμνότερον ἤδη βοώντας ὀρθῶς, ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεὸς, τοῦτον δ' οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστὶν· ἀναγκαίως δὴ σφόδρα, καὶ εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντας ἐλέγχῃ, τὸν ἐφ' ᾧ μεγαλαυχῶσι Μωσέα, καὶ δεικνύσθαι λίαν ὑδαμῶς ἐπὶ τοῦ κατηγορουμένου φησὶν, ἐξαρκέσει δ' μόνον αὐτοῖς καὶ τὸ δι' ἐκείνου νόμου, δι' ὧν ἀπιστοῦσιν αὐτῷ πρὸς ὃ χρὴ ὧν λοιπὸν δικαίως κατηγορῆσαι πεισθῆναι, κἂν μὴ τῆς κείνοντος ἀρχῆσι φωνῆ, τουτέστι Χριστοῦ.

Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν.

v. 46. *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. de me enim ille scripsit.*

Ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Μωσέως κατηγορηθήσεσθαι τοὺς Ἰουδαίους εἰπὼν, καὶ τὴν ὅτι τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ἐγκοπεῖσαν γραφὴν, ἐπιφέρει ἐξῶν τε χρησίμως ὃ μὴ μάτην αὐτοῖς ἐπισκῆψαι δόξειεν, ἢ καὶ ἄλλως τὴν ὅτι τῶν λοιδορεῖσθαι φιλοῦν ἐκβάλλων παιδευτικὸς. τοιοῦτον γὰρ λέγων ὑφ' ἑαυτοῦ γεγραμμένον ὁρᾶται· ἔστω δέοντα, φησὶ, τοῖς ἐμοῖς ὅτι παραδεχέσθε λόγους, κατηγορήσω καὶ ἀπιθοῦντας· καταδέξασθε Μωσέα τὸν ἑαυτῶν· δότε τῶν πρὸ ὑμῶν θαυμαζομένῳ τὴν πίστιν, καὶ γνώσεσθε πάντες, ὅτι οὐκ εἰδότες ἀπιστεῖτε· ἀναρρήξατε τοὺς τύπους ὠδίνοντας τὴν ἀλήθειαν. ἐγὼ γὰρ εἰς τοῖς ἐκείνου συγγεγραμμένοις βιβλίοις. ὑπεύθυνος καὶ αὐτὸς ὑμῶν κατηγορήσω, φησὶν, ὁ Μωσῆς, ὅταν ἀπιστοῦντας ἴδῃ τοῖς περὶ ἐμοῦ συγγράμμασιν.

Cum dixerit à sapientissimo Mose Iudæos accusatum iri, & incredulitatis postulatum iri, hæc etiam vtiliter subiungit, docens se non frustra eos increpare, aut certè opinionem conuicij à se remouens. Rem enim veram dicere videtur. Esto igitur, inquit, sermones meos reiicite: sustinebo, & minùs mihi credi patiar. Vestrum Mosem suscipite: fidem adhibete ei quem suspicitis, & agnoscetis eum quem præ insciitia contemnitis. typos rescindite qui veritatem parturiunt. Ego enim in illius libris adumbratus sum. Quocirca ipse quoque vos Moses accusabit, inquit, cum viderit vos iis quæ de me scripta sunt non credere.

Εἰκὸς μὲν οὖν ἴσως ἡμᾶς ἐστὶ τὸ τῆς προκειμένοις διερμηνεύσεως τοῦ, ἰέναι πάλιν ὅτι τὰ ἑφεξῆς, ἐπιτρέψαντας τοῖς ὄντως φιλομαθέσιν αἰνίττειν τὰς ὅτι Χριστῷ ἀφὸ Μωσέως εἰκόνας. πλήρη μὲν γὰρ τῶν εἰρημένων τὰ σκεῖ- * al. αὐτῷ νη συγγράμματα, καὶ πολὺς ὁ λόγος ὁ * πρὸ αὐτῶν, δυσχερείας δὲ οὐκ ὄκνος τὸ εἰς τὸ σαφέστερον μεσὸς, λειπέσθω ἡ σοφὸν, καὶ κεκρυμμένων θεωρημάτων ἀναπλεως· ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν ὄκνῳ μὲν τὸ κρατεῖν ἐπιτρέψαι, ἰσράσπα ἡ ὅταν τὸ ἀξιάγαστον σὺν ὑλόγοις ἀφανίσειεν, ἐκβιβάντες ἁπλῶς τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι τὴν δυσχέρειαν, ἑαυτοὺς καὶ τοὺς τῶν καθηγησόμεθα, ὃ γεγραμμένον εἰδότες· κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ· μακρὸς ἡ ὄντως τὸ περὶ τούτων λόγου, καθάπερ εἰρήκαμεν, καὶ ἀφὸ πολλῶν σημείων ὁ σοφὸς Μωσῆς τὸ ὅτι Χριστοῦ προαναμηνύσαντος μυστήριον, σὺν ἀμέτρητόν τινα τοῖς ἐντευξομένοις ἐπισωρεῦσαι ὄγκον αἰσθόμεθα δεῖν, ἀλλ' ἓν ἐλόντες ἐκ πάντων, ἐφ' ᾧ ἀποδεῖξαι ποιήσασθαι σπουδάσομεν, ὅτι τὸν Σωτῆρος ἡμῶν ἀληθῶς ὁ λόγος, ὃν ἐποιήσατο πρὸς Ἰουδαίους εἰπὼν, εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοὶ, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν.

Operæpretium quidem forsitan esset propositi textus explanata sententia ad reliqua deinceps progredi, figurarum Mosaïcarum disquisitione studiosis relicta. Pleni enim sunt figuris huiusmodi libri Mosaïci, multáque in iis afferuntur, sed intellectu difficilia, & subtilibus atque occultis contemplationibus referta. Sed ne scriptis Mosaïcis difficultates affingendo inertiæ succumbere tamque præclarum laborem defugere videamur, ad ea nos quoque demittemus, gnari eius quod scriptum est: *Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.* Cum autem de his multa scripta sint, vt diximus, & per multas figuras sapientissimus Moses Christi mysterium prædixerit, non arbitramur immensam quandam eorum congeriem obtrudendam esse lectoribus, sed vno è cunctis selecto, clarè demonstrare conabimur Saluatorem tum verè loquutum esse, cum ad Iudæos dixit, *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. de me enim ille scripsit.*

Cap. III.

Quòd Saluatoris aduentum Moſes nunciarit.

Deut.18. *Ex Deuteronomio, de Chriſto.*

PRophetam vobis ex fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus. Ipſum audietis. Secundum omnia quæ petiſti à Domino Deo tuo in Choreb in die conuocationis, dicentes: non adiiciemus audire vocem Domini Dei tui, & ignem hunc magnum non aſpiciemus vltra, neque moriamur. Et ait Dominus ad me: Rectè omnia quæ loquutus es. Prophetam ſuſcitabo eis ex fratribus eorum, ſicut te: & dabo verbum meum in ore eius: & loquetur eis, ſecundum quod mandabo ei. Et homo, qui non audierit quæcunque loquutus fuerit Propheta ille in nomine meo, ego vindictam ſumam de eo. Repetitionem quandam & quaſi recapitulationem librorum Moſaïcorum Deuteronomium continet. Ideóque dici non poteſt nos ex ipſo typum & imaginem Sacerdotij Legalis accipere. Quia tamen deſipere non ſolemus quotquot rectè ſapimus propter Chriſtum, lectoribus dicemus poſiti quoque textus ſententiam referantes: Ecce rurſum apertè nobis prædicatur Chriſti myſterium, ex ſimilitudine Moſis per ſubtiliſſimam contemplationem artificiosè figuratum. *Prophetam quippe vobis*, inquit, *ſuſcitabit Dominus Deus noſter, ex fratribus tuis, ſicut me.* Explicans autem ipſe illicò, qualis ex eius ſimilitudine inducereturcontemplatio, ſapienter intulit: *Secundum omnia quæcunque petiſti à Domino Deo tuo in monte Sina, in die congregationis, dicentes: Non adiiciemus audire vocem Domini Dei noſtri, & ignem hunc magnum non aſpiciemus vltra, neque moriamur.* Seipſum enim tunc mediatorem dictum eſſe confirmat, cùm Iudæorum congregatio nondum res ſupra naturam intueri poſſet, ideóque prudenter id quod vires ſuas ſuperabat renueret. Illud autem erat Dei vilio nimirum, inſolita ſpecie perterrens, & tubarum ſonitus immanes atque intolerabiles. Igitur mediatio Moſis diuina decreta populo miniſtrantis ad leuandum hominum qui tunc temporis erant infirmitatem inſtituta eſt. Hic typum rurſus ad veritatem transferes; & mediatorem Dei &

ΚΕΦΑΛ. γ.

Οτι τῦ Χριϛοῦ ἄφιξιν ἐσήμηνεν ὁ Μωσῆς.

Ἐκ τῦ Δευτερονομίου περὶ Χριϛοῦ.

ΠΡοφήτην ὑμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναϛήσει σοι κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούσεϛε. κϛ̀ πάντα ὅσα ἠτήσω παρὰ κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἐν Χωρὴβ τῇ ἡμέρᾳ τῆ ἐκκλησίας λέγοντες, οὐ προσθήσομεν ἀκοῦσαι τῆ φωνῆς κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κὴ τὸ πῦρ τὸ μέγα τῦτο οὐκ ὀψόμεθα ἔτι, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. καὶ εἶπε κύριος πρὸς μέ. ὀρθῶς πάντα, ὅσα ἐλάλησας· προφήτην ἀναϛήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὡσπερ σὲ, καὶ δώσω τὰ ῥήματά μου εἰς τὸ στόμα αὐτῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ· καὶ ἀνθρωπος, ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ. ἐπεμνήσθην ἔνια, κὴ ἀναχεφαλαίωσιν τῶν Μωσαϊκῶν βιβλίων, τὸ Δευτερονόμιον ἔχει· δι' ὃ δὴ τύπον ἐξ αὐτοῦ κὴ εἰκόνα τῆ ἐκ νομικῆς ἱερουργίας οὐκ ἔϛιν ἐλόντας εἰπεῖν. ὅμως ἐπείπερ ἀσυνετεῖν οὐκ εἰώθαμεν πάντες νοοῦντες ὀρθῶς διὰ Χριϛὸν, τοῖς εὐτυχοῦσι ἐρροῦμεν, κὴ τῆ ἐκ τοῖς προχείροις αἰνιγμοῖς ἐκλέγοντες νοῦν. ἰδοὺ δὴ πάλιν ἀνακεκαλυμμένως ἡμῖν τὸ ὅτι Χριϛῷ λαλῆσαι μωσῆν, ἐξ ὁμοιότητος τῆ κατ' Μωσέα διὰ λειτουργίας ἐκτέχνως μεγαπλασθέντος. προφήτην γὰρ ὑμῖν ἀναϛήσει, φησὶ, κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ· διερμηνεύων ὁ αὐτὸς, κὴ μᾶλλον ἐργῶς, ὁποίαν εἰσφέρῃ τινὰ ἐξ εἰκονισμοῦ τῆ κατ' αὐτὸν θεωρίαν τὸ διηνεκὲς μυϛήριον, ὑπερφέρῃ φῶς· κϛ̀ πάντα, ὅσα ἠτήσω παρὰ κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν τῇ ὄρει Σινᾶ τῇ ἡμέρᾳ τῆ ἐκκλησίας, λέγοντες, οὐ προσθήσομεν ἀκοῦσαι τῆ φωνῆς κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κὴ τὸ πῦρ τὸ μέγα τῦτο οὐκ ὀψόμεθα ἔτι, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. ἑαυτὸν γὰρ τότε μεσίτην εἰρῆσθαι διϊσχυρίζεται, τοῖς κατ' τὴν φύσιν προσδοκῆσι ἀπονήσης ἔτι τῆς Ιουδαίων συναγωγῆς, κὴ τὰ κατ' δύναμιν ἀφοβῶς τῦτο σωφρόνως παρὰ τοῦ ἱερέως. τῦτο δὲ ἐν θεωρία δηλονότι, τοῖς γὰρ ἐξ ἔθους φαυλοτέροις τοῦ ὄχλου ξενίζουσα, κὴ σαλπίγγων κατ' φύσιν κὴ ἀφόρητα τοῖς ἀκροωμένοις ἀπηχήματα. ὑπὸ ἀσθενείας τοῖς ὅτι τότε δὲ φαρμακὸν ἐν Μωσέως ἐδείκνυτο μεσιτεία, διηκονοῦντος τῆ συναγω-

γῆ τὰ θεσθεν τεθεσπισμένα. μεγαλήφῃ δὲ πάλιν τὸν τύπον ὅτι τὰ ἡμέτερα, κὴ τῆ μεσίτου Θεοῦ, καὶ

ἀνθρώπων λέγω τούτων οἰκονόμος Χριστὸν, λόγον
χρηματίζοντα τοῖς διδασκομένοις διὰ φωνῆς ἀνθρωπίνης, ὅτε δι' ἡμᾶς ἐκ γυναικὸς ἐλήλυθεν, πλὴν
τῆς Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀπορρήτου βουλήσεως, γινωσκομένου αὐτῷ δηλονότι μόνῳ, καθὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστὶν
ἡ σοφία νοουμένη, πάντα εἰδυῖα, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.
Ὅπερ γὰρ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς οὐκ ἔστιν ἀνεκτὸν καὶ γυμνῇ τῇ θείᾳ τε καὶ ἀρρήτῳ δόξῃ τε καὶ πάντα ὑπερκειμένης οὐσίας· οὐδεὶς γὰρ ὄψεται ὃ πρόσωπόν μου, φησὶ, καὶ ζήσεται· αἰτίως ἡμῖν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος τοῖς ἡμετέροις ἀσθενείαις συνεκπεφύρηται, ὃ δὴ θεοπρεπὲς καὶ τοῦτο καὶ τὸν ἄῤῥητον τῆς οἰκονομίας λόγον ἠμφιεσμένος σῶμα, καὶ πλὴν αὐτοῦ ἡμῖν, τουτέστι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φανερὸν ἐποίει βουλὴν, λέγων, πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός, ταῦτα αἰτίως ὑμῖν· καὶ πάλιν, ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω. Οὐκοῦν καὶ μυθικὸν τὸ τῆς μεσιτείας εἰκόνα, τύπος αὖ νοοῖτο Χριστοῦ καὶ πάλαι Μωσῆς, ἅτε θεόπνευστον διακονούμενα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δῆθεν καὶ μάλα δικαιοτάτοις· ἀλλ' ἡ μὲν Μωσέως μεσιτεία δικανικὴ, ἐλευθέρα δὲ ἡ διὰ Χριστοῦ καὶ μυστικωτέρα, φυσικῶς τῶν μεσιτευομένων ἑκατέρου γάνοντος, καὶ πρὸς ἄμφω διήκοντος, πλήν τε μεσιτευομένου καὶ θεοπρέπειαν, καὶ πατέρα Θεόν. Ἐν μὲν γὰρ φύσει Θεὸς ὡς ἐκ Θεοῦ μονογενὴς, οἱονεὶ τὸ τῆς ἐνυπάρκτου καὶ κεχωρισμένης οὐσίας, καὶ αὐτῇ προσεπιφυκώς, καθὸ νοοῖτο καὶ ἐξ αὐτῆς. Ἐν δὲ καὶ ἀνθρωπος, καθὸ γέγονε σὰρξ ἑαυτὸν ἡμῖν ἐξομοιῶν, ἵνα δι' αὐτοῦ συνάπτηται Θεῷ τὸ πολὺ καὶ φύσει διηρημένον. Ὅταν οὖν λέγῃ Μωσῆς, ἀναστήσει κύριος ὑμῖν τὸν προφήτην ὡς ἐμὲ, νοήσεις οὐχ ἕτερος, ἢ ὅναρ δή τον ἀρτίως εἰρηκὼς· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὸ ὅτι τούτῳ λόγῳ ἐπιστοφορτίζει λέγων ὁ Θεὸς, ὀρθῶς πάντα ὅσα ἐλάλησάν μοι, προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ὡσανεὶ σὲ, καὶ θήσω τὰ ῥήματά μου ἐπ' αὐτῷ, καὶ λαλήσει αὐτῷ καὶ πάντα, ὅσα ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ. Φέρει γὰρ τὰ πάντα τοῦ ῥήματι τῆς δυνάμεως ὁ υἱὸς, ὡς ὁ Παῦλός φησι, καὶ ταῖς τοῦ παιδὸς ἡμῖν αἰτίως ἠχήσας φωναῖς, ἅτε δὴ πρὸς αὐτοῦ μεσίτης κεχειροτονημένος, καὶ ὃ ἐν ψαλμοῖς ἀδόμενον, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι Σιὼν ὄρος ὃ ἅγιον αὐτοῦ δηλονότι ὃ προσταγμα κωλύειν. εἰ δέ τῳ δοκεῖ, καὶ ἐξ ἑτέρων ἐννοιῶν ὅτι τοῦ ὁμοιότητος αἰνιγματίζεσθαι ἔφην, ἐκλήψεται

A hominum Christum per hæc intelliges, ministrantem docilibus humana voce quando propter nos ex muliere natus est, Dei ac Patris voluntatem ineffabilem, ipsi certè vni cognitam, inquantum & Filius ex ipso, & sapientia intelligitur, cuncta cognoscens, etiam profunda Dei. Cum enim corporeis oculis diuinam & ineffabilem deitatis omnia superantis gloriam puram ac nudam cernere non possemus, (*non enim videbit homo faciem meam*, inquit, & *viuet*) idcirco necessariò vnigenitum Dei Verbũ nostris infirmitatibus conformatum est, mortali hoc corpore secundum ineffabilẽ dispensationis rationem indutum, & supernam nobis, hoc est Dei ac Patris voluntatem manifestauit, dicens: *Omnia quæcunque audiui à Patre meo nota facio vobis*. Item: *Ego ex meipso non fum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar*. Igitur quod ad mediationis quidem spectat imaginem, typus Christi censendus est Moses, qui diuina decreta filiis Israël vtique ministrabat: sed Mosis quidem mediatio ministratoria erat, Christi verò mediatio libera & mystica, vtpote qui naturaliter ea quorum mediator est attingit & ad ambo pertinet, humanitatem nimirum, cuius mediator est, & Patrem Deum. Est enim naturâ Deus vt ex Deo vnigenitus, à substantia genitoris non separatus, & ipsi inexistens, in quantum ex ipsa etiam intelligitur. Est verò etiam homo, quatenus caro factus est seipsum nobis similem faciens, vt per ipsum id quod naturâ longè dissitum erat, Deo coniungeretur. Cum ergo dicit Moses, *Suscitabit Dominus vobis Prophetam sicuti me*, aliter non intelliges quàm quo modo antea diximus: nam & ipse Deus id confirmat, dicens: *Rectè omnia quæ locuti sunt: Prophetam suscitabo eis, sicut te: & dabo verba mea in ore eius; & loquetur eis quæcunque mandauero ei. Portat enim omnia verbo virtutis suæ Filius*, quemadmodum Paulus ait, & Patris voces nobis annunciat, maximè quum ab ipso mediator sit constitutus iuxta illud Psalmistæ tanquam ex persona Christi: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius prædicans præceptum Domini*. Quòd si cui libeat aliis quoque contemplationibus similitudinis illius modum inquirere, his qui-

Exod. 33.

Ioan. 15.

Ioan. 12.

Heb. 1.

Psal. 2.

dem verbis, *ſicut me*, Legiſlatorem intelliget, & ad id demonſtrandum illud proferet, *Dictum eſt antiquis, non mœchaberis: Ego autem dico vobis, Non concupiſces.* Similiter, his verbis, *ſicut me*, ducem veluti quendam eſſe intelliget ad ea percipienda quæ in voluntate ſunt Patris, & per quæ regni cæleſtis iter pateat, quemadmodum nimirum beatus ille Moſes Legalis inſtitutionis magiſter etiam veteribus extitit, vbique ſuis addens oraculis, *Vt multo tempore viuas, & inducat te Dominus Deus tuus in terram quam iurauit patribus tuis.* Quoniam verò ſubiunxit: *Et homo qui non audierit quæcunque locutus fuerit Propheta ille in nomine meo, ego vindictam ſumam de eo*, ignari Iudæi, & extrema duritie obfirmati vltrò ſe ſuis capitibus exitium arceſſere tandem intelligant. Iræ quippe diuinæ ſubiacebunt, ſuæ in Chriſtum petulantiæ ſtipendium, omnium nempe omnino bonorum iacturam reportantes. *Si enim credidiſſent Moyſi, credidiſſent & Chriſto: De ipſo enim ille ſcripſit.*

A B C

v. 47. *Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?*

Magnam in his verbis obſcuritatem eſſe non immeritò quis exiſtimet. Poterit enim, neque id abs re, falsò ſuſpicari, Moſaica ſcripta Saluatoris verbis antecellere. Id enim quodammodo præ ſe ferre videtur oratio, & niſi rem accuratius introſpiciamus, Moſis ſcriptis plus authoritatis tribuit, quàm verbis Saluatoris. Nam cum dicat, *Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?* illius ſcripta ſuis ſermonibus præſtare, quodammodo cogitandum relinquit. Sed ipſa rei natura extremæ inſaniæ plenam eſſe hanc explicationem oſtendet. Quomodo enim ſcripta Moſaica verbis Saluatoris præſtare cenſebuntur, cùm illa figuræ tantum eſſent & vmbræ, Chriſti autem verba ſint veritas? Et certè difficile forſan haud eſſet longum ea de re ſermonem texere: Sed quæ valde manifeſta ſunt, nec aliunde, ſed à ſeipſis produntur, malè an ſecus ſe habeant, ſuperfluè dici puto. Cur enim iſtiuſmodi ſubtilitatibus explicandis quiſpiam immoretur, &

D E

μὴν νομοθέτου ὃ ὡς ἐμὲ, ἵνα πρὸς τοῦτο ἀπόδειξιν ὃ ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐπιθυμήσεις. ὁμοίως δὲ πάλιν ὁμοίως ὃ ὡς ἐμὲ, ἡγεμονικόν τινα, καθηγεμόνα, λέγων, εἰς ὃ δυνάμεις νοῆσαι τὰ ἐν θελήσει πατρός, καὶ δι' ὧν ἀφ' ἧς ἦν τὰ εἰς οὐρανοὺς βασιλείας ἡ ὁδὸς ἱππήλατος· ὡς δὴ οὖν ἀμφὶ τὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ὁ μακάριος Μωσῆς τὰ ἀφ' νόμου παιδαγωγίας διδάσκαλος ἀνεφαίνετο, πρωτοκαθῆσθαι τοῖς ἰδίοις ἐπιλυθεὶς λογίοις ὅ, ἵνα πολὺν ζήσῃς χρόνον, καὶ εἰσάξῃ σε κύριος ὁ Θεός σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσι σου. ὅπερ δὴ τοῖς εἰρημένοις ἐπιλύεται· καὶ αὖθις πάλιν, ὃς δ' ἂν μὴ ἀκούσῃ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ὅτι τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ, ἀμαθαίνοντες Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς ἑαυτῶν δυσκολίαν τὸν οἰκεῖον ἀποτραχύνοντες νοῦν, αὐτόκλητον ἤδη βλεπέτωσαν τοῖς ἑαυτῶν κεφαλαῖς ἐπάρατον ὀλέθριον ἕσονται γὰρ ὑπὸ θείαν ὀργήν, ὀφείλοντες τὸ εἰς Χριστὸν πρόσωπον ὃ ἐν ὁλοκλήρῳ τῶν ἀγαθῶν ζημίᾳ ἡγεῖσθαι λαμβάνοντες. εἰ γὰρ ἐπίστευον Μωσῇ, ἐπίστευον ἂν τῷ Χριστῷ· περὶ γὰρ αὐτοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν.

Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;

Πολλὴν ἂν τις λίαν εἰκότως ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀσάφειαν. οἰήσεται γὰρ καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ πρὸς ὑπόνοιαν ἄν τις ἐλθεῖν, ὑπερκεῖσθαι τὰ Μωσέως συγγράφας τῶν τοῦ σωτῆρος ῥημάτων ὑπολαβών· ἔχει γάρ τινα ζωηρὸν ὁ λόγος τὸ χαμαιδαιμόν, καὶ ὅσον οὔπω οὐκ ἐξ ἀκριβοῦς θεωρίας ἐλόντας εἰπεῖν, ἀξιολογωτέρων τῶν τοῦ σωτῆρος ῥημάτων τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασιν ἐκποδίζειν τὸ ὑπόληψιν. δύναται γὰρ τὸ λεχθὲν· εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασιν πιστεύσετε; τὸ σὺν ἀμείνοσι κεῖσθαι τὰς ἐκείνου συγγραφάς, ἢ ὃ οἷς αὐ εἶεν οἱ πρὸ αὐτοῦ λόγοι, δίδωσί πως ὑπονοεῖν· ἀλλ' αὐτὴ τοῦ πράγματος ἡ φύσις, τὸ ἐναντίας διηνεκοῦς ἀναπλέων τὴν ὕστερον ἀπίθανον ὑποδείξει δόξαν. πῶς γὰρ ἂν νοοῖτο τὰ Μωσέως γράμματα τῶν τοῦ σωτῆρος διενεχθέντα ῥημάτων, ὅπου τύποι μὲν ἦσαν τὰ δὲ ἐκείνου καὶ σκιαί, ἀλήθεια δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ; καὶ μακρὰν μὲν ἴσως οὐ χαλεπὸν ὅτι οὕτω διαπεμπόμενον λόγον· τὸ δὲ λίαν ἐναργῆ, καὶ ὑπερθέσθαι, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῶν οὐκ ἐξωθεν ζητοῦντας ἐλέγχους λαμβάνοντα, σχεδὸν οἶμαι λέγειν, ὡς οὐκ ἂν ἔχοι κακῶς, ἢ καλῶς. ἡ γὰρ αὐτὴ τοῖς τοιούτοις ὑποθετέα λεπτομυθῶν, καὶ

τὰ μηδαμόθεν δυσερῆ καὶ ἀχερματίζοντα εἰς ὄχλον
διηγήσεις πολυλογίας; ἔχῃ τοίνυν ὃ λέγῃ τὸ Σω-
τῆρος λεγόμενον τοιοῦτόν τινα νοῦν. εἰ νόμον, φη-
σὶ, τὸν ἁγίου Μωσέως ἔχοντες γεγραμμένον,
δύω τε καὶ κάτω τὰ ἐκείνου μηδενὸς τὰς γράμμα-
τα πρὸ σοῦ ποιεῖσθε τὸ ἐπ' αὐτοῖς ὀλιγώσαντες,
ἐκποδὼν λήθῃ βαπτίζοντες ὃ πολλάκις αἰνιγ-
μασμένων, πῶς δὴ ἡδέως ἂν τοῖς ἐμοῖς διη-
γουμένοις λόγοις, ἢ πῶς ἂν ἑτοιμότερον, καὶ
δι' πιθήσεσθε τοῖς ἐμαῖς ἀναφθέγμασι φω-
ναῖς, ὑ πολλάκις σοῦ ἀεὶ παρεστηκότος, ἀλλ'
ὡς ἐν παρόδῳ μόνοις, καὶ μόνον ἅπαξ
ἔαθ' ὅτε ταῖς τοῦ σώματος ἀκοαῖς εἰσοικίζοντες;
ἢ γὰρ τὸ ῥῆμα τόδε τοῖς εἰρημένοις παρεμβα-
λεῖς, ἢ ἑτέρως ἐπαθλήσεις· ἱστομαθὴς γὰρ λίαν
ἢ ἐν τούτοις παιδεραστία, ὡς ζήτησις. ἔχομεν μὲν
Μωσέως γράμματα, παιδαγωγόν τινα, καὶ τὸν
ἁγίου τύπου ἡμαλισμὸν πρὸ ὀφθαλμῶν μυστη-
ρίων εἰσφέρῃ, ὡς οἰκεῖ στοιχεῖά τινα τῆς περὶ αὐτοῦ
γνώσεως, τὰ δὲ ἐκείνου σκιαγραφούμενα δὲ καὶ
ἁγίου πρὸ ἤδη παρεξηλασμένων, πλατύτερον
ὑποδιδάξαμεν. τέλος ὁ παιδεύσεως νομικῆς ὁ
Χριστὸς, καὶ ὃ γεγραμμένον, πλήρωμα νόμου,
καὶ παρὼν ὁ Χριστός. οἱ τοίνυν, φησὶ, τὰ στοι-
χεῖα τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ μὴ παραδεξάμε-
νοι, καὶ τὸ δι' ἐμφανεστέρου τοῦ γράμματος χά-
ριτος ὑπαγωγεῖν τὸν νόμον τοῖς βουλομένοις,
πῶς ἂν ἔτι τῆς τελειοτέρας ἐφίκοιντο γνώσεως; ἢ
πῶς ἂν αὖθις δι' παραδέξαιντο ἔτι μεῖζον, χορη-
γήσεως ἁπλῶς ὃ μᾶλλον τε καὶ ὑπερβαλλούσης;

A intempestiua prolixitate, quæ nihil difficultatis in se habent in minutas quodammodo partes secet? Eorum igitur quæ à Saluatore dicuntur sensus est huiusmodi. Si legem, inquit, Mosis scriptam quum habeatis, & in eius scriptis assiduè versemini, pro nihilo tamen ducitis ea prætergredi, ingenti obliuione mergentes quod sæpe Legistis: quomodo erga meos sermones æquiores fueritis, aut quomodo promptiores & alacriores ad B ea susciplenda quæ dico vos præbueritis, qui non sæpe nec semper assidetis, sed velut in transcursu ea auditis, & vix semel in aures corporis admissistis? Aut enim hoc modo ea intelliges, aut certè (vtilis enim ac bona est in his curiositas) scripta Mosaica dices, institutionem quandam, & typicam formam Christi mysteriorum continere, & quæ in ipsis adumbrantur elementa veluti quædam esse cognitionis eius, de quibus antea pro- C lixius diximus. Finis autem institu- *Rom. 10.* tionis Legalis Christus, vt scriptum est, plenitudo Legis & Prophetarum Christus. Qui ergo, inquit, elementa initij sermonum Dei non susciplunt, & Legem per literam quasi manu ducentem stultè repellunt, quo pacto demum perfectiorem cognitionem assequentur? aut quomodo id quod maius est capient, qui quod paruum ac inferius est non capiunt? D

ΚΕΦΑΛ. δ.

Ὅτι πολλάκις αἱ Χριστοῦ μεταβάσεις ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὃ μεταπεφοιτάζειν τινὰ χάριν ἐπὶ τὰ ἔθνη δηλοῦσιν· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ λόγος περὶ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, καὶ τῶν δώδεκα ὀψαρίων.

CAPVT IV.

Quòd plerumque Christi migrationes ex Hierusalem, significent translatum iri gratiam in gentes: Vbi sermo quoque est de quinque panibus hordeaceis, & duodecim pisciculis.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θα- E
λάσσης τῆς Τιβεριάδος. v. 1. *Et post hæc abiit* IESVS *trans mare Tiberiadis.*

ΠΡῶτον ἐκεῖνο χρεὼν αἰτοῖς ἀκροωμένοις εἰ-
πεῖν ὑπολαμβάνω ἀναγκαῖον, ὅτι τοῖς ἐν
τῷ Ἱερουσολύμων μεταβάσεως ὁ κύριος οὐ
σμικρᾶς τινὸς αἰτίας ἕνεκα ποιεῖ-
ται δὲ μεταβάσεις· ἐφ' ἑκάστῃ, καὶ ἐν τῇ τῶν πρα-
γμάτων φύσει, καθάπερ ἐν πίναξι, καθαγράφει
μυστήρια· ὁποῖος μὲν οὖν ὁ μεταβάσεως σκο-
πὸς, καὶ τί ὃ ἐντεῦθεν ὑποδηλούμενον, ἐν οἰκείῳ

PRimùm auditoribus illud dicendum puto, Dominum Hierosolymis non sine graui & necessaria causa migrare. Quoties autem id facit, aliquid eximium ferè molitur, & in rerum natura tanquam in tabula mysteria depingit. Quónam igitur spectet migratio, & quid illa significet, suo

tempore docebimus, cum ad calcem capitum peruenerimus. Singulis enim diuisis, & Scripturarum vtilitate exposita, atque hoc pacto auditoribus ad intelligendum proposita, extremam totius rei contemplationem afferemus quæ variè tractata fuerint summatim diuidentes. Quod autem in manibus iam nobis est, primùm omnium declarandum existimo. *Post hæc*, inquit, *abiit* IESVS *trans mare Tiberiadis.* Quænam sint ea de quibus ait, *post hæc*, diligenter inuestigandum est. Christus Ierosolymis mirabilem medicum se præbuit. Sanauit hominem, qui octo & triginta totos annos ægrotabat, non adhibito pharmaco, nulla medicæ artis ope, sed solo verbo, vt pote Deus, omnipotenti virtute, & nutu Deo
Ioan. 5. conuenienti: *Surgens* enim, inquit, *tolle grabatum tuum, & reuertere in domum tuam.* Sed quoniam Sabbatum erat, Iudæi stultè indignantur, cum crassitiei literalis morbo teneantur, & inconsiderantia sua vehementius quàm ægrotus ille morbo stringantur, adeóque bonorum omnium penuria laborent. Illi mente paralytici, & moribus dissoluti, in
Isa. 35. quos illud iure quadrauerit: *Confortamini manus remissæ, & genua dissoluta.* Indignantur verò, Sabbati honorem ab ipso quoque Legislatore seruandum esse dicentes: Christum condemnant, quasi prævaricatorem, cum non ca-
Iob. 34. piant quod scriptum est: *Impius est qui dicit Regi, iniustè agis.* Hos acriter Saluator redarguit: multisque probauit cum cessationem in Sabbato typicè à Lege constitutam, tum Filium hominis dominum esse Sabbati: Sed quibus nulla erat cura boni, sed ad omnem propensi malitiam, in doctorem insurgunt, & cædem eius machinantur qui sapientiam iis infunde-
Psal. 37. re volebat, mala ei pro bonis, vt scriptum est, retribuentes. Postquam igitur hæc ab eo facta sunt ac dicta, discedit Hierosolymis velut ex necessitate quadam Dominus, cumque prope esset Pascha Iudæorum, vt in sequentibus paulo post reperiemus, ipsum mare Tiberiadis tranauit, siue paludem ita dictam in regione Iudæorum. Quoniam verò mox diximus quidnam eum potissimum impulit, & recedere coëgit in alia loca,

Α καιρὸν καλοφανῆ καταστήσομεν, ἐπειδὴ καὶ ὅταν εἰς τέρας τῶν προκειμένων λόγων κεφαλαίων. ἔνεστα γὰρ διελόντες καὶ βραχὺ, καὶ ὃ ἐκ τῆς γραμμῆς διερμηνεύσαντες χρήσιμον, ὅπως τε τοῖς ἐντευξομένοις προθέντες εἰς νόησιν, τελευταίαν ἐποισόμεθα τὴν ὅτι τῷ σώματι θεωρίαν τὰ πολυμερῆς εἰρημένα κεφαλαιωδέστερον ὑπομνήσαντες. ὃ δὲ νῦν ἐν χερσὶν ἀναφέρεται, τοῦτο ἐστὶ πρῶτον εἰπεῖν οἰκεῖον μοι δεῖν. μετὰ ταῦτα, φησὶν, ἀπῆλθεν ὁ Ιησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. μετὰ
Β ποῖα ταῦτα, ζητητέον ἐν πρώτοις. ἀνέβη γὰρ εἰς Ιεροσόλυμα ἰάσεως ἀνθρώπου Χεῖρας· πεπηρωμένον εἶδεν ἄθεσπον τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, ἐν φαρμάκων ὑπομονῇ, ἐν νοσημάτων ἀποκρουστικὸν ὑπενοήσας βοήθημα, λόγῳ δὲ μᾶλλον, ὡς Θεὸς, ἐξουσίᾳ πάντουργῷ, καὶ θεοπρεπεῖ τῷ νεύματι. ἔγειρε γὰρ, φησὶν, ἆρον τὸν κλινίδιόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκον σοῦ. ὅτε δὲ σάββατον ἦν, χαλεπαίνουσιν ἀμαθῶς οἱ τῷ παχύτητι νοσοῦντες τῆς γράμματος
C Ιουδαῖοι, οἱ πλέον ἢ ἐκφανῶς ταῖς σφῶν ἐξόφοις αὐτῶν ἀλογίαις σφιγγόμενοι, οἱ πάντων ὁμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀθρόαν νοσοῦντες ἔνδειαν, οἱ παραλυτοι τὸν νοῦν, καὶ τὸ ἕξιν ἐκλελυμένοι, πρὸς οὓς αὖ εἰκότως καὶ λέγεται, ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα. χαλεπαίνουσι γὰρ τῷ ὀφλημένῳ τῷ Σαββάτῳ ἡμῶν χρῶσι λέγοντες καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν νομοθέτου φυλάττειν. καταδικάζουσιν ὡς παραβαίνοντος τὸν Χριστόν,
D ὡς ἀνακαμμένον καὶ διεστραμμένον· ἀσεβὴς ὁ λέγων βασιλῆ, παράνομος. ὅτι τοῦτοις ἔλεγχοι μὲν ἦσαν παράδοξοι σωτῆρος ἀριστείς· λόγος δὲ διεσκεύαζετο πολύς τε καὶ μακρὸς, οὐ τυπικῶς τοῖς ἀρχαιοτέροις ἢ καθ' ὃ σάββατον ἀργία νενομοθέτητο, ἐπὶ κυρίου ὄντι τοῦ Σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' οἱ πρὸς μανδὲν μὲν τῶν ἀγαθῶν ὑπτιάζοντες, πρὸς δὲ πᾶσαν ἑτοιμάζοντες δυσροπίας καταστασιάζουσι τῷ διδάσκοντι ἀνθρώπους μαθεῖν, καὶ φόνου σὺν ἤδη καθ' ἡσυχίαν ἐθέλοντος, πονηρὰ, καθ' ὃ ἀνακαμμένον, ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδιδόντες αὐτῷ. μετὰ ταῦτα τὰ προγεγραμμένα τε καὶ εἰρημένα ἀπῴκισεν τῶν Ιεροσολύμων ὡς ἐξ ἀνάγκης ὁ κύριος, καὶ ἐπείπερ ἐγγὺς ἦν ὁ πάσχα τῶν Ιουδαίων, ὡς ὀλίγοι ἐν τοῖς ἑφεξῆς θεωρήσομεν, καὶ αὐτοῦ διέπλευσε τὴν Τιβεριάδος θάλασσαν, ἤτοι λίμνην ἢ καὶ λεγομένην * ἐν τῇ * al. ἐν τοῖς
χώρᾳ τῶν Ιουδαίων· ὅτε γὰρ ὁ πλείστα καταβαίνων βῆμα αὐτὸν, καὶ μεταχωρῆν ἀναπεπεικὼς, εἰς

ἑτέρωθεν τε οἴκοθεν τόπους, καὶ τοσοῦτον τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπεχοινισμένους, ὁκόσον δὴ μάλιστα ἐναρχὴν ἑορτῆς εἰρήκαμεν, ὃ εἰς ἡμᾶς εἰς ὃ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, δίκαιον παρέπειν ὑπολαμβάνω, καλῶς δὴ λίαν ὃ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις διείσκεται κατ' ὀκόσον χρεὼν πανηγυρίσαι τὸν Ἰησοῦν. ὁκοῖον γάρ ὁ θεῖος Μωσῆς, ἀπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης πανταχόθεν εἰς Ἱεροσόλυμα τοὺς Ἰουδαίους ὁκέλλειν, ὁκόσ' ἂν τύπῳ τῆς σκιωποιΐας ἐπιτελέσοντας ἑορτήν· καὶ νοήσαι μὲν ἐντεῦθεν ὁ πνευματικὸς ἂν ἀπάντων τῶν ἁγίων ἐπισυναγωγὴν εἰς Χριστόν, ὅτε δὴ καὶ ἀπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης μετὰ τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν εἰς τὸ ἄφθαρτον συνεγερθήσονται πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ, αἷς ἀφεθήσονται ὁκόσαι τὰ χρειώδεα τῆς σκιωποιΐας τῆς δήπουθεν, φυτέσι τῆς τῶν σωμάτων συμπήξεώς τε καὶ διαφυΐης, λελυμένης δηλονότι τῆς φθορᾶς, καὶ τοῦ θανάτου πεσόντος εἰς θάνατον· ὃ δὲ ὅσον εἰπεῖν εἰς ὃ ὁκόσ' τῆς ἰσχυρᾶς γενεᾶς πεφυκὸς, ἀριθμὸν ὁκόσον ἠδὴ τῶν ἀναβαινόντων εἰς Ἱερουσαλὴμ εἰ πλήθυς, καὶ ἓν δὴ μάλιστα κατ' ὀκόσον χρεὼν πολλὰ δυνάσθαι τοὺς Φαρισαίους εἰκὸς, σωματοφυΐᾳ τῷ νόμῳ παρεστοιχοῦντας, καὶ ὡς ἐν πλήθει ἐνθένδε καταβοῶντας τὸν παραβαίνοντος, ἢ καὶ παραβαίνειν οἰηθέντος αὐτοῖς. ὁπόθεν γὰρ ὅλως ὃ χαλεπὸν, τὸν ἀμέτρητον τῶν ἀνθρώπων ὁμαρτίζειν ὄχλον, ὅταν τις αὐτὸν ἠδικηκὼς λέγῃ καὶ πρότερον ἐπιχθρὴ καὶ κατὰ τῶν λυτρουμένων ὁπόθεν· ὕδατος γὰρ δίκαιον, ἢ καὶ πυρὸς ἀδήλοις καὶ ἀπερισκέπτοις ὁρμαῖς διαρρίπτεσθαι πάντα, καὶ παρὸς ἅπαντα χωρεῖν τὰ παθεῖν αἰσχύνην. ἐκεῖνα τοίνυν οὐκ ἀγνοήσας ὁ κύριος ἐπανεχώρησε μὲν τῶν Ἱερουσαλὴμ ἅμα τοῖς μαθηταῖς ἑαυτοῦ, ἀφικνεῖται δὲ τῆς θαλάσσης πέραν τῆς Τιβεριάδος· ὅτι δὲ φοβούντας ἀπαλλαττεῖται τοὺς Ἰουδαίους καλῶς δὴ μάλα ποιεῖν, εἰσόλιθα πάλιν καὶ ἐκβεβούτων. λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, καὶ μετὰ ταῦτα περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι. ὅτι μὲν οὖν ἀπαλλαττεῖται ὃ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ἵνα μὴ παρῶσι τὸν μείνῃ τὸ θάνατον, συνακτέον, φησὶν, ἐφ' ἧς τυχὸν, ἀλλ' εἰ καὶ φθάνει τὴν ἑορτὴν, εἴπω μανθάνω. ὁκοῖον οἱ μὲν νομισθέντες ἀδελφοὶ παρῆσαν λέγοντες ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ πρὸς Χριστῷ, δυάζεσθαι ἐντεῦθεν, καὶ ὑπάγειν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου βλέπωσι τὰ σημεῖα ἃ ποιεῖς. πρὸς αὐτοὺς δὲ ὁ κύριος.

A eaque tanto ſpatio Hieroſolymis diſtantia, illud eſſe nimirum, quòd prope eſſet Paſcha Iudæorum, oſtendendum arbitror IESVM recte vtique eo tempore Hieroſolymis reperiri noluiſſe. Igitur Lex Moſaica Iudæos ex omni circumquaque regione Hieroſolymam proficiſci iubebat, vt ibi typicum Scenopegiæ feſtum peragerent. Et quidem hinc ſpiritalis homo ſanctorum omnium congregationem in Chriſtum intelliget, cum ex vniuerſo terrarum orbe poſt mortuorum reſurrectionem in ſupernam ciuitatem conuenient, illam cæleſtem Ieruſalem, ibi gratias acturi veræ ſcenopegiæ, hoc eſt perennitatis corporum, ſoluta corruptione videlicet, & morte in mortem lapſa. Quòd ſi rei veritatem hiſtoricam ſpectemus, certum eſt innumeram multitudinem aſcendere ſolitam Hieruſalem, & probabile eſt Phariſæos eo maximo tempore apud populum valuiſſe, ſimulantes ſe Legem defendere, & coram tanta multitudine aduerſus eum declamantes qui Legem prætergrediebatur, aut qui eam prætergredi videbatur. Difficile enim vtique non eſt plebeculæ multitudinem innumeram concitare, cum quis ipſam iniuria affectam prædicat, & incitare nititur aduerſus eos etiam qui nullam iniuriam intulerunt. Inſtar enim aquæ aut ignis temerario impetu fertur huc & illuc, & nihil non inuadit quod iniuriæ ceſſerit. Hæc igitur quum Dominus non ignoraret, cum ſuis diſcipulis Hieroſolymis ſe ſubducit, & abit trans mare Tiberiadis. Quòd autem Iudæos à quibus ad cædem depoſcebatur rectè deuitet, ex his rurſum agnoſcemus. Ipſe enim beatus Euangeliſta id declarat his verbis: *Poſt hæc autem ambulabat* IESVS *in &c. Galilæa: non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.* Sed inquiet forſan aliquis: Fateor ipſum in Iudæa nolle verſari, ne mortem immaturam ſubeat: ſed vtrum feſtum quoque fugiat, nondum intelligo. Igitur qui fratres putabantur, ad Chriſtum accedunt in Galilæa, dicentes: *Tranſi hinc, & vade in Iudæam, vt & diſcipuli tui videant opera tua quæ facis.* Ad quos Dominus:

B

C

D

E

Ioan. 7. 1.

Vos

Vos ascendite ad diem festum hunc: ego non ascendo ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est. Clarum igitur & manifestum est, Saluatorem discessisse Hierosolymis, non quòd sponte illinc profectus sit, sed quòd meredulorum nefanda consilia detestaretur, & persecutorum feritatem prudentiâ sua defugeret, ac inuidiæ telum arte depelleret. Rursus autem se subducit, licet nihil pati posset etiam quum adesset, vt exemplum nobis præclarum statueret, non timiditatis, sed pietatis & charitatis in proximum. Hinc enim exemplo quasi quodam ad rei vtilis cognitionem deducti discemus, quòd inimicis nos persequentibus, licet nihil damni præsentia nostra nobis allatura videatur, si tamen declinemus, & hoc pacto primos impetus retundamus, eorumque furori nos subtrahamus, iram eorum tandem sedatam offendemus, & eorum iniuriam resecabimus, adiuuantes magis eos qui nobis infesti sunt, quàm adiuti: quod quidem est, vt apparet, nostra non quærere, sed quæ sunt aliorum. Officium itaque charitatis est, non vtique resistere iis qui malum in nos moliuntur, neque ex eo quod nihil nobis mali, ne si adsimus quidem, inferri possit eorum animum exacerbare, dum se viribus nostris inferiores indignantur. *Charitas* igitur, vt Paulus ait, *non quærit quæ sua sunt*, quæ in Christo quidem erat manifestè. Verùm si penitus ea quæ hic scripta sunt mentis oculis introspexeris, in isto ab Hierosolymis recessu præstantissimam dispensationem miraberis. Iudæorum quippe væsaniâ sæpe eiicitur: sed ad alienigenas diuertendo, tutum sibi apud illos perfugium esse putat, & se vt decebat honorificè tractari: Quo facto Gentium Ecclesiæ potiorem calculum tribuit, & impietatem Iudæorum aliorum pietate redarguit, & illorum crudelitatem horum humanitate demonstrat. Vt merito videantur de promissione Patribus facta deiecti. Porrò cum Dominus recessit Hierosolymis, non in viam aliquam ex ciuitatibus vicinis diuertit, aut in finitimis pagis moratur, sed abit trans mare Tiberiadis vt reipsa quodammodo impijs persecutoribus suis

1. Cor. 13.

ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν, ἐγὼ οὐκ ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ ἐμὸς καιρὸς οὔπω πεπλήρωται. πρόδηλον οὖν ἐξ ἀρχῆς, καὶ γραφὲς, ὅτι τῶν Ἱεροσολύμων ἐκεχώρηκεν ὁ Σωτὴρ, οὐκ αὐτοπροαιρέτου τινὸς ὡς ἐξ οἰκείου ἀποδημίαν σχηματίσασθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀπειθούντων βουλεύσασι συμμιγεῖς ὄχλοις, καὶ τῶν δυσκόλων τὴν ἀγριότητα τῇ εὐσταθείᾳ τοῦ πλησίον, καὶ τέχνῃ τὸν φθόνου τὸ βέλος ἀποκρουόμενος. ὑποχωρεῖ δὲ πάλιν, καίτοι παθεῖν ἰσχύων οὐδὲν, εἴγε καὶ πρὸ τοῦ, ἵνα τύπον ἡμῖν ἀνδρείας καλὸν, καὶ δειλίας μᾶλλον, ἀλλ' ἀληθείας καὶ ἀγάπης εἰς τὸ πέλας. εἰσόμεθα γὰρ, ὡς ἐκ τύπου πρὸς διόρθωσιν χρησίμου χειραγωγούμενοι παραδείγματος, ὅτι δυσκόλων ἡμᾶς τὴν ἐχθρῶν, καὶ μηδὲν ὁρῶντα πάντελῶς ἐν τῇ πρόφασι τὸ βλάβος, ἀλλ' ὀξέως ὁρμοί πως, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ σφίζοντας τὰς τῶν ἐφόδων ἀκμὰς, ὑποκτέχοντες τὸ παροξυντικὸν θερμὸν, ὀξήκοοις ἤδη παρειτευξόμεθα ταῖς τῶν ἀδικουμένων ὀργαῖς, καὶ τὸ φιλοῦν τὸ καθ' ἑαυτὸν πλεονεξίας ὑποστεμνόμεθα, ὠφελοῦντες μᾶλλον τοὺς οὕτω δὴ γινομένους παρ' ἡμᾶς οὐκ ἀγαθοὺς, καὶ ἀδίκους, ἢ ὠφελουμένους, ὅταν ᾖ συναργῶς, μὴ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων. ἔργον οὖν ἀγάπης, τὸ τοῖς ἐπιλοιδοροῦσι μὴ ἀντεγείρεσθαι πάντως, μηδὲ ἀποκεχρημένους τῷ δυνάσθαι πάσχειν οὐδὲν καὶ πρόντες ἀλισκώμεθα, δριμύτερον ὥσπερ οἱ ἐκείνοις ἀφορμάζεσθαι τὸ θυμοῦ, πλεονεκτεῖν οὐκ ἔχοντα τῷ μειζονέσθαι τὸ δυνάμιν· ἡ τοίνυν ἀγάπη, φησὶ καθάπερ ὁ Παῦλος, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, ἥκιστα ἐν Χριστῷ καθαρῶς. ὀξὺ δὲ δὴ πάλιν ἐπερείσας γεγαμμένοις τῆς διανοίας τὸ ὄμμα, θαυμάσῃς ἀρίδηλον εἰσόμενος οἰκονομίαν ἐν ταῖς τῶν θρησκευμάτων ἀποστάσεσι, ταῖς ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων φυμί. ἐξελαυνόμενα μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας πολλάκις, καταλύων ἡ πρὸς τοῖς ἀλλοφύλοις, καὶ ἀσφαλές πως δοκεῖ πρὸς ἐκείνοις, καὶ τὸ δυσώπητον ἀπολαύειν ὑμῖν· τὸ ἀμείνω ψῆφον τῇ ὀξὺ ἐθνῶν ἐκκλησίᾳ ἀφ' ἑαυτοῦ διδοὺς, καὶ τὸ μισόθεον τῶν ὀξὺ Ἰσραὴλ, ἀφ' ἑτέρων βλασφείας ἐξελέγχας ποιῶν, καὶ τὸ ἐν ἐκείνοις ὠμὸν, ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν τούτοις ἡμερότητος ἐπιδεικνύων, ἵνα δὴ ὀξὺ πάντων φαίνοιντο λοιπὸν κεχρεωστημένως ἤδη καὶ καλῶς τὸ εἰς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἐξωθούμενοι· ἀποπεμπόμενος δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ κύριος, οὐκ εἰς μίαν τῶν πεοιοικίδων καταλύει πόλιν, καὶ ἐν ταῖς ὁμόρροις

αὐλίζεται κώμαις, πέραν ἡ ἄπωσις τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος, μετοικεσίᾳ δι' ἐμφανεστάτου πρά-

γματος ἀπειλῶν τοῖς ὅτι παρέσεσθαι διώκειν αὐτὸν δυσεβῶς ἠρημένοις, ὅτι τοσοῦτον αὐτοῦ ἀπεσήσεσθαι, καὶ πάντως τῶν ἔθνους ἑαυτὸν ἀπονοσφιεῖ, ὡς καὶ ἄβατον αὐτοῖς ἔσεσθαι τινὰ τὸν πρὸς αὐτὸν ὑπιστροφὴν κατασκευάσαι τὴν ὁδὸν· βατὴ γὰρ ὑδάμως τοῖς ἀνθρώπων ποσὶν ἡ θάλασσα. τοιοῦτον δέ τι καὶ ἐν τῇ ἐφεξῆς παρὰ αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς λεγόμενον θαρρῆσαι. Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε, καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. λαμπρὰ μὲν γὰρ, καὶ εὐπερίοπτος, καὶ σαφὴν ἔχουσα τὴν πρὸς τοῖς ὀρθῆς πίστεως πρὸς αὐτὸν ὁδοῦσιν ἡ ὀρθὴ τῆς δικαιοσύνης ὁδός, σκληρὰ χειμάρρους ἡ καὶ αἰφνίδιος, μᾶλλον δὲ ἀδιάβατος πᾶσι τελέως τοῖς προπετίζουσιν αὐτὸν, καὶ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· ὁδοὶ σκολιαὶ αἱ ὁδοὶ τοῦ κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς· σκληρὸν δὲ δυσπάντων ὡσαύτως, μᾶλλον δὲ καὶ δύσβατον τοῖς Ἰουδαίοις, τὴν ὡς ἐπ' αὐτὸν νοερὰν ὁδόν, δι' μέσης δὲ τῆς θαλάσσης καταστρωθὲν δίσημα, ἐπεὶ δὲ τὴν δυσεβοῦσης ψυχῆς αἰσθησιν ἐπαγγέλλεται ταῖς ὁδοῖς ἐν προφήτῃ Θεὸς λέγων. Διὰ τοῦτο, ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλοψι, καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς οὐ μὴ εὕρῃ. ὥσπερ οὖν ἐκεῖ ἐν ἐκείνοις ἐδήλωσαν οἱ σκόλοπες, τοῦτο καὶ ἐν τούτοις ἡ θάλασσα τὴν ἀφυλάκτως ἐμπαρεῖσαν ἐλομένων τὴν ἐμπροσθεν θέντα χαρίζεσθαι, καὶ διώκοντα τὸν οὐχ ὅσιον τὸ ὅσιον· ἔοικε δὲ καὶ ἕτερον ἡμῖν ὡς ἐν αἰνίγματι ὁ τύπος κεκρυμμένον ἔχειν μυστήριον. ὅτε γὰρ τὴν Αἰγυπτίων ἐξεπέμπετο χώρας ὁ Ισραὴλ, ἠκολούθει μὲν λίαν ἐκτεθηγμένος ὁ Φαραὼ, ὅπῃ δὲ τὴν ἀδοκήτοις εὐπραγίαις τοῦ ἔθνους ἐζηλοτύπως, τὰ ἐκ φθόνου καὶ λύπης ἀποτελμᾶν νόμῳ τῷ μάχης ἠπείγετο· ἠκολούθει δὲ διώκεσθαι παλινδρομεῖν εἰς δουλείαν ἀναγκάζειν οἰόμενος τοὺς ὀφθέντας ἐκ μέσης αὐτῷ θητείας ἐκδιδυσκόντας· ἀλλὰ διεβίβαζε μὲν τὴν διὰ θαλάσσης μέσης Θεὸς, ὁ δὲ διώκων ἐκτόνως, καὶ χαλασθεὶς μὲν τὴν ὀργὴν μηδαμῶς ἀνεχόμενος, θυμαχεῖν δὲ παρελόγως διαπεπεισμένος ἐξ ἀκρήτου θυμοῦ, καὶ μέσῳ αὐτῶν πνιγεραλιᾷ κατεπίγετο, διεσώζετο δὲ μόνος ὁ Ισραὴλ. ἀλλ' ἡκέτω καὶ νῦν εἰς μέσον ἡμῖν ὁ τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας προφαντικῶς Μωσῆς, καὶ λεγέτω πρὸς αὐτοὺς ὅτι ταῖς εἰς Χριστὸν ἀσεβείαις ἀγριωτέρᾳ, θηρεᾷ πονηρᾷ, καὶ μοιχαλίδι, ταῦτα κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; τὴν διενεγκοῦσαν διὰ θαλάσσης μέσης καὶ κυμαίνουσαν πέρην ἐλαυνόμενος θαλάσσης, καὶ διώκων οὐκ ἐρυθριᾷς; σὺν σοὶ ἄρα ὁ παθὼν Ἰουδαῖε,

interminari videatur, tam procul ab iis se abiturum & ab omni gente recessurum, vt inaccessum quodammodo conuersionis ad ipsum iter præstiturus sit. Inuium quippe humanis pedibus est mare. Tale quiddam etiam in sequentibus dicere comperietur. *Quæretis me, & non inuenietis, & quò ego vado, vos non potestis venire.* Planissima enim & facilis est, nec asperitatis quicquam habet via iustitiæ venientibus ad ipsum per fidem: aspera verò & ardua, imò verò inaccessa prorsus iis qui exacerbant ipsum, vt per vnum sanctorum Prophetarum scriptum est: *Ideo*, inquit, *rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis: qui autem impij sunt, infirmabuntur in illis.* Itaque interiectum illud maris spatium significat Iudæis difficile quodammodo, imò verò inuium esse iter ad ipsum, quandoquidem impiæ quoque animæ vias intercludere se profitetur Deus apud Prophetam dicens: *Ideo*, inquit, *ego sepiam viam eius in sudibus, & semitam suam non inueniet.* Quod igitur ibi fossæ, idipsum etiam hic mare significat, quod improbos ab eo cui contumelia fit separat, & à flagitiosis sanctum dispescit. Sed & videtur aliud quoddam nobis typus ille parere mysterium. Nam cum ex Ægypto educeretur Israël, insequebatur nimium quantum exasperatus Pharao & inopinata gentis illius felicitate exstimulatus, præ inuidia ac dolore extrema quæque parabat: insequebatur autem coacturus, vt sibi persuadebat, iterum in seruitutem eos qui serò ac vix illam excussérant: Et traductus quidem est à Deo per mare medium: verùm cum acriter insequeretur, nec iram sedari prorsus pateretur, sed impotenti animo Deo stultè bellum inferret, in mediis fluctibus cum omnibus copiis obrutus est, soluséque seruatus est Israël. Sed prodeat iam nobis in medium ille Moses qui Iudæorum væsaniam priùs defleuit, & dicat ad eos ægrè ferens impia in Christum facinora: *Generatio prana, & adultera, hæccine reddis Domino?* Eum qui te per mare & fluctus traduxit, vltra mare abigis, & insequi non veteris? Tuæ iam sunt partes Iudæe:

A
B
C
D
E

Ioan. 8.

Osee 14.

Osee 2.

Deut. 32.

mare te tandem opprimet. Mors enim eos qui persequuntur manet, non qui fugiunt, & quod tunc in illis, id nunc in Christo quoque & impiis Iudæis videre est. Psallit verò alicubi diuinus ille noster Dauid: *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum*, quibus verbis grauissimum Synagogæ Iudæorum naufragium subindicat, & ignorantiæ profundo simul demergi auersatur. Sed Ægyptij quidem & eorum Rex corporum tantummodo iacturam fecerunt: Iudæi re præstabiliori mulctati grauius puniuntur. animæ quippe iacturam faciunt, pro ratione suorum facinorum præmia reportantes. Iure enim punitus est Pharao, vtpote qui liberum populum seruitute premere tentaret. Contra verò iustè punitur Israël, qui seruire vniuersi Domino dedignaretur, & quem ille apud ipsum tyrannidis locum tenebat, hunc ipse erga Deum superbiæ tenere deprehenditur. Notandum porrò, hic paludem Tiberiadem mare vocari, pro more Scripturæ diuinæ. *Congregationes* enim *aquarum maria vocauit* opifex. Sæpe autem hoc vocabulum externi scriptores promiscuè vsurpant, ita vt nonnulli paludem maris nomine nuncupare non dubitent.

Psal. 68.

Gen. 1.

οἱ καταπίξῃ λοιπὸν λίμνη θάλασσα· τῶν γὰρ διωκόντων, οὐ τῶν διωκομένων ὁ θάνατος, καὶ ἐν ἐκείνοις τῷ τότε, καὶ νῦν ὅτε Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀσεβῶν Ἰουδαίων. ψάλλει δέ που, ὁ θεσπέσιος ἡμῖν Δαβὶδ, μή με καταπονησάτω καταιγὶς ὕδατος, λέγων, μηδὲ καταπιέτω με βυθὸς, ὃ παγχάλεπον τῆς Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς ἐκφαίνων ναυάγιον, καὶ ὃ συνεῖναι ἐκείνοις ἀποπνίγεσθαι τῷ τῆς ἀγνωσίας βυθῷ καθάπερ τυφλώττει. Ἀλλ' Αἰγυπτίοις μὲν καὶ τοῖς περὶ ἐκείνους κρατοῦσι, τότε μὲν σώματος ἐκ γῆς ὁ κίνδυνος ἦν, Ἰουδαῖοι δὲ παθόντες εἰς τὰ ἡμιώτερα μείζονος κολάζονται· ψυχῆς γὰρ ἀποβολὴν ζημίαν, ἀναλόγως τοῖς ἰδίοις κακουργήμασι τὰ ὑπέχθρα κομιζόμενοι. ἐκολάζετο μὲν γὰρ δικαίως ὁ Φαραὼ, πλεονεκτεῖν εἰς δουλείαν ὃ ἐλεύθερον ὑπέχθρων ἁμαρτάνει δὲ πάλιν ἐξ ἀντιστρόφου δικαίως ὁ Ἰσραὴλ τῷ τοῦ πάντων δεσπότῃ δουλείαν οὐκ εἰσπράττουσι, ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ὡς ἐν δυνάμει πλεονεξίας ἐκθέσθαι, τοσοῦτῳ καὶ αὐτὸς ἐκ πολλῆς ἀλαζονείας εἰς Θεὸν διεστηκέναι. σημειωτέον δὲ, ὅτι τὴν Τιβεριάδα λίμνην θάλασσαν ἀποκαλεῖ, τῆς θείας γραφῆς ἐπάνω λόγοις· τὰ γὰρ συρήματα τῶν ὑδάτων, θαλάσσας ἐκάλεσεν ὁ δημιουργὸς· ἀδιαφορεῖ δὲ πολλάκις καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς τοῖς ἔξω λόγοις, ὡς καὶ λίμνην ἔφη ποτὲ τὴν θάλασσαν ὀνομάζειν ὁ καθ' ἡμᾶς.

A

B

C

vi. 2. *Sequebatur autem eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Subiit ergo in montem* IESVS, *& ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum.*

Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἐθεώρουν τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων· ἀνῆλθε δὲ εἰς ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων.

D

Cum enim Hierosolymis Christus discessisset, iuxta illud Propheticum, *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam*: cum præfracto & contumaci Iudæorum populo reiecto alienigenis sese præbuisset, tunc magna sequuta est cum turba. Ipse verò in montem ascendit, iuxta id quod dixit: *Et ego si exaltatus fuero de terra, omnes trahã ad meipsum.* Exaltatus enim est de terra, etiam cum in crucem pro nobis ascendit. Item exaltatus alio quoque modo est, cum ad honorem & gloriam Deo dignam ascendit. Non enim Israelitarum more nos eum vt hominem respuimus, sed vt Deum ac seruatorem, Dominumque adoramus. Apud illos quippe vilis, ac pro nihilo

Hier. 12.

Ioan. 12.

Ὅτε γὰρ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκκατεφόρτισεν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸν ἐν ἀφροσύναις εἱρημένον, εἶ καταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ὅτε τὴν ἀπειθῆ καὶ δυσήνιον τῶν Ἰουδαίων ἀπολακτίσας λαὸν, τοῖς ἀλλοφύλοις ἑαυτὸν ἐνεδείξατο, τότε πολὺς μὲν ὄχλος ἀκολουθεῖ. ἀνέρχεται δὲ εἰς ὄρος αὐτὸς, κατ' ἐκεῖνο δὴ πάντως ὅπερ εἴρηκε φθάσας· κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. ὑψοῦται μὲν γὰρ ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἡμῶν ἀναβαίνων σταυρόν. ὑψοῦται δὲ πάλιν ἑτέρως, καθάπερ εἰς ὄρος ἀναβεβηκὼς, τῷ θεοπρεπῆ ἡμῖν τε καὶ δόξαν· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρωπον ἀξιοῦμεν καὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὡς Θεὸν, καὶ σωτῆρα, ἐξ οὐρανοῦ προσκυνοῦμεν ἡμεῖς. πρὸς ἐκείνοις μὲν γὰρ ταπεινὸς ὢν ἐφάνη, ἐξ οὐρανοῦ

E

ὅλως κὴ ὃ πάντελῶς ἐνομίζετο· κὴ γοῦν Σα-
μαρείτιν ἀπεκαλοῦντες οὐκ ἔφερον, σιμώ-
τερον δέ πως ἀπεμάζοντες τ τῦ τέκτονος αὐτὸν
ἀπεκάλουν υἱόν· ὧδε δέ γε τοῖς πιστεύουσιν εἰς
αὐτὸν, ὡς μεγαλουργὸς κὴ Θεός, ὡς τ ὧδε δό-
ξαν ἐργάτης ἀποθαυμάζεσθαι. ἀκούης γὰρ, ὅπως
ἐπισπᾶσθαι τοῖς ἀνολυθήσασιν ἐνεπῆχε σκοπός.
ὅτι γὰρ ἐπιώρων τὰ ὑπὲρ τ ἀσθενούντων σημεῖα,
ἀφ' τῦτο δὴ μάλα ἑρμῶς ἔπασχε δεῖν ὑπερε-
λαμβάνειν, ὡς ἀπὸ τῶν τελεσμάτων διαλόγως
ὅπῃ τινὶ ἴ τελειῶτος ὑπάγωσι πορευόμενοι, κὴ
ἀπὸ τ ἱκανωτέρας ἐξουσίας τ τῷτον ἠμφιεσ-
μένον φυσικῶς ἐνοοῦντες υἱόν. ἀφ' τούτης δὲ
χρεῶν βαδίζειν ἡμᾶς τ ὁδὸν ὡρᾶς τ ἐφ' ἑαυ-
τῷ πίστιν ἐκέλευσεν ὁ Σωτήρ. τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐγὼ
ποιῶ, φησὶν, αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ μάρτυρά
ὡς ἐμοῦ. ἔ πάλιν· εἰ μὴ ποιῶ τὰ ἔργα τ πατρός
μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ
πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. ὥσπερ οὖν ἀπὸ
μεγέθους κτισμάτων τ κτίσμα ὁ δημιουργὸς αὐτῶν
θεωρᾶται θεός, ὕπτως ἀπὸ τ θαυμασίας, κὴ τ ἴσην
τ νοημ κ διασκευὴν ὁ τ σωμ κ ὁρᾶται τελέωτης,
κὴ ἡ τ ἀνολυθούντων πίστις δικαίως ἂν θαυμά-
ζοιτο. οἶμαι δ' ἐγώγε ὡσιερητέρᾳν τινά, κὴ
οὐχ ἁπλῶν τοῖς εἰρημένοις ἐγκεκρύφθαι διάνοιαν.
ὁρῶμεν γὰρ λέγοντα τ ΕΥαγγελιστὴν, οὐχ ὅτι μό-
νον ἤσθη φιλοτιμούμενοι οἱ ἀνολυθήσαντες τῷ
Χριστῷ, ἀλλὰ ἔ ποίων ἤσθη σημείων δικαιότατοι
θαυμασταί. ὡσεπέθηκε γὰρ ὅτι, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν
ἀσθενούντων, ἵνα διὰ τῦτων ἑκάστοτε ἔχουσιν
τὴν τ Ιουδαίων τ τ ἀνολυθούντων ἀποδείξῃ διάνοιαν. οἱ μὲν γὰρ ὅτι τ ὧδέ λυτον ἀσθενοῦντα τε-
θεράπευκε, δυσκόλως χαλεπαίνουσιν, οἱ δ' οὐ
μόνον ὅτι τοῦτοις πρόσκαιρα θαυμάζουσιν, ἀλλὰ κὴ
ἀποδημοῦντι συνεκτρέχουσιν, ὡς θαυματουργῷ
κὴ Θεῷ. φύγωμεν οὖν τὴν Ιουδαίοις ἁρέπουσαν
ἀμαθίαν, οἱ Χριστὸν διαπύλῃ ἐπιγραφόμε-
νοι, ὡσεσεβούσωμεν αὐτῷ διὰ τ ὑπομονῆς,
ὅταν ἴδωμεν πληπαθῶς οἱ σοφώτατοι μαθηταὶ
χωρίζεσθαι μὲν ἐ λαμβάνειν ἀνεχόμενοι μη-
δαμῶς, αὐθις δὲ λοιπὸν διαβοῶντες τοῖς πράγ-
μασι, Τίνα σεισικῶς ὑπὸ τ Παύλου λεγόμενον·
τίς ἡμᾶς χωρίσῃ ἀπὸ τ ἀγάπης τ Χριστ; ἀκο-
λουθήσωμεν οὖν αὐτῷ, ἐ διωκόμενοι, κὴ
φθόνον ἐκ τ μαχομένων αὐτῷ δυσκολίας,
ἵνα κὴ εἰς ὄρος ἀναβαίνωμεν, κὴ σὺν καθίσωμεν
σὺν αὐτῷ, τῦτέστιν εἰς ἀφάτῳ κὴ ἀκλεεστάτην ἀναπαύσωμεν χάριν, ἀφ' τ συμβασιλεύειν αὐτῷ, καθάπερ οὖν ἔφασκεν αὐτὸς, ὑμεῖς οἱ ἀκο-

A planè habebatur. Vnde Samaritanum ipsum appellare non verebantur, & qui verecundius ei illudebant, fabri filium vocitabant. Apud fideles verò, vt magnarum rerum patrator ac Deus, vt mirabilium effector suspicitur. Audi enim, vt qui sequebantur cum pio affectu ducerentur. Quia enim signa videbant quæ super infirmis faciebat, idcirco magno studio sequendum esse putabant, velut à miraculorum ratione ad agni-
B tionem eius à quo fiebant progredientes, & à potestate Deo conuenienti Dei Filium esse colligentes cum qui tanta virtute præditus esset. Istud verò iter nos iussit Christus insistere, ad fidem contendentes. *Opera enim* *Ioan.5.* *quæ ego facio*, inquit, *ipsa opera quæ* & 10. *ego facio testimonium perhibent de me.* Item: *Si non facio opera Patris mei,* *Sap.13.* *nolite credere mihi. Si autem facio, &* *si mihi non vultis credere, operibus meis* *credite.* Sicut ergo à magnitudine spe-
C ciei creaturarum author & opifex earum Deus agnoscitur, sic à miraculis, eodem intelligendi modo, corporum perfector cernitur, & sequentium fides iure laudatur. Porrò subtiliorem quendam nec simplicem in his latere sensum arbitror. Videmus enim Euangelistam dicere, non tantum cupidè spectare miracula Christi assecias, sed & quæ signa illi iure mirarentur, indicat. Addit enim, *quæ faciebat super his qui infirmabantur*, vt
D hinc fidelium animum contrarium esse menti Iudæorum ostenderet. Hi enim quòd paralyticum sanarit, impiè succensent: illi verò, non ob ista præsentem mirantur, sed & abeuntem prosequuntur vt mirabilium patratorem ac Deum. Fugiamus itaque dignam Iudæis insciticm, quotquot Christo Domino nomen dedimus, adhæreamus ei per patientiam, quod sapientissimi discipuli constanter faciebant, nec auellamur vnquam aut ordinem deseramus, sed reipsa vnà cum
E Paulo exclamemus: *Quis nos separabit à* *Rom.8.* *charitate Christi?* Sequamur igitur eum cum persecutionem patientem, tum hostium immanitatem fugientem, vt & in montem ascendamus, & ibi sedeamus cum ipso, hoc est ad splendidam & præclarissimam gratiã efferamur, regnando cum eo, quemadmodum nimirum ipse

Luc. 22. dixie: *Vos qui secuti estis me*, in tentationibus meis nimirum, *in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim Tribus Israel.* Hoc enim significari arbitror cum discipuli assidere Christo dicuntur, postquam in montem conscendissent.

A λουθησάντες μοι ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ισραήλ. ταύτας γὰρ οἶμαι τὰς θεωρίας εἰσφέρειν ὃ καὶ προσιοῦσιν λέγεσθαι τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς, ἐν ἀνελθόντας εἰς ὄρος συγκαθῆσθαι.

v. 5. *Cum subleuasset ergo oculos* IESVS, *& vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes, vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus.*

Ἐπάρας οὖν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λέγει πρὸς Φίλιππον· πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ἤδει τί ἔμελλε ποιεῖν· ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος.

Præclarum hîc rursus, & sanctissimis hominibus suis discipulis conuenientissimum documentum Christus statuit, docens in maximis quoque angustiis intrepidè exercendam esse hospitalitatem, & cunctationem omnem procul repellendam, immò ad eam virtutem toto animo properandum. quo quid maius apud eos esse potest qui norunt ac volunt supernam sibi amicitiam vt decet comparare? Quippe, cum turba non pauca & innumerabilis multitudo in ea loca aquarum instar confluxisset, iussit illicò parari vnde cibum ipsi caperent. Neque verò dubium erat quemuis licet ditissimum ab excipienda tanta multitudine deterritum iri: sed nihil admodum arduum esse Christus significat, in paucos studium nostrum conferre, sed ea quoque quæ expectationem superant generosè vult nos aggredi, eius fiducia ad quoduis bonum capessendum confirmatos. Si ergo historia rei spectetur, extra scopum non tendit eorum quæ dicta sunt vis & ratio, sed iis rursum ad spiritalem contemplationem translatis, & typica crassitie recisa, nunc apertius dicimus, Deum ex monte quodammodo, hoc est, è sublimi ac diuina præscientia præuidere eos qui studio bono ac fide inuestigant ipsum, iuxta id
Rom. 8. quod à Paulo dictum est: *Quos enim præscisit & prædestinauit conformes imaginis Filij: hos & vocauit.* Subleuat ego Christus oculos, quo significat eos qui diligunt ipsum dignos esse qui à Deo res-

Μάθημα δὴ πάλιν ἀρίστου τε καὶ αὐθρακοῖ τοῖς ἱεροτάτοις προσηκοντα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιτίθησιν ὁ Χριστὸς, ἐν ταῖς δυσχωρίαις ἀκαθέκτοις νικᾶν ἀναπείθων τὸ ὑπὲρ τοῦ φιλοξένου φιλίας, καὶ ὅλον μὲν τὸ ὑπὲρ τούτου διαῤῥίπτεσθαι παρεῖναι, θερμοτέρους δὲ μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ ἀρετοῦ ἀφικνεῖσθαι κινήμασιν· ὃ τί ἂν ἦμοιτο μεῖζον, πρός γε τοῖς εἰδόσι καὶ θέλουσι δι' ὧν δὴ πρέπει τὸ αὑτὸν ἑαυτοῖς ἀξιοῦσθαι φιλίας; ὄχλου γὰρ δὴ πρὸς αὐτὸν ἰόντος ἐν μικρῷ, καὶ ἀναριθμήτου πλήθους ὑδάτων δίκην ἐπιῤῥεομένης τοῖς τόποις, ἐν οἷς κυλίεται, πρὸς ὃ ἑτοιμάζεται τρέφειν αὐτοὺς πρόχειρα διεκελεύετο. καὶ τοῦ μὲν ὄντος οὐκ ἀπεικὸς καὶ τὸ σφόδρα πλουσίου καταμαρανθῆναι τὸ προθυμίαν, τὸ πλήθει τὸ ὁρωμένων καταπλαγέντα εἰς φόβον τὸ ὑπὲρ τοῦ μὴ δυνάσθαι φιλοξενῆσαι· ἀλλ' οὐδὲν ὅλως δύσκολον ὃ μέγα τὸ Χριστὸς, ὅταν εἰς ὀλίγους γένηται πρὸς ἡμᾶς οἱ φιλαδελφία, κατασπεύδειν δέ πως καὶ τὸ πρὸς ἐλπίδα βάλλεται, τὴν εἰς αὐτὸν πεποίθησιν βεβαιουμένους πρὸς τὸ ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς εὐτολμίαν. κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίας τὸ λόγον, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ συντείνεται τῶν εἰρημένων ἡ δύναμις, μεταβαλόντες δὴ πάλιν αὐτὰ πρὸς θεωρίαν πνευματικὴν, καὶ ὃ ἐν τύπῳ παχὺ περικείροντες ῥῆμα, γυμνότερον ἤδη φαμὲν, ὡς ἀφ' ὑπερτέρας προθυμίας ἀγαθῆς καὶ πίστεως τοὺς ὅπῃ ζητοῦντας αὐτὸν, καθάπερ ἐξ ὄρους, ἐξ ὑψηλῆς διανοίᾳ, καὶ θεοπρεποῦς τὸ προγνώσεως προαναβλέπειν Θεὸς, καὶ ὃ εἰρημένον πρὸς τὸν Παῦλον, οὓς γὰρ προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν. ἐπαίρει τοίνυν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Χριστὸς, οἱονεὶ τῆς θείας ὑποπτέρου ἀξίους ὄντας ἐπιδεικνύων τοὺς ἀγα-

πῶντας αὐτὸν· ὥσπερ οὖν ἀμέμπτῳ καὶ ἐν εὐλογίας A spiciantur, quemadmodum nempe benedicendi modo dictum est ad Israël: *Subleuet oculos suos Dominus ad te, & det tibi pacem.* Sed non inspectione sola constat ea gratia, verum alio quodam addito beatus Euangelista Dominum ostendit turbæ prouidere, cibos atque dapes præparando. Vt hinc rursus intelligas id quod scriptum est in Prouerbiis: *Non occidet Dominus fame animam iustam.* Seipsum enim apponet tanquam panem de cælo, & eorum à quibus timetur animas nutriet. Cuncta verò ipsis præparat quæ ad vitam sufficiunt quemadmodum in Psalmis dicitur: *Parasti cibum illorum: quoniam ita est præparatio tua.* Et ipse Christus ait alicubi: *Amen, amen dico vobis, Qui venit ad me, non esuriet.* Dabit enim, vt iam prius diximus, cælestes nimirum escas, & multiformem illam Spiritus gratiam affatim distribuet. Accedentibus porrò ad se cibos præparat, nec expectat dum petant. Quid enim petere nos deceat nescimus: sed ipse præueniendo largitur quæ ad vitam æternam conseruant. Dixit ergo ad Philippum: *Vnde ememus panes?* Cur ad Philippum, cum alij adstarent discipuli, eique assiduos comites sese præstarent, operæpretium est animaduertere. Scisscitator nempe erat, ac discendi auidus, sed in percipiendis rebus diuinis haud multum acutus. Hoc autem patebit, si apud te reputes quod cum longo tempore Saluatorem sequutus sit, ac de eius deitate multa documenta susceperit, & abundantissimam cum rebus tum verbis eius cognitionem hauserit, quasi tamen nihil adhuc didicisset, in extremis dispensationis temporibus ait ad IESVM: *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* Sed à Saluatore vtique docetur, vt qui simpliciter nec maliciosè id loquutus esset. *Tanto enim tempore vobiscum sum, & non cognouisti me Philippe?* inquit Christus. Quòd enim ingenio crassiori esset, ac tardius quodammodo quàm decebat res diuinas caperet, idcirco interrogationem proponit, discipulum ad fidem exercens. Hoc enim significat illa vox, *tentans*, tametsi, vt asserit beatus Euangelista, ipse sciebat quid esset facturus. Cum autem ait, *Vnde ememus*, discipulorum pecuniarum contemptum, & voluntariam

πῶντας αὐτὸν· ὥσπερ οὖν ἀμέμπτῳ καὶ ἐν εὐλογίας B
ἔφη πρὸς τὸν Ισραὴλ ἐλέγετο. ἐπῆραι κύριος
ὁ πρόσωπον αὐτῷ ἐπὶ σὲ, καὶ δῴη σοι εἰρήνην·
ἀλλ' ὁ μέχρι μόνης τῆς ἐπισκέψεως ἐπὶ τοῖς ἡμῶν
αὐτὸν ὁρίζεται χάρις, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν
τι προσλαβὼν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, οὐκ ἀ-
προσποιήτως ἔχοντα τὴν ὄχλων διακονεῖσθαι κύριον,
ἀλλ' εἰς ἔφας ἤδη καὶ παιδαγωγίας βούλεται ζόμενον· ἵνα δὴ πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ νοῆς ὃ ἐν προοι-
μίαις φερόμενον, ὁ λιμοκτονήσοι κύριος ψυχὰς
δικαίας, ἑαυτὸν γὰρ παρέχησι, καθάπερ ἄρτον
ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς τὸν φοβερὸν αὐτὸν ἀποθρέ-
πτει ψυχαῖς· πάντα γὰρ αὐτοῖς ἑτοιμάζει τὰ ζωαρ-
κῆ, καθάπερ οὖν ἐν ψαλμοῖς ἐλέγετο, ἡτοίμα-
σας τῇ ἐφῷ αὐτῶν, ὅτι ὅτως ἐστὶν ἑτοιμασία σο.
καὶ αὐτὸς δέ που φησὶν ὁ Χριστός· ἀμὴν ἀμὴν
λέγω ὑμῖν ὁ ἐρχόμενος, ὁ μὴ πεινάσῃ πώποτε·
ὀπτιδώσῃ γὰρ, καθάπερ ἤδη προεῖπομεν, τοῖς ἐξ
οὐρανοῦ δηλονότι ἐφῆς, καὶ τὴν πολυφόρον τῶν πνευ-
μάτων ὀπτιδαψιλεύσεται χάριν. ὃ δεπίζεται ἐ- C
μοὶ πρὸς τὸ δοῦναι τοῖς προσιοῦσι τοῖς ἐφῆς,
οὐδὲ προεμένας τὴν αἴτησιν. Τί γὰρ τὴν προσιοῦσ-
μεθα, καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, αὐτὸς δὲ ὁρᾷ
προλαβὼν, ἅτε ἡμᾶς εἰς ζωὴν σωτηρίαν τὴν
αἰώνιον. λέγει οὖν πρὸς Φίλιππον, πόθεν ἀγο-
ράσωμεν ἄρτους; ἀφορᾷ πρὸς Φίλιππον, καίτοι
τῶν ἄλλων πρεσβυτέρων τε καὶ προκαρτερούντων
αὐτῷ μαθητῶν, ἀφαλῆ κἀκεῖνον ἰδεῖν. ἀκριβῶς ζητητικὸς
μὲν ὁ Φίλιππος καὶ φιλομαθὴς, ὀξὺς δὲ οὐ λίαν D
εἰς τὸ δοῦναι ἁψ σωτηρίαν ἑρμηνεῦσαι τὰ θεοπρεπέστε-
ρα. τοῦτο δ' αὖ μάθοις, ἐκ τοῦ καὶ σαυτὸν ἀνα-
λογισάμενος, ὅτι χρόνους ἀκολουθήσας τῷ σω-
τῆρι μακροὺς, καὶ ποικίλως τὰ περὶ τῆς θεότητος
αὐτοῦ συλλέξων μαθήματα, καὶ πλουσιωτάτην,
ἁψ τε προσαγωγὴν καὶ λόγων ἐφανιζόμενος * ἑ- * al. ἐπ' αὐ-
αὐτῷ τὴν καλάληψιν, ὡς δοκεῖν ὅπου μαθὼν, τῷ
ἐν τελευταίοις τῆς οἰκονομίας καιροῖς λέγει πρὸς
τὸν Ἰησοῦν. κύριε δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρ-
κεῖ ἡμῖν· ἀλλ' ὡς ἀκαίρως εἰπὼν οὐ μάλα E
μετεπαιδεύετο τοσοῦτον γὰρ χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰ-
μὶ, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με Φίλιππον, φησὶν ὁ Χρι-
στός. ὡς οὖν παχυτέρῳ πρὸς νόησιν, καὶ βραδυ-
τέρῳ πως ἂν ἐχρῆν πρὸς τὴν τῶν θεοτέρων
ἐννοιῶν καταληψιν προσεῖναι τὸν, γυμνάζων
εἰσπίστιν τὸν μαθητὴν. τοῦτο γὰρ σημαίνει ὃ πει-
ράζων, ἐν τούτοις, εἰ καὶ καθάπερ ὁ μακάριος
Εὐαγγελιστὴς διισχυρίσατο, αὐτὸς δὲ ἤδει τί ἔμελλε
ποιεῖν. Ὃ δὲ πόθεν ἀγοράσωμεν λέγων, τὸ σωφρονικὸν αὐτοῦ ὃ φιλοχρήματον, καὶ τὴν ἐκουσίου δίκ-

propter Deum paupertatē indicat, qui ne haberent quidem vnde necessarios cibos emerent: simulque aliud quiddam singulari consilio molitur. Illud enim vocabulum, *vnde*, non frustra ponitur, quasi dictum sit ad eos qui nihil planè afferre curauerant, sed & qui pecuniam prorsus contemnere solebant. Spe igitur in pecuniis posita scitè admodum exclusa & amputata, illos eò propemodum adigit vt in animum inducant cibos ineffabili virtute ac potentia Domino creandos esse, si, nihil quum cibariorum sit, alere tamen velit multitudinem quæ ad eum confluxerat. Hoc enim vnum restabat, & ad solam spem deinceps respicere eos monebat, iuxta illud Græci Poëtæ,

A Θεὸν σωτηρίαν ἐπιδεικνύς, ἀλλ' ὅσον εἰς τὸ ἁρπάσαι τὰς αὐταρκείας ἐχόντων ἔσφαξ. ὁμοῦ δὲ τι τούτῳ πραγματεύεται, καὶ λεπτὸν τέχνης οἰκονομεῖ. Τὸ γὰρ πόθεν, οὐ μάτην, ὡς πρὸς οὐδὲν ὅλως ἐπικομίζεσθαι μηχανησαμένους, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄγαν ἀφιλαργύρους εἰθισμένους φησίν. ἀποκλείσας δὴ οὕτω, καὶ ἀπατεμὼν ἀφυέστατα τὴν ἐπ' ἀργυρίοις ἐλπίδα, μονονουχὶ καὶ ἀναπείθει λοιπὸν ἐπ' ἐκφορὰ βαδίζειν, ὅτι δεινοῦ τινος κύριον, εἰ μηδενὸς ὄντος ἀνθρώποις ἀποτρέφειν βάλλοιτο τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, ἀφάτῳ δυνάμει καὶ ἀξιοπίστῳ θεοπρεπῶς δημιουργῆσαι ἔσφας. τοῦτο γὰρ ἓν ἐπιτηδεύμενον, καὶ εἰς μόνας ὁρᾶν τὰς ἐντεῦθεν ἐλπίδας ἐκφεύγειν λοιπὸν, καὶ τοῖς παρ' Ελλησι ποιηταῖς,

B ——σιδήρεον ἕλκος ἀνάγκης.

Ferreum vlcus Necessitatis.

Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκέσουσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος βραχύ τι λάβῃ.

v. 7. *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.*

Angustus quidem Philippi animus non percipit porrò IESVM cuncta posse, idque facile, sed vbi audiit, *Vnde ememus*, statim ad eum tentandum rapitur, & pecunias tantum somniat, quum non aliter rem pro sua natura perfectum iri putaret, quàm si communi tritáque lege, sumptus nimirum magnos faciendo. Quapropter si discipulorum pecuniarum contemptum respiciamus, & omnium rerum penuriam, ipsamque Philippi mentem, cui nondum immensa illa Saluatoris nostri dignitas patebat, exerceri vtique non potest erga multitudinem ea liberalitas. Sed non ita fit: immò exitum sortitur quodcunque ser-
Luc. 18. uatori placuerit. Quod enim impossibile est apud homines, possibile est apud Deum, & rerum naturalium ordine vndique potior est Dei virtus, quæ mirabiliter cuncta facere potest, etiam quæcunque mentem nostram excedunt.

C Ἀσφαλὴς ὁ Φίλιππος οὐκ ὀπὶ τὸ πόντα δυνατὸν καὶ λίαν εὐκόλως τὴν Ἰησοῦν αἰωρεῖσθαι πάλιν, ἀλλὰ τὸ πόθεν ἀγοράσωμεν ἀκούσας πειρασικῶς τὸ ἀπόρημα συναρπάζεται, καὶ εἰς μόνην ὁρᾷ τὴν δι' ἀρχῆς ὁδὸν, οὐκ ἑτέρως δυνάμενος τὸ θαῦμα συνοῆσαι φύσιν, εἰ μὴ θεσμῷ τῷ κοινῷ, καὶ τῷ πᾶσι κατεσπουδασμένῳ. τοῦτο δὲ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἀπαθὴς φιλοτιμία. σκοπῶ ὅσον εἰς τὸ μαθητὴν ἀφιλοχρήματον, καὶ ὃς κεκτῆσθαι μηδὲν, καὶ εἰς αὐτὸν δὲ τὸν Φιλίππου τὴν δόξαν, ὅπως τελείως πρὸς τὸ ἁρμόττον τοῦ σω-
D τῆρος ἡμῶν ἀφορᾶσθαι ἀξίωμα, εἰς ἀδυνάτου πως ἀπορίαν πεσεῖσθαι λοιπὸν ἐν ὀπαδοῖς οὖσαν φιλοτιμίαν. τοῦτο δὲ οὐ γέγονε, διεξάγεται γὰρ τοῦ σωτῆρος εἰς πέρας ἐν βάλλοις. Τὸ ἀδυνατον ἄρα παρὰ μὲν ἀνθρώποις δυνατὸν παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τῆς οὐσίας ἀκωλυσίας τὸ τῇ φύσει πᾶν καθ' ἑαυτὸ παραγούσης, πολλαχόθεν ἀμείνων ἐν θείᾳ φαίνεται δυνάμις, πόντα παρὰ δόξαν ἐξαυτῆς ἰσχύουσα, καὶ ὅσα τὸν ἐνθάδε ἐξαλλάττει νοῦν.

E Λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου· ἔστι παιδάριον ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια, ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους; εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς.

v. 8. *Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit verò* IESVS.

Consentanea Philippo sentit & cogitat, & affinem quodammodo de Seruatore Christo habere opinionem ipse quoque arguitur. Cum enim virtutem eius non agnouerit, neque adeo ex præ-

Ἀδελφὰ τοῦ Φιλίππου καὶ φρονεῖ καὶ λογίζεται, καὶ συλλήψει πως ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ ὅτι τοῦ σωτῆρος· Χειρὶ δεξιᾷ καὶ αὐτὸς ἐξελεῖται. τὸ γὰρ συνοῆσαι τὴν δύναμιν, ὅτι μὴ ἐκ τῆς τοῦ

φρασάντων μεγαλουργίας ὅτι ὃ πάντα δυνα- A
σθαι τὸν Ἰησοῦν καὶ λίαν βιωτέσιμα παιδαγω-
γούμενος, καταμιμνήσκῃ μὲν τὰ παιδικὰ τῆς παιδα-
είας κύμβια, πλὴν ἀπορήσας ὁρᾷ τι καὶ τοσού-
των τί ἐστιν. τοῦτο γὰρ τί ἐστι, φησὶν, εἰς τοσούτους; καίτοι-
γε οὐ γὰρ ἔτι λεκτέον ἐστὶν ἀκριβῶς, μᾶλλον
δὲ δεῖ πρὸς ἀναμνησιν ἐνεργῶς τῶν ἔτι παρα-
δόξως τετελεσμένων· λογίζεται δὲ ὅτι ξένον
ἐστὶν ἔργον, ἢ καὶ ἀλλότριον ὑδατώδους τῆς μεταση-
νάσεως εἰς οἶνον πλὴν τῆς ὕδατος φύσιν, ὃ παρα- B
πλήσαντος τὸν παράλυτον, καὶ πλὴν ὥστε μακρὸν
ἀρρώστιαν ἑνὶ καταστήσαντος λόγῳ, καὶ ἐκ τῆς
μὴ ὄντος δημιουργήσαντος ἔφασ, καὶ ὀλίγας κομιδῇ
τὰς πυρηνώδεις πολυπλασιάσαντος θείκως. εἰ γὰρ ἐν
ἐκείνοις ἀξιόπιστα, πῶς οὐκ αὖ ἔχοι καὶ ὃ ἐν τού-
τοις δραστικόν; ἤκουσαν ἀδρομέστερόν πως, ἢ-
τοι ἐλλιπῶς εἰ τῷ μαθητῇ ἀπεκείνετο ξυνωσεις.
πλὴν ἀληθὲς ἐν τούτῳ πάλιν ἐκφυσο. τὰ γὰρ
δοκοῦντα τοῖς ἁγίοις καὶ διεσπαρμένα καὶ βραχὺ, C
τῆς χρησίμου πολλάκις οὐκ ἀμοιρᾷ, ἀλλ' ἔχει τι
συμπεπλεγμένον, ὃ τῇ τῆς πράγματος φύσει
λειτελεῖ, πρὸς ὃν αὖ ἠρώτησε τὴν δοκούσης ἀσθε-
νείας αὐτῷ τὰ εἰς κλήματα· λογισάμενοι γὰρ οἱ
μνημονευθέντες ἅγιοι μαθηταὶ, καὶ Φασὶς εἰρη-
κότες, ὁ μὲν ὅτι δισχιλίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ
ἀρκέσουσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος βραχύ τι λάβῃ· ὁ δὲ,
πρός τε τοὺς πέντε ἄρτους, καὶ τοὺς δύο ἰχθύων, ὅτι
τοῦτο τί ἐστιν εἰς τοσούτους; ἀμφισί πως εἰς ὕψος D
θαῦμα, καὶ πρὸς φανερὰ πλὴν ἀπορράζονται τὴν
σωτῆρος ἰσχύν, πλὴν ὅσον οὐδέπω κρεαθη-
μάτων πλῆθος ἀφῃ τῶν οἰκείων καταμιμήσα-
τες λόγων, καὶ πρὸς τέρατα τὴν ἀπιστίας ἡ δυνα-
μις, εἰς ἀγαθὴν μαρτυρίαν τὸ ὅτι Χριστῷ. δι' ὧν
γὰρ τοῖς ὄχλοις οὐκ ἐξαρκέσει ὁμολογήσασι
πρὸς βασιλείαν ἀπολαῦσιν τῶν τοσούτων ἀρχυ-
ρίων ὃ μέτρον, ἀφ' τούτων αὐτῶν πλὴν ἀπόρρη-
τον δ' ἐστῶντος καταφέρουσι δυνάμιν, ὅτε δὴ καὶ E
ἑνὸντος οὐδενός· τί γὰρ ἔτι εἰς τοσούτους τὰ παρὰ
τῷ παιδαγωγῷ τοῦ Ἀνδρέου λόγου; ἀπὸ τῆς
εἰς τοὺς ὄχλους ἀγάπης, καὶ σφόδρα πλουσίως
ἐκβέβηκε. τοιαύτην γὰρ καὶ πλὴν ἔρημον καὶ
πλὴν τῶν πατέρων Μωσέως ὀλιγοπιστίαν βρύ-
σομεν. ἔκλαιον μὲν γὰρ οἱ ἐξ Ισραὴλ, καὶ
πρὸς βδελυρὰν ἐπιθυμίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ
τραπεζῶν κατηρεθισμένοι, λέβητας μὲν ἀ-
καθάρτους ἐφαντάζοντο κρεῶν, κρομμύων δὲ
καὶ σκορόδων καὶ τῆς ἐν τοῖς ὁμοφύλοις χυδαιότητος, εἰς ἐκπατάτλιν ἐκνεύοντες εἰδω-
λιὸν, καὶ τῶν ζητῶν ἀλογήσαντες ἀγαθῶν, ἐπεφύοντό πως καὶ τοῦ μισητύποντι, καὶ παιδαγω-

cedentibus miraculis perceperit IESVM cuncta posse, idque facillime, indicat quidem penes puerum esse piscículos, veruntamen hæret in fide. Hæc enim quid sunt, inquit, inter tantos? Atqui (nec enim iam remissè loquendum nobis est, sed ad eorum quæ mirabiliter fam facta sunt strenuè reuocanda est memoria) cogitandum cibos è nihilo creare, & paucos admodum pisces repertos diuinitùs multiplicare, alienum non esse ab eo qui aquæ naturam in vinum mutauit, qui paralyticum sanauit, & tam diuturnum morbum vno verbo fugauit. Qui enim illa potuit, quomodo non istud quoque efficiet? Quare imbecillius quodammodo quàm decebat par illud discipulorum respondit. Cæterum, hic obseruandum est denuò, non inutile sæpe sanctis esse, quòd videntur leuiter cecidisse, sed habet aliquid annexum, quod rei naturæ conducit, erga quam infirmitas eorum notetur. Nam cum memorati sancti discipuli secum putauerint & apertè dixerint, ille quidem, ducentorum denariorum panes non suffecturos iis, vt vnusquisque modicum quid accipiat; hic verò, de quinque panibus, ac duobus piscibus, quid hæc inter tantos? extollunt quodammodo his verbis miraculum, & Saluatoris potentiam illustriorem reddunt, significando iamiam satiatum iri multitudinem, & vis incredulitatis in bonum de Christo testimonium cedit. Quibus enim ex rebus confessi sunt tantam pecuniæ summam ad turbas vel modicè reficiendas non suffecturam, iisdem ipsis ineffabilem illas saturantis virtutem deprædicant, quando certè etiam quum nihil planè adesset, (nam quid inter tantos erant illa, quæ penes adolescentulum supererant, vt Andreas aiebat) charitatis erga turbas officia abundantissimè superauit. Talem quoque fidei tenuitatem sapientissimi Mosis in deserto comperiemus. Flebant enim Israëlitæ, & nefanda mensarum Ægyptiarum cupiditate impuros carnium lebetes, ceparum & alliorum & istiusmodi vilium rerum somniabant, immani voluptate capti, & diuinorum bonorum contemptu in sequestrem & doctorem

rem ſuum Moſem inſargebant. Sed A
Num.11. non ignorabat Deus quibus de rebus in fletum erumperent, & certè promiſit ſe carnes illis daturum. Sed quoniam promiſſio illa fiebat in deſerto, & quantum ad mentem hominis attinet, ea res impoſſibilis quodammodo videbatur, accedit clamans Moyſes: *Sexcenta millia peditum hic ſunt, in quibus ſum in eis: & tu dixiſti, dabo eis carnes comedere & comedent menſem dierum. Nunquid oues & boues occidentur illis, & ſufficiet illis?* Quid autem ad hæc Deus? *Nonne manus Domini non ſufficiet?* Quid enim non poſſit Deus? Quocirca de Philippi & Andreæ ſermonibus iure dicet aliquis: Nunquid manus Domini non ſufficiet? Nos autem rei natura exempli vice aſſumpta morborum & malorum extremum incredulitatem eſſe ducamus, & ſi quid Deus, faciat, aut facturum ſe promittat, fide ſimplici confeſtim illud ſuſcipiatur, nec ex eo quod quo pacto futura ſint ea quæ nos ſuperant, præ imbecillitate B
cogitando aſſequi non poſſumus Deus accuſetur. Bonum porrò & ſapientem ac ſanum decet in animum inducere corporis oculum, non quantum quis velit perſpicere, ſed quantum fieri poteſt, & naturæ noſtræ fert mediocritas: ſed quæ valde ſublimia ſunt, licet quis mentis aciem vehementius intendat, diſcernere non poſſe. Ita quoque conſidera mentem hominis ad certos vſque fines intelligendo protendi, licet vtique purgata ſit. Nihil enim quæ ſupra nos polita ſunt perſpicit, & ſupernaturalibus rebus cedit, vel inuita, cum nullatenus ea poſſit comprehendere. Fide itaque, non indagine quæ ſupra nos ſunt capiuntur, & vt laudatur qui credit, ita culpa non caret quicunque in contrarium incidit. Cuius rei teſtis ipſe rurſum
Ioan.3. Saluator nobis erit, his verbis: *Qui credit in Filium, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus eſt.* Sed cum iam ſemel de incredulitate in Deum non ſuſcipienda diſſeruerimus, age rurſum è ſacris literis nonnihil in medium proferamus, & quo pacto incredulitatem ſecuta ſit animaduerſio, ad lectorum vtilitatem exponamus. Redeo itaque ad Moſen illum ſacrorum antiſtitem. Iuſſus eſt olim, quum populus in deſerto intolerabili ſiti premeretur, ſocium ſibi Aaronem adhibere,

γρωῦτι Μωσῆ. Ἀλλ' οὐκ ἠγνόει Θεὸς, περὶ οἵων ἀνοιμώζειν μέλλοι πλῆθος ἠπείγετο, καὶ δὴ καὶ ὑπεδύετο αὐτοῖς κρέα κατεπαγγέλλεται. ὅπερ γὴ μὲν ἐν ἐρήμῳ τῆ φιλοτιμίας μέν τινος ἀπορίαν, καὶ δυσκολόν πως, ὅσον ἦκεν εἰς ἀνθρώπινον νοῦν, ἐδόκει τὸ πρᾶγμα, προσφὺν ἀναβοᾷ ὁ Μωσῆς· ἑξακόσιαι χιλιάδες πεζῶν ὁ λαός, ἐν οἷς εἰμὶ ἐν αὐτοῖς· καὶ σὺ εἶπας, κρέα δώσω αὐτοῖς, καὶ φάγονται μηνὸς ἡμερῶν· μὴ πρόβατα, καὶ βόες σφαγήσονται αὐτοῖς, καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς; καὶ τί πρὸς τοῦτο Θεός; μὴ χεὶρ κυρίου οὐκ ἀρκέσει; ὥστε τί γὰρ B
ἂν μὴ ἀδυνατήσαι Θεός; οὐκοῦν ἐρῶ τῆς μὲν λόγου, καὶ ὅτι τοῖς περὶ Φιλίππου, καὶ Ἀνδρέου λόγοις. μὴ χεὶρ κυρίου οὐκ ἀρκέσει; δεχόμενοι δὲ καὶ ἡμεῖς εἰς παράδειγμα τοῦτον τὸν τοῦ πράγματος φύσιν, νοσημάτων ἔσχατον, καὶ πάντος ἐπέκεινα κακοῦ τὴν ὀλιγοπιστίαν ἡγώμεθα, κἂν ἐργάζηται Θεὸς, ἢ καὶ δράσειν ἐπαγγήληται, πίστις δὴ πάντως ἀπεργάσῃ γινέσθω δεκτὸν, καὶ μὴ παρὰ δύναμιν νοῆσαι, ὅπως ἔσται τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἐπ' ἀνθρωπείᾳ τῇ ὄψει λίαν, κατηρρείσθω θεῖον. πρέποι δὴ μὲν τῷ ἀγαθῷ, καὶ σώφρονι, καὶ βεβηκότι καλῶς φορεῖν τὸν λογισμὸν, κἀκεῖνο λαμβάνειν εἰς νοῦν, ὡς καὶ ὁ τοῦ σώματος ὀφθαλμὸς, οὐχ ὅσον αὐτὸς βούλοιτό τις, τοσοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ κατιδεῖν, ἀλλ' ὅσον ἐνδέχεται, καὶ ὃ τῆ φύσεως ἡμῖν ἐφίησι μέτρον. τὰ δὲ ὑπὲρ πολλῷ λίαν ἀνατεθείμεθα, κἂν ὅλως φαντάζηται, διαφεύγειν δύναται, λεπτοπαθῶν ἐπ' αὐτοῖς καὶ μάλις ἁρπάζων τινὰ θεωρίαν. ὅτῳ μοι τάχα καὶ τὸ ἀνθρώπινον νοῦν, μέχρι γὰρ τῶν δοκούντων ὁρᾶν αὐτοῖς ὄμμασι πεποιημένος ἐφίκηται, καὶ ἐκτείνεται, κἂν ὅλως ὑπερέχῃ κεκαθαρμένως· ὁ δοκεῖ γὰρ οὐδὲν τῶν ὑπερκειμένων· ὥστε χωρήσαι δὲ, καὶ οὐκ ἐκὼν ἔστις ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀδαμάντην ἔχων αὐτῷ τὸν ἐσφράτηθαμπίστις οὖν τὰ ὑπὲρ ὑμᾶς, καὶ μὴ ζητήσῃς λαμβάνειν, καὶ θαυμάζεται μᾶλλον ὁ οὕτω πιστὸς, ἀπιστήμονες δὲ ἀδαμάντων ὁ τοῖς ἐναντίοις ἔπεσον· καὶ ὅτι τοῦτο πάλιν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ μαρτυρήσῃ λέγων, ὁ πιστεύων εἰς τὸν μὲν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται. διαληφόμεθα δὲ ἅπαξ τὸν λόγον τὸν ὅτι τῷ χρῆναι μὴ ἀπιστεῖν τῷ Θεῷ, φέρε δὴ πάλιν ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἀναλεξάμενοι τοιαῦτα μέσον, καὶ τῶν ὅτι τοῖς ἀπιστίας κόλασιν ἐκλαμπρύνωμεν πρὸς ὠφέλειαν τῶν εὐσεβούντων. ἥκουσιν ἐπ' αὐτὸν εἶμι πάλιν τὸν ἱερὸν φαίτην Μωσέα. ἐκελεύετό ποτε τῷ ἐρήμῳ ἀφορήτῳ δίψει καθαρωθέντος τοῦ λαοῦ, κοινωνὸν μὲν ποιήσας τὸν Ααρὼν, καθα-

κεγύεαζ δὲ τῇ ῥάβδῳ τὴν πέτραν, ἵνα ᾖ ὑδάτων ἀσμυδρήσῃ πηγαί. Ἀλλ' ὁ σφόδρα τοῖς τῦ κωφθαλάπτοντος ἀναπεπεισμένος λόγοις, ὀλιγοψυχήσας δέ πως δῆθ' ὃ αἰθέριον. ἀκούσατέ μου, φησὶν, οἱ ἀπειθεῖς· μὴ ἐκ τ πέτρας ταύτης ἐξάξομεν ὑμῖν ὕδωρ; καὶ ἐπάρας Μωσῆς τ χεῖρα αὐτῦ, ἐπάταξε τῇ ῥάβδῳ τ πέτραν ἅπαξ, ⁊ δίς, ⁊ ἐξῆλθεν ὕδωρ πολύ, καὶ εἶπε κύριος κωφὸς Μωσῆν, καὶ Ααρών, ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἁγιάσαι με ἐναντίον τ υἱῶν Ισραήλ· διὰ τῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τ συναγωγὴν ταύτην, εἰς τὴν γῆν, ἣν δέδωκα αὐτοῖς. ἆρ' οὖν ἐντεῦθεν οὐκ ἂν γνοίη τις τῷ ζαφὲς, ὅπως ἔστι χαλεπὰ τ ἀπιστίας τὰ ἐγκλήματα; καὶ εἰ τοσοῦτος ἐναρχὼν ἐπετιμήθη Μωσῆς, τίνος ἐπὶ φείσεται Θεὸς, τίνι δὲ οὐκ ἐποίησε τὸν ἐφ' οἷς αὐ ἀπιστήσῃ θυμὸν ὁ ὅπως ἀκωφσωπόληπτος, ὡς μηδὲ αὐτὸν ἐξελῆσαι δυσωπεῖαζ Μωσέα, κωφὸς ὃν εἴρηται· οἶδά σε κωθ' ἡδύ, καὶ χάριν εὗρες πρ' ἐμοί.

Ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν· ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν τῷ τόπῳ, ἀνέπεσον οὖν ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι.

Πραότητα μὲν τ σωτήριον τετίμηκεν ὁ Σωτὴρ, ⁊ τὸ μὲν ἀριμὺ τῆς ἐλέγχων ἀφίσησιν. οὐκ ὀπιθιμᾷ γὰρ δικαίως, κἂν τοι καὶ λίαν νυστάζουσι τοῖς μαθηταῖς, ὅσον ἦκεν εἰς τὸ ἐπ' αὐτῷ μικρόψυχόν τε καὶ ὀλιγόπιστον· παιδαγωγεῖ δ' μᾶλλον κωθ' ὁδηγμὸν αὐτῶν εἰς κατάληψιν ὧν ἄπω πιστεύουσι. Τὸ γὰρ, ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν, ἀ μετρίαν ἔχει τ ἔμφασιν, μόνον δ' ἀκὶ καὶ τοιοῦτόν τι λέγοντα δηλοῖ τὸν Ιησοῦν· ὦ βραδεῖς εἰς τὸ τ ἐμὴν σωτηρίαν δῦναμιν, καὶ νοῆσαι τὸν ὁλκαλῶν. ἀνακλίνατε τοὺς ἄνδρας, ἵν' ἐκ μηδενὸς τῦ πρ' ὑμῶν κειμένου κατακορεσθέντες ὁρῶντες θαυμάζητε. ἀνακλίνατε τοὺς ἄνδρας. τῦτο γὰρ αὐτοῖς ὄλεθρον ἐστίν· ἀ γὰρ δῦναται μὲν δέκα πρὸς τὰ ζωαρκῆ τοῖς ὄχλοις παρέσχειν αὐ ἴσχυσε, χρημάτ' ἂν τ ἐν ἀνθρώποις ὂ μεῖον ἐν τῇ δύναται σώζειν, εἰ ἐμὴ κεκτήσεται δῦναμις, ἣ πάντα κωφὸς ὃ εἶ) καλοῦσα, καὶ τ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργός· οὕτω Ηλίας μὲν ὁ κωφήτης ἀνενδεᾶ τ ἐλαιοφόρον τ χήρας ἐπῆγε καμψάκην, μητέρα τε ἀνεκλείπτε ζωῆς τὴν ὑδρίαν ἀποτελῶν, ὁ δὲ κἀκείνῳ ὃ δύναται δίδοὺς, οὐκ ἂν ἐξίσχυσε πολυπλασιάσαι ὃ μηδὲν, καὶ ὃ κωφστυχὸν ἁπλῶς τ ἀῤῥήτου φιλοτιμίας ἐργάζεται πηγὴν, καὶ ἀδοκήτου χάριτος ἀρχὴν τε καὶ ῥίζαν; ταῦτα

A & virga saxum percutere, vt aquarum fontes educeret. Sed cum Domini iussis haud multum crederet, & præ humanitate pusillo esset animo, *Audite me*, inquit, *increduli, nunquid ex petra hac educemus vobis aquam? Et extollens Moyses manum suam, percussit petram semel & bis; & exiluit aqua multa. Et dixit Dominus ad Moysen & Aaron: Quia non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israel. Propterea non inducetis vos Synagogam hanc* B *in terram quam dedi eis.* Nunquid ergo hinc cuiuis patebit, grauem esse mercedem incredulitatis? Quod si Moses ille tantus vir quum esset, reprehensus est, cuinam Deus ignoscet, aut quis indignationem eius effugiet qui adeò personarum acceptor non est, vt ne ipsum quidem Mosem immunem esse voluerit, ad quem dictum est: Noui te præter omnes, & gratiam inuenisti apud me. *Num.* 20

C v. 10. *Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.*

Solitam suam benignitatem Saluator exercet, & ab asperis increpationibus abstinet. Nec enim acerbius insectatur discipulos licet nimium pusillo animo ac fide oscitantes: sed rebus ipsis potius instruit ad comprehensionem eorum quæ nondum credunt. Illud e- D nim, *Facite homines discumbere*, non mediocrem habet emphasim, & istiusmodi quiddam ab IESV dici tantumnon indicat. O tardi ad percipiendam meam virtutem, & intelligendum quinam ille sit qui loquitur. Facite homines discumbere, vt quum nihil penes vos sit, inde tamen videntes eos saturatos, miremini. Facite homines discumbere. hoc enim eis supereſt. Non enim denarij ducenti comparandis iis quæ turbis ne- E cessaria sunt sufficerint, sed quod nummi præstare nequeunt virtute mea assequar, quæ ad esse cuncta vocauit, & res è nihilo produxit. An verò Helias Propheta ille viduæ vas oleo re- *Reg.* 3. plere, & hydriam indeficientis cibi matrem efficere potuit: qui autem illi vt id posset tribuit, non poterit multiplicare nihilum, & quod in manibus est, vt simpliciter dicam, ineffabilis benignitatis fontem, atque inopinatæ gratiæ caput & radicem efficere? Talia

ergo in animo Christum habuisse non est improbabile, cum emphaticè quodammodo loqueretur. Notat vero etiam vtiliter beatus Euangelista fœnum multum in eo loco fuisse, demonstrans aptum fuisse locum in quo viri discumberent. Obserua autem quo pacto multitudine promiscuè congregata quumque mulieres vnà cum liberis suis adessent, solos tamen viros numerarit, Legis, vt opinor, consuetudinem secutus. Deo enim iubente Moysi his verbis: *Sumite principium omnis congregationis filiorum Israel secundum cognationes, secundum domos patriarum eorum, secundum numerum ex nomine eorum, secundum caput eorum. Omnis masculus à viginti anno & supra*: fecit Propheta quod iussus est, longumque nominum catalogum instituit, in quo fœminarum & puerilis ætatis nullam prorsus rationem habuisse videtur, sed eos tantum enumerat qui pubertatem excesserant. Honoratur enim in libro quoque Dei quicquid virile & inuenile est, nec in cognitione bonorum imbecillum. Igitur & consuetudinem Legis hîc seruauit, & spiritale documentum aliquod instituit. Annon enim, si textus propositi sententiam omnem penitiùs scrutemur, rectè dicemus Christum insolentem & superbum Iudæorum populum iustè auersari ac repellere, quotquot autem ad eum accedunt lubentissimè suscipere, & cœlestibus saginare cibis, spiritali pane videlicet, qui cor hominis confirmat porrecto? Alit autem eos, non grauatè, sed hilari & effusa mente, ac multa cum voluptate pietati coniuncta. hoc enim nobis significat ille turbarum in fœno discubitus, vt iam vnicuique eorum qui tali gratia donati fuerint illud Psalmistæ dicendum sit: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit.* In multa enim voluptate & deliciis, largiente Spiritu sanctorum mens educatur, iuxta illud quod scriptum est in Cantico Canticorum: *Comedite proximi, & bibite, & inebriamini.* Cum autem multi promiscuè agerent, vt iam prius diximus, discumbentium virorum duntaxat meminit, mulieribus & pueris vtiliter ad nostram doctrinam silentio præteritis. Docet quippe nos tanquam in ænigmate, in studio boni viriliter agentibus conuenientius quodammodo & magis propriè cibum à Saluatore suppeditatum iri, non autem iis qui vitiosis mori-

Num. 1.

Psal. 103.

Psal. 22.

Cant. 5.

μὴν οὖν ἐννοῆσαι τυχὸν οὐκ ἀπίθανον ὡς ἐμφάσεως οἱονεὶ λέγοντα τὸν Χριστόν· ὑπεσημήνατο δὲ χρησίμως ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ὅτι καὶ χόρτος ἦν ἐν τῷ τόπῳ πολύς, ὑπεπτδείως ἔχοντα τὴν χώραν πρὸς τὸ δεῖν ἀναπλίνεσθαι τοὺς ἄνδρας ὑποδοχῆς. ὑποτύπῳ δὲ ὅπως ἀναμιμνήσκηται εἰς ἑαυτὸν τὸ τῶν τρεφομένων πλῆθος, καὶ γυναικῶν δηλονότι πολλῶν σὺν τέκνοις, μόνους τοὺς ἄνδρας ἀπεριθμήσατο, ταῖς κατὰ νόμον ὡς οἶμαι συνηθείαις ἀκολουθῶν. ἁρμόττοντος γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὸν ἱεροφαντικὸν λέγοντος Μωσέα· λάβετε ἀρχικὴν πᾶσης συναγωγῆς υἱῶν Ισραὴλ κατ' οἴκους πατρικοὺς, κατ' ἀριθμὸν ἐξ ὀνόματος, κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν· πᾶς ἄρσην ἀπὸ εἰκοσαετοῦς, καὶ ἐπάνω· ἀπετελέσατο τὸν προσήκοντα, καὶ μακρὸν μὲν ὁ νομοθέτης συνεπῆ καλέσαντα, θηλείας δὲ παντελῶς μειρακιώδους ἡλικίας ἀλογήσαντα ὁρᾶται, καθαρᾷ φῇ τὸ ὄχλου τὴν ἡδύσματα. ἡμῖν γὰρ ἐν βιβλίῳ Θεοῦ πᾶν ὅσον ἀρσενικὸν καὶ νεμικὸν, καὶ ἀνυπαίτιον εἰς φρόνησιν τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς. ἀκοινώνητον ἄρα τούτου τεθνηκέναι νομίζω, καὶ θεώρημά τι πάλιν ἀφανὲς ἀπὸ πνευματικόν· ἢ γὰρ οὐκ εὐλόγως ἐφοδεῖν εἰς ὄλεθρον τὸν προκείμενον τὴν ἀλαζονείαν βλέποντες, ὅτι τὸν μὲν ὑβριστὴν καὶ ἀλαζόνα τῶν Ἰουδαίων λαὸν, καὶ ἐκτρέπεται δικαίως, καὶ καταλιμπάνει Χριστὸς, προσδέχεται δὲ καὶ λίαν ἡδέως τοὺς προσιόντας αὐτῷ, καὶ ταῖς θερμαῖς καταπιάνει ἐφαῖς, ἀξιόπιστον τὸν νοητὸν, τὸν σπείροντα καρδίαν ἀνθρώπου; ἅπερ ἐφῇ ἡ ὄχλου ὑπόνοια αὐτοῖς, ἀλλ' ἱλαρᾶς τε καὶ ἀφειδοῦς, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐλαβείας τέρψεως. τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἡ ὀπὶ τῷ χόρτῳ τῶν ὄχλων κατάκλισις σημαίνει, ὡς ἥδη, καὶ πρέπει ἐκφέρειν τὴν τοιαύτης ἠξιωμένων χάριτος. ὁ δὲ ψαλμῳδὸς ἐκεῖνο λέγει· κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. ἐν πολλῇ γὰρ τέρψει, καὶ τροφῇ ταῖς ἀπὸ τοῦ πνεύματος χορηγίαις ὁ τῶν ἁγίων ἐκτρέφεται νοῦς, καὶ ὁ εἱρημένος ἐν τῷ ἀσματικῷ τῶν ᾀσμάτων. φάγετε, καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε οἱ πλησίον. πολλῶν γὰρ ὄντων, καὶ αἱμάτων, καθάπερ ἤδη προεφήκαμεν, τῶν ἀναπειμένων ἀνδρῶν ἐπεμνήσθη μόνων, ἀποσιωπήσας γυναῖκας, καὶ τέκνα χρησίμως τῷ θεωρήματι. διδάσκει γὰρ ἡμᾶς, ὡς δι' αἰνίγματος ὅτι τοῖς ἀνδριζομένοις εἰς ἀγαθὸν δηλονότι, πρέπει δίκαιόν πως, καὶ οἰκειότερον ἢ τοῖς τῆς σωτηρίας χορηγηθείσιν ἔφη, καὶ ὡς ἐπὶ τοῖς ἐκθηλύνεσθαι πεφυκόσιν εἰς

ἕξιν οὐκ ἀγαθὴν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς νηπιάζουσι τοῖς φρεσὶν, ὡς ἀφ' ἑτέρου μηδὲν συνιέναι δυνάσθαι τῶν ἀναγκαίων εἰς γνῶσιν.

bus sunt effœminati, sed nec iis qui mente sunt pueri, vt idcirco nihil capere possint eorum quæ sunt ad salutem necessaria.

Ἔλαβεν οὖν τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις, ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων, ὅσον ἤθελον.

v. 11. *Accepit ergo* IESVS *panes: & cum gratias egisset, distribuit discipulis: discipuli autem discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant.*

Εὐχαριστεῖ μὲν εἰς τύπον ἡμέτερον, καὶ τῆς ὀφελούσης ἡμῖν συνηθείας ἐπιτελεῖ θαυμαστόν. ἀναπέμπει δὲ πάλιν, ὡς αὖ θεῖον, τῇ θείᾳ φύσει τὸ ὅτι τῷ πατρὶ συνδοξάζω δύναμιν. καιρεῖσθαι γάρ πως οἶμαι ὁ Χριστὸς αὐτὸς, καὶ ὠφελεῖν ἡμᾶς ἐπιτελῶν θαυμαστὸν εὐλαβείας, καθάπερ εἰρήκαμεν, τοὺς ἐφ' οἷς ἀναδέχηται τὰ κάλλιστα εἰσηγητὴς, καὶ οἰκονομικῶς κεκρυμμένοις πως ὃ θεοπρεπὲς ἀξίωμα, πρὶν ἐπισῆναι τὸν καιρὸν τοῦ παθεῖν ἐπείγεσθαι τὰ ἁρμόττοντα τῷ αἰῶνος τούτου. Διὰ τοῦτο, καὶ ἐν ἑτέροις τοῖς μὲν αὖ θεοῖς πρέπουσας σχηματίζεσθαι φωνὰς, ὡς αὖ θεοῦ· ἀναπτύσσει δὲ πάλιν τὰ ἀκεραιούμενον τὸν νοῦν, σοφωτάτῳ ἔοικε ὅτε ποιοῦ λόγου τοῦ ἐπαγωγοῦ, ὡς ἐν τοῖς, πάτερ εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. ὁρᾷς, ὅπως αὖ θεοπρεπὴς ὁ λόγος, καὶ τοῦ τῶν ἀκεραιοτέρων διάνοιαν ἐκλαμβάνειν δυνάμενος; ἀλλ' ὅτε τοῦτό φησιν, ὡς αὖ θεὸς, τότε δὴ πάλιν αὖ τὸν οἰκονομίας ἐξηγεῖται τὸν τρόπον, καὶ τὸν ὅτι τοῖς βούλεσθαι λανθάνειν σκοπὸν, ἀρίστα δὴ λίαν οἰκονομῶν, καὶ αἰνιττόμενον πως διαλελυμένου τὰ ἀπλουστέρων τὸν νοῦν. ἐγὼ γὰρ ἤδειν, φησὶν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις. τίνος οὖν ἕνεκα τοιαῦτα λαλεῖς; διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσι, φησὶν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. ἆρ' οὖν οὐκ αὐτῷ ἦν ἀμοιρεῖν διὰ τούτων καταφανὲς, ὅτι πολὺ τοῖς λιμαῖς ὠφελῶν, καὶ τὸν κεκρυμμένον τῆς μὲν πρὸς οἰκονομίας, ὡς αὖ αὐτῷ πρέπον, διαφυλάττων σκοπὸν, ταπεινότερόν πως, ἢ ἐν οἷς ἐστιν ἀληθῶς, ἔοικε ὅτε λαλεῖ; ὡς οὖν ἐν ἐκείνῳ οἰκονομικῶς ὃ εὐχαριστῶ σοι λαμβάνεται, ὅτως καὶ ἐνταῦθα ὃ εὐλογήσας ὅτι τοὺς ἄρτους νοητέον. σημειωτέον δὲ, ὅτι αὐτὸ τοῦτο εὐχαριστήσας, ὃ εὐλογήσας, εἴρηκεν ὁ Ματθαῖος, διαφωνήσει δὲ ὑδαμῶς τὰ ἁγίων Εὐαγγελίων ἔκδοσις. ἓν γὰρ ἀποδείξει ὃ ἀμφότερον ὁ Παῦλος εἰπὼν, ὅτι πᾶν βρῶμα καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀποβλητὸν, ἁγιάζεσθαι γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ, καὶ ἐντεύξεως· εὐλογεῖται μὲν πρώτως ὃ ἁγιαζόμενον διὰ τοῦ ἐν ἐντεύξει προσευχῆς, ἵνα ὅτι βραπέζας ἀεὶ ποιῶν εἰθίσμεθα. ὅπερ ἐστὶν ἀξιάπιστον τῶν

Gratias agit, exemplum nobis præbens eius quæ in nobis esse debet pietatis. Tribuit autem rursus vt homo, naturæ diuinæ miraculi virtutem. Id enim ei familiare est, siue ad pietatis exemplum, vt diximus, eos adiuuet, quos præclaris rebus informandos susceperit, siue ratione dispensationis dignitatem Deo conuenientem celet quodammodo, priusquam patiendi tempus aduenerit: id enim imprimis studebat vt seculi huius principē lateret. Quapropter aliàs quoq; voces hominibus conuenientes præ se fert, vt homo, sed animis auditorum rursum medetur, sapientissimè quandoque inferens, vt cum ait: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.* Cernis vt homini conueniens ille sermo sit, & simpliciorum mentem turbare possit? At quando hoc dicit vt homo, tunc dispensationis rationem statim explicat, & quo consilio latere velit, atque ita simpliciorum imbecillem animum tractat, & confirmat. *Ego enim sciebam*, inquit, *quia semper me audis.* Quam ob rem hæc dicis? Propter circumfusam turbam hæc dixi, vt credant, inquit, quia tu me misisti. Nunquid ergo hinc manifestum fuerit, quòd cum nobis multis modis opituletur, & Incarnationis consilium occultum esse velit, humilius quandoque de se loquatur? Vt igitur illud ibi, *Gratias ago tibi*, iuxta rationem dispensationis accipitur, ita hîc quoque intelligitur super panibus benedixisse. Notandum verò, pro εὐχαριστήσας Matthæum dixisse, εὐλογήσας, sanctorum tamen Euangelistarum editionem nequaquam discrepare. Vtrumque enim vnum & idem esse Paulus ostendit, dicens, omnem cibum esse bonum, & nihil esse reiiciendum. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Omninò verò benedicitur id quod per precationem sanctificatur, quam super mensis perpetuò facere solemus. Porrò cum nihil intactum præter- *1. Tim. 4.*

mittendum nobis sit quod conducat, agedum in quinque panes qui penes adolescentulum erant, & in duos piscículos pauca quædam dicamus. Habet enim rationem quandam mysticam eorum quæ reperta sunt, cùm ipsa forma, tum numerus. Cur enim, studiosus forsan dicet aliquis, non quatuor potius panes, & tres pisces? aut cur non quinque, & quatuor pisciculi? Quid verò cogebat eorum notare numerum, ac non simpliciter potiùs & absolutè dicebat, ex paucis omnino repertis innumeram hominum qui sequebantur multitudinem satiatam esse? At quòd beatus Euangelista tam accuratè ea recensèat, aliquid nobis cogitandum præbet, quod etiam indagare est necessarium. Quinque ergo panes esse ait, eosque hordeaceos, duos autem piscículos, quibus Christus diligentes se pascitur. Existimo verò ego, seruato nihilominus erudito cuique suo iudicio, per quinque panes hordeaceos quinque sapientissimi Mosis libros denotari, hoc est vniuersam Legem, vtpote quæ per literam & historicum sensum crassiorem quendam cibum inferat. hoc enim ex eo significatur quòd essent hordeacei. Per piscículos autem, piscatorum cibum, hoc est, delicatissima illa Saluatoris doctrinæ scripta: Duos autem cum ait, Apostolicam & Euangelicam in nobis prædicationem effulgere significat. Vtraque enim hæc sunt piscatorum inuenta, & spiritales libri. Miscens itaque veteribus noua Saluator, per Legem & noui Testamenti doctrinam fidelium animas nutrit ad vitam, nimirum æternam. Quòd autem discipuli piscatores essent, vtique manifestum est. Nam licet omnes piscatores non essent, tamen quoniam inter eos tales quidam erant, idcirco à veritate non aberrat quod dicimus.

A συμφερόντων σοὶ καὶ ἀλιμπτόνεσθαι πρέπει· φέρε δὴ καὶ βραχύ τι εἰς τοὺς πέντε λέγωμεν ἄρτους, οἵτινες ἦσαν παρὰ τῷ παιδαρίῳ, καὶ εἰς τὰ δύο ὀψάρια· λόγον γάρ τινα μυστικὸν τῶν πραγμάτων αὐτῶν τε τὸ εἶδος, καὶ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμός. Διατί ποτὲ γάρ, τυχὸν ἐρήσεταί τις φιλομαθέστερον, οὐχὶ μᾶλλον τέτταρες οἱ ἄρτοι, καὶ τρεῖς οἱ ἰχθύες; διατί δὲ μὴ πέντε, καὶ τέτταρα ὀψάρια; πῶς δὲ ὅλως τὸ ἀναλισκόμενον καὶ τὸν πραγμάτων ἐξηγεῖσθαι τὸν ἀριθμὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἁπλούστερόν τε καὶ ἀπολύτως εἶπεν ὀλίγων κομίδῃ τῶν πραγμένων τὸ ἀμέτρητον τῶν ἀκολουθούντων ἀποτεράφθαι πλῆθος; ὁ δὲ λίαν ἐκπονδασμένως καὶ περὶ τούτων ἐξηγεῖται τὸ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, δίδωσί μοι πάντως ἐννοεῖν, ὃ καὶ ζητεῖν ἀναλκὲς ὄν. ἄρχομαι, πέντε μὲν εἰσὶ φησὶ τοὺς ἄρτους, καὶ τοὺς μὲν κριθίνους, δύο δὲ τὰ ὀψάρια, καὶ διὰ τούτων ἀποτείφει Χριστὸς τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. οἶμαι δὲ ἔγωγε· καὶ σκοπεῖν τι χρήσιμον ὁ φιλομαθής· B ὅτι διὰ μὲν τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, τὰ πεντάμερες τοῦ πανσόφου Μωσέως βιβλίον σημαίνεται, τουτέστι σύμπας ὁ νόμος, παχυτέραν ὥσπερ εἰσφέρων τινὰ διὰ τοῦ γράμματος καὶ τὴν ἱστορίας ἔκφυσιν. τοῦτο γὰρ ἐκπορίζει, τὸ ἀπὸ κριθῆς. διὰ δὲ τῶν ὀψαρίων καὶ διὰ τῶν ἁλιέων ἔκφησι, τουτέστι τὰ πνευματικὰ τοῦ Σωτῆρος μαθημάτων συγγράμματα· καὶ δύο φησὶν, ἀποστολικὸν ἐν ἡμῖν καὶ εὐαγγελικὸν διαλάμπει κήρυγμα. ἄμφω δὲ ζῶντα τῶν ἁλιέων ῥήματα, καὶ λογογραφίαι πνευματικαί. ἀναμίξας τοιγαροῦν ὁ σωτὴρ τοῖς παλαιοῖς τὰ νέα, διὰ νόμου καὶ μαθημάτων διαθήκης καινῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ταῖς ψυχαῖς ἀποτείφει τροφὴν ζωῆς, δῆλον ὅτι τὴν αἰώνιον. ὅτι γὰρ ἐξ ἁλιέων οἱ μαθηταὶ, προδήλων δήπου καὶ γραφῆς· εἰ γὰρ μὴ πάντες τυχὸν, ἀλλ' ἐπεὶ γε εἰσὶν ἐν αὐτοῖς οἱ τελῶναι, ἴστω τῆς ὅπῃ τοῖς εἰρημένοις ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν οὐκ ἐξοικήσειν. C

E

Ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται. συνήγαγον οὖν, καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων, ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ περισσεύσασιν τοῖς βεβρωκόσι.

v. 12. *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducauerant.*

Existimauerit aliquis Christum parsimonia quadam discipulis suis iussisse vt reliquias colligerent. Sed quiuis, opinor,

Δόξειε μὲν ἄν τῳ φειδοῦς τι περιεστυμμένος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὑποπαίξαι Χριστὸς συλλέγειν αὐτὰ ἀλλ', οἶμαι, παιδιωδῶς ἐννοήσαι παρεπόντως, ὡς ἂν οὐ

εἰς τοῦτο μικροψυχίας κακοβαίνῃ ἰὼ ἐγὼ τί A facile cogitabit non tam restrictum
λέγω Χριστός; ἀλλ' οὐδὲ εἷς ἐξ ἡμῶν καθ' ἑαυτόν. fuisse Christum, & quid dico Chri-
τί γὰρ ἂν ἐκ πέντε κριθίνων, ὧν ἀδελφοὶ προσεδοκήθημεν; stum; ne vnum quidem è nobis. Quid
ἀλλ' ἔχει πολλὴν οἰκονομίαν ὁ enim ex quinque panibus hordeaceis
λόγος, καὶ θαῦμα τοῖς ἀκροωμένοις ἀφανὲς reliqui expectari poterat? At singulari
ἐργάζεται. τοσαύτη γάρ ἐστιν ἐνεργὰ θεοπρεπῶς consilio id dicitur, & manifestam in
ἐξουσίας περὶ ὃ πρᾶγμά ἐστιν, ὡς μὴ μόνον auditorum mentibus admirationem pa-
ἐκ πέντε τὸν ἀριθμὸν κριθίνων, καὶ ὀψαρίων δυοῖν rit. Tanta enim vis diuinæ potestatis
δῆμον ὅτου κορεσθῆναι πολλοὺς, ἀλλ' ἔτι est in ea re, vt non solùm ex quinque
περὶς τοῦτο καὶ συναχθῆναι λειψάνων κο- panibus hordeaceis & piscículis duo-
φίνους δώδεκα. ἄλλως τε καὶ ἑτέραν τινὰ κατ' B bus tanta multitudo populi satiata
εἰκὸς θαῦμα τοῦ ἐπιόντος ἀπεκρούσατο, τὴν τῶν sit, sed præterea duodecim quoque
λειψάνων εὑρεθησομένων εἰς πίστιν τοῦ πάν- cophini reliquiarum superfuerint. Quin
των τε καὶ ἀληθῶς ἐφῆς γενέσθαι πλεονασμὸν, ἢ miraculum istud reliquiarum abun-
καὶ μᾶλλον φαντασίας ἐπίδειξιν ἀπατώσης, ἢ dantia confirmatum aliam quandam
τῶν μὲν ἐστιωμένων, καὶ τῶν διακονουμένων αὐτοῖς suspicionem depulit, ne videlicet ina-
ὀφθαλμῶν. ὃ δέ γε μεῖζόν τε ἢ ἀξιολογώτερον, ni specie conuiuarum & ministrorum
ἢ λίαν ἡμᾶς ὠφελοῦν, ἐκεῖνο ἐστί· κατανοοῦντας γὰρ oculi deludi viderentur, sed reuera
ὅπως παρεθυμοτάτους ἡμᾶς ἀφ' τοῦ θαύματος cibos supereſſe. Sed maximum &
ἀπεργάζεται πρὸς ὃ βούλεται, ἢ λίαν ἀσμέ- C vtilissimum illud esse notabis, quòd
νως φιλοξενεῖν, μονονουχὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν διαβοῶ- hoc miraculo Christus ad hospitali-
σας τὸν μεγαλομιλῶν, ὡς οὐκ ὀπτελείψει τὰ τοῦ tatem sectandam alacriores efficit,
Θεοῦ τὸν κοινωνικὸν, καὶ τῆς φιλαλλήλου χαίρον- ipso facto propemodum inclamans
τα ζέσεως, ἢ ὃ μεγαλομέρους ἀποπληρώσει ἐθε- Deum non defuturum ei qui quæ
λήσαντα. ἀφ' ὧν χρὴ πεινῶντι τὸν ἄρτον συ- habet libenter confert in alios, & be-
νάγειν· ἀφ' ὧν γὰρ τοῦτο κατειλημμένους neficentiâ oblectatur, & quod scriptum
μανθάνομεν ὀλίγα τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐπείσθημεν οὕτω est implere nititur: *Frange esurienti pa-* Esa. 56.
νῦν γὰρ τοῦτο κατειλημμένοι τοῖς *nem tuum.* Discipulos enim comperi-
μαθηταῖς ὀλίγα κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἐπείσθημεν οὕτω mus initio fuisse in hoc paulò tardio-
ἔχειν ὥστε ἀφειλόμενοι, πλουσίαν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ res, sed cum ita affecti essent, magnam
ἀπὸ τῶν λειψάνων ἐπήγαγε συναγωγὴν· διδάσκει δ' D reliquiarum copiam Saluator eis col-
ἡμᾶς ἀφ' τούτων, ὅτι ἢ βραχύ τι δαπανῶντες ligendam tradidit. His autem doce-
εἰς δόξαν Θεοῦ, πλουσιωτέραν ἀπολαμβάνο- mur si modicum quid in Dei gloriam
μεν χάριν τοῦ εἰρημένου παρὰ Χριστοῦ· μέτρον impenderimus, vberiorem nos ab eo
καλὸν πεπιεσμένον, καὶ σεσαλευμένον ὑπερεκ- vicissim gratiam recepturos, iuxta il-
χυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. οὐκ ὀ- lud quod dictum est à Christo: *Men-* Luc. 6.
κνητέον τοιγαροῦν εἰς κοινωνίαν τοῦ ἐξ ἀγάπης *suram bonam & confertam & coagita-*
τῆς εἰς ἀδελφοὺς, ἰτέον δὲ μᾶλλον εἰς δύπολαψίαν *tam, & supereffluentem dabunt in sinum*
ἀγαθὴν, καὶ ὄκνον μὲν, καὶ δειλίαν τὴν ἀφιλοξενίαν *vestrum.* Non est igitur oscitanter
διαπείθουσαν, ὡς πορρωτάτω ποιησώμεθα, βε- agendum in excipiendis cum chari-
βαιούμενοι δὲ τοὺς ἐλπίδα ἀφ' τῆς πίστεως τὴν tate fratribus, sed audendum potius,
μικρὰν πολυπλασιάζειν διὰ τὸν Θεὸν, αἰσι- & excutiendus est metus qui nos ab
ξωμένοις διομένεις τὰ σωτήρια, καὶ τῷ τοῦ hospitalitate auocat, & in spe firmati potius per fidem qua Deum
νόμου ἀφέλειν· διάγων γὰρ, φησὶν, ἀνοίξεις τὰ exigua quæque multiplicare posse
σωτήρια σου τῷ ἀδελφῷ σου τῷ ἐπιδεομένῳ σου credimus, aperiamus viscera indigen-
ἐπὶ σοί· πότε γὰρ ἐλεήμων ὀφθήσῃ, σκληρὸς ἀφανεῖς tibus, vt Lex præcipit: *Aperiens* Deut. 15.
τὸν ἐν τῇ δεῇ βίῳ χρόνον; πότε ὁ πληρώ- E enim, inquit, *aperies viscera tua fra-*
σεις τὸ ἐντολὸν, τὸ τοῦ δύνασθαι δρᾶν ἐνεργεία *tri tuo qui indiget te.* Quando enim
προπαιδεύον ὑπερέπον χειρί; μέμνησο λέγον- misericors videbere, si durus in hac
τος τοῦ μακαρίου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί vita permanseris? Quandónam verò
mandatum implebis, si tempus ef-
fluere patiaris quo tu illud actu præsta-
re possis? Recordare Psalmistæ dicen-
tis: *Quoniam non est in morte qui memor* Psal. 6.
sit tui: in inferno autem, quis confitebi-

tur tibi? Quis enim mortuorum fructus erit, aut quomodo meminerit Dei præcepta eius implendo, quisquis in
Iob.3. infernum descenderit? *Conclusit enim Deus super eum*, vt scriptum est. Ideoque sapientissimus ille Paulus nos eru-
Gal.6. diebat scribens his verbis: *Dum tempus habemus, operemur bonum.* Et hæc quidem, quod ad sensum historicum attinet, vtiliter dici poterunt. Verùm cum ratione magis spirituali intelligentes ea quæ dicta sunt, (nec enim aliter factum oportuit) per quinque hordeaceos panes Mosis Pentateuchum, per duos autem piscículos sapientia sanctorum Apostolorum scripta significari dixerimus, mysticam rursus ac spiritalem quandam obseruationem his quæ prius retulimus consentaneam excogitandam esse puto. Igitur iussit quidem Saluator turbas recumbere, & cum panes benedixisset, piscículos quoque apposuit, discipulorum nempe ministerio. Postquam autem mirabiliter saturati sunt qui comederant, colligere iubet quæ supererant, & implentur cophini duodecim, singulis, vt credibile est, discipulis vnus: totidem enim ipsi quoque erant. Quid ergo hinc intelligemus, nisi quod Dominus conuiuij fidelium Christus est & qui ad eum accedunt diuinis ac cælestibus doctrinis alit, cùm Legalibus, tum Euangelicis & Apostolicis: sed non vtique ipse per se id facere videtur, sed discipuli gratiam nobis supernam minis-
Mat 10. trant. *Non enim estis ipsi qui loquuntur*, vt scriptum est, *sed spiritus Patris, qui loquitur in ipsis.* At mercede non carebit sanctorum Apostolorum iste labor. Nam cum spiritales nobis escas apposuerint, vberrimam retributionem accipient, & plenissimam à Deo munificentiæ gratiam consequentur. Id enim ex eo significari puto, quòd post labores & ministerium conuiuis exhibitum, fragmentorum cophinus vnicuique mandato Christi collectus est. Cæterum dubium non est idipsum post illos ad sanctarum Ecclesiarum præsules quoque transiturum.

σοι; ποῖος γὰρ ἔπι τῶν νεκρῶν ὁ καρπὸς, ἢ πῶς ἔπι μεμνήσεται τις Θεοῦ ἀφ' τῶν πλεόνων ἐντολῶν τῶν * ὃν ἅδου κατα βεβηκότων; συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ τὸ γεγραμμένον. ἀφ' ὧν τοῦτο, καὶ ὁ σοφώτατος λιμᾶς ἐπαίδευε Παῦλος, ὡς καιρὸν ἔχομεν ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν, διτριχῶν λοιπὸν ἡμῖν τὰ ὑπὸ σοῦ τὰ ὃν τῆς ἱστορίας λελέξεται χρήσιμον· ὅπῃ δ' πνευματικώτερον ἐκλαμβάνοντες τὰ εἰρημένα· χρὴ γὰρ οὕτω, καὶ οὐχ ἑτέρως· ἀφ' μὲν τῶν πέντε κριθίνων τὸ Μωσαϊκὸν ἔφημεν ἐκτεθεωρῆσθαι βιβλίον, ἀφ' δὲ τῶν δυοῖν ὀψαρίοιν, τὰ σοφὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων συγγράμματα, χρὴ ὧν πάλιν ἐκτολαμβάνω, καὶ ὅπῃ τῶν λεφθέντων συλλογῆς, μυστικόν τι καὶ πνευματικὸν ὑπονοῆσαι θεώρημα, τῇ τῶν εἰρημένων ἀκολουθίαν σωιστέχον. ὑκοῦν ἐκέλευε μὲν ὁ σωτὴρ ἀναπεσεῖν μὲν τοὺς ὄχλους, ἀλλογήσας δὲ τοὺς ἄρτους, τὰ ὀψάρια προσφερόμενα, ἀφ' τῶν μαθητῶν ἐκπουργίας δηλαδὴ ὅπῃ ἐκατεκορέσθησαν τῶν δόξης οἱ βεβρωκότες, συλλέγειν ἐπιτάττει τὰ λείψανα, καὶ πληροῦται κόφινοι δώδεκα, εἷς ἑκάστῳ τῶν μαθητῶν κατ' εἰκός· ἦσαν γὰρ τοσοῦτοι καὶ αὐτοί. τί οὖν ἐντεῦθεν ἐκνοησόμεθα, ἢ πρώτως ἐκεῖνο, καὶ σὺκ ἐψευσμένως, ὅτι πρωτουργὸς μὲν τῶν ἐπ' αὐτῷ πιστευόντων ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ τοὺς προσιόντας αὐτῷ ἰόντας ἀποτρέφει τοῖς θείοις τε καὶ ὑγιαίνουσι, δῆλον ὅτι μαθήμασι, νομικοῖς τε καὶ προφητικοῖς, ἀλλ' εὐαγγελικοῖς τε καὶ ἀποστολικοῖς· ἀλλ' ὑ πρώτως αὐτὸς ὀφεῖλει ταῦτα ὁ αὐτουργὸς, διακονοῦσι δὲ ἡμῖν τὴν αὔξησιν χάριν οἱ μαθηταί· αὐτοὶ γὰρ ὑκ εἰσὶν οἱ λαλοῦντες ἀλλὰ τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς· ἀλλ' ὑκ ἀμοιβὴν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ὁ πρὸς τοῦτο πόνος. πρόδηλον γὰρ ἡμῖν ἐκ τῶν πνευματικὰ δῆλον ὅτι ἔσται, καὶ τὰ πρὸς τοῦ σωτῆρος ἡμῖν ἀγαθὰ διακονησάμενοι, πλουσιωτάτην ἀποίσονται τὴν ἀπόδοσιν, & πληρεστάτην διὰ πάντων παρὰ Θεοῦ τῆς φιλοτιμίας τὴν χάριν. ὅμοιον γὰρ τοῦτο, καὶ ὑχ ἑτέρως ἡ δηλοῖ τὸ μετὰ τοὺς πόνους, καὶ τὴν ἐκπουργίαν τὴν ὅτι τοῖς δαπανωμένοις δεδαπανημένην, κόφινον ἑκάστῳ συμπλέκεσθαι μετὰ πρόσταγμα τοῦ Χριστοῦ. ὅτι δὲ μετ' ἐκείνους τὰ ὑκ τοῦ τύπου διαβήσεται καὶ εἰς τοὺς τῶν ἁγίων ἡγουμένους ἐκκλησιῶν, οὐκ ἀμφίβολον.

Οἱ οὖν ἄνθρωποι, ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς σημεῖον, ἔλεγον, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προ-

v. 14. *Illi ergo homines cum vidissent quod* IESVS *fecerat signum, dicebant: Quia hic est verè Pro-*

φήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον.

Θαυμάζοισι δὲ σημεῖον οἱ δοκιμάζειν εἰδότες τὰ θεοπρεπῆ, καὶ δὴ θεσπίσω μᾶλλον λογισμῷ δικαιούμενοι, ἢ παρ' ἀτιμώδη νοσοῦντες τὴν ἀβουλίαν, οἱόπερ οἵνες ἦσαν οἱ δυστυχεῖς Ἰουδαῖοι, δέον ὠφελῆσθαι τῇ τῶν τελουμένων παρεμφασείᾳ, καὶ δὲ κρίνειν ὀρθῶς ἐνωάσας ζημιώμενοι. χερσὶν γὰρ ἤδη καὶ καταλιθοῦσθαι τὸν Ἰησοῦν ἐδοκίμαζον, τὰ πεφθέξων ὅτι δὴ πολλάκις ὁρῶντο δημιουργός. ἀμείνους τοιγαροῦν καὶ ἀκαπάλμεσος βραχὺ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, οἱ τῇδε θαυμάζοντες, καὶ ἐφ' ἑνὶ τούτῳ, καὶ μεγάλῳ σημείῳ σωφρόνως ἀναπεπεισμένοι λοιπὸν, ὅτιπερ εἰς πάντας αὐτὸς ὁ καὶ ἥξειν εἰς κόσμον ἐν προφήτου τάξει προκεκηρυγμένος· ἐπιτηρᾷ δ', ὅση πάλιν ἐντεῦθεν ὁρᾶται διαφορά, ἡμῖός τε φημὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἔξω τῆς Ἰουδαίας κειμένων· οἱ μὲν γὰρ καίτοι πολλὰ, καὶ οὐκ ἀναξίων εἰς τὸ θαυμάζεσθαι γενόντες θεωρεῖ, σκληροὶ μὲν ἔχ ὅπως εἰσὶ, καὶ ἀπάνθρωποι μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ φονῶσιν ἀδίκως τὸν ὅτι προσήκει διαπονούμενον, ἀλλοδαπὸς ἀπονοίας, πόλεώς τε τῆς ἑαυτῶν, καὶ χώρας ἐλαυνόντες· οἱ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀξιωσιμένοι, καὶ διὰ τούτου τὸ ἀλλοφυὲς ὑποπεμφαίνοντες, ἑνὶ καὶ μόνῳ σημείῳ δοξάζουσι, καὶ ἀνενδιάστως τῇ πίστει προσδέχεσθαι δεῖν τοῖς ἐπ' αὐτῷ διαλήψεις βεβαίως δοκιμάζοισιν. ἀπὸ δὴ τούτων ἀπάντων, αὐθαιρέτως μὲν, καὶ αὐθηλεῶς εἰς τὸ χερσὶν λοιπὸν ἀποβρίπτεσθαι δικαίως ὁ Ἰσραὴλ αὐεδείκνυτο, φθόδοις δὲ τ' αἴωνα, καὶ ἀναπόστως τῆς διὰ Χριστοῦ τὸ χερσὶν λαχεῖν ἤδη τοῖς ἐξ ἐθνῶν χρεωστούμενον.

pheta qui venturus est in mundum.

Signum mirantur qui quæ maiestatis sunt diuinæ æstimare norunt, quique ratione potius humana reguntur, quàm belluina temeritate laborant, cuiusmodi erant impij quidam Iudæi, qui quum ex Christi operibus iuuari debuissent, sanitate mentis exciderunt. Iam enim IESVM quoque lapidandum esse statuerunt, quòd eum miracula sæpius edere viderent. Illorum igitur insania longè meliores sunt, qui hunc in modum mirantur, & qui vno isto eóque magno signo adducti sunt vt credant omnino ipsum esse quem sacræ literæ prædixerunt in mundum venturum instar Prophetæ. Obserua porrò quantum rursus hinc cernatur discrimen generis Israëlitici, & eorum qui extra Iudæam positi erant. Illi enim quamuis multa nec admiratione indigna spectauerint, non tamen duri sunt & inhumani solùm, sed & iniustè cædem ei machinantur, qui eorum saluti magnopere studet, agresti furore ipsum cum ex vrbe sua, tum regione tota abigentes. Qui verò dissiti sunt ab Hierusalem, atque idcirco alienigenarum rationem præ se ferunt, vno solóque signo sic afficiuntur, vt indubitata fide opinionem de ipso suscipiendam statuant. Ex his omnibus igitur patet suopte iudicio condemnatum esse Israëlem ac iustè repudiatum, Gentibus verò repositam esse supernam misericordiam, & dilectionem per Christum.

Ἰησοῦς οὖν γνοὺς, ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσι βασιλέα, ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος.

v. 15. IESVS *ergo cum cognouisset quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus.*

Ἀξιεπαινέτως μὲν οὖν τις ἐποίησε τὸν ψῆφον, καὶ σφόδρα δικαίως τοῖς ἀπὸ τοῦ μεγάλου θαύματος ἀναπεπεισμένοις βιβλίως, ὅτι δὴ πρέπει τὰ πάντων ἄριστα προσῆναι Χριστῷ, καὶ τὸ ἀνεσχάτως ὡς ἐν μέρει ὑμῖν ἀναπτεσθαι. Τί γὰρ ἐβούλετο αὐτὸν εἰς βασιλέα προχειρίζεσθαι, ἢ δὴ ἕτερον, ἢ τοῦτο σημαίνει; ἀλλαδεῖν φημὶ αὐτὸς μᾶλλον τὸ ἀλλων καὶ τοῦτο, ὑποφαμμένος γὰρ ὑμῖν ἀφιλοδοξίας ὑποίσεται Χριστὸς, καὶ δεῖ ὅτι προσήκει ὑμᾶς ἐλαυνόμενος αὐτὸν ἀποφεύγων, καὶ βασιλείαν τὴν αἰωνίαν τὴν ὑμῖν προσαιτούμενος, εἰ καὶ ἀζήλωτον αὐτῷ ἀληθῶς τὸ

Iure vtique laudandam eorum sententiam quis censuerit, qui magno illo miraculo facile ad credendum adducti sunt, esse in Christo eximia cuncta, & supremum omnium honorem ei deferendum. Quòd enim eum volunt in Regem creare, quid aliud quàm hoc significet? Sed inter cætera hoc etiam quiuis mirabitur, quòd nimirum Christus nobis exemplum hic contemnendæ gloriæ tradit, eos fugiendo qui honorem deferunt, & regnum hoc mortale respuendo licet inuidendum id ei reuera non

sit,

sit, propterea quod omnibus cum Patre imperat: simulque cogitandum iis præbet qui in futuram spem respiciunt, paruum iis esse quod in mundo magnum est, & bonum esse huius vitæ aut seculi honores contemnere licet vltrò deferantur, vt ad illum qui à Deo est honorem ascendant. indecorum enim est his eos clarere velle, qui ad diuinam gratiam enituntur, æternamque gloriam sitiunt. Respuenda æst itaque ambitio arrogantiæ soror & vicina, nec multum ab ea dissita. Et quod honore maximè illustre est in hac vita fugiamus vt damnosum, quæramusque potius humilitatis sanctimoniam alter alteri cedentes, vt & beatus Paulus monebat, dicens: *Hoc sentite vnusquisque in vobis quod & in Christo* IESV, *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanit, formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo. humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit ei nomen quod est super omne nomen.* Cernis vt voluntaria humiliatio clarum habeat finem, & spiritus demissio multorum nobis bonorum sit radix? In forma quidem cum esset Dei ac Patris, humiliauit seipsum vnigenitus homo factus propter nos: sed tametsi in hac vita cum carne apparuit, humilis tamen non permansit. in pristinam quippe dignitatem & gloriam diuinam, licet homo factus sit, redit. Idipsum quoque de nobis intelligendum est. Si nos enim de huius seculi fastu ad humilia demittamus, tunc certe supernam gloriam vicissim recipiemus, eóque euehemur vt dij simus per gratiam, ratione similitudinis cum vero naturalique Filio filiorum Dei appellationem sortiti: Atque vt propositis rebus aliquid affine dicam, etiam ipsum, si obueniat, honorum terrenorum culmen ac cæterorum fontem & originem recusemus, si cælestia sapimus, & supernis seruimus potius quàm terrenis. Porro spiritalibus contemplationibus non caret oratio: ideóque rursum dicemus repetita quodammodo ratione eorum quæ facta sunt, & rebus propositis denuo recensitis. Sic enim id quod

Philip. 2.

A ωρέγμα, ἀλλὰ ὁ πάντων βασιλεὺς μετὰ παῤῥησίας, ὁμοῦ δὲ καὶ δίδωσι τοῦ τοῖς εἰς ἐλπίδα τὰ μέλλοντα βλέπουσιν ἀποβλέπειν, ὅτι μικρὸν αὐτοῖς ὃ ἐν κόσμῳ μέγα, καὶ ὅτι χρὴ ἐν τῷ δεῖν τῷ βίῳ, ἡγεῖσθαι κόσμῳ ὑμᾶς, κἂν αὐτομολῶσι μὴ προσίεσθαι καλὸν, ἵν' εἰς ἐκεῖνα ἀναβαίνωσι τὰ πρὸς Θεοῦ· ἀπρεπὲς γὰρ ὄντως ὃ ἐν τούτοις διαφάνειαν φιλεῖν, τοὺς οἵ γε προῖκα ἀπείρονται χάριν, καὶ δόξαν διώκουσι τὴν αἰώνιον. παραιτητέον τοιγαροῦν τὴν ὑπερηφανίας ἀδελφὴν, καὶ κενοδοξίαν, καὶ μάλιστα

B φιλοδοξίαν, καὶ ὑπολαμβάνειν τῶν μέτρων τὸν ἐκείνης ὅρον ἀπεχρινισμένον. καὶ ὃ μὲν ὑποφαινὲς ἐν ὑμῖν τὸν πρόσκαιρον βίον, ὡς ἀδικοῦν φεύγωμεν, ζητῶμεν δὲ μᾶλλον ὃ ἐν ταπεινώσει σεμνόν, προηγούμενοι ἀλλήλοις, καθάπερ ἡμᾶς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐνουθέτει, λέγων, τοῦτο φρονεῖτε ἕκαστος ἐν ὑμῖν ἃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν

C ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ὁρᾷς ὅπως ἡ ἐκείνου ταπείνωσις λαμπρὸν ἔχει τὸ τέλος, καὶ ῥίζα πολλῶν ἡμῖν ἀγαθῶν τὸ μέτριον ἀναφαίνεται φρόνημα; ἐν μορφῇ μὲν ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ πάθους τεταπείνωκεν ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, ἀλλ' εἰ καὶ πέφηνεν

D ἐν τῷδε τῷ βίῳ μετὰ σαρκὸς, ἀλλ' οὐκ ἔμεινε ταπεινός· ἀναπέπλασται γὰρ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, καὶ εἰς δόξαν τὴν προσφεπῆ, καὶ εἰ γέγονεν ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν δὴ τοῦτον νοήσαι τρόπον, καὶ ἐφ' ἡμῶν. ὅταν γὰρ ἑαυτοὺς τῶν ἀρχαίων ὑφωμένους τοῦ παρόντος βίου καταπαύσωμεν εἰς ταπεινά, τότε δὴ πάντως ἐν τῷ ἄνωθεν ἀντιχορηγήσομεν δόξαν, καὶ εἰς τὸ εἶναι θεοὶ μετὰ χάριν ἀναβησόμεθα, καθ'

E ὁμοιότητα λαμβάνοντες τῷ ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ μετὰ φύσιν υἱόν, τὸ καλεῖσθαι τέκνα Θεοῦ· καὶ ἵνα τοῖς προκειμένοις εἴπω τὸ συγγενές, καὶ αὖτις, εἰ προέσθαι, τὸ ὅτι γῆς ἀκριβῶς πεπαιτεύμεθα τὴν ἀπάσης μητέρα ἡμῶν, εἰ φρονοῦμεν τὰ ἐπουράνια, καὶ τοῖς ἄνω πολιτευόμεθα μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τῆς γῆς. πολυμαθὲς μὲν ἡ θεωρημένη ὁ λόγος ἡμῖν οὐκ ἀμοιρεῖ, δεῖ δὲ πάλιν ἐρωτᾶν, ὅλως ὡς ἀνακεφαλαιούμενοι τὰ γεγονότων

τῷ δυνάμει, καὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς τῶν προκειμένων διαμνησάμενοι λόγου· ὅταν γὰρ ἡμῖν ἔσῃ

καλαφανὲς τὸ ῥηθήσεσθαι μᾶλλον, μάλιστα δὲ ὅτι προσετέθη τὸ μοναχὸς ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ὡσανεὶ ἀναγκαῖόν τι, καὶ ἀπαραίτητον ἐπιδηλοῦν, τὸ, ὅτι ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος. ἀκούων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπανθρωπίαν παραιτούμενος, ἀπεδήμει μὲν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ Χριστὸς, ὅσον ἔστιν εἰκάσαι, ἐν καταλέλειπται τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου· διαπεφευγὼς δὲ μόλις τὴν Τιβεριάδος θάλασσαν, καὶ πολὺ λίαν τὴν ἐκείνων ἀπονοίας ἀπεφρενιασμένος, ἀνεπήδα πρὸς ὄρος ἅμα τοῖς μαθηταῖς, ἀεὶ δὴ καὶ ἐπιδηλοῦν εἰρήκαμεν τὸ τε ἄβατον ὡσανεὶ καὶ αὐλιώτην τοῖς Ἰουδαίοις τὸ ὡς ἐπ' αὐτὸν ὁδοῦ, καὶ τὴν ἐξ ὀργῆς τοῦ ὅτε τοῦ πάθους μεσολαβοῦσαν ἀναχώρησιν τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καιροῦ, δῆλον ὅτι τὸ μὴ πρέπον τε, καὶ ὅτι προφανὴς ἔσται Χριστὸς, ἅμα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὅταν ἐκβαίνῃ τὴν Ἰουδαίαν καὶ πρὸς τὰ ἔθνη βαδίζῃ μεταλλήσεις ἐπ' ἐκφυλα τὴν χάριν· ἀπὸ δέ γε τῆς ὄψεως τοὺς ἐπομένους αὐτῷ διεσκέπτετο, καὶ προσέτι τούτῳ διενοεῖτο πρὸς ἔφης. καὶ τοῦτο δὴ πάλιν ἐλέχθη καθάπερ ἐν τύπῳ σημαίνον, καὶ τὴν δώσειν τοῖς ἁγίοις χρεωφειλομένην ἐπισκοπὴν, καὶ τὸ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτι τὴν σεβομένων αὐτὸν οὐκ ἀπρονοήτως ἔχει Θεός· εἶπα προδήλως ὁ πολιὰ ἀπεγέφετο δῆμος, ἀφῆ τε τὴν πέντε ἄρτων, καὶ τῶν δυοῖν ὀψαρίοιν· ἐφ' ᾧ δὴ χρείᾳ νοσφίζ διωκειζόμεθα τὴν ἁγίων συγχάμματα παλαιάν τε καὶ νέων, τὴν δι' ἀποστόλων προδήλωσιν τοῖς ἀγαπῶσι Χριστόν. πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι καὶ τὸν τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας καιρὸν πλούσιον νομίζεται προδηλοῦν Θεοῦ τὴν μαθητὴν ὁ χορὸς, καὶ μετ' ἐκείνους, οἱ τὴν ἁγίων τοῦ Θεοῦ προσεσῶντες ἐκκλησιῶν· ὅπου γὰρ πάντας ἐν ἐκείνοις ὁ τύπος ἦν ἐν ἀρχῇ· εἶπα θαυμάζοιεν οἱ θεωροῦντες τὸ σημεῖον, καὶ ἁρπάζειν εἰς βασιλέα βουλόμενοι τὸν Ἰησοῦν. ὃ δὴ καὶ σημεῖόν, ἀναχωρεῖ μόνος εἰς τὸ ὄρος, ὡς γέγραπται· ὅτε γὰρ προδηλοῖ τοῖς ἔθνεσιν ὡς μεγαλουργὸς, καὶ Θεὸς ἐθαυμάσθη Χριστὸς, ὅτε πάντες αὐτὸν ἐπεγράψαντο βασιλέα καὶ κύριον, τότε καὶ ἀνελήφθη μόνος εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐδενὸς αὐτῷ τὸ προπόδων ἀκολουθήσαντος· ἀπαρχὴ γὰρ τῶν νεκρῶν ἀναβέβηκε μόνος εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα, καὶ ἀληθέστερον, καὶ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ ψαλμῳδοῦ· τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου, ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; ἀθῷος χερσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. ἀκολουθήσῃ γὰρ τοιοῦτος τῷ Χριστῷ, καὶ εἰς ὄρος τὸ νοητὸν ἀναβήσεται, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κύριον· ἀναχωρεῖ δὲ εἰς τὸ ὄρος, τοῦτ'

A dicendum est manifestum nobis erit, præsertimque à beato Euangelista additum esse, *Secessit in montem solus*, quasi necessarium & ineuitabile quiddam significet. Igitur Iudæorum immanitatem Christus fugiens, discessit ex Hierusalem: Quod manifestè est, *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam.* Tranato mari Tiberiadis, & ab illorum furore procul dissitus, secessit in montem vnà cum discipulis: Quo significari diximus inuium & intercluſum quodammodo Iudæis iter ad ipsum, & Christum recessisse ob passionem vsque ad tempus, congruum nimirum, eumque illustrem atque conspicuum fore cum suis discipulis, cum relicta Iudæa ad gentes migrauerit gratiam ad illas transferens. De monte verò aspexit eos qui sequebantur, ac præterea eorum alimoniæ prouidit. Quo rursum diximus typicè significari cùm inspectionem illam supernam sanctis debitam, iuxta illud: *Oculi Domini super iustos*: tum prouidentiam quam Deus impertit colentibus se. Præterea magna multitudo populi admirabiliter nutrita est ex quinque panibus, & duobus piscibus. Quo quidem intelligi statuimus scripta sanctorum veterum ac nouorum per Apostolos apponi iis qui Christum diligunt: quin & discipulorum chorum, & secundum eos sanctarum Ecclesiarum Dei præsules, vberem ministerij erga nos fructum reportaturos. typus enim ille ad omnes initio spectabat. Postremò spectatores signum mirantur, & statuunt IESVM in Regem rapere. Quod cum nosset, solus secedit in montem, vt scriptum est. Postquam enim eum gentes vt miraculorum effectorem ac Deum suspexerunt, postquam eum Regem cuncti nuncuparunt ac Dominum, tunc quoque assumptus est solus in cælum, nemine ipsum omnino sequente. Primitiæ enim mortuorum quum esset, ascendit solus in montem magnum ac verum, iuxta illud Psalmistæ: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundus corde.* Christum enim sequetur qui huiusmodi est, & in montem intellectualem ascendet, circa tempus regni cælorum. Secessit porrò in montem, hoc

B

C

D

E

Hier. 12.

Psal. 33.

Psal. 23.

eſt, aſcendit in cælum, non quòd regnum in fideles ſuſcipere nolit, ſed quòd regni illuſtrioris tempus differat donec cælitùs ad nos reuertatur, cum in gloria Patris deſcendet, non iam ex ſignis vt priùs reuera & ſecundum naturam Dominus agnitus, ſed ex maieſtate Deo conuenienti Rex citra dubitationem vllam declaratus. Itaque, (dicam enim rurſus, quæ prius allata ſunt in pauca contrahens) cum per ſigna creditus & agnitus eſt Deus, Iudaïco populo relicto, tunc omnes ipſum quoque in Regem aſſumere nituntur. In cælos autem ſolus aſcendit, congruo tempori clariorem regni declarationem reſeruans.

A ἔστιν, ἀναβέβηκεν εἰς τ̀ ὕψιστον, ὐ τὸ βασιλεύειν τῶν πεπιστευκότων αὐτῷ παραιτούμενος, ἀλλ' ὑπερθέμενος τ̀ τῆς βασιλείας τῆς ἐπιφανεστέρας χρόνον, εἰς τὸν μέλλοντα ὡς ἡμᾶς ὑποστρέφειν, ὅτε δὴ καὶ δόξῃ τῇ τοῦ πατρὸς καταβήσεται, οὐκέτι ἀφ' σημείων, καθάπερ δὴ πρότερον ὑπογινωσκόμενος, ὅλως ὄντως ὑπὸ καὶ κατὰ φύσιν κύριος, ἀλλ' ἐκ δόξης θεοπρεποῦς, ὑπὲρ πᾶσαν βασιλικὴν ἀναντιῤῥήτως ὁμολογούμενος. Ὀλίγα

B οὖν· ἐρῶ γὰρ αὖθις ἐν ὀλίγῳ συνειλεῖν καὶ τὴν εἰρημένων τὸ πλάτος· ὅτε ἀφ' σημείων ὑποπτευθείς, καὶ ἐπιγνωσθεὶς Θεὸς, τῷ Ἰουδαϊκῷ ἐκφοιτήσας λαῷ, τότε δὴ πάντες αὐτὸν καὶ εἰς βασιλέα λαμβάνειν ἐπιχειροῦσι· δικαίαν δ' μόνος εἰς οὐρανοὺς καιρῷ τῷ πρέποντι τὴν τ̀ βασιλείας ἐκφανεστέραν ὑποδέξιν ἀποσαμένος.

v. 16. *Vt autem ſero factum eſt, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare. Et cum aſcendiſſent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum.*

Ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο, κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν· καὶ ἐμβάντες εἰς πλοῖον

C ἤρχοντο εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καφαρναούμ.

Primo ſigno mirabiliter edito, radix denuò alterius & occaſio, illius fuga & ſeceſſio ſingulari conſilio reperitur, & procedit, vt ſcriptum eſt, de virtute in virtutem miraculorum editor. Nam cum quæreretur in Regem ab iis qui magno illo miraculo attoniti erant, ipſe verò mundi honores, vt prius oſtendimus, re-

D cuſaret: abeundum vtique fuit ex locis iſtis, imò verò ex omni illorum regione diſcedendum. Vt ergo diſceſſiſſe videretur, & quærentium emolliret vehementiam, iubet diſcipulos prius diſcedere, ipſe verò remanet, ad ſignum aliud deinceps edendum opportunè ſe accingens. Nihil enim ei prius erat quàm vt quauis ex re & occaſione mentem Apoſtolorum ad fidem firmaret. Nam cum orbis doctores eſſe deberent,

E & quaſi luminaria quædam, iuxta Pauli ſententiam, mundo præfulgere, neceſſariò ipſos ad vtilia quæque manu ducebat. Hoc enim erat non tantum de illis benè mereri, ſed & de aliis qui ab ipſis in eius certa cognitione inſtruendi veniebant. Sed quam ob cauſam, inquiet forſan aliquis, poſt illud miraculum, ſtatim probatur poſſe quoque IESVM ſupra mare

Παραδόξως ἀποτελεσθέντος τ̀ πρώτου σημείου ῥίζα πάλιν ἑτέρου, καὶ πρόφασις ἡ ἐπ' ἐκείνῳ φυγή τε καὶ ἀναχώρησις οἰκονομικῶς δι' εἰσπέσῃ, ἐ πορεύεται, κ̀ ὃ γεγραμμένον, ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν ὁ θαυματουργός. ὅθεν γὰρ ἐζητεῖτο μὲν εἰς βασιλέα πρὸς τῶν ἐπ' ἐκείνῳ τῷ μεγάλῳ κατάπληκτων θαύματι, πρῄτειτο δὲ αὐτὸς ὑπὸ τῶν κόσμῳ ὑμᾶς κ̀ τοὺς ἥδιστα προδοθέντας λόγους· ἔδει δὴ πάντως καὶ τόπων αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ἁπάσης τ̀ ἐκείνων ἀπαλλάξασθαι χώρας· ἵνα τάνυν κ̀ ἀποπλεῦσαι δόξῃ, καὶ τὸν τῶν ὀπτιζομένων ὑποχωνεύσῃ τόνον, πρόφασιν δὲ μεῖν ἐπιτηδῇ τοῖς μαθηταῖς, ἀπομένῃ δὲ αὐτὸς διαφόρως ὅπου ὃ ἐξῆς σημεῖον ἐρχόμενος· ἰδοὺ γὰρ δὴ ἐ λίαν ἐκπεπληγμένον αὐτῷ ὃ ἀφ' πάσης ἀφορμῆς, καὶ πράγματος βεβαιοῦν εἰς πίστιν τὸν ἐφ' ἑαυτῷ τῶν ἀποστόλων τ̀ νοῦν. ὅθεν γὰρ ἔμελλον ἔσεσθαι τ̀ οἰκουμένης διδάσκαλοι, κ̀ ὥσπερ λύχνοι φωσφόροι λαμπάδιον ἐν κόσμῳ, κ̀ τὸν τῷ Παύλου φωνῶν, ἀναγκαίαν αὐτοῖς τ̀ ἐφ' ἅπασι τοῖς ὠφελεῖν πεφυκόσιν ἐποιοῦτο χειραγωγίαν. τοῦτο γὰρ οὐχ ὅπως ἐκείνοις χρήσασθαι μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν παιδαγωγηθεῖσιν μαθηταῖς, εἰς τὸν ἐπ' αὐτῷ καταπλῆξιν ἀπλατῆ. ἀλλὰ τῷ δὴ χρῆναι, ἐρεῖ τις τυχόν, κ̀ τὸν ἐπ' ἐκείνῳ μεγαλουργίαν δοῦναι δυνάμεως καὶ ἐπ' αὐτῆς εἶναι θαλάσσης τὸν

Ιησοῦ εἰσφέρεται; πιθανὴν δὲ σφόδρα τὴν αἰ- A
τίαν ὁ τοιοῦτος ἀπλαχύσθω. ὅπῃ γὰρ τοὺς ὄχλους αὐτὸς ἀποτρέφειν ἐβούλετο, ἀπορήσειν δέ πως αὐτὸν τοῦτο Φίλιππόν τε καὶ Ἀνδρέαν ὑπέλαβον, ὁ μὲν ἀργυρίων οὐκ ἐλάχιστον ἀριθμὸν μόλις αὐτοῖς ἐξαρκέσειν εἰς ὀλίγα κομιδῇ τὴν ἀπόλαυσιν εἰρηκώς, ὁ δὲ πέντε μὲν ἄρτους, καὶ ὀψάρια δύο πῶς ἐπὶ τοσοῦτον παιδίων κύρηθαι διδάσκων, μὴ μέντοι εἶναί τι τὸ κυρηθὲν εἰς ὄχλον ὅσον πολλὸν, καὶ ἀπὸ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν οἰκείαν ῥᾳθυμίαν μηδὲν ἔξω δυνάμεως τῆς χρεωστουμένης ἀκολουθίας τοῖς καθ' ἑαυτὰς B
κεφάλαιον αὐτὸν αἰδεῖσθαι, ἵνα τὸ ὅτου σμικροπρεποῦς ὑποπτήξεως ἑαυτὸν ἀπαλλάξῃ, καὶ ἀπονοῶν πάντως ἐπὶ τὴν ἀποστόλων τοῦ νοῦν ἀναπείσῃ δυνάμεως μαθεῖν, ὅτι πάντα παραδόξως ἄνωθεν ἀνέλησεν ποιεῖν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει μὴ κωλυόμενος, μήτε μὲν κατὰ ὑγρὸν ὅλως πορεύεσθαι δυνάμενος αὐτὸς τὸ ὡς ἐξ αἰσχύνης ἀκολουθίας, ὑπὸ πόδας ἐπιβῆναι τοῖς ἑ- C
αυτοῦ τὸ ὑγρὸν τῶν ὑδάτων φύσιν, κεῖται τοῖς ἀνθρωπίνοις σώμασιν ὑποχείως μεταποιοῦσα πάντα γὰρ ἐστὶν ὡς Θεῷ δυνατὰ· ὀψίας τοιγαροῦν ἤδη γενομένης, καὶ τῶν ζητούντων αὐτὸν τὴν ἀκρίβειαν παρηλύοντος τοῦ καιροῦ, καταβαίνει μὲν ὅπῃ θαλάσσης τῶν ἁγίων μαθητῶν ὁ χορός. ἀπὸ πλοίου γὰρ παρῆν τῷ Θεῷ καὶ διδασκάλῳ πάντα, καὶ ἀμύητοι πειθοῦς.

Καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὔπω ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς. ἥ τε θάλασσα πνεύματος μεγάλου πνέοντος διηγείρετο. D

Et tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos IESVS, *Mare autem vento magno flante vrgebat.*

Πολλὰ κατ' αὐτὸν οἰκονομεῖται χρησίμως, καὶ συνελαυνόμενοι τοῖς μαθηταὶ εἰς θερμοτέραν τῶν σπουδῶν τὴν ὑπὲρ ζήτησιν τὰ συμβαίνοντα· θορυβεῖ μὲν γὰρ βαθὺς ὢν ὁ νυκτὸς ὁ σκότος, καὶ τοῖς μὲν ὕδασι μεγαλυνόμενοις καπνοῦ δίκην ὑπανιχνεύεσθαι, τὴν δὲ ὅπῃ λοιπὸν ἀπευθύνεσθαι χρὴ ἀφανιζόμενος γνῶσιν. ἐκλανθάνει δὲ καὶ μικρὰς καὶ πνοὴν ἀγελείτης, ῥοιζηδὲν τοῖς κύμασιν ἐ- E
πιβαίνουσα, καὶ πρὸς ὕψος ἤδη τὸ ἀστυνήκες ἀφανιστοῦσα τὰ κύδεα. ἀλλὰ καὶ τούτων ἤδη γενομένων, οὔπω ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς· ἐν τούτῳ γὰρ μάλιστα τὸ κινδύνευμα, καὶ τὸ φόβου πλέον, τὸ μὴ παρεῖναι Χριστὸν τοῖς πλέουσιν ἐπιφοβίζετο. ὑπεκῶν αἰδοῖ τινι χαμαίζηλος τοῖς μὲν σπουδαίοις αἰσθητὸς, ἀφαιτιωμένοις δέ πως, ἢ καὶ δοκοῦσιν ἀποδημεῖν ἀφ' τῶν θείων ἀξιόχρεως

Multa vno eodemque tempore constituuntur vtiliter, & rerum euentus discipulos ad Saluatorem maiore studio quærendum adigunt. Turbant quippe profundæ noctis tenebræ, quæ fumi instar aquis innatant, & ne pateat quò cursus dirigendus sit impediunt. nec minus turbat ventorum vis magno stridore fluctibus ingruens, & in altum vndas præter morem erigens. Sed interea IESVS nondum ad eos venerat. In hoc enim erat periculum, & timor inde augebatur, quòd Christus nauigantibus non adesset. Igitur necesse est tempestate iactari eos qui non sunt cum ipso, sed qui resecti sunt quodammodo aut qui ab eo discedere videntur diuinarum

legum contemptu, & per peccatum ab eo qui saluare potest separantur. quapropter si graue sit in spiritalibus tenebris versari, & si molestum est in acerbum voluptatum mare demergi, susci-piamus IESVM: id enim nos cum à periculis, tum à peccato mortifero vindicabit. Figura autem eorum quæ dicta sunt in iis quæ hîc acciderunt apparebit. Nam veniet vtique ad discipulos.

A νόμων, καὶ χωριζομένους ἀπὸ τῆς ἀμώμητον τῶ ἀφοσιοῦσθαι δυναμένου. ὀκνοῦσι εἰ βαρὺ δοκεῖ τοῖς τὸν σκότον ἡγεῖσθαι τοῦ κοινοῦ, καὶ εἰ χαλεπὸν δοκεῖ θαλάσσης πικρᾶς τὴν ἡδονὴν καταπίνεσθαι, προσδεξώμεθα τὸν Ἰησοῦν· τοῦτο γὰρ ἡμᾶς, καὶ κινδύνων ἀπαλλάξει, καὶ τῆς εἰς θάνατον ἁμαρτίας. ἡ δὲ τούτου τοῦ εἰρημένων ἐν τοῖς μαθηταῖς ὀφθήσεται· ἥξει δὴ οὖν πάντως ὅπου τοῖς μαθηταῖς.

v. 19. *Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident* IESVM *ambulantem supra mare, & proximum naui fieri, & timuerunt: Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere.*

Ελληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι πέντε, ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν. ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς· ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε.

Cum longo interuallo à continente abessent, & nulla iam vix salutis spes superesset (medium quippe iam mare tenebant) tunc sanè optatissimus eis Christus apparet. Gratissima enim periclitantibus futura tunc salus erat, cum spem eis vitæ iam omnem metus abstulisset. Apparet autem eis præter expectationem. hoc enim ita disponebatur ad eorum vtilitatem. Stupent verò IESVM per mare medium & super aquis ipsis gradientem conspicati, & ad metum addunt admirationem. Sed reipsa Christus eos statim liberat, dicens, *Ego sum, nolite timere.* Procul enim cessura erat omnis turbatio & omni periculo superiores futuri erant ij quibus Christus aderat. Hinc ergo rursus quoque discimus, tentationes virili & constanti animo sustinendas esse, firmissimáque in Christum spe posita, erecto in ipsum animo (etiamsi vndique tentationum metus nos alluerent) salutem omnino consecuturos. Obserua enim vt non statim à terra soluentibus, nec in principio periculorum Christus in nauigio apparcat, sed cum stadiis multis à continente distarent. Non enim statim ac ingruit perturbatio seruantis gratia nobis occurrit, sed cum inualuerit metus ac periculum, & in mediis, vt ita dicam, tentationum fluctibus reperimur, tunc etiam inopinatò Christus apparet, metumque coërcet, & omni periculo liberat, ineffabili virtute infesta quæque in tranquillitatem & gaudium transferens.

Οτε μακρᾶς ἀφεστήκασι τῆς ἠπείρου χωρίζονται, καὶ παντάπασι δοκεῖ εἶναι διασώζεσθαι μηδαμῶς· μέσοι γὰρ εἶχον ἤδη τὴν θάλασσαν· τότε δὴ μάλα πεποθήτως αὐτοῖς ἐπιφαίνεται ὁ Χριστός· ὡς γὰρ ἄρα καὶ χρησιμώτατον τοῖς κινδυνεύουσιν ἐπιδοθῆναι τὸν σωτῆρα, πᾶσαν αὐτοῖς τὴν ὑπὲρ ζωῆν ἐλπίδα παρὰ προσδοκίαν ἤδη τοῦ φόβου ἐπιφαίνεται· ὁ γὰρ οὕτως αὐτοῖς· τοῦτο γὰρ ὧν μάλιστα ὁ παρὰ ὠφέλειαν οἰκονομούμενον. καταπλήττονται δὲ ἀφ' μέσης θαλάσσης, καὶ ἐπ' αὐτῶν ὑδάτων ἰόντα βλέποντες τὸν Ἰησοῦν, καὶ προσθήκην τῷ φόβῳ ὁ θαῦμα λαμβάνουσιν· ἀπαλλάττει δὲ αὐτοὺς τῶν συμβεβηκότων παράχρημα Χριστὸς, ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε λέγων· ἔδει γὰρ ἔδει πάντα μὲν ὀκνηρὸν εἶναι τὸν πόνον, πάντας ὑπὲρ κινδύνου φαίνεσθαι κρείττονας, τοῖς οἷς ἤδη παρὼν ὁ Χριστὸς· εἰσόμεθα δ' ἐσόμεθα, καὶ ἀφ' ἑτέρου πάλιν, φέρημα μὲν ἔχειν ἐν πειρασμοῖς βουλόμενόν τε καὶ νεανικὸν, ἐστομωμένη δὲ κεχρῆσθαι συντόνῳ τῇ εἰς Χριστὸν ἐλπίδι βεβαιουμένους εἰς διάρσιαν τὸ ὅτι πᾶν πάντα δύναται σῶσαι, κἂν πολλοὶ λύπας ἡμᾶς οἱ ἐκ τῆς περιόδου περικλύζωσι φόβοι. ἐπιτηρεῖ γὰρ ὅπως οὐκ εὐθὺς ἀποπλεύσασιν, οὐδὲ ἐν ἀρχῇ τῶν κινδύνων τοῖς ἐν πᾶσι Χριστὸς ἐπιφαίνεται, ἀλλ' ὅτε σταδίοις ἀπεννοσφίζοντο τῆς ἠπείρου πολλοῖς. ἐὰν γὰρ εὐθὺς ἐρχομένης ἢ ἐκταραττούσης λύπας παρεισάσεως εἰ τῶν ἀφοσιοῦντος χάρις ἐπιφοιτᾷ, ἀλλ' ὅταν ἀκμάσῃ μὲν ὁ φόβος, φαίνηται δὲ ἤδη κρατῶν ὁ κίνδυνος, καὶ ἐν μέσοις, ἵν' ὕπως εἴπω, τοῖς κύμασι τῶν θλίψεων ὑπεισπλέωμεν· τότε δὴ καὶ ἀδοκήτως ἐπιφαίνεται Χριστὸς, καὶ παρεισέλθὼν μὲν τὸν φόβον, κινδύνων δὲ ἀπαλλάξει πάντας, ἀφάτῳ δυνάμει μεταβιβάζων τὰ δεινὰ, καθ' ἅπερ εἰς γαλήνιον τὴν διάθεσιν.

B

C

D

E

A Ἤθελον οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ διήνεως ἐγένετο τὸ πλοῖον ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ἣν ὑπῆγον.

v. 21. *Voluerunt ergo accipere eum in nauim, & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant.*

Οὐ κινδύνων μόνον ἀπαλλάττει τοὺς πλωτῆρας ὁ κύριος παρὰ δόξαν αὐτοῖς ἐπιφαινόμενος, ἀλλ' ἤδη καὶ πόνου, καὶ ἱδρώτων ἐλαυνομένοις, δυνάμει τῇ θεοπρεπεῖ τῇ κατ' αὐτὸ πέρας γῆ παραστρέφει τὸ σκάφος· οἱ μὲν γὰρ παραπλέοντες, ἐρέσσοντες ἐπὶ μόλις διανύειν διεκπλοῦν, ὁ δὲ καὶ τούτων ἐξίστησι τοὺς πόνους αὐτοῖς πολλοῖς, ἐν ὀλίγῳ κομιδῇ τῷ B καιρῷ θαυμαστὴν δημιουργὸς παρὲξ πλεονεξίαν αὐτοῖς ἀναδεικνύμενος· ὅταν οὖν ἡμῖν ἐπιφαίνηται, καὶ ἐπιλάμψῃ Χριστὸς, ἀνωτάτω κατορθώσομεν καὶ τὸ μεῖζον, ἢ κατ' ἐλπίδα τὴν ἐν ἡμῖν, καὶ οἱ δι' αὐτὸν κινδυνεύοντες, ἐνταῦθα ἔτι παραδέξη. πονήσομεν πρὸς τὸ δύνασθαι κατορθοῦν τὰ λειτουργῆσαι, παρόντος αὐτοῦ. λύσις οὖν ἅρα πάντος κινδύνου Χριστὸς, καὶ κατορθωμὴ ἔκβασις τῆς ὑπὲρ ἐλπίδα τοῖς παραδεχομένοις αὐτόν. ὅπερ δὲ τὸν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν παρακειμένων λόγον, ἄγε δὴ πάλιν ταῖς τῶν ἤδη φθασάντων ἀκολουθίαις, καὶ τὸν ἐν τούτοις συνείρωντες νοῦν, πνευματικῶς ἐξυφάνωμεν θεωρίαν. ἐνταῦθα ὥσπερ εἰς ὄρος ἀναβεβηκέναι τὸν Σωτῆρα ἐλέγομεν τὸν Ἰησοῦν, ἀναληφθέντα δηλονότι, μετὰ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσιν· ἀλλ' ὅτι τοῦτο ὄντως συμβέβηκε, τότε μόνοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς οἱ μαθηταὶ τύπον ἐπέχοντες τῆς ἐφεξῆς καὶ ἐν πάντα καιρὸν διδα- D σκάλων ἐκκλησιαστικῶν, καθάπερ τινὰ θάλασσαν τὸν παρόντα βίον διανήχονται κλύδωνα, συχνοὺς, καὶ μεγάλους ἀδιαπαύστους πειρασμοὺς, καὶ τοὺς ὑπὲρ τοῦ διδάσκειν κινδύνους ἐνίοτε δικαιοφρόνητους ὑποπλέοντες παρὰ τῶν ἀνθρωπίνων τῇ πίστει, καὶ μαχόμενοι τοῖς διαγελικοῖς δηλονότι κηρύγμασιν, ἀλλὰ καὶ τῷ φόβου πεπαύσονται, καὶ κινδύνου πάντος, καταλήξουσι δὲ καὶ τῆς ἐν πόνοις θαλασσεύσεως, ὅταν αὐτοῖς καὶ εἰσαῦθις ἐπιφαίνηται Χριστὸς ἐν δυνάμει θεοπρεπεῖ, καὶ πᾶσαν ἔχων ὑπὸ πόδας τὴν οἰκουμένην. τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ ὅτι θαλάσσης περιπατεῖν, ἐπεὶ καὶ εἰς κόσμου τύπον πολλάκις ἡ θάλασσα παρὰ τῆς θείας λαμβάνεται γραφῆς· καὶ ὃ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, καὶ εὐρύχωρος, ἐνταῦθα ἕρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός· ὅταν οὖν εἰσέλθῃ Χριστὸς ἐν δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καθάπερ γέγραπται, τότε τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸ σκάφος, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἐκκλησία, καὶ οἱ πλέοντες ἐν αὐτῇ, τοῦτ' ἔστιν, οἱ διὰ πίστεως,

Non à periculis tantum nauigantes Dominus liberat inopinatò eis apparens : ſed omni labore quoque & ſudore vindicat, cum virtute Deo conuenienti in aduerſam ripam nauigium appellit. Illi enim vix ac ne vix quidem remigando tranare ſe poſſe putabant, hic ipſos etiam laboribus iſtis liberat, multis exiguo admodum tempore ad certiorem fidem editis miraculis. Cum ergo nobis apparuerit & illuxerit Chriſtus, nullo negotio quod ſpe noſtra maius eſt etiam perficiemus, & qui periclitamur ex eo quod ipſum non habemus, nullo amplius labore vtilia quæque perficiemus, ipſo præſente. Chriſtus itaque ſolutio cuncti periculi, & operum ſpem omnem excedentium perfectio ſuſcipientibus ipſum. Cum autem de rebus propoſitis ſeorſim iam dixerimus, age rurſus horum quoque ſenſum ſuperioribus coniungendo ſpiritalem contemplationem texamus. Igitur diximus IESVM in cælum tanquam in montem aſcendiſſe aſſumptum nimirum poſt reſurrectionem à mortuis. Sed poſtquam iſtud fieri contigit, tunc ſoli & ſeorſim diſcipuli locum tenentes ſequentium omni quoque tempore doctorum Eccleſiaſticorum, præſentis vitæ procellam ceu mare quoddam enauigant in crebras magnaſque tentationes incidentes, & docendi pericula ab aduerſariis fidei & Euangelicæ prædicationis hoſtibus gnauiter ſuſtinentes : ſed à metu & laborum difficultate ceſſabunt, cum ipſis denuo Chriſtus apparebit in virtute Deo conuenienti, & ſubiectum ſuis pedibus orbem terrarum habens. hoc enim ſignificari arbitror, cum dicitur ambulare ſupra mare : nam E mare in Scriptura diuina plerunque pro mundo capitur, iuxta illud Pſalmiſtæ : *Hoc mare magnum & ſpatioſum : illic reptilia quorum non eſt numerus.* Pſal.103. Cum ergo ingreſſus fuerit Chriſtus in gloria Patris ſui, ſicut ſcriptum eſt, tunc ſanctorum Apoſtolorum nauis, hoc eſt Eccleſia, & qui nauigant in ea, id eſt qui per fidem

& dilectionem in Deum ſupra res humanas feruntur, citò & abſque vllo labore in terram in quam tendunt appellent. Propoſitum enim eis eſt in regnum cælorum tanquam in tutiſſimum portum appellere. Horum autem omnium ſenſum Saluator confirmat, ad ſuos diſcipulos dicens, modò quidem: *Modicum, & non videbitis me:* Et rurſus: *Modicum & videbitis me:* modò verò, *Preſſuram habebitis in mundo: ſed confidite. Ego vici mundum.* Cæterum noctu de monte deſcendit Dominus, & ſuis diſcipulis inſomnibus occurrit: vnde fit vt non ſine metu videant accedentem. Exhorreſcunt enim, vt neceſſariò quiddam hinc intelligendum quoque nobis appareat. Deſcendet enim de cælo, mundo veluti noctu quodammodo dormiente, & in multa peccata ſtertente. Idcirco enim ad nos alicubi quoque ait: *Vigilate ergo, quia neſcitis qua hora Dominus veſter venturus eſt.* Nec minus id ex Virginum parabola diſcemus. Quinque enim prudentes virgines eſſe ait, ſtultas verò, quinque: *Moram autem faciente ſponſo dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus venit, Exite obuiam ei.* Cernis vt media nocte ſponſus nobis aduentare nuncietur? Quis autem ille ſit clamor, & quinam occurſus, diuinus ille Paulus declarabit dicens, aliàs quidem, ipſum Dominum in miſſione, in voce Archangeli, in tuba Dei deſcenſurum de cælo; aliàs verò, de ſanctis qui reſurrexerint. *Quia & nos qui viuimus, qui reſidui ſumus, ſimul cum ipſis in nubibus rapiemur obuiam Chriſto in aera, & ſic ſemper cum Domino erimus.* Quòd autem diſcipuli metu perculſi fuerint, licet venientem aſpicerent, & laborantes atque vigilantes deprehenderentur, ſignificat tremendum quidem iudicem in omnes venturum, adeóque iuſtum de ſe timorem omnibus incuſſurum, quippe qui per ignem probandus ſit, licet illius aduentum ſemper expectet, nec virtutum labores abiecerit, ſed bonis vigiliis & ſobrietati ſit innutritus. Nauigium autem cum ſuis diſcipulis non ingreditur tanquam cum iis nauigaturus, ſed illud potius in terram impellit. Non enim Chriſtus apparebit amplius colentibus ſe ad virtutem eos perfecturus, ſed iam

Ioan. 16.

Mar. 13.

Mat. 25.

1. Theſſ. 4.

ἡ ἀγάπης τῆς εἰς Θεὸν, ἀλλὰ τῷ ἐν κόσμῳ γενόντες παροξυνθῶσι, ἀμβυκτὴ δ' ἔχα πόνου πάντας καταλύσουσιν εἰς γῆν, εἰς ἣν ἐπάτησεν. ἐν γὰρ ἀβύσσῳ ὁ σκοπὸς, καθάπερ εἰς βύθιον καταλύσαι λιμένα, τὴν τῶν ἀγαθῶν βασιλείαν δηλαδὴ βεβαίοις ἢ τοῖς ἐφ' ἅπασι τοῖς εἰρημένοις δέχεσθαι ὁ σωτὴρ, λέγων πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ποτὲ μὲν, ὅτι μικρὸν, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν, μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με, ποτὲ δὲ πάλιν, θλῖψιν ἔξετε ἐν τῷ κόσμῳ· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· κάτεισι γεμίζων δέος· νυκτὸς ἀπὸ οὐρανοῦ ὄρθρος ὁ κύριος, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἀγρυπνοῦσιν ἐπιφοιτᾷ· καὶ γοῦν ἴσχνα προσβλέπουσι δειλίας ἐν δέχα· καταφείδονται γὰρ, ἵνα δή τι καὶ ἀναγκαῖον εἰς νόησιν, καὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν ἀναφαίνηται. καταβήσεται γὰρ ἐξ ὕπνου καθάπερ ἐν νυκτὶ κοιμωμένῳ ἔοικεν ὑπὸ τὸν κόσμον, καὶ εἰς πολλὰ ῥέγχοντος ἁμαρτίαν. Διὰ γὰρ τοῦτο, καὶ πρὸς ἡμᾶς που φησὶ· γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίαν ὥραν ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. διδάσκει δὲ σαφῶς ἤπου λιτὰς καὶ ἡ ὅτι ταῖς πρὸ θύραις ὥρα βολὴ ὁ λεγόμενος. πέντε μὲν γὰρ τὰς φρονίμους εἶναι φησὶ, μωρὰς δὲ τὰς πέντε· ἀλλὰ βραδύνοντος τοῦ νυμφίου ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον· μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν· ἰδοὺ ὁ νυμφίος, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν. ὁρᾷς ὅπως Διὰ μέσης νυκτὸς ὁ νυμφίος ἡμῖν ἀγγέλλεται; τίς δὲ λοιπὸν ἡ κραυγὴ, καὶ ὁ τῆς ἀπαντήσεως τρόπος, σαφῶς λέγων ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ποτὲ μὲν, ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ· ποτὲ δὲ πάλιν περὶ τῶν ἐγηγερμένων ἁγίων· ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα αὐτοῖς ἐν νεφέλαις ἁρπαγησόμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. Τὸ δὲ φόβῳ βεβλῆσθαι τοὺς μαθητὰς, καίτοι θεωροῦντας ἐρχόμενον, καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐγρηγόρσει κατειλημμένους, σκιὰν δηλοῖ, ὅτι φοβερὸς μὲν ὅτι πᾶσιν ἤξει κριτὴς, καταπλήξει δὲ πάντας ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ ὁ δίκαιος, ὡς Διὰ πυρὸς δοκιμαζόμενος, καίτοι προσαναβλέπων ἀεὶ τὸν ἀφιξόμενον, καὶ οὐκ ὀκνήσας εἰς πόνους τοὺς ἐπ' ἀρετῇ, πάλαί τε ὁμοίως, καὶ ἀγαθῇ γρηγόρσει συντεθραμμένος. καὶ συνεμπερχθεὶς δὲ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὡς συμπλεύσων ὁ κύριος, ἐφορμίζει δὲ μᾶλλον τῇ χέρσῳ τὸ σκάφος. καὶ γὰρ συνεργήσων ἔτι πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς τοῖς αὐτὸν σεβομένοις ὀπιφανήσεται Χριστὸς, ἀλλὰ τοῖς ἤδη κα-

πορθημένοις πέρας ὑπαθήσων ὃ προσδοκώμενον. A perfectis expectatum finem impositurus.

Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ, εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον· ἄλλα δὲ ἦλθε πλοιάρια ἐκ Τιβεριάδος, ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου. B

v. 22. *Altera die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna illa in quam ingressi fuerant discipuli eius, & quia non introisset cum discipulis suis* IESVS *in nauim, sed soli discipuli eius abiissent. Aliæ verò superuenerunt naues à Tiberiade iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agente Domino.*

Οὐ λανθάνει τὸ παράδοξον, ὃ ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάσσης φημὶ ἄρτι πεπραττόμενον τοῦ Ἰησοῦ, καίτοι νυκτὸς, καὶ ἐν σκότῳ γεγενημένον, καὶ λεληθότως οἰκονομηθέν. Ἐπαισθάνεται δὲ τῆς ἀκολουθεῖν εἰωθότων ὁ δῆμος, ἀφ' ὅσων μέν, ὡς ἔοικε, τῆς ἐπιτηρήσεως, ὅτι μήτε μὴ συμπλέοντι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς πλεονεκτούμενος, μήτε μιᾷ ἑτέρᾳ διαπορθμεύσαι τοῦ σκάφους. μόνον γὰρ ἓν ἐκεῖσε τὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ δὴ καὶ λαβόντες ἀπῆλθον. C Οὐδὲν οὖν ἀρα λανθάνει τῶν ἀγαθῶν, κἂν λεληθότως ἐπ' αὐτοῦ τελῆται τυχόν, καὶ ἀληθὲς ἐστιν ὃ φαμεν, Οὐδὲν κρυπτόν, ὃ οὐ φανερωθήσεται, οὐδὲ ἀπόκρυφον, ὃ οὐ μὴ γνωσθῇ, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. χρεὼν οὖν φημι τοιγάρτοι τὸν τοῖς ἴχνεσιν ἀκολουθεῖν ἐθέλοντα τῷ Χριστοῦ, καὶ κατ' ὀλίγον ἐγχωροῦν αἰδεσίμου πρὸς τὸν ἐν ἐκείνῳ διαπρέπειν τύπον, μὴ φιλοκόμπως ἐπίπλαστα ἀφιέναι, μηδὲ εἰς θήραν ἐπαίνων ἐξέλκεσθαι πίστεως πρὸς ἀρετῆς, μηδὲ εἰ παράδοξόν τινα, καὶ λίαν ἐξηκοντημένον ἐπιμέλοιτο βίον, ἢ μετρίως δοξάζειν ἀφ' τούτου φιλεῖν, ἀλλὰ μόνοις ὀρᾶν θέλειν τοῖς τῆς θεότητος ὀφθαλμοῖς ἀποκαλύπτοντα τὰ κρυπτὰ, καὶ ὃ λεληθότως ὑπερπλεῖν εἰς ἐμφανεστάτην ἀγρύπνου καθάπτειν. D

Ὅτι οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέβησαν αὐτοὶ εἰς τὰ πλοιάρια, καὶ ἦλθον εἰς Καφαρναοὺμ ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν. E

v. 24. *Cum ergo vidisset turba quia* IESVS *non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes* IESVM.

Ἀκολουθοῦσιν ὕστερον θαυματαὶ μὲν ἴσως τῶν σημείων ὑπάρχοντες, ἀ μὲν εἰς ὃ χρεὼν αἰτοῦν πίστιν τοῦ ἐξ αὐτῶν ὠφέλιμον δεχόμενοι, ἀλλ' ὡσανεὶ τινα τοῦ παραδόξοποιοῦ τοῦ αὐτόθεν ἀπόδοσιν ἀφ' τοῦ καὶ μόνον αὐτὸν ἐπαινεῖν οὐκ ἀνεθέλοντες προσκομίζοντες. Φρενὸς δὲ τοῦτο νόσημα πικρὸν, καὶ ψυχῆς ἀδαμάστου ὅτι τὸ τοῦ συμφέροντος αἱρεσιν παιδαγωγίαν κατειθισμένης. αἴτιον ὃ τοῦ-

Sequuntur hi admirantes quidem forsan miracula, non tamen ad credendum vtilitatem ex ipsis capientes, sed remunerationem veluti quandam referentes miraculorum editori ex eo solùm quod ipsum non inuitum laudarent. Mentis autem iste grauis erat morbus, & capessendo bono, nequaquam assuetæ. Cuius causa

causa hæc erat, quòd carnis voluptatibus tantum oblectarentur, & vilissimum ac temporarium cibum arriperent potiùs quam spiritalia bona capesserent, & lucrari conarentur quæcunque ad vitam nutriunt æternam. Hoc autem paulo post liquido patebit.

A τῶν αὐτῶν, ὃ μόνον ἐπιτέρπεσθαι ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς, καὶ ἕτοιμοι μᾶλλον τὸ δυπλησιάτην, καὶ τοῦ σοῦ καιροῦ τοῦ θυμοῦ ἐπιποθεῖν, ἢ ζητεῖν τοῖς πολυμαθέσι ἐπιτέχνων ἀγαθοῖς, ἢ πειρᾶσθαι κερδαίνειν, ὅσα τοῦ ζωὴν αἰώνιον τρέφει τὸν αἰώνιον. τοῦτο δὲ μᾶλλον ἀκριβῶς, καὶ ὕστερον ἐκ τῆς ἐφεξῆς.

v. 25. *Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?*

Καὶ εὑρόντες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ, ῥαββεί, πότε ὧδε γέγονας;

Amicorum speciem habet oratio, & nonnihil præ se fert suauitatis: veruntamen stulta admodum & inuenilis cōperitur. Non decebat enim eos qui tanto magistro occurrebant vanum quiddam dicere, nihilque ab eo exquirere. Quid enim opus erat scisciari, quandonam ipse aduentasset? aut quid hinc vtilitatis accepturi erant postquam didicissent? Sapientia igitur & exquisita petenda sunt a sapientibus, & prudens silentium ineptis sermonibus est antepo- *Coloss. 4.* nendum. Sale quippe condiendum esse C nostrum sermonem iubet discipulus: Et alius quidam è sapientibus cò nos *Eccles.* mutat his verbis: *Fili, si quidem tibi est sermo intelligentiæ, responde: Sin minus, manus tua sit in ore tuo.* Quò pacto verò linguæ imperitæ vitium dāmnetur, alio *Luc. 1.* quoque ex loco agnoscemus. *Stultis enim prosit*, inquit, *se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.*

B Εἰς σφάλσιν μὲν ὁ λόγος τῶν ἐξ ἀγαπώντων χαμαὶ ζεται, καὶ ἐσοπλάτεσθαι πῶς ὁ γλυκὺ, πλεῖν δύοντος χαμίδη, καὶ μειρακιώδης ἀξιολέγεται· ἡ γὰρ ἔδει τοῦ τοσούτου διδασκάλου μαθητὰς ὄντας κενόν τι λέγειν, καὶ μαθεῖν ἐπιζητεῖν ὃ μηδέν. τί γὰρ ἔδει φιλοπυθεῖν, ποτὲ μὲν αὐτὸς ἀφίκοιτο τυχόν; τί δὲ εἰκῆ τοῦτο μαθόντες ὠφεληθήσεσθαι; σοφὰ δὲ διαγράφειν ἔδει σοφῶν ζητητὰς, καὶ τοῦ σοῦ τελουμένους λόγου ἀπαραδότους εἶναι σιωπῆς δίχα. ἀλλ' ἐμὲ μὲν χρὴ ἀκροᾶσθαι δεῖν ὑπὸ τοῦ λόγου ἡμᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητής· ἕτερος δέ τις εἰς τοῦτο τοῦ σοῦ ἐρεῖ τὸν σοφὸν, τέκνον, εἰπών, εἰ μὲν ἔστι σοι λόγος συνέσεως, ἀποκρίνου· εἰδὲ μή, χεῖρά σου ἐπὶ στόματί σου. ὅπως δὲ φαῦλόν ἐστι τὸ ἐπ' ἀπαιδεύτου γλώσσῃ καλλιγωνώσκεσθαι, ἐκ δ' ἑτέρου γνῶτε μεζονος· εἷς γάρ, φησι, δοκεῖ θρησκὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶτταν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία.

C

v. 26. *Respondit eis* IESVS, *& dixit: Amen amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signum, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.*

D Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖον, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε.

Afferemus aliquid commune, veruntamen exiguo tritum vsu. Solent magno ingenio præditi doctores irasci plerunque cum inane quiddam & inutile ab ipsis quæritur. Neque E verò id ex arrogantia facere comperiemus, sed quod interrogantium imperitiam molestè ferant. De nobis itaque nostrique similibus non insulsè dictum illud esse arbitror. Saluator autem vehementius obiurgat eos qui talia quæsierant, vtpotè stultè loquentes, & imperitè quærentes non ea ex quibus boni probique euaderent, sed ipsum ob mercedem corpoream, illamque vilissimam sequerentur. Quid enim

Ἐοικὸς μὲν δή τι κοινὸν, πλὴν ἔστι μικρῷ τετριμμένον. πέφυκασί πως αἱ μεγάλαι τῶν διδασκάλων ἐξὸς ὑ μετρίως χαλεπαίνειν πολλάκις, ὅταν ἄμα τῶν εἰκαίων, καὶ ἀνωφελῶν ἐξετάζωνται· ἐγὼ δ' οὐπου τοῦτο παθοῦσαν αὐτοὺς ἐξ ἀλαζονείας θρασύνομαι, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς τῶν ἐρωτώντων ἀμαθίαις ὀπίσω, καζόντας· ὅτι μὲν οὖν ἡμῖν τε καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀκόμψως εἰρῆσθαι τοῦτο ἐπιστήσομαι· ὁ δὲ σωτὴρ τοῖς ἐκ φανεροῦ διερωτήσασιν ἐπιφέρει τὸν ἔλεγχον ὁ σωτὴρ, ὡς λαλοῦσιν ἀπαιδεύτως, καὶ ἀπαιδεύτως διεσκεμμένοις, οὐχ ὅτι προσῆκεν ζητεῖν τὰ ἐφ' οἷς ἂν γένοιντο καλοί τε καὶ ἀγαθοὶ, ἀλλ' ἐπὶ μισθῷ σωματικῷ, καὶ τούτου ἕνεκα τελεσιτατα καζακολουθεῖν αἰσχ. τὴν γὰρ

ἀνήκοιτος ἐσθῆτος ἐφημέρου, ἢ οὐκ ἐπὶ πολυτελείᾳ ὄψεται; ὑποπτευτέον τοίνυν ἡμῖν εἰς Χριστὸν διάθεσιν, ἢ ἀγάπην. οὐχ ἵνα τι σωματικὸν διείσκωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν δι' αὐτοῦ σωτηρίαν ἀποκερδάνωμεν, καὶ μὴ λέγωμεν αὐτῷ ἀγαθὰ τοῖς αὐτοῖς, ὡς ἔφην οὖν ἐκεῖνοι ὁ βαθοῖ, ἐμπορείας δὲ ἄλλως ἐστὶ πάσιν, ἢ αὐτίκα χρημάτων συγκομιδῆς τοῖς χρησταλογίαν ἀρτύουσιν· ἤγουν ὁ τοιοῦτος ἐπιχρῶν, οὐκ ἀγιοστόλοιτον ὅτι πικρῶς ἐλέγχοντι προσοφάλλῃ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῖς κεκρυμμένοις σου καρδίαν ἀποκαλύπτοντι. θαυμάσαι δὲ πάλιν ἀκόλουθον καὶ τοῖς ὅτι τοῦτοις οἰκονομίαν. ὅπερ γὰρ νόσου καταπλαττόμενος ἐθεράπευτο τῇ προσφορᾷ, κατὰ τὸν τῆς ἀνεσοτέχνας καὶ ὑποκρίσεως ἔλεγχος, διπλοῦν αὐτοῖς ἐπιτίθησι φάρμακον, ἀξιολογώτατον σημεῖον ἐπωφελῆ προβαλλόμενος ἔλεγχον. ὃ μὲν οὖν σημεῖον εὑρήσομεν ἐν τῷ εἰδέναι τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃ δὲ τῷ κωλύειν μὴ δι' ὑποψίαν ζητεῖν ἐπίπλαστος λέγειν αὐτοῖς τὸν θαυματουργὸν, θεωρήσας τὸν ἔλεγχον· ὠφελεῖ δὲ διττῶς. ὁ μὲν γὰρ ἐξεπίστασθαι σαφῶς τὰ ἐν αὐτοῖς βουλεύματα, καὶ γνωρίζειν ἀκριβῶς ἀσυνέτους ὄντας ὑποδείκνυσι, ὅτι δὴ λήσεσθαι τὸν θεῖον ὀφθαλμὸν οἰομένοις, καίτοι σὺν τοῖς μὲν ἐν καρδίᾳ πονηρίαν, ὑποπτεύοντες ὃ δὲ ἐν γλώσσῃ γλυκύ. τέλος δὲ ἐν ἀπειλοντος ἤδη νόσου μὲν τῆς ὅτι τοῦτοις ἀποφοιτᾶν, ἀνδρίας ἢ καταλήψεν ἡμῖν μηχανᾶς· ὑβριστὴς γὰρ ὄντως, καὶ παράνομος, ὁ ταῦτα ἔχων ὅτι Θεῷ τῷ δόλῳ λῆψιν· τὸν δὲ χρήσιμος ἐλέγχων ἡμῶν τοιχῆς, ἀπαστράζων ἔξωθεν ἀπὸ τῆς κακοῦ τὸν ἐπέκεινα δρόμον ἔρπει μὲν γὰρ, καὶ σὺν τείνεται ὁ κανὼν ἔχον σοβεῖν· φωραθεὶς δὲ πως μᾶλλον ἢ καὶ ἀμύνεται, καὶ χρῆναι δίκην εἰς ἑαυτὸ συγκλείεται· ὠφελεῖ δὲ καὶ τοῖς ὁ κύριος, καὶ δι' ὧν αὐτοῖς αὐτὸν, ὅτι πλήττοι νομίσῃ. ἀφ' ὧν τοῦτον αὐτῷ διέρχεται τὰ τοιαῦτα νοητέον ἐστὶν, ὅτι καὶ θαυμάζοιμεν, ἢ χρὴ τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγουμένοις, μὴ ὀρθοπεδῶσι δὲ τὴν πίστιν, ἢ σεσαρπάζεσθαι τὴν κολακείαις ἀκόλουθον αὐτοῖς, οὐδὲ ὡς ἂν ἵνα μισθὸν τὴν ἐπαίνων ἀλλαχοῦ τοῖς ἐπανορθώσεως δεομένοις, τὴν ἐφ' οἷς αἰσχύνοι σωτηρίαν· ἐλέγχειν μᾶλλον ἐν παῤῥησίᾳ, καὶ μεταχαρᾶν ἀναπείθειν ὅτι ὃ ἄμεινον, ἤγουν δόξαν τοῦτον κἂν ἑτέρως ὠφελεῖν, καὶ ὃ εἰρηκέναι κατὰ τὸν Παῦλον τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. τὰ μὲν οὖν ἐν τοῖς προκειμένοις ἡμῖν ἀναμέσῳ ἐν τοῦτοις, ἀκο-

A cibo illo quotidiano, nec admodùm exquisito vilius? Colenda est igitur pietas in Christum & dilectio, non vt aliquid recipiamus corporeum, sed vt salutem per ipsum lucremur: & nec blandis quidem verbis eum compellemus sicut illi Rabbi dicebant, verborum comitatem ad impetrandas diuitias & pecuniarum abundantiam componentes. Nam qui istiusmodi quiddam aggreditur, non ignorabit tandem incurrere se in Christum, qui acerbè reprehendat, & occultam in ipso malitiam reuelet. Porro consentaneum est

B dispensationem in his rursum mirari. Nam cum prædicto morbo correptos eos videret, non secus ac peritus & solers medicus duplex eis excogitauit remedium, authoritati miraculi reprehensionis vtilitatem adhibens. Signum igitur reperiemus in eo quod intima eorum nouerat: In eo verò quod propriè dicit eos miraculorum editorem nolle quærere propter pietatem, reprehen-

C sionem spectabis. Prodest autem duobus modis. Nam ex eo quod Iesus nouit intima eorum consilia, scire se quoque ostendit eos stultos esse, qui diuinum oculum latere posse sibi persuadeant, infossa interim cordi malitia, & blanditiis lingua compositis. hoc enim erat eos admonere demum, vt ab isto morbo cauerent, seque à non paruo peccato expedirent. Iniurius enim profectò, & iniquus est, qui hanc habet de Deo opinionem. Ex eo verò quod vtiliter peccantes arguit, eos ab

D vlteriore cursu in malum quodammodo reuocat. Serpit enim, & manat latius cùm nihil est quod prohibeat, sed deprehensum propemodum erubescit, & funiculi more in seipsum contrahitur. Prodest ergo Dominus, etiam cum increpat, & quibus ferire putatur, isdem ipsis beneficia conferre cernitur. Hinc statuendum est, Ecclesiarum præsulibus, tametsi quidam eis assententur, aut blandiantur sed in fide rectè non incedant, illorum adulationibus cedendum non esse, nec de eorum delictis ta-

E cendum, vt præmium veluti quoddam laudum quas acceperint iis retribuant quibus correctione opus est: sed liberè potius increpandos, & ad meliorem frugem reuocandos, ideóque cæteros quoque hinc iuuandos iuxta illud Pauli dictum: *Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant.* Sed de rebus propositis sigillatim hactenus. 1. Tim. 5.

Consentaneum tamen arbitror vt quæ A
prioribus obseruationibus subiuncta
sunt, ea ipsa rursum exhibeam. Igi-
tur ibi diximus Saluatoris nostri de
monte descensum figuram esse secun-
di & denuò futuri de cælis aduentus,
& omnia veluti complectendo addi-
dimus, apparere ipsum discipulis suis,
cum vigilantibus, tum laborantibus,
& nauigio metu soluto in terram il-
lud statim deponere. Quid verò hinc
typicè nobis significatum sit, ibi de-
clarauimus. Sed obserua nunc quos- B
dam pone sequi, & vltimos ad IE-
SVM venire, postquam de monte
descendit. Veniunt enim postero die,
(quod non temerè Euangelista addi-
dit) & cum occurrissent Christo,
blandis sermonibus ipsum aggrediun-
tur, sed eos Christus arguit, acrem
& feruentem increpationem adhiben-
tes, vt illud rursus in animum induce-
remus, postquam Dominus ad nos de
cælis venerit, vanissimam demum
& inutilem fore bonorum postula-
tionem, neque nos tempestiuè iam C
cum secuturos: sed & tametsi quidam
cesserint sperantes ipsum blan-
dissimis verbis delinire, non iam faci-
lem ac mitem iudicem reperient, sed
asperum ac seuerum. Adulationem
quippe eorum qui arguentur, & in-
crepationem ipsam in Saluatoris ver-
Mat. 7. bis conspicies, cum nimirum ait: *Multi dicent mihi in illa die*, (Iudicij scilicet) *Domine, Domine, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus? Sed tunc*, inquit, *confitebor illis, quia Amen dico*
Hier. 10. *vobis, nunquam noui vos.* Non enim D
purè me quæsistis, inquit, nec sanctimonia splendere studuistis: hinc
enim vos agnoscerem, sed cum ad
lucrum faciendum imaginariam &
inanem pietatis speciem præ vobis tu-
leritis, idcirco vos mihi quoque igno-
tos esse profiteor. Quod igitur hic
esse dicimus, *Domine, Domine*, idip-
sum ibi quoque, *Rabbi*. Quocirca
cuicunque graue & acerbum est puni-
ri, ne in ignauiam delabatur, ne-
que varijs modis infirmum præbeat se E
ad peccatum, bonitatem Dei respi-
ciens, sed præparet opus suum, vt
scriptum est, in exitum suum, &
præparetur in agrum, hoc est do-
nec in hoc mundo est. Agrum enim
mundum Saluator interpretatus est.
Præparetur verò ad probationem

λουθία γεμίζει, καὶ αἰσχρῶς ἐπενίνευγμένα τοῖς
ἤδη προτεθεωρημένοις, αὖθις δείκνυμι δεῖν ἐπα-
λαμβάνω καὶ αὐτά. Σχοινῶ δὲ ἐκείνοις ἐλέγομεν
ὅτι σκοπὸς ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ ὄρους καθοδον τοῦ σω-
τῆρος ἡμῶν, καὶ αὖθις ἐσομένην ἐκ τῆς οὐρανῶν
ὑποδημίας ἀνατυποῦν, καὶ ὡς ἐκ συναιρέσεως τὰ
πάντα θεωρήματα προεστήκειμεν, ὅτι καὶ ἀγρυ-
πνοῦσι, καὶ ἐν τῷ πονεῖν ἐπαρκοῦσιν ἔτι τοῖς
ἑαυτῶν μαθηταῖς ὑπεφαίνεται, καὶ ἐλλίας ἀπαλ-
λάξας τὸ δαιμόνιον τὸ σκάφος ἐπὶ τὴν θεὸς γῆν.
καὶ τί δὲ ἐκ τούτων, ὡς ἐν τύποις ἡμῖν ζωγρα-
φούμενον, ἐν ἐκείνοις ἐξαφανίζομεν. ἀλλ' ὑπο-
τρέχω, ὅτι μὴ δὲ καταλῆξαι ἐκ τοῦ ὄρους τὸν
Ἰησοῦν, ὑστερίζοντες αὐτοὶ τὰ ἀκόλουθα φησιν, καὶ
τελῶναι βαδίζουσιν ἐπ' αὐτόν. ἔρχονται γὰρ τῇ
ἐπαύριον. Οὐκ ἀποδοκιμάσας καὶ τοῦτο θεοσε-
βοῦντος τοῦ διαλόγου· εἶτα συντυχόντες,
χρηστοῖς κολακεύειν ὑπαχθέντες λόγοις, ὑπο-
πλήττει γ' αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ζέουσα καὶ δριμεῖα ἐ-
πάγων τὸν ἔλεγχον, ἵνα πάλιν ἐκεῖνο διενθυμώ-
μεθα, ὅτι μὴ δὲ ἀφικέσθαι τὸν κύριον ὡς ἡμᾶς
ἐξ ὑφαντῶν, εἰκαιοτάτη λοιπὸν, καὶ ἀνωφελὴς αὐ-
θεφποις ἡ τῶν ἀγαθῶν ὑπεζήτησις, καὶ δ' ἀκο-
λουθεῖν ἐθέλειν αὐτῷ καιρὸν οὐκ ἔχει τὸν παρέποντα. ἀλλὰ καὶ θεοσιοὶ τινες, θεοσπουδαίοις
αὐτὸν κολακεύειν οἰόμενοι λόγοις, οὐκέτι
χρηστῷ πειστεύουσι, καὶ παρὰ τοῦ κείνοντι,
ἀλλ' ἐλεγκτικῷ τε καὶ πληκτικῷ· ἡ γὰρ τῶν ἐλεγ-
χομένων θωπεία, καὶ αὐτὸν ἡ τοῦ ἔλεγχον οὐ τοῖς ὑπ'
ὀφθαλμοὺς θεωρήσας λόγοις, ὅτε δὴ καὶ φησι, πολλοὶ
ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς κρίσεως
δηλονότι· κύριε, κύριε, ἢ τοῦ σῷ ὀνόματι δαιμό-
νια ἐξεβάλομεν; ἀλλὰ τότε, φησὶν, ὁμολογή-
σω αὐτοῖς, ὅτι ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔγνων
ὑμᾶς· ἢ γὰρ ἐζητήσατέ με, φησὶ, καθαρὸς, ἀλλ'
οὐδὲ ὃ ἐν ἁγιασμῷ διαφέρειν ἠγαπήσατε,
ἐγὼ γὰρ αἰ δι' οὐτων ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπίσης εἰς
ἐμπορίας ὕρεσιν τὸν ἐν δοκήσῃ, καὶ ἐν ψιλαῖς
ὑποτοιαίαις βλαβῆναι ἐποιήσασθε, καὶ ἀγνοηκέναι
δικαίως ὁμολογῶ· ὅταν οὖν οὐτοι εἴ φαμὲν
κύριε, κύριε, τοῦτο καὶ σήμαδε ῥαββί. Σκο-
πεῖν ὅτου δ' κολάζεσθαι πικρὸν, μὴ καταπατείτω
θεὸς ἀσπαθείαν, μηδὲ ἀθενείτω ποικίλως εἰς
δ' πλημμελῆν, εἰς χρηστότητα βλέπων τοῦ ἐν
Θεῷ, ἀλλ' ἑτοιμαζέτω δ' ἔργον αὐτοῦ εἰς τ' ἔξο-
δον αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, ἐν ἀγρῷ ἐκδικαζέ-
σθω εἰς τὸν ἀγρὸν, τοῦτ' ἔστιν, ἕως ὅτου ἐν τῷδε
τῷ κόσμῳ. ἀγρὸν γὰρ τὸν κόσμον ἡρμήνευσεν ὁ σωτήρ. ἐκδικαζέσθω δὲ πρὸς ἀπόδειξιν

ἁγιασμοῦ, καὶ δικαιοσύνης ὅπῃ τοῦ θείου βήματος. οὐ γὰρ ἀκαίρως ὄντα φιλάνθρωπον θεωρήσει τὴν δικαστήν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς εἰς ἔλεον εἴκουσι λόγοις, τὸν ὥσπερ ἐχρῆν ἀμέλητι καὶ ἀπίθως καὶ λοιπὸν εἰς σωτηρίαν, ὅτε καὶ ἡ τῆς ἡμερότητος ἐπιδίδου καιρός, καὶ τὴν ὅπῃ τοῖς ἤδη πεπλημμελημένοις ἐξαιτεῖν ἀμνηστίαν, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ τοῦ σώζοντος φιλανθρωπίαν ὑπαντιάζειν. A sanctitatis & iustitiæ coram Dei tribunali. Non enim cernet iudicem intempestiuè benignum, sed neque verbis ad misericordiam compositis cedentem, cui tum impigrè obtemperandum fuit ad salutem vocanti, cum bonitatis tempus id permitteret, & priorum delictorum venia petenda, & benignitas Dei Saluatoris imploranda.

Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον. B

v. 27. *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis.*

Τοιοῦτόν τι πάλιν ὅπῃ δ' ἂν καθόλου, καὶ ἡμικώτερόν πως ἐκπλατύνων τὸν λόγον ὁ Παῦλος λέγει, * ἐκ διδάσκων λέγων· ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς θείσῃ φθορήν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θείσῃ ζωὴν αἰώνιον σπείρει· μᾶλλον γὰρ εἰς τὴν σάρκα φησὶ τοὺς οἱονεὶ τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς ὅλας ὡσπερ ὑπηρέτας ἔφιππους τὰς ἰδίας δρομάδας βαδίζοντας, ἐφ' ὅπερ ἂν βάλωνται, μᾶλλον εἰκαίνοντας ὑδαμῶς τὸ σφίσι λυσιτελὲς, ἀπὸ τοῦ καλοῦ καὶ ἀδικεῖν πεφυκότος, δοκιμάζειν δὲ ὅλως τὸ τοῦ νομοθέτου δόγμα ὑδαμόθεν κατειδυῖαν, ὅπῃ γε μόνον τὸ ἡδύ τε καὶ παρόντως ἀπερισκέπτως καλοῦσι φέρον, καὶ τῶν ὁρωμένων παρεῖναι οὐδέν· σπείρειν δὲ πάλιν εἰς τὸ πνεῦμα διϊσχυρίζεται, τὰ ἐφ' οἷς αὐ βούλοιτο διαφέρειν ἡμᾶς τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὅλον μὲν τὸ ἑαυτοῦ διανοίας διαπεφωνῆσθαι τὸ ἀπούδασμα, σωφρονεῖν δὲ ὥπως ἀποκεχρημένους φευκτέον παρὰ γαστρὸς τῷ ἀγαθῷ, ὡς εἰ μή τις αὐδοῖ κατηπείλησε λόγος, φυσικός τε καὶ αὐτοῦ θέτος τὰς δυσκρασίας τῇ σαρκὶ παρεῖσθαι ἔφασκε, δόλῳ δ' ἂν εἰς τοῦτο ποτε καλοῦμεν ἐπέχρωτο. εἶμι τοίνυν παρασκευάζειν ἡμᾶς, τῆς μὲν σαρκὸς εἰς ὅπῃ δυνατὸν μηδεμίαν ὅλως ἡδονὰς παρέχεσθαι, παρασκευάζεσθαι δὲ μᾶλλον τοῖς αὐσταποτάτοις, καὶ ὅπῃ τὰ δυνατὸν ἐπείγεσθαι, τὰ ὅσα ἂν ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιόν τε καὶ θείαν ἀναφέρῃ ζωήν. Τὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ σώματος ἀποθαυμάζειν τρυφὰς, καὶ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὸ ἄμεινον τῆς περὶ ψυχὴν * πλεονασμῶν, ἠλιθίους ὄντως, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἐχάτοις ἀλογίας οὐκ ἀμοιρεῖν. Τὸ δὲ παρασκευάζεσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ λίαν ἐπείγεσθαι διαφέρειν ἐν ἀρεταῖς καὶ τοῖς τοῦ πνεύματος ὑποκεῖσθαι νόμοις, παρασκευάζεσθαί τε καὶ λίαν ἀσμένως τὰ περὶ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν ἐφοδιάζειν ἡμᾶς ἰσχύοντα, δίκαιον αἰεὶ ἔγωγε φέρειν ὄντως τῷ τὴν ἰδίαν ὑπογινώσκοντι φύσιν, καὶ ὅτι ζῷον τε ποίημα λογικὸν

* al. ἀκπαρδίνει

* al. πλεονασμῶν

Istiusmodi quiddam & generalius quodammodo Paulus differens nos edocet his verbis: *Qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Seminare enim in carne sua dicit eos, qui carnis voluptatibus totas, vt aiunt, laxantes habenas præcipites feruntur quò voluntas impellit, vtile à noxio nullatenus discernentes, nec vllo modo Legislatoris præceptis obseruandis assueti, sed ad solam eamque temporariam voluptatem inconsideratè delati, rebus quæ videntur nihil quicquam præferentes. Rursus vero seminare asserit in spiritu ea quibus nos clarere vult Spiritus sanctus, cum toto animi studio & tanta cura virtutes colunt, vt nisi ratio naturæ eos necessarium carni alimentum præbere cogeret, ne id quidem facerent. Arbitror itaque non decere vt ad cupiditatem carnem curemus, sed necessariis potius incumbamus, eáque colamus quæ ad æternam ac diuinam vitam conferunt. Corporis enim demirari delicias, nihilque ventris ingluuie potius habere, belluinum est prorsus, & extrema non caret rationis inopia: Sed honestis in cumbere, & id maximè studere vt virtutibus inclarescas, atque spiritus legibus subiaceas, eáque de Deo cupidissimè arripere quæ nos ad salutem conducere possunt, eius vtique fatebor esse qui suam nouit naturam, nec ignorat se animal rationis compos ad imaginem

Gal. 6.

Creatoris conditum. Itaque, vt ipse alicubi Saluator ait, *Ne solliciti simus quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur:* sed reputantes cibo animam esse potiorem, & corpus amictu, id imprimis attendamus quo pacto se habeant quæ præstant in nobis. Licet enim corpus bene se habeat, & congruis alimentis pingueſcat, nihil tamen inde ad miseram animam vtilitatis redit: sed è contrario damni plurimum conciliatur. in ignem quippe æternum detrudetur, cum necesse sit eos qui nihil boni egerint, idcirco puniri; corpore autem ratione conuenienti frænato, atque Spiritus legibus subdito, vtrumque simul seruari. Absurdissimum est igitur nos temporariæ carni, & iamiam perituræ tantum curæ impendere, vt nihil ei planè deesse velimus quod appetat: perfunctoriè verò curare animam, aut eam omnino corporis curæ postponere, licet tanto studiosius prospiciendum sit animæ, quanto illa carni antecellit. Sic enim quod superius est inferiori præponentes, iustamque de iis sententiam ferentes, sancti & sapientes iudices euademus, nec alus rectè statuendi palmam tribuemus, eâ nostris capitibus reseruatâ. Operemur itaque, sicuti Saluator ait, non cibum qui perit: postquam enim in ventrem lapsus est, & breuissimo tempore mentem, vilissima voluptate frustratus est, in sellam deiicitur, & ex aluo rursus egeritur. Cibus autem ille spiritalis, cor firmans, hominem corroborat in vitam æternam, quem ipse quoque Christus largiturum se nobis pollicetur, cum ait: *quem Filius hominis dabit vobis:* diuinitati humanitatem simul connectens, & coniungens totum dispensationis in hoc mundo cum carne mysterium. Subinnuit autem mysticum & spiritalem cibum, per quem corpore & animo sanctificati viuimus in ipso. Sed apertius in sequentibus istud dicentem spectabimus. Quapropter loco ac tempori expolitio reseruetur.

Matt. 6.

κατ' εἰκόνα τῦ κτίσαντος ὄκ ἠγοησκότι. ὄκοιῶ ὡς αὐτός που φησὶν ὁ σωτὴρ, μὴ μεριμνῶμεν τί φάγωμεν, ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα, λογιζόμενοι δὲ ὅτι κρείττων ὅδε τῆς ἐσθῆτος ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα τῦ ἐνδύματος, ὅπως αὐ ἔχοι καλῶς τὰ ἡμιώτερα μᾶλλον τῶν τὸ λίμνι ἐνζυμώμεθα. * βιπειθοῦντες μὲν γὰ τῦ σώματος, καὶ ταῖς αὐτῶ καταλλήλοις παιτομένοις ἐσθῆσι, ὀνησις μὲν ὄδεμία τῇ ἀθλίᾳ ψυχῇ· ὄκ δὲ ἔτ' ἐναντίων, καὶ πολύ γε τὸ βλάβος ἀνάτελε. καταιχήσεται γὰ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ἐπείπερ ἀνάγκη ἴσως τὸν ἀγαθῶν εἰργασμένους, τῆς ὅτι τοιάτης εἴσω μένεσθαι δίκης, λογισμῷ δὲ τῶ πρέποντι χαλιναγωγηθέντος τῦ σώματος, καὶ τοῖς τῦ πνεύματος ὑποζυγιένου νόμοις σώζεσθαι πάντως ἀνάγκη τὸ συναμφότερον. ἔστι τοίνυν τὰ ἀτοπώτατα, τῆς μὲν προσκαίρου, καὶ ὅσον οὐδέπω φθαρησομένης σαρκὸς ὕπως ἡμᾶς προνοῆν, ὡς οἰέσθαι δεῖν τοῦτο ὅλως ἀπολιμπάνεσθαι τὴν φιλοπατάτων αὐτῆ. ὄν πρέπει δὲ τάξει λαβεῖν, ἢ καὶ τῶν μηδενὶ παρισοῦν τὸ ὅτι ψυχῇ φερωνύμα, καίτοι τοσοῦτον οἴμαι προσήκειν ἐπιμελεῖας μᾶλλον ἡμᾶς προσεκλίσεις τοῖς ὅτι ψυχῇ φερωνύμασιν, ὅσον καὶ ὄν ἀμείνοσι, ἢ κατὰ σάρκα ὄντι· ὕπω γὰ ὄντως, καὶ τῶν ἡγεμένων προτιθέντες τὸ ὡς ὄν συγκείσῃ νικᾶν, καὶ δικαίαν τὸ ὅτι τούτοις ὀφείζοντες ψῆφον, ὅσοί τε καὶ σοφοὶ γενησόμεθα δικασταί, καὶ ὐχ ἑτέροις ἴσοι τὸν ὄκ λογισμῶν ἀγαθῶν ὀρθότητα χρεωλύτια, μᾶλλον δὲ τοῖς οἰκείαις ὅτι θησόμεθα κεφαλαίς. ἐργαζώμεθα τοίνυν, καθά φησιν ὁ σωτὴρ, μὴ τὴ βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην· χωρήσασα γὰ εἰς γαστέρα, καὶ εἰς ὀλίγον κομιδῆ τὸν χρεὼν πρὸς ὁλοτελεστάτην ἡδονὴν τὸν νοῦν διαπαίξασα πρὸς ἐφεδρῶνα χάρῃ, καὶ ὄκ γαστρὸς αὖθις μετοχετίσεται. ἡ δὲ βρῶσις ἡ πνευματικὴ τὴ καρδίαν στηρίζουσα, συνέχῃ τὸν νῦν θεσπον εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν καὶ χορηγήσειν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐπαγγέλλεται, λέγων, ἐγὼ ὁ υἱὸς τῦ νῦ θεσπου ὑμῖν δώσω· συναναπλέξας ὁμοῦ τῷ θεοπρεπεῖ τὸ νῦ θέσπιον, καὶ συζεύξας ὅλον τῆς οἰκονομίας τὸ μὲν σαρκὸς τὸ ἐν κόσμῳ μυστήριον. ὑποσημαίνεται δέ πως τὸν μυστικὸν τε καὶ πνευματικώτερον ἔσθιον, δι' ἧς καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν ἁγιαζόμενοι ἀμφιζώμεθα ἐν αὐτῷ· γυμνότερον δέ πως ἐν τοῖς ἑφεξῆς τῦτο λεγόντα θεωρήσομεν. πεπηδάωται γὰ ἡμῖν ὁ λόγος τῷ χρεωστουμένῳ χωρῷ τε καὶ τόπῳ.

* Io. 6. 27.

ΚΕΦΑΛ. ε.

Ὅτι χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐστὶν ὁ μονογενὴς, καὶ οὐχ ἕτερος παρ' αὐτὸν, ἢ ἔστιν, ἢ νοεῖται χαρακτήρ.

Ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός.

CAPVT V.

Quòd character substantiæ Dei ac Patris vnigenitus, nec alius ab ipso character aut sit aut intelligatur.

Quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signauit Deus.

Οὐκ ἠγνόησε πάλιν, ὡς Θεὸς τὰ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀμαθίας ἐσόμενα τυχὸν ἐγκλήματα, καὶ τὰ ἐφ' οἷς ὀργισθῆναι πολλάκις αὐτοῖς ἀπαραδύτως συμβέβηκεν. ᾔδει δὲ ὅτι λογιοῦνται καθ' ἑαυτοὺς, εἰς μόνην ὁρῶντες τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν λόγον οὐκ ἐννοήσαντες, τίς ἆρα ἐστὶν ὁ τοῖς θεοπρεπέσι λόγοις ἐπιπηδῶν; τίς γὰρ ἂν ἀνθρώποις χορηγήσαιτο ἔφοδον, ἣ εἰς ζωὴν συνέχουσαν τὸν αἰώνιον; φύσεως μὲν γὰρ ἀνθρωπίνης πάντελῶς ἀλλότριον ὂν τοιοῦτόν ἐστι, μόνῳ δ' ἂν πρέποι τῷ ὑπὲρ πάντας ὄντι Θεῷ. πρεσβολεύεται τοίνυν ὁ Σωτὴρ, καὶ δυσωπεῖ ταῖς ἐλέγχοις τὴν λόγων ἐπαγωγὰς, ἢ προσδοκωμένην αὐτῶν ἀθυρογλωττίαν. ἐπιδώσειν μὲν γὰρ τὴν βρῶσιν αὐτοῖς τὴν εἰς ζωὴν ἀποτελέσουσαν τὸν αἰώνιον, ἢ γὸν τοῦ ἀνθρώπου φησὶν, ἐσφραγίᾳ γε μὴν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἑαυτὸν παντάπασι δηλοῦσθαι. ἢ ὅ ἐσφραγίᾳ πάλιν, ἀντὶ τοῦ, κεχρίσθαι τεθνεώς· καθάσφραγίζεσθαι γὰρ ὁ χρίσμασι. ἤγουν ὅτι μεμόρφωται φυσικῶς πρὸς τὸν πατέρα δηλονότι. ὅμοιον οὖν ὡς εἰ ἔλεγεν, οὐκ ἀδυνατήσω βρῶσιν ὑμῖν ἐπιδοῦναι τὴν ἀνύουσαν εἰς αἰώνιον ζωὴν τε καὶ τρυφὴν ἀπαθῆ. εἰ γὰρ καὶ ὁρᾶσθαι καθάπαξ εἰς ἐξ ὑμῶν, ἀνθρωπος δηλονότι μὲν σαρκὸς, ἀλλ' ἐχρίσθαι, καὶ κατεσφραγίσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς εἰς ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα, τὴν ὡς πρὸς αὐτόν. ὅψεσθε γὰρ, φησὶν, τὸ ἐμοὶ μὲν σκῆνος, ἐμὲ δὲ αὖ πάλιν τὸ ἐκείνου φυσικῶς, καὶ εἰ γεγέννημαι δι' ὑμᾶς ἀνθρωπος οὐκ ἀμοιρῶν τοῦ θείου καὶ ἀῤῥήτου τῆς οἰκονομίας λόγου. ἔχω γὰρ δὴ ὅ πάντα δυνάμει ὁρᾷν τὰ ὄντα θεοπρεπῶς, ἀπαλλοφθήσομαί τε κατ' οὐδένα τρόπον τῆς ἐνούσης ἰσχύος τῷ φυτεύσαντι· καὶ εἰ δίδωσι βρῶσιν ὑμῖν τὴν πνευματικὴν, ἢ ἀφθαρσίαν ἐργαζομένην εἰς ζωὴν αἰώνιον ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, δῆλόν ἐστι δηλονότι ὅτι καὶ ὁ υἱὸς, ἐν ὁμοίᾳ γεγονὼς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὑπάρχων αὐτοῦ, νοουμένης δηλονότι τῆς κατὰ τὸν ὅλον ἐμφερείας, οὐ κατὰ τοὺς τῆς σαρκὸς χαρακτῆρας, ἀλλ' οὐδὲ κατά τι μέρος τοῦ ὅλως ἐν σωματικῷ νοουμένων σχήματι,

NOn ignorauit rursum, quà Deus, futuras ex Iudæorum insciti crimiationes, & quas ob res ipsos sæpe exasperari contigit. Sciebat verò apud se cogitaturos cum solam viderent carnem, neque Deum Verbum in ea esse putarent, Quis iste qui diuinæ sibi maiestatis verba arrogat? Quis enim hominibus cibum largietur illum qui in vitam conducit æternam? Alienum quippe istud planè est ab hominis natura, solique Deo supremo conuenit. Præuenit ergo responsionem Saluator, & eorum sermones excipiendo effrenem eorum linguam coërcet. Ait enim Filium hominis daturum cibum eis, illum nempe, qui in vitam æternam alit, veruntamen à Patre seipsum signatum esse confestim asseruit. Signatum verò se, vel pro vnctum esse posuit: (consignatur enim qui vngitur) vel quòd ostendit se naturaliter esse Patri conformatum. Idem igitur est ac si diceret, Non erit mihi difficile cibum vobis dare permanentem, qui ad vitam & delicias conducat sempiternas. Nam etsi tanquam vnus vestrûm appaream, homo nimirum cum carne, vnctus sum tamen & signatus à Deo Patre in omnimodam similitudinem cum ipso. Cernetis enim, inquit, illum quidem in me, me autem vicissim in illo naturaliter, tametsi propter vos natus sum homo ex muliere, secundum ineffabilem dispensationis rationem. Cuncta enim facere possum potestate diuina, nec minor vllo modo virtute genitoris mea virtus est: Et, si Deus ac Pater cibum vobis spiritalem præbet qui seruet in vitam æternam, præbebit etiam Filius, licet in carne sit, incommutabilis eius imago quum sit, effigie nimirum in omnibus perfectissima, non secundum carnis lineamenta, aut formam vllam corporis,

sed diuinâ gloriâ, & æquali virtute, ac imperandi potestate. Obseruandum autem est rursus, cum Filium hominis diuina dona largiturum ait, ipsumque ad imaginem Dei ac Patris signatum esse, nullam ferre separationem, quæ assumptum ex Virgine templum à vero Dei Filio seiungere queat, sed se vnum esse statuere, atq; ita intelligi velle. Etenim vnus reuera supra nos est Christus veste sua ceu regia purpura indutus, corpore nimirum humano, siue templo illo nimirum ex anima & corpore, tametsi vnus etiam ex ambobus Christus est. Ast ô bone, Christi hostis rursum inquiet: palmam veritati concede: noli cauillari, sermonem minus ingenuè quo velis detorquens. Ecce hinc quoque liquido constat Filium ex substantia Patris non existere, sed potius simulachrum substantiæ ipsius. cuiusmodi est sigillum, inquit, aut signaculum, quod cum ceræ, verbi gratia, aut alicui alteri materiæ excipiendæ formæ idoneæ solam sui similitudinem impressit, rursus ab eo qui impressit citra vllam sui iacturam recipitur: ita Pater, cum se totum indat & imprimat quodammodo perfectissima similitudine Filio, non habet vtique ex seipso partem veluti substantiæ aut quæ ex ipsa esse censeatur, sed velut imaginem solam & exactam similitudinem. Videat itaque denuò discendi studiosus aduersarium instar serpentis nunc quoque nobis insultare, & in altum veneno caput plenum erigere. *Sed qui confringit capita draconum*, istud etiam confringet, facietque vt versutas eorum malitias denuò subterfugere possimus. Respondeat itaque nobis qui grauibus modo verbis obstrepebat; Sigillum, siue signaculum ex ferro vel auro, seu quauis alia materia factum, an non in charactere quodam significat formam suam, & sine charactere futurum est, concipieturque signaculum? At quius etiam illorum vel inuitus veritatis vi adactus fatebitur, in charactere vtique signaturum; citra characterem verò, si vt par est philosophari velint, neutiquam. Cum ergo, sicuti nobis Scriptura diuina testatur, character substantiæ Dei ac Patris sit Filius, quippe qui in ipsa est, & ex ipsa

Psal. 73.

A ἀλλ' ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ, καὶ ἰσοσθενεῖ δυνάμει, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ βασιλικῇ. ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, ὅπῃ τὸ μὲν τῆς ἀνθρωπότητος χορηγήσοντι εἰπὼν τὰ θεοπρεπῆ, καὶ κατεσφραγίσθαι φησὶν εἰς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, οὐκ ἀμέσως μεμορφῶσθαι τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ κατ' ἀλήθειαν ἰδιότητος τὸ ἐν πρὸς ἓν ναόν, ἀλλ' ἕνα πάλιν ἑαυτοῦ δείξῃ τε καὶ νοῆσαι βούλεται· καὶ δὲ εἷς ὄντως ἐστὶν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, καθ' ὃν ἀλουργίδα βασιλικὴν τὸ ἴδιον φόρημα περικείμενος, φημὶ δὴ τὸ ἀνθρώπινον B σῶμα, ἤτοι ναὸν τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς, καὶ σώματος, εἰ καὶ εἷς ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστός. ἀλλ' ὦ βέλτιστε, πάλιν ὁ ἀγεισμαίχος ἐρεῖ, δίδου τῇ ἀληθείᾳ τὸ δυνάσθαι κρατεῖν, μὴ καλλωπίζου τὸν λόγον, ἐφ' ὅτῳ αὐτὸς ἐπλήσας περιελκων σὸν διήλωσε. ἰδοὺ σφραγὶς, καὶ ἀφ' ὑφαντῶν ἡμῖν ὄντα ἐκ τῆς οὐσίας ἀπαράχων τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς ἀναδείκνυται, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεικόνισμα τῆς οὐσίας αὐτοῦ. ἐγὼ δὲ δὴ τί γίνεσθαι, φησὶν, ἀμείνω σφραγῖδος, ἤτοι τὸ σημαῖνον, κηρῷ τυχὸν, ἢ χρυσῷ C ἑτέρᾳ τινὶ ὕλῃ, ἐπιπεδίως ἐχούσης εἰς τὸ λαβεῖν ἐναλίβοντος καὶ ἀπομόσιτος μόνην ἐγχάραξαι τὴν ἑαυτῆς, πάλιν ἐπιμαχομένου τοῦ ἀπ' αὐτῆς τοῦ ἀναλίβοντος; ζημιοῦται δὲ ἐξ ἑαυτῆς μηδὲν· οὕτως ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱὸν ὅλον ἑαυτὸν ἐκδίδωσι, καὶ ἀπομάσσεται ὅλον δι' ἀκριβεστάτης τῆς ὁμοιώσεως, οὐκ ἐξ ἑαυτῆς πάντως ἔχει μέρος ὡσανεὶ τῆς οὐσίας; ἤρκει δὲ αὐτῆς νοεῖσθαι, ἀλλ' ὡς εἰκόνα μόνην, καὶ ὁμοίωσιν ἀκριβῆ. ὁρᾶτε δὴ πάλιν ὁ φιλόμαθης, ὅτι καὶ τῷ ἡμῖν, ὡς ὄφις ὁ δι' D ἁμαρτίας ἐπιπεδᾶ, καὶ εἰς ὕψος αἴρεται τὸ ἰοῦ γέμουσαν κεφαλήν· ἀλλ' ὁ σὺν θεῷ θραύων τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, συνθραύσει καὶ ταύτην, καὶ δώσει πάλιν ἡμῖν τὸ δυνάσθαι τὰς πολυτρόπους αὐτοῦ δυσκολίας ὑπεκφεύγειν. λεγέτω τοίνυν ἡμῖν ὁ ἀθέσμοις ἡμᾶς ἀγχίνοιαις περικτυπήσας λόγοις· εἰ σφραγὶς, ἤτοι τὸ σημαῖνον τὸ ἐξ ὕλης τινὸς ποιᾶς ποιεῖ μέσον ἤτοι σιδηρᾶς, ἢ χρυσοῦ, ἢ πάντως ἐν χαρακτῆρι διὰ κηροῦ ἢ τινος ἑτέρας ὕλης, καὶ δίχα χαρακτῆρος E ἔσται τε καὶ νοηθήσεται σημαῖνον; ἀλλ' οἶμαι πᾶς τις ἂν, ὅτι καὶ τὴν περὶ ἐκείνοις, καὶ οὐκ ἐκὼν ὁμολογήσει ἀπὸ τοῦ παρόντος πρὸς αὐτὸν συνελκόμενος τὴν ἀλήθειαν, ὅτι δὴ πάντως ἐν χαρακτῆρι σφραγὶς χαρακτῆρος δὲ δίχα, κατὰ τὸ παρόντι λογισμὸν, οὐδαμῶς. ὅτε τοίνυν, καθάπερ ἡμῖν ἡ θεία γραφὴ χαρακτὴρ ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ ἐστὶ καὶ πατρὸς ὁ υἱὸς, ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχων ἐξ αὐτοῦ

φυσικῶς, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ καθασημαίνεται, ἢ διὰ A naturaliter, in quonam ipse signatur, aut per quem alium Pater characterem suum signaturus est? Nemo enim certè Patrem dicet non esse in forma Deo conuenienti, id est Filio, qui forma est sui genitoris. quem siquis intellectu conspexerit, ipsum vtique Patrem videbit. Ideirco enim seipsum quoque ait in ipso esse naturaliter, quamuis ex ipso intelligatur propter propriam hypostasim: quemadmodum exempli gratia splendor in eo est quod splendorem emittit, & ex eo, atque diuersum quiddam cogitatione putatur, & rursus non diuersum, si ad illud comparatum spectetur, propterea quod ex ipso & in ipso rursus exsitit. Neque vero iuxta diuisionem aut abscessionem substantialem illhæc capiuntur: Nam cum iis à quibus sunt secundum substantiæ identitatem insint, etiam ex ipsis creduntur esse, & in aliud quiddam abire videntur intellectui, & seorsim, sed non separatim. Signatur itaque à Patre, non nudum aut carnis expers quod ex eius substantia est Verbum, sed potius per ipsum signantur ea quæ ad similitudinem cum Deo quoad fieri potest reuocantur, quemadmodum in illo intelligimus quod quidam dicunt: *Signatum est* *Psal. 4.* *super nos lumen vultus tui Domine.* Vultum enim Dei ac Patris Filium esse dicit, id est characterem. Lumen verò ex ipso, gratiam quæ per Spiritum promanat in creaturam per quam ad Deum reformamur per fidem, signaculo veluti quodam conformitatem cum Filio recipientes per ipsum, qui est imago Patris, vt seruetur in nobis, quòd ad similitudinem & imaginem Creatoris facti sumus. Cum autem procul dubio vultus sit Dei ac Patris Filius, erit vtique ipse quoque character in quo signat Deus. Esto verò, inquit aduersarius: Deum quidem sanctos consignare per Filium credimus: veruntamen quæ abs te sunt allata nihil planè ad propositam quæstionem faciunt. Proindeque eadem repetemus. Sigillum è ferro verbi gratia, vel auro sui similitudinem iis rebus imprimit quæ eo insigniuntur, ita tamen vt sumptus nihil amittat, sed solo impressionis actu ea in quibus recipitur insignat: sic intelligimus signatum esse à Patre Filium, quippe qui nihil substantiæ ipsius habeat, sed sola exacta similitudine fruatur, aliud ab ipso

ἑαυτοῦ σφραγίζεται χαρακτῆρα τὸν ἴδιον ὁ πατήρ; οὐδεὶς γὰρ ἂν εἴποι τὸν πατέρα μὴ ἐν μορφῇ τῇ πρέποντι αὐτὸν εἶναι θεοπρεπεῖ, ὅστις ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐκ μορφῆς τῆς τεκόντος αὐτόν, ὃν εἴ τις ἐνόησε νοητῶς, αὐτὸν δῆλον ὅτι καθορᾷ τὸν πατέρα. διὰ γοῦν τοῦτο, καὶ ἑαυτὸν εἰς φησὶν ἐν αὐτῷ φυσικῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖται διὰ τὸ ἰδιοούσιον, ὡσπερ οὖν καὶ τὸ ἀπαύγασμα τυγχάνον, ἐν τῷ ἀπαυγάζοντι, ἐξ ἐν τῷ ἀπαυγάζοντος, καὶ ἕτερόν τι καπάλιν τὸν ἐν τοῖς λόγοις, καὶ πάλιν οὐχ ἕτερον, ὡς πρὸς αὐτὸ θεωρούμενον, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ λέγεσθαι, ἐξ ἐν αὐτῷ πάλιν ὑφ' ἀρχήν. ἐξ δή που χρὴ τὸ ἐν μερισμῷ, καὶ ἀποκοπῇ τῇ καθόλου, καὶ κατ' οὐσίαν τὰ ἰδιαῦτα λαμβάνειν· ἐμπεφύκασι γὰρ τῇ ταὐτότητι τῆς οὐσίας πῇς ἀφ' ὧν εἰσι, καὶ ἐξ αὐτῶν εἰς πιστεύονται, καὶ προϋπάρχοντα μή πως χρὴ τῇ ἐκφάσει τῇ ὡς ἐν νοήσει πρὸς ἕτερόν τι καὶ ἰδικῶς, πλὴν ἐν μεμερισμένως. σφραγίζεται δὴ οὖν καὶ τῆς πατρὸς, οὐ γυμνός, ἢ ἄσαρκος ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον δι' αὐτοῦ τὰ πρὸς ὁμοίωσιν διαγράμματα τῇ ὡς πρὸς Θεὸν καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, ὡς ἂν οὖν ἐκεῖνο νοοῦμεν, ἐν τῷ ὕλας λέγειν, ἐπιμένωμεν ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου κύριε· πρόσωπον μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδα τὸν υἱὸν εἶναι φησὶν, ὅπερ ἐστὶ πάλιν ὁ χαρακτήρ. φῶς δὲ καὶ ζωὴ αὐτοῦ, τὸ διὰ τοῦ πνεύματος δοθὲν τὸ κτίσιν ἀνανεοῦσθαι χάριν, δι' ἧς ὡς πρὸς Θεὸν ἀναπλαττόμεθα διὰ πίστεως, οἱονεὶ σημαίνεσθαι τὸ πρὸς τὸν υἱὸν συμμορφίαν ἀναλαμβάνοντες δι' αὐτοῦ, ὃς ἐστιν εἰκὼν τοῦ πατρὸς, ἵνα σώζηται καλῶς ἐν ἡμῖν τὸ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ εἰκόνα γεγόναμεν τοῦ κτίσαντος. ὅπερ ὁμολογουμένως πρόσωπον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ υἱὸς, εἰ δή που πάντως αὐτὸς καὶ ὁ χαρακτὴρ, ἐν ᾧ σφραγίζει Θεός· ἀλλὰ ναί, φησὶν ὁ δι' ἐναντίας, ὅτι μὲν διὰ τοῦ πνεύματος καθασφραγίζει Θεὸς οἷς ἁγίοις πιστεύομεν, πλὴν οὐδὲν ὅλως τὰ πρὸ ἡμῶν πρὸς ἡμᾶς ἐπιχειρηθέντα ζήτησιν. διὸ δὴ πάλιν ἀναλαβόντες ἐροῦμεν· εἰ σφραγὶς εἴ ἀπό τινος τύχοι, ἢ χρυσοῦ τοιοῦτόν εἰ χαράγματι τὸ ὁμοίωσιν τῇ ἑαυτῆς τῇ ὕλαις, ταῖς ἐφ' αἷς ἂν γένοιτο, ἀποβαλοῦσα μὴν ἐξ ἑαυτῆς σθένει, μόνῳ δὲ κατ' ἐπέρεισιν τῷ ἐν τῷ προσπεθλίφθαι καθασημαίνουσα τὰ ἐγχειρήματα· ὅταν τοιοῦτόν ἐσφραγίζῃ πρὸς τοῦ παιδὸς τὸν υἱὸν, οὐδὲν ἔχοντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀπολαυσάσης μέντοι τῆς ἀκριβοῦς ὁμοιώσεως, καὶ ἕτερόν τι πρὸ αὐτοῦ

ipso existit, non secus ac imago ratione archetypi. O furorem immanem, ac præceps iudicium! Quàm facile oblitus es eorum quæ modo dicebantur? Characterem etenim Patris Filium esse diximus, signari verò in ipso aliquid alienum ac non ipsum, ne ipse sumptus character censeatur. Tu autem perperam iis repudiatis, solam ei in agendo similitudinem affingere non vereris. In solis ergo characteribus Deus erit, ex vestra sententia, Filius, & naturâ quidem neutiquam, sed in eo quod rectè formatus & effectus est duntaxat ad genitoris effigiem. Sed ne forsan quidem genitoris: Consentaneum enim est, imo necessarium planè vt hinc generationem tollatis planè, etiamsi nolitis. Sed quòd credendum sit genitum esse ex Patre Filium, multa iam diximus, & suo tempore dicemus: Nunc satius est id quod in manibus habemus agere di, proposita blaterombus illis hac interrogatione: An non quod datur etiam auferri posse dicent, & quod aduenit, vtique remoueri ac deperdi fatebuntur? Nunquid enim quidnis interdum respui contingat, quod à natura in aliquibus radices non egerit? At manifestum illud est, tametsi nemo illorum annuat. Fieri ergo poterit, vt illa similitudine Filius nudetur. Fieri ergo poterit, vt illa similitudine Filius nudetur. Sola enim agendi efficacia vt ex Patre accepta ad eius similitudinẽ signatus est, vt asseritis, quippe qui naturalibus prærogatiuis innixus non sit, sed alius omnino censeatur & existat à genitore, & ab eius essentia planè resectus. Rectè enim, sapienterque videlicet Patri cauistis, dicentes nihil ex seipso Filio deditæ, similitudine sola excepta, ne quid in ipso passionis esse censeretur. hoc quippe est arcanum illud vestrum stultissimum. Ignoratis enim, vt apparet, Deum ac Patrem qui omnia facit extra passionem, gignere quoque absque passione, & igne potiorem esse (cogimur enim exemplo rudiori vti) qui calorem ex seipso gignit extra passionem vllam aut corpoream decisionem. Audiant itaque illi in comminiscendo strenui, quique temere blasphemiis vti impietatem non esse, sed pietatem potius existimãt; si sola similitudinis coniunctione Filiũ cum Patre collocatũ esse dicunt,

A ὑπάρχοντα, καθάπερ εἰκόνα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. ὦ τῆς ἀνοίας ἀμέτρου, καὶ ῥιψοκινδύνου φρενήματος· ὡς δύκολος ἐπιλαθέσθαι τῶν ἀρτὶ λεγομένων. χαρακτῆρα μὲν γὰρ τοῦ παιδὸς τὸν υἱὸν εἰρήκαμεν, σφραγίζεσθαι δὲ ἐν αὐτῷ τὸ ἀλλότριον, καὶ οὐκ αὐτὸν, ἵνα μὴ αὐτὸς ἑαυτῷ νοοῖτο χαρακτήρ. σὺ γοῦν οὐκ ὀρθῶς τὸν ὅτι τοῖς ἀπλακτήσας λόγον, μόνην αὐτῷ τὴν κατ' ἐνέργειαν ὁμοιότητα παρείληφας οὐκ ἐρυθριᾷς. ἐν μόνοις οὖν ἄρα χαρακτῆρσι Θεὸς ἔσται καθ' ὑμᾶς
B ὁ υἱός, καὶ φύσει μὲν οὐδαμῶς, τῇ δὲ τοῦ μεμορφῶσθαι μόνον, καὶ ἐγκεκολάφθαι καλῶς πρὸς τοῦ τεκόντος εὐφερέσθαι. ταῦτα δὲ ἐκεῖσε τεκμήρια ὅλως· ὥρα γὰρ ὑμᾶς ἀφ' ὧν αὐτῶν ἀναιρεῖ καὶ τὰ γόνιμα, μᾶλλον δὲ ἀναιρεῖ πάντα, καὶ εἰ μὴ βούλεσθε· τοῖς μὲν οὖν τὸν χρόνον πιστεύειν γεγονέναι τὸν υἱὸν οὐκ ἐκ πατρός, πολὺς ἡμῖν ἤδη δεδαπάνηται λόγος, ἢ καὶ ἐν οἰκείῳ καιρῷ δαπανηθήσεται· παρέπεται δέ πως ὅτι τὸ ἐν χεροὶ βαδιζόμενα, τοῖς ἀθυρογλωσσίᾳ ἀφυλάκτως εἰωθόσιν ἐκ ἐνὸς παρατείνοντες εἰς ἐρώτησιν· ἆρ' οὐχὶ πάντως τὸ δοτὸν ἐφεῖσθαι καὶ ἀφαιρετὸν, καὶ τὸ παρεγγενὸς ὅλως ἐγχωρεῖν ὁμολογεῖσθαι καὶ ἀποβάλλεσθαι; ἢ γὰρ ἐγχωρεῖ ἐπιστῆσαι πάντως ὁτιοῦν ἐαθ' ὅτε συμβαίνει, ὃ μὴ κατὰ φύσιν ἐνηρίζωται ἔχειν; ἀλλ' ἔστι δῆλον, κἂν εἰ μή τις ἐκείνων σεσηθύσθαι. ἔσται δὴ οὖν, καίτοι γε τῶν οὐκ ἐνδεχομένων λόγων, γυμνὸς ποτὲ τοῦ ὁμοιώσεως ὁ υἱὸς· μόνην γὰρ ὡς φατὲ κατ' ἐνέργειαν τοῦ ὡς ἐκ πατρὸς
D πρὸς αὐτὸν ἐσημάνθη, τὸ ἐκ φυσικοῦ πλεονεκτημάτος οὐκ ἔχον ἀσφαλές, ἀλλ' ἑτέρωθεν ἢ πάντελῶς νοούμενος καὶ ὑπαρχὸν τοῦδε τοῦ γνωσθέντος, ἐξ ὁλοκλήρου ἀποκεχωρισμένος τῆς οὐσίας αὐτοῦ. καλῶς γὰρ δὴ σοφὸν ποιοῦντες, ἐξ ἀφελεστάτοις τοῖς ῥητοῖς παρασκευάζοντες λογισμοῖς, ἀσφαλίσασθε τὸν πατέρα, μηδὲν ἐξ ἑαυτῆς λέγοντες ἐπιδοῦναι παῖ υἱῷ, πλὴν ὁμοιώσεως ἀξιῶσαι μόνης, ἵνα μηδὲ πάθος τοῦτο περὶ αὐτόν. τοῦτο γὰρ ὑμῶν τὸ ἀπόῤῥητον βύθος. ἠ-
E γνοήσατε γὰρ ἐμοὶ τὸ εἰκὸς, ὅτι πάντα ποιῶν ἀπαθῶς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, γόνιμος καὶ ἀπαθὴς, καὶ πυρὸς ὅτι κρείττων· καθαρσίου γὰρ καὶ εἰς τοῦτο λύσιμος ὁ λόγος τῆς χρείας· οὐκ ἐν πάθει, καὶ ἀποκοπῇ τῇ περὶ σῶμα νοουμένῃ γόνιμος ἡ ἐξ αὐτοῦ πύρωσις. ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ πρὸς μόνας ὑπονοίας νεανιεύεσθαι, καὶ τὸ δυσφημεῖν ἀφυλάκτως χρῆμα μὴ οὐκ αἰσιον, ἀρετὴν μᾶλλον εἶ-

λογιζόμενοι, ὅτι γὰρ εἰ ἐν μόνῃ τῇ καθ' ὁμοίωσιν οἰκειότητι σεσωτηρίασθαι φασὶ τὸν πατρὸς τὸν υἱὸν,

τὸ βεβαίαν τῶν ἀγαθῶν ἀσφάλειαν κεῖσθαι, ἀπεκδεκτέον δὲ πάντως καὶ εἰς ὃ τῇ φύσει Θεὸς, ἐπιδείξεσθαι δίκαιος ὁ διδιχρόμενος τὸν εἰς τὰ χείρω τροπήν. καὶ γὰρ δὴ καὶ πρὸς ἑκάστου ἐλέγετο τῶν τυράννων ἡμῶν, ἃ καὶ λόγος ἡμᾶς ἀναγκαίως αἰσθάνεσθαι τοῦ τοῦ Διαβόλου προσώπου. σὺ εἶ ἀποσφράγισμα ὁμοιότητος· ἀλλ' ἐλλείπεται τῇ ὁμοιώσεως ἀπαρτισμῷ, ὁ πρὸς ὃν ὁ ζιούδας εἰρηται λόγος. ὁρᾷς οὖν ἤδη, καὶ μάλα σαφῶς ἀπὸ δὴ τῶν ζιούδων, ὡς οὐκ ἀσφαλὲς εἰς ἀκλινητον ἕξιν τοῖς νοητοῖς ὃ οὐ ὁμοιότητι κεκαλῷ μόνῃ τῇ πρὸς Θεόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπαρχὴν πρὸς ἀναφαίνεσθαι δύναμιν τοῦ ἐφ' οἷς ἂν εἶεν ἀγαθοῖς, ὃ κατασφαλῶς καλῶς πρὸς τὸ τῆς ποιήσεως φύσιν. καλαπιτᾷς γὰρ καὶ αὐτὰ, καὶ φέρεσθαι κατὰ μέλαν χωρεῖν πολλάκις εἰς αἰσχίονα γιγνόμενα, ἂν μὴ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου· οὐδὲ ἔχεσθαι δὴ πῶς καὶ πρὸ οὔτως ἔχοντα λόγον, καὶ μόνῳ τῷ βουλητερικῶς εἰς ὁμοίωσιν αἰσθαίνοντα τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ, καὶ κατορθοῦσθαι μὲν οὐκ ἐπιδεκτέον ἔτι, μόνοις δὲ τοῖς ἐξ οἰκείων ἀκλινῶς βουλῆς τὸ ἀσφαλῶς ἔχοντα, κτιστικῶς καὶ ἕξιν, ἢ καὶ μὴ παθεῖν προαιρέσεως ἀξιαγάστου καρπὸν ἀφεῖναι τὸ μὴ παθεῖν, καὶ δὴ φύσεως ἀσφαλείας ἐφικτότερα μᾶλλον ὡς Θεός· τί οὖν, ὦ θέλοντες, ἕτερον ἡμῖν οἰκείως Θεὸς κατ' ἀλήθειαν ὁ υἱός; καὶ εἰ καὶ ὑμᾶς ὅτως ἔχων ἀγνοοῦμεν, τί προσκινοῦμεν αὐτῷ; ἆρα τὸ Θεῷ καὶ πατρὶ συνδεξάζεσθαι; τί δὲ καὶ τοῖς αἰωνίοις δυνάμεσιν, ὡς Θεὸς ἐπορεῖται; κυκλόσαν δὲ μᾶλλον ἱερῶν ἐκ αἰσθητῶν ἅγια Σεραφὶμ, ὅτι πολὺ τῷ ὑπερέχοντες ἀποφοιτᾶσθαι, τὸν οὐκ ὄντα καὶ φύσιν δεδοξολογοῦντα Θεόν. πλανᾶσθαι δὲ καὶ ὁ εἰκὸς, κύριον Σαβαὼθ ὀνομάζοντα τοῖς ἴσοις τιμωμένων· ἢ γὰρ οὐκ ἐροῦμεν, καὶ ταῖς δυνατωτέραις δυνάμεσι, δεσπότας ἐξ ἀρχόντας, καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητας συμμόρφους ὁρᾶσθαι ἀσυνδιαζεύξεσθαι καὶ ὃ ἐξ ὑπηρετῶν τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ ὃ οὐκ ἔχει μὴ ὑπὸ ὅτου ζῶον, ὡς πρὸς ἐκεῖνο τὸ κτίσιν, φωνὴ δὲ τὸν αὐθεκτον, τῷ τοιούτῳ καλλὶ τετιμῆσθαι, τίσιν ἔχει λόγον μὴ ὄχι πάντως οἰεσθαι, καὶ πολὺ τὸ ἐκείνων ἀμείνοσι, καὶ πολὺ τελειοῦσθαι χρείττονα; πῶς οὖν αὐτὸν, καὶ κύριον Σαβαὼθ ὀνομάζοισι, καὶ ὡς δορυφόρων ζώσῃ πρέσεσθαι, καθάπερ τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων ὑπηρετούμενα; ὅπου δὲ χάριν, καὶ αὐτῷ συνεδρεύειν τῷ πατρὶ, καὶ τῶτο οὐκ δεῖσθαι, ὃ δοῦλον τῷ διαφόρῳ, τῷ πεποιηκότι ὃ πάντα; ἢ γὰρ ὁ χὶ ζῶν τοῖς ὑπνοῦσι, καὶ ἐγρηγόρσιν ἀπαξὸς, καὶ

A nullum iam in eo ſtabile bonum fore, ſed & omnino periculum eſſe, ne in totum naturâ Deus eſſe deſinat, quin etiam fieri poſſe, vt in deteriora mutetur. Etenim ad illum quoque Tyriorum principem dicta ſunt quæ & Diaboli perſonæ tribuere cogimur, *Tu es ſignaculum ſimilitudinis*: ſed ab ea ſimilitudine is excidiſſe comperitur ad quem dictum illud eſt. Iam ergo hinc apertiſſimè vides ſolam cum Deo ſimilitudinem inconcuſſam intellectualibus ſubſtantiis non afferre ſtatus firmitatem, ſed neque ſufficere vt in ſuis bonis perpetuò maneant, quòd ad conditoris naturam rectè ſignati ſint. Cadunt enim ipſæ quoque ac deorſum feruntur, in deteriorem ſæpe mentem quàm initio traductæ. Quod cum ita ſit, fieri poteſt, vt Filius ſolâ operandi identitate ad Patris ſimilitudinem euectus, neque naturali fundamento, ſed ſolo voluntatis motu firmatus, mutationem quoque patiatur, aut niſi patiatur, id à laudabili voluntate ac propoſito habiturus ſit quòd non patitur, non autem à naturali firmitate quâ Deus. Quid igitur, ô boni, Filius deſit tandem eſſe reuera Deus? At ſi, vt vultis, iſtiuſmodi eſſe comperietur, cur ipſum adoramus? cur vnà cum Deo & Patre conglorificatur? cur ſupra virtutes ſupernas vt Deus ſedet? Nobiſcum igitur ignorant ipſa quoque ſancta Seraphim, multum ſe à recto deerrare, dum eum qui Deus non eſt naturâ glorificant. Errant vero, vt videtur, dum eum Dominum Sabaoth nominant, qui eundem cum ipſis honorem obtinet. Nunquid enim aſſeremus ſupremas quoque Virtutes, Principatus, Thronos, Poteſtates, atque Dominationes id imprimis curare, vt quoad eius eſt, Deo conformes euadant? Nam ſi putillum illud de terra animal, homo nimirum tanta pulchritudine ornatum eſt, cur non multo præſtantioribus creaturis multo potiora tribuamus? Quomodo igitur ipſum & Dominum Sabaoth nominant, & ſatellitum more circumſtant, ceu Regi vniuerſitatis famulantes? Quam ob cauſam verò ipſi quoque Patri, idque à dextris aſſidet, ſeruus Domino, Creatori creatura? Nunquid enim citra laborem vigilare, & mutatione carere,

Exec.28.

creaturis tribuemus potius, quàm Deo, A
secundum substantiã, qui naturaliter habet vt non possit pati? Atqui vel tacentibus illis nemini non est manifestum. quis horum nugas igitur vltra ferret, aut quomodo non iure audient: *Vae qui absque vino inebriamini.* Sed forsan tantarum eos absurditatum pudebit, & alhò se conferent, dicentque Filium signatum esse à Patre in perfectissimam similitudinem: immutabili tamen prædictum esse naturâ, tametsi non est ex Patre. At quomodo quæso, id quod ex Deo non est secundum naturam, Dei proprietatem gestabit: & quod ex ipso vero generationis modo non processit substantiæ diuinæ proprietatibus non carere comperietur? Nemini quippe dubium est, deitatis proprietates creaturæ prorsus intereclusas esse, & quæ illi naturaliter insunt, in nullo alio esse posse, æquali & eadem planè ratione. quemadmodum immutabilitas in Deo est naturaliter, in nobis non item: sed per attentionem & sobrietatem quæ nos ad ea quæ minus recta sunt ruere non sinit, ad eam quodammodo conformamur. Quod si, ex eorum sententia, fieri omnino potest vt diuina quædam proprietas insit alicui eorum qui non sunt ex ipsa secundum substantiam, atque ita ei quodammodo inexistat: quid prohibebit, obsecro, quo minus omnia quæ Deo conueniunt locum etiam habeant in iis qui non sunt dij per naturam? Vno enim semel admisso, immutabilitate nimirum, locum etiam habitura sunt reliqua. Et quid tum inde sequetur? Omnium rerum confusio. Annon enim supera deorsum cedent, & infera sursum euchentur? Quid enim vltrà quæso prohibebit quo minus supremus Deus in locum nostrum deprimatur, nosque vicissim dij simus, & perinde ac Pater, nullo intercedente aut apparente discrimine, si locum habeant in nobis & naturaliter insint prærogatiuæ quæ soli Deo insunt? Et cum in se solo contineat, vt par est, Deus ac Pater, ea per quæ similes ei futuri sumus, remanemus homines & Angeli nobiscum id quod sumus, in supremum illum locum non euecti. quippe si posset Deus citra inuidiam cunctorum potestati permittere id quod proprium eius est, multi vtique essent secundum naturam dij, qui terram, cælum, & quamuis aliam creaturam condere

ἀνθρώπινον, μᾶλλον δὲ πρὸς ἐπιπόνους παθήματα, ἢ τοῦ κατ' ἀλήθειαν Θεοῦ φύσικῶς ἔχοντι τὸ μὴ δύνασθαι παθεῖν; ἀλλ' ἐστὶ δῆλον, καὶ ἐκφύγοι μὴ λέγωσι. τίς οὖν ἐπὶ τούτων λογισμῶν ἀκούσεται, ἢ πῶς οὐκ ἀλόγως ἀκούσονται, καὶ οἱ μεγύοντες αὖθις οἶνον· ἀλλ' ἴσως δυσωπηθήσονται ἐπὶ τοιούτων συλλογισμῶν ἀπορίας, ἐπ' ἐκφυγὴν ἄλλα δρᾶν, καὶ καθαπτόμενοί γε μὴν τοῦ πρὸς εἰκόνα ἀκριβεστάτην ὁμοίωσιν ἐσφράγισθαι, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐστὶ) τῇ φύσει, καὶ εἰ μὴ ὄντως ἐκ πατρός. εἶτα πῶς εἰπεῖν μοι τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ φύσιν, φορέσει τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ τὴν τῆς θείας οὐσίας πλεονεκτημάτων· οὐκ ἀμοιρήσειν οὐσιωδῶς ἀνθρώπους, τὸ μὴ ἐξ αὐτῆς προελθόν καὶ τὸν ἀληθῆ τῆς γεννήσεως τρόπον; ἔστι γάρ, εἴμαι, πάντα τὰ ζῶντα, καὶ ὁμολογήσομεν, ὡς ἁπλῶς πάντα τὰ γενητὰ τῆς θειότητος ἴδιόν τι πεποιημένα κτίσει, καὶ τὰ ἐκείνῃ προσόντα φύσικῶς οὐκ ἂν γένοιτο πάντως ἑτέρῳ τινὶ καὶ τὸν ἴσον τε καὶ ἀπαραλλάκτον τρόπον· οἷς τὸ ἀπρεπὲς ἐν Θεῷ φύσικῶς, ὕπῃ δὲ ἐν ἡμῖν ὑδαμῶς, ἀσφάλεια δὲ ἡμᾶς ὡς πρὸς αὐτὸ φημὶ τὸ προσοχῆς, καὶ νήψεως, ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν οὐκ ἐπιτηρέπουσα προχείρως μεταβιβάζεσθαι εἴ τι ἔλως ἐνδέχεται τι κατ' ἐκείνους τῷ ἡμετέρῳ ἰδιωμάτι ἐναπόρρητον νυνὶ τῷ οὖν ἐξ αὐτῆς κατ' οὐσίαν, καὶ ὅπως ἐνυπάρξει καθ' ἑαυτῆν, τί τὸ κωλῦον εἰπέ μοι, ἐν πᾶσι τὰ θεοπρεπῆ λοιπὸν καθαρῶς ἤδη, καὶ ἐν τοῖς μὴ οὖσι ἀρχαῖοι καὶ φύσιν θεοῖς; εἰκὸς γὰρ ὅλως ἀδιακωλύτως χωρήσεσθαι τὰ ἀπρεπῶς φημὶ, τόπον ἕξει καὶ τὰ λοιπά· καὶ τί θαυμαστεύσει; συγκέχυται τὸ πᾶν ἡμῖν. ἢ γὰρ οὐχὶ τὰ μὲν ἄνω χωρήσει κάτω, αἰαβοήσομεν δὲ πρὸς τὸ ἄνω τὸν τόπον τὰ κάτω; τί γὰρ δὴ τὸ ἀναποδίζον ἔτι τὸν μὲν αἰωνάτατον Θεὸν πρὸς τὸν ἡμετέραν καθαβιβάζεσθαι φύσιν, ἡμᾶς δὲ αὖ πάλιν εἶναι θεούς, καὶ ὥσπερ ὡς ὁ πατὴρ, οὐδὲ μιᾶς ἔτι μεταξὺ κειμένης τε ὁρωμένης διαφορᾶς, εἰ χωρήσει τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ ἐνυπάρξει φυσικῶς τὰ Θεῷ προσόντα μόνῳ πλεονεκτήματα; καὶ ἐπίσης ἐαυτῷ μόνῳ σωτὲρ καὶ τροφεὺς ὁ Θεὸς ὁ πατὴρ, πάντ' ὢν ἐσόμεθα κατ' αὐτὸν, μειώσει καὶ μὴ αὐθεντίᾳ, καὶ ἀληθείᾳ δὲ σὺν ἡμῖν τῷδε· ὅσῳ εἰσὶν ὅτι τὸ ἐπάνω πάντων οὐκ ἀναβαίνοντες. ὡς εἴπερ εἰσίν φθόνῳ χρείττων ὁρᾶται Θεὸς, διὰ τοῦ προσεῖναι πᾶσιν εἰς ὁμοίωσιν τὸ ἴδιον αὐτοῦ, πολλοὶ δὴ πάντως ἂν ἦσαν οἱ κατὰ φύσιν θεοὶ, μόνῳ τε καὶ ἀνωτάτῳ κτίσαντι δημιουργεῖν ἰσχύοντες. πάντα γὰρ ἁπλῶς κεχωρηκότα τὸ

τὰ τῇ φύσιν δημιουργῷ πλεονεκτήματα, A possent. Quæ enim naturalis opificis
πῶς οὐκ αὐ γένοιντο κατ' αὐτὸν; ἢ τί κωλύει τὸ
ἴσην φαίνεσθαι δόξῃ τὸ τοῖς ἴσοις διαλάμπον ἀγα-
θοῖς; ἀλλ' ὁρᾷς που πάντως ὁ πολεμάρχης, ὅσην
ἐντεῦθεν τῷ ἐκτόπων λιμῶν ἐννοιῶν ἡ πλημὺς
ἐπισωρεύεται, καὶ τῆς ἀνοίας αὐτῷ δυσμαθείας
καταβοᾷ· ἐν ἰδίᾳ γὰρ φύσει τὸ θεῖον κείσεται, καὶ
μεθέξει μὲν αὐτῆς τὸ πεποιημένον, δι' οἰκειότητος
πνευματικῆς, διαβήσεται γὰρ ὑδατώδης εἰς τὸ
ἐνεῖναι πρέπον ἀπαθῶς καὶ ἀναλλάκτως ἀξίωμα. διε- B liter ineſt neutiquam euehetur. Quí-
σκευασμένων δὲ ἡμῶν οὕτως λιμῶν τῶν λόγων, ἀσινῶς
τῷ υἱῷ τὸ ἀτρεπτον ἐνυπάρχον διῤῥήσομεν. Θεὸς
οὖν ἀρα κατὰ φύσιν ἐστὶν, αἰδίως τε λοιπὸν ἐκ
πατρὸς, ἵνα μήτι φαίνηται τῷ ὄντι ἐξ αὐτοῦ κατὰ
φύσιν πρὸς ὕπαρξιν τὸ θεότητι διαφαῖνον ἀξίωμα.
ὅπερ ὡς ἀναγκαιότατον ἡμῖν προσίεσθαι λο-
γισμὸν, ἕτερον εἰς τὸν υἱὸν λέγοντες πρὸς τὸν
πατέρα, καθάπερ εἰκόνα πρὸς ἀρχέτυπον, καὶ
ἀφ' ἑαυτῆς τοιαύτης διαπολογίας διατέμνειν οἴονται
τὴν οὐσίας αὐτὸν τῆς γεννησάσης· ἀλλοῦνται πάλιν C putent eum à ſubſtantia genitoris abſcin-
μυκτηρίζοντες ὑμᾶς μικρὸς, καὶ ὅτι μηδενὶ τῶν πρό-
σθεν διϊσχυρίζεσθαι μεμετήκατε, ὡσανεὶ καὶ κατ'
ἀμήχανον δυναμένου, τοῦτ' ὄντως αὐτοῖς καὶ νοεῖν
ἔστιν ἐξαμύνειν καλῶς. τί γὰρ ὅλως ὅτι τοῦτο καὶ
ἀφαιτίνονται μάτην, ἢ πόθεν ἀπὸ μόνης τῆς κατ'
ἰδίαν ὑπάρξιν ἑτερότητος διατέμνουσι τῷ παρὸς
τὸν υἱόν; ἢ γὰρ ὅπου τὸ ἐπ' ἀρχὴν αὐτὸν ἰδίωσε
κατὸς, καὶ τῆς τοιούτου οὐσίας ἀλλότριον ἐπο-
φαίνει. ἔστι μὲν γὰρ ἐκ πατρὸς ὁμολογουμένως, ὡς D propterea quod in ipſo ſecundum natu-
ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. ἔστι δὲ αὖ πάλιν ἐν πατρὶ διὰ
τὸ ἐν αὐτῷ καὶ φύσιν ὑπάρχειν, καὶ αὐτὸν λέγον-
τος ἀκούσῃ· ποτὲ μὲν, ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλ-
θον, καὶ ἥκω· ποτὲ δὲ αὖ πάλιν, ἐγὼ ἐν τῷ πα-
τρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. διαχωρήσει μὲν γὰρ ἐκ
εἰς ἰδιότητα πανταπασῶς καὶ ὁλοτρόπως κεχωρισ-
μένως, διὰ δὲ ἐν μιᾷ θεότητι τὰ ἀγίαν νοεῖσθαι
τριάδα, ἀλλ' ὧν ἐν πατρὶ καὶ λόγον, ἤτοι φέσιν
ἀδιάφορον, τὴν ὡς ἐν ὁμοουσιότητι, καὶ ἐξ αὐτοῦ
νοηθήσεται καὶ πρόοδον ἀπορρήτως τὴν ἐκ φα-
νικὴν, ἤτοι τὴν ὡς ἐν ἀπαυγάσματι. φῶς γὰρ E
ἐστὶν ἐκ φωτός. ἴσχυσε ἐν πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ πα-
τρὸς, ἀδιάφορόν τι ἄμα, καὶ κεχωρισμένως, ὡς
μὲν χαρακτὴρ ἐνυπάρχον, εἰκὼν δὲ ὡς πρὸς
ἀρχέτυπον, ἐν ἰδίᾳ νοούμενος ὑπάρξει. ποιη-
σόμεθα δὲ οὐχ ἁπλῶς τὸν ὅτι τοῦτο λόγον, ἀλλ'
ἐκ τοῦδε δείγματος νομικοῦ βεβαιώσομεν πρό-
σθεν τοῖς ἑτεροδόξοις τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας ὅτι-
περιχίζοντες δυνάμιν. ἴσχυσε προσημάζειν ὁ νόμος τοῖς ἐξ Ισραὴλ διατάξασθαι λύσιν τῆς οἰκείας

possent. Quæ enim naturalis opificis prærogatiuas in ſe capiunt, quomodo non erunt ei ſimilia? aut quid vetat quominus æquali maieſtate conſpicuum ſit id quod æqualibus fulget bonis? Sed videt vtique Dei hoſtis quanta hinc adſurditatum vis colligatur, & imperitiam eius arguat. In propria enim natura Deus collocabitur, & creatura particeps quidem eius erit, per coniunctionem ſpiritalem, ſed ad dignitatem quæ ei immutabi-
liter ineſt neutiquam euehetur. Quibus ita conſtitutis, immutabilitatem Filio ſubſtantialiter ineſſe comperiemus. Deus itaque ſecundum naturam eſt, & ex Patre neceſſariò, ne quid eorum quæ ex ipſo non ſunt ſecundum naturam, ad eandem in diuinitate dignitatem pertinere videatur. Sed cum nobis velut inuictam rationem afferant alium eſſe dicentes à Patre Filium, cuiuſmodi eſt imago reſpectu archetypi, & hoc commento
putent eum à ſubſtantia genitoris abſcindere, haud parum denuò inſanire deprehendentur, nihilque prorſus aſſerere, quod reuera poſſit id quod in animo habent rectè conficere. Quid enim fruſtra contendunt porrò, aut cur ſola diuerſitate propriè exiſtendi Filium à Patre reſecant? Quòd enim ipſe in propria exiſtat hypoſtaſi, alienum vtique à ſubſtantia genitoris non arguit. Eſt enim ex Patre proculdubio, tanquam ex eius ſubſtantia. Eſt autem rurſus in Patre,
ram exiſtit, ipſumque dicentem audies, aliàs quidem, *Ego ex Patre proceſſi, & veni*; aliàs verò, *Ego in Patre, & Pater in me.* Nec enim in proprietatem abibit planè & omnimodè ſeparatam, ex eo quod ſancta Trinitas in vna intelligitur eſſe deitate, ſed cum ſit in Patre indiuulſa ratione vel relatione conſubſtantialitatis, etiam ex ipſo eſſe intelligetur proceſſione ineffabiliter expreſſiua, ſiue cuiuſmodi eſt in ſplendore. Lumen enim eſt de lumine. Igitur in Patre, & ex Patre, indiuulſe pariter & ſeorſim, vt character quidem ineſtitit, imago verò vt reſpectu archetypi in propria exiſtentia intelligitur. Sed rationem quidem huius rei non afferemus, verùm exemplo à Lege deſumpto confirmabimus, veritatis vim aduerſus hæreticos vndique munientes. Lex itaque Iſraëlitis redemptionem ſui cuique ca-

Ioan. 8. Idem 10.

pitis didrachmi medium imperauit: In vno vero ſtatere didrachmum erat. Verùm ipſe nobis rurſum Chriſtus hîc adumbrabatur, qui pro omnibus vt ab omnibus ſeipſum redemptionem Deo ac Patri obtulit, & in vna drachma intelligitur quidem non tamen ab altera ſeparatus, propterea quod in vno illo nummo, vt antea diximus, duæ ſunt drachmæ. Ita de Filio quoque cenſendum, reſpectu Patris, & de Patre viciſſim, reſpectu Filij: qui ambo quidem in vna natura, diſtincti verò ambo ſeorſim, cum vterque in propria ſit hypoſtaſi, ſed non omnino ſeparatim, neque alter abſque altero. Et ſicut ſunt in nummo vno duæ drachmæ æqualis ponderis nec vllo modo minoris, ita quoque cenſebis de omnimoda ſubſtantia Filij cum Deo ac Patre æqualitate, aut Patris cum Filio, & hoc pacto demum in omnibus quæcunque de ipſo dicuntur ſanam doctrinam accipies.

A ἕκαστον κεφαλῆς, ὃ ἥμισυ τοῦ διδράχμου. ἐν δὲ ἑνὶ στατῆρι ὃ δίδραχμον ἦν. ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν αὐτὸς ἡμῖν ἐσκιαγράφητο Χριστὸς, ὁ ὑπὲρ πάντων, ὡς τοῦτο πάντων, λύτρον ἑαυτὸν προσαγαγὼν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ νοουμένως ἡμῶν, ὡς ἐν μιᾷ δραχμῇ, πλεῖω δ' ἑτέρας ὑ κεχωρισμένους, δηλοῖ δὲ ἐν τῷ νομίσματι τοῦ ἑνὸ, καθάπερ ἤδη προεφήκαμεν, τὰς δύο κεῖσθαι δραχμάς· οὕτω δὴ καὶ νοεῖσθω καὶ ὁ υἱὸς πρὸς πατέρα, καὶ πατὴρ αὖ πάλιν, ὡς πρὸς υἱόν, ἐν μιᾷ ἄμφω τῇ φύσει, διηρημένως δὲ αἰεμέρως ἑκάτερος, ὡς ὑπάρχων ἰδιοουσιάτως, πλεῖω δ' πάντη δεδιακεκριμένως, οὐδὲ δίχα τοῦ ἑτέρου ὅ ἕτερον. καὶ ὥσπερ ἤδη ἐν ἑνὶ τοῦ νομίσματι δύο δραχμαὶ, τὸ ἐν ποσότητι μέσον ἰσομοιρεῖσθω ἀμφοῖν ἀδιάλειπτος καὶ ἀδιαμέτρητον ἔχουσαν, οὕτω νοησάτω τὸ ἐν μηδενὶ παντελῶς ἧττον τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, ἢ αὖ πάλιν ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὸν, ὑγιᾶ τε λοιπὸν τὸν ἐφ' ἅπασι τοῖς περὶ αὐτοῦ λαλουμένοις ἐκ δέξῃ λόγον.

B

C

v. 28. &c. *Dixerunt ergo ei: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Reſpondit* IESVS, *& dixit eis.*

Εἶπον οὖν αὐτῷ· τί ποιῶμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς.

Non bona mente, nec quod quis forſan ſuſpicetur, diſcendi ſtudio interrogant IESVM, ſed præ inſigni arrogantia. Quaſi enim nihil præter ea quæ norant diſcere deinceps vellent, tale quippiam propemodum dicere videntur: Sufficiunt nobis, ô quiſquis es, ſcripta Moſaïca: Scimus non minus quàm oporteat quibus in rebus diuinorum operum gnarum conniti deceat. Quid ergo noui afferes ad ea quæ tunc temporis conſtituta ſunt? quid nos docturus es quod oraculis diuinis non ſit nobis antea ſignatum? Quapropter ex væcordia potius quàm diſcendi ſtudio iſtud quæritant. Tale quid etiam apud beatum Matthæum habes. Quidam enim adoleſcens caduca opum copia circumfuſus, ſeruiendi Deo ſtudium præ ſe ferebat. Cum autem acceſſiſſet ad IESVM, ſciſcitabatur quid ſibi faciendum eſſet vt & vitam æternam poſſideret. Ad quem Dominus: Præcepta vtique noſti, inquit: *Non occides, Non adulterabis, Non falſum dices teſtimonium*, & quæ ſequuntur. Sed ille quaſi nullius horum expers eſſet, aut doctrinam veluti

Mat 19. Mat. 19. &c.

Οὐκ ἐξ ἀγαθῆς διανοίας ἡ πεῦσις, ἀλλ' οὐδὲ ὡσπερ ἂν τις ὑποπτήσας τυχὸν ἐκ φιλομαθείας αὐτοῖς περὶ ἱερώτησις, μᾶλλον δὲ μᾶλλον ἐκ παλλῆς ἄγαν καὶ ἀλαζονείας ὁ λόγος. ὡσπερ γὰρ οὐδὲν περὶ οἷς ἤδεσθαι ἀξιοῦντες ἔτι μανθάνειν μονονουχὶ τοιοῦτόν τι φασίν. ἀρκεῖ, ὦ οὗτος, ἡμῖν * τὰ ἐξ ἀρχῆς Μωσέως· ἴσμεν γὰρ ἔλαττον, ἢ ὅσα ἐχρῆν, τὰ ἐφ' οἷς αὐ δεῖσαν σωτηρίας τὸν περὶ θείων ἔργων ὀπτῆσθαι. τί γὰρ καινὸν ἐπάξεις αὐτὸς, τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διατεταγμένοις; τί δὲ διδάξεις τὸ ξένον, ὃ μὴ διὰ τῶν θείων ἡμῖν προσεσημάνθη λόγων; ἀκουῶ δὲ ἀπονοίας μᾶλλον, ἢ ὄντως ἐκ φιλομαθοῦς προαιρέσεως ἡ ἐρώτησις. ἔχεις τι τοιοῦτο καὶ παρὰ τῷ μακαρίῳ Ματθαίῳ· νεανίας μέν τις ἦν, ὑπὸ πολλῆς κτησάμενος τὴν οὐσίαν, ὑπαγόμενος, ὑπαγόμενος πως εἰς τὸ ζῆλον καὶ λοιπὸν τῷ ὄντως Θεῷ δουλείαν εἰσέρχεσθαι. ὅθεν ἦκεν εἰς τὸν Ἰησοῦν, σπουδαίως ἀνερωτήσων, τί χρὴ δρᾶν αὐτὸν, ἵνα καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν κατακτήσοιτο κληρονόμος. πρὸς αὐτὸν οὖν ὁ κύριος, ταῖς ἐντολαῖς που πάντως οἶδα, φησὶν, ἃ φονεύσῃς, ἃ μοιχεύσεις, ἃ ἁρπάσεις, ἃ ἐπιορκήσεις, καὶ ὅσα τούτοις συνήρμοσται. ἀλλ' ὡς τούτων οὐδενὸς ἐκτὸς εἴη διόλου, ἢ καὶ μαθημάτων

D

E

ζήτησιν πολὺ τῆς οὐσίας ἔξεως ὑστερίζουσαν, οὐ καλῶς διὰ χόλιμος ἔφη, τοῦτο, φησὶ, πάντα ἐκ νεότητός μου τετήρηκα· τί ἔτι ὑστερῶ; ὅθεν δὴ οἰκεῖος ἀμαθία συζεύξας τὴν ὑπερφυίαν ἐπὶ τούτοις ὑστερῶ, τοῦτο καὶ οὗτοι πολλῷ ἀγαν ἀλαζονείαν τε ὁμοῦ, καὶ δοκησισοφίαν λέγοντες, τί ποιήσωμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; ἀγαθὸν οὖν ἄρα τὸ μέτριον φρόνημα, καὶ ψυχῆς ἔργον εὐγνώμονος, τὸ τοῖς διδασκάλοις ἐπιτρέπειν τὸ λοιπὸν ἐξετάσασθαι μᾶλλον, καὶ ἅπτεσθαι τοῦ δοκεῖν μαθήμασιν, ἔνεστι δὲ οἷς ἂν δοκῇ ἔχειν οὕτως καλῶς, ἅτε δὴ καὶ τὸ μεῖζον ἔχουσιν ἐν γνώσει. πῶς γὰρ ἄλλως ἂν διδασκάλου καὶ μαθητοῦ τάξις μὴ ἀκριβῶς ἑλόντες τὸ ἐν συνόδῳ πλεονεκτεῖν, ἢ ὥσπερ αὖ τὴν παιδευομένων νοῦν, ὅτε μὲν εἰς τὸ ἐκείνων μέτρον καταλήξει μόλις αὐτοῖς εἰς τὸ μεῖζον ἐπίδοσις, καὶ τὸ ὑπὸ τῶν διδασκάλων εἰρημένον· οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, καὶ ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

A suis moribus longè inferiorem reiiceret, *Hæc*, inquit, *omnia obseruaui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deest?* Quod ille itaque arrogantiam imperitiæ coniungens ait, *quid adhuc mihi deest*, hoc isti quoque præ singulari fastu & inani sapientiæ persuasione dicunt: Quid faciemus vt operemur opus Dei? Bona res igitur est spiritus humilis, & generosæ mentis opus, magistrorum arbitrio relinquere quid scire operæpretium sit, eamque amplecti doctrinam, quam rectam esse existimant, vtpote quorum cognitio maior est. Quomodo enim magistrorum locum tenebunt, si nihil amplius eruditionis in eis sit, quàm in discipulis, cum vix illi magistros assequi possint, iuxta illud Saluatoris: *Non est discipulus super magistrum.* Et, *Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius.* Mat. 10.

Τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος.

Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

Πληκτικώτατα πάλιν ὁ κύριος, εἰ καὶ λελησμένως ἔτι, καὶ ἐπισκιασμένως ταῖς τῶν ἐρωτώντων ἀποτυφλώσεσι διὰ πηδᾷ· οἴηται μὲν γὰρ τις ὅσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς ἁπλότητα λόγου, μηδὲν ἕτερον αὐτοῖς ἐπιτάττειν τὸν Ἰησοῦν, ἢ ὅτι πιστοὺς πιστεύειν αὐτόν. πλὴν σκεπτόμενος ὁ τῶν εἰρημένων νοῦς, καὶ πρὸς ἕτερόν τι βαδίζοντα θεωρήσει τὴν διαφοράν. καλῶς γὰρ δὴ σφόδρα ποιῶν, ταῖς τῶν ἐρωτώντων ἀποτυφλώσεσι προσέκοπτε τὸ ὀρθὸν τοῖς διεσκιδάζετο λόγοις. ἔκλυσιν μὲν γὰρ, ὡς ἄλλως νόμου μανθάνοντες τῷ Θεῷ δυμοῦμες ἐργάζεσθαι, ἀθετοῦσι δυσεβῶς τὸ σωτῆρος ἡμῶν τὴν διδασκαλίαν, τί ποιήσωμεν, λέγοντες, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; ἀλλ' ἔδει μὲν πολὺ τοῦ Θεοῦ φιλαιτάτης λατρείας ἀπεχομένους ἔτι δηλονότι αὐτοὺς, καὶ ὅθεν ὅλως ἐγνωκότας τὴν ἀληθῆ ἀγαθῶν, ἐκεῖ οἵ γε τῷ γράμματι τοῦ νομικοῦ προσηλωμένοντες, τύπων ἁπλῶς, καὶ σκιῶν μετὸν ἔχουσι τὸν νοῦν. ἀλλ' οἶμαι τοῦτο μὲν πολλῆς ἕνεκα τῆς ἐμφάσεως λέγειν ταῖς κατὰ νόμον λατρείαις τὸν τῆς πίστεως ἀδιαφιλονείκητον καιρόν· τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. τοῦτό ἐστιν, οὐχ ὅσῳ ὑμεῖς οἰεσθε, φησὶν, εἰς μόνους ὁρῶντες τοὺς τύπους, ἀλλ' ἴστε δὴ πάλιν, κἂν μὴ βούλησθε μαθεῖν, ὡς ὁ τοῦ θεὸς τὰς παρ' ὑμῖν θυσίας οὐκ ἀποδέχεται ποτὲ, μη-

Acerbissimè rursum Dominus, licet latenter adhuc, & subobscurè in scitatorum dementiam inuehitur. Existimabit enim aliquis, si verba illa simpliciter accipiat, nihil aliud IESVM eis imperare, quàm decere vt ipsi credant. Sed si dictorum sensum attentius consideret, ad aliud quiddam referri comperiet. Rectissimè enim interrogatorum dementiæ conuenientem sermonem instituit. Illi enim, quasi per Legem abundè facere didicissent quod gratum sit Deo, Saluatoris nostri doctrinam impiè reiiciunt, dicentes, *Quid faciemus, vt operemur opus Dei?* Sed ostendere debebat eos à vero Dei cultu longè adhuc remotos esse, nihilque verorum bonorum nosse, qui cum Legis literæ adhærerent, typis & figuris plenam mentem habeant. Proindeque multa cum emphasi, cultui Legali fidei fructum opponens, ait: *Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.* Hoc est, non quod vos putatis, inquit, ad solos typos respicientes: Sed discite, etiam inuiti, Legis auctori boum victimas non placere, nec oues immolari Deo·id vo-

lenti aut exigenti. Quid verò thus futurum est, licet suum fumo aërem repleat; aut quid hireus proderit, inquit, & exquisitæ cinamomi oblationes? Non manducabit carnes taurorum Deus, sed neque sanguinem hircorum potabit. Cognouit omnia volatilia cæli, & pulchritudo agri cum ipso est. Odit vero & repulit festiuitates vestras, nec in conuentibus vestris odorabitur, vt ipse ait alicubi. Neque porrò ad patres vestros de holocaustis & victimis locutus est. Igitur non hoc est opus Dei, sed illud potius, vt credatis in eum quem misit ipse. Etenim Legali & typico cultu reuera potior est salus per fidem, & condemnante præcepto gratia iustificans. Opus est itaque piæ animæ, illa in Christum fides, & eius sermonibus erudiri velle multo præstabilius est quàm vmbris typicis adhærere. Illud porrò magis mirabere, quòd cum Christus eos negligere soleat qui tentandi causa interrogant, id singulari consilio nunc respondet, tametsi nihil inde suscepturos vtilitatis sciebat, in eorum condemnationem. quemadmodum alibi quoque ait: *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

Esa. 1.

Amos 5.

Ioan. 15

v. 30. &c. *Dixerunt ergo ei: Quod tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare.*

Prodit se paulatim Iudæorum animus, quamuis occultus adhuc, & obscuris consiliis infossus. Dicebant enim præ væcordia, *Quid faciemus vt operemur opus Dei*, præsertim quum, vt iam antea diximus, sufficere sibi putarent præcepta Mosaica, vt ad omnem sapientiam dirigi possent, per quam voluntatem Dei perspectam haberent. Sed quodammodo latebat illud eorum propositum: nunc autem denudatur, ac sensim patefit. *Nihil est enim opertum*, vt Saluator ait, *quod non reuelabitur. Quid ergo*, inquiunt, *quodnam tu signum facis?* Honoratus est idque iure, meritò beatus Moses:

Mat. 10.

Α λοσφαγεῖ ὁ Θεὸς ἐκλεισιή τε καὶ ἀπαντιῶν τῷ Θεῷ· πόθ' αἱ εἰν λιβανωτὸς, καὶ δύσπνους εἰς ἄερα τεθυελίπηται καπνοὶς, τί δὲ ὁ τράγος ὀπίσω, φησὶ, καὶ αἱ δυσωδίαι τῶν κνισμάτων προσαγωγαί· ἃ φάγεται κρέα ταῦρων Θεὸς, ἀλλ' οὐδὲ αἷμα τράγων πίεται· ἔγνω πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡραιότης ἀγροῦ μετ' αὐτοῦ ἐστι. μεμίσηκε, καὶ ἀπώσατο τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ἐσφρανθῇ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν

Β ὑμῶν, ὡς αὖθις που φησίν· ἀλλ' οὐδὲ ἐλάλησε τοῖς πατράσιν ὑμῶν περὶ ὁλοκαυτωμάτων, καὶ θυσιῶν. Σκοπεῖν χρὴ τοῦτο ἔστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον. ἵνα πιστεύητε, εἰς ὃν ἀπέστειλεν αὐτός. καὶ γὰρ ὅτι τὰς ἀμείνων ἐστὶ ἡ νομικὴ, καὶ ὡς ἐν τύπῳ λατρείας ἡ δι' ἐκείνης πίστεως σωτηρία, ἐκ τῆς καθ' ἑκάστην ἐντολῆς ἡ δικαιοῦσα χάρις· ἔργον οὖν ἐστὶ τῆς φιλοθέου ψυχῆς πίστις ἡ εἰς Χριστὸν, καὶ ἀξιολογώτερον σοφοῦ τὸ ἐπιγνῶναι μᾶλλον τοῦ θεῖα τοῦτον καθ' ὑπερβολὴν σοφὸν λέγοις, ἢ

C ζῆλον ἔχειν ἐν τύπῳ προσκρούοντι σκιᾷ. ἀποθαυμάσας δὲ πάλιν καὶ ἐκεῖνο προσῆκε τοὺς ἔτι. ἔχων γὰρ ὁ ἐκ Χριστοῦ λόγον ποιεῖσθαι μνείαν τῶν διεστώτων ἀπιστίᾳ καὶ ἀπειθείᾳ, αὐτὸ προσῆκε τὸ πρόνοιαν ἀναμένειν· εἰ καὶ ἤδη πάλιν ὠφελημένους θεῖν, εἰς κατάκριμα αὐτοῖς· ὥσπερ δὴ καὶ ἐν ἑτέρᾳ φησὶν· εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νυνὶ δὲ προφάσιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

D Εἶπον οὖν αὐτῷ· τί ποιεῖς σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν, καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ; οἱ πατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς ἐστι γεγραμμένον· ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν.

Ἐκκαλύπτεται καθ' ὑπόληψιν Ἰουδαίων ἡ σκιά, κρύπτει λαθαίουσά πως, καὶ ἐν ἀφανισμοῖς ἔτι καταλαμβάνειν τοῖς λεγομένοις· ἔφασκον μὲν γὰρ ὀξὺ ἀπονοίας, τί ποιῶμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἅτε δὴ, καθ' ἃ πρόσθεν προεῖπομεν, ἀρκούσαν ἔχοντες τὴν διὰ Μωσέως ἐντολὴν, εἰς τὸ διαιρεθῆναι πρὸς πᾶσαν αὐτὴν ἀπὸ βύθου σοφίαν, δι' ἧς δὴ εἰδεῖεν τὸ δι' ἀρέσκον τῷ Θεῷ· ἀλλ' ἠγνόητό πως καὶ τοιοῦτος ὢν ἐν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, ἀπορρωδοῦσαν ἡ νυνὶ, καὶ τὴν βεβαιοῦσαν πεφάσει εἰς τὸ ἐμφανέστερον. ἡ γὰρ ἔστι κρυπτὸν, τὴν τοῦ Χριστοῦ φωνὴν, ὃ δὴ φανερωθήσεται. τί οὖν ἤδη, φασὶ, τί ποιεῖς σὺ σημεῖον; πεπίμπται, φησὶ, καὶ λίαν εἰκότως ὁ μακάριος Μωσῆς,

πρεδίδωσι τοῖς μισθίταις Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων. A assumptus est mediator Dei & hominum. Etenim signum dedit idoneum. Manducauerunt vtique in deserto manna, qui cum ipso erant. Tu verò cum tibi maiorem dignitatem arroges, & ad illa vetera præcepta noua non verearis adiungere, quibusnam signis fidem nobis facies, aut quonam miraculo nouam doctrinam nobis inuehis? Hinc autem ipse quoque Saluatoris nostri sermo verus esse ostenditur. Ex iis enim quæ iam dicunt arguuntur signum quærere, non vt ipsum ex operibus diuinis admirentur, sed quoniam panes ederunt, & satiati sunt. Signum enim non quodcunque petunt ab Iesv, sed quod, vt putabant, fecit ille Moses, qui non in vnum diem, sed totis quadraginta annis populum ex Ægypto eductum in deserto manna aluit. Nam cum nullum, vt videtur, diuinæ scripturæ nossent mysterium, non diuinæ eius à quo factum est virtuti miraculum illud tribuendum putabant, sed præ multa væcordia ad ipsum Moysen illud referebant. Petunt itaque simile huic à Christo signum, nec quicquam esse miraculi putant in eo quod in vnum diem factum est signo, sed in longum tempus ali postulant. Sic enim adductum iri se tandem, vt Saluatoris virtutem summam esse fateantur, & hinc probandam eius doctrinam. Manifestum est igitur, licet id haud multum clarè dicant, eos signa nihili planè ducere, sed eorum admirationem præ se ferendo impuræ ventris voluptati consulere.

καὶ γὰρ δὴ καὶ δέκωσιν ἔδωκε σημεῖον· ἔφαγον γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ ὃ μάνα πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ. σὺ δὲ λοιπὸν, ἐπειδὴ εἰς τόπον ἡμῖν εἰσήρχῃ τὸν ἑαυτοῦ μείζονα, καὶ τοῖς πάλαι διωρισμένοις ὑπερδέχῃ ῥήμασι, ποίοις ἡμᾶς πίστωσῃ σημείοις, ἢ τί δείκνυσιν ἡμῖν ὅσα θαυμάζεσθαι, πρέπει κρείττονα καὶ ἡμῖν παραδοῦναι εἰς τὰς ἐκείνων εἰσηγήσεις; ἀληθὴς ὁ λόγος οὗτος, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τούτων δείκνυται λόγος· ὅτι γὰρ ἤροντο χρεῖαν ζητεῖν, B οὐχ ἵνα θαυμάζωσιν αὐτὸν, ἐφ' οἷς αὐτὸς δράσειε θεοπρεπῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔφαγον ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθησαν, ἐξ ὧν ἤδη φασὶν ἐλέγχονται. σημεῖον γὰρ ἅπαντες τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἁπλῶς ὃ τυχὸν, ἀλλ' ὅπερ ὡς ἤροντο πεποίηκεν ὁ Μωσῆς, οὐκ εἰς μίαν ἡμέραν, ἀλλ' ἐν ὅλοις τοῖς ἔτεσι τεσσαράκοντα τὸν ἐξ Αἰγύπτου λαὸν διαθρέψας καὶ τὴν ἔρημον, διὰ τῆς τοῦ μάνα χορηγίας. πάντελῶς γὰρ, ὡς φαίνεται, τὴν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ μυστηρίων εἰδότες οὐδὲν, ὅ τῇ θείᾳ C πεποιηκότος δυνάμει τὸ ἐπ' ἐκείνῳ θαυματουργὸν οἰκεῖσθαι πρέπειν διελογίζοντο, αἰσθητῶς δὲ σφόδρα τὸ Μωσέως ἐπ' αὐτῷ καλοσεφοις κεφαλαίῳ. αἰτοῦσι τοιγαροῦν ὅ ἐστιν ἐκείνῳ παρὰ Χριστοῦ σημεῖον, οὐδὲν ὅλως τὸ θαῦμα διδόντες τῷ πρὸς ἡμέραν αὐτοῖς γενομένῳ σημείῳ, εἰ μέγα τυχὸν ἐφείκοιτο, χρεῖαν δὲ καὶ εἰς μακρὸν οὐκ εἶναι τείνεσθαι χρόνον τῆς ἔνθεν τὴν πίστιν. οὕτω γὰρ ἂν, καὶ μόλις δυσωπήσαι αὐτοὺς εἰς τὸ κατανοῆσαι, καὶ συμψηφίσασθαι λοιπὸν ἀξιολογωτάτῳ εἶναι τῷ Σωτῆρος τὴν δύναμιν, καὶ παραδέκτον τε ἅμα τοῦτου τὴν διδασκαλίαν. πρόδηλον οὖν ἐστι, εἰ μὴ σφόδρα φασὶν ἀναγῶς, ὅτι σημείων μὲν ἀλογοῦσι πάντελῶς, προφάσει δὲ τοῦ θαυμάζειν αὐτὰ τὴν ἀκήρατον τῆς γαστρὸς ἡδονὴν θεραπεύειν ἐπείγονται. D licet id haud multum clarè dicant, eos signa nihili planè ducere, sed eorum admirationem præ se ferendo impuræ ventris voluptati consulere.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Περὶ τοῦ μάνα, ὅτι τύπος ἦν τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων πνευματικῶν.

Cap. VI.

De manna, quòd typus erat Christi aduentus, & gratiarum spiritalium quæ per ipsum traduntur. E

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

v. 32. *Dixit ergo eis* Iesvs, *Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cælo.*

Πλημμελοῦντας καὶ νῦν ὁ σωτὴρ ἀσωτέρους ὀνόμασιν ἐλέγχει, καὶ πολὺ λίαν ἠγνοηκότας τὰ ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι. χρεῖαν γὰρ δή-

ACerbè quoque nunc eos Saluator vt insanos increpat, & scriptorum Mosaicorum cumprimis ignaros. Scire quippe

quippe debebant Mosem Dei ad populum ministrum fuisse, & rursus sibi horum Israel ad Deum, neque per se miraculum vllum patrasse, sed ministrum tantum fuisse eorum quæ ad vtilitatem eorum qui vocati fuerant ex seruitute, bonorum omnium largitori facere placuisset. Quod igitur impiè illi sentiebant, hoc statim Christus amputat. Hominibus enim tribuere quæ soli naturæ diuinæ conueniunt ac debentur, quomodo extremæ dementiæ plenum non sit ac impietatis? Cum vero miraculi authorem Moysen esse negauerint, & illius potestati illud subduxerint, manifestum est vtique gloriam illam sibi Patrique tribuere, licet id propter auditorum insciitiam manifestè dicere nolit. Metus enim erat profectò, maximè quum talibus verbis iniuria Moli facta videretur, eos rursus incitatum & inflammatum in, veritatem rei nequaquam inquirentes, neque dignitatem loquentis agnoscentes, sed vnum Moisis honorem sibi proponentes, temerè forsan & inconsideratè, quandoquidem ipse cum superiore conferretur. Discamus itaque maiori cum ratione & discretione pietatem erga sanctos Patres nostros colere, & reddere, vt scriptum est, *timorem, cui timorem; & cui honorem, honorem.* Non enim faciemus iniuriam, si quod cuique conuenit cum ratione tribuamus, quandoquidem Prophetarum spiritus Prophetis quoque subiiciuntur. Sed cum de Saluatore nostro Christo verba fiunt, tunc nobis quoque dicendum est, *Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis similis erit Domino inter filios Dei?*

Rom. 13.

1. Cor. 14.

Psal. 88.

Sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim Dei est, qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.

Non solum remouendi erant ab ea diuinæ potestatis opinione quam illi Moysi affingebant, ostendendumq; cum fuisse miraculorũ potius ministrum quàm authorem, sed & ipsum miraculũ licet inu-

πεν λέγω αὐτοῖς, ἐξεπίτηδες, ὅτι δικαίως μὲν ὁ Μωσῆς τὰ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν, καὶ αὖ πάλιν τὰ ἐξ ἐκείνου Ἰσραὴλ πρὸς Θεὸν, ἦν αὐτουργὸς μὲν αὐτὸς ἐπ' οὐδενὶ τῶν θαυμάτων ὑπῆρχεν, ὑπηρέτης δὲ μᾶλλον, ἢ ὑπουργὸς ὧν αὐ βούλοιτο δρᾶν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐκ δουλείας ἀναχεχλημένων ὁ πέμψας αὐτὸν τῶν ἀγαθῶν χορηγός. ὅταν δ' οὖν λοιπὸν ἐν ἀπιστίᾳ διατεθῶσι πρὸς ἐκείνους, τοῦτο δὲ μάλα χαλεπῶς ἐκαστέγνεται Χριστός. Ὃ γὰρ δὴ τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις καὶ χρησιμώτατα τῇ θείᾳ φύσει, τοῖς ἀνθρώποις ἀναθεῖναι δυνάμενα, καὶ μᾶλλον αὐτῇ, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν ὕβρεως τε ἐμοῦ καὶ δυσεβείας αἰτιάσεων; ἀπιστοῦσι δὲ τὸν ἱεροφαντῶν Μωσέα τῶν θαυμάτων, καὶ τῆς ἐκείνῳ χορηγίας ἐκπεπλαγῶν ὁ τοιαῦτα ἐξεῖπον, δύναιτ' ἂν εἴη δήπουθεν ἑαυτῷ μᾶλλον αἰτιᾶσθαι τῆς παρ' ἐμοῦ τιμῆς ἐκπεσεῖν, εἰ καὶ τοιαῦτά ποτε λέγειν ἐνάρχεσθαι, ἀφ' ὧν τὴν ἀκρόασιν ἐμῶν ἀπαυδῶσιν. ὡς γὰρ ὅπως ἐλπίδες ἀμακρὰν, ἀπὸ δὴ Μωσέως ἀφ' ὧν τοιαῦτα ἐξυβρισμένων, ῥητῶς, ἀποβαρυνθῆναι πάλιν αὖθις, καὶ εἰς ἀκρατεῖς ὀργὰς αἰωρηθῆναι, ὃ μὴν ἀληθὲς ὅπως αὖ χρὴ διερμηνεῦσαι θάμβους, σεσὶ τὸν δ' ἀναλογιῶ τοὺς ἀξίαν ἐπιζητώσοντας, ὅπῃ δὲ μόνον ἀναβεβαιώσεως ἰδίας ἕνεκα ἐμὲ φάναι Μωσέα, καὶ οὐκ ἀλόγως τυχόν, ἐπεὶ καὶ πρὸς τῶν ἀκροατῶν συνῆκται τοιοῦτο. μαρτύρομαι τοίνυν, ἀκριβεστέρας τε καὶ λογικωτέρας, ἢ εἰς ἴσους ἀγῶνας ἡμῶν πατέρας ἐπιτηδείᾳ δυνάμεως, καὶ ἀποδιδόναι κατ' ἀξίαν ἕκαστα μέτρον, τὸν τὸ φόβον, τὸν φόβον τῷ τιμὴν, τὸν τιμὴν. ἀδικήσομεν γὰρ ἁπλῶς, εἰ ἐκ τῶν ἐκείνου ἀναλόγως προσταττόντων, ἐπεὶ καὶ πνεύματα προφήταις προφήταις ὑποτάσσεται· ὅτῳ δὲ δὴ ἡμῖν λόγος εἰσηγήσεται τὸν σωτῆρα ἡμῶν Χριστὸν, τότε καὶ λέγειν ἡμᾶς δίκαιον, ὅτι, τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ κυρίῳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ, ἐν υἱοῖς Θεοῦ;

Ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

Εδεῖ μὴ μόνον ἀπιστῆσαι Μωσέα τῆς προφητικῆς ἐξουσίας, καταγελᾶν τε ἐκείνου ὡς ἐκείνοις ὀφλήσαν, καὶ ἔτι ἐκείνου θαυματουργίας ὑπηρέτην διαβεβλῆσθαι μᾶλλον, ἢ χορηγὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ δεδοξασμένον κατα-

σμικρώην ὃ ῥῆμα, καὶ ἀδύνατον ἔχειν τὸ πρὸς τὸ μεῖζον ἐπιδεικνύειν. ἔστω γὰρ ὅλως τοῦτον. δέχου γάρ μοι πάλιν ἐκεῖνόν τι βοῶντα Χριστόν. ὦ μικροψυχίας, ὦ ὄπι, καὶ ὀλιγοστίας ἔσχατον μεγάλα λογίζεσθε, καὶ τὸ τῆς πάντων δεσπότου φιλοτιμίαν, εἰς ὀλίγιστα κομιδῇ διωρισμένα μέρη. ἀμαθαίνοντες γὰρ ὅτι καὶ τὸ θεῖον τοῦτο μάννα λογίζεσθε τὸν ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ μόνον ἐν ἐρήμῳ τὴν Ἰουδαίων ἀπεφαίνετε γῆρυν, διὰ ἐθνῶν ἕτερον, τὴν διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐσομένην· καὶ συνεσταλμένως ἄγαν τὴν φιλανθρωπίαν ἐλαχίστοις ἔθνεσιν ἀποδεῖξαι Θεὸν, ὡς εἰ καὶ μόνοις λαοῖς χορηγῆσαι ζωάς· τύποι μὲν γὰρ ἦσαν τῶν γενικωτέρων, καὶ τῆς καθόλου φιλανθρωπίας εἰς ὃ τὸ μέρος ἐπιδείκνυσθαι, ὡς ἐν ἀρραβῶνι τις προεφαίνετο. ἀλλ' ὅτε τῆς ἀληθείας ὀπὶ καιροῖς ἥκομεν ὁ καιρὸς, ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, ὃς δηλονότι τοῦ μάννα χορηγίας πολὺ ἐξαιρετέρας ὡς ἐν σκιᾷ κατεγράφετο· μὴ γὰρ δή τις οἰέσθω, φησὶ, κατ' ἀλήθειαν ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, * κατεμάθετο δὲ μᾶλλον ἐκεῖνο τοιοῦτον, ὥστε αἰ φαίνοιτο προεικὸν ὃ πᾶσιν ἀπορρέφειν δύνασθαι τοῖς οἰκουμένοις, καὶ ὅλως χορηγεῖσθαι τοῦ κόσμου τοῖς ζωαῖς· καθαιρεῖ τοίνυν τοῖς ἐν τύποις μεμυημένοις προφανέστερα τὸν Ἰουδαῖον, καὶ ὃ ἐκ τῆς ἀληθείας κάλλος αἰσχύνειν προαιτούμενον· ὦ γὰρ σὰρξ ἐκεῖνο ὃ μάννα κυρίως, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας ἐρχόμενος τοῦ πατρὸς, ἐπείπερ ὄντι κατὰ φύσιν ζωῇ, πάντα ζωοποιεῖ. ὅπερ γὰρ ἐκ ζώντος αἰεὶ πατρὸς, ζωὴ καὶ αὐτὸς κατὰ φύσιν ἐστὶ, καὶ ἐπείπερ ἔργον τῇ κατὰ φύσιν ζωῇ τὸ ζωοποιεῖν, ζωοποιεῖ πάντα Χριστός. ὅταν γὰρ ἄρτος ἡμῖν ὁ ἐκ γῆς διοικεῖσθαι, τὴν ἀσθενῆ τῆς σαρκὸς φύσιν σῶν ἐᾶν καὶ φθορέως· τοῦτο καὶ αὐτὸς, ἀφ' ἧς τῷ σώματι συνέρχεται ἐνεργείας τὸ σῶμα ζωοποιεῖν, οὐ μόνον περιέστιν, ἀλλὰ δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα συνεχωρεῖς ἀφθαρσίαν. ὅπερ δὲ ἀπαξιοῦμεν εἰς τὸν ὄντως τοῦ μάννα λόγον ἐκτείνειν τὰ θεωρήματα, τὸ λυποῦν καθάπερ οἶκος ἔσται, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ τοῦτο ἐπεφέρομεν ὑμῖν εἰπεῖν, ὃς αὐτὸν τοῦ ἀληθείας τὴν Μωσαϊκὴν διολίσθησιν διὰ μέρους τοῦ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα· ὅτου γὰρ αἰεὶ δι' ἐκείνου τὸν ποιητὴν τοῦ λόγου τοῦ τοιούτου, ἕκαστα τὴν ἐπ' αὐτοῦ νοουμένων ὀρθῶς διεξιόντα ἐπιδείκνυμεν δὲ ἀφ' πάντων, ὅτι τὸ μάννα τὸ ἀληθινὸν, αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν τύπῳ τοῦ μάννα χορηγεῖσθαι τοῖς ἐξαιρε-

A stratum eleuandum, & comparationi cum maiori nihil esse penitus ostendendum. Finge ergo rursus istiusmodi quiddam clamare Christum. Res magnas, ô Iudæi, exiguarum ac vilissimarum loco habetis, & vniuersorum Domini liberalitatem angustis admodum finibus comprehenditis. Non parum enim deliptitis, cum manna persuadetis vobis esse panem illum de cælo, licet vnam Iudæorum gentem duntaxat aluerit in deserto, cum innumeræ aliæ per totum orbem gentes sparsæ sint. Et tam restricta ergo homines benignitate Deum esse putatis, vt vni tantum populo alimenta præbuerit. Typi enim erant ista rerum generaliorum, & particularis illa benignitas specimen erat vniuersalis, arrhabonis veluti cuiusdam loco prioribus concessa. Sed cum veritatis tempus pro foribus nobis adsit, Pater meus dat vobis panem hunc de cælo, qui per manna veteribus est adumbratus. Nemo enim existimet, inquit, manna esse panem illum cæleste, sed eum potius cælestem statuat esse, qui totum alere potest orbem, & vniuerso mundo vitam largiri. Increpat ergo Iudæam, quod typicis inhæreat, ac veritatis decus repellat. Non enim erat illud manna propriè, sed ipsum vnigenitum Dei Verbum quod ex substantia Patris procedit, cum sit secundum naturam vita, cuncta viuificans. Cum enim ex viuo Patre genitus sit, ipse quoque naturâ suâ vita est: Et quoniam vitæ secundum naturam officium est viuificare, Christus omnia viuificat. Vt enim panis terrenus imbecillitatem carnis nostræ sustentans, eam corrumpi non sinit, ita & ipse per Spiritus sancti operationem spiritum nostrum viuificat, neque hoc tantum, sed & ipsum corpus in incorruptionem conseruat. Sed quoniam de manna instituta nobis est oratio, nihil erit, opinor, incommodi si quæ de eo obseruauimus afferantur, sacræ Scripturæ locis quæ de ipso mentionem faciunt sigillatim expositis. Sic enim re distinctissimè proposita, quæcunque de eo obseruantur recte perspiciemus. His autem omnibus ostendemus manna verum esse Christum ipsum, qui sub manna figura veteri-

* al. κατεμήνυτο

bus à Deo & Patre datus intelligi-
Exod. 16. gitur. Scriptura verò sic habet: *Quinta autem & decima die, mensis secundo, cum ipsi extuissent de terra Ægypti, murmurabat omnis synagoga filiorum Israel aduersus Moysem, & Aaron. Et dixerunt ad eos filij Israël: Vtinam mortui essemus percussi a Domino in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium, & manducabamus panes ad satietatem: quoniam eduxistis nos in desertum hoc ad interficiendam omnem synagogam in fame.* Et hæc quidem quod ad historicum sensum attinet, tam clara & aperta sunt, vt in iis explicandis longiori sermone vtendum non existimem: & de solo sensu spiritali denuo verba faciemus. Igitur, cum Israelitæ in Ægypto adhuc essent, diuino mandato Christi festum typicè celebrarunt, & agni comestis epulis sic tandem Pharaonis tyrannide soluti sunt, & intolerabile seruitutis iugum excusserunt. Tum rubro mari mirabiliter transuadato, in deserto manserunt, cumque ibi fame premerentur, mirificum cepit eos carnium, aliorumque ciborum quibus assueti erant desiderium. Ita contra Mosem obmurmurare, ac diuini muneris pœnitere, cum ingentes alioquin gratias agere deberent. Per Ægyptum itaque obtenebratio, & huius seculi status quodammodo significatur, & nos in mundanam vitam, velut in regionem quandam adscripti, acerbam in ea patimur seruitutem, dum nihil Deo acceptum, sed vni Diabolo gratissima quæque facimus, & in voluptates impuræ carnis ceu lutum quoddam ac cœnum fœtidissimum defluimus, inanem ac stultum laborem, & ærumnosum, vt ita dicam, voluptatis studium colentes: Sed si quando nobis Dei Lex in mente loquatur, & acerbam in his seruitutem conspiciamus, tunc certè tunc omnis improbitatis relinquendæ desiderio capti, ad ipsum Christum tanquam ad libertatis principium ac ianuam tendimus, & per pretiosum sanguinem securitate & gratia ceu viatico instructi carnis in hac vita perturbationes tanquam infestum & procellosum mare quoddam relinquentes, & extra tumultum omnem mundanum positi,

A τερις νεύσωμεν ἀπὸ τῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Ἔχει δ' ὕτως ἡ γραφή. τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ, τῦ μηνὸς τῦ δευτέρου ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, διεγόγγυζε πᾶσα ἡ συναγωγὴ υἱῶν Ισραὴλ ἐπὶ Μωσῆν, καὶ Ααρών, καὶ εἶπον πρὸς αὐτοὺς οἱ υἱοὶ Ισραὴλ, ὄφελον ἀπεθάνομεν πληγέντες ὑπὸ κυρίου ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, ὅτε ἐκαθίσαμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν, καὶ ἠσθίομεν ἄρτους εἰς πλησμονήν· ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρημον ταύτην, ἀποκτεῖναι πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ. τὰ μὲν δὴ ἐκ τῆς ἱστορίας δῆλα φανῆ, καὶ λίαν φυσικά· καὶ οὐδενὸς ὅμως περιττοῦ μέρος λόγου τῷ τὴν πρόχειρον βασανίζοντος γνῶσιν ἐρεῦμαι δ' πάλιν, εἰς μόνον ὁρῶντες τὸν πνευματικόν. Σύσκιον ἔτι τὴν Αἰγυπτίων ἔχοντες χώραν οἱ ἐξ Ισραὴλ, ἀφ' θείου προσταγματος τὸ ἅγιον Χριστῷ τυπικῶς ἐπετέλουν ἑορτὴν, καὶ τῆς τοῦ προβάτου θοίνης ἀφθέντες, μόλιο ὅτε τῆς τοῦ Φαραὼ τυραννίδος τὴν πλεονεξίαν ἀζέβεσθεν, καὶ τὴν τῆς δουλείας ἀφόρητον ἀπεσείοντο ζυγόν· εἶτα προῆγε τοῦτο καθ' ὁδὸν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν· οἱ ἐρήμῳ γεγένασιν· καὶ δὴ ἐν αὐτῇ λιμὰ πάντες χρεωφαγεῖν ἐπεθύμουν, καὶ εἰς τὸ συνήθη τῶν ἄρτων ἀπεζυγίαν κατεύχοντο· ἐγόγγυζόν τε ὅτε καὶ Μωσέως καὶ εἰς μεζόνωσιν τὰ δῶρα Θεοῦ δωρεᾶς καταπάτοσιν· δέον ἐπὶ τούτοις ἃ μετρίως δύνασθαι εἶν. Αἰγυπτίου μὲν τοίνυν σκότος δὴ εἴη, καὶ νοηθείη πως εἰς τὸ τῶν παρόντων αἰώνος κακίαν, καὶ εἰς ἕξιν τὴν κοσμικὴν, ἐν ᾗ ὥσπερ τινὰ χώραν ὑπεραλήλυθεν, πικρὰν ὑπομένοντες ἐν αὐτῇ τὴν δουλείαν, ἔργα ζόμενοι μὲν τὰ παράπαν οὐδὲν τῷ Θεῷ, μόνα δὲ τῷ Διαβόλῳ τελοῦντες τὰ δυμενέστατα, καὶ καθ' ὁδὸν εἰς πηλὸν, ἢ δυσωδίαν βόρβορον, ἐκ τ' ἀκαθάρτου ὕφος καὶ καταπηδῶντες ἡδονὰς, ἁμιαθύντε καὶ αὐόνητον πλημμελοῦντες πόνον, καὶ ἀλαλείπτως· ἵν' ὕτως εἴπω, τὴν φιληδονίαν ἐπιτηδεύοντες· ἀλλ' ὅταν ἡμῖν ὁ τῦ Θεοῦ νόμος καὶ νοῦς παρεισβάλῃ, καὶ πικρὸν ἤδη βλέπωμεν τὸ ἐν τούτοις δουλεύειν, τότε δὴ τότε τὴν ἐξ ἀπάσης φαυλότητος ἀποδημίαν διώκομεν, ὥσπερ εἰς τὴν τῆς ἐλευθερίας ὁρμὴν, καὶ φύγαν ἐπ' αὐτὸν ἐρχόμεθα τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν δι' αἵματος τῦ ἁγίου λοιπὴν ἀσφάλειάν τε καὶ χάριν ἐφοδιαζόμενοι, καθάπερ τινὰ θάλασσαν τὸν σὺν κακίᾳ κόσμον,

τὸν δὲ καὶ τῆς βίου ἀπείρατος ἀφέντες ὁρμῆς, ἔξω τε πάντως δορυβου γεγενότες κόσμου

κοσ, πρὸς ἕξιν ἤδη τ' αὐλοπτέρων, καὶ καθαρωτέρων ἐρχόμεθα, οἷα δὴ εἰς ἔρημον καταλύοντες χῶρον. ὅπῃ δ' οὐκ ἀγύμναστος πρὸς ἄρετὴν ὁ διὰ νόμου πρὸς αὐτὴν παιδαγωγούμενος, ὅταν ἐν τούτοις ἤδη γενώμεθα εὐεισπώλητα, τότε τοῖς δοκιμάζουσι παρεπιπλέοντες πειρασμοῖς, ἀναμιμνήσκει τῆς πρώην σαρκικῆς ἐπιθυμίας ἔλαθ' ὅτε καταδακνόμεθα, εἶτα πολὺ λίαν λιμὸς καταφερούσης ἐπιθυμίας, καταβοῶμεν δὲ ἀκηδίας πολλάκις, καὶ ποτὲ πρὸς ἐλευθερίαν ἀναπεπλημένοι λιμοῦ τῆς θείου νόμου, ὁ λιμὸς ὥσπερ γεγονότες τῆς ἀρχαιοτέρων, καὶ κατεσθιομένων ἡδονῶν, ἐπὶ πρὸς πόνους ἤδη τοὺς ὅτι τοῖς εὐσχημοσύναις ὀλιγωρήσαντες, οὐκέτι φαύλου ὁρῶμεν τὸν κόσμου δουλείαν. καὶ γὰρ ὄντως, ἰσχυρὸν ὅ ἐστι τῇ σαρκὶ θέλημα πρὸς ἅπασαν ὀλιγοψυχίαν τ' ἐπ' ἀγαθοῖς ἑλκύσαι τὸν νοῦν. εἶπε δὴ κύριος πρὸς Μωϋσῆν· ἰδοὺ ἐγὼ ὕω ὑμῖν ἄρτους ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἔχεις ἤδη καὶ μᾶλλον σαφῶς ἐν τούτοις ὁρᾶν. ὃ ἐν ψαλμοῖς μεγαλυνόμενον, ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος· ἀλλ' ἔστιν, οἶμαι, πᾶσι δῆλα φανέντα, ὅτι τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς δυναμέων λογικῶν, οὐκ ἕτερος ἂν νοοῖτο ὁ ἄρτος, ἢ ὁ ἐξ Πατρὸς, καὶ τὸν ἐκ Θεοῦ παῖδα μονογενῆ. αὐτὸς γὰρ ἂν ἡμῖν ὁ μάννα ὁ φλήθης, ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ, ὃ πάσῃ κτίσει λογικῇ παρὰ Θεοῦ παῖδος χορηγούμενος. εἰς δὲ τὰ τῶν προκειμένων τάξιν εἰσβαίνοντες, σκοπῶμεν φαμὲν, καταμάθωμεν ὅπως ἡ θεία τε καὶ ἄνωθεν χάρις, καὶ νοσοῦσαν ἤδη ὅτε τὰ σεσηπότα, πρὸς δυσθεράπευτον φύσιν αὖ ἕλκει πρὸς ἑαυτὴν καὶ διασώζει ποικίλως. κατωθεῖ μὲν γὰρ λίθου δίκην ὅταν πίπτον τοῦ νῷ· ὃ φέρημα τ' σαρκὸς, καὶ πρὸς ὃ ἴδιον θέλημα τυραννικῶς ἐκβιάζεται, ἀναπαύει δὲ πάλιν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, καθάπερ ἵππον χαλινῷ, πρὸς τὴν τῆς ἀμείνονος ἐπιθυμίαν, καὶ εἰς ἕξιν ἀναγομίζει τοὺς νενοσηκότας τὰ φιλόθεον. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ τοῖς καταλιαθαίνουσιν εἰς σωματικὰς ἡδονὰς, ταῖς δὲ ἀγγέλων χορηγούσαις ἐπισφίγξας ἔφας, τὸ δι' αὐτοῦ πνεύματος παρέχλησιν δηλονότι ὁ μάννα ὁ νοητὸν. δι' οὗπερ ἰσχύσαμεν πρὸς πᾶσαν ἀναμονὴν δεχόμενοι, καὶ ὁ μὴ πίστει δὲ ἀσθενείας, ἐφ' ἃ μὴ ὑπέσχεθαι, ἐπεχειρήσαμεν. ἐσπείσθω τοίνυν ἡμᾶς εἰς ἀνάπαυσιν καὶ παλαιὸν ὁ μάννα ὁ νοητὸν, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς. ὅπῃ δὲ ἅπαξ δι' αὐτοῦ χρείαν, ὡς ἂν ἐκβάσαι τὸν λόγου χαρίσαιτο, οὐκ ἀζήτητον αὐτὸν ἡμῖν ἀφεῖπεῖν ἐᾶν, ἐπεὶ δὴ ἐγὼ πολὺ τὸ τελεῖν εἰς ὄνησιν, ἀκαιρίας ἐρᾷ τις ὁ λόγος, ὅταν δὴ

ad mores tandem conuertimur puriores atque ſanctiores, velut in deſertum quendam locum ſecedentes. Sed quoniam exercitatione virtutis non caret, qui per Legem ad eam eruditur, ſiquando nos horum potiti comperiamur, tunc tentationibus ad probationem occurrentibus, carnalium cupiditatum pungit nos interdum recordatio, tum vellicante nos vehementius libidine, præ tædio ſæpe conquerimur, reuocante nos ad libertatem diuina Lege adeóque priorum & familiarium voluptatum fame quadam incitati, reiectis temperantiæ laboribus, non tam malam eſſe videmus amplius mundanam illam ſeruitutem. Poteſt enim profectò carnis voluntas animum ab omni ſtudio bonorum auellere. Dixit autem Dominus ad Moyſem: *Ecce ego pluo vobis panes de cælo.* Potes iam hic clariſſimè id videre quod in Pſalmis canitur: *Panem cæli dedit eis; panem Angelorum manducauit homo.* Sed patet, opinor, cunctis, virtutum quæ in cælis ſunt intellectualium nullum alium panem & cibum eſſe cenſendum, quàm illum ex Deo ac Patre vnigenitum. Ipſe igitur eſt verum illud manna, ille panis de cælo, qui omni creaturæ rationali à Deo Patre præbetur. Sed vt rerum propoſitarum ordinem ingrediamur, obſerua quo pacto diuina ſupernáque gratia naturam humanam inueteratis quoque morbis laborantem ad ſe pertrahat, variiſque modis conſeruet. Trahit enim lapidis inſtar ſenſus carnis in animum incidens, eumque ad ſuam voluntatem tyrannicè adigit: ſed nos rurſum Chriſtus fræno veluti quonam reducit ad meliorem cupiditatem, & infirmos ad pietatem reuocat. Ecce enim, ecce prolapſis in voluptates corporeas alimenta ſe daturum pollicetur, conſolationem videlicet per Spiritum, manna intellectuale. Per hoc enim ad omnem patientiam firmamur, atque id lucramur, vt ex infirmitate non prolabamur in vitia. Firmabat igitur nos in pietate etiam olim manna illud intellectuale, Chriſtus nimirum. Sed quoniam ab inſtituto ſermone vtilitatis gratiâ ſemel digreſſi ſumus, non arbitror indiſcuſſum illum eſſe relinquendum cum plurimum fructû habeat illa diſquiſitio. Itaque non abs re quæret aliquis, quam

A

B

C

Pſal. 77.

D

E

ob causam misericors ille ac tam bonus Deus, quum petitionem præuenire deberet, non nisi rogatus polliceatur, neque principio puniat eos quibus adeò peruersa mens erat, sed postea punierit cum simili cupiditate laborantes, panes, & carnium lebetas, & graueolentes cæpas in memoriam reuocarent, eorumque desiderio tenerentur. In Numeris enim reperiemus quosdam punitos fuisse, & cupiditatis monumentum nuncupatum esse locum, in quo olim castra metati
Num. 11. fuerant. *Ibi enim*, inquit, *sepelierunt populum cupidum.* Ad primum ergo dicemus, conuenienter illorum petitiones expectasse, atque ita exhubere se largitorem. Tunc enim gratissimum est beneficium, cum illud voluptates quædam præcedunt, quæ nos ad illud vehementer cupiendum licet nondum adsit, impellant: sed suauitatis sensu caremus, cum animus noster nulla beneficij accipiendi voluptate ad illud expetendum prius est incitatus. Sed dices forsan preces neutiquam illos adhibuisse, sed murmurasse potius, & pœnituisse, & vociferatos esse. hoc enim dicto quoque profectò verius. Ad hoc etiam dicimus, conuenire quidem iis qui perfecti sunt moribus, petitiones per obsecrationem: sed infirmiorum murmurationem ex tædio aut aliunde profectam, parem iis fore petitionibus, neque verò Saluatorem vniuersi, cum sit hominum amantissimus, id molestè accipere. Quemadmodum enim infantibus eiulatus interdum prodest ad ea petenda quæ vtilia sunt ipsis, & ex eo mater quid gratum sit infanti sæpe coniicit: sic in nobis infantibus adhuc, & nondum ad scientiam proiectis, eiulatus petitionis apud Deum locum obtinet. Non punit autem principio, licet nos quoque voluptatibus terrenis succubuisse videat, sed medius demum temporibus, ob istiusmodi causam, vt mihi videtur. Cum enim Israëlitæ qui nuper ex Ægypto discesserant nondum manna accepissent, nec illum de cælo panem haberent, qui firmat cor hominis, in cupiditates carnis meritò incidunt: proindeque veniam accipiunt. Qui verò Domino insultant, vt
Psal. 36. scriptum est, spiritalibus bonis carnalia præferendo, iustissimam demum pœnam subeunt, & suo supplicio illustre calamitatis monumentum relinquent. Monumentum enim cupiditatis puni-

χάριν ὁ φιλάνθρωπος θεὸς τε καὶ φιλάρετος ὥσπερ θεός, δέον μὲν φθάσαι τὴν αἴτησιν, ὑστερίζῃ δεῖ τὴν ἐπίδοσιν κολάζῃ κρύβδην τοὺς ὥσπερ διεγραμμένους, καίτοι κολάσας ἐν τοῖς ἑφεξῆς, ὅτε τὴν ἴσην ποσοῦτοι ἐπιθυμίαν, ἐ ἄρτους εἰς πλησμονὴν, ἐ κρεῶν ἐφαπτάζοντο λέβητας, ἐ δυσωδεστάτων κρομμύων εἰσεδέχοντο πόθον. ἐν γὰρ τοῖς ἀριθμοῖς εὑρήσομεν ὅτι καὶ τεπυφρίωται τινες, ἐ μνήματα τῆς ἐπιθυμίας ὁ χῶρος ἐκλήθη, ἐν ᾧ τὴν ἐστρατοπέδευον τότε. ἐκεῖ γὰρ ἔταφον, φησὶ, τὸν λαὸν τὸν ἐπιθυμητήν. ἔχουσι πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἐροῦμεν, ὅτι δὴ πάντως ἐλπίζων τὰς μείναι τὰς ἐπιθυμίας, ὥστε τὸ λοιπὸν ἑκὼν εἰς ἀναδείξωνται χορηγὸν. χαριεστάτη γάρ πως ἕξει τοῖς δῶ παθοῦσιν ἡ δόσις, ἐτέρᾳ αὐτῆς τινὲς προηνθαφαίνωνται, ἐ προεπαδίζωσιν ἡδοναὶ, διψῆν εἰα πείθουσαν τὸ ὕπνον πρότερον. αἰσθήσεως δὲ τὸ χαριέστερον ἀμοιρήσει αὖ τὸ ἀνθρώπου ψυχὴ, μὴ ταῖς εἰς τὸ δῶ παθεῖν ἡδοναῖς προεπωτιζομένη, ἐ κάμνουσα. ἀλλ' ἴσως αἰτήσιν μὲν ἀδαμῶς γεγμῆσθαι, τὸ ὡς πρὸς ἐκείνου ἐρᾶς, γρῦγμὸν ἢ μᾶλλον, ἐ μορμύρωσιν, ἢ κραυγολοιὸ. τοῦτο γὰρ οὕτως ἐ δηκτέον εἶπεῖν. πρὸς δὴ τὸ τοῦτο φαμὲν, ὅτι πρέπει μὲν ἤδη τοῖς μὲν τελείοις τὴν ἕξιν, εἰ δὲ ἐντεύξεως αἰτήσεις· ἰσομοιρήσῃ δέ πως αὐτῇ τὸ ὑπὸ ἀνθρωπίνων ἐξ ἀκηδίας, ἢ ὅπως δὴ γένοιτο, γρῦγμός· χαλεπαίνῃ δ' ἂν πάντως φιλάνθρωπος ὢν ὁ πάντων σωτὴρ· ἐν ᾧ γὰρ ἔταφον τοῖς ἐπὶ κρομμύοις νηπίοις ὁ κλαυθμὸς ἔοικε, ὅτε σωτελῆ πρὸς αἴτησιν τὴν χρησίμων αὐτοῖς, τὸ καταφθῆναι πρὸς ἔρευναν ἡ τεκοῦσα ἀφ' οὗτου πολλάκις τὴν ἐν ἡδοναῖς τὰ βρέφη, ὥσπερ τοῖς ἐπὶ νηπίοις, ἐ βεβηκόσιν οὔπω πρὸς σωτῆσιν, ὁ ἐξ ἀκηδίας, ἵν' οὕτως εἴπω, κλαυθμὸς αἰτήσεως ἔχει δύναμιν τινὰ ὡς πρὸς Θεόν. κολάζει δ' οὐκ ἐν ἀρχῇ. καίτοι καὶ τοῖς χθὲς ἐπιθυμίας ἡδυπαθοῦσιν ὁρῶν, ἀλλ' ἐν μέσοις ἤδη τοῖς χρόνοις, δι' αἰτίαν τοιαύτην, ὡς γέ μοι φαίνεται. ὥσπερ μὲν γὰρ τὸ μάννα λαβόντες οἱ νεωστὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποδημήσαντες, οὐδὲ τὸν ἄρτον ἔχοντες τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου, κραιπάλοισιν εἰκότως εἰς ἐπιθυμίας ἔρριπται, εἰ μὴ τοῦτο ἐ συγγνώσεται· οἱ δ' ἤδη τῷ κυρίῳ καταπυφόσαντες, καὶ κέκραπαλα, τὴν πολυμαθῆ ἀγαθῶν τὰ ἔρωτικὰ προβεβλημένοι, δικαιοπάτην ἤδη τὸν δίκαιον ἐν τέχοισι, ἐ προσπαίζων ἐν παθεῖν ἐπιτιμῶν τῆς συμφορᾶς τὸν μύθον ἀποπληρώσουσι. μνήματα γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ὄνομα κεῖται

πρὸ τῆς κολάσεως τόπου. ἐξελεύσεται ὁ λαὸς, καὶ συλλέξατε τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν. εἰς τύπον τοῦ μέλλοντος τοῦτο αἰσθητὸν λεγόμενον. ἐστὶ δὲ τὸ μὲν μάννα τὸ νοητὸν αὐτὸν ἡμῖν καθαρμοῦ τὸν Χριστὸν, τὸ δὲ γε παχυτέραν τὴν νόμου παίδευσιν τὸ αἰσθητὸν ἐναινίττεται. ἐφ' ἡμέρας οὖν ἀλόγως ἡμῖν συλλεγόμενον, καὶ ἀποκωλύει τηρεῖν ὁ νομοθέτης εἰς τὸ αὔριον, ὡς δι' αἰνιγμάτων τοῖς ἀρχαιοτέροις ἐπιδηλῶν; ὅτι τοῦ σωτηρίου λοιπὸν αἰαλάμπροντος χρόνου, καθ' ὃν ἐν κόσμῳ μὴ σαρκὸς πέφηνεν ὁ μονογενὴς, καταργηθήσονται τοιοῦτοι οἱ ἀπὸ τοῦ νόμου τύποι, καὶ ὁ συλλέγειν ἔτι ἐφ' ἑαυτοῖς σκιῶδες, εἰκὼν, αὐτῆς ἤδη παραχειμάζοντος τῆς ἀληθείας ἡμῖν εἰς πνευματικὴν, καὶ ἀπόλαυσιν. καὶ ἔσται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ, καὶ ἑτοιμάσουσιν, ὃ ἐὰν εἰσενέγκωσι, καὶ ἔσται διπλοῦν, ὃ ἐὰν συναγάγωσιν. ὁπότερα δὴ πάλιν, ἵνα νοήσῃς, ὅτι οὐκ ἐᾷ συλλέγειν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ τὸ μάννα τὸ ἅγιον, ὃ δὲ ἤδη παρελθὸν, καὶ σωφλεγμένον ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτῆς ποιεῖσθαι κελεύει ἐφεξῆς. ἡ μὲν γὰρ ἑβδόμη, σημαίνει τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑποδημίας τὸν χρόνον, καθ' ὃν, οἱ ἁγιασμῷ βεβαπτίζοντο, τὴν τῶν ἁμαρτίας ἔργων ἀποπαυσάμενοι, καὶ δεχόμενοι μὴν εἰς ἐφεξῆς, καὶ πληροφορίαν τῆς πίστεως, καὶ τὴν ἤδη συγκεχυμένην ἀπὸ τοῦ νόμου γνῶσιν, ἣ μὲν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ συλλέγοντες, λαμπροτέρας ἤδη παραχειμάζης ἐφῆς, καὶ τὸν ἄρτον ἔχοντες τὸν ἐξ οὐρανοῦ. τὸ διπλοῦν δὲ τῆς μέτρου περὶ τὴν ἁγίαν ἑβδόμην ὃ μάννα συλλέγεται· καί μοι πάλιν νοήσῃς σύντευξιν, ὅτι καθαπτόμενος τοῦ νόμου πρὸς ὃ ἐν παῖ χρόνῳ τέλος, καὶ ἀρχομένης ἤδη τῆς ἁγίας ἑβδόμης, τοῦτ' ἔστι, τῆς ὑποδημίας Χριστοῦ, ἐν διπλοῦ ἔφη τοῦτο διὰ τῆς μέτρου ἡμῖν σημῆναι τὴν οὐρανίων ἀγαθῶν εὕρεσιν, καὶ διττὴν ἡμῖν εἶναι χάριν, πρὸς τῆς ἐκ νόμου χρησίμους, καὶ τὴν διαγγελικὴν εἰσαγομένην παίδευσιν. ὅθεν καὶ αὐτὸς νοεῖτο διδάσκων ὁ κύριος, ὅτε φησί που καθάπερ ἐν εἰδὼς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ παλαιὰ καὶ καινά· παλαιὰ μὲν τὰ ἐκ νόμου, καινὰ δὲ τὰ διὰ Χριστοῦ. καὶ εἶπε Μωσῆς, καὶ Ααρὼν πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ισραὴλ· ἐπισεσθε γνώσεσθε, ὅτι κύριος ἐξήγαγεν ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ὀψεσθε τὴν δόξαν κυρίου, ἐν τῷ δοῦναι κύριον ὑμῖν ἑσπέρας κρέα φαγεῖν, καὶ ἄρτους τὸ πρωΐ εἰς πλησμονήν. ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐξ Ισραὴλ ὁ Μωσῆς χορηγήσειν

tionis locus nuncupatus est. *Et exibit populus, & colligent quod dicit, in diem.* Sensibile manna pro figura intellectualis capiemus. Et intellectuale quidē, ipsum nobis Christum significat: sensibile vero crassiorem Legis disciplinam sub innuit. In diem itaque non abs re colligebatur, & in posterum diem seruari Legislator prohibebat ænigmaticè veteribus significans, tempore salutis affulgente, quo in mundo cum carne vnigenitus appariturus esset, cessaturas planè Legis figuras, & frustra inde cibos collectum iri, ipsius nobis veritatis deliciis fruendis vtendisque appositis. *Et erit in die sexto, & parabunt quodcunque intulerint: & erit duplum quod collegerint.* Obserua rursus, sensibile manna non licere colligi die septima, sed quod pridie comparatum & collectum sit, comedi oportere. Septima enim dies Saluatoris nostri aduentus tempus significat, quo in sanctificatione Sabbatum celebramus, à peccatorum cessantes operibus, & ad alendam quidem & corroborandam fidem cognitionem quoque iam per Legem collectam assumentes, non tamen ita vt necessariò nobis ea colligenda sit, cum nobilior cibus iam sit appositus, & de cælo panem habeamus. In dupla verò mensura ante sanctam illam diem septimam manna colligitur: vt hinc rursus intelligas, Lege ad finem temporis conclusa, & incipiente iam sancta illa die septima, hoc est aduentu Christi, in dupla quodammodo mensura cælestia bona repertum iri, & duplam veluti quandam gratiam, quæ præter vtilitatem Legis, Euangelicam quoque disciplinam inuehat. Quod ab ipso quoque Domino doceri censendum est, cum ait velut in parabolæ specie: *Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini diuiti, qui profert de thesauro suo noua & vetera: Vetera quidem, ex Lege: noua autem, per Christum. Et dixit Moyses & Aaron ad omnem synagogam filiorum Israel: Vespere cognoscetis, quia Dominus eduxit vos de terra Ægypti: mane videbitis gloriam Domini, in eo quod dabit vobis Dominus vespere carnes edere, & mane panes ad satietatem.* Moses pollicetur Israelitis, Mat. 13.

datum iri à Deo ſub veſperam cornicum vim, & hinc aſſerit eos clarè cogniturōs ex Ægypto ſe à Deo eductos. *Mane* igitur, inquit, *videbitis gloriam Domini, in eo quod accipietis panes ad ſatietatem.* Hic rurſum attende quæſo diſtinctè ſingula. Coturnicum etenim abundantia Legem quodammodo ſignificat. Non enim effertur volatu, ſed prope terram auis illa volat. Tales verò eſſe videbis eos, qui per Legem eruduntur in terreſtriore & typico Dei cultu, ſi nimirum ſacrificia reſpicias, & aſperſiones, atque purificationes Iudaicas. Paulùm enim hi à terra quodammodo eleuari, & in altum efferri videntur, in ea tamen ſunt, & circa ipſam. In Lege quippe non eſt illud perfectè bonum, & intellectu ſublime. Porro ſub veſperam præbetur: vbi per veſperam literæ obſcuritas rurſum nobis ſignificatur, vel tenebroſus ille mundi ſtatus, cum nondum veram lucem haberet, Chriſtum nimirum, qui poſtquam homo factus eſt, ait: *Ego lux in mundum veni.* Cognituros autem ait illos Iſrael, ex Ægypto ſe eductos à Domino: Sola enim cognitio generalis per Chriſtum ſalutis in Moſaicis ſcriptis continetur, quum nondum ipſa gratia coràm adeſſet. Idipſum enim ſignificabat quoque addens, Mane videbitis gloriam Domini, in eo quod dabit vobis panes ad ſatietatem. Solutis enim nocturnis Legis tenebris, & intelligibili Sole nobis omnibus exorto, Domini præſentis gloriam conſpicamur, panem illum cæleſtem in ſatietatem accipientes, ipſum, vt denuo dicam, Chriſtum. *Facta eſt autem veſpera, & aſcendit coturnix, & cooperuit caſtra. Factum eſt mane conquieſcente rore in circuitu caſtrorum: & ecce ſuper faciem deſerti minutum tanquam coriandrum album.* Conſidera rurſum quæ ſit horum verborum ratio atque ſenſus. De coturnicibus enim ait caſtra eas operuiſſe: De manna verò, mane depluiſſe, conquieſcente rore, in circuitu caſtrorum, ſuper faciem deſerti. Diſciplina enim Legalis, quæ typis nimirum & figuris conſtat, quam coturnicum ſpeciei comparauimus, Iudæorum congregationem operit. *Poſitum enim eſt*, vt ait, *velamen ſuper cor eorum, & cæcitas ex parte.* Vt ergo mane factum fuerit,

2 Cor. 3. Rom. 8.

A σται δὲ πρωΐ ὄψεσθε τὴν δόξαν Θεοῦ τοῦ ὀρτυγομήτρα, ὃ πρὸς ἑαυτοὺς, ὑπογράφοντες δὲ διὰ μικροῦ ζητεῖται δηλοῦν τοῦτο ῥητός, ὅτι κύριος ἀπήγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου. πρωΐ γὰρ μὲν ἀφανίζεται ὁ ὄλεθρος, φησὶ, τὴν δόξαν κυρίου, ὅτε τὰ λαβεῖν ἄρτους εἰς πλησμονήν. καὶ μοι πάλιν, τί ἐφ' ἑκάστῳ τῶν εἰρημένων σύνδεσμος διαφορά· ἐπὶ μὲν γὰρ ὀρτυγομήτρα σημαίνει πως τὸν νόμον· χαμαιλαπιτὲς γὰρ ὄντως ἀεὶ, καὶ τοῦτο γοῦν ὃ τροῦφιον· ἄτινα δὴ αὖ ἴδοις ἂν ἐκ νόμου παιδαγωγουμένους εἰς B χαμαιλατείαν ἀφ' ὑψηλῶν ποσίζεσθαι, ὅταν ᾖ πρὸς θυσίαν φημὶ, καὶ περιῤῥαντήρια, καὶ καθαρσίους Ἰουδαϊκοὺς· ὀλίγον γὲ ὅτι τῆς γῆς ἀπογλίζονται πως, ὡς αἰωρεῖσθαι δοκοῦσιν αὐτῆς, εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ, ἐξ αὐτῆς· ὑγρὸν γὰρ τὸ ὑγρὸν ὃ πλείους ἀγαθοὶ, καὶ ὑψηλοὶ εἰς σωτῆσιν. χορηγεῖται γοῦν ἐκ ἑαυτῆς· ἤτοι ὃ ἐν τοῦ χρώματι στικτὸν τὸ λόγου πάλιν ἡμῖν ἀφ' ἑτέρας σημαίνοντες, ἢ τὸν ἀφεστηκότα τοῦ κόσμου κατάστασιν, ἅτε ὃ φῶς ἔχοντες ὃ ἀληθινὸν, τοῦ- C τέστι Χριστὸν, ὃς ἐλθὼν ἔσπευσε φησὶν· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. γνώσεσθαι γὰρ λέγει ὑμᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι κύριος ἀπήγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου· γνῶσις γὰρ μόνη τοῦ καθόλου ἀφ' Χριστοῦ σωτηρίας, ἐν ταῖς Μωσαϊκαῖς ἐγράπται συγγράμμασιν, ἅτε πρόδρομος αὐτοπροσώπου τοῦ Χρίστου. αὐτὸ γὰρ δὴ τοῦτο ἐνεσήμαινε προσλέγων τὸ, πρωΐ ὄψεσθε τὴν δόξαν κυρίου ὅτε τοῦ διδόναι ὑμῖν αὐτὸν εἰς πλησμονήν. λελυμένης γὰρ D ὥσπερ ὀρθρινῆς τῆς νομικῆς ἀχλύος, καὶ ἡλίου τοῦ ὄντως πᾶσιν ἡμῖν ἀνατείλαντος, τὴν δόξαν κυρίου πρόδηλον ἤδη κατοψόμεθα, τὸν αὐτὸν εἰς πλησμονὴν τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταιζόμενοι, αὐτὸν δὲ ἤδη πάλιν φημὶ τὸν Χριστόν. ἐγένετο δὲ ἑσπέρα, καὶ ἀνέβη ὀρτυγομήτρα, καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν. ὃ περὶ ἐγένετο καταπαυομένης τοῦ δρόσου κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἰδοὺ ὅτι πρόσωπον τῆς ἐρήμου λεπτὸν ὡσεὶ κόριον λευκὸν ὅμοια δὲ πάλιν τὴν τοιαύτην διασκευήν. E τοῦτο μὲν γὰρ ὁ ὀρτυγομήτρας φησὶν, ὅτι ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν, τοῦτο τῷ μάννα πάλιν, ὅτι περὶ κατέβεβηκε, καταπαυομένης τοῦ δρόσου, κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς ὅτι πρόσωπον τῆς ἐρήμου· ἡ μὲν γὰρ ἐκ νόμου παίδευσις, ἡ δὲ τύπος φησὶ, καὶ σημασία, ἵνα τοὺς τῆς ὀρτυγομήτρας εἴδῃς παρεβεβολημένους, τὴν τῶν Ἰουδαίων καλύπτουσι συναγωγήν· κεῖται γὰρ, ὡς ὁ Παῦλός φησι, κάλυμμα ὅτι τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ πώρωσις ἀπὸ μέρους. ἐπ' αὐ μὲν τι γίνηται πρὸς

ζουτέσιν ἀήρητος ἤδη, καὶ τὸ οἰκουμενικὸν ὅλον
περιφαιδρύνοντος τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ καὶ ἡ δέ-
σμος καθαλύεται λοιπὸν, τοῦτ' ἔστιν ἡ παιδεία, καὶ
ἀχλυώδης τοῦ νομικοῦ ἐπισκιασμοῦ εἰσίησιν·
πέλας γὰρ ἦμεν, ὁ Χριστὸς· τότε δὴ πᾶσιν ὁ ἀληθὴς ἡμῖν, καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβησό-
μενος μάννα, καὶ ζωηρὸν δὲ δυνάμει διδασκα-
λίαν φαμὲν, οὐκ ἐπὶ τὸν Ἰσραηλιτικὸν στενα-
χωρῶν, ἀλλὰ κυκλοῦ τὰ περίοικα, εἰς πᾶσι
δυνατὸν πάντα ἔθνη, καὶ ὑπὲρ πρόσωπον τὴν ἐρήμου, τοῦτ' ἔστι τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, περὶ ἧς εἰρη-
ται που, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. ὅτι γὰρ πᾶσιν τοῖς κόσμου
μέρεσι τὴν νοητὴν μανναν καταπεπόμφαμεν γά-
ρις, ἣ καὶ τῶν κόσμου πρόξενος ἀλλάττεται, καὶ λεπτὸν
ὀνομάζεται. λεπτὴν γὰρ οἴδαμεν, ἣν ἀπὸ ψυχῆς τὴν
ἐν ἕξει παθῶν ἡ τοῦ θείου λόγου δύναμις, τὸ ἐκ
Χριστοῦ κινητικὸν πύρωσιν ἐν ἡμῖν κατάδηλον ποι-
οῦσα, καὶ εἰς ὃ βάθος τῆς καρδίας εἰσδύνουσα. ψυ-
χρότατον γὰρ εἶ φασι, τὸ αἴτιον τοῦ πάσης, τοῦτ'
ἔστι τὸ χθὲς καὶ σήμερον τὸν αὐτὸν φυσικὸν.
ἰδόντες δὲ αὐτὸ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, εἶπον ἕτερος τῷ
ἑτέρῳ, τί ἐστι τοῦτο; ἠγνόουν γὰρ τί ἦν, ἀσυνή-
θεις ὄντες τῷ παλαιόξεως γεγονέναι, καὶ οὐκ ἔχον-
τες οὐκ πείρας εἰπεῖν ὅ,τι ἦν ἢ εἶη ἀφῶς, τί ἐστι
τοῦτο πρὸς ἀλλήλους φασίν· αὐτὸ δὲ δὴ τοῦτο ὃ
ὡς ἐν ζητήσει ῥηθὲν, ὄνομα ποιοῦσιν τῷ πρά-
γματι, καὶ τὴ Σύρων ἀποκαλοῦσι γλώττῃ μαν-
να, τοῦτ' ἔστι, πάλιν, τί ἐστι τοῦτο; καὶ νοήσεις ἐν-
τεῦθεν, ὡς ἐμέμψατο πρὸ τῶν Ἰουδαίων ἀγνοησάν-
των Χριστόν. ὃ γὰρ ὡς ἐν τύπῳ κρατοῦν, καὶ ἐπ' αὐ-
τῆς ἔδειξε τῆς ἀληθείας ἰσχύσαν τὸ πεῖραν. εἶπε δὲ
Μωσῆς πρὸς αὐτούς, μηδεὶς καταλιπέτω ἀπ'
αὐτοῦ, ἕως πρωΐ, καὶ οὐκ ἤκουσεν Μωσῆ, ἀλλά
τινες ἀπ' αὐτῶν ἦσαν εἰς ὃ πρωΐ, καὶ ἐξέλε-
σε σκώληκας, καὶ ἐπώζεσε, καὶ ὠργίσθη ἐπ'
αὐτοῖς Μωσῆς. ὃ πρωΐ πάλιν ἐν τύποις. τὸ λαμ-
πρὸν ἡμῶν, καὶ ὄλεθρεύσαν τὸ τῶν φθερέων ὑπό-
δημα καθαπερεί χαρὸν, ὅτε λευκαίνης ἔρ-
γον τινὰ τῆς τε χθὲς καὶ σήμερον σκιᾶς, καὶ τὸ ἐν ἡμῖν ἔτι
ἐν ἀχλύος ἐμβολικῆς, φῶτος πλῆν δικαίου αἰ-
τιλερὲς μισοχθρὲς, καὶ ἀφροδὲς ἐδείξη πόλε μα-
χὴς ἐπιπάτης ἴσιον ὁ μακάριος Μωσῆς ὃ ἐν
τύπῳ μᾶλλα μὴ καταλιμπάνειν εἰς ὃ πρωΐ·
αἰτιλαίνει γὰρ ἡμῖν τὸ μυημονεύσιμον ἀφα-
νῶς καιρὸν, πρὸ ἧς παλαιὸν, καὶ ἀκαίρου πάντε-
λῶς αἰ χθὲς καὶ σήμερον σκιαὶ, ἐξαίρετ πάντα-
πᾶσιν ἐμφαίνειν πρόσωπον τὸν ἐπὶ γῆς ἐλθόντος ἤδη Χριστοῦ, τὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων

A hoc est exoriente demum, & vniuersum orbem Christo illustrante, vbi nos cessauerit, hoc est crassa & tenebrosa Legalium præceptorum institutio, (*finis enim Legis & Prophetarum Christus*) tunc certè verum illud nobis & cæleste manna depluet, id est Euangelica doctrina, non in congregationem Hebræorum, sed circum castra, in omnes gentes videlicet, & super faciem deserti, hoc est Ecclesiæ gentium, de qua dictum est alicubi, *Quia multi filij deserti quam eius quæ habet virum.* In omnem enim orbem intelligibilis manna dispertita est gratia, quæ coriandro quoque comparatur, & minutum nominatur. Tenuis enim est profectò vis diuini sermonis, quæ perturbationum ardores refrigerat, carnalium motuum æstus sedans, & in cordis profunda penetrans. Frigidissimam enim esse aiunt naturâ coriandri virtutem. Videntes autem id filij Israel, dixerunt alter alteri: Quid est hoc? Nesciebant enim quid esset, inusitati spectaculi rudes, cumque nondum adhuc experimento id didicissent, alter alteri dicunt. Quid est hoc? & idipsum quod interrogando dictum est, nomen rei faciunt, atque Syrorum lingua vocant manna, hoc est, vt rursùs dicam, Quid est, hoc? Hinc porrò intelliges, Christum à Iudæis minùs agnitum iri. Quod enim typicè sumitur, id experientia quoque apta veritate firmatum ostendit. *Dixit autem Moyses ad eos: Nemo relinquat de eo in mane. Et non exaudierunt Moysem: sed reliquerunt, quidam de eo in mane: & exortus est vermes, & computruit. Et indignatus est aduersus eos Moyses.* Matutinum tempus rursùm hic clarum & splendidissimum Saluatoris aduentus tempus significat; cum soluta quodammodo Legis vmbra & diabolica quæ inter Gentes inualuerat caligine, instar lucis exortus est nobis vnigenitus, & spirituale diluculum apparuit. Iubet igitur beatus Moses typicum manna non seruare in tempus matutinum. Exorto enim supra dicto tempore, supertluæ tandem & intempestiuæ prorsus sunt legales vmbræ, propter præsentem iam veritatem. Rem autem profectò inutilem esse postquam Christus impulit Legalem iustitiam

Paulus

B

Esa. 54

C

D

E

Paulus ostendit dicens de ipso: Propter quem omnium iacturam feci, Legalium nimirum gloriationum, & arbitror stercora esse, vt Christum lucrifaciam, & inueniar in illo non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi IESV. Cernis itaque vt sapienter cauerit non esse relinquendum vsque ad matutinum tempus? Qui autem ad matutinum tempus seruarunt, typus vtique sunt incredulitatis Iudæorum, quibus vehemens illud ac contumax literæ Legalis obtemperandæ studium putredinis ac vermium causa futura est. Audis enim vt Legislator ob istiusmodi admodum indignetur: *Et dixit Moyses ad Aaron: Accipe vas aureum vnum, & mitte in illud, plenum gomor Man: & repones illud ante Deum, vt seruetur.* Hic tempus est profecto præ summa admiratione dicere: O altitudo diuitiarum, & sapientiæ, & scientiæ Dei! Incomprehensibilis enim est reuera scientia in Scripturis diuinis abscondita, & alta profunditas, vt scriptum est: *quis inuenire ipsam?* Vide itaque quo pacto postremam huius loci partem claudimus. Nam cum ipse nobis verum manna exhibitus sit Christus, veteribus sub hac imagine adumbratus, nunc docet necessariò, quanam & quanta virtute & gloria plenum illum esse oporteat, qui manna illud intelligibile in seipso recondit, & IESVM in interiora sui cordis admittit, per rectam fidem in ipsum, & charitatem perfectam. Audis enim in vase aureo plenum gomor illo Man positum esse, & per manum Aaron coram Deo repositum esse seruandum. Sanctus enim & verè Dei amans animus perfectè in seipso Christi sermonem parturiens, & thesaurum cœlestem penitus capiens, pretiosum quidem vas erit, tanquam ex auro, sed per supremum omnium Pontificem offeretur Deo ac Patri, & in conspectum adducetur eius qui omnia continet atque conseruat, & quod natura sua corruptioni subiacet, corrumpi non sinit. Describitur itaque iustus intellectuale manna in vase aureo habens, id est Christum, ad incorruptionem euectus, velut in Dei conspectu, & manens in conseruationem in longæuum tempus scilicet, ac vitam æternam. Iudæos igitur non parum insanientes, qui putarent à sapientissimo illo Mose veteribus traditum esse manna, & eatenus

Philip. 3.

Rom. 11.

A ὁ Παῦλος ἀπέδειξε λέγων περὶ αὐτοῦ, δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὁρᾷς οὖν, ὅπως ὡς σοφὸς ἐφυλάξατο τὸ μὴ καταλιμπάνειν εἰς τὸ πρωΐ; τύποι δὲ αὖ εἶεν οἱ πρὸς ὃ πρωΐ τηροῦντες, τῆς ἀπιστήσεως μήνυσις αὐτῶ πληθὺς Ἰουδαϊκῆς, οἷς καὶ ὃ σπουδὴν ἐπέλαβεν τὸν ἐν γράμμασι τηρη-

B σαι νόμον, καὶ ἔμπειρίας, καὶ σκωλήκων ἕξαι πρόξενον. ἀκούεις γὰρ ὅπως ἐκπικραίνεται λίαν ὁ νομοθέτης ἐπ' αὐτοῖς, καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρών· λάβε στάμνον χρυσοῦν ἕνα, καὶ ἔμβαλε εἰς αὐτὸν πλῆρες τὸ γόμορ Μάν, καὶ ἀποθήσεις αὐτὸ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ εἰς διατήρησιν· οὕτως ὄντως, καὶ ὅτι τούτῳ δὴ λίαν ἀποθαυμάζοντες λέγω, ὦ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ ἀ-

C κατάληπτος γὰρ ὄντως ἡ ἐν κεκρυμμέναις γραφαῖς τοῖς θεοπνεύστοις ἐπιστήμη, καὶ βαθὺ βάθος καὶ τὸ μεγαλυνόμενον τίς ἐξιχνιάσει αὐτό; ὅσα πίνω ὅπως ἡμῖν καὶ ὁ τελώνης ὅτι τούτοις διηρίσατο λόγος. ὅτι γὰρ αὐτὸς ἡμῖν τὸ μάννα τὸ ἀληθινὸν ἀνεδείχθη Χριστός, ὡς ἂν εἰκόνι τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἀφ' ὧν τύπου δηλούμενος, αἰανῆ κόσμῳ ἀφ' ὧν προκείμενα διδάσκει, τίνος ἔσται καὶ πόσης δυνάμεως ἀρετῆς τε καὶ δόξης, ὁ τὸ μάννα τὸ νοητὸν ἀποθησαυρίζων ἐν ἑαυτῷ, καὶ εἰς τὰ ἐσώτατα

D τῆς ἑαυτοῦ καρδίας εἰσφέρων τὸν Ἰησοῦν, διὰ τε εἰς αὐτὸν πίστεως τε ὀρθῆς, καὶ ἀγάπης ὁλοτελοῦς. ἀκούεις γὰρ ὅπως ἐν σκεύει χρυσῷ πλῆρες τὸ γόμορ τοῦ Μὰν ἐτέθη, καὶ διὰ χειρὸς Ἀαρὼν εἰς φυλακὴν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ κατετέθη· ἡ γὰρ οὐσία, καὶ θεοφιλὴς οὕτως ψυχή, τελείως ἐν ἑαυτῇ τὸν ὄντως Χριστὸν λόγον ὠδίνουσα, καὶ ὅλη λαβοῦσα τὸν θεῖον θησαυρόν, σκεῦος μὲν ἔσται πάνσεμνον, ὡς ἀπὸ χρυσοῦ, προσενεχθήσεται δὲ διὰ τοῦ πάντων ἀρχιερέως τοῦ Θεῷ καὶ Πατρί, καὶ εἰς ὄψιν ἀνενεχθήσεται τοῦ τὰ πάντα συνέχοντός τε καὶ σῴ-

E ζοντος εἰς διατήρησιν, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν αὐτῷ, ὅσον εἰς οἰκείαν φύσιν, οὐκ ἐῶντος καὶ ἀφθορίαν καταζεύξεται τῷ ἀφθάρτῳ ὁ δίκαιος, ὡς ἂν σκεύει χρυσῷ τὸν νοητὸν ἔχων μάννα, τοῦτ' ἔστι Χριστόν, διαβαίνων εἰς ἀφθαρσίαν, ὡς ἂν θεοπρεπεῖ Θεοῦ, καὶ μένοντες διατήρησιν, εἰς μακραίωνα διηνεκῆ βίον, καὶ ζωὴν τὴν ἀτέλευτον. ἀθρεῖν οὖν τοῖς ταῦτα ἀρτίως ἡμετέροις τοῖς Ἰουδαίοις, οἰο-

μένοις τε, ὅτι περὶ τοῦ πανσόφου Μωσέως τοῖς ἀρχαιοτέροις ἐχρησθη τὸ μάννα, καὶ μηδὲν

τούτων ἰσῶντας τὸν ἐπ' αὐτοῖς λόγον, ἀνοιῶντας ὁ πρωτελὰς τῶν δι' αὐτοῦ τοσουτομυριάδων θεόν, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερα λέγων ὁ κύριος· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὑ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸ μάννα. ἔδει γὰρ μᾶλλον ἐκεῖνο διεγνωμεῖσθαι καὶ νοεῖν, ὅτι μόνῳ πρὸς τοῦτο τὸ τῆς μεσιτείας ὑπουργίαν εἰσενήνοχεν ὁ Μωσῆς· ὦ δὲ τὸ δῶρον οὐκ ἀνθρωπείας ἦν ἔρεμα χειρὸς, ἀλλ' ἔργον τοῦ ἄνωθεν χαρίτος, ἐν ταῖς παχυτέραις καταγραφούσης τὸ νοητὸν, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ διδόντα τοῖς ζωὴν, καὶ ὑχ ἑνὶ ὡς κατὰ παρέκλησιν ἀποτέφρωτα ἔθνος τὸ ἐξ Ισραὴλ.

A sistentes nihilque prorsus intelligentes eorum quæ per eum præsignificata sunt, iure arguit dicens: *Amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis manna.* Illud enim cogitandum potius erat, Mosem mediationis ministerium solùm ad hoc contulisse: donum autem illud, non ab homine profectum, sed supernæ gratiæ opus, quæ rudioribus figuris intellectuale illud adumbraret, & cælestem nobis panem significaret, qui dat vitam vniuerso mundo, nec vnum duntaxat Israëlitarum B genus præ cæteris vocatum alit.

Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν· κύριε πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον· εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ιησοῦς.

v. 34. *Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis* Iesvs.

Ἀπομιμοῦνται σαφῶς ἀεὶ τούτων, καὶ πολὺ λίαν ὀπτῶμένους λαθεῖν, ὁ τῶν Ιουδαίων σκοπὸς, καὶ ὅτι μὴ θέμις ψεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν καταδῆλος ὡς ἐν, ὑχ ὅτι σημείων γεγόνασι θεωροὶ, ἀεὶ τοῦτο καὶ ἀκολουθεῖν αὐτοῖς ἐπίστασθαι λέγουσιν, ἀλλ' ὅτι φαγόντες ἐκ τῶν ἄρτων ἐχορτάσθησαν. ὅθεν πολλῆς δὴ καὶ εἰκότως δυσμαθείας καταγινώσκοιντο, ἃ χρεὼν ἦν λέγειν ἐπ' αὐτοῖς ὄντως ἀναλαμβάνω, ἰδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος· ὀφθαλμοὶ αὐτοῖς, καὶ ὐ βλέπουσιν, ὦτα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούουσι· ἀεὶ γάρ τι πολλῶν, ὡσπερ οὖν ἔζεσι καταθάσσεσθαι, λόγων ἀφισῶντες αὐτοῖς τῶν σωματικῶν ἐννοιῶν τὸ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ἀπατεωνῶντος ἀεὶ τῆς πνευσόφου διδασκαλίας εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, οὐκ ἀναβαίνουσι τῶν τῆ σαρκὶ χρησίμων, καὶ ἄρτον ἀκούοντες τὸν ζωὴν διδόντα τῷ κόσμῳ, τὸν ἀπὸ γῆς ἔτι φαντάζονται, Θεὸν ἔχοντες τὴν κοιλίαν, καὶ ὃ γεγραμμένον, καὶ τοῖς πεδὶ γαστέρα κεκραπημένοι κακοῖς, ἵνα δικαίως ἀκούσωσι, ὧν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν· ἐοικότα δὲ λίαν τὸν Ιουδαῖον διῃρῆσθαι λόγον, τῇ δεῖ γυναικὸς ἐκείνης τῆ Σαμαρείτιδος· μακρὰν γὰρ ἐπ' αὐτῇ δεπεπλανῆσθαι λόγον τῆς σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ περὶ ὑδάτων τῶν νοητῶν οὐκ διδάσκοντος, λέγοντός τε σαφῶς· πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσῃ πάλιν, ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γλήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· συνηρπάζετο δὲ τοῖς ἀεὶ ἐνοῦσιν αὐτῇ δυσμάθεια, καὶ τὸ νοητὸν ἀφῆσα πηγὴν, οὐδέν τε τὸ σύμπαν περὶ αὐτῆς ἐννοήσασα, ὅτι τοῖς τῶν αἰσθητῶν ὑπηρετεῖν χορηγίαν καταλιποῦσα φησὶ· κύριε δὸς μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι ἐνταῦθα αὐτῆς. συλλήβδην οὖν δρᾶ τοῖς πᾶσ

Ex his verbis manifestum fit Iudæorum consilium, quamuis illud celare admodum vellent: apparetque mentiri non posse veritatem, quæ non idcirco illos Christum sequi asserit, quòd C signorum spectatores fuerint, sed quòd panibus satiati sint. Iure autem ob multam insciti am damnabuntur, & de iis profecto dicendum arbitror: *Ecce populus stultus & sine corde: oculi eius,* Hier. 5. *& non vident: aures eius, & non audiunt.* Nam cum multis sermonibus, vt videre est, Saluator noster Christus eos à corporeis cogitationibus auocet ac sapientissima doctrina ad spiritalem contemplationem attollat, à carnis commodis non recedunt, & panem audientes, qui dat vitam mun- D do, terrenum adhuc somniant, quibus Deus venter est, vt scriptum est, quique ventris libidini ita sunt addicti, vt iure audiant, *Quorum gloria* Philip. 3. *in confusione ipsorum.* Mirificè verò hæc cum Samaritanæ illius verbis consentiunt. Nam cum Saluator noster Christus multa cum ea de spiritalibus aquis differeret, & clarè diceret: *Omnis qui bibit ex aqua hac,* Ioan. 4. *sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua* E *quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam:* præ insciti a aliò raptus est eius animus, & intellectuali fonte relicto, nihilque de ipso planè cogitans, ad sensibilem adaquationem delapsa infit: *Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire.* Illius itaque sermonibus

Iudæorum affinis est oratio. Vt enim illa naturâ suâ imbecillis erat, sic etiam hi, opinor, nihil virilis, vt ita dicam, ac iuuenilis ad intelligendum habent, sed ventris libidinibus quodammodo effœminati, vt scriptum est, in seipsis ostendunt rei veritatem.

Esa. 32. *Fatuus enim fatua loquetur, & cor eius vana intelliget.*

A ἐκείνης λόγισιο τῶν Ἰουδαίων· ὥσπερ γὰρ ἐκείνη πρὸς τὴν φύσιν ἐμαλακίζετο, τ' αὐτὸν, οἶμαι, & ὕπνοι ἔχουσιν, τὸ μὴ ἀρρεν, ἵν' ὕπως εἴπω, καὶ νεανικὸν εἰς φρόνησιν ἔχοισιν ἁδρανῶς, ἐκθηλύνονται δέ πως εἰς ἀκαίρους ἐπιθυμίας ταῖς ἐπιγαστρίοις, τ' τὸ γεγραμμένον, ἐφ' ἑαυτοῖς ἐλέγχουσιν ἀληθῆς· ὁ γὰρ μωρὸς, μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει.

Ego sum panis vitæ.

Εγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.

Solet Saluator Christus cum diuiniora & iam ante prænunciata mysteria exponit, ænigmaticè quodammodo nec multum apertè eorum narrationem texere. Tam sanctum quippe sermonem quibusuis nullo discrimine prophanis & impiis apertè proponi non vult conculcandum: sed licet ænigmatum inuolucris quodammodo tegat non tamen ea obscura esse sinit intelligentibus: Quod si aliquos auditores imperitos videat, & eorum quæ dicuntur nihil planè capientes, perspicuè quid sibi velit exponit, & omni sermonis discussa caligine, nudam, apertam, & manifestam mysterij cognitionem exhibet, atque ita nullum eis excusandæ incredulitatis locum relinquit. Quòd autem soleat vt diximus, adumbrato ac tecto sermone sæpe vti, ipse quoque docebit in Psalmorum li-

Psal. 77. bro dicens: *Aperiam in parabolis os meum.* Idipsum quoque verè à nobis dici confirmabit Esaias ille Propheta beatus,

Esa. 32. clamans: *Ecce Rex iustus regnabit, & principes cum iudicio præerunt. Et erit homo occultans sermones suos.* Regem enim iustum regnaturum super nos ait

Psal. 2. illum, qui dicit: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super montem sanctum eius, prædicans præceptum Domini.* Cum iudicio vero, hoc est recta in omnibus ratione victuros principes, sanctos discipulos intelligit, qui Saluatorem quoque Christum sæpe sermones suos oc-

Mat. 13. cultantem adierunt dicentes: *Edissere nobis parabolam.* Quin & ipse aliquando interrogatus cur in parabolis turbis loqueretur, manifestissimam causam

Luc. 8. exposuisse comperitur, dicens: *Vt videntes*, inquit, *non videant, & audientes non audiant, neque intelligant.* Digni enim non erant; Deo vtique qui iusta iudicat ita de illis, vt videtur, statuente.

B Εθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὰς τῶν ἀοτέρων, καὶ τ' ἤδη προκατηγγελμένων μυστηρίων ποικιλόμῳ διηγήσις αἰνιγματώδη πως & ἀσφόδρα ἀφανῆ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ἐξυφαίνει διηγήματα. ἀ γὰρ ἀκατακάλυπτον προσήκειν ἅπασι τοῖς ἐθέλουσιν ἁπλῶς βεβήλοις τε καὶ αἰσχίοις εἰς καταπάτημα τὸν ὕτω σεπτὸν ἐθίσει λόγον, ἐπικρύπτας δέ πως τοῖς δι' αἰνιγμῶν ὑπαθολαῖς οὐκ ἀσυμφανῆ μὲν τοῖς σωφρονοῦσιν ἐργάζεται· ἐπ' αὖ δὲ ἴνας τῶν ἀκροωμένων ἀμαθαίνοντας βλέπῃ, καὶ νοσοῦντας τὸ

C σῶφρον τῶν λαλουμένων οὐδέν, ἀπολελυκὸς φανῆς, ὅταν αὖ ἐθέλοι δηλοῦν, καὶ παῖσιν ὥσπερ ἀχλὺν τ' ἐκ τοῦ λόγου προσελὼν, γυμνὸν, καὶ διαυγέστατον τῆς μυστηρίου τ' γνῶσιν, αὐτὰπολόγητον αὐτοῖς & δι' οὐδὲν τινὰ ἀπιστίαν ἀποτελῶν· ὅτι δὲ ἐν σωφρονοῦσι, καθάπερ εἰρήκαμεν ἐπεσκιασμένῳ καὶ λεληθότι μᾶλιστα χαίρει τοῦ λόγου, & αὐτὸς μὲν διδάσκει λέγων ἐν βίβλῳ ψαλμῶν· ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. βεβαιώσει δ' οὐδὲν ἧττον τ' ὑπὲρ ἡμῶν ἐξήγησιν, καὶ διεσφηνένου ἁδαιῶς ἀποδείξει καὶ ὁ μακάριος προφήτης Ησαΐας αἰνιττόμενος· ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ

D ἄρχοντες μετ' κρίσεως ἄρξουσι, & ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. βασιλέα γὰρ δίκαιον ἐφ' ἡμᾶς βεβασιλευέναι φησὶ τὸν λέγοντα· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, δίκαιον λέγων τὸ προσταγμα κυρίου. κρίσις δὲ, τοῦτ' ἔστιν, ὀρθότητι τῇ μετὰ συνιστώσης ἄρχοντας, τοὺς ἁγίους

E φησὶ μαθητὰς, οἳ καὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ πρόσωπον πολλάκις τοὺς λόγους αὐτοῦ προσιόντες λέγοντες· φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν· ὅτι καὶ αὐτὸς δι' ἁπλῶν τοῖς ὄχλοις λαλῆς ἐν παραβολαῖς ἀκούσας ποτὲ, ἐφεσάτην αἰτίαν ὑφίσκεσθαι διέπων, ὅτι βλέποντες, φησὶν, ἁ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνιῶσιν. ἁ γὰρ

κείνοντες Θεοῦ. μυρίας ἐνηδρεύω ὁ σωτὴρ ἐπινοήσας τοῖς λόγοις τὰς ἀδιεξοδίας, ἐπεὶ οὖν εἶπατο σωτήριος ἐστὶν ὁ τοῖς ἀκεραιόφρονας, γυμνότερον ἤδη φησὶν ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, μόνον δὲ οὐχὶ ταῖς ἀμετρήτοις αὐτῶν ἀλογίαις σκάλλεσθαι λέγων· ὦ τοῖς μόνιμα ἀπαδδύσασθαι ἀσύγκριτα ἔχοντες τῷ κτίσαντι προσκόμματα, χαρίσηται ὑμῖν ἄρτους ἐξ οὐρανοῦ διαπόντους ὁ Θεός, καὶ τοσαύτην ἐφ' ὑμᾶς πεποιημένην τὴν εὐπορίαν ἐν τῇ τοῦ μάννα ἐφόδῳ, τὴν θείαν ὠφέλειαν ἀδεῶς φιλοψυχίαν, καὶ μέχρι τούτων ἰσχύοντες οὐκ ἐρυθριᾶτε τὴν δώρων χάριν, ἀγνοοῦντες ὅτι μικρὸν καὶ ὑμῖν ὃ λαβεῖν τὰ τοιαῦτα παρὰ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Θεῷ ὃ χαρίζεσθαι. μὴ τοίνυν ἐκεῖνον, φησὶ, τὸν ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ πιστεύετε. ἐγὼ γὰρ εἰμὶ ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ πάλαι μὲν ὑμῖν ὡς ἐν ὑποσχέσει προκατηγγελμένος, καὶ ὡς ἐν τύπῳ δηλούμενος· πρὸν δὲ νυνὶ, καὶ χορηγουμένῳ ὑποστάσει ἀποπληρῶν. εἰμὶ γὰρ ἄρτος ζωῆς, οὐκ ἄρτος σωματικὸς, μόνα τὰ ἐκ λιμοῦ παρεκτήσεων πόνηρα, καὶ καταφθορᾶς τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλάττων τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὅλον ἐξ ὅλου ὃ ζῶον εἰς ζωὴν αἰωνιαπλάττων τὸ αἰώνιον, καὶ θανάτου κρείττονα τὸν εἰς ὃ εἶδος πεποιημένον ἄνθρωπον ἐποδείκνυμι· ἐπωφελεῖται γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἄφθαρτον ζωὴν τε καὶ χάριν, δι' ἧς ἐν ἡμῖν ὃ τοῦ μονογενοῦς ἴδιον ἐπεισκρίνεται, τοῦτ' ἔστιν ἡ ζωή. ἰστέον δὲ ὅτι· δεῖν γὰρ οἶμαι φιλομαθῶς ὃ εἰς ὠφέλειαν τελοῦν θεοῦ σπουδάζειν· ἐφ' ὅλοις μὲν ἔτεσι τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα ὃ τυπικὸν τοῖς ἐξ Ισραὴλ ἐχορηγήθη μάννα παρὰ Θεοῦ, σωίοντος ἔτι Μωσέως αὐτοῖς· ὅπερ ἡνίκα ὃ εἰς ὃ κενὸν τοῦ βίου κατέλυσε τέλος, καθηγητὴς ἦν ἤδη, καὶ στρατηγὸς τοῦ Ισραὴλ λαοῦ· ἀπεδείχθη Ἰησοῦς, διεβίβαζε μὲν αὐτοὺς τὸν Ιορδάνην, καθὰ γέγραπται, ἔπεμπεν ὁ μακαριστὸς πετρίνας, καὶ εἰς τὴν γῆν τὸ ἐπαγγελίας εἰσκεκομικώς, ἀπὸ τοῦ λοιπὸν ἀποκρύφεσθαι παρεσκεύαζε, σπάσαντος ἤδη τοῦ μάννα τὴν χορηγίαν τοῦ πνευματοφόρου Θεοῦ. σκιαὶ γὰρ ἤδη μεταπεπτώκασι πρὸς τὸ ἀληθέστερον· ὅτε συνεσταλη Μωσῆς, τοῦτ' ἔστιν, ὅτε τὸ κατὰ νόμον λατρείας ἤρξασθαι τὸ τύποι, ἐνεστήκει ὁ Χριστὸς ἐφ' ἡμᾶς ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς· αὐτὸς γὰρ διέσωσε τὸν λαὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν· τότε διέβημεν τὸν Ιορδάνην, τότε τὴν διὰ πνεύματος περιτομὴν διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν δυοκαίδεκα λίθων ἐδεξάμεθα, τοῦτ' ἔστι τῶν ἁγίων μαθητῶν, περὶ ὧν ἐν ταῖς γραφαῖς γέγραπται, ὅτι λίθοι ἅγιοι κυλίονται ὅπὶ

A Plurimis itaque vltro citróque à Saluatore allatis, postquam auditores nihil intelligere vidit, apertius tandem ait: *Ego sum panis vitæ*: & immodicæ eorum vaecordiæ propemodum insultat, dicens: O qui sola inscitia reliquos omnes incomparabiliter vincitis, cum panem de cælo daturum se vobis Deus dixerit, tantámque vobis promissionem fecerit, solo tamen illo cibo, manna scilicet, diuinam liberalitatem metimini, & eatenus su-
B pernam gratiam sistere non veremini, ignorantes & parum vobis esse quòd isthæc à Deo accipitis, & ipsimet Deo quòd illa vobis largitur. Nolite igitur, inquit, credere panem illum esse panem de cælo. Ego enim sum panis vitæ, vobis olim quidem promissus ac typicè præ significatus: sed qui nunc præsens adest, ac debitam vobis promissionem adimplet. Sum autem panis vitæ, non panis corporeus, qui solis famis incommodis mederi
C potest, & ne corpus iis enecetur, impedire: sed qui totum prorsus animal in vitam æternam reformo, & hominem ad vitam creatum morte superiorem efficio. Innuit autem his verbis vitam illam & gratiam quæ per sanctam suam carnem tribuitur, per quam in nobis id quod proprium est vnigeniti, introducitur, vita nimirum. Sciendum est verò (nam studiosè inuestigandum arbitror quod conducit) quadraginta totis annis typicum illud
D manna suppeditatum à Deo fuisse Israelitis, Mose adhuc cum eis degente; sed postquam vitæ finem attigit & Dux Iudaici populi Iosue constitutus est, ipse quidem Iordanem traiecit sicut scriptum est, cultrisque saxeis populo circumciso, & in terram promissionis inducto, cessauit ille omnis sapientiæ author Deus manna largiri, & pane demum eos alere cœpit. Itaque, (iam enim typus ad rei veritatem conuertetur) cum
E excessit Moses, hoc est, postquam Legalis cultus typi cessarunt, & nobis præpositus est Christus ille verus Iosue (*ipse enim saluum fecit populum suum à peccatis eorum*) tunc Iordanem traiecimus, tunc spiritalem circumcisionem per doctrinam duodecim illorum lapidum, id est, sanctorum Apostolorum suscepimus, de quibus scriptum est in Prophetis, *quia lapides sancti voluuntur* *Mat. 1.* *Zach. 9.*

super terram. Hi enim sancti lapides A sunt qui totum orbem terrarum circumeunt ac percurrunt, per quos circumcisi quoque sumus, circumcisione non manufacta, sed spiritali, per Spiritum nimirum. Postquam igitur ad cælestе regnum vocati sumus per Christum, (hoc enim rursum significari arbitror, ex eo quod nonnulli in promissionis terram ingressi sunt) tunc non amplius manna illud typicum nobis traditur, (non enim Mosaicis amplius literis nutrimur) sed B panis de cælo, id est Christus qui nos in æternam vitam nutrit, cum per gratiam sancti Spiritus, tum suæ carnis participatione, quæ nobis Dei participationem indit, & mortalitatem ex vetere maledicto profectam abolet.

τῆς γῆς· οἱ γὰρ δὴ τὰ πάντα περιοδεύοντές τε καὶ καταλάττοντες τὴν οἰκουμένην ἅγιοι λίθοι, οὗτοί δή πάντως εἰσί, δι' ὧν καὶ περιετμήθημεν περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ τῇ τοῦ πνεύματι, δηλονότι πνεύματος δηλαδὴ ὅτε ἐσίμεν εἰς τὴν τοῦ ἁγιασμοῦ ἐκλήθημεν βασιλείαν διὰ Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν, καὶ ὑπ' ἔτους ἤδη πάλιν ὅ εἰσῆλθόν τινες εἰς τὴν γῆν ἐπαγγελίας· τότε μανναῖα μὲν οὐκέτι ὁ τυπικὸν ἐφ' ἡμᾶς· οὐ γὰρ τοῖς Μωσαϊκοῖς ἔτι τρεφόμεθα γράμμασιν· ἄρτος ὁ λοιπὸν ὁ ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, ἀποτρέφων ἡμᾶς εἰς μακαρίωνα ζωὴν, διά τε τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ μεθέξει τῆς ἰδίας σαρκὸς, ὀνησίτης ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ μετοχὴν, καὶ νεκρότητα τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀφανίζουσης ἀρᾶς.

Qui venit ad me non esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam.

Ὁ ἐρχόμενος πρός με, οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε.

Nonnihil rursum in his verbis latet, quod operæpretium est exponere. Solet Salvator Christus sanctorum laudibus haud valde obniti, sed è contrario mirabili eos ornare gloria. Verùntamen siquando nonnulli rudiores, ignari quantum ipse iis antecellat, potiorem illis gloriam deferant, tunc eos percommodè ad saniorem mentem revocat, dum cogitandum iis obicit, quis ille sit vnigenitus, & quod omnino necesse sit, vt incomparabiliter iis antecellat. At id obscurè quodammodo, & citra fastum vllum facit: sed ex inspectione rerum aut comparatione de eius præstantia statuere possunt. Exempli gratia, differebat aliquando cum Samaritana muliere, cui daturum se etiam aquam viuentem pollicebatur: Sed cum id mulier prorsus non caperet, *Ioan. 4.* *Numquid tu maior es*, inquiebat, *Patre nostro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum?* Cum autem Salvator ei persuadere vellet se eo quoque maiorem, & longè digniorem esse cui fides haberetur, aquarum inter se differentiam affert, dicens: Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Quorsum verò, nisi vt persuadeat eum qui potiora tribuit vtique potiorem & præstantiorem esse eo, cum quo fit comparatio? Tali docendi genere etiam nunc vtitur. Nam

Κέκρικται καὶ πάλιν ἐν τούτοις, ὅταν εἰπεῖν ἀναγκαῖον ἔσος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῖς τῶν ἁγίων δόξαις ὑσφόδρα φιλονεικεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων καὶ ἀξιαγάστοις αὐτοὺς καταστέφει ἡμῖν ἐπαίνοις· τοῖς μὲν τισὶ τῶν ἀμαθεστέρων, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς τὸν ὑπερέχοντα οὐκ ὑποπτεύσασι τὸν ἀμείνω προσαγάγοντι δόξαν αὐτοῖς, πότε δὴ σφόδρα χρησίμως φρονεῖ μεταπίπτων τὰ πρεπωδέστερα, τίς ὑμῶν ἐστὶν ὁ μονογενὴς διενθυμούμενος, καὶ ὅτι δὴ πάντως ἀναγκαίως ἔχει τοῖς ὑπερέχουσι· ἀλλ' ὑσφόδρα ἁβρῶς τὸ ὅτι τούτοις ποιῆται λόγον, ἐπεσκιασμένον δέ πως, καὶ διὰ χάμπου πάντως, ἀπὸ γὰρ τοῦ σωματικῆς γνωρείας, ἤτις ἀναγκαίως, τὸν ὑπὲρ κρείττοσιν ἁρπάζοντες ψῆφον. οἷς, φέρε εἰπεῖν, διελέγετό ποτε πρὸς τὴν τοῦ Σαμαρείας γυναῖκα, ἣ καὶ δώσει ὕδωρ ζῶν ἐπαγγέλλετο· σκοπεῖτε γὰρ ὅπως εἰρωνείαν μὴ γνῶ, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ἔφη, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ; ἐπὶ γὰ μείζονι αὐτὴν ὁ σωτὴρ ἐβούλετο, ὅπως εἴη καὶ χρείττων αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν ὀλίγοις ἀξιοπιστότερος μέλοις, ὅτι τὸν τοῦ ὑδάτων βαθύζοντα διαφορᾶν, λέγων· πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν, ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ τί τοῦτο, ἢ πάντως ἐκφανοῦσι διαπτύξῃ, ὅτι σφόδρα ἀναγκαῖον τὸν ἀμείνονα χρηναῖον, καὶ ἂν δὴ πάντως καὶ ἐν ἀμείνοσιν, ἢ ἐν οἷσπερ αὖ εἴη τυγχάνοι ὁ πρὸς ὃν ἡ σύγκρισις; διοδτὸν ἄνα δὴ πᾶν ὑφηγήσεως τε καὶ διδασκαλίας ὑπερβολῇ, καὶ νῦν. ὅπερ

γὰρ καταφρονοῦντό πως αὐτοῦ, & μεγαλοφροσύνην ἀπεπάλμων Ἰουδαῖοι, Μωσέα τε τὸν νομοθέτην, αὖ τε καὶ κατὰ τοῦτο μέγα φρονοῦντες, καὶ τοῖς δι' ἐκείνου μᾶλλον ἀκολουθεῖν, ἢ τὰ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ζῆν πολλάκις διεκρίζοντο, τήν τε μάννα χορηγίαν, καὶ τὴν ἐκ πέτρας τῶν ὑδάτων ἐκβρομίαν, ἀξιολογωτάτην ἀποδεικνύντες, τῆς κατὰ πάντων πλεονεξίας, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ σωτήριον ἡμῶν Χριστοῦ, λοιπὸν αὖθις κατὰ τὸ σεσηθὸς κεχώρηκε μέθοδον, καὶ γυμνότερον μοὶ δοκεῖν, ὅτι κρείττονα εἶπε Μωσέως, ἀφ' ὧν ἀκριβωμένον ἀλάλινον θράσος, καὶ τὸ πολὺ λίαν εἰς ὀργὴν ἐκκεκαυμένον· ἐπ' αὐτὸ δὲ πάλιν τὸ θαυμαζόμενον ἔργεται πρᾶγμα, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τῆς πρὸς τὸ μεῖζον, ἐλέγχει μικρόν· ὁ γὰρ ἐρχόμενος πρός με φησιν, οὐ μὴ πεινάσῃ, & ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε· καὶ γὰρ, φησι, καὶ αὐτὸς ὑμῖν ἐγὼ σιτήσομαι δεδόσθαι τὸ μάννα φησὶ Μωσέως, ἀλλ' οἱ φαγόντες ἐπείνασαν· ἐρῶ δὲ ὅτι & ἐκ πέτρας ὑμῖν ὠδίνος ὀξεδόθη τὸ ὕδωρ, ἀλλ' οἱ πόντες ἐδίψησαν, καὶ πρὸς καιρὸν μόνα κομιδῆ τινὰ ἀπόλαυσιν εἰς τὴν εἰρημένων εἰσποιοῦσι δόσις· ὁ δέ γε λαὸς μὲ βαδίζων, οὐ μὴ πεινάσῃ πώποτε, & ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε. τί δὴ οὖν φησὶν ὁ Χριστὸς ἐπαγγελλόμενος; φθαρτὸν μὲν οὐδὲν, εὐλογίαν δὲ μᾶλλον τὴν ἐκ μεταλήψεως τῆς ἁγίας σαρκὸς τε καὶ αἵματος, ὁλοκλήρους εἰς ἀφθαρσίαν ἀνακομιζούσης τὸν ἄνθρωπον, ὡς οὐδενὸς ἐπιδεῖσθαι τῶν ὅσα τὸν τῆς σαρκὸς ἀπελαύνει θάνατον, ζωῆς δὲ δηλονότι φημὶ, & ποτοῦ. ἔοικε δὲ πάλιν ὕδωρ ὀνομάζειν ἐν τούτοις, τὸ ἅγιον πνεῦμα ἁγιασμόν, ἢ αὖ τὸ θεῖόν τε καὶ ἅγιον πνεῦμα, ὅπου πολλάκις παρὰ ταῖς θείαις ὠνομασμένον γραφαῖς. ζωοποιεῖ τοιγαροῦν τὸ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ, οἷς ἂν οἷς ἀν βούλοιτο, καὶ συνεισάγει πρὸς ἀφθαρσίαν, τοῖς ἰδιοπαθέσιν ἀνακιρνάμενον σώμασι. σῶμα γὰρ οὐχ ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' αὐτῆς νοήται τῆς τοῦ φύσιν ζωῆς, ὅλην ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνοικοῦσαν λόγου δύναμιν, καὶ πεπληρωμένον ὡς ἂν, μᾶλλον ἢ πᾶν τὸ ἀναπεπλησμένον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, δι' ἧς τὰ πάντα ζωοποιεῖται, καὶ πρὸς τὸ εἶναι φυλάττεται. ὅπου γοῦν τὸ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἴσως ἤδη λοιπὸν οἱ βεβαπτισμένοι, καὶ τὴν θείαν ἀπογευσάμενοι χάριτος, ὅτι βαδίζοντες μὲν ὀκνηρῶς, καὶ μόλις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀποφοιτῶντες δὲ εἰς χοροὺς μακρυὰς τῆς εὐλογίας τῆς ἀπὸ Χριστοῦ, & τὸ ὀπτάνιον εὐλαβεῖσθαι πλατυνθῶσι, ἀπὸ τῆς μὴ βουλεσθαι μετέχειν αὐτοῦ μυστικῶς, οὗ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἑαυτοὺς

A quia Iudæi ipsum quodammodo spernebant, & singulari fastu Mosem Legislatorem identidem iactabant, eiusque præcepta magis quàm Christi sequenda esse plerunque asserebant, & Mosen supra omnes ipsumque Saluatorem nostrum Christum honoris obtinere principatum inde maximè probari putabant, quod manna populo præbuisset, & è saxo aquarum scaturiginem eduxisset, necessario demum ad consuetam methodum reuertitur: neque verò palam & apertè dicit se Mose præstantiorem esse, propter auditorum effrænatam audaciam, & furorem: sed ad rem ipsam quæ admirationem præbebat conuertitur, & à comparatione maioris minus indicat. *Qui enim venit ad me*, inquit, *non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam.* Esto enim, inquit, ipse quoque vobis assentiar datum esse manna per Mosem: sed qui comederunt, esurierunt. Dicam verò datum esse vobis ex petra aquam *doloris*: sed qui biberunt, sitierunt, & istorum largitio temporarium vsum præbuit: *Qui autem ad me venit, non esuriet vnquam. Et qui credit in me, non sitiet vnquam.* Quidnam ergo Christus pollicetur? Nihil quidem corruptibile, sed Eulogiam potius illam quæ est in participatione sanctæ carnis ac sanguinis, quæ integrum hominem ad incorruptionē reuocat, ita vt nullo eorum indigeat quæ mortem arcent a corpore, cibo nimirum, & potu. Videtur autem hic rursus aquam nominare sanctificationem per Spiritum, aut ipsummet diuinum sanctúmque Spiritum, qui in Scripturis diuinis sæpe ita nominatur. Viuificat igitur sanctum Christi corpus eos in quibus fuerit & in incorruptione conseruat, nostris commistum corporibus. Corpus enim non alterius cuiusdam, sed ipsius vitæ secundum naturam intelligitur, totam habens in seipso vnius Verbi virtutem, & eadem vt ita dicam qualitate prædutum, imo verò eius vi & efficacia repletum per quam omnia viuificantur, & in suo esse conseruantur. Quæ cum ita sint, intelligant demum quicunq; baptizati sunt, diuinamq; gratiam gustarunt, si cunctanter & vix Ecclesias adeant, & longo temporum spatio Eulogiam quæ per Christum frequentare desinant, & ex eo quod nolunt ei mysticè communicare, damnosum metum ac religionem prætexant, æterna vita seipsos

excludero, dum viuificati renuunt: & recusationem illam, tametsi à metu ac religione profecta videtur, in laqueum cedere & scandalum. Eniti quippe magis eos omni studio ac viribus deceret, vt à peccato statim mundentur, honestumque ac probum vitæ institutum amplexi ad vitæ participationem demum magna cum fiducia properent. Sed cum Satanæ variæ ad decipiendum sint artes, ad sanioremque mentem eos reuocari non sinit, verùm postquam eos malis inquinauit, ipsam quoque gratiam cogit exhorrescere, per quam à voluptate quæ ad vitium inducit, tanquam à vino & crapula ad sobrietatem reuocati, quid vtile sit perspicere queant. Ruptis igitur illius vinculis, & excusso iugo tyrannico, in timore Domino seruiamus, vt scriptum est, & carnis voluptatibus per temperantiam superatis, ad diuinam ac cælestem gratiam accedamus, & ad sanctam Christi participationem ascendamus. Sic enim sic fraudem Diabolicam superabimus, & diuinæ facti consortes naturæ, ad vitam & immortalitatem euchemur.

A οὐ πέμπεσι ζωοποιοῦς τοῦ σωτῆρος ὑμνοι. ἀπε-
τρέπεται δὲ εἰς παγίδα, & εἰς σκάνδαλον, καίτοι
καιρὸς ἀλαζονείας δοκοῦσα πῶς εἶ) πρὸ αὐτῶν
ἡ ἀπιστία. χρεὼν γὰρ δὴ μᾶλλον ἐπείγεσθαι τὴν
ἀνοδον αὐτοῖς εἰσομίζειν δυνάμεώς τε, καὶ προ-
θυμίας, ὅπως ἂν φαίνοιτο τάχιστα πρὸς ἀπολά-
βασιν ἀμωμήτους, καὶ πιεζοῖς μᾶλλον ἀσφαλέ-
στερον ὑπεστηθῶμεν τὸν βίου τὸν ἀγγελικὸν, πρέχθη
τε ὕστερον λοιπὸν καὶ σφόδρα τεθαρρηκότως εἰς με-
τάληψιν τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅτι ποικίλος εἰς
B ἀπάτην ὁ Σατανᾶς, σωφρονεῖν μὲν αὐτοὺς ἀνα-
μένων ὅτι τάχιστα λογίζεσθαι συγχωρεῖ, καθαπα-
λώσας δὲ τοῖς κακοῖς, καὶ αὐτὸν ἀποφεύγειν αἰσα-
πεῖς τὴν χάριν, δι' ἧς μόνον εἶχεν, ὥσπερ οἶνον, καὶ
μέθης τὸ ὅτι φαυλότητα καλοῦσης ἡδονῆς αἰσα-
νήφοντας, ὃ συμφέρον ὁρᾶν τε καὶ βδελύσσεσθαι
ἔθος. ἀπορρήξαντες γοῦν τὸν ἐκείνου δεσμὸν,
ἀποσοβήσωμέν τε τὸν ἐκ πλεονεξίας λιμὸν ὑπερ-
ῥιφέντα ζυγὸν, δουλώσωμεθα δὲ φόβῳ τοῦ κυρίου,
C καθαὶ γέγραπται, καὶ τῇ τῆς ὁρκωμοσίας ἡδονῇ ἀμείνους
ἤδη δι' ἐγκρατείας ἀναδήσωμεθα, προσιώμεθα τῇ θείᾳ τε καὶ ὁσίᾳ χάριτι, & εἰς ἀγάπην
μεταλήψιν αἰσθανώμεθα τοῦ Χριστοῦ. ὕστερον γὰρ
ὕστερον, καὶ ἀπάτης διαβολικῆς ἀπεστερήμεθα, θείας
τε φύσεως γεγόναμεν κοινωνοὶ, πρὸς ζωὴν καὶ
ἀφθαρσίαν ἀναδησόμεθα.

v. 36. *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.*

Ἀλλ' εἶπον ὑμῖν, ὅτι καὶ ἑωράκατέ με, καὶ οὐ πι-
στεύετε.

Multis eos oppugnat rationibus, D Διὰ πολλῶν μὲν αὐτοὺς καταγωνίζεται λόγων,
& omni modo ad salutem impellit. Sed non ignorabat rursum, vtpote Deus, ad familiarem & solitam incredulitatem properaturos, & pro nihilo habituros vocantem ad vitam. Vt ergo scirent IESVM non ignorasse quales futuri essent, imo verò, quod dictu conuenientius est, intelligerent iræ diuinæ se obnoxios teneri, infert rursus: *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.* Prius agnoui, inquit, & palam prædixi in duritie vestra vos vtique permansuros, & vestræ inobedientiæ mordicùs adhærentes diuinæ gratiæ expertes relictum iri. Vbinam verò tale quippiam dixit Christus? Recordare apud Esaiam Prophetam dicere:

Mat. 13. Vade, & dic populo huic: Audite audietis, & non intelligetis: Et videntes videbitis, & non videbitis.

καὶ ἐκ πάντος σωτηρίας τρόπου πρὸς τὴν ἀλη-
πίστεως σωτηρίαν· ἀλλ' οὐκ ἠγνόησε πάλιν ὡς
Θεὸς, ὅτι πρὸς ἀδελφὰ ὡσπερ ἴωμεν, καὶ σωνή-
θη δραμεῖσθαι τὴν συνήθη ἀπιστίαν, πρὸ τοῦ
φωνῆσαι δὲ ὡς οὐδὲν τὸν καλοῦντα πρὸς ζωήν·
ἵνα οὖν εἰδεῖεν οὐκ ἠγνοηκότα τὸν Ἰησοῦν, ὁποῖοί
τινες θύρεθήσονται πάλιν, μᾶλλον δ', ὅπερ ἔστι
πρεπωδέστερον εἰπεῖν, ὑπὸ θείαν ὄντας ἑαυτοὺς ὀρ-
E γὴν, ὑπιφέρει πάλιν· Ἀλλ' εἶπον ὑμῖν,
ὅτι καὶ ἑωράκατέ με, & οὐ πιστεύετε. προείρηκα, φη-
σὶ, & προείρηκα σαφῶς, ὅτι δὴ πάντως ἀθε-
μέλητοι & σκληροὶ, & τῆς ὑμῶν φιλαιτάτης ἀπει-
θείας ἀπείξ ἠμμένοι τῷ ἐμῷ ἀμέτοχοι χα-
ρισμάτων καταλειφθήσεσθε. καὶ πότε τοιοῦτόν τι εἶ-
πεκεν ὁ Χριστός; ἀναμιμνήσκου λέγοντος
τὸν μακάριον προφήτην Ἡσαΐαν. πορεύθητι,
καὶ εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ, ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ
συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε·

ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. ἢ γὰρ A
οὐκ ἀληθὴς καὶ ἐξ ὧν ἡμῖν προφέρεται λόγος ἀναδείξεται; εἶδον, εἶδον Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν τὸν Ἰσραήλ, ὅτι τὸ ἀριθμοῦ κρεῖττονα τὸ ἐπ' αὐτοὺς ὄντων πλῆθος πέντε κριθίνοις διέθρεψαν ἄρτοις, καὶ δύο ὀψαρικάσας ὀψίσια. ἀλλ' ἑωρακότες οὐ πιστεύουσι, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἴσης ὀργῆς ταῖς διανοίαις αὐτῶν ἀχλὺν δίκην ὑποσκιάσασαν πώρωσιν. ἦν γὰρ δηπου, καὶ ἀναμφιλόγως ἄξιοι τοῦτο παθεῖν, ἐπείπερ ἀ- B
μέτροις ἐγκλήμασι περιπαρέντες, καὶ ἀρρήκτοις κατασφιγμένοι σειραῖς τὸν ἐλευθερωτὴν, οὐδὲ αὐτὸν ἐπιδημήσαντα τὸν ἐλεύθερον ἰσχύσαντα παραδέχεσθαι. διὰ ταῦτα ἐπαχύνθη τὴν αἰτίαν ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου· ὅτι γὰρ διὰ τὸ σημείου μεγαλοφυΐαν Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐθεώρει τὸν Ἰησοῦν ἡ τῶν Ἰουδαίων πληθύς, δι' ἐκείνων δὴ μάλιστα σαφηνίσαι δυνήσῃ· ἀποθαυμάσαντες γὰρ ὃ γεγενημένον, ὥσπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐζήτουν ἁρπάζειν αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσι βασιλέα. σκῆψις οὖν ἀπολείπεται τῇ ἀπονοίᾳ τῶν ἐλλιμπανόντων τοῖς Ἰουδαίοις. κατα- C
πλησσόμενοι γὰρ, ἐξ οἵας εἰκότως, τῆς θεοσημείας, καὶ ἀναλόγως ὅπῃ τὴν ἕξιν τετραποιοῦντες διανοίαν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐρχόμενοι, μανιωδῶς καταφείπουσι τὴν ὑπείληψιν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐξαλλόμενοι ἔσω, εἰς αὐτὸν ὥσπερ καταχυδιζόντες ἥδεως τὸν τῆς ἀπωλείας πυθμένα.

Παῦ ὃ δίδωσιν ὁ πατὴρ, πρός με ἥξει. D

Οὐχ ἁπλῶς εἰπεῖν ἔδει τὸν Χριστὸν, ὅτι ἐμὲ ἑωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε, ἀλλ' ἰδοὺ αἰτίαν κρείττονα τοῦ παραδοξάζειν τὸ φάσιν τοῖς εἰρημένοις ἐπινοεῖν, ἵνα δὴ μαθόντες ἀπὸ θείας πεσόντες ὁρμῆς. οὕτω γὰρ ὡς περ εἴ τις ἀριστοτέχνης ἰατρὸς, καὶ τὴν ἀῤῥωστίαν αὐτοῖς ὑποδηλοῖ, καὶ τὴν ἀῤῥωστίας αἰτίαν ἀνακαλύπτει τὸ φάσιν, οὐχ ἵνα μαθόντες ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ μένοιεν ἡσυχῇ, ἀλλ' ἵνα ὅλῳ πάντος ἐκμειλίσσοιντο ἔσπερ λελυπημένον ἐπ' αὐτοῖς τὸν ἀπάντων δεσπότην, ἐπ' οὐλόγοις δὲ δηλονότι τοῖς αἰτίαις· οὐ γὰρ ἂν ἀδίκως ἐλυπήθη ποτὲ, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὁ τὰ δίκαια κρίνων εἰδὼς, τοιαύτην τινὰ τὴν ἐπ' ἐκείνοις ἐποιήσατο κρίσιν, εἰ μὴ λόγος ἐκάλει πρὸς τοῦτο ὃ κατηγορῆσαι δεῖν πάντως ἔχει ὅλως πρόδηλον. ἀφίξεσθαί γε μὴν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ διὰ τούτων διῆρμήνευσε πᾶν ὅσον ἂν ὑποδύῃ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, οὐχ ὡς αὐτὸς ἀπο- E
νήσας εἰς ὃ προσκομίζειν ἑαυτῷ, ἀξιώσει γὰρ αὖ

A *Incraſſatum enim eſt cor populi huius.* Annon enim ex iis quæ nobis occurrunt oratio vera eſſe oſtenderur? Viderunt Dominum Deum eſſe ſecundum naturam, cum innumeram multitudinem hominum quinque hordeaceis panibus & duobus aluit piſciculis. Sed cum viderint, non credunt, propter cæcitatem quæ eorum mentibus nubis inſtar incubuit. Erant enim proculdubio digni qui id paterentur, quando-
B quidem innumeris peccatis irretiti, & firmiſſimis iniquitatum catenis conſtricti ne ipſum quidem qui aduenit, potentiſſimum liberatorem ſuſcipiunt. Propter hanc cauſam *incraſſatum eſt cor populi huius.* Quòd autem ex ſigni magnitudine IESVM Deum eſſe ſecundum naturam Iudæorum multitudo perſpiceret, hinc maximè poteris agnoſcere. Admirati enim id quod factum erat, vt in ſuperioribus ſcribit Euangeliſta, rapere eum volebant, vt
C Regem facerent. Nulla igitur excuſatio dementiæ Iudæis relinquitur. Attoniti enim, nec abs re, diuinis miraculis, & ad virtutem eius qui prodigia illa faciebat, ex operibus deducti, ab obſequio præſtando propemodum abhorrent, & à rectis moribus deſilientes vltrò ſe in ipſum quodammodo perditionis fundum præcipitant.

D V. 37. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.*

Non ſimpliciter dicere Chriſtum oportebat, *Vidiſtis me, & non creditis:* ſed neceſſario addere debuit cauſam cæcitatis, vt ſe in diuinam iram incurriſſe diſcerent. Quapropter non ſecus ac peritus aliquis medicus & infirmitatem eis oſtendit, & morbi cauſam aperit, non vt poſtquam id didicerint, ibi otioſi
E ſuèrent, ſed vt omni ratione vniuerſorum Dominum delinant ob ea iuſtis de cauſis infenſum. nec enim iniuſtè ſuccenſuiſſet vnquam, ſed nec ipſe qui iuſta iudicare nouit iſtiuſmodi de illis iudicium tuliſſet, niſi ratio omni ex parte inculpata ad id eum prouocaſſet. Porrò Saluator his verbis venturum ad ſe quodcunque dederit Deus ac Pater aſſeruit, non quaſi ipſe ſibi afferre potis non ſit, (nam vel

ſolo

solo nutu id facillimè peregerit, virtute potentiæ, & quòd ei subiecta sint omnia, sicut Paulus ait) sed quia necessario quodammodo dicendum videtur eos qui in ignorantia versantur, per naturam diuinam illuminari, rursus vt homo eorum quæ Deo magis conueniunt, operationem tribuit Patri. id enim facere solet, quemadmodum sæpe antea diximus. Cum autem ait sibi à Deo & Patre allatum iri omne quod dat ipsi, fidelem Gentilium populum iamiam affuturum videtur innuere. quod quidem interminantis est, eos gratia priuatum iri, & in eorum locum Gentiles omnes per Dei ac Patris bonitatem adducendos tanquam ad Saluatorem, & viuificum illum secundum naturam Filium, vt Eulogiæ quæ ab ipso facti participes, naturæ quidem diuinæ iam redderentur participes, atque ita ad vitam & incorruptionem reuocarentur, & in priscum naturæ habitum reformarentur. Quemadmodum ad medicum ægrotus adducitur, vt infestum morbum depellat, ita Deum ac Patrem ad Filium adducere dicimus eos, qui digni sunt salute ab ipso consequenda. Acerba itaque & perniciosa res est admodum cordis duricies. Proindeque Propheta Iudæos his verbis increpat, *Circumcidimini Deo, & circumcidite duritiam cordis vestri viri Iuda, & habitatores Ierusalem.* At non illis, sed vobis potius Deus ac Pater circumcisionem cordis seruauit, quæ per Spiritum sanctum nimirum perficitur in Iudæo nimirum illo qui est in abscondito. Æquum est igitur ab illorum incredulitate recedere, & omni studio cordis vitare duritiem, animique facilitatem potius colere, si Dei ob illa indignationem, vt exitium afferentem fugimus.

1. Cor. 15.

Hier. 11.

Rom. 2.

ἐκλήσας καὶ τῷτο λέγω ὑποπτεύων τὴν τοιαύτην τῶν ἀκροατῶν διάνοιαν, καὶ ὑποπτεύων αὐτοὺς τὰ πρέποντα τῇ τοῦ Παύλου φωνῇ· ἀλλ' ἐπειδὴ αἰσθητικόν πως ἔθνος δοκεῖ ἐκ προπαιδείας εἶναι, ὃ δὴ τῆς θείας φύσεως φιλοσοφωτάτης λέγω τοὺς ἐν ἀγνοίᾳ, πάλιν ὡς ἀνθρώπους αἰσθητικοὺς τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἐπὶ τοῖς θεοπρεπεστέροις εἰσάγων. ἔστι γὰρ αὐτοῦ τῷτο ποιεῖν, ὡσαύτως τῶν ἁμαρτημάτων πολλάκις εἰρηκότος. εἰκὸς δὲ ὅτι προσαρτᾶσθαι λέγων ἑαυτὸν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα πάντων, ὁ δίδωσιν αὐτῷ πρέπον ἤδη, καὶ ὅσον οὐδέπω πιστεύσοντα τὸν ἐξ ἐθνῶν ὑποδηλοῖ λαόν. τῷτο δὲ ἴσως αἰτιολογοῦντος ἡμῶν φύσεως, ὅτι καὶ ἀπειροσοφωτάτης ἀγαθότητος ἀεὶ, καὶ αὐτόθεν ἔχουσαν πάντας εἰς ἐξιν ἐκείνην προσαγομένους δίκην τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἁγιότητος, ὡς ἔφην, καὶ ζωοποιοῦ καὶ φύσει ζωὴν ἀρχικῶς ἔχοντος, ἵνα τῆς εὐλογίας μεταδιδοὺς τοῖς ἀπ' αὐτοῦ, καινοῖ πάλιν πρὸς θείας ἀποστερεῖσθαι φύσεως, αἰσχρείζοντας οὕτως εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ ζωήν, καὶ εἰς τὸ ἀγήρατον καὶ ἄφυτον μεταπλάττοντος ἡμᾶς· ὡσαύτως οὖν εἴ τις ἰατρῷ παρασταίη τὴν ἀῤῥωστίαν, ἵνα τῷ ἐπιστήμῃ φασὶν ἀπερύσαιτο νόσον, ὅτι προσφέρει ἐφ' ἁπλῷ τῷ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, οἷς αὐτὸν δὴ φαίνεται τῆς περὶ αὐτὸν σωτηρίας ἄξιοι. πικρὸν οὖν ὄντως ἄγος, καὶ ὀλέθριον κομιδῇ τοῖς ἔχουσιν ἡ σκληροκαρδία. διὸ παιτέον, καὶ παραιτητέον μᾶλλον τὴν σκληροκαρδίαν ἡμῶν αἰσθέσθαι Ἰουδαίοις, καὶ οἰκητορεύσασι Ἱερουσαλήμ. ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἢ μᾶλλον ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τῷ σῷ καρδίᾳ πεπίστευκε παρέπεμψε, τῷ ἁγίῳ πνεύματι φησὶν ἀγίῳ δηλονότι καὶ τῷ σὺν αὐτῷ χρισθέντι πλουσίως Ἰουδαίοις. δίκαιον οὖν ἦν τὴν ἐκείνων ἐπιτίμιον ἀποπνεῦσαι, καὶ παραιτήσασθαι τῷ σκληροκαρδίᾳ, εἰς τοιοῦτον ἢ μᾶλλον μεταπεσεῖν βλάβος, εἰ τῷ ἐπ' ἐκείνοις ὀργῷ ὡς ὀλέθριον φεύγειν ὠκείαν ἐποιούμεθα.

Et eum qui venit ad me non eiiciam foras.

Καὶ τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.

Non inutilem fore dicit iis qui ad ipsum veniunt conuersionem per fidem. Decebat quippe reuera ostendere accessum illum ex Deo ac Patre rem esse optatissimam & innumeris bonis plenam. Erunt igitur, inquit, præclarissima bona iis qui per supernã gratiam ad me vocantur & veniũt. Eum enim qui venit non eiiciam

Οὐκ αἰσίοντον ἔσεσθαί φησι τοῖς πρὸς αὐτὸν ἰοῦσι τὴν διὰ πίστεως ἐπιστροφήν· ἔδει γὰρ ὄντως ἀξιεραστότατόν τι χρῆμα, καὶ μυρίων ἀγαθῶν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐπιδημεῖν προσαγωγόν. ἔσται τοίνυν, φησὶ, καὶ ὑπεραφθόνητα πάντα, τοῖς διὰ τὴν αἴσθησιν χάριτος ὡς ἐμὲ καλουμένοις, καὶ βαδίζουσιν. οὐ γὰρ ἐκβαλῶ ἔξω τὸν

ἐρχόμενον, τοῦτ' ἔστιν, ὃ καθάπαξ τὸ σκεῦος ἄ- A foras, hoc est non sicut inutile vas
χρηστον ἀποπέμψομαι καὶ βέβηλον δι' ἑνὸς τῶν quoddam abuteam, vt dictum est ab
προφητῶν· ἠλιμμένη ἡ ἐμὴ χρεία, ὡς σκεῦος, ὃ οὐκ vno Prophetarum: *Inhonoratus est Ie-* Hier. 22.
ἔσται χρεία αὐτῷ, ἀποβέβληται, καὶ οὐκ ἔβαλόν σε εἰς *chonias, sicut vas cuius nullus est vsus:*
γῆν, ἣν οὐκ ἤδει. γῆ γῆ ἄκουε λόγον κυρίου· γράψον *proiectus est, & eiectus in terram quam*
τὸν ἄνδρα τοῦτον ἄκαρπον ἀνθρωπον. *ignorauit. Terra, terra, audi sermonem*
οὐκοῦν οὐκ ἐκκηρυχθήσεται, φησὶν, ἀλλ' ἔσται ὡς *Domini: Scribe virum istum hominem*
ἄτιμος ἔξω ῥιφήσεται, ἢ ἐξ ἀμίστου ἀποκρύψει *abdicatum.* Proinde non expelletur,
τῆς ἐμῆς φιλοτιμίας, ἀλλ' εἰς σιτοβολῶνα εἰσκομι- inquit, neque vt ignominiosus foras
σθήσεται, καὶ ἐν ταῖς οὐρανίαις καλλιόσι μο- B proiicietur, aut certè expers mea be-
ναῖς, εἴσω τε πάσης ἐλπίδος ἀνθρωπίνης τὸν ἑαυτοῦ νοῦν nignitatis remanebit, sed in horreum
ἀνδρεῖότερον ἑαυτὸν χειρίσασθαι. ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε, inferetur, & in cœlestibus manlio- 1. Cor. 2.
καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνδρὸς οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς bus habitabit, & spe omni humana
τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. εἰκὸς γὰρ δὴ πάλιν ἐποδηλοῦν, mente maiori sui se aspiciet. *Oculus*
ὃ μὴ ἐκβαλὼν ἔξω τὸν ἐρχόμενον πρὸς *enim non vidit, & in cor hominis non*
με, ὃ μὴ προδεδιθήσαι τῇ κείσε τὸν πιστεύον- *ascendit, quæ præparauit Deus diligenti-*
τα, καὶ τῇ θείᾳ προσιόντα χάριτι. Ὃ γὰρ ἔξω *bus se.* Præterea his verbis, *Eum qui*
τοιοῦτόν τι σημαίνειν φήσεις, ὡς ἐν ἐκείνῃ τῇ πα- *venit ad me non ejiciam foras*, significare
ραβολῇ, τῇ προδὰ τοῦ μακαρίου Ματθαίου· ὁ- videtur fidelem, & quicunque
μοία γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, C divina gratia munitus accedit non tra-
γεννήσει βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς ditum in iudicio. Vocem enim, *fo-*
γένους συναγαγούσῃ, ὧν ἁλιεῖς ἄνδρες, καὶ *ras*, ishuismodi quiddam significare
ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν ἑλκύσαντες, σωλέξαντα τὰ comperies, vt in illa parabola, quæ
καλὰ εἰς ἄγγη τοὺς σαπρὰ ἔξω ἔβαλον. Ὃ est apud beatum Matthæum: *Simile* Mat. 13.
μὲν γὰρ εἰς τὰς θείας καὶ οὐρανίους αὐλὰς συγκομί- enim *est*, inquit, *regnum cœlorum sagenæ*
σθήσεσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, σημαῖνον τὸ συλλέγειν *missæ in mare, & ex omni genere pi-*
λέγει τὰ καλὰ εἰς ἄγγη τοὺς σαπρὸν ἔξω βεβλῆσθαι, *scium congreganti: quam, cum impleta*
σημαῖνον δὲ τὸ τὸν ἀχρεῖον ἔξω βεβλῆσθαι, τὸ πάντων ἀποστερεῖσθαι *essent, educentes, & secus litus sedentes,*
τῶν ἀγαθῶν, καὶ εἰς κρίσιν καταισχύνεσθαι, τὸν ἀσε- D *elegerunt bonos in vasa, malos autem fo-*
βῆ θεωρήσομεν. ἀκουέτω τοίνυν λέγει Χριστὸς, τὸν *ras miserunt.* Nam quod collecti sunt
ἐρχόμενον πρὸς μὲ ὃ μὴ ἐκβάλω ἔξω, ὃ μηδαμοῦ πείθειν πρὸς πίστεως boni, & in vasis reconditi, bonos in
αὐτὸ προσιόντα λαὸν πρὸς δέξασθαι· σφόδρα δέ μοι δοκεῖ τοῖς ἐκτὸς πώς ἀπονενοημένοις διὰ diuinas & cœlestes aulas comportatum
τοῦτον ἐκπεπλῆχθαι, ὡς, εἰ μὴ εἰς αὖθις τὴν ταχίστην ἀγαθῷ πρὸς ὑπείκειν μεταπεῖσαι βουλευτέον, ἔξω μὲν κείσονται πάντως ἀγαθοῦ, τὴν δὲ iri significat. Quod autem inutiles fo-
εἰς αὐτὸν φιλίας καὶ ὄχ ἑκόντες ἀποδημήσουσι· δι' ὧν γὰρ οὐκ ἐκβάλλει ἔξω τὸν ἐρχόμενον ἐπαγγέλλεται, διὰ τούτων αὐτῶν ὅτι πάντως ἐκβαλεῖν τὸν οὐκ ἰόντα σημαίνει. E ras electi sunt, significat impium om-
nibus bonis spoliatum iri, & in iudi-
cium deferendum. Quapropter cum
dicat Christus, *Eum qui venit ad me,*
non ejiciam foras, sic intelligemus, po-
pulum nimirum qui per fidem ad eum
accedit, supplicia euasurum. Sapien-
tissime porro mihi videtur his verbis
interminari iis qui in tantam demen-
tiam eruperunt, nisi quamprimum ad
obsequium reuocentur, eos ab omni
bono repulsum iri, & ab eius amici-
tia vel inuitos deturbatum iri. Qui-
bus enim de causis pollicetur se non
foras ejecturum eum qui venit, isdem
ipsis ejecturum se vtique eum qui non
venit, significat.

FINIS LIBRI III.

A

CAPITA QVÆ IN LIB. IV. CONTINENTVR.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΤΕΤΑΡΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

I. Quòd nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quod ex ipsò secundum naturam existit, licet ei falsiei dicatur à nonnullis: proposito dicto, B Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. *Vbi praterea de veneranda Christi cruce vtilissimè disseritur.*

α. Οτι κατ' οὐσίαν ἐλάττων τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός, λέγεται δὲ ἐκ τῆς ἀληθείας καὶ φύσιν οὐκ ἄντικρυς, καίτοι ψευδῶς λέγηται παρά τινων, παρεκτεθὲν ῥητῶς· ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. ἐν αἷς δὲ ζητεῖται καὶ λόγος χρησιμώτατος περὶ τοῦ ἁγίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.

II. Quod vinificum sit sanctum Christi corpus, proposito dicto, Ego sum panis vitæ, *& reliquis, vbi de pane loquitur suo illo corpore.*

β. Οτι ζωοποιὸν τὸ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ, παρεκτεθὲν ῥητῶς· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. καὶ πρὸ ἐφεξῆς, ἐν οἷς ὡς περὶ ἄρτου φησὶ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος.

III. Quod vitæ alunde acceptæ Filius non C *sit particeps, immò verò vita secundum naturam, vt ex vita secundum naturam Deo & Patre genitus: proposito dicto:* Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me.

γ. Οτι ὁ ζωὴν τὴν παρ' ἑτέρου μετοχῇ ἔχων ὁ υἱός, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν ζωὴ, ὡς ἐκ ζωῆς τῆς κατὰ φύσιν γεγεννημένος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, παρεκτεθὲν ῥητῶς, καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· καὶ ὁ τρώγων μὲ, κἀκεῖνος ζήσει δι' ἐμέ.

IV. Quòd sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebatur, figura Christi erat, & arca quæ in eo tabernaculo erat, & lucerna, adeoque altaria cum thymiamatis, tum oblationum, ipsum significabant Christum: proposito D *dicto,* Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.

δ. Οτι τί ποτε λοιπὸν τὸ Χριστοῦ παρεκτεθὲν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἐρημικοῦ ἁγία σκηνὴ, καὶ ἡ κιβωτὸς δὲ ἡ ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ λυχνία, καὶ τὰ θυσιαστήρια δύο, τό τε θυμιάματος, καὶ ὁ τὴν καρποῦ αὐτὸν ἐσήμανε τὸν Χριστόν. παρεκτεθὲν ῥητῶς· πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις.

V. De festo Scenopegiæ, Quòd spei quæ sanctis debetur consummationem significet, & resurrectionem a mortuis: proposito dicto, Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenopegia.

ε. Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς σκηνοπηγίας, ὅτι τῆς ἐφηλπισμένης τοῖς ἁγίοις ἐλπίδος ἀπεκτάσιν ἐκλεῖ, καὶ περὶ ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεως παρεκτεθὲν ῥητῶς· ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία.

VI. Dissertatio de cessatione in die Sabbati, vbi quid illa significet, multis modis indicatur, proposito dicto, Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, mihi indignamini, quia totum hominem sanum fecit in Sabbato. E

ς. Λόγος περὶ τῆς ἀργίας τῆς τοῦ Σαββάτου, τίνος ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ἐπιδεικνύς. παρεκτεθὲν ῥητῶς· εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ;

VII. Dissertatio de circumcisione quæ fiebat octauo die, quid ea significetur multis modis indicans, proposito dicto, Si circumcisionem accipit homo, &c.

ζ. Λόγος περὶ τῆς ἐν ὀγδόῃ περιτομῆς, τίνος ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ἐπιδεικνύς, παρεκτεθὲν ῥητῶς· εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος, ἐν τῇ ἑβδόμῃ.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER QVARTVS.

ΚΕΦΑΛ. α.

Οτι κατ' οὐσίαν ἐλάττων τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς ὁ υἱός, ληφθὲν ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν· καὶ ὑποταττόμενος λέγηται παρὰ μέρος.

Οτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Caput I.

A *Quòd nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quòd ex ipso secundum naturam existit, licet ei subiici dicatur à nonnullis.*

v. 38. &c. *Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.*

B ΟΞΕΙΑΝ αὖ τὴν πρὸς τοὺς ἀπίστους φέρει δυσχέρειαν ὁ λόγος, καὶ σκανδάλου τὰ περὶ τὴν πίστιν ἐλαύνει ἀπταίστους, ὡς ἂν μὴ λίαν εὐπρόσοδον τὴν δόξαν δυσκαταγώνιστα λίαν ἡμᾶς ὡς πρὸς ἀντιλήψεις ἀποβαίνῃ, τοῖς οὐκ ἐν δι' ἀναιτίας· ἀλλ' ὅσοις ἐλλάμπει τὸ ἀκριβὲς, πᾶσι τὰ μὲν ὄντως ὄντα ἴδιά συνιδεῖν, καὶ ἐρᾷν τοῖς δυνατοῖς γίνεται, τὰ δ' ἐς τοῖς δυστόποις μυηθῆναι δυνατόν· τὸ δὲ ἐξ ἁπάντων ἴδιον γραφαῖς μυστήρια. ἀπόδειξιν οὖν ὡς ἔστιν ἡ πλη-

OCVS hic alicui prima fronte difficilis videbitur, nec procul à scandalo circa fidem, vt hinc iam in aduersariorum obiectiones inexpugnabiles incursuri videamur. Sed nihil in eo planè est arduu. cuncta enim obuia sunt intelligentibus, & recta his qui cognitionem inueniunt, hoc est iis qui piè conantur interpretari & intelligere mysteria quæ diuinis Scripturis continentur. Demonstratigitur quodammodo &

clarè probat his verbis Christus eum qui ad ipsum venit foras non ejectum iri. Hunc enim ob causam, inquit, *descendi de cœlo*, id est homo factus sum, juxta Dei ac Patris beneplacitum, & tantumnon res voluntarias aggredi non renui, donec vitam æternam in me credentibus & resurrectionem à mortuis deducto mortis imperio impleui. Quidnam autem est, quæso, in Christo voluntarium ac non voluntarium? Ludibria per Iudæos illata, conuitia, iniuriæ, flagella, verbera, sputa, ad hæc calumniæ, & omnium postremum, mors corporis. Hæc enim Christus propter nos volens sustinuit; sed si fieri potuisset vt citra passionem vllam opus nostræ salutis impleret, pati certè noluisset: sed quia Iudæi omnino & ineuitabiliter ausuri erant quod in eum patrarunt, passionem suscepit, & voluntarium facit quod præter voluntatem erat, propter vtilitatem quæ ex passione promanatura erat, Deo ac Patre consentiente, & omnia libenter pro salute omnium pati comprobante. In hoc enim potissimum immensam illam naturæ diuinæ bonitatem contemplabimur, vtpote quæ quod repudiandum sit, idipsum propter nos expetendum facere non recusset. Quoniam autem inuoluntaria quodammodo est Christo Saluatori in cruce passio, propter nos autem voluntaria, hinc quoque Dei ac Patris beneplacitum agnosces. Nam cum ad eam ascensurus esset, Patrem supplex videlicet alloquebatur, dicens: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calix* Mat. 26. *iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Quod enim quà Deus Verbum erat immortale & incorruptibile, & ipsa secundum naturam vita, mortem exhorrescere nescierit, manifestum esse cunctis arbitror. veruntamen quà exstitit in carne, quæ propria sunt carni pati permittit, & mortem instantem pertimescere finit, vt homo reuera appareat. Proindeque ait, *Si possibile est, transeat à me calix iste.* Si fieri potest, inquit, ô Pater, vt mortem minimè patiendo vitam iis restituam, qui in mortem ceciderint: si me non moriente, secundum carnem nimirum, interire mors potest, transeat, inquit, ille calix: Veruntamen quando aliter fieri nequit, non sicut ego volo, sed sicut tu. Vides vt

A ἐκ φύσεως διαρρήτῳ μὴ ἐκβληθησόμενος ἔξω τὸν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, ἐν τούτοις ἐμοὶ τοῖς λόγοις πεποίηται Χριστός. Καταβέβηκα γὰρ, φησὶν, ἔνεκα τῆς αἰτίας κατὰ θέλημα ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστιν, αὐθαιρέτως χρήσιμα τῇ τοῦ θείου εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, μηδὲν ἀβούλητος ὁμιλήσας πρᾶγμα ἢ πρόσκαιρον μόνον, ἄχρις ἂν σώσω τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύοντας τὸ αἰώνιον ζωὴν, καὶ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καταργήσας τὸν θάνατον ὁ κράτος. τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἀνεξέλεγκτον τε καὶ

B ἀνεπίπληκτον Χριστῷ; ἢ τὸ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀλιμία, λοιδορίαι, καὶ ὕβρεις, καὶ αἰκίαι, καὶ μάστιγες, καὶ ἐμπτύσματα, καὶ πρὸς τούτοις ἐπισυνηγμένη, καὶ ὁ τελευταῖος ἐφ' ἅπασι, ὁ τῆς σαρκὸς θάνατος. ζωῆς μὲν γὰρ δι' ἡμᾶς ἐκὼν ἀπέστη ὁ Χριστὸς, ἀλλ' εἴπερ ἐνεδέχετο μὴ παθόντα κατορθοῦν ὅ ἐφ' ἡμῖν ἀπουδαζόμενον, οὐκ ἂν ἠθέλησε παθεῖν· ὅπως δὲ πάντως τὸ καὶ ἀπροαίρετον ἔμελλον Ἰουδαῖοι καταπλημμελεῖν εἰς αὐτὸ

C γενόμενον, καὶ παθεῖν ὁ παθητὸς, ποιεῖται ὃ θελητὸς ὁ ἀθέλητον, ἀφ' οὗ καὶ τὸ τοῦ πάθους χρήσιμα, σωτηρίως ἐχόντως αὐτῷ τῷ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ θελόντων πάντα τὸν ἀνθρώπων σωτηρίας συγκατάβασιν. ἐν μὲν δὴ τούτῳ μάλιστα τὴν ἄμετρον τῆς θείας φύσεως ἀγαθότητα κατοψόμεθα, ὡς καὶ αὐτὸ δι' ἡμᾶς αἱρετὸν ποιησάμενον ὃ ἀπροαίρετον ἦν τῷ ἀνθρωπίνῳ μέρει. ὅτι δ' οὐκ ἀνεξέλεγκτον μόνον πως ἦν τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ ὃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ πάθος, θελητὸν δὲ δι' ἡμᾶς, ἐκ τῆς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς σωτηρίας

D εἰσπεφύκει. μάθοις γὰρ ἂν ἐκ τοῦ αὐτὸν, ὡς πρὸς Θεὸν ἐπίφθ προσευχόμενον, λέγοντα, πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· ὅτι μὲν γὰρ ἦν Θεὸς λόγος ἀθάνατός τε καὶ ἀναφθορος, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ζωὴ, καταπάτων οὐκ ἠδύνατο τὸν θάνατον, πᾶσιν εἶναι προεγνωσμένον· ὅτι πρέπει μέλλων, ὡς ἐν σαρκὶ γενόμενος ὑπομένῃ τὰ ἴδια

E τῇ σαρκὶ, καὶ γενόμενα λοιπὸν ὅτι θύραθεν ἐπανορθώσεται ἐκ τοῦ θανάτου, ἵνα φανερὸς καθ' ἡμᾶς ἀναστάσεως ἀρχὴ τοῦτο φησιν, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. εἰ οὐδέτερα, φησὶν, ὦ πάτερ, μὴ παθόντα τὸν θάνατον κατορθῶσαι τοῖς εἰς αὐτὸν πεποιθόσι τὸ ζωὴν, εἰ ἀποθνήσκοντος μὴ τεθνεώτος ἐμοῦ, καὶ τὴν σαρκα ὑπὸ λυθεῖσαν, παροιχέσθω φησὶ τὸ ποτήριον· πλὴν

ἐπιδιαφθαρῆναι οὐκ ἂν ἤθελεν, φησὶν, ἐτέρως, ἢ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. ὁρᾷς ὅπως ἀποιοῦσα μὲν

πάλιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ὅσον εἰς ἑαυτὴν, ἀνεύρετα διακειμένη δὲ ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἑαυτῆς λέγω πρὸς ὑπομίμνησιν μεταπαιδεύεσθαι, ὡς μὴ ἴσης ἰδίοις ὅ δοκοῦν ὑπὲρ πείρας γελήμασιν, ἀλλὰ σκοπῷ μᾶλλον ἀκολουθεῖν τοῦ θείου, καὶ πρὸς ὃ σφᾶς ἡμᾶς ὁ τῆς οἰκονομίας ἀναγκάζῃ νόμος. ὅτι δὲ τὰ ἴδια φαμὲν ἀληθεύοντες, καὶ ἐξ αὐτοῦ μαθήσῃ τοῦ σωτῆρος. ὃ μὲν γὰρ πνεῦμα, φησὶ, πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· ὁ γὰρ ἠγνόησε Χριστὸς, ὅτι τῆς θεοπρεποῦς ἀξίας τοσοῦτον διήλλαξε * ἀπολιμπάνεται, ὃ δοκεῖν ἡ τῆς θανάτου φοβερότητος εἰρηκέναι πρὸς ἀπολογίαν, ἡ σαρκὸς ἀσθενείαν μὲν τὸν σάρκα λέγειν δὲ αὐτὴν πρέπον, καὶ φύσει τοιοῦτον, εἰπὼν· πρόθυμον δὲ οὖν ὅμως εἶπε τὸ πνεῦμα, ὅπως δῆλον ᾖ τὸ ἀδιαφώτων εἶδος. ὁρᾷς ὅπως ἀβούλητος τοῦ Χριστοῦ, λέγω δὴ τε τὸν σάρκα, καὶ τὸ ἐν τῇ παθοῦσαι ἀδοξίαν ὁρᾶται ὡς θανάτου δηλητὴς ἡμῖν οὗτος ὅμως, ἄγε μὴ εἰς αἴσιον διεξάγηται πέρας * πρὸς τὸ εὐδοκία τοῦ παθεῖν, τοῦτ' ἔστιν, ἡ σωτηρία πάντων, καὶ ἡ ζωή; ἢ γοῦν πάντως δήπου καὶ δηλοῖ τὸ Ἰησοῦν ἡμῖν κεφαλαιωμένων ὁρᾶται, τὸν λέγων εἶ) τὸ θέλημα τοῦ παθεῖν, ἵνα τὸ κατεσφαλμένων ἀπόλεσῃ μηδένα, ἀλλ' ἀναστήσῃ αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ; ὡς γὰρ ἤδη φθάσαντες κατεδείξαμεν, ὡς ζωὴ καὶ σωτηρία τοῦ ἑνὸς τὸ ζωῆς καὶ σωτηρίας ὑπόθεσιν κατασκευάζῃ φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ. ἀλλ' ἀφαίνομαι πάλιν ἀπαίδευτα λέγων τοῦ δηλητοῦ ἐμοῦ. συγκατάθου μὲν γὰρ τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένοις ὑδαμῶς· δύσβατόν γὰρ μέγα, καὶ δυσανάτρεπτόν τι κεχαραγὼς ἀφίξεται. τοῖ δὴ πάλιν ἡμῖν κατεπλασας, ὦ οὗτος, τὰ ῥητὰ, καὶ πολυπλόκους μὲν ὑπονοῆς νοεῖν ἐπεισοδιώδεις, ἀξιέλκεις δὲ τῆς δηλητοῦ τὸν λόγον; ἐρυθριᾷς γὰρ τὸ εἰκὸς ὁμολογῆσαι, φησὶ, τὸ ἀκούσιον ὑποδαμεῖν σε δεῖ. ἡ γὰρ οὐκ ἔστι σε δῆτα ζοῦτον ἡμῖν καθαφεῖς, ὅτι καθάρξῃ μὲν αὐτὸς, καὶ καθηκόντα τὰ οἰκείοις πεδήμασιν οἰκονομίας ὑδαμῶς, ἀποκλίνῃ δὲ μᾶλλον τοῖς θελήμασι τοῦ παθεῖν; οἶδε γὰρ πάντως ἑαυτὸν τὸ πρὸς αὐτὸν ἰσοστάσιον ἡμῶν, ὡς καὶ δυσλύτως ἔχοντα ζοῦτον εἶναι, καὶ τὰ ἀνθέλκοντα ποιεῖν θελητὰ, καὶ πεφύκοντα πάντως ὃ αὐτῷ δοκεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ τοῦ πατρὸς. καὶ μὴ λέγε μοι πάλιν, φησὶν, εἰς τὸ ἰσοστάσιον πεδέλκων τὸ εἰρημένον, ὡς ἀνθρώπου

A rursum natura hominis etiam in ipso Christo, quantum ad eam pertinet, viribus deficit comperiatur: sed per vnitum sibi Verbum ad fiduciam Deo dignam & generosam animi vim reuocetur, vt iam non quod sibi libuerit, sed Dei voluntatem ac propositum sequatur, eóque magno studio properet, quò nos Creatoris Lex mutat. Quod verè quidem à nobis dici, ex eo quod subiungitur intelliges. *Spiritus* enim, inquit, *promptus est, caro autem infirma.* Non ignorabat enim Christus à dignitate diuina longè alienum esse morti succumbere, eiusque metu affici: proindeque causam statim intulit, dicens, carnem infirmam quidem esse à natura; veruntamen spiritum promptum existere, qui lædi omnino nesciat. Vides vt inuoluntaria Christo, propter carnem, & passionis ignominiam mors esset; voluntaria tamen, donec ad finem vniuerso mundo prosperum perduceretur Patris placitum, id est salus omnium ac vita? Annon enim istud nobis significare videtur, cum ait hanc esse voluntatem Patris, vt nihil eorum perdat quæ ad se adducentur, sed resuscitet in nouissimo die? Etenim, sicut prius ostendimus, ad Filium vt vitam ac Saluatorem adducit eum qui vitæ ac salutis indiget, benignus cum sit & hominum amans Deus ac Pater. Sed sentio me rursum veritatis hosti contraria loqui: nec enim iis quæ modo allata sunt suffragabitur, sed reclamabit, & nos lis vocibus incesset: Quonam heus tu, rursum euagaris, & obseruationes ac multiplices quidem rationum allegationes comminiscéris, sed à veritate sermonem abducis? Pudet enim te scilicet, inquit, fateri Filij subiectionem inuoluntariam. Nunquid enim hinc nobis quoque patebit, ipsum nequaquam præfuturum rerum ordinationi, sed voluntati Patris potius subiectum iri? Nouit enim hoc pacto se inferiorem illo esse non æqualem, vt & quodammodo adigatur, & inuoluntaria faciat quæ sunt voluntaria, & faciat vtique non quod sibi lubeat, sed potius quod Patri. Neque verò mihi obieceris, inquit, dictis nostris ad Incarnationem detortis, quà homo est, subiici.

* al. ἀπολιμπάνεται

* al. πρὸς τὸ εὐδοκία τοῦ πατρὸς

Ecce enim, vt vides, Deus nudus quum esset adhuc Verbum, necdum carni vnitum, *descendit de cœlo*, & antequam serui forma indueretur, subiectum erat Patri, præstantiori scilicet ac superiori. Acerrimis vt existimas, vir egregie, in nos verbis inueheris, non tamen rectà progredientibus, sed extra regiam tritamque viam detortis, & relicta communi, vt fert Græcorum prouerbium, in abrupta loca & saxa præcipitas. Frustrà enim nobiscum contenditis, dum subiectum esse Patri Filium, tam amicè contenditis, quasi vllus ex iis qui recte sentiunt contrarium afferre in animum induxerit, ac non potius in hoc adstipulari vobis velit. Non enim à seipsa dissidere sanctam & consubstantialem Trinitatem nobis vnquam persuadebimus, sed nec in discrepantes sententias diuidi, aut etiam Patrem, siue Filium, vel Spiritum sanctum seorsim quemque variis sententiis distrahi, sed consentire quidem in omnibus, vt ex vna deitate scilicet vna semper & eadem voluntas in tota sancta Trinitate consistat. Plumbus itaque non est nobis vtendum, & ab iis in quibus contentione opus non est, abstinendum. Nam cum nemo eam ob rem indignetur, superflua demum nobis est contentio. Sed cum vos qui peruersè sapere & sentire soliti estis, consensionem illam Filij cum voluntate Patris, ceu necessariam quandam subiectionem nominetis, nonnulla haud abs re de eo vobiscum differemus. Nam si in simplicitate hæc à vobis dicta essent, merito tacuissem, nec vocis illius disquisitionem aggressus essem: Cum autem eam malignè allatam videamus, necessariò repugnabimus, virtute sancti Spiritus, non nostris sermonibus consisi. Omninò enim Filius non absolutè, neque quauis simpliciter de causa, sed nec in omni re non facere quod sibi placuerit afferuit, veruntamen seruare se Patris voluntatem ait in re certa ac definita, propter tuas, vt suspicor, nugas, nobis proundens, vt Deus. Sustinet autem rem præter voluntatem, & voluntariam facit illam propter nos: passionem in cruce dico, cum ita scilicet Patri placuisset, vt iam antea diximus. Et certè

A ἐπὶ πάντα· ἰδοὺ γὰρ ὡς ὁρᾷς, Θεὸς ὢν ἔτι γυμνὸς λόγος, καὶ ἀσώματος ἔτι σαρκὸς καθοπλισθεὶς ὄχει ἐξ ἀρχῆς, καὶ περὶ ὅλως τὸ δοῦλον ὑποστῆναι μορφὴν ἐπιτελέσαι τοσοῦτον ὑποδεέστερος ἦν τοῦ πατρὸς ἔξεως μὲν ἰδίᾳ, ὦ ἄριστε, καθάπερ οἶμαι δὴ πάντως, καὶ λίαν ἐξαπατᾶς καὶ ἐπισφαλῆ λέγεις, ὑμῶν δ' αὐτῶν ἰσθι, ἀλλ' ἐκτὸς ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς τε καὶ πεφωτισμένης ἐκτοπισθέντες ὄρεσι, ἄφεις δὲ, ὡς ὁ παρ' Ἕλλησι λόγος, τὴν ἁμαξιτὸν, ἐπὶ κρημνοὺς ἐπείγῃ, καὶ πέτρας. διατείνεσθε μὲν γὰρ εἰκῇ τοσοῦτον ἡμᾶς ὑποπτεύοντες τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, ἅμα τε κἀκεῖνα λέγοντες, ὡς ἄρα καὶ ἄκων τὰ ἀρεστὰ φρονεῖν εἴληφεν, ὅτι χρὴ προσοδεύειν ὅ ἐστιν εἰπεῖν συμμαρμαίρειν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐς συναγορεύειν ὑμῖν ἐπὶ τούτοις διεγηγέρθαι. ἐπὶ γὰρ παραζήτησίν ποτε καὶ ἑαυτὸς τὸ αἴτιόν τε καὶ ὁμοούσιον προάδειν τοιοῦσθε, ἀλλ' οὐδὲ εἰς ἀμφισβήτησιν καταγίζεσθαι γνώμας, ἢ ἐς κατάμερίζεσθαί πως εἰς ὃ ἰδία ἔσχεν, ἢ πατέρα τινὰ τὸν μὲν, ἢ τὸν υἱὸν, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ συμφέρεσθαι μᾶλλον ἐφ' ἅπασιν, ὡς ἂν μιᾶς δὲ θελήσεως ὄντος, εἰ ἀεὶ πάντως καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα, ἐν ὅλῃ τῇ ἁγίᾳ τριάδι. ἐρχέτω τοίνυν ἐφ' ὑμᾶς ὁ μακρὸς λιμὴν τοῦτον λόγος, καὶ ἡσυχάζετω. ὃ φιλονεικεῖν ἁμαρτεῖν ἐστὶν ἐς οἷς ἥκιστα χρή. οὐδενὸς γὰρ ὅτι τοῦτο χαλεπαίνοντος, παρεστὸν ὑμῖν ἐστὶ δυσωπεῖσθαι, ὅτῳ γε δὴ προσοδεύειν φρονεῖν τε καὶ νοεῖν ἐθισμένοι, τὸ συμφέρεσθαι τοῖς θελήμασι τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ, τὸ ὡς ἐξ ἀνάγκης καταγελᾶν ὁμολογεῖτε, παρὰ τοῦτο δὴ πάλιν τὰ εἰκότα πρὸς ὑμᾶς διαλεξόμεθα. εἰ ἁπλότητι μὲν γὰρ εἴ τι προσεκομισθὲν πρὸς ὑμῶν ἦν τοιαύτη φωνὴ, καὶ εἰκότως ἐφησυχάζοιτε, τὸ μὲν εἰπεῖν τὸ λεχθὲν ἀφαιρεῖσθαι ὁμολογοῦντες· ὅπερ ὁ μὴ πολλῆς ἔνεκα τῆς κακοηθείας προσκομισθέντων ὑμῖν, αἰσχύνης ἄλλης ἕνεκα, τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τοῖς ἐκείνου ἡμῖν διαρθροῦντες λόγοις. μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἀπολύτως, οὐδὲ εἰς πᾶσαν ἁπλῶς ἐπάγεται, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι πάντος προσήματος, μὴ πάντως τῆς οἰκείας ἐχρῆν θελήσεως ὁ υἱὸς διαμένειν, φυλάξαι γε μὴν τὸ τοῦ πατρὸς λέγει τοῦ προσήματος ἀνεισμένον, ὅλῃ ταῖς σαῖς, ὥστε μοι πρόφασιν εὐλογίας, προσεισπέσας τὴν ἡμετέραν φιλίαν, ὡς Θεός. ἐπιτρεπτὸν δὲ τὸ ἀβούλητον, καὶ ποιητὸν δηλητὸν δι' ἡμᾶς· πάθος δὲ φημὶ τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, διὰ τοῦτο σαφῶς, ὅτι καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἤδη προσήκοντα. καὶ γοῦν

ἔξεστι σοφῶν τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὴν ἀποβολὴν αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὴν ἀποβολὴν αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν, ἐφ' ᾗ, καθάπερ αὐτὸς φησι, τὴν ἰδίαν οἰκείαν ἀπέρη θελημάτων, ἀποπληρῶν ὃ τὸ τοῦ πατρός. τοῦτο γάρ ἐστι, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ πατρός, ἵνα πᾶν, ὃ δέδωκέ μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. καὶ ὅτι μὲν ὄντως ἀμετάθετόν τε ὁμοῦ, καὶ θελητὸν τοῦ μονογενοῦς τὸ ἴδιον τοῦ σωτῆρος πάθος ὁρᾶται, προεῖρηται μὲν ἤδη σαφῶς. ἀθρόαν δὲ ἐν ἑαυτοῖς ἀκριβεστέραις ἐρεύναις, τοῖς ἐντευξομένοις ἁπλουστέρως τὸ ζητούμενον διαλύσωμεν. βασάνιμον δὲ προτίθεμαι ὅτι ζητοῦσι τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῶν ὑποτάγης, προϋποκειμένου δηλονότι, καὶ ἀμεταδιαστάτως ὁμολογουμένου παρ' ὑμῶν, ὅτι σωτὴρ ἦν ὁ ἁγίας τριάδος εἷς μόνος βουλῇ τε καὶ γνώμῃ ἀεὶ τὰ θελήματα λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δῆθεν σοφισταὶ πότερον ὑποτέτακται τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τῇ ὑποταγῆς ὀνόματί τε καὶ πράγματι τὸ εἶναι θεὸν τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦτο αὐτὸ φύσει, ὡσανεὶ ἀνθρώπου τυχὸν ἡ ἀνθρωπότης, ἢ ὑποτασσόμενον περὶ αὐτὸς ὡς τὸ ἴδιον λέγω ὑποτάττεσθαι τοῦ πατρὶ, ὡσανεὶ οἷόν τε εἰ λυσιτέλησε τυχὸν ἐπ' ἀγγέλου, καὶ ἑτέρας τινὸς δυνάμεως λογικῆς. ὄντα γὰρ ἅπαντα, καὶ ὑφεστῶτα τῇ τῆς ὑποταγῆς ἀνάγκῃ ζητεῖσθαι δέοι· εἰ μὲν οὖν ὡς ἐν δούλου τάξει τὸ ὑποτάττεσθαι τῷ πατρὶ τὸ εἶναι φατὲ τὸν υἱὸν, ὑποταγὴν μᾶλλον ἔσαι, καὶ οὐχ υἱός. εἶτα πῶς ἁλίας, εἶτε μοι, λογισώμεθα ἂν ἀφαίνεσθαι λοιπόν; ὑποταγὴ γὰρ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πῶς ἂν ὑφεστᾶσα; ἆρα τὸ μὴ ὂν ὑπάρχουσα τοῖς ὄντως οὖσι; τὰ γὰρ τοιαῦτα προϋποκείμενον ἀναγκαίως τοῖς οὖσιν ἑαυτῶν συμβαίνει εἶναι, καὶ οὐχ ἕτερος θεωρεῖσθαι δὲ μᾶλλον περὶ τὰς οὐσίας, ἢ περὶ τὰς οὐσίας συμβαίνοντα, καὶ ὡς ὑφεστῶτα καθ' ἑαυτά. καὶ ὡσανεὶ ὑπόστασία τυχὸν, ἢ ὑπόστασιν ὄντων καλοῦσα, καὶ φέρουσα, οὐκ ἂν ὑποστῆναι καθ' ἑαυτὴν σύστασιν ἐπιτήδειον ἢ μᾶλλον τοῦ εἶναι ποιοῦσα· ὅταν ἡ ὑποταγὴ θελημά τινα φαίνεται πρὸς τὸ εἶναι ὑποτάττεσθαι υἱὸν, οὐκ οὐσίαν φύσει νοοῦσαν, ἀλλ' ὡς πάθος, ἢ θέλησις, ἢ ὑπόστασία τυχὸν σημαίνειν μᾶλλον τῶν ὄντων υἱόν. ἀλλ' ἴστε τὸ τῆς ὑποταγῆς ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα, κατ' οὐδένος ἂν ποτὲ κυρίως ἀληθεύεται ἀναφωνηθὲν, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως φαῦλόν ἐστιν, ἢ ἀγαθὸν ὡς διαγνώσεται, εἰ μὴ προσκείμενον ἔχοι τὸ τίνος ἐστὶν ὑποταγή· ὑποτάττεται μὲν γὰρ ὡς παῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ παῖς διάβολος, καὶ ὥσπερ τὸ σοφὸς ὄνομα μέσον τί ἐστι· σοφοὶ γάρ εἰσι τὸ κακοποιῆσαι ἱκανοὶ· σοφοὶ δὲ πάλιν χρησιμώτατοι δόξαι ἔχοντες

A videre licet causam manifestè expositam, ob quam, vt ait ipse, à voluntate sua recessit, & Patris adimplet. *Hæc est* enim, inquit, *voluntas Patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.* Et quidem inuoluntariam simul & voluntariam Christo fuisse passionem in cruce manifestè iam prius dictum est: Sed accuratius idipsum rursus inuestigabimus, lectoribus veritatem explanantes. Prius autem ad discutiendam aggrediar illam B quam dicitis subiectionem, præsupposito nimirum, nec à vobis in dubium reuocato, sanctæ Trinitatis voluntates in vnam voluntatem ac sententiam semper concurrere. Dicant ergo nobis acres illi sophistæ, vtrum in subiectionis nomine ac re essentia Filij consistat, idque ei sit natura, quemadmodum homini, exempli gratia, humanitas: an prius existens ipse vt in propria ratione, subiiciatur Patri; cuiusmodi verbi gratia de Angelo, aut alia quadam intellectuali virtute potest intelligi. Nam cum sint isthæc, ac subsistant, subiectionis modum capiunt. Si ergo eo quod subiicitur Patri, essentiam Filij constitutam dicitis, subiectio vtique erit, non autem Filius. At quomodo quæso, non summa istud insania videbitur? Subiectio enim ipsa quomodo subsistere per se censebitur, nec vlli rei inexistere? Quæ enim inhærent, necessariò accidunt rebus prius subiectis, non secus: & circa substantias potius spectantur, D quàm substantiis conuenire, aut per se subsistere. Et quemadmodum cupiditas, verbi gratia, quæ nos ad aliquid impellit, non per se existit, sed ingeneratur potius in eo qui ad eam suscipiendam naturâ est idoneus: ita subiectio quæ voluntatum propensionem quandam ad parendum alicui significat, non in propria natura esse intelliget, sed vt passio, aut voluntas, aut cupiditas inest potius alicui. Alioquin subiectionis nomen ac res de nullo prorsùs dictum indiscriminatim censeatur, sed neque malum aut bonum esse agnoscatur, nisi adiunctum habeat cuius sit subiectio. Subiicitur enim aliquis Deo, sed & Diabolo: & quemadmodum sapientis nomen medium est (sapiunt enim quidam in malo faciendo, & sapientes rursus gloriam percipient, qui

qui sapiunt numerum in bonis,) ita subiectio medium quandam significationem habet, non veram certò ac determinatè. Subiectio enim incertum quiddam vtique significat: Erit ergo incerta quoque Filij natura, si à vobis censeatur esse subiectio. Cuius enim sit subiectio, si nihil addatur aliud, nemo verè dicere potest. Quod autem ipsa per se non existat secundum propriam rationem subiectio, cum rudius quodammodo, & ex creaturarum inductione clarius demonstratum sit, syllogismo quodam idipsum insuper confirmabimus. Si enim in subiectione essentiam hominis constitutam esse dicimus, verbi gratia, non esse vtique ipsum in eo quod non subiicitur concludemus. Quomodo ergo à Psalmista dictum est ad quendam, quasi esset quidem iam atque existeret, sed nondum subiectus esset: *Subditus esto Domino, & ora eum.* Videsne ergo vt stultissimum sit putare ipsam subiectionem per se subsistere? Igitur necesse est primùm confiteri eum esse, eum existere Filium in propria natura, deinde hoc pacto dicere se Patri subiectum esse. Quid igitur, obsecro, adigit eum qui genitus est ex substantia Patris, illum verum & immutabilem naturæ ipsius characterem, æqualitate cum ipso excedere, propter obedientiam: Nos enim qui rectè sentimus ac loquimur, consubstantialem esse eum Patri agnoscimus, & honoris in omnibus æqualitatem ei tribuimus, nec vllo modo minorem esse dignitate Deo conuenienti putabimus. Tu verò, considera quo pacto æqualitate honoris cum Patre propter illam quam dicitis subiectionem eum spoliabis, qui propter identitatem substantiæ bonis æqualibus oblectatur. Sed hoc ipsum, inquit, nostram confirmabit sententiam, quod Filius Patri obtemperat, & suæ voluntatis rationem haud multum habere, sed Patri potius obsequi vt superiori minutum, & maiori. Sed hoc ipsum, vt tuis verbis vtar, ô bone, quod putas opitulaturum tuæ sententiæ, nihil aliud esse rursum comperies, quàm insciticæ vestræ fructum. Etenim si quæreremus quis dignitate potior, & gloria maior sit, ratione aliqua vestra sententia nisi videretur. Sed cum modus consubstantialitatis inquiratur, quomodo non vehementer insanire cõperietmini, qui Deum ac Patrẽ, quoad ipsã suo genimine maiorẽ asserentis? Maius enim, vel min⁹ aut quodcũq; simile eis est,

A ὁ δὲ λόγος ὅτι τὴν ὑποταγὴν ἀγαθῆς· ὅπως ἡ ὑποταγὴ μεσότητά τινα μᾶλλον ἔχει, ἢ σαφῆ δήλωσιν οὐκ ἔστιν. ἀδηλότης γάρ τις ὅλως ὑποταγὴ ἔσται. συλλογισώμεθα, εἰ ἐπ' ἀδηλότητι ἡμῖν ἡ τοῦ υἱοῦ φύσις, εἰ τοῦτο περὶ ὑμῶν ὑποταγή. πρὸς γὰρ ὑποταγή, προσκειμένου μηδενός, οὐκ ἂν δύναιτό τις ἀληθεύσας εἰπεῖν. ὅτι δὲ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφίσταται κατ' ἰδίαν λόγον ἡ ὑποταγή, παραστήσομέν πως. ἐπαναστήσομεν ἐπ' αὐ-

B τὴν ἤδη τὸ πιθανὸν καταγελῶντες τοῦ λόγου, θεωρήσωμεν δὲ ἵνα ὧδε τοιοῦτος συλλογισμός. εἰ γὰρ ἐν τῷ ὑποτάσσεσθαι ὁ εἷς διαστήσει τὸν ἀνθρώπων τυχόν, ὁ μὴ εἷς πάντως αὐτὸν ἐν τῷ μὴ ὑποτάσσεσθαι λογιούμεθα· πῶς οὖν ἐλέγετο πρὸς ἵνα τοῦδε τοῦ μηνυθέντος, ὡς ὄντα μεθ' ἡμῶν, καὶ ὑπ' ἀκοήν, ἀλλὰ τὸν μηδέπω ἐπὶ σοὶ ὑποτεταγμένον ὑποταγήσῃ τῷ κυρίῳ, καὶ ἐκτένου αὐτόν. ὁρᾷς οὖν ὅπως ἀνύκτου κεφαλῆς ὁ αὐτὸν ἐφεστᾶ-

C ναι καθ' ἑαυτὸν οἴεσθαι τὴν ὑποταγήν; οὐκοῦν ἀνάγκη πρωτολογεῖν ὑποστάσεώς τε καὶ εἶναι τὸν υἱὸν ἐν ἰδίᾳ φύσει πρότερον, εἶθ' ὕστερον ὑποτάσσεσθαι λέγειν τῷ πατρί. τί οὖν, εἰπέ μοι, ὁ αἰτῶν καί ἐστιν οὗτος, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τοῦ γεννήσαντος, τὸν ἀπαράλλακτον τοῦ αὐτοῦ φύσεως χαρακτῆρα, τὸν πρὸς αὐτὸν ἀπαράλλακτον ἰσότητος, ἀφαιρεῖσθαι; ἡμεῖς μὲν γὰρ ὀρθὰ φρονοῦντες, καὶ λέγοντες, ὁμοούσιον ὄντα τῷ γεννήσαντι γινώσκομεν, καὶ τὴν ἐφ' ἅπασι τιμὴν αὐτῷ πα-

D ρεκτεινόμεν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον τὸν πρέποντα τῇ θεότητι ἀξίας ἡττᾶσθαι λογιζόμεθα· σὺ δέ μοι σκόπει πῇ δῆτα ἐκβήσῃ τοῦ ἴσον εἶναι πρὸς τὸν πατέρα λεγομένῳ ὑποταγήν, τὴν πρὸς ἴσους ἐπαγόμενος ἀγαθήν. ἢ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο, φησί, τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπαγωνίσασθαι λόγοις, τὸ πείθεσθαι τῷ πατρὶ τὴν ἰσότητα, καὶ ἀλλοιοῦν μὴ τὴν ἰδίαν σφόδρα φρονεῖν δεῖν, εἶναι δὲ μᾶλλον τοῖς τοῦ πατρὸς, ὡς

E ὑποχειρίου ὄντος. καὶ μείζονος. ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ τὸ σόν, ὦ φίλε, φημὶ, ὅταν οἱ θεοὶ σοὶ ὠφελιμώτερον λόγους, πάλιν ἕτερον διώρισε οὐδέν, ἢ τῆς εἰκούσης ὑμῖν ἁμαρτίας καρπόν. εἰ μὲν γὰρ τὸ τὸν ἀμείνονα ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ μεῖζον ἔχειν τὸ δίκαιον, διεκελεύετο, ἔδοξεν ἂν πως καὶ τότε δὴ μάλις δίκαιος ἵνα λόγος ἔχειν ὑμῖν τὸ συλλογίσασθαι· ὁπόταν δὲ ὁμοουσιότητος ἀξιοπαθῶμεν ὑπὲρ, πῶς ἂν μετρίως ἀποστεροῖτε ἀλλοιώσαντες, τὸ μεῖζον ἐν αὐτῇ τὴν τοῦ ἰδίου γνώμα-

τος ἀποφαίνοντες τῷ Θεῷ καὶ πατρί; τὸ μὲν γὰρ μεῖζον, ἢ τοῦ ἐλάττονος, ἢ οὐδαμοῦ λέγεται· ἢ

ζωῖ. τοιούτοις ὁμοφύεις, οὐκ αὐτὰ κυρίως οὐσίας εἶ) A proprie substantias esse non concedemus, sicuti de subiectione quoque diximus, sed extrinsecus quodammodo aduenire, & ex eorum esse numero quæ sunt circa substantias. Quod enim iam prius subsistit & existit, maius ac minus, exempli gratia, alterius comparatione suscipit. Quod si nullum subiectum sit, nihilque prius existat, circa quod ista fieri solent, quomodo erunt ipsa per se, quæ alioquin in accidentium numero censentur atque statuuntur? Quare cum minus nobis aut maius nuncupatur, nec vnigeniti, nec Patris substantiam tangetis, sed externa tantum excellentia seu depressione Patrem quidem vt putatis, ornabitis, Filio verò contumeliam inferetis, quamuis aperte clamantem ipsum audiatis, *Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat.* Et, omnes honorificare debent Filium, sicuti Patrem honorificant. Eadem enim gloria ornari debere quæ nullatenus à se inuicem separari queunt, sed vnam eandemque sortita sunt substantiam, rectè admodum Christus docebat, cum diceret se non ab hominibus de seipso testimonium accepisse, sed omnium dignissimum ac locupletissimum testem ad præbendum de se testimonium accessisse. Omnino autem is verè loquitur, qui naturâ suâ veritas est: quod ex ipsa quoque rerum qualitate probari potest. Maius enim aut minus iure dicitur non de ipsâ rerum substantia, sed de rebus quæ sunt circa substantias. Verbi gratia, Homo quà homo est ac intelligitur, maius nequaquam habebit aut minus. nec enim homo in quantum homo minor est homine, neque rursum maior in quantum homo. In omnibus enim æqualis ratio naturæ cernitur. Idem sentiendum de Angelis & quauis alia creatura. Igitur de ipsis substantiis nequeunt ista prorsus intelligi, sed substantiis accidunt, aut aliquibus eorum quæ sunt circa ipsas, quemadmodum superius ostendimus. Quomodo ergo Pater Filio maior erit, qui naturâ Deus est, Deo secundum naturam? Nam quod ex ipso genitus sit Filius, id vos etiam inuitos adiget ei consubstantialitatem tribuere. Hoc igitur præsuppositio tanquam certo & indubitato. Filium nimirum Deum esse secũdum naturam,

Ioan. 5.

δὲ τοιούτοις ὁμοφύεις, οὐκ αὐτὰ κυρίως οὐσίας εἶ) Θεὸν τὸν υἱόν, ὅτι ζητῶμεν εἰ δικαίως

quæramus si lubet vtrum ei honorem tribuentes æqualem cum eo ex quo est, gloriam quoque præterea allaturi simus genitori, an contrarium facturi, inferioribus ac minoribus honoribus Filio contumeliam inferentes, cum re vera existat. Gloria enim est Patri, quod talem genuit Filium qualis ipse est secundum naturam. Sed contrarium prorsus ei accidet, (quod Deus auertat) si non seruet sibi conuenientem naturæ splendorem Filius, minus habens gloriæ quam par sit, aut eorum saltem quæ ei necessario inesse debeant, vt vsquequaque perfectissimus ac verus existat Deus. Cum eius itaque naturæ sit Filius, si Patrem honorat, noli ridere ô bone, neque pœnæ vltro te offeras, stulte vituperans id quod minimè oporteat: Ob hoc enim suspici debet, quod Patrem honorat ac diligit: Omne enim virtutis genus fontem veluti quendam ac radicem habet supremam illam omnium substantiam: in qua bona primum se produnt, tum ad nos desluunt, qui ad illius imaginem facti sumus. Propterea Legislator nobis quoque honorandum esse patrem ac matrem præcepit, quinetiam præclara præmia addidit, cum sciret, opinor, rem esse omnium maximam, & ab omnibus sannis adeò remotam, vt & vitæ diuturnitatem afferre videatur. Quemadmodum ergo nos ex eo quod subiecti sumus, & parentibus obsequimur, ab ipsis natura diuersi non efficimur, sed quum simus id quod sunt, ex hominibus nimirum homines, & perfectam humanitatis rationem retinentes, obsequium instar præclaræ cuiusdam virtutis colimus, ita de Patre & Filio censendum est. Nam cum sit id quod est, ex Deo Deus nimirum, perfectus ex perfecto, character immutabilis substantiæ genitoris, nihil quidem aliud cogitabit, quàm quod ipse quoque cogitauerit cuius est consilium ac Verbum: sed eadem planè cum Patre volet, iisdem, vt ita dicam, consubstantialitatis legibus ad omnia volendum cum Patre bona, vna cum ipso constrictus. Noli ergo, quisquis es, ô bone, offendi, cum dicentem audies: *Descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Quod enim diximus initio, hoc rursum dicemus. De re certa & manifesta hæc dixit Christus. Cum enim doceret velle se pro omnibus mori, propterea

Ioan. 6.

[illegible]

μὴ ἔχῃ ἀφ' ὧν ὅτι βεβούληται τὸ θεῖον φύσις, A
ἀνεξέλεγκτον δὲ ὀφείλειν εἶναι τὸ σταυρῷ πάθος, καὶ τὸ
ὅσον ἥκειν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀβουλήτως τὸ θάνα-
τον, ἐκ τοιούτων φησί. καὶ μακρὸς μὲν ἂν εἴη λόγος
ἀναλύειν λόγῳ, ὅτι δὲ ἀνεξέλεγκτον πως ὀφείλειν
σωτῆρι Χριστῷ, καθότι ἴδιον αὐτοῦ τὸ σταυρῷ πάθος, καὶ ὅτι
ἐξ αὐτῆς ἀκολουθοίη ἂν τῇ τοῦ σαρκὸς φύσεως καλεῖν. Φαμὲν οὖν, ὅτι
ἡ Ἰουδαϊκῆς ὀργῆς ἕνεκα ἀπονοίας, τὸ πάντα τε καὶ
πάντως σταυρωθῆναι τὸν Χριστὸν, καὶ τὸν αὐ-
τοθέλητος ἐμμεῖναι τοῦ πρὸς αὐτὸ, οὐκ ἀμήχα- B
νον ἐχόντων τὸν τόλμαν τῶν τότε Ἰουδαίων, ἀφ' ὧν
ἤδη πεπράχεισαν εἰς τοὺς ἁγίους προφήτας,
καὶ τοὺς εἰσαεὶ πάλαι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γεγονότας
* ἢ. ἐπὶ πᾶς ἁγίους. ὅπερ * ὁ ἐπὶ τοῦτο ἦν τὸ πεπρωμένος εἰς
θάνατον, ἐξαναστῆναι πάλιν εἰς ζωὴν, εἰ μὴ γέ-
νοιτο ἀνεξέλεγκτος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος· ἔδει
δὲ πάντως γενέσθαι παθεῖν, τὸ ἀνεξέλεγκτον, ἐποιή-
σατο θελητὸν, καὶ τοῦτο τῆς θείας φύσεως ἕνεκα τοῦ εἰς
ἡμᾶς καλῶς δεξαμένης ἀγάπην. ἡ γὰρ πάντων C
τεχνῖτις σοφία, τοῦτ' ἔστιν ὁ υἱὸς, τὸ ἐκ διαβολικῆς
δυστροπίας σκεῦος ἐθεώρηθεν, φημὶ δὴ τὸ ἑαυτῆς
ἴδιον θέλημα θάνατον, ὃν ἡμῖν σωτηρίας ἕνεκα ὑπ-
έστη δικαίως ζωῆς, καὶ ἀντεφάπτεται τοῦ διαβόλου
τὰ ἐν ἐλπίσι, καὶ μηδὲν ἔτι παθεῖν, ὅτι σκλη-
ρὸν αὐτῷ τὸ θεομαχεῖν. δοκεῖ δέ μοι καὶ ὁ ψαλμῳδὸς
μαντικῶς τοῖς περὶ τούτων συμφέρειν λόγοις, καὶ
ἴσως τοιοῦτόν τι προδηλοῦν, ὅτε φησὶν, ὡς περὶ Χρι-
στοῦ, ὃν ὁ διάβολος ἐν τῇ παγίδι αὐτοῦ παγιώσας
ἀφθόν· παγίδα μὲν γὰρ συνεπήξατο τοῦ Χριστοῦ D
τὸν θάνατον ὁ διάβολος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ περιπε-
σόντος τῇ οἰκείᾳ παγίδι. λέλυται γὰρ θανάτου ὁ
θανάτῳ Χριστοῦ, καὶ κατῃσχύνθη τὸ κράτος ὁ πε-
σὼν μὴ προσδοκῆσαι. καὶ μακρὰν μὲν ἂν εἴη
τοῦτο ὑπισχνεῖσθαι λόγον καλεπὸν, ὁ δὲ ἂν γέρ-
ειν, αὐτὸ δὴ πάλιν ἐροῦμεν. εἰ μὴ κυρίως τε καὶ
ἀληθῶς θελητὸν ἦν ἔργον Ἰουδαίοις, καὶ τῷ ὄν-
τι ἐκείνοις αἰσθέσθαι θελητὸν καιρὸς ὁ θάνατος τοῦ
Χριστοῦ, κείμενος ἦν τὸ θεῖον, ὡς ἂν οἴονταί τινες,
τὸ πάντως ἀναγκαῖς τοῦτο· πῶς οὐκ ἐδεῖ λοιπὸν, καὶ E
ὡς ἐξ ἀνάγκης πληρωθῆναι τὸ δόξαν δὲ αὐθεφ-
πων δὴ πάντως, καὶ ὄντως; εἶτα πῶς ἂν, εἰ-
πὲ μοι, δικαίως ἐπικαλοῖντο πᾶσι ἀπειθείας
τοῦ Θεοῦ ὑφ' οἷς ὑπεκρεπτῶντες τίνες; πῶς δὲ
δίκαιος καὶ ὁσίως ἂν εἴη θανάτου δι' ὃ παρεδόθη Χριστός; εἰ γὰρ
θελητὸν τοῦ σωτῆρι τὸ πάθος, καὶ ἀνεξέλεγκτον οὐ-
δαμῶς καθ' ἕτερόν τινα ἐξ ἂν νοοῖτο, πείσας δὴ λόγως εἰς περιπλοκὴν ἄγειν, θελητὸν ἀπο-

quòd ita natura diuina velit: nolle autem, propter crucis passiones, & quod ad carnem attinet quæ mortem auersatur, isthæc loquitur. Et quidem multis verbis ostendimus inuoluntariam quodammodo videri in Christo, quatenus homo est, crucis passionem, sed ex ipsa quoque rerum natura idipsum animaduertere consentaneum est. Dicimus itaque à Iudaico furore profectum, quod Christus omnino crucifigendus esset, idque sine mora ab ipsis factum iri, qui ad istam audaciam ex iis quæ iam erga Prophetas & illius temporis sanctos patrauerant, exercitati erant. Cum autem aliter id quod in mortem ceciderat non posset ad vitam rursum excitari, nisi vnigenitum Dei Verbum homo factum esset, & iam factum vtique pati oportuerit, inuoluntarium fecit voluntarium, naturâ diuinâ propter dilectionem in nos id suscipiente. Vniuersorum enim opifex illa sapientia, id est Filius, quod Diaboli arte structum erat, mortem inquam suam secundum carnem, iter nobis salutis ac vitæ tanquam effecit, & retrò versa est spes Diaboli, vixque tandem agnouit durum sibi esse cum Deo pugnare. Quibus assentiri mihi videtur Psalmista diuinus, & istiusmodi quiddam innuere ipsum ait tanquam de Christo & Diabolo: *In laqueo suo humiliabit eum.* Laqueum enim Christo, id est mortem, struxit Diabolus: sed in ipso laqueo suo est humiliatus. Destructa enim mors est in morte Christi, & deletus est tyrannus qui ruinam non expectabat. Plura de his dicere non est difficile: sed quod in manibus nobis est, iterum dicemus. Si Christi mors à Iudæorum audacia propriè ac verè profecta non esset, sed iudicio diuino, vt quidam existimant, eò impulsi essent; quomodo necesse non esset eius voluntatem vtique per homines tantùm impleri? At quomodo quæso iure punirentur qui ineuitabilibus Dei decretis parent? quomodo miser ille, per quem Christus traditus est, meliorem sortem nactus esset, si non esset natus homo ille? Nam si voluntaria in Saluatore passio, & nequaquam inuoluntaria alio quodammodo contenda sit, quam pœnam iure pendere cogeretur, qui voluntatis Do-

Psal. 9.

Matt. 26.

minicæ & eorum quæ certissime & incuitabiliter futura erant minister est constitutus? Nunquid enim cunctis manifestum est, omnino fieri debere quæ diuinæ & ineffabili naturæ placuerint, & fieri quidem per aliquos? At cum ex his, tum ex pluribus aliis videre est, Filium, quandoquidem descendit de cælis, pro omnibus mortem pertulisse, volentem simul & inuitum, vt omnes in nouissima die suscitaret, cum ita ipsi quoque Patri placuerit, propter vtilitatem omnium: nequaquam tamen seipsum ideirco diuersæ naturæ aut vel minima in re Patre minorem censeri velle. Aduersarium itaque pudore suffusum iri denuum, & his quæ dicimus non repugnaturum existimo. Quod si instillat porro, & diuitas rixari velit, illud addo. Si descendit de cælo Filius, non vt suam voluntatem impleret, vt ipse ait, sed Patris: nec tibi forsan arridebunt quæ paulò ante ea de re documus, tamen dicere necesse erit, eorum voluntates inuicem quodammodo esse oppositas, & in contrarium diuidi voluntatem? At manifestum rursus est, si nihil est à quo distinguatur, vnam certe in ambobus esse voluntatem. Sin autem suam, vt à Patris voluntate diuersam præteruehitur, hanc autem adimplet: quomodo non stultè asseremus eam vnam esse ac non aliam ab alia diuersam? Videamus ergo quibus in rebus sit Patris voluntas: Sic enim quónam alia quoque pertineat agnoscemus. Itaque Patris quidem est voluntas, vt Saluator ipse dixit, vt omne quod dedit non perdat ex eo, *sed resuscitet illud in nouissimo die.* Et bonam quidem atque benignam esse erga homines nemo infitiabitur: sed si cogitationes nostras ad contrariam illam Filij voluntatem transferamus, neque benignum, neq; bonum planè comperiemus, qui contraria Patri omnino sentiat, neque seruare nos, neque adeò à morte suscitare velit. Quomodo igitur est pastor bonus? aut quomodo benignitatis suæ erga nos signum posuit, quod animam pro nobis tradit? Nam si descendit de cælis vt illud volens ac lubens impleret, qui fit vt id quod ei traditur à Patre non perdendo, sed in nouissimo die excitando suam voluntatem non impleat? Quod si illud ipse non vult, sed Patris voluntati potius obsequitur, dum seruat, &

Fortè. 6.

A ἡμῶν, ἢ τὴν ἐσομένων ἀπαραίτητος κατορθώτης αἰὰ διεξήγμένος; ἢ γὰρ οὐχ ἅπασιν ἔφαν δῆλα εἶναι, ὅτι πάντως ἐξῆν γίνεσθαι τὰ τῇ θείᾳ τε καὶ ἀῤῥήτῳ * δυνάμει τε φύσει, γίνεσθαι δ' πάντως ἀφ' ἑνὸς τινος; ἀλλ' ἔστι καὶ ἀφ' ἑτέρων, καὶ ἀφ' ὧν πλείστων ἑτέρων συνιδεῖν, ὡς ἐπὶ πᾶσι δὴ ἀγαθοῦ καταβεβηκέναι τὸν υἱὸν τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ὑποτεθνάναι θάνατον, ἐκεῖνόν τε ὁμοῦ, καὶ ἄκοντα, ἵνα πάντας ἀναστήσῃ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, δόξαν ἄτοπον καὶ αὐτοῖς τοῖς περὶ ἀφῆς ὃ πᾶσι συμφέρον ἑτεροφυᾶ δ' οὐδαμῶς, ἵνα κατὰ τὴν ἰσότητα τὴν ἀναγκαίαν ἑαυτὸν τοῖς ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσι βούλεται. Τὸν μὲν οὖν ὑπὲρ ἁπάντων ἀναστάσεως ἤδη, καὶ ἧς εἰκότως ἡμῖν οὐκ αἰτιάζεσθαι λόγοις ὑποληπτέον. ἐπιστομίζω δὲ πάλιν, καὶ φιλονεικεῖν ὅπῃ περὶ τοῦ διεγηγερκέναι μαχόμενον ἐκφύσει φημί· εἰ καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ υἱὸς ἵ ὃ οἰκεῖον ἀποπληρώσων θέλημα, καθάπερ αὐτὸς φησιν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντος, καὶ σοὶ τῆς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένης ὀφειλούσης ἀκριβείας οὐχ ἥκιστα οἱ λόγοι φανοῦνται τοιοῦτον ἀρ' οὐκ αἰσχρὸν εἰπεῖν αὐτοὺς τὰ θελήματα, καὶ διαφερομένας τὸ οἰκεῖον τοῦ βουλήσεως; ἀλλ' ἔστι δὴ πάλιν ὁμολογούμενον. εἰ μὲν γὰρ ὃ διάφορον ἐστὶν, μία δήπου πάντως οὐκ ἀμφοῖν ἡ θέλησις· εἰ δὲ ὡς ἑτέραν ἴσως παρὰ τὸν τοῦ πέμψαντος ὑπερβαίνουσάν πως τὸν ἑαυτῆς, πλησίον δ' οἰκείαν, πῶς οὐκ ἀπαίτητος ἐφοδεύσθω μία εἶναι, καὶ οὐχ ἑτέρα, ὡς παρὰ ἑτέραν; ἰδωμὲν δ' οὖν τὸ ποῦ ἐστὶν ἡ θέλησις τοῦ πέμψαντος· ἵνα γὰρ δὴ, καὶ τὸ ἑτέραν, ὅπῃ ποτὲ βλέπει διαγνωσθήσεται. Οἶκοθεν μὲν βούλεται τὸν υἱὸν, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν ὁ πατὴρ, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκεν αὐτῷ μὴ ἀπολέσῃ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναστήσῃ αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. καὶ ἀγαθὴ μὲν ἡ φιλαδελφος οὕτως ἐκ πατρὸς μεταπίπτουσα δὲ πρὸς τὸ σωτήριον ἐκφύσει βούλησιν τὸ γοῦν τῆς εὐνοίας, ὅτι φιλάδελφον, ὅτι μὴν ὅλως διάφορον ἀγαθὸν, φερόντως πᾶσι πάντως τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτι διαφωνεῖ

B

C

D

E ἡμᾶς, ὅτι μὴν ἐκ θανάτου ἀφαιρεῖται ἐθέλοντα. πῶς οὖν ἔστι ποιμὴν ἀγαθὸς, πῶς δ' σημεῖον ἡμῖν ἔθετο τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ θεραπείας ἐκφύσει, ὃ διδοὺς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν; εἰ μὲν γὰρ καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα τοῦτο πληρώσῃ καθ' ἑκούσιον βούλησιν, πῶς δ' ὃ ἴδιον θέλημα πλησίον, μηδὲ ἀπολλύων ὃ προσαγόμενον, ἀλλὰ καὶ αἰρεῖται τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν; εἰ δ' οὐκ ἔστι τὸ θελῆσαι τοῦτο αὐτῷ, κατηρεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς θελήμασι τοῦ πέμψαντος, καὶ σῴζων, καὶ ἀναιρεῖσθαι,

ζωὴν ἀπολωλόσι δωρήσοιτο, καὶ πῶς γένοιτο τοῖς κεκμηκόσιν, πῶς οὐκ ἀληθὲς ἐροῦμεν, ὅτε ἀγαθὸν, ὅτε μὴν ἐπιπρόσω φιλάνθρωπον εἶναι δόξαιεν τοῖς ἀνθρώποις τὸν Υἱόν; παυέσθω τοίνυν ὁ ἐχθρὸς τοῦ Χριστοῦ, πολλαχόθεν αὐτῷ πρὸς δυσφημίαν κατηχουμένῳ τὸ πρόβλημα, καὶ πικρῶς ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν μὴ καθυλακτείτω λόγοις.

A excitat eos qui perierant videlicet, & morti succubuerant, quomodo non verè asseremus neque bonum esse, neque adeo benignum erga homines Filium? Cesset igitur Christi hostis, cum eius obiectio acculetur vndique blasphemiæ, nec acerbis sermonibus de his porrò nobis oblatrare pergat.

Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

B v. 40. *Hæc enim est voluntas Patris mei qui misit me, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

Θεσπίσας ἤδη θαρρῶν θέλημα τοῦ πατρὸς, ἀπολυχνίᾳ πάλιν αὐτὸ, καὶ πλατύτερον εἰς ἐπισκέψεις τοῖς ἀκροωμένοις προτίθησι, λέγων τοῦ ἑαυτοῦ διαλαβεῖν τίς ἂν γένοιτο ὁ προσαγωγὸς ἔρως, καὶ τί ὄφελος τοῖς προσιοῦσι κερδανοῦσί τινες, ἐξηγεῖται λαμπρῶς. δίδωσι γοῦν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ ζωοποιῆσαι τοῖς ζωῆς ἐπιδεέσι· δίδωσι δ' ὅτως, ὡς ἐμφανίσαντα, ἐκάστῳ ἀνελλιπῶς, τὴν ἐν υἱῷ κατάληψιν ἀληθῆ, καὶ δυνατὴν εἰς σωτηρίαν καθαρῶς, ὅπερ ἐστὶν εἶναι Θεὸν, ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δηλονότι, ἵν' ὅτως ἐλπίζηται, καὶ πῶς ἐπ' αὐτῷ θαρρεῖας κατηγλαϊσμένος, ἔσται δὲ ἐκ τῆς πίστεως ἀναφέρεται τέλος, τὴν ἐξ υἱοῦ μακαριότητα δηλονότι. προσαγαγὼν δὲ πάλιν ὁ πατὴρ ἐμφανίσεως καὶ γνωστικῆς ἰδέας τῷ υἱῷ, τοῖς οἷς αὐτὸς θείας ἐπιπνοίας ἐφίστατο χάριν. ζωοποιῷ δὲ λαβὼν ὁ υἱὸς, καὶ ὃ ἴδιον ἀγαθὸν εἰς ὀξυτέρειαν φύσεως καθαφθείρεσθαι πεφυκέναι σαπίαν, καὶ καθάπερ ἀστὶ πῦρ πρὸς ἑλκόμενος αὐτὸς τοὺς ζωοποιὸν τῷ πνεύματος δυνάμει, ὅλους δι' ὅλου μεταπλάττει πρὸς ἀθανασίαν. ἀκούων δὲ πάλιν, ὅτι προσκομίζει αὐτῷ ὁ πατὴρ, ὃ δὲ ἀναδοθῆναι χορηγεῖ τοῖς προσιοῦσιν ὁ υἱὸς, μὴ πρὸς ἐκτοπους ἀποδημίας ἐννοίας, ὡς ἴδιά τε μεμερισμένως ἑκάστῳ, παρὰ ἑκάτερον, πρὸς ὃν ἂν ἐλθοι φύσεως ὑποπιθέσθαι τύπος, ὅλον δὲ πάλιν εἰς ἕνωσιν ὑπισωρεύοντες μᾶλλον ἐστὶν ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁ υἱὸς αὖ πάλιν τοῦ πατρὸς, ἐν ἁγίῳ, ἵν' ὅτως εἴπω, τῷ ἁγίας τριάδος ἑστιν ἑρμηνεῖ καθ' ἡμᾶς σωτηρία, καὶ ἵν' ὅτως φαναι πάλιν εἰς ζωὴν ἐπάνοδος ἀνακύπτει. δεδοξῶσθαι δὲ τὸν πατέρα πρὸς τοῦτο ἐγκείμενον τῷ χρείᾳ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν υἱὸν, καὶ προσθεῖναι δεῖν ἐπιστέλλει δὲ ἁγία πάσης τριάδος τὰ εἰς ἡμᾶς ἀγαθὰ, καὶ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ὁλοκλήρως διείσηται δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι

C Bona voluntate Patris iam definita iterum eam explicat, & auditoribus amplius conspiciendam exhibet, idem denuo repetens. Qua ratione enim adducantur ad se homines, & quid inde lucri reportaturi sint qui adducuntur, clarè exponit. Dat igitur Pater Filio qui viuificare potest, ea quæ vitæ indigent: Dat autem, vnicuique nimirum veram Filij cognitionem instillando, & efficiendóque vt clarè intelligat ipsum verum esse Deum qui de Patre vero sit, vt ita affectus, & cuiusmodi erga ipsum contemplationibus illustratus ad fidei præmium euchatur, longæuam illam nimirum vitam, ac sempiternam felicitatem. Pater itaque per cognitionem, & contemplationem Deo conuenientem eos quibus diuinam dare gratiam decreuerit, ad Filium addueit: recipiens autem illos Filius viuificat, & proprium sibi bonum iis qui naturâ suâ corruptioni subiacent interens, ac tanquam ignis scintillas viuificam nempe spiritus virtutem iis inferens, totos de integro ad immortalitatem transformat. Rursus autem, cum audies Patrem adducere quidem, sed Filium resurgendi vim accedentibus ad se tribuere, in absurdas cogitationes abduci noli, vt fortasse ac diuisim quemlibet facere id existimes ad quod naturâ sit idoneus: sed in animum tui fus induceto, Patrem quidē cooperari Filio, & Filium vicissim Patri, & salutem nostram, atque adeo ad vitam reditum, totius, ve ita dicam, sanctæ Trinitatis opus esse. Scias vero Patrem omni virtuti ac rei parem esse, Filiumque similiter, ac sanctum Spiritum; per sanctam vero Trinitatem bona in nos promanare, Deum ac Patrem in solidum reperiri omnia in omnibus per Filium in Spiritu.

D

E

ἁγίᾳ, καὶ τὰ πάντα ἐν πᾶσι ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ὁλοκλήρως διείσηται δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι

Obseruandum tamen est fidei in Filium magnum esse operæpretium. huic enim præmij loco vita est propolita. Quòd si in Filio secundum naturam Deus agnoscitur, quis iam ferat eum à substantia Patris excludi, & blasphemis peti vocibus? At per quæ se posse mortuos ad vitam reuocare profitetur, per hæc ipsa, nullo intercedo discrimine ad identitatem naturæ cum genitore ascendit. Viuificare enim vitæ proprium est opus, & cum vita secundum naturam sit Pater, vtique is qui ex ipso secundum naturam est, id est vnigenitus, vita quoque esse censebitur.

v. 41. *Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus qui de cælo descendi.*

Rursum stomachantur, cum nihil plane intelligant eorum quæ à Christo dicuntur. In his enim animi imperitia vt plurimum cernitur, qui cum non possit ea cogitando assequi, per quæ mutandus sit in melius, in absurdas angustias decidit. Nunquid enim de Iudæis id verè dici comperiemus? Cur indignantur enim? quæ ratio huc eos impulit? cur murmurant? quum alioqui studiosius dictis attendere deberent, & ex ipsis demum rebus dispicere veritatem atque ex miraculorum magnitudine certissimè explorare vtrum mentiretur Christus, dum seipsum panem qui de cælo descendit nominabat, an verè loqueretur, vsque moribus præditus reperiretur. Sic enim rectè iudicando, ad rei vtilis disquisitionem præclarè eruditi possent. Sed cum nihil quærant, indignantur, quamuis ex iis quæ antea dixit Christus seipsum reuera panem vitæ & verum obtenderit, seque manna quod in deserto per figuram & typicè patribus eorum datum fuit compararit. *Qui enim venit ad me*, inquit, *non esuriet vnquam*, quippe cum ij qui manna illud manducarunt breui & caduca voluptatis corporeæ vsura potiti sint: qui autem ad ipsum per fidem veniunt, non similem cum his vilitatem, sed potius perpetuam benedictionem, gratiam immortui percepturi sint. Fallitur itaque Iudæorum animus, terrena tantum spectando. Et hoc erat vtique quod de ipsis canebatur: *Obscurentur*

Ἐγόγγυζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶπεν· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἀγανακτοῦσι πάλιν οἱ τῶν ἀκουόντων οὐδὲν Χριστοῦ συνιέντες οὐδέν· πέφυκε δέ πως οἱ ζητοῦντες ὁρᾶσθαι τὸ πλάσμα ἀπαιδεύτους νοεῖν· ὁ γὰρ ἔχων ἀπειρίαν πρὸς τὸ σύνοιδε, δι' ὧν εἰς τὸ εἶναι μεταπλάττεσθαι πέφυκε τὸ ἄμεινον, εἰς ἀχρείους ὀλισθήσας χίας ἐκτέλεστα. ἢ γὰρ δὴ καὶ δήπου ἐπ' αὐτοῖς δὴ παλιν τοῖς Ἰουδαίοις τὸ εἰρημένον διῤῥήσομεν; γαλεπαίνουσι γὰρ δήπου πίστεως αἰτίαν; τίς γὰρ αὐτοὺς εἰς τοῦτο κέκληκε λόγος; ζητοῦσι δὲ ὄντως, καὶ μᾶλλον ἐχρῆν φιλομαθέστερον πως εἰσενεγκεῖν ἐπιζητοῦσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη καταστοχάζεσθαι τῶν θαυμασίων τὸ ἀληθὲς, δήπου τοῦ τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβεβηκότα ἄρτον εἶναι ζωῆς αἰωνίου, καὶ ὅτι μᾶλλον ἐκείνου φιλομαθέστερον πως εἰσενεγκεῖν ἐπιζητοῦσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη καταστοχάζεσθαι τῶν θαυμασίων τὸ ἀληθὲς, δήπου τοῦ τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβεβηκότα ἄρτον εἶναι ζωῆς αἰωνίου, καὶ ὅτι μᾶλλον ἐκείνου ψευδὴς Χριστὸς, ὃς πάντ' ἐαυτὸν, καὶ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι καλῶν, ἀγοίω ἀληθεύῃ, καὶ τοῦτον ἔχειν αὐτοῖς τὸν ἐξ οὗπερ ἀλίσκοιτο. οὕτω γὰρ ἂν κρίνοντας ὀρθῶς παιδαγωγεῖσθαι καλῶς πρὸς τὸ συμφέροντος θύρεσιν· ἀλλὰ ζητοῦντες οὐδὲν γαλεπαίνουσι, καίτοι δι' ἣν ἤδη παρακόπτουσι, ἀρνούμενοι ζωῆς, καὶ δηλονότι ἐπιδιξάντος ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, αὐτοβοητέλλοντος τε πρὸς αὐτοὺς, καὶ σκιᾷ χορηγήσειν μέλλοντος, καὶ τοῖς ἐρημικοῖς παιδεύσειν αὐτῶν. ὁ γὰρ ἐρχόμενος πρός με, φησὶν, οὐ μὴ πεινάσῃ πώποτε· ὡς τὸ ἐκείνου φαγόντων θνητὸν, βραγεῖαί τινα, καὶ διὰ τέλους τὴν ἀπόλαυσιν ἐργάσασθαι τοῦ τέλους· τοῖς δὲ πρὸς αὐτὸν ἰοῦσι δι' αὐτὸν πίστεως, οὐκ εἰς ὁμοίαν τοῖς τότε τὸ ὄντως ἀναλησομένοις, καρπουμένοις δὲ μᾶλλον διηνεκῆ τὴν ἀφελείαν τοῦ χάριν. σφάλλεται τοίνυν τὸν Ἰουδαϊκὸν νοῦν, μόνα θνητῶν τὰ ὄντα ὁρῶντα· ἐκ τούτου δὲ ὁρᾶ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἀδόκητον. σκανδα-

Psal. 68.

τῶν μὲν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸ
νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον, ἵνα μη-
δαμόθεν πρὸς τὴν τῶν θείων μυστηρίων αἴσθησιν
ἥκωσιν, κακεῖ κακῶς ἀπώλοντο διὰ τὴν
σφῶν αὐτῶν ἀπόνοιαν, καὶ ὅλίαν ἀκρατεῖς εἰς ἀ-
πιστίαν. ἀναμιμνησκόμενοι δέ πως τὰ εἰς τοὺς
Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι, πατρῷον ὡσανεὶ ἔνια
τοῖς Ἰουδαίοις κληρον εὑρόντα τὸν ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις
τε καὶ ἀγαθοῖς γογγυσμὸν εὑρήσομεν. ἀλλ' εἰς πι-
κρὸν καλαλῆγον ὁ τοιοῦτον πέλας, καὶ πάλαι
μὲν οὐκ ἐκείνοις ἡ πεῖρα, καὶ νῦν ἐπὶ τούτοις θεσ-
πῆσαι ἐπέδειξεν. ἐγόγγυζον γοῦν ἐκεῖνοι κατὰ τοῦ ἔρημον,
καὶ ἀχθόμενοι ἐποιοῦντο κατὰ Θεοῦ τὴν καθ-
ὁδόλιαν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο, καθάπερ
που καὶ ὁ σοφὸς διεμαρτύρατο Παῦλος· γογγύ-
ζουσι καὶ ὅτι κατὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν νομοθέτην, καὶ
λυτρωτὴν ταῖς ὕστερον μακραῖς ἀπειθείαις ὑβρί-
ζουσιν· ἀλλ' ἐντελῆ τὰ δέοντα, καὶ δίκαια
αὐτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον· προσκείσονται δὲ τοι-
νυν τῷ παμφάγῳ θηρὶ, καλαλῆγ γὰρ ὡς ἐξ ἀ-
νάγκης ἀεὶ πρὸς τέλος ἡ ἀπιστία τὸ παγχάλεπον.

A *oculi eorum ne videant: & dorsum eorum semper incurua*, vt cum nullatenus ad diuinorum mysteriorum cognitionem oculos attollant, mali malè pereant, propter suam dementiam, & incredulitatem immanem. Sed si scripta Mosaica mente reuoluamus, paternam veluti quandam Iudæorum hæreditatem esse comperiemus de optimis ac præstantissimis quibusque murmurare: Verùm cùm illis olim, tum his nunc male cessisse ostendit. B Murmurabant illi in deserto, & ingrati animi voces aduersus Deum iactabant, sed à serpentibus perierunt, vt alicubi quoque sapiens Paulus testatus est: hi murmurant etiam contra Christum, & legislatorem atque redemptorem longa incredulitate contumeliam inferunt: *sed mandabis draconi, & mordebit eos*, vt scriptum est: & omniuoræ belluæ dapes apponentur. finem quippe habet tristissimum incredulitas. C

Καὶ ἔλεγον· οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ
ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει, ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατέβην.

v. 42. *Et dicebant: Nonne hic est* IESVS *filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cœlo descendi.*

Ὢ πολλῆς ἀμαθίας, καὶ ἀκράτου μύδης κατεσκο-
τισμένης ὀμιχλίας ἐπαχυνθη, καὶ ὃ γεγραμ-
μένον, πεπαχύνθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. βαρὺ γὰρ ὄντως
ἔσται, ὧν ἔδει σωτήριαν λαμπρὰν, καὶ γλῶσσα
ἄξια καὶ φρενὶ, ἐφθέγγεται· χρεὼν γὰρ δήπου
μᾶλλον αὐτοὺς τὰ τῶν προφητῶν Μωσέως ἐκμαθεῖν
τας συγγράφων, τοῖς τε τῶν ἁγίων προφητῶν
ἐκπρεπέσι κηρύγμασιν ὑποφαίνειν, ὡς ὑ δι' ἡμᾶς
σαρκὸς, ἔσεσθαι τὴν ἐξ ὑμνῶν ἀμφιβολὴν, ὡς
ἡμᾶς ἀφίξεσθαι προσδοκᾶτο Χριστὸς, ἀλλ' ἐν
ἀνθρωπείᾳ μορφῇ φαντασθῆναι προσεκηρύττετο,
καὶ ἐν τῷ καινῷ δὴ τούτῳ πάντων ἐνδυσάμενον
χρώματι ἁγίαν τὸν τε μέλλειν πρόξενον ἐξ
ἐν παρθένου, τεκεῖν τε υἱὸν, προφητικὸς ἡμῖν
ἀναφωνῶν λόγος· ὁμόσας δὲ τῷ μακαρίῳ Δα-
βὶδ ἀληθῆ ἐνδείξεσθαι κύριος, ὡς δὴ καὶ ἀληθῆ
σφᾶλμα ὠδάμως ἐπιγνώσεται, ὅτι δὴ τοῦ τε ἐκ καρποῦ
τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, καθὰ γέ-
γραπται· ἐξελεύσεται δὲ ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης
Ἰεσσαὶ προσαπηγγείλατο· οἱ δὲ εἰς τοσαύτην ἀλο-
γίαν ἐκπεπτώκοτες οὐκ αἰσθάνονται, ὡς εἰ μὲν εἰ-

D O magnam insciti am, & immodica temulentia obscuratum animum! *Incrassatum est*, vt scriptum est, *cor populi huius*. Nihil enim profectò cernit eorum quæ clarè percipere deberet, & digna risu sentit, & loquitur. Satius enim esset eos, cum ex scriptis Mosaicis tum sanctorum Prophetarum præconum agnoscere Christum non absque carne, nec sine corporis amictu ad nos ventu- E rum, sed in humana forma apparaturum, & in communi hoc omnium habitu inuentum iri. Proindeque sanctam virginem habituram in vtero, & parituram Filium, Propheta nobis denunciat, & Dominus beato Dauidi iurauit veritatem, & non frustraturum eam promisit, *quoniam ponet de fructu lumbi sui super sedem eius*, vt scriptum est, ac præterea orituram virgam de radice Iesse prædixit: hi verò eò dementiæ delatos se non sentiunt, vt quoniam nouerant

Matth. 13.

Esa. 6.

Esa. 11.

Psal. 131.

rant matrem secundum carnem eius quem cum carne venturum Prophetæ prædixerant, idcirco nullo modo credendum putarent ipsum descendisse de cælo. Licet enim istud non vt sit in corpore factum reperiamus, erat tamen in virginis corpore, vt in proprio templo Verbum illud diuinum, quod cælitus ad nos peruenit, & propter omnium salutem *Abrahæ semen apprehendit, vt per omnia fratribus assimilaretur*, & vocaret in adoptionem filiorum Dei hominis naturam, Deus simul & homo declaratus. Sed cum Iudæi Saluatoris nostri dispensationem illam Incarnationis non perciperent, quia tamen matrem eius, & patrem, quamuis pater non esset, agnoscebant, succensere non verentur & indignari, quòd Christus se de cælo descendisse diceret. Hinc vtilissimum nobis exemplum se rursus offert. hinc enim discimus nocere plurimum, non intellectualibus cordis oculis virtutem sanctorum perspicere, & in latentem eorum gloriam penitus oculos defigere, sed ex neglectu corporis pro nihilo sæpe habere id quod magnum apud Deum & venerandum est. Ita de sanctis apud Prophetas alicubi Deus sub vnius persona de omnibus loquens, *Benedictus homo qui confidit in Domino, & erit Dominus spes eius, & erit tanquam lignum fructiferum secus aquas, & ad humorem mittet radicem suam: & in anno siccitatis non timebit, & facere fructum non desinet. Profundum est cor super omnia, & homo est, & quis cognoscet eum? Ego Dominus scrutans corda, & probans renes.* Si ergo nos cognitum apud Deum & prædictis virtutibus conspicuum hominem superbè despexerimus, externam tantum eius & caducam carnem intuentes, & ex corporis ignobilitate angustum animum esse statuerimus, nunquid ab vniuersorum Rege dissentire comperiemur, nec paruæ pœnæ obnoxij erimus, quod magnum est quandoque dicentes paruum, & lucem tenebras ponentes, & quod dulce est amarum statuentes? Seruandi sunt itaque sanctis sui honores, & interna potius nobilitate, quam carnis rationibus sunt æstimandi. Sed inter nos plurimi eum qui abiectus sit in hoc mundo, licet virtutibus conspicuus sit, nullo honore aut

Hebr. 2.

Hier. 17.

Esa. 5.

A δεῖσι τ' κ) σάρκα μητέρα τοῦ κ) σαρκὸς ἀφίξεσθαι προκεκηρυγμένα, διὰ τοῦτο γελῶσι δὴ πάντως ἀπειθοῦσιν, ὅτι κατεβέβηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· εἰ γὰρ μὴ κ) σῶμα τοῦτο γεγονὸς εὑρήσομεν, ἀλλ' ὡς ἐν ναῷ τῷ ἐκ παρθένου σώματι λόγος ὁ θεῖος ἐνῴκησεν ἐκ παρθένου ὡς πρὸς ἡμᾶς ἀφιγμένος, καὶ διὰ τ' ἀπάντων σωτηρίαν σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαβόμενος, ἵνα κ) τὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῇ, καὶ

B καλέσῃ πρὸς υἱοθεσίαν τὸν ὡς πρὸς θεὸν τὸν ἀνθρώπου φύσιν, θεὸς ἅμα, κ) ἄνθρωπος ἀναδεδειγμένος· ἀλλ' οὐ συνιέντες τὴν μ' σαρκὸς οἰκονομίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰουδαῖοι, ἀπὸ τοῦ τ' μητέρα γινώσκειν αὐτὸ, κ) τὸν πατέρα, κἂν μὴ ὄντα πατέρα, οὐκ ἐνθυμοῦνται ἀσχημονοῦντες, ὅτι καταβέβηκε λέγει Χριστὸς ἐξ οὐρανοῦ. τύπος δὲ πάλιν ἡμῖν ὠφελείας δυνατὴ κἀν τούτῳ πολλῆς· παιδευόμεθα γὰρ ἀφ' τούτων ἐν τοῖς καθ'

C ἡμᾶς, ὅτι πολλὰ ἂν ἡμῖν προσοίσει ζημίαν τὸ μὴ μᾶλλον τοῖς νοητοῖς τ' καρδίας ὄμμασι τὴν διάνοιαν τοῖς ἁγίοις τεθεαμένην ἀρεταῖς, καὶ εἰς τ' ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς δόξαν ἀφορᾶν, ἀλλ' ἐκ τ' φαινομένου σώματος σμικροπρεπείας πολλάκις οὐδενὸς ἀξίαν κρίνειν τὸ μέγα παρὰ θεῷ, καὶ τίμιον. ὅτω γὰρ τῶν ἁγίων ἐν προφήταις ὁ θεὸς φησὶν, ὡς ἐν ἐνὶ κ) πάντων ἁπλώσας τ' λόγον, μακαρισμὸς ὁ ἄνθρωπος, ὃς πέποιθεν ὅτι

D παρὰ κυρίου, κ) ἔσται κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ, κ) ἔσται ὡς ξύλον διαπεφυτευμένον παρ' ὕδατι, κ) ὅτι ἐν μέσῳ διαβαίνοντος ῥίζα αὐτοῦ, ἐν ἀναυχίᾳ δ' ἀβροχίας οὐ φοβηθήσεται, κ) οὐ διαλείψει ποιῶν καρπόν. βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, κ) ἄνθρωπος ὅστις κ) τίς γνώσεται αὐτόν; ἐγὼ κύριος ἐτάζων καρδίας, δοκιμάζων νεφρούς. ὅταν οὖν ἡμεῖς τὸν ἐγκεκρυμμένον παρὰ θεῷ, κ) ἐν ταῖς ἀρετῶν εἰρημέναις τετιμασμένον ἀρεταῖς, ταῖς ἀληθείας καταμικρύνωμεν, εἰς μάτην αὐτοῦ τ' δόξαν φανῶ-

E μεν βλέποντες ἀποβλέποντες σάρκα, κ) τ' ἐκ τοῦ σώματος ἀδοξίαν παρέφασιν τῆς ἐπ' αὐτῷ σμικροψυχίας ποιησάμενοι, πῶς οὐχὶ τἀναντία φρονοῦντες τῶν πάντων ἀληθεύσομεν βασιλῆ, δίκαιόν τε ὄντως ὑφέξομεν μισθαποδοσίαν, ἔνθ' ὅπου δύνηλον λέγοντες καπεινὸν, κ) τὸ φῶς ὑψηλοῦμεν σκότος, κ) τὸ γλυκὺ πικρὸν ὁριζόμενοι; φυλακτέον οὖν ἀφροσύνῃ τοῖς ἁγίοις ταῖς αὐτοῦ παροῦσιν ἡμᾶς, κ) σκωπτέον μᾶλλον αὐτοὺς ἀφ' τ' ἐσωθεν κ) κεκρυμμένης δικαιοσύνης, ἢ ἐν οἷς φαίνει ἀφ' τ'

σάρκα. ἀλλὰ γὰρ οἱ πλείους τῶν ἐν ἡμῖν, τ' μὲν ἐν κόσμῳ καπεινὸν, ἡμῖν μὲν ὅλως, ἢ καί τινος

δόξης ἀξιοῦσιν οὐκ ἐπὶ χρόνῳ, καὶ ὑπαρχοι A gloria dignum ducunt, sed ad solam
ζηλωτικῆς τὸ ἀρετῆς, εἰς δὲ μόνην ἀποβλέ- opum copiam & corruptibilem ac
πουτες τὴν ἐκ πλούτου πλεονεξίαν, καὶ τὴν δύ- iamiam perituram gloriam haud mul-
ξαν φθορέα τε καὶ ὄσον οὐδέπω τεθνηξομένην. tum æquis oculis respicientes, rectè-
Βύκλεια σκοροῦντες δ σφόδρα δικαίοις ὀφθαλ- ne an perperam iudicent nihil mo-
μοῖς πρὸ σοῦ ποιοῦνται τὸ κείνην ὀρθῶς. Τοὺς rantur. Hos enim meritò irridet Sal-
γὰρ δὴ τοιούτους, ἐς λίαν εἰκότως ἐλεγξας τῷ σω- uatoris discipulus dicens: *Hypocritæ,* Iac. 2.
τῆρος ὁ μαθητὴς, λέγων· *Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσο- Etenim si introierit in conuentum ve-*
δακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ strum vir aureum annulum habens, in
πτωχὸς ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι, εἶπατε λέγοντες, φησι, *veste candida: introierit autem & pau-*
ὦ μὲν πλουσίῳ καλῶς τῷ δεξιῷ καθίζεσθαι τόπου, *per in sordido habitu, deinde dixeritis,*
τῷ δὲ πτωχῷ εἶπατε· στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὑπὸ τὸ ὑπο- inquit, *diuiti, vt in dextero loco se-*
πόδιόν μου, οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς; καίτοι σκο- B *deat, pauperi autem: Tu sta illic;*
πεῖν ἐντεῦθεν ἀκόλουθον, πόσης αὖ εἴεν δὐλόγου *aut sede sub scabello pedum meorum,*
* δίκας * μορφῆς ὑπαίτιοι γεγηότες, οἱ τοῖς ἔξωθεν *nonne iudicastis apud vosmetipsos?* At-
περιβλήμασι, καὶ ὑπὲρ τοῖς ἔσωθεν ἀγαθοῖς τὸν ἀν- qui hinc obseruare consentaneum est,
δρα θαυμάζοντες. πλοῦτος μὲν γὰρ, καὶ ὁ ἐκ quantæ culpæ sint obnoxij, qui ex-
πλούτου λαμπρὸν, ἀλλοτρίαν τινὰ, καὶ νόθον terna specie non internis virtutibus
τοῖς κεκτημένοις περιτίθησιν αὐ εἰκότως τὴν δό- C hominem suspiciunt. Diuitiæ enim,
ξαν· ἡ δὲ τῆς καρδίας λαμπρότης, καὶ ὁ ἐν ἔρ- & earum splendor, alienam quan-
γοις ἀγαθοῖς ζηλωφανὴς, γνήσιος αὖ εἴη, καὶ ἐμ- dam & adulterinam gloriam posses-
περφυκὼς τοῖς ἔχουσι πλοῦτος, καὶ συναπομένων soribus afferunt: cordis autem & bo-
τῇ σαρκὶ, καὶ συνεκτῆς καθάπαξ ὤν, ἀλλ' ἐν- norum operum claritas, veræ sunt
δημοῦσα μένει ἔτι τῇ ψυχῇ κατ' τὸν βίον συνεφιστα- ac natiuæ diuitiæ, quæ non simul
μένους, ἐκ δημοῦσα δ' πάλιν συναφιστάμενος, ὅ- cum carne manent, aut cum ea si-
που περ ἂν ὁ τῆς πομπῆς νοῦσον ἡγεμών. πολλαὶ mul extinguuntur, sed quandiu ani-
γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ πατρὶ, καθάπερ ἠκούσαμεν. mus in hac vita moratur cum eo ha-
Ἀμαυρὸν γοῦν λαμπρύνει πάντως ἡ αἰδεσιμώ- bitant, & cum discedit, simul ab-
τὸν ἐν πλούτῳ ζηλωφανῆ, καὶ τοῖς ὅπῃ γῆς δόξα- D eunt quò rectori huius vniuersi pla-
σίοις καθάπερ ἐν πίναξι καλλιτεχνουμένοις, cuerit. *Multæ enim sunt mansiones apud* Ioan. 4.
ἐκείνους δὲ μᾶλλον, οἷς ἐν τοῖς ἔργων φαιδρότης *Patrem*, vt audiuimus. Honorandi
ἀμάραντον ἀποκτᾶται παρὰ Θεοῦ τὴν δόξαν, sunt igitur non qui opibus clari sunt,
καὶ ὁ ἔσωθεν ἀστραπῇ κάλλος παρὰ πάσης ἰδίας ac terrenis gloriolis ceu pictura sunt
ἀγαθῶν ἐκλελαμπρυσμένους. obducti, sed illi potius, quibus ope-
rum splendor immarcessibilem nobi-
litatem conciliat, & in quibus inter-
num decus emicat omni specie bo-
norum illustratis.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς μὴ γογγύζε- v. 43. &c. *Respondit* IESVS, *& dixit*
τε μετ' ἀλλήλων· οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν *eis: Nolite murmurare inuicem: Ne-*
πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλ- *mo potest venire ad me, nisi Pater qui*
κύσῃ αὐτὸν, κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχά- E *misit me, traxerit eum: & ego resuscita-*
τῃ ἡμέρᾳ. *bo eum in nouissimo die.*

Καταμυκτηρίσουσιν Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, τὸν μὲν ἐν Iudæi despiciunt IESVM, Patrem
τοῖς οὐρανοῖς ἀγνοοῦντες πατέρα, καὶ ὅτι εἶη κατ' qui in cælis est ignorantes, nec vllate-
φύσιν υἱὸς τοῦ πάντων δεσπόζοντος, οὐδαμόθεν nus agnoscentes eum Filium esse om-
ἐπιγινώσκοντες, εἰς ἣν μόνην ἀποβλέποντες τὴν nium Domini, sed ad solam matrem &
ὅπῃ τῆς γῆς μητέρα, καὶ τὸν Ἰωσήφ. Ζηλωτὸν δὴ τὸν Ioseph respicientes. Proindeq; vehemen-
μέτρον πως αὐτοῖς ὑπαντᾷ, καὶ ὥσπερ χεῖρα tius, quodammodo eis occurrit, & ad ip-
πάλιν ἐπ' αὐτὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα χρησίμως sam rursum diuinam dignitatem vtiliter

assurgit, per eadem ipsa quibus no- A
uerat vt Deus quid intra se murmu-
rarent, & in animo haberent, cogi-
tandum eis relinquens à veritate se-
ipsos excidere, & abiectè admodum
de eo sentire. Qui enim omnino cor-
corda nouit, & cogitationes scrutatur, nihilque ignorat quod mente versetur, quomodo non gloria diuina exornandus sit, & supra hominum paruitatem in tantum efferendus, quantum supra homines Deus attollitur? Cogitationem itaque mutis adhuc formis insoliam, & murmurationem occulto susurro inter eos exortam ob
Ioan. 6. prædictam causam patefaciens, *Nolite murmurare inuicem*, inquit: tum ostendens Christi mysterium bonum esse diuinitùs hominibus traditum, & cognitionem eius, supernæ gratiæ opus esse, ad ipsam neminem posse peruenire aiit, nisi Patris admonitionibus pertractum. Hic autem nihil aliud rursus vt persuadet B
quam oportere fletu & acerbissimo dolore eorum quæ deliquerant veniam quærere, rogareque vt ad salutem per fidem in Christum quodammodo pertrahantur, consilio Patris & auxilio diuino iter eis planum ac facile reddente, quod ipsi peccando immodicè exasperauerant. Cæterum excitaturum se à mortuis fidelem vtiliter asserebat, hinc iterum crassis & indoctis se Deum esse secundum naturam ac verum, ostendens. Vi- C
uificandi enim, & mortuum ad vitam iterum reuocandi potestas, soli quidem naturæ diuinæ iure congruit, nec vlli creaturæ est adscribenda. Viuentis enim est viuificare, non eius qui ab altero vitæ gratiam accipit.

A. ἀναπηδᾷ, δι' ὧν οἶδεν, ὡς Θεὸς, τὸ δόλερα φρονεῖσθαι, καὶ εἰς νοῦν αὐτοῖς ἀναλεγόμενος, διδάσκει τοὺς αὐτῷ ὀπαδοὺς, ὅπως χρὴ φρονεῖν, ὅπως τῆς ἀληθείας ἐκπίπτοιεν, καὶ μικρᾷ γε ῥοπῇ τὴν ἐπ' αὐτῷ βεβαίαν ἐποιήσατο. τὸν γὰρ ὅλως εἰδότα καρδίας, ἐξετάζοντά τε τὰ ἐν τῷ κόσμῳ κινήματα, καὶ σοφὸν ἡγούμενον τὴν ἐν ἀνθρώποις βουλὴν μᾶλλον ἐχρῆν ὑπὲρ ἀνθρώπους ἐπαίρεσθαι, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐχρῆν δόξῃ μὴ ἧττον καὶ σεμνότητι τῇ θεοπρεπεῖ, ἀναχωρεῖν ἢ εἰς τοσοῦτον τὸ ἐναντίον ἀσεβοῦς ἀπειθείας, ὅστε δὴ καὶ ἐξεκόπτειν τὸ ἔθνος ὁ Θεός; ἀναλαμβάνων ἔτι καὶ νῦν τὸν ἐν ἀφύλοις ἔθνεσιν ἐν μυρίαις καὶ ἀχαρίστοις λογισμοῖς, καὶ τὰ λανθάνοντα διαφεύγοντα λογισμοὺς ἐν αὐτοῖς φανερῶν καὶ ἁγίας δι' αἰτίαν ἡδονὴν τὸ εἰρηνεύειν, μὴ γογγύζειν μετ' ἀλλήλων εἶτα διδάσκει, ὅτι θεοδίδακτον ἐν ἀδελφότητι ἀγαθὸν ὃ τῷδε αὐτῷ μυστήριον, καὶ τὸ δύνασθαι λέγειν ἔργον ὄντως ἐν τῷδε αὐτῷ χάριτος, μηδὲ δύνασθαι, φησὶν ὡς αὐτὸν ἀφικέσθαι, μὴ κινηθέντα ταῖς τοῦ πατρὸς νουθεσίαις καὶ ἕλκυσιν. ὧν δὲ τοῦτο πάλιν ἕτερον πιστωτέον οὐδὲν, ἢ σχεπτέον αἰτιατέον, ὅτι δεήσει μὲν αὐτοῖς καμούσης, καὶ πτοηθησομένοις, ἐφ' οἷς μὲν ἤδη λελυπήκασιν ἑλκύσεσθαι ζητεῖν, ἀπέλκειν δέ πως καὶ εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τὸ εἰς αὐτὸν, διὰ βουλῆς τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ ἀνωθεν ἐπιχορηγούσης κατευθυνούσης αὐτοῖς τὴν εὐθυτέραν ὁδὸν, καὶ λείαν ὡσανεὶ ἀπατελεύτους, τὴν ἐπὶ τὸ ἡμέτερον ἀφίξεως ἐκτεραγωνίζων· διὰ ἡσυχῆ γε μὴν ἐκ νεκρῶν τὸν πιστεύοντα χρηστικῶς διεξεσόμενον, καὶ δι' ἑαυτοῦ πάλιν Θεῷ ὄντα κατὰ φύσιν, καὶ δηλονότι τοῖς ἀνοήτοις ἑαυτὸν παρίστας· τὸ γὰρ ὅλως διδάσκεσθαι ζωοποιεῖν, καὶ παλινδρομοῦσαν πρὸς ἀνάβιωσιν ἀνάγκασαν ὧν θανάτῳ κεκραμένων, μόνῃ μὲν ἂν ἐπὶ δικαίως τῇ τοῦ Θεοῦ φύσει, προσγράφοιτο ἡ τοῦ ζωοποιεῖν ἐνεργείᾳ. τὸ γὰρ ζωοποιεῖσθαι τὸ ζωοποιεῖν, καὶ οὐκ ἄλλο παρ' ἕτερον δηλοῦσθαι τὸν χάριν.

v. 45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei.

E Ἔστι γὰρ γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις· καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ.

Auditorum contumaciam vt Deus agnoscens, testimonio affirmat quod dixit, & iam olim per sanctos Prophetas prædictum & prænunciatum ostendit, causas omnes præuertens et contradicendi, & Iudæorum inscitiam nihilominus retegens, ex eo quod illud ignorare denuò comperiuntur quam-

Τὴν οὖν ἀπείθειαν τῶν ἀκροωμένων ἐπιγνοὺς ὡς Θεὸς, οὐκ ἀμάρτυρον ἐᾷ τὸν ὑπὲρ τούτων λόγον, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν προκεκηρυγμένον πάλαι καὶ προδιαφωνηθέντα δείκνυσι, καὶ ἅμα τὸ ἀντερῶν ὅτι πρέπει πάλιν αὐτοὺς διενθυμουμένων προσαιρῶν ἀφορμὰς, καὶ τὴν οὐ τὸν αὐτοῖς ἀμαθίαν οὖσαν ἢ τὸν ἀπορουμένων, διὰ τοῦ καὶ τοῦτο δὴ πάλιν ἀγνοουμένους ἐφ' ἅπασι,

χάτοι τοὺς παιδαγωγουμένους πρὸς τὴν τῆ
θουμένων κατάληψιν. ἀναπείθει τίνων καὶ οὐχ
ἑκόντας ἤδη συνιδεῖν· ἀ γὰρ ὧν εἰκὸς καὶ ταῖς τῶν
ἁγίων προφητῶν ἀκοαῖς ἀπιθάνοις φωναῖς, ὅτι τοῖς ἀ
ξίοις ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ὃ πρέπει αὐτῷ μυ
στήριον, καὶ ἀποκαλύπτει τὸν ἴδιον υἱόν, ἀπερρήτως
ἑκάστῳ προσλαλῶν, καὶ θεοπρεπῶς τὴν ὑπὲρ τού
των σοφίαν ἐπιῤῥέων. ἀνωτέρω δὲ λέγων, Πᾶς ὃν
δώσῃ ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμ
ψας με, ἑλκύσῃ αὐτόν, οὐκ ἀναγκαστικὴν, οὐδὲ
βιαστάτην ὅσην ὑπὸ ἀφύκτου τῆς ἕλξεως προσ
ῳδεῖς·

Πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μαθὼν,
ἔρχεται πρός με.

Ὅπου γὰρ ἀκοὴ, καὶ μάθησις, καὶ ὃ ἐκ παιδεύ
σεως ἀγαθὸν, πολλῷ πλείονι δηλονότι, καὶ οὐκ ἐξ
ἀνάγκης ἡ πίστις· ἀπλανεστέρα γὰρ μᾶλλον, ὡς ἐξ
ἀγάπης τῆς ἀξίοις δι' ὅπλων Χριστοῦ πίστεως χορη
γεῖται παρὰ πατρός, ἢ παρ' ἀνάγκην· πεῖσαι γὰρ
ζεσθαι γὰρ ὁ δογματικὸς ἀνάγκης λόγος ἐν ἀμ
πέχουσιον, καὶ αὐτεπαίρετον τὴν τοῦ ἀνθρώπου
ψυχὴν, ἵνα δικαίους μένειν ἀγαθοῖς ἀπαιτῇ τοὺς
μιαθοὺς, σφαλλομένην τοῦ τοῦ προστάτου, καὶ ὃ τὰν
νομοθέτην δοκοῦν οὐ ῥᾳθυμίας ἐκλαίνοντα, τὴν
ὅπῃ ὃ κελεύοντος δίκην ἐλλιπόντων ἀποκε
μίζοιτο. ἰστέον δὲ ὅτι καὶν λέγοιτο ἵνας οὐ παι
δεύῃ ὁ πατὴρ ὃ ὅπῃ Χριστοῦ μυστήριον, ἀλλ' οὐ
μόνος ἐνεργήσῃ τοῦτο, ὁπότε τελέσῃ δὲ μᾶλ
λον ὡς διὰ σοφίας ἰδίας αὐτὸ τὸ γοῦν. σύνοιδε γὰρ
ἀκόλουθον, ὡς ἂν δι' ἣν σοφίας ἡ τῷ σοῦ ἐν τι
σιν ἀποκάλυψις ἔσαι παρὰ τοῦ παιδός. σοφία δὲ
τοῦ παιδὸς ὅστις ὁ υἱός. σύνοιδε ὡς διὰ σοφίας ἐνερ
γήσῃ τὸ ἰδίου γνώματος τὸν οἰκείοις ἀξίοις ἀπο
καλύψειν ὁ πατήρ. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, δίκαιος δὲ ὃν
πλούτως, καὶ ὡς ἕτερος, οὐκ ἂν ἁμάρτοι,
πολλῷ ὅσα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ παιδὸς ἐνεργή
ματα τὰ ὄντα ἴσιν, ἅπερ ἕνα μα πάντων ἐν
λέγειν τὰ ἁγίας τριάδος, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ αὐτῷ τοῦ
γοῦν, καὶ τὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. διὰ γὰρ ταῦτ' ἐν
τοῦ, ὡς ἐρρέθη, τὸν αἰτίαν, τὸ Θεοῦ δὲ παιδὸς
ἀποκαλυπτὸν λεγόμενον τὸν ἴδιον υἱόν, καὶ καλὸν
ἐπ' αὐτῷ εἰς ὃ πιστεύσειν πολλοὺς ἕτοιμον ὄντας, καὶ αὐ
τὸς ὁ υἱὸς τοῦτο ποιεῖν ἀνείσκεται, ἐν ὃ πνεῦμα ὃ
σοῦν ἦν ὃ ἅγιον. Πέτρῳ μὲν γὰρ τῷ μακα
ρίῳ φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτ εἰς αὐτὸν πίστιν βεβαιοῦσθαι
διαμελλησάσῃ· μακάριος εἶ Σίμων Βαριωνᾶ,
ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. αὐτὸς δὲ τὸν παιδὸν

A uis Lege ad rerum futurarum comprehenſionem eruditi. Eos igitur vel inuitos cogit aſſentiri. nec enim conſentaneum erat Prophetarum quoque vocibus repugnaturos, quibus prædictum eſt Deum ac Patrem eius myſterium dignorum auribus inſtillaturum, & Filium ſuum reuelaturum, arcana ratione quemlibet alloquendo, diuinitusque horum cognitionem infundendo. Cum autem ſuperius ait, *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater qui miſit me,*
B *traxerit eum*, attractionem illam non vi neque neceſſitate fieri ſignificat, addens:

Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.

Vbi enim auditio, & diſciplina, & eruditionis fructus eſt, fides vtique perſuaſione non vi ac neceſſitate fit, opitulatrix autem potius eſt quæ ex charitate dignis à Patre præſtatur Chriſti cogni-
C tio, quàm coactiua: Etenim veritatis dogma libertatem voluntatis & arbitrij hominis animo ſeruare nos adigit, vt ob virtutes iuſta præmia depoſcat, ſin autem à recto deflexerit, & legislatoris voluntatem præ inertia prætergreſſus fuerit, iuſtiſſimam pœnam recipiat. Sciendum porro, tametſi Pater aliquos edocere dicatur Chriſti myſterium, non tamen ſolum in hoc operari, ſed peragere potius tanquam per ſuam ſapientiam, Filium nimirum. Intelligere quippe conuenit non abſque ſapientia reuelationem
D illam ſecundum ſcientiam in vllo fore à Patre. At ſapientia Patris eſt Filius: Igitur vt per ſapientiam, proprium genimen videlicet, reuelationem in iis qui digni fuerint operabitur pater. Et vt ſimpliciter, ac verè dicam, ſi quis omnia quæ Deus ac Pater erga nonnulla vnit & operatur, & Filius ſimiliter, ac ſanctus Spiritus, communia totius Trinitatis eſſe dixerit, non errabit. Ob hanc enim cauſam, vt exiſtimo, cum Deus ac Pater Fi-
E lium ſuum reuelare dicitur, & ad ipſum eos vocare qui promptо animo ad fidem veniunt, ipſe quoque Filius hoc facere deprehenditur, nec minus ſanctus Spiritus. Saluator enim beato Petro fidem in ipſum magna cum fiducia profitenti ait: *Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus qui in cœlis eſt.* Ipſe autem illud alibi Mat. 16.

facere cernitur. Beatus quippe Paulus triumphat, dum de Christi mysterio clamat: *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem* IESV *Christi.* Quinetiam videre licet Spiritum sanctum nihilo minus nobis reuelare Christum. Vnde sapientissimus ille Ioannes scribit: *Et vos vnctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis: & non necesse habetis vt aliquis docet vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus.* Et ipse alicubi Saluator ait de Paracleto, hoc est Spiritu: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet, & loquetur, quæ ventura sunt annunciabit vobis.* Cum enim sit spiritus veritatis, illuminabit eos in quibus fuerit, & ad veritatis comprehensionem deducet. Atque hæc dicimus, non quasi Patrem à Filio, aut à Patre Filium, sed neque Spiritum sanctum à Patre & Filio diuidentes planè, atque separantes: sed quoniam vna reuera deitas est, & ita in sancta & consubstantiali Trinitate considerata prædicatur, quæ cuilibet tribuuntur & peculiariter adscribi videntur, cum operationes, tum consilia totius Trinitatis esse decernentes. Non enim per seipsam separatim diuina & inseparabilis natura operatur, quod ad vnam deitatis rationē attinet, quamuis sit in propria quisque hypostasi. Est enim Pater id quod est, & Filius similiter, ac sanctus Spiritus. Obseruandum porro nomina quæ ad aliud referuntur, alterum ex altero cognosci, & vnius significationem in significatione alterius spectari. Igitur necesse est planè per Patrem indicari Filium, & vicissim per Filium Patrem. Cum altero enim alterum simul intelligitur, & si quis nouerit Patrem naturâ Deum, vtique Filium ex ipso genitum intelliget, & vicissim. Qui enim confessus fuerit Filium, non ignorabit genitorem. Quare quatenus Pater est Deus atque ita intelligitur & prædicatur, cognitionem de suo genimine auditoribus infundit: qua vero Filius ex ipso secundum naturam nominatur ac reuera est, Patrem significat. Ideirco ad Patrem ait: *Manifestaui nomen tuum hominibus.* Quia enim cognitus est apud fideles

Ad Gal. 1.

1. Ioan. 2.

Ioan. 16.

Ioan. 17.

ὁ ἑτέρους ὁρᾶται. καὶ γοῦν ἐφ' ἑαυτοῦ καλῶς
A ὁ λίαν ὁ Παῦλος ἀποσεμνύεται, ὡς εἰ τὴν κτ'
Χριστοῦ μυστηρίου βοᾷν· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρ' ἀν-
θρώπου παρέλαβον αὐτό, ἢ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ
δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἴδοις δ' ἂν ὅτι
καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδὲν ἧττον ἡμῖν ἀποκα-
λύπτει Χριστὸν. ἐπιστέλλων γοῦν ὁ θεσπέσιος Ἰωάν-
νης, καὶ ὑμεῖς τὸ χρῖσμα, ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ
μένει ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ
ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρῖσμα διδάσκει ὑμᾶς
B περὶ πάντων. καὶ αὐτὸς δέ που φησὶν ὁ σωτὴρ, ὡς
ἔτι τὸ βαστάζειν κτ', τῦτ' ἔστι τῷ πνεύματος,
ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βα-
στάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα τῆς
ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ· οὐ
γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει,
καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πολλὰ γὰρ ἀλη-
θείας ἐστὶ τὰ ὄντα, φωτὸς ἀναγωγοῖς δὲ οὐκ ἐν
παντὶ, καὶ διὰ τῆς ἀληθείας χειραγωγήσει κατά-
ληψιν. καὶ ταῦτα φαμὲν, οὐχ ὡς καλαμίζοντες εἰς
C ἀλλοτριότητα, καὶ εἰς τὸ διηρημένως κτ' τὸ πατὴρ,
καὶ τὸ πατέρα εἰπόντες, τὸν υἱὸν, οὐχοῦν τὸν υἱὸν τοῦ
πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ πατρὸς,
καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' εἶναι μίαν θεότητος ὁρῶντες τὸ ὄντως, καὶ
ὅταν κηρύττηται ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ θεωρου-
μένην τριάδι, τὰ ἑκατέρου προσαπολαύοντα. καὶ ἰδίως
αἰτιατικῆς δοκιμώτατα, πόσης εἰς ἕνωσιν ὑφεστᾶ-
σης θεότητος, βουλῆς τε καὶ ἐνεργείας. ἐνεργησει γὰρ
δι' ἑαυτοῦ τὰ μεμερισμένως ἡ θεία τε καὶ ἀδιαίρε-
D τος φύσις, ὅσον ἐφικνεῖσθαι τὸ ἕνα τῆς θεότητος λό-
γον, εἰ καὶ ὑφέστηκε τὴν οἰκειότητα ἑκάστου ἰδιοτυπῶν
τρόπων ἐστὶ γὰρ ὁ ἐστὶν ὁ πατὴρ, ὁ δὲ υἱὸς ὁμοίως, καὶ
τὸ ἅγιον πνεῦμα. ὅτε δὲ τὸ τῆς εἰρηνικοῦ πνεύ-
ματος ἐπιτοπολαλεῖν, τὰ τοῦ υἱοῦ τί ποτε ἐστὶ τὸ
ὄνομα, αὐτὰ δὲ ἀλλοιοῦν γνωρίζεται, καὶ πῶς τοῦ
ἑνὸς δήλωσιν ἐν τῷ ἑτέρου καταδεῖξαι ἂν. ὁπόσα
οὖν αἰδέσιμα καὶ σεμνὰ τοῖς ἀποκρύπτεσθαι τὸν υἱὸν,
δι' ὑιοῦ δ' αὖ πάλιν τὸ πατέρα συνιστάσεται δὲ πρὸς τοῦτο γατέρων τὸ ἕτερον, καὶ εἰ τῆς
E εἰσιν πατέρα τῇ φύσει τὸν Θεὸν, ἐννοήσει δὴ
πρὸς τοῦτο τὸ ἐξ ἀνάγκης γινωσκόμενον, ὥσταν οὖν ἀμ-
φὼ τὸ ἕτερον. ὁ γὰρ υἱὸν ὁμολογῶν οὐκ ἀγνοή-
σει τὸν γεννήσαντα. οὕτω μὲν ἔστι πατρὸς
Θεὸς, ὅτε τε νοεῖται καὶ κηρύττεται, τῷ τοῦ τῆς
ἰδίας γεννήσεως τοῖς ἀκροωμένοις ἐπιδοῦναι γνῶ-
σιν· ἡνίκα δὲ αὖ αὐτὸν τῇ φύσει ὀνομάζεται. καὶ
ἔστι υἱὸς, διαγνῶναι τὸ πατέρα δηλοῖ τοῦτο
φύσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. ὅτῳ γὰρ ἐγνωσθη πρὸς τοῦς

πεπιστευκέναι ὁ υἱὸς, πεφανερῶσθαί φησι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ· τὴν δὲ τοῦ ἰδίου ὀνόματος γνῶσιν ἐνδοῦναι ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, οὐ φωνῆς ἀὼσει καταβρηγνυμένης, καὶ βροντῆς τινος δίκην τὸν εἰκτυπούσης τῷ οἰκουμένῃ, ἀλλὰ θείας δηλονότι φωταγωγίας αἰθριαυπούσης ἐν ἡμῖν, πρὸς κατάνοησιν τῶν θεοπνεύστου γραφῆς· ῥήσεις ἢ πάλιν, καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῖν συνεργὸν τὸν υἱὸν γεγραπται γὰρ που περὶ τῶν ἁγίων μαθητῶν, ὅτι πότε διῴοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἰς τὸ συνιέναι δηλονότι τὰς ἁγίας γραφάς.

A Filius, manifestatum esse nomen Patris ait. Cognitionem autem sui geniminis nobis immittere Deus ac Pater censendus est, non voce fragoris ex alto aut tonitrui instar orbem circumsonante, sed diuina scilicet nobis illustratione præfulgente ad intelligentiam scripturæ diuinitus inspiratæ: ad quod nobis adiutorem quoque Filium esse competies. Scriptum enim est alicubi de sanctis discipulis, quia tunc aperuit oculos Luc. 24.
B eorum, vt intelligerent nimirum diuinas scripturas.

Οὐχ ὅτι τὸν πατέρα ἑώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ Θεοῦ, οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα.

v. 46. *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.*

Προαισθόμενος πάλιν, ὡς Θεὸς, ὅτι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐδαμῶς ὑποδέξονται λίαν ἀθαμβῶς τὴν ἀφ' ὑπερτέρου φωτισμοῦ ἐπιφοίτησιν σπουδῇ, οὐδὲ τὴν ἄνωθεν μύησιν εἰς φαεινοτέρας ἐπινοήσεις σπεύσει, ἀπαντήσουσι δὲ ἀφ' ἑαυτῶν πολλῷ δυσθυμίαν καὶ αὐτὸ τοῦτο χρῆναι θεωρεῖν τὸν πατέρα, ἵνα ὥσπερ εἴπωμεν, δι' αὐθεντικοῦ προσώπου παιδευθέντες, ὅπερ ὡς ἔοικε τοῖς πατράσιν αὐτῶν οὐκ ἐνήργησε ποτὲ, καταφρονήσωσι ὅτι θνητὸς ὢν ἐκ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ προσαναστέλλῃ πάλιν, καὶ ὥσπερ τινὶ χαλινῷ τὸν ἐπείγοντα πρὸς τὸ χρῆναι μὴ παρεῖναι ἐχρῆν ὅτι τῷ Θεῷ τῷ ἀῤῥήτῳ, μηδὲ ὁρατὸν ἔσεσθαι ποτε τῇ ἀΐδιον οἰκείᾳ φύσιν· οὐδεὶς γὰρ πώποτε, φησὶ, τέθεαται τὸν πατέρα· ἔοικε δὲ πάλιν ἐκ αὐτὸν ἐκ αὐτοπτῶν πιστοῦσθαι Μωσέα. ὥοντο μὲν γὰρ αἰσθητὸν καὶ τοῦτο φρονοῦντες Ἰουδαῖοι σφόδρα καὶ τῦφο φρονοῦντες, Ἰουδαῖοι σφὲ δὴ εἰσελθεῖν εἰς τὸν γνόφον αὐτὸν, τετεθεᾶσθαι τὴν ἀῤῥητον τοῦ Θεοῦ φύσιν, καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς καθορᾶν, ὅπερ ὅστις ποτὲ φύσιν ὁ ἀκήρατος κάλλος· ἀλλ' ἵνα μὴ τι γυμνότερον λέγων ὅπερ τοῦ παιδὸς φῶ Μωσῆ, δοκῇ πως αὐθαδιάζεσθαι ὅτι οὐδεὶς πώποτε ἑώρακε θεόν, ἀδρότερόν πως ἐπὶ πάντας, ἀδιακρίτως τε ἅμα καὶ πάντων, καὶ ὡς ἐπ' ἐκείνῳ φησὶν, οὐχ ὅτι τὸν πατέρα ἑώρακέ τις. μόνῳ δὲ παντὸς τοῦ φύσει ἀπαστεῖν, φησὶ, μισθὸς εἰς ἅπασι τοῖς γεγενημένοις ἀνεύθετον προσβάλλοις φέρεσθαι τῆς ὁρμῆς. ἀπέδρα τε γὰρ, καὶ ἀφαλέληται πᾶσα ἡ ἀπερινόητος φύσις, οὐχ ὅπως τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὄντας μόνοις, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἀπάσης τῆς κτίσεως· οὐ γὰρ πᾶν, οὐδὲν, πᾶν τοῦτο περιχαρίζεσθαι, ἑαυτὸν ἢ ἐξ μόνον εἶναι τε ἐκ Θεοῦ, καὶ τεθεᾶσθαι τὸν πατέρα δηλονότι ἀκριβῶς· ἐξὼ τίθησι δηλονότι τὸ πάντα, καθ' ὧν ἂν εἴποι τὸ οὐδεὶς ἐπιφαλικῶς· ὅπερ ἐξὼ πάντων ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς ἐρώτης τὸν πατέρα, μόνος αὐτὸς τῷ θελήσειν.

Præuidens rursum, vt Deus, reuelationem Spiritus sancti non susceptures, neque supernam illam illuminationem intellecturos, sed præ multa temeritate petituros vt Patrem liceret contemplari, atque vt ita dicamus, ipsomet eius aspectu erudiri, quod, vt existimabant, patribus eorum olim contigit, cum in montem Sina Dei gloria descendisset: eos denuò reuocat, ac fræno veluti quodam à tam crassa de Deo sententia retrahit, docetque non esse putandum inuisibilem naturam corporeis oculis cerni vnquam posse. *Nemo* Exod. 33.
enim, inquit, *Patrem vidit vnquam.* Videtur autem ipse rursus Moses hic quoque subinnui. Existimabant enim, idque stultissimè Iudæi, ex eo quod in caliginem ingressus erat, ipsum ineffabilem Dei spectasse naturam, & corporis oculis vidisse incorruptam illam naturâ sua pulchritudinem. Sed ne si apertius quiddam de sapientissimo illo Mose diceret, videretur eos ad solitam animi perturbationem acuere, indeterminatè de omnibus & quasi de illo ait: *Non quia Patrem vidit quisquam.* Nolite enim, inquit, poscere quæ naturam excedunt, & quæ creaturis omnibus inuia sunt temerario impetu ne flagitetis. Fugit enim diuina & incomprehensibilis illa natura non modo nostros, sed & creaturarum omnium oculos. Hac enim dictione, *nemo*, omnia complectitur: Cum autem se & ex Deo esse, & vidisse Patrem statuit, seipsum ex omnibus nimirum excludit, de quibus intelligenda vox illa est, *nemo*, negatiuè. Cum ergo extra omnia sit, & nemine Patrem vidente, solus cum ipse videat:

nunquid in omnium numero non esse censendus est, vt vnus ex ipsis, sed extra omnia, vt supra omnia? Et, si cum à Deo omnia existere dicantur, ac nemo Patrem videat, (omnia enim à Deo, vt Paulus ait) solus ipse eum videt: illud, *à Deo*, rectè intelligemus de ipso solo, quasi dicat, *ex substantia Patris*. Si enim ita non est, quam ob causam, vt antea diximus, cum omnia planè à Deo esse dicantur, solus ipse ad Patris visionem ascendit, propterea quod est à Deo? Quapropter de creaturis abusiuè quidem dicetur. A Deo enim sunt omnia opificij ratione, propterea quod in ortum per ipsum educta sunt: De Filio verò, alio quodam ac veriore modo, illud, *à Deo*, pro ex ipso secundum naturam, dicetur. Quare cum nec in omnium numero sit positus, sed extra omnia existat, & supra omnia cum Patre, non in eadem infirmitate cum omnibus erit, maximè cum eiusdem naturæ cum iis non sit, sed tanquam ad genitoris naturam recurrens cum vtique videbit ex quo est. quomodo verò aut qua ratione vel ipse Patrem videat, aut vicissim videatur à Patre, lingua nostra nequit explicare: existimandum tamen id modo fieri diuino.

A οὐχ ἁμαρτάνω, πῶς οὐκ αὐτοῦτο λοιπὸν οὐκ ἐν τοῖς πᾶσιν ἀπαριθμῶν, ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἔξω τῶν πάντων, ὡς ὑπὲρ πάντα; καὶ εἰ πάντων τῶν λεγομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηδενὸς ὁρᾶντος τὸν πατέρα· τὰ μὲν πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν τοῦ Παύλου φωνήν· μόνος αὐτὸς θεωρᾷ, ὃ παρὰ Θεοῦ λαμβάνοντες ὀρθῶς, ἐπ' αὐτοῦ δὴ καὶ μόνου ὃ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. εἰ γὰρ μὴ τοῦτον ἔχοι τὸν τρόπον, ὅτου δὴ χάριν, καθάπερ ἤδη προειπόμην, πάντων τῶν λεγομένων παρὰ Θεοῦ, μόνος αὐτὸς ὅτι τῶν γνησίως υἱοποιηθέντων ἀναβαίνοι θεᾶν, ἀφ' ὧν ἐστὶ παρὰ Θεοῦ; ἐκεῖνο μὲν εἰρήσεται μὴν ὅτι τῶν ποιημάτων καταδεεστέρως παρὰ Θεοῦ γὰρ τὰ πάντα δημιουργηθέντα ἀφ' ὧν πέφηνεν δι' αὐτοῦ πρὸς γένεσιν· ὅτι δὲ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἕτερόν τε καὶ ἀληθέστερον τρόπον ὃ παρὰ Θεοῦ, ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν λελέξεται. διὸ πῆς πᾶσιν ὑπεναειθμούμενος, ἀλλ' ἔξω πάντων ὑπάρχων, καὶ ἐπέκεινα πάντων μὲν πατρός, ὑπεναθεωρούμενος τοῖς πᾶσιν, ἅτε δὴ τῆς ἐκείνου ὁμοφυίας ἐξῃρημένος, ὡς δὲ εἰς τὸν τοῦ γνησίου υἱοῦ ἀπαρέχων φύσιν, κατόψεται πάντως, τὸν ἐξ οὗπερ ἐστί. ὃ δὲ ὅπως, ἢ καὶ τίνα τρόπον, ἢ αὐτὸς θεωρήσῃ τὸν πατέρα, ἢ αὖ πάλιν παρὰ πατρὸς ὀφθήσεται, τῆς ἡμετέρας γλώττης οὐκ ἔργον εἰπεῖν. οἰητέον δ' οὖν ὅμως θεοπρεπῶς.

v. 47. *Amen, amen dico vobis: Qui credit in me habet vitam æternam.*

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Fides itaque ianua & iter est ad vitam, & à corruptione ad incorruptionem reditus. Mirari porro licet auditoribus singularem in his dispensationem. Quia enim cernit eos nihil planè intelligere, neque putare Prophetarum dictis fidem habendam esse, imbecillitatem eorum ad fidem ex rationibus humanis profectam iureiurando præcidit. Luculentis autem præmiis fidelibus propositis, non secus ac quibusdam machinis eos vel nolentes trahit, & ad id quod prædicatur impellit. Quid enim præstabilius æterna vita esse potest iis quibus mors acerba, & corruptionis casus duri videntur? Magistri porrò sapientis est, qualibet via ad vitam ducente imperitos ac vecordes in melius reuocare. Ipse verò cum

Θύραν εἰσάγουσι, καὶ ὁδὸς εἰς ζωὴν ἡ πίστις, καὶ ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἀναδρομή. θαυμάσαι μὲν οὖν ἔστιν ἄρρητον πρέπειαν πῆς ἀκροωμένοις, καὶ τὴν ἐν τούτοις οἰκονομίαν. ὅπῃ γὰρ οὖν ὃ παράπαν συνιέντας ἀληθὲς, ἀλλ' οὖν ὅτι προσκόπους τοῖς ἐκ προφητῶν ἱστορεῖται λόγοις οἰομένους ὀρθῶς, ὃ νῦν ὅσον ἐπ' ἀθετοῦσι εἰς πίστιν ὡς ἐκ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ὅρκῳ παρὰ πρὸς ἀλήθειαν ἱστορεῖται. μέρος δὲ τοῖς πιστεύουσι προτιθεὶς τὰ ἀξιοζήλωτα, καθάπερ τισὶν ὀλκοῖς, ὑπεπτοημένους ἀπαγόντι πρὸς εἰς αὐτὰ, μονονουχὶ καὶ οὐκ ἐκόντας ἐπισπάζεται, καὶ ἀναπείθει βαδίζειν ὅπῃ ὃ κηρυττόμενον. τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς αἰωνίου ζωῆς προτιμότερον, τοῖς οἷς γε πικρὸς ὁ θάνατος, καὶ τὰ ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναφαίνεται πάθη; πρέπει δ' ἂν καὶ τοῦτο σοφῷ διδασκάλῳ, ὃ πάσης φημὶ τῆς εἰς ζωὴν καλούσης ὁδοῦ, τοὺς

ἀπειρότερον τῆ φρενὶ εἰλημμένους μεταπαιδεύειν ὅπῃ ὃ ἄμεινον· αὐτὸς δὲ ὑπάρχων τῆς αἰώνιος

ζωὴ, ἑαυτὸν τοῖς πιστεύουσιν ὁπηδώσην ἐπαγ- A xterna vita sit, seipsum credentibus tra-
γγέλλεται, ὅταν δὴ δι' ἡμῶν κατοικήσας Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τῆς πίστεως. ditурum pollicetur. Quod est, *inhabitare Christum in cordibus nostris per fidem.*

ΚΕΦΑΛ. β.

Ὅτι ζωοποιὸν ὄν ἅγιον σῶμα Χριστοῦ, ἐν οἷς ὡς περὶ ἄρτου φησὶ τοῦ ἰδίου σώματος.

Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον. οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ. B

CAPVT II.

Quod viuificum sit sanctum Christi corpus, vbi veluti de pane ait suo corpore.

Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens: vt quis ex ipso manducauerit, non moriatur.

ΣΑφῶς δὲ λίαν ἐν τούτοις ἐκφῆναι καταπεπάσθαι περὶ τοῦ προφήτου προαναφωνούμενον Ησαΐου· ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· εἶπα ἰδοὺ εἰμὶ τῷ ἔθνει, οἳ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα· ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα· ὅλην γὰρ τοῦ λόγου τὴν λεπτομέρειαν προελών, καὶ πάσην, ἵν' ὕστερον εἴπω, περιττολογῶ ἀποφήσας, ἀκαλύπτως ἤδη τοῖς ἐξ Ισραὴλ ἑαυτὸν ἐμφανίζει λέγων· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ἵνα δὴ μάθοιεν, ὡς, εἴπερ ἔχοιεν θελητὸν τὸ χρείττους εἶναι τοῦ φθορᾶς, καὶ αὐτὸν τὸν ἐκ παθαίσεως θανατηφόρα θάνατον ἀποδύσασθαι, δεήσει βαδίζειν αὐτοῖς εἰς μετάληψιν τοῦ ζωοποιήσοντος, καὶ ἀφανίζοντος ἐν τῇ φθορᾷ, καταργοῦντος καὶ τὸν θάνατον· ἔργον γὰρ ὄντως τοῦτο τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς ἴδιόν τε καὶ πρεπωδέστατον. ὅπερ δὲ δεδίασι τὸ μάννα καὶ τὸν ἔρημον τοῖς πατράσιν αὐτῶν διαβεβαιούμενοι, τὸν ἄρτον ἀληθῶς τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαντα, τοῦτ' ἔστι τὸν υἱὸν οὐκ ἐδέχοντο, αἰσθήσεως δὲ τοῦ πρὸς τὸ ἀληθὲς ποιεῖται τὸν σύλλογισμὸν, ἵν' ὕστερον εἰδεῖεν οὐκ ἐκφυγόντα τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐν ἰδίᾳ τοῦ σώματος πείρᾳ θεσπίζοντα καὶ φύσιν ὄντα ἀθάνατον· οἱ μὲν γὰρ ὑμέτεροι, φησὶ, πατέρες τε καὶ πρόγονοι φαγόντες τὸ μάννα, τῇ τοῦ σώματος φύσει τὸ χρέος ἀποδιδόασι, πρόσκαιρον δ' ἐκείνου τὸν ζωὴν ἀποκερδήσαντες, καὶ ἐφήμερον τὸν ἐξ αὐτοῦ ἔφθιτον τῇ ζωῇ πρόσκαιρον ἀντιζητοῦντες, τὸ μὴ παντελῶς τεθνάναι μᾶλλον ἐπραγματεύσαντο. εἰ δ' ἀναρτήσατε, φησὶν, ἀπόδειξις δ' ἐστὶν οὐκ ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὸν ἀληθέστερον, τὸ μεταμόρφωσιν εἰς ἀφθαρσίαν ὠφελῆσθαι δι' αὐτοῦ τοὺς μετεσχηκότας. σημεῖον δὲ πάλιν ὁμοίως ἐκ φύσεως καὶ ἀληθῶς ἄρτος ἐστὶ ζωῆς τὸν ὄν, τὸ καὶ αὐτοῦ μιᾶς δίκην ἀπολαύσεως χρείττονας τοὺς ἐκ θανάτου

CLare admodum in his videre licet quod ab Esaia Propheta prædictum est. *Manifestus factus sum non quærentibus me, inuentus sum ab his qui me non interrogabant. Dixi, Ecce ego genti, qui non vocauerunt nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, & contradicentem.* Sermonis enim pelle detracta, & vt ita dicam veste prorsus retecta, nudè iam seipsum Israëlitis exhibet, dicens: *Ego sum panis vitæ:* vt hinc discant, si velint corruptionis immunes esse, & ipsam ex corruptione ingruentem mortem exuere, necessariò accedendum esse ad participationem eius qui viuificare potest, & qui corruptionem delet, ac mortem destruit. Proprium enim istud reuera & conuenientissimum vitæ secundum naturam opus est. Quoniam autem Patribus suis datum esse manna in deserto asserentes, panem qui reuera de cælo descendit, id est Filium, non susceperunt, idcirco figuram cum veritate necessariò comparat, vt ita agnoscant non esse illum panem qui de cælo descendit, sed quem experientia talem secundum naturam esse declarat. Vestri enim, inquit, Patres & maiores manducando manna corpori consulebant temporariam ex hoc cibo vitam percipientes & diurnam escam carni afferentes, vix consequebantur ne statim interiret. Quòd autem cibus ad immortalitatem iis qui illo vescebantur nequaquam conduceret, argumentum certissimum est panem de cælo reuera illum non esse. Contra verò, signum est Filium propriè ac verè vitæ panem esse, quòd qui semel eius

Esa. 65.

facti

facti sunt, & ei per communionem quodammodo immixti sunt, ipsis quoque mortis vinculis redduntur potiores. Quòd enim pro imagine vel vmbra Christi manna sumatur, & panem vitæ significet, sed vitæ panis non sit, multis antea diximus: Nobis autem quodammodo suffragatur Psalmista clamans in spiritu: *Panem cæli dedit eis: panem Angelorum manducauit homo.* Videtur enim id de Israëlitis à Propheta dictum esse: sed non ita est, immò verò ad nos potius pertinet. Nunquid enim stultum ac dementiæ plenissimum est existimare sanctos Angelos, qui in cælo sunt, licet incorpoream sortiti sint naturam, crassiore cibo vesci, & iis adiumentis ad vitam conseruandam opus habere, quæ terrenum hoc corpus expetit? At difficile non est intelligere, quòd cum sint spiritus, cibo quoque spirituali & intellectuali indigent. Quomodo ergo panis Angelorum maioribus Iudæorum traditus esse dicitur, si verè hæc à Propheta dicuntur? Atqui manifestum est quòd cum manna esset typus & figura Christi, qui omnia in esse continet ac corroborat, & nutrit quidem Angelos, terrena verò viuificat, veritatis nomine id quod tanquam in vmbra significatur Propheta vocabat, ex eo quod non possint Angeli terreno illo cibo vti, auditores etiam inuitos à rudi & crassa illa mannæ consideratione abstrahens, & ad rationem spiritalem ipsius Christi: nimirum, qui & ipsorum sanctorum Angelorum panis est, reducens. Quare, qui manducauerunt manna, inquit, mortui sunt, vtpote qui nullam ab eo vitæ participationem acceperint. Non erat enim profectò viuificum, sed aduersus famem corporis remedio erat, & veri mannæ typus. Qui verò panem in se vitæ susciperunt, præmium immortalitatem habebunt, & corruptionis, ceterorumque malorum expertes ad æternum & perpetuum illud vitæ Christianæ spatium ascendent. Nec obstat quòd iis qui facti sunt Christi participes necessariò mors gustanda sit. nam licet humanitus eis mors accidat, tamen, vt Paulus ait, viuunt Deo victuri.

Psal. 77.

Rom. 6.

A δεσμῶν τοῖς ἅπαξ μετεσχηκόσι, & αἰχμαλωτιζομένους ὕστερον ὑπὸ τῆς κοινωνίας αὐτῶν. ὅτι γὰρ πάλιν εἰς εἰκόνα μᾶλλον, ἢ σκιὰν τοῦ Χριστοῦ τὸ μάννα λαμβάνεται, & τὸν ἄρτον ἐπαοιδὸν τῆς ζωῆς, αὐτὸ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ τῆς ζωῆς ἄρτος, εἴρηται μοι καὶ ἔμπροσθεν. συνεργεῖ δέ πως καὶ ὁ ψαλμῳδὸς τὸ πνεύματι βοῶν· ἄρτον ἀγγέλων ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον αἰγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. δοκεῖ μοὶ γάρ πως ὁ λόγος ὅτι τοῖς ἐξ Ισραὴλ εἰρῆσθαι πρὸς τοῦ πνευματοφόρου, ἐγγὺς δ' οὐκ ὄντα τὰ ἀληθῆ, ἐφ' ἡμῖν δὲ μᾶλλον ὁ τῶν εἰρημένων σκοπὸς συντείνεται· ἢ γὰρ οἷόν τε ἀΰλῳ καὶ ἀόρατον κεφαλὴν τοιούτοις καὶ τὰ ὁρατὰ ἀγγέλους, καίτοι φύσιν λαχόντας τὸ ἀσώματον, παχυτέρας μετέχειν οἰκείας ἕξεως, καὶ δεῖσθαι βοηθημάτων εἰς τὸ διαμένειν πρὸς ζωήν, ὁποίων ἂν αὖ χρῄζοι τὸ οὐκ ἐκ γῆς ἐπιθυμοῦν σῶμα; ἀλλ' οὐδὲν οἶμαι χαλεπὸν ἐννοῆσαι, ὡς ἐπείπερ εἰσὶ πνεύματα, τοιαύτης αὖ δέοιντο καὶ ἕξεως, πνευματικῆς δηλονότι, & νοητῆς. πῶς οὖν ἄρτος ἀγγέλων τοῖς τῶν Ἰουδαίων προγόνοις κεχορηγῆσθαι λέγεται, εἰ μὴ ἄρα ἐνῆν τῷ βοῶντι θεοφόρῳ; ἀλλ' ἔστι δῆλον, ὡς ἐπείπερ ἦν τὸ μάννα τὸ τυπικὸν εἰς εἰκόνα Χριστοῦ, τῶν συνέχοντός τε καὶ διακοσμοῦντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, & ἀποτρέφοντος μὲν ἀγγέλους, ζωογονοῦντος δὲ τὰ ὅλα τῆς γῆς, τὸ ὡς ἐν σκιᾷ νοούμενον ὀνόματι τῷ τῆς ἀληθείας ὁ προφήτης ἀπεκάλει, τῷ μὴ δυναμένῳ ἄλλοις ἀγγέλοις γενέσθαι μετέχειν ἕξεως, παχείας ὥσπερ ἐννοίας, τῆς ὅτε τῷ μάννᾳ φημὶ, καὶ οὐκ ἐκοίλας ὀξέλαιον ἔχουσιν εἰς ἀκροωμένους, διαχεόμενόν δέ πως εἰς λόγον πνευματικόν, τὸ ἐπ' αὐτῷ δηλονότι τῷ Χριστῷ, ὃς καὶ αὐτὸς ἄρτος τῶν ἀγγέλων ὑπάρχει ἀγγέλων. σύνοιδα οἱ μὲν φαγόντες τὸ μάννα, φησὶ, τετελευτήκασιν, ὡς δηλονότι ζωῆς μετουσίαν οὐκ αὐτοῦ δεξαμένου· ὁ γὰρ ὢν τῷ ὄντως ζωοποιοῦντι, λιμοῦ γε μᾶλλον ὑπέκουσι θανατικοῦ, & ὡς ἐν τύπῳ τοῦ ἀληθεστέρου τοῦ σωτηρίου. οἱ γὰρ ἄρτοι ἐν ἑαυτοῖς εἰσκομίζοντες τὴν ζωὴν, μέσης ἐξοῦσι τῆς ἀθανασίας, φθορᾶς τε καὶ τῆς ἐκ ταύτης κακοῦ παντελῶς ἀπογενόμενοι, πρὸς ἀμήρυτόν τε, καὶ ἀτελεύτητον βίον τοῦ Χριστοῦ ἀναβήσονται μῆκος. διαλυμαίνεται γὰρ τοῖς περὶ τούτων ἡμῶν λόγοις ἐστὶν ὃ & ἀπαλλάττεσθαι δεῖν θανάτου θανατικοῦ ἀφ' ἑαυτῶν φύσει πρέπον, ἐν ᾧ μεγαλύνεσθαι γενόμενος τοῦ Χριστοῦ· ὅτι καὶ ἐν εἰ τῷ δι' αὐτοῦ παθόντι τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς ὁ Παῦλός φησι, ζῶσι τῷ Θεῷ ζήσειν μέλλοντες.

B

C

D

E

A

Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

v. 51. &c. *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi. Siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.*

Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν ἐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές, ὑπεσήμηνέ ποθεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, τῶν τοῦ σωτῆρος πεπαιδευμένος ῥημάτων. οὐ γὰρ ἓν ἦν τὸ ἔδεσμα τοῖς ἀγελαίοις τοῦ λαοῦ, οὐκ ἰοῦς δεῖ φαρμάκου πολυποδίας, πολυειδοῦς δὲ μᾶλλον τῆς θεραπείας, B καὶ οὐκ ἄπαξ τυχὸν προσοχμιζομένης, ἀλλὰ τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐπαγωγῆς ἐκπολιορκούσης τὸ πάθος. οὕτως οἶμαι δεῖν καὶ ἀπηνεστάτῃ ψυχῇ, καὶ πρὸς κατεσκληκυίᾳ, συχνὰς ἐπιτρέπειν, καὶ ἀλλεπαλλήλους ἴέναι τοῖς ἐκ τῆς διδασκάλου θεραπευείας καταμαλθάξαι γὰρ ἂν εἴη μὴ ἅπαξ μιᾶς C τοῦ τῆς ὑφηγήσεως, ἀλλά γε ἅπαξ τῆς καὶ ἑσαῦθις προσοχμιζομένης αὐτῷ, εἰ καὶ ἅπαξ αὐτῷ ἔρχοιτο λόγων. πολλάκις τοιγαροῦν ὁ σωτὴρ τὸν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις αἰνικτηλήσας λόγον διεπίθησι ποικίλως, ποτὲ μὲν αἰνιγματώδη, καὶ ἀμφεία πολλῇ κατημφιεσμένον, ποτὲ δὲ ἁπλόης ἁπάσης ἀπηλλαγμένον, ἀφεμένον τε καὶ αὐτὸν, ἵνα λοιπὸν ἀπειθήσαντες, μηδενὸς ἔτι δέοιντο πρὸς D κατάκρισιν, καὶ οἱ δὲ ἀπόλοιντο κακῶς, αὐτοὶ ἑαυτοῖς καταγνόντες τῆς ἀπωλείας τὸ ξίφος. οὐδὲν τοιγαροῦν ὕπτιον φυλάξας ἔλεγεν ὁ Χριστός· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. ἐκεῖνο τύπος ἦν φησὶ, καὶ σκιὰ, καὶ εἰκών. ἀκούσατε ἁπλῶς ἤδη καὶ ἀκαλυμμένως· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· οἱ δὲ ἐκείνου φαγόντες ἀπέθανον· οὐ γὰρ ἦν ζωοποιός· ὁ δὲ τοῦτον ἐσθίων τὸν ἄρτον, τοῦτ' ἔστιν ἐμὲ, ἤτοι τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. προφυλακτέον τοιγαροῦν, καὶ προπαιδευτέον ὁμοῦ τὸ σκληρωθὲν τοῖς εἰς ἀκοὴν λόγοις, οὐχ ἅπαξ ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις μεταπειθοντος τοῦ Χριστοῦ. εἰ γὰρ μὴ ἦλθον, ὡς ἕτοιμοι πάντες ἔσονται παρακαλέσοις εἰς κλήσεσιν, οἱ πρὸς ἑκάστην σκιεδικότες ἀπόνοιαν, καὶ δι' ὑφημιέσθου τῆς ἀπειθείας ἐμπεφυκυῖαν ὑπὸ πρὸς καλλίστων εἰσηγητῆ· διὰ τοῦτό φησι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νυνὶ δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ ὑδαμῶς διὰ τῆς ἀκοῆς εἰς καρδίαν εἰσοικισμένοι τὴν σωτηρίας τὸν λόγον, ἠμαυρώθησαν τυχὸν πρὸς πίστιν τὴν κρείττω, τὸ μηδὲλως ἀκοῦσαι προτείνοντες, εἰ καὶ ὅτι

Eadem vobis scribere, mihi quidem haud pigrum, vobis autem necessarium, Philip. 3. inquit alicubi diuinus ille Paulus, ex ipsis, opinor, Saluatoris verbis id edoctus. Quemadmodum enim feris viceribus non vno medicamento opus est, sed multiplici remedio, eóque iugi & continuo tandem expugnantur: sic animo contumaci ac præfracto crebra & continua à magistris subsidia adhibenda esse reor. nec enim vna tantum admonitio deliniet, sed identidem licet iisdem verbis repetita. Sæpe itaque Saluator eundem sermonem Iudæis inculcans variè proponit, modò quidem ænigmate & obscuritate multa inuolutum, modò reiecta tunica nudum & apertum, vt nisi crediderint, condemnationem non effugiant, sed mali malè pereant, in suam ipsi perniciem gladium stringentes. Nihil igitur occultans demum Christus ait: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi.* Illud manna typus erat, inquit, & vmbra, & imago. Audite palam nunc, & apertè, *Ego sum panis vivus. Siquis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.* Qui ex illo manducarunt, mortui sunt. non erat enim viuificus. Qui autem manducat hunc panem, id est, me, siue carnem meam, viuet in æternum. Cauendum itaque ne obdurescamus pietatis sermonibus, Christo nos non semel, sed multoties ad se vocante. Dubium quippe non est, quin grauissimorum criminum rei futuri sint qui extrema ducti vaecordia & per immanem incredulitatem rerum optimarum magistro impudenter insultare non verentur. Quare de Iudæis infit: *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Nam qui auribus acceptum verbum salutis in cor non admiserunt, mitiorem forsan reperient iudicem, nullo modo audisse causantes, licet Ioan. 15.

rationem ob id reddituri sint quod quærere neglexerunt. Sed qui sæpe iisdem admonitionibus ac sermonibus ad inuestiganda quæ sibi prosint erudiuntur, seipsos autem rebus optimis stultè defraudant, acerbissimè punientur, ac velut in offensum iudicem incurrent, dementiæ suæ excusationem, qua eum placare possint, reperire non valentes.

A μάλιστα τ' ἐπὶ τῷ μὴ ζητῆσαι μαθεῖν ἀποδόσεσι λόγον. οἱ δὲ ⸂ πολλάκις διὰ τὴν αὐτὴν νουθεσιῶν τε καὶ λόγων εἰς τ' τῦ συμφέροντος ἐπιγνῶσιν ἀπαιδαγωγήτως, σφᾶς δὲ αὐτοὺς ὅτι χρὴ τ' καλλίστων ἀποστερῶν αἰσθήτως λογιζόμενοι, πικρο-
τάτῳ ἀποτίσουσι κόλασιν, καὶ οὐ λελυπημένῳ τῷ κρείττονι, ⸂ προφάσιν τῆς ἀπορίας δυσωπούσθαι αὐτὸν αἰδοῦς οὐκ ἔχοντες.

Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

B Καὶ ὁ ἄρτος ⸂ ὃν ἐγὼ δώσω ⸂ σάρξ μού ἐστιν, ὑπὲρ ἐγὼ δώσω ⸂ τῆς τῦ κόσμου ζωῆς.

Morior, inquit, pro omnibus, vt omnes viuificem per meipsum, & pro carne omnium carnem meam redemptionem dedi. Morietur enim mors in morte mea, & mecum simul quæ corruit, inquit, hominum natura resurget. Factus enim idcirco sum vobis similis, homo nimirum ex femine Abraham, vt per omnia fratribus assimuler. Quod quum rectè intelligeret quoque beatus ipse
C *Ad Hebr. 2.* Paulus ait: *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium*, id est Diabolum. Nec enim aliter vnquam destrui poterat is qui mortis habet imperium, adeóque mors ipsa, nisi dedisset seipsum Christus pro nobis, vnus redemptionem pro omnibus: erat enim supra omnes. Proindéque in Psalmis ait alicubi seipsum pro nobis quasi hostiam immaculatam
D *Psal. 39.* offerens Deo ac Patri: *Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi. holocaustia & pro peccato non postulasti: tunc dixi: ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui.* Cum enim sanguis taurorum & hircorum, & iuuencarum cinis non sufficeret ad expiandum peccatum, sed nec brutorum animalium cædes mortis imperium destruere vnquam posset, ipse Christus infert se quodammodo pœnas perpessurus pro omnibus. *Li-*
E *1. Petr. 2.* *uore enim eius sanati sumus*, vt ait Prophetes, *& peccata nostra in corpore suo ipse pertulit super lignum.* Crucifixus autem est pro omnibus & propter omnes, vt vno pro cunctis mortuo, omnes viuamus in ipso. Nec enim fieri poterat vt morti obnoxia esset, aut corruptioni succumberet secundum naturam vita. Quòd autem pro mundi vita suam

Ἀποθνήσκω, φησὶν, ⸂ ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας ζωοποιήσω δι' ἐμαυτῦ, καὶ ἀπολύσῃ τ' ἀπάντων σαρκὸς τ' ἐμὴν ἐπιποιάμην. τεθνήξεται γὰρ ὁ θάνατος ἐν τῷ ἐμῷ θανάτῳ τῷ ἐμῷ, καὶ συναναστήσεταί μοι, φησὶν, ἡ πεσοῦσα τ' ἀνθρώπων φύσις. γέγραται γὰρ διὰ τῦτο καὶ ὑμᾶς, ἀδελφὸς ὑμῖν ὁμοιωθῆναι κατὰ πάντα. σωτὴρ δὲ τῦτο καλῶς ὁ ⸂ ὑπὲρ δικαίως ἡμῶν ἔφη Χριστὸς, καὶ αὐτὸς φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς ὡσαύτως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τῦ θανάτου καταργήσῃ τ' ὃ κράτος ἔχοντα τῦ θανάτου, τῦτ' ἔστι, τ' διάβολον· ἢ γὰρ ἐν ἑτέρως τ' ὃ κράτος ἔχοντα τῦ θανάτου καταργηθεῖναί ποτε, ⸂ αὐτὸν δὲ τ' θάνατον, ⸂ εἰ μὴ δέδωκεν ἑαυτὸν ⸂ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, εἷς ⸂ ὑπὲρ πάντων ἀπολύσων· ἐν γὰρ ⸂ ὑπὲρ πάντας. διὰ τῦτο καὶ ἐν ψαλμοῖς που φησὶν ἑαυτὸν ⸂ ὑπὲρ ἡμῶν ὥσπερ ἄμωμον ἱερεῖον ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ θυσίαν ⸂ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα ⸂ κατηρτίσω μοι· ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐδέξω· τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω· ⸂ ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί ⸂ περὶ ἐμοῦ, τῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός μου ἠβουλήθην· ὅπου γὰρ αἷμα ταύρων ⸂ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως οὐκ ἐξήρκει ⸂ πρὸς ἀποκάθαρσιν ἁμαρτίας, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τῶν ἀλόγων σφαγὴ κατήργησεν αἰῶνος τῦ θανάτου τὸ κράτος, αὐτὸς εἰσβαίνῃ Χριστὸς ⸂ ὑπὲρ διὰ τῶν ⸂ ἀπάντων ὑφέξων δίκας. τῷ γὰρ μάλωπι αὐτῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, ὡς ὁ ⸂ προφήτης φησὶ, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνῄνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτῦ εἰς τὸ ξύλον· ἐσταυρώθη ⸂ ὑπὲρ πάντων, καὶ διὰ πάντας, ἵνα ἑνὸς ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντος, οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ⸂ ὑπὸ τῦ θανάτου, ἀλλ' ἀνὴ
ἀν τ' κατὰ φύσιν ζωῆς κατεσχήκεισαν ἡ φθορά. ὑπὲρ δὲ ⸂ ὑπὲρ τῆς τῦ κόσμου ζωῆς πῶς ἑαυτὸν ⸂ προ-

σάρκα ἑαυτὸν Χριστὸς, καὶ ἁγιάζειν αὐτὸν γνωσόμεθα λόγων· πάτερ γὰρ, φησὶν, ἅγιε τήρησον αὐτούς· καὶ πάλιν· ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν· ἑαυτὸν δὲ φησὶν ἁγιάζειν οὐ τοῦτο, οὐκ εἰς ἁγιασμὸν ὠφελῶν τὸν ἐκ καθαρσίου ψυχῆς, ἢ πνεύματος, ὡς ἐφ' ἡμῶν νοεῖσθαι λέγω, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματος μετέξειν· καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα φυσικῶς· καὶ ἔστιν ἅγιος ἀεὶ, καὶ ἔσται καὶ διαμένει· τὸ δὲ ἁγιάζω φησὶν ἐκ τούτου, αἱρῶ τε καὶ προσφέρω, καὶ θυσίαν ἄμωμον προσφέρειν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. ἡγιάζετο γὰρ, ἤτοι κατὰ νόμον ἐκαλεῖτο ἅγιον τὸ τῷ θυσιαστηρίῳ προσκείμενον δῶρον. δέδωκε δὴ οὖν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀπεράντου ζωῆς τὸ ἴδιον σῶμα Χριστὸς, ἐνοικίζων δὲ πάλιν ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὸ ζωοῦν, καὶ ὅπως, ἐροῦ κατὰ δύναμιν. ὅπερ γὰρ ὁ ζωοποιὸς τοῦ Θεοῦ λόγος ἐνῴκησε τῇ σαρκὶ, μετεσκεύασεν αὐτὴν εἰς τὸ ἴδιον ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι τὸ ζωοῦν, καὶ ὅλως αὐτῇ κατὰ τὸ ἄῤῥητον τῆς ἑνώσεως λόγον συμβεβηκὸς ζωοποιὸν ἀπέδειξε, καθάπερ δῆλον ἔστι κατὰ φύσιν ἄνθρ. διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ τοὺς μετέχοντας αὐτοῦ τὸ σῶμα Χριστοῦ· ἐξελαύνει γὰρ ὁ θάνατον, ὅταν ἐνῇ τοῖς ἀποθνήσκουσι μήπω, καὶ ἀξίωσι φθορᾶς, τὸν τῆς φθορᾶς ἀφαιρούμενος λόγον τελείως ὡς ἴδιον ἐν ἑαυτῷ. ἀλλ' ἐρᾷ τις τυχὸν, εἰς τὴν τῶν κεκοιμημένων ἀναβίωσιν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν ἀφεῖσας· οἱ γὰρ πίστιν μὴ τὴν εἰς Χριστὸν ἠμπεδωκότες, μέτοχοί τε ἐγεγόνεσαν αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως οὐκ ἀναβιώσονται χρόνῳ. τί οὖν ἐρεῖ πάλινδρομήσας πρὸς ζωὴν σύμπαν τὸ ποίημα τὸ πεπτωκὸς εἰς θάνατον; ἀλλὰ ναὶ πρὸς ταῦτα ἑτοίμως, ἀναβιώσεται πᾶσα σὰρξ· ἐνθυμεῖσθαι γὰρ χρὴ τοὺς νεκροὺς ὁ προφητικὸς προαναῤῥηδὴν λόγος. λογιζόμεθα γὰρ ὅτι πᾶσιν διήκειν τὴν ἀνθρωπότητα τὸ διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ πᾶσαν ἀπολελυθαι πιστεύομεν τῆς φθορᾶς τὴν ἡμετέραν φύσιν. πάντες γὰρ ἀναστήσονται, καθ' ὁμοιότητα τὴν δι' ἡμᾶς ἐγηγερμένου, καὶ πάντας ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ, καθάπερ οἶδεν ἀνθρ. καὶ ὡσπερ ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ κατεκλείσθημεν εἰς θάνατον, ὅτως ἐν τῷ πρωτοτόκῳ, πάλιν τῷ δι' ἡμᾶς ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεται σύμπαντες· ἀλλ' οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, καθὰ γέγραπται, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. δῆλον δ' ἐγένετο καὶ ἐν τῷ τυχόντι μέτρῳ, θανάτου πικρότερον ὂν ἀνάστασιν πρὸς κόλασιν, καὶ εἰς μόνας αἰτίας ἀναβιῶναι λαβόν. κυριώτερον ζωοποιῶ ζωὴν ὄντως τὴν ἐν

A carnem Christus obtulerit, ex eius porro verbis agnoscemus. *Pater* enim, inquit, *sanctè, serua eos.* Et rursus: *Pro eis ego sanctifico meipsum.* Hic autem sanctificare seipsum ait, non sanctificatione & purgatione animæ aut spiritus, quemadmodum nos sanctificari dicimur, sed neque participatione sancti Spiritus: (erat enim in eo Spiritus naturaliter, eratque & est sanctus, & in perpetuum erit) sed sanctifico ait, pro consecro & offero quasi hostiam immaculatam in odorem suauitatis. Sanctificabatur enim, siue sanctum iuxta Legem vocabatur id quod super altare offerebatur. Dedit ergo suum corpus Christus pro vita omnium, & per ipsum rursus in nobis vitam inferit: quonam autem pacto, dicam pro viribus. Postquam enim viuificum illud Dei Verbum in carne inhabitauit, in suum bonum eam, hoc est ad vitam reformauit, & omnino ei ineffabili vnionis modo coniunctum, viuificam reddidit, non secus ac ipsum est secundum naturam. Proinde Christi corpus viuificat eos qui eius sunt participes. Expellit enim mortem cum fuerit in morti obnoxius, & corruptionem remouet, rationem in seipso pariens, quæ corruptionem perfectè deleat. Sed dicet forsan aliquis, resurrectionem mortuorum mentis oculo attentè considerans: Enimuero qui fidem in Christum non susceperunt, nec facti sunt eius participes, resurrectionis tempore non reuiuiscent. Quid ergo? nonne omnis creatura quæcunque in mortem lapsa est, reuocabitur ad vitam? Ita sanè: resurget omnis caro. suscitatum enim iri mortuos Propheta prænunciat. Ad omnem quippe humanitatem illud per resurrectionem Christi mysterium pertinere statuimus, & in ipso ac primo nostram omnem naturam corruptione liberatam esse credimus. Omnes enim resurgent iuxta similitudinem eius qui propter nos excitatus est, & qui omnes sicuti erat homo in seipso continet. Et quemadmodum in primo Adamo inclusi fumus in mortem, sic in eo rursum qui primogenitus est propter nos à mortuis cuncti resurgent: *sed qui bona quidem egerint, in resurrectionem vitæ*, vt scriptum est: *qui verò mala egerint, in resurrectionẽ iudicij.* Resurgere verò ad pœnam, & ad sola supplicia excitari, morte ipsa lõgè acerbius esse iudico. Magis itaq;

Ioan. 17.

Ioan. 5.

proptiè vita vtique in Christo censenda est illa quæ sanctitate, felicitate, atque perpetua animi voluptate constat. nam & hanc veram esse vitam agnoscit sapiens ille Ioannes dicens: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum.* Ecce enim, ecce non visuros vitam incredulos affirmat: quamuis omnis creatura reditum ad vitam & resurrectionem præstoletur. Manifestum est igitur, illam sanctis paratam in gloria & sanctitate vitâ iuremerito Saluatorem nuncupare, quam sectaturos eos qui ad vinificæ carnis participationem veniunt, nemo sanæ mentis ambigit. Sed quoniam seipsum Saluator sæpe iam antea panem nuncupauit, videamus rursus num aliquid eorum quæ prænunciata sunt in mentem nobis hoc vocabulo reuocare & quæ sacris literis continentur in memoriam reducere velit, in quibus sub figura panis etiam olim tigurificabatur. Scriptum igitur est in Numeris: *Et ait Dominus ad Mosem, dicens: Loquere filiis Israel, & dices ad eos: In ingrediendo vos in terram, in quam ego introduco vos illuc, & erit, quando comedetis vos de panibus terræ, demetis demptionem, segregationem Domino, primitias conspersionis vestræ: panem segregabitis demptionem ipsam, Sicut demptionem ab area, sic demite ipsum, primitias conspersionis vestræ: & dabitis Domino demptionem in progenies vestras.* Obscurè itaque, & crasso veluti sub amictu ista Lex figurabat: sed prædicebat rursus panem vtique illum verum qui de cælo descendit, hoc est Christum, & qui dat vitam mundo. Animaduerte enim quo pacto homo sicuti nos propter similitudinem nostri factus, delibatio veluti quædam nostræ massæ, & dempetio, vt scriptum est, oblatus est Deo ac Patri, primogenitus ex mortuis factus, & primitiæ resurrectionis omnium in ipsum cælum ascendens: Assumptus enim est ex nobis, etenim Abrahæ semen apprehendit, sicuti Paulus ait, oblatus autem est vt ex omnibus, & pro omnibus, vt omnes vinificaret, ac tanquam ex area primus manipulus offerretur Deo ac Patri. Quemadmodum autem cum sit ipse vera lux, gratiam istam di-

Ioan. 3.

Num. 15.

A Χριστῷ νοητέον, τὴν ἐν ἁγιασμῷ, καὶ μακαριότητι, καὶ ἀϊδίῳ τέρψει ζωὴν· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸν ἀληθῶς ἔστιν ἡ ζωὴ εἶδε πίστασθαι καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης, λέγων, ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ ἡ ἐν ἀπιστίᾳ κατειλημμένον τὴν ζωὴν οὐκ ὄψεσθαι φησὶ· κἂν πᾶσα ἡ τοῦ παντὸς ποίημα παλιγγενεσίαν εἰς ζωὴν, καὶ ἀνάστασιν προσδοκᾷ. προσῆκεν οὖν, ὅτι ἡ τοῖς ἁγίοις ἡτοιμασμένην, τὴν ἐν δόξῃ φημὶ, καὶ ἁγιασμῷ ζωὴν εἰκότως ἀπεκάλεσεν ὁ σωτὴρ, διὰ ὅτι διώκειν δεήσει πρὸς μεγάλην ἰόντας τῆς ζωοποιούσης σαρκὸς, τουτέστι τῶν δι' ὀφρυώντων ἀμφίβολον. ὅτῳ γ' ἂν ἀρτὸς πολλοῦ ἤδη τῶν προκειμένων ἄρτον ἑαυτὸν ἀπεκάλεσεν ὁ σωτὴρ, ἵνα μὴ πᾶν ἀπὸ τοῦ ἀρτοειδοῦς ἡμῶν εἰς νοῦν ἀναφέρωμεν τὴν ἡμετέραν. ἐκ ἀρχῆς τούτου βούλεται, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς κειμένων αἰνιγμάτων σκιαγραμμὴν, ἐν οἷς ὡς ἐν ἄρτου σήματι καὶ πάλαι κατεσημήνετο. λέγραται γοῦν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς· καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων, λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς· ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, καὶ ἔσται ὅταν ἐσθίητε ὑμεῖς ἀπὸ τῶν ἄρτων τῆς γῆς, ἀφελεῖτε ἀφαίρεμα, ἀφόρισμα κυρίῳ ἀπὸ τῶν φυραμάτων ὑμῶν. ὡσεὶ ἀφαίρεμα ἀφορίσετε αὐτὸ, ὡς ἀφαίρεμα ἀπὸ ἅλω, ὕτως ἀφορίσετε αὐτὸν, ἀπὸ τῶν φυραμάτων ὑμῶν, καὶ δώσετε τῷ κυρίῳ ἀφαίρεμα εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν· αἰνιγματωδῶς μὲν οὖν, καὶ παγκάλως ὡς ἂν τὸν ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐκσολίοντα ἔχων ὁ νόμος τὰ τοιαῦτα διετύπου· προφανεστέρως δὲ πάλιν τὸν ἄρτον ὄντως τὸν ἀληθινὸν τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτῶντα, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, καὶ ζωὴν δεδόντα τῷ κόσμῳ. σαφὲς γὰρ ὅπως αἰ ἔσχατοι καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς τὸν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν γεγυμνωμένος, ἀπαρχὴς ὡσεὶ τῶν ἡμετέρων φυραμάτων, καὶ ἀφόρισμα τοῦ γεγραμμένου, ἀνετέθη τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ προφθάσας ἐν νεκροῖς ἀναστὰς, καὶ ἀπαρχὴ τῶν ἀποθνόντων ἀναβαίνων τὸν οὐρανὸν· ἐλήφθη μὲν γὰρ ἐξ ἡμῶν, ἀπαρμὴ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, καθάπερ ὁ Παῦλός φησιν, ἀνετέθη δὲ ὡς ἐξ ἁπάντων, καὶ ὑπὲρ πάντων, ἵνα τοὺς πάντας ζωοποιήσῃ, καὶ καθάπερ ἐξ ἁλωὸς δράγμα ὃ προῆρχεν ἀναφέρηται τῷ Θεῷ καὶ πατρί· ὥσπερ δὲ ἀστραπὴ χρὴ ἀνίσχουσα φῶς, ἐπιπέμψῃ τοῖς ἑαυτῆς μαθηταῖς τὴν ἀπὸ τῆς

πρόγματος χάριν· ὑμεῖς γάρ ἐστι, φησὶ, τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὅτων καὶ ἄρτος ἐστὶν ὁ ζῶν, καὶ ὁ πάντα ζωογονῶν, καὶ πρὸς τὸ εἶναι συνέχων, καθ' ὁμοιότητα πάλιν, καὶ ὡς σκιᾶς τὸν νόμον, ὡς ἐν ἄρτοις δώδεκα τὸν ἱερὸν ἀποστόλων χορὸν λέγει γάρ ὅτως ἐν τῷ Λευιτικῷ· Καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων. Ἔντειλαι τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, καὶ λαβέτωσάν σοι ἔλαιον ἐλαίτινον, καθαρὸν κεκομμένον εἰς φῶς· καῦσαι λύχνον ἔξω τοῦ καταπετάσματος ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. εἶτα φησὶν ὅτι τούτοις, καὶ λήψεσθε σεμίδαλιν, καὶ ποιήσετε αὐτοῖς δώδεκα ἄρτους, δυοδεκάτων ἔσαι ἄρτος ὁ εἷς, καὶ ὅπως θήσετε αὐτοὺς δύο θέματα· ἓξ ἄρτους ὁ ἓν θέμα ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς καθαρᾶς ἔνωπι κυρίου, καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ ὁ θέμα, λίβανον καθαρόν. καὶ ἔσαι, καὶ ἔσαι εἰς ἄρτους εἰς ἀνάμνησιν προσφερόμενα τῷ κυρίῳ. λύχνον μὲν οὖν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ σκηνῇ, καὶ ἔξωθεν τοῦ καταπετάσματος καταφωτίζοντα, τὸ μακάριον Ἰωάννην ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰ δεδύκαμεν, προφθάνομεν μὲν ἐλαίῳ τῷ καθαρωτάτῳ, τοῦτ' ἔστι, τῷ ἀπὸ τοῦ πνεύματος φωτισμῷ· ἔξω γεμὶν ὃ καταπετάσματος, ἐπείπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτῷ κατηχητικός· ἐτοιμάσατε γὰρ τὴν ὁδὸν κυρίου, φησὶν, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. τὰ δὲ ἔσω τοῦ καταπετάσματος, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἀποκεκρυμμένον περὶ Χριστοῦ μυστήριον, ὃ λίαν ἐκφαίνει· ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς βαπτίζω εἰς ὕδατι εἰς μετάνοιαν, ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστὶν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρί· ὁρᾷς οὖν ὅπως καταλάμπει μὲν αὐτὸς, ὡς ἐν ἁπλουστέρῳ τῷ λόγῳ κεκαλῶν εἰς μετάνοιαν, τὰ γεμὶν ἔσω τοῦ καταπετάσματος ἀπογυμνοῖ ὅπερ ἐστὶ τῷ βαπτίζοντι ἁγίῳ πνεύματι καὶ πυρί; καὶ πλατύτερον μὲν τὰ περὶ τούτων ἀνελήφαμεν, πρέπειν ἡμῖν ἡγησάμενοι τῷ λόγῳ τὴν βιβλίου· ἐκανὸς οὖν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων. ἠφανίσθαι δέ πως ἐκ προδρομῆς ἀρτίως, ἐπείπερ ὠφελήσειν, μετὰ τὸν Ἰωάννου πρόοδον, γέγονε σκηνὴ καὶ σκότος πεμφθέντων ἡμῖν τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἰμὶν τῷ αἰωνίῳ φωτὶ. Διὰ γὰρ τοῦτο, οἶμαι, τὸν αἰτίαν ὁ λόγος προκαταστιλώσας αὐτὸν, τὸ τοῖς δώδεκα ἄρτοις ἡμῖν προσέσεσθαι ἡγήσατο· ποιήσετε γὰρ, φησὶ, δώδεκα ἄρτους· δυοδεκάτων ἔσαι ὁ ἄρτος ὁ εἷς· ἔστος τῆς γραφῆς τὸν ἀριθμὸν τὸν δέκα, πλέον αὐτὸν προσδέχεσθαι, καὶ εἰδέναι πληρέστατον,

scipulis adiecit: *Vos* enim *estis*, inquit, *lux mundi*: sic cum sit panis ille viuus, & qui cuncta viuificat, ac in esse continet, iuxta similitudinem rursus, & per vmbram Legalem duodecim quodammodo panibus sacrum Apostolorum chorum designabat. Sic enim ait in Leuitico: *Et locutus est Dominus ad Moysem dicens: Precipe filiis Israel: & sumant tibi oleum de oliuis mundum expressum ad lumen: vt ardeat lucerna semper extra velum in tabernaculo testimonij.* Addit præterea: *Et sumetis similaginem, & facietis eam duodecim panes: de duabus decimis erit vnus panis. Et imponetis eos duas positiones: sex panes vnam positionem super mensam mundam ante Dominum. Et imponetis super positionem thus mundum, & sal: & erunt in panes ad commemorationem proposita Domino.* Lucernam igitur, quæ in tabernaculo sancto erat, & extra velum lucebat, diuinum Ioannem esse antea diximus, quæ oleo quidem purissimo fouebatur, hoc est illuminatione spiritali. Extra velum autem, quoniam doctrina eius præparatiua erat. *Parate* enim *viam Domini*, inquit, *rectas facite semitas Dei nostri.* Quæ enim erant intra velum, hoc est, occultum de Christo mysterium haud multum patefecit. *Ego*, enim, inquit, *baptizo vos aqua in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu & igne.* Vides quo pacto effulgeat quidem vel vt in simpliciore doctrina vocans ad pœnitentiam: veruntamen ea quæ sunt intra velum denudanda relinquat ei qui per ignem & spiritum baptizat? Sed de his fusius in principio libri diximus ad istum locum: *Erat ipse lucerna ardens, & lucens:* Ea verò velut in transcursu modò attigimus, quoniam necesse erat ostendere statim Ioannis aduentum sanctorum Apostolorum prædicationem sequi. Ob hanc enim causam, vt existimo, Scriptura ipso prænunciato duodecim nobis panum contemplationem exhibet. *Facietis* enim, inquit, *duodecim panes, de duabus decimis erit panis vnus.* Solet Scriptura diuina denarium numerum perfectum semper accipere & plenissimũ agnoscere,

Leuit. 24.

Esa. 40.

Mat. 3.

numerorum enim sequentium series & ordo reuolutione quadam & multiplicatione eiusdem numeri quò voluerit progreditur, atque extenditur. Ex duabus itaque decimis, vnumquemque panem constare iubet, vt in discipulis coniunctarum virtutum perfectionem spectares, actiuæ nimirum, & contemplatiuæ. Imponi porro duas positiones iubet, ipsum forsan locum significans, quem Domino, vt videtur, tribuere solebant, cum medium illum semper exciperent, & eum tanquam magistrum circunsistere solerent. 2. Cor. 2. Vt autem discereremus ipsos, sicuti Paulus ait, Christi bonum odorem fuisse Deo ac Patri, thus imponi iubet panibus, & sale inspergi. Dictum enim est ad eos alicubi: *Vos estis sal terræ.* Sed & Sabbatorum die offerri iubet, vtiliter. extremis enim seculi temporibus apparuerunt. est autem Sabbatum vltima dies hebdomadis. neque id solùm; verumetiam quia tempore aduentus Saluatoris nostri spiritaliter sabbatizauimus. otium enim à peccatis egimus. Tunc autem sancti etiam Apostoli nobis exhibiti sunt, quorum diuinis scriptis enutriti ad vitam euchimur quæ sanctificatione cõtinetur. Idcirco die Sabbatorum proponi potissimum iubet panes in sancta mensa, hoc est in Ecclesia. sæpe enim ex parte totum significatur. Quid verò sancta illa Christi mensa sanctius fuerit? Quocirca, vt panis quidem Saluator præfigurabatur in Lege: sed panes rursum discipuli ad similitudinem eius dicuntur. Omnia enim verè quidem erant in Christo, sed similitudine cum ipso, etiam in nobis sunt per eius gratiam.

A ἐπίσαρ ἡ τῶν ἐφεξῆς ἀριθμῶν παράδοσις καὶ θέσις, ἀπαρτίζουσιν ἕνα καὶ πολυπλασιασμὸν τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰ αὐτὰ διχομηνῶν, ὡσὰν ὅταν αὐξηθῇ βαδίζῃ, καὶ ἐκτείνεται. ἐκ δύο δεκάδων δικαίων, ἕκαστον ἑνὸς ἑλκύῃ, ἵνα δὲ πλέον ἴδῃς ἐν τοῖς μαθηταῖς, ἐν ἴσῃ τῇ ξυμμετρίᾳ, τῇ τε παραμαλακῇ φημί, καὶ τῇ κατ' ἀρετὴν ἀσκητῇ. ἐπιτίθησι γεμοῦν δύο θέματα τραπέζῃ, μονονουχὶ καὶ τοῦτο αὐτοῦ ἐκπροσφυεῖς, ἕως ἔγος ἕως κατ' εἰκὸς ποιήσῃ, μέσον ἀεὶ τὸ κύριον διχομένους, καὶ ὥσπερ ἵνα καθηγητοῦ ἀεὶ κυκλοῦν εἰθισμένους αὐτόν· ἵνα ᾖ μάθωμεν, ὅτι καθάπερ ὁ Παῦλός φησι, Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ἐπιτίθησι τοῖς ἄρτοις τὸ λιβανωτὸν, καὶ καταπάσσεσθαι ἢ καὶ ἁλσίν. εἴρηται γάρ που πρὸς αὐτοὺς, ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἅμα δὲ τῇ τῶν Σαββάτων ἡμέρᾳ προσκομίζεσθαι τραπέζῃ ἄρτους ἐκ ἑξάπλους ἢ ἑπτάπλους· ἐσχάτοις γὰρ ἐν ἐσχάτοις ἡμέραις ἐφάνημεν· ἐσχάτη ἡ ἑβδομάδος ἡμέρα τὸ Σάββατον. καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ χρόνον τὸν καιρὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπεδεξάμεθα ἐσαββατίσαμεν πνευματικῶς· ἠργήσαμεν γὰρ ἐκ ἁμαρτιῶν. συνέβη δὲ τότε καὶ τοὺς ἁγίους ἡμῖν ἀποστόλους ἀναδέχεσθαι, ὧν καὶ τὰ θεῖα τρεφόμενοι συγγράμματα πρὸς ζωὴν ἀναβαίνομεν τὴν ἐν ἁγιασμῷ. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν Σαββάτων ἡμέραν προκεῖσθαι μάλιστα τοὺς ἄρτους ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· σημαίνεται γὰρ πολλάκις ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν. τί δ' ἂν εἴποιτο τῆς ἁγίας Χριστοῦ τραπέζης τὸ ἁγιώτερον; Σάκουῶ ὡς ἄρτος μὲν ὁ Σωτὴρ προσετυπώθη καὶ τύπον· ἄρτοι δὲ πάλιν οἱ μαθηταὶ κατ' ὁμοιότητα τοῦ αὐτοῦ· πάντα γὰρ ἐγένετο μὲν ἐν τῷ Χριστῷ, κατ' ὁμοιότητα δὲ τοῦ ἐν ἡμῖν ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐφ' ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος.

B

C

D

v. 52. *Litigabant ergo Iudæi ad inuicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis* IESVS.

E Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν; εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

Prou. 8. *Omnia præsentis intelligentibus, & recta inuenientibus scientiam*, vt scriptum est. Insipientibus verò obscurum est etiam id quod facillimum. Solers enim auditor quæ perspicua sunt citra cunctationem vllam in mentis thesauro recondit: Quorum autem ratio difficilis videatur, ea sæpe ac multum inuestigat, & scisciatari non

Πάντα εὐκοπα τοῖς συνιοῦσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὑρίσκουσι γνῶσιν, καὶ τὸ σκολιὸν ἀσκεπὲς τοῖς ἀφρόνοις καὶ τὸ λίαν εὐμαθές. ὁ μὲν γὰρ συνετὸς ὄντως ἀκριβαστὴς, τὰ μὲν τῇ μαθημικῇ δυνατωτέρᾳ τῆς διανοίας ἐγκαλεῖ θησαυρῷ, μνησμὸν ὅτι τούτῳ μενοῦνα τῷ δεξαμένῳ· τὰ δὲ ἐφ' οἷς αἰ φαίνηται χαλεπὸς ὁ λόγος, τῇς ἐρεύνας ἐφίεται, καὶ φιλοπονῶν οὐ

παύεται· καὶ μοι δοκεῖ τισὶ τῶν χρησίμως ἐπιέ- A
χεσθαι δρᾶν, ὁποῖόν τί φασι τοὺς βύδρους πάσας
καὶ ἀπρόλικας ἀναφαίζεσθαι κύνας, αἳ τοὺς κύ-
νεσιν τῇ ἀφθίτοις πολλῷ ἔρρουσι τοῦ τῆς
φύσεως τὸ ὀξύτητα, τοῖς τῶν ζητουμένων κα-
ταδύσεις ἀεὶ τοῦ δίοισιν· οὐ γὰρ ὑπὸ τοῦ τοιού-
του ἀνὰ τὸ ἔξιν καλέσαι τὸν σοφὸν ἐ τοῦ φα-
τικὸν ὧδε λόγον ἔχει, ζητῶν ζήτει, καὶ πρὸ ἐμοὶ
οἴκει. χρὴ γὰρ ζητοῦντα ζητεῖν, τοῦτ' ἔστι, σπου-
δαιοτάτῳ εἰς τοῦτο τὸ τοῦ θυμίαν εἰσφέροντα B
μὴ ὀκνοσοφίζεσθαί τοι τοῦς ὀξυτέροις ἐν-
νοίας, ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον αὖ ἀπαχθήναι τι τοῦς
δυσέρδαν, τοσούτῳ δὴ μᾶλλον ὀξυτέρῳ τοῦ σπέρ-
χεσθαι τῷ, ἐ γοργοτέρᾳ σὺν μενῷ ἐκπο-
λιορκεῖν τοῦ σοβολαῖς ὃ κρυπτόμενον. ἀλλὰ γὰρ
ὁ ἀπειθὴς τε καὶ ἀχλεγαγώγητος νοῦς, ὅσῳ αὖ
αὐτὸν διαπέχῃ, τοῦτο πρύτως ὀξυδερκεῖς πᾶς ἀ-
πιθείας, καὶ ὡς κίβδηλον ἐκπέπεφθαι ὃ ἔχει, ὀξὺ
ἀπαλλάττου θράσους, καὶ εἰς ἐγκάτλιπα κάθαι- C
νων ἀφροσύνας. ὃ γὰρ μηδενὶ τοῦ χωρεῖ ἐλθεῖν,
μηδὲ οἴεσθαί τι μεῖζον ἐπαρκεῖν αὐτοῦ, πῶς
οὐκ αὖ εἴη λοιπὸν, ὅσῳ θρᾴως εἰρήκαμεν; οὕ-
τω τοῦ πεισθεῖσι τοῦ παῖς ἐ τοῖς Ἰουδαίοις δύ-
σπιστοι εἰς τὸ τοῦ πάσματος ἀφορᾶν τε φύ-
σιν. δέον γὰρ αὐτοῖς τοῦ δείκνυσθαι μὲν ἀμήχανὸν τῶν
ὑπερφυῶν τοῖς λόγοις, τοῦ τεθαυμακόσι ἤδη δι' D
πολλῶν τῷ θεοπρεπῆ δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τῶν
ἐφ' ἅπασιν ἀμαχον ἐξουσίαν, ὅτι ὑ τοῖς δυσπε-
φύκασι φιλοπαθεῖν, καὶ παθεῖν μᾶλλον πα-
ρακέλευ τοῦ ὧν αὖ φαίνονται δυσχεραίνοντες·
πάλιν ὃ πῶς, αἰσχύνης ὅτι Θεοῦ λέγουσιν, ὥσ-
περ οὐκ εἰδότες, ὅτι δυσφημίας ἁπάσης αἰσά-
πλεως ὁ λόγος ἐράται. ὃ γὰρ πρέπον δύναται
καταρθοῦν ἀκριβῶς τοῦ σπέρσει τοῦ Θεοῦ· ψυχικοὶ ὑ
ὄντες, καθάπερ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, οὐκ
ἐδέχοντο τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. μωρία δὲ
αὐτοῖς ὃ σωτὴρ ὄντως ὁράται μυστήριον. διὸ τοι-
γάρτοι οὐκ εὖ ἔχειν ἡμᾶς ὠφελεῖ μόνοις, καὶ ἐξ ὧν
ἕτεροι τοῦ παίουσι τὸ οἰκεῖον ἐπανορθοῦσθαι βίον, σὺ
τοῦς τοῦ καθίστασι τοῦ θείων μυστηρίων πίστιν μᾶλ-
λον ἔχειν ἀζήτητον, μηδενὶ ὑ τοῦ λεγομένων ἐπιφέ-
ρειν ὃ πῶς· Ἰουδαϊκὸν γὰρ ὄρημα, καὶ κολάσεως ὑ
τέσσαρας ἄξιον τοῦτο. ἐπεὶ καὶ ὁ τῶν Ἰου-
δαίων συναγωγῆς ἡγούμενος, νικόδημος ὑ σὺν
αὐτῷ, ὃ πῶς δύναται ταῦτα γένεσθαι λέγων, ὅτι
τοῦ θείων κατηχοῦτο λόγων, ἐλήφθη δικαίως
ἀκούσας. σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ
ταῦτα ἀ γινώσκεις; ἀντεχόμεθα τοίνυν τοῦς τοῦ συμφέροντος ἡμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἑτέρων ἀπο-

cessat, canum venaticorum more, qui odora vi à natura præditi, latibula feratum vsque circumeunt. Nunquid enim sapientem vt tale quiddam faciat sermo Propheticus inuitat, his verbis: *Quærens quære, & apud me habita.* Oportet enim quærentem quærere, hoc est vehementissimum studium in hoc afferre, nec in futiles cogitationes abduci, sed quanto asperior sese difficultas offeret, tanto acrior adhibendus erit animus, & vehementiori conatu id quod latet expugnandum. Sed rudis & indocilis animus, si quid ipsum fugiat, incredulitate sua statim eleuat, ac tanquam adulterinum reiicit quod eius captum superat, ex indocta temeritate in extremam elatus superbiam. Nulli enim cedere velle, nec existimare se quicquam esse maius, nonne demum id fuerit quod mox diximus? In hunc morbum Iudæos incidisse comperiemus, si rei naturam attendamus. Nam cum Saluatoris sermones incunctanter susciperе deberent, cuius diuinam virtutem, & inuictam in omnibus potentiam multis iam signis antea perceptam admirati fuerant, & de rebus arduis sciscitari, eorumque intelligentiam quærere quæ difficultatem afferre videbantur: rursum illud *Quomodo*, stultè de Deo proferunt, quasi nescirent hoc loquendi genus omni scatere blasphemia. Cuncta enim cetera laborem perficiendi potestas in Deo est: sed cum animales essent, sicuti beatus Paulus ait, non percipiebant ea quæ sunt spiritus Dei: sed stultitiam esse putabant sapientissimum illud mysterium. Hinc igitur vtilitatem capientes, & per quæ cæteri cadunt, per hæc ipsa vitam nostram emendantes, in susceptione diuinorum mysteriorum fidem habere quidem nos oportet curiositatis expertem, neque cum aliquid dicitur, subiicere illud *Quomodo*. Iudaicum enim est illud, vocabulum, & extremi proinde causa supplicij. Nam & princeps ille Synagogæ Iudæorum Nicodemus, cum auditis sermonibus diuinis diceret, *Quomodo possunt hæc fieri*, iure *Ioan. 3.* derisus est, his verbis: *Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?* Aliorum igitur stultitia ad rei vtilis inue-

A

B

C

D

1. Cor. 2.

E

stigationem

stigationem sapientiores facti, de iis quæ Deus operatur illud *Quomodo* vsurpare caueamus, sed ei potius operum suorum viam perspectam esse fateri studeamus: Quemadmodum enim nemo nouit quid sit naturâ Deus, sed iustificatur credens eum esse, & quærentes eum mercedē ab ipso accipere: ita rursus modum quo ab ipso quæque fiunt ignorabit quidem, sed vtcunque res cadat fidei permittendo, & supremum Deum cuncta posse fatendo, tam recti iudicij non leue præmium reportabit. Ita quippe nos affectos esse quum ipse vniuersorum Dominus velit, per Esaiam Prophetam inquit: (Esa. 55.) *Non enim sunt cogitationes meæ sicut cogitationes vestræ: nec sicut viæ meæ, viæ vestræ, dicit Dominus: sed sicut distat cælum à terra, sic distant viæ meæ à viis vestris, & cogitationes vestræ à cogitatione mea.* Qui autem sapientia & potentia tam supra nos eminet, qui non & mirabiliter operabitur, & nostrum captum excedet? Iubet autem non inutilem, meo iudicio, comparationem hic subiicere. Qui inter nos machinalem scientiam exercent, magnum quiddam sæpe se facturos profitentur, & cuius faciendi ratio mentes nostras fugit priusquam illam spectauerimus: sed artem ipsam considerantes, etiam ante experimentum ipsum fidem adhibemus, pudetque iis obluctari. Quomodo igitur, inquiet aliquis, non grauissimorum criminum reatu tenebuntur, qui præstantissimum rerum omnium artificem Deum incredulitate sua eleuare audent, qui de iis quæ operatur, *Quomodo*, quærere non verentur, quamuis vniuersæ sapientiæ largitorem eum esse nouerint, & ex omni diuina Scriptura cunctipotentem esse didicerint? Quod si persistas o Iudæe, vsurpare illud *Quomodo*, ego vicissim tuam imperitiam imitans tibi reponam: Quomodo egressus es ex Ægypto? quomodo quæso in serpentem versa est virga Mosaica? quomodo manus lepra infecta est, & in pristinum statum rursum redit, vt scriptum est? Quomodo in sanguinis naturam versa est aqua? quomodo per medium mare sicco pede transisti? (Exod. 15.) quomodo amara illa aqua de Merra per lignum versa est in dulcem? quomodo tibi aqua è petrarum vberibus effluxit? quomodo propter te manna decidit? quomodo porro Iordanis immotus stetit? aut quomodo solo clamore

πίας δ' εἰσχόμενοι, τὸ, πῶς, λέγειν ἐφ' οἷς ἂν ἐργάζηται Θεὸς παραιτώμεθα, ἀναθήσομεν δὲ μᾶλλον μὴ γινώσκειν αὐτὸν τὴν ἰδίων ἔργων τὴν ὁδὸν ἐπίστασθαι. ὥσπερ γὰρ οὐδεὶς εἶδεν ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Θεὸς, δικαιοῦται δὲ πιστεύων ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται· οὕτως ἀγνοήσει μὲν πάλιν τὸν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πληρουμένων παρ' αὐτοῦ τρόπον, ἀναθεὶς δὲ τῇ πίστει τὴν ἔκβασιν, καὶ τὸ πάντα δύνασθαι συναινῶν τῷ πάντων ὑπὲρ πάντας Θεῷ, κομιεῖται τῆς οὕτως ἀγαθῆς διανοίας οὐκ εὐκαταφρόνητον τὸν μισθόν. ὅτι γὰρ ἡμᾶς οὕτως ἔχειν, καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων δεσπότης διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἡσαΐου· οὐ γάρ εἰσιν αἱ βουλαί μου, ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, αἱ ὁδοί μου, λέγει κύριος· ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ ὁδοί μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. ὁ δὲ τοσοῦτον ἡμῶν κατά τε σοφίαν καὶ δύναμιν ὑπερκείμενος, πῶς οὐχὶ καὶ ἐργάσεται παραδόξως, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπερβαλεῖται κατάληψιν; βούλομαι δέ σοι ἐπὶ τούτοις λογισμὸν οὐκ ἀχρεῖον, ὥς γέ μοι φαίνεται, προσεπενεγκεῖν. οἱ μὲν γὰρ παρ' ἡμῖν τὴν τῆς μηχανικῆς μετιόντες ἐπιστήμην, μέγα τι πολλάκις κατορθοῦν ἐπαγγέλλονται, καὶ τὸν μὲν ἂν ἐργασομένων τρόπον πρὶν ἰδεῖν οὐκ ἴσμεν, εἰς δὲ τὴν ἐπιστήμην ἀποβλέψαντες, καὶ πρὸ τῆς πείρας αὐτοῖς πιστεύομεν, καὶ ἀντιλέγειν δυσωπούμενοι. πῶς οὖν, ἐρεῖ τις, οὐκ ἂν εἶεν εἰκότως ἔνοχοι τοῖς ἐσχάτοις ἐγκλήμασιν, οἱ τὸν ἀπάντων ἀριστοτέχνην Θεὸν ταῖς ἀπιστίαις ἀτιμάζειν κατατολμῶντες, οἱ τὸ πῶς ἐφ' ὧν ἂν ἐργάζηται λέγειν οὐ παραιτούμενοι, καίτοι πάσης αὐτὸν σοφίας χορηγὸν εἰδότες, καὶ ὅτι πάντα δύναται διὰ πάσης παιδευθέντες τῆς θείας γραφῆς; εἰ δὲ ἐπιμένεις Ἰουδαῖε λέγειν, τὸ πῶς, ἐρῶ τι κἀγώ, τὴν σὴν ἀμαθίαν μιμούμενος· πῶς ἐξῆλθες ἐξ Αἰγύπτου; πῶς δὲ, εἰπέ μοι, καὶ εἰς ὄφιν μετεπλάττετο ῥάβδος ἡ Μωσαϊκὴ, πῶς ἐλεπρώθη μὲν ἡ χεὶρ, ἀποκατέστη δὲ αὖθις, ὡς γέγραπται; πῶς εἰς τὴν αἵματος φύσιν μετέστη τὸ ὕδωρ; πῶς διῆλθες διὰ μέσης θαλάσσης, ὡς διὰ ξηρᾶς; πῶς δὲ διὰ ξύλου τὸ πικρὸν τῆς Μέῤῥας ὕδωρ εἰς γλυκὺ μετεσκευάζετο; πῶς δέ σοι καὶ ὕδωρ ἐκ τῶν πετραίων ἀνεδόθη μαστῶν; πῶς ἐπῆλθέ σοι καταπίπτον τὸ μάννα; πῶς δὲ κατὰ ῥοῦν ἔστη παλινδρομῶν Ἰορδάνης; ἢ πῶς κατεπτώθη διὰ μόνης κραυγῆς

τῆς Ιεριχοῦς ὁ ἄπορρητος τεῖχος, & οὐκ ἐπτοεῖ- A
-ψῆλεγχόμενος ὅπως; πολλὰ γὰρ ἤδη παρεπε-
-φαυμακὼς ἀλόγοις μεγαλουργήματα, οἷς εἰκὸς
ἐπάγῃς ὅπως, ὅλῃ πανταχοῦ ἀπιστίᾳ τῇ
θείᾳ γραφῇ, καὶ πόσας τῶν ἁγίων παρεφθεῖρῃ λό-
γους, καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ πάντων τὰ
Μωσέως πάντα ἱερὰ συγγράμματα. Εἰκοτῶς ἔδει
μᾶλλον πιστεύοντας τῷ Χριστῷ, καὶ τοῖς περὶ αὐ-
τοῦ λεγομένοις ἀμυγδαλοειδῶς μαλάττε-
-σθαι μᾶλλον τῆς εὐλογίας τυχεῖν, ἢ
ἀπιστικῶτερον ἐμπεραίνειν λέγοντας· πῶς δυνα- B
-ται σὰρξ ἡμῖν δοθῆναι τοῦ Σωτῆρος εἰς φαγεῖν;
ἦτοι καὶ ὅ, ὡς ἐν ὑποθέσει φασὶ, τοιοῦτον γὰρ
πάλιν αὐτοῖς ὑπεροπτικὸν ἐναπερείσαι ῥῆμα.

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν
σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ
τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

Μακροθυμῶν οὖν, καὶ πολυέλεος ὁ Χριστὸς,
ὡς καὶ οἶμαι ἔξεστι καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν προκειμένων
ἰδεῖν. Φιλονεικήσας γὰρ ἁδρομερῶς ταῖς τῶν ἀπι- C
-στούντων μικροψυχίαις, πάλιν αὐτοῖς τὸ ζωο-
ποιὸν τοῦ μυστηρίου γνῶσιν ἐπιδακτυλοῦται, καὶ
νικήσας ὡς Θεὸς τὴν τῶν λυττώντων ἀλαζονείαν,
τὰ δι' ὧν εἰς μανίαν αἴσιον βιοῦν δύναιντο φρο-
-νῶ τινα μὴ ἐξ ἀνάγκης τὴν σάρκα δοὺς φαγεῖν, ἵνα
διδάσκῃ, ἢ ἐξ ἀγνοίας σκότει, καὶ ἰσχὺν οὐ-
δαμοθεν ἰσχύουσας ὁ ἀπόρρητον· ὅσον δὲ αὐτοῖς σὺν
τῷ φαγεῖν ἀγαθὸν ἐκβοησόμενα, ἐξ ἀνάγκης ζη-
τούμενος, ἵνα ἅπαξ πως αὐτοῖς ταῖς εἰς τὸ βούλεσθαι
ζῆν ἀπειρήτοις ἡδοναῖς ἐπιμώτερον πείσῃ, ὃ
πιστεῦσαι διδαξῇ. πεπιστευκόσι γὰρ ἤδη, εἰ τὸ μαν- D
-δάτωρ δυνατὸν ἅπαντα ἀκολουθεῖν ἐπιλογίζε-
-ται· οὕτω φησὶν ὁ προφήτης Ησαΐας· ἐὰν δὲ μὴ πι-
στεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε. Εἰκοτῶς ἐδεῖ προσέρ-
-χεσθαι τὴν ἐν αὐτοῖς τῶν πίστεως, δευτέραν ἐπι-
σκιάζεσθαι τῷ ἐφ' οἷς ἀγνοοῦσι πιστεῦσιν, καὶ οὐ
προεσβυτέρων τὴν πίστεως ὁρμὴν ἐξ ἧς ἔχουσιν. Διὰ
ταῦτα οἶμαι τὴν αἰτίαν παρεὶς εἰκότως ὁ κύριος, ὃ
λέγει αὐτοῖς, πρὸ ὧν ὑπεδάκτυλοῦ τῷ σῶμα αὐ-
τοῦ φαγεῖν, ἔστι δ' ὅτε καὶ πιστεῦσαι προ- E
-τρέπων ἡμᾶς. Εἰς γὰρ τὸν πεπιστευκότας, ἄρτον λαβὼν
τὸν ἄρτον ἐδίδου, λέγων· λάβετε, φάγετε· τοῦτό
ἐστι τὸ σῶμά μου· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν ὃ πο-
τήριον εὐχαριστήσας· λάβετε, πίετε, φησὶν, ἐξ
αὐτοῦ πάντες. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς
καινῆς, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφε-
-σιν ἁμαρτιῶν· ὁρᾷς ὅπως τοῖς μὲν ἀπιστοῦσιν ἔτι, καὶ τὸ πιστεῦσαι ζητοῦσι προσφόρως, δεῖ

Hierichuntis inexpugnabiles muri corruerunt, nec te loquentem deficeret illud *quomodo?* Multis enim deprehenderis iam antea attonitus esse miraculis, de quibus si tuum illud *quomodo* subinde inferas, omni planè Scripturæ diuinæ fidem derogabis, & omnia sanctorum Prophetarum scripta, adeóq; ipsius Mosis ante omnia sacros libros euertes. Decebat itaque potius Christo credentes, eiusque dictis mouenter affentientes, ad discendum potius eulogiæ modũ eniti, quàm temerè & inconsideratè temulentorum more dicere, *Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum?* Ita singulatem fallum præ se ferunt cum particulam *An* vtuntur: illud enim vocabulũ eorum arrogantiam tacitè indicat. v. 54. *Amen, amen dico vobis: Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

Patiens certè ac multum misericors Christus est, vt ex ipsis quoq; rebus propositis videre licet. Nihil enim curans cum angustis incredulorum animis contendere, rursus eis vnificam mysterij cognitionem apponit, & eorum a quo offendebatur, quà Deus, fallum superans, æternæ vitæ iter edocet. Et modum quidem quo carnem suam ad mãducandum traditurus esset nondum explicat: sciebat enim eos in tenebris versari, nec illud arcanum vllo modo capere posse. quantum autem boni ex eius manducatione euenturum esset vtiliter offendit, vt sempiterna quodammodo voluptate proposita ad vitæ desiderium vehementius ipsos instigatis credendum esse monstraret. Sequitur enim vt qui iam crediderint, intelligere quoq; valeant. sic enim Propheta Esaias: *Si enim non credideritis* inquit, *non intelligetis.* Oportebat igitur fide prius in ipsis fundatâ eorum quæ ignorant scientiam introduci, nec inquisitionem fido priorem sperari. Hanc, opinor, ob causam iure præterimittens quonam modo suam eis carnem daturus esset manducandam, eos ad credendum inuitat prius quam inquirant. Credentibus enim iam quum fregisset panem, dedit, dicens: *Accipite, comedite: hoc est corpus meum.* Similiter autem & calicem cum in omnes circũtulisset, *Accipite, bibite,* inquit, *ex eo omnes. Hic enim est sanguis meus Testamẽti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Vides quo pacto insipientibus & citra curiositatem credere nolentibus,

Esa. 7.

Mat. 26.

mysterij modum non explicet, sed iam credentibus clarissimè illud expromere compertatur? Audiant igitur qui fidem in Christum præ vecordia nondum susceperè: *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Expertes enim & vacui planè vitæ quæ in sanctificatione ac felicitate est remanent, qui per mysticam eulogiam non susceperunt Filium. Vita enim est secundum naturam, in quantum & ex viuente Patre genitus est: sed nihilo minus etiam sanctum eius corpus coniunctum aliquo modo & Verbo cuncta viuificanti ineffabiliter vnitum: idcirco eius esse reputatur ac velut vnum cum ipso censetur. Indutum enim est post Incarnationem, præterquam quod Verbum ex Deo Patre existens, & templum ex virgine assumptum, intelliguntur idem non esse natura: non enim consubstantiale est corpus Christi Verbo diuino, sed vnum congressu & concursu incomprehensibili: & quoniam viuifica facta est caro Saluatoris, vtpote vitæ secundum naturam, Verbo nimirum diuino, vnita, cum illam degustabimus, tunc vitam habebimus in nobis, ei quoq; simul vniti, quemadmodum ipsa Verbo inhabitanti. Hanc enim ob causam etiam in suscitandis mortuis, non verbis tantùm & nutu Deo conuenienti Saluatorem operatum esse comperimus, sed carnem suam quasi cooperatricem ad hoc potissimum adhibuisse, vt ostenderet illam viuificare posse, ac velut vnum: quid cum ipso iam factam esse. Enumerò proprium eius, nec alterius corpus est. Vnde, cum principis Synagogæ filiam suscitaret dicens, *Puella surge*, apprehendit manum eius, vt scriptum est eam nempe omnipotenti suo iussu vt Deus, & rursus tactu sanctæ carnis viuificando, vnam esse & eandem vtriusque demonstrat operationem. Præterea cum in ciuitatem Nain aduenisset, & efferretur filius ille matris vnicus, rursus tetigit loculum, dicens: *Adolescens, tibi dico, surge.* Itaque non solo verbo mortuos excitari vult, sed vt ostendat viuificum esse suum corpus, vt iam antea diximus, mortuos tangit, & per ipsum vitam iam corruptis immittit. Quod si solo tactu sanctæ carnis id quod corruptum est viuificatur, quomodo viuificam illam eulogiam non vberiorem consequemur, cum eam quoque degustabimus?

Matt. 9. Luc. 7.

Luc. 8.

A ὀξηκεῖται τῆ μυστηρίου τὸν τρόπον, τοῖς δὲ ἤδη πεπιστευκόσι σαφέστατα διηπὼν δηλοῦσθαι; ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ τὴ πίστιν τὴ εἰς Χριστὸν ὀξ ἁπλότητος ἔτι πόρρω διεξηκότες. ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τὴ υἱοῦ τὸ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτῆ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. ἀμέτοχοι γὰρ πάντηλῶς, καὶ ἀγιασμοῦ, καὶ μακαριότητος ζωῆς, οἱ μὴ διὰ τὴ μυστικῆς εὐλογίας ἐν ἁπλότητι δεξάμενοι τυγχάνουσι. ζωὴ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἐστὶ, καθὸ καὶ ἐκ ζώντος ἐγεννήθη πατρός· ζωοποιὸν δὲ θεοῦ ἦτοι καὶ θεῖον ἀγιον αὐτῆ σῶμα, σεσυνημένον ἑνὶ πῶς καὶ ἀρρήτως ἑνωθὲν τῷ τὰ πάντα ζωοποιοῦντι λόγῳ· διὸ αὐτῆ λελόγισται, καὶ ὡς εἰς ἴδιον αὐτό. ἀδιαίρετος γὰρ μὴ τῆ εἶναι διαφορὰν, πλὴν ὅσον εἰς θεότητα τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς ἡνῶται λόγον, καὶ τὸ ἐκ τῆς παρθένου καὶ ἁγίας τὴ φύσει, καὶ ἀνθρώπου ὁμοίως τὴ φύσει, καὶ ἀνθρώπινον τὸν ἐκ θεοῦ λόγῳ τὸ σῶμα, ἐν δὲ τῆ συνόδῳ, καὶ ἀπερινοήτῳ συνδρομῆ· καὶ ἐπεὶ B ζωοποιὸς γέγονε τὸ θεῖον σῶμα, ἅτε δὴ τῆ κατὰ φύσιν ἰδιαζούσῃ ζωῆ, τῷ ἐκ θεοῦ δηλονότι λόγῳ, ὅταν αὐτὸ ἐσθίωμεν, τότε τὴν ζωὴν ἕξομεν ἐν ἑαυτοῖς συνενούμενοι καὶ ἡμεῖς αὐτῆ, καθάπερ οἶμαι καὶ τῷ οἰκοῦντι λόγῳ. διὰ γὰρ τί ποτε, καὶ ἐπὶ τοῖς νεκροὺς ἐγείρειν, οὐ λόγῳ μόνον, σὺν τοῖς θεοπρεπέσιν ὑπάρχουσιν ἐνεργοῦμεν, ἀλλὰ συνεργάτιν ὥσπερ ἴδιόν τι σῶμα πρὸς τοῦτο μᾶλλον τὸ ἁγιον αὐτῆ προσλαβόμενος κέκτηται σάρκα, ἵνα δείκνυῃ ζωοποιὸν ἑνωμένον, καὶ ὡς ἓν ἤδη ὁμοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ἴδιον σῶμα ἐγείρον; ὃ σῶμα. καὶ γοῦν ὅτε τῆ ἀρχισυναγώγου κόρην ἔμελλεν λέγων, ἡ παῖς ἐγήγερται, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, κατὰ γέγραπται· ζωοποιῶν μὲν ὡς θεὸς, τῷ πανεργῷ προστάγματι· ζωοποιῶν δὲ αὖ πάλιν, καὶ διὰ τῆς ἁφῆς τῆς ἁγίας C σαρκὸς, μίαν τε καὶ συνδρομὴν δι' ἀμφοῖν ἐπιδεικνύμενος τὸν ἐνεργοῦντα. ἀλλὰ καὶ ὅτε εἰσεπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην Ναΐν, καὶ ἐξεκομίζετο μονογενὴς υἱὸς τετηκὼς τῆ μητρὶ αὐτῆ, πάλιν ἥψατο τὴ σοροῦ, λέγων, νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι. καὶ οὐ μόνα διδάσιν ἐνεργεῖν τὸν λόγῳ τῶν νεκρῶν ἀναβιῶσιν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ζωοποιὸν ὂν ἴδιον σῶμα, καθάπερ οὖν ἤδη προείπομεν, τὴν τελεσιουργὸν ἀπέλθῃ, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ζωὴ ἐστὶ τοῖς ἤδη καταφθαρμένοις· καὶ εἰ ἁφῆ μόνης ἁφῆς τῆς ἁγίας σαρκὸς ζωοποιῆται τὰ ἐφθαρμένα, πῶς οὐχὶ D πλουσιωτέρας ἀποκερδανοῦμεν τὴν ζωοποιὸν εὐλογίαν, ὅταν καὶ αὐτῆς ἐν ἀπολαύσωμεν; μετα-

ποιήσῃ γὰρ πάντως εἰς ὃ ἴδιον ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀθανασίαν, τοὺς μετοχικῶς αὐτῆς. καὶ μὴ θαυμάσῃς ἐπὶ τούτῳ, μηδὲ εἴπῃς καθ' σεαυτὸν Ἰουδαϊκῶς ὅπως· σὺ γὰρ μᾶλλον ὅτι ψυχρὸν τῇ φύσει τὸ ὕδωρ ἐστίν· ἀλλ' ὅταν εἰς λέβητα κεχυμένον ὑμῖν πυρὶ, τότε τῆς πρὸ ἰδίας μνησθὲν φύσεως, εἰς δὲ τὸ τῶν ἐναντίων ἐνεργείας ἀποβαίνει. τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον καὶ ἡμεῖς ἔχομεν, εἰ καὶ φθαρτοὶ διὰ τὴν φύσιν ἐσμὲν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τῇ μίξει τῇ ἑαυτοῦ ἀφέντες ἀσθένειαν, εἰς ὃ οἰκείας ἰδέας αἰσθησόμεθα, τοῦτ' ἔστι τὸ ζωοῦν. ἔδει γὰρ, ἔδει, μὴ μόνον διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς ζωῆς καινότητα τὸν ψυχικὸν ἀνακτίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ παχὺ τοῦτο, καὶ χοϊκὸν σῶμα διὰ παντὸς ἀγιάζεσθαι μεταλήψεως, καὶ καθαίρεσθαι εἰς ἀφθαρσίαν. οἶδεν γὰρ μοναδικῶς ὁ νομοθέτης εἰς σκιὰν ἴσως Ἰουδαῖος, νεωτέρων ἡμῖν μυστηρίων αἰνιγμὰν ἔχων τύπον. θεωρήσῃ γὰρ ὁ τῆς ἀρχαιοπάτιδος σύγχυσιν, φημὶ δὲ τοῖς Μωσαϊκοῖς, τὸν καθαιρέσεως ὁλοθρεύοντα ἤδη, καὶ τὴν δηλώσεως φορεῖν τὸ ὁμοίωμα τύπον, ὅτι καὶ ἐν φιλοῖς ἐτέλεσε τοῖς φάσμασι. τί γὰρ ἐδυσώπησεν, εἰπέ μοι, τὸν ὀλοθρευτὴν; τί δὲ καὶ τοὺς πρεσβύτους τοὺς ἐκείνων μὴ συναπολέσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις προσκόψασιν, ὅτε καὶ τὴν πρωτοτόκων ὁ πάντα νικῶν ὡπλίζετο θάνατος; ἆρ' οὐχὶ πᾶσιν ἦν γνώριστον συμφωνεῖν, ὡς ἐπειδὴ τῷ θείῳ νόμῳ καθαιρεθέντες τεύξασι τὸν ἀμνὸν, καὶ τὴν ἐκείνου σαρκὸν ἀποβεβρωκόσι, καὶ τὰ σταθμὰ τῷ αἵματι τῶν φλιῶν, προλαμπόντων αὐτοῖς, ὡς ἡγιασμένους ὁ θάνατος ἰδὼν παρέλθοι; προῆκτο μὲν γὰρ καὶ τὴν πάσης τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὁ ὀλοθρευτὴς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τῆς σαρκὸς θάνατος, διὰ τὸ τῶν προπατόρων παράβασιν. τότε γὰρ πρῶτον ἠκούσαμεν, γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. ἀλλ' ἐπειδὴ ἔμελλε τὸ οὕτω δεινὸν διατρέψειν τύραννον ὁ Χριστὸς, διὰ τῆς ἁγίας ἑαυτοῦ σαρκὸς, ἐν ἡμῖν γενόμενος ὡς ζωὴ, προήρητο πάλαι τὸ μυστήριον, καὶ ἀπεκρύπτοντο τὴν τοῦ θανάτου χρεὼν, ἀγιαζόμενοί τε τῷ αἵματι διεσώζοντο, τοῦ παρέχοντος αὐτοῖς, καὶ βουλήσει Θεοῦ, τὸν ὀλοθρεύοντα τελεσθέν. τί οὖν, ὦ φιλόνεικε Ἰουδαῖε, πρὸς τὸ ἐκ τύπου ἤδη καλυπτόμενος δήπου, ὅταν λέγῃ Χριστὸς, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. κρίτις μᾶλλον ἐχρῆν, δικαιοσύνης πως ὄντι τοῦ τῶν μυστηρίων ἐναντιοῦσθαι κανόνι,

A In suum enim ipsius bonum, hoc est immortalitatem, nos qui participes eius fuerimus omnino transformabit. Neque verò eam ob rem mirari velis, aut Iudaïco more apud te, *Quomodo*, quærere; sed cogita potius, aquam naturâ suâ frigidam esse: sed in lebetem infusam, quum igni admota fuerit, tum suæ propemodum naturæ immemorem, in potioris virtutem migrare: eodem quoque modo nos, licet ob carnis naturam corruptibiles simus, veruntamen mixtione
B veræ vitæ relicta nostra infirmitate ad id quod proprium illius est reformamur, id est, vitam. Oportebat enim, oportebat, non solùm per sanctum Spiritum in vitæ nouitatem animum rursum creari, sed & crassum ac terrenum corpus hoc crassiore & cognata participatione sanctificari, & ad incorruptionem vocari. Sed nequaquam existimet veternosus & ad percipiendam segnis Iudæus, nouam nobis mysteriorum excogitatam esse rationem. Etenim in vetustissimis scriptis,
C Mosaicis inquam, eam præfiguratam videbit, & vim ac significationem veritatis præferentem, cum in nudis etiam figuris versaretur. Quid enim, quæso, exterminatorem inhibuit? aut quid impedit quo minus illorum maiores vnà cum Ægyptus perirent, cum mors omnium victrix aduersus primogenitos armaretur? Nunquid omnibus manifestum est, quòd cum diumæ legi obtemperantes agnum sacrificassent, ac degustaris illius carnibus sanguine ianuarum postes obleuissent, eos vt sanctificatos necessario
D mors præteribat? Exterminator enim, id est mors carnis aduersus hominis naturam vniuersam arma ceperat, propter primi hominum parentis transgressionem. Tunc enim primùm audiuimus, *Terra es, & in terram reuerteris.* Sed quo- *Gen. 3.*
niam sæuissimum illum Tyrannum Christus euersurus erat, per sanctam suam carnem in nobis existens vt vita, mysterium illud veteribus præfiguratum fuit, ideóque carnes agni gustabant, & sanE ctificati sanguine seruabantur, eosque ita volente Deo exterminator Angelus præteribat, qui fuerant agni participes. Cur itaque succensis Iudæe, ad figuratum demum vocatus veritatem, quando Christus ait, *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Atqui maiori cum fiducia ad mysteriorum comprehensionem accedere te oporteret,

qui libris Mosaicis institutus, & veteribus figuris ad fidem indubitatam quasi manu deductus est.

τῶν Μωσαϊκῶν παιδαγωγηθέντα βιβλίων, καὶ ἀφ' ἡμῶν ἀρχαιοπάτων ὅτι ὁ χριῶν πιστεύων ἀνενδοιάστως ἀλεξιτήριον.

v. 55. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Hic etiam mirari sanctum Euangelistam maximè conuenit, *Et Verbum caro factum est*, palam clamantem. Non enim factum esse in carne, sed carnem factum esse incunctanter dixit, vt ostenderet vnionem. Neque verò dicimus, aut ex Patre Deum Verbum in carnis mutatum esse naturam, aut carnem in Verbum transisse (manet enim vtrumque id quod est naturâ, & vnus ex vtroque Christus) sed ineffabili & hominibus incomprehensibili modo vnitum proprię carni Verbum, & totam quodammodo in seipsum transferens secundum virtutem quâ viuificare potest ea quæ vitæ indigent, à nostra quidem natura corruptionem amouisse, ac præterea mortem quæ olim propter peccatum inualuerat abegisse. *Qui manducat ergo meam carnem, habet vitam æternam.* habet enim caro in seipsa Verbum, quod vita est secundum naturam. Idcirco namque ait, *Ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Iam verò pro eum, qui manducat nimirum, meum corpus resuscitabit, *Ego resuscitabo*, dixit: non quasi alter sit à sua carne, ac non idem natura. nam post vnionem in Filiorum dualitatem secari non potest. Ego igitur, inquit, in eo existens, per meam carnem videlicet, *resuscitabo eum in nouissimo die.* Fieri enim prorsus nequit, vt qui secundum naturam vita est corruptionem non superet, ac vincat mortem. Proinde licet mors quæ per præuaricationem nos inuasit humanum corpus corruptionis necessitati subiiciat, veruntamen quia Christus per propriam carnem in nobis est, omnino resurgemus. Incredibile enim est, imò verò impossibile vt vita eos in quibus fuerit non viuificet. Quemadmodum enim scintilla multis paleis inseritur, vt semen ignis seruetur, sic etiam Dominus noster IESVS Christus per carnem suam in nobis vitam integit, ac veluti quoddam semen immortalitatis inserit, totam quæ in nobis est abolens corruptionem.

Καὶ τοῦτο δὴ μάλιστα θαυμάσαι προσήκει τὸν ἅγιον εὐαγγελιστὴν, ὃς ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, σαφῶς ἀναβοῶντα· οὐ γὰρ ὅτι γέγονεν ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ὅτι γέγονε σάρξ, ἀκατεπαρκήσαν εἰπεῖν, ἵνα δείξῃ τὴν ἕνωσιν. Καὶ οὐ δή που φαμὲν, ἢ τὸν ἐκ πατρὸς Θεὸν λόγον εἰς τὴν τῆς σαρκὸς μεταποιηθῆναι φύσιν, ἤγουν τὴν σάρκα μεταχωρῆσαι πρὸς λόγον· μενούσης γὰρ ἑκατέρου, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει, καὶ εἷς ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς· ἀπορρήτως δὲ, καὶ ὑπὲρ νοῦν τὸν καθ' ἡμᾶς ἑνωμένου τῷ ἰδίῳ σαρκὶ, καὶ ὅλον ὡσανεὶ εἰς ἑαυτὸν μεταποιήσαντος καὶ ἐνεργήσαντος τὰ ἐν τοῖς ἰδίοις ὡς ζωοποιοῦ τὰ ζωῆς διαλήμματα· τὴν μὲν ἀπὸ προπάτορος φύσεως ἐξηλάσαι τὴν φθοράν, ἀλλ' ἐπὶ καὶ τὰ πάντα ἀφ' ἑαυτοῦ ἀμαρτίας ἰσχύσαντα θανάτου. Σὺν οἷς ὁ τρώγων τὴν ἁγίαν σάρκα Χριστοῦ, ζωὴν αἰώνιον ἔχει· ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ καὶ σὰρξ ὑπάρχουσα τὸν λόγον κατὰ φύσιν οὖσα ζωή. Ἀφ' οὗ δὴ τοῦτό φησιν, ὅτι ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. αὐτὸ δὲ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι ὡς αὐτὸν, τουτέστιν ἀναλυθησόμενον, τὸ ἐμὸν ἀναστήσω σῶμα, τὸ ἐγὼ τέθεικεν, οὐχ ὡς ἕτερος ὢν παρὰ τὸ ἴδιον σάρκα, καὶ οὐ πάντως τὴν φύσιν· ἀδιαίρετον γὰρ εἰς υἱοῦ δυάδα μένει τὴν ἕνωσιν οὐκ ἀνιεμένη. ἐγὼ τοίνυν φησὶν, ὁ ἐν αὐτῷ γενόμενος, ἀφ' ἧς ἐμῆς ἀναλυθησόμενον σαρκὸς ἀναστήσω τὸν ἐσόμενον τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ἐπεὶ γὰρ δὴ ἐκ ἀμήχανον μὴ οὐχὶ πάντως νικῆσαι τὴν φθοράν, καὶ κρατῆσαι θανάτου τὸν κατὰ φύσιν ὄντα ζωήν. Ἀφ' οὗ καὶ βιάζηται τὸ ἀναθεωρούμενον σῶμα πρὸς τὸ καταφθείρεσθαι δεῖν ὑπὸ ἀφ' ἧς παρέβασιν ἐπιπεπόνθασι θάνατον, ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἀφ' ἧς ἰδίας σαρκὸς, ἀναστήσομαι πάντως· ἀντὶ θανάτου γὰρ, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον μὴ ζωοποιεῖν τὴν ζωήν, ἐν οἷς ἂν εἰς ἡμῖν. ὥσπερ γὰρ εἴ τις σπινθῆρα λαβὼν ἀχύρεις ἐγκαταχώσαι πολλοῖς, ἵνα σωζόμενον ἐν τούτοις τὸ τοῦ πυρὸς σπέρμα· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀφ' ἧς ἰδίας σαρκὸς ἐναποκρύπτει τὴν ζωὴν, ὡς ὥσπερ τι σπέρμα τῆς ἀθανασίας ἐντιθέντα, ὅλον τὸν ἐν ἡμῖν ἀφανίζον φθοράν.

A Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθής ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθής ἐστι πόσις.

v. 56. *Caro enim mea verus est cibus, & sanguis meus verus est potus.*

Ἀνδιδάσκει πάλιν τῇ τοῦ μάννα χορηγίᾳ τὴν μυστικὴν εὐλογίαν, καὶ τοῖς ἐκ πετραίων λαγόνων ὕδασι χρῆσθαι τὴν γνῶσιν. ὅπερ δὲ ἤδη καὶ ἐτέρωθι εἰρηκὼς φθάσας, τοῦτο πάλιν εἰλικρινῶς φησὶ, πολυτρόπως τὸν αὐτὸν ἐξυφαίνων λόγον. οὐ γὰρ δεῖν χαλεπῶς λίαν ἀποθαυμάζειν αὐτοῖς τὸ μάννα παρῄνεσε, τοσοῦτον δὲ μᾶλλον αὐτὸν, ὡς B ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ χορηγὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς. οἱ μὲν γὰρ πατέρες ὑμῶν, φησὶν, ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον· ἔστι δὲ οὗτος ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ· εἰ μὲν γὰρ τὸ μάννα ἔφη, τοσοῦτον ὀλίγον, φησὶ, κομιδῇ τὸν καιρὸν τοῦ σώματος χρείαν ἀφαιρούμενον, καὶ ὃ ἐκ τῆς οὐσίας δυσθρέψασα βλάβος, ἀνδύσασα πάλιν ἐκ ἐπιδώσει τοῖς βεβρωκόσι τὴν αἰώνιον ζωήν· ἐκ ἦν οὖν ἄρα βρῶσις ἀληθὴς, καὶ ἄρτος ἐξ οὐρανοῦ C τοῦτ' ἔστι, τὸ δὲ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ, τοσοῦτον ἀθανασίας, καὶ ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφον, βρῶσις ὄντως ἔσται ἀληθής· ἀλλ' ἔστιν καὶ ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐκεῖνοι. καὶ τί ὄ ἐκπιόντες, φησὶ, πεῖα δὴ ζῶς πεπωκόσιν ἦ ὄνησις; τετελευτήκασι γάρ. ἦν οὖν ἄρα καὶ τοῦτο πόσις ἐκ ἀληθὴς, ἀληθὴς δ' κατ' ἀλήθειαν διείσκεται πόσις ὃ τίμιον αἷμα Χριστοῦ, ὅλον ἐκ βάθρων ἀπορρίζον τὴν φθορὰν, καὶ αἱματοχλοῦν τὸν ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ κατοικοῦντα θάνατον. αἷμα γὰρ ὅστις ἀνθρώπου τυχόντος ἁπλῶς, ἀλλ' αὐτῆς τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς. ἀφ' οὗτος καὶ σῶμα, καὶ μέλη Χριστοῦ χρηματίζομεν, ὡς ἀφ' τῆς εὐλογίας αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς δεχόμενοι τὸν υἱόν.

Distinguit rursus mysticam eulogiam à manna largitione, & calicis communicationem ab aquis è petrarum scissuris turrentibus. Quod autem iam antea aliis quoque verbis dixit, hic denuò repetit, multis modis eundem sermonem contexens. Monet enim non oportere, eos manna vehementer mirari, sed se potius susciepiendum esse tanquam panem de cœlo, atque æternæ vitæ largitorem. Patres enim vestri, inquit, comederunt manna in deserto, & mortui sunt: hic autem est panis qui de cœlo descendit, vt siquis ex ipso manducauerit, non moriatur. Cibus enim manna, ad breue admodum, inquit, temporis spatium necessitate corporis delinita, & damno famis amoto, factus est rursus inualidus, quum vitam æternam non infunderet manducantibus. Non erat igitur cibus verus, & panis de cœlo nimirum: sanctum autem Christi corpus ad immortalitatem & vitam æternam nutriens, cibus profectò verus erit. Sed illi quoque de petra biberunt aquam. Quid autem inde consecutum est, inquit, & quæ vtilitas bibentibus? mortui enim sunt. Illud igitur non erat verus potus: sed verus, vt verè loquamur, potus esse comperitur pretiosus sanguis Christi, qui totam radicitus extirpat D corruptionem, & mortem in humana carne inhabitantem subuertit. Sanguis enim vtique est non vulgaris alicuius hominis, sed ipsiusmet vitæ secundum naturam. Quocirca nos corpus & membra Christi nuncupamur, vt qui per eulogiam ipsum in nobis susciepimus Filium.

B Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

v. 57. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.*

Πολυτρόπως ἡμᾶς ἀφ' τούτων μεταγωγεῖ, καὶ ἐπεὶ ὅτι δυσθήκτως τοῖς ἀμαθεστέροις ὁ λόγος, τὸ δὲ πίστει συνεῖναι φ' ἑαυτῷ μᾶλλον ἀπαιτῶν, ἢ ζητεῖν αἰῶνα καὶ κάτω τὸν αὐτῷ ἐλίττων, ἐξομαλίζει ποικίλως, καὶ πολλαχόθεν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ κεφαλαιωτάτου καλλιεργούμενον θεμέλιον ὡσανεί τινα, καὶ κρηπῖδα τῇ πίστει τὴν εἰς αὐτὸν κελλίσσων ἐπιζητεῖν ἐρρίζου. ὁ γὰρ τρώγων μου, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ· ὥσπερ γὰρ εἴπις κηρὸν ἑτέρῳ συναλεί-

Multifariam nos his verbis instituit, E & quoniam doctrina ista ab imperitis facile capi nequit, cognitionem per fidem potius requirens, quàm curiosam inquisitionem, eadem vltro citroque versando variis modis explanat, & rei vtilitatem omni ex parte nobis exponit, præclarum eius desiderium fundamentum veluti quoddam & basim fidei statuens. *Qui enim manducat meam carnem*, inquit, *& bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.* Quemadmodum enim siquis ceram

ceræ coniunxerit, vtique alteram in altera esse videbit: eodem quoque opinor modo, qui Saluatoris nostri carnem susceperit, & bibit eius pretiosum sanguinem, vt ipse ait, vnum quiddam cum eo reperitur, commixtus quodammodo & immixtus ei per illam participationem, ita vt in Christo quidem ipse reperiatur, & vicissim Christus in ipso. Ita nos quoque Christus in Euangelio secundum Matthæum quodammodo edocebat, his verbis: *Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sat. tres tribus, donec fermentatum est totum.* Quæ autem sit illa mulier, quæ sata tria, aut quid factum omnino significet, tuo loco dicetur: De solo fermento loquemur impræsentiarum. Quemadmodum ergo Paulus ait, *modicum fermentum totam massam fermentare*: sic minima eulogia, totum nostrum corpus in se miscet propriaque replet efficacia: atque ita Christus in nobis existit, & nos vicissim in ipso. Etenim verè dici potest fermentum quidem esse in tota massa, & simili ratione massam in toto fermento. Habes paucis eorum quæ dicta sunt sententiam. Sed si vitæ æternæ amore flagramus, si largitorem immortalitatis in nobis habere cupimus, ne quod quidem negligentiores faciunt, eulogiam suscipere recusemus, cauteamusque neve laqueum nobis & tendiculam Diabolus insigniter fraudulentus struat, damnosam nempe religionem ac metum. Ait enim scriptum est, inquies, *Qui manducat ex hac panem, & de calice bibit indignè, iudicium sibi manducat, & bibit*: Vbi vero probauit meipsum, indignum me esse video. Quandonam ergo dignus eris, ô quisquis hæc dicis; quandonam teipsum Christo sistes? Nam si te peccata vsque deterreant, labi autem cessaturus sis nunquam: *quis enim delicta intelliget*, vt sanctus ait Psalmista,) vacuus omnino comperiere sanctificationis illius quæ in æternum nos seruat. Quare pie apud te statuas rectè honestèque degere, atque ita eulogiæ particeps fias, credens eam non mortis solum, verumetiam morborum nostrorum depellendorum vi pollere. Christus enim existens in nobis, sopit fœuientem in nostris membris carnis legem, & pietatem in Deum excitat, perturbationes mortificat, delicta in quibus sumus nobis non imputans, sed potius vt ægrotos sanans. Confractum

Mat. 13.

1. Cor. 5.

Psal. 18.

A χερῶ, πέμπτως δ' ποτὲ ἡ ἑτέρῳ ἑτέρου ἐσόμενα καταφήσαι τὸν αὐτὸν, οἶμαι. ὅστις γὰρ ὁ τὴν σάρκα δεχόμενος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ πίνων αὐτοῦ τὸ τίμιον αἷμα, κατὰ φησιν αὐτὸς, ἐν ὡς τοῦτο αὐτὸν εἰσκέκραται συμμιγὴς κεράσμενος ἑκατέρῳ ἑκατέρου κατὰ τὴν μέθεξιν, ὡς ἐν Χριστῷ μὲν αὐτὸν εἰσκεῖσθαι, Χριστὸν δὲ αὖ πάλιν ἐν αὐτῷ. ὅπως ποτὲ ἰδίας ἡ B δαμῶς λέγεται, οὐσία ἐστί. τὸ βασιλεία τοῦ οὐρανοῦ ζύμη, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἔκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον. τίς μὲν οὖν ἡ γυνὴ, τίς δὲ τὰ τρία σάτα ὅλως ἐστὶν, ἐν οἰκείῳ λελίξεται τόπῳ· νῦν δὲ γε τὸ πρὸν εἰς μόνον ἐροῦμεν τὸ ζύμωμα. ὥσπερ οὖν ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, ὅτως ὁλκὴ πάλιν ἀλεξία, σύμπαν ἡμῶν εἰς ἑαυτὴν C ἀναφέρει τὸ σῶμα, καὶ τῆς ἰδίας ἐνεργείας ἀναπλήσει, ὅτε τε ἐν ἡμῖν ᾖ ὁ Χριστὸς, καὶ ἡμεῖς αὖ πάλιν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀληθέστερόν ἐστιν ὅτε ἐν τῷ ζύμῃ τὸ φύραμα τοῦτον τρόπον ἐν ὅλῃ γὰρ τῇ ζύμῃ ἐχθὲς ὡς ἐβεβρέκει τὴν εἰσκρίσιν τοιοῦτο. ἀλλ' ἐπεὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐσπουδάσαμεν, εἰ τί γε ἀθανασίας χρημάτων ἐν ἑαυτοῖς ἐνδιδόμεθα, μὴ κατὰ λύπας τὴν ἀμεταστρόφως βλάπτουσαν, μηδὲ παιδιὰ καὶ βεβρωκόσι τὸ ἔμπαλιν ἐξαστεῖπτον τὸ ἐπιζήμιον ὑλακτοῦσαν ὁ καθαρτικὴ πανουργία διάβολος. καὶ γὰρ γέγραπται, φησὶν, ὁ ἐσθίων ἐκ τοῦ ἄρτου, καὶ πίνων ἐκ τοῦ ποτηρίου ἀναξίως, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει, καὶ πίνει· δοκιμάσας δὲ τὰ κατ' ἐμαυτὸν, οὐκ ἄξιον εὑρίσκω. πότε οὖν ἄξιος ἔσῃ, καὶ πρὸς ἡμῶν ὁ τοῦτο λέγων ἀκούσεται, πότε σαυτὸν παραστήσεις τῷ Χριστῷ· εἰ δὲ μηδὲ ἀεὶ καθαρεύοντας ἡμᾶς ἁλιοφήμασιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἐν D ταῖς ἐπιῤῥοαῖς τοῦ σώματος παραπτώμασι καὶ τοῖς ἀγνοουμένοις, ἀμέτοχος εὑρεθήσῃ πάντως τῆς αἰωνίου καὶ ἁγιασμοῦ. οὐκοῦν λοιπὸν ἡμῖν βιοτέον σώφρονα ἐπιπεδοῦντι βίον, μεγαλήτορι δὲ ὅτῳ τὰ ὑλακτίας, ἀθανάτου μόνον. ἀλλὰ καὶ τὰ εἰς ἡμᾶς ἀποκρουστικὰ εἰς πίστεως καθαιρεῖ· καὶ γὰρ εἰς ἡμᾶς γενόμενος ὁ Χριστὸς τὰ εἰς ἡμᾶς τῆς σαρκὸς ἀγεσιλάϊνοντα ἰᾶται, καὶ ἀναζωπυρεῖ μὲν τὴν εἰς Θεὸν διάθεσιν, ἀπονεκροῖ δὲ τὰ πάθη, μὴ λογιζόμενος ἡμῖν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐγκλήματα, θεραπεύων δὲ μᾶλλον, ὡς νεκροποιὸς. καὶ ἀθανασμοῦ

γὰρ βουπετεύμενον, ἐγείρει δὲ πεσόντας, ὡς A enim alligat, erigit lapsum, ceu pastor
ποιμὴν ἀγαθὸς, ὃς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τεθηκὼς bonus, & qui animam suam posuit pro
ὑπὲρ τῶν προβάτων. ouibus suis.

ΚΕΦΑΛ. γ.

CAPVT III.

Quòd vitæ aliunde acceptæ particeps non sit Filius, sed vita potius secundum naturam, vt ex vita secundum naturam, Deo nimirum ac Patre, genitus.

Οὐκ ἔστι ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχος ὁ υἱὸς, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν ζωὴ, ὡς ἐκ ζωῆς τῆς κατὰ φύσιν γεγεννημένος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός.

Filius non est particeps vitæ quæ ab alio est, sed vita potius secundum naturam, vt ex vita secundum naturam, Deo nimirum ac Patre, genitus.

Καθὼς ἀπέσταλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ. B

v. 58. *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse viuet propter me.*

Ἀσυμφανέστερος μὲν τῇ προκειμένῃ ὁ νοῦς, καὶ τῇ τυχούσῃ δυσχερείᾳ κατημφιεσμένος· πλὴν οὐ πάντελῶς ἀπροσπέλαστος τοῖς ὀρθῶς ἐθέλουσι νοεῖν. ὅταν γοῦν ἀπεσταλθαι φησὶν ἑαυτὸν ὁ υἱὸς, τότε σημαίνει μοι δηλονότι, καὶ ἕτερόν τι παρὰ τοῦτο λέγειν οὐκ ἔχω, ὁπόταν λέγωμεν, ἄνθρωπον ὅλον κτίσαι τὸν Θεὸν λόγον. ὡσαύτως γοῦν καὶ ἀνθρωπον με, φησὶ, πεποίηκεν ὁ πατὴρ, καὶ ἐπεὶ σὰρξ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐλήλυθεν ζωῆς Θεὸς ὢν λόγος ζωὴ, καὶ ἄνθρωπος γεγονὼς τῆς ἐμαυτοῦ φύσεως τὸν ἐμὸν ἐμπλήσας ναὸν, τοῦτ' ἔστι τὸ σῶμα τὸ αὐτοῦ δι' ἑαυτοῦ ἔχοντα καὶ ὁ πρὸ ἐμοῦ ἐλήλυθα ζητῶν δι' ἐμοῦ ἑλέσθαι νῦν γὰρ τὸν ἀποθνήσκοντα σῶμα, ἀλλ' ἐπεὶ σὰρξ οἰκείωσα ταύτην, ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ἅτε δὴ ὁ ἐκ ζωῆς πατρὸς εἰς ἐμαυτὸν ἀνεσκευασμένος. ἀνείληφα τὴν φθορὰν τῆς σαρκὸς, ἀνείληφα δὲ μᾶλλον εἰς τὸν ὡς Θεὸς ὢν αὐτὴν ἐρῶ γὰρ αὖθις ἀνιστᾶσαν αὐτήν· διὰ τί δ' ἂν χρήσαιμι εἰ μὴ γέγηθα, φησὶ, σὰρξ· τοῦτο γὰρ τὸ ἀπεσταλθαι σημαίνει· ζῶ πάλιν διὰ τὸν ζῶντα πατέρα, τοῦτ' ἔστι, τὸν τὸ γενέσθαι δι' ἐμὲ φύσει καὶ ἐναυτῷ ζῆν ἐμοὶ χορηγοῦντα· ζῶ δὲ καὶ ὁ διὰ τὸ μεγαλυνθῆναι τὸν ἐμὸν σαρκὸς ἐκ τοῦ ἀγροῦ θυμὸν εἰς ἑαυτὸν ζητοῦντα, πλήσας * ὅλως εἰς ἐμὲ μεταποιηθέντος, τὸ ζωοποιὸν ἰσχύοντα διὰ τοῦτο καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆσαι, τὸ ζωοποιοῦν, τοῦτ' ἔστι τὸ Θεοῦ καὶ πατρὸς σαρκὶ δὲ λέγει τὸ πνεῦμα, καίτοι τὸν ἐκ Σολομῶνος λέγοντος, ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον τὸ δὲ μανθάνειν Γαβριὴλ τὸ τοῦ σώματος ἐνεργὸν εἰς τὸ τοῦ ἁγίου σώματος ἁπτόμενος ποιῆσαι, ὅτε τὸ ἁγίαν προσηγόρευσε παρθένον. πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· ἵνα πάλιν ἑνοῖς, ὅτι μιᾶς ἴσης τῆς κατὰ φύσιν θεότητος, καὶ ἐν πατρὶ, καὶ

OBscurior est propositi textus sententia, nec vulgari difficultate inuoluta: veruntamen non est plane quærentibus inuia, comprehenditur enim ab iis qui rectè sentire volunt. Cum ergo seipsum missum esse Filius ait, nunc nihil aliud quàm se incarnatum esse significat. Cum autem incarnatum esse dicimus, hominem prorsus factum asserimus. Quemadmodum igitur, inquit, hominem me fecit Pater, & quoniam vita secundum naturam sum genitus, Deus existens Verbū viuo, & homo factus meâ ipsius naturâ meum templum, id est corpus, impleui: sic etiam *qui manducat meam carnem, viuet propter me.* Assumpsi enim carnem mortalem, sed quoniam in hac inhabitauit, vita secundum naturam existens, propterea quod ex viuente sum Patre, totam ad vitam meam transformauit. Non succubuit corruptioni, sed ipsam denici potiùs, vt Deus. Quemadmodum ergo (nec enim id propter vilitatem dentio repetere grauabor) licet factus sim caro, inquit, (hoc enim significat missum esse) viuo rursus propter viuētem Patrem genitoris videlicet naturalem in meipso dotem fouens: sic etiam qui per carnis meæ participationem me susceperit, in seipso viuet, vtique totus in me transformatus qui viuificare valeo propterea quod sum ex radice viuifica, hoc est Deo ac Patre. Ait autem incarnatum se esse à Patre, quâuis Salomon dicat: *Sapientia ædificauit sibi domum:* & beatus Gabriel virtuti Spiritus corporis diuini structuram tribuat, sanctam virginem his verbis compellans: *Spiritus* enim *sanctus*, inquit, *superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi:* vt rursus intelligas, quod cum vita secundum naturam deitas & in Patre & in

in Filio intelligatur, ac sancto Spiritu, non operatur quisque seorsim, sed quod per vnum esse dicitur, vtique id totius naturæ diuinæ est opus. Nam cum sancta Trinitas consubstantialitatis ratione vna sit, vna certè quoque in omnibus virtus erit. Omnia quippe sunt ex Patre per Filium in Spiritu. Cæterum quod sæpè diximus rursum hic asseremus. quod quidem repetere, licet graue sit, tutum nihilominus ac securum est. Solet Saluator Christus ea quæ humanas vires excedũt Patris virtuti commodè tribuere. Humiliauit enim ipsũ factus homo cumq; serui formam suscepit, seruilẽ cõditionẽ non auersatur: veruntamen non excludetur ab omnibus cum Patre faciendis: Operatur autem qui genuit ipsum omnia per ipsum, iuxta Saluatoris ipsius vocem: *Pater enim*, inquit, *in me manens, ipse facit opera.* Cum igitur dispensationi cum carne tribuat quod ei conuenit, ad Deum ac Patrem refert ea quæ vires excedunt humanas. Templum enim in virgine condere, vires hominis transilit. Sed ad hæc rursum inquietat aduersarius; Quomodo aliter quid secundum naturam sit Filius reuelasset, aut quomodo clarè ostendisset maiorem esse Patrem, quàm dicendo, *Ego viuo propter Patrem?* Nam si Pater vitæ largitor est Filio, quis in tantam erumpet insaniam, vt non planè intelligat id quod vitæ est particeps non idem esse cum vita secundum naturam, aut eo qui viuificare potest? Aduertus hæc doctrinam veritatis in aciem educentes, opportunè dicemus: *Fatuus fatua loquitur, & cor eius ad iniquitatem, & operari impietatem impiè, & loqui peruersa ad Dominum errorem.* Quid enim ista hæreticorum sententia esse potest impiius? Quomodo non summus error aduersus Christum viuificantem ab iis profertur, cum dicere non verentur dementissimi homines, ipsum viuere, accepta ab alio vita, non secus ac ea quæ creata sunt per ipsum? Filius ergo animal quoque erit, maximè cum vitæ sit particeps, sed non ipsamet secundum naturam vita. Animal enim, aliud esse planè oportet ab ea quæ est in ipso vita. Quod si idem esse posse existimant, dicatur omne animal vita: Sed nemo, vt reor, sanæ mentis id fecerit: Igitur neque animal nobis vnigenitus, sed vita secundum naturam censebitur. Quomodo enim verum fuerit

ἐγὼ νοεμῶμεν, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι, οὐ μεμερισμένως ἕκαστος ἐνεργήσει περί τι τῶν ὄντων, ἀλλ' ὅσα ἂν λέγοιτο κυρίως καὶ δι' ἑνός, τοῦτο πάντως ἐστὶν ὅλης ἔργον τῆς ἁγίας φύσεως. μιᾶς γὰρ ὄντος τῆς ἁγίας τριάδος κατὰ γε τὸ ὁμοούσιον τύπος λόγου, μία δὴ που πάντως καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔσται δυνάμις. πάντα γὰρ ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ, ἐν πνεύματι· ὃ δὲ πολλάκις εἰρήκαμεν, τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν· τί αὐτὰ γὰρ λέγειν οὐκ ὀφθαλμόν, ἀλλ' ὅμως ἐμοὶ ὁ ἀσφαλὴς ἔγνως τοῦ θεραπεύειν ἀεὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τοῦτο αὐτὸν ἀναφέρων τῆς ἀσθενοῦς φύσεως τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον δυνάμει τῇ τοῦ πατρὸς ἐπιτελούμενα. ἐπεὶ γὰρ ἐν παρθένῳ ναὸν ἔπηξεν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως ἐξαλλαγή· ἀλλ' ἔργῳ τοιούτῳ χαίρειν οὐκ ἐᾷ πάλιν ὁ ἀντίπαλος. ὃ πῶς ἂν ἕτερος ὢν τῇ κατὰ φύσιν ἔσει ὑπεξεκάλυψεν ὁ υἱός; ἢ πῶς ἀπεδείξατο σαφῶς ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ πατήρ, εἰ μὴ οὕτω τὸ λεχθὲν, ὅτι ζῶ διὰ τὸν πατέρα; εἰ γὰρ χορηγός ἐστι πατὴρ τοῦ ἐμοῦ τῆς ζωῆς, τῆς εἰς ζωὴν αἰώνιον τελειότητος ἐλαττοῖ λοιπὸν, ὡς μὴ πάντως εἶναι ὅπου ὁ μέτοχον ζωῆς ἑαυτὸν ἔχων ζῇ· ἆρα τί ἐστι ζωή, ἆρα τοῦ ζῆν τὸ εἶναι; πρὸς δὲ τούτοις, ἐκ λεπτοῦ τὰ πολλὰ ἀνατεμόντες λόγου, ἐροῦμεν ὅτι ὁ μερὸς μὲν ἀναλυτὸς, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ματαιοῦται, τὸ πιστεῦσαι αἷμα, ἐναλλὰξ τρέφεσθαι νομίσαι πλανᾶσθαι τὸ ἀληθὲς τῇ αἱρέσει σπένδειν, ὁ ἀνθρωποκτόνος· πῶς δὲ οὐκ ἐφ' ἁπλοῖς λαλῆται πρὸς αὐτὸν καὶ ὑπὲρ τοῦ ζωοποιοῦντος Χριστοῦ, ὅτι λέγει οὐκ εὐνοήσειαν οἱ ἀνθρωποφρονέσταται, ζῆν αὐτὸν τὸ ἐξ ἑτέρου μετέχοντα ζωῆς, καὶ ἐκ τοῦ δι' ἄλλου γεγονέναι; ἀρ' οὖν ἔσται λοιπὸν ἐκ ζῶν λίθος· ὁμῶς, ἀπὸ δὲ ἐκ ζωῆς οὐκ ἀρχὴν μέτοχος. ἀλλ' οὐκ ἐστὶ κατὰ φύσιν ζῶον. ὃ δὲ ζῷον ἕτερον εἶναι δεῖ τοῦτο τῷ ἄνθρωπον εἰ ἀπὸ ζῴου. εἰ δὲ νομίζοιτο ἑαυτὸν εἶναι δύνασθαι, λεγέσθω πᾶν ζῷον ζωὴ· ἀλλ' οὐκ αἱ ὕλαι ἵνα ὕδωρ πίνουσι φεύγειν ἔοικεν ὑδρωπικὸν, οὐδὲ ζωὴν εἶναι ὁ μονογενὴς, ἀλλὰ ζωὴ κατὰ φύσιν νοηθήσεται· πῶς δὲ αἰὼν

ἀληθεύσας λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ ζωή· ζωὴ γάρ ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ὃ δὲ τὴν περὶ ἑτέρου ζωῆς ἔσπευδες, ὡς ἄρα οὐκ ἀμοιρῇ καὶ σοφίας νοηθήσεται τὸ σοφοῦν δυνάμενον, ἢ τὸ σοφοὺς ποιῆσαι ψυχάς. Οὕτω μὲν καθ' ὑμᾶς ἐξελύσατο μῦθος ἡ ἀλήθεια, εἰ οὐκ ἀληθεύσας λέγων ὁ Χριστὸς, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. Ψευδόμυστος ὁ πάλιν καὶ ὁ λαμπρὸς τῶν ἁγίων χορὸς, ὃς διὰ τοῦ πνεύματος ἐρευγόμενος λόγους, καὶ ζωὴν ἀποκαλῶν τὸν μονογενῆ. Ὁ μὲν γὰρ θεῖος ἡμῖν ψαλμῳδὸς οὕτως πρὸς τὸν πατέρα λέγων βοᾷσκεται, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς· ὁ δὲ θαυμάσιος Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν οἰκείαις ἐπιστολαῖς ὅτε φησὶν ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. ὁρᾷς ἀληθεύοντα τὸν ψαλμῳδὸν, καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου φωνῆς, ὅτε φησὶ πρὸς τὸν ἅγιον πατέρα Θεὸν, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς; ἰδοὺ γὰρ καὶ ἔστι πηγὴ ζωῆς ὁ υἱός· ὅτι γὰρ περὶ αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα φησὶν ὁ πνευματοφόρος, ἀμέ τὴν αὐτὴν πάλιν πληροφορήσῃ λόγον· ἐπιστέλλει γὰρ ὅτως· καὶ οἴδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν. καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. εἶτα τίς εἰπεῖ μοι λοιπὸν τὴν ἑτεροζήλων περιφρεῖας ἀμείψεται; ἢ τίς τὰ ἐκείνων δυσσεβείας ἂν καθυβρίσειε δικαίως, ζωῆς τῆς περὶ ἑτέρου μέτοχον ἀποπολεμούντων εἶπεῖν τὸν υἱὸν, καίτοι τῆς ἁγίας, καὶ θεοπνεύστου γραφῆς θεσπίζειν μᾶλλον τοιοῦτον λεγούσης περὶ αὐτοῦ, διαῤῥήδην δὲ μᾶλλον βοώσης, ὅτι καὶ Θεὸς εἶη κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινὸς, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ζωὴ πάλιν αἰώνιος. πῶς γὰρ ἂν νοοῖτο Θεὸς ἀληθινὸς ὁ ζωῆς τῆς περὶ ἑτέρου διοιδυμος, καὶ ἀλλ' μᾶλλον οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ κατὰ φύσιν ζωή; ἢ πῶς ἂν λέγοιτο ζωῆς ἐπὶ πηγὴ, ταῖς περὶ ἑτέρου χορηγίαις εἰς τὸ δύνασθαι ζῆν βοηθούμενος; ἀλλὰ ναὶ, φησὶν ὁ διὰ σαρκὸς, καὶ τοῦτο ζωὴν εἶ δεδωκὼς τὸν υἱὸν, καθὸ καὶ αὐτὸς δύναται ζωοποιεῖν, ὡς ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν ζῶντα πατέρα. ἀλλ' οὐκ ἐρχόμεθα ζητοῦντα πρὸς ἀπολογίαν ὑμῖν, ὦ βέλτιστοι, τῆς κατὰ τὸ μονογενὲς δυσφημίας· ἀπαίδευτος δὲ καὶ πάνυ ἀληθῶς ἐξαπίνης ὁ λόγος ὑμῖν καὶ τοῦτο πάλιν ἀλώσεται. τὸ γὰρ χρῶμα λέγει ζωὴν ἀποκαλεῖν τὸν υἱὸν, ἐπειδὴ ζωοποιεῖν τὰ

illud quod ait: *Ego sum resurrectio & vita.* Vita enim est id quod viuificat, non quod opus habet aliunde vitam accipere, sicuti nimirum sapientia intelligitur id quod alij sapientiam largiri, non quod sapiens fieri potest. Ex vestra itaque sententia, mentietur quidem veritas, nec verè loquetur Christus dicens, *Ego sum vita.* Præterea mentietur splendidus ille sanctorum chorus, qui verba fundit per Spiritum, & vitam vocat vnigenitum. Diuinus etenim Psalmista ad Patrem ita dicere comperitur: *Quia apud te est fons vitæ.* Mirabilis autem Euangelista Ioannes in suis epistolis ita scribit: *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus & manus nostræ contrectauerunt de Verbo vitæ, & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.* Vides Ioannis quoque testimonio Psalmistam verè loqui, cum ad vniuersi Deum Patrem ait, *Quia apud te est fons vitæ.* Erat enim, & est apud ipsum fons vitæ Filius. Nam quòd de ipso hæc Propheta dicat, ex eius verbis rursum patebit. Sic enim scribit. *Et scimus quoniam Filius Dei venit: & dedit nobis sensum, vt cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio eius* IESV *Christo. Hic est verus Deus, & vita æterna.* At quis demum aduersariorum feret argutias? aut quis aduersus illorum impietatem non iure exclamabit, qui dicere audent vitæ quam aliunde acceperit Filium esse participem, quum sancta & diuinitus inspirata Scriptura nihil tale de ipso dicat, sed apertè potius clamet Deum secundum naturam esse, & verum, & fontem vitæ, & vitam rursus æternam. Quomodo enim verus Deus esse censebitur cui vita aliunde accepta opus est, ac non est ipse potius vita secundum naturam? aut quomodo vitæ fons dicetur, qui vt viuere possit alterius largitione iuuatur? At enim inquient aduersarij: In hoc fatebimur Filium esse vitam, quòd ipse quoque viuificare potest, vtpote cum in seipso viuentem Patrem habeat. Sed non sufficient ista vobis, ô boni, ad tuendam illam aduersus vnigenitum blasphemiam, sed rudis & vana vestra hic quoque ratio deprehendetur. Dicere enim vitam nuncupari Filium, quia viuificare potest ea quæ

vitam capiunt, propterea quod habet Patrem in seipso, nunquid immensam prodit ignorantiam? Nescitis enim, vt apparet, quid sit esse secundum naturam, & esse ex eo quod est secundum naturam, positione nimirum. Verbi gratia, calidus quidem est ignis naturâ, sed & alia sunt, acceptâ ab eo virtute calida, putà ferrum videlicet, aut lignum: sed non idcirco dicentur ignis, quòd incaluerint. alienam quippe & non naturalem vim habent in seipsis. Idipsum exemplo à nobis sumpto confirmare licet. Grammatica, exempli gratia, aut Geometria cognitio quidē scientię ratione vtētis esse creditur, sed si quis Grammaticæ peritus aut alterius euaserit, ipse Grāmatica aut Geometria nequaquam esse censebitur, sed ex ea quam didicit Grammatica Grammaticus appellatur, aut à Geometria Geometra: sic vita secundum naturam aliud quiddam est planè ab iis in quibus est, transformans in seipsam id quod naturâ tale non est. Igitur cum dicatis in Filio Patrem existere, velut in materia scilicet, vt quoniam vita est secundum naturam, ipse quoq; viuificare possit, stultè vitam esse concederis, ac non potius vitæ ab alio acceptæ participem, & relatione, non substantialiter ad largitoris dignitatem excitatum. Et quemadmodum nemo calefactum ferrum ignem rectè vocauerit, licet ignis vim habeat, propterea quod ab eo calefactum est; Aut sicut nemo sanæ mentis Grammaticum Grammaticam nominauerit, propterea quod alios in ea quoque arte possit instituere: ita nullus, opinor, sanæ mentis vitam Filium appellauerit, ex eo quod possit alios quoque viuificare, cum ex eorum sententia à natura non habeat vt sit vita, sed ex virtute Patris insitum, siue propter inhabitātem Patrem. Quid autem prohibuerit quæso Filium vt vnum ex nobis intelligi, corruptibili nempe natura præditum, si viuit propter Patrem, hoc est vita à Patre accepta, vt illi existimant? Corrumpi enim planè sequeretur, nisi in seipso viuentem Patrem haberet. Et si verè eum loqui fatemur, cum ait, *Ego in Patre, & Pater in me est:* habet quidem ipse in seipso Patrem qui vita est secundum naturam: sed est ipse in Patre, quamuis vita non sit secundum naturam: Et, ne blasphemiam loquar, licet ad reuincendam Dei hostium impietatem proferenda sit, deprehenderetur Pater in seipso vita destitui, id

Ioan. 10.

ἔλεγχον τῆς γεγραμμένων ἀσεβείας· ἀλώσεται γὰρ ἔχων ὁ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸ ζωῆς ἔρημον, τοῦτ',

ἔστι, τῇ φθορᾷ, ἤτοι φύσει τῇ φθορῷ ὑπόκ. A
ὅτι γὰρ ἐκ τῶν προκειμένων φύσις ἡμᾶς
ἀναγκάζει περὶ τοῦ υἱοῦ, ζητητέον ἡμῖν καὶ ἐσαῦ-
θις, καὶ διὰ ποικίλων ἱστέον θεωρημάτων, ἐπεὶ δὴ
ἡμῖν σκοπὸς παῖς προσηκόντως ἀκριβείας κα-
τανοεῖσθαι τὸ ζητούμενον. ζωὴν εἶναι φῂς καὶ
φύσει τὸν Θεὸν καὶ πατέρα· καλῶς, ἔχει γὰρ οὕτω-
τως, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν υἱῷ. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πρὸ ὑμῶν
δέδωκε λόγος. ἐφεξῆς οὖν εἰκότως ἤδη λοι-
πὸν, ἐκεῖνο μανθάνειν ἐπιθυμῶ, τί ἐνεργήσοι
περὶ τὸν υἱόν, ὑπάρχων ἐν αὐτῷ; ἆρα μεταδώσει B
τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ ἰδίῳ γνησίῳ, καθάπερ
δυνατός, καὶ οὐχ ἕξοντι τὸ ζωὴν ἐξ αὐτοῦ; καὶ πῶς
οὐκ ἀνάγκη καὶ πᾶσα νοεῖν ἔρημον εἶναι ζωῆς τὸν υἱόν;
τὸ δὲ ζωῆς ἔρημον, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ
φθαρτόν; ἀλλ' ὁ μεταδώσει τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ
γνησίῳ· ζωὴ γάρ, καὶ εἰ μὴ δέχοιτο πρὸς αὐτοῦ.
πῶς οὖν ἔτι συκοφαντοῦσιν ἀλογιστοτάτως ὑπο-
κρινόμενοι ἀφυλάκτως, καὶ διὰ τοῦτο λέγουσι ζῆν τὸν
υἱόν, ἐπεὶ δὴ ἔχει ζωὴν ὅτι κατὰ φύσιν ἐν ἑαυτῷ C
τὸν πατέρα; εἰ μὲν γὰρ ζῇ καὶ δίχα τοῦ πατρὸς, ὡς
ὑπάρχων ὑποστατῶς καὶ αὐτὸς ζωὴ, οὐκέτι ζῇ
διὰ τὸν πατέρα, τοῦτ' ἔστι, διὰ τὴν ἐκ πατρὸς
μετάληψιν. εἰ δὲ χρῄζει τῆς ἰδίας ζωῆς ἔχειν τὸν
πατέρα, ζωὴν ἰδίαν οὐκ ἔχων αὐτὸς ἀναδείκνυ-
σιν· δηλοῖ γὰρ τὸ πρὸς ἕτερον, καὶ ὅπερ ἐξ
ἀρχῆς ἐλέγομεν, ζῶον μᾶλλόν ἐστιν, ἢ ζωὴ, καὶ
φθαρτῆς ἤδη φύσεως. πῶς οὖν ἑαυτὸν ἀπεκάλει
ζωήν; ἢ γὰρ ἐξέστη τι ἡμῖν ἀκινδύνως εἰπεῖν,
ἐγώ εἰμι ἡ ζωή; ἢ εἴπερ ἔστι σφαλερὸς ὁ λόγος·
ὁ γὰρ ἐξέστη ποιήματι τῆς θεοπρεπέσιν ἀξιώ- D
μασιν ἐπιπηδᾶν· οἶδεν ἀρχὰ ζωὴν ὄντα τὸν φύ-
σιν ἑαυτὸν ὁ υἱός· ἐπεὶ πῶς ἔστι χαρακτὴρ τῆς ὑπο-
στάσεως καὶ γνήσιον αὐτὸν, πῶς δὲ εἰκὼν, καὶ
ὁμοίωσις ἀκριβής; ἢ πῶς οὐκ ὀρθῶς ἐποίει λέ-
γων ὁ Φίλιππος· δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρ-
κεῖ ἡμῖν; καὶ γὰρ δὴ ὄντως ἐννοῆσαι προσήκει,
ὅτι τὸν υἱόν τις τεθεαμένος, ὅπω τεθεώρηκε τὸν πα-
τέρα, εἴπερ ὁ μὲν ἔστι φύσει ζωὴ, ὁ δὲ ζωῆς
τῆς πρὸς αὐτοῦ μέτοχος. ὁ γὰρ αὐτὸς ἴδοι ἂν ζωο- E
ποιοῦντα τὸν ζωοποιούμενον ποτὲ, καὶ τὸν δι-
δόμενον τὸν ἀπολαμβάνοντα. οὐκοῦν καθ' ἕτερον ψεύ-
σεται δῆπον, εἰπὼν, ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν
πατέρα· ἀλλ' ἐρᾷ που πάλιν ὁ τῆς θεολογίας τῆς
ἐκκλησίας δογμάτων ἐραστὴς, ὅσα ταῖς ἐκείνων
φλυαρίαις ἀκόλουθά τε ἄτοπα. ἐκκλινέτω
τοιγαροῦν ἀπ' αὐτῶν, καὶ παραλλαττέτω τὸν
γεγραμμένον· καὶ ποιείτω μὲν ἐρχομένους ὀρθάς, τοὺς δὲ ὁδοὺς κατευθυνέτω τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ στοὺς δ

est corruptionem, siue naturam corruptibilem. Quòd enim rei natura ita nos cogat sentire de Filio, quærendum nobis iterum, & per multas obseruationes eundum, quandoquidem propositum nobis est accuratè & subtiliter vt par est quæstionem expendere. Vitam secundum naturam Deum ac Patrem esse dicis. Rectè. ita quippe se habet: sed est in Filio quoque. id enim ex verbis etiam vestris sequitur. Percontari velim igitur deinceps, & ex vobis discere, quidnam operaturus sit erga Filium, cum in ipso existat? An suo genimini suam vitam impertietur, ceu experti & non habenti vitam ex seipso? Et quomodo necesse prorsus nõ erit intelligere expertem esse vitæ Filiũ? At quod vitæ est expers, quidnam aliud demũ sit quàm corruptibile? At non impertietur vitam suam genimini. Vita enim est, licet eam ab ipso non accipiat. Quomodo igitur quidam vltra cauillantur temere deblaterantes, atque idcirco viuere Filium dicunt, quia Patrem in se habet qui vita est secundum naturam? Nam si viuit etiam absque Patre, vt qui sit & ipse vita substantialiter, non iam viuit propter Patrem, id est, propter vitæ participationem ex Patre. Sin autem largitorem propriæ vitæ Patrem habeat, vita propria destitutus ipse apparebit. Eam enim alteri acceptam habet, & quod initio dicebamus, animal potius est quàm vita, & corruptibilis demum naturæ. Quomodo ergo seipsum vitã vocabat? Nunquid enim licebit quoque nobis citra periculum dicere, *Ego sum vita?* Aut si periculosum est ita loqui (non licet enim creaturæ in diuinas dignationes inuadere) scit vtique Filius se vitam esse secundum naturam. Alioqui, quomodo character erit substantiæ genitoris, quomodo imago, & perfecta similitudo? Aut quomodo non recte faciebat Philippus cum diceret: *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis;* Vtiq; enim *Ioan. 14.* censere debemus, eum qui Filium spectauerit nondum spectasse Patrem, si hic secũdum naturam vita est, ille vitæ ab ipso acceptæ particeps. Nemo enim vnquã viderit eum qui viuificat in eo qui viuificatur, & qui non eget, in eo qui indiget. Igitur alio quoq; modo mentietur cũ ait, *Qui videt me, videt & Patrẽ.* Sed qui pia Ecclesiæ dogmata sectatur, videt rursus quantæ illorũ nugas absurditates sequantur. Declinet igitur ab iis, & dirigat vias

suas, atque ad simplicem veritatis pulchritudinem oculos conuertat, Deum ac Patrem vitam quidem secundum naturam esse credens, & vitam rursus qui ex ipso genitus est Filium. Sicut enim lumen de lumine esse dicitur, sic etiam vita ex vita: & quemadmodum lucis expertes Deus ac Pater illuminat, per suum lumen, Filium nimirum, & sapientes reddit sapientiæ capaces, vt per suam sapientiam, & confirmat infirmos atque corroborat vt per propriam virtutem, ita viuificat quæcunque vitæ indigent, per vitam propriam, & ex se promanantem, id est Filium. Cum dicit igitur, *Viuo propter Patrem*, noli existimare ipsum fateri se viuere propterea quod à Patre vitam accipiat, sed quia ex viuente genitus est Patre, idcirco viuere se quoque asseruisse. Nec enim fieri potest vt non viuat qui ex viuente est Patre: Et quemadmodum siquis nostrum dicat, Homo sum rationis compos propter patrem: hominis enim rationalis sum filius: sic etiam de vnigenito intelliges illa verba, *Viuo*, inquit, *propter Patrem*. Nam cum Pater qui me genuit vita sit secundum naturam, & natiuum ac verum sim eius genimen, proprietatẽ eius ego quoque mihi assumi secundum naturam, hoc est vita sum. Pater quippe vita quoque est. Cum autem vnus ex vno intelligatur & sit, (ex Patre enim est Filius, tametsi ab æterno simul erat) naturalibus genitoris dignitatibus vt propriis iure gloriatur.

A ἁπλοῦν τ̀ ἀληθείας ὀφθαλμὸν κάλλος, ζωὴν μὲν κ̀ τ̃ φύσιν εἶ) πιστεύων τ̀ Θεὸν κ̀ πατέρα, ζωὴν δὲ πάλιν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον υἱόν. ὡς γὰρ φῶς ἐκ φωτὸς εἶ) λέγεται, οὕτω κ̀ ζωὴ ἐκ ζωῆς· κ̀ ὥσπερ τὰ φωτὸς διόλωα φωτίζει ὁ Θεὸς κ̀ πατὴρ, δι' υἱοῦ φωτὸς ἰδίου τ̃ ὑοῦ, κ̀ ζωοῖ τὰ ζωῆς ἰδίας δεκτικά, ὡς δι' ἰδίας, κ̀ δυναμεῖ τὰ δυνάμεως χρήζοντα, ὡς δι' δυνάμεως πάλιν ἰδίας, οὕτω ζωοποιεῖ τὰ ὅσα πρὸς ἐστὶ τ̀ ἐξ αὐτοῦ διόλωα ζωῆς, δι' ἰδίας ζωῆς, κ̀ ἐξ αὐτοῦ B προσγεγομένης, τοῦτ' ἔστι, τ̃ ὑοῦ. ὅταν οὖν λέγῃ ζῶ διὰ τὸν πατέρα, μὴ νομίσῃς ὅτι διὰ τὸ δέχεσθαι πλὴ παρὰ τ̃ πατρὸς ζωὴν, ζῆν ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, ἀλλ' ἐπείπερ ἐκ ζῶντος ἐγεννήθη πατρὸς, διὰ τοῦτο κ̀ ζῆν ἑαυτὸν διϊσχυρίσατο. οὐ γὰρ ἐνεχώρει μὴ ζῆν τὸν ἐκ ζῶντος πατρὸς· κ̀ ὥσπερ εἴ τις λέγοι πρὸς κ̀' ἡμᾶς, ἄνθρωπός εἰμι λογικὸς διὰ τ̀ πατέρα, ἀνθρώπου γὰρ λογικοῦ γέννημα τέκνον· οὕτω νοήσεις κ̀ ἐπ' αὐτοῦ τ̃ μονογενοῦς· ζῶ, φησὶ, διὰ τ̀ πατέρα· ὅτι γὰρ ζωὴ κ̀ τ̃ φύσιν ἐστὶν ὁ γεννήσας με πατὴρ, ἀφυὲς δὲ εἰμὶ, κ̀ γνήσιον γέννημα, τὸ ἴδιον αὐτοῦ κ̀ τ̃ φύσιν ἐπαγόμενον, τοῦτ' ἔστι, τ̀ εἶ) ζωὴ, τοῦτο γὰρ ἐστὶ κ̀ ὁ πατὴρ. ὅθεν ἡ εἷς ἐξ ἑνὸς νοήσαι τε κ̀ ἔστιν· οὐκ παλὸς γὰρ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ συνῆν ἀϊδίως· εἰκότως τοῖς φυσικοῖς τ̃ γεννήσαντος ἀξιώμασιν, ὡς ἰδίοις ἐπισεμνύεται.

v. 59. *Hic est panis qui de cælo descendit. Non sicut manducauerunt Patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.*

D Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τ̃ οὐρανοῦ καταβάς. οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, κ̀ ἀπέθανον. ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

Magna, inquit, esse oportet quæ à magnis sunt opera, & quæ supernâ gratiâ traduntur Deo conuenientia censenda sunt, & munificentia diuina digna. Si enim vtique credideris panem cælitùs delapsum, vitæ perennitatem indat iis necesse est qui appetierint ipsum, & immortalitatis indesinentem vim habeat. Clarum enim argumentum est, ipsum esse de cælo panem, id est à Deo. nam æternum æterna largiri decet, non autem cibi temporarij vsum, qui vel breuissimo spatio durare vix queat. Neque verò sapientis est putare panem illum esse diuinitùs ac supernè demissum, quem tametsi maiores nostri comederint, morti nihilominus

Μεγάλα, φησὶν, εἶ) δεῖ τὰ ἐκ μεγάλων ἀποτελέσματα, κ̀ τὰ διὰ τ̃ ἄνωθεν χορηγούμενα χάριτος, ὀφείλοντα τοιοῦτον θεοπρεπῆ, κ̀ τ̃ θείας μεγαλοδωρεᾶς ἄξια. εἰ γὰρ ὅλως ἐποίησω πιστὸν δεκτὸν ἐν πίστει τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβαῖνον E τὸν ἄρτον, ἐμποιείτω τοῖς ἐφιεμένοις διηνεκῆ τ̀ ζωὴν, κ̀ ἀκατάλυτον ἐχέτω τ̀ ἀθανασίας τὴν ἐνέργειαν. εἰ γὰρ μὴ ἀποδέξει αὐτὴ σοφὸς ἂν εἶ) τ̀ ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστι, πρὸς Θεοῦ· ἐπεὶ κ̀ πρέπειν ἐστὶν αὐτὸν αἰώνια τοῖς αἰωνίοις χαρίζεσθαι, κ̀ μὴ * πρὸς καιρὸν ἔσεσθαι δόσεως ἀπόλαυσιν, εἰς ὀλιγιστον κομιδῆ τ̀ κατὸν κ̀ μόλις διατείνειν ἰσχύουσαν. λογίσῃ γὰρ τις οὐκ ἐπὶ σοφοῦς ἄρτον εἶ) τὸν πρὸς Θεοῦ κ̀ δῶρον, οὐ βεβρωκότες οἱ πρόγονοι θανάτῳ ἡττήθησαν, κ̀ πλὴν ἀπὸ τῆς

* fr. καιρὸν

φθορᾶς οὐκ ἀπεκρύσατε βλάβην, καὶ θαυμα- A
τὸν οὐδέν· ἄρτος γὰρ ἀπαθανατίζειν ἰσχύων, οὐκ-
νος οὐκ ἦν. ὅπου οὖν οὐδὲ ἐξ ὑφανοῦ δικαίως ἂν
εἰπεῖν τοῦ νοοῖτο, καὶ λέγοιτο. ἦν γὰρ δὴ καὶ ἔργον τοῦ
ἐκεῖθεν καθικνουμένου πρέπον, καὶ θανάτου καὶ φθο-
ρᾶς ἀμείνους ἀποτελεῖν τοὺς μετέχοντας αὐτοῦ. ἀ-
ναμφιλόγως δὲ πάλιν ἀποδείξει βεβαιωθήσεται,
ἄρτον εἶναι τοῦτον ἐξ ὑφανοῦ τὸν Δεσπότην Χριστὸν δη-
λαδὴ, τοῦτ' ἔστι, τὸ σῶμα αὐτοῦ. ζῆν γὰρ εἰς αἰῶ-
να ποιεῖ τὸν ἀπολαύσαντα μόνον. πολὺ δὲ δή τι τὸ ἀ- B
ξιόπιστον τῆς θείας φύσεως καὶ ἐν τούτοις ὁρᾶται,
οὐδὲν ἀξιούσης χαρίζεσθαι μικρὸν, πάντα δὲ
μᾶλλον ὑπερφυῆ, εἰ καὶ τῶν ἡμετέρων διανοιῶν
ὑπερτέλλοντα, ὡς δηλονότι τὸ μέγεθος ἤδη τῆς χάρι-
τος, καὶ ἀπιστείᾳ τοῖς ἁπλουστέροις. τῇ γὰρ
ὅτῳ πλουσίᾳ χεὶρ πῶς οὐκ ἔδει τοσοῦτον τὸ
πλούσιον χαρίζεσθαι θέλον; διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀπο-
θαυμάζει λέγων· ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ
ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ
ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· εἰ μικροῖς C
δὲ ὁ νόμος τὰ μεγάλα διετύπου, σκιὰν ἔχων τῶν
μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν
πραγμάτων, καθὰ γέγραπται· ὡς οὖν τὴν ἄμυ-
να βεβρῶσθαι τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ· σκιὰ γὰρ τῶν
μελλόντων οὐκ ἦν τοῖς ἀρχαιοτέροις
παρεκτεταμένη.

succubuerunt, & vos corruptionis il-
lius damnum retinetis: nec mirum: nec
enim panis erat ille qui reddere posset
immortales. proindeque nec de cælo esse
iure censebitur ac dicetur. Nam qui
de cælo descendit, ille potest morte
& corruptione potiores eos reddere,
qui sunt eius participes. Præterea pa-
nem hunc esse de cælo, qui per Chri-
stum nimirum traditur, hoc est corpus
eius, indubitato argumento confirma-
bitur. Facit enim vt in æternum viuat
qui eum comederit. Magna autem na-
turæ diuinæ dignitas etiam hic cerni-
tur, quæ nihil exiguum largiri velit,
sed omnia potius supernaturalia, licet
captum nostrum ob gratiæ magnitudi-
nem excedentia à simplicioribus non
credantur. Quî enim fieri posset, vt
tam opulenta manus non ditissima
largiri velit? Ideirco Paulus miratur,
dicens: *Oculus non vidit, nec auris au-* 1. Cor. 2.
diuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præ-
parauit Deus iis qui diligunt illum. In
paruis autem Lex magna præfigurabat,
vmbram habens futurorum bonorum,
non ipsam rerum imaginem, sicut scri- Heb. 10.
ptum est: vt in manna cibo eulogia illa
quæ per Christum est, cerneretur. Vm-
bra enim futurorum illa veteribus præ-
figurabantur.

Ταῦτα εἶπεν ἐν τῇ συναγωγῇ, διδάσκων ἐν Καφαρναούμ.

v. 60. *Hæc dixit in Synagoga docens, in Capharnaum.*

D

Θαυμαστῶν ἡμῖν μυστηρίων ἐξήγησιν εἰσενεγκὼν
ὁ σοφώτατος Εὐαγγελιστὴς, ἀναπέμπει εἰκότως
τὴν σωτῆρι Χριστῷ τὴν ἐπ' αὐτοῖς διδασκα-
λίας ἀρχὴν, τῇ τοῦ προσώπου προφανείᾳ τὸν
αὐτῇ προσιόντα δυσωπῶν, καὶ τοὺς οἷόν ἔμυθον
ἀντεροῦντες ἀφίζεσθαι προκαταλαμβάνων. εὐ γὰρ
μᾶλλον διδασκόντων ἔσθ' ὅτε λαμπρότης, εὐτολ-
μοτέρους πως εἰς πίστιν τὴν ἀκραιφνῆ ἐργάζεσθαι, καὶ
ῥᾳστοτέρους τοῦ παραδυομένου ἅπαντες τὴν
συναίνεσιν. οὐ δὲ δὴ λίαν ἐπάγει ὅ ἐν τῇ συνα-
γωγῇ· μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτο δηλοῦντος ὁ λόγος, ἀλλ'
οὐδὲ εἷς που τυγχάνει, ἢ δύο κατηκηχυσμένα ταῦτα λέ-
γοντος τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ ὅτι πάντων ἐν
τῇ συναγωγῇ διδάσκας ὁρᾶται, ὥστε δῆλον αὐτὸς
ἦν ὁ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου φησὶν, οὐκ ἐν κρυ-
φῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ·
ἐποίησε γὰρ ἐν παῤῥησίᾳ τοῖς περὶ τούτων λόγοις,
ἀναπολόγητον τοῖς Ἰουδαίοις τὴν κρίσιν ἀποτε-
λῶν, καὶ τοῖς ἀπιστήσασι τὰ ἐν τοῦ μὴ πιστεῦσαι αὐτῷ δυσαρέστου ποιῶν ἐγκλήματα. ὅπου μὲν

Admirabilium mysteriorum expo-
sitionem sapientissimus Euangelista no-
bis afferens, initium eius doctrinæ
ad Saluatorem Christum meritò re-
fert, authoritate personæ aduersariis
metum iniiciens, eosque deterrens.
Magistrorum enim claritas audito-
rem ad credendum promptiorem fæ-
pe facit, & ad assentiendum sta-
tim adigit. Rectè autem subiungit
illud, *In Synagoga*, quasi diceret.
E Non vnus aut alter Christum hæc
dicentem audierunt: palam de om-
nibus in Synagoga docuisse cerni-
tur, quemadmodum ipse quoque
per Esaiam Prophetam dicit: *Non* Esa. 45.
in abscondito locutus sum, neque in
loco terræ tenebroso. Liberè enim de
his loquebatur, omnem Iudæis ex-
cusationem præcidens, & incredu-
los grauioris ob incredulitatem cri-
minis reos faciens. Nondum enim

tam venerandum illud edocti mysterium iure quidem pœnam deprecati essent, & ignorantiam causati mitiore iudice vti essent: Sed cum illud perspectum habeant, & sæpe edocti incredulitate sua despexerint, qui fieri potest vt non iure sublata omni misericordia puniantur, & acerbissimam ei quem contempserunt pœnas luant? Tale quiddam ipse quoque de

Ioan. 15. iis Saluator dixit: *Si enim non venissem*, inquit, *& locutus essem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Cauenda igitur, imo verò fugienda ceu mortis pararia inobedientia, & fidem de iis quæ Christus docet vitæ conciliatricem putemus. Sic enim cum illis nequaquam puniemur. Addit porrò Christum hæc in Capharnaum dixisse, vt accuratè cuncta exposuisse appareat. Qui enim locum & vicum nouit, quomodo aberrauerit in explicandis iis quæ docuit?

A γὰρ ὅτω σκληρὸν παιδεύοντες μυστήριον, ἄλογον αἰτεῖσθαι τὸ κολάζεσθαι τὴν ἀπείθειαν, καὶ ὃ μηδὲ ὅλως εἰδέναι προφερόμενοι, μᾶλλον ἂν αὐτὴν τὴν κεῖνοις ἐπιμέμφοιντο κίνησιν. ἐγνώκοτες δὲ, καὶ πολλάκις μυσταγωγούμενοι, εἶτα ταῖς ἀπιστίαις ὑβρίζοντες, πῶς οὐκ ἀξίκτως πάντες ἀνηκέστου λοιπὸν ἐλέου κολάζοιντο, καὶ πικρᾶς τὴν ἀποστασίαν τῶν πρὸ αὐτῶν * ἀντιμαρτύρῳ τὴν δίκην; ἴσως δὲ καὶ τοῦτό τι ἐστὶ B αὐτὸς ἐπ' αὐτοῖς εἰρηκεν ὁ σωτήρ· εἰ γὰρ μὴ ἦλθον, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νυνὶ δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. πᾶσα φυλακτέον ἐπιλαρῶν, μᾶλλον δὲ φευκτέον, ὡς θανάτου πρόξενον ὂν δυσήκοον, καὶ ζωῆς ἀπεκλικὴν τὴν πίστιν ἡγούμεθα τὴν ἐφ' οἷς ἡμῖν ἐδίδαξε Χριστὸς ἀφελούμεθα γὰρ ὅτω ὃ μετ' ἐκείνων κολάζεσθαι. πρὸς ἅπαντα δ' ὅτι καὶ ἐν Καφαρναούμ τοῦτο C λελάληκεν ὁ Χριστὸς, ἵνα φαίνηται μεμνημένος ἀκριβῶς. ὁ γὰρ εἰδὼς, καὶ τόπον, καὶ κώμην, πῶς οὐ μάλιστα πρὸς τὴν τῶν διδαχθέντων ἐξήτησιν;

v. 61. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem IESVS *apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis.*

Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπον· σκληρός ἐστιν ὁ λόγος οὗτος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς.

Hæc indoctorum est consuetudo. subtiliorem doctrinam condemnant, & altiori quàm vt eam capere possint contemplationi detrahunt, quia non intelligunt ipsi: quum studium potius ad discendum afferre deberent, & vnà cum iis quæ dicuntur mentem acuere, non è contrario tam sapienti doctrinæ resistere, & durum vocare sermonem quem admirari debebant. Idem enim illis accidit quod edentulis, qui molliores cibos arripientes exquisitissima sæpe contemnunt edulia, & quod bonum est interdum vituperant, celantes morbum qui eos id auersari cogit. Imperitiæ vero alumni, & qui prauo sunt ingenio, à cognitione abhorrent, quam multis vtique laboribus, & vehementi studio venari potius deberent. Vir itaque spiritalis Saluatoris nostri sermonibus summoperè ob-

Psal. 118. lectabitur, & iure exclamabit, *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super*

Τοῦτο τῆς ἀνοήτου ἕδος· ἀεὶ γὰρ τῶν μαθημάτων καταπτύσματα τὰ λεπτότερα, καὶ τὴν ὑπηλοτέραν ἢ κατ' αὐτοὺς θεωρίαν ἀμαθῶς διαβάλλουσιν, ἐπεὶ μὴ νοοῦσιν αὐτοί· καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν μανθάνοντας ἐπείγεσθαι, καὶ τοῖς λαλουμένοις σὺν ἀπολελειμμένῃ φιλίᾳ, οὐκ ἐκ τῶν ἐναντίων τῶν ὅτω ζοφερὰν κατεξαίσιον λόγων, καὶ σκληρὸν ἀποκαλεῖν, ὃ καὶ θαυμάζεσθαι χρέπει. πάσχουσι γὰρ τοιοῦτόν, οἷόπερ ἂν εἴ τις ἐστομωμένους βλέποι τοὺς ὀδόντων ἐστερημένους. ἐκείνοις μὲν γὰρ πρυφερωτέρας ὑπηρετέχοντες σιτίοις, ἀλιμάζουσι πολλάκις τὰ τῶν ἐδωδίμων χρησιμώτερα, καὶ ὃ χρήσιμον ἔαδ' ὅτε κακύουσιν, ὑπ' οὐ ὁμολογοῦντες τὴν νόσον, ὑφ' ἧς αὐτὸ τοῦτο πάσχειν βιάζονται. οἱ δὲ ἀμαθίᾳ σεσοφοί, καὶ φρενὸς τῆς ἀγαθῆς ἠπωμένοι, κακοφθείρουσι τὴν γνῶσιν, ἣν ἔδει μὲν σφόδρα πολλοῖς κακοπαθείας πόνοις, καὶ δι' ὀλίγου μᾶλλον ἐξανύειν ἀσφαλῶς. αὐτὰρ μὴν οὖν ὁ πυγμαλικὸς τοῖς τῶν σοφῶν λιμὸν σιτευφήσαι λόγοις, αἰσθοῖτο δ' ἂν μὲν ὀλίγῳ, ὡς γλυκέα τῷ λάρυγί μου τὰ λόγιά σου ὑπὲρ μέ-

λι, καὶ χρεῖον τῷ στόματί μου. ὁ δὲ ψυχικὸς Ιουδαῖος μωρίας ἔσται λεγόμενος ἀπωλείας ὃ πονηρὸν μυστήριον, καὶ ἁμαρτίαν τὸ σωτῆρος ῥῆμα· ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ πρέπον σωθῆναι ἀναβαίνειν εἰς οὐρανὸν καλοῦμεν, ὅτι τῷ τὸν ἔφον ἀεὶ κατὰ τὰς ὠφελίας, ὃ μὲν πονηρὸν καλὸν λέγων, ὃ δὲ καλὸν πονηρόν· καὶ τῷ τὸ ἀνθρώπου φρονεῖν. παροιμιάζει δὲ πάλιν, καὶ τὰς τῶν πατέρων ἁμαρτίας ἐπιμιμνήσκων καὶ ζώσαις ἀπωλείαις· οἱ μὲν γὰρ τὸ μάννα τὸ ἐκ Θεοῦ χρηματίσαντες, καὶ τὰς αἰγύπτου μετιόντες βδελυρίας ὅτι τῷ σώματι ἦν χρεωστούμενα τρέφεσθαι, καὶ ἐξ Αἰγύπτου δυσωδίας ἐζήτουν, κρόμμυα ἐσθίειν καὶ κρεῶν λέβητας ὀπτωμένων τῶν ἰουδαίων· οἱ δὲ τῷ ζωοποιὸν τὸ πνεύματος χάριν δέχεσθαι ἀνεπιτηδείως ἔχοντες, καὶ τὸν ἄρτον τὸν ἀληθινόν, τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἥκοντα τρέφεσθαι διδασκόμενοι, ταῖς τῶν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις πλείω, φιλήδονοι μᾶλλον ὄντες, ἢ φιλόθεοι· καὶ ὥσπερ οἱ τούτων πατέρες καὶ αὐτοὶ καταμέμφονται τὴν ἐξ ἡμέρας μάννα ἔδεσθαι, ἀποτολμῶντες λέγειν, Ἡ ψυχή μου ἐβδελύξατο τὸν ἄρτον τὸν κενόν· οὕτω καὶ οὗτοι πάλιν τὸν ἄρτον ἐπιποθοῦσι τὸν ἀληθινόν, οὐκ ἐρυθριάσαντες λέγειν, σκληρός ἐστιν ὁ λόγος οὗτος. δεῖ τοίνυν τοῦ σοφοὺς εἶναι τοὺς τῶν θείων μυστηρίων ἀκροατάς, δεῖ δοκίμους εἶναι τραπεζίτας, ὡς εἰδέναι τὸ δεκτὸν, καὶ τὸ ἀπρεπὲς νόμισμα, καὶ μήτε τοῖς πίστει προσδεχομένοις ἀκαίρως ἐπάγειν τὰ δυσεξίτητον ζήτησιν, μήτε τοῖς τῆς ζητήσεως ἀπορεῖν ἐπιθυμοῦσιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπὶ ὅτε τῷ ὄντι ζητεῖσθαι, ἀποδιδόναι δὲ ἑκάστοις πρέπον τὸν λογισμόν, καὶ διὰ εὐθείας ἰέναι τὴν ἰδίαν τρίβον, ὃ ἐκκλίνειν ἐπ' ἀμφότερα ἀπεστομωμένους. ὁδῷ γὰρ βαδιστέον πορευομένῳ πρέπει τὸν εἰς ὀρθότητα πίστεως τρέχοντα τὴν ἐν Χριστῷ.

mel & fauum ori meo. Animalis verò, Iudæus ineptè sibi persuadens spiritale mysterium stultitiam esse, & verbis Saluatoris ad intelligentiam homini conuenientem ascendere monitus, ad solitam tamen insaniam vsq; delabitur, malum quidē bonum dicens, & bonum malum iuxta Prophetæ dictum. Patrissare verò, & maiorum suorum stultitiam imitari hic quoq; deprehēditur. Illi enim manna à Deo suscepto, & benedictionis supernæ facti participes, ad solitam delapsi vaecordiam tertores Ægyptios desiderabant, allia, & cæpas, & carnium lebetes videre cupientes: hi verò ad viuificam Spiritus gratiam suscipiendam inuitati, & panem illum verum, qui ex Deo Patre venit comedere edocti, ad suum errorem se conferunt, voluptatis amantes potius quàm Dei: & quemadmodum horum maiores ipsum manna cibum damnabant, dicentes, *Anima autem nostra exerris in manna hoc*; sic etiam hi rursus panem illum verum abiiciunt, non veriti dicere: *Durus est hic sermo.* Diuinorum itaque mysteriorum auditores sapientes esse oportet, ac peritis numularis similes, qui probam pecuniam & adulterinam agnoscant, neque ad ea quæ fide suscipiuntur inextricabiles quæstiones intempestiuè afferant, neque rursus damnosam quandoque fidem temerè iis adhibeant in quibus opus est indagine, sed vnicuique eorum quæ dicuntur quod congruum est reddant, ac per rectam veluti semitam eant, neutram in partem deflectentes. Regia quippe via gradiendum est ei qui ad fidei Christianæ rectitudinem properat.

Num. 11.

Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα; ὅπου ἦν τὸ πρότερον.

Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius.

Ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἀμαθίας τῶν ἀπὸ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ μαθητευομένων ἐστὶ τὸ τοῖς πρὸς αὐτὸν λεγομένοις ἐσκανδαλίζοντο. ὅπερ γὰρ ἐπιφθέγγετο λέγων, ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς· εἰς ὑπόνοιαν ἴσως θρεμματώδη καὶ ἄθεον σφᾶς ὑπελάμβανον, ὡς ἐκφαγεῖν μὲν ἀπανθρώπως, αἷμα δὲ πρόφασιν ὅπως πατάξωσι, καὶ ὅσα καὶ μόνοι ἀκούσ-

Præ multa insciti quidam ex Seruatoris Christi discipulis eius verbis offendebantur. Nam cum dicentem audissent, *Amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinē, non habebitis vitam in vobis*, inuitari se ad belluinam aliquā crudelitatem putabant, ita vt carnibus quidem vesci inhumaniter, & sorbere sanguinem iuberentur, & quæcunque vel auditu solo

solo horrenda sunt facere cogerentur. Non enim mysterij illius decus nouerãt, & pulcherrimam ob ipsum excogitatam dispensationem, sed illud apud semetipsos vtique versabant: Quomodo corpus humanum æternam nobis vitam inseret; aut quid ad immortalitatem conducet id quod eiusdem est nobiscũ naturæ? Christus ergo eorum cõsilia intelligens, (cuncta enim nuda & aperta sunt in oculis eius) ad comprehensionem eorum quæ ignorabant eos rursus multis modis officiosè quasi manu deducit. Vos enim, inquit, stultè admodum sermonibus meis offendimini. Nam si nondum ad credendum adduci potuistis quamuis meũ corpus vitam vobis inditurum sæpe docuerim, quid sẽtietis, inquit, cum ipsum quoque in cælum euolare cernetis? Non enim solùm polliceor me in ipsum quoque cælum ascensurum, ne rursus obtrudatis illud *Quomodo*; Oculis vestris ipsammet rem spectabitis, vt quicunq; contradixerit confundatur. Si ergo spectaueritis, inquit, in cælum ascendentem Filium hominis, quid porrò dicetis? Non mediocriter enim insanire deprehendemini. Nam si carnẽ meam vitam vobis inferere non posse putatis, quomodo volucris instar in cælum ascendet? Si enim viuificare non possit, quia ad viuificandum natura sua comparata non est, quomodo per aërem incedet, aut quomodo in cælos ascendet? nã hoc æquè carni est impossibile. Quòd si præter naturã ascendat, quid prohibet demũ quo min⁹ etiã viuificet, licet naturã suã viuificare non possit? nã qui cæleste esficit id quod de terra est, viuificũ quoque reddet, tametsi naturã suã corruptioni sit obnoxium. Obseruandum autẽ rursus quo pacto se in duos Christos diuidi, vt nonnulli docẽt, nequaquam sustineat. Indiuisum enim se vbique seruat post Incarnationem. Filium enim hominis eò ascendere dicit, vbi erat priùs, quamuis corpus illud terrenũ antehac sursum non esset, sed solum & in seipso Verbũ priusquam in carnẽ conueniret. Rectè igitur Paulus in epistolis: *Vnus Dominus* IESVS *Christus*. Vnus enim est Filius, & ante Incarnationẽ, & post Incarnationem; nec alienum esse à Verbo propriũ eius corpus censebimus. Idcirco enim Filium quoq; hominis ait Verbũ quod cælitùs descẽdit. Caro enim factũ est, vt ait beatus Euangelista, non mutatione in carnẽ transeundo: (immutabile enim & inalterabile secundum naturam est, vt Deus,) sed vt in

1. Cor. 8.

A σαι φεύξεσθαι τοῦτο ποιῆσαι διαλογίζεται. ὁ γὰρ ἠδεσμός τως τοῦ μυστηρίου ὁ κάλλος, καὶ τὴν πυρπολοῦσαν ἐπ' αὐτῷ καλλίστην οἰκονομίαν· ὅπερ δή γε τούτῳ κἀκεῖνό που πρόδηλον καὶ ἑαυτοῖς ἐλογίζοντο· πῶς δὴ ἡμῖν τὸ ἀθάνατον σῶμα καὶ αἰώνιον ἐμφυτεύσαι ζωὴν, τί δὲ ὄνησι τοῖς ἀθανασίαν ὁ λίμπανόμενος; σαφεῖς διηλέγχων ὁ Χριστὸς τὰ ἐν αὐτοῖς βουλεύματα· πρόδηλα γὰρ γυμνὰ, καὶ πεπραγμένα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ· θεραπεύει πάλιν εἰς καλὸν ἡμῖν τὴν ἀγνοουμένων ἔτι

B πολυτρόπως ἀγόμενον. ἀνόητος γὰρ λίαν, ὦ ὗτοι, φησὶν, ὅτι τοῖς πρὸ ἐμοῦ σκανδαλίζεσθε λόγοις. εἰ γὰρ ὅπως πιστεύειν ἐγνώκατε, καίτοι πολλάκις μυσταγωγούμενοι, ὅτι ζωὴν ὑμῖν ἐνήσει τὸ ἡμέτερον σῶμα, πῶς ἔτι δύνασθε, φησὶν, ὅταν αὐτὸ ἐς οὐρανὸν αἰτοπαλούμενον βλέπητε; καὶ γὰρ ἐπιχρόνιμα μόνον, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν ἀναβήσομαι τὸν οὐρανὸν, ἵνα μὴ πάλιν λέγητε τὸ πῶς· ἐν ὀφθαλμοῖς ὑμῖν ἴδια ἔσεται, πρόπαν

C δυσωποῦσα τὸν ἀντιλέγοντα. ἐὰν οὖν βλέπητε, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνοντα τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐρεῖτε πάλιν; ἐλεγχθήσεσθε γὰρ οὐ μετρίως ἀφρονοῦντες. εἰ γὰρ μὴ δυνάμει τὴν ἐμὴν σάρκα τὴν ζωὴν ὑμῖν ἐνεῖναι λογίζεσθε, πῶς πλέον δύναμαι εἰς οὐρανὸν ἀναβῆναι; εἰ γὰρ μὴ δυνάμει ζωοποιῆσαι, ὅτι μὴ πέφυκε ζωοποιῆσαι, πῶς ἀεροβατήσει, πῶς δὲ εἰς οὐρανοὺς ἀναβήσεται; ἐκ τούτου γὰρ ὁμοίως ἀδύνατον τῇ σαρκί. εἰ δὲ

D ἀναβαίνει παρὰ φύσιν, τί δ' κωλύσει ἔτι καὶ ζωοποιῆσαι αὐτὴν, καὶ εἰ μὴ πέφυκε ζωοποιῆσαι, ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν; ὁ γὰρ οὐράνιον ἀποδείξας ὃ ἀπὸ γῆς, καὶ ζωοποιὸν ἀποτελέσει, καὶ εἰ πέφυκε φθείρεσθαι κατὰ τὸν ἴδιον λόγον. διατηρητέον δ' ὅπως οὐκ αὖ ἐκχεῖται πάλιν εἰς δύο καταμερίζεσθαι Χριστούς, κατὰ τὴν ἕνωσιν ἀδιαίρετον. ἀμέριστον γὰρ ἑαυτὸν πανταχῇ φυλάττει κατὰ τὴν οἰκουμένην. τὸν γὰρ υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου φησὶν ἀναβαίνειν, ὅπου ἦν πρότερον,

E καίτοι τὸ ἐκ γῆς σώματος οὐκ ὄντος ἄνω πρὸ τούτου, μόνου δὲ ἦν καθ' ἑαυτὸν τοῦ λόγου, πρὸ συνδρομῆς κατὰ σάρκα· καλῶς οὖν ὁ Παῦλος ὅτι, εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ἰδίαις τέθεικεν ὑποστάσεσι. εἷς γὰρ υἱός, καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ οὐκ ἀλλότριον τοῦ λόγου τὸ ἴδιον αὐτοῦ λαμβάνομεν σῶμα· διὰ γάρ τοι τοῦτο, καὶ υἱὸν ἀνθρώπου φησὶν αὖθις ἐξ οὐρανοῦ καταβαῖνον τὸ σαρκοποιηθὲν λόγον· σὰρξ γὰρ ἐγένετο, κατὰ τὸν μακάριον Εὐαγγελιστὴν, καὶ οὐκ εἰς σάρκα μεταχω-

ρήσας ἐκ τοῦ ἐνὸς πάντως· ἄτρεπτος γὰρ, καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ὑπάρχει, ὡς Θεός· ἀλλ' ὡς ἐν ἰδίῳ

καποικήσας ναῷ, ταῦ ὅν πρόσθεν φημί, καὶ αὖ- A suo templo, quod nimirum ex Virgine
θις πάλιν ἀνθρωπος γενόμενος καὶ λόγον ἀνθηνίον· ἀναβήσε- assumpsit, habitans, & reuera factus ho-
σθαι δὲ λέγων, ἔνθα καὶ πρότερον ἦν, δίδωσί mo. Cum autem ascensurum se ait, vbi
πως σύνοιδεν τοῖς ἀκροωμένοις, ὅτι καταβέβηκεν ἐξ etiam prius erat, auditoribus aliquo mo-
ὑψηλοῦ· ἦν γὰρ ὥσπερ εἰκὸς συνιέντας τὸν λόγου τὴν do innuit se descēdisse de cælo. Sic enim
δύναμιν, οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ πειθαρχεῖν μόνον, consentaneum erat ipsos intellecta vi &
ἀλλ' εἰδέναι λοιπὸν καὶ τὸ σὰρκὶ Θεὸν λόγον, sententia eius quod dicebat ei obtempe-
πιστεύειν τε, ὅτι καὶ ζωοποιόν ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ. rare non tantū vt homini, sed Deum de-
inceps in carne Verbū agnoscere, & cre-
dere corpus etiam eius esse viuificum.

Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφε- B v. 64. *Spiritus est qui viuificat: caro non*
λεῖ σύδέν. *prodest quicquam.*

Οὐ σφόδρα, φησὶν, ἀσυνέτως τὸ μὴ δύνασθαι Non nimis absurdè, inquit, viuifican-
ζωοποιεῖν περιτεθείκατε τῇ σαρκί· ὅταν γὰρ μόνη di vim carni detraxistis. Nam si sola seor-
νοῆται καθ' ἑαυτὴν ἡ τῆς σαρκὸς φύσις πῶς, sim natura corporis intelligatur, non erit
οὐκ ἔσται δηλονότι ζωοποιός· ζωογονήσεως μὲν γὰρ vtique viuifica. nulla enim planè res
ἡμῖν ὅταν ὑδατώδης, δεῖται δὲ μᾶλλον αὐτὴ τοῦ creata viuificat, sed ipsa potius à quo vi-
ζωογονεῖν ἰσχύοντος. ἐπεὶ δὲ τῆς ἐναν θρωπήσεως uificari possit indiget. Si autem Incar-
πολυτροπωτέρως νοηθῆναι μυστήριον, εἶτα τίς ὁ nationis mysteriū propius expendatur, &
ἐνοικῶν τῇδε τῇ σαρκὶ μανθάνητε, ἀμφιβήσε- quis ille sit qui habitat in carne hac per-
σθε πάντως, φησὶν, εἰ μὴ καὶ αὐτῷ κατηναρήσητε τοῦ C ceperitis, credetis vtiq; inquit, nisi diui-
ἁγίου πνεύματος, ὅτι δύναται ζωοποιεῖν, κἂν no quoque Spiritui detrahitis, carnem
μηδὲν ὅλως ἡ σὰρξ ὄφελος ἐξ ἑαυτῆς ὠφελῇ. ὅπερ γὰρ viuificare posse, quamuis caro nihil pla-
ἴδιόν ἐστι τοῦ ζωοποιοῦντι λόγῳ, γέγονεν ὅλη ζωο- nè ex seipsa prosit. Quia enim viuifican-
ποιὸς πρὸς τὸ τῆς βελτίονος δύναμιν ἀναδραμοῦσα δύ- ti Verbo vnita est, idcirco facta est tota
ναμιν, οὐκ αὐτὴ πρὸς τὴν ἰδίαν βιασαμένη viuifica, ad potioris virtutem euecta, non
φύσιν, τὸν ὑδατώδην ἡμῶν ὄγκον. κἂν ἀσθενῇ δοι- in suam naturam vi adacto eo qui nulla-
γέρωῦ τῆς σαρκὸς φύσις, ὅσον ἦκεν εἰς ἑαυτὴν, tenus superari cogive potest. Licet igi-
εἰς τὸ δύνασθαι ζωοποιεῖν, ἀλλ' οὖν ἐνεργήσει τοῦ- tur natura carnis per se viuificare ne-
το γὲ τὸ ζωοποιὸν ἔχουσα λόγον, καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν D queat, idipsum tamen præstat Verbum
ἐνέργειαν ὠφέλησα. σῶμα γὰρ ἐστι τῆς κατὰ φύσιν viuificum in se habens, & totam eius ef-
ζωῆς, καὶ οὐχ ἑνὸς τινος τῶν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐφ' οὗπερ ficacitatem proferens. Corpus enim est
ἂν καὶ ἰσχύσαι δικαίως, ὃ, τὶ σὰρξ οὐκ ὠφελήσουσα eius qui vita est secundum naturam, non
οὐδέν. οὐ γὰρ τὶ Παύλου τυχόν, ἀλλ' οὐδὲ τὶ Πέτρου, autem alicuius terreni hominis, de quo
ἤγουν ἑτέρου τινὸς τῶν τὰ τὶ μὴν ἐργάσεται· μόνη D iure dici possit illud, *caro non prodest quic-*
γὰρ ἡ ἐξαιρέτως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἐν *quam.* Non enim Pauli verbi gratia, aut
ᾧ κατῴκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σω- Petri, vel cuiusuis alterius caro id in no-
ματικῶς. καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων τὸ μὴ bis præstabit: sed vnica & sola Seruatoris
μέλι τοῖς οὐκ ἔχουσι τὴν φύσιν τὸ γλυκὺ τὴν ἰδίαν nostri Christi, *in quo habitauit omnis pleni-* Colos. 2.
ἐνέργειαν ποιότητα, ἢ εἰς ἑαυτὸ μεταποιάζειν E *tudo deitatis corporaliter.* Absurdissimum
τὸ, ὥσπερ ἂν εἰκὸς μίσγηται, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ λόγου namq; esset mel qualitatem suam iis quæ
ζωοποιὸν φύσιν μὴ οἰκειοῦσθαι οἷός τε εἶναι πρὸς τὸ nihil habent in se dulcedinis imprimere,
ἴδιον ἀγαθόν, ὃ ἐν ᾧ κατῴκησε σῶμα. οὐκοῦν & in seipsum id cui permixtum fuerit
ὅτι μὴ τὴν ἄλλων ἀπάντων ἀληθῆς ἐστι λόγος, transferre: Dei verò Verbi naturam vi-
ὅτι τὶ σὰρξ οὐκ ὠφελήσει σύδέν· ἀγνοήσει δ' ὅτι μό- uificam non existimare in suam perfe-
νος Χριστὸς, ἀφ' ὃ ἐν αὐτῷ κατοικήσας τὸ ζωὴ, ctionem id in quo inhabitarit corpus ad-
τοῦτ' ἔστι, τὸ μονογενὲς· πνεῦμα γὰρ φησὶν ἑαυτόν· ducere. Quapropter de reliquis omni-
πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· ἢ τὸν μακάριον Παῦ- bus verè dicetur, quòd caro non pro-
λον, ἢ γὰρ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. ἢ οὐκ αἰσχυνῶ τις τὸ ἰδίως ὑφεστῶσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πα- sit quicquam, de solo Christo non po-
terit, propterea quod in eo vita habi-
tet, hoc est vnigenitus. Spiritum verò
seipsum appellat. Spiritus enim Deus
est. Et iuxta beatum Paulum: *Ete-* 2. Cor. 3.
nim Dominus Spiritus est. Neque verò
hæc dicimus, quòd Spiritum sanctum

subsistere propriè dicamus: sed quemadmodum Filium hominis seipsum dicit, quia factus est homo; sic à proprio Spiritu seipsum Spiritum appellat. nec enim alienus est ab ipso Spiritus eius.

A τοιαῦτά φαμεν, ἀλλ' ὡς καθ' ἡμᾶς υἱὸν ἀνθρώπου φησὶν ἑαυτόν, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτω πάλιν ἀπὸ τοῦ ἰδίου πνεύματος ἑαυτὸν ὀνομάζει. οὐ γὰρ ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Verba quæ ego locutus sum vobis, Spiritus & vita sunt.

Τὰ ῥήματα, ἃ λελάληκα ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν.

Totum demum suum corpus viuifica virtute Spiritus replet. Spiritum enim deinceps carnem suam nominat, ita tamen vt non propterea carnem esse neget: sed quia perfectè ei est vnita, & totam eius viuificã vim induit, idcirco Spiritum quoq; eam nominat. nec est quod mireris, aut ea re offendaris. Si enim qui Domino adhæret spiritus cum eo vnus est, quomodo non potius proprium eius corpus vnum cum ipso nominabitur? Sententia igitur horum verborum est huiusmodi: Ex internis vestris cogitationibus sentio, inquit, stultè vos existimare à me dictum esse terrenum hoc corpus naturâ sua esse viuificum. Sed non est verborum meorum iste scopus. Tota edissertatio mea vobiscum est de Spiritu diuino, & de vita æterna. Nec enim carnis natura viuificum reddit Spiritum, sed virtus Spiritus viuificum corpus facit. *Verba* itaque *quæ ego locutus sum vobis, Spiritus sunt*, id est spiritalia, & de Spiritu; *& vita sunt*, id est viuifica, & de vita secundum naturam. Quæ quidem dicit, non quòd irritam carnem suam esse velit, sed vt veritatẽ nos edoceat. Sed quod modò diximus, operæpretium censemus denuò repetere. Natura carnis per se viuificare non potest: quid enim amplius esset in deo secũdũ naturã. Sed nec vnica & seorsim in Christo quoque esse censenda est. habet enim Verbũ vnitum, quod secundum naturam est vita. Cum ergo Christus eam viuificam nominat, non æquè illi ac sibi, siue suo Spiritui viuificandi vim attribuit. Propter ipsum enim proprium eius quoque corpus viuificum est, quoniam illud in suam ipsius vim reformauit. quonam autem pacto, nec mente capi potest, nec lingua exprimi, sed silentio tantùm ac fide mentem excedente debet honorari. Quòd autem Filius in diuinis Scripturis Spiritus quoque sancti nomine sæpe nuncupetur, ex iis quæ subiecta sunt agnoscemus. Scribit enim beatus Ioannes de ipso: *Hic est qui venit per aquam &*

Ὅλον ἤδη τῇ ζωοποιῷ τοῦ πνεύματος ἐνεργείᾳ ὃ ἴδιον σῶμα πληροῖ. πνεῦμα γὰρ λοιπὸν τὴν σάρκα καλεῖ, οὐκ ἀναιρέτων ὅ ἐστι σάρκα αὐτήν· B ἀφῃρῆσθαι δὲ τὸ ἄκρως ἑνοῦσθαί τε αὐτῷ, καὶ ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωογόνον ἐνδύεσθαι δύναμιν, ὀφείλουσαν ἤδη καλεῖσθαι καὶ πνεῦμα· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, μηδὲ γὰρ ἐπὶ τούτῳ σκανδαλιζώμεθα. εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τοῦ κυρίου ἓν πνεῦμά ἐστι, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα ἓν ὡς πρὸς αὐτὸν ὀνομασθήσεται; σημαίνειν δοκῶ ἐξ ἀρχῆς τοῖς προκειμένοις τοιοῦτόν τι πάλιν. ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν ὑμῶν διαλογισμῶν ἐπαναθήσομαι, φησὶν, ἀσυνετοῦντες οὐ διαλογίζεσθε, γεγενέναι μοι λόγον περὶ τοῦ σῶμα τοῦτο εἰπεῖν ὑμᾶς, ὅτι τῇ φύσει ζωοποιόν ἐστι τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα· ἀλλ' οὐχ ὅτι τοιοῦτος ἐν τοῖς ἐμοῖς ῥήμασιν ὁ σκοπός· ὅλη γὰρ ἐμοὶ πρὸς ὑμᾶς περὶ C θείου πνεύματος ἡ ἔκθεσις, καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς. οὐδὲ γὰρ ἡ τῆς σαρκὸς φύσις ζωοποιόν τὸ πνεῦμα ἐργάζεται, ἀλλ' ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις, ζωοποιὸν τὸ σῶμα ποιεῖ. τὰ ῥήματα τοίνυν, ἃ λελάληκα ὑμῖν διείλεγμαι, πνεῦμά ἐστι, τοῦτ' ἔστι πνευματικά, καὶ περὶ τοῦ πνεύματος, καὶ ζωή ἐστιν, αὐτὴ δὲ ζωοποιά, καὶ περὶ τὴν κατὰ φύσιν ζωήν. καὶ οὐκ ἀφῃρῆσθαι D ἰδίαν σάρκα τὰ τοιαῦτα φησιν, ἀλλ' ὅταν ᾖ ἐν ἡμῖν, τότε διδάσκων ἡμᾶς· ὅταν γὰρ εἰρήκαμεν ἀρτίως, τότε πάλιν ἐροῦμεν ἀναλαβόντες λέγειν τὸ χρήσιμον· ἡ σαρκὸς φύσις, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἂν δύναιτο ζωογονῆσαι· ἐπεὶ τί τὸ πλέον ἐν τῇ κατὰ φύσιν Θεῷ; ἀλλ' ὁ μόνη καθ' ἑαυτὸν, καὶ οὐ Χριστῷ νοηθήσεται· ἔχει γὰρ ἑνωθέντα τὸν λόγον, ὃς ἐστι κατὰ φύσιν ζωή. ὅταν οὖν ζωοποιὸν αὐτὸν ὀνομάζῃ Χριστὸς, οὐκ αὐτῇ θεωρεῖται, ὅσον ἑαυτῷ, εἴτε τῇ ἰδίῳ πνεύματι τὸ ζωογονῆσαι δύναται μάρτυρᾷ. δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα ζωοποιὸν ἐστιν, ἐπείπερ αὐτὸ πρὸς τὴν ἰδίαν αἰσθησιν ἐνώσατο δύναμιν· τὸ δὲ ὅπως, ὅτε νῷ καταληπτόν, ὅτε γλώττῃ λεκτὸν, σιωπῇ δὲ καὶ πίστει τῇ ὑπὲρ νοῦν τιμᾶσθαι χρεών. ὅτι δὲ πολλαχοῦ ἐκ τοῦ πνεύματος ὀνόματι καὶ ταῖς θείαις γραφαῖς καλεῖται καὶ ὁ υἱός, ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων εἰσόμεθα. γράφει τοίνυν ὁ μακάριος Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος, καὶ

1. Ioa. 5.

πνεύματος Ιησοῦς Χριστὸς, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὕδατι, καὶ ἐν τῷ πνεύματι, Α
Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ἰδοὺ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἀλήθειαν ὀνομάζει, καίτοι βοώντος ἀμφοῖν δηλονότι Χριστοῦ· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Παῦλος δὲ πάλιν ἡμῖν ἐπιστέλλων φησίν· οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι Θεοῦ, εἴπερ πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν Β
διὰ τὴν ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην· ἰδοὺ γὰρ δὴ πάλιν ἐν τούτοις τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα κατοικεῖν ἐν ἡμῖν ἀποφαίνων, αὐτὸν εἶπεν ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν Χριστόν. ἀδιάφορον γὰρ τῷ ἑνὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καίπερ γε τὸν ἐν ταὐτότητι φύσεως λόγον, εἰ καὶ νοοῖτο κατ' ἀρχὴν ἰδιοσυστάτως. διὰ τοῦτο πολλάκις ἀδιαφόρως ποτὲ μὲν τὸ πνεῦμα, ποτὲ δὲ ἑαυτὸν ὀνομάζων.

Ἀλλ' εἰσὶν ἐξ ὑμῶν τινες, οἳ οὐ πιστεύουσιν· ἤδει γὰρ C
ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰησοῦς, τίνες εἰσὶν οἱ μὴ πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν. καὶ ἔλεγε· διὰ τοῦτο εἴρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πατρός μου.

Ἐν τούτῳ δὴ πάλιν ἐστὶ διαρρήδην ὁρᾶν πεπληρωμένον τὸ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν προκεκηρυγμένον. ἀκοῇ δὲ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ὦτα αὐτοῦ ἐβάρυναν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μή ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς. αὐτήκοοι γὰρ τῆς σοφίας γενόμενοι διδαγμῆς, καὶ οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς τῶν ἁγίων μανθάνοντες, ἀφῆ φωνῆς δὲ μᾶλλον τῶν πάντων διακόσμου μυσταγωγούμενοι, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῆς τοῦ σώματος ὁρῶντες αὐτὸν ὀφθαλμοῖς, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνοίαις ἐξεπαχύνοντο, καὶ τὴν σφῶν ἀμαυρώσεως ὀφθαλμὸν, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἀπεστρέφοντο, τὴν οὐκ τῆς θείας γλυκείας παιδεύσεως φωλισμὸν οὐ προσδεχόμενοι· πονηροὶ γὰρ ἦσαν, καὶ πολλοῖς ἤδη τοῖς πρόσθεν ἐνοχοι πεπλήσμασι. διὰ τοῦτο ἐκ πώρωσιν ἀπὸ μέρους γεγονὼς τῷ Ἰσραὴλ ὁ σοφὸς ἡμῖν διεμαρτύρατο Παῦλος. ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν τυχούσης φρονήσεως τὸν ἐν ἀνθρωπίᾳ μορφῇ κρυπτόμενον ὑπεροψίαν

sanguinem IESVS *Christus: non in aqua solùm, sed & in aqua, & Spiritu. Spiritus est qui testificatur quoniam Spiritus est veritas.* Ecce enim Spiritum veritatem nominat, quum Christus palam prædicet: *Ego sum veritas.* Rursus autem Paulus nobis scribens, ait: *Qui in carne sunt Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in Spiritu Dei, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Siquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus autem vivit propter iustitiam.* Ecce enim rursus hic Dei Spiritum habitare in nobis asserens, ipsum in nobis dixit esse Christum. Indiuisus enim est à Filio Spiritus eius, secundum rationem identitatis naturæ, licet in propria hypostasi intelligatur existere: proindeque indifferenter loquitur, modò Spiritum, modo semetipsum nominans.

Ioan. 14.
Rom. 8.

v. 65. &c. *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio* IESVS, *qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.*

Hic rursus clarè videre licet impletum esse id quod per vnum è sanctis Prophetis prænunciatum est. *Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis: incrassatum est enim cor populi huius: & aures suas grauauerunt, & oculos compresserunt, ne forte videant oculis suis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertant se, & sanabo illos.* Nam cum ab ipsomet Saluatore non ab alio quouis sanctorum præcepta haurirent, necnon voce Domini omnium instituerentur, adeóque corporis oculis ipsum cernerent, dementia tamen sua incrassati, & mentis oculo capti Iustitiæ solem fugiebant, Euangelicæ doctrinæ illuminationem non suscipientes. Improbi quippe erant, & multis iam præteritis obstricti peccatis: proindeque cæcitatem ex parte contigisse in Israël, sapiens nobis Paulus testatus est. Cum autem non vulgaris sapientiæ sit Deum in humana forma latentem agnoscere,

Esa. 6.

Rom. 11.

non posse venire ad se ait cum qui cognitionem videlicet à Deo & Patre nondum acceperit. neque id abs re. Si enim *omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum*: quomodo non donum quoque dexteræ Patris erit Christi agnitio, & veritatis comprehensio quomodo non gratiam omnem excedere censebitur? Quanto enim suprema nobis largiri bona videmus, tanto magis ipsam à diuina liberalitate pendere conuenit. Impuris porrò iis Pater non dat Christum agnoscere, nec in immanem incredulitatem abire conantibus vtilissimam Spiritus gratiam immittit. non enim decebat pretiosum vnguentum in cœnum infundi. Vnde beatus Propheta Esaias boni cuiusuis operis studio prius purgandos esse præcipit eos qui ad Christum accedere velint, his verbis: *Quærite Deum, & in inueniendo eum, inuocate. Et postquam vobis appropinquauerit; derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & conuertatur ad Dominum, & misericordiam consequetur, quia multum dimittet peccata vestra.* Vides vt prius derelinquendam esse dicat veterem viam, & ab iniquis recedendum consilus, vt peccatorum remissionem reportemus, per fidem nimirum in Christo. Iustificati enim sumus non ex operibus Legis, sed per gratiam quæ ex ipso est, & datam nobis supernè peccatorum obliterationem. Atenim dicet forsan aliquis; quid prohibuit quo minus obliuioni tradiderit, & Iudæis ac Israëli nobiscum peccatorum remissionem largitus sit? Ita quippe facere decebat eum qui perfectè bonus est. Sed quomodo veracem se præbebit, inquit, cum ad nos ait, *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Quid ergo dicemus ad hæc? Solis Israëlitis ac primis gratia Saluatoris destinatur: missus enim est, vt ipse asseruit, ad solas illas oues quæ perierunt domus Israël. Et quidem credere volentibus ad æternam quoque vitam properare licebat. Sed qui moribus ingenuis vtebantur, & veritatem indagabant, illi Dei ac Patris opitulatrice gratia, in salutem per fidem seruabantur. Arrogans autem Pharisæus, & duræ ceruicis cum illis Pontifices ac seniores populi, credere nolebant, quamuis à Mose & Pro-

Iac. 1.

Esa. 55.

Matt. 9.

A Θεόν, μὴ δύνασθαί φησι πρὸς αὐτὸν ἰέναι τὸν μήπω λαβόντα συνέσεως δὲ διανοητὴ τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ παντὸς, καὶ μάλα εἰκότως. εἰ γὰρ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων· πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ τὸ ἐπιγνῶναι Χριστὸν, δῶρον αὐ γένοιτο τῆς τοῦ πατρὸς δεξιᾶς, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψις; πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο κάσης ἐπέκεινα χάριτος; ὅσῳ γὰρ αὐ φαίνοιτο τῶν ἀνωτάτω προέχων ἀγαθῶν, τοσούτῳ μᾶλλον ἂν πρέποι τῆς θείας αὐτοῦ ἠρτῆσθαι φιλοτιμίας· ἃ δίδωσι γεμιεῖ αὐτοῖς ἀκαθαρσίας ὁ πατὴρ τὸ ἐπιγνῶναι Χριστόν, οὐδὲ ἔοικε εἰς ἀκατόπτους ἀπιστίας ἀποφέρειν μυρεπίσασι τιμῇ ἐπωφελεστάτῳ τοῦ πνεύματος οἴησι χάριν· ἃ γὰρ ἔδει βορβόρῳ τὸ πλεῖον ἐπιχεῖσθαι μύρον. καὶ γοῦν ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαΐας, προαποκαθαίρεσθαι δεῖν τοὺς εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιθυμίας, ἵνα εἰλικρινῶς ἐθέλοντες τῷ Χριστῷ προσῇ ἡ πίστεως ἐπιτυχὴς βοσύν· ζητήσατε τὸν Θεὸν, καὶ ἐν τῇ ἐπικλήσει αὐτὸν ἐπικαλέσασθε. ἵνα δέ· ἐγγίζῃ ὑμῖν, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεβὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰ βουλεύματα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀφήσει τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. ὁρᾷς ὅπως προεξαίρεσθαι χρῆναί φησι τὰ ἀγοραῖα ὁδοὺς, καὶ τὰ προσήκοντα ἀπωθεῖσθαι βουλεύματα, ἵνα τοῦ τῆς ἀμαρτίας ἄφεσιν κομισώμεθα, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τὴν εἰς Χριστὸν. διδιχωρίσθαι γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλὰ χάριτι τοῦ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὴν διωρηθεῖσαν ἡμῖν ἄνωθεν ἀμνησικακίαν. ἀλλ' ἐρεῖς τυχόν· τοιγαροῦν τί τὸ καλὸν ἀμνησικακῆσαι τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ δὲ Ἰσραὴλ σοὶ ἡμῖν τοῦ ἄφεσιν ἐπιδανείσασθαι; ἵνα γὰρ δὴ καὶ ὅπως πρέπον τὰ τελείως ἀγαθῷ. πῶς δὲ ἂν ἀληθεύοι, φησὶν, ὅταν λέγῃ πρὸς ἡμᾶς· οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. τί οὖν πρὸς ταῦτα; μόνοις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ καὶ προφητικὴ δηλοῖ τὰ σωτῆρος προσκλήσεως χαρίς· ἀπεσάλη γὰρ, ὡς αὐτὸς διεβεβαιώσατο, πρὸς μόνα τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. καὶ γοῦν τοῖς ἐθέλουσι πιστεύειν ἔξωθεν καὶ εἰς τοῦ ζωὴν αἰώνιον ἀπέχειν τὸ αἰώνιον. ἀλλ' οἱ μὲν βυθυνόμενοι σὺν ζόφῳ, καὶ τὰ ἀληθείας ὄντες ἐρῆμοι, τοῦ τῶν Θεοῦ καὶ πατρὸς χάριν συνεργὸν λαβόντες εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως αἰσθάνονται· ὁ δὲ ἀλαζὼν Φαρισαῖος, καὶ οἱ σκληροκάρδιοι μετ' ἐκείνου ἀρχιερεῖς, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, πιστεύειν οὐκ ἤθελον, καίτοι προπαιδευόμενοι διὰ Μωσέως, καὶ τῶν προ-

φητῶν. ὅθεν δὲ ἀφ' ἑαυτῶν δυσβουλίαν, ἀπάξιοι λοιπὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀφεδείκνυντο, τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐκ ἐνομίζοντο φωτισμόν. ἔχεις δὲ τούτου τοῦ τύπου τὸ ἀρχαιοτέρωις συγγράμμασιν. οὐ γὰρ δὴ ζῆτον τοῖς ἐξ ἔρημον ἀπιστήσασι τῷ Θεῷ, τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὑ δέδοται, ὅτω καὶ τοῖς ἀφ' ἧς ἀπειθείας ἁλισκόμενοι τὸν Χριστὸν, οὐκ ἐδόθη τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἣν ἰδίως ὁ τύπος ἦν ἐπαγγελίας ἡ γῆ. καὶ οὐκ ἄδικος ὁ Θεὸς ὅπου φέρων ἐκείνου τὴν ὀργήν· δίκαιος γὰρ ὢν κατὰ φύσιν ὀρθὰς, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀπαθὲς κεῖμα παρεπόντως τῇ ἰδίᾳ φύσει, κἂν μὴ νοοῖμεν αὐτοῦ τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς οἰκονομίας τὸ ὅδιν. χρησίμως μὴν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς πάντα φησὶν εἰδέναι τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐκ ἀγνοῆσαι πάλιν τίνες μὲν οἱ ἀπειθήσοντες μαθηταὶ, τίς δὲ ὁ τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ὑποφήτης, ἵνα πάλιν νοηθῇ Θεὸς, ὡς εἰδὼς τὰ πάντα, πρὶν γενέσεως αὐτῶν.

A phetis prius instituti. Sed cum ob suam vecordiam indigni demum æterna vita facti essent, illuminationem quæ à Deo & Patre proficiscitur non receperunt. Habes istius quoque rei typum in veteribus scripturis. Quemadmodum enim quicunque in deserto Deo diffiderunt datum non est in terram promissionis ingredi, sic & iis qui per incredulitatem Christum aspernantur, datum non est in regnum cælorum ingredi, cuius typus erat terra promissionis. *Neque tamen iniquus est Deus, qui* Rom. 3. *inferat iram*: Cum enim iustus sit secundum naturam, recta vtique statuet, & suum iudicium conuenienter naturę suæ disponet, quamuis ordinationis illius quę supra nos est modum non intelligamus. Vtiliter porrò beatus Euangelista dicit IESVM cuncta nosse, nec ignorare quinam crediturі sint, & quis impietatis futurus sit in ipsum minister: vt rursum intelligatur esse Deus, quippe qui cuncta norit, antequam fiant.

B

C

Ἐκ τούτου πολλοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν.

v. 67. *Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retrò: & iam non cum illo ambulabant.*

Σκληρὰ πῶς ἔστι τοῖς ἀσυνέτοις ἀεὶ τὰ σοφὰ, καὶ ὅταν αὖ οἴηταί τις ὑ μετρίως ὀνήσειν αὐτοὺς, τοῦτο πολλάκις ὀφθὲν καὶ ὀπτέχνιον. ὅνπερ γὰρ τρόπον τοῖς πρὸς ὄψιν ἀλγοῦσι πρὸς σωματικὸν μάχεται μὲν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἡδὺ δέ πως ἔστι τὸ ἀφεγγέσιν ἐν καθηδρύεσθαι τόποις, ὅτω τοῖς νοσοῦσι τὰ κατὰ τὸν νοῦν, ἀπεχθῆ μὲν τὰ μαθήματα τὰ περισκελέστερα, καὶ τὰ δυσευρέτοις ἐννοίαις ἐπεσκιασμένα, βδελυρώτατα, καὶ πολὺ τὸ ὠφέλιμον ἔχοι, περισφιλῆ δὲ μᾶλλον τὰ μικρὰ, καὶ ἡδέα, κἂν μηδὲν ἔχῃ ὅτε περιποιῇ τὸ λισιτελές. ἢ γὰρ οὐκ ἐκ τῶν περικειμένων τὸ εἰρημένον ἀληθὲς ὂν δύνησόμεθα; τὸ θεῖον καὶ μέγα μυστήριον περιβλέποντος Χριστοῦ, καὶ ἀφορῶντος ποικίλων θεωρημάτων ἀνοιγομένου τὸν ἐπ' αὐτῷ κατάπλουν, καὶ μονονουχὶ περιστέλλοντος ἤδη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, καὶ τὸ ἐσωτέρω σκηνῶν ἐκκαλύπτοντος, καταμωσάμενοι μὲν τὸν ὕτω σοφόν τε καὶ ὑψηλὸν λόγον, ἀποτρέπονται πάλιν εἰς ἀμαθίαν κατάπτερον, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καθάπερ φησὶν ὁ Εὐαγγελιστὴς, καὶ τὸ περιπατεῖν ἔτι σὺν αὐτῷ παραιτούμενοι. τοῦτο γὰρ ὄντως ἔστι τὸ, ὀπίσω πορεύειν. ἀφ' οὗπερ, καὶ ἀφ' οὗ τῶν προφήτων φησὶ πάλιν Ἱερεμίου πρὸς τὸν ἀγνώμονα, καὶ φιλόνεικον Ἰερουσαλὴμ, τὸν ἀπειθούντων δηλονότι θεῷ· σὺ ἀπέστραφής με, λέγει κύριος, καὶ ὀπίσω πορεύῃ· καὶ

Dura ferè sunt insipientibus quæ sapientiâ sunt prædita, & quod non mediocriter eis profuturum putaueris, hoc plerunque noxium esse comperitur. Quemadmodum enim ij quibus oculi dolent corporis lumen Solis officit, & in obscuris locis versari gratum est, ita qui mente laborant doctrinam arduam auersantur, & quæ difficili sensu obscurata sunt, ea fastidiunt, licet in se vtilitatis multum habeant, minuta verò quæque suscipiunt iisque oblectantur, licet nihil interdum vtilitatis afferant. Nunquid enim istud verum esse ex hoc textu comperiemus? Cum diuinum & magnum mysterium Christus exponeret, variisque contemplationibus aditum ad eius comprehensionem patefaceret, ac velo templi propemodum collecto intus tabernaculum reuelaret, tam sapientem ac cælestem sermonem fastidiosè reiiciunt, & in belluinam ignorantiam recidunt, retróq; abeunt, vt ait Euangelista, nec amplius ambulare cum eo volunt. hoc enim reuera est, retro cadere. Idcirco per Prophetam quoque Hieremiam ad ingratam & contentiosam Hierusalem, illam nempe incredulorum nutricem, ait: *Tu auersata es* Hier. 15. *me, dicit Dominus, & retrorsum ibis.*

D

E

Etenim, vt verè dicamus, qui à bonis auertitur, sequitur vt retro cadat. Deus autem omne bonum est. Igitur abierunt retro, & auersi ceciderunt miseri, non amplius cum Saluatore ambulantes, sed ad alias vias quodammodo conuersi, & in suos retrusi morbos. Sed videamus iterum nunquid eius quoque typum in scriptis Mosaicis reperiamus. Cum decursis longis itineribus, & vasta illa solitudine peragrata terram ipsam promissionis propemodum terigissent, missi sunt, Deo ita mandante, qui eam explorarent, Iesus nempe filius Naue, & vnà cum ipso alij quidam. Cum autem eam totam perlustrassent, ad Mosem reuersi congregationi horroris plena quidam retulerunt: Terra enim, inquiebant, quam lustrauimus, sæuos habet incolas, & filios Gigantum ibi vidimus, & quæcunque metum & horrorem auditoribus incutere poterant, addere non cessabant. Iesus verò post illos multis laudibus terram efferre co-
Num.14 nabatur: *Terra, quam exploraui mus valde bona est. Si eligit nos Dominus, introducet nos in eam.* Sed Iudæorum maiores Iesum lapidandum esse contendebant: cumque omnipotentem Deum nihil posse censerent, sedentes lugebant, vt scriptum est, atque eam ob rem Dominum vniuersorum iure concitarunt. Quoniam verò adeo increduli ac petulantes erant, promissione exciderunt. *Iurani* enim,
Psal. 94. inquit, *in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quid porro? Reuerti eos & retrocedere Deus rursum
Num.14 præcipit. Ad Mosem enim ait: *Cras reuertimini per viam in mare rubrum.* Quia enim ingredi noluerunt in terram ad quam vocati sunt, reuerti iubentur, & eandem denuò viam reuoluere coguntur. noluerunt enim obtemperare Iesu sermonibus, neque cum terram esse bonam audirent, eius consiliis acquieuerunt. Quod illis igitur contigit, idipsum nunc his quoque accidit. Nam iter æternæ vitæ edocti, & ad regnum cælorum inuitati, incredulitate sua contumeliosè dedignantur. Idcirco iure abierunt retro, sua peruersitate id etiam damni consecuti, quòd non amplius vnà cum ductore suo pergunt ad salutem.

A γὰρ δὴ κατ' λόγον τὸν ἀληθῆ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀποστροφῇ τὸ ὀπίσω πίπτειν ἀκολουθεῖ· Θεὸς δὲ τὸ πᾶν ἀγαθόν. Οἴκοιν ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ πεπλώκασιν ἀνόπιν οἱ δίλαιοι, τῶν σωτῆρι μὴ συμβαδίζοντες ἔτι, πρὸς ἑτέρας ἢ ὡσπερ πρὸ μθοι τείβους, καὶ εἰς τὰ σαυτὸν θη καλασυρόμθοι πόδη· ἀλλ' ἴδωμθ πάλιν, εἰ μὴ κ τούτου τὸν τύπον ἐν τοῖς τῦ Μωσέως εὑρίσκομθ λόγοις. Οἴκοιν ὅτε μακρὰς διϊπορευσάμτες ὁδοὺς, καὶ τὴν
B ἀλείαν ἐκείνην διελθόντες ἔρημον, ἐπ' αὐτῇ λοιπὸν ἤδη τ ἐπαγγελίας τῇ γῇ, καλασκεψόμενοι ταῦτην κ' θεῖον ἀπεστέλλοντο πρόσταγμα Ἰησοῦς τε ὁ τῦ Ναυῆ, & σὺν αὐτῷ τινες ἕτεροι. ὡς δὲ διερευνησάμτες ἅπασαν ὅλην Μωσέα πάλιν ἀνεκομίζοντο, πρόσκλησιν τῇ συναγωγῇ πικρὰ μθ τινες· γῆν γὰρ, ἔφασκον, ἣν κατεσκέψάμθα αὐτὴν, χαλεποὺς ἔχ τοὺς οἰκήτορας, καὶ ὑπερμεγέθη τῶν ἐωρῶμθ ἐνόντα· καὶ ὅσα περ ἐπὶ
C τοῖς ἀκροωμένοις ὀρρωδεῖν ἀναπείθοντα πρόσκλησιν διετείνοντο. Ἰησοῦς δὲ μετ' ἐκείνους πολλοῖς μθ ἐπαίνοις καταστέφειν ἐπειρᾶτο τ γῆν, πρεσκαλῶ λέγων, ἣν γῆν, ἣν κατεσκεψάμθα αὐτὴν, ἀγαθὴν σφόδρα· εἰ αἱρετίζ ἡμᾶς κύριος, εἰσάξ ἡμᾶς εἰς αὐτήν· ἀλλὰ τ Ἰουδαίων οἱ πρόγονοι καταλιθοῦν μθ ὅτι πρέποι τὸν Ἰησοῦν διετείνοντο· τῦ δὲ παντὸς ἰσχύοντος Θεοῦ τὸ μηδὲν δυνατὸν καταψηφιζόμθοι, καθίσαντες ἔκλαιον, καθὰ γέγραπται, καὶ προξυόμενοι μθ
D ὅτι τούτοις εἰκότως τ ἀπιστούντων διακόπτει. ὅθεν ὀλίγοι ἤσαν ἀπειθεῖς ὄντες καὶ ὑβρισταί, τῆς ἐπαγγελίας ἀποπεπλώκασιν· ὡς γὰρ ὤμοσα, φησὶν, ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. εἶτα τί τὸ ὅτι τούτοις; παλινδρομεῖν αὐτοῖς, καὶ ὀπίσω βαδίζειν ἐσαῦθις ὑπτιάζει Θεός· λέγ γὰρ πρὸς Μωσέα· αὔριον ἀπάραντες ὑπερράφητε ὑμεῖς ὁδὸν θάλασσαν ἐρυθράν. ὅθεν γὰρ εἰσελθεῖν οὐκ ἐβουλήθησαν, εἰς τὸν ἐκλήθησαν γῆν,
E πέμπονται πρὸς ἀναστροφὴν, & τ αὐτὴν αὖθις ἀμελίτην ὁδὸν ἀναλαμβάνειν· ὁ γὰρ ἠθέλησαν ἀκολουθῆσαι τοῖς Ἰησοῦ λόγοις, οὐδὲ ἀγαθὴν ἀκούοντες γῆν, ἐπίμων τῇ σωτηρίᾳ τ σύμβουλον. ὅπερ δῶν οἰκῆται πεπόνθασι, τοῦτο κ ὑμεῖς νυνί. διδασκόμθοι γὰρ τ ὁδὸν τ ἀφθάρτου ζωῆς, & εἰς τ τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσπέτεσθαι παρακαλούμθοι, ταῖς ἀπειθείαις ὑβρίζουσι· διὰ τοῦτο δικαίως ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὸ συμβαδίζειν ἔτι τῷ καθηγουμθῳ τοῖς σωτηρίαν ταῖς ἑαυτῶν δυσκρασίαις ζημιώμθοι.

A

Εἶπεν οὖν τοῖς δώδεκα ὁ Ιησοῦς· μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;

v. 68. *Dixit ergo* IESVS *ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire?*

Οὐ προτρέπει πρὸς ἀπόστασιν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς Χριστὸς, οὐδὲ ἐλευθέραν αὐτοῖς, καὶ ἀκατηγόρητον τὴν παράβασιν ἐπιδείκνυσι τὴν ἄδειαν, ἀλλ' οὐδὲ προπετῶς ἀπιέναι φήσιν, ὡς οὐδὲν πεισομένους ἐκ τούτου τὸ βλάβος· ἀπειλεῖ δὲ μᾶλλον εὐφυῶς, ὡς εἰ μὴ φαίνοιντο χρείττους τῆς Ιουδαίων ἀπαιδευσίας, ὀπίσω καὶ αὐτοὶ πεμφθήσονται, καὶ οὐκέτι σὺν αὐτῷ βαδίσουσιν, καταισχύνονται δὲ προπετῶς ἀπολιπόντες. ὁ γὰρ ὁ πολὺς ἐν ἀριθμῷ προσκυνητὰς πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῖν, ἀλλ' ὁ ἐν ὀρθῇ δόξῃ τρέπων πίστει, καὶ εἰ φαίνοιτο βραχύς. διὸ τοῦτο πολλοὺς μὲν εἶναι τοὺς κεκλημένους ἡ θεία λέγει γραφὴ, ὀλίγους δὲ μόνους τοὺς ἐκλεκτοὺς, καὶ δοκιμωτάτους ὀλίγους ὄντας κομιδῇ. καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς ὁ θεῖος ἡμῖν διεμαρτύρατο λόγος. ὁμοίως τοίνυν, ὡς εἰ καὶ ἔφασκε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὁ σωτήρ· εἰ μὲν τοῖς ἡμετέροις ἀμώμητοι καταπίστευθε λόγοις, εἰ τὸ κατηγορῶ σκληρὸν διαζήν ἀφέντες ἀπεργάσῃ πίστει λοιπὸν παραδέξασθε τὸ μυστήριον, εἰ πικρὸν ἡμῖν φαίνεται, καὶ βδελυρίας ὑπὲρ τυχούσης ἀμάμαστον τὸ σκληρὸν τῶν ἐμῶν κατηγορήσαι λόγων, εἰ πρὸ γε τοῦ λέγειν Ιουδαϊκῶς, πῶς δυνατὸν ἡμῖν σοῦ δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν, ὁ φόβος τε σωτῆρος ἡδέως, καὶ συνδιατρίψομεν χαίρων, καὶ γνησίους ὄντας ἀγαπῶ· εἰ δὲ τοῖς ὀπίσω πεσοῦσι τὰ ἴσα φρονεῖν ἐγνώκατε, καὶ συναποτρέχειν ἐθίμοι, καὶ συναπελαύνω δικαίως. ὁ γὰρ ὀπτιλείψιος προσκυνητὰς, τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων οὐκ εἰς μόνην λαληθησομένων τὴν Ιουδαίαν, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἡνδινωμένων τὴν οἰκουμένην, καὶ καθάπερ εἰς θέατρον ἕνα τοὺς ἀπανταχόσε καλουμένων, καὶ συναγερόντων δικαίως ἐπὶ τὴν ἀληθείας ἐπίγνωσιν. ἴδε τοίνυν χρηστότητα, καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, καθάπερ ὁ Παῦλός φησι· καὶ ἀποτομίαν μὲν ὅτι τοῖς ἀπειθήσασι, χρηστότητα δὲ πάλιν ὅτι τοῖς μὴ θέλουσιν ἐπιγινώσκειν αὐτὸν, ἐὰν ἐπιμένωσι τῇ χρηστότητι, καθάπερ που πάλιν ὁ Παῦλος διεμαρτύρατο. ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐκκοπήσονται· ὁ γὰρ τῇ κατὰ φύσιν ὑφαιρεθεὶς κλάδος, οὐδὲ τῷ ἐξ ἐναντίας φύσιν ἐμφυτευθέντων φείσεται· ἵνα τοίνυν μὴ παραδραμόντες ἀφ' ἑαυτῶν ὁ καλῶν ἐξ αἰσίας πρὸς τὴν πίστιν, ὡς εἰμὴ βούλοιτο τοιαύτης καταλῆξαι νόσου, βαδίσῃ μὲν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν καθημένην ἐπὶ πρὸς ζωὴν αἰώνιον οὐκ ἔχων

Dominus noster IESVS Christus sanctos discipulos ad discedendum non excitat, neque liberam & culpæ immunem fore istam licentiam ostendit, sed nec temerè discedere permittit, quasi nihil inde noxæ perpessuri sint: verùm grauiter potius interminatur, retrò quoque ipsos missum iri, nec amplius secum ambulaturos, sed ruituros in exitium, nisi potiores se Iudæorum inscitia præstiterint. Adoratores enim apud Deum multitudine non æstimantur, sed recta fide, licet exiguus sit eorum numerus. proindéque multos quidem esse vocatos scriptura diuina prædicat, sed susceptum iri tantum electos, & probatissimos esse quam pauciſſimos. id enim ipse quoque nobis diuinus sermo testatur. Idem quippe est ac si discipulis suis Saluator diceret: Si nostris verbis incunctanter creditis, si indubitata fide mysterium susciptis, si acerbum vobis videtur & cumprimis detestandum, quòd mei sermones duritiei accusantur, si cauetis Iudaïco more dicere, *Quomodo potest nobis hic dare carnem suam ad manducandum*, lubens ego vos mecum versari conspiciam, & vobiscum lætus conuersabor, adeóq; tanquam veros ac legitimos amicos recipio. Sin autem idem quod ij qui retro ceciderunt sentitis, & vnà vos amando, & iure vos cum iis expello. Nec enim adoratores deerunt, Euangelico præconio non vnam tantum Iudæam, sed totum terrarum orbem peruadente, ac in vnam veluti societatem omnes vndique vocante, & ad veritatis agnitionem facile congregante. Vide ergo bonitatem & seuer- *Rom. 11.* ritatem Dei, vt Paulus loquitur: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: bonitatem verò rursus in eos qui agnituri sunt ipsum, si permanserint in bonitate, vt alicubi rursum beatus Paulus asseruit. nam & ipsi excidentur: qui enim naturalibus ramis non pepercit, nec insitis parcet. Intelligat ergo, & ex his discat qui præ amentia in fide claudicat, nisi velit morbum illum excutere, retro quidem se abiturum, & duce amisso qui ad vitam æternam deducat,

ducat, in infernum detrusum iri, & suam temeritatem ibi defleturum. *Ibi enim erit*, inquit, *fletus & stridor dentium.* Porrò aliud quiddam hic vtile subinnui videtur, cum IESVS discipulis suis ait: *Nunquid & vos vultis abire?* Ne putarentur enim etiam ipsi Iudaïca temeritate simul abripi & labi cum incredulis, aut alioqui cum illis in eum murmurare quasi dura doceret, & impossibilia auditoribus suis proponeret, commodùm rogauit vtrum statuissent ipsi cum illis discedere, vt eos hac interrogatione ad confessionem rectæ & inculpatæ fidei prouocaret, vti quoque contigit.

Matt. 8.

CAP. IV.

Quòd sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebatur, figura Christi erat, & quod arca quæ in eo tabernaculo erat, & lucerna, adeoque altaria cùm thymiamatis, tum oblationum, ipsum significabant Christum.

v. 61. *Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.*

PEr vnum illum qui cæteros inter eminebat loquuntur omnes, sanctam vtique & sanctis congruentem seruantes disciplinam, vt etiam hoc pacto posteris exemplum præberent prudentiæ singularisque modestiæ. Decet enim non omnes confusè nec alios præ aliis ad loquendum temere prosiliendo magistri aures obtundere, sed dicendi locum iis cedere qui consilio & ordine cæteris præsunt. Eam ob rem Paulus: *Propheta*, inquit, *duo aut tres dicant, idque vicissim.* Quia enim Prophetiæ gratia ornati erant, idcirco suos auditores alloqui maiori cum sapientia iubebantur. Opus igitur erat sanctis dignæ prudentiæ, ei soli cunctorum nomine respondendi vices deferre, qui loco & ordine maior erat. *Ad quem igitur ibimus*, inquit, pro eo quod est, Quis nos similia docebit? vel, apud quem meliora inueniemus? *Verba vitæ æternæ habes*, non dura, sicuti aiunt illi, sed quæ ad rem omnium præstantissimam deducunt,

1. Cor. 14.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Ὅτι τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ προηγουμένη τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡ ἁγία σκηνὴ, καὶ ἡ κιβωτὸς ἡ ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ λυχνία, καὶ τὰ θυσιαστήρια, τό, τε τοῦ θυμιάματος, καὶ ὃ τῶν καρπωμάτων αὐτὸν ἐσήμηνε τὸν Χριστόν.

Ἀπεκρίθη αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις.

Δι' ἑνὸς οἱ πάντες ἐλάλουν τοῦ προέχοντος, τῇ ἁγίᾳ οὔσῃ προπωδίᾳ τὴν ἀποσώζοντες βάσιμον, ἵνα δὴ τύπος τοῖς μετ' αὐτοὺς καὶ οὗτος πάλιν διείσκηται, σώφρονός τε καὶ ἀξιαγάστου λογισμοῦ· χρὴ γὰρ εἰς διδασκάλου λαλεῖν ἀκοὰς, καὶ μὴ πάντας ἀδιακρίτως προπηδῶντας τὸν ἄλλον προσαλέσεσθαι, ἢ ὃ ἀμφοτέρους οὐκ αὐτοῖς παρέποντας ἀρπάζοντας, μᾶλλον δὲ μᾶλλον ἐπείγεσθαι σφῶν τοῖς οἴοις τε εἶεν καὶ βουλῇ, καὶ τάξει προτεταγμένοις. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος· προφήτας, φησὶ, δύο, ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ ἀνὰ μέρος, * ὁ γὰρ ἐπειδήπερ τῇ τῆς προφητείας τετιμῶνται χάριτι, διὰ τοῦτο δὴ μᾶλλον βάσιμος τοῖς ἀκροωμένοις προσλαλεῖν διεκελεύετο. Οὐκοῦν βάσιμος ἦν ἔργον ἀκροατοῦς ὁ γοῦν πάντων ἀπολογεῖσθαι μόνον ἐᾶν τὸν ὡσπερεὶ τοῦ μείζονος ἐν τάξει. πρὸς τίνα γοῦν ἀπελευσόμεθα, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, τίς ἡμᾶς μυσταγωγήσει τὰ βελτίονα; ἢ ἐν τίνι προσελθόντες τὸ κρεῖττον εὑρήσομεν; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις· ὁ σκληρὰ, καθάπερ οὗτοι φασὶν, ἀλλ' εἰς τὸ πάντων ἐξαίρετον ἀναφέρον-

τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἀΐδιον καὶ μακρόχρονα βίον, καὶ φθορᾶς ἀπόσπαστον ἐξῳκισμένῳ ζωήν. δῆλον δὲ ὅπου πάντως ἡμῖν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἔσται τῶν λόγων, ὡς ἑνὶ μόνῳ διδασκάλῳ δεῖ προσκαθέζεσθαι τῷ Χριστῷ, καὶ προσιόντας ἀσφαλείστατόν τε καὶ ἀπεμπόδιστον αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ποιεῖσθαι καθηγητὴν, πορεύειν εἰδότα καλῶς εἰς ζωὴν τὴν ἀπέραντον. ὕστω γὰρ ὕστω, καὶ εἰς τὴν ὑπερκόσμιόν τε καὶ θείαν αὐλὴν διακεκόμβα, καὶ εἰς τὴν τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίαν εἰσελαύνοντες, πῶς οὐκ ἐφ' ἡσυχίαν τὸν αἰθέριον ἀπευφήσομεν ἀγαθοῖς. ὅτι γὰρ ἔστιν ἀγαθόν τε καὶ θεῖον χρῆμα τὸ μόνῳ βούλεσθαι καθακολουθεῖν τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτῷ σεσῶσθαι ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ αὐτὴ μὲν ἀναμφιλόγως ἡ τῶν πραγμάτων πληροφορήσει φύσις. σαφὲς δὲ ἦν ἦπου καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων γραμμάτων εἰσόμεθα. σκοπῶ δὲ ὅτι τοὺς Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἀποδυσάμενοι πρὸς τὴν ἐπαγγελίας γῆν οἱ ἐξ Ισραὴλ ἠπείγοντο, σὺν ἀπλάκτοις ποιεῖσθαι τοὺς πορείας αὐτοὺς Θεὸς, οὐδὲ ὁποιωσοῦν αὐτοὺς ἐθελήσας βαδίζειν ὁ νομοθέτης ἠφίει· πλανηθήσεσθαι γὰρ πάντως σὺν ἔσεσθαι τὸν ἡγούμενον σὺκ ἀμφίλογον ἴσως. διὸ τοῦτο γέγραπται πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ἀριθμῶν· καὶ τῇ ἡμέρᾳ, ᾗ ἐστάθη ἡ σκηνὴ, ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τὴν σκηνὴν τὸν οἶκον τοῦ μαρτυρίου, καὶ τὸ ἑσπέρας ἦν ὡσεὶ τῆς σκηνῆς ὡς εἶδος πυρὸς, ἕως πρωΐ. οὕτως ἐγίνετο διὰ παντός. ἡ νεφέλη ἐκάλυπτεν αὐτὴν ἡμέρας, εἶδος πυρὸς τὴν νύκτα· καὶ ἡνίκα ἀνέβη ἡ νεφέλη ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆρον οἱ υἱοὶ Ισραὴλ, καὶ ἐν τῷ τόπῳ, οὗ κατέστη ἡ νεφέλη, ἐκεῖ παρενέβαλον οἱ υἱοὶ Ισραὴλ· διὰ προστάγματος κυρίου ἀπῆρον. καὶ φυλάξουσι οἱ υἱοὶ Ισραὴλ τὴν φυλακὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἐξάρωσι. διὰ φωνῆς κυρίου παρεμβαλοῦσι, καὶ διὰ προστάγματος κυρίου ἀπαροῦσιν· ὁρᾷς ὅπως ἀκολουθεῖν ὀφείλουσι, καὶ συναπαίρειν μὲν ἀπαιτοῦσα τῇ νεφέλη, συγκαλύπτειν δὲ πάλιν αὐτῇ, καὶ συγκατακλείειν; τὸ γὰρ συνεῖναι τῷ ποδηγοῦντι σωτήριον καὶ τότε μὲν ἐν τοῖς ἐξ Ισραὴλ, καὶ ἡμῖν δὲ νυνὶ τὸ μὴ χωρίζεσθαι Χριστοῦ. αὐτὸς γὰρ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις, καὶ ὡς σκηνὴ, καὶ νεφέλη, καὶ ὡς πῦρ μορφοῦμενος· μετοικήσασα δὲ πάλιν, ὡς ἔφικτον, τῆς ἰσοείας ὁ λόγος ὅτε τὸ πνευματικὸν· ὅτε γὰρ ἡ σοφία, καὶ τὸ κεκραμένον, ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ τὸν ἀληθέστερον ἔστησε σκηνὴν, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐκ παρθένου ναὸν, κατεβίβασεν εἰς αὐτὸν ἀφράστως τε καὶ θεο-

A hoc est ad æternam & longæuam vitam, & ab omni corruptione alienam. Ex his autem verbis discere profectò poterimus, vni ac soli magistro Christo esse adhærendum, eumque nobis ducem adhibendum qui nos ad vitam sempiternam rite deducere potest. Sic enim sic in cælestem ac diuinam ingrediemur aulam, & in primogenitorum ecclesiam intromissi bonis cumulabimur quæ humano ingenio capi nequeunt. Rem quippe bonam ac salutarem esse, vnum Chri-
B stum sequi velle, cum eóque perpetuo versari, ipsa rei natura manifestè demonstrabit, sed nihilominus ex veteribus scripturis id agnoscemus. Cum Ægyptiorum excussa tyrannide ad promissionis terram Israëlitæ pergerent, non incertis & vagis itineribus neque quocunque vellent ferri permisit Deus: dubium quippe non erat eos vagos fore si duce destituerentur. Quapropter scriptum est rursus ad informationem nostram in libro qui
C Numerorum dicitur: *Et die qua* Num. 9. *statutum est tabernaculum, texit nubes tabernaculum, domum testimonij: & vespere erat super tabernaculum velut species ignis vsque mane. Ita fiebat semper: nubes tegebat illud die, & species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebant filij Israël: & in loco vbicunque steterat nubes, ibi castra collocabant filij Israël. Per præceptum Domini promouebunt. Et custodient filij Israël custodiam Dei, &*
D *non promouebunt. Per vocem Domini in castris erunt, & per vocem Domini promouebunt.* Vides vt sequi iubeantur, & castra mouere simul cum ascendente nube, & rursum cum ipsa subsistere & conquiescere? Adhærere quippe ductori suo, cum ipsis Israëlitis tunc temporis, tum nobis impræsentiarum non separari à Christo salutare est. Ipse enim erat veteribus vt tabernaculum, & nubes, & tan-
E quam ignis adumbratus, sed quantum in nobis est rei historiam ad spiritalem sensum transferemus. Postquam *sapientia ædificauit sibi domum*, vt scri- Prou. 9.
ptum est, ac verius tabernaculum, id est templum illud ex Virgine, sibi extruxit, descendit in ipsam

incomprehensibili ac diuina ratione qui est in sinu Dei ac Patris sui Deus Verbum, & homo factus est, vt iam illuminatis, ac tanquam in die ambulantibus, iuxta Pauli dictum, nubes fieret obumbrans, & perurbationum æstum qui ex infirmitate oritur extinguens: ignorantibus autem adhuc, & in tenebris versantibus, ignis illuminans, & in ardorem Spiritus eos transformans. Qui namque boni sunt, calidos Spiritu esse credimus. Nec enim aliam ob causam existimo nubem interdiu supra tabernaculum apparere, ignem verò noctu. Quod autem sequitur, non suopte nutu progrediendum, sed consistendum aut pergendum ad nubis motum, figura rursum erat, vt intelligeres id quod à Christo dictum est: *Si quis mihi ministrat, me sequatur: Et, vbi ego sum, illic & minister meus erit.* Ioan. 12. Constantia enim in eo sequendo, eique iugiter adhærendo significatur dum ab eius latere ministrum discedere non oportere dicitur. Simul autem cum Seruatore Christo incedere, & eum sequi, non vtique secundum corpus intelligitur, sed operum virtute potius peragitur, quam firmo animo respicientes sapientissimi discipuli, & retro abire cum incredulis ceu pernicioſum recusantes, iure aiunt: ad quem ire possumus? quasi dicant: Tecum semper versabimur, tuisque mandatis obtemperabimus, ac sermones suscipiemus, ne leuiter quidem culpantes aut cum vxcordibus illis durum esse putantes quod ad nos edocendos proferis, sed exclamabimus potius, *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauum ori meo.* Psal. 118. Hæc est ergo loci propositi sententia. Quòd autem tabernaculum veteribus Christi figura esset, rursus agnoscemus, si ad ea quæ à Mose de ipso dicta sunt ingenij nostri aciem intendamus. Etsi autem digressio nonnullis forte hîc videri possit, non parum tamen iuuabit. Decet enim, opinor, de his subtilius disserere, reiectis cauillationibus eorum qui nos absque ratione reprehendunt. Oraculum itaque diuinum est huiusmodi. Vmbram enim literæ quantum in nobis est sigillatim explicabimus. *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: In die vna mensis primi, in neomenia stues tabernaculum.* Exo. 40. Quid adegit vniuersorum Dominum, non abs re dicet

A πρεπῶς ὁ ἐν κόλποις ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεὸς λόγος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς ἤδη πεφωτισμένοις, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦσι, κατὰ τὸν Παῦλον, νεφέλη γένηται συσκιάζουσα, καὶ τὴν ἐξ ἀσθενείας παθῶν τὸ καύσωνα καταλύουσα· τοῖς δὲ ἀγνοοῦσιν ἔτι, καὶ πλανωμένοις, καὶ καθάπερ ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ διατριβομένοις, πῦρ καταφωτίζον, καὶ εἰς τὸ τοῦ πνεύματος ζέσιν μεταποιοῦν. Θερμοὶ γὰρ εἶναι τῷ πνεύματι τοὺς

B οἵους εἰσὶν ἀγαθοὺς πιστεύομεν· οἶμαι γὰρ ἄχρι ἑτέρου τινὸς ἕνεκα φαίνεσθαι νεφέλην τὸν σκηνῆς τὸ τοῦ ἡμέρᾳ, τὸ δὲ πῦρ τὸ τοῦ νυκτὸς, ἢ τῆς ἤδη πορεία παρεδρεύουσης, εἰμὴν ἀκριβείας. Τοῖς δὲ ἔτι πρὸς τοῖς πεφωτισμένοις μὴ ἀθορύβως εἰς ὁδοιπορείαν ἐπεπάτητο, συγκαλύπτει δὲ τὴν* σκηνὴν, καὶ * κ. περίκειται συγκαλύπτει αὐτὴν δι' αὐτοῦ, διὰ τύπου πάλιν, ἵνα νοῆς ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ, ὁ ἐμοὶ διακονῶν ἀκολουθείτω μοι, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ,

C ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. Τὸ γὰρ πεπηγὸς περὶ τὸ ἀκολουθοῦσιν, καὶ τὸ μὴ* παρεδρείας ἐκτε- * κ. συνα- νὲς, διὰ τοῦ συμβαδίζειν ἀπροσκαπῶς αὐτῷ σημαίνει μήνυσιν. Τὸ δὲ συμβαδίζειν τοῦ σωτῆρι Χριστῷ, καὶ ἀκολουθεῖν οὐχὶ πάντως κατὰ σῶμα νοήσαι, πλεονάσαι δὲ μᾶλλον διὰ τὸ ἐν ἔργοις ἀρετῆς, ἐφ' ἧ τὸν οἰκεῖον καταπήξαντες νοῦν οἱ σοφώτατοι μαθηταὶ, καὶ τὸ ἀπελθεῖν ὀπίσω μὴ τοῖς ἀπιστούντων ὡς ὀλέθριον παρεμυθοῦντο, τὸ πρὸς ἔλεγχον ἀπελθεῖν αἰσθοῖντο εἰκότως· αὐτὸ τὸ, σοὶ

D πάντοτε σιωπήσομεν, καὶ τὸ οὖν αἰτιασόμεθα καὶ ἐξομόσασθαι παρασκευάζει, καὶ τοῖς σοῖς παρὰ δόξαν λόγοις, ὑπακούσῃ ἐπαγωνιῶμεν, καὶ μὴ τοῖς ἀπαιδεύτοις σκληρὸν εἶναι νομίζοντες, ὅτε σὺ λέγεις μυσταγωγῶν, ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον, ὡς γλυκέα τοῖς λάρυγξί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τοῖς στόματί μου. Τὸ μὲν οὖν παρειμένων διαφυγεῖν ὀνείδη· ὅτι δὲ διὰ σκιᾶς τοῖς ἀρχαιοτέροις εἰς τύπον ἦν τοῦ Χριστοῦ, γνωσόμεθα πάλιν, τοῖς περὶ

E αὐτῆς εἰρημένοις παρὰ τοῦ ἁγίου Μωσέως λεπτομερῶς διατιθέμενοι τὴν διάνοιαν. Πρεσβατικὸς μὲν οὖν δόξειεν ἂν εἶναι τῷ τυχόντι τῶν τοιούτων λόγος, ἀλλ' ὀνήσειέ τι μικρὸς· δεῖ γὰρ, οἶμαι, περὶ τούτων παρρησίᾳ δὴ μάλιστα χρῆσθαι τοὺς τῆς ὄντως βούλεσθαι ὑπαντιωμένων φιλοσοφίας διατιθεμένους. ἐγχειρήσωμεν δὴ τῷ θείῳ λόγιον ὄντως· ἐκτιθησόμεθα γὰρ μέρος τι ἐκ τῆς γράμματος σκιᾶς ἕνεκα καλλιεπούντες. καὶ ἐλάλησε, φησὶ, κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ μηνὸς τοῦ πρώτου μηνίαν στήσῃς τὸ σκηνήν. τί δὲ πεπεικὸς τὸ ἀπόρων κύριον, ἐρῆς τῆς βούλεσθαι τὴν φι-

λομαθησόμενον, ὁ μιᾷ μὲν ἴσασιν πᾶσι σκηνὴν A aliquis discendi cupidus, vt iuberet in
ἡμέρᾳ πεποιῆσαι, καὶ μὴ ἐν δυσὶν, ἢ τρισὶν, ἐν vna quidem die statuere tabernaculum,
δὲ τῇ νουμηνίᾳ, καὶ ἁπλῶς τοῦ τυχόν- non in duabus, aut tribus, & in neo-
τος, ἀλλὰ τοῦ πρώτου; πολλὰ γὰρ ὄντως ἡμῖν menia, non vtique mensis cuiusuis, sed
τὰ τοιαῦτα καὶ μάλα εἰκότως ἐμποδίσαι πρὸς ζή- primi? Multas quippe quæstiones in-
τησιν, ὅπου γε τῶν εἰρημένων τοῖς γράφαις εἰκὸς re ista pariunt, cum in Scripturis diui-
ἔσται λόγος. Ἀκουέτω· ἐφάμεθα γὰρ τοῖς ἑαυτῶν πρέπειν τού- nis frustra nihil sit. Igitur, vt ante alla-
των λόγοις· ἡ δηλαδὴ σκηνὴ ὃ ἅγιον σῶμα tis consentanea dicamus, tabernacu-
σημαίνει Χριστοῦ, καὶ ἵνα ὕστερον εἴπω, τὴν σύμπηξιν lum illud quod statuitur, corpus Chri-
τοῦ ἁγίου σκηνώματος αὐτοῦ, ὃν ὁ θεὸς ηὐδόκησε κατοικῆ- sti significat, atque vt ita dicam com-
σαι πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· ἀ- pagem pretiosi eius tabernaculi, *in quo* Coloss. 2.
νίσασθαι γοῦν ἐν ἡμέρᾳ κελεύει μιᾷ, καὶ τοῦτο *placuit inhabitare omnem plenitudinem di-*
δὲ μάλιστα σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ἵνα λάβῃς τὸ *uinitatis corporaliter.* Statui porrò iubet
μιᾶς ἡμέρας τὸν αἰῶνα νοῆς τὸν ἐνεστηκότα, καθ' B in die vna, sapienti certè prudentique
ὃν καὶ μόνον γέγονεν ὁ θεσπέσιος νουμηνίας ὁ σωτὴρ consilio, vt per diem vnum illud tem-
ἕτερον ἀκόλουθον εἶναι φῶς, ἢ τὴν ἀναπλαττόμεθα pus intelligas in quo vno factus homo
λίαν τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίαν, καθ' ἣν τὰ μὲν est. Neomeniam verò nihil aliud in-
ἀρχαῖα ἀπῆλθε, γέγονε δὲ τὰ πάντα καινά· telligere conuenit, quàm Saluatoris
νέος γὰρ ἡμῖν ἀνέδειξθη χριστὸς ὁ Χριστῷ τὸ μὲν aduentum quo renouamur, quo *vetera* 2. Cor. 5.
παλαιότητα τῆς νομικῆς λατρείας ἐξωθούμενος, *transierunt, & noua facta sunt omnia.*
εἰς νέαν δὲ καὶ καινὴν ἀναρρυθμίζων ζωὴν ὡς Nouum enim in Christo tempus appa-
τὴν θείαν ἡμῖν παιδοῦσαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πεπα- ruit, quod vetustate legalis cultus re-
λαιωμένους ἐκ ἁμαρτίας, καὶ ἀφθαρσίας γεγο- iecta in nouam nos vitam per doctri-
νόσι νέους ἐπιγνώμονας ἀναπλάττων εἰς δικαιοσύνης ἔρχλιν, nam Euangelicam reformat, sed & C
καὶ τὸ μὲν παλαιότητα καθαλύων τῆς ἐπισάκ- peccatis inueteratos, ac interitui pro-
του φθορᾶς, τῇ δὲ ἀφθαρσίας καινότητι καθα- ximos ad iustitiæ primordium reno-
φαιρούμενος τοὺς ἐκ πίστεως εἰς ζωὴν ἀναβιβα- uat, & vetustatem quidem aduentitiæ
ζόντας τὸν αἰώνιον. εἰ γὰρ ὁ Χριστῷ, καινὴ corruptionis destruit, ac immor-
κτίσις, καὶ ὁ γεγραμμένον. μικρὸν δὲ πρὸ τοῦ- talitatis nouitate fideles exhilarat ad
του, τὸν θεῖαν ἐγείρεσθαι σκηνὴν, ὅτε vitam æternam properantes. *Si quis* 2. Cor. 5.
τῆς ἕω τὴν ἑαυτῆς ἀναλάμπει ὁ κάλλος, ἀ- *enim est in Christo, noua creatura est,*
πονθάλλοντος ὥσπερ τοῦ χειμῶνος τὸν κατὰ φύσιν, D vt scriptum est. Mense autem pri-
ἐκθάλπεται δὲ μαλακῶς λαμπρότερος mo diuinum tabernaculum excitari iu-
ἤδη, καὶ καθαρωτέροις ἡλίοις ἡ γῆ, καὶ κυπαίροισι bet, quando detersa quodammodo
μὲν ἀμπελῶνες, ταῖς δὲ τῶν ἀνθέων διοσμίαις hyemis tristitia verni solstitij pulchri-
ὁ κηπουρὸς εὐτρυφᾷ, καὶ πανφόρῳ μὲν πεδία, τοῖς tudo elucet, & clarioribus ac puri-
δὲ τῶν ἀσταχύων ὀχμαῖς ὅλα φείδωσιν ἀρόυρα, oribus Solis radiis sensim tellus inca-
κατὰ ἵνας τῶν παρ' Ἕλλησι ποιητῶν· ὅτε παρ- lescit, vineæ florent, agricola florum
ῆλθεν ὁ χειμὼν, καὶ ὁ γεγραμμένον, ἐπορεύθη odoribus oblectatur, campi virescen-
δὲ καὶ ὁ ἐχθρὸς ἑαυτῷ, ὅτε τὸ τοῦ ἐφθασεν ὁ καιρὸς. E tibus herbis vestiuntur, & spicarum
Ταῦτα μὲν πρώτως νοήσῃς πνευματικῶς, καὶ χει- culminibus tota horrent arua, vt qui-
μῶνα μὲν σκληρὸν, καὶ ὑετὸν παρελθόντες, τοὺς dam Græcorum Poëtarum cecinerunt. *Quando transit hyems*, vt scri- Cant. 2.
ἐν δαιμονικῆς τυραννίδος ἐπισκηπτόντας πει- ptum est, *& pluuia recessit sibi: quan-*
ρασμοὺς, καὶ τὸν μὲν πρώτων πλεονεξίαν· λέλυ- *do putationis tempus aduenit.* Hæc au-
ται γὰρ ἐν τῷ δαιμόνων ἰσχὺς ἐν ἡμέρᾳ Χριστοῦ· tem omnia spiritali modo accipies,
ἥλιος δὲ ἡμῖν ἀνέτειλε λαμπρὸς, αὐτὸς δηλο- & hyemem atque pluuiam recessisse,
νότι κατὰ ὃν φησιν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἀνατελεῖ hoc est Diabolicæ tyrannidis tenta-
ὑμῖν ἥλιος δικαιοσύνης, τοῖς ἀπεψυγμένοις εἰς ἁμαρτίαν, τῇ τοῦ πνεύματος ζέσει καθαλπων tiones, & impotentem illum in om-
nes dominatum. Euersa enim est Dæ-
monum potestas in diebus Christi: no-
bis autem ortus est Sol lucidus, ip-
se nimirum, de quo Deus ac Pa-
ter ait: *Orietur vobis Sol iustitiæ,* Malach.
eos qui frigidi facti sunt in pecca- 4.
tum feruore Spiritus calefaciens in

iuſtitiam. Rurſus autem vineas intellectuales, & flores ſpiritales, ac præterea ſpicas ſanctos eſſe cenſebis, multiplici erga Deum pietate conſpicuos, & varios fructus virtutis edentes. Vt autem in ſummam contraham, ver vniuerſam terram veſtit floribus & herbis, prata nouo germine coronat: ſtipites infœcundæ hyemis iniuria diu arefactos repubeſcere facit, & gratiori facie reddita, ſolitis eos frondibus ac floribus ornat, efficitque vt naturæ frugibus agricola magnificè glorietur. Tale quid nobis etiam accidere comperiemus. Qui enim quondam arefacti eramus propter regnans in nos peccatum, & fructuum expertes ad ſalutem, refloruimus in iuſtitiam per Chriſtum, & fructum iam per fidem nouum ac recentem ſpirituum agricolæ proferimus: atque ita iure intelligimus quod per vnum ſanctorum Prophetarum tanquam ex perſona Chriſti dictum eſt: *Ipſe qui loquor adſum, vt ver ſuper montes.* Quid enim ver in montibus, hoc eſt vernum tempus præſtet, antea iam clarè diximus. Igitur in vna quidem die vtiliter iubet ſtatuere tabernaculum, quod typum Chriſti præ ſe ferebat, vt intelligas ipſum ſemel mortuum eſſe in vno hoc præſenti tempore. Nequaquam enim iterum naſcetur, neque denuò morietur, qui natus ac mortuus eſt ſemel, & reſurrexit à mortuis. Neceſſe enim eſt vt mortem ſequatur reſurrectio, quæ conſtructio quædam eſt ſancti illius tabernaculi. In neomenia verò, quia nouum nobis in Chriſto eſt ſeculum: quæ enim ſunt in ipſo, noua creatura ſunt. Primus autem menſis aſſumitur, naturæ humanæ ex morte & corruptione ad vitam & immortalitatem renouationem ſignificans, & à ſterilitate ad fertilitatem tranſitum, & præteritam Diaboli tyrannidem, hyemis inſtar elapſi demum atque repreſſi. Præterea nobis alio modo typicè Emmanuelem oſtendit dicens: *Et pones arcam teſtimonij, & teges arcam velamine.* In ſuperioribus enim totius quodammodo arcæ figurâ Verbum comprehendimus. Erat enim domus Dei inhabitantis in ipſa, nimirum ſanctum Chriſti corpus: ſed nihilominus idem nobis quoque per arcam peculiariter deſignatur. Ex li-

Eſa. 32.

A εἰς δικαιοσύνην· ἀμπέλους δὲ πάλιν τὰς νοητὰς καὶ αὖ τὰ πνευματικὰ, καὶ ἀσταχύας ὅτι τούτοις, τοὺς ἁγίους νοήσῃς, πολυτρόπῳ τῇ εἰς Θεὸν εὐσεβείᾳ διαπρέποντας, καὶ πολυφόρῳ τῆς ἀρετῆς ἀναβρύοντα καρπόν· εἰπεῖν δὲ ὡς ὁ σωτὴρ μοι λοιπὸν ἀναλήψομαι· αὐξομένου ἔαρ, ὁ χλοηφορῶν μὲν ἅπασαν τὴν γῆν στολίζει τοῖς χλοῖς, καταστέφει δὲ νέοις τοὺς λήμωνας βλαστοῖς, καὶ τὰ πάλαι ξηρὰ διὰ τοῦ χλωροῦ ἀφόρητον

B ὕβριν αἰσθάνεται ἀναπαύει, καὶ ὡσεὶ ὕψει ἀγλαΐσματα ἀμείνονα, καὶ φύλλοις μὲν τὴν σωτηρίαν περιβαλλόμενα ζηλωτὴν ποιεῖ, καρποῖς δὲ τοῖς κατὰ φύσιν φιλοτιμεῖται τὸν ἐφεστῶτα γηπόνον. τοιοῦτόν τι καὶ ἐφ' ἡμῖν γεγονὸς μυστήριον διηγησόμεθα· οἱ γὰρ πάλαι ξηροὶ διὰ τοῦ ἐφ' ἡμᾶς βασιλεύσαντος ἁμαρτίας, καὶ καρπῶν ἔρημοι τῷ εἰς ἁμαρτίαν, ἀναλαμβάνομεν εἰς δικαιοσύνην διὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν διὰ

C πίστεως ἤδη καρπὸν ἀρτιφανῆ τε καὶ νέον τῷ θεῷ πνεύματι γηπόνῳ προσκομίζομεν. ὥστε τε νοοῦμεν εἰκότως ὃ δι' ἑνὸς τοῦ ἀγίων προφητῶν εἰρημένον, ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ, αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι, ὡς ὥρα ἔαρ τοῦ ὀρέων. τὰ γὰρ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἴδιόν ὥρα, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἐαρινὸς ἐρχάζεται καιρὸς, προλαβόντες ἤδη σαφῶς εἰρήκαμεν. ὁπόταν οὖν ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ προστάττῃ χρηματίσαι, τύπον ἐπέχουσαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα νοῇς ἐπ' αὐτῷ, ὃ ἅπαξ ἀποθανὼν ἐν ἑνὶ τούτῳ τῷ παρόντι καιρῷ· γεννᾶσθαι γὰρ εἰσαῦθις

D οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ πεφύκεναι, γεγεννημένος ἅπαξ, καὶ ἀποθανὼν, καὶ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν· ἀκολουθεῖν γὰρ πάλιν τῷ θανάτῳ τὴν ἀνάστασιν, σύμπηξίν τινα τοῦ ἁγίου σκηνώματος ἐπαρχούσαν. ἐν νουμηνίᾳ δὲ, ὅτι νέος ἡμῖν αἰὼν ἐν Χριστῷ· καινὴ γὰρ κτίσις τὰ ἐν αὐτῷ. καὶ ὁ μὲν ὑπὸ ὁ ἐσόμενος παραλαμβάνεται, τὴν ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς εἰς ζωὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ἐπανανέωσιν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ἐπιδηλῶν, καὶ τὴν ἐκ

E τῆς ἀκαρπίας εἰς εὐκαρπίαν ἤδη μεταίρασιν, καὶ τὴν τοῦ ἀμφιβόλου τυραννίδος τὴν παραφορμὴν, καταληξάσης ἤδη χειμῶνος δίκην, καὶ συνεσταλμένης· εἶπα πάλιν ἑτέρως ἡμῖν ὡς ἐν τύπῳ καὶ σχήματι τὸν Ἐμμανουὴλ ὑποδηλοῦν λέγων, καὶ θήσῃς τὴν κιβωτὸν τοῦ μαρτυρίου, καὶ σκεπάσῃς τὴν κιβωτὸν ἢ καταπετάσματι. ἐν μὲν γὰρ τοῖς παραλαβοῦσιν ὁ λόγος ἡμῖν ὡς ἐν ὁλοκλήρῳ κατεγράφετο τῇ σκηνῇ· ἐν γὰρ οἷς Θεοῦ τοῦ ἐνοικήσαντος ἐν αὐτοῖς, δηλονότι ὃ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ·

ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡμῖν, καὶ διὰ τῆς κιβωτοῦ τὸ μέγας ὁ αὐτὸς σημαίνεται. κατεσκεύασε μὲν γὰρ

ἐκ ξύλων ἀσήπτων, ἵνα νοῇς ὃ ἀφθόρου A
αὐτὴ· καὶ ἔνδοθεν δὲ ὅλη χρυσίῳ καθαρῷ,
καθὰ γέγραπται, ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν. πάντα
γὰρ τίμια, καὶ βασιλικὰ τὰ ἐν αὐτῇ, ἅ ἐστιν ὅλον, καὶ
ὃ αἰθέριον, ἅ ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύῃ, κατὰ
τὸν Παῦλον· εἰς ἅπαντα δὲ ἔστιν, καὶ ὑπεροχὴν τῆς
κτίσεως πάντων ὃ χρυσίον λαμβάνει. κατεσκευα-
σμένη τοιγάρτοι λίθινος ἐκ ξύλων ἀσήπτων,
καὶ κεχρυσωμένη, καὶ τὸ θεῖον εἶχεν ἐναποτεθὲν νό-
μον, εἰς τύπον τοῦ ἐνοικήσοντος, καὶ ἐνωθέντος B
τῇ ἁγίᾳ σαρκὶ Θεοῦ λόγου· ῥῆμα γὰρ Θεοῦ καὶ ὁ
νόμος ἦν, εἰ καὶ μὴ ὑποστατόν, ὥσπερ οὖν ὅστιν
ὁ υἱός. καλύπτεται δὲ τῷ καταπετάσματι. καὶ
γὰρ ἦν πως, ἅ ἀσυμφανὴς τοῖς πολλοῖς εἶναι θεω-
πήσας ὁ Θεὸς λόγος, καὶ περιβολὴν ἔχων ὃ ἴδιον
σῶμα, καὶ ὥσπερ ἐν καταπετάσματι δεδοξασθέ-
ναι τῇ ἁγίᾳ σαρκὶ, ὡς ἐντεῦθεν οὐδὲ ἐγνωκότας
αὐτὸν ἔνιους ὁ θεοπρεπὴς ἀξίωμα, ποτὲ μὲν κα-
ταλιθοῦν ὅτι χρῄζει, εἴ κλῆμα ποιεῖσθαι, ὅτι C
πῶς ἄνθρωπος ὤν, ἑαυτὸν εἶ) λέγει Θεόν· ποτὲ
δὲ πάλιν, οὐδὲν ὅλως ὑποφωσκούσας εἰπεῖν,
οὐχ οὗτός ὅστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδα-
μεν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει,
ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; οὐκοῦν ὃ ἐκφύ-
ρίφθαι τῇ κιβωτῷ *τὰ καταπετάσματα, ὃ ἀ- * al. τὸ κα-
γνοηθήσεσθαι πολλοῖς ὑποσημαίνῃ τὸν τάπισμα
Ἰησοῦν. μὴ οὖν ἀρὰ ἡ ἐν κιβωτὸς εἰς τύπον αὐ-
τοῦ. ἀφ', ἀφ' οὗ τοῦτο, καὶ προεβάδιζε πᾶν ἔθ-
Ἰσραὴλ καὶ τὴν ἔρημον τοῦ Θεοῦ ἕλξιν ἀπο- D
πληρεῦσα τότε. αὐτὸς γὰρ μὴν ὁ τοῦ λαοῦ καθη-
γούμενος. καὶ μάρτυς ὁ ψαλμῳδὸς, λέγων, ὁ
Θεὸς ἐν τῷ προπορεύεσθαί σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ
σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε τὴν ἔρημον, γῆ ἐσείσθη, καὶ
γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. προελαυνούσης γὰρ, ἐ προ-
βαδιζούσης ἀεὶ τῆς κιβωτοῦ, Θεὸς ἀφορῥήδην
προπορεύεσθαι λέγεται. ἐφεστίεσαν δ' ἂν ἔχοις
τὴν ὀπὴ τούτῳ πάλιν ἀπόδειξιν, ἐκφανῆ διενθυμού-
μενος. ἐπέλαβέ ποτε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀφ' Μω-
σέως Θεὸς, διαβαίνειν μὲν τεταρσηκότως ὅτι ὃ E
ὄρος ὃ σηείρ, ἐκπολιορκεῖν δὲ τὸν Ἀμορῥαῖον· ἀλλ'
εἰς ἀθρόαν πεσόντες δειλίᾳ οἱ κεκλαυσμένοι, καὶ
ῥώμης ταῖς ἑαυτῶν διαθέντες ὃ καταρθοῦν, καὶ
οὐχὶ μᾶλλον ταῖς ἄνωθεν ὑπακουείαις ὑπεταρσή-
σαντες, καθίσαντες ἔκλαιον πρὸς ὃ ὄρος, κα-
θὰ γέγραπται· ὅτι τούτοις εἰκότως ὁ νομοθέτης
ἐξεπικρίνετο, καὶ ἠπείλησεν οὐδὲ ὀπίσω
εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας αὐτοὺς. καταδηθέντες
δὲ μέλις ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ εἰς μεταγνῶσιν ἐνεχθέντες ἐπ' ἔργοις, διαβαίνειν ἐπιχείρουν, ἐκ

gnis enim imputribilibus constructa erat, vt intelligas eius incorruptibilitatem. *Tota verò inaurata erat auro puro*, vt scriptum est, *intrinsecus & extrinsecus*. Cuncta quippe pretiosa & regia sunt in eo, cùm diuina, tum humana, *& in omnibus ipse primatum tenet*, vt Paulus ait. Aurum autem præstantiam & excellentiam supra omnia denotat. Constructa itaque arca ex lignis imputribilibus, & inaurata diuinam quoque Legem reconditam habebat, vt typus esset Dei Verbi inhabitantis & vniti sanctæ carni. verbum enim Dei etiam Lex erat, licet non hypostaticum, sicuti Filius est. Tegitur autem velamine. Deus enim Verbum incarnatum quum esset multos latebat, corpore suo amictum & sancta carne quasi velamine contectum, ita vt exinde nonnulli diuinam eius maiestatem ignorantes modò eum lapidare aggrederentur, crimini dantes quòd homo cum esset seipsum Deum esse diceret: modo nihil vererentur dicere: *Nonne hic est* IESVS *filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?* Quod ergo arcæ velum super iniectum esset, IESVM apud multos ignotum fore significat. Erat igitur etiam arca typus ipsius. Idcirco enim Israëlitas illa quoque præcedebat in deserto, cum Dei locum tunc impleret. Ipse enim erat ductor populi. Quod testatur Psalmista, dicens: *Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires desertum, terra mota est: etenim cæli distillauerunt.* Arca enim præcedente, Deus vtique præcedere dicitur. Quod hinc clariùs agnosces si tecum illud reputaueris. Iussit olim Deus per Mosen Israëlitis, vt in montem Seir ad expugnandum Amorrhæum ascenderent: sed timore perculsi quòd in suis viribus non auxilio superno spem suam ponerent, sedentes lugebant ad montem, vt scriptum est. Qua re Legislator meritò indignatus, minabatur ne quidem se eos in promissionis terram deducturum. Illi vix tacti minis, & intempestiua ducti pœnitentia, denuo præter Legislatoris mandatum raptis armis ascendere cona-

Exod. 25.

Coloss. 1.

Ioan. 6.

Psal. 67.

Num. 14

bantur. Sed quid futurum esset Deus per Mosem prædixit, his verbis: *Nolite ascendere*, inquit, *& non cadetis ante faciem inimicorum vestrorum. Non enim sum vobiscum:* Verùm illi singulari contumacia vim facientes, ascenderunt in montem, vt scriptum est. Arca verò Dei non ascendit cum ipsis. manſit enim in castris, Vides vt Deo dicente, *Non sum vobiscum*, vnà cum incredulis arca non ascendat, manifestè ostendens se locum ductoris Dei tenere? Sed & circum Hierichuntem per Sacerdotes portata, eius mœnia subruit, non machinis aut arietibus admotis, sed tubis ac voce. Quod in Christo præterea verum esse comperiemus. Ipse enim est, qui à sanctis viris portatur, & omnem Diaboli vim euertit, non armis, sed clamore ac tuba, hoc est Euangelica prædicatione, & consensu omnium populorum in rectitudine fidei Dominum confitentis. Quod in mysticis quoque rerum diuinarum celebrationibus impleri videmus, Pontificali tuba, hoc est ministrantis voce populo præeunte: ita verò cadit & conteritur aduersariorum vis. *Arma enim nostra non sunt carnalia*, sicuti Paulus ait, *sed potentia Deo.* Quòd autem sanctis quodammodo insideat & super impositus sit Christus, declarabit quidem Propheta etiam Ambacum dicens: *Quia ascendes super equos tuos, & equitatio tua salus.* Nec minus Saluator ipse docebit de Paulo ad Ananiam dicens: *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram omnibus gentibus. Quinetiam inferes mensam*, inquit, *& proponespropositionem eius. Et inferes candelabrum, & impones lucernas eius.* Quibus duobus Christum intelliges. Mensa enim quæ propositos panes habet figura Christi est, propterea quod in ipso cuncti ad vitam æternam aluntur, qui nimirum sanctam eius carnem participant, quemadmodum ab ipso dictum est. *Ego sum panis qui de cœlo descendi, & vitam dans mundo. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est*, quam ego dabo *pro mundi vita.* Mensæ itaque pro-

2. Cor. 10

Abac. 3.

Act. 9.

Ioan. 6.

A ωδε χεῖς δευτέρας, ὅπλα κὴ τῷ Ἀμμβάκουμ ἀρπάσαντες. ἀλλὰ προσηγόρευε Θεὸς τὰ ἐσόμενα διὰ Μωσέως· εἶπε γὰρ αὐτοῖς, Οὐκ ἀναβήσεσθε, φησί, κὴ μὴ πισῴσθε παρὸ προσώπου τῷ ἐχθρῶν ὑμῶν, ὐ γὰρ εἰμὶ μεθ' ὑμῶν. πόμβαχον ὃ νοσσιῶντες ὃ δυσήκοον, κὴ ταῖς ἀπειθείαις μετ' αὐτῶν ἔμεινε γὰρ ἐν τῇ παρεμβολῇ. ὁρᾷς ὅτι Θεοῦ λέγοντος Οὐκ εἰμὶ μεθ' ὑμῶν, ὐ σωφρονοῦσι τοῖς ἀπειθοῦσιν ἐν Ἱερειχοῦντι, αὐτὸ σαφῶς τοῖς μαθηταῖς ὑποδηλοῦσα, ὃ πάλιν ἐπέχει τῷ καθηγεμόνος Θεοῦ; ἀλλὰ κὴ κύκλῳ τ' Ἱερειχοῦς διὰ τῶ ἱερέων ἐβαστάζετο, κὴ τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς κατέρριψε τεῖχος, ὐχ ἑλεπόλεις ὑποτιθέμενα, κὴ κριούς, διὰ σαλπίγγων δὲ μᾶλλον, κὴ φωνῆς· ὅπερ ὃν δηλῆς ἐν Χριστῷ πάλιν εὑρήσομεν. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῖς ἱεροῖς κὴ ἁγίοις ἀνδράσιν ἐποχούμενος, ὃ πᾶσαν διαβόλου καταστρέφων ἰσχύν, ὐχ ὅπλοις, ἀλλὰ κεφαλῇ, κὴ σάλπιγγι, τῦτ' ἔστιν, ἀποστολικοῖς τε κὴ διδασκαλικοῖς κηρύγμασι, κὴ συναινέσει τῇ παρὰ πάντος τῦ λαοῦ, ὃ ὀρθότητι πίστεως τ' ἴσην ὁμολογούντος διαστόλην. ὃ κὴ ἐν ταῖς μυστικαῖς δοξολογίαις ὁρῶμεν ἐπαναπλησούμενον, προσημαφωνούσης τῦ λαοῦ σαλπιγγοειδεστέρας κὴ ἐν τῇ τῦ λειτουργοῦντος παρρησίᾳ φωνῇ, πίστεως ὑπάρξει ὅτω, ὃ συντείνεται τ' ἐναντίων δυνάμεις· τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῖν ὐ σαρκικὰ, κὴ τὸν Παῦλον, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ. ὅτι δὲ τοῖς ἁγίοις ἐποχεῖται ἕτερον μέν τινα ὃ ὑπεστιγμένα Χριστὸν, σαφῶς μὲν λέγων ὃ ὁ προφήτης Ἀμβακοὺμ, ὅτι ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, κὴ ἱππασία σου σωτηρία· διδάξει δὲ σαφέστερον κὴ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸς τ' Ἀνανίαν περὶ τ' Παύλου. πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μου ἐστὶν οὗτος, τῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου, ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν· ἀλλὰ κὴ εἰσοίσεις τ' τράπεζαν ὅτι τούτοις, φησί, κὴ προθήσεις πλεῖ πρόθεσιν αὐτῆς, κὴ εἰσοίσεις τ' λυχνίαν, κὴ ὑποθήσεις τοὺς λύχνους αὐτῆς· νοήσεις δὲ δι' ἀμφοῖν τ' Χριστόν· συσχηματίζεται γὰρ ὃ τράπεζα ὅτω προκειμένους ἐχούσης τοὺς ἄρτους, διὰ τὸ ὃ αὐτῷ πάντας εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφεσθαι, μεταλαγχάνειν δηλονότι τ' ἁγίας αὐτῦ σαρκὸς, κὴ τὸ εἰρημένον πρὸ αὐτῦ· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ὁ τῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὃ ζωὴν δοὺς τῷ κόσμῳ. ἑαυτὸς φάγῃ ὁ τῦ ἄρτου τούτου, ζήσεται εἰς τ' αἰῶνα· ὃ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τῦ κόσμου ζωῆς. σάρκων τῆς τραπέζης

ἡ προθέσις, τοῦτ' ἔστιν, οἱ ἄρτοι, τὸ ἅγιον σημαί- A
νουσι σῶμα Χριστοῦ, τὸ πνεῦμα εἰς ζωὴν ἀπο-
τρέφον τὴν αἰώνιον· ὅπερ δὴ ὁ μακάριος Δαβὶδ,
καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πεινάσαντες, καθὰ γέγραπται,
τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγον· ἴδωμεν εἰ μή
τι καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ μυστικὸν ἀπεγράφετο. οὐκ ἐξὸν
ἀπογεύεσθαι τῶν τῆς προθέσεως ἄρτων, εἰ μὴ μό-
νοις τοῖς ἱερεῦσι, καὶ διάφορον νομικὸν, ἀλλ' οὐκ
ὄντες ἐκ φυλῆς ἱερατικῆς Δαβίδ τε καὶ οἱ σὺν
αὐτῷ, τὸ ἱερώτατον ἤσθιον βρῶμα· ἵνα ἀφ' αὖ- B
θις πάλιν ἡ τῶν ἐθνῶν πίστις, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἐξ
Ἰσραὴλ σημαίνηται. ὠφείλετο μὲν γὰρ τοῖς ἐξ
Ἰσραὴλ ὁ Χριστὸς, ὡς ἱερωτέροις ἀφ' οἷς πα-
τέρας, καὶ τὸν νόμον, ἀλλ' ἐπεισδραμοῦσα βίᾳ πολ-
λαὶ, καίτοι ἀφ' ἑαυτῶν πλεῖον ἔθνος τῶν ἀλ-
λοφύλων ἡ πληθὺς, ἔφαγε τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς,
συμπρόντος αὐτῇ τοῦ Δαβὶδ, καὶ ὥσπερ ἴνα τύ-
πον ἀποπληρωθῇ τῶν σωζομένων ἐξ Ἰσ-
ραὴλ, ὧν ὁ μακάριος Ησαΐας ὀνομάζει κα-
τάλειμμα. πολλοὶ γὰρ καὶ ἐξ αὐτῶν πεπιστεύκασι C
Χριστῷ. λυχνία δὲ πάλιν, ὡς ὅλη φαίνουσα τῇ οἰ-
κίᾳ, τοῦτ' ἔστι, τῷ κόσμῳ. ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ
κόσμου, φησὶν· ἑπτὰ δὲ τοὺς λύχνους ἐκ μιᾶς ἔνα
λαμβάνει· φωτίζει γὰρ πολυτρόπως καὶ διαφόρως
καταλαμπρύνει χαρίσμασι τὰς τῶν πιστευόντων
ψυχάς· γίνεται δὲ πάλιν ἐκ χρυσίου καθαροῦ,
ἀφ' ὃ τὸν ἐλαῖον πνεῦμα, ἐκ μίσου, ἀλλὰ ἐκ περιέρ-
χεται τὸν καυλόν· γέγραπται γὰρ ὕστω. διήκουσι γὰρ,
ἀλλ' οὐδὲ κενοῦνται ἐν Χριστῷ. ἔχει δὲ κεῖνα D
ἀφ' ὧν ὑπεδέξατο ἐν ἁγιασμῷ, καὶ τὸ ἐγκε-
κύφος τοῦ πεδίου, κεῖνον τὸν κοιλάδων. καὶ αὖπαι δὲ
πάλιν αἱ ἐπηρυσμένοι, ἀφ' ὧν θείων χαρισμά-
των χορηγίας σημαίνουσι. δύο γαμεῖ κλάδους ἐλαίας
ὁρᾶσθαι παρὰ αὐτῷ ὁ προφήτης Ζαχαρίας
διαμαρτύρεται, ἵνα νοῇς δύο τοὺς ἠλεημένους λαούς,
οὓς καὶ τοὺς πιότητος ἀπεκάλεσεν υἱούς, πρεσβεύειν
τε λέγει τῷ κυρίῳ πάσης τῆς γῆς, καίτοι παρὰ τοῦ
λυχνίου τετιμωρημένων τῶν κλάδων, ἐναργεστά-
την ἀπόδειξιν ἀφ' οὗτου ποιούμενος, ὅτι γὰρ ἡ
λυχνία Χριστὸς, διὰ μὲν ὑπακοῆς καὶ πίστεως ἑαυτῷ E
προσαγαγόντας τόν τε ἐξ ἐθνῶν, καὶ τὸν ἐκ τῶν Ἰου-
δαίων λαόν. εἶτα τούτοις ὑπολέγει πολυτρόπως
ἡμῖν καταπεμφθέντων αὐτῶν. καὶ θύσεις τὸ θυσιαστή-
ριον τὸ χρυσοῦν εἰς τὸ θυμίαμα, ἐναντίον τῆς κι-
βωτοῦ, καὶ ὑπερθήσεις κάλυμμα τοῦ καταπετάσματος
ὑπὲρ τὸ γένος τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ προ-
θήσεις τὴν σκηνὴν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἁγιά-
σεις κύκλῳ. ὑποτυπωτέον γὰρ, ὅπως καὶ δι' ἀμφοῖν ἡμῖν τοῖν θυσιαστηρίοιν ὁ Χριστὸς καταχράφεται.

positio, id est panes, sanctum Christi corpus significant, quod omnes ad vitam nutrit æternam. Cum autem beatus Dauid & qui cum eo erant fame pressi, vt scriptum est, panes propositionis manducarint: videamus num quid etiam hinc mysticiſignificaretur. Non licebat propositionis vesci panibus, præterquam Sacerdotibus solis, ex Legis præscripto, sed Dauid, eiúsque comites tametsi non erant ex tribu sacerdotali, sanctissimum tamen cibum attigerunt: vt hinc rursus fides Gentium & ex parte Israëlitarum significaretur. Debebatur enim Christus Israëlitis, vt sanctioribus propter patres & Legem, sed introducta quodammodo, quamuis propter errorem profana esset, alienigenarum multitudo, manducauit panem vitæ, Dauide etiam vnà cum ipsa adstante, & locum velut implente eorum qui seruati sunt ex Israël, quos beatus Esaias reliquias nominat. multi enim ex iis quoque Christo crediderunt. Prætercea candelábrum est, vt qui toti domui luceat, id est mundo. *Ego sum lux mundi*, inquit. Septem verò lucernas ac non vnam tantum capit. Multis enim modis illuminat, & variis donis credẽtium animas illustrat. Fit autem ex auro puro, propterea quod omnes Christus superat & eo nihil est pretiosius. Sed & solidũ habet stipitem: sic enim scriptũ est. Vanum enim ac leue in Christo nihil est. In eo verò lilia sunt, propter fragrantiam quæ est in sanctimonia, iuxta illud, *Ego flos campi, lilium conuallium*. Et ipsa demum infusoria diuinarum gratiarum vbertatem significant. Præterea duos ramos oliuarum circa ipsum spectari Propheta Zacharias confirmat, vt intelligas duorum populorum Deum misertum esse, quos etiam filios pinguedinis appellat, eosque assistere ait Domino vniuersæ terræ, quamuis duobus ramis circa illud candelabrum extantibus clarissimè ostendat Christum esse candelabrum, qui per obedientiam ac fidem cum Gentium, tum Iudæorum populum sibi fecit assistere. Deinde, multiplici ratione ipsum nobis significans, subiungit: *Et pones altare aureum, ad incensandum coram arca. Et impones operimentum velaminis super ostium tabernaculi testimonij: Et circũpones tabernaculum, & omnia eius sanctificabis in circuitu.* Obseruandũ enim, quo pacto vtroq; illo altari Christus quoque nobis describatur.

Esa. 10.

Ioan. 8.

Num. 8.

Zach. 4.

Postquam enim iussit statui altare aureum, in eóque incensum coram arca, & operimentum interea tabernaculi foribus expandi, ne quæ intus latebant cernerentur, altare quoques oblationum pro foribus tabernaculi testimonij statui iubet, non latens aut absconditum: erat enim extra tentorium. Ipsum itaque vide, per altare quidem thymiamatis ascendentem in suauitatis odorem Deo ac Patri. hoc enim significat incensum: Per altare verò oblationum vt hostiam & victimam pro nobis oblatam. Aureum autem altare velo tegebatur: abscondita enim erat Christi gloria: sed oblationum altare in propatulo erat, vbi victimæ. Manifesta enim Christi mors fuit, & omnibus nota: Non tamen citra discrimen statuitur: Illud enim coram arca, hoc autem pro foribus tabernaculi. Et quòd in conspectu quodammodo Dei ac Patris aureum altare collocatur, admirabilem esse Filij maiestatem ænigmaticè innuit, iuxta illud, *Nemo nouit Filium, nisi Pater.* Quòd autem pro ipsius tabernaculi foribus ponitur oblationum altare, mortis eius pro omnibus figuram in se habens, significat rursus nos ad Deum ac Patrem accedere non posse, nisi per Christi sacrificium, vt ab ipso dictum est. *Ego sum ostium. Et, nemo venit ad Patrem, nisi per me.* In circuitu verò tendi tabernaculum præcipit, quo quæcunque in eo erant comprehenderentur, ita vt vnum illud tantum cerneretur. Vnus enim est in nobis Christus, & multis modis intelligitur, tabernaculum quidem, propter velamen carnis: arca verò diuinam Legem continens, vt Verbum Dei ac Patris. Item mensa, putà cum vita sit ac cibus: Candela, vtpote lumen intelligibile, ac spirituale. Altare thymiamatis, vt odor suauitatis in sanctificatione. Et altare oblationum, quatenus est pro vita mundi victima. Sanctificantur autem in ipso altari omnia: Totus enim est sanctus, quocunque modo Christus intelligatur. Præeunte igitur sancto tabernaculo Israëlitæ simul procedere & vnà conquiescere iubebantur, Deo nos rursus vtiliter monente, ducem nobis itineris ad salutem assumendum esse Deum Verbum propter nos incarnatum, eiusque præceptis incunctanter parendo ad vitam æternam

Mat. 11.

Ioan. 10.

A ἀπεδείκνυ γὰρ θυσιαστήριον ὁ χρυσοῦν, ἐν ᾧ ὁ θυμίαμα κατέναντι τῆς κιβωτοῦ, κάλυμμά τε ἀφ' μέσου τῆς τῆς σκηνῆς παρείπετο ἡμῖν ἐκτείνεσθαι θύρας εἰπών, ὡς αἱ μὴ τὰ ἔνδοθεν ὁρῶτο, ἡ ὁ μὲν καρπωμάτων θυσιαστήριον πρὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τῆς μαρτυρίου κεῖσθαι κελεύει, οὐκ ἀσυμφανές, ἀλλὰ διαλαμπόντως. ἔξω μὲν γὰρ τῆς καταπετάσματος ὄντος αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τῆς θυσιαστηρίου τῆς θυμιάματος εἰς ὀσμὴν εὐωδίας

B ἀναφερόμενα τῷ Θεῷ καὶ πατρί. τὸ γὰρ ὑποδηλοῖ ὁ θυμίαμα· ἀφ' οὗ τε τῆς θυσιαστηρίου τῆς καρπωμάτων; ὡς θύμα, ἡ σφάγιον ὑπὲρ ἡμῶν προσαγόμενον· ἐκρύπτετο δὲ ἀφ' ὧν καταπετάσματος ὁ χρυσοῦν θυσιαστήριον, κεκρυμμένη γὰρ ἦν δόξα Χριστοῦ, ἐμφανὲς δὲ ὁ ἕτερος τῆς καρπωμάτων, ὡς τὰ σφάγια. φανερὸς γὰρ ὁ Χριστοῦ θάνατος, καὶ πᾶσι γνώριμος. κεῖται γὰρ μὲν ὀπίσω ἀφ' ἡμῶν εἴπως· ὅτι μὲν γὰρ ἀπέκειτο τῆς

C κιβωτοῦ, ὁ δὲ πρὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς, κεῖται ὅ μὲν ἀπέκειτο τῆς κιβωτοῦ ὁ χρυσοῦν κεῖται θυσιαστήριον, οἱονεὶ ὅτι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ παρῆς θυμιαμάτων εἰς πλεῖον δόξαν τοῦ ἰροῦ δ' αἰνίγματος ὑποδηλοῖ καὶ ὅ, σαφῶς γνώσεσθαι τὸν ἰρὸν, εἰ μὴ φανερῶς. ὁ δὲ πρὸς αὐταῖς κεῖται τῆς θύρας τῆς σκηνῆς ὁ τῆς καρπωμάτων θυσιαστήριον, τύπον ἐκέχει τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντων σφαγῆς, σημαίνει πάλιν μὴ ἑτέρως δυνατὸν εἶναι προσελθεῖν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμᾶς, εἰ μὴ

D ἀφ' τῆς Χριστοῦ θυσίας, καὶ ὅ εἰρημένον πρὸς αὐτὸν· ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, καὶ, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· ὁ κύκλῳ γραμμὴ παρείπετο τὴν σκηνὴν ἀφ' ἁπάσης τῆς ὁ αὐτῆς πάντων παρεκτείνειν, ὡς μίαν ὁρᾶσθαι, καὶ οὐ πολλάς. εἷς γὰρ ὁ ἡμῖν ὁ Χριστὸς, καὶ πολυτρόπως νοεῖται, σκηνὴ μὲν ἀφ' τὸ καταπέτασμά τ' ὑφαντὸν, κιβωτὸς δὲ τ' ἴσιον ἔχουσα νόμον, ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· τράπεζα δὲ πάλιν, ὡς ζωὴ,

E καὶ ἔμφυτος· λυχνία ἦ, ὡς φῶς νοητὸν, καὶ πνευματικόν· ὁ θυσιαστήριον θυμιάματος, ὡς εὐωδίας ὀσμὴ τ' ὁ ἁγιασμῷ καὶ θυσιαστήριον καρπωμάτων, ὡς σφάγιον ὑπὲρ τ' τῶν κόσμου ζωῆς· ἁγιάζεται δὲ πάντα τὰ ὁ αὐτῆ, ἅγιος γὰρ ὅλος, καὶ ὅπως δὴ νοηθῇ Χριστός. καὶ ἡγουμένης τοιγαροῦν τῆς ἁγίας σκηνῆς, συναπαίρειν τε αὐτῇ, καὶ συγκαταλύειν οἱ ἐξ Ισραὴλ ἐπετάττοντο, παιδεύοντος πάλιν πρίας τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκοντος χρησίμως, ἡμέρα ποιεῖν, καὶ κατεπείγειν τ' εἰς σωτηρίαν ὁδὸν, τὸν δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα Θεὸν λόγον, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀμέμπτοις ἀμελητὶ πειθομένους, εἰς

ζωλὼ ἀναβαίνειν πλὴ αἰώνιον· ὁ δὲ θρᾷξ ὁ μακά- A esse ascendendum. Quod cum facere
σιος οἱ ἀφ' ὅλων μυσταγωγηθέντες λόγων, noluissent qui multis verbis instituti
ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περι- fuerant, abierunt retro, nec amplius
επάτουν. σοφῶς τοίνυν ὁ μακάριος Πέ- cum ipso ambulabant. Sapientissimè
τρος δ' ποῦ ἔχομεν ἀπελθεῖν πρὸς τὸν σωτῆρα verò beatus Petrus, *Quónam abire pos-*
φησί· δ γὰρ κατ' μηδένα τρόπον ἀποφοιτᾷ τοῦ Θεοῦ, *sumus*, ad Saluatorem ait: Nullatenus
σωφρονεῖν δὲ μᾶλλον ἐπίστασθαι πνευματικῶς, à Deo quippe discedere, sed cum eo
ἁγίοις ὄντως πρεπωδέστατον. potius versari spiritaliter, sanctis reuera
est conuenientissimum.

Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ v. 69. *Et nos credimus, & cognouimus*
εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. B *quia tu es Christus Filius Dei.*

Θαυμαστὴ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἡ πίστις, ἁρμό- Mira est sanctorum Apostolorum
τουσα ὁμολογίας ὁ ζῆλος, ἀξιοθαύμαστος καὶ ὑπερ- fides, feruida confessionis ratio, exi-
φερὴς ἡ συμφωνία· οἱ γὰρ δὴ καθά τινας τῶν ἀμα- mia & præcelleus consensio. Non
θεστέρων, ἢ κατ' ἐκείνους τοὺς οἷονεὶ ἀπιθῆ τὸν enim, vt rudiores nonnulli, aut sicut
τοῦ σωτῆρος ἀποκαλοῦντα λόγον, ὀπίσω δικαίως illi qui durum vocabant Saluatoris
ἀπεχώρουν, καὶ πεπλανήκασιν, ὅτε μὴν ἐξ ἐλα- sermonem, retro iure abierunt, ac ce-
φείας διεσπαρμένως ὅτι δ πιστεῦσαι ἐκλήθησαν, ciderunt, neque verò ad credendum
πληροφορηθέντες μᾶλλον, καὶ ἀφαιρού- C leuitate sua temerè prouocati sunt, sed
μενοι καὶ δ μηδὲς, ὅτι ῥιζωτικὸν μὲν ζωοποιῶν ἀ- priùs certiores facti, ac verè credentes
ναμέσως ἐστὶν ὁ μυσταγωγὸς, θεσπίσιον δὲ παιδευτὴς viuificorum verborum plenum esse do-
εἰσηγητής. ἀσφαλὴς δὲ λίαν ἐστὶ τοιαύτη πίστις, ἡ δ' ctorem & cælestis doctrinæ magistrum.
μὴ ὅπως ἔχουσα, ῥᾳδίως αὖ εἰκότως καὶ ἀποβάλλοιτο, Tuta verò est fides huiusmodi, sed
καὶ ῥίζαν οὐκ ἔχουσα τὴν πληροφορίαν quæ talis non est, facile reiicitur, &
ἐπιμόχθως τῆς αὐθεφύτου ἀφανοῦς ἐκτείνεται· καὶ quæ radice, hoc est certitudine caret,
γοῦν αὐτὸς ὁ σωτὴρ, ὅτε τοῖς τοῦδε τοῦ κόσμου ἐπαίοντας ἐποιεῖτο λόγους, ὁ δὲ ἔπεσεν cito ex hominis mente euellitur. Vn-
ὅτι τὴν πέτραν, φησὶ, καὶ μὴ ἔχον ῥίζαν ἐξηράνθη, de Saluator ipse in parabolis, cum
πέτραν εἰπὼν λέγων αἰνιγματωδῶς, νοῦν de eo qui seminabat verba faceret, *Luc. 8.*
τὸν ἀπεσκληκότα, καὶ τὸν ἅπαξ εἰς καρδίαν δεξάμενον *Aliud cecidit, supra petram*, inquit,
ὑδαμόθεν ἔχοντα παραδέξασθαι. τοῦτο γὰρ δὴ καὶ *& natum aruit, quia non habebat*
πεπονθότες ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἀμαθίας *radicem*, petram ænigmaticè innuens
οἱ τάλαντες Ἰουδαῖοι, διαῤῥήξατε, φησὶν, τὰς καρδίας D mentem induratam, & quæ doctri-
ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν, διὰ τοῦ προ- nam iniectam nullo modo suscipit.
φήτου φωνῆς ἐδιδάσκοντο· ὅταν γὰρ ἔδοξεν τοῖς hoc enim miseris Iudæis præ multa
τῆς τότε συμφορᾶς καταβολῆς, πρόσθεν χρῆναι inscitia cum accidisset, Prophetæ vo- *Ioel. 2.*
τοῦ σπείρεσθαι τὴν γῆν ὁ τῆς γεωργίας συμ- ce monebantur in hunc modum: *Di-*
βουλεύων νόμος· ὅτως οἶμαι δεῖν τοὺς πρὸς αἰώνιον *rumpite corda vestra, & non vestimen-*
ἀναπλησθῆναι λόγον προσαναπύεσθαι ἔδοξεν *ta vestra*. Quemadmodum enim priùs
τινὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπιθυμίας τὴν καρδίαν· πα- quam semina in terram iaciantur,
ραδεχθέντες γὰρ ὅτω, χρῆν ὥσπερ τινὰ καρποφό- agriculturæ lege terra proscindi de-
ρον ἀποτελεῖσθαι ψυχὴν τὴν ὠδίνουσαν. οὐκοῦν ἡ bet: sic opinor iis qui ad suscipien-
πληροφορία πίστεως ἐγνωκέναι φασὶν οἱ σοφώτατοι dos sermones diuinos accedunt, illorum desiderio priùs esse quodam-
μαθηταὶ, καὶ πρὸς γε τούτῳ θαρσῆν, ὡς modo cor aperiendum. Sic enim iis
αὐτὸς εἶη Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. σοφῶς δὲ λίαν, susceptis, animam ceu tellurem ali-
καὶ τὸν ὅτι τοῦτο πάλιν ἐξευφασμένον ῥῆσις λό- E quam fœcundam reddunt. Igitur in
γον· καὶ πιστεύειν γὰρ, καὶ ἐγνωκέναι φασὶ, συνει- certitudine fidei sapientissimi discipuli
σιόντες ἄμφω τοῦτον. ἔδει γὰρ τὴν πίστιν, τὴν νοῦν· καὶ οὐκ ἐπίσης ὅτι πρὸ τοῦδε τοῦ πα- se cognouisse aiunt, ac præterea con-
fidere, ipsum esse Christum illum Dei
Filium. Porrò sapienter admodum con-
textum hunc sermonem comperies.
Et credere enim, & scire se aiunt,
ambo in vnum & idem conferentes.
Oportebat enim & credere, & intelli-
gere: neque ex eo quòd res diuinæ fide

percipiuntur, idcirco ab earum indagine in totum cessandum est, sed conandum potius vt ad mediocrem saltem eorum notitiam eueharmur, quæ fit tanquam in speculo & ænigmate sicuti Paulus ait. Rursus autē optimè dicunt, non primùm se cognouisse, deinde credere, sed præmissa fide, cognitionē secundo loco inferunt. Fidē enim sequitur cognitio, nō antecedit, iuxta illud, *Si nō crediderit is, nō intelliget is.* Fide quippe simplici nec curiosa basis instar constituta, superædificatur deinceps cognitio, quæ paulatim in mensuram ætatis Christi & in virum perfectum, ac spiritalem nos effert. Proinde- *Esa. 28.* que Deus alicubi ait: *Ecce ego immittam in fundamenta Sion lapidem electum, angularem, ac precioſum.* Initium enim & fundamentum Christus nobis est in sanctificationem ac iustitiam, per fidem videlicet, ac non aliter. sic enim in nobis habitat. Obserua autem vt vbique singulariter, & præposito articulo dicant: Tu es ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς, id est, ille Christus, ille Filius Dei viuentis: illum verè Filium velut vnicum & eximium ab iis qui gratiâ vocati sunt in adoptionem eximentes, cuius similitudine nos quoque filij sumus. Et τὸν Χριστὸν quoq; rursus nominãt ipsum, tanquã vnum. Veruntamen sciendum Christum non dici propter seipsum, aut quasi id substantialiter existat, quemadmodum & Filius: sed vnum quidem reuera, & eximium. nullus enim inter christos est sicut ipse: veruntamen ob similitudinem quam habet nobiscum, Christum nuncupari. Proprium enim est ei & eximium ac peculiare nomen, & ipsa res verè, *Filius:* commune autem nobiscum illud nomen, *Christus.* Quia enim vnctus fuit quatenus homo factus est, idcirco Christus est. Quare si vngi humanitati tribuendum est, Christus vnctus intelligetur nostri similitudine, nec eo modo quo Filius est, verūtamen vnus ac solus naturaliter, & eximio modo, cum ante carnem, tum post carnem, ac non duo, sicuti quidam existimant, qui altitudinem mysterij, vt apparet, non capiunt. Non enim in hominem illud ex Deo Patre Verbum descendit, quemadmodum in vnum aliquem sanctorum Prophetarum gratia Spiritus, sed ipsum reuera caro factum est, vt scriptum est, homo nimirum. Indiuisibile igitur est post vnionem, nec in duas personas finditur, licet aliud quiddam intelligamus Dei Verbum & illam in qua habitauit carnem. Cum autem vniuersus sanctorum Apo-

A ἕτερα, ἀφ' οὗ τοῦτο χρὴ πάντως τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐρεύνης ὁλοκλήρως ἀποφοιτᾶν, πειρᾶσθαι δὲ μᾶλλον ἐπ' ὀλίγον εἰς μετρίαν ἀναβαίνειν γνῶσιν, τὴν ὡς ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ αἰνίγματι, καθάπερ ὁ Παῦλος φησίν. οὗ δὲ δὴ πάλιν ἕτερον ἐγνωκέναι φασὶν, εἶτα πιστεύειν, ἀλλὰ προλαβόντες τὴν πίστιν, οὕτω προσλαμβάνειν τὴν γνῶσιν ἐπὶ ὀλίγον. μὴ γὰρ πλὴν πίστιν ἡ γνῶσις, καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ὃ γεγραμμένον, ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' ἂ μὴ συνῆτε. προσ-

B καταπεῖσαι γὰρ ἐν ἡμῖν χρηπῖδός τινος δίκην τὴν ἀπεργάσου πίστεως, ἐποικοδομεῖται λοιπὸν ἡ γνῶσις καὶ βεβαία, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἡμᾶς ἀναφέρουσα τὴν ἐν Χριστῷ, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον, καὶ πνευματικόν. ἀφ' οὗ τοι τοῦτο, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ φησὶν· ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν, λίθον ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον. ἀρχὴ γὰρ ἡμῖν, καὶ θεμέλιος εἰς ἁγιασμὸν, καὶ δικαιοσύνην Χριστὸς, ἀφ' οὗ πίστεως δὲ δηλονότι, καὶ οὐκ ἑτέρως· οὕτω γὰρ ἡμῖν οἰκοδομεῖται. ὅπου τοίνυν δὲ ὅπως πανσόφως καὶ μυστικῶς, καὶ προσπεφαγμένως τῷ ἀληθεῖ φασί· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. τὴν μὲν οὖν χάριτι κεκλημένων εἰς υἱοθεσίαν, ὡς ἕνα καὶ ἐξαίρετον ὑποξαίροντες τὸν ἀληθῶς υἱὸν, ὃ καθ' ὁμοιότητα καὶ ἡμεῖς υἱοί. καὶ τὸ Χριστὸν δὴ πάλιν ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν ὡς ἕνα· πλὴν ἰστέον ὅτι Χριστὸς οὐκέτι κεκλῆται δι' ἑαυτὸν, ἢ ὡς τοῦτο ὑπάρχον ὑσιωδῶς, ὥσπερ οὖν ἔστι καὶ υἱὸς, ἀλλ' εἷς μὲν ὄντως καὶ ἐξαίρετος· οὐδεὶς γὰρ οὐ

D χριστὸς ὡς αὐτὸς, πλὴν καθ' ὁμοιότητα πλὴν ὡς πρὸς ἡμᾶς ὀνομάζεται Χριστός· κύριον μὲν γὰρ αὐτῷ, καὶ ἀφωρισμένον ἰδικῶς ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα κατ' ἀλήθειαν, ὁ υἱὸς, κοινὸν δὲ ὡς πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστός. ὅτῳ γὰρ ἐχρίσθη καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀφ' οὗ τοῦτο Χριστός. οὕτω οὖν εἰ ὁ χρίεσθαι τῇ ἀνθρωπότητι προσληφθείσῃ χρεία, Χριστὸς αὖ νοοῖτο καθ' ὁμοίωσιν τὴν ὡς πρὸς ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὅπως ὥσπερ ὄντι καὶ υἱὸς, πλὴν εἷς καὶ

E μόνος φυσικῶς τε καὶ ἐξαιρέτως, καὶ πρὸ σαρκὸς, καὶ μετὰ σαρκὸς, καὶ οὐ δύο, καθάπερ οἴονταί τινες, οὐ νοοῦντες, ὡς ἔοικε, τὸ μυστηρίου τὸ βάθος. οὐ γὰρ εἰς ἄνθρωπον ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς καταπεφοίτηκε λόγος, ὥσπερ ἐφ' ἕνα τυχὸν τῶν ἁγίων προφητῶν ἡ ἁγία πνεύματος χάρις, ἀλλ' αὐτὸς κατ' ἀλήθειαν ἐνήμπετο σαρξὶ, καὶ τὸ γεγραμμένον, ἄνθρωπος δηλαδὴ ἀδιαίρετος διηνεκῶς μετὰ τῆς ἑνώσεως, καὶ οὐκ εἰς δύο πρόσωπα καταμερίζεσθαι, κἂν ἕτερόν τι νοοῦμεν τὸν ἐκ Θεοῦ λόγον, καὶ πλὴν ἐν σαρκὶ κατῳκηκέναι σαρκί. ὅλον δὲ τῷ ὅλῳ τὴν ἁγίων

ἀποστόλων τὴν ὅτι τούτοις ἡμῖν βεβαιοῦντος πίστιν, δι' ὧν ἐγνωκέναι φασὶ μοναδικῶς, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἕτερόν τι παρὰ τούτοις ὑπειληφόσι μὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ παραιτουμένους, εἰ φρονοίημεν ὀρθῶς, καὶ παρ' ἡμῶν ἀδέκαστα.

A

stolorum chorus nostram de his fidem confirmet, ex eo quod scirè se unum singulariter, ipsum esse Christum illum Dei Filium, nouatores qui aliud quiddam præter hæc stultè cõminisci non verentur non susciepiemus, si rectè sapimus.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην· καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν; ἔλεγε δὲ τὸν Ἰούδαν Σίμωνος Ἰσκαριώτην· οὗτος γὰρ ἔμελλεν αὐτὸν παραδιδόναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα.

B

v. 71. &c. *Respondit eis* IESVS: *Nonne ego vos duodecim elegi: & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.*

Ἐπιτείνει τὸν ἔλεγχον, καὶ ἀριμωτέρους αὐτοὺς κατασφίγγει λόγοις, ὃ χρῶντος, καὶ δυσωπῶν εἰς ῥαθυμίας τοὺς ὅτι τῆς σφαλῆς ἥλιγγ ἑστηκότας· τοιοῦτον γάρ τι μανθάνω λέγειν ὁ ἐξ ἐμοῦ νήψεως, ὦ μαθηταί, καὶ φρενῶν ὁ καιρός, καὶ σωτήριος ἀφροσύνης, εἰς ὃ σύζευξις ἥλιγξ. ὀλισθηρωτάτη γὰρ λίαν ἡ ἀπωλείας ὁδός, καὶ τὴν ἀοίδιμον οὐ παρασύρουσα νοῦν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἤδη δοκοῦσαν βεβαίως ἑστάναι· δεινὸν δὴ τὸ πρᾶγμα, καὶ πολύμορφον ἁμαρτία, πολυτρόποις ἡδοναῖς τὸν ἀνθρώπινον καταζωπυροῦσα νοῦν, καὶ ἀφελκούσας ὥσπερ ἐπιθυμίαις, εἰς ἃ μὴ προσῆκεν ἐξέλκουσα· παράδειγμα δέ μοι τοῦ λόγου, φησὶν, ἔσεσθε ὑμᾶς. ἐρῶ γὰρ τέως οὐδένα σκείνων τὴν ἐξ ἐλαφείας ὀπίσω πεσόντων, ὡς ἀγαθοὺς ὑμᾶς ἐπιλεξάμην· ἤδειν γὰρ ὡς Θεὸς τὰ ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ἥρπασεν * ἐκ αὐθαδίας φιλοκερδίας ὁ Σατανᾶς, καὶ ὑπεξέφυσεν πάντως ψῆφος ἐμή· προαιρετικὸν γὰρ τὸ αὐθαίρετον ὅ ἐπ' ἄμφω βαδίζει, εἴτε εἰς δεξιόν, εἴτ' οὖν εἰς ἀριστερόν, ἀρετὴν δὲ δηλονότι, καὶ κακίαν φημί· ὁμοῦ τοι γάρτοι πρὸς τῷ μείζονος ὑποσκήπτειν αὐτοῖς, καὶ εἰς νῆψιν ἐγείρει τὸν προέπουσαν, καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸν, ἕκαστον ἀσφαλίζεσθαι ἀναγκάζεται· ὃ μὴ γὰρ πω ὁ προδώσων αὐτὸν, ὅπου λέγει Σατανᾶς· ἑνὶ δὲ ἁπλῶς, καὶ ἀορίστως τῆς ἀσεβείας ὑπηχεῖ τὸ φορτίον, εἰς ἀγῶνα καθίστη τοὺς πᾶσιν, καὶ πρὸς νῆψιν ἀκριβεστέραν ἐκάλει, καταφείσαντος ἐκείνου τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸν ζημίαν· ὁμοῦ δέ τι τούτοις καὶ ἕτερον ἀπετέλει τῇ τῶν μαθητῶν πίστει λειτουργές· ὅπερ γὰρ εἰδέναι καθομολογήσαι, πεπιστευκέναι τε ἀπαρόντως, ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φανερῶς προδὼς τὸ ἐσόμενον, βεβαίαν ὥσπερ καὶ ἀπὸ τούτου τὴν ἐφ' ἑαυτῷ ἔκβασιν ὁμολογίαν. πρέπει γὰρ τῶν ὄντων σοφὸν γινώσκειν τὰ μέλλοντα, πλὴν ἐπὶ τῷ μόνῳ κατὰ φύσιν Θεῷ, τῷ δι' ὃν καὶ γέγραπται· ὁ εἰδὼς

Reprehensionem auget, & acrioribus eos verbis coërcet, oscitantiam & ignauiam omnem præcidens. Istiusmodi enim quiddam propemodum dicere videtur. Vigilantia & animi contentione, ô mei discipuli, nunc vobis opus est ad salutem. Valde enim lubrica est perditionis via, quæ non modo imbecillam mentem subruit, sed eam quoque quæ iam firma stare videtur. Periculosa quippe res ac multiformis est, peccatum, variis voluptatibus mentem deliniens, & facillimis quodammodo cupiditatibus in ea quæ minus recta sunt abstrahens. cuius rei vos mihi exemplum, inquit, eritis. Neminem quippe eorum qui præ leuitate retro ceciderunt, sicuti vos elegi bonos. noueram enim vt Deus vestri cordis intima: sed vnum ex vobis lucri studio rapuit Satanas, nec me planè fefellit animus. Liberum enim est ac integrum hominibus in hanc aut illam partem deflectere, vitium dico, ac virtutem. Acriori ergo illa increpatione eos cum ad congruentem vigilantiam excitat, tum efficit vt singuli sibi magis caueant. Nondum enim à quo tradendus esset, clarè explicat: sed vni simpliciter & indeterminatè impietatis illius onere impacto, solicitos omnes reddebat & ad maiorem vigilantiam prouocabat, vnoquoque animæ suæ reformidante iacturam. Quinetiam aliud quiddam præstabat quod ad discipulos in fide confirmandos conduceret. Nam quia illi scire se & constanter credere asseruerunt ipsum Filium Dei esse, res futuras sibi perspectas esse declarat, vt hinc quoque certam esse illorum confessionem ostenderet. Nulli enim alij quàm vni ac soli naturali Deo futura nosse conuenit, de quo & scriptum est: Qui 1. Cor. 6.

* χ. ἵνα δὲ

nouit omnia antequam fiant. Diabolum verò, Diabolicæ voluntatis ministrum nominat, neque id falsò. Sicut enim qui Domino adhæret vnus cum eo spiritus est, ita qui & Diabolo.

A τὰ πρὸ πάντα πεῖν ἡμέτερος αὐτῷ· ἀφ' ἑαυτὸν δέ, τ' τῆς διαβολικῆς θελήσεως ἀπηκέλεσεν ὑπουργὸν, ὑ διαφθαρμένος. ὥσπερ γὰρ ὁ καλὸς ἡμῶν τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν, ἵνα νοηθῇ, καὶ ὁ σατανᾶς.

CAPVT V.

ΚΕΦΑΛ. ε.

De festo Scenopegiæ, Quòd spei quæ sanctis debetur resitutionem significet, & resurrectionem à mortuis: proposito dicto, Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenopegia.

Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς σκηνοπηγίας, ὅτι τῆς ὀφειλομένης τοῖς ἁγίοις ἐλπίδος τὴν ἀποκατάστασιν δηλοῖ, καὶ τ' ἐκ νεκρῶν ἀνάβίωσιν· προχειρολόγητος· ἐν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία.

B

C. 7. v. 1. *Posthæc autem ambulat* IESVS *in Galilæa. non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.*

Καὶ μετὰ ταῦτα περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ὑ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι.

POST hæc, inquit, dicta factáque, rursum versabatur lubenter in Galilæa Christus. istud enim arbitror significari hac voce, *ambulabat*: Sed se quidem non sponte versari cum Iudæis, verum necessitate quadam id sibi euenire ostendit, causis additis. Volebant enim ipsum, inquit, interficere Iudæi. Idcirco alienigenis seipsum etiam in longum tempus præbuit, nolens in Iudæa versari. Sed magnæ vtique peruersitatis accusari Israëlitas inde arbitror, quòd satius ille existimet apud alienigenas reperiri, quam cum Iudæis versari. Quod Propheta quidem Hieremias prædixit, his ver-

Hier. 12. bis: *Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: dedi animam meam dilectam in manus inimicorum eius.* Christum enim persecutorum impietate extorrem fieri, & ad Galilæos migrare, quid aliud est, obsecro, quàm tradere animam suam in manus inimicorum eius? Gentes enim Christi sunt inimicæ, in quantum alteri seruiunt, & creaturam adorant præ Creatore, propterea quod fidē in ipsum nondum susceperunt. Quod ipse qui-

Luc. 11. dem apertè docebit dicens: *Qui non est mecum, contra me est:* sed quiuis opinor, fatebitur ante veram Dei cognitionem ac fidem non fuisse Gentes cum Christo. Erant ergo contra ipsum, & loco proinde hostium. Quod cum ita se habeat, ac manifestum sit omnibus, tanta erat Israëlitarum immanitas vt ei satius esset ad inimicos migrare, & iucundius versari cum iis quibuscum minùs opor-

ΜΕΤΑ ταῦτα, φησὶ, τὰ εἰρημένα τε καὶ πεπραγμένα, πάλιν ἐποιεῖτο τὰς διατριβὰς ἀσμενέστερον ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ Χριστός· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῖν τὸ περιεπάτει δηλῶν· ἀλλ' οὐκ ἐθελούσιον αὐτῷ τὸ πρὸς ἐκείνους εἶ), μᾶλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβαῖνον ὑπεδήκνυ τοῦτο, προστιθεὶς καὶ τὰς αἰτίας. ἤθελον γὰρ, φησὶν, αὐτὸν ἀποκτεῖναι οἱ Ἰουδαῖοι· διὰ τοῦτο τοῖς ἀλλογενέσι, καὶ εἰς μακρὸν ἑαυτὸν ἐπιδείξατο χρόνους, τὸ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν βουλόμενος. ἀλλ' οἶμαι πάλιν οἶδεν ἥδιον διὰ τοῦτον ὅτι πολλῇ λίαν δυστροπίᾳ κατηγορᾶσθαι τ' Ἰσραὴλ, εἰ μὲ διατρίβειν πρὸς αὐτοὺς πολὺ μᾶλλον ἐφαίνετο τὸ παρὰ τοῖς ἐξ ἐθνῶν διατρίβειν μᾶλλον. ἵνα δὲ δείξῃ τοῦτο τὸ ἀπὸ τοῦ προφήτου προφητευθὲν Ἱερεμίου· ἐγκαταλέλοιπα τ' οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τ' ἠγαπημένην ψυχήν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς· τὸ γὰρ ἔξοικον μὲν ἀπὸ τῆς τῶν διωκόντων αὐστηρότητα φύεσθαι Χριστὸν, μεταφοιτῆσαι δ' ἐν τοῖς Γαλιλαίοις, πῶς οὐκ ἔστι διαῤῥήδην ὑπιδυομένη τὴν οἰκείαν ψυχὴν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς; ἐχθρὰ γὰρ τὰ ἔθνη Χριστοῦ, καθά γε τὸ δουλεῦον ἑτέρῳ, καὶ προσκεῖσθαι τῇ κτίσει μᾶλλον τ' κτίσαντα, ἀφ' τὸ μήπω τ' εἰς αὐτὸν πᾶσαν δέξασθαι πίστιν. καὶ τοῦτο σαφῶς διδάξει λέγων αὐτὸς, ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστίν. ἀλλ' οἶμαι δὲ πᾶς τις ἐρεῖ πρὸ τῆς γνῶσεως καὶ πίστεως οὐκ εἶ) τὰ ἔθνη μετὰ Χριστοῦ· διὰ τοῦτο κατ' αὐτὰ, καὶ ὡς τῇ τῶν ἐχθρῶν τάξει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἦσθα· ὅτω γ' ἔχοντος τούτου, καὶ σαφῶς διεγνωσμένου, τοσαύτη ἦν παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ μισανθρωπία ἐπολιτεύετο, ὡς

τὸν μόσχον κεῖσθαι τῇ ἀμάνοντι, τὸ πρὸς ἑσπέραν ὁρᾶσθαι φοινίκια. Ἐπὶ μὲν οὖν ἤκιστα χρεὼν ἦν ἐκ τοῦ φανεροῦ τοὺς ἀλλοφύλους ἐπὶ τὴν ἀγάπην ἑλκύσαι, καὶ μᾶλλον ἀπολαυσθῆναι τε καὶ περιποιήσασθαι τοῖς οὐ γνήσιοι καὶ τῷ σπέρματι· καὶ ὅσον εἰς τοῦτο, καὶ ἀγαπᾶν ὀφείλοντας. Διὸ λεγόμενα ζώνυμι ὅτι τὰ ἔθνη μέλλοντα ὁ Χριστὸς, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκποδὼν τοῦ σπέρματος ἤδη λέγων, ὡς, εἰ μὴ τῷ δικαίῳ ἀπόχριντο, καὶ προσκλύσοντα ταῖς ἀπονοίαις τῆς ἱερατείας, ὁλοκλήρως ἑαυτὸν τοῖς ἔξωθεν χρείσασθαι, καὶ ὅτι τὰ ἔθνη μεθιστησι Χριστός. ὥσπερ δὲ τοῦτο φαλλὸν ἐμφαίνει αὐτὸν διὰ τοῦδε τοῦ σπέρματος, ὅτω πάλιν διρήσομαι, καὶ διὰ ῥήματος ἀρχαιοτέρου τοῦ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀποδρομὴν ἀπειλήσαντα. ὅτε ζώνυμι τοῖς περὶ τὴν θυσίαν διωρίζετο νόμοις, καθὰ ἐν τῇ βιβλίῳ λέγεται τῇ Λευϊτικῇ, προδιατυπώσας, ὡς ἐν εἰκόνι Χριστοῦ, προσάγεσθαι μόσχον εἰς ὁλοκάρπωσιν καὶ ὁλοκαύτωμα τῷ κυρίῳ· πάλιν ἑτέρως αὐτὸν σημαίνει, λέγων, ἐὰν δὲ ἀπὸ τῶν προβάτων ὁλοκάρπωσιν αὐτῷ τῷ κυρίῳ, ἀπό τε τῶν ἀρνῶν, καὶ τῶν ἐρίφων εἰς ὁλοκάρπωσιν, πρόσωπον ἄμωμον προσάξει αὐτὸ, καὶ ὁπτήσει τῷ χειρὶ ὅτι τῷ καθαρῷ αὐτῷ, καὶ σφάξουσιν αὐτὸ ἐκ πλαγίων τοῦ θυσιαστηρίου προβάτων ἔναντι κυρίου. πῶς οὖν πρὸς καὶ διὰ τούτων λέγων ὁ ὅτι Χριστοῦ μορφοῦται μυστήριον, αἰσθητῶς ἑρμηνευτέον. πρότερον δὲ δίκαιον προσήκειν αὐτῷ τε τῷ ναῷ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τὴν θέσιν εἰπεῖν, ἵνα ὅτω νοήσωμεν, ὅ, τί ποτε πρὸς δηλοῖ, ὃ μὴ κατ' αὐτὴν τὴν εἰρημένην ὁρᾶν, τετράφθαι δὲ μᾶλλον προὸς βορρᾶν ὃ πρόσωπον. κεῖται γὰρ ὡς λέγουσιν οἱ νεώτεροι τῆς μέρεσι τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, βλέπει δὲ εἰς ἑῴας ὁ νεώς, καὶ τοῖς πρόσωπα τοῦ ἡλίου βολαῖς αὐοίγει τὰς θύρας· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ὃ θεῖον θυσιαστήριον, κατευθὺ τοῦ ἁγίων ἐρημουμένου, ὡς πρὸ οἴκου Θεοῦ, τοῖς ἐξ ἑῴας εἰσβάλλουσι ὃ πρόσωπον ἐδίδου μέτωπον, τοῦ δύο πλαγίων τοῦ μὲν ὁρῶντος εἰς νότον, τοῦ δ' ὅτι βορρᾶν· ὅτι δὲ τοῦτ' ὅτως ἔχει, καθὰ καὶ εἰρήκαμεν, πλεοφορηθήσομαι μαθὼν ὃ τοῦτο τῶν προφήτῃ Ἰεζεχιὴλ κείμενον. ὅτι γὰρ δὴ πρὸς τῆς φαλτιὴλ τελευτῆς ἐδιδάσκετο, δῆλα θεωρίας δὲ δηλονότι πολυμαθοῦς, ὅτω φησὶ, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὡς εἰκοσιπέντε ἄνδρες, τὰ ὀπίσθια αὐτῶν πρὸς τὸν ναὸν κυρίου, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀπέναντι· καὶ ὅτι προσκύνουσι τῷ ἀνατολὰς τῷ ἡλίῳ. τῷ δὲ ἀνίσχοντι τῷ ἡλίῳ προσκυνοῦν ὀπισθομερῆς τὸν ναὸν ἐπῆγε τῷ ἰδίου σώματος· πῶς οὐκ ἀνάγκη νοῦν εἰς ἀνατολὰς τετράφθαι

A teret, quàm, quod magis consentaneum videbatur, cum suis secundum carnem cognatis, à quibus vel hoc nomine saltem diligi debebat. Consultissimè itaque ad gentes se transtulit Christus, ea re quodammodo denuntians traditurum se totum alienigenis, nisi à persequendo abstinuerint, & expellendi benefactoris finem fecerint. Quemadmodum autem istud re ipsa subinnuere dicimus, ita rursus comperiemus ipsum sub vetustiore
B figura discessum illum ex Hierosolymorum vrbe interminatum. Cum de sacrificiis Leges statueret, vt & in Leuitico scriptum est, typum Christi velut in imagine præformans, vitulum Domino in munus & holocaustum afferri iussit. Rursus aliter quoque ipsum adumbrat, dicens: *Si autem de ouibus munus eius Domino, & de agnis, & de hædis in holocaustomata; masculum immaculatum adducet illud, & imponet manum super caput eius:*
C *& iugulabunt illud à latere altaris ad Aquilonem ante Dominum.* Quo pacto igitur hinc nobis adumbretur Christi mysterium, necessariò nobis indagãdum est. Primùm autem dicendum existimo quis fuerit situs templi Hierosolymitani, & altaris, vt sic intelligamus quid sit quod pecus oblatum non rectà ad altare, sed ad Aquilonem conuerteretur. Iudæorum regio in partibus terræ sita est Australibus; ad
D orientem verò templum respicit, & primis Solis radiis portas aperit. Sed & ipsum altare diuinum ex aduerso Sanctorum extructum velut in conspectu Dei, ingredientibus ab oriente primam faciem offerebat, vno quidem latere ad Austrum respiciente, altero ad Septentrionem. Hæc autem ita se vt diximus habere certò comperies, si acceperis id quod apud Ezechielem scriptum est. Nam cum de morte *Phaltiæ* accepisset, sic ait:
E *Et vidi*, inquit, *& ecce quasi viginti* Leuit. 1
& quinque viri, posteriora sua ad templum Domini, & facies suas contra: & hi adorabant Solem ad Orientem. Quòd si is qui Solem Orientem adoraret ponè templum relinquebat, quomodo necesse non est intelligere faciem eius ad Orientem esse con-

* χ. τοῦ πόρους

uersam? In eodem verò situ ipsum quoque altare diuinum erat, vt diximus. Igitur ipsius templi, tum diuini altaris frons erat, quæ ad Orientem ingredientibus patebat: duo verò latera, vnum ad Austrum, alterum ad Aquilonem, alio nimirum deficiente quod retrorsum quodammodo concipitur ad partes occiduas. Cum hæc igitur ita sint, ad Aquilonem positam comperiemus finitimam Iudææ Galilæam, hoc est Gentium regionem, vt scriptum est: *Galilea gentium.* Quoniam autem Dominus noster IESVS Christus post salutarem passionem Iudæorum regione excessurus erat, & in Galilæam, hoc est ad Ecclesiam gentium transiturus, idcirco ouis quæ figuræ vicem gerebat, à lateribus iugulabatur vt respiceret ad Aquilonem, iuxta illud Psalmistæ de Christo: *Oculi eius super gentes respiciunt.* Cum verò sanctus Euangelista dicat ipsum nolle cum Iudæis versari, quia de eo interficiendo cogitabant, illud iis quæ antea diximus adiungemus, nempe non esse formidini adscribendum hunc Christi discessum, sed neque idcirco ei imbecillitatem vllam imputandam qui omnia potest: verùm ad dispensationis ordinem referendum. Debebat enim non intempestiuè, sed suo tempore crucem pro cunctis subire.

Esa. 9.

Psal. 65.

A Ὁ προσωπον αὐτῷ· καὶ τοῦτο ἦν ὧδε τὸ χῆμα καὶ τὸ θεῖον αὐτὸ θυσιαστήριον, καθάπερ εἰρήκαμεν· ὁρᾶσθω αὐτῷ τι τῷ ναῷ καὶ τῷ θείῳ θυσιαστηρίῳ μέτωπον μὲν ὧδε τὸ προσβάσιμον εἰς ἀνατολάς· πλάγια δὲ δύο, τὸ μὲν εἰς νότον, θάτερον δὲ πρὸς βορρᾶν, τὸ ἕτερον δηλονότι τῆς λείποντος, ὃ δὴ νοηταί πως ἐν ὀπισθοφανεῖ τοῖς τῆς ἑαυτοῦ ὁρωμένοις μέρεσιν· ὅτῳ δὴ συγχωροῦν ἐχόντων ἡμῖν τὴν εἰρημένων, πρὸς αὐτὸ χειμένῳ διηκόντως τὰν βορρᾶ τὴν τῶν Ἰουδαίων χέτονα Γαλιλαίαν, τοῦτ' ἔστι, τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν, καὶ ὃ μεγα μένον, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. ὅπερ ἦ ἔμελλεν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὸ σωτήριον πάθος τῶν μὲν τῶν Ἰουδαίων ἀπαναίσασθαι χώρας, ἀφικέσθαι δὲ εἰς τὴν Γαλιλαίαν, τοῦτ' ἔστι, πρὸς τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν, ἐκ πλαγίων ἐσφάζετο. Ὃ δὲ τύπῳ λαφθὲν εἰς θυσίας πρόβατον, ἵνα βλέπῃ πρὸς βορρᾶν, κατ' ἐκεῖνο ὃ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ ψαλμῳδοῦ περὶ Χριστοῦ, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὅπῃ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν. ὅπερ ἦ, καὶ παιδαγωγῶν φησιν ὁ μακάριος Ἠσαΐας ὃ σωτῆρα τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸν, ἐπείπερ αὐτὸν ἀπέλιπεν ἐβουλήθησαν, τοῖς εἰρημένοις ἐκεῖνο προσαθήσωμεν, ὡς ἡ θλίψις ἕξ κλῆμα τὴν ἀναχώρησιν λογιζόμεθα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἀσθενείας ἀφ' οὗτο καταγνῶσόμεθα τοῦ πάθους ἰσχύοντος, τὸν ἦ τῆς οἰκονομίας ἀποδεξόμεθα τρόπον· ἔδει γὰρ αὐτὸν προσωπον, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ οἰκείῳ τὸν ὑπὲρ πάντων ὑπομεῖναι σταυρόν.

B

C

v. 3. &c. *Dixerunt igitur ad eum fratres eius, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse palam esse. si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Nam ne fratres quidem eius credebant in eum.*

D Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὕπαγε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσωσι τὰ ἔργα, ἃ ποιεῖς. οὐδεὶς γὰρ τι ἐν κρυπτῷ ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παρρησίᾳ εἶναι. εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ· οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν.

Cum nondum in sancta carne inhabitare Deum Verbum agnoscerent qui crediti sunt fratres Saluatoris, sed neque quo tempore hæc dicebant ipsum scirent factum esse hominem, angustè adhuc de eo sentiunt, & longè illiberalius quàm eius gratiæ & eminentiæ conueniat, quippe qui nihil amplius quàm reliqui cernebant, & vulgari opinione de ipso delusi suspicabantur, & reuera ipsum natum esse ex Patre Ioseph existimabant, nec mysterij occultum opus cernebant.

Οὔπω τὴν οἰκοῦσαν τὴν ἁγίαν σαρκὶ Θεὸν λόγον ἐπιγινώσκοντες οἱ νομισθέντες τοῦ σωτῆρος ἀδελφοὶ, ἀλλ' οὐδὲ εἰδότες κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν τὰ τοιαῦτα φασιν, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, μικρὰς ἔτι τὰς διανοήσεις ἔχουσι περὶ αὐτοῦ, καὶ πολὺ μετριώτερον τῆς εὐουσης αὐτῷ χάριτος καὶ ὑπεροχῆς φαντάζονται, πλέον μὲν τῶν ἄλλων ὁρῶντες οὐδὲν, τοῖς δὲ κοιναῖς ἐπ' αὐτῷ δόξαις παραπαιζόμενοι δόξαις, οἰόμενοί τε καὶ ὃ μᾶλλον ἐκ πατρὸς γεγεννῆσθαι ἐκ αὐτὸν τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τὸ κεκρυμμένον οὐχ ὁρῶντες τοῦ μυστηρίου καθαπτόμενοι·

πολλῶν γὰρ, ὡς εἰκὸς, λελησότως θαυμαπουργου- A Multis enim, vt credibile est, clam
μένων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, κενῆς patratis à Christo in Galilæa miraculis,
ἐφίεσθαι δόξης αὐτὸν αἰσχύνουσι, καὶ ὡς μέγα ipsum ad inanis gloriæ cupiditatem
τι χρῆμα, τί σὺ τῶν ὁρώντων ἀποδύεσθαι θαῦ- hortantur, & ceu magnum & exi-
μα συμβουλεύουσιν, ὡς τούτου γε ἕνεκα καὶ μό- mium quid spectatorum admiratio-
νης τοῖς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν τελουμένων δυνάμεις nem captare consulunt, quasi nullam
ἐνεργεῖν θέλοντος αὐτοῦ, ἵνα δὴ μόνον τοῦτο πρὸς τοῖς aliam ob causam quælibet miracula
ὁρῶσιν ἀξιάγαστος εἰς δοκῇ, καὶ παρὰ τοῖς ἐξ αὐθεμό- patraret, quàm vt apud spectatores
των ἐπαίνοις σεσωρεύηται, κατὰ τινας τῶν φιλο- famam sibi conciliaret, & humanis
δόξων εἰωθότων. ὅρα γὰρ ὅπως αὐτῷ συμβουλέ- laudibus, ambitiosorum quorundam
νουσιν ἀναβαίνειν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, οὐ αὐτῇ τε B more, efferretur. Vide enim vt eum
μᾶλλον τερατουργῶν, ἢ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐ- ipsi hortentur ascendere in Iudæam,
τὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα θεωρήσωσι τὰ ἔρ- & miracula ibi potius edere, non vt
γα ἃ ποιεῖ. εἰ γὰρ βούλῃ γινώσκεσθαι, φασὶ τοῦτο credant in ipsum discipuli eius, sed
γάρ ἐστι φανερῷ· μὴ λελησότως ἴσθι μεγα- vt videant opera quæ facit. Si enim
λουργὸς, μηδὲ οὖν τοῦ δυνασθῆναι πάντα δρᾶν ὑ- vis agnosci, inquiunt, (hoc enim si-
περῆρχον ἐκστρεπὴς, φεῦγε τὴν περίφημον· ἔσῃ γὰρ gnificat, esse in manifesto) noli clam
οὕτω τοῦ κόσμου γνώριμος, καὶ οὐ τοῖς ὀφθαλμοῖς πάσι φα- miracula patrare, neque cum omnipo-
νέστερος. λόγος μὲν οὖν ὁ περὶ ἐκείνων οὐ τούτοις tentiâ clarcas, celebritatem fugito.
ὑπεσημήνατο ὁ χρησιμώτατος ὁ Σωτῆρος Sic enim mundo notus eris, & spe-
Εὐαγγελιστής, ὡς οὐδέπω πεπιστευκόσιν εἰς αὐτὸν C ctatoribus magis conspicuus. Hæc il-
οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· καὶ γὰρ ὧν ὄντως τὴν ἀποπνοὴν li. Notat porrò commodè sapientis-
τοῖς ὕστερον ψυχροῖς καταγινώσκειν λόγοις, τοῖς simus Euangelista, eius fratres non-
ἤδη μετὰ τὴν πίστεως τὴν θεοσεβῆ περὶ αὐτοῦ λα- dum in eum credidisse. Absurdissi-
βόντας ἐπαίνους. ἐπεὶ δὲ πεπιστεύκεσαν μέγα mum enim esset eos tam frigidorum
περὶ αὐτοῦ σωτήριον μυστήριον, εἰς τὴν θεοσεβείας verborum reos esse si iam per fidem
τε καὶ ἀρετῆς ἀκρότητα χωροῦσιν, ὡς καὶ ἀποστόλοις χρη- Deo congruentem de ipso cognitio-
ματίσαι, καὶ μετὰ πάσης κτήσασθαι τὴν βλάβειαν. nem hausissent. Sed postquam intel-
ἔχεις καὶ τοῦτο μετὰ τῆς προφητικῆς προαγορεύμενον lecto magno illo mysterio credide-
φωνῆς. καὶ γοῦν ὁ μακαρίτης φησὶν Ἱερεμίας, ὡς runt, eò pietatis ac virtutis euehuntur,
πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, ὅτι καὶ vt & Apostoli vocati sint, & pietatis
οἱ ἀδελφοί σου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου, καὶ ὅτοι ἐ- laude mirificè in claruerint. Idipsum
κήρυξάν σε, καὶ ἀνεβόησάν σε, μὴ πιστεύσῃς αὐτοῖς, ὅτι D Prophetarum quoque voce prænun-
ἀγαθοί σε καλῶ· οἱ γὰρ τοῦ πίστεως ἀπε- ciatum. Beatus quippe Hieremias
στόμενοι ἀδελφοὶ, ἢ μᾶλλον τῆς ἀρετῆς ἐμῶν εἰ- tanquam ad Dominum nostrum Ie-
ρημένων, μετανοοῦσι καὶ κολακεύειν ὑπερβεβη- sv m Christum sermone conuerso:
κότες αὐτὸν, σωπήσωσιν ἢ μᾶλλον πίστεως, λελαλή- *Et fratres*, inquit, *tui*, *& domus* Hier. 12.
κασί τε καλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ τοῖς σωφελουμένοις *patris tui*, *etiam ipsi spreuerunt te*, *&*
ἑτέροις, καὶ τοῖς περὶ τῆς πίστεως ἐπαγωνιζόμε- *ipsi clamauerunt: ex posteterioribus tuis*,
νοι λόγοις· ἐπαχθύπατος δὲ λίαν ὁ θεοφόρητος ἀ- *congregati sunt: ne credas in eis*, *quia*
δελφοὺς ὀνομάσας, ὑπεφέρμηνος ὁ οἶκος τοῦ *loquentur ad te bona.* Fratres enim
πατρός σου, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ γεγονότες νοοῖντό πως qui ante fidem spreuerant, & verbis
ἐκ τῆς μακαρίας παρθένου, μᾶλλον δὲ ὡς ἐκ modo allatis vociferantes in eum pro-
μόνου πατρὸς τοῦ Ἰωσήφ. pemodum insurrexerant, congregati
Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρε- sunt per fidem & locuti sunt bona
στιν, ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἕτοι- de ipso, cæteris opitulantes, ac fi-
μος. dei doctrinam tuentes. Porrò Pro-
pheta circumspectè admodum fra-
tres cum dixisset, commodè subiun-
git, *Domus Patris tui*, ne ipsi quo-
que ex beata Virgine nati cense-
rentur, sed potius ex solo Patre
Ioseph.

v. 6. *Dixit ergo eis* Iesvs, *Tempus meum nondum aduenit; tempus autem vestrum semper est paratum.*

Obscura

Nunquam non vmbra veluti quadam tegitur Saluatoris oratio. sic enim scriptum est de illo: *Esa.32.* *Erit homo occultans sermones suos.* Id autem ab eo vtiliter vsurpatum esse, quis sanæ mentis non fatebitur? Nondum itaque palam & apertè loquendi tempus est, inquit, nec omnibus manifestandi, cum Iudæorum mens nondum matura sit ad intelligendum, ita vt citra iram ac furorem meam doctrinam capere queant: sed neque me nunc mundo manifestari tempus permittit, cum nondum Iudæi à gratia planè recesserint, neque porrò in me tam petulanter insurrexerint, vt migrandum mihi sit ad alios. Hanc igitur ob causam nondum suum tempus adesse ait, sed illorum aduenisse, & omnino præsto esse. Dicimus quippe licere mundanis hominibus præstare quod velint, nulla necessitate impediente, aut ad temporariam dispensationem vocante quæ ad aliquid agendum aut non agendum hortetur, sicuti nimirum in Christo. Nam mundanorum hominum vita remissa & à curis atque laboribus aliena est, commodum & expeditum semper ad voluptates tempus conferens, & suis cultoribus quò ferri voluerint facile permittens. Quocirca non quoduis tempus earum rerum quæ dispensationi necessariò subiacent aptum est faciendis iis quæ decet, sed quod vnicuique ita congruit, vt ipsius rei natura postulat. In iis autem qui dissolutè ac liberè viuunt, nihil tale reperitur: sed quocunque se conferre voluerint, maxima cum licentia & facilitate transeunt.

A Επεσκιασμένος ἀεὶ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, οὕτω γὰρ γέγραπται περὶ αὐτοῦ, ὅτι Ἐξεῖ ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. ὅτι δὲ καὶ τῦτο χρησίμως ἐπετηδεύετο, τίς τῶν ἀμυήτων ἂν φρονούντων οὐκ ἐρεῖ; ὅπου τοι γε καὶ τοῖς μαθηταῖς παῤῥησίας ἀκεραίου κωλύει, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ἀναδείξεως τῆς εἰς ἅπαντας ἀπημφιεσμένος * ὅτου τῆς Ἰουδαίων ἀμαυρώσεως * κ. ὑπὸ πεπαιωμένης εἰς σωφροσύνην, ὡς δίχα θυμοῦ, καὶ ὀργῆς τοῖς παῤ' ἐμοῦ δυνήσεσθαι χωρῆσαι λόγοις. ἀλλ' οὐδὲ ὅλως γεωρίζεσθαί με τῷ κόσμῳ νῦν B ἐφίησιν ὁ καιρὸς, ὅπου πάντελως ἀποφοιτώντων τῆς χάριτος Ἰουδαίων, ἀλλ' οὐδὲ ὅπως ἐμπροισπουδόντων εἰς ἐμὲ, ὡς ἤδη χρῆσαι λοιπὸν μεθορμίζεσθαι πρὸς ἕτερα. ὅπου τοι γε καὶ τοῖς μαθηταῖς δηλαδὴ τοῦτο φησὶν ἑαυτὸν φησι, πάρεσται δὲ λέγει τὸν ἐκείνων, καὶ οὐκ ἑτοίμως δὲ κεῖσθαι δηλοῖ πάντως· ἔξεσται γὰρ τοῖς ἐν κόσμῳ φαύλως δοκοῦσιν ὁπωσοῦν πράττειν, ἢ μηδενὸς, ἢ κἂν εἰς παρόντα καιρὸν καλοῦντος οἰκονομίαν πρὸς ὃ χρῆναί τι δρᾶν ἢ μή, συμβουλεύοντος, ὥσπερ οὖν καὶ ἐμοὶ νῦν C ἔξεστι καὶ ὅτε Χριστὸς ἄλλως τε τῷ τοῦ ἐν κόσμῳ ζωὴν ἑλομένων, ἀφελόμενόν τις ὄντα ἢ δίαιταν, καὶ φροντίδος τῆς ὑπερτέρας ἀπολλαγμένην, παρεκείμενον ὥσπερ ἀεί, καὶ ἁπλῶς μὲν εἰσφέρουσα τὸν ὑπὲρ τῆς ἡδίστης χαρὰν, καὶ ἐφ' ὅσον ἂν βάλωνται βαδίζειν, ἑτοίμως τοῖς αὐτὴν χρωμένοις ὑπηρέτουσα. οὐκοῦν τῷ μὲν αἰσχρῶς οἰκονομίας παραγμῷ ὑπεκείμενον, καιρὸς ἂν οὐκ εἰς τὸ ὁρᾶν ἃ παρῆκεν ὑπεπίδηλος, ἀλλ' ὁ παρόντων ἑκάστῳ τελουμένων, ὥσπερ ἂν ἡ τῶν παραγμάτων ἁπάντων φύσις· τῷ δ' ἀπολύτως ἑλομένῳ βιοῦν, ὑπεκείσεται μὲν τοιοῦτον οὐδὲν· ἑτοιμοτάτη δὲ μᾶλλον καὶ ἀφελόμενον πάντελως, ἢ ἐφ' ὅσον ἂν ἐθέλωσιν ἰέναι πρόοδος.

v. 7. *Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt.*

Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς, ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ εἰσίν.

Scitè admodum nunc quoque Saluator fratres terrena adhuc sapere ostendit, & alteram quodammodo responsionem arte mixtam affert, quâ non modò eos ostendit quis secundum naturam sit non agnoscere, sed præterea tam alienos esse ab eius dilectione, vt vitam mundanæ conformem viuere malint, quàm virtutem colere. Absurdissimum quippe est cum cæteris omnibus citra tergiuersa-

E Καλῶς ἐντεῦθεν σφόδρα καὶ νῦν ὁ σωτὴρ κοσμικώτερόν πῃ φρονοῦντας, καὶ δηλητηριώδους ἐλεεῖ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ δευτέραν ὥσπερ ἀπολογίαν τέχνῃ κεραστὴν εἰσφέρει, δι' ἧς οὐχ ὅπως οὐκ ἐγνωκότας αὐτοὺς τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης ἀποδείκνυσιν, ἀλλ' ἔτι τοσοῦτον τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἐξωκισμένους, ὡς ἐλεεῖσθαι δηλητηριῶν οὐκ ἀπαδίντας τοῖς τὰ κοσμικὰ γαυριῶσι βίον, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τὰ ἀρετῆς· ἐν ᾧ δὴ καὶ ὄντως ἀποπάτορ τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι παρεσκεύασε τὰ συμφέροντα, πρεσβοληῆς

ἀπάσης τῆς ὑπὲρ τούτου προφυλάξεως. τοῖς δὲ εἰς δόξαν ἀδελφοῖς, μὴ ὑπὲρ πολλῷ, καὶ πλείονι χρείᾳ μέτρῳ, τὰ ἐφ' οἷς ἔμελλον ὑμεῖς μετρίως ὠφελούμενοι μαθήσεσθαι τῆς σοφίας τὸν χορηγόν. ἔθος δὲ τοῦτο τῷ σωτῆρι Χριστῷ· θραττόμενος γὰρ ἀκαίρου προφάσεως ἕνεκα, ὅτε, μακρὰς τοῖς ἀκροωμένοις ἐξυφαίνει τὰς κατηχήσεις, ἀεὶ τοιαδροῦ, φησί, φίλον ἑκάστῳ ὅ σοι γλυκύ, καὶ ἡ τοῦ ὁμοίου ταυτότης, τὴν δόξαν σωματοῖ πρὸς ἀρέσκειαν. ὁ κόσμος ὑμᾶς οὐ μισεῖ, φησὶν ἐμὲ δὲ ἔτι τὰ αὐτοῦ, ἐμὲ δὲ μισεῖ, οὐχ ἡδέως ἐφ' οἷς ἐμὲ ἀκριβῶς ὑπ' ἐμοῦ κατηγορούμενος· ὁρῶ οὖν ἀκινδύνως ἐπὶ τὴν ἑορτὴν ἐλθόντας ὑμᾶς ὅτι μὲν οὐ τὴν ἑορτὴν, ἐγὼ δὲ οὐκέτι. διαλέξομαι γὰρ πρὸς τοὺς φιλήδονους ὀλίγα, καὶ πρὸς ὀργὴν ἀνακαλοῦσαν ὄντως τὸν ὅτι προσήκει σωφρονεῖν οὐ κακοδιαχόμενον. ὠφελεῖ δὲ πάλιν καὶ διὰ τούτων τῶν ῥημάτων ἡμᾶς ὁ κύριος. καὶ γὰρ δεῖ ποιεῖσθαι τοὺς ἐλέγχους οὐκ ἀσκεπάστως συμφέρει, οὐδὲ εἰς πάντας ἀνυφόρμητον ὑπὸ πλήξεως τὴν ὑφήγησιν, ἀλλ' εἰδέναι δεῖ τὸν ἐλεγχόμενον, μὴ ἐλέγχειν κακοῖς, ἵνα μὴ μισήσωσί σε, ὅτε δὲ μῖσος οὐκ ἀζήμιον, εἰς ὥρα δὲ μᾶλλον ἀκουόντων ἐπείγεσθαι λαλεῖν τὸν ἐλεγχόμενον. φιλαμαρτήμων γὰρ ὁ κόσμος ὅλος ἐστὶν, ἐπανορθωτὴς ὁ τῶν ἁμαρτανόντων ὁπότε τελουμένων ὁ κύριος· δεῖ ἐλέγχου ὁ πολλάκις ποιεῖσθαι προσήκει τὴν ἐπανόρθωσιν· ὃ γὰρ ὅλως καταλέγειν τὰ ἁμαρτίας, ὑπόλειμμα ἐστὶ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὰς, καὶ ὃ τῆς φαυλότητος κατηγορεῖν, ὑπόπλεων ὄντι τοῖς ἔργοις αὐτῶν· ὅταν οὖν ἀνάγκη γένηται εἰς ὃ ἐλέγχειν καλῶς τὸν διδάσκοντα, καὶ ὁ τῆς ἀκροάσεως τρόπος ἀφὸ τούτων ἔσται καλόν, χαλεπαίνῃ δὲ λίαν ὁ ἀφὸ τοῦ ἐλέγχων ἀβουλήτως παιδαγωγούμενος, τότε * δεῖ πάντως τὰ οὐκ μίσους * ἀναφύεσθαι κακά. ἀφὸ τούτου, φησὶν ὁ σωτὴρ ἑαυτὸν μισεῖσθαι ἀφὸ τοῦ κόσμου, ὡς ἄν πω χωρεῖν ἰσχύοντες τὸ μεθ' ὑπερπλήξεως ἀφαίνεσθαι, ὅταν καὶ τοῦτο προσήκῃ γίνεσθαι ἀφὸ οὗ χρήσιμον. νοεῖ γὰρ ὅτι τοῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδονῆς τυφλουμένοις, χαλεπαίνει δὲ πάντως τὸν ὅτι προσήκει σωφρονεῖν αἰσχυνόμενα λόγον. ταῦτα δὲ φησιν ὁ σωτὴρ οὐκ ἀποφήσας πάντελῶς τὸ * ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις * ἀποδημεῖν, οὐδὲ προσὸς ἐλέγχους ἀπειρηκὼς, τοῖς οἷσπερ ἀφὸ φαίνονται τοῖς ἁμαρτάνουσι χρήσιμοι, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ δέοντι δρᾶν καὶ τοῦτο μὴ τὰ ἄλλων διαφθείρωμεν. σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ τοῖς ἑαυτῶν μαθηταῖς τοιοῦτόν τι φησί. προμηθούμενος γὰρ, καὶ ὑπὲρ σφέδρα τοῖς ὑπα-

A tionem vllam quæ conducant exponere, iis autem qui fratres eius putabantur, non ampliori longè mensurâ ea largiri, quibus non mediocriter adiuti agnituri sint tandem sapientiæ largitorem. hæc autem est Saluatoris Christi consuetudo. Opportuna interdum occasione arrepta longas auditoribus institutiones contexit. Semper igitur, inquit, simile sibi quisque amare solet, & morum similitudo amorem mirificè conciliat. Mundus vos non odit: Adhuc B enim quæ eius sunt sapitis: me autem odit, cum ægrè ferat à me sua vitia reprehendi. Itaque citra periculum quidem vos ad hoc festum accedetis, ego verò non item: Differam enim profecto, & quæ vsui sunt coram eloquar: Sed voluptuosis acerba est reprehensio, & facilè potest eum qui castigationem non admittit ad iram accendere. Rursus autem his quoque verbis Dominus nobis prodest. Nec enim vtile est temerè & inconsideratè arguere, & C coram omnibus monere cum increpatione, sed quod scriptum est obseruare: *Noli arguere malos*, inquit, *ne te odio habeant*, quandoquidem odium sine detrimento esse non potest; sed in aures potius audientium loquere, vt scriptum est. Pronus enim ad peccandum mundus est: sed eorum quæ vitiosè fiunt castigator est Dominus. Sæpe autem correctio increpando facienda est. Detrahere enim peccato, eius cultores obiurgare est, & vitium accusare, increD pare est eo infectos. Cum ergo necessitas doctorem ad arguendum adigit, & curandi ratio id postulat, discipulus verò reprehensionis impatiens vehementius indignatur, tunc ex odio mala vtique nascuntur. Idcirco Saluator ait à mundo se odio haberi, vt qui nondum cum obiurgatione admonitionem ferre possit, cum id propter vtilitatem fieri deceat. Animus quippe vitiosis voluptatibus deditus, castigationem prorsus ferre nequit. Hæc autem Saluator ait, E non quòd omnino negaret se Hierosolyma profecturum, neque quòd reprehensiones peccatoribus vtiles adhibere detrectaret, sed quòd congruo tempore istud quoque inter alia facere in animo haberet. Obseruandum autem est ipsum suis quoq; discipulis tale quiddam dicere, eos consolando nimirum, monendóq;

* al. δὲ

* al. ἀναφύεται

* al. ἀπημίαν

ſuccenſendum eſſe ob ea quæ euentura erant cum ipſum orbi prædicarent, & in tentationes innumeras incideren: *Si eſſetis*, inquit, *ex mundo, mundus quod ſuum eſſet amaret: Cum autem non ſitis ex mundo, idcirco vos mundus odit*, mundum his verbis nominans, non creatum illum quem cernimus, ſed eos potius qui quæ in mundo ſunt ſapiunt, quibus præfractus, ac difficilis, & hoſtis loco eſt, qui perinde ac illi non ſapit: qui autem morum turpitudine ac ſtudiorum ſimilitudine coniunctus eſt, amicus & affinis eis eſt.

A συμβήσεσθαι μέλλουσιν, ἐπαχθέλλειν διδάσκων, ὅτε μὲν αὐτὸν τῇ οἰκουμένῃ κηρύττωσι, καὶ μυρίοις ἐπιτάττωσι πειρασμοῖς· εἰ ἦτε, φησὶν, ἐκ τοῦ κόσμου, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει· νῦν δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος, κόσμον δὲ τοῦτον οὐ τὸν ὁρωμένων κτίσιν ἀποκαλῶν, μᾶλλον δὲ τοὺς φρονοῦντας τὰ τοῦ κόσμου· οἷς δὴ καὶ λίαν ὁ μὲν τῶν ἴσων οὐκ ἐραστὴς, σκληρὸς, καὶ παροξύντης, καὶ ἐχθρὸς ἅπασι τοῖς τοιούτοις λελόγισται· συνήθης δὲ καὶ φίλος ὁ συνεθιλιπτὴς, καὶ τῇ τοῦ βίου τρόπῳ πρὸς ἡσυχίαν τὸν ἐπ' ἀγροῖς συνοφιλογήμων.

B

v. 8. *Vos aſcendite ad diem feſtum hunc: Ego non aſcendo ad diem feſtum iſtum: quia meum tempus nondum impletum eſt.*

Υμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτήν· ἐγὼ οὐκ ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ ἐμὸς καιρὸς οὔπω πεπλήρωται.

Negat Dominus apertè tandem ſe cum Iudæis feſtum celebrare velle, aut vnà proficiſci, vmbraticam lætitiam ſimul cum illis percepturum. Quod enim ad paucos dictum eſt, qui fratres habebantur, ad totum Iſraëlitarum genus ſignificatione pertinet. Nemo enim certè dixerit IESVM propriè cum fratribus ipſorum causâ verſari nolle, qui in Galilæa cum ipſis verſetur, ſed non abs re ſuſpicandum ex eo quòd multi eum generis eiuſdem ſecundum carnem eſſe credebant, in eodem quoque fuiſſe contubernio. Patet igitur, Chriſtum nolle feſtum agere cum fratribus, id eſt cum tota Iudæorum gente, vt per vnum ſanctorum Prophetarum ſcriptum eſt: *Odio habui, reppuli feſtinitates veſtras, nec odorabor hoſtias in conuentionibus veſtris: quia ſi mihi obtuleritis holocauſta, & ſacrificium, non ſuſcipiam, & ſalutare præſentiæ veſtræ non reſpiciam. Transfer à me ſonitum carminum tuorum: & pſalterium organorum tuorum non audiam. Spiritus enim Deus eſt, & eos qui adorant eum, in Spiritu & veritate oportet adorare*, iuxta ipſius Saluatoris ſententiam. Cum autem ſit Spiritus, iure ſpiritalibus honoribus oblectatur, in quorum typum legali præcepto boum ac pecudum cædes, thuriſque præterea, ac ſimilæ, vini, & olei oblationes ritè & ordine fiebant, multiplicem ſpeciem virtutis adorantium in Spiritu clarioribus figuris denotantes. Vos igitur, inquit, qui vmbram adhuc diligitis, quique craſſiùs & Iudaico more de his ſentitis, aſcendite

Amos 5.

Ioan. 4.

Ἀποφαίνεται μὲν ἤδη σαφῶς τὸ βούλεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις συνεορτάζειν ὁ κύριος, ἥξειν ἐπὶ ταὐτὸν, ὡς συμμεθέξων ἐκείνοις τῆς σκιαγραφουμένης εὐφροσύνης. τὸ γὰρ ἅπαξ εἰρημένον, ὡς πρὸς ὀλίγους, καίτοι νομιζομένους ἀδελφοὺς, εἰς ὅλον δυνάμει διαφαίνεται τὸ ἔθνος τὸ κατὰ σάρκα. οὐ γὰρ δή τις ἐρεῖ τὸ συνῆφθαι τοῖς ἀδελφοῖς διὰ ἀμέσου τὸν κύριον παραιτεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν, ὃς γε καὶ συνῆν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ φαίνεται· ἀλλ' ὑποπτευτέον ἦν, ὅτι καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ λέγεται τῷ ὄχλῳ τῷδε, καὶ παρὰ πολλοῖς ὑπῆρχον, καὶ ὁμόσιτος ἦν. πρόδηλον οὖν, ὅτι καθάπερ ἐν τύπῳ τοῖς ἀδελφοῖς ὅλης τῆς Ἰουδαίων εἰσφερομένης, τὸ συνεορτάζειν αὐτοῖς ἀπεφθέγξατο Χριστὸς, καὶ τὸ εἰρημένον δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν μεμίσηκα, ἀπώσομαι ὑμῶν ἑορτὰς ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν, δηλονότι, καὶ ἐὰν ὁλοκαυτώματα, καὶ θυσίαν, οὐ προσδέξομαι αὐτὰ, καὶ σωτήριον ὑπὲρ φωνῆς ὑμῶν οὐκ ἐπιβλέψομαι· μεθέξουσιν ἀπ' ἐμοῦ ἧκον ᾠδῶν σου, καὶ ψαλμῶν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, κατὰ τὸ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος φωνῆς. ἐκεῖνον γὰρ ἦν πνεῦμα, πνευματικοὺς δὲ εἰσάγειν ἡμᾶς, καὶ δωρεαῖς ἐφήδεται, ὧν ἐν εἴδει τύπου ἦν ἡ νομικὴ ἐντολὴ βοῶν τε καὶ μηλοσφαγίας, καὶ λιβάνου πρὸς τούτοις, σεμιδάλεώς τε καὶ οἴνου, καὶ ἐλαίου προσκομιδαῖς τελουμένοις ἐκείνοις, τὸ πολυειδὲς τῆς ἀρετῆς τῶν προσκυνούντων ἐν πνεύματι δι' ἐμφανεστέρων χαρακτήρων καταμηνύουσα· ὑμεῖς τοίνυν οἱ, φησὶν, ἔτι σκιὰν ἀγαπῶντες, παχύτερόν τε καὶ Ἰουδαϊκῶς διακείμενοι περὶ τούτων, ἀνάβητε

πρὸς τὴν σκιᾶς, καὶ τύποις πρυτανεύειν· ἐμοὶ δὲ οὐχ ὅπως ἑορτάζειν ἡδύ· πρὸς ταύτην οὐκ ἀνέρχομαι τὴν ἑορτὴν, τὴν τὸ τύπῳ δηλονότι, καὶ σχήματι· ἔχω γὰρ ἐν αὐτῇ οὐδὲν τέρπον οὐδέν· προσμένων δὲ μᾶλλον τὴν ἀληθοῦς πανηγύρεως τὸν καιρὸν, ὃς ὅπου ποτὲ πληρωθῇ. τότε γὰρ τότε, φησὶ, τοῖς ἐμοῖς θιασώταις συνέσομαι χαίρων τὸ τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων, τῇ τοῦ πατρὸς δόξῃ, τὴν εἰς ἄκρον ἀπαστράπτων φαιδρότητα. ἑαυτῷ δὲ φησι, καὶ ὡς ἴδιον ἀποκαλῶν τὸν καιρόν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τῆς ἑορτῆς, αὐτὸς ὁ πανηγυράρχης θεός. αὐτῷ γὰρ αὐτὴν καὶ ὁ μακάριος * Ἱερεμίας αἰνίττεται λέγων τοῖς καταμυκήσι τῆς εἰς Θεὸν θεοσεβείας, καὶ τοῖς μηδενὶ πεποιημένοις τὸ βουλεύεσθαι διαφέρειν τὸ ἀγαθοῖς· τί ποιήσετε τὸ ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ τὸ ἡμέρᾳ ἑορτῆς κυρίου; οἱ γὰρ ὅλως, φησὶ, τὸ ἀφ' ἧς ἀρετῆς ἱδρῶτα καταμύσαντες, καὶ τὸ λαμπρὸν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἄμφιον οὐκ ἔχοντες, τί ποιήσετε τὸ ἡμέρᾳ πανηγύρεως, πῶς εἰσελεύσεσθε πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ὑγιῆ ἑορτὴν, ἢ πῶς αὖ ὑμᾶς ὁ τῆς δείπνου διακοσμητὴς οὐκ αὖθις ἐνδίκως ἐξώσεται τοῦ φαιδροτάτου τῶν κεκλημένων χοροῦ λέγων, ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; τοιοῦτοι γὰρ αὖ εἰσὶν οἱ συνιόντες, καὶ τὸ ἴσον ἡμῖν εἰσκομίζοντες ὄφελος ὃ τῶν τοῦ προφήτου κείμενον Ζαχαρίου· καὶ ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅσοι ἐὰν καταλειφθῶσιν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τῶν ἐλθόντων ἐπὶ Ἰερουσαλήμ, καὶ ἀναβήσονται κατ' ἐνιαυτὸν τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ κυρίῳ παντοκράτορι, καὶ τοῦ ἑορτάζειν τὴν ἑορτὴν τῶν σκηνοπηγίας· ἀναβήσεσθαι γοῦν καταλειφθέντας φησὶν ὅτι τὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως προσκυνήσιν, καὶ πρὸς ἀκοπλήρωσιν τῆς ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγίας. πολλοὶ γὰρ ἀφ' ἧς χάριτος κεκλημένοι, οἱ πρὸς τὰ ἄνω πόλιν ἀναβαίνοντες οὐ πολλοί· ὀλίγοι γὰρ οἱ ἐκλεκτοὶ, καὶ τοῦ σωτῆρος φωνὴν, ὅτι πάντας δηλονότι λαβόντες ἔθνους. ἀναβήσονται δὲ λέγων ὅτι τῶν προσκυνῶν, οὐκέτι τὴν νομικὴν, μᾶλλον δὲ τὴν τῷ πνεύματι λατρείαν ὑπολαμβάνοντας ὑπεδήκνυε, καὶ πληροῦντας ἑορτὴν τὸ ὅτι σκηνοπηγία τῇ κατ' ἀλήθειαν, μονονουχὶ ὃ τῷ ψαλμῳδῷ ἐκεῖνο λιγυρὸς ἀοιδοῦσας μέλος· εὐλογητὸς κύριος, ὅτι εἰσήκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου. ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐβοηθήθην, καὶ ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου· ἀνεθάλη γὰρ ἡ σάρξ, καὶ εἰσαῦθις ἀναβιώσεται, τῷ ὄντι λέγοντος Χριστοῦ· γέγονε γὰρ ἡμῖν αὐτὸς ἡ τῆς ἀναστάσεως ἀρχὴ, καὶ τῆς ἀληθεστέρας σκηνοπηγίας ἡ ὁδός. καὶ τοῦτο μὲν οὖν ὅτι δι' ἑνὸς εἰρημένον τῶν ἁγίων προφητῶν,

A ad celebritatem typicam & vmbratilem. mihi non placet hoc modo festum agere. ad hoc festum non ascendo, quod typo nimirum & figura constat. nihil enim in eo sentio voluptatis: sed veræ celebritatis tempus quod nondum impletum est potiùs expecto. Tunc enim, tunc, inquit, cum meis sectatoribus versabor gaudens in splendore sanctorum, Patris gloriâ summa hilaritate coruscans. Suum autem ac veluti proprium tem-
B pus appellat. Ipsius enim est festum, ipse festiuitatis dux ac princeps est. Ipsi enim eam beatus quoque Osee tribuebat dicens pietatis con-
* χ. Ωσὴ temptoribus, & iis qui virtutibus clarere pro nihilo ducunt: *Quid facietis in die conuentus, & in die solennitatis Domini?* Qui enim in totum virtutem reiicitis, & claram charitatis in Deum vestem non habetis, quid facietis in die solennitatis, quomodo in diuinum ac cæleste festum
C ingrediemini, aut quomodo vos non iure conuiuij Dominus ex illo pulcherrimo conuiuarum choro exegerit, dicens: *Amice, quomodo intrasti huc non habens vestem nuptialem?* Huic verò affine est quod apud Zachariam Prophetam scriptum est: *Et erit*, inquit, *quicunque relicti fuerint de cunctis gentibus quæ venerint contra Hierusalem, & ascendent per annos singulos vt adorent Regem Dominum omnipotentem, & celebrent festiuitatem tabernaculorum.* Ascensuros autem dicit
D eos qui relicti fuerint ad magnum Regem adorandum, & ad festum taberculorum peragendum. Inter multos enim vocatos per gratiam, ad supernam ciuitatem ascendunt non multi. *Pauci* enim *electi*, iuxta Saluatoris sen-
E tentiam, ex omni videlicet gente assumpti. Ascensuros autem cum dicit ad adorandum, non iam significat eos qui legalem, sed qui spiritalem potius cultū peragunt, & veræ Scenopegiæ festum celebrãt, illud Psalmistæ suauiter propemodũ canentes: *Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ. In ipso speranit cor meũ, & adiutus sum, & refloruit caro mea.* Refloruit enim caro, atque iterum reuiuiscet, neque id absque Christo. Ipse enim nobis resurrectionis initium, & veræ Scenopegiæ ianua factus est. Atque hoc quidem erat quod per vnum sanctorum Prophetarum di-

Osee 9.

Zach. 14

Mat. 20.

Psal. 27.

dum est: *Et suscitabo tabernaculum Dauid quod ceciderat.* Tabernaculum enim quod cecidit, Christi nimirum qui secundum carnem est ex semine Dauid, primum ad incorruptionem Dei ac Patris virtute suscitatum est, iuxta illud quod per vnum Apostolorum ad Iudæos dictum est de ipso: *Hunc definito consilio, & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis: quem Deus suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.* Et rursus: *Hunc* IESVM *suscitauit Deus, cuius nos omnes testes sumus.* Scripturæ quippe sanctæ moris esse Christum ex Dauide secundum carnem, Dauidem nuncupare, difficile prorsus non est agnoscere.

Amos 9.

Act. 2.

v. 9. &c. *Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius ad festum, tunc & ipse ascendit, non manifestè, sed in occulto.*

Christus ex Iudæorum regione exulans in Galilæa moratur, ibique lubentius ac tutius versatur, vt rursus multitudo Gentium quamuis ob errorem quo adhuc tenebatur admodum ignara, nobilior tamen esset illis à Lege edoctis. Hinc autem significat iure quoque se Gentes diligere, & merito Israelitas auersari. Quomodo enim qui omnia nouit antequam fiant Gentium Ecclesiam dilecturus non esset, quæ tam promptè ad credendum inuitata accedat? aut quomodo non reiecturus & auersaturus esset ingratam Hierusalem, qui illius speciem ante ipsa etiam aduentus tempora concupisse dicitur, iuxta Psalmistæ vocem: hanc autem meretricem, & adulteram, & duræ ceruicis, aliisque istiusmodi nominibus appellat? Clarissimè itaque per Prophetam Ezechielem ipsam compellat his verbis: *Propterea meretrix audi verbum Domini.* Per Hieremiam verò eam velut adulteram increpat: *Sicut prænaricatur mulier in cohabitantem ei, sic prænaricata est in me domus Israël, dicit Dominus.* Quasi ergo per diuinam præscientiam Ecclesiæ gentium specie perspecta, Iudæorum autem Synagogæ morum turpitudine præcognita, illam prædiligit, ac veluti sponsam in thalamum introducit, alteri autem est infensus,

Ezec. 16.

Hier. 3.

Ταῦτα εἰπὼν, αὐτὸς ἔμεινεν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἑορτὴν, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ἐν κρυπτῷ.

Ἐμφιλοχωρεῖ τῇ Γαλιλαίᾳ, ἐκ τῶν Ἰουδαίων χώρας ἀξιοφανισμένος, ἵνδιόν τε καὶ ἀσφαλέστερον διάγοντας Χριστὸς, ἵνα πάλιν τὴν τῶν ἐθνικῶν ἀπὸ μαθῶν διγνοεστέρα ὦσιν, καίπερ λίαν ἀπαίδευτος ὄσα τῶν ἐθνῶν ἦν πλῆθος, διὰ τὸ ἔτι συνέχουσαν πλάνην. σημαίνει δὲ διὰ τούτου καὶ τὴν εἰς αὐτὸν δικαίαν ἀγάπην, ἐκ τοῦ ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διλογωτάτην ἀπέχθειαν. πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὁ πάντα γινώσκων περὶ ἑκάστου αὐτῶν, ὕστερον διαστησόμενος, ὡς ἀγάπης μὲν ἤδη τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, καὶ λευκαινούσης ἤδη τοῖς ἀπεπτῶς ἔτι τὰ πιστεύειν αὐτῷ; ἀποστήσας δὲ λοιπὸν, καὶ καταμισήσας δικαίως, ὡς ἀγαπώμενα τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὃς γε καὶ πρὸ αὐτῶν τὸ ἔτι δημίας τῶν χρόνων, ἐπιθυμῆσαι λέγεται τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὸ τῶν ψάλλοντος ἀναφώνησιν, πόρνην δὲ καὶ μοιχαλίδα, ἐκ ἂν γὰρ ἦν τοιούτων, τὴν σκληροτράχηλον Ἱερουσαλὴμ ἀπεκάλει; Φέρεται γοῦν διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἰεζεκιὴλ πρὸς αὐτὸν· διὰ τοῦτο πόρνη ἄκουε λόγον κυρίου. διὰ δὲ Ἱερεμίου φωνῆς ὡς μοιχαλίδα καταβοᾷ τὴν θεὸν, ὅτι καθὼς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνόντα αὐτῇ, οὕτως ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει κύριος. ὡς οὖν ἤδη καὶ πρόγνωσιν τῶν οὐ προμηθείας ἀποστρεπτὸς, τῆς μὲν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας προσαγορήσας τὸ κάλλος, τῆς δὲ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς τὸ φαυλότητι ἔχον αἰσχρότητα, τὴν μὲν ἤδη προσαγαπᾷ, ἐκ προσ-

πάζεθαι, καθάπαξ ἅπα τύμφωνα τοῦτ' παρῶ, ὅτι A congruo seruans tempori id quod
δὲ τῇ ἑτέρᾳ προσαπτέθαινεν, τὸ τελείως ἐκα-
τέρᾳ χρεωστούμενον καιρῷ τηρήσας τῆ διοπτ.
ὅτε γὰρ προέωσιν τοῖς ἐξ Ισραὴλ ὁλοκλήρως ἐ-
πάγη τὸ κόλασιν, ὅτι μὲν ὁλοχερῶς ἑαυτὸν τῆ
Γαλιλαίᾳ χρείζεται πρὸ τῶν σωτηρίων σταυρού-
πτε γὰρ ἂν τοῦτο δρᾶπα δικαίως ἐπ' ἀλόγοις αἰ-
τίαις τὸ πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἀποφοιτᾶν. εἰ-
ρηκὼς τοιγαροῦν, ὡς οὐκ ἀναβήσεται πρὸς
τοῦτον τὸ ἑορτὸν, τοῖς ἀδελφοῖς ὑπηρέτησε, B
εἰ ψεῦστον, εἶναι γὰρ ἄπορ τὸ οἰκεῖον διεβεβαιοῦτο
κρεῖττον, ἀλλὰ μετ' αὐτοὺς, ὑχ ἕτερα μὲν λέγων,
πρᾶττων δὲ οἷς οὐ λέγει τὰ ἐναντία· τοῦτο γὰρ
ἂν ἦν ἐξ ψεύδεσθαι, κατὰ δόλου, τοῦτ' ἔστι,
ψεύσματος ὑχ ὑπὸ τῆς λεγομένης πομπελαῖς ἐν
τῷ σώματι αὐτοῦ· ἀλλ' ὅπως ἐκεῖνο δρᾶν, ὅπερ
ἐπῆλθε προθυμούμενος. ὁ γὰρ ἀναβαίνειν συ-
νεορτάσων, ναὶ τοῦτο μᾶλλον, ἐξ ἐπὶ τῷ εἰς
τὸ σώζειν ἀφῖκτο, τὰ εἰς ζωὴν αἰωφερῆ πλὴν C
αἰώνιον ἐρῶν τε καὶ εἰσηγησόμενος. ὅτι γὰρ οὖν ἐπ' ἐκ-
ὁ σκοπὸς ἐν αὐτῷ, διδάξαι σφᾶς ἢ μὴ δὲ τοῖς ἀ-
ποδοῦσιν ἐθελῆσαι συμβαδίζειν αὐτὸν, ἀπελθεῖν δὲ
μᾶλλον, ἢ μεθ' ἡδονῆς, ἢ προθύμως, ἐξ ἱλαρότητι
χρώμενον τῶν ἰόντων ὅτι πορεύεται. ἐγὼ γὰρ, ὅ-
τε λοιπὸν ὅτι τὸ σωτήριον ἀνέβαινε πάθος, ἀνύπ-
τε μὴν ἢ κεκρυμμένως, ἀλλὰ πάλαι μὴν ἐπο-
χούμενος εἰς τύπον τῆ νέᾳ λαοῦ, νηπίων τ' παρε-
λαυνόντα δῆμον οὐκ ἀριθμητὸν ἔχων, ᾠήμα
πάλιν ἀποπληροῦντα τῆ τεθησομένῃ λαοῦ, D
παῖδες ἢ γέγραπται, ἐξ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσῃ
τὸν κύριον. διεφώνει δὲ ἐξ τὰ παρεδαίζοντα βρέ-
φη, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου,
ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. ὁμοίως δ' τῆ λεληθό-
τως ἀπελθεῖν, ἀποδείκνυσι ὅτι συνεορτάσων μὲν
ὑδαμῶς, παρεδρεύσων δὲ μᾶλλον αὐ-
τοῖς εἰς Ιεροσόλυμα παραγέγονεν ὁ Χριστός· ὡς
γὰρ ἤδη προλαβόντες εἰρήκαμεν, ὅπου πομπελαῖς
τῆ Ισραὴλ ἀποφύσαται, περὶ οὗ θανάτου παρα- E
δοθεὶς, ἀξίως ἤδη τοῦτο φάνηται ποιῶν. τοῦτο δὲ
εἰπεῖν μὲν, ὡς οὐκ ἀναβήσεται, μὴ ἢ τοῦτ μὴ
παραιτεῖται δ' ἀπελθεῖν, δῆλός ἐξ πάλαι τὸν
τύπον ἀποπληρούμενον ἐν βιβλίῳ τῆ ἐξόδου.
Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ θεοπρεπέστατος τε καὶ ἱερώτα-
τος ἐν τῷ ὄρει διατρίβας ἐποίησε μὴ Θεοῦ,
ἢ δοθησόμενον παρ' αὐτοῦ παρεμένων νόμον. ἐμο-
χθηρίᾳ δὲ καὶ τῷ ἔρημον τὸ εἰς Θεὸν εὐσεβείας ὀλι-
γωρήσας ὁ Ισραὴλ· ἀλλ' ὠργίζετο δικαίως ὅτι

congruo seruans tempori id quod
vtrique debebatur. Nec enim præ-
maturam Israëlitis vtique pœnam in-
fert, neque seipsum Galilææ ante sa-
lutarem crucem penitus tradit. Tunc
enim iustè id faciendo iustis de cau-
sis poterat ab illorum dilectione rece-
dere. Quum ergo dixisset se non as-
censurum ad hoc festum, & fratri-
bus suis eundi potestatem, si vellent,
fecisset, (nondum enim aduenisse tem-
pus suum asserebat) ascendit post il-
los, non quòd alia loqueretur, alia
faceret: (hoc enim mentiri demum
esset, quamuis scriptum sit dolum, *Esa.53.*
id est mendacium in eius ore inuen-
tum prorsus non esse) sed quòd hoc
pacto illud præstare vellet quod pro-
misit. Non enim ascendit vnà fe-
stum celebraturus, sed admoniturus
potius, & quoniam ad saluandum
venit, ea dicturus & expositurus quæ
ad vitam conducunt æternam. Hunc
enim ei scopum fuisse inde manife-
stum est, quòd ipse cum ascenden-
tibus proficisci noluerit, sed clam as-
cenderit, nec ea libertate vtatur &
hilaritate quâ qui ad festum ibant.
Atqui cum ad salutarem passionem
demum ascendit, non clam id fecit,
sed pullo insidens, nouum populum
designanti, innumera puerorum mul-
titudine præcedente, quæ nascituri
populi figura rursus erat, de quo
scriptum est, *Et populus qui creabi-* *Psal.101.*
tur laudabit Dominum. Exclamabant
verò qui præibant pueri, *Benedictus* *Mat.21.*
qui venit in nomine Domini: hosanna
in altissimis. Clam igitur ascenden-
do Christus ostendit se Hierosoly-
mam venire non vt festum vnà cum
ipsis celebraret, sed vt cum eis dis-
sertaret: Verùm, vt antea diximus,
nondum prorsus ab Israëlitis recedit,
priusquam morti traditus id meritò
tandem facere videatur. Quòd au-
tem dixit se non ascensurum, post-
ea verò ascendere non detrectat, in-
uenies olim quoque typicè designatur
in Exodo. Moses enim ille diuinus ac
sanctissimus in monte cum Deo ver-
sabatur, legem quam daturus erat
expectans. Sed Israëlitæ neglecto Dei
cultu ad conflandum vitulum se con-
tulerunt. Indignatus eam ob rem
merito legislator, vituperata eorum

ζύτης ὁ νομοθέτης, ἢ τ' ἐλαφείας φῶν οὕτως ἐπίμως ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν ἀπκλινάντων κακα-

leuitate qui tam temere in flagitium illud defciuerant, miniſque additis fundditus eos perditum iri, poſtremò ad
Exod. 33. ſanctum Moſen ait: *Procede, aſcende hinc tu, & populus tuus, quos eduxiſti de terra Ægypti, in terram quam iurauí Abraham, & Iſaac, & Iacob, dicens: Semini veſtro dabo eam, & ſimul mittam ante faciem tuam Angelum meum.* Deinde ait Moſes ad ipſum: *Si non tu ipſe mecum ſimul veneris, ne me educas hinc. Et quomodo notum erit verè quia inueni gratiam apud te & ego, & populus tuus, niſi ſimul incedente te nobiſcum? Et dixit Dominus ad Moyſem: Et hoc tibi verbum quod dixiſti, faciam: inueniſti enim gratiam in conſpectu meo.* Vides vt indignè ferens defectionem Iſraëlis, ſe non aſcenſurum cum ipſis in promiſſionis terram aſſerat, ſed Angelum quendam miſſurum dicat, verum Moſis reſpectu & Patrum recordatione impulſus venia conceſſa rurſus vnà cum eis iturum ſe promiſit. Quum ergo negaſſet ſe feſtum celebraturum cum Iudæis, vtpote petulantibus & iniuriis, qui inficiando Deum ſpernebant, vt illi conflando vitulo, non tamen eorum à quibus offenſius erat caſibus inſiſtens, ſed promiſſionem potiùs quam ſanctis patribus fecerat adimplens, aſcendit doctum, & eis expoſiturus doctrinam ſalutis, Angelo tale miniſterium non demandans, vt ne tunc quidem, ſed ipſe ſuam potiùs ad ingratorum ſalutem operam conferens.

A ξοήσας, τὴν ὀξυαλώσφιν εἰσάπαξ ἀπειλήσας αὐτοῖς, ὑπερβολαῖοις φησὶ πρὸς τὸν ἄγιον Μωσέα. πορεύου, καὶ ἀναβηθι ὑπερθεν σὺ, καὶ ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐξ Αἰγύπτου, εἰς τὴν γῆν ἣν ὤμοσα τῷ Αβρααμ, καὶ τῷ Ισαὰκ, & τῷ Ιακὼβ, λέγων, τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτὴν, & συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἄγγελόν μου, εἶτα λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Μωσῆς· εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύσῃ μετ' ἐμοῦ, μή με ἀναγάγῃς ὑπερθεν· καὶ πῶς γνωσθήσεται ἀληθῶς, ὅτι εὗρον
B χάριν πρὸ σοῦ, ἐγὼ καὶ ὁ λαός σου, ἀλλ' ἢ συμπορευομένου σου μεθ' ἡμῶν; & εἶπε κύριος πρὸς Μωϋσῆν· καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον, ὃν εἴρηκας, ποιήσω· εὗρες γὰρ χάριν πρὸ ἐμοί. ὁρᾷς ὅπως ὅτι μὲν τῷ Ισραὴλ ἀποστασίαν λυπούμενος, & συναναβήσεσθαι μὲν εἰς τὴν γῆν αὐτοῖς τῆς ἐπαγγελίας διίσχυρίζετο, συναποστέλλειν δὲ ἕνα ἄγγελον ἔφασκεν, αὐτὸς δὲ τῇ πρὸς Μωσέα, & τῇ τῶν πατέρων μνήμῃ τὸν συγγνώμην ἐπιδιδοὺς συμβαδίσεσθαι πάλιν αὐτοῖς καθυπέσχετο. Ἑορτασάμενος
C δὲ διὰ μέσου ὁ συνεορτάζειν Ιουδαίοις, ὡς ἀλαζόσι καὶ ὑβρισταῖς, ὡς ἀληθῶς τὴν ἑορτὴν ἀλιτηρίοις Θεὸν, ὥσπερ οἶμαι καὶ ἄθεοι ἀληθῶς τὴν μοχθηρίαν, οὐ σφόδρα φιλονεικήσας τοῖς τῶν λυποιούντων πλημμεληθεῖσιν, ἀποπληρῶν δὲ μᾶλλον τὴν εἰς τοὺς ἁγίους πατέρας ὑποσχεσιν, ὥστε διδάξων, καὶ τὰ εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς συμφέροντα μαθήματα, οὐκ ἀλλότριον τοιαύτης ὑπηρεσίας ἡγεμονίαν, ὥσπερ οἶμαι οὐδὲ πώποτε, αὐθυρμὸς δὲ μᾶλλον καὶ εἰς τὴν
D τῶν ἀχαρίστων σωτηρίαν χειρόμενος.

v. 11. *Iudæi ergo quærebant eum in die feſto, & dicebant: vbi eſt ille?*

Οἱ οὖν Ιουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον, ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος;

Iudæi quærunt IESVM, non vt eo inuento credant. Præueniſſet enim eorum indaginem, & ſeipſum
Eſa. 65. obtuliſſet, ſicut ipſe ait, *Inuentus ſum ab iis qui me non quærebant: manifeſtus factus ſum non interrogantibus me.* Sed præ multa iniquitate in Græcorum vanitatem delapſi, & eorum mores æmulati potius, quàm ea per quæ ſuperna gratia illuſtrandi erant. Græcorum enim ſapientes, &
Eſa. 59. mundana illa ac dæmoniaca ſapientia prædicti longis ac ſubtilibus diſceptationibus, & aranex tela contexta, vt ſcriptum eſt, quærere ſimulant quid veritas, quid bonum, quidve iuſtum ſit naturâ,

Ερμηνεύουσιν Ιουδαῖοι τὸν Ιησοῦν, ἵνα μὴ ῥήσεντες πιστεύσαι· ἢ γὰρ αὖ τὸ ζητεῖσθαι, φθάσας ἑαυτὸν προσενέγκῃ κἂν ὃ πρὸς αὐτὸ λεγόμενον. εὗρεθεὶς τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ματαιότητος εἰς τὴν Ελλήνων εἰκαιοπο-
E νίαν καταπολιθαίνοντες, καὶ τὰ ἐκείνοις συνήθη ζηλώσαντες μᾶλλον, ἢπερ τὰ δι' ὧν εἰκὸς ἦν τὸν πρὸς αὐτὸν ἀνοῦσθαι καταλλαγὴν χάριτος. Ελλήνων μὲν γὰρ οἱ δοκοῦντες εἶναι συνετοὶ, καὶ τὴν κοσμικὴν, & δαιμονιώδους σοφίας ἀναπεπλησμένοι, μακροῖς, & πικροῖς διαλέγονται λόγοις, καὶ κύκλοις περιφερῆ εἰκόνα ἐλίττοντες, ἰσόν τε δρόμης καὶ ὃ γεγραμμένον ὑφαίνοντες, τὴν ἀληθῆ, ἤτοι τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ δίκαιον ὄν, ἢ ποτε καὶ φύσει

ὄντων προσποιοῦνται ζητεῖν, καὶ μόνην ὡς εἰπεῖν σκιὰν A
τῆς ἀληθοῦς γνώσεως αὐτοῖς ἐναπολάμποντες, ἀ-
γαθοὶ πάντελῶς τὸ ἐν ἔργοις δηλονότι ἀρε-
τῆς, καὶ τὸ ὄντως Θεοῦ σοφίας ἔρημοι δηλα-
δὴ ὄντες, ἐπ' ὀνείδει τῶν χρησίμων ἑαυτοῖς ὅτε τὰ
μέχρι λόγων ποιοῦνται γυμνάσματα. Ἰουδαῖοι
δὲ πάλιν, οἱ τὸ ἐκείνων ἀμαθίας ἀδελφοὶ, καὶ
γείτονες, μᾶλλον ζητοῦσι τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἵν' ἐν εὑρόντες
πιστεύσωσιν, ὡς ἡ τῆς γραφῆς ἔδηξε φύσις,
ἀλλ' ἵνα πολλαῖς αὐτὸν λοιδορίαις καταπονήσον-
τες, τὸ ἀσβεστον τοῖς ἑαυτῶν κεφαλαῖς ἐποίσω- B
σιν φλόγα. καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, εἰκαιοπάτην
αὐτοῖς ποιοῦμαι τὸ ζητεῖσθαι οἰησόμεθα πάλιν. μόνον
γὰρ ὅτι μὴ πρέπει τοιαῦτα ζητεῖν. πρέ-
πειν γὰρ ἔδει, φησὶ, τοῖς ἑορτάζουσι τὰ θαυματουργὰ,
τὸ δὲ περιφανὲς μᾶλλον ἡδύ, καὶ μᾶλλον πάντως τὸ οὐκ ἐν
θαυμαζόμενον ὠφέλιμον θηρώμενοι· νομοθετίας γὰρ
δόξαν ἠμφιεσμένοι, καὶ πεπαιδευθηκότες ἐν τοῖς ἱεροῖς
γράμμασιν ἀμετρίως οἰόμενοι, τὰ τοῦ φιλικῆς C
ἀμνημονοῦσι φωνῆς, ἐχούσης ὧδε· ζητήσατε τὸν
Θεὸν, καὶ ἐν τῷ εὑρεῖν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε,
ἵνικα δὴ αὖ εἰς ἐμὲ ζητοῦμεν, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεβὴς
τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄδικος τοὺς βουλὰς αὐτοῦ, καὶ
ἐπιστραφήτω ἐπὶ κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· ὁρᾷς
ὅπως οὐκ ἐξαρκέσει πρὸς σωτηρίαν τὸ μόνον
ζητεῖν, ἀλλ' εὑρόντας δεῖ ἤδη καὶ ἐπιστρέφειν, δι'
ὑπακοῆς δηλονότι καὶ πίστεως; ὕστερον δὲ ἵνα δια-
σώζεσθαι τὴν ἀμαθῆ, καὶ δυσαγώγητον τῶν Ἰουδαίων
λαὸν· ὅπερ ἐν καὶ τούτῳ λίαν ἀσυνετοῦντες D
ἁμίσχουσιν, λοιπὸν ἀλόγως ἀκούσονται· πῶς ἐρεῖ
τις ὅτι σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ νόμος κυρίου μεθ' ἡμῶν
ἐστιν; εἰς μάτην ἐνέμησεν ψευδὴς
γραμματεύς. ἠμῶν σοφοὶ, ἐσμὲν ἡμεῖς, ἐσμὲν,
ἐάλωσαν. σοφία τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς; ὅτι τὸν λόγον
κυρίου ἀπεδοκίμασαν· πῶς γὰρ οὐκ ἀπεδοκί-
μασαν, ἢ τοὐναντίον ἐδέξαντο, ἢ πῶς οὐκ ἀγνοή-
σουσι, ὃ, ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος, ἀπαυθάδως περὶ
αὐτοῦ λέγειν ἢ τοὐναντίον μὴ νοοῦντες; ἀπονοούμενον γὰρ
τὸ, ἐκεῖνος, καὶ ὅπου θαυμάζειν ἀξιοῦντων αὐ-
τὸν, καίτοι πολλῆς ἄγαν τῆς μεγαλουργίας
ἐν περιπετάσει ἔχειν ὀφείλοντα πρὸ αὐτοῖς τὴν
ἐκπόλησιν.

Καὶ γογγυσμὸς περὶ αὐτοῦ ἦν πολὺς ἐν τοῖς ὄ-
χλοις· οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι ἀγαθός ἐστιν· ἄλλοι
δὲ ἔλεγον, οὐ· ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον.

Δυσθήρατον μέν πως ἀεὶ, καὶ δυσεύρετον ἐστὶ τὸ
ἀγαθὸν, καὶ τὸ δοκεῖν τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ἐχει-

& ſolam veræ cognitionis vmbram præ ſe ferentes, virtutis actione vacui prorſus remanent, adeóque ſupernæ ac veræ ſapientiæ expertes quum ſint, nudis tantummodo ſe fruſtra verbis exercent: Iudæi verò illorum imperitiæ vicini & affines, quærunt IESVM, non vt eo inuento credant, vt ipſa rei natura declarat, ſed vt multis ipſum lacesſentes conuiciis inextinguibilem flammam ſuis capitibus arceſſant. Alio quoque modo vaniſſimam eos quæſtionem facere putabimus. Simulant enim ſe tantummodo illum quærere quoniam abeſſet. adeſſe quippe oportebat, inquiunt, feſtum celebrantibus miraculorum editorem, voluptatem oculorum potius quàm vtilitatem ex admiratione venantes. Sed qui Legis ſcientiam præ ſe ferunt, & ſacrarum literarum cognitionem ſupra modum ſibi arrogant, Propheticæ vocis ſunt immemores, quæ ita habet: *Quærite Deum, & inuenien-* *Eſa. 55.*
do eum inuocate: & poſtquam vobis appropinquauerit, derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & conuertatur ad Dominum, & miſericordiam conſequetur. Vides vt ad ſalutem non modò quærere ſufficiat, ſed cum inuenerimus, conuerti debeamus per obedientiam nimirum, ac fidem? hoc autem pacto ſaluari poterat rudis ille ac præfractus Iudæorum populus. Sed cum vel in hoc admodum væcordes comperiantur, iure tandem audient: *Quomodo dicetis quia* *Hier. 8.*
ſapientes nos ſumus, & Lex Domini nobiſcum eſt? Fruſtra factus eſt iuncus mendax Scribis. confuſi ſunt ſapientes, & perterriti, & capti ſunt. Sapientia quæ eſt in eis? quia verbum Domini reprobarunt. Quomodo enim non reprobarunt, qui illud non ſuſceperunt, aut quomodo non illud reſpuunt, qui ſtultè de ipſo dicere non verentur, *vbi eſt ille?* Superborum enim eſt ea vox, *ille*, & nondum eum colere dignantium, quamuis multis editis miraculis apud eos in maxima fama & exiſtimatione eſſe debeat.

v. 12. *Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus eſt: alij autem dicebant: Non, ſed ſeducit turbas.*

Difficile inuentu bonum eſt veritatis decus indagare, & compluribus arduum, ſed

sed præsertim rudioribus, & qui mentis acrimonia carent, qui cum stultarum rationum absurdissimis momentis ad id quodcunque sibi visum fuerit auidius ferantur, & eius quod se offert naturam probare nolint, nunquam veram rerum qualitatem assequentur, tametsi Paulus iubeat vt simus, probi numularij, & nos omnia probare moneat, vt accurato examine ad eius quod conducit indaginem veniamus. Audiant igitur, qui præ multa væcordia IESVM non suspiciunt, sed passim eum incusare statuunt. *Gustate, & videte quia bonus est Dominus.* Quemadmodum enim ij qui gustu suauissimum mel probant, ex minima quam gustauerint particula illud persentiscunt, ita qui vel minimum Saluatoris verba experti fuerint, agnoscent eum esse bonum, & agnitum suspicient. Inter Iudæos itaque, qui sapientia cæteris antecellunt, Christum defendunt, & rectum de eo calculum ferunt, ei ceu bono assentientes, secumque reputantes, neminem ea facere posse quorum Deus est opifex, nisi Deus sit naturâ, aut certè Dei particeps, ac proinde bonus, is, cui per omnia probari conueniat, & per supernam confirmari gratiam, tametsi in Christo ita non erat, cum sit ipse virtutum Dominus. Absurdissimis autem sententiis innatant, & à veritate longè adhorrent, qui impostorem vocare non verentur eum qui rectam iustitiæ viam insistit. Audiat itaque væcors Iudæus: *Esa.5.* *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: qui ponitis tenebras lucem, & lucem tenebras.* Bonum quippe incusare, idem est ac nequitiam defendere, & res minus honestas debita criminatione eximere, & optimis reprehensionem impingere quam nullo modo merentur. Porrò hæ Iudaïcorum conuiciorum reprehensiones prædictæ iam à Prophetis erant. *Oſee 7.* *Væ enim, inquit, eis, quia impiè egerunt in me: Ego verò redemi eos: Ipsi autem aduersus me falsa locuti sunt Iudæorum.*

A λαβεῖν δυσκατόρθωτον τοῖς πολλοῖς, ἀξαιρέτως τῆς ἀμαθεστέρας, καὶ οὐκ ἔχοισι τὸ εὐσταθὲς πικρὸν, οἱ ῥοπαῖς ἀλογωτάταις λογισμῶν ἀσυνέτων ὅτι τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ὑπεπτέτοκαν ἀποκλίνοντες, καὶ πλὴν τῶν παρεμπεσόντος φύσιν δοκιμάζειν οὐκ ἀνεχόμενοι, τὸ δήλους τὴν τοιαγμένην ποιότητος οὐκ αὖ ἐφίκοιντό ποτε, καίτοι τοῦ Παύλου λέγοντος· γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται, καὶ πάντα δὲ δοκιμάζειν λέμας ἀναπείθοντος, ὡς ἐξ ἀκριβοῦς ἐρεύνης ὅτι πλὴν τῶν συμφέροντος ἔργεσθαι ἥκομεν· ἀκουέτωσαν τοίνυν, οἱ οὐκ πολλῆς B εὐδοκίας τὸν Ἰησοῦν ὑ θαυμάζοντες, ἀδικοῦντες δὲ ὅτι παρέποι κατηγορῆν ἐγνωκότες αὐτῦ· γεύσασθε, & ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος. ὃν γὰρ γὰ ἔφην οἱ τὸ ἐξαίρετον τὸ τῇ χῇ γεύσιν ποιότητι δοκιμάζοντες μόγις, καὶ ἐξ ὀλίγης κομιδῆ τὸ γεύσεως δεχόμενοι τῶν ζητουμένων πλὴ αἰσθήσιν, ὕστερος οἱ εἰς πεῖραν, καὶ βεβαιότατα τῶν ὑ δίκαιον ζοντες ἰόντες λέγειν, ὅτι χρηστὸς ἐπιγνώσονται, & μαθόντες θαυμάσουσιν. οἱ μὲν οὖν τῶν τοῖς Ἰουδαίοις σωφρονέστεροι, σωφρόνως βούλοισι τῷ Χριστῷ, καὶ ὀρθῶς ἐπ' αὐτῷ πλὴν ἄφθονον ἀνενέγκοισι, σωφρονοῦντες ὡς ἀγαθῷ, ἀνάγκη δὲ πάντων χῇ ὃ θεϊκὸς ἐνθυμεῖσθαι, ὡς οὐκ ἄν τῳ προσεῖη δικαιοσύνῃ κατορθοῦν, ὧν αὐ ἐργάτης ὁρᾶτο Θεὸς, εἰ μὴ Θεὸς τῇ φύσιν ὑπάρχοι; ἤγουν Θεοῦ μέτοχος, & δίκαιος τοῦτο ἀγαθὸς, ὥστε αὖ παρέποι τὸ ὃ δίκαιον πάντων δοκιμεῖν, & δίκαιος τ' αὖθις δυναμοῦσθαι χάριτος, εἰ & μὴ ὅτως ἦν ὁ ἐν Χριστῷ, αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ τ' δυνάμεων κύριος· μήγε παύσαις ἡ λίαν ὑπερηχοῦσα δόξαις, & τ' ἀληθείας ἀφεσᾶσι μακρὰν, οἱ πλάνον ἀποκαλῆν οὐκ ὀκνήσαντες τ' εἰς ἁπλανῆ τ' δικαιοσύνης κατευθύνοντα τρίβον. ἀκουέτω ζηλοτοιοῦν ὁ τῶν Ἰουδαῖος· καὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ θέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος. ὁ ἴσῃ γὰ τάξει τῷ συνάπτειν φαυλότητι τὸ κατηγορῆν τοῦ καλοῦ, ἡ τ' μὲν αἰρεσιν τ' βλασφημωτάτην ἀποσῆσαι καθάρρησιν, τοῖς δὲ ὁ τῇ τῶν ἀρίστων μείρᾳ τελεσμένοις μᾶλλον ὑπερβάλλειν τ' ὠδαμόθεν αὐτοῖς χρεωσούμενον. προσαναφωνῆσαι δὲ ἡ τὸ ὅτι τοιούτοις αὐτὸν ταῖς λοιδορίαις εἰς κλήματα· καὶ γὰρ φησιν αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ, δείλαιοί εἰσιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμὲ, ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησάν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ.

Οὐδεὶς μέντοι ὁ παῤῥησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων.

v. 13. *Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum.*

Ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ὁ γογγυσμός, καὶ διὰ τὸν φόβον τῶν A Ἰουδαίων, οὐδένα δυνατὸν φησὶν εἶναι παῤῥησίᾳ λαλεῖν. Διὸ καὶ ἐξαιρέτως Ἰουδαίους ὀνομάζει τοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐξάρχοντας, οὐκ ἀξιώσας, ὡς γε μοι φαίνεται, πρεσβυτέρους αὐτοὺς, ἢ ἱερέας, ἢ ἕτερόν τι τοιοῦτον ὁ θεσπέσιος διαλαβεῖν, ζήλῳ τῷ πρὸς εὐσέβειαν πρὸς τὰ ἐπ' αὐτοῖς λυπῶν ἠκονημένῳ, οἷς δὴ καὶ εἰκότως, ὡς τὸν κοινὸν καταφθείροντας ἀμπελῶνα καταμέμφεται λέγων ὁ προφήτης Θεός· *ποιμένες πολλοὶ* B *διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὸ μερίδα μου, ἔδωκαν μερίδα ἐπιθυμητήν μου εἰς ἔρημον ἄβατον, ἐλύμηνθη εἰς ἀφανισμὸν ἀπωλείας.* πῶς γὰρ οὐκ οἰκτρόν ἐστι καὶ φθάρῃ κατ' ἀλήθειαν ἀμπελῶνα τὸ διακονικὸν ταῖς αὐτοῦ βουλευσίαις, ὅτε καὶ τὸ σωφρονεῖν τῷ ἀγαθῷ, καὶ θαυμάσαι μόνον τὸ θαύματος ἄξιον ἐπιτρέπῃς ἀπιδεῖν καὶ; Φορτικώτερον δὲ ὅτι τοῖς ἡγουμένοις τῶν Ἰουδαίων τὸ κέλευσιν ἀναγκάζεται μὴ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, τίνι τῶν δὴ φρονούντων ἀμ- C φίβολον; ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ, δέδιέ τε καὶ καταφεύγει μὲν αὐτοὺς ὁ λαὸς, ὑπὲρ παιδαγωγεῖται δὲ κατὰ νόμον, ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἐκδιδάσκεται κατὰ λόγον τὸν παρόντα, καίτοι καὶ μάλα προθύμως οἷς ἂν αὐτὸ ἐπιτάξαι ἐποχείλοιτο. ἀπόδειξις γὰρ τὸ εἰς ἄκρον ἐπαλγὴς ὁ φόβος· ὥστε νομεῖν ἀναγκαίως τοῦτο, ἢ τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν παῤῥησίᾳ διηνεκῶς ζωὴν κρίνειν, καὶ δι' ὧν ἔστιν ὅσον ἐπαινέσαι τὸ ἀγαθὸν ἐλλιπῶς, ἐπιλυσίου μὴ ὑδαμῶς, βιαιοτάτῳ ἢ ὡς ἂν, καὶ ὧν μὴ ἐκφύοι βούλοιτο τὸ D ὅτι φαυλότητι ψῆφον ἐκφέρειν, καὶ τὸ ἐπαινεῖν, καὶ θαύματος ἄξιον, ὡς αἰσχρὸν καταγινώσκειν. ὅνπερ ἔοικεν ἐπὶ τῷ ἁρίστῳ λιμένι αὐτὴν θαλαττοδίκην εἰδυῖα, καὶ τοῖς τὸ νεὼς πηδαλίοις ἐπισταθμοῦσα, καὶ πειθομένῳ ἔχων αὐτῷ ἀγαγεῖν καὶ πεσεῖν, αὐτὸς μὴ ἐναλίως νοεῖτο γεγονὼς τῷ παίσματος· ἢ ὡς ἂν εἴ τις ἱππολατεῖν εἰθισμένος, μὴ δρομικοῖς μὴ λίαν ἐπιχοῖτο τοῖς πώλοις, μὴ παρακόμισον δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ ἐφ' ὅσον αὐβούλοιτο πῆσιν τοῖς τὸ χαλινοῦ ἀμαχρόσμασιν ἔχειν δυνάμενος, εἶτα λίθῳ προσῤῥάξας τοὺς ἕλκοντας, οὐ τοῖς πώλοις τὸ παθεῖν τὴν αἰτίαν βουλόμενος μὴ, μᾶλλον ἑαυτοῦ προσθήσ· τὸν αὐτὸν οἶμαι, ἔφην, οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ, ὑχ ὅπως ἡμῶν τε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπὲρ τοῦτο φόβῳ δουλαγωγούμενον ἔχοντες τὸν λαὸν, ἁπαδόντας δὲ τοῖς ἑαυτῶν προσλήμμασι δικαιοῦντες, δικαίως μὲν αὐτοὶ τὸ ἀπόντων ἀπωλείας θύνας ὑπέσχον. ὅτι δὲ αὐτοὶ τὸ τῶν λαῶν ἀπωλείας γεγόνασι πρόφασις,

Inter Iudæos murmur erat, & propter metum Iudæorum neminem ait liberè loqui posse. Igitur Iudæos præcipuè nominat Iudæorum Principes, nolens eos, vt mihi videtur, seniores, aut sacerdotes, aut alio istiusmodi nomine diuinus Euangelista nuncupare, zelo pietatis in eos incitatus, quos vtique meritò ceu intellectualis vineæ destructores Deus accusat in Prophetis dicens: *Pastores multi dis-* Hier. 12. *ruperunt vineam meam, polluerunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum inutum: facta est in perditionem.* Quomodo enim destructam reuera non esse vitem Dominicam eorum flagitiis non putabimus, cum vel defendere bonum, & tantummodo mirari id quod admiratione dignum erat, apud eos integrum, ac liberum non esset? Pœnam verò grauiorem Iudæis ex hoc & aliis imminere, quis sanæ mentis dubitauerit? Ecce enim, ecce populus eos reformidat, sed iuxta Legem non eruditur, neque rectam viuendi normam edocetur, licet eorum mandatis prompte & alacriter obsequatur. Summi enim obsequij indicium est metus. Præuaricari itaque, aut legislatoris nutum æquo animo circunspicere cogebatur, & non modò bonum laudare non audet, verumetiam in quos illi voluerint sententiam ferre cogitur, & laude atque admiratione dignum, vt infamem damnare. Quemadmodum ergo siquis nauigandi peritus & nauis ad cursum expeditæ gubernaculis insidens eam in cautes ac scopulos illiserit, naufragij reus erit: & quemadmodum peritus auriga pernicissimis equis insidens, cum eorum cursum quò velit habenis flectere posset, in saxum rotas egerit, non culpam in equos, sed in scipsum potius iure conferet: sic, opinor, Iudæorum principes, cum populum non obsequentem modò, sed & seruili metu præterea subditum haberent, verùm eum non iuxta præcepta diuina rexerint, iure perditionis omnium daturi sunt pœnas. Quòd autem ipsi perditionis populorum causa fuerint,

teſtis nobis aderit Hieremias Propheta, dicens: *Quia ſtultè paſtores egerunt, & Dominum non quæſierunt. propterea non intellexit omnis grex, & diſperſi ſunt.*

Hier.10.

A μάρτυρήσῃ λέγων ὁ προφήτης Ιερεμίας, ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρονήσαντο, καὶ τὸν κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν.

v. 14. *Iam autem die feſto mediante, aſcendit* IESVS *in templum, & docebat.*

Ηδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσούσης· ἀνέβη ὁ Ιησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.

Saluatoris noſtri doctrina ſacra eſt, ac ſanctum decet. Vbi enim potius diuinam vocem audiri neceſſe eſt, quàm in locis in quibus Deus inhabitare creditur? Omnia quippe Deus complectitur, nec cogitandum eſt cum loco contineri, & quoad ſuam naturam à rebus creatis comprehendi nequit: conuenientius tamen ipſum in ſanctis locis habitare putabimus, & naturæ diuinæ voluntatem in ſacris potiſſimùm locis patefactum iri nobis iure merito arbitrabimur. Quod autem veteribus in typo & figura deſcribebatur, id nunc Chriſtus ad veritatem transfert. Deus enim ad Moſen ſacrorum interpretem

Exod.25.

B

C

ait: *Et imponeſ propitiatorium ſuper arcam deſuper, & in arcam iniicies teſtimonia quæ tibi dedero: & innoteſcam tibi inde, & loquar tibi deſurſum propitiatory, inter duos Cherubim exiſtentes ſuper arcam teſtimonij, ſecundum omnia quæcunque mandauero tibi ad filios Iſraël.* Dominus verò noſter IESVS Chriſtus medio iam feſto die, vt ſcriptum eſt, in ſanctis & Deo conſecratis locis adſtans, vt Deus, ibi turbas affatur, quamuis clam aſcendiſſet, ſicut in tabernaculum propitiatorij clam Deus quidem deſcendebat, ſed tum vix agnoſcebatur, cum loquendi tempus aduenisſet. Cum vno verò beato Moſe tunc quoque loquebatur Deus, non cum alio: ſic etiam Chriſtus vnam Iudæorum adhuc gentem edocebat, & vnum duntaxat populum alloquebatur, nondum expanſa Gentibus gratia. Rectiſſimè autem Euangeliſta, non ſimpliciter, ingreſſus eſt, ſed aſcendit in templum, inquit: Atqui magna res eſt, ac nequitia terrena longè eminentior, in diuinam ſcholam ingredi, & in ſanctis verſari locis. Rei autem typus in nobis verus eſt. Chriſtus enim eſt qui templum ſanctificat: Cuius figura quondam Moſes erat, qui oleo ſanctificato tabernaculum vngebat, & ſanctificabat, vt ſcriptum eſt. quanquam ſanctificari po-

D

E

Ιερεφωρεπὴς τῶ σωτῆρος ἡμῶν ἡ διδασκαλία· πολὺ γὰρ δὴ καὶ ἑτέρωθι μᾶλλον ἐχρῆν τὴν θείαν ἀκούεσθαι φωνὴν, εἰ μὴ ἐν τόποις, οἷς θεῖον ἐνοικεῖν πιστεύεται; πάντα μὲν γὰρ περιέπει Θεὸς, καὶ οὐκ ἂν νοοῖτο περιεχόμενος τόπῳ, ὅσον γε εἰς ἰδίαν φύσιν, πάντελως τοῖς οὖσιν ἀχώρητος· εὐπρεπῶς δ' ἂν ἔχοι λέγειν ὅπως χώραν αὐτὸν τοῖς ἁγίοις ἐνοικεῖν καταπεποιήμεθα, καὶ τὸ δοκοῦν τῇ θείᾳ φύσει ἀκουσὸν ἡμῖν ἐν ἱεροῖς μάλιστα τόποις ἔσεσθαι νομίζομεν βουλόμενον. ὅπερ δὲ πάλιν ἐν τύποις, καὶ σκιᾷ τοῖς ἀνωτέρω κατεγράφετο, τοῦτο νῦν εἰς ἀλήθειαν μεταποιοῦμεν Χριστός· φησὶ γὰρ πρὸς Μωσέα τὸν ἱεροφαντεῖν Θεός· καὶ ὅπως ἐποίησε τὸ ἱλαστήριον ὅπερ ἐστὶ κιβωτὸν ἄνωθεν, καὶ εἰς τὴν κιβωτὸν ἐμβαλεῖς τὰ μαρτύρια, ἃ ἐὰν δῶσοι· καὶ γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖθεν, καὶ λαλήσω σοι ἄνωθεν τοῦ ἱλαστηρίου, ἀνὰ μέσον τῶν δύο Χερουβὶμ τῶν ὄντων ὅπερ ἐστὶ κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, καὶ πάντα, ὅσα ἐὰν ἐντείλωμαί σοι πρὸς τοὺς υἱοὺς Ισραήλ· ὁ γὰρ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς, μεσούσης ἤδη τῆς ἑορτῆς, καθὰ γέγραπται, ἐν τοῖς ἱεροῖς τε καὶ ἁγιαζομένοις τῷ Θεῷ τόποις παρελθὼν ὡς Θεὸς, ἐκεῖ τοῖς ὄχλοις προσελάλει, καίτοι λεληθότως ἀναβεβηκώς, ὥσπερ οὖν καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῦ κατὰ τὴν σκηνὴν ἱλαστηρίου, λεληθότως μὲν ἐπὶ τὸ τοῦ Θεοῦ κάθισμα, νομιζόμενον δὲ τότε μόλις, ὅτε τοῦ λαλεῖν ἐνέστηκεν χρόνος· ἐνὶ δὲ καὶ τότε τῷ μακαρίῳ Μωσῇ διελέγετο Θεὸς, ἑτέρῳ μὲν προσαλλών· ὅτων καὶ ὁ Χριστὸς, ἔνα τὸ τῶν Ιουδαίων ἐπαιδεύετο ἔθνος, ἑνί τε λαῷ προσελάλει, κωλύων ὅπως τοῖς ἔθνεσιν ἁπλώσας τὴν χάριν· οὗτος δὲ δὴ λέγω ὁ μακάριος ΕΥαγγελιστὴς, οὐχ ἁπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἀνέβη, φησὶν, εἰς τὸ ἱερόν· ὑψηλὸν γὰρ τὸ ἀξίωμα καὶ τῆς χαμαιζήλου φαυλότητος πολὺ λίαν ὑπερτερῶν τὸ εἰς θεῖον εἰσέρχεσθαι παιδευτήριον, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐναβαίνειν τόποις, ὁ δὲ τοῦ πράγματος τύπος ἀληθὴς ἐφ' ἡμῖν. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἁγιάζων τὸ ἱερὸν, καὶ τύπος ἦν τούτου πάλαι Μωσῆς, τὸ ἐλαίῳ τὸ ἡγιασμένῳ τὴν σκηνὴν καθαίρων, καὶ ἁγιάζων αὐτὴν, καθὰ γέγραπται· καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν ἁγιάζεσθαι

ἁγιάζειν αὐτούς· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἐν τύπῳ τελουμένων ὁ λόγος ἀφῃρέθη τὸ ἀληθές, οὗ δὴ χάριν τὰ ἐν σκιᾷ διεπλάττετο. καθάπερ οὖν ἔστιν ἰδεῖν, καὶ ὅτι τὰ ἁγίων προφητῶν. ὁ μὲν γὰρ ἧς πόρνῃ γυναικὶ καὶ οὐχ ἑκὼν συνοικεῖν ἐκελεύετο, γυμνὸς δὲ βαδίζειν ἕτερος, ἀλλὰ καὶ ὅτι πλαγίαν κατακεῖσθαι τὴν δεξιὰν οὐκ ὀλίγον ἡμερῶν ἀριθμόν. ἐτελεῖτο δὲ ταῦτα ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τούτων δι' ἑαυτά· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς ἁγιάζειν ἐκελεύετο τὴν σκηνὴν, καίτοι μᾶλλον ἁγιάζεσθαι προσῆκον αὐτοῦ ὀφείλων, ἵνα Χριστὸς νοηθῇ πάλιν ὡς ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον ἁγιάζων ναὸν, καίτοι μὴ σαρκὸς Ἰουδαίοις συναναστρεφόμενος, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὄχλοις προσλαλῶν, ὥσπερ οὖν ἐκ τοῦ ἱλαστηρίου πάλαι ὁ Θεός.

A tius homo per sancta loca, quam ea sanctificare debebat: sed rerum quæ figurate fiunt ratio nulla est propter veritatem, cuius vtique gratiâ ea quæ vmbris constant formabantur, quemadmodum videre quoque est in Prophetis. Alius enim meretrici mulieri etiam inuitus coniungi iubebatur, alius nudus incedere, sed & per multos dies in dextrum latus recumbere. Hæc autem non vtique propter seipsa, sed propter ea quæ ex ipsis significabantur fiebant. Sic ergo beatus quoque Mo- B ses tabernaculum sanctificare iubebatur, licet ab eo sanctificari potius deberet, vt Christus rursus intelligatur tanquam in ipso suum sanctificare templum, quamuis in carne cum Iudæis versetur, & in ea turbas alloquatur, sicuti Deus quondam ex propitiatorio.

Exo. 40. *Osee 1.* *Esa. 20.* *Exec. 4.*

Ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, πῶς οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς;

v. 15. *Mirabantur ergo Iudæi, dicentes, Quomodo hic literas scit, quum non didicerit?*

Οὐκ ἀπηχὲς τῶν Ἰουδαίων τὸ θαῦμα, κεκομψευσμένος δέ πως ὅστις ὁ ὅτι τοῦτο λόγος· ἦν γὰρ δὴ C καὶ εἰκὸς καταπλήττεσθαι βλέποντας, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει διαφέροντα ξένως, τὸ ὅτῳ πλουτεῖν ἐκ μαθήσεως ἐκ ἦν. δεκτικὸς μὲν γὰρ σοφίας ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ εἰμή πω τὶς ὁρῷτο σοφὸς, ὅτιπερ δεδοκάτη ἢ λίαν ἡ φύσις, πρὸς αἴσθησιν συνέσεώς τε καὶ ἐπιστήμης τὸ ὅτι ἱκανή. ἀλλ' ἐν τοῖς ἀσφόδελα πρὸς τοὺς ἐν λόγοις ἔχουσι τελεσθὲν συμμεμυκὸς ἔσπον τινὰ, καὶ κατεπωδασμένον ὅστε ἐν τῇ φύσει χρήσιμον· ἐν δὲ τοῖς εἰωθόσι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἔργεσθαι πόνων, ἐν γυμνάσμασι τοῖς ἀφ' λόγων ἐπιτυφᾶν, λαμπρόν τε λίαν ὄντι, καὶ εἰς νῆψιν ἕτοιμον ἀγαθὴν, λόγων ἢ ἐν σοφίᾳ ἐπιστήμῃ πρὸς ἄθλησιν ἀ μετείσα ἔχει διείσεσθαι. καταπλήττονται δικαίως οἱ Ἰουδαῖοι, προσέχοντες ὅπως μὲν ὡς Θεῷ καὶ φύσει, ἔτι δὲ ὡς ἀνθρώπῳ φιλῷ τῶν σωτῆρι, καὶ ὅτι πλουτεῖ, καὶ ἐν σοφίᾳ θαυμάζοισι, τὸ τούτου προξένου μάλιστα, τὸ ἐν τοῖς ἀναγνώσμασι γυμνασίαν οὐκ ἔχων, ἢ ἀφ' ὧν ἀδιδάκτως εἰδέναι χρήματα. οἷονεὶ δῆτα Ἰουδαϊκῆς, καὶ τῆσδε μᾶς τῶν ἀλλων κατηγόρημα· ἢ γὰρ ἂν οὐδὲν αὐτοῖς ἐδόκει προσδόξον ὃ μὴ δεῖσθαι γραμμάτων τὸ ἀπθήτων τεχνίτου σοφίαν, τοῦτ' ἔστι, τὸ μονογενῆ τοῦ Θεοῦ λόγον, ὃς ἦν ἐν αὐτοῖς ἐν ἀνθρώπου διαλανθάνων σχήματι. ἐπιστητέον δὲ πάλιν ἐκεῖνο χρησίμως. ζητοῦντες μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν ἐν τοῖς αἰωτέρω λέγουσι, ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος, ὡς ἐκ μέσων εἰδότες αὐτὸν τῶν θαυμάζων. τίς ἢ πόθεν, ἢ πόσος, ἢ πόθεν ὅπως σοφὸς ἐπιστάμενος.

Non abs re Iudæi mirantur, sed speciosus quodammodo est hic eorum sermo. Admirationis enim exigua causa non erat, cum viderent inaudita eum scientia & dicendi vi præditum, qui literas non didicisset. Capax enim est sapientiæ animus hominis, etiamsi nondum aliquis sapiens videatur, aptissima verò natura ad capessendam nonnullarum rerum cognitionem ac scientiam: sed quicquid vtilitatis est in natura quodammodo compressum & sopitum est nisi discendi adsit exercitatio: qui verò laboribus ac disciplinis excoli se patiuntur, is- D que totos se dedunt, præclaris doctrinæ ac sapientiæ opibus abundant. Stupent ergo Iudæi, cum Christo Saluatori nondum adhæreant vt Deo secundum naturam, sed vt nudo homini, & eius vberrimam sapientiam mirãtur, maximè quòd lectionis exercitatione careat, qua illa comparatur, aut quod à nullo edoctus literas didicerit. Atqui dementiæ Iudaïcæ inter cætera argumentum etiam istud est. Alioqui enim nihil eis mirum videri debebat, literis non indigere cunctorum opificem sapientiam, hoc est vnigenitum Dei Verbum quod inter ipsos in forma hominis latebat. Obseruandum porrò, eos qui IESVM in superioribus quærebant, dixisse, *Vbi est ille?* quippe qui ex miraculis duntaxat ipsum agnoscerent: sed quis pro certo, aut cuius, aut vndenam esset nondum scirent manifestè:

hic verò non quasi eum aliquatenus ignorent, sed quasi totum illum cognitum habeant fatentur nosse eum literas quum eas non didicerit. Igitur illa quæstio à Galilæis obscurior, & ab iis qui eum exactè non nouerant, per contemptum fiebat, his verbis: *Vbi est ille?* ab ab iis verò, qui nouerant ipsum, hæc postrema. Grauiores itaquè pœnas luent qui non ignorant quàm qui in ignoratione versantur. his enim ignorantia excusationi est: illis verò cognitio condemnationi. Ideóque melius esse quibusdam dicitur nescire viam veritatis. Magis enim ob scientiam punimur, cum voluptatem potius quàm Deum diligimus. IESVS itaque, vt inquiebant Iudæi, literas nouerat, tametsi eas non
Act.7. didicerat, se Moses, vt scriptum est, eruditus est omni Ægyptiorum sapientiâ: sed quasi nihil penitus nosset, quamuis inter illos sapientiâ præstaret, diuinis sermonibus ad meliorem cognitionem instituebatur: vt imbecilla nimirum mundi sapientia proderetur per diuiniorem & meliorem sapientiam, secundum quam, seu per quam Christi mysteria discimus, supernam & diuinam cognitionem reportantes. Christus igitur est illud in omnibus perfectè bonum, vnum autem omnium, & sapientia, & scientia, cuius claritatem habet non aliunde acceptam, sed innatam atque insitam. Vnde Esaias Propheta de ipso
Esa.7. ait: *Antequam sciat puer bonum aut malum, reprobat malitiam eligendo bonum.* Neque verò sic desipiemus, vt putemus diuinum illud ac cæleste genimen cogitatione discernendo & eligendo id quod melius sit, malum auersari, & amplecti bonum: Sed quemadmodum siquis de igne dicat, reprobari ab eo frigus, propterea quod frigidum non admittat: non denotat in eo voluntatis electionem, sed naturæ potius constantissimam suo statu firmitatem: sic etiam de Christo. Naturalia enim sunt in Deo cuncta bona, nec extrinsecus inuehuntur. hoc autem modo est in eo sapientia, immò verò ipsemet fons est propriè, & peculiariter sapientiæ, per quam sapientiam habent participatione quadam singula, & quæcunque in cælo ac terra sunt rationales creaturæ.

A τὰ δὲ τούτοις ὡς ὅπως ἠγνοηκότες τὸ πᾶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ὡς πάντα σοφῶς ὁπτιζόμενοι, λέγουσιν, ὅτι τὰ οἴδε γράμματα μὴ μεμαθηκώς· οὐκοῦν καὶ ἐπ' αὐτὸν τε ζήτησις ἦν τοῦ πᾶν Γαλιλαίων ἀσημοτέρα, τῶν δὲ τὸ πᾶν οὐκ εἰδότων αὐτὸν ἀκριβῶς, ὃ πού ἐστιν ἐκφανὲς ἀνεφωνεῖτο καταφρονητικῶς· τοῖς δὲ τὸ πᾶν εἰδόσιν, ὃ ἔστιν. ἀνελεωτέραν οὖν ἄρα τὸ ἀγνοίας οἱ μὴ ἀγνοοῦντες ἀποτίσουσι δίκην· τοῖς μὲν γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι παράπτωσις, τοῖς δὲ τὸ εἰδέναι κατάκριμα. διὰ τοῦτο, καί τισι εἴρηταί φασι τὸ μὴ ἐπιγνῶναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας. τὸ γὰρ τοῦ εἰδέναι μείζων ἡ κόλασις, ὅτε φιλήδονοι μᾶλλον ἐσμὲν, ἢ φιλόθεοι. ὁ μὲν οὖν Ἰησοῦς, καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπαπόρησιν, ἤδη γράμματα μὴ μεμαθηκώς, ἐπαιδεύθη ὑπὸ Μωσῆ, καθὰ γέγραπται, πάσῃ τῇ τῶν Αἰγυπτίων σοφίᾳ· ἀλλ' ὡς οὐδὲν ὅλως εἰδώς, καίτοι λίαν ὢν ἐν ἐκείνοις σοφὸς, τοῖς θείοις λόγοις εἰς ἀμείνονα γνῶσιν ἐπαιδεύετο, ἐλεγχομένης ὡς ἀφρονοῦς ἀληθινότητι τοῦ κόσμου σοφίας, διὰ τοῦ ἀμείνονος καὶ κρείττονος, καθ' ὃν, ἤτοι δι' ἧς τὰ ὑπὲρ Χριστῷ μυσταγωγούμεθα, τὸν ἄνωθεν ὄντως, καὶ τοῦ Θεοῦ κομιζόμενοι σοφίαν. Χριστὸς οὖν ἀρὰ ὃ ἐν πᾶσι τελείως ἀγαθὸν, ἓν ὂν τῶν πάντων, καὶ ἡ σοφία, ἡ ἡ σύνεσις, ἐφ' ᾗ ὃ λαμπρὸν ἀδιδάκτως, ἀλλ' ἔμφυτον ἔχων τοῦτο. ἐγὼ ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησιν Ἡσαΐας, ὅτι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλὸν, ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι ἀγαθόν· καὶ ἡμεῖς που νομίζομεν ἀφραίνοντες, ὡς ἐν ἀμηχανίᾳ λογισμῷ, ἤτοι κατὰ τὴν τοῦ βελτίονος αἵρεσιν τὸ μὲν φαῦλον ἀποστρέφεσθαι τὸ δὲ θεῖόν τε καὶ ὑγιὲς νόημα, προσίεσθαι μᾶλλον τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' ὥσπερ εἴ τις λέγοι περὶ τοῦ πυρὸς, ὅτι ἀπειθεῖ τῷ ψυχρῷ, ὃ ἔστι ψυχρὸν ἀκλινῆ διχόμυον, οὐκ αἵρεσιν ἐν αὐτῷ τινὰ ἐκ θελήμασι σημαίνει, φύσεως δὲ μᾶλλον ἑδραιοτάτην εἰς ὃ ἴδιόν φασιν, οὕτω καὶ ὅτι Χριστοῦ. φύσει γὰρ ἐν Θεῷ πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ οὐκ ἔξωθεν ἐπισκήνια· οὕτω δὲ καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐν σοφία, μᾶλλον δὲ αὐτὸς καὶ ἡ πηγὴ κυρίως τε καὶ ἰδικῶς σοφία, δι' ἧς τὰ ἐν μετέχῃ σοφὰ καὶ μέσως, ὑγιές τι καὶ ὀπτικὸν λογικὰ κτίσματα.

B

C

D

E

V. 26. *Respondit eis* IESVS, *& dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.*

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.

Sap.3. Verum vtique dictum illud sapientis reperiemus: *Spiritus Domini re-*

Ἀληθὲς ὄντως ἐστὶν ἀρχὴ ὃ τοῦ τῆς σοφῆς αἰνιγματωδέστατον εὑρήσομεν, ὅτι πρὸς μὲν κυρίως

πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, & οὖς ἀκροάσεως A
ἐπαχθοῦται τὰ πάντα. τοῖς δέ γε ἂν οἰομένοις
ἀφρόντως κομιδῆ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ δυσσεβῶς,
ὅτι φθεγξάμενοί τι τὸν θεῖον διαλήσονται νοῦν, ὁ
θεσπέσιος ψαλμῳδός που φησί· συνίετε δὴ ἀ-
φρονες ἐν τῷ λαῷ, & μωροί ποτε φρονήσατε·
ὁ φυτεύσας οὖς οὐ, οὐχὶ ἀκούει; πῶς γὰρ ἂν ὅλως
ἐνδέχοιτο μὴ οὐχὶ πάντων ἀκροάσασθαι τὰ πάν-
τα, τοῖς δ' αὐτὸν ἡμομένοις καὶ τὴν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀ-
κοὴν ἀφαιροῦσιν ἐμφυτεύσαντα; βλέπει δὲ διηκριβωμένως B
καὶ ταύτην πάλιν Θεὸν ὄντα καὶ φύσει τὸν κύριον.
οὐ γὰρ ὡς ἐν ὄχλῳ λάθρα διαψιθυριεῖν τοῖς
τῶν Ἰουδαίων ὄχλοις ἀγνοῶν λέγεται δὲ ὥσπερ ἐν ὠσὶ
θεσπεσίως, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν ἡγουμένων
μηδὲν ἐν παῤῥησίᾳ λαλοῦσι τοῖς αὐτοῦ. ὅπερ δὲ
ἅπαξ πεφωμάκασί τινες τῶν συνδεδραμηκότων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ διελογίζοντο καθ' ἑαυτοὺς, ἢ καὶ
ἀλλήλοις προσελάλουν ῥήματα, πῶς οὗτος γράμ-
ματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς; ἀναγκαίως δὴ πάλιν ἴσον ἑαυτὸν ἀναδείκνυσι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, C
τῷ μαθόντι μὲν οὐδὲν, ἔχοντι δὲ τῶν
ὅλων τὴν γνῶσιν φυσικῶς τε καὶ ἀδιδάκτως, διὰ
τὸ πάντος ὑπερκεῖσθαι νοῦ, & πᾶσαν ἐν τοῖς οὖ-
σιν ὑπερβεβηκέναι φρόνησιν. ἰδοὺ μὲν οὖν καὶ ἐξ
ἑτέρων τοῦτο δεικνύειν παρεσκεύασται, καὶ πλεο-
φορεῖν τοῖς ἀκροωμένοις, ὡς ὅσα ἔνεστι τῷ γεννήσαντι,
ταῦτα καὶ αὐτῷ προσόντα φαίνεσθαι, διὰ ταυτό-
τητα φυσικήν. ὅπερ ἐποίει καὶ ἐν ἑτέροις ἀπὸ τοῦ
* al. ταῦτα δύνασθαι * ταυτὰ, καὶ ἀπαραλλάκτου ἔχειν τὴν D
ἐφ' ἅπασιν ἐνέργειαν τοῖς τὸ ἴσον εἰκότως ἀνα-
βαίνουσιν ἀξίωμα· ἃ γὰρ ἂν ὁ πατὴρ ποιῇ, φησὶ,
ταῦτα & ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. καὶ πάλιν, ὥσπερ γὰρ
ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, & ζωοποιεῖ· οὕτω καὶ
ὁ υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ. ἀλλ' ἵνα πως ἐν τούτοις
ἐπιχειρήματόν τε καὶ ἀποδεικτικώτερον, οἷς ἂν ἔδοξε
μάλιστα ποιεῖσθαι τὴν ἀπόδειξιν. συνέσεως γὰρ πέρι
καὶ φιλομαθείας τὰ δίχα γραμμῆς ὁ λόγος ἵνα τοῖς
ἐκεῖθεν διενθυμουμένοις. ἑαυτῷ συνδρομὴν τοῦτο
δεικνύειν ἐπιφέρον ἐθέλει, καθάπερ ἀμοιβῇ, καὶ E
τῷ πατρί. τίς οὖν ὁ τῆς ἀποδείξεως τρόπος; ἀπὸ
τοῦ ἰσάζειν ἔχειν ἐκείνῳ σοφίαν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα
καὶ τὸ ἀληθῶς τε καὶ σωφρόνως λογισμόν, αὐτός ἐστιν ἡ
σοφία, καὶ ἐκ Θεοῦ πατρὸς, ᾧ καὶ κατὰ πάντα προ-
σοικειοῦται ταυτὰ διδάσκειν ἐκείνῳ φησὶ, κατ' οὐ-
δένα τρόπον ἀλλοτριότητος. ἢ γὰρ διὰ τὸ εἰς ἄκρον
ἐξωμοιῶσθαι τῇ τοῦ πατρὸς διδασκαλίᾳ τὴν ἑαυτοῦ, ταύ-
την εἶναι τὴν ἐκείνου φησὶν, ἢ διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τὴν σο-
φίαν τοῦ πατρὸς, δι' ἧς τὰ πάντα ἐλάλησε, καὶ νομο-

plenit orbem, & auris auditionis audit cuncta. Ad eos autem qui stultè admodum imo vero impiè existimant, diuinæ menti occultum fore quod dixerint, diuinus alicubi Psalmista ait: *Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet?* Qui enim fieri potest vt non cuncta audiat, qui rebus à se factis audiendi sensum inseruit? Ex hoc itaque rursus intellige Deum esse secundum naturam Dominum. Nec enim ignorat id quod Iudæi in turba clanculum immurmurabant, sed auribus pro eo ac Deum decebat quodammodo accipit, licet propter metum principum nihil liberè de ipso loquerentur. Quoniam autem nonnulli eorum qui ad templum confluxerant mirabantur, & apud se cogitabant, aut certè inuicem insusurrabant, *Quomodo hic sit literas, cum non didicerit?* necessariò rursus seipsum æqualem esse Deo ac Patri ostendit, qui nihil planè didicit, sed omnium cognitionem habet ex natura sua, & ab alio non edoctus, propterea quod omnem intellectum excedit, & omnem scientiam creaturarum superat. Poterat igitur aliis ex rebus ostendere, & fidem certam auditoribus facere, quæcunque insunt genitori, eadem inesse quoque sibi propter identitatem naturalem. Quod alibi quoque faciet, dum ex identitate potentiæ, & similis planè in omnibus operationis ad æqualem iure merito dignitatem eucbitur. *Quæ enim Pater facit*, inquit, *hæc & Filius similiter facit.* Item: *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic etiam Filius quos vult viuificat.* Sed opportunum hîc erat atque consentaneum ex iis potissimum quæ decebat demonstrationem facere. De cognitione enim & eruditione qua sine literis præditus erat Christus loquebantur, qui animo illa versabant. Oportebat ergo id ostendere sibi inesse, non secus ac Patri. Quænam igitur huius demonstrationis ratio? Ex eo quod eadem cum illo præditus est sapientia, quamuis si rectè ac verè philosophemur, ipse sit sapientia, & ex Deo Patre, cui cum sit etiam per omnia similis, eadem cum illo docere se ait, modo neutiquè à Patre diuerso. Aut enim ex eo quod perfectissima ratione doctrina sua similis est doctrinæ Patris, hanc illius esse dicit, aut ex eo quod ipse est sapientia Patris per quam cuncta lo-

Ioan. 5.

quitur ac ſancit, ipſius quoque doctrinam eſſe ait: Simulque aliud quiddam ad eorum qui eruditurur ſalutem non parum vtile inſtituit. Quia enim hominem cum viderent propter terrenam carnem eius ſermonem tanquam à Deo, non excipiebant, & veriſimili proinde quadam incredulitate laborare videbantur, vtiliter Deo ac Patri doctrinam tribuit, ſimul & rem veram exponens, & eos qui diuinis decretis reſiſtebant, ne Dei hoſtes viderentur, dictis parere perſuadens. Sciendum verò, quòd cum rurſus ſe miſſum ait, non minorem ſe dignitate Patris oſtendit. Non enim putandum eſt ſeruilem hanc eſſe miſſionem, licet forma ſerui indutus hæc de ſe inculpatè pronunciet. Miſſus eſt autem eo modo quo verbum ex mente, & ſplendor ex Sole. hæc enim ex iis in quibus ſunt aliquo modo promicant, propterea quod foras erumpere videntur, verùm iis à quibus ſunt naturâ ſua inſunt, & indiuulsè. Nec enim ex eo quod verbum ex mente prodiit, & ſplendor ex Sole, idcirco putandum eſt illis mentem & Solem eſſe deſtituta, ſed potius illa in his, & hæc in illis eſſe viciſſim comperiemus. Nec enim ſine verbo mens vnquam eſſe poterit, ſed neque verbum mentem in ſeipſo formatam non habens. Quod de altero ſimili quoque ratione intelligendum eſt.

A ϧκτεῖ, αὐτὸς ⸀ τ̀ διδαχλὼ εἶ φησίν· ὁμοῦ δὲ τ̀ πρὸς τοῦτο, ⸀ ἕτερον οἰκονομεῖ, πρὸς τ̀ τ̃ν παιδευομένων ⸀φέλειαν ἀ μετρίως λιοπτελοῦν. ὅπ̃ γὰρ ἀν̓θρωπον ὁρῶντες ἀφ᾽ τ̃ ἀπὸ γῆς ⸀σάρκα οὐκ ἐδέχοντο τ̀ λόγον, ὡς πρὸς Θεοῦ, πιθανὼν δέ τινα ἀφ᾽ τούτου νοσῆν ἐδίκνυ τ̀ ἀπιστίαν, αἰκαίνοντες χρησίμως τ̃ Θεῷ ⸀ πατρὶ τ̀ διδασκαλίαν, ὁμοῦ ϗ πρᾶγμα λέγων ἀληθὲς, ϗ φόβῳ τ̃ν ἀνομάχων εἰς ὀκεῖν αὐτεῖνοντας ἐπὶ B τοῖς αὐτῶν ὁρισμοῖς, καὶ ⸀διδάσκαλ πείθων τὰ λεγόμενα. ἰσέον δὲ ὅτι ἀφ᾽ τοῦ πάλιν ἀπεσταλθαι λέγειν, οὐκ ἐλάττονος τ̀ τοῦ πέμψαντος ἀξίας ἑαυτὸν ὄντα δηλοῖ· ἀ γὰρ δοῦλος φρεπῆ νοητέον τ̀ ἀποστολὴν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τ̀ τοῦ δούλου μορφὴν ἀμφιέσμ̃ν, ἀπλ̃ κλήτως αὐ λέγει καὶ ταῦτα πρὸς αὐτούς. ἀπεσταλκα δὲ ὥσπερ ὡς λόγος οὐκ νοῦ, ὡς ἀπαύγασμα ⸀ ἡλιακὸν ἐξ αὐτοῦ. ταῦτα γὰρ πως ὄντ τ̃ν ⸀ οἷς εἰσιν οὐκ φανερικὰ, δηλοῖ τοῦ προκόπτειν ὅτι ⸀ ἔξω δοκεῖν, πλὴν τοῖς ἀφ᾽ ὧν εἰσιν C σύμπτ̃χα φυσικῶς, ⸀ ἀδήλωτα. ἀ γὰρ ἐπαναδύσ̃ ἐξεδόθη λόγος οὐκ νοῦ, ⸀ ἀπαύγασμα τυχὸν ἐξ ἡλίου, ἀφ᾽ τοῦτο χρὴ πάντως οἴεσθαι τ̃ν οὐκ ⸀ εὐεκκόπτων ἀπαρχὴν ἕρημα τὰ ἡμιπόνητα, μᾶλλον δὲ κἀκεῖνα σὺν τούτοις, ϗ ταῦτα δὲ σὺν ἐκείνοις σύμπτ̃χα πάλιν ὁρῶμεν. ἀλόγως γὰρ οὐκ ἔσαι ποτὲ νοῦς, ἀλλ᾽ ⸀ οὐδὲ λόγος οὐκ ἔχων τὸν ⸀ αὐτοῦ μορφωτὴν τὰ νοῦ. ὡσαύτως ϗ τούτῳ, ⸀ ⸀ ἕτερον οὐκ ἀληφόμεθα.

v. 17. *Si quis voluntatem eius fecerit, cognoſcet de doctrina, vtrum ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar.*

D Εάν τις ⸀ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, γνώσεται περὶ τ̃ς διδαχ̃ς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ λαλῶ.

Citra diſquiſitionem quidem & dubitationem omnem ſuſcipienda erat doctrina veritatis, credendumque quod ſemel dictum erat aliter ſe habere non poſſe quàm quo modo ab eo definitum eſſet: veruntamen propter incredulos dictum probatione carere non ſinit, ſed clariſſimam ei & manifeſtiſſimam rationem ſubiungit, orationis genus multo artificio temperans. quænam autem ars illa ſit, & quæ diſpoſitionis ratio, rurſum dicemus. Quærebant eum interficere, propter paralyticum nimirum in Sabbato curatum. Senſim itaq; partim eos deterret malum ſibi iam parantes, partim eædem ſibi machinari manifeſtè arguit, ipſoſq; adeo ſuæ cupiditati potius quàm Dei voluntati parere. Tunc enim potiſſimũ agnoſcetis, inquit, doctrinam

Α ζητῆσαι μὴ ἔδῃ, ϗ πάντος ⸀ ἐνδιασμοῦ δίχα περὶ τ̃ ἀληθείας ⸀ δεδιδάχθαι λόγους, καὶ ⸀ ἅπαξ εἰρημένον, μὴ ἑτέρως ἔχειν δυνάσθαι πιστεύειν, ἢ ὥσπερ αὐ εἶ ⸀ διωρίσατο. πλὴν οὐκ ἀναπόδικτον ἐᾷ δι᾽ τοὺς ἀπιθοῦντας ⸀ λεγόμενον, ⸀ σαφηνίζων πάλιν ϗ αὐτὸ ϗ ⸀ ἐφ᾽ ἡμῖν ἐπάγει Ε τ̀ λύσιν, τέχνῃ πολλῇ χρησάμενος τῷ λόγῳ ⸀ τὸ ἀφ᾽ ἡμα· ⸀ τίς δὲ τέχνη, τίς ϗ τ̃ς οἰκονομίας ὁ λόγος ἐροῦμεν πάλιν· ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι δι᾽ τ̀ ⸀ σάββατον, τὸν ⸀ τ̃ παραλυτικὸν ⸀ θεραπεύσαντα φημί. ὁμοῦ δὲ τοὺς ἀναιρεῖν ἤρεμα ϗ ⸀ ἐπαναπλήττ δηλονοτὶ ἤδη κατ᾽ αὐτὸ τὸ δηλοῦν, ⸀ τ̀ ἐπ᾽ αὐτοῖς μεταφορὰν ὠδίνουσας διελέγχ ⸀ φῶς, ὡς ὀπτιμυμεῖν ἐλομένους πληροῦσ τ̀ αὐτῶν μᾶλλον ἢ τ̀ τ̃ νομοθέτη δοκεῖν. εἰσεσθε γὰρ τότε δὴ μάλιστα, φησί, τ̀ πῶς ἐμοῦ διδαχλὼ.

ὅτι τῦ Θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν, ἐπ' αὐ βούλεσθε τοῖς A meam Dei ac Patris doctrinam esse, cum illius potius quàm vestram voluntatem sequemini. Est autem legislatoris ac Dei voluntas, à cæde prorsus abstinere: Tunc enim, inquit, tunc non iniusto præoccupati odio, neque moribus efferatis in iras intempestiuas adacti clarè agnoscetis vtrum ex Deo doctrina mea sit, an ego à meipso loquar. Igitur vtili miscens reprehensionem, iure increpat eos quòd suam doctrinam temerè accusent, quam Deus ac Pater comprobet, simulque doceat ac exponat. A meipso verò dicit, pro eo quod est peculiariter & propriè secundum perfectissimam conformitatem & identitatem voluntatis Patris. Neque verò sanæ mentis quispiam putauerit sua ipsum verba vt adulterina arguere, sed quòd non aliter quàm per voluntatem Patris euentura sint, hæc ab eo dici. Loquitur enim per suum genimen vt per verbum & sapientiam. neque verò sibi ipsi dissentanea loquitur: quî enim fieri potest?

μᾶλλον, ἢ καθ' ἡδονὰς τοῖς οἰκείοις ἀκολουθῆσαι θελήμασι. θέλημα δὲ τῦ νομοθέτου, καὶ Θεοῦ, τὸ μιᾶς φονίας ἔξίσασθαι πάντελῶς. τότε γὰρ τότε, φησὶν, οὐκ ἀδίκως μίσει προκατειλημμένοι, σφόδρα ἐκ παρέργου πρὸς ὀργὰς ἐξωθούμενοι, διαγνώσεσθε σαφῶς, πότερον ἐκ Θεοῦ ἐστὶν ὁ τῆς ἐμῆς διδαχῆς λόγος, ἢ ἀπ' ἐμαυτῦ λαλῶ. οὕτω τοι χρησίμως συναναπλέξας τὸν ἔλεγχον, καθαρίαν τὴν διδαχὴν, ὡς οὐκ ἀλόγως ἐπισκήπτουσαν, οἷς καθ' αὐ φαίη διδάσκων, συναδόκησιν αὐτοῦ καὶ συνευδοκοῦντος τῦ Θεοῦ καὶ πατρός, ἢ ἐν ὅσῳ ἐστὶν ἀληθὴς, συνδιδάσκοντός τε καὶ συνεξηρτημένου. πέφηνε δὲ ὃ ἀπ' ἐμαυτῦ, αὐτὸ τῦ ἰδιάζοντος, καὶ ἀποκεχωρισμένως τοῦ πάντελοῦς τῦ καθ' ὅλου συνευδοκήσεως, καὶ ταυτοβουλίας τῦ πατρός. ἓν δὲ πού τις οἰήσεται τὰ εἰκότα φερόντως τῇ οἰκείων ῥημάτων αὐτὸν ὡς καθάλλων κατηγορῆσ, ἀλλ' ὡς ἑτέρως οὐκ ἂν ἐσομένων ποτέ, εἰ μὴ καθ' θέλησιν τῦ Θεοῦ καὶ πατρός, τὰ τοιαῦτα φησί. λαλεῖ γὰρ ὡς ἀληθὲς λόγον, ἐκ σοφίας τῦ ἰδίου θελήματος· λαλεῖ δὲ πάντως οὐκ ἀπαδόντως ἑαυτῷ· πῶς γὰρ ἂν δύναιτο;

Ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ.

v. 18. *Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit.*

Σημεῖον τῦτο πέφηνεν ἐκπρεπὲς τῦ μὴ πάντως ἑαυτῷ τὸν ἐκ τῦ διδάσκειν παραγματεύεσθαι δόξαν, ὃ μὴ ξένοις ἴσως, καὶ ἀλλοτρίοις τῦ νόμου παραχρῆσθαι λόγοις· τῦτο γὰρ ἂν ὃ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ· καθαπτόμενος μᾶλλον τῶν ἤδη παρεπιθεασαμένοις συμβουλεύει αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ γράμματος τὸν αἰνιγμὸν ἀφελεῖν, καὶ παχεῖαν ἀφιστᾶσι σκιὰν, μεταποιεῖν τε πιθανὰς εἰς πνευματικὴν θεωρίαν, τὰ ἐν τύποις ἔτι λανθάνοντα· ὅπερ οὖν καὶ τὸ παρ' Ματθαίου ΕΥαγγελίῳ φησίν. οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. τῦτο πάλιν ἐναργέστερον ἐκφαίνει· μᾶλλον ἐν τῷ γράμματος μεταμόρφωσιν εἰς ἀληθῆ τὴν ΕΥαγγελικὴν πολιτείαν, καὶ Μωσαϊκὴν τὸν μεταποιήσασθαι τύπον ὀφείλοντα παρεπιδείκνυσιν, ἐν τῇ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὸν εἴδησιν λαλῶν παρόντων, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτῦ Χριστός· τῦτ' ἔστι, ξένον οὐδὲν τῶν ἤδη παρεθεωρημένων. οὐ γὰρ ἀποπέμπεται Μωσέα, οὐδὲ τὸν ἐν νόμῳ παιδεύεσθαι διδάσκει παίδευσιν, ἀλλὰ τῆς ἐν τύπῳ σκιαγραφουμένοις, καθάπερ τι χρῶμα παρεφαίνεσθαι ἐπαλείφων τὴν ἀλήθειαν. ὑπὲρ μεταχαράξεως δὲ σφόδρα

Ostendit se gloriam non aucupari docendo, quòd peregrinis quibusdam & à Lege alienis sermonibus non vtatur, (hoc enim esset loqui à semetipso) sed eos hortetur potius veteribus prædictionibus parere, crassam duntaxat & inutilem literæ vmbram remouens, & ad spiritalem contemplationem transferens ea quæ in typis adhuc latent. quod quidem in Euangelio secundum Matthæum dicit: *Non veni soluere Legem, sed adimplere.* Rursus hîc obliquè significat conuersationem Euangelicam literæ ad veritatem continere duntaxat transformationem, & qui Mosaïcum typum ad id quod conuenit transtulerit, spiritalis in se cultus cognitionem habere. Loquitur ergo, neque id à semetipso Christus: hoc est, nihil alienum ab iis quæ prænunciata sunt. Non enim Mosen repudiat, nec legalem doctrinam repudiare docet, sed in typo delineatis colorem veluti quendam illustriorem inducere veritatem. Appositè verò

Mat. 5.

Iudæorum

Iudæorum captans benevolentiam, Deo ac Patri honorem & gloriam tribuit. Cum enim Iudæi Verbum quod ex Deo ac Patre effulsit nescientes, à solo Patre datam esse Legem putarent, iure merito ipsum & glorificari seruata Lege asserebat, & contrarium euenire, nisi vt par est seruaretur. Sed licet gloriæ Patris particeps sit Filius, & per ipsum ad Mosen Deus ac Pater locutus sit, illorum tamen opinioni certo consilio annuit. Quòd autem à semetipso nihil loquatur quod Legi non consentiat, fatetur vtique se ædificandæ gloriæ non studere, sed ei quæ legislatori debetur. Obseruandum præterea obliquè rursus & occultè Iudæos ab ipso reprehendi, qui in ea incidant quæ ipsi imperitè carpunt, & sibi potiùs quàm vniuersi Domino Deo gloriam vendicare soleant: quo pacto, dicam. Relictis quippe Legis præceptis suam quisque cupiditatem sequebatur, docentes, vt scriptum est, *doctrinam mandata hominum.* Idcirco illos rursum Christus iniquè agere, & aduersus legislatorem ipsum peccare scitè arguit, ex eo quod nequaquam illius præscripto viuere, sed suæ doctrinæ parere potius auditores adigerent. Quocirca licet indefinitè adhuc & absolutè Christus dicat, *Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit*, Pharisæorum arrogantiæ morbum retegit, vt qui dum sua loqui potius student, legislatoris gloriam furentur, & in seipsos ea transferant quæ Deo debentur, eique proinde necem temerè machinentur. Eam ob rem enim illos potissimum Legem violare arguit, inde occasione sermonis singulari consilio arrepta, quod seruandæ legi studeat, atque ita Deum ac Patrem honoret.

A τῆς τῶν Ἰουδαίων βύνοίας ἐξωτήλωσε, αἰσπάζηται τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν τε καὶ δόξαν. ὅπερ γὰρ οὐκ εἰδότες Ἰουδαῖοι τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς πεφηνότα λόγον, τοῦτο μόνον τὸ πατρὸς φέρειν δεδόχθαι τὸν νόμον, εἰκότως αὐτὸν καὶ δοξάζεσθαι μὴν σωζομένου τοῦ νόμου, διϊσχυρίζετο, καὶ τὸ ἐναντίον ὑποπτεύειν, εἰ μὴ φυλάττοιτο τὸν λόγον. ἀλλ' εἰ καὶ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς κοινωνός ἐστιν ὁ υἱός, καὶ δι' αὐτοῦ τοῖς Μωσέα λελάληκεν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ, ἅμα τῆς ἐκείνων ὑποψίας οἰκονομικῶς συναινῶ· τὸ δὲ τοῦ μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖν, ὃ μὴ τοῦ νόμου δοκεῖ, ὑπὸ πάντως τὴν οἰκείαν ἐπιζητεῖσθαι δόξαν οἰκοδομεῖν ὁμολογεῖ, ἀλλὰ τὸν τοῦ νομοθέτου χρεωστουμένην. τοιοῦτος δέ γε τούτῳ, καὶ ἐνταῦθα θεωρητέον. πλαγίως γὰρ ἔτι, καὶ ἐπισκιασμένως ὑποπλήττει τοὺς Ἰουδαίους, τοῦ ἐκπίπτοντας μὲν οἷς ἐγκαλοῦσιν ἀμαθῶς, ἑαυτοῖς δὲ μᾶλλον, ἢ τοῦ τοῦ πάντων δεσπότου Θεοῦ τὴν δόξαν ἁρπάζειν κατειθισμένους, καὶ ὅπως, ἐρῶ· ἀποκλίνοντες γὰρ τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν ἡμῖν, ὅτι τὸ δοκοῦν ἕκαστοι κατέφερον, διδάσκοντες, καθὰ γέγραπται, διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. ὅτι τοίνυν πάλιν εὐφυῶς τοῦ νομοθετοῦντος ἐλέγχει Χριστός, καὶ εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντας τὸν νομοθέτην, δι' ὧν καὶ τοῖς ἐκείνου σκοπὸν ὁρισμοῖς, τοιοῦτος μᾶλλον τοῖς περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαις τοὺς ἀκροωμένους ἀπέτρεπον. ὁρᾶτε, καὶ ἀσφαλῶς ἔτι, καὶ ἀπολελυμένως λέγει Χριστός, ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ, ὁ τὴν φαρισαίων ἀπονοίας ἐλέγχει τὸν νόσον, ὡς σκοπὸν τὸ μᾶλλον τὰ οἰκεῖα βούλεσθαι λαλεῖν τὸ τοῦ νομοθέτου κλέπτοντας δόξαν, καὶ τοιοῦτον ἐπλημμελοῦντας εἰς ἑαυτοὺς τὰ τοῦ Θεοῦ χρεωστούμενα, ἀφυλάκτως τε σκοπὸν τοῦτο λοιπὸν καὶ φονεύειν αὐτὸν ἤδη βουλεύεσθαι. σκοπὸς γάρ τι τοῦτο μάλιστα παρανομοῦντας ἐλέγχει, τοιοῦτον φασὶν τοῦ λόγου ποιησάμενος οἰκονομικῶς, ὃ τηρεῖν ἐπίστασθαι τὸν νόμον, σκοπὸς τε τοῦτου ἡμᾶν τὸν Θεὸν καὶ πατέρα.

B

C

D

E

Qui autem quærit gloriam eius, inquit, *qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.*

Ὁ δὲ ζητῶν, φησὶν, τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν.

Quòd nempe is qui quod suum est quærit potiùs quàm quod Dei, verax non sit, sed valde iniustus. Non est enim verax, quippe qui legem calumnietur, & suum ei iudicium ac voluntatem interponat: iniustissimus verò, qui legislatoris iustum iudicium repudiat & suum longè

Ὡς τοῦ μὴ ζητοῦντος τὰ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον, ὥστε ὄντως ἀληθοῦς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀδικωτάτου· οὐκ ἔστι μὲν γὰρ ἀληθὴς, ὡς συκοφαντῶν τὸν νόμον, καὶ τὸ οἰκεῖον θέλημα προφέρων αὐτῷ· ἀδικώτατος δὲ, ὡς τὸ τοῦ νομοθέτου δίκαιον κεῖμα παρωσάμενος, καὶ ἐμείνοσι τῷ δικαστικῷ

τὰ οἰκεῖα ψηφίς. δίκαιος οὖν ἀεὶ καὶ ἀληθὴς ὁ Χριστός, οὐδενὶ τῶν εἰρημένων ἐγκλήματι. A præstare statuit. Iustus igitur & verax est Christus, qui nulli horum criminum est obnoxius.

Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι; v. 19. *Nonne Moyses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit Legem? Quid me quæritis interficere?*

Διὰ πολλῶν εἰρημένων ἐφ' ἓν στοχάζεται σκοπὸν τὰ ῥηθέντα ὁ λόγος. πλαγίως μὲν γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐπελέγξας τοὺς Φαρισαίους, ὡς προσῆκεν, εἰκῆ φέρων, καὶ τοῖς πάλαι διεστραμμένοις καὶ ἀπειθέσι δίκαιον, ἀλλὰ γνώμας εἰσηγεῖσθαι τὰς ἑαυτῶν, ἀνεκτὸν ὂν μᾶλλον ἐπιτίθεσθαι τὰ θεῖα τοῖς ἀπηκόοις μᾶλλον, καὶ ὑπὸ τῶν πάντων ἀναλλοιώτως διασώζειν, ἀλλ' εἰς ὅσον ἀυτοῖς περιέλκοντας προσωπον, ὡς ἀντεῦθεν ἤδη, καὶ παρανομεῖν ἀποτολμᾶν ὑπαντίους ἔσεσθαι, ἑτέρῳ πάλιν, καὶ ἀριμωτάτῳ χρησάμενος ἔφη, γυμνὸν αὐτοῖς ἤδη, καὶ ἀκαλλωπίστον ἐξαρτύει τὸν ἔλεγχον· ὅτι γὰρ τῇ τοῦ Σαββάτου λύσει κεκινόμενος, καὶ παρανομίαν ἀδικωτάτην ἐπορμῶν ἐπ' αὐτοῖς τὸ γραφὲν, ὁ καθ' ἕνα λοιπὸν πλημμελοῦντας εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' ἤδη σύμπαν ὃ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος πρὸ οὐδενὸς ἐπὶ πεποίηται τὰ Μωσέως διέλεγξε. λέγετε γάρ μοι, φησὶν, οἱ τὸν ἔλεον ἐν Σαββάτῳ προτιμῶντα καὶ κελεύοντες, οἱ βδελυρωτάτην τὴν ὅτι τοῖς δεῖ ποιοῦσιν ὀφείλοντες ψῆφον, καὶ τῶν οἰκτιρμόνων ἀπέδλιν καὶ δικαίζοντες, ἆρ' οὐχὶ Μωσέως ὑμῖν, ὃν ἀεὶ θαυμάζετε, ὅ ὅτι τῶν χειῶν μιαφονὸν δέδοται πρόσταγμα; οὐκ ἠκούσατε λέγοντος, ἀθῷον, καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· τί ζητεῖτε, καὶ τὴν ἑαυτῶν λυπεῖτε Μωσέα, προχείρως ὥστε τὸ ὀφειλόμενα δι' αὐτὸν καταγαίνοντες νόμου; ἔλεγχος δὲ τούτου καὶ ἀπόδειξις σαφὴς, ὃ τὸ μηδὲν ἡμαρτηκότα διώκειν ἐμὲ, καὶ φανερῶν ἀδίκως ἐπιτίθεσθαι τὸν ἀθῷον μόνον, ὅτι προῆκεν τοῦτο παθεῖν, αὐτοῖς κατηγορῆσαι δυνάμενον· οὐκοῦν ἐν ἧμῖν πολλῷ τῷ θορύβῳ ὁ λόγος, καὶ πληκτικώτατα μὲν ἐν τούτοις ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίαις ὀπτικοδᾶ, καταλιθαίνοντας δὲ ὥσπερ ἀχαλίνοις ὁρμαῖς ὅτι ὃ καθαδικάζειν αὐτὸν δέον τὸ τοῦ Σαββάτου παρέλασιν, παρανομοῦντας ὀπτικῶς, καὶ μιαφονῆν ἐλομένους, ἔφη τε τοῦτο καὶ μόνον, εἰς ἁμαρτίαν τὴν ἁπασῶν κεφαλαιωδεστάτην χαίρουσα. μόνον δὲ οὐχὶ καὶ βοᾷ· πικρᾷ, καὶ αὐθετότατα προσπεσόντα νόσῳ, καὶ ἀφορήτῳ λοιπὸν ἀῤῥωστίᾳ δαπονώμενον τηνικάδε καὶ τὸν ἄλυτον, ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου· ἀλλ' ἐποίησας, ὡς ἐφ' ἅπασι τοῖς

Multiplici ratione ad vnum scopum tendit sermo Saluatoris. Suprà enim reprehensis, vt decebat, obliquè Pharisæis qui putabant nequaquam obediendum esse diuinis mandatis, sed sua placita obtrudenda, honorémque venandum à subditis, eum sibi arrogantes non autem vniuersi Domino tribuentes, adeo vt iam inde quoque ad legem violandum audaciores essent, alia rursus eáque grauissima ratione vsus, nudam & apertam demum increpationem strauit. Damnatus enim Sabbati violati, & per summam iniquitatem eiusce rei accusatus, non iam vnum aut alterum in legem peccare, sed vniuersam demum Iudæorum gentem Mosaïca præcepta nihili facere ostendit. Agodum enim, inquit, dicite quæso: Qui damnatis eum qui misericordiam exercere vult in Sabbato, qui nefariam in benefacientes fertis sententiam, & misericordes impudenter condemnatis: nunquid per Mosen quem perpetuò suspicitis, vobis datum est hominis necandi mandatum? Non audistis dicentem, *Innocentem & iustum non occices?* Cur ergo vestrum quoque Mosen offenditis, qui tam temerè latam ab eo Legem violatis? Huius autem rei argumentum & euidens indicium est, quòd me insontem persequimini, & iniustè necare quæritis immerentem. Itaque multo affectu plenus est Saluatoris sermo, & Iudæorum væcordiæ acriter hîc insultat, & violare legem ostendit, dum effrenato quasi quodam impetu eum violati Sabbati accusant, & eædem machinantur, atque ob id vnum in grauissimum omnium peccatum incidere. Sed & illud propemodum elata voce ait: Ego paralyticum qui graui & intolerabili morbo tenebatur sanaui in die Sabbati, sed ob bonum factum quasi ob turpissimum

Exod. 23

scelus condemnor, cædemque eam ob rem in meum caput molimini. Quis ergo supplicij modus audacia vestra dignus reperietur? Ecce enim Legem ipsi quoque transgredimini: Transgressionis autem vestræ ratio similis non est ei quod mihi imponitis. Non enim bene faciendo, sicut ego, ad id faciendum impellimini, sed cædes vobis proposita est, quouis peccato deterior. Vbinam ergo hîc vobis Moses propter quem ego, licet eum obseruem, iudicor? Nonne ipse vobis ea de re Legem statuit? nonne sicuti doctrinam meam calcatis, ita quoque Legem violare pro nihilo ducitis, dum cædem iniustè molimini? Talia igitur ad impios Pharisæos iure Christus dicere poterat. A sua verò persona Legem impræsentiarum remouet, licet ipse legislator sit, solique Patri eam tribuit, hoc pacto Iudæos impudentes reprimens, apud quos illa maior ipso putabatur. Etenim, vt sæpe diximus, nondum Deum naturâ illum esse agnoscebant, sed neque dispensationis cum carne altum sciebant mysterium, sed Mosis gloriam potiùs mirabantur.

A ἀρχίσοις ἀγοεῖς καθαιρεῖνομαι, & φόνον ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο τῆς ἐμῆς καθαιρίζετε καφαλῆς. ποῖος οὖν ἀρα, φησὶ, λιμὸς εἰς ὑμᾶς εὑρεθήσεται ἔτος τῆς ἀνομίας ἐπάξιος; ἰδοὺ γὰρ παραβαίνετε καὶ αὐτοὶ τὸν νόμον· ὁ δὲ τῆς παραβάσεως λόγος, οὐ τῆς ἐμοῖς ἐγκλήμασι παραπλήσιος· ἃ γὰρ οὐ ποιοῦντες, ὡς ἐγὼ, τοῦτο φεύγειν αἰσχύνεσθε, ἀλλ' εἰς φόνον ὁρῶντες, τὸν ἀπάσης πλημμελείας χείρονα. πολλοῖς γὰρ ἔτεσιν ὑμῖν ὁ Μωσῆς, δι' ὃν ἐγὼ, καίτοι ἀφαιρούμενον κείνομαι· οὐκ αὐτὸς ὑμῖν τὸν ὅπλα τοῦτον νόμον ὡρίσατο; μὴ φέρε δὴ πάλιν, ὡς ἐμὸν καταφρονοῦντες λόγον πρὸς οὐδὲν ποιεῖσθε τιμῶ παραβαίνειν φονεύοντες ἀδίκως; τοιαῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἀνοσίους Φαρισαίους εἰκότως ἂν λέγοι Χριστός. ἀφίστησι δὲ πρὸς τὸ πρόσωπον τὸ οἰκείου προσώπου τὸν νόμον, καίτοι νομοθέτης ὑπάρχων αὐτὸς, μόνῳ ᾧ ὡσπερ αὐτὸν ἀναπέμποι τῷ πατρὶ, δι' ἐκείνου δὴ μάλιστα δυσωπῶν ἀναισχυντοῦντας τοὺς Ἰουδαίους, ὃς εἰ καὶ μείζων αὐτοῦ πρὸ ἐκείνοις ὑπετέλειτο· καὶ γὰρ, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ὅπως τὴν φύσιν ὄντα Θεὸν ἐπεγίνωσκον, ἀλλ' οὐδὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἠδεσθή πω τὸ βαθὺ μυστήριον, τιμῶ Μωσέως δὲ μᾶλλον ἐθαύμαζον δόξαν.

v. 20. *Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes: quis te quærit interficere? Respondit* IESVS, *& dixit eis.*

Απεκρίθη ὁ ὄχλος, & εἶπε, δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, & εἶπεν αὐτοῖς.

Argui se sentiunt, & acribus verbis petiti ad negandum se conferunt, cædis perpetrandæ consilium à se propriè non remouentes, sed summo studio cauentes ne Legem violare videantur. solâ quippe existimatione Pharisæorum gloria constat. Ideóque sepulchra dealbata Christus eos appellabat, foris quidem speciosâ opinione scientiæ redimitos, intus verò plenos cadauerum impuritate. Arbitror verò hæc illos quoque dicere, vt sublato metu securitatem ei iniicerent, non quòd eum reuera tutum ab omni periculo facerent, sed vt in damnosam loquendi libertatem pertraherent, & quòd existimarent se ei persuasuros, ne latebras quæreret. Tunc enim, vt suspicabantur, non erat difficile ei insidiari. Stultè enim putabant eum quem ignari persequebantur suæ peruersitati cessurum, etiam inuitum, nec dissimilem fore cæteris hominibus quibus intimæ cordis cogitationes patere

Mat. 23.

Αἰσθάνονται τὴν ἐγκλησιν, & πικρῆς ἤδη τοῖς ὀντεῦθεν βαλλόμενοι λόγοις, χωροῦσι πρὸς ἀρνησιν, οὐκ αὐτὸ κυρίως τὸ μιαιφονεῖν παραιτούμενοι, μόνον ᾧ τὸ δοκεῖν παραλύειν τὸν νόμον σπεσπουδάστως ἀποκρυόμενοι, ἐν μόνῃ γὰρ οἰήσει τὸ Φαρισαίων τὸ κλύχημα· ὅθεν δὴ καὶ τάφους αὐτοὺς κεκονιαμένους ἀπεκάλει Χριστὸς, ἔξωθεν μὲν περικεκαλλυσμένους τὴν ὄψιν τοῖς τεχνῶν ὑπονοίαις τὸ ὡραιότητα, γέμοντας δὲ τὸ εἴσω τῶν νεκρῶν ἀκαθαρσίας. οἶμαι γὰρ ὅτι καὶ τὸ ὑπὸ τῶν προσδοκῆσαί τι παλιν ἀφιστῶντες φόβου τὰ τοιαῦτά φασιν, ἃ τὸ θαρσῆν δηθῶς ὡς ἃ πίσονται διδόντες αὐτῷ, ἀλλ' εἰς ὑποκίνδυνον ἄξειν ὑπόνοιαν παρρησίας, καὶ τὸ μὴ ἐπιζητεῖν δόλῳ κατὰ τοῦ ἀνδρὸς αἰσθήσιν οἰόμενοι. τότε γὰρ ἦν δυσαλές χαλεπὸν οὐδὲν ὑποβαλλόμενον αὐτῷ, καὶ γε τοῦ ἔσθ' ὅτε ἐν ἐκείνοις ὑπόνοιαν· ὄντο γὰρ ἀμαθῶς οὐκ εἰδότες τὸ διωκόμενον, ὅτι ταῖς πρὸ αὐτοῦ δυσροπίαις ὑπακούσεται, κἂν μὴ βούληται παλιν, ἀγώσεσθαι δὲ καθ' ἕνα τὸν οὐκ εἰδότων τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ διαπεπαίνοντα

λογισμόν. καρπὸς τοιγαροῦν δυσροπίας ἡ ἄρνησις, καὶ δυσεβείας ἡ εἰς Χριστὸν ἑτερος ζῆλος· διὸ ὧν γὰρ ὑπολαμβάνουσι, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἀποκρυέσθαι ὃ πρὸς αὐτῶν λελεγμένον, ὡς ψευσάμενον καταγινώσκουσι, τοσοῦτον ἀνομίαν ὅσην τῇ ἀνομίᾳ ἑαυτῶν, καθά γέγραπται.

A nequeunt. Fructus itaque peruersitatis est negatio, & impietatis in Christum ratio altera. Vnde enim sermonem eius vt minimè verum repudiare conantur, inde eum vt mendacem condemnant, addentes iniquitatem suæ iniquitati, vt scriptum est.

Εν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε.

Vnum opus feci, & omnes miramini.

Ἀναγνωσόμεθα μὲν ὃ προκείμενον, ὡς ἐν ἐρωτήσει, καὶ ὑποστιγμῇ, καὶ τελείᾳ. πλὴν τό ἐν τῷ λόγῳ τέχνης οὐκ ἀγνοήσομεν, θαυμάσομεν δὲ ἑαυτῶν τὴν οἰκονομίαν ὡδίνουσι. βούλεται γὰρ ὅπως τὴν ὅτι ὃν πρόφασιν μεγαλομέρους φιλανθρωπίας τοῖς Ιουδαίοις ἐξηγούμενος, οὐκ ἀφυλάκτως φησὶ, τετραπόδων τὸ αὐθέντον ἐν Σαββάτῳ, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζετε· ὑφειμένως δὲ μᾶλλον, καὶ πολὺ λίαν ὑποπεφειδόλως, ἓν ἔργον ἐποίησα, λέγει, τὴν οὐ τῶν πλήθους ἀγανακτοῦσαν θαλασσίων ὀργὴν· καὶ γὰρ ἦν οὐκ ἀπεικὸς διὰ τὸ ὅτι τῶν Σαββάτων διαβεβήκασι, καταλιθοῦν ἤδη πειρᾶσθαι τὸν Ιησοῦν. ἀνεμπόδιστον γάρ πως, καὶ τοῖς παρ' Ελλησι ποιηταῖς, καὶ πρόχειρον εἰς ὀργὴν ἀεὶ ὁ πλῆθός ἐστι, καὶ τελεσπάτῃ συμπνοίᾳ τῇ πρὸς ὅ τι ἂν βούλοιτο κεχειμένον, καὶ εἰς ἀκόλαστον θράσους δύκλως ἀπορρωγύμενον, χαριέστερον δέ πως, ἤπερ ἐχρῆν, εἰς τὰς ὅτι τοῖς ἔθνεσι ἀλίσκεται πάλαι. ἀποφήσας τοιγαροῦν τὸν ὅτι τῷ πράγματι κόμπον διὰ ὃ χρήσιμον, προτάσεις μὲν προχείρους λέγει, ὅτι δικαίως ὁ σφόδρα φησὶν, ἓν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. ἐφ' ἑνὶ, φησὶ, τούτῳ, καίτοι χαριστόν τι διὰ τὴν τῶν μεγίστων σωτηρίαν, καὶ ζωὴν, ὡς ἐπ' ἀκτὸ ποσὶ ὄντως τολμήμασι καταγινέσθαι τὸν μεγαλουργὸν, καὶ εἰς μόνον ὁρῶντες τὸν τοῦ Σαββάτου τιμὴν, ἃ τῶν παραδείγμα ὃ θαῦμα χρήζεσθαι. τῶν γὰρ ὄντως ὃ παράπαν δίκαιον. ἀλλ' οὐκ ἀλόγιστά πως καὶ τὴν ἀνοσιοσθαι ὑμῖν ὑπόνοιαν ἁμαρτῶν παράδηλα νομικὴν, οὐκ ὅτι μικρῶν ἴσην, ἢ ὡς σοβαρὸς ἀξίοις, ἀλλ' ἐπ' αὐθέντου σωτηρίᾳ, καὶ ζωῇ, παραλόγως ἠλαθητε, δέον ἐπαίνοις μᾶλλον ἀποτίμειν αὐτὸν, τῶν τὴν ὅτω μεγάλην, καὶ θεοπρεπῆ κατηφιεσμένην δυνάμιν. ἀπαράδοτος τοιγαροῦν καὶ διὰ τούτων ὁ τῶν Ιουδαίων ἐλέγχεται δῆμος, ἐφ' οἷς ὑ προσῶκε τὴν ὅτι τῶν τετραπόδων μίνην διαπτύσας κατάπληξιν, καὶ ὑχὶ μᾶλλον αὐτὴν διαθεὶς τῶν παραδόξων διασώζοντι Χριστῷ. ἰστέον δὲ, ὅτι πᾶς ἐξ Ισραὴλ προσεδιαλεγόμενος, καὶ λέγων, ἓν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε,

Legemus quidem locum quasi per interrogationem cum subdistinctione. B porrò in his verbis sapientissimam dispositionem & artificium esse non ignorabimus. Obserua enim quo pacto benignitatem qua vsus est erga paralyticum exponens, non temerè dicat, *Ego sanaui hominem in Sabbato, ac proinde miramini:* Sed summissè potius ac modestè admodum, *Vnum opus feci*, inquit, intempestiuam multitudinis iram demulcens. nec enim improbabile erat eos, cum ægrè ferrent Sabbatum esse violatum, lapidibus IESVM petituros. Insanum quippe, ex Græcorum Poëtarum sententia, & in iram præceps semper est vulgus, & C summo impetu quò animus iubet rapitur, effrenique audacia facile efferatur, & ad sæua quæque audenda vehementius ruit. Fastu itaque omni, vt auditoribus prosit, repudiato, mitissimis verbis vtitur, & modestè admodum ait, *Vnum opus feci, & omnes miramini.* Ob id vnum, inquit, licet ad iacentis salutem ac vitam factum, quasi ob insigne profectò flagitium damnatis D miraculi editorem, & Sabbati honorem duntaxat respicientes rem inusitatam quam admirari magis decebat contemnitis. Sed quia, vt imperitè suspicamini, legale mandatum non paruas neque nihili ob res, sed ob salutem ac vitam hominis quodammodo violatum est, miramini temerè, quum potiùs laudandus esset is, qui tam magna tamque diuina virtute redimitus est. Imperitus ergo Iudæorum populus hinc quoque proditur, quòd nequa- E quam decebat eius qui sanatus fuerat stupore teneri potius, quàm Christum à quo insolita ratione seruatus erat, admirari. Sciendum verò, quòd Iudæos alloquendo, dicendóque, *Vnum opus feci, & omnes miramini,*

obliquè rursus quiddam istiusmodi subinnuit. Ob vnum hoc, inquit, vt vobis persuadetis, peccatum, meum consilium miramini, quasi ausus sim legislatori refragari. At quo animo Deum erga vos esse putatis, qui non semel Legem offenditis, sed quorum alios reos facitis, in iis Legem violare pro nihilo ducitis?

A πλαγίως ἐπανελέγχει πάλιν, ὃ ἐποίησεν ἢ παραδηλοῖ. ἐφ' ἑνὶ γοῦν τούτῳ γάρ, φησί, τῶν καθ' ὑμᾶς πλημμελήματι τὴν ἐμὴν ἐπιθαυμάζετε γνώμην, ὡς τῷ νομοθέτῃ τολμήσαντος εἰπεῖν πῶς * οἴεσθαι δεῖ τὸν Θεόν, ὃς καθάπαξ ἀεὶ λυποῦντες τὸν νόμον, ἀλλ' ὡς οὐδὲν παραβαίνοντες, τὰ ἐφ' οἷς ἑτέρους κρίνετε.

* χ. οὐκ ἂν

v. 22. *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, (non quia ex Moyse est, sed ex Patribus) & in Sabbato circumciditis hominem.*

Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομήν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον.

B

Alta & difficilis est propositi textus explicatio: veruntamen illuminantis gratiâ clara futura est. Multis itaque verbis refutata Iudæorum imperitia, monstratóque non esse in tantum furorem erumpendum ob Sabbatum violatum, propterea quod Filius hominis Dominus est Sabbati: cum nihil demum propter auditorum malignitatem profuisset, aliam rationem instituit, & clarè iam ostendere conatur ipsum Mosem sacrorum antistitem, illum Legis ministrum, Sabbati Legem violare propter circuncisionem quæ ex Patrum consuetudine ad eius etiam vsque tempora peruenit, vt ipse quoque paternum morem seruare videretur, & quia Deus operatur in Sabbato, idcirco seipsum etiam operari demonstrans, nulla ratione habita Sabbati violati, propterea quod Patri semper adstipulatur.

Βαθὺς μὲν ὁ λόγος, καὶ δυσέφικτόν πως ὅτι ὃ νῦν τῶν παρεκκειμένων ῥητόν, πλὴν ἔσται καταφανὴς δι' ὀλίγων ὑπὲρ φωτίζοντος χάριν. διὰ πολλῶν γοῦν ἐλέγχων κατασοφιζόμενος λόγων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπαιδευσίαν, καὶ διδάσκων πολυτρόπως, ὅτι τῇ τοῦ σαββάτου λύσει τῶν ἐξ ἀκαίρου ὀργῆς ὅτι μὴ παρέσχετο ἀπόδημεῖν, διὰ ὃ κύριον εἶ τοῦ Σαββάτου τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· λοιπὸν ὀνήσας αὐτὸν διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων κακοβουλίαν, ἐφ' ἕτερον οἰκονομίας διαβαίνει τρόπον, καὶ πειρᾶται δηλῶσαι ἤδη σαφῶς αὐτὸν τὸν ἱεροφαντίαν Μωσέα τὸν τοῦ νόμου διάκονον, ὅτι τοῦ Σαββάτου τὸν λύοντα νόμον διὰ τὴν περιτομὴν, τὴν οὐκ ἐκ τῶν πατέρων συνηθείας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν αὐτοῦ δικαιοῦσθαι χρόνον, ἵνα λοιπὸν ὁ λόγος φαίνηται καὶ αὐτὸς παρῶν ὡσπερ ἀποσώζων ἑαυτὸν, καὶ ἐπειδὴ ἐν Σαββάτῳ Θεὸς ἐργάζεται, διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸν ἐνεργεῖν ἀποδείκνυσι, σαφῶς ἡγούμενον τῷ Σαββάτου τὴν ἀνάπαυσιν, διὰ ὃ συμφέρειν ἀεὶ τῷ γεγονότι. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἔφασκεν, ὁ πατήρ μου, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· ἵνα τίνων μὴ ἐμέ; φησὶν, ἐνεργοῦντά τι κατὰ τὸ Σάββατον βλέποντες, ὡς ὅτι ξένον, καὶ ἀναλογισάμενον θαυμάζητε πρᾶγμα, δέδωκεν ὑμῖν ὁ Μωσῆς τὴν περιτομὴν ἐν Σαββάτῳ· καὶ φθάσας ἐκβάλλειν τὸ ἐπ' αὐτῷ πρόσταγμα νόμου. καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; οὐκ ἀνόμιζε παρέπεσθαι ὀρθῶς, τὴν πρὸς πατράσι διαπεπραγμένην νόμου, καὶ ὃ εἰς ἐκείνων ἔθος ἀλιμάζων διὰ τὸ σάββατον. διὰ γὰρ τοῦτο, ὡς ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεται ἄνθρωπος. εἰ δὲ ὅτι παρέσχηται ὑμᾶς τὸ πατρῷον ἔθος ὁ Μωσῆς ἐλαχίζετο, καὶ κρεῖττον αὐτὸ τὴν εἰς σάββατον ἐπιφέρῃ ὑμᾶς; τί τεθορύβησθε μάτην ἐπ' ἐμοὶ, καὶ ὡσπερ ἵνα τὴν παράνομον ἀφυλάκτους εἰώθοτε, ὅτι τὴν τοῦ νομοθέτου καλοφρονοῦσ

Ioan. 5. Ideo enim dixit: *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Cum itaque videritis, inquit, me aliquid operari in Sabbato, ne me tanquam ob insolitam ac valde inopinatam rem admiremini, dedit vobis Moses circuncisionem in Sabbato, & ille prior eius Legem violauit. Quam ob causam? Rectè facturum se non putabat, si datam patribus Legem, & illorum consuetudinem negligeret propter Sabbatum. Idcirco enim in Sabbato homo circumciditur. Quòd si Patrum consuetudinem colendam esse Moses putabat, eamque honore Sabbati potiorem esse statuebat: quid propter me frustra turbati estis, & velut vnum eorum qui temerè violare Legem solent, ob legislatoris contemptum admiramini? Atqui æqualia cum Patre facio, inquit, & in omnibus faciendis ei assentior,

D

E

θαυμάζετε; καίτοι τῷ γεγονότι, φησὶ, τὰ ἴσα μὲν δρῶ, συμφερόντ' ἀεὶ τοῖς πρὸ τοῦ δικαίοις,

καὶ ἐπεὶ ἀεὶ ἐνεργής ἐστιν ὁ Θεὸς τῷ Σαββάτῳ, ὃ δὲ χαλᾷν A
ὁ αὐτὸ σαββατίζειν κελεύει· δεδωκέναι μεμὲν τὴν περιτομὴν τῷ πατριάρχῃ Μωσέα διϊσχυρίζεται, κείσθαι μὴν ἔσθ' ὅτε ἐξ αὐτοῦ καὶ ὃ δεύτερος εἰρηκέναι, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν πατέρων. Διὰ δὲ διδόσθαι μὲν τοῖς πατράσι τὴν ἐπὶ τῇ περιτομῇ σεσθαι δεῖν ὀκτωταίαν λεπτότερον δέ πως, καὶ ἀκριβέστερον παρ' ἐκείνῳ διωρίσθαι Διὰ Μωσέως· περιετμήθη μὲν γὰρ ὁ πατὴρ Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐκ ὀκταήμερος, οὐδὲ ζεύγος ἐπ' αὐτῷ τρυγόνων, ἢ B
περιστερῶν ξυνωρὶς εἰς θυσίαν ἀνέθη, καθὼς τὴν Μωσέως διάταξιν.

ΚΕΦΑΛ. ϛ.

Λόγος περὶ τῆς ἀργίας τῆς ἐν τῷ Σαββάτῳ, τίνος ὄντος σημαντικὴ πολλαχῶς ὑποδήλωσις.

Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν C
Σαββάτῳ;

Διακειμένως ὅτι τοῖς πολλοῖς ὁ ἀναγνωσμα, καὶ σφόδρα σαφὲς εἰς διαίρεσιν, διὰ τοῦτο πρότερον ἐσκοπῶμεν τὰ ἐπ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ νοουμένης τῆς λέξεως σωθήσεται. Ὅταν γὰρ νοήσῃς ἀκριβῶς ὃ δηλούμενον· εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, φησὶ, λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἐμοὶ χολᾶτε, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ὅτι D
ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ; οὐ γὰρ δέχεται τὴν περιτομὴν ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως· λύεται γὰρ διορθωθέντος διὰ τὴν περιτομὴν τὸ Σαββάτου· ὡς γὰρ προφθάσαντες ἤδη προεδιδάξαμεν, μᾶλλον δὲ ὡς αὐτὸς εἰρηκεν ὁ σωτὴρ, οὐκ ἐκ τοῦ Μωσέως, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων ἐστὶν ἡ περιτομή. ὥστε διὰ τὴν ἐκ τῶν πατέρων περιτομὴν λύεταί πως νόμος ὁ Μωσέως, ὁ ὀφὶ τοῦ Σαββάτου φημί. Διὰ τι τοῦτο, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, σωματεῖον, χολᾶτε γάρ μοι, φησὶν, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ. τὰ μὲν οὖν τῆς διαιρέσεως, ἐν τούτοις ἤδη προειρήσθω. ἰστέον δὲ ἡμῖν πρὸς τὴν τῶν δηλουμένων ἐξήγησιν, εἰ καὶ σφόδρα δυσχερῆ πρὸς καταλαβεῖν. Φερέτω δὲ διορθοῦν τῆς ἐπ' ἀνθρώπῳ, φησὶ, ὑγιοῦς ἐστὶν ἡ περιτομὴ, καὶ αὐτὴν νικῶσα τὴν ὀφὶ τοῦ Σαββάτου διάταξιν. ἐν δὲ ἀναίτιον τοῦ παθόντος καὶ θεραπεύειν. τί διορθοῦν ἐστιν, ἢ πῶς ἂν ἀλόγως

& quoniam operatur in Sabbato, bene vtique in ipso cessare nolo. Datam tamen à Mose circuncisionem asserit, quamuis non esset ex ipso, vt iam diximus, sed ex patribus, propterea quod datum est patribus circuncisionis mandatum, sed subtiliùs quodammodo & accuratiùs eius ritus à Mose præscriptos. Prior enim circuncisus est pater ille Abraham, sed non octaua die, neque par turturum aut duo pulli columbarum eam ob rem in sacrificium oblati sunt, iuxta Mosis præceptum.

Cap. VI.

Dissertatio de cessatione in die Sabbati, vbi quid illa significet, multis modis indicatur.

v. 23. Si circuncisionem accipit homo in Sabbato, vt non soluatur Lex Moysis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in Sabbato?

MVlti hunc locum sine distinctione legunt, nec clarè distingui posse putant: ideirco de hoc prius dicemus. Per membra itaque legemus, dictionis compositionem transponentes, sic enim illius sensum exactè percipies. Si ergo circumcisionem, inquit, homo in Sabbato accipit, mihi indignamini, vt non soluatur Lex Moysis, quòd totum hominem sanum fecerim in Sabbato? Nec enim circumcisionem homo accipit in Sabbato, vt non soluatur Lex Mosis: Soluitur enim cessante propter circuncisionem Sabbato: Nam vt prius iam docuimus, imo potiùs, vt ipse dixit Saluator, non ex Mose, sed ex patribus est circuncisio. Quare propter illam à patribus acceptam circuncisionem soluitur quodammodo Lex Mosis de Sabbato. Proindéque, vt non soluatur Lex Mosis, coniungendum est hoc pacto: Indignamini mihi, inquit, vt non soluatur Lex Mosis, quòd totum hominem sanum fecerim in Sabbato. Distinctio itaque hìc statuenda est, licet eius sententia difficile comprehendatur. Hominis itaque curandi ratio quædam est circuncisio, quæ ipso quoque mandato Sabbatico superior est. necesse quippe erat circuncisio adhiberi quoq; remedia. Quid ergo impedierit, aut quomodo

* al. σωματεῖον

Lex Sabbati iure vetuerit totum hominem sanari, quæ solui Sabbatum curandæ vni duntaxat particulæ permisit? Circunciditur enim, curaturque accepto vulnere citra culpam in die Sabbati. Frustra itaque mihi succensetis, violatæ legis accusantes qui meliora facio, cum non violetur Lex à Mose vel parua circuncisione reiecta. Ex his autem argumento ducto persuadet frustra eos offendi non debere, quòd typus istius rei Moses fuerit, quem cum defendendum temerè putarent, etiam ad homicidium perpetrandum illius lege pro nihilo habita ferebantur.

A Διὰ τοῦτο ζητοῦσιν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυεν τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

B Ἀποκριθεὶς οὖν ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. Ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ υἱῷ ἔδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

v. 24. *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.*

Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε.

Lex, inquit, quam defendere nitimini, ob quam tam efferata ira succensi estis, apertè clamat: *Non accipietis personam in iudicio, quia iudicium Dei est.* Qui ergo me damnatis quasi violem Sabbatum, atque idcirco mihi potissimum succensetis, reueremini legem, mandatum susci-pite, nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Si enim Mosen Legis præuaricatorem esse negatis, & eius rei damnari non posse rectè putatis, licet ob circunci-sionem à patribus acceptam Sabbati legem violet, Filium quoque ea culpa liberate, qui Patris sententiam perpetuò sequitur, & cum eius voluntate consentit, & quæ Pater facit, eadem ipse quoque similiter facere solet. Quod si Filium tantum damnatis, Mose non damnato, licet iisdem obnoxio, quibus me teneri propter Sabbatum existimatis, quî fieri potest vt non diuinam legem calcare non deprehendamini, & supernis decretis illudere, qui nonnullorum respectu diuinum illud præceptum, quo iusta iudicare iubetur, violatis, & supra diuina mandata collocatis eum cuius personam violando Legem reueremini? Obseruet autem rursus prudens auditor Saluatoris nostri Christi mirabile artificium. Vnius enim legis violatæ postulatus, in multis eos præuaricari arguit, illud Euangelicum pro-

C Ὁ νόμος, φησὶν, ᾧ συναγωνίζεσθε ἐπὶ μιᾷ, δι' ὃν οὕτω, τῇ εἰς ἄγαν ὀργῇ αἰσχυνθέντες, ἀφρόνως βοᾶτε· Λήψεσθε πρόσωπον οὐ κρινεῖτε, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐστιν. οἱ τοίνυν ἐμὲ κατακρίνοντες, ὡς τὸ σάββατον λύοντα διὰ τοῦτο μάλιστα, καὶ ὅτι τούτου ζηλοτυπεῖσθε ὅτι καὶ μᾶλλον πρόσκοποι διεγνωκότες, μεταθέσθε τὸ εἰς τὸν νόμον ὑμῶν δυσωπηθέντες δικαίαν κρίσιν κρίνετε. εἰ μὲν γὰρ ἔξω τοῦ νομοῦ πεποίηκα τὸν Μωσέα, καὶ τοῦ ὅτι τούτου καταγνώσεως ἀμοιρεῖν οὐ μᾶλλον ποιοῦντες λογίζεσθε, κἂν τοῦ λύοντα τὸ ὅτι τὸ σάββατον νομὸν διὰ τὸ ἐκ πατέρων εἰσπεμπόμενον, ἀπολύσατε τὸ ἐγκλημα καὶ τὸν υἱὸν τῆς παιδὸς ἀεὶ συμφερόμενον γνώμῃ, καὶ τοῖς ἐκείνου συναινοῦντα θελήμασι, καὶ ἃ ἂν οὗτος ἐργάζηται, ταῦτα κἀκεῖνον ὁμοίως ποιεῖν εἰδησόμενον. εἰ δὲ μόνου καταδικάζετε τὸν υἱὸν, Μωσέα μὴ κρίνοντες, κἂν τοῖς ἴσοις, φησὶν, ἐνεχόμενον, οἷς καὶ οἴεσθε κἀμὲ διὰ τὸ σάββατον, πῶς οὐκ ἤδη τὸν θεῖον παρανομοῦντες ἀλύσασθε νόμον, καὶ τοῖς ἄνωθεν συνεβείζοντες ὅρεσι καταληφθήσεσθε, αἰδοῦς τῇ σῇ ὑπὲρ τοῦ τὰ δίκαια κρίνειν τὸ ἀφ' ὑπερβολῆς λόγου, καὶ τὴν θείαν σύγκλησιν ποιούμενοι χρείττονα, τὸν ᾧ τὸν ἐκ προσωπολημψίας αἰδοῦς τὸ παρανομοῦντας χρείζεσθε; ὑπομιμνήσκει δὲ πάλιν ὁ συνετὸς ἀκροατὴς τῆς σωτηρίας ἡμῶν Χριστοῦ τὸ ἐξαίρετον τέχνημα. ἑνὸς νόμου γὰρ ἐγκαλούμενος λύσιν, ἀφ' πολλῶν ἄγαν παρανομεῖσθαι ἐλέγχει, μονογενὲς τὸ διαλογι-

κὸν ἀκριβῶς λαλῶν. τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; καλῶν οὖν ἦν τὸ κατανοεῖν ἑτέρους. ὁ γὰρ μὴ κρίνων τὸν ἕτερον, ἑαυτὸν κατακρίνει, καὶ τὸ γεγραμμένον. Διὰ τοῦτο, ἔφη πρὸς αὐτοὺς τοὺς σωτῆρος ἐλέγετο, μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε, μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε· καὶ ταῦτα φαμὲν ὁ τοῖς καθ' ἡμᾶς. Παραγομένος γὰρ οὐδαμοῦ ὁ Χριστὸς τοὺς ἑαυτοῦ μεθαρμόσει, ἐφ' ὅσον δὲ βλάπτει νόμους, καὶ τὴν ἀληθείας τοῖς ὄμβροις τοῖς νομικοῖς ὑποπίπτουσιν· ἵνα δὴ λοιπὸν, ἔις πνευματικὸν μεταβάλλοιτο θεωρίαν, τὰ παχύτερόν πως τοῖς ἀρχαιοτέροις διατεταγμένα. Ὅπερ δὲ ἅπαξ ὁ λόγος ἡμῖν εἰς τὴν ὀκτὼ τοῦ Σαββάτου, καὶ τὴν περιτομὴν κατερρύηκε μνήμην, αἴρει δὴ πάλιν, ὡς μείον εἰσόντι ἢ παρ' ἐμοὶ ὁ κέρδος τοῦ γε ὅλως φιλομαθεῖ, ὅ σωιδεῖν ἀκριβῶς, τὸ μὲν δὴ εἴη σημαντικὸς ὁ ἐν ἑβδόμῃ Σαββατισμὸς, τί δὴ αὖ ὁ ἐποδηλούμενον διὰ τὸ ἐν ὀκτὼ περιτομῆς, ἔτι τε πρὸς τούτῳ ὅ μαθεῖν, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἡ περιτομὴ ἔν τε ὀκτὼ λαμβάνεται τοῦ Σαββάτου, τῆς καὶ νόμου ἀρχαίας οὐκ ἀνεχομένη· τὸν δὲ ἐφ' ἑκάστῳ λόγον, ὡς αὖ οἷός τε ὦ, διδυκεινοτάτοις, ὡφῆ ποιῆσαι πειράσομαι. πρόκειται γὰρ ἡμῖν ὁ περὶ τῆ ἑβδόμης, ἤτοι τοῦ Σαββάτου, καὶ τῆς ἀρχαίας τὸ ἐν αὐτοῦ. ὕτω γὰρ ἂν ἥδιστα καὶ τῆ ἐφεξῆς πραγματείᾳ λίαν εὐβάστακτος. Σκοπῶ ἤδη τὸ πρῶτον ἐπ' αὐτοῦ διαπεφοίτηκε νόμον, ὅπως τε καὶ τίνα τρόπον ἔφυ, ζητήσωμεν. ὅτε γὰρ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας τὸ Ἰσραὴλ ἐξελῶν πρὸς τὸ αὐτοῦ τε καὶ ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἐκάλει Θεὸς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ διὰ μέσης θαλάσσης ξηρῷ τρόπον τινὰ, καὶ ἀβρόχῳ ποδὶ παραδόξως διενεκῶν ὅτι τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἐπιτήδεια γένοιτο διεκελεύετο· λοιπὸν ἄλας κρίνως πρὸς ἀφωνίζειν τρόπον τινὰ, καὶ προσκαθαίρειν προσιόντας αὐτοὺς, συνεκάλει μὲν εἰς ἐκκλησίαν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ· ἐν πυρὶ δὲ εἶδε καταφοιτήσας ἐπ' αὐτὸ, τὰ πρὸς ἀρετὴν ἐνομοθέτει λέγων· ἐγώ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, ὃς σε ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας· οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. οὐ ποιήσεις σαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς. οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. ἐγώ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, Θεὸς ζηλωτής· ἐδὴ γὰρ ἐδὴ τῆς τῶν συμφερόντων νομοθεσίας ἐντεῦθεν ἀπῆρχθαι, καὶ

pemodum inclamans: *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est non consideras?* Mala itaque res est, alios damnare. *In quo enim quis iudicat alterum, seipsum condemnat*, vt scriptum est. Idcirco ab ipso quoque Saluatore dicebatur: *Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini.* Et hæc quidem quod ad nos attinet dicta sunt: Nec enim Christus iniquè facit, qui suas in quodcunque libuerit leges transfert, & veritatis lucem legalibus vmbris inducit, vt nimirum in spiritalem quoque contemplationem transferat ea quæ crassius quodammodo veteribus præscripta sunt. Sed quoniam ad mentionem de circunciſione & Sabbato faciendam nostra defluxit oratio, non minùs vtilitatis studioſis allaturum arbitror, accuratè diſpicere, quid ſignificet diei ſeptimæ Sabbatiſmus: quid rurſus illa quæ fiebat octaua die circunciſione indicetur: præterea quam ob cauſam circunciſio in ipſo quoque Sabbato ſuſcipiatur, quæ Legalem ceſſationem non ferat. quorum omnium rationem ſigillatim pro meis viribus, conabor exponere. Primum autem de die ſeptima ſiue de Sabbato, & otio Sabbatico propoſitum nobis eſt diſſerere. Sic enim reliqua deinceps conuenientiſſimè diſcutere licebit. Primum omnium inquiramus igitur, quo pacto nota ſit Lex de eo poſita. Cum ex Ægyptiaca ſeruitute liberatos Iſraëlitas ad priſtinam libertatem Deus per ſapientiſſimum illum Moſen vocaret, & per medium mare ſicco pede mirabiliter tranſuectos ad promiſſionis terram eniti iuberet, vt eos tandem ad expiandum ſe & purgandum præpararet atque aſſuefaceret, eorum concionem in montem Sina vocauit, in quem cum in ignis ſpecie deſcendiſſet, leges ad ſalutem dabat his verbis: *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis. Non erunt tibi Dij alij præter me. Non facies tibi ipſi idolum, neque vllam ſimilitudinem eorum quæcunque ſunt in cælo ſurſum, & quæcunque in terra deorſum, & quæcunque ſunt in aquis ſubtus terram. Non adorabis illa, neque coles illa. Ego ſum Dominus Deus tuus, Deus zelotes.* Hinc enim rerum vtilium promulgationem inchoare decebat, &

Luc.6. Rom.2. Luc.6. Exo.20.

diuinæ

diuinæ cognitionis doctrinâ priùs eos instruere, qui se in seruitutem & obsequium Deo dederant. Radix enim virtutis omnis est Dei cognitio, & pietatis fundamentum est fides. Postquam ergo seipsum ostendit ac veluti manifestauit his verbis: *Ego sum Deus tuus*, fidemque priùs in ipsis per cognitionem coluit, interdicta planè idoli cuiusuis fabrica, & falsorum Deorum adoratione, quia illud prætergredi non erat eis impune futurum, transgressionis quoque pœnam ob oculos ponit, clamans: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vano*, hoc est, non impones idolo vano diuinum illud ac tremendum nomen. *Non enim*, inquit, *mundabit Dominus Deus tuus assumentem nomen eius in vano.* Postquam ergo non mediocris peccati reum esse statuit cum qui alterum adorauerit, & falsò Deum nuncupauerit, minasque addidit prout congruebat recens ad fidem adductis, & tenera mente adhuc præditis, alteram veluti legem ponit, dicens: *Memento diem Sabbatorum sanctificare eam. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: die autem septimo, Sabbata Domino Deo tuo. Non facies in eo vllum opus.* Deinde quem imitaturi sint hoc faciendo significans, vtiliter subnexit: *In diebus enim sex*, inquit, *fecit Dominus cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis: & requieuit Deus die septima. Propter hoc benedixit Deus diem septimam, & sanctificauit eam.* Quid ergo rursus, inquiet aliquis, de Sabbato Lex præsignabat? aut quam ob causam altera statim post intentatas transgressoribus pœnas illata est? Respondemus, non solùm graues pœnas transgressoribus interminari, neque solo metu Israëlitas in pietate firmare debuisse, (seruile enim est metu Deum colere) sed etiam docere quorumnam futuri sint participes, & quem exitum habituri qui eius dilectioni firmiter inhærent. Designat igitur, ac futurorum bonorum promissionem typicè largitur. *Vmbram enim habet Lex futurorum bonorum*, vt scriptum est, & figuræ quæ ea continentur, præexercitatio quædam videtur esse veritatis. Vltima verò die hebdomadis cessare iubet, hoc est Sabbato, & ab omni opere abstinere, ac remisso labore quietem agere,

Hebr. 10.1

A τῆς εἰς θεογνωσίαν μαθήμασι παραμυθεῖσθαι τοὺς ἅπαξ τῇ δεισιδαιμονίᾳ ἑαυτοὺς εἰς δουλείαν καὶ ὑποκλοπὴν τοῦ Θεοῦ ῥίζα γὰρ ἁπάσης ἀρετῆς ἡ θεογνωσία, καὶ χρηστὸς βιοτεύειν ἡ πίστις. ἐπιδείξας τοίνυν ἑαυτὸν, καὶ οἱονεὶ καταστὰς φανερὸν ἤδη, ἀφ' οὗ τὸ εἰπεῖν· ἐγώ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, καὶ παραγωρήσας ἐν αὐτοῖς τὴν ἀφ' ἡμῶν γνῶσιν πίστιν, ἀποφήσας τε παντελῶς τὴν εἰδώλου κατασκευὴν, καὶ παρασκευάσας τὴν ψευδώνυμον Θεοῦ, ὅτι ὁ παραβαίνων αὐτοῖς οὐκ ἀζήμιον, καὶ τὸν ἐκ τῶν μαθημάτων B ἐπάγει κόλασιν, εἰς ὄψιν ἄγει, βοῶν· μὴ λήψῃ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ὄντι ματαίῳ, τοῦτ' ἔστιν, ὃ παραθήσῃς εἰδώλῳ ματαίῳ ὃ θεῖόν τε, καὶ φοβερώτατον ὄνομα, ὃ γὰρ μή, φησὶ, καθαρίσῃ κύριος τὸν λαμβάνοντα ὃ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. ἔσοχον εἶναι ἔσεσθαι διδάσκων ὃ μετεῖναι τοιούτου τὸν, ὡσὰν δὴ ἤθροιτο φίλον παρασκευῶν ἑτέρῳ, καὶ ψευδώνυμον ὑπογράφεσθαι Θεόν, καὶ ἀπειλήσας συμμέτρως, ἅτε δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ παρὸς ὃ πεπαιδευμένοις, καὶ τρυφερώτερον ἔχουσι τὴν διάνοιαν, πλησίον ἐφεξῆς, καὶ δεύτερον ὡσαὐτὸ διατυποῦται νόμον· μνήσθητι, λέγων, τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν. ἓξ ἡμέρας ἐργᾷ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, σάββατα κυρίῳ τῷ Θεῷ σου· καὶ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον· εἶτα ἐπειδὴ τοῦτο δρῶντες ἀπομιμήσονται χρησίμως διατιθέντες· ἐν γὰρ ἓξ ἡμέραις ἐποίησε, φησὶ, κύριος τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. διὰ τοῦτο εὐλόγησε κύριος τὴν D ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν. τί οὖν ἄρα πάλιν, ἐρήσεις, ὁ ὅτι τοῦ Σαββάτου προδήλου ὄντος, δεύτερος ἦν, καὶ κεῖται δι' ὃ μὴ ἔτι τοῖς παραβάσιν ἀπειλεῖ εἰσενεγκεῖν τὴν δίκην πάσαις; πρὸς δὴ καὶ τοῦτο φαμὲν, ὡς ἐδεῖ μὴ μόνον, ὅτι πείσονται τὰ δι' αὐτοῖς παραβαίνουσιν ἀπειλεῖν, μηδὲ μόνῳ τοῦ δείματι πρὸς εὐλαβεῖσθαι ἀσφαλίζεσθαι τὸν Ἰσραὴλ· δούλου γὰρ πρέπει τοῦτο μόνον· ἀλλ' ἐπιδείξαι, E καὶ τίνων ἐσόμενοι μέτοχοι, ἢ δι' εἰς ποῖον καταλήξουσι τέλος οἱ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀπειλῆ κρατημένοι. δηλοῖ δὲ τοιγαροῦν, καὶ δίδωσιν ὡς ἐν τύπῳ τὰ ἐσομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν τὴν ὑπόνοιαν. σκιὰν γὰρ ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καθά γέγραπται, καὶ προγύμνασμά τι τῆς ἀληθείας ὃ ἐν αὐτῷ σῶμα φαίνεται. ἀργεῖν δὲ κελεύει τὴν τελευταίαν τῆς ἑβδομάδος ἡμέραν, τοῦτ' ἔστι, τὸ σάββατον, καὶ ἀποπαύεσθαι πάσης ἐργασίας πάντως, ἀνιέναι δὲ,

καὶ ἀναπαυσιν ὑπιτηδεύειν ἐν αὐτῷ, τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐσομένην τοῖς ἁγίοις διάπαυσίν τε, καὶ τρυφὴν δηλοῦν τοῦτον διὰ τῶν, ὅτε τις ἐν κόσμῳ καθαλήξαντες ζωῆς, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀγαθουργίαις ἱδρῶτας ἀποψαίμενοι, τόν τε πόνον, καὶ κάματον δίχα πάντος ἀφαζήσονται ἐν Χριστῷ, καὶ ὃ εἰρημένον τοῖς αὐτῶν ἀφὸ τοῦ προφήτου φωνῆς· ὑπιλήσονται γὰρ τὴν θλῖψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐ μὴ ἀναβῇ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' ἡ ἀφροσύνη αἰώνιος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν· ἐπὶ γὰρ κεφαλῆς αὐτῶν ἄγνοια, καὶ ἀφροσύνη καταλήψεται αὐτούς. ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη, καὶ στεναγμός. καταλύσαντα τοίνυν, καὶ μονονοχὶ τὴν ἐπὶ τῇ δημιουργίᾳ πόνων καταλήξαντα τὸν δημιουργὸν ἀπομιμούμενοι καὶ αὐτοὶ, τὴν ἐν τοῖς δὲ τῷ βίῳ καμάτων ἀποπαύσεσθαι, πρὸς τρυφὴν ἀναβαίνοντες τὴν ὑπὲρ τέλει τῶν αἰώνων δοθησομένην τοῦ Χριστοῦ. καὶ εἰς τοῦτον οἶμαι συντετάσθαι τὸν σκοπὸν τὴν τῶν Σαββάτων ἀφορτεζομένην ἀργίαν. ὑπιτηρεῖ ὅπως ἀποφαλικῶς μοὶ φησιν ὁ νομοθέτης, Θεοὺς οὐ προσκυνήσεις θεοῖς ἑτέροις· τὸν γὰρ ὅτι Θεὸς Σαββάτων θεσμὸν γέγονεν οὗτος ἡμῖν, Θεὸς μνήσθητι, λέγει, καὶ ἀφὸ ποίων αἰτίων; ὅτι τοὺς μὲν μὴ προσκυνεῖν θεοῖς ἑτέροις, ἤδη πρόσθεν ὁ καιρός. ἀφὸ γὰρ τοῦτο ἐν ἐνεργοῖς εἶχε προσκύνημα διεκελεύετο, ἀφὸ μνήμης δέ πως καθίστη τὰ ἐσόμενα, καὶ τὰ ἐν τύποις ἔτι ζωγραφούμενα τοῖς ἐννοίαις προσαναθεωρεῖν ἐκέλευετο· εἶτα πρὸς τούτῳ κἀκεῖνο προσεπιτέθεικεν· Θεὸν γὰρ δὴ καὶ μάλα ἀφορτεζικὰς τὰ ὅτι τῇ πίστει παθήματα, πήδησιν ἀδύς, τῆς ὅτι τέλει τῶν αἰώνων ἐπαγγελίας τὸν μνήμονα, εἶτα λοιπὸν τοῖς ἑτέροις ὀείζει νόμοις, Τίμα φησὶ, τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ Οὐ φονεύσεις, καὶ τὰ λοιπά, ἵνα μὴ ἐξ ἔργων δικαιοῦσθαι νομίζωμεν, μηδὲ τῶν οἰκείων πόνων καρπὸν τὸν ἄφθονον τοῦ Θεοῦ μεγαλοδωρεὰν, ἀλλ' ἐκ πίστεως μᾶλλον ἑαυτοῖς ἔσεσθαι προσδοκήσωμεν. ἀφὸ τοῦτο περὶ τὸν νόμον τῆς κατ' εὐσέβειαν πολιτείας, οἶμαι δηλοῦν τὴν πίστιν τὴν ἐν ἐλπίσιν ἀγαθῶν εἰ χάρις εἰσβέβηκε. σημαίνειν βούλομαι δὲ καὶ Σάββατον ἀργίαν, τὴν ἐν ἀναπαύσει, καὶ ἁγιασμὸν τῶν ἁγίων ζωὴν, ὅτε δὴ σύμπαν ἀποδυσάμενοι τὸ λυπρὸν, καὶ πόνων πάντος καταλήξαντες τῆς θεόθεν ἀπολαύσουσιν ἀγαθοῖς. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτε τοῖς περὶ τούτων ἡμῖν ἐποιεῖτο λόγοις, καὶ τὸν ὅτι τῷ Σαββατισμῷ τοῦ λαοῦ διερωτήσαθαι ἔδοκιμάζεν, ὅτου φησί. τίσι δ' ὤμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν

A cuenturam in fine seculorum sanctis quietem & delicias hinc ostendens, cum hac vita perfuncti, virtutumque sudoribus absterlis, expertem laboris omnis vitam degent in Christo, sicuti Prophetæ voce dictum est de ipsis: *Obliuiscentur tribulationis prioris & non ascendet super cor eorum, sed Letitia sempiterna super caput eorum. Super caput enim eorum laus, & lætitia apprehendet eos: Fugit dolor, & tristitia, & gemitus.* Quiescentem igitur ac B propemodum à creationis laboribus cessantem opificem ipsi quoque imitantes ab huius vitæ laboribus cessabunt ad delicias euecti, quas in fine seculorum Christus largiturus est. Et ad hunc quidem scopum tendere opinor cessationem illam Sabbati die obseruandam Sed aduerte quæso quo pacto Legis auctor negatiuè quidem ait. *Non adorabis Deos alienos*: Legem verò Sabbati proximè subiiciens, infit. *Me-* C *mento*: quid ita? Quia Deos alienos non adorandi iam tempus aderat. Idcirco enim statim id facere præcipit, memoriâ verò perspicere futura, & quæ in vmbris adhuc depingebantur, mente contemplari licebat. Obseruandum præterea, constitutis iis quæ ad fidem spectant, statim promissionis in fine seculorum mentionem subiicere: deinde alias sancire Leges, nimirum, *Honora patrem tuum & matrem tuam.* Et, *Non occides*, & D cætera: vti ne ex opere nos iustificari putemus, neque vberem illam Dei munificentiam nostris laboribus, sed ex fide potiùs nobis affore speremus. Idcirco ante piæ conuersationis leges, gratia bonorum spectatorum, fidem statim proximè secuta est. Significat ergo Sabbatica cessatio sanctorum vitam in requie & sanctificatione futuram, cum omni excussa molestia, & omni labore soluto di- E uinis bonis perfruentur. Vnde beatus ille Paulus, cum de his loqueretur, & Sabbatismi populi Dei modum indagare vellet, ita scribit: *Quibus autem iurauit non introire in* *Heb.3.18*

requiem ipſius, niſi iis qui incredulis A *fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.* Cum enim quidam exiſtimarent illam eſſe requietis terram, in quam ibant qui ex Ægyptiorum terra exceſſerant, quamuis typus eſſet eius quæ danda ſanctis erat à Chriſto, quam Dauid
Pſal. 26. etiam nuncupauit *terram viuentium*, conatur ſapientiſſimus Paulus oſtendere illam, quæ Ioſue mandatis in ſortem data eſt filiis Iſraël, typum fuiſſe eius quæ ſperatur. Illa enim in veritatis typum accipi firmo argumento demonſtrat hoc pacto: *Quo-*
Heb. 4.7 *niam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & ij quibus prioribus annuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem: uerum terminat diem quandam, Hodie, in Dauid dicendo, poſt tantum temporis, ſicut ſupra dictum eſt: Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione. Nam ſi eis IESVS requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſthac die.* Vides vt quod aduerſari videbatur ſtatim ſoluat? Reſpondere enim potuiſſet aliquis Iudæorum ſermones defendens: Quid ais ô bone? nonne Ioſue populum in terram promiſſionis introduxit? nonne quieuit, & Sabbatum in ea coluit? Etiam, inquit: ſed per typum, & rerum veratum imaginem. Nam ſi hiſce ſolis Dei gratia & promiſſio- D nis diuinæ ratio conſtat, & Iſraëlis ſpes completa eſt in illis, nihilque aliud Legalis litera ſignificat: quonam pacto demum, quaſi Ioſue nondum eos in requie collocarit, rurſus per beatum Dauidem requietis aliud tempus definitur, tametſi tam longo poſt tempore vixerit? Igitur poſtquam ſapienter admodum ac prudenter oſtendit ea quæ hiſtoricè ſcribuntur typum & imaginem eſſe, occultam adhuc & E abditam Sabbatiſmi rationem expo-
Heb. 4.9 nit, addens: *Itaque relinquitur Sabbatiſmus populo Dei. Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus.* At quomodo hinc clarè non patebit quòd ceſſare ab operum laboribus Sabbatiſmum ſanctorum intelligit, cum rectè prius factis in hac vitâ ſplendidus ſanctorum cœtus ſumma cum voluptate perfruetur,

καὶ παῦσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπιστήσασι; καὶ βλέπομεν, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν δι' τὴν ἀπιστίαν. ὅπερ γὰρ ᾠήθησάν τινες ἐκείνην εἶναι τῆς καταπαύσεως τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐβάδιζον τῆς τοῦ Αἰγυπτίων ἐκκεχωρηκότες, κἂν τοι ληφθεῖσαν εἰς τύπον τοῖς ἁγίοις δοθησομένης παρὰ Χριστοῦ, ἣν καὶ γῆν ζώντων ἀπεκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, πειρᾶται δηλοῦν ὁ σοφώτατος Παῦλος, ὅτι τύπος ἦν ἐκείνη τῆς προσδοκωμένης καταπαύσεως τότε τοῖς ἁγίοις Ἰσραὴλ τοῖς Ἰησοῦ δηλουμένη. ὅτι γὰρ εἰς τύπον τῆς ἀληθείας ἐκείνα λαμβάνεται διελεῖ χρησάμενος, ἀποδείκνυσιν τοῖς εἰρημένοις ἑπόμενον συλλογισμόν. λέγει γάρ· ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τινας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπιστίαν, πάλιν ὁρίζει τινὰ ἡμέραν, σήμερον, ἐν Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον, καθὼς προεῖρηται· σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. εἰ γὰρ C αὐτοῖς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. ὁρᾷς ὅπως ὃ δοκοῦν ἀντιπίπτειν ἔλυσε γραφῶς; εἶπε γὰρ ἄν τις λύγῳ πρὸς ταῦτα τῶν Ἰουδαίων ἐπαγωνιζόμενος λόγοις· τί οὖν ὦ βέλτιστε, φησὶν, οὐκ εἰσκατέμενεν ὁ Ἰησοῦς τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας; ὃ κατέπαυσε, καὶ ἐσαββάτισεν ἐν αὐτῇ· ναί φησιν, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ τῆς ἀληθείας, καὶ μιμήματι. εἰ γὰρ ἐν τούτοις D μόνοις ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πᾶν αὐτὸ μόνον πεπεισμένοις εἶναι, καὶ πεπληρῶσθαι τὰ Ἰσραὴλ ἐν ἐκείνοις τὰ ἐν ἐλπίσι, δηλοῖ δὲ πρὸς τούτοις ἕτερον οὐδὲν τὸ γράμμα τὸ νομικὸν, καὶ πῶς δὴ λέγει, ὡς μή που καταπαύσαντος αὐτοῖς Ἰησοῦ, πάλιν ἕτερος μετὰ τοῦ μακρεῖν Δαβὶδ ὁ τῆς καταπαύσεως ὁρίζεται χρόνος, καίτοι τοσούτους ὑστερίζοντος χρόνους; σοφῶς οὖν ἄρα, καὶ λίαν θεοφόρως τύπον ὑπεδείξας καὶ εἰκόνα τὰ ἐν ταῖς ἱστορίαις κείμενα, τὸν κεκρυμμένον ἔτι καὶ ἀφανιζόμενον λόγον ὅπερ ἦν σαββάτου καταλαμπρύνει, προστιθείς. λοιπὰ ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, καθάπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. εἶτα πῶς οὐ τοῦτον οὐκ ἀφ' ἧς ἤδη λοιπὸν ὁμολογεῖται σοφῶς, ὅτι ὃ καταλύσας πόνων τὴν ἐπ' ἔργοις δηλαδὴ, σαββατισμὸν οἵδε τὴν ἁγίων ὁ νοῦς, ὅτε τοῖς ἤδη προειργασμένοις τὰ τῆς δὴ τῆς βίου καταρθώμασι, τὸ λαμπρὸν τὴν ἁγίων συντυφόσῃ σῖφος, καὶ ὁμοίστιλα τῶν πάντων δημιουργὸν, καθ' ἑαυτὸν πάντας

τε, καὶ ἀναπαυομένῳ τῇ τῆ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ, ὡς- A iuxta ſimilitudinem vniuerſorum opifi-
περ οὖν ἐν τῇ βίβλῳ παροιμιῶν ἡ Σοφία φησὶν, ἐγὼ cis, qui requieſcit, & oblectatur in die
ἤμην ᾗ παρεσκεύαζε. καθ' ἡμέραν δὲ ἠφραινόμην ſeptima, vt in libro Prouerbiorum
δὲ αὐτῆς ὅτι ὃ ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τῆς πρώτης λόγου τὸν ait Sapientia: *Ego eram, cui adgau-*
σκοπὸν αὖθις ἀναλήψομαι· τὴν ἄπονον τῶν ἁγίων ζωὴν *debar. Quotidie autem oblectabar in*
καὶ ὁ Σάββατον ἀρχὴν δηλοῖ. πάντα γὰρ δίχα *facie eius in omni tempore, cum lata-*
πόνου τὰ ἀγαθὰ κατ' ἀκμὴν χαρίζεται τοῖς ἁγίοις χο- *retur orbe perfecto, & lætaretur in filiis*
ρηγηθήσεσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ ὅτε τὴν ἀρχήκοον ἁ- B *hominum.* Igitur, (reuertar enim vn-
μαρτίαν ἐργασόμεθα τότε, ἀφ' ὧ παρίζειν αὐτὴν de ſum digreſſus, & totius ſermonis
ἐξ ἡμῶν ἀπολέσθαι μὴ τῷ καθ' ἁπάντων αὐτὴν ἐν ἡμῖν εἰωθότος, καὶ ὃ, ὅπερ ἔσται ἐκεῖ λέων, ſcopum repetam) ſanctorum vitam
οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν ἐπ' ἐμὲ ἀναβῇ laborum expertem ceſſatio Sabbatica
ἐκεῖ, ἀλλ' ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἁγία ſignificat. Omnia quippe citra labo-
κληθήσεται. ἀλλὰ δὲ πάντων ἀκηράτῳ τῶν ἁγίων rem bona tum temporis à Deo ſan-
τῶν ἁγίων ὁ νοῦς ἀπολαύσεται. ἀφ' οὗ γάρ τοι τοῦτο, καὶ ὁ ctis tribuentur, neque peccatum to-
συλλέγων ἐν σαββάτῳ τὰ ξύλα λιθόλυστος πο- tius mali fontem tunc admittemus,
λεύεται, ὡς ἀδικήσας ἐν τῷ τύπῳ τὴν ἀλήθειαν. C illo radicitus ex nobis auulſo vnà cum
καταλύσαντες γὰρ, δὲ εἰς ἐκεῖνον καταφυτεύσαντες eo qui in nobis illud ſerere ſolebat,
τὴν ἀνάπαυσιν, οὐκ ἐξελευσόμεθά ποτε, τὸν ἀξιά- iuxta illud, *Non erit ibi Leo, & ma-* Eſa. 35. 9
γαστόν τε, καὶ ἐν ἀρεταῖς λαμπρὸν βίον, καθά- *lo beſtia non aſcendet in eam, ſed erit*
περ ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς ἰδίας σκηνῆς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν *ibi via pura, & via ſancta vocabitur.*
πυρὸς ἔτι ἔφην, δὲ μητέρα συλλέξομεν ἁμαρ- Sed & omnibus bonis citra laborem vl-
τίαν, ὥσπερ οὖν ἐκεῖνος τὰ ξύλα, ἀφ' πολλοῦ ἄν- lum ſanctorum animus perfruetur.
γνοι ἀναισθησίαν, οὐ συνεὶς τὰ ἐν τύπῳ πρὸς Idcirco enim is qui ligna Sabbato *Num. 15*
ἀλήθειαν βλέποντα. ἀφ' οὗ γάρ τοι τοῦτο, καὶ τοῖς λίθοις τοῖς colligit lapidibus obruitur, quaſi qui
ἀναισθήτοις, ἅτε δὴ καὶ ἀλόγοις ἐπ' ἀναισθησίᾳ πολ- veritatem in typo violauerit. Poſt-
λῇ, πρὸς τῶν κλαζόντων ἐβάλλετο, γραφομέ- D quam enim quieuerimus, & in illam
νοις ἔχων ἐν τῇ ὑμνῳδίᾳ τὴν ποιότητα τοῦ τύπου. requiem peruenerimus, nunquam ex-
ὅτι μὴν οὖν τότε τὴν βδελυρὰν ἁμαρτίαν οὐκ ἐργα- tra laudabiles & virtutibus præclaros
σόμεθα, δῆλον, ἀλλ' οὐδὲ ὠφελοῦν ἱδρῶτι κα- mores, vt ille ex ſuo tabernaculo, exi-
τορθώσομεν, καὶ ὀφόμεθα πάλιν, ὡς ἐν αἰνίγματι, καὶ bimus, neque porrò nutricem ac ma-
τοῦτο δηλοῦσθαι ἐν βιβλίοις τοῖς Μωσαϊκοῖς. ῥόσου trem ignis, hoc eſt peccatum, colligemus, ſicuti nimirum ille ligna, præ
γὰρ δίκην ἐποφίζει τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐν ἐρήμῳ Θεὸς, καὶ δέδωκεν ἄρτον αὐτοῖς multo ſtupore non intelligens res typi-
αὐτοῖς, καὶ τὸ γεγραμμένον εἶτα καὶ νόμον ἐπ' αὐ- cas ad veritatem tendere. Proindéque
τοῖς διωρίζετο ἀφ' τοῦ προφήτου Μωσέως· προ- ſaxis ſenſu carentibus, ſenſus ipſe vacui-
σφωνῶ γὰρ ὕτως. Φάγετε σήμερον· ἔστι γὰρ σάββα- E tate cùm teneretur, à vindicibus petitus
τα σήμερον τῷ κυρίῳ· οὐχ εὑρήσετε ἐν τῷ πεδίῳ. est, deſcriptam habens in pœna mo-
ἓξ ἡμέρας συλλέξετε· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ rum qualitatem. Igitur nos tunc dete-
σάββατα, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ. σημαίνει γὰρ, ὅτι ſtandum peccatum non admiſſuros, ſed
πρὸ μὲν τοῦ τὸν αἰῶνα συστῆναι, πόνῳ ὠφελοῦν neque cum ſudore peracturos quod con-
καὶ τὸ ἀποτρέφον ἡμᾶς εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον συνα- ducat, nec rurſum vt in ænigmate vi-
γείρειν ἀνάγκην ἦν, ὡσπερ οὖν ἐκεῖνοι τὴν πλατεῖαν ſuros, in libris quoque Moſaicis oſten-
ἐξιόντες ἔρημον, ἀπάντα χόρτον εἰς τροφὴν τὸ ditur. Roris enim inſtar Deus Iſraëli-
μάννα συνεκόμιζοντο· ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ, τοῦτ' ἔστιν, tis in deſerto manna demiſit, panémque Angelorum dedit eis, vt ſcriptum eſt, Legémque de eo per Moſen Pro- *Exod. 16*
phetam ſtatuit. Sic enim eum alloquutus eſt. Comedite hodie: ſunt enim Sabbata hodie Domino: non inuenietis in campo. Sex diebus colligetis, ſeptima verò die Sabbata ſunt, quia non eſt in eo. Significat enim priuſquam ſecula contrahantur, labore congregandum nobis eſſe id quod proſit, & nutriat nos in vitam æternam, quemadmodum illi vaſtam ſolitudinem peragrantes in cibum vndique manna comportabant: ſed die ſeptima, hoc eſt in fine de-

mum, colligendorum bonorum tempus ceſſaturum, noſque iam partis perfruituros, iuxta illud Pſalmiſtæ: *Labores fructuum tuorum comedes.* Legis author igitur ac Deus, non quod vmbris delectaretur, ſed quòd ipſam rei imaginem iam præuideret, præcepit non eſſe laborandum Sabbato: ſed cum legem iſtam nonnulli ſuperbè deſpexiſſent, & vniuerſi Dominum offendere pro nihilo haberent, Sabbato quoque manna colligere ſtatuerunt: neque id facinus voluntate ſolum, ſed re ipſa auſi ſunt. Eos itaque Legiſlator rurſus increpat, & ait: *Quouſque non vultis exandire mandata mea, & legem meam? Videte: Dominus enim dedit vobis diem hunc Sabbata. Idcirco ipſe dedit vobis die ſexto panes duorum dierum. Sedete vnuſquiſque in domibus veſtris: nemo egrediatur de loco ſuo die ſeptimo.* Vides vt in typicis illis ceſſationibus vitam nobis omnis laboris ac ſudoris expertem præfigurans, nihil planè facere permittit Sabbato? Colligere quippe manna non ſinit, ſed inſuper iubet domo nullatenus excedere, nec è ſuis quemque locis exire. Quo quid nos diſcere velit rurſus exponemus, ſimili loco appoſito. Beatus Propheta Hieremias Iudæos allocquebatur in hunc modum: *Hæc dicit Dominus: Cuſtodite animas veſtras, & nolite portare pondera in die Sabbatorum, neque egrediamini portis Hieruſalem, neque efferatis pondera è domibus veſtris in die Sabbatorum. Non egredimini vnuſquiſque ex loco veſtro, & omne opus non facietis, & ſanctificate diem Sabbatorum, ſicut præcepi patribus veſtris.* Quorſum iſthæc? Ad vigilantiæ ſtudium nos exhortans, ſeruare noſtram animam iubet. Sic enim licebit tandem ad ſperatum Sabbatiſmum introire. Quantis verò bonis fruituri ſint qui hunc obtinebunt, ſubiunctis aliis clarè expoſuit. Onere quippe grauari non ſinit aliquos, quòd tunc temporis nemo graue peccati pondus ſuſceptrurus ſit. Tempus enim eſt ſanctitatis, vetere peccato prorſus deleto, & vniuſcuiuſque anima ad virtutis perſeuerantiam inſtaurata. Quinetiam extra portas Hieruſalem excedere non

Pſal. 127

Exod. 16

Hier. 17.

ὅτι τῶν πάλαι λοιπὸν, ὁ μὲν τὸ χρησίμων συλλογῆς ἐξοίχεσθαι κωλύει, τοῖς δ' ἤδη τοσοῦτοις ἐσπουδακόσι, καὶ δι' ὅλου τοῦ σαββάτου πονῆσαι. ἀλλ' ὑπερφρονήσαντές τινες τὸ θεῖον ἐκεῖνο τοσοῦτον ἐλάττωσαν, ὥστ' ἠξίωσε μὴδὲν ὅλως τοῦ σαββάτου ποιῆσαι. ἀλλ' ὑπερφρονήσαντές τινες τὸ θεῖον ἐκεῖνο τοσοῦτον ἐλάττωσαν, ὥστ' ἠξίωσε μὴδὲν ὅλως τοῦ σαββάτου ποιῆσαι. ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖν ἡγήσαντο τοῖς ἐκεῖσε τολμήμασιν, ἀλλ' εἰς ἔργον ἤδη τὸ δεινὸν διεξήγαγον. ὑπεισέρχεται τοίνυν πάλιν αὖθις ὁ νομοθέτης, καὶ φησὶν· ἕως πότε οὐ βούλεσθε εἰσακούειν τῶν ἐντολῶν μου, καὶ τὸν νόμον μου; ἴδετε· ὁ γὰρ κύριος ἔδωκεν ὑμῖν τὴν ἡμέραν ταύτην σάββατα. διὰ τοῦτο αὐτὸς δίδωκεν ὑμῖν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ ἄρτους δύο ἡμερῶν. καθίσασθε ἕκαστος εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν, μηδεὶς ὑμῶν ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. οὕτως ὅπως τὸ ἱερὸν τοῦτο καὶ πᾶσι πᾶσιν ἐλευθέραν ὑμῖν τοῦ διαπλάττειν ζῶον, εἰς πᾶσι καὶ τύπον ἀρετῆς, ὁρᾶν τοίνυν ὅλως ἐφίησιν ἐκ τοῦ σαββάτου; συλλέγειν μὲν γὰρ οὐκ ἐᾷ, τοσοῦτόν γε τοῦτο, καὶ τὸ χρῆσθαι τὴν οἰκίαν ἀφέντα μηδαμόσε χωρεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων μὴ ἐκπορεύεσθαι τόπων. καὶ τί πάλιν λίαν; ἀφ' οὗπερ βούλεται μαθεῖν, ἐκ ἀνοσόλλα συλλήβδην αὐτοῖς καὶ ὡσαύτως ἔχον τοῖς ῥητόν. τοσοῦτόν γε τοῦτο ὁ μακάριος προφήτης Ἱερεμίας τοῖς Ἰουδαίοις φησί. τάδε λέγει κύριος· φυλάξατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ μὴ αἴρετε βαστάγματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, καὶ μὴ ἐκπορεύεσθε * πύλας Ἱερουσαλὴμ, μὴ ἐκφέρετε βαστάγματα ἐξ οἰκιῶν ὑμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, [οὐκ ἐξελεύσεσθε ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου ὑμῶν,] καὶ πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, καὶ ἁγιάσατε τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων, καθὼς ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν· καὶ οὐ μὴ ὑπήκουσαν; εἰς ἔξιν ἡμᾶς ἀφικνεῖσθαι τὸν φιλόχρυσον, φυλάττειν ὑπεκτίθεται τὴν ἰδίαν ψυχήν· ὅταν γὰρ αὖ ἐκποιήσαι ῥᾳδίως, καὶ δεῖν εἰσιλάσαι λοιπὸν εἰς τὸ ἐλπίσαι σαββατισμόν. ὁρᾷς ὅσα τοῖς τοῦδε τυχοῦσι τἀγαθὰ, διεσαφῆ καλῶς ἅμα τὰ ἑτέρων ἐπαγωγῆς. βαστάγματι μὲν γὰρ οὐκ ἐᾷ καταβεβηκέναι τινὰς, ὡς σύνηθες ἐπὶ κακῷ κεῖσθαι τὸ δυσκλεὲς τὰ ἁμαρτίας αἰσχυνομένου φορτίου· ἀκούστως γὰρ ὁ κύριος, οἰκτιρμὸς μὲν εἰς ἀφαίρεσιν πέπεισται τὰ ἀρχαίας ἁμαρτίας, αὐξανομένου δὲ τὰ ἐκείσου ψυχῆς εἰς ἕξιν ἀκλινοῦς τὰ φιλοτίμου. ἀλλὰ καὶ τὸ ἔξω φωνεῖν τὴν τὰ Ἱερουσαλὴμ

οὐκ ἐφίησι πυλάν. ἡ γὰρ δὴ κατ' ἀλήθειάν τε καὶ A permittit. Etenim iuxta veram re-
ὀρθῶς ἔχοντα λόγον οἰκήσει παγίως ὁ λαμπρὸς τῶν
ἁγίων χορὸς τῆς ἐπουρανίου Ἱερουσαλήμ, καὶ τῆς ἁγίας
οὐκ ἐκβήσεται πόλεως· ἔσται δὲ μᾶλλον ἐξ παντὸς
ἐν αὐτῇ τοῖς θεϊκοῖς ὀχυρωθεὶς ἐρείσμασιν ἀδαμαντίνως
τῆς ἁπάντων ἀγαθῶν τῇ θείᾳ δυνάμει
δεδημιουργημένος, ἀμεταβλήτως γὰρ τὰ χαρίσματα
τοῦ, καὶ κλῆσις τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον. ἐπεὶ
δὲ γε καὶ πάλιν εἰπεῖν, οὐκ ἀξιολόγως ἔχειν
ἐν τῷ τόπου ὑμᾶς, ἐκεῖνο δὴ μάλα σαφῶς ἔοικεν B
ὑποδηλοῦν. πολλαὶ μὲν γὰρ ὄντως αἱ μοναὶ παρὰ
τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, κατὰ τὴν σωτῆρος φωνήν. καὶ
τοῦτο δὴ πάλιν λαμπρῶς αἰνιττόμενος τὸν τύπον τῆς
ἁγίας σκηνῆς, δέκα λαμβάνουσα τὰς αὐλὰς, καὶ
δοθήσεται μὲν ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ εὐλόγως
τῆς κατορθωμένης ἕνεκα μονῆς. οἱ δὲ ὅλως ἐν καθαρᾷ
τῇ ἐκ βίου σκηνώματι γεγηθότες, ἀεὶ ποτὲ
μὲν αὐλῆς ἐν ἁγιάσονται, βασιλεῖαν δὲ ὑδα-
μῶς εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ἐν θείᾳ αὐλῇ ἀποκει- C
μένων δωρεᾶς· ἡ ἀλήθεια ἡμῖν ὁ μάρτυς εἰσήσεται
λέγει γὰρ ὅτως ὁ προφήτης Ησαΐας περὶ τῶν
τοιούτων διαφανῶς. οἱ ὀφθαλμοί σου ὄψονται Ie-
ρουσαλὴμ, πόλις πλουσία, σκηναί, αἳ οὐ μὴ σα-
θῶσιν, οὐδὲ μὴ κινηθῶσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐ-
τῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. ἐν γὰρ τῷ μὴ σιέσθαι λέγει
τοῦ ἐν τῇ πλουσίᾳ πόλει σκηνάς, τὸ ἀμεταβλήτου τὸ
ἐν αὐτῇ διαμονῆς καὶ ἐν ἁγιάσεως καταδηλοῖ· D
ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι, πάλιν ἔργον, φησὶν, οὐ
ποιήσετε ἐν αὐτῇ, καὶ ἀγιάσετε τὴν ἡμέραν τῶν σαβ-
βάτων. καθάπερ ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀρ-
χῆς τε ἐπ' ἀμφοῖν ἐν αἰνιττομένου εἰς ἑορτὴν τοῦ Χριστοῦ. ὃ
δὴ χρὴ καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐπεργεῖν μὴ ἐν σαββάτῳ
μηδὲν, καταλύειν δὲ ὡσαύτως ἐν λύεσθαι πάντας τῶν
πρὸς ἰδρῶτα καταλυόντος ἐν πόνου, ἐν δ' ἑτέρων
ἐπιγραφομένων. ἐν μὲν γὰρ τῇ ἐξόδῳ φησὶν· ἓξ ἔτη E
σπερεῖς τὴν γῆν σου, καὶ συνάξεις τὰ γενήματα αὐ-
τῆς· τοῦ δὲ ἑβδόμου ἄφεσιν ποιήσεις, ἐν ἀνήσεις αὐτὸ
τοῦ. ἐν δὲ τοῦ Λευϊτικοῦ, ὅταν εἰσέλθητε εἰς τὴν
γῆν, ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, καὶ ἀναπαύσεται ἡ γῆ,
ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, σάββατα κυρίῳ· ἓξ ἔτη σπερεῖς
τὸν ἀγρόν σου, καὶ ἓξ ἔτη τεμεῖς τὸν ἀμπελόν σου,
καὶ συνάξεις τὸν καρπὸν αὐτῆς· τοῦ δὲ ἔτους τοῦ ἑβδό-
μου, σάββατα ἀναπαύσεως ἔσται τῇ γῇ, σάββατα κυρίῳ τοῦ·
μὴ γὰρ αἰσθήσεται τὸν πόνον οὐκ ἀνήσει γῇ, ἀλλ'
ἀντὶ αὐτῆς κυρίως τὸν ὑπὲρ τούτοις ἐγκείσεται νόμον,
ὃ μὴ χρῆναι πονεῖν, ἀφεῖναι τε τῇ γῇ ἀνεῖναι τοῖς αὐ-
τὴν κεκτημένοις ἐπιτάττοντος. πολλοῖς

ligiosum sanctorum chorus cœlestem Hierusalem firmiter inhabitabit, nec extra sanctam ciuitatem egredietur, sed in ea perpetuò morabitur, in bonis diuinitus collatis diuina virtute sic firmatus, vt ea nunquam deserere possit. *Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei*, iuxta sanctum Paulum. Quod autem rursus ait, *Non egrediemini vnusquisque ex loco vestro*, istiusmodi quiddam significare videtur, multas nimirum esse re vera apud Deum ac Patrem mansiones, iuxta Saluatoris vocem, cuius typum rursus sanctum illud tabernaculum præ se ferebat, in quo atria erant duodecim, & datum iri quidem vnicuiq; mansionē pro dignitate & rectè factorum ratione. Qui autem eorum tabernaculorum possessionem semel inierint, in iis perpetuò versabuntur, nec bonis vnquam excident quæ à Deo susceperint. Cuius rei locuples nobis testis erit ipse quoque Esaias Propheta, qui de his ita statuit: *Oculi tui videbunt Hierusalem: ciuitas dives, tabernacula quæ non commouebuntur, neque mouebuntur, paxilli tabernaculi eius in sempiternum.* Quod enim ait tabernacula in diuite ciuitate non moueri, stabilitatem mansionis & habitationis in ea significat. Præterea, *omne opus in ea non facietis*, inquit, *& sanctificabitis diem Sabbatorum*: quo significatur, vt iam sæpe diximus, illud cessationis & requietis, adeoque totum illud sanctum tempus quod in festum diem Christo consecratum est. Rursus autem, nobis nihil agendum esse Sabbato, sed quodammodo quiescendum, & à cuiusuis operis & laboris sudore cessandum, ex aliis quoque locis agnoscemus. In Exodo quippe ait: *Sex annis seminabis terram tuam, & colliges fructus eius. Septimo autem, remissionem facies, & requiem dabis illi.* In Leuitico verò: *Cum introieritis in terram, quam ego do vobis: & requiescet terra quam ego do vobis, Sabbata Domino. Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, & congregabis fructum eius. Anno autem septimo requies erit terræ: Sabbata Domino.* Non enim terram cessare vult, in quam laborum sensus cadere non potest: nec ei propriè legem hanc posuit: sed terram inultam relinquendo ac remittendo, possessores eius cessare faciebat. Multis

Rom. 11.

Esa. 33.

Exod. 23.

Levit. 25

enim modis festiuitatem illam in Christo nobis significabat, in qua qui cum Dei timore vixerint perfectissimam & absolutam libertatem recipient in sanctificatione & ditissima Spiritus gratia. Quod ex præceptis Mosaicis rursus intelligimus. *Si venundatus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa; seruiet tibi sex annis, & septimo dimittes eum liberum.* Qui enim peccato quondam seruiimus, & voluptate ad malum Diabolo nos quodammodo mancipauimus, iustificati in Christo per fidem, in verum & sanctum Sabbatismum ascendemus, libertate induti par gratiam, & bonis diuinis illustrati.

Deut. 15. c. 12.

A γὰ ἡμῖν τὸν ὅτι Χριστῷ κατεσήμηνεν ἑορτὴν, καθ' ἣν οἱ φόβῳ τοῦ θεοῦ συζήσαντες, εἰς πανταπελῆ καὶ ὁλόκληρον ἐλευθερίαν ἀναβαμοῦνται τὸ ἁγιασμῷ, καὶ πλουσιωτάτην τοῦ πνεύματος χάριτι. καὶ τοῦτο μὲν πάλιν ἐκ αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν Μωσαϊκῶν συμβόλων. ἔχει γὰρ ὕτως, ὅταν πραθῇ σοι ἀδελφὸς σου, ἢ ἡ ἀδελφή σου, ὁ Ἑβραῖος, ἢ ἡ Ἑβραία, ἓξ ἔτη δουλεύσει σοι, τοῦ δ' ἑβδόμου ἄφεσις. νῦν γὰρ πάλαι τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύσαντες, καὶ ἡδονῇ τῇ πρὸς τὸ φαῦλον ἑαυτοὺς ὥσπερ πεπρακότες τοῦ διαβόλου καταπωλήσαντες, δικαιωθέντες δὲ Χριστῷ διὰ τῆς πίστεως, εἰς τὸν ἀληθῆ, καὶ ἅγιον ἀναβησόμεθα σαββατισμόν, πρὸς διὰ τῆς χάριτος ἐλευθερίαν ἠμφιεσμένοι, καὶ ἀγαθοῖς τοῖς θεόθεν λελαμπρυσμένοι.

B

CAPVT VII.

Dissertatio de circumcisione in die octaua, quid ea significetur variis modis indicat.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Λόγος περὶ τῆς ἐν ὀγδόῃ περιτομῆς, τίνος ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ὑποδείκνυσι.

C

POstquam abunde iam, vt reor, & pro ingenij nostri captu doctrinam de Sabbato exposuimus, ad circumcisionem ei vicinam disquirendi laborem transferemus, quibus constitutum est vndique venari quod conducat. Absurdum enim esset, ac summè ridiculum, non quemuis laborem eorum cognitione libenter commutare velle. Quid verò etiam ex ipsa figuratè veteribus significetur spiritaliter considerantes rursus exponemus, prout nobis largietur qui vniuersi tenebras illustrat Deus, ac thesauros absconditos & inuisibiles aperit. Iis enim qui perfectiore sunt ingenio, licebit cogitare & loqui meliora: Nos autem quæ in mentem nobis venerint proponemus, licet decorum minùs tenere auditoribus videantur, non quòd verear ne in fraternitatis studium peccem quòd nulli cedere videar, sed potius quòd sciam illud Scripturæ: *Da sapienti occasionem, & sapientior erit: notifica iusto, & addet ad recipiendum.* Prima igitur de circumcisione Lex posita est, Deo ad Abraham dicente: *Tu testamentum meum conseruabis, tu, & semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est testamentum, quod ponam inter me & vos, & inter semen tuum post te in ge-*

Prou. 9.

D

E

ΑΡχοιώτως ἤδη, καθά φημι, ἐπολαμβάνω, καὶ κατὰ δύναμιν τὴν οὖσαν ἡμῖν διανοίας τὸ ὅτι τοῦ σαββάτου διεξωδευκότες λόγον, ὅτι νῦν τούτου χρεία περιμένει, τὸ ὅτι τῇ ζητήσει μεταποιοῦμεν πόνον, πόθεν ἄρξεται ὁ λειτουργὸς ὅτι πρέπει θεωρεῖσθαι διεγνωκότες. καὶ γὰρ αἰεί τὸ ἀποπατόν, καὶ γλοιότητος ἧ τὸ ἐχάτης οὐκ ἀμοιρεῖ, ὃ μὴ πάντα πόνον ἡδέως τὸ τούτοις γνώσεως ἀμείβεσθαι φιλεῖ. πῇ δὴ καὶ ὃ ἐξ αὐτῆς, ὡς τὸ τύπῳ τοῖς ἀρχαιοτέροις ὑποδηλούμενον περιαθρήσαντες πνευματικῶς ἐκθησόμεθα πάλιν καὶ ὃ μέγιστον τὸ ὅτι χορηγίας τοῦ πάντος τὰ σκοτεινὰ φανερώσαντος Θεοῦ, καὶ θησαυροὺς ἡμῖν ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξαντος. τοῖς μὲν γὰρ πρὸς ἕξιν ἤδη βεβηκόσι τὸ ἀπρεπέστερον ἔχοιτο τὰ διάνοιαν, ἐξέρασθαι τοῦ καὶ λαλεῖν τὰ πολὺ τούτων βελτίονα. ἡμεῖς δὲ τὰ εἰς νοῦν ἴσως τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦ πρέποντος ὑστερίζειν * δοκοῖς τοῖς ἀκροωμένοις προβαλούμεθα, οὐκ αἰδοῖ τοῦ μὴ δοκεῖν ἡττᾶσθαί τινων τὸ φιλαδελφίαν λυπήσαντες, μᾶλλον δὲ ὃ γεγραμμένον εἰδότες· δίδου σοφῷ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται. γνώσεις δικαίῳ, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. προῆκτος ἰσχυρίζομαι ὅτι τῇ περιτομῇ διωρίζετο νόμος, λέγοντος πρὸς Αβραὰμ τοῦ Θεοῦ. σὺ τὸ διαθήκην μου διατηρήσεις, καὶ ὃ σπέρμα σου μετὰ σὲ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν· καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσω διὰ μέσου ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, καὶ διὰ μέσου τοῦ σπέρματός σου μετὰ σὲ εἰς

Ier. δοκεῖ

ζας ἡμέρας αὐτῶ περιτμηθήσεται πᾶν ἄρσενικὸν, A
καὶ περιτμηθήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν,
καὶ ἔσται εἰς διαθήκην μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ὑμῶν.
καὶ παιδίον ὀκτὼ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῖν
πᾶν ἄρσενικόν. ὁρισάμενος δὲ τὸ ὅτι οὕτω νόμον,
καὶ ὅτι προσήκει πάντως αὐτοὺς τῆς ἀκροβυστίας τὴν
σάρκα περιτέμνεσθαι διαπαντὸς, οὐκ ἀζήμιον
ἀποφαίνει τὸν νόμου τὴν παρέμβασιν, μυστηρίου τύ-
πον αἰσθάνεσθαι τοῦτο τὸ πρᾶγμα διδοὺς· ἐπιλέγει
γὰρ τούτοις ἑφεξῆς· καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς
σαρκὸς ὑμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον· καὶ ἀπερίτμη- B
τος ἄρσην, ὃς οὐ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκρο-
βυστίας αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολο-
θρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῆς, ὅτι τὴν
διαθήκην διεσκέδασεν· ὁ μὲν δὴ θεσπέσιος Παῦ-
λος σημεῖον ὡσαύτως τι ἐν σφραγῖδα δεδόσθαι τὴν ἐν
ἀκροβυστίᾳ πίστεως τῷ πατριάρχῃ
διϊχνεύσατο. σκοπὸς γὰρ ἦν, ὡς ἔοικεν, αὐτῷ, καὶ πρ-
εσπουδάκει ἐπιχείρημα κομιζόμενος πάντως ἐπιβά-
λλοντας προθύμως τε καὶ ἀρχαιοτέραν ἐπι-
δεῖξαι τὴν διὰ πίστεως κλῆσίν τε καὶ δικαιοσύνην. ἐ- C
δυσώπει γὰρ ὅπως μάλις ἐκ Ἰσραὴλ καὶ συνέ-
πεισέ πως εἰς τὸ μὴ παρέβασιν ἡγεῖσθαι τοῦ νόμου τὴν
διὰ πίστεως δικαιοσύνην, ἐπανασκοπεῖν δὲ μᾶλ-
λον εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ πρὸ νόμου πάντως, ἀλλ'
ἐν καιρῷ περιενεγκεῖν εἰς ὃ τέως ὠφελοῦν, καὶ τὸν
παρόντι χρήσιμον τοῦ λόγου τὴν διάμειψιν, ἑτέρῳ τι-
νὰ πάλιν εἰδὼς ἡ περιτομὴν τὸ ζητεῖσθαι δύνασθαι.
τὸ γὰρ ἐν σαρκὶ καυχᾶσθαι φιλεῖ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκπε-
μαθεῖν συμβουλεύων, ὑπαινίττεται πάλιν· οὐ γὰρ ὁ ἐν
τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν D
σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ
περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ
γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.
ἢ γὰρ οὐχὶ διὰ τούτων καὶ ὑποτυπεῖται λοιπὸν εἰς ἑτέ-
ρας ἐννοίας ἐπ' ἐκείνῃ μεταβιβάζειν, ἐν οὐ μέ-
λει τὸ δεδόσθαι σφραγῖδα τὴν ἐν ἀκροβυστίᾳ πί-
στεως, τὸ περιτμηθῆναι τὴν περιπόρει, διενθυμεῖσθαι
βούλεται, ἀλλά τι καὶ μεῖζον ὅπερ ἐνθυμεῖν νοῆσαι, καὶ
πνευματικὸν; ζητητέον διηνεκῶς, καὶ περιεσκε-
πτέον οὐκ ἀφελῶς τίς ἐν πνεύματι περιτομὴ, E
τίνος δ' ἂν νοοῖτο σύμβολον ἡ ἐν σαρκὶ τελουμένη,
καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν οὐκ ἀδιαφόρως, ἐν ᾗπερ ἂν
ἡμέρᾳ τύχοι, ἀλλὰ δὲ ὀγδόην περιτέμνεται ἄν-
θρωπος. ἐστὶ γάρπου καὶ τοῖς ὄντως ἀμφιβολον, ὡς
ἐπίσης ἡμῖν ὁ σκοπὸς συντείνεται πρὸς τὸ ἐλθεῖν
συνδεῖσθαι τῷ Θεῷ διὰ μεσίτου τοῦ Χριστοῦ, διὰ
τοῦτο δὲ πάντως, καὶ προκαθαίρεσθαι πρέπει,

nerationes ſuas. Circumcidetur omne veſtrum maſculinum: & circumcidemini carnem præputij veſtri: & erit in teſtamentum inter me & vos. Et puer octo dierum circumcidetur vobis, omne maſculinum. Poſtquam autem legem ea de re ſtatuit, iuſſitque omnino eos circuncidere carnem præputij, non impune fore oſtendit Legis transgreſſionem, myſterij perquam neceſſarij typum id eſſe oſtendens. Subiungit enim: *Et erit teſtamentum meum in carne veſtra in teſtamentum æternum. Et qui non fuerit circumciſus, maſculus, qui non circumcidetur carnem præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere ſuo; quia teſtamentum meum diſſipauit.* Diuinus igitur ille Paulus aſſeruit circuncisionem datam eſſe Patriarchæ in ſignum quodammodo & teſſeram fidei quæ eſt in præputio. Erat enim ei, vt videtur, imprimis propoſitum, oſtendere vocationem per fidem ac iuſtitiam omni Legali præcepto priorem & antiquiorem. Hoc enim pacto Iſraëlitas vix adigebat vt crederent iuſtitiam per fidem non eſſe Legis tranſgreſſionem, ſed reuerſionem potius in ſtatum priſtinum etiam ante quamuis legem: ſed cum alium circuncisionis modum rurſus agnoſceret, orationis vim ad vtilitatem rei præſentis opportunè transferre deprehenditur. Iudæis enim conſulens vt ab illa gloriatione carnis deſiſterent, ſcribit rurſus, *Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt: neque quæ in manifeſto in* Rom. 2. *carne eſt circunciſio: ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circunciſio cordis, in ſpiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.* Nunquid enim his verbis etiam admonet, vt alia de illa cogitemus, neque putemus circuncisionem Patriarchæ datam eſſe tantummodo in ſignum circuncisionis præputij, ſed aliquid inſuper maius & ſpiritale mente capiamus? Quærendum iraque, & ſtrenuè conſiderandum quænam ſit in ſpiritu circuncisio, & cuiuſnam rei ſignum intelligatur illa quæ in carne perficitur, & quam ob cauſam non qualibet die, ſed octaua circuncidatur homo. Nemo planè dubitat quin cum nobis propoſitum ſit per mediatorem Chriſtum Deo coniungi velle, præpurgari & omni modo nos præſanctificari oporteat qui ad coniunctionem

iunctionem cum sanctissimo Domino euchimur. Huius autem rei typus præclarus nobis erit id quod ad sanctissimum Mosen à Deo dictum est: *Descendens testare populo, & purifica illos hodie, & cras, & lauent vestimenta sua, & sint parati in diem tertiam. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina.* Cum enim prius sanctificari nos iubet, morum probitatem studiosè colendam significat. Vestimentorum autem lotione, ipsius corporis puritatem ostendit. Corpus enim indumentum est atque amictus animæ. Quoniam ergo (nam ad sermonis initium reuertar) eos prius sanctificari oportebat qui ad sancti Dei coniunctionem accederent, iuxta illud quod ab ipso dictum est, *Sancti estote, quia ego sanctus sum:* per circuncisionem carnalem datum est veteribus symbolum puritatis. quo pacto, dicam. Si naturam rerum nostrarum perpendamus, voluptatem quodlibet peccatum præcedere comperiemus. Ad peccandum enim prouocat feruens quædam cupiditas semper actus præuia, quæ animi cognitionem præripit, atque ita demum ad peragendas res cupitas quasi per facillimam viam nos inducit. Quod quidem verum esse docet Christi discipulus, his verbis: *Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum est: ipse autem neminem tentat. vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus: deinde concupiscentia, quum conceperit, parit peccatum: peccatum verò cum consummatum fuerit, generat mortem.* Vides igitur quo pacto in cupiditatibus nequitiæ generatio priùs efficiatur, & in vitiosis voluptatibus peccati semina tanquam in vtero priùs gestentur? Deus itaque Legis auctor iubet huic maximè parti corporis, in qua voluptates nascuntur à circuncidente ferrum admoueri, vt disceres tanquam in ænigmate fieri non posse vt puri videamur vnquam, nisi accepta in corde nostro diuini sermonis penetrantissima virtute & gladio spiritus, vitiosas cupiditates omnes ex animo repellamus, nequaquam facientes ea ad quæ nos voluntas adigit,

Exod. 19

Leuit. 19

Iac. 1. 13.

προσαγίζεσθαι ἀφ' ὅτου πρῶτος τοὺς εἰς οἰκειότητα ἀφ' ἁγίου θεοῦ διακαίνοντας τῷ πνεύματι διακόπτει. λαμβάνει δὲ εἰς ἀρχὴν τοῦ λόγου δεῖγμα τοιοῦδε προσήματος εἰκόνα, τὸ εἰρημένον παρὰ θεοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Μωσέα. καλέσας ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λαόν, καὶ ἁγίασον αὐτοὺς σήμερον, καὶ αὔριον, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια ἑαυτῶν, καὶ ἑτοίμους εἶναι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. τῇ γὰρ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ καταβήσεται κύριος ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ. ἐν μὲν γὰρ τῷ προσαγίζεσθαι δεῖν, τὴν ἀφ' ἑαυτοῦ ἁγνείαν ἐπιτηδεύειν βούλεται· ἐν δὲ τῷ χεῖσθαι τὰ ἄμφια παρεμπλοκὴν αὐτοῖς, τὴν αὐτοῦ τοῦ σώματος ἐπανεμφαίνει κάθαρσιν. ἄμφιον γὰρ ὥσπερ καὶ περιστολὴ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ἐστίν. σύνοιδα ἐπειδήπερ· αἰσθησόμεθα γὰρ ὅτι τὴν τοῦ λόγου παρ' ἡμῖν τε καὶ αἰσθητικωτέραν τὴν ἐπιχείρησιν προσαγίζεσθαι τοῖς εἰς οἰκειότητα πρέποντας τοῦ ἁγίου θεοῦ, τοῦ τὸ πρὸς αὐτὸν λελεγμένον· ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος· σύμβολον ἁγιασμοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς τοῖς ἀρχαιοτέροις ὠφέλητο· καὶ ὅπως, ἐροῦμεν. τὴν τῶν καθ' ἡμᾶς προσημάτων διάκενον πάντων φύσιν, ἀμαρτίας ἁπάσης προσαδίζουσαν ἡδονὴν εὑρήσομεν· καὶ κατὰ τὴν ἡμᾶς εἰς τὸ πλημμελεῖν ὁρμὴν τῆς ἐπιθυμίας θερμὴν τῆς ἐνεργείας ἀεὶ προδυίσχουσα, καὶ τὴν τῆς ἀφροσύνης σωρεύουσαν παραπάζουσα, πίπτουσά τε οὕτω λοιπὸν ὅτι τὴν τῶν αἱρεθέντων διεξαγωγὴν ἀφ' ἑαυτῆς ἔρχεσθαι τῆς ὁδοῦ· ἀληθῆ δέ πως ὄντα τὸν ὅτι τοῦτοις ἰδίοις λόγοις ἀποφαίνει λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητής, οὕτω βοῶν· μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι· ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα· ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος, καὶ δελεαζόμενος· εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα, κύει θάνατον. ὁρᾷς ὅπως ἐν ἐπιθυμίαις ταῖς ὑπὸ τίσιν ἐν τῆς φαυλότητος προδημιουργεῖται ὕλαις, καὶ ἐν οἷς τόποις ἡδοναῖς τὰ τῆς ἁμαρτίας προχυφορήσαι σπέρματα; προστάττει τοιγαροῦν ὁ νομοθέτης θεὸς ἐκείνῳ δὴ μάλιστα τοῦ μορίῳ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τῶν ἡδονῶν ἐν ὕλαις, τὸν περιτέμνοντα σίδηρον ἐπιφέρεσθαι, ἵνα δὲ μάθῃς, ὡς δι' αἰνίγματος, ὡς ἀμήχανον ἡμᾶς ὀφθήσεσθαί ποτε καθαροὺς, εἰ μὴ τοῦ θείου λόγου τῇ τομωτάτῃ ἐνεργείᾳ ἐν καρδίᾳ δεξάμενοι, καὶ ἐξ ἐνοῦ λαβόντες τῇ τοῦ πνεύματος μαχαίρᾳ, τὰς ἐφ' ἅπασι ταῖς αἰσχραῖς ἐπιθυμίαις ἀποτεμνόμεθα, πρὸ πάντως μηδαμῶς τὰ ἐν ἰδίοις

ἡλήμασι, καὶ ἡδίστην ἔχει τὴν ἀπολαύσεως, μόνον γε δὴ δοκεῖν τῷ Θεῷ φίλα καὶ δρᾶν ἀναπεπόθημεν. Διαφέρειν μὲν οὖν ἡγούμεθα τὴν ἀληθεστέρας περιτομῆς τὴν δύναμιν, πρὸς ἣν ὅτι μόνῃ τῇ σαρκὶ μεγαλοφρόνως εἰωθότας εἰκότως ἂν λέγοιτο· περιτμήθητε τῷ σαρκὶ τῷ Θεῷ, καὶ περιτμῆσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, ἄνδρες Ἰούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ. ὁ γὰρ τῇ σαρκὶ περιτεμνόμενος, μόνῃ περιτέτμηται τῇ σαρκὶ, ὁ δὲ τῷ σὺν πνεύματι περιτμηθεὶς ἀφ' πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν κεκοινώνηκε, μόνῳ, καὶ ἀληθῶς περιτέτμηται τῷ Θεῷ. δεχόμενα δὲ τὸν σὺν πνεύματι περιτομὴν ἀναγομίζομεν εἰς αἰκειότητα τὴν ὡς πρὸς Θεὸν, καὶ τὴν ὠγδόην, τοῦτ' ἔστι τὴν ἁγιασμὸν τῆς ἐσομένης ἡμέρας, σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ τῆς μελλούσης ζωῆς τὸ σὺν πνεύματι περιτομὴν, ἐν συναγωνιῶντες ἕκαστον ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῆς πράγματος, ὅτι συζησόμεθα τῷ Χριστῷ καὶ ὃ εἰρηκότος ἀφ' τοῦ Παύλου· ἀπειθαίνετε γὰρ, καὶ εἰ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἡμᾶς, ὅτι τῷ κόσμῳ ἐσταύρωται τις, καὶ ἐν κόσμῳ ἀφ' Θεὸν ἡδονὰς παρεισπύκτους; ὅτις δὲ ἡμᾶς καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἡμῖν ἀνεφαίνετο λέγων, ἐμοὶ γὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ· μέτοχοι γὰρ γενόντες αὐτοῦ ἀφ' τοῦ πνεύματος, τοῦ παντὸς τὸ ἡμῖν ἀκαθαρσίας ἀχλεσποιήτους περιτέμνοντος, συνεκρώθημεν τῷ κόσμῳ, ζῶμεν γὲ τὴν ἀρίστην ζωὴν τῷ Θεῷ. σύκουν κἀν τὸ ὀγδόην μὲν περιτμῆ ἀφ' τοῦ ἁγιάσαι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τοῦ ἁγιασμοῦ ἦν ἡμῖν ἡ ἁγιασμὸς τοῦ πνεύματος δόσις, ἀλλὰ μετ' ἐκείνην ἦν, ἅτε κατ' αὐτὸν τὸν ἁγιασμὸν τὸν καινὸν, ὅτε καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐνεφύσησε λέγων· λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Ἰουδαίοις μὲν οὖν ἐν ἀφ' σιδήρου περιτομὴ ἀφ' τοῦ περιτμῆ, δοῦλοι γὰρ ἔτι, καὶ ὑπὸ νόμον τὸν κολάζειν. κολάσεως δὲ σημεῖον ἡ σίδηρος. ἡμῖν δὲ ὡς ἐλευθέροις καὶ πνευματικοῖς ἐν ἀφ' πνεύματος καθαρσις, πρέπει μὲν τὴν ἡμετέρων ψυχῶν ἐκπέμπουσα μολυσμὸν, ὃ δὲ τέλεον τὸ λαμπρότητι τῇ κατ' εὐσέβειαν ἀφ' πίστεως εἰσκομίζουσα· ὅτι γὰρ ἀφ' τῆς ἀληθεστέρας καὶ πνευματικῆς περιτομῆς, τῆς κατ' εὐσέβειαν τελειότητος ἀποπληροῦται ὁ καιρὸς, περισκεψάμενοι πάλιν τὰ ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου γεγραμμένα, θεωρήσομεν.

licet suauissimam præ se ferant oblectationem, sed duntaxat quod Deo placet amare & facere volentes. Cum istud nobis verior illa circunciſio significet, ad eos qui sola carne gloriari solent iure dicetur: *Circuncidimini Deo vestro, & circuncidite duritiam cordis vestri viri Iuda, & habitatores Hierusalem.* Cui enim caro circunciditur, sola circunciſus est carne: Qui verò spiritalem circunciſionem per fidem in Christum accipit, soli ac vero Deo circunciditur. Accipimus autem spiritalem circunciſionem, quæ nos ad coniunctionem cum Deo reducit, octaua, hoc est die resurrectionis Saluatoris, signum hoc statuentes quòd vitæ conciliatrix sit illa spiritalis circunciſio, & ea re quodammodo fatentes nos cum Christo victuros, sicuti per Paulum dictum est: *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* Nonne enim verè quoque dicet aliquis, illum mundo moriturum, qui mundi voluptates propter Deum repudiarit? Talis nobis diuinus ille quoque Paulus visus est dicens: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri IESV Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Eius enim participes facti per Spiritum, qui omnem in nobis impuritatem absque manus opera circuncidit, mortui sumus mundo, & optimam vitam viuimus Deo. Igitur octaua die fit circunciſio propter resurrectionem Christi: neque ante octauam: Non enim ante resurrectionem datus est Spiritus, sed post ipsam, siue, ipso resurrectionis tempore, cum suis quoque discipulis insufflauit & dixit, *Accipite Spiritum sanctum.* Iudæis itaque conuenit illa quæ ferro fiebat circunciſio: Serui enim adhuc erant, & legi adhuc vindici obnoxij: Animaduersionis autem signum est ferrum: Nobis autem, vtpote liberis ac spiritalibus, spiritalis est purgatio, quæ omnes ex nostris animabus sordes eiicit, & perfectionem in splendore pietatis per fidem infert. Per veriorem quippe & spiritalem circunciſionem perfectæ pietatis gloriam impleri, obseruatis rursus iis quæ de Abrahamo Patriarcha scripta sunt, videbimus.

Scriptum enim est de illo, quòd erat nonaginta nouem annorum, cum Deus circuncisionem vtiliter imperauit ei, quo ceu manifesto aliquo ligno docet circuncisionem esse quasi vestibulum & aditum quendam perfectionis ad virtutem, immo verò neminem illuc planè venire vnquam posse qui non habeat puritatem quæ circuncisione carnali adumbrata est. Perfectionis quippe symbolum est centenarius numerus. Ante perfectionem igitur est circuncisio. hæc enim præcundo ad illam facile nos adducit. Sed non in his tantùm consistunt spiritalis circuncisionis commoda: verùm ipsam duntaxat iis qui in Christo sunt liberi debitam comperiemus. Liber autem in Christo est quicunque Diaboli seruitutem & peccati iugum excussit, & illorum vincula dirupit, vt scriptum est, clarámque & tyrannidis expertem iustitiæ gloriam induit, iustitiæ nimirum, quæ est in fide Christi. Quòd autem circuncisio, quæ fit octaua die, liberis conueniat, non autem seruis, si diuinam scripturam percurramus nullo rursus modo ambigemus. Ismaël filius Patriarchæ ex ancilla Agar, circuncisus quidem fuit, sed non in octaua, immò potius in anno tertio decimo. Sic enim scriptum
Gen. 17. est: *Circuncidit Abraham Ismaël filium suum qui erat tredecim annorum:* vt seruæ Hierusalem filium, hoc est Israëlem cùm octauâ, tum duodecimâ die excidisse, diuinus sermo nobis ostenderet. Excidit enim octaua die, vt qui suscipere noluerit resurrectionis Saluatoris, quæ facta est octaua die, prædicationem, id est Euangelium Christi, per quod dubium non erat capto ad fidelem adiumento circuncisum quoque fore in spiritu. Excidit præterea duodecima: quo obscurè innuitur sacrum Apostolorum chorum incredulitate sua repellere, nec illorum doctrinam vllo modo gustare velle. Et hæc quidem quod ad seruum attinet: Isaac verò qui natus est liber ex libera, octaua die circuncidítur. Liberi quippe ex libera filij, supernæ videlicet Hierusalem, assumpta octaua, id est Christi resurrectione, spiritali quoque circuncisione sunt ditati, quæ eos ab omni peccato liberat, & à morte, quandoquidē à peccato vindicat,

A γέγραπται γάρ· καὶ ἦν Ἀβραὰμ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐτῶν, ὡς ἂν μὴ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐνεστὼς ὁ καιρὸς ἐνομοθέτει ἢ τότε χρήσιμος αὐτῷ ἡ περιτομὴ ὁ Θεός, σημεῖον ὥσπερ τι ἐπὶ τοῦτο τίθεις ἐναργές, ὅτι προηγεῖται ὥσπερ καὶ προσαγωγὴ τῆς ὄντως ἐν ἀρετῇ τελειότητος ἡ περιτομή, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὅ-

B λως ἁφίξεταί ποτε πρὸς τοῦτο ἄνευ σαφοῦς ἐπιδηλώσεως, μὴ τῆς ἐκ τοῦ περιτμῆσθαι σκιαγραφουμένης ἔχοντα καθαρσιν· τελειότητος γὰρ σύμβολον ὁ ἑκατὸν ἀριθμός. πρὸ δὲ τελειότητος οὖν ἡ περιτομή. προβαδίζουσα γὰρ αὕτη πρὸς ἐκείνην ἡμᾶς ἀναγκάζει ῥᾳδίως. ἀλλ' ὦ μέχρι τούτων ἡμῖν τὰ ἐκ τοῦ περιτμῆσθαι πεπορίζεται χρήσιμα, περιτομῆς δὲ φημι τῆς ἐν πνεύματι· ἀλλ' ἴδωμεν, καὶ μόνοις

C αὐτὴν πῶς ἐν Χριστῷ ἐλευθέρωσις χρεῶν ἐλύσεν ἀνθρώποις. ἐλεύθερος γὰρ ὅπου πάντως ἐστὶν ἐν Χριστῷ, τοῦ μὲν ἐπὶ τῷ δεσπόζοντι δουλείαν καὶ τῆς ἁμαρτίας ζυγὸν ἀποσφάλλοντος ὁ αὐθέντης, καὶ διαρρήξας μὲν τοὺς ἐκείνου δεσμούς, καθὰ γέγραπται, δὸς δὲ λαμπρόν τε, καὶ ἀπερίσπαστον τῆς δικαιοσύνης ἀναδησάμενος κεφάλημα, δικαιοσύνης φημὶ τῆς ἐν πίστει Χριστοῦ. ὅτι δὲ προέπουσαν ἐλευθέρωσις μὲν τῆς ἐν ὀγδόῃ περιτομῇ θύρησιν, δοῦλοις δὲ οὐκ ἔτι, τῆς ἱερᾶς τε, καὶ θείου πεπιστωμένης γραφῆς, κατ' ἐνδειαν πάλιν ἐπιδιασαφῶ τύπον.

D οὕτω ὁ μὲν Ἰσμαὴλ, ὁ ἐκ θεραπαίνης τοῦ Ἀγὰρ ὃν πατριάρχης ἐγέννησεν υἱὸς, περιτέμνεται μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐν ὀγδόῃ, ἐν ἔτει δὲ μᾶλλον τῷ τεσσαρακαιδεκάτῳ· γέγραπται γὰρ ὕτως, ὅτι περιέτεμεν Ἀβραὰμ Ἰσμαὴλ τὸν υἱὸν αὐτοῦ δίκην καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἵνα τὴν δουλεύουσης Ἱερουσαλὴμ υἱὸν, τοῦτ' ἔστι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὴν ὀγδόης οὐκ ἐπισύντμησε, καὶ τὴν δωδεκάτης, ὁ θεῖος ἡμῖν ὑπεδείξη λόγος. ἐκπίπτει μὲν γὰρ τῆς ὀγδόης, ὡς οὐκ ἐπλήσας πρὸς δέξασθαι τὴν εὐαγγελίου γνωρίμης ἀνατάσεως τῷ Χριστῷ κήρυγμα, τοῦτ' ἔστι θεῖον Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗπερ ἐν οὐκ ἀμφίβολον ὠφελευμένους εἰς πίστιν, καὶ ἐν πνεύματι περιτίμησεσθαι. ἐκπίπτει δὲ πάλιν καὶ τῆς δωδεκάτης, ὡς ἐν αἰνίγματι τὴν ἱερὰν τῶν ἀποστόλων χορὸν τῇ ἀπιστίᾳ ἐξωθούμενος, ἄγνωστός τε καὶ πάντελῶς ἀπείρατος τοῦ περὶ ἐκείνων διδασκαλίας ἀφανισθῆναι προθυμούμενος. ὁ μὲν δὴ οἰκέτης ἐν τούτοις· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἐλεύθερος Ἰσαὰκ ἐν ὀγδόῃ περιτέμνεται. οἱ γὰρ τῆς ἐλευθέρας ἐλεύθεροι παῖδες, τὴν ἄνω φαμὲν Ἱερουσαλὴμ προσδεχόμενοι τὴν ὀγδόην, τοῦτ' ἔστι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ ἐν πνεύματι περιτομῇ πεπλουτηκασιν, ἀ-

πάσης αὐτοὺς ἐλευθερώσασαν ἁμαρτίας, καὶ θανάτου μὲν ἀπαλλάττουσαν, ὑπὲρ καὶ ἁμαρτίας,

ἐξ ἧς, καὶ δι' ἣν ὁ θάνατος, εἰς ἣν τοῦ Χριστοῦ ζωὴν μεθορμίζεται· ὅτι δὲ πάλιν τοῖς οἷς ἤδη φθάσαντες διέρηξαμεν, καὶ θανάτου λύσις, καὶ φθορᾶς διάλυσις, ἀφ' ἧς ἡ περιτομὴ τῷ πνεύματι τελεσθεῖσα δείκνυται, θεωρήσομεν ἀκόλουθον, ὃ τὴν καλλιονυμφίου ἔξοδον πολυπραγμονοῦντες βιβλίον. Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ μακάριος ἀφ' ἡνίας προστάγματος τοῖς Φαραὼ τοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἐφίλλετο τυράννου, ὅτι τὴν μακρᾶς ἐκείνης δουλείας λύσιν προσήκει τὸν Ισραὴλ ἀπαγγέλλειν. καὶ δὴ καὶ ἐβάδιζεν, ὡς ἤδη πεπιστευμένος ὧν εἰρήκαμεν χάριν· ἀλλ' ἐγένετο, φησὶν, ἐν τῇ ὁδῷ, ἐν τῷ καταλύματι, συνήντησεν αὐτῷ ἄγγελος, καὶ ἐζήτει αὐτὸν ἀποκτεῖναι· καὶ λαβοῦσα σεπφώρα λίθον, περιέτεμε τὴν ἀκροβυστίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, καὶ εἶπεν· ἔστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου· καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, διότι εἶπεν, ἔστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. σοφῶν μοι πρὸς τοὺς ἀκριβοῦς· Μωσέα μὲν γὰρ ὁ λεγόμενος ἄγγελος διαχειρίσασθαι καὶ ἀποκτεῖναι ζητεῖ, αἰδοῦς ἧς μόλις αὐτοῦ, καὶ ἀποκρίσεσθαι, πρὸ τοῦ παιδίου περιτομὴν δυσωπούμενος, ἵνα διὰ λίθου σεπφώρα δημιουργήσασα τὸ χρεὼν ἀποπληρώσαι φησίν. ἔστη γὰρ τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου, τοῦ Μωσέως ὀλεθρίου πρὸ ἀποσβέσασα, βοᾷ. ἀλλ' εἰ μή τις καὶ τούτοις μυστικὸς ἐνεκρύπτετο λόγος, ποῖόν αὖ, εἰπέ μοι, πιθανὸν ὅτι δέξαιτο νοῦν, ὃ τὴν τοῦ παιδίου περιτομὴν τοῦ ἱεροφαντικοῦ σώζεσθαι Μωσέα, καὶ θεῖον δίκαιον ὅτι πᾶσιν τοῦ ὀλεθρίου τὴν τοῦ αἵματος ὑπεδείξῃ καθαλῆξαι μὲν τῆς ἐφόδου λοιπὸν, αἰσθανόμενος ἢ ὡσαύτως καὶ ὑπίσω χωρεῖν; οὐκοῦν· ἐπ' ἐκεῖνο γὰρ δὴ καὶ πρότερον βαδίζομεν τὴν ἄλλων· οὐκ ἤρκεσεν εἰς ὑποπτείαν τῷ μακαρίῳ Μωσῇ ὁ ἐκ τῆς ἰδίας περιτομῆς ἀγαθὸν, ἤτοι καύχημα. δεῖν γὰρ οἶμαι μᾶλλον ἅπαντας εἰπεῖν. ὁ γὰρ ἀναιρέσει τοῦ θανάτου καὶ πάντας ἀδιακρίτως ἐρχόμενον, πονηρόν τι ἢ ἀγαθὸν, τὸν τῆς περιτομῆς οὐ διαιρεῖται. * φοβεῖ δὲ ἄκαιρος, καὶ αἱρετέοις λυμαίνεται, ὃ νέον λαοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὴν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων οὐ τὸ πνεύματι περιτομὴ, ἀφ' ἧς σεπφώρας, τοῦτ' ἔστι τῆς ἐκκλησίας, ἄρισα δὴ λίαν ὅπως τελουμένη. πῶς οὖν εἴποι τις ἂν ἢ λίαν εἰκότως, ἐν τῇ τοῦ νέου λαοῦ καὶ πνεύματι περιτομὴ, καὶ ὁ ζωὴν ἀπείρατος Ισραὴλ πεπιστεύεται; πρὸς δὴ τοῦτο φαμὲν, ὡς ὅσον μὲν ἦκεν εἰς ὃ μὴ θελῆσαι τὴν Ισραὴλ πᾶσαν δέξασθαι τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, βεβασίλευκεν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς ὁ θάνατος· ὅσοι δ' οἱ πιστεύσαντες παρεδέξαντο, δι' αὐτοὺς εἰς ὅλον διέβη τὴν φύσιν ἡ τοῦ ἀναστάσεως χάρις, προτεινο-

ex quo & per quod mors est, & ad Christi vitam transfert. Rursus autem dissolui mortem, & corruptionem destrui per spiritalem circuncisionem, facile reperiemus, si librum Exodi studiosiùs scrutemur. Beatus quippe Moses diuino iussu ad Pharaonem Ægyptiorum tyrannum missus est denunciaturus longa seruitute liberandum esse Israëlem. Profectus est igitur eo consilio: *Sed factum est in via*, inquit, *in diuersorio, obuiauit ei Angelus Domini, & quærebat eum interficere. Et assumpto Sepphora calculo circumcidit præputium filij sui: & procidit ad pedes eius, & dixit: Stetit sanguis circumcisionis infantiæ mei: Et recessit ab eo, propterea quod dixit, Stetit sanguis circumcisionis infantiæ mei.* Hîc mihi patiëtem aurem accommoda. Mosen occidere & interficere quærit dictus Angelus, & ægrè discedit ab eo indignatus ob pueri circuncisionem quam Sepphora calculo cum peregisset, munus suum implesse ait. Stetit enim sanguis circuncisionis infantis mei clamat, vt Mosis exterminatorem arceret. Sed nisi ratio quædam mystica in his lateat, quem sensum, obsecro, capiet, quòd infantis circuncisione Moses sacrorum interpres seruatur, & crudelis exterminator exhibito cruore compescitur, ac retrò quodammodo vestigia flectit? Igitur, (hoc enim primum omnium aggrediar) non satis fuit ad salutem beato Mosi suæ circuncisionis bonum vel gloriatio. Sic enim potius dicendum reor: non enim mortem quæ omnes passim bonos ac malos inuadit, circuncisionis Legalis vis destruit: Sed vel nolentem & in rabiem actam repellit ac euertit, noui populi, hoc est eorum qui in Christum crediderunt spiritalis circuncisio, quæ per Sepphoram, id est Ecclesiam rectissimè peragitur. Quomodo igitur, inquiet iure aliquis, in spiritali noui populi circuncisione Israël etiam huius expers saluatur? Respondemus, quod ad Israëlitas attinet qui noluerunt admittere resurrectionem Saluatoris nostri Christi, regnaturam fuisse mortem in perpetuum: sed postquam fideles eam susceperunt, in totam naturam resurrectionis permanasse gratiam,

Exod. 4.

* al. πρῶ

vniuersis quodammodo porrectam per spiritalem circuncisionem, tametsi multa resurrectionis cum in his, tum in illis differentia cernitur. Qui enim fidem Christi reiiciunt, & incredulitate sua vitæ largitorem offendunt, resurrectionis vim tantum obtinebunt, vt reuiuiscant. Reuiuiscent enim in condemnationem qui non dilexerint Christum qui iustificat: sed qui resurrectionem Saluatoris demirantur, eiusque mandata sincerè obseruant, in resurrectionem vitæ, vt scriptum est, ex eâ terra in qua sunt egredientur. Populus igitur in spiritu circuncisus, suum quoque bonum in incredulos porro transmittet. Ei quippe propriè resurrectionis gratia debetur: Sed eam in alios transfundet, Deo totam solerti consilio naturam seruare volente. Vt enim Paulus ait, sicut nos aliquando non credidimus in misericordiam Israëlis, vt per illorum credulitatem gratiam per Christum lucraremur: ita & isti nunc non crediderunt in nostram misericordiam, vt & ipsi rursus misericordiam consequantur, transmittente in eos Saluatore nostro Christo per nostrã fidem resurrectionis bonum. quæ enim credentibus debentur, conuenientius toti naturæ tribuuntur. Idcirco enim diuinus quoque noster Apostolus ille Paulus resurrectionis futuræ mysteriũ recogens, primitias quidem Christum resurrecturum ait. Primus quippe resurrexit à mortuis, *sed deinde*, inquit, *qui sunt Christi, in aduentum eius.* Primum enim omnium resurrecturos ait eos qui coniuncti sunt ipsi per fidem, propriè ac peculiariter eis resurrectionẽ deberi ostendens, licet in totam naturam propriè ac verè extendatur, bonitate videlicet ac misericordia Dei cui mortem abolere placuit. Obserua autem Sepphoram filium ferro non circuncidere: in signum etenim punitionis ferrum accipi solet, & iis qui sub lege castigatrice degebant conuenit: sed calculo, vt scriptum est, quo Christus figuratur. Soliditas enim & perfecta in omnibus naturæ Vnigeniti firmitas per eum significatur. Proindeque in sanctis Prophetis adamantem Christum Deus ac Pater vocabat, dicens: *Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Israel.* Adamas enim hîc rursus significat diuinam & ineffabilem Verbi naturam aduersariis nullo modo cedere posse. Sic diuinus ille noster Iosue, qui mortuo Mose populi dux suf-

Rom. 11.

1. Cor. 15.

Amos 7.

μὴν ἔχ᾽ τοῦτο μόνα τοῖς ὅλοις ἀφ᾽ ἑ σὺν πνεύματι περιτομῆς· εἰ δὲ πολλὴ τις ἡ τῆς ἀναστάσεως ἐν τε τούτοις, κἀκείνοις ὁρᾶται διαφορά. οἱ μὲν γὰρ τὸ πιστεύειν Χριστὸν ἔξωθεν εἰληφότες, διὰ τὰς ἀπειθείας ὑβρίζοντες τὸν χορηγὸν τῆς ζωῆς, ὅσον εἰς τὸ μένον ἀναβιώσονται τὸ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως κερδήσουσι δύναμιν. ἀναβιώσονται γὰρ εἰς κατάκρισιν, ὅτι ἀγαπήσαντες τὸ δικαιοῦν τὰ Χριστὸν· οἱ δὲ τῆς ἑαυτῶν ἀναστάσεως θαυμασταί, καὶ τὰ σύμπαλιν γήσιοι φύλακες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, καθὰ γέγραπται, τῆς ἐν ἡμέραις εἰσὶν ἐξοικήσονται γῆς. καθαπέμπει δὲ κληρονόμῳ ὁ σὺν πνεύματι περιτετμημένος λαὸς καὶ εἰς τοὺς ἀπίστους ἔτι τὸ ἴδιον ἀγαθόν. αὐτῷ γὰρ κυρίως ἡ τῆς ἀναστάσεως ὀφείλεται χάρις, καθαπέμπει δὲ καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὴν, ὅλῳ σὺν τέχνῃ διαθοῦσαν τὴν φύσιν ἐθελήσαντος τοῦ Θεοῦ. ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, ὥσπερ ἡμεῖς ἠπειθήσατέ ποτε τῷ ἐλέῳ τῷ Ισραὴλ, ἵνα ἀφ᾽ ἑ ἐκείνων ἀπειθείας τύχωμεν ἀφ᾽ οὗ Χριστοῦ κερδήσωμεν χάριν· ὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπείθησαν τῷ ἡμετέρῳ ἐλέῃ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐλεηθῶσι, καθαπέμποντος καὶ εἰς αὐτοὺς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἀφ᾽ ἑ τῆς ἡμετέρας πίστεως τὸ σὺν τῇ ἀναστάσεως ἀγαθόν. πρέπει γὰρ τοῖς πιστεύουσι χρεωστούμενα, πρεπωδέστερον ὅλῃ δωρεῖται τῇ φύσει. ἀφ᾽ οὗ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος ἡμῖν ἀπόστολος Παῦλος τὸ μέλλον τῆς ἐσομένης ἀναστάσεως ἀποκαλύπτων μυστήριον, ἀπαρχὴν μὲν τὸν Χριστὸν ἀναστήσεσθαι λέγει. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐγήγερται πρῶτος σὺν νεκροῖς, ἀλλ᾽ ἔπειτα, φησὶν, οἱ τοῦ Χριστοῦ, σὺν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. πρῶτος γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων τοὺς οἰκειωθέντας αὐτῷ ἀφ᾽ πίστεως ἀναστήσεσθαι λέγει, χρεωστουμένων αὐτοῖς δὴ μάλιστα κυρίως τε καὶ ἰδικῶς ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἀνάστασιν, εἰ καὶ εἰς ὅλην διήκουσα τὴν φύσιν, ἐξ ἀγαθότητος ἀνελοῦσα, καὶ φιλανθρωπίας τοῦ παντελῶς καταργῆσαι τὸν θάνατον ἐθελήσαντος Θεοῦ. ὁπτήρᾳ δὲ ὅπως ὁ σιδήρῳ περιτέμνῃ τὸ παιδίον ἡ Σεπφώρα, κολάσεις γὰρ ὁ σίδηρος, καὶ τοῖς ὑπὸ νόμον τὸν κολάζοντα πρέπων· ἀλλὰ ψήφῳ, καθὰ γέγραπται, τυπικῶς εἰς τύπον Χριστοῦ. τὸ γὰρ ἄθραυστον, καὶ στερεὸν ἐφ᾽ ἅπασι τῆς τοῦ μονογενοῦς φύσεως ἀφ᾽ τούτου σημαίνεται. διὸ γάρτοι καὶ ἀδάμαντα τὸν Χριστὸν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐν ἁγίοις προφήταις ἀπεκάλει λέγων· ἰδοὺ ἐγὼ ἐμπάσσω ἀδάμαντα εἰς μέσον λαοῦ μου Ισραήλ. τὸ γὰρ μεθαμόθην εἶχεν τοῖς ἀντικειμένοις δυνάμεως τὸ θεῖόν τε καὶ ἄῤῥητον τοῦ λόγου φύσει, ὡς ἐν ῥήματι πάλιν ὁ ἀδάμας ἡμῖν σημαίνῃ· ὕτω δὲ ἡμῖν νῦν, ὁ θεσπέσιος Ιησοῦς μετὰ τὸν Μωσέως τελευτήσαν, καὶ τοῦ

ἐκείνῃ πάλιν τῷ εἰς ἡμᾶς κεκλημένῳ, ψήφῳ τῇ θείᾳ καθαρεὶς ἀπετέλεσε τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ, καὶ ἐπεὶ τοῖς τῶν πολεμίων χερὸς κατεξαίρεσθαι χερῶν, παρεσκεύασε μάλα διεκελεύετο, ὡς ἑτέρως ἔσεσθαι τῶν πάλαι μείνοις ἢ θανάτου χρείττονας τοὺς ὅσον οὐδέπω μαχουμένους εἰδώς. γέγραπται γοῦν πρὸς αὐτόν· Καὶ εἶπε κύριος τῷ Ἰησοῦ· ποίησον σεαυτῷ μαχαίρας πετρίνας, ἐκ πέτρας ἀκρότομου, καὶ καθίσας περίτεμε τοὺς υἱοὺς Ισραήλ. Καὶ ἐποίησεν Ἰησοῦς μαχαίρας πετρίνας, καὶ περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ισραήλ. ὁ γὰρ διὰ τούτοις ἡμῖν θεῖος λόγος, πέτρας ὄνομα, δοκεῖ πεπηγός τι καὶ ἄθραυστον τοῦ Θεοῦ λόγου δηλοῦν· ὃν ἀκρότομον ἀκόπτομεν, τὸ σοφὸν καθικνεῖσθαι λεπτῶς εἰς ἄπορρητα δυνάμενον, καὶ τὴν ὀξυπάτην ἐνέργειαν αὐτοῦ δηλοῖ, ἐπεὶ καὶ Παῦλος λέγων, ὁ τοῖς ἱεροῖς τε καὶ θείοις ἐντεθραμμένος γράμμασι, ζῶντα καὶ ἐνεργὸν, καὶ τομώτερον ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον τὸν θεῖον ἀποκαλεῖ λόγον, διϊκνεῖσθαί τε φησιν αὐτὸν ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος. ὁ δὲ ἄτως λεπτὸς, καὶ τομὸς, ἐν καρδίαις ταῖς ἡμετέραις διὰ τῆς ἰδίας καθικνούμενος πνεύματος, ἀπαλλάττει μὲν ἀπάσης ἀκαθαρσίας· περιτέμνει δ' ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τὰ ἐφ' οἷς ἐσμεν ἐχθρὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ πλέα, καὶ ἀμώμους καὶ ἁγίους ἐργάζεται. ὅσα γὰρ μοι δοκοφανεστάτην ἐν τούτοις τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα. ἔστι γὰρ ὁ μὲν περιτεμνων Ἰησοῦς, οἱ δ' ἐκτεμνόμενοι τῦπο τὸν αὐτὸν, πρὸ παιδίον νέον, καθά γέγραπται, ὅστις οὐκ οἶδε σήμερον ἀγαθὸν, ἢ κακόν. οἱ μὲν γὰρ τὴν Αἰγυπτίων ἐκ δεδημηκότες, τὴν ἀπειθείας ὀφάνιον τιμὴν εἶχον ὀργῆς, καὶ πολυμόρους αὐτοῖς κατὰ τὴν ἔρημον ἐξεδίκησε κόλασις, δίξαν εἰκότως τοῦ πονηροῦ Θεοῦ μὴ εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσιν αὐτῶν. οἱ δ' αὖ μετ' ἐκείνους τὴν ἀπειθείας εἰς κλῆρον ἐλθόντες, τύπον ἀκριβῆ τοῦ νέου λαοῦ, ὡς καὶ τὸ πνεύματι περιτομὴν ἀφῆ Χριστοῦ λαμβάνῃ, καὶ εἰσελθόντες εἰς ἀπόλαυσιν, καθάπερ ἀρτίως ἐλέγομεν, τὴν ἀρχαίαν καὶ πρώτου λαοῦ, τοῦτ' ἔστι τοῦ Ισραήλ. περιτέμνεται γοῦν ὁ δεύτερος καὶ νέος λαὸς, Ἰησοῦ διαπόντου πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καθά γέγραπται. ἔχει γὰρ ὥτω καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀληθείας θεωρούμενα. δεχόμεθα γὰρ ὑδατικῶς τὴν ἀφὴν τοῦ πνεύματος ἐν καρδίαις περιτομὴν, ὥπω διαβεβαδίκοτες Ἰορδάνην, ἀλλ' ἐπέκεινα γεγονότες τῶν ἁγίων ὑδάτων. ὅπερ δὲ μετεμάθη πᾶς ὁ λαὸς διὰ τοῦ προστάγματος Ἰησοῦ, ὃ ἐν τῷ τοῦ θεσπίσματος δεῖξις διά-

A fectus est, diuino calculo purificauit filios Israël, & cum pugnandum esset in hostes, iussit eos prius armari quodammodo circuncisione, gnarus haud aliter posse morte superiores euadere qui iamiam pugnaturi erant. Sic autem de ipso scriptum est: *Et dixit Dominus ad Iesum: fac tibi ipsi cultros petrinos de petra acuta: & sedens circumcide filios Israël. Et fecit Iesus cultros petrinos, & circuncidit filios Israël.* Hic enim petræ nomen solidum & infractum Dei sermonem significat. Acumen autem vim cuncta penetrandi & acutissimam eius efficaciam denotat, quandoquidem noster Paulus, ille sacris ac diuinis scripturis innutritus, *Viuum, & efficacem, & penetrabiliorem omni gladio ancipiti*, diuinum sermonem appellat, *& pertingere* ipsum ait, *vsque ad diuisionem animæ ac spiritus.* Qui cum tam acutus & penetrans sit, & pertingat vsque ad nostrum spiritum, omni quidem nos impuritate liberat, & ineffabili ratione circuncisis iis quæ nos summa execratione replent, sanctos & immaculatos efficit. Vide enim clarissimam in his quæso veritatis imaginem. Iosue quippe circuncidit: circunciduntur autem ab eo omnes recens nati, vt scriptum est, qui nesciunt hodie bonum aut malum. Qui enim ex Ægypto recesserant incredulitatis stipendium diuinam iram habuerunt, variisque pœnis excepti sunt in deserto, cum sanctissimo Deo visum esset in terram eos non introducere, quam iurauit patribus eorum. Qui autem post eos incredulitatis crimine liberati sunt, noui populi typum impleuerunt, vt & spiritalem circuncisionem per Christum susciperent, in exitium prolapso, vt modo dicebamus, vetere primoque populo, Israëlitarum videlicet. Circunciditur porrò nobilis & nouus populus Iosue mandato vltra Iordanem, vt scriptum est. Ita se quippe ratio veritatis habet. Cordis enim spiritalem circuncisionem nequaquam susciepimus, nondum Iordane traiecto, sed vltra sanctas vndas positi. Postquam autem iussu Iosue circuncisus est populus vniuersus, vtilitatem rei legis author aperit,

Iosue 5.

Hebr. 4.

B

C

D

E

& ad ſanctum Ioſue inſit: *In hodierna die abſtuli opprobrium Ægypti à vobis.* Quibus igitur in rebus Iſraëlem auxilium ſuſcepiſſe fatebimur, aut quodnam opprobrium ablatum dicemus? Seruitutem nimirum, & infirmitatem vi & iniuriæ expoſitam, præterea luto lateribuſque fingendis labores. Vides quantis malis liberat ſpiritalis circunciſionis vis ac ratio? Animam hominis Diaboli manu eripit, peccato quod in nobis dominatur liberam ac immunem reddit, & quauis malorum Dæmonum tyrannide ſuperiorem efficit. Sed & à luto atque lateribus eam vindicat. Non enim eam carnis voluptatibus amplius inquinari, aut terrenis laboribus immiſceri patitur, ſed morte & corruptione liberat. nec ea tantum præſtat circunciſio: ſed nos præterea naturæ diuinæ conſortes per Saluatoris noſtri Chriſti participationem reddit. Subiungit enim illius libri author, filios Iſraël feciſſe Paſcha quartadecima die menſis, & comediſſe de frumento terræ azyma, & noua. Non enim aliter participibus eſſe licet agni veri, qui tollit peccatum mundi, ſed neque azymum & nouum Euangelicæ prædicationis cibum reperire, non prius traiecto myſtico Iordane, & ſuſcepta viui ſermonis circunciſione, & niſi opprobrium Ægypti, hoc eſt animæ labem priùs abſterſerimus, eo quo iam expoſuimus modo. Deum autem execrari eum qui nondum circunciſus ſit, vt opprobrio & omni impuritate plenum, non quòd carnem execretur, quam condere dedignatus non eſt, ſed vitioſis voluptatibus ſanè adhuc totum, vt ita loquar, hominem, & in ſolidum mancipatum, rurſus agnoſcemus, cum ad ſanctum Moſen & Aaron ita loqui comperiemus: *Hæc eſt lex ipſius Paſcha. Omnis alienigena non comedet de eo: & omnem famulum, vel argento emptum circuncides eum: & tunc comedes de eo.* Alienigenam quippe prorſus arcet, eum qui nondum per fidem Chriſto coniunctus eſt ſignificans: Eum autem qui peccato ſeruit, & Diabolo quodammodo mancipatus eſt, ſi prius circunciſus ſit & purgatus, ſacras attingere carnes opportunè tunc ſinit. Puri enim purè Chriſti participes erimus, iuxta illud quod in

Exod. 12.

καλύπτει χρήσιμον ὁ νομοθέτης, καὶ φησι πρὸς τὸν ἄγιον Ἰησοῦν· ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφῆλον τὸν ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν. ὅτι ποῖον οὖν πρᾶγμα Ἰσραὴλ ὠφελῆσθαι δώσομεν, ἢ ποῖον αὐτὸν ὀνειδισμὸν ἀφαιρεθῆναι φαμέν; τὴν δουλείαν δηλονότι, καὶ τὸ ἐξ ἀσθενείας ἑτοίμους εἰς πλεονεξίαν, καὶ πρὸς ἑτέρους πόνους, ἐκ τοῦ πηλοῦ, καὶ πλινθείας. ὁρᾷς ὅσων ἀπαλλάττει κακῶν τὸ ἐν πνεύματι νοουμένης περιτομῆς ἡ δύναμις; ἐξέλκει μὲν γὰρ τὴν ἀγρίου χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου ψυχήν, ἐλευθέραν δὲ ἀμαρτίας ἀποτελεῖ, καὶ πλεονεξίας ἁπάσης τὸν πρὸς δαιμόνων ἀμείνω διδυνᾷ. ἀλλὰ, καὶ πηλοῦ, καὶ πλινθείας ἀίνησιν· οὐ γὰρ ἔτι μολύνεσθαι ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς, ἢ ταῖς περὶ γῆν ἐπιμελῶν ἐπαναφύρεσθαι πόνοις ἐᾷ, ἐλευθερῶν καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς. οὐκ οὖν τοῦτο μόνον ὅλα τὰ τῆς περιτομῆς, ἀλλὰ καὶ θείας φύσεως ἀποτελεῖ κοινωνοὺς διὰ μετοχῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. ὑποσυνάπτει γὰρ τοῖς εἰρημένοις ὁ τῆς βιβλίου συγγραφεύς, ὅτι καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πάσχα, τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, καὶ ἐφάγοσαν ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς, ἄζυμα καὶ νέα. οὐ γὰρ ἔστιν ἑτέρως δυνατὸν μεταλαβεῖν τοῦ ἀμνοῦ τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ αἴροντος τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀζύμων τε καὶ νέων τῆς διαλήθους κηρυγμάτων, φύρεσθαι ἔτι φιλοῦντας μὴ προπορευθόντας μὲν τὸν μυστικὸν Ἰορδάνην, τὴν δὲ ἐκ τοῦ ζῶντος λόγου λαβόντας περιτομὴν, καὶ προαποτεμομένους ἔπον τινὰ, καθάπερ κηλῖδα ψυχικὴν τὸν ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου, καὶ τὰ ἀρχαῖα λύματα διερμηνεύοντα ἔπον. ὅτι γὰρ ὡς ὀνειδισμοῦ καὶ ἀκαθαρσίας δώδεκατον ἁπάσης τοῦ ὅπου περιτετμημένου καταμυσάττεται θεὸς, καὶ τὴν βδελυττόμενος, ὡς οὐκ ἀποξέσαι δυνηθεῖσαν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸ φαῦλον ἡδονὴν ὑγιῶς ἔτι, καὶ ὁλοκλήρως, ἵνα μὴ τῶν εἰπωμεν, ἔχουσαν, λέγει τὸ μηδὲν ἀποβαλεῖν, λέγεσθαι πάλιν, ὅταν μὴ ῥωμὴν λέγοντα πρὸς τὸν ἄγιον Μωσέα, καὶ τὸν Ἀαρών. οὗτος ὁ νόμος τοῦ πάσχα. πᾶς ἀλλογενὴς οὐκ ἔδεται ἀπ' αὐτοῦ, καὶ πᾶν οἰκέτην ἀνὸς, καὶ ἀργυρώνητον περιτμηθήσεται αὐτὸν, καὶ τότε φάγεται ἀπ' αὐτοῦ. ἀπείργει μὲν γὰρ πρωτέλειος τὸν ἀλλόφυλον, τὸν μήπω λέγειν πρέπειν προσοικειωθέντα Χριστῷ διὰ πίστεως τοῦτον δηλοῦν· τὸν δὲ μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύοντα, καὶ τῷ διαβόλῳ ἔπον τινὰ καταπροσφυῆ, προσφιλονεικοῦντα καὶ προκαθαρμένον τῷ ἱερῷ ἀσφαλῶς κρεῶν εὐκαίρως δὴ λίαν ἔφησε τότε. καθαροὶ γὰρ μᾶλλον καθαρῶς μεθέξομεν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὃ ἐν τοῖς

ἐκκλησίαις διὰ ῥύθμου ἀναφωνούμενον, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· καὶ γὰρ ἰῶ ὄντως δίκαιόν τε καὶ πρέπον ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ μὴ τοῖς κατὰ νόμον ἡμᾶς περιῤῥαντηρίοις καθαίσμασιν, ἀλλ' αἵματι τῷ ἰδίῳ, καὶ ἡμᾶς αὐτοῖς τὴν ἰδίαν ἀναθῦναι ζωὴν, καὶ ὡς ἂν τοῖς ἀξίοις δικαίων ὄφλημα καθαρὰν λοιπὸν ἡμῖν ἑαυτοῖς, αὐλισθῆναι δι' ὅσων τὸ ὁλοχερὲς πρὸς ἁγιασμὸν ἀφιέρωσιν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. ὅτι γὰρ ὑμᾶς τὸ τιμιον αἷμα καὶ ὁ θάνατος τοῦ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντος Χριστοῦ, καὶ πάντας διέσωσε κακοῦ, καὶ τὸ περιτομῆς γένος πρόξενον, δι' ἧς τὸ σωτήριον τῷ ὄντι πρὸς Θεῷ κερδαίνομεν, καὶ ἐν τούτῳ πάλιν ὁρῶμεν. γέγραπται γὰρ περὶ τοιούτου ὅτι ὧδε μοι Μωσέως γεγονὼς θεράπων· Φημὶ δὴ πάλιν Ἰησοῦ τὸν τοῦ Ναυῆ. καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα, καὶ ἀπέθανεν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ναυῆ δοῦλος κυρίου ἑκατὸν δέκα ἐτῶν. καὶ ἔθαψαν αὐτὸν πρὸς τοῖς ὁρίοις τοῦ κλήρου αὐτοῦ. ἐκεῖ ἔθηκαν μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ μνῆμα εἰς ὃ ἔθαψαν αὐτὸν ἐκεῖ, τοὺς μαχαίρας τοὺς πετρίνας, οἷς ἐπὶ περιέτεμον τοὺς υἱοὺς Ισραηλ. ἐθάπτετο μὲν γὰρ τεθνεὼς ὁ μακάριος Ἰησοῦς· παρεπήγνυτο δὲ χρησίμως αἱ μάχαιραι τῷ μνημείῳ, πρὸς τὸ τοῦ περιτομῆς ἀναμιμήσασαι τύπον· ἵνα πάλιν ἡμεῖς διὰ τούτου σωθῶμεν, ὅτι τῷ θανάτῳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὸ τοῦ πνεύματος περιτομὴν ἐπαγγελόμενον ἡμῖν τὴν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν πρόξενον· ἐκλαμβάνομεν τοίνυν τὸ τοῦ δηλοῦν περιτομὴν, Ἰουδαϊκὴν νοοῦντες οὐδὲν, τὸ δὲ πνεύματος κάθαρσιν, τὸ πίστει τὸ ἀναστάσει Χριστοῦ, πάσης ἁμαρτίας ἀπολλύειν, θανάτου, καὶ φθορᾶς αἵρεσιν, πρόξενον ἁγιασμοῦ καὶ οἰκειότητος τὸ εἰς Χριστὸν, ἐλευθερίας εἰκόνα, τὸ πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως ὁδόν τε καὶ θύραν. ἅλις μὲν οὖν ἤδη τὸ ὅτι τοῦτοις πανταχόθεν ἡμῖν ἠθροισμένων θεωρημάτων πνευματικῶν, διηρημένοις δὲ ὡς εἰκὸς τοῖν δυοῖν κεφαλαίοιν, ἑκάστῳ τε τὸ αὐτῷ πρέποντα διϊστάντες λόγον· λοιπὸν αὖ εἴη, καὶ χρεὼν ἐστὶν εἰπεῖν, ὅπου δὴ χάριν τῆς περιτομῆς ὁ χρῆσμος ὁ πνευματικὸν καταμεσαιβάτῃ πως καὶ τὸ τοῦ Σαββάτου ἡμῖν. δικτὴ γὰρ ἡ περιτομὴ καὶ ἐν σαββάτῳ, τὸ ἐπ' αὐτῷ τὸ ἀργίας καὶ καταφέρουσα νόμον. καταμεμφόντος τοίνυν, τὸν μὲν ἐν ἑβδόμῃ ζηλαλισμοῦ τὸ ἐν φαυλότητος ἁπάσης ῥαστώνην τε καὶ ἀργίαν, καὶ τὸ ἀπὸ τὸ ἁμαρτίας σχολὴν, σημαίνουσης δὲ πάλιν τὸ τὸν πνευματικὴν περιτομὴν σοῦν καὶ ταῦτα ἕτερον, ὡς ἂν ἐξηλλαγμένως εἴπω· ὃ γὰρ οἶμαι τὴν περιτομὴν ὑπεμφαίνει

Ecclesiis concinne decantatur, SANCTA SANCTIS. Æquum enim & consentaneum est, vt cum Saluator noster Christus pro nobis mortuus sit, neque legalibus nos aspersionibus sed suo sanguine purificauerit, ei quoque nostram vitam consecremus ac instar iusti debiti ei non nobis viuamus, ac animarum nostrarum integram consecrationem ad sanctificationem retribuamus. Quòd enim pretiosus sanguis & mors qui pro omnibus mortuus est Christi, cum ab omni malo nos liberarit, tum circuncisionem spiritalem nobis conciliarit, per quam supremo Deo coniungimur, ex hoc etiam rursus loco videbimus. Scriptum enim est de successore Mosis Iosue nimirum quiddam huiusmodi: *Et factum est post illa, & mortuus est Iesus filius Nane seruus Domini, centum decem annorum. Et sepelierunt eum ad fines sortis eius. Ibi posuerunt eum eo in monumento, in quo sepelierunt eum ibi, cultros petrinos, in quibus circuncidit filios Israel.* Sepultus enim est mortuus beatus Iosue, & defixi sunt apud monumentum cultri, qui ad circuncisionis typum seruierant: vt hinc rursus intelligamus: morti Saluatoris nostri Christi spiritalis circuncisionis gratiam inhærere, omnium nobis cælestium bonorum conciliatricem atque pararium. Intelligemus itaque illam in octaua die circuncisionem, nihil Iudaicum sentiendo, spiritalem esse purificationem, in fide & resurrectione Christi, peccati cuiusuis depulsionem, mortis & corruptionis destructionem, conciliatricem sanctitatis & coniunctionis cum Christo, libertatis imaginem, familiaritatis cum Deo viam & ianuam. Satis itaque hactenus spiritalium obseruationum vndique collegimus: quibus in duo, vt par erat, capita distinctis cum conuenientem vnicuique dissertationem fecerimus: dicendum superest, quam ob causam spiritalis ipsa circuncisio honori quoque Sabbati quodammodo præualeat. Circuncisio enim suscipitur etiam in Sabbato, legem de cessando in die Sabbati nihil metuens. Cum ergo septimæ diei Sabbatismus cessationem & relaxationem ab omni nequitia, & otium à peccato significet, rursus autem spiritalis circuncisio nihil aliud quàm hæc ipsa tanquam alio modo designet: (maioribus enim cupiditatibus ac plu-

Iosue 24

ac pluribus voluptatibus liberari, ceſ-
ſationem à vitio manifeſtè parere
arbitror) non tantum circunciſionem
nullo modo Sabbati legem
euertere comperiemus: ſed eam iuuare, & in vnam eandemque propemodum rationem concurrere, palamque docere, à nequitia ceſſandum eſſe, adeò vt vnum idemque ſint hæc duo, circuncidi nimirum & ceſſare in Sabbato, quatenus ad vnum ſcopum tendere rectiſſimè cenſeri queunt. Non enim
B craſſiori hiſtoriæ typo inhærebimus, ſed Spiritus oracula ſpiritaliter potiùs attendemus. Itaque circunciſio vtiliter etiam fit in Sabbato: nam iux-
Mat. 12. ta Seruatoris vocem, Sacerdotes in templo Sabbatum violant, in eo ſacra facientes, & conſueta facere non ceſſantes, & ſine crimine ſunt, vt ipſe ille iudex eis iure meritò pro teſtatus eſt. Quodnam enim tempus eſt, in quo ceſſare à bonis Deóque gratis operi-
C bus abſtinere debeamus? aut quo tempore à pietatis ſtudiis impunè ceſſare poſſumus? otium igitur illud Sabbaticum maximè laudabilem nequitiæ & execrabilis peccati ceſſationem continet, ſed nequaquam nos ſanctis operibus oblectari prohibet, & quod animæ adiumento fore cenſueris, id te rectè aggredi inculpatè concedit. Id verò vtilitatis in ipſa quoque circunciſionis virtute videre licet. In præcidendis
D enim voluptatibus improbis, initium quidem eſt ceſſationis in peccatum, ſed ſpiritalis & ſanctiſſimæ conuerſationis primordium. Verum exigua in his eſt differentia, nihilominus neceſſaria. Nam quòd ambo nec ſeptima nec octaua die perfici iubet, diſtinctam eſſe quodammodo vtriuſque rationem ſignificat. Sed & hoc non inelegantem habet, vt mihi videtur, intellectum. Ceſſare enim à peccato nondum planè eſt abiicere peccatum. Sæpe enim ſedan-
E tur in nobis perturbationes, non tamen extra animum ſunt penitus, ſed ſobria ratione ceu freno quodam ac præterea præ exercitationis laboribus ad inuitam quietem adiguntur. Excutere verò perturbationem quoad hominem conuenit, aliud vtique eſt ab ipſo &

A ἀπαλλάττεσθαι, καὶ ἡδονῆς τῆς πλείονος, τὴν
ἐκ φαυλότητος ὀρχίαν ὠδῖνα ἀφαφυσᾷ,
οὐχ ὅπως κατ' ὀφθαλμὸν τοῦτο λύουσάμ σῦπον
τὸν ὅτι τῷ Σαββάτῳ νόμον τὴν περιτομὴν
βρήσομεν· ἀλλ' ἤδη καὶ συναπαιζόσάμ, καὶ
εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν μονονοχὶ καὶ συνῳδόσάμ
λόγον, καὶ ὅτι παρέσπκεν ἀρχεῖν, καὶ ἀνῆφθαι
φαυλότητος ἀναφαιδοῦν ἀναβλύουσάμ, ὡς ἔν
ἑαυτὸν ἀμφότερα, τό, τε περιτέμνεσθαι λέγω, &
B τὸ ἄρχειν ἐν Σαββάτῳ, καθόσονπερ αἱ τῆς ἀρχῆς
ἀπὸ γε ποιᾶς ἀπορλάβοι, κἂν τὸ ὀξὺ ἀμφοῖν εἰς ἕνα
σκοπὸν συνδρομεῖν. ὁ γὰρ δι' ὅπου τοῦ παχεῖος ἰσο-
ρείας παρασυνδρόσομεν τύπου, παρασβαλοῦμεν
μᾶλλον πρὸ μαθικῶς τοῖς λογίοις τῶν πνευμάτων.
Οὕτωσὶ ἀναπαυομένους καὶ ἐν Σαββάτῳ ὅσον τὸ
περιτομῆς εἰσδήσεσθαι χρήσιμον, ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν
ἱερέως φωνῶ, βεβηλοῦσιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ναῷ τὸ
σάββατον ἱερουργοῦντες ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ συνήθειαν
ὑ καθαλήγοντες, καὶ αἰτιατοί εἰσιν, ὡς αὐτὸς ἀληθὴς
C μεμαρτύρηκεν ὁ κριτής, οὐ δὴ μάλα ἐκ λίαν εἰκῇ-
τως. ἔργων γὰρ ἱερῶν ἐκ τῶν ὅσα ὅ θεῖον βλέφαρ
πάσης αὐγῆσιτο κρείττος, ὅτι παρέσπκεν ἡμᾶς ἀπα-
γέσθαι λέγων; ὃ δὴ καθαλήγει τὸ ἐν εὐσεβείᾳ
σπουδῆς καὶ πίνα χρόνον οὐκ ἐπιζήμιον; φαυλό-
τητος οὖν ὄρα, ἐκ μόνης τὸ βδελυρᾶς ἁμαρτίας
ἀξιεπαινέτως πάτλω ἔχῃ καθάλεσιν καὶ διακωλύῃ
ἡ καὶ τὸ Σαββατον ἀρχία, δρακωλύῃ δ' ὑδαμῶς
ἔργοις μὴν ἐφήδεσθαι τοῖς ἱεροῖς, ὅταν δ' αὖ οἴηται
δεῖς παρὸς ὠφέλειαν ἕσεσθαι τῇ οἰκείᾳ ψυχῇ, τοῦτο καὶ
D λίαν ἐπίζηλον περσινὲν ὀρθῶς διεξηλήτως ἐφίν-
σι. τοῦτο δ' ἂν ἴδοις αὐτὸ καὶ ἐν τῇ δυσάμει τὸ πε-
ριτομῆς εἰσεκεκμισμένον τὸ χρήσιμον. ἐν γὰρ τοῖ
εἰς τὸ φαῦλον ἡδονὰς ἀποτέμνει, ἀρχίας μὴν
τὸ εἰς ἁμαρτίαν ὁρᾶται ῥύσεις, λατρείας δ' τῆς ἐν
πνεύματι καὶ πολιτείας τὸ ἱερωτάτης ἀρχήν· ἀλλ'
ἦγε διαφορᾷ μικρᾷ μὴν ἐν τούτοις, αἱ δοκεῖ δ'
ἐμοὶ ὅμως. ὃ γὰρ ἄμφω μὴ ἐν ἑβδόμῃ τελεσθαι
παρατάξαι, μήτε μὴν ἐν ὀγδόῃ τυχόν, ὅτι διέ-
σαλταί πως ὁ ἐφ' ἑκάστῳ λόγος δίδωσιν ἐννοεῖν.
ἀλλ' ἔχει τινὰ καὶ τοῦτο διάνοιαν, οὐκ ἄκομψον,
ὡς γε μοὶ φαίνεται. ὃ γὰρ ἀρχῆσαι φαυλότητος, ὅπω
πλούτου ὄφι ἐκ φαυλότητος ἀποβολή. πρεμεῖ γὰρ
πολλάκις ἐν ἡμῖν τὰ πάθη, τῆς μὴν διανοίας οὐκ
ἔξωθεν ὄντα καὶ ὃ πλοῦτος· λογισμῷ δὲ τοῦ σώφρο-
νι, καθάπερ τινὶ χαλινῷ περιενεχθέντα βιαίως εἰς
ἀπάδουσαν ἀνθις ἡσυχίαν, ἀλλὰ ἐκ τοῖς εἰς ἄσκη-
σιν πόνοις ἐκ ὑχ ἑκόντα παρέχωρῆν. ὃ δ' ἀποσίσα-

πάθος, ὅσον ἀνθρώπῳ πρέπει, πλούτου γε δή που ἐκ ἑτερόν τι πρὸς ἐκεῖνό ἐστι, καὶ πολὺ τὸ

μεῖζον παρὰ τὸ ἀργῆσαι πάθους. διεσκευασμέ- A
νων δὲ οὕτω τῶν ἐπὶ τούτοις λόγων, προσήκει λοιπὸν ἐννοεῖν, ὡς οὐ πρότερον ἐπὶ τὴν τῶν παθῶν, ἤτοι τὴν ἐξ ἡδονῆς πλημμελημάτων ἥξομεν ἀποβολήν, ὃ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς σημαίνεται, μὴ οὐχὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν δραστικῆς κακίας προκαταλύοντες, καὶ ἱστῶντες ὥσπερ εἰς ἀργίαν τὰ εἰς πλημμέλειαν τρέχοντα τοῦ νοῦ κινήματα. βαθμοῖς γὰρ ὥσπερ τισὶ τοῖς τοιούτοις χρησάμενοι, καὶ πρὸς ὅτι μεῖζον, καὶ ὑπέρτερον* ῥαδίως ἀναβησόμεθα, τὴν ὁλοσχερῆ φημὶ τῶν παθῶν ἀποτομήν. ἀλλὰ τὸ μὲν ἀργῆσαι πάθους, ἔχει τινὰ μοῖραν τοῦ καὶ ἐφ' ἡμῖν κεῖσθαι δοκεῖν· καταλήξομεν γὰρ τοῦ κακοῦ τοῖς ἀμεί- B
νοσι τῶν ἰδίων θελημάτων ἐπιδιδόντες τὴν ῥοπήν. τὸ δὲ ἀπαλλάττεσθαι πάθους, οὐχὶ πάντως ἐφ' ἡμῖν, ἔργον δ' ἂν εἴη πρέπον ὄντως Χριστῷ τῷ παθόντι ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα καὶ πάντα μεταρρυθμίσῃ πρὸς καινότητα ζωῆς. διά τοι τοῦτο τὴν μὲν ὀγδόην ἡ περιτομὴ πρεπόντως ἀπεκληρώσατο, τὴν ἀνακαινιστὴν, ἵν' οὕτως εἴπω, τῆς ἀναστάσεως εἰσκομίζουσα καιρόν. γείτονα δὲ τὴν ὀπίσω βραχὺ, τὴν ἑβδόμην ἡ ἀργία. λείπεται γάρ πως, καὶ ὀπίσω κεῖται βραχὺ τῆς ὁλοκλήρου τῶν παθῶν ἀποτομῆς, ἡ πρόσκαιρός τε καὶ κατὰ θέλησιν ἀργία.

ἴσ. ἀναβησόμεθα

A maius quiddam quàm à perturbatione cessare. His ita statutis, cogitandum est demum nos perturbationes, aut voluptatis peccata non priùs abiecturos, quod per circuncisionem significatur, nisi ab actu peccandi prius cessemus, & motus animi ad peccatum tendentes velut in quiete & otio sistamus. His enim quasi gradibus quibusdam vtentes ad id quod maius & superius est ascendemus, integram scilicet perturbationum resectionem. Sed à perturbatione quidem cessare, ex iis est quæ in nostra potestate sita videntur: cessabimus enim
B à malo si nostram voluntatem ad meliora ferri sinamus: perturbatione verò liberari, opis certe non est nostræ, sed Christo reuera conueniens opus, qui passus est pro nobis, vt omnia quoque ad vitæ nouitatem reformaret. *Iosue 24* Proindeque octauam diem circuncisio meritò nacta est, tempus nobis resurrectionis quo renouandi sumus, vt ita loquar, significans: Septimam verò quæ ei retro proximè coniuncta est, cessatio. A tergo enim quodammodo relinquitur, & aliquantum distat ab integra perturbationum resectione, temporaria & voluntaria cessatio.

FINIS LIBRI IV.

A

CAPITA QVÆ IN LIB. V. CONTINENTVR.

I. Quòd non horùm, vt perperam Graci sentiunt, neceſsitate quadam res humanæ ſubiectæ ſint, ſed voluntate noſtra feramur in bonum ſiue malum. Et quòd Dei nutu gubernemur.

II. Quòd poſt Seruatoris crucem & tempus reſurrectionis à mortuis firmiter in nobis Spiritus ſanctus inhabitauerit. B

III. Quòd nec Iudæorum robore, nec aliorum vlla vi adactus mortem in cruce ſuſtinuerit, ſed ipſe vltrò pro nobis eam pertulerit, vt omnes ſeruaret.

IV. Quòd ſecundum naturam ſit Filius nequaquam creaturis ſimilis quoad ſubſtantiæ rationem.

V. Quòd minor non ſit Deo ac Patre Filius, virtute & ſapientiâ, ſed ipſamet potius ſapientia & virtus eius.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΠΕΜΠΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

α. Οτι χῦ Ελλήνων ἀμαθεῖς ὑπάρχουσιν, ὁ τῆς ὥρας, ὡς δὴ αἰδίκης ὑποκείμεθα τὰ κατ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἰδίας ὅτε τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ ἐναντίον ἐρχόμεθα, καὶ ὅτι τῆς τῦ Θεοῦ νεύμασι βοικούμεθα.

β. Οτι μῦ τὸν τῆς σωτῆρος σταυρὸν καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάβασιν ἐσφίξατο παγίως ἡμῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα.

γ. Οτι οὐ τῆς Ιουδαίων ἰσχύος ἔργον ἦν τὸ θεῖον σταυρῷ πάθος, οὐδὲ ἐκ τῆς ἄνων πλεονεξίας ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' αὐτὸς ἑκὼν ὑπὲρ ἡμῶν τῦτο πέπονθεν, ἵνα πάντας σώσῃ.

δ. Οτι κῦ φύσιν ἔστιν ὁ υἱὸς τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ὁμοιότητος ἀφωρισμένος πανταχόθεν, ὅσον εἰς ὑσίας λόγον.

ε. Οτι ὀκ ἐλάττων ἐστὶ δυνάμεως καὶ σοφίας τῦ τῦ Θεοῦ κὴ πατρὸς ὁ υἱὸς, μᾶλλον δὲ αὐτοσοφία καὶ δύναμις αὐτοῦ.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER QVINTVS.

ΕΛΕΓΟΝ οὖν τινες ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; ἑορτῆς οὔσης τῆς κατὰ νόμον σκηνοπηγίας καλουμένης, καὶ ὄχλου πάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς περιοίκου συνδεδραμηκότων Ἰουδαίων εἰς Ἱεροσόλυμα [τοῦτο γὰρ ἐν τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν] τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀπάντων διδασκαλίαν ἐποιεῖτο Χριστός. οὐ γὰρ δήπου μόνοις τοῖς ἐντεῦθεν τοῖς ἀστικοῖς. ὀκνῶ μὲν οὖν καὶ ζητεῖν τὸν τοιοῦτον χρήσομαι δὲ φιλήκοον, εἴ τι πεπειθὴς τῷ θείῳ Δαβὶδ λέγοντι, πλὴν μὴ ἄλλῳ πάσαν τῶν Ἰουδαίων ἀγέλην σιωπῶσαν ἐποίησεν, Ἱεροσολυμίτας δὲ μόνους τῶν ὅτι τοιαῦτα λέγων· εἰ δὲ ἄρα διεσκεμμένοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐνθυμούμενοι τὰ τοιαῦτα φασίν· σχῆμα γὰρ τῆς λέξεως τοῦτο. βαθύ τι ἐνδράττω τοῖς τόποις ἐγκύμων. ὀκνῶ διαείθμενα καὶ ὃ ἄρτι σημεῖα πεποιηκότος τὸν πολίτων σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, συχνότερον δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐνδιατρίβοντος, ὑποπίπτοντος δέ πως, ῥῆμα βαδίζουσιν εἰς τὸ λοιπὸν ἐλπίσαι πιστεύειν αὐτῷ τὸν καὶ τὸ ἄρτι τινές, ἀλλ' ὕστερον μᾶλλον, ὅτι μὴν ἐλευθέρως ἀγαπᾶν

DICEBANT *ergo quidam ex Hierosolymitis, Nonne hic est quem quærunt interficere?*] Cum festum esset quod scenopegia secundum Legem nuncupatum est, & ex omni, vt verbo dicam, circumiacẽte regione Hierosolymam Iudæi conuenissent (sic enim à Legislatore constitutũ erat) Christus vniuersos edocebat. Non enim solis vrbicis verba faciebat. Quapropter quisquis est discendi audiendique cupidus, quærat necesse est quid instigarit diuinum Euangelistam, vt aliam quidẽ omnem Iudæorum multitudinem silentem inducat, solos autem Hierosolymitas isthæc loquentes: aut quid porrò consilij habeant ac versent in sese dum hæc aiunt. figura enim est in his verbis. Altius igitur aliquid ei respondebimus. Cum seruator noster Christus innumera propemodum signa fecisset in vrbe, & frequentius Hierosolymis versaretur, eosque quodammodo persuaderet, sensim eò deducti sunt ex vrbe nonnulli, vt ei de cætero crederent: sed nec apertè nec libere

v. 25.

acquiescere dicenti audebant principum ferocitate perterriti ac pœnæ metu. Id enim clarè ostendit beatus Euangelista, cum antea dixit, neminem liberè loqui de illo propter metum Iudæorum. Iudæorum quippe nomine hoc loco, Principes appellat, veritus vt opinor, tam desperatis hominibus principum nomen largiri. Cum ergo summa libertate Seruator noster IESVS CHRISTVS in principum vecordiam inueheretur, & manifestè probaret nihil eis legis authorem esse curæ, sed vnumquemque suæ libidini ac sententiæ obsequi, cædemque temerè spirare ceu noxæ immunem: neque tamen idcirco graue quiddam ab iis pateretur à quibus extremo supplicio afficiendus videbatur, idipsum certè ad demonstrandam probandámque diuinam qua præditus erat potestatem Hierosolymitæ assumunt, & ad ea quæ prius mirati fuerant hoc adiicientes ac prioribus accumulantes vehementius tandem impelluntur vt ei credant. Quamobrem rationis indagine rei notitiam iure colligentes aiunt: *Nonne hic est quem quærunt interficere?* Cogita enim eos propemodum sublata circumlatáque huc illuc manu ostendere Christum arguentem, & ridere cernentes illorum iam mitigatam feritatem non humana certè ratione, sed virtute potius ac potestate diuina. Notandum verò est solos Hierosolymitas reliquæ omnium Iudæorum multitudini dissentanea loqui: quo pacto, dicam. Cum Seruator noster Christus res præstantissimas exponeret, & Pharisæi ad hæc ringi cœpissent, & facinus audax apud se moliri, atque extrema quæque aggredi, ipse eos in Legem peccare arguit, quòd cædis occasionem quærendam esse decreuissent, *Ioan.7. Nonne Moyses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere?* Et quidem scopus omnis horum verborum in corda Principum dirigitur: ergo turba tamen percellitur, cumque sermones illos grauatè ferret, acerbius respondit *Ibid.* dicens: *Dæmonium habes: quis te quærit interficere?* Verùm neminem latere arbitror Christum hæc dicere, quòd iam cædis occasionem quærere Pharisæos cerneret. Quo pacto igitur nonnullis hic factum negantibus, clamantibusque { *Quis te*

ἀπιπάλμων τ̃ ἡγεμόνων καταπλαγῆναι. Φράσω, ἢ τοῦς δέος ὅπῃ τιμὴν σὲ ἐξ ἐπιβουλῆς σωσωθούμενοι. τοῦτο γὰρ ἐδήλου Σωτὴρ ἐν τοῖς ἤδη παροιχόσιν εἰρηκὼς ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ἐν παῤῥησίᾳ μηδένα λαλεῖν περὶ αὐτ̃ διὰ τ̃ φόβον τ̃ Ἰουδαίων. Ἰουδαίους γὰρ ἐν τούτοις τοῖς ἡγεμόσιν ἐπονομάζει λοιπὸν, κατοκνήσας, ὡς γ' ἐμοὶ φαίνεται, τοῖς ὅλως ἀπηγνωσμένοις τ̃ τ̃ ἡγεμόνων ἐπωνυμίαν χαρίζεσθαι. παῤῥησιαζομένου τοιγαροῦν τ̃ σωτ̃ρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παῖς τ̃ ἀρχόντων ἀπονοίαις ὑπεπηδῶντος θυμόνως, διελέγχοντός τε ἐν μάλα σαφῶς ὡς τοῖς μὲν αὐτοῖς ὑ νομοθέτου λόγος, ὅτι δὲ ὃ δικαίως ἔκρινον ἐν λίαν ἀῤῥετῶς ἀποκλίνοντες, ἐν εἰς ὃ φονᾶν ἀσεβικότατα ὡς ἐπὶ μηδενὶ τ̃ φαύλων ἐξωλίσθησαν, ὑποπτεύοντός τε τ̃ ἀνδρῶν ὅτι τούτοις σοβεῖν πῦρ' ὧν ἰῶ εἰκὸς ὑποστήσασθαι τὰ δεινὰ, αὐτὸ δὴ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν ἢ πληροφορίαν τ̃ οἰκείους αὐτ̃ θεοπρεπεῖς ἐξουσίας Ἱεροσολυμῖται λαμβάνουσι, ἐν τοῖς ἤδη προπεπηλακισμένοις προσθήκῃ ὥσπερ ὕλης καὶ τοῦτο δεχόμενοι, ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐπισωρεύοντες, θερμοτέροις λοιπὸν τοῖς κινήμασιν ὅτι ὃ χρῆναι πιστεύειν αὐτ̃ συνελαύνονται. διὰ αὐτὸ φασὶν τ̃ ἐκ λογισμοῦ εἰκότως ἐρωτιζόμενοι γνῶσιν· ἢ χ οὗτός ἐστιν, ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; εἰκὸς γὰρ ὅτι μονονχὶ ἐν ὑψηλῷ διατείναντες χεῖρα, τῇδε κἀκεῖσε προσκομίζοντες δήκτοις μὴ τ̃ ἐλέγχοντα, διαγνῶσοι ἤδη τ̃ ἐκείνων ἀπίθανον ἀλυσιότητα κατηναισμένῳ ὁρῶντες, ἢ λογισμῷ τ̃ σώφρονί ποτε, θεοπρεπεῖ μᾶλλον δυνάμει ἐν ἐξουσίᾳ. σημειωτέον δὲ ὅτι τοῖς ἄλλοις ἅπασι τ̃ Ἰουδαίων ὄχλοις Ἱεροσολυμῖται μόνοι τολμητία φασὶ, καὶ ὅπως, ἐρῶ· εἰσηγουμένου ποτὲ τὰ καλλίστα ἡ σωτ̃ρος ἡμῶν Χριστοῦ πρεσβεύειν οἱ Φαρισαῖοι διαφθειρόμενοι ὅτι τούτοις, * δυσκεκαλυμμένοι δὲ ἤδη τοῖς ἀμείνοσιν φράσας, καὶ τὰ ἐκ φόνου προφήνη ἐπειγόμενοι· τοῖς δὴ τοῦτο αὐτὸς ἔφασκε παῤῥησιαζομένοις ἐλέγχων αὐτοῖς, ὅτι προσκαὶ φονᾶν ἐγνωκότες· ὁ Μωσῆς ἔδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιῇ τ̃ νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι; ἐν ὁ μὲν σύμπας τ̃ λόγου σκοπὸς τοῖς τ̃ ἡγεμόνων καταπλήττειν καρδίας· ὑποπλήττουσι δ' οὖν ὅμως τὴ ἀλήθη ..... φορητῶς δὲ διατιθεῖσα τοῖς λόγοις ὑβρισικώτερον ἀπεκρίνατο λέγουσα· δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; ἀλλ' οἷμαι πομπὴ τῷ δήλου ὑποφλέγει, ὡς ἐπίκαιρα ἐκάλυπτον φονεύοντες ἤδη τοὺς Φαρισαίους, ἐκείνα φησὶν ὁ Χριστός. πῶς οὖν ἀρτιμήνων αὐτοῦ

* Ioan. xi. xviii.

πίνων, ἢ ὅ, τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι, βοώντων, Ἱεροσολυμίται μόνοι τὴν ἀπόνοιαν τοῖς ἄλλοις ἅπασι καταψηφιζόμενοι λέγουσιν, οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; διὰ δὲ τί τοῦτο ζητοῦσιν, ἵνα τοῖς ἄρχουσι μόνοις ἐπιγράφηται τὰ τολμήματα. Εἰκοτῶς πιθανὸς ἡμᾶς ἀναπείθει λόγος εἶναι, ὡς ὁ μὲν ἄλλος τῶν Ἰουδαίων πλῆθος ἠγνόησε δῆμος τὴν ἐν τοῖς ἡγουμένοις σκοπὸν, Ἱεροσολυμῖται δὲ καὶ πολλάκις συνόντες αὐτοῖς καὶ μίαν συνοικήσαντες πόλιν, ἀεί τε προεστῶτας χωροῦντες, ἴσασί πως τὴν εἰς ἐμὲ κεχωσευμένην αὐτοῖς αἰσθόμενοι ἤδη τὴν σωτῆρα τὴν Χριστὸν σκοπόν. Καὶ συμβέβηκεν ἀληθῶς μόνης τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς ὅ μιαρὸν τῶν Ἰουδαίων κατηγορῆσθαι στόμα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπ' αὐτοῖς προβατικῆς ἀγέλης, ἣ ταῖς αὐτῶν ἀπονοίαις διόλωλέ τε, καὶ ἀπόλλυται καθ' ἑκάστην ἡμέραν. καὶ γὰρ ἤδη πως ἐκ τῶν εἰρημένων διψῶσαν ἐμοὶ τὴν ἤδη καὶ ἐγκαυμένην ὡσανεὶ εἰς τὸ ὅτι Χριστῷ πίστιν ὀφεῖν, ὀλίγης ἂν καμάτου δεομένην τῆς ἀγωγίας, ἧς εἰκὸς ἔτυχον, οὐκ ὀλίγως ἂν προδεδέξονται τὸ θεσπισθὲν ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένον. Ὑπ' αὐτοῖς γοῦν φοιτῶν τὰ τῶν προβάτων ἀπωλείας εἰσὶν οἱ δὴ πλεῖστοι λαχόντες. καὶ μαρτυρήσει πάλιν ὁ προφήτης Ἱερεμίας ὧδέ πως βοῶν· ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρόνησαν, καὶ τὸ κύριον οὐκ ἐζήτησαν. διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν.

Ἰδοὺ τὸ παρρησίᾳ αὐτοῖς λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν.

Ἐπιτείνουσι τὴν πληροφορίαν ἐν ἑαυτοῖς τοὺς λόγους, καὶ εἰς φανερωτέραν ὥσπερ ἀναφοιτῶσιν ἔννοιαν, τὸ ἀκίνδυνον ὁρῶντες παρρησίᾳ Χριστοῦ. καταπλήττονται δὲ καὶ σφόδρα εἰκότως εἰς ἀμηχανίαν τε καὶ ἀσυνήθη μανερωτέραν ἐκπεσόντες βίαν εἰσελθόντες τοὺς αὐτοσίους ὃ πάλαι, καὶ ὑβρεισὰς ἀναμνησθέντες, καὶ ξένιον ὑπεστηθότας ἡμερότητα. εἰς ὀλόγους ἐντεῦθεν ἀπεδημοῦσιν ἐννοίας· δι' ὧν δὲ πάλιν ὡς αἰτίαν ἀχθῶσι θαυμάζοισιν, καὶ ἐφ' οἷς ὑβαμόθην ὀργίζεται χρεών, ἀπὸ τούτων αὐτοὺς κατηγορεῖσθαι ἀνίσχουσι, ὡς ἐνέθη παρ' ἐκείνοις ἐκ τῶν τῆς καλλίστων ἐξηγητὰς ἀδιαλείπτως ὑποφύεσθαι, καὶ τὸ πάντως ἁπλοῦς ἰέναι θερμῶς, ἀλλὰ μόνον αὐτοῖς ἀπαράδοτα λέγῃ, κἂν εἴ τι τῶν θείων νόμων σωτηρίᾳ. δεινὸν γὰρ τὸ Φαρισαίων ὄφρυωμα, καὶ μέχρι οὐκ ἔχει τῆς ἐκείνων ἀπονοίας ὅρασος. τίς οὖν ἄρα, φασὶν, ὁ παραπείσας εἰς ὅ παρὸν, καὶ τίς ὁ ἀχθεὶς τῷ πάλαι θυμῷ χαλινὸν ὑπαθεὶς τὸ σύφορα λογισμόν; τίς δὲ ὕπνον καθελκυσάσης, καὶ ὥσπερ πινὰς ὄφεις ὑπαπαδῶσης αὖθις

quærit interficere, soli Hierosolymitæ à reliquis dissentientes aiunt, *Nonne hic est quem quærunt interficere?* Rectè verò id illi quærunt, vt tam audax facinus solis principibus adscribatur. Idcirco probabili quadam ratione adducimur vt putemus reliquam Iudæorum gentem principum ignorasse consilium: Hierosolymitis autem qui plurimum cum eis versabantur, vnámque simul vrbem incolebant, & eos sæpius conueniebant, notum fuisse illud interficiendi Christi Seruatoris consilium in eorum animis altè defossum. Et nefarius quidem ille Iudæorum ordo non solùm voce nostri Seruatoris incusatus est, sed ab ipso quoque grege subdito, qui eorum væcordia periit, ac præcipitauit. Nam ex ante dictis videre licet eum iam sitire & inflammari Christianæ fidei desiderio, & exigua manuductione indigere, quam si obtinuissent, illum cælitus ad nos profectum facile suscepissent. Rei ergo sunt perditarum ouium pastores. Quod rursus testabitur Hieremias Propheta clamans in hunc modum: *Quia pastores stultè egerunt, & Dominum non quæsierunt, propterea non intellexit omnis grex: & dispersi sunt.* Hier. 10.

v. 26. *Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.*

Rationibus magis magisque persuadentur, & clariori demonstratione confirmantur, securam Christi cernentes in loquendo libertatem. Sed & iure attoniti hærēt, cum reperiunt impios & quos antea feroces agnouerant repente ad insolitam æquanimitatem delatos, & nouam præ se ferre mansuetudinem. Hinc in suspiciones rationi consentaneas abeunt: & rursus quibus ex rebus eos æquo animo præditos mirantur, & ob quas nullatenus eis succensendum sit, ex his ipsis eos accusare deprehenduntur, quasi qui soliti essent in optimarum rerum magistros passim inuehi, & quemuis acriùs, vt ita dicam, inuadere, si ab illis vel tantulum dissentiret, & siquid diuinæ legi patrocinaretur. Intolerandum enim est Pharisæorum supercilium, nec modum habet væcors illorum audacia. Quis igitur, inquiunt, ille, qui hos in præsentiarum cicurat, & quis effrænato furori modestiæ habenas imposuit? Quis illos serpentes ferociùs insilientes quasi quibusdam incantationibus mitigauit, & leni-

tatem transtulit? *Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.* Non simpliciter loquitur, inquit, sed cum libertate. Neque verò illos ab ira temperasse iure quis reprehenderet, si is qui quærebatur clanculum in illos verba fecisset. Nec enim cum id nescirent animis exarsissent, nunc verò Christo palam & acerbius illos arguente (hoc enim certè ipsum παῤῥησία vocabulum significat) non solùm non exacerbati sunt, licet oppidò iracundi, sed ad sola eius verba torpent. *Nihil* enim *ei dicunt.*

A κατεπαίζῃ τοσοῦτος ἡμερότητα; ἰδοὺ οὖν παῤῥησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν. οὐκ ἀπλῶς λαλεῖ, φησὶν, ἀλλ' ἐν παῤῥησίᾳ. καὶ οὐκ ἂν οἶμαί τις αἰτιάσασθαι δικαίως τὸ ἐκείνων ὀργίλως ἡσυχάζουσθαι, εἰ λαθραίως ἐποίησε τοῦτο κατ' αὐτῶν λέγων ὁ ζητούμενος. ἐν γὰρ τῷ μὴ πυθέσθαι τυχὸν, ἴσως ἂν ἐκινήθησαν οἱ θυμοὶ, ἀλλ' ἐν παῤῥησίᾳ γεγονότος τοῦ λόγου, καὶ δι' ἐλέγχων ἐρχομένου πικρῶν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ μάλιστα τὸ τῆς παῤῥησίας ὄνομα δηλοῖ· οὐχ ὅπως ἀπειρήκασι τοσοῦτοι ὀργαί, καίτοι λίαν ἐπόνιμοι τοῦτο νοσοῦντες, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτοι λόγοις ὑποδοσι μόνοις. οὐδὲν γὰρ αὐτῷ λέγουσιν.

B

Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus?

Μή ποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Cernis quo pacto probabilibus argumentis & rationis indagine fide collecta, propemodum etiam indignantur, quasi principes eum quidem iam agnoscant, sed pro sua erga Deum impietate & singulari erga cælitùs missum impudentia maligno adhuc silentio eius prædicationẽ obtegant. Nam si non norunt, inquit, verè eum esse Christum, quidnam eos adegit vt sustinerent, cùm summa libertate illos reprehenderet, & statuta etiam antiqua conuelleret nouáque moliri videretur, in Sabbato apertè curans ægros, ac non mediocriter illos his verbis læderet, *Nunquid Moses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit legem?* Atqui hæc tolerant quamuis ægrè admodum, & licet vehementius interdum inuehi soleant in eos à quibus nihil damni capiant. Per omnem igitur rationis indaginẽ progressi fidem in Christum sensim colligunt, sed & principibus Iudæorum hoc tribuunt, quod illum vere cognouerint, præsertim cum & ante ipsos sacris innutriti sint literis, & præ ipsis diuinarum Scripturarum possint agnoscere mysteria. Obserua autem perpetuò Iudaicum populum principes impigrè sequi paratum, qui omnino seruatus fuisset, si ab iis ad rectum iter perductus fuisset. Idcircò enim pœnas dabunt acerrimas, quandoquidem ipse quoque Seruator illos increpabat his verbis: *Væ vobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.* sermo quippe eorum qui recta docent ianua quædam est ad Dei cognitionem, ac via, quæ facile ducit ad omnem virtutem, & pastoris scientia, ouium gre-

C

D

E

Οἶδας ὅπως ἐξ εἰκότων λογισμῶν καὶ λογισμῶν τὴν εἰκότων ἐκ χειρὸς πίστιν ἐρανιζόμενοι μόνον οὐχὶ καὶ ἀγαλλιῶσιν, ὡς ἐγνωκότων μὲν ἤδη τὸν ἐρχόμενον αὐτὸν, ἐκ δὲ τοῦ μισοῦντος δηλαδὴ τὸν θεομαχεῖν, καὶ τὸ ἐξ οὐρανοῦ πεπτωκὸς κατανοεῖν πεῖσαι, οὐκ ἀνεχομένων, καίτοι γε νῦν τῶν δὲ πως βασανίσεως ἐπὶ ταῖς σιωπαῖς τὴν ἀναίρεσιν. εἰ γὰρ μὴ ἐγνώκασι, φησὶν, ἀληθῶς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, τί δὲ ἀνέχεται πεπεικὸς διελέγχοντος τὸ παῤῥησίᾳ, καινοτομοῦντος δέ πως καὶ τὰ πάλαι διηλλαγμένα, δι' ὧν καὶ τὸ ἐκκλησίᾳ προσπαίων ἠλίασκετο, καὶ λοιπὸν ἐμετρίως αὐτοῖς δι' ὧν ἀπεμφιεσμένος φησὶν, ὁ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; ἀνεχικαλοῦσι γοῦν τοσοῦτα, καίτοι λίαν ἀφορήτως τοῖς τοιαῦτα ἀκηκοόσι, καὶ παρροησιάζεσθαι εἰωθόσι σφόδρα καὶ τοῖς ἀδικοῦσιν οὐδέν. ἀλλὰ πάντως τοιγαροῦν ἐρχόμενοι λογισμοῦ τὸ ὅτι Χριστῷ καὶ βραχὺ συλλέγουσι πίστιν, ἀποτεμνόμενοί γε πᾶς ἀρχοῦσι δ' ἐγνωκέναι καὶ ἀληθῶς, εἴτε δὴ, ἐκ τοσοῦτων καὶ τοῖς ἱεροῖς εἶτε. ἅτε μεμένοις γράμμασι, καὶ πλέον εἴωθε αὐτοὶ τὰ τῶν ἁγίων γραφῶν δυναμένοις συνιέναι μυστήρια. ἐπιτηρεῖ δὲ πάντως ὅτι τοῖς ἀρχουσιν ἀόκνως ἀκολουθεῖν ὁ τοῦ Ἰουδαίων κυρίτατος δῆμος, ὃς καὶ πάντως ἂν διεσώθη τοσοῦτο τοῦδε τοῦ ἡγουμένων παραλογιζόμενος. ἀλλὰ γάρ τι τοῦτο καὶ δίκας ὑφέξουσι πικρὰς, ὅτε καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ κατηφιάτο λέγων καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθατε, καὶ τοὺς ἐρχομένους ἐκωλύσατε. θύρα γάρ ἐστιν ὡσανεὶ τις ἡ πύλη τοσοῦτο θεογνωσίας, καὶ ὁδὸς εἰς ἅπασαν ἀρετὴν εὐχερῶς νομίζεται τὸ ὀρθὰ διδασκόντων ὁ λόγος, καὶ ἐκ τοῦ ποιμαίνοντος ὑποπτήσσει ζῴοις τὸ τῶν

μὴ ἀγλῶν. ὡς γὰρ τῶν ἐξ ὀνειδῶν ἀβέλτεροι μὲν A gem seruare nouit. Secus autem, facile pereunt & in præceps ruunt pecudes.
ἀνόλως, καὶ χρημάτων δὲ ἄπειροι τὰ πρόβατα.

Ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν.

v. 27. *Sed hunc scimus vnde sit:*

Οὐκ ἐκ μόνων τῶν ἔξωθεν ἐνοιῶν, οὐδὲ ἐπὶ πειστὸν ἐπαισθόμενοι τὸ ὅτι τοῖς ἐλέγχοις πόνον οἱ κεφαλαιῶδεις, ὃ πιστεύειν εἰς δίχα ταῖς τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἀβελτηρίαις σοφίσμασι ἔοικεν· ἀλλ' ἐκ τῶν εἰκότων ὠδινήσασα λογισμοὺς καὶ ἐπανερευνῆσαι τοῖς ἀληθεῖς ἐπιτηδείας ἔχουσα τὰς ὅπῃ Χριστῷ λόγῳ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀνεκφράστους ἐξουσίας, οὐκ ἀκόμψως ἤδη τοῖς τῆς θεοσεβείας παιδαγωγουμένη κανόσι, οὐκ αἰδοῖοις σωφρόνως ἀμαθίαις ἐξολισθάνουσα. δοκοῦσι μὲν γάρ πως οἱ καλῶς ἐκ φύσεως διεσκεμμένοι πόθεν ἐλήλυθε θεραπὼν ὁ ἀληθής, καὶ οὐκ ἐκ μόνης τῆς ἐξ ἐχόντων σιγῆς, καὶ τὸ ἀσυνήθους τοσοῦτος ὅπῃ θαυμάζειν πιστεύειν βασίζουσιν, ἀλλὰ τὸ αὐτὸν ἐρμηνεῦσι τὰ ἀμέλει γραφῶν, ἐξ ὀρθῆς μὲν εἰς τοῦτο κεκλυσμένοι γνώμης, ἀπαιδαγωγήτως δ' ἔτι ὅμως καὶ ἀσυνέτως κομιδῇ τῷ ὅπῃ τοῦ μυστηρίου C ποιούμενοι βάσανον· ὅτι γὰρ μόνον ὅπῃ γινώσκειν πόθεν ἐστὶν ὁ ἐκ παῤῥησίας λαλῶν, τοῦτ' ἔστιν ἐκ ποίας μὲν ἁρμαξιᾶς κόμης, τίνων δὲ ἐξεφυγμένων, οὐκ εἰσὶ φασιν αὐτὸν τὸν ἀμφὶ νόμου τοσοῦτον κεκηρυγμένον, εἶτα τούτοις ἐπάγουσιν, ὁ δ' Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν. καὶ πολλοὶ μὲν που δῆλον, ὡς ἐξ ἀμαθίας αὐτοῖς τὸ πλανᾶσθαι καὶ τούτῳ συμβεβήκει. ἐξεπάσαι δὲ δεῖν ὑπολαμβάνω, πόθεν εἰς τοῦτο τοσοῦτον αὐτοῖς τὰ φρονήματα· ἦ δ' ἆρα τὸ αἰσχρὸν μὴ ἐστὶν αὐτοῖς, οἵτινες καλῶς D τὰ ἐπ' αὐτοῦ διεσκέπτοντο, ἀφ' ὅτου τῷ αἰτίᾳ οὐκ εἰδῶς Χριστὸν, ἐπειδὰν ὅταν ἐστὶν οὐκ ἐγνόουν· ἀφ' οὗ τί ἂν τούτοις ἐπάγοιεν ὅ, Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ οὐδεὶς οἶδε πόθεν ἐστίν; ἀπὸ γάρ τινος τούτου λοιπὸν τῷ τὸ ἀληθείας ζημιοῦσθαι καταλήψει. Οὕτω φέρεταί τις ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ λόγος περὶ Χριστοῦ, τὴν γένεσιν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. ἐκ ὁ μὲν μακάριος προφήτης ὅτι τῷ Θεοῦ λόγῳ ὄῤῥημα πᾶσιν, τὸν γεννῆσαι αὐτὸν τὸν ἀρχῆς λέγει. τίς γὰρ αὖ ὅλως καὶ E φράσαι τὸν ἔμπυον τὸν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ μονογενοῦς; ποία γὰρ γλῶσσα διηγήσεται τὸ ἐκ παῤῥησίας ἄῤῥητον γέννημα τοῦ ἑνός; ἢ ποῖος ἆρα νοῦς ἐφικέσθαι τοσοῦτος τούτου; ὅτι μὲν γὰρ ἐξ ἀνάγκης τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδες ἐσμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν· ὃ δ' πῶς, ἄῤῥητον εἶναι φαμὲν πᾶσι νῷ, ἐκ σφαλερωτάτου

Hierosolymitarum animus ad credendum non adducitur extrinsecis tantùm coniecturis, nec ex eo quòd principes in coarguendo frustra laborem consumpserant: sed ex verisimilibus rationibus parta notitia veráque de Christo sententia ob diuinam eius potestatem collecta, ad pietatem capessendam scitè iam informati, non sentit B se rursus prolabi in errorem Iudæis familiarem. Videntur enim quodammodo iis rectè discussis vndique verum indagare velle, neque solo principum silentio, & inusitata lenitate ad credendum veniunt, sed ipsam quoque rimantur Scripturam sanctam, recto quidem id consilio, sed indoctè tamen & imperitè mysterium expendentes. Quia enim norunt tantùm vnde sit ille qui summa cum libertate loquitur, hoc est quonam oriundus ex pago, & quibus C prognatus parentibus, aiunt non esse ipsum illum qui prænunciatus est per Legem. His deinceps addunt: *Christus autem quum venerit, nemo scit vnde sit.* Et omnibus quidem certè patet hic errare itidem illos præ imperitia. Quærendum verò arbitror, vndenam eò cogitationis venerint quidve eos adegerit, vt qui rectè dispexerant ea quæ ad Christum pertinent, eam ob causam non esse Christum putarent, quòd vndénam esset non ignorabant. Cur D autem his addunt illud, *Christus cum venerit, nemo scit vnde sit.* Ex hoc enim fit vt notitia veritatis excidant. Quare apud Esaiam ita de Christo legitur: *Generationem eius quis enarrabit? Esa. 53.8 quia tollitur de terra vita eius.* Et beatus quidem Propheta de Deo Verbo vocabulum ponens, generationem, pro substantia dixit. Quis enim substantiæ vnigeniti modum enarrabit? Quæ porrò lingua Filij à Patre generationem ineffabilem explicabit? aut E quæ mens in hoc non hærebit? Nam genitum esse à Deo & Patre nouimus, & credimus: quo verò modo, supra omnem animi captum, & periculosam esse disquisitionem cõtendimus. Altiora enim quærere omnino non oportet, nec difficiliora scrutari: sed diuina præcepta mente

mente potius recondenda sunt, nec A
titubanter de Deo credendum ipsum
esse re vera, & suis cultoribus mer-
cedem rependere: nequaquam verò vt
scriptum est, quærenda quæ mentem
ac sensum superant, non modò nostrum,
sed vniuersæ creaturæ, adde etiam in-
tellectualis. Quis ergo vnigeniti gene-
rationem enarrabit? Tollitur enim à
terra vita ipsius, hoc est, omnium ho-
minum mentem excedit sermo de eius
substantia. Vitam quippe eo loci rur-
sus substantiam intelligit. Quæ res Iu-
dæorum improuidam mentem deceptt,
& à vera Christi agnitione quodammo-
do prohibuit. Non enim veniebat illis
in mentem, vt videtur, apud sanctos
Prophetas duplicem de eo sermonem
circumferri: Nam cùm eum cum car-
ne in hac vita affuturum significant, na-
tiuitatem eius ex virgine secundum car-
Matt. 1. nem manifestam faciunt. *Ecce enim*,
inquit, *virgo in vtero habebit, & pariet*
filium. Quin & locum vbi nasciturus est
clarè prædicant. *Et tu enim Bethleem*
domus Ephratha, minima es in millibus Iu-
da: Ex te mihi egredietur, &c. Cæte-
rum ineffabilem ex Deo & Patre gene-
rationem quoad licet interpretantes il-
lud aiunt, quemadmodum antea dixi-
Esa 53. 8 mus; *Generationem eius quis enarrabit?*
Quia tollitur de terra vita eius, aut quod
Mich. 5. allato dicto cognatum est: *Et egressus*
eius ab initio à diebus seculi. Exitus enim
ibi vnigeniti velut lucis emissionem &
egressionem veluti quandam ex Patris D
substantia significat omni æuo, die, ac
momento priorem. Cum igitur sancta
Scriptura nobis vtrumque explicuerit,
& sacræ literæ dicant vndenam futurus
sit Christus secundum carnem: & inue-
stigabilem eius ex Patre nativitatem
silentio colant: annon compertâ Iudæo-
rum ignorantiâ cum risu dixeris: Non
ex eo tantùm quod ignota est Christi
generatio, in eum inquirendum est, sed
etiam ex eo quod cognitum sit quis E
aut vnde oriundus foret secundum
carnem.

ἀ προσηκόμεθα, & πιστεύειν αὐτὸν ὑποπαλλομέ-
νως περὶ Θεοῦ, ὅτι γέ ὅστι κατ' ἀλήθειαν, & τοῖς ἀεὶ
ζητοῦσι μισθαποδότης γίνεται. ζητεῖν γὰρ σάρκα, καὶ
ὃ γεγραμμένον, τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν, ὑ μό-
νον τὸ εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ὅλῃ τῇ κτίσει, ἢ καὶ ἐν
πᾶσι πεποικιλμένῳ λογικῷ. τίς οὖν ἄρα τὴν μονο-
γενοῦς τὴν γένεσιν ἐξηγήσεται; αἴρεται γὰρ ἀπὸ τῆς
γῆς ζωὴ αὐτοῦ. τοῦτ' ἔστιν, ὑψηλότερος ἀπάντων τῶν
ὄντων ὅτι τῆς γῆς, ὑπὲρ τὸν ἐκ ἀρχῆς αὐτοῦ φαι-
B νόμενον λόγον. ζωὴν γὰρ πάλιν εἰθάδε τὴν ὕπαρξιν λέ-
γει. τοῦτο τὸ ἀσυνήθεστον τῶν Ἰουδαίων ἀπέσφηλε νοῦν,
καὶ ἀπεκώλυσέ πως τῆς ἀληθοῦς ὅτι Χριστοῦ διαγνώσεως. ὑ γὰρ ἐνόησαν, ὡς εἰκὸς, ὅτι διπλοῦς πα-
ρὰ τοῖς ἁγίοις προφήταις ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος φέρεται. ὅτε μὲν γὰρ ὅτι πρέσει μὴ σαρκὸς ἐν τοῦ
βίῳ σημαίνουσι, καὶ σάρκα φανερὸν αὐτὸν καθιστῶσι
τὴν ἐκ παρθένου γένεσιν. ἰδοὺ γὰρ ἡ παρθένος ἐν
γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν. ἀλλὰ & ὅπου τεθνήσεσθαι
κηρύττουσι σαφῶς. καὶ σὺ γὰρ Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ
C ἐφραθὰ ὀλιγοστὸς εἶ ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι
ἐλεύσεται. τὴν δέ γε ἐκ παιδὸς καὶ Θεοῦ ἄῤῥη-
τον γένεσιν ὡσεὶ διερμηνεύοντες, σιγῇ φασιν,
ὡς ἂν εἰπόντα φθάσαντες, τὴν γένεσιν αὐτοῦ τίς
διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ζωὴ αὐτοῦ.
ἢ ὃ τῶν παροιδευτῶν σιωπεζόμενον ῥητόν· &
ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος.
ἔξοδον γὰρ σημαίνῃ τοῦ μονογενοῦς τὴν ὡς ἐκ
φωτὸς αὐγάσματα, καὶ ὡσὰ πνοὰς αἰῶνος, &
D ἡμέρας, καὶ ῥοπὴν εἰς ἰδίαν ὕπαρξιν εἰσδρομὴν
ὥσπερ τινὰ τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας σε-
μαίνῃ. ἀμφω συμβροιῶ λιμὴν τῆς ἁγίας παλαι-
πλήσιος γραφῆς, καὶ τὴν ἱερῶν γραμμάτων
καὶ πόθεν ἔσαι λεγόντων τοῦ σάρκα Χριστὸν, καὶ ἀ-
ζήτητον ὑμῶντων σιγῇ τὴν ἐκ παιδὸς ὕπαρξιν,
πῶς οὐκ αὖ ἂν λόγως ὑ μετείως ἀμαθαίνοντας
τοὺς Ἰουδαίους βύρων, πλατὺ γελάσας ἐρεῖ, ὅτι
ἀπὸ μόνου τοῦ μὴ γινώσκεσθαι τὴν γένεσιν τοῦ Χρι-
στοῦ, τὰ ἐπ' αὐτῷ ζητητέον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γι-
νώσκεσθαι τίς καὶ πόθεν ὁρμᾶται ὁ τοῦ σάρκα.

v. 28. *Clamabat ergo Iesus in templo do-*
cens, & dicens: Et me scitis, & vnde
sim scitis.

Insusurrantibus sibi talia inuicem
Hierosolymitis (nec enim apertè & li-
berè loqui audebant propter metum Iu-
dæorum, vt scriptum est) rursus Chri-
stus diuinitùs agnoscit quæ dicebantur.

Ἔκραξεν οὖν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ,
καὶ λέγων, κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰ-
μί.

Ἀλλήλοις ῥέμα ψιθυριζόντων ἐκεῖνα τῶν Ἱερο-
σολυμιτῶν (ὑ γὰρ ἀπετόλμων ἐν παῤῥησίᾳ λαλεῖν
διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων καθὰ γέγραπται) δέχεται
πάλιν τὸν εἰρημένων ὁ γαῖος διορατικῶς ὁ Χριστός.

ὅπῃ δὲ προσωφελεῖν ὅτι πρέποι διεκώπτει τοὺς ἀνδρας, τὸν θεὸν ἐνεργῆ καὶ δραστήριον πάλιν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐνέργειαν, καὶ ὅτι πάντων ἔγκυρος τὸ γνῶσιν ἀναπαλύπτει σαφῶς. ἐξαίρει μὲν γὰρ εἰς ὕψος τὴν φωνὴν, καίτοι προτέρως οὐκ εἰωθὼς προΐεσθαι αὐτὸς, διελέγχει δὲ πάλιν ὡς οὐκ ἔχοντας ἑδραῖον τὸν νοῦν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, καὶ ῥίζαν ποιεῖται τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ὃ ἐν προβάσει, καὶ μᾶλλον ἀπεσταλμένος. εἶτα πρὸς τούτοις ἔτι ἐξ ὧν ὅτι χρὴ μὴ πιστεύειν αὐτῷ προφέρεται δι' αὐτῶν ὅτι πρόσκειται πιστεύειν ἀνδρὶ ἁμαρτίαι. γοργός ἐστιν τοῖς λεγομένοις τοιοῦτος ὁ νοῦς. ἐθαυμάσατέ φησιν, καὶ σφόδρα ποιούμενοι τοιοῦτος ὀρθῶς, ὅτι προφερὴς ὄντως ἐνυπάρχει μοι δύναμις ἐξημερῶσαι ῥᾳδίως καίτοι φωνασάντων τῶν Ἰουδαίων ἀγρίοιαν· ζητοῦσι γὰρ ἀποκτεῖναί με χωρὶς τοῦ πρὸς ὑμᾶς ἀψευδῆ καὶ ἐξ ἀκριβείας πρὸς ὑμᾶς πεπηγέναι λόγον, καὶ πολλοῦ ἄγω εἰς τοῦτο τίθεσθαι τὸν σπουδήν. ἀλλά μέ, φησιν, ἐξίστασθαι δέον, καὶ ἀπεφοιτᾶν ὡς παῤῥοπάτων τῶν ὅτι προσόκει φονεύειν βεβουλευμένων, οὐδὲν ὅλως τῶν ἐκείνων ἀποστάσας φρενήσας, ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπαρρησίασμαι καὶ διελέγχω λυποῦντας τὸν νόμον ἀφ' ᾧ μὴ τὰ δίκαια κρίνειν ἐθέλειν αὐτούς· πάσχω δὲ τὸ σύμπαν οὐδέν. δυσεξικάκητοι γὰρ οὐχ ἑκόντες οἱ πάλαι δεινοὶ, καὶ οὐ τῆς ἐκείνων προαιρέσεως τὸ πρᾶγμα κρατοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ἐξουσίας ἐπὶ δυνάμει. οὐ γὰρ ἐφίημαί καίτοι λελυπηκόσιν αὐτοῖς, καὶ εἰς ἀπρόσδεκτον ἀποτεθηγμένοις ὀργῇ, προφορᾶν εἰς ἐμὲ τὴν μιαροφονίαν ἀποτολμᾶν. ὅπῃ τούτοις οὖν ἄξια, φησὶ, καὶ λίαν εἰκότως, καταπεπλῆχθαί μοι ὑμᾶς, ἐγνωκέναι δὲ ἀληθῶς τοὺς ἠγουμένους φατὲ, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός. λογισμῷ δὲ πρέποντι καταχαλινοῦντες ἐν τούτοις, προσὸν τῆς γραφῆς ἀποδύοντες λόγια, δέον ὠφελεῖσθαι μᾶλλον ἔστιν ἐπ' ἐμοὶ βεβαρυμένους καταλῆψιν, τοὐναντίον παθόντες ἐσκανδαλίσθητε. ἀπὸ γὰρ τοῦ μόνον ἐπίστασθαί πόθεν εἰμὶ, καὶ ὅτι τίνος γεγένημαι, γενομένους, φησὶν, οὐκ εἶναί με Χριστόν. ἵστε τοιγαροῦν, ὅτι κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμὶ, καὶ οὐκ ἐπίστασθε ἐγνώκατε τυχόν, ὅτι Ναζαρᾶος ἢ Βεθλεεμίτης εἰμὶ, καὶ ὅτι γεγένημαι ἐκ γυναικὸς, ἐκ τούτου χρὴ πάντως ὑμᾶς καὶ τὸ τῆς ἀπιστίας εἰς δέον ἄγειν νόσημα· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ εἰρημένων ἐπ' ἐμοὶ, καὶ ἐκ τοῦ ἔφην γέγονα, ἀπὸ τούτων ἰέναι μᾶλλον ἐχρῆν εἰς καταλῆψιν τῶν ἐπ' ἐμοὶ μυστηρίων, καὶ οὐκ εἰς μίαν ἀποκλῖναι μόνην προφήτου φωνὴν, ὃς τοῦ οὐκ Θεοῦ παῖδος ἄῤῥητον καταμεμυηκέναι γέννησιν. Καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με.

A Cum autem ei propositum esset iuuare homines, illicò declarat in se rursus Deo conuenientē esse virtutē atq; efficaciam, ac penes se omnium notitiam esse manifestò retegit. Attollit enim vocem, licet nequaquam id antea facere solitus, ac rursus eos redarguit tanquam certam ac firmam diuinæ Scripturæ mentem minimè assecutos, & inchoat sermonem suum à re obscura & minimè explicata, eoque rem perducit vt per quæ illi minimè credendum esse stultè putabant, per hæc eadem credēdum esse maximè insinuet.

B Acris est eiuscemodi verborū sententia. Mirati estis, inquit, atque id perquàm rectè, inesse mihi vim & efficaciam Deo conuenientem, qua Iudæorum animos nullo negotio sedauerim, licet cædem spirantes: me quippe ad necem quærunt, vt verè & exploratè dixistis, ineoque toti sunt. Cumque discedendum & procul fugiendum mihi esset ab iis qui in necem meam coniurarunt, illorum tamen væcordia contempta ego contrà apertè & liberè loquor, & violatæ legis illos arC guo propterea quod iusta iudicare nolūt. Interim nihil omninò ab iis patior. Qui enim antea feroces erant, nunc vel inuiti sustinent, neque id eorum voluntas præstat, sed meæ vis potestatis: Nec enim id eis permitto, quamuis rabie & ira sæuiant, cum necem mihi ab illis parari præuideam. Ob hæc igitur meritò vos obstupescitis, inquit: verè autem dicitis notum esse principibus me esse Christum. Sed recta in his ratione vsi, & ad diuinæ Scripturæ oracula conuersi, cum vtilitatem accipere deberetis, & in mei cognitione confirmari, contrario modo affecti prorsus & scandalizati estis. Comperto enim duntaxat vnde sum, & per quem genitus, statim putastis, inquit, non esse me Christum. Nostis itaque me, & vnde sim, sed non, propterea quod forsan nostis me esse Nazarænum, aut Bethleemitam, & genitum ex muliere, ideò vos incredulitate laborare debetis, immò ex iis quæ de me dicta sunt, & ex mea secundum carnem generatione, ex his inquam potius ad comprehensionem meorum mysteriorum progrediendum, nec aduertenda sola vox Prophetæ, qui generationem ex Deo & Patre ineffabilem designat.

Et à meipso non veni: sed est verus qui misit me, quem vos nescitis.

Longa incredulitate Iudæos insolescentes clam pungit sub apologiæ speciem. Siquidem orationem artificiosè contexens, passim cauet ne videatur per occasionem auditores ad iustam iram excitare, sed obscuritate quodammodo sermones suos adumbrans, quicquid asperius est & ad iracundiam prouocare potest, suffuratur. Cur igitur, inquit, sæpe ipso palam ac disertè vociferato se missum esse à Deo & Patre, adhuc tamen non credunt, & quia nouerint eius genus secundum carnem, non eum esse aiunt qui à Lege prædictus sit immo & occurrunt propemodum his verbis: falsa dicis ô bone: Etiamne proprio motu ad nos profectus, Patris nomen mentiri non erubescis? Igitur amoliens à se hanc eorum calumniam, defensionis conuictionem ingeniosè admiscet, & ait: *A me ipso non veni, sed est verus qui misit me.* Vobis enim mos est, inquit, (nimirum qui omnia facile audetis, & extrema quæque temerè suscipitis,) falsa interdum vaticinari, ac tametsi Deus non miserit, asserere tamen vos à Deo missos esse. Ego verò de vestris non sum, neque vestram audaciam iuuat imitari. Non veni à meipso neq; proprio motu missus sicuti vos, sed de cælo veni. Verax est qui me misit, non vt ille vester amans falsi, nimirum Diabolus, cuius spiritu afflati, etiam falsa prophetare audetis. Igitur verax quidem est qui me misit, qui vos autem ad ementiendos Dei sermones instigat, non est verax. Mendax enim est & mentientium Pater. Porrò Iudæis familiare fuisse falsa prophetare, si Prophetarum libros euoluerimus, nullo negotio patebit. Clarissimè enim de illis

Hier. 23. alicubi vniuersorum Dominus ait: *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquutus eram ad eos, & ipsi prophetabant.*

Hier. 14. Et rursus apud Hieremiam, *Falsa Prophetæ prophetabant in nomine meo. Non misi eos, & non loquutus sum ad eos, & non imperaui eis, quoniam visiones & prophetias cordis sui ipsi prophetant vobis.* Quamobrem hîc redarguitur arrogans Iudæus qui Christo ipsi crimẽ sibi familiare, falsi Prophetæ nimirum & temeritatis in Deum impingat. Omnino verò fidem ei negare, qui se à Deo missum esse pronũciet, quid aliud est quàm palam vociferari, falsus es Propheta, qui nostra in nos imitaris?

A Διὰ μακρᾶς ἀπιστίας ὑβρίζοντας ὑποπλήττει πάλιν ἐν ἀπολογίας σχήματι. τέχνη μὲν οὖν ὑφαίνει τὸν λόγον, οἰκονομεῖ πρόφασιν τοῦ μὴ δοκεῖν διαφόρως πρὸς τοὺς λόγους ὁρμαῖς διεγεῖραι τοὺς ἀκροωμένους, καλύπτει δέ πως ἀσαφείᾳ τὸ εἰρημένον ὑποκλέπτει τὸν θυμὸν τὸ πλέον, καὶ παραιρεῖ τὸ σφοδρὸν τῆς κατηγορίας. τί τοίνυν καὶ λέγει τοῦτο, φησὶν, ἐξηγουμένου πολλάκις καὶ διαῤῥήδην μεμαχημένου ἀπεσταλῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀπιστοῦσιν ἔτι, καὶ ἐπεὶ περ αὐτὸν τὸ κατὰ

B σάρκα γινώσκουσι γένος, οὐκ εἶναί φασιν αὐτὸν τὸν διὰ νόμου προκεκηρυγμένον, μόνον δὲ ἐκ τῆς ὑπονοίας ζοῦσι λέγοντες, ψευδομυθεῖς ὦ οὗτος, ἐξ οἰκείων δηλημάτων ὡς ἰδίας ἀφιγμένος, εἶτα τοῦ πατρὸς ὄνομα πλατύνομεν οὐκ ἐρυθριᾷς; ἀποχρώμενος τοιγαροῦν καὶ τῷ ὅτι ταύτης συκοφαντίαν αἰτίαν τῆς ἀπολογίας ἀναμίσγει τὸ ἔλεγχον, βούλεσθαί τί φησιν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με. ὑμῖν μὲν γὰρ ἔθος, φησὶν, ὦ

C πάντα τολμῶντες δυσκόλως καὶ τοῖς ὁπωσοῦν καὶ τὴν σφόδρα δῆτα ἀπρεπεστάτως βαδίζοντες, ψευδοπροφητεύειν εἰώθατε, καὶ Θεοῦ μὴ ἀπεσταλκότος, πεπέμφθαι λέγειν παρὰ Θεοῦ. ἐγὼ δὲ τὴν καθ' ὑμᾶς οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς παρ' ὑμῖν τετειμένοις ἀπομιμήσομαι τόλμας. οὐκ ἀφικόμην ἀπ' ἐμαυτοῦ, οὐδὲ αὐτὰ γάρ, ὡς ὑμεῖς, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου παραλέγομαι· ἀληθινός ἐστιν ὁ πέμψας με, ὃν κατ' ὄκνον δήπου τὴν ὑμετέραν τὴν φιλοψευδῆ, τοῦτ' ἔστι τὴν δυσβουλον, οὐ δυνάμενοι

D λαβεῖν, οὐδὲ ψευδοπροφητεύειν ἐπιστάμενοι. οὐκοῦν ἀληθινὸς μὲν ὁ πέμψας με, ὁ δὲ ὑμᾶς πρὸς τὸ πλάττεσθαι τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις διεγείρας, οὐκ ἀληθινός. ψεύστης γάρ ἐστι, καὶ τῶν ψευδομένων πατήρ. ὅτι γοῦν Ἰουδαίοις κατειθισμένον εὑρήσομεν τὸ προφητεύειν ψευδῆ, τοῖς τῶν προφητῶν πεῖσιν χρώμενοι λόγοις ἀκριβῶς θεωρήσομεν. γέγραπται γάρ που φησὶν ὁ πάντων δεσπότης πρὸς αὐτούς· οὐκ ἀπέστελλον τοῖς προφήταις, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον. οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευον. καὶ πάλιν ὁ Ἱερεμίας· ψευδῆ οἱ προφῆται προφητεύουσιν ὅτι τῷ ὀνόματί μου, οὐκ ἀπέστειλα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς. ὅτι ὁράσεις, καὶ οἰωνίσματα καὶ προφητίας καρδίας αὐτῶν αὐτοὶ προφητεύουσιν ὑμῖν. ἐλέγχεται τοιγαροῦν ὅτι τοὐντεῦθεν ὁ ἁλίσκων Ἰουδαῖος, ὡς καὶ αὐτὸ προδηλοῖ τὸ Χριστῷ τὸ προσὸν ἑαυτῷ καὶ τῷ Θεοῦ θράσος, τοῦτ' ἔστι, τὴν ψευδοπροφητείαν. ὃ γοῦν ὅλως ἀπιστεῖν τῷ λόγῳ καὶ οὐκ παῖδες ἀπεσταλῆναι βοᾷ τινι, τί αὖ ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ διαῤῥήδην μαχεσαιτεῖν, ὅτι ψευδοπροφητεύεις τὰ ἡμῶν εἰς ἡμᾶς μεμυθολόγηκας;

Οὐ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ' A
αὐτοῦ εἰμὶ, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν.

Ἐλέγατε, φησὶν, ἀρτίως, ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, οὐδεὶς οἶδε πόθεν ἔσται. ἀλλ' ἐπιτρέπω ὑμῖν τοῦτο δόξαν ἔχειν ὀρθῶς, ὡς ἀληθῆς κρατυνοῦντες, συναινῶ τοῖς παρ' ὑμῶν περὶ τούτου λόγοις. ἀληθινὸς μὲν γὰρ ἐξ οὗπερ εἰμὶ, πατὴρ, ἀλλ' οὐχ ὑμῖν ἐγνωσμένος. ὅταν γοῦν, φησὶν, ἀσυλλήπτως μὲν, πλὴν ἑαυτοῖς ἀρεσκόντως διαπεπλασμένον τὸ περὶ ἐμοῦ μυστήριον, εἶτα γινώσκοντες πόθεν εἰμὶ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ χρεὼν πιστεύειν οὐκ ἐπέμψατε, διὰ τοῦτο μόνον παραδέξασθε τὴν πίστιν, ὅταν βδελύσησθε μὴ νοοῦντες πόθεν εἰμί· εἰμὶ δὲ οὐκ παρ' ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, τὸν ἐξ αὐτοῦ οὐκ εἰδότες, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ γνωτὸς ὁ πατήρ. ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν, οὐκ ἠγνόησε τὸν γεννήσαντα. σχολῇ ἀπάσης αὐτοῖς βυρσοπλεκίας ἐξηρημένης, καὶ κακουργίας πάλιν ὄντως ἀλωσόντων, ὡς φασιν μὲν ἀπιστίας σοβαρὰν βδελύσσοντες ἕξιν, μόναις δὲ ταῖς ἑαυτῶν δυσκρασίαις τὸν γνῶσιν ἐξωθούμενοι, ἵνα φαίνηται καθ' ὃ γεγραμμένον ἀληθές· εἴδετε πλεοναχῶς, καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε· ἠνοίγμένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ ἠκούσατε. ὅπερ ἦν τοῖς τῶν Ἰουδαίων προσέκειτο λόγοις, ὡς οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστὶν ὅταν ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, ἁπλῶς κρίνων ἑαυτὸν ὑφηλότερον, ὡς Θεὸς, τοῦ τῶν γεννητῶν πλήθους, καὶ φημὶ πάντων ἀπείρων, καθ' ὃν αἰεὶ εἰκότως ἔρχοιτο οὐδεὶς, ἕτερον ὄντα τῇ φύσει δεικνύων, ὡς οὐ μετ' ἐκείνων ἀγνοῶν τὸν ἑαυτοῦ γεννήτορα, φησὶν, ἀλλ' εἰδὼς καὶ πάντων ἀκριβῶς ἑαυτόν τε, καὶ ἐκεῖνον διϊσχυρίσατο. ἔστι γὰρ Θεὸς ἐκ Θεοῦ παρὸν, καὶ δοξάζων ἴσα, καὶ ξένιλα, ἢ καὶ αὐτῷ πρέπουσα τῷ μόνῳ τὸ ὅτι τούτοις εἴδησιν ἔχων. ὃ γὰρ ὥσπερ ἡμεῖς γινώσκομεν, καὶ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον οἶδεν ὁ υἱὸς τὸν πατέρα. μέχρι γὰρ ἐννοίας μόνης ὅτι πλὴν θεοπρεπῶς ἡ τῶν γεννητῶν ἔρχεται φύσις, καὶ ἐπὶ αὐτὴν πρέπουσα ὁρμὴ οὐχ ὑπερτείνουσα, ἐν ἀῤῥήτοις κρύπτεσθαι λόγοις, καὶ οὐχ ἑκοῦσα τὴν ἰδίαν φύσιν παραχωρεῖ. ὁ δὲ ἐκ Θεοῦ παρὼν πεφυκὼς μονογενὴς ἔλαττον ἐν αὐτῷ θεωρεῖ τὸν γεννήσαντα, καὶ πλὴν τῶν τεκόντος οὐσίαν ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει ζωγραφῶν οἶδεν B C D E
αὐτὸν αὐτὸν, ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν· ἀνέκφραστα γὰρ τὰ περὶ Θεοῦ.

Quem vos nescitis. Ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit.

Dicebatis, inquit, modò, Christus cum venerit, nemo cogniturus est vnde sit. Sed cum vobis illud tanquam verum asserere placeat, vestris ea de re assentior sermonibus: verus siquidem est ille ex quo sum, Pater, sed vobis haudquaquam cognitus. Atqui cum mei mysterium inconsultissimè quidem, veruntamen pro animi vestri sententia dispexeritis, & cognito quis & vnde sim secundum carnem, credendi voluntatem abieceritis, ob hoc vnum fidem iam suscipite, quod vnde sim nescitis: sum quippe ex Patre, quem vos non nouistis, quippe qui Filium eius ignoratis, in quo, & vno conspicabilis est Pater. Qui enim vidit Filium, Patrem non ignorat. Quare sublata eorum omni cauillatione, malignitatis denuo conuincentur, qui cum nullum incredulitatis suæ prætextum reperiant, sola peruersitate animi cognitionem reiiciunt, vt verè scriptum illud videatur: *Vidistis sæpe, & non custodistis: aperta sunt aures, & non audistis.* Cum autem Christus assentiretur iis quæ Iudæi dicebant, nimirum neminem cogniturum vnde sit Christus quum venerit, seipsum è creaturarum multitudine eximens, vt Deus, & alium se esse naturâ à cæteris omnibus ostendens, ait se cum illis suum non ignorare Patrem, sed exactissimè seipsum & illum nosse confirmauit. Deus enim est ex Patre Deo, mirabilem quandam, & inusitatam, siue sibi vni conuenientem hisce de rebus notitiam habens. Non enim quo modo nos cognoscimus, eodem, opinor, modo Filius nouit Patrem: Solo enim animi conceptu ad Dei visionem hominum natura pergit, suumque modum non excedens, naturam diuinam in rationibus ineffabilibus occultari finit, eique cedit vel inuita. Vnigenitus verò Dei Patris Filius totum in seipso Patrem contemplatur, & genitoris substantiam in propria natura depingens eo modo ipsam nouit qui dicendo exprimi non potest. Res enim diuinæ explicari nequeunt dicendo.

Ioan. 14.

Esa. 42.

A

CAPVT I.

ΚΕΦΑΛ. Α.

Quòd non horis, vt perperam Graeci sentiunt, velut ex necessitate quadam res humanæ subiaceant, sed voluntate nostra feramur in bonum siue malum. Et quòd Dei nutu gubernemur.

Οτι οὐ τῶν Ελλήνων ἀμαθὴς ὑπόνοιάς, ἃ ταῖς ὥραις, ὡς ἐξ ἀνάγκης ὑποτέτακται τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐ προαιρέσεως ἰδίας ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ ἐναντίον ἐρχόμεθα· καὶ ὅτι ταῖς τοῦ Θεοῦ νεύμασι διοικούμεθα.

v. 30. *Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius.*

Εζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι Ιουδαῖοι· καὶ οὐδεὶς B ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

PErstricti grauiter eiusmodi reprehensionibus Pharisæi, & suum silentium rati tam suæ ipsorum malignitati damnosum quàm populi rationibus opportunum, (eò quippe quodammodo compellebantur vt sentirent impositam sibi fatendi eum esse Christum necessitatem) ad solitam tamen & consuetam audaciam conuertuntur, eademque rursus sitiunt. Omni quippe Legis pudore vt inutili relicto, sacrisque literis pro nihilo habitis, nihilque pensi habentes innocentem & iustum occidere, iniustissima aduersus Christum laborant insania. Sed diuina virtute conata rursus eis in contrarium cedunt. *Non enim dolosus assequetur prædam*, vt scriptum est. Quærunt enim eum apprehendere, sicuti ait Euangelista, quasi sua sponte nutuque proprio de reprehensionibus silerent, ac ne omnino viderentur ab eo prohibiti: quod à se omnino remouebant. Hoc enim nonnulli ex Hierosolymitis in argumentum trahebant IESVM esse secundum naturam Deum, dicentes: *Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus?* Sed qui apprehendit sapientes in ipsorum versutia, talia sentientium inanem reddit audaciam, confirmat verò turbis id quod opinione tantum & coniectura in vulgus tacite spargebatur. Prohibentur enim virtute diuina, quæ impia refrenat facinora, & vltra solos conatus consilia extendi non sinit. Causam verò cur propositum ad exitum perducere non potuerint, percommodè adiecit Euangelista. *Nondum enim venerat*, inquit, *eius hora*, per horam ibi disertè significans tempus passionis & venerandæ crucis. Enimuerò quis ambigere vltra possit, non planè passurum fuisse Christum,

Prou 12.

Ioan 7.

Καταδηχθέντες τοῖς ἐλέγχοις οἱ Φαρισαῖοι, καὶ τὸ ὅτι τοῦτοις σιωπὴν τὴν μὲ σφῶν δυσγοπίαις ὁρῶντες οὐκ αἰζήμιον, ἐπωφελῆ δὲ τοῖς ὄχλοις· συνεπίθοντο γάρ πως ὅτι ὁ χριῶν λοιπὸν ὁμολογεῖν αὐτὸν εἶ) τὸν Χριστόν· ὅτι ὁ σιωπῆς αὖθις καταφρονοῦντα θράσος, καὶ διηθῶσι πάλιν ὁ μιαρφονίαν. αἰδὼ μὴν γὲ τὸν πρὸς τὸν νόμον, ὡς ἀχρεωπάτλως αὐτοῖς πρωσάμενοι, οὐ δὲ τῷ μηδενὶ λόγῳ τὰ ἐν ταῖς ἱεραῖς πεποιημένοι γράμμασι, ὃ δὲ ἀθῷον, καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς; οὐδὲ μίας ἀξιώσαντες μνήμης, ἀδικωτάτῳ τῷ Χριστοῦ νοσοῦσι μανίᾳ. ἀλλ' οὐκ ἰσχὺς ἰσχύος κρείττονος πάλιν αὖθις πρὸς πᾶν τὸμ ἀντίον τῷ ἐξ ἀρχῆς ἠνέκλασις. ὁ γὲ ὑποτεύξεται δόλιος θήρας, τῷ θηρευόμενον. ζητοῦσι μὲν γὲ αὐτὸν πιάσαι, καθάφησιν ὁ Ἰσαΐας, ὡς ἐληλύθασιν, καὶ οὐκ ἐλέλυσον τὸ ὅτι τοῖς ἐλέγχοις ποιησάμενοι σιωπὴν, καὶ ὃ κεκωλύσθαι δοκεῖν πρὸ αὐτῶν τὰς ὑπ' ἐργὰς ἀποκρυόμενοι. τοῦτο γὲ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶ) καὶ φύσιν Θεοῦ Ιησοῦν ἐδίσχυτο λέγοντές τινες τῶν Ιεροσολυμιτῶν, ἰδοὺ παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. μήποτε ἀρα ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι αὖθις ὄντως ἀληθῶς ὁ Χριστός; ἀλλ' ὁ ἀρτασύμβουλος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἀχρεωπάτλως μὲν τοῖς ἐγκλήμασι διεσκευασμένοις ἀποφαίνει τὸν πόλεμον, βεβαιοῖ δὲ τοῖς ὄχλοις ὃ ὡς ἐν σκέψει καὶ ἐν ψιθυρισμοῖς ἠρέμα διεφυλλάδετο. εἴργονται γὰρ ἐνεργείᾳ θεοπρεπεῖ χαλινὸν ἐπιθεῖσαν τοῖς ἀνοσιουργήμασι, καὶ μέχρι μόνων ἐξαρτεῖν ἐκτείνειν συγχωρούσῃ τὰ σπέρματα. τὴν δ' αἰτίαν ὑφ' μηδὲ δυνήσασθαι διεξάγειν εἰς πέρας αὐτοὺς τὸ προσδόκητον σκῆπτον ὅτι τοῦτο χρησίμως ἐπήνεγκεν ὁ Θεοφώτατος Ἰσαΐας· ὅπου γὰρ ἐληλύθη, φησὶν, ἡ ὥρα αὐτοῦ. ὥραν δὲ τοῦτοις διαρρήδην εἰπὼν τὸν καιρὸν, δῆλον ὅτι τὸν παθους, καὶ τὸν τῆς ἁγίας σταυροῦ. εἶπε τίνι λοιπὸν οὐκ ἂν ἔγνωστο καὶ ἀφ' τούτου καταφανὲς, ὡς οὐκ αὐτόλως πέπονθεν ὁ Χριστὸς

Ὁ παθεῖν ἐθέλων ἐξωθούμενος; ἢ γὰρ οὐκ πλεονεξίας Ἰουδαϊκῆς, ἀλλ' ἑκουσίως ὑπὲρ τοῦ κόσμου ἡμῶν δι' ἡμᾶς ἀνέβη σταυρόν. διὰ τοι τοῦτο καὶ λέγει, τίς ἐκ τοῦ δοκεῖν αὐτὸν ἡσσᾶσθαι λοιδορίαις ἀποτεινόμενος, οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν ἀπ' ἐμοῦ. ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. ὡς γὰρ ἤδη προεφθέγξαμην, οὐκ ἀβούλητον τοῦ κόσμου ὑπέμεινε τὸν σταυρόν. αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν καθάπερ ἅγιον θῦμα προσενέγκας τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, αἵματι τῷ ἰδίῳ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν ἐξωνούμενος. διὸ δὴ καὶ ἔφασκεν ἐν διαλείψεσι κηρύγμασιν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν. ὃ δὲ ἁγιάζω φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ προσάγω, καὶ ἀναπέμπω· ἅγιον γὰρ τὸ προσαγόμενον εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ. ὅτι δὲ πλεονεξίας ἀπάσης τὸν τοῦδε λαὸν ἐλευθέρους ἐδέχετο τὸν ὑπὲρ ἁπάντων σφαγὴν, διδασκόμεθα πάλιν ὅταν ἐν ψαλμοῖς ἀκούωμεν λέγοντος πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα· θυσίας καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐδόκησας, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω. ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου ὦ Θεός. ὁρᾷς ὅπως αὐτόμολος εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων αἰῶνα πάθος; ἰδοὺ γὰρ ἥκω, φησὶν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης τινὸς ἢ παρ' ἑτέρου τεθέαμαι. διαδιδράσκει οὖν τὴν ἡγουμένων τὸ παρεστὼς θράσος, καιρῷ τῷ πρέποντι τὸ παθεῖν ταμιευόμενος, καὶ ἐλευθερεπεράστην ἐφ' ἅπασιν ἐπιπολάζων τὸ πρόρρησιν. ἀρκέσει μὲν οὖν πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σαφήνειαν ἅπερ εἴρηται· ἀλλ' ἐπεὶ εἰκὸς τινας τὴν μυσταγωγουμένων ἀκηκοέναι καὶ τὸ ἄπτω ἐληλυθέναι λέξεως ἕνεκα αὐτοῦ, ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἐλαφρείας πρὸς Ἑλληνικὰς καὶ μανιώδεις ὑπενεχθῆναι κακοζηλίας, ὡς νομίσαι πρὸς λόγους, ὥρας καὶ ἡμέρας, καὶ χρεῖος ἐπανεῖσθαι τὰ ἀθεώτατα, οἶμαι δὴ πάλιν αὖ καὶ χρῆναι ὀλίγα ἅττα περὶ τούτων εἰπεῖν, εἴπερ ἡμῖν ὁ σκοπὸς ἀφ' ἁπάσης ἐννοίας τοῖς ἐντυγχάνουσι τὸ λειπτέον ἐμποιεῖν ἐπίστασθαι. τοῖς μὲν οὖν τῆς ἐκκλησίας τέκνοις, ἃ δὲ τοῖς ἱεροῖς ἐντέθραπται γράμμασιν, ἀρκέσειν ἐπολαμβάνω πρὸς ἔλεγχον τῆς Ἑλλήνων ἀπάτης, καὶ πρὸς τὸ διυλαῦσαι καλῶς τὸν ἐντεῦθεν ἀποφορήσασαν δυσζηλίαν, τὸ ὡς ἐν ζήτου κατηγορίας ἕνεκα σοφῆς ὑπαπλήξεως εἰρημένον πρὸ αὐτοῦ Παύλου πρὸς τινας τῶν τῆδε διαπεμένων· ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιρούς, καὶ ἐνιαυτούς· φοβοῦμαι ὑμᾶς, μήποτε εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. καὶ γὰρ δὴ καὶ ὄντως περισπουδίας

nisi pati voluisset? Nec enim vi Iudæorum adactus, sed suopte nutu in crucem pro nobis & propter nos ascendit. Quapropter conuicium retundens quo defecisse viribus ferebatur, infit: *Nemo tollit animam à me. Ego ponam eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam: Et iterum potestatem habeo sumendi eam.* Vt enim antea iam diximus, crucem pro nobis sustinuit non inuitus. Ipse enim seipsum tanquam sanctum sacrificium Deo ac Patri obtulit, proprio sanguine vniuersorum salutem redimens. Proindéque in Euangelicis præconiis dicebat: *Pro eis ego sanctifico meipsum*: vbi *sanctifico* pro *offero*, & *consecro* ponitur. Sanctum quippe est quod offertur Deo in sacrificium. Quòd autem nullius planè vi aut potentia adactus immolari voluerit pro omnibus, rursus agnoscemus, ex eo quod in Psalmis eum ad Deũ ac Patrẽ his verbis vti videamus: *Oblationẽ & sacrificium noluisti, corpus verò perfecisti mihi. Holocautomata & pro peccato noluisti: tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus.* Vides vt sua sponte ad patiendum pro omnibus ascendit? Ecce enim venio, inquit, nec vi aut necessitate ab vllo captus sum aut coactus. Crudelitatem itaque principum statim declinat & elabitur, idoneo tempori passionem reseruans & Deo dignam in omnibus præ se ferens libertatem. Hæc quidem ad propositi textus declarationem, vt reor, sufficient: sed quoniam probabile est ex initiatis nonnullos vbi audierint hæc, *Nondum venit hora eius*, præ nimia leuitate in in Græcorum amentiam transuersos raptum iri, ita vt perperam existiment, horis, diebus, ac temporum momentis res humanas subiici, ideo necessarium mihi videtur pauca quædam de his differere, cum nobis propositum sit omni ratione quod vsui sit auditoribus corrogare. Enimuerò quod ad Ecclesiæ filios attinet, qui sacris quoque literis innutriti sunt, satis fore arbitror ad reuincendas Græcorum fraudes, ac retundendam eorum amentiam, id quod ab ipso Paulo per modum reprehensionis & increpationis ad nonnullos dictum est qui in eadem erant sententia: *Vos dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos. Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis.* Reuera enim vt simpliciter di-

camus, quicunque tali ſtultitia eſt implicitus ſuam quidem animam in exitium dabit, & in ipſum omnium noſtrum parentem contumelioſus & iniurius deprehendetur, cui vni rerum noſtrarum gubernacula à ſapientibus rectè tribuuntur. Sed qui perperam ſentiunt, prouidentiæ rationem tollunt, nec rerum noſtrarum diſpenſatorem eſſe putant vniuerſi Dominum, ſed temporibus ac horis ſuum in vniuerſa dominatum tribuunt, creaturam ſupra creatorem collocantes, & præſtantiſſima re ſpoliantes cum, cui omnis honor debetur, & gloria, & adoratio, & quæ creaturam excedunt creaturæ largientes, operibuſque tribuentes ea quibus redimire oportet opificem. Neque his tantum criminibus contenti, grauius quiddam inſuper adiicient. Conuitia ſcilicet optimo Deo facient & malorum artificem vocabunt qui omnis peccati hoſtis eſt infenſiſſimus. Nam ſi ab eo tempus, hora, dies, & annus facta ſunt, hæc verò nonnullos interdum ineluctabili neceſſitate nihilque tale volentes, in ſcelus trahunt, vt in calamitates quæ hinc proficiſcuntur incidant: quomodo non verum vobis videbitur quod dicimus? quónam recidet illud Moſis ſapientiſſimi: *Et vidit Deus*, inquit, *cuncta quæ fecerat, & ecce omnia valde bona.* Vnum enim ex omnibus eſt tempus: in tempore verò, & hora, & dies, & annus. Iam verò ſi quod naturæ diuinæ oculus bonum eſſe vidit, hoc malorum cauſam eſſe dicemus, quomodo non ſtatim vniuerſi opificem Dominum ſummi probri reum eſſe fatebimur? Exiſtimo itaque pudore ſuffuſum iri in quos ea quam mox diximus culpa ceciderit: Sed quia conſentaneum eſt aliquos Græcorum dementiæ non modò aſſenſuros ſed ei quoque patrocinaturos, agedum rurſus dogmatis illius abſurditatem aliter quoque diſcutiamus, & collectis rationum auxiliis illorum blaſphemiis veritatem opponamus. Si ex veſtra ſententia demus nos tempore, aut hora vi adigente ad rem aliquam fortaſſe bonam aut ſecus trahi, ſuperflua, vt videtur, in nobis eſt ratio quæ nos ad vnamquamq; rerum agendarum dirigit, & à malis declinare conſulit, & ad laudabilia quæq; ferri admonet: Quid enim, quæſo, ex ratione commodi, & emolumenti nobis cuenit, ſi quocunq; me temporis aut tempeſtatis vis rapuerit, ſequendum mihi ſit

Gen. 1.

ἁπάσης αἰηρηλμήνης, ὅτι τοιαύτη καττιλημμένη μοχθηρία τὴν μὲν οἰκείαν ὀλεθρίου ψυχὴν, αὐτὸν δὲ ἀδικωτάτων ἀλώσεσθαι τῶν ἀπάντων ἡμῶν δημιουργόν, ᾧ καὶ μόνῳ τὰ καθ' ἡμᾶς ὁ σοφός τε καὶ δικαίως διανέμων λόγος αἰσιθήσει τὰ πηδάλια. οἱ γὲ βλασφημοῦντες οὐκ ὀρθῶς ἐκφέρα διεγνωκότες, τὴν μὲν τῆς προνοίας αἰδετέρωσιν λόγον, οὐκέτι δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς ἑκάστοις τῷ πιστεύουσι τὰ ἀπάντων διαπορθμεῖ, καιροῖς γὲ ὥραις τὸ πάντων ὑπερτέρωσι κράτος, τὰ κτίσιν ὑπερβαίνοντες ἐπάξιον ὄντως ποιητῆ, καὶ τὴν μὲν καλλίστων ἀποστερεῖν ὠντες τὸν, ᾧ πᾶσα χρεωστεῖται τιμὴ, καὶ δόξα, καὶ προσκύνησις, τὰ δὲ ὑπὲρ κτίσιν τῇ κτίσει δωρούμενοι, καὶ τοῖς ποιήμασιν ἀποτέμνοντες οἷσπερ ἐχρῆν καθαιρεθῆναι τὸν δημιουργόν· καὶ ὑμέτερον τούτων αὐτοῖς ἐπισεῖσθαι τὰ ἐγκλήματα, προβαίνουσι δὲ καὶ ὅπου τούτων ὁ χαλεπώτερον· ἀφαλοιδορήσεται ἀναφανδὸν τῷ Φιλαγάθῳ Θεῷ, καὶ τὴν φαύλων ἐργάτιν ἐρεῖ τὴν ἁπάσης ἀμαρτίας ἐμφύτου. εἰ γὰρ πρὸ αὐτοῦ πεποίηται χρόνος, ὥρα τε, ἡμέρα καὶ ἐνιαυτὸς, ἄγαν γε τούτοις ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ πλεονεξίας εἰς ἀβέλητον ἕλκει ὅτε φαυλότητα, προὸς δὲ καὶ παῖς ἐντεῦθεν προσπίπτει συμφορᾶς, πῶς οὐκ ἀληθὴς ὑμῖν περὶ τούτου ἀναλαμβάνει λόγος; ὅπου δὲ ἡμῖν καὶ βαδίσεται λοιπὸν τὸ δόγμα τοῦ πάνσοφου Μωσέως; καὶ εἶδεν γὰρ φησι, ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησεν, καὶ ἰδοὺ πάντα καλὰ λίαν. ἓν δὲ τῶν πάντων ὁ χρόνος· ἐν δὲ τῷ χρόνῳ, καὶ ὥρα, καὶ ἡμέρα, καὶ ἐνιαυτός. εἰ γὲ ὅσπερ εἶδεν ἀγαθὸν ὁ τῆς θείας φύσεως ὀφθαλμὸς, τοῦτο τὸν φαύλων ἐργμάτων ἐπαγωγὸν, πῶς οὐκ αὐτίκρις ὃ ἐπ' αἰχίστοις δίκαιον δημιουργὸν τῶν ἁπάντων ὁμολογήσομεν κύριον; αἰσχύνη μὲν οὖν ὑστέρων καταφθιάσειν τοὺς ἐνεχομένους τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένοις παλαίσμασιν. ὅπου γὲ εἰνὸς οὐχ ὅπως ἐπίσασθαι μόνον τοῖς Ἑλληνικοῖς ἀβελίαις, ἀλλ' ἤδη καὶ συναγορεύειν αὐτοῖς βεβουλῆσθαί τινας, φέρε δὴ πάλιν τὸ ἐπιδεικτικὸν ἀποπίσαι τῷ δόγματι ἑτέρως διασκευάζωμεθα, καὶ τὰ ἐκ λογισμῶν χρήσιμα ὑπισχνούμενοι βοηθήματα τοῖς ἐκείνων βδελυρίαις αὐτεξάγωμεν τὴν ἀλήθειαν. εἰ γὰρ δὴ καθ' ὑμᾶς, ὦ ὗτοι, καλοῦντος ὑμᾶς ὡς ἐκ πλεονεξίας καιροῦ, καὶ ὥρας ἐπιφανοῦς καὶ ζώσης ὅτι τι τυχὸν τῶν ἀγαθῶν, ἢ τῶν ἐναντίων ἑλκόμεθα, ἐκτὸς, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ὁ προὸς ἔκτασιν τῶν προκειμένων διϊθύνων λογισμὸς, καὶ τὸ μὴ φαύλων ἄξιόν ἐστι συμβουλεύων, ὑπερέχειν δὲ μᾶλλον τοῖς ἐπαινουμένοις ἄγαν καλοῦ νόμος· ποῖα γὰρ ἐντεῦθεν ὄνησις, εἰπέ μοι, λοιπὸν, τί γὲ ἐκ λογισμῶν ὀφέλημα χρηστὸν, εἰ πεισόμεθα πάντως, καὶ βαδιούμεθα

οὐχ ἑκὼν ἐφ' ὅσῳ αὖ ἡ ὥρα κελεῖ, καὶ ὁ κυβερνήτης A etiam inuito, non secus ac nauium gubernatores ferunt, si vehementior tempestas incubuerit spe seruandi nauigij erepta, funes omnes dimittere, ipsaque gubernacula, cum iam arti nullus sit locus, vehementiæ ventorum permittere, & in mare proiicere. Nihil enim ex ante dictis vtilitatis affulget virtutem sectantibus, neque damni malè agentibus, nisi ad singula eorum quæ geruntur pro modo cuiusque actionis, nobis à Deo merces accesserit. Nunquid enim, B amabo te, hora sæpe præclara præmia mihi decernet ac vtilitatem eximiam tempus afferet, licet turpissima perpetrarim? Contra verò nihil boni tempus quandoque decernet, sed vt vno verbo dicam, aduersa quæque etiam iis afferet, quibus bene agendi studio prius nihil est. At enim nihil istorum eueniet, dicet forsan aliquis, sed tempus & hora tribuunt quæ vnicuique conueniunt. Igitur regnum deinceps tempus obC tinebit, & prouidentiæ honorem tempestatibus adscribemus, nihil pensi porrò Deum habentes, non iam ipsum prece vel voto fatigabimus, sed horam seu tempus. Quid porrò hinc sequetur? Nimirum creaturam neglecto creatore adorabimus, & gloriam opificis rebus ab eo factis impiè transcribemus. Ex hoc ipso verò illorum probrum & impietatis magnitudinem nullo negotio videbimus vel scortorum ipsorum impuritatem superare. Sed D quod nobis rursus in mentem venit, vtilitatis gratia proferemus. Vanum est, vt apparet, quod diuinæ humanæque leges sceleratis debitas pœnas statuunt, & ex legum præscripto viuentibus vicissim honores & præmia deferunt. Prorsus enim si nihil in nostro positum est arbitrio, sed cuncta subiacent horarum necessitatibus, ineuitabili vi in vtramque partem rapientibus, quomodo fateri iure poterimus bonis & iuE stis laudem competere, contra verò se gerentibus pœnam debitam irrogabimus? Quorsum, inquam, nos cogunt leges abstinere à malis, bonaque sectari, si alia nostrorum consiliorum quasi habenas

ὑπ' ἀνάγκης κάζηται βάλητα ἀκολουθῶν ἄρα καθάπερ τῶν ναυκλήρων φασὶν τοὺς σφοδρότερον ἐπιπνεύσαντος ἀπασιν ἀπείρητος ἐλπίδα τοῦ διασώζεσθαι τὰ ναυτικὰ, ἐπειδὰν χειμὼν κινδυνῶδες συμβῇ, πάντα μὲν αἴρειν κάλων, ἀπολύσαι δὲ καὶ αὐτοὺς ἤδη τοὺς οἰακας, οὐδὲν ἐπὶ τῇ τέχνῃ αἰσχρυνόμενος τὸ αὐτῷ, ὅτι περ φασὶ δὲ ὅτῳ παῖς τῷ κυμάτων ὁρμῇς. διαῤῥίπτεσθαι ἢ κατὰ τὰ πλάσσω· οὐδὲν γὰρ .... ὅτι τὴν ἤδη προφρημένων ὁ κέρδος, ὅτε τοῖς ἐθέλουσι τὰ δέοντα, ὅτε μᾶλλον τοῖς τὰ κακίας ἐργάταις αἰτέλλῃ ὁ βλάβος, εἰ μὴ προσὼν ἔκαστα τὸ τελουμένων ἀντιχαριζώμεθα πρὸς Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν προγεγενημένων ποιότητα τοῖς αἰτημάτων αἰτήσαμεθα. ὀρεῖ γὰρ, εἰπέ μοι, πολλάκις ἡ ὥρα τὰ κάλλιστα, καὶ διαφερόντως ἐποίησε ὁ ὠφελῶν ὁ καιρὸς, κἂν ὅτι τοῖς αἰσχίστοις ἁλίσκωμεν; μεταθέντος δὲ πάλιν πρὸς τὸ ἐναντίον ἔχοντα τὸν λόγου, οὐδὲν ἴσως ὅτι τῶν ἀγαθῶν ὁ καιρὸς ὅτιφθείσαι ἴσιν, ἐποίησε ἢ μᾶλλον τὸ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, χαλεπώτερον καὶ τοῖς ὅτι πρέπει τὰ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαις προθυμῶν οὐ μάλα διεσκεμμένοις. ἀλλ' οὐδὲν μὲν ἔσται τούτων, ἐρεῖς τυχόν, ἐκείνῳ δὲ τὸ τυχὸν τὰ αὐτῷ πρέποντα δίδωσιν ἑκάστῳ ὥρα ὁ καιρὸς, οὐκοῦν βασιλεύσει μὲν ἤδη λοιπὸν ὁ καιρὸς; τὸ δὲ τῆς προνοίας ἀξίωμα ταῖς ὥραις προσθήσομεν, οὐδὲν ἐπιφερόντες τῷ Θεοῦ· αἰτήσομεν δὲ δι' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ μὲν οὐδὲν, πρὸς δὲ τὰ ὥραις, ἢ τὰ καιροῦ. καὶ τί τὸ ἀντεῦθεν; προσκυνοῦμεν τῇ κτίσει πρὸς τὰ κτίσματα; καὶ τὰ δόξαν τῷ δημιουργῷ, τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόσι δυσεβοῦντες προσθήσομεν. ἀλλὰ μὲν οὖν τὸ τούτοις αἶσχος, καὶ τῆς δυσεβείας τὸ μέγεθος ἡμεῖς σαφῶς πολλῷ τῷ πόνῳ προσαναδήσομεν καὶ γνωμῶν αὐτοῖν τὰ ἐπαιρόμενα πάντων ὑπερφερέστερον λαβόντα τὰ βδελυρίαν. Τὸ δὲ δὴ πάλιν εἰς νοῦν δικαιότατον ἐρεῖν ἐμὲ τὸ χρήσιμον. προσῆκεν, ὡς ἔοικεν, οἱ θεῖοί τε καὶ ἀνθρώπινοι νόμοι τοῖς μὲν τῶν φαύλων ἐργασαμένοις τὰ αὐτοῖς ἁρμόττουσας ὀφείλοντα δίκας, τοῖς δὲ τὸ ζῆν ἐθέλειν διαφέρεσθαι προσῆκε πολλοῦ ποιουμένοις προστιθέναι τὰς τιμάς. εἰ γὰρ ὅλως οὐδὲν τὸ τῆς ἐφ' ἡμῖν κεῖται θελήμασιν, ἀποπίπτουσι δὲ ταῖς ἐξ ὥρων ἀνάγκαις, ἀφύκτως τε καὶ ἀπροσκαιτήτως ἀγούσαις ἐπ' ἄμφω, πῶς ἂν ἔτι δικαίως τοῖς μὲν ἀγαθοῖς τὸ ἐπαινεῖσθαι πρέπειν ὁμολογήσαιμεν, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις τὸ ἐναντίον ὡς τὸ ὀφλήματος πάσχειν προσθήσομεν; τί δὲ, εἰπέ μοι, καὶ ἐπῳδὰς κέλοιτο ἡμᾶς εἰ νόμοι τῶν μὲν φαύλων ἀποφοιτᾶν, τοῖς δὲ ἀμείνοσιν ὅτι περ ἐπιχαίρειν, ἑτέρων ἐχόντων

benas moderantur, & quocunque libuerit nullo negotio impellunt? Horarum enim poteſtati res humanas ſubiacere, & volunt, & prædicant, nihil abſurditatem quæ hinc oritur penſi habentes. Nunquid enim vel inuiti fatebuntur hominem qui vel terrenarum rerum omnium principatum ſortitus ſit brutis animantibus multò ærumnoſiorem fore, & miſerabiliter victurum, & qui ob naturam ſuam præſtare cæteris debeat, infimum demum omnium, ac poſtremum fore? Si enim illæ ſuo inſtinctu ad id quod vtile eſt nullo prohibente inclinent, & à noxio refugiant: nos verò tempori, acerbiſſimo domino ſcilicet ſeruiamus, & ineluctabili horarum tyrannide veluti ſceptro nobis impendente premamur, quomodo non longè deteriori loco futuri ſumus, quàm illæ? Sed erubeſcet opinor quicunque horis ac temporibus, quæ ad nihil tale facta ſunt, patrocinari, ſeu potius de illis ipſis mentiri ſtatuit, & dogmatum execrationem auerſatus, dicet: Neque horam, ô bone, neque tempus aut tempeſtatem in res humanas poteſtatem habere dicimus, horas tamen aliquas malas eſſe cenſemus, & cum eis occaſionum momenta, quæ nonnunquam nobis inſtar turbinis violenti miſeris ingruunt. Quibus ego reſpondebimus; O furioſi & vana dementia ebrij, qui non videtis vos mentem veſtram aduerſus Deum armare? Nunquid enim ipſe malorum auctor erit & artifex, ſi quid ex iis quæ fecit malum exiſtat? Sed hoc quidem, vt antea diximus, prætermittemus, illudque potius ſcilicitari conabimur, quo pacto tempus aut nobis damnum aut contra ſolatium attulerit, niſi Deus qui cuncta gubernat eo modo quo vult, & prout vniuſcuiuſque ratio poſtulat, aut damno aut contrà ſolatio eſſe velit? Modò quippe dicere vos audiuimus, nullas res humanas horis ſubiacere, ſed aliquas tamen naturâ malas eſſe, & magno impetu nobis violenti turbinis inſtar incumbere. Sed leui opera, vt reor, oſtendere poſſum hanc opinionem extremæ plenam eſſe dementiæ. Cui enim non perſpicuum eſt duodecim horarum ſpatia, alia quidem diei, alia noctis eſſe adæquata, diem verò & noctem, non huic contingere quidem, alij minimè, ſed per omnes peruadere? At quod naturâ ſuâ

τῶν ἐν ἡμῖν βουλευμάτων ἁμαρτίας, καὶ ἐφ' ᾧ τι ἂν αὐτὸν βούλωνται διεξαγόντων θορύβου; τίς γὰρ τὴν ὥραν ἐξουσίας ἐπέχειν δεῖν τὰ δαιμόνια, φασὶ, καὶ βεβούλευται, τὴν ἀπιστίας ὅλεθρον ὅλως φερομένους. οἱ γὰρ ἀεὶ καὶ ἀεὶ ἐκόντες ἐρεῖσιν, ὡς ὁ πάντων τῶν ὄντων ὅτι τῆς γῆς τὴν ἡγεμονίαν λαχὼν, καὶ αὐτῶν ἔφη τῶν ἀλόγων ἀθλιώτερον ζῶον, καὶ βιώσεται μοῦνος ἐλεεινῶς· ὁ δὲ τοσοῦτον ὀφείλων διὰ τὴν φύσιν, εἰ δυστερεῖς ἤδη, μᾶλλον ἢ καὶ ἐκάστοις καταπάξεται; εἰ γὰρ ἐκεῖνα μοῦνα αὐθαιρέτοις ὁρμαῖς τοῖς δοκοῦσι πονηρὰ φεύγοντα δηλοῖ, καὶ τοῖς ὅλως μοῦνα οὐδὲ λειτουργοῦσι, πόσῳ μᾶλλον ἢ τῶν ἀδικεῖν εἰωθότων, πικρῷ δὲ ἡμεῖς τῷ χρόνῳ διαπαντὸς δουλεύομεν, καὶ ἀπαραίτητον τυραννίδα τὴν ἀπὸ τῶν ὡρῶν ἐξουσίαν σκήπτρου δίκην ἐπιπεπτωκυῖαν ἐφέλκομεν, πῶς οὐ πολλῷ τινι μείζονι τὰ καθ' ἡμᾶς χείρω ὦσιν, ἢ οὐκ οἶσθά ἐστιν; ἀλλ' ἐρυθριάσας, ὡς ἔοικεν, ὁ συμφορεῖν θελήσας, μᾶλλον ἢ καταψεύσασθαι τὴν ὥραν, καὶ τῶν εἰς ὅλεθρον τοιούτων πεποιημένων χρόνων, τάχ' ἂν τοῖς δόγμασιν ἀβελτηρίαν ἀποκρυπτόμενος ἤξει λέγων· ὅτι τὴν ὥραν, ὦ οὗτε, ἀλλ' ὅλεθρον τὸν χρόνον ἢ τὸν καιρὸν κατεξουσιάζειν τῶν δαιμόνων διορίζομεν, ὥρας γε μὴν εἶναι φαμὲν πονηράς, καὶ καιροὺς ὅτε ζάλης, αἰφνιδίων ἐπιόντας ὅτε πνεύματι δίκην τοῖς ἀθλίοις ἡμῖν ἐπισφρήσειν. δευτερεύομεν δὲ τούτοις ἡμεῖς, ὦ παραφρονοῦντες, καὶ ἀκαίρως μωρίαν μεμεθυσμένοι, πῶς ὑμᾶς διέλαθε πάλιν ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν δαιμονιώτατον πασῶν ὑσίας οἰκεῖον ὁπλίζεσθαι κακῶς; ἢ γὰρ οὐκ ἔσται τὸ φαῦλον ἐργάτης, εἴ ποτε ἢ ὅστις ἐστὶν ἢ τὸ πρᾶγμα αὐτοῦ γενόμενον; ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς ἤδη προεφθάκαμεν, παρεκπεπόμεθα, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ὑμῖν διαπίπτειν ἀπευδόμεθα, πῶς δὴ ἡμᾶς ἡ ὥρα, καὶ καιροὶ ἀδικῆσαι, ἢ ὃ οὐκ ἂν σαυτῶν δύφεσιν ποιῶμεν, μὴ ὑπὲρ τὸν πάντα διδύσποτος Θεοῦ, καθ' ὅτι ἂν βούλεται, καὶ τοῖς ἑκάστου χρεωστούμενον ἢ λυπεῖν ἢ ὠφελεῖν ἐκ τῶν ἐναντίων θέλοντος; ἀκούομεν γὰρ λεγόντων ἀρτίως, ὡς ἐξουσίαν μὲν ὅστι ταῖς ὥραις τῶν καθ' ἡμᾶς ὅλεθρον, πονηρὰς γε μὴν εἶναι τῇ φύσει λυπρὰς, καὶ ἀθρόως ἡμῖν ἐπικαταφορὰς πνεύματος δίκην. ἀλλ' οἶμαι δὴ πάλιν ὡς χαλεπὸν οὐδὲν τὸ ἐκάστης αἰθυλίας αἰφνιδίους καὶ τοῦτον ὑμῖν ἐπιδείξαι τὸν λογισμόν. πάντι γὰρ ἐκεῖνο τῶν ὄντων καταφανές, ὅτι τὰ δέκα καὶ δύο τῶν ὡρῶν διαστήματα, τὰ μὲν ἡμέρας, τὰ δὲ νυκτὶ συμμετρεῖται· νὺξ δὲ καὶ ἡμέρα διὰ παντὸς συμβαίνει, παντὶ δὲ οὐκ ἔστι, ἀλλὰ διὰ πάντων ἔρχεται; ὃ δὲ πονηρὸν, τῇ φύσει, καὶ

ἀνθρώπῳ ποιήτως ἔχοντες τοῦτο, ὃ τῷ μὲν δεινὸν πο- A malum est, nec aliter prorsus esse po-
νηρὸν, ἑτέρῳ δὲ οὐκέτι, ἐνὶ τυχὸν, ἀλλ' οὐδὲ ἓν δλα- test, non est alicui malum, alicui mi-
τέρῳ, πᾶσι δὲ μᾶλλον εἰς ἴσον μείζεσι τὸ βλάβος ἐ- nimè; sed omnibus æquè detrimen-
ποίσῃ δι' ὧνπερ ἂν εἴη τὸ νυκτὸς, ἢ τὸ ἡμέρας tum importabit, per quæcunque diei
διάστημα. πῶς οὖν ἐν ἡμέρᾳ τυχὸν ἢ ἐν ὥρᾳ μιᾷ aut noctis spatia protendatur. Quî fit
τὸν μὲν ἔξεστιν οὗ πανόπτα βλέπειν, καὶ πολλοῖς ἐν- igitur vt die vel hora forsitan vna ea-
τρυφῶντα τοῖς ἀφθονίαν εἰδόσιν, ὡς ὅπου δεῖπνας demque alios omni bonorum copia
ἱλαρὰς λαμπρὰς, καὶ σπουδαίοις σὺν πολλῇ τῇ circumfluentes videas, vt ad conuiuia
σπουδῇ τοὺς συνεστιασομένους, ἑτέρους δὲ ἀκει- pergant opipara, & magno apparatu &
λῶς ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς, ὡς ἐπὶ γαλῇ πολλάκις ὑ- cura conuiuas excipiant, alios contra
πὸ πεδινῇ ὁμίλου οἰκτρᾶς. τίς ὁ λόγος, εἰπέ μοι, ἢ summis in angustiis positos, vt sæpe iam-
πῶς αὐ ἐνδέχοιτο μιᾶς ὥρας ὥρᾳ, ἢ ἐν ἑνὸς B iam moriturus miserabiliter quispiam
τοῦ μὲν ἐν ἐκείνοις, τὸν δ' ἐν τούτοις ὁρᾶσθαι; τί efferatur. Age, quæ ratio, aut quid
τὸ ὥρᾳν ἐκείνῳ προσηρές; πονηρὸν, ἢ τὸ ἐναν- causæ est, vt vna hora, vno tempo-
τίον; εἰπεῖν γὰρ οὐκ ἔχω κατ' ἐμαυτὸν βλέπων, καὶ ris momento hunc ista, illum alia
τρυφῶντα μὲν ἕνα, νεκρὸν δὲ ἂν ἄπνουν ἐν ἐλεεινὸν fortuna vtentem videas? Quo no-
θυείσιον τοῦ ἑτέρου. ἆρ' οὐχὶ μῦθος ἀμαθὴς, καὶ mine horam istam nuncupabis, ma-
δαιμονιώδεις μανίας εὑρήματα τὰ ὅπῃ ταῖς ὥραις lignam, an contra? Nihil enim
ἐγώσεσθαι δόγματα; ἀλλ' οἶμαι πάντας ἀμέμπτῃ habeo quod dicam, dum vtrum-
καταμυθίσῃ, ἐν τῷ σκήνα φερωνύμων καλαφηφί- C que simul & eodem tempore vi-
ζεσθαι. ἐγὼ μὲν ὡς ἔοικεν τοῖς εἰρημένοις ἀρκεῖσθαι deo, alium luxu voluptatibusque ac
πρέπον, ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἀδεχομένοις ἐν σοφασ- delitiis diffluentem, alium mortuum
μοῖς τὸ πάνυ ἐπιτρέψας ὑφεσιλογίας πρόφασιν & exanimem summis ærumnis
καταλείψω τισὶν, ὅπως πρὸς μηδὲν ἐξήγησιν μέλα- miserabiliter conflictatum. Nunquid
βόσομαι, & ἐκ τῶν γεγενόντων ἀμφιλόγως ἐπι- ista de horis dogmata aut indoctas fa-
σφραγιῶ τὸν ἀρτίως ἡμῖν διϊπτάμενον λόγον. bulas, aut Diabolici furoris inuenta,
Οἰκοῦσιν Ἀσσύριοί ποτε κύκλῳ περιέχοντες τὴν ἁ- vocabimus? Sed opinor omnes in-
γίαν πόλιν [φημὶ δὴ τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ] πο- cunctanter assensuros, & eos qui sic
λιορκεῖν ἐβουλεύοντο· ὁ δ' αὐτῶν στρατηγὸς [Ra- sentiunt condemnaturos. His quidem
ψάκης δὲ οὗτος ἦν] ποτὲ μὲν ἀπατηλοῖς προσο- D contenti esse possemus, sed ne ad
πιεῖν λόγοις καὶ μαλθάσσειν τὴν ἐν αὐτῇ μα- casus & coniecturas omnia referendo
χίμων τὸν νοῦν, ποτὲ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς τοῦτο ποιῆ- ansam nugandi nonnullis relinquam,
σαι ἐσκόπτετο. & ὁ μὲν μακάριος Ἐζεκίας τὴν βασι- ad ipsam historiam me conferam, &
λείδα πότε προσεύχων ἦν, ὁ τοῖς ἰδίοις ὅπλοις ἐν- ex rebus gestis dissertationem hanc
θαρσῶν στρατεύμασιν, ἀλλὰ Θεῷ τῶν πάντων αἰτήσας confirmabo. Cum Assyrij sanctam ci-
τὴν νίκης τὸ τέλος, & τὴν πρὸς αὐτὸν μόνον ὑπεκουρείαν uitatem Hierusalem obsidione cinxis-
δι' ἐκτενεστάτης ἐκάλει τὴν προσευχῆς, ἐν κατέκ- sent, & eorum dux Rapsaces modo
τεινε δοὺς τῷ δικαίῳ πρόσταγμα μόνον Θεὸς, γέ- verbis fallacibus bellatores qui eam de-
νοιτο δὲ ταῖς δίκαις τὸ χαίρειν ἐπίσης. ἐξῆλθεν γὰρ ἄγ- fendebant permulcere tentaret, modo
γελος κυρίου, καὶ ἐν παρεμβολῇ, & ἀνεῖλεν ἐν τῇ E minis id agere studeret, & Ezecias
πρεμβολῇ τῶν ἀλλοφύλων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα qui tunc eius regnum obtinebat, nequaquam suis copiis, sed vniuersi Deo
πέντε χιλιάδας. τί οὖν, βέλτιστε, πρὸς τοῦτο ἐρεῖς; victoriæ euentum tribueret, & ab illo
ἐν μιᾷ νυκτὶ, & καθ' ὥραν τὸ αὐτὸν, καὶ κακὸν, vno vehementissimis precibus auxilium
ὁ μὲν Ἀσσύριος ἐπέπιπτεν ἀγγέλου χειρὶ διαπα- peteret, iustum illico Deus exorauit,
τώμενος, διεσώζετο δὲ τὸ Ἱεροσολυμιτῶν ἡ πληθύς, & gratia preces sequuta est. *Egressus enim est è castris Angelus Domini*, sicuti scriptum est, *& interfecit de castris alienigenarum centum octoginta quinque virorum millia*. Quid ad hoc dices, ô bone? Vna in nocte, & tempore eodem cadebant Assyrij Angeli manu interfecti, & Hierosolymitarum populus seruabatur: & illi extrema quæque patiebantur, hi gaudio & lætitia triumphabant. Vbinam erat horæ potestas? quomodo dissimilem vtrisque se præbebat, & his quidem lætitiam, illis verò ma-

4. Reg. 19

lò mortem afferebat ? Nec enim audebis eam naturæ ancipitis & multiformem nuncupare, licet nugis totus diffluas. Idem dicere possemus de Dathan & Abiron, qui aduersus Mosis principatum seditione concitata, cum ad diuini sacerdotij ordinem non vocati irrumpere ausi essent, cum tota domo in terræ profunda demersi sunt: Et hi quidem inferno absorpti sunt, cum interim reliqua populi multitudo seruaretur. Atqui si non ab ira diuina sed ab hora punitio manabat, ipsam vtique oportebat non in vnam congregati populi partem erumpere, sed totum æquè inuoluere. Quocirca non accipiamus horam nec diem, aut vt doloris alicuius, aut vt voluptatis & gaudij conciliatricem, quantum ad eius naturam spectat, & rectè atque inculpatè dici potest, sed intelligamus nobis ex hora vel ex tempore vtilitatem aut contra noxam euenire, prout aggredientes ad aliquid, scitè aut imprudenter, vel læta vel tristia nacti fuerimus. Verbi gratia, suum cuique rei tempus est, vti scriptum est, & nosse tempora summopere conducit, ignorare valde nocet. Hyeme quippe nauigare non oportet: æstate verò, non caret prudentia. Quæ cum ita se habere credamus, nostrarum rerum gubernacula omnium rectori Deo tradamus. Nam si, vt verè Seruator ait, exiguus ac vilis passerculus in laqueum non incidit absque Dei ac Patris voluntate: quonam modo redimito & tam supra cetera elato homini tantis honoribus, aliquid præter aut ex animi sententia euenient, cum prouidentia pro ratione vitæ cuiusque pœnas decernat aut præmia ? Addam his aliquid, quod e memoria mihi propemodum effluxit, quamuis admodum affine sit antè dictis, & eandem dubitationem ac solutionem habeat, non arduam quidem, sed captu perquam facilem homini cordato, & in discernendis bonis ac malis exercitato. Quidnam igitur istud est ? Cananæi Galilææ incolæ Iudæis finitimi nuptias faciebant: Qui conuiuio præerant, Dominum vnà cum matre sanctisque discipulis inuitarunt. Celebritatis causa erant thorus nuptialis. Cum Dominus nuptiis benedicturus mensæ cum cæteris accubuisset, vinum

A ὃ θνήσκει κακῶς εἰργάζετο; ἢ γὰρ δι' ὄφυιν τε, καὶ πολύμορφον ἀποπλημήσαις αὐτὴν ὀνομάσαις; καὶ εἰ σφόδρα λήρεις. ὁ αὐτὸς δὴ καὶ ἡμῖν ἔχυσι λόγος ὅτι τε Δαθὰν καὶ Ἀβιρὼν, οἱ τὴν Μωσέως ἡγεμονίας καθαρασάμενοι ποτε, καὶ ἄκλητοι πρὸς τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης αἰσπηδήσαι τάξιν ἀκαθαίστητες, πανοικὶ κατέβησαν εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς· καὶ οἱ μὲν ἥσαν εἰς ᾅδου, διεσώζετο δὲ ἡ συναγωγῆς τὸ λοιπόν. χρὴ δὲ δή που πάντως, εἴπερ ἐν ὅλως οὐκ ἐκ θείας ὀργῆς, ἀλλ' ἐξ ὥρας ἡ κόλασις, οὐκ

B ἐφ' ἓν ἁπλῶς καθαρρήγνυσθαι μέρος τὴν συναγωγῆς, ἀλλ' ὅλην ἐξ ἴσου περιχρῆσθαι ἑλκύσαι. οὐκοῦν οὐχ ὥραν, οὐδὲ ἡμέραν, οὐδὲ καιρὸν ὡς ἢ τῷ λυποῦντος πρόξενον, ἢ τῷ πεφυκότος ὠφελεῖν καταδεξώμεθα, ὃ, ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν, ἢ καὶ ὅπως αὖ τις εἴποι ἐπ' αὐτὸν οὐκ αὖ ἀμφὶ τοι· ἀλλ' οὐκ ἀποδεξώμεθα μὴν ὃ, ἐξ ὥρας, ἢ ἀπὸ καιροῦ χρήσιμον, καὶ οὐκ τὸ εἰκαῖον ὃ βλάβος, ὅταν ἢ ὑπερημένως πορευόμενοι, ἤτοι ἀμαθῶς ἢ τοῖς ἠδέσιν, ἢ τοῖς

C ὐχ ὕπως ἔχουσιν πρὸς πάντα ἐπιπεπλώκαμεν· οἷς δὲ τὶ φημὶ καιρὸς πρὸς πράγματι καθὰ γίγραπται, καὶ ὃ μὴν εἰδέναι καιρός, ἐπαφελέσατον, ὃ δὲ μὴ ὑπίσασθαι, πολὺ δὴ λίαν ἐπιζήμιον. δεῖ γὰρ οὐκ ἐν χειμῶνι ναυτίλλεσθαι, ὃ γ' ἐν θέρει τοῦτο δρᾶν οὐκ ἀπαίδευτον· ὅτω δὲ πρὸς τούτων διχειρίζομαι αἰσθήσομαι τὰ καθ' ἡμᾶς τὰ πραγμάτια τῶν πάντων ὑπίσατη Θεῷ. εἰ γὰρ καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὑπτέρος φωνὴν, ὃ μικρὸν τοῦτο καὶ τελεσφορίου οὐκ αὖ εἰς

D παγίδα πίσῃ ποτὲ δίχα τῆς γνώμης τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, πῶς αὖ ὁ ὅτω τιμιμηδὲ καὶ τὸ καὶ πάντων ὑφηφορικὸν, πάσι τισὶν τῶν πρὸς γνώμην, ἢ κατὰ τύχην, μὴ ὑπὸ τῆς προνοίας οὐδέν τι καλούσης τὸ εἱρημένων αἰσαλόγως τοῖς ἑκάστῳ βεβιωμένοις; παραθήσω δέ τι πρὸς τούτοις ἕτερον, ὃ δὲ μικρὸν τὸ μνήμης ἀποπίπτειν ἔδοξέ μοι, κρίσει λίαν ὑπερέχον τῶν προκειμένων συλλήβδην, μᾶλλον δὲ τῶν αὐτὴν ἐξαπορῶν ἐφ' ἑαυτῷ ζήτησιν, καὶ τὸ λύσιν ἔχον οὐ

E χαλεπὴν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ῥᾳδίαν ἑλκύσαι τὸν ὅλως συνετὸν καὶ τὰ αἰσθητήρια τὸ διακρίσεως ἔχοντα γεγυμνασμένα πρὸς διάκρισιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ. τί δὴ οὖν ἐστὶ καὶ τοῦτο ὅτιν, ἐπὶ ὃ δὴ τὰ ἐπιαῦτα φαλῶ; γάμων ἐπετέλουν οἱ Κανανᾶοί ποτε τῆς τῶν Ἰουδαίων γείτονα πορευόμενοι χώραν, Γαλιλαίαν ἰδίως· οἱ τ' ὀπὶ πανδαισίαν συνεκάλουν κύριον ἅμα τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, καὶ πρόφασις αὐτοῖς τῆς πανηγύρεως ἦν ἡ γαμήλιος θύρη· ὡς δὲ ὁμόσιτος τοῖς εἰς τοῦτο συνηλεγμένοις ὁ κύριος πρῶτον ὁ εὐλογήσων, ὃν νενομοθέτηκε γάμον,

οἶνος ἐπέλιπε τοὺς ἑστιωμένους· ἐπὶ δὲ ὡς ἰδοὺ κα- A
τεξουσιάζουσα λέγω τὸ πολλῷ ἄγαν ὑπεραίρειν
τὸν σωτῆρος ἡμῶν, ὁμοῦ τε καὶ τὸ δυνάμει προ-
φερεῖ λέγω πολλῆς ἤδη τὴν πείρας μαθοῦσα, οἶ-
νον οὐκ ἔχουσι, φησίν. ἤδει γὰρ ἐξαύσουσα καὶ μά-
λα ῥᾳδίως ὅσον ἀπήτει τὴν παροῦσαν ἡ φύσις.
πρὸς αὐτὴν δὲ ὁ κύριος. τί ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι; οὔ-
πω ἥκει ἡ ὥρα μου. ὁ μὲν οὖν φιλόθεος καὶ τῶν
ἀλλοκότων ἀπηλλαγμένος δογμάτων, Ἑλληνικῆς τε
ὡς πορρωτάτω δεισιδαιμονίας ἁπάσης φυγὼν ὃ εἰρημέ- B
νον διοσόμως οὐκ ἀγνοήσει. οὔπω γὰρ ἥκει, φησίν, ὁ τῆς
ἀναδείξεως ἐμοὶ καιρὸς τὰ διὰ σημείων δηλαδή.
Θεὸς γὰρ ὢν τῇ φύσει τὸ ἑκάστῳ πράγματι πρέ-
πουσα χρόνου οὐκ ἠγνόησε, πάλιν· ὁ δὲ οὐ πολλῆς
ἄγαν τῆς ἀσυνεσίας ἐκτὸς ἐπὶ τὸ σκῆπτρον εἰς οὐδὲν, ἢ τῶν
ἱππολαμπῶν γάρ πως ὅστις τοῖς πολλοῖς ὁ κακὸν·
καὶ ταῖς τῶν ὡρῶν ἐνεργείαις, ὥσπερ οἷόν τινες ληρωῦ-
ντες φασὶν οἰκείαις καὶ αὐτὸν οἰόμενοι τὸν Χριστόν·
ἀλόγιστον ἡμῖν αἰσχυνόμενον ἁλώσεται, καὶ δι' ὧν ἐπα- C
γωνίζεται τοῖς ἑαυτοῦ προσδόκησε λόγοις, ἀπὸ τού-
των αὐτῶν τῆς σκούσης τοῖς δόγμασιν ἀτοπίας κολα-
σθήσεται. εἰ γὰρ ταῖς τῶν ὡρῶν ἐνεργείαις οἰκείαν
δώσομεν τὸν πρὸς μητέρα λόγον, ὅπου ἥκει ἡ ὥρα μου,
πῶς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν πρὸ ὑμῶν βδελυρόν τε καὶ
ἀποφώλιον λόγον, ὅπου τὸ ἀπὸ τῆς ὥρας σωφρονί-
ζουσαν αὐτὸν τοῖς θελήμασιν ἐνέργειαν ἔχον δη-
μιουργὸς τῶν αἰτηθέντων γίνεται; φανήσεται γὰρ τὸ ἁρπα- D
γμὸν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβαλών. ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ-
δὲ χρῶν τὰς τῶν ὡρῶν ἐξουσίαις οἰκείαις τὰ
πράγματα, πῶς οὐκ ἐδεῖ μηδὲ τὸ ἀρχὴν ὅλως
ἐπιχειρῆσαι ἐξαύσαι τὸν κύριον, ὅπου γε τῆς ὥρας οὐκ
ἐδέδου σωφρονεῖν; ἀλλ' οὖν τοῦτον φερόντως
ἔχειν, πρὸ ὥρας δὲ ὡς ἐδέδου τὸ χαίρειν ἐκεί-
νοις. οὐκ ἄρα τῆς ὥρας ἡ δύναμις ἦν ἐμποδών.
καιρὸς δὲ ὅπου παρόντος εἰς ἀπόρρησιν τὰ δι' ἡμᾶς
πάντα, τοιαῦτά φησιν ὁ Χριστός. οὕτω ἀπολ-
λάττομεν τῆς τοιούτοις ὑμῶν ὑπονοίας, αὐτὸς καὶ
ὀνομαζόμενος τῆς ὥρας νοείσθω καιρὸς, ὁ ἑκάστῳ E
πράγματι πρέπων· ὅτι δὲ καὶ ἡμεῖς τῆς ἐξ ὥρας
ἀνάγκης ἐλεύθεροι καθεστήκαμεν, πλείοσιν οἶμαι
μὴ δεῖν ῥημάτων τὸ πραγματεύειν. ἀρκούντως
γὰρ ἤδη πάνυ ἐπὶ τούτῳ διειλήφαμεν. πλὴν ἐκεῖνο
δεῖξαι σπουδάσομεν ἔτι τὰ παρόντι λοιπόν, ὅτι
τὴν ὥραν οἱ ταῖς θείαις γραφαῖς τὸ ἑκάστῳ πρέπουσα
πράγματι καιρὸν διορίσομεν. καὶ κεῖται μὲν ὁ
θαυμάσιος Παῦλος ἡ τὸν ὀνομαζόμενος ὥρας σω-
φρονεῖν τὴν δυνάμιν· ἡ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι

conuiuas defecit. Mater pro ea quam in Filium habebat authoritate, ob ingentem Saluatoris nostri subiectionem & obedientiam, gnara virtutis illius diuinæ quâ præditum cum esse multis experimentis agnouerat, *Vinum non habent*, inquit. Sciebat enim perfecturum, idque facile prout negotij ratio postulabat. Cui Dominus: *Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea.* Pius igitur & prodigiosis illis dogmatis liber animus, & à Gentili superstitione longè remotus, hoc dictum piè intelliget. Nondum enim, inquit, venit tempus manifestationis meæ, per signa videlicet ac miracula. Cum enim Deus esset naturâ sua, tempus cuique rei conueniens haud ignorare potuit. Ille autem præ multa insciti huc & illuc se versans, (lata enim est ad malum via & horarum potestati nonnulli ipsum quoque Christum subiacere putant) hinc insanire comperietur, & per ea ipsa quibus sperauit rationes suas confirmatum iri, absurditatis condemnabitur. Si enim horarum potestati rerum naturam subiacere fatebimur, atque idcirco Christum matri suæ dicere, Nondum venit hora mea; quomodo quæso, sicuti nefariè ac stultissimè docetis, horarum opifex nondum suæ voluntati consentientem & consentaneam habere dicitur horarum vim & efficaciam? Illico enim aqua cernitur in vinum mutata. Sed cum horarum potestati res subiacere nosset, nunquid oportebat ne principio quidem ad id Dominum aggredi quod horarum concursus minùs concederet? At nihil istud ipsum moraturum videmus, sed ante horam quodammodo gratiam eis contulisse. Vis ergo & horæ potestas impedimento non erat: sed cum tempus nondum adesset quo se manifestaturus erat per miracula Christus hæc infit. Quapropter vestra ea de re opinione valere iussa ipsum horæ, vt loquimur, tempus intelligatur quod cuique rei conuenit. Quod autem horarum quoque necessitate nos simus liberi, pluribus verbis docendum non arbitror. Abundè quippe iam deeo disseruimus. Veruntamen illud ad extremum ostendere conabimur, horam scilicet in scripturis diuinis idoneum cuiq; rei tempus significare, & certè clamat admirabilis ille Paulus, & eam quæ dicitur horæ vim ac significatum ostendit his verbis: *Et hoc scientes tempus: quia* Rom. 13. n.

Ioan. 2. 3.

hora est iam nos de somno surgere. Nox A *præcessit, dies autem appropinquauit.* Vides vt tempus primo loco posuerit, deinde horam adiecerit, tanquam idem per idem, & non aliud indicare volens, Tempus enim erat, vt qui somno peccati grauati erant euigilarent, & ad id quod sibi cõduceret oculos aperirent, atque ad sobrietatem Deiq; amorem excitarentur.

v. 31. *De turba igitur multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum venerit, nunquid plura signa facere potest quàm quæ hic facit?*

Operæpretium est intueri mirificum B sermonis ordinem, & quàm concinnè & appositè rursus post illa nobis sese insinuet. Cum enim antea dixisset Euangelista quærere Iudæos vti eum comprehenderent, & pro animi impotentiâ tam crudeli & intempestiuo periculo inuoluerent, iam ostendit populos fidem suscepisse, vt deinceps principum aduersus illum maleficia & molitiones paterent. Tam longè siquidem absunt populi ab inferenda Christo iniuria, vt contra veniat illis in mentem tot eius C miraculorum, & apertè fateantur sanctissimis eius dogmatis adhærendum. Sermo enim, vt videtur, per omnem latè Iudæam increbuerat, fore vt ad res magnas Christus aduenire, ingentique supra humanum captum ratione miracula patrare, necnon doctrinam excellentiorem legisque institutis longe meliorem inueheret. Mulier quippe Samaritana, cum ad Iacobi fontem hausturn aquam venisset, & cum Sal-
Ioan. 4. uatore colloqueretur, *Scimus*, inquit, 25. *quia Messias venit, qui dicitur Christus: Cum venerit ille, annunciabit nobis omnia.* Vbi illud, *scimus*, non vtique ei soli tribuemus, sed Samaritanorum & Iudæorum gentem simul coniungentes allatam antea doctrinam confirmabimus. Nunc verò isti cum quæ in præclaram spem de eo iactata fuerant rebus præsentibus non esse viderent, propemodum inter se illa sermocinantur: Ad quæ nobis lex Christum exoriturum significauit? qualem porrò ipsum nobis sanctorum Prophetarum oracula cecinerunt? Scilicet admirandorum factorem & optimorum doctorem. Atqui cernimus hunc qui iam adest vtrisq; ad eminentiam excellere. Quid insignis tam incredibile est, quo non vel maius aliquid adhuc expectantibus restet intuendum? quid tam arduum quod non ille præstiterit? quid non supra omnem mentem & opinionem perfecit? in quonam plura quæremus?

ὥρα ἡμᾶς ἤδη ὕπνου ἐγερθῆναι. Ἡ μὲν νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. ὁρᾷς ὅτι καιρὸν προτάξας τὴν ὥραν ἐπήνεγκεν, ὡς αὐτὸ λέγων τοῦτο τὸ αὐτό, καὶ οὐχ ἕτερόν τι δηλῶν. καιρὸς γὰρ ἦν διεγερθῆναι τοὺς ἤδη τοῖς κακοῖς ῥωμένους τὸ ἁμαρτίας αἱματῶσαν πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ διεγερθῆναι πρὸς τὴν τοῦ θεοφιλῆ.

Ἐκ τοῦ ὄχλου οὖν πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, καὶ ἔλεγον, ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μὴ πλείονα σημεῖα ἐκείνου ποιήσει; B

Πόσην ὁ λόγος τοῖς τούτοις ἔχει τὴν οἰκονομίαν, καὶ ὅπως ἡμῖν μετ' ἐκεῖνα πάλιν ἐρρύθμισε εἰσβέβηκεν, ἄξιον ἰδεῖν. προφρικῶς γὰρ ὡς ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβεῖν, καὶ καθιέρξαι βρόχοις ἐκ τῆς ἐπινοίας εἰς ὠμὸν ὕστερον ἐκ τοῦ καιροῦ μηχανώμενον κίνδυνον, τοῖς ὄχλοις δηκνύει τοὺς πεπιστευκότας, ἵνα τῶν ἡγουμένων ὁμολογῆται λοιπὸν τὰ ἐπ' αὐτοῖς κακουργήματα. Τοσοῦτον γὰρ ἀφεστᾶσιν οἱ δῆμοι τῆς βουλεύσεως προϊόντες εἰς αὐτόν, ὡς ἐκ τοῦ μὴ τὴν πᾶσαν συλλέγειν ἐπινοίας, καὶ ὅτι προσήκει λοιπὸν τοῖς περὶ αὐτὸν προσκεῖσθαι μαθήμασι διαῤῥήδην ὁμολογεῖν. λόγος γ' ἴσως, ὡς εἰκός, ἐφ' ὅλην τὴν Ἰουδαίων ὁ ψόφος ἐκπεθρυλλημένος, καὶ διὰ πάσης αὐτῆς ἠπλωμένος τὴν χώραν, ὡς ὅτι μεγάλοις τισὶν ἐν Χριστοῦ προοίσεται γενέσθαι, καὶ περιτουργήσειν μέλλει λόγῳ, ἀξιολογωτέραν τε σφόδρα καὶ τῆς νομικῆς ἀμείνω παιδεύσεως τὴν διδασκαλίαν εἰσοίσειν μέλλοντος γὰρ ἡ Σαμάρεια, ὅτε τὸ ὕδωρ ἀρυσαμένη εἰς τὴν τοῦ Ἰακὼβ ἀφίκετο πηγὴν, καὶ τῷ σωτῆρι προσδιελέγετο, οἶδα μέν φησιν, ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα. καὶ τὸ, οἶδα μέν, ἐν τούτοις, οὐχὶ δὴ πάντως ἐκείνῃ καὶ μόνῃ τοῦτ' ἐνόησεν εἰκέναι, ἀλλ' ὅλον προσάπτοντες τὸ Σαμαρέων τε καὶ Ἰουδαίων ἔθνος, τὴν ἀρτίως ἡμῖν προσεκκομισθεῖσαν βεβαιώσομεν λόγον. ὅτοι δὲ νῦν τὰ ἐκ παμπροσθῆς ἐλπίσι τοῦτ' αὐτὸ θρυλλούμενα τὴν ἤδη παρόντων ὄντα τὸ μείζοσι βλέποντες, μετανοοῦσι πρὸς ἀλλήλους ταῦτα φασιν· ὅτι πόσην ἡμῖν ὁ νόμος ἀφεθήσεως διεκελεύσατο τὸν Χριστόν; πόσα δὲ αὐτὸν ὁ τῶν ἀλλοτρίων προφητῶν κεχρησμῴδηκε λόγος; θαυματουργὸν δηλονότι, καὶ τὴν ἀρίστων εἰσηγητήν. ἀλλ' ὁρᾶτε ἄντικρυς πρὸς ἄμφω τὴν ἤδη παρόντα διαφερόντως. ποίων σημείων ἐπιβολὴν τοῖς ἔτι τὸ μεῖζον ἐνοοῦσι προλιμπάνεται; πρὸς τί τὴν δυσχερῆ παθένησιν; τί δὲ ἐπὶ λόγῳ, καὶ τοσαύτῃ δόξῃ σὸν εἴργασας; ὦ τίνι τὸ πλέον ἔτι ζητήσωμεν; ἴδωμεν

εἰ μὴ λοιπὸν ἐνέργεις τὸ πάντας ἀφικέσθαι θαύμα-
τος; ἢ εἰς Χριστὸν προσδοκώμενον, ὃ μὴ καὶ τούτῳ
φαίνεσθαι; αἰσχύνωτος ἤδη λοιπὸν ἡ τῶν πιστεύειν πα-
ρείτησις, ἀγνώμων ἡ ῥᾳθυμία, καὶ ὁ τῆς μνήσεως
λόγος ἀπίθανος καμοὶ κατά γε τὸ δεῖν αἱρεῖσθαι τὰ
κάλλιστα. ὁμολογείσθω Θεός· τοῦτο γὰρ αὐτὴ τῶν
πραγμάτων ἡ φύσις, καὶ οὐχ ἑκόντας αἰτεῖ. οὐκ ἀ-
κόμψως μὴν οὕτω καὶ τοῖς παρέπουσι ἐξαρκισμένους
τὸ τοιοῦτον ἂν τις τοῖς Ἰουδαίοις προσείη φωνῶν.
σημειωτέον γέ μὴν ὅτι ταῖς τῶν ἡγουμένων δυσρο-
πίαις ἐζήλωσε τὸ ἐναντίον· οἱ μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτε
σοφισταὶ τῇ τῶν τελουμένων λαμπρότητι πρὸς
τὸ χρεῶδες πιστεύειν παρηγούμενοι, μόνῳ δὲ τῷ
Χριστοῦ μένοντες τῶν ἡγουμένων σώζεσιν· οἱ δὲ ὕπ-
τιοι ἦσαν εἰς ὠμότητα δεινοί, ὡς καὶ τοῦτο ἐπιχαρῆ
τὸν ὅτι μεγάλοις ἐλπίσιν προκατηγγελμένον, ἤδη
τε τῶν τελουμένων ἤδη καὶ πεπιστευμένον.

Ἠκουσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὸν ὄχλου
γογγύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα.

Ἀσχάλλει μὲν ἡ πληθὺς τοῖς ἡγουμένοις καὶ μά-
λα εἰκότως. ἐποίησε δὲ πολλῷ μᾶλλον τὸ καθ' ὅλου
περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, οὐχ ὅτι ξένος ὢν καὶ
ὑπὲρ ἐλπίδα θαυματουργός, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τῆς
νομικῆς λατρείας τὰ ἀμείνω προῄλπιζεν ἐρῶν· ἀλλ'
ὅτι τοῖς ἀρχιερεῦσιν καὶ Φαρισαίοις ὅπως μεγάλῃ πα-
ρεδέχετο τοῖς περὶ Χριστοῦ λεγομένοις ἰσοστατοῦ-
σαν ἔχων τὸ δόξαν, καὶ κατ' οὐδὲν ὅλως ἐλάττουσιν
ὢν ἢ οἷς ἐκεῖνοι οἱ ἐπ' αὐτῷ θρασυνόμενοι
ἀφύλλοι, ἢ καὶ ὁ τῶν ἁγίων προεκήρυξε προ-
φητῶν λόγος· ὡς οὕτω ἤδη φθόνῳ κεκρατημένους ἢ-
περ ὄντως τὸ τῶν λαῶν σωτηρίας περιφρονικοῦς κα-
θαιρεθῆναι δικαίως· πολὺ δὲ ὢν τὸ ἐπὶ τούτοις αἰ-
τίας ὁ λόγος ἐφαλλόμενος τοῖς ἡγουμένοις, καὶ
προσκέκρουκεν, ὡς εἰκός, ἡ πληθύς, οὐ λόγως μὲν
ἤδη καθαπερ πλησμονὴν τοῦ κρείττονος, διδοῦσα δὲ λίαν
τὸ πιστεύειν αὐτῷ καὶ ἤδη πως τῶν ἀρχόντων πλεο-
νεξίας τὸ ζυγὸν ἀφέρουσα, μᾶλλον δὲ ὡσπερ
ἐκφέρειν ὁ τοῦ ψαλμῳδοῦ εἰρημένον. διαῤῥήξω-
μεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν
τὸ ζυγὸν αὐτῶν. ἐνῆν γὰρ τοῖς τῶν νόμου διατάγμασιν
ἐπιζεύξαντες τὰ ἀγλαΐσματα τὸν νοῦν, ἀλλὰ τοῖς
ἰδίοις ἐπιθέντες εὑρήμασι, καὶ διδάσκοντες δι-
δασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, τὰ δίκτυα ἀ-
φέντες καὶ ἱππήλατον ὅπως κρημνοῖς καὶ βόθροις
ὠξέπεμπον τοὺς οἷς ἔσθ' ὅτε καὶ σὺ ἤδη καὶ σὺ ἐπίμπλη τὸ σώ-
ζεσθαι, καὶ οἴκοθεν ἀλεσφαγουμένοις πρὸς ἀθύτητα
λογισμῶν.

Age num eius miracula omnem terminum impleuerunt? Quid porro in Christo expectemus, quod non abunde in hoc eluceſcat? Iam impudens eſt illa credendi detrectatio, deſidia pertinax, & in ſuſcipiendis bonis tarditatis ratio incredibilis. Agnoſcatur Deus: id enim rerum natura etiam à nolentibus exigit. Non inſulsè ergo nec præter decorum iſtiuſmodi ſermocinatio Iudæis affingetur. Obſeruandum verò peruerſitate morum principes nequaquam obediuiſſe. Illi enim optimè coniectantes operum claritate ad fidem deducebantur: ſed vnicam ſpectabant principum de Chriſto ſententiam, qui tanta immanitate furebant, vt malum ei molirentur qui magnas in ſpes prænunciatus erat, & ipſis quoque iam probatus operibus.

v. 32. *Audierunt principes ſacerdotum & Phariſæi turbam murmurantem de illo hæc.*

Commouetur in principes multitudo, nec immerito quidem. De Chriſto verò Seruatore noſtro murmurat, non quòd admirabilis ac mirabilium & omni ſpe maiorum factor eſſet operum, neque quòd legali cultu meliora diceret, ſed quod ſacerdotum principibus ac Phariſæis nondum probatus eſſet, cùm tamen ea maieſtate præditus eſſet quæ de Chriſto ferebatur, nec vllo prorſus modo inferior eſſet iis quæ Prophetarum oraculis continentur. Iure ergo eos incuſant, quòd inuidia potius quam populorum ſalutis curâ tenerentur. Cuius expoſtulationis rationem non vnam eſſe principes non latet, & offendit eos vt videtur multitudo, quòd Dominum iure merito ſuſpiceret, eique credere vehementer cuperet, ac impotentis principum dominatus iugum ferre non poſſet amplius, ſed illud quodammodo facere in animo haberet, quod in Pſalmis dictum eſt, *Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipſorum.* Subiicientes enim plebis animos, non Legis quidem præceptis, ſed ſuis potius inuentis, docenteſque doctrinas mandata hominum, recta & ampla via relicta in præcipitia & foueas detruſerunt eos quibus in proximo iam ſalus erat, per ſeſe ad rectam ratiocinationem delatis.

Pſ. 2. 3.

Matth. 15. 9. Mar. 7. 7

Et miserunt principes sacerdotum & Pharisæi ministros, vt apprehenderent eum.

Καὶ ἀπέστειλαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ὑπηρέτας, ἵνα πιάσωσιν αὐτόν.

Exod.23.7. Cum Lex apertè pronunciet, *Innocentem & iustum non occides*, ac præterea clamet, *Non eris cum pluribus in malitia*, ardent tamen interficiendi Christi cupiditate Legis ipsi custodes, & qui sanctorum Mosis præceptorum explicationem sibi arrogabant, cæterosque, nisi in eadem forent sententia reprehendere solebant. Sed hîc nihil de Lege solliciti, & optima quæque repudiantes laqueis implicare nituntur eum qui omnis peccati expers est, quique quòd verè Christus sit miraculis & operibus apud omnes fidem fecit: At decebat, inquiet aliquis, impios illos Iudæorum principes, quando quidem sanctarum legum periti erant ad populum concionari, comprimere idoneis rationibus clamores quos de illo edebant, amoliri suspicionem inuidiæ, & rectas de Christo sententias proferentes, si qua in re falli populus videretur, eum ad meliora traducere: quin & ex Prophetarum testimoniis fidem facere, & euolutis sacris paginis multitudinis errores abstergere, & docere aliquid de Christo verius, vt qui amplius quiddam nossent quàm cæteri. Sed cum nullam inde sui defendendi rationem inuenirent, immò sacram scripturam erubescerent, qua se accusari vt & à populo comperiunt, in impudentem prorumpunt audaciam, & Christum de medio tollere conantur, cum eum arguere non possint peccati. Quodque minùs ferendum est, non hominum de triuio hæc deliberatio est, sed cudunt talia sacerdotum principes, quibuscum Pharisæis conuenit, tametsi vt sacerdotes, dignitate, consilio, & prudentia Dei voluntati consentanea his illos præstare decebat. Sed cum sanæ mentis nihil haberent, suasque cogitationes legi diuinæ anteponerent, cupiditate præcipitates ferebantur, *Caput enim factum est in caudam*, vt scriptum est. Sequitur quippe qui præit, & cum Pharisæorum impietate paria faciens effreni demum impetu etiam aduersus Christum excurrit. Sed improborum est bellum in pios ac probos sine causa suscipere; verùm claudicat, vt ita dicam, pugnæ ratio, si iustæ eam

Deut.28.44.

Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς τῷ νόμῳ διαγγέλλοντος· αἴσθεται καὶ κάτω θ', οὐκ ἔσῃ μετὰ πλείονων ἐπὶ κακίᾳ σαφῶς διακελευομένου, φυλάκων οἱ νομοφύλακες, καὶ ὅτι τῶν τὰ Μωσέως κηδεῖσθαι σπουδαζόντων καταφρονοῦσιν, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἰ μὴ τῶν ἀρχιερέων τὸ ῥῆμα ἐπιτιμᾶν εἰώθοτες. Ἀλλ' οὐδὲν οὐ τούτοις τῷ νόμου φροντίσασιν, ἀγχαλαστίσασιν δὲ ὥσπερ τὰ πρὸ αὐτῶν πεπιστευμένα, βρόχοις καθυβρίζειν ἀπευδάζοισι τὸν ἡμῶν τηνικάδε θ' παρόντα οὐδέν, ὅτι γε μᾶλλον αὐτὸς εἶη Χριστός, δι' αὐτῶν ἤδη τῶν ἔργων πεπιστευμένον. ἐχρῆν γὰ δήπου πάντως, ἐρᾷ τις ἀλόγως, τοὺς ἀσεβεῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, εἴπερ ἦσαν τῶν θείων λογίων ἴστορες, καὶ τῶν θείων νόμων ὑπερημένως παραλαλῆσαι μᾶλλον τοῖς ὄχλοις, ἀμαυρέσαι λογισμοῖς τοῖς καθήκουσι τὸ ὅτι τοῦτο καθαρόν, ἅπαν εὐσεβεῖσθαι τὸ φθόνου τοῦ ἐπονείδιστον, μεθιστᾶν εἰς ὃ φέρειν ἀμείνω παρασκευάσαι, εἴπερ ὅλων καὶ διεσφαλῶς πρὸ αὐτῶν ἐνομίζοντο, καλῶς ὅτι Χριστῷ τὰς ὑπονοίας ὠδίνοντες. ἔδει τε γὰρ παρόντων μαρτυρίαις πληροφορῆσαι, καὶ δι' ἅπασι ἀπαξαπλῶς ἰόντας τὰ θεῖα γραφῆς, ἀποκρύψασθαι μὲν τὰ ἐν τῷ ὄχλῳ ἐγκλήματα, διδάξαι δὲ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἀληθέστερον ὡς ἐγνωκότας τι πλέον. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἐντεῦθεν τὴν ἀπωλείαν διείσαντες, δυσωπούμενοι τὰ ἁγία γραφὼ, καὶ κατηρεμοῦσαν αὐτῶν μὲν τῶν ὄχλων διείσαντες, εἰς ἀναίσχυντον ἐμπεσόντες θράσος, ἐν μέσῃ πρᾶξαι παρασκευάζουσι τὸν Χριστὸν, τὴν διεστραμμένην διελέγχειν οὐκ ἔχοντες. Ὃ δὲ δὴ τῶν ἄλλων ἀφορμότερον, οὐδὲ τὸ τυχόντων τὴν σκέψις, ἀλλὰ τῶν ἀρχιερέων τὰ τολμήματα σιωπῶμεν ἐχόντων τοῖς Φαρισαίοις τὸν γνώμην, καίτοι καθηκούσης δίκην αὐτῶν ὡς πλεονεκτοῦντας τῶν τῆς ἱερωσύνης προήκοντι, καὶ ὃ πρεπόντως δι' τούτου λαχόντας ἔδει φαίνεσθαι καθηγητὰς, καὶ ἐν ἀγαθοῖς τοῖς σκέμμασι, καὶ βουλῆς καταρχὴν οὐκ ἀποδύοντας Θεῷ. Ἀλλ' ἐπὶ πᾶν ἔξω φρενὸς μεμήνασιν ἀγαθῶν, καὶ κατόπιν τῶν ἰδίων εὐθυμημάτων ῥίψαντες νόμον, ὅτι μόνῳ τῷ δικαίῳ ἀδιακρίτοις ἐφέρετο ταῖς ὁρμαῖς. κεφαλὴ γὰρ γέγονεν εἰς οὐρὰν, καὶ ὃ γεγραμμένον. ἔπεται γὰρ ἡγούμενος, καὶ τῇ τῶν Φαρισαίων ἀσεβείᾳ συμφερόντως ἀγαλλίοις ἦδη, καὶ τῷ Χριστῷ ποιῆσαι τὰς καθαρμοὺς· ἀπροφάσιστος δέ πως ἀεὶ τοῖς πονηροῖς ὁ πρὸς φιλαρέτους διείσεται πόλεμος, καὶ μονουχὶ χαλεπὴ τῆς μάχης ὁ ζῆτος ταῖς ἐξ ἀλόγων αἰ-

ἰῶν ἀιρεσιολογίαις ὁ βουλόμενος, μόνοις δὲ τοῖς ἐκ φθόνου δεδεκεχωλυμένοις νοσήμασιν. ὑ γὰρ ἔχοντες ἀμιλλᾶσθαι τοῖς ἐκ μεγαλουργήμασιν, σοβοῦνται διὰ τὴν ἴσης δυτυχίας ἰσόμοιρον ἀυτοῖς ἀποκομίζεσθαι δόξαν, ἢ ἂν ἐκ ἀμείνοσι τυχὸν διὰ τὴν ἀμείνονων ὁρᾶσθαι, τοῖς ἀχειρώτατον πᾶσιν λογισμὸν, ἐκ τῆς τῶν νικώντων εὐφημίας ἐξοπλίζονται καθ' ἑαυτῶν λόγως, ἀφανίζειν ἀσυνδάζοντες ὃ ἀφ' ἡμῶν δύσκλειαν ἀράζον αὐτοῖς. ἀεὶ γὰρ τῇ καθ' ἡσυχίαν ὑ βέλτιονος ὃ φαῦλον ἐλέγχεται. ἐχεμῦθι δὲ ὅπου μᾶλλον αὐτοῖς διὰ τὴν ἴσων παρεισοδᾶσθαι φιλίαν, ἐκ τοῖς ἐπαγωνιῶσι τὰ αὐτὰ μᾶλλον ἐπείγεσθαι ὑ δρᾶν ὑ φρονεῖν. εἰκὸς δὲ δι' ἃ πικρὸν ἐπιπροσθεῖ τοῖς Φαρισαίοις. ὅθεν γὰρ ἐπύθοντο διαγγύζειν τοῖς ὄχλοις, καὶ ἀλλήλοις ἤδη διαθρυλλεῖν, ὑχ οὗτός ἐστιν, ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; ἴδε ἐν παῤῥησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. μήποτε ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι ὄντως ὁ Χριστός; ἀποκρουόμενοι πάλιν τῇ σωζούσῃ κακίᾳ τὸ ἀτενὲς ὑπολήψιν, δεσμῶν ὁπλίσασθαι, αὐτῷ τε τοῦτο πληρώσοντες τοῖς ὑπηρέταις ἐκπέμποισιν.

A cauſæ non adiuuent, ac inuidiæ ſolo morbo nitatur. Nam cum eorum egregia facinora aſſequi non poſſint, nec pari felicitate gloriam reportare, aut præclarioribus factis antecellere, exaſperantur animo, & aduerſus potiorum laudes armantur, ſtulte id delere conantes ex quo ſibi dedecus afferri putant. Comparatione quippe melioris malum innoteſcit. At ſatius eſſet conari iiſdem laudibus inclareſcere, eademque facere ac ſentire. Videntur autem ipſi quoque B Phariſæi acerbum aliquid intra ſe verſare. Poſtquam enim reſciuerunt multitudinem murmura & ſermones eiuſmodi ſerere, *Nonne is eſt, quem quærunt interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt: Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic eſt Chriſtus?* amolientes talem inſita ſibi malignitate ſuſpicionem, iubent eum vinciri, atque ad id negotij ſatellites ſuos delegant. C

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με.

v. 23. *Dixit ergo eis Ieſus, Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum, & vado ad eum qui me miſit.*

Οὐκ ἠγνόησε πάλιν, ἅτε δὴ Θεὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν ὁ κύριος, τὰ μιαιφόνα τῶν Φαρισαίων βουλήματα, καὶ τὸ ἐφ' ἑαυτῷ τῶν ἀρχιερέων αἰδοῖον σκέψιν. θεωρᾷ γὰρ τοῖς τῆς θεότητος ὀφθαλμοῖς ἤδη καὶ παρόντας, καὶ τοῖς ὄχλοις αἱματεμιγμένους ἐκείς, οἵπερ ἦσαν ἐξηλεγμένοι πρὸ ἐκείνων ὑπηρέται πρὸς τὸ συλλαβεῖν αὐτόν. διὰ τοῦτο καινὸν μὲν ὡς πρὸς ἄπαντα τὰ πρόσθεν ποιεῖται τὸν λόγον, ἔχοντα δ' ὡς πρὸς ἐκείνους ἀποκεισομένους ἰδικῶς, ὁμοῦ δὲ καὶ ἑαυτῷ πολλὰ διδάσκει τὰ χρήσιμα. ἀπειλᾷ μὲν γὰρ ἐσομένοις, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς ἤδεται χρή, μικροψυχοῦσιν ἐλέγχει. ἀπροσδόκητον δὲ καὶ ἑτέρως αὐτοῖς ἔσεσθαι τὸ εἰς χεῖρας κατ' ἀνέσεως συμβῆναι, καὶ ὅπως, ἐροῦμεν τὰ ἐφ' ἑκάστῳ διελόντες λόγον. ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, μονονουχὶ τοῦτο διδάσκειν λόγῳ φαίνεται. λέγετέ μοι, φησὶ, διὰ ποίαν αἰτίαν ὡς ἐν τῷ δεῖν τῷ κόσμῳ βραδύνοντί μοι λοιπὸν ἐπασχάλλετε; φορτικός εἰμι τοῖς καθ' ὑμᾶς, ὁμολογῶ, καὶ εἰς ὑμᾶς ὑ λίαν ἡδύς, σωτείρων τὸ ὑ φιλόθεον, καὶ ἐκ πολλῶν ἐλέγχοις ἐᾶν ὅτε τὸ δυατὸν. μῖσος ἐμαυτῷ γεωργήσας οὐκ ἀγνοῶ. ἀλλά μοι πρόωρον ὄντως ἐπ' ἐμοὶ

Rurſus non ignorauit Dominus, vt qui naturâ Deus eſſet, ſanguinariam Phariſæorum audaciam, nec impia inter Pontifices agitata de ſeipſo conſilia. Videt ergo Deitatis oculis & præſentes & turbis immixtos eorum ſatellites ad ſe comprehendendum miſſos. Propterea communem quidem velut circumfuſæ multitudini habet orationem, ſed quæ continet in ſe peculiarem quandam ad illos reſponſionem, eademque opera multa vtilia docet, & lepidè argutéque minatur & redarguit animo conſternatos ob ea quibus efferri gaudereque oportuit. Sed enim & conatus ſuos ipſis irritos fore, E licet id fieri contigerit: quo pacto verò, dicemus, ſingulas huius loci partes diſtinguendo. Cum enim ait, *Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum*, hoc propemodum docere videtur: Quorſum mihi ceu in terris plus æquo moranti ſuccenſetis, atque indignamini? Vobis fateor, grauis ſum, nec multum iucundus iis qui virtutem non colunt, qui impios contero, & reprehenſionibus quandoque conſterno. Odium mihi conciliare non ſum neſcius: ſed ne ita præproperum mihi laqueum

mortis

mortis intendite. Modicum adhuc tempus vobiscum ero, sed discedam lætus & alacer, simul ac idoneum patiendi tempus aduenerit, nec sustinebo diutius versari cum impiis, non est mihi iucundum versari cum homicidis, inquit, tanquam Deus ex impiorum cœtu me proripiam, & licèt carne abesse videar, cum meis tamen ero omnibus diebus seculi. Dicendo verò, *Vado ad eum qui misit me*, tale quid significat. Nequicquam, ait, in me vestræ impietatis mucronem exeruistis. Cur vanis consiliis cruciamini? comprimite inuidiæ telum: frustra quippe emittitur: non subiiciet morti eum qui vita est, nec superabit incorruptionem corruptio. inferorum portis non concludar, nec in sepulcris mortuorum vobiscum iacebo, sed euolabo ad eum ex quo sum, & ascendam rursus in cælum, præbiturus Angelis & hominibus impietatis vestræ horrendique criminis spectaculum. Alij enim redeuntem obstupescent, alij occurrent scisitantes vnde mihi mediæ manus confossæ vulneribus, quibus respondebo: *hæ plagæ quas accepi in domo dilecti*: Itaque summa cum moderatione & singulari mansuetudine coniuncta est oratio, sed ad exemplum nostrum instituta. Vnde Paulus Dei seruum ait *litigare non oportere, sed mansuetum esse erga omnes, cum modestia corripientem eos qui contradicunt*. Decet enim, vt reor, animum Dei amantem vacuum esse omni tumultu & asperioris iræ motibus, & quæ præ mentis angustia contingunt ceu fluctuum inanem quendam impetum ducere, atque placida mente, ceu tranquilla serenitate oblectari, lenitatem præcipuè colere, patientem erga omnes se præbere, vsquequaque sectari probitatem, nec contumeliosè hostes alloqui.

2. ad Timoth 2. 24.

Quæretis me, & non inuenietis.

Scitè hoc quoque, & singulari cum mansuetudine: significat enim quod vulgare est ac notum omnibus comprehẽsu non esse difficile, sed abstrusum & occultum parturit mysterium. Nam cum dicat se reuersurũ ad eum à quo missus est, hoc est ad Deũ ac Patrem, licet insidiari conentur, & licet persequi porro non cessent, nullatenus tamen in eorum manus cessurũ, qui in cœlos ipsos reuersurus sit. Verior autẽ & recondita significatio loci

A τὸν τῦ θανάτου βέλος ἐκτείνετε. μικρὸν ἔτι μεθ' ὑμῶν ἔσομαι χρόνον, ἐπὰν δὲ καιρὸν, ὅταν ὁ τῦ παθεῖν παρέπων ἔλθῃ καιρὸς, ὅτε αὐτὸς αἰρήσομαι σωφρονᾶν κακοῖς, οὐκ ἡδέως μοί φησιν αἱ μὴ φονώντων ἀφεστηκυῖαι, ἀπεδραμοῦμαι τῶν δυσεβούντων, ὡς Θεὸς, σωθήσομαι δὲ τοῖς ἐμοῖς πάσας τὰς ἡμέρας τῦ αἰῶνος καὶ ἀπείρας ἐδκῶ τῇ χαρᾷ. ἐν δὲ τῷ λέγειν, ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, σημαίνει τι πάλιν ἴδιον. μαθὼν ἐπ' ἐμοὶ ὃ τὸν αὐτὸν δυσεβείας φησὶν ἠκονήσατε ξίφος. τί δὲ καὶ λίθοις καθοπλίζεσθε βυλαῖς; φησὶ B τὸ φθόνε τὸ βέλος, βάλλει γὰρ εἰς οὐδὲν· οὐκ ὑποδήσεται θανάτῳ τὸ ζωὴν, οὐδὲ κρείσσει τῆς ἀφθαρσίας ἡ φθορά· οὐκ ἔσομαι κάτοχος ταῖς ᾅδου πύλαις, οὐκ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἐν μνημείοις νεκρὸς, ἀναπήσομαι πρὸς τὸν ἐξ οὗπερ εἰμὶ, ἀναβήσομαι δὲ πάλιν εἰς οὐρανοὺς, ἔλεγχμα τὸ ὑμετέρας δυσεβείας καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις ὁρώμενος. οἱ μὲν γὰρ ἀναφοιτῶντα θαυμάσουσιν, οἱ δ' ὑποστρέφοντες ἐρήσονται, τί αὗται αἱ πληγαὶ αἱ κατὰ μέσον τῶν C χειρῶν σου; καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτοὺς, αἱ πληγαὶ αὗται αἷς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ τῦ ἀγαπητῦ μου. σκύθρωπόν τι καὶ πολλῷ, καὶ ἐν ἕξαιρέτῳ προσώπῳ συντεθήσεται πάλιν ὁ λόγος, εἰς ὑπερχαρμὸν δὲ καὶ τῦτο ἡμέτερον· ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος τὸν τῦ Θεοῦ δοῦλον μὴ χρῆναι μάχεσθαι φησὶν, ἀλλ' ἥπιον εἶναι πρὸς πάντας ἐν προσώπῳ παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους. δεῖ γὰρ οἶμαι θορύβε πάντος καὶ τῆς ἐξ ὀργῆς ἀλιθάσεως κινήσεως ἔξω κεῖσθαι τὸν φιλόθεον νοῦν, καὶ ὥσπερ λιπὰ κυμάτων ὀρμὴν ἐπεισφερὰν προσκαιρείας φιλήσει ἐν μακροψυχίας συμβαίνοντα, ἡσυχίοις δὲ ὡσπερ θαλάσσης ἐφήδεσθαι τοῖς ἐν προσώπου λογισμοῖς, καὶ ἀγαπᾶν ὅτι μάλιστα D τὸ ἡμερεύειν ἐν μακροθυμίας, ἀνέχεσθαι δὲ πρὸς πάντας ὁρᾶσθαι, καὶ φρενὸς μὲν ἔχεσθαι πάντελῶς ἀγαθῆς, λόγων δὲ τὸν πρὸς ἐχθροὺς ποιεῖσθαι μὲν ἀφορμάς.

Ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε.

Χαλεπόν τι καὶ τῦτο, καὶ ἐν ἡμῖν πολλῷ. σημαίνει μὲν γὰρ, ὅτι κρῦπτόν ἐστιν ἀνθρώποις, καὶ δυσχερὲς εἰς κατάληψιν, οὐδὲν δὲ ἧττον ἐν τῷ δοκοῦντι μυστήριον. ὅπερ γὰρ διαβεβαιᾶται φησὶ πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν, τῦτ' ἔστι, πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, κἂν ἐπιβουλεύωσιν ἔτι κρύφα, κἂν τῷ δοκεῖν ὑπάγωσιν, οὐδαμῶθεν αὐτοῖς ἀλώσιμον ἔσεσθαι λέγει τὸν εἰς αὐτοὺς δραμόντα τοὺς οὐρανούς· ὃ δὲ ἀληθέστερόν τε καὶ αἰνιγματωδῶς ὑποδηλού-

μθνον, τοιοῦτόν ἐστιν. ἐγώ, φησι, χρηγήσων ὑμῖν ἀπεστάλην τὴν ζωὴν, ἀφῖγμαι ὁ τῆς αἰθεσπείας φύσεως ἐξελὼν τὸν κατὰ παράβασιν ἐπισκήψαντα θάνατον, καὶ αἰεξικάκως ἀνακομίσων πρὸς Θεὸν τοὺς διὰ ἁμαρτίας ἐξολισθήσαντας· παράγγελμα τοῖς ἐν σκότει θεῖον ἐνήσων, καὶ ὑφάνιον φῶς, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι πτωχοῖς μὲν εὐαγγελίσασθαι, τυφλοῖς ἐπιδοῦναι τὴν ἀνάβλεψιν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καλέσαι ἑαυτὸν κυρίῳ δεκτόν. Ἀλλ' ἐπείπερ ὑμῖν ταῖς ἀπονοίαις ἐξελαυνόμενον δεκτὸν τὸ ὕστερον πλουσίαν τὴν ὑφανίων ἀγαθῶν παράθεσιν τὴν ἀπόλαυσιν, μετ' βραχὺ μὲν αὐτὸς ἀνακομισθήσομαι πρὸς τὸν ἐξ οὗπερ εἰμι, μεταγνώσεσθε δ' ὑμεῖς, καὶ ἀπροσκόποις ὑστεροβουλίαις δαπανώμενοι πικρῶς ἐφ' ἑαυτοῖς θρηνήσετε, κἂν εἰσιδεῖν ἔτι τὴν τῆς ζωῆς βύλησθε χορηγὸν, οὐκ ἐξέσται τότε τὸν παρόντα μῦθον ἀπολαῦσαι. ἀποπνιγήσεται γὰρ ἅπαξ καὶ τὴν εἰς ὑμᾶς ἀγάπης ἀπονευρωκώς, ἀποτειχιῶ πάντως ὑμῖν καὶ ὃ ἐν ζητήσει χρήσιμον τοιοῦτον δέ τι καὶ ἐν τοῖς τῶν προφητῶν κηρύγμασι περὶ αὐτοῦ εὑρήσομεν. λέγει γάρ τις περὶ τῆς ἐξ Ἱερουσαλὴμ, μετὰ παραβάτων καὶ μόχθων πορευόντων ὃ οὐκ ἐζητήσαν τὸ κύριον, καὶ ὃ μὴ εὕρωσιν αὐτὸν, ὅτι ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ. οἱ γὰρ ἑλέσθαι παρόντες ζωὴν οὐ βεβουλήσαντο, καὶ ὃ ἐν χερσὶν ἀγαθὸν λογισμοῖς ἀσυνέτοις ἐξωθούμενοι, πῶς ἂν εἶεν ἔτι πρὸς ὃ λαβεῖν ἐπιτήδειοι; καὶ οἱ ὃ κυρίου διαμαρτεῖν ἐν τῷ μηδενὶ ποιησάμενοι λόγῳ, πῶς αὖ ἔχειν δυνήσονται τὰ ἐκ τοῦ καιροῦ ἀγαθά; ἐνεστηκότος μὲν γὰρ ὃ καιροῦ καὶ παρόντος ὅτι τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ζητητέον· ἐξοιχομένου δ' ἤδη καὶ παρελαυνόντος, περιττὴ λοιπὸν, καὶ εἰκαιοτάτη τοῦ ἐν αὐτῷ χρήσιμον ἡ ζήτησις. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος· ἰδοὺ νῦν καιρὸς δι' ὃν δεκτός, φησιν, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ, ἕως καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας. ἤδη γὰρ ἤδη παρέπεται τοῖς τὸ ἔξιν ἀγαθοῖς τὸ μὴ δεῖν προσδοκᾶν ἤδη τοῦ καιροῦ, τὰ ἐξ αὐτοῦ ζητεῖν ἀγαθὰ, ἐχόμενόν δὲ μᾶλλον, καὶ ἀκμαζόντι τῷ ὥσπερ τῷ παρόντι θησαυρίζοντας. καὶ πολλὰ μὲν ἔστιν ὅτι τούτοις ἔτι περὶ καιροῦ λέγειν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς, πρὸς ὃ τοῖς φιλοπόνοις τὸ ἐκδικα ζητεῖν, ἐρῶ τι βραχὺ κοινὸν μέν, καὶ ὃ χρήσιμον τῇ πρὸ ἡμῶν, ὅμως δ' οὖν ὃ μυστήριον ἔχον τινὰ ὄψιν. φασὶ τοιγαροῦν τοὺς ἐν τοῖς πίναξιν αἰσθητοποιοῦντας γραφὰς, ὅτε καιρὸν πρὸς εἶδος ἄγοιεν ὃ ἀνθρώπινον, ὃ μὲν ἄλλο τοῦ σώματος μέρος κατὰ τὸ δοκοῦν ἀποσκιάζειν αὐτοῖς, καφαλὴν δὲ μόνην ὁπωσδήποτε τοιαύτην· ἀπὸ

A huius talis est. Ego, inquit, missus sum præbiturus vobis vitam, veni vt mortem quæ ob præuaricationem humanum genus inuasit ab eo tollam & longa patientia eos ad Deum reducam qui per peccatum lapsi sunt. Veni, diuinum ac cæleste lumen inducturus iis qui versantur in tenebris, pauperibus euangelizaturus, cæcis visum redditurus, captiuis prædicaturus remissionem, & vocaturus annum Domini acceptabilem: Sed quoniam in-
B signi vestra dementia tam vberem cælestium bonorum largitionem repellitis, post exiguum quidem tempus ipse reuertar ad eum ex quo sum: Sed pœnitebit vos, seróque mutata sententia acerbè lugebitis, ac tamersi vitæ largitorem inuenire demum velitis, eo tamen frui non licebit. Vestri quippe studium planè abiiciam, & omnem fructum indaginis quærentibus vobis intercludam. Sed & tale
C quiddam in Prophetarum vaticiniis de ipso reperiemus. De Hierosolymitis enim quidam sic infit: *Cum onibus & vitulis ibunt ad quærendum Dominum, & non inuenient eum, quia declinauerunt ab eo.* Qui enim vitam ab eo præsente capere nolunt, & bonum quod præsto est stulto consilio repudiant, quomodo id rursus accipere poterunt? & qui occasionem amittere pensi nihil habent, quomodo occasionis bona consequentur? *Osee.5.6.*
D Imminente quippe & præsente occasione quærenda quæ in ea sunt & quæ ex ipsa: dilapsâ verò, frustra demum vtilitas ex ea quæritur. Vnde beatus Paulus: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Et, *dum tempus habemus, operemur bonum in omnes.* Decet enim vt qui probis sunt moribus, non iam senescente tempore eius quærant commoda, sed incipiente potius, atque præsentiâ fuâ vigente.
E Multa de occasione ex sacris literis congeri possent; sed eorum indagine studiosis relicta, nonnihil afferam, commune quidem & vsitatum apud nos, sed in quo non parum vtilitatis insit. Aiunt pictores cum tempus humana specie depingunt reliquam corporis formam ad arbitrium effingere, sed caput hoc modo statuere. *2.Cor.6.2. Gal.6.10.*

Occiput caluum & glabrum faciunt claris inducentes illud coloribus: sed à medio cranio prolixis capillis pendentibus, & in anteriorem partem effusis: qua figura significant occasionem præsentem, & vltrò oblatam facile arripi; sin autem prætermittatur, vix ab vllo recuperari. Nam cum adest, capillis quodammodo prehendi potest: vbi effugerit, non item. hoc enim glabrities illa occipitis indicat, quæ retinere conantis manum quodammodo frustratur. Quandoquidem ergo occasione dilapsa, occasionis commodis caremus, præsentibus bonis ne indormiamus, sed vigilemus potiùs, neque tunc bona stultè quæramus, cum quærere est inutile.

A μὴν γὲ τὴν κατόπιν αὐτῶν ἀπτεριχά τε, ἢ λφότατον ὀπισθίκνυόισι λαμπροῖς ἀλείφοντες χεώμασιν· ἀπὸ δὲ μέσου κεφαλῆς, μακροὶ τοῖς μετώποις ἐπῤῥῶσι τὸ τείχα, ἢ κεχυμένοι εἰς τὸ πρόσω ἢ διαῤῥέουσιν, δι' αὐτῆ δὴ τούτου δηλοῦντες τὸ χήματος, ὅτι καιρὸς μὴν ἔνος εὐεπικόητος τε καὶ εὔληπτος πρόσπου ἐστὶ παραιλάζοντος, ῥᾳδίως ὑπεδράξατο, πρόφυκτος δὲ ἤδη, πῶς ἂν ἔτι ἐλάθοιτο; δασὺς μὴν γὲ ὤσπερ, ἐ ὑπάτοχος ἐπὶ παρῶν, πρόσφορος δὲ, οὐκέτι. τοῦτο γὲ ἡ κατόπιν λφότης ἐπιδηλοῖ, μονονυχὶ τὴν τῆς καιρίης ἐθέλοντος διαπαίζουσα χείρα. οὐκοῦν ἐπεὶ δὴ οὐκ ἐν ἡμῖν τὰ ἐκ τῶν καιρῶν μὴ τοῖς καιροῖς, πρόσθεν τοῖς ἀγαθοῖς μὴ ὑπνυσάξωμεν, χρηγορῶμεν δὲ μᾶλλον, ἐ μήποτε τὸ ζητεῖν ἀνωφελὲς, τὸ ζητεῖν ἀνωφελῶς ἀσυνέτως ἀσυνδάζωμεν.

B

Et vbi ego sum, vos non potestis venire.

Καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς ἀ δύνασθε ἐλθεῖν.

Lepidè rursus Iudæorum gentem regno cælorum excludit, consentanea quidem antedictis subiiciens, veruntamen altum in iis mysterium infodiens. Simplicius enim locum hunc expendentes, nec penitius illum scrutantes, tale quid significare dicimus: nimirum nullatenus ab iis prehensum iri nec in eorum laqueos deuenturum cum ad Patrem reuersus fuerit. nec enim cælum ipsis peruium & meabile: qui autem illic Deo ac Patri assidet, quomodo capi possit ab iis. Hic sensus non admodum altus, sed leuitati Iudæorum accommodatior, humile enim ac terrenum nescio quid sapere comperiuntur. Exacta verò & occulta dictorum sententia est huiusmodi. Ego, inquit, eluctatus impietatis vestræ cassis reuehar ad Deum & Patrem. In discessu autem anteuertam vtique mei cultores, vt præeunte me præmonstratum iter in cælum capessant, & omnes mecum habeam. Vos autem non potestis venire vbi sum ego, hoc est, exortes diuinorum bonorum eritis, expertes meæ gloriæ, nec cum sanctis regnabitis, spei donum non assequemini, diuinas nuptias non gustabitis, meam celebritatem non videbitis, ad mansiones æternas non ascenderis, neque primogenitorum Ecclesiæ decus contemplabimini, non videbitis superpernam ciuitatem, non spectabitis

C

D

E

Ἀσφάλεια πάλιν τὴν τῆς ἀρχαίας βασιλείας τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐκπέμπει ὄχλος, ἀκόλουθα μὴν τοῖς ἤδη προφθεμένοις ἐπενεχών, βαθὺ σὴ δοῦν ὄμφας αὐτοῖς ἐγκαταχώσας μυστήριον. ἁπλούστερον μὴν γὲ προσδοκήσοντες τὸν λόγον, ἢ ἀνεξερευνητότερον ἐπ' αὐτῷ τὴν θεωρίαν διϊζάμενοι, τοιοῦτόν τι φαμὲν ἐπιδηλοῦν αὐτὸν, ὡς ἀδαμάστου αὐτοῖς ἔσεσθαι κράτους, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς πρὸς αὐτῷ ἐπιστρεφῆσθαι βέβαιος παλινδρομήσας πρὸς τὸν πατέρα. οὐ γὲ βάσιμος αὐτοῖς ἔσται ἁρπαγὴς, ὁ δὲ σὺν αὐτῷ συνεδρεύων τῷ Θεῷ, ἢ πατρὶ πῶς ἂν ἐ γήσιος τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν ἁλώσιμος; ἔστι μὴν δοῦν ὁ λόγος οὐκ ἐ βαθὺς, πρεπωδέστερος δὲ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐλαφρείας μᾶλλον, ἐ τῆς ἐκείνων δηλονοίας τὸ ἀμείνοσι, χθαμαλώτερόν γὲ πῶς αἰὲ νοοῦντες εὐεξάστους. τὸ δὲ ἀκριβὲς ἢ κεκρυμμένον τῶν εἰρημένων δήνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. ἐγὼ μὴν, φησὶ, τὴν ὑμετέρας ἀσυνετότητος τὴν παλίδα διεκδραμὼν, ἀναχωρήσομαι πρὸς Θεὸν ἢ πατέρα· προαποδημήσω δὲ πάντως τῶν ἐμῶν προσκυνητῶν, ἵνα ἐ προεύσιμον αὐτοῖς ἀποδείξας τὸν πρὸς τὸ ἄνω δηλοκομίζεσθαι τρίβον, πάντας ἔχωμι μετ' ἐμαυτοῦ. ὑμεῖς δὲ ἃ δύνασθε ἐλθεῖν ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, τοῦτ' ἔστιν ἀπόκληροι τῶν θείων ἀγαθῶν εὑρεθήσεσθε, ἀμέτοχοι τῆς ἐμῆς ἔσεσθε δόξης, ἐ ἅ συμβασιλεύσητε τοῖς ἁγίοις ἀλλότριοι, ἄλυσιν δηλαδὴ τῆς σὸ ἐλπίσι δωρεᾶς, ἀπόσπαστοι τῶν θείων ἔσεσθε γάμων, τὴν ἐμὴν οὐκ ὄψεσθε παρουσίαν, οὐκ ἀναβήσεσθε πρὸς τὰς ἄνω μονὰς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν πρωτοτόκων ἐκκλησίας τὸ κάλλος ἐπιδρήσετε· ἄπορος ὑμῖν διὰ ἄνω γλυκύτατα πόλις· ἃ θεωρήσετε τῶν

πλουσίαν Ιερουσαλήμ· ἐκεῖ γὰρ με ὁ ἐμὸν δο- A opulentam Hierusalem : ibi enim me
ξολογήσῃ πίμνιον. ὑμεῖς δ' οὐ δυνήσεσθε ἐλθεῖν. οὐ grex meus glorificabit : vos autem ve-
γὰρ τὸν οὐρανὸν δέξεται κυριοκτόνους ὁ θεσπέσιος, οὐδὲ αἱ εἴ- nire non poteſtis. Nec enim vos cœlum
ξουσι τὸν παραδείσου τοὶ πύλαι τὰ Χερουβὶμ, ἵνα Domini cæde polluros accipiet, ne-
θεομάχος εἰσέλθῃ λαός, δυσσεβὴς δὲ ἀδαμῶς τὸ que paradiſi portas Cherubim aperient,
φλογίνιον ῥομφαίαι αἰνὴρ τοῖς εἰς Θεὸν δυσσεβείας vt infenſus Deo populus ingrediatur,
ἔνοχος, μόνον οἶδε τὸ δίκαιον, καὶ ὅμαιμον τὸ φιλόθεον, nec vir impietatis in Deum reus flam-
καὶ εἰρήνης σεμνὸν θήραμα ποιήσεται τὸ πίστιν. τοιαύτην ὑπὲρ meum gladium placabit : ſolum pium,
θεωρίαν τοῖς εἰρημένοις ἐποίσομεν πρὸς καιρὸν τὸν & Dei amantem nouit, & pacis ſi-
μήκιστον, καὶ τοῖς εὖ σκοπεῖν προπόνοις ἰχνηλατοῦν- gnum fidem ſtatuit. Similem quan-
τες ἀφάνειαν. ὀλίγα δ' τούτοις προσθήσομεν ἀπο- B dam dictorum obſeruationem ſubiun-
δεικνῦντες ὅσα ὁ χρήσιμον, ὅσοι μὴ πρὸς ἔξιν gemus ſenſum vſquequaque verum,
αἰσχαίνοντες τὸ φιλόθεον, καὶ σωθέντας καὶ σωτηρ- & eruditis conuenientem indagantes.
ζόντοις τῷ Χριστῷ, οἱ δ' τοῖς Ιουδαϊκῆς ἀμαθίας His autem addemus nonnulla, oſten-
σωτρέχοντες, οὐκ ἐν τούτοις ἔσονται πόθοι, πι- demusque conuerſaturos cum Chriſto,
κρὰν δ' ἀπειθίας προσδιδόντες κόλασιν. οὕτω & feſtum cum eo celebraturos quotquot
οὖν ὁ θεσπέσιος ἡμῖν εἰσίτω Παῦλος πρὸς τοὺς τῇ pietatem erga Deum coluerint : qui
ἁμαρτίᾳ νενεκρωμένους δυσθρόοις, ἀπειθαίνετε autem Iudaicam væcordiam ſectati
γὰρ, φησὶ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν fuerint, nequaquam his potituros, ſed
τῷ Θεῷ. ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, acerbas incredulitatis ſuæ pœnas datu-
τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. C ros. Quocirca diuinus ille nobis Pau-
καὶ πάλιν τοῖς περὶ τῆς ἀναστάσεως διεξιόντας λό- lus prodeat, ad eos qui mortui ſunt
γους, καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, φησὶν, οἱ περιλειπόμενοι peccato hunc in modum clamans:
ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς *Mortui enim eſtis, & vita veſtra eſt* Coloſſ. 3.3
abſcondita cum Chriſto in Deo. Quum
Chriſtus apparuerit, vita veſtra, tunc
& vos apparebitis cum ipſo in gloria. Et
ruurſus de reſurrectione verba faciens: 1. Theſſ. 4
Et nos qui viuimus, inquit, *qui relinqui-* 17.
mur, ſimul rapiemur cum illis in nubi-
bus obuiam Domino in aera : & ſic ſem-
per cum Domino erimus. Quibus affinia
Seruator ipſe diſcipulis ſuis denunciare
videtur. Nam cum veſceretur cum iis,
Dico autem vobis, inquit, *Non bibam* Matt. 26
amodò de hoc genimine vitis vſque in 29.
diem illum, quum illud bibam vobiſcum
nouum in regno cœlorum. Sed & la-
troni ſimul pendenti, qui in ipſa mor-
tis ianua per fidem in illum ſanctorum gratiam arripit: *Amen, amen dico* Luc. 23.
tibi, inquit, *hodie mecum eris in paradi-* 43.
ſo. Quicunque igitur eum fide coluerint, cum eo procul dubio diuerſabuntur, & bonis omni opinione maioribus fruentur : qui verò væcordia ſua eum offendere grauati non fuerint, cum non ſint ſponſi-filij ad inferos ibunt præcipites acerbas daturi pœnas. *Eiicientur quippe*, vt ſcriptum eſt, *in tene-* Matt. 25
bras exteriores. Verax igitur eſt Domi- 30.
nus, cum ſubobſcurè ad Iudæos ait:
Quò ego vado, vos non poteſtis venire. Ioan. 8.
21.

καὶ τοῖς ἐμοὶ μαθηταῖς διαγορεύων ὁρᾶται. συ- D
νεστιώμενος γὰρ αὐτοῖς, λέγω δὲ ὑμῖν, φησὶν, ὅτι μὴ
πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέ-
λου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω και-
νὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός. ἀλλὰ καὶ
τῷ συνδιαπτηνιῶντι λῃστῇ πρὸ αὐτοῦ τὰς θύρας
τοῦ θανάτου τοῦ πύλας διὰ πίστεως τὰς εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ἁγίων ἀρ-
πάζοντι χάριν, ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοί, φησι,
σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. οἱ μὲν
οὖν ταῖς δυσπειθείαις τελμηκότες αὐτὸν, συνέσονται
μὲν ἀδιακωλύτως, ἐν δυσφήσουσι δ' τοῖς ὑπὲρ νοῦν
ἀγαθοῖς, οἱ δὲ τοῖς ἀπονοίαις ἐξυβρίζοντες, καὶ παρα-
πεσόντες, καί τοι τοῦ νυμφῶνος ὄντες υἱοὶ, κα-
ταιχήσονται μὲν εἰς ᾅδου σκότος πικρὰς ἀποτίσοντες
δίκας. ἐκβληθήσονται γὰρ, κατὰ τὸ γεγραμμέ- E
νον, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. δηλοῖ δὲ τοιγαροῦν
ὡς αἰνίγματι λέγων πρὸς Ιουδαίους ὁ κύριος· ὅπου
ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δυνήσεσθε ἐλθεῖν.

Εἶπον οὖν οἱ Ιουδαῖοι πρὸς ἑαυτοὺς, ποῦ οὗτος μέλλει
πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ
εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ελλήνων μέλλει πορεύ-
εσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ελληνας;

v. 35. *Dixerunt ergo Iudæi ad ſemetipſos,*
Quò hic iturus eſt, quia non inueniemus
eum? nunquid in diſperſionem gen-
tium iturus eſt, & docturus gentes?

Cernis hîc Iudæorum væcordiam, vides miseras humi repentis animi cogitationes? Non enim in cælum ascenturum dicit, tametsi clarè audierint, Adhuc modicum vobiscum sum, & vado ad eum qui misit me, sed Gentilium regionem imaginantur, tanquam ibi esset is qui misit eum, ad quem se reuersurum denuntiauerat. Per hæc autem vaticinantur, vt apparet, tametsi quid dicant ignorant populi Iudęorum. Vi enim quadam diuina impulsi gentibus Christum concedunt, specie suspicionis coniectantes quod non multo post verum futurum sit. Reipsa enim iturus erat ad Gentes, easque edocturus, longum valere iussâ ingratorum Iudæorum matre Hierusalem. Obserua porrò, vt non simplicem ea de re sermonem faciant. Non enim dunraxat interpretantur iturum eum in Gentium dispersionem, sed addunt malignè etiam Gentes edocturum, vt eius accusandi nouum inde prætextum arripiat eorum suspicio. Nam misceri cum dispersis Gentibus eorum vrbes aut regiones petendo, apud Iudæos tritum & familiare, adeoque culpa vacabat: sed enarrare Legem alienigenis, & profanis aperire diuina mysteria, apud eosdem crimini datum est, nec periculo caruit. Ideo nonnullos hoc passim facientes Deus per Prophetam Amos 4.5 Hieremiam incusabat, dicens: *Et leges foris legerunt.* Quamobrem amarulentè obiiciunt eum velle docere Gentes, & ita tanquam paratum Legem transgredi traducunt, persuasumque habent ex iis quæ iam ante fecerit in die sabbati quidnis etiam temerè facturum, licet diuinis repugnet legibus, id ei familiare ac pro nihilo esse credentes.

A Οὐρᾶς οὖν τούτοις πάλιν Ιουδαϊκὴν ἀβελτερίαν λογισμῶν, οὐρᾶς χαμαιζήλου διανοίας οἰκτροτάτην ὑπόνοιαν; ἃ γὰρ ὅτι τοῦ μετρίου ἀπολείπονται φησι, κἂν τοῖς διαῤῥήδην ἀκούσασιν ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω τοῦ πέμψαντά με, ἀλλὰ τῶν τῶν Ἑλλήνων φαντάζονται χώραν, ὥσπερ πρὸς ἐκείνοις ὄντος τοῦ πεμψάντος αὐτὸν, τοῦτο ὃν καὶ ἐπαπειλῶν ἐπορεύετο. τοιγαροῦν δὲ, ὡς εἰκὸς, διὰ τούτων, καίπερ οὐκ εἰδὼς ὃ λέγει τῶν Ιουδαίων ὁ δῆμος. διὰ γὰρ θείας τινὸς ἐνεργείας κεκινημένοι δὴ τὴν τοῦ ἐθνῶν χώραν χαρίζονται τοῦ Χριστὸν, ὡς ἐν ὑποψίας μέρει τὰ μικρὸν ὕστερον ἀληθεύειν δοξάζοντες. ἔμελλε γὰρ καὶ βαδίζων ὄντως τοῖς Ελλησι, καὶ διδάσκειν αὐτοὺς, τὸ ἀχάριστον τῶν Ιουδαίων ἀπολακτίσας μητέρα τὴν Ιερουσαλήμ. ἐπιτρέπει δὲ ὅπως ἂν ἁπλοῦν τὸ ὅτι τοῦτο ποιοῦντα λόγον. ἃ γὰρ ὅτι μόνοις τοῦ τῶν Ελλήνων ἀποδραμεῖσθαι διανοοῦνται, ἀλλ' ἐπάγουσι δυσκόλως οὐδὲ καὶ μηδὲ διδάσκειν τοὺς Ελληνας, ἵνα πάλιν αὐτοῖς κατηγορίας ἀποτέκῃ προφάσιν καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ ὑποψία. Ὃ μὲν γὰρ ἐπιμίσγεσθαι τοῖς τῶν Ελλήνων διασπορᾶς διὰ τὸ τοὺς τοιούτους ἐνεαν πολλῆς ἢ χώρας, τετειμημένον τε καὶ ἀκατηγόρητον τοῖς Ιουδαίοις ὑπῆρχετο· Ὃ δὲ ἐξηγεῖσθαι τοῖς ἀλλοφύλοις τὸν νόμον, καὶ τὰ θεῖα τοῖς ἀμυήτοις ἀνακαλύπτειν μυστήρια, διαβεβλημένον, καὶ οὐκ ἀσύλλητον ὡς πρὸς αὐτοῖς. καὶ γοῦν ἀποφορήσαντάς τινας τοῦτο κατηξίωσε. Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ιερεμίου, καὶ ἐξέγνωσται ἐξω νόμον. πικρῶς οὖν ἄρα φασὶν ὅτι μηδὲ διδάσκειν τοὺς Ελληνας, ὡς ἐπίμικτα τοῦ βαίνοντα τὸν νόμον διασύροντες, καὶ ὃν τῇ ἤδη τοῦ φρασμένων ἡμέρᾳ Σαββάτου ὃ ποιῆσαι τοῦ τὴν ἀποδοχὴν νόμοις, σύνηθες ὂν αὐτοῖς καὶ τὸ τοῦ μηδενὶ μεμφεσθαι πιστεύοντες.

B

C

D

v. 17. *In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.*

Quærendum hîc rursus quidnam innuere velit nobis sapientissimus Euangelista, qui multa cautione vsus, nouissimam festi diem magnam appellat, vel quidnam sit quod induxerit Dominum nostrum Iesum Christum vt velut ex necessaria quadam ratione temporique idonea ea die potissimum Iudæis diceret, *Si quis sitit veniat ad me, & bibat.* Poterat enim aliis vti

Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τῇ μεγάλῃ εἰστήκει ὁ Ιησοῦς, καὶ ἔκραξε λέγων, ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω τοῦ πρὸς μὲ, καὶ πινέτω.

E

Ημῶν γὰρ αὖθις ἕτερον ζητητέον δὴ μάλα καὶ τοῦτο, τί δήποτε πάλιν ὁ σοφώτατος ἡμῶν διαλογιστὴς ἐπαρίθμησε μὴ πολλῆς ὕλης ἄγαν τῆς ὑποστροφῆς, μεγάλην ὀνομάσας τὴν ἐσχάτην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν, ἢ τί δὴ καὶ διασκευάσασθαι τὸν κύριον ἡμῶν Ιησοῦν Χριστὸν, ὥσπερ ἐξ ἀνάγκης τινὸς λόγου καὶ τοῦ καιροῦ πρέποντος κατ' αὐτὸν μάλιστα τοῖς Ιουδαίοις εἰπεῖν, εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς μὲ, καὶ πινέτω. ἐγὼ μὲν γὰρ καὶ ἑτέρας αὐτὸν, ἀπο-

χρήσασθαι λόγοις· οἷς, ἐγώ εἰμι ὁ φῶς, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. ἀλλ' εἰς τὸ τῆς πίστεως ἀποβλέψασι λόγον τὴν ἐξήγησιν, ὃ, πιστὸν, αἰσθησόμεθα ὡσαύτως ἅμα, καὶ χρείαν ἔσχηκε τοῦ μυθώδους τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς εἰσκεκόμιχα λόγοις. τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ προκειμένου σκοποῦ ὡς ἐν ὀλίγοις εἰπεῖν πειράσομαι. ὅτε τοίνυν τὰ περὶ τὴν ἑορτὴν τὴν σκηνοπηγίας διετύπου Θεὸς ὕπερ πρὸς τὸν Μωσῆν. τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου, ἑορτὴ σκηνῶν τῷ κυρίῳ, καὶ προσάξετε ὁλοκαυτώματα, καὶ θυσίας ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ ἡμέρᾳ ὀγδόῃ κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν. εἶτα τούτοις ἐπιδιατάξας τὰ θυσιῶν τοῖς ἕπεσι, ἐπήνεγκε πάλιν. καὶ τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου τούτου, προσοίσετε ὁλοκαυτώματα τῷ κυρίῳ ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ ἡμέρᾳ ἡ ὀγδόη ἀνάπαυσις, καὶ ἡμέρᾳ ἡ ὀγδόη ἀνάπαυσις. καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ πρώτῃ λήψεσθε κάλλιστα φοινίκων, καὶ κλάδους ξύλου δασῶς, καὶ καρπὸν ξύλου ὡραίου, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγετε κλάδους ἐκ χειμάρρου εὐφρανθήσεσθε. ἤδη μὲν οὖν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ἕκαστα τοῦ προκειμένου ῥητοῦ διεξιόντες τὰ μέρη, μακρὸν ἐπ' αὐτῷ διεπονησάμεθα λόγον, σπουδαίως δὴ ὅμως ἐν ὀλίγοις, εἴπερ ἐπιφανησόμεθα. ἐφάσκομεν γὰρ τὴν μὲν ἑορτὴν τῶν σκηνοπηγίας, τὸ προκείμενον ἡμῖν τοῦ ἀναπαύσεως καὶ ἀσπασμοῦ ἕνεκεν χαρᾶς. ὃ δὴ κάλλιστα λαβεῖν, καὶ καρπὸν ὡραίου ξύλου, ἐν τοῖς τούτοις ἐπὶ τὸ ἕτερα, ἐπιφαλῆναι ἵνα τὸν προφητεύσαντα δηλοῖ, ὡς ἐν εἰσαῦθις ἡμῖν δοθησομένῳ διὰ Χριστοῦ. ὅθεν δὲ ὅτι τὰ πρῶτα λαβεῖν ἐκ χειμάρρου προσῆκε, καὶ τελευταῖον προσέκειτο τοῦ ῥητοῦ, ἐξ αὐτοῦ τε πάλιν εὑρεθησόμεθα ἐλέγχοντες, χειμάρρῳ προμισεῖ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐν ᾧ δὴ πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τίθεμεν τε, καὶ πεποιθότες ὑπάρχομεν, ἐν αὐτῷ τε εὑρεθησόμεθα θείως τε καὶ πνευματικῶς· ὅτι ὁ χειμάρρους ὄντως τε καὶ λεγόμενος πνευματικῶς ἐπιμαρτυρήσει λέγων καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν μυστικῶς, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα περὶ ἡμῶν· οἱ δὲ υἱοί τοῦ ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου ἐλπιοῦσι. μεθυσθήσονται ἀπὸ πιότητος οἴκου σου, καὶ τῷ χειμάρρῳ τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. καὶ αὐτὸς δὲ που φησὶν ὁ προφήτης ὁ κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω πρὸς αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ὑπερκλύζων. ὅθεν τοίνυν ὁ νόμος κλητὴν ἁγίαν ἐκάλεσε τὴν πρώτην καὶ τὴν ὀγδόην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν, μεγάλην αὐτὴν κεκλῆσθαι καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης διαλέγεται, τετιμῆσθαι, ὡς ἔοικε, τοῖς Ἰουδαίοις ἐκ ἀπράκτως ἔθος. ἐπόσπερ οὖν ἐν τοῖς λοιποῖς τοῖς περὶ τὴν ἑορτὴν ἀφικτε-

sermonibus, veluti, *Ego sum lux, Ego sum veritas.* Enimuerò expositionem ad fidei doctrinam conuertens, istud, *bibat*, tanquam necessarium quiddam & sermonibus de hac celebritate debitum inuexit. In quem verò finem, paucis attingere conabor. Cum Deus præciperet ea quæ ad festum scenopegiæ pertinebant, sic ad Mosem ait: *Quintadecima die mensis septimi, solemnitas tabernaculorum Domino. Et offeretis holocaustomata, & sacrificia septem diebus: & dies octaua vocata sancta erit vobis.* Deinde sacrificiorum modis subiunctis, infert rursus: *Et quinta decima die mensis septimi huius, offeretis holocaustomata Domino septem dies, & die prima requies, & die octaua requies. Et sumetis die prima spatulas palmarum, & ramos ligni densos, & fructum ligni speciosum, & salices, & agni ramos de torrente ad lætandum.* Cuius loci expositionem in secundo libro multis verbis iam prosequuti, eum tamen hic paucis denuo perstringemus. Nam vt dicebamus, festum Tabernaculorum optatissimum nobis resurrectionis tempus designat: hoc verò, spatulas palmarum & fructum ligni speciosi, aliáque sumere, recuperationem quandam paradisi ostendit, iterum nobis per Christum reddendi. Quia verò additum est, omnia sumere è torrente, ex eóque delectari, torrenti Dominum nostrum IESVM-CHRISTVM assimilari diximus, in quo omnem spei nostræ delectationem ac voluptatem inueniemus, in eóque diuinæ ac spiritali ratione oblectabimur. Quod verò torrens Christus appelletur, etiam testabitur sapientissimus ille noster Psalmista ad Deum ac Patrem dicens de nobis: *Filij hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt: inebriabuntur ab vbertate domus tuæ; & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Et ipse aliàs ait in Prophetis Dominus: *Ecce ego declino ad eos tanquam fluuius pacis, & sicut torrens inundans.* Cum ergo lex inclytam sanctam appellauerit primam ac septimam festi diem, magnam quoque ipsam denominauit diuinus Euangelista, nempe morem, qui apud Iudæos inolcuerat, vt [illegible] contemneret. Quamobrem cum in cæteris eius

Ps. 35. 8.

festi solemnibus institutis torrentis quoque sit mentio, Saluator profitetur se illum esse torrentem, qui verbis Legis prænuntiatus est: *Siquis sitit* inquit, *veniat ad me, & bibat.* Attende enim quemadmodum mentem Iudæorum à scripturarum figuris ad veritatem traducat. Ego enim, inquit, sum torrens à legislatore prædictus in his quæ de festo sunt vaticiniis. Præterea ramum salicis, & viticis, & ramos ligni densos de torrente sumere necessarium est. Torrens verò non propriè Christus est, neque festi ratio illis verè constat: sed rerum intellectualium symbola potiùs erunt, quæ piis dabuntur per Christum. Verùm cum de iis, vt iam diximus, in secundo libro fusius tractatum sit, ea hic non repetemus, sed ad sequentia potius nos conuertemus.

A τεθυμένοις, καὶ τὸ τῦ χειμάῤῥυ μνήμης, ὑπεδείκνυσιν ἑαυτὸν ὁ σωτὴρ αὐτὸν εἶναι φάσκων ὅτι τὸ χειμάῤῥυς, ὃς ἐν τῷ νομικῷ τεθεσπίσθη λόγῳ. εἴ τις φησὶ διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. ὅπερ γὰρ ὅπως ὀξίσῃ τὴν Ἰουδαίων τὰ νοῦν τὴν ἐν γράμμασι τύπων, καὶ μεταχειρίζῃ διφυᾶς τὰ ἐν ῥήμασιν, εἶτα συμβολικὰ τὴν ἀληθείαν. ἐγὼ γὰρ εἰμὶ φησὶν ὁ ἀφ' τῦ νομοθέτου χειμάῤῥους ἐν τοῖς περὶ τὴν ἑορτὴν τεθεσπισμένοις λόγοις. καὶ ἔτι κλάδου ἰτέας, καὶ ἄγνου, καὶ κλάδους ξύλου δασῦς ἐκ χειμάῤῥου λαβεῖν ἀναγκαῖον. χειμάῤῥους δὲ ὁ Χριστὸς κυρίως, οὐδὲ ἀληθῶς τὴν ἑορτὴν ἐν ἐκείνοις ἐστὶ τὸ ῥῆμα. εἰκὼ δ' ἀμυδάλων τεθεσπισμένων σύμβολα νοητῶν, ἃ δοθήσεται τοῖς βαπτισθεῖσι διὰ Χριστοῦ. πλατύτερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐν τῷ δευτέρῳ διεληφότες βιβλίῳ, καθάπερ οὖν ἤδη προειπόμεν, ἐ ταυτολογήσομεν, ἐπόμενα δὲ μᾶλλον τοῖς ἑφεξῆς.

B

v. 38. *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua.*

Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῦ ῥεύσουσιν ὕδατος

C ζῶντος.

Diuturnam seniique immunem demonstrat mercedem, & vberimis Dei donis potiturum dicit eum qui fidem non detrectarit. Hoc enim pacto spiritalibus donis cumulatus erit, adeò vt non solùm animo ipse pinguescat, sed & aliorum corda possit alluere, instar magni fluminis missum diuinitus bonum in proxima quæque deriuantis. Idipsum verò sanctis Apostolis præcipiebat, dicens: *Gratis accepistis, gratis date.* Quod cum facere cuperet sapiens ac sanctus ille Paulus, ita nobis scribit: *Desidero enim videre vos, vt impertiar vobis aliquid gratiæ spiritualis.* Hoc enim cumprimis cernere licet cum in sanctis Euangelistis, tum in Euangelicis Ecclesiæ doctoribus, qui venientibus ad Christum per fidem vberrimum diuinæ doctrinæ sermonem profundentes, spiritaliter eos oblectant, non sinentes eos amplius sitire cognitionem veritatis, sed sapienti prædicatione tantumnon cordibus eorum qui erudiuntur illam inserunt. Quocirca Psalmista gaudens, in spiritu de eis clamabat: *Eleuauerunt flumina, Domine, eleuauerunt flumina vocem suam:* Et sanctorum voces magnum quiddam ac stupendum intonuerunt, *& in omnem terram exiuit sonus eorum*, vt scriptum est, *& in fines orbis terræ verba eorum.* Talia

Μακαρίσας τὸν ἀγήρω τῆς πίστεως ὑπεδείκνυσι τὴν ἀμοιβὴν, καὶ πλουσιωτάτοις ἐσεσθαι φησὶν χαρίσμασι τοῖς παρὰ Θεοῦ, τὴν οὐκ ἀπιθοῦντα φησιν. ἔσται γὰρ ὥσπερ τὴν ἀφ' τὸ πνεύματος δωρεὰν ἀμάπλεως, ὥστε μὴ μόνον τὸ αὐτῦ καταπαίνεσθαι νοητῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ ταῖς ἑτέρων καρδίαις ὑπακλύζειν δύναμις, ποταμίου ῥεύματος δίκην θεόδοτον ἀγαθὸν καὶ εἰς τὴν πόλεως ἐκβλύζοντος. αὐτὸ δὴ τῦτο τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐπέστελλε λέγων, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. ἐπεὶ δὲ ἤδη παρεῖναι αὐτὸ ἠμέλλε πολῶν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφὸς καὶ ἱερὸς ὑπατελλὴ Παῦλος, ὑπισχνῦται γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν. ἴδοις δ' ἂν γὰρ τῦτο σφόδρα καλῶς ἔν τε τοῖς ἁγίοις εὐαγγελισταῖς ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς τῆς ἐκκλησίας διδασκάλοις, οἵτινες ἰοῦσιν ὅτι Χριστὸν ἀφ' τῆς πίστεως, ἀφθονώτατον τὸν σοφὸν διδασκαλίας παρεχέοντες λόγον, πνευματικῶς καταυφαίνουσιν, οὐκέτι δὲ διψᾶν ὑπερέποντες τὴν ἀληθείας τὴν γνῶσιν σοφοῖς δ' ὥσπερ τὰ ῥήμασι μονονχὶ δὲ λαρυγγίζοντες εἰς τὴν τῶν παιδευομένων καρδίαν. ἀφ' ὧν χαίρων ὁ ψαλμῳδὸς τὸ πνεύματι περὶ αὐτῶν ἀνεφώνει· ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ κύριε, ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. μέγα τι δὲ ἀξιάκουστον ὁ τῶν ἁγίων ἐφθέγξατο λόγος, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, καὶ εἰς τὰ πέρατα τὴν οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. τοὺς μὲν οὖν

ἡμῖν ποταμοὺς ἀναδείξειν ἐποσήμηνε διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ησαΐας Θεός, ὁ πάντων Θεὸς καὶ δεσπότης· εὐλογήσουσί με τὰ θηρία τῆς ἀγροῦ, σειρῆνες, καὶ θυγατέρες στρουθίων, ὅτι δέδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμοὺς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτὸν, τὸν λαόν μου, ὃν περιεποιησάμην, τὰς ἀρετάς μου διηγήσασθαι. προσέθηκεν ἢ ὅτι ποταμοὺς ἐκ τῆς πιστεύοντος κοιλίας προελεύσεσθαί φησιν ὁ σωτὴρ τὸ ἁγίου τοῦ πνεύματος δίδακτον καὶ ἐλλόγιμον χάριν, ἧς καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύων λέγων, ᾧ μὲν διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· εἰδέναι τε μὴν καὶ τοῖς τοῦτο καλὸν, ὅτι καὶ ἃ ῥητὸν ἔστιν ἔχον ὡς προειλήφασι καὶ τῇ θείᾳ γραφῇ τοῖς ἑαυτῶν λόγοις ἐνέθηκεν ὁ σωτὴρ, ἑρμηνεύσας δι' μᾶλλον τοῖς δόγμασι. θεῖσκομεν γάρ που καὶ πάντας τοὺς διψῶντας, καὶ ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν, ὅτι ἔστι ὡς κῆπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ, ἣν μὴ ἐκλείπειν ὕδωρ. ὥσπερ δὲ φησιν ἐν τοῖς ἤδη κατόπιν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναῖκα, τοῦτο καὶ νῦν ἀναγράφει γραφή. ἐκεῖ μὲν γάρ φησιν, πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. ἐνταῦθα πάλιν πρὸς τὸν ἴσον ἀναφέρων ἀναγράφει, τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, ποταμοί, φησιν, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.

A nobis flumina exoritura prænunciauit per Esaiam Prophetam dicens Deus, ille omnium Deus ac Dominus: *Benedicent me bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum, quia dedi in deserto aquam, & flumina in inaquoso, vt bibere faciam genus meum electum, populum meum quem acquisiui, vt virtutes meas narrent.* Esai. 43. 20. Perspicuum autem est Seruatorem intelligere per flumina è ventre fidelium manatura, gratiam à Spiritu infusam, & sapientia plenam, cuius B etiam meminit Paulus dicens: *Alij quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ.* Porro scire conuenit Seruatorem in scriptura diuina hoc dictum non vsurpare propriè & vt profertur, sed eius sensum potius exprimere. Inuenimus enim alicubi dicere de eo qui colit ac diligit Deum, esse velut hortum Esai. 58. ebrium, & sicut fontem quem aqua 11. non defecit. Quod autem suprà de Samaritana muliere dicit, illud ipsum nunc quoque clarè prædicat. Ibi quippe C ait, *omnis qui bibit ex aqua hac sitiet iterum: Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam;* Ioan. 4. 14. hîc rursus eodem sensu, atque consilio, *Flumina*, inquit, *de ventre eius fluent aquæ viuæ.*

ΚΕΦΑΛ. Β.

Ὅτι μὴ τὸν τῆς σωτῆρος φανερὸν καὶ τελῶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσιν ἐνῳκίσθαι παγίως ἡμῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη.

CAPVT II.

Quòd post Seruatoris crucem, & resurrectionis tempus à mortuis firmiter in nobis Spiritus sanctus inhabitauerit.

v. 39. *Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus.*

Διμετέον ἐφ' ἑαυτῷ τὸ βάσημον ἑξαρτεῖ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, καὶ πολλῆς αὖ χρείας ἔργον αὖ γένοιτο μόλις τῆς σαφείας ἁψάσθαι τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος. ἀναλογιζόμενος γάρτις καὶ εἰς ἕκαστον βλέπων τῶν ἁγίων προφητῶν, εἰκότως αὐτὸν ἤδη καὶ εἰς ἔννοιαν ὀπισθαίνει ἅρμαις, πῶς οὐκ ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα, καίτοι τοσούτου προφητῶν ἀναδεδειγμένου χορεῦσαι, οἳ καὶ λαλοῦντες τὸ πνεύματι τὰ θεῖα περὶ Χριστοῦ μυστήρια διὰ μακρῶν διεξοδεύουσι λόγων. μὴ γάρ τι τοιοῦτον ἡμεῖς ἔξω βαίνοιμεν λογισμοῦ

E SVBTILEM indaginem huius loci sensus exigit, & acris omninò ingenij est mysterij huius altitudinem vt par est percipere. Si quis enim sanctos Prophetas consideret, iure statim ambiget, quî fieri possit vt non esset Spiritus, cum tot Prophetæ exorti sint, qui in Spiritu diuina quoque mysteria multis verbis prolocuti reperiuntur. nec enim tam ratione destituti sumus,

sumus, vt existimemus sanctorum mentem Spiritu caruisse. Ipsa quippe prophetiæ amplitudo, quæ in sacris literis inuenitur, necessitate nos veluti quadam adigit vt credamus reuera fuisse afflatos. Samuel enim ad Saül ait:
1. Reg. 10. 6. *Et insiliet super te Spiritus Domini, & verteris in virum alium.* De beato verò Elisæo scriptum est: *Et factum est, vt psallebat psallens; & facta est super eum manus Domini.*
4 Reg. 4. Quin ipse Dominus noster IESVS CHRISTVS beatum Dauidem testatur, in Spiritu accepisse mysteria. Multa quidem istiusmodi congeri possent, quibus facillimum esset videre sanctos Spiritu afflatos esse; sed in rebus tam perspicuis longa oratione vti, superuacaneum videtur, aut alioqui graue. Quomodo non erat Spiritus, seriò inuestigandum. Verè quippe loqui beatum Euangelistam existimo. Quapropter ipsam veritatem, omnium rerum sciens Deus perspectam habeat, nec enim decet nos ad ea quæ nostrum captum superant animum adiicere audere. Veruntamen quandoquidem datur pia ratiocinatione intueri, tale quiddam circa nos vsuuenit. Istud enim rationis compos animal, id est homo, ab initio expers corruptionis factus est. Causa vero huius incorruptibilitatis, & ad omnem virtutem durationis videbatur Spiritus sanctus ei à Deo inspiratus. Insufflauit enim, inquit, in faciem eius spiraculum vitæ, sicuti scriptum est. Sed veteri illâ Diaboli fraude in peccatum lapsus, ac deinceps magno in hoc sentim facto progressu, vnà cum aliis bonis etiam Spiritus iacturam fecit, sicque factus est deinceps non soli corruptioni obnoxius, sed ad omne delictum procliuis. Cum verò vniuersi opifex omnia in Christo instaurare pulcherrimo sanè ordine statuisset, & hominis naturam in antiquum statum denuò restituere, pollicetur vnà cum cæteris bonis largiter redditurum se ipsi quoque Spiritum sanctum, cum aliter in pacatam & stabilem bonorum possessionem redintegrari non posset. Definit itaque tempus descensuri in nos sancti Spiritus, aduentus scilicet
Ioel. 2. 28 Christi, promittitque dicens, *In diebus illis*, Seruatoris videlicet, *effundam de Spiritu meo in omnem carnem.* Vbi verò tempus tantæ munificentiæ & libertatis produxit in medium cum carne in

Mar. 12. 36.

Gen. 2.

τῦ κεκηρυγμένου, ὡς οἰκεῖόν τι πνεύματος ἐρήμῳ τὸ τῶν ἁγίων γνώρισμα. δυσωπεῖ γὰρ ἡμᾶς, ἐν καθαρᾷ τῇ αἰτήσει τοῦ πείθειν καλῶς, ὡς δίκαιος καὶ ἀληθὴς, ὡς ἥδιστα πνευματοφόρους, καὶ αὐτὰ τὰ προφητείας ὄντα χρήματα ἐν τοῖς ἱεροῖς εὑρισκόμενον γράμμασι. τοῦτο μὲν γὰρ τὸν Σαοὺλ ὁ Σαμουὴλ φησιν, ὅτι ἐφαλεῖται ἐπὶ σὲ πνεῦμα κυρίου, καὶ γραφήσῃ εἰς ἄνδρα ἄλλον. τοῦτο δὲ αὐτὸν γίγραπται τὸν μακαρίτην Ἐλισαιέ. καὶ ἐγίνετο ὡς ἔ-
B ψαλλεν ὁ ψάλλων, καὶ ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν χεὶρ κυρίου. μαρτυρεῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸν μακαρίτην Δαβὶδ, ὡς ἐν πνεύματι λαβόντι μυστήρια. καὶ πολλὰ μὲν ἄν τις ὑποσωρεύσαι ῥᾳδίως τοῖς εἰρημένοις τὰ τοιαῦτα πλήσια, δι' ὧν δὴ νῦν ἐγένετο καὶ λίαν εὐκόλως δυνάμενα καθιδεῖν πνευματοφορεῖσθαι τοὺς ἁγίους. ἐν δὲ τοῖς ὅτου τοιαῦτα τὸ μακαρίτου τοῦτο εἰδέναι λόγοις ἄξιον, ὡς ἔοικεν, ἢ καὶ ἕτερος φορτικόν. πῶς ἔχει μοι πνεῦμα, ζητητέον ἀκριβῶς. οἶμαι γὰρ δεῖν ἀληθεύειν ἡμᾶς τὰ μακα-
C ρίου εὐαγγελιστήν. ἔχειν οὖν τὸ μὲν ὅντως ἀληθὲς, αὐτὸς ὁ πάντων ἴδρις ἴσως Θεός. χρὴ γὰρ τὰ ἀπορρητότερα τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς τοιαῦτα ἐπιτάλλειν ἀποτελμᾶν. πλὴν ὅσον ἐστὶν ὡς ἐν εὐσεβέσιν ἰδεῖν λογισμοῖς, τοιοῦτόν τι καὶ ἡμᾶς συμβέβηκε γνώναι. γέγονε γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ ἄφθαρσία τυπὶ τὸ λογικὸν ὅπερ ἐστὶ ζῷον, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἀνθρωπος. αἴτιον δὲ τῆς ἀφθαρσίας αὐτῷ, καὶ τὸ εἰς ἅπαν τὸν ἀρετὴν διαμονῆς, τὸ ἐνοικοδομεῖσθαι τοῦτῳ Θεοῦ πνεῦμα διεφαί-
D νετο. ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καθά φησι γραφή. ἀλλ' ἐξ ἀπάτης τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀποτυχοῦσα εἰς ἁμαρτίαν, εἶτα καὶ βαθμὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἐφεξῆς πολλὸν εἰς τοῦτο λαβοῦσα τὸ ὑποδύσαι, ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς, καὶ τὸ τοῦ πνεύματος ἐνοικοῦν ζημίαν, γέγονέ τε ὅτου λοιπὸν οὐκ ἐπὶ μόνῳ τῷ φθορεῖ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν εὔκολος ἁμαρτίαν. ὅπερ ἦν ὁ πάντων ἡμῶν ἀρχηγὸς ἀναπεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ἐβουλεύσατο, καὶ ἀναλαμ-
E βάνειν πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἠθέλησε τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἐπαγγελίᾳ μετὰ τῶν ἄλλων, ἐπιδώσειν αὐτῇ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὐ γὰρ ἐν ἑτέρως εἰς ἀκλόνητον σῴζειν τὴν ἀγαθῶν ἀναδραμεῖν. ὀφείλει τοιγαροῦν τὸ ἐφ' ἡμᾶς τοῦ πνεύματος καθόδου τὸν καιρὸν τὸ ἐπαγγελίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπαγγελίᾳ λέγων· ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δηλαδὴ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, δηλαδὴ, ὅτι πάσῃ σαρκί. ὅπερ δὲ τὸ φιλοτιμίας ὁ χρόνος προεκόμιζεν εἰς μέσον μετὰ σαρκὸς ὅτι τῆς

γῆς τ̃ μονογλῶν, τ̃τ' ἔστιν, ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς γεγενόμενον κ τ̃ ἀγίαν γραφὴν, ἐδίδου τ̃ πνεῦμα πάλιν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἐδέχετο δ πρωτοτόκως ὡς ἀπαρχὴν τ̃ ἀνακαινιζομένης φύσεως τ̃ πνεῦμα ὁ Χριστός. ἐμαρτύρησε γὰρ Ἰωάννης λέγων, ὅτι τεθέαμαι τ̃ πνεῦμα καταβαῖνον ἐξ οὐρανοῦ, κ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. ἐδέχετο δ πῶς; ἐπεξεργαστέον γὰρ αὖθις τ̃ εἰρημένον. ἆρ' ὡς οὐκ ἔχων αὐτὸ τ̃το φαμέν; μὴ γένοιτο. ἴδιον γὰρ τ̃ υἱοῦ τ̃ πνεῦμά ἐστι, κ οὐκ ἔξωθεν, ὥσπερ ἡμῖν ἐπεισκείνεται τ̃ παρὰ Θεοῦ χορηγούμενον, ἀλλ' ἐκ πατρὸς φυσικῶς αὐτῷ καθάπερ κ τ̃ πατρὶ, δι' αὐτοῦ προέρχεται τοῖς ἁγίοις κ τ̃ ἑκάστῳ πρέπον δίχα μεθέξεως τ̃ παρ' ἑνός. εἰλικρινὴς δ λέγεται, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἵν' αὐθρώπῳ πρέπον τ̃ λαβεῖν. κ ὥσπερ υἱὸς ὑπάρχων τ̃ Θεοῦ κ παρ' ἑνός, κ ἐκ τ̃ οὐσίας αὐτ̃ γεννηθείς, κ πρὸ τ̃ εἶναι θεοπρεπῶς, μᾶλλον δ ἐκ πρὸ πάντων αἰώνων, κατ' ἀλήθειαν ὅλως ἀκαλλὲς λέγοντος τ̃ Θεοῦ δ παρ' ἑνὸς πρὸς αὐτὸν ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, υἱός μου εἶ σύ, σήμερον γεγέννηκά σε. τ̃ γὰρ πρὸ αἰώνων ὄντα Θεὸν, ἐξ αὐτ̃ γεννηθέντα, σήμερον γεγεννῆσθαί φησιν ἵν' ἡμᾶς ἐν αὐτῷ καταδείξηται πρὸς υἱοθεσίαν, ἵλεως γὰρ ἐν ἑνὶ θεοπρεπῶς Χριστῷ, καθάπερ ἓν ἄνθρωπος· ὥστε κ δ ἴδιον ἔχων πνεῦμα, δίδοται πάλιν αὐτὸ λέγεται τῷ υἱῷ, ἵνα ἡμεῖς ἐν ἑαυτῷ τ̃ πνεῦμα χωρήσωμεν. ταύτης δ ἕνεκα τ̃ αἰτίας ἕνεκα σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται, κ τ̃ ὅμοιον γεγραμμένον, ὡμοιώθη δ κ τ̃ πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. δέχεται τοίνυν ἐχ ἑαυτῷ τ̃ πνεῦμα τ̃ ἁγίου ὁ μονογλῶν, αὐτὸ γὰρ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτ̃ τ̃ πνεῦμα, καθάπερ ἤδη προείπομεν, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπος γεγονὼς, ὅλως εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τ̃ φύσιν, ἵνα πᾶσαν ἐπανορθώσῃ μεταποιήσας εἰς τ̃ ἀρχαῖον. πρὸς δ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ τ̃το προσεκτέον. ὀφείλομεν γὰρ δίχα λογισμῶν ἰόντες σοφῶν, κ τοῖς ἀπὸ τ̃ θείας γραφῆς βεβαιωθεῖσι λόγοις, ἐχ ἑαυτῷ λαβόντα τ̃ πνεῦμα Χριστὸν, ἡμῖν δ μᾶλλον ἐν ἑαυτῷ. πρῶτα γὰρ δι' αὐτ̃ κ εἰς ἡμᾶς πρέπει τὰ ἀγαθά. ὅθεν γὰρ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ ἀπέστη τ̃ τ̃ πνεύματος χάριν πρὸς ἀπάτης εἰς παρακοὴν κ ἁμαρτίαν, ὅλην ὅτως ἐν αὐτῷ ἐζημιοῦτο λειπὸν εἶ φύσις τ̃ θεόδοτον ἀγαθὸν, ἀναλλοίωτον ὂν πλὴν οὐκ εἰδὼς Θεὸς λόγος γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα λαβὼν ὡς ἄνθρωπος διορθώσῃ πάλιν τῇ φύσει τ̃ ἀγαθόν. τοιούτων εἶν μυστηρίων ἐξηγητὴς κ αὐτὸς εἰσοικίσεται ἁγίου μνεύματος· λέγει γὰρ ὅτως πρὸς τ̃ υἱόν, ἠγάπησας δικαιοσύνην, κ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε

A terris vnigenitum, hoc est hominem ex muliere natum, iuxta diuinam Scripturam, rursus dedit Spiritum Deus ac Pater, primusque Christus tanquam primitiæ renouatæ naturæ eum excepit. Testatus est hoc Ioannes Euangelista dicens: *Vidi descendentem Spiritum de cælo, & mansit super eum.* Excepit verò, quomodo? nam exponendum est necessariò quod diximus. num tanquã non habens ipsum? absit. Proprius enim est Filij Spiritus, neque extrinsecus immittitur sicuti nobis à B Deo suppeditatus, sed inest naturaliter ipsi quemadmodum & Patri, & per ipsum procedit, sanctificatque, prout vnicuiq; cõuenit à Patre distributus. Ipse verò dicitur accepisse, quatenus homo factus est, & quatenus homini cõueniebat accipere, & quẽadmodũ licet Filius existat Dei ac Patris, & ex eius substantia genitus, etiam ante Incarnationem, immò potius ante omnia quoque secula, non grauatur tamen audire Deum ac Patrem se compellantem postquam factus homo est: *Filius meus es* C *tu: ego hodie genui te.* Eum enim qui ante secula Deus erat ex ipso genitus, hodie genitũ esse dicit, vt nos in eo susciperet in filiorum adoptionẽ: tota quippe natura in Christo reperitur, inquantũ homo est: sic & Pater cum propriũ Spiritũ habeat, cum rursus dicitur dare Filio, vt nos in eo Spiritum lucremur. Hanc igitur ab causam Abrahæ semen apprehendit, sicuti scriptum est, & assimilatus est per omnia fratribus. Accipit ergo vnigenitus Spiritum D sanctum non sibi ipsi, est enim eius, & in eo, & per eum datur, sicuti iam antea diximus, sed quoniam homo factus totam habebat in se naturam, vt eam omnem instauraret atque in integrum restitueret. Porro videre licet, si recta ratiocinatione vt & Scripturæ testimoniis vti velimus, Christum non sibi ipsi accepisse Spiritum, sed nobis potius in seipso. omnia quippe etiam per eum in nos bona deriuantur. Postquam enim progenitor Adam Spiritus amisit gratiam Diaboli fraude ab obsequio Dei ad inobedientiam & peccatum abreptus, adcóque natura vniuersa in eo diuini doni iacturam fecit, de cætero Deus verbum mutationis expers homo factus est, vt acceptum illud bonum tanquam homo deinceps naturæ stabile ac firmum conseruaret. Huiusmodi mysteriorum nobis interpres accedet ipse quoq; Psalmista diuinus. Sic enim ad Filium ait: *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. Propterea vnxit te*

Matt. 3. 16.

Ps. 2. 7.

Heb. 2. 16

Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis. Quandoquidem enim, inquit, semper *dilexisti iustitiam*, iustus enim es Deus, nec in hoc à teipso desciscere potes, *odisti vero iniustitiam*: naturaliter siquidem tibi odium mali est insitum tanquam Deo iustitiæ amanti: *Propterea unxit te Deus ac Pater*: habens enim immutabilem iustitiam, ceu naturæ propriæ prærogatiuam, nunquam ad peccatum quod non nosti deflexeris, sicque affectus proculdubio sanctam à Deo & Patre vnctionem, id est Spiritum, in teipso quatenus homo factus es humanitati conseruasti. Ergo factus est homo sicuti nos vnigenitus, vt in ipso & primo rediuiua bona, fundataque Spiritus gratia toti deinceps, vt par est, naturæ sarta tecta custoditur, veluti commodante nobis propriæ naturæ stabilitatem Vnigenito, & Dei Patris Verbo, naturâ hominis iam in Adam condemnata, vt mutabili, & in lapsum & errorem pronâ. Quemadmodum igitur prima primi hominis aberratione damnum toti naturæ irrogatum est, sic in eo qui mutationem nescit diuinorum munerum durationis vniuerso generi lucrum acquireretur. Quòd si non admodum consentanea sentire videmur ac dicere, causam obiter docebo, ob quam in diuinis literis secundus Adam Christus nuncupatus est. In illo enim primo genus humanum, quod non erat priùs, in rerum naturam exoritur, exortúmque corrumpitur, quia diuinam Legem violauit: in secundo verò, nempe Christo, ad aliud velut principium reuertitur, instauratum ad vitæ nouitatem & incorruptionem. *Est enim in Christo noua creatura*, sicuti Paulus ait. Datus est itaque nobis renouans Spiritus, sanctus videlicet, æternæ causa vitæ, postquam Christus glorificatus est, hoc est post resurrectionem, cum diruptis mortis vinculis omni corruptione maior apparuit, reuixitque totam habens in seipso naturam, secundum quod homo erat & vnus ex nobis. Porrò curiosius inquirens causam, cur post resurrectionem non ante effusus sit Spiritus, illud rursus audies: Primitiæ renouatæ naturæ Christus tũc factus est, cum spretis mortis vinculis excitatus est à mortuis, sicuti modo diximus. Quî ergo consentaneum esse potest vt ante ipsas primitias viuificarentur qui post eas erant? Qua enim ratione nunquã planta

2. Cor. 5. 17.

A ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. ὅτι γὰρ, φησὶν, ἠγάπησας ἀεὶ τὴν δικαιοσύνην, δίκαιος γὰρ εἶ ὁ Θεὸς, παρὰ τοῦτο οὐ δύνασαι ποτε παρὰ τοῦτο μὴ δυνάμενος, ἐμίσησας δὲ τὴν ἀδικίαν· ἀεὶ φυσικῶς γάρ σοι ὁ μισοπόνηρος ἐμπέφυκεν, ὡς φιλοδικαίῳ Θεῷ· διὰ τοῦτό σε κέχρικεν ὁ Θεὸς ὁ πατήρ· ὁ γὰρ φύσεως ἰδίας πλεονέκτημα τὸ ἄτρεπτον ἔχων δικαιοσύνην οὐκ ἂν μεμετεώρισταί ποτε πρὸς τὸ οὐκ ἔγνως ἁμάρτημα· οἷον ἔχων, διέσωσας ἀναμφιλόγως σὺ σεαυτῷ, καθὸ γέγονας ἄνθρωπος, τὴν ἀνθρωποτητι ὑπάρχουσαν Θεοῦ καὶ παρὸν ἅγιον χρίσμα, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα. γέγονε δοίνυν καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς, ἵν' ἐν αὐτῷ καὶ πρὸς τὸν παλινδρομοῦντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἵν' ὁ πνεύματος ῥίζωθεῖσα χάρις ὅλη λοιπὸν ἀρραρότως τῇ φύσει φυλάττοιτο, οἱονεὶ χαριζομένης ἡμῖν τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἀμεταθέτων τοῖς μονογενοῦς, καὶ ὄντος Θεοῦ παρὸν λόγου, ἀλλὰ τὸ κατεγνωσμένον τὸ ἀνθρώπου φύσιν ἐν Ἀδὰμ, ὡς ἀδιαβαπώτως ἔχον καὶ δυναμένου, καταλιθαίνεσθαι δὲ σφόδρα ῥᾳδίως εἰς ἀνθρωπίνην. ὡσπερ οὖν ἐν ταῖς τοῦ πρώτου ἐκπαῖς εἰς ὅλον διήκει τὴν φύσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν ζημία· καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον ἐν δὲ μὴ εἰδότι ἐκπὶν τὸν τῆς θείων χαρισμάτων ἀμοιρήσειν ὅλῳ συσταθήσεται τῷ γένει τὸ κέρδος. εἰ δὲ τὸ μὲν σφόδρα δοκοῦν τὰ εἰκότα φέρειν τε καὶ λέγειν, διδασκέτω προελθὼν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀνθρωπὸς ταῖς θείαις γραφαῖς δεύτερος Ἀδὰμ ὁ σωτὴρ κατονομάζεται. ἐν μὲν γὰρ ἐκείνῳ τῷ πρώτῳ πρέσβεσι μὲν ὀξὺ ὑπ' ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ προελθὸν ἐφθάρη, ὅθεν τὸν θεῖον ἐλύπησε νόμον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, τοῦτ' ἔστι, τῷ Χριστῷ πρὸς ἀρχὴν ἐπανάφασι δευτέραν ἀνασκευαζόμενον πρὸς καινότητα ζωῆς, καὶ εἰς τὴν τῆς ἀφθαρσίας ἐπανδρομήν. ἔστι γὰρ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, ὡς ὁ Παῦλός φησι. δίδοται δοίνυν ἡμῖν τὸ ἀνακαινίζον πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἅγιον, τὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς παράπτυον μὴ τὸ δοξασθῆναι Χριστὸν, τοῦτ' ἔστι, μὴ τὴν ἀναστασιν, ὅτε διαῤῥήξας τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ κρείττων ἁπάσης φθορᾶς ἀναδεδειγμένος ἀνεβίω πάλιν ὅλως ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, καθὸ καὶ ἡμῶν ἀδελφὸς, καὶ εἷς ἐξ ἡμῶν. πολυπραγμονήσας δὴ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ μὴ τοῦτον ἡνίκα τὸ πνεύματος γέγονε χύσις, ἄκουσον πάλιν ἀκούσῃ· ἀπαρχὴ τῆς ἀνακαινιζομένης φύσεως τότε γέγονεν ὁ Χριστὸς, ὅτε φθορὰς σεσθένωτο τῷ τοῦ θανάτου δεσμῶν ἀνεβίω πάλιν, καθάπερ ἄρτιος εἰρήκαμεν. πῶς οὖν ἔδει πρὸ τῆς ἀρχῆς ζωοποιηθῆναι ὁρᾶν τοὺς μὴ τοῦτον; ὃν γὰρ ὅπου οὐκ ἀν-

ἀπὸ γῆς ἀναβλαστήσαι φυτὸν, μὴ ὁπλὴ πρώτως τὴν ἰδίας ῥίζης ἐκ περιουσίας· ἀρχὴ γὰρ αὐτῇ τῆς βλάστης ἐκεῖθεν· ὅτως ἵνα ἀμήχανον ῥίζαν ἡμᾶς ἔχοντας εἰς ἀφθαρσίαν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸ τῆς ῥίζης ὁρᾶν δοκῶμεν βλαστάνοντας. ὅπερ δηλοῦν ὁ τὲ εἰς ἡμᾶς καθόδου τοῦ πνεύματος ἤδη παρόντα τῷ καιρῷ, μήπω τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἐμφύσησι τοῖς μαθηταῖς λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. τότε γὰρ ἵνα ὄντως ὅπερ ἦν χρεία, μᾶλλον δὲ εἴσω θυρῶν ὁ τῆς ἀναστάσεως χρόνος. Εἶτα, φησὶ πρὸς μὲ πάλιν ὁ Φιλόμαθής εἰ μὴ γέγονεν ἡμῖν ἀληθὴς καὶ ὁ περὶ τούτων λόγος· ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ, ὡσπερ οὖν ἡμῖν ὁ πνευματοφόρος ἔφη Μωσῆς, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ διαπλάσας τὸν ἀνθρωπον ὁ πάντων δημιουργὸς, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς· Εἰ τίς μὲ πνοὴ τῆς ζωῆς, ἢ δηλονότι τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ τοῦ λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάστασις; ὅπερ ἐπεὶ τὸ ἀνθρωπότητος ἀπέστη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς χαρακτῆρα σωιέχειν τε καὶ διαπλάττειν δυνάμενον, ὡσπερ ἡμῖν ὁ σωτὴρ χρείζεται τοῦτο, πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἀρχαῖον ἀναφέρων ἀξίωμα, καὶ ἀναπλάττων εἰς εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ. διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρός τινας λέγει, τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. ἀλλ' εἰ τοῦτο, πῶς ἵνα ἐν τοῖς προφήταις; λογιζώμεθα τοίνυν· ἀναλημψόμεθα γὰρ τὴν τοῦ λόγου σκοπόν· ἐν μὲν τοῖς ἁγίοις προφήταις ἔλαμψεν ὡσπερ τινὰ πλουσίαν, καὶ διαδοχὴν ἡμέραν τοῦ πνεύματος, παιδαγωγεῖν ἰσχύουσαν εἰς τὴν τῶν ἐσομένων κατάληψιν, καὶ τῶν κεκρυμμένων τὴν γνῶσιν· ἐν δὲ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν καὶ διαδοχὴν ἁπλῶς, τὴν ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀλλ' αὐτὸ κατοικεῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐναυλίζεσθαι πεπαῤῥήκαμεν· ὅθεν εἰκότως καὶ ναοὶ Θεοῦ χρηματίζομεν, καίτοι τῶν ἁγίων προφητῶν οὐδενὸς πώποτε ναὸς κεχρηματικότος. ἐπεὶ πῶς ἐκεῖνο διαληψόμεθα; τί δὲ δὴ καὶ ἐροῦμεν ὅταν ἀκούσωμεν τοῦ σωτῆρος λέγοντος ἡμῖν Χριστοῦ, ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστιν· καὶ τίς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; ἢ δόσις δηλονότι τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. ἐναυλίζεσθαι γὰρ ἡμῖν τὸ πνεῦμα ἀφ' ἧς πίστεως. ὁρᾷς οὖν ὅπως προτάττη πάντως γυναικῶν τὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ τοῦ τελείου μειονεκτούμενον; καὶ μήτις οἰέσθω τὴν δόξαν ἢ τὴν ἐκείνων ἀρετὴν καταισχυνεῖν ἡμᾶς τοὺς ἁγίους.

A è terra pullulabit, niſi radix primũ enata fuerit, nam inde principium habet ſuccreſcendi: eadem ratione fieri nequit, vt cum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ad immortalitatem radicem habeamus, ante ipſam radicem germinare videamur. Oſtendens verò deſcenſuri in nos ſancti Spiritus inſtare tempus, poſtquam à mortuis reuixit, diſcipulis inſufflauit, dicens: *Accipite Spiritum ſanctum.* Iam enim verè pro foribus aderat, immò intra portas renouationis tempus: & circumſpiciat mihi ſtudioſus num vera dicamus.

B In principio quippe, ſicuti nobis diuino Spiritu afflatus Moſes ſcripſit, accepto puluere de terra cum formaſſet hominem vniuerſi opifex, inſufflauit in faciem eius ſpiraculum vitæ. Quodnam autem eſt ſpiraculum vitæ, niſi Chriſti ſpiritus, qui ait: *Ego ſum vita & reſurrectio?* poſtquam verò ex humanitate aufugit & euolauit ſanctus Spiritus is, qui nos ad diuinum characterem conformare atque ſeruare poterat, rurſus hunc nobis Seruator elargitur, in antiquam illam reſtituens dignitatem, & in ſuam

Ioan.11. 25.

C ipſius imaginem transformans. Idcirco enim Paulus ad quoſdam ait: *Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis.* Sed ſi ita res habet, quomodò fuit in Prophetis? Conſideremus ergo (repetam enim propoſitum ſermonis finem) in ſanctis quidem Prophetis velut vberem quandam illuminationem & præluſtrationem fuiſſe Spiritus, quæ dirigere poſſet ad futurorum cõprehenſionem, & occultorum notitiam: In iis verò qui credunt in Chriſtum, nõ ſimpliciter illuſtrationem Spiritus eſſe cenſemus, ſed ipſum

Gal.4.19

D Spiritum inhabitare penitus & hoſpitari confidimus. Vnde iure quoque tẽpla Dei dicimur, quum nullus ſanctorum Prophetarum Dei tẽplum appellatus ſit vnquam. Nam quomodo illud interpretabimur, aut quid dicturi ſumus, cum Seruatorem noſtrum Chriſtum dicentem audiemus, *Amen amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta: qui autem minor eſt in regno cælorum, maior eſt illo.* Quodnã porro eſt regnum cælorũ?

Matt.11

E Datio vtiq; ſancti Spiritus, iuxta illud, *Regnum cælorum intra vos eſt.* Inhabitat enim per fidem in nobis Spiritus. Vides ergo vt omnibus natis mulierum anteponat eum qui etiam perfecto minor eſt in regno cælorum? Neque verò quiſquam nos putet eleuare ſanctorum illorum gloriam aut virtutem, vt iis præſtantiores dicamus

Luc.17.

vel minimos quoſque: Non hoc dicimus: incomparabilis enim eſt illorum vitæ ſplendor: Sed vt rem clarè intelligamus, Seruatoris noſtri dictum explicemus. Magnus erat reuera beatus Baptiſta, & omni virtute clariſſimus, eóque iuſtitiæ, quanta in hominem cadit, prouectus, vt nullum ſuperiorem haberet. Sed cum ita ſe haberet, Chriſtum tamen rogabat, dicens: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* Vides vt perfectus cum eſſet, quantum in homines & in natos mulierum cadebat, tamen regenerari quodammodo & refici ſe rogat per ſanctum Spiritum? Vides vt regeneratis inferiorem ſe profitetur, cum regeneratione ſibi opus eſſe ait? Nam ſi præſtantior futurus non erat baptizatus, quid erat neceſſe vt rogaret ſe baptizari? Sin autem ſciebat ſe præſtantiorem fore accedente baptiſmo: quomodo non priorem dignitatis locum tribuet iam baptizatis? Maiorem igitur etiam ipſo Ioanne Chriſtus ait eſſe minimum regni cælorum, hoc eſt, & recens baptizatum, & nihil dum eximium re præſtantem, propter hoc duntaxat, quod genitus ex muliere beatus Baptiſta, hic verò ex Deo natus eſt, vt Scripturis proditur, & factus eſt naturæ diuinæ particeps, ipſum Spiritum ſanctum incolam in ſe habens, atque adeò iam Dei templum eſt & audit. Sed ad propoſitum reuertimur. Erat quidem in Prophetis Spiritus ad vſum vaticinandi, nunc verò inhabitabi credentibus per Chriſtum, & in ipſo primùm cœpit, cum factus eſt homo. Habet enim vt Deus inſeparabiliter inſitum ſibi ſubſtantialiter ac proprium Spiritum. Vngitur verò propter nos, & dicitur vt homo accipere Spiritum, non ſibi ſed hominum naturæ diuinorum bonorum communicationem concilians, quemadmodum ante docuimus. Cum ergo diuinus Euangeliſta nobis ait, *Nondum enim erat Spiritus, quia* IESVS *nondum glorificatus erat*, integram perfectámque in hominibus ſancti Spiritus habitationem eum ſignificare colligamus.

A ἢ ἀμείνους ἦ) λέγει, ἢ τοὺς ἀπλεσ́τους. ἤγεν τῶν φαυλῶν, ἀσύγκριτον γὰρ τ' ἐκείνων πολιτείας τὸ κάλλος. ὑπὲρ δὲ τῆς σωτείας ἀφῶς εἰ ὀλίγοις διερμηνεύσωμεν τὸ ῥηθὲν τῆς ἀφετῆς λεγόμενον εἰρημένον. μέγας ὢν ὄντως ὁ μακάριος Βαπτιστὴς, καὶ πάσης μὲν ἀρετῆς εἰς ὑπερβολὴν ἐπιφερέσατος, ἐπ' αὐτοῖς δὲ λοιπὸν ἐλάσσας τ' ἐσούσης ἐν ἡμῖν δικαιοσύνης τοὺς ὅρους, ὡς ὑπὲρ πάντα ἦ) μηδέν. ἀλλ' ὁ ὕστως ἔχων ἐδέτο Χριστοῦ λέγων, ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, B καὶ σὺ ἔρχῃ πρός μέ; ὁρᾷς ὅπως τέλφος ὤν, ὅσον ἦκεν ἐπ' ἀνθρώποις, καὶ ἐν γυναικῶν γεννητοῖς, ἀναπίζεται ὑπ' ἄλλου πνεύματος; ὁρᾷς ὅπως προσχωρεῖ τοῖς ἀναγεννηθεῖσι τὸ μεῖζον, δι' ὧν αὐτὸς ἔτι δεῖται τούτου φησίν; εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπ' ἀμείνοσι βεβαπτισμένος, τί τὸ βαπτίζεται προσκαλεῖ αὐτόν, καὶ αἰτεῖ; εἰ δὲ οἶδεν ἑαυτὸν ἐσόμενον ἐπ' βελτίοσιν, ὅταν ἔλθῃ τὸ βάπτισμα, πῶς οὐκ ἀναμένει τὸ μεῖζον τοῖς ἤδη βεC βαπτισμένοις; μείζονα τοιγαροῦν καὶ αὐτὸν φησιν Ιωάννης Χριστὸν τ' ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μικρότερον, τοῦτ' ἔστι, καὶ τ' ἄρτι βεβαπτισμένον, ὅπου δὲ καὶ ἐν ἔργοις ἐξαίρετον ἔχοντα, καὶ τοῦτο μόνον, καθὸ γεγεννημένος μὲν ἐκ γυναικὸς ὁ μακάριος ἐπὶ Βαπτιστὴς, ὁ δ' ἐκ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ τὸ μέγα μένον, καὶ θείας φύσεως γέγονε κοινωνὸς, ἐνοικοῦν ἔχων ἐν αὐτῷ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ναὸς ἤδη χρηματίζων Θεοῦ. ἐπ' αὐτὸ δὲ πάλιν ἀναD βαθμοῦμαι τὸ προκείμενον. ἐγίνετο μὲν γὰρ ἐν προφήταις τὸ πνεῦμα διὰ τὴν τῶν προφητεύειν χρείαν· ἐνοικίζεται δὲ νῦν διὰ Χριστοῦ τοῖς πιστεύουσι, καὶ ἐν αὐτῷ πρῶτον ἀρξάμενον ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. ἔχει μὲν γὰρ ὡς Θεὸς ἀδιαστάτως τὸ ὑποστατῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα. χρείεται δ' δι' ἡμᾶς, καὶ τὸ πνεῦμα λαμβάνει ὡς ἄνθρωπος λέγεται, οὐχ ἑαυτῷ τ' τ' θείων ἀγαθῶν ἐμπορίζων μετάληψιν, ἀλλὰ τῇ ἀνθρώπου φύσει, καθ' ἣν οὖν ἤδη προσδιδάξαμεν. ὅταν οὖν λέγῃ ὁ θεῖος λόγος, ὅπω γὰρ ὦν πνεῦμα, λέE γει, ὅτι Ιησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη, τ' ὁλοκληρῆ καὶ ὁλόκληρον κατοίκησιν ἐν ἀνθρώποις τ' ἄλλων πνευμάτων σημαίνει αὐτὸν ὑποτοπήσωμεν.

v. 40. Ex illa ergo turba quidam quum audiſſent hos ſermones eius, dicebant, Hic eſt verè Propheta. Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus.

Admirantur eius libertatem in loquendo, vt Deo conuenientem, dúmque

Ἐκ τοῦ ὄχλου οὖν ἀκούσαντές τινες τὸν λόγον τοῦτον, ἔλεγον, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης· ἄλλοι ἔλεγον· ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός.

Καταπλήττονται τ' παῤῥησίαν ὡς θεοπρεπῆ, καὶ τοὺς λόγους ὁρῶντες, οὐκέτι τοῖς ἀνθρώπου πρέ-

πολλῆς μέθεξις, ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου καταφύγοιεν μνήμην, ὡς παραλιπόντος ἤδη περὶ Χριστοῦ, καὶ προφήτην ἀναστήσεσθαι λέγοντος τῷ πανσόφῳ Μωσῇ παραπλήσιον ἀφ' ἑαυτοῦ μέλλοντα τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις τῷ Ἰσραὴλ. οὕτω γὰρ που φησὶν ὁ Θεὸς περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Μωσέα· προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὡσπερ σέ, καὶ δώσω τοῖς λόγους μου εἰς στόμα αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ. Ὅθεν οὖν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν λόγων παντοίως, καὶ τοῦ ῥήματος ὑπερβολῆς αὐτὸν ἤδη φασὶ τοῦ ἐξ ὑμνόμου προκεκηρυγμένον ἀναπεφάνθαι λοιπόν. τίνι γὰρ ἂν πρέποι τὸ λέγειν, εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς μέ, καὶ πινέτω· καὶ, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος, εἰ μὴ μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ, τοῦτο δὲ λοιπὸν ὁ Χριστός· εἰ καὶ μικρὰ φρονοῦντες Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, προφήτην ἁπλῶς ὀνομάζουσιν, οὐκ εἰδότες τὸ κατὰ πάντων ὑπεροχικὸν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἀλλ' ὡς ἕνα τῶν ἄλλων αἰνιγμάτων ἀναμετροῦντες αὐτόν, ἀσυνέτως δὲ σφόδρα καὶ τοῖς νομικοῖς προσομιλοῦντες θεωρήμασι, κἀν τούτῳ πάλιν ἀλώσονται· ἕτερον γὰρ εἶναι νομίζουσι τὸν Χριστὸν παρά τε τὸν τοῦ νόμου προφήτην. καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ τὰ τούτοις ἀκριβῶς ὁ δῆμος οὐκ ἔχει, ὅπου καὶ αὐτὴ τὰληθὲς ἐνίοτε φαρισαίων μὲν ὄχλος πλῆθος τὸ ἴσον τοῖς ὀχλικοῖς ἁμαρτίαν νοσοῦσα φαίνεται. ὅτε πλησίπουσα γάρ ποτε τοῦ μακαρίου Βαπτιστοῦ, τί οὖν βαπτίζεις, φησὶν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὐδὲ ὁ προφήτης; δύο γὰρ ἦσαν προσδοκωμένων, τόν τε Χριστὸν τόν τε νόμου προφήτου φημί, τοῦτ' ἔστι, Χριστοῦ καὶ Ἠλίου, περὶ τούτων ἐπιπυθάνοντο, ἕτερον εἶναι τὸν προφήτην ὑποπτεύσαντες τοῦ τὸν Ἰησοῦν. Ὅθεν οὖν εὔκαιρον ἁρμόζειν λέγω ἐπ' αὐτοῖς, ὃ ἀφ' τοῦ προφήτου λελάληται Ἰεζεκιήλ, καθὼς εἶ μήτηρ, καὶ εἶ θυγάτηρ, θυγάτηρ τῆς μητρός σου εἶ σύ. νοσεῖ γὰρ ὁ δῆμος τὰ παραπλήσια τοῖς ἡλικίαις λαχοῦσι πλέον εὐκαίρου καλεῖν σεμνιδίων ὡς ἥσσον μὲν ἤδη πρὸς τὸ πιστεύειν πυκτεπισμένοι, καὶ ἀναπείθονται δέ πως ἀπὸ τοῦ σωτῆρος ῥήματος ὅτι τὸ θαυμάζειν αὐτὸν, οὐκ ἔχοντες ὅ τι ἀπὸ τῆς ἡγουμένων παιδαγωγίας, εἰς πολυχιδῆ νοημάτων ἀποφέρονται πεῖσον, οἱ μὲν τὸν Χριστὸν, οἱ δὲ τὸν προφήτην ἀποκαλοῦντές τε εἶ καὶ ἤδη πιστεύοντες. τὸ γὰρ ἀληθῶς ἐξ εἰλικρινοῦ, ἔμφασιν ἔχει τινὰ πεπηγότος ἤδη λογισμοῦ, καὶ παραδεδεῖσθαι εἰσφέρει πίστεως ὑποψίαν.

considerant eius verba humanis maiora, in Legis recordationem veniunt, quæ prædixit iam de Christo, surrecturum nempe Prophetam sapientissimo Mosi simillimum, per quem Israeli diuini sermones transmittentur. Sic enim ait quodam loco Deus de eo ad sanctum Mosem: *Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum sicut te: & ponam verba mea in ore eius, & loquetur eis, secundum omnia quæ mandauero ei.* Quamobrem ex qualitate sermonum, & verborum granditate ac magniloquentia hunc ipsum qui in Lege prædictus sit iam exortum esse patet. Cui enim dicere conueniat, *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Et, *Qui credit in me, sicut ait scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuentis*, nisi soli Deo secundum naturam, siue Christo: tametsi Iudæi non satis magnificè de eo sentientes simpliciter Prophetam vocent, non intellecta Emmanuelis super omnes eminentia, sed aliorum modulo eum metientes, & imperitè admodum Legis doctrinam hîc exponentes Christum ab eo Propheta qui in Lege prædictus sit, alium fore arbitrantur. Nec mirum si plebs harum rerum non habeat notitiam, cum illa inimica Deo arrogantium Pharisæorum turba, eodem cum plebe insciticæ morbo teneatur. Increpans enim aliquando beatum Baptistam, *Quid*, aiebat, *baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Cum enim duo expectarentur, nempe Elias, & prædictus in Lege, Propheta, hoc est Christus, de tribus interrogabant, alium à Christo Prophetam esse coniectantes. Itaque quadrat in eos id quod ab Ezechiele Propheta dictum est, *Sicuti mater, & filia, & filia matris es tu.* Eodem quippe quo præpositi plebs morbo laborat. Animaduertendum tamen, propius fuisse vt populi crederent, & Seruatoris verbis persuaderentur eum suscipere, sed cum institutione & ductu suorum doctorum destituerentur, in multiplices ibant cogitationum anfractus, alij Christum, alij Prophetam nuncupantes, eséque iam præsentem rati. Additum enim hoc, *verè*, iam firmi stabilisque decreti significationem habet, susceptæque adeò fidei suspicionem includit.

Deut. 18. 15.

Ioan. 7. 37.

Ibid. 38.

Ioan. 1. 25.

Ezec. 16. 44.

Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne Scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethleem castello, vbi erat Dauid, venit Christus?

Non est citra laborem & negotium Iudæis sua in Christum inquisitio. nam summa eius loquendi libertate, qua passim in concionibus & alloquiis vtebatur, velut manu ducti ad suscipiendam veram de eo cogitationem deueniunt. Nam cum ob eius sermones ipsum antea suspexissent, & mirificam in docendo eius libertatem ducem quodammodo nacti essent, vt magnum quiddam de ipso cogitarent, ipsam insuper diuinam Scripturam scrutantur, certissimum inde ad eius cognitionem iter inuenturos putantes. Sic enim se habet natura rei. Credunt quippe futurum ex semine beatissimi Dauidis, & in Bethleem Iudææ exoriturum, videlicet antiquis ea de re vaticiniis persuasi. *Iurauit enim Dominus Dauid veritatem*, ait sapiens Psalmista quodam loco, *& non frustrabitur eum. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Prophetæ verò Michæas ait: *& tu Bethleem domus Ephrata minima es vt sis in millibus Iuda. Ex te enim mihi egredietur, vt sit in principem Israel: & egressus eius ab initio ex diebus seculi.* Errabat tamen Iudæorum sine ductore opinio, & circa Christum hallucinabatur, propter solam Nazareth in Galilæa sitam, vbi Christus educatus perhibebatur. Sic enim scribit sanctorum Euangelistarum vnus: *Venit autem in Nazareth vbi erat nutritus.* Sed minime quari eum genitum esse in Bethleem Iudææ ex sancta virgine, quæ erat ex semine Dauid, (Erat enim ex tribu Iuda oriundus,) ideo quia Dominus in Nazareth nutritus sit, à vera & salutari ratiocinatione excidunt.

Psal.131.

Mich.52.

Luc.4.16

Οἱ δὲ ἔλεγον, μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ἔρχεται ὁ Χριστός;

Οὐκ ἀπαλαίπωρον Ἰουδαίοις ποιοῦνται τὴν ζήτησιν τοῦ ὅτι Χριστῶ. δεδε γὰρ πάσης ἰούσης ἐμποδίας ἀφεῖσθαι, καὶ δεδε ποικίλων σκωλόντων ἐμποδὼν τὴν ἐπ' αὐτῷ τῆς ἀληθείας καταλῆψιν. προσπεφαμαχότες γὰρ ἤδη διὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ, ἐν τῇ ἐκ τοῖς ὑφηγήσεσιν ἐπαφερῆ παῤῥησίαν χειραγωγὸν ἤδη δεξάμενοι, προσὸς τὸ λογίζεσθαί τι μέγα περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτικὰ τῆς θείας προσπερυνσοῖς γραφαῖς, ἁπλανεστάτην ἐκεῖθεν εὑρήσειν οἰόμενοι περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν· ἔχει γὰρ ὥσπερ τῇ φύσει τὸ πρᾶγμα. ὅτι μὲν οὖν ἐκ σπέρματός ἐστι τοῦ προπατορείου Δαβὶδ, καὶ ἐκ Βηθλεὲμ αἰκαδεῖσθαι τῆς Ἰουδαίας, πεπιστεύκασι τοῖς περὶ τούτου δηλονότι προφητείαις αἰκαπεπισμένοι. ὥμοσε γὰρ κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, ἣν φησὶν ὁ σοφὸς μελῳδὸς, καὶ ἡ μὴ ἀθετήσει αὐτόν. ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ὅπὶ τοῦ θρόνου σου. ὁ προφήτης δὲ Μιχαίας φησὶ, καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἡγούμενα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. ἐπλανᾶτο γεμιὼ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀγεραγώγητος γνώμη, καὶ ὅτι Χριστῷ διεσφάλλετο δεδε μόνῳ τῷ Ναζαρὲθ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κειμένῳ, ἐν ᾗ τεθράφθαι τὸν κύριον ὁ πολὺς ἔχει λόγος. ὅταν γὰρ φησί τις τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν, ἦλθε δὲ εἰς Ναζαρὲθ, οὗ ἦν τεθραμμένος. ἀλλ' οὐκ εἰδότες ὅτι γεγέννηται μὲν ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ τῆς ἁγίας παῤθένου τοῦ σπέρματος Δαβίδ· φυλῆς γὰρ ἦν τοῦ Ἰούδα τὸ γένος· ἀπὸ μόνου τοῦ τεθράφθαι τὸν κύριον ἐν Ναζαρὲθ, τῆς ἀληθείας ἐκπίπτουσι, καὶ τοῦ σώζοντος ἀμβλύνουσι λογισμούς.

A

B

C

D

E

v. 43. *Dissensio itaque facta est in turba propter eum.*

Altercantur frustra, & in varias opiniones scinduntur, aliis Prophetam eum esse, aliis Christum contendentibus. Causa verò diffidendi, quòd non nouerant Christum, nec accuratam habebant sacrarum literarum intelligentiam. Alioqui enim credentes alium non esse Christum IESVM ab eo Propheta qui in Lege commemoratur, ab importuna illa dissensione discessissent.

Σχίσμα οὖν ἐγένετο ἐν τῷ ὄχλῳ δι' αὐτόν.

Φιλονεικεῖσθαι μάτην, καὶ εἰς δεδε φόρους καταχέεσθαι γνώμας, οἱ μὲν εἶναι τὸν προφήτην αὐτὸν, οἱ δὲ τὸν Χριστὸν ὑπολαμβάνοντες. καὶ προφάσεις αὐτοῖς τοῦ σκοτοῦσθαι διχονοίας, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Χριστὸν, μηδὲ τὸ ἐν ταῖς ἱεραῖς γράμμασιν ἀκριβῶς σοφοῖς· οὐ γὰρ ἂν ἄλλον ἢ τὸν Ἰησοῦν δεδε τὸν ἐν τῷ νόμῳ προφήτην πιστεύοντες, τῆς ἀκαίρου διχονοίας ἐξέστησαν.

A

Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἤθελον πάσαι αὐτὸν· ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας.

v. 44 *Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus.*

Οἱ μὲν γὰρ ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ἀπεσταλμένοι παρὰ τοῦ συλλαβεῖν τὸν κύριον, διέκειντο διὰ τὴν ἐπιοῦσαν τὸ σύμφορον ἐποιοῦντο παρέφασιν τὸ ἐν ἀλλήλοις τὸν ὄχλων διχόνοιαν· ἀφιλονείκητον γὰρ πως ὑπετίθεσαν αὐτοῖς ἐπιτελεσθήσεσθαι τὸν ἐπιβουλὴν αὐτὸν, οὐδὲν μὴν ἔτι ζηλωτὰς ἐφ' οἷς αὐτὸν ἡ πάθοι, γενόμενα δὲ ὥσπερ πολέμου καὶ στάσεως ἀφορμὴν, καὶ B ὑφειζομένῳ πάντως ἐφηδησόμενα. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, οὐκ αἰδοῖ τῇ πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς θυμοῖς τὸ ἐξ ἀδιαβείας ὑπερβίψαντες χαλινὸν, μόνη δὲ τῇ πρὸ αὐτοῦ κατεργαθέντες δυνάμει. καιρῷ γὰρ ἰδίῳ τὸ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ἐφυλάττετο· καὶ δυσσωτηρίας μᾶλλον ἢ τῶν Ἰουδαίων ὑπιδύλῃ τοῖς ἀσώτοις εἰρημένην ἀφαιρούμενον. ἀ γὰρ ἔδει παρεῖναι τὸ μιαφονίαν ὑπερχρῆν, παρεμένει δὲ μᾶλλον, καίπερ ὄντας ἀσεβεῖς, τῆς C ὁσιότητος τὸν καιρόν.

Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι, Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;

v. 45 *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos, & dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum?*

Οὐδὲν ἐξαυσαν τὸ πεπραγμένων ἰκανὸν οἱ πρὸς τὸ θεραπεῦσαι τὸν κύριον ἐσταλμένοι, πρὸς τοὺς ἡγουμένους ἀνεκαμίζοντο. Θορυβοῦνται γὰρ λίαν πρὸς τὴν ἄφιξιν τῶν ὑπηρετῶν, ἃ χθὲς ὁρῶντες ἔχοντας τὸν ζητούμενον· ὃ δὲ ἦν αὐτοῖς ὑπόνοια, ἤδη D διεφθάσθαι πιστεύοντες, καὶ μετεῖναι πλήθοντας δὴ μᾶλλον. ὑπῆν γὰρ Διά τι σημεῖον ὑποφυὲν, καὶ τὸν λόγοις ὑπερβολὴν ἐθαυμάζετο Χριστὸς, τοῦ μὴ συνήθους κατεπλαίνοντο· ἦσαν δὲ πάλιν οὐκ ἐν ὀλίγῳ τοῦ φόβου μὴ ἄρα τὸν Ἰουδαίων ὁ δῆμος .... λοιπὸν ὅτι πρέπει δοκιμάσας αὐτὸν τῆς αὐτῶν ἔξω ἦλθοιτο χειρός. τοῦτο πεπραχθαι νομίσαντες· ἑτοιμότερα γὰρ εἰς πιστεύειν τὰ ἐν ὑποψίαις ἀεί· κατευδαίμων διαπυθάνονται λέγοντες, E Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν; τί γὰρ ὑμᾶς ὁ διακωλύσων, φασὶ, μὴ εἰς πέρας ἀγαγεῖν ὃ τοῖς κρατοῦσι δοκοῦν; θερμότεροι δέ πως ἐσμὲν πρὸς τὸ πάντα μανθάνειν ἐπείγεσθαι, ἢ ὃ λυποῦν ἔσθ' ὅτε μὴ διακρίνοντες, ἀλλ' ἐκ προπετοῦς ὑπὸ θυμίας, ἢ τῶν ἀπὸ κτῶν τιὼ γούμενα αἱρπάζοντες.

Qui à principibus Sacerdotum & à Phariſæis miſſi fuerant ad comprehendendum Dominum, hanc inter ſe populorum diſſenſionem opportunam ſibi occaſionẽ eſſe putabant, vtin eum manus iniicerent, rati permiſſuros haud ægrè abripi cum, non iam contendentes ob ea quę pateretur, ſed qui belli & ſeditionis inter eos quodammodo materia extaret, eius vtique caſu lætaturos. Nemo tamen in eum manus iniecit, non quòd eum reuererentur, neque quòd furori pietatis frę-num iniicerent, ſed quòd ſola eius poteſtate ab incœpto deterrerentur: ſuo enim tempori vt pro nobis pateretur reſeruabat. Tandem verò Iudæorum illa coniuratio inhibitione diuina comprimitur. nec enim oportebat eos præmaturam cædem aggredi, ſed quamuis impij eſſent, impietatis tempus erat expectandum.

Απεκείθησαν οἱ ὑπηρέται, Οὐδέποτε ἐλάλησεν οὕτως ὁ ἄνθρωπος.

v. 46. *Reſponderunt miniſtri, Nunquam ſic locutus eſt homo.*

Εὐκαίρως εἰπεῖν ὄντως ὅτι τὸν σωτῆρος ἡμῶν Χει-

Percommode profectò de Chriſto ſer-

1.Cor.3. 19. uatore nostro dici potest, *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* Ecce enim, ecce consilium vafrorum elusit, vt scriptum est, effecitque vt tota res in contrarium versa videretur, principum scelestos mores & impietatem arguens vt infirmam ac temerariam, quæ cum Deo pugnare non vereatur. Metuentes enim Sacerdotum Principes ac Pharisæi, ne Iudæorum populi Seruatoris verbis caperentur, mittunt satellites suos vt eum comprehenderent, sperantes Christo è medio sublato, omni se de illo cura liberatum iri. Sed quod illi metuebant, cum accidisset iis qui missi fuerant, reuertuntur, adeóque Principes vel inuiti audire coguntur id quod horrorem videbatur allaturum, & præter animi sententiam & expectationem audiunt, *Nunquam sic locutus est homo.* Quoniam autem isthæc aiunt vt excusent se quòd Dominum non adduxerint, age rursus eorum dictum latius explicemus, vbique perspicuitatem colentes. Nam si diuinarum, inquiũt, literarum cognitione oblectamur, si gloriamur ex eo quod Leges diuinas edocti sumus, si sapientiam velut eximiũ aliquod ac cæleste bonum suspicimus, cur eum qui tanta sapientia præditus est impiè persequimur, aut cur iniuriam tantam ei facimus, cui minimè factam oporteat, & cui potius singularem dilectionẽ debeamus; Sed & pœnis à Lege constitutis caput nostrum subiicimus, qui innocentem & iustum sine causa interficere cupimus. Hunc quidem intellectum præ se ferre ministrorum responsionem putabimus; Sed arbitror aliquid etiam acutius in animo versare, cum dicunt, *Nunquam sic locutus est homo.* Propemodum enim dicere videntur, immeritò nos accusatis, quòd nõ potuerimus ad vos eum quem quæritis perducere: quo enim modo quis vi adigeret eum, qui, si dicentem spectemus, diuina præditus est natura. Loquebatur enim non vt homo, neq; homini cõueniebant eius sermones, sed Deo potius secundum naturam. Dicat enim, in quiunt, sanctorum aliquis, vtrũ meminerit vllũ seipsũ torrentẽ salientẽ appellare? aut quisvnquã ausus est dicere, *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Quando verò magnus ille Moses dixit, Qui credit in me etiãsi mortuus fuerit, viuet: flumina devẽtre eius fluẽt aquæ viuẽtis. At nos illũ isthæc loquentẽ audiuimus: Est ergo natura Deus qui tanta securitate supra hominis sortẽ gloriatur. Velle autẽ per vim capere

Ioan 4.

A τοῦ, ὁ δραστήριος τοῖς ἔργοις ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. ἰδοὺ γάρ, ἰδοὺ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, βυθὸν πολυπλόκων ἐξέτησε, καὶ ὅλον ἐξ ἀναστρόφου τὸ τῶν σοφῶν μετῆλθε φύσιν, πανοῦργον τὸ ἠθος ἐλέγχων καὶ ἀσθενῆ καὶ ῥιψοκίνδυνον, θεομαχεῖν οὐ παραιτούμενον. δεδοικότες γὰρ οἵτε ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι, μὴ ἀρθῇ τοῖς τοῦ ὄχλου τὰ παρ' ἐκείνου θαυμασιώτερα ἐνθυμήμασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων λαοὶ, συλληφθησόμενοι

B αὐτὸν τοῖς ὑπηρέταις ἐκπέμπουσι, τὸ ἐκ μέσου ἡμέρᾳ Χριστὸν, αἰωρήσειν αὐτοῖς πρὸς ἐπ' ἐκείνῳ φερομένοις νομίζοντες. ἀλλ' ὅταν ἐν αὐτοῖς ἐν ὑποστάσεως κείμενον, τοῦτο παθόντες ὑπέστρεψαν οἱ πρὸς αὐτῶν ἐξαλλόμενοι, καὶ ὅταν ἐν εἰκὸς ἀποφεύγειν ἀκούοντας, καὶ ἀνέχεσθαι διδάσκονται, καὶ τοῖς παρὰ

C νόμου ὁμιλοῦσιν ἀδεκάστως ἀκούοντες, σεσίδηροι ἐλάλησεν ὥστε ἄνθρωπος. ὅπερ εἰς ἀπολογίαν τοῦ μὴ ἀγαγεῖν τὸν κύριον τοιαῦτά φασι, φέρε δὴ πάλιν ἐκ πλατυτέρων εἰς λόγους ὃ πρὸς αὐτῶν εἰρημένον, πανοῦργου τῆς σοφίας τὸν διανυομένων φερομένους. εἰ γὰρ τῇ μαθήσει, φησὶ, τῶν ἱερῶν ἐντυφόμεθα γραμμάτων, εἰ τοῖς θείοις ἐπαυχοῦμεν ὅτι πεπαιδεύμεθα νόμοις, εἰς τὸν σοφίαν, ὡς χρῆμά τι τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν θαυμάζομεν, τί δυσχεραίνοντες ἐλαττούμεθα τὸν ὄντα σοφὸν, ἀδικοῦμεν δὲ μᾶλλον οὐ μετρίως ὃν ἥκιστα χρὴ, κἂν

D μᾶλλον αὐτῷ τὸν ἐξαίρετον χρεωστοῦντες ἀγαπῆσιν; ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ νόμου κινδυνώδεις ἑαυτῶν ὑποτιθέμεθα κεφαλάς, ἀθῷον καὶ δίκαιον παραλόγως ἀποκτεῖναι διψήσαντες. ταύτῃ δὴ εἰκότως ὠδίνει τὴν ἔννοιαν τοῖς παρὰ τὸν ὑπηρετῶν οἰκονόμοις λόγοις. οἶμαι γὰρ ἔγωγε καὶ πικρότερόν τι διεσκευμένους εἰπεῖν. σεσίδηροι ἐλάλησεν ὥστε ἄνθρωπος· μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτό φασιν, ὅτι οὐ λόγως ἐπαιτιᾶσθε νῦν ἡμᾶς ἀγαγεῖν οὐκ ἰσχύσαντας ὡς ὑμᾶς τὸν ζητούμενον· πῶς γὰρ αὖθις καὶ ὅτι ἔχοντα βιάσαιτο τὸν

E ὄσον εἰς λόγους θείαν ἔχοντα φύσιν; ἐλάλει γὰρ οὐχ ὡς ἄνθρωπος, σεσίδηρος ἤπερ οἱ ἄνθρωποι τρέποντες οἱ πρὸς αὐτοῦ γεγονότες λόγοι, Θεῷ δὴ μᾶλλον πρὸς τὴν φύσιν ἀκατηγορήτως ἁρμόζοντες. λεγέτω γάρ τις εἰ ἄλλο μέν τι φασὶ, τὸν ἀλλὸν τοσοῦτον χείμαρρον ἑαυτὸν ἀλλαχοῦ λέγων, ἤ τις ἀπιτόλμησιν εἰπεῖν, εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς μὲ, καὶ πινέτω· πότε δὲ ἡμῖν αὐτὸς ὁ μέγας ἔφη Μωσῆς, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται. πόσα μοὶ ἂν τὸν χιλίας αὐτοῦ ῥεύσεσιν ὕδατος ζῶντος. ταῦτα δὲ λαλοῦντος ἠκούσαμεν. ἐν οὖν ἄρα φύσει

Θεὸς ὁ τοῖς ὑπὲρ αὐθρωπον λόγοις ἀκινδύνως μεγαλαυχούμενος· τὸ δὲ θνητὸν ὁτιοῦν ὡς ἐξ

ἀπάλης δὲ βίας, τὸν ὑπὲρ τὴν κτίσιν, πῶς οὐκ ἐρᾷ λίαν ὑπισφαλέσαιτο; ἢ πῶς αὖ ἥλω ποθὲν λίμνῃ ἔχειν ὁ τοσοῦτον ὑπὲρ λίμνας, ὅσον ἀνθρώπων Θεός; ὁπόσον δὲ ἀπόδειξιν σαφῆ τῆς κατὰ φύσιν εἰς Θεὸν τὸ κύριον, οἱ ὑπηρέται ποιοῦσι, δῆλον, ὁπόταν ἐλάλησεν αὐθρώπου ὅτως. πλήττεται γὰρ παραχρῆμα ὁ θρασύμαχος, καὶ δι' ὧν τρέφεται κατορθοῦν δοκεῖ, διὰ τούτων αὐτὸν οὐκ εἰδὼς ὑπισφαίνεται. A cum qui est supra creaturam, quis non periculosissimum esse dixerit? aut quomodo captus fuisset à nobis vel inuitus, is, qui tantum supra nos eminet, quantum supra homines positus est? Quamobrem euidens est ista satellitum demonstratio, certumque testimonium Dominum esse naturâ suâ Deum, dum hoc obtendunt, Nunquam sic locutus est homo. Vndique verò Dei hostis percellitur, & per quę putat se perfecturum quod cupit, per ea ipsa insciens iugulatur.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι, μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; B v. 47. *Responderunt ei Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis?*

Εὐπρεπῶς μὲν Ιουδαΐζουσιν ὑπηρέται εἰκός γε δὴ σφόδρα, καὶ προσηρτῆσθαι μὲν τοῖς Φαρισαίοις ἀεί, καὶ κοινὴν αὐτοῖς μεταχεῖσθαι γνώμην, ὑπὸ δὲ τῶν ἡγουμένων ἀεὶ προϊσταμένους λόγους, ζωπυρεῖν δὲ φέρειν ὡς ἀεὶ συνόντας ἀναπεπεισμένους. ὅθεν δὲ ἦκον ἄγοντες μὲν ὕδαμῶς τὸν κύριον, καταπεπληγμένοι δὲ περὶ ἐλπίδα, καὶ ὃν οὐκ ἔδει μισεῖν ἐκ ἀρχαίας, ὀφθεὶς δὲ μόλις θαυμάζοντες, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπόντας προσλογιζόμενοι, μὴ πολλῆς ὕλης τὴν ἀγωνίας φασὶ, μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; σαφῶς γὰρ ὅπως ἀπηγγείλατο ὕλην τὴν ὅτι τοῖς δήμοις ἐλπίδος ὠδίνει τὸ εἰρημένον. ὡς γὰρ ἤδη πεπλανημένης τῆς ἄλλης πληθύος, ἴσως ἦσαν οὐκ ἀσφαλέστερον τὴν ὅτι τοῖς ὑπηρέταις προσίεντες φόβον. πλὴν μὴ γὰρ ἄλλως, φησὶ, τὴν ἀγελαίων πλῆθος τοῖς ἱεροῖς οὐκ ἐπετετριμμένον γράμμασιν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προσηρίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς ὀχυρωμένον, διὸ ἄδω τυχὸν ἀπόκειται γάσεις αὐτῷ προσπεθῆναι ῥοπαῖς, καὶ συμπέπεσθαι μᾶλλον θύσιν ἁρπάσας οἷς ἔφη, καὶ πόθεν ἦλθεν, εἰσιδέσθαι, πόθεν ἦ καὶ τὴν ὅ πλανᾷ ἄν, καὶ τίνα δὲ ζῆλον ἐξηπάτηται καὶ αὐτοί. τί δὲ ὁ τὸν πρὸς ἡμᾶς ἐξελκύσαι ἀγάπης, καίτοι ταῖς ἴσαις ἡμῖν ἀπιθίαις κατισχνόμενος; ὑπεμφαίνει γὰρ οἶμαι ζηλοῦσιν τὴν Φαρισαίων τὰ ῥήματα. C Verisimile est satellites Iudaismo tenaciùs adhæsisse, vt qui Pharisæis semper adessent, & communem cum illis opinionem hausissent, adeóque principum sermonibus delinitos in eadem fuisse sententia: sed cum non adducto secum Domino rediissent, præter spem illi perculsi, & quem odisse non oportebat initio, serò ac vix tandem suspicientes, alioquin ab iis persuasos putantes, perturbato & anxio animo dicunt, Nunquid & vos seducti estis? Vide enim vt desperare se de populo his verbis ostendant. Quasi enim iam cætera multitudo, quæ minus constans & firma videbatur, errorem imbibisset, ministris metuere se causantes; Esto, inquiunt, reliquam gregariorum hominum turbam in sacris literis minùs versatam, sed neque vlla nobiscum consuetudine firmatam demus ei temerè adhæsisse, eiusque dictis ac factis abreptam: At vos quomodo decipi potuistis? quidnam est quod ab affectu nostri vos auertit, scilicet eidem incredulitati & peruicaciæ nobis insuefactos? Nam tale quippiam innuere mihi Pharisæorum sermo videtur. D

Μήτις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν, ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων; ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον, ἐπικατάρατοί εἰσιν. *Nunquid ex principibus aut Pharisæis aliquis in eum credidit? At hæc turba Legis ignara, maledicta est.* E

Ἐπὶ τὸ συνήθη πάλιν ἀλαζονείαν ἐκπίπτουσιν, ἀμαθίας μὲν ὑπερρίπτουσι χαφὼ τοῖς τὰ θεοπρεπῆ καταπεπληγμένοις τὸν Ιησοῦν, νομομαθείᾳ δὲ, καὶ ὑπεροψίᾳ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μόνας ἑαυτῷ καταστέφοντες κεφαλάς· ὅτι δὲ μὴ συναγωνιοῦσιν αὐτοῖς τοῖς ὀρθῶς ἐκεῖνα θαυμάζουσι, πᾶσιν ἴσμεν Familiarem in petulantiam recidunt, dum his qui IESVM vt miracula patrantem, & Deo digna docentem admirantur insciticæ probrum aspergunt, peritiæ verò Legum & diuinarum literarum scientiæ coronam sibi solis arrogant. quoniam autem non adstipulantur eis qui rectè illa demirantur, omni se virtute

præditos existimant. Quasi verò Lex iubeat res admiratione dignas reprehendere, contra verò laudare quæ nihil in se admirationis habent, non parum animo consternantur, delirantes, & ad omnem insciti am leuitate proiecti. Et vnde præstabat eos præsentem iam Iesum agnoscere, inde sibi ipsis nocere deprehenduntur, & *Hab. 2.6* *torquem suum granant*, vt scriptum est. Cum enim sapientes se esse dicant, stulti facti sunt. Enimuerò satius erat eos fateri se Legem ignorare, quàm exactè scire professos, & tamen eum qui Lege prædicatur contumeliosè tractantes, grauioribus pœnis & *Luc. 12.4* non vitandis malis sese induere. *Qui enim cognouit voluntatem domini sui*, inquit, *& non fecit eam, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & non fecit eam, vapulabit paucis.* Itaque dum Legis scientiam præ se ferunt, rebellionem suam & peruicaciam accusant, irridentplebem, vt ignaram, ideóque Seruatoris nostri miraculis captam: cumque eos dimouere de sententia proposita Legis explicatione nequeant, indoctos vocant eos qui ad intelligendum parati sunt. Hoc quippe familiare est indoctis, qui cum non possint quæsitis satisfacere, inquisitorum exactam discussionem iracundè repellunt. Maledictos verò existimant eos qui credunt, cum de se ipsi multo iustiùs id dicant. Nam maledictum esse eum qui non credit magis conuenit, quippe cum Legis author de Seruatore nostro Chri- *Deut. 18. 19.* sto tanquam de Propheta dixerit: *Et erit, homo qui non audierit quæcunque locutus fuerit Propheta ille in nomine meo, exterminabitur anima illa de populo suo.*

A πιστεύοισιν ἀγνοεῖν. ὥσπερ δὲ τὸν νόμον κελεύοντος τὴν ἀξιαγάστων κατηγορεῖν, καὶ τοῖς ἐπ' ἐκείνοις θαύματος κεῖσιν ἐπαγθῆ αἰτίαν φέρειν, ἢ μετείως ἀμβλυώττειν τῷ παιδιοῦσθαι τε, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀπαιδευσίαν ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἐλαφρείας διχηλῶς διαῤῥιπτούμενοι. ὅθεν δὲ μᾶλλον ἐχρῆν ἐπιγινώσκειν αὐτοῖς ἤδη παρόντα τὸν Ἰησοῦν, ἐνταῦθα ἑαυτοὺς ἀδικοῦντες ἁλίσκονται, καὶ βαρυόσοις τὸν χλοιὸν ἑαυτῶν χρῶ ὁ λεγόμενον. φάσκοντες γὰρ εἰδέναι

B σοφοὶ ἐμφερῶς ὄντως. κρίνοι πολύ τι ὁ ἄμεινον ἰῶ, μὴ εἰδέναι τὸν νόμον ὁμολογεῖν, ἢ εἰδέναι καλῶς ἰοπλήθμους, καὶ φάσκοντας, εἶτα τὸν δι' αὐτὸν κηρυπλήθμους ἀλιμάζοντας, πικρότερα ὀφείπιπτειν τῇ δίκῃ, καὶ ἀφύκτοις ἑλκυσπείραις κακοῖς. ὁ γὰρ εἰδὼς, φησι, τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας αὐτὸ, δαρήσεται πολλάς· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας. ὁκοιῶν εἰδέναι τὸν νόμον ὁμολογήσαντες αὐτοὶ, τὸν αὐτῶν ἀπειθίας κατηγορεῖν ἐγνώκασι, δῆλον δὲ τὸν ὄχλον, ἀφέντες τοῦ-

C το τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν σοφὸν θαύμασιν· εἶτα τοῖς, ἐκ νόμου δυνήμασι μεγαπείθην οὐκ ἔχοντες, ἀλαζόνως ὑβρίζουσιν ἀπαιδεύτους ἀνομάζοντες τοὺς ἑτοίμους εἰς σωτῆσιν. τοῦτο γὰρ ἔθος ἀεὶ τοῖς τῆ διδασκάλων ἀμαθησίας, οἱ μηδὲν ἔχοντες τὸ ζητουμένων εἰπεῖν, ὀργαῖς ἀποκρούοντες τὸν φιλοπόνως ἐξετάζοντων τὸν ἀκρίβειαν· ἐπαρῶνται δὲ τοῖς

D φασὶ τοῖς πιστεύουσας, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν δικαιότερον αὐ τοῦτο λέγειν διαπεπεισμένοι. ὃ γὰρ ἐπάρατον εἶναι τὸν ἀπειθῆ πρεπωδέστερον δὴ, εἰπόντος τοῦ νομοθέτου σοφοῦ, ὡς περὶ προφήτου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. καὶ ἔσται ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ὀνόματί μου, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

v. 50. *Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit prius ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid Lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?*

Λέγει πρὸς αὐτοὺς Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν πρότερον εἷς ὢν ἐξ αὐτῶν· μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ πρῶτον παρ' αὐτοῦ, καὶ γνῷ τί ποιεῖ;

Vnus ex doctoribus quidem est Nicodemus, & inter populi principes adscriptus: non tamen prorsus incredulus, nec illorum adhærens furori, sed iam excitatus, necdũ tamen dilectione Christi præditus, quamuis sensim conscientiæ verecundia tangeretur. Excitatus verò; neminem quippe latere arbitror quippe cum id initio clarè beatus Euangelista dixerit, noctu ad eum accessisse, & professum esse à Deo venire magistrum ipsum, nec posse

E Εἷς μὲν ὁ Νικόδημος τῶν ἡγουμένων ὄντι, καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι λαχοῦσιν συναρίθμιος, πλεῖν ὑγιὴς ὁλοκλήρως ἀπειθὴς, σφόδρα τοῖς ἐκείνων ἀπονοίαις εἰς ἅπαν ἀμιλλώμενος, κατηνεγκένος δὲ ἤδη, καὶ οὔπω τὸν εἰς Χριστὸν ἀγάπην ἔχων, πλεῖν ἠρέμα τοῦ ἀπὸ τοῦ συνῳδότερος ἐλέγχου δυσωπούμενος. κατηνεγκένος δὲ, ὅτι γὰρ καὶ δι' νυκτὸς εἰσαφίκετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐγνωκέναι θεοῦ σοφὸς διεβεβαιώσατο ὡς παρὰ θεοῦ τινὰ ἥκει διδάσκαλος, καὶ ὡς θεὸν μὲν

δυνατο τοιαῦτα σημεῖα ποιῶν, εἰ μὴ Θεὸν ἔχοι A quenquam istiusmodi signa facere, nisi Deum secum habeat. Quoniam igitur vnà cum plebe Nicodemus suspiciebat Iesum, propterea pungitur, quòd cum illa maledictus appelletur: nam difficile est in iis quæ contra animi sententiam sunt sese continere. Eo itaque verbo commotus parem illis quodammodo reponit iniuriam nondum quidem apertè, sed rationibus ex lege petitis cum probabilitate mentē suam expromēs, nec indignationem suam admodum patefaciens. Nam cum Lex, inquit, iudicibus præcipiat vt inquirant diligenter & exactè an res de qua quæritur facta sit, vos contra non vocatos in iudicium temerè condemnatis, nec audita eorum vllo modo defensione præproperè in sententiam itis. Vos ergo, inquit, vetius maledicti, qui Legem contemnitis. Scriptum enim est, *Maledictus homo qui non permanet in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis huius ad faciendum ea.* Rursus autem ex eo quod indignè ferret Pharisæos populum condemnare ob id tantum quod Iesvs illi sit admirationi, ostendit se fidelibus adstipulari. Nam cum damnosa laboraret verecundia nondum libertate loquendi zelo mista, nudam patere suam fidem non patitur, sed simulatione ceu veste illam inuoluens, nondum fauere Christo deprehenditur: veruntamen graui adhuc morbo vrgetur. Credere quippe debemus citra hæsitationem vllam, gloriantes magis quàm ducti pudore, & apertam loquendi libertatem præ nobis ferentes, simulationemque seruilem procul amandantes. Idcirco enim beatus Paulus sic statuit. *Operarium inconfusibilem esse oportet, rectè tractantem verbum veritatis.* Et ipse quodam loco significans virtutem in seipso fulgentem: *Non enim erubesco Euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti:* Cum acerbitate igitur (reuertor enim eò vnde sum digressus) loquutus est Nicodemus. Quam enim ob causam solus ipse Pharisæorum vocibus resisteret, tametsi multi essent crudelis consilij socij? Atqui nemini dubium est, ipsum quia inter eos erat qui Christum suspiciebant, ex aduerso demonstrare eos esse maledictos, qui diris deuouent & execrantur nihil tale meritos.

Deut. 27. 26.

2. ad Timot. 2. 15.

Rom. 1. 16

ρωμένως τοιαῦτα σημεῖα ποιῶν, εἰ μὴ Θεὸν ἔχοι μεθ' ἑαυτοῦ, πρὸς τὸν ὄχλον μαθεῖν, τοῦτο σοφῶς εἰρηκότος τοῦ ἀρχιερέως μακρεῖα δυσὶ ἡμισυ. σκυθρωπάζουσι τοίνυν πρὸς τὸν ὄχλον τῆς Ἰησοῦ, ἵνα πληγέντες πως ἐπάρσεως σὺν ἐκείνοις ἀπέχληνται. δηλοῖ γὰρ αἰσχύνην ὁ σκυθρωπὸς ἐν τοῖς τοιούτοις ἠρεμεῖν. ὡς οὖν ὅτι τοιούτῳ λελυπημένῳ, διὰ τὸ πάλαι τὸ ἴσον ὑβρεῖν αὐτοῖς ἐμφανῶς μὴ ἔτι, λόγοις δὲ τοῖς ἐκ νόμου ὁ πιθανὸν ἔχοισιν, καὶ ἀσφόδρα γυμνοῦν αἰτιάσασθαι τὸ ἀναναίτητον. τῷ γὰρ νόμῳ, φησὶν, ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ζητουμένων προσήκει ὁ μὲν ἐκ ζητήσεως ἀκριβῶς, καὶ σαφῶς, εἰ γέγονε τὸ πρᾶγμα τοῦτο, τοῖς δικάζουσι λέγοντος, προσαλοῦς καταγείρετε τοὺς ἔτι κεκλημένους εἰς κρίσιν, καὶ πρὶν ἢ τὸν πᾶν ἐκείνων ἀκοῦσαι ῥήμασι, προχείρως τάττω ἔτω τὸ ψῆφον ἐπάγετε. ὑμεῖς οὖν ὁρᾶ φησὶν, οἱ δηλήσεσθαι ἐπάρσεως καταφρονοῦντες τὸν νόμου. γέγραπται γὰρ, ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει τοῖς γεγραμμένοις εἰς τὸ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. δι' ὧν δὲ πάλιν ἀναναγκτεῖ καταδικάζοντων τὸν δήμου τοῦ Φαρισαίων δηλῶν μόνον ὁ θαυμάσας τοῦ Ἰησοῦ, δῆλος ἦν εἶναι τοῖς πιστεύουσι συναιρόν. αἰδοῦ μὲν γὰρ ἔτι νοσῶν ὑπόζημιον, ὅπως κερδάσας τὸ ζῆλος τὸ παῤῥησίαν, γυμνοῦ ἔχ ὁρᾶσθαι τὸ εὐσεβῆ αὐτῷ πίστιν ἐφίησι, σκυθρωπῷ ἢ ὥσπερ ἀμφίῳ τῇ ὑπακοῇ προσβαλών, καθάπαξ πως ἔτι σκιαγραφοῦν Χριστῷ χαλεπὸν δι' οὖν ὅμως νόσημα νοσῶ. χρὴ γὰρ πιστεύειν ἀνυποστόλως, κεκυρωμένους μᾶλλον, ἢ ὥσπερ αἰσχυνομένους, καὶ δεδραπὴν μὲν παῤῥησίαν ὑπιτηδεύοντας, ὑπόκρισιν δέ τε προβαλλομένους τὸ δουλοπρεπῆ δηλῶ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς ἀνωτέζετο Παῦλος, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον δεῖ εἶ τὸ ὀρθοτομοῦντα τὸν ἀληθείας τὸ λόγον. καὶ αὐτὸς δέ που φησὶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀρετὴν δεδραλάμπουσάν ὑπιδεικνύς· ὃ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον, δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. λέγοντι τοίνυν· ἐγὼ γὰρ αὖθις ἀναλαβών· πρὸς ὁ τῶν Νικοδήμου λόγος· ὅτου γὰρ χάριν τοῖς τῶν Φαρισαίων φωναῖς αὐτὸς μήτε προσῆκεν μόνος λέγων, καίτοι πολλοὺς ἐχόντων καὶ ἑταίρους τὸν μιαφόνου συρήματος; ἀλλ' ἔστι δῆλον παντὶ τῷ λοιπὸν, ὡς ἐπίσης τοῖς θαυμάζοισι τὸν Χριστὸν, σωφρονίσαι μὲν ὡς, ἐπαρθέντας δὲ παραφανῆναι τοῖς οἷς ἦκεν ἐχθρῶν δικαίως ἐπάρασθαι τὸν θεόν.

Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον, καὶ ἴδε ὅτι ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγήγερται.

v. 52. *Responderunt, & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, & vide quia à Galilæa Propheta non surgit.*

Cum sis Iudæus, inquiunt, & indigena, cur Galilæorum ignorantiam sybis, & cum iis qui res nostras prorsus nesciunt absurdam opinionem sectaris? Iam cum in sacris literis Legisque præceptis haud mediocriter sis versatus, cur te præterit, inquiunt, non esse Prophetam ex Galilæa expectandum? Eò spectat sermo Pharisæorum. Rursus autem aduertendum est, quòd cùm plebem respuant ceu ignaram eorum quæ scire oporteat, eámque ob multam insciti am aspernentur, ac superbè indoctam appellent, ipsi peiore laborare insciti a deprehenduntur, nec vllo modo ab eius ignorantia differre. Plebs siquidem acceptis Christi miraculis, & fide sensim in eum collecta, modò quidem aiebat: *Christus quum venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit?* modò rursus à tam recta abducti sententiâ in sola Nazareth fallebantur quæ Galilææ adiacet, vbi educatum esse Dominum sacra prodit Scriptura, proindéque aiebant, Nunquid Scriptura dicit, quòd ex semine Dauid, & à pago Bethleem, vbi erat Dauid, Christus venturus sit? Principes verò in plebeculæ insciti am effusè cachinnantes, eamque proinde maledictam vocantes, nihilo magis illâ sapiunt. Ecce enim ipsi dicunt, *Scrutare, & vide quia à Galilæa Propheta non surrexit.* Quibus merito quis dixerit.: O qui nemini ignorantia conceditis, rudes & asperi, vbi vestri supercilij fastus, vbi sapientiæ vestigium in vobis? vbi illa quæ deceat peritos Legis intelligentia? Nihil enim ambigere oportuit de Christo, sed potius Deo credere dicenti de hoc ad Mosem: *Quia Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te.* Illud verò, *ex fratribus eorum*. quî potest non esse ex Iudæis, & ex Hierusalem? Alioquin vobis quærendi non sunt foris accusatores, ipsi per vos ipsos satis stuporem vestrum proditis. Cum enim Saluator noster Christus doceat atque apertè dicat, *Ego de cælo descendi, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*, crudelia tùm omnino machinati estis, additóque non mediocri furore, rursus dixistis, *Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos patrem & matrem nouimus? quomodo*

Ioan. 7. 31

Deu. 8. 15

Ioan. 6.

Idem. 6. 42.

Ἰουδαῖός, φησιν, ὑπάρχων, καὶ αὐτόχθων, πόθεν Γαλιλαίων ἀπειρίαν ὑπεύθυνος, καὶ τῆς ἀγνοίας πάντελὼς τὰ ἡμέτερα συνεκμαθὼν ἐκτόπως. ὁμιλήσας ὅτι μάλιστα τοῖς ἱερωτάτοις γράμμασι, καὶ τοῖς ἐκ νόμων διδασκάλοις ὑπάρχων ἀπειρῶν, πόθεν, οὐκ ἔγνως, φησὶν, ὡς οὐκ ἔστι προφήτην ἀναδοκᾶν προφήτην ἐκ Γαλιλαίων; σκοπὸς μὲν οὖν τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις ἐνυπάρχει τοιοῦτος· ἀληθὲς δὲ πάλιν ἐκεῖνο· οἱ γὰρ τοὺς ὄχλους ὡς εἰδότας ἀναδεῖν ὧν ἐγχειροῦσι διαπτύοντες, καὶ ὅτι πολλῆς λίαν ἀμαθίας καταγνώμονες, καὶ βαμμοσαπρόμυθοί τε, καὶ ἀπαγδόβιτοι ἀποκαλοῦντες ὑπερφυῶς τὴν χεῖρω κοσμοῦντες ἀλίσκονται, καὶ τὴν ἐκείνων ἀπειρίας κατ' ἀνάγκην ἐπιτρέποντες ἔχειν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ δι' Χριστὸν λεγόμενα θαύματα, καὶ συλλέγοντες ἤδη πως κατὰ βραχὺ τὴν εἰς αὐτὸ πίστιν, ποτὲ μὲν ἔφασκον· ὁ Χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ, μή τι πλείονα σημεῖα ἐκείνου ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν; ποτὲ δὲ πάλιν τὸ ὅτως ὀρθῶς ἐξελκόμενοι γνώμης, ἀπὸ μόνης ἐσφάλλοντο τῆς Ναζαρὲθ πρὸς τὴν Γαλιλαίων κατάνευσιν, ἐν ᾗ τεθράφθαι τὸν κύριον λέγεια διαρρήδην γραφή. ἔφασκόν τε διὰ τοῦτο, μὴ γὰρ οὐκ ὁ Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; ἀλλ' ἡ γραφὴ εἶπεν ὅτι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου καὶ Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται; οἱ δὲ πλατὺ γελῶντες ὅτι τοῖς τῆς δήμου ἀπαγδοβίοις, ἐπιδεεῖς δὲ διὰ τοῦτο λαλοῦντες αὐτοὺς, τὴν ἐκείνων ἀγροίας οὐκ ἠσθάνοντο ἐμμένοντες. ἰδοὺ γὰρ καὶ αὐτοί φασιν, ἐρεύνησον, καὶ ἴδε ὅτι οὐκ ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγήγερται. εἶπον δ' ἂν ἐγὼ πρὸς αὐτοὺς ὅτι τούτοις δύλογος κεκινημένῳ, ὧ ὅ νικᾶν ὀφείλουσα ἀπαγδοβία προδεχομένους σοφοὺς, ἄτυκτοι, καὶ σκληροὶ, πολλῆς τῆς ὑμετέρας ἀφρύος καύχημα σοφίας ἴχνος ἐν ὑμῖν; πολλὴ δὲ τοῖς νομομαθέσιν ἡ παρέπουσα στύφεσις; ἐγὼ γὰρ ἐνδοιάζειν ἐγχειρῶ ὅτι πᾶν σωτῆρι Χριστῷ, καταπείθεσθαι ἢ μᾶλλον ὅλως αἰσθανομένοις τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ λέγοντι πρὸς αὐτὸν πρὸς τὸν ἅγιον Μωσέα, ὅτι προφήτην αὐτοῖς δικάσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σε. ὃ δὲ, ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, πῶς ἐγὼ πάντως εἶναι χρεών ἐκ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὄχι Ἱερουσαλήμ; ἀλλ' ὡστε τὸν μὲν ἀγαθὸν οὐ δεήσεσθε κατηγόρων, αὐτοὶ δ' ἑαυτοῖς ἀσυνέτως ἐξελεγχθήσεσθε. διδάσκοντος μὲν γὰρ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ διαρρήδην εἰπόντος ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· πρὸς μὲ τότε διελογίζεσθε, ἀγανῶν δὲ τοῦτο τὸ μίσος ἀποδίδοντες, ἐλέγετε πάλιν, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέ-

ρα; πῶς νῦν λέγετε ὅτι ἐκ τῆς ἀνωθεν καταβέβηκε; A
ἢ ὑμεῖς ὡμολογήκατε εἰδέναι σαφῶς τὸν Ιωσὴφ
τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, ἥτις που πάντως τὸν
υἱὸν ἀπὸ ῥίζης ὅπερ ἐστὶν ἐξ Ισραὴλ· πῶς οὖν Γαλι-
λαῖον εἶναι φατὲ τὸν ἐξ Ιουδαίων; πῶς ἀλλογενὴς ὁ
ἐξ Ισραὴλ; ἀνὴρ γὰρ ὃς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τεθραμμένος
χώρᾳ, καὶ χρόνους ἐνδιατρίψας ἱκανούς, τοῦτο δὲ πάν-
των, καὶ τῶν ἡμῶν ἐξέτασιν, καὶ τὸν ἐξ Ισραὴλ, ἐπεὶ ὃ
κωλύον ἐστὶν Ιουδαῖον εἶναι ὁ ἡμῶν τὸν ἐκ Γαλι-
λαίας ὁρμώμενον, εἰ ποθὲν τὴν Ιουδαίων ἀφίκοι- B
το χώραν. εἰκῇ οὖν ἀρα ὃ λέγει τοὺς οἰηθέντας
Φαρισαίους περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ὅτι
ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγήγερται. μᾶλ-
λον γὰρ ἔδει ζητεῖν πῶς δὴ εἴη Γαλιλαῖος ὁ ἐξ Ιου-
δαίων, ὅτου τε λοιπὸν σύνοιδε τὸν ἐκ Ναζαρὲθ ἀ-
ναστρεφόμενον, καὶ μὴ ἀφ' οὗπερ τῆς πίστεως ἀπορραίνειν.
ὑποπτευτέον δὴ πάλιν ὡς ὑδαμόθεν ἔχοντες ὑπο-
σκήπτεσθαι τοῖς θαύμασι τοῖς παρ' αὐτοῦ, κρύφα ποθὲν
ἀκροπάτου ἠκηκοότες δυσμένειαν, ἀπὸ μόνης αὐ- C
τῆς λέξεως τοῦ χώρου, ἐπεὶ καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἦν Γαλιλαίας
καὶ τὴν εὐσέβειαν αὐτοῖς ὑποπτεύοντες. λελυμένης οὖν
ἀρχὴ τῆς ἐντεῦθεν αὐτοῖς ὑποψίας, ἡ πίστις αὐτῆς
λοιπὸν οὐκ ἀμφίβολος εἶναι πόθεν σοφοί.

nunc ait de cælo descendi? Cuius itaque apertè confessi estis nosse vos patrem & matrem, noueratis vtique hunc esse ex radice Israel. Quomodo igitur Galilæum hunc esse dicitis, qui ex Iudæis est? quomodo alienigena, qui est ex Israel? Nam educatum esse in regione Galilææ, ibique aliquo temporis spatio commoratum esse, id non prorsus eum excludit, quominus ille qui ex Galilęa venerit sit genere Iudæus, si in Iudæorum regionem aduenerit. Pharisæos ergo qui sibi sapere videntur, stultum est dicere de Seruatore nostro Christo, quòd ex Galilæa Propheta non surrexit. magis enim quærere decuit quo pacto Galilæus esset, qui ex Iudæis esset, sicque deinceps animo perpendere educationem quæ fuerat in Nazareth, nec propterea fidem abiicere. Obseruandum est verò rursus cum nulla ex parte miracula eius, licet summo instigati odio, reprehendere possint, à sola regione illi contradicere, suspicantes eum esse Galilæum. Quare sublata inde omni suspicione fides citra controuersiam & dubitationem erat, si tantillum sapere potuissent.

Πάλιν οὖν ἐλάλησεν ὁ Ιησοῦς αὐτοῖς λέγων, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

cap. 8. v. 12. *Iterum ergo loquutus est eis Iesus, dicens, Ego sum lux mundi.*

Ὡς καθ' ἑλέγομεν πρέποντα τοῖς περὶ τὴν ἑορτὴν γε-
γραμμένοις πεποιῆσθαι τὸν λόγον τὸν Ιησοῦ, ὅτε κατὰ
τὴν ἐσχάτην ἡμέραν εἰστήκει βοῶν, εἴ τις διψᾷ, ἐρ-
χέσθω πρὸς μέ, καὶ πινέτω· ἐπειδὴ χαρμάρρους ὁ
Μωσέως διεμέμνητο λόγος· οὕτω δὲ νῦν ὑπὸ καιρῷ
ταύτην ποιήσασθαι τὴν ἐξήγησιν, καὶ τῇ τῶν πραγμά-
των φύσει χρεωστουμένην. ὅπερ γὰρ σύνοιδε φερόντως τοῖς
ὄχλοις ἐπιτάττον τοὺς διδασκάλους, καὶ τοὺς ἡγουμένους
τοῖς ἡγουμένοις νοσοῦσι τὰ πολλὰ πλήθη, μιᾷ τῇ
εἰκαίᾳ νυκτὶ τῆς ἀμαθίας περιεστοιχισμένους, καὶ ζη-
τοῦντας μὲν ὑπ' ἐπιχθονίου τὸ ἐπ' αὐτοῖς μυστήριον, διεί-
σοντας δὲ τὸ πολὺ πάνυ σκότος, τὴν αἰτίαν ὥσπερ τὴν D
ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἀσυνεσίας εἰς μέσον ἄγει, βοῶν· ἐγώ
εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ἅπαντας, φησὶ, τῆς ἀγίας
ἰόντες γραφῆς, καὶ τὰ ἐπ' ἐμοὶ δηλοῦντα προφητῶν εἰ-
ρηκότα βασανίζετε οἰόμενοι, πολὺ τῆς ὁδοῦ τῆς ζωῆς
διημαρτηκέναι. καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν
ὑμῖν ὁ τὰ κεκαλυμμένα μυστήρια, καὶ πάντα κατα-
φωτίζων τὸν κόσμον ἥλιος δίκην εἰς τοὺς τὸν διχομέ-
νων αὐτὸν καταλάμπων καρδίας. τὸν γὰρ ἔχοντα
φῶς ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον καὶ νοητὸν ἀνάγκη πάν-
των ἐν σκότει περιπατεῖν, καὶ πολλοῖς ἀφ' οὗπερ

Quemadmodum dicebamus Iesum verba fecisse congruentia cum his quæ de festo scripta sunt: cum videlicet vltimo die stetit clamans, *Si quis sitit veniat ad me, & bibat*: quia in effato Mosis mentio torrentis erat: ita nunc quoque valde opportunam & qualitati naturæque rerum debitam dat expositionem. nam quia insanientes videbat cum plebe ipsos doctores, eademque velut ignorantiæ nocte & caligine obsitos, & conantes mysterium de eo quærere, sed nihil tamen planè proficientes, ipsorum stuporis & tarditatis velut causam in medium affert vociferans, *Ego sum lux mundi*: omnem, inquit, percurrentes Scripturam, & dicta Prophetarum de me examinare diligenter vos rati, multum à via vitæ deflexistis: neque mirum, cum non sit in vobis qui reuelet mysteria, & omnem mundum illuminet instar solis, in excipientium eum corda irradians. Alioqui necesse est vt qui non habeat in se lumen diuinum & intelligibile, omnino in tenebris ambulet, & sic in magnas

absurditates impingat. Quòd autem vnigenitus sit lux natura suâ, vt qui ex luce secundum naturam, Deo videlicet ac Patre effulserit, in primo libro fusè ostendimus, prępposito dicto, *Erat lux vera*. Obseruandum porrò, cum se dicere lucem, nõ peculiariter aut definitè Israelitarum, sed vniuersi mundi, idque hanc ob rem ait esse verissimum. Ipsum enim esse dicimus, qui toti naturæ lucem immisit intelligibilem, & velut aliquam sementem omni homini ad ortum vocato conuenientem inserit intelligentiam, iuxta id quod dictum est de illo: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Quanquam altius quiddã latere in verbo existimo. Nam nisi dictum tale quid in se habeat, satis erat dicere, Ego sum lux: quia verò *mundi* adiecit, tale quid innuere velle reor. Erat in sola Iudæa notus Deus, & in solo Israel magnum nomen eius: reliquam terram alta quædam tegebat caligo, nemine in mundo diuinam & cælestem lucem habente præter vnum Israel. Sed tunc tẽporis tanquam vniuersis simul gẽtibus in hoc mũdo à cognitione Dei seclusis, seorsimque suum locum tenentibus, genitus est populus Domini, pars eius, funiculus hæreditatis eius Israel: sic rursus in vniuersum orbem sole intelligibili inuecto, & lumine Israelitis decedente, gentibus verò appellente, extra vniuersa Israel repertus est. Quippe dum expectant lucem, factæ sunt illis tenebræ, iuxta id quod scriptum est, operientes lucem, in nocte ambulauerunt. Non est igitur de nihilo quod Seruator Pharisæos alloquens ait, *Ego sum lux mundi*. Eleganter enim minatur se discessurum ab Israel, translaturum in vniuersum mundum suam gratiam, & aliis iam cognitionis Dei radios expansurum. Sed animaduertendum est quomodo apud audientes cum homo cernatur, & in carne, non dicat, *in me est lux*, sed, *Ego sum lux*, ne quis in duos filios diuidat Christum
1.Cor.8.9 post Incarnationis dispensationem. *Vnus enim Dominus* IESVS CHRISTVS, vt Paulus ait, & ante carnem, & cum carne, & vnus ac solus in veritate Filius ex Deo Patre Verbum: & quando factus est homo, nequaquam mutilatum fuit illud quod ex muliere assumpsit templum: eius enim proprium corpus, omninoque diuidere Christum post Incarnationem secundum filiationis rationem,

A ἐκδεικνὺς λέγει τοῖς ἀποπήμασιν. ὅτι ὁ φῶς κ᾽ φύσιν ἐστὶν ὁ μονογενὴς, ὡς ἐκ φωτὸς τοῦ κ᾽ φύσιν αἰαλάμψας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐν ᾧ μακρῷ νῦν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, ῥητῷ προτεθέντος, ὡς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. ἀξιόπιστον δ᾽ πάλιν ὅτι φῶς ἑαυτὸν εἶ φησιν οὐκ ἰδίως ἢ ἀφωρισμένως τ ἐξ Ισραὴλ, ἀλλ᾽ ὅλου τ κόσμου, καὶ προσῆμα μὴν ἐκ τούτου φησὶν ἀληθέστατον. αὐτὸν γὰρ εἶ φαμὲν τ ὅλῃ τῇ φύσει τὸ νοητὸν ἐκλάμπειν φῶς, κ᾽ ὥσπερ τινὰ σπέρματος καταβολὴν πάντι τῷ κεκλημένῳ προς ἡμέραν τ ἀνθρώπων προφέρουσάν ἐστι σύνεσιν, κ᾽ τὸ εἰρημένον περὶ αὐτ. ἰδοὺ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τ κόσμον· πλὴν οἶμαί τι ἐν λόγῳ εἶ καταχεῖσθαι πικρόν. εἰ γὰρ μή τι τοιοῦτον ὠδίνει εἰρημένον, ἔδει μόνον εἰπεῖν, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς. ὅπερ ἢ τ κόσμου προσέθηκεν, εἶμαι δ᾽ τι τοιοῦτον αὐτὸν ἐπαμύνεσθαι κ᾽ νῦν ἐθέλει. ἰδοὺ μὲν γὰρ ἐν μόνῃ τῇ Ιουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Θεὸς, ἐν μόνῳ ἢ τῷ Ισραὴλ μέγα τ ὄνομα αὐτ, βαθεῖς δὲ ὥσπερ τ ἑτέραν ἅπασαν γῆν κατεπίμπλα σκότος, οὐδενὸς τ ἐν τῷ κόσμῳ τ θεῖόν τε κ᾽ ὑγρὸν ἔχοντος φῶς, πλὴν ὅτι μόνου τ Ισραὴλ. ἀλλ᾽ ὥσπερ τ πλοίοις δὲ πάντων ὁμοῦ τ ἐθνῶν τῶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ τῆς γνωστοῦ ἐξωκισμένων, κ᾽ ὥσπερ ἐν ἰδίᾳ τινὶ τάξει κειμένων, ἐλαχεν ὁ Θεὸς κύριος, μερὶς αὐτ, κλῆρος κληρονομίας αὐτ Ισραὴλ. οὕτω πάλιν ἐφ᾽ ὅλον τ κόσμον ὑ νοητῦ μεταβάντος ἡλίου, κ᾽ ἀπάραντος μὴν τ ἐξ Ισραὴλ τὸ φωτὸς, μεθορμίζομαί γ᾽ πως ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν, ἐξῶ τ ὅλων ὁ
D Ισραὴλ νῦν εἰσκεκ. ἀπειλοῦμενᾶτων γὰρ αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, κ᾽ ὃ γεγραμμένον. μέλλοντες αὐχεῖν ἐν ἀφεσίᾳ προεπατήσαμ. ὑ μάτην οὖν φησὶν ὁ σωτὴρ τοῖς Φαρισαίοις προσλαλῶν, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τ κόσμου· ἀπειλῇ γὰρ δίκαιος ὡς ἐπομασήσεσθαι μὴν τῷ Ισραὴλ, μέλλοντος ἢ τ χαλεπὸν ἐφ᾽ ὅλον ἤδη τ κόσμον, καὶ ἐφαπλώσει λοιπὸν ἑτέρους τινὰς τ γνωστοῦ ἀκτῖνας. ἐπιτηρητέον ἢ ὅπως, καὶ τοι πρὸς τοῖς ἀκροωμένοις αὐθεντικὸς τὸ ῥῆμα, κ᾽ μὴ σαρκὸς, οὐκ
E ἐν ἐμοί φησι τὸ φῶς, ἀλλ᾽ ἐγώ εἰμι, ἵνα μή τις εἰς ἐμὲ δυάδα σχίσῃ μίαν Χριστὸν μὴ τ σχὰς τ σωματοποιίας οἰκονομίαν· εἷς γὰρ κύριος Ιησοῦς Χριστὸς, ὡς ὁ Παῦλός φησι, κ᾽ πρὸ σαρκὸς, κ᾽ μὴ σαρκὸς, καὶ εἷς, ἐν μονογενὴς ἀληθείᾳ υἱὸς ὁ ἐκ Θεοῦ πατὴρ λόγος, καὶ ὅτε γέγονεν ἀνθρωπος οὐκ ἐν μέρει τεθέντος τοῦ ἐκ γυναικὸς ληφθέντος ναοῦ· αὐτὸ γὰρ ἔσχεν τὸ σῶμα, κ᾽ ὃ σχετὶ μὲν ὅλως μὴ τ σαρκωσιν, κατὰ γε τ τ ὑποστατικὸν λόγον, δυσφη-

μίας ὅλης ἀμοιρές. πλὴν ἰστέον, ὅτι καὶ σὰρκα λέγοντες, ὑ μόνῃ σαρκὶ περιβεβλῆσθαι φαμὲν τὸν τῦ Θεοῦ λόγον, ἀλλ' ὁ τῇ τῆς σαρκὸς ὀνόματι τὸν πάντα δηλοῦμεν ἄνθρωπον.

piaculo non vacat. Sciendum tamen quòd quamuis incarnatum esse dicamus, non sola carne indutum significamus Dei Verbum, sed in carnis nomine omnem denotamus hominem.

Ο ἀκολουθῶν ἐμοὶ, ὑ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

Υποπίπτει πάλιν αὖθις πρὸς ἀκρόασιν ὁ λυτελῶς θεραπεῦσαι φιλῶν, καὶ παιδαγωγίας μᾶλλον ἐπιλέγων τοῖς αὐτῶν δόγμασιν, ἢ πᾶσι σφῶν αὐτοῖς ἀμαθίας ἀκολουθεῖν ἐλευθέρους, καὶ αὐτῆς τ' αἰωνίου περιφανῶς ζωῆς. ὅσον γ' πιστεύουσι αὐτῷ μεγονόσι προσοίσειν τὸ ὠφελεῖν, ἐπιδείκνυσιν, ἐπεὶ περ ὅτι καὶ φύσιν ἀγαθὸς, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. ὅπερ γ' ἤδη πάλιν αἰνιττόμενος ὡς Θεὸς, εἰκόνι παραγμῷ ἐρμηνευτέρᾳ συναναπλάττει τ' λόγον, καὶ ἐκ τῶν προγόνοις συμβεβηκότων, ὅτι πρὸς πολλῆς αὐτοῖς ὠφελείας ἠμέσπασε τὸ ἀκολουθεῖν ἐθέλειν αὐτῷ, διηγορεύει σαφῶς. γέγραπται γοῦν ὡδὶ πῶς ἔχ Ισραὴλ, ὅτι καὶ ἐπήγασεν αὐτοῖς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ ὅλην τ' νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. ὅτε γὰρ τὴν πλατεῖαν διεβάδιζον ἔρημον, πρὸς τ' τ' ἐπαγγελίας εἰσπέχοντες γῆν, νεφέλη μὲν αὐτοῖς ἐν μέρει τ' ἡλιακὴν ἀποθαλάττουσα φλόγα καὶ βούλησιν δηλονότι τ' θείαν, ὁρᾷ δίκην ἐπήρτητο· σύλεος δὲ ἡγεῖτο πυρὸς τ' νυκτὸς μαχόμενος σκότει· καὶ προσελαύνοντι καθαπολουθοῦντες πυρὶ, τὸ πλανᾶσθαι διέφυγον, καὶ κατευθὺ τ' δι' ἥλιος ἐφέροντο γῆς, οὐδὲν ὅλως νυκτὸς, ἢ σκότους φέροντίζοντες. ὅπως ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ κατ' ἴχνη βαίνων τῆς ἐμῆς διδαγμῷ, ἔσται μὴ ὁδεύων ἐν σκότει, τὸ δὲ φῶς τ' ζωῆς ἐποκερδήσῃ, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐπ' ἐμοὶ μυστηρίων πίστιν ἀποκάλυψιν χρέος ἀγωγεῖν δυναμένην αὐτὸν εἰς ζωὴν τ' αἰώνιον. τεχνίτης δὲ πάλιν εἰς λόγους ὁ κύριος, ἀλλοιοῦντας προσπερίπτῃ μὴ ὁδεύοντας ἀπὸ τοῦ γυμνότερον λέγειν ὅτι καὶ μένουσιν ἐν σκότει, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπειθείας ἐν τοῖς ἀνήξονται· ἔφη γ' πάλιν ἑτέρῳ τοῦτο λέγων δι' εἰσκεται μεταφρέσας ὅπως ὁ χρηστότερον τ' λόγου τ' δυναμιν. δι' ὧν γὰρ ἐν θάδε τῷ αὐτῷ καλοκαλουθεῖν ἠρημένῳ ἕξειν τὸ φῶς τ' ζωῆς ἐπαγγέλλεται, ταῦτα τούτων αὐτοῖς ἐναντιοῦται δηλοῖ περιεσαλμένως, ὡς ὁ ἐναντίως πεπαιτυμένοις, καὶ φωτὸς ἔξοισιν ἐρημίαν τῆς πρὸς ζωὴν αὐτοῖς ἀπαχθείσης ἰσχύοντος. ἢ γὰρ ὑ πᾶσι καταφανὲς, καὶ ἀναμφιλόγως παραδεκτὸν, ὅτι τοῖς βίου μεῖον ἀποφύγοισι συμβαίνει ἀναίσχυντον ὅ ἐναντίον; ἵνα οὖν

Vndequaque cohortatur eos ad salutaria capessenda, & mandatis eius obsequendum potiùs quam in sua ipsorum cęcitate manentibus ęterna vita carendum. Porro ei credentibus quanta sit accessura vtilitas demonstrat. Est enim naturâ bonus, & omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem venire veritatis. Cæterum quia vt Deus nouerat illos rursus contradicturos, antiquiori rerum imagine sermonem adumbrat, atque ex iis quæ maioribus acciderunt, clarè pronunciat è re ipsorum futurum maximè, si eum sequantur. Scriptum igitur est de Israelitis, eos interdiu nube deductos fuisse, tota verò nocte in illuminatione ignis. Nam cum solitudinem peragrarent, in terram promissionis pergentes, nubes interdiu Deo ita volente solis æstum retundens, tecti alicuius instar eorum capitibus imminebat: nocte verò columna ignis cum tenebris pugnans eos deducebat, cúmque præuium & ducem ignem sequerentur, nullo modo aberrabant, sed rectà in terram promissam ferebantur, nihil noctem aut tenebras curantes: Sic qui sequitur me, hoc est vestigia meæ doctrinæ insistit, nusquam in tenebris erit, sed lumen vitæ lucrabitur, nimirum mysteriorum de me reuelationem, quæ potis sit eum ad æternam vitam perducere. Cautus autem sermonum artifex Dominus iam tumentes & efferatos Pharisæos non irritat, nudè & simpliciter dicens, quia manebunt in tenebris & in sua peruicacia morientur, sed rursus hoc alio modo efferens, vim sermonis ad meliora vertere comperitur. Nam per quæ hoc loco ei qui se securus fuerit, vitam æternam pollicetur, per hæc eadem innuit implicitè eos qui sequi se recusauerint, lucis quæ ad vitam ducere potest priuationem passuros. Nunquid enim omnibus manifestum & indubitatum est, quibus bene esse non est cordi, necesse eis esse vt contrarium eueniat? erat igitur

Saluatoris

Saluatoris noſtri ſermo verus; & quod eo artificioſè ordinatum nequaquam ambiguum.

A Ἀρα τῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ λόγος ἀληθὴς, ἢ ὃ ἀφ' ἑαυτῦ τέχνης οἰκονομηθὲν οὐκ ἀμφίβολον.

v.13. *Dixerunt ergo ei Phariſæi, Tu de teipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum.*

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι, σὺ περὶ σεαυτῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

Hebetes admodum & tardi Phariſæi, atque ad comprehendendam Domini deitatem indociles. quippe iterum errant propter carnem, nihilque præter ea quæ obuerſantur oculis ſibi repræſentãt. Cum enim viderent Dominum vti verbis homine maioribus, ad huc tamen communem hominem concipiunt, dignitatem deitatis non cernentes, nec intelligentiæ oculum aperientes ad cernendum Emmanuel. Cui enim conueniat dicere, *Ego ſum lux mundi*, niſi ei vni tantum qui naturâ ſuâ Deus eſt? quis vnquã ſanctorum Prophetarum in talem vocem prorumpere auſus eſt? quis ſanctorum Angelorum talia verba fecerit, ex omni euoluta ſacra ſcriptura nobis probent. Verùm nulla ſalutarium rerum habita ratione contradicendi ſtudio cupidè feruntur in id quod vnum ſciunt, dicacitatem videlicet. Eum enim perſtingunt quaſi non ſit lux mundi, eius dictum incuſantes, nec verum eſſe teſtimonium aſſerentes. Acuti enim ad malum ſunt, ſed in rectè faciendo rudes & imperiti; & euerſuros ſe eius teſtimonium ſibi perſuadent ex ſola & ſimplici quæ apud nos inualuit conſuetudine, non ex Legum placitis ac conſtitutionibus illud abrogare ſtudentes. Doceant enim vbinam Lex irritum velit eſſe alicuius de ſe teſtimonium. Graue enim eſt ac minimè ferendum vt aliquis res præclaras & eximias deprædicet ac conteſtetur. Et ſapientiſſimus Prouerbiorum author, *Laudet te*, inquit, *vicinus, & non os tuum: alienus, & non labia tua.* Verùm quod quis de ſeipſo teſtatus ſit, non continuò à veritate abſonum comperitur; Prodeat enim Phariſæorum aliquis in medium, & dicat, quid beato Samueli faciamus præclarè & magnificè conteſtanti. Nam Iſraelitis reſpondens ait: *Teſtis Dominus in vobis, & teſtis Chriſtus eius hodie in hac die, quia non inueniſtis in manibus meis quicquam.* At ſi Lex vetabat quominus de ſe quiſquam teſtaretur, quomodo quæſo eam pro nihilo habuit Samuel, quum Scriptura diuina de ipſo dicat: *Sanctus erat Moyſes, & Aaron in Sacerdotibus eius: & Samuel*

Pro.27.2

1.Reg.12.

Pſal 8.6

Νωθὴς καὶ βραδυμόους ὁ Φαρισαῖος, καὶ δυσαγώγως λίαν εἰς τὸ δυὰ αὖ καὶ πιδεῖν τὸ τῦ κυρίυ θεότητα. πλανᾶται δὲ πάλιν ἀφ' ἑαυτῦ τὰ ἄρχα, καὶ πλέον οὐδὲν τῶν ὁρωμένων φαντάζεται. πολὺ γὰρ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἐνθεωρυμένοις ὀφθαλμοῖς τοῦ ἀνθρώπου μείζονα καὶ ὑπερφυᾶ βλέπων, οὐδὲ τὸν τῆς ἀληθείας μύστην ὀφθαλμὸν τοῖς ὃ ἐπανοίξας τὸ Ἐμμανουὴλ. τίνι γὰρ ἂν ἁρμόσοι τὸ λέγειν, ἐγώ εἰμι τὸ τῦ κόσμυ φῶς, εἰ μὴ ἑνὶ καὶ μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ; τίς τῶν ἁγίων προφητῶν τοιαῦτα εἰπεῖν ἀπετόλμησε φωνὴ; ποῖος δίκαιος τῶν ἀγγέλων τοιοῦτον ἔρρηξε λόγον, ὅλως δίκαιον τὸ ἀπενθυσον προσποιήσασθαι γραφὴν, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων προφερομένοις λόγων αὐτὸ διὰ τῦτο δηκνύτωσαν. ἀλλ' οὐδένα τῶν ἀναγκαίων πιθανὸν λόγον, ἀντερῶ ὅτι πρέπει λογίζονται, καὶ ἐπ' ὀκνῷ χωρῆσαι θερμῶς ὁ μόνον ἰσασιν ἀκριβῶς, τὸ δὲ φιλοσοφίας ἐξ κλημα φημι. δηλοῦσι γὰρ ὡς οὐκ ὄντα ὁ φῶς τῦ κόσμυ κατηγορῶντες ὃ πρὸς αὐτῶν λεγόμενον, οὐκ εἰδότες τὰληθῆ τῦ μαρτυρίαν δηλοῦμενον. σφοὶ γὰρ εἰσι τῦ κακοποιῆσαι, ὃ δὲ καλῶς ποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν, διὰ τὸ πέφυκέν τε καὶ σφόδρα κινδύνως ἐπιλαμβανόμενοις δυὰ σθαι τὸ μαρτυρίαν αὐτῦ, ἀπὸ φιλίας καὶ μίσους τὸ περὶ ἑαυτῶν σωτηρίας, οὐκ ἐκ τομικῶν ἐθῶν ἀκριβῶς ὑπιχνεῖν τες αὐτοῖς. πολὺ γὰρ ὁ νόμος διδασκέτω πάλιν, ἀβέβαιον εἶναι φησι τινὸς μαρτυρίαν περὶ ἑαυτῦ· φορτικὸν μὲν γὰρ πως ὄντι, καὶ οὐκ οἰκεῖον ἑαυτὸν ὅτε τισὶ ὃ ἴσα τῶν ὄντων τυχὸν ὑπιμαρτυρῆν αὐτῷ τὰ ἐξαίρετα. καὶ γοῦν ὁ Σοφώτατος προοιμιαστὴς, ἐξ κωμιαζέτω σὲ φησιν ὁ πέλας, καὶ μὴ ὃ σὸν στόμα, ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χείλη· πλὴν ὑ πάντως διεψευσμένον ὁρᾶται ὃ ἐπὶ τῦ τυχὸν περὶ αὐτῦ λελεγμένον. εἰκέτω γὰρ ἡμῖν τὰ Φαρισαίων εἰς μέσον, εἶτα τί δράσωμεν διδασκέτω τὸ μανάριον Σαμουὴλ ὲ ἑαυτῷ μαρτυροῦντα τὰ κάλλιστα. ἐξαίρετον γὰρ πᾶσι τοῖς ἐξ Ισραὴλ ἀπολογούμενος, καὶ λέγων· μάρτυς κύριος ὲ ὑμῖν, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτῦ σήμερον ὲ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτι οὐχ εὑρήκατε ὲ τὰς χεῖράς μου οὐδέν. ἀλλ' εἴπερ ὁ νόμος ἑαυτῷ μαρτυρῆν ἕνα διεκώλυε, πῶς εἶπέ μοι πρὸς οὐδένα αὐτὸν ἐπαῖσαι ὁ Σαμουὴλ, κεῖται τῆς

ἡλίας γραφῆς λεγούσης πρὸς αὐτὸν· ἄγιος ἐὼν Μωσῆς, καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν. ἐπεκαλεῖτο τὸν κύριον, καὶ αὐτὸς ἐπήκουεν αὐτῶν· ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. ἐφύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. ὁρᾷς ὅτι συνεπλάκη τῷ μακαρίῳ Μωσῇ ὡς συντρέχουσαν ἔχων ἐκείνῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς ἀκριβὴς νομοφύλαξ μαρτυρεῖται δηλονότι τῷ πνεύματι; πῶς οὖν παρέβη τὸν νόμον ἑαυτῷ μαρτυρήσας, εἴπωμέν τις ἄν; ἀλλ' οὐ παρέβη. μαρτυρεῖται γὰρ ὡς φυλάσσων, καὶ μεμαρτύρηκεν ἑαυτῷ. νόμος οὖν ἐστὶ τὸ μαρτυρεῖν ἑαυτῷ τὸ ὄντων οὐδένα κωλύειν. πῇ γοῦν τούτοις ἐφησυχάσω, ὅτε μοι ἴδιον λέγοντα τὸν μακάριον Δαβὶδ, κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά· ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτό φησιν ὁ μακάριος Ἱερεμίας, κύριε παντοκράτωρ, οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' ἐφοβούμην ἀπὸ προσώπου χειρός σου. Παῦλος δὲ πάλιν ὁ σοφώτατος, κἂν πεπαιδευμένος τὰ πατρῷον νόμον, καθάπερ οὖν καὶ αὐτός που διεμαρτύρατο, οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ συνοίδα, φησὶν, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. λεγέτω δὴ καὶ ἐγκαλούμενος ἐφ' ἑκάστῳ τούτων ὁ Φαρισαῖος, σὺ περὶ σαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· εἰ μὴ ὅτι μάλιστα τοῖς ἐπιλήμοις αὐτοῦ μὴ παρατυπτομένοις τὸ πρώτων διανοητὴ, ὃ καὶ τὰ ἄλλων τὰ χείριστα φρενοπλανεῖ. πλὴν οὐκ ἔνι λέγειν ἀναβαλλόντας εἰσαῦθις, ὡς οὐκ ἀναγκαία μὴν οὐ νομικὴν σοι παλαιότητα ἡ Φαρισαίων ἀντίρρησις, ἀπὸ δὲ μόνου πεποιημένη τοῦ κρατοῦντος ἐν συνηθείᾳ, καὶ τοῦ μὴ παρέπειν δοκοῦντος τοῖς ἐπιφανέσι τὸ ζῆπον· λοιδορεῖ δὲ μᾶλλον ὅσον ἡ ἀντίρρησις νομικὴ, ἐπισκοτεῖσθαί που τοὺς ἤδη χαυνιζομένους, καὶ ὅτι προσήκει πιστεύειν ἀναπεπεισμένους. δήπουθεν γὰρ ὡς οὐκ ἀληθεύοντα καὶ τὴν εἰρημένων ἀρετὴν ἀποφαίνοντες πίστιν, οὐδὲ φῶς καὶ ἀλήθειαν εἶναί φασι, τὸν ἐκ τῆς δυσφημίας ὄλεθρον ταῖς ἑαυτῶν ἐπιστομοῦντες οἱ δύσφρονες κεφαλαῖς.

A increos qui innocant eum. Innocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos. in columna nubis loquebatur ad eos. Custodiebant testimonia eius, & præcepta quæ dedit illis. Cernis vt vnà cum beato Mose coniungatur, quippe qui simili virtute fulgeat, & vt accuratus Legis obseruator per Spiritum asseratur? Quomodo ergo Legem trangressus est, inquiet aliquis, cum id de seipso testatus sit? Sed non transgressus est: Testatus enim est vt qui eam obseruet, & testatus est de seipso. Lex ergo neminem prohibet de seipso testari. Porrò quid dicemus, cum beatum Dauidem audiemus dicentem: *Domine Deus meus, si feci istud, si reddidi retribuentibus mihi mala.* Quin & beatus Hieremias, *Domine omnipotens, non sedi in concessu ipsorum ludentium, sed metuebam à facie manus tua.* Paulus verò sapientissimus, licet patriam Legem cumprimis edoctus, vt & ipse alicubi testatus est: *Nihil enim mihi conscius sum*, apertè vociferatur. Dicat ergo de vnoquoque istorum Pharisæus, Tu de teipso testaris: Testimonium tuum non est verum, licet iis qui rerum omnium Dominum incusare non verentur, pessima quoque in alios patrandi latam viam aperiat. Ceterum, vt quæ iam attulimus denuò repetamus, dicimus necessariam non esse illam quam Pharisæi ex legalibus præceptis hauriunt obiectionem, sed ex sola inueterata consuetudine & morum conuenientia quadam desumptam, & obiurgandi studio compositam, quæ fallit eos qui iam suspiciunt, & ad credendum sunt inducti. Eum enim tanquam non vera dicentem proscindunt, fidémque dictorum corrumpentes, neque lucem esse veram aiunt, ex hac impia deblateratione suis capitibus miseri creantes perniciem.

Psal. 7. 5.

Her. 15. 17.

1. Cor. 4. 4.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω.

Τοῦτ' ὀνειδίζει τὴν φύσιν καὶ ἀληθῶς ἑαυτὸν φάσκοντος εἶναι τοῦ Χριστοῦ· ἐγὼ γάρ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, διαῤῥήδην αὐτοφώνῳ· διενηνεγμένως πάλιν αὐτὸν ἡ φιλαίτιος τῶν Φαρισαίων φήμη πλήθους.

v. 14. *Respondit* IESVS, *& dixit eis: Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum; quia scio vnde veni, & quò vado.*

Dicentem Christum se lumen esse mundi ex natura ac verè (*Ego enim sum lux mundi*, palam clamabat) temeraria Pharisæorum turba mentiri autumabat.

Neque enim intelligebãt oppidò mentis inopes; quòd vbi quis suam nobis enarrat naturam, & quæ sibi substantialiter insint exponit, interpretari debemus eum id non per iactantiam facere, aut inanem gloriam captare, sed potius id quod est verè explicare. Exempli gratia, Si Angelus dicat, Ego Angelus sum, suam indicans naturam; vel homo id quod sit ostendens inquiat, homo sum: atque ideò, siquis solem loquentem inducat, & ipse de sua natura docens hæc proferat, Ego percurcurrens cælestem orbem illustre lumen mortalibus præfero: non erit quisquam qui putet eum falsa de se prædicare, sed id quod reuera sit per naturam, ostendere. Sic quamuis Seruator noster Christus se lucem esse dicat, verum tamen dicet, neque tamen idcirco de alieno gloriari comperietur. Multi ergo præ insciția non intelligentes Emmanuelem, eum inaniter gloriari opinantur, tanquam verò vni ex nobis malignè dentem infigunt, neque ei qui mentiri nescit dicere exhorrescunt, Testimonium tuum non est verum. non enim inuentus est dolus in eius ore, vt scriptum est. Sed necesse est eos à veritate & recta ratione longè aberrare, qui Dei ac Patris Filio impiè mendacium adscribere non verentur. Verum enim est, inquit, testimonium meum, etsi ego testimonium perhibeam de meipso. Homines siquidem præclara quæque sibi interdum assumere solent, quibus reipsa carent. nam prona est in malum natura. Ego verò non possum vlla terrena contage affici, noui enim vnde sim, lumen de lumine videlicet, ac Deus verus de Deo Patre vero, naturam habens omnis infirmitatis immunem. Etsi enim homo factus sum, inquit, nimio erga homines amore, non ideo tamen diuinæ dignationis expers comperiar, maneo verò etiamnum id quod sum per naturam, nempe Deus. Cuius rei argumento est certissimo, quòd scio quò vadam, ascendam enim in cælum ad eum ex quo sum Patrem. quod nemo dixerit vnquam competere vni è nobis homini, sed vero naturâ suâ Deo, quamuis homo factus sit. Itaque istud, *noui ego vnde sum*, Filium esse ex Patre per naturam indicat. Illud verò, *quò vado*, diuinæ potestatis est

A ἡ γὰρ ἥδεσαν ἀσυνετοῦντες ἀνθρωποι, ὅτι τὴν ἰδίαν
ἴνες ὅταν γε ἐκδιηγῶνται φύσιν, καὶ τὰ ὑσιωδῶς
αὐτοῖς ἐνυπάρχοντα λέγεσιν, ἢ φιλοκόμπως αὐ-
τοὺς τοῦτο φρᾶν τὰ εἰκότα φερομένους ὑποπτεύ-
σωμεν, ἀλλ' ὡσεὶ δόξαν ἐρασθῆναι φιλοτιμίαν τινὰ
ἀλλοτρίαν, ἐκπεφυκὼς δὲ μᾶλλον ὅπερ εἰσὶν ἀλη-
θῶς. οἷς δὲ δηλαδὴ πάλιν ὅτι τοῦτο φαμὲν, ὅταν ἄγ-
γελος εἴπῃ τὴν ἰδίαν καταδηλοῦσαν φύσιν, ἄγγελός εἰ-
μι, ἢ ὅταν αὖ ἄνθρωπος τοῦτο ὅπερ ἐστὶν ὅτι δηλοῦσαν
λέγῃ, ἄνθρωπός εἰμι· ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἡλίῳ παρε-
B ληλυθὼς φωνὴν, εἶτα καὶ καινὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσεως ὃ ἴδιόν
ἐκδιδάσκων, ἐγὼ, φαίη, τὸ ἀρχαῖον δηλητήριον κύκλον,
λαμπρὸν ἀφίημι φῶς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· οὐκ ἐαυτῷ
τις αὐτὸν τὰ μὴ προσόντα μαρτυρῶν, ἀλλ' ὄντως ὄν-
τα ἐστὶ καὶ φύσιν, εὐλόγως οἰήσεται. τὸν αὐτὸν οἶμαι
ἔχειν, καὶ ὅτι τὸν σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ φῶς
ἑαυτὸν εἶναι λέγειν, ἀληθὲς ἐρεῖ, καὶ οὐδὲν ἧττον ἔξω-
θεν ὑπικνεῖσθαι ἀλώσεται. οἱ σωνέντες δυσφρόνως
τὸν Ἐμμανουὴλ οἱ πολλοὶ συζῶντες ἀπαγθυσίᾳ,
C φιλοδοξίᾳ μὴν αὐτὸν ὑπολαμβάνουσιν, ὡς ἑνὶ δὲ
τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπιφύονται, καὶ ὃ καταπρεπέστατον
λέγοντες, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς, τῷ μὴ
εἰδότι ὃ ψεύδεται· ὃ γὰρ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στό-
ματι αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. ἀλλ' ἔοικε πάλιν πο-
λὺ διαλείειν τῆς ἀληθείας ἀπεσφαλμένους, καὶ ἀπο-
φοιτᾶν τῆς πρεπόντως λογισμοῦ διαμαρτηκότας
εἰπεῖν τὰ ἄνωθεν ὄντι, καὶ οὐκ Θεοῦ παῖδες γεγυμ-
νωμένῳ, ὃ καὶ ψεύδεται φιλεῖ αἰσίως ὑπαγράφον-
τες. ἀληθὴς γάρ, φησιν, ἡ ἐμὴ μαρτυρία, κἂν
D ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ· αἰσθητοῖς μὲν γὰρ
οὐκ φιλαυτίας ἔοικε ὅτε θέλει ἑαυτοῖς ὑπομαρτυ-
ρᾶν τὰ κάλλιστα, κἂν εἰ μὴ τύχοιεν ἔχοντες, ὀφεῖται
προσαπτυκός. βιόλιαθος γὰρ εἰς ὃ φαῦλον ἡ φύ-
σις. ἀλλ' οὐκ ἐν ἐμοὶ, φησὶ, ὃ δυνάσθαι τοῦτο
προέσεσι νοσεῖν τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς. οἶδα γὰρ πόθεν εἰμί.
φῶς ἐκ φωτὸς ἐλήλυθα, καὶ Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ
Θεοῦ παῖδος ἀληθινοῦ, ἄβατον ἀθενείας ἔχων τὴν
φύσιν. εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γέγονά φησι δηλῶν τὴν εἰς
ἀνθρώπους ἀγάπην, ἀλλ' ὃ δηλῶ τοῦτο τῆς θεοπρε-
E ποῦς ἀξίας ἔρημος ὢν γνωσθήσομαι. μᾶλλον ὃ πάλιν
ὅπερ εἰμὶ καὶ φύσιν, τοῦτ' ἔστι Θεός. ἀπόδειξις δὲ
τούτου γραφὴς, ὃ εἰδέναι ποῦ ὑπάγω· ἀναβήσο-
μαι γὰρ εἰς οὐρανοὺς πρὸς τὸν ὃν πατέρα.
ὅπερ οἶμαι φαίης ἂν οὐκ ἀνθρώπῳ πρέπειν ἑνὶ
τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τῷ καὶ φύσιν Θεῷ, καὶ ἐπ'
ἐσχάτων ἄνθρωπος. οὐκοῦν ὃ μὲν οἶδα πόθεν εἰ-
μὶ, ὃ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ φύσιν εἶναι τὸν ὑπαγο-
ρεύω. ὃ δὲ ποῦ ὑπάγω, θεοπρεποῦς μὲν ἕξου-

σιας ὑπόδειξις. δῆλον γὰρ ὡς Θεὸς ἐπάνω τ̃ οὐρανῶν, A
ὡς ὁ Παῦλός φησιν· ἀπειλεῖ σ' οὖν ὅμως, εἰ καὶ
ὑ σφόδρα σαφῶς τῇ τ̃ Ἰουδαίων ἀσεσιότητι παρέ-
πουσάν ἐγκ. ὡς γὰρ ὅσον οὐδέπω πάντως μὲν ἀ-
παναστήσεσθαι τὸν λαὸν αὐτῶν, οὐ τούτοις ὀργὴν λέ-
γων, οὐ ἐρημίαν ὑπὸ τ̃ ἰδίων φωτὸς καταλειπὼν,
οὐ ἀγνοίᾳ ⁊ σκότῳ βαθεῖ γνόφῳ τ̃ βραδυνάσαι,
ὅπερ αὐτοῖς οὐ ἑτέρως σαφέστερον φαίνεται δηλοῦν.
ἕως γὰρ τὸ φῶς ἔχετε, φησί, πιστεύετε εἰς τὸ
φῶς, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ.

documentum. Tanquam enim Deus ſupra cælos aſcendit, vt Paulus ait: ſed & quandam comminationem, licet paulò obſcurius impietati Iudæorum conuenientem in ſe continet. Significat quippe his verbis ſe propediem ab omni eorum gente diſceſſurum, eoſque diuino lumine deſtitutos in ignorantia & alta caligine relicturum: quod aliàs planiùs & dilucidius ipſis videtur declaraſſe, Dum enim, inquit, lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos comprehendant. *Ioan.12.*

Ὑμεῖς κ̃τ̀ τὸ σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. B

v. 15. *Vos ſecundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam.*

Ἀξιεραστοτάτῃ τ̃ φιλανθρωπίᾳ πάλιν τ̃ ἀνθρώπων κύ-
ριον ἀποκεχρημένοι εὑρήσομεν· ὁ γὰρ ἰσοστάθμοις
ὀργαῖς τοὺς δυσφημοῦντας αὐτὸν ἀμύβδην μείζεται,
καίτοι πικρὰς ἤδη μεγίστην ὀφείλοντας δίκας· ἀλ-
λὰ τοὺς τῶν ἰατρῶν ὑπερφυεῖς ἀπομιμούμενος
δίκαιον ἂν εἶναι καὶ τοῦτο θαυμάζοιτο. οἱ μὲν γὰρ
τῶν ἀῤῥωστούντων ὀλιγωρίας τὸ σοφὸν πολλά-
κις τίθενται λόγῳ, ἀνεξικακοῦντες δὲ πλειστάκις
πάλιν αὐτοῖς ὑπέκκαυσιν ποιοῦνται τ̃ πάχους, τὸ C
πεφυκὸς ἀμύνειν ἀφαιρίζοντες, ⁊ δηλονότι δεόμενοι
ἐκεῖθ' ὅτε, τὸ σωτήριον εἰς ὑγείαν ἐξευρόμενοι
μεγαπίθοισί πως ὑπὸ τὸ φρᾶν ἐπίσχεσις τὰ συμ-
φέροντα, ⁊ τ̃ τόσου τ̃ αἰτίου καταλυκάνοισιν. ὁ
δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ⁊ δυσφημούντων
ἀνέχεται, ⁊ λοιδορούμενος ὠφελῆ, καταδεσμῶν τ̃
ὑβριζόντων τὰ πεπόνθατα· ἀλλὰ ⁊ πόθεν αὐτοῖς
συμβέβηκεν νοσεῖν τ̃ εἰς αὐτὸν ἀπιστίας τὰ ἐγκλήματα,
καταλέγει διαφανέστατα· ὑμεῖς γὰρ κ̃τ̀ τὰ σάρκα
κρίνετε, τοῦτ' ἔστι, πλανᾶσθε, ⁊ λίαν εἰκότως, ἐ- D
πείναν ὁρᾶτε πρὸς μόνην ταύτην τ̃ σάρκα, καί-
τοι πολὺ δεῖ μᾶλλον τῶν ἔργων μεγαλοπρεπείᾳ
προσέχειν ὀφείλοντες· ἕνα δὲ τῶν καθ' ὑμᾶς εἰς
πιστεύοντες δηλονότι τὸ καταμφιάσασθαι τῇ ὑμετέρᾳ
σαρκὶ, ὀξυπάτηδε δηλοῦσι, κ̀ τὸ βαθὺ τ̃ μυ̃ σαρκὸς
οἰκονομίας οὐκ ἐπαθρεῖτε μυστήριον, ἀβουλο-
τάτῳ ἐπ' ἐμοὶ τ̃ ψῆφον ὀρίζετε, ψευδεῖς λέγον-
τες τ̃ ἀλήθειαν. ἐγὼ δὲ τὸ κείνων ὑμᾶς εἰς καιρὸν
ὕστερον ὑπερθήσομαι· ὁ γὰρ ἀπόστολος Θεὸς τ̃ μὲν
εἰς τ̃ κόσμον, ἵνα κείνῃ τ̃ κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ E
κόσμος· οἶμαι μὲν οὐκ ἀνεμφανῶς λελυκὼς τὸ ὑπ'
αὐτοῦ ζητούμενον· ἑτέραν δὲ πάλιν κ̀ δι' ἑτέ-
ρων ὀξέσας θεωρημᾶτ̃ τ̃ ἐπ' αὐτῷ καθ' ὅσον οἷόν
τε καταλεπτολογοῦσι τοῖς. ὑμεῖς, φησὶ, κ̃τ̀ τὸ
σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. οὐδὲν φησιν ἔ-
χοντες τὸ παρ' ἐμοῦ ἐγκαλῶν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἡμετέ-
ροις περιεργήμασιν εὐλόγως ἂν ὑπεύθυνοι

Summa humanitate vniuerſi Dominum vti comperiemus. Nec enim pro eorum blaſphemiis eos perinde remunerator, licet grauiſſimis pœnis obnoxij teneantur, ſed optimos medicos imitari iure illum mirabimur. Hi enim ægrotantium faſtidia & contemptus ſæpe nihili ducunt, ſed cum patientia ac tolerantia artis opem adhibent, occultantes ea quæ triſtitiam afferre ſolent, & quandoque petiti conuiciis explicantes ea quæ ad ſanitatem recuperandam conducunt, ſalutaria remedia capeſſere perſuadent, & morbi cauſam exponunt. Dominus autem noſter IESVS CHRISTVS maledicentes ſuſtinet, & probris impetitus iuuat, iniuriorum vulnera ligat, ſed & eis clarè aperit vnde illis contigerit hoc in ſe incredulitatis morbo laborare. Vos enim, inquit, ſecundum carnem iudicatis, hoc eſt erratis, quandoquidem ad hanc ſolam carnem reſpicitis, quamuis ad operum magnitudinem magis attendere deberetis: ſed cum vnum è vobis eſſe credatis, propterea quod veſtra carne ſum indutus, grauiter aberratis, & altum Incarnationis myſterium non perſpicientes, perperam me condemnatis, cum veritatem ipſam mentiri dicitis. Ego verò impræſens à iudicandis vobis ſuperſedebo, atque in nouiſſimum tempus differam. *Non enim miſit Deus Filium in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus.* Equidem exiſtimo non inſcitè ſatisfactum eſſe quæſtioni: aliam tamen explicandi rationem inſiſtere nobis licebit, ſubtiliter quoad eius eſt rem indagantibus. Vos, inquit, ſecundum carnem iudicatis Ego non iudico quenquam. cum nihil, inquit, reprehendere iure poſſitis in meis *Ioan.3.17*

miraculis, propter carnem me duntaxat contemnitis, & quia homo secundum vos conspicior, me per summam impietatem nullo loco habetis. At ego non vos, inquit, propter hanc causam condemnabo, nec quia homines estis naturâ, ideo nullam vestri rationem habebo, neque proinde iudici pœnas dabitis. Non accuso naturam, non condemno mea opera. In homine nullum esse delictum & crimen aio inquantum homo est. Sed vos quidem propter carnem me nihil esse censetis, propterea{que} condemnatis. Ego verò non sic existimo de vobis, sed sciens hominẽ magnũ quidda& esse pretiosum, quamuis ex terra sit, meipsum exinaniui formã serui accipiẽs, & homo factus, licet Deus sim verus & in forma Patris. Propter quod vnum nunc à vobis condemnor, quamuis ipse neminem ob id iudicem. Etsi verò iudicem, ait, iustum est meum iudicium, ac verum, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater. An ergo, inquiet aliquis contra Ecclesiæ dogmata sentiens, propter hoc vnum rectè potest iudicare Filius, quia ei iudicare cupienti adest Pater? Hoc autem sic posito, atque ita verè se habente, quid porrò vetat dicere Filium per consilium Patris ad rectam rationem quodammodo gubernari, non habentem hoc perfectè, licet ex seipso citra vllam reprehensionem perficere queat. Quid ergo nos illorum obiectionibus respondebimus? impia est, ô quicunque estis, illa vestra sententia, & soli Iudæorum væcordiæ inprimis conueniens. Non enim hæc dicit tanquam non habens iusta iudicandi potestatem Filius ex seipso: id enim probabit Psalmista ipse de eo dicens in Spiritu: *Deus iustus iudex.* Porrò iudicem alium præ se nullum esse, ipse testis nobis erit in Euangeliis dicens: *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.* Num ergo ei dedit iudicium Deus & Pater tanquã nescienti rectè iudicare? At vltimæ dementiæ fuerit sic existimare de iustitia Patris, hoc est Filij. Pater quippe suum genimen nouit, & dedit ei potestatem iudicandi, dandoque testimoniũ apertè præbet quòd iusta iudicare possit. Manifestum quippe est Filium non dicere Patrem secum iudicaturũ tanquã consciũ sibi alicuius infirmitatis in rectè iudicando, sed parturit nescio quam contemplationem hæc quæstio ex antecedentium serie ac ordine. quid ergo sibi

Ioan. 5. 22.

A δωσάμενοι, διὰ μόνον με τὴν σάρκα καταμικρύνετε, καὶ ἐπεὶ ὑμῶν οὐδεμιᾶς αἰτίας ὀφλήσω πρὸς ὑμᾶς, οὐ πάντως ἀνοσίως κατεπάξατε. ἀλλ' ἐγὼ φησὶν οὐ διὰ τοῦτον ὑμᾶς καταγνώσομαι τὴν αἰτίαν. οὐ γὰρ ἐπεὶ ὑμῶν οὐδεμιᾶς αἰτίας ὀφλήσω τὴν φύσιν ἐστέ, διὰ τοῦτο πάντως ὑμᾶς λογισθήσομαι ὃ μηδὲν, οὐδὲ διὰ τοῦτο δίκην ἀποδώσετε ὧν κρίνω. οὐκ ἐπιλυμῶν τῇ φύσει, οὐ κατεγκαλίζω τὴν ἐμαυτοῦ δημιουργικὴν ἐν σοὶ, ἐπεὶ οὐδὲν οὐ καὶ ἀνθρώπου τὸ πλημμέλημα ἀφὴ τὴν ἀνθρωπότητα) φημί. ἀλλ' ὑμεῖς μὲν διὰ τὴν σάρκα τὸ B μηδὲν εἶναι) λογίζεσθε, καὶ ἀφὴ τοῦτο κατεκείνατε· ἐγὼ δ' οὐχ οὕτω λελόγισμαι πρὸς ὑμᾶς, ἀλλά τι μέγα καὶ τίμιον χρῆμα εἶναι) τὸν ἄνθρωπον, εἰ καὶ γέγονεν ἀπὸ γῆς, ἔπεισά μοι· καίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, καὶ ἐν μορφῇ γεγηθυκότος παντὸς, ἐταπείνωσα ἐμαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος· ἐφ' ᾧ δὴ νυνὶ μόνῳ καταγείνομαι πρὸς ὑμῶν, καίτοι κείνων αὐτὸς ἕνεκα τούτων μηδένα. καὶ ἐμὲ κείνῳ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστὶ καὶ C ἀληθὴς, ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. ἆρα οὖν, ἐρεῖς τοῖς τὴν ἐκκλησίας φρονοῦσιν δόγμασι, διὰ τοῦτο μόνον κείνῳ ὀρθῶς οἶδεν ὁ υἱὸς, ἐπειδὴ αὐτῷ τοῦτο ἐρωτᾷ συνίησιν ὁ πατήρ; τούτου δὴ τοῦδε χειμάρρου, καὶ ἔχοντος ἀληθῶς, τί λοιπόν ἐστι τὸ διακωλύον εἰπεῖν διὰ βουλῆς τοῦ παντὸς συναλλουγεῖσθαι ἑκάτερον ἑκατέρῳ πρὸς ὀρθότητα τοῦ υἱόν, οὐκ ἔχοντα τοῦτο τελείως, εἰ καὶ αἰεί κλήτως δυσωπούμενον καταρδοῖ ἐξ ἑαυτοῦ; τί οὖν ἀρὰ καὶ ἡμεῖς τοῖς παρ' ἐκείνων αὐτεπαγγέλτως λέγοις; D δυσπειθὲς ὑμῶν, ὦ ξένοι, τὸ φρόνημα, καὶ μόναις τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος ὅτι μάλιστα πρέπων δίκαιον· οὐ γὰρ ὡς οὐκ ἔχων τὸ δίκαιον κείνῳ ἐξ ἑαυτοῦ δυσωπεῖται τὰ ἴδια τὰ φησιν ὁ υἱός· ἐπιμαρτυρήσει γὰρ αὐτῷ λέγων καὶ ὁ μεγαλόδοξος ἐν πνεύματι· ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος. ὅτι δὲ κριτὴς ἕτερος παρ' αὐτὸν οὐδεὶς, αὐτὸς εἰσφαμεῖται μάρτυς ἡμῖν ἐν ἁγίοις εἰπών, οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κείνῳ οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ. ἆρα οὖν ὡς οὐκ εἰδότι κείνῳ ὀρθῶς τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ Θεὸς, καὶ πατήρ; E ἀλλ' οἴμοι τῶν ἀπάντων ἐσχάτης ἀνοσιότητος ὕπτιος διαπεσεῖσθαι περὶ τὴν δικαιοσύνης τοῦ παντὸς, τοῦτ' ἔστι, τοῦ υἱοῦ. οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ τὸ ἴδιον γνώρισμα, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὴν κρίσιν, τὸ δίκαιον κείνῳ δυσωπεῖσθαι, καὶ διὰ τοῦ δοῦναι, σαφὲς ἐπιμαρτυρῶν· ἔστι γὰρ οὖν προδηλότατον, ὡς οὐκ ἀθετεῖ περὶ τὸ τὰ δίκαια κείνῳ συνδικάσαι ἑαυτοῦ τὸν πατέρα φησὶν, ἀλλ' ὡδίνῃ τινὰ θαυμαίαν τὸ προκείμενον τοῖς αὐτόπτῃσιν ἡμῖν καὶ ἀκολούθοις. τί δὴ οὖν ἀρὰ βούλεται

δηλοῦν, ἐφ' οἷς ἔφασ. ὑμεῖς, φησὶν, οἱ τ' Ιουδαίων ἡγεμόνες, & διδάσκαλοι, ἐπ' ἐμοὶ πονηρὸν & ἀδικωτάτην ἐποιήσασθε κρίσιν. Διὰ γὰρ μόνην τ' σάρκα & μηδὲν ἡμᾶς δεῖν νομίζετε, κἂν τοι κ' φύσιν ἔντα θεόν. ἐγὼ δὲ κρίνειν τὰ καθ' ὑμᾶς ἀρξάμενος, οὐ τοιαύτην καθ' ὑμῶν ἐξοίσω τ' ψῆφον, ὡ γὰρ ἐπεὶ καὶ ἐστὶ κ' φύσιν ἀνθρωποι, Διὰ τοῦτο καλέσαι παρέπειν ὑμᾶς οἰήσομαι δεῖν. ἔχων δὲ μᾶλλον ἐφ' ἅπασι τοῖς καθ' ὑμῶν συνιδοκητὴν τ' πατέρα, καταγνώσομαι δικαίως ὑμᾶς. & Διὰ ποίαν αἰτίαν; ὡ γὰρ ἐδέξασθε τ' ἄνωθεν ἥκοντα, κ' ὡς ὑμᾶς ἐκ παίδων ἐπαλμῶν ἐξυβρίζοντες ὡ διελελοίπατε, τ' ὅτι σωτηρία πᾶν ὅλων ἐπιδημήσαντα κατισχυρίσατέ με Διὰ μόνην τ' σάρκα, μαχεῖν που τ' ἀεὶ φίλον ὑμῖν ἀπλακτήσαντες νόμον. ποῦ γὰρ εἰπέ μοι Μωσῆς καταδικάζει χρῆσθαι κελεύων ἀνὸς Διὰ τὸ ἀνθρωπον εἶ) τ' φύσιν; οὐκοῦν ἄδικα μὲν ὑμεῖς κ' κρίνετε, & λογίζεσθε. ὡ γὰρ ἔχετε συνεκλητὴν ἐν τούτοις τ' νόμον, μόνοι δ' κ' πάντας ὀλιγωτάτη διανοοῦσθαι ἐκ τ' θείων ἁλιμῆς συμπνοίας οὐκ ἔχοντες. ἐγὼ δ' ἀκ ἄπτως, συνάρομαι γὰρ ὡσαύτως, κ' συνιδοκητὴν ἔχων ἐν ἐμαυτῷ τ' πατέρα, κρίνω δικαιότατα παραδιδοὺς εἰς ἐρήμωσιν ὅλην ὑμῶν τ' χώραν, κ' ταῖς ἐκ τῶν πολέμων καταχωννύων συμφοραῖς, ἀλλὰ κ' αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐκπέμπων, τοὺς ὕστερον λελυπηκόσι κ' τὸ σώζειν ἐθέλοντας, & Διὰ ταύτην ἀφιγμένον τὴν αἰτίαν ἐν ἀνθρωπίνῳ σχήματι.

Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν. ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ.

Συνδικάσαι ἑαυτῷ τ' Θεὸν κ' πατέρα, καὶ συγκαταχωρίσαι εἰς αὐτὸν δυαδοποιοῦσα εἰπὼν, διέχρησα τ' τῶν προσώπων δυάδα κ' προσὸς ἕτερόν τι χρήσιμον. ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ὅσον εἰμὶ κ' φύσιν, τοῦτο κ' λέγειν ὡ παραιτήσομαι. φῶς μὲν γὰρ εἰμὶ τοῦ κόσμου, & φιλονεμεῖν μὲν ὅλως οὐκ ἀν δικαίως ἐγώ. ὡ γὰρ ἐπ' ἀθρείοις πλεονεκτήμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἐμοὶ παρυπάρχουσιν ἀσινῶς σεμνύνομαι. πλὴν ὡ ταῦτα λέγων, οὐκ ἀξιόχρεως εἶ) δοκῶ παρὸς τὸ χρῆσθαι λαβεῖν πρὸς ὑμῶν τ' ἐπ' ἀληθείας σεμνύσιν, ἐπεὶ ὅσον εἰμὶ & μόνος, κ' ἐμαυτῷ μεμαρτύρηκα, παραλήψομαι συνεργοῦντά τε & συμφιλόνεικον τοῖς ἐμοῖς πλεονεκτήμασι τ' Θεὸν κὰ πατέρα. συνθαυματουργεῖ γὰρ μοί, φησιν, ὡς

velit clarè dicemus. Vos, inquit, Iudæorum principes, ac magistri, pessimum de me ac iniquissimum iudicium fecistis. propter solam quippe carnem nihili me penditis, quamuis per naturam sim Deus. Ego verò incipiens de vobis iudicare, non talem in vos sententiam feram: neque enim quia per naturam estis homines, ob id vos plectendos ducam: verùm potius habens in omnibus adstipulatorem Patrem, iustis de causis vos condemnabo. quamobrem verò? Vtique quia non excepistis è cælo venientem missum à Patre, & ad mundi salutem huc peregrinantem, probris & iniuriis incessere non destitistis, méque adeò propter carnem parui fecistis proculcata omnino Lege. Vbi enim, quæso, Moses iubet condemnare aliquem, quòd naturâ sit homo? Itaque iniusta vos & iudicatis & cogitatis. neque enim habetis Legem vobis suffragantem, sed grauia quæque audetis, diuinæ voluntatis consensum non habentes. Ego verò non ita: nam Patrem in me habens quodammodo comitem, & adstipulatorem, iustissimè iudico, solitudine & vastitate damnans omnem vestram regionem, & ex ipso regno cælorum eiiciens eos, qui aduersum me seruare cupientem, atque eam ob causam forma hominis indutum, tanta rabie perciti fuerint.

v. 17. *Et in Lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.*

Postquam docuit Deum & Patrem secum vnà iudicaturum & impios erga ipsum condemnaturum, etiam ad aliud quiddam vtile hunc binarium personarum accipit. Nam quod ego sum, inquit, per naturam, hoc dicere non cunctabor. Lux enim sum mundi, neque me quisquam idcirco temerè gloriari existimet. Non enim alienis prærogatiuis, sed quæ mihi substantialiter insunt glorior. Cæterum, ne hæc dicens minùs locuples & idoneus testis videar vobis, vt assensum vestrum & fidem veritatis merear, quia sum solus, & mihi ipsi testimonium præbeo, assumam mearum prærogatiuarum & dignationum patronum Deum & Patrem. Vnà enim miracula mecum facit & operatur, vt

videtis. Quantum enim ad hominis naturam, nihil ego fecerim, si non habeo per naturam vt sim Deus, sed quatenus sum ex patre, & in me habeo Patrem, fateor omnia me posse ad rectum finem perducere, & ab eius qui me genuit natura testimonium accipio. Vt enim habens eam in meipso per identitatem substantiæ, ad quælibet peragenda nullo impedimento deuenio, (habet enim Dominus noster IESVS CHRISTVS à natura diuina vim omnia efficiendi vt Deus, tametsi homo videatur: testimonium autem accipit à Patre, quòd nimirum ipsum in omnibus habeat cooperatorem, vt ab ipso dictum est: *Ioan. 14. 10. A meipso nihil facio, sed Pater in me manens ipse facit opera.* Sic autem ratiocinamur Patrem operari cum Filio, non tanquam forsan inualido peculiarem quandam ac diuersam vim conferat ad effectionem eorum quæ fiunt. Si enim ita statuamus, omnino imperfectam & Patris & Filij potestatem esse dabimus, siquidem per ambos aliquid admirabilium perficiatur, tanquam vno ad id non sufficiente. Verùm multo magis piè dicta accipientes, ostendemus opera Dei & Patris, esse Filij, & rursum opera Filij esse Dei & Patris, quòd sit in Patre & Filio vna deitas, & eiusdem naturæ per omnia æqualis virtus atque potentia. Dicit verò hoc, nihil à meipso facio, non vt minister aut famulus, aut in morem discipuli alicuius opperiens iussa Patris, siue vt edoctus ad perficienda miracula accedens, sed hoc potius accuratè significans, se cum ex substantia Dei & Patris sit editus, & instar lucis ex altissimo eius sinu ineffabiliter ac sine principio prodierit, atque ab æterno ei coexistat, & imago atque character substantiæ eius sit & intelligatur, eundem, vt ita dicam, animum ac voluntatem, & in omnibus operationem habet. Vt enim doceat eadem in omnibus velle quæ Pater, Nihil, inquit, à meipso facio. Idem enim est ac si diceret, Non sum peculiari voluntate dissitus, quę non insit Deo ac Patri: quæcunque Pater naturâ suâ vult ac statuit, hæc vtique in me sunt etiam, quia ex illius sinu effulsi, & vetus sum fructus substantiæ eius. Atqui hęc explicatu quidē difficilia, nec linguâ exprimere facile est quod mente interdum capi non potest. Veruntamen quoad fieri

A ὁρᾶτε, καὶ συνεργάζεται, ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς ἀνθρώπου φύσιν, οὐκ ἂν ἁμάρτοιμι ἐγὼ εἰ ὃ εἰμὶ Θεὸν κατὰ φύσιν οὐκ ἔχω. ὅσον δὲ εἰς ὃ ἐστι κατ' ἀρχὴν οὐκ παρῆν, ἔχω τε ἐν ἐμαυτῷ τὸ πατέρα, καὶ πάντα διὰ τοῦτο κατορθοῦν ὁμολογῶ, καὶ τῆς τοῦ γεννήσαντος μαρτυροῦμαι φύσεως. ὡς γὰρ ἔχων τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἔχων αὐτὸν ἐν ἐμαυτῷ, ὅτι ὃ πάντα κατορθοῦν ἀδιαπαύλυτος ἔρχομαι· ἔχει γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ μὲν θείας φύσεως ὃ πανεργικὸν ὡς Θεὸς, καὶ εἰ πέφηνεν ἄνθρωπος·

B μαρτυρεῖται δὲ καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς, ὡς συνεργάτιν αὐτὸν ἐφ' ἅπασιν ἔχων καθ' ὃ εἰρημένον πρὸς αὐτόν· ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν. ὁ δὲ πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. λογιζόμεθα γὰρ συνεργάζεσθαι τῷ ἐμῷ τὸν πατέρα, οὐχ ὡς ἀπονοσῦν τι τυχὸν ἰδίαν δυνάμει, καὶ ἐπίσχον συνεφάπτεσθαι δυνάμει τοῖς τὰ τελουμένων κατορθώσιν. εἰ γὰρ οὕτω νοοῦμεν, ἀτελῆ πάντως εἶναι δώσομεν καὶ τὴν τοῦ πατρὸς δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ, εἴγε δι' ἀμφοῖν ἀπετελεῖτο τι τῶν παραδόξων, ὥσπερ οὐκ ἀρκούντος εἰς τὴν χρείαν ἑνός.

C διὸ σεβόμενοι μὲν καὶ νοοῦντες καὶ δεχόμενοι τὸ εἰρημένον, ἐρρέθη πάλιν, ὡς ἐπίσης ἔστιν ὁ πατὴρ, καὶ ἐγὼ καὶ μία θεότης, καὶ ἡ αὐτῆς φύσεως ἀπαράλλακτος ἐξουσία, καὶ δύναμις, ἴσαι δὲ πού πάντως ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τοῦ υἱοῦ, ἔργα ἂν αὖ πάλιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. λέγει δὲ τὸ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ, οὐχ ὡς ὑπηρέτης, καὶ ὑπουργὸς, ἢ καὶ ὡς μαθητοῦ τινος πατρὶ κείμενος, καὶ παρεμένων τὸ ἀφ' ἑκάστου τοῦ πατρὸς, ἢ καὶ διδασκάλου τοῦ κατορθοῦν ἔχειν τὰ παράδοξα·

D οὐχήνο ἂν μᾶλλον ἀκριβέστατα καταμηνύων, ὅτι τῆς οὐσίας οὐκ ἀπέφυκώς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ φωτὸς τινος δίκην ἐκ τῶν ἀδύτων αὐτοῦ κόλπων ἀῤῥήτως τε καὶ ἀναρχῶς ἀναφείς, καὶ συνυπάρχων ἀϊδίως αὐτῷ, εἰκών τε ἐστὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ καὶ ὑπαρχῶν, καὶ νοούμενος, τὸ αὐτῷ αὐτοῦ γνώμιμον, ἵν' ὅλως εἴπω, καὶ τὸ ἐφ' ἅπασιν συνεργὸν ἔχει. ἵνα γὰρ διδάξῃ Παῦλος ὅτι ἐστὶ συνεκτικὸς τοῖς ἅπασι τοῦ γεννήσαντος, ποιῶ, φησὶν, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἔλεγε, οὐκ ἐξώκειμαί ποι τοῖς ἰδίαις ἴσως θελήσει, τὸ οὐκ ἀνάδοκον τῷ Θεῷ καὶ πατρί. ὅσα πέφυκεν ἡ τοῦ πατρὸς βούλεσθαί τε, καὶ λογίζεσθαι φύσις, ταῦτα δὴ πάντως ἔστι καὶ ἐν ἐμοὶ, ἐπίσης τῆς ἐκείνου κόλπων ἐξελήλυθα, καὶ εἰμὶ καρπὸς ἀληθινὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ. δυσερμήνευτα μὲν ὄντα ταῦτα τοῖς ἐξηγήσασι, καὶ τὸ ἀκατάληπτον ἔχοντα λόγῳ ἀναλαμβάνειν οὐκ ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ καὶ

δέχεται τὰ τοιαῦτα μιαθὲν ἑαυτοῖς περιποιήσωμεν τὸ ὑγιεινόν, ἄτρωτόν τε ὄντα, καὶ ἀκλόνητον ταῖς εἰς ἑτερόνοιαν τοῦ ζόφου πάσης τὴν ἑαυτῶν διαφυλάξωμεν νοῦν. σημειωτέον δὲ ὅτι προσθὶς ὁ σωτὴρ ἐν λέγων πρὸς Ιουδαίους, καὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ ἐν νόμῳ γέγραπται, καθαδίχα λοιπὸν ὡς ἐξ αἰτίας τινὸς αἰαπείθεσι Φαρισαίους τὴν τῶν προσώπων δυάδα. μάρτυρα μὲν γὰρ ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ, φησὶν, συλλήψεται δέ μοι πρὸς τοῦτο καὶ ὁ πατήρ· ἆρα οὖν ἔσται παρ' ὑμῖν δεκτὴ διὰ τῶν μαρτύρων δυὰς νομικῶς βεβαιουμένη ἐν πνεύματι γράμματι, ἢ πάλιν εἰς μόνον τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὁρῶντες φόνον, ἐνδὲ τὸ ὑμῖν πεφαυλισμένον τηρήσετε νόμον.

poteſt piè illa explicantes, cæleſte nobis præmium conſequamur, & immunem atque inconcuſſum animum noſtrum ab hæreticorum peruerſitate ſeruemus. Inſuper notandum ex eo quod adiecit Seruator & dixit Iudæis, *Et in Lege veſtra ſcriptum eſt*, deinceps eum imponere velut neceſſitatem Phariſæis duas perſonas admittendi. Teſtor eum de meipſo, inquit, atque ad id ſeſe mihi adiungit Pater, vt neceſſariò vobis accipiendi ſint duo teſtes, quorum per Legem authoritas valet, vel ſi veſtra in me inuidia præualuerit, Legem quam tantopere admirari præ vobis fertis, violare deprehendemini.

Ελεγον οὖν αὐτῷ, ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου;

v. 19. *Dicebant ergo ei, Vbi eſt Pater tuus?*

Καὶ ἐν τούτῳ δὴ μάλιστα τὴν τῶν Ιουδαίων ἀσυνεσίας πᾶς τις οἶμαι, κἂν λίαν εἰκότως καταβοήσαι τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λέγων, ἰδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος. μακρὸν γὰρ πολλάκις πρὸς αὐτοὺς γενόντες ἐν λόγου περὶ τῆς σωτηρίας Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοῦ, καὶ κάτω τὰ εἰς ὑμᾶς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοῦ, καὶ κάτω τὰ εἰς ὑμᾶς ἡμῶν τὸν πατέρα καὶ Θεὸν ὀνομάζοντες, πρὸς ζοφωτέρων οἱ δήλαιοι καταλιθαίνοιντο αὐτοῖς, ὡς ἀποτολμῶσαι λέγειν, ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; λογίζονται μὲν γὰρ περὶ μὲν τῶν ὄντως εἰς τοῖς ἡμετέροις Θεοῦ τὸ προσήκον καὶ πᾶσιν ἐστὶν, περιβλέπονται ἢ μᾶλλον, καὶ ζητοῦσι τὸν Ιωσὴφ, αὐτὸν εἶναι πατέρα Χριστοῦ, καὶ οὐχ ἕτερος ἔχειν πεπιστευκότες. ὁρᾷς οὖν ὅπως λαὸς ὄντως μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος διὰ τοῦτο ἀποκέκληται· τὴν γὰρ τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν ἀεὶ ὅσον τὸ ὀπτικὸν ἀμαυροῦν δυνάμενοι, δηκνύουσιν ἀληθὲς τὸ ἐπ' αὐτοῖς εἰρημένον, σκληνθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον· ζώων μὲν γὰρ τὸ ἀλόγων στωμύλλον πάντα νοῦν, τοῦτο [γὰρ] πρὸς τὴν φύσεως ἐχόντων τὸ ῥῆμα, καὶ ὀρθοτενὲς τὸ αὐτοῖς ἀδίν. ἀλλὰ τὴν Ιουδαίων ὁ νοῦς ἀπεστραμμένος ἐστὶ πόρρω ἀνὰ, τὸ κένδυκαν ἀεὶ πρὸς τὸ κάτω, βλέπει ἢ τὰ ἡμέτερα ἀδίν. ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ῥημάτων εἰς τὸ ὅτι τοῦτο λόγον ἔλαβε παιδαγωγούμενοι φρονοῦμέν τε καὶ λογιζόμεθα πρὸς αὐτὸν ἀληθῆ. εἰ γὰρ ὅλως ἐλογίζοντο τὰ εἰς ἡμᾶς πατέρα καὶ Θεὸν, πῶς ἂν ἐζήτησαν τὰ σώματα τὸ πῶς; πῶς δὲ, εἰπέ μοι, περὶ τῶν πάντα πληροῦντος Θεοῦ, τὸ ποῦ ἐστιν ἀδιαλήπτως λέγεται; οὐχ ὅλη μάχονται τῇ θείᾳ γραφῇ, κἀκεῖ τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ λόγου ὡς ἓν διεξιὼν ὁ θεσπέσιος μυσταγωγὸς, καὶ ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ πληροῦται αὐτὸς, ποῦ πορεύσομαι, φησὶν, ἀπὸ

Neminem eſſe opinor, qui non hîc maximè incuſet ſtuporem & inſipientiam Iudæorum, & illud in eos Prophetæ vſurpet, *Ecce populus ſtultus & excors.* Nam cum Seruator vbique Patrem qui eſt in cælis & Deum nomi- *Hier.5.21*
net, eò dementiæ miſeri prolapſi ſunt, vt quærere audeant, Vbi eſt Pater? Omnino enim nihil de Deo qui in cælis eſt ac Patre cogitant, magis verò circumſpectant & quærunt Ioſeph, eum Chriſti Patrem eſſe, præterea nihil, arbitrantes. Vides ergo vt populus reuera ſtultus & cordis expers iure vocatus ſit. Mentis enim oculum vix ab humo tollere cum poſſint, verum eſſe produnt quod de ipſis dictum eſt: *Obturentur oculi eorum, ne videant: & dorſum eorum ſemper incurua.* Belluarum quippe in- *Pſ.68.24*
curuata ſunt dorſa, idque à natura habent, nec vllo modo recto ſunt in cælum vultu. At Iudæorum animus efferatus eſt quodammodo, ac deorſum vſque pronus, nec cæleſtia ſpectat. Quippe rei ipſius experimento edocti verè de ipſis ſentimus atque ſtatuimus. Nam ſi Deum ac Patrem qui in cælis eſt ſecum reputaſſent, quomodo eum qui corpore vacat in loco quæſiſſent? aut quomodo quæſo de eo qui implet vniuerſa, illud *vbi eſt* ſtultiſſimè vſurpantes, non omni Scripturæ diuinæ repugnant, cum *Pſ.138.7*
diuinus Pſalmiſta de Deo quoad licet verba faciens, *Quò ibo*, inquit, à

Spiritu

Spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si A τῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τῦ προσώπου σου ποῦ
ascendero in cælum, tu illic es; si descen-
dero in infernum, ades: si sumpsero pennas
meas diluculo, & habitauero in extre-
mis maris. Etenim ibi manus tua de-
ducet me, & continebit me dextera tua.
Quinetiam ipse vniuersi Deus clarè ostendens sibi non esse naturam locis circumscriptam, ad ipsos Iudæos ait,
Esa.66.1 *Nonne cælũ ac terram ego impleo, dicit*
Dominus? Quam domum ædificabitis mi-
hi? aut quis locus requietis meæ? Cælum
thronus meus; terra autem scabellum pe- B
dum meorum. Iudæos itaque videre est omnino insanire, cum Seruatorem Christum his verbis compellant, Vbi est Pater tuus? nisi de eo, qui pater eius secundum carnem habebatur, talia dicunt, in hoc etiam nugantes. Quin verisimile sit verba Iudæorum aliud quiddam altius subinnuere. Quoniam enim putabant sanctam virginem ante nuptias imminutam fuisse, hac parte amarulentè admodum Christo velut nescienti ex quo sit, conuitiantur, dicentes: C
Vbi est Pater tuus?

Respondit IESVS, *Neque me scitis, neque*
Patrem meum: si me sciretis, forsitan &
Patrem meum sciretis.

Vera oratio, cui nota falsitatis inspergi prorsus haud queat. Qui enim reuera Christum ex Ioseph aut stupro esse putabant, si Verbum ex Deo Patre genitum, ac propter nos incarnatum cognouissent, iuxta scripturam diuinam, vtique genitorem quoque huius agnouissent. Perfectissima enim Patris per Filium cognitio studiosorum animis accidit, sicut ipse quoque alicubi testatus est ad Deum ac Patrem dicens; *Manifestaui nomen tuum hominibus.* Et rursus: *Mirabilis facta est scientia tua ex me.* Quia enim Filium nouimus, idcirco ex ipso genitorem agnoscimus. Alter enim per alterum concipitur, & apud homines nominato patre offert se memoria filij, & vicissim significationem filij Patris E
nomen vnà comitatur. Idcirco enim filius est quasi quædam ianua & via deducens in cognitionem patris. Inde
Ioan 14. 6. est quod dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me.* Oportet enim nos priùs quid sit Filius secundum naturam quoad eius est agnoscere, deinde velut ex imagine & perfectissimo charactere in exemplaris exactam cognitionem deuenire.

φυγω; ἐὰν ἀναβαίνω εἰς τ̃ οὐρανὸν, σὺ εἶ ἐκεῖ, ἐὰν
καταβαίνω εἰς τ̃ ἅδου, πάρει. ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέ-
ρυγάς μου κατ' ὄρθρον, & κατοικῶ εἰς τὰ ἔσχατα
τ̃ θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με, καὶ
κατέξει με ἡ δεξιά σου. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ θεὸς
πάντων Θεὸς, ὅτι μὴ τόποις περιγραπτὴν φύσιν
ἔχει καθαρῶς ὁπολαμβάνει, πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὕστε-
ρον αἰσθόμενοις φησὶν Ιουδαίους, μὴ ἐκεῖ τ̃ οὐρανὸν, καὶ τ̃
γῆν ἐγὼ πληρῶ λέγει κύριος· ποῖον οἶκον οἰκοδο-
μήσετέ μοι; ἢ τίς τόπος τ̃ καταπαύσεώς μου; ὁ
οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τ̃ ποδῶν
μου. ἔστι δὲ γελοῖον ὅλως πάντων ὁρᾶν ἀμαθαίνον-
τας Ιουδαίους, ὅτε λέγουσι τ̃ Σωτῆρι Χριστῷ, ποῦ
ἐστιν ὁ πατήρ σου; εἰμὴ περὶ τ̃ κατὰ σάρκα νομι-
ζόμενον παῖδος τὰ ὑβριστικὰ φασι, λανθάνοντες κἀν
τούτῳ. εἰκὸς δὲ καὶ ἕτερόν τι ὑποκρύπτεσθαι βαθὺ
τ̃ Ιουδαίων. ὅπερ γὰρ ᾤοντο μεμιχθῆναι τ̃ παρθέ-
νου τ̃ ἁγίαν πρὸ γάμου, τούτου χάριν μέγα πικρῶς
ὡς μηδὲν εἰδότι τ̃ Χριστῷ τ̃ ὀνείδιζον ὅτι δὴ ἀφα-
λισθησομένους λέγουσι, ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου;

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πα-
τέρα μου· εἰ ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν πατέρα μου
ἂν οἴδατε.

Ἀλλ' ὅτι ἐ λόγος, καὶ ὑδαμῶθεν ὅτι τ̃ διεψεῦσθαι
κατηγορῆσαι δυνάμενος. εἰ γὰρ ὄντως ὡς Ιωσὴφ,
οὕτως ἐκ πορνείας νομίζοντες εἶ) τ̃ Χριστὸν, εἰ-
κὸς ἦν ἔλεγεν τ̃ ἐκ Θεοῦ παῖδος πεφυκέναι λόγον, καὶ
δι' ἡμᾶς σὰρκὶ γεγονότα καὶ τ̃ θεῖον γραφῶν,
ἐπέγνωσαν ἂν καὶ τ̃ τούτου γεννήτορα. ἀκριβεστάτη
γὰρ ἐπίγνωσις τ̃ παῖδος δι' ὁμοῦ πᾶσι τ̃ φιλομαθε-
στέρων διανοίαις εἴληπται), καθάπερ καὶ αὐτός που διεβε-
βαιώσατο λέγων ὡς πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, ἐφα-
νέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. καὶ πάλιν· ἐ-
θαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ· ὅπερ γὰρ ἐπί-
γνωσθαι τ̃ υἱὸν ἐπιγνωσθῆναι δὲ αὖτε τ̃ γεννήσαντα.
ἰσοφερέτην μὲν γὰρ δι' ἀμφοῖν ἡ θατέρου διάνοια,
καὶ συνέπεται μὲν πάντως ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις,
καὶ πάλιν γνωσθέντι τ̃ πατρὶ, καὶ ἡ τ̃ γεννήματος
κύησις· συμβαδίζει δὲ πάλιν τ̃ υἱοῦ σημασία τ̃
γεννήσαντος ὀνομά. διὰ γὰρ τοῦτο φύσει ὡς ὧδε
ἐστὶν ὅτι καὶ ὁδὸς εἰς ἐπίγνωσιν ἀποφέρουσα τ̃ περὶ
τ̃ παῖδος ὁ υἱός. ὅτου καὶ φησιν, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς
τ̃ πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· δῆ γὰρ πρὸς τοῦτον ἡμᾶς
ὁ κατὰ φύσιν ὢν υἱὸς, κατὰ γε τὸ εἰληφὸς ἐμ-
μαθῶν, εἴθ' ὅτως ὡς καθ' ἑξῆς εἰκὸς καὶ χαρακτῆρος
ἀκριβεστάτου σωμάτων κηλὶς τὸ ἀρχέτυπον. ὁρᾶ-

Ϛαι γὰρ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ καθαρῶς ἐν ἐσόπτρῳ τῇ τῆς ἰδίας γεννήματος φύσει διαφαίνεται. εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ὡς ἔστιν ἀληθές, δυσωπείσθω πάλιν ὁ βεβήλως Ἀρειανός. ἀνάγκη γὰρ ὅμοιον εἶναι τῷ πέμψαντι τὸν ἐξ ἐκείνου αὐτῷ τὸν χαρακτῆρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἕτερόν τι παρ' ὅ ἐστιν ὁ πατὴρ νοούμενος ἐν τῷ ἐμοὶ διαλάμπων ἀπαραποιήτως· καὶ εἰ ἀγαπᾷ δοξάζεσθαι, καὶ ἐν αὐτοῦ δείκνυσθαι, πρέπον ἐστὶν ὁμοίωσιν, καὶ τὴν οὐσίας αὐτοῦ δόξης οἱανδήποτε ὅλως χείρονα· ἢ γὰρ οὐ θέλησιν ἐν ἐλαττώσει εἶναι πιστεύεσθαι, παρ' ὅ ἐστι καὶ φύσει ὤν. ὅπερ δὲ τοῦτο ἀγαπᾷ, καὶ βεβούληται, πῶς οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν ὅμοιον εἶναι τῷ πέμψαντι ὁμολογεῖν τὸν πατρὶ τὸν υἱόν, ἵνα τις δι' αὐτοῦ γινώσκῃ καὶ τὸν γεννήτορα, καθάπερ ἤδη προεφθέγξαμεθα, ἀπὸ τῆς εἰκόνος ὅτι τὸ ἀρχέτυπον αἰσθανόμενον ὀρθῶς ἀκατηγόρητον ἔχειν δύναται τὸ ὅτι τὴν ἀλήθειαν περὶ ἁγίας Τριάδος διαφήμιν. ὅταν μὲν οὖν ὁ γινώσκων τὸν υἱὸν, οἶδε τὸν πατέρα. κατὰ νοῦν δ' ὅπως μὴ τοῖς λέγουσι τὰ ἀληθῆ πρὸς Ἰουδαίους ὁ κύριος, καὶ ἵνα τέχνῃ ἕτερον προσπλέκει τῷ λόγῳ· σαφῶς γὰρ εἰπὼν ὅτε ἐμὲ οἴδατε, ὅτε τὸν πατέρα μου, τὸν τῶν Ἰουδαίων ὑφεξέλκει νοῦν εἰς τὸ μὴ μάτην περὶ αὐτοῦ φρονεῖν τὰ δυσθεώρητα, μήτε μὴν οἴεσθαι καὶ ἀληθῶς υἱὸν αὐτὸν εἶναι τῷ Ἰωσὴφ, προσληφθέντος οἰκονομικῶς, ζητεῖν δὲ μᾶλλον, καὶ προσκοπεῖσθαι, τίς μὲν ὁ ἐν τῇ σαρκὶ λόγος, τίς ἦν ὁ κατὰ φύσιν καὶ πατήρ.

A Cernitur enim Pater in filio, & in natura propriæ ſobolis tanquam in ſpeculo apparet. Quod ſi verum eſt, vt eſt certè, pudore ſuffundatur rurſus impius Arianus. Neceſſe eſt enim vt ſecundum omnẽ rationem ac modum ſimilis ſit character ſubſtantiæ eius, ne Pater aliud quid ab eo quod eſt eſſe exiſtimetur, relucens verè & ſincerè in Filio. Quòd ſi cognoſci vult in Filio, & in ipſo manifeſtari, nouit vtique eum, cùm eiuſdem ſecum ſubſtantiæ, tum ſua gloria nihilo deteriorem. nec enim ipſe minor haberi vellet quàm quod ſecundum naturam ſuam eſt. Cum autem iſtud velit, quomodo non fatendum eſt ſimilem eſſe per omnia Patri Filium, vt quis per illum cognoſcat etiam genitorem, quemadmodum prius diximus, rectà in archetypum ex imagine aſcendens, & inculpatam de ſancta Trinitate cognitionem habere queat. Hoc pacto igitur, qui nouit Filium, Patrem nouit. Conſidera verò quemadmodum Dominus verè dicendo Iudæis, Neque me nouiſtis, neque Patrem meum, eorum animos attrahat ad non humana duntaxat de eo concipienda, neque eum pro filio Ioſeph reuera habendum, qui pater duntaxat aſſumptus ſit certo conſilio, verùm potiùs ad diſquirendum quodnam ſit Verbum in carne, & quiſnam ſit eius per naturam Pater.

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ὅτι οὐ τῆς Ἰουδαίων ἰσχύος ἔργον ἦν ὃ θέλει σωτὴρ πάθος, οὐδὲ ὑπὸ τῆς ἄλλων πλεονεξίας ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' αὐτὸς ἑκὼν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο πέπονθεν, ἵνα σώσῃ πάντας.

Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ τοῦ σωτῆρος διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν αὐτῷ, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

CAPVT III.

Quòd Chriſtus nec Iudæorum robore, nec aliorum vlla vi ac neceſſitate adactus mortem in cruce paſſus ſit, ſed ipſe vltro pro nobis eam pertuleris, vt omnes ſeruaret.

v. 20. *Hæc verba loquutus eſt* IESVS *in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.*

ΑΠολογεῖται χρησίμως ὑπὲρ τῶν σωτηρίων παθῶν ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστὴς, καὶ τὸ ὅτι τοῦ σωτῆρος γεγονότα θάνατον οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἀνάγκης, ἢ ἄλλου τινὸς πλεονεξίας ἀλλοτρίας ὑπεδέχετο τὸν θάνατον τὸν Ἰησοῦν παθόντα, ἑαυτὸν δὲ μᾶλλον ὑπὲρ ἡμῶν καθάπερ ἄμωμον θῦμα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ δόξαν τὸ σῶσαι αὐτοῦ θέλειν ἡμᾶς ἀγάπῃ εὐαγωνήσατο. ὅπερ γὰρ ἔδει παθεῖν, ὅτε μηκύσης ἀναβαπτίζεσθαι τὸ ἐπισάκτου φθορᾶς,

E

VTILEM inſtituit apologiam ſapientiſſimus Euangeliſta pro Seruatoris paſſione, vt oſtendat IESVM mortem non ſubiiſſe hominum coactu aut vlla vi, nulla ſua voluntate aut conſilio, ſed potius ipſum ſe pro nobis inſita erga nos charitate tanquam inculpatam hoſtiam Deo & Patri immolaſſe. Nam quia oportebat pati, vt ſic inuecta corruptio

& peccatum, & mors abolerentur, pro omnium vita seſe in redemptionis prætium dedit. Quænam ergo ratio in verbis propoſitis Seruatoris paſſioni ſuffragetur, & quis ſcopus ſit vtilitatis ex hac doctrina patiendæ, rurſus audito. Hæc enim inquit verba loquutus eſt Chriſtus, non extra Ieruſalem, neque in aliquo è circumiacentibus oppido, neque in ignobili Iudææ vico, ſed in gazophylacio, hoc eſt in ipſo templi quaſi meditullio, in ipſo templo de his verba faciebat. Verùm tametſi Phariſæi ob ea quæ dicebat valdè vrerentur & fremerent, non tamen eum comprehenderunt, quamuis id facillime poſſent agere. Erat enim vti dixi, intra eorum retia deductus. Quidnam eſt igitur quod eos induxit vel inuitos quieſcere, qui more belluarum immanium efferati erant? quid eorum furorem compreſſit, aut quomodo crudelis ille Phariſæorum ſedatus eſt animus? Necdum, inquit, venerat hora eius, hoc eſt nondum aderat tempus mortis, non quidem Seruatori ab alio quodam præfinitum, neque iuxta mendaces Græcos à fato, hoc eſt ab hora vt nugantur, appulſum, ſed ab ipſomet præſtitutum per conſenſum Dei Patris. Nam cum ipſe verus Deus eſſet naturâ ſuâ, & quid deceret minimè ignoraret, ſciebat optimè quanto temporis ſpatio in terris immorandum eſſet cum carne, quando verò rurſus eundum in cælum per propriæ carnis mortem, morte domita. Nec enim cuiuſquam vi aut coactu vitæ ſecundum naturam mortem illatam eſſe cuilibet cordato manifeſtum eſt. Quo pacto enim vitam naturalem mortis vincula ſuperarint, ipſe quoque alicubi Dominus teſtatur, dicens: *Nemo tollit animam meam à me, Ego pono eam à meipſo: poteſtatem habeo ponendi eam, & rurſus poteſtatem habeo mittendi eam.* Si enim neceſſitate quadam præfinitum eſt tempus ab alio, quo ipſum vtique pati mortem oportebat, quomodo in eius poteſtate ſitum eſſe comperiemus ponendi animam ſuam? Captus enim fuiſſet, etiam inuitus, ſiquidem pati non erat in eius poteſtate. Sin autem eam ponit à ſeipſo, pati ergo non in poteſtate alterius, ſed in eius tantummodo voluntate poſitum videbimus. Tunc enim ſe Iudæorum furori permiſit quò vellent abducendum, cum iam tempus morti cõueniens adeſſe ſenſit. Ne ſupercilium

Ioan. 10. 18.

A καὶ τ ἁμαρτίας ἐκ τ θανάτου, δίδωκεν αὐτὴν λύσιν ἑαυτὸν ὑπὲρ τ ἁπάντων ζωῆς· ποῖος οὖν ἄρα λόγος ἐν τοῖς προκειμένοις τῷ σωτηρίῳ συναγορεύων πάθει, τίς δὲ ὁ σκοπὸς τῆς ἐν τούτῳ θεωρημένης ὠφελείας ὃ χρήσιμον, ἄκουε πάλιν. Ταῦτα γὰρ φησὶν ἐλάλησε τὰ ῥήματα. Ἰησοῦς οὐκ ἔξω τ Ἱερουσαλὴμ, οὐδὲ εἰς πόλιν τινὰ τῶν περιοικίδων, ἀλλ' οὐδὲ εἰς πόλιν, ἢ εἰς κώμην τ Ἰουδαίας ἀσημοτέραν, πρὸ αὐτοῦ γὰρ εἰσῆκει ὁ γαζοφυλάκιον, τοῦτ'

B ἔστιν, εἰς αὐτὸ τὸ ναοῦ ὃ μεσαίτατον ἦν αὐτῶν τῶν ἱερῶν τοῖς τοιοῦτον ἐποίητο λόγοις. Ἀλλὰ καὶ πάνυ σφόδρα δεινοπαθούντων καὶ λελυπημένοις ἐπὶ τοῖς ὑπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν λεγομένοις οἱ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐβιάσαντο αὐτὸν ἑξὸν θυμέλεως τότε δὴ τοῦτο μᾶλιστα δρᾶν αὐτοῖς· ἦν γὰρ, ὡς ἔφην, ἐρχόντων ἐντός. πόθεν οὖν ἄρα ὁ πεπεικὼς, καὶ οὐχ ἑκόντας ἠρεμεῖν, τοὺς θηρίων ἀπιθάνων ἀγελαιότητας δίκην; τί ὁ μεταπόησεν τ ἐκείνων ὀργήν, κατεχρηστεύσατο; ἢ ὅπως μὴ μιαφόνος τ Φαρισαίων καρδία; ἔστω,

C φησὶν, ἐλήλυθε μὲν ὥρα αὐτῷ, τοῦτ' ἔστιν, ἔστω παρὼν ὁ τ θανάτου καιρὸς, ἀπ' ἐτέρου τινὸς ὢν ὡρισμένος ὁ ὑπὸ τῶν σωτῆρι Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὰς Ἑλλήνων μυθολογίας ἐξ εἱμαρμένης ὑπερβιαζόμενος, ἦρκει ἀπὸ τ ὥρας κατὰ τ πρὸ ἐκείνοις λεγομένα λόγον, ὡρισμένος ἢ μᾶλλον πρὸ αὐτοῦ κατὰ συναίνεσιν τ Θεοῦ, καὶ πατρός. Θεὸς γὰρ ὑπῆρχον τῇ φύσει ἀληθινὸς, καὶ τ παρέποντος ἁμαρτεῖν οὐκ εἰδώς, δι' ὃ δὴ καὶ λίαν ἐξεπίστατο πόσον μὲν ἐδεῖτο ὑπὲρ τ γῆς συνδιατρίβειν κατὰ χρόνον μὴ σαρκὸς,

D πάντε δὲ αὖθις εἰ πρὸς ἀρχαῖον τ ἰδίας σαρκὸς θανάτου καθιέναι τ θάνατον· ὅτι γὰρ οὐκ ἐκ τῆς ἄνωθεν πλεονεξίας ὁ θάνατος ἐπενοήθη τῇ κατὰ φύσιν ζωῇ δῆλον μὲν ὅπου αἷμα πᾶσιν θεῖ τοῖς σαρκίοις. πῶς γὰρ ἂν ἐνδύσαιτο τ κατὰ φύσιν ζωῆς τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ αὐτὸς δὲ που διαμαρτύρεται λέγων ὁ κύριος· οὐδεὶς αἴρει τ ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ, ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω βαλεῖν αὐτήν. εἰ μὲν γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης ὠείζετο πρὸς ἑτέρου τινὸς

E ὢν καιρὸς, καθ' ὃν ἔδει πάντως αὐτὸν ὑπομεῖναι τ θάνατον, πῶς ἂν ἐξουσία κείμενον ἐδύνατο τῇ πρὸς αὐτοῦ δοθεῖναι ψυχήν; ἐλήφθη γὰρ ἂν καὶ οὐχ ἑκόντος, εἴπερ ἦν οὐκ ἐπ' ἐαυτῷ τὸ παθεῖν. εἰ δὲ πάθοιν αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ, τὸ ἄρα παθεῖν οὐκ ἐν δυνάμει τῇ ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' ἐν βουλήσει μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεωρήσομεν. τότε γὰρ πᾶς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας διεξάγεσθαι πρὸς τὸ ἐκείνοις δοκοῦν συνεχώρησεν ὅτε ὁ σωτὴρ ἤδη παρὼν ἦν τ παρέποντα ᾧ θανάτῳ καιρόν. μὴ μέγα φρονείτω δι' ἀνθρώπων

ὅτι τοῖς ἑαυτῆς τολμήμασιν ὁ ἀλαζὼν Φαρισαῖος, μᾶλλον δὲ λεγέτω φυσιώμενος ἐκ πολλῆς ἀβουλίας, εἰ Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπῆρχεν ὁ Χριστὸς, πῶς ἂ μοι τὰ δίκτυα; πῶς δὲ διέφθειρε χεῖρας τὰς ἐμὰς; ἀκηκούσεται γὰρ παρ' ἐκείνων ἀντ' αὐτῶν, ἃ καὶ ὁ σὸς ἔτως ἰσχύσει βρόχος· τοῦτο γὰρ ἦν εὐκοπώτερον τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ τὴν σωτήριον διαφθεῖραι παγίδα, ἢ τὸ τῆς δυσεβείας ὑπερεκδῦναι δίκτυον· ἀλλὰ τοῦτο μὲν τῷ κόσμῳ σωτήριον, λύσις τοῦ θανάτου τὸ πάθος, ἀμαρτίας καὶ φθορᾶς καθαιρέτης ὁ μέγας εἶναι σταυρός. Τοῦτο γινώσκων ὡς Θεὸς ἀνθ' ὧν ἑαυτὸν ὑπέβαλεν ὑπὲρ ὁσίοις τολμήμασι· τί γὰρ, εἰπέ μοι, διεκώλυε τότε πλέον ἢ τότε μᾶλλον αὐτῷ, ὅτε πρὸ αὐτοῦ τὸ ἁγιοφυλάκιον διδάσκοντι τοὺς ὀδόντας ἐπέτριζες· ἢ εἰ τῆς δυνάμεως ἦρχεν ἐκεῖνος τὸν κτήσασθαι Χριστὸν, τί μὴ δέσμιον ἐποίησε τότε; ἀλλ' εἰσήκεις θυμῷ μὲν ἀκράτῳ πρὸς μαφονίαν, ἐκκεκαλυμμένως δὲ πρὸς ἥτταν τῆς δοκούντων θεότητος. Ἅτε γὰρ ἤθελε παθεῖν ὁ ταῖς σαῖς ἀπονοίαις τῆς ἀῤῥήκτων ὥσπερ χαλινὸν πειθοῦς. Τοῦτο μὲν οὖν τις εἰκότως ἂν τοῖς πρὸς Ἰουδαίων γλωσσαλγίαις αὐτιθεὶς δυσωπήσοι καὶ οὐκ ἐκόντας [εἰς ὁμοίως] ἥκιστα χρὴ ὧν ἀπαλλοτριοῦσθαι· ἀποθαυμάσαι δ' ἄν τις, ὅτε μάλα εἰκότως τὸ ἅγιον βασιλῆσιν ὁπτομυκῶμεν ἀμφὶ καιρῶν, καὶ εἰρηκότα σαφῶς, ὅτι τοῦτο ἐδίδασκεν ἐν τῷ ἱερῷ τότε καὶ τὸ γαζοφυλάκιον ὁ σωτὴρ, καὶ οὐδεὶς ὁπτίασεν αὐτόν. ἐπιμαρτύρει γὰρ ὥσπερ τοῖς πρὸ αὐτοῦ ῥήμασιν, ἅπερ ἔφη πρὸς Ἰουδαίους ὅτε συλληφόμενοι πρῆναι αὐτὸν, ὡς περὶ ὅτι λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν, καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ ἐκαθεζόμην διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με; καὶ ὃ δήπου φήσειεν αὖ τις τὰ εἰκότα φρονῶν, ὡς ἐπηπίατο τοὺς Ἰουδαίους ὅτι μὴ πρόσω ἦγεν αὐτῷ τὸ πάθος ἐπήγαγον, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι τὸν θεῖον καιρὸν παρελάσαντες χρόνον, βραδεῖς ὡς περ ἐβάδιζον ὅτι ὃ χρὴ ὧν μαφονεῖν ἐλεῖν γὰρ μᾶλλον αὐτοὺς, ὡς οἰηθέντας ἀσινεῖς, καὶ οὐκ ἐκόντας αὐτῷ προσιέναι ποτὲ, καὶ βιαζομένους ἐλεῖν δυνάσθαι τὸν θέλοντα εἰδότα παθεῖν εἰ μὴ βούλοιτο. ἐκαθεζόμην γὰρ διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. ἃ γὰρ οὐκ ἐβουλόμην τότε, ἀλλ' ἃ δὴ αὖ εἰς ὃ παρὸν ἰσχύσατε τοῦτο δρᾶν, εἰ μὴ τῆς ὑμετέρας χαρὰν ἐθελοντὴς ἐπορεγόμην. Οὐκοῦν ἀφ' πάντων ἔξεσιν ἰδεῖν, ὡς ἂ τῶν Ἰουδαίων ἰσχὺς ἦρχεν ἐν ὃ δεῖ θανάτῳ παραδοθῆναι τὸν κύριον, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐκείνων αὐθαδέσιν τολμήμασιν ὑπεχάλασεν ἂν τὸ ἐγχείρημα· τῷ δὲ σωτῆρι Χριστῷ τὸ ὑπὲρ πάντων ἐθελῆσαι παθεῖν, ἵνα πάντας ἐξέλησθαι τῆς ἁμ-

ergo tollat Pharisæus arrogans, nec præ multa væcordia dicat, Si Deus secundum suam naturam Christus erat, quomodo retia mea non euasit? quomodo manus meas non declinauit? Audiet enim vicissim ab iis qui ipsum diligunt: Non tantum valuere tua retia: nec enim difficile erat cunctipotenti Deo illa perrumpere, & impietatis tuæ plagas euadere; Sed orbi salutaris erat passio, illa mortis erat resolutio, peccati & corruptionis euersionem veneranda crux habebat. Hæc quum agnosceret vt Deus, impiis horum se subiecit facinoribus. Quid enim prohibuit quæso quominus tunc in eum inuaderes, cum in docentem apud Gazophylacium dentibus infrenderes, &, si tuæ potestatis erat Christum capere, quidni tunc eum in vincula coniecisti? Atqui impotenti animo ad cædem ferebaris, cæterum nihil apertè facere audebas: Nondum enim pati volebat, nec tuæ væcordiæ quasi fræno cedere. Hæc Iudæorum petulantiæ quispiam opponens, eorum fastum insolentem coercebit. Et quidem iure miraberis sanctum Euangelistam ostendentem opportunè & clare dicentem Seruatorem hæc in templo docuisse apud Gazophylacium, neminem tamen ipsum apprehendisse. Addit quippe veluti testimonium Christi verbis quæ locutus est ad Iudæos, cum ad comprehendendum eum venissent: *Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus vt comprehenderetis me. Quotidie sedebam in templo docens, & non comprehendistis me.* Nequè verò cordatus vllus dixerit eum incusare Iudæos, quòd non ei patiendi tempus acceleraſſent, neque quod conuenienti tempore præterito tardi quodammodo ad cædem procedebant: sed potius reuincere eorum insaniam, qui putassent se inuitum illum superaturos, & vi capturos. Sedebam enim in templo docens, & non vinxistis me: non enim volebam, neque in præsentia etiam potuisseris hoc facere, nisi me vestris manibus sponte obiecissem. Itaque non vi & potestate Iudæorum nebat quòd Dominus neci traderetur, tantum impiæ illorum audaciæ conatus erat assignandus, cæterùm ipsi Seruatori Christo mera voluntas patiendi, vt omnes eriperet morti,

Matt. 14.17. Luc.22. 52.

& redemptos proprio sanguine Deo & Patri suo repræsentaret. Deus enim erat, sicuti Paulus ait, in Christo, mundum reconcilians sibi ipsi, & eos qui à sua amicitia exciderant deleta peccatorum memoria ad id quod erant initio reuocans.

v. 21. *Dixit ergo iterum eis* IESVS, *Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini.*

Tempus arripiendum esse quo seipsum iuuare quis possit, Christus hic cumprimis edocet. Virtutes enim retrò abiicere & benè agendi sera consilia capere, nullius vtilitatis esse comperitur, sed luctum potius segnitiei conuenientem parere. Bonus ergo & mansuetissimus cum sit noster Dominus, vti scriptum, contumelias perfert, sed & ipsos etiam vtilitatibus cumulat, à quibus iniuriam accipit. Commodè autem interminatur ab eis discessurum, & illud *vado*, inquit, planè vt eis acriorem imprimat sensum, & apud se perpendentes, non sinendum esse abire infecta re liberatorem, extimulet ad fidem, & ad obsequium reddat tandem paratiores. Vociferatus autem illud, *vado*, & interminatus abitionem ex omni gente, adiunxit egregio ordine & futurum illis inde damnum. Peccatis enim vestris immoriemini, inquit. Cuius veritatem ex ipsa rei natura contemplemur. Qui enim non susceperint eum qui de cælis ad nos venit vt omnes per fidem iustificaret, quomodo non in suis peccatis morientur: & qui eum qui purgare potest non admiserint, quomodo non perpetuam habituri sunt impietatis labem in seipsis? Quòd autem moriatur is qui liberatus non fuerit, sed qui porrò peccati onere degrauandus sit, quonam detrudet hominis animam, nemini dubium esse potest. Infernus enim, vt opinor, eum profundus excipiet, & in perpetuis tenebris versabitur, adeoque in igne & flammis versabitur quicunque inter eos numeratus fuerit, de quibus alicubi Prophetæ voce dictum est, *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt in visionem omni carni*, quod discrimen ne adirent, eos multis modis hortabatur Christus à solita sua incredulitate vt quamprimum discederent, non simpliciter dicens se recessurum atque abiturum, Sed & quantum inde accepturi sint damni prepo-

Isai. 66. 24

ἐρύσας αἵματι τοῦ ἰδίου παῤῥησίαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί. Θεὸς γὰρ ἦν, κατὰ τὸν τοῦ Παύλου φωνὴν, ὁ Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, καὶ τὸ τῆς εἰς αὐτὸν φιλίας ἐκ παλαιᾶς διαπομίζων ἀμνησικάκως εἰς ὅπερ ἦν τὸ ἀρχῆς.

Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς, ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε.

Ὅτι χρὴ παῤῥησίᾳ πεῖσαι τὸν κύριον καθ' ὅσον δυνατόν ἐς ἑαυτὸν ὠφελεῖν, ἐκ τούτοις οὐ μάλα διδάσκει Χριστός. τὸ γὰρ ὑστερίζειν ἐν ἀγαθοῖς, καὶ ὑστεροβουλεῖσθαι τὸ χρήσιμον, ὅπου μηδὲν ἔχον ὑδαιμίας ὄφελος, ἀργὸν δὲ μᾶλλον τῶν ῥᾳθυμίας παρέπονται πρόξενοι. χρηστὸς οὖν καὶ εὐμενὴς ὑπάρχων ὁ κύριος ἡμῶν, καὶ ὑπήκοος, καθὰ γέγραπται, καὶ ἀτιμαζόντων ἀνέχεται, καὶ προσωφελεῖ τοὺς ὑβρίζοντας, ...

. . . . . .

ἀπειλεῖ δὲ χρήσιμος τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαναστήσεσθαι, καὶ τὸ, ὑπάγω φησὶν ἀναργῶς, ἵνα χορτατέρους αὐτοῖς ἐμφυτεύσῃ δέους, καὶ λογιζομένους ὅτι χρὴ παῤῥησίᾳ τὸν λυτρωτὴν ἄπρακτον οὐκ ἐᾶν, παρελαθόντας αὐτοὺς ἀκτήσεσι πρὸς πίστιν, ἑτοιμοτέρους τι ἤδη πρὸς ὑπήκοον ἐργάσεται. ὑπισχνούμενος δὲ τὸ ὑπάγω, καὶ ἀπειλήσας τὸν ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους ἀποσύρειν, προέβαλεν οἰκονομικῶς καὶ τὸ ἐσεσθαι αὐτοῖς ἐσομένην ζημίαν. ἐκπεσεῖσθαι γὰρ τῆς ἑαυτῶν ἁμαρτίας, φησὶ, καὶ λόγον ἀληθῆ τὸ προσάγματος φύσιν εἰσκομίζεσθαι θεωρήσωμεν. οἱ γὰρ ὅλως τὸν προσδεξάμενοι τὸν ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένον ἐξ ὑψηλῶν, ἵνα πρὸς δικαίωσιν ἄγῃ τὴν πίστιν, πῶς οὐκ ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις ἀναμφιλόγως τεθνήξονται· καὶ τὸν καιρὸν ἥκοντα μὴ προσποιούμενοι, πῶς ὑ διλωσεῖται τὸν ἐν τῇς ἑαυτῶν δυσεβείαις ἔξοισι μολυσμόν; τὸ δὲ πεθνάναι μὴ λελυτρωμένον, ἀλλ' ἔτι ὄφ' τὰς ἁμαρτίας κατεχόμενον βαρύ, ὅπου προπέμψει τὸν ὑ ἀθέσμου ψυχὴν, τίνι τῶν ὄντων ἀμφίβολον; ἅδης γὰρ, οἶμαι, τὸ βιοῦτον ὁ βαθὺς ἐκδέξεται, καὶ ἐν σκότει ἀφατελέσῃ μακρῷ, ἀλλὰ καὶ πῦρ οἰκήσῃ, καὶ φλόγας, ἐκείνοις εἰκότως συναριθμούμενος, ὡς ὧν εἴρηται που διὰ τοῦ προφήτου φωνῆς, ὁ σκώληξ αὐτῶν ὑ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν ὑ σβεσθήσεται, καὶ ἔσεσθαι εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί. ὧν ἵνα τὸ πῖον ἀποκαρδιώσῃ, εἰς ταχεῖαν αὐτοὺς ἀποτροπὴν τοῦ σωτηρίους ἀπειθείας πολυδύτους ὀκάλει Χριστὸς, ὐχ ἁπλῶς ὡς ἀποδραμεῖται καὶ ἀποφοιτήσων λέγων, ἀλλὰ καὶ ὅσων ἐστερήσει τοὺς ἀπειθοῦσι συμφορῶν

αἰαλ κείως τεθνήξεσθε γὰρ, φησιν, ἐν A nens. *Morte mini enim*, inquit, *in*
ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. ὅπερ δὲ ἔφη μέσον τίθησιν, *peccatis vestris.* Quia verò addit, Quæ-
ὅτι ἐμὲ ζητήσετέ με, ζητοῦντες δὲ τέως αὐτὸν Iou- retis me, nec tamen comperimus de-
δαίους οὐκ ἀνείσκομεν, οὐδὲν ἀλόγως τοιοῦτον mum Iudæos illum quærere, istiuſ-
τοῦτο διὰ διάνοιαν· δεῖ γὰρ ἀληθεύειν αὐτόν. εἰ γὰρ ἔτι modi quiddam in animum induce-
ἐν σώμασι καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς ἐπὶ mus. Veracem quippe neceſſe eſt
διαπαίζοντες ἐσμὲν πολλῷ ἄρα μᾶλλον ἀναισθησίας ὑπὸ eſſe Chriſtum. Si enim cum adhuc
ζητοῦσι τὸν λυτρωτὴν, ἀλλ' εἰς ᾅδου πεσόντες οἱ ἄθε- ſint in corporibus, & carnis volupta-
λεῖοι, καὶ τοῖς τῆς κολαστηρίου ὁμιλήσαντες τόποις, tibus deluſi præ multo ſtupore libera-
ὅταν δὲ αὐτοῖς ἐγγένωνται τοῖς κακοῖς, τότε δὴ τότε, καὶ torem non quærunt, tamen ad infe-
B οὐκ ἐκόντες ζητήσουσιν. ἐκεῖ γάρ ἐστι, φησιν, ὁ ros delapſi, & in loca pœnarum in-
κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ἑκάστου καθ' fœlices amandati, inque malis ipſis de-
εἰκὸς τὴν ἐκεῖ μεγέθοτων τῶν ἐπ' ἀγαθοῖς ῥᾳθυμίαν prehenſi, tunc certè tunc vel inuiti
ἀνοιμῴζοντος, καὶ μονονουχὶ δὲ ἐν βίβλῳ τῇ τῶν πα- quærent. *Ibi enim fletus*, inquit, *&*
ροιμιῶν λέγοντες, Οὐκ ἤκουον φωνῆς παιδεύοντός *ſtridor dentium*, vnoquoque eorum, vt *Mat.8.*
με, καὶ διδάσκοντός με. Οὕτω ὡς ὁ Παῦλός φησι, 12.
φοβηθῶμεν οὖν μή ποτε καταλειφθείσης ἐπαγ- *Heb.4.1.*
γελίας εἰσιέναι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις
ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι. χρὴ γὰρ τρέχειν ἵνα καταλά-
C βωμεν, καὶ τὸν οὐκ δουλείας ὑμᾶς ἐξέλκοντα τὴν πι-
κρᾶς, μὴ τῆς ἀπειθείας ὑβρίζειν, προσιέσθαι δὲ
μᾶλλον, καὶ ὑπτίαις ὥσπερ χερσὶν ἁρπάζειν τὴν
χάριν.

Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; *Et quò ego vado vos non poteſtis venire?*

Οὐ μόνον δὲ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις τεθνήξονται Non ſolùm in peccatis ſuis eos moritu-
φησι, ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς βασιλείας ἀγαθῶν ἔξω με- rosait, ſed etiam regno bonorum exclu-
D νοῦσι προὴς τὰς ἄνω μονὰς οὐκ ἀναβαίνοντες, δηλο- ſum iri, nec ad cæleſtia domicilia con-
ῦσθαί φησιν. οἱ γὰρ τῶν ἄνωθεν ἥκοντα μὴ προσδεξά- ſcenſuros clarè prædicat. Nam qui è
μενοι, πῶς ἂν οὗτοι δύναιντο καταλουθεῖν ἂν προὴς cælo Miſſum non acceperint quomodo
τὰ ἄνω βαδίζοντι; διπλῆ τις οὖν ἐστὶ τοῖς ἀ- ſequi poſſent vadentem in cælum? Du-
πειθοῦσιν ἡ κόλασις, καὶ οὐκ ἐν ἁπλοῖς ἐστι τὸ ζη- plex ergo refractariis pœna eſt, nec
μίας ὁ λόγος. ὥσπερ γὰρ ἔστιν τοῖς ἀῤῥωστίαν πεπι- ſimplex illius ratio. Quemadmodum
στοῦσι σωματικὴν πληγὰς δύσκη λοιπὸν ἐν πα- enim ægrotantibus contingit vt, &
θεῖν δεινὰ τῷ πάθους ἐπιφέρῃ ἀλγήματα, καὶ προὴς morbo plurimum diuexentur, & ſa-
τούτῳ ἐν τῇ τῆς ὑγείας τερφθῆναι καλῶν· ὕπνος οἶ- nitatis bonis ac commodis priuentur:
μαι, καὶ οὐχ ἕτερος τοὺς ἐληλακότας εἰς ᾅδου, καὶ δί- ſic opinor eos qui ad Inferos de-
κλω σὺν τοῖς προσκαιρομένοις ταῖς ἁμαρτίαις ἰσόμοιρον, E truſi fuerint, parem delictis pœnam
καὶ τῆς οὐκ τῆς κολάσεως ἐπομόνην συμφορὰν, καὶ τῆς ſubituros, & caſtigationis calamita-
τῶν ἀγίων ἐλπίδος ζημιοῦσθαι τῆς ἀπολαύσεων. Ὀρθῶς tem paſſuros, & ſpem ac fruitio-
οὖν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐχ ὅτι τοῖς nem bonorum amiſſuros. Optimè
ἑαυτῶν ἁμαρτίαις συναποθανοῦνται μόνον, ἀλλ' ὅτι igitur ait Dominus noſter IESVS
καὶ προὴς τὰς ἄνω μονὰς οὐκ ἀναβήσονται φησι· διπλῷ γὰρ ὥσπερ αὖθις καταδήσας σχοινίῳ τὸν σύνδεσμον *Ecc.34.4.*
δυσκλείας ἐξέλκειν ἐπείγεται πόθεν μὲν ἀνασώζων ὃ ἀπώλετο, καὶ κατασφίγγων ὃ σεσυπτεμμένον, καὶ ἀορθῶν ὃ κατῤῥαγμένον· τοιοῦτα γὰρ τοῦ ποιμένος ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν τῆς

pro ſalute ouium) ſuis quidem ſtatim
Ioan. 14. 2. diſcipulis promiſit dicens. *Ibo & parabo vobis locum, & iterum veniam, & accipiam vos mecum*, ipſum oſtendit peruium fore ſanctis cælum, & cum ſuperna domicilia parata eſſe docet diligentibus ſe, tum incredulis neceſſariò dicit, *Quò ego vado, non poteſtis venire.* Quis enim quæſo ſanctiſſimum Chriſtum ſequatur, qui nolit purificari per fidem? aut quo pacto demum inquinatus, quique ſordes ex vitiis ſuis contractas nondum eluit, cum hominum amante Domino verſabitur? *Quæ*
2 Cor. 6. 14. *ſocietas luci ad tenebras*, iuxta Pauli vocem? Sanctos enim eſſe puto qui ſanctiſſimo Deo dicere ſtudent,
Pſ. 62. 9. *Conglutinata eſt anima mea poſt te.* Hunc ſenſum iſti quoque loco non ineptè quadrare autumo. Quòd ſi variis modis expendendus ſit, & de his aliquid inſuper dicendum, id facere quoque non grauabor. *Quò ego vado, vos non poteſtis venire.* Deus quum ſim verus, à nullo abſum, ſed cuncta impleo, & quum in omnibus ſim, cælum tamen potiſſimum habito, cum diuinis libentiſſimè verſans ſpiritibus. Sed quia ſum etiam hominum amans, vniuerſi parens ac auctor, creaturarum mearum damnum ferre non potui, cum hominem in extremum exitium præcipitem detruſum animaduerterem. Videbam ex peccato in mortem delapſum, ſed auxiliatricem manum iacenti porrigere decebat, oportebat lapſo omni ratione opitulari: operæpretium erat ſeruare perditos, cum periclitantibus verſari medicum, mortuis adeſſe vitam, cum verſantibus in tenebris verſari Lucem. Sed non erat in veſtra poteſtate ſitum, cum naturâ ſitis homines, vt in cælum euolaretis, mihique ſeruanti conuiueretis. Quocirca ipſe ad vos ego veni: ſanctos
Pſ. 143. 6 ſæpius inclamantes audij, *Inclina cælos, & deſcende.* Deſcendi itaque inclinatis cælis, inquit: nec enim huc vos venturos ſperandum erat. Quandiu igitur adhuc ſuſtineo vobiſcum eſſe & verſari, capeſſite mihi ardenter vitam, purgamini per fidem, dum adeſt is qui poteſt miſereri. Ibo enim aut certè reuertar, quò vos non poteſtis venire, & licet intempeſtiua tandem pœnitentia ductì datorem ſalutis quæratis, non inuenietis. Quid porrò

A πορεύσομαι ὑμῖν τόπον ἑτοιμάσω, καὶ πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε· ἐπειδὴ τοῦτο ἐστὶ τὸ τὴν ἑτοιμασίαν τῶν ἁγίων δηλοῦν, καὶ τὴν ἀεὶ μετ' αὐτῶν διατριβὴν, καὶ τὴν ἀπόρρητον τῶν ἁγίων ἡδονὴν, καὶ τὴν ἀνεκλάλητον τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν τρυφὴν, καὶ τὴν ἀμέτοχον τοῖς ἀπειθοῦσιν ἐλπίδα τῶν ἀγαθῶν, καὶ δικαίως τε καὶ ἀληθῶς φησὶν, ὅτι ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. πῶς γὰρ ἂν ὅλως ἀκολουθήσαι ποτὲ τῷ πνευματίῳ Χριστῷ ὁ ἀφ' ἁγιασμοῦ καὶ ἁγάπης ὁσίας καθαρισμοῦ; ἢ τίνα ἔχει τρόπον ὁ μεμολυσμένος ἔτι, καὶ τὰ ἴδια παθῶν ὄντως ἀπορρυπτόμενος ῥύπον σπουδῆς τῆς φιλανθρώπου διασώζειν; πῶς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος καὶ τὰ τοῦ Παύλου φωνῶ; οἴμοι γὰρ ἁγίους εἶδον τοὺς τῷ πνευματίῳ Θεῷ λέγειν ἐθέλοντας, ἐκολλήθη ἡ ψυχή μου ὀπίσω σου. Οὕτω οἶμαι τὰ δίκαια οὐκ ἀκόμψως καὶ νῦν ἐφηρμόσθη τῷ προκειμένῳ ῥητῷ. εἰ δὲ χρὴ παρενοσωτῶντας αὐτὸ ἀφαφόρως ἐπανθρῆσαι, καὶ εἰπεῖν ἐπὶ τούτοις ἕτερόν τι πάλιν, καὶ τοῦτο ποιήσω οὐκ ὀκνήσαντα. ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Θεὸς ὑπάρχων ἀγαθὸς, ἀφέσηκα μὲν οὐδενὸς, πληρῶ δὲ τὰ πάντα, καὶ τοῖς πᾶσι συνών, οὐκοῦν μάλιστα τὰ ἄνω, ἥδιστα τοῖς ἁγίοις ἐνδιατρίβω πνεύμασιν. ἀλλ' ἐπειδὴ εἰμὶ καὶ φιλάνθρωπος τὰ ὅλων ἡνιοχοῦντος, καὶ φορτικὸν ἡγησάμην τὴν ἐμαυτοῦ ποίμνης τὰ ζημίαν, ἰδὼν εἰς ὄλεθρον πρωτικὴν κεχωρηκότα τὸν ἄνθρωπον· ἐγειρέσθω δὲ ἁμαρτίας πεσὼν πρὸς θάνατον· ἀλλ' ἔδει χεῖρα λοιπὸν τὴν ἐπικουρίαν τῷ κειμένῳ προτείνειν· ἔδει τοῦ . . . . . καὶ πίστιν ἀφ' ἁγνοῦ πνεύματος ἐναμεῖψαι δέον. εἰπάτω μοι ἀκόλουθος αἰσθῆσαι ὁ ἀπολωλὼς, ἔδει σωθῆναι τοῖς κινδυνεύουσι τὴν ἴασιν, ἔδει πρᾶξαι τοῖς ἀποθνήσκουσι τὸ ζῆν, ἔδει σωθῆσθαι τοῖς ἐν σκότει ὁ φῶς. ἀλλ' ἰδοὺ οὐκ ἐφικτὸν αἰθέρα πρὸς ὄντας ὑμᾶς τῇ φύσει διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον ἦν με πρὸς ὑμᾶς, καὶ σωθῆσθαι τοῦ σώζοντος. ἀφίγμαι τοίνυν ἐρῶν αὐτὸς ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς, ἥκουον τῶν ἁγίων πολλάκις βοώντων· κλῖνον οὐρανοὺς, καὶ κατάβηθι. κατέβην τοίνυν ἐρῶν κατακλίνας φησὶν οὐρανοὺς· οὐ γὰρ ἐδόκουν ὑμᾶς ἥξειν ἐπὶ τοσοῦτον. ἀλλ' ὡς ἔτι σὺν ὑμῖν καὶ σωθῆσθαι δέον ἀπέχομαι, χορηγὸς ἐπιθραύσασθαι τὸν ζωῆς, καθαιρόμενοι δὲ τῆς πίστεως ἕως ὅτου πάρεστιν ὁ δυνάμενος ἐπ' ἐξουσίας εἰδὼς, καὶ δυνάμεως. βαστάσω γὰρ, ἢ καὶ ἐπανήξω πάλιν ὅπου ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, καὶ ζητήσητε τὸν σωτῆρα τὸν χορηγὸν ἐξ ἀκαίρου λοιπὸν εὐσεβείας, οὐχ εὑρήσετε· ἡ δὲ σπουδὴ

δέεσθω σκοπεῖν. ἀποθανεῖσθε γὰρ πάντως ἐν ἁμαρτίαις, ἢ ταῖς ἑαυτῶν πλημμελήμασι καταχρόμενοι ζυγοὶ κατακρίσεσθε λοιπὸν εἰς τὸ τοῦ θανάτου δεσμωτήριον, δίκας ἀποτίσοντες ἐκεῖ τῆς ὕστερον μακρᾶς ἀπιστίας. ἀγαθὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων, καὶ σφόδρα φιλάνθρωπος ὁ Σωτὴρ, συνελαύνῃ τῷ φόβῳ τοὺς Ἰουδαίους τῷ ἐσομένων κακῶν καὶ οὐχ ἑκόντας ὅπως σώζεσθαι.

A inde consequatur videre licet. Moriemini enim vtique in peccatis, vestrisque onerati criminibus in carcerem mortis tristes detrudemini, tam longæ incredulitatis pœnas ibi daturi. Bonus igitur Seruator cum sit ac valde miserícors, impendentium malorum metu Iudæos etiam nolentes ad salutem compellit.

Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. B

v. 23. *Et dicebat eis, Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.*

Πάλιν ἐρεῖ τις τυχὸν τῶν φιλομαθεστέραν ἐχόντων ψυχὴν, καὶ λεπτότερον τῶν θείων θεωρημάτων ἐπαγκῶς κατειλημμένων, τί ὁ ἀναπεῖσαν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοιαῦτα διαλεγόμενον καὶ λέγοντα, ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καθάπερ τι τῶν αἰσθητῶν ἐπινεῦσαι χρὴν· ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. δοκεῖ μοὶ γοῦν πως ἡ σφόδρα τοῖς ἄνω καταχολουθεῖν πεποιῦσα, πλεῖόν C ὠδίνῃ τινὰ κεκρυμμένῃ οἰκονομίαν. ὅπερ γάρ ἐστι Θεὸς χρείας οὐκ ἔχων, ὡς αὐτός που φησὶν ὁ θεσπέσιος θεολόγος Ἰωάννης, ἵνα τις μαρτυρίαν παρὰ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διϊκνεῖται γὰρ μέχρι μερισμοῦ ψυχῆς, καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε, καὶ μυελῶν, καὶ κριτικός ἐστι ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας· οὐκ ἠγνόησε πάλιν τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀμαθεῖς ἐννοίας, οἳ ἐπεὶ περ αὐτοῖς παχὺς τις καὶ ἀφροσύνῃ σύμφυτος τοῖς, ὅ ὑπάγω, τοῦτο τῶν σωτῆρος ἀκούσαντες, οἰήθησαν ἀσυνέτως ἢ ὅτι φεύξεταί που τοὺς Ἰουδαίους ἀφεὶς, ἢ καὶ ὅτι τοιοῦτόν τι φησὶν· ἕως ὅτε εἰμὶ, καὶ ζῶ, πιστεύσατε, μή πως καὶ τεθνάναι συμβῇ. ὅ γὰρ ὑπάγω, χαυνῶς ἐκληφθὲν ὑποσημαίνει καὶ τοῦτο· καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ τοιαύταις ἀβελτερίαις Ἰουδαῖοι περιπεπτώκασιν, ὡς καὶ λογίζεσθαί τινα τοιοῦτον ὅτι Χριστὸν, Θεὸν γὰρ ὄντα κατὰ φύσιν οὐκ ἤδεσαν, μόνον δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ γῆς ὁρῶντες σῶμα, αὐθρωπον ἐνόουν ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς. καὶ δὴ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὀλίγῳ πλείοσιν αὐτοῖς ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ, ὑμεῖς κατὰ σάρκα κρίνετε. ἀφιεὶς τοιγαροῦν αὐτοὺς τῆς ὕστερον μειρακιώδους καὶ χαμαιπετοῦς ἐννοίας, διδάσκει πάλιν, ὡς οὐ περί τινος τῶν ἀπὸ γῆς ὁρατοῦ καὶ φθορᾷ προσλογίζονται ταῦτα, περὶ ὃ τῷ αὐτῷ καὶ ἐκ Θεοῦ πατρὸς γεγεννημένου καὶ δηλῆσαι. ἀφιεὶς τοιγαροῦν οὐκ ἐμοὶ μᾶλλον ὅ τεθνάναι, φησὶ, καὶ φθαρῆναι, αὐτῷ γὰρ εἰμί, τοῦτ' ἔστι, Θεὸς ἐκ Θεοῦ. ὅ γὰρ ἄνω πάντων Θεός. ὑμῖν δὲ τοῦτο προσήκει μᾶλλον. κάτωθεν γάρ ἐστε, τοῦτ'

Quæret hîc rursus forsan aliquis, cui subtilior sit ingenij acies, animusque discendi cupidus, quid impulerit Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, vt cum alloqueretur Iudæos ac diceret, Ego vado, & quæretis me, veluti necessarium quiddam subiecerit: *Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.* Videntur enim hæc non admodum superioribus consentanea esse, veruntamen abstrusam quandam in se habent rationem. Nam cum Deus sit, nec opus habeat, sicut ipse alicubi diuinus ait Euangelista Ioannes, vt aliquis testimonium perhibeat de homine (ipse enim agnoscebat quid esset in homine, vt qui pertingat vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor sit cogitationum & intentionum cordis) non ignorauit rursus Iudæorum stultas cogitationes, qui crassa & imbecilla mente præditi cum audirent à Seruatore illud, *vado*, ineptè putarunt vel relicta Iudæa ipsum velle fugere aliquò, vel tale quidpiam intelligere, Quandiu supersum & viuo credite, ne vtique mori contingat. Verbum enim illud *vado*, communiter sumptum etiam hoc significat: neque mirum si tam inopes mentis erant Iudæi, vt tale quidpiam de Christo cogitarent. nondum enim sciebãt eum esse Deum secundum naturam, sed in hoc tantum è terra corpusculum intuẽtes, hominem putabant esse nobis similem. Ideóque Seruator eos increpans aiebat: *Vos secundum carnem iudicatis.* Auocãs igitur eos à tam puerili & humi repente conceptu, docet iterum ne hæc existiment tanquam de aliquo ortui & interitui obnoxio, sed de Christo secundum veritatem cælitus & ex Deo Patre genito. neque in me quadrat mori aut fugere, inquit, sum enim desursum, hoc est Deus ex Deo. quod enim est super omnia, Deus est. at vobis hoc magis conueniet. Estis enim ex infimo, nempe

Heb 4.12

nempe naturæ morti subditæ, corruptioni- A
que & timori subiacentis. Quamobrem
nihil tale de me deinceps somnietis, ve-
stræ ipsorum obliti infirmitatis. Neque
enim serui Domino pares dignatione
sunt, neque ij qui è terra sunt & deor-
sum, ei qui desursum ex Deo & Patre
genitus est comparantur. Quòd verò,
desupernis, generationem Filij ex Deo &
Patre significet, perspicuum est rectè sen-
tientibus. Localiter enim sumptum il-
lud, *desuper*, idem sonat quod è cælo,
sed nihil in Filio eximium erit supra crea-
turam inferiorem & Deo subditam, si
tantùm veniat è cælo, quandoquidem
& ex Angelis plurimi ad ministerium
missi in terra ambulant, & terrena quæ-
dam gubernant desuper & è cælo des-
cendentes. Cuius rei testis ipse Seruator
nobis est, dicens: *Amen Amen dico vobis,*
Ioan. 1. 51 *videbitis cælum apertũ, & Angelos Dei ascen-*
dentes & descendentes supra Filium hominis.
Cũ igitur Angeli quoq; descendãt desur-
sum, hoc est de cælo, cur frustra gloriatur
Christus quasi magna re quadam & exi- C
mia supra creaturam, quòd nimirum
veniat desursum? Datur itaque nullo ne-
gotio intueri, quis secundum naturam
sit vnigenitus, & quinam qui ab eo sunt
Angeli. Quocirca non est necesse voca-
bulum illud *desursum* significare nobis è
cælo descendere: sed Filium illuxisse è
naturâ supremâ omniáque alia supergres-
sâ. Igitur illud vocabulum, *desupernis* de
solo vnigenito significat id quod ex Deo
secundum naturam est ac non aliud. In- D
ter omnia enim quæ ex Deo esse & exi-
stere dicuntur, soli Filio inest illud præ
omnibus eximium, ex ipsa Patris substan-
tia nimirum existere, per modum genera-
tionis, non vt res creatæ, per modum opi-
ficij.

CAPVT IV.

Quòd secundum naturam suam sit Filius, creaturis nequãquam similis quoad substantiæ rationem. E

Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

PERSPICVE admodum ostendit hoc loco quidnam sibi velit illud vocabulum *sursum*, quidue *deorsum*. Cum enim videret væcordes Pharisæos crassiùs dicta capere & illa vocabula *sursum* ac *deorsum* localiter intelligere, ac in varios proinde errores abripi, vtiliter

ἐστὶ φύσεως κτίσματος καὶ κειμένης τε ἀνάτῳ, καὶ κατακειμένης φθορᾷ, καὶ δειλίᾳ· ἐπ' ἐμοὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, φησὶ, δέδοικε, τὸ ἑαυτῷ ἀφέντες ἀσθένειαν· ὁ γὰρ ἰσότιμον τοῦ δεσπότου δοῦλον, τοῦ ἄνωθέν τε, καὶ ἐκ Θεοῦ παρ' ὑψηλῆς μεγαλωσύνης, ὃ κάτωθεν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς. ὅπερ ὃ ἄνωθεν τὸ ἐκ Θεοῦ παρ' ὑψηλῆς ἰσοῦ τὸ ὑπεροπτικὸν, καὶ λογισμὸς λίμιας ἀναπίστου ῥῆμα. τοπικῶς μὲν γὰρ σκληφθὲν τὸ ἄνωθεν, τὸ ἐξ ὑψηλοῦ δηλοῖ, ἀλλ' οὐδὲν ἐν ᾧ B τὸ ἐξαίρετον παρὰ τὸ κάτω, καὶ κατακειμένῳ τοῦ Θεῷ κτίσει, ἔσται ἔρχηται ἐξ ὑψηλοῦ μόνον, ἐπεί τοι καὶ ἀγγέλων οἱ πλείους εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι κάτω βαδίζουσι διχοποῦντες ἵνα τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἄνωθεν ᾖ ἐξ ὑψηλοῦ καταβαίνοντες· καὶ μάρτυς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ λέγων. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸ ὑψηλὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ὅπου τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. ὅτε οὖν καὶ ἀγγέλοις κατακειμένοις ἄνωθεν ἐξ ὑψηλοῦ, τί μάτην ἐπικεμπάζῃ Χριστὸς ὡς ὅτι μεγάλῳ τινὶ καὶ ὅλῳ ὑπερέχοντι τῆς κτίσεως ἄνωθεν ἥκειν φημί; ἀλλ' ἔστιν ἀνδρωπῳ καὶ ἀλαζονικῷ σφόδρα συνιδεῖν τίς μέν ἐστι κατὰ φύσιν ὁ μονογενὴς, τί δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ γεγενημένοι ἀγγέλοι· οὐκ οὖν αἰσχύνης δὴ τοῦτο τὸ ἐξ ὑψηλοῦ καταβαίνειν τὸ ἄνωθεν λίμνην σημαίνει, ἀλλ' ὅτι τὸ αἰωνιώτατον καὶ ὑπὲρ πάντα κειμένης φύσεως ἐξελαμπεν ὁ υἱός. οὐκοῦν τὸ ἄνωθεν, ὅτι μόνου τοῦ μονογενοῦς τὸ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ οὐχ ἑτέρου δηλοῖ. πάντων γὰρ εἴ τι καὶ ὑπαρχόν ἐκ Θεοῦ λεγομένων, ὡρίσατο τοῦ υἱοῦ κατὰ πάντων ἐξαίρετον, τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχειν τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἀγνῶς, καὶ οὐχ ὡσπερ τὰ ποιήματα δημιουργικῶς.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς τῆς πρὸς τὰ κτίσεα ὁμοιότητος ἀφωρισμένος πανταχῶς, ὅσον εἰς οὐσίας λόγον.

Ὑμεῖς ἐκ τούτου τοῦ κόσμου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

ΕΔΗΛΩΣΕΝ οὐ τούτοις μόνοις μάλα καὶ σαφῶς, τί μὲν ἄνωθεν νοοῖτο τὸ ἄνω, τί δὲ τὸ κάτω. ὅπου γὰρ δυναμένους συνιέναι μηδὲν εἰκὸς ἦν τοὺς Φαρισαίους σωματικώτερον τῶν εἰρημένων προσδέχεσθαι, καὶ τὸ ἄνω τε καὶ κάτω τοπικῶς ἐκλαμβάνειν, καὶ εἰς πολλὰς ἐντεῦθεν ἀτοπίας πρόπλωσαι, χρησίμως ὁ

κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τῷ δοκοῦντος ὑπαφ- A
ῄρθαι καθελήματος, καὶ ἀσαφείας ἁπάσης ἀπο-
γυμνοῖ τὸν λόγον, λαμπρότερον ὥσπερ καὶ εἰσαῦθις
αὐτὸς τοῖς ἑταίροις ἔφη εἰρηκέναι αἰνιγματωδῶς. ὑμεῖς
γὰρ, φησὶν, ἐκ τούτου τοῦ κόσμου ἐστὲ, τοῦτ' ἔστι, τῷ
κάτω· ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τούτου τοῦ κόσμου, οὐκοῦν
τοῦτό ἐστι τὸ ἄνω. ὑπὲρ πάντα γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ
Θεὸς, καὶ ποιητικῶς ὑπερέχων ὑπάρχει, ἀΐδιος γὰρ
καὶ ἀΰπνου κεμίδος τὸ εἶναι πάντως ἔχων ἀΐδιον.
ἀλλὰ τοῖς τῆς φύσεως ἀῤῥήτοις πλεονεκτήμασιν
ὑπεραναίσχων τὰ γεννητὰ, ταύτης ἑαυτὸν τῆς οὐσίας B
φησὶν ὁ λόγος, οὐκ ἔργον, ἀλλὰ καρπὸν, καὶ γέννη-
μα. ὅπως γὰρ ἂν ἴσως οὐκ ἀλόγιστον λέγων, ἀπω-
θοῖτο ἐγὼ γέγονα, καὶ πεποίημαι, μᾶλλον δὲ τὸ εἰμὶ,
ἵνα δείξῃ καὶ ὅτι ἀεὶ ἐστὶ, καὶ ὅτι σὺν τῷ πατρὶ ἀϊδίως γεννητὸς
ἐστι. ὢν γὰρ ἐστὶν ὥσπερ καὶ ὁ πατὴρ· ὁ δὲ ὢν, καὶ τῷ
ὄντι συνὼν ἀϊδίως καὶ ἦν ἔφην δὴ οὐκ ἔνι, ἢ τὸν
ἑτεροδόξοντων λεγέτω μανία. ἀλλ' ἴσως λίαν
ἀντιφασιάσεται λέγων ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς. οὐκ
ἀδιακρίτως εἰρηκεν ὁ Χριστὸς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσ-
μου, προσθεὶς δὲ τὸ, τούτου, δέδειχεν ἀκριβῶς, C
ὅτι καὶ ἕτερός ἐστι κόσμος ὁ νοητὸς ἀφ' οὗπερ εἰς δύ-
ναται· οὐκοῦν εἰ ποιήμασιν ὁ υἱὸς, ὁσὸς, ὡ ἔστ,
δηλονότι γεγονόσι λόγος· πῶς ἔξεστι δὲ πάντως
ἐν τοῖς γεννητοῖς ἔχοντι τὴν φύσιν ὁ δημιουργὸς, ἀγ-
γελικὸν δὲ ἴσως καὶ δουλοπρεπὲς τὸ ἀξίωμα πεπι-
θέσθω τὴν δυσφημίας εἴλκυσμα τὸ ἑαυτῷ ἀπομα-
χόμενος· ἢ γὰρ οὐκ οἶδα πάλιν ὅτι κἂν τὸ ἀνω-
τάτω φάσιν τε καὶ ὕδρισιν ἀποδῷς αὐτῷ ἢ ὧν ἀν
νοοῖτο πρὸς τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις, κἂν ὑπεραίρω
πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ θρόνων ὁμολογεῖς D
ὑπεραφῆλθ αὐτὸν, γεννητὸν δ' οὖν ὅμως πιστεύσῃς,
οὐδὲν ἧττον ὑβρίσῃς. λόγος γὰρ ὅλως οὐδεὶς εἰς ἀξίω-
μα μονογενῆ τοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὑπερόχης ἐστ' ἂν ὅλως
νοῆται πεποιημένος. ὁ γὰρ ἐν τῷ προτεθεῖσθαι ζωὴν
ἔχει τὸ δόξαι, ἀλλ' ἐν τῷ μὴ εἶναι γεννητὸς, ὑπεραί-
ρει δὲ μᾶλλον Θεὸς ἐκ Θεοῦ καὶ φύσιν· οὐ γὰρ πά-
λιν λέγων τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα, καὶ δηλοῦντα τοῦτο Θεὸν
τοῖς γεννητοῖς ἐγκαταθεμένης, καὶ μέσος εἶναι τοῦ κόσμου
λογίζῃ, καὶ εἰ μὴ τούτου τυχὸν, ἀλλ' ὧν ἑτέρου. E
δηλοῖ γὰρ ὅλως οὐδενὸς ὅσον εἰς τὸ τοῦ πεποιῆσθαι λό-
γον λίαν ἀναμάξαι τὸν κόσμον διαφορά· εἶτα τὸ τῷ γεν-
νήσαντι συνεδρεύοντα λόγον, τοῖς ὑπηρέταις καὶ
διακόνοις ἐγκαταλέγων· οὐκ ἐρυθριᾷς; εἰ γὰρ
οὐκ ἀκούεις τοῦ λαοῦ Γαβριὴλ λέγοντος πρὸς τὸν
Ζαχαρίαν, ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον
τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς σέ.
Ἠσαΐαν δὲ πάλιν ὅτι εἶδον τὸν κύριον Σαβαὼθ κεκη-

Dominus noster IESVS Christus detracto velamine obscuritatem omnem orationis retegit, planius ea rursus ipsis exponens quæ subobscurè protulit. *Vos enim*, inquit, *ex hoc mundo estis*, hoc est, *ex infernis*: *Ego non sum ex hoc mundo*, id est *sum ex supernis*. Deus enim omne quod creatum est transcendit, non quidem localibus superans eminentiis & fastigiis: nam stultum est concipere in loco id quod est incorporeum, sed ineffabilibus naturæ prærogatiuis creata cuncta supergrediens, huius substantiæ Verbum se esse profitetur, non opus, sed fructum & genituram. Obserua enim quemadmodum non dixerit, de supernis ego factus, sed potiùs, sum, vt ostendat & se ante omnia secula æternum cum suo Patre fuisse. Est enim is qui est sicut & Pater. Qui autem est, & cum Patre ab æterno simul existit, quo pacto demum non erat, hæreticorum dicat insania. Sed nobis forsan hostis veritatis obiiciet: Non simpliciter dixit Christus: *Non sum ex mundo*: sed addito *hoc*, vtique significauit alium esse mundum, intelligibilem nimirum, ex quo esse potest. Atqui ex tuis verbis conficitur Filium inter creaturas esse collocandum, & creatorem in rerum factarum numero vtique statuendum, eique Angelicam forsan ac seruilem dignitatem tribuendo piaculo te caruturum existimas. An ignoras enim quòd licet eum in summo gradu colloces quo sancti Angeli putantur esse constituti, licet supra omnem Principatum & Potestatem, atque Thronos eum existere fatearis, si factum tamen esse putaueris, nihilo tamen ipsum minus offensurus sis. Nulla enim esse potest pro vnigeniti dignitate eminentiæ ratio, si factus vtique censeatur. Gloria quippe eius non constat in eo quod quibusdam antecellit, sed quòd factus non est, ac Deus potius de Deo existit secundum naturam. Tu verò nobis rursus eum qui ex Deo effulsit atque idcirco Deus est, in creaturarum numero statuis, & partem esse mundi somnias, si non huius, at saltem alterius. mundorum quippe in eo quod facti sunt nulla potest esse differentia; deinde Verbum quod genitori assidet, satellitibus & ministris non pudet adscribere? Nunquid enim audis Gabrielem ad Zachariam dicentem: *Ego sum Gabriel qui adsto ante Deum: & missus sum loqui ad te.* Esaiam item: *Vidi Dominum Sabaoth se-*

Esai. 6.1.

Luc. 1.9.

Esai.6.1. *dentem super thronum excelsum & elevatum, & Seraphim stabant in circuitu eius.* Et quod mirabile est, Filium Propheta vidit, & Dominum Sabaoth ipsum vocauit, & inducit eum Regis instar supremis potestatibus stipatum. Quòd autem Vnigeniti gloriam clarè spectaret, testa-
Ioan.12.41. bitur sapiens Ioannes, dicens: *Hæc autem dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.* Ideóque diuinus ille Paulus ex eo quod ipse Deo ac Patri assidet, & ex eo quod secundum naturam vocatus est Filius, ad certissimam mysterij comprehensionem veniens, & contemplationis illius notitiam colligens,
Heb.1.5. *Cui enim dixit*, inquit, *Angelorum, Filius meus es tu*, (Deus scilicet ac Pater) *ego hodie genui te?* Hoc enim vocabulo, *genui*, naturâ Deum esse ex Deo Filium
Ibid. significatur. Rursus, Cui verò dixit vnquam Angelorum, *Sede à dextris meis?* Neque verò cum hæc dicit, Deum & Patrem accusat quasi iniustum quid facere solitus sit, aut quasi Angelorum naturam dedecoret, cum eam secundo post Filium loco honorare statuerit. Quid enim prohibebit, inquiet forsan aliquis, cum sit iustus ac bonus Deus ac Pater, quominus assidere sibi quoque faciat Angelorum naturam, siquidem est in creaturarum munero Filius, & eiusdem generis cum ipsis, in quantum factus est, licet alius quibusdam prærogatiuis earum cõditionem superet, sicut illi nostram. Sed Deus ac Pater iniquus non est, qui astare præcipit Angelos, eámque dignitatem eorum naturæ tribuit, cum habeat Filium suum assessorem, quia nouit illum Deum esse naturâ, nec alienâ à sua substa̅tia suam prolẽ. Quomodo ergo factus demũ erit, aut quomodo ex facto mundo, ac non potius in iisdem quibus Deus verus, supra omnia videlicet quæ in vniuerso mundo sunt ac cœpisse intelliguntur positus? Quoniam verò ceu magnum aliquod & inuictum argumentum obiicitis, quod Christus distinctè dixerit, *Ego non sum ex hoc mundo*, & per vocabulum *hoc*, alium nobis mundum significari asseritis, dicentes eum inde existere, videamus rursus, nunquid cauiosis argutiis innitamini, dũ ex sola vestra leuitate hæc somniatis ac sẽritis. Illa enim vox *hic*, aut *hoc*, & si quod aliud istiusmodi pronomẽ vsurpamus, demõstratiuum est, nõ tamẽ omnino ac necessariò alterius significati-
Baruch.3. uũ. Vnde beatus Baruch, vnũ ac solũ nobis Deũ significans, *Hic est*, inquit, Deus noster non æstimabitur alius ad eum.

A μίνον ὅτι θρόνου ὑψηλοῦ, & ἐπηρμένου, καὶ Σεραφεὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· & τὸ μὲν θαυμάσιον, τὸν μὲν προφήτην κατεθεᾶτο, καὶ κύριον αὐτὸν ἀπεκάλει Σαβαὼθ, & ὡς βασιλέως πάσῃ δορυφορούμενον ταῖς ἀνωτάτω δυνάμεσιν εἰσφέρει· ὅτι δὲ τὴν τοῦ μονογενοῦς δόξαν κατεθεᾶτο σοφὸς,
Ioan.12.41. μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης, Ταῦτα δὲ εἶπεν Ησαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, & ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. διόπερ τοῦτο καὶ ὁ θαυμάσιος Παῦλος ἀπὸ τῆς τοῦ συνεδρίου αὐτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, & ἀπὸ τῆς
B κατανοήσεως καὶ τῆς φύσεως ὁρμώμενος τῆς μυστικῆς καταλήψεως, & τὴν ἐπ' αὐτῷ θεωρίας συλλέγων τὴν γνῶσιν, τίνι γὰρ εἴποτε φύσει τῶν ἀγγέλων,
Heb.1.5. υἱός μου εἶ σύ· ὁ Θεὸς δηλαδὴ, & πατὴρ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; ἐκ γὰρ τοῦ γεγέννηκα, τὸ φύσει Θεὸν ἐκ Θεοῦ τὸν υἱὸν σημαίνεται. καὶ
Ibid. πάλιν, τίνι δὲ εἴποτε ποτὲ τῶν ἀγγέλων, κάθου ἐκ δεξιῶν μου; καὶ ἁπλῶς ταῦτα λέγων ἢ ὡς ἀδικεῖν ὑφεῖται εἰωθὼς καταιτιᾶται τὸν Θεὸν καὶ πατέρα,
C ἢ ὡς τὸν τῶν ἀγγέλων ἀξιοῦντα φύσιν, ὅτι τοῖς δευτέροις αὐτὸν ἐγκαθιδρύσει τιμᾶν· τίς γὰρ ὁ διακωλύσων, ἐρεῖς τυχόν, ἐπείπερ ἐστὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τε & πατὴρ, συνεδρον ἑαυτῷ καὶ τὸν τῶν ἀγγέλων ποιῆσαι φύσιν, εἴπερ ἐστὶν * ὅλως ἐν γε- * al. ἴλως
νητοῖς ὁ υἱὸς, καὶ ὁμοιωμὴς αὐτοῖς καθά γε τοῦτο πεποιῆσθαι λόγον, κἂν ὑπεροχαῖς ἴσως ἑτέροις ὃ σὸν αὐτοῖς πλεονεκτῇ μέγεθος, ὡςπερ ὧν ἡμᾶς ἐκφυγεῖν τυχόν. ἀλλ' οὐκ ἄδικος ὁ Θεὸς & πατὴρ, ὁ τοῖς μὲν ἀγγέλοις παρεστάναι κελεύων, & τοῦτο δι-
D δοὺς αὐτῶν ἐκείνων φύσει τὸ ἀξίωμα συνεδρον ἔχων τὸν ἴδιον υἱὸν, ἐπείπερ οἶδε κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν, καὶ οὐκ ἀλλότριον τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ ἴδιον γέννημα. πῶς οὖν ἔτι γενητὸς, πῶς δὲ ἀπὸ κόσμου τοῦ γενητοῦ, καὶ μᾶλλον ἐν τούτοις, ἐν οἷς γε δὴ εἴη Θεὸς ἀληθινὸς, ὑπὲρ πάντα δηλονότι τὰ ἐν παντὶ κόσμῳ γεγενημένα τε, καὶ ὑπὲρ ἀρχὴν ὁμολογούμενα; ὅτῳ γ' ὡς ἂν
μέγα, καὶ ἄμαχον προσοπτύσαντες ὃ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν δι' ὑπερβολὴν, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου,
E δηλοῖ δὲ τούτου τὸ ἕτερον ἡμῖν καθασημαίνειν κόσμον διϊσχυρίζεσθε λέγοντες ἐκεῖθεν ὑπάρχειν αὐτὸν, ἰδωμὲν πάλιν εἰ μὴ φαύλοις ἐπερείδεσθε λογισμοῖς, ταῦτα λογίζεσθε, καὶ φέρεσθε ὑπὸ νόμης τῆς ἑαυτῶν ἐλαφείας αἰωρούμενοι. ὃ γὰρ οὗτος, ἢ τούτου τυχὸν, καὶ εἰ καὶ λέγεται πρὸς ἡμῶν δεικτωνυμικῶς, δηλωτικόν ἐστι, & οὐχὶ πάντως οὐδὲ ἁπλῶς κόσμου ἑτέρου σημαντικόν. & μὲν ὁ μακάριος Βαρούχ, τὸν ἕνα καὶ μόνον ἡμῖν καθασημαίνων Θεὸν, οὗτος φησιν ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν,

ἀλλ' εἰ ἄρ ἐν πάντως τὸ ΤΟΥΤΟ ἑτέρου σημαντικὸν, A
πῶς οὐκ ἂν ἕτερος ἐλογίσθη παρὰ αὐτόν; ἀλλ' ὁ μὲν
Συμεὼν ὁ δίκαιος τὸ ὅτι ὡς Χριστῷ προφητεύων
μυστήριον, ἰδοὺ οὗτος, φησὶ, κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνά-
στασιν νεκρῶν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον
ἀντιλεγόμενον. καὶ τί τινι τῶν ὄντων ἂν προσηκόπα-
τον, οὐχ ὡς ἑτέρων ἡμᾶς παρασώπων ἀφίστησι ὁ δί-
καιος τὸ ΤΟΥΤΟ φησιν, ἀλλ' ἵνα ὕπτως εἴπω, μοναδι-
κῶς τὴν ἴδιαν ἐν τούτῳ τεθεικὼς ὑποδήκην.
Οὐκοῦν ὅταν λέγῃ Χριστὸς, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ B
κόσμου τούτου, οὐχὶ πάντως ὡς ἑτεραίαν ἐξ ἑτέ-
ρου κόσμου τὰ πάντα φησὶν, ἀλλ' ὥσπερ δύο τινὰς
τόπους ἑκατέρωθεν ὁρίζων καὶ διαιρῶν τὴν ἀγεννήτου
φύσεως, φημὶ, καὶ τὴν ἀῤῥήτου καὶ ἐπέκεινα πάσης οὐ-
σίας αἰῶνος, μένοντας Ἰουδαίους ἐν τῷ τῆς γε-
νητῆς τόπῳ τίθησι λέγων, ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τού-
του ἐστέ. ἑαυτὸν δὲ πάντελῶς τῆς ὑλικῆς διίστας,
καὶ τῷ ἑτέρῳ συνάπτων τόπῳ τῷ τῆς ἀγιότητος, λέ-
γων, οὐκ εἰμὶ, φησιν, ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. οὐκοῦν C
ἀδιαπτῶς εἰς γνῶσιν τὴν ἀγίστητα τοῦ κόσμου, τὸ τού-
του μὲν ἐκείνῳ δίδωσιν, ἑαυτὸν δὲ τῷ γεννητικῷ
Θεῷ, καὶ τῇ ἀνωτάτῳ πασῶν οὐσίᾳ προσνέμει. ἀλλ'
οὐδὲν ἀδικήσει, φησὶ, τὴν ἀγγέλων τὴν φύσιν ὁ Θεὸς καὶ
πατὴρ, εἰ μὴ τυγχάνοις αὐτῷ οἷς καὶ τὸν ἐμὸν ἐγὼ τι-
μῶ. ἄδικον γὰρ ἁδρομῶς ἀποφαίνῃ τὸν Θεὸν, ὃ τὸ
τῆς κτίσεως ποικίλον, ἢ τὸν ἑκάστῳ πρέποντος ἀπονέ-
μειν τὴν δόξαν, ἐπὶ καλῷ ἔνια ἔχον ἡμεῖς μὲν
ἀγγέλοις, τοῦτο δὲ ἀγγέλοι μὲν τὸν ὑὸν προσκυνοῦ- D
σι δὲ ὡς ἀμείνονι καὶ ὃ τὸ μείζοσιν εἰ δυνατὸν ἡμῶν, ἢ τὸ
αἴσχος εἶναι αὐτοῖ. ἀλλ' ὦ βέλτιστε, πάλιν ἐφοδεύσω τὰ
ἀμαθῆ δυσωπουῦντες αἱρετικόν· εἰ καὶ τὰ τῶν ἀγγέλων
δόξης ἀφεστήκαμεν, ἐπεὶ δὲ τὰ σύνεσις αὐτοῖς δυσ-
σεβείας ἢ πλάνης. καὶ εἰ πολύ τι τὸ τῆς κτίσεως ποικί-
λον δὲ παραλλαττόμενον, καὶ πλεονεκτοῦν ἐν ἡμῖν,
ἤπου μειονεκτούμενον καὶ τὰ ὑπὸ ποιήσεως βάλησιν,
ἀλλά γε τοῖς πᾶσιν ὅ ἐστι πάντως κοινὸν, καὶ σωθὲν ὅλως
τὸ τούτοις ὃ ἕτερον ὑπερτερεῖν ἢ λαμβάνον. E
πρὸ ὑγὲς μὲν γὰρ ἔν τε ἁγιότητι καὶ δόξῃ τῇ αἰῶνος
τὸ ἀγγέλου θαυμαστὸν σώζει, ἢ δὲ τῆς ἀγγέλου τὸ ἀρ-
χάγγελον· τό γε μὴν εἰς ὃ τὰ πάντα πεποιηκότος
αἰωνίαν δυνάμεως δόξαν σώζειν τὸ κτίσμα πρέ-
πον ἁρμόζει. ἢ γὰρ ἔσται ἡ τῶν γενητῶν φύσις
Θεὸς, ἢ ἰσότιμον ἔσται τῷ δεσπότῃ ὃ δοῦλον
συνεδρόν τε, καὶ συμβασιλεῖον αὐτῷ. ποῖον γὰρ
μέτρον ἔσται ὑμῖν τῷ ὑῷ γνωστῷ καθ' ἡμᾶς ἄν-
τι, καὶ ὁπῇ τὸ κόσμου ἂν νοητὸν ὃ πανάρετος ἀξίωμα;
πῶς δὲ εἰς τὸν αὐτὸν ἁρμόσει τι δόξαν τῷ κτὶ
φύσιν Θεῷ ὃ τοῖς κτίσμασιν ὁμογλυές, καίτοι τῷ

At si vox illa *hic* esset omnino alterius significatiua, quomodo, non æstimaretur alius ad ipsum? Sed ☞ Simeon ille iustus Christi prophetans mysterium: *Ecce hic,* Luc. 2. 34
inquit, *positus est in ruinam & resurrectionem mortuorum multorum in Israel, & in signum cui contradicitur.* At cuinam manifestum non est, Symeonem vsurpare vocem illam, *hic*, non quòd nos ab aliis personis auocet, sed quòd singulariter, vt ita dicam, eum iam in hoc positum significet. Quamobrem cum Christus B
ait, *Ego non sum ex hoc mundo*, non vtique hæc ait quasi ex alio mundo sit, sed crassiori quadam ratione duo quædam loca statuens, creaturæ videlicet, ac ineffabilis & supremæ omnium substantiæ, Iudæos ait manere in rerum creatarum loco, dicens: *Vos ex hoc mundo estis*: Seipsum verò à rebus creatis prorsus eximens, & alteri, nempe Deitatis loco ascribens, *Non sum*, inquit, *ex hoc mundo.* Quocirca Deitatem cognoscendam C
mundo vicissim relinquens, quod huius quidem est illi tradit, seipsum vero genitori Deo & supremæ omnium substantiæ tribuit. Sed nullã iniuriam faciet, inquit, Angelorum naturę Deus ac Pater, si non iisdem ipsam quibus Filium honoribus afficere velit. Varietas enim illa quæ in creaturis est, aut distributio gloriæ pro eo ac quemque decet, haudquaquam iniustum Deum reddit, quandoquidem sicuti nos Angelis, sic illi Filio honorum præ- D
rogatiuam facile relinquunt. At vir optime (iuuat enim rursus imperitum hæreticum confundere) licet ab Angelorum gloria longè distemus, quia longè eorum pietate inferiores sumus, licet multa sit in creaturis honorum varietas, aliis plus, aliis minus habentibus, pro factoris voluntate, veruntamen commune est cunctis quòd creati sumus, nec in hoc plus minúsue cuiquam est. honore quippe & gloria præstare Angelum homini aut Archangelum Angelo, mirum nihil est: nequaquam tamen comperiemus creaturam vllam E
posse ad factoris gloriam ascendere. nec enim creata res vlla naturâ Deus vnquam erit, nec seruus æqualibus cum Domino fruetur honoribus, aut ei assidebit & cum eo regnabit. Quinam igitur honoris modus erit Filio qui sicuti nos genitus, & ex mundo illo intelligibili? quænam dignitas Deo conueniens? aut quomodo ad eandem cum Deo gloriam euehetur id quod eiusdem generis est cum creaturis

cum Deus dicat, *Gloriam meam alteri non dabo.* Quid verò amabo te, Diabolum ex cælestibus aulis expulit? An quòd honorem expetierit, creatæ quidem naturæ conuenientem, sed conditione sua potiorem ac maiorem, eóquenomine condẽnatus est; An verò quòd ausus sit dicere, *Esai. 14. 14.* *Ero similis Altissimo?* Imaginatus enim est rem creatam ad creatoris naturam ascendere posse, & cum vniuersi rectore Deo *Luc. 10. 18.* in eodem throno consessuram. Ideóque cecidit sicut fulgur, vt scriptum est, de cælo. Tu verò nobis temerè insultans, dicere non vereris Filium, cum sicuti nos sit ex aliquo mundo ac proinde creaturæ pars existat, honoris loco à Deo & Patre vt secum vnà consideat inuitari, neque verò id ei substantia sua tribui, aut ad dignitatem quæ sibi conueniat ac debeatur prouocari. Accipit enim hoc pacto, quemadmodum vos nugamini, quasi gratiæ loco quæ supra creaturam sunt. Absit tantum piaculum, ô bone. nec enim ita nos statuemus, quod Deus auertat. Angelos enim & Archangelos, hos quidem illis honore præstare credimus, Deo nimirum cuique rei creatæ quòd ius & æquum sit decernente: Filio verò secundum naturam, eadem ipsa non credemus? Non enim gratiæ loco, & ascititiam habet gloriam, sed cum sit ex Dei ac Patris substantia, Deus verus de Deo secundum naturam ac vero, ei assidet, & in eodem throno collocatus est, omnia sub pedibus habens vt Deus, & ex Patre cum Patre etiam vniuersas creaturas diuina potestate supergrediens: ideóque iure audiit, *Psal. 8. 9* *omnia tibi seruiunt.* Cum autem Deus verus esse comperiatur, vtique manifestũ est non esse ex hoc mundo, hoc est factum. Vniuersam enim rerum creatarum naturam mundus hîc nobis significat, tanquam ex parte totum indicans, quemadmodum nempe Deus seipsum eiusdem naturæ non esse cum creatura significans, apud Prophetas ait, *Osee. 11. 9* *Propterea Deus ego sum, & non homo.* Neque vero quia dixit se non esse sicuti nos homines, idcirco ipsum Angelis aut quibusdam aliis creaturis adscribemus, sed ex parte ad totum progressi, aliud quiddam naturâ esse Deum fatebimur quàm omnes creaturas. hoc modo pijs hominibus intelligenda esse reor, siqua se difficilia offerant. Videmus enim in speculo per ænigma, sicuti Paulus ait.

A Θεοῦ λέγοντος τ δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω. τί γ εἰπεῖ μοι τ διάβολον τ οὐρανίων ἐξέωσεν αὐλῶν; ἢ ὃς ὃ διψήσας ὑμιλῶ παρέπεσεν μὲν φύσει τῇ γενητῇ, πλὴν γε μὴν παρόντων αὐτῷ μέτρων ἀμείνω καὶ μείζονα, καὶ σὺν τούτοις ἴσως αὐτῷ τ εἰς κλῆμα ὁ λόγος· ἢ ὅτι τετόλμηκεν εἰπεῖν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ; ἐφαντάσθη γὰρ δυνατὸν εἶναι τ τῆς ποιήσαντος αἰσθάνεσθαι φύσιν, καὶ συνεδρεύσειν τῷ πάντων ἐχόντι τ κράτος Θεῷ. διὰ τοῦτο καὶ πέπτωκεν ὡς ἀστραπή, καὶ τ νεφελημένον, ἐξ οὐρανοῦ. σὺ γὰρ ἡμῖν τοῖς ὅπου σφαλερῆς ἀφυλάκτως ὑποπεσὼν, ὅτι τῷ μηδενὶ πόθῳ τ ἓν ἡμῖν κόσμου καθ' ἡμᾶς ὄντα τ ἡμῶν, καὶ μέρος διὰ τοῦτο τ κτίσεως, σὺ παρ' ἡμῶν καλεῖν παρὰ τ Θεοῦ καὶ πατρὸς εἰς τ προσιδρύειν αὐτῷ, τοῦτο προξενοῦσης αὐτῷ τ ὑπὲρ ἡμᾶς ὑδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως τ πρέπον αὐτῷ, καὶ χρεωστούμενον καλοῦσης ἀξίωμα. δέχεται γὰρ οὐ τοῦτο, καθάπερ ὑμεῖς ληρωδοῦντες φατέ, ὡς τὸ χάριτος μέρος παρ' αὐτοῦ τ κτίσιν. ἀπαγέ τῆς B δυσφημίας δαίμων· διαπεισόμεθα γὰρ οὐχ οὕτως ἡμεῖς, μὴ δοῦναι Θεός. ἀγγέλοις μὲν γὰρ, καὶ ἀρχαγγέλοις, καὶ ἐπὶ τούτων ὅσα ἀμείνοσι τιμῆς διαφόρως πιστεύομεν κατ' ἐξουσίαν, καὶ βάλλοιν ἂν πρὸς τοῦ Θεοῦ δικαίας διανοητὰ τ ἑφ' ἑκάστῳ τῶν γενητῶν ὁρίζοντος φῶς. τ δὲ κατὰ φύσιν υἱόν, οὐκ ἐπὶ τούτοις ἂν νομοθετῶ; οὐ γὰρ ὅσα χάριτος μέρη, καὶ ἐπακτὰ ἔχει τ δόξαν, ἀλλ' ἐπεὶ ὅσα τ οὐσίας ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς ὢν Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινοῦ, συνεδρεύς τε καὶ συνέδρος C αὐτοῦ ἐστὶ πάντα ὑπὸ πόδας ἔχων ὡς Θεὸς, καὶ οὐκ τῷ παρεῖναι μὴ τῷ παρεῖναι καὶ ὅλῃ τῇ κτίσει διακρατῶν ὑποχείριος. διὰ τοῦτο καὶ δικαίως ἥκουεν, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά· ὅτῳ γὰρ πάντα ὑποτέτακται Θεὸς ἀληθινὸς ὑπάρχων θεοπρεπῶς, δῆλον ὅτι πάντες ὡς οὐκ ἔστιν ὢν τ κόσμου τούτου, τοῦτ' ἔστι, γενητός. ὅλως γὰρ τ πεποιημένων τ φύσιν ὁ κόσμος ἡμῖν τοῦτο καταμηνύει, τ ὡς οὐ μέρος ὂν τὰ σύμπαντα ὃ πεποιῆσθαι νοούμενον πᾶσα πέμπων σύγκεισιν, ὥσπερ οὖν ἀμοιβῇ πᾶσης ἑαυτὸν ὑπερέχων τ πρὸς τ κτίσιν ὁμοφυίας ὁ προφήτης D ἔφη Θεός, διὸ Θεός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. καὶ οὐκ ἐπεὶ ἔφη μὴ ἐν καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, διὰ τοῦτο πάντως αὐτὸν ἀγγέλοις, ἤγουν ἑτέροις ἢ τ ἡμετέρῳ συναριθμοῦμεν, ἀλλ' οὐ μέρος ὂν τὰ σύμπαντα ἴσμεν, ἕτερόν τι κατὰ φύσιν ὑπάρχειν ὁμολογήσομεν τ Θεὸν πάντα τὰ ἡμετέρα. ὑπὲρ ὧν ἡμῖν δεῖ βιαιοτέρως νοεῖν τὰ προεμπεσόντα δι' αἰνίγματος. βλέπομεν γὰρ ἐν ἐσόπτρῳ δι' αἰνίγματος, καθάπερ ὁ Παῦλός φησιν. E

A

Εἶπον οὖν ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

v. 25. *Dixi ergo vobis quia moriemini in peccatis vestris.*

Δι' ὀλίγων ἀπατεῶνας τὸ ἀβουλόκτιτον τῶν ἰουδαίων διαθρυμμένων ὑποθέσεις, καὶ λογισμοὺς ἐφ' αὐτοῖς πάλιν ἐλέγξας, ἐπιδείκνυσιν ὥσπερ ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς προτεθέντα τοῦ λόγου σκοπὸν, εἰ ἐν ὅσοις ἔσονται κακοῖς, ἐκβιασθῶσι δὲ πίστιν ἀληθείας πρωθύμως δὲ πιστεύειν αὐτῷ, καὶ εἰσαῦθις ἐπιφανεῖν ὑποφαίνει. χρῆναι γὰρ διδασκάλῳ θεῷ καὶ ὑπηκόῳ προσφέρεσθαι αὐτόν. καὶ τοῦτο γὰρ οἶμαι τὴν διδασκαλίαν, μὴ ταῖς τῶν ἀκροωμένων ἁμαρτίαις φιλονεικεῖν, μηδὲ τοῖς αὐτοῦ φρονήμασι ὀλιγωρεῖν, εἰ καὶ μὴ λίαν ἐπίμονος τοῦ διδάσκοντος τυχὸν τὴν μαθημένων γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰσαῦθις τὰ αὐτὰ, μᾶλλον δὲ καὶ πολλάκις διανυκλοῦντα λέγειν, καὶ ὀφείλειν αὐτοῖς ἰέναι ῥημάτων. ἐπεὶ καὶ ὁ πλησθεὶς ἀρότης δὲ διατεμὼν ἔλαβ' ὅτι τὴν ἄρουραν, καὶ πόνους ἐν αὐτῇ διλωπληκὼς ἀβαρεῖς, καὶ τὸν σπόρον εἰσκαλεῖται χώρας τοῖς αὐλαξιν, ἀλλ' ἤδη διεφθαρμένον, παλινδρομεῖ πρὸς ἄρόσεον, καὶ τοῖς ἤδη κατεφθαρμένοις ὑπαπείρειν οὐ κατοκνεῖ. διημαρτηκὼς γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ σκοποῦ πάθοι ἂν οὐ πόνους ἐν γῇ τοῖς δευτέροις τὰ πλησία. τοιαύτην ἐπασκήσας τὴν ἕξιν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλός που φησίν· τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. ὁρᾷς ὅπως ὄντως κρεῖττον ὁ διδάσκων θεῖσκεται, τότε τοῖς ἀκροωμένοις δὲ ἐν ἀσφαλεῖ τὴν ὑπερβολὴν ἡνίκα πολλάκις ἀκηκουθήσῃ. χρησίμως οἶμαι προῆν τὸν πρὸς Ἰουδαίους διαμεμισημένος λόγον ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐκ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἔσεσθαι τὸ μὴ πιστεύειν αὐτῷ τὸν ζημίαν ὅτι ἰσχυρίζεται, δεῖν γὰρ πάντως ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανεῖν τοὺς ἀπειθοῦντας φησὶ, τὸ δὲ πεθναῖαι περιφρονούμενον τοῖς πλημμελήμασιν, ὅτι φλογὶ τῇ παμφάγῳ παραδόσει τὸν θεόπνευστον ψυχὴν, οὐκ ἀμφίλογον.

Paucis euersa Iudæorum stultissima opinione nugisque reiectis, rursus ad propositum scopum reuertitur, ostensurus quantæ illos maneant calamitates, si credere in se vlterius recusent. Est autem ea optima docendi ratio, sapientique & moderato viro conuenientissima, æquo animo ferre auditorum ignorantiam, nec eorum curam abiicere, licet forsan paulo tardius disciplinas capessant, sed eadem sæpius iterare eisdémque verbis inculcare, quandoquidem patiens agricola agro interdum arato nec paruis in eo laboribus insumptis, factáque semente, si corruptum semen viderit, ad aratrum redit, & alteram sationem strenuè aggreditur. Semel enim deceptus nihil tale secundò experietur: quo animo præditus diuinus ille Paulus ait: *Eadem dicere vobis, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.* Vides vt cum sedulus magister adest auditorum sæpe constans in discendo sit studium. Vtiliter itaque Dominus noster IESVS CHRISTVS suum ad Iudæos retexens sermonem non vulgarem fore pœnam incredulitatis asserit: incredulos quippe in peccatis morituros ait: mori verò peccatis onustum, quia hominis animam igni tradet, minimè dubium est.

B C D

Phil. 3.

Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν τοῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.

E

Ἀκριβέστερον εἰσηγεῖται τὰ συμφέροντα, καὶ φανερώτερον ἡ σωτηρίας καθηγεμὼν τὸν τρόπον ὑποδηλοῖ λοιπὸν ἤδη ποίας ἰόντες ὁδοῦ πρὸς τὸν τῶν ἁγίων ἀναβήσονται ζωὴν, καὶ εἰς τὴν ἄνω ἡμήσονται πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ. καὶ οὐ μόνον ὅτι πρόσκειται πιστεῦσαι φησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτο γνῶναι δεῖσθαι διϊσχυρίζεται. δικαιούμεθα γὰρ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ὡς εἰς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς εἰς σωτῆρα,

Accuratius exponit quid conducat, & constituens modum salutis, clarissimè deinceps indicat qua via progredientes ad sanctorum vitam ascendent, & fient in supernam ciuitatem, cælestem Hierusalem. neque verò solùm credendum esse, sed & in se credendum esse asseuerat. iustificamur quippe credentes in eum vt Deum de Deo, vt in Seruatorem

ac Redemptorem, atque Regem vniuersorum ac verè Dominum. Moriemini igitur, inquit, si non credideritis quia ego sum. Illud autem *ego*, de quonam intelligendum sit in Prophetis scriptum
Esa.60.1 est, *Illuminare, illuminare Hierusalem, venit enim lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* Ego enim sum, inquit, qui olim iubebam animi morbos deponere, & curaturum vos præ dilectione promittebam, his verbis: *Conuertimini filij, conuertimini & sanabo contritiones vestras.* Ego sum qui diuinam iam dudum bonitatem, & incomparabilem patientiam largiturum me vobis dico ac proinde clamo, *Ego sum.* Ego sum qui deleo peccata tua, & non recordabor. Ego sum inquit, is qui per Esaiam Prophetam di-
Esa.1.16. co: *Lauamini, & mundi estote: auferte mala de cordibus vestris ab oculis meis: quiescite à malitiis vestris, & venite, & colloquamur, ait Dominus: & si fuerint peccata vestra quasi phœniceum, sicut niuem dealbabo: Si autem fuerint vt coccinum, sicut lanam dealbabo*, Ego, inquit, sum de quo rursus ipse alicubi
Esa.40.9 Propheta Esaias infit; *Super montem excelsum ascende qui euangelizas Sion: Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem: Exaltate, nolite timere. Ecce Deus vester, Ecce Dominus vester cum fortitudine venit, & brachium cum dominatione: Ecce merces eius cum eo, & opus eius in conspectu illius. Sicut Pastor pascet gregem suum, & brachio suo congregabit agnos, & prægnantes consolabitur.* Et rursus. *Tunc aperientur*
Esai.35.3 *oculi cæcorum, & aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, & expedita erit lingua mutorum.* Ego sum, inquit, de quo rursus scriptum est,
Malach. 3.1. quod *subitò veniet ad templum suum Dominus quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus, & quis sustinebit diem ingressus eius? aut quis ferre poterit vt aspiciat eum? Quia ipse ingreditur sicut ignis conflatorij, & quasi herba lauantium.* Ego, inquit, sum qui pro omnium salute meipsum in sacrificium offerre ipsi Deo ac Patri per vocem Psalmistæ polliceor, & clamo: *Sa-*
Ps.39.7. *crificium & oblationem noluisti: corpus autem perfeciſti mihi. Holocausta & propeccato non postulasti: Tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam Deus.* Ego inquit, sum porrò is, quem Lex per Mosen prædicabat his verbis:

A ἐν λυτρωτὴν, καὶ βασιλέα τῶν ὅλων, καὶ κύριον ἀγνοῆτε. ἀποθανεῖσθε γὰρ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν μὴ πιστεύσαντες, φησὶν, ὅτι ἐγώ εἰμι. Τὸ δὲ ἐγὼ τοῦτο ὃ φησὶν, οὐ τοῖς προφήταις λέγεσθαι, φωνῶ, φωνῶ Ἱερουσαλήμ. ἥκει γὰρ τὸ φῶς σου, καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέτακται. ἐγὼ γάρ εἰμί φησιν, ὁ πάλαι ποτὲ ἀπόστασιν τῶν ἀνθρώπων ἐμοὶ βαδίσαι κελεύων, καὶ τὴν ἐξ ἀνάπτης θεραπείαν ὑπισχνούμενος διὰ τοῦ λέγειν, ἐπιστράφητε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν. ἐγώ εἰμι ὁ τὴν ἀνωτάτω ἐκ πάλαι χρηστότητα, καὶ ἀσύγκριτον ἀνεξικακίαν
B ἐπαγγελλόμενος δὴ εἰπὼν, διὰ τοῦτο βοῶ, ἐγώ εἰμι. ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. ἐγώ εἰμι, φησὶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγων, λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῆς καρδίας ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν λέγει κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν,
C ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡσεὶ κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. ἐγὼ, φησὶν, εἰμὶ, τοῦτο δὲ πάλιν αὐτὸς πως φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, ὕψωσον ἐν ἰσχύι τὴν φωνὴν ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑμῶν, ἰδοὺ κύριος μετ' ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρείας· ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ. ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἀρνας,
Esai.35.3 καὶ ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλέσει. Καὶ πάλιν· τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν
D ἀκουσθήσονται, τότε ἁλεῖται ὡς ἔλαφος χωλὸς, καὶ τραυλὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. ἐγώ εἰμί φησι, περὶ δὲ πάλιν γέγραπται· ὅτι ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. ἰδοὺ ἔρχεται, λέγει κύριος, καὶ τίς ὑποστήσεται ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ; ὅτι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ, καὶ ὡς πόα πλυνόντων. ἐγὼ, φησὶν, εἰμὶ ὁ ὑπὲρ τῶν ἀπάντων
E σωτηρίας προσαχθεὶς ἐμαυτὸν εἰς θυσίαν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διὰ φωνῆς τοῦ μελῳδοῦ καθυπισχνούμενος, καὶ βοῶν, θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐξεζήτησας· τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω. ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου ὁ Θεός. ἐγώ φησὶν εἰμὶ, καὶ αὐτὸς ὃν διὰ Μωσέως ἐκήρυττε νόμος ὅτου

λέγων, προφήτην ὑμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ὡς ἐμὲ A *Prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus. ipsum audietis, secundum omnia quæcunque petistis à Domino Deo tuo in monte Choreb in die congregationis.* Meritò ergo peribitis, inquit, qui me à tot sanctis prædictum, me tot miraculis & peribus spectatum per summam impietatem non admittitis. Nec enim vllo modo pœnas effugient qui ei non crediderint, implera scriptura diuina testimoniisque ac sermonibus de B ipso, & eius insuper operum splendore priscis vaticiniis consentiente. *Deut. 18. 18.*

Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, σὺ τίς εἶ;

v. 25. *Dicebant ergo ei, Tu quis es?*

Πρόφασι πάλιν αὗται ἐξ ἀλαζονείας ὁ λόγος ἀγελαιοτάτην συλλαχοῦσαι μανίαν ὀργῆ. φιλοπρωτεύουσι γὰρ οὐχ ἵνα μαθόντες πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἐκ πολλῆς ὑποτοίας μονονουχὶ καὶ ὑπερπηδῶσι Χριστῷ. ἁπλούστερον C μὲν γὰρ ὅ ἐγώ εἰμι φησιν αὐτὸς, οὐ προσθεὶς ὅτι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἕτερόν τι τῶν ὅσα πρὸς ἐπιδοξίαν αὐτῷ καταστοχάζεται δόξαν· ὑφειμένως δὲ πάλιν, καὶ κόμπου πᾶσα πόρρω μόνον ἐκφυὲς φησι, ὅ ἐγώ εἰμι προσιέναι ὅ λοιπὸν ὑπηρέτας τοῖς βουλήσεσιν· οἱ δὲ πρὸς ἐκπαπαπάτλιν καὶ ἀγαλλίασιν χαρᾶσαι μανίαις, καὶ ὀξὺ ἀμέτρου τῆς ὑπερόψιας μονονουχὶ καὶ ἀμυκτήσεσιν ὅπως πρὸς τέλος ἐλάσωσι τὸν σωτῆρος τὸν λόγον, ὑπολαμβάνουσι δὲ ὡσανεὶ, καὶ μεταξὺ διαλαβόντες ἐκ πολλῆς αὐθαδείας με- D τὰ χρόνου τοσούτου καὶ σημεῖα καὶ διδασκαλίας ἐρωτῶσι, σὺ τίς εἶ; τοῦτο δὴ λοιπὸν εἰπεῖν ἐναργῶς· μή ἄρα τι μεῖζον ὧν ἴσμεν ἡμεῖς περὶ σαυτοῦ φρονῆσαι θελήσεις; οἴδαμέν σε τοῦ τέκτονος υἱὸν, αὐδρὸς βύτλοις, καὶ πενιχροτάτου, ἀσήμου πρὸ τοῦ ἡμῖν, καὶ οὐδενὸς πρωτελοῦς. καταγελῶσι τοιγαροῦν ὡς οὐδὲν ὄντα τὸν κύριον ὁρῶντες εἰς μόνον ὃ κατὰ σάρκα γλῶς, τὸν δὲ ἐκ τῶν ἔργων μεγαλουργείαν, ἀλλ' οὐδὲ τὸν αὐγὴν, καὶ ἐκ Θεοῦ γλῶσσαν νοῆ ὅσον εἰς τοῦτο δεδεγμένους, ὅθεν μᾶλλον Θεὸν ὄντα κατὰ E φύσιν ἐπιγινώσκειν αὐτὸν τίς γὰρ ἂν εἰργάσατο τὰ μόνῳ πρέποντα Θεῷ; μὴ δυνατὸς καὶ αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν Θεὸς; εἰργάζετο δὲ ὁ Χριστὸς· ἦν οὖν ἀρχὴ, καὶ ἔστι Θεὸς, καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς ἐνηνθρώπησε καὶ ἀπόλυτον σωτηρίας καὶ ζωῆς. ἀλλ' οἱ μὲν ταῖς ἑαυτῶν δυσβουλίαις πειθόμενοι, τὴν θείας ἡμῖν καὶ θεοπνεύστου γραφῆς λόγον οὐδένα λαβόντες πώποτε, ἐφ' οἷς ἔδει μᾶλλον αἰσχύνεσθαι, ὅτι τούτοις αὐτὸν

Rursus hæc cum fastu & animi intemperie proferunt. Curiosè enim scisciantur, non vt credant vbi didicerint, sed præ eximia prauitate propemodum etiam Christo insultant. Simplicius enim ait, *Ego sum*, non addens, Deus ex Deo, neque aliud quidquam eorum quæ insitam ipsi gloriam indicare possunt, sed demisse admodum, & sine vllo fastu, tantum hoc dicit, *Ego sum*, quod supereſt addendum studiosis relinquens. At illi in effrænem labuntur vaſaniam, & immodica superbia Seruatoris sermonem duntaxat inchoatum propemodum abrumpunt, succensentque interea malignè, & post tantum temporis signa & documenta petunt, *Tu quis es?* quod perinde est ac si diceront, an maius aliquid de te profiteri audes, quàm quod nouimus? Scimus te fabri filium vilis ac egentissimi hominis ignobilis apud nos & nihili planè. Damnant igitur & Dominum, vt qui nullus sit prorsus, ad solum genus secundum carnem respicientes, sed operum magnitudinem & supernam illam ac diuinam generationem animo quidem non capientes, vnde maximè licebat agnoscere ipsum esse Deum secundum naturam. Quis enim fecerit ea quæ soli Deo conueniunt? Annon solus ipse naturâ existens Deus? At Christus ea faciebat: Erat igitur & est Deus, etiam pro vniuersorum salute ac vita incarnatus. Hi verò sua leuitate inducti, nulla diuinæ Scripturæ habita ratione ob eas ipsas res ob quas maxime gratias agere debebant, ipsum eleuant,

eleuant, neſcientes neque quæ dicunt, neque de quibus aſſeuerant. *Tu* igitur cum emphaſi per interrogationem cum admiratione dictum accipimus. Aiunt enim idem eſſe ac ſi diceret, Tu, qui nullus es prorſus, adeoque nobis agnitus, vilis, & ex vilibus parentibus, quid de te magnificum iactes, aut quid admiratione dignum de te prædices? Iſta quippe audacia ab inſolenti Iudæorum temeritate nequaquam aliena eſt.

A καθαρμικρώσοισι, μὴ εἰδότες, μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. ἡ τὸ σὺ τοίνυν εἰς ὃ σὺ μετ' ἐμφάσεως τὸ ὑποστιγμὴν, καὶ τὴν καλουμένην ὀξεῖαν ἀναπέμψαντες, ὡς τὸ ἐρωτηματικὸν μὴ θαυμαστὸν ὑποδεχόμεθα τὸν λόγον· φασὶ γὰρ ὅ σύ, οἱονεὶ ὦ μηδεὶς ὅλως, καὶ τοῦτο πρὸς ἡμῶν γινωσκόμενος, ὁ βίτελλος, καὶ ἐξ βιτέλλων, τί περὶ σαυτοῦ λαμπρὸν ἔχεις εἰπεῖν, τί δὲ ἄξιον λόγου τῆς περὶ σοῦ; τῆς γὰρ Ἰουδαϊκῆς ἀπονοίας οὐδὲν τοῦτων ἀλλότριον.

B

v. 25. *Dixit eis* IESVS, *Principium quia & loquor vobis.*

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

Contumelia inquit, afficior, quamuis loquar in æternam vitam, in remiſſionem peccatorum, in euerſionem mortis & corruptionis, in ſanctificationem, in iuſtitiam, in gloriam adoptionis filiorum Dei: Sed & his omnibus coronare vos volens, pro nullo habitus ſum, & adeò vilis apud vos reputatus ſum. Sed iuſta patior, inquit, quòd initium ſermonum ad vos fecì, & locutus ſum aliquid quod vſui eſſe poſſit, & quòd ſeruare volui reos tantæ improbitatis futuros, vt mihi vos ſeruare volenti peſſimam admodum gratiam repoſueritis. Sed & hoc alium ſenſum habet. Oportebat, inquit, ab initio omnino vos non alloqui, ſed hoc beneficium conferre iis qui parati eſſent verba ſuſcipere, & cervices Euangelicis præceptis ſubiicere. Significat autem gentium multitudinem. Sed cum hunc ſenſum agnoſcamus, quid ab aduerſariis poſſit obiici rurſus obſeruabimus. Dicet enim Chriſti hoſtium forſan aliquis: Si decebat initio gentes & non Iudæos alloqui, ab officio deerrauit filius, cum non hoc ſed illud potius fecit. Cui reſpondebimus, IESVM non talia dicere quòd eum ſuorum vel Patris conſiliorum pœniteat, ſed neque quòd à decoro excidat rei iſtius diſpoſitio: nec enim quicquam Deus deliberauerit, quod vtique fieri non poſſit ac debeat: ſed cum ait, vobis non oportebat initio loqui, nec apud vos ſalutaris doctrinæ fundamentum quodammodo iacere, veracem atque hominum amantem ſe ſuumque Patrem oſtendere. Ecce enim, licet indignis & impiis Iudæis ſalutarem

Ἀλλὰ ζωὴν, φησι, καὶ τοῖς λαλῶ εἰς αἰώνιον ζωὴν, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς ἀπόθεσιν θανάτου καὶ φθορᾶς, εἰς ἁγιασμὸν, εἰς δικαιοσύνην, εἰς δόξαν, εἰς κατάχρημα τῆς υἱοθεσίας Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ τούτοις ἅπασι στεφανοῦν ἐθέλων ὑμᾶς, ἐν τῷ μηδενὶ καταστέλλομαι λόγῳ, ἐν βιτέλλῃ ὤν τε λελόγισμαι πρὸ ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ δίκαια πάσχω, φησὶν, ὅτι ἐν λόγου πρὸ ὑμῖν ἐποιησάμην ἀρχὴν, ὅτι καὶ παρασυμφώνησί τι τῶν εἰδότων ὠφελῆσαι, καὶ διασώζειν ἐβουλόμην τοὺς οὕτω μοχθηρίας, ὡς πικρὰς ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι φιλῇ τῷ διασώζειν αὐτοὺς πρόθυμον. ἔοικε δ' ἔτι καὶ ἕτερον ἡμῖν διὰ τούτων ὑποδηλοῦν ὁ Χριστός. εἰ δὴ γὰρ μέ, φησιν, οὐκ ὑμῖν ὅλως παρελάλησαι καὶ τὸ ἀρχῆ, ἐκείνοις δὴ μᾶλλον τοῦτο χαρίζεσθαι καὶ λίαν ἀσμένως ἐφήδεσθαι λόγοις, καὶ ἀμύητα τὰ αὐχένα τοῖς διαγλύφοις ὑποζεύξαι διδασκάλοις. σημαίνει δὴ διὰ τούτων τὴν ἐθνῶν τὸν πλῆθος. ὅταν δὴ τὰ τοιαῦτα λέγοντα μὴ νοσφίζωμεν, αὐτὸν παραφυλαξόμεθα πάλιν τὴν δι' ὑπαντίας τοῦ λόγου· ἐρεῖ γάρ τις τυχὸν τὸ εἰωθὸς τοῖς ἐναντιομαχεῖν, εἰ μὴ τοῖς Ἰουδαίοις παρελάλει τὸ ἀρχῆ, μᾶλλον δὴ τοῖς ἔθνεσιν ἔδει, ἡμῖν τὴν ἀρχὴν τοῦ παρέποντος ὁ υἱὸς, οὐχὶ τοῦτο μᾶλλον, ἀλλ' ἑκάτερα διαπαρασχών· ἀλλ' ἐγώ μὴν παρὸς τοῦτο πάλιν· οὐκ εἰς μετάγνωσιν τὸ ἴδιον, ἢ τοῦ παρόντος ἥκιστα ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς, παρελάλησε φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἔξω βεβηκὼς τοῦ παρέποντος τὴν οἰκονομίαν παρέσχεν· εἰ γὰρ δὴ ἐβουλεύσατό τι Θεὸς, ὃ μὴ πάντως ἐν γενέσθαι, καὶ παρέπον. διὰ δὴ τοῦτό φησιν, ὡς οὐκ ὑμῖν ἔδει παρελάλησα καὶ τὸ ἀρχῆ, οὐδὲ θεμιτὸν ἦν ὡς παρὸν καταβαλέσθαι πρὸ ὑμῶν τῆς σωτηριώδους διδασκαλίας θήκην καὶ φιλάνθρωπον τὴν φύσιν ὑποκαρύξαι, τὸν τε πατέρα διακινδυνεῦσαι καὶ ἑαυτὸν ἰδοὺ γὰρ, κἂν μὴ ὦσιν ἄξιοι τῆς ἀφύσου Ἰουδαίοις τὸ σωτήριον ἐπα-

εἶχεν λόγον τὸ δυτέρῳ καταξίας τόπῳ τ ἐθνῶν A
τ πληθύν, καίτοι λίαν ὑπερτίθεσθαι τὴ πίστιν αὐτ
ῷ τ πίστεως μελετήσασθαι. τί οὖν ἔδει τὸν αἰα-
πῖσθαι αὐτὸν τ σκληροτράχηλον τ Ιυδαίων λαὸν
τ ἑτέρων προτάξαι καὶ προβιβάσαι; πρὸς αὐτοὺς
ἐποιήσατο τ ἀφίξεως τ ἐπαγγελίας δι τ ἁγίων
προφητῶν, αὐτοῖς δι χάριν δι τοὺς πατέρας ὠ-
φείλετο. διὸ τοῦτο καὶ ἔφασκεν, οὐκ ἀπεστάλην εἰ
μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ισραήλ.
καὶ πρὸς γυναῖκα ἢ τ συροφοίνισσαν, οὐκ ἔστι B
καλὸν λαβεῖν τ ἄρτον τ τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυ-
να ρίοις. οὐκοῦν ὁ μὲν Ισραὴλ οὐκ εἰσὺπου τετίμη-
ται, καὶ προτέτακται τ ἐθνῶν, καίτοι σκαιότερον
ἔχων τ γνώμην. ὅθεν ἢ πλήρωσις τ ἀποστόλων δι-
δασκάλου, καὶ τ εἰς ἐπαγγελίας ἐθνῶν τελέωσιν,
μετέστη λοιπὸν ὅτε τὰ ἔθνη τῆς διδασκαλίας ἦ χά-
ρεις, οἷς ἐχρῆν καὶ πλεῖν ἀφεῖλεν, καὶ τὸ προφῆναι
προσῆλθεν αὐτ τ κύριον, οὐχ ὅσον εἰς πλεῖ
όνεξιαν πλεῖν εἰς τοὺς πατέρας γεγονυῖαν, C
ἀλλ' ὅσον εἰς πλεῖ εὐδοσθαι αὐτοῖς δυσωπίαν.

Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν, καὶ κρίνειν.

Multa habeo dicere de vobis, & iudicare.

Καταδικαζόντων αὐτὸν τ Ιυδαίων προσαλέσεσθαι,
καὶ οὐδὲν μὲν ἐχόντων ὃ προφέρειν εἰς καλεῖν, ὅτι
μόνῃ ἢ τῇ δυτελείᾳ τ σαρκὸς ὀφρυομέ-
νων, διό τοι τοῦτο ὁ μισθὸν εἰ λεγόντων αὐτὸν,
ἐδυσώπει πράως, καὶ τὸ τοῖς αὐστηρότερον
εἰπών, ὑμεῖς κρίνετε τὰ σαρκικὰ, ἐγὼ κρίνω οὐ-
δένα. ὃ δὲ κρίνειν κατὰ τ σάρκα, τοιαύτην φρόνησιν ἔχει τ
διάνοιαν εἰκότως· οἱ γὰρ μόνα θαυμάζοντες τὰ ἐπίγει-
α, τ μὴ ὑπερκόσμια ἀγαθῶν ὁρᾶσιν οὐδέν, εἰς μό-
νον δὲ τ παρὸν βίου λαμπρότητα βλέποντες,
τ πλουσιοπάτα θαυμάζουσιν, ἤπερ τ ἐτέρους ἴσως
δοξαζοίους ὅτι κομπάζουσι· ἀλλ' οἷμαι κατὰ τ θεῖον
νόμον τοῖς τ προηγμένῃ διδυκεινόμενοι φύσεις, τ
ἀξιεράστων ὄντως καὶ ἀξιοζήλωτον ἀνθρώπων
σκοπὸν εἰ φασιν, ᾧ ὁ βούλεται βιοῦν σύμπαν καὶ E
κατὰ τ τοῦ ποιοῦντος βούλησιν τὸ θέλημα. ἀδι-
κοῦσι δὲ οὐδὲν τ τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς ἀγαθουρ-
γεῖν εἰθισμένον ὃ κατὰ σάρκα σμικρότερος, ὠφε-
λοῦσι δὲ, καὶ οὐ τῶν οὐδενίων οὐδὲν τοὺς δοκοῦντας τὸν
νόμῳ προσκεῖσθαι, τὸ κατὰ σάρκα βίου λαμ-
πρότητος, καὶ ὃ οὐ πλούτου προσφόρους. κείνοις
γὰρ μόνοις κατὰ τ σάρκα, καθάπερ οἶμαι πρώην ἐλέχθη, οἱ μὴ βλέποντες εἰς ἁγιότητα, μὴ πο-
λιτείαν, μὴ ἤθους εἰωθότες δοκιμάζειν, ἀλλ' εἰς
μόνα τὰ ὑπάρχοντα τ οἰκείων προσηκόντως νοοῦσι, & πλουτοῦς ἀξιοῦντες θαύματος τ τὸ πλοῦτον καὶ τὴν

sermonem impertitus est, posthabita gentium multitudine quamuis ad credẽdum & obsequendum ei melius comparatâ. Quid ergo mouit eum vt durę ceruicis Iudæos gentibus anteponeret? Ipsis promissionem sui aduentus per sanctos prophetas dederat, ipsis gratia propter patres debebatur. ideo dicebat, *Non missus sum nisi ad oues perditas domus Israel.* Et ad mulierem Syrophœnissam; *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.* Igitur in hoc Israel gentibus prælatus est, licet sequiori in Deum affectu maiorique excitate. Sed quia ignorarunt vniuersi Dominum, qui promissiones factas gentibus præstare posset, doctrinæ gratia deinceps ad gentes migrauit, quibus par erat Dominum ab initio & primis omnium loqui non quantum ad pollicitationem patribus factam, sed quantum ad promptum quod in iis erat parendi obsequium.

Mat. 15. 24.

Mat. 15. 26.

Iudæis ipsum temerè condemnantibus, & cum nihil haberent quod reprehenderent, ob solam carnis vilitatem supercilium tollentibus, atque idcirco nihili ipsum esse dicentibus, eos benignè demulcebat, & cum superius dixerit, *Vos secundum carnem iudicatis, ego neminem iudico.* Secundum carnem autem iudicare, istiusmodi sensum habet. Qui solas res terrenas suspiciunt, cælestium bonorum nihil vident, sed ad vitæ splendorem tantummodo respicientes, diuites mirantur, aut eos qui inanibus gloriolis efferuntur: Verùm qui rerum naturas ad Dei Legem expendunt, eum laude & imitatione dignum putant, qui vitam ad Creatoris nutum ac voluntatem dirigit. Cæterum carnis vilitas nihil officiet hominis animæ virtuti assuetæ, & contra vitæ huius & diuitiarum splendor nihil vtilitatis afferet Legum contemptoribus. Iudicant ergo secundum carnem, sicuti mox dicebamus, qui non respiciunt ad sanctitatem, qui vitam, qui mores probare non solent, sed ad res terrenas duntaxat mentem conuertunt, eumque potissimum suspiciunt qui diuitiis ac

delíciis eſt innutritus. Vos igitur ô dementiſſimi Iudæorum ductores, licet Moſaica Lege ad rectè iudicandum inſtituti, ob carnis vilitatem condemnatis eum quem multis miraculis Deum eſſe deprehendiſtis. Sed veſtræ ego non recordabor inſcitiæ, neque talem de vobis feram ſententiam. nihil quippe eſt prorſus hominis natura. Quid enim eſt caducum illud ac terrenum corpus? corruptio, & vermis, ac præterea nihil. Sed non hanc ob cauſam vos condemnabo, neque ex eo quod homines ſecundum naturam eſtis, idcirco vos reſpuendos omnino ſtatuam. Habeo multa dicere de vobis ac iudicare: hoc eſt, non vnum in vobis duntaxat reprehendere poſſum, ſed multa, nec in vllo mentior, ſicuti vos. Poſſum iudicare vos vt rebelles, vt arrogantes, vt maleficos, vt Dei hoſtes, vt ingratos, vt improbos, vt voluptatem potius quàm Deum ſectantes, vt gloriam inuicem aucupantes, vnius verò Dei non quærentes, vt qui ſpiritalem vineam incendiſtis, qui gregem vobis à Deo commiſſum non rectè pauiſtis, nec ad eum qui à Lege & Prophetis prædicatur, hoc eſt ad me, deduxiſtis. Hæc quidem Seruator Iudæis dixerit: Sed cum addit, *Multa habeo dicere de vobis ac iudicare*, quodammodo eis interminatur iudicem ſe quandoque declaratum iri, qui nihil illis eſſe videtur propter carnem.

A φὴ τεθραμμένον. ὑμεῖς οὖν, ὦ πάντα φρονιέστατοι τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, κρίτου νόμῳ τοῦ θεσπισθέντος Μωσέως πρὸς τὸ ὑπὲρ ὀλίγην ἀκριβῶσαι παιδαγωγούμενοι, κατεγνώκοτες ἐπ' αὐθενεῖ λόγῳ μόνῳ τὸν ἄνθρωπον ἀπελθεῖν καὶ κρείττω τοῦ θανάτου πολλῶν ὑμῖν παρὰ δίκην ὀφθέντα θεόν. ἐγὼ δὲ τοιαύτῃ οὐδεμιᾷ ὑμᾶς ἐξοίσω τῇ ψήφῳ. οὐδὲν γὰρ ὅλως ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου φύσις. τί γὰρ ἂν εἴη ὁ ἐπίκηρον τοῦτο, τί, καὶ ἀπὸ γῆς σῶμα; σαπρία, καὶ σκώληξ, καὶ ἕτερον οὐδέν. ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα ὑμᾶς τὸ αἰτίαμα καθαιρεῖσθαι, οὐδὲ ἐπειδὴ ἄνθρωποί ἐστε καὶ φύσει ἐστέ, διὰ τοῦτο πάντας ὑμᾶς καὶ παντοίως ἀθετεῖσθαι δεῖν οἶμαι· ἔχω πολλὰ περὶ ὑμῶν λαλεῖν, καὶ κρίνειν, τοῦτ' ἔστι, πλήττειν πᾶς ὁ λόγος κατηγορεῖν ἐφ' ὑμῖν, οὐχ ἕνα ἐγκαλέσω μόνον, ἀλλὰ πολλά, καὶ ἐπ' οὐδενὶ διαφεύσομαι, καθάπερ ὑμεῖς. ἔχω κρίνειν ὡς ἀπειθεῖς ὡς ἀλαζόνας, ὡς ὑβριστάς, ὡς θεομάχους, ὡς ἀγνώμονας, ὡς ἀχαρίστους, ὡς πονηρούς, ὡς φιλοδόξους μᾶλλον ἢ φιλοθέους, ὡς δ' ἔστι παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντας, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ ζητοῦντας· ὡς ἐμπυρίσαντας τὸν τοῦτον ἀμπελῶνα, ὡς μὴ βοσκήσαντας καὶ λόγῳ τὸν ἐγχειρισθέντα ὑμῖν ἀγέλην παρὰ θεοῦ, ὡς μὴ ἐλεγχθῆναι σήμερον ὅτι τὴν παρὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυττόμενον, τοῦτ' ἔστιν, ἐμὲ τοιαῦτα μοὶ ὁ σωτὴρ ὑβρίσθαι Ἰουδαίοις ἐπιφθέγξαιτο προσηνὴς ὁ θεσπέσιος, πολλὰ ἔχω λέγειν περὶ ὑμῶν ὅτι καὶ κρίνειν, καταπιλεῖ πως αὐτοῖς, ὡς ἀναβλήσεταί ποτε κριτὴς, ὁ μηδὲν δόκιμον περὶ ἐκείνοις ἀφεὶς πλὴν ἐκ τοῦ σαρκός.

B

C

D

Sed qui miſit me, verax eſt: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

Αλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι, κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον.

Reiectâ Iudæorum inſcitiâ, & eorum petulantibus conuiciis pro nihilo habitis, ad initium quodammodo reuertitur, iudicandi munus & ſeueritatem non præſenti, ſed potius congruo tempori & aduĕtus rationi ſuum ſcopum reſeruans: *nec enim venit vt iudicet mundum, ſed vt ſaluet eum*, vt ipſe ait alicubi. Ideóque mordicus inhærens iis quæ ſibi conueniunt, & ſermonem ad ſalutem exhortatorium denuò repetens, pergit in iis admonendis. Hic enim potiſſimum mirari decet cùm patientiæ modum, tum vehementiſſimum erga homines ſtudium. Idcirco Petrus quoque de ipſo ſcribit: *Cum maledicerentur non remaledicebat, cum*

Ἐρρωμένως φεύσας τοὺς Ἰουδαίων ἀπαιδεύτους, καὶ τοὺς αὐαιδέσι αὐτοῦ βλασφημήσασι γλαφυρῶς, ὡς τῶν μηδενὶ λογισμῷ νοῦν, ἐπαινέσιν ὥσπερ ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς, ὃ νῦν κρίνειν ἤδη τὰ κατ' αὐτούς, καὶ τὸ ὅτι τοῦτο προῄρηται νῦν τῶν παρόντι μᾶλλον, ἀλλὰ ἐν καιρῷ τηρήσας χαρᾷ, καὶ τῶν τὸ ὑπόδημα τοῦ ἵππου τὸν ἱμάντα λῦσαι οὐκ ἀξίων, ἦλθον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον, ὡς αὐτὸς που φησί. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀκαρῆ, τὴν αὐτοῦ παρεπόντων ἐχόμενος, καὶ τὸ εἰς σωτηρίαν καλοῦντα πάλιν ἀναμνησόμενος λόγου, ὑποτείνει τὸ προσήκειν. οὕτω γὰρ μάλιστα θαυμάζειν ἄξιον τῆς τε ἀνεξικακίας τὸ μέτρον, καὶ τὸ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τὸ ὑπερβολικόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος ὑπομνήσας περὶ αὐτοῦ, ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοι-

E

1. Petr. 2. 23.

δόρᾳ, πάχων οὐκ ἠπείλᾳ, παρεδίδου δὲ τῷ κείνοντι δικαίως. Οὐκοῦν αἰαλάσω φησὶ τὸν πρὸς ὑμᾶς νῦν μᾶλιστα λόγον, οὐκ ἐφ' οἷς ὑμῖν ἔθος εἰς φιλοφροσύνας δηλονότι, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐνδεεῖ τὸ χρησίμων τεύξω, ἀλλ' ἃ δὲ κείνων ὑμᾶς χαρᾷ τηρήσας τῷ παρόντι, τῷ ὑμῖν συμφέροντων αἰθέξομαι, καὶ τὸ εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀπεχήσομαι φιλοδυῖς, κἂν ἐξ ἀπονοίας τὸ σύνδρομον ὑμῖν ἀσυνέτως ὑβρίζετε. Ἔλεγον τοίνυν πρὸς ὑμᾶς ἀρτίως, ἐγώ εἰμι ὁ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς· ὅτι τοίνυν ἀδίκως ἀγάλλοντες ἀνεπηδᾶτε δριμεῖς. σὺ περὶ σαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἀναδοῶντες ἐκ τόπου, λέγω μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐγώ. κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω. ἀλλ' εἰ δοκῶ ὡς εἰκῇ φορτικὸς, τοῦτα λέγων σοὶ ὑμῖν, εἰ μὴ δεκτὸς εἰμι μάρτυς περὶ τοῦ ἐμοὶ πρεσβύτου ἀξιωμάτων φαίνεσθε, ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι, κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. Ταυτολογῶ, φησὶ, τῷ πέμψαντί με πατρὶ, συνῳδὰ τοῖς ἐκείνου φθεγγόμενα ῥήμασιν, ὅτι φῶς εἰμι κατὰ φύσιν εἰπών. ἀφ' ὧν ἤκουσα λέγοντος περὶ ἐμοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. Οὐκοῦν εἰ ψεύδομαι καθ' ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, προεψεύσθαι πάντως ἀναγκαῖος ὑμᾶς εἰπεῖν τὸν πατέρα. ἀλλ' ἔστιν ἀληθής· οὐκοῦν ἢ πιστεύσομαι, καὶ εἰ μὴ τοῖς παρ' ἐμοῦ καταπεπίθησθε λόγοις, δυσωπήθητε, φησὶ, τοὺς τὸν πέμψαντός με φωνάς. τί γὰρ ἔφη περὶ ἐμοῦ; ἰδοὺ ἀνὴρ, ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ· καὶ πάλιν πρὸς τοὺς σεβομένους αὐτὸν, καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. πρὸς ἐμὲ δὲ φησιν, ἐν ὑπ. εἰδότες ὑβρίζετε, ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. ἀλλ' ὅτι ἐγὼ φῶς εἰμι πρὸς ὑμᾶς ἐλέγετο πρὸ αὐτοῦ· φωτίζου, φωτίζου γᾶ, φησιν, Ιερουσαλήμ, ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα κυρίου ὅτι σε ἀνατέταλκε. Ταῦτα λέγοντος ἤκουσα περὶ ἐμοῦ τοῦ ἀποστείλαντός με πατρὸς, κἀγὼ διὰ τοῦτο φῶς ἐμαυτὸν εἰς τὸν κόσμον φημὶ, ὑμεῖς δὲ διὰ μόνην τὴν σάρκα κατεσμικρυσμένοι κείνατε οὐκ ὀρθῶς, ἐκ διὰ τοῦτο λέγω ἀποτολμᾶτε συχνὰς, σὺ περὶ σαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου, οὐκ ἔστιν ἀληθής. Οὐκοῦν· διαπεφαλαιώσασθαι γὰρ ὅλου ἀκολουθοῦντος τοῦ τῶν προκειμένων διανοίαν· προμαχοῦντας αὐτοῖς ἀποφαίνει τοὺς Ιουδαίους, ἐκ ἀμένον τοῖς πρὸ αὐτοῦ μα-

A *patereturi, non comminabatur : tradebat autem iudicanti se iniustè.* Itaque orationem impendam, inquit, non vt apud vos moris est in conuitiis ac nihili rebus, sed iudicandi munus in aliud tempus reseruans, nunc in ea quæ vobis conducibilia sunt incumbam, nec parcere vobis desinam, licet vecordibus animis immeritò me prosequamini. Dicebam ergo vobis paulo ante, *Ego sum lux mundi : Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Quam ob causam vos in iram exarsistis, & me his vocibus petistis, *Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum.* Quibus ego rursus : *Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum : quia scio vnde veni, & quò vado.* Sed si videor vobis importunus cum hæc apud vos dico, si minus idoneus testis earum quæ mihi secundum naturam insunt dignationum, at qui me misit verax est, & quæ audiui ab eo hæc dico in mundo. Eadem enim loquor, inquit, quæ Pater à quo sum missus, illius verbis consentanea dico, cum me lucem esse naturâ meâ aio. Quæ ergo Deum ac Patrem de me loquentem audiui, hæc ego loquor in mundo. Quocirca si, vt vultis, mentior, & testimonium meum non est verum, omnino necesse est vt Patrem priùs mentitum esse dicatis. At verax est : Non mentior itaque, & nisi meis verbis fidem adhibetis, reuerimini saltem vocem eius qui me misit. Ecquid enim de me dixit ? *Ecce vir, Oriens nomen eius.* Et rursus ad suos cultores : *Et orietur vobis qui timetis nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius.* Et ad me quem ignorantes contumeliis afficitis, *Ecce dedi te in testamentum generis, in lumen gentium.* Sed & me lucem esse, vobis ab eo significatum est. *Illuminare, illuminare Ierusalem, venit enim lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* Hæc audiui de me loquentem Patrem qui me misit. Propterea ego me lucem mundi esse profiteor, at vos ob solam carnem me deprimitis, haud rectè iudicantes, ac proinde illud identidem obiicitis: *Tu de teipso testaris : testimonium tuum non est verum.* Itaque, vt in summam totius propositi sententia contrahatur ; manifestò Iudæos Deo pugnare ostendit, nec solum repugnare suis ipsius vocibus, sed

B

C

D

E

Ioa.8.12

Ioa.8.14

Zac.6.12

Mal.4.2

Esai.60.1

suffragio & calculo Patris. Hic enim quia nouit Filium suum ex natura sua lucem esse, ideo orientem & iustitiæ solem eum appellat. at isti vltimam ex incredulitate ac rebellione perniciem in capita sua attrahentes, veritatem reprobant ac repudiant, pro bono malum vocantes, vnde illos merito væ manebit.

A χοιδύους φωταῖς, ἀλλὰ τὴ ψήφοις ταῖς τοῦ παθέος· ὁ μὲν γὰρ φὼς οἶδεν ὅτι κατὰ φύσιν τὸ ἴδιον γόν, τὴ αἰσθάνεται, ὁ ἥλιον δικαιοσύνης δηλοῖ τοῦτο καλῶς· οἱ δὲ τὸ ἐξ ἀπειθείας ὄλεθρον ταῖς ἑαυτῶν ἐπισύροντες κεφαλαῖς ἀποδοκιμάζουσι τὸ ἀλήθειαν, τὸ καλὸν λέγοντες πονηρόν, τὴ διὰ τοῦτο δικαίως αὐτοῖς ἀκολουθήσει τὸ οὐαί.

v. 27. *Non cognouerunt quia Patrem eis dicebat.*

Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγε.

Miratur rursus Iudæorum stuporem diuinus Euangelista, ac meritò quidem. Quid enim illis insulsius aut dementius esse possit, qui toties audito repetitis sermonibus Dei ac Patris nomine, nihildum tamen de eo cogitant, licet Seruator noster eorum inculcet auribus, *Qui me misit verax est.* Quo igitur
Ioan 8.19 prætextu, vel qua de causa beatus Euangelista Iudæos nescisse dicat Christum per hæc Deum Patrem suum significare, necessariò exponendum est. Quandoquidem enim dixit ad eos Seruator, *Si me sciretis forsitan & Patrem meum sciretis*, vt in hoc verè locutus inueniatur, eos qui ignorent Filium inferre quoque ignorare Patrē. Filius enim est tāquam ianua quędam quæ in Patris cognitionem ducit. Ideóque dicebat, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Tanquam enim ab imagine ad exemplar recurrens animus ex eo quod obuersatur eius speciem informat. Quare necessariò fuit ostendendum Iudæos nihil in animo concipere de Patre, cum ex cognitione Filij ad eum intelligendum quasi manu duci nollent. Quamobrem per hæc luculenter docet Euangelista cum
Ioa 8. 16 Christus diceret, *Qui me misit verax est*, Iudæos non intellexisse de Patre illum loqui.

B Καθάπλήπεται πάλιν τὴν τῶν Ἰουδαίων αἰσθησίαν ὁ πνεύματοφόρος, τὴ μάλα εἰκότως· τί γὰρ ἀνόητον τῶν Ἰουδαίων ἀνοητότερον, οἵτε τὴ μακροῦ πολλάκις πρὸς αὐτοὺς γεγονότος λόγου περὶ τοῦ Θεοῦ τὴ πατρὸς, ἀδιάλειπτοι περὶ αὐτὸν ὄντες ἀκροαταὶ λανθάνουσιν ἑαυτοὺς ἀκροώμενοι λέγοντος, ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι. τίς οὖν ἡ πρόφασις, τὴ δι' ἣν ποίαν αἰτίαν ὁ μακάριος διαλήθειαν οὐκ ἐγνωκέναι φησὶν Ἰουδαίους ὅτι τὸν Θεὸν αὐτοῖς τὸν πατέρα δι' αὐτῶν ἐσήμαινεν ὁ Χριστός, αἰσχρὸν εἰπεῖν. ὅτε γὰρ ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ, εἰ ἐμὲ ᾔδειτε τὴ τὸν πατέρα ἤδειτε, ἵνα κἀν τούτῳ πάλιν ἀληθῆ λέγων εὑρήσκηται, τοὺς ἀγνοήσαντας τὸν υἱὸν, ἀγνοοῦντας εἰσφέρῃ τὸν πατέρα. θύρα γὰρ ὥσπερ τὴ πύλη τίς ἐστι τὸ εἰς τὸν πατέρα γνῶσις ὁ υἱός. δι' ὃ τοῦτο τὴ ἔλεγεν, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. ὡς γὰρ ἐξ εἰκόνος ὅτι τὸ ἀρχέτυπον διανοεῖται ὁ νοῦς ἐκ τῶν προεμπεσόντος εἴδους φαντάζεται. ἵνα οὖν διὰ τοῦτο ἐπιδείξῃ τοὺς Ἰουδαίους οὐδὲν ἐννοοῦντας περὶ πατρὸς, ἐπεὶ δὴ οὐκ ἠθέλησεν ἀναλόγως ἀπὸ τῆς γνώσεως τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸ ἐκεῖνο χειραγωγεῖσθαι καὶ παλιμψυχεῖν. διὰ τοῦτο γοργῶς ὁ διαλήθειας μονονουχὶ τὴ ἐπισημαίνεται, ὅτι λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστιν, οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγε.

Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι.

Peritissimos medicos imitatus, morbi quo animus eorum tenebatur causam aperit, quidve prohibeat quominus ad eius cognitionem ac fidem citò ferantur, sapienter detegit. Nam cum ad carnem & ab ea tractum genus respicerent, angustè admodum de eo sentiebāt, cumque velamen illud mentis oculis obductū esset, nesciebant ipsum esse Deum, licet homo appareret. ideóque necessariò illos compellabat his verbis: *Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*: hoc est, cum exilia, abiecta

Τοὺς τῶν ἰατρῶν ἀρίστους ἀπομιμούμενος, τὸ σκότος αὐτοῖς τῆς ψυχῆς ἀφέρωσίας ἀπεργαζόμενον πρὸς τὴ φασιν, τὴ ὃ διακωλύον αὐτοὺς εἰς τὴ ἐπ' αὐτῷ σεσῶσθαι τε καὶ πίστιν ἰέναι γοργῶς, ἀποκαλύπτει σοφῶς. ὅτε γὰρ εἰς τε τὴ σάρκα, τὴ ὃ συντεῖνον βλέποντες γένος, μικρὰ πως φρονεῖν αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ, κάλυμμα δὲ τοῦτο τοῖς τῆς διανοίας ἔχοντες ὀφθαλμοῖς, οὐκ ἤδεσαν αὐτὸν Θεὸν ὄντα, καὶ εἰ πάφηνεν ἄνθρωπος, διὰ τοῦτο αὐτοῖς προσφωνῶν λέγων, ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν τῆς ἐπ'

ἐμοὶ μικρός τι καὶ χαμαιπετοῖς ἀποταύσασθε δόξαις, ὅταν ὑψηλόν τι, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον φρονήσαντι περὶ ἐμοῦ, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα πιστεύσητε, εἰ καὶ γέγονα δι' ὑμᾶς ἄνθρωπος καθ' ὑμᾶς, ὃ τηνικάδε γνώσεσθε σαφῶς, ὅτι ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· τοῦτο γὰρ εἰς ὑμᾶς ἔλεγον ἀρτίως· τί γὰρ αὖ ἔτι κωλύσαι, φησί, τὸν ὅλως ἅπαξ ἐκπεσόντα Θεὸν ὑπάρχειν ἀληθινόν, καὶ φῶς εἶναι τοῦ κόσμου; οὐ γὰρ δὴ εἰς τοσαύτην κατοιχήσεταί τις μανίαν καὶ ἀφροσύνην, ὡς ἐκ τότε φάναι τολμᾶν, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ψευδηγορήσει γὰρ οὐδαμῶς ἐφ' οἷς καθ' αὑτὸν λέγει Θεὸς φύσει, καὶ ἀληθινός. ἔστι πῇπου τοιγαροῦν ἐκ τῆς σωτῆρος ῥήμης, ὅτι σμικρὰν ἔχοντες ἐπ' αὐτῷ τινὰ ὑποψίαν, ἐκ δὲ ἀνθρώπου εἰ καὶ γυμνοῦ, ἔρημόν τε τῆς φύσιν θεότητος διεληλυθυῖαν, πάντως δήπου καὶ ἀπιστήσομεν εἰκότως αὐτῷ, καὶ οὐδὲ δεξόμεθα σωτῆρα ἐκ λυτρωτήν. εἶτα τί ὃ εἰς τέλος ἥξει; τὴν ἐλπίδος ἀποπεπωκαμεν. εἰ γὰρ διὰ πίστεως ἡ σωτηρία, φευδὴς δὲ ἡ πίστις, τί ὃ σῳσοῦζον ἔτι; πιστεύοντες δὲ, ἐκ εἰς ὕψος αἴροντες ὃ ποιητὴς τὸν μονογενῆ, καὶ εἰ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξ ὑγείας ὡσανεὶ ἐρχόμενοι, καὶ ὃ παντάλεπτον τοῦ βίου διαφεύγοντες πέλαγος, πρὸς τὴν ἄνω μεθορμισόμεθα πόλιν, ἐκ τῆς πίστεώς ἡμᾶς ἐκβαλοῦσιν κομιούμενοι.

humique repentia de me opinari desieritis, cum sublime aliquid sapere de me inceperitis, cum Deum de Deo genitum, tametsi propter vos homo secundum vos factus sim, credideritis, tunc manifestò cognoscetis me esse lucem mundi. hoc enim vobis aiebam modò. Quid enim vetuerit, inquit, quominus is qui semel admiserit Deum esse verum, mundi quoque lucem esse credat? Nec enim profectò in tantum furorem & audaciam quisquam prolabetur, vt & tunc dicere audeat, Testimonium tuum non est verum. Nec enim mentiri potest qui naturâ Deus est ac verus. Manifestissimum igitur est vel ex ipsis verbis Seruatoris, quòd si tenuem de eo suspicionem habeamus, & hominem simplicem, omnisque natura sua deitatis exortem esse putemus, meritò futuri simus increduli, nec seruatorem & liberatorem confessuri. Quid tum verò? spe nostra excidimus. Si enim salus per fidem, inanis autem sit fides, quid iam saluificū erit? At si crediderimus, & ad fastigium Deo conueniens Vnigenitum, licet homo factus sit, extulerimus, secundo veluti cursu delati, & difficillimum vitæ pelagus emensi ad supernam ciuitatem transferemur fidei præmia illic reportaturi.

ΑΛΛΩΣ ΤΟ ΑΥΤΟ.

Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι.

Idem Aliter.

Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Πολλοῖς τισὶ καὶ ἀγαθοῖς καταπλήσας τὴν τῶν Ἰουδαίων ψυχὴν, σφεληῶντα πάλιν αὖθις ἦν ὁρᾷ. δυσφημοῦντες γὰρ ἀφυλάκτως ἐκ καθαλήρισιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἄκυρον αὐτοῦ ποιοῦσι τὸ φωνὴν, καὶ ψεύσην ἀποκαλοῦσι δυσκόλως· ὃ γὰρ ὅλως εἰπεῖν, εἰ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής, τί αὖ ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ τοῦτο; ποτὲ δὲ πάλιν ἐξ ἀγάπης αὖθις τὰ εἰς σωτηρίαν εἰσηγουμένῳ, καὶ δι' αὐτὸ λέγοντι, ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, αὐτηκοίεστο θρασεῖς, καὶ πῆς ἐξ ἀγάπης αὖθις ῥήμασι τοιοῖς ἐξ ἀπονοίας αὐτιξάοντες λόγοις, ἔφασκον, σὺ τίς εἶ; ἔδει πάντως τοῖς ἀκρατῶς ὕβρεσιν ἐξηκμακόσι εἰς τοσοῦτον θράσος τοῦ φρονεῖν ὑπὲρ λόγου, καὶ μετριώτερον ἔχειν αἰσθησόντος φέσημα, χαλινὸν δὲ λοιπὸν ἐπιθέντος ἐκ ἀχέκουσι τῇ γλώττῃ. διὰ τοῦτο αὖθις ἠπείλει τὴν αἰτίαν σαφηνίζεσθαι λέγων ὡς οὐ διαφεύξονται τὸ ἐφ' οἷς δυσκόλουσι κόλασιν, ἀλλ'

Multis iisque bonis verbis Iudæorum mẽte delinita, nihilominus tamẽ eos rursus superbia tumidos cõspicit. Blasphemis quippe vocibus vti non cessant, sed modò eius verbis fidem detrahunt, eúmque mendacem impiè deprædicãt: (dicere, enim, Testimonium tuum non est verum, quid aliud est, obsecro, quam istud?) modò rursus singulari studio tradenti ea quæ ad salutem conducunt, atque ob id dicenti, *Nisi crediderit is quia ego sum, in peccatis vestris moriemini*, illicò repugnabant, & ipsi ex dilectione profectis verbis vaſaniæ plenũ sermonẽ opponentes, dicebant: *Tu quis es?* Opus igitur erat eos, qui tanta intemperie in temerariam audaciam proiecti erant, oratione castigari, & ad modestiam reuocari, ac vel nolentem linguam fræno coerceri. Hanc ob causam ipsis apertissimè interminabatur, dicens eos impietatis suæ pœnam minimè vitaturos, sed

quamuis in præsens iniuriarum patientem videant, consummata tamen impietate, hoc est cruce ac morte, vniuersos ingentes pœnas daturos, & calamitates intolerandas perpessuros, hoc est bellum aduersus Romanos, quod post Seruatoris crucem eis contigit. Quòd autem grauia quęque passuri essent, Seruator eis apertius rursus significabat alicubi, dicens modòquidē ad lugentes mulieres, *Filiæ Ierusalem, nolite flere super me, super vos ipsas flete, & super filios vestros.* modò rursus: *Cum videritis circundari ab exercitu Ierusalem, tunc dicetis montibus, incurvamini super nos, & collibus, cadite super nos.* Tanta quippe ac tot belli mala Iudæos manent, vt illorum experimento genus omne mortis iucundius sit atque optabilius. Cæterum Iudæorū euersionem, & incolarum capiuitates, cædémque crudelissimam, ciuitatum famem, ac liberorum in iis comestiones in historiis suis Iosephus commemorat. Cum ergo, inquit, hominis filio cruci tradito pares crimini pœnas subieritis, & flagitij erga me admissi dignum supplicium retuleritis, tunc videntes intelligetis me esse vtiq; omnipotentem, id est, Deum. Nam si passerculus vnus in venatoris laqueum absque Dei nutu non ceciderit, quomodo vniuersa regio, inquit, & gens dilecta in exitium hoc pacto funditus ruet, nisi cunctipotens Deus id annuerit? Mala res igitur & summum piaculum est Dei contemptus, qui nos in reproborum exitium adducit. Quo fit vt Paulus nonnullos redarguat dicens: *An diuitias bonitatis eius & longanimitatis & patientiæ eius contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundum autem duritiem tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ.*

Rom. 2. 4

εἰ καὶ πρὸς ὃ παρὸν αἰσχυνόμενα βλέποισιν, ἀλλ' εἰς πέρας αὐτοῖς ὃ δῆθεν διεξοχθίσης τ εἰς αὐτὸν δυσπραξίας, τοῦτ' ἔστι, θανάτου καὶ σταυροῦ, πυθόμενον προσήκοντα δίκην, καὶ ἀφόρητον ἀπροσδέξοντα συμφορὰν, τ ἐκ τ πολέμου δηλονότι τῶν πρὸς Ρωμαίους αὐτοῖς μ τ τῶ σωτῆρος σωσθέντα σταυρὸν ἐξηγούμενος ὧδέ πως Θεοδ. ὅτι γέμβλεπον προμῆται τὰ παλαίπατα, ἐφέρετόν που πάλιν αὐτοῖς ὁ σωτὴρ καταστήσαντες λέγων, ποτὲ μὲν πρὸς τὰς κλαιούσας γυναῖκας, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμοὶ, κλαίετε δ' ἐφ' ὑμᾶς, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν· ποτὲ δὲ πάλιν, ὅταν ἴδητε κυκλούμενον ὑπὸ στρατοπέδων τ Ἰερουσαλὴμ, τότε ἐρεῖτε τοῖς ὄρεσι, καλύψατε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς πίπτετε ἐφ' ἡμᾶς. εἰς τοῦτο γὰρ Ἰουδαίους καὶ ἐκ τοῦ πολέμου φθείρει πάθη, ὡς τῆς ἐκείνων πείρας πᾶσι εἶδος θανάτου γλυκίω τε, καὶ αἱρετώτερον· τ δὲ τῆς χώρας αὐτοῖς ἐξανάστασιν, καὶ τῶν οἰκείων αὐτοῖς τινὰ ἐξανδραποδισμοὺς, καὶ τ ὠμοβρώτειν σφαγὰς, καὶ ὅσοις ὑπὸ πολὺ λιμοῦ, ταῖς τε ὑπ' αὐτῶν τεκνοφαγίαις, ἱστορεῖ καὶ ἰώσηπος ὑπὸ οἰκείοις συγγράμμασι. ἔτεμον οὖν, φησὶ, σταυρῷ προσδόντες τ ἡμῶν τοῦ ἀνθρώπου τ αἰτήρ ποιν προσμείνητε κλαυσιν, καὶ τῶν εἰς ἐμὲ τολμημ μ ἰσοστάθμους ἀντεκτίσητε δίκας, τότε βλέποντες γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ πάντα ἰσχύων, δηλονότι Θεός. εἰ γὰρ στρουθίον ἓν, ὠδῖν πρὸς παγίδα τοῦ θηρεύοντος οὐκ εἰσδήσεσθαι, πῶς ἂν ὅλη χώρα, φησὶ, καὶ ἔθνος ὃ ἠγαπημένον, πρὸς ὅλεθρον οὕτως βαδίσται πάντελῆ, μὴ ἀκὶ πάντως τοῦτο μανέντος καταμαθόντος τ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ; καιρὸν οὖν ὁρᾶν, καὶ πάρεσιν εἰ Θεοῦ καταφρονήσεις εἰς πέρας ἀγρυσα τ ἀπόκτητον. δῆ δὲ ὁ Παῦλός φησιν ὅτι πλουτῶν τῷ λόγῳ, ἢ τῶ πλούτου τ χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τ ἀνοχῆς καὶ τ μακροθυμίας αὐτοῦ καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι ὁ χρηστὸν τῶ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει, κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σε, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς.

Idem aliter.

Longo temporis spatio Christus conuersatus est cum Iudæis, cùm per omnem, vt verbo dicam, synagogam eos alloquens, tum in omni sabbato cum iis disserens, & plerumque doctrinam eis salutarem affatim largiens, ad illuminationem spiritalem frequēter eos vocabat, adeóque Deus naturalis ac verus cū

ΑΛΛΩΣ ΤΟ ΑΥΤΟ.

Μακρὸν διετέλεσε χρόνον τοῖς Ἰουδαίοις συνδιατρίβων ὁ Χριστὸς, καὶ κατὰ πάσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, συναγωγὴν προσλαλῶν, καὶ ἐν πάσῃ σαββάτῳ προσδιαλεγόμενος, καὶ μάθημα πολλάκις αὐτοῖς ἀφθόνως ὠδηγῶν λιπαρῶν, ἐπὶ πολὺ συχνὰς τοῖς τ δῆθ' ὃ πνεύματος φωτισμὸν· καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν, ἅτε δὴ καὶ Θεὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν,

ἐκ ἀληθινός, ἐγὼ εἰμὶ ὁ φῶς τοῦ κόσμου· αὐτὶ- A esset, aiebat; *Ego sum lux mundi*: sed
τοιγαροῦν ὑπὸ τούτων λεγόντι φθονοῦντες παρηλο- hæc dicenti stultissimè repugnabant.
γοῦντο. σὺ γὰρ φησι περὶ σαυτοῦ μαρτυρεῖς. ἡ μαρ- Tu enim, inquiunt, de teipso testaris.
τυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. καὶ μέχρι μὲν τῶν ἐκ τοῦ στό- testimonium tuum non est verum. ne-
ματος αὐτῶν λογίων τὰ τῶν Ἰουδαίων ἔστι βλάσφημα, οὐδὲ que verò verbis tenus Iudæorum ste-
εἰς τοῦτο ἀδιαλειπτον ἐσχεν ἡ θρασύτης αὐτῶν, οὐδὲ tit audacia, nec eorum efferatus ani-
εἰς τοῦτο ἐξεμάνη ὁ θυμὸς αὐτῶν, ὥστε μόνοις τοῖς mus conuitiis solis contentus fuit: sed
ὀνείδεσι ἀρκεσθῆναι· ἀλλὰ διὰ πάσης ὠμότητος ἀφειδῶς per omnem crudelitatem ruentes, eum
τελευτήσαντες, καὶ σταυρῷ, καὶ θανάτῳ παραδόντες tandem cruci mortique tradiderunt.
αὐτόν. ὅπερ ἦν ἰδίως καὶ φύσει ζωὴ, διαρρήξας τὰ τοῦ Cum autem vita secundum naturam
θανάτου δεσμὰ, διεγήγερται μὲν ἐκ νεκρῶν, ἀποφοιτᾷ δὲ εἰκότως ἡ Ἰουδαίων βδε- B esset, diruptis mortis vinculis exci-
λυρίας, καὶ τοῦ μὲν Ἰσραὴλ ἀπεστράφη καὶ σφόδρα tatus quidem est ex mortuis, & Iu-
δικαίως, ἑαυτὸν δὲ πρὸς τὰ ἔθνη μεταστήσας, πάν- dæorum execratione merito relicta iu-
τας ἐκάλεσε πρὸς τὸ φῶς, καὶ τυφλοῖς μὲν ὅσον re quoque ab Israele recessit, & ad
οὐδέλεψιν ἐχαρίζετο. συμβέβηκε δοῦναι μὴ τὸν gentes conuersus omnes vocauit ad
ὑπὲρ τοῦ σταυρῷ θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, lucem, & cæcis visum est largitus.
ταῖς μὲν τῶν Ἰουδαίων σκληρυνθῆναι διανοίαις, ἅτε δὴ Contigit ergo vt post mortem quam
καὶ οὐκ χωρησάντων πρὸς αὐτὸν τὸ φωτὸς, ταῖς δὲ τῶν Seruator noster in cruce pertulit, Iu-
ἐθνῶν καταλαμπρυνθῆναι καρδίας, ὡς ὑπολάμψαντος dæorum animi tenebris fuerint obsiti,
αὐτοῖς τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ. maximè cum ab iis lux recessisset, &
gentium corda illustrata sint, putà cum
eis lux vera illuxisset.

Ὅταν οὖν ὑψώσητε, φησὶ, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, C *Quum ergo exaltaueritis Filium hominis,*
τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι. *tunc cognoscetis quia ego sum.*

Αὐτὶ τοῦ, προσμενῶ ἡ ὑμῶν δυσσεβείας τὸ τέλος, Id est, expectabo impietatis vestræ fi-
οὐκ ἐποίσω δὲ ὑμῖν τὴν ὀργήν, οὐκ ἐξέρομαι τὸ παν- nem, nec ante tempus iram meam in
θεῖν καὶ τὸν θάνατον ὑποκρινῶ τοῖς ἄλλοις, καὶ vos effundam. mori quoque morte cru-
τοῦτο· ἀλλ' ὅταν σταυρῷ προδῶτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώ- cis sustinebo: Sed & vbi cruci tradi-
που ἄνθρωπον γυμνὸν νομιοῦντα περὶ ὑμῶν, τότε deritis Filium hominis, simplicem homi-
γνώσεσθε καὶ ἂν οὐκ ἐκόντες, φησὶν, ὡς οὐ διέψευσμαι, nem esse rati, tunc vel nolentes intel-
λέγων, ὅτι ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. ὅταν γὰρ ligetis, inquit, me non mentitum esse
ἑαυτοὺς σκληρύνοντας βλέπητε, πεφωτισμένων δὲ D eum dicerem, *Ego sum lux mundi*. Cum
τῶν ἐθνῶν τὸ ἀμέτρητον πλῆθος ὁρᾶτε ὃ γινόμενος με enim animaduerteritis vos tenebris obsi-
πρὸς αὐτοῖς, πῶς οὐχὶ καὶ ἄκοντες σωφρονεῖτε λοιπὸν tos, illuminatam verò Gentium multitu-
ὅτι φῶς εἰμι τοῦ κόσμου καὶ ἀληθῆ; ὅτι γὰρ ἔμελλεν dinem innumeram, quia cum illis ero,
ἡ Ἰουδαίων ἀποφοίτησις σωτηρίας μὴ τὸν οὐκ quomodo non vel inuiti mihi assentie-
νεκρῶν ἀναβίωσιν ὁ σωτὴρ, οὐδεὶς λόγος ἀμφίβολον mini, quia verè sumlux mundi? Quòd
πέπρακται γὰρ, καὶ διήνυσται· πλὴν ὅτι πᾶς, enim Seruator ex Iudæorum Synago-
μᾶλλον δὲ ἤδη ἐφῶς ἐκ τοῦ πρὸς αὐτοῦ τεθεα- ga recessurus esset post resurrectionem à
σθῆναι λόγων. ἕως γὰρ ὁ φῶς ἔχετε, φησὶ πιστεύετε mortuis, nemo ambigit. Factum enim
εἰς τὸ φῶς, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. ἡ γὰρ τοῦ istud est atque completum. veruntamen
φωτὸς συνουσία τε καὶ ἀναχώρησις σκοτίας illud clarè iam ex eius quoque verbis li-
ἤθεσιν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἡ τοῦ φωτὸς παρουσία, σκο- cet contemplari. *Donec enim lucem habetis*, E
τίας ἀφανισμὸν ἐργάζεται. σύνοιδεν ἀποδείκνυται inquit, *ambulate in luce, ne vos tenebræ com-*
φῶς ὑπάρχων καὶ ἀληθῶς ὁ Χριστὸς, σκοτίους *prehendant*. Recessu quippe luminis tene-
μὲν Ἰουδαίους ἀφῆκε τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἀποστάσεως, κα- bræ fiunt, & rursus luminis præsentia te-
ταφωτίσας δὲ τὰ ἔθνη ἀφῆκε τῆς εἰς αὐτὰ παρουσίας, nebræ diffugiunt. Igitur Christus vera
καὶ παρὸν μάθημα τοῖς Ἰουδαίοις μὲν τῶν ἐθνῶν γέ- lux esse demonstratur, qui Iudæis qui-
dem tenebras intulit ab iis recedens,
gentes autem sua præsentia illustrauit, &
graue documentum Iudæis fuit experi-
mentum gentium.

Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Οταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι.

Quandoquidem in solam carnẽ intuentes, simplicem hominem me putatis, & vnumvestri similem me esse creditis, Deitatis verò dignationem & gloriã quę inde mihi est nullo modo in animum vestrum inducitis, signum erit vobis euidentissimum, me scilicet secundum veritatem Deum de Deo esse, & lumen de lumine, audax illud vestrum vniuersorum facinus, hoc est crux, & in ea mors carnis. Cum enim videritis irritum vestri facinoris exitum, contritum quoque mortis laqueum (resurgam enim ex mortuis) tunc certè dictis meis vel inuiti assensum præbebitis, méque Deum esse ex natura confitebimini. Ero quippe morte & corruptione superior, & cum sim vita secundum naturam, meum denuò excitabo templum. At si mortem superare, & corruptionis laqueos despicere Deo naturali nec vlli alij conuenit, quomodo non citra dubitationem omnem & controuersiam Deus apparebo, qui omnia hæc vincere possum, idque citra negotium? Igitur crucem suam signum fore Iudæis Seruator aiebat, ac demonstrationem certissimam, ipsum esse Deum secundum naturam. hoc autem alicubi etiam ipsum clarè dicere videbis. Nam cum multa & innumera per ipsum miracula edita fuissent, conuenerunt tamen illi tentantes ac dicentes: *Magister, volumus à te signum videre:* Qui cum eorum cogitationes perspectas haberet, & acerba consilia non ignoraret, *Generatio*, inquit, *mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Audis vt signum petentibus Iudęis quo probetur ipsum esse Deum secundum naturam, tametsi tentando id dicerent, non aliud ipsis indicatum iri respondeat, nisi signum Ionæ Prophetæ, hoc est triduanam mortem & à mortuis resurrectionem. Quod enim tantum támque illustre fuerit diuinæ potentiæ documentum, quantum abolere mortem, & euertere corruptionem, quæ Dei sententiâ naturam humanam imperio premebat?

Επίσης εἰς τὴν σάρκα, φησὶν, ἀφορῶντες μόνον, ψιλὸν ἄνθρωπον ἐμὲ νομίζετε, καὶ τὴν καθ' ὑμᾶς ὑπαρχοντα ἴσα νομίζετε, τὸ δὲ τῆς θεότητος ἀξίωμα, καὶ ἐκ τούτου δόξα οὐδ' ὅσον εἰς νοῦν ἄγεσι τὸν ὑμέτερον, ἔσται σημεῖον ὑμῖν ἀναμφίσβητον τοῦτο B ὅτι ἀληθῶς ἐκ Θεοῦ Θεὸν ὑπάρχειν ἐμὲ, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, τὸ πρόβλητον ὑμῶν, καὶ παράνομώτατον τόλμημα, τοῦτ' ἔστιν, ὁ σταυρός· καὶ ὁ ἐπ' αὐτῷ τῆς σαρκὸς θάνατος. ὅταν γὰρ ἴδητε τῆς ἑαυτῶν ἀπονοίας ἄπρακτον μὲν θορυβώδη ἔκβασιν, συντετριμμένον δὲ καὶ τὸν ὀλέθριον θάνατον, ἀναστήσομαι γὰρ ἐκ νεκρῶν, τότε καὶ ὄντες ὡς ἐξ ἀνάγκης ἤδη λοιπὸν σεαυτοῖς ἔσεσθε τοῖς παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς γεγενημένοις λόγοις, καὶ Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν ὁμολογήσετε. κρείττων γὰρ ἔσομαι θανάτου καὶ φθορᾶς, ὡς δὲ ζωὴ καὶ φύσιν ὑπάρχων τὸν C ἐμὸν ἀναστήσω ναόν. ἀλλ' εἴπερ ὄντι τῷ θανάτου κρατεῖν, καὶ τῶν τῆς φθορᾶς καθάπαξ ζυγοῦσθαι βρόχων Θεῷ πρέπον τῷ κατὰ φύσιν, καὶ ἀκινήτῳ τῶν ὄντων λύσει, πῶς ἂν κατὰ πάσης εὐπροσώπου μᾶλλον ἀμφιλογίας καὶ πάντως διαπροῦς ἀναδεικνύοιμι πόρρω τοῦτο ποιῶν ἰσχύων, καὶ ἀκοντί; οὐκοῦν σημεῖον ἔσται τοῖς Ιουδαίοις τὸ οἰκεῖον σαφῶς ἐφάσκειν ἑαυτὸν, καὶ ἀπόδειξιν τοῦ κατὰ φύσιν αὐτὸν εἶναι Θεόν. τοῦτο δ' ἂν ἴδοις αὐτὸν καὶ ἑτέρωθί που λέγοντα σαφῶς· πολλῶν μὲν γὰρ καὶ ἀναμφιλόγων περιπυρσημείων D ὑπεδείχθησαν δι' αὐτοῦ, προσφυέστερον ποτὲ πειράζοντες, καὶ λέγοντες· διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν· ὁ δ' ἐπὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ἰούσης ἔπαθε διαλογισμοὺς, καὶ πικρὸς διενθυμουμένους οὐκ ἠνέσχετο· γενεὰ, φησὶ, πονηρὰ, καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ιωνᾶ τοῦ προφήτου· ὥσπερ γὰρ ἦν Ιωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν E τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. ἀκούεις ὅπως σημεῖον αἰτοῦσι τοῖς Ιουδαίοις εἰς ἀπόδειξιν ὅτι Θεὸς ὑπάρχει καὶ ἀληθῶς, εἰ καὶ πειράζοντες ἔλεγον, οὐκ ἕτερον αὐτοῖς ὑπεδείχθησαν φησὶν, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ιωνᾶ τοῦ προφήτου, τοῦτ' ἔστι, τὴν τριήμερον θάνατον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν; τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς ὑπερφυοῦς ἐξουσίας σημεῖον οὕτω μέγα καὶ περιφανές, ὡς τὸ καθελεῖν θάνατον, καὶ αἰτέλαν φθορὰν, καίτοι καὶ ἡλίου ἀποφάσιν τῆς ἀϊδιότητος καθαιρετικὸν τῆς φύσεως;

Paucis itaque respondebimus, singula piè explicantes: Non cessatis, inquit, mea mihi exprobrare facta, quasi impiè & improbè patrata, sæpe me vt Legis præuaricatorem damnastis, atque vt Legislatori aduersari solitum. Paralyticum enim diuturno morbo liberaui, misertus sum hominis die Sabbati: Sed cum vos inde criminandi mei ansam arripere viderem, qui suspicere potius debeatis, & ab iis quæ mihi conueniunt longè aberrare, sed & cum ea quæ ad salutem conducunt nuper vobis exponerem, ad lucis participationem vos hortabar. deinde veram vobis lucem ostendebam; Meam quippè naturam explicans aiebam, *ego sum lux mundi*: Sed vos rursus stultissimè agendo & consulendo in meos sermones insurrexistis, impudenter dicere ausi estis, *Testimonium tuum non est verum*. Cum ergo exaltaueritis Filium hominis, hoc est cum morti per vos traditum vinculis mortis fortiorem comperietis; siquidem exurgam à mortuis, quia secundum naturam sum Deus, tunc reipsa discetis, inquit, me non esse vsquam propriæ sententiæ authorem, sed semper Deo & Patri meo adstipulatorem, & quæcunque illum dicere norim loquentem. Eiusdem enim sum substantiæ cum eo qui me genuit. Et quidem sanaui in Sabbato paralyticum, propter quod vos pessimè in me animati estis; verum & operantem ostendi vobis Patrem in Sabbato. Dicebam enim, *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor*. Igitur nihil à meipso facio. Rursus ego dixi, *Ego sum lux mundi*: Sed existimatis me ei dissentanea loqui, & in hoc iterum vobis pudorem inieci ostendens de me dicentem, *Ecce posui te in testamentum generis, in lumen gentium*. Quare nequiquam, inquit, insimulatis me semper eadem cum Patre volentem, nihilque facere aggredientem quod ei displiceat, aut loqui volentem quod non sit ab eo. Hanc ego dictorum sententiam afferri posse puto: Sed forsan immanis bellua aduersus Christum pugnans Arianus in nos plenis velis insiliet ac vociferabitur his verbis: Quid conaris in tuam vnius sententiam adducere,

Ioa. 5. 17

A οἰκοῦν ἐγὼ λύων διὰ βλασφήμους ἔκαστα τῶν εἰρημένων διέβαλλες ἀποκεφαλαιούμενος· οὐ βλασφημεῖτε, φησι, τοῖς ἐμοῖς ὑπὸ σκιὰν τιθέντες ἔργοις, ὡς ἐκτόπως τι καὶ ἀνοσίως πεπλημμελημένοις, κατεκείνατε πολλάκις ὡς παρανομεῖν οὐ παραιτούμενον, ὡς τὰ ἀπαράδοτα τῷ νομοθέτῃ δρᾶν εἰθισμένον. ἀπέλυον μὲν γὰρ τῆς οὕτω μακρᾶς ἀῤῥωστίας τὸν παράλυτον, πλέον δὲ ἄθεσμον ἐν Σαββάτῳ. ἀλλ' ἰδοὺ, φησὶν, ὅτι τούτῳ φιλεγκλήμονες, τὸ θαυμάζειν ὀφείλοντες, καὶ πολύ γε τῶν

B ἐμοὶ παρεπόντων ἐσφαλμένους, ἀλλὰ καὶ ἔναγχος ὑμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν εἰσηγούμενος, καὶ βαδίζειν παρεσκεύαζον ὅπῃ βούλεσθαι μεταμιγῆναι φωτός. εἶτα ὃ φῶς ὑμῶν ὃ ἀληθινὸν ὑπεδείκνυον· τὴν γὰρ ἐμαυτοῦ φύσιν ἐξηγούμενος, ἔφασκον ἐγώ εἰμι ὁ φῶς τοῦ κόσμου, ὑμεῖς δὲ πάλιν ἀβουλόπληκτα φρονοῦντες καὶ βουλόμενοι, τῷ ἐμοὶ κατεξανέστητε λόγῳ, ἀναίδην εἰπεῖν τετολμήκατε, Οὐ μαρτυρία σου ὀρθή ἐστιν ἀλη-

C θής. ὅταν οὖν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν αὐτὸν παραδιδῶτε θανάτῳ, καὶ τῷ τοῦ θανάτου δεσμῷ χρείττονα βλέπητε ἀναφήσομαι γὰρ ἐκ νεκρῶν, ἐπείπερ εἰμὶ κατὰ φύσιν Θεὸς, τότε γνώσεσθε, φησὶν, ὅτι οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατὴρ, οὕτω λαλῶ. μαθήσεσθε δὲ ὅταν ἴδητε τὴν φύσιν ὅπερ Θεὸν, καὶ υἱὸν, ὡς εἰμὶ μὴ ἰδιογνώμων οὐδαμῶς, συνεθελητὴς δὲ τοῦ Θεοῦ τε

D πατρὸς, καὶ ὅσαπερ ἂν ἐργάζοιτο τοῦτα καὶ αὐτὸς ποιῶν οὐκ ὀκνῶ, λαλῶ δὲ πάλιν ὅσα καὶ αὐτὸν οἶδα λέγοντα. τῆς γὰρ ὑσίας αὐτῆς εἰμι τοῦ γεννήσαντος. ἐπεφάπτου μὲν τῷ Σαββάτῳ τὸν παράλυτον, ὑμεῖς δὲ πάλιν πρὸς τοῦτο διάκεισθε πικρῶς, ἀλλ' ἔστεργον ὑμῖν ὑποπτεύοντα τὸν πατέρα, καὶ ἐν Σαββάτῳ ἔλεγον γὰρ, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται κἀγὼ ἐργάζομαι. οὕτω δὴ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν. πάλιν

E ἔλεγον ἐγώ εἰμι ὁ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὑπὸ θυμοῦ τό γε λέγειν τοῦ ἀπαράδοτα αὐτὸν, καὶ τούτῳ πάλιν ὑμᾶς ἐδυσώπουν ὑποδεικνὺς λέγοντα πρὸς ἐμὸν, ἰδοὺ πέφυκά σε εἰς ἀφορμὴν γάνους, εἰς φῶς ἐθνῶν· μάτην οὖν ἄρα καταγιάσθε, φησὶ, τὸν ἀεὶ τοῦ πατρὸς συνεθέλοντα, καὶ ποιοῦντα μηδὲν τῶν ἀπαράδοτων αὐτῷ, μήτε μὴν τι λαλοῦντα ἀνεχόμενον, ὃ μὴ ὅσιόν πῃ περὶ αὐ-

τοῦ. τοιαῦτα τοῖς προκειμένοις εἶμαι δὴν ἐφαρμόσαι τὸν νοῦν· ἀλλὰ ὃ παρὸν λιμὴν ἴσως ἐφαλῶναι θεῖον, τὸ χειμαίζον δὲ ἀλιτενὲς φημὶ τὴν Ἀρειανὸν καταβοήσαι δὲ ὡς εἰκὸς, καὶ λέγων ἀφίξεται ἐξ ὑείας . . . . . ὅπερ τὸν λόγον, πάλιν βιάζῃ ὅτι σοὶ μόνῳ δοκῶ αἰτιῶν ἐπιχείρημος,

καὶ τῆ τῆς ἀληθείας καταγελᾶν δυνάμιν οὐκ ἐρυθριᾷς; ἰδοὺ γοῦν ὁ υἱὸς οὐδὲν ὅλως αὐτὸν διϊσχυίζεται δρᾶν, ἀλλ' ὅσα ἂν μάθοι παρὰ Θεοῦ καὶ πατρός, τοῦτο καὶ λαλεῖν, οὕτως οἶδεν ἐν ἀμείνοσιν ὄντα τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἢ ἐν οἷς ἐστιν αὐτός. τί οὖν φῶ βέλτιον, πάλιν ὁ ζιζύφιος αὐλακήσομαι, ἰσχὺν ἄλλο, καὶ σοφίαν χορηγεῖται παρὰ τοῦ πατρὸς ἵνα δύνηται καὶ δρᾶν, καὶ λαλεῖν ἀνεκλαλήτως· πῶς οὖν ἔτι Θεὸς κατὰ φύσιν, ὁ παρ' ἑτέρου τὸ δύνασθαι καὶ φέρειν δανιζόμενος, καθάπερ οὖν ἔχει καὶ πᾶν κτισμάτων ἡ φύσις. τοῖς γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων λαχοῦσι τὸ γένεσιν, πάντως ἂν καὶ γένοιτο παρεσὸν τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ καὶ θεόσδοτον. ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐν υἱῷ· Θεὸν γὰρ ἀληθινὸν ἡ θεία τε οἶδε καὶ κηρύττει γραφή. δεῖν γε οἶμαι τῷ γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῷ πάντα τελείως παρεῖναι τὰ ἀγαθά . . . . . .

. . . . . .

ὅπερ γὰρ ἔστιν ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον παρεῖναι δεῖ πάντως αὐτῷ φυσικῶς, καὶ οὐκ ἔξωθεν, οὐδὲ ἐπακτῶς, οὕτω δὲ ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς πάντελέστερον καὶ ἀπαρεγκλιτές· εἰ δὲ κατὰ τοῦτον, ὦ ὅστις, αἰσθάνει τε καὶ ἁμαρτὼν λογισμοῦ ἀτελὴς ἔστιν ὁ υἱὸς κατά γε τὸ δύνασθαι δρᾶν τὰ θεοπρεπῆ, καὶ τὸ δύνασθαι λαλεῖν, ἔστι δὲ δυνάμις, καὶ σοφία τοῦ πατρὸς, κατὰ τὴν θείαν γραφὴν, παρὰ πατρὶ μᾶλλον ἁρμόσει καὶ οὐκ αὐτοῦ θεσπέσιον τὸ κατηγόρημα. ὕστερον γὰρ ζωῆς ἀφλεγέων, οὐκέτι τέλεον ἐπαρχὴν ἐρεῖς τὸ δύνασθαι τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, ἀλλ' οὐδὲ τελείως σοφόν. ὁρᾷς οὖν ὅπου καταλισθαίνει πάλιν τῆς ἀμαθίας τὸ ἀθράσος. θαυμάζω γ' ὅπως κἀκεῖνο τὸν τῶν πέλας ἀφήνιασε. κατὰ τίνα τρόπον, λέγε μοι, πάλιν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τῇ ἰδίᾳ δυνάμει χορηγήσει τὸ δύνασθαι, ἢ πῶς αὖ τὸν ἑαυτοῦ σοφίαν σοφωτέραν ἐργάσαιτο; ἢ γὰρ δύναται καὶ λέγειν ὡς ὀφείλει μεῖζον αἰεὶ, καὶ προκόπτειν εἰς βραχὺ πρὸς τὸ δύνασθαι τι καὶ πλέον τοῦ ἰσοῦσθαι ἰσχύος αὐτῷ· ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατόν τε, καὶ ἀδύνατον πάντελῶς, ἢ δυσσεβοῦντας ὑπολαμβάνειν παρ' ἑτέρου νοερῶς μᾶλλον αὐτόν. πῶς οὖ δὴ ἔτι, καὶ τὸ δύνασθαι ὀνομάζοιτο κύριος ὁ υἱὸς, ἢ πῶς αὖ ἔτι τοιοῦτο σοφία, καὶ δύναμις, δυναμούμενος καθ' ὑμᾶς, καὶ σοφούμενος παρ' ἑτέρου; ἄπαγε τῆς δυσφημίας, καὶ τῶν λογισμῶν ἀποπίας. ἢ γὰρ δότε γραφὴν ὑπαρχὴν ποίημα τοῦ υἱοῦ, ἵνα πᾶσαν ἔχητε καταβοσάσθαι ὑμῶν τὸ θεόπνευστον γραφὴν, ἢ μοι εἰ πιστεύετε κατὰ φύσιν εἶναι Θεὸν, δότε δὴ τὸ τελείως ἔχειν αὐτὸν τὰ τῆς θεότητος ἴδια. ἴδιον γὰρ τῆς κατὰ φύσιν ἰδιότητος τὸ μήτε παρεῖναι μηδὲν ἀοθενῆ, μήτε μὴν τὸ αἰωπάτω

A & veritatis vim ſuffurari nō vereris? Eccè vt apertè Filius teſtetur & aſſeueret nihil ex ſeipſo facere, ſed quæ à Deo & Patre didicerit ea loqui, ſic Patrem ſuum meliori loco quàm ſeipſum deputat. Quid igitur, amabo, (ſic enim iſtiuſmodi hominem denuò compellare iuuat) vis & intelligentia Filio à Patre ſufficitur ſcilicet, vt poſſit agere & loqui modo qui exprimi non poteſt. Quomodo ergo deinceps Deus erit ſecundum naturam ſuam, qui ab altero poſ-
B ſe & ſapere mutuetur, eodem prorſus modo quo ſe habet creaturarum natura. Quodcunque enim rebus è nihilo productis ineſt, hoc eis vtique à Deo datum eſt. Sed non ita in Filio: Deum quippe verum eſſe Scriptura ipſum agnoſcit & prædicat. At Deo ſecundum naturam ſuam exiſtenti omnia bona perfectè ineſſe reor. . . . . .

. . . . . .

C Quemadmodum enim immortalitas & incorruptio naturâ ei ineſt, non extrinſecus, nec adſcititia, ſic etiam bonorum omnium perfectio & conſummatio. Sin autem vt indoctè, ô quiſquis es, & impiè philoſopharis, Filius eſt imperfectus quoad poſſe & Deo digna facere, & conuenienter loqui, ille autem eſt & vis & ſapientia Patris ſecundū diuinam Scripturam, certè hęc labes Patri eſt potiùs quam ei aſcribēda. hoc enim poſito, nō amplius perfectum in poteſtate Deum & Patrem
D dices, neque perfectè ſapientem. Vides itaque rurſus, quò tua va cordia recidat. Miror autem quomodo tuam illud quoq: mentem fugerit. Quomodo enim, quęſo, Deus ac Pater ſuæ virtuti poſſe tribuet, aut quo pacto ſuam ſapientiam ſapientiorem efficiet? Nunquid enim neceſſariò dicendum erit ſemper in maius aſſurgere, ac paulatim ad maiorem quàm qua prædituseſt potentiam euehi; Quod ineptum & impoſſibile eſt prorſus: aut impiè purādum ipſum ab alio potiùs confirmari. Sed
E quo pacto Filius vocari poſſit dominus poteſtatum, aut quomodo cenſeatur amplius ſapientia & virtus, virtutem, vt vultis, & ſapientiam ab alio accipiens? procul ſit tantum piaculum, & in ratiocinando abſurditas. Vel enim concedite apertè Filiū eſſe facturam, vt omnē habeatis reclamantem diuinam Scripturā, aut ſi creditis eum eſſe ſecundum naturam Deum, date etiam vt perfectè habeat omnia deitatis propria. Eſt autem proprium eius quæ eſt ſecundum naturam deitatis, in nulla re poteſtate deſici, nec ſuprema

sapientia carere, immo cum ex natura sua ipsam sapientiam, ipsam potestatem esse, atqui in sapientia nihil est disciplinâ comparatum, neque in prima veréque intellecta virtute posse comperiemus aliunde esse ascitum. Vt autem ipsam rerum quoque naturam inquirentes, quæ dicta sunt à Christo accuratius expendamus, istud insuper adiungamus Quid fecit posteaquam factus est homo vnigenitus, quod insitam eius vim superet? Credibile enim est dicturos nonnullos, his verbis, *A meipso facio nihil*, ipsum conuenienter asserere tunc se perfectum esse accepta nimirum à Deo & Patre potestate, cum dæmonium abegit, cum morbo paralyticum liberauit, cum leprosum curauit, cum cæcis visum restituit, cum multitudinem hominum innumeram quinque panibus satiauit, cum mare procellosum verbo compescuit, cum Lazarum è mortuis excitauit. Nunquid istiusmodi miraculorum vim insitam eius virtutem superare dicemus? At quomodo quæso tam vastum illud cælum condidit, & extendit sicut tabernacullum, quomodo fundauit terram, aut quomodo Solem, & Lunam, & quæcunque sunt in firmamento condidit? quomodo creauit Angelos, & Archangelos, Thronos, & Dominationes, ac præterea Seraphim? & qui in tam magnis ac tam supra naturam rebus neque potestatem neque adeo sapientiam ab alio accipere opus habuit, quomodo in tam paruis defecit, aut quomodo à quo doceretur necesse habuit, qui Iudæos docere debebat, quique per sanctos Prophetas celebratur vt sapientia. Audio enim quendam ex iis dicentem: *Dominus qui fecit terram in virtute sua, qui erexit orbem terrarum in sapientia sua, & prudentia sua extendit cælum*, inquit Hieremias. Quòd si iuxta Prophetæ sententiam ipse virtus & sapientia est, quis hæreticorum petulantiam vltra ferat, qui virtutem & sapientiam esse Patris, idem esse dicunt ac ab alio virtute & sapientia donari? At si aliquem alium, inquit, potestate defectum diceremus Filio potestatem largiri, aut eum docere, merito nobis succenseretis, tanquam qui ei iniuria affecto patrocinari velitis: Sed cum Deũ & Patrem hæc illi dare dicimus, quid est cur ex eo deinceps affici molestia debeatis? Quocirca si discere vis nihil obesse Filio quominus sit eiusdem cum Patre substantiæ, licet dicatur ei subministrari quiddam ab ipso,

A σοφίας ἀπολιμπάνειν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν τῇ φύσει τῇ σοφίαν, καὶ δύναμιν· τὸ γὰρ τῆς σοφίας διδακτὸν οὐδέν. ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ πρώτῃ τε, καὶ ἀληθῶς νοουμένῃ δυνάμει τὸ δύνασθαι ποτε περιποιησόμεθα ἐπακτόν· ἵνα δὲ καὶ αὐτοῖς ἐξεπάζοντες τὸν πραγματικὸν τῆς φύσιν, τὰ εἰρημένα τοῦδε Χριστοῦ βασανίσωμεν ἀκριβέστερον, καὶ πόσοις τοῖς εἰρημένοις ἐποίσωμεν. τί τοσοῦτον εἰργάσατο μεγαλεῖον ἀνθρωπος ὁ μονογενής, ὅ τε ἐποίησεν αὐτὸν πλεονεκτικὸν δυνάμεων; εἰκὸς γὰρ δήπου φάναι τινὰς τότε γὰρ ἰσχύσθαι τοιαῦτα πρεπόντως εἰπεῖν, ἅτε δὴ τοῦδε τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς B τὴν δύναμιν δημιουργήσαντος, ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν, ὅτι δαιμόνιον ἤλασεν, ὅτι τὸν ἀρρωστήσαντα ἀφῆκε τοῦδε λυτόν, ὅτι λεπρὸν ἐκάθαρεν, ὅτι τυφλοῖς ἐδωρήσατο ὁρᾶν, ὅτι πλῆθος ἀνθρώπων οὐκ ἐλάσσονα πέντε κατεκόρεσεν ἄρτοις, ὅτι θάλασσαν ἀγριαίνουσαν κατεστόμισε λόγῳ, ὅτι τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ἆρα γε ἐμείνων τὸ ἰσχύσας ἰσχύος αὐτὸν τὸν τοῖς τοιούτοις ἐφαρμόσαι δικαίως; εἶπα πῶς εἰπέ μοι τὸν ὕπτω μέγαν ἔστησεν οὐρανὸν, καὶ διατείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν, πῶς ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, πῶς δὲ ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τὰ τοῦ στερεώματος ἕκαστον ἐργάτης; πῶς C δ' ἔκτισεν ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ τοὺς τούτοις ἐπὶ τὰ Σεραφίμ; ἢ δὲ τοῖς ὕπτω μεγάλοις καὶ ὑπερφυέσιν, ὕπτε δυνάμεως, ὕπτε μὴν σοφίας τὸ πρὸς ἑτέρου δεηθεὶς, πῶς οὐ πάσχοντι τοῖς ὕπτω μικροῖς, ἢ πῶς μὴ ἐδεήθη τοῦ διδάσκειν ὀφείλοντος, ὃν χρῆν λαλῆσαι πρὸς Ιουδαίους, ὁ καὶ δι' ἁγίων προφητῶν ὡς σοφία δοξολογούμενος; ἀκούω γάρ τινος λέγοντος, κύριος D ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, ὁ ἑτοιμάσας τὴν οἰκουμένην τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἐξέτεινε τὸν οὐρανὸν, πρὸς δέ γε τούτῳ, καὶ ὁ θεσπέσιος Ιερεμίας φησὶν. εἰ δὲ αὐτὸς καὶ τὸν τοῦ προφήτου λόγον, καὶ ἡ ἰσχὺς, καὶ ἡ σοφία ἐστὶ, τίς ἔτι λοιπὸν τὴν πᾶσι ἑτεροδόξων ἀνέξεται γλωσσαλγίας, πρὸς ἕτερον καὶ δύναμιν καὶ σοφίαν χορηγείας τὸν ἐκ λεγόντων τὸν σοφίαν, καὶ δύναμιν εἶναι τοῦ πατρός; ἀλλ' εἰ μὴ τινά φησιν ἐλαττοῦσθαι ἕτερον ἕτερος πρὸς εἰς δύναμιν E μὴ ὅτι χορηγεῖν τὸν ἐκ, φήσειν διδάσκειν αὐτὸν, βλάσφημα δὲ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἐπεσκήψατε λόγοις, ὡς ὑβριζομένῳ συνηγορεῖν ἐγνωκότες αὐτοῖς· ὅπου δὲ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τῶν ὅλων φαμὲν, πολλὰ λοιπὸν ἐστιν ὑμῖν τὰ τῆς λύπης ἀφορμὴν παρέχοντα; οὐκοῦν εἰ μὴ δι' ἀδικείας τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φύσιν αὐτῷ ὁμοίου ἐκτησάμεθα, καὶ χορηγεῖσθαι λέγεται παρ' αὐτοῦ, τὸν υἱὸν, ὦ φίλτατε,

ἀφαμέμνησο λόγων, & ἀναπείθου μὴ A recordare quæso eorum quæ mox diximus, & hinc disce minimè scandalizari, sed fatere ipsum æqualem prorsus esse suo genitori, nec vllo modo ipso inferiorem esse. Quod si hoc à recta doctrina te abripit, atque vt animo nefanda voluas de eo te adigit; quid nos frustra tam putidis infirmisque rationibus fascinare conaris? Nihil enim omnino refert, Deus ne ipse & Pater, an alius quispiam ab eo diuersus dicatur Filio dare. Cum enim semel accepisse comperietur, quid proderit quantumuis illustrem esse dantis personam? Quid enim quæso interierit eius qui percuti non vult vtrum ligneo puta, an inaurato baculo feriatur? non enim taliter pati, sed omnino non pati bonum censendum est. Cum ergo Filius, potestatis, & sapientiæ inops prodatur, ex eo quod accepisse aliquid ab ipso videtur, adeóque in his prorsus lædatur, quomodo non stultum est vanis sermonibus auditores percellere, & fallacibus commentis crimen affingere persuadendo Patrem duntaxat, non vllum alium ei largiri? Miror quî vos opinione sapientiæ & acrimonia ingenij præditos, illud præterierit, cum Dei & Patris characterem nempe Filium deprimitis, vos minorem huic quàm illi cuius est character notam inurere, quippe cum necesse sit illum talem esse, qualis in Filio suo appareat? At verò, inquit, ipsa vox Filij vel nolentem coget assentiri iis quæ dicere grauatus non est: Ipse enim nihil ex seipso facere professus est, sed quæcunque didicerit à Deo & Patre, ea se loqui. Esto verò ô egregie, quæ rectè dicta sunt tibi perperam dicta videantur, quandoquidem veritatis lumen semel abnegasti: nos verò denuò familiare nobis iter insistemus, & consuetudine nostra vtemur cum ea qua decet pietate ad proposita aggredientes. Si enim dixisset Vnigenitus, Nihil à meipso facio, accipiens potestatem à Deo & Patre, & signa facio, & sum admirationi, esset etiam sic nonnulla ratio cur ne eam ob rem quidem accusari deberet, quippe qui seipsum ostenderet: veruntamen aduersarius maiori confidentia nobis obluctari videretur. Cum autem simpliciter & absolutè, nullo addito dicat, *Nihil à meipso facio*, nullo modo dicemus ipsum tanquam

B

C

D

E

alicuius infirmitatis ſibi conſcium propriam incuſare naturam, ſed aliquid aliud ſignificare verum & nulli reprehenſioni obnoxiũ. Vt enim exactè capiamus quod dicit tranſlata vi ſermonis in hominẽ, ponamus eſſe duos viros aliquos eandẽ fortitos naturam, æquales inter ſe viribus, & animis cõcordes: deinde dicat alter eorũ, A meipſo facio nihil: nũ tanquã imbecillus, & nihil prorſus ex ſeipſo facere potis hæc dicere cẽſendus ſit, an potius tanquã habẽs alterũ in omnibus ſibi coniunctũ & vnanimem adſtipulatorẽq; ? Eo modo cogita mihi de Filio, & multo quidẽ potiori ratione. Quoniam enim ei ſupra omnium captum mira facienti inſultabant Iudæi ſine cauſa, paſſim trangreſſionem Sabbati & Legum violationem obiicientes, in omnibus ſibi conſentientem conuenientémque Deum & Patrem oſtendebat, artificioſè incutiens pudorem effrenibus rebellium atque incredulorum animis. Erat enim conſentaneum aliquos ei crimẽ impingere paratos metu deterreri, cum ſe omnia ex voluntate Patris facere diceret, & in illius volũtate ſuam oſtẽderet. Cæterũ Filium omnia facere ex volũtate Patris, nõ eum minorẽ arguet aut miniſtrũ, ſed ex ipſo, & in ipſo, atq; conſubſtantialẽ. Quandoquidẽ enim is eſt ſapiẽtia Patris & viuẽs conſiliũ, fatetur ſe nihil aliud facere quã quod ſcilicet Pater velit, cuius eſt ſapiẽtia & conſiliũ, quippe cũ intelligẽtia quæ in nobis eſt, ex ſeipſa nihil agat, ſed quicquid omnino nobis libuit ad impleat. Et hoc quidẽ paruum eſt vt ad illud comparetur exemplum, aliquam tamen habet nec obſcuram veritatis imaginem, & quemadmodũ intelligẽtia quæ in nobis eſt non aliud quid diuerſum à nobis cenſetur, eodem puto modo & ſapientia Dei atq; Patris, nẽpe Filius, nõ eſt quid aliud ab eo, intelligo quoad ſubſtantię idẽtitatẽ, & omnimodã naturæ ſimilitudinẽ. Pater enim eſt Pater, & Filius eſt Filius, ſecundũ propriã hypoſtaſim. quoniã autẽ addit Dominus, *Sicut docuit me Pater, hæc loquor*, nemo putet omnino Filiũ vlla in re diſciplinæ indigum dari. Eſt enim abſurdum, verùm vis ſermonis eiuſmodi quiddam ſignificat. Iudæi quidem cum nihil ex iis quæ bona ſunt intelligere poſſent, non ſolùm ob ea quæ patrabat miracula ſcandalizabantur, ſed ob ea quoque quæ conuenienter Deo verba faciebat. Et enim eo dicẽte, *Ego ſum lux mũdi*, dentibus fremebãt, & vltima quæque machinabantur. Dominus autem noſter IESVS CHRISTVS vt eos oſtẽdat fruſtra

A κατ' ἐμαυτὸν οὐδὲν ποιῶ ἀλλὰ τὴν ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν φύσιν, ἀλλ' ἕτερόν τι σημαίνει ἀληθῶς καὶ ἀκατηγόρητον. ἵνα γὰρ ἐπ' ἄνθρωπον μεταφέροντες τὸν λόγου τὴν δύναμιν, ἰδιωτικῶς ἀκριβῶς, ὃ φησιν· ἔστωσαν δύο τινὲς ἄνδρες τυχὸν τὴν αὐτὴν φυλὴν λαχόντες φύσιν, ἰσοσθενής τε ἀλλήλοις, καὶ ὁμογνώμονες, εἶτα λεγέτω εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ· ἆρα ὡς ἀσθενὴς, ἢ καὶ δρᾷν ὅλως οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ δυνάμενος ὁ τοιοῦτόν φησιν, ἢ ὡς ἔχων ἐφ' ἅπασι σωφρόνως δοκητὴν καὶ ὁμογνώμονα τὸν ἕτερον καὶ
B σωτηρίζοντα αὐτῷ; ὕστερον μοι νόει καὶ ἐφ' ἡμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ κατ' ἐκεῖνο πολύ. ὅπερ γὰρ ἐργαζομένῳ τὰ παράδοξα παράλογος ἐπεπήδων Ἰουδαῖοι, ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τὸ τοῦ Σαββάτου λύσιν ἐπαιτιώμενοι, καὶ παρανομίας ἐγκαλοῦντες αὐτῷ, λοιπὸν ἐφ' ἅπασιν ὁμογνωμονοῦντα, καὶ σωφρόνως δοκητὴν ἐπιδείκνυε τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, τέχνῃ δυσωπῶν τὸ ἀγάλινον τῶν ἀπειθούντων θυμόν. ἰδοὺ γὰρ δὴ καὶ εἰκὸς ἀποφεύξαι μὴ ἤθη τινὰς ὁ εἷς κλαπεῖν
C ἐθέλειν αὐτῷ πάντα δρᾶν λέγοντι καὶ βούλεσθαι τὰ παρ' ἐκείνου δηκνύοντι θελήματι. ὁ δὲ πάντα καὶ θέλειν τὰ παρ' ἐκείνου ἐργάζεσθαι τὸν υἱόν, οὐκ ἐλάττονα δείξει καὶ συνουργόν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ, καὶ ὁμοούσιον. ὅπερ γάρ ἐστιν αὐτὸς ἡ σοφία τοῦ παρ' ἐκείνου, καὶ ἡ ζῶσα βουλή, οὐχ ἕτερόν τι ποιεῖν ὁμολογεῖ παρ' ὅτου δὴ βούλεται τυχὸν ὁ πατήρ, ὃ καὶ ἔστι, καὶ σοφία καὶ βουλή, ἐπεὶ καὶ συνέσεις ἡ ἐν
D ἡμῖν οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς τι ποιεῖ, σύμπαν δὲ τὸ ἡμῖν δοκοῦν ἀποπληροῖ. καὶ μικρὸν μὲν ὡς πρὸς ἐκεῖνο τὸ παράδειγμα, πλὴν ἔχον εἰκόνα τῆς ἀληθείας οὐκ ἀμυδράν, καὶ ὡσαύτως ἐπὶ συνέσεως ἐπὶ ἡμῖν οὐχ ἕτερόν ἐστι παρ' αὐτόν ὄντα τοῦ αὐτοῦ οἰκεῖον τρόπον καὶ ἐπὶ σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, τοῦτ' ἔστιν, ὁ υἱός, οὐχ ἕτερόν τι παρ' αὐτόν ὄντα ὅσον εἰς οὐσίας ταυτότητα λέγω, καὶ φύσεως ἀπαραλλακτον ὁμοιότητα. πατὴρ γάρ ἐστιν ὁ πατήρ, καὶ υἱὸς ὁ υἱὸς ἰδιοσυστάτως. ὅπερ δὲ
E πρὸς τοῦτό φησιν ὅτι καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατὴρ ταῦτα λαλῶ, νομιζέτω μηδεὶς μαθήσεως ὅλως τῆς κατ' ἐμαυτὸν ὀπαδεῖν καθεστάναι τὸν υἱόν· πολλὴ γὰρ ἐνταῦθα μὲν τῇ λογισμῶν ἀτοπία· σημαίνει δὲ ἰδιοῦσθαι μὲν τῷ λόγου δύναμις. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ οὐ σωτήριον τὸ ἀγαθὸν ἢ οὐκ ἰσχύοντες, ὑ μόνον ἐφ' οἷς εἰργάζετο παραδόξως ἐσκανδαλίζοντο, ἀλλ. ἀ καὶ ὅτε ἦν τοιαυτηρὰ ῥημάτ ἐφθέγγετο τοῦτο παθόντας ἴδοι τις ἂν· καὶ γοῦν λέγοντός τε, καὶ ἀληθεύοντος, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, διεστρίοντό τε καὶ τὰ πάνδεινα δῆν θελμᾶν διεσκέπτοντο. ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἵνα μάτην αὐτοὺς ὅτι τοῦτο

λελυπηκότας ἐλέγξῃ, ὡς ἐαυτῷ λόγους τῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς εἶναι φησιν, αὐθεντικώτερον μὲν ὃ ἐδίδαξεν εἰπών. πλὴν οὐκ ἔξω ἴσως εἰρωνείας λεπτῆς τινὸς ἀπὸ τῆς λέξεως εὑρήσομεν δύναμιν· καὶ εἰ μὴ δέχοιτο τυχὸν ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς τὰ αὐθεντικὰ, μᾶλλον μὲν ἀδικεῖ τῆς μιᾶς ἔφορος οἰκονομίας τὸν λόγον. ἐταπείνωσε γὰρ ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς αὐθεντικὸς γενόμενος, καὶ διὰ τῦτο πολλάκις λαλεῖ ὡς ἀνθρωπος. πλὴν ἴσως πάλιν ὡς οὐδὲν ἀδικοῦσῃ τὸν υἱὸν εἰς ἀξίωμα ὃ προσῆκεν, ὃ εἰπεῖν, καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατὴρ οὕτω λαλῶ· πολλαχόθεν γὰρ ὑγιῶς ἔχοντα, καὶ λαλῶν καὶ τῦτον αὐτῦ τὸν λόγον ἐπιδείξομεν. ἀπόκειται δὲ τῷ μὴ ἐν ἡμῖν διεφθαρμένοις ἐκ φύσεως τὴν τῆς εὐσεβείας δόξαν ὁ κατήγορος· τίς εἰπέ μοι ὃ βρέφος τὸ ἀρτιγενὲς τῇ ἀνθρωπίνῃ διδασκαλίᾳ λαλεῖν φωνῇ; δῆλον ἢ μὴ βρυχᾶται καὶ λέοντα, ἢ γοῦν ἕτερόν τι τῶν ἀλόγων ζώων ἀπομιμεῖται ποτέ; ἀλλ' ἔδηλόν που πάντως, καὶ ἐπ' ἐκείνου δραμεῖται τὸ κοινὸν καὶ πᾶσι κατεπισημένον· ἡ φύσις διδάσκαλος παρεῖσα τῶν ἀπογόνων ἰδιότητα τὸ ἐξ αὐτῆς ἁπλάττουσα. ἔστιν οὖν ἀρα ἀδίδακτος μαθεῖν παρὰ τῆς φύσεως, ὅλως, ἵν' ὕστερον εἴπω, τὰ τῶν ἀπόγονων ἰδιότητος ἀπεθείσης τῷ γεννήματι. ὕστερον δὲ ἐροῦμεν καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς μαθεῖν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐθέλων τοῖς ἀνθρώποις διῃρθρώσατο. ὅταν γὰρ ᾖ ἡμῖν ἡ φύσις, τῦτο δὴ πάντως αὐτῷ νοεῖται· καὶ εἰκότως ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, καὶ ὥσπερ ἡμεῖς, ἐπειδὴ περ αὐθεντικοὶ, καὶ ἐξ αὐθεντικῶν ἐσμεν, ἀδιδάκτως μαθόντες παρὰ τῆς φύσεως λαλεῖν αὐθεντικώτερον, ὕστερον καὶ αὐτὸς ἐπειδὴ περ Θεὸς οὐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν, ἔμαθεν ὥσπερ ἀπὸ τῆς ἰδίας φύσεως λαλεῖν, ὡς Θεὸς, καὶ τὰ πρέποντα Θεῷ δηλονότι, ὅπερ ἐστὶν ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τῦ κόσμου· ὃ γὰρ οἶδεν ἑαυτὸν ὄντα δῆλον τὸ ἐξ ὅτου ἐστὶ πατήρ· φῶς ἐστὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ φωτός· τῦτο μαθεῖν ἔφη παρ' αὐτῦ, ἀδίδακτόν τινα μάθησιν τοῦ προσῆκοντος ἔργον τε καὶ λόγου οὐκ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἰδιότητος ἔχων, καὶ φύσεως, ὥσπερ ἀμάλ κοινοῖς δεσμοῖς εἰς ταυτοβουλίαν τὴν ἐφ' ἅπασι καὶ ταυτολογίαν ἀναβαίνων πρὸς Θεὸν, καὶ πατέρα. πῶς γὰρ οὐκ ἔδει τὸν ἐν ἀληθείᾳ ταυτὸν, καὶ τὸ ἐν λόγοις ἴσον τε καὶ ὅμοιον ἀναμφιλόγως ἐνυπάρχειν, οἷς μίαν ἔχουσι τὴν φύσιν; ὅτι Θεοῦ δὲ πάντως ὁ λόγος, οὐκ ἐφ' ἡμῶν· ἡμᾶς μὲν γὰρ καὶ ἡδονῶν παθήμασι, καὶ ἀλγηδόσι καὶ διαφοραῖς, καὶ παθῶν πλεονεξίαις τῆς πρεπόντως ἐξέλκουσιν ὅροις. ἡ δὲ θεία τε καὶ ἀπερινόητος φύσις, ὡσαύτως ἔχουσα διὰ παντὸς καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς ἀκλονήτως ἐμπεφυκυῖα, ποίαν ἔχει τὴν ἐφ' ἕτερόν τι παρέκβα-

A offendi, sua verba Dei ac Patris esse dicit, potiùs tamẽ humano modo vsurpans hoc, *docuit*. Quanquam huius vocis vim subtili quadam speculatione non carere comperiemus. quòd nisi veritatis hostis admittat humana, maximè iniurius est Incarnationis mysterio. Exinaniuit enim seipsum Vnigenitus, homo factus, & propterea sæpe loquitur vt homo. Veruntamen norit etiam nihil derogare Filio quoad dignationem Deo conuenientem, istud dicere, Sicut docuit me Pater, hæc loquor. Nam vndequaque hunc sermonem rectè se habere comprobabimus. age verò respondeat nobis pietatis dogmatum accusator, Dic mihi quis docet infantem recens natum humana voce vti? quare non rugit instar leonis, aut non aliquod aliud brutorum animalium imitatur? vtique dicet illud protritum & peruulgatum, quòd natura sit magistra, ad propriam seminantis similitudinem id quod ab eo seminatur informans. Licet igitur discere sine disciplina natura vniuersa, vt ita loquar, proprietate seminantis insita fato & genito. Sic ergo vnigenitus his verbis discere se à Patre asseuerauit. Quod enim nobis est natura, hoc prorsus illi censendus est esse Deus & Pater: & quemadmodum nos, vtique qui homines & ex hominibus sumus, edocti sine doctrina à natura conuenienter hominibus loquimur, sic ipse quia Deus ex Deo secundum naturam est, didicit tanquam à propria natura loqui vt Deus, & conuenientia Deo differere, quod quidem est, *Ego sum lux mundi*: Quod enim nouit seipsum esse, quippe lumen est de lumine, hoc se ait didicisse ab eo, disciplinam quandam disciplinæ expertem operum verborumque Deo conuenientium ex proprietate & natura genitoris habens, veluti necessariis quibusdam vinculis in idem velle & dicere per omnia Deo & Patri adhærens. Quomodo enim non deceret quod in voluntate & verbis idem est & æquale sine controuersia inesse naturam eandem habentibus? In Deo verò omnino & semper ratio inest, non item in nobis, cum nos & morum deprauationes, & voluntatum dissimilitudines, & immodici affectus atque perturbationes ab officij limitibus abstrahant: contra verò diuina illa & incomprehensa natura eodem modo sese semper habens & in propriis bonis inconcussa stabilitate fundata, quam aliò declinandi causam habeat,

aut

aut quomodo non omnino rectum propositũ tenebit, & sibi conuenientia cum loquetur, tum operabitur? Ergo vnigenitus eiusdem substantiæ cum suo genitore, & iisdem vnius Deitatis radiis coruscans, conuenienter vtriq; & necessario faciet quæcunq; fecerit & ipse Pater: hoc enim est facere à seipso nihil. omnino vero loquetur quę sunt genitoris, non vt minister, vel iussus & coactus, vel tanquam discipulus, sed tanquam hunc propriæ naturæ fructum habens, vt Dei & Patris sui verbis vtatur. in hoc enim perspicuè apparet, citra omne probrum esse, quod nihil quicquam ab ipso dicatur.

A πῶ. ἢ πῶς οὐχὶ πάντως ἁρμοῖται κατ' αὐτὸ τῷ ἰδίου σκοπόν, καὶ τὰ ἑαυτῇ πρέποντα ἅ λαλήσῃ, ἅ ἐξεργάσεται; ἅ αὐτῆς οὖν οὐσίας ἐστὶν ἀπαύγασμα ὁ μονογενὴς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ γεννήτορα, καὶ τοῖς τῆς μιᾶς θεότητος ἀξιώμασι διαφερόντως δηπου, καὶ ἀϊδίως. ἐργάσεται μὲν ἅπερ ἂν ἐργάσαιτο καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ τόδε ἢν, λαλήσει δὲ πάντως τὰ τοῦ γεννήσαντος, οὐχ ὡς ὑπουργὸς, οὐ κεκελευσμένος, οὐ ὡς μαθητὴς, ἀλλ' ὡς φύσεως ἰδίας ἔχων καρπὸν, τὸ καὶ τοῖς τοῦ B Θεοῦ καὶ πατρὸς χρῆσθαι λόγοις. οὐ τοίνυν γὰρ ἀφαιρεῖται σφῶν ἅ λοιδορίας ἁπάσης ἀμοιρεῖν τὸ λέγεσθαί τι περὶ αὐτοῦ.

v. 29. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum.

Καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον.

Clarè hîc ostendit se Dei ac Patris explicare consilium, non quòd diuersam habeat ab eo voluntatem, nullo modo: ipse enim est viuens illud & subsistens Patris consilium ac voluntas, iuxta id quod in libro Psalmorum scribitur: *In consilio* Ps 72.24 *tuo deduxisti me.* Item: *Domine in voluntate tua præbe decori meo virtutem.* Omnia quippe in Christo bona sunt diligentibus ipsum: sed tanquam qui ad nostram notitiam adducat ea quæ sunt in Deo ac Patre. Quemadmodum enim sermo qui foras erumpit & linguâ editur, ea quæ intimis nostris sensibus teguntur explicat, cùm agendæ rei voluntatem quam mẽte habemus ceu documentum aliquod accipiens, tùm ab ea ad istiusmodi rem eloquendam impulsus: ita piè cogitemus Filium suprà vim huius exempli longè positum, cum sit ipse Deus, & verbum, & sapientia Dei, ac Patris, quæ in eo sunt eloqui. Et cum non careat propria hypostasi, sed subsistẽs sit ac viuens vt qui propriam in Patre & cum Patre existentiam habeat, ait hîc se non esse solum, sed secũ esse cum à quo missus est. Cum autẽ dicit, *mecum*, aliud rursus Deo dignũ & mysticũ denotat. neq; enim nos existimare fas est istud eũ dicere, quemadmodum forte Deus adsit Prophetæ videlicet eũ propugnãs propria vi & potẽtia, aut diuina per Spiritũ illuminatione ad prophetiã excitãs. sic & cũ ipso esse genitorẽ: verum aliquodã modo hîc vsurpat vocabulũ, *mecũ*, hoc est in eandẽ mecũ naturã, qui me misit, deus ac Pater nimirũ. Secundũ hũc loquendi modum interpreteris mihi quod est apud Esaiam Prophetam de Christo

Εἰ τοίνυν δείκνυσιν ἐναργῶς ὅτι τῆ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς διερμηνεύει βουλῇ, οὐκ αὐτὸς ἔχων ἑτέραν παρὰ τὰ ἐκείνου πάθη· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ζῶσα καὶ ἐνυπόστατος βουλή τε καὶ θέλησις τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν, καὶ τὸ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν εἰρημένον ὑπὸ τινος τῶν ἁγίων, ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με, καὶ πάλιν· κύριε ἐν τῷ θελήματί σου παράσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. τάχα γὰρ ἐν Χριστῷ τὰ ἀγαθὰ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν· ἀλλ' ὡς εἰς γνῶσιν ἐκφέρων τὰ ἡμέτερα τὰ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ πατρί. ὅταν γὰρ ἔξω που τὰ ἐν τῇ βάθει τῆς ἡμετέρας ψυχαγωγίας ὁ προφορικὸς ἐμοὶ λόγος ἐκφωνίζῃ λόγος, καὶ τὰ ἐν τῇ νοῒ θέλησιν τὸ ὁπωσοῦν δηλωτικὸν φημί, καθάπερ τι μάθημα λαβὼν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὑπὸ τοιοῦδε τυχὸν λαλῆν ὁρμᾷ ἰδίως· οὕτω πάλιν διοσοῦν τες ἐνατενιοῦμεν τῷ τῆς ἐννοίας σημάτος δυνάμει διαβαίνοντα τὸν υἱὸν, ἐπείπερ ἐστὶν αὐτὸς Θεὸς, καὶ λόγος ἐκ σοφίας τοῦ Θεοῦ, καὶ παιδὸς, τὰ ἐν αὐτῷ διαλέγεσθαι. καὶ ἐπείπερ ἐστὶν ἐκ ὑποστάσεως ὥσπερ ὁ ἀνθρώπινος, ἀλλ' ἐνούσιός τε καὶ ζῶν ὡς ἴδιόν τι ἔχων ἐν πατρὶ καὶ μετὰ παιδὸς τὸ ὑπάρξειν, οὐκ εἶ) μόνος ὡς ἐνθάδε φησὶν, εἶ) μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ πέμψαντα αὐτόν. ὅταν δὲ λέγῃ τὸ, μετ' ἐμοῦ, σημαίνει πάλιν διοσοῦν τες μυστικόν· ἐγὼ γὰρ ὅπου νομίζομεν ἐκεῖνο λέγειν αὐτὸν, ὅτι ὡς περ ἂν εἴη τυχὸν μετὰ προφήτου Θεὸς συναπαίζων δηλονότι τῇ οἰκείᾳ δυνάμει, καὶ πρὸς θεοπνευστίας ὑπουργοῦν ἤτοι τὸ ἁγίου πνεύματος ἐμπνεῦσαν εἰς προφητείαν ἐγείρων, οὕτω καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἡγιακέναι· ἀλλὰ καὶ τὸ τοιοῦτος πᾶσι τὸ, μετ' ἐμοῦ καὶ ἕτερον ὑπονοεῖς τὸ αὐτῷ γάρ μοι φύσιν ὁ πέμψας με φησι, Θεὸς δηλονότι καὶ πατήρ. καὶ τόδε νοήσαιτο ἂν καὶ τὸ ἐν τοῖς προφητικοῖς λόγοις Ησαΐα περὶ Χριστοῦ,

μῶν ἡμῖν ὁ Θεὸς, γνῶτε ἔθνη . . . . . : ὁ A *Nobiscum Deus*, cognoscite gentes: Credentes enim aiunt *nobiscum Deus*, non quia nobis sit auxiliator & adiutor protectorque Deus, sed quia nobiscum, hoc est vnus est è nobis. homo enim factum est verbum Dei, & in hoc omnes seruati sumus, & rupimus mortis vincula, atque peccati corruptionem exuimus, quia descendit in nos, & nobiscum factus est qui in forma Dei erat Deus Verbum. Quemadmodum igitur eò loci intelligimus, *Nobiscum Deus*, pro eo quod est in eandem nobiscum B factus est naturam quod ex Deo & Patre est Verbum, ita hic quoque eandem interpretandi seruantes rationem, cum Christus ait, *Qui misit me mecum est, & non reliquit me solum*, illud vtique accipiemus mysticè, sicuti modò diximus, nimirum in eandem mihi est naturam Deus ac Pater, & non dimisit me solum. Etenim fieri omnino nequit vt eũ mecũ non habeam, ex quo genitus sum, Deum ac Patrem. Quæret autem forsan aliquis, quam ob causam isthæc Seruator dicat, aut quid ipsum adegit vt ad id narrandum se conferat? Ad hæc certè respondebimus ostendentes vtiliter ac necessariò id ante dictis eum adiungere. Quandoquidem enim dixit, Quemadmodum docuit me Pater, hæc loquor, necessariò iam secum esse & consubstantialem Patrem ostendit, vti deinceps credatur loqui quæ sunt eius vt Deus ea quæ sunt Dei, & naturali genitoris proprietate ad loquendum Deo digna incitatus, non secus ac hominum filij doctrinam à natura citra doctoris operam habentes, vt suprà diximus, probe norunt quæ sint humanitatis propria. Non est igitur quod quisquam scandalizetur cum quid à Patre discere se ait Filius: nec enim eam ob causam minor erit ipso, sed neque diuersi generis ab ipso, vt illi volunt, comperietur. quod quidem hac ratione dispiciamus. Essentiæ ratio non spectatur in eo quod quis aliquid nouit, aut non nouit, sed in eo quod est quodque naturâ. Statuamus Paulum & Siluanum exempli gratia: Et Paulus quidem sciat perfectè Christi mysterium: Siluanus verò minùs quodãmodo quàm Paulus: An similes non sunt natura, aut ratione essentiæ Siluanum Paulus excedet, quia mysterij altitudinẽ perfectius quã ille nouit? At neminẽ eò insaniæ deuenisse arbitror

ἀλλ' ἡμῖν ὁ Θεὸς, γνῶτε ἔθνη . . . . . : ὁ λόγος, καὶ ἐπ' αὐτῷ τὴν σωζεσθαι πεποιημένοις ἐλπίδα, φασὶ γὰρ ὅμως καὶ ὅτι ὅ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, οὐχ ὡς ἂν εἴ τις ἐπαρκοῦσαν τυχόν, ὅτι συνεργὸς μοι γὰρ καὶ συμμαχικώτατος ἔσται Θεὸς, ἀλλ' ὅτι μεθ' ἡμῶν, τοῦτ' ἔστιν, εἷς ἐξ ἡμῶν. αὐθεντικὸς μὲν γὰρ γέγονεν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ ὁ τούτῳ πάντες ἐσμὲν σεσώσμεθα, καὶ διερρήξαμεν τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀπεδυσάμεθα φθοράν, ἐπειδὴ καταβέβηκεν εἰς ἡμᾶς, καὶ μεθ' ἡμῶν γέγονεν ὁ κατὰ μορφὴν τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων Θεὸς λόγος. ὥσπερ B οὖν καὶ τούτῳ νοοῦμεν ὅ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, διὰ τοῦτο, εἰς τὸ αὐτὸν ἡμῖν γέγονε φύσιν ὁ ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς λόγος, ὅταν καθήκειν τὸ ἴσον τοῖς θεωρήμασιν ἀναλογίζεσθαι ἀποσώζοντες, ὅταν λέγῃ Χριστὸς, ὁ πέμψας μετ' ἐμοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον, οὐκ ἀδεχόμεθα ῥητῶς οὐκ ἄνω σημαίνοντα μυστικῶς, ὅτι, καθάπερ ἤδη προεφθέγμεθα, εἰς τὸ αὐτὸν μοι φύσιν ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον. καὶ γὰρ ἐν ὄντως ἀμύχθονον, μὴ ἐκ πάντως ἔχειν μετ' ἐμαυτοῦ τὸ ἐξ ἧς γεγέννημαι Θεὸν καὶ πατέρα. C καὶ ἴσως ἐρεῖ τις, καὶ διερωτήσει φιλομαθέστερον, ἀφ' ποίας αἰτίας αὐτὸς τὰ τοιαῦτα φησὶν ὁ σωτὴρ, ἢ τί ὅ πεπεικὼς ὅτι τοιοῦτόν αὐτὸν εἶναι τὸ ἐξηγήσηται; πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα καὶ ἡμεῖς ἀπολογησόμεθα χρειώδως, καὶ ἀναγκαίως ἔχειν ὑπολαβόντες αὐτὸν τοῖς ἤδη προεφημένοις ἐπιθέντα καὶ τοῦτο. ὅλως γὰρ εἴρηκεν ὅτι καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατὴρ ταῦτα λαλῶ, ἀναγκαίως ἤδη συνόντα τε καὶ ὁμοούσιον ἑαυτῷ δεικνύειν τὸν πατέρα, ἵνα πιστεύηται λοιπὸν τὰ ἐκείνου λαλεῖν ὡς Θεὸς τὰ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς φυσικῆς τοῦ D ἰδιότητος ἐδήλωσεν ὅτι ὅ λέγειν τὰ ἰδιωτικὰ προφέρεσθαι, καθάπερ τὰ μὲν θεοπρεπῆ τέκνα μαθηταῖς ἴσα καὶ ἐξ αὐτῆς φύσεως ἀδίδακτον ἔχοντα καθάπερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προεφήκαμεν, οἶδεν ἀληθῶς τὰ τοῦ θεοπρεπῆς ἴδιον. καὶ σκανδαλιζέσθω τις μηδεὶς, ὅταν μὴ λέγῃ μαθεῖν παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός· καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἔχειν τὴν αἰτίαν ἐκδεκτέον αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ ἔκφυλός ἐστι κατ' ἐκείνους εὑρεθήσεται· καὶ λογισμῷ τοιῷδε ὅ παράγραμμα καταστησώμεθα. καὶ γὰρ ἐν ᾧ εἰδέναι τι τυχὸν, ἢ μὴ εἰδέναι ὁ τῆς οὐσίας δοκιμάζεται λόγος, ἀλλ' ἐν τῷ τί ἕκαστον καὶ φύσιν ἐστὶν· οὗ φέρε εἰπεῖν, Παῦλος ὑποκείσθω, καὶ Σιλουανός· καὶ ὁ μὲν Παῦλος ἴσως καὶ πεπαιδεῦσθαι τελείως ὅ ἐστι Χριστῷ μυστήριον· ἔλαττον δέ τως ἢ καὶ τὸν Παῦλον ὁ Σιλουανός. ἆρ' οὖν ἀνόμοιοι καὶ τὴν φύσιν, ἢ ὑπερέξει καὶ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὁ Παῦλος τὸν Σιλουανόν, ἐπεὶ ἔγωμε μείζονος ἢ κατ' ἐκεῖνον τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος; ἀλλ' οὐδένα λυφὴν εἰς τοῦτον ὑπολαμβάνω, ὡς

vt eos natura differre putet ob maiorem vel minorem cognitionem. Cum igitur essentiæ ratiò verè non constet in discendo aut docendo, sicuti diximus, nihil vetabit quominus Filius sit secundum naturam suam Deus, licet aliquid dicat etiam à Patre se didicisse. nec enim idcirco ei cõsubstantialis esse desinet, sed vtiq; manebit id quod est, hoc est deus de Deo, & lumen de lumine. At enim forsan inquies; Quomodo ergo Pater cognitione maior est? Eam enim ob rem docet Filium. Sed repetemus denuò quod multis iam verbis ostendimus, nimirum sapientiam Patris doctrina vel institutione nullatenus indigere, multisque ad id probandum allatis rationibus demonstrauimus in immensam blasphemiam eorum doctrinam vergere. Præterea operæpretium videtur illud tibi inculcare, Filium imprimis suam ipsius dignitatem semper imminuere, neque suam illam Deo dignam maiestatem in differendo multum expromere, propter serui formam, & assumptam inde propter nos humilitatem. Quomodo enim descendit, aut ad humanam conditionem se demisit, nisi loquatur aliquid demissè, diuináque gloria minùs dignum? Idcirco enim sæpenumero etiam ea quę nouit vt Deus, ignorare se fingit vt homo. Quod quidem clarè videbis in historia Lazari ex Bethania oriundi, quem triduanum iam & fœtentem reuocauit ad vitam. Sed vide mihi expressam in ea re dispensationẽ. Cũ enim sciret Lazarũ mortuũ esse, idque prædixisset vt Deus discipulis suis, humano more scisscitabatur, his verbis: *vbi posuistis eum.* O rem admirabilem! Qui procul à Bethania degebat, neque tamen ignorabat, vt pote Deus, mortuum esse Lazarum, quomodo quęrebat vbinam esset eius monumentum? At respondebis vtique si sapis, eum dissimulare quærendo, vtile nonnihil interea ordinantem. Discite igitur etiam hîc denuò ipsum singulari dispensatione atque consilio dicere, quæ nouit vt Deus, ea se edisscere à Patre. verũ cum nollet ludęorũ amentiam vehementius concitari, & rudiorum furorem castigaret, non vtitur erga eos oratione vsquequaque Deo digna: quamuis ea vti potissimum ipsi cõueniat: sed quoniam ipsum adhuc merum hominem esse putabant, humanis sermonibus deitatis quodammodo temperans dignitatem, demissus vtique quãm ferat sua cõditio singulari dispensatione consiliõq; dicit: Ego quæ placita sunt ei facio sẽper:

Ioan. 8. 29.

A νομίσαι ποτὲ διηλλάχθαι τὴν φύσιν αὐτῶν ἀφ' ὧν ἐν γνώσει μείζων, ἢ ἔλαττον. ὅτι τοίνυν οὐκ ἐν τῷ τι μαθεῖν, ἢ διδάξαι τὰ τῆς θείας ἀκριβῶς δοκιμάζεται, καθάπερ εἰρήκαμεν, σαφὲς ἀδιαιρέτως τὸν υἱὸν εἶναι τῷ καὶ φύσιν Θεὸν, ὅταν τι λέγῃ ἐκ μαθεῖν παρὰ τοῦ ἰδίου πατρός. ἐν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοουσιότητος ἀξιοχρέως, καθάπερ ἐν πάντως ὄφελος ἐστὶ, τοῦτ' ἔστι, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός.

Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς, πῶς οὖν ἐν γνώσει μείζων ὁ πατήρ; ἀφ' οὗ γὰρ τοῦτο διδάσκει τὸν υἱόν. ἐφεξῆς μὴν ἐν πάλιν ὅτι B μάλιστα μὴν ἤδη ἀφ' ἑαυτοῦ λόγων ὅτι μαθήσεως ἢ διδασκαλίας ἀπροσδεὴς ἡ σοφία τοῦ παιδὸς, ἐκ πολλοῦ ὅτι τούτῳ συνειρόντες λογισμοὺς, εἰς ἀμέτρων δυσφημίαν καταφέροντα τὸν λόγον ἐξηλέγχομεν. εἶτά σοι καὶ ἐκεῖνο πρὸς τούτοις εἰπεῖν αὖθις κρεῖττον ἤδη φαίνεται, ὅτι τοσοῦδε τῆς ὑφ' ἑαυτὸν πολλῆς λίαν ἡ ἐπιτήρησις πρὸς τὸ καθεωρᾶν ἀεὶ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ ὑ σφόδρα ἀκριβεπτῶς ἀφομοιοῦσθαι τὸν τοῦ δούλου μορφὴν, ἐκ τὸ ἐντεῦθεν δι' ἡμᾶς ἀταλαιπωρησάμενον ταπείνωσιν. πού γὰρ καταβέβηκεν, ἢ ἐκ ποίων εἰς οἷα μετέστη λοιπὸν, εἰ μὴ λαλήσει τι ἐκ ὑποβεβηκότος ἐκ τῆς ἀκριβοῦς δόξης ὑλίαν ἐπαξίως; ἀφ' ὧν γάρ τοι τούτων πολλάκις, ἐκ ἀφ' οἶδεν ὡς Θεὸς, ἀγνοῆν ὡς ἀνθρωπος σχηματίζεται. ἐνθένδε ἡ τῶν ἁγίων φωνὴ τὸν ἰσοτιμίαν τῇ κατὰ τὸν Λάζαρον ἐκ Βηθανίας φησὶ, ὃν ἐκ ἀποδόξῃ δειλιάσει, ἐκ ἀκριβεπείᾳ φωνῇ τετειμημένον ὄντα, καὶ ὀδωδότα, λοιπὸν καλινδρομῆσαι πρὸς ζωὴν παρεσκεύασεν. ἀλλ' ὅρα μοι τὸν ὡς πρέπον γμασι πεπλασμένῳ οἰκονομίαν. εἰδὼς γὰρ ὅτι τέθνηκε Λάζαρος, ἐκ τοῦτο προφρονῶς τοῖς ἑαυτοῦ D μαθηταῖς, ὡς Θεὸς, ἀνθρωπίνως αἰτεπύθετο, πού τεθείκατε, λέγων, ἀνθ' ὧν. ὦ πρέπον δόξῃ πρέγματος! ὁ μακρὰν που τῆς Βηθανίας διαιτώμενος, καὶ οὐκ ἀγνοήσας ὡς Θεὸς, ὅτι τέθνηκε Λάζαρος, πῶς ἐζήτει μαθεῖν τὸ μνημεῖον; ἀλλ' ἐρεῖς ἀρίστα γε φρονῶν, ὡς ὑπεπλάττετο τὴν ἐρώτησιν οἰκονομῶν ἀγχρήσιμον. ἀλλοῦ τοίνυν καὶ οὕτω πάλιν οἰκονομικῶς, ἀφ' οἶδεν ὡς Θεὸς, ταῦτα λέγοντα μαθεῖν πρὸς τῶν παιδῶν· παροῤῥωνέας δὲ οὐκ ὀπτρέπων μειζόνως τῶν Ἰουδαίων ὑπόνοιαν, καὶ τῶν ἀμαθεστέρων κολάζων θυμὸν, οὐκ ἄκρατον εἰς αὐτοὺς τὸν προφερῆ λόγον εἰσφέρῃ, κρεῖττον ὅπως μᾶλλον αὐτοῦ διαλέγεται. ὅπερ ἡ ἄνθρωπον ἔτι καὶ φιλὸν αὐτὸν ὑπολαμβάνοντα, τοῖς ἀνθρωποπρεπέσι λόγοις κεράσας ὡσαύτως ὁ τῶν ὅλων δεσπότης ἀξίωμα, μετειωτέρων πως, ἢ καθ' ἑαυτὸν οἰκονομικῶς προσελθεῖν. ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε.

δέχου μοι πάλιν καὶ τοῦτο τὸ λύσιν τῆς ἀσχοιώτητος
εἰ δυσμερῶς, καὶ τοσοῦτον ἀφ' ἑαυτοῦ διερμηνεύο-
μενον ὀρθῶς· Ὅ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν. Διὰ γὰρ
τοῦτό, φησιν, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶν διεμαρτυρά-
μην ὑμῖν ἔναγχος παρεσκαλῶν, ἐπεὶ καὶ ἔθος ἐμοὶ
καὶ τοιοῦτο μηδὲν ἀπαξιοῦν ἐργάζεσθαι τῷ Θεῷ καὶ
πατρὶ, μηδὲ εἰδέναι ἃ δρᾷν, εἰ μὴ ὅπερ ἀρέσκει
τῷ φύσαντι. παρέδοκεν ὡς οὐ τοῦτο ἐστὶ μόνον Ὃ
μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν τὸ γὰρ νοηθήσεται, οὐ τῷ τὰ
ἀρεστὰ παρεῖναι ἀεὶ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ὡς εἴπερ εἰ
μὴ τῶν τοιούτων εἰργάζετο τυχὸν, ἔδρασεν ἂν τι καὶ
ἀφ' ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἔστι, Ὃ παρὰ βούλησιν τὴν γεννή-
σαντος. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἠπεῖσθαι τὴν πατρῴας ἀρε-
τῆς, οὐδὲ διὰ τὸ μὴ δύνασθαί τι κατορθοῦν ἐξ
ἰδίας ἰσχύος, οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν οὐ τοῦτοις διϊσχυ-
είσατο, ἀλλ' ἐπεὶ σφόδρα ἰσοῦμενον ὄντι, καὶ συνεθε-
λητὴς ἀεὶ τῷ γεννήσαντι πρὸς πᾶν ὁποιοῦν, καὶ
οὐδὲν μεταιτίους καθ' ἑαυτὸν ὡς εἶναι, ἢ διηρημένως
ὑπάρχειν. ἢ ἴσως νομιοῦμεν εἰς ἐκτόπους ἐν-
νοίας καὶ παλιαθαίνοντες παραιρεῖσθαι ἵνα ἢ ἐκ-
λεκτὸν ἀρετὴν ἀποδείκνυσθαι τὸν ἴδιον ἐν τούτοις, φύ-
σεως δὲ μᾶλλον ἀτρέπτου καρπὸν, οὐκ ἀξιοῦσης Ὃ
ἀναπρεπὲς ἐν τῷ τὸ βουλεύεσθαι δρᾶν. ὅτι μὲν γὰρ
τῶν κλισμῷ ἀτρεπῶς δυναμένων ὅτι
τὰ χείρω, καὶ μεταβολαῖς ἐναντίαις ταῖς ἐξ ἀμει-
νόνων ὅτι τὰ αἰσχίονα, καρπὸς ἂν εἴη ἀποσβοῖς τε
καὶ φιλαρέτου γνώμης Ὃ ἀγαθόν. ὅτι δέ γε τῆς ἰδίας
καὶ πάσης ὑπάρχει καὶ μόνης οὐσίας οὐχ ὕστερος.
Ἀλλοιώσεως γὰρ καὶ τροπῆς ἀπάσης ἀξηρημένης, καὶ τὸ πον
οὐκ ἐχούσης οὐδένα, καρπὸς ἔσται λοιπὸν οὐσίας ἀ-
τρέπτου ποιητὸν Ὃ ἀγαθόν, ὡς περ ἂν ἐν πυρὶ καὶ τὸ
πυρεῖν τὸ θερμὸν, ἢ ἐν χιόνι τὸ ψυχρόν· ἃ γὰρ ἐν θε-
λήσει τὸ πῦρ τῆς ἰδίας ἐνέργειαν ἔχον ὁρᾶται, φυσι-
κῶς δὲ μᾶλλον καὶ ὑποστάσει, ἑτέρως ἔχειν οὐ δυνάμε-
νον, εἰ μὴ ἄρα ποιεῖν τοῖς τῆς πεποιηκότος ἐνδιά-
ζηται βούλεσιν. Οὕτω δὲ καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ'
οὐδὲ ἑτέρου τῶν λογικῶν κλισμῷ, οὐκ ἀπροαιρέ-
τως τῆς ἐξαιρέτου ἀγαπητικοῦ υἱότητος εἰς τὸ δρᾶν
ἐπείγεται τὸ ἀρέσκον Θεῷ, καὶ πατρὶ ἃ τοιαῦτα
φησιν ὁμολογῶν, ἀλλ' ὡς φύσεως ἰδίας ἀκμοῖς
ἀκολουθῶν, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἰδὼς φρονεῖν τε καὶ
πράττειν, εἰ μὴ τὰ ἐν θελήσει τῆς γεννησάσης αὐ-
τόν. πῶς γὰρ ἂν ὅλως ἡ ὁμοουσίος τε καὶ μία θεότης
αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς διχονοήσασα ποτέ; ἢ πῶς ἂν τὸ
μὴ αὐτῇ φίλον ἐργάσαιτο ἕνος αὐτοῦ ἐφ' ἑτέρου τι
ἂν ἐκπεσεῖν ἰσχύοντος; εἰ γὰρ ὑφέστηκεν ἰδίᾳ, καὶ
καθ' ἑαυτὸν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ υἱὸς,
καὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐσιοῖς ὁλοτελῆ μεμερισμὸν οὐ

A Hic mihi rursus cape solutionem difficultatis, & obserua clarè exponi verba illa, *A meipso facio nihil.* Idcirco enim, inquit, testificatus sum me nihil ex meipso facere cum nuper vos alloquerer, quia soleo ego nihil facere quod Deo ac Patri displiceat, neque possum aliquid facere nisi quod genitori placeat. Manifestum igitur est hoc loco Filium intelligi nihil à seipso facere solum, in eo quod Deo ac Patri placita semper faciat, adeo vt nisi ita
B operaretur, faceret aliquid etiam à seipso diuersum, hoc est præter voluntatem Patris. Non ergo hic asseuerauit se nihil à seipso facere, quasi virtute paterna sit inferior, aut non possit vi propria quicquam ad exitum perducere, sed quia solus velutique disiunctim nihil agat, cum concors, vnanimis, atque consentiens in quacunque re genitori suo perseueret. Neque verò in absurdas
C suspiciones delapsi putabimus Filium in his ostendere virtutem aliquam habitu & prælectione comparatam, verùm potius fructum naturæ immutabilis, consultare ad aliquid agendum, haud Deo dignum existimantis. Siquidem in creaturis tanquam mutationi in peius obnoxiis, fructus animi ad pietatem & virtutem propensi fuerit bonum: in diuina verò & omnia supergressa substantia non ita. quippe dempta omni alteratione & muta-
D tione, fructus erit deinceps substantiæ incommutabilis bonum, veluti in igne calor, aut in niue frigus. neque enim ignis habet propriam efficaciam in voluntate, sed potius naturalem ac substantialem, quæ aliter sese habere non possit, nisi forte nutu & vi eius à quo creatus est compellatur. Non igitur quemadmodum nos ad placendum & obsequendum Deo ex præelectione ac optione impulsi, ita hæc loquitur vnigenitus, sed velut pro-
E priæ naturæ legibus insistens, nihilque aliud cogitare aut agere sciens, quàm quod in eius qui genuit ipsum voluntate positum est. Ecquî enim omnino fieri possit vti consubstantialis & vna deitas ipsa contra seipsam dissideat? aut quomodo aliquid minùs sibi gratum faciat, si aliquid eam possit ad aliud quiddam deflectere? Etsi enim propriè ac per seipsum subsistat Deus & Pater, similiter & Filius & sanctus Spiritus, tamen nusquam

ſancta atque conſubſtantialis Trinitas in partes omnino diſtrahetur, ſed potius in vnam Deitatis naturam tota eius plenitudo concedit. Ad hęc, illud etiam conſiderandum venit, nulla prorſus ratione Filiũ poſſe à naturali cum Patre identitate abſtrahi: quia enim ei placita ſe facere paſſim confirmauit, ex hoc magis ei conſubſtantialis eſſe, & Deus ex Deo verus ac ſecundum naturam comperietur. Age enim quis Deo conuenienter & dignè quæ Dei ſunt ſapiet, & eadem cum ipſo prorſus ratione, niſi & ipſe ſit ſecundum naturam Deus? aut quis placitum ei vbique perfecerit, niſi naturâ fretus deterioribus imperuia, & eximiam naturæ diuinæ prærogatiuam ſortitus, nimirum non poſſe peccare? De creaturis enim dictum eſt: *Quis gloriabitur caſtum ſe habere cor, aut quis iactabit mundũ ſe eſſe à peccatis?* Pro. 20. 9

Quod ſcriptura diuina mirificè amplificans, *Stellæ autem*, inquit, *non ſunt mundæ in conſpectu eius*. Angeli quippe tametſi nobis multo præſtantiores & longè firmiori ad virtutem ſtatu præditi, non ſeruarunt tamen ſuum principatum. Et ex eo quod nonnulli hinc deiecti ſunt, & in peccatũ corruerunt, vniuerſa intellectualium creaturarum natura peccati capax, nec mutationis in petius expers arguitur. Animal autem illud terrenum rationis compos, & Deo ſimile non diu ſtetit, ſed in primo Adam cecidit. Igitur creatura nequaquam eſt immutabilis & inuariabilis, neque eadem manere potis naturâ, ſed vni & ſoli ſecundum veritatem Deo id competit. Hoc autem in Filio luculenter cernitur, quippe qui peccatum non fecit, nec in eius ore inuentus eſt dolus, ſicuti Petrus ait. Deus igitur & ex Deo ſecundũ naturam Filius, eoq; peccati neſcioſ, & qui quod ſuæ naturę cõuenit nuſquam egreditur. Ideóq; cum placita Patri ſe facere vbique confiteretur, nemo ſcandalizetur, neque minore loco quàm quo Pater eſt ipſum eſſe putet qui ex illo eſt, ſed piè potiùs ſentiat ipſum vt Deum de Deo ſecundum naturam in idem velle, & vt ita loquar, in idem operaricum genitore ſuo concedere. Iob. 25. 5 1. Petr. 2. 22.

ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιος ὢν ἀληθῶς ἀποτελεῖται πρὸς αὐτοῦ, εἰς μίαν τε μᾶλλον ἑνότητος φύσιν συμπτύσσων αὐτῷ δι' ἁγίου τοῦ πνεύματος τὸ πλήρωμα. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκεῖνο προσεπισκεπτέον, ὡς οὐδεὶς ἂν εἰκότως καθάπαξ λόγος τῆς πρὸς τὸν πατέρα φυσικῆς ταυτότητος τὸν υἱὸν ἐπιτιθῇ· ἐπεὶ γὰρ ποιεῖν τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ πάντοτε διῃρεῖτο, ὁμοούσιος ἂν μᾶλλον ἐπ' ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ θεὸς ἐκ θεοῦ τῇ φύσει καὶ ἀληθινός. τίς γὰρ ἂν εἰπεῖ μοι φρονίμως τὰ θεοῦ ἀνεπιτρεπῶς τε καὶ ἀπροσκαλύπτως, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ἐπ' ἀρχὴν τῇ φύσει θεός; ἢ τίς ἂν ὁπωσοῦν πεπλεῖσθαι ποιήσειεν αὐτῷ, μὴ κατὰ τὴν φύσιν ἄκαιρον ἔχων τοῖς χείροσι, καὶ τὸ ἀξαίρετον τῆς θείας φύσεως ἀξίωμα λαχών, τὸ μὴ εἰδέναι ψεύδεσθαι; πῶς μὴν τὸ κλισμῷ εἰρῆται· τίς καυχήσεται ἁγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἢ τίς παῤῥησιάσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας; ὅτι καὶ εἰς ἀκρογωνιαῖον ἐμβολὴν ἀνατείνεται τὸ εἰρημένον ἡ θεία γραφή· ἄστρα δέ, φησιν, οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. ἄγγελοι μὲν γὰρ κατὰ πολὺ τῶν καθ' ἡμᾶς διενηνόχασιν, καὶ στάσιν ἔχοντες ἐδραιοτέραν τὴν εἰς ἀρετὴν, οὐ τετηρήκασι τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν. ἀλλὰ γὰρ ὁ καταπατᾶσθαί τινας ὅλως ἐκφῆναι, καὶ πεσεῖν εἰς ἁμαρτίαν, ὅλην κατεγράψατο τὴν λογικὴν κλισμὸν ἡ φύσις ὡς ἁμαρτίας δεκτικὴ, καὶ ἕωσπερ ἡ ὅτι ὁ χειροτέμνητον οὐκ ἰσχύουσα. ζῶον γὰρ ὁ ὅτι τῆς γῆς λογικόν τε προείληχεν, οὐδὲ ὁ μακρὰν ἀξιώλεσε χρόνοις, ἀλλ' ὁ παρ' ἑπτὰ πέπωκε τοῦ Ἀδάμ. ὁπόσον ἀπείρηται πάντελῶς τῇ κτίσει ὁ ἀμεταφορεύς, καὶ ἄτρεπτον, καὶ ὁ ὡσαύτως ἔχειν ἰδιάζοντος φυσικῶς, μόνῳ γὰρ ἁρμόσει τοῦ χριστοῦ ἡ ἀληθὴς ὄντι θεῷ. τοῦτο γὰρ ὁ υἱὸς δηλοφανέσθω καλῶς· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ὡς ὁ Πέτρος φησὶν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· θεὸς οὖν ἀληθὴς, καὶ οὐκ ἐκ θεοῦ χριστὸς φύσιν ὁ υἱὸς τῷ ἁμαρτάνειν, καὶ πρέπεσθαι μὲν εἰδότος, ἐν δὲ πρέπον τῇ ἰδίᾳ φύσει μὴ ἐκτρέχοντος ποτε. ὅταν οὖν τὰ ἀρεστὰ τοῦ πατρὶ ποιῇ ὁμολογῇ ποτὲ, σκανδαλιζέσθω μηδεὶς, μηδὲ ὑπολαμβάνοι, ἢ ἐν οἷς ἐστιν ὁ πατὴρ, ἐπ' ἀρχὴν οἰέσθω τὸν ἐξ αὐτοῦ, φρονείτω δὲ μᾶλλον θεοπρεπῶς. ὡς δὲ θεὸς ἐκ θεοῦ φύσιν εἰς ταυτοβουλίαν, καὶ ἵν' ὕστερον εἴπω, ταυτοεργίαν ἀναβαίνει τοῦ φύσαντος.

Loquendi genus humile Chriſtum ſæpius affectantem ad vtilitatem auditorum, & aliquid eximium inde peragere

Τὸ σμικροπρεπὲς δὲ τοῦ λόγου πολλάκις ὑπιεμένοντα τὸν Χριστὸν, ἕνεκεν τῆς ἀκροωμένων ὠφελείας, καὶ μέγα τι ὂν τοῦτο κατεργάζεσθαι εἰωθότα

v. 30. *Hæc illo loquente multi crediderunt in eum.*

Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

θαυμάζῃ πάλιν εἰπεῖν ὁ Σωτὴρ διαλογισμός· παρὰ γὰρ ὡς Θεῷ τὰ πάντα λαλῶν, ἐλευθέρως τε καὶ βασιλικῶς ἐχρῆτο τῇ ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίας ποιεῖσθαι τὴν ἔξοδον, συμμετρήσας οἰκονομικῶς ἑαυτῷ τὸν λόγον, σχολῇ μὲν εἰς πίστιν πολλοὺς, τοῦ στερρῶς τε λοιπὸν πολλοῖς ἐμφυτεῦσαι καὶ ἀσυδαιότερον αὐτῷ. Οὐκοῦν οὐκ εἰκῆ μὲν σωτῆρι ὃ ὑποπτεύομαι φημὶ δὲ λεληθέναι τοῖς ὄχλοις ἀνθρωποπρεπέστερον ἀπανθρασύνοντο γὰρ ὑμικρῶς, καὶ ἀπεφοίτων δικόλως αὐτοῦ τὰ μαθητῶν τινες, ἀνθρωπον βλέποντες, καὶ ἀνθρωπῶν ἀκούοντες λόγων. ὅπῃ γὰρ ἦν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἀκατηγόρητον ἔχων ἐπ' ἀμφω τὴν ἐξουσίαν, καὶ αἰεὶ κλήτως καθ' ὅντιν' ἂν βάλοιτο τρόπον διαλέγεσθαι δυνάμενος, πᾶς τὰ ἀνθρωπίνων ἐλαφείαις ἂν μᾶλλα ποιοῖν συνεπλάττετο, τὰ αὐθέντου πρέποντα πολλάκις δὲ ἑαυτῷ ποικίλως ἐξηγούμενος, οἷς δή τί φημι ὃ, ἀπ' ἐμαυτοῦ σοφὸν ποιεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀδελφά· συνιέντες γὰρ σοφὸν, ἀδιασήστως ἢ μᾶλλον τοῖς λεγομένοις προσβάλλοντες, ὅτι τὸ κοινὸν δὴ τοῦτον καὶ προχείρως τοῖς πολλοῖς βαδίζόμενον. ἔφην γὰρ λέγειν αὐτὸν ὅτι καθὼν παῖδα Θεοῦ ὃ δυνάμενος θαυματουργῶ, καὶ ὅτι μετ' ἐμοῦ ἐστιν, ἐπειδὰν αὐτῷ τὰ ἀρεστὰ ποιῶ πάντοτε. συμφρονοῦσιν ἄρα τοῖς ἀνοσίοις Ἰουδαίοις οἱ ἐπαίοντι τ' ἀληθείας ἐχθροὶ, καὶ τῆς τῆς δυσσεβείας αὐτοῖς προφήτοντες δόγμασι, μικρὰ πρὸ τοῦ κυρίου φιλονεικοῦντες βουλόμενοι, καὶ τὰ οἰκονομικῶς τε καὶ καλῶς εἰρημένα, πρὸς καθαίρεσιν τοῦ σεμνύσαι αὐτῷ δόξης τε καὶ ἐξουσίας ἁρπάζοντες, ὃ δ' ἀληθείας προβαλέσθαι κάλλος. ὑ γὰρ ἐμεμνήσθαι τοῦ εἰπόντος Παύλου μὴ λέγοντος, ὅτι χρὴ λογισμοὺς καθαιρεῖν, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον τοῦ γνώσεως τοῦ Θεοῦ, αἰχμαλωτίζειν τε πᾶν νόημα εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τ' ὑπακοὴν αὐτοῦ. ἠγνοήκασι γὰρ πάλιν ὃ πρὸς τ' θείων * εἰρημένων λογίων δι' ἑνὸς που τ' προφητῶν, τίς σοφὸς, καὶ συνήσει ταῦτα, ἢ συνετὸς, καὶ ἐπιγνώσεται ταῦτα; εἰ μὴ γὰρ αὐτοῖς πολλὴ λίαν ἐπιπολάζειν ἀσάφεια, καὶ βαθύ τι καὶ σκοτεινὸν ἐπενέχετο κάλυμμα, τίς ἡ χρεία τῆς ζητήσεως σοφὸν, καὶ συνετὸν, ὃς ἂν δύναιτο τὴν τούτων ἐπίγνωσιν; ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις πρὸς ὃ παρὸν, ἐρευνήσωμεν δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῶν προκειμένων ἑλόντες τί χρήσιμον. ἐπίστευον τὰ τοιαῦτα λέγοντι τῷ Χριστῷ, καθά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, οὐ πάντες, ἀλλὰ πολλοί· ἀλλὰ κρίνει Θεὸς ὑπὸ ἀρχὴν ἀληθινὸς, καὶ οὐδὲν ἔχων ἐν ὀφθαλμοῖς, ὃ μὴ πάντως ὄντως γυμνὸν, εἰδὼς τε καὶ λίαν

A solitum rursus hinc sapiens Euangelista miratur. Cum enim cuncta dicere posset vt Deus, liberamque ac supremam de rebus omnibus disserendi potestatem haberet, singulari tamen consilio sermonem auditorum captui accommodans multos quidem ad obsequium adducit, & firmius adhærere sibi deinceps persuadet. Igitur non est vanum Seruatoris consilium, humano more videlicet turbas alloqui. nec enim mediocri audacia insolescebant eumque auersabantur imperiti quidam, cum hominem eum cernerent, quamuis Deo digna loquentem audirent. Sed cum idem esset Deus ac homo, & alterutro quo vellet modo citra culpam loqui posset, auditorum leuitati se cumprimis conformabat, quæ homini conueniunt sæpe de seipso variè enarrans, cuiusmodi est illud, *A meipso facio nihil*, & his similia. Nam cum nihil intelligerent, sed dicta potius citra disquisitionem vllam caperent, ad communem hanc & vulgo obuiam opinionem se conferunt. Existimabant autem ipsum dicere, Quia posse à Deo accipio, idcirco miracula facio, & mecum est, quoniam ei placita vbique facio. Adstipulantur itaque Iudæis impiis execrandi veritatis hostes, & pietatis dogmatis aduersantes angustè planè de Domino sentiunt, & quæ singulari consilio & rectè dicta sunt, ad euertendam eius gloriam potestatémque rapientes, veritatis pulcritudinem limis oculis intuentur. Nec enim Pauli meminerunt, vt videtur, dicentis, demittendas esse ratiocinationes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigendum esse omnem intellectum in Christum, & obsequium eius. Ignorant præterea id quod de diuinis oracul.s per vnum Propheram dictum est. *Quis sapiens, & intelliget hæc? aut intelligens, & cognoscet ea?* Nisi enim multa eos obscuritas inuoluere, & altum quoddam ac tenebrosum velamen tegeret, quid esset opus sapientem quærere & intelligentem, qui horum notitiam inuenire posset? Sed hæc quidem inpræsentiarum sufficiant; iam ex proposito textu nonnihil vtile depromemus. Credebant ista loquenti Christo, vt ait Euangelista, non omnes, sed multi; sed cum Deus existat verus, nihilque non in oculis eius sit nudum & apertum, eumque sciret clariſ-

2. Cor. 10.

Psa. 106. 43.

simè se nequaquam omnes ad obsequium adducturum, perstabat multis sermonibus eos admonens qui ad ipsum accesserant, præclarum nobis exemplum per hoc etiam tradens, & seipsum Ecclesiæ doctoribus typum exhibens. Licet enim non omnes vtilitatem capiant propter suam nequitiam, tamen quia credibile est aliquos exinde vtilitatem reportaturos, in salutaribus rebus exponendis non est oscitanter agendum. Defodientes enim velut inutili silentio talentum nobis traditum, hoc est spiritalem gratiam, similes erimus illi malo seruo, qui hero suo impudenter ait: *Scio quia homo durus es, metens vbi non* Mat. 25. 24 *seminasti, & congregans vbi non sparsisti: Et timens ego abscondi talentum tuum in terra. ecce habes quod tuum est.* Sed quem exitum sortitus sit miser, & quo supplicio mulctatus, nouit quisquis in scriptis Euangelicis est versatus. Igitur rectè statuimus eum ad docendum impigrè accedere debere, qui ad id muneris sit assumptus, nec idcirco negligenter agere quòd non omnes eius verbis obtemperent, sed lætari potius ob eos quos suis laboribus lucrifaciat, & id in animum cumprimis inducere quod à Seruatore nostro dictum est: *Non est discipulus super magistrum, neque seruus super dominum suum: Sufficit discipulo vt sit sicut magister suus, & seruo, sicut dominus eius.* Nam si non omnes Dominus persuadet, propter auditorum vecordiam atque duritiem, quis imbecillitatis nostrum sermonem acculabit, quippe qui voluntarium requirit, non autem vi & necessitate coactum intellectum? Matt. 10 24.

A ἀκειδῶς, ὡς ὐχ ἁπάντων ἀρπαστὰ τοῖς διδασκομένοις ἐσόμενα, διεκαρτέρει μακρηγορῶν πρὸς τοὺς προσιόντας αὐτῷ, καλλιστον ἡμῖν ὑποτυπούμενος ἐξ αὐτοῦ τούτων διδοὺς, καὶ τύπον ἑαυτὸν τοῖς τῆς ἐκκλησίας διδασκάλοις ἀναπτύσσων. εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ὠφελοῦντο τυχὸν ἕνεκα τῆς σφῶν αὐτῶν μοχθηρίας, ἀλλ' ἐπίσης εἰκὸς ἀπολαῦσαί τινας τῆς ὠφελείας ἐσομένους, οὐκ ἀκριτέον τοῦτο τῷ τὴν συμφέρουσαν ὑφηγεῖσθαι. κεκλεισμένοις γὰρ ὥσπερ εἰς ἄφαντον σιωπῇ τὸ δοθὲν ἡμῖν κάλαντον, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀληθῆ B πνεύματος χάριν, κατ' ἐκεῖνον ἐσόμεθα τὸν πονηρὸν οἰκέτην τὰ αὐτάδελφα λέγοντα τῷ οἰκείῳ δεσπότῃ, ἤδειν ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος εἶ, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας, καὶ φοβηθεὶς κατέχωσα τὸ τάλαντόν σου. ἴδε τὸ σόν. ἀλλ' εἰς οἷ ὅπου ἀληθὲς κατέστρεψε τέλος, καὶ ποίαν ἐξήντησε δίκην, ἔγνω που πάντως ὁ φιλομαθὴς τοῖς διαλαμβανομένοις ὐκ ἄπαξ ἐντυχών συνεχώρησεν. ὀκνοῦμεν ἐκεῖνο διενθυμούμενοι καὶ σκοποῦμεν ὀρθῶς, ὡς ὅκνος μὲν ἀπαλλάττειν τοῦ C σπουδάσαντος πάντως, ὃ τοῖς ὃ χρεὼν διδάσκειν φημὶ, τὴν εἰς τοῦτο τοῦ κεχειρισμένου, πρέπειν δὲ τοῖς ὀλιγωρείας ἀδαμῶς, εἰ καὶ μὴ πάντες τοῖς παρ' αὐτοῦ καλῶς πιθόμενοι λόγοις, χαίροι δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἂν αὐτὸς ἀποκερδαίνῃ πόνοις, σπουδὴ δὲ καὶ μάλα σωφρόνως ἀκόλουθον τὸ μὴ τῶν ὠτίων ἡμῖν εἰρημένον· οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. ἀρκεῖν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ τῷ δούλῳ, ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ. εἰ γὰρ ὁ πάντας ὁ κύριος πείθῃ διὰ τὴν ἀκραιφνῆ σκαιότητα καὶ σκληροκαρδίαν, τίς ἀθετοποιῶν τὸν παρ' ἡμῶν αἰτιάσεται λόγον, κἀπὶ παραιτοῦντα καὶ ὐκ ἐξ ἀνάγκης τὸν πιστεύοντα;

D

v 31. *Dicebat ergo* IESVS *ad eos qui crediderant ei Iudæos, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis.*

Ελεγεν οὖν ὁ Ιησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ιουδαίους, ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ.

A fidelibus constantem ac firmum in seruando bono quod semel amplexi sunt animum requirit. Hoc autem est fides in ipsum. in vtramuis enim partem nutare, cum stultum & ineptum, tum etiam inutile prorsus esse declarat, quandoquidem *vir duplex animo, inconstans* Iacob. 1. 8 *est in omnibus vijs suis*, vt scriptum est: mordicus autem inhærere ei quod conducit sapiens est reuera atque vtilissimum. Iam si quod prima fronte occurrit attendamus, significat eos

E

Τρόπον ἀπαιτεῖ τοὺς πιστεύσαντας τὸν ἐμπεδοῦντα καὶ πεπήγοτα, καὶ ἐπίμονος ἔχοντα τοῖς βεβαιοῦσι τὴν καθάπαξ αἱρεθέντος ἀγαθοῦ. τοῦτο γάρ ἐστι πίστις ἐν εἰδέναι. ὃ δὲ ἐπαμφοτερίζειν ἀδόκητόν τε καὶ ἀκερδὲς ἀποφαίνει πανταχοῦ· ἐπεὶ καὶ ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς ἑαυτοῦ, κατὰ γράφεται. ὃ γὰρ ἀπεξήντησε τὸ λειποτακτεῖν ἐπίσταται, σφόδρα ὄντως δεῖ καὶ ἐπωφελέστατον. ὅσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς ὃ νοῆσαι πρόχειρος, ἐνταῦθά φησιν, ὡς εἴπερ ἀεὶ βέλτιστο

τοῖς πρὸ αὐτοῦ καταπείθεσθαι λόγοις, τότε δὴ πάν- A
των καὶ αὐτοῦ γνήσιον μαθηταί. ὅσον δ' εἰς τὸ
σωτήριόν τι κεκρυμμένον, σκιῶδες δηλοῖ· λέγων γὰρ
ὅτι ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, φαί-
νεται πως ἀπὸ τῶν ἀναγκαίως τε καὶ πρέπως διδαγμά-
των ἐξέλκων τὴν Μωσαϊκὴν, καὶ τοῦ μὴ τοῖς γράμματος
προσηλοῦσθαι ἀφιεὶς, σκιᾷ τε τοῖς τύποις λελη-
θόσι τε καὶ πεπαρωμένοις προσκαλεῖται κελεύων,
μᾶλλον δὲ τῷ λόγῳ τῷ πρὸ αὐτοῦ, ὅπερ ἔστιν ἐναρ-
γῶς τῷ διαγγελικῷ καὶ θεσπεσίῳ κηρύγματι. ἐλά- B
λει γὰρ καὶ πάλιν πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν ἁγίων προφη-
τῶν, ἀλλ' ἦν πάντοι οἱ μεσιτεύοντες οἱ, δι' ὧν ἐλάλησε τοῖς
πρὸς ἡμᾶς ἐποιοῦτο λόγοις. λόγος γὰρ κυρίως
αὐτοῦ ὁ διαγγελικὸς νοηθήσεται κήρυγμα· οὐ γὰρ δι'
ἑτέρου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλ' δι' αὐτοῦ γενόμενος εὑρή-
σομεν. διὸ γὰρ τοι τοῦτο, καὶ σαφηνίζοντος, φη-
σὶν, αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι. ἐπιμαρτυρήσει δὲ καὶ
ὁ Παῦλος λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ·
πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλή-
σας τοῖς προφήταις ἐπ' ἐσχάτου C
τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ. ὁπόσον
αὖθις ἡμῖν εἰς διδασκαλίαν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶ-
νος καιροῖς γέγονεν ὁ υἱός. δηλοῖ τοῦτο λόγος αὐτοῦ
κυρίως ὀνομασθήσεται μάθημα ὃ διαγγελικόν.
ἐμοὶ μὲν γὰρ ἀκόλουθον γυμνότερόν πως, καὶ ἀπημ-
φιασμένως εἰπεῖν, οἱ τὴν πίστιν τὴν εἰς ἐμὲ προσδε-
δεμένοι, καὶ ὀφθέντι μοι, ὅλως δι' οὗ ἐπεγνώκοτες τὸν
αὖθις ὑμῖν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυττόμε-
νον, μηκέτι τοῖς διὰ Μωσέως προσανατρέφεσθαι τύ-
ποις, μηδὲ τοῖς κατὰ τὸν νόμον προσοφθείσαις D
διανοίαις, μηδὲ ἐν ἐκείνοις ὅλως τὴν τῆς σωτη-
ρίας ὀφείλεσθαι δυνάμεις, ἀλλ' ἐν μαθήμασι τοῖς
πνευματικοῖς, καὶ ἐν τοῖς διαγγελικοῖς, καὶ δι' ἐμοῦ
κηρύγμασιν· ἀλλ' ἐμοὶ οὐκ ἀπεικὸς μᾶλλον δὲ ἦδη
καὶ ἀνεκδιάτως ἔχον, ὡς ἀρτίως καὶ μόλις τὴν πίστιν πα-
ραδεξάμενοι βαλιομηνίῳ τε καὶ δυσπαρηγόρητοι εἰς
μετάστασιν ἔχοντες τὴν δόξαν, οὐκ ἂν τῶν τοιούτων
ἀνεχοίντο λόγων, ἀλλ' οὐκ ἂν διεκαρτέρησάν ὅ-
λως ἑτοίμως ἀεί τι σκοπούντες εἰς ὀργὴν, ὡς ὑβριζο- E
μένην ἢ δηλονότι τοῦτον τὸν προσόφθη Μωσέως, καὶ πει-
σθήσεσθαι μὲν πρὸς ὃ μηδὲν δηλοῦν τὸ καταφρονήσαι δ'
αὐτοῦ παλαιοτέροις διωρισμένα, πρὸς τὴν
οἰκείαν δυνάμεως ἐπράττοντο πάλαι, καὶ ὃ συναγορεύειν ἐκείνῳ μηγεπῶς ἀεὶ πρὸ οὗτον ἂν ἐ-
ποιήσαντο ὃ πιστεύειν ἔτι βούλεσθαι τῷ Χριστῷ. οἰ-
κονομικῶς ταῦτα φρονῶ, καὶ ἐπισκιασμένως ἐπὶ τοῖς
αὐτοῦ λόγοις ἀπηγγελλον τὰ Μωσέως, τοῦτ'
ἔστιν αὐτοπροσώπως ἐκ τοῦ νόμου τῷ κηρύγματι τῷ διαγγελικῷ, καὶ πολὺ λίαν ἐν ἀμείνοσι τῶν

tum certè suos discipulos nuncupatum iri, si suis sermonibus parere velint. Sin autem occultum quiddam intelligas, sensus est istiusmodi. Cum dicit, *Si vos manseritis in sermone meo*, videtur sensim eos à doctrinis Mosaicis abducere, & à studio literæ abstractos monere vti non iam figuratè dictis factisque inhæreant, sed suo sermoni potius, hoc est Euangelicæ ac diuinæ prædicationi. Loquebatur enim etiam ad nos per sanctos Prophetas: sed internuncij erant ij per quos nobis verba faciebat. Sermo autem eius Euangelica prædicatio propriè censenda est: nec enim eam ad nos per alium, sed per ipsum factam comperiemus. Ideóque homo factus quum esset, ait, *Ipse adsum qui loquor*. Cuius rei Paulus testis accedet scribens in Epistola ad Hebræos: *Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in Filio.* Igitur nouissimis sæculi temporibus factus est nobis ipsemet doctor & magister Filius, ideóque sermo eius doctrina Euangelica propriè nuncupabitur. Consentaneum enim erat eum apertè quodammodo ac nudè dicere, Vos qui fidem in me suscepistis, & serò quidem', sed tandem agnouistis eum qui per Legem & Prophetas cælitùs vobis prædicatur, nolite iam typis Mosaicis, neque legalibus vmbris adhærere, nec in illis vtique vim & rationem salutis positam esse putare, sed in spiritali doctrina, & Euangelica meáque prædicatione: Verùm cum nuper ac vix fidem suscepissent, & fragili atque versatili essent ingenio, credibile erat istiusmodi sermones non admissuros, sed nec ira temperaturos quâ ægrè ferebant his sermonibus Mosi sapientissimo iniuriam inferri, ac pro nihilo haberi, & contemni ea quæ per ipsum veteribus præscripta sunt: cúmque nihil prius quàm vt ei patrocinarentur haberent, Christi fidem penitus neglecturos. Singulari itaque consilio & latenter adhuc suis sermonibus opponens scripta Mosaica, hoc est Legem prædicationi Euangelicæ, & nouam doctrinam

Heb. 1. 1.

veteri

veteri longè præferens, *Si vos*, inquit, *manseritis in nomine meo, & in verbo meo, verè discipuli mei estis.* Nam qui integra fide relucent, & doctrinam Euangelicam mente susceperunt, quique legalis vmbræ curam nullam habent, verè sunt Christi discipuli: Sed qui ita affecti non sunt, seipsos ludificantur quum discipuli Christi verè esse nequeant, atque idcirco salute excidant. Vnde beatus Paulus iis qui post fidem ex Lege stultè iustificari volebant apertè scribit: *Euacuati estis à Christo, qui in Lege iustificamini: à gratiâ excidistis.* Admirabilis itaque & pretiosa res est fides vniformis, & firma Christi sectandi voluntas, legalibus vmbris ad eius cognitionem traductis, & figuris ad spiritalem eruditionem translatis. Prædicatur enim per Legem & Prophetas eius mysterium.

A ἀρχαιοτέρων τὰ νέα ἀθρὶς παιδεύματα, ἐὰν ὑμεῖς, φησὶ, μείνητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὄντως μαθηταί μου ἐστέ· οἱ γὰρ ὁλοκλήρῳ διαθέμενοι πίστει, καὶ ἀνενδιάστως εἰς νοῦν ὃ δεῖ γνησίαν ἀγάπην δεξάμενοι μάθημα, σκιᾶς τε καὶ νόμου ὅλως φροντίζοντες, μαθηταὶ καὶ δηλοῦσθαι εἰσὶ τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ μὴ τοῦτον αὐτὸν παρεστῶτες τρόπον, ἑαυτοὺς διαπαίζουσι τὸ εἶναι μαθηταὶ καὶ ἀληθῶς οὐκ ἔχοντες, διά τε τοῦτο καὶ θρησκείας ἐκπεπτωκότες. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος τοῖς ἐκ νόμου δικαιοῦσθαι μὴ πλὴν πίστιν αἰτοῦσιν ἐθέλουσι, διαῤῥήδην ὑπισχνεῖται, καταργηθῆτε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. θαυμαστὸν οὖν ὄντως, καὶ τίμιον λίαν μονοειδὴς πίστις, καὶ ὃ ἀκολουθεῖν ἀναγκαίως βούλεται τῷ Χριστῷ ἐξ ἐκ νόμου σκιᾶς εἰς τὸ ἐπ' αὐτῷ παρειλῆφθαι γνῶσιν, καὶ τὰ αἰνίγματα ὧδε εἰρημένα, παρὰ τὸ πνευματικὸν μεταπλάττοντας παίδευσιν. κηρύττεται γὰρ διὰ νόμου, καὶ τοῖς προφήταις ὃ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον.

B

C

v. 32. *Et cognoscetis Veritatem, & Veritas liberabit vos.*

Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς.

Obscura etiamnum, nec admodum clara oratio; eundem tamen cum iis quæ ante dicta sunt parit intellectum, & diuerso modo contexta eandem speculationem sequitur. Ipsa quippe nos quotquot fidem suscepimus à cultu Legali recedere porro suadet, docetque Legem vmbram putare, relictisque typis & ænigmatis ad eius cognitionem & ad ipsam Veritatem, hoc est Christum, veræ libertatis datorem atque liberatorem contendere. Cognoscetis igitur, inquit, Veritatem si in meis sermonibus perstiteritis, & veritate cognita inuenietis eius vtilitatem. Porrò finge tibi Dominum Iudæos his compellare verbis. Iuuat enim huiusloci contemplationem latius exponere, ad vtilitatem auditorum. Acerbam in Ægypto, inquit, seruistis seruitutem, iugo etiam à Pharaone vobis impositio: sed clamastis tum temporis ad Deum, & ad vestri misericordiam conciliastis, ingruentibus vndique vobis calamitatibus liberatorem de cælo quæsistis: Ego verò illicò vobis adstiti, & ex aliena terra vos eduxi, & crudelissima tyrannide solutos ad libertatem vocaui. Sed vt opitulatorem ac liberatorem agnosceretis, descripsi vobis in ouis mactatione mei mysterium

Ἀμυδρὸς μὲν ἔτι, καὶ ὑ σφόδρα δῆλος ὁ λόγος· ὡδίνῃ δῶν ὅμως ἀδελφὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ δηλοῖ τὸ αὐτὸν ἡμῖν ἴσως χωρημένην ἑτεροτρόπως ἐξυφασμένος. ἀποδημεῖν γὰρ ἡμᾶς αὐτὸς αἰαπείθει, καὶ λοιπὸν ἀποδύεσθαι φιλεῖ τὸν νόμον λατρείας τοιᾶς ἅπαξ πεπιστευκότας· παιδαγωγῶν δὲ ἡμᾶς τὸν σκιὰν εἰς τὸν ἐπ' αὐτῷ γνῶσιν, καὶ τὰ ἐν τοῖς τύποις ἀφέντας, καὶ αἰνίγμασιν, ἐπ' αὐτὸν ἰέναι χορηγὸς τῆς ἀληθείας, τοῦτ' ἔστι, Χριστὸν τὸν δηλοῦντος ἐλευθερίας δοτῆρα καὶ λυτρωτήν. γνώσεσθε τοίνυν φησὶ, τὴν ἀλήθειαν τοῖς ἐμοῖς ἐμμένοντες λόγοις, ἀπὸ δὲ τῆς γνώσεως τὴν δηλοῦσθαι τὴν πρὸς αὐτὸν ὠφέλειαν εὑρήσετε. καὶ δέχου μοι πάλιν τοιοῦτόν τι λέγοντα πρὸς Ἰουδαίους τὸν κύριον· ἐκπλατῦναι γὰρ οἶμαι δεῖν, καὶ ὃ ἐν ᾧ παρεκτείνω χώρημα, δι' ὃ τοῖς εὐτελεστέροις λειτουργῶν. πικρὰν ἐν Αἰγύπτῳ, φησὶν, ὑπεμείνατε τὴν δουλείαν, καὶ τὸν ἐκ τοῦ Φαραὼ ζυγὸν ἐπιθείναντες ἡμῖν δεδυκότες, ἀλλ' ἐβοήσατε ὃ τοιγαροῦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πρὸς ἔλεον τὸν ἐφ' ὑμῖν κεκινήκατε, ταῖς συμφοραῖς ὑμῖν ὅτι μεῖζον τὸ συμφορᾶς ἐξ ὑφορμὴν ἐζητεῖτε τὸν λυτρωτήν· ἐπιφοίτων δὲ ὑμῖν τοῦδε χρῆμα καὶ τότε, καὶ γῆς μὲν ὑμᾶς τὸν δηλοτείας ἐξέπεμπον, ὠμοτάτης ὄν σφόδρα τυραννίδος ἐξάγων πρὸς ἐλευθερίαν ἐκάλουν. ἀλλ' ἵνα μαθόντες τὸν ἱλασμὸν καὶ λυτρωτὴν, κατίδητε ὑμῖν ἐν προβάτου σφαγῇ τὸ ἐμαυτῆς μυστήριον,

Ϲ τ δι' αἵματος σωτηρίαν προδηλοῦν ἐκέ- A & salutem per sanguinem præfigurare
λευσον τότε· διεσώζεσθε γὰρ κεχρισμένοι ἑαυτοὺς tunc iussi. Seruati quippe estis vngendo
τε Ϲ τῇ φλογὶ τῷ αἵματι τῶν ἀμνῶν. σκοτοῦ vos posteaque domorum agni cruore.
ἀπὸ τ τύπων ἔξω Ϲ βεβαίως γενόμενοι, ὅταν Itaque typis relictis cum veritatem di-
μανθάνητε τ ἀλήθειαν, ἔσεσθε δὴ πάντως καὶ ἀλη- diceritis eritis vtique verè liberi: neque
θῶς ἐλεύθεροι, Ϲ ἀμφιβαλέτω, φησὶν, ὅτι τοῦτο verò ea de re quisquam dubitet. Si
μηδείς. εἰ γὰρ τοσούτων ὑμῖν ἀγαθῶν ὁ τύπος τότε enim figura vobis fuit tantorum bo-
γέγονε προέξενος, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια norum pararia atque conciliatrix, quo-
πλουσιωτέραν ὑπαδίδωσι τ χάριν; τοιαῦτα μὲν δὴ modo non multò maiorem & locuple-
Ϲ κωλύον ἔστιν πρὸς Ἰουδαίους ὑποτοπῆσαι λέ- tiorem vobis gratiam collatura est ver-
γειν τ Ἰησοῦν, εἰς πλατεῖαν ἐκπέσοντες θεωρίαν B itas? Talibus IESVM Iudæos alloquutum
ἔ λόγου. εἰκὸς δέ τινα καὶ ἑτέραν ὑμῖν ἐκ τῆς προ- esse nihil vetat quominus suspicemur,
κειμένης ἀναλάμψαι τ διάνοιαν. ὁ νόμος ὁ διὰ cum multos sensus hic locus capiat. Non
Μωσέως βαπτισμοὺς ἐτύπου, Ϲ περιῤῥαντήρια, abs re autem erit alium porrò vobis ex
ἀλλὰ καὶ ὅτῳ τυχὸν διὰ νύκτα συμβέβηκε, Ϲ τῆς hoc loco sensum aperire. Lex Mosaica
ἁμαρτίας βέβηλον προελιάθειν, θύειν ἐκέλευε μό- lustrationes & aspersiones constituebat,
σχον, ἢ πρόβατον, ὅτου τε τὰ ἐφ' οἷς δὴ ἕκαστος sed & quicunque forsan lapsus esset in
πλημμελῆ προεκτάθειν ἐγκλήματα. ἀλλ' οὐδὲν peccatum, sacrificare vitulos aut ouem,
ἐκεῖνο πρὸς ἀπόνιψιν ἁμαρτίας. ἂ γὰρ αὐ ὄζέλοι iubebatur, atque ita sua quisque ampu-
ποτὲ τ αἰτίας ἰοὺς κατεγνωσμένους, ἀλλ' οὐδὲ τῷ tare delicta. Sed nihil ad eluendum
κολάζεσθαι δῆν ἐλεύθερος ἀποφαίνει, ἰοὺς οἷς ὁ θεῖος C peccatum illud valebat. nec enim à cul-
παράτηται νόμος. τί γὰρ αὖ ὠφελοίη τ αὐθέντην pa damnatos liberauerit, nec supplicij
Ϲ βεβηκότων πλημμελήσαντα, εἰ δὲ τῶν μὴ δεδω- immunes reddiderit eos, qui legem di-
φαγηῶν ποῖον αὖ βλάβης Ϲ κέρδος; τί γὰρ χρεία τοῦ uinam conculcarunt. Quid enim ex im-
διὰ τούτων οἰονεὶ, ὅσον ἦκεν εἰς τ Ϲ νόμου προ- molato boue vtilitatis accipiet homo qui
βάσιν, ὑβρισμένῳ τῷ Θεῷ; αὐτὸς γὰρ λέγοντος ἀ- peccarit, aut ex ouis immolatione quid
κούσον, μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων ei futurum est lucri? Nam quid per ista
πίομαι; πρὸς ἰούτους ἔτι πρὸς Ἰουδαίους σαφῶς, Deo gratificabitur, qui transgressione
τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν μὴ τ θυσίαν ὑμῶν συ- Legis iniuriam accepit? Audi quippe ip-
ναγάγητε, καὶ φάγητε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα sum dicentem, *Nunquid manducabo* Ps 49.13
πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὁλοκαυτωμάτων, καὶ D *carnes taurorum, aut sanguinem hirco-*
θυσιῶν, ἀλλ' ἢ ῥῆμα τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς *rum potabo?* Et ad Iudæos præterea cla-
λέγων, κρίμα δίκαιον κρίνατε. σκοτοῦ ἀμόνητος rè & apertè: *Holocaustomata vestra con-* Hier.7.
πάντελὴς ἡ τ δι' αἵματος προσαγωγὴ, ἣ ἀποπλύ- *gregate cum sacrificiis vestris, & comedite* 20.
νειν οἶδε τ ἐξ ἁμαρτίας πρὸς τετελειωμένῳ αὐ- *carnes, quia non sum locutus ad Patres ve-*
θέντην κηλίδα. πληροφορῶν ἡ πάλιν, ὅταν ἴδῃς *stros de holocaustomatis & victimis, sed* Heb 10.4
αὐτὸν λέγοντα πρὸς τ τῶν Ἰουδαίων μητέρα τ Ie- *verbum hoc mandaui eis, dicens: Iustum in-*
ρουσαλὴμ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου. τί ἡ πλειονοδώρα *dicium indicate.* Quocirca inanis ac stulta
σὺ τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδελύγματα; μὴ εὐχαὶ est prorsus cruenta oblatio, nec labem
καὶ κρέα ἅγια ἀφελοῦσι ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου, ἢ homini per peccatum inustam delere po-
τούτοις δίκαιον εὐφρανθήσῃ; ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ E test. Quæ res tibi clariùs constabit, cum
τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας, ὡς ὁ Παῦλος φησίν. ὅτι videbis ipsum ad Iudæorum matrem Ie-
δὲ ὥσπερ Ϲ τοὺς μηδεπώποτε λατρείαν, καὶ τὰς δι' αἱ- rusalem per Prophetam Hieremiam di-
μάτων προσαγωγὰς ἅπαξ διωρισμένας ἐπ' οὐ- centem: *Quid dilecta in domo mea fecit* Hier.11.
δενὶ πάντως χρησίμων ὑπεπιλῆξαι κατασπάζοντας τῆς *abominationes? Nunquid vota & carnes san-* 15.
ἁγίας εἰκότως αὐλῆς ἐξεπέμποντο, διδάξει σα- *ctæ auferent à te malitias tuas, aut propter*
φῶς καὶ διὰ φωνῆς Ησαΐου λέγων, πατεῖν τὴν *ista effugies? Impossibile* enim *est sanguine*
αὐλήν μου ἐὰν προσθησθε, ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον, θυμίαμα, βδέλυγμά ἐστιν. *taurorum & hircorum auferri peccata*, sicu-
ti Paulus ait. Quòd autem repulsurus sit
eos qui cultui illi addicti fuerint, & iure
merito ex atrio diuino deturbandi sint
qui cruentas istiusmodi oblationes nulla
interim boni cuiusuis habita ratione fa-
cere studuerint, clarè docebit, idque per
vocem Esaiæ dicens: *Calcare atrium* Esa.1.13.
meum ne adiiciatis. Si afferatis similam;
vanum, incensum, abominatio mihi est.

Itaque in illis præceptis Legalibus non est vera salus: sed nec optatissimam libertatem, à peccato nimirum, quisquam inde consequatur: verùm nonnihil à figuris recedentes, & diuini ac spitalis cultus pulcritudinem contemplantes, agnita veritate, hoc est Christo, per fidem in eum iustificamur, iustificati autem ad veram libertatem traducimur, iam non deinceps quemadmodum ante in seruorum loco deputati, sed in filiis Dei. Quod testabitur Ioannes de Christo & iis qui credunt in eum, dicens, *Quotquot autem susceperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Ergo commodè Dominus & Christus noster non amplius sinit fideles & in se credentes vmbras Legis mirari, in quibus nihil emolumenti est, aut vnde vera libertas concilietur, contra verò præcipit intueri veritatem, per quam vtique liberatum eos iri dicit, iuxta eorum quæ dicta sunt sententiam.

Ioan. 1.

v. 33. *Responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam.*

Rursus irrident Seruatoris nostri pollicitationem, immò & iam indignantur vt iniuria affecti. Qui enim, inquiunt seruus non est, necesse non habet vocari ad libertatem, aut velut accessionis loco, eo quod iam possidet donari: enimuerò ignorãt progenitorem Abrahã natũ esse patre ignobili secundũ mundũ, sed neq; illustrẽ admodũ locũ in hac vitã tenuisse, sed per solam in Deum fidẽ inclaruisse. Credidit autem Abraham Deo, inquit, & reputata est ei fides in iustitiam, & amicus Dei vocatus est. Vides itaq; iam clarè admodum quæ fuerit ei causa claritatis. Quia enim vocatus est amicus cunctipotentis Dei, factus est idcirco magnus & celeberrimus, & reputata est ei fides in iustitiã, & causa libertatis quæ secundũ Deum est, iustitia ex fide ei fuit. Igitur quando credens iustificatus est, hoc est quãdo peccati ignobilitatem & sordes excussit, tunc clarus & nobilis & liber apparuit. Quamobrem stultè Iudæi respuentes gratiam quæ ipsum generis sui authorem liberauit, ad illum solum qui per eam liberatus est tendunt, sed neque considerantes quò pertineat illius splendor, claritatis quæ in eo est largitorẽ contemnunt, & fontẽ omnis nobilitatis relinquẽtes, in eo qui eius tan-

Iacob. 2. 23.

Ὅτι οὖν οὐκ ἐν τοῖς εἰρημένοις, τοῖς ἐν νόμῳ ἀφωρισμένοις φημί, εἰ ἀληθὴς σωτηρία, ἀλλ' ὑπὲρ ἀφ' ἑλαττοῦς ἐκείνην τὸ τελεσθὲν ἐλευθερίαν τ' ἐκ τῆς ἁμαρτίας φημί· ὀλίγον δὲ πρὸ τούτων διαπεδήσαντες, καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας θεασάμενοι ἤδη τὸ κάλλος, ἐπεγνωκότες τε τ' ἀλήθειαν, τοῦτ' ἔστι, τ' Χριστόν, δι' ὃ τ' εἰς αὐτὸν πίστεως δικαιούμεθα· δικαιούμενοι δὲ πρὸς ἐλευθερίαν τὴν ἀληθῆ ἀφικνούμεθα, καθάπερ πολλοὶ λοιπὸν οὐκ ἐν δουλοῖς ἔτι καθ' ἃς ἡ πρότερον, ἀλλ' υἱοῖς δηλονότι Θεοῦ· καὶ μαρτυρήσῃ λέγων ὁ Ἰωάννης περὶ τε Χριστοῦ, καὶ τ' πιστευόντων εἰς αὐτὸν, ὅσοι δ' ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. χρησίμως τοίνυν ὁ κύριος ὁ Χριστὸς λιμᾶται, ὃ μὴ θαυμάζειν ἔτι τοῖς ἐν νόμῳ σκιὰς οὐκ ἐᾶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. σκοπὸν γὰρ τὸ ἐκείνοις ὃ ὠφελοῦν, ἤτοι τ' ἀληθοῦς ἐλευθερίας προέχεσθαι, ὑπογράφειν δ' μᾶλλον ὑπιστάμενοι τ' ἀλήθειαν. διὰ ταύτης γὰρ αὐτοὺς ἀφαιρήσεσθαι ἐλευθερωθησομένους λέγει, καὶ τὴν ἐκ τοῖς εἰρημένοις δωρεάν.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε.

Διαγέλωσι πάλιν τ' σωτῆρος ἡμῶν τ' ὑπόσχεσιν, μᾶλλον δ' ἤδη καὶ δυσφορεῖσιν ὡς ὑβρισμένοι. ὃς γὰρ ἂν δουλείας μεθέηκεν, ἁδέπτως αὖ δοῖτο, φασὶ, δ' πρὸς ἐλευθερίαν καλοῦντος λιμᾶς, καὶ ὡς ἂν προσθήκης μέρος ὃ ὑπάρχον ἤδη διδόντος· ἀγνοοῦσι δ' καίτοι δοκησισοφοῦντες, ὅτι γέγονε μὲν ὁ πρόπατωρ Ἀβραὰμ ὑπὸ παῖδος ὀπτισήμου καὶ τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδὲν τοῖς ἐν τῷ δεσπότῃ βίῳ θαυμαζομένοις προσφαίεσθαι, καὶ τελεσιουργεῖσθαι δὲ μόνης τ' πίστεως τ' εἰς Θεόν. ἐπίστευσε γὰρ ὁ Ἀβραὰμ φησιν, εἰς Θεόν, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ἡ πίστις, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. ὁρᾷς οὖν ἤδη καὶ μάλα σαφῶς τ' ἐν ἐκείνῳ λαμπρότητος τ' αἰτίαν. ὅτῳ γὰρ κεχαρισμένον φίλος τ' πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, γέγονε διὰ τοῦτο μέγας, καὶ ἀοίδιμος, ἐλογίσθη γὰρ αὐτῷ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, καὶ προφάσις αὐτῷ γέγονεν ἐλευθερίας τ' καὶ Θεὸν ἡ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη. σκοπῶ οὖν ὅτι πιστεύσας ἐδικαιώθη, τοῦτ' ἔστιν, ὅτε τ' ἐκ τ' ἁμαρτίας δυσκλείαν ἀπεσείσατο, τότε πέφηνε λαμπρὸς καὶ βόλμης, καὶ ἐλεύθερος. δυσκόλως τοιγαροῦν Ἰουδαῖοι τ' ἐλευθερώσαντος θ' ἡμῶν τ' ἀρχηγέτην προπηλακίζοντες χάριν, ἣν μόνον τ' δι' ἑαυτῆς ἐλευθερωθέντα βλέπει ὃ ἐν ἐκείνῳ λαμπρὸν προεισκεφθέντες καὶ τὴν ἀπάσης δόλησεως ἀφέντες πυκνὴν, ὅτι

τῷ ταύτης μετεχηκότι φρονεῖσθαι μέγα· ἀλλ' ὁμοίως ἅπαντα δὲ ἐστὶ ὅτι τῷ μηδενὶ δουλεύσαντι πώποτε μᾶλλον ἐπικομπάζοντες, καὶ διεψευσμένως αὐτοῖς καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος ἔοικεν ἡμῖν διελεγχθήσεσθαι. δεδουλεύκασι μὲν γὰρ Αἰγυπτίοις ἔτη τὸν ἀριθμὸν τετρακόσια καὶ τεσσαράκοντα, καὶ ὅλῃ τῇ σιδηρᾶς χαλκοῦς μόλις ἐξενομίσθησαν ἐξ οἴκου δουλείας, καὶ οὐκ ἀμοίρως σιδηρᾶς, καθά γέγραπται, τῶν Αἰγυπτίων τυραννίδος. δεδουλεύκασι δὲ καὶ Βαβυλωνίοις, καὶ Ἀσσυρίοις, ὅτε πᾶσαν τὴν Ἰουδαίων ἀφανίσαντες χώραν, καὶ αὐτοῖς δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὴν ἑαυτῶν ὅλον μετέστησαν τὸν Ἰσραήλ. ὥστε μόνην τοιγαροῦν τὴν Ἰουδαίων ὑγιῆ ὁ λόγος· πρὸς τῷ γὰρ τὴν ἀληθεστέραν ἀγνοῆσαι δουλείαν τὴν ἐν ἁμαρτίαις φημὶ, καὶ τὴν ἑτέραν ἀγνοῶν τὴν δυσγλωττοτάτην, καὶ ὅτι τῷ μηδενὶ πολλάκις μέγα φρονεῖν εἰθισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν.

A tum est particeps magnopere gloriantur. Sed & frustra iactare comperientur se nemini vnquam seruisse, idque falsò iactare arguentur. Seruierunt quippe Ægyptiis annos numero triginta & quadringentos, & ægrè tandem cælesti gratia deducente è domo seruitutis & de fornace ferrea extracti sunt, vt scriptum est, hoc est ex Ægyptiorum tyrannide. Seruierunt autem & Babyloniis & Assyriis, quando deuastata omni Iudæorum B regione, ipsisque adeò Hierosolymis, in suas terras totum Israelem transtulerunt: nullo modo igitur verus est Iudæorum sermo. præterquam enim quod verissimam omnium seruitutem ignorant, nempe quæ est in peccatis, etiam & alteram negant ignobilem prorsus, & angusta mente præditi non admodum alta sapiunt.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. C

v. 34. *Respondit eis* IESVS, *Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum seruus est peccati.*

Ψυχικοὺς ὄντας αὐτοὺς, καὶ εἰς μόνα βλέποντας τὰ σωματικὰ, τῆς μὲν οἰκούσης ἀμαθείας ἀφίστησι, μεταβιβάζει δέ πως ὅτι πνευματικώτερα, καὶ ὥσπερ εἰς ἀτειβῆ τε καὶ ἀήθη πώποτε μεταχειρίζει παίδευσιν τὴν κεκρυμμένην αὐτοῖς, καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνοηθεῖσαν χρόνοις δουλείαν ἐπανδήκει, καὶ ὅτι μὴν ψευδόμενοι λέγοιεν, ὅτι, οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε, παρεῖται σφαλῶς, ἀλλ' οὐδὲ μάτην ἐπικομπάζειν αὐτοὺς τῇ τῶν προπατόρων εὐγλωττίᾳ φησὶν, ἵνα μὴ πάλιν αὐτοὺς ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε παρορμῶν δοκῇ κεκινημένους ἤδη καὶ πολὺ ῥέποντας εἰς ὀργήν· ἐπ' αὐτὸ δὲ ὡσπερ χωρήσας ὃ καὶ μάλιστα χρῆν, καὶ ὅπερ ὄντως ἐδεῖ μαθεῖν, δοῦλον εἶναι φησὶ τῆς ἁμαρτίας τὸν ποιοῦντα αὐτὴν, μόνον δὲ οὐχὶ τοῦτο λέγει, σαθρὸν τί ζῶον, ὦ οὗτοι, καὶ τὸ γλῶ αἰθέριος, οὐκ ψυχῆς ἁπλοῦ ὁμοῦ καὶ σώματος, καὶ ἡ μὲν κατὰ σάρκα δουλεία, περὶ τὴν σάρκα ἐστὶν, ἡ δὲ ψυχῆς, καὶ περὶ ψυχὴν τελουμένη, βαρβάραν ἔχει μητέρα τὴν ἁμαρτίαν. ὃ μὲν οὖν κατὰ σάρκα τῆς δουλείας ἀφαιρεῖται τὸν ἄνθρωπον ἡ τῶν κρατούντων ἐξουσία κέκτηται, ὃ δὲ οὐκ ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἐλευθεροῦν, μόνου μὲν αἰεὶ πρέπον καὶ πεπρωμένου Θεοῦ, ἁρμόττει δὲ τοῖς ἄλλοις οὐδενί. σύνοιδε δυναπείγει τὰ εἰκότα φρονεῖν, καὶ τῆς ὄντως τε καὶ μηδοῖς ἐλευθερίας ἐφίεσθαι. ζητεῖν δὲ ὅπως λοιπὸν ὑπὲρ τῶν προγόνων λαμπρότητα πρὸς οὐδὲν ὅσον αὐτοῖς εἰς τοῦτο λιστιτελῆ, μόνου δὲ τοῦ τῶν Ἰουδαίων νόμου κρατεῖν ἐπιζητεῖν

Animales eos & in sola corporea intuentes ab insita ignorantia eximit, atque ad ea quæ magis spiritualia sunt velutique ad inuiam hactenus & insolentem traducit disciplinam occultam quidem illis, & multis temporibus ignoratam seruitutem ostendens, & falsa locutos esse, cum dicerent, Nemini seruiuimus vnquam, clarè præterit, nec redarguit, sed neque dicit eos frustra D progenitoris sui nobilitate superbientes, ne rursus eos in quæ minùs conuenit instigare videatur, ad iram valde propensos: verùm accedens ad id quod maximè necessarium, quodque imprimis didicisse oportuit, seruum esse peccati ait qui committit illud, atque propemodum hoc dicit, Homo est animal compositum, ô boni, ex anima scilicet & corpore, & seruitus quidem secundum carnem, circa carnem est, seruitus verò quæ E in anima & circa animam, barbaram habet matrem, peccatum. Igitur liberare hominem à seruitute secundum carnem, penes potentes & magnates sit, liberare verò peccato, soli Deo conuenit. Igitur monet consentanea sapere, veramque libertatem appetere, atque deinceps non progenitorum splendorem quæ nihil ad hoc eis cõducit, sed qui Iudæorum legibus imperat, quærere solum Deum, quarum transf-

greſſio operatur peccatum, ſeruitutis quæ in anima, eſt nutricem. Latenter verò & ſubobſcurè quodammodo Dominus noſter IESVS CHRISTVS reprehendit eos quaſi fruſtra in vno homine ſe efferentes, & beatum Abraham liberum prorſus exiſtimantes. Cum enim generalius demonſtrarit omnem facientem peccatum ſeruum eſſe peccati, & ipſum quoque beatum Abraham intra retia complexus eſt, ſeruum peccati aliquando factum: iuſtificatus eſt enim, cum iuſtus non eſſet, ſed quando credidit Deo ad libertatem ex iuſtificatione vocatus. neque verò iuſti gloriæ detrahentes hæc dicimus, ſed quia nemo inter mortales impenetrabilis fuit telis peccati, ſubiitque etiam ille qui magnus apparebat iugum peccati, iuxta illud, Non eſt iuſtus quiſquam, omnes enim peccarunt, & à gloria longe ſuperati ſunt. Atqui gloria Dei præ cæteris aliis eſt nullo modo poſſe labi in peccatum, quod quidem ſoli reſeruatum eſt Chriſto. ſolus enim factus eſt liber, quia non fecit peccatum, quamuis in mortuis, hoc eſt in hominibus deputatus, quos peccati mors quondam ſub iugo tenebat. Igitur vt quę dicta ſunt ad propoſitum finem contrahamus, innuit quodammodo Dominus beatum Abraham etiam aliquando ſeruiſſe peccato, & per ſolam in Deum fidem liberatum, iam non idoneum eſſe in alios ſpiritualem nobilitatem tranſmittere, quoniam qui ſeruitutem peccati non per ſeipſum excuſſit, neque ſibi ipſi libertatis conciliator & dator apparuit, ſed ab alio hanc accepit, nempe à iuſtificante ipſo Chriſto, nullo modo aliquos liberandi author aut dominus eſſe poteſt.

A Θεὸν, ὧν λέ τοῦ διάβολος τὴν ἁμαρτίαν δημιουργεῖ τὸ ἐν τῇ ψυχῇ δουλείας τὸ ζοφόν. ἔοικε δέ πως ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λελῆθότως ἔτι, καὶ πολὺ κατανοήσαντας ἐλέγχειν αὐτοὺς ὡσπερεὶ μάτην ἐπ' ἀμφοτέρῳ φρονοῦντας μέγα ἐλευθερόν τι ὑπάρχειν πάντελῶς οἰομένους τὸ μακάριον Ἀβραάμ. Ὃ γὰρ ἡμιτέλεστον ἀποφαίνει πάντα τὸν πεποιῶτα τὴν ἁμαρτίαν δοῦλον εἶ τὴν ἁμαρτίας, καὶ αὐτὸν εἶναι βέλτιον ποιεῖται τὸν Ἀβραὰμ δοῦλον

B ὄντα τὴν ἁμαρτίας ποτέ. δεδικαίωται γὰρ ἄδικος ὤν, ἀλλ' ὅτε πιστεύσας τῷ Θεῷ κατέστη τὸν τῆς δικαιοσύνης κλῆρον ἐλεύθερος. Εἰ δὲ μὴ πάντως τὴν τοῦ δικαίου φιλανθρωπίαν δόξει τὰ τοιαῦτα φαυλίζειν, ἀλλ' ἐπίσης σεβίζεσθαι καὶ θεράποντος τοῦ τῆς ἁμαρτίας βέλους ἀπείργοντος, ὑπερωκεῖσθαι δὲ πάντως, καὶ ὁδεύειν εἶ μέγας τῷ τῆς ἁμαρτίας ζυγῷ, καὶ τὸ γεγραμμένον, οὐκ ἔστι δίκαιος σοφὸς, πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. δόξα δὲ Θεοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις, Εἰ τὸ μηδαμόθεν δυνα-

C σθαι πεῖσαι τὴν ἁμαρτίαν, ὃ δὴ Εἰ μόνῳ τετήρηται τῷ Χριστῷ· μόνος γὰρ γέγονεν ἐλεύθερος, ἀγνὸς ἐποίησεν ἁμαρτίας, καίτοι γεγονὼς ἐν σαρκὶ, τοῦτ' ἔστιν ἐν ἀνθρώποις καθαιρεθέντος, ὧν ὁ τῆς ἁμαρτίας ποτὲ κατισχύσας θάνατος. Σήκοιν· ἀναπαφαλαιούμεθα γὰρ τὸν ἐν τοῖς εἰρημένοις σκοπὸν· ὑπονοήσειέ πως ὁ κύριος ὅτι Εἰ αὐτὸς ὁ μακάριος Ἀβραὰμ δεδουλωκὼς τῇ ἁμαρτίᾳ ποτὲ, καὶ ἐκ μόνης τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἐλευθερωθεὶς οὐχ ἱκανὸς εἰς ἑτέρους μεταπέμψαι τὴν πνευματικὴν θε-

D ωρίαν, ἐπεὶ μηδὲ τῷ δυνατὸν εἶναι ἑνὰς ἐλευθερωῖ ὑπάρχειν ὁ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας δουλείαν οὐ δι' ἑαυτοῦ ἀποπεμψάμενος, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλευθερίας αὐτῷ χορηγὸς αἱρεθέντος, πῶς ἑτέρου δι' αὐτὸν λαοῦν αὐτῷ δηλονότι τοῦ δικαιωθέντος Χριστοῦ.

v. 35. *Seruus autem non manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum.*

Ὁ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Poſtquam oſtendit libertatis exortem, & acerbæ ſeruituti addictũ eſſe eum qui ſit peccatis obnoxius, vtiliter infert quænam obuentura ſint ei qui ſeruitutem dilexerit, quidue rurſus à Deo futurũ ſit iis qui iuſtũ viuẽdi genus amplexi fuerint, & in Dei filiis idcirco fuerint deputati. Seruus enim, inquit, non manet in domo in æternum, quippe qui reuera in tenebras exteriores præcipitaturus ſit, ibi daturus pœnas illiberalis vitæ: manet verò filius in æternũ. Nam qui ſemel gloriã adoptionis filiorum indepti fuerint, manebunt in conſpectu Dei, nec ex ſacra primoge-

Ἀνελεύθερον ἀποφαίνει, Εἰ κατὰ δουλείας ὄντως πικρὸν τῆς ἁμαρτίας ἔτοχον, ἁπλέγχει χρησίμως, Εἰ ἵνα μὴ ἔσῃ τοῦ τὴν δουλείαν ἀγαπήσῃ, τί ἂν αὖ πάλιν κατ' ἀρχὴν παρὰ Θεοῦ τοῖς βιωτὴν ἐλευθέριον ἐπόμενος, καὶ οἱ υἱοῖς Θεοῦ δηλονότι τετιμημένοις. ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· Εἰ γὰρ δὴ καὶ ὄντως εἰς τὸ σκότος ἐκβαλεῖται τὸ ἐξώτερον, ἐκεῖ δίκας ἀποτίσων τῆς ἀνελευθέρου ζωῆς, μένει δὲ ὁ υἱὸς εἰς τὸν αἰῶνα. οἱ γὰρ ἅπαξ τῆς υἱοθεσίας ἀπολαύσαντες δόξης, μενοῦσιν ἐν παρρησίᾳ Θεοῦ τῆς ἱερᾶς τῶν πρω-

τότοκων αὐλῆς κατ' ὀδύνα κομεῖν ἐξωθούμενοι, μακρὸν δὲ μᾶλλον, καὶ ἀμύθητον αἰῶνα τρίβοντες

1 o. αυίους ..... τὸ αὐτῆ. * σκυίσους δὲ ὀνομάζοντος ἀκριβῶς τὸ τοῖς θυσιαστηρίοις προσδιάκονον πρόβολον εἰς ἀπάγχωσιν, τὸν ἢ τράγον μὲν τοὺς ἐρίφους ἐξ ἀριστερῶν, τὸν δὲ κριὸν ἢ τὰ πρόβατα φησὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι τοὺς μὲν ἐρίφους ἀποπεμψεται, πορεύεσθε λέγων οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ Διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. σκευάζει δὲ ἑαυτὸν τὰ πρόβατα, καὶ ἀσμένως εἰς δέξεται, δεῦτε πάλιν αἰδοῖοι οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Διὰ μὲν γὰρ τῶν ἐρίφων, τὸ ἄκαρπος τῆς φιλαμαρτημόνων δηλοῦται πληθύς· Διὰ δὲ τῶν προβάτων, ὁ τῶν δικαιουμένων χορὸς, καθάπερ ἐρίῳ τινὶ τῆς δικαιοσύνης καρπῷ καταβεβρυθμένος ὄχλος ὁ μὲν τὸ δουλείας αἶσχος ἀράμενος, τὴν τε ἐπουράνιον βασιλείαν ὡς ἄξιόν τε καὶ ἀπιμάθητον σκεῦος ἐξωθήσεται· εἰσδεχθήσεται δὲ εἰς τὸν ἄνω μονὴν, καὶ ὁ αὐτῆ ἀριθμὸς πᾶς ὁ βιοὺς ὀρθῶς ἀγαπήσας, καὶ ἡμῖς τε Διὰ τῶν καταλελεγμένος Θεοῦ. εἰκὸς γὰρ ὅτι τοιαῦτα λέγων ὁ κύριος καὶ ἐναντιήσεταί πως αὐτοῖς, ὅτι τὴν Διὰ πίστεως ἐλευθερίαν ἀποσκάλμοι, πάντως δήπου καὶ τῆς ἱερᾶς τε καὶ ὁσίας αὐλῆς ἐξοικίσονται, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκκλησίας, καὶ τὸ δι' ἑνὸς ποιμνίου τῷ φιλοῦντι εἰρημένον, ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐκβαλῶ αὐτούς. ὅπερ γὰρ εἰς πέρας αὐτοῖς τὸ ἀναφωνηθὲν ἐκβέβηκεν, αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διαμαρτύρεται * εἰ καταλελοιπέναι μὲν γὰρ ἡ θυγάτηρ Σιὼν ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ, καθὰ γέγραπται. πέπτωκε δὲ, καὶ καθηρέθη πάντοτε ὁ ναὸς, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔξω γενόμενοι οἱ μείναντες ἐν αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα, αὐτομάτη δὲ ὡσαύτως ἡ ἀντεγήγερται Διὰ Χριστὸν ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία, ἐν αὐτῇ τε μένουσι Διὰ πάντες οἱ πρὸς τὴν θείαν ὑιοθεσίαν κεκλημένοι Διὰ τῆς πίστεως· πεταύσεται γὰρ ἀδαμῶς, ἀλλ' ἐσαεὶ καταλήξει ποτὲ τῆς ἐκκλησίας τὸ καύχημα· αἱ γὰρ τῶν δικαίων ψυχαὶ τὴν ὑπερκείων ἀπαίρουσαι, πρὸς τὸν ἄνω μεθορμίζονται πόλιν τὸν ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ τὸν τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν, καὶ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. ὅπερ δέ πως καὶ τὸν τῆς δουλείας βασανίζοντες λόγον, καὶ Διὰ πάντες ἔφημεν τὸν ἀληθῶς ἰσραηλίτην γνησίους, καὶ αὐτὸν τὸ δούλοις καταμεμίσθαι τὸν Ἀβραὰμ εἰρηκέναι, οὐδὲ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἔχοντες τὸν τοῖς θεωρήμασι παρεισάγης, Διὰ τὸ ἡμικώτερον εἰρῆσθαι

A nitorum ouili vllo vnquam tempore excludentur, sed longo & ineffabili tempore in ea potius manebunt. Quod quidem accuratè perspicies in Euangelica illa parabola, in qua Christus secreturum se ait hircos quidem à sinistris, oues autem à dextris, & hircos exclusurum, dicendo: *Discedite a me maledicti in ignem aternum qui paratus est Diabolo, & Angelis eius*: oues autem ad se congregaturum ac placidè fusceptum his verbis: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*, Per hircos enim, sterilis peccatorum turba significatur: Per oues autem, piorum chorus, iustitiæ fructu ceu vellere quodã onustus. Quocirca quicunque seruitutis probrum in se susceperit, de regno cælorum ceu inutile quoddam & ignominiosum vas detrudetur, cui verò rectè viuere cordi fuerit, & in filiis Dei eius rei ergo computatus fuerit, admitteretur in cælestem mansionem & in ea permanebit. Hæc autem dicendo subindicare videtur Dominus Iudæis, quoniam non admiserint libertatem quæ per fidem, omnino eos ex sacra & diuina caula expulsum iri, hoc est ex Ecclesia, vt alicubi per quendam Prophetam dictum est: *Ex domo mea expellam eos*. Vaticinium quippe illud ad exitum perductum fuisse, ipsa rerum natura testatur. Derelinquetur enim filia Sion, sicut tabernaculum in vinea, & sicut pomorum custodia in cucumerario, vt scriptum est. Corruit verò & funditus euersum est templum, & ipsi quidem foras detrusi sunt, non manentes in eo in æternum, sed eorum loco successit ac velut excitata est per Christum Ecclesia Gentium, in eáque perpetuò manebunt qui ad diuinam adoptionem vocati sunt per fidem. nunquam enim cessabit Ecclesiæ gloria. Iustorum quippe animæ supra terrenas res euectæ ad supernam ciuitatem transcendunt, supercælestem Ierusalem, illam nempe primogenitorum Ecclesiam, quæ nostra mater est, vt Paulus docet: Sed quoniam de seruitute verba facientes atque omni modo veritatem indagantes, ipsum etiam Abrahamum in seruorum loco deputatum esse diximus, nec eum extra reliquorum sortem posuimus, propterea quod generalius dictum est à

Esai. 1.8

Gal. 4.26

Christo, omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: age rursus eadem vestigia sequentes dictorum vim ac sensum explicemus Iudæi magnum quid de se ac superbum sentiebant, nobilitatis suæ authorem & originem Abrahamum præ se ferentes, nedum libertatem superna gratia comparari cogitabant, stulti, ac cæci, iuxta Seruatoris vocem. Necessario itaque Christus ostendere vult eum qui naturâ suâ seruus est nec ad aliorum libertatem, nedum ad suam sufficit, nullo modo sibi ipsi præstare posse libertatem, quippe cum naturæ suæ ratione illa careat; nam qui ab alio sibi gratiam accipit, quomodo ad aliorum libertatem sufficerit? Vni verò ac naturali Deo libertatem aliis dare competit. Clarè ergo demonstrat seruum necessariò esse quodcunque non manet in æternum, hoc est quodcunque vt eodem semper modo sit à natura non habet. Quicquid enim ortum est, omnino & corruptioni subiacebit: quod autem istiusmodi est, seruum erit Dei videlicet qui ad esse illud vocauit. nam de creaturis dictum est ad eum, *Omnia seruiunt tibi.* Et hoc quidem dictum est in vniuersum: Pars tamen est vniuersi beatus Abraham, aut rursus humanitas. Porrò vnigenitum qui ex Deo Patre effulsit, dominum ac Regem esse, argumento est certissimo quod declarat eum manere in æternum. Cui enim competet semper eodem modo se habere nisi Deo secundum naturam? Simili ratione diuinus quoque Psalmista creaturam quidem seruam demonstrauit, Deum autem ex Deo Patre Verbum genitum, Regem ac Dominum. A parte enim id omne quod ortum est demonstrans, de cælis & eo qui secundum naturam est Filio inquit:

Ps 101.27 *Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterescent, & sicut operiorium volues eos, & mutabuntur: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.*

Vides vt hinc quoque verum esse pareat, seruum quidem non manere in æternum, sed manere Filium, & illud, *non manere*, argumento esse seruum esse de quo prædicetur; simili quoque ratione illud, *mancre in æternum*, signum manifestum fuerit eum esse dominum ac Deum, de quo propriè ac verè istiusmodi vox

A τοῦ δὲ Χριστοῦ, πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας· φέρε δὴ πάλιν τοῖς ἑαυτῶν ἐπόμενοι λόγοις τὴν τῶν εἰρημένων δύναμιν σαφηνίζωμεν. ἐφρόνουν Ἰουδαῖοι μεγάλα καὶ ὑπέρογκα καὶ σὺν ὄγκοις αὐτοῖς δι' ἀληθείας ἀρχηγέτιν ὥσπερ τινὰ καὶ πομπεῖον προβαλλόμενοι τὸν Ἀβραάμ, ὃ δὲ ὅτι προσήκει ζητεῖν ὃ ἀφ' ὑψηλοῦ ἐλευθερωθῆναι χάριτος, οὐδ' ὅσον εἰ φίλοις ἐδίχοντο λογισμῷ, μωροὶ καὶ τυφλοὶ, καθ' ἓν τῷ σωτῆρος ὑπαρχοντες φωνῶν. αἰσχρῶς οὖν διαγελοῦν ἐπιδεῖξαι βούλεται Χριστὸς,

B ὅτι ὁ τῇ φύσει δοῦλον, εἰς ἐλευθερίαν ἀφικέσθαι τὸν ἑτέρων, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως εἰς τὸ ἑαυτοῦ· καθ' ἥντινα γοῦν ἔστιν ἑαυτῷ χορηγῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ὁ τοιοῦτος ὑπάρχει, ὅσον εἰς τὴν φύσιν, ὁ δὲ πρὸς ἕτερον τὸ ἐφ' ἑαυτῷ χαίρειν δυνάμενον, πῶς ἂν ἀρκέσαι πρὸς

C τὸν ἕτερον; ἀρμόσει μένειν, καὶ ἀναχείσεται παρέντας ὁ ἐλευθεροῦν δύναται τοὺς ἐκ Θεοῦ καὶ φύσιν Θεῷ. ἀπόδειξιν οὖν ἀναγκαίαν ποιήσεται ταύτην τὸν δοῦλον, εἰς ἐλευθερίαν ἀφικνούμενον τὸν ἑτέρων, καὶ ὁμολογεῖσθαι δοῦλον, πάντῃ, ὃ μὴ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, τοῦτ' ἔστιν, ᾧ μὴ πρόσεστι τὸ ὡσαύτως ἔχειν ἀεί. σύμπαν μὲν γὰρ τὸ γενητὸν, πάντως δήπου καὶ ὑποκείσεται τῇ φθορᾷ. τὸ γὰρ ἄπαξ ἔχον, δοῦλον ἔσται δηλαδὴ τῷ προσεστῶτι τοῦ

D εἶναι κεκτημένῳ Θεοῦ. πρὸς γὰρ τὸ κύριον ἐλέγετο πρὸς αὐτὸν, ὅτι πάντα σύμπαντα δοῦλα σά. λέγομεν μὲν ὅτι τοῦτῳ γνησίως λόγῳ· ἓν γὰρ μόνῳ τὸ μένειν ἐν τῷ παντὶ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ μακάριος Ἀβραάμ, ἅτοι καθόλου πάλιν εἰ δὲ ἐλεύθερος. σημεῖον δὲ δίδωσιν εἰσαγαγὼν τοῦ εἶναι βασιλέα καὶ δεσπότην μονογενῆ ἔλαν τὸν ἐκ Θεοῦ προφητικῶς Θεὸν, ὃ μένει εἰς τὸν αἰῶνα· τίνι γὰρ πρέπει τὸ ὡσαύτως ἔχειν ἀεί, καὶ τὸ βεβαίῳ τὰ ἀίδιον ἱδρύσασθαι καλῶς, εἰ μὴ τῷ γε ὄντι

E καὶ φύσει Θεῷ; καὶ τοῦτον ἡμῖν τὸν λόγον καὶ ὁ θεσπέσιος μελῳδὸς τὸν αὐτὸν ἐποίησεν ἀπόδειξιν δούλου, τὸν δὲ ἐκ Θεοῦ πατρὸς προφητικῶς Θεὸν λόγον βασιλέα, καὶ κύριον. ἀπὸ γὰρ μέσου οὗτος ὁ σύμπαν ὁ ἐκ μέσου φημὶ τῆς ὑποστάσεως ἐξαπλῶν, ὡσεί τε τῷ ὑφαντῇ, καὶ τῶν καὶ φύσιν γοῦν φησὶ. αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. ὁρᾷς ὅπως δὴ μάλα καὶ διὰ τούτων δηλῶς ὑπάρχον ὁμολογουμένως, ὅτι ὃ μὲν δοῦλον, ἅτε μένει εἰς τὸν αἰῶνα, μένει δὲ ὁ υἱὸς, καὶ ὃ μὴ μένει, ἀπόδειξις τοῦ εἶναι δοῦλον· ὃ καὶ ὅπερ δὴ κατηγορεῖται ὄντος· ἀναλόγως δὲ τούτων ὃ ἕτερον, τοῦτ' ἔστι, ὃ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, σημεῖον δὴ γίνοιτο ἂν φέρε τοῦ δεσπότην εἶναι καὶ Θεὸν καθ' ὅπερ δὴ λέγεται κυρίως, καὶ ἀληθῶς ἐπὶ ταύτῃ φωνῇ· ἐξήρκει μὲν

δῶν εἰς ὃ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἐπεμαρτυρήσαμεν λόγοις ὁ ψαλμῳδὸς· ὅπερ δὲ ἐν στόματος δυὸ, ἢ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα, φέρε πάλιν πρὸς ἐκεῖνα καὶ τὸν μακάριον Ἱερεμίαν σεμνοδοξοῦντα καὶ φρονοῦντα καὶ λέγοντα δηκνύωμεν. ἀπὸ γὰρ τοῦ καταφθείρεσθαι πᾶν τὸ ποιητὸν, καὶ δοῦλον αὐτὸ ἀφ' οὗ τοῦτο δηκνύει, ἀπὸ δὲ τοῦ μένειν τε καὶ ἀμεταποιήτως ἔχειν Θεὸν ἀποφαίνων ἐξ φύσιν τὸν υἱὸν, δῆλον δὲ ὅτι ἀφ' οὗ τοῦτο καὶ κύριον, οὕτω που φησὶ πρὸς αὐτὸν, ὅτι σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. ἐν πάντι γὰρ χρόνῳ τὸ γενητὸν ἔσται φθαρτὸν κατὰ γε τὸν τῆς ποιήσεως λόγον, καὶ εἰ μὴ φθείροιτο δυνάμει Θεοῦ, ἔσται δὲ ἀεὶ καθήμενος ὁ Θεὸς, ἡ σεμνὰ δὲ λεγομένης καθίσεως τὸ ἱδρυμένον καὶ ἐν ταὐτότητι πεποιημένον ὑποδηλοῦσης τὴν οὐσίας αὐτοῦ μὴ τὸ σαλεύεσθαι, καὶ τὸ ἐν βασιλικῷ ἀξιώματί τε καὶ σχήματι διαφέρειν αὐτὸν εἰκόνα γάρ πως ἔχει καὶ τούτων ἡ κάθισις. ἐκκλίνω· μικρὰ παρεμβαλῶ γὰρ αὖθις εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἀπὸ μὲν τοῦ μὴ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα φθαρτόν τε καὶ γενητὸν ἐπιδείκνυσι τὸν μακάριον Ἀβραάμ. τετελεύτηκε γὰρ, καὶ μετέστη ὥπου ἂν τὸ οἰκίας τοῦ δεσποτικῆς, τοῦτ' ἔστι, τοῦδε τοῦ κόσμου, μικρὰ λόγως ἐκτεῖνον καὶ δοῦλον νοῆσαι βούλεται μὴ χείρονα δῶς ἔχοντα τὸ δυνάσθαι, καὶ ἑτέροις τὴν ἐλευθερίαν χαρίζεσθαι· ἀπὸ δὲ τοῦ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα τὸν υἱὸν, ἑαυτὸν ἤδη σοφὸς Θεὸν ἐκ Θεοῦ καὶ φύσιν εἶναι φησιν, ᾧ δὴ πρώτως ἔοικεν ὁ τὸ εἶναι βασιλέα καὶ κύριον. καὶ τί τὸ ἐκ τοῦ ἀρτίως εἰρημένης λείπων διαφορᾶς οἰκονομούμενον, ἐν τῷ νῦν, καὶ ἐν τῷ ἐφεξῆς προκειμένῳ ῥητῷ δηλωθήσεται σοφῶς.

Ἐὰν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

Μόνῳ, φησὶ, τῷ κατὰ φύσιν υἱῷ, τῷ κατὰ ἀλήθειαν ἐλευθέρῳ, καὶ δουλείας ἁπάσης ἐξῃρημένῳ τὸ ἐλευθεροῦν δυνάμει προσὸν ὑπεισέρχει, ἑτέρῳ δὲ παρ' αὐτὸν τὸ παράπαν οὐδενί. ὅπερ γὰρ ἔστιν ἐπείσθη ὄντι κατὰ φύσιν ἡ σοφία, ἡ φῶς, ἡ δύναμις, σοφοῖς μὲν τὰ σοφίας δεκτικὰ, φωτίζει δὲ τὰ φωτὸς δεδεημένα, ἡ δυνάμεως τὸ δυνάμεως χρῄζοντα, οὕτως ἐπείσθη ὄντι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τῶν ἁπάντων βασιλεύοντος οὐσίας γνήσιός τε καὶ ἐλεύθερος καρπὸς, οἷς ἂν αὐτὸς ἐθελήσῃ χορηγεῖ τὴν ἐλευθερίαν, ἀπὸ μὲν τοῦ κατὰ φύσιν οὐκ ἔχοντες αὐτὴν οὐκ ἂν γένοιτό τις ἐλεύθερος ἀληθῶς. ὅταν δὲ αὐτὸς ὁ υἱὸς ἐλευθεροῦν ἐθελήσῃ τινὰς, τὸ ἴδιον αὐτοῖς ἐπιθεὶς ἀγαθὸν, χαρισαμένου ὄντως ἐλεύθερον τοῦτο

A dicatur: Sufficeret quidem ad id probandum Psalmistæ testimonium: sed cum in ore duorum aut trium testium, sicuti scriptum est, stet omne verbum, agedum rursus beatum Hieremiam eadem porro sentire ac prædicare demonstremus. Ostendens quippe omne creatum ex eo quod corrumpitur seruum esse, & Filium secundum naturam Deum esse demonstrans ex eo quod manet ac mutationis est expers, alicubi sic infit ad eum, Tu sedens in æternum, B & nos pereuntes in æternum. Omni quippe tempore res creata corruptibilis erit, ex eo quod creata sit, licet Dei virtute non corrumpatur. Erit verò semper sedens Deus, sessione quæ hoc loco dicitur, stabilitatem substantiæ eius, & in identitate substantiæ firmitatem ostendente, accedente regia & suprema dignitate qua pollet: quorum omnium sessio quandam adumbrat imaginem. Quamobrem vt vnde digressus sum eò reuertar, à conditione non manendi in æternum, genitum & corruptioni obC noxium probat fuisse beatum Abraham. mortuus enim est, & quodammodo migrauit ex familia Domini, hoc est ex hoc mundo, secundum quam proportionem seruum illum vult intelligi non tantum virium habentem, vt aliis libertatem possit impertiri: à conditione verò manendi scilicet in æternum, Filium, apertè tandem Deum de Deo secundum naturam seipsum esse ait, quem omnino sequatur esse Regẽ ac Dominum. Quid autem ex prædicta illa differẽtia nobis ordinatũ & constitutũ sit, proximè sequenti textu atque effato clarè monstrabitur.

v. 36. *Si vos Filius liberauit, verè liberi eritis.*

Vni, ait, secundum naturam Filio, secũdum veritatem libero, extráq; omnem seruitutem posito attributum cõperitur vt possit liberare, alteri verò præter ipsum nemini. quemadmodum enim, quoniam est secundum naturam sapientia, & lux, & potestas, sapientiam dat sapientiæ capacibus, lumen lumine indigentibus, robur robore carentibus, ita quoniam est Deus ex Deo, & substantiæ in omnia regnum obtinentis liber atque ingenuus fructus, quibuscunque libuerit, dat libertatem: cæterum ab eo, qui secundum naturam eam non habeat, nemo verè liber fieri poterit. Cum verò ipse Filius volet aliquos liberos facere, proprium ipsis inserens fructum, verè

verè illi liberi audient, ab eo qui ius & potestatem habet hanc dignitatem consecuti, non autem ab aliquo eorum qui aliunde mutuantur, & exoticis veluti gratiis splendescunt. Valde itaque necessaria fuit illa præcedens expositio & multum vtilitatis ex allata ibi differentia tardioribus orietur. Scire quippe decebat, vnde petenda sit secundum Deum nobilitas, & discendum Filium liberare posse. Discant igitur altos spiritus non ducere quicunque mundanis gaudent honoribus, neque sanctorum gloriam insectentur & gratiam, tametsi tenues sint & ex tenuibus orti secundum carnem. quod enim clarum esse videtur hominibus, ad nobilitatem quæ apud Deum est consequendam non sufficit, sed honestæ vitæ morumque claritas hominem reuera liberum ac nobilem reddit. In seruum venundatus est Ioseph, vt scriptum est, sed erat hic porrò liber, animi scilicet nobilitate præfulgēs: Esaiu verò patre libero natus est, eratque ipse liber, sed morum turpitudine seruilem animum præ se tulit. Nobiles itaque illi sunt apud Deum, vt modò diximus, non qui diuitiis abundant, ac pecuniarum vi, & claris huius mundi honoribus sunt præditi, sed qui sanctitate vitę & conuersationis probitate sunt conspicui.

A τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος κομισάμενοι τὸ ἀξίωμα, ἐκ
τοῦ παρά τινος τῶν πρὸ ἑτέρου δεδωρισμένων καὶ
ὀθνείως ὥσπερ λαμπρυνθῆναι τοῖς χαρίσμασιν. ἀναγ-
καιοτάτην τοίνυν ἡμῖν καὶ τοῦτο προλαβοῦσαν ἐξή-
γησις, καὶ πολὺ τὸ χρήσιμον τὸ ἐκ τῆς ἐκφο-
ρᾶς διατελῆ τοῖς ἐκμαθήσεσθαι ἐπαίοντες ἀκουσμα-
τόσιν. ἔδει γὰρ σπουδὴν πόθεν λῖμας διαλαμβάνον ὅπε-
ζητεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὸ ἐλευθεροῦσθαι
ἰσχύοντα μανθάνειν υἱόν. μηδεπάτωσαν τοίνυν μὴ
ὑψηλοῖς ἄγεσθαι φρονήμασιν οἱ τοῖς ἐν κόσμῳ
B χαίρειν ἀξιώμασι, μηδὲ τὸ τῶν ἀγίων κατα-
περιγράπτωσαν δόξης τε καὶ χάριτος, εἰ καὶ μικροί τινες
ἐκ μικρῶν γεγόασι καὶ ὄφρα· καὶ γὰρ ὁ ἐν ἀνθρώ-
ποις λαμπρὸν εἶναι δοκοῦν ἀρκεῖ πρὸς δύναμιν
τὸ παρὰ Θεῷ, ἀλλὰ ὁ ἐν βίῳ καὶ ἔργοις τοῖς ἐν
ἀρετῇ διαφανὴς ἐλεύθερον ὄντως καὶ δύναμιν τὸ
ἀνθρώπου ἀπεργάζεται. ἐπορεύθη μὲν γὰρ εἰς δοῦ-
λον Ἰωσήφ, καθά γέγραπται, ἀλλ' ἦν καὶ οὗτος
ἐλεύθερος τῇ τοῦ ψυχικοῦ δυνάμεως διαφέροντος.
C παῖς δὲ ἔφυ μὲν ἐλεύθερου, καὶ ἦν ὄντως Ἡ-
σαῦ, ἀλλὰ τῇ τῶν ἔργων αἰσχρότητι, ὃ δουλο-
πρεπὲς ἐπεδείκνυτο φρόνημα. δύναμις οὖν ἀρα
παρὰ Θεῷ, καθάπερ οὖν ἀρτίως εἰρήκαμεν, οὐχ
οἱ πλοῦτον ἔχοντες, καὶ χρημάτων περιουσίαις περι-
χόμενοι, καὶ λαμπρότησι διὰ τοῦτο χαίροντες ταῖς ἐν
κόσμῳ ὑμῖν, ἀλλ' οἱ βίου σεμνοῦ, καὶ πολιτείᾳ
σωτηρίῳ διαφαίνεσθε.

v. 37. *Scio quia semen Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.*

D Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ
με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν
ὑμῖν.

Multis modis eorum fastum & arrogantiam genus Abrahæ iactantium vanam esse prorsus ac inutilem ostendens, hæc ait, vt veram Deóque acceptam nobilitatem quærant. Deus enim in carnem non respicit, iuxta dictum illud Saluatoris ipsius nostri IESV Christi, *Ioan. 6. 64.* *Caro non prodest quicquam*, sed probat potius ac laudat omnino nobilitatem animæ, eosque nobilitate vera præditos agnoscit, quos operum similitudo seu morum conformitas ad vnam quodammodo virtutem conducens eadem forma bonorum ac specie conspicuos facit, & contra. Nam quî fieri potest vt cum nos de terra & ex luto conditi simus, vt scriptum est, vniuersorum Dominigenus nuncupemur, sicuti

Πολυτρόπως αὐδῶν ὁ ἐκ τῆς συγγενείας τῆς
πρὸς Ἀβραὰμ καύχημά τε καὶ φρόνημα πάν-
τελῶς εἰκῇ ὂν καὶ ἀσύμφορον ἔχον τὸν ὄντως ὑπε-
δέχεσθαι, τοιαῦτά φησιν, ἵνα ζητῶσι τὸν ἀληθῆ
καὶ Θεῷ φίλον δύναμιν. οὐ γὰρ εἰς σάρκα
Θεὸς, τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ πάντη, ἀποδέ-
χεται μᾶλλον, καὶ ἐπαίνου πάντως ἀξιοῖ τὸ ἐν ψυ-
χαῖς δύναμες, καὶ δύναμιν οἶδεν ἔχοντας ἀληθῆ,
οὓς καθ' ἃ μὲν τὸ ἔργων ὁμοιότης ἤτοι τὸν ἐθῶν τὸ
ταυτότης εἰς μίαν ὥσπερ ἀρετὴν συναγείρουσα,
ταῖς ἴσαις τῶν ἀγαθῶν ἰδέαις ἐπισημαίνεσθαι ποιῇ-
ται, ἀναλόγως δὲ τούτοις καὶ τὸ ἐναντίον. ἐπεὶ πῶς
τινα ἔφην ἀπὸ γῆς ὄντες ἡμεῖς, καὶ οὐ πολὺ διηρτισμένοι, τὸ γεγραμμένον, χρη-
ματίσομεν τῶν πάντων δεσπότου, καθάπερ οὖν

ὁ Παῦλος φησι, γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ· A Paulus ait, *Genus ergo quum simus Dei.*
ὁμολογουμένως μὲν γὰρ συγγενεῖς μέν ἐστε Planè enim cognati ei facti estis propter carnem, quæ in Christi mysterio.
αὐτῷ διὰ τὴν σάρκα τὴν ἐν τῷ Χριστοῦ μυστηρίῳ. Sed alio modo rei huius veritatem videre licet. Si enim quæ eius sunt sapiamus,
ἀλλ' ἔστι πως καὶ καθ' ἕτερον ἔννοιαν τοῦτο συνιδεῖν ἐξεστιν ἰδεῖν ἀληθές· Φρονοῦντες γὰρ τὰ αὐτοῦ καὶ & pietatem non perfunctoriè colamus,
ὅτι μάλιστα κατὰ δύσιν ἡ πρόθεσις διενθυμούμενοι, χρηματισθησόμεθα υἱοὶ τοῦ ὄντως Θεοῦ, καὶ filij supremi Dei nuncupabimur, & si
πρὸς τὸ ἐν αὐτῷ θέλημα καὶ βούλημα τὸν ἴδιον ἀφομοιώσωμεν νοῦν. ὅτι δέ τε τὸ πρὸς ad eius voluntatem quoad fieri potest
αὐτὸν ὁμοιότητα, καὶ ἀκριβεστάτην ἐμφέρειαν εἰς B nostram mentem conformemus. Quòd
συνθήκας θείας διανοίγωμεν λαμβάνῃ Θεός, ἀφαγνωσόμεθα autem similitudinem & perfectam cum
ἁγίας Γραφὰς τοῖς ἱεροῖς ἐγκύπτοντες λόγοις, καὶ ipso conformitatem cognationis loco
τὴν θείαν διεξερευνῶντες γραφήν. οὕτω γὰρ καὶ Deus accipiat, clarè agnoscemus, si
ἐν τοῖς Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, γέγονέ τις ἐλαμίτης oraculis sacris intendamus, & diuinam
Σαμείας ψευδόμαντις τὰ ἀπὸ καρδίας Scripturam percurramus. Quippe Hie-
ἐρυγόμενος τῆς ἑαυτῆς, καθὰ γέγραπται, καὶ οὐκ remiæ Prophetæ temporibus extitit quidam falsus vates, Elamita, Sameas nomine, qui de corde suo eructabat vt
ἀπὸ στόματος κυρίου. ὅθεν δὴ πολλὴ τις ὢν καὶ scriptum est, & non ex ore Domini.
ἑτέρα πληθὺς ψευδομαρτύρων, καὶ ψευδοπροφητῶν περιπλησάσα τοὺς ὄχλους, καὶ ἐφ' ἃ Sed cum plurima alia turba falsorum vatum ac testium populus in errorem
μὴ προσῆκεν ἐξέλκυσα, πλανάκτει λοιπὸν C abduceret, meritò succensuit vniuersorum Dominus: Tum multis de Samea verbis habitis, & quales daturus
εἰκότως ὁ πάντων διαιτητὴς Θεός. Εἶτα πολ- esset facinoris istius pœnas expositio,
λοιὰς ὑπὲρ τῆς Σαμείας διαπεμήσας λόγους, καὶ ad extremum subiicit: *Et vindicabo in Sameam, & in genus eius facientes ei similia.* Audis quemad-
πρίας ὑφέξειν τούτου τολμήματος δίκας εἰπών, modum in similibus facinoribus cognationem pono. Quomodo enim
ὃν πολυταίοις ἐπάξει, καὶ οὐκ ἀδικήσω ὅτι Σα- qui iusta iudicare nouit vnà cum Samea genus eius secundum carnem
μείαν, καὶ ὅτι ὁ γένος αὐτῆς τοῖς ποιοῦσι τὰ minimè illi par improbitate castigasset, quum per Ezechielem Prophe-
ὅμοια αὐτῇ· ἀκούεις ὅπως ἐν τοῖς ὁμοίοις ὑπο- tam clarè dicat, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Igitur nequid
χρήμασι τὴν συγγένειαν ὁρᾷ; πῶς γὰρ ἂν tale de ipso cogitetur, vbi genus dixit,
ὁ τὰ δίκαια κρίνειν εἰδὼς σωφρονίσασι τὴν Σα- D statim etiam adiunxit, *facientes similia ei*, in factorum similitudine cognationem constituens. Sed vt de ipsis Iudæis dictum illud verum esse videamus,
μείαν ὃ καὶ σπέρμα γένος οὐκ ἰσόρροπον αὐτῷ κα- sancti Ioannis Baptistæ verba in memoriam reuocemus. Nam cum vanam eorum ostentationem demonstraret quâ se de genere Abraham esse dicebant, *Ne velitis*, inquit,
τά γε τὸν ἐν φαυλότητι λόγον, καίτοι Γραφὰς *dicere intra vos: Patrem habemus Abraham: Potens enim Deus est de lapidibus istis suscitare semen Abrahæ.* Matt. 3.9
ἀφ' ἑτέρου προφήτου λέγων Ἐζεχιήλ, ψυχὴ ἁμαρτήσουσα, αὐτὴ ἀποθανεῖται. οὕτω ἵνα μή τι τοιοῦτο νοῆται περὶ αὐτοῦ ὁ γένος εἰπὼν ἐπήνεγκεν ὑμῖν, τοῖς ποιοῦσι τὰ ὅμοια αὐτῷ, ἐν τῇ τῶν πράξεων ὁμοιότητι τὴν συγγένειαν ὁριζόμενος. ἀλλ' ἵνα καὶ ἐπ' αὐτῶν ἴδωμεν τῶν Ἰουδαίων ὃ Ἱερεμίου ἀληθές, ἀναμιμνησκώμεθα τῶν Ἰωάννου λόγων τοῦ ἁγίου Cum enim à Deo dictum esset ad ipsum, *Multiplicans multiplicabo semen tuum sicut astra cæli*, vt Iudæi omnino mendacij expertem haberent eum qui talia pollicitus esset, magnopere ideo gloriabantur, nusquam futurum rati vt à progenitoris sui affinitate
Φημὶ Βαπτιστοῦ· ἔωλον γὰρ ἀποφαίνων αὐτῶν E
τῆς πρὸς Ἀβραὰμ συγγενείας ὃ κήρυγμα,
καὶ μὴ λέγητε, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. δυνατὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι σπέρμα τῷ Ἀβραάμ· ὅθεν γὰρ ἐλήφθη πρὸς αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, τῆς χερσαίας πάντως ἀφανδεῖν τὸν ἐπαγγελλόμενον ἐπιφθόμενος τῶν Ἰου-

δαίων ὁ δῆμος, ἐφρόνει μὲν μέγα, πρόσοιδεν δὲ ὁδαμῶς τῆς τοῦ πρόσθεν συγγενείας

exciderent, vt diuinis promissis sua constaret fides. Sed & hanc eis spem explicans, clarè admodum ait beatus Baptista, *Potens est Deus ex istis lapidibus suscitare filios Abrahæ.* Quibus adstipulabitur etiam beatus Paulus ita dicens. *Non enim omnes qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij*: Demonstrato igitur ex omni parte probatóque Deum propinquitatem in moribus & actionibus agnoscere, patet iam frustra eos esse, qui bonis & sanctis maioribus sese offerant, sed ab illorum verò virtute procul distant. Propterea magna cum ratione Dominus Iudæis hoc dicit, *Scio quia semen Abraha estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.* Enimuero quando, inquit, considero solam secundum carnem cognationem, & vnde exortus sit Iudæorum populus perpendo, tunc vos è semine Abrahæ propagatos video: vbi verò circumspicio præclaram illius vitæ degendæ rationem, iam non amplius vos consanguineos, sed alienos comperio. Quæritis enim me interficere, quamuis ille quo progenitore gloriamini, minimè trux & homicida fuerit, quódque pessimum, & à legibus alienissimum, non ob iustas causas me persequimini, sed contra omnem æquitatem cædis amore flagratis, méque ob hoc vnum de medio tollere statuistis, quod sermo meus non capitur à vobis, licet vos ad vitam & ad salutem vocem. Non capitur autem à vobis, vtique propter inhabitans in vobis peccatum, per quod bonis consiliis & adhortationibus locus non relinquitur. Igitur sanguinarij & homicidæ, vt ipse vult, Iudæi, & iniquissimi iudices, qui morte plectendum decernunt eum qui nihil peccauit, immò qui & eos iuuare & seruare studet. Quomodo igitur deinceps affines estis iusto ac bono Abrahæ, qui tantum ab eius virtutibus, quantum virtus à vitio, distatis.

Rom. 9. 7

v. 38. *Ego quæ vidi apud Patrem meum loquor: & vos quæ audistis à Patre vestro, facitis.*

Postquam dixit sermonem suum à Iudæis non capi, ac insuper ostendit eos cædem spirare, necessario quoque hæc subiicit, quam ob causam, rursus exponam. Non ignorauit enim, vt videtur, quosdam è Iudæis suis sermonibus

ἀποπεσεῖσθαί ποτε, ἵνα θεῖον ἐπαίρηται σώζεσθαι, φησίν. ἀλλὰ γὰρ τούτων αὐτοῖς ἀφαιρεῖται τὴν ἐλπίδα, ἀφοῦ δὲ μέλλει φησὶν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς, δυνατὸς ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. σωφρονεῖται δὲ τούτοις ἐκ ὁ μακάριος Παῦλος ὡδὶ λέγων. οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδὲ ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα. διὰ τοιγαροῦν πρόφασιν οὐκ ἔχομεν ἀληθοῦς, ὅτι τὸ θεῖον καὶ ἁγίοις συγγένειαν οἴδε Θεὸς, μᾶλλον μὲν ἤδη φαίνεται τοῖς προγόνοις μὴ ἐπαυχεῖν ἁγίοις καὶ ἀγαθοῖς, ἀπολιμπάνειν δὲ καὶ ἀφεστάναι μακρὰν τῶν ἐκείνων ἀρετῶν. διὰ τι τοίνυν φησὶν ὁ λόγος πρὸς Ἰουδαίους ὁ κύριος· οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς, οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. καὶ γὰρ, φησὶν, ὅταν εἰς μόνην ἴδω τὴν ἐξ ἧς ἔφυν συγγένειαν, καὶ ὅθεν ἀρξάμενον Ἰουδαίων ὁ δῆμος πεφυτούργηται, τότε καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ γεγονότας ὁρῶ· ἐπὰν δὲ τὴν ἐκείνου πολιτείαν τε καὶ γνώμης πρόθεσιν θρήσω τὸν κάλλιστον, ἀλλοτρίους ὑμᾶς, καὶ οὐκέτι συγγενεῖς καθαρῶς φησι. ζητεῖτέ με γὰρ ἀποκτεῖναι, καίτοι τῶν πατέρας ἐφ' ᾧ νῦν φέρεσθε μέγα, μὴ ὄντος φονευτοῦ καὶ πάνυ χρηστοῦ τε καὶ δικαιοτάτου, οὐδὲ ἐπ' ἀδίκοις ὑμᾶς διώκοντας ταῖς αἰτίαις, φονᾶτε δὴ λίαν ἀδίκως. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μόνον αἱρεῖν ἐβουλεύσασθε, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, καίτοι καλῶν ὑμᾶς εἰς σωτηρίαν, καὶ ζωήν. ὃ χωρεῖ δὲ ἐν ὑμῖν, διὰ τὸ ἐνοικήσασθαι ἐν ὑμῖν ἁμαρτίαν δηλαδὴ, καὶ τόπον ὥσπερ οὐκ ἐάσασθαι ἔχειν τινὰ τὸν ἐπ' ἀγαθοῖς συμβουλὴν τε καὶ παραίνεσιν. οὕτω φονευταὶ κατ' αὐτὸν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀδικώτατοι κρίται θανάτου χρῆναι ὑμᾶς διαιτῶμενοι τὸν οὐδὲν ἀδικήσαντα, μᾶλλον δὲ τὸν ὠφελήσεως γνωσθέντα, καὶ διαφθείρειν αὐτοὺς σπουδάζοντα. πῶς οὖν ἐπὶ συγγενεῖ τῷ Ἀβραὰμ τῷ δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ, οἱ τοσοῦτον τοῦ τὸ ἐκείνου καλοῦ λαφύσσοντες, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος οὐκ ἀπέχεσθαι μαχόμενοι, ὅσον ἀφεστάναι δοίη τις ἂν καὶ ἀληθῶς λέγοι τὴν φαυλότητα.

Ἐγὼ ἃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρὶ λαλῶ, καὶ ὑμεῖς οὖν ἃ ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ποιεῖτε.

Ἀχώρητον ἔφη πρὸς τοῖς Ἰουδαίοις τὸ ἑαυτοῦ λόγον εἶναι δὴ εἰπών, μᾶλλον δὲ καὶ φονεύσειν ἐλέγχων, ἀναλαμβάνει ἐπάλληλα καὶ ταῦτα, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, σκοπήσομεν πάλιν. ἃ γὰρ ἠγνόησεν, ὡς εἰκὸς, ὡς ἀπατησόντων τὴν Ἰουδαίων ἀνὴρ τοῖς πρὸ αὐτοῦ δόγμα-

χόμενοι λόγοις, ἢ τὰ ἐκ τ' ἐνούσης αὐθῖς φρενοβλαβείας ἐρεύγόμενοι, πάλιν ἐρήσουσιν. ὦ μάτεν, ὡς φῄς, ὅτι σοι φονῶσί τινες, ἐπ' ἀλόγοις εἰς τοῦτο προῤῥέμβονται ταῖς αἰτίαις, θεοφιλείᾳ σὺν αὐτοῖς ὄντες, ᾧ ξῆλος οὐκ ἔχων ὃ κατηγορήσαι δίκαιος· ἀχώρητος γὰρ ἐν αὐθῖς ὁ σὸς ἐστὶ λόγος, ἐπείπερ αὐτὸν ἀποδύειν ἐποίησω τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐπ' ἐμὲ ἡμᾶς διδάσκῃς πλανᾶσθαι, ἢ τὸν ἐμὸν ἢ τὸν νόμον ἐξέλκεις ὁδοῦ, μεταβιβάζῃς δέ πως ὅλα τὰ σοὶ ἐξ ἐμοῦ δοκοῦντα. ζητῶ δήπου πάντως διαψευζόντων τὴν ἀλήθειαν Ἰουδαίων, ἢ καὶ καθ' ἑαυτοὺς διενθυμουμένων παρόσα πάλιν ὁ κύριος εἰδὼς τὰ ἐν αὐθῖς τὴν διαλογισμῶν ἐκφαίνει ῥήματα· Θεὸς γάρ ἐστιν ἀληθινὸς, ἢ διὰ τοῦτο λέγει, ἐγὼ ἃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρὶ, καὶ κατανενόημαι τὰ τῆς πατρὸς τῆς ἐμοῦ φύσεως, ἰδὼν ἐξ ἐμαυτοῦ πολλάκις, ἢ ἐν ἐμαυτῷ τὸν γνησιότητα, ἢ τὰ ἐν αὐτῷ θελημάτων γνήσια θεωρῶ. εἶδον δ' ἐμαυτοῦ φύσιν διαγνοὺς τὴν γνώσεως, ποίων ἔργων ἐστὶν ἐφικτὴς. ζητῶ τὰ τε καλῶ παρὰ σὺ μιᾶς, σαφῶς δὲ ὅλως ἀπάδον εἰρηκὼς ἀλλοσύμῃ, σαφῶς διαπεφαγὰ ἃ παρὰ τοῦ ἐκείνῳ δοκοῦν. ἐπ' ἐκεῖνα καλῶ ἐαυτοῦ ἐκείνου ἀκροωμένους, ἢ τὴν ἐμὴν ἀφῖξαι, ἐν ἐμοὶ γὰρ τὰ ἐκείνου, ἢ τὰ ἐμὰ πάλιν αὖ ἐν αὐτῷ· ἀλλ' εἰ ἢ ὅτως ἔχοι τῇ φύσῃ, ἢ συνειληπτὸς ἐν ἅπασιν ὑπάρχων τῷ Θεῷ, ἢ πατρὶ δοκῶ διὰ τί εἶ) πῇ ὑμῖν οὐκ ἀληθὴς, ἢ νενόμισμαι τὴν θείων ὑμᾶς ἀποπλανᾶν παραδόμεν, λελύσθω τὸ ἔγκλημα, ῥήσατε τ' ἐντόπιοι· ἀκηκόατε παρὰ τοῦ πατρὸς ποιῆσαι, λελάληκεν ὑμῖν διὰ Μωσέως, πεφύσατε τὴν ἐντολὴν, ἀκηκόατε λέγοντος, ἀθῷον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. πῶς οὖν ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἢ τὸ τοῦ πατρὸς παραλύοντες ἐντολὴν; ἀλλὰ ἢ καθ' ἕτερον πάλιν ἐκδέξόμεθα τρόπον, ἢ ὑμεῖς οὖν ἃ ἀκηκόατε παρὰ τοῦ πατρὸς ποιῆτε· λελάληκε μὲν, φησὶ, διὰ τῶν προφητῶν ὑμῖν, ἀκούσατε, χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιὼν, κήρυσσε θύγατερ Ἰερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος ἢ σώζων, ἢ ὑπερύψωται ἕως πόλεων ὄρους ὑψηλοῦ ἐπαναζυγίου, ἀλλὰ ἢ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου πάλιν, ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιὼν, ὕψωσον τῇ ἰσχύι τὴν φωνὴν σου ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσαλήμ, ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑμῶν, ἰδοὺ κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, ἢ ὁ βραχίων αὐτοῦ μετὰ κυρίας· ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, ἢ τὸ ἔργον ἐνώπιον αὐτοῦ· ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ἢ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἀρνας, ἢ ἐν κόλποις ἐχούσας καθαρὰ ἐστὶ

repugnaturos, & dementiæ plena verba ructantes denuò dicturos: Non temerè, vt aïs, re ad eædem nonnulli poscunt: iustis de causis eò sunt inducti, Dei videlicet amore ac zelo, quem iure vituperare non possis: Tuus enim sermo capi nequit ab iis, quia Deo aduersatur: errorem ei contrarium nos edocens, & à via Legis nos abducis, atque ad tuam vnius transfers voluntatem ac sententiam. Hæc ludæis clanculum insusurrantibus, aut intra se cogitantibus occurrit denuo Dominus, cui nota erant eorum occulta consilia. Deus enim verus est, atque ideirco ait, *Ego qui vidi apud Patrem.* Contemplatus sum inquit, Patris mei naturam, sæpenumero ex meipso & in meipso eum qui me genuit conspicatus, & quæ in eo sunt voluntates speculatus. Vidi inquam per insitam mihi cognitionem, quorum operum amans sit, & hæc loquor ad vos, neque verò quicquam vobis dixisse comperiar, aut mandasse quod eius placitis repugnet. Ad illa vocare auditores studui, meis non exclusus, (in me enim sunt quæ illius, & mea rursus sunt in ipso) sed tametsi talis sim naturâ, & eiusdem in omnibus cum Deo ac Patre voluntatis, si videor vobis esse quidam non verax, & à diuinis institutis putor vos abducere, diluatur crimen, abiicite omnem suspicionem, quæ audistis à Patre facite. Locutus est vobis per Mosen, mandatum facite: audistis dicentem, *Innocentem & iustum non interficies*: quomodo igitur quæritis me interficere, & Patris mandatum violatis? Alio modo rursus accipiemus, *Et vos quæ audistis à Patre vestro facitis.* Locutus est, inquit, vobis per Prophetas: audistis, *Gaude vehementer filia Sion, prædica Hierusalem. Ecce Rex tuus venit tibi iustus, & saluans, & insidens super pullum asinæ filium subiugalis.* Sed & per vocem Esaiæ, *Super montem excelsum ascende, qui euangelizas Sion: exalta in virtute vocem tuam qui euangelisas Hierusalem: exaltate, nolite timere: Ecce Deus vester, ecce Dominus cum virtute venit, & brachium eius cum dominatione. Ecce merces eius cum eo, & opus coram eo: Sicut pastor pascet gregem suum, & brachio suo congregabit agnes, & prægnantes consolabitur.* morem igitur gerentes Patris mandatis,

Exod.23. 7.

Zach.9.9

Esai.40. 9.

καὶ ἐμπιθόμενοι τοίνυν ταῖς τοῦ πατρὸς ἐντολαῖς,

excipite nic iam prædictũ, & fide honorate iam vobis annuntiatum. Sinite vel Patris sermones locum habere in vobis. Sciendum verò, cum dicere Dei & Patris Legem esse, licet ab ipso pronunciatam per Angelos, non seipsum à Lege ferenda excludendo, sed singulari consilio Iudæorum opinionibus indulgendo, ita rem habere credentium. Sæpe enim increpabat eos quòd se non susciperent. Patris quippe nomen in medium cum adduceret,

A ἀλλὰ δίξασθε τ̃ πατρικὰ φωνούμενον. ἡμῖν σατε τ̃ πίστ̃ τ̃ κεκηρυγμένον. δότε καὶν τοῖς τ̃ πάτρ̃ς λόγοις ὃ χωρεῖν ἐν ὑμῖν. ἴσμεν δὲ ὅτι τ̃ Θεοῦ καὶ πατρὸς τ̃ νόμον εἶναι φησι, καίτοι λαληθέντα πρ̃ αὐτοῦ δι' ἀγγέλων, οὐχ ἑαυτὸν ἔξω τ̃ νομοθετ̃σαι ἄθεις, ἀλλὰ ταῖς Ἰουδαίων συγχωρῶν ὑπονοίαις ὕστως ἔχειν πεπιστευκότων, καὶ ὑ ἀφαιρεῖσθαι πρὸς τὴν ἀσέβειαν οἰκονομικῶς· ἐδικνύει γὰρ πολλάκις αὐτοῖς, ἐπεὶ οὐκ αὐτὸν ὑ πατρὸς δέχονται· ὃ γὰρ ὑ πατρὸς ὄνομα προφέρουσι εἰς μέσον,

B

v. 39. *Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est.*

Απεκρίθησαν αὐτῷ, καὶ εἶπαν, ὁ πατὴρ ἡμῶν Αβραάμ ἐστιν.

O multam insciriam, & durati obfirmatique ad incredulitatem animi ac nihil nisi rixas spectantis. Quippe Seruatore nostro Christo acquiescente, disertéque aiente, *Scio quia semen Abrahæ estis*, illi insistunt iisdem, ac velut aliquo contradicente, negantéque eos è semine Abrahæ esse secundum carnem, rursus aiunt, Pater noster Abraham est, & C multoties eadem iterare verba non erubescunt, ipsumque Batti ineptum multiloquium & linguæ pruritum exuperant. Sed forte nata est illis absurdissima quidem eius rei occasio, quæ qualis sit rursus dicendum est. Etenim cum diceret Dominus, Ego quæ vidi apud Patrem meum hæc loquor, per hoc Deum & Patrem significare non putabant, contra verò intelligere vel iustum Ioseph, vel alium quempiam eorum qui in terra degunt, vsque adeo contemptim de D eo sentiebant Sancta quippe virgo diuinum fœtum vtero gestauit nullo nuptiarum commercio, sed ex sancto Spiritu, sicut scriptum est. Quod cum Ioseph ordinatione diuina ita factum ignoraret, voluit occultè dimittere eam, vt refert Matthæus. Sedenim quod sancta Virgo ante nuptias prægnans fuisset Iudæi sciebant, nec tamen intelligebant id ex sancto Spiritu, verùm ab aliquo corruptam suspicabantur, vnde sinistras de Christo opiniones concipiebant, videlicet alterius patris esse filium, à quo E virgo corrupta fuisset, attributum verò eum duntaxat Ioseph quum alioqui spurius esset & illegitimus. Quare eo dicente, *Ego quæ vidi apud Patrem loquor*, nullam omnino de Deo suscipiebant cogitationem, rati innuere vnum aliquem patrem eorum qui

Ω πολλῆς ἀμαθείας, καὶ νοῦ κατεσκληκότες εἰς ἀπείθειαν, καὶ εἰς μόνην ὁρμῶντος φιλονεικίαν. συλλαμβάνοντος γὰρ τ̃ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ φάσκοντος σαφῶς, οἶδα ὅτι σπέρμα Αβραάμ ἐστε, τοῖς αὐτοῖς ὅπερ ἐνῆσαν, καὶ καθάπερ ἐνὸς ἀντιλέγοντος ἐπιμένουσιν, καὶ ἀπιστοῦντες, οὐκ αἰσχύνονται τὰ αὐτὰ πολλάκις λέγειν ὅτι πατὴρ ἡμῶν Αβραάμ ἐστιν, καὶ ἀφ' ἧς αὐτῶν πολλάκις ἰόντες λόγων οὐκ ἐρυθριῶσιν οἱ μηδὲ βάτταρ ἄκρα τοῦ σώματος χαρᾶς φθόγγοι δεῖν, μόνης δὲ τ̃ ἐκείνου γλωσσαλγίας ἅψασθαι ζηλωταί. ἀλλ' ἴσως γέγονέ τις αὐτοῖς ἀλογωτάτη τ̃ πράγματος ἀφορμή, καὶ ποία πάλιν ἐρευνητέον. ὃ γὰρ κυρίου λέγοντος, ἐγὼ ἃ ἑώρακα παρὰ τοῦ πατρὸς ταῦτα λαλῶ, τ̃ μὲν Θεὸν καὶ πατέρα δηλοῦντων σημαίνειν οὐχ ὑπελάμβανον, ἤγουν ἢ λέγειν αὐτὸν, ἢ τ̃ δίκαιον Ἰωσὴφ, ἢ ἕτερόν τινα τῶν ὅτι δ' ἐν γῆς μικρᾷ κομιδῇ πρὸς αὐτὴν κοινωνοῦντες, καὶ φρονοῦντες, καὶ διεσκεμμένοι. ἡ μὲν γὰρ ἁγία παρθένος ὃ θεῖον ἐκύησε βρέφος οὐχ ὁμιλήσασα γάμοις, ἀλλ' ἐκ πνεύματος ἁγίου, καθὰ γέγραπται. καὶ ἀγνοήσας μὲν ἡ οἰκονομίας τ̃ δόξαν ἐν δίκαιος ὁ μακάριος Ἰωσὴφ, ἐβουλήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν, καὶ τοῦ τ̃ Ματθαίου φησὶν. πλὴν οὐκ ἠγνοήθη παντελῶς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι πρὸ γάμου καὶ μίξεως ἐκύησε μὲν ἁγίου πνεύματος, ὡρμῶντο δὲ μᾶλλον ἐκ τοῦ διεφθάρθαι τὴν ἐκ θεοῦ εἶναι αὐτοῦ, ὅθεν οὐκ ὀρθὰς διαλήψεις εἶχον ὑπὲρ Χριστοῦ. ἑτέρωθι μὲν γὰρ αὐτὸν παῖδα γεγονῆσθαι ἐνόμιζον παῖδα δὲ τ̃ ἁγίου διεφθαρκότος πρ̃ γένον καὶ τ̃ ἐκείνων ὑποπτείας, ἐπιγεγράφθαι ὁ μόνον τοῦ Ἰωσὴφ υἱόν ὄντα, καὶ οὐχ υἱόν. ἀληθῶς λέγοντος πάντων, ἐγὼ ἃ ἑώρακα παρὰ τοῦ πατρὶ λαλῶ, σαφήνειαν μὲν ὅλως ἐδίδοντο περὶ Θεοῦ τ̃ ἔννοιαν, καθαπερεῖ μὴ

γῆς πατέρων, ⸌ μεγαυχεῖν ἀὐτοὺς ὑπαχθῆν τ ὑπὲρ τοῦ προγόνου φιλοτιμίας ἀπωτέρω, αἱματι ὢ τοῦ οἰκείου προσνέμειν τ ἑτέρῳ χρεωστουμένην τιμήν, ⸌ τ παλαιαρχείας τ ἀρχαιοπάτρου δόξαν ἀποτοπάζοντας, φιλοτιμότερόν τι ἢ δικαιότερον ἀπαιτιάζοντας λέγοντες, ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν. ἴσον γὰρ ὡς εἰ ⸌ ἔφασκον, κἂν σοφοῖς ἡμᾶς, ὦ ἔπος, πιθανοῖς λόγοις, κἂν θείοις ἐξαισίοις ἐπιδείκνυσθαι θαύμασι καὶ θεοῖς ὑπὲρ λόγον κατασκευάσῃς μεγαλουργίαις, οὐκ ἀποστήσεις τῆς ἀρχαίας καυχήματος, οὐκ ὑπαχθησόμεθα τῷ ἡμῶν ἀρχηγέτην πατέρα τὸν σὸν, ἑτέρῳ τ τοιούτῳ οὐκ ἀναθησόμεθα δόξαν, ἀλλ' οὐδὲ νέους ἡμαρτήκας τ ἀρχαιοτέρων ἀλλαλλάξόμεθα. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς πίστεως μακρὰν τοιούτοις ἀμαθίαις ἐπιπεπτῶκεν Ἰουδαίους, ὅπου ⸌ ψιλὸν ἀπαρχὴν αὐτὸν ἀπελάμβανον αὐθέντην, καὶ τῆς τέκτονος ἀπεκάλουν υἱὸν πολυτρόπως ἐξουτελίζοντες, καὶ οὐ παῖδα μισθοῦ καταστήσαντες τὸν ἀπόντων βασιλέα καὶ κύριον. ἐπὶ γὰρ, ⸌ ὡς ἡ ἀγία περιήνεγκε διετέθησαν οὐκ ὀρθῶς, ὡς ἀπὸ τοῦ καταφθαρμένης, ἀφ' ἧς ἐφεξῆς ⸌ φωνῆς δηλαδὴ εἰσόμεθα.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν· νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησε.

Διὰ παντὸς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἔστου τι ⸌ λόγου ὃ τὴν Ἰουδαίων ἡμερότητα ἱκανῶς ἡμᾶς ἐπισκιασμένως αὐτοῖς προσλαλεῖ Χριστὸς, ἡ γυμνὸν προσάγων τ ἔλεγχον, ἀλλ' ἠπίῳ μᾶλλον λόγῳ κεκραμένον, ὑφειμένως δέπως, καὶ ποικίλως αὐτῶν κατατερπτεύων τ θυμόν. ὅπῃ γ' οὖν λίαν ἀνοπαίνοντας βλέπει, ⸌ σωτηρίας τὴν εἰρημένων οὐδὲν, ἐλεύθερον ἤδη καταπετάσματος, ⸌ γυμνὸν ἁπάσης προσωλῆς ποιήσας τ λόγον. ἔδει γὰρ ἔδει, φησὶν, εἰ ὃ τὸ τέκνους Ἀβραὰμ καταπάσθαι, ἁμοῦ τῇ τοῦ αὐτοπάτορ πεπιστεύκατε, τοῖς ἐκείνου κατυδάζειν ἀπομιμεῖσθαι ἔργοις· ἔδει τὸν προγόνου τ ἀξιέραστον ἰχνηλατεῖν ἀρετὴν, ἔδει προῒς ὑμῖν τ θυπτίθεσθαι ζηλωτῶν, ⸌ ἀγαπᾶν. ἤκουσε τοῦ Θεοῦ λέγοντος, ἔξελθε ἐκ τ γῆς σου, ⸌ ἐκ τ συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τ γῆν, ἣν σοι δείξω. καὶ μνησθεὶς οὐδὲν πρὶ τ τῶ χρηματισθέντων ἐκπλήρωσιν, ἀπῆρε χρῆμα μᾶλλον τ ἀνεγκύσης ἐξεώθη, τ ὃ ἀλλοτρίαν οὐκ εἰδὼς καταλαμβάνεται τ προσέξαντος θεί-

A in terra sunt, & velle eos à sui progenitoris iactantia abducere, & suo sanguini debitum alteri honorem adscribere, adeóque originis suæ vetustissimam gloriam reputantes, ambitiosiùs & acriùs occurrunt, dicentes, *Pater noster Abraham est*, perinde ac si dicerent, licet nos sapientibus sermonibus impleas, licet stupendis miraculis vndique circumsones, & operum incredibili magnificentia, non abduces tamen nos ab antiqua gloriatione, non patiemur ascribi B nobis generis authorem patrem tuum, neque talem gloriam alteri concedemus, antiquiorem stirpis principem iuniore commutantes. Nec mirum est Iudæos in tantam insciti am delabi; cum & nudum ipsum hominem esse putarent, & filium fabri eum nuncuparent, multis modis eleuantes, & nullo numero omnium Regem ac Dominum habentes. Quòd autem de sancta virgine non rectè sentirent, quasi C nempe ab aliquo corrupta esset, ex sequentibus clarè admodum agnoscemus.

Dicit eis IESVS, *Si filij Abrahæ essis, opera Abrahæ facite: Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.* D

Omni modo & ratione, vt simpliciter dicam, Iudæorum mitigans ferociam, obscurè & adumbratè Christus eos alloquitur, nudam reprehensionem non afferens, sed blando sermone temperatam, sensimque quodammodo ac variè iram eorum permulcens. Sed postquam insanire prorsus eos videt, nihilq; eorum quę dicũtur percipere, retecto velamine, omnique amictu, demum eos alloquitur. E Deceret enim, inquit, si inter Abrahæ filios ascribi summi honoris loco ducitis, illius mores imitari: deceret progenitoris vestri sectari vestigia virtutum: deceret eius obsequium æmulari. Ille Deum dicentem audiit: egredere de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi, nec in perficiendis Dei iussis cunctatus, statim è patria sua discessit, cumque ter- *Gen. 12.* ram alienam ignoraret eam capessit, Dei bonitate & misericordia con-

fisus. Iam verò cum ipsam vitæ metam attigisset, ac centesimum circiter annum ageret, audiit fore sibi semen, nihilque dubitans illicò loquenti credidit, nequaquam attendens carnis infirmitati, sed Dei prædicentis potestatem apud se reputans. Iussus est in sacrificium offerre Deo dilectum, & naturalem affectum statim expugnauit, iuuenis amorem diuino mandato postposuit. Omnia verò in vobis contraria ego reperio. interficiendum enim me quæritis, inquit, quia quæ Dei sunt vobis sum locutus. hoc Abraham non fecit, nec enim incredulitate sua loquentem contumeliosè habuit, nihil in eum molitus est qui molestiam afferebat. Quomodo ergo filij Abrahæ estis, qui quantum moribus distatis, tantum ab eius erga Deum pietate estis alieni. Obserua porro quo ordine & quàm appositè sermocinetur Christus: non enim dixit in his se audisse veritatem à Patre, sed à Deo, quoniam Iudæi ob immanem suam stultitiam in falsas de eo suspiciones abibant rati patrem quendam vnum è mortalibus eum dicere, verùm percommodè de morte sermones faciens hominem seipsum nuncupat vbique sibi vt secundum naturam Deo immunitatem corruptionis asserens, cæterum suiipsius templum à se non excludens, sed tanquam vnus existens filius, etiam cum homo factus est. Veritatem tamen se locutum dicit. non enim sermo Dei docet pietatem exercere in typis & figuris, sed cultum spiritalem ac verum amplecti suadet. Cum verò dicit illud, *Audini à Patre*, nequaquam scandalizari oportet. Quandoquidem enim hominem se profitetur, conuenienter homini & hoc dicit. Vt enim tanquam homo mori dicitur, dicatur etiam audire tanquam homo. Rationi autem consentaneum est, cum insitam quam habet voluntatem Patris sui notitiam tanquam in audiendo ponat, Ipsa quippe sacra Scriptura ita loqui Deo solet. siquidem cum dicit, *& audiuit Dominus*, non vtique illi propriam & distinctam audiendi facultatem affingemus, qualis est in nobis. Est enim simplex natura, & compositionis expers natura diuina: sed potius sumemus pro auditione cognitionem, & pro cognitione auditionē, nihil verò cōpositū est in simplici, vt diximus. Tertiā porrò expositionē adiūgemus, à proposito nequaquam deerrātes. Dixit alicubi de Christo Deus

A ἁμαρτίας φέρει. ὅτι νύσσῃ δὲ ὡς ἀπ' αὐτῆς γενεᾶς τὸ βίῳ, & ἑκατοστόν που τρίβων ἐνιαυτὸν, ἤκουσεν ὅτι ἔσται σοι σπέρμα· καὶ κατ' ὀλίγον ἐνδιάσας, θερμῷ ἐδίδου τῷ λαλοῦντι τὴ πίστιν, & τῇ τῆς ἐλπίδος ἀθετείᾳ τῷ ἀσθενοῦς ἐνεκόπτετο· ἀλλὰ τὸ τῷ χρηματίσαντος ἐννοήσας ἰσχύι. ἤκουσεν εἰς θυσίαν ἀναφέρειν τῷ Θεῷ τὸ ἀγαπητόν, καὶ τὸ τῆς φύσεως δεσμὸς κατηγωνίζετο πόθων, δεύτερον ἐποιεῖτο τὴ θείας ἐντολῆς τὸ ὅτι τῷ νεανίσκῳ φιλοσοφίαν. πρὸς γὰρ τοῦτο ἐν ὑμῖν δι' ἐμοῦ τὸ ἕκαστον ἀποκτεῖναι ζητεῖτε, φησὶν, ὅτι λελάληκα ὑμῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· B τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν. & γὰρ ἐξύβρισεν ἀπιστίας τὸ λαλήσαντα πρὸς αὐτὸν, οὐκ ἐζήτησέ τι δράσαι τὸ λυποῦντα αὐτόν. πῶς οὖν ἐστὲ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἐκεῖ, τοσοῦτον τὸ ἐκείνου φιλοθεΐας ἀποφοιτήσαντες, ὅσον δι' ἔργων δήπου μιαφονεᾶ; ἐπιτηρεῖ γὰρ ὅπως οἰκονομεῖ τὸ λόγον· & γὰρ εἴρηκεν ἐν τούτοις ἀκούσας τὸ ἀληθείαν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ σαφῶς, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, οὐκ τὸ ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀμέτρου μωρίας κατεσύρητο πως ἐπ' αὐτῷ πρὸς ἐνοίας οὐκ ἀνθρώπου, πατέρα τινὰ τὸ ἐπὶ τὸ γῆς οἰόμενοι λέγειν αὐτὸν, δι' ἣν λίαν C ἐκεῖ ἐπὶ τῷ πεπλανημένῳ ποιούμενος λόγους, ἄνθρωπον ἑαυτὸν ὀνομάζει, πανταχοῦ μὲν ἑαυτῷ φυλάττων ὃ ἀληθεύειν ὡς Θεῷ κτίσει, πλεῖν & δηλοῦσας ἑαυτῷ τὸ ἴδιον ναόν, ἀλλ' ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀρχῆς υἱὸς, καὶ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος. ἀληθῆ γὰρ μὲν καλῶν φησίν. & γὰρ ἐν τύποις ἔτι & σημάσι τὸ διδάσκειν ἐπετηδεύομεν ἡμᾶς ὁ τῆς σωτῆρος διδασκάλος, ἀλλὰ τὸ ἐν πνεύματι & ἀληθείᾳ λατρείαν ἀναπέμπειν ἀγαπᾶν. ὅταν γὰρ λέγῃ ὃ, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς, σκανδαλιζέσθω ἡδέως. D ὅπερ γὰρ ἑαυτὸν ἄνθρωπον εἶναι φησι, ἀνθρωποπρεπῶς & τοῦτο λαλεῖ. ὡς γὰρ ἀποθνήσκειν ὡς ἄνθρωπος λέγεται, λεγέσθω καὶ ἀκούειν ὡς ἄνθρωπος. εἰκὸς δὲ ὅτι τὸ ἔμφυτον γνῶσιν, ἵνα ἔχῃ πρὸς τὸ πλήρωμα τῆς ἰδίας ἀνθρωπότητος, ὡς ἐν τῷ ἀκούσαι πίθησιν, ὅταν γὰρ ἀκούσαι ἔθος, καὶ αὐτὴ λέγηται πολλαχοῦ τῇ προπατόρων γραφῇ πρὸς Θεοῦ· ὅταν γὰρ εἴπῃ καὶ ἤκουσε κύριος, οὐχὶ δὴ πάντως ἰδικῶν, καὶ E ἀφωρισμένῳ τινὶ ἀκουστικῷ αὐτῷ προσῆσθαι ἄνθρωπον, καθάπερ οἷον ἔστιν ἐν ἡμῖν. ἁπλῆ γὰρ ὄντι ἡ θεία φύσις, καὶ σύνθεσιν ἀπάσης ἀπηλλαγμένη· παραδεξόμεθα δὲ μᾶλλον ὡς ἀκοὴν τινὰ γνῶσιν, & τὸ γνῶσιν ὡς ἀκοήν. σαφέστατον δὲ τοῦτο ἐν ἁπλῷ, καθάπερ εἰρήκαμεν. τέταρτον δὲ τούτοις ἐποισόμεθα λόγον, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ πάντως ἰόντες σχοπου. ἔφη που πρὸς Χριστοῦ πρὸς Μωσέα τὸν ἱερω-

ζαπον ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ὅτι προφήτην ἀναστήσω A
αὐτοῖς· δῆλον δὲ ὅτι τοῖς ἐξ Ισραὴλ· ἐκ τῶν ἀδελ-
φῶν αὐτῶν ὡσπερ σὲ, ἔφησε, δώσω τοῖς λόγους μου εἰς τὸ
στόμα αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς πάντα ὅσα ἂν ἐντεί-
λωμαι αὐτῷ. Διὰ ταύτην οἶμαι τὴν αἰτίαν
ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς Χριστὸς ἀκηκοέναι φησὶ πα-
ρὰ τοῦ πατρὸς τὴν ἀλήθειαν, ταύτην τε λαλήσαν-
τα τοῖς Ιουδαίοις ὁμοῦ, καὶ αὐτοῖς μαχομένοις ἐλέγχων
αὐτοὺς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ ἑαυτὸν ἐναργῶς
ἐκφαίνοντα δείκνυσι, ὃν ἐπηγγείλατο αὐτοῖς ὁ νομοθέτης B
προφήτην ἀναστήσειν.

Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν.

Prophetam ſuſcitabo eis (Iſraelitis videlicet*) ex fratribus eorum ſicut te, & ponam* Deu.18. *ſermones meos in os eius, & loquetur eis* 18. *iuxta omnia quæcunque mandauero ei.* Propter hanc, opinor, cauſam Dominus noſter IESVS CHRISTVS ſe à Patre veritatem audiuiſſe ait, eamque Iudæis dicendo aperuiſſe, ſimul redarguens eos tanquam Deo ipſi ac Patri pugnantes, ſeque reipſa cum eſſe perſpicuè demonſtrans, quem Legis auctor ſuſcitaturum iis promiſerat.

v. 41. *Vos facitis opera Patris veſtri.*

Ἐξετιθέμενος τοίνυν ἀποδείξας τοῦ προγόνου τοὺς
Ιουδαίους, καὶ πολὺ τὸ ἐκείνου φιλοθείας ἐξῳκισμέ-
νους, ἀπογυμνοῖ μὲν εἰκότως τῆς εἰκαίας σαρκικοῦ
καυχήματος· ὃ δὲ μὴ χρεὼν αὖ λοιπὸν ἐν τοῖς ἐκεί-
νου κατατάττεσθαι τέκνοις διαῤῥήδην εἰπὼν, ἑτέρῳ
τινὶ κατ' αὐτοὺς προσνέμει πατρὶ, καὶ τὸ ἔργον ὁ-
μοιότητα δεσμὸν ὥσπερ τινὰ συγγενείας ὑφίσατο, C
τοὺς μὲν ἀγαθοὺς τὸ ἔξιον ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς συνδεῖσθαι
πρέπει διδάσκων, τοὺς δὲ μιμεῖν τοῦ Παύλου συμ-
βιοτεύοντας ζῆλον τοὺς ὅτι τοῖς ἴσοις κατεγνωσμέ-
νους ἐν τάξει ποιεῖσθαι πατέρων ἀκόλουθον εἶναι δεῖ
ζημιοῦσθαι. ὅταν γὰρ ζῆλον τοῖς ἄριστα βιοῦν ἐλομέ-
νοις, καὶ ἁγίοις ἤδη διὰ τοῦτο κεχρηματικέναι,
ἀκινδύνως ἔξεστι πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν, ἐπειδὰν
αὐτὸν καὶ ὃς ἐγγενῶν αὐθενταῖς ἀπομιμεῖσθαι
σπουδάζοισιν, ὅτου καὶ τοῖς πονηροῖς δικαίως αὖ ἐπι- D
γεγράφοιτο γνήσιον ὁ πονηρὸς, ἐπειδὰν αὐτοῦ καὶ τῆς
πονηρίας καὶ τὸ δυστροπίας ἐν ἤθεσι τοῖς ἰδίοις διανα-
πλάττοιτο τὴν εἰκόνα. πατὴρ γὰρ ὁ πάντως ὁ ἐξ αὐ-
τοῦ γεννήσας τοιοῦτον μᾶλλον τοῦδε τῇ γεγραφῇ,
ἀλλὰ καὶ ὁ τοῖς ἰδίοις ἤθεσι συμμόρφους ἔχων τινάς,
ὧν καὶ εἶναι λέγεται διὰ τοῦτο πατήρ. ὅτου καὶ ὁ θεσπέ-
σιος Παῦλος ἐπιστέλλει τοιούτοις τισίν· ἐν γὰρ Χριστῷ 1.Cor.4.
Ιησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. ὥσ-
περ οὖν καθάπερ ἐλέγομεν, καὶ Θεῷ, καὶ τοῖς ἁγίοις
πατράσι συμμορφοί τινες ἀποτελοῦνται διὰ τὸ τοῖς E
τρόποις ὁμοιότητος καὶ ἁγιασμοῦ· οὕτω δὲ τῷ διαβόλῳ, δὲ τοῖς κατ' αὐτὸν ὁμοήθεσι, δὲ ὁμοιούμενοι
ἀποτελοῦνταί τινες ἐξ ἰδίας τοῦτο πάσχοντες μο-
χθηρίας. Οὕτω μὲν ἁγίοις πατέρες οἱ ἅγιοι, πο-
νηροῖς δὲ αὖ πάλιν οἱ πονηροὶ . . . . . παρε-
πανθίσαται. καὶ οἱ μὲν τὴν θείαν μορφὴν ὅσον ἦκεν
εἰπεῖν ἐν ἁγιασμῷ ταῖς ἑαυτῶν ἀναματτόμενοι
ψυχαῖς καὶ τὸ οἰκείοις θοῖς παρέπουσαν ἔχοντες πρ-
ῥησιν, εἰκότως ἐροῦσι, πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρα-

Poſtquam oſtendit Iudæos diuerſis à progenitore ſuo moribus, & ab eius pietate in Deum longè alienos, vanam illam carnis gloriationem eis iure detrahit, cumque apertè dixerit inter eius filios collocari non debere, alteri eos patri aſcribit, & ſimilitudinem operum propinquitatis vinculum veluti quoddam ſtatuit, docens bonos bonis coniungi, improbos verò iis qui ſimilibus moribus obſtricti fuerint loco patrum eſſe oportere ſtatuens. Quemadmodum enim quibus optimè viuendi cupiditas inceſſerit, ac iam proinde ſancti nuncupati fuerint, licebit iis citra periculum Deum vocare Patrem, quandoquidem cum quantum fert humanitas imitari ſtudent, ſic improbis iure merito pater aſſignabitur ille MALVS, quoniam in ſuis moribus improbitatis eius & peruerſitatis exprimunt imaginem. Pater enim in Scriptura diuina non tantum intelligitur is qui ex ſeipſo genuit, ſed & qui ſibi pares moribus aliquos habet, quorum idcirco dicitur eſſe pater. Ita diuinus ille Paulus ad quoſdam ſcribit: *in Chriſto enim* IESV *per Euangelium ego vos genui.* Quemadmodum ergo, vt antea diximus, Deo ſanctiſque patribus conformes quidam redduntur per morum ſimilitudinem atque ſanctitatem, ſic & Diabolo & eius ſociis ſimiles quidam redduntur, ex improbitate ſua id habentes. Igitur ſanctis quidem ſancti ſunt patres, improbis verò improbi cumprimis conueniunt. Et illi quidem diuinam formam ſuis animis quod licet exprimentes, & legitimis filiis dignam libertatem vſurpantes iure merito dicent, *Pater noſter qui es in*

calis:

cælis: Mali verò simili sibi patri adscribentur, ill æqualem quodammodo nequitiam morum similitudine geniti. Patrem itaque Iudæis alium esse à sancto Abraham Christus statuit: quis autem ille sit, nondum apertè ait.

A νοῖς· φαῦλοι δὲ πάλιν τῷ κατ' αὐδεὶς ἀναπείσονται πατρὶ, ὁμοηθέντες ὥσπερ τὸ εἰς αὐτὸν ὁμοιώσεως εἰς τὴν ἴσην μοχθηρίαν αὐτῶν. πατέρα τοιγαροῦν Ἰουδαίοις ἕτερον παρὰ τὸν ἅγιον Ἀβραὰμ οὐκέτι τὸν ὀνομάζει Χριστὸς, τίς δὲ οὗτός ποτε λέγει Σωφονίας.

Dixerunt itaque ei, Nos ex fornicatione non sumus nati: vnum patrem habemus Deum.

Εἶπον οὖν αὐτῷ, ἐκ πορνείας ἡμεῖς οὐ γεγεννήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν.

Antea dixi acerbis & impiis de Seruatore Christo suspicionibus laborasse Iudæos ad quiduis audendum præcipites. B Existimabant enim corruptam quidem esse sanctam Virginem, Domini inquam matrem, & invtero habere deprehensam non ex sancto Spiritu aut virtute superna, sed à quodam forte homine corruptam. Increduli quippe cum essent, ac imperiti prorsus, Propheticorum scriptorum nullam plane rationem ducebant, quamuis palam & apertè audirent, *Ecce virgo in vtero habebit, & pariet Filium*, & ad solam respicientes carnem ac naturæ humanæ ordinem sequẽtes, hanc autem C mirabilium effectricem naturam non spectantes existimabant mulierem non posse aliter vtero concipere quàm hominis operâ & coitu. Hac suspicione laborantes miseri, calumniari audebant illam per Spiritum diuinæ & admirabilis prolis generationem. Quoniam autem à cognatione Abrahæ eos excludit, & alteri adiudicat patri, vehementer excandescunt, & iram effrenatè despumantes, cum conuitio dicunt, *Nos ex fornicatione non sumus nati: vnum patrem habemus* D *Deum*. Talc quid enimobscurè promunt: Duos quidem patres ipse habes, qui neque ex ingenuis & legitimis natus es nuptiis, nos verò vnum patrem habemus Deum. Verùm operæpretium est rursus singularem eorum stultitiam hic attendere. qui cum propter summam nequitiam & improbitatem nequidem in filiis Abrahæ computentur apud iustum iudicem, eò væsaniæ feruntur, vt sibi etiam Deum patrem arrogent, forte propter illud quod est in libris Mosaicis, *Filius* E *meus primogenitus Israel*. hoc verò per vocem Esaiæ dictum apud se non perpendunt, *væ filij desertores, hæc dicit Dominus*. At quæri meritò possit, quid causæ sit cur Iudæi in præsens non amplius dicant, Pater noster est Abraham, vel vnum patrem habemus Abraham, verùm statim ad vnum Deum confugiant. Respõdemus tale aliquid apud se cogitasse.

Φθάσας ἤδη πρόσθεν εἰπὼν τὴν πικρὰς καὶ αἰσίους ὅτι τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ὑφ' ὑποψίας ἐκόσμουν οἱ πρὸς τὰ βλαβερὰ τολμηταὶ Ἰουδαῖοι δικέλως. ἔφασκον γὰρ διεφθάρθαι μὲν τὴν ἁγίαν παρθένον τὴν τοῦ κυρίου μητέρα φημὶ, ἔχουσι δ' ἀλλοθί πως καὶ παρὰ τοῦ τυχόντος τὸ ὑπὸ τὴν γῆς. ἀπειθεῖς γὰρ ὄντες, καὶ ἀσυνέτοι πρωτοπαθῶς, λόγον οὐδένα τῶν προφητικῶν ἐποιοῦντο γραμμάτων, καίτοι διαῤῥήδην ἀκούοντες, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν, εἰς μόνην ὁρῶντες τὴν σάρκα, καὶ τὰς καθ' ἡμᾶς ἀκολουθίας ἑπόμενοι, πλὴν οὐ τὸν λόγον ἐργάτιν οὐκ ἐννοήσαντες φύσιν, ὑπὲρ ἣν ἴσμεν μόνῃ θεῷ, ἅπερ δὲ δοκοῦσιν ἱππόλαται μὴ ἕτερος δύνασθαι γυναῖκα κυοφορῆσαι νομίζοντες, εἰ μὴ ἐκ συνόδου τοῦ πρὸς ἄνδρα καὶ μίξεως· τοιαύτην νοσοῦντες τὴν ὑπόνοιαν οἱ δείλαιοι, συκοφαντεῖν ἀπετόλμων τὸ ἁγίου πνεύματος γέννησιν θείαν τε καὶ οὐκ ἀνθρωπίνου γεννήματος. ὅθεν δὴ τοῦ πρὸς Ἀβραὰμ αὐδεὶς συγγενείας ἐξ αἱμάτων ἕτερῳ προσγενέσθαι δὲ πατρὶ, χαλεπαίνουσι σφόδρα, καὶ τὴν ἐπ' οὐδενὶ αὐδεῖς ὀργὴν ἀχαλίνως ἐπαφείζοντες, βλασφημοδρημόνως λέγουσιν, ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. τοιοῦτόν τι γάρ φασιν αἰνιγματωδῶς· δύο μὲν πατέρας ἔχεις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ἀνδρῶν ἐγεννήθης γάμων, ἡμεῖς δὲ ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. ἀλλ' ὁρᾶτε ὡς πάλιν, καὶ βλασκεπτέον ὡς Σωφονίᾳ ὅσῳ καὶ τούτῳ νοσοῦσι μωρίαν. οἱ γὰρ βλάβην τὸ αὐδεῖς φαυλότητά τε καὶ μοχθηρίαν οὐδὲ ἐν τέκνοις Ἀβραὰμ τεθεμένοι πατέρα τὸν δικαίως κεῖθι, πόθεν τοσοῦτον ἀπονηξίας οἴχονται μέγεθος, ὡς καὶ Θεὸν αὐτοῖς ὑπονοεῖν πατέρα, παρὰ τοῦ βλάβην τὸ εἰρημένον ἐν βίβλοις Μωσαϊκαῖς· υἱὸς πρωτότοκός μου Ισραὴλ, τὸ δὲ βλάβην τὸ Ησαΐου φωνῆς εἰς νοῦν οὐ δεχόμενοι, ὦαὶ, τέκνα ἀπεστραμμένα, τάδε λέγει κύριος. ζητήσαι δ' ἂν τις εἰκότως, τί ὁ πεπεικὼς ὑπὸ τῶν παρόντων τοὺς Ἰουδαίους οὐκέτι λέγειν ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν, ἢ ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, ἀλλ' εὐθὺς ὑπὸ τὸν ἕνα Θεὸν ἡμᾶς ἀναφέρειν. καί μοι δοκοῦσι τοιοῦτόν τι διεσκέφθαι καθ' ἑαυτούς.

ὅπερ γὰρ ὑπονοηθέντες τῇ λοιδορίᾳ τὸ κύριον ὡς νενοθευμένης πρὸ γάμου τῆς μητρὸς, δύο πατέρας ἐπιγράφον αὐτῷ, αἰσχρῶς συνερχὸν ὥσπερ ἵνα τὸ ἐπὶ τούτῳ κακονοίας τὸ τῆς ἑνὸς κλῆσιν ἐζήτουν μαθεῖν. δι' ὧν γὰρ αὐτοὺς ἕνα πατέρα τὸν Θεὸν ἔχειν διισχυρίζονται, δι' αὐτῶν αὖπαλι δύο τῷ κυρίῳ πλαγίως ἐπονειδίζοισιν ἀντιπαρεισάγοντες ὥσπερ τὸ ἕνα δυσίν. σκοπεῖσθω γὰρ ὅτι λέγοντες ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, πάντως ἂν ἠρνήσαντο τοὺς ἑτέρους, Ἰσαὰκ δὴ λέγω, καὶ Ἰακὼβ, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου δυοκαίδεκα, εἴπερ εἰ ἤρεσεν, ἐδόκουν ἤδη καθ' ἑαυτῶν ὁπλίζεσθαι, μάχεσθαί τε τῷ ἰδίῳ θελήματι καὶ καυχήματι, τὴν πατέρων εὐγένειαν τὸν Ἰσραὴλ ἀλλοτριοῦντες, συντρέχοντες δηλαδὴ τούτου λοιπὸν ταῖς τοῦ κυρίου φωναῖς. βλάβος τοίνυν ἐκτρέχοντες τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῖς διαφύεσθαι δοκοῦν, σκέπτονται λέγοντες ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, ἐπιγράφοντες μᾶλλον ἑαυτοῖς ἕνα πατέρα τὸν Θεὸν, ταῖς εἰς λοιδορίας σφοδρωτάταις ἡδοναῖς καταθελγόμενοι μόναις, ἵνα καὶ μείζοσι τοῖς τῶν αἰσχρῶν αἰτίαις, δυσεβείας μὲν ἁπάσης ὄντες ἐργάται, τὸν παῖδες δὲ τάξει λαβεῖν θαρσήσαντες τὸν ἁπάσης δυσεβείας ἐχθρόν.

A Nimirum cum singulari contumelia Dominum incesserent tãquam corrupta ante nuptias matre, duos patres adscriberent, vt malignæ suæ suspicioni opitularentur vnum dicebant. Nam per quæ se vnum Patrem Deum habere contendunt, per hæc eadem duos patres obliquè Domino exprobrant, opponentes velut vnum duobus. Sic enim cogitabant, cum dicerent, vnum patrem habemus Abraham, se omnino B negare alios, nimirum Isaac & Iacob, & duodecim qui ex illis erant: quod si facerent, videbantur iam in seipsos armari, & cum propria voluntate & gloria pugnare, & ita Israelitas à patrum nobilitate alienos ostendere, & per hoc Domini vocibus consentire. Quare vt noxam inde futuram declinent, non amplius dicunt, vnum patrem habemus Abraham, sed potius sibi vnum patrem Deum ascribunt, solo conuiciandi studio pellecti, vt in maiorem culpam in- C cidant, qui cum impietatis omnis essent artifices, patris loco sumere audent omnis impietatis hostem.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, εἰ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμὲ, ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἥκω.

v. 42. *Dixit ergo eis* IESVS, *Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me: ego enim ex Deo processi & veni:*

Οὐκ ἀμαρτὴ δὴ διὰ τούτων ὁ κύριος τὸ ἀξιοῦσθαι καὶ τοὺς ἁγίους καταλέγεσθαι Θεοῦ, δηκνὺς ἧττον μᾶλλον πᾶσιν ἂν πρέπει τὸ καύχημα, καὶ ὅτι μᾶλλον ἁγίοις ἐνυπάρχον ὑπερηφανίᾳ. διελέγχει δὲ μᾶλλον ἀφεστῶτα τὴν ὑδρισὴν Ἰουδαῖον. εἷς μὲν γὰρ, καὶ ἀληθὴς ἐγὼ πέφυκα κατὰ φύσιν υἱὸς ἐκ Θεοῦ δὲ δηλονότι παῖδες· πεφήνατε δ' πάντες ὡς ταῖς ἐμαῖς μορφώμενοι, καὶ εἰς τὴν ἐμὴν ἀναβλέποντες δόξαν. αἱ γὰρ εἰκόνες ἀεὶ ταῖς τῶν ἀρχετύπων· πῶς οὖν ὅλως δυνατὸν φησὶν ἀριθμεῖσθαι τοῖς τέκνοις Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα, καὶ ταῖς τὴν ἰδίαν μεταπλάττοντα μόρφωσιν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν φασὶν, οὐχ ὅπως οὐκ ἀγαπᾶν ἐπιστάμενοι, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀτιμάζοντες, οὐ καθ' ἕνα τρόπον, ἀλλὰ καὶ πολλούς· καὶ οἱ τὴν χαρακτῆρα μὴ δυσκόλως τοῦ Θεοῦ καὶ παῖδες, πῶς ἂν ὅλως μορφωθεῖεν εἰς ταῖς αὐτὸν; ἄλλως τε καὶ οὐ πᾶς τυχόντως ἂν εἰς κλήσεως ἀξίας, φησὶ πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν, ἀλλ' οἷς αὐτῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἀναστράφοιτο τὸ κάλλος, ἐκείνοις οἶμαι, καὶ οὐχ ἑτέροις ἁρμόσει. ἐγὼ τὰ κάλλιστα συμβουλεύων ἐξ ὑψηλοῦ παύσασθαι γένοντα, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ μόρφωσιν καλεῖν ὑμᾶς ὁ ἐμὸς διδάσκαλος λόγος.

D Non negat his verbis Dominus licere quibusdam etiam inter Dei filios collocari, sed ostendit potiùs quibusnã ea gloria competat, & in sanctis id maximè reperiri, quinimo contumeliosos Iudæos insanire arguit. Vnus enim ac verus ego secundum naturam sum Filius, inquit, ex Deo patre nimirum: omnes ad mei similitudinẽ adoptati & in gloriam meã ascíti, imagines quippe archetypis sunt similes. Quomodo igitur inquit, posse numerari inter filios Dei dicitis, qui non tantum amare detrectãt Filium ex Deo genitum, E qui credẽtes in ipsum in suã ipsius formã transfert, sed & cõtumeliosè habent non vno modo sed pluribus? At qui Dei ac Patris characterẽ non suspiciunt, quomodo conformabuntur ad ipsum? Cęteroquin, non licebit quibusuis, inquit, citra reprehensionẽ Deũ vocare patrẽ, sed in quibus pietatis erga eũ decus lucet, his, opinor, ac nõ aliis cõpetet. Ego pręclara cõsulturus cęlitùs aduenì, & ad dei formã exprimẽdã sermonib⁹ meis vocare vos cõperior

Sed si vobis curæ esset Deum habere patrem, omnino me diligeretis, istius viæ ducem ac magistrum, similitudinis cum vno veróq; Filio vobis ansam præbentẽ, qui conformes sibi ipsi reddit eos qui per Spiritum sanctum eum suspiciunt. Qui autem familiaritate & propinquitate cum Deo, inquit, gloriatur, quomodo non diligeret eum qui est à Deo? Quomodo enim, amabo te, arborem colet is qui fructum eius execratur? *Aut ergo*, inquit, *facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum.* Quare si nobilis est arbor, id est Deus ac Pater, eiusque splendorem vestris capitibus conciliare vultis, quidni fructum qui ex eò procedit istiusmodi esse credentes, vnà quoque diligitis? Simul ergo acerbam hic locus Iudæorum continet reprehensionem. Eos enim ostendit esse mendaces, cum Patrem vocare Deum non vereantur qui ab eorum virtute quibus id competit longè distant, propterea quod eum non diligant qui ex Deo est secundum naturam: simulque vtiliter ineffabilis generationis mentionem iniicit vt vel ex hoc rursus impietatis rei sint, qui impium & spurium ipsum nuncupant. Cum ergo dicit, *Ego ex Deo processi*; ineffabilem & principij expertem suam ex Patre natiuitatem significat. Cum autem addit, *veni*, suum in hunc mundum cum carne aduentum denotat. Neque verò tum primùm ex Deo ac Patre Verbum effulsisse ait, cum homo factus est, (hoc enim hæretici quidam somniarunt) sed piè potius dictum illud accipiendum venit. non enim ex eo quod has dictiones, *processi*, & *veni* coniunxit, æquale erit natiuitati carnis Verbum ex Patre, sed suum cuique tribuemus. Primùm quidem Verbi generationem illam ex Deo, principij expertem ac supra mentem hominis esse credentes: Idcirco enim præposita est in his verbis, *Ego ex Deo processi*: altera verò secundum carnem his verbis designatur: *Neque enim à meipso veni, sed ille me misit.* Incarnatus sum sicuti vos, id est homo factus sum, & Dei ac Patris placito in hunc mundum veni, prompturus vobis quæ à Deo sunt, & nescientibus eius voluntatem declaraturus: Sed non dilexistis, inquit, eum qui diuina voluntate vobis Seruator & dux est constitutus. Quomodo ergo iam filij Dei nuncupabimini,

ἀλλ' εἰ γὰρ ἐμοῦ ὄντως ὑμῖν ἐν σπουδῇ ἦν πόθῳ ὃ ἔχω πατέρα τὸν Θεόν, πάντως ὅτι ἐμὲ ἠγαπήσατε ἄν, τὸν τοιαύτης ὁδοῦ καὶ καθηγητὴν, καὶ διδάσκαλον, τὸν διδόντα τοῖς τέκνα καὶ δηλῶσαι μόνον ὁμοιότητος τῆς ἀφορμὰς, τὸν ἀποτελοῦντα συμμόρφους ἑαυτῷ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοὺς δεχομένους αὐτόν. ὁ γὰρ ὅλως, φησὶν, οἰκειότητι τῇ πρὸς Θεὸν ἐπαυχῶν, πῶς ἂν οὐκ ἠγάπησε τὸν ἐξ Θεοῦ; πῶς γὰρ εἴποι μοι λιμήν ὃ δένδρον ὁ τὸν ἐξ αὐτοῦ γνησίως καρπὸν αἰσχρὸν ἀνιμησάμενος; ἢ τίνων, φησὶ, ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλὸν, ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν. σήκωσιν εἰ τὸ δένδρον βούλεσθε, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, καὶ τὸν ἐαυτῷ λαμπρὸν τοιοῦτον τοῖς ἑαυτῶν κεφαλαῖς ἐπιτιθέναι ἐγκάκως ἔχετε, διὰ τί μὴ καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ καρπὸν τοιοῦτον. εἰ πιστεύσαντες ἠγαπήσατε; ὁμοῦ τοίνυν ἀκούω τοῦ παροξύνοντος καὶ πικρὸν ἔχοντος τοῖς Ιουδαίοις τὸν ἔλεγχον διὰ τοῦ ψευδομένους. ὅτε γὰρ πατέρα καλοῦσι Θεὸν ἐκπεφευγέναι πολλοῦ τὸν ἀρετῆς τὸν εἰς τοῦτο κεκλημένων ἀφεστηκότες διὰ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ φύσιν· ὁμοῦ δὲ χρησίμως καὶ τὸν ἀῤῥήτου γεννήσεως εἰσφέρει τὸν μνήμην, ἵνα πάλιν κἀντεῦθεν διαστρέφοντες ἁλίσκωνται, δυσεβῆ καὶ νόθον ἀποκαλοῦντες αὐτόν. ἐγὼ γὰρ οὖν τοῦ λέγει, ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, τὸν ἐκ παῤῥήτου τε καὶ ἀϊδίου χρόνου γέννησιν ἑαυτῷ σημαίνει. ὃ δὲ ἦκω παρεσκεύασε, τὸν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ παρουσίαν τοῦ σαρκός. καὶ τί δή που φησὶν ἀρά τι τότε καὶ παρῆν τότε ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀναλαμψαν τὸν Θεὸν λόγον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος τοῦτο γὰρ ἔνιοι ἔδοξε τὸν αἱρεσιώτων αἱρεσιάρχαι· ἐκλήψεται δὲ μᾶλλον ἀκολούθως ὃ εἰρημένον, καὶ νοηθὲν πάλιν ὀρθῶς. ἀεὶ γὰρ ἐπὶ σεσωφισμένοις τοῖς λόγοις τότε, ἐξῆλθον, καὶ ὃ ἦκω φημὶ, ὁμοχρόνους ἔφαμεν πάντως τῇ ἡμετέρᾳ τὸν σαρκὸς ὁ ἐκ πατρὸς λόγος, ἀλλ' ἑκάστῳ τὸν σημαινομένων ὃ πρέπον ἀφαιρησόμεθα. πρόκειται μὲν γὰρ τὸν τοῦ λόγου γέννησιν τὴν ἐκ Θεοῦ νοουμένην ἀπαρχῆς καὶ ἀνάρχως καὶ νοῦν πιστεύοντες· διὰ καὶ παρεστάθη τὸ ταῦ, ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον· τὸ δὲ δεύτερον τὸ τοῦ σαρκὸς, οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλεν. ἐσαρκώθην καθ' ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστι, γέγονα ἄνθρωπος, ἐκ βουλῆς τε τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀφικόμην ἐπὶ τοῦδε τοῦ κόσμου ἀληθεύσων ὑμῖν τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ γνωρίσων ἃ οὐκ εἰδότι τὰ ὅσα αὐτοῦ καὶ νοῦν ἔχει. ἀλλ' οὐκ ἠγαπήσατέ, φησι, τὸν ἐκ θείας ὑμῖν αἰσθητὸν βλέπουσιν σωτῆρα, καὶ ὁδηγόν. πῶς οὖν ὅτι χρηματίσετε τέκνα Θεοῦ,

ἢ χρῆναι τὸν τρόπον τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποκερδᾶναι τὸ χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μὴ τιμήσαντας; εἰκὸς δὲ δή τι πάλιν ὑποκρύπτεσθαι τὸ κύριον, ἡνίκα τὴν ὑλακτοῦσαν τοιαῦτα μάτην αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων τὸν δῆμον, καταστηλίζειν ἐπιχειροῦντα, καὶ λέγειν· Τοιούτων ἡμῖν. τί δὲ ἄρα ὁ προφητευόμενος δι' ὀλίγων ἐφθέγξατο. πολλοὶ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν θεῖον πρὸ ὀφθαλμῶν ἡγούμενοι φόβον, θαυμάζοντες δὲ καὶ ἀποδεχόμενοι μόνας τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμὰς, καὶ ἀργοῦ λήμματος ἠπατώμενοι, προφητεύειν ἀπὸ τῶν ἀπὸ καρδίας ἑαυτῶν λαλουῦντας, καὶ B οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου, καθὰ γέγραπται· καὶ γοῦν αὐτὸς ὁ πάντων δεσπότης ἐπηλιᾶτο λέγων, Οὐκ ἀπέστειλα τοὺς προφήτας, οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προεφήτευον· ἀλλὰ καὶ δράσω αὐτοῖς τὰ δεινὰ ἐπιπτείλαι λοιπὸν βοῶν· ὑπὲρ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ ὃ καθόλου μὴ βλέπουσι· τοιοῦτός τις καὶ Ἀνανίας ὁ τοῖς Ἱερεμίου λόγοις ὃ οἰκεῖον ψεῦδος ἀντιθεὶς, καὶ τοὺς μὲν ξυλίνους ἀρπάσας κλοιοὺς, συντρίψας δὲ, καὶ εἰπών, τάδε λέγει κύριος, συντρίψω τὸν ζυγὸν C Βαβυλῶνος βασιλέως. ὅπερ τοίνυν λέγοντος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, νῦν δέ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ὑπὸ θεοῦ ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ, διεγόγγυζον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πῆ ὄντι ἀληθῶς οὐκ εἰδότες αὐτὸν, ψευδοπροφήτην ὑπάρχειν ἐνόμιζον, ἐσληρύνοντό τε ἑαυτῶν ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὡς ἤδη μὴ αὐτοῖς καὶ δημοσιεύεσθαι δόλμαν, φοναῖς δὲ ὅπως ἀγελαίως ὡς ἤδη τοῦτο καὶ ἐπιχειροῦσι δρᾶν, χρησίμως αὐτοῖς καταστὰς πάλιν οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ μὴ ἐλθεῖν καθὰ- D περ ὑπὸ ἔθος αὐτοῖς ψευδοπροφητεύουσιν, ἀπειπάλλεται δὲ τοῦ Θεοῦ λέγων, ἵνα σὺ τοῦτο καὶ τὸ τοῦ ψευδοπροφήτου δόξαν ἀποκρουόμενος, καὶ διδάσκων ὡς μετείαν ὑφέξουσι δίκην, μὴ ὅπως ἀτιμάζοντες μόνον τὰ ἀπειπαλλόμενα τοῦ Θεοῦ καὶ παίοντες, ἀλλ' ἤδη καὶ φοναῖς ἐπ' αὐτοῦ θαλμώσοντες, ὃ ἀχάλινον αὐτῶν αἰσχύνῃ θράσος. ὁ μὲν οὖν τοῦ προφήτου λόγος τὸ τοιοῦτον. εἰκὸς δὴ πάλιν ἐρωτᾷ ὥσπερ τινὰ ποιᾶσαι τὴν αἱρετικὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ δυσσεβείας ὄειρημένον. κατηγορήσῃ E γὰρ ἴσως τῆς ὑσίας τοῦ μονογενοῦς, εἴ τι αὐτὸν τοῦ ἐλάττονος, ἢ τοῦ ὁποῖός ἐστιν ὁ πατὴρ τομίσῃ, λέγειν ὃ ἀπεσκάλθαι λέγων πρὸς αὐτόν. ἀλλ' ἐννοείτω πάλιν ὁ τοιοῦτος, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν εἰρημένην οἰκονομίαν τοῦ τρόπου, καὶ μεμνήσθω τοῦ Παύλου βοῶντος πρὸς τοὺς ἐξ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώ-

aut qua ratione gratiam familiaritatis cum eo consequemini, si filium eius non honoratis? consentaneum est porrò Dominum aliquid rursus subinnuere, & Iudæorum populo frustra ei oblatranti silentium his verbis imponere. Quid autem hic significetur paucis aperiemus. Multi apud Iudæos Dei timorem nihili ducentes, sed honores humanos duntaxat æstimantes ac turpi lucro dediti vaticinari audebant de corde suo loquentes, & non ex ore Domini, sicut scriptum est. Vnde ille vniuersorum Dominus increpabat dicens: *Non misi Prophetas, non locutus sum ad eos, & ipsi prophetabant!* Sed & grauia deinceps facturos interminabatur, clamans: *Væ qui vaticinantur de corde suo, & omnino non vident.* Talis erat Ananias qui Hieremiæ sermonibus suum opponebat mendacium, & ligneis catenis arreptis confractisque dixit, *Hæc dicit Dominus: conteram iugum Regis Babylonis.* Quia ergo Seruatore nostro dicente, *Nunc autem quæritis interficere me hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo*, murmurabant Iudæi, & ignorantes quis esset reuera, pseudopropheram eum esse putabant, atque hanc ob causam obfirmatis animis eum conuiciis incessere audebant, tantáque cædis inferendæ cupiditate flagrabant, vt ad id iam aggrederentur, vtiliter eos denuò terret, dicens haudquaquam à semetipso venisse, quemadmodum pseudoprophetæ solebant, sed missum esse à Deo, vt simul & pseudoprophetæ suspicionem à se remouens, & docens non mediocres pœnas daturos non tantùm qui missum à Deo ac Patre contumeliosè habeant, sed qui necem ei machinentur, effrenatam eorum audaciam resecaret. Istius ergo loci explicatio est huiusmodi; Sed credibile est hæreticum impietati suæ pabulum hinc arreptum. Vnigeniti quippe substantiam forsan accusabit, eumque minorem esse Patre putabit ex eo quod missum se esse dicat ab ipso. Sed recolligat quisquis ille est, dispensationis antea dictæ modum, & Pauli meminerit de Filio clamantis: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum fa-*

Hier. 23. 16.

Ezech. 13. 17.

Hier. 53.

Philip. 2. 6.

ctus, & habitu inuentus vt homo. humi- A *liauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem.* Quòd si volens ac lubens humiliauit semetipsum, consentiente videlicet ac simul quodammodo annuente patre, quid culpæ demum erit in eo, qui dispensationis rationem ad finem quo decet modo perducit? Sin autem ex eo quod se missum ait, Patre minorem eum existimas, quomodo quæso, is qui minor sit, vt stultè censes, eodem planè & per omnia simili modo quæ Dei sunt operatur? quomodo quæ Dei sunt minus in seipso habere videtur, cum omnia perfectè contineat quæ sui sunt genitoris, & plenissimam potestatem habeat Deo dignam? Quapropter nequaquam inferior censebitur propter missionem, sed Deus existens de Deo secundum naturam ac verus, cum sit ipse sapientia, & Patris potestas, ad nos mittitur, sicut è Sole lumen spargitur, vt sapientiâ ditet quod caret sapientia, atque ita demum euehatur per ipsum, & ad agnitionem Dei ac Patris corroboretur quod infirmum est, & ad omnem virtutem perducatur. Præclara quæque etenim hominis naturæ per vnum Christum exorta sunt. Nihil igitur in Christo seruile, nisi quod ad carnis formam tantum spectat, sed Deo digna potius in quauis re virtus ac potestas, licet humanitate spectata rectè loquamur, pro demissionis ratione ac modo.

Ἀλλ' ὅμως ὁ μὲν ἄνθρωπος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου. εἰ δὲ τεταπείνωκεν ἑαυτὸν ἐκὼν, δηλονότι συγκατανεύοντος ὥσπερ καὶ συνηδομένου αὐτῷ τοῦ πατρός, ποῖον ἔξεις τὸ κατηγόρημα διεξάγων εἰς τέλος τὴν οἰκονομίας τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔδει λόγον; εἰ δὲ δεῖ τὸ λέγειν ἀπεσταλθαι, καὶ ὡς ἐλάττονα εἶναι ἢ ὡς οἷς ἐστιν ὁ πατὴρ οἷς καλεῖσθαι τὸν υἱὸν, πῶς εἰπεῖ μοι πάλιν ὁ ὡς ἐλάττονα ὢν τῷ σὺν ἀμαθίᾳ, ἀπαραλλάκτως ὡσαύτως τὰ τοῦ Θεοῦ; πόθεν γὰρ τὰ Θεοῦ ὡς ἔλαττον ὡς ἑαυτὸν διαφαίνεται πάντα τελείως ἔχοντος τὰ τοῦ ἰδίου γεννήτορος, καὶ πληρεστάτην ἐξουσίαν τοῦ γεννήσαντος; οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων διὰ τοῦτο ἀποστολὴν νοηθήσεται, ἀλλὰ Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινὸς, ἐπείπερ ἀυτός ἐστιν ἡ Σοφία, καὶ δύναμις τοῦ πατρὸς, πέμπεται πρὸς ἡμᾶς καθάπερ ἐξ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φερόμενον φῶς, ἵνα σοφοῖ τὸ σοφίας ἔνδειες, ὅπως τὸ λοιπὸν αἰσθήσεσθαι δι' αὐτοῦ, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἐκ παθῶν δύναμιν ἔνθεν ἀνθρωπικὸς, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν ἀναλάβοιτο. πάντα γὰρ τῇ ἀνθρώπου φύσει τὰ κάλλιστα διὰ μόνου πέφηνε τοῦ Χριστοῦ. ἰκανὸν οὖν ἔρα τὸ τῷ διὰ πάντα σώζειν τὸ Χριστῷ, πλὴν ἔρα μόνης τοῦ κατὰ σάρκα μορφῆς, ἀποστρεπτὸν δὲ μᾶλλον εἶ ἐφ' ἅπασιν ἐξουσία καὶ δύναμις, κἂν ὁ λόγος εἰμῖν σχηματίζηται . . . . . τὸ ἀνθρώπινον τῷ τοῦ ταπεινώσεως μέτρῳ καλῶς συμμορφούμενος.

v. 43. Quare loquelam meam non cognoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Quod sæpe dictum nobis est denuò repetemus in gratiam auditorum: idem enim quæ vsui esse possint inculcare, incommodi nihil est. Detur itaque Seruatorem Christum incredulorum sermonem lingua expressum non excipere, sed in corda & renes eorum potius respicere, & sermocinationibus quas alto corde versabant respondere. Homo quippe cum alterius cogitationes ignoret, expressum ore sermonem excipit, Deus non item: cum enim omnia norit, pro voce cogitationem habet. Quia ergo Iudæis Dominus dixit se venisse quidem non à seipso, vt moris est iis qui suopte nutu ad vaticinandum accedunt, non ex diuino Spiritu, sed missum esse à Deo, cogitant apud

Τὸ δὲ πολλάκις εἰρημένον ἡμῖν πάλιν ἐρεθίζομεν, διὰ τοὺς ἐντυγχανομένους λειτελές. ἴσον γὰρ, καὶ μάλα συχνῶς τὸν λόγον διὰ τῆς πιφυκότος ὠφελῆσαι τὸ ἀδικεῖσθαι σώζειν. ἔστω τοιγαροῦν δὴ σωτῆρι Χριστῷ τὸ μὴ λόγῳ γλώσσης ἀπαδεχόμενον λόγον οὐ πάντως ἐν δέχεσθαι τὴν ἀπειθούντων αὐτὸ, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς καρδίας δὲ νεφρούς, ὡς ἀποκείσεσθαι ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς ἐν ταῖς βάθεσι τῆς καρδίας αὐτῶν τρεφομένους ἐπὶ διαλογισμούς. ὁ μὲν ἄνθρωπος μὴ γὰρ οἶδε τὰ ἐν ἑτέρῳ διανοήματα, τὸ προφερόμενον ἀκοαῖς ἀκοὴν δέχεται λόγον, Θεὸς δ' οὐχ ὅτως· πάντα γὰρ εἰδὼς, ἀντὶ φωνῆς ἔχει τὸ ἐνθύμιον. διὸ δὴ τοίνυν ἔφη τοῖς Ἰουδαίοις ὁ κύριος ἐληλυθέναι μὲν οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, καθάπερ ἐν ἔθος τοῖς ἐξ οἰκείας γνώμης, ἐξ οὐκ ἐκ θείου πνεύματος ὁπὲ τὸ προφητεύειν βαδίζουσι, πεπέμφθαι δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ, δεικνυμένων πάλιν, ἤτοι ἀφαλοῦζοντας

καθ' ἑαυτοὺς, ἢ ἐν λελησθότως ἀλλήλοις ἐμψιθυρίζοντες ἔφασκον, πολλοὶ λελαλήκασι τοῖς φῶσι τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἴσως ἐκ τῶν πνεύματος εἰς ἡμᾶς εἰσηκούσαμεν λόγους, ἀλλ' διείσκομεν οὐδὲν περὶ ἐκείνοις τοιοῦτον, οἷον τοῖς τούτου ῥήμασιν. ἀποφέρει γὰρ πρωτελῶς τὴν τοῦ νόμου λατρείας, καὶ εἰς ἑτέραν τινὰ μεθίστησι πολιτείαν, καὶ ξένην ἡμῖν εἰσηγεῖται τοῦ βίου διαγωγήν. ἐκείνων μὲν οὖν σύμφωνος ἐναργῶς, ἀσύμβατος δὲ τοῖς πάλαι γέγονεν ὁ λόγος αὐτοῦ. ταῦτα καὶ ὅ εἰκὼς ἐπίστασθαι ἐκεῖνος διενθυμούμενος αὐτοῖς, ἔγνω ὅτι Θεὸς καὶ φύσει ἐστὶ, καὶ τὰ ἐν καρδίαις εἰδὼς βουλεύματα προλαμβάνει καὶ φησὶ, Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. Οὐκ ἠγνόηκε, φησὶν, ὡς τὴν ἐμὴν οὐ δύνασθε συνιέναι λαλιὰν, ἤτοι διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐρῶ τὴν αἰτίαν ὑμῖν τῶν πραγμάτων, καὶ τί ὄ ἐμποδὼν, καθιστήσω σαφές. οὐ δύνασθε τὴν ἐμὴν ἀκοῦσαι λόγον· ὅ δὲ οὐ δύνασθε φησὶν, ἀπονωθῆσαι ἐλέγχων πρὸς ὅ τελείως ἀγαθὸν, διὰ ὅ ἰδίοις πρασκεκρατῆσθαι πάθεσιν. ἀτονωθείη μὲν γὰρ ἂν φιλαδοξία τὸν νοῦν, καὶ ἡ πρὸς ὅ φαῦλον ἀχαλίνως ἔχουσα ῥοπὴ προσκλύουσα τῆς καρδίας τὸν τόνον, ἀδρανῆ καὶ ἀπολυπάτιλον αὐτὴν ἀπεργάζεται πρός γε ὅ δύνασθαι καρτερῶν ἀρετήν. προσκαθεικότες τοιγαροῦν ταῖς εἰς φαυλότητα ῥοπαῖς, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων παθῶν τυραννούμενοι, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἀκοὴν λόγων οὐ δύνασθε. Δίκαια μὲν γὰρ αἱ ὁδοὶ κυρίου, καὶ ὅ γεγραμμένον, καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς· συνῆκε δ' ῥητῶς τοῦτο, καὶ ὅ ἐν ἑτέροις πρὸς τοὺς Φαρισαίους εἰρημένον, πῶς δύνασθε πιστεῦσαι δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δι' ἴσου τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε; καὶ οὕτω γὰρ δὴ ὅ μὴ δύνασθαι πιστεῦσαι αὐτοὺς, τὴν ἐκ φύσιος ἀφθαρσίαν, ἤτοι ὅ πρακεκρατῆσθαι ταῖς φιλοδοξίαις τοῦ νοῦ σημαίνει· ἀληθὲς ἂ πάλιν ὑπάρχον ὅτι τοῖς Ἰουδαίοις διείσκομεν τὸ περὶ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς εἰρημένον, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ἦσαν ψυχικοὶ, μωρίαν ἡγοῦντο τὸν ὅτι τὸ σώζεσθαι καλοῦντα λοιπὸν, καὶ τὴν ἐξαίρετον πολιτείας διδάσκοντα τὴν ὁδὸν, ἀπολιθοῦντά τε καλῶς εἰς τὸ δύνασθαι πρὸς φιλαρέτῳ Θεῷ, ᾧ πᾶσα τιμὴ, δόξα, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

se, aut etiam inter se admurmurantes aiebant, Multi Prophetæ locuti sunt de Deo & à Spiritu sermones nobis intulerunt, sed nihil tale apud eos reperimus, quale in verbis huius. à Legali enim cultu plane remouet, & in aliud quoddam conuersationis genus transfert, & peregrinum ac nouum viuendi institutum nobis inuehit. Proindeque eius doctrina à veterum sermonibus planè dissentit. Hæc eos apud se voluentes cum videret, ostendens Deum se secundum naturam esse, & agnoscens cordis consilia, præuertit eos & ait: *Quare loquelam meam non cognoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.* Non ignoro, inquit, vos non posse percipere loquutionem istam meam, siue doctrinam, sed rei vobis causam aperiam, & quid impedimento sit patefaciam. Non potestis audire sermonem meum. *Non potestis* autem inquit; arguens eos tardos & hebetes in capessendo perfecto bono, propterea quod suis vincantur affectibus. mentem quippe voluptatis amor eneruat, & ad nequitiam effrænata propensio cordis vim infringens imbecillam & segnem in colenda virtute eam efficit. Præoccupati igitur, inquit, vestris ad malum propensionibus, & vestris affectibus obnoxij meos sermones audire non potestis. *Rectæ* enim *sunt viæ Domini*, vt scriptum est, *& iusti ambulabunt in iis: qui autem impij sunt, infirmabuntur in illis.* Huic simile est quod ad Pharisæos alibi dictum est, *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?* Vel ex hoc enim quod non possunt ij credere, spontaneam mentis eorum infirmitatem, siue mentem ambitionis studio prius subactam significat. Rursus autem verum esse comperiemus quod Pauli voce de Iudæis dictum est: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei. stultitia enim est illi.* Igitur animales cum essent, stultitiam putabant eum à quo ad salutem vocabantur, & eximium conuersationis iter docebantur, & per quem potest quis placere Deo virtutum amanti, cui omnis honor, gloria, potestas, in secula seculorum, Amen.

Ose. 14. 10.

Ioa. 8. 44

1. Cor. 2. 14.

FINIS LIBRI V.

A

CAPITA QVÆ IN LIB. VI. CONTINENTVR.

Quod morbi corporis ex præcedentibus animæ peccatis nullis obueniant, sed neque peccata patrum in filios, aut quorumuis Deus vllis inferat, puniens eos qui nihil deliquerint, sed iustum de B *omnibus iudicium ferat, proposito dicto,* Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur?

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΕΚΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

Ὅτι οὐκ ἐκ προηγουμένων τῆς ψυχῆς ἁμαρτημάτων τὰ σωματικὰ ἴσιν ὑποσυμβαίνοντα πάθη, ἀλλ' οὐδὲ ἁμαρτίας πατέρων ὑπὲ τέκνα ἢ ἀνωνύπαιτά ἰσιν ὁ Θεὸς, τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας κολάζων, ἀλλὰ δίκαιον ἐφ' ἅπασιν ἐκφέρῃ τὸ κείμενα, προσκειμένου ῥητοῦ, ῥαββὶ, τίς ἥμαρτησεν, οὗτος, ἢ οἱ γονῆς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ;

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙ-ΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER SEXTVS.

Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. A

v. 44. *Vos ex Patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo.*

Ἀποδιωλήσας εἰκότως τὸν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ συγγένειας αὐτοὺς, ἔχοντάς τε ἀνομοίως τοῖς ἐκείνου τρόποις, καὶ πολὺ τὸ εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀσεβείας ἐξεληλάκτας ἐλέγξας, καὶ ὡσεὶς τούτοις ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἐξηγησάμενος τοῦ μὴ δύνασθαι κατηκόους εἶναι τὸν περὶ αὐτοῦ λαλιᾶς, ἐπεδείκνυ πάλιν, τίς ἂν μᾶλλον αὐτοῖς πρεπωδέστερόν τε καὶ οἰκειότερον ὀνομάζοιτο πατήρ. ὑμεῖς γάρ, φησὶν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὲ, ὃν καὶ ἀνθρωποκτόνον φησὶν εἶναι ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἑστάναι, ψεύστην εἶναι αὐτοῖς τὸν πατέρα, ὃν καὶ ἐν τοῖς ἑπομένοις τίς ἂν εἴη σαφῶς διωρίσατο. αὐτὴ γὰρ ἐν ὀλίγοις ἡ τοῦ προκειμένου πραγματεία πολλὴν ἔχουσα τὴν ἀσάφειαν, καὶ βαθυνομένων τῇ ἀκριβείᾳ ὅτι μάλιστα δεομένη. βαθὺς γὰρ ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ οὐκ εὐχάτοπτος οἶμαι πολλοῖς· ὅσον γὰρ εἰς τὸ ἐξ ἑτοίμου μὴ ληφθῆναι διανοίᾳ διφώσας, ἀχέτειάν τινα τοῖς Ἰου- B

Osto quam eos iure merito cognatione Abrahæ excluſit, & illius moribus diſſimiles atque à pietate erga Deum longè alienos eſſe oſtendit, ac præterea cauſam expoſuit ob quam non poſſent ſuis ſermonibus audientes eſſe, rurſus declarat quis conuenientius ac magis propriè pater eorum nuncupetur. Vos igitur, inquit, ex patre diabolo eſtis. quem & homicidam ait fuiſſe ab initio, & in veritate non ſtetiſſe, mendacem eis eſſe patrem, quis autem ille ſit in ſequentibus clarè diſtinxit. Ea enim ſe offert loci huius ſententia, quæ prima fronte multum in ſe obſcuritatis habet & in qua opus eſt accurata indagine. Altus quippe eſt ea de re ſermo, nec multis vt reor, intellectu facilis. Nam ſi paulo altiorem ſenſum ſcrutemur, non alium C

Patrem

Patrem Iudæis statuit quàm qui è cælo decidit Satanam: Sed cum in sequentibus scriptum sit tanquam de patre iis constituto, *Quia mendax est, quemadmodum & pater eius*, turbat nos, immo verò non mediocriter dubitare nos cogit. Quem enim, si consentanea vtique sapimus, Diabolo patrem fuisse suspicabimur, aut quis ante ipsum alius decidit, cui formæ aut morum similitudine respondeat? In sacris enim diuinisque monumentis nihil tale quisquam legerit: at pro fide nequaquam suscipi debet, quod in scripturis diuinitùs inspiratis dictum non sit. Quiuis enim spiritus qui in Dæmonum numero censetur, vt Diaboli filius Satanas nuncupatur, iuxta dictum Christi nostri Seruatoris. *Si ergo Satanas Satanam eiecit, aduersus se diuisus est.* Sed vnum cæteros inter eximium ac præstantem illum audiuimus, ad quem alicubi per Ezechielem prophetam dictum est: *Tu es signaculum similitudinis, & corona decoris in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso circundatus es.* Quem igitur alium existere citra culpam suspicabimur, ad cuius effigiem formatus est, similitudine inquam malitiæ? Quidam enim alij interpretes propositi loci sensum explicantes, priscum illum Satam, qui & cunctorum aliorum dæmoniorum præses intelligitur, vinctum esse aiunt Dei virtute, & in ipsum Tartarum proiectum suæ in Deum petulantiæ pœnas daturum, alium verò post illum quendam exortum, patris detestandis moribus similem, eum Saluatorem nuncupasse, *principem seculi huius*, quia & homicida erat ab initio, & quia mendax est quemadmodum pater eius. Sed nisi multum apud nos rem perpenderemus, non immeritò nos ei sermoni continuo suffragaremur. Verum illud ante omnia temere & inconsideratè nos assentiri non sinit, quòd Seruatoris nostri aduentus tempore Diabolo ruere tyrannis cœpit, & in abyssum deturbati sunt nequam & impuri spiritus. quippe dæmones ad eum accedentes palã rogabant, ne, vt scriptum est, in abyssum discedere iuberentur. Meminimus porrò vehementer eam ob rem vociferatos his verbis: *Sine, quia nobis & tibi*, IESV, *Nazarene? scimus quia sanctus Dei es: Venisti huc ante tempus torquere nos?*

Mat 12. 26.

Ezech. 28.12.

Ioan.12. 31.

A δαίμοσι δείξειεν πατέρα τῶν ἀπ' ἐκείνου καλου-
λιαθήσεσθαι. ἀλλ' ἐν τοῖς ἐφεξῆς κείμε-
νοις ὡς περὶ τοῦ προειρημένου αὐτοῖς πατρός, ὅτι ψεύ-
στης ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, θορυβεῖ ἡμᾶς,
μᾶλλον δὲ μετρίως ἐκπορθεῖ διαλογίζε. τίνα
γὰρ τὰ εἰκότα δὴ φρονοῦντες ἐσκοπήσαιμεν ἂν
ἡνέσθαι τοῦ διαβόλου πατέρα, ἢ τίς πρὸ αὐτοῦ
κατώλισθεν ἕτερος ᾧ σφᾶς ἂν ὡς ἐν εἴδει ἢ ἔθνει ὁ
μετ' αὐτὸν προσκάζοιτο; ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἱεροῖς τε
καὶ θείοις συγγράμμασιν οὐκ ἄν τις ὑμῖν ἀπιδεῖ-
ξοιτο τοιοῦτον ἀνάγνωσμα. πᾶν δὲ δεκτὸν δὲ ὑπὸ
μῶς εἰς πίστιν ὃ μὴ ταῖς θεοπνεύστοις εἰρῆσθαι γρα-
φαῖς. πρᾶγμα γὰρ ἄπορον ὃ ἐν δαίμοσι τελοῦν ὡς
διαβόλου τέκνον ἐκτόμας καλεῖσθαι χρὴ ὃ εἰρημένον
πρὸς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. εἰ δὲν ὁ Σατανᾶς
τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη· ἀλλ'
ἕνα τῶν ἄλλων προῳρισμένα τι ἢ ὑπερκείμενον ἐκ-
νον ἠκούσαμεν πρὸς ὃν εἴρηταί που διὰ τοῦ προ-
φήτου Ιεζεκιήλ, σὺ εἶ ἀποσφράγισμα ὁμοιώ-
σεως, ἐστέφανος κάλλους ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παρα-
δείσου τοῦ Θεοῦ ἐλυτεῖς, πάσῃ λίθου χρησὸν ἐν-
δέδυσο. τίνα τοίνυν ἀπαρχὴν ἕτερον αἰσχυνό-
τως ὑποτοπήσωμεν, πρὸς ὃν οὐδεὶς ἐμορφώθη,
κατ' εἶδος λέγω τὸ ἐν φαυλότητι; ἡμεῖς μὲν γὰρ
τῶν περὶ ἑτέρων ἐξηγητῶν τὰ ἐν τοῖς προκειμένοις
διαλαμβάνοντες, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἐκεῖνον Σα-
τανᾶν, ὃς ἐστὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων ἀπάντων πρω-
τοστάτης νοεῖται, δεδέσθαι φασὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνά-
μει, ἐστὶ εἰς αὐτὸν ἐρρῖφθαι τὸν ταρταρον ταῖς ἐφ'
οἷς εἰς Θεὸν πεπρώκεν ὑβρεσι δίκας ὑφέξοντα, ἕτε-
ρον δὲ μετ' ἐκεῖνον ἀναφανῆναί τινα, ταῖς τοῦ
πατρὸς βδελυρίαις ἰσοστρόπως καλῶς τὸν νῦν
ἐπέχοντα τὸν αἰῶνος τοῦτου, ἐφ' αὐτοῦ τε φθάσαι τὸν
σωτῆρα διηγείσθαι, ὅτι καὶ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν
ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὅτι ψεύστης ἐστὶν ὡσπερ ὁ πατὴρ αὐ-
τοῦ. ἀλλ' εἰ μὴ πολλὰ καθ' ἑαυτοὺς ὅπως τούτῳ διε-
νοήμεθα, κἂν εἰκότως τῷ λόγῳ δι' ἑτοίμου προσ-
δεξάμεθα. νυνὶ δὲ ἡμᾶς συναιρεῖν ἀπρεπέστατος
οὐκ ἐᾷ, ἢ τοῦτο τῶν ἄλλων ἐκεῖνο. τί μὲν γὰρ
τῆς ὑποδημάτων τοῦ σωτῆρος ἡμῶν κυρίου, ἢ τοῦ διαβό-
λου τυραννὶς ἐδίωκεν πλὴν τοῦ καθαιρεθῆναι ἀπὸ
χλῶν, ἢ εἰς πλὴν ἄβυσσον ἀποπεμπτὸ τὰ πονηρὰ
τε καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. καὶ γοῦν προσιόντες
οἱ δαίμονες διερρήδην αὐτὸν παρεκάλουν, ἵνα μὴ
αὐτοῖς ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν κατὰ γρ-
γραπται. μεμνήμεθα δὲ ὅτι καὶ πολλὰ ἐποιοῦντο τὴν
καλοῦντες, ἔα· τί ἡμῖν καὶ σοὶ
Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; οἴδαμέν σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;

ὅτι μὲν γὰρ ἐπιδημήσας ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καταπέξαι ἤμυνεν αὐχεῖ, καὶ ποικίλως αἰκίσαιτο ἤδεσάν που πάντες καὶ αὐτοί, πολλὰ ὄντα τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον διείσαντες παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καταφρονητικῶς μὲν ὡς ἀφιγμένον οὐκ ἐν καιρῷ, καὶ τῶν δρώντες τυραννικῶς, καὶ τὸ τῆς ἐπιδημίας χρόνον κατηφεγοῦντες δυσχερῶς· πλὴν ὅ γε περὶ κακείνου λέγουσιν, ὡς βασανιζόντες μὲν καθ' ἕτερόν τινα χρόνον, ἕνα δὲ προσδοκῶντες τὸν τῆς ἐπιδημίας, καθ' ὃν ἔμελλον ἀναιδοῦς ἀποτίσειν τὰ προσδοκώμενα. πρὸς δέ γε τοῦτο καὶ τοῦτο φαμέν. εἰ ἐκείνου διεδέδυτο, καὶ τῷ τινὶ ἐμφανὴς ἦν, ἕτερός τις ἦν πάτησε τὸν Ἀδάμ, καὶ ἁλίσκεται δὲ ὅπου τὸ ἐφ' οἷς κατηγορεῖται μέμφεσθαι, αὐτὸς μὲν ἔσται πάντως ὁ πρῶτος ὁ τοῦτο ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἀπαλλάττει δὲ ὡς εἰκὸς ἐκ πάντων ἔγκλημα τος ὁ λόγος αὐτὸν, ὅτε δὲ πεφονευκέναι τινά, ὅτε ἐψεύσατο. ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν δικαίως λέξεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· ὃν τρόπον ἱματίον τὸ αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔστι καθαρὸν, ὅτως οὐδὲ αὐτὸν ἔσται καθαρὸν, ὅτι τὸν λαόν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας. διὸ τοίνυν τὴν ἀρετὴν ἡμῖν ἀπειθυμηθέντων κακῶν ἀμοιρεῖν ὄντων, οὓς καὶ πονηροὺς εἶναι φασιν, ὅπερ ἐπόμεθα, τίνα μιμεῖσθαι λοιπὸν ὀφείλομεν τὸν μετ' ἐκεῖνον δεύτερον, ἢ πρὸς τίνα λοιπὸν ἐμορφώθη πλεονεκτῆσαι τὸ κακίας τὸν ἡγεμόνα, καὶ τὸν ἐκείνῳ φαυλότητος παχυτέρους ἔχων τοὺς χαρακτῆρας; ἀλλ' ἴσως οὐκ ἀπεικὸς ἂν δόξαι πλέονων ἀλλήλων τὸ ὑπὲρ τούτων διερωτᾶσθαι λόγον, τίνα μὲν σφόδρα δεκτέον ἂν πρὸς ἡμῶν ἐφ' οἷς ἤκουσα χρὴ λογίζομεθα. οὕτω ἐφ' ἑτέρου τέως διάνοιαν, καὶ ζητητέον ἀκριβῶς τίνα τοῖς Ἰουδαίοις πατέρα. ὀφείλει ὁ Χριστὸς ἴσον ἔχειν τι τὸ ὁμογενόμενα, ὥσπερ αὖ εἰκότως καὶ πατὴρ ὁπηνικάφοιτο δαιμόνιον, ἐκεῖνος ὁ ἀρχέκακος, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σατανᾶς. ἀναφέρει τοίνυν αὐτοὺς ὅτι τὸν Κάιν, ὃς πρῶτος ἀνθρώπων ἀπτώτων ἐλέγχων μὲν οὐκ ἠνάσχετο τὸν σωφρονιστὴν, φθόνου ὄν, καὶ φόνου, καὶ δόλου, καὶ ψεύδους, καὶ ἀπάτης ἀρχηγὸς μετ' ἐκεῖνον ἐδείχθη τὸν Σατανᾶν, ὅτε δὴ δικαίως ὀνομάζοιτο καὶ υἱός, ἅτε δὴ καὶ πάσαν τὴν ἐκείνου πονηρίας ἀναμαπόμενος ἐν ἑαυτῷ τὸν μόρφωσιν. ὃν τρόπον γὰρ ἁλίσκεται, καὶ δικαίως ἐστὶ πατὴρ τούτου Θεὸς, αὐτὸς ὢν ἡ πάντων ἁγιασμοῦ, καὶ δικαιοσύνης ἀρχὴ, τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον πατρὶ πονηρῷ πατὴρ δὴ βλάσφημος ὁ Σατανᾶς ὀνομάζοιτο αὐτὸς ὢν ἡ ἀπάσης πονηρίας ἀρχή· ὅτῳ δὲ τὸν μὲν Κάϊν διδόναι τοῖς Ἰουδαίοις πατέρα, αὐτὸν δὲ τὸν Κάϊν τὸν Σατανᾶν ἐφικαλεῖν,

A Domini quippe noſtri IESV CHRISTI aduentu ſe conſumptum iri, & variè cruciatum iri nouerant, multa de eo apud Iſraelitas dici comperientes, ipſum tamen vt qui intempeſtiuè aduenisſet incuſabant, idque animo tyrannico ac ſuperbo facientes, & tempus aduentus malignè carpentes. veruntamen *ante tempus* aiunt, quaſi alio quodam tempore cruciati quidem, ſed vnum illud aduentus expectantes, quo debita ſupplicia proculdubio paſſuri erant. Sed ad illud hoc reſpondemus: Si vincto illo, vt

B nonnulli exiſtimant, quidam alius decepit Adamum, nequedum furere deſiit, culpa quidem vacabit ille primus, inter homines, & ab omni crimine ex antedictis liber erit, ſed nec vllum interfecit, neque decepit, neque mentitus eſt. Immò nec ad eum iure dicetur à Deo: *Sicut veſtimentum ſanguine conſpersum purum non eſt, ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidiſti, &* Eſai. 24. 19.

C *populum meum occidiſti.* Si ergo eorum quæ modo recenſita ſunt malorum illum quem primum perhibent, expertem eſſe concedimus, quemnam imitari ſtatuemus eum qui eſt ab illo ſecundus, aut cuiuſnam ad formam expreſſus eſt is, qui ducem ſuum malitiâ ſuperat, & craſſiores improbitatis habet quàm ille characteres? Hæc quidem indagari fuſius abs re non fuit, enixè tamen certare de rebus non neceſſariis ineptum ac ſuperfluum ducimus. Quare ad alium

D intellectum conuertenda eſt oratio, & accuratè quærendum, quemnam Iudæis patrem Chriſtus aſſignet, iiſdem moribus animóque præditum, cuiuſmodi pater iure aſcribatur dæmon ille mali auctor, id eſt Satanas. Refert igitur eos ad Cain, qui primus omnium hominum vitæ ſuæ caſtigatorem ac reprehenſorem eſt auerſatus, & inuidiæ, doli, mendacij, ac fraudis initium factus eſt poſt illum Satanam, cuius meritò quoque filius nuncuperur, vt qui omnem

E illius improbitatis in ſeipſo formam exprimat. Quemadmodum enim omni ſancto ac iuſto pater Deus eſſe cenſetur, qui ſanctitatis omnium ac iuſtitiæ principium eſt, ſic, opinor, cuiuſuis improbi pater Satanas iure dicetur, vt qui ſit nequitiæ omnis initium. Quia verò diximus Iudæis Cain patrem datum eſſe, ipſi verò Cain Satanam,

agedum rursus ipsum Satanam ostendamus aduersus Dei reprehensiones sustulisse ceruicem, ac præterea decepisse, ac mentitum esse, postremò, per inuidiam interfecisse. Cui cum moribus æqualem esse Cain ostenderimus, sermonem ad Iudæos transferamus, qui totam in se habent improbitatis eius imaginem. Igitur contempto quodammodo suo principatu, & rebus quæ naturam suam longè superant appetitis, suiquo ordinis modo nõ seruato, Satanas deturbatus est, per hoc à Deo quodammodo castigatus, & naturæ suæ conditionem edoctus, sed ob suam peruersitatem nihil inde vtilitatis capiens, peiora agitabat melioribus mentem suam corrigere nolens, sed in obfirmata persistans malitia. Postquam autem primus homo formatus est à Deo, vt scribit Moses, cumque versaretur in paradiso seruans adhuc mandatum de ligno sibi traditum, primus inuidia flagrauit Satanas: sed cum eius prævaricatio & inobedientia à primis illis hominibus reprehẽderetur, quãdo datum sibi mandatum adhuc seruabant, multiplici fraude eos ad inobedientiam adegit. Sciens autem eos compertum iri mandatorum magni Regis contemptores, idipsum vt faciant impellit, extremis insontes malis inuoluens. Diabolicæ quippe fraudis & inuidiæ opus fuisse prævaricationem illam in Adam, & quæ per eam mors irruit, cum ipsa rei natura docebit, tum etiam sapientissimi Salomonis effatum istiusmodi: *Deus mortem non fecit: inuidiâ autem Diaboli mors introiuit in mundum.* Sed de illo quidem clarè hactenus: nunc de Cain deinceps nostra procedat oratio. Erat primogenitus ille Adam filius professione agricola, alter ab eo, pastor ouium Abel. Cum autem eos ad sacrificium Deo offerendum vocaret naturæ Lex, quæ citra doctoris operam notitiam indit Creatoris (impressa quippe & insita sunt naturæ à Deo cuncta bona) *Cain quidem de fructibus terræ obtulit*, vt scriptum est, *sed & Abel tulit de primogenitis ouium, & de adipibus earum. Et respexit Deus super Abel, & super munera eius; super Cain autem & super sacrificia eius non aduertit. Et contristatus est Cain vehementer, & concidit vultus suo.*

Sap. 2. 26

Gen. 4.

Φέρε δὴ πάλιν τοῖς ἑαυτῶν ἐπόμενοι λόγοις ἀναφανδὸν ὑποδείξωμεν τοῦτον μὲν εἰς ἐλέγχους τοὺς τοῦ Θεοῦ παρακλιθέντα τῷ Σατανᾷ, εἶτα καὶ ἀπατεῶνα, καὶ ψευσάμενον, καὶ ὃν πάλαι τὸν ἀφ' ἑσπέρας φθόνῳ φονεύσαντα. ὑποδείξαντες δὲ τοῦτο τὸν Κάϊν ἴσον ἑαυτῷ τε καὶ ὁμοιοπαθῆ, καταφέρωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους τὰ αὐτὰ φαυλότητος ὄλίγῳ ἔγγονα τὴν εἰκόνα. Σκοπῶ ἀτιμάσαντα μὲν ὥσπερ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, καὶ πολὺ τὸ κατὰ φύσιν τὸ ἑαυτοῦ μέλλοντα, ὅρον τε τὸ τῆς αὐτοῦ τάξεως ὑπερήσαντα, καὶ πεπαιωκέναι ἐλεγχθέντα ὡς ἀφ' οὗτος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν οἰκείαν φύσιν θεμένου οὐκ διδασκόμενον, ἀλλὰ σὺν μίσει σὺν τῷ ὄγκον ἔχοντα ἀφ' ἑαυτοῦ δυσθυμίᾳ, σὺν ὅσῳ τὰ χείρονα βλέπων μᾶλλον εἰς ὃ χρεὼν μεταγνῶναι ἐπιμορφοῦσθαι, σὺν ἀκλινῆ δὲ ὥσπερ τὴν δυσκρασίαν ἀφομείναντα. ὅτε γὰρ ὁ ἀπεστάλης αὐθέντης ἐπλάσθη τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν Μωσέως συγγραφὴν, καὶ ἐν παραδείσῳ τὸ δοθέν ἐπὶ σὺν τολμᾷ φυλάττειν, τὸ ὅτι τῷ ξύλῳ φημὶ, τοῦτο εἰς φθόνον ὁ Σατανᾶς ἀνεκαύθη, ἐλεγχόμενος δὲ ὥσπερ τὴν αὐτοῦ παράβασιν τε καὶ παρακοὴν τοῖς πρωτοπλάστοις, ὅτι τὸ δεθὲν σὺν τολμᾷ ἐφύλαττον ἔτι, πολυπλόκοις ἀπάταις αὐτοὺς εἰς παρακοὴν ἐξέλκειν ἠπείγετο. εἰδὼς δὲ ὅτι πεύξονται τὴν σὰρκα ποιησάμενοι τὰ μεγάλου βασιλέως τὰ πρόσταγματα, καὶ τοῦτο δρᾶν ἀναπείθει σὺν τοὺς σὰρκα δικησάμενος τοῖς ἐχθάτοις προσβάλλων κακοῖς. ὅτι γὰρ διαβολικῆς ἀπάτης καὶ φθόνου γέγονεν ἔργον ἡ εἰς Ἀδὰμ παράβασις, καὶ ὁ δι' αὐτῆς ὑποπεσὼν θάνατος, καὶ αὐτὰ μὲν ἡ τοῦ πράγματος διδάξει φύσις, σαφεστάτη δὲ σὰρκα ἦν καὶ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος λόγιον ἔχον οὕτως· ὁ Θεὸς θάνατον σὰκ ἐποίησε· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· σὺν τούτοις μὲν τὰ ἐκείνου σαφῆ. δεύτερος δὲ ὁ Κάϊν ἡμῖν εἰσίτω, καὶ σκοπῶμεν λοιπόν· ἐπὶ μὲν γὰρ πρωτότοκος ἐξ Ἀδὰμ γεγονὼς τὸ ὑποτεθὲν, δεύτερος ἐπ' αὐτῷ γέγονεν Ἄβελ, ἀλλ' ἐπὶ πρεσβύτων ποιμένι· ὅτε γὰρ προσάγειν θυσίαν ἀμφοῖν τῷ Θεῷ νόμος σὺν ἀλάλῳ φυσικὸς, ἀδιδάκτως σὺν ἔχειν τὸ δημιουργήσαντος σπουδῆσαι, ἤτοι γνῶσιν· σὺν ἐστέρηται γὰρ, καὶ σὺν ἐστέρηται τῇ φύσει παρὰ Θεοῦ πάντα τὰ ἀγαθά· προσεκόμιζε μὲν ὁ Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ καὶ Ἄβελ ἐκόμιζεν ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν. καὶ ἐπεῖδεν ὁ Θεὸς ὅτι Ἄβελ, καὶ ὅτι τὰ δῶρα αὐτοῦ· ὅτι δὲ Κάϊν καὶ ὅτι τὴν θυσίαν αὐτοῦ σὺν προσέσχε. καὶ ἔλυπεσε τὸν Κάϊν λίαν, καὶ συνέπεσε τὸ πρόσωπον.

καὶ εἶπε κύριος ὁ Θεὸς τῷ Καΐν· ἵνα τί περίλυπος A
ἐγήνω, καὶ ἵνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου; οὐκ
ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς ἥμαρ-
τες; ἡσύχασον. εἶτα πρὸς τὸν Αβελ. πρὸς σὲ ἡ
ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἀρξεῖς αὐτοῦ. οὕτω μὲν
Καΐν ἠλέγχετο διελών· οὐκ ὀρθῶς δὲ προσενε-
γκὼν, ἐπαινῶν δὲ καὶ τιμῆς ἠξιοῦτο δικαίως ὁ Α-
βελ, ὃ δὴ καὶ ἔσφηλε φθόνου τοῦ Καΐν ἐγένετο. ἀπο-
πεπαχύνετο γὰρ πρὸς ἐλέγχους τοὺς συμφερόντως
καθάπερ ὁ Σατανᾶς, εἶτα τὸν ἄδικον ὡδινήσας B
φθόνον, καθάπερ εἰρήκαμεν, δόλῳ μέτεισι τὸν ἀ-
δελφὸν, τὸ ἀνόσιον ἤδη μηχανήσας φθόνον. εἶπε γὰρ,
φησὶ, Καΐν πρὸς Αβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διέλ-
θωμεν δὴ εἰς τὸ πεδίον ἄλλο τοῦτου βέλτιον, λέγων,
ὡς καθάπερ ὅτι τέρψιν τινὰ, καὶ χλόην τὴν τοιάνδε
δῆτα θηριωδεστέρως διεχρήσατο, ἐς πρῶτον μὲν ὅτι
γῆς ἀπετέλει κενεόν, οἰηθείς, καταγνοὺς ἂν ὡς εἰκό-
τως λόγῳ, ὅτι πρώτως εἴσω ἡμῶσεται παιδίου, οὐκ
ἔχων ἔτι τὸ εἰδέναι νικᾶν. ἀλλὰ ἐς φονεύσας ἐψεύ-
δετο. λέγοντος γὰρ τοῦ Θεοῦ, ποῦ Αβελ ὁ ἀδελφός C
σου; ὃ οὐκ οἶδα φησὶν, οὐκ πολλῆς ἢ λίαν τῆς ἀπο-
νοίας προσκείσθω ἁρμοῖ, μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ
μου ἐγώ εἰμι; μόνον γὰρ οὐχὶ ἐς τοῦτο φησὶν εἰπεῖν, ὁ
τηλικαῦτα ἀδικήσας τί ὠφέλησας αὐτὸν ὁ φυλάτ-
των αὐτόν; ὁρᾷς οὖν ἐς μάλα ἐμφῶς ἤδη ἐν αὐτῷ
τὸ τοῦ διαβόλου κακίας ὅλον ὡσπερ ἀπεικασμέ-
νον τὸ εἶδος, ἐς τὴν συμμορφίαν τοῦ ἔργου καὶ τὸ ἴσον
τε καὶ ὅμοιον σῆμα διαπεπλασμένων ἀκριβῶς εἰ-
κόνων ὁ λόγος ἐς κατ' αὐτὸ τὸ Ιουδαίων ἀνοσιότητος, D
καὶ τὸ τοῦ Καΐν φαυλότητος προσελθόντες αὐτοῖς τῷ
ὁμοίωσιν, ταῦτα διηνύσωμεν ὅτι χριστοκτόνοι ὅτι
Χριστοῦ, ὅσα καὶ τὸ Αβελ ἔκφυος, ἵνα δικαίως ἐς
τρεπόντως αὐτοῖς ἤδη λοιπὸν ὀνομάζοιτο πατήρ.
οὕτω μὲν πρωτότοκος μὲν ὁ Καΐν, καθάπερ εἰρή-
καμεν, πρωτότοκος δὲ πάλιν ὡς ὁ Θεοῦ τέκνοις
τοῖσδε καὶ φησιν ὁ Ισραὴλ, καὶ τὸ μεγαλυνόμενον,
πρὸς Μωσῆν· υἱὸς πρωτότοκός μου Ισραὴλ. προ-
σενέκεικεν ἔκφυος τὰ ἀπὸ γῆς εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ,
ἀλλ' ὃ προσφερομένης θυσίας αὐτοῦ, καθὰ μεγαλυ- E
νόμενος δὲ πως ὅτι καὶ τοῦ Ισραὴλ, καὶ τὸ
εἰρημένον, ἡ τοῦ νόμου λατρεία, ὅτε μόχων καὶ πρό-
βατων, καὶ κεράτων τὰ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐδὲ πρός-
δέχεται τούτων ὁ Θεός· ἵνα τί μοι γάρ, φησιν, λί-
βανον ἐκ Σαβὰ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς
μακρόθεν; ἀλλὰ καὶ διὰ φωνῆς Ησαΐου διαῤῥήδην
ἀναβοᾷ. τίς γὰρ ἐζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;
εἶτα καὶ τὸν Καΐν εἰσέρχεται θύσαν Αβελ ὁ δίκαιος
ἀπὸ τῶν προβάτων. μετὰ γὰρ τὸν νόμου λατρείαν, καὶ ὅτι πολλῷ τῷ προφητῶν ὁ δίκαιος ὄντως ἐπιδη-

& dixit Dominus Deus ad Cain: Cur facius es tristis? & cur concidit vultus tuus? Nonne si recte offeras, non recte autem dividas, peccasti? quiesce. Deinde ad Abel: Ad te conversio eius, & tu imperabis ei. Igitur reprehensus est Cain quòd non rectè diuisisset quod obtulerat: laude autem & honore Abel iure ornatus est; quod quidem invidiæ Caino materiam præbuit: exasperatus enim est sicuti Satanas; reprehensionibus, deinde concepta, vt diximus, iniusta invidia, dolo fratrem invadit. *Dixit enim*, inquit, *Cain ad Abel fratrem suum, Transeamus in campum alium nempe meliorem isto*, eumque velut ad delicias quasdam & pascua deductum nihil tale cogitantem ferino more trucidauit, primumque in terra morti tradidit, rarus, vt credibile est, admirationi se futurum apud omnes, si potiorem se non haberet. Sed & eo interfecto mentitus est. Deo quippe dicente, Vbinam est Abel frater tuus? Nescio, inquit, sed pro eo quo æstuabat furore statim subiecit, *Nunquid custos fratris mei ego sum?* hoc enim propemodum dicere videtur, Qui eum immeritò coronasti, quid ei profuisti, ipsum custodiendo? Clarè itaque vides malitiæ Diabolicæ totam veluti formam in eo perfectè iam expressam, & morum similitudinem accuratè depictam. Ad Iudæorum igitur impietatem rectà deducatur oratio, & nequitiæ Caini similitudinem eis tribuentes, eadem ostendamus eos in Christum, quæ ille in Abel, aggressos, vt eorum pater iure merito deinceps nuncupetur. Igitur primogenitus quidem est Cain, vti diximus, primogenitus similiter adoptiuos inter filios Israel, vt scriptum est ad Moysen: *Filius meus primogenitus Israel.* Ille fructus de terra Deo in sacrificium obtulit, *Sed non respexit ad eius sacrificia*, sicut scriptum est: Atqui terre- *Heb. 6. 10.*
nus est quodammodo Israelis cultus legalis qui per vitulos, & oues ac terræ fructus peragitur. Sed nec eum Deus suscipit. *vt quid enim mihi*, inquit, *thus de Saba defertis, & cinamomum de terra longinqua?* Quinetiam per Esaiæ vocem apertè clamat: *Quis enim hæc quæsiuit ex vestris manibus?* Deinde post Cain Abel iustus accedit facturus ouibus. Post cultum etenim legalem, & cessantibus Prophetis, iustus reuera

Christus aduenit, fructus de terra nequaquam offerens in sacrificium Deo ac Patri, sed pro vita omnium ac salute innocentem victimam seipsum ei consecrans in suauitatis odorem. Reiecto vero Legali cultu, vt terreno, Deus ac Pater ad Seruatoris nostri Christi sacrificium respexit. *Respexit*, id est accessit. Quid porrò? Reprehensus est Cain, quòd non recte diuisisset, & reprehensus laborabat inuidia, atque ad cædem fratri inferendam præceps rapitur. Admonebat quoque Deus in Filio populum Iudæorum, meliora ab iis in oblationem petebat, Legalem cultum in spiritalem vbertatem tranferre præcipiens, & literam in veritatem transmutare. Sed exasperantur reprehensi, & paterna quidem inuidia sancti Christi nostri Seruatoris necem iniquè machinantur. Decepit Cain Abelem, & in campum deductum morte affecit. Simili planè modo Iudæi quantum in se erat Christum deceperunt, submisso specie amici proditore, qui vt eum per fraudem traderet, fraudulenter exosculatus dixit, Aue Rabbi. Sed & arreptum eum in campum, id est extra portam, interfecerunt. Extra portam quippe propter nos passus est, & pro nobis Christus. Vides itaque vt Iudæi nullo modo filiis & propinquis Abrahæ similes reperiantur, sed sui séque digni Patris habeant imaginem, adeóque cognata eique conformi laborantes nequitia iure audiant: *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, quemadmodum & pater eius. Ego autem quia veritatem vobis dico, non creditis mihi.* Sermonis quidem scopus ad Cain Iudæorum patrem qui in medio profertur & innuitur pertinet: sed ad aliud generalius extenditur. Nec enim ad illius mores vim & significationem horum verborum tantum extendit, sed cuiuis ei simili tribuit quod de vno singulariter dicitur de omnibus eius similibus proferens. Quum enim, inquit, Cain aut alius ei similis mendax loquitur mendacium, ex cognatione & affinitate sua quodammodo loquitur. nam quæ à magistris suis didicit & ab eo qui malitiæ dedit initium naturalem veluti quandam aptitudinem mentiendi trahens, patrem suum imitatur. Lo-

A μησι Χριστὸς, ὁ καρπὸς τοῦ ἀπὸ γῆς προσκομίζων εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τε καὶ σωτηρίας ὡς ἄμωμον ἱερεῖον ἑαυτὸν ἀναθεὶς εἰς ὀσμὴν εὐωδίας αὐτῷ. ἀποστεμπόμενος δὲ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τὴν τοῦ νόμου λατρείαν ὡς γεωδεστέραν, προσέχει ὅτι τῇ θυσίᾳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. ὃ δὲ προσήγετο, ὃ προσηνέχθη δηλοῖ. εἶπα τί πρὸς τοῦτο; ἐπετιμήθη Καὶν. ἠχ ὡς ὀρθῶς διελών, καὶ διελεγχθεὶς ἐνόσησε τὸν φθόνον,

B ὅπερ τε ὁ φονεὺς ἀκέστους ὁρμᾷ. σκοπεῖται καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν τὴν Ἰουδαίων λαὸν, ἀπαιτεῖ τὰ κρείττονα παρ' αὐτῶν εἰς δωρεοφορίαν, τὴν τοῦ νόμου λατρείαν μεθισάναι προστάττων εἰς πνευματικὴν καρποφόρησιν, καὶ μεταπλάττειν τὸ γράμμα προτρέπων εἰς ῥήσεις. ἀλλ' ἐλεγχόμενοι χαλεπαίνουσι, καὶ πλήττονται μὲν τὴν πατρῴαν φθόνῳ, φονῶσι δὲ καὶ ἀδίκως τὸν σωτῆρος ἡμῶν Χριστόν· ἠπάτησεν ὁ Καὶν τὸν Ἄβελ, καὶ λαβὼν εἰς τὸ πεδίον ἔδηξε νεκρόν· ἠπάτησαν ὁμοίως τὸν ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς Ἰουδαῖοι

C τὸν Χριστὸν σὺν σχήματι φίλου τὸν προδότην ἀσπασίλαντες, ὅσίνα τῷ δόλῳ προσὼν ἀφυλάκτως καὶ πατηλῶς κατασπάζετο λέγων, χαῖρε ῥαββί. ἀλλὰ καὶ λαβόντες αὐτὸν εἰς τὸ πεδίον, τοῦτ' ἔστιν, ἔξω τῆς πύλης διεχρήσαντο. ἔξω γὰρ τῆς πύλης πέπονθε δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός. ὁρᾷς οὖν ὅπως τῷ μὲν Ἀβραὰμ οἱ τοῖς ἐξ ἐκείνου γεγονόσι προσηκόντως κατ' οὐδένα ἔοικότες δήπουθεν, τὴν ἰδίαν καὶ πρέποντος ὄντως αὐτοῖς παῖδες ἔχουσι τὴν εἰκόνα, σύμμορφόν τε καὶ συγγενῆ τὴν κακίαν αὐτῷ

D νοσοῦντες ἐκτόπως, δικαίως ἀκούουσιν· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, οὐ πιστεύετέ μοι. βλέπει μὲν ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς πρὸς τὸν ἐν μέσῳ παρειλημμένον, καὶ ὑποδηλούμενον τὸν Ἰουδαίων πατέρα, φημὶ δὲ τὸν Καὶν, ἐκπλατύνεται

E δὲ πρὸς ὃ γενικώτερον. οὐ γὰρ μέχρι τοῦ ἐκείνου ἔθνους τοῦ τὰ λεγόμενα ἴσχυσε διώκειν, πρεσπίπτει δὲ τῷ κατ' ἐκεῖνον πάντι ὃ ὡς ἐφ' ἑνὸς ἰδικῶς ὅλου πάντος ὁμοίως λέγεις. ὅταν γὰρ, φησὶν, ὁ Καὶν ἤτοι κατ' ἐκεῖνον ἕτερος φύσεις λαλῇ τὸ ψεῦδος ἐκ ἰδίας ὥσπερ συγγενείας λαλεῖ. ἃ γὰρ ἔχει μαθὼν παρὰ τοῦ ἡγουμένου, καὶ τῆς τοῦ κακίας διδασκάλου τοῦ ἀρχῆθεν φυσικὴν ὑποτυπώσεως τὸ ψεύδεσθαι ποιησάμενος τοῦ ἑαυτοῦ μιμεῖται πατέρα.

λαλῇ γὰρ ὁ ψεύδης. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπειδὴ αὐτοῦ καὶ φιλοψεύσης γέγονε πατὴρ, ἄγαμαι δὲ ὥσπερ ἤδη τισὶ φυσικῆς ἤθη τοῖς εἰς ἀνεψιάν τινὰ παππώαν τε καὶ πατρικὴν, καὶ ἐμφανῆ μὲν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐκείνων φαυλότητα, διαφθορέα δὲ ὥσπερ εἰκόνα τῶν ἰδίων ἠθῶν τε καὶ ἔργων τὴν ἐν τοῖς προγόνοις μοχθηρίαν ποιοῦσιν, ἐπαυχεῖ που πρὸς τοῖς ἰδίοις κακοῖς· ὅτε τοίνυν ταῦτ' ἔστιν συμβαίνειν ἔθος, καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων φαυλότης εἰς χαρακτῆρα μένη τοῖς ὁμοήθεσιν ἐκείνων ἀπεργάζεται καὶ παῖδας ὁμοιάζειν ποιεῖ, τί κωλύει λέγειν τὴν ἀλήθειαν λέγοντά τινα καὶ μοι πιστεύειν ὑμᾶς, ὅτι δὴ πρὸς τοῦ ἐξ ἀγνοῦς πέφυκα παρεῖναι, καὶ καθάπερ ἤδη προεῖπον, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἥκω. εἰ γὰρ ψεύδεταί τις ὅταν ψεύστην ἔχῃ τὸν πατέρα, καὶ ἐξ ἰδίας ὥσπερ συνηθείας ἐκεῖθεν λαλῇ, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον λέγοντα κἀμὲ τὴν ἀλήθειαν κοσμεῖν δὴ πρὸς τοῦ ἐξ ἀληθοῦς γεγονέναι πατρός, καὶ ὁ καθάπερ ὑμεῖς δυσεβοῦντες ὑπετοπάσατε τὸν ὀπαδείων τινὸς ἐκ πορνείας καὶ στυγόδου τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου, τοιαῦτα μὲν οὖν χρήσασθαι τοῖς ῥήμασι πρὸς Ἰουδαίους ὁ κύριος. ἰστέον δὲ ὅτι ὅταν μὲν ἀνθρώπων ἤθεσι πονηρίᾳ λοιμῷ ὁμοιῶσι καὶ ἔργοις ὁρᾶται τὸ συγγενές, ὅπερ αὖ ἔχοιεν πρός τε ἀλλήλους εἰς τὴν ἁπάσης κακίας πατέρα διαβολον· ὅταν δὲ τοῖς μονογενοῦς μόνου εἰκόνα τοῦ θεωρουμένου τὸ πρόσημα ληφθῇ· ὁ πρὸς αὐτὸν γὰρ πρώτως ἀναδειπνίτως χαρακτίζεται, τὸ γὰρ ὁμοφυὲς αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα φυσικόν τε καὶ ὑποστατικὸν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὑπάρχον ἀληθῶς μετὰ τοῦ φύσιν ἰδιότητος πρώτα ἔχων τὰ αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐμφερείας τὸ εἰς ἅπαντα τελεώτατα, μορφὴν, καὶ εἰκόνα, καὶ χαρακτῆρα ὁρᾶται τοῦ φύσαντος. ὅπερ τοίνυν ἀληθὴς ὁ πατὴρ, ἀλήθεια πρώτως καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Χριστός.

A quitur enim mendacium. Idcirco, inquit, quandoquidem mendacij cumprimis amans pater ei est, & quibusdam veluti naturæ legibus ad ignobilitatem auitam ac paternam tendit, & in seipso maiorum improbitatem exprimit ac illustrem quodammodo morum suorum imaginem, illam nimirum progenitorum suorum improbitatem exhibet, suis vtique malis gloriatur. Cum hæc igitur ita euenire soleant, & maiorum nequitia impressa iis qui similibus sunt moribus efficiat vt illorum filij nuncupentur, quid vetat quo minus vos mihi quoque veritatem dicenti credatis, quia nempe ex vero effulsi patre, & sicut antea dixi, ex Deo processi, & veni. Nam si mentitur aliquis ex eo quod patrem habet mendacem, & pro ratione sui generis loquitur, quomodo necesse non est vt ego qui veritatem loquor ex vero vtique patre prognatus censear, ac non vt impiè suspicati estis, ex terreno aliquo patre, per stuprũ nimirum, & illegitimũ concubitum? Talia quidem Dominus ad Iudæos: sciendum verò in hominibus aut spiritibus morum affinitatem reperiri quam inter sese habent cum malitiæ omnis parente Diabolo: sed in solo vnigenito imaginem eius quod spectatur, pro re ipsa sumi. nec enim ab eo in similitudinem immutabilem formatur, nam naturalis est ac substantialis eius cum Patre naturæ æqualitas. Ex ipso enim cum reuera sit, cum naturali proprietate habens omnia quæ eius sunt, & omnimodæ similitudinis perfectionem, formam, & imaginem, etiam character esse videtur genitoris. Cum ergo verus sit Pater, veritas vtique est is, qui ex ipso est, id est Filius.

Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;

v. 46. *Quis ex vobis arguit me de peccato?*

Οὐκ ἐλέγχεως προσδοκῶντος ἢ ἐρώτησις, ἀναιρούντος ἢ μᾶλλον, καὶ ἀποφαίνοντος πρωτίστως τὸ πρεσβεύειν ἁμαρτίαν ἀνοίαν τοῦ ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν ἀληθινόν· ἁμαρτάνειν γὰρ οὐκ ἐπίσταται ὁ Χριστός. ἅπασα μὲν γὰρ ἁμαρτία οὐκ ἀπεργάζεται τὸ ἀπὸ τοῦ βελτίονος ὅτι ὃ μὴ ὥτως ἔχον λαμβάνῃ τὸ γίνεσθαι, οὐτ' ἐκ τέχνης δὲ τοῖς πρέπουσι πεφυκόσι, καὶ ἀμεταστάτως τὸ ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε διακεῖσθαι. πῶς οὖν νοοῖτο καὶ ἁμαρτεῖν ὁ Σωτὴρ οὐκ εἰδώς, οὐδὲ ἀμεταστάτως τὸ ὅτι τὰ τῶν ὑπὸ τροπὴν διακείσθαι, ἀκλόνητος ἢ μᾶλλον τοῖς ἰδίοις ἐμπεφυκόσιν ἀγαθοῖς, καὶ ὁ πρὸς ἑτέρου τινός, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ, ἀμετα-

Interrogatio hæc non est redargui se expectantis, sed potius amolientis & tollentis hanc opinionem, posse Deum verum qui verè ortus sit ex Deo in peccatum incidere. Christus enim peccatum non fecit: omne siquidem peccatum gignitur ex mutatione à meliori in id quod secus se habet, & gignitur in eis qui mutationi sunt obnoxij à natura, & in ea quæ minus decent peruerti queunt. At qui nescius est omnis mutationis, & inconcussa firmitate propriis insitus est bonis, neque id ab alio, sed à seipso, quomodo peccare intel-

Interrogat ergo Iudæos Dominus, num se arguere omnino possint de peccato. Quod quidem dici potest de omni in vniuersum peccato: veruntamen hunc sermonem rei propositæ accommodantes non de omni peccato inpræsens quærere dicimus, quasi illud facere argueretur, sed tale quid in animum inducemus, nempe cum Iudæorum peccatis pudorem præsertim iniicere studeret, nequaquam eos instigare voluisse ad ea rursus ingerenda quæ prius diximus: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quis tu homo cum sis, facis teipsum Deum:* obiiciendámque præterea Sabbati violationem, ob quam insignis Legis præuaricator habebatur. In præsentia verò peccatum vocat mendacium. Si enim, inquit, nusquam deprehendor mendax, cur vera dicenti non creditis, & clarè omnino affirmanti me ex vero Patre ortum, & mendacij nescium. Fide itaque deinceps indubitata credite me quoque veracem cùm de meipso dico, *Ego ex Patre exiui, & veni:* De vobis autem, *Quia pater vester diabolus est.* mentimini quippe, & ad eædem inflãmati estis, nõ secus ac ille. Eos autem desiderio cædis flagrantes arguit, atq; ita quodãmodo eorũ audaciã reprimit. Correptum enim peccatum sæpe subrubescit, & in melius quodammodo reuocatur, cum non inueniat qua parte progrediatur vlterius, sed cum latere quodammodo sibi videtur, semper in maius attollitur, & celeri impetu pessimum in finem præcipitat.

A πῶς ἐλέγχει τοὺς Ἰουδαίους ὁ κύριος, εἴπερ ὅλως ἔχουσι διελέγχειν αὐτὸν περὶ ἁμαρτίας. καὶ ὁ μὲν λόγος ὁ περὶ τούτου καὶ τῷ πάντως αὐ δόκει πλημμελήματος ὄντι ὃ καθόλου λοιδορίας· πλὴν τῷ παροιμιώδει παρεπόντως αὐτῷ ἐφαρμόζοντες, ὑ περὶ πάσης φαμὲν ἁμαρτίας ἔρεσθαι παρὰ ὃ πρὸν, ἐ ὅτως ἐλέγχεσθαι δι' ὧν τοῦτο ὁρᾷν, διανοηθῆναι δί τι ζητοῦσιν, ὅτι τ τῶν Ἰουδαίων ἁμαρτίαν δυσωπεῖν ὅτι μάλιστα σφῶν ἔχων αἰεί, οὐκ ἂν σφῶν τοῦτο προσῆκεν ἐπιτείνειν παρὰ ὃ πάλιν ἑκόντα κατηγορῆν, ἃ δι' ἐ φθάσαντες ἐλέγχομεν, περὶ καλοδ ἔργου ὑ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ἐ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν· παρὰ δὲ τούτοις ἔτι καὶ τὸν ὅτι τῷ ἑβδόμῃ παραβαίνειν καλάλειπεν ἐφ' ἧπερ δὴ λίαν ὡς παρανομοῦσας ἐκείνους. ἁμαρτίαν οὖν ἄρα παρὰ ὃ παρὸν ὀνομάζει ὁ ψεύδης. εἰ γὰρ ἀ-
B ληθῆ λέγω, φησὶν, ἐλέγχομαι φύσης, τῷ δὲ χάριν ἀπιθεῖν ἐγνώκατε τῇ ἀληθοῦς ἀληθεύοντι, λέγοντί τε πάντως ἐμφανῶς ἐκ πατρὸς ἐξεφοιτηκότι ἀληθινοῦ, κ ὅτι ὁ ψεύδης οὐκ οἶδε. διὸ δὴ διὸ τοιοῦτον ἀνενδιάστως πίστει κρατεῖν ὅτι πάντως εἰμὶ κ ἀληθὴς, ὅταν λέγω περὶ ἐμαυτοῦ, ἐγὼ ὧδε τῶν πατρὸς ἐξῆλθον, ἐ ἧκω· περὶ ὑμῶν ὅτι ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ διάβολός ἐστι· ψεύδεσθε γὰρ, κ φονᾶτε καθάπερ ἐκεῖνος. διελέγχει δὲ χρησίμως φονεύοντας αὐτούς, αἰσχύνοντων ὥσπερ ἀφ' οὗπερ τὰ ἐγχειρήματα ἐξέρχεσθαι γὰρ ἁμαρτία πολλάκις ἀναισθησίᾳ, κ ἀναισχυντεῖν ἔρχεται ἐνίοτε, περὶ ὃ περὶ σφῶν χωρεῖ καὶ
D ἐπεκτείνεσθαι μᾶλλον ἐθίζουσα· δοκοῦσα δέ πως ἀφανίζεσθαι ἀεὶ περὶ ὃ μεῖζον αἴρεται, καὶ ἀναχώρησιν ὁρμῇς εἰς πέρας ἕρπει ὃ χείριστον.

Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

Εἰ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς ἐ πιστεύετέ μοι;

Eundem sermonem identidem repetit quia tardos eos cernit ac hebetes: magistrorum enim potissimum officium est eandem rem non semel, sed sæpe sæpius inculcare, vt auditorum mentibus firmius insideat. *Cum ergo mendax*, inquit, *loquitur mendacium, ex propriis loquitur: mendax enim est, quemadmodum & pater eius.* Contrà verò, mihi veritatem loquenti non creditis: ideo loquor, quia perinde verax sum ac Pater. Videtur autem ipse Iudæorum imbecillitatem reprehendere, qui non possint veritatis sermones capere, quia filij non sunt veritatis, frustra verò sibi patrem

Διὰ τὴν αὐτὸ πολλάκις λέγων, ἐπείπερ ὀρᾷ σωλιέντας αὐτόν· χρῆμα γὰρ δὲ ἐ τοῦτο διδασκάλοις ὅτι μάλιστα περιποιῆσαι, τὸν εἰς ἅπαξ φαμὶ μὴ πρέπειν λέγειν πολυτρόπως ἀναλίπτειν ἐ κατοκῆν, ἵνα ταῖς τ ἀκροωμένων ἐνίζῃ ψυχαῖς. ὅτι πίνων ὁ φύσης, φησὶ, λαλῇ ὃ ψεύδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· φύσης γάρ ἐστι, καθὼς κ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· τὰ δὲ τοῖς εἰρημένοις οὐκ ἀδελφὰ λογιζόμενοί τε ἐ προϊέντες, κἀμοὶ λέγοντί τ ἀλήθειαν ἐ πιστεύετε, διὰ τοῦτο λαλῶ, ἐπείπερ εἰμὶ κ ὄντως ἀληθὴς καθάπερ κ ὁ πατήρ. εἰκὸς ἦ δ' ἂν που διελέγχειν αὐτὸν Ἰουδαίους ἀσθενοῦντας, διὰ τοῦτο προσῆκεν ὃ μὴ δύνασθαι τοὺς ἐξ ἀληθείας χωρεῖν τοὺς λόγους, ἐπείπερ οὐκ εἰσὶ τ ἀληθείας υἱοί. ὅτι ψεύδεται δὲ Correptum locum.

μᾶτλω ἑαυτοῖς πατέρα τ̃ Θεὸν ὅτ᾽ ἂν λέγωσιν, ἵνα πατέρα ἔχωμεν. ὁ μὲν γὰρ Θεὸς, φησὶν, ὅλως ὢν ἀλήθεια, χαίρει τῇ ἀληθείᾳ & τοῖς προσκυνοῦσιν αὐτὸν, ἐν πνεύματι & ἀληθείᾳ βούλεται προσκυνεῖν. τὰ δὲ τ̃ ἀληθείας τέκνα δίκην προσήκοντος οἶδε σπουδάζειν, τοῦτ᾽ ἔστι, τ̃ ἀλήθειαν. ὑμεῖς δὲ διὰ τοῦτο λέγοντί μοι * δικαίως λέγειν πρὸς Ιουδαίους ὁ κύριος, οἷον ἂν δή τις ἐν ἑτέρου σχήματος καταδύσει καλῶς. λεγέτω γάρ τις τυχὸν τῷ ἐφεστηκότι εἰωθότων προὔς ἀνόλαστον υἱὸν ἤγουν οἰκέτην, ἢ γείτονα· εἰ σωφρονεῖν σοι δοκῶ παρεῖδε καταμεμυκότος, & τ̃ σὸν τιῦ ἐκκόλαψον τ̃ ἐμαυτ̃ κεφαλῆς ὡς πορρωτάτω ἔχειν, διὰ τί ἀπιθεῖς, & ὑπιστεύειν λέγοντί φαῦλον ὅτι & μυσαρὸν ὄν προσῆκτό ἐστι; & ὑ δήπου πάντως τῇ πρόσθεν τ̃ ἀπολογίαν ἀντεπάγειν ζητῶν τὰ τοιαῦτα φήσειν αὖ, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν ἀπιθεῖται δηλονότι σωφρονεῖν ἐξελέγχει, ὅτι χαίρων τοῖς ἀπολαστοτέροις ὑ χωρεῖ τ̃ σωφρονίζοντα λόγον. ὕστερον οὖν ἐρεῖ & ἐπὶ τῶν Ιουδαίων ποιησόμεθα, ὅτ᾽ ἂν εἴπῃ Χριστὸς, εἰ ἀλήθειαν λέγω διὰ τί ὑ πιστεύετέ μοι; ὃ γὰρ τ̃ τοιούτων ἐρωτήσεων σχῆμα παραπλήσιόν ἐστι & ἀεί πως προσκειμένην ἐκ τῶν ἐρωτωμένων ὁμολογίαν, ἐλέγχει μᾶλλον αὐτὰ ἢ ἐπερώτησις τ̃ ὃ πολὺ φαίνεται. οὐ γὰρ ἴσμεν κακτήμεθα τοσοῦτοι τ̃ ἐρημίαν . . . . . ὅπως τ̃ δὲ ὅπως οὐκ ἀπολύτως, ἀλλ᾽ ὑ καθόλου φησὶ, διὰ τί ὑ πιστεύετέ μοι; ἀλλὰ προσθήκη ὃ, ὑμεῖς, αἰνιττόμενός πως τοὺς ἀκριβέστερον ἀπιθεῖν εἰωθότας, & ὑποφαίνων ὡς πρᾶόν τινας διανοίας ἴσως ἔχοντες τ̃ δόξαν, & οὐκ ἀκριβῶς τ̃ τῶ Καὶν δυσρωπίας τοὺς χαρακτῆρας ἐν τοῖς ἰδίοις ἤθεσιν ἀποσώζοντες, ἀλλ᾽ ὅσον ὑδέπω προκόψαντες. & εἰς ὃ ἐν τέκνοις καταλέγεται Θεοῦ. φημὶ γὰρ οἶδα δῆν μὴ πάντας ἀρόδην ἀκριβέστερον ἀπονοίας βεβαπτίσθαι τοὺς Ιουδαίους, ἀλλ᾽ εἶναί τινας ζῆλον μὲν ἔχοντας Θεοῦ, κατὰ ἐπίγνωσιν, ἀλλ᾽ ὡς ὁ Παῦλός φησι, πλὴν ὑ κατ᾽ ἐπίγνωσιν, ἀφ᾽ οὗ τοῦτο βραχὺ πρὸ τ̃ πίστιν μνησόμεθα. ἐν δὲ γε τοῖς ὕστερον ἀκριβεστέροις αἰτιασόμεθα πολὺ βλέποντας εἰς ὀργὴν, & ἀκρατῶς ἐκκεκαυμένους εἰς μανίαν, τοὺς αὐτοῦ μάλιστα γραμματεῖς, & Φαρισαίους, οἷς δὴ ἐπάγειν προσποιήσεται & ὃ, ἀφ᾽ οὗ ὑμεῖς ὑ πιστεύετέ μοι, ἰδικῶς ὥσπερ αὐτοῖς τ̃ ἀμετρίαν ἀπιθείας διαλήψεται Χριστός. αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ καθηγεμόνες, & συνεπέχλεισαν τοῖς σφῶν αὐτῶν ἀπρογνώμοσιν ἀπαπίθοντες ὅτ᾽ ἐπῆλθον. ἀφ᾽ οὗ τοῦτο κατηγορῶν τοιαῦτα ὡς ἄρασθαι τ̃ κλεῖδα τ̃ γνώσεως, & μήτε εἰσβαίνοντας

A ascribunt Deum, cum dicunt, vt patrem habeamus. Deus enim, inquit, cum totus sit veritas, veritate gaudet, & eos qui adorant eum in spiritu & veritate vult adorare. Veritatis autem filij quod proximum & cognatum est studiosè suscipiunt, id est veritatem. Vos verò, quare non creditis mihi. Idcirco tale quiddam mihi videtur ad Iudæos dicere Dominus, quale sub alterius cuiusuis personæ fictū aspicias. Finge enim tibi continentem & castum aliquem, ita B filium suum, aut domesticum, aut vicinum compellare: si castè agere tibi videor quod scortari nolim, & illius criminis opinionem à meo capite longè repellam, quidni credis potius aienti detestandam rem esse? Neque verò hæc dixerit quòd interrogationi defensionem opponi velit, sed ex eo quod sibi non creditur, clarè arguet, quod qui intemperantia gaudet reprehensionem & castigationem non ferat. C Ita ergo de Iudæis quoque censebimus, cum Christus ait, *Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?* Istud quippe interrogandi genus planam habet ac promptam fere eorum quæ rogantur confessionem, immò verò interrogatio ea vt plurimum arguit. Obserua autem quo pacto non absolutè, neque in vniuersum dicat, *Quare non creditis mihi*, sed addat, *vos*, subinnuens quodammodo eos qui D vehementiùs diffidere soliti erant, & subindicans adesse quosdam generosiori forsan mente præditos, nec in suis moribus notas peruersitatis Cainianæ vsquequaque retinentes, sed modo non inter Dei filios collocandos. nec enim existimandum ajo omnes in vniuersum Iudæos simili mentis intemperie infectos, sed esse nonnullos Dei quidem zelo præditos, sicuti Paulus ait, sed non secundum scien- *Rom. 10. 2.* tiam, ideóque circa fidem paulùm hæsitantes. Inter eos verò impios illos Scribas & Pharisæos eædem ac furorem spirantes potissimum reprehendemus, in quos illud magis quadrauerit, *Quare vos non creditis mihi?* Christo immensam eis incredulitatem peculiariter quodammodo tribuente. Præibant enim illi, atque impia sua facinora sectari subditos persuadebant. proindeque iure incusantur quasi clauem scientiæ sibi arripuerint, neque tamen ingrediantur ipsi, sed & cæ- *Luc. 11. 52.* teros ingredi prohibeant. Vocabulum

lum igitur istud *vos*, magis peculiariter ad ipsos populi duces refertur.

αὐτοὶ, ἀξιοκολούντως δὲ καὶ ἑτέρως. ἔχοι τοίνυν ὃ καὶ ὑμεῖς ἰδικώτερον ὥσπερ πρὸς τοὺς ἡγουμένους μάλιστα τὴν διάφορὰν.

v. 47. *Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.*

Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ.

His vocibus, *ex Deo esse*, cogitandum non est significari esse ex eius substantia genitum: stulti enim est hoc dicere: neque secundum illud quod à Paulo dicitur, *Omnia ex Deo sunt*; Quia enim opifex & parens omnium est, qui omnibus esse dat, propterea omnia ex eo esse ait diuinus Paulus. Sed hoc loco non ita intelligendum est. quippe omnes ex Deo sunt, siue boni, siue mali, quatenus omnium est author & artifex. Ex Deo igitur esse ait eum qui per virtutem & vitæ probitatem Deo conciliatus sit dignusque habitus aliqua velut cum illo affinitate, quomodo etiam tales in liberis computandos censet. Ergo qui ex Deo est, inquit, promptissimè diuina verba susceperit: ferè enim quod familiare & cognatum est diligitur, qui verò ex Deo non est, hoc est, qui nullam prorsus cum eo coniunctionem habet, nequaquam libenter diuinos sermones audierit. nec enim apud improbos facile bonum reperias, nec par capessendæ virtuti studium, cum eorum animus extrema sit improbitate refertus, & propriam cuiusque duntaxat spectet voluntatem. Cum verò dicit Christus, *Qui ex Deo est, verba Dei audit*, nemo putet eum præcipere duntaxat diuinas voces corporeis auribus esse hauriendas: (Quis enim vsqueadeo perditus, vt non etiam loquentis vocem audiat, nisi sensum morbo quodam planè amiserit?) sed audire hic positum esse pro eo quod est annuere, obsequi, & intelligere, atque animo suo recondere, vt in libro Prouerbiorum scriptum est: *Sapiens corde præcepta suscipiet.* Insipientium enim vel superborum animum sermo vix pulsat, & tanquam sonitus veluti frustra obstrepens repente fugit ex auribus: sed in cor sapientium velut in fœcundum aruum subit. Sapienter itaque Dominus Iudæorum væcordiam reuincens, & impudenti blasphemia vti significans, sua verba Dei verba esse ait.

Pro.16.21

Τὸ μὲν οὖν ἐκ τοῦ Θεοῦ τινας εἶναι χρὴ νοεῖν οὐ τοῦτο, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγενῆσθαι. ἄνοια γὰρ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐκεῖνο ὃ ἀφ' οὗ Παύλου λεγόμενον, τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὅτι γὰρ δὴ δημιουργὸς καὶ γενεσιουργὸς ἁπάντων ὁ τοῖς πᾶσι δοὺς εἶναι δίδωσι, διὰ τοῦτο τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. ἀλλ' οὐ τοιούτοις ἐχαρίσατο ὃ, ὅτῳ νοῦν ἅπαντες γὰρ εἰσιν ἐκ Θεοῦ πονηρά τε καὶ ἀγαθοὶ, καθὸ πάντων ὅτι δημιουργὸς ἐκ Θεοῦ τοιγαροῦν φησὶν ὁ ἐξ ἕξεως καὶ ἐπιτόμου πολιτείας προσοικειωθέντα Θεῷ, καὶ ἀξιωθέντα ὥσπερ τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας, καθὸ καὶ ἐν τέκνοις καταριθμεῖσθαι τοὺς τοιούτους ἀξιοῖ. ὁ τοίνυν, φησὶν, ὢν ἐκ Θεοῦ προσχαίρει τε καὶ ἀσμένως τοὺς θείους εἰσδέξεται λόγους. φίλον γάρ πως ἀεὶ τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον· ὁ δὲ μὴ ὢν ἐκ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ μηδένα ἔχων τὸν πρὸς αὐτὸν οἰκειωσιν τελεμμένος, οὐκ ἂν ἡδέως τι θεῖον ἐπαναδέξαιτο λόγων. οὐδὲ γὰρ συνορᾶν πρὸς πονηροῦς τὸ ἀγαθὸν ῥᾴδιον, ἀξιομάχως δὲ ἐνδαιμόνως ἔχειν πρὸς τὴν ἀρετὴν ὅτι πάνυ, ἐπειδὴ ἂν αὐτοῖς τῆς ἐσχάτης διαπεπλησται μοχθηρίας ὁ νοῦς, καὶ πρὸς μόνον ὁρᾷ τὸ ἴδιον θέλημα. ὅταν δὲ λέγῃ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει, νομιζέτω μηδεὶς ὅτι μόναις ταῖς τοῦ σώματος ἀκοαῖς ἔχειν ἡμᾶς εἰσδεκτέον φωνὰς ἁπλῶς. τίς γὰρ οὕτως, εἰ καὶ φαῦλος εἴη κομιδῇ, τῆς τοῦ λαλοῦντος ἐμβοᾶσθαι φωνῆς οὐκ ἂν ἀνεχόμενος φωνῆς, εἰ μὴ ἄρα νόσῳ τινὶ παρέρριπτο τὴν αἴσθησιν; ὃ δὲ ἀκούειν ἤθησιν ἐν τούτοις, αὐτὴ τοῦ συγκατανεύειν, καὶ πείθεσθαι, καὶ ὑπουργεῖν, καὶ εἰς νοῦν ἀποκρύπτειν τὸν ἑαυτοῦ, ἔνθα ὃ εἰρημένον ἐν βίβλοις προσιμωσι, σοφὸς καρδία δέξεται ἐντολάς. τοῖς μὲν γὰρ τῶν ἀνοήτων, ἤτοι καταφρονητῶν, καθάπερ ἂν ἄσημος ἠχεῖ παρεισερρυεὶς ὁ λόγος, καὶ ὥσπερ ἂν κτύπος παρενοχλήσας εἶτα τάχιστα ἔφυγε τοὺς ἀκούοντας ἀπαλλάττεται. εἰσδυὰς δὲ καθάπερ εἰς ἄρουραν βύθιον τῶν συνετῶν τὴν καρδίαν. σοφὸς δὲ σοφόρα τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίαις ἐλέγχων ὁ κύριος, καὶ δυσφημοῦσι τοῖς ἀναιδῶς ὑπεδέχετο, τοὺς ἑαυτοῦ λόγους τοῦ Θεοῦ λόγους εἶναι φησί.

μεζονται δοῦναι λόγον τινας, φησὶν, αὐτοὺς εἰς ὃ φρονοῦσιν ἐπ' αὐτῷ τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ νομίζειν Ἰωσὴφ, ἢ γε ἑτέρου τινὸς τῶν ὅσοι τῆς γῆς ἐκπεφυκέναι καὶ ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνέναι πιστεύειν, ὃ δὴ καὶ σκυθρωποῖς ἀχάλλοισι, καὶ θερμοτέροις καταφλέγεσι τοῖς θυμοῖς περισπῶντες αὐτοὺς ὅτι τῇ ἀνομίᾳ αὐτῶν, κατὰ γέγραπται, δι' ὧν ἔτι μειζόνως ὑβρίζονται.

A docet quippe eos de se consentanea sentire, neque putare Ioseph aut alterius cuiusuis terreni hominis filium esse reuera, sed credere ex substantia Dei ac Patris, Deum de Deo genitum: quod certè cum audiunt indignantur, & vehementius excandescunt, iniquitatem addentes super iniquitatem, vt scriptum est, ex eo quod magis magisque iniurij euadunt.

B

Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις;

v. 47. *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nonnebene dicimus nos quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes.*

Καταθλιβῆναι πάλιν ἀκόλουθον τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπληξίαν, καὶ τὴν βλητείας τῆς ἀναβολήν. ταῖς γὰρ σφῶν αὐτῶν ἀλίσκονται φωναῖς, καθάπερ οἱ θῆρες, ὅτε ταῖς τῶν σφαττόντων ἐπιπηδῶσι χερσὶν, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὰς ὅτι τοῦ σιδήρου κινοῦντες ὁρμάς. ἐλεγχόμενοι γὰρ ὡς ἔθος αὐτοῖς, καὶ μηδέπω C σαφῶς, ὃ ψευδομυθεῖν, ἀληθὲς ὂν πᾶσι κηρύττουσι, καὶ διαφθείρονται μᾶλλον ὡς οὐκ εἶεν ἐκ Θεοῦ πᾶσι τὸν σωτῆρος ἀκούοντες. σύνδεσμος γὰρ μεταξὺ διαφερόντως κρούει, τῆς τοῦ διαβόλου κακίας ἀκριβέστατον ἐν ἑαυτοῖς ἀποφαίνουσι τὴν εἰκόνα. Σαμαρείτην γὰρ, καὶ δαιμονῶντα τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα βλασφημοῦσι λέγειν Θεὸν, αὐτοὶ μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς ὃ πυρὸν ἔχοντες, καὶ θρομαίχου δαιμόνιον· σύνδεσις γὰρ λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ, τοῦ τῷ Παύλου φωνῶ. ψεύσεται μὲν οὖν, καὶ ὑβρίσει, καὶ λοίδορος καὶ διὰ τοῦτον ὄντες ἀλώσονται καὶ θρομαχεῖν εἰθισμένοι, τῷ καρέποντι ἀποτίσουσι δίκην τοῦ πόντα ἰσχύοντι κριτῇ. ζητητέον δὲ πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Σαμαρείτην εἶ φασὶ, καὶ δαιμονῶντα ὃ κύριον. ὁ γὰρ προφήτης εἶπεν, οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν, ἐπαμφαίνει πως ὡς ἐπ' αἰτίας λυσὶ, καὶ ὡς Σαμαρείτην διαφύροντες, καὶ μικρὸν ὃ ἕτερον, ὅταν τῆς ἐκείνων ὄψει βλασφημῶσι φωνῆς. ἔοικεν Σαμαρείτην εἶ φασὶν ὡς διαφερόντως πρὸς τὰς νομικὰς ἐντολὰς, καὶ τὸ τοῦ Σαββάτου λύσιν ὑπὸ σοῦ λεγόμενον. οὐ γὰρ ἀκριβὴς παρὰ τοῖς Σαμαρείταις ἐστὶν Ἰουδαϊσμὸς, μέμικται δέ πως ἔθεσι τοῖς ὀθνείοις, καὶ Ἑλληνικοῖς μᾶλλον ἐκείνων λατρείαις· ἢ καθ' ἕτερον λόγον Σαμαρείτην λέγουσιν αὐτὸν εἶ, ἐπειδὴ Σαμαρείταις μόνοις ἔθος ἑαυτοῖς μὲν τὸ καθαρότητα μαρτυρεῖν τε καὶ ὅτι ψεύδεται, καθαρεύειν δὲ ἑτέρους ὡς μεμολυσμένους.

Consentaneum est rursus Iudæorum augeri stuporem, & immanem vecordiam. Suis enim ipsi vocibus capiuntur, non secus ac feræ quæ invenatorũ manus insiliunt, séque ipsas ferro induunt. Reuicti enim tanquam qui falsa dicere soliti essent, illico rem veram esse ostendunt & rumpuntur quidem, se non esse ex Deo, à Seruatore audientes. Nullo verò temporis interiecto spatio Diabolicæ malitiæ perfectissimam in seipsis imaginem exhibent. audent quippe dicere Samaritanum, & à dæmone obsessum Dei Filium, ipsi magis virulentum & Deo contrarium in se habentes dæmonium. Nemo dicit anathema IESV, nisi 1. Cor. 12. 3. in Beelzebub, iuxta Pauli sententiam. Mendaces itaque, & iniurij atque contumelioſi esse ex hoc reuincentur, & D Deo pugnare sueti dignas omnipotenti iudici daturi sunt pœnas. Rursus autem quærenda hic est causa, propter quam Dominum & Samaritanum, & à dæmone agitatum dicant. Quod enim præmiserunt, *nunquid nos rectè dicimus*, quodammodo indicat quod quibusdam de causis & tanquam Samaritanum eum traducant, prætereaque aliud quod proloqui ad ipsorum audaciam pertineat. Igitur Samaritanum esse dicunt, tanquam indifferenter se habentem circa legum præcepta, & soluere Sabbatum parui ducentem. neque enim apud Samaritanos exactus est Iudaismus, sed cultus eorum moribus extraneis atque Græcanicis vt plurimum est permixtus. Est & alia ratio cur Samaritanum eum esse dicant, nempe quòd solebant Samaritani sibi puritatem falsò arrogare, alios autem damnare velut inquinatos.

Hanc enim, opinor, ob causam, non A coëtuntur Iudæi Samaritanis, ve scriptum est. sed & aliis quibusdam misceri nolunt, veriti ne hinc aliquomodo inquinentur, qui dū ita nugātur rectè se facere sibi persuadēt. Dominus autem Iudæorum improbos mores damnans, diaboli quidem filios vocabat eos, sibi verò omnis peccati immunitatem, & perfectissimam puritatem vindicat, dicens: *Quis ex vobis arguit me de peccato?* Quod autem non possit in peccatum incurrere, summam planè sibi puritatem adscribentis est: quòd vero Iudæos filios Satanæ indigetat, damnantis est B velut inquinatos, & omni mentem impuritate plenam habentes: quod verum quidem est. Quocirca Samaritanum quidem eas ob causas, & dæmone agitatum rursus dicunt, quia moris est dæmonibus debitum Deo honorem ad seipsos transferre, & Dei gloriam sibi arrogare. quod quidem Christum facere putant, dum seipsum cum homo sit, velut in Dei locum intrudit dicens: *Qui ex Deo est, verba* C *Dei audit.* sua enim verba Dei verba esse subinnuit. Conuicij ergo, imò verò blasphemiæ in ipsum Iudæis causa hæc erat, quâ impulsi dicebant ea quæ æternæ ipsis flammæ arrhaboni essent. Mihi verò mirari subit, quod cum indignentur se vocari sæpe mendaces, & filios Diaboli, reipsa tamen ostendunt huius criminis se reos esse, quod potius omni ratione propensionéque ad virtutem excutere oportuit. omnino enim conuitiis delectari, & quibusdam falsa pro veris affingere D atque imponere, Diaboli filiis maximè conuenit, non iis qui in filiis Dei computantur. Non solùm autem conuitiantur miseri, qui in suum ipsi caput mentiuntur, ne dicam Christi: sed hoc rectè se facere asseuerant; ne tantillum quidem suam nequitiam damnantes, quod extremæ cæcitatis est argumentum.

Διὰ τοῦτο γὰρ οὐ μίγνυται τοῖς παρ' ἑαυτοῖς ὁ συγγραφεὺς Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις, καὶ ὃ γεγραμμένον, οὐδ' ἱστοροῦνται δὲ ἢ ὅτι ἐτέροις ἔθεσιν ἐπιμίσγεσθαι καθαρεύειν ὀλόμενοι δόκον τινὰ τοῦ εὐσεβεῖν μολυσμόν, ἐπεὶ καὶ αὐτοῖς ὃ ὅπως ληρῶν ὀρθῶς ἔχειν δοκῇ. καταδικάζων δὴ τὰς Ἰουδαίων κακοηθείας ὁ κύριος, υἱοὺς μὲν αὐτοὺς ἀπεκάλει τοῦ Διαβόλου, ἑαυτῷ γε μὴν ὅλον πάντελῶς ἀνύπαιτον εἰς ἁμαρτίαν, καὶ καθαρότητα τοῦ εἰς ἄκρον ὑπεμφαίνων λέγων· τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; τοῦτο δὲ ἰδίᾳ σημαίνων ἑαυτοῦ μὲν καθαρότητα, Διαβόλου δὲ μὴ δύνασθαι παντελῶς ἀμαρτίαν, τὸν αἰωνίτατον παντελῶς ἀφορῶντος· διὰ τοῦτο τὰ τέκνα λέγει τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Σατανᾶ, καθαπερεί τινος ὡς μεμολυσμένους, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀναπλέων ἔχοντας τὸν νοῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἀληθές. Οἰκείως Σαμαρείτην μὲν διὰ τοῦτο, δαιμονᾶν δὲ πάλιν φασίν, ὅτι τοῖς δαιμονίοις ἔθος τὸ Θεῷ χρεωστούμενον εἰς ἑαυτὰ μεταλλάττειν ἡμῶν, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δόξαν ἁρπάζειν ἀφειδῶς. αὐτὸ δὲ τοῦτο οἴονται δρᾶν τὸ Χριστὸν, ὅτε μὲν ἑαυτὸν ἀνθρωπος ὢν ὡς εἰς Θεοῦ τόπον εἰσφέρῃ λέγων· ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. ἐπεμφαίνει γὰρ ὡς περὶ ἴδιον ῥῆμα τὰ τοιαῦτα φησί. τῆς μὲν οὖν λοιδορίας, μᾶλλον δὲ τῆς δυσφημίας τῆς κατ' αὐτοῦ προφάσεις αὐτοῖς Ἰουδαίοις ἡ ἀφορμὴ πρὸς ὃ ἐνῆν λέγειν, ἅπερ αὐτοῖς τῷ αἰωνίῳ πρᾶγμα γενίσεται φλύαρα. ἔπεισι δέ μοι θαυμάσαι καὶ τούτῳ πάλιν αὐτούς. ὀργιζόμενοι γὰρ, ἐπειδὴ υἱοὶ Διαβόλου, καὶ ψεύσται πολλάκις ἐκλήθησαν, ἔργῳ δεικνύουσι πρὸς αὐτοῖς ὃ ἔγκλημα, ὃ καὶ μᾶλλον ἐχρῆν. Διὰ τί δὲ εἰς ἀρετὴν ἀποτείνεσθαι λόγους. ὃ γὰρ ὅλως διαλοιδορεῖσθαι φιλεῖ, καὶ τὰ μὴ προσόντα τίθησιν ὡς προσόντα λέγειν, ὑπὸ τοῖς οἰκείοις Θεοῦ καθαπτόμενος, ἀλλὰ υἱοῖς Διαβόλου πρέπων δίκαιον. λοιδορεῖσθαι δὲ ὑμᾶς μόνον οἱ δίκαιοι, οἳ καὶ τῆς ἑαυτῶν καθαψύδονται κεφαλῆς, ἵνα μὴ λέγω Χριστοῦ, ἀλλὰ γὰρ καὶ καλῶς τοῦτο διαχειρίζονται δρᾶν, οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν καταμανθάνοντες τῆς φαυλότητος, ὅπερ ἐστὶ τυφλότητος πλήρωσις ἀπόδηξις.

E

V. 49. *Respondit* IESVS, *Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonoratis me.*

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με.

Magna quidē cū lenitate sermo, sed tamē

Ἐν πραότητι μὲν ὁ λόγος, μέγας δ' ἐν ὄγκῳ

ὁ ἡμῖν πολλῷ. ἐμφαλικώτερον γὰρ ὁ, ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, φησὶν, ἑαυτὸν δὲ ὥσπερ ἀπολογούμενος ἐκείνοις, τὸ μὲν ὅτι τούτῳ λοιδορίας ἐλεύθερον ἀποφαίνει, δίκην δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῖς ὁ εἰρημένος ἀληθὴς. εἰ μὴ γὰρ αὐτοῖς ὁ δαιμόνιον εἶχον ἀληθῶς, κἂν ἀπέφευγον εἰκότως δαιμονῶντα καλεῖν τὸν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῖς μαρτυρηθέντα Θεόν. διὸ φύσασα τοίνυν ἡ αὐτὸς μᾶλλον ἀπονέμων αὐτοῖς ἀπὸ ὧν ἔχειν ἀληθῶς, ἐγὼ τοίνυν οὐκ ἔχω, φησὶν, ἀλλ' ὑμεῖς δηλονότι ὁ δαιμόνιον, ὑμεῖς ὥσπερ ἐπ' ἐκείνοις ὁ εἰρημένον, ὑμῶν δὲ τὸν ἐμαυτοῦ πατέρα, Θεὸν ἡ ἐμαυτὸν οὐ Θεοῦ πεφυκέναι λέγων, ἐ ὅτι οὐκ ἔγνων ἁμαρτίαν διϊσχυρίζόμενος. ἔδει γὰρ ἔδει Θεὸν εἶ) τ' οὐ Θεοῦ, ἡ τ' οὐ μὴ εἰδότες ἁμαρτίαν τ' ἀξιόχρεον ὅτι τοιοῦτον ὀφλῆ. ὧν ἂν ὡς αὐτὸς ἡ συμβαίνει ὁ ἑαυτὸν εἰς ὁ παροξυνόμενος, τοῖς ἄχθεσι παροινίαις ἐχρησάμην λόγοις· ἡ γὰρ ἂν ἐτιμήθη Θεὸς υἱὸν ἔχων νοσήλιος τ' οὐκ ὄντα Θεόν· οὐκ ἂν ἐτιμήθη φησὶν ὁ πατὴρ, εἰ τ' κατηγορίαν τος εἰς ἁμαρτίαν ὠνομάσθη πατήρ. οὐκοῦν ἐμαυτοῦ τὰ κάλλιστα μαρτύρων δυσφημῶ μὴν φησὶν ὑβριστῶς, καθάπερ ὑμεῖς ὑποτοπάζετε, ὑμῶν δὲ μᾶλλον τ' ἡμέτερα, φημὶ δικαίως περὶ ὑμῶν, ὅτι οὐκ ἐστὲ, ἐπεὶ μηδὲ ἡμεῖς ὑμεῖς εἰς τοῦτο πονηρίας ἥκοντες, ἡ πάσῃ φαυλότητι βεβαπτισμένους, οὐκ Θεοῦ εἶ) λέγειν. ὑμᾶς γὰρ καὶ οἰκειότητος ἀξιοῖ τ' παρὰ αὐτοῦ ἡ τ' ψεύστην, ἡ λοίδορον, ἡ δύσφημον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ὑβριστὴν, οὐδὲ τ' ἀδίκως φονᾶν εἰωθότα, ἀλλὰ τ' ὀπτικὴν, ἡ πανοῦργον, ἡ θυσιῶν, ἐ φιλόθεον, ἐ ἀγαθόν. οὐκοῦν καὶ ἡ κατ' τοῦτο ὑμῶν τ' πατέρα, τ' παρὰ αὐτοῦ οἰκειότητος ἔξω ὑμᾶς ποιεῖ ἐπ' ἀκρότατον πονηρίαν κατηγωνισμένους, ὑμεῖς δὲ ἐ τοῦτο ποιοῦντα πάλιν ἀτιμάζετε, ἐ τοῖς ἐπαίνοις τοῖς περὶ τοῦ παρ' ὑμῶν ὑπεισπίπτοντες, ἵνα μὴ μίσοκακεῖς τ' ὑμῶν, ἀλλ' ἥδη ἐ εἰς αὐτὸν ἀνατρέπωτες ἀλίσκησθε. εἰ γὰρ ἐμαυτοῦ τὰ κάλλιστα μαρτυρῶν ὑμῶν τ' ἡμέτερα, ἀτιμάσαι δίκαιον, φησὶν, ὁ τὸν ὅλως αὐτοῦ τοῖς ἐσχάτοις ἐπιῤῥῖψαι περιβαλόντα. πανταχόθεν τοιγαροῦν, καὶ τοῖς ἐαυτοῦ λόγοις συνίστησι Χριστὸς, καὶ ὅτι Θεὸς κ' φύσιν ὢν ἀποφαίνει ἐμφανῶς, ἐ δι' ὧν ὑμᾶς τὸν πατέρα φησὶ, τῆς παρὰ αὐτὸν οἰκειότητος τῆς τ' ἀλλοτρίων πλήθους ἐξωθουμένης, ἀλλοτρίους πάντας ἀποφαίνει Θεοῦ. τί γὰρ τοῦ ἐκεῖνα λεγόντων ἀσεβέστερον; ἐγὼ οὐ ζητῶ τὸ ἐμὸν δόξαν μου· ἔστιν ὁ ζητῶν, καὶ κρίνων· ἀληθὴς ὁ τοιοῦτος ὁ ἐμφανὴς ὁ λόγος τοῦ Πέτρου περὶ

efficaciſſimè & magna cum emphaſi ac ſignificanter admodum illud, *Ego dæmonium non habeo*, ſeipſum autem ab iis quodammodo diſtinguens, eius conuicij immunem ſe declarat, idque dictum in eos quadrare potius oſtendit. Niſi enim dæmonium reapſe haberent, iure eum, qui tot operum teſtimoniis Deus confirmatus eſt, à dæmone obſeſſum dicere vererentur. Appoſitè igitur id eis tribuens, quia reapſe ita ſit, ego, inquit, dæmonium non habeo, ſed vos videlicet habetis, id dictum in eos quodammodo retorquens: quippe honoro Patrem meum, dum meipſum quoque Deum, & ex Deo eſſe, atque omnis peccati expertem aſſeuero. Oportet quippe Deum eſſe qui ex Deo eſt, & qui ex Deo eſt peccati neſcio talem eſſe qualis eſt is, ex quo eſt. Secus autem, verbis non tam ſplendidis vterer, ne offenſioni vobis eſſem. neque enim Deus honoraretur, ſi Filium qui Deus non eſſet crederetur habere: Non honoraretur Pater, inquit, ſi Pater nuncuparetur eius qui in peccatum incideret. Quapropter mihi ipſi præſtantiſſima quæque aſſumo nequaquam blaſphemans, inquit, ſicuti vos exiſtimatis, ſed genitorem potius honorans, iure de vobis aio, vos ex Deo non eſſe, quippe nefas eſt dicere omni flagitio immerſos eſſe ex Deo. honorat enim, & familiaritate ſua dignatur non mendacem, non contumelioſum, blaſphemum, ſuperbum, & iniurium, nec eum qui cædem iniuſtè machinatur, ſed modeſtum ac lenem, pium, Dei amantem, ac probum. quapropter etiam in hoc Patrem honoro, ab eius familiaritate excludens eos qui effreni laborant nequitia: vos verò me hoc facientem rurſus probris afficitis, & laudes Patris mei etiam inceſſitis, vt non ſolùm in me impij, ſed & in eum deprehendamini. Si enim mihi ipſi de præſtantiſſimis quibuſque teſtimonium præbens, genitorem honoro, vtique eum dehonorabit, inquit, qui filium eius extremis probris inceſſet. Vndique ergo & ſibi conſtat Chriſtus, & ſe deum ſecundum naturam eſſe clarè oſtendit, & ex eo quod ait à ſe Patrem honorari, alienorũ turbâ ab eius familiaritate remotâ, oſtendit Iudæos à Deo eſſe prorſus alienos. Quid enim eſt iis qui iſta dicũt magis impiũ? *Ego gloriam meam non quæro. eſt qui quærat & iudicet:* liquet hîc verè à Petro de Seruatore

noſtro dictum : *Qui cum malediceretur non remaledicebat, cum pateretur non comminabatur, tradebat autem iudicanti ſe iuſtè.* Videtis enim quo pacto non ſemel ſed frequenter audiens in ſe furentium ſermones in ſua bonitate perſiſter, nec ab officio vllâ ratione excidat, ad exemplum noſtrum id faciens, vt eius veſtigia ſequi ſtudentes non maledictum pro maledicto, néve aliud quoddam malum pro malo inimicis reddamus, ſed vincamus potiùs in bono malum. Ego itaque gloriam meam non quæro, inquit, non quaſi impunè fore dicat iis qui ſe ferociter inuaſerint, ſed neque quòd ad iſtam impietatem his verbis excitet, ſed illud potius ſubindicat : Venio, inquit, gloriam à vobis nequaquam aucupaturus, ſed neque honoris aut claritatis cupidus. Humiliaui quippe meipſum, in forma Dei ac Patris cum eſſem, & homo factus ſum veſtri ſimilis. At qui propter vos ne ſerui quidem formam aſſumere dedignatus eſt, cum liceret in æqualitate cum Deo ac Patre permanere, & his quæ mentem & orationem excedunt acquieſcere, quo pacto cenſeretur inde gloriam aucupari potius, quàm ad aliorum vtilitatem voluntariam ignobilitatem ſuſtinere? Aut enim iſtud hîc ait Dominus, aut certè alio modo ipſum gloriam ſuam non quærere putabimus. Nam cum poſſit è veſtigio caſtigare iniurios, & blaſphemiæ pœnas ab iis exigere, tanquam in vniuerſi Dominum impiè ſe gerentibus, fert æquo animo iniuriam, vt ne ſimplici quidem verbo arrogantibus dolorem velit reponere : verùm ne impiè ſe gerere in Deum quibuſlibet in proclivi atque adeò impune videatur, illis neceſſariò tanquam aggerem & repagulum ſui Patris iram oppoſuit. Filio quippe tolerante iniurias & ſuam ipſius gloriam non illicò vindicante, Pater, inquit, nequaquam feret, ſed continuò vindex aderit, & in iniurios, non tanquam diuerſum à ſe defendens, neque quaſi ſanctorum vni iniuriâ illatâ excandeſcens, ſed velut ad ſe pertinente iniuria inſurget : nihil enim eſt inter Patrem & Filium diſcriminis quantum ad ſubſtantiæ identitatem, tametſi vterque propriè ſubſiſtere concipiatur. Adeò enim dominus noſter IESVS

1. Pet. 2. 23.

A τῶν σατῆρος ἡμῶν εἰρημένον· ὃς λοιδορούμενος, οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. βλέπετε γὰρ ὅπως τὰ πρῶτον καὶ μάλιστα καὶ ἀπαρέσατα τὰ ῥήματα τῆς αἱρέσεως ἐμπαροινούντων αὐτῷ, καὶ τοῦτο πολλάκις καὶ οὐκ εἰσάπαξ ἀκούων, ἀτενίζει τῇ οἰκείᾳ χρηστότητι, καὶ τῶν παρόντος αὐτῷ κατ' οὐδένα τρόπον ἐξίσταται, πρὸς ὑπαντῶσιν δὲ τούτοις ἀρωγὴν ἡμῖν πέμπων, ἵνα τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καθακολουθῶμεν ἀπονοσφίζοντες, μὴ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, μηδὲ ἕτερόν τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς ἐθέλουσι λυπεῖν ἀντιδιδόντες ἁλισκώμεθα, νικῶμεν δὲ μᾶλλον ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. ἐγὼ δοξολογοῦμαι οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου, φησί, καὶ οὐχ ὡς ἀκίνδυνον καθιεὶς τὸ ἐμπαροινῆσαι αὐτῷ τοῖς ἐθέλουσι, ἀλλ' οὐδὲ παρεπέπων διὰ τούτων εἰς τοῦτο ἥκειν λίαν τὴν δυσπείθειαν, τοῦτο λέγων ὁρᾶται, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ὑποδηλοῖ, ἥκω γάρ φησιν, οὐ δόξαν ἢ παρ' ὑμῶν ἐμπορευσόμενος, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως ὑμῶν, οὐδὲ ὀλιγωρίας

B γλιχόμενος. ταπεινώσας γὰρ ἐμαυτὸν, ὢν μορφῇ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπάρχων, ἴσος ἀΐδιος γέγονα καθ' ὑμᾶς. ὁ δὲ δι' ὑμᾶς οὐδὲ δούλου μορφὴν ἀπαξιώσας λαβεῖν, ἆρον ἂν ἰσότητι δεδεμένην τῇ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, καὶ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἢ λόγον ἐπιτρέφαν, πῶς ἂν ἐπὶ νοοῖτο δόξαν τὴν ὑποδεεστέρων ζητεῖν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐθελούσιον ὑπομένειν τὴν ἀδοξίαν ἀφ' ὧν ἑτέροις χρήσιμον; ἢ γὰρ τοῦτό φησιν ὁ τοιοῦτος ὁ κύριος, ἢ καθ' ἕτερον τρόπον, ὡς ζητεῖν αὐτὸν τὴν ἑαυτοῦ δόξαν

C ὑποπτήσομεν. παρὸν γὰρ αὐτῷ τῷδε χρῆμα καλάζειν τοὺς ὑβρίσας, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς δυσφημίας εἰς παράπτωσιν δίκας, ὡς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντας τὸν ἀπαθῆ τῶν κύριον, φέρει τὸ λοιπὸν ἡσυχῇ, καὶ δεξιὰ τρέπει τοσοῦτον ὡς μηδ' ὅσον λυπεῖν ἀντιλυπῆσαι λόγῳ φιλῶ πεὶ ἀλαζόνας ἐθέλειν· ἀλλ' ἵνα μὴ φαίνηται τὸ δυσπειθὲς εἰς Θεὸν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιπολάζῃ, αἰσχύνῃ αὐτοῖς ὡσανεὶ ἐπιτίχισμά τι ἀμφικαλύπτων εἰς τοῦτο βαδίζειν δίκαιος, τὸν τῆς πατρὸς αὐτέπαινον ὀργήν. ἀπεξικνούμενος γὰρ τοῦ

D υἱοῦ, καὶ τὸ ἴδιον διεκδικούμενος τοῦδε χρῆμα δόξαν, οὐκ ἀμύξεται φησὶν ὁ πατὴρ, ἔκδικος γὰρ ἔσται, καὶ τοῖς ὑβρισταῖς ἐπιναστήσεται, ὑχ ὡς ἑτέρῳ συναπτόμενος τυχὸν, οὐδὲ ὡς ἑνὸς τῶν ἀλλων ὑβρισμένου λυπηθεὶς ἧλως καὶ παρέπειν οἰόμενος, ἀλλ' εἰς αὐτὸν διαβαίνουσης τῆς ἁμαρτίας· οὐδὲν γὰρ ὅλως τὸ μεσολαβοῦν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, ὅσον εἰς θεότητα ταὐτότητα φαμὲν, καὶ ἰδίως ἑκάτερον

E ὑπάρχειν νοῦτο. ἀφ' ἑνὸς δὲ τοῦτο καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπέφησι, ὁ μὲν ἡμῶν

τὸν υἱόν, οὐδὲ τ̃ πατέρα τιμᾷ. ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ A Christus alibi ait: *Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat.* habet quippe in seipso naturaliter Filius Patrem conglorificatum eumque simul existentem. Sed & Pater in seipso Filium habet, vt substantiæ consortem, ita quoque gloriæ. Punientur itaque miseri Iudæi, per blasphemiam quam in Dominum ac Filium euomunt, in totam consubstantialem & sanctam Trinitatem omniumque reginam naturam impiè se gerentes, vt qui eam læserunt in Filio. Quisquis ergo sanæ mentis est imprimis cauere debet ne vel in re qualibet bonum Deum offendat. Non enim ex eo quod iram non continuò inferat iis qui in ipsum peccent, vtique lenior est, bonus enim est, qui non infert iram quotidiè, sed nisi conuersi fuerimus, gladium suum vibrabit, vt scriptum est, & arcum suum tendet in nos, in quo mortis vasa, id est omne genus doloris & intolerabilis calamitatis.

Ioan. 5. 23.

Psal. 7. 13.

τὸν φωτιχῶς ὁ υἱὸς τ̃ πατέρα συνδοξάζομένου τε καὶ ἐκπέτεσθαι δηλονότι συνυφιστάμενον. ἔχει δ' αὖ πάλιν ἐν ἑαυτῷ ὁ πατὴρ τ̃ υἱὸν ὡσαύτως κοινωνὸν τ̃ οὐσίας, ὅτου δὴ τ̃ ἐφ' ἁπασι δέξης. κολασθήσονται τοίνυν οἱ βλάσφημοι Ἰουδαῖοι εἰς τ̃ κύριον καὶ υἱὸν δυσφημίας, εἰς ὅλην συνεσταμένοι τ̃ ὁμοούσιον καὶ ἁγίαν τριάδα, καὶ τ̃ ἀπάντων βασιλίδα φύσιν, ὡς ἐν τῷ υἱῷ λυπήσαντες. προσηκόντως τοίνυν ἀσφαλοῦς πάντα τὰ γε ὅλως ὀφείλοντι εἰδέναι, ὃ B κατὰ μηδενὸς τῶν ἀγαθῶν ποιεῖσθαι θεοῦ. ὁ γὰρ ἐπιὼν οὐκ ἐπάγει τὸ ἀναγκαῖον τοῖς εἰς αὐτὸν πλημμελοῦσι τ̃ ὀργὴν εἰς τοῦτο πάντως ἠπιώτερος. ἀγαθὸς μὲν γάρ ἐστι μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀλλ' ἐὰν μὴ ἐπιστραφώμεν τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ σπιλώσει ὃ τεταραμένον, καὶ ἐντεῦθεν ὁ τόξον αὐτοῦ κατ' ἡμῶν, ἐν ᾧ τὰ θανάτου τὰ σκεύη, τοῦτ' ἔστι, πᾶν εἶδος ἀλγηδόνος καὶ ἀφορήτου συμφορᾶς.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρῇ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. C

v. 51. *Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.*

Περιττὸν ἀποφαίνει ὃ τῷ μακρηγορεῖν αἰτιᾶσθαι τὰς ἀπολογίας τοῖς εἰωθόσι φιλονεικεῖν. ἀποκλίνει γὰρ ἐφ' ὅπερ ἦν ἀναγκαῖον, ὃ καλέσαι φημὶ δηλονότι πίστεως εἰς τ̃ αἰώνιον ζωὴν, μόνον οὐχὶ ὃ ἐρρῶσθαι φράσας τοῖς ἐξ ἀμαθίας λελυπηκόσι, τέχνῃ τινὶ πάλιν τ̃ οἰκεῖον ἀναμίσγει λόγον. πρόφασιν γὰρ ὡς περὶ Θεοῦ, ὅτι ὁ ὢν ἐκ τ̃ Θεοῦ τὰ ῥήματα τ̃ Θεοῦ ἀκούει, προσδεχόμενα φησιν, ἐάν τις τ̃ ἐμὸν D λόγον τηρῇ, δείκνυσιν ἑαυτὸν κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν, ἀπό τε τούτου διδάσκων μηδεμίαν τοῖς Ἰουδαίοις προειλεχθῆναι δυσσεβείας ὑποβολὴν, ὅτε καὶ δαιμόνιον ἐγκεκηρύχασι τ̃ ζωὴν διδόντα τ̃ αἰώνιον τοῖς θέλουσι τηρεῖν τ̃ λόγον αὐτοῦ. ἢ γὰρ οὐχὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεὸς, ἐξ ὅτου τοῦτο γνωσθήσεται; τίνι γὰρ ἂν ἕτερος πρέποι δυνατὸς ζωοποιεῖν εἰσαεὶ τοὺς τὸν παρ' αὐτοῦ ἀκριβοῦντας λόγον, εἰ μὴ τῷ γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῷ; τηρεῖται γοῦν ὁ λόγος ὁ E θεῖος ὑ προσδοκῶντος λύτου τ̃ θείου ἐπιτολὴν, ἀλλ' ὑπεραλγῶν καὶ δρασύτερος ἀμυνεῖ τὸ κεκελευσμένον, καὶ κατ' μηδένα τρόπον ἐπ' ὀκνίᾳ τῶν θεῖων κατημεσμένων νόμων. ὅπερ τηρεῖ δὲ πάλιν ὅσον ὁ λόγος ἔχει τ̃ ἀκριβῶσαι· ὑ γὰρ εἶπεν ἐάν τις λέγῃ, ἐάν τις τ̃ ἐμὸν ἀκούσῃ λόγον, ἀλλ' ἐάν τις τ̃ ἐμὸν λόγον τηρήσῃ. δέχονται γὰρ εἰς οὓς τ̃ τοῦ Θεοῦ λόγον, οὐκ ἀθέσποτοι μόνον ἁμαρτίας ἔνοχοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δαιμόνων ὃ ἀθέσμιον σῖφος καὶ γοῶν ὁ πάντων ἥκιστα

Superfluum ostendit longas defensiones opponere criminandi cupidis. Eò enim se conuertit quò necesse erat, nempe ad vocationem per fidem in vitam æternam, sed & propemodũ valere iussis qui præ væcordia erant iniurij, arte quadam sermonem rursus temperat. Nam cum priùs tanquam de Deo dixisset, *Qui ex Deo est, verba Dei audit,* continuò subucit, *Siquis meum sermonẽ seruauerit,* ostendens seipsum secundum naturam esse Deum, nihilq; ad summam impietatem reliqui fecisse Iudæos probans, cũ dixerint ipsũ habere dæmonium, qui vitam æternam largitur iis qui seruare velint sermonem eius. Nunquid enim secundum naturam Deus esse vel ex hoc agnoscetur? Cui enim alij conueniat viuificare perpetuò posse eos qui sermones suos audierint, nisi ei qui secundum suam naturam est Deus? Atqui sermo ille diuinus seruatur, non quidem si prætermittatur diuinum mandatum, sed si quodcunque iussum erit incunctanter & promptè peragatur, reiecta omni cessatione atque pigritia. Sed obserua rursus qnàm accuratè loquatur. neque enim dixit, Siquis sermonem meum *audierit*, sed siquis sermonem meum *seruauerit*. Dei enim verbum non homines solum obstrictos peccatis, sed & ipsã dæmonum impia turba excipiũt: vnde prin-

Ioan. 8. 47

ceps ille omnium Satanas, cum Dominum nostrum IESVM Christum tentare auderet in deserto, contra stimulum calcitrans præ immani feritate, diuinam ei quippe Legem proponebat, dicens: *Scriptum est, quia Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis.* Quocirca non in nuda auscultatione salutis sermo consistit, neque vita in sola per disciplinam perceptione, sed in rei perceptæ obseruatione, atque si regulam ac vitæ magistrum diuinum sermonem nobis proponamus. Ait verò non visurum mortem æternam quicumque verba sua constanter seruauerit, non quasi omnino tollat mortem secundum carnem, aut quasi mortem non ducat esse mortem tanquam Deus, cui nihil est mortuum, quatenus potens est & id quod non est in rerum naturam & ortum producere, & id quod interiit facile in vitam restituere, siue quia negat sanctos visuros mortem in futurum sæculum, quod & propriè sæculum intelligitur non habens terminum, quemadmodum istud nostri simile, non visuros mortem ait in illud sæculum, quicunque sermonem suum obseruauerint, non quasi morituri sint aliqui post resurrectionem: quippe mors omnium in morte Christi soluta est, & corruptionis euersum est imperium, sed mortem nominat pœnas æternas, & paratum impiis supplicium. Hoc autem tibi patebit, quæ ab eo superius dicta sunt expendenti. Amen enim, inquit, dico vobis, Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam. Quanquam omnes reuiuiscent, & in vitam denuò redibunt, cum fideles, tum infideles. nequaquam enim particularis est resurrectio, sed æqualis omnibus, in quantum omnes reuiuiscere debent. Quomodo ergo is qui non credit Filio vitam non videbit, quamuis omnibus se excitatum iri sperantibus? Nemini ergo non manifestum est Christum solere vitam vocare, in felicitate & gloria æterna degere, quod est in spe sanctis repositum. Quemadmodum ergo eum qui Filio non crediderit vitam non visurum dicit, licet omnes resurrectionem expectent, his verbis vitam corporis non significans: eodem opinor modo generosum & fortem diuinorum eius verborum custodem mortem non visurum ait in æternum, nequaquam item hoc verbo mortem corporis denotans, sed paratum peccatoribus suppli-

Psal. 90. 11

A λέμος Σατανᾶς, ὅτε τ̀ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πειράζειν ἐτόλμα κ̀ τ̀ ἔρημον λακτίζων εἰς κέντρα δεῖ πολλῷ ἤθων ἀγριότητι, θ̀ θεῖον αὐτοῖ προτείνῃ λόγον, γέγραπται φήσας, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τ̀ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Οὐκοῦν οὐκ ἐν ἀκροάσει ψιλῇ τ̀ σωτηρίας ὁ λόγος, οὐδὲ ἐν μόνῃ παιδείᾳ ἡ ζωή, ἀλλ' ἐν τῇ τηρήσει τ̀ ἀκουσθέντων, καὶ ὥσπερ ζυγὰ κεῖται, κ̀ ὁρισὰν τ̀ βίον, τ̀ θεῖον παρίστησι λόγον. Φησὶ δὲ ὅτι θάνατον μὴ ἰδήσεις τὸν αἰῶνα τῷ αὐτὸ ῥήμ̄τι ὁ βέβαιος φύλαξ, κ̀ πάντων θνητῶν ἀφαιρεῖ τ̀ πεπρωμένην ὁρᾶν, ἀλλ' ἢ τ̀ θάνατον τὸν B εἰ θάνατον μὴ λογιζόμενος ὡς Θεός· οὐδὲν γὰρ αὐτῷ τ̀ νεκρόν, καθὸ πέφυκε θ̀ μὴ ὂν ἀγαγὼν εἰς ὕπαρξιν, καὶ τ̀ ὀλεθρίαν καταφθορὰν εἰς κάλλος ζωοποιῶν, ἢ θάνατον οὐκ ὄψεσθαι τοὺς ἁγίους φησὶν εἰς αἰῶνα τ̀ μέλλοντα, ὃς δὲ κ̀ κυρίως τε καὶ ἀληθέστερον αἰῶν τοῦτον πέρας οὐκ ἔχων, καθάπερ οὐδ' ὁ καθ' ἡμᾶς, οὐκ ὄψεσθαι θάνατον εἰς ἀεὶ φησι τ̀ αἰῶνα, τοὺς τ̀ θεῖον αὐτοῦ τηρήσαντας τοὺς λόγους, ἀχ C ὡς τεθνηξομένων ζωὴν μ̄τ τ̀ διάσασιν λέλυται γὰρ ὁ πάντων θάνατος ἐν θανάτῳ Χριστοῦ, κ̀ τ̀ φθορᾶς ἠφάνισται κράτος, ἀλλὰ θάνατον ἐνομάζῃ κ̀ τ̀ εἰκὸς τ̀ δι' αἰῶνος κολάζεσθαι. τοῦτο δὲ ἐν μαθοις, ὥσπερ εἴρηκεν αὐτὸς ἐν τοῖς αἰωτέρω διδασκάλοις. ἀμὴν γὲ, φησὶ, λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, ἔχ ζωὴν αἰώνιον, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωήν. καίτοι πάντες ἀναβιώσονται, θ̀ εἰς ζωὴν εἰσαῦθις ἀναστήσονται, πιστοί D τε καὶ ἄπιστοι. μεικτὴ γὲ θ̀ ὑδαμοῦ τὴ ἀνάστασις, ἀλλ' ἴση τοῖς ὅλοις, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ χρεὼν πάντας ἀναβιῶναι λόγον. πῶς οὖν ὁ μὴ πιστεύων τῷ υἱῷ τὴν ζωὴν οὐκ ὄψεται, καίτοι πάντων ἀναστησομένων δόξαν οὖν ἄρα πάντη τοῦ λοιποῦ ὅτι ζωὴν ἔθος ἐστὶ καλεῖν τῷ Χριστῷ, ὃ ἐν βίῳ μία κ̀ δόξῃ βιῶναι μακαρίᾳ, καὶ καλοῦσθαι εἰς πόρους τῶν αἰωνίων ἠγαθυμένην, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἐλπίδι τοῖς ἁγίοις τεθησαυρισμένον. ὥσπερ οὖν ἀπειθοῦντα τῷ υἱῷ τὴν ζωὴν ἀθάνατον ἐξεῖν φησι, καίτοι πάντων ἀναβιῶναι τῶν δοκιμωμένων, ἡ τὴν τοῦ σώματος καταστημένων ἐν τούτοις ζωήν, ἀλλὰ τὴν τοῖς ἁγίοις πεπρεσβευμένην ἀθανασίαν, οὕτως ἀνακαλεῖ. τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον τὸν γενναῖον καὶ νεανικὸν αὐτοῦ θείων ῥημ̄τ̄ ἐσόμενον φύλακα, θάνατον οὐκ ὄψεσθαι φησὶν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἐπὶ πάντων τὸν τοῦ σώματος θάνατον λέγει δηλονότι, ἀλλὰ τὴν τοῖς ἁμαρτωλοῖς πεπρεσβευμένην κόλασιν

σιν. ὡς γὰρ ἐκεῖνοις ἡ δύναμις ἀφ' ἧς ζωῆς σημαίνεται, ὅταν καὶ ἐνθάδε ἀφ' ἧς θάνατον εἰπεῖν, ἡ κόλασις.

cium. Vt enim illic felicitas per vitam significatur, ita hîc cum mortem dicit, supplicium denotat.

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις.

v. 52. *Dixerunt ergo Iudæi, Nunc cognouimus quia dæmonium habes.*

Κατηγοροῦσι πάλιν τῆς ἀληθείας, οἱ ἐπεὶ ψευδῆ ὠνομάζοντο ψεύδεσθαι δυσφορούμενοι ὡς ὑβριζόμενοι· μαρτυροῦσι δὲ οὐχ ἑκόντες ταῖς τοῦ σωτῆρος φωναῖς, καὶ δι' ὧν ἀτιμάζουσι, δι' αὐτῶν αὐτὸν ἀψευδοῦντα δείκνυσιν. τυφλοὶ δὲ ὄντως εἰσὶν οἱ δείλαιοι, καὶ τοσαύτης ἀμαθίας αἰσθητικῶς πεπλησμένην ἔχουσι τὴν καρδίαν, ὡς μηδ' ὅλως δύνασθαι διϊδεῖν πρὸς ἃ ἐγκαλοῦνται νοσοῦσι, ἀλλ' αἰσχίοσι τῶν προϋπαρχόντων ἀεὶ συνεπιστρέφουσι κακοῖς, καὶ οἷς ἑαυτοὺς ἀλίσκεσθαι βούλονται βρόχοις. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ καὶ δι' ὧν ἀπολογίαν νομίζουσιν, ὡς ἐμοῦ αὐτὸν λελοιδορηκότος, ψεύδεσθαι δι' αὐτῶν μείζονος ἐλέγχονται, καὶ σφαῖς ὥσπερ τοῖς οἰκείοις ἁμαρτήμασι συνωτέρω κατασφίγγονται. διηκόνησαν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον· τοῦτο δέ φασιν οἱ γὰρ καὶ πολλάκις καθυβριστοῦντες αὐτόν, καὶ δαιμόνιον ἔχειν ὑποφθεγγόμενοι, νῦν ἐγνωκέναι φασὶ τῆς προτεθείσης αὐτῷ ἀθυροστομίας καλὰ δικαίζοντες. εἰ γὰρ νῦν ἐγνώκασιν, οὐκ ἦσθοντο πάλαι. πῶς οὖν ἔφασκον δαιμονᾶν τὸν ὕπω κατεγνωσμένον ὡς νῦν οὖν φήσουσιν αὐτόν. ψεύσης οὖν πάλαι, καὶ προτέρου ἀρξαμένου ὁ δυσεβὴς τῶν Ἰουδαίων λαός, καὶ ἀπυλώτῳ στόματι τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου κακίαν ἠρεύγετο κατὰ Χριστοῦ· ἁρπάζουσι δὲ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἑαυτῶν φλυαρίας ὃ εἰρηκότος αὐτὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· ἀφ' ὧν πολλοῦ ὡς εἰκὸς τὴν ἀποπληξίαν, καὶ σκιαζόμενοι οἱόνθοι τῷ ψεύδει τὴν ἀλήθειαν. εἶτα δι' ὧν ἔδει μαθεῖν ὅτι πλημμελοῦσι, δυσεβῶς τὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς χορηγὸν ἐκ τοῦ πως ὑβρίζοντες, ἀφ' τούτων αὐτοῖς οὐκ αἰσθάνονται πάλιν πρὸς ὀπίσω ἰόντες τὸ κόσον· οὐ γὰρ ὅπως ἐπ' ἐκείνοις μεταμελόμενοι αὐδεῖς ὅτι πρέποι λογίζονται, ἀλλ' ἤδη πεπεῖσθαι φασὶ περὶ ὧν εἰρήκασιν ὡς ἐμοῦ ἡ ἀλήθεια

Veritatem denuò incusant, qui cum mendaces vocarentur, quasi conuicio petiti ægrè ferebant. Testimonium autem vel inuiti præbent Seruatoris vocibus, & per quæ ei probrum inferunt, per hæc eadem ipsum veracem ostendunt. Cæci verò sunt hi miseri, tantáque væcordia mentem refertam habent, vt ne abstergenda quidem esse putent ea quorum nomine malè audiunt, sed deterioribus vsque se obstringant, ac suis se laqueis implicent. Ecce enim, ecce & per quæ defendere se existimant, quasi exortes sint eorum quorum accusantur, per hæc ipsa mendacij magis arguuntur, & suorum peccatorum veluti catenis firmius obstringuntur. Stultissimè porrò etiam istud; *Nunc cognouimus* hîc aiunt. qui enim sæpe ei oblatrabant, & dæmonium habere aiebant, nunc cognouisse se eum dicunt, priorem ipsi damnantes linguę suæ petulantiam. Nam si nunc cognouerunt, vtique antea nesciebant. Quomodo ergo dæmone agitatum dicunt eum qui nondum cognitus sit, vt ipsi putabant. Mendax igitur & iam olim erat impius Iudæorum populus, & effrenata lingua in Christum eructabat nequitiam. sed nugarum suarum probationem ex Seruatore nostro Christo arripiunt, præ multo, vt videtur, animi stupore existimantes mendacio patrocinari veritatem. Præterea per quæ discere debebant se peccare, æternæ vitæ largitorem probris atrocibus inuadendo, per hæc ipsa morbum suum ingrauescere non sentiunt. Tantum enim abest vt eorum pœnitudine ac dolore tangi se oportere putent, vt verba sua veritatem esse persuasum iam sibi esse dicant. Et verax est Propheta dicens, *Quia recta via Domini, & iusti ambulabunt in ea: qui autem impij sunt infirmabuntur in illis.* Osee. 14. 10.

Sed immanem eorum furorem hîc mirabere. Dæmoniorum & immundorum spirituum innumeram turbam videntes sola Seruatoris voce contritam, & ex arreptitiorum corporibus vel nolentem expulsam, dicere tamen non

exhorrescunt

exhorreſcunt ipſum habere dæmonium, licet neceſſariis argumentis certiores facti non eſſe vt Satanas Satanam eiiceret. *Omne enim regnum*, ait Chriſtus, *diuiſum contra ſe, deſolabitur & omnis domus & ciuitas contra ſe diuiſa deſolabitur. Si Satanas Satanam eiicit, aduerſus ſe diuiſus eſt, quomodo ergo ſtabit regnum eius?* Ecce igitur, dicet aliquis, *populus ueuera ſtultus, & ſine corde: oculi eis, & non uident; aures eis, & non audiunt.* nec enim verbo & doctrina ad meliorem mentem reuertuntur, nec animi oculis vniuerſi reginam contemplantes naturam, probris immanibus eam ceu lapidibus petunt, immò verò ſuam potiùs quiſque animam.

Matt. 12. 25.

Hier. 5. 21.

Abraham mortuus eſt, & Prophetæ: & tu dicis, Si quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum.

Cum ad omnem audaciam Iudæi præcipites in ſuum caput mentientes Seruatori aiunt, *Dæmonium habes*, nihil aliud ſubinnuere volunt quàm illud, Teipſum Deum facis, qui debitum naturæ diuinæ honorem & gloriam tibi arrogas. is enim mos eſt dæmoniorum, quemadmodum & alibi diximus. Nihil autem mente concipiunt amplius quàm quod cernitur, nec in humana carne Deum Verbum agnoſcunt, ſed nec à corporeis vel tantillum mentem efferentes, ſed ſolis terrenis affixi circa deteriora tantummodo verſantur, quæ tactui ſubiecta ſunt. Hanc ob cauſam miſeri ſcandalizantur, & mentiri veritatem, id eſt Chriſtum, exiſtimant, ſed & aduerſus Dei gloriam ipſum efferri ſuſpicantur, non modò quòd velit vniuerſi rectori æquari, ſed quod maius quiddam ſe poſſe putet, aut ſe facturum promittat quàm quod fecit Deus ac Pater. quorſum enim indignentur dicentes mortuum eſſe Abraham & Patres, & Prophetas, quorſum inquam ad euertendos Seruatoris ſermones ſanctorum mortem obtendant, conſequens eſt vt intelligamus. Enimuero tale quiddam volunt ſignificare. Non mentiti ſumus cum diximus, dæmonium habes, nempe quia teipſum Deum facis, debitã Deo gloriã ac honorẽ in te vertens. nec longè petenda eſt dicti fides ac probatio. Ecce enim ipſum Deum miraculis exuperare præ te fers, & ea facile peragere quę nõ præſtitit.

A αὐτὸν, καίτοι λογισμῶν πληροφορηθέντες αὐταὶ καίων, ὡς οὐκ αὖ ὁ Σατανᾶς ἐκβάλλοι τὸν Σατανᾶν. πᾶσα γὰρ βασιλεία, φησὶν ὁ Χριστὸς, μεριζθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται. καὶ πᾶσα οἰκία, καὶ πόλις μεριζθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημωθήσεται. καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; ἰδοὺ γάρ τινα ἐρεῖς, καὶ μάλα εἰκότως, λαὸς ὄντως μωρὸς καὶ ἀκάρδιος, ὀφθαλμοὶ αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσιν, ὦτα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. ὅτι

B γὰρ λόγῳ, καὶ διδασκαλίαις μεταπίπτουσι πρὸς τὸ ἐθέλειν τὰ ἀμείνω φρονεῖν, οὔτε τοῖς τῆς ἀξιοπίστου ὄμματι τὴν ἀπόρρητον βασιλίδα καταθεώμενοι φύσιν, ταῖς εἰς ἀτιμίαν ὑποβολαῖς, καθάπερ τισὶ λίθοις καταστρεννύουσιν αὐτὴν, μᾶλλον δὲ τὴν ἰδίαν ἕκαστος ψυχήν.

Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσηται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα.

C Ὅτε τῆς ἰδίας καταψευδόμενοι κεφαλῆς οἱ πονηρότατοι τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, Δαιμόνιον ἔχεις τὸν σωτῆρά φασιν, οὐδὲν ἕτερον ὑποδηλοῦν ἐθέλουσιν, ἢ ὅτι Θεὸν σαυτὸν ποιεῖς, ὃς τιμὴν ὀφειλομένην τῇ θείᾳ φύσει λαμβάνεις τε καὶ δόξαν εἰς αὐτὸν ὥσπερ ἐκ πλάνης. τοῦτο γὰρ τοῖς δαιμονίοις ἔθος, ὥσπερ οὖν καὶ ἐν ἑτέροις εἰρήκαμεν. νοοῦσι δὲ τὰ ὁρώμενα πλέον οὐδὲν, οὐδὲ τὸ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Θεὸν λόγον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλ' οὐδὲ βραχύ τι τῶν σωματικῶν τὸ οἰκεῖον ὑπερχαλίζοντες νοῦν, μόνοις δὲ τοῖς

D ὑπηλίοις ἐμπήξαντες τὴν μόνα φερόμενα τὰ χείρω, ἁφῆς ὑποπίπτοντα. διὰ ταῦτα οἱ τάλαινες σκανδαλίζονται τὴν αἰτίαν, καὶ ψευδομυθεῖν οἴονται τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπερτέρους κατεπαίρεσθαι δόξης ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, οὐχ ὅπως τὸ ἴσον ταύτῃ πεφιλοτιμῆσθαι τοῦ πρώτων κρατοῦντι καθαρχόμενον, ἀλλ' ἤδη μείζονά τε φρονοῦντα, καὶ δικαίως λογιζόμενον, ἢ καὶ ἁρμόσθαι ὑπισχνούμενον, ὅσα οὐκ ἔφασαν ὁ Θεὸς ἢ πατήρ. τί γὰρ δὴ καὶ ἀγανακτοῦσι τεθνάναι λέγοντες Ἀβραὰμ, ἢ τοὺς πατέρας, καὶ τοὺς προφήτας, τῷ δὴ

E χαίειν προσφυρέσθαι τὸν τῶν σωτῆρος λόγον τὸν τοῦ ἁλῶναι προσίεσθαι θάνατον, ἀκόλουθον καθεῖν. οὐκοῦν τοιοῦτόν τι βούλονται δηλοῦν· ἢ διεψεύσμεθα λέγοντες, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις, τοῦτ' ἔστιν, ὅτι Θεὸν σαυτὸν ποιεῖς, τὴν ὀφειλομένην τοῦ Θεοῦ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν μεταπηγεῖς. ἢ παρεκρούσθη τοῦ εἰρημένων ἡ ἀπόδειξις. ἰδοὺ γὰρ καὶ αὐτὸν ὑπεραλθεῖν τὸν Θεὸν ἐπαγγελλόμενον τοῖς θαύμασι, καὶ καταρρωννύντα θάνατον ἀνίκητος ἰσχύσαν ἂ μὴ διέφυγεν ἀνὴρ.

Αβραὰμ μὲν γὰρ καὶ οἱ προφῆται, κἂν τὸν τῆς Θεοῦ τηρήσαντες λόγον, ἀλλ' οὖν τοῖς τῆς φύσεως νόμοις οὐκ ἀντεῖπον, ἀλλ' ἐκλιθησάν τε καὶ πεπλώκασιν εἰς τὸν κοινὸν δὴ τῶν τοῦ σώματος θάνατον. εἶτα σὺ φὴς ἄλλον ἔσεσθαι τοῦ θανάτου πάντελῶς τὸν τῆς προφητείας Θεὸν φύλακα λόγων; πῶς οὖν οὐκ ἀμείνων φησὶ τῶν ἐκείνων καὶ σὺ δήπουθεν; ὁ δὲ Θεὸν ὑπολαμβάνων ὑποπλήκτως σφαλεῖται; οἴονται γὰρ οὐκ ὀλίγοι πολλῆς ἀμαθίας, μόνον τὸν τοῦ σώματος θάνατον παραδηλοῦν τοῦτοις τὸν κύριον, τὸ δὲ μὴ τεθνάναι ἐφικνεῖσθαι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι καταπαύγασθαι, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα ἀφεῖναι ἐῶν ἔργον εἶναι φασὶν ὡς ἀθάνατον ἀποδημήσαι τὸν Θεὸν καὶ ἀθάνατα ζωοποιοῦντα. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν τὸ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προελθεῖν, πῶς ἂν μᾶλλον ἑτοιμότερόν τε καὶ εὐπετέστερον τὸ ἤδη προελθὸν εἰς τὸ καὶ εἰσαῦθις εἶναι κληθήσεται, κἂν βραχύ τι ῥοώδει κατεπαφεῖν δι' οἰκονομίας; οὐκ εἰδότες διαβάλλουσι τὴν σωτῆρος τιμὴν δόξαν Ιουδαῖοι καταβαρβάρουσί πως τὴν περὶ αὐτοῦ λόγων, καὶ δαιμονιᾶν καλοῦσιν, ὡς καὶ ὧν οὐκ εἴργασται Θεὸς τὰ μείζω ποιῆν ὑποσχόμενον, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν συνεφωνίας τόν τε τοῦ Αβραὰμ, καὶ τῶν ἁγίων παραδεχομένοις θάνατον, ἀφ' οὗ τοῦτο ἐλέγχειν οἴονται τὸν Χριστὸν ὡς ματαίοις μὲν ὑπεσχημένον λόγοις, ἀπιστεῖν δὲ τοῖς ζωὴν τοῖς φυλάττουσι τὸν λόγον αὐτοῦ δώσειν ὑποσχόμενον, παραλύοντα δί πως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, δι' ὧν τὰ μείζω δώσειν αὐτοῖς ὁμολογεῖ.

A Abraham enim & Prophetæ licet Dei verbum seruassent, legibus tamen naturæ non restiterunt, sed communem corpori mortem oppetiuerunt. Et tu nobis polliceri audes eum qui tua verba seruauerit mortem omnino non gustaturum? nunquid ergo te illo præstantiorem ducis? & qui se Deo præstare autumat, nunquid demens est ac furiosus? Existimant enim præ multo stupore Dominum mortem corporis hic tantum significare, & credentibus in se B immortalitatem carnis polliceri, quum alioqui cogitandum esset, si modo saperent, nihil mori quod Deo tametsi mortuum sit viuificatur. Nam si è nihilo ad esse productum est, quî non longè facilius & promptius iam productum denuò excitabitur, quamuis dispensationis ergô tantisper quiescere censeatur? Iudæi ergo Seruatoris gloriam ignorantes eius quodammodo verbis insultant, & dæmoniacum C nominant, quippe qui maiora se facturum polliceatur quàm Deus, & ad calumniæ suæ fidem atque probationem, Abrahami, & sanctorum Prophetarum mortem proferunt, & per hoc arguere Christum existimant, vt qui vanis se iactet sermonibus, & verba sua custodientibus perpetuam vitam daturum se polliceatur, sed ex eo quod maiora se eis daturum profitetur, Dei quodammodo gloriam e- D uertat.

Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Αβραὰμ, ὅστις ἀπέθανε; καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον.

v. 53. *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt.*

Επισκιασμένος καὶ τοῦτο τῶν Ιουδαίων ὁ λόγος, καὶ βαθεῖαν ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν ὠδίνων ὀφᾶται. τί γὰρ πάλιν τοῦτο φασὶν ἀνθρωποπαθεῖ μὲν ἐννοοῦντες, πικρὰ δὲ ὅμως καὶ κατὰ γε τὸν σὸν ἑαυτοῖς ὄντα σκοπόν. ἰδοὺ γὰρ κἂν τοῖς Θεῖον τηρήσαντες λόγον, τεθνήκασιν Αβραάμ τε καὶ οἱ προφῆται, ἀλλ' ἠκούσαμεν ἀρτίως σου τὰ μείζω τοῖσιν ἐπαγγελλομένου. δι' ὧν γὰρ ὑπὲρ ὅλως ἄλλους ἀποτεθνήξεσθαι φῂς, μείζους δήπου πάντως καὶ τοῦ ἀμείνους τῶν εἰρημένων εἶναι κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ μὴ τεθνάναι. ἆρ' οὖν εἶπε γὰρ, φασὶ, καὶ ἀπεκύησας ἀθανατομένοις ἐκείνοις μείζων αὐτὸς εἶ Αβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν, ὁ καὶ μείζους ἐκείνων ἑτέρους ἀποτελῶν ὑποσχόμενος; ἆρ' ὑπεθήκω τεθνηκότων ἐκείνων, ἀθάνατος,

Tecta & inuoluta hic quoque est Iudæorum oratio, & altam includere videtur sententiam. Quid enim rursus hic aiunt, humana quidem voluentes animo, sed acerba tamen, si eorum scopum attendamus, Ecce enim, in- E quiunt, Abraham & Prophetæ mortui sunt, licet diuinum sermonem seruauerint; At nos maiora quædam à te nonnullis promissa recens audiuimus. Quatenus enim illos prorsus non morituros spondes, vtique maiores sunt Prophetis, secundum eam ipsam immunitatē moriendi. Tuverò nunquid maior es, inquiund, Abrahamo & Prophetis, qui alios eis maiores te effecturum polliceris? Nunquid ipse tu morieris, illis mortuis, & permanebis immortalis,

homo cum sis corpore terreno præditus ? Quomodo ergo impertieris aliis, id quo ipse cares ? morieris enim cum homo sis. Quòd si non es maior Abrahamo & Prophetis communem cum illis fati sortem subiturus, quomodo eiusmodi bonum quod tibi deest aliis es daturus ; Talem sententiam complectitur id quod ab eis obliquè prolatum est. neque mireris si nihil amplius de Christo concipiunt. Vt enim multis sæpe iam diximus, merum hominem eum esse nostrique similem existimant vnitum carni vnigenitum Deum Verbum prorsus ignorantes, & cum præ immani væcordia. *Quem teipsum facis*, clamitent, peccantem Dominum propemodum corrigere sibi persuadent, & quasi decorum ignoranti modestius de se sentire consulunt. Tuam aiunt, naturam ignoras, & te quodammodo hominem nescis. mensurâ quæ tibi à Deo data est haud contentus, etiam maiora illo te perfecturum iactas, atque ad quiduis audendum proiectus tibi ipsi plus æquo assumis. Damnant igitur eum, vt qui blasphemiam loquutus sit, & scorpionum instar tandem insiliunt, adeóque Christum iure merito corripiendum statuunt, quippe qui humanitatis conditionem violet, & in tantum supra eam efferatur, vt vniuersitatis Domini gloriam transcendat, sed & sanctorum Patriarcharum & Prophetarum honorem conculcet. Malignè verò ista loquuntur vt eum stimulent, Quem teipsum facis, rati fore vt ille respondeat, maior sum & Abrahamo, & Prophetis: quanquam etsi maximè hoc diceret dominus, nequaquam à veritate discederet, cum nulla ratione homo comparari possit Deo, qui omnem longè naturam tum quæ visu tum quæ intellectu percipitur, excedat.

A ἀνθρωπος ὢν, καὶ ἀπὸ γῆς ἔχων τὸ σῶμα; πῶς οὖν αὐ ὑπεδύσης ἑτέρῳ ὃ σὺκ ἔχεις αὐτὸς; τεθνήξῃ γὰρ πάντως ἄνθρωπος ὤν. εἰ δὲ σὺκ εἶ μείζων Abrahamo τε & τῶν προφητῶν, τὸν κοινὸν ἐκείνοις ὑποστησόμενος θάνατον, σὺκ ἄρα δώσεις ἑτέρῳ ὃ μηδὲ σοὶ προϋπάρχειν ἀγαθόν; τοιαύτην ὑπὲρ τοῦ ἀφύτου ἔχει τὸ πλαγίως πρὸς αὐτῶν εἰρημένον. καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ πλέον σὺδὲν σύνοιδεν περὶ Χριστοῦ. ὡς γὰρ πολλάκις ἤδη ἀφ' ἡμῶν εἰρήκαμεν, ἀνθρωπον αὐτὸν εἶναι ψιλὸν, καὶ τὸν καθ' ἡμᾶς ἕνα νομίζουσι τὸν ἑνωθέντα σαρκὶ μονογενῆ Θεὸν λόγον πάμπαν ἀγνοήσαντες, ἵνα σεαυτὸν ποιῇς, ἐξ ἀμέτρου φρενοβλαβείας μεγαυχεῖ καὶ ἐπανορθοῦν οἴονται πλημμελοῦντα τὸν κύριον, καὶ ὥσπερ ἠγροικότι τὸ πρέπον, συμβουλεύουσι φρονεῖν τι μετριώτερον. ἠγνόηκας γάρ ὦ σὺτ', φασὶ, τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. ἐπλάσθης ἢ ὥσπερ ἀνθρωπος ὤν. σὺκ ἠρκέσθης τῷ τοῦ Θεοῦ δοθέντι μέτρῳ, ἵνα γὰρ ἑαυτὸν ποιῇς, ὁ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ φιλοτιμίας τὰ ἀμείνω δώσῃ καθυπισχνούμενος, καὶ μείζονα καταρτήσῃ τῆς ἐκείνου δυνάμεως ῥιψοκινδύνως εἰπών· καίτοι ἐκείνοις γέ τοι ὡς δυσφημοῦσιν, καὶ σκορπίων δίκην ὑπεπηδῶσι λοιπὸν, ὑπαιτίαν δὲ χρὴ αὐτὸν καὶ σφόδρα δικαίως ὑπολαμβάνουσι τῷ Χριστῷ. ὡς ὃ μὲν τῆς ἀνθρωπότητος ἀτιμάζοντι μέτρον, αἰσχροδοξοῦντι δὲ καὶ ἐξαλλοτριοῦν τοσοῦτον, ὡς ἐπέκεινα φέρεσθαι τῆς οἰκούσης δόξης τῷ πάντων δεσπότῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁγίων πατριαρχῶν τε καὶ προφητῶν πατρῴαν ὁμιλοδοξίαν προσδοκῶσι γὰρ ἤδη καὶ ἀφρήδην ἀκούσεσθαι δι' ὧν ἐρεθίζειν νομίζουσι, ὃ τί ποτε σεαυτὸν ποιῇς κακοδόξως ἐπιφθεγγόμενος, ὅτι μείζων εἰμὶ, καὶ Abrahamo, & τῶν προφητῶν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τοῦτο λέγων ἀληθὴς ἦν ὁ κύριος, ἐπεὶ σὺδὲν ἀνθρώπων λόγος εἰς ὃ συγκρίνεσθαι Θεῷ τῷ πάσης ὑπερὼν φύσεως, ὁρατῆς τε καὶ νοητῆς.

B

C

D

v. 54. *Respondit* IESVS, *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.*

E

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, εἰ ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου σὺδέν ἐστι.

Omnis horum verborum scopus sancti Abrahæ & Prophetarum personam respicit, sed in seipsum, vt probabile est, Seruator transfert rem significatam, non ignorans Pharisæum promptum ad iram esse, vel sine causa, & quaslibet voces ad eædem

Βλέπει μὲν ἅπας ὁ τῶν λόγου σκοπὸς εἴς τε τὸν Abraam τὸν ἅγιον, & τῶν προφητῶν τοσοῦτον, μεταχηματίζει δὲ πιθανῶς εἰς ἑαυτὸν ὃ δηλούμενον ὁ σωτὴρ, σὺκ ἀγνοήσας ὅτι προπετὲς εἰς ὀργὴν καὶ προφάσεως δίχα τῆς εἰς τοῦτο καλούσης ὁ Φαρισαῖος, καὶ προθήκην ἀεὶ πρὸς ὃ χρῶτ' μεμφόμενον ἀγχιστόμου πρὸς πάσαν

τοῦ αὐτῶν λαλουμένων σκάνδαλον. Φιλαμύντι- A
μονας γὰρ ὁ φθόνος ἐργάζεται τοὺς ὑπ' αὐτῷ ὄντας,
καὶ θερμότερον αἰσχύνῃ δυσφορῶν, καὶ ἐφ' ᾧ ἥκιστα
χρὴ ὧν. τοιοῦτόν τι καὶ τότε δηλοῦν πάλιν ἐθέλων Χρι-
στὸς, ἐπεπήδων Ἰουδαῖοι, καὶ ἀντιφερόμενοι τοῖς πρὸ
αὐτοῦ λεγομένοις αὐτῷ καὶ κατὰ τὸν μακάριον
Ἀβραὰμ, καὶ τοὺς προφήτας πρὸ τούτου ὀνομάζον-
τες, καὶ ἀμφιβόλως βοῶντες, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ
πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ, ὅστις ἀπέθανε, καὶ οἱ προ-
φῆται ἀπέθανον. εἶπε πρὸς τούτοις, καὶ ὡς τὴν τοῦ B
ἁγίου ἀλλόμενον δόξαν, καὶ ὑπερφαινόμενον πολὺ
δηλαδὴ ὑπὲρ ἐκείνους, κατηξίωσε λέγοντες, τί-
να σεαυτὸν ποιεῖς; ἐδόκει τοίνυν πρὸς τούτοις ἀφω-
λογεῖσθαι τὸν κύριον, καὶ λέγειν σαφῶς, ὅτι
χρείττων εἰμὶ, καὶ μείζων Ἀβραὰμ, καὶ τῶν προ-
φητῶν, ἀλλ' οὐκ οἴσουσιν ἐποίησατο τὸν λόγον ὁ μα-
γαλόφρων Ἰουδαῖος. ἠγανάκτησε γὰρ αὖ δηλαδὴ τού-
τῳ τῆς ὕβρεως, καὶ φιλοπάτωρ εἰς πλανώμενος, καὶ
τῇ τοῦ ἁγίου δόξῃ σπουδαιοφρόνως ὑποπεπονθὼς, C
θερμότερον ὡς ἐπιφυὲς χρὴ Χριστοῦ, καὶ δικαίως ἤ-
δη μεγαφρονῆσαι ἐδόκει λελυπημένῳ, ἀφ' ὧτου με-
γαλαυχήσας εἰς ἑαυτὸν ὁ κύριος τοὺς λόγους φησίν.
ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν·
μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτό φησι, μηδεὶς ἐφ' ἑαυτῷ φρονεί-
τω μέγα τῶν ὅλων τῆς γῆς. εἰ γὰρ βουλοίμεθα ἀφ-
νοεῖσθαι καθ' ἑαυτοὺς, τίς ἡ τῶν θεῶν δόξα ἐστὶν,
οὐδὲν ἔσθ' αὐτὴν διορισόμεθα. πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρ-
τος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· D
θαυμαστὸν οὖν ἡ δόξα φησὶν οὐδὲν εἰ τετελεύτηκεν
Ἀβραὰμ, καὶ μετ' ὀλίγον οἱ προφῆται. τί γὰρ ἀν-
θρώπου δόξα τυγχανούσης τῆς φύσεως, καὶ θα-
νάτῳ, καὶ φθορᾷ διαφέροντι χόρτῳ ἀφ' οὗτο παρ-
ῃκασμένης; εἰκὸς δ' ὅτι μεγαλαυχήσας εἰς ἑαυ-
τὸν διαφυὲς ὂν τοῦ θεοῦ τῶν Ἀβραὰμ, ἤτοι τοῖς
προφήταις μέσον, καὶ λέγων ἡ δόξα μου οὐδέν
ἐστιν, εἰς ἀνάμνησιν ἄγει τὸν Ἰουδαῖον τῷ μὴ Α-
βραὰμ σφέσασθαι λέγοντος αὐτοῦ, ἐγὼ εἰμὶ
γῆ, καὶ σποδὸς, τῶν δὲ μακαρίων προφητῶν διακε- E
κριμένων πρὸς Θεὸν, μνησθῆναι ὅτι χοῦς
ἐσμεν. καὶ ὑδὲ δὴ που φαμὲν ἀφ' οὗτο τῆς τῶν ἁγίων
δόξης καταγρᾶσθαι τὸν δοξάζοντα αὐτούς. ἀλλ' ἵνα
μὴ δόξῃ λοιπὸν, καὶ ὁ τῆς χρηστότητος λόγος ἐκάλε-
σεν πρὸς ὃ ἐθέλουσιν αὐτὸν ὅσον ἔχει τὸν ἀφθορέα τε
θεία τε καὶ ἄῤῥητος αὐτοῦ φύσις πρὸς τὰ ὑποπί-
πτοντα θανάτῳ καὶ φθορᾷ.

moliendam illicò arripere. Inuidia quippe cultores suos ad peccandum impellit, efficitq; vt vel ob ea quæ minùs oportet vehementius indignétur. Istiusmodi verò Christus aliquid denuò significare vult. Insultabant Iudæi, eiusque dictis refragabantur, beatum Abraham & Prophetas ad satietatem vsque nominantes, & palam clamantes, Nunquid tu maior es patre nostro Abraham & Propheris, qui mortui sunt? Deinde quasi gloriæ sanctorum insultaret, & longè supra illos emineret, arguebant dicentes, *Quem teipsum facis?* Consentaneum igitur erat vt Dominus ad hæc apertè responderet, Maior sum Abrahamo & Prophetis, sed superbi Iudæi nequaquam id tulissent. succensuisset enim quidam illicò, & patrum studium sanctorumque gloriæ defensionem præ se ferens, acrius in Christum insurrexisset, eiq; cædem iure demum moliri visus esset, idcirco Dominus in seipsum dicta transfereus, ait: *si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.* Illud enim propemodum ait: Nemo mortalium magnopere sese efferat; Si enim velimus apud nos perpendere quid sit gloria hominis, planè eam nihil esse comperiemus, *Omnis enim caro fœnum, & omnis gloria hominis quasi flos agri.* Nihil igitur mirum, inquit, si Abraham & Prophetæ mortui sunt. Quid enim est gloria hominis, cum natura tyrannide mortis & corruptionis oppressa sit, ideóque fœno facile marcescenti assimiletur? fortasse etiam transferens in seipsum competentem Abrahamo & Propheris modum, & inquiens, *Gloria mea nihil est*, reuocat in memoriam Iudæis Abrahamum qui dilucidè de seipso dicit: *Ego sum terra & cinis*, & Propheras ad Deum exclamantes *Memento quòd pulvis sumus.* Neque verò idcirco dicimus eum gloriæ sanctorum detrahere, qui glorificabat eos, sed necesse erat, & ratio vtilitatis id postulabat, vt ipse ostenderet quantum diuina & ineffabilis sua natura distet ab iis quæ morti & corruptioni subiacent.

Esai.40. 6.

Ose.12.13

Ἐστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με.

Est pater meus qui glorificat me.

Ὑφ' ὑποφωνείας ἀκριβοῦς, καὶ θεωρίας τῶν σπ-

Vt huius dicti sensum clarè & accu-

ratè exponam, iisdem sermonibus vtar, eadémque verba repetam. Iudæis non rectè inuictum veluti quoddam argumentum obtendentibus, ac dicentibus, *Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. quem teipsum facis?* reuera autem existimantibus ipsum moriturum, & corruptioni subiectum iri, atque idcirco nequaquam maiorem Abrahamo sanctisque Prophetis futurum, adeóque nihil planè magni de eo sentientibus, necessariò tandem Dominus noster IESVS CHRISTVS qui ex æterno Patre, æternum se ostendit esse. Idcirco ait, *Est Pater meus qui glorificat me*, illud *est*, hoc loco non simpliciter, neque sine cura & examine volens intelligi, sed per illud significare potius intendens, esse Patrem. Qui autem à vero Patre ineffabili modo est genitus, omnino simul & secum trahit quod est sui genitoris proprium, nempe vt sit. Præstantior igitur est Abrahamo & Prophetis. Hi enim mortui sunt vt terra geniti & mortalibus nati patribus, ille verò ab eo qui est inexcogitabili ratione profectus, semper glorificatur à proprio Patre, non tanquam gloriæ indigus, quippe rex est gloriæ, sed tanquam habens gloriandi materiam, quòd ab æterno genitus sit Patre, propterea & ipse immortalis existat, (secum enim infert substantialiter eius qui genuit dignationem) nihil ergo impediet quominus Filius diuina dignatione præditus existimetur, quòd Pater eius gloria dicitur, cum & ipse Pater glorificetur similiter à Filio non tanquã gloriæ indigus, sed quia talis geniminis, sui nimirum Filij, qui sicut ipse, Deus est, Patrem agnosci, gloriam ducit & habet. Idcirco enim & ipse Filius ad Patrem ait, *Pater, clarifica Filium tuum vt & Filius tuus clarificet te.* Itaq; gloria quidē hominis prorsus nihil est. Quod enim de terra est, in mortem cadit, corpus nimirum, licet suscitandum sit. Glorificatur porro vnigenitus à suo Patre, vt qui cum reliquis bonis omnibus proprium & peculiare habeat substantiæ suæ bonum. Quantum autem sit eius cum vniuersa creatura discrimen, etiam ipse beatus Psalmista paucis verbis significat, dicens: *Cæli peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut operiorium volues eos, & mutabuntur: Tu autem idem ipse es & anni tui non deficient.* Quicquid enim creatum est corruptioni subiacet, tametsi nondum sit corruptum, diuináque voluntate

Ioan. 17. 2.

Ps. 101. 27.

A μεγαλύνων, τοῖς αὐτοῖς ἀποκεχρήσομαι λόγοις, καὶ ἀφ' ἑνὸς πάλιν ἄρξω ῥημάτων. ὡς ἄμαχον ζήτημα καὶ πανήσιον οὐκ ἀνασπωμένων πρὸς τῶν Ἰουδαίων ἀεὶ, καὶ λεγόντων, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ὅστις ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον· τίνα σαυτὸν ποιεῖς; οἰομένων δὲ καὶ ἀληθῶς ὅτι καὶ τεθνήξεται, καὶ ὑποχείριος καὶ αὐτὸς θανάτῳ, καὶ φθορᾷ, καὶ οὐκ ἔστι μείζων καὶ τούτου γε τι Ἀβραὰμ καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν, φέροντων τε ὀνείδη πολλὰ οὐδὲν ὅλως μᾶλλον πρὸς αὐτὸν, λοιπὸν αἰσχύνης ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ διὰ τὴν ἀγνώστους αἰδέσιμος αὐτὸν ὄντα δηλοῖ· ὅπερ τοῦτο φησι, ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με. Ὅ ἔστιν, ὁ οὐ τοῦτος ἁπλῶς οὐδὲ ἀδιασκέπτως τοσοῦτος βουλόμενος, τεθνηκὼς ἢ μᾶλλον αὐτὸ ὡς τοῦ εἶναι τὸ πατέρα σημαντικόν. ὁ δὲ διὰ τὸ ὄντως πατὴρ ἀνεύρητος γεγεννηκέναι υἱὸς, ἐπάγεται δι' ου πάντως τὸ τοῦ γεννήσαντος ἴδιον, τοῦτ' ἔστι, τὸ εἶναι. χρείττων οὖν ἀρὰ καὶ Ἀβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν· οἱ μὲν γὰρ τεθνήκασιν ὡς γεγόνασι θνητοὶ ὄντες πατέρων· ὁ δὲ διὰ τὸ ὄντως ἀνεξιχνίαστος προελθὼν, ἔστιν ἀεὶ δοξαζόμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδεὴς, βασιλεὺς γὰρ τῆς δόξης ἔστιν, ἀλλ' ὡς ἔχων καύχημα, τὸ ἐξ ἀϊδίου γεννηθῆναι πατρὸς, ἀΐδιός τε ἅμα τοῦτο ὑπάρχων καὶ αὐτὸς, ἐπάγεται γὰρ ὑποδῦσα τὸ τοῦ πεφύτος ἀξίωμα. ἀδικήσει δὲ γεγεννημένῳ οὐδὲν εἰς ὑπόληψιν τὸ γεννήσαντα τὸν υἱόν, τὸ δόξαι αὐτὸν λέγεσθαι τὸν πατέρα, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ δοξάζεται B ὅ ὅμοιον πρὸς τὸν υἱόν, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδεὴς, ἀλλ' ἐπιφημίζεται καὶ ἔχει δόξαν τὸ ἑαυτοῦ γεννήματος γνωσθῆναι πατέρα, ἰδίᾳ διανοητὸν κατ' αὐτὸν τὸν Θεοῦ. διὰ γάρ τι τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὡς πρὸς τὸν πατέρα φησὶ, πάτερ, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱὸς δοξάσῃ σε. σύνοιδα δὲ ἐμαυτῷ πόθεν δόξα τὸ πρόσκαιρον οὐδὲν. πίπτει γὰρ τὸ ἀπὸ γῆς εἰς θάνατον, καὶ γὰρ τὸ σῶμα, εἰ καὶ ἀναστήσεται. δοξάζεται μὲν οὖν καὶ ὁ μονογενὴς πρὸς τοῦ ἰδίου γεννήσαντος, ὡς μὴ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀγαθῶν καὶ τὸ ἴδιον ἔχων τὸν ὑὸν αὐτοῦ· ὅσα δὲ αὐτοῦ πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐν ἀφθορᾷ, καὶ ὁ μακάριος μηνύει ὡς ἐν ὀλίγοις κεφαλαιωμένη βοᾷ, οἱ μὲν οὐρανοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται. σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. φθαρτὸν γὰρ πᾶν τὸ ποιητὸν καὶ εἰ μή που διέφθαρται τῇ ἰδίᾳ βουλήσει πρὸς τὸν δημιουργὸν πόλεμον,

ἄφθαρτος δὲ, καὶ ἀΐδιος καὶ φύσιν Θεὸς, ὑ δῆς ἑτέρου θελήμασιν ἐπικερδαίνων αὐτὸ καθάπερ λί κτοις, ἀεὶ δὲ ὑπάρχων ἐν ἰδίοις ἀγαθοῖς, ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ εἶναι.

A sustentetur: Deus autem incorruptibilis, & æternus est per naturam, non alterius voluntate id assecutus, sicuti creatura, sed in suis bonis perdurans, in quibus est suum genimem.

Ον ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Θεός ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν.

Quem vos dicitis quia Deus vester est: & non cognouistis eum.

Διελέγχει αὐτοὺς πάλιν ὡς μόνῳ τῷ ῥήμασι καὶ τῷ τοῦτο φιλοῖς φιλοθεΐαν ὑποκρινομένους τὴν τοῦ ἀληθῶς εἰδέναι τὸν Θεὸν, μόνον δὲ οὐχὶ τὸ ἀφ' ὑ τοῦ προφήτου διαγγελλόμενον ὑποφθέγγεσθαι πάλιν αὐτοῖς, πῶς μοι γὰρ ἔλεγεν, ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χείλεσιν αὐτῶν δοξάζουσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. νυνὶ δὲ χρήσιμος, καὶ πᾶν πάλαι σεσηπρωμένως τὸ οὐκ ἐγνώκατε αὐτὸν ὑποφωνῶ, καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος· ὑ γὰρ τὸ εἰδέναι τυχὸν ὅτι ὄντως ἐστὶ Θεὸς, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ καὶ γινώσειν ἔχειν Θεόν· ὅτι γὰρ ὑφέστηκε, καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς, καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίττουσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. πρὸς δὲ τὸ γινώσκειν, ὅτι ἐστὶ, καὶ δόξας ἔχειν ἀκόλουθον περὶ αὐτοῦ ταῖς αὐτοῦ πρεπούσας, καὶ χρεωστουμένας· οἷς δὲ φημὶ τὸν ὄντα Θεὸν ὅτι μὴ ὄντως ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐκ ἂν οἶμαί τις πολυπραγμονήσας σωφρονῶν· ῥᾴδιον γὰρ ἀμηχάνου· πάντα μᾶλλον προσόντα αὐτῷ, καὶ μὴ προσόντα τυχὸν ἐπιζητοῖ τις ἂν καὶ λίαν δύσκολος, ταῖς ἱεραῖς ὁμιλήσας γράμμασιν. ἴσμεν γὰρ, καὶ πεπιστεύκαμεν ὅτι δυνατός ἐστιν. ἴσμεν δὲ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀδύνατος, ἴσμεν ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ἴσμεν ὅτι οὐκ ἔστι πονηρὸς, ἴσμεν ὅτι δίκαιός ἐστι, καὶ πάλιν οὐκ ἔστιν ἄδικος. ἴσμεν ὅτι ἀΐδιός ἐστι, ἀφικάμεθα καὶ πιστεύομεν ὅτι οὐκ ἔστι χρόνῳ πεπερασμένος, ἀλλὰ πρὸ αἰώνων προϋπάρχει καθὰ καὶ ἡμεῖς. τὰ ῥήματα καὶ φωνῆς φάσκοντες Ἰουδαῖοι εἶναι θεὸν ὅσον ὁμολογοῦσι (σαφῶς Θεὸν αὐτὸν εἶναι) τοῦ Θεοῦ, ἀγνοοῦντες αὐτὸν ὁπόθεν ἦν, ἀλλ' ὅσον τε ὅτι τε ἄφθαρτός ἐστι, καὶ ἀΐδιος συνίεσαν οὐχ ὁμοίως. εἰ γὰρ ᾔδεσαν, οὐκ ἂν, οἶμαι, προὔβαλλον τοῦτο κατὰ λιθοβολίας ὡς τεθνήξεσθαι προσδοκῶν τὸν ἐκ τοῦ ὄντος αὐτοῦ προελθόντα ἐγὼ μονογενῆ. ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν προπίπτοντες θάνατον ἀνήκεστον ἔφασκον, ἵνα σεαυτὸν ποιεῖς; ἢ γὰρ οὐχὶ τὸ σφόδρα ἐρεῖ τις εἰκότως ὡς ἐν ἁπλῷ κεῖσθαι τοὺς εἰδέναι τίς ἐστι κατὰ φύσιν ὁ πατὴρ, τοιοῦτον εἶναι πιστεύειν καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα λόγον; ὅνπερ γὰρ ἔχει πρὸς γλυκείας πηγῆς γλυκεῖ μὲν πάντως προέρχεσθαι καὶ, καὶ ἀπὸ ξύλων εὐκλωνῶν εὐκλωνῆ πάντως ἔσεσθαι καὶ τὰ ἐκ τούτων· οὕτως ἁρμόσει δεῖν τὸν ἐκ τῆς κατὰ φύσιν Θεοῦ, Θεὸν εἶναι πι-

B Rursus eos arguit, vt qui nudis verbis tenus duntaxat Deum colant, cum interim eum non re vera agnoscant, adeóque Propheticum illud rursus iis inclamat: Tunc enim dicebat, *Appropinquat mihi populus iste, & labiis suis me honorant, sed cor eorum longè est à me:* Esai. 29. 13. Nunc autem opportunè & consentaneè Non cognouistis inclamat, neq; id falsò. Nec enim si scias Deũ esse, vtiq; habebis quoque cognitionem Dei. Quod enim sit & subsistat Deus, etiam Dæmones credunt, & contremiscunt, iuxta id quod scriptũ est. Oportet autẽ & cognoscere quod est, & præterea opiniones eo dignas

C de illo imbibere. Postquam autem esse cognouerimus, nemo sanus opinor quid secundum naturam suam sit curiosè indagauerit, (inuenire quippe in nullius situm est potestate) quæcunque verò ei adsunt, vel non adsunt, in diuinis Scripturis versatus facile agnoscet. Scimus enim & credimus quòd potens est, scimus quòd non est infirmus, scimus quòd iustus est, & rursus quòd non iniustus. Scimus quòd æternus: credimus quòd non est tempore circum-

D scriptus, neque sicuti nos temporarius. Iudæi ergo verbis tenus confitebantur Deum esse Deum suum, nihilosecius ignorare illum sese prodebant. nec enim cogitant eum esse immortalem & corruptioni minimè obnoxium: Quod si scirent, nusquam eò dementiæ lapsi essent vt in animum inducerent moriturum esse vnigenitum ex substantia eius profectum. Sed neque mortem ei Abrahami & Prophetarum obtendentes,

E stultè dicerent, *Quem teipsum facis?* Nunquid enim iure quis dixerit, necessarium esse vt qui norunt quis secundum naturam suam sit Pater, tale esse credant & quod ex eo processit Verbum? Quemadmodum enim ex dulci fonte dulcis riuus manat, & ex generosis arboribus generosa mala nascuntur, ita opinor credendum est ex Deo secundum naturam genitum verum esse Deum, & ex æterno Patre

genitum, æternum esse non secus ac Pater. Opportunè itaque nunc ad Iudæos dici potest, *Aut facite arborem malam, & fructum eius malum : aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum. Non enim potest arbor bona malos fructus facere : neque arbor mala bonos fructus facere.* Qui ergo fieri potest, imò verò quî non omnimoda stultitia scatet ex immortali Patre genitum mortalem ducere, & corruptionis nescium corruptibilibus adscribere?

Matt 12. 23. Matt. 7. 18.

A γένῃ ἀληθῆς, ἐκ τοῦ ἐξ ἀϊδίου γεγεννημένου πατρὸς, ἀΐδιον εἶναι καὶ τὸν γεννήτορα· δύσκριτον οὖν ἀρα καὶ παιδαριώδες τοῖς Ἰουδαίοις εἰπεῖν, ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρὸν, ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν. ἡ γὰρ δυνάμενον δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιῆσαι, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιῆσαι. πῶς οὖν εἰσδέχεσθαι, μᾶλλον δὲ πῶς οὐχ ἁπάσης ἐστὶ μωρίας αἰτιώτερον, τὸν ἐξ ἀθανάτου γεννήτορα πατέρα θνητὸν εἶναι νομίζειν, καὶ τοῖς ἐφθαρμένοις συναριθμεῖν ποιεῖσθαι τὸν οὐκ εἰδότα φθορέα;

B

Ego autem noui eum : & si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax.

Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν. καὶ ἐὰν εἴπω ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὁμοίως ὑμῖν ψεύστης.

Non mentitus sum, inquit Iudæis, cum dicerem, *Si quis sermonem meum seruauerit mortem non videbit in æternum.* Possum enim immortales facere, & quoniam noui Patrem eius rei potentem esse, noui secundum naturam vitam esse Patrem meum. Quapropter ego sum sicut ille vita per naturam & viuificans. Quod si negauerim me posse viuificare, tanquam ignorare videbor Patrem, cuius proprietatem substantiæ cum habeam, possum viuificare sicut & ille. Igitur profiteor me habere omnia quæ sunt in Patre, & secundum illum existere : Sin autem dicam me non habere eodem & immutabili planè modo omnia quæ sunt Patris propria, mendax ero, sicuti vos, vt qui non norim Patrem. Sed & cum dico nihil esse gloriam Abrahami & Prophetarum, quia ex terra erant, & homines naturâ, à quibus idcirco mors aliena non erat, meam autem gloriam esse Patris æternitatem, tanquam Patris gnarus hæc dico. Quòd si dicam me perinde ac illos corruptum iri, nec me Patri coæternum esse, mendax ero sicuti vos, ignorans eum ex quo sum Patrem. Fieri quippe non potest vt qui est ex eo qui est, ac eodem modo se semper habet, non vtique semper sit, eodemque modo perpetuò sit. Est enim æternum quod ex æterno genitum est. Simplicius quippe si accipiatur hic locus, alio modo dictum intelligetur. Noui, inquit, Patrem meum : Quòd si dixero me eum ignorare, mendax ero sicuti vos, qui Deum quidem non nostis, sed eum nosse dicitis. Quænam autem illa sit cognitionis ratio, & quid in ignoratione culpæ sit, cum antea clarè iam exposuerimus, nihil addemus superflui.

Οὐκ ἐψευσάμην, φησὶν Ἰουδαίοις, λέγων, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. δύναμαι γὰρ ἀπαθανατίζειν, ἐπειδὴ οἶδα τοῦτο ποιῆσαι ἰσχύοντα τὸν ἐξ οὗπερ εἰμὶ, οἶδα καὶ φύσιν ὄντα ζωὴν τὸν πατέρα τὸν ἐμαυτοῦ. εἰμὶ τοιγαροῦν κατ' ἐκεῖνον καὶ ἐγὼ ζωὴ διὰ τοῦτο καὶ φύσει, καὶ ζωοποιός. ἀρνησάμενος δὲ τὸ δύνασθαι ζωογονῆσαι, ὡς ἀγνοῶν ἔσομαι τὸν πατέρα, οὗ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας ἔχων ἐγὼ ζωοποιῆσαι δύναμαι, καθάπερ ἐκεῖνος. ὅλως ἔχω ὁμολογῶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς, καὶ κατ' ἐκεῖνον ὑπάρχειν. λέγων δὲ μὴ ἔχειν ἀπαθανατιστικὰ αἰτήματα τὰ τοῦ πατρὸς ἴδια, φεύσομαι καθ' ὑμᾶς, ὡς μὴ εἰδὼς τὸν πατέρα. ἀλλ' ἐγὼ ὅτι φημὶ τὴν μὲν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῶν προφητῶν φύσιν οὐκέτι εἶναι δόξαν, ἐπείπερ ἦσαν ἐκ γῆς, καὶ ἀνθρωπικῶς τὴν φύσιν, οἷς καὶ ὁ ἀποθνήσκειν οὐ ξένον, τὴν δὲ ἐμὴν εἶναι δόξαν, τὸ ἀΐδιον τοῦ πατρὸς, ὡς εἰδὼς τὸν πατέρα, τοιαῦτα φημί. λέγων δὲ ὅτι φθαρήσομαι κατ' ἐκείνους, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ τοῦ πατρὸς συναΐδιος, φεύσομαι καθ' ὑμᾶς, ἀγνοήσας τὸν ἐξ οὗπερ εἰμὶ πατέρα. ἀμήχανον γὰρ τὸν ὄντα τοιοῦτον καὶ οὕτως ἔχοντα ἀεὶ, μὴ ὄντα ποτὲ οὕτως ἔχειν τε καὶ οὕτως ἔχειν ἀεί. ἀΐδιον γὰρ τὸ ἐξ ἀϊδίου γεγεννημένον. ἁπλούστερον γὰρ τὸ κατὰ τόπον τοῦτο ἐκληφθὲν ἐφ' ἑνὸς αὐτοῦ καθ' ἕτερον εἰρῆσθαι δύναιτο. οἶδα, φησὶ, τὸν ἐμαυτοῦ πατέρα· λέγων δὲ μὴ εἰδέναι καθ' ὑμᾶς ἔσομαι φεύστης, ὑμεῖς γὰρ εἰδέναι μὲν τὸν Θεὸν, εἰδέναι δὲ φάσκοντες αὐτὸν τίς ἢ ὁ τῆς εἰδήσεως τρόπος, ἢ ὅτι τίνι τῷ μὴ εἰδέναι τὰ ἐκλήματα, σοφοὶ ὄντες ἀφρονέστατοι, ἀξιόπιστον ἐποίησθε σεαυτούς.

C

D

E

A

Αλλ' οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ.

Sed scio eum, & sermonem eius seruo.

Οσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς τὸ ἐπίμονος τῷ προκειμένῳ προσδιάλλῃν, ἐκεῖνο φαμὲν, ὅτι λεκτέον πάλιν ὡς ἀληθῶς, καὶ καταβιβάζοντα πάλιν αὐτὸν εἰς τὰ ἡμέτερα Χριστὸς, τὸ δουλοπρεπὲς οὐκ ἀφιεὶς σχῆμα καὶ ἀμοιρῆ τὸν πρέποντα. λέγει τοίνυν καὶ εἰδέναι τὸν πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρεῖν, καὶ οὐχὶ πάντως ἐφθέγξατο ἁπλῶς ἑαυτῷ τὰ τοιαῦτα προσμαρτυρῶν, ἀλλ' ὡσὰν τῶν αὐτοῦ προκόπτων ἀπαιθμεῖσθαί τινα, τέχνῃ δέ τις αἰνιγμάτων τὸν λόγον πολλή. Δεῖ γὰρ τὸ φάναι καὶ εἰδέναι τὸν πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρεῖν, οἷς ἔχει αὐτὸς διϊσχυρίζεσθαι, τοιαῦτα φθεγγομένοις τοῖς Ιουδαίοις ὑποδείκνυσιν, ὡς μήτε εἰδόσι δηλονότι τὸν Θεὸν, μήτε μὴν οἰομένοις ὅτι χρέος τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ· οὐ γὰρ αὖ ἐδέξαντο καὶ μάλα προθύμως τὸν Δεῖ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν προκεκηρυγμένον. Θεραπεύειν δέ πως καὶ πρὸς ἡμῶν σχῆμά τι τοιοῦτον εἰώθασι λόγοις δύφυές τι καὶ κόλλιστον, ἐλεύσχου μὲν ἔχον δυσάμενον, καὶ πρέμα ὄντα ὑποδηλοῦν τὰ εἰς οἷς εἰσι κακά, ὑποτίμησιν δέ πως τοῦ εἰς ὃ διελεύσεται ζημίαν. οἷς ἔστω τις ἀνὴρ τυχὸν ὑπόκρισις, καὶ τὰ ἄλλα χρηστὸς, ὀνειδίζων τὸν κλέπτοντι, καὶ τὸν μεθύοντι, καὶ λέγων, ἐγὼ δίκαιος εἰμί τις ὑπόκρισις, καὶ κέκλοφα τὰ ἑτέρων, ἀλλ' οὐδὲ μεμέθυσμαι ποτέ. καὶ πάντως ὁ τοιοῦτος ἑαυτῷ Δεῖ τούτου μαρτυρεῖ, οὐδὲ ὅταν αὐτὸν οἰκοδόμα λεκτέον, ἀλλ' ὧν ἔχει τὰ ἐναντία ἀπείρατα τοῖς ὀνειδίζομένοις· ὅτω τοιγαροῦν καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς εἰδέναι φησὶ τὸν πατέρα, καὶ τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐπιφορίως Δεῖ τοῦτο τοῖς ἀσεβέσι Ιουδαίοις, τὸ μήτε εἰδέναι τὸν Θεὸν προσήκοις, μήτε μὴν ἀνέχεσθαι τὸν λόγον, ἢ φυλακῆς τινος ὅλως ἀξιοῦν τὸν αὐθεντικὸν αὐτοῖς ἀφορισθέντα νόμον. εἰ δὲ χρὴ καὶ ἑτέρως τοῖς προκειμένοις ἐμβαλεῖν, καὶ λεπτότερόν πως ἰδεῖν τὸ πλαγίως ὑποδηλούμενον, καὶ πάλι προσῆκε τούτοις ἐροῦμεν. εἶδεν ὁ υἱὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ὡς τοιοῦτον ἔχοντα γνῶσιν, ὁποία θεὸς ἐστιν ἐν ἐαυτῷ ἡμῖν, ἀλλὰ θεοπρεπῆ τινα καὶ ἀνεξήγητον. ὥσπερ γὰρ ὁ ἐξ ἀνθρώπου γεγεννημένος ἄνθρωπος, οὐ πάντ' ἐτέρου τινὸς μαθὼν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστιν αὐτὸς πλὴν τῷ γεννήσαντος φύσιν οὐκ ἀγνοεῖ, φησὶν, ὅταν καὶ ὁ υἱὸς εἰδέναι λέγῃ ἐξ ὧν ἐστι τὸν ἑαυτοῦ γεννήτορα, τηρεῖ δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ἔχει ἐξομοίωσιν ὁλοκλήρως ἐν ἑαυτῷ τὸν τοῦ πατρὸς ὅρον. λόγος μὲν γὰρ ὁ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ὅρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ζῷον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀγγέλου

Si locum hunc simpliciter attendamus, dicimus Christum loqui rursus quidem vt hominem, & ad nostra se rursus demittere, seruilem formam congruo tempore nequaquam abiicientem. Ait ergo & se nosse Patrem, & sermonem eius seruare, neque tamen omnino dicemus eum ista sibi necessario adscribere, nec vlla quæ ei conueniunt recenseri, sed multo artificio sermonem esse temperatum. Nam cum ait se nosse Patrem, & sermonem eius seruare, ostendit Iudæos refragari iis quæ habere se ipse profitetur, quippe qui neque Deum norint videlicet, neque adeò seruandum eius sermonem esse putent. alioqui enim sermonem à Mose & Prophetis proclamatum prompto & lubēri animo suscepissent. Istiusmodi loquendi formam apud nos comperiemus, quæ vim & rationem reprehensionis quidem habet, sensimque nonnullis sua vitia subinnuit, ita vt reprehensi non excandescant: Verbi gratia, Sit aliquis frugi, atque bonus, qui furi & ebrio sua vitia exprobret, ac dicat, Ego probus homo sum, non furatus sum res alienas, nec immadui vino vnquam, non tamen his verbis ista sibi ascribit, neque verò eum ita loqui in animum inducemus, sed contraria iis quibus est præditus, iis quos inculpat obiicere. Eodem itaque modo Dominus noster Iesvs Christvs se Patrem nosse ait, & sermonem eius seruare, aliter eam ob rem Iudæis impiis tribuens neque Deum nosse, neque adeò sermonem eius sustinere, aut supernè datam eis Legem vllatenus obseruare. Quòd si aliter hic locus expendendus est & subtilius obseruandum quod obliquè subinnuitur, addemus à Filio Patrem agnosci, non talem cognitionem habente qualis nimirum est in nobis, sed Deo dignam atque inenarrabilem. Quemadmodum enim homo ex homine genitus non ab alio quodam edoctus, sed ex eo quod est ipse genitoris sui non ignorat naturam, sic & Filius ex eo quod est nouit suum Patrem, seruat autem sermonem eius, hoc est totam habet prorsus in seipso substantiæ Patris rationem. Ratio quippe hominis, hoc est definitio substantiæ eius hæc est, animal rationale, mortale, intelligentiæ & scientiæ capax. Sed & Angeli ratio definitio

finitio ſubſtantiæ eius cenſebitur. Quia verò rationem Dei ſecundum naturam aut definitionem capere non licet, (neſcimus enim quid ſit ſecundum naturam is qui genuit ipſum) à noſtra conſuetudine eam ſumens, & humanis vocabulis vtens, ſermonem Patris tanquam definitionem ſubſtantiæ eius ſeruare ait in ſeipſo. Est enim imago eius qui genuit ipſum, & character expers omnis planè diſſimilitudinis, ſed habens omnia in ſeipſo quæcunque Deo conuenientia & præclara ſunt in Patre.

A τυχὸν ὁ λόγος, ὅσος αὐ νοοῖτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ. ἐπὶ δὲ Θεοῦ οὔ κ᾽ φύσιν ἡμᾶς μὴ λόγον, ἢ ὅσον οὐκ ἔστι λαβεῖν· οὐ γὰρ ἴσμεν τί κ᾽ φύσιν ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτόν· ἀπὸ γ᾽ τῆς πρὸς ἡμῖν συνηθείας λαβὼν καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις ἀποχρησάμενος ῥήμασι, τὸν λόγον τοῦ πατρὸς, οἱονεὶ τὸν ὅσον τῆς οὐσίας αὐτοῦ τηρεῖν φησὶν ἐν ἑαυτῷ φησιν. ἔστι γὰρ εἰκὼν τοῦ τεκόντος αὐτὸν, καὶ χαρακτὴρ ἀδιαφόρως πάντα πάντως εἰς ὁμοιότητα κατηρτισμένος, ἔχων δὲ πάντα ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ
B γεννήσαντος ἀνυπερβλήτως τε καὶ ἐξαίρετα.

v. 56. *Abraham pater veſter exultauit vt videret diem meum: & vidit, & gauiſus eſt.*

Αβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη.

Diem hic, non aliud eſſe dicit quam tempus aduentus, quo verax lux nobis apparuit, & iuſtitiæ Sol exortus eſt ſolutis caliginis inſtar tenebris quibus tunc detinebamur, Principe ſæculi huius tyrannicè nos vexante, & vniuerſum, vt verbo dicam, terrarum orbem ſua peruerſitate offundente, atque vniuſcuiuſque mentem variis modis obtenebrante. Idcirco diuinus quoque Pſalmiſta optatiſſimum eius aduentus diem quodammodo agnoſcens, præcinebat in Spiritu, dicens, *Hæc eſt dies quam fecit Dominus: exultemus, & lætemur in ea.* præſertim cum & diuinæ Scripturæ mos ſit vniuſcuiuſque rei tempus vocare, *diem*, iuxta illud, *Dies enim Domini Sabaoth ſuper omnem ſuperbum & contumelioſam, & humiliabuntur.* Et rurſus: *Quid facietis in die conuentus & in die ſolemnitatis Domini?* Sed & perituras quorundam cogitationes in illa die Pſalmiſta dicit, diem rurſus ſtatuens diuini & expectati Iudicij tempus, quo nihil proderunt claris in hoc mundo hominibus priſtinarum cogitationum fraudes, & diuitiarum faſtus inanis. *Exultauit*, inquit, *Abraham pater veſter, vt videret diem meum: & vidit, & gauiſus eſt.* Quomodo verò aut quando putabimus beatum Abraham diem Chriſti noſtri Seruatoris, hoc eſt tempus aduentus eius cum carne vidiſſe, explicatu facile non eſt, veruntamen quoad eius eſt rectè dicemus ei ceu ſanctorum Prophetarum vni Deum reuelaſſe ſuum myſterium,

Pſ. 117. 24.

Eſa. 2. 12

Oſ. 9. 5.

Pſ. 145. 3.

Η μέραν δὲ τοῦτον, οὐχ ἕτερόν τί φησι τῶν τῆς ὑπερδημίας χρόνων, καθ᾽ ὃν ἡμῖν ὁ φῶς ἔλαμψεν ὁ ἀληθινὸν, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, λελυμένου ὥσπερ τὸ ἀχλύος πάσῃ τῇ συνέχουσι λίμας ὁ πλανικὸς σκότος, τυραννοῦντος ἔτι τῶν ἐφ᾽ ὅλης τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πᾶσαν
C ὡς ἔπος εἰπεῖν τὴν οἰκουμένην ταῖς ἑαυτοῦ δυσκρασίαις καταμιγαίνοντός τε καὶ εἰς πολύθεον κατωθοῦντος πλάνην, διαφόρως τε τὸν ἑκάστου καταστοχάζοντος νοῦν. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ θεσπέσιος μελῳδὸς ἡμέραν ὥσπερ εἰδὼς τὸν τεταμένην τῆς ὑπερδημίας αὐτοῦ χρόνον, προφωνεφώνει λέγων ἐν πνεύματι, αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος. ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. ἄλλως τε καὶ ἡμέραν εἶπος ἀποκαλεῖ τῇ θείᾳ γραφῇ τὸν ἑκάστου προσήκοντος χρόνον, καὶ ὅ, ἡμέρα γὰρ
D κυρίου σαβαὼθ ὅτι πάντα ὑβρισήν, καὶ ὑπερήφανον, καὶ ταπεινωθήσονται. καὶ πάλιν· τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς κυρίου. ἀλλὰ γὰρ ἀπολεῖσθαι τοὺς λίαν ἀβασανίστως ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ φησὶν ὁ μελῳδὸς, πάλιν ἡμέραν ὀνομάζων τὸν τοῦ θείου καὶ προσδοκωμένου βήματος χρόνον, καθ᾽ ὃν οὐδὲν ὠφελήσει τοὺς ἐν κόσμῳ λαμπρῶς λίαν τῶν πάλαι ἀβασανίστως ἀπάτας, καὶ τῆς ὀφρύος τῆς ἐπὶ πλούτῳ ὁ ἀβάσανος φύσημα. ἠγαλλιάσατο, φησιν, ὁ
E πατὴρ ὑμῶν Αβραὰμ, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν. καὶ εἶδε, καὶ ἀχλύη. καὶ πῶς, ἢ πότε νομισθήσεται τὸν μακάριον Αβραὰμ τὴν ἡμέραν τε ἰδεῖν καὶ χαρῆναι τῆς ἐπὶ σαρκὸς λίαν τοῦ Χριστοῦ, τοῦτ᾽ ἔστι, τὸν καιρὸν τῆς ὑπερδημίας αὐτοῦ τῆς μετὰ σαρκὸς ἰδεῖν, ἢ πλατύνθη ὁ λόγος, ἢ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ὡς ἀπορρήτου λαβόντα, καὶ σαφηνίσαι, πλὴν ὡς ἔνι καλῶς τὰ εἰς τοῦτο νοοῦντες ἐσόμεθα, ὅτι καθάπερ ἐνὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς τὸ ἑαυτοῦ μυστήριον,

ὑμῖν τῶν πάσχα θύσαι δώσομεν ἀληθῶς τὴν ἡμέραν αὐτὸν τοῦ κυρίου σφαγῆς, δι' ἣν τὰ πάντα ἡμῖν αἰσίως συμβέβηκεν, καθάπερ ἐξ ὑγείας ἰὼν ἔδη καλῶς ὅτε καὶ εἰς τύπον αὐτοῦ τοῦ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον, τοῦτ' ἔστι, τὸν Ισαὰκ ἀναφέρειν εἰς θυσίαν ἐπέτασε· τῷ ἱερουργοῦντι γὰρ εἰκὸς αὐτῷ τότε καθάπερ ἐν τύπῳ τὴν ἀρωμένην καλυφθῆναι σοφίαν τοῦ μυστηρίου τὴν ἀκρίβειαν. δοίη δὲ ἂν καὶ ἑτέρας εἰς τοῦτο τοῖς φιλομαθεστέροις ταῖς ἀφορμάς. καὶ γὰρ εἶδεν ἄνδρας τρεῖς πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπαγγελίας ἐδέξατο περὶ Θεοῦ, ὅτι πατὴρ ἔσται πολλῶν ἐθνῶν, ὥσπερ ἰδὼν οὐχ ἕτερος ἂν ἡσθῆναι δυνατὸν, εἰ μὴ ἀφ' ἧς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐκλήθη πατέρα τὰ ἔθνη τὸν Αβραὰμ ὑπεδέχοντο φόρμιγξα, καὶ σὺν τῇ τῶν ἀρρένων βασιλείᾳ συνῳδαχλιθησόμενά τε καὶ συμμελιξόντα αὐτῷ τῆς ἐφ' ἅπασιν ἀγαθοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν φιλοτιμίας. εἶδεν οὖν, φησὶν, ὁ μακάριος Αβραὰμ, καὶ ἰδὼν ἐχάρη τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν. καὶ ἀφ' ποίας αἰτίας ὅτι δὲ καὶ ταῦτα φάναι πρέπει Χριστὸν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. δῆλον ὁρῶντες αὐτὸν Ιουδαῖοι ἀφ' ὧν τὸ πρόσλημμα τῆς σαρκὸς, οὐδὲν ὑπενόουν περὶ αὐτοῦ θεωρητὸν, ἔφασκον δὲ οὐ καὶ ὀπτὸς ὢν πρὸς ἡμᾶς, ἀπὸ δὲ οὐκ ὢν μὴ ὄντως εἰς τὸ εἶναι προενεχθείς. ὅτι δὲ ἐν αἴσθησις ὡς ἐξ αἰδίου παρῆν, πιστεύειν οὐκ ἤθελον ἀφ' πολλοῦ ἀβουλίαν. ἵνα τοίνυν ἀποδείξῃ σαφῶς ὡς ὑπερόπτατός ἐστιν, οὐδὲ ἀρτιγενὴς καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἀρχαιοτάτοις αὐτοῦ πατράσιν ἐγνώσκετο ὡς ὢν αἰδίως, τὰ τοιαῦτα φησιν. ὁ τοῦτο δὲ ὡς ἔνι μοι ἐνδείξασθαι χρησίμως, ὅτι πρὸς τοὺς ἀρνουμένους ἀβούλως, καὶ φθονοῦντες ἀσυνέτως, ἅτε καὶ ἐν ἑορτῆς τάξει τοῦ τῶν ἡμέρων αὐτοῦ ἐξαρχοντι. ἐκεῖνος μὲν γὰρ μόνον εἶδε, καὶ ἐχάρη, ἔχοντες δὲ αὐτοὶ, καὶ ἀπολαύειν ἐξὸν τῆς ἀπειθείας ὑβρίζουσι, καὶ τῆς ὕστερον λαμπρότητος καταλαζονεύονται χάριτος· ἢ τάχα καὶ κεῖνο πλαγίως ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ μείζων ἐστὶ καὶ κρείττων τοῦ Αβραὰμ, ἐπεὶ ὥσπερ ἐκεῖνος πεπήγυιεν, ὅ καὶ μόνον γεγονέναι τι πρὸ αὐτοῦ. γυμνὸς μὲν γὰρ, καὶ ἀπεκαλύμματος ἦν ὅτε τοῦτο λέγει οὐκ ἐκ τοῦ δοκεῖν ἀκρατὲς εἰς ὀργὴν, ἑτέρῳ δὲ τρόπῳ καταστημένῃ πάλιν αὖθις. καὶ μήτις οἰέσθω λέγοντα πρὸς Ιουδαίους τὸν Ιησοῦν Αβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ἑαυτοῦ φθείρεσθαι τὴν φωνὴν, ἐπεὶ ὥσπερ αὖθις ποτὲ μὲν τὸν τοῦ Αβραὰμ οἰκειότητος ἀξίωσι λέγων, εἰ τέκνα τοῦ Αβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Αβραὰμ ἐποιεῖτε αὖ· νυνὶ δ' ἐκ πάλιν ἑαυτοῦ Αβραὰμ ἀποκαλῶ. ἴσως δὲ ὅτι καλῶς ἐπ' ἀμφοῖν τὸν οἰκεῖον ἐξ ἀληθείας ἀποδύεται λόγον.

A aut certè concedemus eum reuera diem
spectasse necis Dominicæ, ob quam
cuncta nobis prosperè cesserunt, ac ve-
luti secundo cursu fluxerunt, cum & in
eius typum vnigenitum & primogeni-
tum suum Isaac in sacrificium offerre
iussus est. Consentaneum quippe est ei
sacrificanti mysterij veritatem tunc pa-
tefactam cum in huius typum istud fie-
ret. Sed & aliæ rationes in studioso-
rum gratiam hic afferri queunt. Vidit
B quippe virostres ad quercum Mambre, Gen.18.
ac præterea promissionem accepit à
Deo, multarum se patrem fore gen-
tium, quo quidem gaudere aliter non
potuit, nisi quòd vocatæ sunt Gentes,
per fidem patrem sibi Abrahamum
asciscentes in regno cælorum simul con-
fessuræ, & in partem cum eo venturæ
Seruatoris nostri summæ munificentiæ.
Vidit igitur, inquit, beatus Abraham
diem meum, & cum vidisset, gauisus
C est. Quam autem ob causam Christus
hæc dicat operæpretium est exponere.
Cum hominem ipsum Iudæi cernerent,
ob carnis velamen, nihil Deo dignum de
eo concipiebant, sed sicut nos mortalem
esse putabãt, vt qui ex nihilo ad esse pro-
ductus esset: æternũ verò esse vt ex æter-
no Patre, nequaquam præ summa sua
væcordia credere volebãt. Vt ergo clarè
ostenderet non recẽtem se neque nuper
genitum sicuti nos, sed vetustissimis eorũ
patribus agnitum tanquã qui æternus sit,
D hæc ait. Simul autem quoad licet oppor-
tunè exprobrat eos stultè respuere, quæ
princeps generis eorum festiuitatis loco
habebat. Ille enim tantum vidit, & gaui-
sus est: sed cum habeant ipsi, fruique li-
ceat, incredulitate sua contumeliosè re-
iiciunt, ac tam illustrem gratiam super-
bè renuunt. Aut certè obliquè subinnuit
se maiorem & potiorem esse Abrahamo,
cum vel ob exiguam tantum cognitionẽ
magnum ille gaudium duceret. Apertè
itaque & absque velamine vllo dici istud
non debebat ob eorum intemperiem,
E sed alio modo rursus istud significat. ne-
que verò quisquam existimet IESVM
dicendo Iudæis, *Abraham pater vester*
mortuus est, sibi contraria dicere, quòd
eos modò quidem à cognatione Abra-
hami alienos statuat his verbis, Si filij
Abrahæ essetis opera Abrahæ faceretis:
modò verò filios Abrahæ nuncupet; Sed
sciendum est eum in his duobus ser-
monem suum ad veritatem dirigere.

Illic quippe spiritalis nobilitatis qualitatem definiens, in morum similitudine cognationem depingit: hic verò, nudam eis carnis cognationem tribuit, vt & illic verè loquatur, & hic mendacem neutiquam se præbeat.

A ὁ μὲν γὰρ ἐκείνοις τὴν πνευματικῆς διὰ ὁμοιότητος ἐικαζόμενος τὴν ποιότητα, ὁ τῇ τῶν ἠθῶν ταυτότητι τὴν ῥιζοτόμον ζωγραφῶν, ἐν τούτοις, μόνων αὐτοῖς τῶν γυμνὸν τὴν ἱστορίαν ἐπιφέρει τὴν συγγένειαν, ἵνα καὶ ὁ ἐκείνοις ἀληθεύῃ, καὶ ὁ τούτοις μὴ ψεύδηται.

v. 56. *Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?*

Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν, πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας;

Sulta planè est Iudæorum oratio, & multo risu digna. Sed iure quis eos mirabitur tantam in impietatem delatos, vt nihil prorsus consentaneum in animum inducere queant. Innumeris quippe modis Seruatore nostro Christo, eadémque verba identidem eis inculcante, suámque eis æternitatem variis rationibus indicante, nihil amplius sibi fingunt quàm quæ corporeis oculis cernant, sed velut attoniti ac mente perculsi non attendunt iis quę Deo conueniunt, rursus verò ei ceu nostrum vni qui vix tum ad esse productus sit, & in rerum natura tum esse cœperit cum est genitus, absurdè mendacium exprobrant, neque quod eum dicentem audierunt satis capiunt. Hic enim dixit Abrahamum diem suum vidisse, illi verò vim sermonis in contrarium vertentes aiunt, *Quinquaginta annos nondum habes, & quomodo vidisti Abraham?* Miser itaque Iudæus, qui multa in ignorantia vsque degit, immanemque furorem in se alit.

B Ἀνόητος χαμαὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος, καὶ πολλοῦ γελοίων τὴν ἠλιθιότητα· θαυμάσαι γὴ δ' ἂν τις αὐτοὺς καὶ σφόδρα εἰκότως εἰς τοσαύτην ἐκδεδραμηκότας τὴν ἀσέβειαν, ὡς μηδὲν ὅ τι προσήκον δυνάσθαι, ὧν ἐχέτω σύνοψιν. μυρίας γὰρ λόγων ἐπεισροφήσας ὁπλοποιοῦντος αὐτοῖς τὸν σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, διότι τε κάτω δεῦρο τῶν αὐτῶν ὄντος ῥημάτων, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῖς αἰδιότητα πολυτρόπως καταμηνύοντος, οὐδὲν ὅλως προσαλογίζονται πλέον ὧν ὁρῶσι τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, ὥσπερ δὲ πάντελῶς ἐξεστηκότες, καὶ τῷ θαμβει κεχυμένοι τοῦ νοῦ τὸ εὐεγγλαες, οὐκ ἀπατείνουσι τὴν καρδίαν εἰς τὰ πρέποντα Θεῷ, πάλιν δὲ ὡς ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων τάξεως μόλις ἀρξαμένῳ τοῦ εἶναι καὶ τὸ τοῖς οὖσι πᾶσιν, ὅτι καὶ γεγένηται, τῷ λόγῳ ἐγκαλοῦσι τὸ ψεῦδος, οὐδὲ ὅσον ἤκουσαν λέγοντος σὺν νοῒ ὀρθῶς. ὁ μὲν γὰρ ἔφη πεπρᾶσθαι τὴν Ἀβραὰμ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, οἱ δὲ μεταφέροντες πρὸς τὸ σωματικὸν τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, οὔπω γάρ, φασιν, ἔχεις ἔτη πεντήκοντα, καὶ πῶς τεθέασαι τὸν Ἀβραάμ; ἐλεεινὸς τοιγαροῦν ὁ D παράφρων Ἰουδαῖος πολλῆς μὲν ἀεὶ συζήσας ἀπαιδευσίας, μυρίαν δὲ τὴν ἀπίθανον ποιησάμενος σωφροσύνην.

v. 58. *Dixit eis* IESVS, *Amen amen, dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.*

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμί.

Rursus ad familiare sibi institutum Christus reuertitur. loquitur enim interdum per ambages, variisque modis narrationem tegens eam cunctis patere non sinit. Vbi verò nihil intelligere eos videt audiendo, tunc exuto obscuritatis velamine sermonem nudum & apertum proponit, quod & nunc facit. Postquam enim comperit eos intelligentia carere, licet multis verbis docuerit, nec capere posse quòd esset æternus vt ex æterno Patre, quódque maior Abrahamo citra comparationem tanquam Deus, iam propalam dixit, sed addito *Amen*, *amen*, iuramẽti loco ad confirmationem dictorum,

Πάλιν ὅτι τὸ σωθῆναι αὐτοῦ τὸ φίλον ὁπλοποιοῦμα βαδίζει Χριστός. λανθάνει γὰρ ἐκεῖ ὅτε πολυτρόπως αἰνιγματωδῶς, καὶ διαφόροις ἐπικρύπτουσιν ὑποσκιάζων τὴν ἐξήγησιν· ἡ πᾶσιν ἐᾷ γυμνὰς καταφαίνειν. ἐπεὶ δὲ συνιέντας ἴδῃ μηδὲν τοὺς ἀκροωμένους, τότε τὴν ἀσαφείας ἀπαμφιέσας τὸν λόγον παρεστήσατο γυμνὸν τὸ σαφῆ, ὃ δὴ καὶ δρᾶν ὅτι τὴν παρόντος ἐπείγεται. ὅπερ γὰρ οὐδὲν διείσακτος συνέσεως, κἂν πολὺ διαπεπυσμένος λόγου, οὐδὲ δυνηθέντας ἐνοῆσαι ὅτι τὸ ἀΐδιός ὑπάρχει ὡς ἐξ ἀϊδίου πατρός, καὶ ὅτι μείζων τοῦ Ἀβραὰμ ἀσυγκρίτως ὡς Θεὸς, διαφωνοῦν ἤδη φησὶν ὡς τὸ ὅρκου τάξει προτιθεὶς τὸ ἀμὴν, ἀμὴν, εἰς βεβαίωσιν τοῦ λεγομέ-

των, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. οἰηθείημεν γὰρ ἂν ἡμεῖς ἐπαυξεῖν τὸν μονογενῆ τῷ εἶναι πρὸ μόνου τοῦ Ἀβραάμ. ἔστι γὰρ πρὸ χρόνων πάντων, καὶ παντελῶς ἔχει τὸ ἀΐδιον ἀπαρχὴς ὢν ὅλως πάντων. ὅπερ δὲ προῆκτο πρὸς τοῦ παρόντος πρὸς Ἀβραὰμ αὐτοῦ σύγκρισις, ἐκεῖνο φησὶν ἑαυτὸν ὑπερέχειν ἀρχαιότητι, ὡσανεὶ λέγοι καὶ ὁ ἑκατὸν ἀριθμὸς ὅ τυχὸν, ὅτι μείζων εἰμὶ τοῦ δέκα, καὶ οὐχὶ πάντως ὡς πολὺ τοῦ δέκα τὸ ὑπερέχειν ἔχων, τοιαῦτα φήσειεν ἄν, ἀλλ' ὅτι πολὺ μᾶλλον ὑπερχείμενος, καὶ ὑπὲρ τὸν δέκα ἐστίν. οὐκοῦν οὐ τοῖς Ἀβραὰμ ἀμιλλᾶται χρόνοις, οὐδὲ ὀλίγῳ προῦχειν ἑαυτὸν τῶν ἐκείνου χρόνων διισχυρίζεται, ἀλλ' ἐπείπερ ἐστὶν ἄνω πάντως χρόνου, καὶ πάντως αἰῶνος ἀριθμὸν ἐξάλλεται, καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἑαυτὸν εἶναι φησι, προῆγμα λέγων δηλῆσαι. οἰκείως γὲ σοφόφρα, καὶ καλῶς, ὅτι μὴ τοῦ Ἀβραὰμ ὅ γενέσθαι πέπονθεν, ἐφ' ἑαυτῷ δὲ ὃ, εἰμὶ, δηλοῖ ὅτι τοῦ μὴ ὄντος ἐξ οὐκ ὄντων ἡμοιμένου πάντως ἔστιν ὃ φθείρεσθαι δεῖ, τοῦ δὲ ἀεὶ ὄντι τὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι χωρεῖν οὐ συμβαίνει ποτέ. μείζων οὖν ἐστὶ καὶ κρείττων τοῦ Ἀβραάμ· μείζων μὲν ὡς ἀΐδιος, κρείττων δὲ ὅτι καὶ φθείρεσθαι καθάπερ οὐκ ἔνι.

Ἦραν οὖν λίθους ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

Οὐχ ὁρῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἅτε δὴ ψευδεῖς ὄντως φαντασίαι τε ὄντες αὐτοὶ, καὶ φύσιν ἔχοντες τὸν πατέρα, καθ' ἣν τῆς σωτῆρος φωνῆς· ἀγαναχτοῦσι δὲ πάλιν ἐπ' οὐδενὶ τὴν ἀρχὴν εἰωθότων. ὡσανεὶ οὖν ἀδικούμενοι τῇ τοῦ προπάτορος δόξῃ σκανδαλίζοιντο, ἀφ' ἑαυτῶν ἀνεκαύθησαν πάλιν εἰς οὐκ εὐκαίρους ὀργὰς, καίτοι δέον μᾶλλον αὐτοὺς σιωπᾶν καὶ τὴν εἰρημένων εἰς δύναμιν, καὶ τίς ὁ ταῦτα λέγων ἐστὶν, ἀλλ' εἰς μανίαν ἀλογωτάτην καὶ θηριωδεστάτην παροξύνοντες, λίθοις αὐτὸν ὑπαχθῆναι σφενδονᾶν, ὡσανεὶ οὐκ ἀκούσαντας ἀφ' ὅλης πολλῆς ἤδη λοιδορίας προπεπτώκοντες, ἤγουν μετείσης ἐξ ἀπονοίας ἐφ' ἑαυτοῖς ὑπεισελθόντος τὸ ὀργίλον. θερμὸν μὲν οὖν καὶ παθητικὸν ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐξεχείρημα· προῆκτο δ' οὐκ εἰς ἔργον εὐκαίρως, ἀπῆν γὰρ ἔτι τοῦ παθεῖν ὁ καιρός. καλυπτόμενος δ' ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς, ὑπὸ τοίχοις ὑποφαινόμενον, ὑχ ἑτέρῳ τῷ ἰδίῳ προσπεπλάσθαι σώματος, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς θεότητος ἀφανῆ τοῖς ζητοῦσιν ἑαυτὸν καθιστάς. καὶ οὐκ ἠρκέσθη τοῦ λαθεῖν, ἀλλὰ δι' ἐξόδου ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τύπον ὥσανεὶ τινὰ προβάλλων ἡμῖν τοῦ νοητοῦ καθαγιάσεως τοῦ τοιούτου. τοῖς μὲν γὰρ ἀγαπῶσιν

A *antequam Abraham fieret, ego sum.* Sed enim existimandum non est vnigenitum gloriari quòd sit ante solum Abrahamum, est enim ante omne tempus, & antiquissimam natiuitatem habet, cum principij expers sit in Patre: Sed quia inpræsens proposita erat eius cum Abrahamo comparatio, illo se ostendit antiquiorem, non secus ac si centenarius munerus exempli causa diceret, Maior sum denario, non vtique id diceret tanquam à denario haud multum distet, sed quòd decem longè superet. Igitur non contendit cum Abrahami temporibus, neque parum se illius temporibus præstare asserit, sed quia supra omne tempus est, & omnis qui numerum transcendit, etiam ante Abrahamum se esse dicit, quod verum quidem est. Propriè autem admodum ac rectè de Abrahamo vsurpat illud, *fieri*, de seipso verò, *sum*, docens omni quod à non esse ad generationem productum est omnino competere vt intereat, ei verò qui semper sit nusquam contingere posse vt ad non esse B procedat. Maior itaq; & præstantior est C Abrahamo; maior quidem, vt æternus, præstantior verò quia non est interitui vt ille obnoxius.

v. 59. *Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum:* IESVS *autem abscondit se, & exiuit de templo.*

Non vident veritatem, quippe mendaces ipsi, & mendacem Patrem habentes, vt ait Seruator, sed cum nihil sit vnde lædantur, denuò tamen stomachantur. Existimantes ergo se Patriarchæ gloriam quodammodo D iniuria affectam propugnare, intempestiua ira rursus æstuant, quum vim & rationem dictorum potius spectare, & loquentis personam attendere deberent, sed in belluinum furorem immaniter erumpentes, lapidibus eum impetere aggrediuntur, quasi non iam plus satis ei conuitiis ac contumeliis insultassent, aut certè parum in se pro dementia iræ concitassent. Ardens itaque Iudæorum audacia, & immanis: sed non tempestiuè erumpit, quoniam nondum aderat patiendi tempus. E Occultat autem sese Christus, non parietes subiens, non aliud quidpiam proprio corpori obtendens, sed vi Deitatis se minimè conspicabilem quærentibus reddens: nec contentus latere duntaxat, egreditur templo, per hæc nobis veluti delineans figuram rerum sub intelligentiam cadentium. Diligentibus enim se

nunquam non est manifestus, iuxta illud, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Ab hostibus verò Dei aufugit, nec impiis manifestatur, sed nec vllo modo conuersari amat cum persequentibus se, immò verò ab iis refugit, secum omnem velut pacem animorum ac tranquillitatem auferens, suaque gratia destitutos relinquens eos qui, quantum in impiorum audacia situm est, ipsum malè excipiunt, licet inania cuncta Christus reddat, impiam eorum audaciam qui in ipsum peccant incredibili virtute delens.

Mat. 5. 8

A αὐτὸν ἐμφανὴς ὀφθῆναι πάντας ἔστι, κατὰ τὸ, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. διὸ πρέπει τοὺς θεομαχεῖν εἰθισμένους, καὶ σαφῶς τῶν δυσσεβούντων φαίνεσθαι, ἀλλὰ σεσῶσθαι τόπον τινὰ, καὶ σεσωφρονῆσθαι τοὺς διώκοντας αὐτὸν ποιῆσαι φίλον, διόπερ μᾶλλον αὐτὸν, καὶ ἀπομίσασθαι, πᾶσάν ὡσπερ ἑαυτῷ συνεξέλκων θυμίαν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν χαρὰν ἀμιγῆ ἐρήμους ἀφεὶς ἐκείνους, ἀφ' ὧν δυσσεβοῦσι κακῶς, ὅσον εἰς τὸ ψηλαφᾶν αὐτὸν ἀδικεῖσθαι φημὶ, καὶ εἰς τὰ τῶν δυσσεβούντων ἐγχειρήματα, εἰ καὶ μάταια πάντα δείκνυσι Χριστὸς, ἀφάτῳ δυνάμει τὴν εἰς αὐτὸν πλημμελουμένων τὸ ἀθέσμιον ἀφανίζων θράσος.

B

c 5. v. 1. *Et prætereiens, vidit hominem cæcum à natiuitate.*

Καὶ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς.

Iudæis per summam animi temulentiam lapides in eum iaculari adoriẽtibus, egreditur confestim templo & iis elabitur. Præteriens autem videt quendam ab ortu ipso cæcum, certissimum velut documentum ac signum ponens se à Iudæis discessurum, & impiam turbam relicturum, genteſque potius denuò respecturum, & eas inuisurum, atque in illas omnem clementiæ suæ munificentiam transfusurum, quæ etiam ei qui à natiuitate cæcus est assimilantur, quòd in errorem natæ sint, & velut à teneris vera Dei cognitione caruerint, nec tamen lucẽ à Deo, hoc est illuminationẽ per Spiritũ habuerint. Præterea obseruatione dignum est quid sibi velit quòd in transcursu cæcus à Christo conspectus sit. Et mihi quidem subit hæc cogitatio non propriè venisse Christum ad gentes, sed propter solum Israël, quemadmodum & ipse alicubi ait, *non sum missus nisi ad oues quæ perierunt, domus Israel.* In transitu vero Christi, oculi gentium sanati sunt, transferentis in eas misericordiam, propter rebellionem & incredulitatem Israël. Et hoc est quod Moses decantabat, *Ego prouocabo ad zelum in non gente, in gente stulta irritabo illos.* Gens enim insipiens quæ seruit creaturæ posthabito creatore, & instar animalium ratione carentium omni iniquitate pascitur, solisque rebus terrenis & caducis inhæret. Quoniam verò Israel Deum commouit ad iram sapiens & doctus & intelligens, vt fretus Lege ac Prophetis, vicissim in iram commotus est à Deo

Mat. 15. 24.

Deut. 32. 21.

Εμπαροινούντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων, λίθους τε ἤδη καταχεομένων ὑπ' ἐκείνων αὐτὸν, ἔξεισι μὲν τοῦ πρὸς αὐλαῖς ἱεροῦ παραχρῆμα, καὶ τὴν τῶν διωκόντων ἀμοσιότητα ἑαυτὸν ὑπεξάγει. παραβλέπων δὲ τὸν ἐκ γενετῆς δηλονότι ὑπιβλέπει τυφλὸν, σημεῖον ὥσπερ ἐκ τούτου δώσων σοφόν, ὅτι μὲν Ἰουδαίων ἐπιφανήσεται βδελυκτός, ἐκ δὲ τῶν ἐθνῶν ἐκλεκτὸν πλῆθος, ὑπεκστήσεται δὲ πάλιν μᾶλλον τὰ ἔθνη, καὶ εἰς αὐτὰ μεταστρέψει τὴν ἡμερότητος τὴν αὐτοῦ τὴν φιλοψυχίαν, ἃ δὲ τῷ ἐκ γενετῆς παρακάθηται τυφλῷ, δηλοῖ τὸ ἐκ πλάνης γεγονὸς καὶ ἐκ πονηρίας ὥσπερ πλάσμα τὴν ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐπαρχὴν αὐτοῖς, ἐκ δὲ φῶς οὐκ ἔχειν τὸ παρὰ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὸν διὰ τοῦ πνεύματος φωτισμόν. ὑπιτηρῆσαι δὲ πάλιν ἀκόλουθον τί ἂν βούλοιτο δηλοῦν τὸ ὡς ἐκ παρόδου τὸν τυφλὸν ἐπισκέψασθαι παρὰ Χριστοῦ. καὶ μοι πάλιν ἔπεισι νοεῖν, ὅτι κυρίως μὲν οἷς ἔθνεσιν ἐπιδήμησεν ὁ Χριστὸς, διὰ μόνον δὲ τὸν Ἰσραὴλ, καθὰ καὶ αὐτὸς που φησὶν, οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πεπλανημένα τοῦ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. κατωρθώθη δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἀμάβλεψις ὡς ἐκ παρόδου Χριστοῦ μεθορμίσαντος ἐπ' αὐτὰ τὸ ἔλεος, διὰ τὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπιθῆσαι· καὶ τοῦτο ἴσως ἦρα ὁ διὰ Μωσέως, καὶ πάλιν παραδώσω, ἐγὼ παραζηλώσω αὐτούς, ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς. ἔθνος μὲν γὰρ ἀσύνετον ἴσως ὁ δουλῶσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸ κτίσαντα, καὶ κτίσιν ἀλόγων δίκην εἰς πᾶσαν ἀπλῶς ἁμαρτίαν καταβοσκόμενον, καὶ μόνοις ἐπέχον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. ὅθεν ἡ πρόρρησις ὁ Ἰσραὴλ ὁ ὀφθεὶς διὰ τὸν νόμον, καὶ σωτὴρ διὰ τὸ παρεφθάσας ἔχειν, ἀνθυπορρηθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ παρεληφθήσεται

C

D

E

εἰς τὸν ἐκείνοις πρέποντα τόπον τῆς ἀστεμέτου δ A
πείν, οἷς ἀφῃ τῆς πίστεως καὶ σοφίας γέγονεν ὁ
Χριστὸς ἡγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ δε-
δογραμμένον, δῆλον δι' ὅτι καὶ φῶς, καὶ ἀναβλεψις.

assumptis in eius locum & sortem debitam antehac insipientibus, quibus per fidem & sapientiam Christus & sanctificatio & redemptio factus est, iuxta Scripturam, adeóque lux & illuminatio.

ΚΕΦΑΛ. Α.

CAPVT I.

Ὅτι οὐκ ἐκ προηγουμένων τῆς ψυχῆς ἁμαρτημάτων τὰ σωματικὰ ἴσιν ὑποσυμβαίνει πάθη, ἀλλ' οὐδὲ ἁμαρτίας πατέρων ὑπὲρ τέκνα ἢ τέκνων ἐπάγει ἐστὶν ὁ Θεὸς, τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας κολάζων, ἀλλὰ δίκαιον ἐφ' ἅπασιν ἐπιφέρει τὸ κρίμα. B

Quòd morbi corporei ex præcedentibus animæ peccatis nemini accidant, sed neque peccata patrum filiis, aut quorumuis Deus vllis inferat, puniens eos qui nihil deliquerint, sed iustum de omnibus iudicium ferat.

Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, ῥαββὶ, τίς ἥμαρτεν, οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

v. 2. &c. *Et interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit* IESVS, *Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo.*

Χρησιμαθεῖς μὲν καὶ λίαν ὑπερφυῶς οἱ σοφώτατοι μαθηταὶ, μᾶλλον δ' οὐκ ἀπὸ τοῦ προηγουμένου θελήσαντος ταῦτα μαθεῖν προτρεπόμενοι, καὶ φιλοπευσούσι χρησίμως ἑαυτοῖς ἐσομένοις, ὅσον ἡμῖν τὸ σωτήριον ὅπλον ἐξαρτύοντες· ὠφελούμεθα γὰρ ὑπερφυῶς ἀπὸ τῶν πόνων εἰδότες, καὶ πῶς οὐ ταῦτα ἀληθῆ δόξαι ἀκριβώμενοι, καὶ πρὸς ταῦτα ἐπὶ βδελυρείας ἀξιτήλων δογμάτων ἐπικρυόμενοι, οὐ μὴ πρὸς μόνοις τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ ἤδη τινὲς καὶ τῆς ὅτι γνώσεως τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀφορήτως ἐξοφρυώμενοι, καὶ δοκησιώτων τιλαδὲν εἰς Χριστιανοὺς, ἀπεπάλμησαν εἰπεῖν ταῖς ἰδίαις μᾶλλον ὑπερηλογίαις ἡδόμενοι, καὶ τῶν ἰδίων ἡπωμένοι φλυαριῶν, καὶ πλήρεις Ἑλληνικοῦ τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀμαφύρτοις δόγμασιν ὑπαλαδείσαντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ οἱ τάλαινες ὡς προγονικῶν ἀσεβημάτων προπάσχοντι δίκας, καὶ ἀλογώτατα τοῖς τῶν πατέρων ἁμαρτίας ἐπιρρίπτουσιν αὐτοῖς τῷ Θεῷ, διεγόγγυζον ὑπὸ μικρῶν, καὶ κατεῖχον ὡς ἀδικωτάτου κρίματος, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον ὡς οὐ εἰκῇ προβολῆς, οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐγομφίασαν. ὅτοι δὲ πόλιν γήτοιά τε καὶ σὺν ἀμῇ νοσοῦντες ἀπαραδύσιαν τοῖς ἀρχαίοις ἡμῶν κατωνομασμένοις πρὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς προυπάρχειν μὲν καὶ προυφεστάναι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ὑπετείνοντο, καταφοιτώσας ὁπηνίκα εἰς τὸ πλημμελεῖν, καὶ πρὸ τοῦ σώματος τὸ πλημμελὲς αὐτοῖς, ὡς ἐν πάσῃ

C

D

E

BONARVM rerum perquam studiosi sunt sapientissimi discipuli, immò verò non sine numine ad hæc quærenda impulsi sunt, & dum curiosi sunt ac scitatores, non tantum sibi quantum nobis vtilitatis parant. Iuuamur quippe non mediocriter ab eo qui scit omnia, cum in his rebus veram opinionem audientes, tum præterea nefaria super his dogmata longè amolientes quæ non tantum apud Iudæos erant, sed & aliqui diuinitus inspiratæ Scripturæ cognitione nimium quantum elati, & qui Christianæ militiæ nomen dedisse videbantur, ea proferre iam ausi erant, in suis nugis delicias agentes & opinioni suæ cumprimis addicti, erroremque Græcorum Ecclesiæ placitis admiscentes. Iudæi siquidem infelices tanquam progenitorum suorum pœnas luerent, ac præter omnem rationem Deus peccata patrum eis impingeret, non parum immurmurabant, & vt iniquissimum iudicium suggillabant, adeóque in modum parabolæ dicebant, *Patres nostri vuas acerbas comederunt, & dentes nostri obtusi sunt.* Hi verò pari cum Iudæis laborantes animi inopia contendunt ante corporum fabricam præextitisse & subsitisse hominum animas, quæ non secus ac si vltrò in peccatum lapsæ essent etiam ante corpora,

Hier. 31. 29. Ez. 18. 2

tum illis alligatæ sint & constrictæ pœnæ loco id habentes vt corporibus immergantur. Verùm vnica & compendiosa ratione vtrorumque absurditates soluit Christus, neque peccasse cæcum, neque parentes eius asserens. euertit enim Iudæorũ dogma, inquiẽs non ob vllum peccatum hominem factum esse cæcum, neque proprium, neque maiorum, sed neque patris aut matris. Rursus autem pessundat nugas eorum qui dicunt animas antequam in corpora venerint peccare. Dicet enim aliquis eis, idque iure merito: Quomodo quæso Christus ait neque cæcum peccasse, neque parentes eius? atqui non omnino concesserimus eos immunes peccati: quippe homines cum essent, necesse fuit vt in peccatum inciderent. Quod igitur tempus definit Christus, in quo verus eius sermo nobis apparebit, quòd videlicet nec ipse nec parentes eius peccarunt? Certum est eum dicere tempus quod præcessit natiuitatem, quo tempore cum omnino non essent, nec peccarunt. Verum igitur delirium esse putare animas antequam in corporibus sint peccare, ideóque in corporibus includi, & ad terrena loca deuenire, multis ad initium huius Euangelij docuimus, proposito ad explicandum loco, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: quæ superuacaneum hic rursus inculcare. Exponendum tamen nobis est vndenam Iudæi in hunc errorem atque adeò insaniam inducti sint, & clarè ostendendum eos cum diuinam vocem capere non possent, à recta ratione excidisse. Israel in Ægypto quondam fixit tabernacula, Deus autem Mosem sacrorum Antistitem vocauit in montem Sina: sed cum dierum quadraginta moram ibi se facturum protenderet, cunctator populis visus est, qui & ab Aarone tunc solo defecêre, & ad Ægyptiacas idololatrias pertracti inclamabant his verbis, *Fac nobis Deos, qui præcedant nos. Moses enim hic homo, qui nos eduxit de terra Ægypti, non scimus quid factum sit ei.* Quid porrò hinc sequutum sit, cursim docendum arbitror. Vitulum conflarunt, vt scriptum est, atque eam ob rem iure Deus indignatus, totam funditus populi congregationem sublaturum se minitabatur. Procidit Moses, & veniam multis precibus orauit: vniuersi Deus annuit, nec

Exod. 32. 1.

μὴν ἐξῆπτο λοιμὸς μαχεῖς τε συχνὸς· ἐπίνευσε τε τὴν ἄφεσιν ὁ πάντων δημιουργὸς, καὶ κα-

λαὸν μὴ οὐκ ἐπὶ τ λαὸν, πλὴν ὑ συναναβήσε- A pœnas exacturum se à populo promisit,
σθαι τοῖς τ γῆν τ ἐπαγγελίας αὐτῷ διετείνετο, veruntamen nequaquam ascensurum se
συνεκπέμψειν δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ὥσπερ εἰ ταξί cum iis in terram promissionis confir-
καθηγητὴν τ ἰδίαν ἄγγελον. ἐδυσχέραινε τοῖς τῦτο mauit, sed Angelum suum ductoris lo-
Μωσῆς, ὃ δηλῶν μὴ βέλεσθαι συναναβαίνειν τῷ co vnà cum ipsis missurum. Grauiter id
λαῷ τ Θεὸν κατεσχάζετό πως καλῶς γε σφό- ferebat Moses, & ex eo quod nollet
δρα νοῶν ὅτι τελείαν ὕπω καθάληξιν ἔχει τὰ τῆς Deus ascendere vna cum populo, per-
θείας ὀργῆς, ἐδεῖτο δὲ ἡ πάλιν ἐπτανῶς συμβαδί- quam rectè coniiciebat diuinam iram
ζειν αὐτοῖς τ διαστολὴν, οὐκ ἀρκέσειν τοῖς ἐξ Ισ- nondum perfectè quieuisse, ac denuò
ραὴλ τ ἀγγέλου μόνου χλεφηλάτου εἰδώς, ἢ τάχα precabatur enixè vt vnà Dominus in-
ἢ δειλιῶν τ λαοῦ τ ἀθυμίαν, δεόμενος τῦτο τοῖς τ B cederet, gnarus Israëlitis manuductio-
ἁγίων ἀγγέλων μισοπονηρίας πρὸς τοὺς ἀθέους nem Angeli solius minimè sufficturam,
ἀγαθὸν, ἢ φιλάνθρωπον, ἢ τ ὅλων παμβασι- aut forte populi infirmitatem veritus,
λέα, ἢ κύριον σωφρονεῖν μᾶλλον τοῖς ἑτοιμότερον atque idcirco sanctorum Angelorum
πταίουσι πρὸς καλῶν. ἤδη γὰρ ὑ μίαν ἅπαξ αὐτοῖς odium in improbos deprecans, bo-
ἀλλὰ ἢ πολλάκις συγγνωσόμενον, ἢ τὸν ἐφ' οἷς αὖ num verò, & hominum amentem,
πλημμελοῦσιν ἔλεον ἐπιδώσοντα. ἐπυνθάνετο δὲ & vniuersi regem ac dominum ver-
ἢ ὁ πρὸς τῦτο Θεὸς, εἶπα σημεῖον ἐζήτει πρὸ αὐ- sari potius orabat cum procliuibus ad
τῦ, πρὸς πλεροφορίαν σαφῆ, ἢ ἀπόδειξιν τῆ peccandum. Sciebat enim non semel
διδοὰς τ συγγνώμην ὁλοχερᾶς ὡ ἰδίαν αὐτόν. εἰ C eis sed sæpenumero veniam daturum,
γὰρ εὕρηκα, φησὶ, χάριν πρὸς σοὶ, ἐμφάνισόν μοι & misericordiam peccatis eorum im-
σαυτὸν, γνωστῶς ἴδωσι, ἵπως αὖ ὡ εὕρηκώς χά- pertiturum. Cui Deus hoc etiam
ριν σαυτόν σε, ἢ ἵνα γνῶ ὅτι ὁ λαός σε τὸ ἔθνος τὸ annuit, deinde signum ab eo quæ-
μέγα τῦτο. σπήρχει ἢ τῦτο Θεὸς, ὡς ἰὼ ἐφικτὸν, siuit indiciumque manifestum quo
πλεροφορῶν εἰς ἅπαντα τ θεραπόντων τ εἰ- certior fieret prorsus datam esse ve-
κεῖον, ὅτι ἢ πρῶτα τῷ λαῷ τ ἁμαρτίαν, καὶ ὅτι niam. Nempe, vt se in conspectum
συναναβήσεται τοῖς τ γῆν τ ἐπαγγελίας αὐτῷ. daret. *Si enim inueni*, inquit, *gra-* Ex.33.13
εἶπα τοῖς ἐπαγγελίαις ὥσπερ λινὰ κορωνίδα ἄμφω tiam apud te, manifesta mihi teipsum,
λέγον ὀπίσω δὲ, ἑτέρας αὐτῷ δύο πλάκας διά- clarè te videam, vt consecutus dicar
λαξον ὡς ἐμὲ πρώτας, συντελῶν δηλονότι τ εἰ D gratiam apud te, & vt sciam quia po-
δοχὴν, πρὸς ὃ εἰσαῦθις αὐτῷ καταγράψαι τ νό- pulus tuus gens magna hæc. Istud quo-
μον, ἢ μεθ' ὧν πρὸς κἀκείνους τ ἐπ' αὐτοῖς ἡ μετεία que Deus præstitit, quantum fieri po-
ποιήσωμος τ ἀπόδειξιν. ὅθεν ὁ ἢ πρὸς τῦτο γέ- terat certum faciens famulum suum se
γονεν ὑπερεπὴς ὁ Μωσῆς, κατέβη κύριος ἐν νεφέ- & dimisisse populo peccatum, & vnà se ascensurum cum eo in terram
λῃ καθὰ γέγραπται, ἢ πάρεστι αὐτῷ ἐκεῖ, καὶ promissionis. Deinde promissioni quan-
ἐπάλεσε τῷ ὀνόματι κυρίῳ ἢ παρῆλθε κύριος dam veluti coronidem imponens,
πρὸ προσώπου αὐτῦ, ἢ ἐπάλεσε, κύριος ὁ binas alias tabulas excidere iubet
Θεὸς οἰκτίρμων, ἢ ἐλεήμων, μακρόθυμος, καὶ prioribus confractis, bonitatis suæ e-
πολυέλεος, ἢ ἀληθινὸς, ἢ δικαιοσύνην φυλάσσων, tiam hîc non paruum argumentum
ἢ παιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, ἀφαιρῶν ἀνομίας, ἢ indiciumque faciens. Quod cum
ἀδικίας, ἢ ἁμαρτίας, ἢ ἀκάθαρσίαν τ ἔνοχον, ἐ- Moses parasset, *descendit Dominus in*
πάγων ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἢ ἐπὶ τέκνα *nube*, sicut scriptum est, *& adstitit* Ex.34.6.
τέκνων ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. ἀλλ' ἰδοὺ *ei illic: & vocauit nomine Domini. Et*
δὴ σαφῶς· ἐρωτᾷ γὰρ αὖθις ἀναλαβὼν ὅ ἐν ἀρχῇ *transiit Dominus ante faciem eius, &*
ζητούμενον· θεοσεβεπῆ τ ἡμερότητα, ἢ ἀσύγ- *vocauit: Dominus Deus misericors, &*
κριτόν τινα τ φιλανθρωπίαν ἔχειν ἑαυτὸν ἐπιμε- *miserator, longanimis, multæ miseri-*
λίζεται Θεός. αὐτῷ γὰρ ἢ ἀφ' ἑτέρου τινὸς τ λόγων *cordiæ, verax, & iustitiam seruans,* E
τῆδε φαμὲν, ἢ καθάπερ εἰσί τινες τῦ πνεύματος *& misericordiam in millia, auferens*
iniquitates, & iniustitiam, & pecca-
ta. Et reum non purificabit inducens ini-
quitates patrum super filios, & super fi-
lios filiorum, in tertiam & quartam
progeniem. Sed ecce, vt quæstionem ini-
tio propositam denuò retexam, Deo di-
gnam bonitatem & incomparabilem cle-
mentiam se habere Deus profitetur. eius
enim non alterius hæc verba esse dici-
mus, neque vt quidam existimant Mosis
sapien-

sapientissimi, gratulatoria pro populo vota emittentis. Ipsum quippe vniuersi Dominum hæc de se profari, non alius quàm Moses ipse nobis testis erit, docens in libro Numerorum Israelitas intempestiuo metu perculsos, nonnullis promissionis terram eleuantibus, qui à Mose missi fuerant eam lustraturi. Hi enim ex Alienigenarum terra ad populum reuersi dira quæque de ea renunciabant, horridamque ac sæuam regionem esse aiebant, tantumque illius odium in auditorum animis concitabant, vt in lacrymas effusi
Nu.14.4 Ægypti laborum desiderio tenerentur. *Demus* enim, aiebant, *duces itineris, & reuertamur in Ægyptum.* Quos cum Deus euersurum se minaretur, Moses rursus deprecabatur, eumque ad promissionis eis datæ memoriam propemodum reuocans inclamat: *Et nunc exaltetur fortitudo tua Domine, quemadmodum dixisti, dicens: Dominus*
Ibid.18. *longanimis, & multum misericors, & verax, auferens iniquitates & iniustitias, & peccata: & non mundabit reum, reddens peccata patrum super filios vsque ad tertiam & quartam progeniem. Dimitte peccatum populo huic secundum magnam misericordiam tuam, sicut propitius fuisti eis in Ægypto vsque nunc.* Patet itaque eum qui supra omnes est Deum sibi ipsi humanitatem attribuere, & summam patientiam: Porro causam exponere deceret ob quam Iudæi decepti, putant bonum nostrum Deum iniuriæ memorem & iracundum esse. Sed non existimem eos diuina oracula posse vlla ex parte carpere, aut vellicare, quasi non rectè facta, aut à iusti & æqui lege aberrantia, verùm eos suæ ignorantiæ tantum indulgere, vt putent patrum delicta reuera traiici in filios, & in tantum iram diuinam extendi, vt ad tertiam & quartam generationem vsque pertingat, de insontibus alienorum criminum pœnas iniustè reposcens. Quomodo enim non magis deceret eos, si modò essent sapientes, existimare omnis iusti & æqui fontem nihil iniustè facere posse? Homines quippe Legum

A Μωσέως τοὺς χειροτονήσαντας ἀναπέμποντος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσευχάς· ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ πάντων δικαστὴς περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγων, οὐχ ἕτερος ὑμῖν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μακάριος μάρτυρήσῃ Μωσῆς διδάσκων ἐν βιβλίῳ τῶν ἀριθμῶν, ὅτε πάλιν προσκέκρουκεν ἐξ ἀηθείας Ἰσραὴλ, κακιζόντων ἀνδρῶν τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν, οἳ καὶ ταύτην κατασκεψάμενοι, ἀφ' προστάγματος κυρίου πρὸς Μωσέως ἐπέμποντο. οἱ γὰρ ἐπίσης ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων ἀσεκμίζοντο γῆς, ἥκοντο δὲ ἄδην ὡς τὸν λαὸν, πικρούς μὴ τοῖς αὐτῆς ὀξέσθυμον λόγους, γῆν δὲ εἶδη ἀγαθὴν ἔλεγον οὕτω καὶ ἀπαν B ὡς κατευθύνειν δύνασθαι τοὺς οἰκείους ἀνδρὶ, εἰς τοσαύτην δυσφημίαν τοὺς ἀπροσωμένους ἐκάλεσεν, ὡς ἀφόβερον μὴ ἔχειν διακρούσασθαι τὴν πρόφασιν, οἱ πόνοι δὲ ἦδη, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ βούλεσθαι. δῶμεν γὰρ, ἔφασκον, ἀρχηγοὺς, καὶ παλινδρομῶμεν εἰς Αἴγυπτον· ἀναλύσαι δὲ αὐτοὺς ἀπειλοῦντος Θεοῦ, πάλιν ἐδεῖτο Μωσῆς, καὶ τῆς δοθείσης ἐπαγγελίας αὖθις μνημονεύει καὶ εἰς C ἀνάμνησιν ἄγων τὸν Θεὸν προῄσι βοῶν, καὶ νῦν ὑψωθήτω ἰσχύς σου κύριε, ὃν τρόπον εἶπας λέγων, κύριος, καὶ μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινὸς, ἀφαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἀδικίας, καὶ ἁμαρτίας· καὶ καθαρισμὸν οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἕως τρίτης, καὶ τετάρτης γενεᾶς. ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καθάπερ ἵλεως αὐτοῖς ἐγένου ἐν Αἰγύπτῳ ἕως τοῦ νῦν. δείκνυσι D τοίνυν ὡς αὐτὸς ἑαυτῷ τὸ φιλάνθρωπον ἐπιμαρτυρῶν, καὶ τὸ ἄκρως ἀνεξίκακον· ὅτι πάντων Θεός. πρέπον δ' ἂν εἴη λοιπὸν τὴν αἰτίαν τῶν παθημάτων τοὺς Ἰουδαίους εἰπεῖν, καὶ μισοπονηρόν τινα καὶ βεβαρυμένον ὑπ' ἀρχὴν τὸν ἀγαθὸν λιμῶν οἴεσθαι Θεόν. ἀλλ' ἠρίμην τῶν θείων λογίων οὐδαμόθεν ἔχειν αὐτοὺς ὑπισχνεῖσθαι, ἢ καὶ δύνασθαι κατηγορῆσαι ὡς οὐκ ἀρίστα γεγονότων, ἀλλ' ἐκβεβηκότων πολὺ τὸν τοῦ δικαίου νόμον, μόναις δὲ ταῖς σφῶν αὐτῶν καὶ τοῦτο παθεῖν ἁμαρτίαις αὐτοὺς, E ὡς νομίσαι καὶ ἀληθῶς ἁμαρτίας ἐπάγεσθαι τοῖς γεγονόσι τοῖς ἐπὶ τέκνα, καὶ μακρὸν οὕτω τὴν θείας ὀργῆς γίνεσθαι τοῦ πάθους, ὡς μέχρι τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς ἀφικνεῖσθαι, καὶ ὧν ἕτεροι κατηγόρουν τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας ἀδίκως κολάζεσθαι. πῶς γὰρ οὐκ ἔδει μᾶλλον, εἴπερ τινὲς ἦσαν σοφοὶ, διειθυμεῖσθαι προπόντως, ὡς οὐκ ἂν ἡ τοῦ δικαιοσύνης πηγὴ, καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἡμῶν δράσειεν τὰ αἴσχιστα; δῶ δὲ ποῖ μὲν γὰ τοῖς ἀδικουμένοις

εἰωθότι τοῖς ἐκ τῶν νόμων ὑπερβαίνουσι ποινάς, οὐδὲν τῶν παίδων τοῖς ἐξ αὐτῶν γεγονόσιν ἐπιφέροντες, εἰμὴ ἄρα τινὲς συνωμόται, καὶ κοινωνοὶ τῶν πλημμελημάτων. ὁ δὲ καὶ ἡμῖν τοῖς ἐφ' ἅπασι τοῖς δικαίοις διορισάμενος νόμους, πῶς οὐκ ἀλόγιστα ἡμαρτήκαμεν, τῶν καὶ πρὸ ἡμῶν αὐτοῖς οὐ μετρίως κατεγνωσμένων; ἔτι καὶ τοῦτο χρὴ τούτῳ προσεπιθεῖναι. μυρίους μὲν γὰρ ἀφῆκε Μωσῆς ἐγκληματώδεσι νόμους, καὶ πολλαχοῦ ἀφανίζει κολάζεσθαι τοὺς ἀσεβοῦσι συζώντας τοῖς πατράσι κολάζεσθαι τοὺς ἀσεβοῦντας τοῖς ἐξ αὐτῶν. κεῖται γὰρ τῶν ἁμαρτανόντων ἡ δίκη, καὶ τοῖς ὑποπίπτουσι τῷ νόμῳ ὁ μόνος κολάζεσθαι παρέπεμψε. δυσεβὲς οὖν ἄρα ὁ νοῦν Ἰουδαϊκῶς, σοφὸν δὲ δεῖ πάντως ὁ καὶ τῆς θείας καθικνεῖσθαι γνώμης, καὶ πάντα χρὴ τηρεῖν τὰ τῇ πάντων βασιλίδι πρέποντα φύσει. οἷόνπερ ποιοῦντες ὀρθῶς, ὡς οὐκ αὐτὸ τῶν ὅλων Θεὸς τῇ σφοδρᾷ αὐτοῦ χαλεπότητα προβλῆσαι ὥσπερ εἰς μέσον, καὶ ἐπ' ἀκέρατῳ τῇ φιλανθρωπίᾳ θαυμάζεσθαι θέλων, ἀφ' ὧν τοῦτο βοᾷ κύριος μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, ἀφαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἁμαρτίας, ὅτῳ μισοπόνηρος ἠξίωται δοκεῖν γεγενῆσθαι, ὡς καὶ εἰς τετάρτην πάντως γενεὰν τὸν ὀργὸν. πῶς γὰρ ἔτι μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, ἢ πῶς ἀνομίας, καὶ ἁμαρτίας ἀφαιρῶν, ὁ μηδὲ τῆς τοῦ παλαιοῦ κεφαλῆς τὰ τῆς δίκης συμμετρῶν ἀνεχόμενος, ἀλλ' ἐκτείνων ἐπέκεινα τρίτης γενεᾶς, καὶ σκηπτοῦ τινος δίκην καὶ τοῖς ἀθῴοις ἐπιποδῶν; οὐκ οὖν ἀπίθανον κομιδῇ, καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας, μακρὸν ὅτῳ καὶ ἀφορμητάτην ὀργὴν ἑαυτῷ προσῆναι μαρτυρῶν οἴεσθαι τὸν Θεόν. ἔτι δὲ καὶ τοῖς τοιούτοις ἕτερος οἱ νοοῦντες Ἰουδαϊκῶς, οὐδὲ εἰδέναι δώσουσι τὸν Θεὸν τὸν ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων πρέποντα καιρόν. εἰ γὰρ ἐπαγγέλλεται ὁ μακρόθυμος, καὶ ὁ καταπαύεσθαι λίαν ἀκόλουθος τὸν θυμὸν ἀνιέσθαι, τῷ δὲ καὶ χάριν ὀφθῆναι προφητικὸν, ἐπάγων ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς; τοιοῦτο γὰρ ἕτερον τοῦ ὀφλήματος οὐδέν, ἢ καταπαῦσαι ἐθέλοντος τοὺς ἐκ δεχομένους πρὸ αὐτοῦ τῶν διεπραγμένων τὴν ἄφεσιν. ὡς ἴδοι μήτις αὐτοῖς ὑπάρξει τὸ ἐλπίσαι, εἴπερ ὄντως ἐστὶ μισόπονηρος ὁ μακρὸς εἰς ὀργὴν ὁ ἐπ' αὐτοῖς εἰκότως λελυπημένος. τί δὲ ἔτι μοι καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς; ἆρ' οὐχὶ ποιήσας ὀφθῆναι πρόσωπα πολλαπλάσιον, εἰ προσεκρεμνισμένος τῷ Ἰσραὴλ, καὶ κολάζεσθαι μηνίοντος, προσῆσι μὲν πολλαπλῶν, ἀμνηστίαν δ' ἔτι πρὸς Θεοῦ,

transgressoribus pœnas infligunt, eorum liberis ipsas nequaquam inferentes, nisi fortè eorundem criminum socij & consortes deprehendantur. Qui verò nobis omnis iustitiæ leges præscripsit, quomodo infligere pœnas arguetur, quas non parum ipsi condemnauerimus? Præterea obseruandum est quam plurimas per Mosem leges edidisse, multisque modis puniri iussisse moribus impiis constrictos, sed nusquam reperiri ab eo iussum esse vt liberi cum peccantibus patribus in discrimen venirent. Pœna quippe in eos est qui delinquunt, & supplicium in eos tantum constitutum est qui Legi sunt obnoxij. Impium proinde est Iudæis adstipulari; sapientis autem est profectò diuinam mentem attendere, & omni ratione tueri quæ reginæ omnium naturæ conueniunt. Rectè itaque statuimus vniuersi Deum pro insita sibi clementia, pro serenitate atque humanitate quam omnibus vult esse testatam, pro illa qua gloriatur patientia & misericordia, quáque tollit iniquitates & peccata, vsqueadeo offensionum tenacem videri ac memorem, vt in quartam vsque generationem iram protendat. Quomodo enim sit patiens, & longanimis, & multum misericors, & tollens iniquitates & peccata, qui non intra peccantis caput pœnæ modum terminet, sed vltra tertiam generationem extendat, & instar cuiusdam fulminis vel innocentibus ingruat? Incredibile igitur, ac summæ dementiæ est existimare Deum sibi tam longam necnon tam impotentem sui iram attribuere. His aliud addent qui Iudæorum opinioni suffragantur, neque Deum congruum cuique rei tempus nosse concedent. Nam si longanimitatem pollicetur, & facile admodum iram deponit, quam ob causam addidisse videtur, *inferens peccata patrum in filios, vsque ad tertiam & quartam generationem?* Hoc enim facere aliud nihil est, quàm deterrere velle eos qui ab ipso peccatorum remissionem suscipiunt, vt qui spe sua planè cariturí sint, si reuera iniuriarum tenax ac memor sit, qui iure super his offenditur. Quid verò, amabovos, ipse nobis Moses sacrorum antistes? Nōne rem ab omni ratione alienissimā facere videtur si pœnas ob offensionem Israele daturo, supplex quidem procedit, sed eam obliuionem offensionis

& misericordiam rogans intempestiuè dicat ad Deum: Talis es à natura, vt reddas iniquitates patrum in filios. hoc enim instigantis est potius ad iram quàm vocantis ad misericordiam: & iniuriæ poscentis obliuionem potiùs quàm longanimitatem. Sed his verbis opinor, eum placare videbatur, & in memoriam propemodum ea reuocare quæ ipse dixit, cum bonitatem suam palam & apertè prædicaret. Quo pacto enim ipse lõganimis sit, & multarum miserationum plenus, & quòd naturâ suâ iniquitates & peccata deleat, in his potissimum agnoscetur in quibus maximè acerbus esse videtur. Quonam igitur modo intelligenda sint quæ à Deo dicta sunt, tandem exponendum reor. *Dominus*, inquit, *longanimis, & multarum miserationum, tollens iniquitates & peccata:* deinde cætera velut cum interrogationis puncto legemus, *& mundatione non mundabit reum?* Vt tale nimirum quid intelligas: Longanimis, inquit, & multarum miserationũ est Deus, & tollens iniquitates & peccata: nunquid mundatione mundabit noxium? At dubium non est: purgabit sanè; quomodo enim longanimis sit & misericors, & tollens iniquitates, quomodo inquam, nisi purget noxium? Ad hæc nos ad demonstrationem patientiæ & longanimitatis suæ deducit, & quod patrum delicta illaturus sit filiis vsque ad tertiam & quartam generationem, non qui pro patre castiget filium, ne hoc existimes; sed nec posteris maiorum culpas ceu pondus aliquod impingat, sed tale quidpiam significare volens: Fuit verbi gratia, quidam contemptor legum & ad audendum proiectus, adeóque statim plectendus; tolerauit tamen hunc patienter Deus, iram debitam nequaquam inferens. deinde fuit isti filius impietate & scelere patri æmulus, eumque nequitia superans. Sustinuit quoque iram super hoc Deus. Sedenim ex isto natus est tertius, & ex tertio quartus, nequaquam maioribus nequitia minor, sed parem cum illis impietatem exercens. deinceps effundit Deus iram desuper, iampridem toti generi etiam ab initio debitam, satis, & vel plus quam oportebat præstolatus. Vltionis quippe vsque ad quartam generationem dilatio, quomodo non sit verè commendatio & laus diuinæ mansuetudinis? Quòd enim nec filium pro patre,

Nu.14. 18. Ex.34 6.

A καὶ φιλανθρωπίαν αὐτῷ οὐκ ἀκαίρως φησὶ πρὸς Θεόν· πίφυκας γάρ τις τοιοῦτος ὡς ἀποδιδόναι πατέρων ἁμαρτίας ὑπὲρ τέκνα. τοῦτο γὰρ ἴσως παροξύνοντος μᾶλλον εἰς ὀργήν, ἢ καλοῦντος εἰς ἔλεον, καὶ μνησικακίαν ἐξαιτοῦντος μᾶλλον, ἢ μακροθυμίαν. ἀλλ' οἶμαι δυσκολῶν ἐδόκει καὶ ἀφ' ἑαυτῶν αὐτὸν, καὶ μονονουχὶ πρὸς ὑπόμνησιν ἄγειν ὧν αὐτὸς ἐφθέγξατο, ὅτε τὴν οἰκείαν αὐτῷ χρηστότητος ἐποιεῖτο τὴν πρόρησιν. ὅπως γὰρ αὐτὸς

B ὑπὲρ μακροθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ὅτι πίφυκεν ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας ἀναιρῶν, ἐν τούτοις δῆλα ἀφανισθήσεται, ἐν οἷς μάλιστα δόκει τις εἶναι πικρός. πῶς τοίνυν πρέσβυς νοῆσαι χρὴ τὰ εἰρημένα πρὸς Θεοῦ, λοιπὸν οἶμαι παρέπειν εἰπεῖν, κύριος, φησὶ, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας· εἶτα ὁ τούτων κεφάλαιον ἐφεξῆς ὡς ἐν ἐρωτήσει μὴ ὑποστιγμὴν ἀναγνωσόμεθα, καὶ καθαρισμῷ ἀ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον; ἵνα τι τοιοῦτον ὑπονοήσῃς, ὁ μακρόθυμός φησι, καὶ πο-

C λυέλεος Θεὸς, ὁ ἀφαιρῶν ἀνομίας, καὶ ἁμαρτίας, οὐκ ἀν καθαρίσαι καθαρισμῷ τὸν ἔνοχον; ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίβολον. καθαριεῖ γὰρ πάντως· ἐπεὶ πῶς ὅστι μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀφαιρῶν ἁμαρτίας, πῶς δὲ εἰ μὴ καθαρεῖ τὸν ἔνοχον; πρὸς δέ γε τοῦτο ἡ ἀνοῦσις αὖθις πάλιν μακροθυμίας τε καὶ ἀνεξικακίας εἰς ἀπόδειξιν ἀποφέρει, καὶ ὅτι τοῖς τῶν πατέρων ἁμαρτίας ὑπερθήσει τέκνοις ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, οὐχ ὑπὲρ παῖδός κολάζων υἱόν, μὴ τοῦτο τοιμήσῃς, ἀλλ' οἷόν

D τινα νόμον τῆς μακροθυμίας, καθάπερ τι φορτίον ἐπιτιθεὶς τῆς προγόνων τὰ πλημμελήματα, σημαίνων δέ τι τοιοῦτον. γενόμενός τις τυχὸν αὐθέκαστος, καὶ μαθητείας ἁπάσης ἀμέσως ἔχων τὴν ἀφόρμειαν, καὶ κολάζεσθαι μὴν ὑπὲρ ὅτου ἁπάσης δίκα τὸν οὕτω ἀφαζιῶ ῥηθέντος ἐχρῆν, ἐνατέρησε δ' ὅμως ὁ Θεὸς ἀνεξικακίας, οὐκ ἐπενεγκὼν αὐτῷ τὴν αὐτῷ χρεωστουμένην ὀργήν. εἶτα τούτῳ γέγονεν ὁ υἱὸς τῆς τοῦ παῖδος δυσσεβείας ἀμιλλώμενος, καὶ ὑπερέχων τὸ κακία τὸ φύσημα·

E καὶ ἐμακροθύμησε καὶ τοῦτο Θεός· ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου γέγονε τρίτος, καὶ ἐκ δὲ τρίτου τέταρτος κατ' ὀλίγα ἔξεστιν ὅσον εἰς κακίας εἶδος τῶν πατέρων ὑπερβάλλοντας, ἰσόρροπον δὲ τοῖς ἐκείνων ὑπερτιθέντας τὴν δυσσέβειαν. ἐπὰγλ λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸ ἀνῶφελες, καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὅλῳ τῷ ἡμαρτεχρεωστουμένῳ ὀργῇ, ἀνεξικακήσας ἀβαρῶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπαφῆκε ἐχρῆν. ὃ γὰρ ὑπερθεὶς τὸ ἀμφεῖαι καὶ μέχρι τετάρτης γενεᾶς, πῶς οὐκ ἂν ἤμελλε θεατρικοῖς ὄντως ἠμεφότητος ἐγκώμιον; ὅτι γὰρ οὐχ υἱὸν ὑπὲρ παῖδος,

Ἀλλ' οὐδὲ πατέρα κολάζειν οἶδεν ὑπὲρ υἱοῦ, χα- A nec patrem pro filio caſtigare ſoleat,
λεπὸν οὖν ἐκ μαθεῖν ἐξ ὧν ἔφη Ἰεζεκιὴλ τοῦ προφήτου πρὸς αὐτοὺς Ἰου- facile innoteſcet ex iis vel quæ per E-
δαίους, ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ διαγογγύζοντας, καὶ zechielem locutus eſt ad Iudæos ip-
λέγοντας, οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόν- ſos, cum ſuper hac eadem re mur-
τες τὰ τέκνων ἐγεμφίασαν. καὶ ἐλήλυθε, φησὶ, λόγος murarent ac dicerent, *Patres mandu-* Ez.18.2
κυρίου πρὸς ἐμὲ, λέγων· τί σὺ ἀνθρώπου, τίς ὑμῖν *cauerunt vuam acerbam, & dentes fi-*
ἡ παραβολὴ αὕτη ἐπὶ τῆς Ἰσραὴλ, λέγοντες, οἱ *liorum obſtupuerunt: Et factum eſt*, in-
πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων quit, *verbum Domini ad me, dicens, fili ho-*
ἐγεμφίασαν; ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος, εἰ ἔσται *minis, quæ vobis parabola hæc in Iſrael, di-* Ibi. v. 2.
ἡ παραβολὴ αὕτη ἔτι λεγομένη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, B *centes, Patres noſtri manducauerunt vuam*
ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαί ἐμαί εἰσιν. ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ *acerbam, & filiorum dentes obſtupuerunt? vi-*
πατρὸς, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμαί εἰσιν. ἡ ψυχὴ *ue ego, dicit Dominus: ſi fuerit vltra vt di-*
ἡ ἁμαρτάνουσα αὕτη ἀποθανεῖται. ὁ μὲν υἱὸς οὐ λήψεται *catur parabola hæc in Iſrael: quia omnes ani-*
τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς, οὐδὲ ὁ πατὴρ λήψεται τὴν *mæ meæ ſunt. Quomodo anima patris, ita &*
ἀδικίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ἑκάστου ἐπὶ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἢ *anima filij mea ſunt. Anima quæ peccauerit*
ἡμάρτετο, ἀποθανεῖται ἐν αὐτῇ. Ἀλλ' οἶμαι λυθῆ- *ipſa morietur: filius autem non accipiet ini-*
σεται τάχα τοσοῦτον ὡς νομίσαι τὰ κάλλιστα μὴ ἂν ἐν *quitatem patris: neque pater accipiet iniqui-*
ἀρχῇ νομοθετῆσαι Θεὸν, μεταβεβουλεῦσθαι δὲ C *tatem filij ſui, vnuſquiſque in iniquitate ſua*
πως, καὶ μετεσκέφθαι ὅ ἄμεινον, ἐξ ὡς ἕνα τῶν *qua peccauit, in ea morietur.* Sed neminem
καθ' ἡμᾶς ὑστεροβουλήτατα μᾶλις ἔστι νομοθε- ita delirare arbitror, vt ſibi per-
τεῖν δυνάσθαι τὰ ἄριστα δίχα. εἰ μὲν γὰρ ἐπαι- ſuadeat Deum non optima quæ-
νοῦμεν ἐκεῖνα, τῶν δευτέρων δηλονότι λοιπὸν ἐξ que initio ſtatuiſſe, ſed quodam-
τούτου κατηγορήσομεν, εἰ δὲ τοῖς δευτέροις ἀπο- modo mutaſſe conſilium, & cogi-
φηφιούμεθα νικᾶν, πάντως δή που τῶν ἡμαρτημένων κα- tationem in melius tranſtuliſſe, ac
ταγνωσόμεθα. ἑαυτῷ τοιγαροῦν νομοθετικὸς ἐναν- veluti noſtrûm vnum aliquem varia-
τία Θεὸς, ἐξ ἀμαρτήσας καθάπερ ἡμεῖς ὁ δίκαι- ta ſententia vix ſtatuere poſſe me-
ος, ποτὲ μὲν ἐκεῖνα, ποτὲ δὲ τοῦτα θεσμοθετῶν. liora. Nam ſi prima laudemus, al-
Ἀλλ' οἶμαι πᾶς τις ἐρεῖ ταῖς μὲν εἰρημέναις ἀτο- D tera proinde accuſabimus: ſin au- Ex.10.5
πίαις κατ' οὐδένα δυνατὸν ὄντα ὑποκεῖσθαι φύσιν, tem ſecundis victoriam tribuemus,
ἀλλ' οὐδ' ἂν ἁμαρτῆσαί ποτε τῶν δικαίων. ἀπόδειξιν ἄρα τῆς ἀσυγκρίτου φιλαν- vtique prima condemnabimus. Ita
θρωπίας αὐτοῦ ὁ εἰρημένος εἰσφέρει, τοῦτ' ἔστιν, ἀπο- igitur ſibi ipſi contraria ſtatuet, & à
διδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ recto ſicuti nos excidit, modo hæc, mo-
τετάρτης γενεᾶς. ὅτι γὰρ ἔθος τῆς φιλανθρώπου do illa ſtatuens. Sed nemo, vt reor,
Θεοῦ μὴ πρόχειρα κολάζειν τοὺς πλημμελήσαντας, ἀναδύεσθαι δὲ μᾶλλον, καὶ εἰς χρόνους ἀ- tantis abſurditatibus vllo modo ob-
ναπτύσσειν μακροὺς τοὺς ἁμαρτάνοντας, αὐτὸς λέγοντος E noxiam eſſe naturam diuinam aſſe- Ex.10.5
σαφῶς· ἐξ ἧμαρτόν μου ἔπλησα, καὶ ἐπέχον, καὶ ret, ſed nec à recto vnquam exci-
οὐ συνετέλεσα αὐτούς. ἑτέρωθι δὲ πάλιν· ὅπου γὰρ dere. Documentum itaque incom-
οὐ πεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως parabilis eius patientiæ infert illud,
τοῦ νῦν. ὁρᾷς ὅπως ἔπλησε μὲν τὸν θυμὸν, ἔσφιγε γὰρ *Reddens peccata patrum in filios vſque*
ἤδη λύσεις πληρεστάτου ἄξια θυμοῦ, ἀλλ' ἀκαρτερῶν ὁ *ad tertiam & quartam generationem.*
ὡς Θεὸς, καὶ ὃ συντέλειαν τοῖς λυποῦσιν ἐπιφέ- Clementem quippe Deum ſolitum eſ- Hi.6.11.
ρειν ἀεὶ βάλλετο. Ἀλλ' ἵνα σοι, καὶ καθάπερ ἐν πί- ſe peccantes haud ſtatim punire, ſed
νακι τινὶ τῶν εἰρημένων λάτυπον ποιῶμεν ἀπόδειξιν, præſtolari potius, & in longum
καὶ δι' αὐτῶν ἤδη πληροφορήσωμεν τῶν προκει- tempus ſupplicia differre, ex eius
μένων, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐστὶν ὁ εἰρημένος ipſius verbis intelliges; *Et furorem*
meum implenì, & ſuſtinui, & non
conſumpſi eos. Et alibi rurſus; *Non-*
dum enim impleta ſunt peccata Amor-
rhæorum vſque nunc. Videſ vt iram
quidem impleuerit, quippe iam ali-
qui patrarant quæ iram maximè im-
plerent, ſed tolerat patienter, vt
Deus, & in eos à quibus offenſus erat
iram implere differebat. Sed vt tibi
velut in tabula eorum quæ diximus
demonſtrationem exhibeamus, & ex ipſis
rebus oſtendamus diuinæ benignitatis
laudem in hoc Scripturæ ſacræ loco

contineri, & ex ipsis diuinis literis o-
stendere conabor peccata patrum in
filios illata vsque ad tertiam & quar-
tam generationem, iusta quidem &
ipsis luentibus debita vltione. Sed cur-
sim id tantum ob narrationis prolixita-
tem faciam. Igitur in tertio libro Re-
gnorum legimus, Achaab Israelitarum
regnum tenuisse, cumque alienæ vi-
neæ iniquissima cupiditate flagraret,
eius dominum nempe Nabuthæ in-
terfecisse. Etsi enim istud ipse non
iusserit, vxoris tamen improbitati ne-
quaquam succensuit. Indignatus eam
ob rem est Deus, eique per Eliu
Prophetam in hunc modum est locu-
3. Reg. 21. tus. *Hæc dicit dominus: Quomodo oc-
cidisti, & possedisti, propter hoc hæc di-
cit Dominus: In quo loco linxerunt
sues & canes sanguinem Nabutha, ibi
lingent canes sanguinem tuum, & me-
retrices lauabunt in sanguine tuo.* Sub-
iicit statim. *Hæc dicit Dominus: Ec-
ce ego induco super te mala, & succen-
dam post te, & disperdam de Achab
mingentem ad parietem, & clausum
& derelictum in Israel: & dabo do-
mum tuam sicut domum Ieroboam, fi-
lij Nabat, & sicut domum Baasa filij
Achia pro exacerbationibus quibus
exacerbasti, & peccare fecisti Israel.
Et ad Iezabel locutus est dicens: Ca-
nes manducabunt eam in antemura-
li Iezrael, & mortuum eius in cam-
po comedent volatilia cæli.* Hæc om-
nia cum se Dominus facturum ac
sine dubio illaturum minaretur, sci-
dit quidem vestem suam Achaab, &
ingressus domum suam, vt scriptum
est, compunctus est, & in lacry-
mas effusus sacco lumbum præcin-
ctus est. quo in statu eum conspi-
catus ac misertus Deus, iram seda-
re cœpit, ac frænos veluti quos-
3. Reg. 21. dam repentino furori imponens, Pro-
29. phetæ dicit: *Vidisti vt compunctus sit
Achaab à facie mea; non inducam hoc
in diebus eius, sed in diebus filij sui
inducam malum.* Nunquid igitur æ-
quum est videre sub quonam hæc
completa sunt? Natus est ex A-
chaab Ochozias, *qui fecit malum*, in-
quit, *coram Domino, & ambulauit
in via patris sui Achaab, & in via
Iezabel matris suæ.* Sed & ex Ochozia
natus est, inquit, Ioram, de quo
rursus scriptum est quòd ambulaue-
rit in peccatis domus Hieroboam. Porrò

μασι, ἡ ἐξ αὐτῆς ἀποδῆξαι πειρᾶσθαι τῆς ἱλιάς
γραφῆς, ἐπανελθόντας ἀμυδρᾶς πατέρων ὅτι τέ-
κνα, καὶ ὅτι τρίτων καὶ τετάρτων ἐγειρομένων οὐκ
ἀδίκως, ἀλλὰ δικαίως, καὶ τοῖς τῶν παθοῦσι κε-
χρεωστουμένως. γνώσεσθαι δὲ ὁ λόγος ἀρχὴ τοῦ μά-
κρος τῆς ἱστορίας τὸ παρὸν δρόμου. οὕτω μὲν οὖν τοῦ
τρίτου βιβλίου τῶν βασιλειῶν ἀνεγνωκόσι, βε-
βασιλευκέναι ὅτι τὸν Ἰσραὴλ μὲν ἐτρώσατο τὸν Ἀχαάβ,
ὃς ἀμπελῶνος κατ' οἰκίαν ζήτησιν αὐτοῦ τροφω-
νοῦντος εἰς ἀδικωτάτην ἐμπτοσὼν ἐπιθυμίαν, αἰσχυ-
ρᾷ τὴν δεκαπτύλῳ, φημὶ δὴ τὴν γαλουσαί. εἰ γὰρ καὶ
μὴ τοῦτο γνώσεσθαι τροφῆς ἀχρι αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι
τοῖς τῆς γυναικὸς δυστροπίαις οὐκ ἐδυσφόρει. ἐν-
αναίτιον Θεὸς ὅτι τούτοις ἀναλήπτως, εἶτα φησὶ
τροφῆς αὐτὸν ἀρχὴ τοῦ τροφήτου ἠλιοῦ, πάλιν λέγει
κύριος· ὡς σὺ ἐφόνευσας, ἔτι κληρονομήσεις·
ἀρχὴ τοῦτο πάλιν λέγει κύριος· ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἔλι-
ξαν αἱ ὗες καὶ οἱ κύνες τὸ αἷμα Ναβουθαί, οὕτω
λείξουσιν οἱ κύνες τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ πόρναι λού-
σονται ἐν τῷ αἵματί σου· καὶ πάλιν ἀρχὴ. πάλιν
λέγει κύριος, ἰδοὺ ἐπάγω ὅτι σὲ κακὰ, καὶ ἐκ-
καύσω ὀπίσω σου, καὶ ἐξολοθρεύσω τῷ Ἀχαάβ
οὐρῶντα τοῖς τοίχοις, καὶ συνεχόμενον, καὶ ἐγκα-
ταλελειμμένον ἐν Ἰσραὴλ. καὶ δώσω τὸν οἶκόν σου
ὡς τὸν οἶκον Ἱεροβοὰμ υἱοῦ Ναβάτ, καὶ ὡς τὸν οἶκον
Βαασᾶτ, υἱοῦ Ἀχιὰ διὰ τὴν πικρορισμίαν ὧν
ἐπικώρισας, καὶ ἐξήμαρτες τὸν Ἰσραήλ. καὶ τῇ Ἰεζά-
βελ ἐλάλησε λέγων, οἱ κύνες φάγονται αὐτὴν ἐν
τῷ τροχισμῷ τῷ Ἰεζράελ, καὶ τὸν τεθνηκότα
ἐν τῇ πεδίῳ φάγονται τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ. σὺ
δὲ ἀράσῃ ἀπόντα, καὶ ἀναμφιλόγως ἐποίησε
Ἀχαὰβ πιλήσαντος τὴν πόλιν τῶν ἀκατόπου, διέῤῥηξε
μὲν τὸ ἀμφίον ὁ Ἀχαάβ, εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον
αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, κατενύγη, καὶ δακρύων
μὲν κατετήκετο πικρῶς, σάκκῳ δὲ διεζώσατο τὴν
ὀσφῦν. ὅτι δὲ ἐν τούτοις αὐτὸν γεγονότα κατιλέῳ
Θεός, κελεύει μὲν ἔχεσθαι τῆς ὀργῆς, καὶ χαλινὸν ὡς-
περ ἐπιτιθεὶς τοῦ προκειμένου θυμοῦ, ὃν τροφή-
της φησὶν, ἐώρακας ὡς κατενύγη Ἀχαὰβ ἀπὸ
τροσώπου μου; οὐκ ἐπάξω τοῦτο ἐν ταῖς ἡμέ-
ραις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐ-
πάξω τὴν κακίαν. ἆρα οὖν ὅτι πῶς τοῦτο πεπλή-
ρωται, πῶς οὐχὶ δίκαιον καπιδεῖν; οὕτω γὰρ γέγρα-
πται μὲν ἐξ Ἀχαὰβ Ὀχοζίας, ὃς ἐποίησε, φησὶ, τὸ πο-
νηρὸν ἐναντίον κυρίου, καὶ ἐπορεύθη ἐν ὁδῷ τοῦ
πατρὸς αὐτοῦ Ἀχαάβ, ἐν ὁδῷ Ἰεζάβελ τῆς μη-
τρὸς αὐτοῦ. ἀλλὰ ἐξ Ὀχοζίου γέγονε, φησὶν,

Ἰωρὰμ, ὃν δὲ πάλιν γέγραπται οὐκ ἐπορεύθη ἐν ταῖς ἁμαρτίαις οἴκου Ἱεροβοάμ. ἀλλὰ καὶ ἐξ

Ιωρὰμ, βεβασίλευκε τρίτος Οχοζίας, περὶ οὗ πάλιν φησὶν ὅτι ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου, καθὼς ὁ οἶκος Αχαάβ· ὅτι δὲ ἦδη πλήρης ὁ καιρὸς τῆς κολάζεσθαι τὸν οἶκον Αχαάβ, μέχρι καὶ τετάρτων εἰς γένεσιν τὴν τοῦ Θεοῦ δυσσεβείας ἐκδεδαλήκασι, λέγει ἐφεξῆς λοιπὸν ὅτι τὸν Ισραὴλ εἰς βασιλέα Ιεχοφὰτ υἱὸς ναμεσὶ, ὃς ἀναιρεῖ μὲν τὸν Οχοζίαν, καὶ σὺν ἐκείνῳ τὴν Ιεζάβελ, ἀναιρεῖ δὲ καὶ Αχαὰβ καὶ ἑτέρους υἱοὺς ἑβδομήκοντα, τὴν θείαν ὥσπερ διεξάγων εἰς πέρας ὀργήν, ὡς καὶ ἡμᾶς μὴ χαίρειν ὅτι τοίνυν τυχεῖν τι γὰρ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; ἀνθ' ὧν ἠγάθυνας ποιῆσαι τὸ δίκαιον ἐν ὀφθαλμοῖς μου, καὶ πάντα ὅσα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐποίησας τῷ οἴκῳ Αχαάβ, υἱοὶ τέταρτοι καθήσονταί σοι ἕως τοῦ θρόνου σου. ὁρᾷς ὅπως τοὺς μὲν πονηροὺς ἐκ πονηρῶν ἐν τετάρτῃ μόλις ἐκόλασεν ἡμέρᾳ, τῶν δὲ τιμησάντων, ἐν μείζονι τετάρτῃ γενεᾷ τὸν ἔλεον. παῦσαι τοίνυν Ιουδαῖε τῆς Θεοῦ δικαιοσύνης κατηγορῶν. εἰς ἐγκλημάτων γὰρ ἔξιν ἡμῖν διηθήσεται ὃ, ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ὅτι τέκνα ὅτι τρίτοις καὶ τετάρτοις γενεαῖς.

Αλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Δυσεξήγητον μὲν πως ἔσται, καὶ ἀπορίας ἴσως πολλῆς ὃ προσκείμενον, εἰ καὶ μὴ ἴσως οὐκ ἀμαθὲς καὶ παντελῶς ἀνοητόν· ἀλλ' ἵνα μὴ λελυμένων δοκῶμεν Ιουδαϊκῶν, ἕτερόν τι συγγενὲς ἐκείνοις καθάπερ ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ κατὰ τὸν Παῦλον φοβοῦμαι· εἰκὸς γὰρ ἐστί που πάσχειν τινὰς διὰ τοῦτο τοὺς πάθεσι τοῖς ἀνθρωπίνοις κεκλασμένους σώματα, ἵνα ἐν αὐτοῖς φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· χρησίμως ὡς ἐμοὶ φαίνεται καὶ πρὸς τοῦτο εἰπεῖν ὀλίγα ἄττα πρὸς ὃ μὴ σιωπῇ παρεῖναι βλάπτει, καὶ τοῖς ἐξ ἀπάτης λογισμοῖς μεδεμίαν ἔχειν ὅπως πρόφασιν δύσιν. ὅτι μὲν οὖν οὔτε τοῖς γονέων ἁμαρτίας ἐπάγει τέκνοις Θεὸς εἰ μὴ ἐκείνων δυστροπίας εἶεν ἀμέτοχα, καὶ ὅτι πρὸς τούτοις οὐκ ἐν προηλθετέρων τὰ ψυχῆς ἁμαρτήματα ἐν σωμάτοις, ἀπεδείξαμεν. αἴρεσις γὰρ ἀπροφάσιστος ἀμφὶ Χριστοῦ, ἅτε δὴ τὰ πάντα γινώσκων ὡς Θεός, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὢν ἀρχὴ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ταμίας, καὶ τῷ ἑκάστῳ πρέποντος, ἅτε χρεωστουμένων ἀπονεμὼν. ἐν μὲν γὰρ τῷ μὴ ἁμαρτῆσαι λέγειν τὸν τυφλὸν, μήτε μὲν διὰ τοῦτο τὸ τυφλωθῆναι, ὃ πρόφασις τοῦ σώματος πλημμελήματι ἐπαίτιον εἶ νομίζει

A ex Ioram regnauit tertius Ochozias, de quo rursus ait Scriptura, quòd fecerit malum in conspectu Domini quemadmodum domus Achaab. Vbi verò aduenisset tempus puniendæ domus Achaab, quæ od quartam vsque stirpem ab impietate erga Deum non cessauerat, vnctus est in Regem Israel, Iosaphat filius *Nameßi* qui occidit Ochoziam, & Iezabel, & alios filios Achaab septuaginta, diuinam velut iram ad exitum perducens, vt & honorem & gratiam ob id consecutus B sit. Quid enim inquit Deus ad ipsum? *Pro iis quæcunque bene fecisti faciendo rectum in oculis meis, & omnia quæcunque in corde meo fecisti domui Achaab, filij quarti sedebunt tibi super thronum tuum.* Vides ergo vt improbos quidem eximprobis prognatos vix tandem in quarta generatione puniat: ei verò à quo honorem acceperit etiam vsque ad quartam generationem misericordiam extendat. Cessa itaque Iudæ iustitiam Dei accusare: In laude quippe ponetur à nobis illud, *Reddens peccata patrum ad tertiam vsque & quartam generationem.* C

Sed vt manifestentur opera Dei in illo.

Vix explicabile est quod proponitur, & multæ forsan plenũ dubitationis, quod silentio quidem prætereire consentaneum esset propter nimiam difficultatem eius assequendi: sed ne solutis Iudaicis placitis aliud illis affine ceu radix quædam amaritudinis sursum germinans impediat sicuti Paulus ait, (suspicabuntur enim *Heb. 12.* forsan aliqui ideo hominum corpora in- *15.* commodis affici, vt in iis opera Dei manifesta fiant,) opportunè, vt reor, nonnulla hic subiiciemus, vt & damnum inde repellamus, & versutis ratiocinationibus nullus porro locus relinquatur. Quod ergo neque parentum peccata liberis Deus irroget, nisi peruersitatis eorum sint participes, neque verò ob ante commissa peccata animæ corporibus includantur, ostendimus. Vtrumque enim negando Christus mirabiliter euertit, qui nimirum cuncta cognoscit, vt Deus, immò verò rerum ipse nostrarum dispensator est, & eorum quæ cuique conueniunt aut debentur ordinator. Nam cum ait cæcum non peccasse, nec eam ob rem cæcitatem pati, stulti esse ostendit existimare hominis animam D E

ream esse peccati antequam corpori infundatur: cum autem apertè dicit neque parentes peccasse, vt cæcus eorum filius nasceretur, amentem Iudæorum suspicionem euertit. Postquam ergo docuit quantum necesse erat discipulos ad euertenda quæ antea diximus dogmata, tantúmque iis gratiæ impertiit quantum hominis cognitioni par erat exhiberi, vt iam nihil deesset, causam addit manifestè cur cæcus natus sit qui nullius præcedentis reus erat peccati, soli naturæ diuinæ cognitionem istorum omnium & ordinationem tanquam ei peculiarem & eximiam tribuens. Rursus verò responsionem hanc ad aliud quiddam scitè admodum transfert, & ait: *Sed vt manifestentur opera Dei in illo.* An ergo, inquiet aliquis, hæc veluti quoddam dogma Dominus tradit, quasi ob vnum istud corporibus hominum incommoda contingant, vt manifesta fiant opera Dei in ipsis? Sed nõ ita possum mihi persuadere, immò verò absurdum planè est ita sentire. nec enim quasi dogma quoddam hoc infit: Nam quòd quibusdam contigit percuti ob peccata ex Scripturis sacris sæpe didicimus. Paulus quippe apertè scribit ad eos qui illotis quodammodo pedibus ad sacrum altare accederent, & audent, & profana atque impia manu mysticam Eulogiam attingere: *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. Dum iudicamur autem, a Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.* Itaque infirmis & mortuis aliquando per diuinam iram morbus est illatus. Sed & ipse Dominus noster IESVS CHRISTVS postquam paralyticum longo morbo soluisset, sanumque mirabiliter reddidisset, *Ecce*, inquit, *sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Hæc enim ait, quasi fieri possit vt nisi caueat peius habiturus sit per peccatum, qui semel effugit, & eius gratia seruatus est. Sed esto forsan inquiet: re-ctò hæc dicta concedamus: Qui verò ab incunabulis, & ortu primo atque adeo à vulua ipsa morbis conflictantur, quam patiendi causam habeant, non est facile cogitatu. Nec enim credimus animam prius existere, sed neque ante corpus peccasse nobis persuaserimus. Quomodo enim peccet id quod nondum ad ortum vocatum est? Quòd si nec peccatum sit,

1. Cor. 11. 30.

Ioan. 5. 14

A πλὼ τῦ ἀνθρώπου φυσικὸ, ἀπορίαν μεῖζον· εἰ δὲ τῶν μήτε τοῖς γονεῦσι πλημμεληθῆναι ἀμφιβόλως εἰπεῖν, ἵνα τυφλὸς ὁ ἐξ αὐτῶν γένηται, τὴν αἰσθητὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκβάλλει ὑποψίαν αἰσίως. διδάξας τοίνυν ὅσον ἐπὶ τῶν αἰτίων ἦν εἰδέναι τοῖς μαθηταῖς, ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀρχὴν ἡμῖν εἰρηκόσιν δεῖ μὴ αἰσθέσθαι, καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς χαρίσασθαι μόνος, ὅσον ἔδει παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ γεγονέναι τοιοῦτον, καὶ οὐκέτι πέρα τὸ λῆμμα, παρεσήμανεν εὐαρμόστως τὴν αἰτίαν ἣ γέγονεν τυφλὸν τὸ ἐπ' οὐδενὶ παραπτώματι κατηναγκασμένον πάθεσιμαπὶ, μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει τὸ ἐφ' ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἰδέναι τε καὶ οἰκονομίαν ὡς ἐξαίρετον ἀναθεῖς. δι' ὑφέσεσθαι δὲ πάλιν ἐφ' ἕτερόν τι παραπέπτωκε τὴν ἀπορίαν λόγον, καὶ φησὶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. ἆρ' οὖν ἐρήσεις, δογματίζει ἡμῖν τοῦτο λέγων ὁ κύριος, ὡς ἀφ' ἑνὸς τούτου μόνου τοῖς τῶν ἀνθρώπων σώμασι τὰ πάθη συμβαίνοντος, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτοῖς; ἀλλ' ὑ σφόδρα μοι δοκεῖ, μᾶλλον δὲ ἀπηχὲς πάντελῶς τὸ ὅτου ἀφορμὴν λαβεῖν τοιαύτην. ὑ γὰρ δογματίζων, ὥσπερ οὖν οἱ ποτὲ τοιαῦτά φησιν· ὅτι μὲν γὰρ πληγῆναί τισιν ἐξ ἁμαρτιῶν συμβέβηκε, γράμμασι πολλάκις ἐπιτέτριπται τῶν ἱερῶν· ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ἐπιστέλλει σαφῶς πρὸς τοὺς ἀναξίως οὕτως ποτὲ ὅτε τὸ θεῖον αἱματῆναι τολμῶντας θυσιαστήριον, καὶ βεβήλῳ τε, καὶ δωσίᾳ χρῆναι τὴν μυστικὴν εὐλογίαν ἐπιθιγγάνειν, ἀφ' τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐνεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. ὥστε τοὺς ἀῤῥωστήσαντας καὶ τεθνεῶτας ἔδει ὅτε ἀφ' ἑαυτῶν ὀργῆς ἐπιτυχεῖν τὸ παθεῖν. ἀλλ' ἐκ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὅτε τὸ παράλυτον τῆς μακρᾶς ἀπήλλαττε νόσου, καὶ παραδόξως ἔδωκεν ὑγιᾶ, ἴδε, φησὶν, ὑγιὴς γέγονας μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. ὡς ἐνδεχομένου γὰρ, καὶ συμβαίνοντος τῷ ἐκ χείρονος αὐτὸν γενέσθαι δι' ἁμαρτίας, εἰ μὴ φυλάξαιτο, ἀφ' φυγὼν ἅπαξ ἐκ σωσάμενος χάριτι τῇ πρὸς αὐτὸν, τὰ τοιαῦτα φησίν. ἀλλ' ἴσως τοῦτῳ τῷ εἰρῆσθαι καλῶς συγχωρήσομεν. τοῖς δὲ ἐκ σπαργάνων, καὶ ἐκ προφάσεως τὴν ἡμέρας χείρονι πεπονθόσι τί τῶν ἀπόρρητων, καὶ τοῖς νοσήμασι συναποτεθεῖσιν ἐκ μήτρας, ποῖον δῦ τις ἐφαρμόσας λόγον, ὑ ῥᾴδιον συνιδεῖν. προφάσεως μὲν γὰρ τὴν ψυχὴν ὑ πεπτώκαμεν, ἀλλ' οὐδὲ προσώματος ἁμαρτεῖν οἰκοδόμησα. πῶς γὰρ ἂν ἐν ἁμαρτίᾳ τὸ κεκλημένον ὅπω πρὸς ἡμέρας; ἁμαρτίας δὲ

B

C

D

E

οὐκ ὄψις, ἀλλ' οὐδὲ τῷ πάθους προηγησαμένου, τίνα λοιπὸν ἐροῦμεν τὴν παθῶν τὴν προφασιν; ἀλλ' ἔστιν ἀήθη πάντελῶς τοῖς ἡμετέροις διανοίαις τὰ πολὺ λίαν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ὃ δὴ τοίνυν ὅλως ἐθελῆσαι ζητεῖν συμβουλεύσαιμ' ἂν ἔγωγε καθαιτίας τοῖς σώφροσι, καὶ προ γε πάντων ἐμαυτοῦ. χρὴ γὰρ διανοίας μᾶλλον ἃ προσεκβιάζεσθαι, καὶ βαθύτερα μὴ ἐξερεύνᾳν, χαλεπώτερα ἢ μὴ ζητεῖν, μηδὲ ἀφορμὴν πειρᾶσθαι ῥιψοκινδύνως τὰ ἐγκεκρυμμένα μόνῃ τῇ θείᾳ καὶ ἀφεύκτῳ βουλῇ, ὑπεικέναι ἢ μᾶλλον ὡσαύτως εἰδέναι μόνῳ Θεῷ τὰ αὐτοῦ πρέποντα καὶ ἁρμόττοντα, μὴ τὸ διαφέρεσθαι καὶ πιστεύειν ἀληθῶς ὅτι δικαιοσύνης ἀπάσης ὑπάρχων πηγὴ, οὐκ ἄν τι δράσας τυχὸν, ἢ βουλεύσαιτο ἐπὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τοῖς ἅπασιν ὅλως κτίσιν, εἰ μὴ ὅπερ ἂν αὐτῷ φαίνοιτο πρέπον, καὶ τῷ τῆς ἀληθοῦς ὀρθότητος οὐκ ἐξοίσεται λόγου. Οὕτω γὰρ ἐπέσπερ ἡμᾶς τοῦτον διαφέρεσθαι τὸν τρόπον οὐκ ἀπεικὸς, τὸ δογματικῶς εἰρηκέναι φησὶ τὸν κύριον ὃ, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· πρεσβυτέραν ἢ μᾶλλον εἰς ἑτέραν ὁδὸν ὥσπερ τοῦ ζητουμένου τὴν ἀπόκρισιν, καὶ ἐκ τῶν βαθυτέρων ἢ καθ' ἡμᾶς πρεσβαγωγὰ πρὸς τὰ πρόσφορα διεξαγαγεῖν γάρ πως καὶ τοῦτο αὐτῷ. ὅτι ὁ ἀληθὴς ὁ λόγος, ἄκουε πάλιν φιλοπαδουμένων σφόδρα παρὰ τῶν ἁγίων μαθητῶν τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ ὑπὲρ μετρίως ἐξακριβοῦν πειρωμένων τὰ περὶ τὴν δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ πολὺ ὅ ἀνθρώποις ἐοικὸς αἰσθανόντων μέγα, ἐφέστερον αὐτοὺς τῶν ζητούντων ἀφίστας ἐρωτήσεων, ὑμῖν ἐστὶ τὸ γνῶναι, φησὶ, χρόνους, ἢ καιροὺς οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἁπάσῃ. ἀκούεις ὅπως ζητεῖν ἡμᾶς ἄφρ ἡκιστα χρὴ οὐκ ἐφίησι πάντελῶς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐφ' ὅσον ἰῶ αὐτοῖς καιρὸν ἐλθεῖν ἵνα καὶ ταῦτα διδαχικῶς ἐναργῶς ὅσον ἔδει μαθεῖν, ἀποσιωπᾷ τὸ λοιπὸν, ἑαυτῷ μόνῳ πρέπειν εἰδὼς τὸ ἐξετάσαι τοῦτο. ἵνα δὲ μὴ πάντελῶς σιωπήσας καλέσῃ πῶς αὖθις εἰς τὸ καὶ εἰσαῦθις περὶ τῶν αὐτῶν αἰσθήσεως φίλης, ὡς ἐν ἀπολογίας σχήματι, καὶ ὥσπερ τινὰ χρεωστουμένην τοῖς ἐρωτήσεσιν ἀμοιβὴν ἀφυοῦς διαπλάττων, φησὶν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ, ὅπερ ἐστὶν ὡς ἐν ἑτέρῳ καὶ ἁπλουστέρῳ λόγῳ, οὐκ ἐξ οἰκείων ἁμαρτημάτων ἢ γονικῶν ὁ δεῖνα ἀνθρώπου τέτυφλωται, ἀλλ' ἵνα ἐν αὐτῷ δοξασθῇ ὁ Θεός.

nec morbus præcedat, quam demum morbi causam afferemus? At humana mente comprehendi nequeunt quæ nos valde superant, & ab iis perscrutandis abstinere sapientibus ego consuluerim, mihique præ omnibus. Reuocandum enim in mentem nobis est quod iussi sumus, & quæ altiora sunt non curiosè scrutanda, neque difficiliora quærenda, nec temerè effodienda quæ in diuino duntaxat & ineffabili consilio sunt recondita, sed eorum penes vnum Deum relinquenda est cognitio quæ sibi peculiaria & eximia sunt, simulque credendum, cum omnis iustitiæ fons ille sit, nihil quicquam facturum esse aut in rebus hominum aut cuiusuis alterius creaturæ constiturum, quod non eius maiestati conueniat, & à recta ratione nequaquam dissentiat. Igitur quandoquidem eo modo nos affectos esse decet, aio Dominum illud non tanquam dogma quoddam tradidisse cum ait, *vt manifestentur opera Dei in illo*, sed potius velut in aliam viam abstrahendo quæsiti responsionem, & ab altioribus captu nostro ad conuenientiora circumducendo: istud enim ipsum quodammodo facere solitus est. Quod autem verum istud sit, audi rursus quo pacto sanctos discipulos de consummatione seculi scisciantes, & curiosè admodum de secundo eius aduentu inquirentes, atque vltra captum hominis euagantes ab istiusmodi interrogationibus palam eos abducit his verbis, *Non est vestrum*, inquit, *nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in potestate sua, sed accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudea*. Audis vt non permittat omnino nos quærere quæ minimè oporteat, sed reuocet magis ad necessaria: ita etiam hoc loco prolocutus apertè quod erat ediscendum, reliquum silentio premit, gnatus sibi vni conuenire istud scire. Ne verò omnino silens ansam eis det denuò scisciandi de iisdem, in modum responsionis ait, *Sed vt manifestentur opera Dei in illo*, quod perinde est ac si diceret, velut alio ac simpliciori sermone, non ex propriis aut maiorum peccatis homo natus est cæcus: quandoquidem verò illi sic affici contigit, fieri potest vt in eo Dominus glorificetur. Quando

A

B

C

D

Act. 1. 7.

E

do enim diuina vi & efficacia eo qui incubuit in ipsum morbo iste liberatus fuerit, ecquis in eo medici qui eum curauerit vim non admirabitur? Hunc sensum in proposito textu latere arbitror, sed subtilioribus perfectiora quædam licet animaduertere. Quòd si contendant aliqui hominem idcirco natum esse cæcum, vt Christus in eo glorificetur, rursus eis dicemus; Num igitur ô boni, Seruatoris tempore solus erat ille in Iudæa cæcus ab ortu, ac nullus planè alius? At vel nolentes fatebuntur, opinor, istiusmodi quamplurimos in tota Iudæa repertos. Quomodo ergo in vnum duntaxat aut numero sanè paucos benignitatem ac vim suam Christus exhibuit? Sed de his vtique contendere superuacaneum arbitror. Quocirca eo quod initio dictum est cæu stulto reiecto, verè dicemus quòd postquam tantum nobis reuelauit in rebus quæsitis, quantum discere par erat, ad alium se transfert, discipulum suum ab eorum indagine scitè subducens.

A ναὸν ᾗ ὁ αὐτὸ δοξάζεας τ Θεόν. ὅταν γὰρ ἐνεργείᾳ τῇ αὐτοῦ, τὸ πρέποντος χαλιῶντες καὶ ὑποσκιμψάμενοι αὐτοῦ πόδας, ἐλθόντες ἀμελήσῃ τις ἐμμόσῃ τ ἰατρὸν, τίς ἂν τ θεραπαδ ἅπαντος ἀκατανήσειεν τ δυνάμιν ὁ αὐτός; τοιοῦτον οἶμαι τ ἀβλεψίαν εἶναι χεῖρας τοῦ θεραπεύσαντος, νοῦν δὲ τοῖς σωθεῖσι ἕξεσι τὰ τελεώτερα. εἰ δὲ ὅτι πρέπει φιλονεικεῖν οἴονταί τινες, ἀβλεψ τε τοῦτο φασὶ τυφλὸν γεγενῆσθαι τὸν αὐθέντην, ἵνα Χριστὸς ὁ αὐτοῦ δοξασθῇ, πάλιν ἐροῦμεν αὐτοῖς. ἆρα οὖν ὦ ἐμοὶ μόνος ἦν τυφλὸς ὁ ἅπας τῇ Ἰουδαίᾳ τυφλὸς ὢν γενετῆς, καὶ τ τῆς προνοίας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν κακεῖνον, ἄλλος δὲ οὐδεὶς ὅ παρεμπέπτωκε; ἀλλ' οἶμαι καὶ ὐχ ἑκόντες ὁμολογήσουσιν ὡς ἐμοὶ δὲ καὶ πολὺ σφόδρα εἰκὸς οὐκ ὀλιγαρίθμητον τὸ ὅλῃ τῇ χώρᾳ τῶν τοιούτων εἶναι πλῆθος πλῆθος. πῶς οὖν εἰς ἕνα ᾗ μόνον, ἢ ᾗ εἰς ἑτέρους τὸν ἀριθμὸν βραχεῖς ἢ ὑπερβάλλοντας ἦν ἡ δόξα, ἢ ποία φιλοτιμία γένοιτο τοῦ Χριστοῦ; ἀλλ' οἶμαί γε δὴ ᾗ ὅ ὅτι τοῖς ὅλως ἀμφιβόλοις ἀπειθές. C οὐκοῦν ὡς ἔνιοι καμιδῇ πρὸς ἀσαμένοι ὅ ἐξ ἀρχῆς, ἐροῦμεν ὡς ἀληθές, ὅτι τοσοῦτον ἡμῖν ἀποκαλύψας ὁ τοῖς ζητουμένοις ὅσον ἔδει μαθεῖν, ἀπολύει πρὸς ἕτερον λόγον τῆς ὁ τούτοις ἐρεύνης ἀφυῶς ἀποσπάσαι τὸν ἴδιον μαθητήν.

Ἡμᾶς δεῖ ἐργάζεας τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς ἕως ἡμέρα ἐστίν· ἔρχεται νὺξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι.

Ἰδοὺ δὲ λίαν ὁ τούτοις σφαλῆς τε ᾗ ὑπερφυῶς μανικὸς, ὃς ἕτερον ἀποπλημμελεῖ μαθητὰς ὡς ἕτερόν τι . . . . μένους πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν, ᾗ ἀμαξιτὸν μὲν ἀφέντας τ βατεινὴν τε, ᾗ εὐσημον, ὁδὸν ᾗ ὥσπερ τ κατ' οὐδὲν αὐτοῖς πρέπουσαν ἰέναι διαρρήσσοντας. τί γὰρ ζητεῖτε, φησὶν, ἃ σιωπᾶας καλόν; τί δὲ τὸ καιρῷ πρέπον ἀφέντες, μανθάνειν ἐπείγεσθε τὰ ὑπὲρ αὐθέντου δόμενα; ᾗ τ ὅτι τούτοις ἐρεύνης, ἀλλ' ἔργου, φησὶ, καὶ σπουδῆς εὐσυδὲς ὁ καιρός· δεῖ γὰρ οἶμαι μᾶλλον τὰ ἐκείνων ἀμένους φιλοπονεῖν, ἐξ ὧνπερ ἐπίνοιας τὰ παρεσκευασμένα παρὰ Θεοῦ, ἐπεὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀπέδειξεν ἀποστόλους, τὰ τ ἀποστολῆς ἔργα πληρωῖ. ἑαυτὸν γὰρ τοῖς ἀπεσταλμένοις συνάπλεκων ὁ κύριος, ᾗ τοῖς ὀφείλουσιν ἐργάζεας πᾶσιν ἀριθμὸν, ᾗ χὶ πάντως ὡς μὴ ἡμᾶς, ἢ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν ἐξ ἀνάγκης δουλοπρεπὴς τοῖς ᾗ παρεσκευασμένοις θελήμασιν ὑποκείμενος τὰ τοιαῦτα φησίν· ἀλλὰ σωθῆς τί τοῦ λόγου, ᾗ πρὸ ἡμῶν τετελεσμένον χρῆμα τετηρηκώς.

v. 4. *Nos oportet operari opera eius qui misit nos donec dies est: venit nox quando nemo potest operari.*

Ecce rursus hîc clarè & scitè propemodum terrefacit, quasi aliud quiddam fecerint quàm oportebat, & regia via trita nimirum & firma relicta aliam minimè conuenientē insistere ausi sunt. Quid enim quæritis, inquit, quæ sileri bonum sit? aut cur relicto quod tēpori congruit, discere conamini quæ hominis captum excedunt? Non istius curiositatis, inquit, sed operis ac studij vehemētis est tēpus. Magis eum decet, opinor, istis interrogationibus prætermissis iussa Dei studiosè exequi, & quādo nos Apostolos declarauit, Apostolatus opus implere. Cū autē seipsū Apostolis Dominus adnumerat, & inter eos quibus operandi vices mandatæ sūt adscribit, nequaquā se nobis accēset, aut se necessitate quadā seruili sicuti nos Dei iubētis volūtati subiectū ait: sed vulgata loquendi cōsuetudine & nobis trita ac familiari vtitur. Nā cū auditores persuadere volumus, solemus nos illis adiungere, & accensere, sicuti nempe sapientissimus Paulus Corinthios εἰδόμεθα γὰρ πως ἐπὶ μάλιστα τὰ τ πλήθη τοὺς ἀπεργωμένους ὁ λόγος μὴ ἐν ἀρχῇ γυμνὸς, ἑαυτὸς ἐκείνοις συνδῆν τι ᾗ συμφέρῃ, καθάπερ οὖν ἀμῆς ᾗ ὁ σοφώτατος Παῦλος Κορινθίους

προσλαλῶν, ὡς ἐφ' ἑαυτῷ τε καὶ Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ἃ γέγραπται φρονεῖν. ἕως τούνυν ἡμέρα ἐστί, φησι, ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς· ἔρχεται γὰρ νύξ, ὅτε οὐδεὶς ἐργάζεσθαι δυνήσεται. καὶ ἡμέραν μὲν οὖν οὕτως τὸν τοῦ σώματος ζωῆς ὀνομάζει καιρόν. νύκτα δέ γε τὸν θανάτου χρόνον. ὅπερ γὰρ ἡμέρα τοῖς ἔργοις μὲν ἀπονεμήθη, νὺξ δὲ ἀργίᾳ καὶ ὕπνῳ, δηλοῖ τοῦτο τὸν μὲν τῆς ζωῆς χρόνον καθ' ὃν δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἀγαθὸν, ἡμέραν εἶναι φασὶ, νύκτα δὲ τὸν τῆς κοιμώσης καιρόν, καθ' ὃν οὐδέν ἐστιν ἐργάσασθαι πάντελῶς· ὁ γὰρ ἀποθανὼν διέστηκεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, κατὰ τὸν τοῦ Παύλου φωνὴν, τῷ μηδὲν δύνασθαι δρᾶν ἔξω καὶ τοῦ πλημμελεῖν διεστὼς μόνος. ὧδε μὲν οὖν οἶδεν ἡ θεία γραφὴ καὶ ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἕτερον λόγον, καὶ νύκτα δὲ οὐδὲν ἧττον ἄξιον ἑτέρου. ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ πρέποντι τὴν νοημάτων ἕκαστον ἀναδεκτέον, ἀπλανῆ τὴν ζητουμένων τὴν θεωρίαν ἐκφαίνειν. τὸ δὲ ἐφ' ἅμα μὴ δεῖ παρέλκειν πειρᾶσθαι βιαίως εἰς πνευματικὴν ἑρμηνείαν τὸ ἱστορικῶς ὠφελοῦν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ συγχεῖν ἁπλῶς τὸ ἀπερίεργως λιτὸν ἐνταῦθα, καὶ τὸ χρήσιμον ἀΐδηλον ἐκ πολλῆς σφόδρα τῆς ἀμαθίας καταβολεῖν.

Ὅταν ὦ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου.

Ἆρα γὰρ ὅλως οὐκ ἔστι ποτὲ νομισθῆναι ἐν τῷ κόσμῳ Χριστὸν, ἢ ἀναληφθέντα πρὸς ὕψος μετὰ τῶν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, οὐκ οὐδαμεῖν ἔτι τοῖς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πιστεύομεν· καίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς ἀεὶ ὅπως ὕψους, καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην πληροῖ τε καὶ περιέπει, καὶ ὡσανεὶ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μὴ ἔρχεσθαι αὖθις πάλιν ἀναδειχθεὶς τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐκ ἀπελιμπάνετο, ὅτου δηλαδὴ οὐδὲν φρονοῦντες ὀρθῶς, ὅλως ἂν ἐν τῷ κόσμῳ ἡμῖν ἐδόκει τὸν Χριστὸν, πρέσβεις πάλιν οὐδὲν ἧττον τοῖς ἐν αὐτῷ καὶ ὑπερτάτοις τοῖς ὅλοις ἡ θεία τε καὶ ἄῤῥητος αὐτοῦ φύσις οὐδενὸς ἀποδημοῦντα τῶν ὄντων, ἢ ἀπολιμπανομένη τινὸς, πληροῦσα μὲν ἅπαντα, καὶ πληρουμένη δ' ὑπὸ τῶν πάντων πᾶσα, καὶ πληροῦσα μὲν τόδε τὸ σύμπαν, καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦτο νοούμενον χορηγουμένη δ' ὑπερφυῶς ἑαυτοῖς. τί οὖν ἐστιν ὃ φησιν ἐν τούτοις ὁ κύριος ἀνάλυσον σιωπᾶν, ὡς ἔοικεν ἀπατεῶνας τὴν Ἰουδαίων ὑπόνοιαν, καὶ ἐνθέσεις ἐναφεμένους ἀποδείξας δόγμασι, συμβαλέσθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὅτι πρέπει μᾶλλον αὐτοῖς ἐργάζεσθαι φιλὴν τὰ δοκοῦντα Θεῷ, καὶ ἀπομαθεῖν ἐπιγνόντας τὸ ζητεῖν ὅλως τὸ ὑπερτεθῶ, καταπαύσας δίκην ὡς πρεπόντως δρῶντας οὐδὲν ὁ τῶν ἔργων κρείττων,

A alloquens, tanquam de se & Apollo, vt in nobis discatis non supra quam scriptum est efferri. Donec igitur dies est, inquit, operemur opera eius qui misit nos. Veniet quippe nox, quando nemo potest operari. Et diem quidem hîc corporeæ vitæ tempus nominat; noctem verò diem mortis. Nam cum dies tributa sit operibus, nox autem otio & somno, idcirco vitæ tempus quo operandum est bonum, diem esse dicunt, noctem verò, dormiendi tempus quo B ab omni opere cessandum est. *Qui enim mortuus est iustificatus est à peccato*, iuxta Pauli dictum, quippe ex eo quod nihil facere potest, nec peccare posse videtur. Itaque scriptura diuina hîc agnoscit diei intelligibilis rationem, & noctem ab hac diuersam: Sed si congruo tempore singula intelligantur, indubitatam rerum quæsitarum edunt contemplationem. In ea verò quæ minùs decet & in spiritualem explicationem quod historice sumptum vtilitatem in se continet vi detorquere, nihil aliud est quàm vtilitatem quæ ex simplici narratione ex hoc C loco indoctè confundere atque conturbare.

Cor. 4. 6.

Isa. 9. 4.

Rom. 6. 7

v. 5. *Quandiu sum in mundo lux mũdi.*

Nunquid verò Christum in mundo non esse putabimus aut cum assumptus sit in cælum post resurrectionem à mortuis, nõ iam inter homines versari credimus; Nã cum Deus sit verus, non modò cælos & quæ supra firmamentum sunt tantum, sed & terrarum nostrum hunc orbem implet ac permeat, & quemadmodum in hoc mundo conuersans in carne cum hominibus cælos non relinquebat, ita rectè statuemus licet ex mũdo absit propter D carnẽ, nihilominus tamen diuinã & ineffabilẽ eius naturã iis adesse, & vniuersitati rerũ præesse, quippe quę nec abvlla creatura absit, aut ab vlla relinquatur, sed vbiq; omnibus adsit, & hoc vniuersum impleat, eóq; perfruatur quod isto superius intelligitur. Quid ergo hîc Dominus dicat, operæpretiũ est cõsiderare. Suspicione Iudæorum ceu vana & futili reiecta, E postquã pũtidis eos dogmatis insanire ostẽdit, consiliumq; dedit suis discipulis vt quę Deo placẽt faciãt, & à superfluis quęstionibus abstineant, postquam item eis metum iniecit quasi faciendi tempus eis

elapsurum sit nihil agentibus, nisi bonis actionibus quamprimum inclarescere omni ope studeant, quum sint illi in hoc mundo cum carne, seipsum in exemplum rei statuit. Ecce enim, inquit, ego quod mihi conuenit operor, & quoniam illuminaturus ea quæ lucis egent aduenit, oportet me quoque corporis oculis si cæcitate laborent lucem immittere, maximè cum ad nos eo affectu pressi quidam venerint. Accipiemus itaque dictum illud historico ac simplici sensu. Vnigenitum quippe lucem quoque esse intelligibilem, qui non tantum ea quæ sunt in hoc mundo, sed & aliam creaturam omnem supramundanam illuminare possit, dubitandum non est. Quòd si eorum quæ in manibus sunt contẽplationi rerũ antea dictarũ sensũ aptemus, nihil, vt reor, absurdi facere cõperiemur.

A εἰ μὴ πᾶσιν ποιοῖντο σπουδὴν εἰς τὸ φῶς βιάζεσθαι, ὡς εἰσὶν οἱ τῷδε τῷ κόσμῳ μὴ ξηροὶ, ἑαυτὸν εἰς εἰκόνα λαμβάνει τῶν πραγμάτων. ἰδοὺ γὰρ καγὼ, φησὶ, ὃ ἐμαυτῷ πρέπον ἐργάζομαι, καὶ ἐπείπερ ἀφῖγμαι φωτίσων τὰ ὑπὸ τὴν φωτὸς, δεῖ μοι καὶ τοῖς τῶν σωμάτων ὀφθαλμοῖς, εἰ φωτὸς ποσῶς τινὰ ἀπόκτησιν ἐρημίαν συνικάζειν τὸ φῶς, ὅταν μάλιστα τῷ πεπονθότων προσοῖσι λιτάς. ἐκληψόμεθα δὲ τοιγαροῦν ἱστορικώτερον, καὶ ὡς τὸ
B ἁπλῷ λόγῳ τὸ εἰρημένον· ὅτι γὰρ ἔστι καὶ φῶς νοητὸν ὁ μονογενὴς καταφωτίζειν εἰδὼς καὶ δυνάμενος, ἃ τὰ ὑπὸ τῷδε τῷ κόσμῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ὑπερκόσμιον κτίσιν, οὐκ ἀμφίβολον. προσὸν γὰρ τῷ τὸ χρεὼν θεωρεῖα τὴν οὐκ ἂν λαλουμένων ἀφροσύναις σωναρμόζοντες, οὐκ ἀπίθανον εἶμαι δοκοῦντες ἁλωσόμεθα.

v. 6. &c. *Hæc quum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linuit lutum super oculos eius, & dixit ei, Vade, laua in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Abiit ergo, & lauit, & venit videns.*

Ταῦτα εἰπὼν ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισεν αὐτοῦ τὸν πηλὸν
C ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὕπαγε, νίψαι εἰς τὸν Σιλωὰμ τὸν κολυμβήθραν, ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. ἀπῆλθεν οὖν, καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθε βλέπων.

Quoniam cæci huius curationem in figuram ac typum vocationis gentium accepimus, rursus velut in summam omnia recolligentes, mysterij rationem paucis aperiemus. Primùm quidẽ quòd obiter, & cum ex Iudæorum templo exiret conspicatur cæcum, deinde huic circunstantiæ illam etiam commodè adiungemus, quod nullius monitu, nec cuiusquam precibus sed potius voluntariè & sponte sua procedit Seruator ad sanandum hunc hominem, vt hoc signum ac documentum statueret nulla gentium obsecratione (quippe omnes in errore versabantur) Deum naturâ suâ bonum sponte sua impulsum vt earum misereretur. Quomodo enim quæsisset à Deo misericordiam inconditus ille & multiplex gentium numerus, tanta ignorantia obrutus, vt nullo modo illuminatorem
E posset intueri? Quemadmodum igitur ille qui curatus est cæcus non videbat Iesum, misericordia verò & clemẽtia hoc præter spem & expectationem lucratus est, sic & idem gentibus per Christum contigit. In Sabbato verò curatio illa perficitur, Sabbato nobis hîc implere idoneo figuram vltimi temporis, præsentis nempe sæculi, quo Seruator gentibus illuxit: finis quidem hebdomadis est Sabbatum:

Εἰς τύπον τῆς ἐθνῶν κλήσεως τὸ ὅτι τῷδε τῷ τυφλῷ θεραπείαν προσδεξάμενοι, πάλιν ἐφεδρεύσωμεν ὡς τὸ βραχέσιν ἀνακεφαλαιούμενοι τὸν μυστικὸν λόγον. προσῆν μὲν ὅτι καὶ προσηγέχων, καὶ τὸ προσὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἀφεὶς ἱερὸν, ὁρᾷ τὸν τυφλὸν, εἶτα τούτῳ καὶ καινὸν χρησίμως ἐπίσταμαι, ὡς προσκλήσεως δίχα, καὶ ὑπόνοιάς τινος ἐκλιπαρούσης αὐτὸν, ἐθελουργῶν δὲ μᾶλλον, καὶ αὐτοκελεύστως ποιῆσαι ὁ σωτὴρ ὅτι τὸ ἔθνη ἰάσασθαι τὸ ἀνθρωπον, σημεῖον ὡσαύτως καὶ τοῦτο λάβοις ὡς ἀδήμιας ἐκ τῶν ἐθνῶν προσκλήσεως γεγενημένης· πάντες γὰρ ἦσαν ἐν τῇ πλάνῃ· Θεὸς δὲ πάρεστιν ἀγαθὸς καὶ κατὰ φύσιν ἀγαθὸς, αὐτοκίνητος ὡσαύτως ὅτι τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἔλεον προελήλυθε. πῶς γὰρ ἂν ὅλως ἤ τις ζήτησις προσῆν Θεοῦ τὸ ἔλεον ὁ πολύοχλος τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸς, ἅτε τὸ ἐθνῶν ἀσυγκρίτοις ἁμαρτίαις κατακεχρωσμένον ἔχων τὸ νοῦν, ὡς μηδόλως ὁρᾶν δυνάμενος τὸ φῶς; ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ὁ πεπηρωμένος τυφλὸς οὐκ εἶδε τὸν Ἰησοῦν, ἐλέῳ δὲ, καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ πρὸ ἐλπίδος κερδαίνει· ὃ δὲ τοῖς ἔθνεσιν ὑπῆρξε πρὸ Χριστοῦ. τὸ δὲ Σάββατον γεμίζω τὰ τῆς θεραπείας πλήσει, τύπον ἡμῖν ὑποζωννύς τινος ἀποπληρῶν ἰχνίου τοῦ Σαββάτου τοῦ τελευταίου καιροῦ τοῦ παρόντος αἰῶνος, καθ' ὃν τοῖς ἔθνεσιν ἐπέλαμψεν ὁ σωτὴρ· τέλος μὲν ἑβδομάδος τὸ Σάββατον

ὑπεδεδήμηκε· ὁ δὲ ἐπιφανὴς πᾶσιν ἡμῖν ὁ μονογενὴς A
ἐν ἐσχάτῃ ὥρᾳ, καὶ ἐπὶ τελευταίοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς.
Ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς ἰάσεως τρόπον ἄξιον ὄντως ἀποτε-
θηπότας εἰπεῖν, ὡς ἐμεγαλεύθη τὰ ἔργα σου κύ-
ριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. τῷ γὰρ λέγειν, ἐφ'
ᾧς τυχὸν, καὶ πάνυ λόγῳ πάντα κατορθοῦν εὐκόλως
δυνάμενος, ἀλλ' ἄφυρτά πῃ πλέον ἀπὸ τοῦ πάθους
καταχεάσας δὲ τῇ πηλοποιίᾳ τοῖς ὀφ-
θαλμοῖς, καὶ ἔργον δείκνυσιν ἑαυτοῦ τι προσεπιτάττων ἐρᾷ-
ον. ὕπαγε νίψαι γάρ, φησὶν, εἰς τὴν κολυμβήθραν B
τοῦ Σιλωὰμ. ἀλλ' οἶμαι βαθύς τις τοῖς εἰρημένοις
ἐγκέχωσται λόγος· ὄντως γὰρ εἰκῇ οὐδὲν ὁ σω-
τὴρ καταχεῖ πηλὸν γὰρ τοῦ πηροῦ τὸ λεῖπον ὥσπερ
καὶ ἡμῖν τοῦτο τῆς ἴσης φύσεως προσιδεῖν,
καὶ δῆλος ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ πλάσας ἡ-
μᾶς ἐκ ἀρχῆς, κτίσης τε καὶ δημιουργὸς τοῦ παντὸς,
ἔχει δὲ καὶ λόγον τινὰ μυστικὸν ἐν τῷ προσώπατος
δυνάμει· τί γὰρ δὴ προσὸν τοῦτο φαιδρὸν, ἢ τίνος ἐστὶν
ἐπ' αὐτῷ διεσκέμμεθα, πάλιν ἐροῦμεν. οὐκ ἐστὶν C
ἑτέρως τὰ ἐθνη δυνατὸν τὴν ἐπισκήψασαν αὐτοῖς
ἀποχρῶσαν τυφλότητα, καὶ τὸ θεῖόν τε καὶ ἅγιον
ἐπαθρῆσαι φῶς, τοῦτ' ἔστι, τὴν τῆς ἁγίας καὶ ὁμοου-
σίου τριάδος γνῶσιν διαλαβεῖν, εἰ μὴ γένοιτο μέτο-
χα τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, καὶ ἀπολύσαιτο τὴν κατα-
μολυνθεῖσαν ἁμαρτίαν, ἀπολύσαιτο δὲ τῷ δι' αὐτοῦ
ἐξουσίαν δοθέντι τοῦ ἁγίου δηλονότι βαπτίσμα-
τος. ὅπερ ὁ προφήτης τὸ μυστικὸν τοῦτο τύπον τοῦ τυ-
φλοῦ ἐπεξεργάζεται ὁ σωτὴρ, ἀπεπλήρου πάλιν τῆς
μετοχῆς τοῦ δυνάμει δηλονότι τοῦ καθαί- D
ρεσθαι τοῦ σώματος. εἰς εἰκόνα γεμίζει τοῦ ἁγίου βαπτίσματος
ὁ εἰς τὸν Σιλωὰμ ἀποστέλλεται δραμόντα καὶ λαβόντα,
ὃ δὲ αἰσθητῶς διερμηνεύεται ἀπεσταλμένος. ἔφης ἄγαν
ὢν καὶ πνευματοφόρος ὁ διάβλητος. λογιζόμεθα
γὰρ ἕτερόν τινα τὸν ἀπεσταλμένον ὑπάρχειν,
ἢ τὸν ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς τοῦ διαβόλου
πλεονεξίας αἰωνίου ἡμῖν, καὶ τοῦδε παρέχ' ὑπόθεσιν
τοῦ σώματος τε καὶ ἀπεσταλμένου υἱὸν μονογενῆ, αὐτόν τε
τοῖς ὕδασιν ἀφράστως ὑπονίπτεται τῆς ἁγίας κολυμ- E
βήθρας γινώσκοντες, λυόμεθα μὲν πίστεως, οὐκ
εἰς ἀποθέσιν ῥύπου σαρκὸς, καὶ τὸ μεγαλυνόμενον,
ἀλλ' ὡσπερ λύπην τινὰ, καὶ ἀκαθαρσίαν τὴν τῆς
διανοίας ὁμοῦ καὶ ἀπολύοντες, ἵνα λοιπὸν καθα-
ρῷ καθαρῶς τὸ θεῖον ἐπαθρῆσαι δυνάμεθα κάλλος.
ὥσπερ οὖν ζῶον ζωοποιὸν εἶναι πιστεύομεν τὸ σῶμα
Χριστοῦ, ἐπείπερ ἔστι τοῦ ζῶντος Θεοῦ λόγου ναός
τε καὶ οἰκεῖωμα, πᾶσαν ἔχων αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν,
ὄντως ἐστὶ Φαιδρὸν καὶ φωτοειδὲς προσῆκον. σῶμα
γὰρ ἔστι τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθείας φωτὸς, καὶ ὥσπερ ὅτι πεπίστευται ἔστιν ὁ μονογενὴς τοῦ κυρίου υἱὸς

aduenit verò & apparuit nobis vnigenitus extrema hora, & vltimis sęculi tęporibus. Sed & curationis modum mirantibus exclamare est operæpretium: *Quam magnificata sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti.* Quam ob causam enim dicet forsan aliquis, cum omnia solo verbo præstare posset, nulloque negotio, lutum quidem sputo macerat: postquam autem inunxerat oculos cęci, aliud quiddam operosius imperare porrò cernitur: Vade enim, inquit laua in natatoria Siloe. Sed opinor alta subest dictis ratio. nihil enim frustra facit Seruator. Inungit siquidem luto quod veluti mancum, & vitiatum est naturæ oculi supplens, ac per hoc ostendens ipsum se esse qui formauerit nos ab initio, quique conditor & opifex vniuersi fuerit, sed & rationem quandam mysticam habet vis rei istius. Quid ad hoc respondendum sit rursus dicemus. Fieri aliter non poterat vt gentes iniectam sibi cæcitatem excuterent, & diuinam sanctamque lucem contemplarentur, hoc est sanctæ ac consubstantialis Trinitatis notitiam assequerentur, nisi sanctæ eius carnis fierent participes, & peccatum nigredinem inducens eluerent, exuerentque diaboli potestatem per sanctum scilicet baptismum. Cum verò mysterij figuram tempus anteuertentem in cęco Seruator imprimeret, adimplebat interim participationis illius vim per inunctionem sputi. quippe in typum baptismi iubet citò ablui cæcum in Siloë, cuius & necessariò nomen interpretatur Euangelista sapientissimus ac Spiritu diuino afflatus. Existimamus enim alium neminem esse missum illum, quàm Filium vnigenitum, cœlitùs à Patre huc profectum & delegatum ad peccati perniciem, & Diabolicæ tyrãnidis euersionem, ipsumque cognoscentes aquæ sanctæ piscinæ innatare inconspicabilem, abluimur cum fide, non ad deponendas sordes carnis, iuxta Scripturam, sed tanquam lippitudinem quandam & impuritatem oculorum mentis eluentes, vt deinceps puri purè diuinam pulcritudinem intueri possimus. Quemadmodum ergo credimus Christi corpus esse viuificum, quoniam est viuentis Dei Verbi templum & habitaculum, omnem habens eius vim & operationem; ita dicimus esse illuminationis pararium. quippe verè corpus est lucis secundum naturam, & veluti cum mortuum fuscitaret illum viduæ filium vnicum,

Psal. 91. 6.

Ioan. 9. 7

non satis habuit imperare & dicere, *Adolescens tibi dico, surge*, tametsi verbo peragere soleat quæcunque placuerit, sed etiam loculo manum admouit, probans etiam corpus suum viuificam vim & potestatem habere: sic & hoc loco illinit sputo, docens & corpus suum vel exili tactu lucem posse conciliare. corpus est enim veræ lucis, vt diximus. Abit porrò cæcus confestim abluturus, & sine cunctatione imperata facit, ostendens tanquam in seipso Gentium promptum obsequium de quibus scriptum est, *Iaco. 1. 8.* *præparationem cordis eorum attendit auris tua.* Duri enim corde Iudæi, molles verò prorsus ad obsequium & faciles Gentiles ipsa comprobante experientia. Deponit cuestigio cæcitatem luto illitus, & ablutus homo, & reuertitur videns. neque enim aliter fieri poterat quàm vt libebat Christo. Præclara igitur est fides, & potens in nobis diuinæ donum gratiæ comparare, ambiguo verò & duplici animo esse, damnosum. *Vir enim duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.* quemadmodum scriptum est; & omnino à Domino nihil accipiet.

Psa. 19

A οὐκ ἠρκέθη μόνοις τοῦ προστάξαι, καὶ εἰπεῖν, νεανίσκε, σοὶ λέγω ἐγέρθητι, κἂν τοῖς λόγῳ πάντα κατορθοῦν εἰθισμένος ὅσα ἂν αὐτῷ βούλοιτο, ἀλλ' ἐπιτίθησι τῷ σοφῷ καὶ τὴν χεῖρα, δεικνὺς ὅτι καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ ζωοποιὸν ἐνεργείας ἔχει· ὥσπερ καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι, διδάσκων ὅτι ἡ φωτισμοῦ προέξενον ἡ δι' ὑλικῆς τῆς ἀφῆς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐστί. σῶμα γὰρ ἐστι φωτὸς ἀληθινοῦ, καθάπερ εἰρήκαμεν. ἀπιστοῦσι γοῦν ὁ τυφλὸς ἢ τάχος ὑπονιφάμενος, ἡ ἀμέλει τὸ προσταχθὲν ἀποπλυθῆναι, δηλονότι ὡς ἂν τὸ ἑαυτοῦ τῆς ἐνθέου θυσιάσειε τῆς καρδίας αὐτοῦ προσοφὲς θεοῖς σὺν σωτηρίᾳ μόνῳ γὰρ οἱ τέλειοι Ἰουδαῖοι, τυφεροὶ ὄντες πρὸς τελοῦς εἰς ὑγιασμὸν καὶ δι' αὐτῆς αὐτοῖς τυφλώσεως τῆς πίστεως οἱ ἐξ ἐθνῶν. διαμύουσι γὰρ τὸ χεῖρον τὸ τυφλότητος τοῦ πολλῷ σεσαποφιλέμενος ὁ ἀνὴρ, ἡ ὑπερφέρει βλέπων. ὁ γὰρ ἰδιώτερος ἡμέτερος τὸ δεξιὸν τοῦ Χριστοῦ. καλὴ δι' ἀγαθοῦ ἡ πίστις, ἰσχύει δὲ ἡ μὲν τὸ πλεόδοτον χάριν προσκυνεῖσθαι, καὶ τὸ διψυχεῖν, ἀπιστίαν. ὁ γὰρ δίψυχος ἀνὴρ ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, ἡ λήψεται τοῦ κυρίου τι τυχών.

B

Iaco. 1. 8.

C

v. 28. *Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant, Nonne hic est qui sedebat, & mendicabat? Alius dicebat, Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat; quia ego sum.*

Οἱ οὖν γείτονες, καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον ὅτι προσαίτης ἦν, ἔλεγον, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; ἄλλος ἔλεγεν, οὐχί, ἀλλ' ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. ἐκεῖνος ἔλεγεν, ὅτι ἐγώ εἰμι.

Ingentia miracula ægrè fidem faciunt, & quod captum excedit hominis non facile percipitur, sed citra disquisitionem vllam tacita mente colitur. Scrutari quippe velle quæ mentem & orationem superant, proximum est insaniæ. Inde est, opinor, quod credere non possunt nonnulli eorum qui antea viderant cæcum in triuiis & compitis prostantem, & rursus obstupuerunt cum præter expectationem claro videntem oculo eum cernunt. Sed Iudæi ex hoc euentu scinduntur in partes, & alij quidem ad rei magnitudinem diligentius attendentes, non ipsum illum hominem esse aiunt, sed alium valde similem ei qui cognoscebatur. nec mirũ sic affatos esse eorum nonnullos, qui cum veritatem reiecerint magnitudine miraculi etiam velut ad inuoluntarium impelluntur mendacium. alij verò cordatiores libertatem sentiendi retinent, interim reuerentia & timore miracu-

D

E

Δυσαπόδεκτά πως εἰς πίστιν τὰ τοῦ θαύματος ἐκφέρει, καὶ ὃ μηδαμόθεν . . . . . οὐκ ἀπαλοίπως ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ σεμνὸν ἔχει, θιγόντα δὲ μόλις ἀπερίεργος εἰσκομισθὲν ταῖς ψυχαῖς ἀφηνίας. τὸ γὰρ βασανίζειν περιττὸν τὸ ὑπὲρ νοῦν δύναμιν, καὶ λόγον, ὑπολήψεως ἐστὶ μανικῆς. διὸ πιθανῶς οἶμαι, καὶ ἀπιστῆσαί τινας τοῖς εἰδόσι τὸν μὲν πρότερον τὸν ἐν ταῖς περιόδοις ἐμφιλοχωροῦντα τυφλὸν καθ' ἑστηκότων ἢ ὁδῶν, ἐπιστάντα αὐτὸν ἀδοκήτως φαιδρῷ ὄμματι βλέποντα βλέποντι ὀφθαλμῷ. καθ' ἡμᾶς δ' ἔνιοι τῶν περὶ τὸ διάσημον ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, καὶ ἐπὶ μᾶλλον τοῦ μεγέθους τοῦ θαύματος ἐκφερόντως ἀκριβέστερον, οὐδὲ αὐτὸν εἶναι τὸν ἀνθρωπον, ἐμφερῆ δὲ λίαν τοῦ γινωσκομένου φασί. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐν ὄντως οὐκ ἀπεικὸς ἦ παθεῖν τοῦτο τινας καὶ πρὸς τοῦ ἀληθοῦς παθεῖν τὸν ἀληθῆ τοῦ μεγέθους τῆς θαυμασίας εἰς ἀνθέλκεσθαι ὡς ἂν ὀξυθυμίους φαντασιωθέν. ἕτεροι δὲ τῶν ἀμαθεστέρων ἐλευθερίαν τινὰ τοῦ σώζειν, αἰδοῖ δὲ καὶ φόβῳ τὸ θαῦμα

τιμήσαντες αὐτὸν ὡς ὄντα θεὸν φασί. λύει γὰρ τὸ ἀπορούμενον ζήτημα τὸ ζητούμενον ὁ πεπραγμένος, ἀξιολογώτατον ἑαυτῷ τὴν ἰδίαν φέρων ὁμολογίαν. οὐ γὰρ ἂν ἑαυτὸν ἠγνόησε τις, οὐδὲ εἰ σφόδρα νοσοῖ τὸ λῆρος. πεπλανῆσθαι δὲ τῶν θαυματουργῶν τὸ εἰς μεγάλοις ἀρετῶν προσκοπὴν διὰ ὑπερβολὴν δυνάμεως ἀπιστούμενον τὸ πρέπον ἔδοξεν.

A lum venerantes ipsum illum esse aiunt. quam controuersiam extemplo soluit qui curatus est, locupletissimum de seipso videlicet proprium ferens testimonium. nec enim est vt quisquam seipsum ignoret, etiamsi vehementer deliret ac desipiat. miraculi verò authorem eximium & magnum esse prodit res inopinata, cui ob virtutis excessum fides minùs adhibeatur.

Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, πῶς ἀνεῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί.

v. 10. *Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi?*

Σωνεύουσι μόλις αὐτὸν εἶναι τοῦτον πιστεύσαντες, ὃν ἐγίνωσκον ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὸ περὶ τοῦ τόπου ἀφέντες ἀμφιλογίαν, ἐρωτῶσιν ὅπως τὴν τυφλότητα διεκρούσατο, καὶ πῆς ὁ τρόπος τῆς παρ' ἐλπίδα πράγματος. εἰώθασι γὰρ πως ἀεὶ τοῖς θαυμάζουσι τὸ φιλοπύστειν ἀκριβέστερον, καὶ τὴν ἀρωμένων τὸν τρόπον διεργάζεσθαι· ὃ δὴ καὶ ὕποι ποιεῖν ἐγνώκασιν οὐκ ἀλλ', κατά γε τὸν ἡμέτερον νοῦν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἄκοντες μανθάνωσι τῆς σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ δυνάμεν, ἀκριβῶς καὶ σαφῶς αὐτοῖς δηλοῦντος καὶ διηγουμένου τὸ τυφλόν, ὅπερ εἰς εἰκόνα λαμπρὰν καλῶς τοῦ ἡμέτερον διδασκάλους τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐθνῶν ὑπερβάλλουσι, καὶ τὴν μὲν ἀρχαίαν ἀφαιρουμένους τυφλότητα, τὸν δὲ παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἀποκερδαίνοντας φωτισμόν. ὅτι δὲ τὸ εἰρημένον ἀληθές ἐστιν, αὐτὰ βοήσει τὰ πεφασμένα.

B Ægè tandem annuunt illum ipsum esse credentes quem cognoscebant, & omissa ea de re controuersia interrogant quomodo cæcitatem depulerit, & quo pacto præter spem id ei contigerit. Moris enim est iis qui admirantur, vt sciscitari amenter curiosius, & facti modum inquirere ac indagare, quod & istis vsu venit, nec sine diuino numine, vt nostrum quidem fert iudicium, sed vt etiam inuiti Seruatoris nostri vim & potentiam discant, cæco illis dilucidè exponente & enarrante, quod cuiuis pro figura & imagine esse possit, fore vt gentes conuersę ad fidem doceant ipsum Israel, & antiqua cæcitate depulsa à Seruatore nostro Christo per Spiritum illuminationem lucrentur. Quod quidem verum esse ipsæ res probabunt.

Ἀπεκρίθη, ἐκεῖνος ἄνθρωπος Ἰησοῦς λεγόμενος πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι, ὕπαγε νίψαι εἰς τὴν Σιλωάμ. ἀπελθὼν οὖν, καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα.

v. 11. *Respondit, ille homo qui dicitur* IESVS, *lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad natatoriam Siloe, & laui. Et abij, & laui, & vidi.*

Οὐ μὴν Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ σωτὴρ ἀγνοεῖν ἔοικε φαίνεται. οὐ γὰρ ἂν οὕτω μικροπρεπῶς ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἔοικε δέ πως ὡς περί τινος τῶν ἁγίων ὃ ἐπ' αὐτῷ φθέγγεσθαι καὶ λαλεῖσθαι, ἐξ ἀμυδροτέρας ὡς εἰκὸς ἂν τῶν φήμης ἐλαττόνως περιφοιτώσης ἁπανταχοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ σπερμολογήσης τῆς ἐπ' αὐτῷ λαλιᾶς πεπλανημένης ἀλόγως. ἄλλως τε καὶ ἡ σοφὸς δεῖ σαφῶς ἐπιστάμενος ὁρᾶσθαι τοῖς ἂν ὃ σῶμα λελωβημένοις, καὶ ἀνεχομένοις μαχομένοις ἐνδείᾳ τοῦ περὶ γνῶσιν ἀγωνίας τῆς ἔνδον, διαπαντὸς ὥσπερ ὅλῳ αὐτῷ τῷ φρονήματι τοῦ πενίας ἀπλουστέραν τίνων καὶ ἀθέσπιν ἀποκαλῶ, καὶ τὸν τῆς ἰάσεως ὀξηγεῖται τρόπον. εἰδὼς μὲν γὰρ τῷ μεγέθει τοῦ θαύματος ἀναπεπεισμένον τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων φύσιν χορηγεῖσθαι δόξαν τοῦ περιφρονῆσαι, παρὰ μὲν δυνάμεως τοῖς ἁγίοις ὑπερ-

C Ignorare quidem adhuc videtur Seruatorem naturâ suâ esse Deum. neque enim tam exiliter & demissè deeo locutus esset, sed & de eo tanquam de aliquo sanctorum & sentire videtur & loqui, idque ex obscuriore vt par est fama & sermonibus de illo, cum alia passim loca, tum vrbem Ierusalem peruagatis colligens. alioqui non ita cordi esse videmus iis qui mutilato sunt corpore, conflictanturque egestate & inopia, vt circa cognitionem aliquorum occupentur, paupertate quæ fascinari omnino nescit omnem hanc curam absumente. Igitur simplicius vocat hominem, & suæ curationis modum narrat. Oportebat quippe miraculi magnitudine persuasum authori eius gloriam hominis natura maiorem tribuere, sed quod

in animum induxerit ſanctos poſſe miranda ope Dei perficere, eò trahitur vt vnum eſſe eorum illum exiſtimet.

γεῖν, ἀφ' Θεοῦ τὸ παράδοξα τῶν πίστιν βεβαιοῦσθαι, συναρπάζεταί πως πρὸς τὸ ὑπαρχὴν ἐκείνων ἕνα νομίζειν αὐτόν.

v. 12. *Et dixerunt ei, Vbi eſt ille? Ait, Neſcio.*

Καὶ εἶπον αὐτῷ, ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; λέγει, οὐκ οἶδα.

Non amore erga Deum neque beneuola mente IESVM quærunt, ſed neque vbi & apud quos diuerſetur ſcire ſtudent, vt adeuntes eum aliquid quod ad ſalutem conducat poſtulent, verùm excæcati mente multò deterius quàm ille quondam corpore, ira iniuſtiſſima accenduntur, & immanium ferarum more inuadunt, legale mandatum de Sabbato rati à Seruatore eſſe violatum, quod iubet ab omni prorſus opere in eo ceſſare ac feriari: atque in rabiem haud mediocrem aguntur quòd omnino lutum tangere auſus ſit, & terram digito terere, quodque homini vt ablueret ſe in Sabbato præceperit. Idcirco hoc ab ira & furore euomunt, impudenter dicere non veriti, Vbi eſt ille? Nec enim credibile eſt illos ei gloriam amplam tradituros qui eum eleuando conuitium faciebant, tametſi mirari oportebat, ſi boni eſſent, congruiſque laudibus Dei virtutem ornare ſcirent: ſed immani, vt reor, væcordia prætermittentes id quod ſentire æquum erat, ad intempeſtiuum zelum conuertuntur, & perperam exiſtimantes violatæ Legi ſuccurrendum, quærunt IESVM, vt qui operatus ſit in Sabbato, & qui tam venerandum Dei mandatum hominem curando violauerit. Enimuero credibile eſt eos putare Deum immitem quendam & immiſericordem eſſe in Sabbato, indignari verò vehementer, ſi videat ſeruari hominem qui ad eius imaginem & ſimilitudinem factus ſit, propter quem & Sabbatum eſt. *Dominus enim Sabbati eſt filius hominis*, iuxta Seruatoris vocem.

Οὐκ ἐκ φιλοθέου γνώμης ζητοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' οὐδὲ ὅποι καὶ παρ' τίσιν ἐποιήτο τὰς ἀφετείας ἐπιζητοῦσι μαθεῖν, ἵνα τι τῶν σωτηλουμένων εἰς ὄψιν προσελθόντες αἰτήσωσιν, πεπηρωμένοι δὲ τὸν διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν, ἐκ πολὺ χεῖρον ἢ πρὸ ἐκείνου ποτὲ τὸ σώματος, πρὸς ἀδικωτάτην ὀργὴν αἰσχύνονται, καὶ θηρίων ἀπηνάστατα ἐμπηδῶσι δίκην, λελύσθαι νομίζοντες παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν νομικὴν ἐντολὴν τὴν ὅτι ὃ χρὴ μὲν ἐν σαββάτῳ ἐργάζεσθαι διηνεκῶς μένειν. λελυπήκασι δὲ ὑ μετρίως, ἐπεὶ πρὸ ὅλως πολὺ σπίλον ἀπεπάλμησι προσπέλασα δακτύλῳ τῷ γῆν, καὶ πρὸς ὅτι τοῦτο ἡ ἀπονίψασθαι δεῖν ἐν σαββάτῳ τὸ αὐθέφπον διετάξατο. ἀφ' ὅτι τοῦτο καὶ τὸ ὀξὺ ὀργῆς ἡ ἀπονοίας ἐρεύγονται λόγοι ὃ πολὺ ὄντι ἐκείνος αἰσχύντως ὑ παρανόμοι. ὃ γὰρ ἐν ἐικὸς ἡ πλουσίαν ὀφείλεσθαι δόξαν τῷ ἐκ μικροψυχίας λοιδορίαν προσάπτουσι· καίτοι θαυμάσαι δίκαιον εἶναι ἦσαν ἀγαθοὶ, καὶ τοῖς προσήκουσιν ἐπαίνοις τὸ τοῦ Θεοῦ δυνάμιν καθαρεύφνειδότες, ἀλλ' ὅταν ἐν οἴμαι δίκαιον αὐτοὺς φέρεσθαι τε καὶ ὁρᾶν ὀξὺ ἀμετρήτου κακοβυλίας πρωθούμενοι, εἰς ἄκαιρον παράπεσσαι ζῆλον, ἡ ὅτι προσῆκεν ἀδικουμένῳ ξύλον τινὰ σωθῆναι τῷ νόμῳ κακδήλως διενθυμούμενοι, ζητοῦσιν ὡς ἐργασάμενον τὸ σαββάτῳ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὸ ὕπως ἀξιάγασον ἐντολὴν ἀδικήσαντα δίκῃ τῷ θεραπεῦσαι τὸν αὐθέφπον. εἰκὸς γὰρ δή που νομίζειν αὐτοὺς, ἀπορῆ τινα καὶ φιλοικτίρμονα τὸν Θεὸν ὑπαρχὴν τὸ σαββάτῳ, ἀγανακτεῖν ἢ σφόδρα κἂν βλέπειν σωζόμενον τὸν κατ' εἰκόνα, καὶ ὁμοίωσιν τῶν αὐτὸν γενόντα, δι' ὃν ἡ ὁ σάββατον. κύριος γάρ ὅτι τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ αὐθέφπου καὶ τὸν τοῦ σωτῆρος φωνῶν.

v. 13. &c. *Adducunt eum ad Phariſaos qui cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum quando lutum fecit* IESVS, *& aperuit oculos eius.*

Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὸν ποτε τυφλόν. ἦν δὲ σάββατον τὸ ἡ ἡμέραν τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνῴξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς.

Adducunt hominem ad magiſtratus, quibus non id propoſitum eſt vt ſuper eo certiores facti rem admirentur: nec enim credibile erat eos vlla tali re obleo-

Ἀποκομίζουσι τοῖς ἡγουμένοις τὸν αὐθέφπον, οὐχ ἵνα τὰ ἐπ' αὐτῷ μαθόντες θαυμάσωσιν· ὑ γὰρ ἐικὸς ὅτι ἀνὴρ τῶν τοιούτων ἠθῶν ποτε τοὺς ἀσυλλήπτον ἀδίνοντας φθόνον καὶ τὸν σωτῆρος ἡμῶν Χει-

τοῦ, ἀλλ' ὡς ἐνδηλον καζασήσαντες, καθαπερ ὄφον- A
το, τὴν ἀδικίαν αὐτοῦ, ἣν καταγράφουσιν ὡς
ἠδικηκότα δῆθεν τὸ εἰργασμένον πλοῦν τὸ Σαββάτου. Τὸ
γὰρ ὅτι τοῦ θαύματος ἕνεκα ἔδοξεν ἁμαρτάνειν, ὡς
πλημμελείας τοῦ πράγματος ὑποφαίνοντας, ἐλε-
γχον ὡσπερ τῶν ἀδραμόντων ἀποδεικνύουσι τὸν
ἄνθρωπον, ἐφ' ᾧ πεπλημμέλητο τὸ δοκοῦν, ὁμοῦ
δέ τι καὶ παροινῶν οἴονται συντελεῖν αὐτοῖς εἰς δυ-
σεβείας ὑποψίαν, ὡς τὸ ἔθος τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ νο-
μικὸν ὑπόταγμα διεξάγειν εἰς πέρας ἐπείγονται. B
τὸ μὲν γὰρ τοῦ Δευτερονομίου Θεὸς ὁ φύσει καὶ
ἀληθινὸς ὁ μηδὲν ἑτέρως ἀποφέρειν τοῦ τὴν
φιλοθέων τῶν νοῦν ἐκδιδάσκων, μήτε μιᾷ πρὸς
αὐτονοΐαν ἴσης τιμῆς θεοὺς, προσορᾶν ἢ μόνῳ
τῷ κατ' ἀλήθειαν ὑπάρχοντι, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐκπι-
κραίνειν καὶ τὸ ἑτέρων τι ἀποδέχεσθαι συμ-
βουλεύοντας, ἅτοπα φασίν. ἐὰν δὲ ἀπατήσῃ σε καλέσῃ σε ὁ ἀδελφὸς σου ἐκ πατρός σου, ἢ ἐκ μη-
τρός σου, ἢ ὁ υἱός σου, ἢ ἡ θυγάτηρ σου, ἢ ἡ γυνὴ σου
ἢ ὁ τοῦ κόλπου σου, ἢ ὁ φίλος ὁ ἴσος τῇ ψυχῇ σου λά- C
θρα λέγων, πορευθῶμεν, καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς
ἑτέροις, ἃ σὺ οὐκ οἶσθα αὐτά, καὶ ἐκ τῶν περικύκλῳ
αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς γῆς ἕως τοῦ ἄκρου αὐτῆς, μὴ
συνθέλῃς αὐτῷ, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ
αὐτοῦ, οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός σου ἐπ' αὐτῷ, καὶ
οὐκ ὑποπεσῇ αὐτῷ, οὐδὲ μὴ σκεπάσῃς αὐτόν.
αἱμάτων αἵματος ψυχῆς τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἰουδαῖοί τε πά-
λιν πρὸς μόνα βλέποντες τὰ ἑτέρου παραπτώματα,
καὶ ὃ καθ' ἑνὸς ὁρισθὲν πρόσταγμα τοῦ πάντας
ἀσυνέτους ἐκδέξασθαι, τοῖς ἀλόγοις ὅτι πρὸ
τοῖς ἔξω νόμου πρᾶξαι ὅτι τοῖς ἄρχουσιν, ἡμᾶν
οἰόμενοι καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νομοθέτην. Διὸ καὶ τοῦτον D
οὖμαι τὴν αἰτίαν, τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐζητοῦν λέγον-
τες, ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος, ἀθυμῆσαι γὰρ ἀδαμάντην ἰσχύ-
σαντες, ἄγνοιαν ὡς τὸ δευτέρᾳ πάξει τοῦ ἐφ' ᾧ τὸ
θαῦμα τετέλεσο, δι' οἰκείας ὥσπερ ὑποσφραγιοῦ-
σθαι φωνῆς τὸ λελυσθαι τοῦ νόμου τὸ τοῖς κατ' αὐτὸν
ἀπὸ τῆς θεραπεύσεως τὸ Σαββάτου. ὅτι δὲ οὐ
μετρίως ἀχθέσθησαν διὰ τὸ γεγενῆσθαι πλοῦν τὸ
Σαββάτου ἔφης ἡμῖν καθηρὰς ὁ μακάριος εὐαγ-
γελιστὴς, ὑπερδεινῶς ὑπισημήνεσθαι τὴν τοῦ πρά- E
γματος γελοιότητα, προσθείς, ἦν δὲ σάββατον, ὅτε
τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς.

ctatum iri, qui singulari in Seruatorem odio flagrabant, sed vt manifestum reumque faciant violatæ Legis Dominum, qui lutum in Sabbato fecisset. Nullam enim rationem habentes stupendi miraculi, factum pro crimine arripiunt, ad cuius euictionem producunt hominem, in quo miraculum facere ausus est, simulque facere se quiddam existimant quod ad pietatis opinionem aucupandam conducat, idque Iudaico more, & Legale mandatum conantur ad exitum perducere. In Deuteromio quippe Deus ille naturalis ac verus docens piorum mentem aliò non abducendam, nec alios à se Deos habendos, sed vni vero tantùm adhærere præcipiens, immo verò excandescere in eos oportere qui contrarium persuadere auderent, sic infit: *Si autem hortatus te fuerit frater tuus aut ex patre tuo, ex matre tua, vel filius tuus, vel filia, vel vxor tua, quæ in sinu tuo, vel amicus æqualis animæ tuæ, clanculum dicens, Eamus, & seruiamus diis aliis, non consenties ei, neque exaudies eum: neque parcet oculus tuus super eum, non desiderabis super eum, neque teges eum. Annuncians annunciabis de eo.* Iudæi verò ad aliorum duntaxat peccata respicientes, & quod de vna re constitutum erat de omni & in vniuersum stultè accipientes, adducebant ad magistratus eos qui deprehensi essent facere aliquid extra Legem, hoc modo se suum Legislatorem colere rati. Propter hanc opinor causam IESVM quærebant dicentes, *Vbi est ille?* quem cum inuenire non potuissent, adducunt secundo loco & vt succedaneum eum in quo miraculum peractum fuerat, propria voce velut obsignaturum violatam esse circa se Legem ab eo qui se curauerit in Sabbato. Quòd autem non parum indignentur ex eo quod factum est lutum die Sabbati, beatus Euangelista nobis ostendens, ridiculam rem esse aptè significat cum addit, *Erat autem Sabbatum quando lutum fecit* IESVS.

Deut. 13. 6

Πάλιν οὖν πρώτων αὐτὸν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν.

v. 15. *Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset.*

Περιεργάζονται τῆς θεραπείας τὸν τρόπον, θερμότε-
ρον ὡσπερ ἐν ἑαυτοῖς ὂν ἐκ τῆς βασκανίας ἀνα-
κάοντες πῦρ, φιλοπόνως δὲ λίαν, οὐκ ἀγνοοῦν-
τες δὲ ὡς καί μοι φαίνεται τὸ ἀποδόξον. πῶς γὰρ

Curationis modum curiosè denuò scisciantur, vehementiorem in seipsis quodammodo inuidiæ flammam accedentes, sciscitantur verò, cum miraculum

meo

meo iudicio non ignorarent. Nunquid absurdum est plane vt qui ad eos olim venerant cæcum adducentes causam non rogentur cur eum adduxerint, sed quasi non satis sint illi ad Christum accusandum, ipsum etiam ore suo fateri factum adigunt, grauiorem hinc calumniæ vim fore credentes. Aduerte enim quemadmodum non interrogent simpliciter, si curatus sit tantum, sed potius audire velint quomodo aperuerit eius oculos, hoc autem erat auidè cupientium audire duntaxat istud, lutum fecit, & vnxit meos oculos: in hoc enim consistere omnem Legis transgressionem ineptè putabant, & superna decreta violata esse causantes, iure succensere se tandem, & à violatore pœnas exigendas esse existimabant.

A οὐκ οὖν δῆλος πανταχοῦ ἐστιν, ὅταν ἅπαντα ὡς αὐτοῖς ἀφιγμένοι ποτὲ τυφλὸν ἀποφέροντες μὴ ἁπλῶς εἰπεῖν τῆς ἀπαγωγῆς τὴν αἰτίαν, ὥσπερ ὑπ' οὐκ ἀρκούντων ἐκείνων εἰς τὸ κατηγορῆσαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν δι' οἰκείας φωνῆς ὁμολογῆσαι τὸ διαμαρτάνον ἀναγκάζουσι φωνῆς; ἐπεὶ τοῦτο προσδοκῶντες ὁρᾶν ἐσεσθαι τῆς συκοφαντίας τὸ δεινὸν ἀφ' ἑαυτοῦ παύσεσθαι· σαφῶς γὰρ ὅπως ἠνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἁπλῶς εἰ πεπονθὼς τυγχάνει μόνον, ζητοῦσι μᾶλλον πῶς ἀνέῳξεν, τοῦτο δὲ ἦν ἐπακοῦσαι λίαν ἐπιθυμούντων ὅτι πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς· ἐν τούτῳ γὰρ πᾶσαν κεῖσθαι τὴν νομοθετικὴν παράβασιν ἀσυστάτους ὑποτιθέμενοι, καὶ τοὺς μὲν ἄνωθεν διὰ εὐσεβείας δικαίους συνιστάμενοι ἅπαν ἀλλάξαι ἤδη δικαίως, καὶ χρῆναι δίκας ἀπαιτεῖν τὸν λυμηνάμενα διεσκέπτοντο.

B

Ille autem dixit eis, lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video.

C Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, πηλὸν ἐπέθηκέ μου ὅτι τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω.

Miraculi confessionem vltrò ceu odij fomitem quendam & furoris in eum materiam arripiunt. Simplicius quippe enarrat quod accidit breui velut confessione suum medicum celebrans, & quidem naturam rei obstupescit, illud, vt par est, apud animum reputans quòd luti insolentis videlicet pharmaci illitu, visum sibi mirabiliter restituerit. Verùm significanter admodum & acutè videtur dicere, *lutum fecit, & oculos meos inunxit.* perinde enim est ac si diceret, Scio me inuidorum auribus dicturum, nec tamen verum celabo: benemericum de me gratitudine animi remunerabor, intempestiuo silentio non vtar, honorabo medicum agnitione beneficij, qui non operosum mihi curationis modum adhibuit, cum ille nec ferro nec sectionibus malum mihi profligarit, nec pharmacorum mistionibus & condimentis remedium concinnarit, nec vsitata methodo processerit, sed noua potius ratione potenter in me vsus sit. Lutum fecit, & oculos meos inunxit, & laui, & video. Subit hominem mirari, nec immerito, qui cæteris verbis suis istud tanquam coronidem addiderit,

Δέχονται προθύμως ὥσπερ τινὰ φθόνου ἔκφυσιν τὴν ὁμολογίαν τοῦ θαύματος, καὶ ἀσμένως ἁρπάζουσι τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ἀφορμήν. ἁπλούστερον μὲν γὰρ ἐξηγεῖται τὸ συμβὰν ὁ ἰαθείς, [ἡ κακόηθος σοφόδρα φησὶν] ὡς τὸ σωτήριος ὁμολογίας αὐτομάτως ὥσπερ τὸν ἰατῆρα, καταπλήττεται δ' οὖν παρὰ τὴν τοῦ φαρμάκου φύσιν. σκαιὸν δὲ ὡς ἐοικὸς διενθυμούμενος ὅτι πολλῷ καταδεέστερα ἀσυνήθη φαρμακεῖα τὸ βλέπειν αὐτῷ παραδόξως ἐξεύρισκεν· σκαιότατα δέ μοι δοκεῖ, καὶ σὺ πικρὰν νομιζόντων εἶπεῖν, πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς· ὅμοιον γὰρ ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐπιπλάδιον λέγειν αὐτὸν, οἶδα μὲν αὐτὸς εἰς φθονερωτάτων ἐρεῖν ἀκοάς, βάλλεις δ' οὖν ὅμως οὐκ ἀποκρύψομαι. ἀμείψομαι ταῖς εὐεργεσίαις τὸν ἐμὸν εὐεργέτην, κρεῖττον ἔσομαι τῆς ἀχαρίστου σιγῆς· ἁμώσω ταῖς ὁμολογίαις τὸν ἰατῆρα· οὐ παρέσομαι τὸν τῆς ἰάσεως ὑποπτεύσοντα τρόπον, ὑ σιδήρῳ, καὶ ἀπαιμῇς τὸ πρᾶγμα κινήσαντα, οὐ φαρμάκων κατασκευαῖς τὸ ὠφελοῦν ἐξαρτύσαντα, οὐ μεθόδῳ χρησάμενον σύνηθεῖ, ξέναις δὲ μᾶλλον ἐπινοίαις ἰσχύσαντα. πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. ὅτι πως θαυμάσας καὶ δικαίως τὸν αὐθέκαστον τῆς τινὰ χρησίμως τὸ βλέπειν προσειληφότα,

D

E

μόνον γὰρ ἐχὶ καὶ τοῦτο, φησὶν, ἡ ματαίαν ἀπο- A tantum non hoc dicēs, Non irritam red-
φασιν τῶ θεραπεύσαντι δώσομεν, οὐκ ἀρνήσομαι τὴν χάριν. ἔχω γὰρ ὃ πάλαι ποθούμενον αὐτὸς ἐγώ, φησὶ, ὃς ἐν ὠδῖσιν ἦν τυφλὸς, ὁ ἐν ἐμβρύῳ, καὶ μήτρᾳ νοσῶν, πολλῷ καταχεχρισμένος τῷ πηλῷ μου, καὶ βλέπω, τοῦτ' ἔστιν, οὐχ ἁπλῶς διεφαίνομαι τὸ ὀφθαλμὸν, καλύπτων ἐν βαθεῖ τῷ σκότῳ, ἀλλ' ὅλως ὁρῶ. ἔχω λοιπὸν ἐν ὄψει τὰ ἐν ψιλαῖς ἤδη θεωρεῖν ἀκοαῖς, ἰδοὺ λαμπάδες ἡλίου περιαστράπτουσί μοι φάος· ἰδοὺ ξένων θεαμάτων τὸ ἐμὸν ὀφθαλμὸν πεπλήρωκε κάλλος. ὁρῶ δὲ μᾶλις ἔγωγε B τὸ Ἱερουσαλὴμ, καὶ βλέπω μὴν ἐν αὐτῇ θεῖον περιαστράπτοντα ναόν· ὁρῶ δ' ἐν μέσῳ βωμὸν θυσιαστήριον, κἂν ἐπέκεινα πύλας εὑρεῖν, ὅλην ἐν κύκλῳ περιαθρήσω τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τὴν νῦν ὄρθρου βαθέος, τὴν δ' ὄπισθεν ὑπειλήφομεν. μεθαμιλλωμένων δ' τῶν χειρουργούντων ἐπ' ἐμοὶ, οὐκ ἐπὶ τὸν ἐμὸν ὀφθαλμὸν ὅ τε νῦν θαυμάζεται κάλλος, οὐχ ὁ λαμφάνων τὴν ἀέρων χορὸς, ἀλλ' ὁ δὴ τὸ σιλωὰμ τὸ παλαι χρυσοῦν σέλας. καταπλαγήσομαι δὲ τοῦτο μὲν τὴν τεχνικὴν ὕλην τοῦ τέχνου ἀπὸ κάλλους κλίνας C ὑπειληφόμενος καὶ τὸν τῆς δημιουργοῦ. σύνοιδεν ὅσον ἦν εἰς πλάτος θεωρεῖν, ἐν τοῖς ἐν λόγοις κομψείαν, τοιαύτην τινὰ ὠδῖνα δώσειν ὃ εἰρημένον αὐτὸς τε τὸν βλέπω φημὶ, ἐν τοῖς πολὺν ἐποίησε, καὶ ἤγειρέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. ἃ γὰρ ἐξωθεῖται τὸ χαρίεν ἐν θεωρήμασιν, οὐδὲ ὡς κίβδηλον ἀποδοκιμάζει λόγος ὁ πρὸς ἡμῶν, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἐκκλησιαστικός. σύνοιδεν ἀσυκοφάντητον ἀληθῶς τὸ τῆς θεραπεύσαντος δώρημα, ὅσον ἐν αὐτῷ, ἀφαιρῶν τὰ ἰδιωτικὰ φησι, ὁ ἐπιστὰς ἐλεήμων τῷ Χριστοῦ, παρὰ τοῖς ἱερεῦσι κελεύσας. D

Ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινες, οὐκ ἔστιν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ.

v. 16. *Dicebant ergo ex Phariſais quidam, Non eſt hic homo à Deo, quia Sabbatum non cuſtodit.*

Οὐκ εἰς φαντασιοῦντες παρὰ Θεοῦ τὸ ποιεῖσθαι ἐναργῆ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, ἐν ἴσῳ δόξης μέτρῳ σεβασμίους βλέποντες τοῦ πάντα ἰσχύοντος πατρὸς τὸν υἱὸν, τὸ ἐπ' ἀσεβείᾳ μόνον ἐπιρρίπτουσιν οὐκ αἰσχύνονται τοῖς λόγοις αὐτὸν, πρόσωπον E δὴ τὸ ἐκ τῆς παραδόξου βολῆς, τὸ οἰκεῖον αἰτιασάμενοι φθόνον τοῦ θαυματουργοῦ, καὶ κατηγορήσαντες ἀφυλάκτως ὡς πλημμελήσαντος τῷ μὴ ἐθέλειν ἁμαρτάνειν. ὅλον δὲ παραλύσαι τὸν νόμον ἀδυνάτους πιστεύοντες δι' ἑνὸς δακτύλου κίνησιν ἐν Σαββάτῳ πεπλημμελῆσθαι, κρίνοντες τῆς φάτνης τὸν βοῦν αἴροντες ἀνδρὶ, καὶ ἐφ'

dā eius qui curauit vi tutem, non negabo gratiam, Ego quod iampridem deſideraui habeo, ego ipſe, inquit, ab ipſo ortu cæcus, in vtero & vulua ſic affectus, inunctus demum luto curatus ſum, & video, hoc eſt, non duntaxat oculum patefacio imo tenebris offuſo, ſed omnino cerno. In oculis mihi eſt quod in nudis antea auribus. Ecce clara mihi lux Solis affulget. Ecce mirabilium ſpectaculorum decus meis oculis ſe offert. Agnoſco demum Ieruſalem, & in ea diuinum templum circumquaque refulgens video, cerno in medio ſanctum altare, & ſi vltra portam conſiſtam, totam vndique circumſpiciam Iudæam, & ibi quidem montem, illic plantam agnoſcam. Vbi verò noctis tempus ſubierit, non iam tamen cæleſtium miraculorum pulcritudo meum fugiet oculum, non ſplendidus aſtrorum chorus, nec aureum Lunæ iubar. Mirabor inde artem opificis, à pulcritudine creaturarum Creatorem agnoſcam. Quapropter ſi contemplationum vaſtitas & verborum elegantia ſpectetur, iſtiuſmodi vim & ſignificationem quandam in ſe continet vox illa nimirum, *video*, & *lutum fecit*, &, *vnxit meos oculos*. nec enim à contemplationibus abeſt elegantia, aut eam velut adulterinam reiicit ſermo noſter, id eſt Eccleſiaſticus. Talia ergo loquitur vindicans à calumnia quantum in ipſo ſitum eſt medici ſui vim & poteſtatem, is qui quoniam à Chriſto miſericordiam conſecutus fuerat, coram Sacerdotibus erat poſtulatus. Ro. 1.19.

Aiunt delirantes ex Deo non eſſe qui quæ Dei ſunt præſtare poſſit, cumque æquali gloria præditum videant cum Patre omnipotente Filium, non tamen erubeſcunt impietatis crimen ei affingere, & miraculi laude detracta eius authori ſuam inuidiam obiiciunt, ac temerè velut peccati reum faciunt qui omnino peccatum neſciat. Scilicet totam Legem violatam credunt propter vnius digiti motum in Sabbato, cum interim ipſi quoque bouem à præ-

sepi soluerent & aquatum ducerent, & pecudem, si in foueam incidisset, sicut scriptum est, magno conatu retraherent. Illud ergo facere imprimis solent qui culicem excolant, iuxta Seruatoris vocem. Sed stultè admodum ac desperatè miraculum Christo non tribuentes, nec ex præclaro illo facto ad eius agnitionem venire sustinentes, cum eleuant propter Sabbatum, & quasi cessando ac feriando die Sabbati omnis virtus peragatur, à familiaritate cum Deo prorsus alienum pronunciant, dicentes non esse ipsum à Deo, cum præstaret censere iam adesse Legum suarum ipsius dominum, & Deo gratum esse existimare etiam in Sabbato benefacere, & qui misericordia indiget spe sua non frustrari. Quis enim bonorum operum cultorem non laudauerit, aut quod tempus virtuti præualebit? Hi verò licet antiquum illum IESVM admirationi habeant qui vrbem Iericho in Sabbato ceperit, & patribus eorum facere quæ victores solent iusserit, cessaréque prorsus in Sabbato neglexerit, Christum tamen inuadunt, & quantum in eorum malitia situm est, non solùm festinant exturbare Christum gloria Deo digna, sed etiam honore sanctis debito spoliant. Ceterum sola sua malignitate ducti impietatis accusant eum qui mundum iustificat, & illius ergò ad nos à Patre missus est.

Mat. 12. 11.

Mat. 23. 24

Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.

Nimis humiliter etiamnũ ipsi sentiunt, tanquam de simplici homine ista dicentes atque coniectantes, in eo tamen æqui iudices apparent, quòd hæc diuinorum signorum documenta cessationi Sabbati anteponerẽt. quippe insontem facere, & extra noxam eum ponere qui in Sabbato aliquod operæpretium facere non dubitarit, quomodo non Legi de Sabbato latæ vehementer aduersatur? Ratione verò omnino necessaria & alto admodum sensu prædita ad illud sentiendum adducti hæc loquuntur. Inter omnes enim conuenire oportet, diuinam Legem violantibus nunquam Deum concessurum esse vt aliquid præclarum & admiratione dignum efficiant.

A ὕδωρ ἀποκομίζοντες, ἀλλὰ καὶ εἰ προβατον εἰς βόθρον ἐμπέσοι, καὶ ὁ κεκμηκὼς, καὶ τοῦτο σπουδῇ πολλῇ διαιρεῖν πειρώμενοι. Οὕτω διϋλίζουσι τὸν κώνωπα καὶ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνὴν, τοῦτο ἐν αὐτοῖς ἐστὶ πολλῷ ἀφρόνως δὲ σφόδρα, καὶ λίαν ἀπεγνωσμένως οὐκ ἀποτίνωντες τὸ θαῦμα Χριστῷ, οὐδὲ ἐκ τοῦ κατορθώματος, τὸν ἀπ' εἰλικρινῶς ἐπιγινώσκειν αὐτὸν ἀνεχόμενοι, μικρολογοῦσι περὶ τὸ σάββατον, καθάπερ ἀπάσης κατορθουμένης αὐτοῖς ἀρετῆς διὰ μόνου τοῦ ἀργεῖν τὸ

B σαββάτῳ, τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ὁλοκλήρως ἐκπέμπειν, ὡς εἰ λέγοντες αὐτὸν παρὰ Θεοῦ, καὶ πολλῷ ἐλάττω τῶν ἰδίων κατεξουσιάζοντα νόμων ἤδη παρόντα νοεῖν, καὶ ὅτι φίλον μὲν καὶ αἱρετὸν τῷ Θεῷ τὸ ἐν σαββάτῳ ἀγαθουργεῖν, καὶ τὸν ἐλέου δεόμενον, τῆς ἐλπίδος οὐκ ἀφεῖναι κενόν. πότερον γὰρ οὐκ ἂν ἐπαινέσαι τὸν τοῦ ἀγαθῶν ὀργάτην, ἢ ποῖος τῆς ἀρετῆς καταπαυστικὸς καιρός; οἱ δὲ καὶτοι τὸν ἀρχαῖον οὐδὲν θαυμάζοντες Ἰησοῦν ἑλόντα μὲν ἐν Σαββάτῳ τὴν Ἰεριχὼ, δρᾶν

C δὲ τοῖς νικῶσι συνήθη τοῖς παρ' αὐτῶν δέγματα πάντα, καὶ πρὸ ἑνὸς ὅλως τοῦ ἀργεῖν ἐν Σαββάτῳ χρεῶν ποικιλόμυθον, ὑπεύθυνον τῷ Χριστῷ, ἔστιν εἰς ἰδίαν κακόνοιαν, οὐκ ἐξωθεῖν ἐπείγονται μόνον τῆς θεοπρεπεῖς δόξης αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις πρεπούσης ἀποστερεῖσθαι τιμῆς. εἰκαιομυθεῖν δὲ σφόδρα διὰ μήνης τῆς σφῶν βασκανίας διαπεπλεγμένοι τῷ ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγέλοιον ψῆφον τοῦ δικαιοῦντος τὸν κόσμον, ἢ διὰ τοῦτο παῦσαι ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένου.

D Ἄλλοι δ' ἔλεγον, πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς.

Σμικρὰ μὲν ἔτι καὶ ὕποπτα φρονοῦσιν ὡς ἐπ' ἀνθρώπῳ ψιλῷ λαλοῦντες καὶ λογιζόμενοι, πλὴν . . . . . τὴν ἀπὸ τῆς θείας θεοσημείας ὑπόδειξιν τῆς καὶ ὁ σάββατον ἄγειν ἤδη λύοντες ἐν ἀμείνοσιν ὀρθοὶ φαίνονται δικασταί. Ὃ γὰρ ὅλως ἐν πλημμελείᾳ τὸ ἐξάγειν, καὶ ἁμαρτίας ἔξω ποιεῖν τὸ ὅτι προσήκει καὶ ἐν σαββάτῳ τι δρᾶν ὁ πανσόφιμον, πῶς ἂν σφόδρα τοῖς ὅτι τῷ σαββάτῳ διωρισμένοις αὐθαπλίζε; οἱ δ' ὡς εἰκὸς λογισμῷ διαλογίᾳ, καὶ πολλῷ ἐν ἑαυτῷ τὸ συνιέναι ἔχοντι προὸς ὃ ὅτω δίκαια βαδίζοντες τὰ τοιαῦτα φασί. προδήλως μὲν γὰρ καὶ ἀναμφιλόγως ὁμολογοῦμεν, ὅτι τοῖς τὰ θεῖον παβαλλέπουσι νόμοις, καὶ πρὸ ἐνδεῖ τιμημένοις τὰ δίκαια τὰ ἀνωθεν ψήφῳ διωρισμένα, οὐκ ἂν ὑπεδύη Θεὸς ὁ δικαιοκρίτης τὶ ποτε τῶν ἀξιαγάστων ὑποτελῆν. ἀλλ' ὡς Ἰουδαῖοι νομίζουσι

δέδωκε τοῦτο Χριστῷ, κἂν μὴ ὅτι τῷ Σαββάτῳ A verùm hoc dedit Christo, vt Iudæi putant, licet Sabbati Legem soluenti. Non ergo aliquid facere in Sabbato, facit vt peccemus : sed neque cessationem in Sabbato bonarum rerum operatione præstantiorem quis censuerit. Nam vt ipse alicubi Seruator ait, sacra facere Leuitis in Sabbato præceptum est, & culpa vacat ea operari, immo verò ab iis abstinere periculo non vacat. Nemo enim eos reprehenderit quòd boues immolent in Sabbato, aut aliis sacrificiorum generibus vtantur ; immo verò iure quis arguerit nisi quæ par est faciant, & quæ cultus legibus præscripta sunt. Cum ergo pro nonnullorum salute sacras oblationes ad diuinum altare etiam in Sabbato adduci nefas non sit, quomodo non magis consentaneum est gratiam erga hominem peragi, propter quem etiam in Sabbato miraculum probatur ? Conuenienti itaque ratione ad rectè iudicandum aliqui Iudæorum adducti, & gentilis ignorantiæ depulsa caligine, Seruatoris gloriam suspiciunt, tametsi non satis effusè neque pro eius dignitate loquantur, sed dissentiunt ab iis qui condemnant illum. Et alij quidem plus impio liuori quàm rectæ rationi tribuentes traducunt & calumniantur vt legi contrarium quod omnino nullam reprehensionem meretur. alij verò ad naturam rei attendentes meritò damnant illorum insaniam. Porrò credibile est eos aliud quiddam moliri dum aiunt, *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* Omnem quippe, vt verbo dicam, sanctorum turbam defendere nituntur. Nam si fatebimur, inquiunt, licere quoque peccatoribus clarere miraculis, cáque edere, quid prohibebit demum quo minus cauillatores prophetarum turbam incusent, aut in beatum ipsum Mosen insurgant, ac tantæ venerationis virum nihili faciant, licet tot rebus præclarè gestis probatus sit atque conspicuus? Quocirca patrum quoque gloriam propter Christum defendunt, prætextum veluti quendam erga illos amoris capientes quæ de ipso dicebantur.

κρατοῦντι τοῦ Σαββάτου νόμον λύσαντι. οὐκ ἄρα ὃ ἐν τῷ Σαββάτῳ τι δρᾶν κρατικὸν τοῦ ἁμαρτάνειν, ἀλλ' οὐδὲ ἀργίαν τις ἂν αὐτῷ πολὺ διαλέγοι κρείττονα τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς ἐργασίας. Ἐγὼ γοῦν ὡς αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ σωτὴρ, ἱερεῦσι τοῖς λευίταις ἐφῆται καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ, καὶ ἀζήμιον ἔχοιτι τὸ μὴ τούτῳ καταδικάζειν, μᾶλλον δὲ τὴν ἀργίαν οὐκ ἀζήμιον. αἰτιάσαιτο γὰρ πού τις αὐτοὺς βοῶν τινῶν ἐλευθίους καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ, ἢ ἐν τοῖς τῶν ἄλλων θυσιῶν ἐπιτηδείοις ζῴοις· εἰ γὰρ καλέσαι μοὶ πάλιν μᾶλλον εἰκότως εἰ μὴ δρᾷεν ἃ χρεών, καὶ τοῖς τῆς λατρείας νόμοις ὠφείλετο. ὅτε τοίνυν πὰρ' ἔνιων εὐτυχείας καὶ νόμον καθοσιώσθαι ἀμφικαλύπτου ἐν τῷ Σαββάτῳ τοῦ θείου αἰσθητὸν θυσιαστήριον, πῶς οὐκ αὖ μᾶλλον ὅπη τελοῖτο πρέπον δίκαιον ἂν εἰς ἀνθρωπον χάριν, δι' ὃν καὶ θαῦμα καὶ ἐν Σαββάτῳ δεικτόν; τοιγάρτοι λογισμῷ τῷ πρέποντι τοῦ κρίνειν ἀειστὰ κακῶς φρονοῦσι τῶν Ἰουδαίων τινὲς, καὶ μόλις τὴν πᾶν ἔθνος πρεπούσης ἀμαθίας τὸ ἀχλὺν τῶν τῆς ἀφροσύνης ὀμμῶν ἀποπεμψάμενοι τὸ τοῦ σωτῆρος θαυμάζουσι δόξαν. εἰ καὶ ὅπως σφόδρα καλῶς, ἐλάττονα γὰρ ἂν ἐχρῶν λαλοῦσι περὶ αὐτοῦ, ἀποδοκίζονται δὲ τῶν ἐπιόντως καθικνουμένων αὐτοῦ. οἱ μὲν γὰρ φθόνῳ δικαίῳ τὸ νικᾶν ἢ λογισμῷ διδόντες τοῦ πρέποντι καὶ ὃ μηδαμόθεν ἐγκαλεῖσθαι πεφυκὸς εἰς παρανομίας δίκαι ταῦτα διώκειν. οἱ δὲ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἐποπτεύοντες ὀρθῶς, τὰ ἐκείνων μωρίας καταδικάζουσιν. εἰκὸς δὲ πού τι καὶ ἕτερον καταρρωσθὲν ἐλεεῖσθαι εἰπεῖν ὃ πῶς διώκαται αὐθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιῶν; ὅλῳ γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, συναθλεῖν ἐπίζηται τοῦ τῶν ἁγίων ἐσμοῦ. εἰ γὰρ ὅλως ἔξεστι, φασὶν, ὅπῃ τρέφομαι, καὶ τοῖς εἰωθόσι πλημμελεῖν τοῖς κατὰ λόγον ἐπισημαίνεσθαι, καὶ θαυμᾷ ὁρᾶσθαι αὐτοῖς δημιουργοῖς, τί ὃ κωλύον ἔπι φθάνειν τοὺς φιλεγκλήμονας τῆς τῶν φημῶν πληθύος καταπαῦσαι, ἢ καὶ αὐτοῦ λοιπὸν ὑπεκφυγεῖν τοῦ μακαρίου Μωσῆ, καὶ οὐ μηδενὶ πεισθῆναι λόγῳ τὸν ὕπατον σεβασθόν, εἰ δὲ ὅτι τοῖς ἀπρήκτων ἀρίστοις μαρτυρεῖτο κατορθώμασιν; οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ συναγωνιοῦσι τῇ τῶν πατέρων δόξῃ δηλονότι Χριστὸν, περὶ ὧν φασιν ὡς ἄρα ἦνα τῆς εἰς ἐκείνους ἀγάπης καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ δεδεγμένοι.

Mat. 12.5

B

C

D

E

Λέγουσιν οὖν πάλιν τῷ τυφλῷ, τί σὺ λέγεις περὶ σαυτοῦ, ὅτι ἠνέῳξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς;

v. 17. *Dicunt ergo cæco iterum, Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?*

Παραπαίειν νομίζουσι τοὺς τὰ δίκαια κρίνειν περιμεμυθολογημένους· ὅπη λέληθέ μοι δοκοῦσι πάντε-

Desipere putant eos quibus studium est iustè iudicare, sed obliti mihi viden-

tur prorsus Dei dicentis, *Iustum iudicium iudicate*, adeóque liuoris veluti constricti vinculis omnino vocem Christum laudantem audire non sustinent, sed tanquam hostem infensissimum auersantes eum qui miraculum vnà confitetur, parumque sibi consulentes orationem superbè conuertunt ad hominem qui curatus fuerat, & quod sæpe audierant denuò rogant, improbum insuper eum & peccatorem vocitantes qui in Sabbato operatus sit, rati se habituros adstipulatorem cæcum ipsum, qui præ metu suppressa gratiarum actione facile criminaturus esset eum tanquam Legis violatorem propter Sabbatum. Malum ergo Pharisæorum consilium, & insulsum esse dubitandum non est. Ecquid enim potuisset conuellere potestatem & vim stupendi signi vnius ingrati vox? aut quomodo non diuina Christi gloria eluxisset, si forte cæcus metù victus, & periculi timore ingratus esset erga bene de se meritum? Sed inuidia suos authores ad quiduis audendum præcipites facit quamuis oppidò ridiculum: verùm hisce liber animus stulta consilia transilit, purumque & illibatum decus perpetuò retinens rectà fertur, & à veritatis finibus non recedit. Miseri ergo & insolentes Pharisæi, desipere qui putant eos qui rectè sentiunt ac loquuntur, dum interim hominem gratum quidem ac memorem accepti beneficij, sed per miraculum claram iam propemodum authoris cognitionem nactum, de eo à quo præter spem in ea quæ spem omnem superant vocatus erat, etiam, quæ dictu nefas proferre adigunt.

A λαὸς τῷ λέγοντος, κρίμα δίκαιον κρίνατε, πεφυσιωμένοι δὲ ὥσπερ ὑπὸ φθόνου δεσμοῖς, φωνῆς ὅλως ἐπαίνου πρὸς Χριστὸν οὐκ ἀνέχονται, ἀλλ' ὥσπερ αὐτῷ ζῆλος πρὸς αὐτὸν πολεμιώτατον ὃ παράδοξον συμπεσεῖν ἠλόητε παράπτου μενοι, καὶ μικρὰ τὰ ἑαυτῶν φρονήσαντες κεφαλῆς πράγματα ποιοῦσιν ἀλαζόνως τοὺς ἀνθρώπους ὅτι τὸν πάλαι τυφλὸν, ὃς ἐκ γενετῆς ἦν, καὶ ὃ πολλάκις ἀκουσθὲν ἐρωτῶσιν εἰσαῦθις προσκεκληκότες μὴ

B ἥδη φαῦλόν τε καὶ ἁμαρτωλὸν τὸν ἐνεργήσαντα τὸ σάββατον οἰόμενοι ἢ ἀφ' τούτου καταδικάζειν αὐτὸν σὺν αὐτοῖς τὸν τυφλὸν, καὶ πῶς πρὸς αὐτὸν ἀκολουθήσαν φωνῆς; ὡς μὴν ὅτι τὴν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν χαρίσασθαι οὐχὶ ἐπέλαττε, δεδίδακε γὰρ καὶ τὴν πρὸς ἐκείνων ὀργὴν καταφεύγοντα, κατεγνώσθη δικαίως ὡς παρανομήσαντος τὸν νόμον ἀφ' τοῦ σάββατον. πότερος μὴν οὖν τῶν Φαρισαίων ὁ λογισμὸς, οὐκ ἀμφίβολον. ἢ γὰρ οὐ δίκαιος τοῦ παραδόξου τὴν δύναμιν

C ἑνὸς ἀχαρίστου φωνὴ; ἢ πῶς οὐκ ἂν δόξῃ θεοφορεῖσθαι Χριστὸς εἶναι ἐκπλαγὲν τὸν φόβῳ ὃ τυχὸν ὁ τυφλὸς, καὶ ὑποπτεύσας μὴ τὴν εἰωθότων λυπεῖν παράπτωμος τὸ χαίρειν ἠρνήσατο; ἀλλὰ δῆτος εἰς ὃ πείθειν ὁ φθόνος τοὺς ὠδίνοντας αὐτὸν πρὸς ὃ δρᾶν ἐπείγεσθαι ἢ ὁρμῶς; καὶ ἔχει πολὺ τὸ γλαῦκας δίκαιος ἀπολλαγμένος δὲ τῶν τοιούτων ὁ νοῦς, λογισμοὺς μὲν ἀσυνέτους ἀφαπτᾷ, ἀθόλωτον ἢ τὸ οἰκεῖον αἰεὶ ἀφαυσίζων κάλλος, φέρεται κατ' εὐθὺ τῶν πρέποντος, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας

D ὁρῶν οὐκ ἀποφοιτᾷ. δείλαιοι τοιγαροῦν, καὶ ἀλαζόνες οἱ Φαρισαῖοι, τοὺς μὲν ὀρθὰ καὶ φρονοῦντας ἐλεμένους καὶ λέγειν, παράπτωμα ἡγούμενοι ἀπομαγκάζοντες δὲ, καὶ ἃ μὴ θέμις εἰπεῖν σφᾶς τῷ παραδόξῳ εἰς τὰ πρὸ ἐλπίδα καλέσαντος τὸ ἕτοιμον μὲν εἰς θεραπείας, ἐγγὺς δὲ ἦν λαμπρᾶς ἐπιγνώσεως ἀφ' τοῦ παραδόξου γεγηνμένον.

Ille autem dixit, Quia Propheta est.

Ο δὲ εἶπεν ὅτι προφήτης ἐστίν.

Telum acutum corde suscipiunt qui rectam quidem & iustam doctrinam non admittunt, sed quod inuidiæ tantum libuerit venari student. Sedenim dolosus non assequetur prædam, vt scriptum est. Aliter enim eis cecidit quàm putabant, & spe sua multum frustrati sunt præter expectationem audientes, Prophetam esse IESVM. Rectè quippe aliis cæcus adstipulatur. Illi enim rei naturam non indoctè considerantes, hominem peccatorem talia patrare posse negant:

E Οξὺ κατὰ καρδίας δέχονται βέλος οἱ τὸ ὀρθὸν μὲν καὶ δίκαιον ἀποδέχεσθαι λόγον, μόνῳ δὲ τῷ φθόνῳ δοκοῦν θηρᾶν σπουδάζοντες. οὐ γὰρ ἐπιτεύξεται δόλιος θήρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον. παραπέπτωκε γὰρ αὐτοῖς εἰς τὸ παρὰ γνώμην τὸ σπούδασμα, καὶ πολὺ τὰ ἐλπίδος ἐσφάλησθαι ἀδοκήτως ἀκούσαντες ὅτι προφήτης ἐστί. συμφορὰ γὰρ τοῖς ἄλλοις ἀρίσαι γε ποιῶν ὁ τυφλὸς μοῦ. οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν οὐκ ἀσυνέτως διεσκεμμένοι, ἀνθρωπον ἁμαρτωλὸν μηδὲν τῶν τοιούτων δυ-

ναλῶς δρᾶν ἀποφαίνονται· ὁ γὰρ ἐφ' ᾧ τὸ θαῦμα τε- A
τέλεσται, μηδενὸς πω τὸν ἀκριβῶς ἰσχυ-
λατῶν, προφήτην εἶναι φησὶν, ὅπου μὴ ἀκριβὴς
τὴς ὄντι καὶ ἀληθῶς ἐπιμελείᾳ, πεπεισμένος δὲ
παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀκολουθήσας σχήματι. ὡς
γὰρ αὐτοῖς ἐν ἔθει προφήτας ἀποκαλεῖν τοὺς τερα-
τουργοὺς, ὡς μάρτυρας ὄντας ἐξ αὐτοῦ θεοῦ,
ὅτι ἀγαθοί εἰσιν. ὅτῳ δὴ οὖν ἔξεστιν ἐκείνοις ποιοῦντες
ὀρθῶς οὐκ αἰδεῖ τῇ τοῦ σαββάτου τῆς θεοσε-
μείας ἀτιμάζουσι μέγεθος, ἔξεστι τοῦτο καὶ ἀμάρ- B
τημα αὐτεπαίτιον πάντελῶς εἶναι φασὶ τὸ ἐνεργήσαν-
τα, τὸν αὐτὸν οἶμαι καὶ τοῦτο ἔχοντα τὸ ὅτι τοῦ Σα-
βάτου σμικρολογίαν παρωσάμενος, τὸ ὅτι τοῖς ἀ-
μείνοσιν ἀπονέμει δόξαν τοῦ τὸ βλέπειν διαπεσα-
μένῳ, ὃν δὲ ἐν τῇ τῶν ἀγίων ζωῇ ὑλῆς, προφή-
την ἀποκαλεῖ. δοκεῖ δέ μοι λοιπὸν ὁ σφόδρα τῶν
νομικῶν μεγαποιᾶς διαφανῆς. ὁ γὰρ δὴ ἐθαύ-
μασε τοσοῦτον αὐτὸν, ὡς οὐ προφήτου ἔξεστι
προδέξασθαι τὰ ἰατρεῖα, κἂν τοῦ δοκεῖν τὸν ὅτι τῷ
σαββάτῳ δρῶντα θεσμόν. ὠφελημένῳ οὖν ἀρα C
τοῦ θαύματι, ἢ τοῦς ἔξιν ἐδὴ τῆς Ἰουδαίων τὸ
κρεῖττονα διαβεβηκώς, τοῦ θαυματουργῷ τὸ χρῆ-
ναι νικᾶν ἀπονέμει νομικῶ ὀπωτύρησιν αὐτεπαί-
τιον πάντελῶς τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς ποιουμένῳ τοῦ σά-
βασιν.

Οὐκ ὀπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ ὅτι τυ-
φλὸς ἦν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν
τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος· ἢ ἠρώτη-
σαν αὐτοὺς λέγοντες, οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν D
ὑμεῖς ἐλέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν
βλέπει ἄρτι;

Οὐκ ἐᾷ πιστεύειν τὸ πᾶσιν ὁμολογούμενον ἀρι-
μὴς ὢν ἐν αὐτοῖς ὁ κατὰ τοῦ σώματος φθόνος,
ἢ τοῦ μανίας οἴστρῳ τυφομένους μικρὰ πάν-
κομιδῆ τῆς ἀληθείας φροντίζοισι, ψευδηγορῆσαι κατὰ
Χριστοῦ, ἢ αὐτὸν πάν ἐν προφήτου ἀξιοῦσθαι τοῦ
τυφλὸν, ὄντ' ἦν ἦν τοῦτον τυφλὸς ἢ τοῖς γεννήσασιν αὐτὸν, εἰ E
καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ματαιοπονοῦντες πρὸς πᾶν ἐναν-
τίον ἐκβεβηκότος τοῦ πράγματος. ὥστε ποτὲ
μὲν ὁ σφόδρα τοῦ πάσιν προσαγορεύοντος τοῖς γε-
γεννηκόσι τοῦ δῦναι τέκνον, καὶ μοι δοκοῦσιν ἐξ ἀμέτρου
δυσθυμίας, καὶ τοῦ δι' αἰδοῦς αὐτοῖς ὄντα, καὶ σφόδρα
συντεταμένον ἀτιμάζειν νόμον. ἦσαν μὲν γὰρ οἱ
γείτονες, καθὰ γέγραπται, τὸν ποτε τυφλὸν, ἢ τοῖς
ταῦτα διερωτῶσι νυνὶ προσκυνήσαντες πάντως δή-
που καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη διηγήσατο, ἢ ὅτι νυνὶ
αὐτεβλεφὼν ἐμαρτύρησεν. εἶπα τοῦ νόμου ἐφῶς ὅτι

hic autem eorum mentem propemodum scrutatus, ex eo quod patratum est miraculum Prophetam esse ait, nondum quidem accuratè edoctus quisnam verè esset, sed vsurpans id quod apud Iudæos tritum erat. moris enim illis erat vocare Prophetas eos, qui signa facerent, vt. pote per hæc à Deo testimonium adeptos quòd probi essent. Quemadmodum igitur illi non eleuant miraculi magnitudinem ob Sabbati reuerentiam, ideoque peccati exortem prorsus statuunt eum esse qui sit operatus, eodem opinor modo hic valere iubens istum de Sabbato scrupulum, melius suffragium ei defert qui sibi vsum oculorum & videndi facultatem præbuerit, quem in sanctorum numero deputans, Prophetam appellat. Mihi autem videtur Legalia præcepta haud multum curare. nec enim eum tantopere miratus esset, nec Prophetæ loco habuisset medicum qui Legem de Sabbato latam violare videbatur. Vtilitatem igitur miraculo consecutus, & meliùs quam Iudæi affectus, eius authorem obseruatione Legali superiorem esse vult, qui Legis transgressionem boni gratiâ culpæ prorsus exortem statuit.

v. 18. *Non crediderunt ergo Iudæi de illo quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat. Et interrogauerunt eos, dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt?*

Liuor oppidò vehemens in medicum rem omnibus perspectam credi non sinit, & furoris æstrò perciti parum omnino veritatem curant, & falsa loqui aduersus Christum, ipsum imprimis cæcum, deinde etiam parentes eius vi impellebant, tametsi vtrinque operam perdiderunt, re longe aliter quàm putabant cadente. Superfluè verò prorsus parentes hominis interrogant, mihique videntur præimmensa væcordia Legem quam & venerabantur & summopere tuebantur contemnere. Adduxerunt quippe vicini, vt scriptum est, eum qui olim cæcus fuerat, & adstantes iis qui hæc rogabant vtique renunciabant & cæcum fuisse ab ortu, & nunc visum recepisse testabantur. Præterea cum Lex pronunciauerit in ore duorum

aut trium testium verum esse omne Verbum, ipsi non duorum duntaxat aut trium testimonium irritum facientes, sed vel plurium adducentium ad eos cæcum, ad alios transeunt, nempe parentes eius qui curatus est, rem iniquam & stultam facientes. Sed Lex curæ nihil iis est, cum pro sua libidine aliquid perficere nituntur. Nam cum miraculum etiam inuitos flecteret cum vicinorum tum eius qui curatus fuerat voce comprobatum, speraruntse eos adigere posse quos rogabant vt nihili veritatem facerent, & ex sua sententia loquerentur. Vide enim vt ferociis quodammodo interrogantes dicant, Hiccine est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quippe grauissima propemodum interminantur, & ingenti metu percellunt, adigere volentes velut ex vi & necessitate vt respondeant quod ipsi audire cupiunt, nimirum non natum esse cæcum. Vnum enim idque impium propositum eis erat, populi de Christo existimationem labefactare, & fidem eorum qui iam eum suspiciebant euertere. Et quemadmodum qui munitissimam vrbem oppugnant, eam vndique circumuallant, omnibusque modis obsident, & modò quidem fundamenta suffodiunt, modò turres machinis labefactant: sic & ad omnem audaciam proiecti Pharisæi peruersitate sua miraculum obsident, nullumque impietatis modum relinquunt. Sed fieri non poterat vt quod multis perspectum est ceu vanum & futile respuerent, & quod in admiratione iam multis erat ex eorum mentibus deleretur.

A σώματος δύω ἢ τρισὶν μάρτυρων ἀληθὲς εἶναι πᾶν ῥῆμα διισχυρίζεσθε, ἢ δύο μόνον ἢ τρισὶν ἀκυροῦντες ὑπομάρτυρσιν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς ἢ πλείοσιν τοῖς προσηκόντων αὖθις τὸν τυφλὸν ἐφ' ἑτέρους ἔρχονται τοὺς συγγενεῖς τοῦ πεπερασμένου μύθου, πρᾶγμα ποιοῦντες ἀδίκημά τε καὶ ἀμαθές. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ὁ νόμος, ὅτε γε τῆς οἰκείας ἡδονῆς ὄρεξιν ἐπίστανται. ὅπερ γὰρ ἐδυσώπει ἢ ἔχειν ἤδη τὸ θαῦμα μαρτυρούμενον διά τε τῶν γειτόνων, καὶ διὰ τοῦ πεπερασμένου φωνῆς, προσεδέχησθαι ἀπαιτεῖν διισχυρίζεσθαι τοὺς ἐρωτωμένους ὡς οὐδὲν μᾶλλον ποιήσασθαι τὴν ἀλήθειαν, εἰπεῖν δὲ μᾶλλον ἢ τὴν γνώμην αὐτοῖς. ὅσα γὰρ ὥσπερ ἀμειλίκτως πως διερωτῶντες φασιν, οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; μόνον γὰρ οὐχὶ τὰ πράγματα δρᾶν εἰς αὐτοὺς διηνείζονται, καὶ ἀμείλικτον καταπλήσσει δείματι τοὺς ἐκφόβους καλοῦντες ὡς δὲ ἀνάγκης καὶ βίας ὅσον ἀκούειν ἤθελον, τοῦτο δὲ μόνον, οὐκ ἐγεννήθη τυφλός. εἷς γὰρ μόνον ὁ αὐτοῖς ἢ δυσεξίτητος ὁ σκοπός, πρὸς ὅτι χείρω τὴν ὄχλου προσδοκίαν ἀφαλοῦσαι ἀφέλωσιν, καὶ αὐαγκάσωσι τὴν ἤδη πεθαυμακότων πρὸς ἀγνώμονα πίστιν. ὥσπερ δὲ ξένον οἱ πόλιν διὰ τὴν δυτυχεστάτων ἐξελεῖν σπουδάζοντες, κύκλῳ μὲν ἅπασαν προσίσασι, πανταχόθεν δὲ αὐτὴν οὐκ πολιορκοῦσι ξένοις, ποτὲ μὲν διορύττειν τὰς ὑποδοάδρας ἐπιχειροῦσι, ποτὲ δὲ ταῖς πύργοις τὰς οὐκ τὴν ἐλεπόλεων ἐφιεῖσι πληγάς· ὅτω δὲ οἱ πανοπλίαι Φαρισαῖοι ταῖς σοφῶν αὐτῶν δυσροπίαις πολιορκοῦσι θαῦμα, καὶ ξένον οὐδὲν δυσεβείας καταλιμπάνουσιν. Ἀλλ' οὐκ ἐᾷ τὸ πᾶσι διεγνωσμένον ὡς ἔωλον ἀποκρούσασθαι, ἢ τὸ πολλοῖς ἤδη πεθαυμασμένον εἰς ἀφυπερέφειαν καταφέρειν ἀφάνειαν.

B

C

D

v. 20. *Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate, ætatem habet: ipse de se loquetur.*

Ἀπεκρίθησαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον, οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· αὐτὸν ἐρωτήσατε, ἡλικίαν ἔχει· αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει.

E

Fatentur vt verum, quod nullo modo dubium est, quodque sibi fraudi esse non potest, nimirum agnoscere se suum filium, nec partum legitimum negant, eundemque in cæcitate natum esse aiunt: abstinent tamen à narratione miraculi, quia natura rei satis per se ipsa quasi vociferans id ostendat, multóque conue-

Ὁμολογοῦσιν ὡς ἀληθὲς, ὃ μηδαμόθεν ἀμφίβολον, καὶ ἐφ' ᾧπερ εἰκὸς ἢ ὑποπτεύειν τὴν ἀξιαλήπτων οὐδέν, εἰδέναι μὲν γὰρ τὸ ἴδιον φάσκουσι γονεῖς, καὶ τὸ ὠδῖνος οὐκ ἀρνοῦνται ὃ γήσιον, σιωπᾷσι δ' ὅτι τῷ παρὰ λόγοις σαφὲς, δυσάδυνον ἡγοῦνται τὸ θαύματος τὸ ἐξήγησιν, τῇ τοῦ πράγματος φύσει τοῦτο βοᾶν ὑπειπόντες, καὶ αὐτὸ

μᾶλλον τρεπωδίσειεν πως τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ λέγειν ὑγιᾶ γεγενῆσθαι. Ὅπου, τίνα ἔχουσιν τὴν αἰτίαν τὰ λεγόμενα τοῦ ἰδίου γνώμματι· ἔθνος δέ πως ἐστὶν εἰς ὃ λόγος τοῦτο τρέποντος· ὁ ἔτι κινδυνεύω φόβος. ἀφ' ὧν δὲ τινὰ τῶν Φαρισαίων ὑμότροπα κατασφείροντες, καὶ τετηρήκασι τὸ καλῶς εἰρημένον, ἕως θανάτου ἀγωνίσασθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. εἰκὸς δὲ δι' ἃ παθεῖν αὐτοῖς ἕτερον· ἔθλασε γὰρ ὁ πένης πρὸς τὸ χεῖρον, καὶ τὸ αἰτιᾶσθαι διὰ σθένος ἀχρηματίας καταπτοήσας, ἐπὶ τὸ φεύγειν πολλάκις εἰς ἀδοίλητον σιωπὴν, καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης ὑπεξῆκται. ὡς γὰρ ἤδη ἀφορήτως τοῦ τοῦ πλούτου ἀχθει συντετριμμένος, ὡς ὃ καὶ ἑτέροις καταφορτίζεσθαι κακοῖς ἀπαναρχῆ. διόπερ καὶ παθεῖν ἐπιτήδειον εἰς τιτρώσκειν τὸ τυφλὸν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα σεσὼ ἀκολουθία πολλῇ τρέφοιτο ὁ λόγος αὐτοῖς. Ὃ μὲν γὰρ εἰδέναι τὸ ὀφ' ἑαυτοῦ δήπου πάντως μᾶλλον αὐτοῖς ἢ ὁ τοῦ φωτὸς τοῦ τὸ τοῦ μὴ τυφλὸν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα σεσὼ ἀκολουθία πολλῇ τρέφοιτο ὁ λόγος αὐτοῖς. Ὃ μὲν γὰρ εἰδέναι τὸ ὀφ' ἑαυτοῦ δήπου πάντως μᾶλλον αὐτοῖς ἢ ὁ τοῦ φωτὸς τοῖς γεγηνηκόσιν, εἴη δ' ἂν μᾶλλον ἀμοιρότερον δ' ἂν πείρας ἔχοντι τὸ ἀπὸ τοῦ ἤθους χάριν. σέσωσῶν ὅταν ἴσασιν ὁμολογεῖσθαι σαφῶς, ἅτε δὴ τοῦ τρέποντι τοὺς τοῦτο καλοῦμενοι· ὅταν ἢ ὧν ἀληθέστερον εἰκὸς εἶπεῖν, ὡς ἀκριβεστέρων ἔχοντα τὸ γνῶσιν, τοῦτο προσκαλοῦσι διδάσκειν. οὐκ ἀλλὰ δὲ μοι δοκοῦσι τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτρέπειν λόγοις, τὸ, ἡλικίαν ἔχει. κατηγορεῖ γάρ πως καὶ τοῦτο τοῦ τῶν Φαρισαίων αἰσχύντου. εἰ γὰρ ἔχει τὸ ὑιὸν ἀφορᾶν ἀπό τε τοῦ χρόνου, καὶ τῆς ἡλικίας ὁ τρέπος τοῦ αἰτιᾶσθαι κεκλημένου, ὅτου μὲν λέγει τὸ ῥῆμα, καὶ πῶς ἐπ' αὐτῷ γέγονε ἔφυς, οὐκ ἐκ μειρακιώδους ἐρεῖ τὸ φρενὸς, ἀλλ' ἐκ νοῦ βεβηκότος τε ἤδη καλῶς, καὶ ἀσυναγωγοῦ οἷς αὐτὸ ἐτελέσαντο τυχὸν ἰχθύοντος. συμβήσεται δὴ οὖν ὡς ἐξ ἀδοίλητος σύνεσιν αἰσχυντεῖν τοῦ ὁρᾶν τὸ τοῦ Φαρισαίων ἀπιστίαν. ἰδοὺ γὰρ ὅτε τοῖς γείτοσι, ὅτε αὐτῷ πιστεύουσι τοῦ τυφλῷ, καὶ οὐκ ἐξ ἀπαλῆς ἔφυς ἔχοντι λέγοντι φρενὸς, ὅτε μὲν ἐκ μειρακιώδους ἀφροσύνης ἔτι τὸ ψευδηγορεῖν διηκόλως καταπλαττόμενοι, ἀλλ' ἡλικίαν ἔχοντι τοῦ τοσαῦτ' ἐκ τῆς φύσεως τρέφειν μὴ ἀγνοοῦν.

nientius esse asserunt vti filius suus ipse dicat quomodo sanatus sit. Sed periculi metus ab officio nimium quantum homines abducit. Quo fit vt formidantes crudelitatem Pharisæorum, illud præclarè dictum alicubi non obseruent, *Vsque ad mortem certa pro veritate.* Vsuenit & illis aliud quidpiam, quippe pauper vbique timidus est, ac propter egestatem resistere in os alicui non audens, sæpe vel inuitus ad silentium & necessariam patientiam confugit: Quasi enim iam plus satis paupertatis onere sit contritus, aliis præterea malis non vult opprimi: quod accidisse puto parentibus cæci, etsi sermo eorum nequaquam à veritate deflexit. Etenim nosse quem ipsi genuerant magis eis conueniebat quàm ipsi genito [quomodo genitus esset,] nosse verò medicum non omnino parentibus competebat, sed ei qui miraculi gratiam ac beneficium in seipso expertus erat. Ergo quod sciunt apertè fatentur, ad id officij ratione inuitati: quod verò erat magis consentaneum eum referre, vtpote qui certiorem haberet notitiam, hoc exponere ipsum iubent, nec sine diuino numine mihi videntur hoc suis adiungere verbis, *Ætatem habet*, quod nonnullam in se includit impietatis Pharisæorum accusationem. Si enim is qui visum recepit sapientiam habet à tempore & ab ætate, nihil hercle pro puero dicturus est cum refert miraculum & eius modum, sed maturo iudicio & mente prouecta poterit sciens prudensque quibus voluerit suffragari. Inde licebit conspicere impudentissimam Pharisæorum peruicaciam & incredulitatem. Ecce enim neque vicinis, neque ipsi cæco credunt, nequaquam ex imbecillo hæc animo dicenti, neque ex puerili mente ad mentiendum facile procliui, sed ætatem habenti quæ hoc conciliare solet hominibus, vt naturas rerum non ignorent.

Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους· ἤδη γὰρ συνετίθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἐάν τις ὁμολογήσῃ τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι, ἀποσυνάγωγος γένηται.

v. 22. *Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos: iam enim conspiraverant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret.*

Καλῶς δὲ τρέποντας ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῖς τῶν Φαρισαίων κεφαλαῖς ἐπιφέρει τὸ, οὐαὶ γὰρ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς

Rectè Dominus noster IESVS Christus Pharisæorum capitibus infert illud, *Luc. xi. 52.* *Va vobis legisperitis, quia tulistis clavem*

nem scientiæ. ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis. Videat enim rursus quisquis Dei est amans, nunquid his dictis veritatis pulchritudinem perspecturus sit: nec enim Christus vnquam mentietur. Ecce enim præterquam quod nullus accingitur docere sermonem de Domini aduentu in mundum, etiam iis qui ex fulgore rerum gestarum intelligere possent, immitibus verbis terrorem iniiciunt, ac duram necessitatem suæ veritatis imponentes fateri prohibent eum qui sit ex ipsis miracula edere. Eiicere enim à cœtu & Synagoga non verentur miseri beneficij memorem, atque idcirco ad credendum facilem, à Deo verò alienare quodammodo eum qui Deo adhæret sibi assumunt, suique in omnes furoris adstipulatorem vniuersi Deum esse persuadent. Defendit tamen eos diuinus Euangelista, & interrogatos metu exhorruisse dicit, ideò tamen dicere noluisse filium suum esse à Christo curatum, vt magnitudinem furoris Iudæorum detegens, etiam posteris notum faciat. Quid enim dici potest istis immanius, qui gratos & beneficiorum memores pœna dignos censent, & supplicia intendunt iis omnino qui Christum per Legem & Prophetas annũciatum intelligunt. Sanctis autem Prophetis non ignotum fuisse Iudæorum cõsilium ex sacris paginis comperiemus. Per Esaiam enim ait, *Qui corda & renes scrutatur, & pertingis vsque ad diuisionem animæ & spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis, cui omnia nuda sunt & aperta. Væ filij desertores. hæc dicit Dominus; fecistis consilium, & non per me, pacta, non per Spiritum meum vt adderetis peccata peccatis.* Nam quicunque dicit Dominus IESVS, vtique illud dicturus est in sancto Spiritu, iuxta Pauli sententiam. Qui autem contrarium molitus fuerit, nequaquam id certè in sancto Spiritu fecerit, sed loquetur potius in Beelzebul. Quocirca non per Spiritum sanctum erant pacta Iudæorum, addiderant enim peccata peccatis, ipsi quidem præ omnibus ex incredulitate suis capitibus perniciem arcessentes, & in alios porrò transmittentes, eos Christum fateri prohibendo. Extremæ quippe impietatis illud est, sed eos inani rei frustra affixos ridet Psalmista dicens, *Domine, in ira tua conturbabis eos, & deridebis eos ignis*

Heb. 4. 12.

Esa. 30. 1

1. Cor. 12. 3.

Psal. 10. 10

γεώσιος. αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε. ἐπαθρείτω γὰρ πάλιν ὁ φιλαλήθης εἰ μὴ τοῖς εἰρημένοις ὃ ἐκ τῆς ἀληθείας ὄφελος κἂν εἴη. ὑγιὲς γὰρ οὐδὲν διδάσκειν ἐπιχειρεῖ τὸν περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ λόγον, καὶ τοὺς συνιέναι δυναμένους ἐκ τῶν τῶν καταρρουμένων λαμπρότητος ἀμελλήτως καταπλήττει φόβῳ, καὶ σκληρὰ ἐπιλέγοντες ἀμάχως τὴν ἐκ τοῦ σφαλεροῦ ἀμελείας ἀναγκαίαν διακωλύουσι τὸν ἐξ αὐτοῦ ὁρᾶν τὰ θαυμάσια. ἀποσυνάγειν γὰρ ποιοῦντες τὰ γινώμενα μέχρι τε τούτου τοὺς πιστεύειν ἀκόλουθον, οὐκ ἐρυθριῶσιν οἱ δείλαιοι, ἀλλοτριοῦν δι' ὅπου δύνανται τὸν Θεοῦ τὸν Θεῷ κολλώμενον ἐπ' ἐξουσίας αὐτοῖς, καὶ αὐτὸν ἀναπείθειν τὰ ἀπόντων κύριον συνεθελητὴν γίνεσθαι τῆς σφῶν αὐτοῖς κατὰ πάντων μανίας. ἀπολογεῖται γὰρ μικρὸν ὁ θαυμάσιος διὰ γλώσσης, καὶ τὸν φόβον κεκτῆσθαί φησι τοὺς ἐρωτωμένους, οὐκ ἐκλαλῆσαί τι μέχρι τούτου εἰπεῖν ὡς τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγονότα τεθεραπεύκοτα ὁ Χριστός, ἵνα τὴν Ἰουδαίων ἀποστασίαν ἀποκαλυπτόμενος ὁ μέγας φανερὸν καταστήσῃ καὶ τοῖς μετ' αὐτούς. τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀπάνθρωπότερον, οἵτινες εὐεργεσίας ὀφείλοντες τοῖς δικαίοις, ἀγνώμονες πρὸς ὀλοφυρμὸν τοῖς συνέσεως ὅλως τὸν λόγου ἐναντίως κηρυττομένοις; οὐκ ἀγροικητέον τοῖς ἁγίοις προφήταις τὴν Ἰουδαίων αὐθάδειαν σκέψει, οὐκ τὸ ἱερὸν γράμμα διερμηνεύσει. λέγει γὰρ Ἡσαΐας φησίν, ὁ καρδίας καὶ νεφρῶν ἐρευνῶν, διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς, καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων, καὶ ἐννοιῶν καρδίας, ᾧ πάντα γυμνὰ, καὶ τετραχηλισμένα ὄσσοις. οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, φησὶ λέγει κύριος, ἐποιήσατε βουλὴν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου προσθεῖναι ἁμαρτίαις ἐφ' ἁμαρτίας. ὁ μὲν γὰρ λέγων ὅτι κύριος Ἰησοῦς, ἐρεῖ δήπου πάντως ἐν ἁγίῳ πνεύματι κατὰ τὸν Παύλου φωνήν. μηχανῶνται δὲ τὸ ἐναντίον, οὐκ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ποιοῦντες, λαλήσει δ' μᾶλλον ἐν Βεελζεβούλ. ἔστιν, οὐ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος αἱ τῶν Ἰουδαίων συνθῆκαι, προστίθησαν γὰρ ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις, αὐτοὶ μὲν πρὸ πάντων τὸν οὐκ ἀπειθείας ὅλεθρον ταῖς ἑαυτῶν ὑπισυρόντες κεφαλαῖς, παραπέμποντες δὲ καὶ εἰς ἑτέρους διὰ τοῦ κωλύειν αὐτοὺς ὁμολογεῖν τὸν Χριστόν. δυσσεβείας μὲν γὰρ ἐσχάτης ἀμάμεσον ὄντως ὃ εἰς χείρωμα, πλὴν ἀλλ' οὕτω προσχήματι σφαλερῶς εἰς κακίαν ὁδηγεῖ λέγων ὁ ψαλμῳδὸς, κύριε ἐν ὀργῇ σου συνταράξεις αὐτοὺς, καὶ καταφάγεται αὐτοὺς πῦρ,

τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπολεῖς, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων· ὅτι ἐκλιναν εἰς σὲ κακὰ, διελογίσαντο βουλὴν, ἣν οὐ μὴ δυνώνται στῆσαι. ἐμοσθη γὰρ ἁδαμῶς τὴν προσώπην κεφαλὴν αὐτῶν βουλὴν, καίτοι πολλάκις, τὸ δόξαι μείων ἐπιχειρήσαντες ἔμπων ἀφωνίσαι τὴν δόξαν Χριστοῦ. διὸ καὶ τέθηκαν κύκλῳ, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ προσώπου γεγόνασι, καὶ ἐξ ὀφθαλμῶν τοῦ πόντου διακόπου. διεκόμως πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ, ἣν ἐξεκαύσατε. B

A *fructum illorum de terra perdes, & semen eorum à filiis hominum. quoniam declinauerunt in te mala, cogitauerunt consilium, quod non poterunt stabilire.* Nequaquam enim potuerunt Deo infensum stabilire consilium, licet innumeris modis Christi gloriam delere aggressi sint. Idcirco positi sunt dorsa, hoc est, à facie repulsi sunt & ex oculis Domini. Iure itaque ambulatis in lumine ignis vestri, & in flamma quam succendistis. *Psal.20.13.* *Esai.50.10.*

Εφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ, δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν.

v. 24. *Vocauerunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Da gloriam Deo. nos scimus quia hic homo peccator est.*

Ἀποσῆσαι τῆς εἰς Χριστὸν βλασφημίας τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἰσχύσαντες, ἑτέρᾳ πρὸς τοῦτο μεθοδείᾳ ἐπιχειροῦσι λόγῳ, καὶ χρηστῷ ἔμπροσθεν ἴνα ὦ δελεάσματι πρὸς τὸ οἰκεῖον καθέλκειν ἐπείγοντα σκοπὸν, ὃ δὴ μηδ' ὅλως μεμαθηκέναι Χριστοῦ, μήτε μὴν δυνάμενον ἤδη αὐτὸν ὡς ἰαθέντα, ἀλλὰ πολλῶν ἀπείθην ἐκ μηχανώμενοι λόγων, παντοδαπὰ λίαν χρῶνται μὲν δόξαν ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ διὰ θαυμάσιον δοκοῦσιν εἰργάσθαι τοῦτον πλάστην, σεμνύνεσθαι γὰρ μὲν καὶ πιστεύειν αὐτοῖς ὑπατάτοις, κἂν τῆς δυσπάτου πασῶν ἀσεβείας ἀπόλωνται, ἁμαρτωλὸν εἶναι λέγουσι τὸν ἐπ' ἐλέγχῳ τῆς ἁμαρτίας ἐπιδημήσαντα. καὶ τῆς μὲν ὅτι τοῦτο συκοφαντικῆς ὑπονοίας πάντας παραπλησίους τὴν ἀπόδειξιν, τοσαυτάζομαι δὲ, καὶ φρονοῦντες ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα τι καὶ ὄντως ἄξιον δοκοῦντος καὶ μόνον ὃ ἠγνοῆσθαι λαθεῖν τὴν τῶν προσώπων τοσοῦτον ὠφέλειαν τὴν πίστιν χαρίζεσθαι, ὃ καθάπερ τὸ ὀφθήματος πάσῃ καθαιρεῖσθαι δοκοῦντος. ὃ γὰρ, ἡμεῖς οἴδαμεν, τὸ ἀσύγκριτον ὡδίνων χορηγῶν ἀλλοῦσι τοσοῦτο γὰρ τοῖς τὸν ἑαυτὸν μανθάνοντα βασανίζοισι νοῦν. Ἀλλ' ἔστι καὶ τοῦτον ὃ μετείως ἀπαθαμάσαι τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπληκτον νοῦν. αἰτιῶνται γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸν ὅτι ὃν παραδόξῳ προστάξαντες δόξαι, ἅτε δὴ καὶ μόνον τῶν Ἰουδαίων ἐργάτην τὸν ὀξ οἰκείας ἰσχύος ἐνεργήσαντα, τῷ Θεοῦ καταπείνοισι, ὃ δὴ οὐχ ὅπως αὐτοῖ μόνον οἱ Γαλιλαῖοι, συμφορᾶς ὃ ἐν ἑτέρᾳς ἐπιναλγοῦσι χάρισι, μόνῃ δὲ γνώσῃ τῇ ἑαυτῶν ἀπονέμοντες ὃ εἰδέναι σαφῶς ὡς ἁμαρτωλὸς εἴη Χριστὸς, ἀγνοοῦσαν ὅπως τὰ χείρονα τῆς οἰκείας καθαιρεῖσθαι κεφαλῆς. πολλοὶ γὰρ τοῖς νομομαθείαις ἐπαυχεῖν εἰωθότες, καὶ τοῖς ἱεροῖς ἀφορήτως ὑπερβαρυνόμενοι χρήμασι, μείζονα δὴ πάντως ἀποτίσουσι δίκην, ἐξ ὧν μὴ εἰδέναι ὃ ὅτι Χριστῷ μυστήριον ἦν τὰ

Cum eum impedire non potuissent quominus gloriam Christo daret, alia ratione sibi viam muniunt ad propositum suum, & blanditiis in suam sententiam eum pelliciunt, & vt fateatur minimè se à Christo curatum esse multis rationibus persuadere conantes, astutissimè quidem iubent dare gloriam Deo ob miraculum, his pietatem simulantes, sibi tamen suffragari sibique credere volunt, quamuis extrema cum impietate peccatorem esse dicentibus eum, qui ad euertendum peccatum aduenerit. Cuius suæ calumniæ nullam prorsus fidem faciunt, sed inani de se opinione duntaxat & fastu tumidi, ob id solùm fidem adhibere sibi statuunt, quòd populis præsint, & quasi personarum id suarum claritati & authoritati debeatur. Hæc enim verba, *Nos scimus*, incomparabilem fastum præ se ferre nemo non animaduertet, quicunque accuratius illa perpenderit. Sed & hinc non parum mirari subit Iudæorum vecordiam, qui eum iubeant Deo gloriã reddere ob miraculum, vtpote qui solus istiusmodi rerum opifex potestate sua id effecerit, Deum tamen condẽnant, quin & alios sibi adstipulari cogunt: sed eum suę tantummodo cognitionis esse putent perspectum habere Christum esse peccatorem, nesciunt se in suum caput pessima statuere. Multi quippe, Legis scientiam venditare soliti, & sacris literis intolerabiliter elati grauiores vtique pœnas daturi sunt ex eo quod cum nosse debeant Christi mysterium per Legem & Prophetas multis

modis expressum atque decantatum, spontaneam tamen præ multa segnitie ignorantiam arripiunt; licet quid agendum sit accuratè norint, atque id facere in animo quondam habuerint. Satius quippe erat plebis animos ad mysteriorum Christi comprehensionem edocere, & aliis ad rerum necessariarum cognitionem præesse: Sed in verba profusi & arrogantes qui superbè exclamauerunt illud, *Nos scimus*, Legis quidem voces repudiantes, doctrinam Mosis & Prophetarum pro nihilo ducunt, nec enim reuocant ad animum ea quæ per vocem Prophetæ prædicta sunt circa tempus aduentus Christi, *Tunc enim*, inquit, *aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, expedita autem erit, lingua balborum.* Sanatus enim est in piscina Bethsaida paralyticus, cùmque octauum & tricesimum annum in sua infirmitate exegisset, sicuti scriptum est, vno Seruatoris verbo lectulo expeditus, instar cerui exiliit, & cum illud ob factum admirationi IESVS esse deberet, Sabbatum idcirco tamen violatum ægrè ferebant, & Legis trangressionem prætexentes miraculi gratiam malignè eleuabant. Sub idem tempus eiecto dæmonio locutus est mutus. Illi verò eò stuporis lapsi sunt, vt ne tantulum quidem fructum inde reportarint. Visum recepit cæcus: propheticum impletum est præconium, vox per Spiritum emissa ad exitum perducta est, Quid porro? ægrescunt his illi rursus, damnant miraculi authorem, peccati reum faciunt qui Deo digna maiestate elucere potest!, & qui quod multis retro temporibus expectabatur adesse iam ostendit.

Esa.35.5.

v.25. *Dixit ergo eis ille, Si peccator est, nescio: vnum scio, quia cæcus cum essem, modò video.*

Duplicem, vt videtur, qui antea cæcus erat à Christo gratiam accepit, quando cum corporis oculis etiam ei mens illustrata est, & iam Solis qui à nobis conspicitur, fulgorem habet in carnis oculis, radium verò velut sub intellectum cadentem, sanctiinquam Spiritus illuminationē intromittit, & corde suscipit.

A νόμου τὴν προφητῶν πολυλόγως ἐκτυπούμενον τε καὶ βοώμενον, αὐδῆκλητον δὲ δι' ὀλίγης πάνυ τῆς ἀγάνου φρονήσεως ἀφαιρούμενοι ἄγνοιαν, εἰ καὶ εἰδότες μὲν ἀκριβῶς τὰ μέλλοντα ὅπως ἔδει ὁρᾶν, καὶ μάλιστα προθύμως ἐθελήσαντες ποτέ. παιδαγωγεῖν γὰρ ἔδει τὴν ἀγελαίων τὸν νοῦν πρὸς κατάληψιν τοῦ ὅτι Χριστοῦ μυστηρίων, καὶ πιέζεσθαι μᾶλλον καθηγεῖσθαι τῶν ἄλλων πρὸς ὑπάγνωσιν ὧν ἔδει μαθεῖν. ἀλλ' οἱ πλατεῖς θεῖς λόγους, καὶ ἐθνοὶ πρὸς ἀλαζονείας, ὃ, ἡμεῖς οἴδαμεν, πολὺ λίαν ἀπηυγενισμένως ἀναβοήσαντες, τὰς μὲν τοῦ νόμου προφωνοῦντες φωνάς, οὐδὲν τὰ Μωσέως εἰς λογίζονται, ὄχλος δὲ ἄλλως ἀμβλῦς, καὶ τὰ ἐκ προφητῶν εἰς δοκεῖ· πήγνυται γὰρ εἰς ἀφάτους ὑδαμοῦ τὰ ἀφ' τῆς τοῦ πάτου φωνῆς ἔσεσθαι προσηγμένα καὶ τὸν καιρὸν τῆς ὑπαδημίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ. τότε γάρ, φησιν, ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. τότε ἁλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, καὶ τραυλὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. περιφέρεται μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἁλτοῦς ὅτι τῇ κολυμβήθρᾳ τῇ Βηθσαϊδᾷ, πεντηκοντοῦτις δὲ καὶ ὅλον ἔτος ἀφετετελεκὼς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, καθάπερ γέγραπται, ἑνὶ τοῦ σωτῆρος ῥήματι ὁ κλινίδιον ἀφεὶς ἐλάφου δίκην ἐξήλατο· καὶ ἐπ' ἐκείνῳ θαυμάσαι δίον τὸν Ἰησοῦν, τὸν ὅτι ὁ σαββάτου λύσιν ἐνδιώκων, καὶ παραβεβαῦσθαι τὸν νόμον ἀφετιόμενοι, τὸν ὅτι τῷ θαύματι κατισοφίζοντο χάριν. ἐκβληθέντος δὲ τότε δαιμονίου λελάληκεν ὁ κωφός. οἱ δὲ πρὸς ὕστερον δηλονὰ ἀσυνεσίαν ἐξώλιαθον, ὡς μηδὲ βραχεῖαν ἐντεῦθεν ἀποκερδᾶναι τὸν ὄνησιν. διέβλεψεν ὁ τυφλὸς, προφητικὸν πεπλήρωται κήρυγμα, καὶ ἀφ' τοῦ πνεύματος εἰς πέρας ἦλθε φωνή, καὶ τί; πάλιν ὅτι τούτοις νοσοῦσιν ἐκεῖνοι, καὶ ἐκείνοις τὸν θαυματουργὸν, ἁμαρτίαν καθοσίζοντες τῷ θεοπρεπῶς ἐκλάμπειν ἰχῶντες, ἐ ὃ ἐκ μακρὰν αὐδᾶται χρεὼν ἔσεσθαι προσδοκᾶν, παρὸν ἤδη δηλούμενον.

Απεκρίθη οὖν ἐκεῖνος, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ οἶδα, ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω.

Διπλοῦν, ὡς ἔοικεν, ὁ ποτὲ τυφλὸς συνεκομίσατο χάριν παρὰ Χριστοῦ· συνελαμπρύνθη γὰρ αὐτοῦ τῆς σώματος ὀφθαλμοῖς καὶ ὁ νοῦς· καὶ ἡλίου μὲν τοῦ καθ' ἡμᾶς ὃ σέλας ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχει τοῖς ὁμμασιν, ἀκτῖνα δὲ ὥσπερ τινὰ νοητὴν τὸν ἀφ' τοῦ πνεύματος λέγω φωτισμὸν εἰσοικίζεται πρὸς ὃ εἶσω τε καὶ ἐν καρδίᾳ λαμβάνει.

ἄκουε γὰρ ὅπως πᾶσι τῶν ἡγουμένων βδελυρίας οὐκ A
πολλῆς ἄγαν τὸ εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἀνῆσα τεῖ, καὶ
μετρίως μὲν λυθεῖσι τε καὶ ἐξαρρήτου μένοις δίφυσιν
ὅπως πλήξῃ, αἰδεῖ δὲ συμμέτρῳ σεμνοφανείας τὸν λό-
γον, καὶ τῇ τάξει τῆς ἡγεμονίας ἀναθεὶς τὸ χρεωστού-
μενον, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ οἶδα· φησὶν, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ οἶδα·
κἀγὼ δ' ἂν ἐξ ἐμοῦ τοῦτο φαίην ἠγροικέναι τὸν ἄνθρωπον, ὡς
οὐκ ἂν ὦν ἁμαρτωλὸς ὁ Χριστὸς, οἰησόμεθα δέ πως
αὐτὸν διαῦτα ἵνα πρὸς ἐκείνους λαλήσῃ. λε-
γέτω γὰρ ὅτῳ τυχὸν, σιγήσω δ' ἐμὴ χρὼ ἀβουλή- B
τους ἀναγκάζουσθαι οὐκ ἀνέξομαι συκοφαντεῖν
τὸν ἐμὸν εὐεργέτην, οὐ συναρχήσομαι τοῖς ἀτι-
μάζειν ἐθέλουσι τὸν ᾧ πᾶσα χρεωστεῖται τιμὴ. ἁμάρ-
τωλον οὐκ ἐρῶ τὸν ὕστερα θαυματουργὸν, πονηρὸν
οὐκ ἐποίσω φέρειν τὰ δρᾶν ἰσχύοντι τὰ τοῦ Θεοῦ,
οὐκ ἐᾶ με τοῖς πρὸ ὑμῶν συγκατανεῦσαι λόγοις
ἐν ἐμοὶ τὸ θαῦμα βλεπόμενον, τυφλὸς ἤμην, καὶ
βλέπω, οὐχ ἑτέρου λέγοντος τὰ ἐκείνου πεπίστευ-
κα, οὐχ ἁπλῶς ὠθνείοις διαφράζομαι διηγήμα- C
σιν, οὐ τὰ ἐφ' ἑτέροις ἔπεισί μοι θαυμάζειν κατορ-
θώματα. αὐτὸς ἐγὼ, φησὶ, τῆς ἐκείνου δυνάμεως
ἡ ὑπόδειξις ἔσηκα βλέπων ὁ πάλαι τυφλὸς, εἰκὼν
ὡσπερεί τις τὸ ἐκείνου φιλανθρωπίας τὸ κάλλος
ἐκδηλοῦσα, καὶ τὸ θεοπρεποῦς ἐξουσίας τὸ μέγε-
θος ἐξαστράπτουσα. τοιοῦτόν τινα οἶμαι ἐφηρμόσθαι
πρέπειν ὑπολαμβάνω τοῖς τὸν ἀναβλέψαντος
λόγοις. τὸ γὰρ εἰπεῖν μὲν, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ
οἶδα, τὸ δὲ χρῆμα δὲ τοῦτο σαφείρετο, ἓν οἶδα, D
ἐτι τυφλὸς ἤμην, καὶ ἄρτι βλέπω, οὐχ ἁπλῆς
τινος θεωρίας, ἀλλὰ καὶ σφόδρα σοφῆς ὑπόνοιαν
εἰσφέρει.

Εἶπον οὖν αὐτῷ πάλιν, τί ἐποίησέ σοι; πῶς ἠνέῳξέ
σου τοὺς ὀφθαλμούς;

Φιλοπλούσιοι πάλιν καὶ τὴν θεοσημείας διερευνᾶ-
σθον, οὐκ ἐκ φρενὸς ἀγαθῆς, ἢ χρησομαθείας
τὸ πρᾶγμα ποιούμενοι, ἀλλὰ καίτοι ζημίας ἀ-
πάσης . . . . . καὶ πάντως κακοῦ ἐπέκεινα ὑπάρ-
χοντες, καὶ λογιζόμενοι τὸ ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων θεμεῖ- E
σθαι Χριστὸν, ζῶντα πάντα πάλιν ἀνασκαλεύου-
σιν, οἰόμενοί πως τὸν ἀνθρωπον ἂν ζωντολογήσειν ἔτι,
διηπιστῶν δέ πως περὶ τῶν πραγμάτων ἐζήτησιν,
καίτοι τοῖς πρότερον ἔχων ἐναντίως εἰπεῖν, ἵνα τῆς
διαφωνίας ὑπισταζάμενοι, πεπλασμένον τινὰ,
καὶ ψεύστην αὐτὸν ἀποφήνας. διελογίζοντο γὰρ οἱ ὑπὸ
πολλῆ σφόδρα συνέσει καυχώμενοι ἐν φιλοῖς
τῷ ἀνθρώπου φωταγωγὸν τὸν τῶν ὅλων δόξῃ σώζειν
δυνάμιν, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ πεποιηκέναι δια-

Audi enim quemadmodum multa in Christum charitate ac dilectione nequissimis magistratibus resistat, & eos propemodum ebrios scitè obiurget, simulque sermonem coniuncta verecundia temperans, & gradui præfecturæ debitum honorem reddens appositè dicat, *Si peccator est nescio*: neque tamen idcirco dicimus ignorasse cæcum an non esset peccator Christus, potius existimabimus eum talibus illos affari, & forsitan ita loquatur. Stare quibus non est fas coactus præter consilium meum & voluntatem, non sustinebo calumniari benemeritum de me, nec induam affectus eorum qui dedecorare cupiunt eum cui omnis honor debetur. Peccatorem non dicam tanti miraculi factorem, nec iniquo calculo premam illum qui quæ Dei sunt potest efficere. Quod in me cernitur miraculum, vestris assentiri sermonibus non me sinit, cæcus eram, & video, non alio referente facta eius credidi, non abreptus sum alienis narrationibus, quæ in alio facta sunt mirari mihi non subit. Ipse ego, inquit, ipsius vis ac potentiæ documentum exto, ecce video qui olim eram cæcus, velut imago quędam pulcritudinem eius humanitatis expromens, & potentiæ Deo dignæ magnitudinem instar fulgetri coruscantis eiaculans. Tale quiddam conuenire existimo verbis eius qui visum receperat. Siquidem dicere, An peccator sit nescio, & statim subiungere illud, vnũ scio quod cæcus eram, & iam video, non simplicis cuiusdam considerationis, sed valde cordari hominis conceptum includit.

v. 26. *Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?*

Rursus cupidè scisc̃itantur diuini miraculi modum, non bono quidem animo neque discendi studio id agentes, sed cum omnis noxæ malique exortem Christum statuerent, putarentque eum à quolibet benedici, cuncta hæc subinde ingerunt, existimantes hominem suis dictis non staturum, sed aliqua in retitubutarũ, & prioribus contraria dicturum, vt arripientes hanc variationis occasionem eum planum quendam & impostorem declarent. Sic enim ratiocinabantur homines supercilioſi, & opinione scientiæ inflati, miraculi vim in nudis constare cæci verbis, & non in eo quod factum esset apparere. Deinde

arbitror & tale quidpiam illis vſuenisſe, quale ſolet iis qui aliquem iniuſtè oderunt, qui cum percontati fuerint aliqua eius facta, nec ea iuſta videantur, non ſemel ſed ſæpius idem à narrantibus audire cupiunt, iram in eum ſegniorem velut ad grauiorem impetum exacuentes. Terret enim conſcientia nos redarguens, & iniuſtitiam incuſare non ceſſat, quamuis ex affectu dulcis nobis quodammodo videatur iniuria. Inſtigant igitur, & vel nolentem cæcum adigunt vt eadem ipſa identidē repetat, quaſi ſe inuicem nutibus monentes vt obſeruent annon aliquid extra Legem admiſſum ſit, propter diuinum illud ſignum factum in Sabbato. Efferatum enim eorum animum conſcientia comprimit, increpationem fræni cuiuſdam inſtar adhibens etiam inuitis.

A φαίνεσθαι. οἶμαι δέ μ κ τοιοῦτον αὐτοὺς ὑποπεῖναι πάλιν οἱ μισῶν ἀδίκως ὑ κατηγορηκότες ἵνας, ὅταν ἐκπύθωνται μ τῶν αὐτοῖς διεφθαρμένων, εἶπα τοῦτο μὴ δικαίως πεποιῆσθαι δοκεῖ, ὑχ ἅπαξ ἀλλὰ κ πολλάκις αὐτὸ παρὰ τῶν ἐξηγουμένων ἐπαίειν ἐθέλουσιν, ἀκροωμένους ὥσπερ εἰς ὀξυτέραν κίνησιν βαδιοῦσά πως τ ἐπ' ἐκεῖνον θυμόν. δυσωπεῖ γὰρ ἀεὶ τὸ συνειδὸς ἐξελέγχον τὰ ὑπ' ἐμοῦ, κ τ ἀδικίας κατηγορῶν ὑ παύεται, κἂν ἐκ προσπαθείας ἡδύ πως φαίνηται τὸ ἀδικεῖν. διὰκινοῦσι τοίνυν, κ ὑχ ἑκόντα προτρωύουσιν εἰς τὸ κ εἰσαῦθις διακωλύουσι παύειν, & λέγε τ αὐτὸν ἔρχεσθαι λόγον τ πεπηρωμένον μονονουχὶ λέγοντες ἀλλήλοις & λίαν ὀπισθόμωροι εἰ μὴ πάσεσθέ ποτε μ τῶν ἔξω νόμου λέγε τ ὑπὸ Φαρισαίων θεσπισθέντα. ἀγελαίοντα γὰρ τ ὑπὸ αὐτοῖς θηριωτέρων λογισμὸν καθάπ χρὴ τὸ συνειδὸς, χαλινὸν ὥσπερ ὀπιφέρον κ ὑχ ἑκόντος τὸν ἔλεγχον.

B

v. 27. Reſpondit eis, Dixi vobis iam, & non auditis: quid iterum vultis audire?

Απεκρίθη αὐτοῖς, εἶπον ὑμῖν ἤδη, κ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκούειν;

C

Superfluum iam videtur, ait, hæc incredulis auribus inſtillare, vanum item vos toties me de his rebus percontari, qui nequaquam inde meliores euaſiſtis, licet edocti atque perſuaſi, & iam retexere me iubetis eoſdem ſermones haudquaquam in bonum finem, vt experimentum ſatis probat. Per hæc enim oſtendit cæcus Phariſæos valde inſanire, qui aures à veritate auertant, vt ſcriptum eſt, & quaſi de violata Lege ſine cauſa indignentur, ideoque eum qui authori miraculi benedicere velit, accuſatoris perſonam in illum induere iubeant, aut cum eum laudatorem & admiratorem eſſe putarent, (id enim eis reuera propoſitum erat, nam indifferens prorſus iis erat ac pro nihilo habebatur Legis tranſgreſſio) ideirco relicto recto iudicio ſuæ tantum opinioni ac libidini obſequebantur, non recordantes Dei dicentis: *Labia Sacerdotis loquentur, & cuſtodient indicium, & Legem requirent ex ore eius.*

Malach. 2. 7.

Περιττὸν ἤδη φαίνεται, φησι, τὸ κ εἰσαῦθις εἰπεῖν εἰς ἀπειθεῖς ἀκοὰς, εἰκῆ δὲ σφόδρα τὸ κὰ πλησίον ὑμᾶς περὶ τούτων διερωτᾶν, οἵ γε ὠφεληθέντες μὲν τὸ παράπαν οὐδὲν, κἂν μαθόντες κὰ πεπεισμένοι, ἀπελήλυθέ δέ με κ νῦν τοὺς αὐτοὺς παρεσκάψετε λόγους ἐπ' οὐδενὶ τῷ χρησίμῳ, ὡς ἢ πεῖρα βοᾷ. ἐλέγχει γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν τοὺς Φαρισαίους ὁ τυφλὸς μὲν ὡς αἰσθανόμενοι κωμῳδῆ τινὰ μᾶλλον ἀκολουθοῦντες ἀποστρέφοντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, κ τὸ χαλεπαινόμενον, ὅτι γε τῆς λειτουργίας τ νόμου οὐκ ἀλόγως πεπωρωμένοι, ἀφ' ἑαυτῶν τ ἀφημένοι ἐθέλοντα τ περιουσιάζον τὸ κατηγόρου ζήλῳ εἰς κολάζοντες, ἢ θαυμαστὴν ὑπαρχὴν ὑπολαμβάνοντες· ἑαυτῶν γὰρ ὄντως ἀληθῶς τὸ σκότος ἐκείνοις ὁ σκοτώσας, ἐπείσθησαν αὐτοῖς ἀδιαφορεῖν πάντα λαὸς, κ τὸ λόγῳ τῷ μηδενὸς ἑαυτῶν τῷ νόμου παραβάσεως δίκαιοι τοῦτο τὰ δίκαια κείνῳ πρωσάπτοντες, ὡς τὸ δικαίως ἐπάπαντα μόνου, κἂν λέγοντες· ἀμνημονοῦντες Θεοῦ. χείλη ἱερέως φυλάξεται, κ φυλάξεται κείνοις, & νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ.

D

Malach. 2. 7.

Numquid & vos vultis diſcipuli eius fieri.

Μὴ κὰ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλετε γενέσθαι;

E

Confeſſus eſt palam demum & ſine vlla diſſimulatione ſe factum eſſe diſcipulum ſi non verbi, attamen miraculi, & credidiſſe iam præter opinionem fa-

Ωμολόγησεν ἤδη φανερῶς, & ὑποστολῆς ἁπάσης ἐξηρημένης, ὡς εἰ & μὴ & λόγῳ τυχὸν, ἀλλ' οὖν ἐμαθητεύθη τ θαύματι, & πεπίστευκεν ἤδη παραδόξως τὸ βλέπειν ἐκ διδασκαλίας θέλει λα-

ζων. ἐν γὰρ δὴ τῷ περὶ ἐκείνους εἰπεῖν, μὴ καὶ A
ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι, τὴν διάνοιαν
ὥσπερ παρεκάλυψε γράμμα, ὡς ἤδη πληρώσαντός τε
καὶ μεγάλου· μᾶλλον δ' ἔτι προσδοκᾶν, καὶ περὶ
ὁλοκλήρου τῆς πίστεως ὃ, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν
δότε. νουθετήσας πάλιν, καὶ λίαν ἀφθόνως εἰς
ὃ παιδεύει ἀδίστους ἀσκητὰς τὰ λειπτέα ἑτοι-
μάζεσθαι .....
..... τετήρηκεν οὖν ἀκρα, καὶ
σφόδρα κεκλεῖσθαι ὃ ἐν βίβλῳ προοιμίοις, εἰς ὦτα B
ἀκουόντων λαλεῖ· ἔοικε δέ πως ὑπαινίττεσθαι δι'
ὧν τοῦτων λεληθὸς καὶ κεκρυμμένον. καὶ τί τοῦτο, ἐν
βραχέσιν ἐρῶ. ἦσαν γάρ τινες ἐν τοῖς ἡγεμόσιν οἳ δι-
εγινώσκεσθαι μὲν ὅλως Χριστὸν εἶναι τῇ ἀληθείας ὁ θαυ-
ματουργῶν, κεχωσμένην γε ὥσπερ ἐν ὠδῖσι τὴν ἐπ'
αὐτῷ κρύπτοντες γνῶσιν ἔτι πολλοὺς διελάνθανον.
μάρτυρήσει δὲ καὶ ἡμῖν αὐτὸς ὁ σοφὸς λέγων εὐαγ-
γελιστής· ὅλως ἔγνωσαν μὲν οἱ ἄρχοντες, ὅτι ἀληθῶς ἐστιν
ὁ Χριστός, διὰ γε μὲν τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολό- C
γουν. ἐπαγωνίσεται δέ πως, τοῖς περὶ τούτου λόγοις
καὶ ὁ νικόδημος διαφρήδην ἀναβοῶν, καὶ λέγων
πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ῥαββεῖ οἴδα-
μέν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, καὶ ὅτι
οὐδεὶς δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν ἃ σὺ ποιεῖς,
ἐὰν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ· ἤδεσαν οὖν ἀρα τῶν
ἀρχόντων τινὲς, καὶ διετεθρύλλητό πως ὁ περὶ τούτου
λόγος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐγνωκέναι
μὲν τοῖς ἄρχουσι τῶν Ἰουδαίων πλῆθος ὑπονοεῖ, D
μὴ μὲν καὶ ὁμολογεῖν δ' ἐβούλεσθαι διὰ φόβον
διὰ βασκανίαν, καὶ φθόνον. ὅτι δ' ἀληθὲς καὶ τοῦτο ἐστιν, ἐξ αὐτῶν
ὧν διδιξόμεθα τῶν εὐαγγελικῶν γραμμάτων. αὐτὸς γάρ
που φησὶν ὁ μακάριος Ἰωάννης ὡς εἰσῆκει μὲν δι-
δάσκων ὁ Ἰησοῦς ἐν αὐτῇ τῇ ναῷ, καὶ ὅσα τῶν νόμων
ἐδόκει λυπεῖν κατά γε τὴν τῶν ἀκροωμένων ὑπό-
νοιαν ἐξηγούμενος. οὐδὲν δὲ τῶν τοιούτων οἱ τῶν Ἰου-
δαίων ἡγεμόνες κινήσαντες, ἀλλ' οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν
ἀποτολμήσαντες φῆσαι λόγον, ὡς ἔοικε, ἢ ταῦτα
διδάσκων τὰ τοῖς πάλαι νόμοις ἀπᾴδοντα, ἐν ὑπο- E
νοίᾳ τοιαύτῃ τοῖς ὄχλοις ἐλέγοντο τῇ δ' ἀρτίως ἡμῖν
εἰρημένῃ. καὶ γοῦν καθὰ γέγραπται, ἔλεγόν τινες
τῶν Ἱεροσολυμιτῶν οὐχ οὗτός ἐστιν, ὃν ζητοῦσιν ἀπο-
κτεῖναι; ἴδε παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγου-
σι, μήποτε ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι ὄντως ἐστὶν ὁ
Χριστός; μηδαμῶς γὰρ φησὶν ὅτι, ἴσασιν οἱ καθη-
γήσαντες λαχόντες ὡς αὐτὸς ὄντως ἐστὶν ὁ Χριστός.
ἴδοὺ καίτοι φανερὰν νομίζουσιν κατ' αὐτοῦ λαλεῖσθαι
μὴ πολλῆς ἄγαν τῆς παρρησίας, οὐδὲ φλοῦς
ἁπλουστέροις λόγοις διαστάσης διηνεκοῦς ὑπονοίας διεσαρμένης ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἱερουσαλήμ,

culratem videndi in locum disciplinæ consecutum. Dicendo enim, Nunquid vos vultis eius esse discipuli, suam ipsius mentem retexit, tanquam iam contenti esse adeóque facti, meditansque quodammodo etiam ante fidem adeptam, illud, *Gratis accepistis, gratis date*, ipsos instituit & admonet vt ad salutaria & conducibilia sibi impigrè accingantur. Præclarè igitur obseruauit id quod in Prouerbiorum libro scriptum est: *In aures audientium loquere.* Quinetiam videtur aliquid in his abditum significare. Quid autem illud sit, paucis dicam. Erant quidam ex principibus populi qui norant Christum quidem esse reuera miraculi authorem, sed abditam adhuc intra se cognitionem eius seruabant. Cuius eius seruabant. Cuius rei testis nobis erit sapiens ipse Euangelista dicens, principes quidem nosse ipsum esse Christum, sed propter Pharisæos veritos confiteri. Idipsum etiam testabitur Nicodemus aperrè clamans, & ad Dominum nostrum IESVM CHRISTVM dicens, *Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister, nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Sciebant itaque nonnulli, déque eo rumor sparsus erat per totam Ierusalem, & principibus quidem notum esse multitudo suspicabatur, veruntamen præ malignitate & inuidia eos id fateri nolle. Quòd autem verum istud sit, ex Euangeliis ipsis ostendemus. Ipse quippe beatus Ioannes alicubi ait, stetisse quidem in ipso templo IESVM docentem, & quæcunque Legi contraria esse videbantur auditoribus exponentem, sed cum Iudæorum magistratus nihil prorsus in eum mouerent, nedum præcipere auderent vt veteri Legi contraria docere cessaret, plebem in eam quam diximus, suspicionem venisse. Et quidem, vt scriptum est, dicebant ex Hierosolymitis, aliqui, *Nonne hic est quem quærunt interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus?* Propemodum, inquit, sciunt principes cum reuera Christum esse. Ecce licet ei eædem machinentur multa cum libertate in eum debacchantes, tamen ne verbo quidem tenus ipsum obiurgant. Cum ergo ea suspicio per totam Ierusalem increbuisset, id ali-

Ioan. 2. 3

Ioan. 7. 26

quando cæcus inaudierat, eumque sermonem auribus hauserat. Scitè igitur eos quodammodo redarguens ait, An me frustra eundem sermonem repetere & miraculum subinde laudare, vobisque gratam narrationem iterare iubetis, vt vos ad eum discipulos applicetis, cum vos interim pudore deterreamini, & ingratam verecundiam tam admirabili cognitioni præferatis.

A ἐξεπύθετό ποτε καὶ ὁ τυφλός; & εἶχεν ἐκ ὧσι τὸν ὅτι τοιοῦτος λόγος. χαριέντως οὖν ἀρὰ ἕτερον ἀνὰ διελέγχων φησὶν, ἀρά με μάτην τοὺς αὐτοὺς ἀναμιμνήσκεσθαι λόγους, καὶ ἀνυμνεῖν τὸ θαῦμα παρακαλεῖτε, ἢ στόμασι ποιφάγοις τιμὴ καὶ ἡδονῇ ἐξήγησιν, διαφώντες μὲν ἤδη τιμὴ ἐκ αὐτοῦ μαθητείαν, ἀλλήλους δὲ ὅπως δυσωπούμενοι, καὶ ἀχάριστον παρεμπίπτοντες αἰδὼ τῆς οὕτως ἀξιαγάστου γνώσεως.

B

v. 28. *Maledixerunt ergo ei, & dixerunt, Tu discipulus illius sis: nos autem Moysi discipuli sumus.*

Καὶ ἐλοιδόρησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον, σὺ μαθητὴς ἐκείνου εἶ, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Subsannat quodammodo hoc dicens Euangelista. Cerne enim eos, quibus sacrificandi vices demandatæ erant, eò stuporis delatos vt rem tam sanctam, Christi nimirum doctrinam traducant, cuius amore capti sancti nonnulli aiunt, *Psal. 118. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauum ori meo.* Alter verò velut ad Dominum nostrum IESVM Christum de infidelibus. *Consumma eos,* *Hier. 15. 16. & erit mihi verbum tuum in lætitiam, & exultationem, & gaudium cordis mei:* Sed diuinos sermones nihil morati, cum qui à Christo instituitur vel hoc nomine culpandum existimant, adeóque vera contra seipsos sciscentes placita, doctorem Christum cæco, sibi verò Mosen attribuunt. Siquidem gentes à Christo per doctrinam Euangelicam illuminatæ sunt, Israel verò in figuris Mosaicis mortuus est, & vmbra literæ defossus. Propterea & Paulus de ipsis alicubi ait, *vsque enim in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamentum positum est super cor eorum.* Quòd autem in figuram gentium historiam cæci velut imagine delineamus, eius typum ad veritatem quæ in illis est transferentes, dubium non est: sed notandum, rem esse delectationis & gloriæ plenam propter Christum opprobrium pati. Per quæ enim persecutores diligentibus ipsum se dolorem inferre putant, per hæc eadem etiam nescij exhilarant, & multo plus eis splendoris quàm nocumenti afferunt. Deprimentes verò vt par est, sua ipsorum capita nefarij Pharisæi, ne dicam Christum, de ipso, hoc,

C

D

2. Cor. 3. 15.

E

Υποψιᾶ τρόπον τινὰ τοῦτο λέγων ὁ εὐαγγελιστής. ὁρᾷ γὰρ τοὺς ἱερατικὰς λαχόντας ἀποπληξίας εἰς τοῦτο καταλιθωθέντας, ὡς λοιδορίας ἠγιασμένης χρῆμα ὅθεν σιτοῦσιν, τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν παραδαγαίνειν, ἧς εἰς ἀξιέραστον ἰόντες ἀγάπην φασὶ τῶν ἁγίων τινές; οἱ μὲν ὅτι ὡς γλυκέα ταῖς λαρυγξί μου τὰ λόγιά σου, τοῦτ' ἐστὶ μᾶλλον καὶ τὸ κηρίον τῷ στόματί μου· ἕτερος δ' πάλιν, ὡς παρὸς τὸν κύριον λιμᾶσθαι Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῖς ἀπειθοῦσιν αὐτῷ, συντέλειαν αὐτοῖς καὶ ἔσται ὁ λόγος σου ἐμοὶ εἰς εὐφροσύνην, & ἀγαλλίαμα, & χαρὰν καρδίας μου. ἀλλ' οὐδὲν τῶν ἱερῶν μεταποιούμενοι λόγων, τὸν τοῦ Χριστοῦ παιδαγωγοῦσιν, καὶ δι' αὐτὸ δὴ καὶ τοῦτο μόνον οὐκ αἰσχυντηλῶς εἰς νομίζουσιν, ἀληθῆ δὲ καθ' ἑαυτοὺς & ψηφοφορεῖσθαι δόγματα, διδάσκαλον μὲν τοῦ τυφλοῦ τὸν Χριστὸν ἀποκρίνουσιν, ἑαυτοῖς δὲ Μωσέα· καὶ γὰρ δὴ καὶ ὄντως κατεφωτίσθη μὲν τὰ ἔθνη τοῦ Χριστοῦ διὰ παιδεύσεως θαλασσίας, ἐτάφη δ' τοῖς διὰ Μωσέως τύποις ὁ Ἰσραήλ, & τῇ τοῦ γράμματος σκεπάσθη σκιᾷ. διὰ τοῦτο & ὁ Παῦλος πού φησι, μέχρι γὰρ σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. ὅτι δὲ καὶ εἰς τύπον τῶν ἐθνῶν τοῦ ὅτι τοῦ τυφλοῦ καθάπερ εἰκόνι κατεγράφοντο εἶναι, τὰ ὡς ἐν τύπῳ τὰ κατ' αὐτὸν εἰς τὰ ἐπ' ἐκείνοις ἀληθείας μεταπλάττοντες, οὐκ ἀμφίβολον· πλὴν ἐκεῖνο σημειωτέον, ὅτι χρῆμα τερπνὸν, & πάσης εὐκλείας ἀνάμεστον ὁ διὰ Χριστὸν ὀνείδισμός· διὸ ὧν γὰρ οἴονται χαλεπὰ λυπεῖν οἱ διώκειν ἐπαιτούμενοι τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, διὰ τούτων αὐτῷ οὐκ εἰδότες ἐπιφέρουσι, λαμπροτέρους μᾶλλον αὐτοὺς ἀποφαίνουσιν, ἢ καθ' ἀληθῆ ἀδικεῖν ἰσχύουσι. καθαρμιχρίονται δὲ, ὡς εἰκὸς, οἱ πανοῦργοι φαρισαῖοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς, ἵνα μὴ λέγω Χριστὸν, τοῦτ' ἐστὶ μᾶλλον αὐτὸν, ὃ ἐκεῖνοι φασὶν, ἐκ-

πλατῶνόμοι δὲ ὡς ἐπ εἰς ἀλαζονείαν ἐκτέρε- A
χον, αἰσήτως λέγουσιν, ἡμεῖς δὲ τῦ Μωσέως ἐσ-
μὲν μαθηταί.

illius, per contemptum proferunt, ipsi verò intolerabili fastu elati, stultè dicunt, *Nos Moysis discipuli sumus.*

Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεός·
τῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν.

v. 39. *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus.*

Ἀπαυθαδίζοντες πάλιν, ὅπλον ἔχοντες τ̀ αὐθῖς
συνήθη, κ̀ φιλεσάτην ἀπόνοιαν ἐπ' ἀληθέσιν
αἰσχυντίαις συναρμόζοντες, ὅ ἡμεῖς οἴδαμεν
ἀναφθέγγονται. προσιθέντες δὲ ὅτι Μωσῆ λελά- B
λληκεν ὁ Θεός, ἀφ' ἑτέρου τύπου ἡμᾶν ὅτι πρέπον κὰ
σφόδρα διεγνωκότες αὐτὸν, ἑτέρῳ τύπῳ πάλιν
ὑβρίζειν . . . . . τὸ γοῦν τοιοῦτόν τι λέγοντες δό-
γματα. καταγελῶσι γὰρ ἀσυνέτως, οὐ ὅπω γι-
νώσκουσι, μᾶλλον δὲ μαθόντες δυσεβῶς ἀτι-
μάζουσι, κ̀μοί τ̀ νόμου ὅ ἀδίκως ἐξῆναί τισιν
ἀπηχές τι δρᾶν ἢ ψηφίζεσθαι πανταπασιν ἀποφά-
σαντος. ζητοῦσιν δὲ τί φασι κ̀ ἀφ' ἑτέρου πάλιν ὁμο-
λογουμένως λελάληκε πρὸς Μωσέα ὁ Θεός· οὐ-
δεὶς ὅπως τοῦτο λόγος σοφιάζειν αἰαπίθων, ὑπὲρ C
νόμους ὡείσατο δι' αὐτ̀, ἐ τοῖς ἐφ' ἑκάστῳ τ̀
προσηκόντων τέθεικεν ὅρους. παραβάτης οὖν ἄρα
φησὶν τ̀ ἱερῶν γραμμάτ, ὁ τῖς δι' ἐκείνου φρε-
νοβλαβείαν, ἐ λέλυται ἀφ' ὧν ὁ ὅτι τ̀ σαββάτῳ θεσμός. ἐθεραπεύθη γὰρ ἐν σαββάτῳ· τὸν
ὅτι τοῦτοις ἀλόντα, κ̀ κατεγνωσμένον οὐκ εἰδέναι
δίκαιον. ἀλόγως ἄρα φαμὲν ὅτι τ̀ θεῖον ὑ τετήρη-
κε νόμον. σκοπῶ ὅτι λέγουσι περὶ Χριστοῦ, ὅ,
οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν, ὐχ ὡς ἀγνοοῦντες ὅ τίς D
ἢ πόθεν ἐστὶ τὰ τοιαῦτα φασίν, ἀλίσκονται γὰρ ἑτέ-
ρωθεν ἀμφιβόλως ὁμολογήσαντες εἰδέναι τὰ ἐπ'
αὐτῷ. ὐχ οὗτός γάρ ἐστιν ὁ τῦ τέκτονος υἱός, ὧν ἡμεῖς
τ̀ πατέρα κ̀ τὴν μητέρα οἴδαμεν; πῶς οὖν λέ-
γουσιν ὅτι οὐκ τῦ ὄφεινοῦ καταβέβηκε; ὐχ ὡς ἀγνοίας
οὖν ἄρα σημαντικὸν ἐνδεξώμεθα ὅ οὐκ οἴδαμεν
τοῦτον πόθεν ἐστίν, ἀλλὰ τ̀ ἐκείνους αὐθῖς ἀλαζο-
νείας καρπὸν ἐπαισθησόμεθα. περιφρονοῦντες γὰρ αὐ-
τὸν, ἐ ὡς τῷ μηδενὶ ὅ προσήκοντα λογιζόμενοι, τ̀ E
τοιοῦτον ἐπ' αὐτῷ λέγουσι φωνήν. εἰκὸς ᾗ δή που
κἀκεῖνο βούλεσθαι δηλοῦν· αἰαπίθηλ γάρ πως ἡ-
μᾶς ὅ τοῖς θεωρήμασι πρέπον, ἐ εἰς λεπτοτέραν
ἰέναι βάσανον οἴδαμεν, φησὶν, ὅτι Μωσῆ λελάλη-
κεν ὁ Θεός, πιστεύσωμεν οὖν ἄρα, κ̀ ἀμέμπτοι τοῖς
δι' αὐτ̀, κ̀ τηρήσωμεν τὰ πόθεν διεσαλμένα. τῦ-
τον ᾗ οὐκ οἴδαμεν, ὅ γὰρ λελάληκε πρὸς αὐτὸν ὁ
Θεός, οὐδὲ τί τοιοῦτον ἐπ' αὐτῷ διεγνώκαμεν· ἀλλ'
ἔδει τοὺς Φαρισαίους κ̀μοί δοκησισοφῶν εἰσημένους,
κ̀ πολὺ τῇ γνώσῃ τ̀ θείων ἐπαυχοῦντας λόγων

Superbè & insolenter se gerunt denuò, familiari & gratissima sibi armati dementia, & præfracta impudentia tumidi, *Nos scimus*, inclamant. Cum autem addant. *Quia Moysi locutus est Deus*, eum idcirco valde honorandum esse statuentes, alio modo rursus ei contumeliam inferunt pro nihilo habentes eius placita. Stultè quippe condemnant quem nondum agnoscunt, immo verò postquam eum cognouerunt impiè dedecorant, tametsi lex vetat quenquam iniustè aliquid facere aut omnino decernere. Tale verò quiddam rursus aiunt: omnium consensu locutus est ad Mosen Deus: Leges quasdam per eum præscripsit, neque vlla ratio quenquam sinit de his dubitare. Ergo sacrarum literarum transgressor est, qui traditis ab eo contraria sentit, & statutum de Sabbato apertè violatum est. Quippe in Sabbato curatio facta est. eius rei manifestum ac damnatum non nosse æquum est. non sine causa dicimus ipsum diuinam non seruasse Legem. Igitur quando hæc dicunt de Christo, *nescimus vnde sit*, non hæc dicunt tanquam nesciant, quis & vnde sit, nam aliàs confessi disertè comperiuntur se eum nosse. *Nonne hic*, aiunt, *est fabri filius, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit, quia de cælo descendi?* Non igitur tanquam in significatione ignorantiæ accipiemus istud, *Non nouimus istum vnde sit*, sed velut ab eorum arrogantia profectum considerabimus. Despuentes enim illum, ac prorsus nihili facientes, eiusmodi vocem de eo proferunt, forte & illud etiam indicant, (nam contemplationum ratio altius quiddam scrutari nos cogit) scimus, inquiunt, Deum locutum esse Mosi, ideo confestim credamus his quæ per illum locutus est, & seruemus quæ à Deo mandata sunt hunc verò non nouimus, quippe ad eum Deus locutus non est, neque tale quicquam de eo constituimus. Verùm oportebat Pharisæis licet vana opinione sapientiæ, & diuinarum literarum cognitionis tumidis

Mat. 13. 55.

midis illud in mentem venire, Deum & Patrem cum per sapientissimum Mosem prædicit tanquam venturũ tempore suo IESVM, sic loqui: *Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te: & dabo verba mea in ore eius, & loquetur iis secundum quod mandabo ei, & homo, qui non audierit quæcunque locutus fuerit Propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo.* Nam Iudæos ita iure aliquis compellauerit, Vos quibus incredulitas tantum cordi est, si Mosis sermonibus illico fidem adhibetis, quia locutus est ei Deus, qui non id facere in Christo etiam oportebat, cum palam clamantem audiatis, *Verba quæ ego loquor non sunt mea, sed eius qui misit me Patris.* Et rursus: *A meipso non loquor, sed qui misit me Pater ipse mihi mandatum dedit quid dicam & quid loquar.* Pharisæorum itaque sermones tergiuersatio tantum sunt & vanæ ratiocinationis inuenta. Nam si Mosem ideo sequendum esse potius aiunt, quòd ei locutus sit Deus, quidni hæc ipsa de Christo sentiunt, qui quæ modo retulimus apertè enunciat? Sed cum ex vna parte Legem venerentur & sanctam esse apud se Dei voluntatem simulent, ex alia parte eam violant, deterius eam dedecorantes in eo quod opportuniorem prædicationem nolunt suscipere, quæ de Christo nimirum tanquam Propheta propter Incarnationis dispensationem annunciata erat.

Deut. 18. 14.

Ioan 14. 10

ἀκριβῶς λογίζεσθαι, ὅτι διὰ τοῦ πνευματοφόρου Μωσέως προεκήρυξεν ὡς ἤξοντα χρόνῳ τὸν Ἰησοῦν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ οὕτω φησί· προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσανεί σε, καὶ δώσω τὰ ῥήματά μου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ. καὶ ἄνθρωπος ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ὅτι τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ. καίτοι φήσειεν ἂν τις τοῖς Ἰουδαίοις δικαίως ὑποφυόμενος, μόνον ἐθέλετε τὰ ἀπιστεῖν εἰ τοῖς τοῦ Μωσέως λόγοις καταπείθεσθε προσαλέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ αὐτῷ λελάληκεν ὁ Θεός, πῶς οὐκ ἐχρῆν τοῦτο δρᾶν καὶ ὅτι Χριστῷ, καίτοι σφόδρα σαφῶς ἀκούοντες, τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ἔστιν ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός. καὶ πάλιν· ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω. προφάσεις οὖν ἄρα, καὶ λογισμῶν εἰκῇ ῥήματα τὰ τῶν Φαρισαίων οἱ λόγοι. εἰ γὰρ διὰ τοῦτο φασὶ Μωσῆ μᾶλλον ἕπεσθαι δεῖν, ἐπεὶ καὶ αὐτῷ λελάληκεν ὁ Θεός, τί μὴ καὶ Χριστῷ φρονοῦσιν ὅτι Χριστῷ, καίτοι λέγοντι σαφῶς ἄνωθεν ἀρτίως εἰρήκαμεν; ἀλλ' ὁ μὲν ὑμᾶς τὸν νόμον, καὶ σεσῶσθαι προσποιούμενοι ὃ δοκεῖ τῷ Θεῷ, πλημμελοῦσιν ἑτέρως χαλεπῶς ἀτιμάζοντες διὰ τοῦ μὴ προσδέχεσθαι θάλπος ὃ καιριώτερον κήρυγμα. τοῦτο δὲ ἦν ὃ ὅτι Χριστῷ διὰ τὴν μετ' ὀργὴς οἰκονομίαν ὡς ὁ προφήτου τάξει κατηγγελμένον.

v. 30. *Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile est quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos.*

Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἐν τούτῳ γὰρ τὸ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἠνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς.

Vehementer, inquit, miror, quomodo dicatis vos ignorare eum qui tanta sanctitate præditus est, quique potentia sua diuina talia faciendo satis probatus est. Nam qui profitemini vos Deo adhærere, qui Legi præstis, & in sacris literis perpetuò versamini, quique populi nacti estis principatum, vtique deceret rectè philosophari. Quis enim rectiùs & conuenientius eos agnoscere debeat qui per Deum miracula faciunt, quam qui sacris præsunt & quibus demanda-ta est sancti cura mysterij. Quæ cum dicit latenter eos increpat

Καταπλήσσομαι, φησὶ, καὶ σφόδρα καλῶς ἔχει τὸν ἐν ἀγιότητι τοσαύτῃ, καὶ θεοπρεπεῖ δυναστείᾳ δι' ὧν ἐνήργασται μαρτυρούμενον ἠγνοηκέναι φατέ. καὶ ὃ προσηκόντως ἀνεξετάστως τῷ Θεῷ νομιζόμενοι, καὶ νόμου προεστηκότες, καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐντυγχάνοντες συλλαβαῖς, καὶ λαχόντες ἡγεμονίαν εἰ καὶ μάλιστα ὀρθοὺς εἶναι φρονεῖσθαι. πῶς γὰρ ἂν καὶ πρέποι τὸ εἰδέναι καλῶς τοὺς περιεργαζομένους διὰ Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ τοῖς ἱερᾶσθαι προσταγμένοις, καὶ οἷς ἐν φρονήσει τὸ σεσῶσθαι ἀπονεμήθη μυστήριον καταπλήττεσθαι δὲ λέγων ὡς ἠγνοηκόσι κομιδῇ τὸν οὕτως ἀξιάγαστον καὶ ξένιον εἰς αὐτὸν ἐπιτελέσαντα τὴν θεοσημείαν ἐμφανῶς λελυθότως,

ὁπὶ τοσοῦτον ἀφεστᾶσιν ἁγιασμοῦ, καὶ τῆς εἰς θεὸν εὐσεβείας ἐπιφκείας, ὡς καὶ δυσχερῶς ὁμολογεῖν μηδὲ εἰδέναι πανταπασιν τὸν ἀληθῶς ἅγιον, τοῦτ' ἔστι Χριστόν. ἵνα γὰρ τὸ καθ' ἡμᾶς γυμνάσωμεν λόγον ἐπὶ, ἀληθὲς τοῦτό που καλῶς εἰρημένον, ὅτι πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὑτῷ, καὶ τῷ ὁμοίῳ αὑτῷ συνεσχολακέναι θέλει πως εἰκὸς ἂν εἴη καὶ ἄγιοί τε ὄντες ἀγαθοί, τὸ κολλᾶσθαι φιλεῖν ἀπειρήκοντα τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ; ἔλεγχον οὖν ἐχέτω τῆς τῶν Φαρισαίων ἀναρχοῦς πολιτείας, ἥτις διαγωγῆς οὐδενὸς τὸ εἰρημένον. . . . . ὁπὶ τοῦτο συνδιαλεῖν. δῆν γὰρ οἶμαι τοῖς θεωρήμασι φιλεργὸν, ἐπάγοντα τὴν διάνοιαν τὸ ἐν ἑκάστῳ κεκρυμμένον δικαίως ὀξυωπέστερον καθορᾶν. πῇ οὖν ἔχει τοῦτο; πολὺς μὲν ἅπασι τοῖς Ἰουδαίοις διεσκεῖτο λόγος περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, πλὴν ὡς περὶ προφήτου. ὅτε γὰρ ὁ νόμος αὐτὸν ἥξειν προεχρησμώδησε, προφήτην λέγων ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν. εἶχον γεμὴν ἐν ἐλπίσιν ὡς διαδήλοις καιρὸν καὶ τὰ οἰκεῖον, τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον αὐτοῖς διαλεξόμενον, ἢ τὰ ἀληθέστερα τοῦ νομοθέτου βούλησιν δι' μᾶλλα διεξιὸν μείζονα δόξαν τὰ πρέποντα δίκαια. καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλπὶς ἦν ὁ λόγος τοιοῦτος, ὅπου καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις ταυτόδοξος διέκειτο λόγος. ἡ γοῦν Σαμαρεῖτις ἐκείνη γυνὴ, οἶδα μὴν ὅτι μεσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα. ἠδεσθη τοιγαροῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ μᾶλα εἰκότως ὅτι καὶ ἥξει Χριστὸς· τοῦτο γὰρ ὁ μεσίας δηλοῖ, καὶ βούλησιν αὐτοῖς τὴν ἀμείνω διερμηνεύσει θεοῦ, ὡς δὲ γε τοῦτοις ὅτι καὶ ὀφθαλμοὶ ἀνοίξει τυφλῶν διωμολόγηται καὶ τὰ Ἡσαΐου φάσκοντος ἐναργῶς, ὅτι τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν· ἄλλα καὶ ἕτερα. ἦν τὴν Ἱερουσαλὴμ προεφοίτα λόγος, ἐπειδὴπερ τὸν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἄρρητον τυχὸν ἄγνωστον εἰς πάντως φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας λέγων, τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; πάλιν Ἰουδαῖοι ὡς ἰδίας ἁπλότητος τὰ πρέποντες ἐννοίας τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀγνοηθήσεσθαι πανταπασιν τὸν Χριστὸν κατὰ πνεῦμα, σαφὲς ὃ ἁπλῶς ἐξόδιον πάθει ὄντι, κατὰ τῆς γραφῆς φασκούσης αὐτοῦ τὴν γενεὰν διηγήσεσθαι καθιστώσης λιμῶν. ἀλλὰ τοῦτο βοώσης, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν. ὅτι γ' πάλιν ἀλλεγορίαν εἰς τὸ τῶν δύο λαῶν καταλῦσαι τὴν Ἰουδαίων ὑπάρχουσαν νοῦν, ἀγνοήσει τὸν Χριστὸν κατελαμβάνον, ὃ χαλε-

A quòd tam longè absint à sanctificatione & pietate, vt se non nolle prorsus verè sanctum, hoc est Christum impudenter profiteantur. Nam vt repetamus quod alicubi dictum est, si verum est omne animal sui simile amare, & hominem ad sui similem adhæsurum, quomodo si sancti essent ac probi, adhærere nolent sancto & bono? Reprehensionem ergo Pharisaicæ conuersationis continet dictum istud, ac insuper aliud subinnuit. Studioso enim arbitror, quicunque contemplationibus animum adiunxerit, quid in vnaquaque lateat penitus intuendum. Quodnam ergo est illud? Rumor per vniuersam Iudæam longè latéq; sparsus erat de Seruatore nostro Christo, sed tanquam de Propheta. sic enim venturum eum Lex prædixerat dicens, *Prophetam suscitabit Deus noster ex fratribus vestris*: Sperabant tamen, vbi suo tempore venisset, traditurum esse quæ supra Legem essent, & veriorem Legislatoris voluntatem cumprimis enarrando ad conuenientiora translaturum. Neque mireris si apud Iudæos spes ac sermo talis esset, cum apud alienigenas idipsum increbuisset. Nam Samaritana illa mulier, *Scio, inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus: Cum venerit ille, annunciabit nobis omnia.* Sciebant igitur idque manifestè Iudæi, venturum Christum, (hoc enim Messias significat) & præstantiorem Dei voluntatem expositurum, præterea cæcorum oculos aperturum patet ex Esaia manifestè dicente, *Quia tunc aperientur oculi cæcorum.* Sed & alia fama apud Hierosolymitas obtinebat, ex eo quod Esaias Propheta Dei ac Patris ineffabilem Filium ignotum esse ait his verbis, *Generationem eius quis enarrabit?* Iudæos ad suum sensum detorta istius loci significatione censuisse ignotum prorsus fore Christum, nemine planè agnoscente vnde sit, quamuis diuina Scriptura eius generationem secundum carnem apertiùs nobis exprimat, & idcirco hæc vociferetur, *Ecce virgo in vtero concipiet & pariet filium.* Quòd autem rursus Iudæorum animus ad rerum necessariarum comprehensionem durus & intractabilis quum esset, Christum ignotatum iri putarent, difficile non est

Deut.18. 18.

Ioan.4. 25.

Esai.35.5

Esai.53.8

Esa.7.14

est iis quæ beatus Euangelista Ioannes Hierosolymitis de eo dicere se asseuerauit. Dicebant enim ex Hierosolymitis
Ioa 7.26 aliqui, *Nonne hic est quem quærunt interficere? & ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit.* Ergo Iudæis absurdè talia de Christo censentibus, subitas de eo cogitationes suscipit qui antea cæcus erat, ex miraculo, ac tantumnon arripit in confirmationem suæ ratiocinationis Pharisæorum verbum, hoc enim mirum, inquit, quod nescitis vnde sit, & tamen aperuit oculos meos. Duo, inquit, habeo signa, eáque manifestissima quæ probent eum esse Christum. ignoratis enim vnde sit, & porrò oculos meos aperuit. Ipse igitur is est sine controuersia, qui per Legem prædicitur, & Prophetarum oraculis venturus nunciatur.

A πὸν ὅτω ἰδτιν, ἐξ ὧν ὁ μακάριος διαλῃγίτης Ιωάννης Ιεροσολυμίτας ἐπ' αὐτῷ φάσκει διϊχυρίσατο. ἔλεγον γάρ τινες τῶν Ιεροσολυμιτῶν, οὐχ ὅδε ἐστὶν, ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; καὶ ἴδε παῤῥησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός; ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν, ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν. οἰκοῦν τινὲς τῶν ὄχλων ἀγανακτοῦντες ἀσυνέτως ὅτι Χριστῷ
B τῷ Ιουδαίων, εὐνοίας ἤδη τῆς ἐπ' αὐτῷ λαμβανούσης χάριτος ὁ ποτὲ τυφλὸς ἀπὸ τῆς θαύματος, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἁρπάζει τοὺς βεβαίωσιν τῶν οἰκείων ἀφελογισμῶν τῶν Φαρισαίων ῥῆμα. εἰ τοῦτο γὰρ φησὶν ἐστὶ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἠνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. δύο, φησὶν, ἔχω σημεῖα, καὶ μάλιστα σαφῆ τοῦ αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστόν. ὅτε γὰρ οἴδατε πόθεν ἐστὶν, ἀλλ' ἠνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. αὐτὸς οὖν ἀρα ἐστὶ σαφὴς ὁ ἀφ' νόμου προβαινόμενος, καὶ ἀφ' φωνῆς προφητῶν μαρτυρούμενος.
C

v. 31. *Scimus quia peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.*

Οἴδαμεν ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει, ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τοῦτου ἀκούει.

In prædictionibus Prophetarum ac Legis quodammodo prius exspatiatus quasi iam adimpletis, quòd ignoretur vnde sit Christus, & aperti sint cæcorum oculi vndequaque contrahens fidei faciendæ subsidia, insuper & aliud quiddam excogitat, quippe ex necessariis & confessis ad eius quod sibi conducit perquisitionem ire prætexit, & pium veluti syllogismum componit, siquidem contendit & cordatè quidem Deum iustitiæ amantem & virtutis peccatores nusquam audire quod cum posuit pro indubitato prorsus & minimè controuerso, illicò infert contrarium tanquam verum, nullâque ex parte oppugnatum, videlicet semper & vbique Deum vniuersi exaudire omnes pios, cuius conclusionis scopus in solum Christum intendit, sed facta est generaliùs, & vniuersalem habet significationē. quippe cæcus, vt iam subinnui, paulo humiliorem habet de Christo conceptum, necdum satis edoctus eum esse secundū naturā Deum, tanquā de Propheta sētit & loquitur, de quo rectè & inculpatè dici potest, pium & religiosum eum esse: sed Christo nullo modo competet.

Περιεπτυφὼς τὸν ἐκ τῶν ἀφ' τῶν προφητῶν καὶ νόμου κηρύγμασιν, ὡσεὶ ἤδη πεπληρωμένοις, τὸ τοῦ ζητεῖσθαι πόθεν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ αἴρεσθαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν πάλαι χόθεν ἑαυτοῦ τε εἰς πίστιν ἐφευρίσκει μοι βοηθήματα, προσοπτικός τι καὶ ἕτερον. ἐξ αἰτίων γὰρ καὶ ὁμολογουμένων σοφοῖς ὅτι τὸ χρήσιμον ἕκαστος ζήτησιν εἶναι σχηματίζεται, καὶ συλλογισμὸν ὡσεὶ ὑπὲρ ὅσιος φιλίᾳ, φιλαλήθειαν γὰρ οὐκ ἀκέραιον πώποτε τὸ φιλοδίκαιόν τε καὶ φιλάρετον ἦθος, ἀρίστα γε φέρειν διϊχυρίζεται, καὶ τῷ τοιούτῳ τὸ αἰεὶ δοιάζων ὁμολογουμένων ὕλης, αὐτὸ ἀφίησι τὸ σωστὸν ὡς ἀληθὲς, ὡς μηδαμόθεν ἀβλεπόμενον, φαμὶ δὴ πάντα τε καὶ πάντως ἀκούειν τὸ θεοσεβῆ εἰωθότων τὰ ἀπάντων κύριον, καὶ ὁ μὲν τοῦ συμπεράσματος σκοπὸς εἰς μόνον ἐφ' τὸ Χριστὸν, πεποίηται δέ πως ὅτι τὸ θεικώτερον, καὶ καθολικώτερον ἔχει τὸ δόλωσιν. ὡς γὰρ ἤδη φθάσας ἐμέμψατο, ἧττον μαλωτέον ἔχει τὸ ὅτι Χριστῷ ἀφελὴς ὁ ποτὲ τυφλὸς, ὕπω δὲ ὅπως κατὰ φύσιν Θεὸν ἀκριβῶς εἰσεμάθων, ὡς οὐδὲ προφήτου δόξαν, καὶ λαλεῖ, ἐφ' ὅσον ἀκαταμαθήτως ἔχοι τὸ θεοσεβὲς. Χριστῷ δὲ αὐδαμόθεν ἁρμόσει.

Θεὸς γὰρ ὢν τῇ φύσει, τιμὴν ἐκ τῶν προσκυνούντων λατρείαν, ὡς ἐν τάξει θυσίας πνευματικῆς παραδεχόμενος.

quippe cum sit Deus per naturam, præstitum à piis cultum loco sacrificij spiritualis accipiens.

Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου.

v. 32. *A seculo non est auditum quia quis aperuit oculos cæci nati.*

Καταδηλοῖς ὡς ἔοικεν ὁ μιαρὸς, ἐπαλγήσας δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ λοιδορίᾳ καὶ ἀφορήτῳ δηλονότι λύπῃ, ἐπιτίθησιν ὡς ὀνειδίζοντες ἔφασκον, αὐτὸς μαθητὴς εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταὶ, σπουδαιοφυῶς ἐπιλήθεται τοῦ αἰτίου κατηγορῆσαι, καὶ αὐτοπροσώπως ἔοικε τοῖς ὑπὸ Μωσέως τετελεσμένοις τὰ λαμπρὰ τῶν αὐτοῦ κατορθώματα, ὅσῳ μείζων ἐστὶν εἰς τερατουργίαν, τοσούτῳ δηλονότι καὶ ἀμείνων. ἢ γὰρ οὐκ αἰδέσιμον τὸ τοῦ μείζονος ἀποτέλεσμα; εἰ δὲ πάντως καὶ τῇ τιμῇ δόξαν ἐπιφέρει; ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίβολον. ὁμοῦ δὲ ὡς εἰκὸς δηλοῖ καὶ τοιοῦτον, ἀρχαιοτάτης μὲν παρὰ δύσιν προφητείας, ἐχούσης δὲ ὧδε περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, τότε, φησὶν, αἰσθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, οὐδεὶς μὲν πώποτε τοιοῦτόν τι ἀνδρῶν ἢ διανοίᾳ ἐθαυμάσθη, πεπλήρωται δὲ διὰ τούτου καὶ μόνου· ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ὅπως φησὶν ἀμάρτωλον ἀποκαλεῖν οὐ καταρκήσαντες· καίτοι πολλοὶ μὲν ἁγίων προφητῶν ἀνεδείχθη χορὸς, οὐκ ἀριθμητοὶ δὲ δικαίων ἐμοὶ δοκεῖ τῶν ἱερῶν φέρεσθαι γραμμάτων. ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. ἔστ' οὖν ἄρα ὅστις ὁ Χριστὸς ὁ πέρας ἐπιτιθεὶς τοῖς τῶν προφητῶν μυθεύμασιν, ὁ πρὸς τέλος διεξαγαγὼν τὰ πάλαι διηγήματα; εἰ γὰρ οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἀνοίξαι ἔτερος τυφλοῦ ὀφθαλμοὺς, τί λοιπὸν ἀμφισβητήσαι τῇ πίστει; τί δὲ αἰσχρὸν ἢ τὲ ἐπ' αὐτῷ συναίνεσιν, ἢ πῶς ἂν πάντως οὐ θαυμαστοῦ γεγονότος οὐκ ἀπόδοιν, ἀφ' ἁπλουστάτης ὡσπερ ἁμαξιτοῦ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπ' αὐτῷ γνώσεως ὁ μυστήριον; συναγορεύσει τοίνυν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ἐκ τοῦ τοιούτου ὁ τεθεραπευμένος. βλέπε δὲ ὅπως ἀφυοῦς τὲ καὶ συνηθείας ἐξυφαίνει λόγον. ἐμοὶ μὲν γὰρ ὄντως ἐλευθέρως πάμπολλοῦ πρέπειν εἰπεῖν, ὅτι τοῦ Μωσέως, καὶ προφητῶν, ἀμείνων τις καὶ λαμπρότερός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐμοὶ οὐκ ἀπεικὸς συνιδεῖν ἀλύοντας ὅτι τοῦτο τοῖς Φαρισαίοις ὃ μὲν ἐπαγωνίζεσθαι τοῖς ἁγίοις ὡς ὑβρισμένοις προσποιοῦσι πανούργως, δι' ἀφορμῆς ἤδη τὸ κολάζειν ἔτι χρήσασθαι τὸν ἀνδρα, ἵνα μὴ ζῶν τὸ ὁρώμενον ἀπόμνημα τοῦ Χριστοῦ φέρηται δόξης, ἐν εἰκόνι ὥσπερ τις τοῦ σώματος αὐτοῦ θεοπρεποῦς ὀξουσίας,

Non parum, vt videtur, indignatus & ægrè ferens cæcus tot conuitiis impeti Christum, summaque molestia affectus quòd sibi vt probrum ingerant, Tu discipulus illius es, nos autem Mosis sumus discipuli: festinat suo magistro patrocinari, & quodammodo gestis Mosis præclara Seruatoris nostri facta opponit, quantò maior sit in miraculis patrandis, tanto præstantiorem esse demonstrans. Nunquid enim necesse est vt qui maiora patrat, omnino & gloria exuperet? dubium certè non est: Simulque vti consentaneum est tale quidpiam designat, antiquissima Prophetia de Christi aduentu præcinente fore vt tunc cæcorum oculi aperiantur: nemo vtique antea tale quidquam faciens admirationi fuit, sed hoc adimpletum est per hunc solum, quem vos nescitis vnde est, vt dicitis, nec vos piguit eum appellare peccatorem. Quamuis autem multus sanctorum Prophetarum chorus in terris exortus sit, & ex sacris literis innumeri iusti se mihi offerant, non tamen auditum est à seculo quenquam aperuisse oculos cæci nati. Nunquid igitur is est Christus qui Prophetarum vaticiniis finem imposuit & olim prædicta compleuit? Si enim nemo præter eum cæcorum oculos aperit, quid supereſt quod fidei repugnare, aut euertere certam de illo confessionem possit? vel quomodo non sublata omni dubitatione deinceps plana & facili via cognitionis eius mysterium decurret? Huiusmodi verbis ergo patrocinatur Seruatori Christo cæcitate liberatus, & animaduerte quàm aptè & ingeniosè huius patrocinij orationem contexat. fuisset quidem summæ libertatis dicere, Christum esse Mose & Prophetis maiorem ac illustriorem, sed consentaneum etiam erat conijcere Pharisæos ob id irritatos malitiosè simulaturos esse se pugnare pro sanctis vt iniuria affectis, & iam honesto prætextu de homine pœnas expecturos, ne viuus & in oculis omnium Christi monumentum ac imago veluti quædam insitæ ipsi diuinæ potestatis existaret,

propterea iram eorum ab ea parte declinans, cruentæque illorum audaciæ aditum ad vlteriora intercludens, scopum sermonis sui ad generaliora & minus distincta conuertit, post homines natos à nemine prorsus factum esse inquiens, quod Christus in se fecisset. Quod nihil erat aliud quàm hoc ostendere, maiorem esse Christum omnibus & glorioſiorem, qui tantam sibi insitam vim & potestatem re ac operibus declaret, quantam nullus sanctorum vnquam in se habuit. Quare suum medicum omni excellentiæ genere coronat, ad probationem afferens id quod ab aliis nec factum vnquam nec peractum est, nempe cæcitatis depulsionem.

A Διὰ τοῦτο τὴν τῶν ἀντιπιπτόντων ὀργὴν, καὶ τοῖς ἐκείνων μιαιφονίαις ἀποκλείων τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον, ὅλῃ τὸ καθόλου τῆς ἀναιδείας τρέπει τὸν λόγον τὸ σκοπὸν, ὡς τοῦ μηδενὸς τῶν παρ' ἡμῶν μεγάλων λέγων ὅσα εἰργάσατο Χριστὸς ἐπ' αὐτῷ. τοῦτο γὰρ ἐπιφέρων ἀναδείκνυσιν ὅτι μείζων ἁπάντων τῆς ὑπεροχῆς ὁ Χριστός. ὁ τοιαύτην ἐπιδείκνυται δύναμιν ἐξ οἰκείου δι' ἑαυτοῦ τοῦτο δυνάμενος ἐξ ἀλλοτρίου δι' ἑτέρων ὑπηρετῶν. ἐπεὶ ἐμπεφόρηκεν ὀργὴν τοῖς τῶν ἀνίων πάντων καθαιρεῖν τὸν οἰκεῖον ἐκβιάζεσθαι τῆς κτίσεως πάντων ἀναδοχῆς, λαοὺς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τοῖς ἑτέροις ἀνήνυτόν τε καὶ ἀδιάπτωτον, τοῦτο δι' ἑαυτοῦ μὲν τυφλότητος ἀμαύρωσιν.

B

v. 33. *Nisi hic esset à Deo, non poterat facere quicquam.*

Εἰ μὴ οὗτος ἦν παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

En qui recens videt perspicacior est ad veritatem cognoscendam quàm qui Lege instituti sunt. Multa enim iam fecit verba falsissimam demonstrans & adulterinam Pharisæorum mentem, & quoniam dixerunt de Christo absque ratione, istum non nouimus vnde est, rursus coarguens eos vehementer vt iniustè sentientes, qui tantorum miraculorum authorem prorsus se cognoscere negent, cum omnibus liquidò constet fieri non posse vt qui non sit ex Deo aliquid agat eorum quæ diuina vi perficiuntur. Deus enim per sanctos duntaxat operatur talia: alieno verò, & qui nondum pietatem in ipsum assequutus sit, nusquam tanta gloria fulgere & extolli concesserit. Sed prodeat in medium demens Pharisæus, nobisque dicat quænam apud Deum sancti & prophani sit differentia, iusti & peccatoris, impij & Dei cultoris. Si enim dicatis vtrumque æqualiter splendescere, nihil est intermedium, & omnia confusa sunt, & quod illud scripturę cum ratione vsurpabimus: *Quid est omnipotēs, vt seruiamus ei, & quid nobis prodest si orauerimus?* Si enim vt Poëtarum Græcorum quidam ait,

Job. 21. 15.

Æqua pars remanenti, ac strenuè dimicanti tribuitur,

Et perinde honorantur bonus ac malus, quî nō vanū est duros virtutis causa labores inire? Sed nusquā in animum inducemus hæcita se habere. *nam glorificātes me* inquit Deus, *glorificabo, & qui spernit me, spernetur.* Verū libenter interrogauerim istos qui sibi sapere videntur Pharisæos,

1. Reg. 2. 30.

C

D

E

Ὀξυωπέστερος εἰς ἀλήθειαν τὴν διὰ νόμου πεπαιδευμένων ὁ ἀρτίβλεπτος, καὶ τὴν ἀσχημίας τυφλότητος τοῦδε δόξαν ἀπελαυνόμενος· ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ πολλοῖς ἄγαν καὶ σοφοῖς ἀποκέχρηται λόγοις κιβδηλοτάτην ὑποδύεσθαι τὴν φαρισαίων τὴν γνώμην. ὅθεν γὰρ ἔφασαν αὐτὸν οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστὶν, ἐξελέγχει πάλιν δι' ἡμῶν, ὡς φρενοῦσθαι πλημμελῶς, ὅτε τὸν τοῦδε πόθεν οὐκ εἰδέναι φασὶ τὸ ὅπου θαυματουργὸν, τοσοῦτον πᾶσιν ὑπερέχοντος ὡς ἀμηχάνου τι δρᾶν τῶν διὰ θείας ἐνεργείας ἀποτελουμένων τὸ ὄντα τοῦδε Θεοῦ. ἐνεργεῖ γὰρ μόνον δι' ἁγίων τὰ ὁποῖα Θεὸς· ἀλλοτρίᾳ γὰ, καὶ ὅπου βεβηκότι τὸ εἰς αὐτὸν ὑπόσχεσθαι οὐκ αὖθις δοίη ποτὲ ὁ δυνάσθαι τοιούτοις ἐναβρυνόμενος δόξαις. ἐπεὶ λεγέτω παρελθὼν ὁ τοῦδε πλήξ Φαρισαῖος, τίς ὅστι λοιπὸν ἡ διαφορὰ τοῦδε Θεῷ ἁγίῳ καὶ βεβήλου, δικαίῳ καὶ ἁμαρτωλοῦ, εὐσεβοῦς καὶ θεοφιλοῦς. εἰ γὰρ ἐφάπτει διὰ τῶν ἴσων ἀμφοτέροις διαλάμπειν ἑκάτερον, οὐδὲν ἔτι τὸ μεσολαβοῦν, πάντα δὲ ἤδη συγκέχυται, καὶ τὸ γεγραμμένον δι' ἡμῶν ἐρησόμεθα τί ἰσχύομεν δουλεύσαντες αὐτῷ, ἢ τίς ὠφέλεια ὅτι ἀπωτησόμεθα αὐτῷ; εἰ γὰρ καθάπερ ἔφη τις τῶν παρ' Ἕλλησι ποιητῶν

Ἰσόμοιρα μένοντι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζῃ,

Καὶ ὁ ἴσην μοῖραν κακός τε καὶ ἀγαθὸς, πῶς οὐκ εἰκῆ τὸ παρὰ τοῦ ἀρετεῖν; ἀλλ' ὄχ ὅπως ταῦτ' ἐχέφρων λογισάμενος τολμᾷ τοιαῦτα δοξάζοντας με φησὶν, ὁ Θεὸς, δοξάσω, καὶ ὁ ἐξουθενῶν με ἐξουθενωθήσεται· ἐγὼ μὲν οὖν ἐγκαλῶ τοῖς οἰκείοις φρονήμασι Φαρισαίοις, εἰ ἀσθενεῖ τοῦτο καὶ

ἀφ' ἧ ἁμάρτωλόν σοι ἐφαίνετο τὰ ἰσάντα Θεοῦ, ἢ μὴ ταὐτὰ τῶν μεγάλου Μωσῆ διεπράξατο τῶν Αἰγυπτίων οἱ μάγοι; ἀφ' ἧ τί μὴν ἀφ' ἧ τῶν ἴσων ἰόντες θαυμάτων τὴν αὐτὴν οὐκ εἶναι δόξαν ἀπενέγκωσιν; ἀλλ' ἐρεῖς ὅτι γέγονε μὲν ὄφις πεσοῦσα τοιᾶς γλῶ ῥάβδος ἐν Μωσαϊκῇ, γεγόνασι δ' οὐδὲ ἅπαξ τοιοῦτοι καὶ οἱ τῶν μάγων. ἀκουσόμεθα πρὸς ἡμῶν ὡς αἱ μὲν ἐκείνων οὐκ εἰς ὄφιν μεταπεποίωνται, ἀλλ' ἰδέᾳ ἀπάτης, καὶ φαντάσματι δαιμονίων ὕφεως ἀπαγλεύσαντος τὴν ἀκρίβειαν, ἡ δὲ τοίνυν τοῦ μαγικοῦ ῥάβδος ὡς ἔφην ὑπεδείκνυτο· ἡ δὲ Μωσέως ἀληθῶς εἰς ὄφιν μετεποιήσατο, καὶ εἰς τὴν τοῦ θηρίου μετεπλάσθη φύσιν. ἀπὸ δὲ τῆς διαφορᾶς τῆς τοῖς ἱεροῖς ἐντεθείσης γράμμασιν, ἀληθὲς καταφανὲς τὸ εἰρημένον. καταφανὲς γὰρ ἦν Μωσέως τοῖς ἐκείνων ῥάβδοις, καὶ γὰρ ἦσαν οἱ φίλοι τῆς ὄφεως φήμασιν, ἢ δὴ λήθως τε καὶ φυσικῶς τοῦτ' ὄντ' ἐφαίνετο, πρὸς ἐκείνοις ἀρχὴν εἰς ὀργὴν, ἵνα ζῷον φαίνηται, καὶ ῥάβδος οὐκέτι, καταδάκνῃ δὲ καὶ ἰὸν μὲν ὄφεως ἀφάτῳ δυνάμει, καὶ τὸ ὕστερον χαλεπὸν ἄξυμαείζοντος τοῦ Θεοῦ. λεγέτω δέ μοι πάλιν ὁ Φαρισαῖος, οἱ τοῖς ἑαυτῶν ῥάβδοις τὰ τῆς ὄφεως ὑποδήσαντες φήματα, καὶ πῶς καὶ χεῖρα λεπρᾶσθαι οὐκ ἔδοξαν καθαρὰν, ἀπονήσαντες δὲ σφόδρα δηλονότι ἔφασκον, δάκτυλος Θεοῦ ἐστι τοῦτο. πῶς δὲ, εἰπέ μοι, πῦρ ἐξ οὐρανοῦ οὐ κατῆγον οἱ τοῦ Βαὰλ ἱερεῖς, καίτοι κατιόντος Ἠλίου; ἐπὶ πρόσκοπον ἀφροσύνης οὖν ἦλθε τὸ θαῦμα τοῦ Θεοῦ· μὴ γένοιτο· δίκαιος γὰρ ὤν, καὶ δικαίων ἐραστὴς, καὶ δι' ἡμᾶς τῶν ἀγίων ἐνεργεῖ τὰ χαρίσματα τὰ παράδοξα, δι' ἧ τί πλημμελοῦντων ἀδαμῶς. βλασφημίαν τοίνυν ἐποτὲ τυφλὸς ταῖς τῶν Φαρισαίων ἀθυρογλωττίαις ὑπεθήμα, καὶ πλημμελῶς ἐλέγχῃ προφητικῆς, ἐπεὶ καὶ οὐκ εἰδὼς φασι τὸν Θεοῦ τὸν ἐκ τοῦ δικαίου δρᾶν τὰ παράδοξα δοκοῦντα καὶ φύσει μὴ τυγχάνοντα.

Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Δυσπαράδεκτα τοῖς πολλοῖς τὰ ἐξ ἐλέγχων πταίσματα, καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπανόρθωσις. ἡδὰ μὲν γὰρ καὶ ἡδία τοῖς σοφοῖς, ἐπεὶ καὶ ἔχει πολλὴν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ὄνησιν καὶ τὴν εἰς τὸ ἄμεινον ἀναπομπὴν, καὶ συμβαίνει τὸ δάκνον. πικρὰ δ' οὖν τοῖς φιλαμαρτήμοσι, καὶ ἀφ' οἵας αἰτίας ἄγνωτε. θηριζόντων γὰρ τῶν εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς τὴν ὀρθοτόμον αὐτοῖς ἀποτείνουσιν νουθεσίαν, ὡς τὸ λυποῦν ἐκπέπτωκε, καὶ ζημίαν ἡγοῦνται τὴν ἐκ τῶν ἰδίων

A si citra discrimen, & per peccatores talia operatur Deus, quidni eadem cum magno Mose fecerunt Ægyptiorum magi? quamobrem cum per eadem ierint miracula & ostenta non eandem cum illo gloriam reportarunt? Sed dices virgam Mosis lapsam in terram, versam esse in serpentem, nec minùs magorum virgas in angues esse conuersas. Audies à nobis contra, magorum virgas non in angues esse trāsformatas, sed fuisse fraudem & præstigias humanis illudentes oculis, atque artem magicam baculum specie anguis ostendentem. At virga Mosis in anguem reipsâ mutata est, & in feræ transiit naturam. Quinetiam ex differentia quæ sacris inserta est litteris verum deprehendes esse quod dictum est, siquidem virga Mosis illorum virgas deuorauit: quoniam illæ in nudis tantum anguium figuris, ista autem verè & naturaliter id erat quod apparebat, exarsit in iram, vt animal & non amplius virga videretur, mordebatque etiam supra vim anguis, vi inexplicabili, & Deo difficultatem expediente. Rursus dicat mihi Pharisæus, qui suis virgis anguium speciem induerunt, quomodo & manum lepra obsitam non protulerunt puram, quod cum non potuissent, disertè confessi sunt, *Digitus Dei est*: quomodo, dic mihi, Sacerdotes Baal non ignem è cælo deuocarunt, cum Helias deduxisset? Ergo Deus habet acceptionem personarum. absit istud. Est enim iustus, & iustorum amans, & per sanctos operatur stupenda charismata, per flagitiosos verò nequaquam. Quamobrem recta ratione cæcitate liberatus succenset temerariis Pharisæorum sermonibus, & coarguit vt pessimè sentientes, quoniam negant à Deo esse quem ex Deo esse secundum naturā hoc satis testatur, quod miranda præter omnium spem facere possit.

v. 34. *Responderunt & dixerunt ei, In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.*

Grauia sanè multis & non ferenda castigationum vulnera, quæque ex his consequitur emendatio. At sapientibus dulcia sunt & suauitatis plena, quoniam plurimū in se vtilitatis habent, & ad meliora reuersionē, licet cōtingat reprehensionis morsus. Sed quā ob causā acerba sint flagitiosis & extra Legē viuentibus, accipe. Cū altas radices in prauis cupiditatibus animo fecerint, exhortationem eos inde abstrahentē vt molestā auersantur, & vo-

luptatum abſtinentiam damni loco deputant, nulla eius quod conducibile eſt ratione habita. Quemadmodum enim qui naui excidunt, & fluctibus inuoluuntur reſiſtere nullo modo queunt, ſed aduerſo fluctu natare periculoſum ducentes, eius impetu ferri ſe ſinunt; ſic opinor, illi quos modò diximus, ſuarum voluptatum tyrannide preſſi, totas eis habenas laxant, ac ne vel tantiſper reſiſtere dignantur. Quapropter miſeri Phariſæi optima monenti indignantur, in morem ferarum infrendentes, iræ- quæ & furori vltra modum indulgentes conuitiantur ſine more, deinde ad inſitam ſibi ſuperbiam quodammodo reuoluti, cæcum in peccatis natum eſſe aiunt, Iudaica amentia in eo delirantes, inſtabilique dogmati ineptè ſuffragantes. Quòd enim omnium qui ſunt nemo neque propter ſe propriè neque propter parentes ſuos, vel cæcus aut alio quodam corporis incommodo affectus naſcitur, quod neque patrum peccata in filios transfert Deus, non ineleganter vt opinor, iam probatum eſt, propoſito nobis ad explicandum illo dicto, *Ioan. 9. 2.* *Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cæcus naſceretur?* Quoniam itaque cæcitate liberatus auſus eſt coarguere Phariſæos, non modo contumeliis impetitus, ſed & foras eiectus ab iis, accipe rurſus id quod factum eſt in rei veræ figuram. Quod enim futurum erat vt Iſraelitæ execrationi haberent gentes tanquam in peccatis innutritas propter præcedentem fraudem, quiuis cognoſcet ex his quæ Phariſæi ad eum dixerunt. Emittunt verò & eiciunt illum. nam & apud Iudæos reiiculi ſunt & exterminabiles qui Chriſti fidem prædicant ac teſtantur.

A ἀποθρομεῖν, σὺ δὲ ἐν ἁμαρτίαις πεφυκὼς ποιμαίνειν λόγον. ἔνιοι γὰρ ὥσπερ οἱ νεὼς ἀποπίπτοντες, καὶ πολλαῖς ῥοπαῖς χειρούμενοι ἀλώσιμοι αἰτίαν ἑαυτοῖς ἐν ὕδασι ἰσχύουσι, τὸ δὲ ἀνθιστάναι τοῖς ὕδασι σφαλερὸν ἡγούμενοι, μόνῃ φέρεσθαι τῇ ῥύμῃ τὸ αὐτῶν εἴωθε τρόπον, καὶ δοκεῖ ὧν ἀρτίως ὁ λόγος, τῇ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τυραννίδι πιεζόμενοι, πάσας ἐᾶν αὐτοῖς δεσμοῖς χαλᾶν ἰωΐας, τὸ ἀντιστατεῖν κἂν τὸ παράπαν ἀξιοῦντες. δυσφορεῖσθαι τοίνυν ἀφρόνως οἱ δίκαιοι Φαρισαῖοι, καὶ τῷ τῆς B ἀρίστων εἰσηγητῆ θηριωδέστερον ἐπιτρέχοντες, ὅτι τὰ τῆς ὀργῆς χωρεῖσθαι παρόλμια, καὶ μανίας ἀπορρήσσειν ἀπ' ἐμοῦ αἰσθανόμενοι λοιδορεῖσθαι ἀθέμιτος, ἀναπηδῶντες ὁμοῦ πρὸς τὸ σωφρονεῖν ἀνοήτοις ὑπερηφανίαις, εἰς ἀμαρτίας γεγεννῆσθαι φασὶ τὸν τυφλὸν, Ἰουδαϊκῆς ἀπονοίας παρὰ τὸν ἔλεγχον ζόμενοι, καὶ ἀσυσσάτῳ δόγματι συναγρεύοντες ἀμαθῶς. ὅτι γὰρ τῶν ὅλων οὐδεὶς ὅτε δι' ἑαυτὸν κυρίως, ὅτε μὴν διὰ τοὺς τεκόντας αὐτὸν τυφλὸς ἀπέκτηται, ἤδη μοι ἔμπροσθεν δεδεῖχθαι δοκεῖ λόγου παρεπόντος ἡμῖν εἰς ἐξήγησιν, ῥᾳδίως πᾶς ἂν C ὁμολογήσειεν, οὐδεὶς, ἢ οἱ γοῦν αὐτοὶ, ἵνα τυφλὸς γένηται; ὅπως δ' ἂν τοῦτο διελεῖν ἔχοι ἐγνωκὼς Φαρισαίους ὁ ποτὲ τυφλὸς, οὐχ ὅπως ἐλοιδορήθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκβέβληται πρὸ αὐτῶν, καὶ δέχου πάλιν εἰς τύπον παράγματος ἀληθοῦς τὸ τετελεσμένον. ὅτι γὰρ ἔμελλον οἱ ἐξ Ἱερουσαλὴμ καταδεδεῦσθαι τοῖς ἐξ D ἐθνῶν ὡς τεθραμμένοις ἐν ἁμαρτίαις ὅλῃ τῇ παροδοσθῆναι ἅπασι, ἐπιγνώσεται τις ἐξ ὧν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς ἐκεῖνον εἰρήκασιν. ἐκπέμπουσι δὲ αὐτὸν, ἀπόπεμπτοι γὰρ ἦσαν ἤδη τοῖς Ἰουδαίοις οἱ τὸν ὅτι Χριστὸν παρεσυρίττοντες λόγον.

v. 35. *Audiuit* IESVS *quia eiecerunt eum foras.*

Ἤκουσεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Audiuiſſe Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM Euangeliſta diuinus ait, non omnino, neque ex neceſſitate aliquo renunciante id quod factum eſſet, ſed quoniam, vt quidam ſapientium dixit, *Sap. 1. 7.* *Spiritus Domini replenit orbem terrarum, & auris auditionis audit omnia.* *ibid. 10.* Audit enim, ſicuti Pſaltes ait: *Qui plantauit auricularem, non audiet? & qui finxit oculum non conſiderat?* Cum ergo iniuria afficimur propter eum, vel aliquid moleſtiæ ſuſtinemus ab hoſtibus Dei, credendū eſt prorſus inſpectorē adeſſe Deū. *Pſ. 93. 9.*

Ἀκοῦσαί φησιν ὁ θεσπέσιος θαυμαστὴς τὸ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν οὐχὶ πάντως, οὐδὲ ἐξ ἀνάγκης ἅπαξ τινὸς ἀπαγορεύοντος ἕνεκα ἀκοῦσαι τὸ γεγονὸς μόνον, ἀλλ' ἐπεὶ πού φησιν ἔφη τὴν σοφὸν, ὅτι πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ οἷς ἀκροᾶσιν ἀκροᾶται τὰ πάντα. εἰσακούει γὰρ, ὡς ὁ ψάλλων φησὶν, ὁ φυτεύσας ὦτα, οὐχὶ ἀκούει; καὶ ὁ πλάσας ὀφθαλμοὺς οὐχὶ κατανοεῖ; ὁπόταν τοίνυν ὑβριζόμεθα δι' αὐτὸν, ἢ κἂν τὴν πρὸς τῶν πεφυκότων λυπεῖν ὑποφερόμεθα τοῦδέ τι πρόσκαιρον εἰωθότων, πιστευέσθω ἀκόλουθον, ὅτι δὴ πάντως ἐποπτεύει θεὸς,

ἀκηύξ δὲ ὡς ἐπ' τ̃ ὀπισθίοντα πειρασμόν, αὐτὴ γὰρ ἡ φύσις τ̃ πράγματος, & τὴν δι' αὐτὸν ἀτιμαζομένων ἀγένειαν ἐν τοῖς θείοις μεγάλην ἔχει τὴν βοήν.

audit verò tanquam superuenientem tentationem, ipsa enim rei natura, & eorum qui propter eum dedecorantur ingenuitas, in diuinis auribus magnum clamorem habet.

Καὶ εὑρὼν αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ, σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τ̃ Θεοῦ;

Et quum inuenisset eum, dixit ei, Tu credis in Filium Dei?

Ἐκβέβληται γὰρ τ̃ Φαρισαίων ὁ ποτὲ τυφλὸς, ἀλλ' ὁ μακρὸν μεταξὺ χρόνον ζητεῖ μὴν αὐτὸν ὁ Χριστὸς, εὑρὼν δὲ μυσταγωγεῖ. σημεῖον οὖν ἔσται & τοῦτο τ̃ σπουδάζειν κεῖσθαι τῷ πρὸς Θεῷ τοὺς συναγωνιᾶν ἐθέλοντας αὐτῷ, & τ̃ εἰς αὐτὸν πίστεως προκινδυνεύειν ὑπὲρ καταφρονήσεως. ἀκηύξε γὰρ ὅπως ὡς ἐν παρέργῳ καλῆς δωρεᾶς ἐαυτὸν ἐμφανῆ ποιήσας, τελεώτατον αὐτῷ τ̃ ὅτι τῇ πίστει πόθον ἐμφυτεύειν ἐπείγεται. προσάγει γοῦν τ̃ πρῶτον ἵνα λάβῃ τ̃ συναίνεσιν. οὕτω γὰρ ὁ πιστεύειν ὁ ζῆλος. διὰ γὰρ τοῦτο τοὺς ὅτι ὃ θεῖον ἴσχοντας βάπτισμα προδιερωτωμένους πρέπεσθαι ἐπὶ πεπιστεύκασι, συναινοῦντάς τε ἤδη τοῖς ὁμολογηκόσι, ὡς γνησίοις ἤδη τῇ χάριτι προπέμπομεν. ἀρχέτυπον δὲ τ̃ πράγματος τούτου τύπος ἐντεῦθεν ἡμῖν, καὶ ὃς αὐτὸν μεμαθήκαμεν τ̃ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ὃ πῶς χρὴ τ̃ ζῆλον τ̃ ὅτι τῇ πίστει ποιεῖσθαι λόγον. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ὁμολογεῖσθαι τ̃ ἐν τούτοις ὁμολογίαν ὅτι πολλῶν μαρτύρων διήκουσε, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἁγίων ἀγγέλων· καὶ εἰ φρικῶδες ὅτι ὃ ἐπ' ἀγγέλων εἰρηκότα διαψεύσασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῦ & Χριστοῦ; ἐρωτᾷ τοιγαροῦν τὸν ποτε τυφλὸν οὐχ ἁπλῶς εἰ βούλοιτο πιστεύειν, ἀλλὰ & εἰς τίνα, προσέθηκεν. ἡ γὰρ πίστις εἰς τ̃ υἱὸν τ̃ Θεοῦ, & οὐχ ὡς εἰς ἄνθρωπον ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς εἰς Θεὸν ὅλως ἀνθρωπήσαντα. πλήρης γὰρ οὕτω ὃ ὅτι Χριστῷ μυστήριον. λέγων δὲ ὃ, σὺ πιστεύεις, μανιώδη φησὶ βούλῃ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας ὁρᾶν χρείττων; σὺ τοῖς ἐκείνων ἀπειθείαις ἐρρῶσθαι φρένας καὶ δίχου τὴν πίστιν. ὃ γὰρ σὺ τοιαύτην εἰσφέρει τινὰ τὴν ὡς πρὸς ἑτέρους αὐθαδολογίαν.

Qui cæcus fuerat, à Pharisæis eiectus est, sed quærit illum non longo post tempore Christus, & inuentum arcana docet. Erit ergo & istud documentum curæ esse Christo eos qui defendere ipsum parati sint, & pro eius fide periclitari non vereantur. Audis enim quemadmodum velut loco amplissimæ mercedis se manifestum ei faciens, perfectissimum fidei desiderium eius animo inserere satagit. Iniicit porrò interrogationem, vt accipiat assensionem. is enim est credendi modus. Propterea eos qui ad diuinum baptisma procedunt primùm interrogatos an credant, deinde assentientes iam & confessos tanquam genuinos ac legitimos deinceps gratiæ transmittimus Quare nobis rei figura inde originem habet, & ex eo modum didicimus quo de Seruatore nostro Christo sermones habendi sunt. Ob eam rem diuinus quoque Paulus se confessum esse hanc confessionem coram multis testibus asseuerauit, hoc est sanctis Angelis. Quod si horrendum est ei qui coram Angelis locutus sit fallere & mentiri, quanto magis coram ipso Christo? Igitur interrogat excitate liberatum, non simpliciter an velit credere, sed addit etiam in quem: fides enim est in filium Dei, & non tanquam in hominem vnum è nobis, sed tanquam in Deum hominem factum. hoc enim modo plenum est de Christo mysterium. Dicens verò hoc, *tu credis*, ferme dicit, vis illorũ furore & amentia superior cõspici? tu valere iubens eorũ pertinaciã & incredulitatẽ suscipe fidẽ. Illud enim *tu*, talẽ quandã includit ab aliis distinctionẽ. 1. Tim. 6. 12.

Καὶ τίς ὅστις κύριε, φησὶν, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν;

v. 36. *Et quis est Domine, inquit, vt credam in eum?*

Ἡ σώφρων λογισμῷ προκαταρτισμένη ψυχὴ, ἐλευθέρας τε τ̃ διανοίας ὄμμασι τὸν τ̃ ἀληθείας διέρευνῶσα λόγον ἀπροσκόπως ἐν αὐτῇ καθάπερ εἰς λιμένα καταίρει, & ἀνεμπόδιστον ἔχει τ̃ συμφέροντος ὁρμήν. ἔσται γὰρ πάλιν ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων ὁ ποτὲ τυφλός. διὰ πολλῶν γὰρ ἤδη λογισμῶν τε & ἐννοιῶν ὃ ὅτι Χριστῷ θαυμάσας

Anima prudenti ratione præparata ac perfecta liberáque mentis oculorum acie verbum veritatis exquirens, citra impedimentum in eum tanquam in portum defertur, & aditum ad id quod conducibile est facilem continet. quorum omniũ cæcus certissimo nobis est argumẽto. Cũ enim iã per multas ratiocinationes & cogitationes Christi mysteriũ admiratus

sit,

fit, ſed & ineffabilem eius vim his quæ non alius quiſpiam, ſed ipſe in ſeipſo eſt expertus, obſtupuerit, ita promptus ad credendum inuenitur, & impigrè eò progreditur. Ecce enim percontatur cui adiicienda ſit fides in eo ædificari cœpta quod vnum ei tantum deeſt ad illud ſatis ante præparato, vti diximus.

A μυςήριον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄῤῥητον αὐτοῦ καθαπλημένος ἰσχὺν ὧν, οὐχ ἕτερός τις, ἀλλ' αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ πεπείρασται τοῦ χαρακτῆρος ὢν, εἰς ὃ πιστεύθη διείσκεται, & ἀμηχανεῖ τοῖς τῶ βασιλέως. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ πίστει δηλονότι τοῦτο τῇ ὕλῃ προσοικοδομηθῆσθαι ἐοικὸς αὐτοῦ πίστιν ἱερωτᾷ. λείπει γὰρ αὐτῷ τοῦτο μόνον προσηυτρεπισμένῳ τοῖς ἐκεῖνο καθάπαξ εἰρήκαμεν.

v. 37. Et dixit ei IESVS, *& vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.*

B Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἑώρακας αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν μετ' σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν.

Dominus interrogatus in quem credendum ſit, ſeipſum oſtendit, & non ſimpliciter, Ego ſum dicit, ſed qui cernitur & qui loquitur, eum filium Dei eſſe ait, vbique noſtræ vtilitati conſulens, & diſciplinam quæ ad fidem omnis erroris expertem dirigit variè contexit, ne obtentu pietatis in Diaboli caſſes & laqueos incidamus, myſterij veritatem ſine ratione auerſantes. Iam enim quidã C etiam ex illis qui videntur eſſe Chriſtiani, non exactè intelligentes ſcopum Incarnationis auſi ſunt ſeparare à Verbo Deo templum propter nos ex muliere deſumptum, atque in duos filios partiti ſunt vnum & verè Filium, & factum eſſe hominem præ multa væcordia fateri dedignantur, quod tamen propter nos non eſt dedignatus vnigenitus. *Philip. 2. 6.* *Ipſe enim in forma Dei quum eſſet*, vt ſcriptum eſt, *non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens*, vt fieret ſicuti nos homo, ſine peccato tamen. Hi verò ſtultè ſentientes, diuinæ & hominum amanti prouidentiæ quodammodo ſuccenſent, templumque aſſumptum ex muliere quoad in ſe eſt à vera filiatione excludentes, demiſſionem illam non probant, ſed opinionem excogitantes à veritatè longè alienam, alium quidem eſſe ſtatuunt Filium ex Deo Patre vnigenitum, hoc eſt ex eius ſubſtantia genitum Verbum, & alium ex muliere natum. Porrò cum ſacra Scriptura Filium & Chriſtum proclamet vnum, quomodo non impietatis rei ſunt, qui vnum & verè Filium in duos partiuntur? Quatenus enim eſt Deus Verbum, alius concipitur & diuerſus à carne: quatenus verò caro eſt, alius cenſetur à Verbo: quatenus autem Verbum ex Deo Patre factum eſt homo, aliud ac diuer-

Εἰς τίνα προσήκει πιστεῦσαι διερωτώμενος, ἑαυτὸν ὑποδείκνυσι, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἐγώ εἰμι λέγων, ἀλλὰ τὸν ὁρώμενόν τε καὶ προσλαλοῦντα φησὶν εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὠφελείας τῆς ἡμετέρας πάντα χῆ προνοῶν, καὶ τὰ εἰς πίστιν βοηθήματα τῷ τῇ ἁπλότητί τε καὶ ἀδεξιοτροφοῦντι ἐδὲν ἐξυφαίνῃ ποικίλως, ἵνα μὴ δοκοῦντες βύσσου εἰς βρόχους ἢ παγίδα ἐμπίσωμεν διαβολικὴν, τὸ μυςήριον τῆς ἀληθείας ἀσυνέτως ἀπερεπόμενοι. ἤδη γάρ τινες καὶ τῶν δοκούντων εἶναι Χριστιανῶν ἀσυνέτως ἀκριβοῦς τὸ μὴ ξενικὸς οἰκονομίας τὸ σκηνοῦν, ἀποδιελεῖν τοῦ τολμῶσι τοῦ Θεοῦ λόγου τὸ ἐκ γυναικὸς δι' ἡμᾶς ληφθέντα ναὸν, καὶ εἰς υἱὸν κατεμερίσαντο δύο ἕνα καὶ ἀληθῶς υἱὸν, καὶ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος διὰ γὰρ πολλὴν ἀπὸ πλησίον ἀπαξιοῦσι τὸ θεῖκὸς ὁμολογεῖν, ὃ καὶ φράσας δι' ἡμᾶς οὐκ ἀπηξίωσεν ὁ μονογενής. αὐτὸς γὰρ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐ τὸ γενόμενον, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἵνα γένηται καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος δηλαδὴ χωρὶς ἁμαρτίας· οἱ δὲ φρονοῦσιν ἐκ τόπου ὑπολαμβάνοντες ξένον τινὰ τῇ θείᾳ, καὶ φιλανθρώπῳ βουλῇ, προσῳκειωμένον δὲ ὅσον εἰς οἰκείας ἐνοίας τῆς ἀληθοῦς ἰότητος τὸν ἐκ γυναικὸς ληφθέντα ναὸν, οὐ πάνδα δέχονται τῇ ζωποιήσει, πολὺ δὲ τῆς ἀληθείας ἐπισφαλῶς ὑπονοοῦντες δόξαι, ἕτερον μὲν εἶναι φασὶ τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς υἱὸν μονογενῆ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεννηθέντα λόγον, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν ἐκ γυναικὸς υἱόν. εἶτα τῆς θεοπνεύστου γραφῆς υἱὸν καὶ Χριστὸν ἀναπρυπούσης ἕνα, πῶς οὐχ ἁπάσης εἰσὶ δυσεβείας ἀναπλεῳ ἀμφιτέμνοντες εἰς δύο τὸν ἕνα καὶ ἀληθῶς υἱόν; ἢ μὴν γάρ ἐστι Θεὸς λόγος, ἕτερός τις νοεῖται παρὰ τὴν σάρκα· ἢ δὲ σάρξ ἐστιν, ἕτερόν τι νοεῖται παρὰ τὸν λόγον, ἢ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος, ἐρρήθη

πάντελῶς ὃ ἕτερος, καὶ ἕτερος ἀφ' ἑαυτοῦ παρόντι A sum esse desinit, propter ineffabilem vnionem & coniunctionem. Vnus enim ac solus Filius est, & ante coniunctionem cum carne, & postquam carni vnitus est, sed per carnem in solidum hominem appellamus, anima inquam & corpore constantem. Propter hanc ergo causam rursus admodum prouidè Dominus, quis sit filius Dei, interrogatus, non dixit, Ego: forte enim quidam stultè existimassent solum Verbum quod ex Deo & Patre effulsit per hoc significari, sed sublata omni dubitatione, seipsum prius ostendens his verbis, *& vidisti eum*, etiam inhabitans ipsum in carne demonstrat Verbum illud addendo, *& qui loquitur tecum, ipse est*. Vides ergo quantam Verbum habeat vnionem: non enim posuit differentiam, sed se ait ipsum esse qui & corporis oculis subiicitur, & ex loquela cognoscitur. Igitur summæ impietatis est & insciticæ quod nonnulli inconsideratè dicunt, homo Christi: Deus enim quum esset homo factus est, & quidem indiuisus inquantum Deus est & filius, & cum carne: perfectissima enim fidei in illum confessio & cognitio in his consistit.

Ὁ δὲ εἶπε, πιστεύω κύριε, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ.

v 38. *At ille ait, Credo Domine, & procidens adorauit eum.*

Ὀξὺς εἰς ὁμολογίαν τὸ ὅτι τῇ πίστει φησὶ, καὶ θερμὸς εἰς διάθεσιν ὁ ποτὲ τυφλός. ὅτε γὰρ ἔγνω παρόντα τε καὶ ὁρώμενον τὸν ἀληθῶς υἱὸν τοῦ μονογενοῦς, προσεκύνησεν ὡς Θεῷ, κἂν τοῖς βλέπων αὐτὸν ἐν σαρκὶ δόξαν οὐκ ἔχοντα τὸ ἐν τῷ Θεῷ πρέπουσαν, πεφωτισμένος δὲ τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας, ἀναλόγως εἰς ἐννοίας διαπορθμεύσας φαεράς τε καὶ ἀγαθὰς, καὶ τὴν θείας αὐτοῦ καὶ ἀῤῥήτου φύσεως τὸ κάλλος καταφαντάζεται· οὐ γὰρ ἂν προσεκύνησεν ὡς Θεῷ, εἰ μὴ Θεὸν εἶναι πεπίστευκεν, ἀπὸ τῆς γενομένης εἰς αὐτὸν καὶ παρὰ δόξαν τετελεσμένης θαύματος, ὅτι δὲ φρονίμως οὕτω παιδαγωγούμενος· ὅτε δὲ ὅλως τὸ ἐπ' αὐτῷ πραγματείαν εἰς ὃ τὴν ἐθνῶν μετηγάγομεν προσωπον, φέρε δὴ καὶ τοῦτο λέγωμεν πάλιν. βλέπε γάρ μοι πληροῦται διὰ τῆς προσκυνήσεως τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὸν τύπον, εἰς ὃν ἐξηγεσαγωγήθη τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. βουλυσίαις γὰρ καὶ λιβανωτοῖς, καὶ παῖς τῷ ἑτέρων ζώων προστάγμασι θεραπεύειν ἐνόμιζεν ἔθος τῷ Ἰσραὴλ τὸν ἀπάντων κύριον κατ' ἐπίταγμα νομικὸν. οἱ δὲ ἐξ ἐθνῶν πανσυδὶ κότε, ἐν τοῦτῳ ἴσασι τῆς λατρείας τὴν ὁδὸν, ἐκβάντα δὲ

Promptus vtique ad confessionem fidei & ad pietatē cæcus. Postquam enim cognouit præsentem, & verè oculis subiectū Filium vnigenitum, adorauit eum, tanquam Deum, tametsi eum videret in carne, gloria Deo digna prorsus carentem. Verùm illuminato cordis vi & potestate illi insita, proportione quadam ad cogitationes bonas & sapientię plenas assurgit, diuinæque illius & ineffabilis naturæ pulchritudinem sibi animo repræsentat. non enim adorasset vt Deum, nisi Deum esse credidisset, ex facto in se miraculo ad ita sentiendum institutus. Verùm quando totum cæci negotium ac historiam ad gentium quasi personam transtulimus, age aliquid rursus ea de re dicamus: ac imprimis considera mihi quomodo per adorationem figuram cultus in Spiritu repræsentet, ad quam quasi manuductæ sunt gentes per fidem. Moris quidem erat Israëli vniuersi Dominum colere immolationibus taurorum & thura adolere, & alia etiam animalia offerre ex præcepto Legis: qui verò è Gentilibus crediderunt, hac via cultus relicta

ingressi sunt aliam, nempe spiritualem, quam maximè sibi cordi esse Deus ipse profitetur. *Non enim manducabo carnes taurorum*, inquit, *neque sanguinem hircorum potabo.* Sed potius sacrificare præcipit sacrificium laudis, hoc est cum cantu adorationem, ad quam cum omnino venturas esse gentes per fidem Psaltes in sancto Spiritu videret, velut ad Dominum nostrum & Seruatorem ait, *Omnis terra adoret te, & psallant tibi, Psalmum dicant nomini tuo* Sed & ipse Dominus noster IESVS CHRISTVS adoratione Legali potiorem esse ostendens spiritalem, ad Samaritanam mulierem ait, *Crede mihi mulier, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Sed venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in Spiritu & veritate adorare oportet.* Eodem quoque modo conspicuos esse rectè existimamus sanctos Angelos, & quasi doni oblationem spiritualem afferre Deo ipsam adorationem. Spiritus quippe cælitibus præcipiens primogenito & vnigenito honorem Deo conuenientem offerre, ait, *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Ad quod nos etiam Dauid inuitat, inquiens: *Venite, adoremus, & procidamus ei.* Et quidem in his prolixum esse non est difficile: verùm modum dictis imponentes ab istiusmodi testimoniis proferendis abstinebimus: cæterum illud etiam atque etiam recordemur, cæcum egregiè repræsentasse figuram cultus Gentium, cum fidei confessioni proximam etiam posuit adorationem.

Isa. 4. 21.

A πλὴ ἑτέρων, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα λατρεύω, ὧν δὴ μάλιστα φιλεῖ αὐτὸν, ἡ ἰδιοκτὴ φησιν εἶναι Θεός. Οὐ γὰρ φάγομαι κρέα ταύρων, φησὶν, οὐδὲ αἷμα τράγων πίομαι· θύειν δὲ μᾶλλον ἡμῖν ἐπιτάττει θυσίαν αἰνέσεως, τοῦτ' ἔστι, τὸ μετ' ᾠδῆς προσκυνῆσαι, εἰς ὃν ὅτι πάντως ἀναβήσεται φησὶ τὰ ἔθνη διὰ τὸ πίστεως εἰς αὐτὸν πνεύματι θεωρήσας ὁ μελῳδὸς ὡς πρὸς τὸ κύριον ἡμῶν καὶ σωτῆρα φησὶ, πᾶσα γὴ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν δὴ τῷ ὀνόματί σου· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὸ νομικῆς λατρείας εἰς ἀμείνονα ὅσον ὑποδεικνὺς τὸ πνευματικὸν, πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναῖκά φησι, πίστευσόν μοι γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί. Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Δηλαδὴ δὲ φρονοῦντες ὀρθῶς τοῦτο δηλαδὴ πρέπειν τῷ θεῷ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις, καὶ ὥσπερ ἴνα δωροφορίαν πνευματικὴν προσκομίζῃ Θεῷ τὸ προσκυνεῖν. Καὶ γοῦν ὅτε τὸ θεοπρεπὲς προσάγειν ἡμῖν ὁ πρωτότοκος καὶ μονογενὴς τὸ πνεῦμα τοῖς ἄνω διεκελεύσατο, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ, φησὶ, πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος ψαλμῳδὸς ἡμᾶς πρὸς τοῦτο λέγων ἐκάλεσε, δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ. Καὶ μακρηγορῶ μὴν ἵνα ὅτι τούτοις ἐγχαλεπόν. μόνοις γὰρ τοῖς εἰρημένοις ὑπεῖχεν τὸ πρέπον, τῆς τῶν ῥητῶν παραθέσεως πρὸς τὸ παρὸν ἀφεξόμεθα. πλὴν ἐκεῖσε πάλιν ἀναμνησθῆναι, ὅτι τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας τὸν τύπον ἀπεπλήρου καλῶς ὁ ποτὲ τυφλὸς τῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ λείπουσα λύσεις τὴν προσκύνησιν.

B

C

D

v. 39. *Et dixit ei* IESVS, *In iudicium ego in hunc mundum veni: vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.*

Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.

E

Christus per vocem Esaiæ causam sux in hoc mundo apparitionis exponens, ait, *Spiritus Domini super me propter quod vnxit me: Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum.* Sed & alibi ait: *Surdi audite & cæci suspicite vt videatis.* Quando igitur

Esa. 61. 1

Esai. 42. 18.

Τῆς δὲ διαλήξεως τὸ τοῦ δι' ὃ τοῦ κόσμου φημὶ πρὸς αἰτίαν ἡμῖν ἐξηγούμενος ὁ μακάριος Ἡσαΐας φησὶν ὁ Χριστὸς, πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, διὰ τοῦτο ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἀλλὰ καὶ ἑτέρωθί που φησὶν, οἱ κωφοὶ ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ ἀναβλέψατε ἰδεῖν. ὅτι τοίνυν

τούτης ἕνεκα τῆς αἰτίας κεχλεστονῆσθαι λέγει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, ἵνα κηρύξῃ τυφλοῖς τὴν ἀνάβλεψιν, πῶς οὖν φησὶν, εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθα, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. μὴ οὖν ἐρεῖ τις, Χριστὸς ἀπωτίας ἀφόκτους καὶ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν; μὴ γένοιτο· ἀφίκετο μὲν γὰρ ἐξαυσων τὸν ἐξ ἡμέρας τὸν εἰς ἡμᾶς παρεπιδημοῦντα σκότον, τοῦτ' ἔστι, καταφωτίσαι σύμπασαν τὴν τοῦ πνεύματος δαδουχίαν. ἀλλοὶ δὲ τοῖς ἀπιθέσι καὶ παρόντος Ἰουδαίοις τὴν καταλαμπρύνουσαν αὐτοῖς ἡμέραν προσδέξασθαι χάριν, ἀπόκλητον ὥσπερ ἐφ' ἑαυτοῖς καλοῦντες τὸν σκοτασμόν· καὶ γοῦν μέχρι πολλοῦ τοῖς ἀπίστοις καὶ παρόφθαλμοις μνήμασιν, ὑπομεναίτων αὐτοῖς φῶς, ἐλήλυθε αὐτοῖς σκότος, μένοντες αὐχμὸν, τὸ ἀνοίας παρεπάτησαν. ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς τὸ τοῦ νόμου κήρυγμα, παρεμένουν Ἰουδαῖοι τὸν αὐχμὸν, τὸ φῶς, τοῦτ' ἔστι τὸν Χριστόν. ἤξιον γὰρ τὸ προσδέχεσθαι, τὸ παρεσδόκων αὐτὸν, ἀλλ' οἱ τοῦτο δοκοῦντες βιάσθαι, τὸ ἀνοίας παρεπάτησαν, τοῦτ' ἔστιν, τὸ σκότος βαθεῖ, ὑπερέβαλον γὰρ αὐτοῖς γενόμενος αἴτιον τοῦ παθεῖν τὸν σκοτασμὸν, ἀλλὰ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀπιστίαις αὐτεπάγασαν ἐφ' ἑαυτοῖς ἐχόμενον τὸ νόσον. παρεγένοντο τοίνυν φησὶ τυφλοῖς ὑπαδοῦσαν τὸ βλέπειν διὰ τῆς πίστεως, οἱ δὲ τῶν ἀναπεφαγμένων καὶ δυσπαίκτων ἀτεγκτος γνώμη πολὺ βλέπουσα τοῖς ἀπίστοις εἰς κατάκριμα γένεσθαι παρεσκεύασαν αὐτοῖς τὸ τῆς φωτίζοντος ἀφιξιν. ὅπου γὰρ πιστεύουσι, καταχεῖνονται· τοῦτο δὲ σοι γέγραπται καὶ δι' ἑτέρων εἴρηκεν ὁ σωτήρ· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ὁ δὲ ἀπιστῶν τῷ υἱῷ οὐκ ὄψεται ζωὴν, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. χαριέντως τοίνυν ὁ λόγος τοῦ παραπεμπόντος καὶ τὸ χεῖρον ὄντος ἀφαλέσθαι τι παράγματος, καὶ τὸ παρὰ δόξαν ἀποτελεσθὲν ὅπερ τῷ ποτε τυφλῷ ῥίζαν ὥσπερ πίστεως τῷ λόγῳ· ἀναβλέψαι μὲν γὰρ αὐτὸν ἔχει σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον εἰς νοῦν διήκει ζωήν, ἀφ' ὧν τὸ παρὰ δόξαν θαυμάσαι τοῖς πίστιν, παθεῖν δὲ τὸ ἐναντίον τοῖς Φαρισαίοις· ἔχει γὰρ ἐκάσματος τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι φθονώτατα ἀφαλαμπούσης, καὶ τὸ τῷ μείζονι καὶ νεαρῷ θαύματι.

Ἠκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα οἱ μετ' αὐτοῦ ὄντες, καὶ εἶπον αὐτῷ, μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν;

Παρεσκεύασαν οἱ Φαρισαῖοι, καὶ συμβαλίζειν ἐπίστευσαν τῷ σωτῆρι Χριστῷ, καίτοι πικρὸν ἐν

ob hanc causam electum se dicit à Deo & Patre, vt prædicet cæcis visus recuperationem, quorsum hoc loco ait, *In iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident videant, & qui vident caci fiant. Nunquid ergo Christus peccati minister est?* inquiet aliquis, iuxta Pauli vocem: *Absit.* Venit enim ad exequendum erga nos bonitatis suæ propositum, hoc est ad omnes illuminandos face Spiritus. Obstinati verò & increduli Iudæi affulgentem sibi gratiam non receperunt, accersitis potiùs ad se velut tenebris, de quibus scriptum est in Prophetarum vaticiniis, *Cum expectarent lucem, facta sunt eis tenebræ: præstolantes splendorem in obscuritate ambulârunt.* Etenim quoad Legis prædictionem opperiebantur · Iudæi diem & lucem, hoc est Christum. venturum enim ipsum expectabant ac præstolabantur: Sed qui hac in re pietatem colere videbantur, in nocte ambulauerunt, hoc est in densis tenebris, non aliunde oborta ipsis harum tenebrarum causa, quod ipsi sua incredulitate & pertinacia eum morbum sibi arcessebant. Adueni ergo, inquit, daturus cæcis vsum videndi per fidem. At peruicacium & intractabilium ferox animus ad rebellionem spectans, vt aduentus illuminantis in condemnationem sibi cederet, effecit. Quia enim non credunt, condemnantur. quod quidem apertiùs aliàs dixit Seruator, *Amen amen dico vobis, qui credit in Filium, non iudicatur: qui autem non credit in Filium, iam iudicatus est: quia non credidit in nomine Filij Dei.* Quapropter scitè admodum ab ea re quæ præ manibus habetur disputat, & quod admiranda ratione in isto quidem cæco factum est, velut radicem & originem sermoni statuit, quippe illum recepisse visum non modò quoad corpus, sed & quoad animum confirmat, quoniam fidem receperit, contrarium verò Pharisæis euenisse, qui gloriam eius non viderint, in maximo & nouo miraculo clarissimè refulgentem.

Gal. 2. 17

Esa. 59. 9

Ioan. 3. 18.

v. 40. *Audierunt quidem ex Pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus?*

Insidiantur Christo Seruatori Pharisæi, eumque assectantur, quamuis

acutum telum corde ſuſceperint. Cumque dolore & inuidia ob eius gloriam contabeſcerent tamen cum affectantur, noua odio ſuo pabula, & varias eludendis eius miraculis calumnias exquirentes, & ſimpliciorum mentem ideo peruertentes. Vbi verò hæc dicentem Chriſtum audiunt, rurſus diſſecantur, neque enim ignorare poterant, ſermonis habiti ſcopum ad ſe pertinere. Verùm quia vagè adhuc & indefinitè dictum fuerat hoc, *vt qui vident cæci fiant*, nondum occaſionem nacti apertè ſuccenſendi vt de iniuria illata, malitioſè interrogant, dictorum vim ad ſuam ipſorum trahentes perſonam, iubenteſque apertiùs declarare, an & ipſos cæcos eſſe dicat, vt rurſus tanquam violatæ Legis reum peragant. Apprimè enim Moſaica ſcripta nouerant cum ea continuò voluerent, nec ignorabant in iis ſcriptum eſſe, *Principi populi tui non maledices*. Vel igitur hæc dicunt ſperantes ſe iniuria illum affecturos, quòd non ſine ratione in eum inuaderet, & citra reprehenſionis periculum inſidias ei ſtatuere viderentur, vel certè amarulentius aliquid intra ſe coquentes & calumniam parturientes. Quoniam enim dixerat Chriſtus, *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant*, & per hoc inuebat reſtitutionem oculorum cæco, cum non poſſint huius miraculi ferre mentionem, conſurgunt rurſus in eum ſtimulante inuidia, ac ferme dicunt, magnificè te iactas, ô egregie, cum nihil prorſus feceris eorum quæ te operari putas, ſed nunquid etiam vis, aiunt, & in nobis ipſis fingere miracula, nunquid audebis dicere nos cæcos à te curatos eſſe? vis tibi attribuamus medici & miraculorum editoris gloriam, mentientes velut ille quem tu cæcum natum viſum recuperaſſe prædicas? An & nobis imponere audebis referens quæ in illo geſta ſunt? Improba itaque & acerba Phariſæorum oratio irridentium miraculum cæci, & impoſturam potius quàm veritatem eſſe arbitrantium, quando nihil eſt quod ingrato pudorem poſſit incutere.

Exod. 22. 28.

A καρδίας ἔχοντες βέλος. καὶ λύπῃ, καὶ φθόνῳ βλασφημοῦμενοι βλασφημοῦσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, συμβαδίζουσι τῷ ὅμοιον ὅμοιῳ συλλέγοντες καὶ πολυτρόπους τοῖς θαύμασι συκοφαντίας ἀρτύοντες, καὶ ἀλλοιοῦντές τε βλασφημοῦντες τὸ ἀπὸ πλείστων τὴν ἀκακίαν βλασφημούμενοι. ὅπου δὲ τοῦτα λέγοντες διεπτοοῦντο τὸν Χριστόν, διεπείροντο πάλιν, καὶ γὰρ ὡς εἰκὸς ἀγνοοῦσιν ὅτι πέρα πᾶσι πρὸς αὐτοὺς ὁ τοῦ λόγου σκοπός. ὅπου γὰρ ἀπολελυμένως ἔπι, καὶ ἀδιορίστως εἴρηται πρὸς αὐτούς, ὅ, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται· ὅπως καιρὸν ἔχοντες ἐγκαλῶν δικαίως ὡς ὑβρισμένοι, διερωτῶσι πανοῦργως τὴν εἰρημένων τὸ δυνάμει εἰς τὸ οἰκεῖον πρόσωπον προσελκόντες πρόσωπον, καὶ ζημιῶσαι ὡς παρ' ἀξιοῦντες εἰπεῖν, εἰ καὶ αὐτοὺς φησὶ λέγει τυφλοὺς, ἵνα δὴ πάλιν ὡς νομικὸν ἐντολῶν ἀδικήσαντα κατακρίνωσιν. ἤδεισαν γὰρ αὐτὰ καὶ κάτω τὰ Μωσέως συγγράμματα, καὶ πρεσβεύοντες ὅτι γέγραπται· Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. ἤτοιμοι ὑβρισθῆναι προσδοκῶντες τὰ τοιαῦτα φασι, ἵνα δοκῶσιν εὐλόγως ἐπιφύεσθαι, καὶ ἀκατηγόρητον ἤδη ποιήσασθαι τὸ ἐπιβουλεύειν τῷ Ἰησοῦ, ἢ καὶ ἀληθῶς ἔχοντές τι πικρότερον εἰς νοῦν, καὶ συκοφαντίας εἶδος τοῦτον πρέπον ὑπόνοιαν. ὅπου γὰρ ἔφη Χριστὸς, εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσιν, τουτέστιν ἡ ἀφορμὴν τοῦτο τῷ τυφλοὶ τὸν ἀναβλέψαι, καὶ δυνηθέντες ἐπιγνῶναι τὸν τοῦ δόξαν τὸ ἀναμνῆσαι, αὐτιγράφονται πάλιν ἀφαιτημένοι τὸν φθόνον, καὶ μᾶλλον προσπίπτειν ἐπιχειροῦσι τοῖς παρ' αὐτοῦ μονονοὺ λέγειν καὶ βλασφημοῦσι, ἀλλὰ κομπάζεις ὦ σοφέ, καταρθώσας οὐδὲν ὧν εἰργάσω καμίζεις, ἀλλ' ἆρα μὴ βάλῃ φασὶ, καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν πλάσεως τὸν θαυματουργίαν, ἆρα μὴ παρέσῃ σοι λέγειν ὅτι καὶ ἡμᾶς ὄντας τυφλοὺς τεθεράπευκας; βάλε σοι πρόφασιν τοῦ δόξαι καὶ θαυματουργεῖ, ψευσάμενοι κατ' ἐκεῖνον, ὃν φῂς ἀναβλέψαι γεγενῆσθαι τυφλόν; μὴ καὶ ἡμᾶς ἆρα συκοφαντήσας ἀποτολμήσας εἰπεῖν τὰ ἐπ' ἐκείνου; πονηρὸς οὖν ἆρα, καὶ σφόδρα πικρὸς τὸν Φαρισαίων ὁ λόγος ἀφαγιώντων τὰ ἐπ' ἐκείνου, καὶ συκοφαντίαν εἶδος μᾶλλον ἢ μύθων ἦν ἀληθῆ. δυσωπεῖ γὰρ οὐδὲν τὸν ἀγνώμονα.

B

C

D

E

v. 41. *Dixit eis* IESVS, *Si cæci eſſetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Quia videmus: peccatum veſtrum manet.*

Eἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν. νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν· ἡ ἁμαρτία ὑμῶν μένει.

Rurſus eos emollit Seruator, reprehenſione artificiosè temperata. Abſtinet

Καθίστησι πάλιν αὐτοὺς ὁ σωτὴρ τέχνῃ χρησάμενος τῇ ἔλεγχον. ἡμερώσας μὲν γὰρ αὐτοὺς ἀπαθεῖς ἀπεφήνατο, δυ-

σαπεῖ γὰρ τῆς ἀληθείας τὸ βαλιδρὸς τὴ δυνάμει ἐπ' οὐδενὶ δὲ χρησίμῳ τὸ βλέπειν ἔχοντας ἀποδείκνυσι, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ μηδόλως ὁρῶντας πεσόντας ἐν χείροσιν. αὐθέντης μὲν γὰρ ὁ τυφλὸς, φησὶ, τῷ πεπλανῆσθαι μηδὲν τῆς παραδείξεως ἀποπεπλυμένων, ἔξω βέβηκεν ἁμαρτίας, καὶ αὐτοπαθὴς πως ὑπάρχει· οἱ δὲ τῇ θαυμαστῇ ἐπιστήμῃ καὶ πολλῷ ἀβουλίᾳ καὶ κακόνοιαν τὴ ἐξ αὐτῆς παραδεδεγμένοι πίστιν, δυσαπόκριτον ἔχουσι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ δυσεξίτητον ὄντως τὸ ὅτι οὕτω κατάκεισιν. ἔτι μὴν οὖν τὴ βραδυτῆτος τυφλότητός τε καὶ ἀμαυρώσεως τῆδε πῃ οὐκ ἀπίθανον, αἰανόγως δὲ διαβαίνοντες εἰς ὃ νοητὸν, καὶ τὸ ἴσον ἐπιθεῖναι αἰσθανόμενοι τῷ λόγῳ δυνάμει πάλιν ἐρωμεν, ὡς αὐθέντης μὲν ὁ ἀσυνέτως βλασφημοῦντα αὐτὸν ὅτι τῷ δικάζοντες αἰτήσας συγγνώμην, ὁ δὲ ὀξὺς εἰς νόησιν, καὶ σωτείας ὃ συμφέρον, εἶτα τοῖς αἰχμοῖς τὸ ἑαυτῷ διανοίας καθαπωλήσας τὸ ῥοπὴν, καὶ ὃ νικᾶν ἡδονῆς ὑπὲρ τῷ χρησίμῳ δωρούμενος, ἀναισχύντως αἰτήσῃ τὸ ἔλεον, καὶ τὸ βδελύττεσθαι τὸ ὅτι τῷ κολάζεσθαι δίκη, ὑδαμόθεν ἐξῃ βοηθουμένῳ, ἀπολεῖται γὰρ σφόδρα δικαίως ἀπευχόμενον ἐφ' ἑαυτῷ τρήσας τὸ ἁμάρτημα. καὶ γοῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτὸ δὴ τοῦτο καταμηνύων ἐν εὐαγγελίοις φησὶν· ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται πολλάς· ἀγνοίᾳ μὲν γὰρ ὅτι τῷ μὴ εἰδότι τὰ ἐγκλήματα, καταφρονήσεως δὲ τῆς ἐσχάτης ὅτι τῷ γενομένῳ, καὶ ὃ ὁρᾶν ἀδύνατος ἐξωθουμένῳ. ὅπερ πάλιν ὅπως καὶ οὕτω γέγονεν ἀσφαλὲς τοῦ σωτῆρος ὁ λόγος· καὶ γὰρ δὴ φησιν ἀποφαντικῶς ὅτι βλέπετε, ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε ὅτι βλέπομεν. ὦ γὰρ δὴ καὶ λίαν ἀποπώπατον τοιοῦτον ὅπερ μάρτυρσι τοῖς ὕστερον τυφλοῖς, καὶ ἀποδεδεγμένοις φορεῦσι τὴ νοῦν, ὡς ἑλλιμένους φάσκειν εἶναι αὐτὸ, ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτωλός ἐστιν. διὸ καὶ τοιγαροῦν Ἰουδαῖοι βλέπειν μὲν ἑαυτοὺς διαβεβαιούμενοι; προσέποντες δὲ ὃ σύμπαν οὐδὲν ὂν ἑώρων, καὶ λίαν οὕτως, καὶ γινώσκοντες μὲν τὸ κυρίου θέλημα, προφρονοῦντες δὲ ὅτως, ὡς καὶ τοῖς θεοῖς ἀντιβλέπειν δοκεῖν.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ, καὶ λῃστής· ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων· τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει, καὶ τὰ ἴδια πρόβατα κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει

A quippe ab omni conuitio, ſed obiecta veritatis vi pudorem incutit, nihil verò vtilitatis percipere ex eo quod videant oſtendit, immo quod peius eſt ne videre quidem prorſus. Homo enim cæcus, inquit, eò quod miraculorum quæ facta ſunt nihil viderit, extra peccatum eſt: at ſpectatores eorum qui tot ſtupenda oculis vſurparunt, nec tamen per ſummam inſipientiam ac malitiam fidem inde collegerunt, peccatum habent nuſquam eluendum, & condemnationem. De corporea igitur cæcitate, & viſus recuperatione ita cenſere conſentaneum eſt: proportione vero & ſimilitudine quadam ad id quod ſub intellectum cadit gradum facientes, & parem vim ac intelligentiam ſermonis hinc exprimentes, rurſus dicemus, nempe hominem ignarum & imprudentem iure periturum à iudicante veniam, acutum verò & intelligentem quid ſit vtile, deinde turpiſſimis quibuſque rebus aciem mentis ſuæ applicantem impudenter facturum, ſi miſericordiam roget, nec deprecationem pœnæ omnino ei profuturam, & quidem meritò periturum eſſe cum fouerit aduerſus ſe peccatum, quod nullum patrocinium & defenſionem admittat. Quare Dominus noſter IESVS Chriſtus idipſum ſignificans in Euangeliis, ait, *Qui cognouit voluntatem domini ſui & non fecit, vapulabit multis.* Crimen enim eſt ignorantiæ in eo qui neſcit, contemptus verò ſummi in eo qui nouit, & tamen facere amens recuſauit. Obſerua autem mihi rurſus quemadmodum certa & circumſpecta eſt in his Seruatoris oratio. non enim ait affirmatiuè, *videtis*, *ſed vos*, ait, *dicitis videmus*. fuiſſet enim abſurdiſſimum prudentiam attribuere tam cæcis extinctáque mentis luce hominibus, qui audebant dicere de ipſo, *Nos ſcimus quòd iſte homo peccator eſt*. Igitur ſuo ipſorum ore damnati Iudæi affirmantes ſe videre, ſed omnino nihil eorũ quæ oportuit facientes, & cognoſcentes quidem voluntatem Patris, ſed ita contemptores & ſuperbi vt maximis etiam miraculis reſiſtere auderent.

Luc. 12. 48.

c. 10. v. 1. &c. *Amen amen dico vobis, qui non intrat per oſtium in ouile ouium, ſed aſcendit aliunde: ille fur eſt & latro. Qui autem intrat per oſtium, paſtor eſt ouium: huic oſtiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & propriàs oues vocat nominatim, & educit eas.*

& quum proprias oues emiserit, ante A *eas vadit, & oues illum sequuntur: quia sciunt vocem eius: alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt vocem alienorum.*

Non satis accurate rem expendentibus videri possit huius parabolæ sermo parum opportunè inuectus: siquidem de cæcitate & visus recuperatione verba faciens, de ouibus statim, & stabulo, & ostio loquitur. Sed qui sapientia præditus est, atque attentius adiicere animum solet speculationi, rursus sermonem recta via progredientem, nulloque modo à decoro decrrantem animaduertet, quod autem sæpenumero dixi, iterum & dicam. Moris est Seruatori Christo quando aliqui ad eum accedant, non ad solum voce editum verbũ respondere. *Psal.7.10.* sed quoniam scrutatur renes & corda, etiam ad conceptus & cogitationes solas respondet. omnia quippe nuda ei & aperta sunt, neq; vlla est creatura inuisibilis in conspectu eius. Propterea & ad vnum è sanctis loquitur, *Quis est qui celat me* *Iob. 42.3* *consilium? cohibens autem verba in corde, & me celare putat?* Quandoquidem ergo Pharisæi malitiosè & vafrè interrogabant, sicut antea diximus, an & ipsi cæci essent, vt dicens verè id quod erant, nempe cæci, iterum condemnaretur, velut iniurius principibus ac magistratibus, immane enim quantum ea de re superbiebant, necessariò Dominus noster IESVS CHRISTVS huic eorum D cogitationi resistens, infert commodè parabolam, obscurè quidem, ac velut ambagibus innuens, non fore illis stabilem & firmum principatum, sed neque constare posse tutam dignitatem illis qui eius datorem Deum arroganter despiciunt, ac docet hoc solis illis affuturum quos ipse ad populorum præfecturam vocauerit. Ergo seipsum ianuam esse ait, proprio consilio ducendis rationalibus gregibus adhibentem eum quem & gubernandi E peritum & Dei amantem cognouerit. Latronem verò & furem appellat eum, qui alia via grassatur, & per vim ac tyrannidem non datum sibi honorem posse assequi putat, quales nonnulli erant, de quibus *Osee.8.4.* per vnum ex Prophetis ait, *Regnauerunt, & non per me: principes extiterunt, & non per Spiritum meum.* Significat autem per hæc,

αὐτά· ὅταν δὲ πάντα τὰ ἴδια ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασι τὴν φωνὴν αὐτοῦ· ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσουσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν.

Δόξειεν ἂν τῷ μάλα εἰκότως τῆς ἀδιατρίπτως ἐπανερωμένοις δι' αἰτίαν δικαίως ὁ τῶν πρεσβυτέρων διδάσκολος εἰσπεφορῆσθαι λόγος· τυφλότητός τε γὰρ διαλείψεως τε πέρι διαλεγόμενος, πρὸς προβάτων δὲ ἦν; αὐλῆς τε ἢ θύρας ποίησιν τοῖς λόγοις. ἀλλ' ὅτῳ σοφὸς εἰσέρχεται νοῦς, καὶ πρεσβυτέροις ἀναρμόστοις ἐπιτυγχάνει, κατόψεται πάλιν ἐπ' ἀληθείας ὡς ἔστιν ἰόντα τὸν λόγον, καὶ μηδαμόθι τοῦ παρέποντος ἀπεσφαλμένον. ὁ δὲ πολλάκις εἶπον ἐρῶ καὶ εἰσαῦθις ἀναλαβών. ἔθος ἦν τοῖς Χριστῷ μὴ προσιοῦσι μόνοις ἀποκεῖσθαι τοὺς διὰ φωνῆς ἀποτυπτηθέντας λόγους, ὅταν αὐτῷ προσίωσι λύκοι, ἀλλ' ἐπίσης ἐμοὶ καὶ νεφροῖς, καὶ καρδίας, καὶ τοῖς εὐθυμήσεσι ἀπολογεῖται μόνας. πάντα γὰρ αὐτῷ γυμνὰ, καὶ τετραχηλισμένα, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· διὸ καὶ τῶν τοῦτο ἕνα τῶν ἁγίων φησὶ, τίς οἶδε ὁ κρύπτων μου βυλὰς, συνέχων ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμοὶ δὲ αἴθεται κρύπτειν; ὅθεν δὴ τοίνυν ὁ τῶν Φαρισαίων αἱρέσιον τῖφος κακοῦργος διεπιωθάζετο, καθάπερ ἐλέγομεν ἄρτίως, εἰ καὶ αὐτοὶ τυφλοί εἰσιν, ἵνα λέγων ἀληθῶς ὅτι παρ' εἰσι, τυφλοὶ δηλονότι, καθαλικάζωμεν πάλιν ὡς τοῖς ἠγουμένοις δυσαλειδορησάμενος, καὶ κακῶς εἰρηκὼς τοὺς ἐπ' ἀρχῆς λαχόντας λαοῦ. ἐφεστήκει γὰρ ὅπῃ τούτῳ μέγα τι καὶ ἐξαίσιον, ἀμαυρῶσαι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, καὶ τούτῳ πάλιν αὐτῶν τῇ διευθυμήσει μαχόμενος, εἰσκομίζει χρησίμως τὸν ἀποδιοπομπαίτερον τρόπον, καὶ ὡς ἐν αἰνίγμασιν ἀποδιλλοῦ ὡς οὐχ ἕξουσιν ἐκ πλεονεξίας δὲ καθηκίσθαι βεβαίως, ἀλλ' οὐδὲ πάσχουσιν αὐτοῖς προσίσας ὁ ἀξίωμα τὸν τούτου δοτῆρα τὸν Θεὸν ἐξ ἀλαζονείας ὑβρίζουσι. διδάσκει δ' ὅτι τῶν προσίσας μόνοις τοῖς δι' αὐτοῦ καλουμένοις εἰς λαοῦ ἡγεμονίαν. ὑφηγοῦμαι δὲ ἐμαυτὸν εἰ φησιν εἰσφέρων ἀφ' βυλῆς ἰδίας εἰς ὃ καθηκίσθαι ποιμένων τῶν λογικῶν τὸν ὁπισθόμενα καὶ φιλόθεον. κλέπτειν δὲ ἢ λῃστὴν ἀποκαλεῖ καὶ ἀλλαχόθεν διαβαίνοντα τὸν ἐκ βίας καὶ τυραννίδος τιμὴν ἑαυτῷ ἁρμόσειν δυνάσθαι λαβεῖν οἰόμενον, οἱοῦσί τινες ἦσαν τῶν τοῦ φησὶ δ' ἐνὸς τῶν προφητῶν, ὅτι ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, ἦρξαν, καὶ οὐκ ἐξ ἐμοῦ πνεύματός μου. αἰνίττεται δὲ ἐξ

τούτων ὡς εἴπερ αὐτοῖς καθ' ἡδονὴν ὁ ἡγεμονεύων ὄφει τῶν λαῶν, δεινὸς πιστεύσομαι; ἐ ὁ θεῖον παραδέξασθαι κήρυγμα δι' αὐτὸ τοῦτο φαμεῖν, ἵνα μὴ ἀκλόητον ἐ κακῶς ἱδρυμένην ἔχοιεν τὴν ἀρχήν, ὃ δὴ μὴ γένοιτο ἔντος τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν διδασκάλοις, οἷς καὶ ὁ πυλωρὸς ἀνοίγει, τοῦτ' ἔστιν, ἢ ὁ τεταγμένος ἄγγελος εἰς τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοπεῖν, καὶ συμπροφέρειν τοῖς ἱερεῦσι λαχοῦσιν εἰς τὰς τῶν λαῶν ὠφελείας, ἢ πάλιν αὐτὸς ὁ σωτήρ, αὐτὸς ἐ θύρα, ἐ τῆς θύρας ἐπάναρχον κύριος. καὶ πείθεσθαι μὲν ἐ ἐπείκειν ὀρθῶς τῇ τῶν ποιμένοντος φωνῇ πάνυ τι προθύμως ἀγαθὸν ἐ μάλα διηκριβίζεται, φεύγειν δὲ ἐ λίαν ἐπισπουδασμένως τὴν τῶν ἀλλοτρίων φωνὴν, ἵνα πρᾶγμα νοῇς ἀληθὲς ὅτι ὁ ῥητικώτερον ἐκπλατύων τὸν λόγου τὴν δύναμιν. διδάσκομεν γὰρ ἐν ἐκκλησίαις τὰ ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς παρεισαγόμενοι δόγματα, ἐ ὥσπερ τινὰ τροφὴν πνευματικὴν τὴν διαῤῥητικόν τε καὶ ἀποστολικὸν παραδιδόντες λόγον. κατήκοοι δὲ τούτων εἰσὶν οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, καὶ ἀῤῥηγμῶδες ῥηγνύντες πίστει, φεύγειν δὲ πρὸς τὰς τῶν ψευδοποιμένων φωνὰς, καὶ ὡς ὀλέθριον ἀποτρέπονται πάθος. τί οὖν ἄρα ὁ σπουδὴν, ἐρεῖς, τοῖς Φαρισαίοις ὑποδηλούμενον; σιωπηλῶν ὡς ἐν βραχεῖ τε ἐ κεφαλαιώδει λόγῳ πάλιν ἐρῶ. ἑαυτὸν ὑποδηλοῖ, ἐ τῆς αὐλῆς κύριον, ἐ θύραν, ἐ θυρωρὸν, ἵνα δὴ μάθοιεν ἀκριβῶς ὡς οὐκ ἔξοισι τῆς ἡγεμονίας ἱδρυμένην τὴν σάσιν, εἰ μὴ δι' αὐτὸν πρὸς τοῦτο ἰόντες ὃ κόσδοτον ἔχοιεν ἀγαθόν. πρὸς δὲ ὅτι τὰ πρόβατα τοῖς ἰδίοις καθαπίπτει ποιμέσι, τῶν δὲ ἀλλοτρίων ἐξάλλεται, πάλιν θύραθεν ὑπαινίττεται ὡς ἐπισατήσουσι μὲν ἀῤῥαμῶς αὐτοὶ τῶν μηδόντων πιστεύειν εἰς αὐτὸν, ἀποφοιτήσει δὲ πάλιν τῆς πρὸ αὐτοῖς διδασκαλίας τὰ πρόβατα, ἐ τοῖς δι' αὐτὸν ποιμέσι προσκείσεται.

A si illis regendorum populorum inceſſerit cupiditas, ad id credentibus, ac diuinum præconium per ſe accipientibus eſſe tendendum, vt deinceps ab omni vi tutum principatum obtineant, quod factum eſt & in ſanctis Apoſtolis, & in ſanctarum Eccleſiarum poſt illos doctoribus, quibus & ianitor aperit, hoc eſt vel ordinatus Angelus ad præſidendum Eccleſiis, & opem ferendam iis qui ſacerdotium ſortiti ſunt ad populorum vtilitatem, vel rurſus ipſe Seruator, ipſe & ianua & ianux Dominus. Obedire verò paſtoris voci ouium gregem percommodè aſſeuerat, detrectare verò & refugere maximè alienorum vocem, vt rem veram intelligas, latius extendens & accipiens ſermonis vim. Docemus enim in Eccleſiis, ſacræ Scripturæ dogmata proferentes, & Euangelicum atque Apoſtolicum ſermonem velut quendam cibum ſpiritalem apponentes. Audiunt verò talia credentes in Chriſtum, & recta ac incorrupta fide coruſcantes, reiiciunt verò falſorum paſtorum voces, & vt malum atque perniciem quandam auerſantur. Quid igitur inde, dicet quiſpiam, Phariſæis ſignificatur? paucis ego & ſummatim comprehendam. ſeipſum deſignat & ſtabuli & ianuæ dominum atque ianitorem, vt intelligant ſe non habituros firmum & ſtabilem principatus ſtatum, niſi per eum illuc progredientes diuino munere conceſſum bonum fuerint conſecuti. Adiungens verò oues ſuis paſtoribus obſequi, ab alienis verò reſilire, rurſus ingeniosè ſubindicat eos nunquam præfuturos iis qui credituri ſunt in ipſum, contrà verò oues ab eorum doctrina refugient, & paſtoribus ab eo datis adhærebunt.

Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς.

v. 6. *Hoc prouerbium dixit eis* IESVS: *illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis.*

Ἁπλοῦς τῶν ἁγίων ὁ λόγος, καὶ τῆς Ἑλλήνων περιεργίας ἀπηλλαγμένος. ἐξελέξατο γὰρ ὁ Θεὸς τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, κατὰ τὸν τοῦ Παύλου φωνὴν, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφούς. κατεχρήσατο οὖν ᾧ τῆς παροιμίας ὀνόματι. καλῶ γὰρ οὕτω τὸ παραβολήν. πάχα δ' ὅτι μεμιγμένως ἀεὶ τῶν τοιούτων ὁ χαρακτὴρ καὶ δι' ἀμφοῖν, ὡς δι' ἑνὸς νοῆσαι ὃ δηλούμενον,

Simplex eſt ſanctorum ſermo, & cultus ac curioſitatis Græcorum expers. *Elegit* enim *Deus quæ ſtulta ſunt mundi,* 1. Cor. 1. vt ait Paulus, *vt ſapientes confundat.* 27. Abuſus eſt autem hoc loco parœmiæ nomine: ſic enim vocat parabolam: forte quòd earum character & nota vt plurimum confunditur, ac per veram-

que

que tanquam per vnum res significata A intelligitur: verùm illud asseueramus, Euangelistam magnopere admirari Iudæorum stuporem. Quippe vt ipsa rerum experientia testatur, saxo vel ferro simillimum habent animum, salutarium auditionum nullo modo capacem. Idcirco ad eos per vocem Ioel Prophetæ dictum est. *Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra.* (Ioel. 2.13.) Porrò videtur mihi Euangelij huius scriptor non temere dixisse *Hanc parabolam dixit eis* IESVS*: illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis,* B eamque non parua cum emphasi proferre. Idem enim est ac si diceret, Tantum abest vt aliquid eorum quæ necessaria sunt intelligere valeant Pharisæi, licet opinione sapientiæ oppidò inflati, vt istam parabolam non capiant, tam alioqui perspicuam ac dilucidam, in qua difficile nihil est aut flexuosum impedimentumque ad concipiendum & comprehendendum. Scitè verò Iudaicam irridet amentiam, qui nihili Christum ducebant, C quamuis doceret quæ supra Legem, & multò quam Moses gratiorem institutionem adhiberet.

v. Dixit eis IESVS, *Amen dico vobis, Ego sum ostium ouium.*

Nouit sanè vtpote cum secundum naturam Deus sit, & quæ in profundo posita sunt perspiciat, Pharisæum licet intolerabili fastu & opinione sapientiæ & eruditionis in Lege supra modum inflatum D nihil tamen eorum quæ supra dicta sunt percipere. Idcirco manifestissimè rem eis exponit, & prolixo sermone velut in compendium misso parœmiæ mentem paucis aperit. Cum enim bonus sit naturâ, etiam immerentes quasi manu ducit ad cognitionem, vt aliquis saltem vtilitatis modus eis alluceat. Seipsum verò apertè ouium ostium esse proetur docens mirum id quod inter omnes cõuenit. per solam quippe in eum fidē in Dei velut familiaritatē & consortium admittimur. Cuius rei testis ipse est, E dicens, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Vel igitur tale quidpiam vult significare, vel quod proposito magis conuenit, explanat rursus nos per eum ad principatū, & ad greges ratione vtentes moderandos deuenire, iuxta id quod dixit Paulus. *nec enim quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo.* (Heb. 5. 4.) Et quidem nullus sanctorū Prophetarū seipsum elegit & renũtiauit,

A πάλιν ἐκ δευτέρου φαμὲν ὡς ἀποθαυμάζει σφόδρα τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσυνεσίαν ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστής· ὡς γὰρ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ πεῖρα διαμαρτύρεται, πέτραις ἢ σιδήρῳ παραπλησίαν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲν τὸ παράπαν ἐπωφελῶν ἀκροαμάτων εἰσδέχεσθαι μελετήσασαν. διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ἐλέγετο διὰ φωνῆς Ἰωὴλ τοῦ προφήτου, διαῤῥήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. δοκεῖ δέ μοι πάλιν οὐκ ἀπεριέσκέ-B πτως εἰπεῖν ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, ὅτι ταύτην τὴν παραβολὴν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. οἱ δὲ οὐ συνῆκαν, φησὶ, τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς. ἐκφωνεῖ δὲ ταύτην μετ' ἐμφάσεως οὐ μικρᾶς. ἐν ἴσῳ γὰρ εἰ λέγοι σαφῶς, οὕτως ἀφεστᾶσι τοῦ δύνασθαί τι συνιέναι τῶν ἀναγκαίων οἱ Φαρισαῖοι, καίτοι δοκησισοφοῦντες ἐκτόπως, ὥστε ταύτην οὐ συνῆκαν τὴν παραβολὴν, τὴν οὕτως εὐκάτοπτον, καὶ λελευκασμένην, ἐν ᾗ δυσχερὲς οὐδὲ καμπύλον οὐδὲν εἰς νόησιν, οὐ χαλεπὸν εἰς κατά-C ληψιν. διαγελᾷ δὲ πρεπόντως τὴν Ἰουδαϊκὴν δυσβουλίαν, ἐπείπερ αὐτοῖς τὸ μηδὲν εἶναι Χριστὸς κατεφαίνετο, καίτοι τὰ ὑπὲρ νόμον διδάσκων, καὶ πολὺ τῆς Μωσέως χαριεστέραν ποιούμενος τὴν ὑφήγησιν.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων.

Ἐγίνωσκε δὴ πάντως κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρχων Θεὸς, καὶ τὰ ἐν τοῖς βάθεσι κείμενα βλέπων, ὡς οὐδὲν τῶν D παρ' αὐτοῦ λεγομένων συνῆκεν ὁ Φαρισαῖος, καίτοι μεγάλα φρονεῖν εἰωθὼς ἐπί τε νομομαθείᾳ, καὶ ἐπὶ τῷ δοκεῖν εἶναι σοφὸς, ἀσυγκρίτως ἐξωφρυωμένος. διὰ τοῦτο φανερωτάτην αὐτοῖς ποιεῖται τὴν ἐξήγησιν, καὶ ἀναμηρυσάμενος ὥσπερ διὰ τῶν μακρῶν λόγων ἐν ὀλίγοις κομιδῇ τὸν τῆς παροιμίας διερμηνεύει σκοπόν. ἀγαθὸς γὰρ ὢν φύσει, χειραγωγεῖ πρὸς κατάληψιν καὶ οὐκ ὄντας ἀξίους, ὡς τάχα τις αὐτοῖς ὠφελείας ἐλλάμψει τρόπος. ἑαυτὸν δέ φησιν ἐναργῶς τῶν προβάτων εἶναι τὴν θύραν, πρᾶγμα διδάσκων ὁμολογούμενον· μόνης γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς E αὐτὸν, εἰς οἰκειότητα τὴν ὡς πρὸς Θεὸν εἰσελαυνόμεθα, καὶ μάρτυς αὐτὸς ἐπὶ τούτῳ λέγων, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. ἢ τοίνυν τοιοῦτόν τι σημαίνειν βούλεται, ἢ ὅπερ ἐπὶ τοῖς προκειμένοις θεωρήμασι πρεπωδέστερον, ἀπελαυκαίνει πάλιν ὡς δι' αὐτοῦ πρὸς ἡγεμονίας, καὶ τὸ καθηγεῖσθαι τῶν λογικῶν ποιμνίων ἐρχόμεθα, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Παύλου· οὐ γὰρ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. καὶ γοῦν οὐδεὶς ἑαυτὸν ἀνέδειξε τῶν ἁγίων προφητῶν,

ἀλλ' οὐδὲ ὁ λαμπρὸς καὶ μέγας τῶν ἀποστόλων A
χορὸς ἑαυτὸν εἰς τοῦτο κεκλημένον ἀλώσεται. ἐκ-
δείχθη γὰρ ἀφ' ἑλκύσεως τοῦ Χριστοῦ καλέσαντος
εἰς ἀποστολὴν αὐτοὺς κατ' ὄνομα, καὶ καθ' ἕνα, κα-
θά φησιν ἐν τῇ προκειμένῃ παροιμίᾳ. ἴσμεν γὰρ
ὅπως ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον συνετέθη
μοι ἐφεξῆς τὰ τῶν ἀποστόλων ὀνόματα, εἶτ' αὐ-
τοῖς ἐπεπλώκειτο τῆς ἀναῤῥήσεως ὁ τρόπος. Οὓς
γάρ φησι τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Σωτὴρ, οὓς
καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. ἀρχηγιάζοντα τοιγαροῦν B
τὸν ἀπόπληκτον Φαρισαῖον, καὶ ἀμετρίως ἐγκε-
καυμένον ὁρᾷ περὶ τὸ τῆς ἡγεμονίας ὄνομά τε,
καὶ πρᾶγμα διδάσκει χρησίμως ἑαυτὸν ὅτι, καὶ
τὸ καθηγεῖσθαι λαοῦ χορηγὸν, καὶ πρὸς τοῦτο ῥᾳ-
δίως εἰσκομίζειν ἐαυτόν. Θύρα γὰρ ὢν τῆς ἱερᾶς τε
καὶ θείας αὐλῆς, εἰσδέξεται μὲν τὸν ἐπιτήδειον,
ἀποτειχιεῖ δὲ τῷ μὴ τοιούτῳ τὴν εἰς τὸ εἴσω πά-
οδον.

Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ, καὶ C
λῃσταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.

Πολλαχόθεν τὸν ἀπάδοντα τῶν Φαρισαίων κα-
ταγοητεύων ἀφρόνως, ἐς πρὸς ἔμφρονα μεθο-
δικὸν λογισμὸν, πειρᾶται διηκυβεῖν ὡς ἀνόητόν τι
χρῆμα, καὶ σφαλερώτατον, τὸ καθηγεῖσθαι πο-
μαῖν, ἢ ἀφ' ἧς δύνηται χρηστοτέρας, οὐδὲ ἀφ' ἧς
θείας βουλήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνθρωπίνης ἀπονοίας
οἰομένους ὅτι προεστήσονται τῆς ἀρχῆς, κἂν ὁ Σω- D
τὴρ μὴ βάληται χρηγός. ἑαυτὸν τοιγαροῦν θύ-
ραν εἰ) ἀφῤῥήδην εἰπὼν, ἅτε δὴ καὶ μόνον εἰ-
σκομίζοντα προὸς ἡγεμονίαν τοὺς ἐπιτηδείους, τὰ
τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιχειρήματα προδιατίθησιν
λύειν, ἵνα καθάπερ ἐν πίνακι σκιαγραφουμέ-
νων βλέποντες τὸν εἰς τέλος τοῦ πράγματος διε-
ξαγωγὸν, μᾶλλον ἥδη σφᾶς ὡς δυνατὸν
κρατεῖν καὶ προσηκεῖσθαι ποιμνίων καὶ λαῶν, ἀφ'
ἡμῶν τῆς ἀνωθεν καταρχῆς λάβητε, καὶ οὐκ ἐξ E
ἐπιχρημάτων τυραννικῶν. χρησίμως τοιγαροῦν
καὶ διὰ φησὶ πρὸς ἀναμνησιν αὐτοὺς ἀνακομίζων τὸν
ἐν τῇς ἀρχαιοτέρας, πόσους ὅσοι ἦλθον, κλέ-
πται εἰσὶ καὶ λῃσταί, ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ
πρόβατα. ὑποκειμένου γὰρ τὸν τῶν ἀγαθῶν
ποιμένων ἐπισκοπὴν, πρῶτον εἰς μέσον ἦλθε,
ὅστις δὲ οὐκ ἦν αὐτῶν ὁ ὑποδηλῶν ὃ ἡγούμενον,
καὶ ὑπακούειν αὐτοῖς πιθανῶν ὧν ἡγεμονεύειν ἐχρῆν,
ἀπεσχίρτησεν εἰ τῶν προβάτων πλῆθος. ὑποπτεύον
ἢ νόμῳ ὡς ἀφ' ὧν πάντες εἰπὼν, ἀκηκοέναι πρὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τῶν

sed neque clarus ille & magnus Apostolorum chorus seipsum ad id vocasse comperietur. Electus enim est per voluntatem Christi qui vocauit eos ad Apostolatum nominatim & singulos, quemadmodum ait in proposita parabola. Scimus enim quo pacto in Euangelio secundum Matthæum posita sint ordine Apostolorum nomina, deinde statim subiunctus sit electionis modus. Hos enim, inquit, *duodecim elegit Saluator, quos & Apostolos nominauit.* Pharisæos igitur libidine imperandi prurientes, atque principatus re & nomine haud mediocriter accensos, commodè docet seipsum esse principatus datorem, cui potestas sit facile eò perducendi. Cum enim ianua sit sacræ ac diuinæ aulæ, admitteret idoneum ac merentem, & ei qui talis non est aditum ad interiora intercludet.

v. 8. *Omnes quotquot venerunt ante me, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues.*

Vndequaque cicurare volens & delinire feram mentem Pharisæorum, atque ad sapientem rationem traducere, nititur ostendere rem esse inutilem ac periculosæ aleæ plenam, velle præesse, non cælitùs ad id electos, nec diuina voluntate, sed humana amentia, arbitrantes se principatus fore compotes etiam inuito datore. Quare seipsum ianuam esse apertè prolocutus, tanquam qui solus idoneos admoueat rerum gubernaculis, proponit cuestigio antiquorum molitiones, vt quasi depictam in tabula videntes totius rei seriem ac euentum, iam manifestò intelligant potestatem imperandi gregibus & populis non ab audacia tyrannica sed ànuminis gratia esse petendam. Vtiliter igitur & hoc loco ad refricandam vetustiorum memoriam ait, *Omnes quotquot venerunt fures sunt & latrones, sed non audierunt eos oues.* Prodierunt quippe in medium nonnulli bonorum officium simulantes, verùm quia non erat qui & ipsis imperium & à subditis obsequium præstaret, ouium multitudo ab iis resiluit. Sed nullo modo suspicari conuenit sanctorum Prophetarum missionem à Seruatore nostro Christo

irritam fieri: nec enim contra illos est sermo, sed contra alios. Siquidem quia intendebat loqui de falsis pastoribus, & in caulas aliunde ascendentibus, necessariò tanquam abundè demonstratis de quibus sermo est, ait hoc, *omnes*, nec existimandum est personam sanctorum Prophetarum explodi aut abdicari. qui enim eos abdicaret, qui eis internuntiis manifestas sui aduentus dedit significationes? qui dicit, *Ego visiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum assimilatus sum.* qui ad Hieremiam dixit, *Noli dicere quia iunior sum: quoniam ad omnes ad quos misero te, ibis: & iuxta omnia quæ mandauero tibi, loqueris.* Et ad beatum Iezechiel., *Fili hominis, mittam ego te ad domum Israel, exacerbantes me.* Igitur non pertinet sermo ad cœtum sanctorum Prophetarum, sed magis ad eos spectat qui aliquando fuerant in Iudæa prophetias fingentes, & mentientes quasi à Deo venirent, & populo persuadentes, vt non missis à Deo Prophetis, sed suis ipsorum commentis adhæreret, de quibus ait alicubi ipse vniuersi Dominus ac Deus, *Non mittebam Prophetas & ipsi currebant, non locutus eram ad eos, & ipsi prophetabant.* Et ad beatum Hieremiam, *Falsa Prophetæ dicunt in nomine meo, non misi eos, & non locutus sum ad eos, & non mandaui eis, quia visiones & prophetias cordis sui ipsi prophetant vobis. Si Prophetæ sunt, & si est verbum Domini in eis, accurant mihi. Quid palea ad triticum?* Sermo enim à Deo verè procedens habet in se vim maximam alendi, & confirmat cor hominis, iuxta Scripturam: impiorum verò Prophetarum aut falsorum doctorum sermo fragilis & paleæ simillimus nullam audientibus importat vtilitatem. Cum ergo fures nuncupat, & latrones eos qui aduentum suum præcesserunt, vel multitudinem eorum quos modò diximus fallacem mendacemque denotat, vel certè vim sermonis transferas licet in eos de quibus in Actibus Apostolorum scriptum est. Magistratus enim Iudæorum aliquando coactis sanctis Apostolis & impio suo concilio

Os.12.10

Hier.1.7

Ezec.2.3

Hier.23

Hier.27.15.

Ib.23.28

A ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀποστόλους· ὁ γὰρ κατ' ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων ὁ λόγος. ὅπερ γὰρ ἔμελλε τοὺς ψευδοποιμένας, καὶ τὴν ἄλλοθεν ἀναβαινόντων εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων πρόφασιν ἔχειν λέγειν, ἀμέλει καὶ ἤδη προσημαίνων σαφῶς τὴν ἐφ' οἷς λέγω ὁ λόγος, Ὅσοι πάντες, φησὶν, εἰσῆλθόν γε ἀδιακρίτως ὅσοι τὴν ἀληθινὴν προφητείαν ἐπεδείκνυντο· πῶς γὰρ ἂν ἠθέτησεν ὁ τὴν ἑαυτοῦ προθεσίας δι' ἐκείνων σαφῶς καθιστὰς τὰ μυνύματα; ὁ λέγων, ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ

B ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην πρὸς Ἱερεμίαν εἶπων, μὴ λέγε ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι, ὅτι πρὸς πάντας πρὸς οὓς ἐάν σε ἀποστελῶ σε πορεύσῃ, καὶ πάντα ὅσα ἂν ἐντείλωμαί σοι, λαλήσεις. πρὸς δὲ τὸν μακάριον Ἰεζεκιὴλ, υἱὲ ἀνθρώπου, ἐξαποστελῶ ἐγώ σε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς παροξύνοντάς με. ὅλως δὲ ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς οὐκ εἰς τοὺς τῶν ἀληθῶν προφητῶν πέρας ἔχειν, ὁρᾷ δὲ μᾶλλον εἰς ἐκείνους, οἵπερ ἤδη ποτὲ καὶ τὸν Ἰου-

C δαϊκὸν προφητείας ὑποκεινόμενοι, καὶ ψευδηγορεῖν ὡς παρὰ Θεοῦ ἥκοντες, καὶ τὸν λαὸν ἀπατῶντες ὡς τοῖς ἀληθῶς παρὰ Θεοῦ προφητεύουσι καταπίπτειν μᾶλλον, ἢ τοῖς πρὸς αὐτὸν ἀληθινοῖς ὁμιλοῦσι καὶ τὸν λόγον, πρὸς ὃν φησὶ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ὁ πάντων δεσπότης καὶ Θεὸς, οὐκ ἀπέστελλον τοὺς προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον, οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευον. πρὸς δέ γε τὸν μακάριον Ἱερεμίαν, ψευδῆ οἱ προφῆται προφητεύουσιν ὀνόματί μου, οὐκ ἀπέστειλα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς,

D ὅτι ὁράσεις, καὶ οἰωνίσματα, καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν αὐτοὶ προφητεύουσιν ὑμῖν· εἰ προφῆται εἰσι, καὶ εἰ ἔστι λόγος κυρίου ἐν αὐτοῖς, ἀπαντησάτωσάν μοι. τί ὅ ἄχυρον πρὸς τὸν σῖτον; ὁ μὲν γὰρ λόγος ὄντως ὁ παρὰ Θεοῦ ἐμφιμπάτων ἔχει τὴν δύναμιν, καὶ σπείρει καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ ὃ μεγαλυνόμενον, ὁ δὲ τῶν ἀθέων προφητῶν, ἅτε

E ψευδοδιδασκάλων διαβρωτώτατός τε καὶ ἀχρώδης ὑπάρχων σάθρωσίαν τῆς ἀκροωμένοις ἐμποιεῖ τὸν ὄγκον. ὅταν οὖν εἴπωμεν κλέπτας ὀνομάζειν καὶ λῃστὰς τοὺς προελθόντας τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἢ τὸν ψευδήγορον καὶ ἀπατεῶνα τῶν ἀρτίως λιμῶν εἰρηκόσιν ὑποσημήνειν πληθύν, ἢ τῷ λόγου τὴν δύναμιν ἐποίσειν κἀκείνοις, οἷς ὧν εἰρήκαμεν προέχει τῶν ἀποστόλων γέγραπται. οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ τοὺς ἁγίους ἀπο-

στόλους συνεστάντες ποτὲ, καὶ εἰς ὃ συμπεσόντων ἑαυτοῖς εἰσάγοντες βουλευτήριον,

ἐξελαυνῶν μὴ τ Ἱερουσαλὴμ ἐκωλύοντο, κινδύ- A
νοις δὲ τοῖς ἐσχάτοις διὰ παντὸς παρεσκευάζον, ἀλλ'
εἰς ἀναμνησιν αὐτοὺς ψευδοδιδασκάλων ἐκάλε
λέγων ὁ Γαμαλιὴλ, ἄνδρες Ισραηλῖται προσέ-
χετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε
πράττειν. πρὸ γὰρ τῶν ἡμερῶν τούτων ἀνέστη Θευ-
δᾶς λέγων εἶναι ἑαυτὸν τινά μέγαν, ᾧ προσεκολλή-
θησαν ἀνδρῶν ἀριθμὸς ὡσεὶ τετρακόσιοι, ὃς ἀνη-
ρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσπά-
σθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰού- B
δας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς,
καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ. κἀκεῖνος ἀ-
πώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διεσκορπί-
σθησαν. ὁρᾷς οὖν ἐν τούτοις ἀνεν δοιάστως καὶ σα-
φῶς, ὡς ἐν τοῖς τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀλλὰ περὶ
τοῦ τὸ ἑτέρων ἐχόντων τάξιν τὰ τοιαῦτα φησιν ὁ
Χριστὸς, ἵνα μὴ ἐκ τούτου διαπίσῃ τοὺς Φαρι-
σαίους μὴ ταῖς ἑαυτῶν ἀπορίαις ὅπερ πρέπειν ἀβού-
λως ὁ δικάζας προσέχειν αὐτοῖς, καὶ μὴ ἐχόντος
Θεοῦ, ὃ προσῆκεν λαοῦ, ἀλλὰ νόμιμα τοῦ C
θείου τοῦ ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν ἔδοξε χωρεῖν, καὶ δεῖ
τῆς ὄντως θύρας εἰσρέχειν ἐπίγειαν μᾶλλον, ἢ τοῖς
συλαίοις ἔθος πλησίον ἀλλαχόθεν διαβαίνειν ὅπερ.
χωρεῖν εἰς τοῦ τῶν προβάτων αὐλοῦ.

Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ σωθήσε-
ται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νο-
μὴν εὑρήσει.

Ἀπὸ τοῦ συμβαίνειν εἰωθότος εἰς θεωρίαν πνευμα- D
τικὴν καθάπερ ἐξ ἱστορίας δεῖ πλάττειν τὸν λόγον ὁ
σκοπὸς, καὶ μικρὸν ἀνωτέρω τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ἁπλούμενα,
καὶ οὐδὲν ἔχοντα χαλεπὸν εἰς κατάληψιν, εἰκόνα
ποιεῖται τῶν ἀφανεστέρων. οἱ μὲν γὰρ κλέπται, φησὶ,
καὶ λῃσταὶ τοῖς τῶν προβάτων σηκοῖς διὰ θύρας προ-
σβάλλοντες, δεῖ μὲν τὴν θύραν οὐκ εἰσπηδῶσιν,
κεκλεισμένην ἢ ἀλλαχόθεν, ἐπὶ τὴν αὐλὴν ὁ δρι-
μὺς ὑπερπαλλόμενοι κινδυνεύουσιν. ἀλλοῦναι γὰρ δή
που ἐσφόδρα εἰκὸς τὸν ὕπνῳ ληστεύοντα, καὶ ἀσφα-
λέστατα κακουργεῖν ἠρεμοῦντι, οἱ δὲ διὰ τῆς τὴν E
θύρας εἰσβαίνοντες, ἀκινδυνοτάτῃ πιστοῦνται τοῦ
εἰσδρομεῖν, οὐκ ἄσημοι δηλονότι τυγχάνοντες,
ἀλλ' οὐδὲ ἀγνῶτες τοῦ τῶν προβάτων δεσπότου.
εἰσρέχουσι γὰρ ἀνοιγνύντος αὐτοῖς τοῦ τῆς θύρας
φύλακος. ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, φησὶ, σὺν ἐσονται τοῖς
προβάτοις ἐν πολλῇ πρὸς ἀλλήλους νομίμως τοῦ
καὶ ἀκακουργήτως, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ ληστεύειν ἀνομίας
ἀπηλλαγμένοις τοῦ εἰσβολεῖ ποιησάμενοι. οὕτω
μὲν οὖν τὸ ἱστορίας ὁ τύπος· μεταβιβάζοντες δὲ τὸ

sistere iussis vrbe Ierusalem interdice- A
re volebant, atque extrema quæque
pericula intentare, sed Gamaliel eis
falsos doctores in memoriam reuoca-
uit dicens: *Viri Israelitæ, attendite vo-* Act. 5. 36
bis super hominibus istis quid acturi sitis.
Ante eos enim dies extitit Thendas di-
cens se esse aliquem, cui consentit nu-
merus virorum circiter quadringentorum:
qui occisus est: & omnes qui credebant ei
dissipati sunt, & redacti ad nihilum.
Post hunc extitit Iudas Galilæus in die-
bus professionis, & auertit populum post
se, & ipse periit, & omnes quotquot
consenserunt ei dispersi sunt. Ex qui-
bus certum & indubitatum relinquitur, non de sanctis Prophetis sed de
alium ordinem sortitis hæc loqui
Christum, vt vel nolentibus Pha-
risæis persuadeat non esse appe-
tendam inuito Deo à propria teme-
ritate consiliique inopia populorum
præfecturam, sed omnium arbitrium
diuinæ voluntati esse permittendum, C
& per veram ianuam potius ingre-
diendum, quàm more prædonum
alia parte enitendum in ouium cau-
las.

v. 9. *Ego sum ostium. Per me siquis in-*
gressus fuerit, saluabitur: & ingredietur,
& egredietur & pascua inuenies.

Ex eo quod vsuuenire solet ad Spiri- D
talem contemplationem velut ex hi-
storico sensu sermonem componit, &
propemodum ex iis quæ notiora sunt
atque omnium oculis expositæ, nec ad
comprehendendum ardua, ignotio-
rum ducit imaginem. fures enim,
inquit, & latrones in stabula ouium
irrumpentes, per ianuam quidem
non introeunt sed aliunde insilien-
tes ac caulæ septum transcendentes
periclitantur. Nam adeò inconsidera-
tus latro ac maleficus prope est E
vt capiatur, qui verò per ipsam ia-
nuam ingrediuntur, longè à periculo absunt, vtpote non ignobiles, neque ouium domino ignoti, quippe intrant, aperiente eis ianuæ præfecto. Atqui tales, inquit, cum ouibus degent summa cum securitate ac libertate, tanquam maximè legitimo, & maleficij vacuo, itáque à prædandi suspicione alieno ingressu facto. Et hæc quidem historiæ ratio est,

cuius sensum ad spiritualem vtilitatem traducentes, dicimus, eos qui sine permissu ac voluntate Dei ad regendos populos accedunt, perinde ac qui per ianuam ingredi recusant omnino vtique esse perituros, diuino iudicio, quantum in eorum audacia situm est, vim inferentes. Qui verò diuinitùs sibi concessa gubernacula susceperunt, atque ad ea capessenda per Christum veniunt, summa cum authoritate & gratia sacro præerunt ouili, adeò nullam inde iram & offensionem incursuri, vt potiùs honores hinc accipiant, & coronis cælestibus fruantur, quandoquidem eis non perniciem ouibus sed vtilitatem potius afferre consilium sit, & gregis domino grata facientes omnino seruare studeant eius subditos. Sed & per hæc metum grauem incutit duris Pharisæis Dominus, eos minimè seruatum iri inquiens, sed exturbatum iri ab eo in quo sunt potentiæ gradu, nec immerito quidem, quando non per Deum, sed per suam improbitatem ac malitiam se habituros eam firmam ac stabilem arbitrantur. Verùm & propter hoc mirari mihi subit incomparabilem Seruatoris humanitatem. Misericors enim profectò & benignus est Dominus, proponens quidem omnibus salutis iter, & multis modis ad illud vocans etiam contumaces ac duros. Porrò ipsa res eorum quæ dicta sunt documento esse potest. Nam cum neque miraculis, neque eo quod ad spem & gloriam futuram spectat desiderio Pharisæos ad sermonem suum excipiendum permoueat, ad illud acriter tendit in quo consentaneum est turbatos maximè Pharisæos tanquam ab ineluctabili necessitate deinceps in obsequium esse inclinaturos. Sciens enim eos imperandi gloriam ardenter expetere, nec parum inde lucri sibi proponere, fore vt ab ea recedant dicit, penitusque spolientur qui maximo honore donati fuerunt, nisi quã primum ad parendum conuersi veniam ab eo & misericordiam consequantur.

A ἐξ αὐτῆς ἐκπορδηλεύσωμεν εἰς ὠφέλειαν πνευματικὴν, ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι οἱ μὲν ἀφ' ἑαυτῶν ἐπὶ ἐξουσίας τε καὶ γνώμης εἰς τὸ καθέδρας λαοῦ αἱρεθέντες, ὥσπερ εἰ τὸ ἀφ' ὑψηλοῦ εἰσελθεῖν παντελῶς ἀπώλειαν πάντως δήπου καὶ ἀπολωλεκέναι φησὶ, κείμενα τὰ θεῖα ἐκβιαζόμενοι, κατά γε τὴν ἐξ ἀφηρημένου τὸν λόγον. οἱ δὲ διὰ θύρας λαβόντες ἡγεμονίαν, καὶ ἀφ' Ἰησοῦ τοῖς τοῦτο βαδίζοντες, ἐν πολλῇ παῤῥησίᾳ τε καὶ χάριτι τὴν ἱερωσύνης καθέδραν ἐκείνοις ὁμοίως ἐκ τοῦ ἀνάλογον τὸν ἀφεσιν ἐκτετυχηκότες τῆς ἐπ' ἐκείνοις ὀργῆς, B ὡς τε ὑμᾶς ἐκπεπύσθαι ἐκ δίκαιος, καὶ στεφάνους ἄνωθεν ἄξιος ὅσον οὐδέπω καρποδοκεῖν, ἐπίσης σκοπὸς αὐτοῖς ἐν ἀφανισμῷ ἀφ' οὗ τὰ τοιαῦτα, ἐπιφέρειν ἢ μᾶλλον αὐτὰ, καὶ τὴν τῆς ἀληθοῦς διατυπώσεως τὰ θυμήρη δρᾶν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀφορίζεσθαι φιλεῖ τοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ γεγονόσι. θορυβεῖ δὲ σφόδρα ἐν ἀφ' οὗτον ὁ κύριος τοὺς ἀκαμπεῖς Φαρισαίους, ἥκιστα μὲν αὐτοὺς ἀφανισθήσεσθαι λέγων, ἀποπισεῦσθαι δὲ πάντως τῆς ἐν ἡσυχίᾳ εἶναι ἀρχῆς, καὶ μάλα δικαίως, ἐπείπερ οὐ διὰ Θεοῦ, ἀφ' ἧς τὴν σφῶν αὐτῶν κακονοίας παχέως αὐτοὺς ἐξειληφότας ἐκπολεμοῦσιν. Ἀλλά μοι C καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζειν ἐπέρχεται τὴν αὐτοῦ κεῖνον τοῦ Σωτῆρος Φιλανθρωπίαν. οἰκτίρμων γὰρ ὄντως ἐν ἐλεήμων ὁ κύριος πορεύεσθαι μὲν ἅπασι τὴν σωτηρίας τὴν ὁδὸν, πολυτρόπως δὲ καλεῖν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὴν σφόδρα δυσπείθεις, καὶ ἀπειθοῦντα. ἔστι δέ μοι πάλιν ἀπὸ τοῦ πραγμάτος εἰς τὴν εἰρημένων ἀπόδειξιν. ὅπερ γὰρ ὅτε ἀφ' ἁρπαγῆς, ὅτε μὲν πόθεν τὴν πρὸς ἐλπίδα τε καὶ δόξαν ἐρώντι τὴν μελλούσην αἰωνίου καὶ Φαρισαίοις τὴν πρὸς αὐτὸν προσκαλοῦντα λόγον, ἐπ' ἐκεῖνο βαδίζει γοργῶς, D ἐφ' ᾧπερ ἐν μάλιστα θορυβουμένους εἶχεν, ὡς ἐξ ἀφύκτου λοιπὸν ἀνάγκης εἰς ὑπείκειαν ὀφεῖν. τὸν γὰρ ἐκ τῆς καθηκείας δόξης μεταπιουμένους εἰδὼς, καὶ οὐκ ἐκ τοῖς τυχοῦσι τὸ ἐκπύθεσθαι λογίζεσθαι κέρδος ἐκπονηδακότας, ἀπεγνωσμένους αὐτοὺς ὡσανεὶ φησὶ, καὶ ἐρήμους ἐσομένους πάντελῶς τοὺς σφόδρα τετιμημένους, καὶ μὴ χαίροντας ὄντως αὐτοῖς, εἰ μὴ τὴν ἐκείνην ἑαυτοὺς μεταστήσαντες ὅπῃ τὸ φίλον ἐκπονοῦσι αὐτοῦ φιλοδοξίαν ἀπολαύσωσιν.

Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰμὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι.

v. 10. Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat: ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant.

Θόρυβον ἑαυτοῦ τοῦ φάσκοντος τὴν σωτῆρος λέγειν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῷ κεῖσθαι διδάσκοντος τὸ μὴ εἰσκομίζειν οἷς ἂν βούλοιτο τυχὸν, ἔξω τι μᾶλλον εἶναι τὸν αἰσθησόμενον, καὶ πρὸς τὸ παραχρῆμα ἀπο-

Cum Seruator noster IESVS Christus ianuam seipsum diceret, ac penes se esse ostenderet quos vellet introducere, rursus quos voluisset vt ad pascendum

χέσαν, ἔτι τε πρὸς τούτοις ⸌ λῃστὰς, καὶ κλέ-
πτας ἀποκεκληκότες τοὺς οἵους ἦσθη αὐθέμετοι
προὶς τὸ δοθὲν σφίσιν αὐτοῖς αὔξειν χάριν, διελογί-
ζοντο πάλιν οἱ δείλαιοι Φαρισαῖοι τίς ἆρα ὑπερ-
έχων ἂν εἴη τοσαύτης αὐτοὶ περιουσίας, ὀφεί-
λοντας ὡς ἔοικε καὶ αὐτοὺς ἀριθμεῖσθαι, ὧν καταπιάτ-
τειν τὸ ἄφιξιν. ψευδοποιμένα γὰρ ὄντα ⸌ ψευδεπισκό-
πους ⸌ αὐτὸν ὡς ἐξ οἰκείας αἱρέσεως δεδέχθαι γνώμης,
οὐχ ὅτι Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ τὸ ἐξ αἰῶνος
κεκρυμμένον τοῦ προφητικοῦ γραφῆς· εἰκὸς ἦν δὲ
καὶ συλλέξασθαι τὴν ἀληθῆ γνῶσιν περὶ αὐτοῦ καθα-
ρᾷ τῇ διανοίᾳ τῶν παρὰ δικαίοις ἀπιστίας ἀποφορτίζε-
σθαι ἐπεὶ τοίνυν ἔγνω ταῦτα διενθυμουμένους, καὶ
καὶ ἀλλήλοις ἐνθυμίζοντας, καὶ προμένειν τὸν
παρ' αὐτοῦ ἐμφανέστερον καταίρησιν, ἀπολογεῖ-
ται πρεπόντως, καὶ δεῖ αὐτοῦ χρῆναι τὴν προσ μὲν
δοκιμάζεσθαι διηκριβίζεσθαι, τίς μὲν ὁ ποιμὴν, τίς
δὲ ὁ κλέπτης ἐστὶ, δυσσήμειστον γὰρ εἶναι τὸ ποιοῦτον
ἑκάστοις εἰδέναι φησὶν, ὅταν τις τὸ ἑκάστου προαιρέ-
σεως σκοπόν τε καὶ τρόπον. ὁ μὲν γὰρ κλέπτης, ἔρχεται,
φησὶν, ἐπὶ λύμῃ καὶ φθορᾷ, καὶ τῆς ληστικῆς ἐπιθυ-
μίας τοῦτον ἔχοντος αἰσχροκερδῶς τὴν ἔκβασιν· ὁ
δὲ ἀγαθὸς ὁ ὅτως ποιμὴν ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἀφίξε-
σθαι τὴν διανοιαν εἰς τὸ τῆς προβάτων αὐλῆς, καὶ πορ-
θήσων ἢ μᾶλλον αὐτοῖς τὸ λοιπὸν ὧν, καὶ ἄσμενος
νοοῖτο πρὸς πολλῆς αὐτοῖς ὠφελείας ἕσεσθαι, ταῦ-
τα σαφῶς ἐξεργασάμενος. ἀκέτω τοίνυν δρομῶ ὡς
ἐξ ἑτέρας εἰκόνος ὅπῃ τὸ ἀληθὲς ἔγνω ἐκ τοῦ λόγου
δυνάμεως, καὶ ἀνθρείτω πάλιν ὁ Φαρισαῖος, τί μὲν
ὡς ψευδοποιμένες καὶ ψευδοδιδάσκαλοι τοῖς παρ'
αὐτῷ πεφενακισμένοις προσύξειν ποτὲ, τίνα
δὲ δώσων ἀφίξεται Χριστὸς, ἢ πρὸς ποίας ἡμᾶς
ἀνοίσων δώρεμείας. ἀκούω οἱ ψευδηγορῆν ἃ παρ-
ειτησάμενοί ποτε, ⸌ ὃ ἀπεσάλπιγγα παρὰ Θεοῦ
πλασάμενοι, προφητεύσαντές τε, καὶ ὃ γε-
γραμμένον ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, ⸌ οὐκ ἀπὸ στόμα-
τος κυρίου, ⸌ πρὸς τούτοις ἔτι Θευδᾶς τε ἀνὴρ
καὶ ὁ Γαλιλαῖος Ἰούδας ἀποστήσαντες λαὸν ὀπίσω
αὐτῶν, τοῖς σὺν αὐτοῖς συναπολέσθαι φθάρασιν. ὁ δὲ
κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν αἰώνιον ἡμῖν προ-
ξενήσων ζωὴν, ἐξ ἀγάπης τὴν εἰς ἡμᾶς παραγέ-
γονεν· ὧν δὲ σκοπὸς ὁ σκοπὸς, ⸌ ὁ τῆς ἀφίξεως
τρόπος τοσοῦτον ἐξηλλαγμένος, πῶς οὐκ ἀδιάφορα καὶ
γνώμη, ⸌ διαπέφυκε ; ἀκούω ἀπὸ τῆς τοιαύτης προ-
γμάτων ποιότητος δοκιμάζεσθαι χρῆναί φησι τί-
νες μὲν ἂν εἶεν ἀκόλουθοι, τίς δὲ πάλιν αὖθις. ἵνα γὰρ
ὕστερον ἀναπείσωμεν μηδὲν ἀπεικὸς περὶ αὐτοῦ φρονεῖν
ἐπὶ τοὺς ἠγνωμένους, ἵνα τὸ ψευδοποιμένων ὑπερ-

A inceptos excludere, præterea etiam latrones & fures appellaret eos qui se vltrò ad non sibi datam desuper gratiam obtruderent, cogitabant Pharisæi denuò quisnam iste foret tantæ libertatis homo, illis ipsis forte annumerandus quorum aduentum culparet. Etenim eum falsum pastorem arbitrabantur, & falsum doctorem tanquam ex voluntate sua electum esse, non autem quòd Deus existens factus est homo iuxta vetustissimum diuinæ Scripturæ præconium: & credibile est eos acceptam de illo veram cognitionem ceu molestum onus incredulitate sua reiicere. Quorum cogitationes tacitosque susurros cum intelligeret, non expectans vt apertius ab iis incessatur, decenter respondet contenditque ab ipsis operibus esse discutiendum, quis pastor, & quis fur: nec illud quidem iudicatu difficile ait, vbi quis vtriusque finem & mores circunspicere volet. Nam fur, inquit, ad perniciem ouium venit, quoniam furandi cupiditas haud dubiè talem euentum habet: at bonus verè pastor nullum in damnum ad stabula ouium accedet, sed potius quod eis conducibile est studiosè præstiturus. Veniat ergo tanquam ab alia imagine ad veritatem vis & ratio sermonis, videantque rursus Pharisæi quidnam falsi pastores & doctores præstiterint vnquam iis quos deceperint, quam verò & qualem Christus felicitatem daturus venerit. Igitur quibus non fuit vnquam religio falsa dicere, quique à Deo se missos commenti sunt, prophetantes, sicuti scriptum est, ex corde suo, & non ex ore Domini, & ad eos insuper Theudas ille & Galilæus Iudas qui populum post se ad defectionem traxerunt, cum iis quos seduxerant perierunt. At Dominus noster IESVS CHRISTVS æternam vitam nobis conciliaturus ex summo in nos amore aduenit. Quorum verò & scopus aduentus sui & modus tantopere distant, quomodo non & mens & institutum planè dissentiant? Ergo ex qualitate rerum probandum esse ait quinam essent illi, & quisnam ipse. Sic enim persuaderi poterat Pharisæis nequid absonum de eo sentirent, alioqui eum vnum è falsis pastoribus, vel qui

B

C

D

E

aliunde in ſtabulum ouium aſcenderent, cenſentibus, ſed veniſſe potius dicerent introductorem & paſtorem Chriſtum, non vt duntaxat oues vitam haberent, inquit, ſed & aliquid amplius. Præterquam enim quod reuiuiſcerent in eum credentes, etiam ſpes haud dubia erat vt omni bonorum genere cumularẽtur. Eſt verò conſentaneũ hoc in vita præclarius ſiue honoratius acceſſioniſq; & cumuli vicem habens, cum perfectiſſimã Spiritus participationem dicere, licet quibuſdam inuolucris: ſiquidem reuiuiſcere commune omnibus ſanctis & peccatoribus. reſurgent enim mortui, & qui in monumentis ſunt excitabuntur, & exultabunt qui ſunt in terra, iuxta veriſſimam Seruatoris promiſſionem: At ſanctum Spiritum participare nequaquam omnibus commune eſt, ſed ſuprà vitam ex abundanti ac loco maioris boni quàm quod omnibus communiter extiterit ſolis his diſtribuetur qui per fidem in Chriſtum iuſtificati fuerint. Spiritus verò participationem & regnum cælorum nuncupare ſolent diuinæ literæ. Quod quidem ſignificat diuinus Apoſtolus inquiens, *Ecce myſterium vobis dico. omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi in nouiſſima tuba: canet enim tuba, & mortui reſurgent in Chriſto incorrupti, & nos immutabimur.* Omnes enim ex mortuis ſuſcitabuntur, propterea quod naturæ omni data eſt reſurrectionis gratia, & in vno Chriſto qui primus ac princeps mortis imperium euertit, & in vitam perpetuam ſuſcitatus eſt, communis humanitatis ratio etiam ad immortalitatem reformata, ſicut in Adam vno illo ac primo ad mortem & corruptionem iudicata: ſed magnum erit tunc temporis eorum qui reſurgent diſcrimen. Qui enim in fide Chriſti requieuerint, & arrhabonem Spiritus in tempore vitæ corporeæ tulerint, perfectiſſimam gratiam conſequentur, & ad gloriam cæleſtem reuocati immutabuntur. Qui autem Filio non crediderint, ac tam illuſtrem retributionem pro nihilo duxerint, condemnabuntur, & ſolum reſurrectionis beneficium conſecuti, tam longæ incredulitatis pœnas ſunt daturi: Ibunt enim ad inferos ſupplicio afficiendi, nec quicquam illis ſera pœnitentia proderit: *Erit enim ibi fletus & luctus, & ſtridor dentium.*

1. Cor. 15. 51.

v. 11. *Ego ſum paſtor bonus.*

A χρὴ οἰομένους αὐτὸν, ἢ ἐκ τῆ ἄλλοθεν ἀναβαινόντων εἰς τὸ τῶ προβάτων αὐλιον, ἥκειν δὲ μᾶλλον, ἐκ εἰσαγωγέα, & ποιμένα Χριστὸν ἐλπιζόντας γεμιλιῶ λέγειν, ὅτι ἵνα μόνον ἔχωσι ζωὴν τὰ πρόβατα, φησὶν· ἀλλὰ καὶ περισσὸν· προὴλθε γὰρ ὁ ἀναβαίνοντας εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, & ὃ ἐν πᾶσιν ἐσπουδασμένοις ἀγαθοῖς ἐλπὶς οὐκ ἀμφίλογος. εἰκὸς δὲ ὅτι ὃ τελειοῦν ἐκ αὐτῆς τ ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, ὃ πλέον, ἤτοι ὃ μειζότερον τὸν τελεσπάτων τ πνεύματος μέθεξιν εἴη φησὶν, εἰ ἐκ σφόδρα τελείως. ὃ μὲν γὰρ ἀναβαίνειν κοινὸν ἁγίοις τε καὶ ἁμαρτωλοῖς· ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροὶ, ἐκ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, ἐκ ἀγαλλιάσονται οἱ ἐν τῇ γῇ, ἐκ τ ἀφυδῆ τῶ σωτῆρος ἀκούσονται. ὃ δ' ἐν μεθέξει πλείονος τ ἁγίου πνεύματος, οὐκέτι πᾶσι κοινὸν, ἀλλὰ περὶς τῇ ζωῇ περισσὸν, καὶ ὡς ἐν τάξει πλείονος τῆ κοινῆ πᾶσιν ὑπὸ αρξάμενος μόνοις ἀπονεμηθήσεται τοῖς ἀφ' πίστεως τ εἰς Χριστὸν δεδικαιωμένοις· τ ἐκ τῆ πνεύματος μέθεξιν & βασιλείαν θεραπεύειν ὀνομάζειν οἶδεν ἡ θεία γραφή. σημαίνει δὲ & τοῦτο ὁ θεῖος ἡμῖν Παῦλος λέγων, ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν κοιμηθησόμεθα, ἐ πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα· πάντες μὲν γὰρ ἐκ νεκροὶ ἀναστήσονται ἀφ' ὃ πᾶσι δεδόται τῇ φύσει ἀφ' τ τ ἀναστάσεως χάριν, & ἐν ἑνὶ τῷ Χριστῷ, τῷ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώτῳ καταλύσαντι τὸν θανάτου ὃ κράτος, & εἰς ζωὴν ἐγερθέντι τ διαφερῆ ὁ κοινὸς τῆς ἀνθρωπότητος ὅρος & περὶς ἀφθαρσίαν ἀναμορφούμενος, καθάπερ ἦν ἐν Ἀδὰμ ἐν ἑνὶ πάλιν & πρώτῳ περὶς θάνατον & φθορὰν καταδικαζόμενος· ἀλλὰ πολλὴ ἐς κατ' ἐκεῖνο κεφαλῆς τῆ ἀνίσα μένων ἔσται ἡ διαφορὰ, & πολὺ ἂ ὃ ἀφελλάττον ἀπορεθήσεται. οἱ μὲν γὰρ ἐν πίστει τῇ εἰς Χριστὸν ἀναπαυσάμενοι, καὶ τὸν ἀρραβῶνα τ πνεύματος κ τ κατὰ σώματος ζωῆς κομισάμενοι, τελεσπάτην ἀποκομιοῦνται τ χάριν, καὶ ἀλλαγήσονται περὶς δόξαν ἀφανοποιὸν τ παρὰ Θεοῦ. οἱ δὲ ἀπειθήσαντες τῷ υἱῷ & τ ἀφελλέστατον αἰῶνιαθίαν παρ' ἑαυτῶν ποινασάμενοι διελεγχθήσονται, & μόνον ὃ ἀναβαίνειν τοῖς ἄλλοις συγκληρωσάμενοι, τ ὕστατα μακρᾶς ἀπειθείας ἀποτίσουσι δίκας. κατιχήσονται γὰρ εἰς ᾅδου κολασθησόμενοι, & αὐτόπτου ἐξουσιν ὑστερογνίας. ἔσται γὰρ ἐκεῖ ὁ κλαυθμὸς, & ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Περσπιδείξας δὲ μάλα καὶ σαφῶς ὅσα τοῖς ἀρ- A
χαιοτέροις ἡ τῶ ψευδοπροφήτῳ, ἢ τοι ψευδοποι-
μένων ἐπιτήδευσις διελυμήνατο, ἐμφανῆ τε κα-
ταστήσας τὰ ἑαυτῷ παρεσκευάσματα, καὶ
ἐξ αὐτῆς ἤδη τῆς τῶν προβάτων συλλείσεως τὸν
νικῶσαν ἀπενέγκαιτο, καὶ ταῖς ἐξ ἀληθείας στε-
φανούμενος ψήφοις, εἰκότως ἀναφθέγγεται, Ἐ-
γώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. μάτην οὖν ἄρα φη-
σὶν ἐκεῖνα κατ' ἐμοῦ διεσκέπτεσθε, εἰ καλὸν ἢ οὐ
ἔχοντες ὡς κατά μου ὅλως τοῦτο χαριζόμενοι ἐ- B
θέλοντί μοι τοῖς προβάτοις λυσιτελεῖν, τοῖς τῦτο
δρᾶν εἰωθόσιν ἐπαριθμεῖν οὐ κατεναρκήσατε, τὸν
δὲ ἀληθῶς ἀγαθὸν, πονηρὸν εἶναι φατε, καὶ τὸ δύ-
ναται κείνην ὀρθῶς ἐφ' ἑκάστῳ προσήκοντι τῷ
τοῦ νομοθέτου διαθέσει σὰ τῶ φιλαυτεῖν ζημιού-
μενοι. Οὕτω ὡς ἀλογήσαντες κομιδῆ τῆς ἀφ'
Μωσέως, ὡς ἡγουμένους τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ τὸ σκο-
πὸν ἐλέγχεσθαι τοὺς ἡγουμένους, ἵνα δὴ λοιπὸν οὐ ἀλη-
θεύων ἐπ' αὐτοῖς ὁ προφήτης Ησαΐας εὑρίσκηται. C
Οὐαὶ γάρ, φασιν, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ
καλὸν πονηρόν· οἱ λέγοντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ
τὸ πικρὸν γλυκύ, οἱ θέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ
σκότος φῶς. ἢ γὰρ οὐχὶ τῦτο δρῶντες ἁλώσονται, τὸ
τῷ ἀληθινῷ φωτὶ, τῦτ' ἔστι, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν θέντες εἰς σκότος, ἀφ' τοῦ τὸ ἀγαθὸν
ἡμῶν ποιμένα τοῖς ψευδωνύμοις ποιμέσιν οὐ πα-
ρεσκεύασται σωτῆρα, Ἐ πάλα τὸ ἐκείνων ἡμῶν ὀ-
πίσω πέμπειν ἀποτολμᾷν. Τοῖς μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἐ-
αυτοῖς ἐπιφημίζουσι λόγον, Ἐ τῷ τῆς προφη-
τείας ὀνόματι καλαλίζουσι μᾶλλον μεμετήσμενοι τὸ D
ἀληθινὸν τῶν νοῶν, καὶ ὁδοῦ μᾶλλον τὸ προς ἀληθειαν
ὑπεκκλέπτοντες, ἀπροσκολουθήτους δείπει προς
τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, Ἐ οὐχὶ πάντως Θεῷ, ἀφ' πολλῆς
εἶχον αἰδοῦς οἱ καὶ τότε δοκοῦντες κρατεῖν. Ζαμαίας
γοῦν ὁ αἰλαμίτης τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις τὸ ἐξ ἑ-
αυτῷ ψευδομυθίαν ἀντιθεὶς, τὸ Ιερεμίου δόξης κα-
τηθρασύνετο. ὁ μὲν γὰρ ἐν δεσμοῖς, ὁ δὲ τὸ πα-
ρὰ Σεδεκίου θυμοῦ, γέρας εἶχε τὸ ψευδηγείας.
Φαρισαῖοι δὲ νῦν οἱ δείλαιοι πολὺ τὸ ἐκείνων δυσ- E
σεβείας ἰόντες ἐπέκεινα, καὶ ἀχαριστοῦντες νεανι-
κώτερον, οὐδὲ τὸ ὑπαρξαι τοῖς ψευδοδιδασκά-
λοις ἀπονέμοισι τῷ Χριστῷ. τί γὰρ δὴ καὶ φασι περὶ
αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἡδέως τὸ πρὸ αὐτοῦ λόγον ἐπα-
κροωμένους; δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ
ἀκούετε; Ἀφ' γὰρ τοι τῦτο Ἐ αὐτὸς ἀφ' ὧν προ-
φήτου φασὶν Ησαΐα περὶ αὐτῶν, καὶ αὐτοῖς, ὅτι
ἀπεπήδησεν ἐπ' ἐμοῦ. δείλαιοί εἰσιν, ὅτι ἠσέβη-
σαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ

Cum antea clarè admodum o-
stendisset quantam veteribus perni-
ciem falsorum Prophetarum aut fal-
sorum doctorum hypocrisis attulerit,
& aduentus sui præclaras vtilita-
tes manifestas fecisset, & ex ipsa
ouium comparatione palmam repor-
tasset, ac veritatis calculo dona-
tus esset, iure inclamat illud, *Ego*
sum pastor bonus. frustra igitur est,
inquit, vestra illa contra me molitio,
qui cum commodis ouium detrahere
me vel minimum quid arguere non pos-
sitis, me tamen eorum numero qui istud
faciunt habere non grauamini, & quod
verè bonum est, malum esse dicitis, &
rectum ex legislatoris præscripto de vna-
quaque referre iudicium hominis ni-
mium sui amantis esse dicitis. Itaque
magistratus vt iniustos carpit, vt Mosai-
corum mandatorum contemptores, vt
consilium aduentus eius ignorantes,
adeò vt verè de ipsis Esaias Propheta di-
cere comperiatur, *Væ qui dicunt malum* Esa.5.20
bonum, & bonum malum: qui dicunt dul-
ce amarum, & amarum dulce, qui ponunt
lucem tenebras, & tenebras lucem: Nun-
quid enim id facere comperientur, qui
veram lucem, hoc est Dominum no-
strum IESVM CHRISTVM po-
nunt in tenebras, dum bonum pa-
storem nostrum in falsorum pasto-
rum numero collocare non veren-
tur, atque, si diis placet, inferio-
rem facere. Nam qui tum tempo-
ris populis præerant, magno in honore
habebant eos qui diuinam doctrinam si-
bi assumerent & Prophetiæ nomine
simpliciorum animos deprædari cona-
rentur, & à via veritatis auertere, cos-
que suis placitis magis quàm Deo ad-
hærere cogerent. Et certè Sameas Æla-
mites diuinis sermonibus sua mendacia
opponens, ausus est in Hieremiæ glo-
riam insurgere. Hic enim in vinculis
est habitus, ille à Sedecia honorem,
mendacij præmium retulit. Sed infeli-
ces Pharisæi nunc illorum impieta-
tem longè superantes maiorique au-
dacia præditi, ne Christo quidem quod
falsis doctoribus relinquunt. Quid e-
nim de ipso dicunt ad eos qui sermo-
nem eius libenter audiebant? *Dæmo-* Ioan.10.
nium habet, & insanit: quid eum 20.
auditis? Idcirco etiam ipse per Pro-
phetam Esaiam de iis infit, *Væ eis:* Osi.7.13.
quoniam resilierunt à me: meticulosi
sunt quoniam impiè egerunt in me. E-
go verò redemi eos: ipsi loquuti sunt
contra

contra me mendacia. Item: *Cadent in gladio principes eorum propter imperitiam linguæ eorum.* Quomodo enim non quauis pœna digni sunt qui linguam tam procacem in Christum acuunt, vt in illum dicere audeant, quæ sui similes tantum deceat vel in aures admittere, vel temerè deblaterare.

Ibid. 16.

A κατελάλησάν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. καὶ πάλιν· πεσοῦνται ἐν ῥομφαίᾳ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν διὰ ἀπαιδευσίαν γλώσσης αὐτῶν. πῶς γὰρ οὐχ ἁπάσης ἀξιοι δίκης οἱ γλώττῃσιν ὕστερα ῥιπιζόμενοι αἰσχίστως ἐπασκήσαντες, ὡς ἐκφῦναι φθόγγους τολμῆσαι κατὰ Χριστοῦ, ἄκαρ ἡμῖν μόνα ὠτα, μόνοις δὲ ἁρμόσαι τοῖς κατ' αὐτοὺς ἀκοῆς τε τῆς σφῶν εἴσω ποιήσασθαι, καὶ ῥιψοκινδύνως εἰπεῖν.

Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis: mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues, videt lupum venientem, & relinquit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues. mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum cura de ouibus.

B Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός ἐστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

Postquam opposuit singulari artificio quorũdam blasterationibus suorum operum splendorem, & latrones aliunde in ouium caulam irrumpentes, se verò pastorem omnino bonum ostendit, iam ad ipsos Iudæorum principes transit, ac Pharisæorum principatu suum potiorem esse demonstrat. Quam demonstrationem rursus comparatione magnopere illustrat. opponit enim tanquam horum ignauiæ vigilantiam & charitatem suam, ac eos quidem redarguit, vt sui gregis omnino securos, sibi verò curam pro illis eò vsque progredi ait, vt vitam quæ omnibus carissima est negligat. Definit verò quonam fere modo bonum pastorem probari oporteat, ac ipsam quidem animam prodigere debere pro salute ouium pugnantem docet, quod quidem per Christum factum est. homo enim à charitate & affectu erga Deum discessit, in peccatum lapsus, ideóque diuina aula, paradiso inquam exturbatus est, cumque ea calamitate premeretur Diabolo ad peccatum illicienti & morti ex peccato germinanti, acerbis reuera & truculentis lupis in prædam cessit. Posteaquam verò pastor bonus renunciatus est Christus super omnes, animam suam pro nobis posuit, pugnans aduersus par & bigam illam ferarum immanium, crucem sustinuit propter nos, vt morte mortem perimeret, condemnatus autem est propter nos, vt vniuersos criminis

Ἀντιθεῖναι σοφίσματι τῶν ἰδίων ἔργων φαντασίαν, καὶ λῃστὰς μὲν καταπεδῶντας ἀλλαχόθεν εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν, ἑαυτὸν δὲ ποιμένα τῶν ὅλων ἀγαθὸν ἀποφαίνας τε καὶ ὁμολογῶν, ἐπ' αὐτοὺς ἤδη μᾶλλον χωρεῖ τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, καὶ τὴν Φαρισαίων ἡγεμονίαν ἀμείνω δείκνυσι τὴν ἑαυτοῦ. ποιεῖται δὲ πάλιν ἀπὸ συγκρίσεως φανερωτάτην αὐτοῖς τὴν ἀποδεῖξιν. ἀντιπαρεξάγει γὰρ ὥσπερ ταῖς περὶ αὐτὴν ῥαθυμίαις χρήσιμόν τε καὶ ἀγαπητὸν τὸν περὶ αὐτὸν, καὶ περιττικῶς ἕως ἀγέλης ὅλης ἐξελεῖσθαι πάλιν, ἑαυτῷ γε μὴν ἥκειν εἰς τοῦτο τὸ ὑπὲρ αὐτῆς φρονεῖν φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἅπασι φιλτάτης ὑπὲρ φρονοῦσαν ψυχῆς. ὁρίζεται δὲ ὥσπερ καὶ πῇ δοκιμάζεσθαι χρὴ ποιμένα τὸν ἀγαθὸν, καὶ αὐτοῦ γὲ τὴν ψυχὴν δεῖσθαι τὸ τῶν προβάτων σωτηρίας ὑπερμαχόμενον, ὃ δὴ καὶ τετέλεσται διὰ Χριστοῦ· ἀπεσκίρτησε μὲν γὰρ τὸ πρὸς Θεὸν ἀγάπης ὁ ἀνθρωπος, ἐκπεσὼν εἰς ἁμαρτίαν, ἐξεκαίθη δὲ τοῦτο τὸ ἱερᾶς τε καὶ θείας αὐλῆς τὸ τοῦ παραδείσου τρυφόλων φημὶ, καὶ τούτῳ νοσήσας τὸ συμφορᾶν τὰς πρὸς ἁμαρτίαν φεναξίσμασι δεχόμενος, καὶ θανάτῳ τὰς ἐξ ἁμαρτίας ἀναλγησίᾳ πλημμυρῶν, πικροῖς ὄντως καὶ ἀγριοτύποις κατεγλυκύνθη λύκοις. ὅπερ ὁ ποιμὴν ὁ ἀγαθὸς ἐφ' ἅπασι τοῖς αἰδεῖσθαι Χριστὸς, ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν τὴν τῶν ἀπάντων θείων ξυνωρίδι μαχόμενος, σταυρὸν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς ἵνα θανάτῳ νεκρώσῃ τὸν θάνατον, κατεκρίθη τε δι' ἡμᾶς ἵνα τὸ ὑπὲρ τῶν πλημμελῶν καθαιρέσεως πάντας ἐξέλητα, καὶ

ταργήσας ἀφ' ἧς πίστεως τῆς τυραννήσασαν ἁμαρτίας, καὶ προσπλώσας ὃ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τῷ ἰδίῳ σταυρῷ, καθάπερ γέγραπται. Οἴκοθεν ὁ μὲν τῆς ἁμαρτίας πατὴρ ὡς πρόβατα εἰς ᾅδην ἔθετο θανάτῳ ποιμαίνων ἡμᾶς ὑπηρέτας, καὶ ὃ εἰ ψαλμοῖς εἰρηκώς. ἀπέβαινε δὲ δι' ἡμᾶς ὄντως ὁ ἀγαθὸς, ὄντως ὁ ποιμήν, ἵνα τῆς ἀφεγγοῦς τοῦ θανάτου σκιᾶς ἐξελὼν τοῖς ἀγγέλοις συναγθάλεσι προσκλίσῃ χορεῖς, καὶ ἀντὶ σηκῶν τῆς εἰς πυθμένας ἀβύσσου, καὶ μυχοὺς θαλάσσης κειμένων, τοῖς ἄνω καὶ πατρὶ χαρίσηται μονάς. Ἀφ' οὗτος, καὶ πρὸς ἡμᾶς φησι, μὴ φοβοῦ, ὃ μικρὸν ποίμνιον, εὐδόκησε γὰρ ὁ πατὴρ δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ ἀφ' Χριστοῦ. ἴδωμεν δὲ τὰ ἐκείνων ἐν τάχει. Οἴκοθεν ἕτερον μὲν σοβεῖν ὄντως δόξωσιν τοῦ γε ὄμματος ὀρθοῖς τὰ ἐπ' αὐτοῖς διαχειρισμένοις μισθωτοὶ, καὶ ψευδοποιμένες, καὶ δόλιοι, καὶ προδόται, καὶ ὀκνηροὶ, λόγον μὲν οὐδένα τῆς τῶν προβάτων ὠφελείας πεποιημένοι πώποτε, ὃ γ' ἥδυ πως καὶ ἑκάστῳ δοκοῦν πάντα χάριν ἐκποιεῖσθαι σπουδάζοντες. μισθωτοὶ γὰρ ἦσαν, καὶ τῆς τοῦ ἐν τῷ φωτὶ, οὐκ ἐμοὶ αὐτῶν ἴδιά ὃ προβάτα, μᾶλλον δὲ τοῦ Χριστοῦ τοῦ μισθώσαντος καὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ὅπως ἡμῖν παῖς δώσουσιν τοῖς ἐπισάτας τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς τοῖς ἱερουργεῖ. οἱ δὲ τῆς τῶν ἀρεμμένων αὐλῆς ἀφεδήσαντες πάντελῶς, προῦδωκαν τοῖς λύκοις τὰ πρόβατα, καὶ ὅπως, ἢ πῆνα ὅπου ἐρεῖσθαι ὑπερμόνερον. οἱ μὲν γὰρ τοῖς ἀρχαιοτέροις καιροῖς, μόνον ἐπεγράφετο βασιλέα τὸν Θεὸν ὁ πολύχρως τῶν Ἰουδαίων λαὸς, αἵματι ὃ δίδραχμον θυσίαν ἐπετέλει, καὶ ὥσπερ τινὰ δασμὸν, τὸν οἰκονομίαν προσκομίζετο πολιτείαν. Ἀλλ' ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν καθάπερ τις ἄγριος λύκος ἕτερογλώσσος ἀνήθεσπος, δουλείας ὑπηθὴς ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα καὶ βασιλείας ἀνήθεσπίτης ὑπερρίπτων ζυγὸν, μεταποιεῖσθαί πως ἐπιμανθάζων εἰς ἔκνομόν τε καὶ ἀνήθη ζωὴν, φόβος οὐκ ζητῶν, τὸν τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀποσυλῶν. ὧν γὰρ δὴ καὶ αἰτία τοῖς εἰς τοῦτο παλαιπωρίας καταβεβραγμένοις τοῖς τῆς κεκτημένους τὸν εἰκόνα θησαυροῖς· ἦκεν ἀλλογλώσσους ἀφεῖσας μὲν ἀρχῆς τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἱερατικὸν λαχούσης Φυλῆς, ἢ ὃ κεῖνον, καὶ ὃ δικάζον ἐπιτετραμμένον τοῦ Θεοῦ, μεταπηδῶν πάντα, καὶ βιαζόμενος, ἑαυτὸν τοῖς νομίσμασιν εἰσημοίνεσθαι ποιῶν, καὶ πᾶν εἶδος ἐπάγων πλεονεξίας. πρὸς τοῦτον ἀφόρητον ὕβριν οὐκ ἠγρύπνησαν οἱ ποιμένες. εἶδον τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ τὰ ἀληθῶ ἀφέντες ἀπέδρασαν, ὅ γὰρ ἑαυτῶν ἴδια τὰ πρόβατα, οὐκ

ac peccati damnatos eximeret, abolitâ per fidem peccati tyrannide, & affixo propriæ cruci quod contra nos erat chirographo, quemadmodum scriptum est. Igitur parens peccati velut oues in inferno posuit morti nos pascendos tradens, sicut in Psalmis scriptum est. Mortuus autem est propter nos verè bonus, ac Pastor, vt obscuro mortis specu exemptos cælestibus cœtibus atque choris aggregaret, & pro stabulis in voragines abyssi & profunda maris subsidentibus superas & apud Patrem mansiones nobis cõpararet. Proindéque alicubi nos compellat his verbis: *Nolite timere pusillus grex: quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Et hactenus quidem quæ ad Christum spectant, videamus deinceps quinam illi sint. Nihil aliud esse quidem emunctæ naris homini videantur, quàm mercenarij, & falsi pastores, ignaui, proditores, ac pigri, & nusquam de ouium salute soliciti, sed quod cuiquam suaue & iucundum videatur vndecunque captantes. Verè siquidem mercenarij erant, iuxta Seruatoris vocem. nec enim eorum oues erant propriæ, sed Christi, qui ab initio conduxerat, atque ad honores supremos elegerat præfectos Iudæorum populis Sacerdotes, qui nulla habita gregis & stabuli cura oues Lupo prodiderunt, atque id quo pacto, paucis dicemus. Nam priscis quidem temporibus multiplex Iudæorum populus solum sibi Deum Regem ascribebat, didrachmũ in sacrificium pendebat, ac tributum veluti quoddam legitimam vitæ formam ac rationem offerebat. Verùm irruit in eum ferus quidam lupus, homo alienigena, seruitutis nomen & rem imponens, regnique humani iugum iniiciens, ac per vim eos in dissolutam atque insolentem vitam traducens, tributa exigens, regnoque Dei expolians. quippe necesse erat eò miserię redactis vt potentioris legibus obtemperarent. Venit alienigena principatu qui ex Deo est, hoc est tribu Sacerdotium sortita, cui iudicandi munus à Deo mandatum erat, exturbans, omniáque violenter è suo loco mouens, suámque in nummis imaginem cudi faciens, nullumque non tyrannidis & crudelitatis genus inuehens. Ad tam intolerandas libidines ac iniurias non expergefacti sunt pastores, viderunt Lupum venientem, & relicto grege diffugerunt, nec enim ad eos oues pertinebant,

Psal. 48. 15

Luc. 12. 32.

nec inuocauerunt eum qui propugnare ac repellere posset, qui è Babyloniorum manibus seruasset, qui Assyrium euertisset, qui per manum Angeli centum & octoginta quinque millia alienigenarum confecisset. Quòd verò non mediocre detrimentum Israeli importatum sit accepto externo nempe sub alienigenis principatu, res ipsa etiamnum tibi ostendet. Etenim cum aliquando Pilatus Iudæis suam incredibilem; audaciam exprobraret quòd Dominum crucifigi ab eo flagitarent, apertéque diceret, *Regem vestrum crucifigam*? tunc certè excussa Dei seruitute & veteris dominij vinculis diruptis, nouo tanquam iugo ceruices subiecerunt, impudenter vociferati, *Non habemus Regem nisi Cæsarem*. Quæ omnia cum fierent & clamarentur, principibus rectè se habere visa sunt, quibus ideò omnium malorum causæ ascribendæ sunt. Damnantur enim iuremerito tanquam gregis sui proditores, ignaui, & imbelles prorsus, ac pugnare pro subditis gregibus detrectantes. Ideóque Deus ipsos arguit dicens, *Pastores stulte egerunt, & Dominum non quæsierunt. propterea non intellexit omnis grex & dispersi sunt.* Ex ipsis itaque rebus ostensum est Christum reuera esse bonum pastorem ouium, illos verò esse corruptores potius & pestes quàm bonos, & à vera laude longè alienos.

Ioan. 19. 15.

Ibid.

Hier. 10. 20.

A ἐκδήσαι τ' ἐπαμεῖψαι δυνάμενον, τ' ἀφαιρήσασθαι μὴ ὑπ' ἀλλοτρίων, ἀλλ' ὑπὸ Βαβυλωνίων, ἀλλ' ἐξ Ἀσσυρίων, τ' μυριάδας δὲ τ' Ἀσσυρίων, τ' μυριάδας ἀφ' ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῇ ἀγγέλου ἐν μιᾷ νυκτί. ὅτι δὲ ἠδίκησαν μικρὸν ἐκ προτέρου εἰς θλάσθαι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ δ' παιδεύσας τ' οἰκείων ἄρχειν, τ' ὑπὸ ἀλλοτρίοις ἄρχειν φημὶ, καὶ σὲ αὐτὸ μαθήσει τὸ πρᾶγμα. Πιλάτου γὰρ ποτε τοῖς Ἰουδαίοις δ' παῤῥησίαν ἐξονειδίζοντος, ὅτι ἐκ φανερᾶς τ' κύριον, καὶ ἀπαλλαγὴν λύσεως λέγοντες, τ' βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; τότε δὴ τότε τ' ὑπὸ Θεῷ δουλείαν ἀποσεισάμενοι, ἐκ τὰ τ' ἀρχαίας διαστολὰς ἀῤῥήκτους διαῤῥήξαντες δεσμὰ, νέοις ὥσπερ προσκόμμασι ζυγοῖς, αὐθάδως ἀναφωνήσαντες, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. Ἐ δῶπα τοῖς ἡγουμένοις ὀρθῶς ἔχειν ἐδόκει, δρώμενά τε καὶ διαφωνούμενα. αὐτοῖς οὖν ἅπασι δι' ἃ πάσχουσι κακοῖς αἰτιατέον αἰτίας. καθάπερ εἰκότως ἂν ἐκ μάλα εἰκότας ὡς τῶν ποιμένων προδότας, ὡς δήλους, Ἐ ἀνάνδρους, Ἐ φιλόμαχους πάντελῶς, ἐκ ἀπαυδήσαντας ὁλοκλήρως ὑπερμαχίζειν, Ἐ ὑπὲρ μάχης θέλειν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων. Διὰ τοῦτο Ἐ Θεὸς αὐτοῖς ὑπαιτιᾶται λέγων, ὅτι οἱ ποιμένες ἠφανίσθησαν, Ἐ τὸν κύριον οὐκ ἐζήτησαν· διὰ τοῦτ' οὖν οὐδὲν πᾶσα διανοεῖται, ἐκ διεσκορπίσθησαν. ἐξ αὐτῶν τοίνυν τῶν πραγμάτων ἀποδέδεικται τῷ προφήτῃ, ὅτι ποιμένας μὲ προσάτας ἀγαθοὺς ὄντως ὁ Χριστὸς, οἱ δὲ φθορεῖς μᾶλλον ἢ ἀγαθοὶ ἐπαίνων τε τῷ ὄντι γνησιότητι πολὺ δὴ λίαν ἐξῳκισμένους.

B

C

D

v. 14. *Ego sum pastor bonus.*

Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Exultauit rursus, tanquam causâ superior & Iudaici principatus euersum adeptus, non aliquorum testimoniis, sed ipsarum iam rerum documentis euidentibus delatum. Quemadmodum enim postquam opposuit facta sua falsorum Prophetarum maleficiis, suáque ipsius opera & præclaros effectus eorum mendaciis potiores ostendit: Siquidem illos venisse duntaxat vt furentur, vt fractent, & perdant, ac præterea vt mentiantur, & quæ dictu sint nefas, se verò non modò vt vitam ouibus, sed vt & aliquid amplius daret, exclamauit illud, *Ego sum pastor bonus*, ita & hoc loco vbi definiuit bonum verè pastorem, qui mori vult pro ouibus, & animam suam

Ἀνεσκίρτησε πάλιν ὡς τ' νικῶσαν ἀνήρ, Ἐ τ' ὅτι δ' χρῶν ἐκ προτέρου τ' Ἰουδαίων ἀρχῆς ἀποκομισάμενος ψῆφον, ἀ ταῖς ἄνωθεν μαρτυρίαις, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἤδη τ' τῶν πραγμάτων σωρείας ἀναφωνούμενον. ὅταν γὰρ ἔμπροσθεν αὐτῶν προβάλῃ τὰ οἰκεῖα τοῖς διὰ τ' ψευδοπροφητῶν κακουργήμασι, Ἐ ἀμείνω δήπου τ' ἐκείνων ψευδολογίας τ' οἰκείων κατορθώματ' τ' ἔκβασιν· τοὺς μὲν γὰρ ὅτι μόνον τοῦ κλέψαι, Ἐ θῦσαι, Ἐ ἀπολέσαι γλίσθαι φησὶν αὐτομόλους ὅτι δ' ψεύδεσθαι, Ἐ ἃ μὲ θέμις εἰπεῖν, ἑαυτὸν γε μὴν ἀφεῖσθαι πρὸς θάνατον ἔχθρᾳ ζωῆς, ἀλλὰ Ἐ πρεῖττόν τι τοῖς πρόβασιν ἔχοντα, καλῶς τε καὶ ὀρθῶς διεφώνησε, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὅτε καὶ ἐνταῦθα τ' ἀγαθὸν ὄντως ποιμένα διορισάμενος ἐν τῷ τὴν ψυχὴν προϊέναι ἐπίσης τῶν προβάτων, Ἐ τ' ψυχὴν προΐεναι

προθύμως ὑπὲρ αὐτῶν, τὸν δὲ μισθωτὸν καὶ ὀθ- A libenter ponat pro illis, mercenarium
νεῖον ὑπισχνῆται, καὶ δηλόν, ὅτι φυγάδα, καὶ πάνυ τῶν verò & extraneum præfectum fugacem
ἰδίων οὐχὶ προφητικὸς, ἐπεὶπερ ἑαυτὸν οἶδε κα- esse ac timidum, & quiduis tale, quo-
θήσοντα τῇ ψυχῇ ὑπὲρ τῶν προβάτων, διὸ λόγους niam norat se eum esse qui animam
πάλιν αἰτεῖται, ἐγὼ εἰμὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ἔδει pro ouibus esset positurus, rursus me-
γὰρ ἐξ ἁπάντων νικᾶν τὸν ἐν πᾶσι προεστῶτα, ἵνα ritò exclamat illud, *Ego sum pastor bo-*
καὶ δικαίως φαίνῃ πάλιν ὁ μελῳδὸς πρὸς αὐτὸν προ- *nus*. Oportebat enim eum omnes vin-
λέγων· ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νι- cere, qui in omnibus primas obtinebat,
κήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. πρὸς δὲ τοῖς εἰρημέ- vt & verè dixisse Psalmista videatur ad
νοις καὶτοῦτο σκεπτέον. οἶμαι γὰρ ἔγωγε τὰ πρὸς B ipsum alicubi dicens his verbis : *vt iu-* Ps. 50. 6.
ὠφελείας ἐσόμενα πολλῆς τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς πα- *stificeris in sermonibus tuis, & vincas,*
ραθήσειν τὸ κύριον, μὴ μόνον ἐξ οἰκείων ῥημάτων, ἀλ- *cum iudicaris*. Iam verò præter supradi-
λὰ καὶ ἐκ τῶν προφητῶν χρησμῳδίας διαπεί- cta illud expendendum est. Puto enim
σειν αὐτοὺς ἐπιγνῶναι τὰ εἰκότα φρονῆσαι, καὶ εἰδέναι Dominum proponentem vtilia Iudæis
σαφῶς, ὡς αὐτὸς μόνος ἐστὶν ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, οἱ δ' non suis tantùm verbis sed & ex Pro-
οὐκέτι, πόθεν. ἐμοὶ γὰρ οὐκ ἀπεικὸς εἶναι δοκεῖ, ὡς εἰ μὴ phetarum oraculis monere eos vt quæ
τοῖς παρ' αὐτοῦ καθαπίπτουσι λόγοις, ἀλλά γε τοῖς rationi consentanea sunt, sentiant, &
δι' ἐκείνων καὶ ἄκοντες εἰδεῖεν. λέγει τοίνυν apertè nouerint, ipsum esse bonum &
ὅτι, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, εἰς ἀνάμνησιν ὧν- egregium pastorem, istos verò nequa-
των τῶν εἰρημένων διὰ φωνῆς Ἰεζεχιὴλ τοῦ προ- C quam. Probabilis enim coniectura erat,
φήτου τοῦ τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλώτου διδάσκει. λέγει fore, vt si non eius verbis fidem habe-
γὰρ ὅτω πού τε Χριστοῦ, καὶ τῶν καθηγεμόνων λαχόν- rent, attamen vel inuiti Prophetarum
των τοῦ Ἰουδαίων ἀνδρῶν, τάδε λέγει κύριος, ὦ ποι- vaticiniis assentirentur. Ait ergo, *Ego*
μένες τοῦ Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυ- *sum pastor bonus*, reuocans in memo-
τούς; οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; ἰδοὺ τὸ riam Iudæis quæ per vocem Iezechiel dicta sunt. Sic enim de Christo & de iis quibus forte obtigerat præesse gregi Iudæorum ait, *Hæc dicit Dominus,* Ezech. 34.
γάλα καταθίετε, καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, καὶ *o pastores Israel, nunquid pastores pascunt* 4.
τὸ παχὺ σφάζετε καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκετε. *semetipsos? Nonne oues pascunt ipsi pasto-*
τὸ ἀσθενὲς οὐκ ἐνισχύσατε, καὶ τὸ κακῶς ἔχον οὐκ *res? Ecce lac comeditis, & lanis operimi-*
ἐσωματοποιήσατε, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κα- *ni, & quod crassum est occiditis, & oues*
τεδήσατε, καὶ τὸ πεπλανημένον οὐκ ἀπεστρέψατε, D *meas non pascitis, quod infirmum fuit non*
καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ τὸ ἰσχυρὸν κα- *confortastis, & quod ægrotum non sa-*
τειργάσασθε μόχθῳ, καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου *nastis, & quod contritum non alliga-*
διὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ ἐγενήθησαν καταβρω- *stis, & quod errabat non reduxistis, &*
μα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ διεσπάρη τὰ *quod perierat non quæsistis, & quod*
πρόβατά μου ἐν πάσῃ ὀρεῖ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν βουνὸν *forte erat afflixistis labore. Et dispersæ*
ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πρόσπου πάσης τῆς γῆς, καὶ οὐκ *sunt oues meæ, propterea quod non sunt*
ἦν ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων. εἷς γὰρ τοῖς Ἰου- *pastores, & factæ sunt in deuorationem*
δαίων καθηγητὴς ὁ σκοπὸς πρὸς μόνον ὁρᾶν τὴν *omnibus bestiis campi, & dispersæ sunt*
φιλοχρηματίαν, καὶ χρηματίζεσθαι μὲν ταῖς παρὰ τῶν E *oues meæ in omni monte, & super*
ὑποκειμένων προσαγωγαῖς, δασμούς τε συλλέγειν, *omnem collem excelsum, & super*
καὶ τὰ ὑπὲρ νόμον διαθέσεων, τὴν δὲ γε λοιπὴν εἰ *faciem vniuersæ terræ, & non erat*
μὴ μόνον, ἢ καὶ τὴν ὑφ' ἑαυτοῦντας ἐκ τῶν ὑπὸ *qui requireret, neque qui reduceret.*
χεῖρα λαοὺς, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον. διὰ τοῦτο πά- Vnus enim Iudæorum præpositis sco-
λιν ἐπ' αὐτοῖς ὅτω φησὶν ὁ καλὸς ὄντως ποιμήν· pus erat, lucri nempe studium, & sub-
τάδε λέγει κύριος. ἰδοὺ ἐγὼ ὅτι τοῖς ποιμέσι, καὶ ditorum oblationibus ditari, ac tribu-
ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, ta exigere, & edicta supra Legem fa-
καὶ ἀποστρέψω αὐτοὺς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβα- cere, eius autem quod prodesse popu-
τά μου, καὶ βοσκήσουσιν ἔτι οἱ ποιμένες αὐτὰ, καὶ lis sibi subditis aut eos seruare posset,
nullam planè curam habere. Idcirco
de ipsis rursus ait pastor ille verè bonus his verbis : *Hæc dicit* Ezech. 34.
Dominus : Ecce ego super pastores, 10.
& requiram oues meas de manibus
eorum, & amouebo eos ne pascant
oues meas, & non pascent amplius
pastores eas, & separabo oues meas de

manibus eorum, & ex ore eorum, & non erunt eis vltra in deuorationem. Et paulo post: *Et suscitabo super eos pastorem vnum, & pascet eos, seruum meum Dauid. Et erit eorum pastor: & ego Dominus ero eis in Deum, & Dauid princeps in medio. ego Dominus locutus sum, & disponam Dauid testamentum pacis, & delebo bestias pessimas de terra, & habitabunt in deserto, & somnum capient in saltibus montis. Et dabo eos in circuitu mei: & dabo pluuiam meam, pluuiam benedictionis, & ligna quæ in campo dabunt fructum suum, & terra dabit fructum suum.* Per hæc ergo Deus manifestissimè declarat futurum vt à Iudæorum principatu Pharisæorum impius cœtus amoueatur, & post illos rationali credentium gregi præsit è semine Dauid secundum carnem Christus. Fœdus enim pacis per eum pepigit, Euangelicam nimirum, & diuinam prædicationem, quæ nobis amicitiam cum Deo & regnum cælorum conciliat. Per ipsum itidem rursus benedictionis pluuia, id est primitiæ Spiritus, quæ animum in quo extiterit ceu agrum quendam fœcundum efficit. Quia verò Pharisæi suis ouibus non mediocrem perniciem inferunt multis modis eas deformari sinentes, nedum eas pascentes, Christus autem eas seruat, ac supernæ benedictionis largitor eis est atque pararius, idcirco iurè profitetur id quod est, dum ait, *Ego sum pastor bonus.* Nemo porro scandalisetur, quòd Deus ac Pater eum seruum appellauerit, qui ex semine Dauidis homo factus est, quamuis secundum naturam Deus verus sit ac Filius, sed cogitet potius ipsum se humiliasse formâ serui sumpta. Quare conuenienter formæ illi serui assumptæ à Deo & Patre seruus nuncupatus est.

Ib. 23.

Et cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem.

Nihil aliud hîc innuere velle Dominum quispiam simpliciter dixerit, nisi se suis manifestum fore, séque credentibus in eum largiturum esse sine labore sui cognitionem, & se suos agniturum esse, non inutile vtique cognosci, quibus id forte obtigerit, insinuans.

A ὀξελεύσομαι τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν στόματος αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔτι ἔσονται αὐτοῖς εἰς καταβρωμα. καὶ πάλιν μετ' ἔτερα· καὶ ἀναστήσω αὐτοῖς ποιμένα ἕνα, καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς, τὸν δοῦλόν μου Δαβίδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμήν, καὶ ἐγὼ κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ Δαβὶδ ἄρχων ἐν μέσῳ· ἐγὼ κύριος ἐλάλησα. καὶ διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἀφανιῶ θηρία πονηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ καθυπνώσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. καὶ δώσω αὐτοῖς κύκλῳ τοῦ ὄρους μου, καὶ δώσω τὸν ὑετὸν ὑμῶν, ὑετὸν εὐλογίας, καὶ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου δώσουσι τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ ἡ γῆ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. ὁρᾷς οὖν ἐν τούτοις οὓς μέλει καὶ σφάς, ὅτι μὲν τὸν τῶν Ἰουδαίων ἡγεμονίας ἐκκόπτει τὰ Φαρισαίων ἀθέσμια πλήθη διαμφοτερόθεν, ὅτι δὲ μετ' ἐκείνους βαπτιστὴς τὸν λογικῆς τῶν πιστευόντων ἀγέλης ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ὁ κατὰ σάρκα Χριστὸς ἀναφανδὸν ὑείσατο. διαθήκην γὰρ εἰρήνης συντέθεικται δι' αὐτοῦ, ὃ δὴ καὶ γλυκὺν ἀληθῶς καὶ ἀπαύστου κήρυγμα τοῖς φιλίαν ἡμᾶς διαφέρον τὸν ὡς πρὸς Θεὸν, καὶ τὴν οὐρανοῦ βασιλείαν ἐκποιοῦν. δι' αὐτοῦ τε πάλιν ὁμοίως ὁ τῆς εὐλογίας υἱὸς, τοῦτ' ἔστιν, ἡ τοῦ πνεύματος ἀπαρχὴ καρποφορεῖν ὥσπερ τινὰ γῆν ἐπιτελοῦσα τὸν ἐν ἡμῖν δὴ γίνεται ψυχήν. ὅπερ ἡ τοῖς μὲν πρόβατοις ὁ μισθίος οἱ Φαρισαῖοι διελυμήναντο, καταβόσκοντες μὲν ἀδαμῶς, καταλωβᾶσθαι δ' μᾶλλον αὐτὰ πολλαχῶς ἐπιτρέποντες, διέσωσεν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν αἰωνίου εὐλογίας ἐδείξατο καὶ δοτὴρ καὶ πρόξενος, εἰκότως ἀναφαίνεται τοῦτ' ὄντως ὢν ὁμολογῶν, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. σταδιαλιζέσθω δέ μοι μηδεὶς, εἰ δοῦλον ἀπεκάλεσεν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γνήσιον υἱὸν ἄνθρωπον, κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν καὶ υἱὸν ἀληθινὸν, σκοπείτω δὲ μᾶλλον, ὅτι ταπεινώσατο ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών. πρεπόντως ἄρα τῇ ληφθείσῃ μορφῇ κέκληται δοῦλος πρὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός.

E Καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκουσί με τὰ ἐμά. καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα.

Ἀσαφεστέρως μὲν ὅπως τοῦτο φαίη τις ἂν ἕτερον οὐδὲν βεβυλημένος καταπιλεῖσθαι τὸ κύριον, ἢ ὅτι σφᾶς μὲν αὐτὸς ἔσται τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀπαλλαγὴν χαρίσεται τοῦ περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, διαγνώσεσθαι δὲ ἐκ αὐτὸς τοὺς ἰδίους, οὐκ ἀσύμφορον δηλονότι τὸ γινώσκεσθαι καθίστας τοῖς τοῦτο

δηλαδὴ χρῆσι. τί γὰρ ἐροῦμεν ὃ ἄμεινον τοῦ γινώσκεσθαι Θεῷ; ὅπερ ἂν τις περιεργότερον ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ βάθος ἐξαιτεῖ πως ὃ εἰρημένον ἔχει. ὃ μὲν γὰρ ἀκριβέστερον μάλιστα, καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα· φέρε πρὸς αὐτὸ ἴωμεν τοῦ προκειμένου τὴν ἔννοιαν. ὃ γὰρ, οἶμαι, τις ἐρεῖ τὸ ἐρρωμένον ἐκ τῶν τοιούτων τοῦ νοῦ καταφύσαι τὸ ὄντων ἀνὰ τοιαύτην ἀκριβῆ λαβεῖν Χριστοῦ τὴν γνῶσιν, ὁποία μόνῳ πρέπει τυγχάνειν τῷ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὶ τοῦτο αὐτοῦ. μόνος γὰρ οἶδεν ὁ πατὴρ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ γινώσκεται δὲ ὑπὸ μόνου τοῦ ἰδίου γεννήματος. οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις οἶδε τίς ἐστιν εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς τοῦ σωτῆρος φωνῇ. ὅτι μὲν γὰρ Θεὸς ὁ πατὴρ καὶ Θεὸς ὁμοίως ἀληθινὸς ὁ υἱὸς, ἴσμεν τε καὶ πεπιστεύκαμεν· τὸ δὲ τί κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἡ ἄῤῥητος φύσις, ἀμέθικτον πάντελῶς ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις λογικοῖς κτίσμασι. πῶς οὖν ἰσομέτρως εἰσόμεθα τὸν πατρὸς τὸν υἱόν; ἀθρητέον ὅπως ὑπεγνώσθημεν ὑπὸ αὐτοῦ ἡμᾶς διϊσχυρίζεσθαι, ὑπεγνωσθήσεσθαι γὰρ πρὸ ἡμῶν ὡς οἶδεν αὐτὸς τὸν πατέρα, καὶ ὁ πατὴρ αὐτόν. σύντομον ἐπιξεργασίου, καὶ τινα τοῖς εἰρημένοις ἐφαρμόσωμεν λογείαν, οὐκ ἀπὸ τοῦ προκειμένου φέρεσθαι σκοπὸν ζητητέον γὰρ τό γε ἔχον εἰς νοῦν, ἐγὼ μὲν οὐκ ἀποκρύψομαι, τοῖς γε μὴν ἐθέλουσιν ἑκὼν παραδεκτόν. οἶμαι γὰρ ὅτι τὸ γνῶσιν οὐ τοὺτοις ἁπλῶς τὸ εἰδέναι λέγει, διήκειαν γὰρ μᾶλλον αὐτὴ τὸ οἰκειότητος, ἥπερ τὸ κατὰ γένος, καὶ φυσικῆς, ἢ τῆς ὡς ἐν μεθέξει χάριτος, καὶ ἡμῖν. γνῶσις οὖν ἔθος ἀποκαλεῖν τοῖς Ἕλλησιν οὐ πᾶσιν ἁπλῶς οὐδὲ τοῖς κατὰ γένος οἰκείοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁμογνίους ἀδελφοὺς· ὅπερ ἡ θεία γραφὴ γνῶσιν οἶδε τὴν οἰκειότητα, λέγει γοῦν που Χριστὸς περὶ τῶν ἀδεμόνων οἰκειωθέντων αὐτῷ, πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τοῦ κρίσεως δηλονότι, κύριε κύριε, ἢ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ δαίμονας ἐξεβάλομεν; τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. ἀλλ' εἰ ἄρα τὸ γνῶσις μόνον ἡμῖν καταμηνύει τὴν εἴδησιν, πῶς ἠγνόησε τῶν ὄντων ἕνας ὁ πάντα ἔχων γυμνὰ καὶ πεπραγλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, καθά γέγραπται· ὁ δὲ πρὸ γενέσεως πάντα εἰδώς. σύντομον αὐτὸν κομιδῇ μᾶλλον ἢ ἥδη καὶ δυσπειθὲς ἀγνοῆσαί τινας ἀποφήσασθαι τὸ εἰδέναι, οἰησόμεθα δὲ μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὸν ὡς ἀδεμόνει τὸ οἰκειότητα τὸ πρὸς αὐτὸν καὶ φύσιν ἐπάγοντα. οὐκ οἶδα γάρ, φησι, γεγονότας ἐργατὰς ἀρετῆς, ἢ τὸ ἐμὸν ὑμᾶς πόθον λαχεῖν, ἀλλ' οὐδὲ συναφθέντας ἐμοὶ διὰ πρὸ-

A Quid enim melius dicemus quam innotescere Deo? Sed cum id quod dictum est subtiliorem requirat indaginem, maximè quia additum est, *Scit nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*: age verborum istorum sensum expendamus. Neque enim opinor quisquam dicere ausit, posse quenquam talem de Christo percipere notitiam, qualis forte sit in Deo & Patre de eo. solus enim Pater nouit suam genituram, & cognoscitur à sola genitura. *Nemo enim nouit Filium nisi Pater: neque Patrem quis nouit nisi Filius*, secundum ipsius Seruatoris vocē. Quòd enim & Deus sit Pater & Filius similiter verus Deus, scimus atque credimus: quid verò sit secundum substantiam ineffabilis illa natura prorsus supra nostrū & aliarum intellectualiū creaturarū captū est. Quomodo igitur scienus eodē modo quo Pater Filium? Despiciendū enim quomodo cognituru ipse nos affirmet, cognitū verò iri à nobis, sicut ipse Patrē nouit, & Pater ipsum. Exactius itaq; inquirendū quo pacto nos à proposito non alienam explicationem huic dicto accommodemus. Ego quidem quod in mentem venit non reticebo, quod tamen liberum sit volentibus accipere. Puto enim hic cognitionem dicere, non duntaxat scientiam, sed necessitudinem & coniunctionem, siue eam quæ secundum genus est & naturalem, siue eam quæ tanquam in participatione est honoris & gratiæ. Notos igitur Græci vocare solent, non tantum genere propinquos, sed & fratres consanguineos. Quod autem Scriptura sacra cognitionem pro necessitudine & coniunctione accipiat, hinc intelligemus. Ait enim alicubi Christus de iis qui minimè ipsi coniuncti sunt, *Multi dicent mihi in illa die*, iudicij nimirum, *Domine, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, & dæmonia eiecimus? Tunc confitebor eis, Amen dico vobis, nunquam noui vos.* Atqui si notitia nobis solam significaret scientiam, quomodo ignoraret aliquos, qui omnia habet nuda & aperta in oculis suis, quemadmodum scriptum est, quiq; omnia nouit antequam fiant. Ergo non solùm absurdum, sed etiamnum impium est suspicari Dominum ignorare aliquos, quinimo potius existimandum est eum dicere nullam se cumprorsus similitudinem ac relationem habere. Non enim, inquit, noui eos amantes virtutis, non verbi mei cultores ac retinentes, sed neque bonarum actionum coniunctione

Matt. 11. 27.

Matt. 7. 22.

Dan. 13. 42.

mihi deuinctos. Eodē modo & ad ſapientiſſimum Moſem dictum eſt, *Scio te præ omnibus, & gratiam inueniſti apud me,* pro eo quod eſt, præ omnibus mihi conciliatus es, & magnam nactus es gratiam. Quæ quidem dico non quòd inficias ire velim notitiam etiam ſignificatione ſcientiæ accipi, ſed vt modum quam maximè fieri poteſt conuenientem conceptibus excogitem. Igitur *cognoſco*, inquit, *meas & cognoſcunt me meæ: ſicut nouit me Pater, & ego agnoſco Patrem*, hoc eſt, familiaris ſum meis ouibus, & mihi oues meæ coniungentur, eo modo quo mihi coniunctus eſt Pater, & ego viciſſim coniunctus ſum Patri. Quo enim modo nouit Deus & Pater ſuum ingenuum ac germanum fœtum, habens proprium filium ac fructum ſubſtantiæ ſuæ, & rurſus nouit Filius Patrem, eum reuera Deum habens, tanquā qui ex eo genitus eſt, eodem modo & nos familiares ei facti, genus eius audimus & vocamur, quemadmodum ab illo dictum eſt, *Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus.* Verum autem genus ſumus Filij ac dicimur, ac propter ipſum, Patris, quandoquidem exiſtens ex Deo Deus vnigenitus, homo factus eſt, eandem nobiſcum naturam aſſumens, citra tamen omne peccatum. Siquidem quomodo genus ſumus Dei, aut qua ratione diuinæ naturæ participes? Nec enim in eo ſolo quòd voluerit Chriſtus nos in affinitatem accipere, gloriationis modum habemus, ſed vis ipſa rei verè nobis competit. Diuina quippe natura Dei Verbum etiam cum carne, nos verò genus eius, quamuis ſit ſecundum naturam Deus, quòd eandem nobiſcum carnem aſſumpſerit. Itaque ſimilis eſt coniunctionis modus. Vt enim coniunctus eſt ipſe Patri, & coniunctus eſt per identitatem naturæ Pater ipſi, ſic & nos ei, in quantum homo factus eſt, & ipſe nobis. Per eum autem tanquam per mediatorem Patri conciliamur. quippe Chriſtus eſt veluti quoddam diuinitatis & humanitatis interliminium in vno eodemque exiſtens vtraque, & veluti cōprehendens in ſeipſo ea quæ tantopere ſunt diſſita, & coniungitur quidem tanquam naturâ Deus Deo & Patri: rurſus & hominibus tanquam ſecundum veritatem homo. Sed dicet forſan aliquis; Nonne vides quodnam te demum in periculum coniicias?

Exod. 33. 12.

Ioan. 10. 14.

Eſa. 8. 18

ξεων ἀγαθῶν. ἀκολούθως τὴς αὐνοήσ κὴ ὅτι τῦ πνσοῦ Μωσέως, ὅτε μ τρὸς αὐτὸν λέγη Θεός· οἶδά σε παρὰ πάντας, κὴ χάριν εὗρες πρ' ἐμοῦ αὐτὴ τῦ ὡς οἰκειότητι τῆ πρὸς πάντας ἑτέρης πρ' ἐμοὶ, κὴ πολλῷ ἐποίησω τὴν χάριν· ἐ γὰρ αἰαιρεῶντες ὃ ἐ εἰς εἴδησιν δυνάμιν λαμβάνειν τὰ τοιαῦτα φαμὲν, ἀλλὰ ζητοῦντες τοῖς ἐννοήμασιν ὑπενοοῦντες τ' πρέπον δίκην. σύνοιδα γινώσκω, φησὶ, τὰ ἐμά, ἐ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν· καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τ πατέρα. αὐτὶ τῦ προσοικειωθήσομαι τοῖς προβάτοις τοῖς ἐμοῖς, οἰκειωθήσεται μοι τὰ πρόβατα τὰ ἐμά, κ τῦτον τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐμοὶ πρὸς οἰκεῖός ἐστιν ὁ πατὴρ, ἐγὼ δὲ αὖ πάλιν οἰκεῖός εἰμι τῷ πατρί. ὅτε γὰρ τρόπον οἶδεν ὁ Θεὸς κὴ πατὴρ γνησίαν ἔχων ὡδῖνα τ ἴδιον υἱὸν, κὴ καρπὸν τ ὑσίας αὐτῦ, οἶδε δὲ πάλιν ὁ υἱὸς πατέρα κ ἀληθῆ ἔχων τὸν Θεὸν, ἅτε δὴ γνήσιος ὢν ἀπ' ἀρχῆς ἐξ αὐτῦ, κ τ αὐτὸν κὴ ἡμεῖς τρόπον προσοικειωθέντες αὐτῷ, γένος αὐτῦ γεγαμαήζομεν, ἐ κεκλήμεθα τέκνα, κ ὃ εἰρηκὼς πρ' αὐτὸν, ἰδοὺ ἐγὼ κὴ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. γνήσιος δὲ ἐ γνήσιον ἐσμὲν, κὴ γεγαμαήζομεν τῷ υἱῷ, κὴ δι' αὐτὸν τῦ πάθους, ἐπεὶ ὢν ἀπ' ἀρχῆς ἐκ Θεοῦ Θεὸς μονογενὴς ἀδελφὸς γέγονε, τ αὐτὸν ἡμῖν φύσει λαβών, εἰ κὴ δίχα πάσης ἁμαρτίας. ἐπεὶ πῶς γνήσιοι ἐσμὲν Θεοῦ, κ τίνα τρόπον θείας φύσεως κοινωνοί; οὐ γὰρ ἐν μόνῳ τῷ ἐλθεῖν Χριστὸν εἰς οἰκειότητα λαβεῖν ἡμᾶς ὃ τ καυχήσεως ἔχομεν μέρος, ἀλλ' ἐπαληθεύεται πάλιν ἡμῖν ἐν τῷ πράγματος δύναμις. θεία μὲν γὰρ φύσις ὁ τῦ Θεοῦ λόγος, κ μετ' σαρκὸς, ἡμεῖς δὲ γνήσιοι αὐτῦ, καίτοι κ' φύσιν ὄντες Θεοῦ, ἀφ' ὃ τ αὐτὸν ἡμῖν σάρκα λαβεῖν. σύνοιδεν ἐμφερὴς ὁ τ οἰκειότητος τρόπος. ὡς γὰρ ᾠκείωται μὲν αὐτὸς τῷ πατρὶ, ᾠκείωται δὲ διὰ τ ταυτότητα τ φύσεως ὁ πατὴρ αὐτῷ, οὕτω κ ἡμεῖς αὐτῷ κατὰ γάγονεν ἀδελφὸς, ἐ αὐτὸς δι' ἡμᾶς. δι' αὐτὸν δὲ ὡς διὰ μεσίτου τῷ πατρὶ συναπτόμεθα. μεθόριον γὰρ ὥσπερ τι τ ἀνθρώπου, κ ἀδελφότητός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐν ταυτῷ τε ὢν τὰ ἀμφότερα, ἐ οἷς συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοσοῦτον διαχισμένα, κ συναπτόμενα μὲν ὡς φύσει Θεὸς τῷ Θεῷ, κ πατρὶ, ἀνθρώποις δὲ πάλιν ὡς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, οὐχ ὁρᾷς, ὦ τοῦ, ὅπου ποτὲ πάλιν ὁ σὸς ἀπεκινδυνεύθη λόγος; εἰ γὰρ καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος γινώσκει αὐτὸν οἰκοῦμεν τὰ αὐτὸ, τῦτ' ἔστιν, ἐλθεῖν εἰς οἰκειότητα τῶν προβάτων αὐτῦ, τίς ἔξω μένει τ ἀληθείας;

ἔσονται γὰρ οἰκεῖοι σύμπαντες καθὸ καὶ ἀδελφοὶ A
καθάπερ αὐτός. τί οὖν ἐν τῷ λέγειν ἔτι τὸ περισσὸν
τοῖς ἐμοί; τί δὲ τοῖς ὅλοις αὐτοῦ τὸ ἐξαίρετον; εἰ γὰρ
πάντες οἰκεῖοι διὰ τὴν ἤδη προφερομένην αἰτίαν, τί
τοῖς γνωρίμοις ἔσται τὸ πλέον; πρὸς τοῦτο φαμέν,
ὅτι κοινὸς μὲν ἅπασι καὶ τοῖς ἐγνωκόσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς
ἀγνοήσασιν ὁ τῆς οἰκειότητος τρόπος· γέγονε γὰρ ἀν-
θρωπος, ἐν χωριζόμενος αἱρὰ μέρος ὢν, ὅσοι δὲ
ἔγνωκέτι, ἀλλ' ὅλῳ πεσόντι ἐπικτίσεως τὴν φύ-
σιν. ὁποῖος δὲ τρόπος ὁ τῆς οἰκειότητος τοῖς διὰ B
τῆς ἀπειθείας ὑβρίζουσι, λανθανέτω μηδὲ) ἢ μᾶλ-
λον καθάπερ ἥδιστον ἐξαίρετον τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.
ὥσπερ γὰρ τρόπον ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος δηλοῖ μὲν
ὅτι πάντας, διὰ τὴν τῶν φαύλων αἰσχύνην, ὅλῳ ἑ-
αυτῶν συναναιρεῖντος τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ὠφε-
λήσει δὲ πάντως τοὺς φιλαμήτημονας, κατοικήσονται
γὰρ εἰς τὴν ἄνω ὅπου μόνα τῶν χρεῶν κολάζεσθαι
τὸ δικαιοσύνην δεχόμενοι, τοῖς γεμοῦσι τὸ ἐξαίρετον
ἡσυχίου βίον πρὸς ὠφελείας ἔσται πολλῆς. ὅπου C
γὰρ μετουσία τῆς ὄντως νοεῖν ἀγαθῶν λήψονται τὴν
ἀνάστασιν, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς οἰκειότητος λή-
ψονται ἥκειν μὲν ἐπὶ πάντας πονηροῖς τε καὶ ἀγαθοῖς,
μὴ μέντοι ἐν ἴσῳ καὶ κατ' ἀρχὴν πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν
πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν συλλήψεως ἀληθοῦς, καὶ τῆ αὐ-
τῆ χρεωστουμένων ἀφορμῶν, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις
ἀγνωμοσύνης τε καὶ ἀσεβείας ἔγκλημα χαλεπώτα-
τον. ἐξ ὧν τὰ μὲν ὅπως τούτοις ἡμεῖς· διαγνοείσθω δὲ
καὶ τὰ τελεώτερα. ἐπιτηρητέον δὲ γε μέντοι ὅπως
ἔστιν ἀληθὴς τε ὁμοῦ καὶ ἀσφαλὴς ὁ λόγος, ἵν' μὲν D
διαφορήσας πρὸς αὐτὸν ὁρᾶται, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐξῆς τῆ
οἰκεία καὶ πρεπούσῃ τάξει παραμείψας ἕκαστα λήψεις.
ἵνα δὲ ἔφη, γινώσκῃ με τὰ ἐμά, ἐγὼ γινώσκω τὰ ἐμά,
ἀλλ' ἑαυτὸν ἐγνωκότα πρότερον εἰσφέρει τὰ ἴδια
πρόβατα, εἶθ' ὕστερον γνωσθήσεσθαί φησι πρὸς αὐ-
τῶν. ἐκλαμβάνεις δὲ τὴν γνῶσιν ὅτι μὲν τὴν εἰδή-
σεως, ὥσπερ οὖν ἐλέγομεν ἐν ἀρχῇ, τοιοῦτος δέ πως
νοήσῃς. ἐγὼ μὲν αὐτὸν ἐπεγνώκαμεν πρῶτοι, ἐ-
πέγνω δὲ ἡμᾶς πρῶτον αὐτός. ἐγὼ γοῦν ὁ Παῦλος E
τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστέλλων τοιοῦτόν τί φησι, διὰ μνη-
μονεύετε ὑμεῖς ὅτε ἔθνη ἐν σαρκὶ τῆ λεγομένῃ ἀ-
κροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ
χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς
Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ισ-
ραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπί-
δα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ· νυνὶ δὲ ἐν
Χριστῷ Ιησοῦ ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενή-

Si enim quatenus homo factus est ipsum suas agnoscere putabimus, hoc est in familiaritatem ouium suarum venire, quisnã extra gregem manet? Erunt vniuersi familiares, quatenus homines, sicut ipse. quid ergo eximij est quòd ait, *meæ*? aut quid vltra cæteras est eius ouibus? Nam si omnes coniuncti propter causam ante dictam, quid noti plus habituri sunt? Ad hoc respondemus, communem quidem esse omnibus tum qui nouerint ipsum, tum qui ignorauerint, coniunctionis modum. factus est enim homo, non gratificatus priuatim quibusdam, allis non item, sed vniuersam naturam lapsam miseratus. Sed nihil profuturus est ille coniunctionis modus, contumacia & rebellione in eum peccantibus, contra diligentibus eum tanquam præmium aliquod singulare attribuetur. Quo enim modo resurrectionis ratio pertinet quidem ad omnes propter resurrectionem Seruatoris, qui secum totã naturã humanã suscitat, nec tamen id quicquam proderit peccati amãtibus, quippe qui ad inferos ibunt præcipites, vita in hoc duntaxat vt puniantur recuperata, magno contra vsui erit iis qui vitam virtuti consentaneam exercuerint, quia ad participatum bonorum captum mentis superantium resurrectionem accipient, eodem modo opinor coniunctionis rationem ad omnes bonos ac malos pertinere, sed non æqualiter omnibus inesse, sed iis qui credunt in eum veræ cognationis & prærogatiuæ omnis ei debitæ causam, secus facientibus ingratitudinis ac impietatis grauissimum crimen existere. Et de his quidẽ nos ista, quibus meliora excogitare cuiuis liberum esto. Cæterum animaduertendum est quomodo sermo verus simul ac certa dispositione sibi constans sit, in suo & cõuenienti ordine rebus positis nõ enim dixit, cognoscunt me meæ, & cognosco meas, sed seipsũ priorẽ infert cognoscentẽ suas oues, deinde sic seipsũ cognitũ iri ab eis ait. Sũpta vero cognitione pro scientia, sicuti principio diximus, hoc ferme modo intelliges. Non nos ipsũ cognouimus primi, cognouit nos verò primus ipse Paulus quippe scribẽs iis qui ex Gentibus erant, tale quid ait: *Propter quod memores estote vos Gẽtes in carne, qui dicimini præputiũ ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta: quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum promissionis, spem nõ habentes, & sine Deo in hoc mundo. nunc autem in Christo* IESV *vos, qui aliquando eratis longè, facti* Ephes. 2. 11.

Eli eius prope in sanguine Christi. Ex immensa enim benignitate seipsum Gentibus Christus obtulit, & præcognouit potius quàm cognitus est à nobis. At verò accepta cognitione pro coniunctione & affinitate, rursus illud dicimus, non nos rē cœpimus, sed qui ex Deo Deus vnigenitus est: nec enim nos apprehēdimus deitatem quæ supra naturam est, sed ipse qui naturâ Deus est semē Abrahæ apprehendit, quēadmodū Paulus ait, & factus est homo, vt fratribus assimilatus per omnia; sine peccato, in coniunctionem accipiat eum, qui non habet eam à seipso, nempe hominem. Itaque necessariò nos ipse priùs nosse ait, deinde & nos ipsum.

A ἡμᾶς εἰς γνῶσιν ἐν τῷ αἵματι τῷ Χριστοῦ. ἐξ ἀμετρήτου γὰρ ἡμερότητος ἑαυτὸν τοῖς ἔθνεσι προσαγόμενον ὁ Χριστὸς, καὶ προεγνω μᾶλλον, ἢ ἐγνώσθη παρ' ἡμῶν. εἰς δὲ γε τὴν οἰκειότητα καὶ συνάφειαν τοιαύτης γνώσεως, πάλιν ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τῆς προσβάσεως, ἀλλ' ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς μονογενὴς, ὅς γε ἡμεῖς ἐπιφραζάμεθα τὸν ὑπὲρ φύσιν θεότητος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φύσει Θεὸς σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλάβετο, κατά φησιν ὁ Παῦλος,

B καὶ γέγονεν ὁμοιωθῆναι κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας, πρὸς οἰκειότητα λάβῃ τὸν οὐκ ἔχοντα ἐξ ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἄνθρωπον. Οὕτω δὴ καλῶς αὐτὸς ἡμᾶς προεγνωκέναι φησὶν, εἶτ' ὕστερον ἡμᾶς αὖθις.

Et animam meam pono pro ouibus.

Καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ὡς ὑπὲρ οἰκείων ἤδη καὶ συνάφειαν νενοηκότων μὲν εἰς ὃ πάντα μᾶλλον ὑπερασπίζειν ἔοικεν, καὶ κατασκηψάντων καὶ προκινδυνεύειν μὲν ἑτοίμως, συνιεὶς δὲ ταῦτα δηλονότι ἐπιμελῶς ὅτι ὑπὲρ αὐτοὺς

C ὄντως ἐστὶν ὁ ποιμὴν ὁ καλός. οἱ μὲν γὰρ τοῖς λύκοις ἀφέντες τὰ πρόβατα, καὶ δειλοὶ καὶ μισθωτοὶ λέγοιντο τοῦτο καὶ μέλλοι κατονομάζεσθαι, ὁ δ' ἐπεὶ ὑπὲρ ἔγνω τοσοῦτον αὐτῶν ὑπερασπίσασθαι δεῖν, ὡς μηδὲ αὐτὸν καταναρκῆσαι τὸν θάνατον, ἀλλ' εἰκότως ἂν δικαίοιτο ποιμὴν ὁ καλός. λέγων δὲ ὅτι τίθημι τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἐπεὶ ὑπὲρ εἰμὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὑποπλήττει τὸν Φαρισαῖον, καὶ δίδωσί πως συνιέναι ὅτι τοσοῦτον ἐμπαροινήσοι ποτὲ,

D καὶ εἰς τοῦτο μανίας ἂν ἐπ' αὐτὸν κληθήσεται, ὡς θανάτου προκαθῆσθαι ὃν ἥκιστα μὲν τοῦτο παθεῖν ἐχρῆν, ἐπαινεῖν δὲ μᾶλλον πάντως ἀξιοῦσθαι καὶ θαύματος αὐτὸν τε ὧν εἰργάζετο χάριν, & τῆς ὑπὲρ τῶν ποιμνίων δι' ἔργων δείξεως. σημειωτέον γοῦν ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς θάνατον οὐκ ἀκούσιον ὑπέμεινεν ὁ Χριστὸς, ἑκουσίως ἂν πρὸς τοῦτο βαδίζων ὁπόθεν, καίτοι ῥᾴστα δ' παθεῖν δηλονότι δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιτο παθεῖν. Οὕτω δὲ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης ὡς καλὸς, καὶ δι' ἡμερότητα ὑπερφυᾶς, ὑπὲρ τῶν προβάτων

E ἡμῶν ὠφόμεθα.

Spondet deinceps se paratum esse omni modo propugnare & periclitari tanquam pro suis propriis ac cognatis, simulque hac resumptione adstruens, se verè bonum esse pastorem. Qui enim lupis suas relinquunt oues, meritò timidi & mercenarij nuncupati sunt, qui verò ita paratus est ad eas defendendas vt ne mortem quidem detrectet, iure bonus pastor censeatur. Cum autem ait, Pono animā meam pro ouibus, quia pastor bonus sum, Pharisæos increpat, & indicat illos eò temulentiæ ac furoris venturos vt eum morte afficiant quem minimè id pati oportuit, laude verò & admiratione dignum haberi & eorum quæ fecit operum summæque in pascendo industriæ ac scientiæ gratiam accipere. Et quidem notandum est mortem pro nobis nō inuitum sustinuisse Christum, immo vltrò ei volens se offerre conspicitur, quamuis si nollet pati, nullo negotio passionem posset euitare. Igitur in eo quod volens & sponte pro nobis passus sit, eius erga nos dilectionem & bonitatis magnitudinem magis ac magis suspiciemus.

v. 16. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.*

Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν.

Multis modis Pharisæos insolentes cōfundit. Eos quippe præfecturâ ouium iamiam deturbatum iri, se verò eis præ-

Πολυτρόπως τὸν ἄλαστον παρεκρούσατο Φαρισαῖον· ὅτι μὲν γὰρ τῆς τῶν προβάτων βοσκασίας ὅσον οὐδέπω πεπαύσοιτο, καθάρξει δὲ μᾶλλον αὐτὸς, καὶ

Περσπιδείξας δὲ μάλα καὶ σαφῶς ὅσα τοῖς ἀρ-
χαιοτέροις ἢ τῶ ψευδοπροφητῶν, ἤτοι ψευδεπι-
μυθίων ὑποκρίσις διελυμήνατο, ἐμφανῆ τε κα-
θαρήσας τὴν ἑαυτοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα, καὶ
ἐξ αὐτῆς ἤδη τῆς τῶν προβάτων συγκρίσεως τὸ νι-
κᾶσθαι ἀπενεγκάμενος, καὶ παρὰ τῆς ἀληθείας στε-
φανούμενος ψήφοις, εἰκότως ἀναφθέγγεται ὅτι, ἐγώ
εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. μάτην οὖν ἄρα φη-
σὶν ὑπνᾶν κατ' ἐμοῦ διεσκέπτεσθε, εἰ μηδὲν ἢ σὺν
ἔχοντες ὡς κατ' ἐμοῦ ὅλως προσχαράξαι ἐ-
θέλοντι τοῖς προβάτοις λοιμοὶ, τοῖς τοῦτο
ὁρᾶν εἰωθόσιν ἐπαισθέσθαι μὴ κατεναρκήσατε, τὸν
δὲ ἀληθῶς ἀγαθὸν, πονηρὸν εἶναι φατε, καὶ τὸ δύ-
ναται κρίνειν ὀρθῶς ἑκάστῳ προσήκοντι κατὰ τὸν
τοῦ νομοθέτου διάταξιν ἐκ τοῦ φιλαυτεῖν ζημιού-
μενοι. Οὕτω μὲν οὖν ὡς ἀλογήσαντας κατηγόρηται
Μωσέως, ὡς ἠγνοηκότας τὴν ὑποθημίας αὐτοῦ τὸ σκο-
πὸν ἐλέγχεται τοὺς ἡγουμένους, ἵνα δὴ λοιπὸν καὶ ἀλη-
θεύων ἐπ' αὐτοῖς ὁ προφήτης Ησαΐας θεάσηται.
οὐαὶ γάρ, φασιν, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ
καλὸν πονηρὸν· οἱ λέγοντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ
τὸ πικρὸν γλυκύ, οἱ θέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ
σκότος φῶς. ἢ γὰρ οὐχὶ τοῦτο δράσοντες ἀλώσονται, τὸ
κατ' ἀλήθειαν φῶς, τοῦτ' ἔστι, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν θέντες εἰς σκότος, ἀφ' οὗ τὸ ἀγαθὸν
ἡμῶν ποίμνιον τοῖς ψευδωνύμοις ποιμέσιν οὐ παρ-
εσιτεῖται σωτάτην, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ἡμῖν ὀ-
πίσω πέμπειν ἀποτολμᾷν. Τοιοῦτοι μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἑ-
αυτοῖς ἐπιφημίζοντες λόγον, καὶ τῷ τῆς προφη-
τείας ὀνόματι κεκαλλιέζασι μὲν μεγιστόθυτοι τὴν
ἀληθείαν τὸν νοῦν, καὶ ὁδοὶ μὲν τοῖς ἀληθῶς
ἐκκλεῖσαι τοῖς, ἀποβλακοῦσι δέπει τοῖς
τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, καὶ οὐχὶ πάντως Θεῷ, ἀφ' πολλῆς
εἶχον αἰδοῦς οἱ καὶ τότε δοκοῦντες κρατεῖν. Σαμεΐας
γοῦν ὁ αἰλαμίτης τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις τὰ ἐξ ἑ-
αυτοῦ ψευδομυθίαν αἰτιᾶται, τὴν Ιερεμίου δόξης κα-
τηφρασεύετο. ὁ μὲν γὰρ ἐν δεσμοῖς, ὁ δὲ τὰ παρὰ
Σεδεκίου λαμβάνων, γέρας εἶχε τὴν ψευδηγορίας.
Φαρισαῖοι δὴ νῦν οἱ δείλαιοι πολὺ τὰ ἐκείνων δυσ-
σεβείας ἰόντες ὑπερέκεινα, καὶ ἀναισχυντοῦντες κεκαι-
νώτερον, οὐδὲ τὸ ἐπαρξαι τοῖς ψευδοδιδασκάλοις ἀπονέμοντες τῷ Χριστῷ. τί γὰρ δὴ καὶ φασι περὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἥδιστα τὴν περὶ αὐτοῦ λόγον ἐπα-
κροωμένους; δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ
ἀκούετε; Διὰ γὰρ τοι τοῦτο ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ προ-
φήτου φησὶν Ησαΐας πρὸς αὐτὸν, καὶ αὐτοῖς, ὅτι
ἀπεπηδήσατε ἐπ' ἐμοῦ. δείλαιοί εἰσιν, ὅτι ἠσέβη-
σαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ

Cum antea clarè admodum o-
stendisset quantam veteribus perni-
ciem falsorum Prophetarum aut fal-
sorum doctorum hypocrisis attulerit,
& aduentus sui præclaras vtilita-
tes manifestas fecisset, & ex ipsa
ouium comparatione palmam repor-
tasset, ac veritatis calculo dona-
tus esset, iure inclamat illud, *Ego
sum pastor bonus*. frustra igitur est,
inquit, vestra illa contra me molitio,
qui cum commodis ouium detrahere
me vel minimum quid arguere non pos-
sitis, me tamen eorum numero qui istud
faciunt habere non grauamini, & quod
verè bonum est, malum esse dicitis, &
rectum ex legislatoris præscripto de vna-
quaque referre iudicium hominis ni-
mium sui amantis esse dicitis. Itaque
magistratus vt iniustos carpit, vt Mosai-
corum mandatorum contemptores, vt
consilium aduentus eius ignorantes,
adeò vt verè de ipsis Esaias Propheta di-
cere comperiatur, *Væ qui dicunt malum* Esa.5.20
*bonum, & bonum malum: qui dicunt dul-
ce amarum, & amarum dulce, qui ponunt
lucem tenebras, & tenebras lucem*: Nun-
quid enim id facere comperientur, qui
veram lucem, hoc est Dominum no-
strum IESVM CHRISTVM po-
nunt in tenebras, dum bonum pa-
storem nostrum in falsorum pasto-
rum numero collocare non veren-
tur, atque, si diis placet, inferio-
rem facere. Nam qui tum tempo-
ris populis præerant, magno in honore
habebant eos qui diuinam doctrinam si-
bi assumerent & Prophetiæ nomine
simpliciorum animos deprædari cona-
rentur, & à via veritatis auertere, cos-
que suis placitis magis quàm Deo ad-
hærere cogerent. Et certè Sameas Æla-
mites diuinis sermonibus sua mendacia
opponens, ausus est in Hieremiæ glo-
riam insurgere. Hic enim in vinculis
est habitus, ille à Sedecia honorem,
mendacij præmium retulit. Sed infeli-
ces Pharisæi nunc illorum impieta-
tem longè superantes maiorique au-
dacia præditi, ne Christo quidem quod
falsis doctoribus relinquunt. Quid e-
nim de ipso dicunt ad eos qui sermo-
nem eius libenter audiebant? *Damo-* Ioan.10.
nium habet, & insanit: quid eum 20.
auditis? Idcirco etiam ipse per Pro-
phetam Esaiam de iis infit, *Væ eis: quo-* Ose.7.13.
*niam resilierunt à me: meticulosi
sunt quoniam impiè egerunt in me. Ego
verò redemi eos: ipsi loquuti sunt
contra*

contra me mendacia. Item: *Cadent in gladio principes eorum propter imperitiam linguæ eorum.* Quomodo enim non quauis pœna digni sunt qui linguam tam procacem in Christum acuunt, vt in illum dicere audeant, quæ sui similes tantum decent vel in aures admittere, vel temerè deblaterare.

Ibid. 16.

A κατελάλησάν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. καὶ πάλιν πεσοῦνται ἐν ῥομφαίᾳ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν διὰ ἀπαιδευσίαν γλώσσης αὐτῶν. πῶς γὰρ οὐχ ἁπάσης ἀξιοι δίκης οἱ γλώττῃ οὕτω δριμείᾳ αἰσχύνην ἐπασκήσαντες, ὡς ἐκφῦναι φάσκειν τολμῆσαι κατὰ Χριστοῦ, ἅπερ ἡμῖν μόνοις ἁρμόσαι θεῖς κατ' αὐτοὺς ἀκοῆς τε τῆς σφῶν εἶσω ποιήσασθαι, καὶ ῥιψοκινδύνως εἰπεῖν.

Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis: mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues, videt lupum venientem, & relinquit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues. mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum cura de ouibus.

B Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός ἐστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

Postquam opposuit singulari artificio quorundam blasphemationibus suorum operum splendorem, & latrones aliunde in ouium caulam irrumpentes, se verò pastorem omnino bonum ostendit, iam ad ipsos Iudæorum principes transit, ac Pharisæorum principatu suum potiorem esse demonstrat. Quam demonstrationem rursus comparatione magnopere illustrat. opponit enim tanquam horum ignauiæ vigilantiam & charitatem suam, ac eos quidem redarguit, vt sui gregis omnino securos, sibi verò curam pro illis eò vsque progredi ait, vt viram quæ omnibus carissima est negligat. Definit verò quonam fere modo bonum pastorem probari oporteat, ac ipsam quidem animam prodigere debere pro salute ouium pugnantem docet, quod quidem per Christum factum est. homo enim à charitate & affectu erga Deum discessit, in peccatum lapsus, ideóque diuina aula, paradiso inquam exturbatus est, cumque ea calamitate premeretur Diabolo ad peccatum illicienti & morti ex peccato germinanti, acerbis re uera & truculentis lupis in prædam cessit. Postquam verò pastor bonus renunciatus est Christus super omnes, animam suam pro nobis posuit, pugnans aduersus par & bigam illam ferarum immanium, crucem sustinuit propter nos, vt morte mortem perimeret, condemnatus autem est propter nos, vt vniuersos criminis

Ἀντιπαραθεὶς ἑαυτὸν τοῖς ἐπὶ ζημίᾳ γλωσσαλγίαις, καὶ ἀθέσμοις τολμήμασι τῶν ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων φαιδρότητα, καὶ λῃστὰς μὴ καταπεδῶντας ἀλλαχόθεν εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν, ἑαυτὸν δὲ ποιμένα τὸν ὄντως ἀγαθὸν ἀποφαίνας τε καὶ ὁμολογήσας, ἐπ' αὐτοὺς ἤδη μέσα χωρεῖ τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, καὶ τὴν Φαρισαίων ἡγεμονίας ἀμείνω δείκνυσι τὴν ἑαυτοῦ. ποιεῖται δὲ πάλιν ἀπὸ συγκρίσεως φανερωτάτην αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν. ἀντιπαρεξάγει γὰρ ὥσπερ ταῖς περὶ αὐτὸν ῥᾳθυμίαις γρηγορόν τε καὶ ἀγάπην τὴν περὶ αὐτὸν, καὶ πεφειδωλότας μὲν τὴν ἀγέλης ὅλης ἐξελεῖν πάλιν, ἑαυτὸν γε μὴν ἥκειν εἰς τοῦτο τὴν ὑπὲρ αὐτῆς φειδωλίαν φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἅπασι φιλτάτης ὑπὲρ φειδόμενος ψυχῆς. δείκνυσι δὲ ὥσπερ καὶ πῦρ δεκτικὸν ξηρᾶς, πρόβατον ποιμένα τὸν ἀγαθὸν, καὶ αὐτίκα γὰρ χρείᾳ μὴ κατοκνεῖν προέσθαι τὴν ψυχὴν δηρεύεται τὸν τῶν ποιμνίων σωτηρίας ὑπὲρ μαχόμενον, ὃ δὴ καὶ πεπλήρωται ἀφ' οὗ Χριστοῦ ἀπεσκίρτησε μὲν γὰρ τὸ πρὸς Θεὸν ἀγάπης ὁ αὐθέμπος, ἐπαιδεύσας εἰς ἁμαρτίαν, ἐξῳκίσθη μὲν τοῦτο τὸ ἱερᾶς τε καὶ θείας αὐλῆς τὸ τῆς παραδείσου πρόβολον φημὶ, καὶ τοιοῦτον νοσήσας τὸ συμφορᾶν τῷ πρὸς ἁμαρτίαν φερακίσματι δηρεύοντι, καὶ θανάτῳ τῷ ἐξ ἁμαρτίας ἀναλωτικῷ παντὶ, πικροῖς ὄντως καὶ ἀγριωτάτοις κατεζωσμένῃ λύκοις. ὅπερ ὁ ποιμὴν ἀγαθὸς ἐφ' ἅπασι τοῖς αἰδεσίμοις Χριστὸς, ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν τῇ τῶν ἀπιθάνων θηρίων ξιφοειδεῖ μαχόμενος, σταυρὸν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς ἵνα θανάτῳ νεκρώσῃ τὸν θάνατον, κατεκρίθη τε δι' ἡμᾶς ἵνα τὸ ὑπὲρ τῶν πλημμελῶν καταχθόνιος πρόσταγμα ἐξέλῃται, καὶ

καταργήσας ἀφ' ἧς πίστεως τῇ τυραννήσασαν ἁμαρτίαν, καὶ παρασπιλώσας ὃ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τῷ ἰδίῳ σταυρῷ, καθάπερ γέγραπται. Σκοπῶ ὁ μὲν τῆς ἁμαρτίας πατὴρ ὡς παρέβαται τὸ ἀδὴν ἔθετο θανάτῳ ποιμαίνειν ἡμᾶς ἐπιτρέψας, καὶ ὃ τὸ ψαλμοῖς εἰρημένον. ἀπέθανε δὲ δι' ἡμᾶς ὄντως ὁ ἀγαθὸς, ὄντως ὁ ποιμήν, ἵνα τῆς ἀφεγγοῦς τοῦ θανάτου σκιᾶς ἐξελὼν τοῖς ἀέριοις συναγάγῃ θαλάμοις, καὶ αὐτὸ μὲν παρέχῃ τοῖς ἐκ βυθῶν καὶ μυχοὺς θαλάσσης κειμένοις, ὡς αὖ καὶ παρεῖναι μονὰς ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ παρὸς ἡμᾶς πρυφῆσι, μὴ φόβου, ὃ μικρὸν ποίμνιον, εὐδόκησεν γὰρ ὁ πατὴρ δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ ἀφ' Χριστοῦ. ἴδωμεν δὲ τὰ ἐκείνων ἐν τάχει. Σκοπῶ ἕτερον μὲν οὐδὲν ὄντως ἀγώσονται τῆς γε ὄμμασιν ὀρθοῖς τὰ ἐπ' αὐτοῖς διανοούμενοι ἢ μισθωτοὶ, καὶ ψευδοποιμένες, καὶ ἀργοὶ, καὶ παρόδται, καὶ ὀκνηροὶ, λόγου μὲν οὐδένα τῆς παρόντων ὠφελείας ποιούμενοι πώποτε, ὃ γ' ἤδη πως καὶ ἐκάστῳ δοκοῦν πρὸς καιρὸν ἐκποιεῖσθαι σπουδάζοντες. μισθωτοὶ γὰρ ἦσαν, καὶ τῆς τοῦ σωτῆρος φωνῆς, οὐκ ἰδίᾳ ὃ παρῆν, μᾶλλον δὲ τοῦ Χριστοῦ τῆς μισθώσαντος καὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ ὅτι ὑμῖν ταῖς ἀνωτάτω χειροτονήσαντες ὑπηρέτας τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς τοῖς ἱερουργοῦσι. οἱ δὲ τῶν θρεμμάτων αὐλῆς ἀφεδήσαντες πρωτέλως, παρέδωκαν τῷ λύκῳ τὰ παρόντα, καὶ ὅπως, ἢ πῇ τόπον ἐρεῖν ὑπερμόνιον. οὐ γὰρ τοῖς ἀρχαιοτέροις κτηνεσι, μόνον ἐπεγράφετο βασιλέα τὸν Θεὸν ὁ πολύχρως τῶν Ἰουδαίων λαὸς, αὐτῷ ὃ δίδραχμον θυσίαν ἐπετέλει, καὶ ὥσπερ τινὰ δασμὸν, τὸν οὐ νόμῳ παρεσκευάζετο πολιτείαν. Ἀλλ' ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν καθάπερ τις ἄγριος λύκος ἑτερογλὼς ἀνθρωπος, δουλείας ὀπαδὸς ἐνομά τε καὶ πρᾶγμα καὶ βασιλείας ἀνθρωπίνης ὑπερρίπτων ζυγὸν, μεταχειρίζεσθαί πως ἐπιμανῶς καζων εἰς ἔκνομόν τε καὶ ἀνήθη ζωὴν, φόρους ἐκζητῶν, τὸν τοῦ Θεῷ βασιλείας ἀποσυλῶν. ὧν γὰρ δὴ καὶ ἀνάγκη τοῖς εἰς τοῦτο ταλαιπωρίας κατηγμένοις τοῖς τὸ κεκτημένους τοιεῖσθαι νόμοις· ἦκεν ἀλλογλὼς ἀφίσας μὲν ἀρχῆς τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἱερατικὸν λαχούσης φυλῆς, ἣ ὃ κεῖνον, καὶ ὃ δικάζειν ἐπιτετραπτο τοῦ Θεοῦ, μεταπηδᾷ πρώτα, καὶ βιαζόμενος, ἑαυτὸν τοῖς νομίσμασιν εἰσημμένεσθαι ποιῶν, καὶ πῶν εἶδος ἐπάγων πλεονεξίας. πρὸς τ' ὄντως ἀφόρητον ὕβριν οὐκ ἠρυθρίασε οἱ ποιμένες. εἶδον τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ τὰ ἀγέλη ἀφέντες ἀπέδρασαν, ὁ γὰρ αὐτῶν ἦν τὰ πρόβατα, οὐκ

ac peccati damnatos eximeret, abolitâ per fidem peccati tyrannide, & affixo propriæ cruci quod contra nos erat chirographo, quemadmodum scriptum est. Igitur parens peccati velut oues in inferno posuit morti nos pascendos tradens, sicut in Psalmis scriptum est. Mortuus autem est propter nos verè bonus, ac Pastor, vt obscuro mortis specu exemptos cælestibus cœtibus atque choris aggregaret, & pro stabulis in voragines abyssi & profunda maris subsidentibus superas & apud Patrem mansiones nobis cõpararet. Proindéque alicubi nos compellat his verbis: *Nolite timere pusillus grex: quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Et hactenus quidem quæ ad Christum spectant, videamus deinceps quinam illi sint. Nihil aliud esse quidem emunctæ naris homini videantur, quàm mercenarij, & falsi pastores, ignaui, proditores, ac pigri, & nusquam de ouium salute soliciti, sed quod cuiquam suaue & iucundum videatur vndecunque captantes. Verè siquidem mercenarij erant, iuxta Seruatoris vocem. nec enim eorum oues erant propriæ, sed Christi, qui ab initio conduxerat, atque ad honores supremos elegerat præfectos Iudæorum populis Sacerdotes, qui nulla habita gregis & stabuli cura oues Lupo prodiderunt, atque id quo pacto, paucis dicemus. Nam priscis quidem temporibus multiplex Iudæorum populus solum sibi Deum Regem ascribebat, didrachmũ in sacrificium pendebat, ac tributum veluti quoddam legitimam vitæ formam ac rationem offerebat. Verùm irruit in eum ferus quidam lupus, homo alienigena, seruitutis nomen & rem imponens, regnique humanii iugum iniiciens, ac per vim eos in dissolutam atque insolentem vitam traducens, tributa exigens, regnoque Dei expolians. quippe necesse erat eò miserię redactis vt potentioris legibus obtemperarent. Venit alienigena principatu qui ex Deo est, hoc est tribu Sacerdotium sortita, cui iudicandi munus à Deo mandatum erat, exturbans, omniáque violenter è suo loco mouens, suámque in nummis imaginem cudi faciens, nullumque non tyrannidis & crudelitatis genus inuehens. Ad tam intolerandas libidines ac iniurias non expergefacti sunt pastores, viderunt Lupum venientem, & relicto grege diffugerunt, nec enim ad eos oues pertinebant,

Psal. 48. 15

Luc. 12. 32.

nec inuocauerunt eum qui propugnare ac repellere posset, qui è Babyloniorum manibus seruasset, qui Assyrium euertisset, qui per manum Angeli centum & octoginta quinque millia alienigenarum confeciſſet. Quòd verò non mediocre detrimentum Israeli importatum sit accepto externo nempe sub alienigenis principatu, res ipsa etiamnum tibi ostendet. Etenim cum aliquando Pilatus Iudæis suam incredibilem audaciam exprobraret quòd Dominum crucifigi ab eo flagitarent, apertéque diceret, *Regem vestrum crucifigam?* tunc certè excussa Dei seruitute & veteris dominij vinculis dirruptis, nouo tanquam iugo ceruices subiecerunt, impudenter vociferati, *Non habemus Regem nisi Cæsarem.* Quæ omnia cum fiegent & clamarentur, principibus rectè se habere visa sunt, quibus ideò omnium malorum causæ ascribendæ sunt. Damnantur enim iuremerito tanquam gregis sui proditores, ignaui, & imbelles prorsus, ac pugnare pro subditis gregibus detrectantes. Ideóque Deus ipsos arguit dicens, *Pastores stulte egerunt, & Dominum non quæsierunt. propterea non intellexit omnis grex & dispersi sunt.* Ex ipsis itaque rebus ostensum est Christum reuera esse bonum pastorem ouium, illos verò esse corruptores potius & pestes quàm bonos, & à vera laude longè alienos.

Ioan. 19. 15.

Ibid.

Hier. 10. 20.

A ἐκδήσαντ᾽ ἐπαμύνειν δυνάμενον, τ᾽ δεσπόσαντα μὲν ἐκ Βαβυλωνίων, σώσαντα δὲ τ᾽ Ασσύριον, τ᾽ ἀνελόντα δι᾽ χειρὸς ἀγγέλου ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν ἀλλοφύλων. ὅτι δὲ ἠδίκησεν μικρὸς ἡ παρέλυσεν εἰς βλάβας τοὺς ἐξ Ισραὴλ ὁ παραδέξασθαι τ᾽ ὀθνείων ἀρχὴν, τ᾽ ἐκ τοῦ γε τοῖς ἀλλοφύλοις φημὶ, ἡ ὃς αὐτὸν μαθήσῃ τὸ πρᾶγμα τος. Πιλάτου γὰρ ποτε τοῖς Ἰουδαίοις ὁ παβόλως ὀξυφιζόντος ὄψεσθε, ὅτι ἡ σταυρώσω τὸν βασιλέα ὑμῶν; τότε δὴ τότε τ᾽ ἐκ τοῦ Θεοῦ δουλείαν ἀποσεισάμενοι, ἡ τὰ τ᾽ ἀρχαίας διαστάσεις διαῤῥηγνύντες δεσμὰ, νέοις ὥσπερ ποδοστρόβοις ζυγοῖς, αὐχήν αὐχαφωνήσαντες, οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. ἐ τῶν τοῖς ἡγουμένοις ὀρθῶς ἔχειν ἐδόκει, δρώντά τε καὶ διαφωνοῦντα. διὸ τοῖς οὖν ἅπασι τοῖς ἐφ᾽ ἅπασι τοῖς κακοῖς αἰδεστὸν αἰτίας. καθαπείρονται γὰρ ἡ μάλα εἰκότως ὡς τῶν ποιμνίων προδόται, ὡς δῆλοι, ἐ ἀνανδροι, ἐ φιλόμαχοι πάντπαλιν, ἡ ἀπαυδήσαντες ὁλοκλήρως ὑπὲρ ἁπάντων ἐ ὑπὲρ μεγάλης θέλης τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων. ἀφ᾽ τοῦτο ἐ Θεὸς αὐτοὺς ὑπαιτιᾶται λέγων, ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρόνησαν, ἐ τὸν κύριον οὐκ ἐζήτησαν· διὰ τοῦτο οὐκ σύνοπος πᾶσα ἡ νομὴ, ἡ διεσκορπίσθησαν. ἐξ αὐτῶν δὲ ἔνδηλον ἀποδέδεκται τῶν πραγμάτων, ὅτι ποιμὴν μὲν πρεσβάτων ἀγαθὸς ὄντως ὁ Χριστὸς, οἱ δὲ φθορεῖς μᾶλλον ἢ ἀγαθοὶ ἐπαίτιοί τε τῶν ὅπῃ γησιότητι πολὺ δὴ λίαν ἐξωκισμένοι.

B

C

D

Ioan. 19. 15.

Ibid.

Hier. 10. 20.

v. 14. *Ego sum pastor bonus.* Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Exultauit rursus, tanquam causâ superior & Iudaici principatus [illegible] adeptus, non aliquorum testimoniis, sed ipsarum iam rerum documentis euidentibus delatum. Quemadmodum enim postquam opposuit facta sua falsorum Prophetarum maleficiis, suáque ipsius opera & præclaros effectus eorum mendaciis potiores ostendit: Siquidem illos venisse duntaxat vt furentur, vt mactent, & perdant, ac præterea vt mentiantur, & quæ dictu sint nefas, se verò non modò vt vitam ouibus, sed vt & aliquid amplius daret, exclamauit illud, *Ego sum pastor bonus*, ita & hoc loco vbi definiuit bonum verè pastorem, qui mori vult pro ouibus, & animam suam

Ανεσκίρτησε πάλιν ὡς τ᾽ νικῶσαν θύρσῳ, ἡ τ᾽ ὅτι ὁ χειρῶσαι πρεσβεύσας τ᾽ Ιουδαίων ἀρχὴς ἀποκομισάμενος ὑπῆρχε, ἡ ταῖς ἄνωθεν μαρτυρίαις, ἀλλ᾽ ἐξ αὐτῆς ἤδη τ᾽ τῶν πραγμάτων συνεξελέσεως ἀναφανομένοις. ὅπερ γὰρ ἔφην αὐτὸς ἀντιθεὶς τὰ οἰκεῖα τοῖς ψευδοπροφητῶν κακουργήμασι, ἡ ἀμείνω δηλοὺς τ᾽ ἐκείνων ψευδολογίας τ᾽ οἰκείων κατορθωμάτων τ᾽ ἔκβασιν· τοῖς μὲν γὰρ ὅτι μόνον ταῦ κλέψαι, ἐ θῦσαι, ἐ ἀπολέσαι γνώσεσθαι φησὶν αὐτομόλους ὅτι ὁ ψεύστας, ἐ ἃ μὴ θέμις εἰπεῖν, ἑαυτὸν γε μὴν ἀφῖχθαι πρὸς ὃ μὴ μόνον ἔχειν ζωὴν, ἀλλὰ ἐ περισσόν τι ἐκ περισσοῦ ἔχοντα, καλῶς τε καὶ ὀρθῶς διαφωνῶ ὃ, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὅταν καθάπαξ τ᾽ ἀγαθὸν ὄντως ποιμένα δηλονότι ὑπὲρ τῶν ἡ προβάτων ἐπίσης τῶν προβάτων, ἐ τ᾽ ψυχὴν προτίθηται

προθύμως ὑπὲρ αὐτῶν, τὸν δὲ μισθωτὸν καὶ ὀθ- A libenter ponat pro illis, mercenarium
νεῖον ὄντα φεύγειν, καὶ δηλον, ὅτι φυγάδα, ὅτι τε καὶ δειλὸν verò & extrancum præfectum fugacem
τοιοῦτον μὴ πρόβατα, ἐπίνοιαν ἑαυτὸν οἶδε κα- esse ac timidum, & quiduis tale, quo-
θεστῶτα τῇ ψυχῇ ὑπὲρ τῶν προβάτων, διὸ λόγως niam norat se cum esse qui animam
πάλιν αἰσθοῦ, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ἔδει pro ouibus esset positurus, rursus me-
γὰρ ἐδὴ πάντας νικᾶν τὸν ἐν πᾶσι πρωτεύοντα, ἵνα ritò exclamat illud, *Ego sum pastor bo-*
καὶ δικαίως φαίνῃ πάλιν ὁ μελῳδὸς πρὸς αὐτὸν που *nus*. Oportebat enim cum omnes vin-
λέγων· ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νι- cere, qui in omnibus primas obtinebat,
κήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημέ- vt & verè dixisse Psalmista videatur ad
νοις καὶ τοῦτο διασκεπτέον. οἶμαι γὰρ ἔγωγε τὰ πρὸς B ipsum alicubi dicens his verbis : *vt iu-* Ps. 50. 6.
ὠφελείας ἐσόμενα πολλῆς τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς πα- *stificeris in sermonibus tuis, & vincas,*
ρεληλύθατε τὸν κύριον, μὴ μόνον ἐξ οἰκείων ῥημάτων, ἀλ- *cum iudicaris*. Iam verò præter supradi-
λὰ καὶ ἐξ ὧν τοῖς προφήταις χρησμῳδίας ἀναπέ- cta illud expendendum est. Puto enim
φηνε αὐτοῖς ἐπιτελεσθαι τὰ εἰκότα φέρειν, καὶ εἰδέναι Dominum proponentem vtilia Iudæis
σαφῶς, ὡς αὐτὸς μὲν ὄντως ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, οἱ δὲ non suis tantùm verbis sed & ex Pro-
οὐκέτι, πόθεν. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἀπεικὸς ἐνόησε, ὡς εἰ μὴ phetarum oraculis monere eos vt quæ
τοῖς παρ' αὐτοῦ λαληθεῖσι πιστεύσουσι, ἀλλά γε τοῖς rationi consentanea sunt, sentiant, &
δι' ἐκείνων καὶ ἀκούοντες ἐνδώσουσι. λέγει τοίνυν apertè nouerint, ipsum esse bonum &
δὲ, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, εἰς ἀνάμνησιν ὧν C egregium pastorem, istos verò nequa-
παρὰ τῶν εἰρημένων διὰ φωνῆς Ἰεζεχιὴλ τοῦ προ- quam. Probabilis enim coniectura erat,
φήτου τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἀναχωμίζων διάνοιαν. λέγει fore, vt si non eius verbis fidem habe-
γὰρ ὅτω πρός τε Χριστὸν, καὶ τοὺς καθηγεμόνας λαχόν- rent, attamen vel inuiti Prophetarum
τας τῶν Ἰουδαίων ἀνθρώπους, τάδε λέγει κύριος, ὦ ποι- vaticiniis assentirentur. Ait ergo, *Ego*
μένες τοῦ Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυ- *sum pastor bonus*, reuocans in memo-
τούς; ὄχι τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; ἰδοὺ D riam Iudæis quæ per vocem Iezechiel dicta sunt. Sic enim de Christo
γάλα καταθίετε, καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, καὶ & de iis quibus forte obtigerat præesse
τὸ παχὺ σφάζετε καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκετε. gregi Iudæorum ait, *Hæc dicit Dominus,* Ezec. 34.
τὸ πλανηθὲν οὐκ ἐπεζητήσατε, καὶ τὸ κεκακωμένον οὐκ *ô pastores Israel, nunquid pastores pascunt* 4.
ἐσωματοποιήσατε, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κα- *semetipsos? Nonne oues pascunt ipsi pasto-*
τεδήσατε, καὶ τὸ πεπλανημένον οὐκ ἀπεστρέψατε, *res? Ecce lac comedistis, & lanis operimi-*
καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ τὸ ἰσχυρὸν κα- *ni, & quod crassum est occidistis, & oues*
τεργάσασθε μόχθῳ, καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου *meas non pascitis, quod infirmum fuit non*
διὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ ἐγένοντο εἰς κατάβρω- *confortastis, & quod ægrotum non sa-*
μα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ διεσπάρη τὰ *nastis, & quod contritum non alliga-*
πρόβατά μου ἐν πάσῃ ὄρει, καὶ ἐπὶ πᾶν βουνὸν *stis, & quod errabat non reduxistis, &*
ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ οὐκ *quod perierat non quæsistis, & quod*
ἦν ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων. εἷς γὰρ τοῖς Ἰου- *forte erat afflixistis labore. Et dispersa*
δαίων καθηγητὴς ὁ σκοπὸς πρὸς μόνον ὁρᾶν τὴν *sunt oues meæ, propterea quod non sunt*
φιλοκερδίαν, καὶ χρηματίζεσθαι μὲν ταῖς παρὰ τῶν E *pastores, & factæ sunt in deuorationem*
ὑποκειμένων προσαγωγαῖς, δασμούς τε συλλέγειν, *omnibus bestiis campi, & dispersæ sunt*
καὶ τὰ ὑπὲρ νόμου διαπράττειν, τῷ δὲ γε λοιπὸν εἶναι *oues meæ in omni monte, & super*
μηδόντος, ἢ καὶ τῷ διασώζειν ἐθέλοντας τοὺς ὑπὸ *omnem collem excelsum, & super*
χεῖρα λαοὺς, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον. διὰ τοῦτο πά- *faciem vniuersæ terræ, & non erat*
λιν ἐπ' αὐτοῖς ὅτω φησὶν ὁ καλὸς ὄντως ποιμήν· *qui requireret, neque qui reduceret.*
τάδε λέγει κύριος. ἰδοὺ ἐγὼ ὅτι τοῖς ποιμέσι, καὶ Vnus enim Iudæorum præpositis sco-
ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, pus erat, lucri nempe studium, & sub-
καὶ ἀποστρέψω αὐτοὺς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβα- ditorum oblationibus ditari, ac tribu-
τά μου, καὶ βοσκήσουσιν ἔτι οἱ ποιμένες αὐτὰ, καὶ ta exigere, & edicta supra Legem fa-
cere, eius autem quod prodesse popu-
lis sibi subditis aut eos seruare posset,
nullam planè curam habere. Idcirco
de ipsis rursus ait pastor ille ve-
rè bonus his verbis : *Hæc dicit* Ezec. 34.
Dominus : Ecce ego super pastores, 10.
& requiram oues meas de manibus
eorum, & amouebo eos ne pascant
oues meas, & non pascent amplius
pastores eas, & separabo oues meas de

manibus eorum, & ex ore eorum, & non erunt eis vltra in deuorationem. Et paulo post: *Et suscitabo super eos pastorem vnum, & pascet eos, seruum meum Dauid. Et erit eorum pastor: & ego Dominus ero eis in Deum, & Dauid princeps in medio. ego Dominus locutus sum, & disponam Dauid testamentum pacis, & delebo bestias pessimas de terra, & habitabunt in deserto, & somnum capient in saltibus montis. Et dabo eos in circuitu mei: & dabo pluuiam meam, pluuiam benedictionis, & ligna quæ in campo dabunt fructum suum, & terra dabit fructum suum.* Per hæc ergo Deus manifestissimè declarat futurum vt à Iudæorum principatu Pharisæorum impius cœtus amoueatur, & post illos rationali credentium gregi præsit è semine Dauid secundum carnem Christus. Fœdus enim pacis per eum pepigit, Euangelicam nimirum, & diuinam prædicationem, quæ nobis amicitiam cum Deo & regnum cælorum conciliat. Per ipsum itidem rursus benedictionis pluuia, id est primitiæ Spiritus, quæ animum in quo extiterit ceu agrum quendam fœcundum efficit. Quia verò Pharisæi suis ouibus non mediocrem perniciem inferunt multis modis eas deformari sinentes, nedum eas pascentes, Christus autem eas seruat, ac supernæ benedictionis largitor eis est atque pararius, idcirco iure profitetur id quod est, dum ait, *Ego sum pastor bonus.* Nemo porro scandalisetur, quòd Deus ac Pater eum seruum appellauerit, qui ex semine Dauidis homo factus est, quamuis secundum naturam Deus verus sit ac Filius, sed cogitet potius ipsum se humiliasse formâ serui sumpta. Quare conuenienter formæ illi serui assumptæ à Deo & Patre seruus nuncupatus est.

Ezech. 34.

A ἐξελοῦμαι τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσονται αὐτοῖς εἰς βρῶμα. καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· καὶ ἀναστήσω αὐτοῖς ποιμένα ἕνα, καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαβίδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμήν, καὶ ἐγὼ κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ Δαβὶδ ἄρχων ἐν μέσῳ· ἐγὼ κύριος ἐλάλησα. καὶ διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἀφανιῶ θηρία πονηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ B καθεύσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. καὶ δώσω αὐτοῖς κύκλῳ τοῦ ὄρους μου, καὶ δώσω τὸν ὑετὸν ὑμῖν, ὑετὸν εὐλογίας, καὶ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου δώσουσι τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ ἡ γῆ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. ὁρᾶτε οὖν τοῦτο δῆλον καὶ σαφές, ὅτι μὲν τὸν τῶν Ἰουδαίων ἡγεμονίας ἀνατρέψεται τῶν Φαρισαίων ἡ δόλιος πλάνη· ὁ δὲ θεὸς, ὅτι δὲ μετ' ἐκείνους ὀπτατὴν τῶν λογικῶν τῶν πιστευόντων ἀγέλην ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς ἀναφανδὸν ἐποίησατο. δῆλον γὰρ εἰρήνης συνθέμενος διαθήκην C αὐτῷ, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ θεοπάσιον κήρυγμα τοῖς φιλίαν ἡμᾶς ἀναφέρον πρὸς ὡς τοῖς θεὸν, καὶ τὴν οὐρανοῦ βασιλείαν παρεπιποιοῦν. διὸ αὐτός τε πάλιν ὁμοίως ὁ τῆς εὐλογίας υἱὸς, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ τοῦ πνεύματος ἀπαρχὴ καρποφορεῖν ὡσανεί τινα χλόην ἐποτελοῦσα τὸν ἐν ἡμῖν ἀνθρωπον ψυχήν. ὅθεν ἡ τῶν μὲν παρβάτης ὁ μετεῖος οἱ Φαρισαῖοι διελυμήναντο, καταβόσκοντες μὲν ὑδαμῶς, καταλωβᾶσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὰ πολλαχῶς ὀπτῶντες· λέοντος δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ τὸν αἰῶνα D εὐλογίας ἐδίζηται καὶ σωτὴρ καὶ προξένος, εἰκότως ἀναφαίνεται τοῦτ' ὄνομ' ὅτιν ὁμολογῶν, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. σκανδαλιζέσθω δέ μοι μηδεὶς, εἰ δοῦλον ἀποκαλεῖται ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γεγόνοτα δεσπότην, κἂν τῇ κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν καὶ υἱὸν ἀληθινόν, συνειέτω δὲ μᾶλλον, ὅτι ταπεινώσει ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών. πρεπόντως γὰρ τῇ ληφθείσῃ μορφῇ κέκληται δοῦλος παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός.

Et cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem.

E Καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκουσί με τὰ ἐμά. καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα.

Nihil aliud hîc innuere velle Dominum quispiam simpliciter dixerit, nisi se suis manifestum fore, séque credentibus in eum largiturum esse sine labore sui cognitionem, & se suos agniturum esse, non inutile vtique cognosci, quibus id forte obtigerit, insinuans.

Ἀπλούστερον μὲν δὴ τοῦτο φαίη τις ἂν ἕτερον οὐδὲν βεβουλῆσθαι καταμηνῦσαι τὸ ῥηθὲν, ἢ ὅτι σαφὴς μὲν αὐτὸς ἔσται τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀπαλλαίτως χορηγήσει τὸ εἰδέναι αὐτὸν γνώσιν, ὑπογνώσεσθαι δὲ ἐκ αὐτὸς τοὺς ἰδίους, οὐκ ἀσύμφορον δηλονότι τὸ γινώσκεσθαι καθίστας τοῖς τῦτο

δὴ λέγοσι. τί γὰρ ἐροῦμεν ὃ ἄμεινον τῆς γνώσεως A
αὐτῷ Θεῷ; ὅπερ ὑπερτείνει ἐφ' ἑαυτῷ τὴν βάσανον ἐξαιτεῖ πως ὃ εἰρημένον λόγος ὃ προσκαλῶ μάλιστα, καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα· φέρε πρὸς αὐτὸν ἴωμεν τὸν προκείμενον τῆς ἐννοίας. οἶμαι γὰρ, οἶμαι, τὸν ἐρᾷ τὸν ἀρρήτων ἐχόντων τὸν νοῦν καταφῦσαι τὸν ὄντων ἀνὰ ταύτην δυνάμεν λαβεῖν περὶ Χριστοῦ τὴν γνῶσιν, ὁποία πρὸς εἶναι τυγχάνει ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς πρὸς αὐτόν. μόνος γὰρ οἶδεν ὁ πατὴρ τὸν ἴδιον γέννημα, γινώσκεται δὲ ὑπὸ μόνου τοῦ ἰδίου γεννήματος. οὕτως γὰρ οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ μὴν τὸν πατέρα τις οἶδε τίς ἐστιν εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ τὸν αὐτὸν τοῦ σωτῆρος φωνῶν· ὅτι μὲν γὰρ Θεὸς ὁ πατὴρ καὶ Θεὸς ὁμοίως ἀληθινὸς ὁ υἱός, ἴσμεν τε καὶ πεπιστεύκαμεν· τὸ δὲ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἀπόρρητος φύσις, ἀνέφικτον πάντελῶς ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις λογικοῖς κτίσμασι. πῶς οὖν ἀσυμπτώτως εἰσόμεθα τὸν πατρὸς τὸν υἱόν; ἀνθρώπειον ὅπως ὑπογνώσεως μὲν αὐτὸς ἡμᾶς διϊσχυρίζεται, B
ὑπογνωσθήσεσθαι δὲ πρὸ ἡμῶν ὡς οἶδεν αὐτὸς τὸν πατέρα, καὶ ὁ πατὴρ αὐτόν. σκοπῶ ἐπιξεργασίαν, καὶ πῆ τοῖς εἰρημένοις ἐφαρμόσωμεν λογείαν, σὺκ ἀπὸ τοῦ προκειμένου φέρουσαν σκοπὸν ζητητέον δή που γε ἥκειν εἰς νοῦν, ἐγὼ μὲν σὺκ ἀποκρύψομαι, τοῖς γε μὴν ἐθέλουσιν ἔστω δεκτόν. οἶμαι γὰρ ὅτι τὴν γνῶσιν σὺ τοῦτο ἁπλῶς τὴν εἴδησιν λέγει, διϊσχυρίζεσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὴν τὴν οἰκειότητος, ἥτοι τὴν καὶ γένος, καὶ φυσικῆς, ἢ τῆς ὡς ἐκ μετοχῆς χάριτος, καὶ ὁμοῦ. γνωστοὺς οὖν ἔθος ἀποκαλεῖν τοῖς Ἕλλησιν C
πάντας οὐχ ὅπως τοὺς κατ' ἴδιος οἰκείους μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁμοφύλους ἀδελφούς· ὅτι δὲ καὶ ἡ θεία γραφὴ γνῶσιν οἶδε τὴν οἰκειότητα, δῆλα τοῦτον εἰσόμεθα. λέγει γάρ που Χριστὸς πρὸς τῶν ὑδαμόθεν οἰκειωθέντων αὐτῷ, πολλοί μοι ἐροῦσι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τοῦ κυρίου δηλονότι, κύριε κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ δαίμονας ἐξεβάλομεν; τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. ἀλλ' εἰ μὴ γνῶσις μόνον ἡμῖν καταφαίνει τὴν εἴδησιν, πῶς ἠγνόησε τῶν ὄντων ἁπάντων ὁ πάντα ἔχων γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, καθά γέγραπται· ὁ δὲ πάντων ἀκριβῶς εἰδώς. σὺκοῦν αἰσχύνην κομιδῇ μᾶλλον ἢ ἄγνοιαν καὶ δυσσεβὲς δόγμα ἀγνοῆσαί τινας τοσούτους τὸν κύριον, οἰησόμεθα δὲ μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὸν ὡς ἀδαμόθεν τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ σχέσιν ἐπάγοντας. σὺκ οἶδα γάρ, φησὶ, γνησιότητας ἐραστὰς ἀρετῆς, οὐ τὰ ἐμὸν ὑμνοῦντας λόγον, ἀλλ' οὐδὲ σπουδαφιλίᾳ ὑμᾶς δεῖ προσ-

Quid enim melius dicemus quam innotescere Deo? Sed cum id quod dictum est subtiliorem requirat indaginem, maximè quia additum est, *Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem*: age verborum istorum sensum expendamus. Neque enim opinor quisquam dicere ausit, posse quenquam talem de Christo percipere notitiam, qualis forte sit in Deo & Patre de eo. solus enim Pater nouit suam genituram, & cognoscitur à sola genitura. *Nemo enim nouit Filium nisi Pater: neque Patrem quis nouit nisi Filius*, secundum ipsius Seruatoris vocē. Quòd enim & Deus sit Pater & Filius similiter verus Deus, scimus atque credimus: quid verò sit secundum substantiam ineffabilis illa natura prorsus supra nostrū & aliarum intellectualiū creaturarū captū est. Quomodo igitur scimus eodē modo quo Pater Filium? Despiciendū enim quomodo cognituru ipse nos affirmet, cognitū verò iri à nobis, sicut ipse Patrē nouit, & Pater ipsum. Exactius itaq; inquirendū quo pacto nos à proposito non alienam explicationem huic dicto accommodemus. Ego quidem quod in mentem venit non reticebo, quod tamen liberum sit volentibus accipere. Puto enim hic cognitionem dicere, non duntaxat scientiam, sed necessitudinem & coniunctionem, siue eam quæ secundum genus est & naturalem, siue eam quæ tanquam in participatione est honoris & gratiæ. Notos igitur Græci vocare solent, non tantum genere propinquos, sed & fratres consanguineos. Quod autem Scriptura sacra cognitionem pro necessitudine & coniunctione accipiat, hinc intelligemus. Ait enim alicubi Christus de iis qui minimè ipsi coniuncti sunt, *Multi dicent mihi in illa die, iudicij nimirum, Domine, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, & dæmonia eiecimus? Tunc confitebor eis, Amen dico vobis, nunquam noui vos.* Atqui si notitia nobis solam significaret scientiam, quomodo ignoraret aliquos, qui omnia habet nuda & aperta in oculis suis, quemadmodum scriptum est, quiq; omnia nouit antequam fiant. Ergo non solùm absurdum, sed etiamnum impium est suspicari Dominum ignorare aliquos, quinimo potius existimandum est eum dicere nullam se cumprorsus similitudinem ac relationem habere. Non enim, inquit, noui eos amantes virtutis, non verbi mei cultores ac retinentes, sed neque bonarum actionum coniunctione

Matt. 11. 27.

Matt. 7. 22.

Dan. 13. 42.

mihi deuinctos. Eodẽ modo & ad ſapientiſſimum Moſem dictum eſt, *Scio te præ omnibus, & gratiam inueniſti apud me,* pro eo quod eſt, præ omnibus mihi conciliatus es, & magnam nactus es gratiam. Quæ quidem dico non quòd inficias ire velim notitiam etiam ſignificatione ſcientiæ accipi, ſed vt modum quam maximè fieri poteſt conuenientem conceptibus excogitem. Igitur *cognoſco*, inquit, *meas & cognoſcunt me meæ: ſicut nouit me Pater, & ego agnoſco Patrem*, hoc eſt, familiaris ſum meis ouibus, & mihi oues meæ coniungentur, eo modo quo mihi coniunctus eſt Pater, & ego viciſſim coniunctus ſum Patri. Quo enim modo nouit Deus & Pater ſuum ingenuum ac germanum fœtum, habens proprium filium ac fructum ſubſtantiæ ſuæ, & rurſus nouit Filius Patrem, cum reuera Deum habens, tanquã qui ex eo genitus eſt, eodem modo & nos familiares ei facti, genus eius audimus & vocamur, quemadmodum ab illo dictum eſt, *Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus.* Verum autem genus ſumus Filij ac dicimur, ac propter ipſum, Patris, quandoquidem exiſtens ex Deo Deus vnigenitus, homo factus eſt, eandem nobiſcum naturam aſſumens, citra tamen omne peccatum. Siquidem quomodo genus ſumus Dei, aut qua ratione diuinæ naturæ participes? Nec enim in eo ſolo quòd voluerit Chriſtus nos in affinitatem accipere, gloriationis modum habemus, ſed vis ipſa rei verè nobis competit. Diuina quippe natura Dei Verbum etiam cum carne, nos verò genus eius, quamuis ſit ſecundum naturam Deus, quòd eandem nobiſcum carnem aſſumpſerit. Itaque ſimilis eſt coniunctionis modus. Vt enim coniunctus eſt ipſe Patri, & coniunctus eſt per identitatem naturæ Pater ipſi, ſic & nos ei, in quantum homo factus eſt, & ipſe nobis. Per eum autem tanquam per mediatorem Patri conciliamur. quippe Chriſtus eſt veluti quoddam diuinitatis & humanitatis interliminium in vno eodemque exiſtens vtraque, & veluti cõprehendens in ſeipſo ea quæ tantopere ſunt diſſita, & coniungitur quidem tanquam naturâ Deus Deo & Patri: rurſus & hominibus tanquam ſecundum veritatem homo. Sed dicet forſan aliquis: Nonne vides quodnam te demum in periculum coniicias?

Exod. 33. 12.

Ioan. 10. 14.

Eſa. 8. 18

ξεων ἀγαθῶν. ἀκολούθως τὴς αὐτοῦ νοήσεως καὶ ὅτι τῷ πρωτοτόκῳ Μωσέως, ὅτε πρὸς αὐτὸν λέγει Θεός· οἶδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὗρες παρ' ἐμοὶ αὐτὴ τῇ σὺν οἰκειότητι τῇ πρὸς πάντας ἐτέθης παρ' ἐμοὶ, καὶ πολλὴν ἐποίησω τὴν χάριν· ἐ οὐκ ἀναγκαίως δ' ἐ εἰς εἰδήσεως δύναμιν λαμβάνειν τὰ τοιαῦτα φαίην, ἀλλὰ τρόπον τοῖς θεωρήμασιν ἁρμοττόντως τ' πρεπωδέστερον. οὕτω γινώσκω, φησὶ, τὰ ἐμὰ, ἐ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν· καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τ' πατέρα. αὐτὴ τῇ προσοικειωθήσομαι τοῖς προβάτοις τοῖς ἐμοῖς, οἰκειωθήσεται δέ μοι τὰ πρόβατα τὰ ἐμά, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐμοὶ μὲν οἰκεῖός ἐστιν ὁ πατὴρ, ἐγὼ δὲ αὖ πάλιν οἰκεῖός εἰμι τῷ πατρί. ὅτε γὰρ τρόπον οἶδεν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ γνησίαν ἔχων ὡδῖνα τ' ἴδιον υἱὸν, καὶ καρπὸν τ' οὐσίας αὐτοῦ, οἶδε δὲ πάλιν ὁ υἱὸς πατέρα κατ' ἀλήθειαν ἔχων τὸν Θεὸν, ἅτε δὴ γνήσιος ἐκ τ' ἀρχῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τ' αὐτὸν καὶ ἡμεῖς τρόπον προοικειωθέντες αὐτῷ, γένος αὐτοῦ γεγόναμεν ζόμεν, ἐ κεκλήμεθα τέκνα, καὶ θ εἰρηκότος πρὸς αὐτὸν, ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. γένος δὲ ἐ γνήσιον ἐσμὲν, καὶ γεγόναμεν ζόμεν τῷ υἱῷ, καὶ δι' αὐτὸν τῷ παῖδι, ἐπεὶ σὺν ἐκ τ' ἀρχῶν ἐκ Θεοῦ Θεὸς μονογενὴς ἀνθρωπος γέγονε, τ' αὐτὸν ἡμῖν φύσιν ἀναλαβών, εἰ καὶ δίχα πάσης ἁμαρτίας. ἐπεὶ πῶς γένος ἐσμὲν θ Θεοῦ, καὶ τίνα τρόπον θείας φύσεως κοινωνοί; οὐ γὰρ ἐν μόνῳ τῷ ἐκλέξασθαι Χριστὸν εἰς οἰκειότητα λαβεῖν ἡμᾶς θ τ' καυχήσεως ἔχομεν μέτρον, ἀλλ' ἐπαληθεύεται πάλιν ἡμῖν διὰ τῶν πραγμάτων δύναμις. θεία μὲν γὰρ φύσις ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ μετὰ σαρκὸς, ἡμεῖς δὲ γένος αὐτοῦ, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ, διὰ θ τ' αὐτὸν ἡμῖν σάρκα λαβεῖν. οὕτω οὖν ἐμφερὴς ὁ τ' οἰκειότητος τρόπος. ὡς γὰρ οἰκείωται μὲν αὐτὸς τῷ πατρὶ, οἰκείωται δὲ διὰ τ' ταυτότητα τ' φύσεως ὁ πατὴρ αὐτῷ, ὅτῳ καὶ ἡμεῖς αὐτῷ κατὰ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐ αὐτὸς δὲ ἡμῖν. δι' αὐτοῦ δὲ ὡς διὰ μεσίτου τῷ πατρὶ συναπτόμεθα. μεθόριον γὰρ ὥσπερ τι θ τ' ἀνθρώπου τε τ' καὶ θεότητος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐν ταυτῷ τε ὢν τὰ ἀμφότερα, ἐ οἷς συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοσοῦτον διεχισμένα, καὶ συναπτόμενα μὲν ὡς φύσει Θεὸς τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ, ἀνθρώποις δὲ πάλιν ὡς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς τις, οὐχ ὁρᾷς. ὦ σοῦ, ὅποι ποτὲ πάλιν ὁ σὸς ἀποκινδυνεύει λόγος; εἰ γὰρ καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος γινώσκει αὐτὸν οἰκονομίαν τὰ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ἐλθὼν εἰς οἰκειότητα τῶν προβάτων αὐτοῦ, τίς ἔξω μένει θ ἀγέλης;

eli estis prope in sanguine Christi. Ex immensa enim benignitate seipsum Gentibus Christus obtulit, & præcognouit potius quàm cognitus est à nobis. At verò acceptæ cognitione pro coniunctione & affinitate, tursus illud dicimus, non nos rē cœpimus, sed qui ex Deo Deus vnigenitus est: nec enim nos apprehēdimus deitatem quæ supra naturam est, sed ipse qui naturâ Deus est semē Abrahæ apprehendit, quēadmodū Paulus ait, & factus est homo, vt fratribus assimilatus per omnia; sine peccato, in coniunctionem accipiat eum, qui non habet eam à seipso, nempe hominem. Itaque necessariò nos ipse priùs nosse ait, deinde & nos ipsum.

A ἦτε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. ἐξ ἀμετρήτου γὰρ ἠμερότητος ἑαυτὸν τοῖς ἔθνεσι προσαγήοχεν ὁ Χριστὸς, καὶ προέγνω μᾶλλον, ἢ ἐγνώσθη πρὸ ἡμῶν. εἰς δὲ λαβὴν τὴν οἰκειότητα καὶ συλλήψεως τοιαύτης γνώσεως, πάλιν ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τοῦ πράγματος, ἀλλ' ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς μονογενὴς, ὃς γὰρ ἡμεῖς ἐπεφραξάμεθα τὴν ὑπὲρ φύσιν θεότητα, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φύσει Θεὸς σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπελάβετο, καθά φησιν ὁ Παῦλος,
B καὶ γέγονεν ὅμοιος, ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθεὶς κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας, πρὸς οἰκειότητα λάβῃ τὸν οὐκ ἔχοντα ἑαυτὸν ὅς ἐστιν, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἄνθρωπον. οὐκοῦν ἀναλαμβάνει κἀκεῖνος αὐτὸς ἡμᾶς πρεσγνωκέναι φησὶν, εἰδὼς ὅτιος ἡμᾶς ἀνθ' ὧν.

Et animam meam pono pro ouibus,

Καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Spondet deinceps se paratum esse omni modo propugnare & periclitari tanquam pro suis propriis ac cognatis, simulque hac resumptione adstruens, se verè bonum esse pastorem. Qui enim lupis suas relinquunt oues, meritò timidi & mercenarij nuncupati sunt, qui verò ita paratus est ad eas defendendas vt ne mortem quidem detrectet, iure bonus pastor censeatur. Cum autem ait, Pono animā meam pro ouibus, quia pastor bonus sum, Pharisæos increpat, & indicat illos eò temulentiæ ac furoris venturos vt eum morte afficiant quem minimè id pati oportuit, laude verò & admiratione dignum haberi & eorum quæ fecit operum summæque in pascendo industriæ ac scientiæ gratiam accipere. Et quidem notandum est mortem pro nobis nō inuitum sustinuisse Christum, immo vltrò ei volens se offerre conspicitur, quamuis si nollet pati, nullo negotio passionem posset euitare. Igitur in eo quod volens & sponte pro nobis passus sit, eius erga nos dilectionem & bonitatis magnitudinem magis ac magis suspiciemus.

Ὡς ὑπὲρ οἰκείων ἤδη καὶ συλλήψεως πυκτεύσας μὲν εἰς ὅ πρωτὶ μὴν ὑπὲρ αὐτῶν εἶπεν, καὶ καταπαλαίσεται καὶ προκινδυνεύσει μὴν ἐτοίμως, συνιεὶς ὁ τοιαύτης δεῖ τὸ ἐπιμελήτως ὅτι ὑπὲρ αὐτὸς
C ὄντας ἐστὶν ὁ ποιμὴν ὁ καλός. οἱ μὲν γὰρ τοῖς λύκοις ἀφέντες τὰ πρόβατα, καὶ δειλοὶ καὶ μισθωτοὶ ἀφ' τοῦτο καὶ μάλα καταγνωσθήσονται, ὁ δ' ἐπεὶ ὑπὲρ ἔγνω τοσοῦτον αὐτῶν ὑπεραγωνίσασθαι δεῖν, ὡς μηδὲ αὐτὸν καταθαρρῆσαι τὸν θάνατον, ἀλλόγως ἂν δικαιοῖτο ποιμὴν ὁ καλός. λέγων δὲ ὅτι τίθημι τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἐπεὶ ὑπὲρ εἰμὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὑποπλήττει τὸν Φαρισαῖον, καὶ δίδωσί πως σύνεσιν ὅτι τοσοῦτον ἐμπαροινήσει ποτὲ,
D καὶ εἰς τοῦτο μανίας ἐλεύσεται ἐπ' αὐτὸν κληθήσεται, ὡς θανάτου προκαθεζόμενον ἧκεν μὴν τοῦτο πάσχειν ἐχρῆν, ἐπαινεῖν δὲ μᾶλλον πάντως ἀξιοῦσθαι καὶ θαυμάτος αὐτοῦ τε ὧν εἰργάζετο χάριν, ἔτι τῆς ὑπὲρ τῶν προβάτων ἐπιμελείας ἐπιτηδείως ἔχειν. σημειωτέον γεμὴν ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς θάνατον οὐκ ἀκούσιον ὑπέμεινεν ὁ Χριστὸς, ἐκουσίως δ' ἂν προσ τοῦτο βαδίζων ὁρᾶται, καίτοι ῥᾴστα δ πάσχειν δυσωπήσας δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιτο παθεῖν. οὐκοῦν δ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης ὡς καλὸς, καὶ δ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὑπέρφυὲς, τὸ τῷ καὶ ἐκόντα παθεῖν ὑπὲρ
E ἡμῶν ὁ φόμεθα.

v. 16. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.*

Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν.

Multis modis Pharisæos insolentes cōfundit. Eos quippe præfecturâ ouium iamiam deturbatum iri, se verò eis præ-

Πολυτρόπως τὸν ἄλαστον ἐξελέγχει Φαρισαῖον· ὅτι μὲν γὰρ τῶν προβάτων ἐπισεισθήσεσθαι ὅσον οὐδέπω προῳδήσατο, καὶ χάριν δὲ μᾶλλον αὐτὸς, καὶ

καθηγήσεται λόγῳ. A futurum multis verbis innuit. Significat verò quòd gratioribus ex Israel, greges è Gentibus admiscens, non Iudæis tantum præerit, sed in vniuersam terram suæ gloriæ lumen diffundet, & vocabit ad Dei cognitionem omnes vndequaque populos, nolens in Iudæa sola cognosci sicut ab initio, sed omnibus potius qui sub cælo sunt, ad perfruendam veram Dei cognitionem, scientiam proponens. Quòd verò prædagogus Gentibus institutus fuerit Christus, nullo negotio videre est. Plenæ quippe sunt literæ diuinæ de eo testimoniis, quæ prætermittere non abs re ducimus, relicta studiosioribus eorum indagine. Veruntamen duobus Propheratum aut tribus locis allatis pergam deinceps ad reliqua. Ait igitur alicubi Deus ac Pater de ipso, *Ecce testimonium gentibus dedi eum, Principem & præcipientem Gentibus.* Esa.55.4

Contestatus enim est ac denunciauit Christus gentibus disciplinam salutarem, & ea per quæ saluandæ essent protulit. Psaltes verò ille diuinus tanquam ad vnam celebritatem effusos vndequaque populos inuitans, & ad cæleste festum congregari terram vniuersam præcipiens, *Omnes gentes*, inquit, *plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis.* Ps.46.

Sed si cui libuerit huius adeò claræ & illustris festiuitatis causam perscrutari, inueniet clarè dicentem quoniam *Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter, Regnauit Deus super omnes gentes.* Ibid.8.

Et ipsum induxit alicubi Dominum vniuersis simul gentibus Euangelicam annunciantem prædicationem. In octauo quippe & quadragesimo Psalmo ait: *Audite omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ, & filij hominum, in vnum diues & pauper. Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei intelligentiam.* Psal.48. 2.

Quibus verbis doctrinam Christi innui comperimus. Itaque, vt ad institutum sermonem reuertar: Gentium multitudinem congregatum iri vnà cum iis qui ex Ierusalem conuertentur, apertè denunciat. Sed forte dixerit aliquis huius loci sensum subtiliùs indagans, Seruator alloquens principes Iudæorum, & ad homines quibus cor odio & inuidia æstuabat verba faciens, reuelat mysteria. Quid enim quæso tales necesse fuit scire imperaturum gentibus, & oues quæ extra

Iudæam ſunt in ſuas caulas impoſiturum? Quid igitur ad hoc dicemus, aut reſpondebimus? Non quòd tanquam amicis myſteria communicet, neque tamen vanam de his expoſitionem faciat, verùm quia ſciebat ſe profuturum quantum in ſeipſo, id enim propoſitum erat, licet audientibus animus durus eſſet & intractabilis. quoniam autem ſciebat eos librum Moſis & ſanctorum Prophetarum prædictiones tenere, & prolixum eſſe apud Prophetas ſermonem, fore vt Chriſtus gentes ad Dei cognitionem velut irretiret, ideo rem illis velut ſigno & documento ponens, quòd is ipſe manifeſto eſſet olim prædictus & prænuntiatus, palam aſſeuerauit ſe oues quæ non eſſent ex Iudæorum ſtabulo vocaturum, vt deinceps eum ipſum verè eſſe crederent, quem ſanctorum virorum oracula & vaticinia prædixiſſent.

A τῆς Ιουδαίας προβατα τῶν ἰδίων αὐλῶν εἰποιήσῃ; τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς τοῦτο, τί δὲ ἀποκρινούμεθα; ἢ χ ὡς φίλοις ἀπορρήτους ποιούμενος μυστήρια, ἀλλ' οὐδὲ εἰκῇ αὐτοῖς πιστὴν ἔτι τούτοις ἐξηγήσιν· ἀλλ' ἐπίστατο ὠφελήσων ἢ ἔστιν ἐφ' ἑαυτῷ· τοῦτο γὰρ ἦν προκείμενον, εἰ καὶ τὰ ἀκροώμενων δυσάλωτος καὶ δυσκατέργαστος καὶ πρὸς πίστιν οὐκ εὐχερὴς ὑπάρχων ὁ νοῦς διέμενεν ἀκαμπής. ὅτε δὲ τὰ περὶ Μωσέως συγγραφὴν καὶ τὰ τῶν ἁγίων προφητῶν μηνύματα διεγνωκότας ἦν, πάλιν δὲ καὶ μακρὸς ἐν τοῖς προφήταις ὁ λόγος, ὅτι καὶ ἔθνη πρὸς ἐπιγνῶσιν ἐλεύσεσθαι τὸν Χριστόν, ἐν τούτῳ σημεῖον αὐτοῖς ὥσπερ B τι προέθηκε δῆλος εἶναι βουλόμενος, ὡς αὐτὸς εἴη ὁ γραφὴν λύσων, ὅτι καλέσει καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἐκ τῶν Ιουδαίων αὐλῆς προβάτα, ἐμφανῆ ἐποίει τὸν ἐλεύσεσθαι ἀρτίως αὐτὸν ὄντως ἐκεῖνον εἶναι πιστεύσαι, ὃν καὶ ὁ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προεκηρυκεύετο χορός.

v. 17. *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum ſumam eam.*

C Διὰ τοῦτό με ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ, ὅτι τίθημι τὴν ψυχήν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν.

Non tantùm iis quæ linguâ pronuntiata ſunt, ſed quæ etiam in imo pectore ſunt abdita ſæpius occurrit. Cum enim Deus verus exiſtat, omnium certam habet notitiam. Irridentibus igitur impiis Iudæis eius ſermonem, & nugari eum putantibus qui tantopere ſe ſuas oues propugnaturum ſponderet, vt etiam vitam profundere D paratus eſſet, neceſſariò ſimul & ex inſcitia atque impietate ridentes demonſtrat etiamnum reprehendere auſos cum verbis tum rebus, quod Deus & Pater magno honore dignum ducat. Amat enim me, inquit, propter hoc quod præ ſumma inſcitia & ſtupore nihili penditis. Quomodo ergo non arrogantes ac prorſus impij ſunt qui ridiculum appellatis id quod Deo acceptiſſimum eſt? Per hæc etiam quodammodo eis ſignificat eos Deo maximè inuiſos & abominatos. Si enim amat eum qui ponit animam pro commiſſo ſibi grege, omnino neceſſe eſt exiſtimare, eum odio dignum ducere, qui cernit lupum venientem, & relinquit gregem inuadenti vertiturque in fugam. quod quidem facere conuincit eos qui Iudæorum populo aut ſtabulo præſunt. Simul ergo & Deo inuiſos & impios oſtendit, ex eo quòd

Ὑπομιμνήσκει πολλάκις ἡμῶν τοῖς ἤδη δῆλα γλωττῆς ἐκπεφωνημένοις, ὧν καὶ ἐν τοῖς ἐν τῷ βάθει λογισμοῖς· Θεὸς γὰρ ὑπάρχων ἀληθινὸς, πάντων ἔχει γνῶσιν τὴν ὑπάγνωσιν. δῆλα γλωττῶντων τοιγαροῦν τὰ θεῖα Ιουδαίων τὰ περὶ αὐτὸν λέγειν, ἢ ἐπίστατο εἰς παντὸν τοῖς ἰδίοις προβάτοις συναθλήσειν καταγγέλλετο, ἐν σφόδρα προθύμως, ὡς ἐν προθυμίαν λίαν ἐτοίμως ἔχειν, πληρῶν οἰόμενον ἤδη καὶ μανέντας δεχομένων αὐτὸν, δυσχερῶς ἤδη λοι- ιο. αὐτὸν
πὸν ἐξ ἀπαιδευσίας ὁμοῦ, καὶ δυσκολείας ἀμέτρου τὰ εἰκότα αὐτοῖς δῆλα γιγνόντας ὑποδεικνύει λέγεις τε καὶ πράγμασιν ὑπολιμπάνειν ἐλαυνόμενους ἀπὸ πολλῆς οἴδε ὑμῶν ἀξιοῖ ὁ Θεὸς καὶ πατήρ. ἀγαπᾷ γάρ με διὰ τοῦτό, φησιν, ὃ διὰ πολλὴν ἀσυνεσίαν καὶ ποιεῖσθε περὶ ἐμέ. πῶς οὖν οὐκ ἀλαζόνες, καὶ δυσκολείας ἀπάσης ἐντὸς, οἳ καταγιγνώσκετε εἶναι φατὲ τὸ τῷ Θεῷ φιλτατον; δίδωσι δέ πως αὐτοῖς καὶ διὰ τούτων εἰδέναι, ὅτι μεμίσηκεν σφόδρα τοῦδε Θεός. εἰ γὰρ ἀγαπᾷ τὸν τίθεται τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων τῆς ἐξ ἀγελαιότητος ἀγέλης, ἀνάγκη δὴ πᾶσα νοεῖν, ὅτι βδελυρὸν ἡγήσεται τὸν θεωρεῖν τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ φεύγοντα καὶ τὸν ἀγέλῃ ἐπιπηδῶντι, ἢ μαινομένῳ, πεπόλιμον ἢ πρὸς φυγὴν, ὃ δὴ καὶ ἐφαίνετο ἐξηλεγχε τοὺς ἐξ ἀρχῆς λαχόντας τῶν Ιουδαίων λαοῦ, ἤτοι αὐλῆς. ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν, καὶ θεομισεῖς, καὶ ἀστοργοῦντας

ἐλεύθερα ἀπὸ τῆς μὴ καθαφείας γηΐαν ὁ τοιοῦτος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τιμιώτατον, ἠγαπῆσθαι μᾶλλον τοιοῦτός τε Θεοῦ καὶ παῖς διϊσχυρίζεσθαι Χριστός, οὐχ ὅτι μόνον τίθησι τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὅτι τίθησιν ἵνα καὶ λάβῃ· εἰ γὰρ δὴ τοι μάλιστα τοῦτο τῷ εἰς ἡμᾶς κεχαριτωμένων ἀγαθῶν ἀφανίσαι τὸ μέγεθος. εἰ γὰρ ἐτεθνήκει μόνον, μὴ ἐγήγερτο δὲ, τί τὸ πλέον ἐκ τοῦ; καὶ τί μοι τὴν φύσιν ὠνήσας ἐφθάρη νεκρὸς σὺν ἡμῖν ἀπομένας, ὑπὸ τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ ὑπὸ τὴν τῆς φθορᾶς αἰκίαν τοῖς ἄλλοις τυραννούμενος; ἵνα δὲ τέθνηκεν ἵνα καὶ λάβῃ, διέσωσεν ὅλην καὶ τότε τὴν φύσιν, καταργήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ κτίσιν ἵνα αἰωνίζῃ καινήν. ἀγαπᾶται τοιγαροῦν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ υἱὸς, οὐχ ὡς ἔξω τῆς ἀγάπης διαμένων, εἰ μὴ συνέβη τὸ καθ' ἡμᾶς· ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀγαπώμενος. βαδιζόμενα δὲ ταῦτα τῆς λεγομένου καθάληψιν· τὰ φύσει τοιαῦτα ἔχουσιν, ἢ καὶ καθ' ἕξιν συμβαίνοντα, τότε δὴ μάλιστα χαριεστάτην ἔχει τὴν ἔκφασιν, ὅταν ἄγηται ταῖς ἐνεργείαις. οἷον, τὸ πῦρ ἔχει φυσικῶς τὴν ἰδίαν ἐν ἑαυτῷ θερμότητα· ἀλλ' ὅταν ἐνεργῇ καὶ ταῖς ὕλαις, τότε δὴ μάλιστα τὴς αὐτοῦ καὶ ποία δύναμις ἐνυπάρχει διαγινώσκομεν. ὁμοίως ὁ γραμματικὴς τυχὼν, ἢ ἄλλου τέχνης ἰδιώτης τινὸς ὁπηλικοῦποτε ὑπεισήμεθα, οὐκ ἂν, οἶμαι, θαυμάζοιτο σιωπῶν, ταῖς διαλέξεσιν ἢ μᾶλλον εἰς γνῶσιν ἑτέρους τὸ τῆς ἐπιστήμης ἑαυτοῦ μαθήσεως κάλλος· ὕτω τοιγαροῦν ἡ θεία τε καὶ ἄῤῥητος φύσις ἐπὰν ἐνεργῇ τὰ τῷ ἰδίως οἰκεία ἐν αὐτῇ, καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ πεφυκόσιν, τότε δὴ μάλιστα καὶ αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν χαριεστέρα φαίνεται, οἷόν ἐστιν ὅταν καὶ πρὸς ἡμᾶς. καὶ γοῦν ἡ Σοφία φησὶν ἐν βιβλίῳ παροιμιῶν, ἐγὼ ἤμην, ἧ παρῳχάρει, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν παρῳχάρει ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε εὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνευφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώποις. καὶ ὁ χαρὰ ἀεὶ παρῆσι τῷ Θεῷ, καὶ ὁ ἀτελεύτητον ἀγωνιδία. ὁ γὰρ λυπεῖν ὅλως τὴν ἀπαθῆ ἔχοντα τὴν ὄρεξιν· ἀλλὰ παρῳχάρει τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ συντελέσας τὴν οἰκουμένην. εἰς ἔργον γὰρ ἐνεργείας ἑαυτῆς τὴν ἐνέργειαν, τότε δὴ μάλιστα χαίρειν ᾠήθη δεῖν πλουσιώτερον. ὕτω τοιγαροῦν καὶ ἡμᾶς νοήσωμεν. ἀγάπη γὰρ ὑπάρχων ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, καὶ οὐκ ἀγαθὸς ἁπλῶς, αὐτὸ δὲ μᾶλλον ὁ ἀγαθὸς, ἐπεὶ καὶ οἶδε τὸν ἴδιον υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπόντα δι' ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ἀγάπης, καὶ ἀσυγκρίτου χρηστότητος τὴν αὐτοῦ φύσεως ἀκριβῆ ἀποσώζοντα τοῖς χαρακτῆρας, ἠγάπησεν

subsannare non vereantur eum qui summo in honore est apud Deum, & se dilectum esse Deo & Patri affirmat Christus, non quia duntaxat ponit animam, sed quia ponit vt & accipiat. In hoc enim maximè collatorum in nos bonorum magnitudo elucet. Si enim tantum mortuus fuisset, nec exurrexisset, quod inde operæpretium? & quid naturam iuuisset mortuus nobiscum manens, vinculis mortis obseptus, atque inuectæ corruptionis tyrannide promiscuè cum aliis B oppressus? Quoniam igitur posuit, vt & acciperet, vniuersam secundum hoc seruauit naturam, debilitata mortis potentia, nobisque alia veluti creatione renouatis. Enimuerò diligitur à Deo & Patre Filius, non tanquam extra dilectionem positus, nisi occasio illa de nobis incidisset. erat enim semper dilectus: & sic quidem dictum interpretemur, quod quæ naturâ insunt aliquibus, vel etiam per habitum contingunt, tunc maximè grata sese exerunt specie, cum C ad effectum perducuntur: veluti ignis quidem habet naturaliter proprium in seipso calorem, cùm verùm operatur in materiam & ligna, hinc maximè qualis quantáquevis insit ei, dignoscimus. Consimiliter & Grammaticæ vel alterius alicuius scientiæ peritus, non erit opinor admirationi si fileat, sed potiùs si ad vtilitatem & cognitionem aliorum partæ sibi scientiæ pulchritudinem exponat. Sic igitur diuina & ineffabilis natura cum aliquid eorum quæ ipsi propriè D cõpetunt & naturaliter insunt operatur, tunc maximè & ipsa apud seipsam gratior apparet, & sic apud nos cernitur. Vnde Sapientia libro Prouerbiorum ait: *Ego eram cui adgaudebat, per singulos dies* Prouer. *lætabar in conspectu eius, in omni tẽpore cum* 8 30. *lætaretur orbe terrarũ perfecto, & lætaretur in filiis hominũ.* Et lætitia Deo semper inest, atq; interminabile gaudiũ. nec enim vlla mœroris causa in eum cadere potest qui omnium rerum potestatẽ habet. Sed adE gaudebat suæ sapientiæ perfecto orbe terrarum. Suæ quippe sapientiæ vim & energiam in actum deductam cernens, tunc maximè sibi lætandum censebat. Sic igitur & hoc loco accipiemus. Cum enim Deus & Pater sit dilectio, iuxta vocem Ioannis, & non simpliciter bonus, sed ipsamet potius bonitas, quando vidit Filium suum per dilectionem erga nos & bonitatem incomparabilem seruantem germanas ac veras suæ ipsius naturæ notas, meritò dilexit, non ve-

lut aliquam ſuorum in nos meritorum mercedem ei tribuens dilectionem, ſed quemadmodum diximus, veritatem ſuę ipſius ſubſtantiæ genuinam in Filio conſpiciens, ac veluti quibuſdam neceſſariis & inluctabilibus naturæ illecebris ad id inuitatus. Quemadmodum igitur ſiquis noſtrum formæ exactum & viuum characterem inſpiciens, affectum amoris intendit maximè cum eum intuetur, ad eundem, opinor modum Deus ac Pater diligere Filium dicitur, ponentem pro nobis ſuam animã, & rurſus accipientem. Dilectionis enim opus elegiſſe pati, idque cum ignominia propter aliquorum ſalutem, & non mori duntaxat, ſed & depoſitam animam reſumere, vt morte mortem afficeret, & omnem ex morte & corruptione mœrorem abſtergeret. Dilectus igitur exiſtens ſemper propter naturam, dilectus fuiſſe etiam cenſebitur, quod per dilectionem noſtri genitorem ſuum oblectauerit, cernentem illinc omnino puram ac viuidam, nullo que fuco elucentem ſuæ ipſius naturæ imaginem.

A εἰκότως, ὃ μεθὸν ὥσπερ ἕνεκα τῆς εἰς ἡμᾶς γεγενόντων τιμῆς ἀγάπην αὐτοῦ δωρούμενος, ἀλλ', ὥσπερ εἰρήκαμεν, τῆς οὐσίας τὸ ἑαυτῆς ἴδιον ἐν υἱῷ θεωρῶν, καὶ φύσεως ὥσπερ τινὸν ἀναγκαίοις τισὶ καὶ ἀπαραιτήτοις ὀλκοῖς πρὸς τοῦτο καλούμενος. ὥσπερ οὖν εἴτις τὴν καθ' ἡμᾶς ἐν ἰδίῳ τέκνῳ τυχὸν τῆς εἰκείας μορφῆς ἀκριβῆ τὸ χαρακτῆρα καταθεώμενος, αἴρεται πρὸς ὁπότερον ἀγάπης ὅτι μάλιστα βλέπει, κατὰ τοῦτον, οἶμαι, τὸν τρόπον ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἀγαπᾶσθαι λέγεται τὸ ἴδιον ἐν ἡμῖν διὰ τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ αὖθις λαμβάνοντα. ἀγάπης γὰρ ἔργον τὸ καὶ παθεῖν ἑλέσθαι, καὶ τοῦτο ἀδόξως διὰ τὴν τινων σωτηρίαν, καὶ οὐχ ὅπως τεθνάναι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὖθις τὴν τεθεῖσαν ψυχὴν λαβεῖν, ἵνα νεκρώσῃ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς ἐλάσῃ κατήφειαν. ἀγαπητὸς οὖν ὑπάρχων B ἀεὶ διὰ τὴν φύσιν, ἠγαπῆσθαι νοηθήσεται καὶ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης καλλωπίσας θυμηδίαν τὴν ἑαυτοῦ γεννήτορα· ἐπεὶπερ ἐν αὐτῷ καθορᾷ ὁρᾷ ἀθόλωτον πάντελῶς καὶ ἀπροσδεᾶ ποιήτως ἐκλάμπουσαν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τὴν εἰκόνα.

FINIS LIBRI VI.

FRAGMENTA
LIBRORVM VII. ET VIII.

COMMENT. SANCTI CYRILLI ALEXANDRINI
IN IOANNEM.

LECTORI.

Libri VII. & VIII. nuſpiam reperiri hactenus potuerunt. Quæ hic habes, fragmenta ſunt eorum, ex illuſtriſſ. ac reuerendiſſ. D. de Harlay Macloutenſis Epiſcopi Catena in Ioannem, cum interpretatione V. CL. *Nicolai Borbonij, quibus interea dum integri libri alicunde prodeant, vtere.*

Ἐξουσίαν ἔχω, φησὶ, θεῖναι τὴν ψυχήν μου.

ΕΝταῦθα μὲν τοι διδάσκει ὅτι οὐ μόνον ὑπῆρχεν ποιμὴν ἀγαθὸς κινδύνων ὑπὲρ τῶν ποιμνίων, ἀλλὰ καὶ Θεὸς φύσει. διὸ οὐκ ἂν τὸν θάνατον ὑπέμεινεν, εἰ μὴ ἑκὼν διὰ τὸ ἔχειν ἀποτρεπτέσθαι ἐξουσίαν τῆς οἰκονομίας ταύτης πολὺ τὸ χρήσιμον ἐχούσης ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ διδασκούσης τὸν τῦ λόγου ὑφῆς καὶ ταῖς Ιουδαίοις, ὅτι οὐδέποτε ἔμελλον αὐτὸν κρατεῖν δύνασθαι μὴ θελήσαντος. ἃ μόνον δὲ ὅτι τὴν θεῖναι τὴν ψυχὴν, εἶπεν ἐξουσίαν ἔχω, ἀλλ' ὅτι ἀμφοτέρων τῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τὸ, ἐξουσίαν ἔχω, ἔθηκεν, ἵνα μὴ δυνάμεώς τε καὶ ἐνεργείας ἑτέρου φαίνηται τὸ κατόρθωμα καθάπερ ὑπηρέτη καὶ ὑπουργῷ κατ' ὀλίγον αὐτῷ συγχωρούμενον, ἀλλ' ἵνα φύσεως ἰδίας ἐπιδείξῃ καρπὸν τὸ καὶ αὐτὸν δυνάμει κατεξουσιάζειν τῶν τῦ θανάτου δεσμῶν, καὶ ἐφ' ὅσον αὐ βούλοιτο μεταστρέπειν δυσκόλως τὰ κατὰ μηδὲν φύσεις. ὅσον ὅτιν ἴδιον τῆς κατὰ φύσιν Θεοῦ. τοῦτο οὖν βουλόμενος δεῖξαι, φησὶ τῦ λέγειν, ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν· ὅτι δ' κελεύσεως ὡς

A v. 18. *Potestatem habeo*, inquit, *ponendi animam meam.*

HOc quoque loco docet non ſolum ſe paſtorem bonum eſſe periclitãtẽ pro grege, ſed & Deum natura. Quapropter nunquam mortem ſuſtinuiſſet niſi volens & vltrò, habẽs nimi-
B rum conuenientem Deo poteſtatem totius huiuſce ordinationis magnam nobis vtilitatem in ſe continentis: docente præterea ſermonis ſerie ac contextu ipſos Iudæos nunquam eum in poteſtate habituros fuiſſe, ſi noluiſſet. Neque duntaxat circa ponendam animam dixit, *poteſtatem habeo*, ſed circa vtraque mortem ſcilicet & reſurrectionem vſurpauit, *poteſtatem habeo*, ne poteſtatis &
C operationis alterius videatur hoc præclarè factum ei tanquam miniſtro & ſeruo duntaxat mandatum ac permiſſum, ſed & propriæ naturæ hunc fructum eſſe demõſtrat poſſe habere in poteſtate mortis vincula, & quocũq; voluerit nullo negotio rerum naturas cõuertere ac traducere: quod quidẽ propriũ eſt ſecundũ naturã Dei. Hoc igitur vult oſtẽdere, cũ dicit poteſtatẽ habeo ponere animã, & poteſtatẽ habeo accipere eam, ſe nõ iuſſum

vt ſeruum aut miniſtrum, ſed neque ex A neceſſitate vel à quibuſdam coactum, ſed volentem ad id veniſſe.

δοῦλος ἢ ὑπηρέτης, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης ἢ βιαθεὶς παρά τινων, ἀλλ' ἑκὼν ἦλθεν ἐπὶ τοῦτο.

Hoc mandatum accepi à Patre meo.

Ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου.

Nequis enim dicat, præter voluntatẽ Filij non poſſe Patrem ſumere animam eius, neque ex eo in vna deitate Patris & Filij diſſidium & diſcordiam faciat, quãdo dicit ſe mandatum accepiſſe, in hoc conſentientem conuenientemque volũtate oſtendit Patrem, & tanquam ab vna mente & ſenſu ad id ſe venire fatetur, tametſi ipſe eſt Patris conſilium, quod etiã cõueniet incarnationi. Ergo mandatũ indicat cõcordiã cum Patre, etſi humiliter loquatur. Mãdatũ vero eſt pro mũdo mori. Mãdati ergo loco accepiſſe ſe dicẽs id quod apud Patrẽ viſũ eſt ſe rectè habere, non minorem ſe Patre facit, natura exiſtens Deus, ſed ſeruat id quod conuenit humanitati. Quinetiam ſubiicit animis ſe eum Prophetam eſſe, de quo dicit Pater: *Loquetur quemadmodum mandauerimus ei:* communionem conſilij cum Deo & Patre tãquam mandatum ſe accepiſſe dicens. Quod quidẽ dicebat ad Iudæos, ne arbitrarentur cum præter mandata Patris loqui. Neque verò te turbet quod Pater proprium Filium conſubſtantialem Prophetam appellauerit: quando enim factus eſt homo tunc quadraſſe ipſi Prophetæ nomen, tunc mandata ei à Patre data eſſe œconomicè, hoc eſt, ſeruato rerum ordine, dicemus. Quanquam qui accipit mandata non propterea minor aut diſſimilis quoad naturam & ſubſtantiam mandanti, quando & homines hominibus iubent & Angeli Angelis, nec propter hoc tamen alios natura vel inferiores iuſſos dicimus. Ergo neque patre Filius inferior etſi factus eſt homo, vt nobis omnis virtutis exemplum fieret: quare & hoc docet oportere nos dicto audiẽtes eſſe parentibus, etſi pares ſumus ſecundum naturam. Aliquando verò à Patre dictum *mandabo* ſignificat cõuenienter faciam, vt cum dicit *mandabo tetri mũdo mala, & impiis peccata ſua*, tametſi & nonnunquam loquitur Filius per condeſcenſionem, vt nos ineffabilia oracula, quoad eius fieri poteſt, intelligamus: & tamen eum mandatum accepiſſe dicere non tollit Deum eſſe natura exiſtẽtem Deum. Veligitur dic Deum, & concede habere omnia quæ deitati conueniunt, vel dic ipſum creaturam manifeſto, nec enim accepiſſe mandatum vlla

Ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ, ὅτι παρὰ τὴν τοῦ ἰδίου βούλησιν ἠναγκάσθη ὁ πατὴρ λαβεῖν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκ τούτου στάσεως καὶ διχόνοιαν εἰσαγάγῃ ἐν τῇ μιᾷ θεότητι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἰδίου, δι' ὧν φησιν ἔλαβον ἐντολὴν, συμφωνοῦντα καὶ συνθέλοντα B τοῖς τοῦτο δείκνυσι καὶ τὸν πατέρα, καὶ ὡς ἀπὸ μιᾶς γνώμης εἰς τοῦτο προελθεῖν ὁμολογεῖ, εἰ καὶ αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς βουλή. ἁρμόσει δὲ τοῦτο καὶ τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ. ἡ ὧν ἐντολὴ δηλοῖ τὴν ὁμόνοιαν τὴν πρὸς τὸν πατέρα, εἰ καὶ ταπεινῶς λαλεῖ. ἡ δὲ ἐντολή ἐστιν, ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. ἐντολὴν δὲ καλεῖ πρόφασιν λέγων ὅ δόξαν πρὸς τοῦ πατρὶ ὀρθῶς ἔχειν, οὐκ ἐλαττοῖ ἑαυτὸν C τοῦ πατρὸς ὢν φύσει Θεὸς, ἀλλὰ ὃ μᾶλλον πρέπον τῇ ἰδίᾳ θεότητι τηρεῖ. πλὴν ὑπομίμνησκε ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προφήτης, περὶ οὗ εἶπεν ὁ πατήρ, Ὃν λαλήσει, καθότι αὐτῷ ἐντέλλομαι αὐτός· τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα κοινοβουλίαν, ὡς ἐντολὴν δεδεχθαι λέγων. ὅπερ ἔλεγε πρὸς Ἰουδαίους πρὸς τὸ μὴ νομίζειν αὐτὸν παρὰ τὰ τοῦ πατρὸς λαλεῖν πρόσταγματα. εἰ δὲ πρόφητὴν ὠνόμασε τὸν ἴδιον υἱὸν ὁ πατὴρ τὸν ὁμοούσιον, μὴ θορυβηθῇς· ὅτε γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, τότε ἁρμόσει αὐτῷ καὶ τὸ τοῦ προ- D φήτου ὄνομα· τότε καὶ ἐντολὰς αὐτῷ δεδόσθαι φαμὲν παρὰ τοῦ πατρὸς οἰκονομικῶς. πλὴν ὁ λαμβάνων ἐντολὰς, οὐ κατὰ τοῦτο ἐλάττων ἢ ἀνόμοιός ἐστι τοῦ ἐντελλομένου οὐσίας ἢ φύσεως, ὅπου γε καὶ ἄνθρωποι ἀνθρώποις ἐντέλλονται, καὶ ἄγγελοι ἀγγέλοις· καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἑτεροφυεῖς ἢ ἐλάττονας τοὺς ὑπακροωμένους λέγομεν. οὐκ οὖν ὅτι τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἐλάττων, εἰ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα γένηται ἡμῖν πάσης ἀνωγραμμὸς ἀρετῆς· διὸ καὶ τοῦτο διδάσκει ὅτι χρὴ τοῖς γονεῦσιν ὑπακούειν πάντας, ἐν E *Eſa.13.11* τῷ ἴσους ἑαυτοὺς κατὰ τὴν φύσιν. ἔστι δ' ὅπου τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς λεγόμενον, ἐντελοῦμαι, δηλοῖ τὸ ἀφανεστέρως ποιήσω, ὡς ὅταν εἴπῃ. καὶ ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. πλὴν καὶ συγκαταβατικῶς ἔστι ὅτε λαλεῖ ὁ υἱός, ὡς τὸ ἡμᾶς νοῆσαι ὡς ἔστι δυνατὸν τὰ ἄρρητα λόγια· ὅμως τὸ εἰπεῖν ὅτι ἐντολὴν ἔλαβεν, οὐκ ἀναιρεῖ τὸ εἶναι Θεὸν τὴν φύσει ὄντα Θεόν. ἢ οὖν λέγε Θεὸν, καὶ δίδου ὅσα τῇ θεότητι ἁρμόζει ἔχειν, ἢ λέγε αὐτὸν κτίσμα φανερῶς. οὐ γὰρ ὃ λαβὼν ἐντο-

λῶ, γυμνοῖ τῶν Φαρισαίων ἵνα τοιούτων, ὅπερ ὅσα ὁ πατὴρ ἐνετείλατο τῷ ἐμοὶ ταῦτα λαλῶ καὶ φησιν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, ἀνάγκη σοι εἰπεῖν, ἤτοι ὅτι ἀληθεύει ὁ πατὴρ ἐνετείλατο τῷ ἐμοὶ, ἢ ὅτι ψεύδεται. ἃ γὰρ ἔλαβεν ὁ υἱὸς ἐντολὴν λαλῆσαι, λαλεῖ· ὁ πέμψας γάρ φησι, πατὴρ, ἐντολὴν ἔδωκέ μοι εἴπω καὶ τί λαλήσω. εἰ δὲ καὶ εἶπεν ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν, οὐδὲν ἐναντίον. καθὸ μὲν γὰρ φύσει Θεὸς, ἴσος ἐστὶ πατρί· καθὸ δὲ ἐγένετο ἄνθρωπος, καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, τὰ πρέποντα τῇ ἀνθρωπότητι ῥήματα λαλεῖ οἰκονομικῶς. ὅμως δὲ τῆς ἐντολῆς ὄνομα ἔξωθεν τῆς οὐσίας ὑπάρχον, οὐκ ἂν γένοιτο τῆς οὐσίας ἴδιόν τι. οὐ γὰρ ἐν τῷ ἐντέλλεσθαι τὸν πατέρα, ὅ ἐστι τῷ ἐμοὶ, οὐδὲν τοῦτο γένοιτό ποτε τῆς οὐσίας ὅρος. οἶδε γοῦν ὁ υἱὸς ὡς βουλὴ καὶ σοφία τοῦ πατρὸς, ὃ ἀρρήτως κεκεκλημένον παρ' αὐτῷ· εἰ δὲ ὡς ἐντολὴν δέχοιτο, μὴ θαυμάσῃς. ἀνθρωπίνοις γὰρ λόγοις τὰ ὑπὲρ λόγον σημαίνεται, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀῤῥήτα φωνῆς, καταπαύθη πρὸς τὸ λόγειν τὸν ἐν ἡμῖν, ἵνα καὶ νοῆσαι δυνώμεθα. ἀλλὰ πάλιν οὐκ ἐπὶ τῷ τοῦ ῥήματος ἀπορίᾳ, ἀλλὰ τῇ τῆς ῥημάτων ἀσθενείας οὐ δυναμένων ἐφικέσθαι, καθ' ὃν ἔδει τρόπον, τῆς τῶν ῥημάτων ποιότητος καὶ ἀκριβοῦς ἑρμηνείας.

A parte naturalium personarum spoliat, quandoquidem quæcunque pater mandauit filio hæc loquitur & ait: *Ego & pater vnum sumus*, necesse tibi est dicere vel quod vera loqui Pater mandauit Filio, vel quod mentiri. Quæ enim in mandatis habuit Filius vt loqueretur, loquitur: *qui me enim misit Pater mandatum dedit quid dicam & quod loquar.* Etsi vero dixit *Pater meus maior me est*, nihil est contrarium: in quantum enim B natura Deus, æqualis est Patri: in quantum vero factus est homo, & humiliauit seipsum, verba quæ decent humanitatem œconomicè loquitur. Veruntamen mandati nomen cum extra essentiam sit nullomodo essentiæ præiudicat: non enim in eo quod Pater imperat est esse Filio, neque id vnquã fuerit essentiæ terminus aut definitio. Nouit igitur Filius tanquam consilium & sapientia Patris, quod ab eo conuenienter iudicatum est. Si vero tanquam mandatũ accipit, ne mireris. humanis enim sermonib⁹ quæ supra sermonẽ sunt significãtur, & quæ nostris vocibus exprimi nõ possũt contracta sunt ad rationẽ internã quæ in nobis est, vt cogitare valeamus. Quare incusabimus non rerũ insolentiã & absurditatẽ, sed verborũ infirmitatẽ, quæ rerũ qualitatẽ, accuratãq; interpretationẽ pro earum dignitatẽ assequi non possunt.

Σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τὰ ἑξῆς.

Dissensio iterum facta est inter Iudæos. &c.

Κάτεισι τοῦ σωτῆρος ὁ λόγος εἰς ταῖς τῶν ἀκροωμένων καρδίας, καὶ πυφερωτέρας μὲν ἤδη βίρων μεταπλάττῃ τὸ ἆθος χρῆμα, καὶ πρὸς ἕξιν μεθίστησιν ἀγαθήν. σκληρὰς δὲ πεφευγὼς ἀπρόσιτας καὶ ἀπροσβάτους τόπον τινά. ἔοικεν οὖν ὁ μὲν ἕτοιμόν πως εἰς δύναμιν ἐσχηκὼς ἔχειν τὸν νοῦν, τοῦ σωτῆρος ἀσμένως τὸ δέξεσθαι λόγον, ὁ δὲ μὴ τοιοῦτος, οὐκέτι τοιοῦτόν τι σωφέβη παθεῖν τοὺς Ἰουδαίων λαούς. ὅπερ γὰρ τῶν τοῦ σωτῆρος κατακρεάσαντο λόγων, καταῤῥήγνυται πρὸς διχόνοιαν. καὶ οἱ μὲν ἀληθινώτεροι, ῥᾴονσιν ἤδη πρὸς σωτηρίας ἄρχειν· οἱ δὲ σκληροὶ, νοσοῦσι χαλεπώς, ἅπαξ εἶχον οὐ ἀρχῆ. καταπλήττεται δὲ ὡσαύτως ὁ θεσπέσιος διαλογισάμενος εἰ ἄρα τοιούτοις τοῖς λόγοις σωφέβη θαυμάζεσθαι τοὺς Ἰουδαίων λαούς. ἐμφρονεστάτως γὰρ οἶμαι λέγει αὐτὸν τὸ σκληρὸν τῶν ἀπειθούντων θαυμάζοντα, ὅτι σχίσμα ἐγένετο διὰ τοὺς λόγους τούτους δι' οὓς, φησὶν, ἔδει τοὺς Ἰουδαίους ἀκριβῶς πεισθῆναι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. τοσοῦτον ἦσαν οἱ τοῦ σωτῆρος λόγοι θαυμαστοί. ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτοῖς εἰρημένων οἷς εἰκὸς

D Seruatoris sermo descendit in auditorum pectora, eaque nactus aliquantum mollia derepente mutat & ad bonũ traducit habitũ: offendẽs verò dura quodãmodo recedit ac retrofertur. Igitur cui mẽs ad beneuolẽtiã cõparata fuerit, Seruatoris sermonẽ libens excipit, qui secus se habet, nequaquã. Simile quiddã sæpe venit Iudæorum populis. Postquam enim Seruatoris verba audierunt, in partes scissi sunt, & quidẽ paulo teneriores iam ad E initium salutis vergunt, duri verò plusquã antea ægrotant. Quodammodo vero obstupescit diuinus Euangelista quî fieret vt propter hos sermones Iudæi scinderentur. Puto enim eum mirantem duritiem rebellium minimèque obsequẽtium dicere admodum significanter scissuram factam esse propter ipsos sermones, propter quos, inquit, Iudæis plenissimè persuasum esse oportuit eum esse Christum, vsque adeò admirandi erant Seruatoris sermones, & cum hæc eis dicta essent, quibus par esset

quem-

quemlibet vel maximè capi difficilem ad obsequium, irretiri scissima factum est eis. Miratur ergo eos in tam impudentem contumaciam impie conuersos. Tanto magis enim accusari merentur, quanto videlicet seruatoris sermo maiori admirationi fuerit. Ille enim Deo digna & hominem transcendentia loquebatur. Splendor verò verborum homine sublimiorum & conueniens Deo loquequendi libertas ad immodicam vecordiam & temeritatem vulgus impellit: & quia moris est iis qui reipsa dæmoniũ habent effusissimè maledicere, vt pote qui facile in rabiem agantur, & de statu mentis omnino emoti sint, putabant Dominum hominẽ simplicẽ esse, haud animaduertẽtes eum esse naturâ Deũ, ideoque ad contumelias ipsi dæmone agitatũ vocabant: audiebãt enim dicentẽ ea quæ vni Deo dicere cõperebat, tanquã vnum verò è nobis videtes, & quis secundũ naturam esset nondum cognoscentes, cum aliquid Deo dignũ diceret, blasphemias interpretabantur. Igitur œconomicè & rerũ ordine propter audientiũ imbecillitatẽ sæpenumero submissè & vsitato nobis sermone loquitur Ergo scinditur Iudæorum populus, & alij quidẽ nequaquã perpendẽtes mysteria quæ in his erãt, impiè cõtumelioſi sũt; alij vero animi habitu moderatiores nõ præpoperè condemnant, reuoluẽtes autẽ apud se eius verba & accuratè expendentes, eorũ suauitatẽ subodorantur, & ita probatissimum iudicium ferunt, tam sobrias cœlestisque sapientiæ plenas voces leuitati dæmonum minimè attribuentes. Est enim moris illis inter insaniendum intercidentia & tribulẽtia loqui. Igitur ipsi Pharisæi magis à dæmone vexabantur talem appellantes qui ab ea perturbatione immunis esset, nec vident se insitum sibi morbum euulgare, adeoque malum quo conflictantur præ imperitia & stoliditate palam facere. Et meo quidem iudicio summa malitia dicunt Dominum habere dæmonium. Quandoquidem enim tanquam pastores incusabat timidos & mercenarios, quippe qui relinquerent oues lupo, parumque admodum de grege sollici essent, non mediocriter consternati veritique ne populi vtique intelligentes quod dictum erat, deinceps ab eis pasci detrectarent, & in disciplinẽ Christi se darent: propterea animis gregariorũ hominũ fucũ facientes aiunt, dæmoniũ habet, quid illũ auditis? Quod cũ per summã malitiã dicerent, consiliũ tamen illis in contrarium cessit: & alij

A ἰῶ πρὸς ὑπερήφανον ἀγλωβίαν καὶ τὸ σφόδρα δυσθεράπευτον, χάσμα γέγονεν αὐτοῖς. ἀποβαυμάζει τοίνυν αὐτοὺς εἰς ἀναίσχυντον ἀθυμίαν ἀσυσίως ἐκπεπτωκότας. τοσούτῳ γὰρ οἶμαι κατηγορῆσαι δίκαιον, ὅσῳπερ αὖ εἰκότως ὁ τοῦ σωτῆρος ἠμῶν θαυμάζοιτο λόγος. ὁ μὲν οὖν ἐλαλεῖ θεοπρεπῆ καὶ ἄνω ὑπερφυᾶ καὶ θαυμαστὸν· ἡ δὲ τῶν ὑπ' αὐτὸν λόγων λαμπρότης καὶ ἡ θεοπρεπὴς

B παρρησία, πρὸς ἄκρατον αὐθουλίαν ὤξησε τοὺς πολλούς. καὶ ἐπεὶπερ ἰῶ ἔθος τοῖς ἀληθῶς δαιμονιζομένοις προσφέρεσθαι δυσφημίαν, ἅτε δὴ λελυττηκόσιν ὑγκάλως καὶ σωφρόσως ἁπάσης ἔξω κειμένοις, ᾤοντο δὲ τὸν κύριον αὐθέκαστον εἶναι φιλόν, οὐκ ἐνοοῦντες, ὅτι Θεὸς ἰῶ φύσει, διὰ τοῦτο ὡς ἀκρατήτως βλασφημοῦντες, δαιμονᾶν ἔφασκον αὐτόν. ἤκουον γὰρ λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς μόνῳ λέγειν τὸν Θεὸν. ὡς ἕνα ὄντα τὸν καθ' ἡμᾶς ὁρῶντες, καὶ τίς ὅστι κατὰ φύσιν ὕπω γινώσκοντες, δυσφημεῖν αὐτὸν ἐνόμιζον ὅτε τὰ λέγοι θεοπρεπῆ. οὐκοῦν

C οἰκονομικῶς διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων ἀσθένειαν ὑφειμένως πολλάκις καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς κέχρηται λόγῳ. καταμίγεται τοίνυν τοῖς Ἰουδαίων ὁ δῆμος. καὶ οἱ μὲν, οὐδὲν ὑγιὲς πάντες ὅλως τὸν ἐπ' αὐτῆς μυστηρίων, δικαίως ὑβρίζουσιν· οἱ δὲ τὴν ἔξιν ὑπερέχοντες τοῦ χείρους ἢ καὶ κείνοις. ἀναμασώμενοι δὲ τοὺς πρ' αὐτοῦ λόγους καὶ μὴ ἀκριβείας βασανίζοντες, τῆς δὲ αὐτῆς γλυκύτητος ἔτι αἰσθάνονται, δοκιμωτάτην τε ὕπω ποιοῦνται

D τὴν διάκρισιν, νηφούσης καὶ σωφρόσως τῆς αἰωνίτης γέμοντας λόγους, τοῖς τῶν δαιμονίων ἐλαφρίαις ὑπερβαλλόμενοι. ἔθος γὰρ ὄντα εἶναι τοῖς ὑβριστὰ πάθη, τὸ πρεμπίπτον λαλεῖν. οἱ οὖν Φαρισαῖοι μᾶλλον ἦσαν οἱ δαιμονῶντες, οἱ τοιοῦτον καλοῦντες τὸν πάντως ἐλεύθερον πάθους. καὶ λεληθασιν ἑαυτοὺς τὴν σποδὸν αὐτῆς ἐξαγορεύοντες νόσον ὑγὸ τὸ συνέχον αὐτοὺς κακὸν ἐξ ἀγνοίας ἐξηκεῖσθαι ὑ παρωτούμενοι. οἶμαι γ' ἔγωγε κακουργότατος σφόδρα λέγειν αὐτοὺς, ὅτι δαιμονᾷ ὁ κύριος. ὑπ' ὀλίγου γὰρ

E ὡς ποιμένας κατηλιᾶτο δήλους καὶ μισθωτοὺς ὡς αἰνίττεται τὸν λύκῳ τὰ πρόβατα, ὑγὸ ὀλίγα πάντελῶς τῆς ἀληθείας φερηπόρους, ὑ μετεῖναι καταθορύβους μὴ λόγα σωιέντες οἱ δῆμοι τὸ εἰρημένον, τῷ δοκοῦντι ἤδη τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἐπὶ ποιμαίνεσθαι, πρὸς σφᾶς ὑποστῶσι τῇ τοῦ Χριστοῦ μαθητείᾳ, διὰ τοῦτο τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας φενακίζοντες, φασὶ δαιμόνιον ἔχει. τί αὐτοῦ ἀκούετε; καὶ τοῦτο ἐκείνων διὰ κακουργίαν λεγόντων, εἰς τὸ ἐναντίον αὐτοῖς ἐπέβη τὸ σκέμμα. ἄλλοι δὲ ἀπὸ

μὴν τῆς τῶν λόγων ποιότητος, ὀρθοὺς εἶναι κρίνοντες τοὺς τοῦ κυρίου λόγους, ὡς οὐκ ὄντων τῶν τοιούτων δαιμονιζομένων· ὅμως αἱ θαυματουργίαι, φησὶν, ἄμαχον ἔχουσι μαρτυρίαν. εἰ γὰρ καὶ τῶν λόγων ὡς οὐκ ὀρθῶς λεγομένων κατηγορεῖτε, ἀλλ' ἀμήχανον τὸ τοιοῦτο ἴνα μὴ δαιμόνιον ἔχῃ, καὶ ἃ κεῖνα ποιεῖν. ἀπὸ οὖν τῶν καρπῶν οἱ ἄγιοι κριταὶ ἐπιγίνωσκον αὐτὸν, μὴ δὲ τῶν θαυμάζειν τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον.

A quidem perſpecta verborum qualitate ea rectè iudicant, nec talia cadere in hominem à dæmone poſſeſſum: tamen miraculorum effectiones inexpugnabile teſtimonium præbent, ait. Etſi enim accuſatis verba vt non rectè dicta, attamen fieri non poteſt vt quis identidem & dæmonium habeat & illa faciat. A fructibus igitur æqui iudices cognoſcebant eum, ſimul & ſermonem eius admirabantur.

Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὰ ἑξῆς.

Circundederunt igitur eum Iudæi, &c.

B

Παρεμποδίζει μὲν αὐτοῖς τὸ εἰς πίστιν ὀξὺ ἀφαιρούσων ὁ φθόνος· ἐκβιάζεται δ' ὡσπερεὶ λίμνας τὸ θαῦμα τῶν τελουμένων τὸ μέγεθος. Ἵστασθαι γὰρ μοι τὸν λόγον, καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας παρεσκαλυμμένον, ἐμπόδιον αὐτοῖς εἰς τὸ φάναι τὸ σαφέστερον δύνασθαι καλῶς ἄνωθεν ἔδει μαθεῖν. ἀξιοῦσι τοίνυν ῥᾳδίως εἰπεῖν αὐτὸν σαφέστερον, καίτοι πολλάκις ἀκηκοότες ἀμφοῖν καὶ μακρὰν ὅπως τούτων λαβόντες ἐξήγησιν. εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔφη σαφῶς, ἐγώ εἰμι ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τῆς προσηγορίας πεφυκότων αὐτῷ ἀξιομνήστων, πολλὰ προῆγεν εἰς μέσον, ποτὲ μὲν λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός· ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ἐξ ὧν γὰρ ἑαυτὸν ὀνομάζει, σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός ἐστι. τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀξιώμασιν, εἴωθεν ἡ γραφὴ τεθραυλίζειν τὸν Χριστόν· εἰ καὶ λευκῶς τοῦτο αὐτὸν ἀπῄτουν οἱ Ἰουδαῖοι εἰπεῖν, ἄλλως τε ἴσχυόν πως καὶ οὐσφόδρα μὲν ἀναμφίδικον δὲ σαφῶς λέγειν φωναῖς, ἐγώ εἰμι ὁ Χριστὸς, μὴ ἑπομένων εἰς ἀπόδειξιν τῶν πεφασμένων, δι' ὧν αὐτοῖς εἰκότως ὀπτεύσθη ὡς αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός. ἀσυλλείτως γὰρ χρήσιμον μὴ ἐξ ὧν αὐτὸς ἔλεγε γνωρίζεσθαι αὐτὸν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκ τῶν προσηκόντων πεφυκότων μᾶλλον, καὶ ἐξ ὧν αἱ θεῖαι περὶ αὐτοῦ χρησμῳδοῦσι γραφαὶ, καὶ φανερὸν αὐτὸν ἔσεσθαι μέλλουσιν. ἀφρονήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι ὡς ἄγαν μακροψυχοῦντες, φασὶν. ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; ἔθος γὰρ τοῖς ὀλιγωροῦσι τοῦτο λέγειν.

Quominus ad fidem pelliciantur, impedit eos vis æſtuãtis inuidiæ, ſed alia parte trahit operum miraculum & magnitudo. Cauſantur quidem ſermonem & doctrinæ cõtractam obſcuritatem, quæ impedimento ſit ne rectè intelligere poſſint quæ diſcẽda ſunt. Petunt igitur vt loquatur euidentius, tametſi ſæpe audierint ſatis prolixam de eo expoſitionẽ. Etſi enim non dixiſſet apertè, Ego ſum Chriſtus, attamen multa in medium adduxit tantæ C dignationis adiuncta & prærogatiuas, aliquando dicens, *Ego ſum reſurrectio & vita, Ego ſum via, Ego ſum ianua, Ego ſum paſtor bonus:* ex eo enim quod ſibi talia attribuit, ſignificat ſe Chriſtum eſſe. Eiuſmodi enim honorificis appellationibus ſolet ſcriptura decorare Chriſtum, & quamquam poſtulabant Iudæi vt dilucidè loqueretur, non tamen vſquequaq; fidem facilè feciſſet, dicere ſimplicibus vocibus, Ego ſum Chriſtus, niſi ad probationem opera ſequerentur, quibus par erat D credi eum eſſe Chriſtum: & quidẽ extra omnem comparationem melius eſt non ex iis quæ dixit eum cognoſcere quòd ipſe ſit Chriſtus, ſed magis ex iis quæ inſunt ipſi, iiſque etiam oraculis quæ de eo diuinæ ſcripturæ canunt, & futurum vt ipſe innoteſcat prædicunt. Quæ cum non perpendant Iudæi velut conſternati animis aiunt, quandiu animam noſtram ſuſpenſam tenes? moris enim eſt negligentibus ac faſtidientibus hoc loqui.

Τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

E *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc de me teſtantur.*

Περιττὸν οὖν ἐνόμισε καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς πολλάκις ἀκηκόσι καὶ μὴ πειθομένοις, πάλιν τὰ αὐτὰ εἰπεῖν. χρὴ γὰρ ἀπὸ τῆς τῶν γινομένων ποιότητος δοκιμάζεσθαι τὰ ἐκείνου, καὶ ἐν πᾶσιν εἰς λόγους ὁρᾶν. ἀπλούστερον δὲ λέγει ἑαυτὸν τὰ ἔργα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός, ἐν τῷ αὐτῷ ὄντα καθ' ὅτι ἅγιος χαρακτὴρ δυνάμεων, ἐν ᾧ ὡς ἀδυναμίαν ἑαυτῷ

Superfluũ igitur duxit Chriſtus apud eos qui totiesaudierãt nec crediderãt rurſus eadẽ repetere. Oportet enim vnũquẽque ex qualitate operum ſpectari, nec ad ſola verba reſpiciẽdũ eſt. Se verò adimplere dicit opera in nomine Patris, nõ velut aliquis sãctus deſuper poteſtatẽ accipiẽs, ſed nec etiã illã in ſe imbecillitatẽ accusãs

quippe ex Deo Deus, Patri consubstantialis, Patris virtus, & velut diuinæ gloriæ eorum quæ fiunt vim adscribens, in nomine Patris se opera facere dicit: quinetiam & ad Patrem honorem refert, ne illam Iudæis in se ansam præbeat: simul æquum censuit modum formæ serui non transgredi & existere Deus ac Dominus. dicēsverò in nomine Patris opera se facere, ostēdit Iudæos blasphemare qui dicebant eum in Belzebul eiicere dæmonia: quia verò Pater non quia Pater est facit miracula, sed quia natura Deus est, & Filius rursus non quia filius sed vt Deus ex Deo potest etiam ipse opera patris præstare, ideo œconomicè & seruato rerum ordine dicit se in nomine Patris opera facere.

A κατηγορῶν ὁ Θεὸς ἐκ Θεοῦ· ὁ τῷ πατρὶ ὁμοούσιος, ἡ δυνάμις τοῦ πατρός, ἀλλ' ὡς ἀποτέμνων τῇ ἰδίᾳ δόξῃ τὴν τελουμένων δύναμιν, ὁτὰ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς τὰ ἔργα φησὶ ποιεῖν. πλὴν καὶ διὰ τοῦτο τὸν πατέρα τιμᾷ· ἵνα μὴ δῷ τοῖς Ἰουδαίοις ἀφορμὴν τοῦ βλασφημεῖν αὐτόν. ὅμως δὲ ἀξιον ἡγήσατο μὴ παρελθεῖν τὸ μέγεθος τῆς δούλου μορφῆς· ἐπ' ἀρχῆς Θεὸς ἦν καὶ κύριος εἰπὼν ἢ ὅτι ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς ποιεῖ τὰ ἔργα, διδάσκει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι βλασφημοῦντες ἔλεγον, ἐν Βεελ-

B ζεβοὺλ ἐκβάλλει αὐτὸν τὰ δαιμόνια· ἐπεὶ δὲ ὁ πατὴρ, οὐχ ὅτι πατήρ ἐστι, ποιεῖ τὰ θαύματα, ἀλλ' ὅτι Θεός ἐστι φύσει· καὶ ὁ υἱὸς ἄρα, οὐχ ὅτι υἱός, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, δύναται καὶ αὐτὸς τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα ποιεῖν· διὸ οἰκονομικῶς εἶπεν, ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς τὰ ἔργα ποιῶ.

Sed vos mihi non creditis, quia non estis ex ouibus meis.

Αλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι, ὅτι οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν.

Indicium & argumentum certissimum ouium Christi est facilè audire & paratum esse ad obediendum, sicut & alienarum non obsequi. Nam audire sic interpretamur dictis fidem adhibere. Illi verò cognoscuntur à Deo qui audiunt eum: cognosci verò significat coniungi. Omnino enim nullus à Deo ignoratur. Cum vero dicit cognosco meas, hoc dicit amplectar & iungam mihi mysticè & per relationē affectus. Quispiā verò dixerit, eū quatenus homo factus est omnes homines sibi cōiungere propter cōmunionem generis & consanguinitatē, ita vt omnes Christo cōiuncti simus & affines per habitudinē mysticā in quantū homo factus est, alieni verò quicumque conformem sanctitatis imaginē non seruant. Sic & Iudæi cum essent affines & coniuncti secūdum genus Abraham fidelis, ideo quod infideles facti sunt propter morum dissimilitudinem, ab eius affinitate exciderūt. Dicit verò & sequuntur me oues: qui enim credunt, diuina quadam gratia etiā Christi vestigiis insistunt, non amplius legalibus vmbris seruientes, sed mandata Christi & sermonem eius per gratiam sequentes, ad eius dignationem vt potè filij Dei vocati ascendent. Christo enim ascendente in cœlum, etiam illi sequentur: mercedem verò & præmium se sequentibus vitam æternam se largiri ait, præterea nec subiici morti aut corruptioni nec tormentis, quæ delinquentibus à iudice irrogantur. Ex eo enim quod dat vitam, ostendit se naturā esse vitā ipsam,

C Απόδειξις τοῦ τῶν Χριστοῦ προβάτων, τὸ ὑπήκοον καὶ τὸ ἕτοιμον εἰς ὑπείθειαν ὡσαύτως καὶ τὸ ἀλλοτρίων τὸ ἀπιθές. τὸ γὰρ ἀκούειν οὕτως νοοῦμεν, τὸ τοῖς λεγομένοις πιστεύειν· ἐγνῶσται δὲ γινώσκονται ὑπὸ Θεοῦ οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ· τὸ γὰρ γινώσκειν ἔοικε δηλοῖ τὸ οἰκειοῦσθαι· καθόλου γὰρ οὐδεὶς ἄγνοεῖται τοῦ Θεοῦ ἄγνοεῖται· ὅταν οὖν λέγῃ, γινώσκω τὰ ἐμά, τοῦτο φησὶν· ὅτι περιδέξομαι καὶ οἰκειώσομαι αὐτὰ μυστικῶς τε καὶ χριστικῶς. εἰπεῖ δ' ἄν τις ὅτι καὶ καθὸ ἄνθρωπος γέγονε, πάντας ἀνθρώπους οἰκειοῦται

D ἀφ' ὁμοιότητος. ὥστε οἰκεῖοι πάντες ἐσμὲν Χριστῷ κατὰ χάριν μυστικὴν, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος· ἀλλ' ὅτε μὲν δὴ ὅσοι μὴ φυλάττουσι τὴν σύμμορφον τῆς ἁγιότητος εἰκόνα. οὕτω δὲ Ἰουδαῖοι οἰκεῖοι ὄντες κατὰ γένος τοῦ Ἀβραὰμ τοῦ πιστοῦ, ἐξ ὧν ἄπιστοι γεγόνασιν, ἐξερρήθησαν τῆς ἐκείνου συγγενείας ἀφ' τὴν τῶν τρόπων ἀνομοιότητα. φησὶ γὰρ ὅτι καὶ ἀκολουθοῦσί μοι τὰ πρόβατα· οἱ γὰρ πιστεύοντες, καὶ ἕπονται ἀπὸ λίνος θεοσδότου χάριτος κατ' ἴχνος Χριστοῦ, οὐκέτι ταῖς νομικαῖς σκιαῖς δουλεύοντες σκιαῖς, ἀλλ'

E οἷς ὁ Χριστὸς ἐπιβαίνει καὶ τοῦτον ἀκολουθοῦντες λόγῳ, ἀφ' χάριτος, εἰς τὸ αὐτοῦ ἀναβήσονται ἀξίωμα, υἱοὶ Θεοῦ καλούμενοι. Χριστοῦ γὰρ ἀνιόντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐκεῖνοι ἀκολουθήσουσιν αὐτῷ· ἀμοιβὴν δὲ καὶ μέρος τοῖς ἑπομένοις αὐτῷ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον χορηγεῖσθαί φησι, καὶ τὸ μὴ ὑποκεῖσθαι θανάτῳ ἢ φθορᾷ καὶ ταῖς βασάνοις ταῖς ἐπαγομέναις ἀφ' τοῦ κριτοῦ τοῖς πλημμελήσασι. διὸ ὧν δὲ δίδωσι ζωὴν, δείκνυσιν αὐτὸς ζωὴν ὢν φύσει·

καὶ ὅτι αὐτὸς τοῦτου χορηγεῖ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρου λαβών. ζωὴν δὲ νοοῦμεν αἰώνιον, ἣ τὴν μακροημέρευσιν, ἧς πάντες μέτοχοι γίνονται ἀπολαύειν, μετὰ τὴν ἀνάστασιν καλοί τε καὶ κακοί· ἀλλὰ καὶ ὃ ἐν εὐθυμίᾳ διάγειν. δυνατὸν δὲ ζωὴν νοεῖν, καὶ τὴν μυστικὴν εὐλογίαν δι' ἧς ἐμφυτεύει Χριστὸς τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, διὰ τῆς μεταλήψεως τῆς ἰδίας σαρκὸς τοῖς πιστοῖς, καθ' ὃ εἰρηκώς, ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον. A seque eam suppeditare à seipso, non ab alio acceptam: vitam autem intelligimus æternam, non temporis immensam diuturnitatem, qua omnes tam boni quam mali post resurrectionem fruentur, sed in animi tranquillitate & pace degere. Possumus & vitam accipere mysticam eulogiam per quam inserit Christus suæ ipsius vitam data propriæ carnis fidelibus participatione, iuxta id quod dictum est, *qui manducat meã carnem, & bibit meũ sanguinem, habet vitam æternam.*

Καὶ οὐδεὶς ἁρπάσει ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου. B *Et nemo potest rapere de manu Patris mei.*

Οἱ πιστοὶ καὶ τὴν ὑπηκοΐαν ἔχοντι τοῦ Χριστοῦ, οὐ δυναμένου τοῦ διαβόλου ἁρπάζειν αὐτούς· ἤτοι οἱ ἔχοντες ἀκαταπαυστον τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν, μένουσιν ἐν αὐτῷ, οὐκ ἁρπάζοντος αὐτοὺς ἔτι τινὸς ἀπὸ τῆς δοθείσης αὐτοῖς εὐθυμίας, εἰς τιμωρίαν ἢ βασάνους. οὐ γὰρ δυνατὸν τοὺς ὄντας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χειρὶ, ἁρπαγῆναι εἰς τὸ κολασθῆναι, διὰ τὸ ἀγαπᾶν ἡμᾶς τὸν Χριστόν· ἡ γὰρ χεὶρ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, τὴν δύναμιν δηλοῖ· ὅτι μὴν οὖν ἀνίκητος ἡ τοῦ C Χριστοῦ χεὶρ καὶ εἰς πάντα ἰσχύουσα, ἀναμφίβολον. ἀλλ' ἐπειδὴ ἐώρων τοὺς Ἰουδαίους καταγελῶντας αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου ψιλοῦ, μὴ νοοῦντας ὅτι φύσει Θεὸς ὢν ὁρώμενος καὶ ψηλαφώμενος ἄνθρωπος, πείθων αὐτοὺς ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς δύναμις, φησίν. ὅτι οὐδεὶς ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου, τοῦτ' ἔστιν ἐμοῦ. ἑαυτὸν γὰρ φησι τὴν παντοδύναμον τοῦ πατρὸς δεξιάν· ὡς δι' αὐτοῦ πάντα ἐνεργοῦντος τοῦ πατρός· ὡς καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἐνεργούμενα. τὸ πολλοῖς γὰρ τῆς D γραφῆς τόποις, ὁ Χριστὸς χεὶρ ἐνομάζεται καὶ δεξιὰ τοῦ πατρός· ὅπερ σημαίνει τὴν δύναμιν· καὶ ἁπλῶς χεὶρ ὀνομάζεται Θεοῦ, ἡ παντουργικὴ ἐνέργεια καὶ ἰσχύς. ἀμείνων γάρ πως ἀεὶ φαντασίας ἁφὴ περὶ Θεοῦ λόγος. λέγεται δὲ ὁ πατὴρ δεδωκέναι τῷ υἱῷ, οὐχ ὡς μὴ ἔχοντι ἀεὶ ὑπὸ χεῖρα τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὡς ὄντι αὐτῷ φύσει ζωῆς, προσχημάζων ἡμᾶς τοῖς δεομένοις ζωῆς, ἵνα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ζωοποιηθῶμεν τῷ ὄντες φύσει ζωῆς, καὶ οἰκεῖον ἔχοντες τοῦτο. πλὴν ὅσα καθ' ὑπόστασιν ἄνθρωπος, ἁρμόζει αὐτῷ, ὃ αἰτεῖν τε καὶ λαμβάνειν παρὰ τοῦ πατρὸς ἀεὶ εἶχεν ὡς φύσει Θεός. E Fideles auxilium habent & à Christo, cum eos in prædam habere diabolus nequeat, siue cum habeant indesinentem bonorum vsum ac fruitionem, manent in eo, nemine illos à data eis animi tranquillitate ad pœnam & cruciatus abripiente. Nec enim fieri potest vt qui sunt in manu Christi ad supplicium rapiantur, prævalente in infinitum Christo. Manus enim in diuina Scriptura potestatem significat: quod verò inuicta sit Christi manus & in omnia potens, non ambigitur. Etenim quoniam videbat Iudæos ipsum vt simplicem hominẽ irridentes, nec animaduertentes ipsum esse natura Deum qui cerneretur & tangeretur homo, eis persuadere volens se esse Patris virtutem, ait, *nemo è manu Patris mei*, hoc est mea. Seipsum quippe dicit omnipotentem Patris dexteram, tanquam Patre per eum omnia operante, sicut & ea quę à nobis sunt per manum nostram operata. In multis enim Scripturæ locis Christus nominatur manus & dextera Patris, quod sonat potestatem ac virtutẽ: & simpliciter manus Dei nuncupatur vis & potestas omnium effectrix. Semper enim sermo de Deo maior est quàm vt eum corporeo sensu imaginari ac adumbrare possimus: dicitur pater dare filio, non tanquam nõ habenti semper sub manu creaturam, sed tanquam ei existenti natura vitæ nos vita indigentes offerens, vt à filio qui existit natura vita & domesticum hoc habet, viuificemur. Sed quatenus factus est homo conuenit ei petere & accipere à Patre ea quæ vt natura Deus etiam habebat.

Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. *Ego & Pater vnum sumus.*

Εἰσας γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ὁ Χριστὸς, ὅτι θεοπρεπὲς αὐτῷ ἁρπαγὲν ἀξίωμα. οἰκειούμενος τοῖς φυσικοῖς αὐτοῦ πλεονεκτήμασι διὰ τὸ χρήσιμον Humana enim facessere iubens Christus ad diuinas suas dotes dignationemq; recurrit, naturalibus suis prærogatiuis

triumphans obvtilitatem & ſanam fidem fidelium, quæ erat eiuſmodi vt filium Patre minorem eſſe nullomodo ſuſpicarentur. Sic enim intemerata Patris imago oſtenditur integrum & ſolidum ſeruans in ſe Patris characterem. Vnũ verò dicimus Patrem & filium, non vnitates in numero confundentes: quemadmodum nonnulli eumdem eſſe dicunt Patrem & filium, ſed propriè ac ſeorſim ſubſiſtere credentes Patrem, propriè & ſeorſim filium, duos verò in vnam ſubſtantiæ idẽticatem coniungentes, & vnam habere vim ac poteſtatem ſcientes, ita vt alter in altero indiſcriminatim cernatur. Cæterũ Seruatoris noſtri in Euangeliis voces, neque duabus hypoſtaſibus neque perſonis diuidimus: non enim duplex eſt vnus & ſolus Chriſtus, etſi ex duabus & differentibus rebus in vnitatem indiuiſibilẽ collatis intelligatur, quemadmodum videlicet homo eſt anima & corpore nõ duplex ſed ex vtroque vnus. Sed & humanas & diuinas ab vno prolatas dicimus, recto quidem ſenſu: quando enim prout Deũ decet de ſeipſo loquitur, *Ego & Pater vnum ſumus*, diuinam eius & ineffabilem cogitamus naturam, ſecundum quam vnum eſt cum ſuo Patre propter ſubſtantiæ identitatem, imago quoque & character & ſplendor gloriæ eius: quando verò humanitatis modum non ſpernens Iudæos alloquitur, *Nunc verò quæritis me interficere hominem qui veritatem vobis loquutus ſum*. Rurſus nihilominus in æqualitate Patris etiam ex humanitatis eius modis cognoſcimus. Si enim credimus quia Deus exiſtens natura homo factus eſt, vel quod tanquam homo anima rationali animatus, quę ratio eſt, voces eius erubeſcere, quod ſint homini conuenientes? Si enim detrectaret ſermones hominem decentes, quis illum coegit hominẽ ſecundum nos fieri? Qui verò demiſit ſeipſum propter nos ad voluntariam inanitatem, quam ob cauſam verba huic inanitati conuenientia detrectaret? vni igitur perſonæ omnes voces in Euangeliis, vni hypoſtaſi Verbi Incarnati attribuẽdæ ſunt: Dominus enim vnus Ieſus Chriſtus ſecundũ voces. Præterea ſi omnibus maior eſt Pater, diuinam videlicet eminentiam habens vt erga facturas, & extra omnia & ſupra omnia ſit. Qui verò ita ſe habet quoad naturam & ex dignitate, vnũ eſt vt erga filium: quomodo amabo genitus erit qui ingenito Patri ſecundũ ſubſtantiã idẽ eſt? vel quomodo in omnibus vt factura cẽſebitur qui

A πρὸς πιστῶν ἡ τοῦ ὑγιᾶ πίστιν, ἥτις ἐστὶ ὃ μηδὲν λωβητὸν ἐπινοοῦμεν ἐλάττονα εἶ) τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. ὕτω γὰρ δείκνυται εἰκὼν ἀσινὴς τοῦ πατρὸς, ὁλόκληρον σὸ ἑαυτοῦ ἡ ὑγιῆ διασώζων τὸν τοῦ πατρὸς χαρακτῆρα. ἐν ᾧ λέγομεν τὸν υἱὸν & τὸν πατέρα, οὐκ ἀμαφύροντες τοῖς σὸ ἀριθμῷ μονάδας, καθὼς ἔνιοι τὸν αὐτὸν εἶ) λέγειν πατέρα ἡ υἱόν, ἀλλὰ ἰδίως ὑφεσάναι πιστεύοντες τὸν πατέρα, ἡ ἰδίως τὸν υἱόν, τοὺς δ' δύο εἰς μίαν θεότητα συναγοντες, ἡ μίαν ἔχοντας ἰσχὺν εἰδότες, ὡς σὸ τοῦ ἑτέρου ἑτερον ἀπαλλάκτως ὁρᾶσθαι. τοῖς δὲ γε σὸ τοῖς B διαλήθοις τοῦ σωτῆρος ἡμῶν φωναῖς, ὅτε μὲν συνουσίοις δυσὶν, ὅτε μὲν προσώποις καταμερίζομεν. ὁ γὰρ ὅτι διπλοῦς ὁ εἷς ἡ μόνος Χριστὸς, κἂν ἐκ δύο νοῆται ἡ διαφόρων πραγμάτων εἰς ἑνότητα τὴν ἀμέριστον συνειλημμένος, καθάπερ ἀμέλει & ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἡ σώματος, ὁ διπλοῦς μᾶλλον, ἀλλ' εἷς ἐξ ἀμφοῖν. ἀλλὰ ἡ τοῖς ἀνθρωπίνοις & τοῖς θείοις ἐκ ἑνὸς εἰρῆσθαι φαμὲν, φρονοῦντες ὀρθῶς· ὅταν μὲν γὰρ προσφυῶς λέγῃ πρὸς ἑαυτὸν, ἐγὼ ἡ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, τὴν θείαν C αὐτοῦ ἡ ἀπόρρητον ἐνοοῦμεν φύσιν, καθ' ἣν ἡ ἓν ὄντι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, εἰκόνα τε ἡ χαρακτῆρα ἡ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ· ὅταν δὲ ὃ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον οὐκ ἀπιμάζων, τοῖς Ἰουδαίοις προσλαλῇ, νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα. πάλιν αὖθις ἥττων σὸ ἰσότητι τοῦ πατρὸς, & σὸκ ἐν τῇ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ μέτρῳ θεωρεῖσθαι. εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι D θεὸς ὢν φύσει γέγονεν ἄνθρωπος, ἢ ὡς ἄνθρωπος ἔμψυχος ἔμψυχῳ λογικῇ, ποῖον ἂν ἔχοι λόγον ὃ ἐπαισχύνεσθαι τοῖς πρὸς αὐτοῦ φωναῖς, εἰ γένοιτο ἂν ἄνθρωπος πρέπουσι; εἰ γὰρ τοιοῦτοι τοῖς ἀνθρώπου πρέπουσι λόγοις, τίς ὁ διαλέσας ἡμᾶς θεὸν ἡ ἄνθρωπον; ὁ δ' καθεὶς ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς εἰς ἐκούσιον κένωσιν, ἀφ' ποίας αἰτίας παραιτῆται ἂν τοῖς τῆ κενώσει πρέπουσι λόγοις; οὐ δικαίως προσπτύσεται τοῖς σὸ τοῖς διαλήθοις πάσας ἀναθετέον φωναῖς, ὑποταγὴ μιᾷ τοῦ λόγου σεσαρκωμένου. κύριος γὰρ εἷς Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὰς φωνάς. ἔτι εἰ πάντων μείζων ἐστὶν ὁ πατὴρ, θεωρεῖται διαλανθάνει τὴν ὑπεροχὴν ἔχων ὡς πρὸς τὰ ποιήματα, & ἔξω πάντων ἡ ὅτι πάντα ἔσχε. ὁ δ' ὕτως ἔχων φύσεώς τε καὶ ἀξιώματος, ἐν ὅτῳ ἐστὶν ὡς πρὸς τὸν υἱόν. εἶτα πῶς ἔσται γνήσιος ὁ τοῦ ἀγεννήτου πατρὶ κατ' οὐσίαν ὁ αὐτός; ἢ πῶς σὸ τοῖς πᾶσιν ὡς ποίημα λογισθήσεται ὁ μείζων πάντων

μᾶ πατρός· μείζων δὲ πάντων, ὡς αὐτὸς εἶπε Θεὸς περὶ τὰ ποιήματα. A

maior est omnibus cum patre, & quidem maior eo modo quo Deus fuerit erga facturas suas.

Ἐβάστασαν οὖν πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν.

Sustulerunt ergo rursus Iudæi lapides vt lapidarent eum.

Μὴ φερόμενοι γὰρ αὐτὸ, ἓν τῇ ἑαυτὸν λέγοντος περὶ τὸν πατέρα, ὅτι ὃ φονεῦσαι αὐτὸν ὥρμησαν· καίτοι ἑκάστου τῶν παρ' αὐτοῦ γινομένων Θεὸν αὐτὸν ἀναγορεύοντος φύσει· ἀ μόνον γε νῦν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε λαβόντες λίθους ὅτι τῷ αὐτὸν φονεῦ- B σαι, ἀκίνητοι ἔστησαν ἐνεργείᾳ τῇ τοῦ Χριστοῦ· ὡς δῆλον καὶ ἐκ τούτου γίνεσθαι, ὅτι οὐκ ἄν ἔπαυσεν, εἰ μὴ ἑκών. ὅμως ἀφῆκε πάντοτε ὁ Χριστὸς κατέσχε τὸν ἐκείνων ἄλογον ὁρμὴν, λέγων· ἀ, ἀφ' ποίου λόγου ὀνείδιον, φυμοῦσθε, ἀλλὰ ἀφ' ποίου ἔργου ἃ ἐποίησα; εἰ γὰρ μὴ ἐποίησα, φησὶ, πολλὰ θεοπρεπῆ ἔργα τὰ δεικνύοντά με φύσει Θεὸν, εἰκότως ἂν ἠγανακτεῖτε, νῦν ἀκούοντές μου λέγοντος· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. ἀλλ' οὐκ ἂν εἶπον τοῦτο, εἰ μὴ ἀφ' πάντων ὧν ἐποίησα, τοῦτ' ἐδέξα. φησὶ C δὲ οὐδὲ ἃ πατὴρ ἀ παρ' ἑαυτοῦ τὰ ἔργα, μετεισφερόντων πρὸς τὸν ἰδίωμα ὠφέλειαν, ἵνα μὴ ὅτου λάβωμεν ἢ παρὰ Θεοῦ, ἀλαζονευώμεθα. διδάσκειν δὲ περὶ τοῦ πατρὸς τὰ ἔργα φησὶν, οὐκ ἀλλότριον ἑαυτὸν δεικνὺς τῆς ἐκείνου ἐνεργείας, ἀλλὰ διδάσκων ὅτι τῆς ὅλης δεῖ θεότητος τὰ ἔργα. θεότης δὲ μία νοεῖται παρὰ πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. ὅσαν γὰρ τυγχάνει ποιῶν ὁ πατὴρ, τοῦτο τελοῦται δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι· καὶ πάλιν, ὃ ποιεῖ ὁ υἱὸς, τοῦτο λέγεται ὁ πατὴρ ποιεῖν ἐν πνεύ- D ματι. δεῖ δὲ αὐτὸς εἴληφε παρ' ἑαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ, ὁ δὲ πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα.

Non enim ferentes eum qui seipsum vnum esse cum Patre diceret, ad occidendum eum impetu quodam rapti sunt, licet vnumquodque operum eius Deum esse illum naturâ satis prædicaret. Non solum autem nunc sed & aliàs sublatis lapidibus vt eum interficerent, immobiles steterunt vi & efficacia Christi: ex quo liquidò constat eum nisi volentem nunquam passurum fuisse. nihilosecius per summã mansuetudinem Christus furiosum eorum impetum cohibuit dicens, nunquid ob aliquod verbum quod dixi irascimini, aut ob aliquod opus quod feci? Si enim non multa fecissem Deo digna opera me naturâ Deum esse testantia, merito indignaremini audientes me nunc dicentem *Ego & Pater vnum sumus*; sed non hoc dixissem, nisi per omnia quæ feci probassem. Ait verò à Patre & non à seipso opera, modestia nimirũ vtẽs ad nostram vtilitatem, ne cum aliquid à Deo accepimus arrogantes simus. Ostendisse verò se à Patre opera dicit, non se ab eorum effectu & operatione alienum demonstrans, immo totius deitatis opera esse docens. Deitas verò vna intelligitur à nobis in Patre & Filio & Spiritu sancto. Quod enim videlicet facit Pater, hoc perficitur per Filium in Spiritu: & rursus quod Filius facit, hoc Pater facere in Spiritu dicitur. Quare & ipse dixit, *à meipso nihil facio, Pater verò in me manens ipse facit opera.*

Περὶ καλοῦ ἔργου ἃ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας.

De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.

Ἔχοντες ζῆλον Θεοῦ, ἀλλ' ἃ κατ' ἐπίγνωσιν, ἠγανάκτουν ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ λέγοντος. ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. τί γὰρ ἦν τὸ κωλῦον αὐτὸν εἶναι ἓν πρὸς τὸν πατέρα, εἴπερ ἐπίστευσαν ὅτι Θεὸς ἦν τῇ φύσει; δεῖ γὰρ λιθάζειν. αὐτὸν ἐπιχειροῦσι, καὶ ἀπολογούμενοι διὰ ἣν αἰτίαν τοῦτο ἐποίουν, φασὶν, ὅτι οὐχ ἕνεκεν ὧν ἐποίησας καλῶν λιθάζομέν σε, ἀλλ' ὅτι βλασφημεῖς· αὐτοὶ ἐκ τοῦ ἑαυτῶν βλασφημοῦντες, διὸ ὧν ἤθελον λιθάζειν τὸν ὄντα ἀληθῶς Θεὸν, ἀγνοοῦντες ὅτι ἃ γυμνῇ τῇ θεότητι ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἐπιδημεῖν, ἀλλὰ ἐρχούμενος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, βλασφημίαν εἰς λέγοντες τὴν ὀρθὴν ὁμολογίαν. φάσκοντες οὖν ἐγὼ καὶ ὁ

Zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam, indignabantur audientes dicentem Christum, *Ego & Pater vnum sumus*. Quid enim vetabat eum esse vnũ cum Patre, si modo credidissent eum esse secundum naturam Deum? Quare & lapides in eum iacere aggrediuntur, & rationem reddentes cur id facerent, aiunt, non ob ea quæ præclare fecisti lapidamus te, sed quia blasphemas: cùm ipsi è contrario blasphement, ad lapidandum eum, quiverè est Deus, accincti, videlicet ignari, nõ in simplici deitate Iesum aduẽturũ ac peregrinaturũ, sed ex semine Dauid incarnatum, & rectam confessionẽ in blasphemiam interpretantes. Cum igitur

diceret, *ego & Pater vnum sumus*, non cognouerunt quis esset qui hoc diceret, sed incarnē solā intēdētes, obruere lapidibus eum volebant, blasphemiæ crimen affingentes. Quod enim dixerat, ego & Pater vnum sumus, aiunt, teipsum Deum secundum naturam facis, hoc quidem solū recte existimantes. Itaque impiis Arianis meliores sunt Iudæi, eum qui omnino dicere ausus fuerat, *ego & Pater vnū sumus*, tanquam ex necessaria ratione deinceps ad deitatis culmen ascendere affirmantes. Quomodo enim vnum cum naturâ Deo esset, qui non hoc ipsum haberet? Quia verò non mentitur, vtique secundū naturam ipse Deus existens, vnum est cū Patre: qui verò eiusmodi est, quomodo factus fuerit?.

Α πατὴρ ἓν ἐσμεν, μὴ νοοῦντες δι' τίς ὁ ταῦτα λέγων ἐστίν, ἀλλ' εἰς τὴν σάρκα μόνον βλέποντες, καταλιθάζουν αὐτὸν ἐπιχειροῦσι, βλασφημίας ἐγκλήματι προσβάλλοντες. Ἀληθῆ γὰρ τὸ φάναι· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, φασὶ, Θεὸν σεαυτὸν καὶ φύσιν ποιεῖς· τοῦτο μόνον νοοῦντες ὀρθῶς. χρείττους οὖν τῶν ἀσόφων Ἀρειομανιτῶν οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν ὅλως εἰπεῖν θαρσήσαντα, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, ὥσπερ ἐξ ἀναγκαίου λόγου λοιπὸν πρὸς τὸ τῆς θεότητος ἀκρο-
Β βαθρὸν ἀξίωμα ἀναβεβαιούμενοι. πῶς γὰρ ἂν ἓν κατ' ἀρχὰς πρὸς τὸν φύσει Θεὸν, ὁ μὴ τοῦτο ὑπάρχων; ὅπερ δὲ οὐ ψεύδεται, καὶ φύσιν ἔχει καὶ αὐτὸς κατ' ἀρχὰς Θεὸς, ἓν ὄντι πρὸς τὸν πατέρα. ὁ δὲ τοιοῦτος πῶς ἂν εἴη γνητὸς ἢ πεποιημένος;

v. 34. *Ego dixi dij estis*, & reliqua.

Εγὼ εἶπα θεοί ἐστε. καὶ τὰ ἑξῆς.

Nunc redarguens Iudæos, qui nō propterea quod dixisset, *Ego & Pater vnum sumus*, lapidabant eum, frustra, inquit, estis: Si enim quoniam dixi meipsum Deum, videor blasphemare, cur cùm Pater dixerit per Legem ad homines, dii estis, non blasphemiam esse iudicastis? hoc verò dicit non eos, vt aliquid contra Patrem dicant, incitans, sed tanquam legis & sacrarū scripturarū ignaros conuincēs. Quandoquidē verò inter dictos deos & Deum naturâ magnum discrimē est, differentiam per hæc quæ dicit, ostendit. Si enim homines ad quos sermo Dei habitus est, dij vocati sunt, & deitatis honore decorati, Dei verbo intra animam recepto, quomodo non erit naturâ Deus is per quem illi dij? *Deus enim erat verbum*, iuxta Ioannem, qui & aliis huius splendoris conciliator ac pararius fuit. Si enim Dei verbum per Spiritum sanctum ad gratiam hominis conditione maiorem euehit, & honore diuino eos quibus ineſt, illustrat: quorsum, inquit, dicitis me blasphemare, cum dico me Filium Dei & Deum? Quamuis ex iis quæ mihi ab eo commissa sunt satis testimonij dederit me esse naturâ Deū: Vbi enim me sanctificauit, misit in mundum Seruatorem mundi, quod vnius est naturâ Dei, posse homines à diabolo & peccato & interitu vindicare. Sed forsitan cum diuina Scriptura dicat à Patre Filium esse missum, statim hæreticus dictionem in sui erroris pabulum arripit, & omnino dicturus est, vos qui Filium Patre minorem dicere recusatis, quomodo non videtis ab eo missum tanquam ab aliquo maiore

Νῦν ἐλέγχων τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι οὐ διὰ τὸ εἰπεῖν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, ἐλίθαζον αὐτὸν, ἀλλὰ μάτην, φησὶν. εἰ ἐπειδὴ εἶπον ἐμαυτὸν Θεὸν, δοκῶ βλασφημεῖν, διατί τοὺς παρὰ τοῦ εἰρηκότος διὰ τοῦ νόμου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, θεοί ἐστε, οὐκ εἰπατε τοῦτο εἶναι βλασφημίαν; τοῦτο δέ φησιν, οὐχὶ πρόσκαιρον λοιδορίαν αὐτοὺς εἰπεῖν τι κατὰ τοῦ πατρός· ἀλλ' ἐλέγχων ὅτι τὸν νόμον ἀγνοοῦσι καὶ τὰς θεοπνεύστους γραφάς. ὅπερ ἦν τῶν εἰρημένων Θεῶν καὶ τοῦ φύσει Θεοῦ, πολὺ τὸ μέσον, δι' ὧν λέγει διδάσκει τὸ διάφορον· εἰ γὰρ οἱ ἄνθρωποι πρὸς οὓς γέγονεν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, θεοὶ κέκληνται, καὶ ἐλαμπρυνθησαν τῇ τῆς θεότητος ἀμοιρᾷ, τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον εἰσοικισάμενοι καὶ εἰσδεδεγμένοι κατὰ ψυχὴν, πῶς οὐκ ἂν εἴη φύσει Θεὸς, ὁ δι' ὃν ἐκεῖνοι θεοί; Θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος καὶ τῷ Ἰωάννῃ φωνεῖ· ὁ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦτο προξενήσας θαυμαστόν. εἰ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀνάγει πρὸς τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον χαρὶν, καὶ καταξιοῖ θείας μοίρας τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, διὰ τί, φησι, λέγετε, ὅτι βλασφημῶ, λέγων ἐμαυτὸν υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν; καίτοι δι' ὧν ἐπεδείξατο πρὸς αὐτοὺς μαρτυρούμενος ὅτι Θεός εἰμι φύσει. ἀγιάσας γὰρ με ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον σωτῆρα τοῦ κόσμου· ὅπερ μόνου ὄντος φύσει Θεοῦ, δύνασθαι διασώζειν ἐκ τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς τοὺς ἀνθρώπους. ἀλλ' ἴσως ὅταν ἡ θεία γραφὴ λέγῃ, πρὸς τοῦ πατρὸς ἀπεσταλῆναι τὸν υἱὸν, ἁρπάζει ὁ αἱρετικὸς ἔφοδον τῇ οἰκείᾳ πλάνῃ ποιεῖσθαι πρὸς λέξιν, ἐρεῖ δέ που πάντως ὅτι ὑμεῖς οἱ τὸν διαπύρωμον λέγοντα τὸν υἱὸν ἐλάττονα τοῦ πατρὸς, πῶς οὐχ ὁρᾶτε πεμπόμενον ὡς πρὸς μείζονος

ἡμᾶς δὲ ὑπερκειμένῳ; τί οὖν ἐροῦμεν; ἢ ὅτι τῆς A
ἀποστολῆς ὄνομα, μάλιστα μὲν πρέπει τῇ τῆς κε-
νώσεως μέθοδος; ἀκούεις γὰρ ὅτι συναμφοῖν ὁ Παῦ-
λος ἀμφοτέρων, τότε φησὶν ἀπεσταλῆναι τὸν ἐκ
παιδὸς τὸν υἱόν, ὅτε καὶ γέγονεν ἐκ γυναικὸς καὶ
ὑπὸ νόμον ὡς ἡμῶν ἀδελφὸς μὲν ἡμῶν, καίτοι νομο-
θέτης ὢν καὶ κύριος. εἰ δὲ νοοῖτο γεγονὼς ἐν τῇ δού-
λου μορφῇ ὁ υἱός, εἶτα ἀπεσταλθαι λέγοιτο πα-
ρὰ τοῦ πατρός, οὐδὲν ὅλως ὑπομένῃ τὸ βλάβος,
εἰς ὃ εἰ καὶ ὁμοούσιος αὐτῷ καὶ ἰσοκλεὴς καὶ κατ' B
οὐσίαν ὅλως μειονεκτούμενος. αἱ γάρ τοι λέξεις αἱ
πρὸς ἡμῶν εἰς τὸν Θεὸν προσφέρονται, πολὺ ἀ-
κριβῆ προσφέρεσθαι βάσανον χρὴ ταύτας ἴσχ
ὥστε νοεῖν καθ' ἡμᾶς ἐκφωνεῖσθαι λέγω, ἀλλ'
ὡς αὐτὸν πρέπει τῇ θείᾳ καὶ ὑπερτάτῃ φύσει. τί
γάρ, εἰ μὴ ἔχοι φωνὰς ἡ ἀνθρώπου γλῶττα δυνα-
μένας ἐρκέσαι τῇ θείᾳ δόξῃ πρὸς ἔξήνησιν; ἔστι
τοίνυν ἄτοπον ἀφελεῖν τοῦ τῆς ἀνθρωπίνης γλώττης
ἀσθένειαν καὶ τοῦ λεξικοῦ πρόχειρα, τῆς αὐτοπα- C
θοῦς δόξης ἀδικεῖσθαι τοῦ ὑπερκειμένου. μέμνη-
σο τοῦ Σολομῶντος λέγοντος, δόξα κυρίου κρύπτει
λόγον. παιζομένους γὰρ ἀκριβῶς τοῦ τοῦ κυ-
ρίου δόξαν, ἐοίκαμεν τοῖς ἐθέλουσι ταῖς χερσὶ με-
τρῆσαι τὸν οὐρανόν. σκοπῶ ὅταν ἀνθρώπινον τί
λέγηται πρὸς Θεοῦ, νοεῖσθαι θεοπρεπῶς. ἐπεὶ τί
ποιήσῃς ὅταν ἀκούσῃς ψάλλοντος τοῦ Δαβὶδ, ὁ
καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, ἐμφάνηθι.
ἐξέγερσιν τοῦ δυνατεύειν σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι
ἡμᾶς. πῶς γὰρ καθήμενον τὸ ἀσώματον; ποῦ δ' ὄντα D
τῶν ὅλων Θεὸν προσδοκᾶν ἀφικέσθαι προσκα-
λῇ τὸν λέγοντα ἀφ' ἑαυτοῦ, μὴ οὐχὶ τὸν
οὐρανὸν δὲ τοῦ γοῦ ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος; ποῦ
τοίνυν δὴ ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς ὁ πάντα πληρῶν;
πάλιν λέγεται, ὅτι πύργον ᾠκοδομήκει κατι-
σχύοντες ἡμᾶς. καὶ κατέβη κύριος ἰδεῖν τοῦ πόλιν
καὶ τὸν πύργον· δὲ εἶπε κύριος, δεῦτε καταβάν-
τες συγχέωμεν αὐτῶν τὰς γλώσσας ἐκεῖ. ποῦ κα-
τέβη κύριος; ἢ πάντοθεν ἐκ ἀγίας σκηνῆς ἑαυτοῦ
εἰς καθοδὸν προτρεπόμενος; τί γὰρ εἰπέ μοι δὲ αὐτὸς ὁ E
πατὴρ πέμπειν ἡμῖν τὸν παράκλητον
ἐπαγγέλλεται; ποῦ γὰρ ἢ πόθεν πέμπεται τὸ πάντα
πληροῦν. πνεῦμα γὰρ κυρίου πεπλήρωκε τοῦ οἰ-
κουμένου καθὰ γέγραπται. σὺ οὖν αἱ λέξεις, αἱ
καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς σημαίνουσιν, εἰ ὅτι
Θεοῦ λέγοιντο. βάλλῃ τί νοῆσαι τῶν ὧτω δυσχεραίνῃς;
εἶπά σοι πρὸς καταλήψιν ὁ νοῦς ἀσθενής, καὶ τοῦτο
παθὼν, ἀγάθυνε; μὴ χαλεπήνῃς ἄνθρωπε. ὁμο-
λόγει τῆς αὐτοῦ φύσεως τοῦ ἀσθένειαν, μέμνησο τοῦ

ac supereminente? Quid ergo dicemus, nisi quod missionis nomen modo & conditioni inanitatis maximè conueniat? Audis enim vt Paulus ista duo coniungens dicat, tunc missum à Patre Filium, quando factus est ex muliere, & sub legem nobiscum venit, licet legislator existens & Dominus. Si vero intelligatur natus in serui forma filius, deinde dicatur missus à Patre, nullum omnino inde accipit detrimentum, nihilominus ei consubstantialis & gloria par, nullaque re prorsus imminutus. Voces siquidem nostræ si de Deo enuntientur, non adeo accuratum examen admittunt, nec eas accipere ita oportet vt ex nostra consuetudine sonant, sed vt diuinæ supremęque naturæ cõuenit. Quid enim, si hominis lingua non habet voces ad enarrationem diuinæ gloriæ idoneas? Quare absurdum est propter humanæ linguæ infirmitatem & dictionis ieiunitatem ac inopiam, supremæ, cælestisque gloriæ eminentiam lædi. Memineris Salomonis dicentis, *gloria Domini occultat Sermonem.* Curiosè enim inquirẽtes Domini gloriã, similes illis sumus qui palmo cœlũ metiri volũt. Igitur cũ humano more aliquid dicitur de Deo, accipiatur vt de Deo cõuenit: quid enim agas cũ audias canẽtẽ Dauidẽ, *qui sedes super Cherubin appare, excita potestatẽ tuam & veni ad seruandũ nos.* quomodo enim sedet quod est incorporeũ? & vbi est vniuersũ Deus quẽ vt veniat ad nos inuitat, dicẽtẽ alioqui per Prophetã, *Nũquid cælũ & terrã ego impleo dicit Dominus.* Quomodo igitur veniat ad nos qui omnia implet? rursus scriptũ est, turrim in cœlũ magnitudine assurgentẽ quosdã ædificare agressos, & descẽdit Dominus vt videret vrbem & turrim, & dixit Dominus, *agedum descendentes confundamus eorũ linguas illico.* Quomodo descẽdit Dominus, vel qua ratione S. Trinitas seipsã ad descensũ hortatur? Quid vero, dic mihi, & ipse Pater missurum se nobis è cœlo Paracletum promisit? Vbi enim vel vnde mittitur hoc quod omnia implet? *Spiritus enim Domini replenit orbem terrarũ*, vt scriptum est. Igitur voces quæ secundum nos sunt, significant ea quæ supra nos sunt, si de Deo dicantur. Vis concipere aliquid rerum eiusmodi difficilium, deinde tibi ad comprehensionem animus imbecillus est, idque tute ipse sentis, ne iniquo animo feras, ô homo, fatere tui ipsius naturæ infirmitatem, memineris dicentis, *fortiora*

Pro. 25.2

Esa. 37. 16.

Sap. 1. 7.

Eccl. 3.22 *te ne quæras*, cum in orbem Solis oculum corporis intenderis, statim auerteris eiaculatione luminis perstrictus, victusque. Sciendum quoque naturam diuinam habitare in lumine inaccesso, & quidem inaccesso curiosorum mentibus Quare oportet vbi de Deo humanis vocibus sermo fiet, nihil abiectum aut humile cogitare, sed in paupertate ac mendicitate nostræ dictionis, diuinæ gloriæ tanquam in speculo intueri diuitias. Quid enim si mittitur à Patre Filius? an propterea minor erit? Igitur cum è corpore solari mittitur lux, diuersæ naturæ ab eo est ac deterioris? Quod quidem vel tantum cogitare summæ imperitiæ. Lux igitur Patris existens Filius mittitur ad nos, tanquam sole vtique radium emittente. Quod quidem fieri precabatur Dauid dicens. *emitte lucem tuam & veritatem tuam.* Etsi gloria est Patris lucem habere, quomodo inferius, inquit, eo est id in quo glorificatur? ipse quippe Filius de se ipso dicit, *quem Pater sanctificauit & misit.* Hoc vero *sanctificauit* scriptura multis modis accipit. Dicitur enim sanctificari quod dicatur Deo: & quidem dixit ad Mosem *sanctifica mihi omne primogenitum.* Rursus sanctificatur quod commissum est à Deo & delegatum ad aliquid eorum, quæ ipsi cordi sunt, agendum: sic enim de Cyro & Medis ait, quando eos in Babylonem suscipere expeditionem voluit: *Gigantes veniunt implere animum meum, gaudentes simul & insolescentes, sanctificati sunt, & ego duco eos.* Proinde etiam sanctificatur, quod particeps est Spiritus sancti. Ergo Filius se sanctificatum ait à Patre, tanquã ab eo ad emendationem vitæ mundi delegatum, & in aduersariorum ruinam ac euersionem, vel etiam quatenus missus est, vt pro salute mundi mactaretur: quippe sancta vocantur, quæ vt Deo in sacrificium offerantur, selecta sunt. Sanctificatum etiam dicimus & nobiscum humano modo, quando factus est caro: sanctificata enim est eius caro, vnitum sibi verbum adepta, cum natura non esset sancta. Perquæ enim fit istud, sanctificatur à Patre. Vna siquidem Patris & Filij & Spiritus sancti deitas. Veruntamen non quemadmodum in vnoquoque sanctorum cum est Deus eos sanctificat, sic etiam est in Filio, sed ipse Filius potestas est & sapientia Patris, omnia quæ participant eum in Spiritu, sanctificans: ipse verò rursus est non secundum aliquam

A λέγοντος, ἰσχυρότερός σου μὴ ζήτει· ὅταν εἰς τὸν τῆς ἡλίου κύκλου τὸν τῦ σώματος ὀφθαλμὸν διατείνῃς, βιαίᾳ ἀποστρέφῃς τῇ τῦ φωτὸς προσβολῇ νικώμενος. ἰσχυρὸν δὲ ὄντως ὅτι ἐν ἰδίᾳ φύσει φῶς ἀπρόσιτον οἰκεῖ· ἀπρόσιτον δὲ τοῖς τὴν περιεργαζομένων ἀφροσύνης. χρὴ τοίνυν ὅταν ἐν ἀνθρωπίναις φωναῖς λαλῆται τὰ περὶ Θεοῦ, μηδὲν ταπεινὸν λογίζεσθαι τῆς πτωχείας τῆ καθ' ἡμᾶς λέξεως, τὸν τῆς ἰδίας δόξης κατοπτεύοντας

B πλοῦτον. τί γὰρ εἰ ἀποστέλλεται παρὰ τῦ πατρὸς ὁ υἱός; ἆρα ἀφ' ἑαυτῦ τοῦτο ἐλάττων ἐστιν; οὐκοῦν ὅταν ἐκ τῦ ἡλιακοῦ σώματος ἵησί τινα πέμπεσθαι φῶς, ἑτερόφυές ἐστι πρὸς αὐτό, ἐὰν ἐλάττονα πρὸς αὐτό; καίτοι πῶς τοῦτο ἐνοήσαμεν, οὐκ ἀμαθεῖς; φῶς οὖν ὑπάρχων τῦ πατρὸς ὁ υἱός, πέμπεται πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἡλίου τυχὸν αὐγὴν ἀπαστράπτων· ὃ δὴ καὶ γενέσθαι προεκάλει λέγων ὁ Δαυίδ, ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν

C σου. καὶ εἰ δόξα ἐστὶ τῷ πατρὶ, τὸ φῶς ἔχειν, πῶς ἔλαττον, φησὶν, αὐτὸ, ἐὰν μὴ δοξάζεται; καὶ αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς περὶ ἑαυτῦ λέγει, ὅτι ὁ πατὴρ ἡγίασεν καὶ ἀπέστειλε. τὸ δὲ ἡγίασεν ἡ γραφὴ κατὰ πολλοὺς δέχεται τρόπους. λέγεται μὲν γὰρ ἁγιάζεσθαι, τὸ ἀναθήματος τῷ Θεῷ· καὶ γοῦν ἔφη πρὸς Μωσέα. ἁγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον. ἁγιάζεται δὲ πάλιν τὸ προχειρισθὲν παρὰ Θεοῦ πρὸς τὴν παρ-

D ουσίαν καὶ καταστροφὴν ἤγουν· γίγαντες ἔρχονται πλησαι τὸν θυμόν μου. χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες ἡγιασμένοι εἰσὶ, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. ἁγιάζεται δὲ πάλιν τὸ ἐκ μεθέξεως χαρισθὲν τῆς ἁγίας πνεύματος. οὕτω οὖν ἡγιάσθαι φησὶν ἑαυτὸν παρὰ τῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ὡς προχειρισθέντα παρ' αὐτοῦ πρὸς κατόρθωσιν τῆς τῦ κόσμου ζωῆς· καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ ἀνοικειώσεως καλύσεως· ἢ καὶ ἐπὶ, καθὸ ἐπέμφθη εἰς τὸ ἔργον τῆς τῦ κόσμου σωτηρίας σφαγίου· καὶ γὰρ ἅγια καλοῦνται, καὶ τὰ ἀφοσιζόμενα εἰς θυσίαν Θεῷ· ἡγιάσθαι δὲ φαμὲν αὐτὸν καὶ μεθ' ἡμῶν

E ἀνθρωπίνως ὅτε σὰρξ ἐγένετο σάρξ· ἡγιάσθη γὰρ αὐτοῦ ἡ σάρξ, δεξαμένη τὸν ἐνοικήσαντα αὐτῇ λόγον, μὴ ὄσα φύσει ἁγία· διὰ ὃ καὶ διὰ τοῦτο φησὶ, ἁγιάζεται παρὰ τῦ πατρὸς· μία γὰρ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἡ θεότης, πλὴν ὡς καθαίρουσα τὰ ἐκάστου τῆς ἁγίων χειρόμενος ὁ Θεὸς ἁγιάζεσθαι φησὶν, ὅτων ἐστὶ καὶ τὸ ἅγιον· ἀλλ' αὐτὸς ὁ υἱὸς, δυνάμις ἐστὶ καὶ σοφία τῦ πατρὸς, ἁγιάζων μὲν πάντα τὰ μετέχοντα αὐτοῦ τὸ πνεύματι· αὐτὸς δὲ πάλιν ὡς καθαίρων

μετοισίας, ἅγιος ὢν ὥσπερ ἡμεῖς, οὐδὲ χάριν ὑὸς κεκλημένος, ἀλλὰ γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὑπαρχων ἀΐδιον. ἑαυτὸν γοῦν διαφέρει τοῖς θεοῖς, ὡς αὐτὸς δηλονότι κατὰ φύσιν ὑπαρχων, ὅσον ἐκείνοις ἐν χάριτος μέρει προσγέγονεν. διὸ καὶ μόνῳ αὐτῷ λέγεται, τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς κύριε; ὡς οὐκ ἐπείσακτον ἔχοντος, ἀλλὰ φυσικὸν τὸ ἀξίωμα. καὶ πάλιν· τίς γὰρ νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ κυρίῳ; ἢ τίς ὁμοιωθήσεται αὐτῷ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; ἰδοὺ γὰρ ἐν ψαλμῳδὸς ὁ ψαλμῳδός, οὐδένα φησὶν, ὅτι ἐν προφήταις, οὓς δὲ νεφέλας ἐπικώτερον λέγει, ὅτι μόνῳ ἐν τοῖς εἰς υἱότητα Θεοῦ καταξιωθεῖσιν ἀφ' ἧς χάριτος, ἴσον ἔσεσθαι τῷ κατὰ φύσιν υἱῷ· ἐπεὶ ὑμῶν μέγα πάλαι, ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε. ὥστε εἰ μὴ πᾶσαν ποιησαίμεθα σπουδὴν εἰς τὸ παραιτεῖσθαι τὸ φαῦλον, ῥᾳδίως ἐξ ὧν εἰλήφαμεν, ἀποπεσοῦμεν δυνάμεθα. εἰλήφαμεν δὲ καὶ χάριν τὸ καλεῖσθαι ἡμᾶς υἱοὺς Θεοῦ καὶ εἶναι, ἃ δὴ φυσικῶς προσέστι τῷ υἱῷ. πολλὴ οὖν καὶ ἄμετρος ἡ διαφορὰ μεταξύ τε ἡμῶν τῆς χάριτος κεκληρωμένων υἱῶν καὶ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος καὶ ἀληθινοῦ. λόγον δὲ ἀποκαλῶν τὸν υἱὸν, ὁ Ἰωάννης, τοιοῦτόν αὐτοῦ κεκλῆσθαι δύναμιν τιθεὶς ἐπωνυμίαν καὶ τῆς οὐσίας μάλιστα σημαντικήν. εἰ μὲν φύσει εἶη καὶ τῆς οὐσίας δηλωτικὸν ὅτι τοῦ υἱοῦ τὸ λόγος ὄνομα, σημαίνει τι πρώτως ἕτερον· καὶ ζητεῖν αἰσχρὸν, τί κατὰ φύσιν ὢν ὁ υἱὸς, ἐκλήθη λόγος, εἰ μὴ τινα οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνει τὸ ὄνομα. οἷον, τέκτονά τις εἰπὼν ἢ λιθοξόον ἢ ταχυγράφον, οὐ τί ἐστι κατὰ φύσιν τὸ σημαινόμενον ἐρίζεται, ἀλλ' οἷόν ἐστι τὸ ἐπιτήδευμα μᾶλλον· εἰ τοίνυν οὐ τινα οὐσίαν τοῦ υἱοῦ σημαίνει τοὔνομα, καὶ τὸ καλεῖσθαι λόγον, οὐ τί ἐστι κατὰ φύσιν, προδήλως αὐτὸν, ἀλλὰ φέρε εἰπεῖν, οἷόν ἐστι τὸ ἐπιτήδευμα· τί μᾶλλον τὸν διαλεκτικὸν θαυμάζομεν; πῶς δὲ καὶ ἐκλήθη υἱὸς βροντῆς, ὡς μέγα τι λαλήσας καὶ ὑπερφυὲς καὶ πολλοῖς ὀνόμασιν ἀποκαλύψας τὸν υἱὸν τῆς θείας γραφῆς; ἀλλὰ λόγον εἰρηκὼς, παραδόξου τε καὶ ὑπερφυοῦς ἐφθέγξατο, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὅτι αὐτῷ προσέθηκεν. οἷον ὅτι τοῦ Παύλου φαίνεται, τὸ, Παῦλος ἀπόστολος· ἤρκεσθη δὲ τῷ εἰπεῖν, ὁ λόγος, εἰς τὸ παραστῆσαι τὸ υἱοῦ τινα οὐσίαν· αὐτὸς γὰρ ἐστιν ὁ ἀληθινὸς λόγος τοῦ πατρὸς, καὶ οὐχ ἕτερός τις παρ' ἐκεῖνον· εἰ δὲ ἀφ' οὗτινος ὑπερέλαβον τινὲς αἰτίας οἱ χειρομάχοι, μὴ εἶναι τὸν υἱὸν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, ἐπεὶ μήτε ὁ πατὴρ, λόγος, μήτε ὁ λόγος πατήρ· καὶ τινὰ ἑνότητα τῆς φύσεως,

A participationē ſanctus exiſtens ſicuti nos, neque ſecundum gratiam Filius vocatus, ſed genitura æternæ ſubſtantiæ Patris exiſtens. Seipſum igitur diſtinguit à diis per adoptionem, cum ipſe vtique per naturam exiſtat, quod quidē illis loco gratiæ appoſitum eſt: ideo de ipſo dicitur, *quis in diis ſimilis tibi Domine?* tanquam non aduentitiam ſed naturalem dignitatem habente. Et rurſus, Quis in nubibus æquabitur Domino? vel quis aſſimilabitur ei in filiis Dei? Ecce enim Pſalmiſtes B hoc loco manifeſte neminem ait aut in Prophetis, quos nebulas vocat tropicè, aut in iis qui per gratiam in Filiationem Dei aſciti ſunt, æqualem fore ſecundum naturam filio. De nobis verò ſcriptum eſt, *Ego dixi dij eſtis & Filij altiſſimi omnes: vos verò vt homines moriemini.* Ita vt niſi omne ſtudium & contentionem adhibuerimus ad malum fugiendum, facile de eorum quæ accepimus poſſeſſione excidemus. Accepimus autem per gratiam, vt & Filij Dei & dij vocaremur, quæquidem naturaliter inſunt C Filio. Magna itaque & infinita differentia inter nos ſecundum gratiam vocatos Filios, & eum qui verus eſt ac ſecundum naturam. Verbum vero vocat Filium Ioannes, attribuens ei maximè propriè hanc appellationem, vt quæ mirificā vim ſignificandi ſubſtantiā eius habet. Si verò Verbum nomē natura non ſignificet ſubſtantiam in Filio, omnino ſignificat aliud, & neceſſe eſt quærere quid exiſtens Filius ſecundum naturam, D Verbum vocatus eſt, ſi non ſubſtantiam eius nomen indicat. Veluti cum quis dicit fabrum, ſtatuarium, ſcribam, non definitur quid ſit ſecundū naturā id quod ſignificatur, ſed tantū quā artē factitet, oſtendit. Si igitur hoc nomen non ſignificet ſubſtantiam Filij, & vocari verbum nō declaret ipsū quid ſit ſecundū naturā, ſed puta, quod ſit eius inſtitutū: quid fruſtra Euangeliſtā miramur, & quorsū vocatus eſt Filius tonitrui, tanquā magnū aliquod & ſublime loquutus, licet diuinâ ſcripturâ multis nominibus Filiū indigitāte? At cū dixit verbū, admirabile quoddā & ſupernaturale loquutus eſt, nihilq; aliud ei adiecit, vt cernere eſt de Paulo, hoc, Paulus Apoſtolus: cōtentus verò eſt dicere, Verbū, ad declarandā Filij ſubſtātiā: ipſe igitur eſt verū verbū Patris, & nō alius quiſquā præter illū. quod ſi ob hanc causā exiſtimarunt hoſtes Chriſti nō eſſe filiū Patri cōſubſtātialē, quādo neq; pater verbū, neq; verbū Pater: & vnitatē naturę

differentia nominum scindi crediderũt, A dicant nobis quomodo progenitor Adã cõsubstãtialis erit à se genito, cũ nec ipse Abel esse possit, neq. futurus sit vnquam Adam: sed identitatem naturæ nunquã tollet nominum differentia. Quod si hoc in genita & creata natura sit, quomodo non impium est illud opinari in natura ingenita, & omnia genita supergrediente? vt igitur si esset alius substantia non esset Verbum, ita quia est consubstantialis, verum vtique Verbum existet.

τῆς διαφορᾶς τῶν ὀνομάτων διαστήσεσθαι πιστεύσασι. λεγέτωσαν ἡμῖν, πῶς ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ ὁμοούσιος ἔσται πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγονότα, ὅτι καὶ Ἄβελ εἶ)· δυνάμενος, ὅτε μὴ τῷ Ἄβελ ἐσομένῳ ποτὲ Ἀδάμ; ἀλλ' οὐκ ἐκβαλεῖ τῆς οὐσίας τὴν ταυτότητα ἡ τῶν ὀνομάτων διαφορά. εἰ δὲ τοῦτο ὅτι ἀγεννήτῳ καὶ κτίσεως φύσεως, πῶς οὐκ ἀσεβὲς ὅτι τῆς ἀγεννήτου φύσεως ἐπάνω δοξάζειν πάντα ὑπερχειμένης τὰ γενητά; ὡς οὖν εἴπερ ἐστὶν ὁ ἐπερούσιος, οὐκ ἂν εἴη λόγος ἀληθινός, ὅτως ἐπειδήπερ ἔστιν ὁμοούσιος, ἀληθινὸς ἂν εἴη λόγος.

v. 37. *Si non facio opera Patris mei, ne credite mihi, &c.* B

Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι, καὶ τὰ ἑξῆς.

Quod dicit, huiusmodi est. Quandoquidem facile est vt aliquis dicat Patrem suum Deum, sed difficile imò supra naturæ creatæ vim positum, vt hoc re & effectis ostendat: per ea, inquit, quæ rectè & conuenienter Deo facio, æqualis Deo & Patri cernor, nec causam dicere potestis, cur non credatis, cum experientia didiceritis me Patri æqualem esse, ex iis operibus quæ facio Deo conuenientibus, etsi propter carnem visus sim vobis tanquam vnus è vulgo. Vnde potest intelligi quod, *Ego in Patre, & Pater in me.* Nam substantiæ identitas Patrem in Filio, & Filium in Patre esse ac videri facit. Etenim etiam in nobis Patris nostri substantia cognoscitur in eo quem genuit, & vicissim in genitore geniti. Vnus enim in omnibus est naturæ terminus, & omnes naturâ vnum. Sed eo quod corporibus separati sumus, iam non amplius multi vnum, quod quidem dici non potest de Deo secundum naturam: diuinitas enim est incorporea, tametsi in propriis seorsim subsistentiis sanctam concipimus Trinitatem. Pater enim est Pater & non Filius, Filius rursus Filius & non Pater, & Spiritus sanctus peculiariter Spiritus, tametsi inter se non differant propter communionem inter se ac vnitatem. Cum igitur vna sit Deitas in Patre & Filio & Spiritu sancto, Patrem in Filio & Filium in Patre conspici dicimus. Sed & illud scire necesse est, non quod eadem velit cum Patre, eique planè cõsentiat, ideo effici vt Filius dicat, *Ego in Patre & Pater in me, Et, ego & Pater vnum sumus*: sed quia cum sit Patris substãtiæ germanus ac ingenuus fœtus, ostendit in seipso Patrem, ostenditur & ipse in Patre: ait enim eadem se velle & loqui & posse cum Patre, & facile perficere quod velit, & quæcumque

Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. ἐπεὶ ὃ εἰπεῖν ἁπλοῦν πατέρα τὸν Θεὸν δύνασαι· ὃ μὴ τοι δεῖξαι δι' ἔργων, τοῦτο δυσχερές καὶ ἀδύνατον τῇ κτίσει· δι' ὧν κατορθῶ φησὶ νοητῶς πῶς, ἴσος φαίνομαι τῷ Θεῷ καὶ πατρί· καὶ οὐδεμία ὑμῖν ἀπολογία ἀπίσους, τῇ πείρᾳ μαθοῦσιν, ὅτι ἴσος εἰμὶ τῷ πατρὶ, δι' ὧν ποιῶ κατορθοῦντα ἔργων, εἰ καὶ δι' τὴν σάρκα ἔδοξά τις εἶ) παρ' ὑμῖν, ὡς εἷς τῶν πολλῶν. ὁπόθεν δύναται σημαίνειν ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. εἷς γὰρ τῆς οὐσίας ταυτότης, τὸν πατέρα ἐν ἐμοὶ καὶ τὸν υἱὸν ἐν πατρὶ εἶ) καὶ ὁρᾶσθαι ποιεῖ. καὶ γὰρ καὶ ἐφ' ἡμῶν εἷς τῆς ἡμῶν οὐσία γινώσκεσθαι ἐν τῷ πρὸ αὐτοῦ τεχθέντι, καὶ ἐν τῷ τεκόντι πάλιν εἷς τῆς τεχθέντος. εἷς γὰρ ἐν πᾶσιν ὁ τῆς φύσεως ὅρος, καὶ ἓν οἱ πάντες τῇ φύσει. ἐν δὲ τῷ διῃρῆσθαι ἡμᾶς τοῖς σώμασιν, οὐκέτι ἓν οἱ πολλοί. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅτι τῆς κατὰ φύσιν Θεοῦ. ἀσώματον γὰρ τὸ θεῖον, εἰ καὶ ἐν ἰδιάζουσαις ὑποστάσεσι τὴν ἁγίαν νοοῦμεν τριάδα. πατὴρ γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ, καὶ οὐχ υἱός· υἱὸς δὲ πάλιν ὁ υἱὸς καὶ οὐ πατήρ· καὶ πνεῦμα ἅγιον ἰδιάζοντως τὸ πνεῦμα, εἰ καὶ οὐκ εἰσὶν ἐν διαστάσει, διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν τε καὶ ἑνότητα. μιᾶς οὔσης θεότητος ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, τὸν πατέρα ἐν υἱῷ, τὸν δὲ υἱὸν ἐν πατρὶ λέγομεν ὁρᾶσθαι. αἰσχρὸν δὲ κἀκεῖνο εἰδέναι, ὅτι οὐχ ὃ βούλεσθαι ταυτὰ τῷ πατρὶ, οὐδὲ ὃ μίαν ἔχειν πρὸς αὐτὸν γνώμην, οὐδὲ σκιάζειν λέγειν τὸν υἱὸν, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· ἀλλ' ὅτι τῆς τοῦ ἰδίας οὐσίας γνήσιον ἔκφυτον βλάστημα, φαίνει μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, φαίνεται δ' ἐν αὐτὸς ἐν πατρί. φησὶ γὰρ ὅτι τὰ αὐτὰ βούλεται καὶ λαλεῖ καὶ ἰσχύει τῷ πατρί, καὶ κατορθοῖ ῥᾳδίως ὃ θέλει, καὶ ἄλλως ὁ

πατὴρ ποιῇ, ἵνα δείκνυται πάντων δι' αὐτοῦ ὁμοούσιος αὐτῷ καὶ ἡ οὐσίας αὐτοῦ καρπὸς ἀληθὴς καὶ οὐ μόνον ἔχων πρὸς αὐτὸν ἑνότητα ἀμοιβικὴν ἐν μόνοις ὁμοίοις θελήμασι καὶ θεσμοῖς ἀγάπης· ὃ καὶ ἐπὶ τοῖς κτίσμασι προσῆκεν λέγεσθαι. ἔστι καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ νοεῖσθαι καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ὅτι ἡ, καθάπερ τὰ κτίσματα, οὐκ ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προῆλθεν ὁ υἱός, οὐ ἔξωθέν πόθεν ἐπὶ τῷ εἶναι σύστασιν ἔσχεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας προῆλθεν ὡσπερ ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, ἢ καὶ ἀπὸ ὕδατος πηγῆς ἐκβαίνοι ποταμός. ἔστιν οὖν τοῖς ὁρῶσι τὸν υἱὸν, ἐπὶ τῇ πατρὸς οὐσίᾳ ὁρᾶν, καὶ ὃ τὸ γνώσματος ἴδιον ἀπό τε τούτου νοῆσαι ὅτι ὥσπερ ὅπερ σύμπαν ὃ εἶναι τῷ υἱοῦ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας προέρχεται, οὕτως ἔστιν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς τῇ φύσει, τοῦτο καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ προελθὼν λόγος. φαίνεται δὲ καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ ποταμοῦ, εἰ τοῦτον διαλύσοιμι πηγὴν. ὃ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὁ υἱὸς κέκτηται, καὶ τῆς θεότητος, ἵν' ὅλως εἴπω, τὸ εἶδος, ἐκτυπῶν πάλιν αὐτὸν ὁ αὐτός. ἐπιτηρῆσαι δὲ χρὴ ὅτι ὥσπερ οὐ τῆς τυχούσης οἰκονομίας ἕνεκα τοιαύτῃ φωνῇ εἴρηκεν ὁ σωτήρ. ὅπερ γὰρ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως, ἣν ἔχει πρὸς τὸν γνώσματος, δεῖξαι βουληθεὶς εἶπεν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· ἵνα μή τις αὐτὸν εἷς καὶ πατέρα καὶ υἱὸν ὑπολάβοι, μόνοις ὀνόμασιν εἰς δυάδα διαιρεθησόμενος, ὄντως δὲ οὐχ ὅντως ὑποστάσῃ, διὰ καίριος ἐπεξηγούμενος ὧν εἶπε, καὶ ἐπιφέρει τοῖς ἀκροωμένοις αὐτὸ καθιστῶν, ὅτι φέρε, τὸ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, ἵνα δείκνυμι τὸν τοῦτον ἐν ἐκείνῳ, κἀκεῖνον ἐν τούτῳ φαίνεσθαι, τὴν ταυτότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἕνωσιν δείξῃ. διὰ δὲ τοῦ ἕτερον ἐν ἑτέρῳ εἶναι, μή ἕν τι ὢν ἀριθμῷ νοηθῇ, ὃ ποτὲ μὲν πατὴρ, ποτὲ δὲ υἱὸς λέγεται, ἀλλ' ὄντως ὑφεστῶτα πατέρα καὶ ὑφεστῶτα υἱὸν ἀναρχίστως ἀποδείξῃ. ὁ γὰρ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἓν μέν εἰσι κατὰ φύσιν, δύο δὲ ἐν ἀριθμῷ, οὐκ ὡς ἑνὸς ὄντος εἰς δύο κατὰ διαίρεσιν μέρη, ὡς εἶναι λοιπὸν τῆς πρὸς ἄλληλα κοινωνίας τε καὶ ἑνώσεως ἀμέτοχον· ὅτι μὲν ὡς αὐτὸ καὶ ἑνὸς διττοῖς ὀνόμασιν ἀποκαλούμενον· ἵνα ἐν μονῇ προσωπείᾳ φαίνηται τῆς δυάδος ἡ δυνάμις. οὐδὲ ὡς αὐτὸ, ποτὲ μὲν πατὴρ, ποτὲ δὲ υἱὸς λεγόμενον· τοῦτο γὰρ Σαβελλίου τὸ δόγμα. ἀλλ' εἰσὶ μὲν, ἀριθμῷ δύο· ἔστι γὰρ ὁ πατὴρ, ἀεὶ πατὴρ, οὐδέποτε εἰς υἱὸν μεταποιούμενος. καὶ πάλιν ὁ υἱὸς, ἀεὶ υἱὸς οὐδέποτε εἰς πατέρα μεταποιούμενος.

pater faciat, vt per omnia demonstretur consubstantialis ei, & substantiæ eius fructus verus, & non solum habens ad eum vnitatem & habitudinem reciprocam in solis similibus voluntatibus & legibus dilectionis, quæ etiam in creaturis esse dicimus. Præterea & Filius in Patre & Pater in Filio concipietur per hunc modum, quod, non quemadmodum creaturæ, à non esse ad esse processit, vel extrinsecus alicunde sui esse substistentiã habens, sed ex Patris substantia manauit, tanquam à lumine splendor, vel ab aliquo fonte oritur flumen. Est igitur cernentibus Filium & Patris substãtiam cernere, & genitoris proprium ex eo concipere: quod quia vniuersum esse Filij ex Patris substantia procedit, ipse est in Patre, & rursus è contra Pater est in Filio, quoniã quod est ille naturâ, hoc & ex eo proueniens Verbum: apparet verò & est in Filio, quomodo & in fluuio qui illum scaturit & emittit fons. Proprium enim Patris substantiæ in Filio situm; & deitatis, vt ita loquar, species iterum ipsum in eo repræsentat. Sed & obseruandum est, non de nihilo esse, nec absque summa ordinis ratione, quod eiusmodi vocẽ protulit Seruator. Quandoquidẽ enim idẽtitatem naturæ quam cum Patre habet ostendere volens dixit, *Ego & Pater vnũ sumus*, nequis eum esse & Patrẽ & Filiũ existimet, solis nominibus in binarium diuisos, nequaquam verò similiter hypostasi, necessariò explicans quod dixit, ac dilucidius audientibus illud reddens, adiungit hoc, *Ego in Patre & Pater in me*, vt ex hoc quidem quod in illo, & ille in hoc cernitur, identitatem deitatis, & substantiæ vnitatem ostendat: ex eo verò quod alter in altero sit, non vnum quid numero accipiatur, quãdo modo Pater, modo Filius dicitur, sed verè subsistentem Patrem, & subsistentem Filium, efficacius demonstret. Pater enim & Filius vnum quidem sunt secundum naturam, duo vero numero, non tanquam vno aliquo ita in duas partes diuiso, vt deinceps nulla communione inter se & habitudine mutua iungantur: neque rursus tanquam vno eodemque duobus nominibus nuncupato, vt appellatione tenus binarij vis appareat. Neque porro eodem aliàs Patre, aliàs Filio dicto, quod est dogma Sabellij: sed sunt numero duo, quippe est Pater semper Pater, qui nunquam in Filium mutatur, & rursus est Filius semper Filius, qui nunquam in Patrem tranformatur: cum-

que se ita res habeat, & numerus in binario sit positus, & vna est natura amborum, & eadem voluntas ac deitas, genitura sẽper genitorem repræsentante: est enim imago & splendor & character substantiæ Patris Filius: sic enim vnum dicimus esse Deum propter identitatem naturæ Patris cum Filio & Filij cum Patre. Quẽadmodum autem lumen & fulgorem à sole emissum non quis dixerit secundum naturam aliud esse lumen ab illo, aut secundum participationem aliquam & habitudinem ab eo dependentem tale esse, sed verè naturâ ex eo prodiens, & duo quidem hęc lumina concipiuntur, vnum verò sunt secundum naturam: sic nemo recta cum ratione tametsi, scindatur Patris & Filij numerus, aliud quiddam dicet à Patre Filium quoad deitatem & substantiæ identitatem. Sed quemadmodum sol in fulgore à se prodeunte, & fulgor in sole à quo prodiit, sic est Pater in Filio & Filius in Patre, numero in binarium diuisi, & sic existentes in hypostasi, identitate vero naturæ in vnam deitatem compacti.

A Καλλόλιμνος· ὕτω δ' ὄντος τ̃ παραδείγματος, καὶ ἐν δυάδι κειμένων τ̃ ἀριθμοῦ, μία τε φύσις ἀμφοτέρων καὶ ἡ αὐτὴ καὶ θέλησις καὶ θεότης, ἐοικότος ἀεὶ τ̃ γεννήματος τ̃ γεννητικο῀ φυσικ῀ς· εἰκὼν γὰρ ἐστι καὶ ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τ̃ς τ̃ πατρὸς οὐσίας ὁ υἱός· ὕτω γὰρ ἕνα φαμὲν εἶ) Θεὸν διὰ τὴν ταυτότητα τ̃ς φύσεως πατρὸς πρὸς υἱόν καὶ υἱοῦ πρὸς πατέρα. καὶ ὥσπερ ὅ ἐκ τ̃ ἡλίου πεμπόμενον φῶς ἢ ἀπαύγασμα, οὐκ ἄν τις εἴποι κατ' φύσιν ἕτερον εἶ) φῶς παρ' ἐκεῖνον, ἢ κατ' B μετουσίαν τινὰ ἢ σχέσιν τὴν ἐξ αὐτ῀ ταυτὸν γνώσεσθαι, ἀλλ' ὄντως φύσει πρεσβεῖον ἐξ αὐτ῀. καὶ δύο μὲν ταῦτα φῶτα κατ' ὑπόνοιαν ὁρᾶται, ἓν δὲ εἰσι κατ' φύσιν· ὕτως οὐκ ἄλλος λόγος, εἰ δὲ εἰς δυάδα τέμνοιτο πατ῀ρ τε καὶ υἱοῦ ὁ ἀριθμὸς, ἕτερόν τι παρὰ τὸν πατέρα ἐρεῖ τὸν υἱὸν, ὅσον εἰς τὴν θεότητα καὶ τὴν ταυτότητα τ̃ς οὐσίας. ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἥλιος οὐ τ῀ ἀπαυγάσματί ἐστι τ῀ ἐξ αὐτ῀ προελθόντι, καὶ τὸ ἀπαύγασμα οὐ τ῀ ἡλίου ἀφ' C ἧ καὶ ἐξῆλθεν ὕτως ἐστὶ πατὴρ οὐ υἱῷ καὶ υἱὸς οὐ πατρί· ἀριθμῷ μὲν εἰς δυάδα τεμνόμενοι καὶ ὄντες ὕτως οὐ ὑποστάσει, τ῀ δὲ ταυτότητι τ̃ς φύσεως εἰς μίαν σφιγγόμενοι θεότητα.

ver. 24. *Et abiit rursus trans Iordanem, &c.*

Καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τ̃ Ἰορδάνου, καὶ ἔμενεν ἐξῆς.

Relictis Hierosolymis Seruator in locum fontibus scaturientem traiicit, velut in figura indicans se relicturum Iudæam, & ad gentium Ecclesiam migraturum, quæ fontes habet baptismatis, quo loco multi quidem ad eum accedunt transmisso Iordane: hoc enim declarat istud trans Iordanem diuersari Christum. Qui igitur traiecerunt Iordanem per sanctum baptisma deferuntur ad Deum: siquidem transiit à Synagoga Iudæorum ad gentes, & tunc multi venerunt ad eum & crediderunt verbis de eo per sanctos prolatis, & ibi credunt in eum, vbi aquarum sunt fontes, vbi Christi docemur mysterium. Christus enim non erat ad riuos circa Iordanem sed vltra alicubi, quò cum venisset, mansit in gentium Ecclesia, & stabilis mansit. Colimus vero Ioannem, non tanquam aliquid diuinum operatum, sed tanquam vera de Christo testatum. Non solum enim Ioanne, sed omni sancto Christus est admirabilior: illi enim Prophetæ, hic verò Deus miracula faciens. Notan-

Ἐν τόπῳ πηγὰς ἔχοντι μεθορμίζεται ὁ σωτ῀ρ, τὰ Ἱεροσόλυμα καταλιπὼν, ἵνα ὡς διὰ τύπου αἰνίξηται ὡς καταλείψων μὲν τὴν Ἰουδαίαν, ἐπὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν δ' ἐκκλησίαν μεταβήσεσθαι τὴν ἔχουσαν τὰς πηγὰς τ̃ βαπτίσματος· ἔνθα οἱ προσέρχονται αὐτ῀ πολλοὶ διαπεραιώσαντες τὸν Ἰορδάνην· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ πέραν τ̃ Ἰορδάνου αὐλίζεσθαι τὸν Χριστόν. οἱ τοίνυν προϊόντες τὸν Ἰορδάνην διὰ τ̃ ἁγίου βαπτίσματος, ἀποκομίζονται πρὸς Θεόν· ἐκ γὰρ μετέβη ἀπὸ τ̃ς τ῀ Ἰουδαίων συναγωγ῀ς ὅτι τὰ ἔθνη· οἱ πότε πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐπίστευσαν ταῖς περὶ αὐτ῀ λεχθείσαις διὰ τ῀ ἁγίων φωναῖς. οἱ πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν ἐκεῖ, ὅπου αἱ τ῀ ὑδάτων πηγαί, ὅπου δ' ὅτι Χριστῷ δόγμα πιστεύομεν. ὁ γὰρ Χριστὸς οὐκ ἐν τ῀ς πρὸς Ἰορδάνην νάμασιν ὢν· ἀλλὰ πέραν που καὶ ἐλθὼν ἔμεινεν ἐν τῇ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίᾳ πεφανέρωται παλαιός. θαυμάζομεν δὲ τὸν Ἰωάννην, οὐχ ὡς ἐνεργήσαντά τι θεοπρεπὲς, ἀλλ' ὡς ἀληθῆ περὶ Χριστ῀ μαρτυρήσαντα. ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἅγιος ὁ Χριστὸς θαυμασιώτερος· οἱ μὲν γὰρ προφῆται, ὁ δὲ Θεὸς θαυματουργός.

σημειωτέον δὲ ὅτι ὁδὸς εἶσιν οἱ Ἰωάννου καὶ τῶν λοι- A dum porrò, tum Ioannis, tum reliquo-
πῶν προφητῶν λόγοι, εἰς ὃ πιστεῦσαι Χριστῷ. rum Prophetarum verba munire viam ad fidem Christi.

Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος, ἀπὸ Βηθανίας.

c. 11. v. 1. *Erat autem quidam languens Lazarus, &c.*

Ἐπίτηδες δὲ μέμνηται τῆς ὀνομαστῆς τῶν γυναικῶν ὁ εὐαγγελιστής, δηλῶν ὅτι ἐπίσημοι ἦσαν ὡς εὐσεβεῖς. διὸ καὶ ἠγάπα αὐτοὺς ὁ κύριος. πολλῶν δὲ γενομένων εἰς τὸν κύριον ἐκ τῆς Μαρίας, τὸ μύρου μέμνησθαι οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι τοσαύτην εἶχε διάθεσιν ἡ Μαρία πρὸς τὸν Χριστὸν, ὅτι ἐξέμαξε τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς ἰδίαις θρίξὶ, ζητοῦσα τὸν ἐκ τῆς ἁγίας σαρκὸς πνευματικὸν εὐλογίαν ἅμα μάξασθαι. ἑρμηνεύεται δὲ ἡ Μαρία, ἀφ' τῆς προσηδρυθῆναι ἀκριβῶς τῷ Χριστῷ, τὴν πρὸς αὐτὸν ὅτι ποτε μνήμην οἰκειότητα. Meminit ex professo Euangelista nominũ mulierum, ostẽdens eas fuisse illustres, vt pote pias & religiosas: propterea & Dominus eas diligebat. Cum autẽ extarent multa in Dominum Mariæ promerita, vnguẽti meminit non perperam nec aliud agens, sed vt demonstret tanta siti Mariã erga Christũ exarsisse, vt pedes eius capillis absterserit, cupiens ex sancto corpore ac carne spirituali exprimere benedictionẽ. Est autẽ ardentior Maria, vt quę perpetuo Christo adhæreret, nec ab eo se auelli pateretur, atque adeo magnam cum illo inde contraxisset affinitatem. B

Ἀποστέλλουσιν αἱ γυναῖκες πρὸς τὸν κύριον ἀεὶ μὲν θέλουσαι αὐτὸν ἔχειν πλησίον ἑαυτῶν, τότε δὲ διαπρεπῶς τοῦτο ἀφ' τὸν ἀῤῥωστοῦντα ποιοῦσαι. ὑπέκρινον γὰρ, ὡς εἰ φανείη μόνον ὁ Χριστὸς, ἀπαλλαγείη τῆς νόσου ὁ κάμνων. ἐπομιμήσκουσι δὲ τῆς ἀγάπης ἣν εἶχε πρὸς τὸν νοσοῦντα, ἕλκουσαι αὐτὸν ἀφ' τούτου ἐκεῖ· ἤδεσαν γὰρ ὅτι ἐφρόντιζε τούτου· καὶ ἠδύνατο μὲν καὶ ἀπὼν ὡς Θεὸς καὶ τὰ πρόσω πρόσθεν ἰδεῖν· θεραπεῦσαι αὐτὸν· ὅμως ἐνόμιζον ὅτι εἰ πρῶτον, χεῖρα δοῦ ὀρέξας, ἤγειρεν αὐτόν. δυσφορεῦσι δὲ ὡς εἰκὸς, οἰόμεναι ὃ μοδὶ ἀῤῥωστῆσαι ὅλως τὸν Λάζαρον, εἰ μὴ ἠμέλησεν αὐτοῦ ὁ Χριστός· πρόσω γάρ, φασὶν, ἐχόντων τὰ ἀγαθὰ τῶν ἀγαπωμένων παρὰ Θεοῦ, ἀφ' ποίας αἰτίας αὐτὸς ὃν φίλος, ἀσθενεῖ; ἢ δὲ τοῦτο φασὶ· μεγάλη τῆς νόσου ἰσχὺς, ὅτι κατετόλμησεν ἐπιθέσθαι τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ἀγαπωμένοις. τάχα δὲ, καὶ τοιοῦτόν τι δοκοῦσι λέγειν. ὅπου γὰρ ἐχθροὺς ἀγαπᾷς καὶ θεραπεύῃς, πολλῷ μᾶλλον χρεωστεῖς εἰς τοὺς ἀγαπῶντάς σε τοῦτο ἐπιδείξασθαι. δυνάσαι γὰρ ἐκ μόνου θελήματος πρόσω ποιῆσαι. πίστεως οὖν ὁ λόγος μεστὸς καὶ τῆς εἰς Χριστὸν γνησιότητος ἀποδείξεως. Mittunt ad Dominũ mulieres, quẽ quidẽ semper sibi proximũ habere cupiebãt, sed tum maxime non sine prętextu honesto propter ægrotantẽ. Credebant enim vbi semel conspectus esset Christus, eum qui iacebat morbo liberatũ iri: & in memoriam ei reuocant dilectionẽ qua ægrũ prosequutus esset, eum hoc modo ad se trahẽtes, haud vtiq; ignaræ illi magnopere curę esse hominis incolumitatẽ. Et poterat quidẽ licet absens tanquã Deus & omnia gubernans eum curare, tamẽ existimabant si adesset porrecta manu eum facile excitaturum. Quare non immeritò hanc absentiam ægrè ferũt: credo etiam nec omnino ægrotaturum fuisse Lazarũ, nisi eum velut obliuioni tradidisset Christus. Cum enim qui diligũtur à Deo nullo nõ genere boni fruãtur, quã ob causã ille quem amas ægrotat? Vel hoc etiã dicunt: magna vtiq; morbi est audacia, qui etiam eos quos Deus amat inuaserit: Forte verò & tale quiddã dicere vidẽtur. Quandoquidẽ hostes diligis & curas, multo magis debes in eos qui te amãt hoc beneficium cõferre. Potes siquidẽ sola volũtate omnia facere: ergo plena est fidei hęc oratio, & ingenui erga Deũ affectus demõstratio. C D

Αὕτη δὲ ἀσθένεια, οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλὰ ὑπὲρ E
δόξης.

v. 4. *Hæc infirmitas non est ad mortem, &c.*

Λέγει μέν τι τοιοῦτο ὁ κύριος, οὐχ ἵνα ἀπελθόντες οἱ ἐνθάδε πάλιν γένωνται πρὸς τὰς ἀδελφὰς τοῦ Λαζάρου, ἀλλ' ὡς Θεὸς προλέγων τὸ ἐσόμενον, ὅτι πρὸς δόξαν Θεοῦ ἐώρα τὸ τοῦ πράγματος ἀποτέλεσμα, ἀφ' τοῦτο συμβάσης τῆς νόσου, ἵνα δοξασθῇ· ἔθηκε γὰρ τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλ' ἐπείσθη συνιδὼν καὶ εἰς θαυμαστὸν ἐώρα τέλος. ἑαυτὸν δὲ φησι Hæc quidẽ dicit Dominus, nõ vt qui aderant abeuntes renuntiarent sororibus Lazari, sed tanquã Deus futurũ prędicés, quoniã rei exitũ ad gloriã Dei pertinere videbat, nõ quod ideò morbus accidisset vt glorificaretur (stultũ enim hoc dicere) sed quandoquidem contigerat, etiam ad admirabilẽ finem spectabat: seipsum verò

ait natura Deum, quippe in ipsius gloriã factum est quod factum est. Prolocutus enim quod hęc infirmitas ad gloriam Dei esset, adiecit vt glorificaretur Dei Filius in ea, de seipso loquens: nihil autem mirum, quod dixerit non esse ad mortem infirmitatem Lazari, & tamen mors acciderit: ad rei enim exitum respicientes, quodque paulo post erat resurrecturus, non quid medio tempore contigerit spectamus, sed in quem finem res tota reciderit. Voluit enim Dominus vt & æger mortem, & quod inde secutum est, Dei gloriam, hoc est sui ipsius ostenderet.

A τὸν φύσει Θεὸν, αὐτὴ γὰρ εἰς δόξαν γέγονε τὸ γεγονός. εἰποὺν γὰρ ὅτι οὐκ ἔστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἡ ἀσθένεια, ἐπήγαγεν, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῇ, περὶ ἑαυτοῦ λέγων. εἰ γὰρ αὐτὸς ὡδὶ εἶπε μὴ εἶναι πρὸς θάνατον τὴν τοῦ Λαζάρου ἀῤῥωστίαν, συμβέβηκε δὲ ὁ θάνατος, οὐδὲν θαυμαστόν. πρὸς γὰρ τὸ πέρας ὁρῶντες τοῦ πράγματος, καὶ ὅτι ἔμελλε μετ' ὀλίγον ἀναστήναι· οὐχὶ τὶ συμβέβηκεν ἐν τῷ μεταξὺ σκοποῦμεν, ἀλλ' εἰς B ποῖον ἀπέβη τὸ πέρας. ἔκειτο γὰρ ὁ κύριος ἀθανασίαν δόξαι τὸν θάνατον, καὶ τὸ συμβαὶ, εἰς δόξαν Θεοῦ δόξαι, τοῦτ' ἔστιν ἑαυτῷ.

v.5. *Diligebat vero Iesus, &c.*

Ηγάπα δὲ ὁ Ιησοῦς, &c. τὰ ἑξῆς.

Exposita mulierum virtute, Euangelista eas merito ait à Seruatore dilectas: nec mirum si mors & morbus ei quem Deus diligebat acciderit. Communia enim omnium quæ ex infirmitate naturali proueniunt, tametsi diligentibus Deum peculiaris ea gratia data est, vt non iniquo animo ferant ærumnas.

Καταλέξας δὲ ὁ διαληθὴς τὴν τῶν γυναικῶν ἀρετὴν, εἰκότως αὐτὰς ἀγαπᾶσθαι φησὶ τοῦ σωτῆρος ἔφη· καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ νόσος ἢ θάνατος συνέβη τῷ ὑπὸ Θεοῦ ἠγαπημένῳ. κοινὰ γὰρ τὰ ἐξ ἀσθενείας φυσικῆς συμβαίνοντα πάθη, εἰ καὶ ἰδικὴ χάρις τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν δέδοται, C ὃ μὰ βαρέως φέρειν τὰ λυπηρά.

v.6. *Mansit in eodem loco duobus diebus.*

Εμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας.

Distulit suum aduentum, vt non eum ægrotantem curaret, sed quod maioris est potestatis, mortuũ suscitaret, vt multo amplius glorificaretur. Merito vero quispiam dixerit Mariam symbolum esse gentium, Martham autem circumcisorum, fratrem vero earum à mortuis suscitatum eum innuere qui ob aliqua peccata ad inferos descenderit, iuxta illud, auertantur peccatores in infernum. Nec citra rationem ex ordine legis Mosaicæ dictum ait Marthæ, Martha, Martha sollicita es & turbaris erga plurima: vnũ porro est necessarium, hoc est pauca, ad salutem enim non multis præceptis opus iuxta legis præscriptum, sed paucis iisque de charitate ac dilectione datis, in quibus posita est omnis lex & Prophetæ.

Ανεβάλετο τὴν ἄφιξιν, ἵνα μὴ νοσοῦντα αὐτὸν θεραπεύσῃ, ἀλλὰ τελευτήσαντα ἀνάστῃσῃ· ὅσῳ δὲ μείζονος δυνάμεως, ἵνα μειζόνως δοξασθῇ· εἰκότως ἄν τις εἴποι τὴν Μαρίαν σύμβολον τῶν ἀπὸ ἐθνῶν, τὴν δὲ Μάρθαν, τῶν ἐκ περιτομῆς, τὸν δὲ ἐκ νεκρῶν ἀνίσταμενον ἀδελφὸν αὐτῶν, τὸν ἁμαρτήματα εἰς ᾅδου καταβεβηκότα, καὶ ὃ, ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην. καὶ οὐκ ἀπιθάνως ἁμαρτὶ τὴν ἐκ τοῦ Μωσέως νόμου πολιτείαν φησὶν εἰρῆσθαι τῇ Μάρθᾳ, Μάρθα Μάρθα μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά. ἑνὸς δέ ἐστι χρεία, ἤτοι ὀλίγων· εἰς σωτηρίαν γὰρ, ὃ τῶν πολλῶν ἐστὶ πολλῶν χρεία καὶ ὃ τῷ νόμου πρόσταγμα, ἀλλ' ὀλίγων τῶν περὶ ἀγάπης νενομοθετημένων, ἐν οἷς κρέμαται ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. D

v.7. *Eamus in Iudeam rursus.*

Αγωμὲν εἰς τὴν Ιουδαίαν πάλιν. E

Per istud quod loquutus est Dominus, *eamus rursus*, videtur hoc dicere: etsi indigni sint illi beneficio, tamẽ quia vocat occasio quę illis vtilitatẽ importet, redeamꝰ ad illos. At discipuli affectu erga eum impedire videntur, quinetiam & vt de homine cogitant, quasi occurrens Iudæis periculum aditurus sit, etiamsi nolit,

Εἰποὺν μὲν τοι ὁ κύριος ὃ, πάλιν ἀγωμὲν, δοκεῖ ἐπεμφαίνειν, ὅτι εἰ καὶ ἀνάξιοί εἰσιν ἐκεῖνοι εὐεργεσίας, ἀλλὰ καιρὸν καλοῦντος τοῦ ἐμποιοῦντος αὐτοῖς ὠφέλειαν, ἀπέλθωμὲν πρὸς αὐτούς· οἱ δὲ μαθηταὶ δοκοῦσι διὰ τὸν ἀγάπην τὴν πρὸς αὐτὸν, κωλύειν αὐτὸν, πλὴν ὡς ἂν θεραπεύσοντα οἴονται ὅτι ἐκὼν κινδυνεύσοι τοῖς Ιουδαίοις ἐπιτυχών.

διὸ καὶ ἀναμιμνήσκουσιν αὐτὸν τῆς Ἰουδαίων τῆς αὐτοῦ μανίας, μονονυχὶ λέγοντες. τί πάλιν ζητεῖς μεθ' ὧν ἀπιστῶν ἡδέως ἔχεις καὶ ἀχαρίστων πρὸς μὲν λόγοις μηδὲ ἔργοις μαλασσομένων; οἱ δὲ ἔτι φονῶσι καθ' σοῦ, καὶ ζέουσι τὸν θυμὸν ἔχουσιν. ἢ οὖν τοῦτό φασιν, ἢ τοῦτο σημαίνει ὁ λόγος αὐτοῖς· ὅτι εἰς προφανῆ κίνδυνον αὐτοὺς ἄγεις. ὅμως ὑπακούσονται σοῦ διδασκάλου, ὡς εἰδότι τὸ βέλτιον. A ideoque recordari iubent furorem & insaniam Iudæorum in se, propemodum dicentes Quid rursus inter infideles & ingratos versari cupis, qui nec verbis, nec operibus leniri possunt? qui adhuc spirãt cædem ac sanguinem aduersum te, quibus animus rabie tumet ac efferuescit. Vel hoc igitur dicunt, vel hoc eorum sermo significat, ipsos ab eo duci in manifestum periculum: tamen morem gerunt magistro, tanquam qui meliora norit.

Οὐχὶ δώδεκα ὧραί εἰσι τῆς ἡμέρας, καὶ τὰ ἑξῆς. v. 9. *Nunquid duodecim sunt horæ diei? &c.*

Τάχα δὲ τῇ τῆς ἡμέρας ἀκινήτῳ φορᾷ πρόφασιν ζητεῖ τινὰ δι' προθύμου τῷ δυθεφόβου ἀφορισθῆναι, τινὰ μὴ ἰσαμιλλᾶται ὅτι μιᾶς δοκήσεως, ἀλλὰ μεταποδῶν ἀπὸ ἑτέρας γνώμης εἰς ἄλλην, ὡς ἡ μὲν ἡμέρα ἀπὸ ὥρας ἄλλης εἰς ἄλλην μεταβαίνει. νοήσῃς δὲ καὶ ὅτως ὅ, οὐχὶ δώδεκά εἰσιν αἱ ὧραι τῆς ἡμέρας; τοῦτ' ἔστιν, ἡμέρα εἰμὶ καὶ φῶς. ὥσπερ οὖν οὐκ ἂν καταλήξῃ τῆς ἡμέρας ὁ φῶς, μὴ οὐχὶ τὸν τεταγμένον ἀποπληρώσας χρεών· ὅτως οὐκ ἔστι τῶν ἀνεχομένων, τὸν πρ' ἐμοῦ συστέλλεσθαι φωτισμὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, μὴ εἰς ὃ πρέπον τῆς φιλανθρωπίας προελθούσης μέτρον. ἡμέραν δὲ λέγει τὸν τῆς παρουσίας χρόνον. νύκτα δὲ, τὸν προὸ τούτου· ὡς καὶ ὅταν λέγῃ, δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρα ἐστί. τοῦτο οὖν σαφῶς φησὶ· ὅτι οὐκ ἔστι νῦν καιρὸς ἀποχίσαι ἐμαυτὸν τῶν Ἰουδαίων· κἂν δυσσεβεῖς ὦσιν, ἀλλὰ πάντα ποιῶ τὰ πρὸς θεραπείαν αὐτῶν. οὐ γὰρ δεῖ αὐτοὺς νῦν κολάζεσθαι, ἀποχωρούσης ἀπ' αὐτῶν τῆς θείας χάριτος ἡλίου δίκην. ἀλλ' ὥσπερ ὁ φῶς τῆς ἡμέρας οὐκ ἐκλείπει εἰ μὴ πληρωθῇ ὁ δωδεκάωρον, ὅτως οὐδὲ ὁ πρ' ἐμοῦ συστέλλεται φωτισμὸς πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ μέχρι τοῦ σταυρωθῆναί μοι μόνον μὴ τῶν Ἰουδαίων, εἰσεῖς αὐτοῖς ὡς φῶς τῆς γνωστικῆς τινὰ σωτῆρος. ὅπερ γὰρ Ἰουδαῖοι ἐν σκότει ὄντες ἀπιστίας, προσκόπτουσιν ἐπ' ἐμοὶ ὡς λίθῳ, δεῖ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐγὼ φωτίσαι αὐτοὺς, ἵνα παύσωνται τῆς γνώμης χρισθέντος μόνου μὴ τῶν Ἰουδαίων. ἢ ὅτως. ὅπερ οἱ μαθηταὶ ἐκώλυον τὸν Χριστὸν προελθεῖν πρὸς Ἰουδαίους οὐ δι' ἑαυτούς, ἀλλὰ διὰ τινὰ πρὸς αὐτὸν δίκην φιλίαν, καὶ παρρησιάζεται αὐτοῖς, διὰ τῆς παροιμίας, ὅτι οὐδέποτε πείσεταί τι τῶν ἀβουλήτων. εἰ γὰρ ὁ ἐν ἡμέρᾳ πρόσκομμα οὐ, ὁ προσκόπτει, πῶς ὁ πᾶσι τὸ φῶς εἰσεῖς, ὑποπτεύοι τι τῶν λυπηρῶν, ἔχων; ἢ πῶς ὁ πᾶσιν ἀποκαλύπτων τοῖς κεκρυμμένοις τῶν πονηρῶν βούλεται, ὀλισθήσῃ ὀφθῆναι αὐτοῖς μὴ εἰδώς; ἢ ὁ πρὸς ἑαυτὸν τοῦτο λέγει, ἀλλὰ πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι οὐδὲν πείσονται δεινὸν B Fortè comparat hominum mentẽ nouitatis cupidam ac mobilẽ, semper fluenti dierũ motui, nunquam firmiter in vna opinione consistentem, sed ab vna in aliã sententiam desultoria leuitate transeuntem, quemadmodum dies ab vna hora in aliam transit. Poteris etiam sic interpretari hoc, nuncquid duodecim sunt horæ diei? scilicet, dies ego sum & lux. Sicut igitur lux diei non deficiet, nisi prius constitutum tempus impleuerit: ita non est C in contigentibus vt meum lumen à Iudæis tollatur & obscuretur, priusquam ad conuenientem ac debitum humanitatis modum deuenerit. Porro diem dicit tempus sui aduentus, noctem verò quæ illum præcedit, velut cum etiam dicit, *facere oportet opera eius qui misit me, dum dies est.* hoc igitur loco id dicit, non est nunc tempus vt abstraham me à Iudæis, licet impij sint, sed vt ad curationem eorum nihil reliqui faciam. Non enim oportet eos nunc castigari & puniri, recedente, velut sole, ab eis diuina gratia, sed D quemadmodum lumen dei non deficit, nisi duodecim horarum confecto spatio, sic neque ante tempus mea contrahitur illuminatio, immo vsque ad crucem manebo cum Iudæi, immitens eis veluti lumen Dei cognitionis intelligentiam. Quandoquidem enim Iudæis in infidelitatis tenebris errantes, in me vt ad lapidem offundunt, eundum est ad illos vt illuminentur, & desinant in Deum pugnare ac furere; vel hoc modo. Quandoquidem discipuli Christum accedere E ad Iudæos verabant, non propter seipsos, sed quod eius vtique saluti metuerent, confirmat eos per parabolam, quod nihil vsquam præter voluntatem passurus sit. Si enim qui ambulat in die non offendit, quomodo qui omnibus lumen immittit, patereturaliquid molestum inuitus? aut quomodo qui omnibus reuelat occultus malorum foueas imprudens in eos cadet? vel non de seipso hoc dicit, sed de discipulis, nihil eos acerbũ passuros, quandiu

quandiu cum illo erunt, qui omnia illuminat, quique non solum scit, sed aliis etiam retegit occulta malorum consilia, ideoque prædicens eis in quibusdam futura, & illuminans eos, non sinit impingere in scandala in iis quæ euentura sunt.

A σωιόντες τῷ πάντα φωτίζοντι, & οὐ μόνον εἰδότι, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἀποκαλύπτοντι τὰς κεκρυμμένας βουλὰς τῶν πονηρῶν· διὸ προλέγων αὐτοῖς τὰ ἐσόμενα καὶ καταφωτίζων αὐτοὺς, οὐκ ἐᾷ προσκόπτειν σκανδάλοις τὰ τοῖς συμβησομένοις.

v. 11. *Lazarus amicus noster dormit.*

Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται.

Grauis occasio trahit me Hierusalem, hoc enim significat illud, amicus noster dormit, ac si eum neglexero, mihi opinio immisericordis & duri subeunda est. Quare pudere nos oportet, & ad amici salutē conuolare, contēptis Iudæorum insidiis. Cæterum ostendens congruā Deo potētiam ac vires, humanæ animæ à corpore secessum somnum vocat. Neque enim mortem vocare voluit qui creauit hominem ad immortalitatē, iuxta scripturas, & generationes mundi ad salutem fecit. Veruntamen etiam verus est sermo, & verè est somnus apud Deum, nihilque aliud est temporaria ac momentanea corporis nostri mors, simplici & solo prostrata nutu eius qui secūdum naturam suam vita est, hoc est Christi. Animaduerte autem non dixisse, Lazarus mortuus est, & vado ad excitādum eum sed ait dormit, fastum & iactantiam vitans ad nostram institutionem ac vtilitatem. Non enim adeò obscuram plenamque dissimulationis emisisset vocem, vt vix ipsi quoq; discipuli sermonem intelligerent. Non enim dixit vado viuificaturus & à mortuis suscitaturus eum, sed expergefacturus: quodquidem vacuum erat ab omni suspicione iactantiæ.

Αξιόλογος προφάσεις ἔλκει με εἰς Ιερουσαλήμ· τὸ γὰρ, ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, τοῦτο σημαίνει· καὶ B ἐὰν προϊδωμαι τοῦτον, ἀφιλοίκτιρμονος λαμβάνομαι δόξης. διὸ δυσωπεῖσθαι χρὴ ἡμᾶς ὅτι τούτῳ καὶ θραμεῖν ὅτι τῷ τοῦ φίλου σωτηρίαν, ὑποφορώτερας τῶν Ιουδαίων τὰς ἐπιβουλάς. δίκαιος δὲ αὐτὸν τῷ θεοπρεπῆ δυνάμει, ὕπνον καλεῖ τὴν ἀνθρωπίνης ψυχῆς τῷ ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον θάνατον γὰρ οὐκ ἠξίωσεν εἰπεῖν ὁ κτίσας ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὃ γεγραμμένον, καὶ σωτηρίους διαδείξας τὰς γενέσεις τοῦ κόσμου. πλὴν ἔστι καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος· ὕπνος γὰρ ὄντως παρὰ C Θεῷ καὶ ἕτερον τοῦτο ὁ προσκαιρος ἡμῶν τοῦ σώματος θάνατος, ψιλῷ καὶ μόνῳ καταρρυέντος νεύματι τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ. ὅρα δὲ ὅτι οὐκ εἶπε Λάζαρος ἀπέθανε καὶ πορεύομαι ἀναστῆσαι αὐτὸν, ἀλλὰ φησι, κεκοίμηται, ὃ κομπαστικὸν φεύγων, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν. ἃ γὰρ οὕτως ἀμυδρὰ μὴ ὅπως κρύψεως ἀφίησι φωνὴ, ὡς μὴ δι' αὐτοὺς σωιέναι τοὺς μαθητὰς τὸν λόγον. ἃ γὰρ ἔφη πορεύομαι ζωώσων D ἢ ἀναστήσων αὐτὸν οὐ νεκρὸν, ἀλλ' ἐξυπνίσων· ὅπερ ἦν ἀργὸν πάσης εἰς κενοδοξίαν.

Εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται.

Ἐκεῖνοι δὲ μὴ νοήσαντες τῷ λόγου τὴν δύναμιν, ὑπέλαβον τὸν Ιησοῦν λέγειν περὶ κοιμήσεως ὕπνου, ὃς ὅτι τὸ πολὺ τοῖς ἀῤῥώστοις συμβαίνων, ἀνάπαυσιν ποιεῖ· διὸ φασιν, οὐκ ἀξιόλογος ἡ ἄφιξις τοῦ ἄφυπνον ποιῆσαι τὸν Λάζαρον. σοφὰ ἐπιφελές, τὸ ἐξυπνίσαι ἄῤῥωστον. ταῦτα δὲ ἔλεγον, σκοπὸν αὐτὸν βουλόμενοι τῆς ὁδοῦ λέγοντες, ὅτι οὐκ ἄξιον τὸ μέσον θρέασθαι τῶν φονέων, διὰ τὸ ποιῆσαι τερᾶτιον οὐκ ἐπιφελές.

v. 12. *Si dormit saluabitur.*

Illi verò non intelligentes vim verbi, putabant Iesum dicere de dormitione somni, qui sæpenumero infirmis aduenies quietem affert: ideo aiunt, non est idonea causa veniendi, vt expergefacias à somno Lazarum, neque vtile est excuti somnum ægroti. Hæc autem dicebant E reuocare volentes eum ab instituto itinere, dicentesque minimè è re videri vt in medio sicariorum versetur propter operam inutilem.

v. 14. *Lazarus mortuus est, &c.*

Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ παύεται.

Cum intellexissent discipuli eum mortē vocasse somnum, dilucidius expressit dicens, mortuus est. Ait autem se gaudere non ad vanitatem, quia miraculum patraturus esset, sed quia hæc causa futura erat discipulis fidei.

Μὴ νοησάντων οὖν τῶν μαθητῶν, ὅτι τὸν θάνατον, ὕπνον ὠνόμασε, λαμπρότερον ἐσάφωσεν εἰπών, ὅτι ἀπέθανε. φησὶ δὲ ἑαυτὸν χαίρειν, ἃ διὰ φιλοδοξίαν, ὅτι ἔμελλε ποιῆσαι τὸ θαῦμα, ἀλλ' ὅτι τοῦτο προφάσεις ἔμελλε γίνεσθαι τοῖς μαθηταῖς εἰς πίστιν.

δῆ καὶ αἰσχύνεσθαι αὐτὸν τῆς Ιουδαίων πρὸς αὐτὸ μανίας, μονονουχὶ λέγοντες. τί πάλιν ζητεῖς μετὰ τῶν ἀπίστων γίνεσθαι καὶ ἀχαρίστων τῷ μὴ λόγοις μηδὲ ἔργοις μαλάττεσθαι; οἱ δὲ ἐπὶ φόνοις καὶ σοὶ, δὲ ζέοντα τὸν θυμὸν ἔχουσιν. ἢ οἶσθα τοῦτο φασιν, ἢ τοῦτο σημαίνει ὁ λόγος αὐτῶν· ὅτι εἰς προφανῆ κίνδυνον αὐτοὺς ἄγει. ὅμως πειθαρχοῦσι τῷ διδασκάλῳ, ὡς εἰδότι τὸ βέλτιον.

Οὐχὶ δώδεκα ὧραί εἰσι τῆς ἡμέρας, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τάχα δὲ τὴν τῆς ἡμέρας ἀκμὴν τῷ φωτὶ προσάπτει τὸν διὰ παντὸς καὶ φιλόκαινον τῶν ἀνθρώπων διανοίαν, τὸν μὴ ἱσταμένου ὅτε μιᾶς δοκήσεως, ἀλλὰ μεταπηδῶντα ἀπὸ ἑτέρας γνώμης εἰς ἄλλο, ὡς καὶ τὴν ἡμέραν ἀπὸ ὥρας ἄλλης εἰς ἄλλην μεταβαίνειν. νοήσεις δὲ δ ὅτως ὅ, οὐχὶ δώδεκά εἰσιν αἱ ὧραι τῆς ἡμέρας; τοῦτ' ἔστιν, ἡμέρα εἰμὶ δ φῶς. ὥσπερ οὖν οὐκ ἂν καταλήξειε τῆς ἡμέρας ὅ φῶς, μὴ οὐχὶ τὸν τεταγμένον ἀποπληρώσας χρόνον· ὅτως οὐκ ἔστι τῶν ἐναντιουμένων, τὸν πρὸς ἐμοῦ συστέλλεσθαι φωτισμὸν ἀπὸ τῶν Ιουδαίων, μὴ εἰς ὅ πρέπον τῆς φιλανθρωπίας προελθούσης μέτρον. ἡμέραν δὲ λέγει τὸν τῆς παρουσίας καιρόν. νύκτα δὲ, τὸν περὶ τούτου· ὡς δ ὅταν λέγῃ, δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρα ἐστί. τοῦτο οὖν σὺ λοιδῶ φησί· ὅτι οὐκ ἔστι νῦν καιρὸς ἀποχρίσαι ἐμαυτὸν τῶν Ιουδαίων· κἂν ἀνόσιοι ὦσιν, ἀλλὰ πάντα ποιῶ τὰ πρὸς θεραπείαν αὐτῶν. οὐ γὰρ δεῖ αὐτοὺς νῦν κολάζεσθαι, ἀποχωρούσης ἀπ' αὐτῶν τῆς θείας χάριτος ἡλίου δίκην. ἀλλ' ὥσπερ ὅ φῶς τῆς ἡμέρας οὐκ ἐκλείπει εἰ μὴ πληρωθῇ ὅ δωδεκάωρον, ὅτως οὐδὲ ὁ πρὸς ἐμοῦ συστέλλεται φωτισμὸς πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ μέχρι τοῦ σταυρωθῆναί μοι μόνον μετὰ τῶν Ιουδαίων, εἶτα εἰς αὐτοὺς ὡς φῶς τῆς γνωστικῆς τιμῆ σωτῆρος. ὅτε γὰρ Ιουδαῖοι ἐν σκότει ὄντες ἀπιστίας, προσκόπτουσιν ἐπ' ἐμοὶ ὡς λίθῳ, δεῖ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς καὶ φωτίσαι αὐτούς, ἵνα παύσωνται τῆς προμάχου μανίας· ἢ ὅτως· ὅτε οἱ μαθηταὶ ἐκώλυον τὸν Χριστὸν σωτηρίαν τοῖς Ιουδαίοις ἑαυτοὺς, ἀλλὰ διὰ τοῦ πρὸς αὐτὸν δίκην φίλου, παραθαρρύνει αὐτοὺς, διὰ τῆς παραβολῆς, ὅτι οὐδέποτε πείσονται τι τῶν ἀβουλήτων. εἰ γὰρ ὁ ἐν ἡμέρᾳ περιπατῶν, ἢ προσκόπτει, πῶς ὁ πᾶσι τὸ φῶς ἐνιείς, ἐναντιώσει τι τῶν λυπηρῶν, ἔχων; ἢ πῶς ὁ πᾶσιν ἀποκαλύπτων τοῖς κεκρυμμένοις τῶν πονηρῶν βούλευμα, ὀλιγωρήσει αὐτῶν μὴ εἰδώς; ἢ ἑαυτῷ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι οὐδὲν πείσονται δεινὸν

A ideoque recordari iubent furorem & insaniam Iudæorum in se, propemodum dicentes. Quid rursus inter infideles & ingratos versari cupis, qui nec verbis, nec operibus leniri possunt? qui adhuc spirãt cædem ac sanguinem aduersum te, quibus animus rabie tumet ac efferuescit. Vel hoc igitur dicunt, vel hoc eorum sermo significat, ipsos ab eo duci in manifestum periculum: tamen morem gerunt magistro, tanquam qui meliora norit.

v. 9. *Nunquid duodecim sunt horæ diei? &c.*

B Fortè comparat hominum mentẽ nouitatis cupidam ac mobilẽ, semper fluenti dierũ motui, nunquam firmiter in vna opinione consistentem, sed ab vna in aliã sententiam desultoria leuitate transeuntem, quemadmodum dies ab vna hora in aliam transit. Poteris etiam sic interpretari hoc, nuncquid duodecim sunt horæ diei? scilicet, dies ego sum & lux. Sicut igitur lux diei non deficiet, nisi prius constitutum tempus impleuerit: ita non est

C in contigentibus vt meum lumen à Iudæis tollatur & obscuretur, priusquam ad conuenientem ac debitum humanitatis modum deuenerit. Porro diem dicit tempus sui aduentus, noctem verò quæ illum præcedit, velut cum etiam dicit, *facere oportet opera eius qui misit me, dum dies est.* hoc igitur loco id dicit, non est nunc tempus vt abstraham me à Iudæis, licet impij sint, sed vt ad curationem eorum nihil reliqui faciam. Non enim oportet eos nunc castigari & puniri, recedente, velut sole, ab eis diuina gratia, sed

D quemadmodum lumen dei non deficit, nisi duodecim horarum confecto spatio, sic neque ante tempus mea contrahitur illuminatio, immo vsque ad crucem manebo cum Iudæi, immitens eis veluti lumen Dei cognitionis intelligentiam. Quandoquidem enim Iudæis in infidelitatis tenebris errantes, in me vt ad lapidem offundunt, eundum est ad illos vt illuminentur, & desinant in Deum pugnare ac furere; vel hoc modo. Quandoquidem discipuli Christum accedere ad Iudæos verabant, non propter seipsos, sed quod eius vtique saluti metuerent, confirmat eos per parabolam, quod nihil vsquam præter voluntatem passurus

E sit. Si enim qui ambulat in die non offendit, quomodo qui omnibus lumen immittit, patereturaliquid molestum inuitus? aut quomodo qui omnibus reuelat occultus malorum foueas imprudens in eos cadet? vel non de seipso hoc dicit, sed de discipulis, nihil eos acerbũ passuros,

quandiu

quandiu cum illo erunt, qui omnia illuminat, quique non solum scit, sed aliis etiam retegit occulta malorum consilia, ideoque prædicens eis in quibusdam futura, & illuminans eos, non sinit impingere in scandala in iis quæ euentura sunt.

σωιόντες τῷ πάντα φωτίζοντι, ὃς οὐ μόνον εἰδότι, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἀποκαλύπτοντι τὰς κεκρυμμένας βουλὰς τῶν πονηρῶν· διὸ προλέγων αὐτοῖς ἐν ἰσότητι τὰ ἐσόμενα καὶ καταφωτίζων αὐτούς, οὐκ ἐᾷ προπίπτειν σκανδάλοις ἐν τοῖς συμβησομένοις.

v. 11. *Lazarus amicus noster dormit.*

Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται.

Grauis occasio trahit me Hierusalem, hoc enim significat illud, amicus noster dormit, ac si eum neglexero, mihi opinio immisericordis & duri subeunda est. Quare pudere nos oportet, & ad amici salutē conuolare, contēptis Iudæorum insidiis. Cæterum ostendens congruā Deo potētiam ac vires, humanæ animæ à corpore secessum somnum vocat. Neque enim mortem vocare voluit qui creauit hominem ad immortalitatē, iuxta scripturas, & generationes mundi ad salutem fecit. Veruntamen etiam verus est sermo, & verè est somnus apud Deum, nihilque aliud est temporaria ac momentanea corporis nostri mors, simplici & solo prostrata nutu eius qui secūdum naturam suam vitā est, hoc est Christi. Animaduerte autem non dixisse, Lazarus mortuus est, & vado ad excitādum eum sed ait dormit, fastum & iactantiam vitans ad nostram institutionem ac vtilitatem. Non enim adeò obscuram plenamque dissimulationis emisisset vocem, vt vix ipsi quoq; discipuli sermonem intelligerent. Non enim dixit vado viuificaturus & à mortuis suscitaturus eum, sed expergefacturus: quodquidem vacuum erat ab omni suspicione iactantiæ.

Ἀξιόλογος προφάσις ἔλκει με εἰς Ἱερουσαλήμ· τὸ γὰρ, ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, τοῦτο σημαίνει· καὶ οὐκ ἀνεξιδωρήσω τοῦτον, ἀφιλοικτίρμονος λαμβάνουσα δόξας. διὸ δυσωπεῖσθαι χρὴ ἡμᾶς ὅτι τούτῳ καὶ δραμεῖν ἐπὶ τιμῇ τῆς φίλου σωτηρίας, ὑποφορωτέρας τῶν Ἰουδαίων ὄντων ἐπιβουλῶν. δίκνυσι δὲ αὐτὸ τιμῇ θεοπρεπῆ δυνάμιν, ὕπνον κατὰ τῆς ἀϊδιοτίτου ψυχῆς τιμῇ ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον θάνατον γὰρ οὐκ ἠξίωσεν εἰπεῖν ὁ κτίσας ὅτι ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὃ γεγραμμένον, καὶ σωτηρίους ἀναδείξας τοῖς γηΐνοις τοῦ κόσμου. πλὴν ἔστι καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος· ὕπνος γὰρ ὄντως ἐστὶ τῷ Θεῷ καὶ ἕτερον οὐδὲν ὁ παρ' ἡμῶν τοῦ σώματος θάνατος, ψιλῷ καὶ μόνῳ καταργοῦντος νεύματι τῆς καθ' ἡμᾶς φύσιν ζωῆς, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ. ὅρα δὲ ὅτι οὐκ εἶπε Λάζαρος ἀπέθανε καὶ πορεύομαι ἀναστήσαι αὐτόν, ἀλλά φησι, κεκοίμηται, ὃ κομπαστικὸν φεύγων, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν. οὐ γὰρ οὕτως ἀμυδρᾷ μὴ ὑποκρύψεως ἐφίησι φωνῇ, ὡς μηδὲ αὐτοὺς συνιέναι τοὺς μαθητὰς τὸν λόγον. οὐ γὰρ ἔφη πορεύομαι ζωώσων καὶ ἀναστήσων αὐτὸν οὐκ νεκρῶν, ἀλλ' ἐξυπνίσων· ὅπερ ἦν ἀργὸν πάντως εἰς ὑποψίαν.

Εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται.

Ἐκεῖνοι μὲν νοήσαντες τὸν λόγον τῷ ὕπνῳ, φήθησαν τὸν Ἰησοῦν λέγειν ὡς κοιμήσεως ὕπνου, ὃς ὅτι τὸ πολὺ τοῖς ἀῤῥώστοις συμβαίνων, ἀνάπαυσιν ποιεῖ· διὸ φασιν, οὐκ ἀξιόλογος ἡ ἄφιξις τοῦ ἄφυπνον ποιῆσαι τὸν Λάζαρον. σοὶ δὲ ἐπωφελὲς, ὃ ἐξυπνίσαι ἄῤῥωστον. ταῦτα δὲ ἔλεγον, σκανδαλίσαι αὐτὸν βουλόμενοι τῆς ὁδοῦ λέγοντες, ὅτι οὐκ ἄξιον σὲ μέσους θέσθαι τοῦ φονικοῦ, διὰ τὸ ποιῆσαι περίεργα οὐκ ἐπωφελῆ.

v. 12. *Si dormit saluabitur.*

Illi verò non intelligentes vim verbi, putabant Iesum dicere de dormitione somni, qui sæpenumero infirmis aduenies quietem affert: ideo aiunt, non est idonea causa veniendi, vt expergefacias à somno Lazarum, neque vtile est excuti somnum ægroti. Hæc autem dicebant reuocare volentes eum ab instituto itinere, dicentesque minimè è re videri vt in medio sicariorum versetur propter operam inutilem.

v. 14. *Lazarus mortuus est, &c.*

Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ παίξης.

Cum intellexissent discipuli eum mortē vocasse somnum, dilucidius expressit dicens, mortuus est. Ait autem se gaudere non ad vanitatem, quia miraculum patraturus esset, sed quia hæc causa futura erat discipulis fidei.

Μὴ νοήσαντων οὖν τῶν μαθητῶν, ὅτι τὸν θάνατον, ὕπνον ὠνόμασε, λυκνότερον εἰσέφερεν εἰπών, ὅτι ἀπέθανε. φησὶ δὲ ἑαυτὸν χαίρειν, διὰ μὲν φιλοδοξίαν, ὅτι ἔμελλε ποιῆσαι θαῦμα, ἀλλ' ὅτι τοῦτο προφάσις ἔμελλε γίνεσθαι τοῖς μαθηταῖς εἰς πίστιν.

rantibus, aliis verò per inuidiam factum A referentibus vt per falsas accusationes miraculo calumniam affingerent.

μαζόντων, τῶν δὲ ἀφ' φθόνου λαλούντων τὸ γεγονὸς, ποιῆς τὸ ἀφορολὼ ποιῆσαι τῷ θαύματι ἀφ' ψευδολογείας.

v. 20. *Martha igitur vt audiuit quod Iesus venit, occurrit illi, Maria verò domi sedebat.*

Η οὖν Μάρθα ὡς ἤκουσεν ὅτι Ἰησοῦς ἔρχεται, ὑπαντᾷ αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο.

Martha quidem aliquanto feruentior ad necessaria obeunda, ideo prima in occursum venit, intelligentior autem Maria, habensque animam maioris sensus capacem, domi mansit ad excipienda consolationum officia. Martha verò vt simplicior cucurrit, ebria quidem & confusa luctu, sed tamen ferens fortiter.

Τάχα γὰρ θερμοτέρα μὲν ἡ Μάρθα πρὸς τὸ ποιῆσαι τὰ δέοντα· διὸ καὶ πρώτη ὑπαντᾷ· συνετωτέρα γὰρ ἡ Μαρία. διὸ ὡς ἀπλουστέρα ἔτρεχε μεθύουσα μὲν τῷ πάθει, φέρουσα δὲ ὅμως γενναίως.

v. 21. *Domine si hic fuisses, non mortuus esset frater meus.*

Κύριε εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός μου.

Quod dicit Martha eiusmodi est. Non ideò, ait, mortuus est frater meus, quia natura hominis morti subiacet, sed quia tu non aderas, qui solo imperio mortem vincere potes. præ dolore verò extra rationis fines euagata existimat nihil amplius præstare posse Dominum, tanquam elapsa occasione, putabatque ipsum venisse non ad suscitandum Lazarum, sed ad ipsas consolandas: & tacitè quidem ei succensebat tanquam nimium morato, & non statim profecto cum auxiliari potestate, cùm miserant ad eum dicentes, *Domine ecce quem amas languet.* Dicere verò, quicquid poposcerit Deum, dabit, erubescētis est petere apertè quod velit: tamē aberrat à veritate, non tanquā Deū, sed tanquā vnū sanctorū alloquens propter carnem quā videbat, rata quicquid peteret vt sanctus, à Deo accepturū esse, minime quidem gnara Deum natura esse, & Patris potentiam, inuictaque in omnibus vi pollere. Si enim sciuisset Deum esse, non dixisset, *si hic fuisses*, Deus enim vbique est. Enimuero Dominus vt qui omni iactantia careret, non dixit, suscitabo fratrem tuum, sed resurget, propemodum illam in occulto redarguens, & dicens, resurgit quidem quemadmodum vis, sed non quemadmodum putas. Si enim credis per preces & rogationes id perfici, tu sume tibi partes orandi, ne verò mihi præscribe miraculorum factori, qui possum propriavi mortuum suscitare. Hæc cū audiisset mulier, & verita dicere, nunc ipsū suscita, quodammodo incitans eum ad rem aggrediendam perficiendamq; videtur tristari

Ὁ λέγει μὲν Μάρθα, τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ ἀφ' τοῦτο, φησὶν, ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός μου, ὅτι ὑποκειται ἡ ἀνθρώπου φύσις τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ὅτι σὺ ὁ πρῆς, ὁ τὸν θάνατον νικῆσαι δυνάμενος ἀφ' τοῦ προστάγματος. ὑπὸ δὲ τῆς λύπης ἔξω τοῦ προσήκοντος πλανωμένη, οὐκ ἐμίζε μηκέτι δύνασθαί τι ποιῆσαι τὸν κύριον· ὡς προσδραμόντος τοῦ καιροῦ. καὶ ὤετο αὐτὸν προσγενέσθαι, οὐκ ὅτι τῷ αἰσθῆσαι Λάζαρον, ἀλλ' ἵνα παραμυθήσηται αὐτάς. πρέμα γὰρ αὐτῷ καὶ ὑπομέμφεται βραδύνειν, καὶ μὴ θᾶττον ἐλθόντι ὅτε ἠδύνατο βοηθεῖν, ὅτε ἀπέστειλαν λέγουσαι, Κύριε ἴδε ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. Ὃ δὲ λέγει ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι, ὑπερυθριῶσης ὅτι φανερῶς αἰτῆσαι ὃ βούλεται· ὅμως σφάλλεται οὐδὲ τῇ ἀληθείᾳ, οὐχ ὡς Θεῷ ἀφομιλοῦσα μόνῃ, ἀλλ' ὡς ἐνὶ τῶν ἁγίων ἀφ' τῆς ὁρωμένης σαρκὸς, οἰομένη ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ ὡς ἅγιος, λημψεται ἀπὸ Θεοῦ, οὐ μὴν εἰδυῖα ὅτι φύσει Θεὸς ὢν καὶ δυνάμει τῷ πατρὶ, ἅμαχον ἔχει τῆς ὅτι πᾶσιν ἰσχύει. εἰ ἤδει γὰρ ὅτι Θεὸς ἐστὶν, οὐκ ἂν εἶπεν ὅτι εἰ ἦς ὧδε· ὁ γὰρ Θεὸς πανταχοῦ ἐστιν. ὁ μὴν τοι κύριος ἀφ' τοῦ ἀφιλόκομπον, οὐκ εἶπεν, ἐγερῶ τὸν ἀδελφόν σου, ἀλλὰ ἀναστήσεται, μονονουχὶ πρέμα αὐτῇ ἐλέγχων, καὶ λέγων, αἰσθάνῃ μὴν καθὼς βούλῃ, πλὴν οὐχ ὡς σὺ νομίζεις. εἰ γὰρ οἴῃ δι' εὐχῆς καὶ αἰτήσεως τοῦτο δύνεσθαι, σὺ ποίει τὸ τῆς εὐχῆς, μὴ μὴν ἐμοὶ ὑπαγόρευε τῷ θαυματουργῷ, ὃς δύναμαι τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ ἀναστῆσαι τὸν νεκρόν. ταῦτα ἀκούσασα ἡ γυνὴ, καὶ ἀναθυμῶν μὴν εἰποῦσα ὅτι νῦν αὐτὸν ἀνάστησον, ἔστιν δὲ ὅτε παροξύνουσα αὐτὸν εἰς τὸ ποιῆσαι νῦν τὸ ἔργον, δοκεῖ πῶς ἀθυμοῦν

περὶ τὴν βραδύτητα τῆς χρόνου, λέγουσα. οἶδα ὅτι A ἀναστήσεται ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ πρόωρον ἐδέησεν ἰδεῖν ἐπιθυμοῦσα τὸν τῆς ἀδελφοῦ ἀνάστασιν. ἢ ποτε τοῦ κυρίου εἰπόντος Ὁ ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου, μονονουχὶ συναινεῖ τῷ δόγματι τούτῳ ἡ γυνὴ λέγουσα. οἶδα τοῦτο· πιστεύω γὰρ ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πραξάντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ησαΐας ἐν πνεύματι εἶπεν, ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις. ὃ γὰρ ἀπιστῶ τῇ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ, ὡς οἱ Σαδδουκαῖοι. B

Εἶπεν αὐτῇ ὁ Ιησοῦς, ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· καὶ τὰ ἑξῆς.

Καρπὸς γε μὲν καὶ μισθὸς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἡ αἰώνιος ζωή, καὶ οὐκ ἄλλως πως γίνεται τοῦτο τῇ τῶν ἀνθρώπου ψυχῇ. εἰ γὰρ διὰ Χριστὸν πάντες ἀναστησόμεθα, ἀλλὰ ζωὴ αὕτη ἐστὶν ἀληθὴς, ὃ ἀτελευτήτως ἐν μακαριότητι ζῆν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει θανάτου, τὸ εἰς κόλασιν ἀναβιῶναι μόνον. εἰ C οὖν ὁρᾷς καὶ τοὺς ἁγίους ἀπέσχηκας τοὺς λαβόντας ὑποσχέσεως ζωῆς, οὐδὲν τοῦτο, μόνον γὰρ ὅσον εἰς τὸ συμβῆναι καιρὸν γίνεται. χαίρει δὲ τῷ προτέρῳ τετήρηται ἡ τῆς χάριτος ἀνάδειξις, ὃ καὶ μέρος ἐμφαίνουσα, ἀλλ' ἐν πᾶσι διὰ παντὸς καὶ τοῖς ἤδη προαποθανοῦσιν ἁγίοις προῆλθεν ὀλίγον γεύσασθαι τοῦ θανάτου, ἕως τῆς κοινῆς ἀναστάσεως. τότε γὰρ κοινῶς πᾶσιν τὰ ἀγαθὰ ἀπολαύσουσιν. εἰπὼν γὰρ ὁ σωτὴρ ὅτι ἐὰν ἀποθάνῃ, ζήσεται, οὐκ ἀφῆλε τῷ νῦν αἰῶνι τὸν θάνατον· ἀλλὰ δοῦναι αὐτὸν δίδωσι τῇ D πίστει ἐμοῦ, ὅσον εἰς τὸ συμβῆναι μόνον, καιρῷ γὰρ τῷ προτέρῳ τετήρηκε τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν. Φησὶ γοῦν, ὅτι οὐκ ἀμισθὸς ἔσται τοῦ τῆς πρόσκαιρου θανάτου ἀφῆλε τὴν ἀνθρωπίνην Φύσιν, ὁ Εἰς ἐμὲ πιστεύων, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν οὐκ τούτου πείσεται δεινὸν, Θεοῦ δυναμένου ζωοποιῆσαι ἀνεκάλυπτον ὃν ἂν ἐθέλῃ· ὁ γὰρ εἰς αὐτὸν πιστεύσας, εἰ καὶ τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀτελεύτητον ἕξει ζωὴν ἐν μακαριότητι, καὶ ὁλοκλήρῳ ἀφθαρσίᾳ. δεῖ μὴν ἡμᾶς ἡγήσατο τὴν ἀπίστων. οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Χριστὸς ἀπρὶλ θάνατον ὃ μὲν E ἴδῃ, ἀλλ' ἀπολελυμένως εἶπεν, θάνατον ὃ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα, περὶ τῶν μελλόντων αἰώνιος εἶπεν, εἰς ὀλίγον τηρήσας τὸ πέρας τῆς ὑποσχέσεως. εἰπὼν δὲ τῇ Μάρθᾳ πιστεύεις, ὡς μητέρα καὶ προξένου τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν· ἡ δ', ἐπίστευσα γάρ, ἐκ βαθέως ὁμολογεῖ, ὅτι ἁπλῶς πιστεύουσα ὅτι Χριστός ἐστι καὶ υἱὸς

ob linginquitatem temporis, inquiens, scio quod rusurget in vltima die, sed ante tempus cuperem videre fratris mei resurrectionem. Siue cùm Dominus dixisset hoc, resurget frater tuus, tantum non assentitur huic dogmati mulier dicens, scio hoc, credo quod veniet hora, & egredientur qui bona fecerunt ad resurrectionem vitæ, qui vero mala perpetrarunt, ad resurrectionem iudicij. Similiter & Esaias in Spiritu dixit, resurgent mortui, & excitabuntur qui sunt in monumentis: non enim resurrectionis sermoni fidem non habeo, veluti Sadducæi.

Dixit ei Iesus, ego sum resurrectio & vita, &c.

Prorsus honorarium & fructus fidei in Christum est vita sempiterna, & non aliter hoc aduenit hominis animæ. Si enim propter Christum omnes resurgimus, hæc profecto vera vita est sine fine in beatitudine viuere. Nihil enim differt à morte, resurgere duntaxat ad pœnam. Si igitur videt aliquis & sanctos morientes, qui pollicitationem vitæ acceperunt, nihil hoc est, & tantum est quatenus, accidit. Cæterum idoneo tempori gratiæ ostensio reseruatur, quæ non in aliquibus partibus valeat, sed in omnibus continenter, iisque qui iam antea è vita excesserint, gustata nonnihil morte, vsque ad communem resurrectionem. Tunc enim in commune omnes bonis fruētur. Cum vero dixit Seruator, si mortuus fuerit, viuet, non sustulit ex hoc seculo mortem, sed catenus illam posse aduersus fideles permisit, quatenus tantum accidat, suo enim tempori resurrectionis gratiam reseruauit. Ait ergo, non erit immunis à morte carnis propter cōditionem humanæ naturæ, qui in me credit: veruntamen nihil inde patietur damni cum Deus nullo negotio viuificare possit quem velit. Qui enim in eum crediderit, in futuro seculo vitā habebit sine carentē in beatitudine, & plena perfectaq; corruptionis immunitate. Quare nemo infideliū rideat: non enim dixit Christus, omnino mortē non videbit, sed absolutè loquutus, mortē nō videbit, in seculum, de futuro seculo dixit, in illud finem suæ promissionis reseruans. Cum verò dixit Marthæ, credis? tanquam matrem & conciliatricem vitę requirit fidei confessionem. Illa verò promptè assensa est & exactè confessa, non simpliciter credens quod Christus esset & Filius Dei. Christus enim po-

test esse & Prophetæ, quia vnctus fuerit, idem & Filius intelligi potest. Sed cũ articulo loquutus hoc, qui Christus & Filius Dei est, vnum & eximium, selectúmque & verè Filium confessa est. In Filium igitur fides, non in facturas. Si enim factura & creatura secundum quosdam existens Filius, resurrectio est & vita nequaquam admirationi debet esse hæc existẽs & Pater. Quid enim amplius est in eo quam in facturis? Si verò tantum quantum scimus à facturis dissitus est secundum naturæ suæ rationem & quia est vita, quomodo factura fuerit Filius, qui & ipse vita secundum naturam existit, sicut & qui genuit eum? omnino verò nulla facturarum vita est, sed potius à viuente Deo vitæ particeps, quandoquidem & in Deo viuimus & mouemur & sumus, vt Paulus ait.

A τῦ Θεοῦ. Χριστὸς γὰρ δεικνύεται εἶ) καὶ προφήτης ἀφ' ὧν κεχρίσθαι· ὁ αὐτὸς καὶ υἱὸς νοεῖσθαι δύναται. ἀλλὰ μὴ τῦ ἀξιώματος εἰποῦσα ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τῦ Θεοῦ, τὸν ἕνα καὶ ἐξαίρετον καὶ ἀληθῶς υἱὸν ὡμολόγησεν. εἰς τὸν υἱὸν οὖν ἡ πίστις, οὐκ εἰς ποίημα. εἰ γὰρ ποίημα καὶ κτίσμα κατὰ γνώμας ὑπάρχων ὁ υἱὸς αἰσθητός ἐστι καὶ ζωή, μὴ θαυμαζέσθω τοιοῦτον ὢν καὶ ὁ πατήρ. τί γὰρ ὂν πλέον ἐν αὐτοῖς τῶν ποιημάτων; εἰ δὲ τῆς ποιημένης τοσοῦτον ὅσον ἴσμεν ἀπέχειν κτίσεως τὸν τῆς φύσεως λόγον, καὶ ἀφ' ὧν εἶ) ζωή, πῶς ἂν εἴη ποίημα ὁ υἱὸς, ζωὴ καὶ αὐτὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν; ζωὴ δὲ ὅλως τῆς ποιημένης οὐδέν ἐστι, ζωῆς δὲ μᾶλλον τῆς ἀπὸ τῦ ζῶντος Θεοῦ μέτοχον. ἐπεὶ καὶ ἐν Θεῷ ζῶμέν τε καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν ὡς ὁ Παῦλος φησιν.

B

v. 26. *Credis huic?*

Πιστεύεις τούτῳ;

Prius expositâ vi mysterij circa se, claréque ostenso quod vita secundum naturã, & Deus verus, est requirit circa fidẽ intelligentiam, figuram Ecclesiis in eo ponens. Non enim oportet nos vacuam in aëra iacientes vocem, venerabile fateri mysterium, sed fundatam in corde & animo fidem habentes, fructum eius confessionem ponere, & credere sine vlla dubitatione, & mentis duplicitate. Iniuriosus est enim duplex mente & circa fidem claudicans, propterea instabilis in omnibus viis suis. Cæterum necesse est intelligas, Deo nos confessionem fidei exhibere, etiam cum per homines sacrorum curam & sacerdotium sortitos interrogati, dicimus hoc, credo in sumptione sancti baptismatis. Graue igitur & periculosum mentiri & ad incredulitatem deflectere, ne iudicem & testem amentiæ habeamus ipsum omnium Dominum: *Ex ego testis*, inquit Dominus. Illud etiam obseruandum venit, quod Lazaro iacente mortuo, pro eo quodammodo muliercula interrogatur de intelligentia fidei, vt rursus figura in Ecclesiis valeat & obseruetur. Cum enim recens natus affertur infans ad susciendum instructionis, initiationisque chrisma, seu in sancto baptismate perfectionis, qui adducit eum, pro eo respondet *Amen*: similiter proiis qui extremo morbo conflictantur, ideoque baptizandi sunt, ordinantur ac destinãtur aliqui qui velut ex charitate ac dilectione suã morbo impeditis cõmodent vocem,

Περιεξηγησάμενος τὸ κατ' αὐτὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ δείξας σαφῶς ὅτι ζωὴ κατὰ φύσιν C ἐστὶ καὶ ὁ Θεὸς ἀληθινὸς, ἀπαιτεῖ τὴν ὅτι τῇ πίστει συνέσιν, τύπον ταῖς ἐκκλησίαις τὸν ὅτι τούτῳ θείς. χρὴ γὰρ ἡμᾶς μὴ εἰκῇ εἰς ἀέρα ῥιπτοῦντας φωνὴν, σεμνὸν ὁμολογεῖν μυστήριον, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ καὶ τῷ τῆς πίστεως ῥιζωθέντας, καρπὸν τῆς ὁμολογίας, καὶ πιστεύειν ἀδιακρίτως ἄνευ καὶ διψυχίας. ὕβρεως γὰρ ὁ δίψυχος καὶ χωλεύων περὶ τὴν πίστιν. ἀφ' τοῦτο καὶ ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῦ. εἰδέναι σε μὲν χρὴ, ὅτι Θεῷ τῆς πίστεως ὁμολογίαν ποιούμεθα, κἂν δι' ἀνθρώπων ἐρωτώμενοι τὴν ἱερᾶσθαι λαχόντων φαμὲν, πιστεύω ἐν τῇ προσλήψει τῦ ἁγίου βαπτίσματος. πονηρὸν οὖν ἄρα D τὸ ἀφανίσασθαι καὶ παραλιθῆσαι περὶ ἀπιστίαν, ἵνα μὴ καὶ δικαστὴν καὶ μάρτυρα ἀπονοίας ἔχωμεν αὐτὸν τῶν πάντων δεσπότην λέγοντα· καὶ ἐγὼ μάρτυς, φησὶ κύριος. θαυμαστέον δὲ ὅτι Λαζάρου κειμένου τεθνεῶτος, ὑπὲρ αὐτῦ τρόπον τινὰ τὸ γύναιον ἐξαιτεῖται τὴν ὅτι τῇ πίστει συνέσιν· ἵνα πάλιν ὁ τύπος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἰσχύσῃ· ὅτε γὰρ ἀρτιγένες προσάγεται βρέφος τῆς κατηχήσεως τὸ χρίσμα λαβόν, ἤτοι τὸ τῆς τελειώσεως ὅτι τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι, ὁ προσάγων ὑπὲρ αὐτῦ τὸ, ἀμὴν, ἀναφωνεῖ. ὑπὲρ δὲ τῶν ἐσχάτῃ νόσῳ κατειλημμένων, μηδόντων τε ἀφ' τοῦτο βαπτίζεσθαι, καὶ ἀποβαίνοντά τινες καὶ συνιέντα, τὴν οἰκείαν ὥσπερ ὀφλὴν ἀγάπης κιχρῶντες φωνὴν τοῖς νόσῳ πεπεδημένοις. ὅπερ ὅτι κα-

ιδεῖν γεγονὸς ὅτι τὸ Λαζαρῷ καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ. Σοφῶς δὲ ἡ Μάρθα καὶ οἰκονομικῶς προεκαλέσατο τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν, ἵνα τὸν ἐξ αὐτῆς θείσῃ καρπόν.

quod quidem iam vsu venit in Lazaro & eius sorore. Sapienter vero & recto ordine Martha prius seminat fidei confessionem, vt ex ea fructum metat.

Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἀπῆλθε καὶ ἐφώνησε Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ λάθρᾳ εἶπε.

v. 28. *Et hæc loquuta abiit, & vocauit Mariam sororem suam, &c.*

Ἀπῆλθε καὶ λέσουσα τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς προσ- Β καὶ αὐτὴν κοινωνῆσαι τῆς ὅτι παρ' ἐλπίδα τῷ προσδοκωμένῳ προσήματι θύρυμίας, σεσωσμένου ἀναστάντα παρ' ἐλπίδα πᾶσιν, τὸν τεθνηκότα. ἐγὼ γὰρ ἀκούσασα, ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου. λάθρα δὲ τὴν τοῦ σωτῆρος παρουσίαν τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς διαγγέλλεται, ἅμα τὸ προσδοκᾶσθαι παρὰ Ἰουδαίων τινὰς τὴν φθονουμένων θαυματουργῶν παρὰ Χριστῷ. καὶ οὐχ ἁρπάσωμεν ἐν τοῖς διαγγέλλοις ὅτι ὁ Χριστὸς εἶπε, κάλεσόν μοι τὴν ἀδελφήν σου· ἀλλ' ἡ Μάρθα τὴν τοῦ προσήματος ἀποδεχομένη χρείαν καὶ τὸ τῆς παρουσίας χρεωστούμενον, αὐτὴ κελεύσεως καὶ φωνῆς δεξαμένη, τοῦτο φησίν. ἡ C δὲ ἑτοίμως ἔδραμε πρὸς αὐτὸν, καὶ ὑπαντᾷ ἐθέλει. πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλε τοῦτο ποιεῖν ἡ σφόδρα λυπουμένη ὅτι τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ, καὶ θερμὸν ἔχουσα φρόνημα εἰς θεοσέβειαν καὶ ἀγάπην εἰς αὐτὸν πολλήν;

Abiit ad vocandã sororẽ suam, vt ei suũ in re expectata gaudiũ ac spem cõmunicaret, eum qui mortuus fuerat, rediuiuum ex inspetato recepturæ. Audierat enim, resurget frater tuus, sed Seruatoris aduentum sorori suæ clam nuntiauit, quia cum ea erant Iudæorum nonnulli Christo miraculorum factori inuidentes. Nec inueniemus vsquam in Euangeliis Christum dixisse, voca mihi sororem tuam: sed Martha necessitatem inexcusabilem rei, & debitum aduentus munus pro voce & iussu accipiens, hoc ait. Illa verò alacriter cucurrit ad eum, & in occursum perrexit; quomodo enim hoc non fecisset, quæ tantopere de absentia eius doluerat, quæque tantopere pietate & charitate in amorem eius exarserat.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς, παρηκολούθησαν αὐτῇ.

v. 31. *Iudæi ergo qui erant cum ea sequuti sunt eam.*

Οἱ οὖν συνόντες Ἰουδαῖοι, οἰηθέντες αὐτὴν δεδραμηκέναι ὅτι τὸ μνημεῖον προσ- D τοῦ ἐαυτὴν ἀποῤῥῆξαι, συνακολουθοῦσιν αὐτῇ, νεύματι Θεοῦ τοῦτο ποιοῦντες, ἵνα συνέλθωσιν ὅτι τοῦ τοιούτου θαύματος ἴδωσιν καὶ μὴ βουλόμενοι. εἰ γὰρ μὴ οἰκονομίᾳ Θεοῦ τοῦτο ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἐμέμνητο αὐτοῦ ὁ Διαγγέλλιστὴς, ὅτε καὶ ἐφ' ἑκάστῳ συμβαινούσας αἰτίας ἀπεγράφετο, εἰ μὴ πανταχοῦ τῆς ἀληθείας ἀντεποιεῖτο. εἶπεν οὖν τὴν αἰτίαν δι' ἣν πολλοὶ εἰς τὸ μνημεῖον ἔδραμον, οἳ ἐθεάσαντό τε καὶ γεγόνασι θεαταὶ τοῦ θαύματος, καὶ ἄλλοις ἀπήγγελον. E

Igitur qui cum illa erant, rati eam in monumentum sese proripuisse vt se dilaniaret, sequuntur eam, ad id nutu diuino impulsi, vt vel inuiti ad videndum miraculum conuenirent. Nisi enim hoc ex ordinatione Dei factum esset, nunquam eius mentionem fecisset Euangelista, neque concurrentes in vnumquodque causas scripto mandasset, nisi vbique maximè veritati studuisset: ideo dixit causam cur multi ad monumentum accurrerent, qui reperti sunt & fuerunt miraculi spectatores, aliisque renuntiarunt.

Ἡ οὖν Μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἔπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ λάθρᾳ εἶπε.

v. 32. *Maria ergo cum venisset vbi erat Iesus, cecidit ad pedes eius, &c.*

Ἡ μὲν οὖν Μαρία, προωρον γεγονέναι λέγει τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ διὰ τὸ ἀπεῖναι τὸν κύριον· καὶ τότε φησὶν ὅτι δεδραμηκέναι αὐτὸν τοῦ οἴκου, ὅτε ὁ τῆς θεραπείας παρέδραμε καιρός· καὶ ἔστι μὲν καὶ ἐκ τούτου σοφάσασθαι, ὅτι ὡς Θεῷ αὐτοῦ ἔλεγε τοῦτο, εἰ καὶ οὐκ ἀκριβῶς λελάληκεν, οἰομένη μὲν

Igitur Maria præmaturam mortẽ fratris sui accidisse ait ob Domini absentiam, & tunc aduenire peregrè domum suam, cum omne tempus curandi præteriisset: atq; ex eo coniecturam capere licet, quod tanquã Deo ipsi hoc dicebat, tametsi nõ accuratè loquuta est, rata non

adfuisse ipsũ quod abesset corpore. Sed tamen multo peritior & intelligentior Martha, non dixit, quæcumque poscès Deum, dabit tibi Deus. Ideo ad hanc nihil respondet Dominus, ad Marthã vero prolixum habuit sermonẽm. Sed enim obrutam dolore Mariam non redarguit, ei qui creaturam omnem implet hoc loquutam, *si fuisses hic*, exemplum nobis præbens non redarguendi eos qui sunt in recenti vehementique luctu. Propterea neque colloquitur cum ea, neque dicit ea quæ sorori eius dixit, quoniam aderat magna multitudo, nec talium verborum tempus erat: acquiescit vero magis & assentitur, humanam naturam declarans, & lacrimatur & confunditur videns eam lugentem, & Iudæos qui conuenerant illacrymantes.

A πρ̃ῆναι αὐτὸν εἰς ἀπὴν τ῀ σώματι. ἀκριβεστέρα δὲ ὄσα καὶ συνετωτέρα τῆς Μάρθας, οὐκ εἶπεν, ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεὸν δώσῃ σοι ὁ Θεός. διὸ πρὸς ταῦτα οὐδὲν λαλεῖ ὁ κύριος, πρὸς δὲ τὴν Μάρθαν μακρὸν διέτεινε τὸν λόγον· τῇ λύπῃ ἐμὸν τι μεθύουσαν τὴν Μαρίαν οὐκ ἐλέγχει, εἰποῦσάν τὸ, εἰ ἦς ὧδε, τ῀ πλησιῶν τινὶ τὴν ἀπασαν κτίσιν, πρὸς ἴαμαι, ὑποδεικνύμενον καὶ τοῦτο ποιεῖν, ἵνα μὴ ζητῶμεν ἐν ἀκμῇ τ῀ θρηνούντας, ἐλέγχειν. διὸ

B τοῦτο οὐδὲ λαλεῖται αὐτῇ, οὐδὲ λέγει τὰ αὐτὰ, ἃ καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτ῀ εἶπε, διὰ τὸ πρ̃ῆναι πολὺν ὄχλον, καὶ μὴ εὐκαίρως τ῀ τοιούτων ῥημάτων. συγκαθαίρεται δ' μᾶλλον, τὴν δυθερπίνην φύσιν ἀπομιμούμενον, δακρύει δὲ καὶ συγχεῖται ἰδὼν αὐτὸν κλαίοντα καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας.

v. 34. *Infremuit Spiritu & turbauit seipsum.*

Ενεβριμήσατο τ῀ πνεύματι καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν.

C Επειδὴ δ' ὁ μόνον Θεὸς κατὰ φύσιν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ὡς ὁ Χριστὸς, πάσχει τι καὶ τῶν τὸ ἀνθρώπινον· ἀρχομένης δίκην αὐτὸν κινεῖσθαι τῆς λύπης, καὶ νικώσης ἤδη πρὸς τὸ δάκρυον τῆς ἀληθείας σαρκὸς, οὐκ ἐφίησιν αὐτὸν τοῦτο παθεῖν ἀκλύτως, καθάπερ ἔθος ἡμῖν. ἐμβριμᾶται δὲ τ῀ πνεύματι, τοῦτ' ἔστι τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὑπεπλήθη δ' πον ἴσως τῇ ἰδίᾳ σαρκί· τί δὲ, τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτῇ θεότητος οὐκ οἶδεν κοῦφα κίνημα, τρέμει τε καὶ θορύβου πλήθεσθαι ἠνέσχετο καὶ συγχέεσθαι;

D πόθος γὰρ οἶδεν ἀναρρίπτειν. τοῦτο γὰρ οἶμαι σημῆναι τὸ, ἐτάραξεν ἑαυτόν. πῶς γὰρ ἂν ἕτερος ἐπιτομώτερον θόρυβον; ἔφη χρήσεταί τις μοι καὶ τίνα δ' πον ἂν ἀθόλωτος ἀεὶ καὶ γαλήνιωσα φύσις; ὑπολαμβάνω δ' οὕτω λέγειν τὸν λόγον τὸ πνεύματος, τὰ ὑπὲρ φύσιν ἰδίαν διδασκόμενον φρονεῖν. διὰ γὰρ τοῦτο γέγονεν ὁ σὰρξ, μᾶλλον δὲ σὰρξ, ὁ πάντα ἰσχύων τῷ Θεοῦ λόγῳ, ἵνα θεῖος ἐνεργείας τὸ ἰδίου πνεύματος, τὰς μὲν τῆς σαρκὸς ἀσθενείας νικήσῃ καὶ γαυριεῖσθαι φρονήματος ἀπαλλάξῃ τὴν φύσιν, ἀναμορφώσῃ δὲ ὡς ἂν εἰς μόνα τὰ δοκοῦντα Θεῷ. ὁ δὲ οὖν νόσημα μὲν φύσεως ἀνθρωπίνης, τὸ ταράττεσθαι ταῖς λύπαις. κρατεῖται δὲ καὶ τοῦτο μὲν τ῀ ἄλλων ὁ πρώτῳ Χριστῷ, ἵνα καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἔλθῃ.

Quoniam non solum Deus secundum naturam, sed & homo erat Christus, nunc aliquid humanum patitur. Cum enim dolor in eo excitari inciperet, sãcta carne iã vergente ad lacrymas, non sinit hoc eã facere solutè, vt moris est nobis: infremit autem Spiritu, hoc est vi sancti Spiritus quodammodo suam carnem increpat: illa vero vnitæ sibi deitatis motum non ferens, tremit & tumultuatur, luctúque confunditur ac æstuat: hoc enim, opinor, significat illud, *turbauit seipsum*. Quomodo enim aliter sustineret tumultũ? Turbabitur quidem quonam modo inturbida & serena natura? increpatur verò caro per Spiritum, edocta & iussa sapere quæ supra naturam suam sunt. Propter hoc enim fuit in carne, immò verò caro, omnipotens Dei Verbum, vt per operationes efficaces proprij Spiritus, carnis infirmitates confortaret, & à terrena cogitatione naturam humanam abstraheret, transformaretque velut in ea sola quæ Deo placent. Igitur morbus est naturæ humanæ obnoxium esse vi doloris, qui & cum aliis superatur in primo Christo, vt ad nos quoque perueniat.

Igitur lacrymatus est Iesus.

Εδάκρυσεν οὖν ὁ Ἰησοῦς.

Videns Euangelista lacrymantem naturam illacrymabilem, obstupescit, etsi

Ο μὲν οὖν εὐαγγελιστὴς βλέπων δακρύουσαν τὴν ἀδάκρυτον φύσιν, καθαπλήττεται, εἰ καὶ ἴδιον ἦν

τῆς σαρκὸς ὁ πάθος, καὶ ὑ τῇ φύσει πρέπον. δακρύει δὲ ὁ κύριος, ἐωραικὼς τὸν κατ' εἰκόνα μεγαλοπρεπῆ αὐθεντον, καταφθαρμένον, ἵνα ὁ ἡμᾶς ἀπελεήσῃ δάκρυον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀπέθανεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀπαλλαγῶμεν θανάτου. δακρύει δὲ μόνον, ἕως ὀλίγους ἐπέχῃ ὁ δάκρυον, ἵνα μὴ δόξῃ ἡμᾶς ὠμὸς καὶ ἀσυμπαθὴς εἶναι, καὶ ἡμᾶς ὅτι τοῖς αὐθεσι παραδόντων μὴ ὅτι πολὺ ἐκλύεσθαι ὅτι ζωῆς τε ἀπηλόσι. τῷ μὲν γὰρ, συμπαθείας ἐχόμενον· ὁ δὲ γυναικικὸν καὶ ἀνανδρον. Διὰ τοῦτο οὖν συνεχώρησε τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ κλαῦσαι ὀλίγον, καίτοι ὢν τῇ φύσει ἄδακρυς καὶ ἀπάσης ἀνεπίδεκτος λύπης, ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν. θαυμάζοισι δὲ καὶ αὐθεὶ οἱ μισοῦντες, ὁ κυρίου ὁ δάκρυον. οἱ γὰρ εἰς ἄκρον φιλοσοφοῦντες καὶ οἱ ἐν ὑπολήψει λαμπρᾷ διαφέρεσθαι δακρύουσιν, ὡς καταμεμεμβυόμενοι πόσης συμφορᾶς. ὑπόμιζον δὲ οἱ Ιουδαῖοι ὅτι διὰ τὸν θάνατον ἐδάκρυσε Λαζάρου, αὐτὸς ὁ πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καταλεῶν ἐδάκρυσεν, ὑ μόνον Λάζαρον κλαίων, ἀλλὰ ὁ πάλαι συμβεβηκὼς ἐνοεῖν, ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης γέγονεν ὑπὸ θάνατον, δικαίως τῷ τοιούτῳ ὑπολιμίῳ ὑποπεσοῦσα. ἄλλοι ὑπὸ τοῦ φθόνου τρωθέντες, οὐδὲν ἔλεγον ἀγαθόν· ὑ γὰρ ἂν ἀληθεύσαι ἠδύναντο τὸν κύριον, ὡς ὑπερέθεντα ἀποθανεῖν τὸν Λάζαρον· τοῦτο γὰρ ἐν πιστεύοντων ὅτι ἠδύναντο τὸν θάνατον σῆσαι. ἀλλὰ μενοῦνγε τοῦτο φασίν. ποῦ ἡ ἰσχύς σου ὦ θαυματουργέ; ἰδοὺ γὰρ ὃν μὴ βουλόμενόν σε, τί ἐποίησεν ὁ σὸς φιλόπονος. ὅτι γὰρ ἠγάπας, δῆλον ἐξ ὧν δάκρυές. εἰ οὖν ἐν τῆς σῆς ἰσχύος ὃ τῷ τυφλῷ ἔργον, ἠδύνασο καὶ τὸν θάνατον σῆσαι, ὅπερ ἐστὶ κατ' ἀνθρώπου φύσιν. ὡς ὑπερχαίροντες οὖν ἐξ ὧν ἑώρων ἔργον τινὰ παραλυπόμενον τὴν αὐτῶν δόξαν, φασὶ τοῦτο. αὐθεὶς γε μὴν ἐδάκρυσεν ὅτι Λαζάρῳ.

Ο οὖν Ιησοῦς πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον.

Ἐμφῶν τῷ ἐμβριμᾶσθαι νοοῦμεν, τὸ οἱονεὶ μετὰ κινήσεως τῆς κατ' ἐξουσίαν θέλησιν· ἐ ὅτι ἀγελώτερον τῇ λύπῃ ὑπεστήμησι, ἢ τῷ δακρύῳ τῷ ἐκ τῆς λύπης ἐκχεῖσθαι μέλλοντι. ὡς γὰρ Θεὸς παιδαγωγικῶς τῇ ἀνθρωπότητι ἐπιτιμᾷ, νεανικεύεσθαι ὑπὲρ ἀνθρωπον τὸ λυπηρὸν, ἢ διορθεπεῖ κινήματι δηλοῦσθαι· ὅτι χρὴ ἀπαθέστατον λοιπὸν τὸ θνητὸν ὁ κρατῆσαι. ἐ τοῦτο διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμφαίνει σαρκός· καὶ ὁ τῷ σώματος κίνημα ὁ κεκρυμμένον ἐσήμαινεν ἔνδοθεν. ἐ τοῦτο δηλοῖ ὧδε τὸ,

A propria hæc esset carnis affectio, minimé-
que deitati conueniens. Lacrymas verò
fundit Dominus, conspicatus hominem
ad imaginem sui factum mortuum esse,
vt nostras lacrymas cohibeat. Propter
hoc enim mortuus est, vt & nos morte
liberaremur, & tantisper quidem lacry-
matus, deinde mox comprimit lacry-
mas, scilicet ne videatur durus quidam
& immisericors sine vllo sensu alieni do-
loris. Et nos quoque circa talia erudiens
ac docens ne plus iusto soluamur in lu-
B ctum ob mortuos: illud enim redolet
humanitatem ac misericordiam: hoc
plane ignauum & muliebre. Et ob hanc
causam permisit suæ carni nonnihil fie-
re, licet existens natura immunis à la-
crymis, nullique dolori obnoxius quoad
propriam naturam. Ipsi quoq; osores ini-
mici admirantur lacrymas Domini. Nam
qui strenuè philosophãtur, suntq; in ma-
gna opinione hominũ, ægrè lacrymantur,
C tanquã omnẽ calamitatẽ aspernãtes. Pu-
tabant autẽ Iudæi eũ propter mortẽ La-
zari flere. At ipse miseratione tactus om-
nis humanæ naturæ fleuit, non solum La-
zarum lugens, sed quod iam olim acci-
derat apud se cogitans, cum vniuersa
humana natura morti subiaceat, meritó-
que hanc mulctam & cladem passa sit. A-
lij verò liuore exstimulati nihil sanum lo-
quebantur: non enim reuera insimula-
bant Dominum quasi suisset mori La-
zarum: hoc enim fuisset credẽtium eum
D posse mortem sistere, sed tantum non
hoc dicebant; vbi tua virtus, ô miracu-
lorum editor. Ecce enim & te nolente
mortuus est quẽ amabas: quod enim eũ
amares indicio sunt tuæ lacrymæ. Si ergo
tuæ virtutis & potentiæ fuit quod circa
cœcum factũ est, poteras & mortẽ retar-
dare ac cõpescere, quod quidem est su-
pra naturã hominis. Igitur insultantes ei,
quod viderent quodammodo imminu-
tam eius gloriam, hoc dicũt. Ipse quidem
lacrymatus est super Lazaro.

v. 36. *Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.*

E Hoc loco fremitũ & indignationẽ acci-
pimus, veluti cũ motu qui in potestate sit
voluntatẽ, quodq; asperius dolori succẽ-
seret, lacrymęq; ex vi doloris emanaturæ.
Tanquã enim Deus pædagogica authori-
tate humanitatẽ increpat, in molestiis ge-
nerosè se gerere iubens: vel diuino motu
præcipit, deinceps euertendã esse mortis
potentiã, hocq; in propria carne ostẽdit:
& corporis cõmotio significabat quod e-
rat occultũ intus: quod in hũc modũ de-

notat

notat illud, *infremuit*, pro eo quod est, per figuram & conformationem corporis occultum motum significabat. Lapidem verò non euoluit per se, propter hęc duo: vnum quidem, quo doceret superfluum esse in non necessariis miracula facere; alterum, quod suscitaret ipse mortuos, adfuturi autem essent in ministerium Spiritus Angeli, quos & messores aliàs in parabola vocat Dominus.

A διεβρεμήσατο, αὐτὴ τῷ, δηλ. σημαδισμοῦ τοῦ σώματος, τὸ κεκρυμμένον ἐσήμηνε κίνημα. τὸν δὲ λίθον οὐκ ἀπεκύλισε δι' ἑαυτοῦ δηλ. δύο ταῦτα· ἓν μὲν διδάσκων ὡς περιττὸν ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις θαυματουργεῖν· ἕτερον δέ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἐγείρει τοὺς νεκρούς, διακονήσονται δὲ εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ πνεύματος οἱ ἄγγελοι, οὓς καὶ θεριστὰς ἄλλαχού παραβολικῶς ἀποκαλεῖ ὁ κύριος.

v. 39. *Dicit ei Martha, Domine iam fœtet, quatriduanus enim est.*

Λέγει αὐτῷ ἡ Μάρθα, Κύριε ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γάρ ἐστι.

B

Ingentibus factis fides derogari solet, & iis quę supra captum sunt hoc ferè cõiungitur, vt non facilè audientibus persuaderi possint: quod bonæ Marthæ vsu venisse mihi videtur, vt extra rationis fines euagaretur: & quamuis antea credidisset, rursus tamen incredulitate fluctuaret ex miraculi magnitudine, quæquidem quod Christum magnoperè reuereretur, dixit, iam fœtet, ne molestia afficeretur ex fœtore & graueolentia cadaueris: vel tanquam pudore hoc dicit. Properant enim mortuorum agnati corpora terra abscondere, priusquam male olere incipiant, reuerentiæ viuos, & ad infamiam iacentis pertinere rati, si quidam cum auersentur.

Τὰ μεγάλα τῶν κατορθωμάτων εἰωθεν ἀπιστεῖσθαι, καὶ τοῖς ὑπὲρ λόγον, ἀκολουθεῖ τὸ μὴ λίαν ἐπίμως πείθεσθαι· ὅπερ μοι δοκεῖ παθεῖν καὶ τὴν ἀγαθὴν Μάρθαν, καὶ τὸ καθήκοντος ταύτην ἐξέστησε λογισμοῦ, καὶ πρόσθεν πιστεύουσα, πάλιν ὑπὸ ἀπιστίας αὖτη χαμάζεται τῇ ὑπερβολῇ τοῦ θαύματος· ἥτις καὶ ὡς πολὺ μᾶλλον τὸν Χριστὸν, εἶπε τὸ ἤδη ὄζει, πρὸς τὸ μὴ ἀνιαθῆναι τῆτον ἐκ τῆς τοῦ νεκροῦ δυσωδίας· ἢ ὡς αἰσχύνην τοῦτό φησι. σπεύδουσι γὰρ οἱ τῶν τεθνεώτων οἰκεῖοι, πρὸ τοῦ σῶμα γενέσθαι δυσῶδες, κατακρύψαι τῇ γῇ. αἰσχυνόμενοι τοὺς ζῶντας καὶ ἀλυμίαν ἡγούμενοι τὸ κειμένου, τὸ βδελύττεσθαι αὐτὸν πρὸ ἔτους.

C

v. 40. *Nonne tibi dixi, quoniam si crediderís, videbis gloriam Dei?*

Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ;

Ingens bonum est fides cum ex ardenti animo nascitur, tantamque vim habet, vt non solum qui credit seruetur, sed vt etiam aliorum fides aliis saluti sit, vt in Capharnaum resolutus membris paralyticus per fidem eorum qui portabant eum sanatus est, vt Lazarus per fidem sororis, ad quam dixit Dominus: *Nunquid dixi tibi, quod si credis, videbis gloriam Dei?* propemodum dicens, quandoquidem Lazarus mortuus credere non potest, tu quoad fidem mortui vicem suppleas. Duplex autem est fidei species alia quidem dogmatica assensionem mentis habens de hac re aliqua, vt hoc, *qui credit in Filium non iudicatur*: alia quæ vice gratiæ à Christo datur, *& huic quidem*, ait, *per spiritum datur sermo sapientiæ, alteri verò fidei*; quæquidem non tantum est dogmatica, sed multorum quæ supra hominem sunt effectrix, ita vt etiam montes transferat. Igitur Martha ex infirmitate

D

Μέγα ἀγαθὸν πίστις, ὅταν ἀπὸ θερμῆς γίνηται διανοίας. καὶ τοσαύτην ἔχει δυνάμιν, ὥστε οὐ μόνον ὁ πιστεύων σώζεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἄλλων πιστευσάντων ἐσώθησαν, ὡς ὁ ἐν Καπερναούμ παραλελυμένος παράλυτος, διὰ τὴν πίστιν τῶν βασταζόντων αὐτόν· ὡς ὁ Λάζαρος, διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς, πρὸς ἣν ἔφη ὁ κύριος, οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύῃς, ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; μονονουχὶ λέγων· ὅπερ Λάζαρος νεκρὸς ὢν πιστεῦσαι οὐ δύναται, σὺ τοῦ νεκροῦ τὸ λεῖπον τῆς πίστεως ἀναπλήρωσον. διττὸν δὲ τῆς πίστεως τὸ εἶδος. τὸ μὲν δογματικὸν συγκατάθεσιν τῆς ψυχῆς ἔχον περὶ τοῦ δεῖνος· ὡς τὸ, ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, οὐ κρίνεται. τὸ δὲ, ἑκάστῳ μέρει παρὰ τοῦ Χριστοῦ δωρούμενον. ᾧ μὲν γάρ, φησι, διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἢ ἧς μὲν δογματικὴ μονὸν ὄντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνεργητικὴ, ὡς καὶ ὄρη μεθιστάναι. ἡ μὲν τοι Μάρθα ὑπὸ ἀσθενείας

E

λογισμῶν, εἰς ἀπιστίαν ἐκπίπτειν. Ἀλλ' ὁ κύριος A
οὐκ ἐφίησι, λύειν τὸν ἐπενεχθέντα τῇ πάθει ταραχήν.
χρὴ γὰρ φησι πιστεύειν ἀσφαλῶς, ἵνα θεάσηται τὰ ὑπὲρ ἐλπίδα. μέγα γὰρ ἡ δίψυχία, νόσημα, καὶ ἀποστερεῖ τὴν ἐκ Θεοῦ χάριν. διὰ ταύτην ὀκνήσαντας, ὁ πάντων δεσπότης διορθώσατο λαόν, ὥστε μὴ ἀλόγως τοῖς τῆς δισψυχίας κακοῖς. φεύγων ἦν ὁ κενόδοξον ὁ Χριστός, οὐκ εἶπεν, ὄψει τὴν δόξαν μου, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ. δόξα δὲ Θεοῦ, ὁ ἐγεῖραι νεκρόν. αὐτὸς οὖν ἐστὶν ὁ κατὰ φύσιν Θεός, ὁ εἰπὼν ἐ- B
γώ εἰμι ἡ ἀνάστασις, ὃ τὴν δόξαν μετ' ὀλίγον θεωρήσειν τὴν γυναῖκα φησίν, ὅταν οἰηθῇ μὴ ψεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ὃς ἔστιν ὁ Χριστός. ἦν δὲ αὐτῇ ἐπαγγελθέν, ὃ ἀναστῆναι τὸν νεκρὸν αὐτῆς ἀδελφόν. καὶ ἡ μὲν Μαρία σωφρονεστέρα ἦσα, σοβεῖν ἀνθρωπικὸν φθόγγεται· ἡ δὲ Μάρθα, τῇ τῆς δισψυχίας καταίχετο νοσήματι.

Πάτερ εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου, καὶ τὰ ἑξῆς.

C

Οἰκονομικῶς μὲν τι ὡς ἀνθρωπος λαλεῖ ὁ Χριστὸς χθαμαλῶς, ὁ κατὰ τὴν θεότητος ὑπερέχων· καὶ ἀναφέρει τῷ πατρὶ τὴν χάριν οὐχ ὑπὲρ Λαζάρου μόνου, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς. ἀγαθὸς γὰρ ὢν, ὁμογνώμων ὑπάρχει τῷ πατρὶ, ἀναπλάττων τὴν ἀνθρώπου φύσιν εἰς τὴν ζωὴν, τὴν εἰς φθορὰν πεσοῦσαν διὰ τῆς παρακοῆς, οὐδεμίαν ἔχων διαφορὰν πρὸς τὴν τοῦ παθόντος ἀγαθότητα. ὥσπερ δὲ καὶ ἡμεῖς διὰ τὴν οἰκείαν λογισμὸν ἀναπειθόμεθα εἰς D
τὸ μὴ ποιῆσαί τὸ δοκηθέν, ὅτε καὶ ὁ κύριος, λόγος ὢν καὶ βουλὴ τοῦ πατρὸς, φίλον ἡμῖν πεποίηκε τὸν πατέρα. καὶ ἀ δήπου φαμὲν ὅτι ὀργίζεται ὁ θεῖον, ἀλλ' ὅτι δίκαιος ὢν καὶ ἀγαθὸς, οἶδε τὸν τῇ ὑπεναντίᾳ προσκαίροντα κρατεῖν, καὶ τὸν τῇ ἀληθείᾳ. πλὴν ἀνέχεται ὁ κύριος, ἵνα τοῦτο ποιῇ πρὸς ἐπανορθώσιμον ἡμῖν, διαλλάττων τὸν πατέρα. ὅταν γὰρ ὁ ἴσος τῷ ἴσῳ ἀντιθῇ, ἀπὸ E
πάντως τοῦ τῆς ἰσότητος ἐκπίπτωσιν. διὰ ὧν δὲ δηλοῦται; ὅτι διὰ τὸν ὄχλον ταῦτα λέγει, μονονουχὶ φησὶν, ὅτι προσαποκλίνει τῆς πρόσκαιρον τὸ θηλυδὲς, καὶ οἰκονομικῶς εἶπεν ἀνέχεται. ἤδειν γὰρ ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις. ἀ γὰρ δεῖ πρὸς ἑαυτὸν ἀπιθῆς ἐκ μία τῆς θεότητος φύσις, ἐπεὶ ὃς ἐστὶν ὁ τῆς πατρικῆς νοὸς, παθὼν, ἐμοῦ, καὶ πνεύματος. εἰδὼς οὖν, φησὶν, ὅτι μία ἡμῶν ἐστὶ βούλησις καὶ ἓν τὸ θέλημα, διὰ τὸν

ratiocinationis in incredulitatē incidit: sed non sinit Dominus, & celeriter huic malo finem imponit. Oportet enim, inquit, credere firmiter, vt videantur ea quæ spem superant: magnus enim est morbus, animus anceps, & qui Dei gratia muneribusque nos priuat. Ideo qui ei succensuit, vniuersum hominum genus erexit, ne ancipitis animi fideique malis teneretur. Porro Christus vitans inanem gloriam, non dixit, videbis gloriam meam, sed Dei: gloria verò Dei est, suscitare mortuum. Ipse igitur est secundum naturam Deus, qui dixit, *ego sum resurrectio*, cuius gloriam mulierem paulo post visuram dixit, quando putabit veritatem non mentiri, qui quidem Christus est. Erat autem ei promissum, fore vt mortuus eius frater resurgeret. Et Maria quidem, vt pote quæ est intelligentior, nullum dubitantis animi signum præ se ferens loquitur: at Martha ancipitis animi morbo tenebatur.

v. 40. *Pater ago tibi gratias quod audisti me, &c.*

Oeconomicè & pro rerum ordine loquitur Christus ceu homo demissè quidem, neque secundum deitatis eminentiam, & refert gratiam Patri, non pro Lazaro duntaxat, sed pro omnium vita. Bonus enim cum sit, concors est Patri, in vitam reducens hominis naturam, quæ ob violata iussa in corruptionem inciderat ac interitum, nullam habens ad bonitatem Patris differentiam. Quemadmodum vero & nos per propriam rationem inducimur non facere quod visum est: sic & Dominus Verbum existēs ac consilium Patris, amicum nobis reddit Patrem. Neq; verò diuinitatem irasci dicimus, sed quia cum Deus sit iustus & bonus, nouit increpationi tempus congruū & remissioni. Sedenim gratias agit Dominus, idque ad institutionem nostrā facit, Patrem honorans. Cum verò par pari gratias agit, prorsus nullam essentiæ diminutionem hoc includit. Quid igitur indicat? quod propter turbam hęc dicat, fermeq; ait, simulaui precationis speciē, & œconomicè atq; ad rationem ordinis dixi me gratias agere. Sciebā enim quod vbique me audias. Quippe non est secum dissidens nec sibi immorigera vna deitatis natura, quandoquidem vna est Trinitatis mens, Patris & Filij & Spiritus sancti. Gnarus ergo, inquit, quod vna sit nostrūm voluntas, vnumque consilium, propter

multitudinem hæc dixi. Hæc verò dicit Christus propter Iudæos Patri gratias agens, tanquam per eum Deo conuenientia efficiens, ne amplius dicant illum facere signa in Belzebub: rationem etiam reddit & propter figuram precationis, ne nos etiam scandalizemur, ob multitudinem se hoc fecisse proloquutus. Et hoc, *tu me misisti*, propter Iudæorum suspiciones ait: sed lubentia tua & voluntate meipsum exinaniui, formam serui accipiens, vt de integro erigam & instaurem vitam. Igitur rectè & ordine institutus est precationis modus & habitui in carne conueniens, non deitatis excellentiæ & incomparabili splendori. Omnino enim petere & accipere seruile fuerit, & ei qui imperio obnoxius sit consuetum. Sed tamen citra reprehensionem hoc faciet Christus: Nam qui sustinuit fieri homo, quomodo quæ humana sunt recusaret?

A ὄχλον τοῦτο ἔφην. τοῦτο δὲ ὁ Χριστὸς λέγει διὰ τοὺς Ἰουδαίους τῷ πατρὶ διὰ χειρὸς ὡς σφιν δι' αὐτοῦ συνεργῶν τὰ θαυμαστά· ἵνα μηκέτι εἴπωσιν ὅτι ἐν Βεελζεβοὺλ ποιεῖ τὰ σημεῖα. ἀπολογεῖται δὲ καὶ διὰ τὸ ῥῆμα τῆς προσευχῆς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶμεν ἡμεῖς, εἰπὼν ὅτι διὰ τὸν ὄχλον τοῦτο ἐποίησα. καὶ τό, σύ με ἀπέστειλας, διὰ τὰς Ἰουδαϊκὰς ὑποψίας φησίν· ἀλλ' εὐδοκίᾳ σῇ καὶ θελήσει, ἐμαυτὸν ἐκένωσα
B μορφὴν δούλου λαβών, ἵνα πάλιν καταρθώσω τὴν ζωήν. οἰκονομικὸς οὖν τῆς προσευχῆς ὁ τύπος καὶ σχήματι πρέπων τῇ μὲν σαρκὸς, οὐχὶ τῇ τῆς θεότητος ὑπεροχῇ καὶ ἀσυγκρίτῳ λαμπρότητι. τὸ γὰρ ὅλως αἰτῆσαι καὶ λαβεῖν, δουλοπρεπὲς ἂν εἴη μᾶλλον, καὶ τῷ βασιλευομένῳ κατειθισμένον. ἁρμόσει γοῦν αἰσχύνης ἐστὶν τῷ Χριστῷ. ὁ γὰρ ἀνθρωπος γενέσθαι καταδεξάμενος, πῶς ἂν ἔτι παραιτήσαιτο τὰ ἀν-
C θρώπινα;

v. 44. *Hæc cum dixisset, magna voce clamauit, Lazare veni foras.*

Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω.

Fœtentem mortuum post quartum à morte diem è sepulchro eduxit, vinctumque ac impeditum ambulare iussit, tuncque repente & mors aufugit, & mortuus à putredine liberatus cucurrit, abiecto omni eius fœtore, & portis mortis elapsus, nihil vinculis suis currere prohibitus. Et vultus quidem velamento videndi vsu priuatus, nullo tamen impedimento, quo minus ad eum qui vocauerat curreret, retardatus, agnoscens Domini vocem. Sermo enim Deo dignus, & iussum regium habens exitum mortis & corruptionis euersionem, & operationis ratione maioris demonstrationem. Illud verò vti clamore acuto & penetranti nouum vbique & insolens Seruatori Christo. Etenim Deus & Pater de illo alicubi ait, *non contendet, neque vociferabitur*, & reliqua. opera enim veræ deitatis sine strepitu & tumultu omni fiunt: hæc autem veræ deitatis erant in Christo: quippe Deus de Deo secundum naturam est ac verus. Quid igitur dicemus, cum videamus eum ita præter consuetudinem vociferantem? nec enim quisquam eo amentiæ deueniet, vt præter decorum fecisse dicat & ab officio recessisse. Quomodo igitur hoc fit?

Τὸν δυσώδη νεκρὸν μὲν τεταρταῖον τῆς ταφῆς ἡμέραν, ἐκ τῆς θήκης ἐξήγαγε, καὶ τὸν πεπεδημένον καὶ συμπεποδισμένον βαδίζειν ἐκέλευσε. καὶ παραχρῆμα, ὅ, τε θάνατος ἐδραπέτευσε, καὶ ὁ νεκρὸς ἔδραμε τῆς σηπεδόνος ἀπαλλαγεὶς, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου πύλαις ἀφαφυχὼν, ἐκ τοῦ τῆς δυσοσμίας ὑπερκυλισθεὶς τρέχειν. καὶ τῷ μὲν καλύμματι τοῦ προσώπου, τὸ βλέπειν ἀφῃρημένος, ἀκωλύτως δὲ πρὸς τὸν καλέσαντα τρέχων, καὶ τοῖς διασαφικοῖς ὑπηχοῦσι φωνοῖς. θεοπρεπὴς γὰρ ὁ λόγος καὶ βασιλικὸν τὸ κέλευσμα, λύσιν ἔχον θανάτου καὶ φθορᾶς διάταξιν, καὶ κατ' λόγον ἐνεργείας ἀπόδειξιν. τὸ γοῦν διαπρεπείᾳ χρῆσθαι κραυγῇ, ξένον πανταχοῦ καὶ ἀσυνήθες τῷ Σωτῆρι Χριστῷ. καὶ γοῦν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ περὶ αὐτοῦ που φησίν. οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, καὶ τὰ ἑξῆς. ἀψοφητὶ γὰρ καὶ θορύβου δίχα πάντως τὰ τῆς ἀληθοῦς θεότητος ἔργα. ταῦτα δὲ τὰ τῆς ἀληθοῦς ἰδιότητος τῷ Χριστῷ. Θεὸς γὰρ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὢν καὶ ἀληθινός. πῶς οὖν ἄρα φαμέν, ὅταν ἰδιωτικῶς ἀσεμνήτως διακεκραγέναι; ἢ γὰρ δήπου καταισχύνειν ἡμᾶς εἰς τοῦτο μωρίας, ὡς ἔξω τοῦ πρέποντος εἶναι τὸ λέγειν αὐτὸν, καὶ ἀμάρτυρον τοῦ δίκαιος. πῶς οὖν ἐνδέχεται; Σκοπῶ

ἔχῃ λόγον ἡ κραυγὴ, ἵνα αἰσθητῶς ἐργάσωμαι, ἀφ' ὧν τοῖς ἀκροωμένοις χρήσιμον. τύπον ὥσπερ ἵνα τῆς καθόλου τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὃ ὅτι Λαζάρῳ ποιήσας θαῦμα, καὶ τὸ ἐφ' ἑνὶ πληρούμενον, εἰκόνα τῆς ἁπανταχοῦ καὶ πάντως ἔσεσθαι καλῶ. οἴδαμεν γὰρ ἥξοντα κριτὴν, πιστεύομεν, λαμβάνομέν τε ἐν κραυγῆς ἔσεσθαι σάλπιγγος, καὶ τῷ τοῦ Παύλου φωνῷ, ἀφικνουμένην τοῖς ἐν γῇ κειμένοις τῷ ἀνάσασιν, ἐνεργούσης δηλονότι τὸ πρᾶγμα τῆς ἀῤῥήτου δυνάμεως τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ. ἀφ' οὗ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ νόμος ἀφ' Μωσέως, ὅτε τῆς σκηνοπηγίας ἐτύπου τῷ ἑορτῷ· ἑορτάσατε, φησὶν, αὐτῷ, μνημόσυνον σαλπίγγων. συμπήγνυσθαι γὰρ μελλόντων ἑκάστοις τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, καὶ τῷ ἰδίῳ ὥσπερ σκηνῷ τὸ ἕκαστον ἁρμοζομένης ὅτε οὐδέ που τῆς ἐκείνου ψυχῆς, πρᾳοφώνου κέλευσμα τὸ δεσποτικὸν καὶ πρηνοῦς τὸ τῆς ἀναστάσεως σεμνὸν, σάλπιγξ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰρημένον. εἰς τύπον οὖν ζωῆς, ὅτι Λαζάρῳ μεγάλῃ καὶ ἐξάκουστον ἐφώνησε Χριστὸς, ἅ σφόδρα τῆς συνήθους φροντίσας, ἵνα τῶν ἔσεσθαι προσδοκωμένων ὑπόδειξῃ τὸν τύπον.

Ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο.

Πεσόντες εἰς ἁμαρτίαν, καθάπερ τι κάλυμμα, τῷ σύστεῦθεν αἰσχύνῃ, περὶ τῆς ψυχῆς προσώπῳ περιετεθείκαμεν, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου καταδεσμοῖς ἐνεθείμεθα βρόχοις. ὁπόταν οὖν ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ τῆς ἀναστάσεως καιροῦ τῶν ἀπὸ γῆς μνημείων ἐξοίσῃ ὁ Χριστὸς, τότε δὴ τότε, τῶν σὺν ἀρχῇ ἀπολύσας κακῶν, καὶ περιαιρῶν ἵνα τῆς αἰσχύνης τὸ κάλυμμα, λοιπὸν ἐλευθέρους ἀφεθαι κελεύσῃ, ἁγνοὺς ἁμαρτίᾳ τυραννικοῦ, ἀχρεοποίητους τῇ φθορᾷ, ἢ ἑτέροις ἐπὶ τοῖς εἰωθόσι κακοῖς, ὡς πληρωθῆναι τὸ ἡμῖν τὸ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρημένον, ἐξελθύσατε καὶ σκιρτήσατε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν αἰῶνα.

Λύσατε αὐτὸν καὶ ἄφετε αὐτὸν ἀπελθεῖν.

Χρησίμως οὖν ἀφ' χερῶν οἰκείων ἐπέτρεψεν αὐτοῖς λῦσαι αὐτὸν, ἵνα μηδεμίαν ἔχοιεν συκοφάντιας ἀφορμὴν, ἀλλὰ μάρτυρες ὦσι τοῦ θαύματος. καὶ τοῦτο δὲ ἔχει δόγμα τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως, ὅτε λυομένης τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς τοῦ θανάτου φθορᾶς, ἐλεύθεροι ἀφίεται ἕκαστος. πεσόντες γὰρ εἰς ἁμαρτίαν, τοῖς τοῦ θανάτου δεσμοῖς καταδεδεσμεύθημεν· λάμβανε δέ μοι τὸ θαῦμα καὶ

habet rationem hic clamor, quem necessariò exponemus ad vtilitatem audiẽtium. Figuram veluti quandam generalis mortalium resurrectionis in hoc circa Lazarum miraculo nouit, & quod in vno adimpletum est, egregiam vniuersalis & totius statuit esse imaginem. Credimus enim venturum esse iudicem, & tenemus futuram signo tubæ inclamationem, iuxta illam Pauli vocem, omnibus vbique terrarum iacẽtibus vt surgãt imperantem, operante vtiq; rem istã ineffabili potestate Dei, cui omnia cedunt. Propterea en... & lex à Mose lata, cum festum tabern...culorum figuraret, *celebrate*, inquit, *ipsum in memoriam tubarum*. Cum enim iterũ compingenda venient humana corpora & vniuscuiusque anima suum veluti tabernaculum denuò assumptura, insonabit prius iussum Domini, & resurrectionis veluti tessera dabitur, tubaque Dei canet, iuxta prædictum. Igitur in figuram eius magnum quoddam & audiendum circa Lazarum inclamauit Christus, non magnopere consuetudinis memor, dum eorum quæ in expectatione essent, figuram repræsentaret.

Facies eius sudario erat ligata.

In peccatum lapsi, dedecus inde contractum, veluti quoddam velamen, animæ nostræ faciei circumposuimus, & mortis laqueis irretiti sumus. Cum igitur nos circa tempus resurrectionis è monumentis extraher Christus, tunc certè repurgatos nos ab antiqua labe, detracto velamento liberos ire iubebit, non obnoxios peccati tyrannidi neque corruptioni, aliisque malis interitum afferentibus, ita vt in nobis impleatur, quod ab vno sanctorum Prophetarum dictum est, *Egrediemini & saltetis, sicut parui vituli vinculis exoluti.* *Mal. 4*

Soluite eum & sinite abire.

Vtiliter igitur suis eos manibus soluere illum permisit, ne vllam haberent calumniæ ansam, sed miraculi testes forent, idq; significationem habet vniuersalis resurrectionis, quando soluto pecto & mortis corruptione, vnusquisque liber dimittitur. In peccatum enim lapsi, mortis laqueis impliciti fuimus. Accommoda mihi etiam miraculum ad

interiora. Si enim mens noſtra tanquam Lazarus mortua ſit, oportet cum confeſſione molem carnis materiadem, & venerabiliorem animam, tanquam Martham & Mariam, accedere ad Chriſtum & deprecari: & ille adſtans impoſitam memoriæ tolli iubebit duritiem ac callum, & clamabit magna euangelicæ tubæ voce, huc venite extra mundi diſtractiones: & ſoluet peccatorum catenas, ita vt poſſimus moueri conuenienter ad virtutem.

A ὅτι τὰ ἐντός. εἰ γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν ἀποθανοῦι Λάζαρος, δεῖ μετ' ὁμολογήσεως, ὡς Μάρθαν καὶ Μαρίαν, τῷ ὑλικῷ σάρκα καὶ τῷ σεμνοτέρῳ ψυχῇ προσελθεῖν τοῦ Χριστοῦ καὶ παρακαλέσαι· καὶ ὃς ἑστὼς, τῷ ἐπικειμένῳ τῇ μνήμῃ ἀρδῶν καὶ κάλλος πώρωσιν. καὶ φωνήσας μεγάλῃ φωνῇ τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος, δεῦρο ἔξω τῶν τοῦ κόσμου περισπασμῶν. καὶ τοὺς σφῶν λύσας τῶν ἁμαρτιῶν, ὥστε δυνάσθαι κινεῖσθαι ἀρετῶς

B πρὸς ἀρετήν.

Multi ergo ex Iudæis crediderunt in eum.

Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Multi rei nouitate & miraculo victi crediderunt: alij verò liuore impulſi, occaſionem inde ſumpſerunt patrandi ea quæ inuidis mos eſt, principibuſq; quod factum erat retulerunt: vt & illis ob ea, quæ fecerit Chriſtus, moleſtia affectis & anxiis, nonnullum ſui doloris ſolatium habeant, inuentis ſui mœroris conſortibus ac riualibus, vtque cum ipſi non poſſent in os intueri eum qui nihil iniuſtum fecerat, potentiores aduerſus eum irritarent atque accenderent.

Τῷ παραδόξῳ νικηθέντες πολλοὶ πεπιστεύκασιν· ἕτεροι δὲ ὑπὸ φθόνου πεωθέντες, ἀφορμὴν ποιοῦνται ὃ ἔθος τοῖς θράσει τὰ τῶν φθονουμένων, καὶ τοῖς ἠγουμένοις ἀπήγγειλαν ὃ γεγονὸς, ἵνα κἀκείνων λυπηθέντων ἐφ' οἷς εἰργάσατο ὁ Χριστὸς, φωνοί ἴνα παραψυχὴν τῆς ἰδίας λύπης, τοῦ καὶ ἄλλους ἔχῃ ὁμοφρονας καὶ συλλειτουργοὺς τῆς παραφέρουσης ταύτης λύπης· καὶ ἵνα αὐτοὶ μὴ ἰσχύοντες βλέψαι τὸν ἐνόντα ἀδικήσαντα, τοῖς δυνατωτέροις κατ' αὐτοῦ ἐρεθίσωσι.

C

Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit?

Τί ποιοῦμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος σημεῖα πολλὰ ποιεῖ;

Enimuero Phariſæi omiſſa admiratione, dolori ſe tradunt, & de occidendo conſultant, quem morte potentiorem vident, non cogitantes ineffabilem potentiam, & vt de homine ſimplici exiſtimantes, dicunt, *quid facimus, quia homo ipſe multa ſigna facit?* Quamuis magis ex eo credere eos oportuit ipſum eſſe Chriſtum, quem diuina Scriptura multis locis prædixiſſet, futurum videlicet multorum miraculorum factorem. Illi verò etiam cauſam prætexunt, per quam nitebantur perſuadere leuioribus vt eum occiderent, & aiunt: ſi eum ſic permiſerimus, pro eo quod eſt, viuere & miracula facere, peſſime nobiſcum agetur. Si enim iſti legem violanti vulgus adhæſerit, res noſtræ deinceps conclamatæ ſunt, ac poſtmodum tanquam Iudæis debilitatis ac inclinantibus, inuadent in nos Romani, neque paternis moribus nos liberè vti ſinent, neque noſtræ genti præeſſe, neque iudicare, ipſique potius iudicabũt, & nõ amplius nos. Sed enim hîc pœnas dederũt Iudęi (licet nõ pro grauitate eorũ quæ in Chriſtũ deliquerũt) dederũt tamen: quæ enim ceu ad euitandũ fecerũt dicẽtes, ſi dimiſeri-

D

Ἀμελῆ καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι τὸ θαυμάζειν ἀφέντες, ὅτι τὸ λυπεῖσθαι πρέπουσι, καὶ θανάτου αὐτὸν κρείττονα βλέποντες, ἀποκτεῖναι βουλεύονται, οὐκ ἐννοοῦντες τὴν ἄφατον ἐξουσίαν, ὡς περὶ ἀνθρώπου δὲ ψιλοῦ ἐννοοῦντες, ἐλάλησαν· τί ποιοῦμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος, πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; καίτοι δέον ἐκ τούτου μᾶλλον πεῖσαι ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὃν ἡ θεόπνευστος γραφὴ ἐν πολλοῖς προεφώνησεν, ὅτι πολλῶν σημείων ἔσται δημιουργός. οἱ δὲ, ἃ αἰτίαν προφασίζονται, δι' ἧς ἐπειρῶντο πεῖσαι τοὺς ἐλαφροτέρους, ἀποκτεῖναι αὐτὸν, καὶ φασὶν· ἐὰν ἐάσωμεν αὐτὸν οὕτως, αὐτὴ τῶν, ζῶντα καὶ θαυματουργοῦντα, πεισόμεθα πολλά. ἐὰν γὰρ τοῦτον τὸν νόμον καταλύοντι πιστεύσωσι πολλοὶ, οἰχήσεται λοιπὸν τὰ ἡμέτερα· καὶ λοιπὸν ὡς ἀσθενησάντων Ἰουδαίων εἰς τέλος, ὅπλισονται ἡμῖν οἱ Ρωμαῖοι, καὶ οὐκ ἐάσουσιν ἡμᾶς τοῖς πατρῴοις ἔθεσιν ἀδεῶς χρήσασθαι, οὔτε τῶν ἰδίου ἄρχειν ἔθνους, οὔτε δικάζειν, αὐτοὶ μᾶλλον δικάζοντες καὶ ἄρχοντες ἡμεῖς ἔτι. πλὴν εἰ καὶ μὴ ἀξίαν ὧν εἰς τὸν δεσπότην τὸν Χριστὸν ἔδρασαν, ἀλλ' οὖν δίκην ἔδοσαν οἱ Ἰουδαῖοι· ἔδοσαν δ' οὖν ὅμως. ἀλλὰ ὡς ἀφοβοῦμενοι ἔδρασαν φήσαντες, ἐὰν ἀφῶμεν

E

αὐτὸν, ἀροῦσιν οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὴν πόλιν ἡμῶν καὶ τὸ ἔθνος. ταῦτα εἰπὼν ἐσώπησεν, ἵνα διέφυγεν τὴν μὲν πόλεως αἰτίαν ἀλύσεως ὑπὸ Ρωμαίων, καὶ τοῦ ναοῦ καταπεπτωκότος, αὐτοὶ ὥσπερ μαστιγίαι δοῦλοι καὶ δραπέται, ἄτιμοί τε καὶ ἀλῆται πανταχοῦ διεσπάρησαν. δώσουσι δὲ κἀκεῖνοι τὴν ἀξίαν, μὴ ἐπιγινόντες μὲν τὴν φιλανθρωπίαν, εἴσονται δὲ τὴν ἐξουσίαν, ἧς κἀμοῦ πεῖραν βεβαίαν εἰλήφασιν.

A mus hunc, Romani tollent vrbem & gentem noſtram. Hæc poſtquam fecerunt: non euitarunt; vrbe enim eorum à Romanis capta & diruto templo, ipſi tanquam ſerui verberones & fugitiui, infames & errantes vbique diſperſi ſunt: dabunt verò & illic meritas pœnas, cum enim agnouerint humanitatem, ſcient potentiam, cuius & hic nullum iam experimentum ceperunt.

Εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπε. καὶ τὰ ἑξῆς.

Vnus autem ex ipſis cum eſſet Pontifex anni illius dixit, &c.

B

Αλλ' ὅπερ ἐλέγομεν, ὅπερ λάθρα ἐμηχέτων Ιουδαῖοι ποιῆσαι, τοῦτο φανερὸς αὐτοῖς ὁ τούτων ἀρχιερεὺς συμβουλεύει ποιεῖν καὶ φονεῦσαι τὸν Χριστόν, ὡς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τοῦτο λέγων, καίπερ ὂν ἔθνος ἄδικον. τοῦτο μὲν οὖν ἀληθὲς φησιν, οὐκ ἐκ τῆς αὐτοῦ δυσεξεπίας κατορθωθέν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας. οἱ μὲν γὰρ ἐπ' ὀλέθρῳ ἰδίῳ τὸν Χριστὸν ἀπέκτειναν, ὁ δὲ θανατωθεὶς σαρκὶ, πάντων ἡμῖν γέγονεν αἴτιος τῶν ἀγαθῶν. ἀπολλύειν δὲ τοῦ ἔθνους καλῶ, τὸ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι C τοῖς Ρωμαϊκοῖς, καὶ ἀπολέσθαι τὴν τοῦ νόμου σκιὰν ὅπερ διατελεῖν ζητοῦντες, ὑπέμειναν. ἐξ αὐτομάτου μὲν οὖν εἶπε γνώμης ὁ Καϊάφας ὁ εἰπών· ὅμως ὁ λόγος γέγονε τοῦτο τοῦ πράγματος ἀληθοῦς ἑρμηνευτικὸς, ὡς ἂν τάξει τοῦτο συνεξεῖς τοῦ προφητείας. ὡς γὰρ γέγονεν αἴτιος ἀγαθῶν ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος, τοῦτο προφωνῶν λέγων ὃ οὐκ οἶδε, καὶ δοξάζων τὸν Θεὸν ὡς ὁ Βαλαὰμ καὶ Δαὰδ κλῶ, ἐπεὶπερ ἰδίαν ἔχων διεφθαρκὸν ἀξίωμα, ὡς οὐκ αὐτοῦ δοθείσης τῆς προφητείας, ἀλλὰ τῷ τῆς ἱερωσύνης χρίσματι· ἤτοι ἐξ ὧν ὕστερον τὰ εἰρημένα γέγονεν ὑπὸ τοῦ Καϊάφα καὶ ἀπίθανα ὑπὸ πάντων λαβόντος τοῦ φιλικοῦ χάριν. εἰκὸς γὰρ ὃν ὁ λαλοῦσι ἡμῖν γὰρ· εἰ δὲ μὴ εἰδότες ὅτι πάντως ἔσται, λαλοῦσιν. ὁ μὲν οὖν Καϊάφας, ὑπὲρ μόνων Ιουδαίων ἔλεγεν ἔσεσθαι τὸν Χριστοῦ θάνατον. ὁ δὲ ὑπὲρ πάσης αὐτὸν φησι γενέσθαι τῆς ἀνθρωπότητος. γένος μὲν γὰρ καὶ τέκνα Θεοῦ ἅπαντες χρηματίζομεν, καθὸ πάντων ἐστὶ πατὴρ ὡς τεχνίτης δημιουργικῶς γυμνώσας καὶ ἀγαπῶν ὥσπερ . . . . . τὰ οὐκ D ὄντα. ἐν δὲ καὶ καθ' εἰκόνα αὐτοῦ ἐτιμήθημεν γενόμενοι ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἀξίαν λαχόντες τὴν ὑπὲρ γῆς, καὶ βασιλικῶς τοῦ ἀρετοῦ ἐργαζόμενοι. ἀλλ' ἐσκόρπισεν ὁ Σατανᾶς ἐκ ταυτοῦ μείναι μὲ συγχωρήσας, καὶ ἀποδυκολήσας πολυτρόπως τῆς εἰς Θεὸν προσδρείας τὸν ἄνθρωπον. σωφρονήσας δὲ πάλιν καὶ συνεχόμενος πάντας ἀφ' ἑνὸς τῆς πίστεως ὁ

Sed quod occultè dicebant & moliebantur Iudæi, hoc aperte ſuadet eis vt faciant, Sacerdotum princeps, & Chriſtum interficiant, tanquam è re gentis hoc dicens, licet gens iniuſta. Et rem quidem veram dicit, ſed non ex eorum malignitate, at ex Dei voluntate & ſapientia ad bonum directa fuit. Illi enim ad ſuam perniciem Chriſtum occiderunt: hic verò morte affectus ſecundum carnem, omnium nobis bonorum cauſa fuit. Excidium verò gentis dicit venire ſub poteſtatem Romanorum, & perire vmbram legis, quod auertere cupientes, incurrerunt: & quidem ex iniqua mente loquutus eſt Caiphas quod loquutus eſt: attamen ſermo eius rei veræ interpres extitit, veluti in ordine prophetiæ enunciatus. Quod enim mors Chriſti bonorum cauſa fuit, prædixit loquens id quod ignorabat & Dominum glorificans, vt Balaam ex neceſſitate, quoniam ſacerdotij dignitatem obtinebat, non tanquam ei data propheria, ſed ſacerdotij functione: ſiue quod poſtmodum quæ dicta fuerant à Caïpha euenerunt, illo nullatenus propheticam gratiã adepto. Conſentaneum eſt enim, vt quod quidã loquuntur fiat, etſi nullo modo ſciant quod omnino futurum ſit. Enimuero Caïphas dicebat pro ſolis Iudæis futurã Chriſti mortẽ: hic verò cũ fuiſſe ait pro vniuerſa humana natura. Etenim genus & filij Dei omnes audimus, quatenus eſt omniũ pater, qui per modum opificis genuit & amat tanquã ..... quæ non ſunt. Inſuper quia iam inde ab initio ad imaginẽ eius facti honoratiq; ſumus, fortiti præterea omniũ quę in terra sũt, imperiũ, rectoq; tenore virtutẽ exercentes. Sed diſſipauit nos Satanas eodem ſtatu permanere nõ paſſus, variiſq; technis & fraudibus, ne homo perpetuò Deo adhęreret, euicit: rurſus verò noscõgregauit & collegit omnes in vnã caulã & Eccle-

siam per fidem Christus collocauit, ita vt omnes vnum facti sint Iudæi, Græci, barbari, Scythæ, & in vnum nouum hominem reformati, & vnum Deum adorent.

A Χριστὸς εἰς μίαν αὐλὴν τὴν ἐκκλησίαν, ἢ ἕνα ζυγὸν ἕνα προσκυνῆσαι, πάντων ἐν γεγενῆσθαι, Ἰουδαίων, Ἑλλήνων, Βαρβάρων, Σκυθῶν, καὶ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον μιᾶς πλασθῆναι, καὶ προσκυνοῦντων ἕνα Θεόν.

v. 53. *Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum.*

Ἀπ' ἐκείνης οὖν τῆς ὥρας συνεβουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν.

Inceſſerat quidem illis Chriſti occidendi cupiditas; ſed ea velut initium habuit ab eo tempore, quo conſilium initum eſt, omnium animis tum demum in hoc conſpirantibus. Non enim dixit Euangeliſta, ab illa hora eos cædis faciendæ conſilium cepiſſe, ſed ſimul & vniuerſos de ea conſultaſſe: hoc eſt, quod priuatim ſingulis videbatur, in commune omnibus placuiſſe.

Εἶχον μὲν γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ B μιαιφονίας· ἀπὸ δὲ τῆς χθὲς καὶ εἰ τὸ συνέδριον γέγονεν, ἀρχὴν ὡς ἔοικε, δημοσιεύσεως τῆς ἀπάντων εἰς τοῦτο συναινέσεως. οὐ γὰρ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἐβουλεύσαντο ποιῆσαι τὸν φόνον, ἀλλὰ συνεβουλεύσαντο, τοῦτ' ἔστιν, ὅπερ τῷ καθ' ἕκαστον ἐδόκει, κοινῇ πᾶσιν ἤρεσεν.

Iuxta deſertum verò degit cum diſcipulis.

Et hic quidem recedit à Iudæis, non vllo metu, ſed ne videatur eos præſentia C ſua irritare, iam ad cædem incenſos. Docet etiam nos cedere iratorum furoribus, nec proiicere nos in pericula etiamſi de veritate agatur ſed deprehenſos quidem conſiſtere, antea verò detrectare propter incertos euentus. Ad ſenſum verò myſticum dicendum, olim quidem Ieſum liberè ambulaſſe in mediis Iudæis per Prophetas, nunc verò nequaquam. neque enim in eis eſt verbum Dei, ſed ab iis abceſſit in ſolitudinem, de qua dicitur, *multi filij deſertæ magis, quam eius quæ habet virum.* Ephraim exponitur fructificatio, frater exiſtens Manaſſe, ſenioris eius qui ab obliuione; poſt populum enim ab obliuione, genita eſt gentium fructificatio.

Εἰσὶν δὲ τῆς ἐρήμου ἀφεστεῶτες μὲν τῶν μαθητῶν.

Καὶ εἰκότως τοίνυν οὐκ Ἰουδαίων ὑποχωρεῖ, ὑ δειλιάσας, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ ὀργὴν ἔθνους ἐρεθίζειν αὐτοῖς, καίτοι φονεύοντας. διδάσκει δὲ ἡμᾶς ὑποχωρεῖν τοῖς τῶν ὀργιζομένων ἀκμαῖς, καὶ μὴ ὑπορρίπτειν ἑαυτοὺς τοῖς κινδύνοις, μὴ σκοποῦντας τῆς ἀληθείας ὄντος. ἀλλὰ καταλαμβανομένους μὲν, ἵστασθαι, μένοντας δὲ καὶ ἀναδύεσθαι, ἀφ' ὧν τὴν σωτηρίαν ἄδηλον. Πρὸς ᾧ καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὅτι Ἰησοῦς πάλαι μὲν, παῤῥησίᾳ τοῖς Ἰουδαίοις περιεπάτει ἀφ' ὧν προεφητεύθη, νῦν δὲ οὐκέτι. οὐ γὰρ ἔστιν ἐν αὐτοῖς λόγος Θεοῦ, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ἔρημον, τουτέστιν, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἐφραὶμ ἑρμηνεύεται καρποφορία, ἀδελφὸς ὢν Μανασσῆ προσωπεύοντος τὴν ἀπὸ λήθης. μετὰ γὰρ τὸν ἀπὸ λήθης λαὸν γεγένηται ἡ τῶν ἐξ ἐθνῶν καρποφορία.

Proximum autem erat Paſcha Iudæorum, & aſcenderunt multi Hieroſolymam, vt purificarent ſeipſos.

Prætercurrens omnia Euangeliſta, ad paſſionis tempus venit. Iudæorum verò Paſcha vocat quod eſt in figura. Nam verum paſcha non Iudæorum, ſed Chriſtianorum eſt, carnem Chriſti veri agni comedentium. Prius verò purgabantur ſecundum veterem ritum, qui peccata ſeu voluntaria, ſeu inuoluntaria commiſerant, necdum typicum paſcha faciebant, non incircumciſus, non inquilinus, non mercenarius, non pollutus, quæ omnia propter Chriſtum ſpiritualiter fiunt.

Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Παρατρέχων ἅπαντα ὁ εὐαγγελιστὴς ἥκει τὸν τῶν παθῶν ἔρχεται καιρόν. Ἰουδαίων δὲ τὸ Πάσχα καλεῖ τυπικόν· τὸ γὰρ ἀληθινὸν Πάσχα οὐκ Ἰουδαίων, ἀλλὰ χριστιανῶν τῶν ἐσθιόντων τὴν ζῶσαν Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ ἀμνοῦ. προεκαθαίροντο δὲ κατὰ παλαιὸν ἔθος οἱ ἡμαρτηκότες ἑκούσια ἢ ἀκούσια ἁμαρτήματα, ἢ ὅπου ἐποίουν τὸ τυπικὸν πάσχα, οὔτε ἐθνικὸς, οὔτε ἀπερίτμητος, ἢ πάροικος, ἢ μίσθιος, ἢ μεμολυσμένος, ἅπερ πάντα πνευματικῶς ἀφ' Χριστοῦ γίνονται.

A

Εζήτουν οὖν τὸν Ιησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων. τί ὑμῖν δοκεῖ, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν;

v. 56. *Quærebant ergo* IESVM, *& colloquebantur ad inuicem: quid putatis quia non venit ad diem festum?*

Ἀμφίκολος μὲν οὖν ὁ λόγος, πότερον ἀπὸ μισούντων ἢ ἀγαπώντων ἐλέχθη. δοκεῖτε ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; εἰκὸς γὰρ ὧν λέγοντες εἰς αὐτὸν πιστεύοντας τοῖς δοκοῦσιν ἀπίστοις εἶναι· ὁπηνίκα ἐβουλεύσασθε φονεῦσαι τὸν Ιησοῦν, καὶ νομίζετε ὅτι ἀγνοεῖ ὃ λάθρᾳ ὑμῖν ἐσκεμμένον, σημεῖον ἔσται τοῦτο ὑμῖν, ὅτι Θεός ἐστιν. οὐ γὰρ δὴ ἥξει νῦν συνεορτάσων ἡμῖν, εἰδὼς τὰ σκέμματα ἡμῶν ὡς Θεός. ἢ ὅτων σχηματιστέον τὸν λόγον ὡς ἀπὸ τῶν μισούντων· ἐπίστασθε γάρ ἐστιν Ιησοῦ τοῦ λύειν τὸν νόμον, θέλετε γοῦν ὑμεῖς οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες, ὅτι Ιουδαῖός ἐστιν; ἐξ ὧν ὅτι νῦν εἰς τὴν ἑορτὴν οὐ μέλλει, ἀλλὰ τὸν τῆς ἑορτῆς νόμον, τοῦτο δὲ μὴ συνεορτάσαι ἡμῖν. φησὶ δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ πρόθεσιν ἐμποιοῦσιν εἰς Ιερουσαλὴμ εἶναι τοῦ Πάσχα, ὡς ὅτι τῇ σκιωποιΐᾳ, ἀλλ' ἤτοι δήλους ἀποδεῖξαι ἐμποιοῦσιν οὐ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ιερουσάλυμα, ὡς μὴ δυναμένου ἑαυτῷ βοηθεῖν ἐν τοιαύτῃ ἡμέρᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολιμπανομένου. ἢ καὶ τοῖς ἑαυτοὺς ζωῦσι φασὶν οἱ τοιοῦτοι αὐτὸν συλλαβεῖν καὶ ὀλιγωρεῖν, ἐπίστασθε ὅπου αὐτὸν εὕρωμεν ἐλθόντα, καὶ ἐπειδὴ ζητεῖν ποιῆσαι τοιοῦτον.

B

C

Ο οὖν Ιησοῦς πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, καὶ τὰ ἑξῆς.

D c.xii.v.1. IESVS *ergo ante sex dies Paschæ venit in Bethaniam, &c.*

Καταφρονήσας τῆς τῶν Ιουδαίων ἐπιβουλῆς ὁ κύριος, ἑαυτὸν ἐκουσίως πρὸς τὸ παθεῖν ἐκδίδωσιν, ἐπεὶ πρῶτον ὁ τοῦ πάθους καιρὸς, εἰς τὴν Βηθανίαν ἐλθών, οὐ μὴν εἰς τὴν Ιερουσαλὴμ, ἵνα μὴ αἰφνιδίως ὀφθεὶς τοῖς Ιουδαίοις, ἐκκαύσῃ αὐτοῖς θεῖς ὀργὴν, ἀλλὰ διὰ τῆς φήμης τοῦ ὄντος αὐτὸν ἐγγὺς, καταστείλῃ τὸ ζέον τῆς ἐκείνων ὁρμῆς. συνεωθεῖτο γὰρ Λαζάρῳ, διὰ τοῦτο ἐπιμιμνήσκων τοὺς ὁρῶντας τῆς θεοπρεποῦς αὐτοῦ ἐξουσίας. δείκνυσι γὰρ ὁ διαγνῶσις διὰ τοῦ ῥητοῦ, ὅτι οὐ κατεφρόνησε Χριστὸς τοῦ νόμου· ὅθεν καὶ πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, ὅτι ἔδει ἀγορασθῆναι τὸν ἀμνὸν καὶ τηρηθῆναι ἕως τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, συνέφαγε τοῖς περὶ τὸν Λάζαρον· ἕως τοῦ ἡμέραν τοῦ τῆς ληφθῆναι δὲ πρόβατον ἔθους ὄντος τοῖς Ιουδαίοις ὀλίγον τι πλημμελεῖσθαι, οὐκ ἐκ νόμου ἀλλ' ἀπὸ συνηθείας, ἵνα μὴ δὲ ληφθῆναι δὲ πρόβατον, χολάσωσι λοιπὸν ἕως τῆς ἑορτῆς, νηστείᾳ, ἤτοι ὀλιγοσιτίᾳ καὶ ἀγνισμοῖς. φαίνεται οὖν

Ambiguus quidem sermo, vtrum ab infensis an ab amantibus dictum sit hoc, *putatis quia non venit ad diem festum?* probabile enim est eos loqui, qui credebant in eū, ad infideles hoc modo: Quandoquidem deliberatis occidere Iesum, & putatis eum ignorare quæ vos clam statuistis, hoc erit manifestissimum signum eum esse Deum. Non enim veniet festum nobiscum celebraturus, vt pote tanquam Deus nostra consilia sciens. Vel sic accipiendus sermo tanquam ab infestis & odio persequentibus; Quandoquidem moris est Iesu soluere legem, vultis cernere vos qui in eū creditis quod talis sit, quod ex eo liquet, quia nunc neque ad festum venit celebrandum nobiscum, legem festi prorsus despectui habens. Hoc autem dicit, non quod necesse esset conuenire omnes Hierusalem in Pascha, vt in festo tabernaculorum: sed vel hoc in argumentum timoris trahunt, quod non ascendat in Hierusalem, tanquam sibi ipsi succurrere nō possit in tali die, ideoq; consultò abfit: vel etiam inter se hæc dicūt ij quib. imperatū erat illū cōprehendere, iā animū despondētes, quandoquidē nondū eum venientē videbant, & ad imperāta exequenda celerrimè se comparabant.

Contemptis Iudęorum insidiis Dominus se sponte ac vltro ad patiendum tradit, quando aderat patiendi tempus, profectus in Bethaniam & non Hierusalem, ne repente à Iudæis conspectus illos in iram accenderet, sed per famam, qua in propinquo esse diceretur, furentes eorū animos nōnihil comprimeret. Epulatur verò cū Lazaro, ea re spectatores admonēs certioresq; faciens de sua diuina potētia. Ostendit verò Euāgelistes hac narratione Christū haud contempsisse legē, vnde & ante diem sextū Paschæ, cum emēdus erat agnus, & seruādus vsq; ad decimū quartū epulatus est cū Lazaro: forte quod moris erat Iudęis vno die antequā caperēt pecudē, nonnihil feriari, nō ex lege sed ex cōsuetudine, vt post eam assumptam, darent operam deinceps vsque ad festum ieiunio, siue paucitati victus & purgationibus. Videtur ergo

Dominus

Dominus etiam in hoc morem festi coluisse. Admirabundus verò Euangelistes ait, quatriduanum mortuum epulatum esse cum Christo, in diuinæ eius potentiæ commemorationem. Indicat verò etiam ex affectu in Christum, Martham ministrantem mensæ, laboresque eiusmodi obeuntem.

A ὁ κύριος ἡμῶν καὶ ἐν τούτῳ τὰ τῆς ἑορτῆς ἔθη. καταπληττόμενος δὲ ὁ θεολόγος φησιν, ὅτι ὁ τετραήμερος νεκρὸς συνήθης τῷ Χριστῷ, εἰς ἀνάμνησιν τῆς θεοπρεποῦς αὐτοῦ ἐξουσίας. εἰσάγει δὲ ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς Χριστὸν, τὴν Μάρθαν διακονοῦσαν, καὶ τοὺς τῆς τραπέζης ὑπηρετοῦσαν πόνους.

v. 2. *Et Martha ministrabat.*

Καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει.

Martha ministrante, Maria perfundens Dominum vnguento, omnem in eum dilectionem consummauit, ac per ambas totius dilectionis terminus completus est. Potest & ad speculationem referri sermo, vt Martham quidem accipiamus virtutem practicam, Mariam spiritualem contemplationem, quæ practicam à tergo sequitur, per quas absolutissimam erga Deum dilectionem designamus. Alij Martham in figuram sumunt veteris Scripturæ, ministrantem Christo. Transformata siquidem historia in contemplationem spiritualem, Seruatoris mensam instruit & adornat. Multis enim nitimur testimoniis de Christo, dogmatis eius confirmati: Mariam verò euangelicam institutionem, quæ instar vnguenti Domini pedes vnxit, hoc est eius in terra œconomiam, atque vniuersum terrarum orbem fragrantia odoris implet, quæ est totius humanitatis domus. Alij Martham interpretantur Iudæorum Synagogam, quæ per carnalia vult Deum colere: Mariam verò conflatam ex gentibus Ecclesiam, quæ spiritualia sacrificia & suaueolentem fidem Christo offert, exprimitque è sancta eius carne benedictionem per mysticam participationem. Offert verò libram, quod est perfectum pondus, ad perfectionem fidei designandam.

B Τῆς Μάρθας ὑπηρετούσης, ἡ Μαρία ἀλείψασα τὸν κύριον μύρῳ, ἐπλείωσι τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, καὶ ἀφ' ἑκατέρου, τέλος ὁ τῆς ἀγάπης ὅρος ἐπληρώθη. δυνατὸν δὲ καὶ θεωρίαν τὸν λόγον, ἵνα τὴν μὲν Μάρθαν εἴπωμεν, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, τὴν δὲ Μαρίαν, τὴν πνευματικὴν θεωρίαν, ἥτις κατόπιν βαίνει τῆς πρακτικῆς· δι' ὧν δὴ πληρεστάτην τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην ὑποδηλοῦμεν. ἄλλοι, τὴν Μάρθαν εἰς τύπον νοοῦσι τῆς παλαιᾶς γραφῆς ὑπηρετοῦσαν

C Χριστῷ. μεταπλαττομένη γὰρ ἡ ἱστορία εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, τὴν τοῦ Σωτῆρος τράπεζαν συγκροτεῖ· πολλαῖς γὰρ μαρτυρίαις κεχρήμεθα περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ συνιστάντων δογμάτων· τὴν δὲ Μαρίαν τὴν θαυμαστὴν παράδοσιν τὴν δίκην μύρου πεῖσουσαν τοὺς τοῦ κυρίου τοὺς πόδας, τοῦτ' ἔστι, τὴν περὶ τὴν γῆν γενομένην αὐτοῦ οἰκονομίαν, καὶ ὅλην τὴν γῆν τῆς εὐωδίας πληροῦσαν, ἥτις ἐστὶν οἰκία τῆς ἁπάσης ἀνθρωπότητος. ἄλλοι, τὴν Μάρθαν μὲν λέγουσι, τὴν τῶν Ἰουδαίων συνα-

D γωγὴν, τὴν ἀφ' ἑαυτῆς θέλουσαν θεραπεύειν τὸν Θεόν· τὴν δὲ Μαρίαν, τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν τὴν πνευματικὰς θυσίας καὶ εὐώδη πίστιν προσαγουσαν τῷ Χριστῷ, καὶ ἁμαρτωλὸν μὲν ἐκ τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς εὐλογίαν ἀφ' ἑαυτῆς μυστικῆς μεταλήψεως. λίτραν δὲ προσάγει, ὅπερ ἐστὶ τέλειος σταθμὸς, ἀφ' οὗ τῆς πίστεως τέλειον.

v. 3. *Domus verò impleta est ex odore vnguenti.*

Ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

Loco fragrantiæ & odoris, Christi cognitio impletura erat orbē terrarū. Repleta enim domo suauitate vnguēti, veluti symbolo ostēdebatur domusilla quę propediē spiritualiter erat perficienda. Statim enim postpassionē Christi, vniuersa terra suaui odore tāquā magna domus vnguēto repleta est. Illa ergo per id quod sensui subiacet, prædicebat id quod sub intellectū cadit: nā eius corpore instar alabastri cōpūcto ac percusso, cognitionis

E Ἐν τάξει δὲ εὐωδίας, ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις ἔμελλε πληροῦν τὸν κόσμον. τοῦ γὰρ οἴκου πληρωθέντος τῆς ἐκ τοῦ μύρου εὐωδίας, συμβολικῶς ἐπεδείκνυτο ἐκφανὲς, ὅπερ πνευματικῶς ἐν εἰς μακρὰν ἀποτελεσθῆναι ἔμελλεν εὐθύς· γὰρ μετὰ τὸ πάθος, τῆς Χριστοῦ εὐωδίας ἡ σύμπασα οἰκουμένη, ὡσπερ μέγας οἶκος, ἐπληρώθη μύρου. τοῦ γὰρ εἶναι ἀφθαρτοῦ, τὸ νοητὸν ἐκείνῃ προεμιμοῦτο. τοῦ γὰρ σώματος αὐτοῦ ἀλαβάστρου δίκην ἐκκεντηθέντος, ἡ τῆς γνώσεως

βώσια τὸν ὅλον ἐπλήρωσε κόσμον. A suaueolentia vniuersum orbē perfudit.

Λέγει οὖν Ιούδας ὁ Ισκαριώτης· Διατί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη τοῖς πτωχοῖς;

v. 4. *Dicit igitur Iudas Iscarioles: Quare hoc vnguentum non venit trecentis denariis, & datum est egenis?*

Ἐπιμαὶ ὁ προδότης τῇ γυναικὶ ὑπὲρ δικαιώσεως εἰς Χριστὸν θυσίαν, καὶ τῆς ἀξιαγάστου προαιρέσεως ὑπολαμβάνεσθαι, καὶ προσαιτιᾶται διατί τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀγάπης μέμφεται, διότι μύρον προσέφερε, καὶ οὐκ ἀργύριον. ἀγνοεῖ γὰρ ὃ B ὄντως καλόν, λέγει τοῦτο ὁ Ιούδας. δεῖ γὰρ τιμᾶν εἰς Θεὸν διαφοράν, προτιμοτέραν εἶναι τῶν πτωχῶν.

Mulieri pietatem suam erga Christum testanti proditor succenset, actionemque admiratione dignam carpit, simulatque se charitate erga pauperes motum reprehendere, quòd vnguentum offerret & non argentum. Cum autem id quod verè bonum est ignoraret, dicit hoc Iudas. Oportet enim oblationem quæ Deo fit, pauperibus anteferri.

Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἤμελεν, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν καὶ ὁ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ ἐξῆς.

v. 6. *Dixit autem hoc, non quod res egenorum ipsi curæ essent, sed quia fur erat, & loculos habens, &c.*

Ο μὴν τὴν διαλογισμὸν ἐξηγεῖται τῇ αἰτίᾳ, δι' ἣν τοιοῦτα εἶπεν ὁ Ιούδας. ὅτι οὐχ ὡς περὶ πενήτων κη- C δόμενος, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν καὶ ἱεροσύλος, τὰ τῷ Θεῷ διαληφθέντα χρήματα κλέπτων. καὶ ὁ Χριστὸς δι' πάσης αἰτίας ἐλεύθερον ἀποφαίνει τὴν γυναῖκα, δι' ὧν ἐλέγχει κεκαλυμμένως ἐλέγχει τὸν προδότην, οὐκ εὐλόγως αἰτιώμενον τὰ ἐπαίνου ἄξια, λέγων, ἄφες αὐτήν. ἀπολογεῖται δὲ οὐχ περὶ τῆς τοῦ μύρου χρίσεως, ἢ διὰ τὴν ταφὴν μαντείας, ἀλλὰ διά τι μυστήριον, ὅπερ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον συνεφασμὸν, εἰ καὶ ἠγνόει τι ποιοῦσα τὸ μυστηρίου τὴν οἰκονομίαν. πολλοὶ γάρ τινες καὶ εἶπον καὶ ἐποίη- D σαν εἰς μυστικὸν ὁράματα τύπον ἀγνοοῦντες. ὅμως ὁ κύριος ἐλέγχει πάλιν τὸν Ιούδαν, ὅτι οὐ δι' εὐλάβειαν τοῦτο ἔλεγεν ἀλλ' ὅτι αἰσχροκερδὴς ἦν, καὶ δι' ὀλίγον κέρδος, προδοῦναι ἔμελλε τὸν διδάσκαλον. ὁ γὰρ ἐνεστὼς συνεφασμὸς καὶ τὸ θανάτου μνήμη τοῦτο δηλοῦν φαίνεται. ἐπάγει δὲ καὶ λογισμὸν ὁ Σωτὴρ, διὰ πείθων ἡμᾶς ὅλη τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας σοβεῖν ὅτι βέλτιον. ἀξιολογώτατα μὲν γὰρ φησιν εἶναι φιλοπτωχία, πλὴν ὀπίσω τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς Θεὸν αἰ- E δοῦς. ὃ δὴ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. ὁ χρόνος, φησὶν, ὁ τῆς εἰς ἐμὲ τεταγμένος ἕνεκα ὑμῶν, ἤγγικεν ὁ τῆς ὀπτῆς ἡμέρας, οὐκ ἀπαιτεῖ ἐμοῦ προτιμᾶσθαι τοὺς πένητας. τοῦτο δὲ εἶπεν οἰκονομικῶς. οὐκ ἀφίησι μὲν πάντως τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀγάπης τὸν συμπαθῆ. ὅταν οὖν χρεία λατρείας ἢ ὑμνῳδίας, δεῖ προτιμᾶν ταύτης τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀγάπης. δυνατὸν γὰρ εὖ ποιεῖν καὶ τοὺς πνευματικὰς λειτουργίας. φησὶν οὖν ὅτι οὐκ ἀφετέον ἀεὶ τῆς εἰς ἐμὲ ὑμῶν δεῖ σχολάζειν. ὅταν εἰς

Exponit causam Euangelista cur hæc loqueretur Iudas, non quod pauperes curaret, sed quod fur esset & sacrilegus, Deo dicatas pecunias surripiens. Christus verò mulierē omni culpa liberat, dū occultè proditorem redarguit, qui nulla cum ratione, laude digna reprehenderet, dicens, sine illam. De vnguenti verò perfusione causā reddit, quod non ad luxū, sed ad mysteriū quoddā, quod circa eius sepulturā fuit, spectet: etsi quæ id faciebat, ignoraret mysterij rationē atque œconomiam. Multa enim nōnulli & dixerunt & fecerūt ad mysticam spectātia figuram, licet imprudētes & ignari. Sed enim Dominus rursus coarguit Iudam, quod hęc non ob religionem, sed ob turpis lucri cupiditatē diceret, atq; exiguo admodum emolumento, magistrū proditurus esset. Quippe sepulturæ & mortis mentio id declarare videtur. Adducit etiam rationē Seruator nobis ac persuasionē, pietate erga eum nihil esse antiquius. Permagni interest, inquit, amare pauperes, sed tamen reuerentia Dei anteponatur. Quod verò dicit, eiusmodi est. Tempus, inquit quod constitutum est ad meum honorem, hoc est ad meam hîc commorationem, pauperes mihi præferri vetat: & hoc dixit œconomicè atque ordine, non prorsus abducens misericordem ac pium à charitate in pauperes. Cum igitur tempus est diuini cultus & cantionum sacrarum, eæ pauperibus præferendæ sunt: licet enim benefacere eis post spiritualia officia. Dicit igitur non dandam esse continenter operam honori eius, nec

omnia in sacra insumenda esse, sed multa quoque in pauperes eroganda: vel hoc modo. Quemadmodum postquam ascendit ad Patrem, præcepit discipulis ieiunare: sic & curam pauperũ tunc liberius ait suscipi posse, minoréque negotio ac tumultu, & maiore otio charitatem in pauperes exercituros: quod & contigit. Post Seruatoris enim assumptionem non amplius sequebantur magistrum, sed per otium multiplices fructus in pauperes accuratè depromebant.

A τὴν ἱερατικὴν λειτουργίαν πάντα ἀναλίσκειν, ἀλλὰ καὶ τὰ πολλὰ δαπανᾶν εἰς τοὺς πένητας· ἢ ὅτως. ὥσπερ μὲν ὁ Δεσπότης παρὲς τὸν πατέρα, ὅτε τρέπει τοῖς μαθηταῖς νηστεύειν· ὅτω καὶ τῆς εἰς τοὺς πολλοὺς ὠφελείας τότε αὐτοὺς ἀδιέξεσθαι ἀπολαβέσθαι φησὶν, ἀθορύβως τε μᾶλλον καὶ σχολαιότερον καταρθώσειν τὴν φιλοπτωχίαν· ὅπερ καὶ γέγονε. μετὰ γὰρ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, οὐκέτι ἠκολούθουν τῷ διδασκάλῳ, ἀλλ' ἐσχόλασαν, πάντως οὐτοσὶ ἀπάντα τὰ καρποφορούμενα εἰς τοὺς πένητας ἀναλίσκοντες.

B

v. 9. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est. &c.*

Ἔγνω οὖν ὁ ὄχλος ἐκ τῶν Ἰουδαίων πολύς, ὅτι ἐκεῖ ἐστι, καὶ παρῆν.

Propter nouitatem signi, magno stupore capitur multitudo, & quod audiuit tantum, ad firmiorem fidem oculis vsurpare cupit. Nec tantum volebant videre Lazarum, sedet Christum miraculi factorem, non tunc primum eum conspicati, viderant enim sæpe, & cum eo colloquuti fuerant: sed quia forte se subtraxerat, ne ante tempus pateretur, rursus eum cernere expetebant. Moderatiores verò & ipsum suspiciebant, nihilque in eo reprehendebant. Oeconomicè ergo ac ordine Dominus non statim ingressus est Hierusalem, sed mansit extra, vt multitudini ex fama cupiditatem sui videndi iniiceret.

Διὰ δὲ ξένον τὸ σημείου καταπλήττεται ὁ ὄχλος, καὶ ὅπερ ἤκουσεν γεγονὸς, ἤθελεν καὶ ὄψει θεωρῆσαι πρὸς βεβαιοτέραν πίστιν. οὐ μόνον δὲ τὸν Λάζαρον ἤθελεν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστὸν τὸν τοῦ σημείου ποιητὴν, ὃν τότε πρῶτον αὐτὸν ἑωρακότες· ἦσαν γὰρ πολλάκις αὐτὸν ἰδόντες, καὶ ὁμιλήσαντες αὐτῷ· ἀλλ' ἐπείπερ ἐκεῖνος ἀνεχωρήσας, ἤλπιζε δὲ μὴ παλιν πρόδηλος ἔσεσθαι, ἐζήτουν πάλιν ἰδεῖν αὐτόν· οἱ μὲν ἐπιεικέστεροι, καὶ ἐθαύμαζον αὐτὸν, ὡς οὐδὲν αὐτῷ κατεγνωκότες. οἰκονομικῶς οὖν ὁ κύριος οὐκ εὐθὺς εἰσῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἔμεινεν ἔξω, ἵνα τοῖς πολλοῖς ἀφορμὴν τῆς φήμης ἐπιθυμίαν τοῦ θέλειν αὐτὸν ἰδεῖν.

C

v. 10. *Consilium autem inierunt principes Sacerdotum, vt & Lazarum interficerent.*

Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν.

D

Attende etiã, quòd de statu mentis deduci principes videntur, vtque hac & illac agitentur æstuante inuidia, nihilque congruens & sanum loquantur. Cædem cædi adiicere machinantur, rati vim miraculi omnia peruagantis posse vna cum mortuo extingui, vt remoram iniicerẽt populis credere in Christũ properãtibus.

Ὅρα δὲ ὅτι παραφορᾶς δοκοῦσιν οἱ ἡγούμενοι, τῇδε κἀκεῖσε κλονούμενοι ὑπὸ τοῦ φθόνου, καὶ οὐδὲν ἀκόλουθον λαλοῦντες, φόνον ὅτι φόνῳ μελετῶσιν, οἰόμενοι τοῦ παραδόξου δραμόντος τὴν δύναμιν σὺν ἀμφοτέροις τῆς τελευτῆσαι, ἵνα τοῖς λαοῖς ἀπαχόλησιν πρόσχωσιν ὅτι ὁ πιστεύων Χριστῷ.

v. 13. *Cum audissent, quia venit Iesus Hierosolymam.*

Ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα.

E

Turbæ dociliores & ad fidẽ proniores, recenti etiam miraculo adductæ occurrunt Christo, laudibus eum celebrantes, tanquã de morte triumphasset, & faustis quidẽ acclamationibus prosequũtur, nõ simpliciter, sed ex sacra Scriptura, quod de eo præclarè dictũ est, vsurpãtes, fatẽtesque regẽ esse Israël, ac idẽtidẽ suũ ipsorũ regẽ, & Christi dominationẽ accipientes: dicentes vero, benedictus filius, non hoc volunt, quasi benedictionem à

Εὐπειθέστεροι ὄντες οἱ ὄχλοι καὶ τῇ τοῦ σημείου ποιήσει προσαχθέντες προϋπαντῶσι τῷ Χριστῷ, ὑμνοῦντες αὐτὸν ὡς νενικηκότα τὸν θάνατον μὴ βάσαν. εὐφημοῦσι δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς προφητικῆς γραφῆς, ὅ ἐπ' αὐτῷ καλῶς εἰρημένον λέγοντες, ὁμολογοῦντες ὅτι καὶ βασιλεὺς ἐστὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὃν καὶ ἔλεγον ἑαυτὸν βασιλέα εἶναι, τὴν τοῦ Χριστοῦ κυριότητα παραδεχόμενοι. εὐλογημένος δὲ λέγοντες ὁ υἱὸς· οὐχ ὡς εὐλογίας τῆς παρὰ

παθὸς τυχὼν, ὁ πάντα εὐλογῶν· & οὐκ ἐστὶν ἀφ- A
φλίρεαθαι, καὶ τῆς ἀῤῥήτου οὐσίας ὢν· ἀλλ' ὅτι εὐ-
λογία ἡ Θεῷ πρέπουσα καὶ τῷ κατὰ φύσιν κυρίῳ,
προσάγεται παρ' ἡμῶν, ἐπείσθη καὶ ὀνό-
ματι κυρίου. πάντες γὰρ οἱ ἅγιοι οὐκ ἐν ἐξουσίᾳ
κυριότητος ἦλθον, ἀλλ' ὡς οἰκέται γνήσιοι· οὗτος δὲ
ὡς κύριος. διὸ καὶ ἁρμοδίως ἐπ' αὐτῷ ἡ προφη-
τικὴ λέλεκται φωνή· εἰ γὰρ κύριοι καλοῦνταί
τινες, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι ἔχουσι τὸ ἀξίωμα. καὶ
γὰρ καὶ τῇ ἀποχῇ τῶν ψεύδους, καλοῦνται οἱ ἀλ- B
θεφποι ἀληθεῖς. ὅταν οὖν ἔστιν εἰπεῖν ὅτι Χρι-
στός· ὁ γὰρ ἀφ' οὗ τοῦτο καλεῖται ἀλήθεια, ὅτι οὐ
ψεύδεται, ἀλλ' ὅτι ἀμείνων ἔχει πάντως ἢ ψεύ-
δους τὴν φύσιν.

Εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὀνάριον, ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό.

Πολλοῦ γὰρ πλήθους αὐτὸν δορυφορούντος καὶ θο-
ρυβοῦντος, ἐπὶ μετριοπαθείας ἄγειν ὅτι ὅντα
ἐκαθέζετο, διδάσκων ἡμᾶς, μὴ ὑφορᾶσθαι τοῖς
ἐπαίνοις· οὐδὲν γὰρ τῆς χρείας πρόσκαιρον. ὁ μὲν C
οὖν Ματθαῖος, πλατύτερον εἶπε τὰ περὶ τοῦ
ὄνου. ὁ δὲ Ἰωάννης, ἐπ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἦλ-
θε τὸ κατεπεῖγον, ὅταν ἔθος αὐτῷ ποιῇ· ὅτῳ δὲ
τρόπῳ τὸ σωθῆναι αὐτῷ ὄρτι μόνον φαίνεται ὁ κύ-
ριος ὅτι ὄντα καθήμενον, ὑφ' οὗ τοῦτο φαμὲν αὐ-
τὸν καθίσαι, ὅτι μακρὰν ἦν τῆς πόλεως· ὑπὲρ γὰρ
ἀπεῖχε πλείω δεκαπέντε σταδίων· ὑπὲ δὲ ὅτι ὄχλος
ἦν· καὶ ἄλλοτε γὰρ συνθλιβεὶς ὄχλῳ οὐκ ἐποίησε
τοῦτο· ποιεῖ δὲ τοῦτο, δηλῶν ὅτι νέον ἑαυτῷ λαὸν τὸν
ἐξ ἐθνῶν τὸν ἀκήρατον μηδὲ συστασιάσειν καὶ D
διαφθορὰν εἰς τὸ τῆς δικαιοσύνης ἀξίωμα, εἰς τε τὴν
ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἧς τύπος ἐστὶν ὁ ἐπίγειος· εἰς ἣν εἰ-
σέρχεται ὁ λαὸς καθαρὸς γνώμονος σὺν Χριστῷ
ὑμνουμένῳ σὺν τοῖς ἀγγέλοις ἀΐδιον, ὧν τύπος,
τὰ νήπια. πῶλον δὲ λέγει, τὸν ὄνον, ὅτῳ ὁ ἐξ ἐθ-
νῶν λαὸς, ἀγύμναστος ἦν τῆς εἰς θεοσέβειαν ἀγού-
σης πίστεως.

Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶ-
τον, ἢ τὰ ἑξῆς. E

Ἠγνόουν μὲν οὖν τὰ κατ' ἀρχὰς, τὰ ὑπ' αὐτοῦ
γεγραμμένα· μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν, οὐκ ἔμειναν
ἔχοντες τὴν Ἰουδαϊκὴν πήρωσιν, ἀλλὰ ἀπεκα-
λύφθη αὐτοῖς ἅμα τῷ πνεύματος ἡ γνῶσις τῶν
θείων λόγων. τότε δὲ ἐδοξάσθη ὁ Χριστὸς, ὅτε σταυ-
ρωθεὶς ἀνέβιω. οὐκ ἐρυθριᾷ δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς κα-
ταλέγων τὴν τῶν μαθητῶν ἄγνοιαν, ἢ πάλιν γνῶ-
σιν, ἐπείπερ ἐν αὐτοῖς στοιχοῦσι, ἀλογήσας μὲν τῆς

Patre consequutus sit is qui omnia bene-
dicit: nec sinit corrumpi ac intercidere,
quique est ineffabilis essentiæ, sed quo-
niam benedictio quæ conuenit Deo, ei
qui secundum naturam Dominus est, à
nobis defertur, quandoquidem venit in
nomine Domini. Nec enim omnes san-
cti in potestate dominationis venerunt,
sed tanquam ingenui serui. Hic vero vt
Dominus. Quare conuenienter de illo
dicta est prophetica vox: etsi enim non-
nulli dicantur Domini, non naturâ sed
gratiâ hanc habent dignationem. Siqui-
dem & ex abstinentia mendacij vocãtur
homines veraces, quodquidem de Chri-
sto dici non potest: non enim quia non
mentitur, ideo vocatur veritas, sed quia
naturam mendacio prorsus maiorem
habet.

v. 14. *Inuento autem* IESVS *asello, sedit su-
per eum.*

Magna enim multitudine ipsum stipan-
te ac deducẽte ex summa moderatione
in asino sedit, tradens nobis documentũ,
nequaquã nos laudibus efferẽdi, vt pote
intra necessitatis vsum consistens. Mat-
thæus quidẽ fusius de asino verba fecit.
Ioãnes verò ad id quod in re maximè ne-
cessarium est properauit pro more suo.
Quãdoverò præter cõsuetudinẽ suã nũc
tantũ Dominus in asino sedens cernitur,
nõ propterea dicimus eum sedisse, quod
procul abesse ab vrbe, non enim aberat
longius quindecim stadiis: non quia cõ-
ferta multitudo erat, nec enim alias cũ
ab ingenti turba circũdaretur, hoc fecit:
sed hoc fecit indicãs sibi nouum populũ
è gentibus intractabilẽ subditũ fore, de-
ducturumq; eũ ad iustitiæ dignitatẽ, &
ad superiorẽ cœlestẽq; Hierusalẽ, cuius
terrena figura & typus, in quã ingreditur
populus purus factus cũ Christo, quẽ bo-
ni & innocentes Angeli celebrãt, quorũ
typus sũt infãtes. Pullũ vero vocat asinũ,
quãdoquidẽ gẽtiliũ populus ducẽtis ad
pietatẽ fidei rudis & inexercitatus erat.

v. 16. *Hæc verò non cognouerunt discipuli
eius primum, &c.*

Initio quidẽ ignorabãt quæ de illo scri-
pta sũt: at post resurrectionẽ nõ in iudai-
ca cæcitate mãserunt, sed per Spiritũ ip-
sis diuinorũ verborũ reuelata est cogni-
tio. Tũc verò glorificatus est Christus, cũ
in cruce mortuus reuixit. Nec porro eru-
buit Euãgelista eõmemorans discipulo-
rũ ignorantiã, & rursus cognitionẽ, quã-
do propositum habebat, nihil pẽsi habe-

re circa respectum hominum, sed Spiritus gloriæ suffragari, ac ostendere quinam essent discipuli ante resurrectionẽ, & quinam post resurrectionẽ. Si igitur hi ignorabant, multo magis & alij Iudæi. Postquã verò in cruce mortuus est, scissum est velum, vt intelligamus, nihil deinceps fidelibus & Dei amãtibus occultum esse. Igitur illustrata est eorum cognitio à tẽpore resurrectionis, quia inspirauit Christus in faciem eorũ, & alij ex aliis facti, mutatiq; sunt: sed multo amplius illuminati fuerunt in die Pentecostes, quando in potestatem sancti Spiritus ad eos venientis transformati sunt.

A εἰς ἀνθρώπους αἰδοῦς, συνηγορῆσαι δὲ τῇ τοῦ πνεύματος δόξῃ, ἐκ δόξαι τίνες μὲν ἦσαν οἱ μαθηταὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, τίνες δὲ, μετὰ ταύτην γεγόνασιν. εἰ οὖν ὅτι ἠγνόουν, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἄλλοι Ἰουδαῖοι. μετὰ δὲ τὸ σταυρωθῆναι, ἐγένετο τὸ καθαπέρασμα, ἵνα γνῶμεν ὅτι σοφὸν ἐστι τὸ ἀπόκρυφον ἀφανισθῆναι τοῖς πιστοῖς καὶ φιλοθέοις. ἐφωτίσθησαν οὖν τὴν γνῶσιν ἀπὸ τῆς χειρὸς τῆς ἀναστάσεως, ὅτι ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ γεγόνασιν ἐξ ἑτέρων ἄλλοι. ὅτι δὲ πλέον ἐφωτίσθησαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς πεντηκοστῆς, ὅτε εἰς τὸν τῆς ὑποφοιτήσαντος ἁγίου πνεύματος μετεπλάττοντο δυνάμει.

B

v. 17. *Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, &c.*

Cum audisset id quod acciderat gregariorum hominum turba, facilè assensum præbuit testantibus Christum Lazarum à mortuis excitasse, euersamque mortis potentiam, quemadmodum Prophetæ dixerunt. Propterea & obuiam ierunt ipsi: neq; enim ita derepẽte tã multi sese cõmouissent, nisi miraculo credidissent.

Ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ, ὅτι τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἀνέστησεν.

Ἀκούσας τὸ συμβὰν τῶν ἀγγέλων ὁ σύλλογος, εὐκόλως ἐπείσθη τοῖς μαρτυροῦσιν ὅτι ἀνέστησε τὸν Λάζαρον ὁ Χριστὸς, καὶ κατέλυσε τὸ τοῦ θανάτου κράτος, καθὼς οἱ προφῆται εἶπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπαντήσαμεν αὐτῷ· οὐκ ἂν γὰρ οὕτως ἐξαίφνης μετέθεντο, εἰ μὴ ἐπίστευσαν τῷ σημείῳ.

C

v. 19. *Videtis quia nihil proficitis? &c.*

Hoc dicunt quasi seipsos incusantes, quod non iampridem Christum cum Lazaro interfecerint, seseq; ad cædem mutuò cohortantur, indignati quod turbæ crederent, veluti suis possessionibus eiecti, cum ipsæ verè ad Deum pertinerent.

Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τοῦτο ὡς ἑαυτοὺς καταμεμφόμενοί φασιν, ἐπείσθη ἐκπαλαι οὐκ ἀσήμαντον εἶναι τὸν Λάζαρον τὸν Ἰησοῦν, προτρεπόμενοι ἑαυτοὺς εἰς τὸ φονᾶν· ἀγανακτοῦντες ὅτι τῷ πλήθει τοῦ ὄχλου, ὡς ἰδίων κτημάτων ἀποῤῥυέντες, τῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ.

D

v. 20. *Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant, vt adorarent in die festo.*

Dubitauerit quispiam in hisce, pendebitque animi, quam ob causam nonnulli Græcorum adoraturi ascenderent Hierosolyma, idque cum secundum legẽ festum celebraretur. Neq; enim quisquam dicet ascendisse eos duntaxat ad spectaculũ, quippe participes futuri cũ Iudæis festi eis solis conuenientis, simul accurrunt. Quid cõmune quoad cultũ Græcis & Iudæis? Atqui plurimum differentem in vtriſq; comperiemus habitum & institutum animi: hi enim veritatem, illi mendacium colunt: quid ergo hic dicemus? Cum Iudæorum regio contermina esset Galilææ, vrbesque ac vicos inter se inuicem vicinos haberent, frequenter inter se vltro citroque commeabant, ac permiscebantur, ac vtrique inuitante ad id multiplici occasione inuicem alteros adibant. Quoniam verò mul-

E

Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων, ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ.

Ἀπορήσει δ' ἄν τις ἐν τούτοις καὶ διασκέψαιτο, καὶ τίνα λόγον ἀναβαίνουσι τῶν Ἑλλήνων τινὲς προσκυνήσοντες εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τότε τῆς κατὰ νόμον ἑορτῆς ὄντος τελουμένης. οὐ γὰρ δήπου τις ἐρεῖ προσκυνεῖν τὸν τῶν ὅλων θεὸν ἀναβαίνειν μόνον αὐτοὺς συμμεθέξοντες γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις τῆς αὐτῆς καὶ μόνοις παρεπούσης ἑορτῆς συναναθέοιεν. τί τὸ κοινὸν εἰς λατρείας λόγον Ἕλληνί τε καὶ Ἰουδαίοις; κἀκεῖ πολὺ διεστῶσιν ἀλήθεια καὶ ψεῦδος τετιμήκασι. τί οὖν ἐροῦμεν ἐν τούτοις; πολυχειμένης δ' Ἰουδαίων χώρας τῇ τῆς Γαλιλαίων, πόλεί τε καὶ κώμαις ἀλλήλαις ὁμόρους ἔχοντες Ἕλληνές τε κἀκεῖνοι, συχνὰς μὲν ἐποιοῦντο τὰς ὁπωσμεξίας, ἐφοίτων δὲ πρὸς ἀλλήλους ἑκάτεροι, ποικίλης εἰς τοῦτο καλούσης ἀφορμῆς. ὅθεν δέ πως

θερμοτέρα πολὺ πρὸς μετάστασιν τοῦ ἦθους ἡ διάνοια τῶν εἰδωλολατρευόντων ἦν, ἀπιστία, ἅτε δὴ καὶ μᾶλλον ῥᾳδίως ἐξελεγχομένης αὐτοῖς τῆς ψευδολατρείας ὡς ἀληθοῦς πάντως, μετεπίθοντό τινες δικόλως· ἵνα πρὸς ὀλοτελῶς εἰς τὸ, μόνῳ λατρεύειν τῷ κτίσαντι ἀληθῶς ὄντι Θεῷ, μεριζόμενοι δέ πως τοῖς εἰς ἀπόστασιν λογισμοῖς, καὶ ταῖς τῶν ἰδίων διδασκάλων ἑπόμενοι γνώμαις, Πλάτωνος, φημὶ, καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν λεγομένων σοφῶν, φασκόντων ἕνα μὲν τῶν πάντων εἶναι δημιουργὸν, ἐγχωρίους δὲ τοῖς λοιποῖς, καθάπερ ἡγεμόνας κεχειροτονῆσθαι πρὸ ἐκείνου τοῖς ἀνθρώπων πράγμασι. ἔθος οὖν ἦσι Παλαιστινοῖς, Ἕλλησι μάλιστα, πλησιάζουσί τε καὶ γείτοσι τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἔθεσι χαίρειν, ἀπομιμεῖσθαί πως ἔθη τὰ περὶ αὐτοὺς καὶ τὸ τῆς μοναρχίας ὄνομα ἁμῶς, δόξαι ὅτου κἀκείνοις, ὧν ἄρτιος ἐμνημονεύσαμεν, εἰ καὶ μὴ ὅτου φασὶ καθάπερ ἡμεῖς. οἱ δὲ, μήτε πλήρη τοῖς εἰς Ἰουδαίους ἔχοντες ῥοπὴν, μήτε μὴν τῶν Ἑλλήνων φίλων ἀφεστηκότες ἐθῶν, μέσην δή τινα καὶ πρὸς ἄμφω βλέπειν ὅπου τηδύοντες δόξαν, εὐσεβεῖς ὀνομάζονται οἱ θεοσεβεῖς. θεραπεύουσι οἱ γλιτονεῦντες Ἕλληνες, ὑσφόρα τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν τὰ ἴδια διακεκριμένα βλέποντες, ὅσον ἦκον εἰς θυσιῶν εἴδεσι καὶ μοναρχίας ἀφάλματι· ἤδη γὰρ πάσης πρότερον τῆς αἰτίας τὸ ὁμοούσιον παιδεύσεως τοῖς λόγοις οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐδὲ τῆς πνευματικῆς λατρείας τοῦ θεοῦ ἀμυδρῶς σπουδάζουσιν, ἐπὶ πανδήμοις μάλιστα συνόδοις, οὐχ ὡς τοῦ ἰδίου λυποῦντες λατρείας τι καὶ θρησκείου, ἀλλ' ὡς ἵνα τὸν ὄντα πάντων ἅμα σέβοντες Θεόν.

A tò ardentior mens erat idolorum cultoribus, & ad mutationem in melius propensior, tanquam plus satis reuicta confutataque eorum inani superstitione, ideo nõnulli facile sententiam mutabant: sed nondum perfectè ad hoc vt soli secũdum veritatem Deo seruirent: ancipites vero & ambiguis hinc inde distracti rationibus ad defectionem, & suorum magistrorum opinionibus insistẽtes, Platonis, inquam, & aliorum id genus sapientum, qui aiunt vnum quidem esse vniuersi opificem, cæteros vero mundanosque tanquam quosdam duces ab illo B creatos ad rerum humanarum regimẽ. Moris ergo nonnullis Palæstinis, Græcis maximè, vicinam & contiguam Iudæorum regionem accolentibus imitari & assumere quodammodo eorum consuetudines ac mores, atque Monarchiæ nomen in honore habere, quod ita visum esset iis quorum paulo ante meminimus, etsi non eodem modo quõ nos loquimur. Hi vero non omnino ad Iudæorum ritus propensi, neque à Græcorum placitis & moribus digressi, sed mediam C quandam rationem & sententiam secuti, pij & cultores Dei nuncupantur. Igitur Græci qui in proximo habitabant, cum viderent suos mores à Iudaicis non magnopere differre, quoad sacrificiorũ ritus, & Monarchiæ præsumptam opinionem; nam non antea gens Israël de ratione sanctæ & consubstantialis Trinitatis, sed neque spiritualis cultus vim audierant) confluebant etiam adoraturi, maximè in magnis celebritatibus, idque non quasi peccantes in suam ipsorum religionem ac cultum, sed velut vnum D omnium Deum honorantes.

Ἐρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ.

v. 22. *Venit Philippus & dicit Andreæ.*

Καὶ μὴ εἰδότες οἱ Φαρισαῖοι τὸ ἀληθὲς ἐλάλουν λέγοντες, ἴδε ὁ κόσμος ὅλος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. ἦν μέντοι γὰρ Ἰουδαῖοι, ἀλλά γε οἱ ἐξ ἐθνῶν ἔμπροσθεν πιστεύειν. δοκεῖ δὲ ὡς ἡ ἀπαρχὴ πότε γέγονε τῶν Ἑλλήνων προσήκη, καὶ ὡς Γαλιλαῖοι οἱ Ἕλληνες προσῆλθον τῷ Φιλίππῳ, ὡς τῷ αὐτῷ Γαλιλαίῳ ὄντι, ἵνα δείξῃ αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ἤθελον ἰδεῖν πολλῷ ἀκούοντες εἰς αὐτὸν χρωμένῳ τῇ βλασφημίᾳ, ὥστε προσκωλῦσαι τῷ ὦν ἤθελον τυχεῖν. μαθὼν δὲ ὁ Φίλιππος ὅτι εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὁ κύριος, εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, τῇ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε, δείλιᾷ μήπως προσκρούσας δείξῃ, τοῖς μὴ πεπιστευκόσι προσάγων τῷ Χριστῷ. ἀγνοεῖ δὴ οἰκονομικῶς ὁ κύριος κεκώλυκε τοὺς

Et Pharisæi nescientes rei veritatẽ hæc inter se dicebant: *Ecce totus mundus post illum abiit.* Neque enim solum Iudæi, sed & gentiles erant credituri, ideo & nunc velut primitiarum loco facta est Græcorum accessio, & non secus ac Galilæi accedebant ad Philippũ Græci, seu & ipsũ Galilæum existentẽ, vt ostenderet eis Iesum quẽ cernere cupiebant, auditis tot quæ fiebãt secundis acclamationibus, vt adorarent, & ea quæ cupiebãt, cõsequerentur. Recordatus vero Philippus quod dixerat eis Iesus, *In viam gẽtium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini*, metuit ne offendere videatur, eos, qui nondum crediderant, si ad Christum aduceret: ignorans quod ex dispensationis ordine Dominus vetuerat

discipulis ne ad gentes ingrederentur, A donec primi Iudęi traditam sibi gratiam reiicerent. Tanquam autem ardentiori & magis ad ea idoneo Andreæ dicit: cũque id rectum visum esset, ambo renuntiant Domino: & prudenter quidem facit Philippus docens nos, non temere verba facienda esse ad præpositos nostros, licet de rebus quæ videntur bonæ, sed potius cum prudentibus deliberandum quid facto opus sit.

μαθηταὶς εἰσελθεῖν πρὸς τὰ ἔθνη, ἕως ἂν πρῶτοι οἱ Ἰουδαῖοι τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ἀποσείσωνται χάριν. ὡς θερμοτέρῳ δὲ καὶ ἑτοιμοτέρῳ πρὸς τὰ τοιαῦτα λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· δόξαν ἦν ὅτω καλῶς, ἀμφότεροι ἀπαγγέλλουσι τῷ κυρίῳ. σωφρόνως γε πράττει ὁ Φίλιππος, διδάσκων ἡμᾶς ὅτι μὴ παρὸν τοῖς ὑφ' ἡμᾶς λαλεῖν ἃ ὡς ἔτυχε, κἂν δοκῇ τι τῶν ἀγαθῶν εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ φρονίμων συμβουλεύεσθαι τί ποτε δεῖ ποιεῖν.

v. 23. *Venit hora, vt clarificetur filius hominis.*

B Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Quoniam igitur Gentiles ad eum videndum, auscultandumque properant, ideo ait, *venit hora*; prope enim erat passionis tempus, post quod statim est gentium vocatio. Atqui horam hic appellat præsens tempus, non aliud quid, quod ei patiendi necessitatem imponat, sed ipsum certa quadam determinatione ab eo præfinitum. Peractis enim omnibus quæ ad fidem mortales perducebant, & de regno cœlorum sermone habito promulgatoque, deinceps ad ipsum spei caput & summam tendit, nempe mortem perimendam, quodquidem haud aliter processisset, nisi vita ipsa pro omnibus mortem pertulisset, vt omnes in eo viueremus. Propterea enim suam gloriam vocat mortem, atque adeo pati acerbissima quæque pro peccatoribus eum dedecorantibus: & quamuis esset semper glorificatus ab Angelis in cœlo, attamen crux ei tanquam Deo consequendæ in terra apud gentes gloriæ initium fuit. Quandoquidem Iudæis qui eum contumeliis affecerant, valere iussis ad gentes transiit, & glorificatur tãquam Deus ab iis, expectaturq; venturus in gloria Patris; neque simplex, nudumque dicit verbũ glorificatum iri, sed vnũ ostendens Filium, qui ex humanitate simul & deitate ineffabili modo intelligitur, Filium hominis dicit, sed qui Deus existit & intelligitur etiam in carne.

Ἐπειδὴ οὖν οἱ ἐξ ἐθνῶν ἐπείγονται πρὸς τὸ θέλειν αὐτὸν ἰδεῖν ἢ ὑπηρετῆσαι, λέγει τοῦτο φησίν· ἐλήλυθεν ἡ ὥρα. ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγὺς ἦν τοῦ πάθους, μεθ' ὃν εὐθὺς ἡ τῶν ἐθνῶν κλῆσις. ὥραν δὲ οὐ τοῦτον τὸν παρόντα καιρὸν ὀνομάζει, οὐκ ἄλλό τι πρὸς ἀναγκάζων αὐτὸν τοῦ παθεῖν, ἀλλ' ὡρισμένοις τοῖς πρ' αὐτοῦ τοῦτον ἀναδεικνύμενον. πάντα γὰρ ποιήσας ὅσα εἰς πίστιν ἐφήλκετο τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ κηρύξας λόγον, ἐπ' αὐτὸ λοιπὸν τῆς ἐλπίδος τὸ κεφάλαιον βαδίζει θέλει, τὸν θάνατον ὑπομεῖναι· ὃν οὐκ ἄλλως ἐδύνατο αὖ, εἰ μὴ διὰ ζωὴν τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ὑπέμεινε θάνατον, ἵνα οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ δόξαν ἰδίαν ὀνομάζει τὸν θάνατον, ὃ τὸ παθεῖν ἅπαντα τὰ δεινὰ ὑπὲρ τοῦ αὐτὸν ἀτιμάζοντας ἁμαρτωλοῦ· ὅμως εἰ καὶ ἀεὶ διὰ δεδοξασμένος παρὰ τοῦ σεραφικοῖς αἰνέσεσιν, ἀλλ' ὁ σταυρὸς γέγονεν αὐτῷ ἀρχὴ τοῦ δοξασθῆναι ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦ ἐθνῶν ὡς Θεῷ· ἐπεὶ καὶ ἐάσας τοὺς σὺν δίκῃ τιμῆσας αὐτῷ Ἰουδαίους, μετέβη εἰς τὰ ἔθνη, καὶ δοξολογεῖται ὡς Θεὸς παρ' αὐτοῦ ἐλπιζόμενος ἥξειν σὺν τῇ δόξῃ τοῦ πατρός. ἀγωνιῶν δὲ λέγει τὸν λόγον δοξασθήσεσθαι, ἀλλ' ἵνα δείκνυσιν υἱὸν τὸν ἐξ ἀνθρωπότητός τε καὶ θεότητος ἀῤῥήτως νοούμενον, υἱὸν ἀνθρώπου φησὶν, ἀλλὰ Θεὸς ὑπάρχων καὶ νοούμενος καὶ ἐν σαρκός.

v. 24. *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si vero mortuũ sit, multũ fructum affert.*

E Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει.

Non solũ patitur, passurum se prædicẽs, nec quia tempus adest, sed & causam recẽset propterquã ei iucũdissimũ fuit pati, magnóq; emolumẽto cedit ea passio, alioqui nec pati voluisset, cũ inuitus ad patiendũ adigi nõ posset. Etenim per sũmã in nos charitatem & sollicitudinẽ eo mãsuetudinis deuenit, vt omnia crudelissima perpeti non vereretur. Quemad-

Οὐ μόνον παθεῖν προλέγων, οὐδὲ ὅτι πάρεστιν ὁ καιρός, ἀλλὰ δι' ἣν αἰτίαν καταλέγει, δι' ἣν ἥδιστον ἦν αὐτῷ τὸ παθεῖν· καὶ οὐ πολὺ δὲ τοῦ πάθους κέρδος· ἦν γὰρ . . . . . οὐκ ἂν εἵλετο παθεῖν, οὐ γὰρ ἂν ἔπαθε. καὶ γὰρ διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς φιλίαν, δι' ἣν τὴν ἡμετέραν ἐπεδείξατο, ὡς καὶ πάντα τὰ ὠμὰ ἐλέσθαι παθεῖν. ὥσπερ γὰρ ὁ σπείρων κόκ-

κος τῦ σίτου, σάχυας πολλοὺς ἀναδῆσαι, οὐχ A
ἑαυτὸν δι' ἐκείνου ζημιούμενος, ἀλλὰ δυνάμει
ὅλοις τοῖς κόκκοις τὸ σάχυος ἐνυπάρχων ἐξ αὐτοῦ
γὰρ οἱ πάντες ἀνεβλάστησαν. ὕτω δὲ ὁ κύριος ἀπέ-
θανε, καὶ ἀνοίξας τοῖς τῆς γῆς μυχοῖς, ἀνήγαγε σὺν
ἑαυτῷ τοὺς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, αὐτὸς ὢν ἐν
πᾶσι καὶ τὸν τῆς πίστεως λόγον μὴ καὶ τὴν ἰδίαν ὑπο-
στάσεως ἐξουσιάσας. καὶ μόνον δὲ τοῖς ἀναστασιν τῶν
νεκρῶν δέδωκε τὸ κέρδος τὸ δι' αὐτοῦ καρποφορῆν, ἀλλὰ δὲ
τοῖς ζῶσιν· εἰ καὶ παρὰ τὴν παραβολὴν ὁ λόγος
ἐσχημάτισται πιθανῶς. καρπὸς γὰρ τοῦ τῦ Χριστοῦ B
πάθημα, καὶ πάντων ζωὴ, νεκρῶν τε καὶ ζώντων.
σπέρμα γὰρ γέγονε ζωῆς, ὁ Χριστοῦ θάνατος.

Ἀρά γε ἡ θεία τοῦ λόγου φύσις, θανάτου γέγο-
νε δεκτική; καὶ πῶς τοῦτο . . . . . Οὐκ αἰσχρὸν
πάντελῶς; ζωὴ γὰρ ὢν τῇ φύσει ὁ ἐκ Θεοῦ πα-
τρὸς λόγος· ἐκείρῃ μᾶλλον καὶ πίπτῃ. καταργεῖ τὸν
θάνατον, καὶ κρατεῖται φθορᾶς. ζωοποιεῖ μᾶλλον ὃ
ζωῆς ἐνδεές, οὐκ αὐτὸς ζητεῖ παρ' ἑτέρου τὸ
ζῆν. ὡς γὰρ τὸ φῶς, οὐκ ἂν γένοιτο σκότος, ἢ C
τῶν ἀμετόχων τοῦ ζῆν μὴ εἶναι ζωήν. πῶς οὖν
ὁ αὐτὸς ὡς κόκκος σίτου λέγεται πεσὼν εἰς γῆν,
καὶ ἀναβιῶναι ὡς Θεὸς ἐν ἀλλαγῇ; ἢ δηλονότι,
τὸ μὲν θανάτου γεύσασθαι, πρέπει αὐτῷ κατὰ
γένος ἀνθρώπου. τὸ γε μὴν ἀναβιῶναι θεϊκῶς,
ἴδιον αὐτοῦ φυσικῶς.

Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.

Οὐ μόνον ὑμᾶς ὅτι παρ' ἐμοῦ σκανδαλίζεσθαι δεῖ
καὶ πάθη, οὐδὲ ἀπιστεῖν οἷς εἶπον, ἀλλὰ καὶ πρὸς D
τοῦτο προσκυλάσθαι προσήκει· ὁ γὰρ δοκῶν εὐλαβῶς
διαμφίβολος τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ οὐ θέλων αὐτὴν εἰς
κινδύνους ἐκδιδόναι δι' ἐμὲ, ἀπόλλυσιν αὐτὴν εἰς
παρόντα καιρόν. ὁ δὲ εἰς κινδύνους αὐτὴν διδοὺς
εἰς παρὸν αἰῶνι, μεγάλους αὐτῇ φυλάττει τοὺς
καρπούς. καὶ ὁ τῆς εἰς παρὸν κόσμῳ τούτῳ καταφρο-
νήσας ζωῆς, τὴν ἄφθαρτον κτήσεται εἰς παρὸν μέλ-
λοντι. Ταῦτα δὲ ἔφη ὁ κύριος, οὐχ ὡς τῆς ψυχῆς
ἐνταῦθα παρούσης, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς φιλίαν καλῶν, E
ὃ δοκεῖν αὐτὴν κατέχειν, καὶ προδιδόντας εἰς κιν-
δύνους τὸ σῶμα.

Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθείτω.

Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. εἰ ἐγὼ, φησὶ, διὰ τὸ ὑμῶν
χρήσιμον ἐκδίδωμι ἐμαυτὸν εἰς θάνατον, πῶς
οὐκ ἄνοιαν, τὸ μὴ τὴν οἰκείαν ἔνεκεν χρησίμων,
τῆς προσηκούσης καταφρονῆσαι ζωῆς ὑμᾶς, καὶ
παρὰ τῆς σαρκὸς θανάτῳ τὴν ἀμάραντον κτήσασθαι

modum verò granum frumenti semina-
tũ multas spicas reproducit, nihil in seip-
so per illud imminutum, sed potestate in
totis spicę granis existens. quippe omnia
ex eo pullularunt: sic & Dominus mor-
tuus est, atque adapertis terræ regioni-
bus, reduxit secum hominũ animas, ipse
in omnibus secundũ rationẽ fidei simul
& propria subsistentia existens, neq; tan-
tum mortuis hoc lucrũ per se reportare
concessit, sed etiam viuis, etsi ad para-
bolam sermo probabiliter figuratus sit.
Nam fructus passionis Christi est om-
nium vita, tum mortuorum tum viuo-
rum: semen enim fuit vitæ, Christi
mors.

Ergone diuina Verbi natura mortis
fuit capax? & quomodo non hoc plane
impium? Est enim vita secundum natu-
ram ex Deo Patre Verbum, potius erigit
& non cadit: mortem perimit & cor-
ruptione non perit; viuificat magis id
quod vita indiget, nec ipsum ab alio vi-
tam emendicat. Quemadmodum enim
lumen nunquam obscuritas fuerit, sic vt
vita non sit vita, fieri nequit. Quomodo
igitur ipse, & vt granum frumenti dici-
tur cadere in terram & assurgere vt
Deus cum immutatione? Equidem
mortem gustasse conuenit illi quatenus
homo factus est, resurgere vero more
Dei proprium est ipsius naturaliter.

v. 25. *Qui amat animam suam.*

Non solum vos non oportet scandali-
zari ob meam passionem, neque iis quæ
dixi fidem derogare, sed ad id magis ma-
gisque properari conuenit. Qui enim
hic de sua anima videtur esse sollicitus,
nec vult eam propter me in periculum
adducere, perdit eam in futurum tem-
pus: qui vero eam in discrimen coniicit
in præsenti seculo, magnos ei reseruat
fructus: & qui vitam contemnit in hoc
mundo, immortalem in futuro possidebit. Hęc autem dixit Dominus, non tan-
quam anima hic patiente, sed animæ a-
morem vocat, videri eam retinere, haud
corpus periculis obiicientes.

v. 26. *Si mihi quis ministrat, me sequatur.*

Quod dicit eiusmodi est. Si ego, inquit,
ob vestram vtilitatem trado meipsum
ad mortem, quomodo non summæ igna-
uiæ fuerit vos ob proprium commodum
non posse temporariam vitam aspernari,
& morte carnis, vitam interitus exper-

tem

tem & marcessere nesciam comparare. A videntur enim suam ipsorum animam odisse, quantum attinet ad passionem, qui tradunt eam ad mortem, æternis reseruantes bonis: & qui in exercitatione religiosa viuunt, oderunt suas ipsorum animas, nec se vinci sinunt carnis voluptatibus. Quod igitur fecit Christus propter omnium salutē passus, in figuram & typum fortitudinis fecit, monitos esse volens eos qui speratorum bonorum expectatione ducuntur, vt ad exercendam virtutem se accingāt. Oportet enim eos, inquit, qui volunt me sequi, parem mihi fortitudinem & confidentiam ostendere: quippe sic victoriæ præmia obtinebunt.

ζωὴν. δοκοῦσι γὰρ μισῆν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, ὅσον ἦκεν εἰς τὸ παθεῖν, οἱ εἰς θάνατον, τοῖς αἰωνίοις φυλάττοντες ἀγαθοῖς· καὶ οἱ ἐν ἀσκήσει δὲ ζῶντες, μισοῦσι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, οὐχ ἡττώμενοι ταῖς τῆς φιλοσαρκίας ἡδοναῖς. ὃ οὖν ἐποίησεν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας παθὼν, εἰς τύπον ἐπίσωσιν ἀνδρείας, διδάσκων τοὺς τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν ὀρεγομένους, ἐπίγεσθαι κατορθοῦν τὴν ἀρετήν. δεῖ γάρ, φησι, τοὺς θέλοντάς μοι ἀκολουθεῖν, τὴν ἴσην ἐμοὶ ἀνδρείαν καὶ θάρσος ἐπιδείκνυσθαι· ὅταν γὰρ λήψονται τὰ τῆς νίκης βραβεῖα.

v. 26. Et vbi sum ego, ibi & minister meus erit.

Et quoniam dux gloriæ, non per gloriam aut luxum, sed per infamiam & labores ambulauit: sic & nos agere alacri animo conuenit, vt in eumdem quoque locum perueniamus, diuinamq; gloriam participemus. Ecquo vero honore digni sumus, qui eadem cum Domino nostro C perpeti nolumus? fortasse verò quod dixit, *vbi ego sum, ibi & minister meus esto*, non locū, sed modū virtutis intelligit; in quibus visus est Christus præstare, in iisdē debēt versari qui eum sequuntur, nō in prærogatiuis diuinis, hominēq; maioribus. Neque enim in potestate hominis situm est verum & naturâ Deum imitari: sed in quibus contingit hominis naturam posse eminere, non in sedandis maris tempestatibus, & aliis id genus, sed in demissione animi & mansuetudine, & in ferendis iniuriis.

Καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται.

Καὶ ὅπου ὁ τῆς δόξης δεσπότης, ὁ διὰ δόξης καὶ τρυφῆς ὡδεύσιν, ἀλλὰ διὰ ἀδιμίας καὶ πόνων· ὕστε δεῖ καὶ ἡμᾶς ἀλύπως ποιεῖν, ἵνα εἰς τὸν αὐτὸν τόπον καταντήσωμεν, καὶ τῆς θείας μεταλάχωμεν δόξης. ποίας δὲ ἀξιοῖ ἔσεσθαι ὑμᾶς, οἱ μὴ ἀξιοῦντες τὰ ἴσα τῷ δεσπότῃ παθεῖν; τάχα δὲ εἰπὼν ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται, οὐ τόπον λέγει, ἀλλὰ τρόπον ἀρετῆς. ἐν οἷς ἐγὼ ὤφθην Χριστὸς διαπρέπων, ἐν τοῖς αὐτοῖς ὀφείλουσιν εἶναι καὶ οἱ αὐτῷ ἀκολουθοῦντες, οὐκ ἐν τοῖς ὑπερφυέσιν ἀξιώμασι καὶ τοῖς ὑπὲρ ἄνθρωπον. οὐ γὰρ δυνατὸν ἀνθρώπῳ τὸν ἀληθῆ καὶ φύσει Θεὸν μιμήσασθαι· ἀλλ' ἐν οἷς ἐνδέχεται τὴν ἀνθρωπίνην διαπρέπειν δύνασθαι φύσιν, οὐκ ἐν τῷ χαλινοῦν θαλάσσης καὶ τὰ ὅμοια ποιεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ εἶναι ταπεινοὺς καὶ πράους καὶ φερόντας ὕβρεις.

v. 27. Nunc anima mea turbata est.

Enimuero etsi tanquam homo Christus turbatur mortis cogitatione, attamē tanquam Deus ex perturbatione illa ad fiduciā statim venit, & quod timore cōmotū est, ad præsentiam animi traducit. Existimandū est enim etiā in ipso Christo & Seruatore humanitatē esse cōmotam propter duos & necessarios modos. Quippe oportebat & per hos ipsum non opinione ac suspicione duntaxat, sed potius naturaliter & verè hominē ex muliere natū videri, omnia humana ferentē sine peccato. Timor enim & formido sūt naturales nobis perturbationes, quæ in numerum peccatorum non veniunt. Præterea etiam vtiliter commouebātur humana in Christo sine peccato, non vt cōmota roborarētur & vltra procederēt

Νῦν ἡ ψυχή μου τετάραχται.

Πάλιν εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς θορυβεῖται τῇ τοῦ θανάτου μνήμῃ, ἀλλ' ὡς Θεὸς, κεκινημένου τοῦ πάθους, ταχὺς θάρσος ἐνίεται, καὶ ταχὺς θυμηδίᾳ μεταμορφοῖ τὸ τῆς ὀλιγοψυχίας πνεῦμα· οἰκοδομεῖται γὰρ ἡ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἡ σωτῆρι κεκινῆσθαι τὰ ἀνθρώπεια διὰ δύο ἢ δύο καὶ καίους τρόπους. ἔδει γὰρ ἔδει καὶ διὰ τούτων αὐτὸν ἀδοκήτως καὶ ὑπονοίᾳ, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ ἀληθῶς ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς γεγενῆσθαι φαίνεσθαι, πάντα φέροντα τὰ ἀνθρώπινα, πλὴν ἁμαρτίας. φόβος δὲ καὶ ὀλιγοψυχία, πάθη μὲν ἡμῖν φυσικὰ, τὸ γε μὴν ἐν ἁμαρτίαις τετάχθαι διαπεφευγότα. καὶ ταχὺς τούτοις, ἔτι ζηρὰ μένοις ὑπεκκαῖεται καὶ ἐν Χριστῷ τὰ ἀνθρώπινα πλὴν ἁμαρτίας, οὐχ ἵνα τὰ κινήματα κραταιώσῃται, καὶ εἰς τὸ πρόσω χωρῇ, καθάπερ

καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἵνα κακιπληθῶμεν, τῇ τοῦ λόγου δυνάμει ἀμοιφθέντες, ὡς ἀμείνω τινὰ καὶ θειότερα μεταίσιν μεταποιχθουμένης τῆς φύσεως ἐν τῷ Χριστῷ. διὰ γὰρ ὅπως καὶ οὐχ ἑτέρως καὶ ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀφορμὴν λαβεῖν τὸν τῆς ἰάσεως τρόπον. ἐν γὰρ τῷ Χριστῷ εἰς καινότητα ζωῆς, ἡ ἀνθρώπου φύσις ἀνεκομίζετο· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὑπερδιώκαμεν. Διὸ γὰρ τοῦτο καὶ δεύτερος Ἀδὰμ κατονομάζεται παρὰ ταῖς θείαις γραφαῖς. ὥσπερ δὲ ὡς ἄνθρωπος ἐπείνασι καὶ ἐκοπίασιν, οὕτω καὶ τὸν ἐκ τοῦ πάθους δέχεται θόρυβον, ὡς ἀνθρώπινον. Ταραττεται δὲ οὐχ ὡσπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ὅσον εἰς αἴσθησιν μόνον ὑπενεχθῆναι ἢ παράγματος, εἶτα πάλιν εἰς τὸν ἑαυτῷ πρέπουσαν θάρσαλέαν ἀναπαδᾶν. ἐκ τούτων δηλονότι καὶ ψυχὴν εἶχε λογικήν. ὥσπερ γὰρ τῷ πεινῆσαι τυχὸν ἢ ἑτέρῳ τινὶ τῶν τοιούτων παθεῖν ἴδιον τῆς σαρκὸς πάθος, οὕτω καὶ ὁ ταράττεσθαι ἀπὸ μνήμης τῆς τῶν δεινῶν, ψυχῆς ἂν εἴη πάθος τῆς λογικῆς, ἢ καὶ μόνη ἡμῖν ἀπὸ τῶν εἰθισμένων ἐπιστρέφεσθαι μνήμη. ὅπου γὰρ οὐ αὐτῷ τῷ σταυρῷ γέγονεν ὁ Χριστός. προέφθη οὖν ὑπονοήσαι τὸν θόρυβον, προφθαλωρήσας δηλονότι ὁ μηνύσας, καὶ τῷ λογισμῷ πρὸς τὰ τῶν ἐσομένων μνήμην ὑπενεχθείς. ὁ γὰρ τῆς δειλίας πάθος, οὔτε τῆς ἀπαθοῦς εἰποιμὶ θεότητος, οὔτε μὴν τῆς σαρκός. λογισμὸν γὰρ ὅτι ψυχῆς, καὶ οὐ σαρκὸς ὁ πάθος. Εἰ δὲ καὶ ὁ ἄλογον ἔχον ψυχὴν θορυβεῖται καὶ ταράττεται, ἀλλ' οὐ ἀπὸ μνήμης, οὐδὲ λογισμῷ ὁ ἐσόμενον προσαισχοποιῶν πάθος ὅτι δειλίᾳ ἔρχεται, ἀλλ' ὅταν αὐτοῖς ἀλῶναι γένηται τοῖς κακοῖς, τότε τῷ παρόντος κινδύνου συλλήψει μόλις τὸν αἴσθησιν. νῦν δὲ ὁ κύριος θορυβεῖται, οὐκ ἐξ ὧν βλέπει, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐνθυμεῖται, ἢ ἐξ ὧν προσδοκᾷ. ἀλλ' οὐδὲ εἶπεν ὁ Χριστός, ἡ σάρξ μου ταράττεται, ἀλλ' ἡ ψυχή μου, τὸν τῶν αἱρετιζόντων ὑποψίαν προφθάνων. Εἰ δὲ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Φησὶ πρὸς Ἰουδαίους ὑπὸ Θεοῦ εἰρῆσθαι, τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου· ἐροῦμεν ὡς τοῖς ἡμετέροις ἔθεσιν ἀποκέχρηται μᾶλλον διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς συγκαταβασιν, ὥσπερ καὶ πρόσωπον καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ λοιπὰ πάντα μὴ προσόντα τῇ ἀσωμάτῳ καταχρηστικῶς· μᾶλλον δὲ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπινον, εἰ οὕτω εἰρῆσθαι φήσομεν, εἰκὼν γὰρ ἐστὶν ἀρὰ, καὶ δόκησις, καὶ σκιὰ, καὶ οὐ τῷ ἀληθῶς ἄνθρωπος, τῷ τὸν ἄθεον Μανῆν. ὅλως τοίνυν τῇ ἀνθρώπων φύσιν ἐνώσατο ἑαυτῷ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ἵνα ὅλον σώσῃ τὸν ἄνθρωπον. ὃ γὰρ μὴ προσ-

A vt in nobis assolet, sed vt concussa vi rationis retardarentur, transmutatâ in primo Christo ad meliorem quemdam & diuiniorem statum naturâ. hoc quippe modo & non alio, remedij modus ad nos ipsos transire poterat. Etenim natura hominis in Christo ad nouationem vitæ veluti primitiæ offerebatur: inque ipso & quæ sunt supra naturã lucrati sumus. Nam propter hoc & secundus Adam appellatus est in diuinis Scripturis. Quẽ-admodum verò tanquam homo esuriit
B & lassitudine defecit, sic & ex passione suscipit tumultum, vt humanum quid. Perturbabatur autem non sicut nos, sed eatenus duntaxat, vt sensu rei non-nihil tangeretur, deinde statim ad dignam sui confidentiam rediret. Ex his vtique patet eum animam rationalem habuisse. Vt enim in esuritionem puta vel aliud eiusmodi incidere, propria est carnis affectio, sic & malorum memoriâ ac cogitatione perturbari, prorsus animæ
C rationalis affectio fuerit, vnde nobis per solam memoriam & cogitationem sese insinuare solet. Nondum enim in ipsa cruce erat Christus. Igitur præpropere & intempestiuè perturbatione afficitur, prospiciens videlicet quod futurum erat, & ratione ad impendentium memoriam abreptus. Neque enim timoris perturbationem aut in deitatem pati nesciam, aut in carnem cadere dixerimus; quippe est hæc rationis animi & non carnis affectio. Quod si & id quod irrationalem animam ha-
D bet tumultuatur etiam & turbatur, non tamen ex memoria, neque ex ratiocinatione futurum prospiciens malum timore corripitur, sed cũ in ipsis malis deprehẽdi cõtigit, tunc præsentis periculi vix sensũ percipit. Nunc verò Dominus turbatur, non ob ea quę videt, sed ob ea quę cogitat & opperitur. Sed neq; dixit Christus, caro mea turbata est, sed anima mea, sectariorũ suspicionẽ amoliens. Quod si obiicies in vetere testamento Iudæis dictũ esse à Deo *festa vestra odit anima mea*,
E dicemus eũ vti libẽtius nostris moribus, propter quãdã, vt ita loquar, nobiscũ cõdescensionem, sicut & faciẽ & oculos & reliqua omnia membra affingit incorporeo abusiuè: post incarnationẽ verò & humanitatẽ assumptã, si ita dictũ esse dicamus, fuit vtiq; imago quædã, & visio, & vmbra, non autem verus homo, secundũ impium Manẽ. Quare totam hominum naturam vniuit sibi Dei Verbum, vt totũ hominem seruaret. Quod enim non

estassumptum, neque est seruatum. Propterea vbi dixit hoc, *turbata est*, non siliet, sed perturbationem illam in confidentiam mutat, ac propemodum aie: mori nihil est, verum ideo permisi carni meæ timore affici, vt eam ad fortitudinem traducerem. Veni vt mortalibus vitam instaurarem, propterea me ad patiendum comparaui. Rogat autem patrem suum, & orationis modum figuramque delineat, non tanquam impotens qui omnia potest, sed vt homo quæ maiora sunt homine diuinæ naturæ attribuës, non extra hanc quidem existens, cum rogat Patrem suum, sed vtique quod in omni re per Patrem & Filium procedat omnis potestas & honor, probe sciens: siue clarifica Filium habet scriptura, siue clarifica nomen tuum, hoc exactissimè speculanti idem est. Enimuero Christus spreta morte & passionis ignominia, sola vero inde emersura commoda intuens, iam iamque aufugientem è medio morte suæ carnis omnium mortem adspiciens, atque abolendam funditus corruptionis potentiam, hominisque naturam deinceps nouitate vitæ reformandam, tantum non ad Deum & Patrem hæc verba facit, Etsi pigrum ad patiendum corpus, ô Pater, & reformidat mortem quæ præter naturam est, non tamen consentaneum videtur me tuum assessorem & in omnes imperium habentem insolenti Iudæorum audaciæ dedere. Verum quia eo deueni, clarifica Filium, id est, ne ad mortem euntem impedieris: annue tuæ genituræ propter commune omnium bonum. Quod vero Euangelista gloriam alibi crucem appellauit, ex eius verbis dicens, *nondum enim erat Spiritus sanctus, quia nondum* IESVS *clarificatus erat.* in quibus manifestè crucifixum, esse clarificatum dicit. Gloria verò crux. Etsi enim tempore passionis multas contumelias pertulit summa tolerantia & sponte, tametsi quia cum posset non pati, propter nos vltro mori sustinuit, propter aliorum commodum id subire, summæ animi præstantiæ & supremæ gloriæ tribuendum est. Alio etiam modo gloriam consequutus est Filius: quod enim mortem superauit, eum vitam esse & Filium Dei viuentis cognouimus. Et glorificatur pater cum talem habere Filium ex se genitum, qualis hic est, conspicitur. At vero bonus

A σίλπωσαι, σεσὶ σίσωσαι. Εἰ πεὶν μάπει ὃ, ἐσαφάχθη, οὐ σιωπᾷ, ἀλλ' εἰς ἀπολμίαν μεταπλάτ|ᾷ ὃ πάθος, καὶ μονονουχὶ φησὶν· σεσὶν ὅτι ὃ ἀποθανῶν· ἀλλα' ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο ἐπάτηςεφα τῇ σαρκὶ ὃ δηλιάσαι, ἵνα μεταδιαιτήσω εἰς ἀπολμίαν. ἦλθον τοῖς ὅπι γῆς πλὴ ζωὴν καταρτίσων, διὸ καὶ σοεὶς ὃ παθεῖν παρεπησμαι. αἰτεῖ δὲ τὸν πατέρα, καὶ ὃ τῆς ἀιχῆς σῆμα ἀφαντυποῖ, οὐχ ὡς ἀδυνατῶν, ὁ πάντα ἰσχύων, ἀλλ' ὡς ἄνθεσπος τὰ

B μείζω ἢ κατ' ἄνθεσπον νέμων τῇ ἰδία φύσει, σὺκ ἔξω ὢν ταύτης, ὅταν καλῇ τὸν πατέρα τὸν ἴδιον, ἀλλ' εἰδὼς ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἡσυχῇ δι' οἰκείου θελήματος διώαμις καὶ δόξα· εἴτε δόξασόν σου τὸν υἱὸν ἵνα γραφὴ, εἴτε δόξασόν σου ὄνομα, ταυτόν ἐστι τῇ τῶν γραμμάτων ἀκριβείᾳ. ὅμως ὁ Χριστὸς καταφρονήσας τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ τοῦ παθεῖν αἰσχύνης, μόνα δὲ τὰ ἐκ τοῦ παθεῖν σκηπτῶν καταρτώματα, καὶ ὅσον σεδὸ-

C που ἐκ μέσου βαδίζοντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν τοῦ θανάτου τῆς ἰδίας σαρκὸς τὸν ἀπάντων θάνατον βλέπων, διαιρεθησόμενόν τε πανταχόθεν ὃ τῆς φθορᾶς κράτος καὶ πλὴ ἀνθρώπου φύσιν ἀναμορφουμένην ἤδη λοιπὸν σοεὶς καινότητα ζωῆς, σοεὶς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα φησὶ μονονουχί· Εἰ καὶ ὀκνηρὸν ὃ σῶμα σοεὶς ὃ παθεῖν, ὦ πάτερ, δίδιε δὲ καὶ τὸν σοὸν φύσει θάνατον, ἀλλα' ἐ οὐχ ὅπῃ πως εἰ δοκεῖ τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐμπαρσινεῖσθαί με παλμήμασι τὸν σὸν συνέδριον καὶ

D ὃ κατ' πάντων ἔχοντα κράτος· πλὴν ἐπίσης ἀφίημαι σοεὶς τοῦτο, δόξασόν σου τὸν υἱόν, τοῦτ' ἔστι, μὴ ἀφανιλύσῃς ὄντα σοεὶς θάνατον. συνεπαθύνουν τῷ σῷ θελήματι ἀφ' ὃ πᾶσι λυσιτελές· ὅτι δὲ δόξαν ὁ διάβολος καὶ ἑτέρωθί που τὸν σταυρὸν ἀπεκάλε, μαθήσῃ λέγοντος αὐτοῦ. οὕπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὔπω ἐδοξάσθη. Σαφῶς γὰρ ἐν τούτοις ὃ ἐσταυρῶσθαι, ὃ ἐδοξάσθαι φησί. δόξα δὲ ὁ σταυρός. Εἰ γὰρ καίπερ καὶ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν

E πολλὰ ἐφύβρισεν ἀνεμείνεν ἀνεξικάκως ἑκών, ἀλλ' ἐξ ὧν δυνάμενος μὴ παθεῖν, ἀνέσῃ δι' ἡμᾶς ἐθελουσίως ὃ πάθος, τῆς ἀνεξάρατον ὄντα βιαιοπαθείας καὶ τῆς ἀνωτάτω δίξης, ὃ δι' ἄλλων ὠφέλιμον ἀνοσῆται τοῦτο. γίνονε δὲ καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ ἐν δόξῃ ὁ υἱός. δι' ὃν γὰρ κατεκρίθησαν τοῦ θανάτου, ἐγνωμεν αὐτὸν ὄντα ζωὴν καὶ υἱὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος. δοξάζεται δὲ ὁ πατὴρ, ὅταν φαίνηται τοιοῦτον ἔχων υἱὸν ἐξ ἑαυτοῦ γνήσιον, οἱοπερ ὄντα καὶ αὐτός. ἔστι δ' ἀγα-

θος, φῶς, ζωὴ, & θανάτου κρείττων, & ὅσα θέλει, ποιῶν. ὅταν οὖ λέγῃ, δόξασόν σου τὸν υἱόν, τοῦτο φησὶ. συγκατάθυσόν μοι παθεῖν θέλοντι. ὁ γὰρ ἀξουλήτως τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ ἔδωκεν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἑκὼν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ὃ οὖν συνθελήσας τὸν πατέρα, ὡς δόσις ὠνόμασται ἡμῖν ἀγαθῶν· διότι γὰρ τοῦ παθεῖν πρὸ δόξαν εἶπε, λέγει δὲ τοῦτο & τοῖς ὑποζυγαιμόνι λιμῷ· ὅτι δεῖ ὑμᾶς θύγατερ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμὸν, ἐμπεσόντας δὲ γενναίως φέρειν, καὶ μὴ ἀποπηδᾶν, ἔχεσθαί τε εἰς Θεὸν σωθῆναι. ἀλλὰ δόξασόν σου τὸ ὄνομα. Εἰ γὰρ διὰ τῶν κινδύνων ὑμῶν συμβαίνει δοξασθῆναι τὸν Θεὸν, πάντα τοῦτο πρακτέον δοκοῦσι.

Ὥσπερ μόνου οὐκ ἄλλως ὁ θάνατος κατηργήθη, μὴ ἀποθανόντος τοῦ Σωτῆρος· οὕτω & ἑφ' ἑκάστου τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Εἰ μὴ γὰρ ἐδειλίασεν, οὐκ ἂν ἐν ἐλευθερίᾳ τοῦ δειλιᾶν ἡ φύσις γέγονεν. Εἰ μὴ ἐλυπήθη, οὐκ ἂν ἀπηλλάγη τοῦ λυπεῖσθαι ποτέ. Εἰ μὴ ἐταράχθη καὶ ἐπτοήθη, οὐκ ἂν ἔξω ποτὲ τούτων ἐγένετο. καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ἀνθρωπίνως γινομένων, τὸν αὐτὸν ἐφαρμόζοντα λόγον εὑρήσεις ἐν Χριστῷ· τὰ τῆς σαρκὸς πάθη κεκινημένα, οὐχ ἵνα κρατήσῃ, ὥσπερ καὶ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἵνα κινηθέντα καταργηθῇ τῇ δυνάμει τοῦ οἰκοικήσαντος τῇ σαρκὶ λόγου, τοῦτο δὲ ἄμεινον μεταποιουμένης τῆς φύσεως.

Οὐ δι' ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς.

Ἀντεφθέγγετο ὁ πατὴρ, καθ' ὃν οἶδε τρόπον, παῖ ἰδίῳ υἱῷ, εἰς φιλοτιμίαν τῶν ἀνεπιστημόνων τοῦ ἑαυτῷ βούλησιν φανερῶν, ἵνα πιστώσωσιν εὐσεβοφιλόλως, ὅτι υἱὸς ἔστι κατὰ φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ παῖς. ἀπορεῖ δὲ ὁ ὄχλος εἰς ἀμφίβολος ὑποψίας ἀσυνέτως. ἔδει γὰρ αὐτοὺς συνιέναι ὅτι ὁ πατὴρ ὢν ὁ ἀντεφθεγξάμενος, τοῦτο ὃν ἐποιήσατο τοὺς λόγους ὁ υἱός. ὁ γὰρ βεβιωτικὸν ἤτησε γενέσθαι, οὔτε ἄγγελον φωνήσαν, ὅμως ὡς υἱὸς φησίν. ὅτι ὁ δι' ἐμὲ γέγονεν ἡ φωνὴ, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. ἦδει γὰρ τοῦ πατρὸς τὴν βούλησιν καὶ μηδὲν ἐλαλήθη, ὅπερ ἦν καὶ ἔστι τοῦ παιδὸς σοφία καὶ λόγος. δι' ὑμᾶς οὖν, φησὶ, γέγονεν ἡ φωνὴ ἵνα παραδέξησθέ με ὡς υἱὸν Θεοῦ, ὃν οἶδεν ὅτι φύσει ἑαυτῷ υἱὸν ὁ πατήρ. λέγει μοὶ οὖν ὁ κύριος ὅτι γέγονεν ἡ φωνή, ὁ μὲν τοιοῦτοι ὅτι τοῦ παιδὸς ἦν, ἢ πῶς γέγονεν· ἔστι γὰρ ἀδιάφορον τοῦτο. πλὴν ὅτι-

A est & lumen & vita & morte potentior, omnia quæcunque velit faciens. Cum vero dicit, clarifica filium tuum, hoc ait: concede mihi pati volenti. Non enim sine voluntate & cõsilio Pater Filium dedit ad mortem, sed sponte pro vita mundi. Igitur consentire & annuere patrem, velut donatio bonorum nobis appellata est. Nam pro passione dixit gloriam, quia & hoc imitandum nobis proponit. Quippe precari oportet vt non incidamus in tentationem, vbi verò inciderimus, generosè ferre nec resilire, & orare vt in Deum seruemur. Sed clarifica nomen tuum. Si enim per pericula nostra contingit Deum glorificari, omnia huic rei posthabeantur.

B Enimuero, quemadmodum non aliter mors, nisi Seruatore mortuo, destructa fuisset, sic de vnaquaque carnis affectione censendum est Quippe nisi timuisset, immunis timendi natura haud extitisset: nisi contristatus esset, nusquam eadem tristitia & dolore caruisset: nisi perturbatus & perculsus fuisset, nusquam horum vacuitatem nacta foret. Et in vnoquoque eorum quæ humanitus fiunt, conuenientem rationem in Christo reperies, commotasque carnis passiones, non vt victoriam obtinerent, velut in nobis, sed vt commotæ vi verbi in carne habitantis sedarentur &
C comprimerentur, transformatâ in melioremstatum naturâ.

v. 30. *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.*

D Respondebat Pater proprio Filio, eo quo nouit modo, suam voluntatem planam faciens, ad conciliandam audientium fidem, vt crederent sine dubitatione esse Filium Dei & Patris secundum naturam. Ambigebat autē multitudo in varias opiniones scissa absque ratione: oportebat enim eis venire in mentem, Patrem esse qui responderat, ad quem Filius verba fecisset. Nã nec vt tonitru fieret, nec vt Angelus loqueretur, petiit; dicit tamẽ vt filius, *nõ propter me hæc vox, sed propter vos facta est*: quippe nouerat genitoris voluntatẽ, etsi nihil loquutus esset:
E quandoquidem erat & est Patris sapientia ac Verbũ. Propter vos ergo, ait, facta est vox, vt accipiatis me tãquam Filium Dei, quẽ scit Pater sibi natura esse Filiũ. Dicit quidẽ Dominus factã esse vocem, sed non adiicit Patris esse, nec quomodo facta sit, quoniam id superuacaneũ, sed

& proteſtatur quod audita etiam è cælo voce nihilo ſecius in ſua impietate permanſerint.

μαρτύρεται ὅτι καὶ φωνὴν ἀκηκόασιν ἐξ οὐρανοῦ, οὐδὲν ἧσσον ἐπέμενον τῇ ἑαυτῶν δυσσεβείᾳ.

v. 31. *Nunc iudicium eſt mundi, &c.*

Deſideratiſſimum hoc aduentus Seruatoris noſtri tempus, iam adeſſe iudicium & iuſtitiam in gentibus oſtendebat, quippe cum à Diaboli rapacitate vindicandæ forent, tribuente illis miſericordiam ſancti & iuſti iudicis æquitate. Neque enim, opinor, exiſtimandum eſt, nunc condemnari mundũ, cum iuſtitiæ tempus adeſt, ſed ſic quidẽ mundo erit iudicium, nempe vindicatio. Princeps verò huius mundi eiicietur extra: erit, inquit, iudicium aduerſus eum qui mundum violauit, & non aduerſus mundum, qui iniuriam & iniuſtitiam pertulit. Etenim, vt ipſe Chriſtus ait; non miſit Deus Filium ſuum, vt mundum iudicaret, ſed vt mundum ſeruaret. Terminus ergo inſtantis iudicij erit, vt eiiciatur foras princeps huius mundi: Vnde verò eiiciatur? nempe è principatu per vim parto, & è regno nullo modo ad ipſum pertinente.

Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τὰ ἑξῆς.

Τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας ὁ περιπόθητος οὗτοι καιρὸς, προδείκνυ ἤδη τοῖς ἔθνεσι κρίσιν τε καὶ δίκην ἐδείκνυεν. ἔμελλον γὰρ ἁρπαλέας εἶναι τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας, δικαιότητος αὐτοῖς ἐπιτέμνοντος ἔλεος τοῦ ὁσίου τε καὶ δικαίου κριτοῦ. οὐ γὰρ οἰόμεθα δεῖν οἴεσθαι νῦν καταγινέσθαι κόσμον, ὅτε τοῦ δικαίου πάρεστιν ὁ καιρός· ἀλλ' οὕτω μέν, κόσμῳ κρίσις ἔσται, τοῦτ' ἔστιν, ἐκδίκησις. ὁ δὲ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· ἔσται, φησὶ, κρίσις τοῦ τὸν κόσμον ἠδικηκότος κρίσις, καὶ οὐχὶ κρίσις τοῦ τὴν ἀδικίαν ὑπομείναντος κόσμου. καὶ γὰρ ὡς αὐτὸς ὁ Χριστὸς φησιν, οὐκ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. ὅρος τοίνυν τῆς σωτηρίου ἔσται κρίσεως, τὸ ἐκβληθῆναι ἔξω τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου. ἐκβληθῆναι δὲ πόθεν; ἢ δηλονότι τῆς ἐκ βίας αὐτῷ πεποιημένης ἀρχῆς καὶ τῆς οὐδαμόθεν προσηκούσης βασιλείας.

v. 32. *Et ego ſi exaltatus fuero è terra, traham omnes ad me.*

Cum igitur Chriſtus ſeipſum Patri pro noſtra omnium ſalute dederit velut immaculatam victimam, ac pro nobis pœnas propemodum exoluerit, à peccati crimine liberati ſumus. Et quidem cum fera de medio ſublata eſt, ac confectus tyrannus, tunc ad ſeipſum adducit Chriſtus hominum genus quod deerrauerat, non ſolum Iudæos, ſed & vniuerſos mortales ad ſalutem per fidem in eum vocans. Partialis enim per legem vocatio, at vniuerſalis per Chriſtum: quippe ſolus Chriſtus poteſt tanquam Deus nobis bona omnia conciliare. Euphemiæ verò cauſa pro crucifixum eſſe, exaltatum eſſe dixit. Nam cædem ſpirantibus ac ſanguinariis occultum eſſe volebat myſterium, quod ſcire non merebãtur: cordatis verò & ſagacibus intelligẽdum relinquebat, ſe propter omnes, & pro omnibus paſſurum. Alioqui etiam quiſpiam meritò dixerit, celſitudinẽ eſſe de gloria & honore acceptã, mortẽ crucis. Propter hoc enim glorificatur Chriſtus, multis

Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς ἑλκύσω πάντας πρὸς ἐμαυτόν.

Χριστοῦ μόνου δεδωκότος ἑαυτὸν τῷ πατρὶ ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὡς ἄμωμον ἱερεῖον, καὶ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν μενουνοὺχὶ δίκας διανύσαντος, ἐλυτρώθημεν τῶν τῆς ἁμαρτίας ἐγκλημάτων. ἐπεὶ δὲ ὅτε ὁ θὴρ ἐκ μέσου γέγονε, καὶ καθῃρέθη ὁ τύραννος, τότε ἄγει πρὸς ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς τὸ ἀποπλανηθὲν γένος, οὐ μόνον Ἰουδαίους ἀλλὰ καὶ πάντας ἀνθρώπους πρὸς σωτηρίαν καλῶν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. μερικὴ μὲν οὖν ἡ διὰ τοῦ νόμου κλῆσις, γνωρικὴ δὲ ἡ διὰ Χριστοῦ. μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς δυνατὸς ἐστὶν ὡς Θεὸς πάντα ἡμῖν προξενῆσαι τὰ ἀγαθά. εὐφήμως δὲ λίαν, ἀντὶ τοῦ σταυρωθῆναι ὑψωθῆναι φησί. τοῖς μὲν γὰρ φονεύσιν ἀσυμφανὲς ἑτέρᾳ τὸ μυστήριον· οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι μαθεῖν· τοῖς γε μὴν νοερωτέροις ἐφῆκε νοεῖν ὅτι διὰ πάντας καὶ ὑπὲρ πάντων πέπραται. ἀλλ' ὥστε φαίη τις ἂν οἶμαι καὶ σφόδρα καλῶς, ὕψος εἶναι τὸ ὅπερ ἀκλεία καὶ δόξη νοούμενον, τὸν ὑπὲρ τοῦ σταυροῦ θάνατον. δοξάζεται γὰρ καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸς, πολλὰ τῇ αὐ-

Θεότητι ἀφ' ἑαυτοῦ προσέκτησας τὰ ἀγαθά. δι' ὧν ἕλκει πρὸς ἑαυτόν· ὡς οὐ καθάπερ οἱ μαθηταί, ἑτέρῳ προσάγει. δείκνυσι νῦν ἑαυτὸν ὅπερ φύσει Θεὸν, οὐκ ἔξω ὢν τοῦ πατέρα. ἀφ' ἑαυτοῦ γὰρ τοῦ υἱοῦ ἕλκεται ὡς εἰς τιμὴν τοῦ πατρὸς γνῶσιν.

A humanitati per id bonis comparatis, per quæ ad seipsum trahit, & non quemadmodum discipuli, ad alium ducit. Ergo seipsum nunc vere natura esse Deum ostendit, ne tamen patrem excludit: Nam per Filium ad Patris cognitionem quis trahitur.

Τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν.

Hoc verò dicebat, significans qua morte esset moriturus.

Διὰ τοῦτο ἔδειξεν ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι οὐκ ἀγνοῶν ἔπαθεν ὁ κύριος. ἀλλ' ἑκὼν καὶ εἰδὼς οὐ μόνον ὅτι ἀποθνήσκει, ἀλλὰ καὶ ποίῳ θανάτῳ· τὸν ἁγίων δὲ, ὠνόμασε θάνατον. B

Per hæc ostendit Euangelista Dominum passum esse non ex improuiso & inexpectato, sed prudentem & scientem, volentemque, nec tantum gnarum se morituru, sed quo etiam modo: mortem verò appellauit quæ est sanctorum.

Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι.

Adhuc exiguo tempore lumen vobiscum est.

Ὡς ἀσυνέτοις καὶ ἀπίστοις τοῖς Ἰουδαίοις, ὑ καταλέγει Χριστὸς ὁ Κύριος τὸ βαθὺ τοῦ λόγου μυστήριον. ἀλλὰ πρὸς ἕτερα πηδᾷ, ὁμοῦ καὶ τὸ ἐπωφελὲς αὐτοῖς ἐξηγούμενος ἢ δήπου διὰ τοῦτο οὐ νοοῦσι τὰ ἐν ταῖς γραφαῖς. ἢ ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ φωτὶ ὄντι, ἐλεεινῶς αὐτοὺς τὸ τῆς ἀγνωσίας καταλήψεται σκότος. καὶ τῶν ἐν τῷ φωτὶ ἀγαθῶν στερηθήσονται· ὅσον γὰρ ἀπὸ τῆς γραφῆς, ὡς φῶς προσεδόκων τὸν Μεσίαν. ὅπερ δὲ ἦλθεν, εἰς ναυαγίαν αὐτοῖς ἀπέβη τὰ τῆς ἐλπίδος. σκότος γὰρ αὐτοὺς κατέλαβε ἀφὰ τοῦ ἀπιστίας. ἀδημονήσατε οὖν, φησὶ, ταχέως, ἕως ὑμῖν ἔξεστι μικρόν τι τῆς τοῦ θείου φωτὸς αὐγῆς μεταλαβεῖν, ἵνα μὴ ὑμᾶς τῆς ἁμαρτίας καταλάβῃ σκότος. καλῶς δὲ εἶπε, μὴ τὸ φῶς τοῦ σκότους. κατ' ἴχνος γὰρ τῆς τοῦ φωτὸς ἀναχωρήσεως βαδίζει τὸ σκότος. εἰπὼν δὲ σοὶ τοῦ ἀνθρ τὸ φῶς, ἑαυτὸν ἐδήλωσεν. ὅτι αὐτός ἐστι μόνος ἀληθὴς τὸ φῶς. C D

Chriſtus non exponit dilucide Iudæis altum ſermonis myſterium, vt pote ſtupidis, infidelibuſque, ſed ad aliud tranſit ſtatim quod è re ipſorum eſt, declarans & aperiens cauſam, quamobrem ea quæ ſcripturis continentur haud percipiant, adeo vt, niſi ei crediderint, qui omnino lux eſt, atra ignorantiæ nube tenebrarumque caligine inuoluendi ſint, nec non lucis bonis ac commodis exuendi. Quod enim attinet ad Scripturam, tanquam lumen, Meſſiam expectabant: poſtquam autem venit, ſpes eis in contrarium cecidit: oppreſſerant enim eos tenebræ ob infidelitatem. Reſipiſcite ergo, ait, quamprimum, donec adhuc ſupereſt vobis exiguum quid temporis ad diuinum lumen fruendum, ne vos peccati obtegat caligo. Rectè verò dicit poſt lucẽ tenebras: è veſtigio enim receſſu luminis ſuccedunt tenebræ. Dicens verò cum articulo lumen, ſeipſum indicauit, quoniã ipſe ſolus verè ſit lux.

Τετύφλωκε γὰρ φησιν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς.

Excæcauit enim, ait, eorum oculos.

Οὐχ ἵνα τοίνυν πληρώσωσι τὰς προφητείας οἱ Ἰουδαῖοι ἐφόνευσαν τὸν κύριον· ἢ γὰρ ἂν ὅτε δυνατὸς ἦσαν· ἀλλὰ δι' οἰκείαν κακόνοιαν. εἰ γὰρ καὶ προεῖπον οἱ προφῆται τὰ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκβήσεσθαι αὐτῶν δυσβουλίαν πρόρρησις ἐστὶν ἀφ' ἧς τοῦτο προεῖπον, ἵνα οἱ μέλλοντες ἀφιππάσωσι τοὺς τῆς ἀφελείας βόθρους. ἕξιν γὰρ πρόρρησις τοῖς ἀκούουσι καὶ φυλάξασθαι. δεῖ δὲ μαθήματα εἶ προεῖπεν. πάλιν ἑτέρου ζητήματος λύσις. ὅτι οὐχ ὁ Θεὸς ἐτύφλωσε τοὺς Ἰουδαίους. ἢ γὰρ ἂν ὅτε ἀπῄτει αὐτοὺς δίκας· ὅπου γε καὶ τὰ ἑκούσια συγχωρεῖ πταίσματα. E

Enimuerò non vt implerentur vaticinia Prophetarum Iudæi Dominum occiderũt, hoc enim modo impij non fuiſſẽt, ſed ex proprio ſcelere ac malitia. Etſi enim prædixerant Prophetæ quæ omnino euentura erant, & nefarium ac ſponteneũ eorũ conſiliũ ſequutura, ideo prædixerunt, vt reſipiſcentes diaboli foſſas tranſilirent, cũ prorſus in poteſtate eſſet audientiũ præcauere. Quare neceſſaria prædictio. Rurſus alterius quæſtionis ſolutio: quod Deus nõ excæcauit Iudæos, nec enim pœnas ab eis repetiuiſſet, quãdo & volũtarios cõdonat interdũ lapſus.

Sensus verò huiusmodi est. Nam velut à
à Deo prolata verba Esaïas profert. Si
homo factus fuero, & propria voce vtilia
vobis exposuero, ne sic quidē me audie-
tis, quēmadmodum neque Prophetas:
neque cum videritis signa supra huma-
nam rationem, quicquam vobis vidisse
profuerit: & hoc indicat illud, *non vi-
deritis*; neque enim dixit, indurabo eo-
rum corda, & excæcabo oculos, sed
quia quamuis audieritis, nequicquam
audieritis, & quamuis videritis, non
videritis, ne conuersi remedium à me
accipiatis. Si enim audissent & aspe-
xissent quo decuit modo, omnino vti-
litatem percepissent. Igitur non signifi-
cationem necessariæ vltionis sermo præ
se fert, neque determinatā condemna-
tionis in Iudæos rationē, sed vim ac effi-
caciam vtilia prænonendi habet. Nouc-
rat enim quales futuri erant, & de il-
lis pronuntiauit, quamquam non ad
omnes pertinet sermo, sed ad solos in-
fideles, multi enim ex iis crediderunt:
sic igitur ediderunt septuaginta. Veri-
simile est vero Euangelistam Hebraorū
editionē secutū à septuaginta diuersam,
dixisse hoc, propterea non poterant
credere, quia excæcauit eos: & quoad
apertam dictionem non dixit excæcas-
se ipsos; par est autem alium hoc feci-
sse, vt conuerterentur Iudæi, & medi-
cinam consequerentur. Quod si acci-
piamus Deum excæcasse, sic intelli-
gendum, permisisse eos pati cæcitatem
à diabolo, quia boni non essent habitu.
Sic enim tradit in reprobam mentem,
& in calamitatem ei similes moribus.
Quandiu verò tales erant, non æ-
quum erat eis communicare altitudi-
nem & abdita mysterij, qui ne qui-
dem legum præcepta obseruassent.
Quando verò neque legem, neque e-
uangelica præcepta exceperunt, sopo-
rem & veternum mentis nictantibus
oculis passi, propterea nec institutio-
nem, quæ illos illuminare potis sit, ad-
mittunt.

A ὁ δὲ νοεῖ ῥητῶς. ὡς γὰρ ἀπὸ Θεοῦ λαληθέντα τὰ
ῥήματα ὁ Ησαΐας προφέρει. ἐὰν γάρ μου μό-
λις ἄνθρωπος καὶ οἰκείᾳ φωνῇ ἐξηγήσωμαι ὑμῖν τὰ
λοιπὰ, οὐδὲ οὕτως ἀκούσεταί μου, ὡσπερ
οὐδὲ τῶν προφητῶν. οὐδὲ ὅταν ἴδητε τὰ ὑπὲρ
λόγον σημεῖα, οὐδὲν ὄφελος τῆς ἰδέᾳ ὠφεληθήσε-
σθε. καὶ τοῦτο δηλοῖ ὃ, ὑ μὴ ἴδητε. οὐ γὰρ εἶ-
πεν ὅτι πωρώσω αὐτῶν τὰς καρδίας, ἢ τυφλώ-
σω τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' ὅτι κἂν ἀκούσητε, οὐ
B μὴ ἀκούσητε· κἂν ἴδητε, οὐ μὴ ἴδητε, ἵνα μὴ
ἐπιστραφέντες ἰάσωμαι. Εἰ γὰρ ἤκουσάν καὶ
εἶδον ὥσπερ ἔχρῆν ἔπρεπον, ἔτυχον ἂν πάντως
ὠφελείας. οὐκ ἄρα ὁ τῆς ὠφελείας ἀπαλλαγὰς ἔχει
δήλωσιν ὁ λόγος, οὐδὲ ὅρον κατακρίζοντος ἢ
καταψηφιζομένου τῶν Ιουδαίων, ἀλλὰ τὴν χρη-
σίμων ἔστι προσαγορευτικός. ἤδει γὰρ ποίοι ἐσόμενοι
γίνεσθαι, καὶ ἀπεφήνατο περὶ αὐτῶν· πλὴν οὐ-
δὲ πρὸς πάντων χωρεῖ ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς μόνων
τῶν ἀπίστων· πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν ἐξ αὐτῶν.
C οὕτω μὴν ἄρα ἐκδεδώκασιν οἱ ἑβδομήκοντα. εἰ-
κὸς δὲ, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς τῇ Ἑβραίων ἐκδόσῃ
ἀκολουθήσας ἑτέρως ἔχούσῃ παρὰ τὴν τῶν ἑβ-
δομήκοντα, εἶπε ὅ, διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύ-
νατο πιστεύειν, ὅτιπερ ἐτύφλωσεν αὐτούς· καὶ ὅσον
μὲν οὐ τῆς προφανοῦς λέξεως, οὐκ εἴρηκεν
ὅτι ὁ Θεὸς ἐτύφλωσεν αὐτούς. εἰκὸς δὲ, ὅτι ἄλ-
λος τοῦτο ἐποίησε πρὸς ὃ ἐπιστρέψαι τοὺς Ιου-
δαίους καὶ τυχεῖν ἰάσεως. Εἰ δὲ καὶ δεξόμεθα ὅ-
D τι ὁ Θεὸς ἐτύφλωσεν, οὕτω νοητέον. ὅτι παρε-
χώρησεν αὐτοῖς παθεῖν τὴν τύφλωσιν ὑπὸ τοῦ
διαβόλου, οὐκ ἀγαθοὺς ὄντας τὴν ἕξιν. οὕτω
γὰρ παραδίδωσιν εἰς ἀδόκιμον νοῦν ἢ εἰς πά-
θος τοὺς ὁμοιοήθεις. ἐπεὶ ᾧ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐ
δίκαιον ἦν αὐτοῖς μεταδοῦναι τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος
ἢ τὰ κρύφια, τοὺς μηδὲ τοὺς νομικοὺς ἐντολὰς
διατηρήσαντας. ἐπεὶ δὲ οὔτε τὸν νόμον, ὅτε
τὰ διαλήψεις ἐδέξαντο διαστάγματα, τὸν τῆς
διανοίας μύοντες ὀφθαλμὸν, διὰ τοῦτο οὐ δέ-
E χονται τὴν φωτίσαι δυναμένην αὐτοῖς παί-
δευσιν.

Hæc verò dixit Esaïas, quando vidit gloriam eius, & de eo loquutus est.

Ταῦτα δὲ εἶπεν Ησαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐ-
τοῦ καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.

Quod Filium Propheta conspicatus sit in gloria Dei & Patris, nemo ambigit, præsertim cùm Ioannes diserte scribat de eo, quod hæc dixerit Esaïas, quia vidit gloriam eius: attende verò mihi diuinæ eminentiæ maiestatem, &

Ὅτι μὲν οὖν τὸν υἱὸν ὁ προφήτης τεθέαται ἐν
τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὐκ ἂν ἀποδιστάσαι
τις, Ιωαννου γράφοντος σαφῶς περὶ αὐτοῦ, ὅτι
ταῦτα εἶπεν Ησαΐας, ὅτι εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ.
ἄθρει δέ μοι τῆς θεωρητικῆς ὑπεροχῆς τὸ ἀξίω-

μα, καὶ τὸ καθ' πάσης ὑπεροχῆς κράτος. ὁ μὲν γὰρ ὄζει ἐφ' ὑψηλοῦ τε καὶ ἐπερειδόμου θρόνου τοῖς τῆς βασιλείας ἀξιοπρεπεστάτοις ἀγλάϊσμασιν ἀμφὶ μάλα κατεσκευασμένος· αἱ δὲ ἀϋπτατοι δυνάμεις μέσαι ἀεὶ ὡς ὀφθῆναι ἐπίκειται τῷ θρόνῳ εἰς λέγονται, κύκλῳ περιεστῶσι, τάξιν ἔχουσαι τὴν οἰκείαν καὶ τῆς ὑφηνίας καταγεγράμμουσαι. χρὴ δὲ ὑπολαμβάνειν ἐν τοιούτοις ὑψώμασι τὸν θεῖον πάντα θρόνον ὑδαμῶς· ἄπιθες γὰρ τὸ οὕτω νοεῖν. ὑψοῦ δὲ ὁ θεῖος πάντα θρόνος, καθὸ καὶ νοεῖται πάσης ἐπέκεινα φύσεως νοητῆς, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἡ δόξα. ἡ δὲ κάθισις ἡ ἐπ' αὐτῷ, τὴν οἱονεὶ βεβαιοτάτην καὶ ἐν ταυτότητι τῶν ἀγαθῶν ἵδρυσίν τε καὶ ἀθάμβητον ἔοικεν ὑποδηλοῦν φράσιν· οὕτω γὰρ ἔφη ὁ θεῖος Δαβίδ· ὁ Θεὸς κάθηται ἅγιον θρόνου αὐτοῦ. καὶ μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας πρὸς αὐτόν που φησί· σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. ἀεὶ γὰρ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ, φθαρτή τέ ἐστι καὶ πεποιημένη φύσις ἅπασα καὶ τῶν γενητῶν ἐν τούτοις τὸ εἶναι ἔχον. κάθηται δέ, ὡς ἔφην, ἡ πάντων τεχνίτις καὶ δημιουργὸς σοφία, τοῦτ' ἔστιν, ἀκλόνητον ἔχει τὴν ἐν ταυτῷ ἀθάμβησιν. ἢ τάχα τὸ κάθεσθαι, τὴν τοῦ διαιωνίου φύσιν σημαίνει, ἢ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, πρεπόντων αὐτῷ ἐν ῥήμασι δουλείας τῶν Σεραφίμ, ἃ ὑποφλόγα ἐστὶ καὶ φλογώδη μᾶλλον τῶν ἀγγέλων πάντων. διερμηνεύεται δὲ Σεραφίμ, ἐμπιπράντες, ἤτοι θερμαίνοντες· ψυχρὸν γὰρ οὐδὲν προσφέρεται ταῖς ἄνω δυνάμεσιν, αἵτινες ἂν εἶεν μάλιστα καὶ ἔγγιστα Θεοῦ. σύμβολον δ' ὅτι ταῖς πτέρυξι καταπετάζειν τὰ Σεραφὶμ τό, τε πρόσωπον καὶ τοὺς πόδας, καὶ πέτεσθαι ταῖς δυσὶ πτέρυξι, τὸ μὴ δύνασθαι ἕνας ἢ ἀρχὴν ἢ τέλος ὁρᾶν ἐννοίαις ἢ λόγῳ τῶν περὶ Θεοῦ. σημαίνει γὰρ τὴν ἀρχὴν ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ πρόσωπον· τὸ δὲ γε τέλος, οἱ πόδες· ἄπαρχον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπελεύτητον. προσαλλοιοῦται δὲ τοῖς ἀφ' ἑαυτοῦ μέτροις, τοῖς κατά γε τοὺς χρόνους φημί· κατὰ οὐ τὰ ὄντα ὄντα ποτὲ παρήχθησαν πρὸς ὕπαρξιν. πέτονται γε μὴν ὡς οὐδὲν ἔχοντες τὸ κατερρινημένον· ὑψοῦ γὰρ μᾶλλον ἀεὶ τὸ φρόνημα πρὸς Θεόν· ἃ γάρ τοι πρὸς ἡμᾶς φρονοῦσι τὰ κάτω. ἀλλ' ὁ ἀπόρρητος αὐτῶν ὑψώμασιν ἐννοίαις αἱ δυνάταται δυνάμεις, τὸν οἰκεῖον ἔχουσι νοῦν· εὔφημον δὲ καὶ τὸ σῶμα αὐτῶν. δοξολογοῦσι γὰρ, καὶ τοῦτο ἐξ ἀμοιβῆς· ἃ ἀφ' ἑαυτοῦ, πρόσχρεοῦσαι

A in omnem eminentiam imperium. Ille enim in excelso ac sublimi solio sedet, insignibus regni atque ornamentis magnificè circundatus, quem supremæ potentiæ, vltra quas creaturarum nihil esse dicitur, in ordine famulantum circumsistunt, & fauſtis acclamationibus laudibusq; venerantur. Cęterum nequaquam censendum est, locali celsitudine diuinum solium constitui, id enim cogitare ineptum fuerit. In sublimi verò diuinum solium constituitur, in

B quantum vltra omnem naturam intelligibilem regni Dei gloria concipitur, sessio verò in eo, veluti firmissimam in bonorum identitate stationem ac durationem videtur innuere. Sic enim canit & diuinus Dauid, *Deus sedet in solio sancto eius.* Et quidem etiam Propheta Hieremias alicubi ad ipsum ait, *Tu sedens in seculum, & nos pereuntes in seculum.* Semper e-

C nim & omni tempore corruptibilis est & facta natura, & omnia genita intra hunc modum se habent. Sedet verò vt dixi omnium opifex & operatrix sapientia, id est, inconcussam habet in eodem perseuerantiam. Vel igitur sedere, Domini naturam significat, vel regnum ipsius, Seraphim in specie seruorum ei adstantibus, quorum longe supra omnes Angelos est dignatio. Interpretamur autem Seraphim velut incendiarios siue inflammantes: nihil enim frigidum ad supremas po-

D testates, quæ Deo proximæ sunt, accedit. Quod verò Seraphim alis obtegant faciem & pedes, duabusque alis volent, signum est non posse quemquam conceptum & rationem de Deo, aut principium aut finem intueri. Caput enim & vultus principium significat, pedes verò finem: Porro sine principio & fine Deus, & nos vix medium assequimur, ea inquam, quæ secundum tempora sunt, secundum quæ, ea quæ aliquando non erant in rerum naturam producta sunt. Volant autem tanquam nihil habentes abiectum ac demissum, vt pote quorum spiritus magis in sublime ad Deum

E tendit. Nec enim sicuti nos terrena sapiunt, sed in quibusdam non enarrandis speculationum fastigiis ac sublimitatibus supremę potentiæ mentem occupatam habent. os etiam eis laudibus & fauentiũ acclamationibus personat: quippe Dei gloriam concinunt, idque alternis, non quod fatiscant, sed inuicem

sibi honorem concedentes, & Deum laudandi vicē sibi mutuo tradentes. omnia in enim ordine quæ supra sunt. Ter verò illud, *sanctus*, dicentes concludunt glorificationē in hoc, *Dominus Sabaoth*, in vna naturæ deitate sanctam Trinitatem collocantes. Subsistere enim vere dicimus Patrem, sic & Filium, & Spiritum sanctum, nec vlla ratio in diuersitatem physicam diuisit vnumquemq; supradictorum, sed in triplici hypostasi vna deitas intelligitur.

A μᾶλλον τὰς ὑμᾶς ἀλλήλοις, καὶ ἀντιδοξούμενοι τὰς δοξολογίας. πάντα γὰρ ἐν τάξει τὰ ἄνω. τρὶς δὲ τὸ, ἅγιος λέγοντες, καθαπλείοσι τὴν δοξολογίαν εἰς τὸ, κύριος Σαβαὼθ, ἐν μιᾷ φύσεως θεότητι τὴν ἁγίαν ἱδρύντες τριάδα. ὑφεστάναι γὰρ ὁμολογουμένως φαμὲν τὸν πατέρα, ὥσπερ καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ λόγος οὐδεὶς ἀφανίσαι τοῖς ἑτερότητα φυσικὴν τῶν ὀνομασμένων ἔκρυψεν, ἀλλ' ἐν ἑνότητι μία θεότης.

B

Quemadmodum enim carbo natura lignum est, & alioqui totus per totum igne plenus est, eiusque vim ac efficaciam habet, sic & Verbum ignis existens vt Deus, factum est caro, & habitauit in nobis. Etsi verò conspiciebatur homo instar nostrùm ex dispensationis ordine, attamen omne deitatis complementū in eo residebat, nimirū per vnionis modū. Idcirco etiā per suam carnem Deo dignissimas habere cernitur operationes. Si vero dicatur forcipe capi, intelliges eleganter & vrbanè, nos circa eum fidem ac notitiam velut aliqua forcipe capere, per legales simul & Propheticas institutiones, siue prędictiones & testimonia.

Ὡσπερ γὰρ ὁ ἄνθραξ, τῇ φύσει ξύλον ὑπάρχων πλέων ὅλος δι' ὅλου μεμίχθαι τῷ πυρὶ, καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἔχει, οὕτω καὶ ὁ λόγος πῦρ ὤν, ὡς Θεὸς, γέγονε σάρξ, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. ἀλλ' εἰ καὶ ἐν ἡμᾶς ὁρώμενος ἄνθρωπος οἰκονομικῶς, ἀλλ' ὅμως ἐν αὐτῷ τὸ τῆς θεότητος πλήρωμα κατῴκησεν ἐν αὐτῷ, καθά γε φαμὲν τὸν τῆς ἑνώσεως τρόπον. διὰ τοῦτο καὶ δι' ἁγίας ἰδίας σαρκὸς, θεοπρεπεῖς ἔχων ὁρᾶται τὰς ἐνεργείας. εἰ δὲ λέγοιτο τῇ λαβίδι λαμβάνεσθαι, σαφὴς αἰτία, ὅτι τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ γνῶσιν καθάπερ τινὶ λαβίδι δεχόμεθα, διὰ νομικῶν τε ἅμα καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ἤτοι προαγορεύσεων καὶ μαρτυριῶν.

C

v. 42. *Tamen & ex principibus multi crediderunt in eum, &c.*

Ομως μέν τοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Enimuero iam compulsi miraculis ad credendum, nec vltra audentes contradicere Domino, ab æterna vita excidunt: quippe in sua nequitia obfirmati ac perseuerantes, pudorem ac verecundiam hominum Dei amori ac coniunctioni anteponunt, momentaneæ gloriæ serui, quibus intoleranda iactura videtur, si honorem, quem apud Pharisæos obtinent, amiserint. Quandoquidem igitur hoc eos, quo minus crederent, cohibebat, audi quid dicat Christus.

D

Νῦν μέν τοι σεσωφρονισμένοι ὑπὸ τῶν σημείων εἰς τὸ πιστεύειν, καὶ οὐκέτι τολμῶντες ἀντιλέγειν τῷ κυρίῳ, ἐκπίπτουσι τῆς αἰωνίου ζωῆς, ὑπομονῇ τῆς ἑαυτῶν βουλεύσεως, τοῖς εἰς ἀνθρώπους αἰδοῖ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως προτιμήσαντες, καὶ δόξης προσκαίρου δοῦλοι ὄντες, ἀφόρητον ἡγούμενοι ζημίαν τὴν ἐκπτῶσιν τῆς ἐν τῶν Φαρισαίων ἡμῶν. ἐπεὶ οὖν τοῦτο ἦν τὸ κωλύον αὐτοὺς πιστεῦσαι τότε, ἄκουσον τί φησιν ὁ Χριστός.

v. 44. *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, &c.*

E

Ο πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με, καὶ τὰ ἑξῆς.

Vociferatur præter morem suum, atq; hoc vociferatione intempestiuum pudorē eorum qui credebāt, necdum tamen palam hoc agebant, coarguit. Neq; enim latenter ab iis qui suspicere eum volunt & cōplecti, sed aperte coli vult: atq; adeo existimabat fidē in penitissimo corde reponendā, cæterum summa libertate eius

Κεκράζει δὲ παρὰ τὸ εἰωθὸς ἑαυτῷ, ἐλέγχει δὲ μᾶλλον τὴν πιστευόντων μὲν εἰς αὐτὸν, οὐκ ἐξεκαλυπτομένων δὲ ἔτι, τοῦ καιροῦ αἰδῶ. οὐ γὰρ λελήθοτος ἡμᾶς ἐθέλει βιάζεσθαι τοὺς θαυμάζειν αὐτὸν βουλομένους, ἀλλὰ φανερῶς. χρῆναι γὰρ ὑπολαμβάνει τοῦ μὲν πίστιν ἀποτίθεσθαι τῇ καρδίᾳ, πολλοῦ γε μὴν τὸ παῤῥησίᾳ

πολλῇ τιλὶ ἐπ' αὐτῇ σοφωτάτῳ ὁμολογίας. ὅλως γὰρ ὁ Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπαρχων, τιλὶ καθ' ἡμᾶς ὑποδύσει μορφῇ, ἁπλῶς τοῖς γυμνοῖς εἰς μισουμένων ἀνεπὶ εἰς τὸ παρὸν εἰπεῖν, ὅτι χρὴ πιστεύειν εἰς αὐτόν, καίτοι πολλάκις τοῦτο εἰπών· οἰκονομικώτατα δὲ, τῷ νενοσηκότων ἐπ' αὐτοῖς τὸν ἀπήκαστον φθόνον καταβραχὺ παρορεπίζει τὸν νοῦν καθικνεῖσθαι πρὸς τὸ βάθος τῆς περὶ αὐτὸν μυστηρίων, οὐκ εἰς αὐθέκτινον πρόσωπον, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς θείας οὐσίας, ὡς νοουμένης τῆς θεότητος ὁλοκλήρως ἐν τῷ προσώπῳ τῷ Θεοῦ καὶ πατρός. ἔχει γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα. διὸ ὧν γάρ φησιν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με, οὐκ ἔξω ποιῶν ἑαυτὸν τοῦ πιστεύεσθαι παρ' ἡμῶν ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶ καὶ οὐκ Θεοῦ πέφηνε παντός· ἀλλ' ἐπέκεινα, καθὰ εἴρηται, μεταχαράττεσθαι πρὸς διάνοιαν τῶν ἀθενούντων τὸν νοῦν, ἵνα τοιοῦτον ἐνοῦντες λέγοντα. ὅταν εἰς ἐμὲ πιστεύητε τὸν δι' ὑμᾶς ἄνθρωπον καὶ ὑμᾶς, Θεὸν ὄντα δι' ἑαυτὸν, καὶ τὸν ὃς ἂν εἰμὶ πατέρα, μὴ αἰσθήσει τιλὶ πίστιν ἀλλοτρίαν νομίσητε. εἰμὶ γὰρ οὐδὲν ἧττον κατὰ φύσιν Θεὸς, καὶ εἰ φαίνομαι καθ' ὑμᾶς· ἔχω δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸν γεννήσαντα. ἐμοῦ γὰρ διαφερόντως ὄντος ὁμοουσίου τῷ γεννήσαντι, ἀμεταβάτως πάντως ἡ πίστις καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα. ὅπερ οὖν ἔφημεν, καταβραχὺ μεταπαιδεύων ὁ κύριος ὅτι τὸ ἄμεινον, καὶ χρησίμως διαπλέκων τῷ διαφέροντι τὸ αὐθέκτινον, ἔφασκεν ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ τὰ ἑξῆς. ὅτι μὲν γὰρ οὐκ εἰς αὐθέκτινον ἁπλῶς ἡ πίστις, ἀλλ' εἰς Θεοῦ φύσιν, εἰ καὶ ἐν σαρκὶ, ἀφ' οὗ μὲν εἰς αὐτὸν προσῆκεσθαι τὴν φύσιν, οὗ μάλα ἀφαμεμύκηκεν. ὅτι δὲ ὅλην τὴν ταυτότητα τῇ καθ' ἡμᾶς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ἀφ' τιλὶ φυσικὴν ἐμφέρειαν καὶ τὸ τῆς οὐσίας οἱονεὶ ταυτόδες, διεσάφει λέγων.

Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἰδοὺ πάλιν εἰς ἑαυτὸν ἁρπάζει τιλὶ πίστιν, καὶ δύο κατὰ ταυτὸν ἐξανύει τὰ χρησιμώτατα. φῶς μὲν γὰρ ἑαυτὸν ὑπαρχὴν ὁμολογῶν, Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἀποδείκνυσι· μόνῳ γὰρ τῇ φύσει Θεῷ πρέπει τὸ οὕτω καλεῖσθαι. προσθεὶς δὲ τῆς ἀφίξεως τιλὶ αἰτίαν, ἐρυθριᾶν διαπείθει τὸν τῆς εἰς ἑαυτὸν ἀγάπης ὀλιγωρήσαντα· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο δίκαιον ἐστὶ, τὸ σκότει τίνας ὑπάρχειν τοὺς μὴ πιστεύσαντας, εἰ γε μόνοις τοῖς

cõfessionem expromendam. Quandoquidem verò Deus secundum naturam existẽs nostrã subiit formã, nõ vult nude ac simpliciter apud infestos & osores in præsentia profiteri, quod in se credendum sit, tametsi hoc sæpe alias dixerit: sed maxime œconomicè eorum qui implacabilis inuidiæ morbo in se laborant, paulatim animum prouocat ad penetrandam mysteriorum circa ipsum altitudinem, & non humanæ sed diuinæ essentiæ personam, ceu in vniuersum deitas in persona Dei ac Patris intelligatur. Habet enim in seipso Filium & Spiritum sanctum. Nam per quæ dixit, qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, non excludit seipsum quo minus credatur à nobis Deus esse secundum naturam, & ex Deo patre existens: sed summo artificio, vt dictum est, imbecillilorum mentem ad pietatem pellicit, vt accipere possis hoc modo loquentem. Cùm in me credetis, propter vos hominem factum secundum vos, Deum vero per meipsum, & eum ex quo sum Patrem, ne homini fidem adiicere putetis: nihilo secius enim sum secundum naturam Deus, etsi videar vestrûm similis: habeo enim in meipso genitorem, & cum vtique sim genitori consubstantialis, transibit prorsus fides & in ipsum patrem. Quod igitur diximus, paulatim Dominus informans ad meliora, & humanitati diuinitatem vtiliter applicans, dicebat, *qui credit in me*, & reliqua. Quod enim non in hominem simpliciter fides, sed in Dei naturam, etsi erat Verbum in carne, eo quod non in ipsum fiat natura, luculenter indicauit. Quod verò per omnia cum Patre & Deo identitatem habeat, propter naturalem similitudinem, & veluti eandem essentiæ speciem, declarabat dicens.

Ego lux in mundum veni, &c.

Ecce rursus in seipsum fidem arripit, & duò identidem vtilissima consequitur. Lucem enim seipsum esse profitens, Deum secundum naturam esse ostẽdit. Soli enim natura sua Deo ita vocari conuenit: adiiciens autem sui aduentus causam, suæ dilectionis contemptoribus pudorem incutit. Quinetiam necessariò consequitur, interim in tenebris eos versari qui nondum crediderint, siquidem solis in eum credentibus lu-

cis ab eo emissæ contingit esse participes. Quin & illis refricat memoriam multorum sæpenumero de ipso prædictorum, per quæ venturus nuntiabatur ad illuminandum orbem: cuiusmodi est illud, *illuminare, illuminare Hierusalem, venit enim lumen tuum verum.* & illud: *emitte lucem tuam & veritatem tuam:* &, *gloria Domini in te effulsit.* Simile igitur ac si dixisset: Ego sum lux, quæ in Scripturis ventura expectatur ad salutem mundi, ad illuminandos eos qui in tenebris tanquam in nocte deerrant.

πιστευκόσιν εἰς αὐτὸν ὑπαρχῇ. Ὃ δὲ φωτὶ ἡμέραν τὴν πρὸ αὐτοῦ. ἀγγέλοις δὲ ἄλλοις καὶ εἰς αἰῶνα τὴν πολλαχοῦ περὶ αὐτοῦ εἰρημένων, δι' ὧν ἤξειν προηγγέλλετο τὴν οἰκουμένην καταφωτίσων· οἷόπερ ἐστὶ τὸ, φωτίζου φωτίζου Ἱερουσαλήμ· ἥκει γάρ σου τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. καὶ τὸ, ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. καὶ, ἡ δόξα κυρίου ἐπ' σὲ ἀνατέταλκεν. ὅμοιον οὖν ὡς εἰ ἔλεγεν, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τὸ ἐν τῇ γραφῇ ἀφίξεσθαι προσδοκώμενον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῷ κόσμῳ, πρὸς τὸ φωτίσαι τοὺς ἐν σκότει πλανωμένους ὡς ἐν νυκτί.

v. 47. *Non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum.*

Igitur suo ipsorum iudicio damnatum iri ait eos qui dicto audientes non fuerint, fidemque seruatricem non acceperint. Qui enim venit ad illuminandum, non venit vt iudicaret, sed vt seruaret. Ergo qui rebellis est, & maximis seipsum malis inuoluit, incusset se tanquam meritò pœnas dantem. Non enim ego huius rei causa sum, qui cupio seruare eos qui properant subire iudicium, quique ob id veni. Qui enim legem ponit, quæ castiget rebelles, non vt violatores puniat, eam ponit, sed vt qui eam audiunt seruantes ipsi seruentur. Ego igitur qui veni ad seruandum, denuncio vobis vt credatis, & non meos sermones contemnatis, quandoquidem præsens tempus salutis est, & non iudicij. In die enim iudicij inobedientiæ pœnas infliget Verbum, quod ad salutem vos vocauit. Quale autem erat verbum, quod loquutus sum?

Οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον. ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.

Αὐτοκατάκριτος οὖν φησιν ἔσεσθαι τοὺς αὐτῆς παρακούοντας καὶ οὐ παραδεξαμένους τὴν σώζουσαν πίστιν. ὁ γὰρ ὅτι τοῦ φωτίσαι ἐλθών, οὐχ ἵνα κρίνῃ ἦλθεν, ἀλλ' ἵνα σώσῃ. ὁ τοίνυν ἀπιθῶν καὶ τοῖς μείζοσι κακοῖς ἑαυτὸν ὑποβάλλων, ἑαυτὸν μεμφέσθω ὡς δικαίως ἡμωρούμενον. οὐ γὰρ ἐγὼ τούτου αἴτιος, ὁ θέλων σῶσαι τοὺς μὴ μένοντας εἰς κρίσιν ἐμπεσεῖν· καὶ διὰ τοῦτο ἐλήλυθα. ὁ γὰρ νόμον θεὶς κολάζοντα τοὺς ἀπιθεῖς, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἡμαρτῆσθαι τοὺς παραβαίνοντας τοῦτον πέθηκεν, ἀλλ' ἵνα φυλάξαντες αὐτὸν οἱ ἀκούοντες, σωθῶσιν. ἐγὼ οὖν ἐλθὼν σῶσαι, παραγγέλλω ὑμῖν πιστεύειν, καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἐμῶν λόγων, ἐπείπερ ὁ παρὼν καιρὸς, σωτηρίας ἐστὶν, ἀλλ' οὐ κρίσεως. ἐν ἡμέρᾳ γὰρ κρίσεως ἐπάξει ὑμῖν τῆς ἀπιθείας τὰς ἀμοιβὰς, ὁ πρὸς σωτηρίαν ὑμᾶς καλέσας λόγος. ποῖος δὲ ὢν ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα;

FINIS LIBR. VII. ET VIII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟ ΕΝ ΤΩι ΕΝΝΑΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

LIBRI NONI CAPVT VNICVM.

α. Ὅτι διὰ τὴν ταυτότητα τῆς Φύσεως ὁ μὲν υἱὸς ἐστὶ τοῦ πατρός ἐστιν· ὁ πατὴρ δ' αὖ πάλιν ἐστὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν.

B 1. *Quòd propter naturæ identitatem Filius quidem sit in Patre, & Pater rursus in Filio.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER NONVS.

c. XII. v. 49. & 50. *Quia ego ex meipso non fum locutus. Sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est: quæ ergo loquor, sicut dixit mihi Pater sic loquor.*

A Ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιός ἐστιν· ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ πατὴρ, οὕτως λαλῶ.

VDÆORVM populo reuocat in memoriam ea quæ de se à Mose prædicta sunt, & per hæc eos perstringit, insitamque eis impietatem designans clarè arguit nihil eis curæ esse temulentorum more Legi illudere, quamuis à Deo datæ. Patet enim omnibus quid per Mosen de Christo dixerit, illud tamen afferam, ad clariorem loci explicationem. *Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te*: id est Legislatorem, & mediatorem inter Deum & homines: *Et dabo verbum meum in ore eius: & loquetur eis secundum quod mandabo ei. Et homo qui non audierit quæ locutus fuerit Propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo.* Vno igitur

Deut. 18.

B ΙΣ ἀναμνησιν ἄγει τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν τῶν ἀφ' Μωσέως προκεκηρυγμένων περὶ αὐτοῦ, ἐπανορθούμενος ὃ δὴ τούτων ἕνεκα καὶ τὴν ἐπιορκίαν αὐτῶν ἀναισθησίαν προδηλῶν, ἀπελέγχει σαφῶς, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς λόγος τῶν εἰς αὐτὸν ἐμπεριειλημμένων τῷ νόμῳ, κἂν δοκῶσι πιστεύειν τοῖς Θεοῦ. τί γὰρ ἔφη ἀφ' Μωσέως περὶ Χριστοῦ, γνώριμον μὲν ἅπασιν, ἐρῶ δὲ οὖν ὅμως ἀφ' τοῦ τῆς νοήματος

C χρείαν, προφήτην αἰσήσω αὐτοῖς ἐκ μέσου τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὡσπερ σὲ, τοῦτ' ἔστι νομοθέτην, καὶ μεσίτην Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων· καὶ δώσω ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ. καὶ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἐὰν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ-

τῷ τοιγάρτοι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, A
τὸν ἀλαζόνα τῶν Ἰουδαίων δῆμον, ὡς καὶ
αὐτῷ μαχόμενον τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ, καὶ δι' ὧν
ἐντολῶν εἰληφέναι λέγει παρ' αὐτοῦ, καὶ ἀφ' ἑαυ-
τοῦ μὴ λαλεῖν, ἑαυτὸν ὅτι τὸν προφητικῶς ὑπο-
δηλοῦντα γραφὰς, τὸν ἀφ' νόμου προσδοκώμενον,
καὶ ἀφ' τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φωνῆς ἐκ
πολλῶν αἰῶνων χρόνων προκεκηρυγμένον. καὶ-
λεῖ δέ πως πρὸς ἀνάμνησιν, καίτοι νωθεῖς ὄντας
αὐτοὺς, ὡς εἰ μὴ βούλοιντο τοῖς παρ' αὐτοῦ κελευ- B
πείθεσθαι λόγοις, ὑποκείσονται τοῖς πάντων ἀνθρω-
φύκτῳ κολάσει, ἃ ὑπομνήσουσιν ἅπερ ἔφη Θεός.
οἱ γὰρ τὴν θείαν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς παρεμ-
πίπτοντες, καὶ τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀπω-
θούμενοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἐν
τοῖς ἐσχάτοις κείσονται κακοῖς, ἢ πῶς οὐκ ἀμέτοχοι
μενοῦσι τῆς παρ' αὐτοῦ ζωῆς, θλέποντας ἀκούοντας ὃ
ἀνθρώπου φωνῆς. γῆ, γῆ, ἄκουε, ἄκουε
λόγον κυρίου· ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ὅτι τὸν λαὸν τοῦτον κα- C
κὰ, τὸν καρπὸν ἀποστροφῆς αὐτῶν, ὅτι τῷ νόμῳ
μου οὐ προσέσχον, καὶ τὸν λόγον μου ἀπώσαντο. δίτ-
τοὺς γὰρ ἐνόχους εὑρήσομεν ἐν κλήμασι τοὺς Ἰουδαίους ἀ-
ρήσομεν· ὅτε γὰρ αὐτὸν καίτοι σεσωσμένον εἰς δοκεῖ-
τε τὸ φίλον τετιμήκασι τὸν νόμον, τὸν δι' αὐτοῦ κη-
ρυχθέντα μὴ προσηκάμενοι, οὔτε μὴν προσε-
κήκασι τοῖς λόγοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καί-
περ βοῶντος ἀναφανδὸν, ὡς αὐτὸς εἴη γραφὰς ὁ
προφήτης ὁ ἀφ' νόμου προσδοκώμενος, ὃ
ὧν ἔφασκε τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀφικνεῖ- D
σθαι λόγοις. καὶ μοί δοκεῖ τὸν κύ-
ριον, ὡς ἀφ' ἑαυτῷ μὴ σοφὸν, λαλεῖν δὲ πα-
ρὰ πατρὸς, ἀδικεῖν αὐτὸν δοκιμάσθαι κατά τι γοῦν
ἄλως, ἢ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἤγουν εἰς
ἀξίας λόγον τῆς θεοπρεποῦς· ἀλλὰ προῆγον μοὶ
ἐκεῖνο διενθυμείσθω τε πάλιν, καὶ λεγέτω ἐφ-
μοῖς ἡμῖν· ἆρα γὰρ πρέπειν οἴοιτ' ἂν τις τῷ-
γε ὅλως ὄνομά τι καὶ πραγμα φύσιν Θεῷ, ὃ
τῆς προφητείας ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα· καίτοι
πᾶς τις οἶμαι, καὶ τὸν λίαν ὑχρῶν ἀποφήσειε E
ἂν, ἀπίθανον εἶναι λέγων ἀποκαλεῖσθαι προφή-
την τὸν ἐν προφήταις λαλοῦντα Θεόν. αὐτὸς γὰρ
ὁράσεις ἐπλήθυνε καὶ ὁ γεγραμμένον, καὶ ἐν χερ-
σὶ προφητῶν ὡμοιώθη. ὅπερ ἦν τὸ τῆς δου-
λείας ὄνομα καὶ σχῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς ὁμοιότη-
τος ἀναλαβὼν, καὶ ἡμετέραν ὁμοίωσιν ἐκλήθη
προφήτης, ἀναγκαίως αὐτῷ καὶ τὰ τοῦ προφήτου
φέροντα προσετέθη ἐκεῖνο νόμος, τοῦτ' ἔστι, τὸ πυ-
θέσθαι τι παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐντολῶν τε εἰληφέναι

eodemque loco Dominus noster Iesvs Christvs superbum Iudæorum populum increpat, vt qui ipsi Deo ac Patri repugnet, & per quæ mandatum ait accepisse ab eo, & à seipso non loqui, per hæc eadem seipsum Prophetam esse declarat, qui à Lege prædictus sit, & per Dei ac Patris vocem multis retrò temporibus prænunciatus sit. Eis autem, quamuis tardi sint, in memoriam quodammodo reuocat, nisi eius sermonibus parere velint, ineuitabili supplicio omnino subiectum iri, eáque passuros quæ dixit Deus. Nam qui diuinum Dei ac Patris mandatum prætergrediuntur, & viuificum Dei ac Seruatoris nostri Christi sermonem repellunt, quomodo non extremis inuoluentur malis, aut quomodo vitæ ab eo manantis non experres remanebunt, non sine causa audientes quod Prophetæ voce dictum est, *Terra, terra, audi, audi verbum Domini. Ecce ego adduco super populum hunc* Hier.6.19 *malu, fructum auersionis eorum: quia Legi meæ non attenderunt, & sermonem meum proiecerunt.* Duplicis enim criminis reos esse Iudæos comperiemus. nec enim ipsam Legem, quam sanctam alioqui putabant, reueriti sunt, quippe qui non susceperunt eum quem illa prædixerat, nec attenderunt Seruatoris nostri Christi sermonibus, licet apertè clamantis se esse vtique Prophetam qui per Legem prædicitur, ex eo quod ait sibi à Deo ac Patre quid dicat suppeditari. Neque verò quisquam existimet ex eo quod Dominus ait nihil à seipso dicere, sed loqui à Patre, detrimenti quicquam accipere posse, siue quoad rationem substantiæ, siue quod attinet ad Deo dignam maiestatem: sed illud rursus primum cogitet ac rogantibus nobis respondeat, vtrum vero & naturali Deo prophetiæ nomen & rem ipsam conuenire putet; atqui nemo non dixerit, opinor, incredibile esse Deum Prophetam vocari eum qui in Prophetis loquatur. *Ipse enim visiones multiplicauit*, vt scribitur, & Os.12.10 *in manibus Prophetarum assimilatus est.* Quia ergo seruitutis nomine & forma nostræ similitudinis assumpta ad nostram similitudinem Propheta vocatus est, necessariò ei quoque Lex quæ Prophetæ conueniunt attribuit, hoc est audisse aliquid à Patre, & mandatum accepisse

quid dicat, & quid loquatur. Cui addendum arbitror, Iudæos legis opinione vehementer præoccupatos, si eam à Deo prolatam esse crederent, Saluatoris sermones nunquam susceptu-ros fuisse, in spiritalem cultum vera mandata transformantis. Sed quid causæ erat cur ipsi nollent figurarum ad veritatem transformationem susci-pere? Nesciebant Deum esse illum secundum naturam, nec animo capiebant vnigenitum Patris Verbum nostram propter nos gestasse carnem. Alioqui enim statim Deo procumbentes & quocunque vellet impigrè delati, conuenientem ei gloriam seruassent. Sed existimabant miseri vnum è nobis existere, cumque homo nudus ac merus esset, tantum sibi tamen assumere, vt & ipsas Dei Patris Leges euertere auderet. Quo factum est vt impudenter eum clamoribus incesserent, *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, teipsum facis Deum.* Singulari itaque & præclaro consilio Dominus noster IESVS ab illa suspicione auditores abstrahens, tanquam à nuda & sola humana persona orationem transfert ad eum qui palam & sine contradictione adoratur, Deum inquam & Patrem, Iudæorum væcordiam omni ratione confundens, & variis modis ignaras mentes tractans atque ad vera & conuenientiora discenda pelliciens. His quidem sermonibus & obseruationibus contentus esse quis posset ad retundenda impiorum hæreticorum conuicia, qui vel hac parte minorem Patre Filium existimant, quòd dixit nihil à seipso loqui, sed datum sibi esse mandatum, & sicut audiuit loqui. Et suffectura quidem ista ipse quoque existimo, addam nihilominus aliquid aliud quo illorum blateronum procacitas patefiat. Age enim, si placet, prætermisso nunc dispensationis cum carne sermone, ostendamus rectè de ipso vnigenito dictum esse illud, *Quia ego ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar.* Ipse enim cum sit viuens & subsistens Dei ac Patris Verbum, necessariò quæ in eo sunt enuntiat, voluntatemque genitoris in lucem edens, quasi man-

Isa.10.33

A πεῖπῃ, ἢ τί λαλήσῃ. ὡσὲ δέ γε ἔτυπω, κἀκεῖνο εἰπεῖν οἰκοσομεῖ δῆτ· ἐν πολλῇ ὡσολήψει γεγονότες Ἰουδαῖοι ὡσὲὶ τὸν νόμον, λελαλῆσθαι ὡσ' αὐτῦ τῦ Θεοῦ πιστεύοντες αὐτὸν, οὐκ ἂν ὡσεδέξαντο τῦ Σωτῆρος ἔτι λόγους, εἰς πνευματικὴν λατρείαν μεταπλάττοντος τὰ πάλαι διωρισμένα. καὶ τίς ἡ ὡσόφασις τῦ μὴ θέλειν αὐτοὺς ὡσ' αὐτοδέξασθαι τὸν εἰς ἀλήθειαν τῦ τύπων μεταπλασμόν; οὐκ ἠδεισαν κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν, ἀλλ' οὐδὲ εἶχον εἰς

B νοῦν, ὅτι λόγος ὢν τῦ πατρὸς ὁ μονογενὴς, διὰ ἡμετέραν δι' ἡμᾶς πεφόρεκε σάρκα· ἢ γὰρ ἂν οὐδὲν ὑποπτεύοντες Θεῷ ὡσὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀμελητὶ μεθιστάμενοι, διὰ αὐτῦ ὡσέποιθμεν διετελοῦμεν δίκαιοι. ᾤοντο δὲ μᾶλλον τὸν καθ' ἡμᾶς οἱ δίκαιοι ὑποστῆναι ἄρχειν, καὶ ἀνθρωπον ὄντα φιλονεικῆσαι τοσοῦτον, ὡς καὶ αὐτοὺς βιάσασθαι τοὺς ὡσὲὶ τῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὡσαλύειν νόμους. καὶ μοῦ ἀναίδην ἔφασκον ὡσὸς αὐτόν. ὡσὲὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ ὡσὲὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σαυτὸν Θεόν.

C Isa.10.33

Διὰ πολλῆς δίκης καὶ ἀκριβοῦς οἰκονομίας ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς τῆς ἐπούσης αὐτοῖς ὑποψίας μεθιστὰς τοὺς ἀκροωμένους, ὡς ἀπὸ ψιλοῦ καὶ μόνου τῦ ἀνθρωπίνου προσώπου μεταποιῶν τὸν λόγον ἐπὶ τὸν ἀναμφιῤῥήτως τε καὶ ὁμολογουμένως

D προσκυνούμενον, φημὶ δὴ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, διὰ παντὸς χειμῶνος ἔτι τοῦ ἀπαθῆ τὸν ἀπαθῆ τῶν Ἰουδαίων καρδίαν ἐκδυσωπῆν οἰόμενος, καὶ μεταχειρίζεσθαι ποικίλως τοὺς ἀσυνέτους ἐπιχειρῶν εἰς ὃ βούλεσθαι μαθεῖν τὰ ἀληθῆ καὶ πρεπωδέστερα τοιούτοις μὲν οὖν ἀποχρήσαντ' ἂν ἡμῖν λόγοις καὶ θεωρήμασι, τοῖς τῆς αἱρετικῆς ἀφροσύνης βλασφημίαις διαπεφυόμενος, οἰομένων, ὅτι μεῖον ἔχει κατὰ μηδενὸς ὁ υἱὸς, ὡς πρὸς τὸν ἑαυτῦ γεννήτορα, διὰ τὸ φάναι λελαλῆκέναι μὲν ἀφ' ἑαυτῦ μηδὲν, δεδόσθαι γε μὴν ἐντολὴν, λελαλῆκέναι τε ἅπερ καθάπαξ ἠκροᾶτο. καὶ ἀρκέσειν μὲν οἶμαι καὶ ταῦτα, πλὴν ἐρῶ μικρὰ καὶ ἕτερα τῆς ἐκείνων ἀγυμναστίας χάριν ὑβρεως ἀπογυμνοῦν. φέρε γὰρ, εἰ

E δοκεῖ βραχὺ παρεκτείναντες τῆς νῦν σαρκὸς οἰκονομίας ἔν γε τῷ παρόντι τὸν λόγον, ἐπ' αὐτὸ βλέψωμεν τὸ μονογενοῦς ὀρθῶς τε καὶ καλῶς εἰρημένον, ὅτι, οὐκ ἐγὼ ἐξ ἐμαυτῦ ὑ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω. αὐτὸς γὰρ ὢν ὁ ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατος λόγος τῦ Θεοῦ καὶ παῦς, αἰσθητικῶς διερμηνεύει τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ὅ ὡς ἐν ἀληθείᾳ δέκομεν τῷ ἰδίῳ γεννήτορι ἐξάγων εἰς φῶς, ὡς ἐντολῆς

δωάμιν εἰληφέναι φησὶν ἴδοι δ' ἂν τις καὶ ἐφ' A datum aliquod se accepisse ait. Quod exẽplo à nobis ipsis de sumpto verum esse cõperietur. Sermo enunciatiuus, dictionum ac verborum compositione constans, quique articulata voce foras erumpit, mentis nostræ veluti iussu eius arcana recludit, idque celerrimè. Simul enim ac mens aliquid cõcepit, tum id voci committit : hæc autem foras erumpens, quæ intus & in mente sunt abdita enunciat, nec de sibi mandatis quicquam mutat. Quid mirum igitur, aut B incredibile inquiet aliquis, si Verbum Dei ac Patris cũ sit Filius, non sicuti noster sermo (maiora enim sunt omni exemplo de Deo quæ dicuntur) genitoris sui voluntatem enunciet? Nonne enim & Propheta nomen ait esse ei conuenientissimum, vt magni consilij Angelus dicatur ? Hoc equidem clarum esse puto. Nihil igitur, quod ad substantiæ rationem aut dignitatis attinet, damni patietur vnigenitus, licet mandatum accepisse à Deo & Patre dicatur : Nam & nos ipsi sæpe aliis vt aliquid faciant iubemus, neque tamen hanc ob causam naturâ nobis similes esse desinent, quippe qui non minùs sint nobis consubstantiales cum ante, tum post mandatum. Atenim inquies, consubstantiales quidem manent, sed dignitate minores qui alienis ministrant imperiis. Idem ego quoque tibi respondeo de vnigenito. Si enim scriptum non esset de eo, *Quia cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se* Ph. 2. 6 *æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum*, nonnihil fortassis hæc tua ratio momenti habere videretur : verùm cum subiectionis ac demissionis modus vniuersis pateat, cur temerè accusas eum qui propter nos etiam hoc pati sustinuit? Vndique igitur ad dogmatum rectitudinem sermone conuerso, Dominum nostrum IESVM Christum ratione dispensationis quæ in proposito dicto continentur eloquutum asserimus.

Περὶ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἦλθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ὄντας ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς.

cap. 13. vers. 1. *Ante diem autem festum Paschæ, sciens* IESVS *quia venit hora eius vt transeat ex hoc mundo ad Patrem : quum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.*

Ἀσυμφανίστερόν ἐστι τοῖς πολλοῖς τὸ ἐν τοῖς πρὸ- Obscurior est apud multos huius loci

intellectus, nec explicatu admodum facilis, sed neque apertum, quod quis sibi forsan persuaserit, sensum continet. Cuius enim rei gratia signanter modò diuinus Euangelista dicere videtur, ac velut aliquod operæpretium obseruat, dicens, *Ante diem autem festum Paschæ, sciens quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Quid autem est porrò quod ait, *Cum dilexisset suos in mundo, in finem dilexit eos?* In magna itaque obscuritate, tale quiddam ipsum dicere arbitror, nimirum, ante salutarem passionem quamuis cognosceret Saluatoriam tandem veluti pro foribus instare tempus quo ad cælos transiturus esset, perfectissimam tamen erga suos qui in hoc mundo erant dilectionem exhibuisse. Quòd si operæpretium videatur totam rem latius explicare, non grauabor quod modo dixi denuò repetere. Seruatoris nostri Christi propriæ sunt ac peculiares quæcunque per eum factæ sunt rationales & intellectuales creaturæ, potestates supernæ, Throni, & Dominationes, & alia id genus, in quantum creata illa sunt. Sunt item eius propriæ quæcunque sunt in terra creaturæ rationis compotes, quatenus omnium est dominus, etiamsi nonnulli eum non adorent vt opificem. Dilexit igitur suos qui erant in mundo: Nec enim Angelos apprehendit, iuxta Pauli vocem, neque propter Angelorum naturam in forma Dei ac Patris cum esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed propter nos potius qui sumus in hoc mundo, exinaniuit seipsum, & formam seruilem sumpsit ille omnium dominus, nostri dilectione & amore eò vocatus. Cum ergo dilexisset eos qui erant in hoc mundo, in finem dilexit eos, licet ante festum, & ante Pascha, *sciens quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Factum enim esse hominem, haud perfectè diligentis esset, nisi pro omnium vita periclitari vellet, sed in finem dilexit eos, neque pati detrectauit, quamuis passurum se præsciret: nec enim ignota aut improuisa erat Seruatori passio. Cum ergo, inquit, Iudæorum petulantiam, & crucifigētium impietatem vitare liceret, summā dilectionem exhibuit in suos qui erant in mundo, non recusauit enim pro vita omnium mori. Quòd enim hic perfectissimum dilectionis modū videre liceat, ipsum testem adducam Dominum nostrum IESVM Christum sanctis

A κειμένοις ἀνάρμα, καὶ ὑ σφόδρα πρανὲς εἰς ἔρευνησιν, ἀλλ' οὐδὲ ἁπλοῦν ἔχον, ὡς ἂν ἁπλῶς οἰηθείη, τ νοῦν. τῷ γὰρ δι' ἣν αἰτίαν ὀνειδισμένως ὁ θεσπέσιος διαλαμπρύνεται λόγος, & ὡς ἂν ἡ τῶν αἰτιῶν ὑπόθεσις, λέγων, πρὸ δὲ τ ἑορτῆς τὸ πάσχα, εἰδὼς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τ πατέρα· τί δὲ αὖ πάλιν ἐστί, ὃ, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς; ἔχοντος τάχιον ὑ με-

B τρίως τὸ ἀσαφὲς, βούλεσθαί μοι δοκοῦσιν οἱμαι λέγειν αὐτὸν, ὅτι πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους, καίτοι γινώσκων, φησὶν, ὁ σωτὴρ, ὅλως λοιπὸν ὅτι ἤδη μεταστάσεως, τελεωτάτην ἐπεδείξατο τὴν ἀγάπην τ πρὸς τοὺς ἰδίους ὄντας ἐν τῷ κόσμῳ. καὶ εἰ χρή πως πλατυτέρως τοῖς προκειμένοις διανοῆσαι θρησείαν, ὅπερ ἔφην ἄρτιος, καὶ εἰσαῦθις ἐρῶ. ἴδιόν μὲν γὰρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὰ πάντα δι' αὐ-

C τοῦ γενόμενα, λογικὰ καὶ νοερὰ κτίσματα, δυνάμεις αἱ δύο, & ἀρχαί, καὶ κυριότητες, καὶ εἴ τι τούτοις ὁμοίως, ὅσον εἰς τ τ πεποιῆσθαι λόγον ἴδιόν ἐστιν αὖ πάλιν αὐτοῦ καὶ τὰ ὅτι ἐν γῆς λογικὰ, κἀν πάντων ἐστὶ δεσπότης, καὶ εἰ μή τινες προσκυνοῦσιν, ὡς δημιουργόν. ἠγάπησε τοίνυν τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ. ὑ γὰρ ἀγγέλων ἐπελάμβανεν, κτ τ τοῦ Παύλου φωνὴν, οὐδὲ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τ τὸ εἶναι ἀγγέλων φύσιν, ἐν μορφῇ Θεοῦ & πατρὸς ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τ εἶναι ἴσα Θεῷ, δι' ἡμᾶς δὲ

D μᾶλλον τοὺς ὄντας ἐν τῷ δε τῷ κόσμῳ, κεκένωκεν ἑαυτὸν, καὶ μορφὴν ἀνείδιξατο τ οἰκειωτὴν ὁ πάντων κύριος, ἀγάπῃ τῇ πρὸς ἡμᾶς κεκλημένος εἰς τοῦτο. ἀγαπήσας τοίνυν τοὺς ἐν τῷ δε τῷ κόσμῳ, ἠγάπησεν αὐτοὺς εἰς τέλος, καίτοι καὶ τοῦ τῆς ἑορτῆς, & τοῦ πάσχα, εἰδὼς ὅτι ἦλθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα. τῷ μὲν γὰρ μὴ εἰς τέλος ἀγαπήσαντος ἐῶ, τὸ ψευδὲς μὲν ἀνθρώπου, μὰ μᾶλλον ἐθελῆσαι καὶ τῆς

E ἀπόντων προκινδυνεύσαι ζωῆς, ἀλλ' ἠγάπησεν εἰς τέλος, & τοῦτο παθεῖν ὑ προμετρησάμενος, καίτοι προειδὼς ὅτι πείσεται. ὑ γὰρ ἀποστολον ἐῶ τοῦ σωτῆρος τὸ πάθος. ἐξὸν οὖν, φησὶ, διαφυγεῖν τὴν Ἰουδαίων τὰς προθυμίας, καὶ τ τ παρεσομένων αἰσχύνην τελεωτάτην ἐπεδείξατο τ ἀγάπην τὴν εἰς τοὺς ἰδίους τοὺς ὄντας ἐν τῷ κόσμῳ, προῃρήσατο γὰρ ὑδαμῶς, τὸ καὶ τ ἀπόντων * ὑποστειλῶσθαι τὴν ζωήν. ὅλη γὰρ ἐν τούτῳ μάλιστα τελεώτατόν ἐστι τ παῦλα ἀγάπης τὸ μέγιστον ἰδεῖν, αὐτὸν προάγω μάρτυρα τ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τοῖς ἁγίοις λέγοντα

* Ἰω. ὑπερψυχῆσαι ζωῆς.

μαθηταῖς. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγα- A
πᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. μείζονα
γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. καὶ καλὸν ἕτερον δὲ
ἔστιν ἀεί πως ἐστὶ δῆλα σπουδῆς γεγονὸς τοῖς ἁγίοις
ἀπαγγελίας, τοσοῦδε τὸ πάθος κηρύξαι τοῦ κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ τὸν Χριστόν· ἵνα μή
τις τῶν ἑτεροδόξων αὐτοῦ δόξης
καταπαίρηται, λέγων, ὡς ἄλλο μὲν ἀσθένειαν,
βεβρόχοις δὲ τοῖς Ἰουδαίων ἀσεβελήτοις ἐμπεσών, B
τοῦτο πολὺ δεινὸν ὑπομείνας θάνατον. οἰκονομικὸς τοι-
γαροῦν, καὶ ὠφέλιμος τῶν ἁγίων ὁ λόγος.

Καὶ δείπνου γενομένου· τοῦ διαβόλου ἤδη βεβλη-
κότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα σίμωνος τοῦ Ἰσ-
καριώτου, ἵνα παραδῷ αὐτόν· εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς
ὅτι πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας,
καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν
ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι
τὰ ἱμάτια· καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν· C
εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο
νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν
τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος.

Περῤῥιζον ὁ σωτὴρ ἐκ τῆς ἡμετέρων διανοιῶν, ὡς
νοσημάτων αἴσχιστον, καὶ τῆς ἀπάντων ἀνωτάτω βδελυ-
κτὸν ἄξιον, καθαιρέθη τῆς ὑπερηφανίας. οἶδε γὰρ
ἅπασι σαφῶς ἀδικεῖν εἰωθὸς τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς,
ὡς τοῦτο μάλιστα τὸ μιαρὸν καὶ ἀποπλεῖστον πάθος,
ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ πάντων δεσπότης, ὡς ὁ τάξει πολε-
μίου δικαίως ἀντιτάσσεται. κύριος γὰρ ὑπερηφά- D
νοις ἀντιτάσσεται, κατὰ τὴν Σολομῶντος φωνήν.
ἔδει τοίνυν τοῖς ἁγίοις μάλιστα μαθηταῖς μετρίου
τε καὶ ταπεινοῦ φρονήματος, καὶ δι᾽ ἀκέρου διανοίας
ἀσφόδρα φρονεῖν ζητοῦντος λογισμοῦ, ἀ μικρὰς γὰρ
ἔχοντες ταῖς τοιαύτας νοσῶν ἀφορμὰς, κατώλι-
σθον ἂν εὐχόλως, εἰ μὴ πολλῆς ἔτυχον τῆς ὑπηκοο-
ΐας. φιλεῖ γάρ πως ἀεὶ τοῖς ἔχουσι τὸ πλεῖόν τι
πικρὸν τῆς ἀλαζονείας ὑπεισέρχεσθαι. εἶτα τί τῶν
ἁγίων ἀποστόλων φαιδρότερον; ἢ ποῖον τῶν περὶ
Θεοῦ φιλίας τὸ ἀξιολογώτερον; τὸν μὲν γὰρ οὐδὲν
ὅπως τοῦ βίου, οὐκ ἂν εἰσέλθοι τὸ πάθος. φεύγει
γάρ πως ἀεὶ τὸν οὐδὲν ἔχοντα ζηλωτὸν, καὶ τὸν οὐ
τῷ μυδῶντι πεφαγμένον ἀρεσκόμενον· πῶς γὰρ ἂν
ἐπέλθοι τῷ τοιούτων τινὶ, ὃ καπὶ τῷ ζῆν ὅλως
ἀλαζονεύεσθαι; φιλεῖ δέ τοι τῆς ὑπερηφανίας ἀξιο-
ζήλωτος. ὢν, ἑαυτὸν τε ἅπαν τοῦτο τοῦ πάθους
περιῤῥηξεν, καὶ πολὺ τῶν ἄλλων διενεγκεῖν ἀσυνέτως
ὑπολαβὼν, ὡς ἐξαίρετόν τινα, καὶ ὑπερφυεστά-

μαθητὰς. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem enim hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Quin & alia ratione ostendi potest sanctos Euangelistas imprimis curasse vt ostenderent Dominum nostrum IESVM Christum tempus passionis præscisse, ne quis hæreticus aduersus eius gloriam insurgeret, dicens præ infirmitate captum fuisse & cum inuitus in laqueos Iudæorum incidisset, crudelissimam mortem pertulisse. Vtilis ergo & ad dispoensationem pertinens sanctorum sermo.

v. 2. vsque ad 6. *Et cœna facta (quum diabolus iam immisisset in cor vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes) sciens Iesus quia omnia dedit ei Pater inmanus, & quia à Deo exiuit & ad Deum vadit, surgit à cœna, & posuit vestimenta sua: & quum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde mittit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.*

Seruator ex animis nostris superbiam tanquam morborum omnium fœdissimum, & summa omnium detestatione dignum radicitus euellit. Scit enim nihil æquè hominis animæ officere posse ac abominandam illam ac detestandam perturbationem, cui & ipse vniuersi Dominus velut infenso hosti iure aduersatur. *Dominus enim superbis resistit*, iuxta Salomonis vocem. Opus itaque erat sanctis discipulis modesto ac demisso animo, & vanæ gloriæ haud quaquam cupido: quippe cum non paruæ causæ essent quibus in hunc morbum inciderent, facile vtique in eum prolapsi essent, nisi opem Seruator eis attulisset. Solet enim crudelis fera superbiæ eos vt plurimum quibus claritatis aliquid inest inuadere. At quid sanctis Apostolis illustrius, aut quidnam est amicitiâ cum Deo præstabilius? Et quidem hoc vitium in nihili hominem non intrauerit. fugit enim eum in quo nihil est operæpretij, nec ad eos accedit qui nullum inter alios gradum obtinent. quid enim est quo istiusmodi homines tantulum superbiæ concipiant? Sed fastum diligit quicunque spectabilis est, atque idcirco cæteris se præponit; iisque longè se præstare existimat, vt qui eximia & excellentissima sit vir-

tute præditus, & vitæ genus insolitum ac minus tritum aliis inierit. Cum ergo superbiæ vitium iis interdum insideat in quibus nonnihil est præcipui, quomodo necesse non erat vt Christus sanctis Apostolis humilitatis exemplo esset, vt typum & imaginem habentes vniuersorum Dominum ipsi quoque ad Dei voluntatem suam mentem conformarent? Vitium igitur illud aliter euelli non poterat, quàm si palam & apertè doceret ita demisse de se sentire, vt & serui vices obire, & ministerium famuli implere non vereretur, fratrum pedes abluendo, & linteo se ad opus præcingendo. Considera enim vt seruile sit illud ministerium, si consuetudinem mundi huius, & seculi mores aspicias. Exemplum igitur modesti ac demissi animi omnibus hominibus, non tantum suis discipulis seipsum præbuit. Proindeque diuinus Paulus cum eum imitandum sumpsisset, hortatur ad istud dicens: *Hoc vnusquisque sentite in vobis, quod & in Christo* IESV: Et rursus: *In humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes.* Lex enim charitatis & concordiæ humili constat Spiritu. Verùm vt eius rei opinionem attolleret neque vulgare quidpiam à Christo factum esse putaremus, necessariò rursus diuinus Euangelista gloriam & potestatem eius & imperium in omnes prius miratur, his verbis, *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.* Quamuis enim, inquit, non ignoraret omnium rerum habere se potestatem, & se à Deo exisse, hoc est ex substantia genitum esse Dei ac Patris, & ad Deum vadere, hoc est rursus in cœlos reuerti, consessurum nimirum cum suo genitore, tantam tamen demissionem præ se tulit, vt linteo præcinctus discipulorum pedes abluerit. Cum igitur hinc præclarum pietatis exemplum & dilectionis mutuæ imaginem habeamus, modestè de nobis sentiamus, charissimi, & maioribus prærogatiuis fratres præditos putemus, quamuis boni simus. Hoc enim vt sentiamus & velimus magnum istud exemplum nos adigit.

Phi. 2. 5

Ibid. 2. 3.

τὴν ἀρετὴν, καὶ παροξύσωμεν ἡμᾶς πολιτείας ὁδὸν ἀνήφατε τοῖς ἄλλοις, καὶ αἰσχὴν ἀφανύσωμεν. ὅτε τοίνυν τοσαύτη παπεινότης τοῖς ἐχουσί τι λαμπρὸν, ὃ νοσεῖν ἔοικε τὸ τῆς ὑπερφυίας, πῶς οὐκ ἔδει τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις μετεῖναι φρονήματος ταπεινοῦ; ἵνα τύπον ἔχοντες καὶ εἰκόνα τοῦ ἀπόντων κύριον, καὶ αὐτοὶ τῷ δοκοῦντι τῷ Θεῷ τὸν οἰκεῖον μεταπλάσωσι νοῦν; ἰδοὺ οὖν ἀρετὴν τοσοῦτον οὐχ ἕτερος ἔξελθε, εἰ μὴ ἀφ' ἧς διδάξαι σαφῶς, τοσοῦτον οἴεσθαι τῶν ἄλλων ὑπερέχειν καὶ τοῦ δοκεῖν, ὡς καὶ δούλου σχῆμα λαβεῖν καὶ καθάπτεσθαι δίκην, σοὶ αὐτὸν καταφέρουσα τοῦ οἰκέτου παρέπουσαν λειτουργίαν ἀποπληρῶν, ἀφ' ἧς καὶ ἀπονίζειν τοῖς ἀδελφοῖς τοὺς πόδας, καὶ λέντιον περιέσθαι ἀφ' ἧς χρεία. ἀνθρώπου γὰρ ὅπως αἰσχρὰ ποδῶν τὸ χρῆμά ἐστιν, ὅσον εἰς ἔθη φημὶ τὰ ἐν κόσμῳ, καὶ ἔξω πελᾶς. ταπεινότητος τοιγάρτοι μετεῖναι τε καὶ συνεσκιασμένου φρονήματος ἅπασι τοῖς τοῦ βίου· ὅτε γὰρ μόνοις τοῖς μαθηταῖς· γέγονε Χριστός. ἀφ' οὗ τοῦτο καὶ ὁ θαυμάσιος Παῦλος, αὐτοῦ εἰκόνα σαφεστάτην, εἰς τοῦτο τρέπει λέγων· τοῦτο φρονείτω ἕκαστος ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ πάλιν, τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. θεσμὸς γὰρ ἀγάπης καὶ ὁμοψυχίας ἐν φρονήματι τῷ ταπεινῷ. ἵνα δὲ τὸ τῆς τρόπαιον ὑπόληψις εἰς ὕψος δόξαν μέγα, καὶ μήτι τῶν τυχόντων δεδρᾶσθαι νομίσωμεν τὰ δὴ Χριστός, πάλιν ἁμαυρὰν ὁ θαυμάσιος ἁμαυρώσεις τρέπεται τὸ σωθέντα αὐτῷ δόξαν τε καὶ ἐξουσίαν, καὶ τὸ τῶν πάντων κράτος, δι' ὧν φησιν, εἰδὼς, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας. καίτοι γὰρ, φησιν, οὐκ ἠγνοηκὼς, ὅτι πάντων ἔχοι τὴν ἐξουσίαν, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθεν, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ τῆς οὐσίας ἐγεννήθη Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ τρὸς Θεὸν ὑπάγει, τοῦτ' ἔστι, πάλιν ἀπίοσιν εἰς ὑψηλοὺς, σωεδρεύων ἀκριβῶς τῷ ἰδίῳ γεννήτορι, τοσαύτην ὑπέστη τὴν ταπείνωσιν, ὡς λεντίῳ μὲν ἁμαζώσασθαι, τὴν δὲ μαθητῶν ἀπονίζειν τοὺς πόδας. ἔχοντες τοίνυν ἐντεῦθεν ὅρισον τῆς θελήσεως ὑπογραμμὸν, καὶ τὸ εἰς ἀλλήλους ἀγάπης παράδειγμα τὴν εἰκόνα, μέτεσι μὲν φρονῶμεν, ἀγαπητοὶ, ἡγούμενοι δὲ τοὺς ἀδελφοὺς τὰ μείζω κεκτῆσθαι τῶν ἐν ἡμῖν πλεονεκτημάτων, κἂν ὑπάρχωμεν ἀγαθοί. τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὁ μέγας ἐκεῖνος ὑπογραμμὸς διδάσκει φρονεῖν τε καὶ βούλεσθαι.

Ἔρχεται οὖν εἰς Σίμωνα Πέτρον· καὶ λέγει αὐτῷ, κύριε σὺ μου νίπτεις τοὺς πόδας; ἀπεκρίθη

v. 6. *Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei Petrus, Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit* IESVS, *& di-*

Ιησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὃ ἐγὼ ποιῶ, οὐ γνῶσι οἷ- A
δας δέ πῃ, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. λέγει αὐτῷ
Πέτρος, οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶ-
να· ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς.

xit ei: *Quod ego facio, tu nescis modò, scies autem postea. Dicit ei Petrus, Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei* IESVS.

Θερμότερόν πως ἀεὶ τοῦ Πέτρου τὸ κίνημα, καὶ πολὺ ζεστότερον εἰς εὐλάβειαν, θεωρήσαι τις αὐτὸν ἂν ὀλοις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοῖς συγκάμμασι. διαφέρει καὶ νεῦν ἔθει τῷ ἰδίῳ καταακολουθήσας καὶ ζήτῳ, B
ὃ στοιχειωμένου δὴ τοῦτο τὸ εἰς ἄκρον ἡκούσης ταπεινοφροσύνης τε καὶ ἀγάπης πρωθεῖται μάθημα, τίς μὲν αὐτὸς εἴη κατὰ φύσιν σκοπῶν, τίς δ' αὖ πάλιν ὁ τὸν νιπτῆρα τοῦ δακομίζων αὐτῷ, καὶ τίνι οἰκέτου χρείαν ἀποπληρῶν ὁ παιδαιτύμνος. δορυβεῖ γὰρ ὁ μετρίως αὐτὸν ἀποδεδεικτὸν πως εἰς πίστιν ὑπαρχον τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰ πολλοῖς ὁρῶτο τυχὸν ὀφθαλμοῖς. τίς γὰρ ἂν οὐκ ἔφριξε μαθὼν, ὡς ὁ τῶν ὅλων μετὰ παίδων ὑπάρχων κύριος, οἰκειοπαθῶν ὅτῳ τὰ δουλεῖα πρὸς τοὺς ἑαυτῷ μα- C
θητὰς ἐπιδείξατο, ὡς καὶ ὅσαν εἰ δοκεῖ πρὸς τοῖς οἰκείοις τὸ ἐσχατόν ἐπίσχον τάξιν, τοῦτο καὶ μάλα προθύμως ἐπιλῆσαι δρᾶν αὐτὸν, εἰς ὑπογραμμὸν καὶ τύπον μετρίου φρονήματος. δίδιε διαγλαρῶ ὁ ἀπαίσιος μαθητὴς τὸ οἰκ τοῦ πράγματος ἄχθος, καὶ τῆς σωτήρος καὶ πεπειμένης εὐλαβείας αὐτῷ καρπὸν ποιῆσαι τὴν παραίτησιν, συνεὶς ἢ ὅπῃ τινὶ αἰτίας τοῦ πράγματος, οἴεται τὸ δρᾶν εἶναι τὸ κύριον, καὶ φιλεῖ αὐτοῦ τοῦ σώματος D
ὀπτενοῆσαι τὴν ἀνάπαυσιν· ὃ γὰρ ἀπονίζεσθαι τοὺς πόδας σωτελῆ πως εἰς τοῦτο, καὶ μετρίως ἀποχαλᾷ τινὶ οἰκ τοῦ βαθίσματος φάσιν· ἀφ' οὗ τοῦτο καὶ σφόδρα θερμῶς ἀντείρηκε λέγων. κύριε, σὺ μου νίπτῃς τοὺς πόδας; ἔδει γὰρ ἔδει, φησί, τοὺς κατὰ φύσιν οἰκείως τοῦτο πρᾶξαι ἡμᾶς, ἀλλ' οὐχὶ σὲ τὸν ἀπόντων κύριον. ἀλλ' ὑπαφίησι μὲν τοῦ πράγματος τινὰ ἐξήγησιν εἰς καιρὸν ὁ Χριστὸς, ὅτι γε μὴν ἀξιολογωτέραν ἔχοι τὴν αἰτίαν, ὃ πρὸ αὐτοῦ γνῶναι, συνῆκεν φησὶ μετὰ ταῦτα, ὅταν δηλονότι πλατυτέραν τοῖς αὐτοῦ ποιῆται τὴν ἐξήγησιν. ἐννοεῖ δὲ λίαν καὶ τοῦτο πάλιν ἡμᾶς μετὰ τοῦ ἄλλων ὠφελῆς. ἵνα γὰρ ὅπως καιρὸς καλῶς εἰς ἔργον, ὑπαφίησι τὸν λόγον, καιρὸς δ' αὖ πάλιν ἐπιγόντος εἰς λόγον ἀναδύεται ὃ δρᾶν. πρέπει γὰρ καιρῷ ἀποκεῖσθαι τοῖς ἐοικόσι καὶ πρέποντα ἑκάστοτε τοῖς τοῦ Πέτρου, καὶ ἀποφαίνοντος σαφῶς, οἰκ αὖ αὐτῷ νίψαι τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα, τὴν ἐσομένην ἡμέραν ἐκείνην φανερὸν ὁ σωτὴρ καθίστησι λέγων.

Feruentiorem vbique, vt verbo dicam, Petri animum & ad pietatem magis ac magis inflammatum videre licet. Idcirco morem & consuetudinem suam secutus, disciplinam hanc summæ humilitatis & charitatis quam seruaret, abiicit, mente quidem reputans quinam esset ipse naturâ, & quis ille qui peluim afferebat, ac famuli munus implere non detrectabat. Nec enim mediocriter eum turbat res propemodum incredibilis, licet multorum oculis conspiceretur. Quis enim non exhorruisset discens eum qui vna cum Patre Dominus est vniuersi, adeò miserabilē erga suos discipulos seruitutē pre se tulisse, vt quod inter seruos postremum locum tenet hoc lubentissimè facere voluerit, seipsum in exemplum & typum spiritus humilis tradens. Metuit ergo discipulus tantæ rei pondus, & vsitatam ac familiarem sibi reuerentiam prætexens, recusat, quippe cum nondum rei causam cognitam habeat, Dominum aliquid temerè agere putat, nec aliud in animo habere, quàm vt corporis duntaxat quietem eis conciliaret. Pedum enim ablutio in hoc conducit, & lassis de via quietem arcessit. Ideóq; feruenter admodum prohibebat, dicens: Domine, tu mihi lauas pedes? Deceret enim, inquit, deceret nos naturâ seruos id facere, non te vniuersorum Dominum. Sed explicationem rei Christus quidem differt in opportunum tempus, adeóque non sine grauissima causa factum id ab eo posthæc agnitum iri ait, cum nimirum eam rem planius exponet. Porrò non mediocrem vtilitatem ist hinc etiam nos vnà cum aliis percepturos ait. Vide enim quo pacto tempore ad opus vocante sermonem differat, & rursus tempore ad sermonem incitante, ab agendo desistat. Cuncta enim temporibus congruis tribuebat. Petro igitur renuente & apertè negante pedes sibi ab eo ablutum iri in æternum, damnum hinc futurum Seruator explicat, dicens.

Si non lauero te, non habebis partem mecum.

Quod ad loci huius manifestum & obuium scopum attinet, nisi inusitatam hanc & insolitam humilitatem didiceris, inquit, partem & sortem non inuenies mecum. Sed cum sæpe Dominus noster IESVS Christus sumptis leuibus etiam verborum occasionibus generalem expositionem faciat, & quæ de vna re aut parte vna peculiariter dicta sunt latius extendens abundantia vtili locupleteret, ipsum etiam hic dicere putabimus, quòd nisi quis per eius gratiam sordes ex peccato contractas abluerit particeps futurus non sit vitæ quæ ab eo manat, & regni cælorum expers mansurus. Nec enim fas est impuris in supernas mansiones ingredi, sed qui per dilectionem in Christum puram habent conscientiam, & sanctificati sunt in Spiritu per sanctum baptisma.

A Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ.

Ὅσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἡ παροῦσα τοῦ λόγου θεωρία, εἰ μὴ καταδέξαιο, φησί, τὸ ξένον τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης μάθημα, μερίδα, καὶ κλῆρον οὐκ ἂν οὖν εἴης μετ' ἐμοῦ. ὅπερ ὁ πολλάκις ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, καὶ μικρὰς τῶν λόγων λαβὰς ἀφορμὰς, γνωτικὴν ποιήσασθαι τὴν ἐξήγησιν, καὶ εἰς πλάτος ἐξέλκων τὸ ἐφ' ἑνὸς
B πράγματος, ἤγουν εἴτε μέρους ἰδίως εἰρημένου, πλουσίαν τοῖς ὁρωμένοις εἰσφέρει τὴν ὄνησιν, οἰησόμεθά που κἀν τούτῳ λέγειν αὐτὸν, ὡς εἰ μή τις ἀποπλύναιτο διὰ τοῦ αὐτοῦ χαρίσματος τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας καὶ τὸν πλημμελῆ μολυσμὸν, ἀμέτοχος ἔσται τῆς πρὸς αὐτὸν ζωῆς, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἄπληστος ἀπολεῖται. οὐ γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις εἰς τὰς ἄνω μονὰς εἴσοδος ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης καθαρὸν ἔχουσι τὸ συνειδὸς,
C καὶ ἡγιασμένοις ἐν πνεύματι διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

v. 9. Dicit ei Simon Petrus, Domine, non tantum pedes meos, sed manus & caput.

Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος, κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλήν.

Qui modò tantopere restitit, & pedes sibi lauari apertè renuit, non tantum eos vltrò profert sed & manus & caput. Nam si à tuo consortio idcirco remouendus sum, inquit, & à bonis quæ posita sunt in spe excludendus, nisi tibi hoc agere volenti statuentique annuero, & pedes abluero, exhibebo etiam reliqua, nolens terribile hoc damnum incurrere. Reuerentia igitur ac metu principio recusabat, grauitatem rei pertimescens, non vtique quòd Domini mandatis resisteret. Cum enim apud se reputaret, inquit, Seruatoris dignitatem, & naturæ suæ vilitatem, principio quidem negabat: sed cum damnum imminere didicisset ni faceret, Domini confestim obtemperat voluntati. Hic animaduerte rursus, & factum ipsum in præscriptum & regulam vtilem cape. Quamuis enim dixerit, Non lauabis mihi pedes in æternum, consilium tamen ac mentem statim mutat, non iam cogitans firmum & constantem in dictis manendo veracem videri oportere, sed maiorem grauioremque iacturam sibi imminere

Ὁ τοσαύτην ἡμῖν ἀρτίως ἐπιδείξας τὴν ἔντασιν, καὶ ἅπαν δίσας σθένος τοῦ μὴ νίψαι τοὺς πόδας, οὐχ ὅπως αὐτοὺς μόνους, ἀλλὰ καὶ χεῖρας, καὶ κεφαλήν. εἰ γὰρ μιγοίμι, φησὶν, ἀποστολῆς διὰ τούτου τοῖς σοῖς κοινωνίας, καὶ μακρὰν
D πως κεῖμαι τῶν ἐλπίσιν ἀγαθῶν, εἰ μή σοι καὶ τὸν ὁρᾶν ἐθέλοντι καὶ προθυμουμένῳ καταδύσαιμι, καὶ ἀπονίψαιμι τοὺς πόδας, προσθήσω καὶ τὰ λοιπὰ, ἅτε φειδωλὸς τὴν ζημίαν προδιώκων μύθος. βλαβείας οὖν ἐν ὥρᾳ καιρὸς ἦν ἐν ἀρχαῖς προδιάτυπος, καὶ τὸ δυσαρεστὲς διδάσκων τοῦ πράγματος, οὐχὶ δὴ πάντως ἀντιπροσκόπτοντος τοῖς δεσποτικοῖς ἐπιτάγμασιν. οἰονεί τι γὰρ, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ σωτῆρος ἀξίαν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τὸ σμικροπρεπὲς, πρῶτα μὲν ἐν ἀρχαῖς· μαθὼν δὲ
E τὸ βλαβὲς, ἀθρόως μεταπίπτει πρὸς τὸ βουλεύσασθαι τὸ τοῦ κρατοῦντος δοκοῦν· ὑπεστρέφη δ' πάλιν, καὶ δίδωσι τὸ προσταττόμενον εἰς ὠφελείας ὑπογραμμόν· κἀκεῖνο γὰρ εἰρηκὼς, οὐ μὴ νίψῃς μου τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα, μεθίσταται προδήλως τοῦ λεχθέντος. πρὸς τοῦτο βλέποντες νοῦν, οὐκ ἐκφευξόμεθα μάλιστα συνιόντες, ὅτι προσήκει τοῖς ἰδίοις αὐτὸν ἐμμένοντα λόγοις ἀληθῆ φαίνεσθαι πρὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι μείζονα καὶ χαλεπωτέραν ἀρρήτου ζημίαν, τὸν οὐκ ἔχειν τηρῆσαι

ὃ εἰρηκώς. πρὸ παντὸς φυλακτέον τοῖς λόγοις ὃ πρεσβύτερον, καὶ μὴ προχείρως εἰπεῖν, μήτε μὴν ἀχρείοις ἐπιχειρεῖν ῥήμασι . . . . . ὃ εἰ καὶ προπετείας ἀπαλλαγείη, ἀλλά τι καὶ λέγεσθαι συμβῇ παρὰ γνώμην, εἶτά τι τῶν ἀγαθῶν, καὶ χρείας κρείττονος ἀφανίζηται διὰ τὴν εἰκαιότητα, ἐπανορθείτω διὰ τῶν προκειμένων, ὅτι πολὺ λίαν ἐστὶν ἀμείνονι ὃ μὴ λέγειν ἁπλῶς, ἢ διαπείρασθαι μάτην, ὅτι δεδωκὼς εἴη λόγον, προσθήσει δὲ μᾶλλον ἐπαινεσθαι ὃ λειπτικὸν. κρεῖττον γὰρ οἶμαι πᾶσι ῥᾳδίως, ἢ λόγοις ἡμᾶς ὑποσμῆναι γραφῶ, ἢ παραγμῷ δυσκαταγώνιστον ἐμβαλεῖν. ἀπέστω γὰρ γλώττης ἡμετέρας ὅρκωμοσία πανταχοῦ, διὰ τὰς προχείρους τε καὶ ἐξ ἀκαίρου διανοίας φωνὰς, καὶ τὰς ἔξω ὅτε συμβαινούσας ὡς ἐξ ἀνάγκης μεταβολάς. ἄξιον μὲν γὰρ καὶ ἀξιοζήλωτον ὄντως ἐστὶ τὸ γλῶτταν ἔχειν ἐπιστήμονα, καὶ εἰς ἃ μὴ προσῆκεν ἐλιγάκις διολισθαίνουσαν. ὅπερ ἐστὶ πρᾶγμα δυσκαταγώνιστον, καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ θεῖος προέθηκε λόγος· τῷ γὰρ γλῶτταν οὐδεὶς δυνάσθαι ἀνθρώπων δαμάσαι, κατ' ὃ εἰρημένον· ὅρκων ἐλευθέραν τῷ τ' λόγων ποιώμεθα προφοράν. τότε γὰρ εἴ τι καὶ παρελθεῖν αἰδέσιμος κρίσις, μεῖον ἕξει ὃ κατηγόρημα, καὶ μετριώτερον ἕξει ὃ πλάσμα τῷ γραφῷ. εὐκόλως δ' ἂν οἶμαι καὶ τῆς παρὰ Θεοῦ ἡμῖν συγγνώμης τύχοιμεν, διὰ τὸ ἀείποτε λίαν παρεπομένην τὸ λογισμῶν ἐλαφρίαν. παράπτωμα γὰρ τίς σεσωσμένος, καὶ ὃ γεγραμμένον, ἢ πῶς οὐκ ἂν διαπλαίοι γήινος ἄνθρωπος, λαλοῦντος ἔχοντος τὸν λόγον τῷ εἰς ὁτιοῦν ἀποδρομεῖν; γλῶττα γὰρ ἰδίως ἡμῖν ἀνίαν ἀνθρώπου.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες· ᾔδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι οὐχὶ καθαροί ἐστε.

v. 10. *Dicit* IESVS, *Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. Propterea dixit, Non estis mundi omnes.*

Δείγεται μὲν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀπὸ κοινοῦ πράγματος ὃ παράδειγμα, διαφόρως τε διαπροφητεύσῃ τῷ προδότῃ τ' ἔλεγχον, μεταβεβληθέναι τε διδάσκων, καὶ μεταπεπτωκέναι εἰς ἕξιν τ' ἀμείνω τ' ἀνθρώπου. εἰ γὰρ καὶ πῶς γυμνὸς τ' ἐνόντος αὐτῷ δυσβουλίας ἀπελέγχει τὰ ἐγκλήματα, ἀλλ' οὖν γε ἀριμείαν ὁ λόγος ἔχει τ' ἔμφασιν. δι' ὧν γὰρ τοῖς ἄλλοις τ' εἰς ὁλόκληρον καθαρότητα μαρτυρεῖ, ὑποπτον δηλονότι τ' μὴ τοιοῦτον καθίστησι, καὶ μεμολυσμένον ἀποδείκνυσι. τοῖς μὲν γὰρ ἑτέροις αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ὃ τῆς ἀνεπαισθήτου προσοδρείας

A si dictis steterit. Cauendum itaque ne quid præpropere ac temerè dicamus: Neque verò quis acerbis vocibus inceſſat, ſi quid ex leuitate & inconſiderantia reiectum ſit, ſed ſi quid alicui exciderit, ac mox per inficiationem bonum aliquod ac vtile & neceſſarium appareat, ex hoc loco obſeruet longè præſtare quod vſui ſit facere conari, quam loqui, aut fruſtra contendere, quaſi cum ratione loquatur. Nemo quippe non præſtabilius, opinor, fate-
B bitur, verborum quàm rerum neceſſariarum ferre iacturam. Sed procul à lingua noſtra iuramentum ſit, ob ſubitas & inconſideratæ mentis voces, & quæ velut ex neceſſitate interdum accidunt mutationes. Magnum enim eſt operæpretium linguam circumſpectam habere, nec in ea quæ minus conueniunt prolabentem. Sed quia rem arduam eſſe prorſus ipſe quoque nobis diuinus ſermo demonſtrat (*linguam* *Iacob.3.8.*
C *enim nullus hominum domare poteſt*, vt ſcriptum eſt) ſermonem citra iuramentum vllum proferamus. Tunc enim ſi quid prætergredi tempus contigerit, minor erit culpa, & minus erit in lapſu reprehenſionis, ſed facile vt reor à Deo veniam conſequemur, ob leuitatem quæ noſtras cogitationes ferè comitatur. *Delicta enim quis* *Pſ.18.13.*
intelliget, vt ſcriptum eſt, aut quomodo non ceciderit terrenus homo, cum ſermo in quiduis facile erumpat? lingua enim noſtra haud facile coerceri
D poteſt.

E A re communi & vſitata apud nos exemplum capit, & percommodè reprehenſionem proditori ſtruit, docens hominem mutaſſe conſilium, & ad deteriora conuerſum. Tametſi enim nondum apertè temeritatis eius crimina redarguit, acrem tamen emphaſim habet oratio. Per quæ enim cæteris perfectam puritatem tribuit, per hæc eadem ſuſpectum reddit eum qui talis non ſit & inquinatũ oſtendit. Aliis enim eius diſcipulis & iugis

assiduitatis gloriam, & assectationis labor, & in fide firmitas atque constantia, & perfecta erga Christum charitas puritatem conciliat: proditori verò & inexplebilis auaritiæ crimen, & dilectionis erga Dominum nostrum IESVM Christum infirmitas æternam labem inurit, & incomparabilis temeritatis notam imprimit. Cum ergo Christus ait, vos mundi estis, sed non omnes, occultam quidem, veruntamen proditoris vtilem reprehensionem continet. Tametsi enim non apertè loqueretur, vt nuper diximus, tamen conscientia vnumquemque peccatorem pungebat, & verborum vim ad sontem ipsum velut ex necessitate quadam trahebat. Obserua autem hic singularis dispensationis & Deo dignæ patientiæ opus. Si enim apertè dixisset, quis proditurus esset, infensos ei alios fecisset, & extrema quæque forsan tulisset, atque ante tempus mulctatus fuisset, insurgente aliquo, & Domini proditorem zelo pietatis de medio tollere conante. Obscuro itaque sermone vsus, & conscientiæ acrem reprehensionem relinquens, incomparabilem suæ patientiæ magnitudinem declarauit. Quamuis enim nec pium erga se nec gratum discipulum sciret, sed ex acerbitate diabolica venenum mente parantem, & apud se agitantem quo pacto eum traderet, tamen eum perinde ac alios honorauit, eiusque pedes lauat, quæ charitatis sunt seruans per omnia, & priusquam ad exitum crimina perducta sint, iram non inferens. Istam enim prærogatiuam propriam esse naturæ diuinæ videre licet: nec enim quia nouit Deus res futuras, idcirco præmaturam punitionem infert aliquibus, sed patienter ferens potius quanto tempore oportebat, cum nihil id eis prodesse viderit, sed potius malis semel susceptis inhærere, punit demum, ostendens id reuera opus esse inconsultæ eorum temeritatis, non suæ voluntatis. Quocirca Ezechiel ait: *Viuo ego, dicit Dominus, quia nolo mortem morientis, quàm conuerti ipsum a via sua mala, & viuere eum.* Clementer igitur & patienter Dominus noster IESVS CHRISTVS vnà cum aliis suis discipulis adhuc numerat proditorem, quamuis diabolus iam intrauerit in cor eius, vt eum traderet. Necessariò enim hoc inter alia ab Euangeli-

Ezech. 18. 31.

καύχημα, & τ᾽ τ᾽ ἀκηλουθήτως πόνον, & τὸ βέβαιον ἐν πίστει, καὶ τὸ πλήρες εἰς ἀγάπην τὴν πρὸς Χριστὸν, τ᾽ καθαρότητα τοσοῦτος· ταῦτα μὲν ἑτέρῳ, καὶ αὐτὸ τ᾽ ἀπλήστου φιλοχρηματίας ὄνειδος, καὶ τὸ ἀδυνὲς εἰς ἀμάθησιν, τ᾽ πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τ᾽ Χριστὸν τ᾽ ἀκηλίδωτον κηλῖδα προσρίπτεται, καὶ τ᾽ ἀσυγκρίτου δυσβουλίας τ᾽ μολυσμὸν ἐμποιεῖ. ὅταν τοίνυν λέγῃ Χριστὸς, ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ᾽ οὐχὶ * πάντες, κεκρυμμένον μέν ἐστι, πλὴν ἐπωφελῆ τοῦ προδότου πίστιν τ᾽ ἔλεγχον. εἰ γὰρ & μὴ ἔφη σαφῶς, καθάπαξ ἀρτίως εἰρήκαμεν, ἀλλ᾽ ἐν ὑπαίθρῳ ἂν ἐκάστῳ δικάζοι τὸ συνειδὸς, καὶ βασανιστὴν τ᾽ ἡμῶν τηνικάδε τ᾽ εἰρημένων δυνάμει καθάπερ ἐξ αἰτίας καλοῦσι τὸν ἐπ᾽ αἰτίαν. σὺ δὲ ὅπως οἰκονομίας ἕνεκα, & ἀνοχῆς ἕνεκα τῆς δυνεξικακίας τὸ πρᾶγμα πεπλήρωται· εἰ γὰρ ἔφη σαφῶς, τίς ὁ προδώσων αὐτὸν, πολεμίους ἂν τοὺς ἄλλους αὐτοῦ ἐξειργάσατο, καὶ πάλαι τ᾽ δυνηθέντων στυφθῆναι παθεῖν, καὶ προφθορὸν ἂν ἕκαστον εἶναι δίκαιον, ζήλῳ τοῦ προεῖσθαι δόξαντος, καὶ προαιρέσει τῇ διαπύρῳ τοῦ προδότου ἐπιχειρήσαντος. ἐπαινετὸς ἄρα ὁ τρόπος τοίνυν, καὶ τοῦ σωφρονοῦντος ἄριστον τ᾽ ἔλεγχον ἀφεὶς, αἰνιγματωδέστερον εἶπε τ᾽ σιγῶσαν αὐτοῦ δυνεξικακίας τὸ μέγεθος. κρίνει γὰρ εἰδὼς οὐκ ἀγαθὸν ὄντα περὶ αὐτὸν, οὐδὲ βουλεύοντα μαθητὴν, ἀλλ᾽ ὠδίνοντα μὲν τὸν ἐκ τ᾽ διαβολικῆς πικρίας ἰόν, περισκεπτόμενον δὲ, πῶς ἕξει αὐτὸν ἀδαδῶ, τεκμηκέτι ἐν ἴσῳ τοῖς ἄλλοις, * ἀπονίζει & αὐτοῦ καὶ τοὺς πόδας, μέχρι πάντος τὰ ἐκ τ᾽ ἰδίας ἀγάπης τηρῶν, καὶ πείνεις πέλας ἐλάσαι τὰ ἕλκηματα, πλὴν ὀργὴν οὐκ ἐπιφέρει. ἴδιος γὰρ αὐτὸς ἴδιον ὅπως ὑπάρχον & τοῦτο τ᾽ ἰδίας φύσεως τὸ πλεονέκτημα. ἐπεὶ γὰρ οἶδεν ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα, διὰ τοῦτο προεῖται ἐπιφέρει τ᾽ κόλασιν· δυνεξικακήσας γὰρ μᾶλλον, ὅσον ἔδει καιρὸν, ὅταν ὠφελημένους ἴδῃ μηδὲν, ἀμείνονας δὲ μᾶλλον τοῖς αἱρετοῖς κακοῖς, κολάζει λοιπὸν τ᾽ δυσβουλίας τὸ πρᾶγμα δείκνυσι, καὶ οὐκ ἔργον ὄντως τ᾽ ἰδίας βουλῆς, ἤτοι θελήσεως. καὶ γὰρ διὰ τοῦτό φησιν Ἰεζεχιὴλ· ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος, ὅτι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τ᾽ ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, & ζῆν αὐτόν· μακροθυμῶ τοιγαροῦν, & δυνεξικακῶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς συνδυναμικῶς ἐπὶ τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ μαθηταῖς τ᾽ προδότου, κρίνει τοῦ διαβόλου ἤδη * βεβληκότος εἰς τ᾽ καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα αὐτὸν προδῷ. δυνεξικακῶν γὰρ τοῦτον προσοῖς τοῖς ἄλλοις ὑποσυλλαμβάνει τ᾽ διαβ-

A

B

C

D

E

κ. πάντες

κ. βεβληκότος

ἠρξατο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, καὶ αὐτῶν πόδας ἔνιψεν, ἀπολογούμενος φάσιν αὐτῶν τὴν δυσσεβῆ ἀποτελῶν, ἵνα καρπὸς τῆς ἐκείνης αὐτῶν πονηρίας ἡ ἀπόφασις φαίνηται. A sta significatur initio, cum ait, *& pedes eius lauit*, inexcusabilem eius impietatem reddens, vt insitæ ei improbitatis fructus, defectio videretur.

Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν, εἶπεν αὐτοῖς· γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. ὑπόδειγμα γὰρ δέδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐποίησα ὑμῖν ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. B

V. 12. vsque ad 16. *Postquam ergo lauit pedes eorum, & accepit vestimenta sua, quum recubuisset iterum, dixit eis. Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me, Magister & Dominus, & benedicitis: sum etenim. Si ergo laui pedes vestros Dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.*

Ἀναφανδὸν ἤδη φησὶ τὸ τοῦ σώματος αἴτιον, καὶ τὸ ἀσύγκριτον ταπεινοφροσύνης τὸ ὑπόδειγμα, τὸ εἰς ἡμᾶς ἔνεκεν ὠφελείας πεποιημένον φησὶν· ἀναπολόγητον γὰρ ἢ οὐκ ἔχον τὸ ὑπερφυΐας ἔγκλημα λήξεις, ἀναγκαίως εἰσφέρει τὴν ἰδίου προσώπου τὸ ἀξίωμα. ἐν γὰρ δὴ τῷ τοιούτῳ θεωρήσαι τις ἂν τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ἀσύγκριτον μέγεθος. τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ χαμαιρριφὲς, ἢ κἂν ἐπὶ τῷ μηδενὶ πεφυκέναι, καὶ ποῖον αὖ καταμικρυνθείη τρόπον, ἢ ὅποι χωρήσει τὸ κάτω κείμενον, θεωρήσαι γὰρ τοῦτο καὶ εἰμή τι τὸ καταβιβάζειν αὐχοῦν πέφυκεν; τὸ δ' ἐν ὕψει θεωρούμενον, ἐν ταπεινῷ μεγαλοπρεπὲς θαυμάζεται· κατίδοι γὰρ εἰς ὃ σὺν ἔλεῳ. ἀναγκαίως τιθέναι, καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, μᾶλλον δὲ δι' ἐκείνων τοῖς ἀνὰ πάσαν τὴν γῆν τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης μάθημα διδοὺς, οὐχ ἁπλῶς φησιν, ὅτι ὥσπερ ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ποιεῖν· προεξηγεῖται γὰρ μᾶλλον τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ τὴν συμπλοκὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ φυσικὴν ὄγκλασα προβαλεῖς δυσωπεῖ τὸ σώματι τὸ φιλόδοξον. ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, αὐτοί καλεῖτέ με ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. ἐπιτηρεῖ δ' ὅπως καὶ μεταξὺ τοῦ λόγου τὴν τῶν πιστευόντων προγένοιτο οἰκοδομὴν, καὶ τὰς τῶν αἱρετικῶν οὐκ ἠγνόησε γλωσσαλγίας. ὅτε γὰρ ἔφη πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὑμεῖς καλεῖτέ με, ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, ἵνα μή τις οἴηται φύσει μὲν αὐτὸν οὐκ εἶναι κύριον, οὐδὲ διδάσκαλον, ἔγκλημα μὲν ὡς ἐπαξίως ἡμῶν τὸ ἐσωμάτωσαι αὐτῷ τιμὴν ἐπωνυμίας, ἀναγκαίως προεστήσατο τὰς ἐκείνων ἀμαρτανούσας ὑποτοπίας, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. τὸ γὰρ φιλόνομα κέκτησθε ἡμῶν τὸ, κύριος, καθάπερ ἡμεῖς οἰκέται μὲν ὄντες τῇ φύσει, λελαμπρυσμένοι δὲ τῇ Rei causam apertè iam profert, & incomparabilis humilitatis exemplum ad nostram vtilitatẽ propositum ait, inexcusabile verò superbiæ crimẽ asserẽs, necessariò suæ personæ claritatem infert. In hoc enim humilitatis incomparabilis magnitudo conspicitur. Nam quod ex seipso terrenum est atque abiectum, quomodo humiliari poterit, aut quónam abiturum est quod infra iacet, nec aliter à naturâ comparatum est, quam vt supernè deorsum tendat? Sed quisquis in alto spectatur, si depressus fuerit, admirationi est: in id enim quod non erat descendit. Necessariò itaque Dominus noster IESVS CHRISTVS suis discipulis, immo verò per illos cunctis mortalibus tradens humilitatis documentum, non simpliciter ait, Quemadmodum ego laui pedes vestros, sic & vos facere debetis: sed potiùs dignitatem suam priùs explicat, & à natura sibi insitam nobilitatem proponens, ipsa re inanis gloriæ cupidos confundit. *Vos enim*, inquit, *vocatis me Dominus & magister, & bene dicitis, sum etenim.* Obserua autem quo pacto interea dum loquitur, ædificationi quoque credentium prouideat, & impiorum hæreticorum linguam petulantiæ plenam non ignoret. Cum enim ad discipulos suos dixerit, Vos vocatis me Dominus & magister, nequis existimaret naturâ quidem ipsum non esse Dominum, neque magistrum, sed tanquam honoris loco habere hanc à discipulis appellationem, necessariò addidit illorum suspiciones euertens, *& bene dicitis: sum etenim.* Nec enim nudum honoris nomen adeptus est illud, *Dominus*, sicuti nos, qui famuli remanemus naturâ, quamuis per

gratiam dignis nominibus & naturam excedentibus illustrati, sed est naturâ Dominus, vniuersis rebus imperans, vt Deus, ad quem dictum est alicubi voce Psalmistæ, *Quia omnia seruiunt tibi*. Est autem & naturâ magister: Omnis enim sapientia est à Domino, & omnis intelligentia per ipsum. Sapientiâ enim indit spiritibus, vt sapiẽtia, & omni creaturæ rationali, cælesti, ac terrenæ cõuenientem intellectũ inserit. Quemadmodum enim ipse cum sit secundum naturam Vita, omnia vitæ capacia viuificat, ita cum sit ipse sapientia Patris, omnibus indit sapientiæ dona, sensum videlicet, & omnem cognitionem bonorum. Naturâ itaque vniuersorum Dominus est ac magister Filius. Cum ego igitur, inquit, tantus in gloria, ad tantam me demittere humilitatem non sim dedignatus, vt etiam pedes vestros lauerim; quomodo vos recusatis alter alteri id facere? Ex his autem docet non debere quenquam contra aliorum honorem insolenter efferri, sed existimare conseruum superiorem esse, & quauis in re præponendum. Præclarum vtique documentum: Modestæ enim menti & quæ fastum contemnat nihil est comparandum, & nihil æquè fratres & amicos inter se diuidit, ac miseræ gloriolæ impotens libido. Semper enim quod maius est appetimus, & vani vitæ huius honores lubricum nostrum animum adigunt vt clarioribus magis ac magis inhiet. Vt igitur tanto morbo liberemur, ac tam detestandâ libidinẽ excutiamus, (nihil enim aliud est ille ambitionis morbus quàm præstigiæ) ipsum vniuersorum Regem Christũ toto animo cõplectamur, qui discipulorũ suorũ pedes idcirco lauit, vt & nos inuicem id faciamus: hoc enim pacto omnis superbię modus intercludetur, & omne genus mundanæ ambitionis repelletur. Nã si ille naturâ Dominus, tanquam seruus factus est, quo modo nos serui aliquid istiusmodi ferre citra grauissimæ pœnę periculum renuamus?

Psal. 118.

A

B

C

D

E

v. 16. &c. *Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior est eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.*

Iuramentis veluti necessariis facti vim firmat Christus, & præuaricationem salutaris præcepti periculosæ plenam aleæ ostendit. Quod enim iureiurando firma-

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά.

*Νόμοις ὥσπερ ἀναγκαίοις ὀχυρῶν ἐπιστοῖ Χριστὸς τὴν παραβαινομένην τοῦ δικαίου, καὶ σφαλερωτάτην παντελοῦς ἀποφαίνει τοῦ βλάβους σωτηριώδους ἀσφαλῆ. τὸ γὰρ ὅρκῳ βεβαιοῦν, οὐκ

ἀνέγκλητον ἔχῃ τὴν τοῦ δεσπότου. κατηγόρημα τοίνυν φησὶν ἀποφάσιστον τοῖς οἰκέταις, εἰ μὴ τὰ ἴσα φρονοῦντες ἐθέλοιεν τοῖς ἰδίοις δεσπόταις· πλεονεξία γὰρ ἦν, καὶ ἕτερον τοῦτο τὸ τοῦ μείζονός τε καὶ ὑπὲρ ἀξίαν ἐρᾶν. ἀποστόλοις τε ὁμοίως ἂν αὐτὸν εἰκότως ἐποίσαμεν γραφήν, τὸ εἰ ἀμείνοσιν εἰς ζητεῖν, ἢ εἰ οἷς ὄντων ὁ ἀποστείλας αὐτούς. ἀρκεῖσθαι γὰρ αὐτοῖς εἰς θεολογίας ἀπάσης μέτρον, τὴν πεπομφότος τὸ φρόνημα. τοῦτο δ' ἦν οὐδὲν ἕτερον, ἢ εἰκῆ πάντως εἰπεῖν, ὅτι μακαρίσασθε δικαίως ὅτι τὴν ἴσην βήματος, εἰ ἕνα πρὸς ἀλλήλους αὐτοὶ παιδαγωγεῖσθε δι' ὑπερηφάνειαν, καίτοι τὸ τῆς δουλείας ὄνομα λαχόντες κοινόν, ἅπερ εἰς ὑμᾶς ἐγώ, καίτοι κατὰ φύσιν ὢν ἀρχὼν Θεὸς καὶ κύριος. ἄτοπον γὰρ ἀληθῶς, μᾶλλον δὲ πάνυ φαυλοτάτω μοιρίας οὐκ ἀμοιρεῖν, οἰκέτας ὄντας ἐλαττοῦσι τὴν τοῦ δεσπότου καὶ ἀποστείλαντος, ἐπιθυμίαν αὐτοὺς τὴν πρὸς ἀλλήλους δουλείαν. εἰ ἕνα τοίνυν ἴστε, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, εἰ νοῦν σώσασθε ἀφῶς, ὃ φημι, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά. ὁ γὰρ εἰδέναι τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ ὃ ἐργάζεσθαι μᾶλλον ἀξιέπαινόν τε καὶ ἀξιοζήλωτον φαίνεται μοι. οἶμαι δὲ ὅτι ζημία πως, καὶ ἀμεινον ὅλως μαθεῖν, ἢ μαθόντας ὅπως πεδῆσαι τὴν νοῦν, καὶ ἅπερ αὖ ἦν ἀρεστά τε καὶ ὀρθῶς ἔχοντα εἰδέναι, μὴ βούλεσθαι κατορθοῦν, καίτοι τοῦ σωτῆρος φωνοῦ. ὁ μὲν εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας· ὁ δὲ εἰδὼς, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται πολλάς. ὦ μοι γὰρ ἠγνοηκότι πάντελῶς, εἰ καὶ δι' ὀλιγότητα πως ὅτι τῇ ῥᾳστώνῃ τυχόν, ὃ φεύγω μετείαν αἰτήσασθαι συγγνώμην καὶ λίαν ἀναίρμενον παρὰ μοῦ εἰδότι ὃ χρῆμα ἦμοιτ' ἂν δυσαρδὲς εἰς κατάκρισιν, εἰ γνῶσις. καταφρονεῖ γὰρ, οὐδενὸς αὐτῷ λείποντος εἰς τὸ δρᾶσαι δρᾶν τὰ αὐτῷ πρέποντα. χρὴ τοίνυν εἰδότας ἐργάζεσθαι τέλεον γὰρ τότε ἂν ἐν Χριστῷ πολιτείας τὸ καύχημα περικείμενοι, πληρεστάτην καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀπολαμβάνομεν τὴν ἀνάδοσιν. ὃ γοῦν ὁ σωτὴρ τὸν ποιήσαντα, καὶ διδάξαντα μέγαν ἔφη κληθήσεσθαι, καὶ μάλα δικαίως, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. τί γὰρ αὐτῷ τὸ λεῖπον εἰς δόξαν; ἢ δὴ δῶ φαίνοιτο πρεπὸν τὸ ἔξ ἔργων ἀγαθῶν ἐν ὁλοκλήρῳ καυχᾶσθαι τὸν μέτρῳ, πῶς οὐκ ἂν ἦμοιτο πρὸς Θεοῦ τὸ τελοῦσθαι ἐπαυχεῖν δωρεαῖς; συνδρομὴ δοῦν δρᾶ τοῖς ἔργοις ὁτὰν ἡ γνῶσις ἦμῃ, τότε δὴ πάντως ὀνίνησιν οὐ μικρῶς· ἐλλειποῦσα δὲ ὁποτέρου, χωλὸν δὴ πάντως τὸ ἕτερον ἔσαι· λέγεται δὲ, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστί. καίτοι τὸ εἰδέναι Θεὸν

A tum est, non sine culpa prætermittitur. Crimen igitur inexcusabile famulorum est, inquit, dominorum voluntati obsequi nolle. Præsumptio quippe est, maiora quàm par sit appetere: & Apostoli similiter culpandi sint; si plus sibi assumant quàm is à quo missi sunt: sufficiet enim eis ad omnis claritatis mensuram, cum eo à quo missi sunt, eiusdem esse spiritus. Hoc autem nihil aliud erat, quàm dicere, coram diuino tribunali meritò redebimini, si hæc alter in alterum facere præ superbiâ nolitis, licet commune seruitutis nomen sortiti, quæ in vos ego, licet secundum naturam existens Deus ac Dominus. Absurdum enim est profectò, & extremi furoris plenum, vos cum serui sitis, Domino & eo qui misit longè minores, mutuam tamen seruitutem erubescere. Si hæc scitis igitur, inquit, hoc est, si clarè nosse potestis quod dico, beati estis si feceritis ea. Non enim scire virtutem, sed eam exercere optandum est atque laudabile. Existimo verò præstare quodammodo eam ne dediciſse quidem, quàm cum didiceris, pigritia mentem illigare, & quæ recta & bona esse noris, nolle perficere, iuxta Seruatoris vocem. *Qui non cognouit voluntatem domini sui, & non fecit, vapulabit paucis: qui autem cognouit & non fecit, vapulabit multis.* Nec enim multum dedecet eum veniam mediocrem petere qui prorsus ignorarit, licet ob pigritiam forte reus sit: At ei qui sciens fecerit, cognitio condemnationi erit. contempsit enim, cum ad officium implendum nihil ei deesset. Oportet igitur vt qui sciunt operentur. Tunc enim perfecta vitæ in Christo transactæ gloriâ redimiti, pleniſſimam aliquando retributionem recipiemus. Vnde Seruator cum qui fecerit & docuerit, magnum aiebat iure merito vocatum iri in regno cœlorum. Quid enim ad pietatem ei deest? aut quomodo non diuinitùs acceptis perfectiſſimis donis glorietur, qui operum bonorum splendore cumulatè fulgeat? Quando igitur cognitioni coniuncta sunt opera, tunc non parum inde vtilitatis oritur, alterutro verò deficiente, mancum prorsus alterum erit. Scriptum est autem, fidem sine operibus mortuam esse. Quamuis enim scire Deum vnum & natu-

Luc. 12. 47.

Matt. 5.

turâ, eumque sincerè ac verè confiteri fides sit, tamen istud quoque mortuum est, nisi operum splendor consequatur. Nunquid ergo inutile est prorsus scire quid sit bonum, nisi illud colere velis? Hanc itaque ob causam beatos fore ait suos discipulos, siue credentes in eum, si non modò cognitionem eorum quæ docuit susceperint, sed si ea quoque fecerint.

A τὸν ἕνα κ᾽ φύσ᾽, & ὁμολογεῖν ἀδόλως τε κ᾽ ἀληθῶς, τοῦτό ἐστιν ἡ πίστις, ἀλλὰ & τοῦτο νεκρὸν, μὴ πρεπομένης αὐτῇ τῆς ἐξ ἔργων φαιδρότητος. πῶς οὖν οὐκ ἀσύμφορον πάντως τὸ εἰδέναι μὴ τυχὸν τί ἐστὶν τὸ ἀγαθὸν, μὴ μέντοι ἐθέλειν ἔτι, καὶ ὅπερ δύναται αὐτῷ; Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν τοὺς αὐτοῦ μακαρίους ἔσεσθαί φησι τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἤτοι τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ἐὰν μόνον ἐλόντας τὴν περὶ αὐτοῦ λαλουμένων τοῖς εἴδησιν, ἀλλ᾽ εἰ καὶ δρῶεν

B αὐτά.

v. 18. *Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim: sed vt adimpleatur Scriptura, Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum.*

Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω. ἐγὼ γὰρ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην, ἀλλ᾽ ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, ὁ τρώγων μετ᾽ ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ᾽ ἐμὲ τὸ πέρνας αὐτοῦ.

No parum obscuritatis hæc verba continent. Nam beatos fore dicens eos qui boni cognitionem habent, & opere illud facere student, subiunxit statim, *Non de omnibus dico*, proditorem inuens, vt ego cum multis existimo. C nec enim inter felices aut beatos vnquam numerabitur, qui tanta impietate mentem obstrinxerit. Et illa quidem est huius loci apud multos trita sententia: Alter autem præterea sensus est istiusmodi. Cum enim dicturus esset Christus iuxta sanctissimam Scripturam, *Qui edebat meum panem, magnificauit super me supplantationem*, siue, *leuauit contra me calcaneum suum*: purgatione quadam prius vtitur, & genuinum aliorum discipulorum cœtum de- D linit, vni duntaxat criminis notam impingens. Quia enim panem eius omnes manducabant, conuescentes nimirum, & vnà consumentes quæ per eum oblata erant, idcirco inani metu conteri liberorum mentem non finit, & suspicionis acrimoniam quamprimum inhibet, dicens, *Non de omnibus vobis dico. ego scio quos elegerim: sed vt adimpleatur scriptura*, inquit, *Qui manducat meum panem, leuauit contra me calcaneum suum*, siue *magnificauit supplantationem*, iuxta Psalmistæ vocem. Quibus verbis istiusmodi quiddam significare autumo. Duplici itaque sensu in his expositio, meliorem ac veriorem studiosus exploret. Veruntamen in hoc dictum aliud afferamus ad confirmandos simpliciorum animos. Duobus enim modis hic dubitare potest aliquis, & primum quidem nobis obiiciet, dicens: Si omnia scire Christum credimus, cur

Ps. 40. 10

Οὐ μικρὰν ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀσάφειαν ἐν πολλοῖς. μακαρίους γὰρ ἔσεσθαι λέγων τοὺς ἐν γνώσει μὲν ἔχοντας τὸ ἀγαθὸν, ἔργῳ δ᾽ τοῦτο πληροῦν σπουδάζοντας· ἐπήγαγεν εὐθὺς, ὅτι περὶ πάντων λέγω, τὸν προδότην αἰνιττόμενος, κατάγνωσιν πολλοῖς τε καὶ ἐμοὶ δοκοῦν· ὃ γὰρ ἐν τοῖς ξηλωτοῖς ὀνομάσαι, πῶς ἂν ἐν τοῖς μακαρίοις καταλαβεῖν ποτὲ τῇ τοσαύτῃ δυσπιθείᾳ τὸ τοιοῦτον ἐνοχον καθεστὼς ψυχήν; & μία μὲν αὕτη τῶν προκειμένων διήγησις τετιμημένη παρὰ τοῖς πλείοσιν. ἑτέρα δὲ αὖ πάλιν παρὰ ταύτην. τοιάδε μέντοι γὰρ ἐρεῖ ὁ Χριστὸς, ὅτι κατὰ τὴν τελείαν τε καὶ ἱεροπρεπῆ γραφὴν, ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐμεγάλυνεν ἐπ᾽ ἐμὲ πέρνισμόν, ἤτοι ἐπῆρεν ἐπ᾽ ἐμὲ πέρνας αὐτοῦ, παραπολογεῖται ἔμπροσθεν τινὰ, κατὰ τὸν γνήσιον τῶν ἑτέρων μαθητῶν διαφορὰν χορὸν, ἕνα κ᾽ μόνον τὸν τῆς κατηγορήματος διάνοιαν ἀναδείς. ὅπερ γὰρ πάντες ἤσθιον τὸν ἄρτον αὐτοῦ, συνεσιῶμενοι δηλονότι, & συναπαυόμενοι τὰ δι᾽ αὐτοῦ συγκομιζόμενα, διὰ τοῦτο χρησίμως εἰκόσιν συντείνειν δείμασιν σὰρκὸς ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν νοῦν, κ᾽ τὸν τῆς ὑποψίας δριμὺν παραναχθὲν λέγων, ὅτι περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα τίνας ἐξελεξάμην· ἀλλ᾽ ἵνα, φησὶν, ἡ γραφὴ πληρωθῇ· ὁ ἐσθίων μου τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ᾽ ἐμὲ τὸ πέρνας αὐτοῦ, ἤτοι ἐμεγάλυνε πέρνισμόν, κ᾽ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν· οἰμωγὴ τὸ τοιοῦτον ὑποδηλοῦν· ἐκ δοκήσεως ἡμῖν τοιγαροῦν ἐν τούτοις ἰδωμεν δι πλῆς, δοκιμαζέτω τὸ ἀμείνω κ᾽ ἀληθῶς ἔχουσαν ὁ φιλομαθὴς, πλὴν εἰς τὸ ῥητὸν ἔτι λέγωμεν, τὸν τῶν ἁπλουστέρων ἀσφαλιζόμενοι νοῦν. ἐπαπορήσει γὰρ ἡμῖν ἐκ τούτοις κ᾽ δύο ζήτησις. κ᾽ πρῶτον μὲν ἡμῖν ὑποστήσεται λέγων. εἰ πάντα εἰδέναι Χριστὸν πιστεύομεν, τί τὸν

Ιούδαν ἐξελέξατο, καὶ τί τοῖς ἑτέροις αὐτὸν μίξε μα- A
θηταῖς, οὐκ ἀγνοήσας, ὅτι καὶ προδότης ἀλώσεται,
καὶ τῷ τῆς φιλοκερδείας εἴσω πεσεῖται βόθρον; ἐρεῖ δὲ
πρὸς ταῦτα· εἰ δὲ ἕνεκα τούτου τὸν πέρναν ἐπῆρε κατὰ
Χριστοῦ, καθάπερ φησὶν αὐτὸς, ἵνα πληρωθῇ ἡ γρα-
φή, οὐκ αὐτὸς ἂν τοιοῦτο ἦν γεγονὼς ἀναίτιος,
ἀλλ' ἡ φύσις ἀναγκάζουσα δυνάμεις πληροῦσθαι τῇ
γραφῇ. δεῖ δὴ ἡμᾶς πρὸς ἕκαστα τῶν εἰρημένων
ἀντιμίσασθαι χρεών, καὶ τὴν ἑκατέρῳ πρέπουσαν
ἀπολογίαν τοῖς κατὰ δύναμιν ὀξυφανῆ λογισμοῖς, B
πρὸς οἰκοδομὴν, καὶ παράκλησιν τῶν οὐκ ἐπαρ-
κούντων οἴκοθεν σοφίσαι αὐτοῖς εἰς ὃ δύνασθαι νοῆ-
σαι ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ. καὶ πρῶτον μὲν ἐκεῖνό φαμεν,
ὡς εἰ μὴ οἱ μὲν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν γεγονότων πα-
ρὰ Θεοῦ τοῖς τοιούτοις ἀποκεχρῆσθαι λόγοις, καθα-
λέξομεν ὑδαμῶς ὀκνήσαντες τὸν ποιητὴν, ἀφα-
νοδεσπόταις τισὶ τὰ οὐκ ὄντα καλοῦσι Θεῷ, καὶ τὸ ἀμείβειν αὐτὸν φιλανθρώπῳ
διαθέσει χρῆσθαι ἀμαθῶς. τί γὰρ, εἰπέ μοι, καὶ ἑτέρους C
ἀφανοκωλύτῳ τυχὸν ἐγκαλέσαι λέγοντας, τί τὸν
Σαοὺλ ἐπελέξω, καὶ εἰς βασιλέα κεχρικὼς ὅτι
τὸν Ισραὴλ, εἰδὼς ὅτι πάντως ἀθετήσει τὸ χαίειν;
καὶ τί τοῦτο λέγω; αἰσθάνεσθαι γὰρ τὴν αἰτίας ἐν τοῖ-
φασις ὅτι τὸ τοῦ γένους καθηγητὴν, τοῦτ' ἔστιν,
Ἀδάμ. ἐρεῖ δέ πις τυχὸν τῶν ἐκεῖνα διεσκεμμένων,
τί τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἔπλασας ἀπὸ γῆς ὁπὸ
πάντα εἰδώς; καὶ γὰρ ἠγνόεις ὅτι πεσεῖται τὸ δοθὲν
αὐτῷ παρελάσας ἐντολήν. καὶ τὸν αὐτὸν τοῦτον λό- D
γον, καὶ ὅτι τοῖς αἰωτέρω, καὶ μείζοσιν ἔτι κατηγο-
ρεῖ βοαῖ· ἀφανεῖ τὰ ἀγγέλων διεκρίθησαν φύσιν,
οὐκ ἀγνοήσας, ὡς Θεὸς, τὰ ἐσομένων τινῶν ἀπόστασιν
εἰς ἀπόστασιν; τετηρήκασι γὰρ οἱ πάντες τὴν οἰκείαν
ἀρχήν. εἶπα τί δ' ἐπιτεύξει; ἡ τοῦ Θεοῦ πρόγνω-
σις οὐκ ἀὐτὸν συγκεχώρηκεν ἀφανῆ τῶν δημιουρ-
γόν, ἀλλ' ὑφ' ἑαυτὸν ἡ λογικὴ κτίσις πᾶσα ἦλθεν ὅλως
εἰς ὑπόστασιν, ἵνα μόνης τὰ ἀλόγου, καὶ ἀναισθήτου φύ-
σεως βασιλεύῃ Θεὸς, μηδὲ ὅτι Θεὸς καὶ φύσιν
ἔστι γινωσκόμενος. χρεὼν δὲ οἶμαι μάλιστα δὴ E
πάντων ἐκεῖνο σκοπεῖσθαι δεῖν, ὅτι τοῖς λο-
γικοῖς τὴν κλισμὸν ἰδίας προαιρέσεως ἀπένεμε θεὸς
ἰδίας ὁ πάντων δημιουργὸς, καὶ αὐτεξουσίοις ἀ-
φῆκεν εἰς ὁρμὰς, ἐφ' ὅσον ἂν ἕκαστος βούλοιτο τυ-
χὸν ἔχειν ἀρίστα δοκιμάσας τὸ βέλτιον. οἱ μὲν οὖν
τῆς ἀμείνοσι προσευθυνόντες ὀρθῶς, τὴν ἰδίαν δόξαν
σώζουσι δόξαν, καὶ ἐν εὐδοξοῦσι μένοντες τὴν ἀπονεμη-
θέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν, ἀμεταπτώτων τε τὴν εὐθυ-
μίαν διέπουσιν· οἱ δὲ τοῖς ἰδίοις καταφθειρόμενοι
λογισμοῖς, καὶ ἐφ' ἃ μὴ θέμις ἀκαθέκτοις ὥσπερ

ludam elegit, & cur aliis immiſcuit diſ- A
cipulis, cum non ignoraret proditorem
fore, & auaritiæ laqueis implicitum iri?
Ad hæc dicit: Si calcaneum ſuum id-
circo leuauit aduerſus Chriſtum, ſicut
ait ipſe, vt adimpleretur ſcriptura, ne-
quaquam in culpa eſſe ipſe cenſebitur,
ſed neceſſitas illa quæ vt adimpleret
Scripturam eum adigebat. Nobis au-
tem ad ſingula eorum quæ obiecta ſunt
acriter reſpondendum eſt, & conue-
nientem vnicuique ſolutionem quibus
poterimus ſubtexere oportet, B
ad ædificationē & conſolationē eorum
qui intelligendis ſacræ Scripturæ locis
ex ſeipſis non ſunt idonei. Ac primùm
quidem dicimus quòd ſi de ſingulis quæ
à Deo facta ſunt iſtiuſmodi ſermoni-
bus vti velimus, nunquam nos finem fa-
cturos increpandi carpendique opificis,
immenſam eius benignitatem ſtultè cū-
uellentes. Quid enim quæſo prohibebit
etiam alios incuſare Deum, ac dicere, C
cur Saulem elegiſti, & in Regem vnxi-
ſti ſuper Iſraël, quem gratiam omnino
ſpreturum ſciebas? Et quid hoc aio?
Nam huius criminationis cauſa ad ip-
ſum generis authorem aſcendet, id
eſt Adam. Quod dicet forſan aliquis
eorum qui ita ſentiunt; Cur primum
hominem formaſti de terra, qui omnia
noſti? Nec enim ignorabas caſurum il-
lum, ſpreto quod acceperat mandato.
Eodem modo & ex ſuperis ac cæle-
ſtibus anſam quoque carpendi arripiet, D
clamans: Cur Angelorum condidiſti
naturam, cum non ignorares, vt
Deus, futuram aliquorum defectio-
nem? Nec enim ſeruauerunt om-
nes ſuum principatum. Quid porrò
hinc ſequitur? illud videlicet, vt præ-
cognitionis cauſâ aut nihil omnino crea-
re debuerit, aut certe creaturam nul-
lam rationis compotem omnino pro-
ducere, vt irrationali tantum & ſen-
ſus experti naturæ Deus imperet, nec
ipſe omnino naturâ ſuâ Deus cogno-
catur. Illud autem maximè conſide- E
randum iis arbitror, vniuerſi opificem
intellectualibus creaturis voluntatis ſuæ
habenas commiſiſſe, & ſpontaneo
motu eò ferri permiſiſſe, quò quiſque
velit. Qui ergo melioribus rectè ſe ap-
plicuerunt, gloriam ſuam ſeruant, &
bonorum ſibi conceſſorum participes
manent, & felicitate quâ excidere ne-
queant, perfruuntur. Qui verò pro-
priis affectibus corrumpuntur; cupidi-
tatum æſtu quò nefas erat abducti,

dignas

dignas ſceleribus ſuis pœnas dabunt, & ob ingrati animi noxam iure damnati graue & æternum ſupplicium luent. His terminis Angelorum naturam inuenies contineri. Qui enim ſeruarunt ſuum principatum, inconcuſſam habent in omnibus bonis firmitatem atque conſtantiam; qui verò in deteriora conuerſi illa antiqua nobilitate exciderunt, rudentibus inferni detracti, ſicut ſcriptum eſt, in iudicium magnę diei reſeruati ſunt. Sic factus eſt initio primus ille homo, id eſt Adam. Erat enim in paradiſo, & in ſummis deliciis, ſpiritalibus nimirum, & gloria apud Deum. Et permanſiſſet quidem in priſtinis illis naturæ bonis, niſi conuerſus eſſet in defectionem & inobedientiam, datum ſibi deſuper mandatum ſtultiſſimè prętergreſſus. Sic vnxit Saülem in Regem. erat enim vir haud malus initio, ſed cum talem ſe non amplius præbuiſſet, gloria & regni honore excidit. Sic Iudam elegit, & ſanctis diſcipulis eum adſcripſit, cum idoneum ſe principio ſectatorem ac diſcipulum præſtaret. Sed poſtquam paulatim à Satana tentatus & lucri ſtudio irretitus huic vitio ſuccubuit, factum ob id proditorem demum repulit. Nihil ergo ad eum qui elegit. Penes illum quippe erat non cadere, ſi meliora nimirum complecti voluiſſet, totamque ſuam mentem ad ſequendum ſincerè Chriſtum transtuliſſet. Ad alterum porrò quod propoſitum erat, dicimus. Nemini ſecundum quorumdam ſtultum commentum, exiſtimandum eſt, ideirco quæ à ſanctis Prophetis dicta ſunt ad exitum perduci, vt Scripturæ impleantur. Nam ſi ita ſe res habeat, nihil omnino vetabit quominus neceſſariò ſcripturis addicti à peccato excuſentur, immò verò nullatenus peccauerint. Si enim eas impleri oportebat, inquiet aliquis, & per hos impletæ ſunt, illi vtique per quos impletæ ſunt omni culpa vacabunt. Alioqui diuina ipſa Scriptura peccati miniſtra videri poſſit, veluti vi quadam ac neceſſitate nonnullos ad illa pertraxerit quæ ſcripta erant, vt quod prædictum eſt olim exitum tandem ſortiretur. Quòd ſi dicas, ſummi opinor iſtud eſt piaculi genus. Quis enim adeo rationis & mentis inops erit, vt ſancti

A ῥήμασιν ὑπηγμένοι καθαιρεθῶσι, τὴν αὐτῶν ἀρέτουσαν ἰσοτιμίαν δίκην, ἢ τὸ ὅτι τοῖς ἀ-
γγέλοις ἰσότιμοι γεγράφωσι, τὸ ἀπρα-
γὲς ἢ ἀπέρατον ἰσοτήσονται κέρδεσιν. ὅτι τούτοις
τοῖς ὁρισμοῖς ὡρισμένων ἡ τῶν ἀγγέλων φύ-
σις. οἱ μὲν γὰρ διατηρήσαντες τὴν οἰκείαν ἀρχὴν,
ἀπαθῆ ἔχουσι τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς
ἵδρυσίν τε καὶ στάσιν· οἱ δὲ τοῖς ὅτι τὰ χείρονα μισή-
σαντες τῆς ἀρχαίας οἰκείας διαλιθήσαντες, σφ-
B ηνὸς ζόφου τεταρταρωθέντες, εἰς τὸ τετηρημένον,
εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας τετήρηνται. ὕπνος
πεπόηκεν καὶ τὸν ἀρχηγὸν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος,
τοῦτ' ἔστιν ὁ Ἀδάμ. ἐν μὲν γὰρ τῷ παραδείσῳ, καὶ
τοῖς αὐτοπάτοις τρυφαῖς, πνευματικῆς ἀπλανοῦς,
& δόξῃ τῇ παρὰ Θεῷ. εἰ δὲ μεμένηκεν αὖ ἐν τοῖς ἀρ-
χαίοις τῆς φύσεως ἀγαθοῖς, εἰμὶ τέτρασθαι πρὸς
ἁπάσαν καὶ πρὸς κακὸν, ἀβουλόβατα πᾶν ἐλθὸν τῆ
διαπαντὸς εὐπαλοῦ ἀπώθην. ὅτου κέχρικε τὸν
Σαοὺλ εἰς βασιλέα. ἐν μὲν γὰρ ἀρχαῖς οὐ
C φαῦλος ἀνὴρ, ὀφθεὶς γεμὴν ἀκίνητος ἦν, μεθῆκε τῆς δόξης, καὶ τῆς βασιλείας ἁμῆς. ὅτου ἐπι-
λέξατο τὸν Ἰούδαν, καὶ τοῖς ἁγίοις αὐτὸν ἐμέμιξε μα-
θηταῖς, ὅτι πανδίκως ἔχοντα ἀπλανοῦς πρὸς ἀκο-
λούθησιν τὰ ἀρχαῖς. ὅθεν ὁ καὶ βαρὺ πιεζό-
μενος ὁ Σατανᾶς ταῖς αἰχμοκερδείαις προσηλώ-
σατο, νικηθέντα τῷ πάθει, & προδότην δι' αὐτὸ
γεγονότα λοιπὸν ἀπώσατο. ἔστιν οὖν ἅρα πρὸς
τὸ ὅτι λεξάμενοι. ἐν μὲν γὰρ τῷ δυνασθαι
μὴ ἁμαρτεῖν, ἐλευθέρῳ ἀπλανοῦς τὰ πρεπωδέσ-
D τα, ὅλως τε τὸ ἰδίῳ μεταβλητῇ διάνοιαν εἰς τὸ
χεῖρον ἀγνοίως ἀκολουθῆσαι Χριστῷ. εἰς δὲ γε τὸ
προκειμένων ὃ ἕτερον ἐκβιο φαμέν. μὴ γὰρ ἂν
οἰόμεθα καὶ τὸ ἐμὸν ἀβουλίαν, διὰ τοῦτο διεξάγε-
σθαι πρὸς πέρας τὰ ἔργα τὰ κεχρησμωδημένα
διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γρα-
φαί. εἰ γὰρ τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἔστιν ὅλως διακω-
λύσαι τοὺς τοῖς γεγραμμένοις ἀναγκαίως ὑπηρε-
τήσαντας, οὐκ ἀναιτίους ἔχειν τὰ ἁμαρτίας,
μᾶλλον δὲ ἀβλαβῶς πεπλημμεληκέναι. εἰ γὰρ ἔδει
E πληρωθῆναι, φησὶν, ἐφ' οἷς, ἐπλημμέλησαν διὰ
τούτων, οἱ δι' ὧν ἔδει πεπλήρωται, πάσης δὲ
εἶεν ἀζημίας ἐλεύθεροι. ἀλλωστε & διάκονος ἁ-
μαρτίας λίθια δὴ πάντως καταφαίνεται γραφὴ,
καλοῦσα καθάπερ εἰς βίας εἰς ἀνάγκας ἵνας, ἃ
ἐλαλήθη δι' αὐτῆς, ἵνα καὶ εἰς πέρας ἥκοι τὸ πάλαι
προφωνηθέν. ἀλλ' οἶμαι πολλὰ ὅτι τούτῳ τῆ διε-
φθαρμένης ὁ λόγος. πῆς γὰρ εἴη τῷ κεκινηκότος λογι-
σμὸν τοιοῦτον ἐσπερμῆν, ὡς τὸ τῷ ἀγίῳ πνεύματος

οὐδεὶς λόγον ἁμαρτίας ἔσεσθαι γένεσθαι προέχειν; ὁμοίως δὲ καὶ τοῦτον περὶ τῆς αἰτίας διεσάφησε τὰ ἔργα προδήλους, ἵνα πληρωθῇ αἱ γραφαί· ὅτι δὲ πάντως ἔσται τὸ συμβησόμενον προῄδει ὁ πνεῦμα λελάληκεν, ἵν' ὅταν γένεσθαι συμβῇ, πίστεως οὐκ ἔχοντες λαβόντες τὴν πρόρρησιν, τὴν ἐφ' ᾧ γέγραπται ταῦτα, λοιπὸν ἀραρότως γινώσκωμεν· πολλοῦ γε δεῖν γεγονότος τοῦ λόγου περὶ τούτων ἐν ἑτέρῳ βιβλίῳ, ὃ μακρῆς ἔτι δεῖ αὐτὸν ἐπιδιορθώσεως φαίνεσθαι, περιττὸν εἴ πως δόξαι. B

Ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσητε, ὅταν γένηται, ὅτι ἐγώ εἰμι.

Ἀναγκαίως εἰρηκέναι φησὶ, τὸ ὅσον οὐδέπω προεισιόντων, καὶ πρὸ καιροῦ τὴν ἔκβασιν· ἡδὺς γὰρ τοῖς ἀκροωμένοις, καὶ μικρὸν οἷον ὁ κέρδος, εἰ τὴν ἐκ τοῦ πράγματος εἴδησιν σκοπόν. εἰκαίως μὲν γὰρ τὴν τοῦ λόγου χρείαν διαπέμπειν διηγήμασιν, ἀσυνήθης τις καὶ ὁ φίλων ἐμοὶ· οἷς δ' ἂν φαίνηται C

* al. εἰ εἰς προέχουσι * ἡ. ὑμῖν ἐσ * ἶσ. ὑμῖν ἐσ

πρέσον ὁ λυσιτελὴς ὁ μικρὸν *εἰ πρὸς γνῶσιν ἡμῖν τὴν *ἡμετέραν, ταῦτα δεῖν ὑπολαμβάνω ταῖς *ἡμετέραις ἐπηχεῖν ἀκοαῖς. λέγω τοιγαροῦν ἀπάρτι, φησὶν, ὑμῖν τὰ ὅπως μὲν ἤδη, τετελεσμένων ὕστερον τὴν γνῶσιν ἐπιφέρω, ἵν' ὅταν γένεται συμβῇ σὺν ἁρμόττοντες τοῖς πρὸ ἐμοῦ προηγορευμένοις, τὴν προφητικὸν ὁ τέλος, ἐκεῖνον αὐτὸν εἶναί με πιστεύσητε, περὶ οὗ τὰ τοιαῦτα κεχρησμῴδηκεν ἡ θεία γραφή. ὁ μὲν τοίνυν τοιγαροῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν προδότην ἐπιπλημμελῶς διακείμενον ὑπαινίττεται, κεκρυμμένον ὑπὸ μικρᾶς ἀσαφείας προκομίζων τὸν ἔλεγχον, καὶ τὴν τῆς προδοσίας ἔκβασιν εἰς σημεῖον ἔσεσθαι φησι, καὶ εἰς ἀφεστάτην ἀπόδειξιν τοῦ αὐτὸν εἶναι Χριστόν. ὡς γὰρ ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, ὁ τὰ δεῖν Ἱερὰν γραμμὴν προκεκηρυγμένα τοῖς τοῦ προδότου συμβαλὼν ἐλπίσμασιν, εὐσυνοπτότατον αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀπαλλείπουσαν κομιδῇ πλανᾶσθαι καταλαμβάνει, καὶ μάλα ῥᾳδίως ἔλειπε δή. D

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ἄν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει τὸν ἀποστείλαντά με.

Περαιτέρω δείξας χρήσιμος ἑαυτὸν ὄντα Χριστὸν, καὶ δι' ὧν ἔμαθεν ὁ προδότης ἐμπαροινήσειν ἐν αὐτῷ, χρήσιμόν τι πάλιν ὑπονοεῖ πρὸς ἀναστροφὴν τῆς ἐνεστώσης κακοβουλίας, καὶ ἀμυδρότερός πως αὐτῷ τοῦτο καὶ νῦν ὁ λόγος. συγκρύπτειν γὰρ ἔτι πειρᾶται ὁ τολμήματα, καὶ ἀναφανδὸν ὅπως φησὶ τις ὁ

Spiritus sermonem existimet cuiquam peccati fuisse paratum? Quapropter nequaquam obistam causam credimus facta esse ab aliquibus opera, vt adimplerentur Scripturæ: Sed Spiritum rerum futurarum præscium eas prædixisse, vt cum euenerint, pignus fidei prædictionem habentes illam de quo hæc scripta sunt, certò demum & indubitatò cognoscamus. Sed cum in altero libro de his fusè nobis disputatum sit, eadem porrò repetere quodammodo superfluum esse videtur.

v. 19. *Amodo dico vobis priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis quia ego sum.*

Necessariò exposui, quæ mox futura sunt, inquit, & ante tempus. Proderit enim auditoribus, nec parum conducet rei ipsius scopum agnoscere. Frustra enim sermonis vsum narrationibus insumere non soleo: Quibus autem non parum vtilitatis inesse videtur si ad vestram notitiam deuenerint, hæc ego vestris auribus infundenda arbitror. Dico igitur amodò, inquit, vobis, quæ pro foribus quidem iam sunt, sed factorum nondum cognitionem vobis affero, vt cum ea fieri contigerit, rerum exitum meis prædictionibus aptantes, illum ipsum me esse credatis, de quo talia Scriptura diuina prædixerit. Simul ergo Dominus noster IESVS CHRISTVS & proditorem sensim castigare aggreditur, increpationem sub quibusdam inuolucris afferens, & proditionis exitum in signum fore ait, & clarissimum argumentum ipsum esse Christum. Vt enim iam antea diximus, qui ea quæ per sacras literas prædicta sunt cum proditoris scelere comparauerit, manifestissimam, vt reor, & facillimam eius comprehensionem assequetur.

v. 20. *Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, eum accipit qui me misit.*

Postquam vtiliter præmonstrauit seipsum esse Christum, etiam ex iis per quæ proditor debacchaturus esset in eum, aliquid vtile rursus excogitat ad euertendam eius malignitatem, idq; nunc rursus occultiùs. Tegere enim adhuc conatur illud facinus, necdum apertè dicat quis

eum esset traditurus. Ostendit igitur, idque valde vtiliter cum clara inductione, necessarium esse prorsus dilectionis & honoris in eum exhibiti finem ad Dei ac Patris personam referri. Neque verò, id ei propriè scopus est ostendere, sed potius forsan contrarium. Nolens enim, vt videtur, apertè dicere quod alibi dixit, nempe, *Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat:* ad id quod mitius erat se contulit, hinc cogitandum relinquens auditoribus contrarium, quandoquidem minandi potius quàm adhortandi tempus erat, ipsis prope iam foribus instante scelere, & animo agitata iam in eum immani crudelitate. consilium enim iam Satanas in proditoris cor iniecerat. Quemadmodum igitur, inquit, me ipsum vtique susceperit & non alium, qui à me missum exceperit: sic qui à Patre missum susceperit, ipsum iure Patrem susceperit. At in his eius verbis nihil nisi dexterum significari videbis: Sin autem in contrarium eius dicti obseruationem transtuleris, proditoris impietatem non solum extendi videbis in Filium, sed & in ipsum Patrem. Minandi ergo genus est dictum illud, sed mitiori rebus verbis prolatum, & oblique significationem detorquens. Quemadmodum enim missum à Deo nostrûm aliquis suscipit, qui sermonibus eius consentit, & præcepta eius seruando, honorat eum quem Deus commendat: eodem, opinor, modo susceperit Dominum & per ipsum Patrem, quicumque credit in Filium. Nam qui Filium dicit, vtique & Patrem significat. qui enim filium esse ipsum crediderit, omnino & Patrem confitebitur. Horrendum est igitur proditoris iudicium, qui per impietatem in Filium in ipsum quoque Deum ac Patrem est impius. Nam si suscepisset & honorasset, sinceram ei tanquam Domino mentem subiiciens, si indubitata fidè Deum de Deo confessus esset Filium, nec turpi quæstui amorem erga eum miser postposuisset, nequaquam opinor proditionis conuictus commisset, vt ne natum quidem esse melius foret.

Ioan. 5.

A τοῦ παραδώσων αὐτόν. ἀπιλέγχθω τοιγαροῦν, καὶ μάλα χρησίμως μὲν τοῖς φοβουμένοις τοῦ παραδείγματος, ὡς αἰδέσεται πόσα, καὶ εἰς ὃ τῷ Θεοῦ καὶ πατρὸς αἰδεῖται τοῦ βλέπειν, τὸ εἰς αὐτὸν γινομένης ἀγάπης τε καὶ τιμῆς τὸ πέρας· καὶ οὐχὶ δήπου, τοῦτο κυρίως αὐτῷ σκοπὸς, πάντα δὲ μᾶλλον τὸ ἐναντίως ἔχειν πρὸς τὴν δόξαν. ἀφεὶς γὰρ, ὡς ἔοικε, τὸ φανερώτερον, ὅπερ εἴρηκεν ἐν ἑτέροις, τοῦτ' ἔστιν, ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα τιμᾷ· κεχώρηκε μᾶλλον ὅπου τὸ δύσκολον ἦν, ὑπαινίττων τοῖς ἀκροωμένοις τὸ νοῆσαι ἐκ τούτου τὸ ἐναντίον, ἐπεί τοι καὶ ἀπειλῆς μᾶλλον, ἢ παρρησίας ἦν ὁ καιρὸς, ὅτε δὴ φυσικῶς ὄντος τοῦ ἐλεήματος, καὶ ἤδη μηχανωμένης τὰ ἐπ' αὐτῷ πανουργίας. βεβλήκει γὰρ ἤδη τὸν σκοπὸν ὁ Σατανᾶς εἰς τὴν τοῦ παραδότου καρδίαν. ὥσπερ οὖν, φησὶν, ἐμὲ δὶ πάντως αὐτὸν καὶ οὐχ ἕτερον ὑποδέξαιτο ἂν, τὸν πρὸ ἐμοῦ ἀπεσταλμένον ἐπὶ λαοῦ· οὕτως ὁ τὸν παρόντα Θεοῦ καὶ πατέρα ἀποστελλόμενος δοξάζων, αὐτὸν ἂν εἰκότως δέχοιτο τὸν πατέρα. ἀλλ' ὁ τοῦτο μὲν αὐτὸν τῆς ῥήματος τὸ δεξιὸν τῆς βλασφημίας ὑπολαμβάνων κακοήθεις δὲ τὸ σκαιὸν τοῦ ἀκούειν, τὸν τοῦ παραδότου διανοίᾳ οὐκ εἰς μόνον ὄψεται δεξαίνουσαν τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα. τοῦτος τοιγαροῦν ἀπειλῆς τὸ εἰρημένον ἔστιν, εὐφημοτέρεις δ' ῥήμασι παρακεκομισμένος, παρεισάς τε ὡσπερ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐξηγεῖται τὸ δηλούμενον. ὅταν γὰρ τοῦτον τὸν ἀπεσταλμένον παρὰ Θεοῦ δέξηταί τις τὸν καθ' ἡμᾶς, τοῖς πρὸ αὐτοῦ σεσωμένοις λόγοις, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τηρῆσαι τὸ καθαρὸν, τιμήσας τὸν κηρυττόμενον· κατ' αὐτὸν οἶμαι τὸν λόγον ὑποδέξαιτο ἂν τὸν κύριον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα, πιστεύων εἰς υἱόν. συνδιατρέχει γὰρ τοῦ ῥήματι ἡ τοιαύτη δηλώσις. ὁ γὰρ ὅλως υἱὸν εἰ πιστεύσας αὐτὸν, ὁμολογήσει δὴ πάντως τὸν φύσαντα. φοβερὸν οὖν ἄρα ἡ τοῦ παραδότου βούλευμα, καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβείσματος τὸν Θεὸν, καὶ πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν υἱὸν δυσσεβείας. * εἰ γὰρ ἐμὲ προεδέξατο, καὶ τιμήσας, γένοιτο ὑποθοῖς ὡς κυρίῳ τὸ φρόνημα, εἰ ἀνενδιάστῳ τῇ πίστει Θεὸν ὑπαρχὸν ἐκ Θεοῦ καθωμολόγησε τὸν υἱὸν, ἀφεῖλέ τι λημμάτων χρείττονα τὸν εἰς αὐτὸν ἀγάπην ὁ δείλαιος ἐποιήσατο, ἀλλ' ὑπὸ αὐτοῦ οἶμαι τοῦ δόλου ἀλοὺς, ἄμεινον ἑαυτῷ τὸ μηδόλως γεγενῆσθαι προεκρίνατο.

B

C

D

E

Ioan. 5.

v. 21. *Quum hæc dixisset* IESVS, *turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit, Amen amen dico vobis quia vnus ex vobis tradet me.*

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν, ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.

Καὶ τίνι τῶν ὄντων οὐκ αὐτὸ γνῶστον ἔσται σοφὸς, ὡς ὕστε ἐξ-
νοίας, ὕστε μὴν λόγου ἡ ἡμετέρα φύσις εὐπορῇ, δι' ὧν αὐτὸ δυνήσεται τι χεῖν ἀσφα-
λῶς εἰπεῖν τὰ τῆς θείας τε καὶ ἀῤῥήτου φύσεως ἴδιά; διὰ τοῦτο τοῖς καθ' ἑαυτὸν ὑπηρετεῖται
λόγοις πρὸς μετρίαν ἔξήγησιν τῶν ὑπὲρ νοῦν. πῶς γὰρ ἂν τι φράσαι σοφὸς, ὃ καὶ αὐτὸν ἡμᾶς
ὑπερβαίνει τῇ ἔννοιαν; δεῖ συνδρομῆς ἡμᾶς, καθάπερ ἔνα τύπον τῇ νοημάτων τῶν ἀνθρωπίνων ῥη-
μάτων παχύτητι διεγράφθαι, ἐπ' αὐτὰ περᾶσθαι βαδίζοντα, κατά γε τὸν ἐγχωροῦντα τόπον, τὰ τῆς θεό-
τητος ἴδια. δεινὸν συνδρομῆς εἰς ἔλεγχος τὸ θεῖον, καὶ ἀκεφάλῳ μισοπονηρίᾳ κινούμενον, καθ' ὧν αὐ τύ-
πτει ῥιπαῖς φέρεσθαι τῇ πρὸς αὐτὸ, εἰ καὶ ὑπὲρ λόγον αἰσχύνεται. ὅταν οὖν ἡ θεία γραφὴ καθάπερ
μιμῶνται βούλεται τὸ κατ' αὐτὸν δυσπειθούντων οἰστρεῖ κίνημα, πάλιν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς λαμβάνουσα, καὶ τοῖς
ἀνθρωπίνοις ἀποχρησαμένη ῥήμασιν, ὀργὴν ὀνομάζει καὶ θυμὸν, καίπερ τῆς θείας οὐσίας καθ' ὁμοιό-
τητα τῶν ἡμῶν τοιούτων παθῶν ὑπομενούσης οὐ-
δὲν, κινουμένης δὲ μόνον εἰς ἀγανάκτησιν, ὡς οἶδέ τε καὶ πέφυκεν αὐτό· πανταχοῦ γὰρ ἀπόῤῥητα τὰ
περὶ Θεοῦ· ἀπὸ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐθῶν, καθάπερ ἄρτιος εἰρήκαμεν, τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς καταγράφειν
ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ. τεταράχθαι συνδρομῇ καὶ-
νῇ δὲ φησὶν ὁ θεσπέσιος καὶ ἅγιος τῶν Χριστὸν τῷ
πνεύματι, ὃ μισήσαντος τὸ πνεύματος κίνημα τα-
χέως ὀνομάσας· ὀργὴ γὰρ ἦν, ὡς ἔοικεν, ἑτέρως εἰ-
πεῖν. εἰκὸς δὲ ἦν που, καὶ τὸ τῆς θεότητος κίνησιν, οὐκ
ἐνεγκοῦσαν τὸ σάρκα, βραχύ τι ὑποφείξαι, καὶ
θορύβου σῆμα παθεῖν, καὶ σημεῖον ὀργῆς ὑποδῦξαι,
καθάπερ οὖν ἀμφὶ τὸν Λάζαρον γέγραπται,
ὅτι ἐμβριμώμενος ἑαυτῷ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ μνημεῖον
ἐνεβάδιζεν. ὅταν γὰρ τόπον τὸ ἐνεῖνοις τῆς χρῆ τοῦ
θανάτου ἀμυνεῖαν ἀπειλῶν, ἐμβρίμησιν ἔφη, ὅτι-
τον καὶνῦν δὲ τὸ χρῆ τοῦ δυσπειθοῦς παροδύτου κίνη-
μα, τῷ τῆς ἀρχῆς ὀνόματι κατεσήμηνεν. ἐταρά-
χθη δὲ εἰκότως, ὅτι ταῖς Ἰούδα δυσεροπίαις ἀ-
γανακτῶν. τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς ἐκείνου δυσπειθείας
ὃ ἐπέκεινα, ὅσα γε τοῖς ἄλλοις τὸ ἴσον μαθηταῖς
τιμώμενός τε συνῆν φυσᾶς, καὶ τὸ τοῖς ἀπολέκτοις
καταταγμένος, ὀλίγῳ ἀργυρίῳ πανταχοῦ τὸν
εἰς Χριστὸν ἀγάπην ἠλάττωτο, καὶ ἀθείαν τὸ λόγου
αὐτοῦ τὸ πλέγμα ἐπῆρεν, ὑ τιμὴν, ὑ δόξαν, ὑ τῆς
ἀγάπης τὸν νόμον, ὑ ὃ χρεωστούμενον ὡς Θεῷ σέ-
βας, ὑχ ἕτερόν τι τῆς εἰς αὐτὸν ἡνωμένων ὑποκρι-
σάμενος, εἰς μόνα δὲ βλέπων τὰ τῶν τῆς Ἰουδαίων μισαργύρου ἀπιστίας, καὶ ὀλίγων ἀργυρίων

Cui perſpicuum non eſt, neque cogitationes, neque verba naturæ noſtræ ſuppetere, quibus tutò & citra caſus periculum quæ naturæ diuinæ propria ſunt eloqui poſſit? Idcirco eius ſermonibus ſubſidio opus eſt, ad mediocrem eorum quæ mentem ſuperant explicationem. Quomodo enim clarè aliquid eloquetur, quod ipſam quoque cogitationem noſtram excedit? Oportet igitur nos, verborum humanorum craſſitie velut exemplo ac typo conceptionum mentis ſuſcepta, ad illas deitatis proprietates, quoad in nobis eſt, procedere. Grauiſſimè itaque Deus peccantes arguit, ac vehementi mali odio mouetur in eos, quos ab ipſo damnari contigerit, licet plus quam dici queat clemens ſit ac tolerans malorum. Quando igitur diuina Scriptura motum eius, vt ita dicam, ſignificare vult aduerſus impios, rurſus noſtris & humanis vtens vocabulis, iram & furorem appellat, quamuis in diuinam ſubſtantiam nulla iſtiuſmodi perturbatio cadat, ſed indignatione tantùm moueatur, quo modo nouit, & à naturâ ſua comparata eſt: arcana quippe & occulta ſunt prorſus quæ de Deo: ſed ex noſtris moribus, vt modò diximus, Scriptura diuina ſolet explicare quæ nos excedunt. Turbatum igitur Spiritu Chriſtum hoc loco beatus Euangeliſta teſtatur, motum nempe odij, quo Spiritus eius malum auerſabatur, perturbationem vocans: nec enim aliter iſtud effari poterat. Credibile autem eſt etiam carnem, diuinitatis motionem minimè ſuſtinentem, nonnihil exhorruiſſe, & perturbationis ſpeciem dediſſe, atque iræ ſignum oſtendiſſe, quemadmodum nempe & de Lazaro ſcriptum eſt, IESVM cum in ſeipſo infremuiſſet in monumentum ingreſſum. Sicut enim illic graues minas aduerſus mortem fremitum appellauit, ita hîc motum aduerſus impium proditorem turbationis nomine denotauit. Turbatus eſt autem iure merito, indignatus Iudæ peruerſitatem. Quid enim illius impietate maius dici poteſt, qui vnà cum aliis diſcipulis immenſis affectus honoribus, & inter electos collocatus exiguâ pecuniolâ dilectionē erga Chriſtum cōmutauit, & qui dū panē eius māducaret, calcaneū in eū leuauit, nō honorē, nō gloriā, non dilectionis legē, nō debitum ei vtpote Deo cultum, nō quiduis aliud huiuſmodi apud ſe reputans; ſed ad Iudęorū execrabiles denarios dūtaxat re-

Ioan. 11.

ſpiciens, & exiguis nũmis ſuam vendens animam, innocentemque ac iuſtum ſanguinem homicidarum manibus tradens. Grauiſſima itaque cur turbatus ſit cauſa eſt. Sequitur autem acris reprehenſio, ad vnius quidem è duodecim perſonam ſingularem pertinens, ſed tamen alijs metum vehementem iniiciens, & cuique tantumnon præcipiens vt ſuæ animæ conſulat, ne fortè per deſidiam tam infeſtis laqueis inuoluatur, & acerbitatis diabolicæ præda fiat. Vtilis igitur eſt reprehenſionum vis & ratio, quam nihili faciens proditoris animus, in propoſito ſuo hærebat. Magna itaque cum emphaſi Chriſtus, *Vnus ex vobis me tradet*, ait. Vel enim proditoris ingratum animum his verbis accuſat, vel Diabolicæ nequitiæ magnitudinem oſtendit, quæ tantùm potuerit, vt etiam vnum ex ipſis Apoſtolis corripuerit.

A κομιδῆ τ' ἑαυτ῀ πωλήσας ψυχλιῶ, ⸀ τὸ ἀθῷόν τε καὶ δίκαιον αἷμα ταῖς τ῀ μιαφονώντων χερσὶν ἐγχειρίσας μύσος. Δύλογωτάτη τοιγαροῦν ἡ τ῀ τεθαρρῆσθαι τοσοῦτος. ἐπανίσταται ⸀ ὁ μὲν ἐλεγχος, ὅτι μιᾷ εἰς τοσοῦτον ἰδικῶς τὸ ἑνὸς τ῀ δώδεκα, παρίστησι γοῦν εἰς μόνους αὐτοὺς τὸ οὕτω φεικωδέστατον κατηγόρημα, καὶ μονονουχὶ πᾶσι ἐγγυώμενος τ῀ ἀκεραιοτάτων ἑκάστῳ τ῀ ἰδίαν φυλάξαι ψυχλιῶ, μὴ ἄρα πῶς ἐκ ῥᾳθυμίας τοῖς οὐτω δεινοῖς ἁλώσεται βρόχοις, καὶ ἡ τ῀ ἀμφιβόλου πικείας γλυκὺ γήσεται θήραμα. ἐπιφελὴς οὖν ἄρα τ῀ ἐλέγχου ἡ δυνάμις, ἣν ἡμῖν ὁ νοῦς, τ῀ μίαν ἐσχατοσοῦδα σημῆναι. ἐμφατικώτατα τοίνυν ὁ Χριστὸς, τὸ εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, φησίν. ἢ γὰρ ἡ τ῀ τολμήματος ἀγριότης ἀφ' οὗπερ κατηγορῆ, ἢ τῆς τ῀ ἀμφιβόλου κακίας δηκνύει τὸ μέγεθος, ὡς τοσοῦτον δυνηθῆναι, ὡς καὶ αὐτῶν ἕνα τ῀ ἀποστόλων ἁρπάσαι.

B

C

V. 22. *Aſpiciebant ergo adinuicem diſcipuli, hæſitantes de quo diceret.*

Εἔλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ, ἀμφιβαλλόμενοι τινὲς τίνος λέγει.

Stupor ſimul ac timor inuadit Chriſti diſcipulos, & intuentur alij in alios, duplicem ex dictis concipientes metum. Vnuſquiſque enim, vt par eſt, de ſua anima ſollicitus non paruo erat in metu, ſed & cum de cæteris in commune cogitarent, de alia non minùs anxij erant. Credunt quippe verum vtique fore quod dictum eſt: ſciunt enim Seruatoris ſermonem irritum eſſe non poſſe, ſed eò impietatis decidiſſe quenquam è diſcipulis, graue & intolerandum eſſe putantes, ſuam quiſque conſcientiam examinant, & in quem exitij ſors caſura ſit exactè rimantur, & vnde aut quomodo tantum poteſtatis habiturus ſit Satanas, vt quemquam è genuinis diſcipulis abripiat.

Ἐκπλήξις τὸ ὁμοῦ καὶ δέος εἰσπέπτωκε τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀλλήλοις ἐνορῶσι, διπλοῦν ἐκ τ῀ εἰρημένων ὑφίνοντες θόρυβον. ἕκαστος μὲν γὰρ κἂν ὁ εἰκὼς τῆς ἰδίας ἐπανηρεῖχεν ψυχῆς, οὐκ ἐν ὀλίγῳ μέρει δείματι, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰς τὸ κοινὸν ὁρώσης ἐπιπολήψως χάριν, οὐκ ἐλάττονα τῆς ἑτέρας τ῀ ἀγωνίαν ἐδέχοντο. ὅτι μὲν γὰρ ἀληθὲς ἔσαι πᾶντως τὸ εἰρημένον πιστεύουσιν. ἴσασι γὰρ, ὡς οὐκ ἂν δύναιτο κενὸς τ῀ σωτῆρος ὁ λόγος, τό, τι μέλλει εἰς τοῦτο δυσσεβείας κατολισθήσειν τ῀ ἐν μαθηταῖς ἀπιθανώτατόν τινα, δηλον καὶ ἀφόρητον εἶναι λογιζόμενοι, τὸ μὴ ἴδιόν ἑκάστου σεσωδὸς δύναμείνοντος, καὶ σεσιαδεδομένος δηλονότι τινὰ τ῀ ἀπωλείας ὁ κλῆρος πιστῆται, ⸀ πόθεν, ἢ πῶς ἰσχύσει τοσοῦτον ὁ σατανᾶς, ὡς ⸀ αὐτῶν ἐκκλέψαι τ῀ χαρίσασθαί τινά.

D

V. 23. &c. *Erat ergo recumbens vnus ex diſcipulis eius in ſinu* IESV, *quem diligebat* IESVS. *Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei, Quis eſt iſte de quo dicit? Itaque cum recubuiſſet ille ſupra pectus* IESV, *dicit ei, Domine, quis eſt? Reſpondit* IESVS, *Ille eſt cui ego intinctum panem porrexero.*

Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς ἐκ τ῀ μαθητ῀ αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τ῀ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς· νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος, πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τ῀ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ· κύριε, τίς ἐστιν; ἀποκρίνεται οὖν ὁ Ἰησοῦς· ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον δώσω.

E

Hîc rurſus etiam ſanctorum diſcipulorum ardentem erga Deum amorem

Θαυμάσαιμι ἂν εἰκότως ⸀ ἐν τούτῳ δὲ πάλιν τ῀ ἀγίων μαθητ῀ τὸ ζεστὸν εἰς φιλοθεΐαν, καὶ τὸ

λίας ἀκριβὲς εἰς ἀλήθειαν· ἢ γὰρ ἔχοντες ἐξ ἑαυτῶν εἰδέναι τὰ αἴσιον ὄντα, ἀλλ' ὁδοῖς οὐ τοιαύταις ἐπιχειροῦντες, φιλοπλανοῦνται πάλιν, καὶ μανθάνειν ἐπιζητοῦσι δι' ἑνὸς τοῦ πρώτου, Πέτρου φημὶ δὴ τοῦτ' ἔστιν, ὃς τοῦ γειτνιῶντος μᾶλλον οὐδαμῶς δι' ἑαυτὸν τὴν πάντων, τῷ δὲ πλησίον, καὶ ἀγαπωμένῳ δηλονότι καὶ τὸ τῆς ἁγνείας λαμπρότερον τὸ διαφανὲς ἐφίησιν. Ἰωάννης δέ ἐστιν ὁ τοῦ προκειμένου βιβλίου συγγραφεύς, ὃς, ἐπείπερ ἠγαπᾶτο φησὶν ἑαυτὸν, τὸ οἰκεῖον κατέκρυψεν ὄνομα, σιγῇ παραδοὺς, ἵνα μὴ τῷ δόξαι φιλοκομπεῖν. ἐλεύθερος γὰρ φιλοδοξίας τῆς ἀλόγου ὁ νοῦς. ἡρέμα τοίνυν τῷ διδασκάλῳ προσεκλιθείς, δηλονότι δὲ λάθρα, καὶ μανθάνειν ἀξιοῖ τὴν τῆς ἀπωλείας ὁρον· ἀλλ' οὐχ ἕτερόν τι σημεῖον αὐτῷ δίδωσιν ὁ Σωτὴρ ἢ τὸ γράμμα, ἢ τὸ δηλοῦν τοῦ προφήτου φωνῆς, καὶ πάλαι προκεκηρυγμένον· ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτέρνισμόν. βάπτας γὰρ ὀπτιδίῳ τὸ ψωμίον, δηλονότι δηλοῦ τοῦτο τὴν ἐσθίοντα τὸν ἄρτον αὐτοῦ· καὶ τὴν μὲν τῶν ἁγίων μαθητῶν ἐξίστησι φόβου, ἄγει δέ πως αὖθις εἰς ἀπάμυνσιν προφητείας ἑτέρας δηλονότι λούσης ὡδί· σὺ δὲ ὦ ἄνθρωπε, ἰσόψυχε ἡγεμών μου, καὶ γνωστέ μου, ὃς ὁμοῦ τὰ αὐτὰ ἐγλυκήνατε μοι ἐδέσματα· εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν σὺν ὁμονοίᾳ. ἰσόψυχος μὲν γὰρ γνωστός τε καὶ ὁμοτράπεζος, καὶ τί γὰρ ἂν ἧττον εἰς γνησιότητα, γένοιτό ποτε τοῦ Σωτῆρος καὶ αὐτὸς ὁ προδότης, ἅτε δὴ τοῖς ἑτέροις εἰσκεκριμένος ἁγίοις μαθηταῖς, οἳ τὸν αὐτὸν ἔχοντες τῷ σωτῆρι σκοπὸν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων συμπεριάγοντες χώραν, κατορθώταις χερσὶ τὴν θαυμαστὴν ἐλήνοντο, καὶ πάντα προεθυμοῦντο πρὸς εἰς ὅμιλον, καὶ δόξαν αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ γνωστὸς, καὶ ἰσόψυχος, αἰσχρῶν λημμάτων ἠλλάξατο τὴν τοῦ ὁμιλήσοντος χάριν. ἐπιτηρῶ δὲ πάλιν, ὅπως ἡμᾶς προδιδάξῃ καλῶς ὁ Σοφώτατος διαγλυφὰς τὸν βίον ἐθέλει ὅτι μάλιστα λογικώτατα, καὶ τὴν διανοίας ἐπαυξῆσαι τὴν ὀξύτητα πρὸς τὸ θεωρεῖν ἀλύπως καὶ λίαν εὐπετῶς τὰ θεῖα κατιδεῖν θεωρήμασι, καὶ τὴν θεολογίας ἐξακριβοῦν ὅσον ἔνι τοῖς λόγοις ἐπιτείνειν. τὰ δηλαδὴ πρεπῆ τετιμῆσθαι, καὶ ἠγαπῆσθαι φησὶν ἕκαστον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ὡς καὶ αἰσχείας πλησίον, καὶ αὐτῷ τῷ κόλπῳ τῷ διακονικῷ, δεῖγμα τὸ εἰς αὐτὸν ἐπιφυοῖς ἀγαπήσεως τὸ τοιοῦτόν μοι. πλησίον δὴν ἄρα Θεοῦ, καὶ οἱ τοιοῦτοι ἔσονται τόποις τοῖς πρὸ αὐτοῦ μάλιστα δὴ τούτων οἱ τὴν καρδίαν ἔχοντες καθαρὰν, οἷς καὶ ἐξαίρετον ἀποτίθεμαι γέρας καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, μακαρίους ἔσεσθαι

sincerum pietatis ac religionis studium mirari iure oportet. Nam cum ex se ipsis non possent vllum fontem agnoscere, sed neque fallacibus coniecturis confisi, scisciantur denuò ac discere nituntur per vnum illum primarium, Petrum videlicet, qui nequaquam per se interrogauit, sed ei qui proximus erat, ac dilectus, propter castitatis splendorem, quærendum relinquit. Ioannes autem is erat, libri huius scriptor, qui quoniam se dilectum fuisse ait, idcirco suum nomen reticuit, ne cuiquam inani gloria ductus videretur. Ambitionis quippe expers est sanctorum animus. Sensim ergo inclinatus ad pectus magistri clam quærit quis sit perditionis ille filius. Sed non aliud dat ei Seruator rei signum, quàm quod per Prophetæ vocem olim prædictum est: *Qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Intinctam quippe bucellam tradit, per hoc eum ostendens qui manducaret panem eius. Et sanctorum quidem discipulorum formidinem remouet, sed eis in memoriam adducit alteram prophetiam, quæ ait: *Tu verò homo vnanimis dux meus, & notus meus qui simul mecum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambulauimus cum consensu.* Vnanimis enim, ac notus, & mensæ consors, & quæcumque genuinum efficere possent, fuit olim Seruatori etiam ipse proditor, vt pote vnà cum aliis sanctis discipulis electus, qui eundem cum Seruatore scopum habentes, & totam vnà cum ipso Iudæam circumeuntes, strenui miraculorum ministri erant, omniáque facere ardebant quæ ad honorem & gloriam eius spectabant. Sed notus ille & vnanimis turpi quæstu honorantis gratiam mutauit. Obserua porrò denuò quo pacto nos rectè excitet sapientissimus Euangelista, vt in vita quam maximè nos obseruemus, & ingenij aciem exerceamus ad contemplationes diuinas facile assequendas, & diuinarum rerum cognitionem quoad licet exprimendam. Summis quidem honoribus ornatum se esse & à Seruatore nostro Christo dilectum ait, vt & in ipso Domini sinu recumberet, quod in summi amoris trahit argumentum. Proximi itaque Deo & primis quodammodo apud eum locis maximè omnium sedebunt qui purum cor habent, quibus & eximium Seruator ipse præmium tribuit beatos fore di-

Pſ. 40. 10.

Pſ. 54. 15

Mat. 5. 8 cens mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Quod quidem verum esse, ipsius sapientissimi Euangelistæ testimonio confirmabimus. Vidit enim gloriam Christi, iuxta ipsius vocem. *Vidi* enim Ioan. 1. *gloriam eius*, inquit, *gloriam quasi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* quippe corporeis oculis nemo spectare potest naturam vniuersæ creaturæ Ioa. 6. 46 inconspicabilem. Nec enim quisquam Patrem vidit, vt Seruator ait, nisi is qui est à Deo, id est Filius: hic vidit Patrem: veruntamen iis qui mundana labe & inanibus vitæ huius curis puram & vacuam mentem habent, per subtilem vtique captum omnem excedentem contemplationem suam gloriam Christus reuelat, ostendens & Patris in ea gloriam. Idcirco enim aiebat, Ioan. 14. *Qui vidit me, vidit & Patrem.*

καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτὸς τὸν Θεὸν ὄψονται. ἡ παρίσομεν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθοῦς εἰρῆσθαι τὸν λόγον, αὐτὸν δὲ τοῦτον τὸν Εὐαγγελιστὴν διαλήψεσθαι. πεφίκασι γὰρ τὴν δόξαν Χριστοῦ, καὶ τὸν αὐτὸν φωτὸς. πεφίκαμεν γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ, φησὶ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. ὁ γὰρ δὴ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς ἐπαθρήσαι τις ἂν τὸν ὅλης κτίσεως παντελῶς ἀθέατον φύσιν. ὁ γὰρ ἑωρακέ τις τὸν πατέρα, καὶ τὸν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ φωτὸς, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν ὁ υἱὸς, οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα. τοῖς γε μὴν κηλῖδος τῆς κοσμικῆς, καὶ φενακίδος εἰκαίας τὸν νοῦν παντάπασι βίῳ φημὶ τὸν νοητὸν ἔρωτα ἀπηλλαγμένοις, δηλονότι λεπτῆς ἅμα καὶ ἁγίας καὶ ὑπὲρ νοῦν θεωρίας τὸν οἰκείαν δόξαν ἀποκαλύπτει Χριστὸς, δηλονότι καὶ αὐτὸν καὶ τὸν τοῦ πατέρα. δηλοῖ γὰρ τοῦτο ἐφάσκων, ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

Et quum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellam, introiuit in eum Satanas.

Βάψας οὖν ὁ Ἰησοῦς, δίδωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ, καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς.

Manifestissimum suis discipulis Seruator proditoris signum dedit. Intinctam enim offulam tradidit, per hoc ostendens eum qui edebat panem suum, & qui leuaturus erat calcaneum suum. Præterea impietatis in Christum & crudelitatis ducem omniumque malorum artificem irrupisse ait sapientissimus Euangelista in cor proditoris, totumque in eum ingressum Satanam, postquàm offulam tradidisset. Neque verò quisquam rursus existimet offulam istam diabolici ingressus fuisse causam: nec enim eò stuporis veniemus vnquam, aut mente ita destituti erimus, vt eulogiam ingressus causam datam fuisse MALO suspicemur, quin id potius verè dicemus, quòd cum omnes amoris & dilectionis numeri erga eum impleti fuissent, nihilque honoris & affectus erga eum relictum esset, quia tamen in eodem studio ac proposito manebat, mala consilia pœnitudine non emendans, nec animum ab iniqua molitione reuocans, nec lacrymas fundens ob ea quæ in animo versare ausus erat, sed patrandi sceleris grauiori siti æstuans, quia inquam nefariis ausibus succubuit, idcirco Satanas in eum tandem ingressus est, cor eius ceu ianuam apertam omnique custodia destitutam

Εναργέστατον μὲν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὁ τοῦ προδιδόντος σημεῖον ἔδειξεν ὁ σωτὴρ. βάψας γὰρ ἐπιδίδωσι τὸ ψωμίον, τὸ ἐσθίοντα τὸν ἄρτον αὐτοῦ δηλοῦν τοῦτον καθίστας ἐμφανῶς, καὶ τὸν ἐπαίροντα μηδόλως τὸν πτέρνην αὐτοῦ. τὸ γε μὴν εἰς Χριστὸν δυσσεβείας καὶ μιαιφονίας ἡγεμόνα, καὶ πανούργου, καὶ πάντων κακῶν κατασκευαστὴν εἰσεπεπηδηκέναι φησὶν ὁ Εὐαγγελιστὴς εἰς τὸν τοῦ προδότου καρδίαν, καὶ ὅλον οὐ αὐτῷ χωρεῖν τὸν Σατανᾶν μὴ τὸν ἐπιδοῦναι τὸν ψωμίον καὶ μήτις οἰέσθω πάλιν, τῷ διαλαβεῖν τὸν Σατανᾶν ὅλον ψωμίον καταλαβεῖν τὸν προδότην. ὁ γὰρ εἰς τοσοῦτον ἀποπληξίας ἥξομεν μέτρον, ἀλλ' οὐδὲ τὸν καθηκόντως ἅπαντες ὁμολογοῦντες φρενοῦν, εἰσόδου παρέφασιν δεδόσθαι τῷ πονηρῷ τὴν ἀλογίαν ὑποτοπησόμεθα, ἐκεῖνο μᾶλλον ἐροῦμεν οὐκ ἔξω τὸν ἀληθείας τὸν ἐπ' αὐτῷ καθιστάντες λόγον. ὅτῳ γὰρ ἀπάσης ἀγάπης εἰς αὐτὸν τετελεσμένης, καὶ οὐδενὸς ὃ προδότης ἐλλείποντος τὸν τελειωτάτοις ἡμῖν καὶ δηλήσεσιν, καὶ αὐτῷ εἴχετο ἀσυνδιασμῷ, ὁ τοῖς μεταγνώσεσι τὸ κακῶς δόξαν ἐπανορθούμενος, ὁ μαθίσταται τὴν καρδίαν ἐκ τῆς ἀθέσμου βουλῆς, ὁ δακρύροοσας ὅλως ἐφ' οἷς καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι πεπάλμεκεν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀνήσας τὸν δυσσεβείας ὄρεγε, δηλονότι μιμνῄσκεσθαι κελεύω, εἰσῆλθε λοιπὸν ὁ Σατανᾶς, καθάπερ τινὰ πύλην τὸν φυλακῆσαι ἐρήμην ἀφύλακτον ἀπαντεχομένην αὐτοῦ τὴν καρδίαν

ἀνρῶν, καὶ ἀχύρωτον ὄντα λογισάμενος τὸν νοῦν, θερμόν τι ἤδη πρὸς τὸ βούλεσθαι δρᾶν, ἀπὸ δὲ ἑτέλη καὶ διαπέψηται. τετειμένον γὰρ ὡς ἀπὸ τοῦτο τὸ πονηρὸν, διὰ πάσης ὡσανεὶ ἰόντες τὰ γεγραμμένα χάρτης ἀνρήσομεν. πρόσεστι μὴν γὰρ καὶ ἡ ἀρχαῖος τὸ τὸ σιδηρομίσων τὸν Θεὸν δοκιμάζων καρδίας, καὶ πονηρὰς ἐν αὐτοῖς καταπείρων λογισμούς, καὶ πρὸς εἰς τὸ φαῦλον ἡδονάς, πρὸς πᾶν εἶδος ἡμᾶς ἐρεθίζων πλημμελείας· μάλιστα γὰρ πρὸς ἐκεῖνο πάσχει βαρεῖ, πρὸς ὅταν αὐ βλέπῃ πρεπαπονηθέντας ἤδη, καὶ πρεπτωκότας. συνεργάτιν γὰρ ὡσανεὶ τῆς ἑαυτοῦ δυσροπίας ἀεί πως δέχεται τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν, καὶ τὸ πρὸ ἀδικοῦντος πάθος τὸν ἡμέτερον νοῦν· οἷς φέρε εἰπεῖν, πρὸ ἐνοχλοῦντι τῇ δεινῇ τυχόν, καὶ θερμῶν ἐπάγεται τὸ ἄθεσμον. ὃ δὴ ἀρχικῆς ἡδονῆς βδελυρώτατον κίνημα· ἕτερον γὰρ ὃ κερδῶν ἡπᾶσθαι κακῶν, καὶ ἀθέσμων χρημάτων πρεσμὸν ἄξιον εἶναι δοκεῖ πῶς καὶ τοῦτο τετιμῆσθαι. ὅταν οὖν πρεσῇ μαχόμενος, συνόπλους ποιεῖται τὸ πρεσκρατοῦντα ἐν ἡμῖν, καὶ πρὸ πολεμοῦντα πάθος, καὶ δι' ἐκείνου πάντως λιμὴν τὴν ἀπωλείας μηχανᾶται ζῆσον. ὡσανεὶ γὰρ εἴ τις τὴν ἀρίστα πολεμεῖν εἰωθότων, πάλιν ἁπλῶς κύκλῳ πρέχων, καὶ διὰ πάσης μηχανῆς εἰσελθεῖν ὅπῃ τὰ τοῦ τείχους ἀσθενικώτατα μέρη, πρὸ σκοπίζεται καλῶς τὰς ἐλεπόλεις, ἀνεχώρησε ἀφροῦν εἰδώς· κἀγὼ τὴν αὐτὴν οἶμαι ζῆσον ὁ Σατανᾶς, ὅτι τὰ αὐθεκτοῦ ψυχῆς ἐκπολιορκῆσαι βούλεται, πρὸς ὃ ἀπορῆσαι μέρος ἐν αὐτῇ χωρῇ, καθαρεύειν ὕπνος ἀνεχόλως εἰδώς, ὅταν ἴδῃ μάλιστα μηδεμίαν ὑπιδεχομένην ὅπνον, δι' ὧν ἐκεῖ εἰκὸς ἀδικεῖσθαι τὸ πάθος, οἷς εἰσηγήσεις ἀγαθὰς, τοὺς ἐπ' ἀνδρείᾳ πρόξυσμούς, τοὺς εἰς θεοσέβειαν ἐπομοήσεις, καὶ τὴν μυστικὴν εὐλογίαν. καθαρχεῖ γὰρ μάλιστα δὴ τοῦτο τοῦ διαβόλου τὸν ἀνθρωκτόνον γόον. ἐκεῖνο ὁ πρεσβότης οὐκ ἐλέγχος ἐδυσωπήθη τοὺς ἐπὶ λελησθότως καὶ ὁ πρεσβεβουτῶ πρεκεκομισμένους, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἄμαχον τὴν ἀγάπης ἰσχύν, τὴν τιμὴν, καὶ δόξαν, καὶ χάριν, τὴν τὴν εὐλογίαν τὴν πρὸ Χριστοῦ· ἀπερισκέπτως γὰρ ὡσανεὶ καὶ ἀπεκκαίοντι πάνυ πρὸς ἐκεῖνο καὶ μόνον ὁρῶν, εἰς ὅταν ἤδη πρεσῇπτο, τῆς φιλοκερδείας τὸ σπιλὰς φημὶ, λοιπὸν ὁλοκλήρως ἤλω τε καὶ πέπωκεν. τὴν γὰρ ἔτι σύμβουλον ἔχει τὴν Σατανᾶν, ἀλλ' ὅλης ἤδη τῆς καρδίας διεστώσης, καὶ κατεξουσιασθείσης ποιεῖται τῆς ἑαυτοῦ δόξης, τὸ ἀρχαῖς ψευδεύζοντα. εἰσῆλθε γὰρ εἰς αὐτὸν, καὶ τὸ τοῦ διαβόλου φωνῶ. φυλακτέον οὖν ἀρα, καὶ πάντα ἀνὴρ πρὸ πάντων ἐν τοῖς πρὸς καθ' ἡμῶν

A reperiens, & animum porta vacuum aſpiciens, & ad agendum quod vellet ac ſtatueret oppido ſtrenuum. Quod quidem tritum ac familiare eſſe MALO, in Scripturis diuinis paſſim comperiemus. Accedit enim primùm tentans corda cultorum Dei, & malas imprimis cogitationes inſerit, atque libidinibus improbis ad omne genus peccati nos impellit, ſed eò maximè infeſtus ruit, qua parte nos ante ſauciatos ac debilitatos viderit. Infirmitatem quippe noſtram, &
B affectum cui animus ante ſuccubuerit, peruerſitatis ſuæ adiutricem capit. Exempli gratia, Quidam carnalis voluptatis deteſtabili motu æſtuat: alter turpis lucri & impiarum pecuniarum cupiditatem in pretio habet. Cum ergo ad pugnam acceſſerit, perturbationem illam quæ in nobis prævaluit ac vicit, ad nos expugnandos arripit, & per eam vtique
C nobis exitij modum machinatur. Quemadmodum enim egregius dux & imperator exercitus cum vrbem aliquam obſidione cinxit, debilioribus muri partibus machinas admouet, quibus ingreſſum in vrbem parari, eamque capi commodè poſſe nouit: eodem opinor modo Satanas, cum expugnare vult hominis animam, ad debiliorem eius partem ſe confert, ſperans ſe hac ratione facile eam euerſurum, maximè cum viderit inde nullam vtilitatem capere, vnde par
D eſt perturbationem reprimi, cuiuſmodi ſunt admonitiones bonæ, ad fortitudinem, & ad pietatem, & ad myſticam Eulogiam exhortationes. hoc enim maximè Diaboli filium illum homicidam profligat. Igitur proditor non reprehenſionum, quæ ſub obſcure adhuc fiebant, pudore tactus eſt, ſed neque dilectionis vim, non honorem, gloriam, atque gratiam, non Eulogiam quam à
E Chriſto accepit reueritus, verum temerè & contumaciter in eo hærens cui ante ſuccubuerat auaritiæ morbo, tandem totus captus eſt ac cecidit. Nec enim amplius ſuaſorem habet Satanam, ſed iam totius cordis ſui dominum ac mentis ſuæ rectorem facit eum qui primùm fuerat inſuſurrator. Ingreſſus enim eſt in eum, vt eſt in Euangelio. Cauendæ itaque & omni ope remouendæ ſunt cupiditates animi, vnde ſecutura

animi, vnde secutura detrimenta nouimus: sed & meminisse oportet dicentis, Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te locum tuum ne dimiseris ei, quia sanatio cessare faciet peccata magna. Necesse est enim vi cogitationũ in nostris cordibus corroborari dominantis spiritum. Nam licet potestatis nostræ non sit facere, ne tales spiritus, id est cogitationes in mentem nostram ascendant, possumus tamen quod ascenderit eiicere, nec committere vt magnas propter negligentiam nostram in mente nostra agat radices: Sed veluti quoddam amaritudinis initium confestim excindere, ac mentem molestia vacuam reddere: alioqui dubitandum non est quin paulatim Satanas vincat blanditiis, nobisque id eueniat quod ait Psalmista, *Priusquam humiliarer ego deliqui*. Ante peccati enim consummationem delinquimus cogitationum conscientiâ, illud honorantes, ac suscipientes, & per hoc ingressus locum Satanæ tribuentes. Cuius rei figura nobis & imago erit proditoris casus.

A ζημίας· χρεὼν δὲ δύν᾽ ὀφθ. μεμνῆσθαι τῦ λέγοντος, ἐὰν πνεῦμα τῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἐπὶ σὲ, τόπον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι ἴαμα καθαπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. ἀνάγκη γὰρ ἀναπίζεσθαί πως ἐν διανοίαις λογισμὸν ταῖς ἡμετέραις καρδίαις ὑπ᾽ ἐξουσιάζοντος πνεύματος. εἰ γὰρ ἐν ἡμῖν ὃ διώκεσθαι ὀφθ. κωλύσῃ, τῦτό γε πάλιν ἐν ἡμῖν, ὃ κολάζειν ἀνθρώπινον ἀδικῆμα ὃ ἀνελθόν, & μὴ ὑπηρέτειν ῥιζοῦσθαι ταῖς ἐκ παθημάτων ὁρμαῖς, ἀλλ᾽ ὥσπερ
B ἴνα πικρίας ἀρχὴν ἀποτέμνῃ ἐπιτίθεσθαι, καὶ ἀπερείσχλητον ἐᾶναι θλῖψαι τὴν νοῦν· ἤρκει εἰδέναι σοφὸν, ὅτι νικήσας τὸν βραχὺ κολακεύοντα ὁ Σατανᾶς, καὶ παθοποιῶν αὐτὸν τοιοῦτον, οἷόν φησι, τὸν με ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα. ἀνθ᾽ ὧν τὸν παλιν τελείως πλὴν ἁμαρτίας, ἀνθ᾽ ὧν πλημμελοῦμεν ἡμεῖς τῇ συνειδότι τῶν λογισμῶν, πιμπλῶντες αὐτὸν, & καθ᾽ ἡμέραν, καὶ τόπον εἰσόδου διδόντες διὰ τούτου τῷ Σατανᾷ. ἔσται
C δὲ τύπος καὶ εἰκὼν τῦ πράγματος τῦ προδότου ὁ πάθος.

Et dixit ei IESVS, *Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei.*

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. τῦτο δὲ τῶν ἐν τῇ ἀνακειμένων πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ.

Dissonus forte, nec multum consentaneus antedictis videri possit textus propositus. Curenim, dicet aliquis, neque id abs re, cum clam argueret, nec clarè Dominus ab impia cæde proditorem auerteret, nunc ad eam instigare videtur, & hortari vt tam detestabile támque impium facinus strenuè aggrediatur? At quid necesse erat, inquit, hominem per se satis incitatum eò impellere, cum præstaret admonitionibus in melius reuocare, & à proposito ipsum consilio auertere? Et quidem erit qui absurdum esse fateatur, quod hîc inclamat Christus: veruntamen si propositi loci sensum acutiùs inspexerit, nihil absurdè dictum comperiet, E sed acrem potiussubesse sensum, quem ego pro virili paucis conabor explicare. Prudentissimè itaque sapiens Euangelista superius dixit ipsum Satanam in cor proditoris prius irrupisse atque introisse, vt videretur tandem Dominus noster IESVS CHRISTVS ipsi potius quàm ei qui reapse ac verè ab ipso per

Ἀπᾴδον μὲν ἴσως, & ὑσφόρα συμβαῖνον τοῖς ἤδη προφημένοις δόξει αὖ τῳ τυχὸν ὃ προκείμενον. ἀνόητον γὰρ δὴ φήσει αὖ, ἢ οὐκ ἀπὸ σκοπῦ, διελέγχων κεκρυμμένως, & οὐκ εὐαρχῶς ἀποστρέφων ὁ κύριος τῆς εἰς αὐτὸν μιαφονίας τὸν προδιδόναι σπουδάζοντα, νῦν πρὸς αὐτὸν παρορμῶν ὁρᾶται, ἀμέμπτῳ ἢ βαδίζειν πρὸς ὃ ἄπτων μυσαρόν τε & αἴσιον διεκβαίνειν σπούδασμα; καὶ τοι τί μᾶλλον τὸν οἰκοθεν ἕδρᾳ νοσοῦντα παρορμῶμεν, φησὶ πρὸς τῦτο, ἢ τεθνηκότων ἐξ ἑαυτῦ, ἢ μᾶλλον αἰσθάνεσθαι τοῖς νεκροῖς ὅπερ ὄφελον, καὶ τὸν προπετείσης αὐτὸν αἰσχύνης βουλῆς; ἢ δοίη μὲν ἂν τις σφόδρα τῶν φρένα πάντως διεφθαρκέναι λογισμὸν τὸν ἐπὶ τούτῳ καθολοῦ, ὀξυωπίσειεν ἂν μᾶλλον τῆς ἐν τῷ προκειμένῳ θεωρήματι * ἐπείρας τὸν νοῦν, ἀπόπτως μὲν οὐδὲν εἰρηκότων δύνασθαι, σκιαειδῆ δὲ μᾶλλον αὐτῆς ἐναπερχομένων σκιαῖσιν, ἵν᾽ & ὅπως δὴ διαιωμεν ἀφ᾽ βραχέων εἰπεῖν πειράσομαι. προγινωσκόντα τοίνυν τοῖς προλαβοῦσιν ὁ σοφὸς διαλῃστὴς προφασπίσας & εἰσελθεῖν εἰς τὸν τῦ προδότου καρδίας αὐτὸν ἔφη τὸν Σατανᾶν, ἵνα φαίνηται λοιπὸν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς αὐτῷ μᾶλλον, ἤπερ ὄντως τε & ἀληθῶς τῷ πρὸ αὐτῦ δι᾽

* x. ἀκριβῶς

ἀπροσηξίας κεκρατηκώς, ὁ ποιῆς, ποίησον τάχιον.
ὅμοιον γὰρ, ὡς εἰ λέγοι Σαφῶς, Τὸ σὸν ἔργον ὅπερ οἶδα μόνον, καὶ δρᾷν ἀεί σοι φίλον ὦ Σατανᾶ, ποίησον τάχιον· ἀπέκτεινας τοὺς προφήτας, ἐσφαπήλας γὰρ εἰς ἀσέβειαν Ἰουδαίους, καὶ τότε καταλιθοῦσθαι παρεσκευάσας τοὺς τὸ σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ προσβοῶντας λόγον, οὐδενὸς ἐφείσω τῶν ἀπεσταλμένων παρὰ Θεοῦ· πᾶσιν εἰς αὐτοὺς ἀπεδείξω τὸν ὠμὸν λόγον ὠμότητα καὶ μανίας ὑπερβολήν. ἥκω τοιγαροῦν μετ' ἐκείνους ἐγὼ, τοῖς νῦν ἔτι πλανωμένοις καὶ μηκέτι πλανᾶσθαι δώσω, τοῖς ἐν σκότει καταρθῶν καὶ ἐν φωτὶ ἡμᾶς παρήσω, τοῖς εἰς πλησμονὴν παγίδα καταλιθήσασι, καὶ θήρευμα τῶν γενομένοις ὠμότητος, καὶ ἔξω βρόχων ἡμᾶς διαφύγουσι. ἥκω τὰ πολλὰ σὲ τυραννούσης ἁμαρτίας καταλύσων καὶ κράτος, καὶ τίς ὁ φύσει Θεὸς ὅπασι δείξων τῷ ἀνθρώπῳ πάντι· ἀλλ' οἶδα λοιπὸν καὶ μετρίως τὸν ἀπήθανσον φρένα. ὅσον οὖν ἔτος σοι τολμᾶν, ὅτι τοῖς τὰ τοιαῦτα καταρθοῦν ἐθέλουσι, παρέπε καὶ νῦν. ἀνιάσας γὰρ ὑδαμῶς ὅτι πίπτων ἐξεῖ, καὶ στόδρα δριμὺς εἰς κείνθυος, ὅσον ἀν ἔσῃ ὁ πάντος δι' ἐμοῦ βασάνου σε δεχθῆ. καὶ τοιγαροῦν τὰ ἐμοῦ σωτῆρος τὰ ῥήματα τῶν προκειμένων ἀναμιμνήσκεσθαί πως ὑπολαμβάνω· ὅπλα χύνεται γὰρ ἀφ' ὧν παρεσκεύασται τὰ τολμήματα, φέρε δὴ πάλιν διασκεψώμεθα. καίτοι πόθεν μοι ὁ τῆς ἀνοσίου διείσκεται δράσους, ἐμπαροιμιώδη ἀκαθέκτως ἐλαύνων ἀσπίδ. παρεσκεύασαν γὰρ ὄξει αἰκίσματα, καὶ δυσφήμων ὄχλον ὁ φορητὸν, πληγὰς, καὶ ἐμπτύσματα, καὶ ὃ τελευταῖον ἐλεεινὸν τὸ ὅτι ξύλῳ θάνατον, ἦλους, καὶ σανίδι, ὄξος, καὶ χολὴν, καὶ τὰ ἐκ λόγχης τραύματα· τί τοιγαροῦν ὅτι ἀπεύδει, φησὶ, καὶ ἀμύητα δρᾶσι βάλεται παρὰ δι' ὃ βούλου τὰ ὅτι τῶν πάθη τολμήματα; καὶ γὰρ ὑπερέπαι γεγόνασιν Ἰουδαῖοι καὶ ὑπουργοὶ τοῦ κακοῦ. ἀλλ' ἐκείνῳ τὸ πᾶν ὅτι θήσομεν στρατηγοῦντι παρὸς μιαφονίας, καὶ ἀπάρχων ἐξαρχοντι τοῦ κακοῦ· ἀλλ' εἰ καὶ σφόδρα δεινὰ τὰ εἰς Χριστὸν τοῦ θεοσέβειν Ἰουδαίων τολμήματα, καὶ ἀφόρητος ἦν σταυροπαθούντων ἡ ὕβρις, ἀλλ' ἦδη τῶν πάθους τὸ πέρας, καὶ τὸ σκοτεῦον ἀποβησόμενον. ἔμελλε γὰρ ἀφ' ἡμίου σταυροῦσθαι μὴ εἰς τὸ πάντελες λύσιν τῆς διαβόλου τυραννίδος, καταργεῖσθαι θάνατος, καὶ τὸ φθορᾶς ἀφαμίζεσθαι κράτος, ἀπολύεσθαί τε τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀρᾶς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀρήσειν παρεσκεύαστο λοιπὸν ἐκ φιλανθρωπίας καὶ χάριτος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τὸ, γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. ἔμελλεν ἀνύμνα

A negligentiam victus fuerat dicere, *Quod facis, fac cito* Idem enim est ac si apertè diceret, Tuum opus, quod vnum nosti & facere soles, ô Satana, fac citò. Occidisti Prophetas, Iudæis quippe ad impietatem ducem te præbuisti, & lapidandos curasti qui salutarem Israëli doctrinam nunciabant, nemini eorum qui à Deo missi sunt pepercisti: omne crudelitatis & furoris genus vltra modum exercuisti. Venio igitur post illos ego, errantibus daturus vt non amplius errent, in tenebris degentes in luce diuina collocaturus, in tuos laqueos lapsos ac tuæ crudelitatis præda factos, tuis vinculis expediturus. Venio peccati propter te regnantis euersurus tyrannidem, & quis sit naturâ Deus omni homini patefacturus. Sed apprimè noui efferatum tuum animum. Quod ergo audere soles, fac etiamnum. Nequaquam enim me lædes tamersi infestus tuas, donec aduenerit passio. Atque his ego verbis Seruatoris loci propositi sensum quodammodo subinnui opinor: sed cur facinus accelerari iubeat, age denuò consideremus. Grauissima quippe est Iudæorum impiorum audacia, incredibili furore in eum sæuire meditantium. Flagra enim, & maledicorum turba intolerabilis, plagæ, sputa, ad extremum miserabilis mors in ligno, claui, crux, acetum, & fel, & ex hasta vulnus eum manebant. Quid ergo festinat, inquit, ac sine mora vult à Diabolo peragi passionis nefarium facinus? ministri enim & executores malorum horum fuere Iudæi: ipsi tamen vt omnium duci & in cædem Christi coniurationum atque primitiarum malorum principi totum adscribemus Atqui licet acerbissima quæque à Iudæis in Christum implerent, & intolerabilis esset crucifigentium furor, passionis tamen exitum, & quid hinc euenturum esset nouerat: euersum iri nempe funditus per venerandam crucem Diaboli tyrannidem, mortem destructum iri, & corruptionis delendum imperium, & vetere illo maledicto liberandum genus humanum, adeóque benignitate & gratia Seruatoris nostri Christi cessaturum illud, Terra es, & in terram reuerteris. Omnem

Gen. 3. 19
Ps. 107. 42.

iniquitatem oppilaturam os ſuum, iuxta Prophetæ vocem, nec amplius ſibi obnoxios accuſaturam, & delendos planè quotquot in orbe terrarum Deum verum, naturalem, & vnicum non norant, quotquot verò fide in Chriſtum iuſtificati ſunt, iis paradiſi ianuam aperiendam: ſupremis inferiora hæc coniungenda, & apertum quidem iri cælum, iuxta Seruatoris vocem, ſanctorum autem Angelorum ordines aſcenſuros ac deſcenſuros ſupra Filium hominis. Cum tot igitur bona ſpectarentur, ac tam clara ſpes nobis per ſalutarem crucem rurſus excitaretur, quomodo neceſſe non erat vt qui noſtram ſalutem tantopere optabat, atque eam ob rem factus erat homo ſicuti nos, abſque tamen peccato, optatiſſimum hoc tempus videre percuperet? quî verò neceſſe non erat vt qui mali nihil nouerat, diabolicæ nequitiæ molitiones contemneret, & ad tam claræ feſtiuitatis optatiſſimum tempus properaret? Ignoranti ergo Satanæ ſibi bellum parari, neſcientique prorſus patibulum crucis ſtruendo datum iri ſeipſum præcipitem, Seruator aiebat, *Quod facis, fac citius.* Interminantis enim potius quàm adhortantis eſt oratio. Quemadmodum enim ſiquis iuuenis inſigni robore præditus irruentem magno impetu quemdam viderit, & acuta ſecuri dextræ aptatâ, gnarus à ſe interfectum iri aduerſarium, exclamet, quod facis, fac citius, experiere enim dextræ meæ robur: nemo certè dixerit vocem hanc eſſe mori volentis, ſed præſcientis potius de aduerſario victoriam ſe reportaturum: ita Dominus noſter IESVS CHRISTVS contendere curſu quodammodo iubet Satanã ad nefarium ſuum facinus. Iam enim efficiet vt videatur in præceps datus hominum perditor, & orbis terrarum tyranni illius ac victoris impotentia liberetur, quem fraude ſua ſic oppreſſit, vt & à vera in Deum fide auocarit. Ignorant porrò diſcipuli vim ſermonis, non ſine diuina, vt videtur, ordinatione Chriſto hanc illis non reuelante: nam & alibi præmonſtrare videtur ſe traditum iri in manus peccatorum, & crucifigendum ſe, atque interficiendum, dieque tertia reſurrecturum, verùm præcipiens illis vti nemini prorſus hæc dicerent: prin-

πᾶσα, καὶ τὸ τοῦ προφήτου φωνῇ, ἐμφραχθήσεται στόμα αὐτῆς, καὶ κατηγορήσει μηδὲ ὀλίγα τῶν ἐπ' αὐτῇ γεγενημένων, ἀφανιζεσθαι δὲ πάντας ἐμέλλοντας καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν ἀληθοῦς φύσεως, καὶ μόνον ὄντα εἰδότες Θεὸν, οἱ τὴν εἰς Χριστὸν διὰ πίστεως, αἰωνίοις ἀγαθοῖς λειπόμενοι τῆς παραδείσου προσοδοκῶντο πύλης· ἔμελλε τοῖς μὲν πάτω τὰ κάτω συναπολεῖσθαι, καὶ μηδὲ γενέσθαι μηδὲ ὄνειρος, καὶ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν· τὰ δὲ τῶν ἀγίων ἀγγέλων βήματα ἀναβαίνειν, καὶ καταβαίνειν ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. εἶτα τοσούτων εἰπὲ μοι προσδοκωμένων ἀγαθῶν, καὶ λαμπρᾶς οὔσης ἐλπίδος διὰ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, πῶς οὐκ ἔδει τὸν ἡμέτερον διψῆσαι σωτηρίαν, διό τε τοῦτο, καὶ δι' ἡμᾶς γεγονότα χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν ὕπνον προπόθητον ἐπείγεσθαι βλέπειν ἤδη παρόντα καιρόν; πῶς δὲ οὐκ ἐχρῆν τὸν ἐσθλὸν εἰδότα κακὸν, καταφρονῆσαι μὲν τῆς ὅλης διαβολικῆς κακουργίας ἐσκυλασμένον, ἐπείγεσθαι δὲ μᾶλλον ἐλθεῖν εἰς τὸν προπόθητον καιρὸν τῆς ὕπνου λαμπρᾶς ἑορτῆς; οὐκ εἰδότι ζημιοῦν τὴν βουλὴν, ὅτι τῆς ἑαυτοῦ καταστρατεύεται κεφαλῆς, ἀγνοοῦντι τε πάντελῶς, ὅτι καὶ κρημνοῦ πέλας, τὸ ὑπὲρ τοῦ σταυροῦ διψῆσαι θάνατον, ἔφασκεν ὁ σωτὴρ, ὃ ποιεῖς ποίησον τάχιον. ἀπειλοῦντος γὰρ μᾶλλον ἢ παρακέλευσις ὁ λόγος ἐστίν. ὥσπερ γὰρ νεανίας παρὰ ἥβης, καὶ καλὸς, καὶ σφριγῶν τὴν ἔχων ἐν τοῖς σώμασι δύναμιν, ὁρᾷ μὴν ἐφ' ἑαυτὸν δρομαῖον ἱππότην τάχιστα, ὀξὺ δὲ πελέκει τὴν δεξιὰν ἁρμόσας, καὶ εἰδὼς, ὅτι πεφυκὸς πάντως ἐλθὼν, ἀναφήσεται τυχὸν, ὃ ποιεῖς, ποίει τάχιον· ὅλη γὰρ τῆς ἐμῆς δεξιᾶς τὴν δύναμιν· καὶ ἴδοι που πεφυκὼς ἂν οὐδαμοῦ ἀναβαλλόμενος ἐρρῆσθαι τὸ ῥῆμα· παρακελεύσεται μᾶλλον ὅτι νικήσῃ, καὶ φθείρας τὸν κακῶν ἐλθόντος αὐτοῦ· ὅταν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὀξυτέρῳ ξίφει τινὰ κεχρημένος καλῇ δρόμῳ τὸν βλασφημοῦντα εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα. δείξει γὰρ ἤδη πεσόντα βλάβας τὸν ἀληθείου, ἐλευθέραν τε τὴν οἰκουμένην ἰδὼν τῷ πάλαι κρατήσαντος ὑπὸ πλεονεξίας καὶ νενικηκότος, ὡς ἐξ ἀπάτης, ὡς δὲ τῆς εἰς Θεὸν ἀποστάσης πίστεως. ἀγνοοῦσι γοῦν οἱ μαθηταὶ τὸ λόγου τὴν δύναμιν, οἰκονομικῶς, ὡς εἰκὸς, οὐκ ἀποκαλύψαντος αὐτοῖς τοῦ Χριστοῦ, ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φαίνεται προδιδάσκων μὲν, ὅτι παραδοθήσεται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν, καὶ ὅτι σταυρωθήσεται, καὶ ἀποκτανθήσεται, καὶ ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ. πρὸς γνώμους δὲ μαθητὴν ἀλλοῖα λαλεῖν. σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτῷ λαθεῖν τὸν ἀρ-

χοντα τῦ αἰῶνος τούτου, τὴς ἀληθῶς καὶ φύσει ὄντος, A
ἵνα καὶ ἑλθὼν σταυρωθῇ, καὶ σταυρωθεὶς ἀνέλῃ τὸν θάνατον, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι καταρξάσῃ τὴν σωτηρίας. κεκαλυμμένως τοιγαροῦν, οἰκονομικῶς τὰ πλάσματα τῶν λεγομένων. πάντα γὰρ οἶδεν, ὡς Θεὸς τὰ συμφέροντα.

Τινὲς δὲ ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ. B

Οὐ συνιέντες οἱ μαθηταὶ τὸν λόγου τὴν δυνάμιν, ὅτι τοῖ σωτῆρος ὑπονοίας διαπίπτουσι πρόχειροι, καὶ ἅπερ ἐν ἔθος τοῦ σωτῆρι προστάττειν, τοῦτο πάλιν αὐτὸν οἴονται δηλοῦν. εἰ γὰρ ὅσης τῆς ἑορτῆς προσδόκησάν τινα εἰς αὐτὸν ὑπηρεσίαν ἐκπεμπεσθαι καλῶς αὐτῷ τοῦ γλωσσοκόμου ἔχοντι, ἤγουν μᾶλλον ὃ αὐτῷ προεπιτάξαν ἐξωνοῦσαι προστάττειν, τοῦτ' ἔστι, τοῖς δεομένοις ἐπιτρέψαι δωρεάν, καθό γε τῶν προσκομιζομένων C μέσον. χρηστὸς γὰρ καὶ ἐλεήμων ὁ κύριος, καὶ ὃ γεγραμμένον. ἀρίστου δὲ σφόδρα καὶ λίαν αὐτοῖς ὁ τοῦ πράγματος ὑπεθέσπισεν τύπος. χρῶμαι γὰρ οἷμαι τοῖς ἑορτάζειν ἐθέλουσιν, καθαρῶς τε καὶ ἀρεστόντως Θεῷ, καὶ μόνης τῆς σφῶν αὐτῶν ἡδυμίας ποιεῖσθαι λόγον, ἀλλὰ ὅπως αὖ καὶ μόνοι ἀφθονεῖν ἱλαρῶς προσῶν, σωματικὴν πλεῖον ἢ μᾶλλον τῇ οἰκείᾳ φροντίδι, καὶ τὸ ὅτι τοῖς δεομένοις φιλῶ. τότε γὰρ τότε τὴς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης ἀποπληροῦντες νόμον, ἑορτὴν ὄντως πνευματικὴν ἐπιτελέσομεν τῷ σωτῆρι Χριστῷ. διαφέρει καὶ ὁ παλαιὸς τοῖς Ἰουδαίοις διδαχθεὶς νόμος ἐν τῇ τοῦ μάννα συλλογῇ, ἃ μόνοις αὐτοῖς ἐφίκοι συλλέγειν τοῖς τῦτο προσῶν ἰσχύουσι· ἕκαστος γάρ, φησι, καὶ τοῖς συσκήνοις ὑμῶν συλλέξατε. εἰ γάρ τις ἠπόρησε τὸ ὁμοσκήνων αὐτοῖς, οἱ μὴ τῦτο πεπονθότες, χαριζόντες ὡσπερ αὐτῷ τὴν ἰδίαν ἰσχύν, συνεκόμιζον τῷ οἰκείῳ μέτρῳ, καὶ ὃ τοῖς ἑτέροις ἄρχων, ἵνα καὶ ὃ γεγραμμένον, ὁ πολὺ ὃ πολύ, μὴ πλεονάσῃ, ὁ δὲ ὀλίγον ὃ ἔλαττον, μὴ ἐλαττωθῇ. οὕτω γὰρ ἐν ἀναφορᾷ τινος ἰσοτιμίας, τὴν τε ἰσότητος ἅπασι συζεύξαι λόγον. ἀδικεῖ τοιγαροῦν τὸν τῆς ἁγίας ἑορτῆς παρέποντα τύπον, ὁ μὴ τῇ οἰκείᾳ φροντίδι τὴν τῶν δεομένων συνδιαμιγείς. εἴη γὰρ ἂν ὄντως ἑορτὴ τελεία ὃ συνάμμα.

Λαζὼν δὲ ὃ ψωμίον, ἐξῆλθεν εὐθέως. ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθον.

cipem quippe seculi huius celare suam naturã sibi proposuerat, vt postquam & venissет crucifigeretur, & in cruce actus mortem euerteret, & credentibus in ipsum salutẽ perficeret. Occultat igitur ex dispensationis ordine pleraque eorum quæ dicuntur. Sciebat enim, vt Deus, quæcunque conducerent.

v.29. *Quidam enim putabant, quia loculos habebat, quod dixisset ei* IESVS, *Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret.*

Cum non intelligerent discipuli quid sibi vellent verba Seruatoris, ad familiares & vulgatas suspiciones vertuntur illico, & quæ Seruator imperare solebat, hæc rursus eum indicare existimant. Die namque festo imminente crediderunt ei qui marsupium habebat mandatum vt nonnihil emeret, quod ad festum esset idoneum: aut certè, quod ei magnæ imprimis curæ erat, imperatum vt egenis ex oblatis rebus pro earum subministraret modo necessaria. Bonus enim ac misericors Dominus, vt scriptum est. Præclarum verò nobis etiam ipsis exemplum hinc proponitur. Oportere quippe arbitror vt qui purè & iuxta Dei placitum festum diem agere volunt, non solùm lætitiæ suæ rationem habeant, neque prouideant quomodo soli ipsi cum hilaritate eum peragant, sed ad curam suam misericordiam in egenos adiungant. Tunc enim aliorum erga alios dilectionis legem implentes, festum reuera spiritale Seruatori Christo peragemus. Idcirco & Lex olim Iudæis tradita de manna colligendo, non solũ sibi colligere permittit iis qui facere stud possint: *vnusquisque* enim, inquit, *& conturbernalibus vestris colligite.* Nam *Exo. 16. 16.* si aliquis contubernalium viribus caruisset, quibus robur integrum erat, vires ei suas quodammodo commodantes, vnà mensura sua etiam quod aliis sufficeret comportabant, vt iuxta scripturam, qui multum, ei non superesset, qui autẽ minus, non deesset. Sic enim hoc veluti quodam temperamento æqualitatis ratio cunctis seruari poterat. Ordinem igitur & formulam sanctis festis conueniẽtem violat, qui suæ curæ pauperum curam non admiscet. Illa quippe coniunctio perfecta verè est festiuitas. *Ibid.*

v.30. *Quũ ergo accepisset ille buccellã, exiuit continuò: erat autem nox, quando exiuit.*

Diabolo ſtatim obſequitur, & æſtro veluti quodam ac ſtimulis incitatus domo exilit, nihilque ſibi perſuadet lucri ſtudio præſtabilius, & quod mirere, nihil vtilitatis eum ex Eulogia cepiſſe comperiemus, præ effrenato nimirum pecuniæ ſtudio. Quippe cum morbo illo prius teneretur, & peccati patrem in ſeipſo totum exprimeret, quò præceps ruat ne iam quidem miſer diſpicit. Noctem quippe veluti quandam & impiarum cogitationum vim toto pectore ſuſcipiens in profundum inferni ruit, & vt in Prouerbiis ſcriptum eſt, quaſi ceruus properat, ſagitta vulneratus in iecore, aut Pro.7.23 tanquam canis ad vincula, neſciens quia pro anima currit. Neque verò fruſtra mihi dixiſſe videtur Euangeliſta, *Quum accepiſſet buccellam, exiuit continuò.* Solet enim Satanas eos quos ſemel ceperit ſibique obnoxios fecerit acriùs vrgere, vt continuò mala perагant, & vt ſine mora imperata faciant cogere vel nolentes. Timet nempe forſan, quâ eſt ad maleficium peragendum mentis acrimonia, ne dum cunctatur ſubeunte pœnitentia, ad meliorem frugem homo ſe recipiat, & ex animo voluptatem quæ ad peccatum impellit ceu crapulam deponat, & ex eius laqueis ſeſe tandem expediat. Hanc ob cauſam inſtare perditorem illum ſuis ſubditis opinor, eoſque ad opus acrius vrgere, quod ſibi placuerit. Et quidem Iudam ſimul ac offulam ſumpſiſſet cogit illico, vt qui iam in ditionem ſuam tranſiſſet, ad tam impium facinus ſe quamprimum accingere, veritus, vt credibile eſt, ſimul cum pœnitentia vim quoque Eulogiæ, ne vtique in illius hominis corde lucis inſtar affulgens, eum ad bene agendi ſtudium reuocaret, eique ſaniorem mentem inderet, qui conſilium iam ceperat prodendi Seruatoris. Dæmonem quippe id contra nos facere ſolitum ex iis quæ figuratè geſta ſunt agnoſcemus. ſubmiſit quippe ſibi Iudæos Pharao in Ægypto degentes, eoſque luto & lateribus, aliiſque neceſſariis operibus tam acerbe vexari iuſſit, vt nullum orandi Dei tempus eis relinqueret. Ad operum quippe præfectos, *Grauentur*, inquit, *opera* Exo.5.9. *hominum istorum, neque vacent vanis ſermonibus*: vanos ſermones appellans libertatis ſtudium, vehementemque illius recuperandæ ardorem, ſer-

A Δεδεμένος ἅπαντα ὅπῃ ὁ τοῦ δεξιόλαβος δικεῖ, ἐκ καθαροῦ οἴστρου, ἐκ δεδομένης τῆς μικρᾶς ἐσθίας ἐξάλλεται· κρεῖττον γὰρ ὅλως οὐδὲν τῆς φιλοκερδείας ὄφελος, καὶ τὸ γε παράδοξον, οὐδὲν ὠφέλιμον εὑρήσομεν, δεξιᾶς τιμὴν ἀποδόσθαι αὐτὸν δηλονότι δυσκάθεκτον εἰς ὃ χρηματίζεσθαι ῥοπήν. προκαταληφθεὶς γὰρ τοῦ πάθους, ἐκ ὀλοκλήρου ἑαυτὸν τὸν ἁπάσης ἀνομίας ὑδίνων πατέρα, οὐδὲ ὅπου ποτὲ πέφυκε λοιπὸν ὁ δείλαιος διαισθάνεται. νύκτα γὰρ B οἷον ὥσπερ τινὰ, καὶ ζοφώδη διαλογισμῶν ἀνοσίων ὄγμον ἐφ' ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐπισπώμενος, εἰς ἄβυσσον πυθμένα, καὶ εἰς πέλαγος κατωτάτω, καὶ κυρίᾳ τῇ ἀληθείᾳ λέγειν, ὡς ἔλαφος ἐπισπεύδει πεπληγὼς εἰς ὃ ἥπαρ τοξεύματι, ἢ ὡς κύων ὅπῃ δισμοὺς, οὐκ εἰδὼς ὅτι περὶ ψυχῆς πέφυκε. καί μοι μὴ μάτην εἰρηκέναι ὁ θεσπέσιος δοκεῖ μαθητὴς, ὅτι λαβὼν ὁ μιαρὸν ἐκεῖνος βύβλος. λέγω γὰρ ὁ Σατανᾶς εἰς ὃ τοῖς ἅπαξ ἁλοῦσι καὶ ὑπ' αὐτὸν γεγονόσι προσπίπτει βύβλος ἐξανύειν τὰ πονηρά, καὶ μηνύσεως ἁπάσης δίχα ὃ δοκοῦν αὐτῷ κατεργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἐκόντας ἀναγκάσαι. δίδιεν ἴσως, πικρόν τι ἀεὶ φρονῶν καὶ δριμὺς εἰς κακουργίαν, μὴ ἄρα ὡς τὸ τοῖς ὑποβρύσασι πρὸς ἐξομολόγησιν μεταγνῶσις μεταβουλεύσασθαί τι τῆς ἀναξίων προδοσίας τὸ δόλιον, καὶ καθαρὸν ἅπαν μίσει ἀποθέσθαι τῆς νοὸς τὸ εἰς ἁμαρτίαν πρόθυμον, ἔξω τε παιδὸς ἑλκύσῃ τὸ πρὸς αὐτὸ τὸ ἥδιστον κατειλημμένον. ἀφ' ὑπονοίᾳ οἶμαι τὸ αἰτίας ὑποκαΐας τὸ ἀληθέστατον τοῖς ὑπ' αὐτὸν γεγονόσιν, εἰς τὸ θρᾶσος ἐπείγεσθαι καὶ μάλα γοργῶς τὸ ἀρέσκον αὐτῷ. ἐπὶ γοῦν τὸν Ἰούδαν μὲν τὸ ἥμιον εὐθὺς αἰσθάνεται λοιπὸν, ὡς ὑπὸ χεῖρα λαβὼν, ὅπῃ τὸ ὕστατον ἀσθενὲς ἰέναι προῆκεν, δεδιὼς κατὰ τὸ εἰκὸς ἅμα τῇ μεταγνώσει, καὶ πῃ ὁπὸ τῆς εὐλογίας δυνάμεως, μὴ ἄρα πως ἐν τῇ αὐθένους καρδίᾳ, φωτὸς ἀναλάμψασα δίκην, ἀναθουργεῖν διαπείσῃ προσελθοῦσα μᾶλλον αὐτὸν, ἤπερ τὸ φθέγμα τὸ γνήσιον ὑστέρησε, τοῦ καὶ προδοῦναι λοιπὸν διαπεπεισμένου. ὅτι γὰρ ἔθος τοῦτο προσῆν ἀεὶ καθ' ἑαυτοῦ τῷ δαίμονι, ἐκ ἀφ' ἑνὸς τούτου γεγονότων γνωσόμεθα. ἐποίησατο μὲν γὰρ ὑπὸ χεῖρα τοὺς Ἰουδαίους ὁ Φαραὼ κατ' Αἰγυπτίους ὄντας ἔτι, πολλῷ γε ἐκ πλινθεία, ἐκ τοῖς τοῦ ἔργων αἰσχροῖς καὶ κακοπαθείαις παρὼς ὑποπέσαι αὐτοὺς, ὥστε καὶ τοῖς πρὸς Θεὸν ἱκετείαις ἐνδιδοῦναι χρόνον. καὶ γοῦν πρὸς τοὺς τῶν ἔργων ὑποστάτας, βαρυνέσθω, φησὶ, τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ μὴ μεριμνάτωσαν λόγοις κενοῖς· λόγους κενοὺς ὀνομάζων τὰς εἰς ἐλευθερίαν ἔξω δρομικὰς, καὶ

τὸν ὅτι τῇ δουλείᾳ θρηνῶν, καὶ τὸ ὅτι τῶν κρειττόνων A
ποθοσυχλῶ. Οὐκ ἀγνοεῖ γὰρ ἀφ' ὧν εἰς τοῦτο σκο-
λῆς, ἅμα μὲν ἐνδιατρίβοντας ὄνησιν. Ἀπὸ δὲ τῶν τύ-
πων ὅτι τελεῖ τὰ ἀληθέστερα θεωρήσειν ἰόντες ἐπί-
γνωσιν, κατεπείγοντα σφόδρα τὸν σατανᾶν διώκε-
σθαι, ποθεῖς δ' ἐκεῖνον ποθ' ἥδιον ἐκ παντὸς τοὺς
εἴσω πεισθέντας τῷ πρὸ αὐτοῦ δικτύου, καὶ ὁλοκλή-
ρους ἤδη κεκερατισμένους εἰς ὑποταγὴν τῷ δρε-
σκόντων αὐτῷ.

uitutis deplorationem, ac meliorum de-
siderium. Non ignorabat enim si ilthius-
modi rebus meditandis occuparentur,
non parum eis inde vtilitatis affuturum.
A figuris igitur ad veritatis agnitio-
nem delati, reperiemus Satanam af-
siduè vrgere eos quos semel intra sua
retia clauserit, & in obsequium suum
penitus adduxerit.

Ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς· νῦν ἐδοξάσθη ὁ B
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐ-
τῷ. εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς δο-
ξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐ-
τόν.

v. 31. & 32. *Quum ergo exisset, dixit* Iesvs, *Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarifica-
bit eum in semetipso, & continuò clarificabit eum.*

Ἐξῆλθε μὲν ὁ προδότης τῶν τοῦ Διαβόλου στρατη-
γημάτων ὑπηρετήσων· ἄρχεται δ' ὁ λόγου Χρι-
στὸς, οὐκ εἰς ἅπαντων ἀκοὰς τὰ μύστικα παρέπουσα
τοῖς γνησίοις λαλεῖν δῆλα, ὡς ἐν τούτῳ, καὶ διὰ τού-
του διδάσκων. οὐ γὰρ δίδοναι πρέπει τὸ ἅγιον τοῖς C
κυσὶ, κατὰ τὴν αὐτοῦ φωνὴν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ὑσὶν ἐν-
βεβλῆσθαι ποσὶ τοὺς μαργαρίτας ἐᾶν. ὅπερ οὖν ἔφη
καὶ πρότερον, ὡς ἂν εἰδὼς τὸν Διάβολον, τότε πει-
ρᾶται διδάσκειν καιρὸν καλοῦντος εἰς ἔργον, ἐν φ
φανερὸν ἔσται δῆλον. μετὰ τοίνυν τὴν προδότου πλὴν
ἀπόστασιν, ἐν τῇ ἑστίᾳ τὴν ἀποδρομὴν, διανοοῦ-
σθαι λοιπὸν, ὡς ἐν καιρῷ τῷ πρέποντι, τοῖς γνησίοις
τῶν μαθητῶν τὰ μυστήρια, ἐν φησὶ, νῦν ἐδοξά-
σθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἐν σημαίνει μὲν ἀφ' οὗ τού-
του τὸ σωτήριον πάθος, ὡς ὂν ἐπὶ θύραις τε καὶ ἤδη D
προεστώμενον μετὰ βραχύ. δεδοξάσθαι γοῦν τὸν
υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου φησὶν, ἀντὶ τοῦ περὶ ἑαυτὸν, καὶ διηρημένως, καθάπερ ἔδοξέ τισιν, εἷς γὰρ
υἱὸς ὁ Χριστὸς, ἐν προ Σαρκὸς, ἐν μετὰ Σαρκὸς, καὶ
πρὶν ἀνθρωπος γένηται καθ' ἡμᾶς, ἐν ὅτε γέγο-
νεν ὁ ἄνθρωπος. Τὸ δὲ ὅπως δεδοξάσθαι διηνεκίζε-
σθαι, ζητητέον φαῖεν γὰρ ἴσως τινὲς, ἢ γὰρ καὶ πρό-
τερον τεθαυμάσθαι ἐδοξάζετο; κρίνει δὲ τάλ-
λοσθαι μὲν ἀγελαίουσθαι ἐπὶ δυσωπήσας λόγῳ, E
καὶ βιαιοπάτων πνευμάτων ἀϊδίου φορὰν, προ-
σεκυνήθη μὲν πρὸ τοῦ τῶν πλοίων τότε, ἤκου-
σαν δὲ, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ· καὶ μὲν, καὶ τὸν ἐν τῇ
Βηθανίᾳ Λάζαρον παλινδρομοῦσαν προσκαλέσας
εἰς ζωὴν, δεδόντος ἔργα τὸ θαῦμα, ὡς καὶ διὰ-
βαίνοντι κατὰ τὴν ἑορτὴν εἰς Ἱεροσόλυμα
προϋπαντῆσαι σύμπασάν τε ὁμοῦ τοῖς παισὶν, καὶ
ἀξιάγαστον αὐτοῦ τὸ θαῦμα αἰνεῖν λέγον-
τας, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

Exit quidem proditor Diaboli artibus obsequuturus: Christus verò sermonem inchoat, hinc figuratè quodammodo innuens non esse omnibus passim euulganda quæ solis debentur ingenuis. nec enim decet sanctum dari canibus, iuxta ipsius vocem, sed neque margaritas proculcari suum pedibus. Quod igitur etiam prius specie parabolæ dixit, hoc docere conatur tempore ad opus & clariorem demonstrationem vocante. Post defectionem igitur ac discessum proditoris, communicat tandem putà congruo tempore genuinis discipulis mysteria, & ait: *Nunc clarificatus est Filius hominis*, & per hoc quidem salutarem passionem significat ipsis iam foribus imminentem, & paulo post futuram. Clarificatum verò Filium hominis ait, non diuersum à se & alium quendam significans, non diuisim, vt visum est nonnullis, vnus enim filius Christus, & ante carnem, & cum carne, & priusquam homo fieret sicuti nos, & postquam factus est homo. Quomodo verò clarificatum se esse affirmet, quærendum est. Dixerint enim forsan aliqui: Nunquid & prius clarificatus est cum miracula faceret? Nam vno verbo placato mari, & vehementi ventorum impetu compresso adoratus est quidē ab iis qui in nauigio tunc erant, auditque, *Verè Filius Dei es*. Præterea *Mat. 14.* cum Lazarum ad vitam reuerti iussisset, 33.
adeo celebre fuit miraculum, vt & circa festi tēpus Hierosolymā ascendenti omnes ei vnà cum pueris occurrerint, & faustis ominibus eum prosecuti sint, dicētes: *Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Sed & fractis quinque panibus ac duobus piſciculis vniuerſam multitudinem eorum qui ad ſe confluxerant ſatiauit abſque pueris & mulieribus, ad quinque virorum millia. Tam illuſtre verò miraculum iſtud nonnullis viſum eſt, vt ea re plurimum attoniti Regem eum creare vellent: hoc enim Euangeliſta nobis teſtatus eſt. Difficile verò non eſt plurima eiuſcemodi exẽpla congerere, nihilo iis quæ retulimus clariora. Quomodo igitur nunc clarificatum ſe dicit, qui & olim clarificatus eſt? Clarificatus enim eſt etiam ex aliis, & diuina poteſtate præditus credebatur: tamen conſummatio gloriæ in paſſione ſita erat, quam pro mundi vita ſuſtinuit, & in eo quod per ſeipſum reſurrectionis omnium modum innouauit. Nam ſi rationem myſterij iſtius quoad licet rectè expendamus, non ſibi ipſi neque propriè propter ſeipſum mortuum videbimus, ſed pro vniuerſa humanitate, & ſuſtinuiſſe ac feciſſe paſſionem ipſam, & poſt illam, reſurrectionem. Mortuus enim eſt ſecundum carnem, vitam ſuam pro vita omnium tradens, & veteris illius maledicti in ſeipſo vim adimplens ille pro omnibus æſtimandus. Excitatus autem eſt rurſus ex mortuis in vitam incorruptibilem & æternam, totam in ſeipſo ſuſcitans naturam. Semel enim mortuus, vt ſcriptum eſt, iam non moritur: mors illi non vltra dominabitur. Quod enim mortuus, eſt peccato mortuus eſt ſemel: quod autem viuit, viuit Deo. Idipſum & de nobis quoque ipſis verum erit propter Chriſtum. nec enim vltra reſurgemus in mortem, ſed in vitam æternam, licet magna futura ſit demum differentia, quod ad gloriam nimirum, & debitam cuiuſque moribus retributionem. Factus igitur obediens Deo ac Patri vſque ad mortem, mortem autem crucis, iuxta Pauli vocem: ſuperexaltatus eſt rurſus, accipiens nomen quod eſt ſuper omne nomen. Qui enim nudus homo eſſe putabatur, ſupra modum glorificatus fuit, verè Deus, & Filius reuera Dei proditus, nec ad nouam quandam dignitatem vocatus, qui naturâ Deus erat, ſed ad id quod erat ante carnem, etiam cum ipſa carne rediens, idcirco clarificatum eſſe ipſum putabimus; tametſi ſemper gloriæ Dominus extiterit. Nulla enim noua quæ Dei ſit dignitas in Chriſto reperi-

Rom. 6. 9.

Phil. 2. 8

ἀλλὰ ἐκ πέντε ἄρτων καὶ δυσὶν ὀψαρίοις πᾶσι, καὶ ἐφάγεσαν δύο, χορτασθῆναι παρεσκεύασε τὸν ἐπ' αὐτὸν συνδεδραμηκότων πλῆθος, ἀνδρῶν, εἰς πέντε σχεδὸν χιλιάδας ἀνδρῶν. ἐδόκει γοῦν ὅπως ἀκλεὲς τὸ περιπυρούμενον εἶναι, ὡς τοῦ τῆς θαύματος καταπεπληγμένους ἐπαφοχλεῖ, ζητοῦν αὐτὸν αἰδοξάσαι καὶ βασιλέα. τοῦτο γὰρ αὐτὸς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς διεμαρτύρατο· χαλεπὸν ἢ σοφόν ἐστιν, καὶ δι' ἑτέρων ὅσων καὶ σφόδρα πλατεῖα ἐστὶ τὰ λεγόμενα, τοῦ ἀρτίως ἡμῖν ἀπειθμημένων θαυμάτων κατ' ἀξίαν ἠπωμένου τὴν δόξαν ἐχόντων. πῶς οὖν ἄρα λοιπὸν ὁ καὶ πάλαι δεδοξασμένος, ἑαυτὸν νῦν δεδοξάζειν φησί; δεδόξασται γὰρ καὶ δι' ἑτέρων, καὶ θεοπρεποῦς ἐξουσίας ἐπολήφει ἔχων ἐφαίνετο· τὸ γὰρ μέλλον τῆς δόξης τέλος, καὶ τὴν ἀϊδιότητος τὸ πλῆρες οὐ σκιαῖς τισὶν ἀπτύστοις ἐῴκει, οὐ τῷ παλαιῷ αὐτὸν ἐπὶ τὸν κόσμον ζωῆς, καὶ δι' ἑαυτῆς τὴν ἀπθάρτων ἀναστάσεως καινοτομῆσαι τὸ ζῆν. βασθμίζοντες γὰρ ὡς ἔνι καλῶς ἓν κατ' αὐτὸν μυστηρίου τὸν λόγον, ἔχ ἑαυτῷ τυχόν, οὐδὲ κυρίως δι' ἑαυτὸν πεπονθότα κηρύττομεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἁπάσης τὴν αἰῶνος πάντων ἓν δρᾶσαι, τότε πάθος αὐτὸ, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν ἀνάστασιν. τέθνηκε μὲν γὰρ τῇ σαρκὶ τὸν ἀπθάρτου ζωῆς ἀντίρροπον τὴν ἰδίαν ἀποδοκιμὴ, καὶ τὴν ἀρχαίας ἐκείνης ἀποπλανῆς ἀρᾶς ἐν ἑαυτῷ τὸ δυνάμενον ὁ πάντων αἴτιος ἐξήλειψεν ἢ πάλιν ἐκ νεκρῶν εἰς ἀκήρατόν τινα, καὶ ἀκατάλυκτον ζωὴν, ὅλῳ ἐκοτῷ δόμενος τὴν φύσιν. ἅπαξ γὰρ ἀποθανὼν, καὶ τὸ γεγραμμένον, ὄκέτι ἀποθνήσκει. θάνατος αὐτὸν ὄκέτι κυριεύει. ὃ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ, ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῖν αὐτοῖς ἀληθὲς ἔσται δόξῃ Χριστοῦ. ἐγηγερσόμεθα γὰρ ἔτι εἰς θάνατον ὑχὶ, ἀλλ' εἰς ζωήν. τὸ ἀπέραντον, εἰ καὶ πολὺ μέτρον τοῦτο τὸ ἀμύστατον διαφορᾷ, καλόν γε τὸ ἐν δόξῃ φρονεῖν, καὶ τὸ τοῖς ἐκείνου ἴχνεσι χρεωστουμένην ἀποδοῦναι. ὑπήκοος γέγονεν ὑποτακτὸς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ καὶ τοῦ Παύλου φωνήν. ὑπερυψώθη πάλιν λαβὼν τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. ὁ γὰρ νομιζόμενος ἄνθρωπος εἶναι ψιλὸς, ὑπερεδοξάσθη λίαν, Θεὸς ὢν τῷ ὄντι, καὶ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθῶς ἀναδεδειγμένος, οὐκ εἰς καινὴν ἀξίωμα κεκλημένος τὸ εἶναι φύσει Θεὸς, ἀλλ' εἰς ὕστερον, καὶ παρὰ δόξαν, εἰς τοῦτο δὴ πάντων καὶ μετ' αὐτὸν ἀναδραμὼν τὸ δόξαν, καὶ τοῦτο δεδοξάσθαι νομισθὲν αὐτὸν, καιρὸν τὸ δόξης ὂν ἀπὸ πάντος κύριον. καινὸν γὰρ οὐδὲν ἐν Χριστῷ τὸ ἀνθρώπινον ἀξίωμα

εὐείσκεται, ἔχων ὑπόστασιν φυσικῶς, ὡς Θεὸς, καὶ πρὸ τῆς λεγομένης κενώσεως· ἀλλὰ καὶ τῆς ληφθείσης τοῦ δούλου μορφῆς, ἐπειδὴ ἑαυτὸν ἀνέβιβασεν εἰς σχῆμα πάλιν, καὶ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, δεδόξασται λέγεται. δεδοξασμένου τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, συνεδοξάσθη πάντως καὶ ὁ Θεὸς, καὶ πατήρ. ἐδοξάσθη δὲ ἐν ἐμοὶ, ἡ δόξης τινὰ προσθήκην λαβών· οὐδὲ τοῦ ἰδίου γνησίως· ἀνενδεὴς γὰρ τοιούτου πάντως ἡ θεία τε καὶ ἄῤῥητος φύσις· ἀλλ' ἐπεὶ ἐγνώσθη τίνος ἐστὶ πατήρ. ὥσπερ γὰρ ἔστιν δόξα τῷ καύχημα τὸ τοιοῦτον ἔχειν κατὰ φύσιν γνήσιον, τὴν αὐτὴν οἴκοθεν ἔστιν εἰπεῖν καὶ τῷ πατρὶ δόξαν καὶ καύχημα, τὸ τοιοῦτον ἔχειν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν ἴδιον υἱόν. Διὰ τοῦτό φησιν, εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτόν. ἅμα γὰρ ἐδοξάσθη πατὴρ διὰ τὸν υἱόν, καὶ αὐτὸς δοξάσει δι' υἱοῦ τὸν υἱόν. ἐπ' ἀμφοῖν γὰρ δι' ἀμφοῖν ἡ δόξης ὄνομα τρέχει. πλὴν ἵνα καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὴν τοῦ λόγου καταβιβάσωμεν δύναμιν, ὠφελείας τοῖς ἀκροωμένοις πίκτοντες ἀφορμὴν, σχῆμα τούτοις ἐποιησάμεθα. Εἰ δοξάζομεν ἐν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν, προσδεχησώμεθα ὅτι δοξασθησόμεθα ἐπ' αὐτοῦ. ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει κύριος, ὅτι τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ οὐκ ἀξιονθήσονται. δοξάζεται δὲ δι' ἡμῶν, καὶ ἐν ἡμῖν ὁ Θεὸς, ὅταν τὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας πᾶν ἀποκαθάραντες ῥύπον, διὰ πάσης ἀγαθουργίας τὸν οἰκεῖον καταφαιδρύνωμεν βίον. ζῶμεν γὰρ ἤδη εἰς δόξαν αὐτοῦ.

A tur, sed habens omnia naturaliter, vt Deus, etiam ante eam quam dicimus inanitionem. Sed & assumpta serui forma, quandoquidem seipsum ad illa rursus extulit, etiam cum homo factus est, clarificatus intelligitur, & sumpsisse dicitur. Vnà itaque cum Christo clarificato clarificatus est omnino Deus ac Pater: clarificatus verò est in Filio, non accepta vlla gloriæ accessione à suo genimine, (diuina quippe & ineffabilis natura eâ prorsus non indiget) B sed quia innotuit cuius Filij sit Pater. Quemadmodum enim gloria est Filio, talem habere secundum naturam genitorem, eodem modo censeo etiam in Patris gloriam cedere, quòd talem ex seipso habeat Filium. Propterea dicit, *Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso.* Simul enim clarificatus est Pater propter Filium, & statim Filium vicissim clarificauit. ad vtrumque gloriæ nomen pertinet. Ve- C runtamen vt & ad nos vsque sermonis vim deprimamus, vtilitatis occasionem auditoribus parturientes, illud his addemus. Si clarificamus in nobis ipsis Deum, sperandum est nos clarificatum iri ab eo. *Viuo* enim *ego, dicit Dominus, quia glorificantes me glorificabo, & non spernentur.* Clarificatur autem per nos & in nobis Deus, cum depulsis sordibus peccati, per omne opus bonum nostram vitam illustramus. Viuimus enim hoc pacto in gloriam eius. 1. Reg. 2. 2.

Τεκνία, ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμί.

Ἐν τῇ τῶν τεκνίων τάξει, καὶ ἐν τοῖς ἀρτιτόκοις βρέφεσι καταπαίζειν μαθητὰς, καίτοι πρὸς τοσοῦτον ἀρετῆς διαπεπονημένους μέτρον, καὶ σπουδὴν ἔχοντας πλὴν ὀλίγοις κατορθωμάτων· δηλοῖ δὲ τοῦτο, καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι καὶ ὁ σοφώτατος τέλεος ἐν ἀνθρώποις νενόηται, νήπιος ὢν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βραχὺς τὰς φρένας. τί γὰρ ἡ ἀνθρώπου σπουδὴ, ὡς πρὸς τὴν ὅλων τεχνῖτιν σοφίαν; διὸ τοῦτο μᾶλλον ἔλεγε πρὸς Θεόν· κτῆνός ἐγενήθην παρὰ σοί. καὶ ἀεὶ πάντως ἐρεῖ τις εἰ γενοῦν ἔχοι, διὰ τὴν κακολογίαν τῶν Θεῶν, κτηνώδη λέγειν τὰ ἄλογα· εἰη γὰρ ἂν τοῦτο πικρὸν τῆς θείας φύσεως κατηγόρημα, καὶ πολλὴν αὖ ἔχον ἀφῶ τὴν ἀτοπίαν. ἀνὴρ γὰρ ἀνθρώπῳ κολλώμενος σοφῷ, καὶ αὐτὸς γινόμενος· δῆλον γὰρ οἴκοθεν τὴν λέξιν τοῦ ψαλμῳδοῦ σπουδαρμόσασθαι διὰ τὴν χρείαν· κτηνώδης σὺκ ἂν ἦν ὁ ποτὲ, ἀλλ' ἴσως ἢ μᾶλλον καὶ σώφρων, καὶ ἀριμὸς εἰς φρόνησιν. εἰ δὲ τοῦτο φαίη τις

D v. 33. *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.*

Infantium & recens editorum loco & ordine collocat discipulos, licet ad tantam virtutis mensuram euectos, tantáque prudentia præditos quanta in paucis inueniatur, hinc apertissimè docens eum qui valde etiam perfectus inter homines censeatur, infantem esse & rudem apud Deum. Quid enim est prudentia hominis, si cum vniuersi opifice sapientia comparetur? Idcirco Psal- E mista ad Deum dicebat: *Vt iumentum factus sum apud te.* Neque verò sanæ mentis vllus dixerit Psalmistam iumentum ideò vocari, quòd Deo adhæserit: esset enim grauis ista in naturam diuinam contumelia, magnamque in se continere absurditatem videretur. Nam qui homini sapienti adhæret, & apud eum factus est (aptanda enim est, vt reor, Psalmi dictio, propter vsum) nequaquam vt iumentum fuerit, sed sagax potius, & prudens, ac singulari solertia præditus. Quod si quis non iniuriâ ve- Psal. 72. 23

rum

rum id esse dixerit, quomodo non futilis erit quisquis existimet hominem sapientem belluinum & insanum fore, licet ipsi Dei sapientiæ adhæreat? Quid ergo est, inquit, quod etiam inter homines sapientissimus, si cum Dei sapientia comparetur, vt tumentum censendus sit, & inter insanos reputandus Quemadmodum enim minimum inter astra nequaquam cum Solis radiis certabit, neque graue saxum cum monte omnium altissimo, sic hominum prudentia nunquam cum Dei sapientia poterit comparari, immò verò nihil erit prorsus ad illam comparata. Infans igitur est etiam perfectus. Modico vero tempore cum discipulis suis fore se Christus aiebat, non quasi planè recessurus, neque omnino alienandus, (nobiscum enim est omnibus diebus, etiam vsque ad consummationem seculi, iuxta vocem ipsius) sed quia in carne non sit cum iis futurus, sicut heri & nudiustertius: instabat verò foribus, immò intra portas erat tempus reuersionis ad Patrem ex hoc mundo, & reditus in cælum. Quotquot autem recte sentiunt, ac firmam fidem habent, in animum sibi inducere debēt, quòd licet absit à nobis carne, ad Deum nempe ac Patrem reuersus, veruntamen diuina vi ac potestate omnia gubernat, & adest diligētibus se. Idcirco enim aiebat: *Amen, amen dico vobis, vbi duo vel tres sunt congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Quemadmodum enim cum inter homines adhuc conuersaretur, & in terra cum carne existeret, implebat quidem cælos, & cum sanctis Angelis versabatur, nec superna loca relinquebat: ita & nunc in cælis cum sua carne existens terram quidem implet, & cum suis conuersatur. Obserua porrò, vt secundum carnem duntaxat abiturus, (adest enim nobis semper virtute diuinitatis) adhuc modicum tempus nobiscum fore se dicat, perfectè semetipsum ac totaliter à parte nominans, ne quis in duos Filios Christum diuidat, sed vt vnum omnino esse credat & fateatur illud quod ex Patre natum est Verbum, & quod ex virgine assumptum est templum: non quia eiusdem substantiæ sit, sed quia post ineffabilem vnionem, ipsum dividere piaculum sit. Vnus enim ex ambobus Christus est.

Mat. 18. 20.

Mat. 18. 20.

A αὖ, καὶ μάλα δικαίως ἐπαπορήσει τις, πῶς οὐκ ἂν οἴοιτο ληρεῖν, τὸ ὡς παρεστι φερόμενον, ὅτι κτηνώδης ἔσται, καὶ ἄσκευος πρὸς αὐτὴν ἠμόλυνος τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ; τί οὖν ἄρα φησὶν, ὅτι καὶ ὁ λίαν σοφὸς ἐν ἀνθρώποις, εἰ τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ συγκείμενος, κτηνώδης τε ὢν ὀφθήσεται, καὶ ἐν τοῖς οὐκ ἔχουσι νοῦν λογισθήσεται; ὥσπερ γὰρ ὁ μικρότατος τῶν ἀστέρων, οὐκ ἂν ταῖς ἡλίου φιλονεικήσει βολαῖς, ἀλλ' οὐδὲ λίθος ὁ βαρὺς, ὀρέων πάντων ὑπερφερὴς, ὅτων ἀνθρώπων σοφίας συγκείσεται, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὅλως ἔσται λογισθεὶς ἐν εἶναι πάντελως. τεκμήριον δέ, καὶ ὁ τέλεος μικρὸν χρόνον ἔτι χρῆναι συνέσεσθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς φησι Χριστὸς, οὐχ ὡς ἀφεστηξων πάντελως, οὐδὲ εἰς ἄπαν, ἐξ ὁλοκλήρου ἄλλοτε κόσμου· μᾶλλον γὰρ ὅσον πάσας ἐφ' ἡμέρας, καὶ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ τὸ αὐτὸ φωνεῖ· ἀλλ' ὅτι μὴ σαρκὸς ἔσται συνέσει, καθάπερ ἐλπίς, ἐν πείσει· ὧν δὲ ὅτι θύρεσι, μᾶλλον δ' εἴσω θυρῶν ὁ καιρὸς τῆς ἀποδημίας ἐγγὺς τοῦ πατέρα, ἐκ τῆς ἀνόδου τῆς εἰς οὐρανόν. Δεμνεῖται δὲ δῆλον διὰ τοιούτων ἐξ ἡμῶν φημί, τοῖς οἵ γε φρονοῦσιν ὀρθῶς, ἐν ἱδρυμένῳ ἔχουσι τὸ πιστὸν, ὡς εἰ ἐν ἄπασιν ἡμῖν μὲν τῇ σαρκὶ, τὸ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα τελείωσιν ἀποδημίας, ἀλλ' ὅμως τῇ θείᾳ δυνάμει πρόεισι τὰ σύμπαντα, καὶ συμπαρέστι τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Δεῖ γὰρ τι τοῦτο, ἐν ἔφασκεν· ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν συναχθέντες ὦσι δύο ἢ τρεῖς εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖμι ἐν μέσῳ αὐτῶν ὥσπερ γὰρ καὶ ἀνθρώποις ἔστι συνδιαιτώμενος, καὶ ἐπὶ γῆς ἐπαρχὼν μὲν σαρκὸς, ἐπλήρου μὲν οὐρανοὺς, συνῆν δὲ τότε τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις, οὐκ ἀπελείπετό τε τῶν ἄνω χώρων· οὕτω καὶ νῦν ἐπαρχὼν τοῖς οὐρανοῖς μὲν τῆς ἰδίας σαρκὸς, πληροῖ μὲν τὰ πάντα, συνέστι δὲ τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις. ὑπομιμνήσκει δὲ ὅπως, καίτοι καὶ μόνῳ τῷ σώματι χωρίζεσθαι προσδοκῶν· συνέσεσθαι γὰρ ἡμῖν τῇ δυνάμει τῆς θεότητος ἀφ' ὑπνοῦ· ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ἡμῶν ἔσεσθαι φησι, τελείως τε ἐν ὁλοκλήρως ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ μέρους σημαίνων. ἵνα μήτις εἰς ἡμᾶς δυάδα διατέμνῃ ὑπόστασιν τὴν ἕνα Χριστὸν, ἀλλ' ὡς ἕν τι νοῆ, καὶ δέχοιτο, καὶ τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς ἡμνημένον λόγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ληφθέντα ναὸν, οὐχ ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσὶν, ἀλλ' ὅτι μὴ θεμιτὸν ἄρρητον ἕνωσιν, ὁ τοῦ διακόπτειν λόγος οὐκ εὐσεβής· εἷς γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστός.

Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò

Ζητήσετέ με, καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, ὅπου

ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς δὲ οὐ δυνασθε ἐλθεῖν, καὶ A
ὑμῖν ἀρτίως λέγω.

ego vado, vos non poteſtis venire: & vobis dico modò.

Οὐκ ἀζήμιον πάντελῶς ἔσεσθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὴν ἀποδημίαν φησὶ, τὸ ἑαυτοῦ δηλονότι. πρῶτον μὲν, ὅτι λύπῃ τῇ ὅτι τοῦτο πάσχουσιν, ἐκ δυσέσιον ἔξουσι τὸ σκοτοῦσθαι παρεῖσα ὁ βαρὺς. συνέσεσθαι γὰρ δὴ πάλιν αὐτοῖς διῆσθαι, οὐκ ἀμφίβολον, ᾗ συνδιαιτᾶσθαι δηλονότι πάντα ἐθέλειν αὐτοῖς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἐκ αὐτῆς B προτιθεὶς τῆς ἐνθάδε ζωῆς τὸ συνεῖναι Χριστῷ, κρεῖττον ἔφασκεν εἶναι τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. ταῦτα συνεωρακὼς ὁ Χριστὸς, ἐκ ταῖς τῶν ἁγαπώντων αὐτὸν οὐκ ἀγνοούσας καρδίας, ὅτι λύπης ἔσεσθαι τοῖς μαθηταῖς ἔφη τὴν ἑαυτοῦ ἀπόδον. ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦτο ἐκ ἑτέρα προφάσει ἀληθὴς, ζητεῖν ἀναλαμβάνουσα τὸ συνεῖναι Χριστῷ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς. ὁμιλήσῃ μὲν γὰρ ὅσον οὐδέπω κινδύνοις ἔμελλον ὅτε μικροῖς, καὶ ταῖς Ἰουδαίων C ἀκαθέκτοις ἀπονοίαις καταφερόμενα συχνῶς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐξ ἑτέρων τινῶν προσπιπτούσαις μανίαις, ὅλον περιθέοντες τὸν οἰκουμένην, ἐκ τοῖς ἔτι πλανωμένοις τὸ τοῦ Σωτῆρος κηρύττοντες λόγον, ὡς δεσμωτηρίων πειρᾶσαι, ὕβρεώς τε καὶ αἰκίας οὐκ ἀμοιρῆσαι, ἐκ ἑτέρων οὐδένων ἦττον τρεπτωσίων εἰς πεῖραν ἐλθεῖν· κἠτοι τοιούτων οὐδένος πεπειραμένοι πρότερον ἐν τῷ συνεῖναι Χριστῷ. ζητήσεται, φησὶ, τίνων τότε τὸ ἐμὸν μάλιστα συνοισόμενον, ὅταν ὑμᾶς τὰ πολύτροπα τῶν πειρασμῶν ἐκταράξῃ κύματα. τοῦτο γὰρ ἴσως, ὃ τοῖς δηλαδὴ ἄγαν ἀγνοῦσι, καὶ D προσταράσσοντος τῷ φόβῳ τοὺς μαθητὰς· ἐπαλείφοντες ἢ μᾶλλον εἰς ὑπονοίας αἰσθήσεως, καὶ οἰονεὶ προτιθέντες τὴν ἔσεσθαι προσδοκωμένων ἀπομενεῖν προθυμεῖσθαι διδάσκοντος. ὃ γὰρ εὑρήσομεν ἀχρεῖον, μᾶλλον δὲ πολλοῦ αὖ ἡμῖν ἴδοι τὸν ὄνησιν ἔχον ὃ ἐν ψαλμοῖς ᾄδόμενον, ἥτοι μαθεῖν, ἐκ οὐκ ἐταράχθην. ὃ μὲν γὰρ ὅλως οὐκ ἐλπισθὲν τὸ ἀδικεῖν εἰκόντων, ὀδυνᾷ εἰς βαθύτερον, καὶ ἀδόκητόν πως ἔχει τὴν ἔφοδον· ὃ δὲ παῖς προσδοκίας, ἐκ E ὃ τῶν προσεγγισάσης ἴσως προσδοκωμένου ἤδη τὴν φόβου ὃ πλέον, οὐκ ἄκρατον ἔχει τὸν καθ' ὧν μὲν ὑπέρ ἡμῶν δύναμιν, προμεμελετημένης αὐτὸ τὴν ἀφορμῆς, καὶ ὡς ἤδη παρὰ δόξαν πολλάκις, ὅσον εἰς ἐννοίας δύναμιν. ὡσπερ γὰρ εἴ τις ἀμοιβόερος ἐκ ἄγχιος θὴρ, ἐκ μέσου ἁρπάσῃ δυσδέρου τε καὶ δασείας τῆς λόχμης, ἐφάλλοιτο δηλονότι τῶν ὑφ' ὁρώντων αὐτὸν, * ἀπαρτήσῃ μὲν λίαν ὀδυνηρὰ προσδόκητα τὴν ἔφοδον, ἀναιρῇ δὲ προσμάχιμον οὐκ ὀλιγοστὸν λαβών. ὁ δὲ πόρρωθεν ὀφθεὶς, καὶ ὅτι πρὸ-

Pſ. 25.

Pſ. 118. 60.

χ. ἀπαρτήσῃ

Diſceſſum ſuum non iacturæ prorſus expertem fore diſcipulis ſuis ait: primùm quidem, quia eius dolore contabeſcent, & acerbiſſimum inde mœrorem concipient. nec enim dubium eſt grauiſſimo eius deſiderio detentum iri, & conuerſationem eius requiſituros, quemadmodum nempe diuinus ille Paulus ipſi etiam huic vitæ verſari cum Chriſto præponens, melius ſibi aiebat eſſe diſſolui, & eſſe Chriſto. Hæc Chriſtus cum præuideret, nec corda diligentium ſe ignoraret, non abſque mœrore diſcipulis fore dixit ſuum diſceſſum. Sed & alia præterea vera cauſa erat quæ ſanctos diſcipulos adigebat vt cum Chriſto verſari cuperent. mox enim grauia pericula perpeſſuri erant & effrenatis Iudæorum ſæpe obiici furoribus, & aliorum quorundam intemperiei patere debebant, totum orbem terrarum obeuntes, & errantibus adhuc Seruatoris doctrinam prædicantes, adeò vt nec carceres deeſſent, nec flagra, nec iniuriarum ac tormentorum genus vllum inexpertum haberent, quorum nullum prius dum verſarentur cum Chriſto pertulerunt. Quæretis, inquit, tunc meam maximè præſentiam, cum vos tentationum varij fluctus turbauerint. hoc autem eſt non inducentis ad formidinem, aut diſcipulos timore frangentis, ſed ad robur & conſtantiam potius vngentis, & ad eorum quæ euentura credebantur tolerantiam inſtituentis. Nec enim comperiemus inutile eſſe, imò verò magnam in ſe vtilitatem habere quod in Pſalmis canitur, *Paratus ſum, & non ſum turbatus.* Malum enim inſperatum turbat nos vehementius, & pungit acrius, quod autem præuiſum & expectatum eſt, quaſi magna iam parte metus conſumptâ, lentiores habet impetus, anticipata nimirum illius cogitatione, & animi vi ante ſuſceptâ. Vt enim atrox bellua è denſis latibulis ac luſtris inopinatò erumpens, non modo valde eum turbat in quem inſilierit, ſed & imparatum dilaniat: eminus verò conſpecta

atque cognita armatum aut minus forsan lædet, aut irrito conatu recedet: sic etiam opinor ex tentationibus, insperata vehementius ac ferocius inuadit quam sperata. Percommodè itaque Dominus noster IESVS Christus his verbis, Quæretis me, quæ discipulis euentura essent ex suo discessu, & tumultus subinnuit ab aduersariis excitandos, ad virtutem & robur capiendum, hac prædictione illos excitans. His porrò vtiliter subiungit, quid impræsens eos sequi prohibeat Quod enim dixi Iudæis, inquit, hoc & ad vos modò aio: Quò vado, vos non potestis venire: nec enim tempus adhuc erat sanctos discipulos, nondum ministerio suo consummato, ad supernas transire mansiones. ea quippe migratio in congruum tempus seruabatur. Obseruandum tamen est eum cum idipsum significaret, Iudæis dixisse, Quæretis me, & non inuenietis me: discipulis autem suis, Quæretis me, solùm dicere, nec illud addere, Non inuenietis. Quam ob rem? quippe in illos iure quadrat, quòd non inueniant eum, ob immanem videlicet incredulitatem, & impietatem erga ipsum incredibilem: genuinis autem ac sinceris eius cultoribus conuenienter dici non potest, Non inuenietis me. adest enim eis semperque aderit.

A σαι διεγνωσμένος, ὡπλισμένῳ συμβαλεῖν, ἢ ἔλαττον ἀδικήσει τυχεῖν, ἢ κὴ μᾶλλον ἰσχύσας οἰχήσεται· τὴν αὐτὴν εἶναι γνώμην ἔγωγε κὴ ὅτι τὰ περὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὁ μᾶλλον ἔσται προσδοκητὸς τῷ προσδοκηθέντος ἤδη θερμότερόν τε κὴ ἀγερωχότερον ἡμῖν προσβαλεῖ. χρησίμως δεινῆρρωται ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς, διὰ τῆς φάσεως, ζητήσετέ με, τὰ ἐκ τῆς μελέτης συνήθως τοῖς ἑαυτῶν συμβιβάζων μαθηταῖς, κὴ θορύβους ὑποπτεύεται, τοὺς ἐκ τῶν B πολεμησόντων, αὐτοῖς προεπιμηθούμενος διὰ τί προεῖπεν εἰς ἀσφαλείας αἰτίαν ἐπιλέγει ὃ τούτοις χρησίμως, ἢ ἡ πρὸς πόδας κείσεται κωλύον ἀκολουθεῖν εἰς ὃ παρὼν αὐτοῖς. ὅπερ γὰρ ἔλεγεν τοῖς Ιουδαίοις, φησὶ, τοῦτο κὴ πρὸς ὑμᾶς λέγω νῦν φημί· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· οὐ γὰρ πω πρὸ ἐμοῦ ὁ καιρὸς τοῖς πρὸς τοὺς ἄνω μονὰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἦν τελειουργηκόσι. ἐτηρεῖτο γὰρ μᾶλλον ὃ ἐξ εἰς τοῦτο προελθεῖν αὐτοῖς, καιρῷ τῷ καθήκοντι. διατηρητέον γεμοῦν σκοπὸν πάλιν, ὅτι τοῖς μὲν Ιουδαίοις προσλαλῶν κὴ αὐτὸ δὴ τοῦτο σημαίνων ἔφασκε· ζητήσετέ με, κὴ οὐχ εὑρήσετέ με· τοῖς γεμοῦν ἑαυτῶν μαθηταῖς, ὃ, ζητήσετέ με μόνον φησὶν, ἀποσιωπᾷ ὁ παρεπόντως ὃ οὐχ εὑρήσετε· ἐξ ἧς πίστεως αἰτίας; ἁρμόσει μὲν γὰρ ἐκείνοις ὃ μὴ εὑρεῖσθαι αὐτὸν, ἀφ' ἧς τε ἄμετρον ἀπιστίαν, ἐξ ἧς εἰς αὐτὸν δυσεβείας τὴν ὑπερβολήν· τοῖς δὲ γνήσιον εἰς αὐτὸν ἔχουσι τὸ φρόνημα, ἐξ ἀκαπαύστου ἀποσώσασι τὴν ἀγάπην, οὐκέτι παρεπόντως ἂν λέγοιτο τὸ οὐχ εὑρήσετέ με. C συνεῖναι γὰρ αὐτοῖς, κὴ συνέσται ἀφ' ἑαυτῶν.

v. 34. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.*

Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα κὴ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

Rectè ac verè diuinus Paulus scribit: *Quare siquis in Christo est, noua creatura est: Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua.* Renouat enim nos ac refingit quodammodo ad nouitatem vitæ, sed inuiam nec tritam aliis quotquot in Lege viuere amant, & Mosaïcis præceptis inhærere. Nihil quippe Lex perficit, vt scriptum est: pleniſſimam autem pietatis in Deum mensuram in Seruatoris nostri mandatis videre est. Idcirco enim & ipse ad nos alicubi sic ait: *Amen, amen dico vobis, Nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum*

Καλῶς τε κὴ ἀληθῶς ὁ θεσπέσιος γραφὴ Παῦλος, ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ. καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. αὐαπλάττει γὰρ ἡμᾶς, κὴ ἀναπλάττει τρόπον τινὰ πρὸς καινότητα ζωῆς, ἀτριβῆ δὲ ἐξ τοῖς ἄλλοις ὑ πεπελμένην, ὅσοις ὃ ἐν νόμῳ πολιτεύεσθαι φίλον, κὴ τοῖς ἀφ' Μωσέως προστεταγμένοις ἐντολαῖς. τελεῖ μὲν γὰρ ὁ νόμος οὐδέν, κατ' ὃ γεγραμμένον· πληρέστατον δὲ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ὃ μέτρον, ἐν τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καταδύεις ἀφ' ἑαυτῶν. ἀφ' γὰρ τοῦτο κὴ αὐτὸς που πρὸς ἡμᾶς ὧδέ πη φησίν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων, κὴ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶ

2 Cor. 5. 17.

Matt. 5. 12.

οὐρανῶν. οὐ γὰρ τοῖς Ἰουδαίων ἀμιλλώμεθα ἔθεσι, A
ἀλλ' εἰ μὴ ἡ σφόδρα τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ
δικαιοσυνήσωμεν, οὐκ ἂν οἶμαί ποτε εἰς τὴν τῶν οὐρα-
νῶν εἰσελεύσεσθε ἡμᾶς βασιλείαν. Ἐ οὐχ ὡς ἄλογον
πάντελῶς, ἢ αἰσύντον τὸν ἅγιον Μωσέως νόμον
ζόμεθα νόμον εἰσηκέναι γὰρ ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ τε-
λείως ὅ ἀγαθόν, ἀλλ' ὅμως γε παιδαγωγὸς ὅτι
τὴν διαλεκτικῆς πολιτείας διεῖσκεται μάθησιν, καὶ
δι' αἰνιγμῶν καὶ τύπων εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς διδα-
σκαλίας εἰσφέρων, ἐνεχάραξέ πως ταῖς ἡμετέραις B
διανοίαις τὴν ἅγιον Χριστοῦ παιδεύσεως τιὼ σκιάν.
ἅγιος γάρ τοι τοῦτο καὶ ἔφασκεν αὐτός· λέγω γὰρ
ὑμῖν, ὅτι πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βα-
σιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ πλου-
σίῳ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ
καὶ παλαιά. πλοῦτος γὰρ ὄντως πολυμαθὴς
καὶ λίαν ἐν τοῖς ἁγίοις Μωσέως τετείχισται λό-
γοις, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν τεθησαυρισμένην
ἔχει ἁγία τὸν ἄνθρωπον, ὡραϊσθεῖσα γε-
μιῶ Ἐ ὁ τῆς διαλεκτικῆς παιδεύσεως κάλλος, C
ἐναβρυνόμενος διπλοῦς, τῇ τε τῶν ἀρχαίων, καὶ τῶν
νέων ἐπιδήσει νόμων. ἐδήλου τοιγαροῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὅτι τὰ ἀρχαίας ἀμείνων ἐστὶ
πολῆς ἐν αὐτῷ, Ἐ ὅτι τοῖς ἐν νόμῳ πολιτευο-
μένοις ἀτελές πως ἔτι τὸ σωτήριον κήρυγμα,
μόνων ἀναβαίνειν εἰς οὐρανοὺς, ἀκμήν ἦν ὥσπερ
καὶ κρηπῖδα πάντος ἀγαθοῦ τὴν ἀγάπην ἐπεισκα-
ταβάλλεται νόμῳ, ἀγάπης ἦ, οὐ τῆς κατὰ νόμον,
ἀλλὰ τὴν ὑπὲρ νόμον. ἅγιος τοῦτό φησιν, ἐντολὴν
καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. εἶ- D
τα πῶς, εἰπέ μοι, φήσειν ἄν τις τυχόν, εἰ τοῦτον
τὴν ἐντολὴν καινὴν εἴρηκεν ὁ ἅγιος Μωσέως τοῖς ἀρ-
χαιοτέροις εἰπών· ἀγαπήσεις κύριον τὸν Θεόν σου,
ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἁγίας σου, καὶ
τὴν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν; ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ προτάξας
τὴν ἄνωθεν καὶ προηκούσης, ὡς εἰκὸς, τιὼ εἰς Θεὸν
ἀγάπησιν, προσεκόμισε γείτονα τὴν εἰς ἀλλήλους,
καὶ συνέζευξέ πως τῇ εἰς Θεὸν, τιὼ εἰς ἡμᾶς αὖ-
θις, ὡς οὐκ ἂν ἑτέρως ἐχούσης ὀρθῶς, οὐδὲ τὴν εἰς E
Θεὸν ἀγάπης, εἰ μὴ παρέπεται ταύτῃ καὶ ἡ τῶν
πέλας χρεωστουμένη. πάντες γὰρ ἐσμεν ἀλλήλων
ἀδελφοί. καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Ἰωάννης, καλλιγρά-
φει τε εἰδὼς, καὶ διδάσκων ἑτέρους, ὁ ἀγαπῶν, φησὶ, τὸν
ἀδελφὸν αὐτοῦ, τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ. πῶς οὖν ἐντολὴν
καινὴν ἅγιος Χριστὸς, κεῖται τοῖς παλαιοῖς νόμοις
διηρθρωμένην; ἀλλ' ὄρα μοι τὴν ἀσφάλειαν, βλέ-
πε τὴν ἐπαγωγήν. οὐ γὰρ ἠρκέσθη ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐντολὴν
καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, ἀλ-

cælorum. non enim Iudæis mores ac A
ritus suos inuidemus, imò nisi oppidò legalem iustitiam prætergressi fuerimus, nunquam mea sententia in regnum cælorum ingrediemur. Neque tamen vanam prorsus ac inutilem esse Legem Mosaïcam statuimus: Tametsi enim bonum nobis inuexit minùs sanè perfectè, veruntamen ad Euangelicę conuersationis disciplinam magistra nobis extitit, & per ænigmata ac figuras veræ pietatis inducens imaginem, nostris quodammodo mentibus doctrinæ Christianæ vmbram impressit. Quocirca & ipse aiebat: *Dico enim vobis, quia omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini diuiti, qui profert de thesauro suo noua & vetera.* Ingentes quippe diuitiæ sunt ac spiritales cum in scriptis Mosaïcis apprimè versatum esse, & quodcunque vtilitatis ex iis capitur quasi thesaurum in animo reconditum habere, tum Euangelicæ doctrinæ pulchritudine animo susceptæ, dupliciter inclarescere, veterum nempe ac nouarum legum cognitione. Ostendens itaque Dominus noster IESVS CHRISTVS mandatum suum veteri præstare, & in Lege viuentibus salutarem prædicationem adhuc inaccessam & inuiam esse, ascensurus in cælum, fundamentum veluti quoddam omnis boni, charitatis legem præmittit, charitatis inquam, non legalis, sed quæ supra Legem sit. Idcirco ait, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.* At quomodo quæso, dicet forsan aliquis, hoc nouum mandatum esse dixit, qui per Mosen veteribus præcepit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & proximum tuum, sicut teipsum?* Ecce enim charitate erga Deum primo loco posita mutuam aliorum erga alios dilectionem subintulit, alteramque alteri coniunxit, quasi aliàs rectè se habere nequeat dilectio erga Deum, nisi hanc subsequeretur ea quæ proximo debetur. Omnes enim inuicem fratres sumus. Vnde sapientissimus Ioannes, qui & id optimè norat, & cæteros edocebat, Qui *diligit*, inquit, *fratrem* 1. Ioan. 4
suum, & Deum diligit. Quomodo igitur nouum est illud mandatum per Christum, quod est veteribus legibus constitutum? Sed vide quæso qua cautione vsus sit, vide quid subiiciat. Non contentus est dicere, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem*: sed no- Matt. 5.

uitatem ſermonis oſtendens, ſuamque dilectionem aliquid maius ac præclarius habere quàm vetus illa in proximos dilectio, ſubiunxit ſtatim: *Sicut ego dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.* Inueſtigandus itaque horum verborum ſenſus, quærendumque quomodo nos Chriſtus dilexerit. Tunc enim tunc quid nouitatis ac diſcriminis ſit in eo quod nunc datur mandato facile recenſebimus. Igitur *in forma Dei cum eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. humiliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem mortem, autem crucis.* Quin diues cum eſſet, pauper factus eſt, ſicuti rurſus nobis Paulus teſtatus eſt. Vides dilectionis erga nos nouitatem? Lex enim præcepit diligere fratrem, ſicut ſeipſum: Dominus autem noſter IESVS Chriſtus dilexit nos plùs quam ſeipſum. nec enim in forma & æqualitate Dei ac Patris exiſtèns, ad noſtram humilitatem deſcendiſſet, neque tam acerbam corporis mortem pro nobis pertuliſſet, non colaphos Iudaicos, non ſannas, & contumelias, vno verbo cætera omnia, vt ne ſingula quæ paſſus eſt numerando in infinitum ſermonem proferamus, pertuliſſet: ſed neque diues cum eſſet pauper fieri voluiſſet, niſi nos magis dilexiſſet quàm ſeipſum. Inauditus itaque ac nouus eſt huius dilectionis modus. Ita & nos affici iubet, nihil prius omnino dilectione erga fratres habentes, non gloriam, non diuitias, ſed nec ipſam, ſi res ita ferat, corporis mortem oppetere veritos, vt proximi lucremur ſalutem: quod etiam fecerunt beati ſeruatoris noſtri diſcipuli, & qui eorum veſtigia ſunt ſecuti, qui aliorum ſalutem vitæ ſuæ prætulerunt, nullumque laborem recuſarunt, adeóque extrema ſubire mala non dedignati ſunt, vt pereuntium animas ſeruarent. Vnde Paulus modò, *quotidie morior* inquit, modò verò: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Hanc igitur dilectionem legali multò maiorem perfectiſſimæ erga Deum pietatis radicem colere nos Seruator iuſſit. Ideóque cum ſciret non aliter nos claros apud Deum fore, & dilectionis ab ipſo in nos propagatæ ſequendo pulchritudinem magna & perfecta bona conſecuturos

Phil. 2.

2. Cor. 8.

Cor. 15.

2. Cor. 11.

λφ τῦ λόγυ τλὺ καινότητα δηλοῖ, ⁊ τ ἀρχαίας ἐκείνης ἀγαπήσεως τ εἰς ἀλλήλους φημὶ πολύ ῥ ὅ μεῖζον ἔχουσαν τ ἑαυτ, παρεστήσαι βύλεται· καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα ⁊ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐρευνητέον τοιγαροῦν ⁊ τῦτ σαφῶς τ εἰρημένων τ δύναμιν, πῶς ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Χριστός. τότε γὰρ τότε, ⁊ λίαν βυκόλως ἐπαριθμήσαιμεν ἂν ὅ καινὸν ⁊ παλλαγμένον τ νυνὶ δοθείσης ἐντολῆς. σκοπῶ δὲ μορφῆ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο ὅ εἶ ἶσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε δούλου μορφὴν λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, ⁊ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. ἀλλὰ ⁊ πλούσιος ὢν ἐπτώχευσεν, καθὰ πάλιν ὁ Παῦλος ἡμῖν διεμαρτύρατο. ὁρᾷς ὅ καινὸν τ εἰς ἡμᾶς ἀγαπήσεως; ὁ μὲν γὰρ νόμος, ἀγαπῆσαι δεῖν τ ἀδελφὸν ἐκέλευσεν ὡς ἑαυτόν· ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς ὑπὲρ ἑαυτόν· ὑ γὰρ αὐ ἐν μορφῇ ⁊ ἰσότιμα τῦ Θεοῦ ⁊ παρὸν ὑπῆρχεν πρὸς τ ἡμετέραν κατάβασιν ταπίνωσιν, ὑδὲ αὐ ὑπέστη πικρὸν ὕπως ὑπὲρ ἡμῶν τ ὁ θάνατον, ὑδὲ ἀνωνύχητον ῥαπισμῶν Ἰουδαϊκῶν, αἰσχύνας, ⁊ γέλωτας, ⁊ τῶν ἄλλων ἀπρήτων, ἵνα μὴ ἕκαστα τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων ἐξαριθμούμενοι, πρὸς ἄπειρον τ λόγον ἐκτείνωμεν· ἀλλ' ὑδὲ ἀνέπλωσεν πλούσιος ὤν, εἰ μὴ πολύ λίαν ἠγάπησεν ἡμᾶς ὑπὲρ ἑαυτόν. ξένον οὖν ὁρᾶ τ ἀγάπης ὅ μέτρον. ὅπως καὶ ἡμᾶς δέχεσθαι κελεύῃ, σαφῶν ὅλως τ εἰς ἀδελφοὺς προθυμίαν ἀγάπης, ὑ δόξαν, ὑ πλοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ἀκροῶνται ⁊ εἰς αὐτόν, εἰ δέοι, τ ⁊ σαρκὸς καταλῦσαι θάνατον, ἵνα τ τῶν πέλας σωτηρίαν ἀποκερδάνωμεν· ὃ δὴ ⁊ πεπόνθασιν οἱ μακάριοι τῦ σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, ⁊ οἱ τοῖς ἐκείνων ἴχνεσιν ἀκολουθήσαντες, ἄμεινον τ οἰκείας ζωῆς ὅ ἑτέρων σώζεσθαι λογισάμενοι, ⁊ πάντα μὲν αἰσθητὰ πόνον, ⁊ τοῖς ἐσχάτοις περιστάσεις κακοῖς, ἵνα τοῖς τῶν ἀπολλυμένων ῥυσιώσωνται ψυχάς. καὶ γοῦν ὁ Παῦλός φησι, ποτὲ μέν, ὅτι καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, ποτὲ δὲ πάλιν, τίς ἀσθενεῖ, ⁊ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, ⁊ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; ῥίζαν οὖν ὁρᾶ τ τελεσπόρου εἰς Θεὸν * θυσίας τ ὑπὲρ νόμον ἀγάπησιν ὑπεστήσατο ἡμᾶς ὁ σωτὴρ διεκελεύσατο τοιαύτην, ⁊ ὑχ ἑτέρως εἰδὼς δοκιμωτέρους ἔσεσθαι τῷ θεῷ, ⁊ τ περὶ αὐτὸν πεφυτευμένης εἰς ἡμᾶς ἀγαπήσεως ἰσχυροτέρως ἔχεσθαι, σὺ μεγάλους ἔσεσθαι ⁊ τελείους ἀγαθοῖς.

* θυσίαν

A

Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἀλλήλοις.

v. 35. *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.*

Γνώρισμα, φησὶν, ἄμαχόν τε καὶ ἀναμφίλογον τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ποιεῖται τὸ μαθητὰς ἐμοὶ, εἰ κατ' ἴχνος τὸ ἐμὸν ἐπείγεσθε πολιτείας, καπά με ὃ ἐζωγράφηκα τῇ ὑμετέρᾳ φύσει, καὶ τοῖς τῆς ἀδελφότητος μέλεσιν, ὡς ἀλύτου τινὸς ἔχητε τὸ εἰς ἀλλήλους ἀγάπης τὸν σύνδεσμον, καὶ εὖ ἀλλήλοις συνηρμόσθαι καλῶς, κατά γε τὸ τῆς φιλαλληλίας λόγον, καὶ ὃ δὴ τῆς φιλοσοφίας ἀσύλ- B λητον κεῖται καύχημα· τοῦτο γὰρ λίαν ἀκριβῶς χαρακτηριεῖ τὸν διδασκάλου τὴν δόξαν. ἀλλ' οἶμαί τις ἐρήσεσθαι τοῦτο, καὶ ἀφίξεσθαι τυχὸν, εἰκότως διερωτῶν. Ἀγαπᾶν τὸν ἐκ τοῦ Χριστοῦ μαθητείας ἐν ἀγάπῃ ὃ γνώρισμα, καὶ ὃ πασῶν εἴδους ἀρετῶν εὐκαιρότατα διαφαίνεται, οὐκ ἐξ ἐπιτηδείας πεπορισμένον, ἀλλ' οὐδὲ πόνῳ, καὶ ἐπιμονῇ. καθάπερ εἰ αὐθέκτου συνῳκοδομημένον, ἀλλ' ὡς τῇ αὐτοῦ συμφυοῦς φύσει. θείας γὰρ μάλιστα φύσεως ἴδιόν, καὶ αὐτῇ C συμφυόντα κυρίως τε καὶ ἀληθῶς τὰ πάντων ἐπέκεινα ζωάματος· καὶ μᾶλλον ὀρθότατά γε ὧν τοῦ, ἐργάζεσθαι ἡμᾶς, τὸ ἐπὶ τούτοις ἐποίσω λόγον. καρπὸς γὰρ οὐσίας τὸ αὐτοπάτωρ, τὰ ἰδίως τε καὶ κυρίως συμφυόντα αὐτῇ. ἀλλ' ἔστι πως δοκιμάζοντα καὶ ἰδεῖν, ὅτι πάσῃ εἴδους ἀρετῆς τὸ ἀγάπης ἐστὶ συμπληρωτικὸν, καὶ πάσῃ, ὅσαν δὴ δοκοίη τις εἶναι) κατορθούμενον ἀγαθὸν, εἰς αὐτὸ ὁρᾷ πως, καὶ τείνεσθαι. Ἀφ' οὗ τοῦτο συνέχουσα μὲν ἐντολὴ καὶ σωτηρία τὸν νόμον, D ὃ ἀγαπᾶν ἐστὶν κύριον τὸν Θεὸν, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας· δευτέρα, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μετὸν ἐκείνῃ λίαν εἰς τὸ πλησίον ἀγάπη σύμπαν ἔχουσα τὸν νόμου τὸ πλήρωμα. καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, εἰς ἑαυτὸν συν- κεφαλαιούμενος ἅπασαν ἐντολὴν ὁπηδήποτε· τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐκ ὀρκήσεις, καὶ εἴτις ἑτέρα ἐστὶν ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦσθαι, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν. πλήρωμα οὖν νόμου τὸ ἀγάπη. ὅτι δὲ E καὶ ἁπάσης ἀρετῆς ἰδίαν εἶπον τὴν οἰκείων ὅρων ἐποιήσατο, συνέχει δὲ ὥσπερ αἱ κάλαις ἕλκουσα τὰ ἀγαθὰ, Παῦλος πάλιν αὐτὸς ὁ σοφώτατος ὁπομάρτυρήσει βοῶν· τὸ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, καὶ τὰ τούτοις συνημμένα· μακρὸν γὰρ εἰπεῖν τὸ ἀγάπης ὃ μέγεθος. ἄλλωστε φημὶ δὴ μάλιστα πρέπειν τε καὶ συμπνεῖν τοῖς ἀγαπᾶν ἐλομένοις, ὅτι Χριστοῦ γεγόνασι μαθηταὶ τοῖς ἀπομιμεῖσθαι γνωρίζεσθαι,

Signum, inquit, certissimum & indubitatum erit vos meos esse discipulos, si quantum natura vestra & humanitatis conditio capere potest, meæ vitæ vestigia sequamini, vt ita à mutuæ charitatis vinculo non disiungamini, & alterius in alterum amore ac mutuę dilectionis incomparabili gloria simul rectè consociemini: id enim magistri gloriam accuratè vobis exprimet. Sed quęret forsan aliquis, quamobrem charitas signum sit ad discernendum Christi discipulum, & in eo virtutum omnium genus eluceſcat non studio comparatum, neque labore & assiduitate, sicut in homine comprehensum, sed naturaliter ei insitum. Diuinæ quippe naturæ maximè propria, eique propriè ac verè insunt quæ omnem admirationem longè superant. Præclarè, inquam, ô bone: fructus enim supremæ substantiæ sunt ea quæ propriè ac verè ei natura insunt. Sed si rem propiùs consideres, videre licet virtutis genus omne charitati complendæ seruire, & quodcunque bonum agitur, ad eam spectare ac tendere. ideóque eximium quidem ac primum secundum Legem mandatum est, diligere Dominum Deum ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente. Alterum ei cognatum ac vicinum, diligere proximum, in quo Legis consistit omnis perfectio. Vnde beatus Paulus ad eam proximi dilectionem vniuersum mandatum reuocans, scribit: Etenim illud, Non mœchaberis. Non occides, Non peierabis, & si quod aliud est mandatum, in hoc comprehenditur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Complementum itaque Legis est charitas. Quòd autem omne virtutis genus intra se comprehendat, omniáque bona suis quodammodo amplectatur vlnis, Paulus ipse sapientissimus rursus testabitur, clamans, *Charitas non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt*, & quæ sequuntur. Longum enim esset quanta sit charitatis mensura oratione persequi. Cæterum conuenire maximè [illegible] qui omnibus vbique [illegible] lunt se Christi esse [illegible]

Rom. 13.

1. Cor. 13

ritatis corona gloriari, ac velut istius rei A signaculum quoddam præferre mutuam dilectionem: quam ob causam, paucis aperio. Nonne siquis nostrum artem ærariam aut textoriam profiteatur, vel hinc maximè prodatur fabri cuiusdam ærarij aut textoris fuisse discipulus? quid verò fabrilis artis peritus? nonne ideò se artem apprimè callere dixerit, quia fabro vsus sit magistro? Eodem opinor modo qui charitatis erga Deum plenam in seipsis vim habent, nullo negotio cognoscendum præbebunt se charitatis extitisse discipulos, siue Christi, qui perfectissimam in se charitatem continet. Sic enim dilexit mundum, vt & ipsam pro eo animam posuerit, & Iudaici furoris immanitatem pertulerit. Quod ipse quidem testabitur ad discipulos suos dicens, *Quia maiorem hac charitate nemo habet, vt animam suam ponas quis pro amicis suis.* Cum enim Deus sit charitas, iuxta Ioannis vocem, quippe qui sit charitatis, hoc est naturalis & vnici ac veri Dei Filius, charitas etiam ipse manifestò est, non pompa verborum conspicuam habens dignitatem, sed operibus ipsis ac rebus seipsum fructum esse substantiæ Patris ostendens. Nequaquam enim censebimus supremam illam omnium substantiam bonorum esse capacem, sed nec aduentitium ei esse dicemus omnium bonorum genus, sicut in nobis, nec vt diuersum quidpiam in alio censeri, D quemadmodum in homine scientiam dixeris. Nec enim homo per se est scientia, sed scientiæ potiùs capax: sed quodcunque bonum censetur ipsum & propriè diuinam & ineffabilem naturam esse dicimus, fontem veluti quendam omne genus virtutis in seipsa habentem, & ex seipsa emanantem. Iure itaque ipsemet erit charitatis fructus, & cum sit etiam ipse charitas, sicuti Pater ex quo E est Filius, nostris animis insignietur, & mutuam charitatem mordicùs amplecti, coniunctionis & familiaritatis cum ipso notas bonis imprimit. Alioqui, si iuxta Pauli vocem, pax nostra Christus est (in ipso enim inferiora superioribus coniun[illegible] & per ipsum reconcili[illegible] tri, ei

Ephes. 2.

Ὁ τῷ σφόδρα τὴν ἀγάπης ὑποστιμώσεως, καὶ κεφάλαιόν τι σύμβολον ἐπιφέρεσθαι τὴν παρ' ἀλλήλων φιλαλληλίαν· τοῦτο δὲ οὐ χαλεπὸν, καὶ τοῦτο * μικρὰ κ. μικρὸν δεῖ βεβαιῶσαι. εἰ γάρ τις τῶν καθ' ἡμᾶς, χαλκουργικὸν, ἢ ξυστικὸν μετὰ τέχνην, οὐκ ἂν ὁρῷτο, καὶ μάλιστα σφόδρα, ὡς χαλκοτύπου μὲν υἱὸς, ἢ ξυστικοῦ γέγονε μαθητής; τί δὲ ὁ τεκτονικῆς ἐμπειρίας οὐκ ἀμοιρῶν; οὐκ ἂν βοήσειεν ἀμέσως δεῖξαι τοῦτο δυνάμενος καταρθοῦν τὸ εὖ τῇ τέχνῃ καλῶς, B ὅτι τέκτονα τὴν ἐμπειρίας ἔχει τὸν ἡγούμενον; καὶ τὸν αὐτὸν οἶμαι λόγον οἱ τὴν θεοφιλοῦς ἀγάπης πλεονεκτοῦντα ἐαυτοῖς τὴν δυνάμιν ἔχοντες, ἀκονιτὶ γνωρισοῦσιν, ὅτι τὴν ἀγάπης γεγόνασι μαθηταὶ, ἅτοι τὸ τοῦ εἰς ἄκρον ἀγαπᾶν ἔχοντες Χριστοῦ. ἠγάπησε γὰρ ὕστερον τὸν κόσμον, ὡς ἐπὶ αὐτοῦ μὲν ἐφ' αὑτὸν καταθεῖναι τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ὠμότητα ὑπομεῖναι τὴν ἀγριότητα· καὶ μάρτυρα λέγων αὐτὸς παρ' ἑαυτῷ μαθητὴν, ὅτι μείζονα ταύτης τὴν ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ, ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. ὅτῳ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγάπηθεὶ, καὶ τῷ Ἰωάννου φωνῷ, ἀγάπης ὢν ὁ υἱὸς, τοῦτ' ἔστι, τῇ καὶ φύσιν Θεοῦ, καὶ μόνῃ, καὶ ἀληθινοῦ, ἀγάπη καὶ αὐτὸς διαπεφασμένος, ἢ λόγοις ἐξεσκευασμένον ἐξ ἀρρήτου κόμπου λελαμπρυσμένον ἔχων τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' ἔργοις αὐτοῖς, καὶ πράγμασι, καρπὸν ὄντα τῆς τεκούσης οὐσίας ἑαυτὸν ὑποδείξας. οἰκοδομοῦμεν γὰρ οὐδαμῶς δικαίως εἰς τὴν ἀγαθῶν τὸ ἀνωτάτω πασῶν οὐσίαν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπάρκτην ἐσόμενον τὸ αὐτῆς τὸ ἀπόντων τῶν ἀγαθῶν ἰδέαν, D καθάπερ τὸ λίμνην, ἀλλ' οὐδὲ ὡς τι τυχὸν ἕτερον τὸ ἑτέρου τινὸς ὑπάρχον, ὥσπερ οὖν τὸ ἀνθρώπου φαίη τις αὖ τινὸς ὑπάρχειν· τί γὰρ ὑπάρχειν καθ' ἑαυτὸν ἐστὶν ἄνθρωπος, ὑπάρχειν ἢ μᾶλλον δεκτικὸς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πηγὴν ἀγαθὸν, ὥσπερ δὴ καὶ πιστεύομεν, τοῦτο καὶ εἶναι φαμὲν τὴν θείαν καὶ ἄῤῥητον φύσιν, πηγὴν ὥσπερ τινα πᾶσι εἴδους ἀρετῆς ἔχουσαν τὸ ἑαυτῆς, καὶ ἐξ ἑαυτῆς διαβλύζουσαν. εὐλογώτατα τοίνυν αὖθις ἂν ἔφην τὴν ἀγάπης ὁ καρπὸς, ἀγάπη καὶ αὐτὸς ὑπάρχων, καὶ τὸ ὃς δ' ἂν ἔστι παρ' ἐκείνου, δηλοῖ τὴν ἀγάπης μᾶλλον ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐνσημαίνουσα, καὶ τῆς οἰκειότητος τὸ πρὸς αὐτὸν εἰς χαρακτῆρα τοῖς ἀγαθοῖς τὰ γνωρίσματα, ὃ ἀρχὴν ἔχεσθαι τὴν φιλαλληλίας. δηλώσει, εἰ καὶ τὸ τοῦ Παύλου φωνῷ, ὁ Χριστός ἐστιν ἡμῶν εἰρήνη· ἐπ' αὐτῷ γὰρ συνῳκοδομήθη πᾶν πρὸς τοῖς αὐτῷ καταλλαγῆναι τὸν Θεὸν καὶ πολλῷ τὸ ἀρχαῖς ὑπὸ τὴν δούλ[illegible]σασιν, διὰ τὸν εἰς ὃ Φεῖλον

ἀποδρομὼν, καὶ εἰς δύο ποτὲ μεμερισμένοι λαοὺς, εἵς τε τὰ ἔθνη, καὶ τὸ Ἰσραὴλ, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον ἐκτίσθημεν ἐν αὐτῷ· λέλυται γὰρ ὁ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ κατήργηται τὰ ἔχθρας ἡ δύναμις, δόγμασιν θείας γλιχοῦς, καθάσιγα θέντος τοῦ νόμου· πῶς ἂν ἐγνώσθημεν ὅτι τὰ εἰρήνης γεγόναμεν μαθηταὶ τοῦ εἰς ἀλλήλους εἰρηνεύειν οὐκ ἔχοντες; τί γὰρ ἕτερον εἴη τυχὸν ὁ τῆς ἀγάπης διχασμός, ἢ πολέμου χύσεις, ἢ εἰρήνης διάλυσις, καὶ διψυχίας ἀπάσης βύρσεις; ὥσπερ γὰρ ἐν ἀῤῥαγεῖ τῆς ἀγάπης σωθέντος τὰ ἐκ τῆς εἰρήνης ἡμῖν ἀγαθὰ διασώζεται· τὸ αὐτὸν οἶμαι τρόπον ἐν τῇ τῆς ἀγάπης διαφθορᾷ, ὃ ἐκ τοῦ πολέμου κακὸν παρεισδύεται. ἢ τί δ' ἐστὶν οὐχὶ φθόνος καὶ φιλονεικία, καὶ ζῆλοι, καὶ ὀργαὶ, καὶ θυμοὶ, καὶ ψυχεισμοὶ, καὶ καθαλλαγαὶ, καὶ φθόνοι, καὶ πᾶν εἶδος φαυλότητος αἰσθάνεται. ἀπάσης οὖν ἀρετῆς ἐστὶ τῷ τῆς ἀγάπης εἴδει τι ἐμβρῶναι σύγκεφαλαιουμένης τε καὶ πληρουμένης, μὴ μέγα τις φρονείτω τῷ ἐν ἡμῖν ἐπ' ἀσπίδος, καὶ χαμαιωίας, ἤγουν ἐφ' ἑτέροις τισὶ τῷ ἐξ ἀσκήσεως πόνοις, εἰ μὴ διασώζοι καλῶς τὸ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπησιν. ἔξω γὰρ τοῦ καμπτῆρος τῆς νύσσης φέρεται, καὶ ὡς τὰ ἰδιόχρων ἀμαθείας, ὑπολαμβάνει τις ἂν λυσιτελοῦν, ὃς ἔχει οὐδὲ τὸ νεὼς ὅπη δάλιον, τὸν γε μὴν τοῦ τετέλεσται τῷ διφθέρᾳ σκοπὸν, ἐξ ἀμαθίας ἁμαρτάνει. διὰ τοῦτο καὶ ὁ θαρσήσας εἰπεῖν, εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; φησὶ δὴ τὸ θαυμάσιον Παῦλον, οὐκ ὅτι τοῦ διώκειν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ καὶ σκοπὸν τοῦτο ὁρᾶν ἐσεμνύνετο· ὃ γὰρ, οἶμαι, σωματικοῖς ἐπαυχήσας πόνοις, τῶν κεφαλαιωδεστέρων, καὶ αἰσθητικωτέρων ἀγαθῶν ἐκπίπτοντα, τοῦτ' ἔστι, τὸ μὴ διώκειν καὶ σκοπὸν. οἷδε δὲ ὅπου τὴν ἀγάπην, καθάπερ ἕνα κορωνίδα πάσαις ὁπηκοΐαις ταῖς ἀρεταῖς, ὡς ἐκ κάλλιστα πρὸς αὐτῆς φιλονεικήσαντα λέγει· κἂν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι· ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ, καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. πρόσωπον οὖν ἔχει, καὶ εἰκόνα τὸ λιμὴν τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς ἀγάπης τὸ κάλλος.

A duos populos olim diuisi, gentes nimirum, & Israelitas, in vnum nouum hominem ædificati sumus in ipso (Soluta est enim maceria, & destructa est inimicitiæ vis dogmatis Euangelicis, silentio Legi impositò) quomodo cognosci potuisset eos esse pacis discipulos, si pacem mutuam inter se non haberent? Quid enim aliud quæso est charitatis disiunctio, quàm origo belli, pacis euersio, & animi duplicitas? Quemadmodum enim in firmo charitatis vinculo pacis bona nobis conseruantur, sic opinor, dum charitas rescinditur, belli mala subeunt: & quid tum inde? Iniuriæ, contentiones, æmulationes, iræ, furores, detractiones, maledicta, & inuidiæ, omnia denique improbitatis genera exoriuntur. Cum itaque virtus omnis in charitate contineatur impleaturque, nemo nostrûm cibi abstinentiâ, aut quòd humi cubet, aut aliis laboriosis pietatis exercitationibus glorietur, nisi charitatem erga fratrem rectè tueatur. Extra metæ flexum perinde ac imperitus auriga fertur & gubernatoris instar aberrat, qui nauis quidem clauum tenet, sed propositum nauigationis scopum præ inscitia non seruat. Quocirca & qui ausus est dicere, *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christi*? diuinus inquam ille Paulus, non simpliciter quòd sectaretur, sed quod id faciendo rectà ad scopum tenderet, gloriabatur. Labores quippe corporis venditare, dum interim præcipuis & magis necessariis excidis, hoc non est ad scopum tendere. Sciebat autem charitatem virtutibus omnibus veluti coronidem quandam sic impositam, vt & de ea præclarè diceret, *Etsi distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Si linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Species itaque & imago Christi Seruatoris in nobis, est charitatis gloriatio.

1. Cor. 13. 3.

1. Cor. 14. 1.

1. Cor. 13. 7.

Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, ποῦ ὑπάγεις;

v. 36. *Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò vadis?*

Φιλοπαθείᾳ δὲ πάλιν οὐ φιλομαθείας ὁ Πέτρος, καὶ διερεύνησιν τοῦ λόγου τοῦ δυσὰ μὲν, συνεὶς μὴν ὅπου, καὶ ὃ εἶχε, ὡς ἔχει τὸ εἰρημένον, ἁρμο-

Sciscitatur rursus Petrus discendi studio, & sermonis vim & rationem curiosè indagat, nondum intelligens, vt

vt videtur; quid sibi vellet quod dictum est, vehementissimum tamen sequendi Christi desiderium præ se ferens. In quo admiratione digna est ratio & ordo discipulorum Nec enim vllus dixerit Petrum qui primum inter cæteros locum tenebat, ideirco interrogare quòd cæteris intelligentibus ipse forsan ignoraret, sed ei vt præcipuo primas loquendi ac liberè interrogandi partes concedunt. In aurem quippe magistri loqui, ne iis quidem qui se aliquos putant tutum sit ac securum. Nihilo verò minus admirabilis est Petrus, qui nihil veritus opinionem tarditatis, quæ ignorabat quærit edoceri, summo studio se eò confert, ac intempestiuo pudori vtilitatem eruditionis præferens, vt in hoc etiam suis posteris exemplo ac documento esset. nec enim arbitror prætereunda verba docentium si paulo sint obscuriora, vt videamur esse ali qui, & sagaci atq; acuto imprimis ingenio prædicti, sed sciscitandum potius, & doctè agitandum quod advtilitatem initio propositum sit. multò enim potior est rei vtilis cognitio quam vana sapientiæ persuasio, & verè aliquid didicisse melius est quàm scire videri.

A πάτλω μαλλὸν εἰς ὃ δεῖ ἔπεσθαι τῷ Χριστῷ πλὴν προθυμίαν εἰσφέρων. ὁ δ' ἀξιάγαστος ὡς ἐν τούτῳ τῆς μαθητῶν ἡ τάξις. ἡ γὰρ δὴ που φαίη τις ἄν, ὅτι τὸν ἑτέρων συνέντων, τυχὸν μόνος ἠγνόησεν ὁ προτεταγμένος, διό τι τοῦτο διερωτᾷν. προδέχεσθαι δὲ μᾶλλον ὡς προὔχοντί τε καὶ ἄρχεσθαι λόγου, καὶ παῤῥησίας τῆς ἐν τῷ διδασκάλου παῤῥησιάζεσθαι φημί. τὸ γὰρ εἰς διδασκάλου παῤῥησιάσασθαι, οὐδὲ τοῖς εἰθισμένοις ἀκίνδυνον. θαυμαστὸς γοῦν ἦν ὁ

B Πέτρος, οὐκ αἰδοῖ τὸ μὴ δοκεῖν εἰδέναι τὸν εἰδότων τὰ ἀγνοούντων ζητοῦντα μαθεῖν, ἀλλ' ὀξὺς ὢν τὸ χρῆσθαι σοφοῖς σοφὸς ἄρχειν, καὶ αἰσχύνης ἀνώτερος χρείαν τὴν ἐκ τῆς φιλομαθείας ὅπως ποιησάμενος, ἵνα τύπος τοῖς μετ' ἐκεῖνον, καὶ τούτῳ γένηται· δεῖ γὰρ οἶμαι μὴ προσέχειν ἐάν τοις τὰ διδασκόντων λόγοις, εἰ μὴ εἴη τὰ σοφὰ σοφός, ἵνα μὴ δοκῶμεν, ἀλλ' ὄντες τοιοῦτοι, καὶ δρᾶν εἰς σύνεσιν· διό περ καὶ δοκεῖν δὲ μᾶλλον,

C καὶ ἀναλαβόντες ἐπιστημόνως τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ δεῖξαι εἰς ὅπως. πολὺ γὰρ ἀμείνων, ἢ τῆς συμφερούσης γνώσεως δοκησισοφίας κενῆς, καὶ τοῦ δοκεῖν ἐξεπίτηδες, χρήσιμον αἰεί τὸ μαθεῖν ἀληθῶς. κ. τ

Respondit IESVS, *Quò ego vado, non potes me modo sequi, sequêris autem postea.*

Cum sciret graui & intolerabili mœrore affectum iri suos discipulos si apertè diceret se ascensurum in cælos, & suâ præsentiâ eos priuaturum, licet tursus vt Deus affuturus esset, obscuriori impræsens vtitur sermone, exactam eius intelligentiam sensim surripiens. Et quidem nescios illos videns, in eodem statu illos relinquit. Sapientes quippe grauioribus interdum verbis obscurant ea quæ mœrorem afferre solent. Etsi enim primitias humanitatis seipsum Deo ac Patri offerens, in cælos ascendit, idque pro omnium vtilitate fiebat, (viam nobis instaurauit, naturæ hominis prius incognitam) veruntamen sanctis discipulis qui perpetuò cum eo versari volebant, intolerabile videbatur à Christo seiungi, licet eis Spiritus virtute & efficacia semper adesset. Beatum itaque Petrum vim & sensum eorum quæ dicebantur non intelligentem vnà cum aliis discipulis in eodem statu reliquit, nec statim totam rem ei aperit,

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον.

Εἰδὼς ὅτι βαρεῖάν τε καὶ δυσαγῆ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εἰσῆξε τὴν λύπην, αἰνιγματωδῶς εἰπών, ὡς ἀναβησόμενος μὲν εἰς οὐρανούς, ἐρήμους δὲ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας ἐάσων κατὰ τὸν χρόνον, εἰ καὶ συνέχως πάλιν ὡς Θεὸς, διατεθειμένος πρὸς τὸ πρόσω ἀποχρῆσθαι τῷ λόγῳ, διαλελεσμένον ῥῆμα τοῦ νοεῖν τε καὶ εἰδέναι. καὶ γοῦν οὐκ εἰδότας ὁρᾶν, ἀλλ' αὖτε μᾶλλον ἐᾷ. τὰ γὰρ τοιαῦτα λυπεῖν εἰωθότα, βαρυτέρους ἔοικε ὅτε καταστυγάζειν λόγους οὐκ ἀμεμπτοτέρους τοῖς σοφοῖς. εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα τῆς αὐθεντότητος ἀπτόμενον ἑαυτὸν ἀναχωρίζων τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, τὸ εἰς τὸ ἄνω, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀποδημίαν ἐσήλατο, καὶ ὑπὲρ τῆς ἁπάντων λειτουργείας ὁ θρώσκυμον ἐν· ἐπεχώρησε γὰρ ἡμῖν ὁδὸν, ἣν οὐκ ἦλθε πρότερον ἡ αὐθεντότης φύσις· ἀλλά γε τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς ἀεὶ συνουσίαν ἀσυνδιάζουσιν, ὑφορητὸν εἶναι ἐφαίνετο ὁ χωρίζεσθαι Χριστοῦ, καίτοι συνόντος αὐτοῖς διὰ παντὸς τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει τε καὶ συνεργείᾳ. ἀγνοοῦντα οὖν τὸν μακάριον Πέτρον τὴν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, οὐ παντὸς μᾶλλον ἐᾷ, καὶ οὐκ αὐτοῖς εὐθὺς τὴν τοῦ εἰρημένων ἀκριβείαν, χρησιμως, ἄγει δὲ αὐτοῖς τὸν αἰακ-

τῶν δυνάμενον διηπερανῆ λόγον· τοῦτο δὲ ὁ τοῖς A
ἐφεξῆς ποιοῦντα δηλωθήσεται. λέγει γὰρ πρὸς αὐ-
τοὺς, συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ ἐγὼ
μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐ μὴ ἔλθῃ πρὸς ὑ-
μᾶς. φθάνει γοῦν, ὡς Θεὸς, τὸν μαθητὴν, ὅτι δὲ ἀκολουθήσει πρόθυ-
μος, καὶ συνέσεως μέτοχος, τοιοῦτος αὖτις τὸν πρόθυ-
μον ἀναστοχάζονται, δὲ φησιν, ὅπου ὑπάγω
ἐγὼ, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ἀκολουθή-
σεις δὲ ὕστερον. καὶ διττὴν ὁ λόγος ὡδίνει τὴν ἔννοιαν· B
ὧν εἷς μὲν μία προχείρως ἐστὶ λίαν εὐπερίβλητος,
ἀφωνεστέρα δέ πως ἑτέρα, δὲ ἐστὶν αἴνιγμα. φά-
σκει μὲν γὰρ, ὡς οὐκ ἂν δύναιτο νῦν ἀκολουθεῖν
πρὸς τὸν ἄνω βαδίζοντι, καὶ παλινδρομοῦντι πρὸς
ὕστερον. ἀκολουθήσει γοῦν μέντοι, ἀποκα-
τασταθείσης δηλονότι τοῖς ἁγίοις παρὰ Χριστοῦ, τῆς
τε ἐλπίσι ἡμῖν καὶ δόξης, ὅτε εἰς τὸν αὐτὸν ἡμῖ-
σονται πόλιν, δὲ συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ. σημαίνει
δὲ διὰ πρὸς τοῦτο δὲ ἕτερον, δὲ ποῖον, ἐρῶ. ὅπου τὸν C
ἐξ ὕψους ἐνδυσάμενοι δύναμιν, τοῦτ' ἔστιν ἁγίου
αὐτοῦ, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν ἀναπλασθέντος τοῦ ἀνθρώπου
φύσιν καμισάμενοι, πνεῦμα φημι δὴ τὸ ἅγιον,
οὐχ οἷοί τε ἦσαν θανάτου καταγωνίζεσθαι, δὲ πᾶς
οὕτω δυσφυτήτοις αἰτιαποδύσασθαι δίμασιν. ἐμοὶ
γὰρ δὲ ἄλλως ἀπίθανον μόνῳ καρτέποντας δὲ τετηρη-
μένῳ τῷ σωτῆρι Χριστῷ, τὸν συνθραύσαντα δυνάμει
τὸν θανάτου τὸ κράτος, ἑτέρως πρὸς αὐτὸ τοῦτο
θραύσεως ὀφθῆναι. τὸ γὰρ μὴ καταδεδιέναι θάνα- D
τον, τί αὐτέτερον εἴη τυχὸν, ἢ θανάτου καταφρό-
νησις, ὡς τοῦτ' ἀδικεῖν ἰσχύοντος; διόπερ τοῦτο, κα-
τά γε τὴν ἡμέτεραν νοῦν, καὶ αὐτοῖς κατέφαινον οἱ
μακάριοι προφῆται πρεσβύτατα τὸν θάνατον, ὡς
ὕστερον καταργηθέντος δηλονότι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.
ὀρθῶς ἢ τοῦτο συνεὶς, καὶ ὁ Παῦλος, ἔφη τὸν ἐκ Θεοῦ
παῖδα, καὶ τὸ Θεῷ ὄντα λόγον, σπέρματος Α-
βραὰμ ἐπισπάξασθαι, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου τὸν
ἁγίας σαρκὸς καταργήσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἀπαλλάξῃ
τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν E
ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. πρώτη γὰρ θανάτου λύσις,
τὸ σωτήριον πάθος, καὶ ἀρχὴ τοῖς ἁγίοις τοῦ κατ' αὐ-
τοῦ γίνεσθαι θριαμβίας, διὰ δύασασις τοῦ Χριστοῦ.
ὅπου τοίνυν καταργήσασα τὸν θάνατον τῇ φύσιν
ζωῆς, μήτε μᾶλλον συνθραυσάσης τὸ ἐξ αὐτοῦ ταῖς
ἡμετέραις ψυχαῖς ἐμπεσὸν φόβον, ἀδυνάτως ἔχει
πως ἔτι πρὸς κινδύνους ἦσαν οἱ μαθηταί. διόπερ τοῦ-
το μαρτύρεται ὁ κύριος, ὅτι σταυρωθήσεται καὶ κα-
θεὶς ὁ Πέτρος, ἕλκεταί τε καὶ τοῦτο αὐτῷ συνεπιβύῃ,
καὶ φησὶν ὅτι ἢ νῦν πρὸς ἀγῶνα τέως τοσοῦτον

vtiliter id quidem, donec sermonem eis quo refocillari possint peregerit. Quod quidem in sequentibus facere ipsum videbimus. ait quippe ad illos: *expedit vobis, vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos.* Præuenit tamen, vt Deus, discipulum denunciare volentem se impigrè secuturum, & illicò affuturum, nemine retardante, & ait: *Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequeris autem posteà.* Quæ verba duplicem sensum pariunt, quorum vnus obuius est ac familiaris, alter obscurior, & ænigmatis inuolutus. Dicit enim quòd non possit sequi ascendentem ac reuertentem in cælum, secuturus tamen sit posteà, repositò nimirum in spe sanctis à Christo honore & gloria, quando in supernam adscisscentur ciuitatem, & vna cum eo regnabunt. Sed & aliud porrò significat, quod quale sit, dicam. Nondum induti virtutem ex alto, neque dum suscepto sancto Spiritu qui confirmaret eos, & hominis naturam ad fortitudinem reformaret, non poterant mortem expugnare, ac aduersus tam horribile spectaculum se accingere. Nam cum soli Christo competeret, eique vni reseruatum esset mortis potentiam confringere, probabile non erat alios ante ipsum id agere posse. Mortem quippe non metuere, quid aliud quæso esse potest, nisi mortem, quasi nihil nocere nobis possit, contemnere? Idcirco meo iudicio ipsi quoque Prophetæ mortem ingruentem exhorrescebant, quasi per resurrectionem Christi nondum destructam. Quod cum rectè nosset Paulus, dicebat Verbum quod ex Deo Patre & in Deo est, Abrahæ semen apprehendisse, vt per mortem sanctæ carnis mortem profligaret, eosque liberaret quicunque timore mortis rei semper erant viuendi seruitutis. Prima quippe mortis dissolutio fuit passio salutaris, & initium sanctis strenuæ aduersus eam virtutis resurrectio Christi fuit. Cum igitur quæ suâ naturâ vita est mortem nondum euacuasset, neque porrò illius formidinem nostris animis incumbentem infregisset, infirmiores quodammodo erant aduersus pericula discipuli. ideóque scitè Dominus aliquando Petrum in crucem actum iri, & in hoc secuturum se innuit simul, ac dicit: quòd autem nunc ad tantum certamen infractam mentem

Ioa. 16.7

non habeat, ostendit dicens, *Quò ego vado, non potes modò sequi, sequeris autem postea.* Nisi enim Petri mortem in his verbis Christus nobis subinnueret, quam ob causam ad vnius Petri personam sermonem conuertit, cum aliis sanctis discipulis promissio facta sit conuersaturos & secuturos eum, resurrectionis nimirum tempore repositâ eis æterna vita, & bonis quæ sperantur? Atqui manifestum est eum vt Petro prænunciet id quod ei vltimis temporibus euenturum esset, id ænigmaticè subindicare. Et quidem aliàs idipsum clariùs indicauit, dicens, *Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas:* Ioan.21.18 *cum autem senueris, extendes manus tuas, & alij cingent te, & ducent te quò tu non vis. Hoc autem dixit*, inquit, *significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Etsi enim iucundum est sanctis pati pro Christo, periculum tamen non vltrò arcessendum, sed ferendum nihilominus cum ab aliquibus vi ac necessitate infertur. Ideircò & orare iubet, ne in tentationem incidamus.

A Οὐκ ἄδηλον ἔχει τὸν νοῦν, ἀποδηλοῖ λέγων, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ἀκολουθήσεις ὕστερον. εἰ γὰρ μὴ τοῦ Πέτρου * θανάτου ἐν τούτοις ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐνέφηνε, τῷ δὴ χάριν, κἂν τὰ μέγιστα ἀγαθὰ ἀπροσδόκητα ἔχοντα ἐν ὑποψίᾳ ὃ συμβήσεσθαί τε καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ κατὰ τὸ ἀναστάσιμον δηλονότι καιρὸν, ἀπεκαθίστατο τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, ἐν τῷ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθῶν, εἰς μόνον ὃ τοῦ Πέτρου προσωπον, πρὸ τοῦ λόγου προβήσεσθαι δύναμιν; * κ. διάνοια

B Ἀλλ' ἔστι προδηλον, οὗ τοῦ Πέτρου προαγορεύων ὃ ἐν ὑστέροις αὐτῷ συμβησόμενα μόνοις χρήσιμα αἰνιγματωδῶς ἐνεφάνιζε. ἐν γρώῳ δ' ἑτέρωι σαφέστερον αὐτὸ δεδήλωκεν εἰπών, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες, ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος ζώσουσί σε, καὶ ἀπίσουσί σε ὅπου οὐ θέλεις. τοῦτο δὲ εἶπε, φησὶ, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἡδὺ τοῖς ἁγίοις ὃ πάσχειν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ κίνδυνος ἀεὶ θλιπτὸς καθ', φορητὸς

C δ' ὅμως ὅταν ἐξ ἀνάγκης βίαιον ἐπιφέρηται. Διὰ τοῦτο καὶ προστάττει προσεύχεσθαι, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς πειρασμόν.

v. 37. *Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam.*

Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, κύριε, διὰ τί οὐ δύναμαί σοι νῦν ἀκολουθῆσαι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω.

Quid prohibet, inquit, quominus sequatur is, cui pro magistro mori propositum est, quique ea re maximè

D gloriatur? omne enim periculum, & immanis persequentium tyrannis carnem duntaxat respicit, mors enim aduersus eam. Qui verò mori iam paratus est, à quonam prohibebitur, inquit, aut quomodo sequendi vehemens studium abiicier? Ex feruentissimo siquidem Petri studio, & ex abundantia cordis erumpente promissione, maximam ei vim insitam deprehenderis, & rerum ipsarum finem

E conieceris. Veruntamen considerandum est quod cum Seruator noster reditum suum ad cælos suprà significet, & nequaquam secuturum se illum dicat, secuturum tamen postea, impleta scilicet sua missione, tempore congruo sanctos in supernam ciuitatem vocante, ipse ad pericula subeunda paratum se esse denuntiat, aliò velut abreptus, nec rectam

Τί δὲ κωλύει, φησὶν, ἢ τί ὃ ἐξῆρχεν ἀκολουθεῖν, τὸν ὑφ' ἑαυτοῦ παθεῖν τοῦ διδασκάλου σκοπὸς, ἐν ᾧ καυχήματος τάξει λελόγισται; πέλας μὲν γὰρ κινδύνου πάντος, ἐξ ὃ ἀκριβέστατον ὡς εἰπεῖν τῶν θνητῶν ἀνθρώπων πλεονεξίας, μέχρι μόνης σαρκὸς τὴν ὀργὴν· κατ' αὐτῆς γὰρ ὁ θάνατος· ὁ δὲ πρὸς τοῦτο ἑτοίμως ἔχων ἤδη ἐξ διεσκευασμένος, ὑπὸ τίνος ἂν ἀποκωλύοιτο, φησὶν, ἀπολέσει δέ πως ὃ σωτήριον φέρημα τοῦ δεῖν ἀεὶ πάντως ἀκωλυθεῖν; θερμοτάτη μὲν γὰρ ἡ προθυμία τοῦ Πέτρου, ἐν ᾧ τὴν ὑπεροχέως μέγαν πλεονεκτοῦν, ἀ μικρὰν τὴν εἰσοῦσαν αὐτῷ δύναμιν θεωρήσας ἡς αὖ, μᾶλλον δὲ αὐτῷ προαγμένῃ ἤλεγξε ὃ τέλος· πλὴν ἐκεῖνο σημειωτέον. ὃ γὰρ ὑπῆρξε τῷ Χριστοῦ τὸ εἰς θεῖον αἰθερίαν ἀναφοίτησιν ἄνω καθ' σημαίνοντος, ἐξ ὅτι μὴ νῦν ἤρχετο λέγοντος, ἀκολουθήσῃ μοι μετὰ ταῦτα, πληροφορίας αὐτῷ δηλονότι τῆς ἀποστολῆς, καιρὸν ὃ παρόντος ἐπὶ τὴν ἄνω πόλιν ἐκ τῶν ἁγίων καλουμένου κεφαλὴν,

ἑτοίμως ἔχειν αὐτὸν, ἐν προκινδυνεύειν ἑαυτὸν ἐπάγγελλεσθαι, τὸ ἑτέρωι ὡς εἰπεῖν οἰμωγίων, ἐν μὴ κατ' ἀξίαν

τῶν λεγομένων ἐρχόμενος τὴν διάνοιαν. οἶμαι δὲ δεῖν εἰπεῖν, ὅπως τοῖς εἰρημένοις ἀκριβῶς ὑπήκοος τὸν νοῦν, οἰόμενος ἆρα που τὸν κύριον, ἢ πρὸς ἄνας τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀγριωτέρας διαβήσεσθαι κώμας, ἢ καὶ εἰς ἑτέρους οἴκους λαούς, οἳ τοσοῦτον ἐξ ἀκριβοῦς ἀκοῆς ἀποδιακείσονται πρὸς τὰ περὶ αὐτὸν ῥηθήσεσθαι μαινόμενα, ὡς μικρὰ μὲν κομιδῇ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων Ἰουδαίων θηλύμματα πολὺ δή λίαν ἠμερωμένα τὸν θυμὸν τοῖς Φαρισαίοις ἀποδέξαι μᾶλλον. διόπερ τοῦτον καθικνεῖσθαι ἀπεδοκίμασε παρασκευάζεται, οὐχὶ θάνατον τε δειλαίαν μόνον, ἀλλ' εἰ καὶ τεθνάναι δεήσοι μὴ καταπτώσσων. ἔχει δὲ τοῦτον τὸν πλησίον, καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ ὅπου, πάλιν ἐρῶ. τὸν γὰρ τοῦ λύσσους καὶ ἀπειλὰς τῶν Ἰουδαίων ἀποπληξίας, καὶ ὃ ἀκρατὲς τοῦ θυμοῦ, καὶ ὃ τῆς γλώττης ἐξώλειαν, ταῖς κατὰ τὴν Γαλιλαίαν ἐπιχωριάζειν ὁ Χριστὸς, πολλά τε περὶ ἐκείνοις περιεργαζόμενον ἐθαυμάζετο. ὅτε δὲ ὁ τῆς Μαριὰμ, καὶ ὁ τῆς Μάρθας τεθνηκὼς ἀδελφὸς, φημὶ δὴ τοῦ Λαζάρου, ἔγνω πάλιν ὡς Θεὸς, εἶτα λέγει τοῖς μαθηταῖς. Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. πρὸς γὰρ τοῦτό φασιν ἐξ ἀγάπης οἱ μαθηταὶ, νῦν ἐζήτουν σε Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; αἰσθανόμενος γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ὃ δὴ καὶ πάντες ὅτι τοῦ Ἰουδαίων ὑπονοήσαι χρεὼν διακελευομένου τε, καὶ λέγοντος· Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς ἑτέροις ἔφη συμμαθηταῖς, ἄγωμεν, καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθανώμεθα μετ' αὐτοῦ. τοιοῦτον οἶμαί τι καὶ τὸν Πέτρου ῥηθὲν ὠδίνειν σκοπόν. οἴεται γὰρ ἴσως, καθαπὲρ ἤδη προεῖπον, ἀποδρᾶναι ποι διακηρύττοντα τὸν Ἰησοῦν, καὶ κινδυνεύειν αὐτὸν ὑπ' ἐκείνοις· διόπερ καὶ αὐτὸς, ἐπείπερ ὅστις ἐξ ἀγάπης ἀκάθεκτος, ἅμαχόν τινα, καὶ δυσπαραγώνιστον πρὸς εἰς τοῦτο προθυμίαν οἴεσθαι παρασκευάζεσθαι, δηλονότι ἐπὶ πλεῖστον ἀπολελεῖφθαι λέγων ὃ διακωλύειν ἰσχύει, καίτοι ἐπαθὰς δεῖν ἠρημένον, ἐπείπερ εἶπεν, καὶ προθυμεῖσθαι τοῦ διδασκάλου σκοπός.

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς.

Μείζονα μὲν, ἢ καθ' ἑαυτὸν ὁ Πέτρος ἐπαγγέλλεσθαι, κἂν ἀξιάγαστον ἔχῃ τὸν ὅπως τοῦτο σπουδὴν τοῦ μὲν ἐσομένου χαλεπὸν ὁ ἀκριβὴς καὶ δύσοιστον τοῦ πειρασμοῦ, καὶ τοῦ διωγμοῦ ὁ μέγεθος ὑπονοήσας ὁ Χριστὸς, μόνον οὐχὶ καταπίπτειν τὴν κεφαλὴν,

A eorum quæ dicebantur sensum assecutus. Quod quidem arbitror eum dicere, quòd cum nondum accuratè Domini sermonibus animum applicuisset, eum forsan putabat vel ad efferatiores Iudææ pagos transiturum, vel ad alios populos migraturum, qui eius sermonibus sic exasperãdi essent, vt eorum audacia, cæterorum Iudæorum audacię comparata parua esse videretur, & Pharisæorum furor longe mitissimus appareret. Propterea secuturum se omnino pollicetur, non modò mori non detrectans, sed si moriendum sit, strenuè id arripiens. Simile quidpiam & in superioribus videre licet. Christus olim Iudæorum væsaniam & iræ impotentiam ac linguæ petulantiam deuitans, in Galilæa degebat, ibique multa miracula edens admirationi cunctis erat. Mortuo vero Mariæ & Marthæ fratre Lazaro, id rursus agnouit vt Deus, suisque discipulis dixit: *Lazarus amicus noster dormit: Sed vado vt à somno excitem eum*: ad quod discipuli præ singulari erga eum studio, *Nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?* Instante verò Christo, & redeundum esse in Iudæam omninò dicente ac iubente, Thomas qui dicebatur Didymus, aliis condiscipulis dixit, *Eamus & nos, vt moriamur cum eo.* Eodem spectare Petri sermonem arbitror. Existimat enim forsan, & iam dixi antea, IESVM abiturum esse, vt apud alios prædicet, apud quos immineat ei periculum: ideóque ipse totus in charitatem effusus, constans & infractum ad hoc studium allaturum se pollicetur, nihil iam supereſse dicens à quò prohiberi possit quominus sequatur, cum & pro magistro mori propositum sit.

Ioan. 11.

v. 39. *Respondit ei* IESVS, *Animam tuam pro me ponesne? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges.*

Maiora quidem quàm possit Petrus pollicetur, quamuis mirifico animi studio præditus: tempestatis nihilominus acerbitatem, & vim tentationis intolerabilem ac persecutionis magnitudinem Christus apud se reputans, caput tantũ-

non mouet, totumque affectum oculis explicans, Iudaïcæ dementiæ immanitatem perspiciens & quæ tunc temporis euentura erant prospiciens, tale quid forsan inclamat. Animam pro me ponis, ô Petre, & periculi metum pro nihilo habes, ac te superaturum illud existimas. At nescis grauitatem tentationis; nec enim perstabis in patiendi proposito, sed tibi vel nolenti animo deficere continget, & negabis me ter, idque nocte vna. Hoc IESVM dicere suspicandum est. Sed operæpretium est hic quoque rursus eius erga nos mirari bonitatem. Nam cum prius dixisset vehementissimo eius studio animi vim non tesponsuram, sed defecturum, ac terga daturum, adeò vt ad solum periculi metum se negaturus sit, nihil interminatus est. Idcirco nec in diuinam iram incursurum ait, neque pœnam quod humanitùs euenturum id ei esset, intentat. Sciebat enim infirmam adhuc esse naturam, nec mortis minas ferre posse. nondum enim per eius resurrectionem abrogata, cunctorum mentem premebat, solóque metu vel fortissimum quemque & audacissimum frangere potis erat. Natura quippe præter naturam mortem patiens, ei cedit vt victrici, immo verò tunc cedebat: Sed à nostro Seruatore perruptis illius vinculis suauis facta est diligentibus Christum, licet acerbè inuadat. eius enim loco æterna vita successit, corruptionis dissoluens imperium. Nemo autem hic rursus existimet Petrum ob Christi dictum negasse, atque animo defecisse; nec enim necessitatem vllam imponit aut ad hæc suscipienda vi impellit, sed quod vt Deus proculdubio futura nouit, illud discipulo prædicit. Quoniam autem quæ veteribus contigerunt, ad posterorum admonitionem scripta sunt, age nonnihil vtilitatis ex hoc capite depromamus. Non existimo temerè quiddam debere nos Deo promittere, nec quod vires interdum nostras excedit faciendum recipere, quasi rerum potestas penes nos sit, cum spe nostra plerumque frustremur. Alioqui superbia carere non arbitror temerè dicere, hoc perficiam aut illud: in omnibus enim quæ quis agen-

A ὅλον γὰρ ὡς εἰκὸς ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπλώσας τὸ πάθος, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀνοίας θεωρήσας τὸ μέλλον ἔσεσθαι, διαμαρτύρασθαι δὲ τὰ ἐσόμενα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, τοιαῦτ' ἴσως ἐκβοᾷ τι ἀφώνῳ τῷ ψυχῷ, ὦ Πέτρε, ὑπὲρ ἐμοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν μηδὲν εἶναι φὴς τὸν ὑπὲρ τούτου φόβον· ὅπου τε χρείττων ἔσῃ τῶν ἐσομένων ὑπολαμβάνεις; ἀλλ' οὐ πειρασμοῦ τοῦ βαρέος σε ἔκρινας· οὐ γὰρ ἀφαρέτως προσκείσεται τὸ παθεῖν, σοὶ δὲ τὸ μὴ ἐνδυναστεῦσαι λίαν, ἐξ οὐκ ἐκόντι συμβήσε- B ται, ἐξ ἀρνήσῃ με τρίς, καὶ σὺ νυκτὶ τῇ τοῦ αὐτοῦ μιᾷ. Τοιοῦτός σοι ἐξ ἀλέγω ὑποστησόμενος τὸν Ἰησοῦν· ἀλλ' μάτην γε μὲν καὶ τοῦτον δὴ πάλιν τὸ σωσόν μου αὐτῷ φίλαν θεραπείαν ἄξιον προφητικῶς γὰρ, ὅτι τοῦ τόνου τῆς ἐνούσης αὐτοῦ προθυμίας, ἢ τῆς ψυχῆς οὐκ ἐφίεται δυνάμεως, ὀκλάσαι μὲν, καὶ ὑποενδῶσαι ἴσασιν, ὥστε καὶ πρὸς μόνον ἀπειπεῖν τὸν τοῦ κινδύνου φόβον, σοῦν ἐπιπτίλωσι, διὰ τοῦτο τυχόν, ὡς ἴσῃ ὑπὸ θείαν ἔξαι κίνησιν λέγει· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν. . . . . C . . . . . παθόντι δέ τι τὴν ἀνθρωπίνου, οὐκ ἐπέφυκε πείθειν τὸ κέλευσιν. ἤδη γὰρ ἀνθενοῦσαν ἐπὶ τῇ φύσει, καὶ οὐ δυναμένην ὑπερίσχειν τῷ θανάτου τῇ ἀπειλῇ. ὅπου γὰρ ὅπου καταρρωμένος διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, τὸ ἀπόνοιαν διαμένοις κατεθραστύνετο, καὶ ἰσχυρὸς ἐν ἔτι, ἐ μόνῳ σεν ῥαῦσαι τοῦ δείματι, ἐ τὸ σφόδρα νεμυκὸν, ἐ δεῖν εἰς δύπολμίαν. παθοῦσα γὰρ ἀνθρωπίνη φύσιν ἡ φύσις τὸ θάνατον, ὡς γενικωτάτη ἀνθρώποις χρῆ, μᾶλλον δὲ πεπεζωρῆτο τότε. διαῤῥήξασα δὲ τὰ θεσπέσιον ἡμῶν τὰ σωτῆρος δεσμὰ, γλυκὺς ἀναπέφανε τοῖς D ἀγαπῶσι Χριστὸν, εἰ ἐ προσοίσει πικρός· ἀντεισέβηκε γὰρ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ὁ τῆς φθορᾶς κατάλυουσα κράτος. οἰέσθω δὲ πάλιν ἐλπὶς μηδεὶς ἡρνῆσθαί τε ἀρνήσασθαι τὸν Πέτρον, διὰ ῥῆμα Χριστοῦ· οὐ γὰρ ἀνάγκῃ ἐπιβλεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ βίας ἔλκων εἰς ὃ παθεῖν τὰ τοιαῦτα φησὶν· ἀλλ' ὅσα οἶδεν, ὡς Θεὸς, πάντως ἐξ αἰσαμφιλόγως ἐσόμενον προλέγει τοῖς μαθηταῖς. ὅθεν γε καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι συμβεβηκότα, προῃρῆσθαι τὸν μετ' αὐτοῦ αἰσχύνης ἀναλέγεσθαι, φέρε δή τι λέγωμεν τὸν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν ἐκ τῆς κεφαλαίας κεκινημένοι. οὐ γὰρ οἶμαι δεῖν ἐπαγγέλλεσθαί τι προχείρως τοῦ Θεῷ, σοῦν καταρρωθῶ ἰσχυρῶς ὁ ἐπ' ἀναγκαίῳ ἔσθ' ὅτε, ὡς κατεξουσιάζοντας τὸν προαιρέσεως, ἐ τοῦτο φημι πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἀποτυχίας εἰς κλήματα βλέπων· ἀλλωστε οὐ ἐπιεικείας ἐκ ἀπαλλάξειν νομίζω ὃ προαλεσόμενον εἰπεῖν, ὅτι καταρρώσω ὃ δὲ ἐ τυχὸν, ἢ τοιοῦτο. οὐ γὰρ ἐφ' ἅπασιν, οἷς αὐτὸς

οὐρανῶν. οὐ γὰρ τοῖς Ἰουδαίων ἀμιλλώμεθα ἔθεσιν, A
ἀλλ' εἰ μὴ ἡ σφόδρα τοῦ νόμου δικαιοσύνην, οὐκ ἄν ποτε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν εἰσελεύσομεθα βασιλείαν. Καὶ οὐχ ὡς ἄχρηστον πάντως, ἢ αἰσύμπτον τὸν ἁγίου Μωσέως εἶναι δόγμα νόμον εἰσηγούμεθα· καὶ γὰρ ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ τελείως τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' οὖν γε παιδαγωγὸς ὅμως τὴν διαλεκτικῆς πολιτείας διδάσκαλος μάθησιν, καὶ δι' αἰνιγμῶν καὶ τύπων εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας εἰσφέρων, σύσκιόν πως ταῖς ἡμετέραις B
διανοίαις τὸν ἁγίου Χριστοῦ παιδεύσεως τύπον. ἁγίου γάρ τοι τοῦτο ἔφασκεν αὖθις· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. πλοῦτος γὰρ ὄντως πολυμαθὴς τις καὶ λίαν σοφὸς τοῖς ἁγίου Μωσέως τετείχισται λόγοις, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν ὠφέλιμον τεθησαυρισμένον ἔχει διανοίᾳ τὸ ἀνθρώπινον, ὡσανεὶ κόσμος γεγραμμένου καὶ ὁ τῆς διαλεκτικῆς παιδεύσεως κάλλος, C
εὐανθρωπείᾳ διπλοῦς, τῇ τε τῶν ἀρχαίων, καὶ τῶν νέων εἰδήσει νόμων. διὰ τοιγαροῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὅτι τὸ ἀρχαίας ἀμείνων εἰσηλθεῖν ἐπ' αὐτῷ, καὶ ὅτι τοῖς ἐν νόμῳ πολιτευομένοις ἀτελές πως ἔτι τὸ σωτήριον κήρυγμα, μέλλων διαβαίνειν εἰς οὐρανούς, θεμέλιον ἵνα ὡσανεὶ καὶ κρηπῖδα πάντος ἀγαθοῦ τὴν τῆς ἀγάπης προκαταβάλλεται νόμον, ἀγάπης οὐ, ὡς τῆς κατὰ νόμον, ἀλλὰ τὸ ὑπὲρ νόμον. ἁγίου τοῦτό φησιν, ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. εἶ- D
πα πῶς, εἰπέ μοι, φήσειέ δ' ἂν τις τυχόν, εἶναι καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν ἐντολὴν καινὴν εἰρηκέναι ὁ ἁγίου Μωσέως τοῖς ἀρχαιοτέροις εἰπών· ἀγαπήσεις κύριον τὸν Θεόν σου, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν; ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ προτάξας τὸν ἄλλων καὶ προτεθεικὼς, ὡς εἰκὸς, τὸν εἰς Θεὸν ἀγάπησιν, προσεκόμισε λοιπὸν τὸν εἰς ἀλλήλους, καὶ προσέζευξέ πως τῇ εἰς Θεὸν, τὸν εἰς ἡμᾶς αὖθις, ὡς οὐκ ἂν ἑτέρως ἐχούσης ὀρθῶς, οὐδὲ τὸν εἰς E
Θεὸν ἀγάπης, εἰ μὴ παρέποιτο τούτῳ καὶ ἐξ ἴσου πάλαι χρεωστούμενον. πάντες γὰρ ἐσμὲν ἀλλήλων ἀδελφοί. καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης, καίτοι σοφὸς εἰδὼς, καὶ διδάσκων ἑτέρους, ὁ ἀγαπῶν, φησὶ, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ. πῶς οὖν ἐντολὴ καινὴ Χριστοῦ, καίτοι τοῖς παλαιοῖς νόμοις διηρθρωμένη; ἀλλ' ὅρα μοι τὸ ἀσφάλισαι, βλέπε τὸ ἐπαγωγόν. οὐ γὰρ ἠρκέσθη ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, ἀλ-

calorum. non enim Iudæis mores ac ritus suos inuidemus, imò nisi oppidò legalem iustitiam prætergressi fuerimus, nunquam mea sententia in regnum cælorum ingrediemur. Neque tamen vanam prorsus ac inutilem esse Legem Mosaïcam statuimus: Tametsi enim bonum nobis inuexit minùs sanè perfectè, veruntamen ad Euangelicę conuersationis disciplinam magistra nobis extitit, & per ænigmata ac figuras veræ pietatis inducens imaginem, nostris quodammodo mentibus doctrinæ Christianæ vmbram impressit. Quocirca & ipse aiebat: *Dico enim vobis, quia omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini diuiti, qui profert de thesauro suo noua & vetera.* Ingentes quippe diuitiæ sunt ac spiritales cum in scriptis Mosaïcis apprimè versatum esse, & quodcunque vtilitatis ex iis capitur quasi thesaurum in animo reconditum habere, tum Euangelicæ doctrinæ pulchritudine animo susceptæ, dupliciter inclarescere, veterum nempe ac nouarum legum cognitione. Ostendens itaque Dominus noster IESVS CHRISTVS mandatum suum veteri præstare, & in Lege viuentibus salutarem prædicationem adhuc inaccessam & inuiam esse, ascensurus in cælum, fundamentum veluti quoddam omnis boni, charitatis legem præmittit, charitatis inquam, non legalis, sed quæ supra Legem sit. Idcirco ait, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.* Ac quomodo quæso, dicet forsan aliquis, hoc nouum mandatum esse dixit, qui per Mosen veteribus præcepit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & proximum tuum, sicut teipsum?* Ecce enim charitate erga Deum primo loco posita mutuam aliorum erga alios dilectionem subintulit, alteramque alteri coniunxit, quasi aliàs rectè se habere nequeat dilectio erga Deum, nisi hanc subsequeretur ea quæ proximo debetur. Omnes enim inuicem fratres sumus. Vnde sapientissimus Ioannes, qui & id optimè norat, & cæteros edocebat, Qui *diligit*, inquit, *fratrem suum, & Deum diligit.* Quomodo igitur nouum est illud mandatum per Christum, quod est veteribus legibus constitutum? Sed vide quæso qua cautione vsus sit, vide quid subiiciat. Non contentus est dicere, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem*: sed no- *Matt. 5.* *1. Ioan. 4*

uitatem ſermonis oſtendens, ſuamque dilectionem aliquid maius ac præclarius habere quàm vetus illa in proximos dilectio, ſubiunxit ſtatim: *Sicut ego dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.* Inueſtigandus itaque horum verborum ſenſus, quærendumque quomodo nos Chriſtus dilexerit. Tunc enim tunc quid nouitatis ac diſcriminis ſit in eo quod nunc datur mandato facile recenſebimus. Igitur *in forma Dei cum eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe aqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. humiliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem mortem, autem crucis.* Quin diues cum eſſet, pauper factus eſt, ſicuti rurſus nobis Paulus teſtatus eſt. Vides dilectionis erga nos nouitatem? Lex enim præcepit diligere fratrem, ſicut ſeipſum: Dominus autem noſter IESVS Chriſtus dilexit nos plùs quam ſeipſum. nec enim in forma & æqualitate Dei ac Patris exiſtèns, ad noſtram humilitatem deſcendiſſet, neque tam acerbam corporis mortem pro nobis pertuliſſet, non colaphos Iudaicos, non ſannas, & contumelias, vno verbo cætera omnia, vt ne ſingula quæ paſſus eſt numerando in infinitum ſermonem proferamus, pertuliſſet: ſed neque diues cum eſſet pauper fieri voluiſſet, niſi nos magis dilexiſſet quàm ſeipſum. Inauditus itaque ac nouus eſt huius dilectionis modus. Ita & nos affici iubet, nihil prius omnino dilectione erga fratres habentes, non gloriam, non diuitias, ſed nec ipſam, ſi res ita ferat, corporis mortem oppetere veritos, vt proximi lucremur ſalutem: quod etiam fecerunt beati ſeruatoris noſtri diſcipuli, & qui eorum veſtigia ſunt ſecuti, qui aliorum ſalutem vitæ ſuæ prætulerunt, nullumque laborem recuſarunt, adeóque extrema ſubire mala non dedignati ſunt, vt pereuntium animas ſeruarent. Vnde Paulus modò, *quotidie morior* inquit, modò verò: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Hanc igitur dilectionem legali multò maiorem perfectiſſimæ erga Deum pietatis radicem colere nos Seruator iuſſit. Ideóque cum ſciret non aliter nos claros apud Deum fore, & dilectionis ab ipſo in nos propagatæ ſequendo pulchritudinem magna & perfecta bona conſecuturos.

Phil. 2.

2. Cor. 8.

Cor. 15.

2. Cor. 11.

A λὰ τῦ λόγυ τὴν καινότητα δηλοῖ, ⁊ τ ἀρχαίας ἐκείνης ἀγαπήσεως τ εἰς ἀλλήλους φημὶ πολύ ῥ τ μεῖζον ἔχουσαν τ ἑαυτ, καθάπερ αὐτὸς καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα ⁊ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐρευνητέον τοιγαροῦν τ σωτῆρα ⁊ σοφῶς τ εἰρημένων τ δύναμιν, πῶς ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Χριστός. τότε γὰρ τότε, ⁊ λίαν ἀκόλουθος ἐπανερωτήσαιμι ἂν τ καινὸν ⁊ παράλογον ἐν τοῖς δοκοῦσι σοφοῖς. ὅτι οὖν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε δούλου μορφὴν λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, ⁊ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. ἀλλ' ἐπεὶ πλούσιος ὢν ἐπτώχευσε, καθὰ πάλιν ὁ Παῦλος ἡμῖν διεμαρτύρατο. ὁρᾷς τ καινὸν τ εἰς ἡμᾶς ἀγάπησιν; ὁ μὲν γὰρ νόμος, ἀγαπῆσαι δεῖν τ ἀδελφὸν ἐκέλευσεν ὡς ἑαυτόν· ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς ὑπὲρ ἑαυτόν· ὑπὲρ γὰρ αὐτὸν μορφῇ ⁊ ἰσότητι τ Θεοῦ ⁊ παρὼν ὑπάρχων πρὸς τ ἡμετέραν κατέβη ταπείνωσιν, ὑπὲρ αὐτὸν ὑπέστη πικρὸν ὕπνον ὑπὲρ ἡμῶν τ ⁊ ταχὺς θάνατον, ὑπὲρ δὲ ὠνείδισται ῥαπισμοῦ Ἰουδαϊκοῦ, αἰσχύνης, ⁊ γέλωτος, ⁊ τῶν ἄλλων ἀπρήτων, ἵνα μὴ ἕκαστα τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων ἐξαριθμούμενοι, πρὸς ἀπέραντον τ λόγον ἐκτείνωμεν. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, εἰ μὴ πολὺ λίαν ἠγάπησεν ἡμᾶς ὑπὲρ ἑαυτόν. ξένον οὖν ὁρᾷ τ ἀγάπης τὸ μέγεθος. ὅτω καὶ ἡμᾶς ἔχειν θαι χρεών, οὐδὲν ὅλως τ εἰς ἀδελφοὺς προτιθέντας ἀγάπης, ὑ δόξαν, ὑ πλοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ἐκνεύοντας ⁊ εἰς αὐτὸν, εἰ δέοι, τ τ ⁊ θανάτου καταδεχομένους θάνατον, ἵνα τ τῶν πέλας σωτηρίαν ἀποκερδάνωμεν· ὃ δὴ ⁊ πεποιήκασιν οἱ μακάριοι τ σωτῆρος ἡμῶν μαθηταὶ, ⁊ οἱ τοῖς ἐκείνων ἴχνεσιν ἀκολουθήσαντες, ἄμεινον τ εἰκαίας ζωῆς τ ἑτέρας σώζεσθαι λογισάμενοι, ⁊ πόνων μὲν αἰωνίων πόνον, ἐν ᾧ τοῖς ἐχθροῖς γεγόνασι κακοῖς, ἵνα τοὺς τῶν ἀπολλυμένων ψυχὰς. καὶ γοῦν ὁ Παῦλός φησι, ποτὲ μὲν, ὅτι καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, ποτὲ δὲ πάλιν, πῆς ἀσθενεῖ, ⁊ οὐκ ἀσθενῶ; πῆς σκανδαλίζεται, ⁊ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; ῥίζαν οὖν ὁρᾷ τ τελεωτάτης εἰς Θεὸν * θυσίας καὶ θεοσεβείας τ ἐν νόμοις ἀγάπησιν ἐπιτηδεύειν ἡμᾶς ὁ σωτὴρ διεκελεύσατο τοιαύτην, ⁊ ὑ ἑτέρως εἰδὼς δοκιμωτάτους ἔσεσθαι τῷ θεῷ, ⁊ τ πρὸς αὐτὸν πεφυτευμένης εἰς ἡμᾶς ἀγαπήσεως ἰσχυροτέρας ὄντος, καὶ μεγάλους ἔσεσθαι ⁊ τελείους ἀγαθοῖς.

B

C

D

E

* θυσίαν καὶ θεοσέβειαν

Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

v.35. *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.*

Γνώρισμα, φησίν, ἄμαχόν τε καὶ ἀναμφίλογον τῆς ἑαυτοῦ ὑποτιθέμενος μαθητείας πρὸς ἐμοί, εἰ κατ' ἴχνος τὸ ἐμὸν ἐπιγνοεῖτε πολιτείας, καθ' ὅσον ἐξικνεῖσθαι τῇ ὑμετέρᾳ φύσει, καὶ τοῖς τὸ ἀνθρωποπρεπὲς μέτροις, ὡς ἀδιάσπαστον ἔχειν τὸ εἰς ἀλλήλους ἀγάπης τὸν σύνδεσμον, καὶ ἐν ἀλλήλοις συναρμόζῃ καλῶς, καθάπερ τὸ τῆς φιλαλληλίας λόγον, καὶ ὃ ἐκ τοῦ φιλοτιμίας ἀσύγκριτον κεῖται κήρυγμα· τῶν γὰρ ἐμῶν ἀκριβῶς χαρακτηριεῖ τὸ διδασκάλου τὴν δόξαν. Ἀλλ' οἶμαί τις ἐρεῖ τάχα τοῦτο, καὶ ἀφίξεσθαι τυχόν, ἐκφοβεῖν διερωτῶν· Ἀφ' ἡτινος τοῦ Χριστοῦ μαθητείας λέγεται ἀγάπη τὸ γνώρισμα, καὶ ὃ πασῶν εἴδος ἀρετῶν ἐν αὐτῷ διαφαίνεται, οὐκ ἐξ ὑποκρίσεως πεποιημένον, ἀλλ' ὁσονοῦν πόνῳ, καὶ προσοχῇ. καθάπερ ἐν ἀνθρώπῳ συμφυὲς καὶ συμφυόμενον φύσει. θείας γὰρ μάλιστα φύσεως ἴδιόν, καὶ αὐτῇ προσόντα κυρίως τε καὶ ἀληθῶς τὰ πάντος ἐπέκεινα θαύματος· καὶ μᾶλλον ὀρθότατά γε ὧν τοῦ, ἐργάζωμεν ἡμεῖς, τὸ ἐπὶ τούτοις ἑπόμενον λόγον. καρπὸς γὰρ ὑσίας τὸ αἰωνιώτατον, τὰ ἰδίως τε καὶ κυρίως προσπεφυκότα αὐτῇ. Ἀλλ' ἔστί πως δοκιμάζοντα καλῶς, ὅτι πᾶν εἶδος ἀρετῆς τὸ ἀγάπης ἔστι συμπληρωτικόν, καὶ πᾶν, ὅσαπερ ἂν δοκοίη τις εἶναι κατορθούμενον ἀγαθόν, εἰς αὐτὴν ὁρᾶσθαι πως, καὶ τείνεσθαι. Ἀφ' ὅτι τοῦτο προεῦχουσα μᾶλλον ἐντολὴ καὶ προφητῶν τὸν νόμον, ὃ ἀγαπᾶν ἐστὶν κύριον τὸν Θεόν, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας· δευτέρα, καὶ ἀδελφή, καὶ μᾶλλον ἐκείνη λέγεται εἰς τὸ πλησίον ἀγάπη σύμπαν ἔχουσα τοῦ νόμου τὸ πλήρωμα. καὶ φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, εἰς ταύτην συγκεφαλαιούμενος ἅπασαν ἐντολὴν ὑποτιθέμενος· τὸ γάρ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐκ ὑποκρινῇ, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐστὶν ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν. πλήρωμα οὖν νόμου μὲν ἀγάπη. ὅτι δὲ καὶ πάσης ἀρετῆς ἰδιάζον εἶναι τῷ οἰκεῖον ὅρον ἐποιήσατο, σαφὲς δὲ ὥσπερ αὖ καλλαῖς ἐλέγξαι τὰ ἀγαθά, Παῦλος πάλιν αὐτὸς ὁ σοφώτατος ὑποτιθέμενος βοᾷ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, καὶ τὰ τούτοις συνημμένα· μακρὸν γὰρ εἰπεῖν τὸν ἀγάπης ὅσον μέγεθος. ἀλλαχοῦ φημι δὲ μάλιστα πρέπειν τε καὶ συμβαίνειν τοῖς ἀγαπᾶν ἐλομένοις, ὅτι Χριστοῦ γεγόνασι μαθηταὶ τοῖς ἀπολλυμένοις χωρίζεσθαι,

Signum, inquit, certissimum & indubitatum erit vos meos esse discipulos, si quantum natura vestra & humanitatis conditio capere potest, meæ vitæ vestigia sequamini, vt ita à mutuæ charitatis vinculo non disiungamini, & alterius in alterum amore ac mutuę dilectionis incomparabili gloria simul rectè consociemini: id enim magistri gloriam accuratè vobis exprimet. Sed quęret forsan aliquis, quamobrem charitas signum sit ad discernendum Christi discipulum, & in eo virtutum omnium genus elucescat non studio comparatum, neque labore & assiduitate, sicut in homine comprehensum, sed naturaliter ei insitum. Diuinæ quippe naturæ maximè propria, eique propriè ac verè insunt quæ omnem admirationem longè superant. Præclarè, inquam, ô bone: fructus enim supremæ substantiæ sunt ea quæ propriè ac verè ei natura insunt. Sed si rem propiùs consideres, videre licet virtutis genus omne charitati complendæ seruire, & quodcunque bonum agitur, ad eam spectare ac tendere. ideóque eximium quidem ac primum secundum Legem mandatum est, diligere Dominum Deum ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente. Alterum ei cognatum ac vicinum, diligere proximum, in quo Legis consistit omnis perfectio. Vnde beatus Paulus ad eam proximi dilectionem vniuersum mandatum reuocans, scribit: Etenim illud, Non mœchaberis. Non occides, Non peierabis, & si quod aliud est mandatum, in hoc comprehenditur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Complementum itaque Legis est charitas Quòd autem omne virtutis genus intra se comprehendat, omniáque bona suis quodammodo amplectatur vlnis, Paulus ipse sapientissimus rursus testabitur, clamans, *Charitas non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt*, & quæ sequuntur. Longum enim esset quanta sit charitatis mensura oratione persequi Cæterum conuenire maximè iis dico, qui omnibus vbique patere volunt se Christi esse discipulos, cha-

Rom. 13.

1.Cor. 13

ritatis corona gloriari, ac velut istius rei A signaculum quoddam præferre mutuam dilectionem: quam ob causam, paucis aperio. Nonne siquis nostrum artem ærariam aut textoriam profiteatur, vel hinc maximè prodatur fabri cuiusdam ærarij aut textoris fuisse discipulus? quid verò fabrilis artis peritus? nonne ideò se artem apprimè callere dixerit, quia fabro vsus sit magistro? Eodem opinor modo qui charitatis erga Deum plenam in seipsis vim habent, nullo negotio cognoscendum præbebunt se charitatis extitisse discipulos, siue Christi, qui perfectissimam in se charitatem continet. Sic enim dilexit mundum, vt & ipsam pro eo animam posuerit, & Iudaici furoris immanitatem pertulerit. Quod ipse quidem testabitur ad discipulos suos dicens, *Quia maiorem hac charitate nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Cum enim Deus sit charitas, iuxta Ioannis vocem, quippe qui sit chatitatis, hoc est naturalis & vnici ac veri Dei Filius, charitas etiam ipse manifestò est, non pompa verborum conspicuam habens dignitatem, sed operibus ipsis ac rebus seipsum fructum esse substantiæ Patris ostendens. Nequaquam enim censebimus supremam illam omnium substantiam bonorum esse capacem, sed nec aduentitium ei esse dicemus omnium bonorum genus, sicut in nobis, nec vt diuersum quidpiam in alio censeri, D quemadmodum in homine scientiam dixeris. Nec enim homo per se est scientia, sed scientiæ potiùs capax: sed quodcunque bonum censetur ipsum & propriè diuinam & ineffabilem naturam esse dicimus, fontem veluti quendam omne genus virtutis in seipsa habentem, & ex seipsa emanantem. Iure itaque ipsemet erit charitatis fructus, & cum sit etiam ipse charitas, sicuti Pater ex quo E est Filius, nostris animis insignietur, & mutuam charitatem mordicùs amplecti, coniunctionis & familiaritatis cum ipso notas bonis imprimit. Alioqui, si iuxta Pauli vocem, pax nostra Christus est (in ipso enim inferiora superioribus coniuncta sunt, & per ipsum reconciliati sumus Deo ac Patri, quamuis initio multum dissiti, conuersione ad malum & in

Ephes. 2.

Ὃ τῷ τιφθῶ τ ἀγάπης ὑπογεγραμμένος, ἢ καθάπερ τι σύμβολόν ἐστιν ὑπιφέρεσθαι τ φιλαλληλίαν· τῇ μὲν δὴ χαλκεῖ, ἢ τῷ * μιμεῖ χ. μιμέομαι δῆλον βραχέων. ἆρα γὰρ εἴ τις τῶν καθ' ἑαυτὸν, χαλκουργικὸν, ἤ γραπτὸν τ ὑφαντοῦ μετὴν τέχνην, οὐκ ἂν ὁρῷτο, ἢ μάλιστα σοφὸς, ὡς χαλκοτύπου τινὸς, ἢ ὑφάντου γέγονε μαθητής; τί δ' ὁ τεκτονικῆς ἐμπειρίας οὐκ ἀμοιρῶν; οὐκ ἄρα βοήσει δι' ὅλου τοῦ δυάσαι κατορθοῦν τὰ εἰς τὴν τέχνην καλῶς, B ὅτι τίκτονα τ ἐμπειρίας ἔχει τ ἡγεμόνα; καὶ τὸν αὐτὸν οἶμαι λόγον οἱ τ θεοφιλοῦς ἀγάπης πληρεστάτην ἐν ἑαυτοῖς τ δυνάμιν ἔχοντες, ἀκριβῶς γνώσεσθαι, ὅτι τ ἀγάπης γεγόνασι μαθηταί, ὅταν τ πρὸς εἰς ἄκρον ἀγάπην ἔχοντες Χριστόν. ἠγάπησε γὰρ οὕτω τ κόσμον, ὡς ἢ αὐτὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καταθεῖναι τ ψυχὴν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ὠμότητα ὑπομεῖναι τ ἀγριότητα· καὶ μάρτυρα λέγων αὐτὸς παρὰ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὅτι μείζονα ταύτης τ ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τ ψυχὴν αὐτοῦ θῇ, ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ· ὅθεν γὰρ ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ τὸν Ἰωάννην φησὶν, ἀγάπης ὢν υἱὸς, τοῦτ' ἔστι, τῆς κατὰ φύσιν Θεοῦ, καὶ μόνης, καὶ ἀληθινοῦ, ἀγάπης καὶ αὐτὸς διαπέφανται, ὑ λόγοις ἐξισκαμμένον ἢ δι' ῥημάτων κόμπου λελαμπρυσμένον ἔχων τ ἀξίωμα, ἀλλ' ἔργοις αὐτῆς, καὶ πράγμασι, καιρὸν ὅπερ τ τῆς τέκνου θύσιας ἑαυτὸν ὑπεδείξας. οἰκοδομοῦμεν γὰρ ὑδαμῶς δικαίως τῇ τῶν ἀγαθῶν τ ὑπερτάτῳ πασῶν ὑπάρχειν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπάκτην ἐροῦμεν τὸ αὐτῇ τ ἀπόντων τ ἀγαθῶν ἰδίαν, καθάπερ τὸ λίμνῃ, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἂ τυχὸν ἕτερον τὸ ἑτέρῳ τοιοῦτον, ὡσπερ οὖν τὸ ἀνθρώπῳ φαίη τις ἂν τοῦ λίνου ὑπάρχειν· ὑ γὰρ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸν ἀνθρωπος, ὑπάρχειν δ' μᾶλλον δεῖ, ἀλλ' αὐτὸ τ πρῶτον ἀγαθὸν, ὅπερ δὴ τῇ πιστεύομεν, τοῦτο κυρίως αὐτοῦ τῇ φαμὲν τ θεῖον καὶ ἄῤῥητον φύσιν, πηγὴν ὥσπερ ἁπλῆν πρῶτον εἶδος ἀρετῆς ἔχουσαν τὸ ἑαυτῆ, καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἀναβλύζουσαν. ἐλλογώτατα τοίνυν αὐτὸς παρ' ἔσται τ ἀγάπης ὁ καιρὸς, ἀγάπη καὶ αὐτὸς ὑπάρχων, καὶ τ ἐξ οὗ πάρ' ἐστὶ παῖδος ὁ υἱὸς, δῆλα τ ἀγάπης μάλιστα τοῖς ἡμετέρας ψυχαῖς ἐνσημανθήσεται, καὶ τῆς οἰκειότητος τ πρὸς αὐτὸν εἰς χαρᾶτῆ τοῖς ἀγαθοῖς τὰ γνωρίσματα, ὃ αὐτοῖς ἔχαθεν τ φιλαλληλίας. ἀλλ' ὡς τι, εἰ καὶ τ τοῦ Παύλου φωνῇ, ὁ Χριστός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· τὰ γὰρ συνῆφθη τὰ κάτω τοῖς ἄνω, ἢ δι' αὐτοῦ καταλλαγέντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καίτοι πολλὴν τὸ ἀρχῆς ὑπεναντίωσιν ἔχοντες πρὸς τοὺς ἀνώτερον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς εἰς ὃ φαῦλον

ἀποδρομὼ, καὶ εἰς δύο ποτὲ μεμερισμένοι λαοὺς, εἵς τε πα ἔθνη, καὶ τ Ισραὴλ, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον ἐκτίσθημεν ἐν αὐτῷ· λέλυται γὰρ ὁ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ κατήργηται τ ἔχθρας ἡ δύναμις, δόγμασιν θεοῦ γλιχομένοις, καὶ σιγὰ θέντος τοῦ νόμου· πῶς ἂν ἐγνώσθημεν ὅτι τ εἰρήνης μεγάναται μαθηταὶ πρὸς εἰς ἀλλήλους εἰρηνεύοντες ἐκ ἔχοντες; τί γὰρ ἕτερον εἴη τυχὸν ὁ τ ἀγάπης διάστασις, ἢ πολέμου γένεσις, καὶ εἰρήνης ἀναίρεσις, καὶ διψυχίας ἁπάσης θύρεσις; ὡς περ γὰρ ἐν ἀῤῥαγεῖ τ ἀγάπης συνδέσμῳ τὰ ἐκ τ εἰρήνης ἡμῖν ἀγαθὰ διαμένει· τ αὐτὸν οἶμαι τρόπον ἐν τῇ τῆς ἀγάπης διαιρέσει, ὅ ἐκ τοῦ πολέμου κακὸν παρεισδύεται. ἔστι δ ἐν τοῖς ἔριδες καὶ φιλονεικίαι, καὶ ζῆλοι, καὶ ὀργαὶ, καὶ θυμοὶ, καὶ ψιθυρισμοὶ, καὶ καταλαλιαὶ, καὶ φθόνοι, καὶ πᾶσ εἶδος φαυλότητος αἰσχαίνεται. ἀπάσης τοιγαροῦν ἀρετῆς ἐν τῷ τ ἀγάπης εἴδει τε καὶ τρόπῳ συγκεφαλαιουμένης τε καὶ πληρουμένης, μὴ μέγα τις φρονείτω τῶν ἐν ἡμῖν ἐπ' ἀσκήσεως, καὶ χαμαιτύπας, ἤγουν ἐφ' ἑτέροις τισὶ τῶν ἐξ ἀσκήσεως πόνοις, εἰ μὴ διαπρύσιος καλῶς τ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπησιν. ἔξω γὰρ τοῦ καμπτῆρος τῆς νεὼς φέρεται, καὶ τοῖς τ ἰδίοις ἀμαθίσεσι, κατολισθάνει τις κυβερνήτου δίκην, ὃς ἔχει μὲν τ νεὼς τὸ πηδάλιον, τὸν γε μὴν πρεπτέλικα τοῦ ἁβρόπλου σκοπὸν, ἐξ ἀμαθίας ἁμαρτάνει. διὸ τοῦτο καὶ ὁ θαρσήσας εἰπεῖν, εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; φησὶ δὴ τ θαυμάσιον Παῦλον, οὐχ ὅτι τοῦ διώκειν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐν τοῦ καλοῦ σκοπὸν τοῦτο δρᾶν ἐσπούδαστο· ὃ γὰρ, οἶμαι, ἐν μαθηταῖς ἐπαινῶσαι πόνοις, τῶν κεφαλαιωδεστέρων, καὶ αἰσθητικωτέρων ἀγαθῶν ἐκπίπτοντα, τοῦτ' ἔστι, τὸ μὴ διώκειν καλὸν σκοπόν. οἶδε δὲ οὕτω τ ἀγάπην, καθάπερ τινα κορωνίδα πάσαις ὑπερκειμένην ταῖς ἀρεταῖς, ὡς ἐν καλλίστῃ σφᾶς αὐτῆς φιλονεικήσαντα λέγειν· καὶ ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι· εἰσὶ ταῖς γλώσσαις τ ἀνθρώπων λαλῶ, καὶ τ ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. τοιοῦτον οὖν ἐστὶν ἡ ἀγάπη, καὶ εἰκὼν ἐν ἡμῖν τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς ἀγάπης τὸ κατόρθωμα.

duos populos olim diuisi, gentes nimirum, & Israelitas, in vnum nouum hominem ædificati sumus in ipso (Soluta est enim maceria, & destructa est inimicitiæ vis dogmatis Euangelicis, silentio Legi imposito) quomodo cognosci potuisset eos esse pacis discipulos, si pacem mutuam inter se non haberent? Quid enim aliud quæso est charitatis diiunctio, quàm origo belli, pacis euersio, & animi duplicitas? Quemadmodum enim in firmo charitatis vinculo pacis bona nobis conseruantur, sic opinor, dum charitas rescinditur, belli mala subeunt: & quid tum inde? Iniuriæ, contentiones, æmulationes, iræ, furores, detractiones, maledicta, & inuidiæ, omnia denique improbitatis genera exoriuntur. Cum itaque virtus omnis in charitate contineatur impleaturque, nemo nostrûm cibi abstinentiâ, aut quòd humi cubet, aut aliis laboriosis pietatis exercitationibus glorietur, nisi charitatem erga frattem rectè tueatur. Extra metæ flexum perinde ac imperitus auriga fertur & gubernatoris instar aberrat, qui nauis quidem clauum tenet, sed propositum nauigationis scopum præ inscitia non seruat. Quocirca & qui ausus est dicere, *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christi?* diuinus inquam ille Paulus, non simpliciter quòd sectaretur, sed quod id faciendo rectà ad scopum tenderet, gloriabatur. Labores quippe corporis venditare, dum interim præcipuis & magis necessariis excidis, hoc non est ad scopum tendere. Sciebat autem charitatem virtutibus omnibus veluti coronidem quandam sic impositam, vt & de ea præclarè diceret, *Etsi distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Si linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Species itaque & imago Christi Seruatoris in nobis, est charitatis gloriatio.

1.Cor.13.3.

1.Cor.14.1.

1.Cor.13.7.

Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, ποῦ ὑπάγεις;

v. 36. *Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò vadis?*

Φιλοπαθεῖ δὲ πάλιν ἐκ φιλομαθείας ὁ Πέτρος, καὶ περιεργάζεται τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, συνεὶς μὲν ὅπου, καὶ ὅ εἰκὸς, ὡς ἔχει τὸ εἰρημένον, ἁρμο-

Sciscitatur rursus Petrus discendi studio, & sermonis vim & rationem curiosè indagat, nondum intelligens, vt

vt videtur; quid sibi vellet quod dictum est, vehementissimum tamen sequendi Christi desiderium præ se ferens. In quo admiratione digna est ratio & ordo discipulorum Nec enim vllus dixerit Petrum qui primum inter cæteros locum tenebat, ideirco interrogare quòd cæteris intelligentibus ipse forsan ignoraret, sed ei vt præcipuo primas loquendi ac liberè interrogandi partes concedunt. In aurem quippe magistri loqui, ne iis quidem qui se aliquos putant tutum sit ac securum. Nihilo verò minus admirabilis est Petrus, qui nihil veritus opinionem tarditatis, quæ ignorabat quærit edoceri, summo studio se eò confert ac intempestiuo pudori vtilitatem eruditionis præferens, vt in hoc etiam suis posteris exemplo ac documento esset. nec enim arbitror prætereunda verba docentium si paulo sint obscuriora, vt videamur esse ali qui, & sagaci atq; acuto imprimis ingenio præditi, sed scisciatidum potius, & doctè agitandum quod advtilitatem initio propositum sit. multò enim potior est rei vtilis cognitio quam vana sapientiæ persuasio, & verè aliquid didicisse melius est quàm scire videri.

A πάντων γεμιὼ εἰς ὃ δῆτ' ἔπειθαι τῷ Χριστῷ πιὼ τοσθυμίαν εἰσφέρων. Ὁ ἀξιάγαστος μὲν οὖν τοῦτο τῶν μαθητῶν ἡ τάξις. ἡ γὰρ δή που φαίη τις ἄν, ὅτι τῶν ἑτέρων συνιέντων, τυχὸν μόνος ἠγνόησεν ὁ τοσοῦτος ἐμεῖος, ἀφ' οὗ τε τοῦτο διερωτᾶν. ἀλλὰ χρεῶν δοι δὲ μᾶλλον ὡς τοσοῦτον τὸ κατάρχεσθαι λόγου, καὶ παῤῥησίας τῶν ἐν τῷ ἀφυπνωτάνειν φημί. τὸ γὰρ εἰς διδασκάλου λαλιὰν ἀκοὰς, σὺν τοῖς ἔτι δοκεῖσιν, ἀκίνδυνον. θαυμαστὸς γοῦν ἦν ὁ Πέτρος, οὐκ αἰδοῖ τὸ μὴ δοκεῖν εἰδέναι τοῖς ἀγνοοῦσι τὸ ἀμάθητον ζητοῦν ὠμος, ἀλλ' ἄξιος ὅτι καὶ χεῖλεσι θεοδιδάσκαλον πρέσβυν, καὶ αἰχμῆς ἀκίνδυνον χρείπτονα τῶν ἐκ τῆς φιλομαθείας ὄνησιν ποιησάμενος, ἵνα τύπος τοῖς μεθ' ἑαυτὸν, καὶ τοῦτο γένηται· δεῖ γὰρ οἶμαι μὴ τοῦδε πέρι, ἐὰν τοῖς τῶν διδασκόντων λόγοις, εἴπερ αὖ εἶεν τὰ σοφὰ σοφῶς, ἵνα δοκῶμεν εἰδέναι, αἰσχύνοι τε λίαν, καὶ δριμεῖς εἰς σύνεσιν ἀφυπνωτάνεσθαι δὲ μᾶλλον, ἢ ἀκαταλαβήτως ὑπεσημάνως τὸ σὺν δεῖ πρῶτον δεῖξαι εἰς ὄνησιν. πολὺ γὰρ ἀμείνων, ἢ τῆς συμφερούσης γνώσεως δοκησισοφίας κενῆς, ἢ τῷ δοκεῖν ἐξεπίστασθαί τι, χρήσιμον αὖ εἶναι * τῷ μαθεῖν ἀληθῶς. χ. ιδ

B

C

Respondit IESVS, *Quò ego vado, non potes me modo sequi, sequêris autem postea.*

Cum sciret graui & intolerabili mœrore affectum iri suos discipulos si apertè diceret se ascensurum in cælos, & suâ præsentiâ eos priuaturum, licet rursus vt Deus affuturus esset, obscuriori impræsens vtitur sermone, exactam eius intelligentiam sensim surripiens. Et quidem nescios illos videns, in eodem statu illos relinquit. Sapientes quippe grauioribus interdum verbis obscurant ea quæ mœrorem afferre solent. Etsi enim primitias humanitatis seipsum Deo ac Patri offerens, in cælos ascendit, idque pro omnium vtilitate fiebat, (viam nobis instaurauit, naturæ hominis prius incognitam) veruntamen sanctis discipulis qui perpetuò cum eo versari volebant, intolerabile videbatur à Christo sciungi, licet eis Spiritus virtute & efficacia semper adesset. Beatum itaque Petrum vim & sensum eorum quæ dicebantur non intelligentem vnà cum aliis discipulis in eodem statu relinquit, nec statim totam rem et aperit,

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον.

D

Εἰδὼς ὅτι βαρεῖά τε καὶ δυσαγὴς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς σὺν ἡσυχῇ τὴν λύπην, αἰφνιδίαν εἰπὼν, ὡς ἀναβήσεται μὲν εἰς οὐρανοὺς, ἐρήμους δὲ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας ἐάσει τὸν νοῦν, εἰ καὶ συνέσει πάλιν ὡς Θεὸς, διανεισόλως τοῖς ὅπερ ἀποχρῆσθαι τῷ λόγῳ, ἀφυκλέστερον ῥῆμα τοῦ θεοῦ τὸ ἀκριβοῦν. καὶ γοῦν οὐκ εἰδόσιν ὁρᾶν, σὺν αὐτῷ μᾶλλον ἐᾷ. τὰ γὰρ τοι λυπεῖν εἰωθότα, βαρυτέροις ἔοικε πως ὅτε καταπιάζειν λόγοις οὐκ ἀμβλύτατον τοῖς σοφοῖς. εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα τῆς αὐθεντότητος ἀπέχεσθαι ἑαυτὸν ἀνακομίζων τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, τὸ εἰς τὸ αὖθις, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀποδημίαν ἐστέλλετο, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπόντων λειτουργείας ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς· ἐσεκρίνετο γὰρ ἡμῖν ὁδὸν, ἣν οὐκ ἦλθε πρότερον, εἰ αὐθεντότητος φύσις· ἀλλά γε τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς ἀεὶ συνῆσαν ἀσυνδάζοισιν, ὑφορητὸν εἶναι δοκεῖν διεφαίνετο ὁ χωρίζεσθαι Χριστοῦ, καίτοι συνόντος αὐτοῖς ἀφ' ὑπνωτὸς τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει τε καὶ συνεργείᾳ. ἀγνοοῦντα τοίνυν τὸ μακάριον Πέτρον τὸ εἰρημένον τὸ δυνάμενον, ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, σὺν τοῦτῳ μὲν ἐᾷ, καὶ οὐκ ἀθρόως ἐφίησι τὴν τοῦ εἰρημένου ἀκριβείαν, χρησιμως, ἄγαν γὰρ αὐτοῖς τὸν αἰακ-

τὰ δυνάμενον διαπερᾶναι λόγον· τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ἑφεξῆς ποιοῦντα γνωρίσομεν. λέγει γὰρ πρὸς αὐτούς, συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐ μὴ ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. φθάνει γοῦν, ὡς Θεὸς, εἰπὼν μαθητεῦσαι θέλοντα τὸν μαθητὴν, ὅτι δὲ ἀκολουθήσει πρόθυμος, καὶ συνέσεσθαι χορηγῶν, σαφέστερον αὐτὸν τὴν προθυμίαν διασαφίζοντος, δὲ φησὶν, ὅπου ὑπάγω ἐγὼ, οὐ δυνάσαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ἀκολουθήσεις δὲ ὕστερον. καὶ διττὸν ὁ λόγος ὡδίνει τὴν ἔννοιαν· ὧν εἷς μὲν μία προχείρως ἐστὶ λέξαι δυτερώδης, ἀφαμυδροτέρα δέ πως εἰ ἐτέρα, δὲ καὶ αἰνίγματι. φάσκει μὲν γὰρ, ὡς οὐκ ἂν δύναιτο νῦν ἀκολουθεῖν πρὸς τὸν ἄνω βαδίζοντι, καὶ παλινδρομοῦντι πρὸς ὕστερον. ἀκολουθήσει γοῦν μετὰ ταῦτα, ἀποκαθισταμένης δηλονότι τοῖς ἁγίοις πρὸς Χριστοῦ, τῆς ἐν ἐλπίσι μὲν καὶ δόξῃ, ὅτε εἰς τὸν ἄνω ἡμῶν συνοικήσει πόλιν, δὲ συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ. σημαίνει δέ πως πρὸς τοῦτο δὲ ἕτερον, δὲ ποῖον, ἐρῶ. ὅπως τὸ ἐξ ὕψους ἐνδυσάμενοι δύναμιν, οὐδὲ τὸ εἰσιὸν αὐτοῖς, καὶ εἰς ἀνδρείαν ἀναπλάττον τὸν ἀνθρώπου φύσιν κεκμισάμενοι, πνεῦμά φημι δὴ τὸ ἅγιον, οὐκ οἷοί τε ἦσαν θανάτου καταγωνίζεσθαι, δὲ τοῖς οὕτω δυσφυτήτοις αἰτιατέον δείμασιν. ἐπεὶ γὰρ δὲ ἄλλως ἀπίθανον μένειν τοὺς δὲ τετηρημένους τῷ σωτῆρι Χριστῷ, τὸν συνθραύειν δύναται τὸ θανάτου κέντρον, ἐπίοιμι πρὸς αὐτὸ τοῦτο θρασύτερος ὁρᾶσθαι. τὸ γὰρ μὴ καταδεδιέναι θάνατον, τί ἂν ἕτερόν εἴη τυχὸν, ἢ θανάτου καταφρονεῖν, ὡς οὐδὲν ἀδικεῖν ἰσχύοντος; ἀλλά τοι τοῦτο, κατά γε τὴν ἡμέτερον νοῦν, καὶ αὐτοὶ καταφέρειν οἱ μακάριοι πρόφητα προσιόντα τὸν θάνατον, ὡς ὕπω καταργηθέντος διὰ τὴν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. ὀρθῶς γὰρ τοῦτο συνεὶς, καὶ ὁ Παῦλος, ἔφη τὸν οὐκ Θεοῦ παῖδες, καὶ τὸ Θεῷ ὄντα λόγον, σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπισπάσασθαι, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου τὸν τὰς ἁγίας ἀρχὰς καταργήσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. πρόφθη γὰρ θανάτου λύσις, τὸ σωτήριον πάθος, καὶ ἀρχὴ τοῖς ἁγίοις τοῦ κατ' αὐτοῦ γενέσθαι δυπολμίας, εἰ διάσασις τοῦ Χριστοῦ. ὕπω τοίνυν καταργησάσης τὸν θάνατον τὸν κατὰ φύσιν ζωῆς, μήπω μὲν συνθραυσάσης τὸν ἐξ αὐτοῦ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐμπίπτοντα φόβον, ἀδιστάκτως οἱ πως ἐπὶ πρὸς κινδύνους ἦσαν οἱ μαθηταί. διὰ τοῦτο γοῦν ἐστὼς ὁ κύριος, ὅτι σταυρωθήσεται τε καὶ ἀναστήσεται ὁ Γέγραπται τε καὶ τοῦτο αὐτοῦ συνεπινεύει, καὶ φησὶν· ὅτι δὲ νῦν πρὸς ἀγῶνα τοσοῦτον

A vtiliter id quidem, donec sermonem eis quo refocillari possint peregerit. Quod quidem in sequentibus facere ipsum videbimus. ait quippe ad illos: *expedit vobis, vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos.* Præuenit tamen, vt Deus, discipulum denunciare volentem se impigrè secuturum, & illicò astuturum, nemine retardante, & ait: *Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequeris autem postea.* Ioa. 16. 7

B Quæ verba duplicem sensum pariunt, quorum vnus obuius est ac familiaris, alter obscurior, & ænigmatis inuolutus. Dicit enim quòd non possit sequi ascendentem ac reuertentem in cælum, secuturus tamen sit posteà, repositò nimirum in spe sanctis à Christo honore & gloria, quando in supernam adscisCentur ciuitatem, & vna cum eo regnabunt. Sed & aliud porrò significat, quod quale sit, dicam. Nondum induti virtutem ex alto, neque dum susceptò

C sancto Spiritu qui confirmaret eos, & hominis naturam ad fortitudinem reformaret, non poterant mortem expugnare, ac aduersus tam horribile spectaculum se accingere. Nam cum soli Christo competeret, eique vni reseruatum esset mortis potentiam confringere, probabile non erat alios ante ipsum id agere posse. Mortem quippe non metuere, quid aliud quæso esse potest, nisi mortem, quasi nihil nocere nobis possit, contemnere? Idcirco meo iudicio ipsi quoque Prophetæ mortem ingruéntem exhorrescebant, quasi per resurrectionem Christi nondum destructam. Quod cum rectè nosset Paulus, dicebat Verbum quod ex Deo Patre & in Deo

D est, Abrahæ semen apprehendisse, vt per mortem sanctæ carnis mortem profligaret, eosque liberaret quicunque timore mortis rei semper erant viuendi seruitutis. Prima quippe mortis dissolutio fuit passio salutaris, & initium sanctis strenuæ aduersus eam virtutis resurrectio Christi fuit. Cum igitur quæ suâ naturâ vita est mortem nondum euacuasset, neque porrò illius formidinem nostris animis incumbentem infregisset, infirmiores quodammodo erant aduersus pericula discipuli. ideóque scitè Dominus aliquando Petrum in crucem actum iri, &

E in hoc secuturum se innuit simul, ac dicit: quòd autem nunc ad tantum certamen infractam mentem

non habeat, ostendit dicens, *Quò ego vado, non potes modò sequi, sequeris autem postea.* Nisi enim Petri mortem in his verbis Christus nobis subinnueret, quam ob causam ad vnius Petri personam sermonem conuertit, cum aliis sanctis discipulis promissio facta sit conuersaturos & secuturos eum, resurrectionis nimirum tempore reposità eis æterna vita, & bonis quæ sperantur? Atqui manifestum est eum vt Petro prænunciet id quod ei vltimis temporibus euenturum esset, id ænigmaticè subindicare. Et quidem aliàs idipsum clariùs indicauit, dicens, *Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas,* Ioan.21.18 *& alij cingent te, & ducent te quò tu non vis. Hoc autem dixit*, inquit, *significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Etsi enim iucundum est sanctis pati pro Christo, periculum tamen non vltrò arcessendum, sed ferendum nihilominus cum ab aliquibus vi ac necessitate infertur. Idcircò & orare iubet, ne in tentationem incidamus.

οὐκ ἀνθρωπον ἔχῃ τὸν νοῦν, ἀποδηλοῖ λέγων, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ἀκολουθήσεις ὕστερον. εἰ γὰρ μὴ τὸ τοῦ Πέτρου * θανάτου ἐν τούτοις ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐσήμηνε, τῶν δηλαδὴ, καίτοι τῶν λοιπῶν ἁγίων ἀπεστόλων ἐχόντων ἐν ὑποψίᾳ τὸ συνέσεσθαί τε καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, ἀποκαθισταμένης αὐτοῖς τῆς ἀκηράτου ζωῆς, καὶ τῶν ἐν ἐλπίσιν ἀγαθῶν, εἰς μόνον τὸ τοῦ Πέτρου προσωπον, τὴν τοῦ λόγου πεῖσιν δυναμιν; ἀλλ' ἔστι πρόδηλον, ὅτι τῷ Πέτρῳ προσαγορεύων τὸ ἐν ὑστέροις αὐτῷ συμβησόμενον μόνον χρόνοις αἰνιγματωδῶς ὑπεμφαίνῃ. καὶ γοῦν δι' ἑτέρων ἐφέστερον αὐτὸ δεδήλωκεν εἰπών, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες, ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλοι ζώσουσί σε, καὶ ἀπίσουσί σε ὅπου οὐ θέλεις. τοῦτο δὲ εἶπε, φησὶ, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἡδὺ τοῖς ἁγίοις τὸ παθεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ κίνδυνος οὐ θελητὸς καθ' ἑαυτὸν, φορητὸς δ' οὖν ὅμως ὅταν ἐξ ἀνάγκης βιαίων ἐπιφέρηται. ἀφ' οὗ καὶ προσπάθῃ προσεύχεσθαι, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς πειρασμόν.

v. 37. *Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam.*

Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος, κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι νῦν ἀκολουθῆσαι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω.

Quid prohibet, inquit, quominus sequatur is, cui pro magistro mori propositum est, quique ea re maximè gloriatur? omne enim periculum, & immanis persequentium tyrannis carnem duntaxat respicit, mors enim aduersus eam. Qui verò mori iam paratus est, ἀπὸ quonam prohibebitur, inquit, aut quomodo sequendi vehemens studium abiiciet? Ex feruentissimo siquidem Petri studio, & ex abundantia cordis erumpente promissione, maximam ei vim insitam deprehenderis, & rerum ipsarum finem coniecteris. Veruntamen considerandum est quod cum Seruator noster reditum suum ad cælos suprà significet, & nequaquam secuturum se illum dicat, secuturum tamen popostea, impleta scilicet sua missione, tempore congruo sanctos in supernam ciuitatem vocante, ipse ad pericula subeunda paratum se esse denuntiat, aliò velut abreptus, nec rectam

Τί δὲ κωλύει, φησὶν, ἢ τί δὲ ἐξαίρετον ἀκολουθεῖν, τὸν ὑπὲρ διδασκάλου σκοπὸς, καὶ τὸ καυχήματος τοιοῦτο λελογισμένος; τέλος γὰρ κινδύνου πάντος, καὶ δὲ ἀκεράτου ὡσαύτως τὴν ἀνωτάτω ἀθανάτου πλεονεξίας, μέχρι μόνης σαρκὸς τὴν ὁρμὴν, κατ' αὐτῆς γὰρ ὁ θάνατος· ὁ δὲ τοιοῦτον ἑτοίμως ἔχων ἤδη καὶ διεσκευασμένος, ὑπὸ τίνος ἂν ἀφαιρεθείη, φησὶν, ἀπολέσῃ δέ πως τὸ σπουδαιότατον φέρημα τοῦ χρῆναι πάντως ἀκολουθεῖν; θερμοτάτη γὰρ ἡ προθυμία τοῦ Πέτρου, καὶ ὁ τῆς ὑπουργίας μέγας πλεονεκτεῖ, καὶ μικρὸν τὴν ἐνδοσμον αὐτοῦ δύναμιν ὑπερῆρεν ὡς ἂν, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸν προαγούσῃ ἤλεγξε τὸ τέλος· πλὴν ἐκεῖνο σημειωτέον. ὅτι γὰρ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ τὸ εἰς ὑστεροῦς αἰῶνας φοίτησιν μὴ καθ' ὑπομένοντος, καὶ ὅτι νῦν οὐχ ἕψεται λέγοντος, ἀκολουθήσῃ μέλλει μετὰ ταῦτα, πληρωθείσης αὐτοῦ δηλονότι τῆς ἀποστολῆς, καιρὸς ὑπάρχοντος ἤδη τὴν ἄνω πόλιν καὶ τῶν ἁγίων καλουμένους κεφαλὰς,

ἑτέρως ἔχῃ αὐτὸς, καὶ προκινδυνεύειν ἑπαγγέλλεται, τὸ ἑτέρως ὡσαύτως οἴμοιόν, καὶ μὴ κατὰ δίψυ

τῶν λεγομένων ἐρχόμενος τὴν διάνοιαν. οἶμαι δὲ δῆν A eorum quæ dicebantur sensum assecutus. Quod quidem arbitror eum dicere, quòd cum nondum accuratè Domini sermonibus animum applicuisset, eum forsan putabat vel ad efferatiores Iudææ pagos transiturum, vel ad alios populos migraturum, qui eius sermonibus sic exasperãdi essent, vt eorum audacia, cæterorum Iudæorum audaciæ comparata parua esse videretur, & Pharisæorum furor longe mitissimus appareret. Propterea secuturum se omnino pollicetur, non modò mori non detrectans, sed si moriendum sit, strenuè id arripiens. Simile quidpiam & in superioribus videre licet. Christus olim Iudæorum væsaniam & iræ impotentiam ac linguæ petulantiam deuitans, in Galilæa degebat, ibique multa miracula edens admirationi cunctis erat. Mortuo vero Mariæ & Marthæ fratre Lazaro, id rursus agnouit vt Deus, suisque discipulis dixit: *Lazarus amicus noster dormit: Sed vado vt à somno excitem eum*: ad quod discipuli præ singulari erga eum studio, *Nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?* Instante verò Christo, & redeundum esse in Iudæam omninò dicente ac iubente, Thomas qui dicebatur Didymus, aliis condiscipulis dixit, *Eamus & nos, vt moriamur cum eo.* Eodem spectare Petri sermonem arbitror. Existimat enim forsan, & iam dixi antea, IESVM abiturum esse, vt apud alios prædicet, apud quos immineat ei periculum: ideóque ipse totus in charitatem effusus, constans & infractum ad hoc studium allaturum se pollicetur, nihil iam superesse dicens à quò prohiberi possit quominus sequatur, cum & pro magistro mori propositum sit.

Ioan. 11.

ἐν λόγοις εἰπεῖν, ὅτι τοῖς εἰρημένοις ἀκριβῶς B
ὑπήκοος τὸν νοῦν, οἰόμενος ἴσως που τὸν κύριον, ἢ
πρὸς ἄκρας τὰς τῆς Ἰουδαίας ἀγριωτέρους διδα-
σκάλους κώμας, ἢ καὶ εἰς ἑτέρους οἰκείους λαούς, οἳ θο-
σοῦτον ἐξ ἀκριβοῦς ἀκοῆς ἀποδιακείσονται πρὸς
τὰ περὶ αὐτὸν ῥηθήσεσθαι μηνύοντα, ὡς μικρὰ μὲν
κομιδῇ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων Ἰουδαίων θηλυμώτατα·
πολὺ δὲ λίαν ἠμερωμένα τὸν ἐνοῦντα τοῖς Φαρι-
σαίοις ἀποδέξαι μανίαν. διόπερ τοῦτο καταπηλεύ-
σεσθαι ἀποδεδειγμένος ἐπαγγέλλεται, μὴ νῦν τε-
θνάναι μόνον, ἀλλ' εἰ καὶ τεθνάναι δεήσει μὴ κατ-
αισχύνων. ἔχει δὲ οὕτω πρόδηλος καὶ πλησίος, καὶ ἐν τοῖς ἀνω-
τέρω, καὶ ὅπου, πάλιν ἐρῶ. τὴν μετὰ τοῦτο μὲν ὑπὸ πο-
τὲ τῶν Ἰουδαίων ἀποπληξίας, καὶ τὸ ἀκρατὲς τοῦ
θυμοῦ, καὶ τὸ τῆς γλώττης ἀθέμιτον, τοῖς κατὰ Γαλι-
λαίαν ἐπιχωριάζειν ὁ Χριστὸς, πολλά τε περὶ
ἐκείνοις περιεργαζόμενος ἐθαυμάζετο. ὅθεν δὲ ὁ τῆς
Μαριὰμ, καὶ ὁ τῆς Μάρθας τεθνηκὼς ἀδελφὸς,
φημὶ δὴ τὸν Λάζαρον, ἔγνω πάλιν ὡς Θεὸς, εἶτα
λέγει τοῖς μαθηταῖς. Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κε- C
κοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν.
πρὸς δὲ τοῦτο φασὶν ἐξ ἀγάπης οἱ μαθηταὶ, νῦν
ἐζήτουν σε Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγεις
ἐκεῖ; αἰσθανόμενος δὲ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὃ χρῶμαι πάν-
τας ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων ὑποπτεύσαντας χρόνον ἀθρεκα-
λεύσεσθαί τε, καὶ λέγοντος· Θωμᾶς ὁ λεγόμενος
Δίδυμος τοῖς ἑτέροις ἔφη συμμαθηταῖς, ἄγωμεν,
καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. τοιοῦτον οἶ-
μαι τι καὶ τὸν Πέτρου ῥηθῆναι σκοπόν. οἴεται
γὰρ ἴσως, καθάπαξ ἤδη πρὸς τοῦτο, ἀποδραμεῖσθαί D
ποι διακηρύττοντα τὸν Ἰησοῦν, καὶ κινδυνεύειν αὐτὸν
ὑπὲρ ἐκείνου· διόπερ καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ ὅτι ἐξ
ἀγάπης ἀκάθεκτος, ἅμαχόν τινα, καὶ δυσπαραγώνιστον πρὸς εἰς τοῦτο προθυμίαν οἴσειν ἐπαγγέλλε-
ται, οὐδὲν ἔτι πρὸς τελεσθῆναι λέγων ὃ
διακωλύειν ἰσχύσει, καὶ ἕπεσθαι δεῖν ἡρημένος,
ἐπειδὴ αὐτῷ, καὶ προθυμίαν τοῦ διδασκάλου
σκοπός.

Μείζονα μὲν, ἢ καθ' ἑαυτὸν ὁ Πέτρος ἐπαγγέλ-
λεται, καὶ ἀξιάγαστον ἔχει τὸ ὅπως οὕτω σφοδρὸν τοῦ
γε μὴν ἐσομένου χειμῶνος ὃ ἀνιδὲς καὶ δύσοι-
στον τοῦ πειρασμοῦ, καὶ τοῦ διωγμοῦ ὃ μέγεθος ἐν-
νοήσας ὁ Χριστὸς, μονονουχὶ καταπίπτειν κεφαλὴν,

Maiora quidem quàm possit Petrus pollicetur, quamuis mirifico animi studio præditus: tempestatis nihilominus acerbitatem, & vim tentationis intolerabilem ac persecutionis magnitudinem Christus apud se reputans, caput tantũ-

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ E
ἐμοῦ θήσεις; ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ
ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς.

v. 39. *Respondit ei* IESVS, *Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges.*

non mouet, totumque affectum oculis explicans, Iudaicæ dementiæ immanitatem perspiciens & quæ tunc temporis euentura erant prospiciens, tale quid forsan inclamat. Animam pro me ponis, ô Petre, & periculi metum pro nihilo habes, ac te superaturum illud existimas. At nescis grauitatem tentationis; nec enim perstabis in patiendi proposito, sed tibi vel nolenti animo deficere continget, & negabis me ter, idque nocte vna. Hoc IESVM dicere suspicandum est. Sed operæpretium est hic quoque rursus eius erga nos mirari bonitatem. Nam cum prius dixisset vehementissimo eius studio animi vim non responsuram, sed defecturum, ac terga daturum, adeò vt ad solum periculi metum se negaturus sit, nihil interminatus est. Idcirco nec in diuinam iram incursurum ait, neque pœnam quod humanitùs euenturum id ei esset, intentat. Sciebat enim infirmam adhuc esse naturam, nec mortis minas ferre posse. nondum enim per eius resurrectionem abrogata, cunctorum mentem premebat, solóque metu vel fortissimum quemque & audacissimum frangere potis erat. Natura quippe præter naturam mortem patiens, ei cedit vt victrici, immo verò tunc cedebat: Sed à nostro Seruatore perruptis illius vinculis suauis facta est diligentibus Christum, licet acerbè inuadat. eius enim loco æterna vita successit, corruptionis dissoluens imperium. Nemo autem hic rursus existimet Petrum ob Christi dictum negasse, atque animo defeciisse; nec enim necessitatem vllam imponit aut ad hæc suscipienda vi impellit, sed quod vt Deus proculdubio futurum nouit, illud discipulo prædicit. Quoniam autem quæ veteribus contigerunt, ad posterorum admonitionem scripta sunt, age nonnihil vtilitatis ex hoc capite depromamus. Non existimo temerè quiddam debere nos Deo promittere, nec quod vires interdum nostras excedit faciendum recipere, quasi rerum potestas penes nos sit, cum spe nostra plerumque frustremur. Alioqui superbia carere non arbitror temerè dicere, hoc perficiam aut illud: in omnibus enim quæ quis agen-

A ὅλον ἢ ὡς παρ' ἐν ὀφθαλμοῖς ἁπλώσας τὸ πάθος, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀνοίας θεωρήσας τὸ ἀνήκεστον, διαπεπηδηκὼς δὲ τὰ ἐσόμενα κατ' ὀλίγον προσδοκᾷ, τάχα που τοιόνδε ἀναφωνεῖ πρὸς ψυχήν, ὦ Πέτρε, ὑπὲρ ἐμοῦ τιθῇς, καὶ τὸ μηδὲν εἶναι φῂς τὸν ὑπὲρ τούτου φόβον· ὅτι τε χρείττων ἔσῃ τῶν ἐσομένων ὑπολαμβάνεις; ἀλλ' οὐδὲ πεῖραν οἶσθα τοῦ βάρους, οὐκ ὀπτεύσασα· καὶ γὰρ ἑκὼν ἑκόντως παρεκείσῃ τὸ πρῶτον, σοὶ δὲ τοῦτο μὴ γενήσεσθαι λίαν, καὶ οὐκ ἐκόντι συμβήσεται, καὶ ἀρνήσῃ με τρίς, καὶ συνυκτὶ τοῦτο αὐτὸ μιᾷ. Οὐκοῦν πῶς οἰόμεθα λέγειν ὑπωπτοπτεύοντα τὸν Ἰησοῦν ἅπαντα μᾶλλον γεμίζειν καὶ τούτου δὴ πάλιν τὴν σοῦ σὺν αὐτῷ φιλίαν θερμῆς ἀξιοῦν παρρησίας; ἢ, ὅτι τῷ τόνῳ τῆς σούσης αὐτοῦ προθυμίας, εἰ τῆς ψυχῆς ἀνέφηπαρδωκὼς μισεῖ ὀκλάσαι μᾶλλον, καὶ ὑπανδοῦσαν ἴσασιν, ὥστε καὶ πρὸς μόνον ἀπειπεῖν τὸν τοῦ κινδύνου φόβον, οὐδὲν ἐπηπείλησε, διὰ τοῦτο τυχόν, ὡς ἀνθ' ὑπὲρ αὐτοῦ θείαν ἔξαν κίνησιν λέγει· ἢ διὰ ποίαν αἰτίαν. . . . . B

. C

. . . . . παθόντι δέ τι τῶν ἀνθρωπίνων, οὐκ ἐπιδυατείνει τὸ κέλευσον. ἤδει γὰρ ἀνθρωπότητι ἐπὶ τὸ φύσει, καὶ ὃ δυνατὸν ἐκεῖνο ἐστὶ κεῖν τὸ θανάτου τὴν ἀπειλήν. ὅπως γὰρ ὅπως καταργημένος διὰ τὴν ἀναστάσεως αὐτοῦ, τὸ ἀπόνητον διαφθορᾶς κατεθραστεύετο, καὶ ἰσχυρὸς ἔως ἔτι, καὶ μόνῳ σεσωῦσαι τῷ δείματι, καὶ τὸ σφόδρα νεμονικὸν, καὶ δεινὸν εἰς ὑπόλυσιν. παθοῦσα γὰρ τῇ φύσει ἡ φύσις τὸ θανάτου, ὡς νενικημένῃ τῇ χαρᾷ, καλλον ἢ πρεσχώρει τότε. διαῤῥήξαντος δὲ τὰ δεσμὰ D τοῦ ἡμῶν τὰ ἐκείνου δεσμά, γλυκὺς ἀναπέφανται τοῖς ἀγαπῶσι Χριστόν, εἰ καὶ παροίσει πικρός· ἀντεισέβηκε γὰρ ἡ αἰώνιος ζωὴ, τὸ τῆς φθορᾶς παρεξελοῦσα κράτος. οἰέσθω ἢ πάλιν ἀκούειν μηδεὶς ἠρνῆσθαί τε καὶ ἀπιστῆσαι τὸν Πέτρον, διὰ ῥῆμα Χριστοῦ· καὶ γὰρ ἀναγκαίως ἀπιθεῖς, ἀλλ' οὐκ ἐκ βίας ἔλκων εἰς τὸ παθεῖν τὰ τοιαῦτα φανεὶς· ἀλλ' ὅσῳ οἶδεν, ὡς Θεὸς, πάλιν ὡς ἀναμφιλόγως ἐσόμενον παρελεύσῃ τῷ μαθητῇ. ὅθεν ἢ τοῖς ἀρχαιοτέροις συμβεβηκόσι, πρὸς νουθέτησιν τῶν μετ' αὐτοὺς ἀναγέγραπται, φέρε δή τι λέγωμεν τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν ἐκ τῆς κεφαλαίκ κεκινημένοι. καὶ γὰρ οἶμαι δεῖν ἐπαγγέλλεσθαί τι παρεγχείρως τῷ Θεῷ, οὐδὲ καταρθοῦν ἐπιχειρεῖν ὁ γὰρ δυνάμιν ἔσθ' ὅτε, ὡς κατεξουσιάζοντας τῶν πραγμάτων, καὶ τοῦτό φημι πρὸς τὰ ἐκ τῶν ἀποτυχίας εἰς κλήματα βλέπων· ἀλλως τε καὶ ὑπερφίας ἐκ ἀπαλλάξαι νομίζω τὸ παράλογον εἰπεῖν, ὅτι καταρθώσω ὃ δι' ἀτυχὲς, ἢ τοιοῦτ. καὶ γὰρ ἐφ' ἅπασιν, οἷς αὐτὸς E

δρᾶσαι προέλοιτο ἢ βάλητα καταρρῶσαι, σκῆψιν μάλιστα δὴ φωνῆς, ὅπερ εἴρηκεν ὁ σοφώτατος μαθητὴς· ἐὰν ὁ κύριος θέλῃ, καὶ ζήσομεν. προθυμίαν μὲν γὰρ τὴν ἀγαθουργὸν φημὶ δεῖν ταῖς τῶν φιλοθέων εἶναι ψυχαῖς, καὶ ὅλῃ τῇ ἐνθέτῳ τῆς ὅλης ἰσχύος ἐπιζητεῖν, τὴν δὲ ὁδὸν αὐτὴν τῶν πραττομένων ἐξ ἀϊδίου θελήματος οὐκ ἐπιτρέπειν ἐκλογίζεσθαι, μὴ ὡς ἔχοντα πρόφασιν ἀπαγγήσεσθαι. ἀνυδρὴν γὰρ ὥσπερ τῷ Θεῷ τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀρίστοις ἐπαγγελίαν τηρήσομεν, ἔξω τε πόδα αἰτίας ἕξομεν, καὶ τὸ παρ' Ἕλλησι λέγον. ἔστι δὲ καὶ ἕτερος ἀγαθὸς ὁ μὴ δοῦναι θέλοντας, ἢ δοῦναι, καὶ μὴ ἀποδοῦναι.

A da sibi proposuerit, illud maximè præmittendum quod dixit sapientissimus discipulus: Si Dominus voluerit, &, si vixerimus. Promptum quippe bene agendi studium piorum animis inesse debere aio, virtutisque toto animo colendæ voluntatem, viam autem eorum agendorum à diuina bonitate petendam, non temere quasi illam in te habeas polliceri. Sic enim veram in omnibus bonis promissionem Deo seruabimus, & extra culpam pedem habebimus, vt Græcorum tritum est prouerbio. Alioqui satius est non vouere aliquibus, quam vouere, & non reddere.

Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία.

c.14.v. *Non turbetur cor vestrum.*

Εἰς τοῦτο μικροψυχίας καταισχῦναι τὸν Πέτρον εἰπών, ὡς ἀρνήσασθαι τρὶς, καὶ σὺν μιᾷ τῇ νυκτὶ, τῇ τοῦ παραλόγου ὑπερβολῇ μονονουχὶ τὴν ἀκμὴν τῶν μελλόντων ὑποδείξει φόβου. ὅθεν ἐνῆν δή που, καὶ μάλα εἰκότως τοῖς ἑτέροις παράσχημα ἀσφαλίζεσθαι μαθοῦσι, τίς ἄρα καὶ πόσος, ἢ ποῖον ἕξει τὸ μέγεθος τῶν ἐσομένων ὁ φόβος, δυσκαταμάχητος ἢ ὅπως ὁ πειρασμὸς, ὡς ἐλθὼν μὲν τὸν προσῦχοντα, καθαλοὺς ἢ οὐχ ἅπαξ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ μυρίοις πολλάκις, καὶ ὡς ὀλίγῳ χειρῶν. τίς οὖν ἄρα ὡς ἡμῶν ὁ ὡς τοῖς ἐπὶ χείροσι γνώμης διαφθύσεται, ἢ πῶς αὐθέξει τὶς ἕτερος, τοῦ Πέτρου κλονουμένου, καὶ τῷ βαρεῖ τῆς συμβεβηκότος, ὡς ἐξ ἀνάγκης ὑποείκοντος; μάτην οὖν ἄρα, ταῖς ὅπου τῷ χαλεπῷ καταπολεμεῖν αὐτῷ διωτλήκαμεν πόνοις, καὶ εἰς ζημίαν ἱδρῶτων ὡς τελοῦσι τὸ ὁπουοῦν χείρημα, καίτοι ζωῆς τῆς παρὰ Θεῷ προξένων εἶναι δοκοῦν. ταῦτά τοι καθ' ἑαυτοὺς διενθυμεῖσθαι τοῖς μαθηταῖς ὁ ἀπειρηκὼς οἶδεν· ὅθεν ἡ κεκλιμένῳ αὐτοῖς τὴν διάνοιαν ἐπιῤῥῶσαι ἔοικε πάλιν, ἀναλαμβάνων ὡσπερ τοῖς ὑπὸ τοῦ δεινολογισμοῖς τε καὶ δείμασιν, αὖτε πάλιν ὁ φαρμακὸν, ὅπλον τε ποιεῖσθαι τὴν ἀπραξίαν ὑποτάττει, λέγων, μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία. ὅρα γοῦν, ὅπως ἐπασκιασμένως αὐτοῖς, ἢ ἐσομένης αὐτοῖς μικροψυχίας ὑπαινίσσεται τὴν ἄφεσιν. ἀκαταισχύντως μὲν γὰρ φησὶν, ὅτι συγγνώσομαι, καὶ πάλιν ἀναστήσομαι, ἢ ὅτι συνεύσομαι πάλιν, οὐδὲν ἧττον ἀρνησαμένοις, ἢ προδοῦσι, ἵνα μὴν τὸν τῆς φόβον ὀλοτελῶς ἀπορήσας, καὶ τὴν τῆς προσκρούσεως ὑπόνοιαν ὀλοτελῶς ἀφελὼν, λοιπὸν αὐτοῖς ἀσφαλίσηται τὸ πλημμέλημα, καὶ πρὸς οὐδὲν πταίσαι διδάξῃ τὸν τῆς ἀρνήσεως μέμψιν. διὰ δὴ μὴ χαλεπῶν παραπλέας λέγων, μόνους αὐτοὺς ἐλπίδος ἐπῆγ,

Postquam dixit eò infirmitatis casurum Petrum, vt ter negaturus sit, idque vna in nocte ei euenturum, vehementissimum periculorum metum propemodum indicauit rei hyperbole, vnde iure merito alij statim discipuli apud se cogitare poterant quinam & quantus esset rerum futurarum metus, & quam grauis & expugnatu difficilis tentatio, quæ præcipuum & eximium illum inuasura esset, & deiectura non semel, sed in vno sæpe eoque breui tempore. Quis nostrûm igitur deteriore adhuc loco non erit, aut quomodo resistet alius vllus si Petrus concutitur, & casuum grauitati velut ex necessitate succumbit? Frustra igitur in eo sequendo labores pertulimus, & in vanos sudores abeunt nostri conatus, quamuis apud Deum vitam conciliare videantur. Hæc apud se discipulos cogitare non abs re dixerim: Sed cum labantem animum rursus erigere esset eis operæpretium, necessarium quodammodo his cogitationibus ac terroribus offert remedium, eosque securitate animi armari iubet dicens, *Non turbetur cor vestrum.* Vide porrò vt eis adumbratè infirmitatis remissionem pollicetur. Nec enim apertè ait, se veniam daturum etiam infirmis, aut denuò versaturum cum iis à quibus negatus fuerit, aut qui fugerint, ne metu supplicij sublato, & offensionis opinione prorsus amandata perfacile eis peccatum redderet, & negationis culpam pro nihilo æstimare doceret. Cum autem dicebat turbari non oportere, inter

ſpem ac metum eos ponebat, vt infirmis iis & humani quiddam patientibus bonitatis ſpes ad reſpirandum opitularetur, & rarò cadere offendendi metus eos admoneret, quandoquidem penes eos nondum erat vt cadere non poſſent, cum nondum virtute ſuperna & ex alto induti eſſent, hoc eſt Spiritus gratiâ. Iubet itaque vt non turbentur, non modo quidem docens, metu omnino ſuperiores eſſe debere qui certaturi ſunt, & qui pro ſumma gloria labores ſunt inituri. Magnum itaque ad animi virtutem ſubſidium eſt mens imperterrita: verum etiam obſcurius nec admodum apertè, remiſſionis tamen ſpem ſubinferens, licet ex infirmitate humana in timiditatem labi contigerit. Animus enim ſuperna gratia nondum firmatus, timidus eſt ac facile concuti, ſtatimque turbari ſolet. proindeque Paulus ſapientiſſimus bene precans nonnullis ſcribit: *Et pax Chriſti, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra.* id enim eſt, vt non turbetur cor veſtrum.

Phil. 4. 7

A καὶ * δείγματος, ἵν' ἀδεεστέροι ὦσι, καὶ παθοῦσιν αὐτοῖς τὸ ἀνθρώπινον, εἰ καὶ μικρότατον ἐλπὶς, πρὸς τὸ ἀσφαλῶς συμμαχῆσαι ὀλιγάκις ἢ παντάπασιν ἐκ τῆς παρεσκευῆς αὐτοῖς ἐπιτρέπῃ φόβος. ἐπεὶ καὶ αὐτοῖς ὅπως μετὰ τὸ μὴ δυνατοὺς ὅλως, ὅπως κατεμφιεσμένους τὴν ἄνωθεν, καὶ τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος χάριν. ἐπιτάττει τοιγαροῦν μὴ ταράττεσθαι, ὁμοῦ μὲν διδάσκων, ὅπως χρὴ τοὺς ἀγῶνος B τῆς ἐν ἀληθείᾳ, τοὺς ἀγωνίζεσθαι μέλλοντας, καὶ τοὺς ὑπὲρ τὴν εἰς ἄκρον δικαίας εἰσβήσεσθαι πόνους. μέγα γὰρ εἰς δύναμιν ἐφόδιον ὁ ἀπόρθητος νοῦς· ὁμοῦ δὲ αὖ πάλιν ἀμυδρότερον, καὶ οὐ σφόδρα διαφανῶς, ὑποπαίρων δὴ οὖν ὅμως τὴν ἀφέσεως τὴν ἐλπίδα, καὶ εἰ γένοιτό πως αὐτοῖς τὸ ἐξ ἀνθρωπίνης μικροψυχίας καθολιαθεῖν εἰς δειλίαν. τοῖς γὰρ ὅπου τῇ ἄνωθεν ἱδρυμένοις χρείᾳ, δῆλός τε καὶ διαπεπτωκὼς, καὶ εἰς τὸ κλονεῖσθαι ταχύς. διὰ τοι τοῦτο, καὶ ὁ Σοφώτατος Παῦλος ἐπεύχεται ὑμῖν ὑπερέλλειν· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν φρουρήσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ μὴ ταράττεσθαι τὴν καρδίαν.

Credite in Deum, & in me credite.

Πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε.

Qui modo timidus erat nunc audacem bellatorem facit, & per opera, ex timoris vulneribus erectum & fortem animum in fide fieri iubet. Sic enim ſaluamur, ac non aliter, iuxta illud quod in Pſalmis canitur: *Dominus illuminatio mea, & ſaluator meus: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?* Cunctipotente enim Deo pro nobis pugnante atque protegente, quis nobis nocere poſſit? quis tantum roboris habiturus eſt vnquam, vt electos ſibi ſubiiciat, & ſuæ peruerſitatis obnoxios faciat? aut quis captiuos faciat eos qui diuina vndique muniti ſunt armatura? Fides itaque armatura eſt infracta & lata, quæ ignauiam ac terrorem auertit, & nequitiæ tela irrita & inutilia prorſus efficit. Cum ergo fidei ratio ita ſe habeat, obſeruandum eſt rurſus iuſſos eſſe diſcipulos non in Deum tantum credere, ſed & in ipſum Chriſtum non quòd ipſe aliud quiddam ſit ac diuerſum à Deo ſecundum naturam, identitate nimirum ſubſtantiæ: ſed quia, his duntaxat credere in Deum, fidei completam eſſe rationem exiſtimare, Iudaicæ quodammodo ſuſpicionis pro-

Pſal. 26. 1

Οἵτινες ἐργάζεται τὸ ἀρτίως δῆλον, καὶ ἐκ δεδιηκότων ἐκ φόβου πεφυμένῳ ποιεῖ καλοῦντα τὸ εὖ πίστει γεγηθέναι. θαρσύνει γὰρ ὅπως, καὶ οὐχ ἕτερως, κατ' ἐκεῖνό που τὸ ἐν ψαλμοῖς μεγαλοφώνως. κύριος φωτισμός μου, καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; ὑπερμαχοῦντος γὰρ, καὶ ὑπερασπίζοντος ἡμῶν τοῦ παντὸς ἰσχύοντος Θεοῦ, τίς ἂν ἡμᾶς δύναιτο κακοῦν; τίς δ' ἰσχὺς εἰς τοῦτο ἁρμοῦσα τυχόν, ὡς ὑπὸ χεῖρα ποιῆσαι τοὺς ἐκλεκτοὺς, καὶ τοῖς τῆς ἑαυτῶν δυσροπίας ὑπαγθῆναι κακοῖς; ἢ τίς ἂν εἴλοιτο, καὶ δορυκτήτους ποιήσαιτο τοὺς τῆς θείας ἐχομένους πανοπλίας; ὅπλον οὖν ἐστὶ πίστις, ἄῤῥαγές τε καὶ πλατὺ, καὶ τὸ ἐκ τοῦ παθεῖν οἰέσθαι ἐλαχὺ ἀποτρέπον δειλίαν, ἀπεργαστικόν τε πανταπασιν, καὶ αἰσύνητα πανταπασιν τοῖς πειρᾶζουσι, τὰ τῆς πονηρίας αὐτῶν ἀποτελεσθῆναι βέλη. ἔχοντος γοῦν τοῦ τῆς πίστεως λόγου, πάλιν ἐκεῖνο διασκεπτέον· διεκελεύσατο γὰρ πιστεύειν αὐτοῖς, οὐκ εἰς μόνον τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν, οὐχ ὡς ἕτερόν τι, καθὸ τὸ ὄντα φύσει Θεὸν ὑπάρχον αὐτὸς, ὅσον εἰς οὐσίας ταυτότητα λέγω. ἀλλ' ὅτι τὸ εἰς Θεὸν πιστεῦσαι, ἐν τῷ αὐτῷ μένῳ τῷ ῥήματι, τῆς πίστεως οἰέσθαι δεῖ συμπεπεράσθαι λόγον, Ἰουδαϊκῆς πως

ὄστιν ἐπινοίας ἴδιον, τὸ δὲ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως σωφρονεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ, κηρύγματος δίκαιον εἶναι δοκοῦν. ὁπόσοι γὰρ πιστεύειν φασὶν ὀρθῶς, εἰς μὲν Θεὸν πατέρα, καὶ οὐχ ἁπλῶς εἰς υἱόν, ἀλλὰ καὶ σαρκοφόρον, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἴδιον μὲν γὰρ ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου τριάδος, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων διαφορᾶς, καὶ τῶν προσώπων ποιότησί τε καὶ ἰδιότησι διαφέλλεται· πατὴρ γάρ ὄστιν ὁ πατήρ, καὶ οὐχ υἱός, καὶ υἱὸς πάλιν ὁ υἱός, καὶ οὐ πατήρ, καὶ πνεῦμα μὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἴδιον τῆς θεότητος· καὶ εἰς τὸ αὐτὸν τῆς οὐσίας ἀναχεφαλαιοῦσθαι λόγον, οὐ πρὸς ἡμῶν, ἀλλ' ἕνα Θεὸν ἐπιγραφούσας. πλεῖον δ' ἂν διαφανῶς φανείη δεῖν ἡμᾶς πιστεύειν τὴν πίστιν, οὐχ ἁπλῶς λέγοντας, πιστεύομεν εἰς Θεόν, ἀλλ' ἐξαπλοῦντας τὴν ὁμολογίαν, καὶ ἑκάστῳ προσώπῳ, τὸν αὐτὸν τῆς δόξης ἀναλογίζοντας λόγον. διαφορὰ γὰρ πίστεως οὐδεμία μᾶλλον ἐν ἡμῖν, οὐ γὰρ μεῖζον μᾶλλον ἐν ἡμῖν ἡ πίστις ἐν πατρὶ, ἐλάττων δὲ ἐν υἱῷ, ἢ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλλ' εἷς τε καὶ αὐτὸς τῆς ὁμολογίας ὅρος τε καὶ τρόπος, ἀφ' τελείων ἐρχόμενος ὀνομάτων ἐπ' ἴσον τῷ μέτρῳ, ἵνα πρὸς ἑνότητα φύσεως, καὶ διὰ τούτων ἰοῦσα φαίνηται πάλιν ἡ ἁγία τριὰς, ἀκατηγόρητός τε πάμπαν ὡς ἐπὶ αὐτῷ διαλάμπουσα δόξα, καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις ὁρᾶται ψυχαῖς εἰς πατέρα καὶ εἰς υἱὸν ἡ πίστις, καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐκ ἂν οἶμαι διέλοι τοὺς, εἴγε θεοφορηθείη, τοῦ Θεοῦ λόγου τὸν ἐκ παρθένου ναὸν, ὅσον ἦκεν εἰς τὸ θεότητος χρῆμα φημί· εἷς γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καθ' ἓν τοῦ Παύλου φωνῶ. ὁ δὲ διαιτέμνων εἰς υἱοὺς δυάδα τὸ ἕνα, καὶ μόνον, ἴσως δὴ πρώτως τὴν πίστιν ἀρνούμενος. ὁ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοιαῦτα περὶ τούτων ἀρίστα τε καὶ λίαν ὀρθῶς ἐξυφαίνων λόγον, οὐ γυμνὸν εἰς πίστιν εἰσκεκόμικε τὴν μονάδα, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς γεγονότα, τοῦτ' ἔστιν, ἄνθρωπον ἀποθανόντα τε καὶ ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν. τί γὰρ φησιν; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ὄστιν, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἔστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου, ὅτι κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρε αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. εἰ δὲ πιστεύομεν εἰς υἱὸν, ὡς ἐγηγερμένον, τίς ὁ τεθνεώς, ἵνα καὶ ἀναστῇ; ἀλλ' ἔστι δῆλον, ὅτι τεθνεῶτα νοῆται καὶ τῇ σαρκί. κατεκλείσθη γὰρ εἰς θάνατον τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα, καὶ ἀνέζεσε πάλιν· σῶμα γὰρ ἦν τῆς ζωῆς φύσιν, ὅλον δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσαντος, καὶ ἀρρήτως

prium est, fidei verò in Deum Filij nomen includere, prædicationis Euangelicæ præceptum esse videtur. Quotquot enim rectè sentiunt, Deum ac Patrem credere oportet, neque simpliciter in Filium, sed & incarnatum, & in sanctum Spiritum. Sancta enim & consubstantialis Trinitas, & nominum differentiis, & personarum qualitatibus ac proprietatibus distinguitur: (Pater enim est Pater, ac non Filius, & Filius rursus est Filius, ac non Pater: & Spiritus est Spiritus sanctus diuinitatis proprius:) & in eandem substantiæ rationem coalescit, non tres nobis, sed vnum Deum exprimens. Distinctè itaque nobis edendam esse fidem aio, non simpliciter dicendo, Credimus in Deum, sed confessionem extendendo, & cuique personæ eandem gloriæ rationem tribuendo. Differentia quippe fidei nulla est in nobis: nec enim maior est in nobis fides quæ in Patre, minor autem quæ in Filio, & sancto Spiritu: sed vna eademque confessionis ratio ac modus per hęc nomina æquáliter extenditur, vt ad vnitatem naturæ etiam per hæc ipsa coalescere videatur sancta Trinitas, & inculpata prorsus circa ipsam effulgens gloria, atque in animis nostris cernatur in Patrem & Filium fides, etiam postquam factus est homo, & in sanctum Spiritum: neque sanus, opino, rquispiam à Dei Verbo templum ex virgine assumptum separauerit, quod ad filiationem nimirum attinet. *Vnus* enim *Dominus noster* IESVS CHRISTVS, iuxta Pauli vocem, Quicunque verò in duos Filios vnum illum ac solum diuidit, fidem vtique negare se prorsus intelligat. Et quidem Paulus diuinus præclarè de his sermonem texens, non nudum ad fidem induxit vnigenitum, sed & nostri similem, id est hominem, qui & mortuus & excitatus est à mortuis, *Quid enim*, inquit, *dicit Scriptura? Prope te est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quia Deus illum suscitauit a mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autē confessio fit ad salutē.* Quod si credimus in Filium, vt qui surrexit, quis mortuus, vt & resurgeret? At manifestū est secundū carnē mortus censeri: Conclusum enim est in mortem propriū eius corpus, atque iterum reuixit. Corpus quippe erat vitæ secundū naturam, totam eius qui in eo habitauit, & ineffabiliter

1. Cor. 8. 6.

Ro. 10. 8

liter est vnius proprietatem continens, hoc est vim & efficaciam viuificam. Si quis ergo diuidat, & seorsim ponens carnem, & qui habitauit in ea corporaliter, duos dicere filios audeat, sciat se in solam carnem credere. Diuinæ quippe Scripturæ credere nos docent in crucifixū, & mortuum, & excitatum ex mortuis, non quasi alius sit à Deo Verbo quod est in ipsa, quod ad substantiæ nimirum identitatē spectat: Corpus enim corpus est, non Verbum, licet corpus sit Verbi, sed quantum ad filiationem spectat. Quòd sicui minùs rectè loquivideamur, Dei Verbum mortuum esse demonstret, quatenus intelligitur Deus: quod est impossibile, immo etiam cogitatu impium.

A τῶς ἰωαννίου πλὴ ἰδίότητα φορεῖῶ, τῦτ' ἔστιν, ἐνέργειαν τ ζωοποιόν. ὅταν οὖν τις δίελη, καὶ θεὶς δυὰ μέρος πλὴν τῆς σαρκὸς, καὶ τὸν ἐνοικήσαντα σωματικῶς ἐν αὐτῇ, δύο τολμήσῃ λέγειν υἱούς, γινωσκέτω πιστεύειν εἰς μόνην τ σάρκα. πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς αἱ θεῖαι διδάσκουσι γραφαὶ εἰς τ σταυρωθέντα τε καὶ ἀποθανόντα, καὶ ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, οὐχ ὡς ἕτερον ὄντα παρὰ τ ἐν αὐτῇ θεὸν λόγον, οὐχ ὅσον εἰς οὐσίας ταυτότητα φημί· σῶμα γὰρ τὸ σῶμα, B καὶ ὁ λόγος, εἰ καὶ σῶμα τ λόγου, ἀλλ' ὅσον εἰς τὸ τ ἀληθοῦς υἱότητος χρῆμα. εἰ δέ τῳ δοκοίημεν οὐκ ἀρίστα λέγειν, ὅτι δείκνυτο πρελθὼν τ ἐκ θεοῦ πατρικὰ λόγον καθὸ νοῆται θεὸς, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον, μᾶλλον ἢ καὶ μίαν ἐννοῆσαι δυνατόες.

v. 2. & 3. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt: si quominus, dixissem vobis: quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & præparauero vobis locum, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum: vt* C *vbi sum ego, & vos sitis.*

Ἐν τῇ οἰκίᾳ τῦ πατρός μου, μοναὶ πολλαί εἰσιν· εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, ὅτι πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν· καὶ ἐὰν πορευθῶ, καὶ ἑτοιμάσω τόπον ὑμῖν, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς μετ' ἐμαυτῦ, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε.

Postquam eis præcepit ne turbarentur, sed crederent potius in Patrem Deum, & seipsum, apertè modò eos animo deficientes consolatur, dicens, neutiquam extra sanctam aulam remansuros, sed in supernas mansiones introducendos, & in primogenitorum Ecclesia perennem vitam acturos, ac in æternis bonis mansuros. Porrò multas mansiones in domo Patris esse D dicit, longè capacissimum cælum esse docens, nec accessione prorsus vlla opus esse creaturæ ab ipso conditæ ad suscipiendos qui diligunt ipsum. Cum autem ait multas esse mansiones, credibile est innuere velle honoris excellentiam quo ornandus est quisquis in virtute degere statuit, proprium quemdam veluti locum congruentémque suis factis gloriam recepturus. Nisi multæ igitur essent illæ apud Deum & Patrem mansiones, hanc ob causam, E inquiebat, prior abirem ad paranda nimirum sanctis habitacula: sed cum nouerim multas iam esse præparatas, quæ diligentium Deum aduentum præstolentur, non ob hanc causam discedam, inquit, sed vt reditus in supernam viam veluti quandam & locum vobis præparaturus, & quod inaccessum olim erat complanaturus. Inuium quippe prorsus erat cælum hominibus,

Ἀναλαμβάνει αὐτῶς τὸ μὴ ταράττεσθαι διδάσκων, πιστεύειν τε μᾶλλον, καὶ εἰς τε πατέρα τ θεὸν, καὶ ἑαυτὸν ὁπωσοῦν παῖζας. καὶ διαφανδὸν ἤδη φησὶ μικροψυχοῦντας παραμυθούμενος, ὡς οὐκ ἔξω μενοῦσι τ οὐσίας αὐλῆς, ἀλλ' εἰσοικισθήσονται μᾶλλον ταῖς ἄνω μοναῖς, οὐ δὲ τῇ τ πρωτοτόκων ἐκκλησίᾳ τ μακαρίαν τε ἕξουσι βίον, καὶ τὰ ἀτελῆ τότοις ἔσεσθαι τοῖς ἀγαθοῖς. πολλὰς γὰ μὲν τὴν φησὶ ταῖς μοναῖς τὰ τῆ τῦ πατρὸς οἰκίᾳ, πολυχώρητόν τινα διδάσκων εἶ τ ὑπερῶον, καὶ παραθήκης ὑδεμιᾶς δεῆσαι πρωτελῶς τ πρ' αὐτῦ γενομένου κτίσιν εἰς τὸ δύνασθαι καταβῆναι ἀγαπῶντας αὐτόν. εἰκὸς γ', ὅτι καὶ τὸ διαφέρειν τ ἡμῶν, τῶν πολλὰς τὴν εἶ λέγειν ταῖς μοναῖς, εὐσυνεμβάτως βούλεται, ἑκάστου τῦ διαζῆν βουλομένου τὰ ἀρετῇ, τόπον ὡσπερ τινὰ τ ἴδιον ἀπολαμβάνειν, καὶ τ τοῖς αὐτῦ πρέπουσαν καταρτώμασι δόξαν. εἰ μὴ πολλαὶ τοιγαροῦν ἦσαν αἱ παρὰ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ μοναὶ, ταύτης αὐ ἕνεκεν τ αἰτίας παραπεμπόμην ἔφη, ὡς δηλονότι παρεπιμασμένας τὰ τ ἁγίων τὰ διαμετήματα· πολλὰς δὲ ὅσας εἰδὼς παρητοιμασμένας ἤδη, καὶ τ ἀγαπώντων θεὸν παρεμμενούσας τ ἄφιξιν, οὐχὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀποδημήσων, φησὶν, ἀλλὰ τ ὁδὸν τ πρὸς τὰ ἄνω, μονὴν ὡσπερ τινὰ, καὶ τόπον παρεσκευακὼς ὑμῖν, καὶ τὸ πάλαι δύσβατον ἐξομαλιῶν. ἄβατος γὰ ἦν ἀνθρώποις πάντελῶς ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ πατὴρ τὰ

πρότερον πώποτε σὰρξ τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο καὶ πά- A
ναγνον τῶν ἀγγέλων χωρίον, ἀνεκαίνισε δὲ πρῶτος ἡμῖν τελειοῖς εἰς αὐτὸν ἄνοδον ὁ Χριστὸς, καὶ ὅπερ ἔδωκεν ἀνόδου τοῖς θνητοῖς τῇ σαρκὶ ἀπαρχὴν ὡσανεί τινα τῶν κεκοιμημένων, καὶ ἐν γῆς χώματι κειμένων, ἑαυτὸν ἀναγόμενος τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ πρῶτος ἀνθρωπος ὀφθεὶς τοῖς ἐν ὑψηλοῖς. Διὸ δὴ καὶ ὁ σωτὴρ καὶ μέγα τῆς οἰκονομίας τῆς κατὰ σάρκα μυστήριον οὐκ εἰδότες οἱ κατ' οὐρανὸν ὄντες ἄγγελοι, ἀνιόντα κατεπλήττοντο, ὅτι δὴ τῷ ξένῳ, καὶ ἀλλοκότῳ πράγματι μονονουχὶ τεθορυβημένοι, φασὶ, τίς B ἐστὶν ὁ πορφυρόπλους ἐξ Ἐδώμ; τοῦτ' ἔστιν, ἐκ γῆς· ἀλλ' οὐκ ἀδίδακτον τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀξιαγάστου σοφίας, τὸ αὖθις πλῆθος ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, διεκελεύετο δὲ μᾶλλον ὡς βασιλεῖ καὶ τῶν ὅλων δεσπότῃ τοῖς ὑπερκοσμίοις ἀνοιγομένας πύλας ἀναφωνοῦν· ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. ἀνεκαίνισε τοίνυν ἡμῖν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁδὸν προσφατον καὶ ζῶσαν, ὡς ὁ Παῦ- C
λός φησιν, οὐκ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσελθὼν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἐμφανίσων τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὶ ἀνέβη ὁ Χριστός· ἰδοὺ γὰρ καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ἀφ' ἑσπέρας, ἐν πατρὶ, καὶ ὡς ὀφθαλμοῖς οἰδὲν ἧττον θεοῦ, αὐτὸς γάρ ἐστιν, ᾧ προσχαίρει ἀφ' ἑσπέρας· ἀνέβη δὲ νῦν, ὡς ἂν ἄνθρωπος ἀσυγκρίτως τε καὶ ξένως ἐμφανισθῆναι, ὁ πάλαι γυμνὸς αἰνιττόμενος λόγος. δι' ἡμᾶς δὲ τοῦτο, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα καὶ ὡς D
ἄνθρωπος δύρεθεὶς, ὡς υἱὸς ἐν δυνάμει, καὶ μετὰ σαρκὸς ἀκούσας καθόλου, καὶ ἐν δεξιᾷ μου, καὶ υἱοθεσίας τὴν δόξαν, ὅλῳ δι' ἑαυτοῦ προσπέμψῃ τῷ γένει· εἰς γὰρ ἐστιν ἐξ ἡμῶν, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος, ἐκ δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς, ἐπεὶ καὶ ὑπὲρ πάσαν ἐστὶν τὴν κτίσιν, καὶ ὁμοούσιος τῷ ἰδίῳ γεννήτορι, καθὸ πέφηνεν ἐξ αὐτοῦ Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς καὶ ἀληθινὸς. ἐπεφάνη τοίνυν, ὡς ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν τῷ πατρὶ, ἵνα ἡμεῖς E
τοῖς ἐκ προσώπου γεγονότες, ἀφ' ἑσπέρας προσβάλωσιν, εἶπε πάλιν ὡς ἐν προσώπῳ τοῦ πατρὸς· κακάθικεν, ὡς υἱὸς, ἵνα καὶ ἡμεῖς, ὡς υἱοὶ δι' αὐτοῦ χρηματίσωμεν, καὶ τέκνα Θεοῦ. ἀφ' οὗ τοῦτο, καὶ ὁ Παῦλος, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ λαλῶν τὰ διαπεινόμενος κοινὰ τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίᾳ πρὸς αὐτὸν ἰδικῶς γεγονότα διδάσκων φησὶν, ὅτι καὶ συνήγειρεν ἡμᾶς, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. ἴδιον μὲν γὰρ ὡς υἱῷ

neque prius vnquam caro purum illum & sanctissimum Angelorum locum triuerat, sed primus ascensum ad illud Christus nobis instaurauit, modumque eò ascendendi carni tradidit, primitias veluti quasdam mortuorum, & in terra iacentium seipsum offerens Deo ac Patri, & primus homo manifestatus iis qui in cælo sunt. Idcirco augustum & magnum illud aduentus cum carne mysterium ignorantes cælestes Angeli, ascendentem mirabantur attoniti, & nouo atque inusitato spectaculo turbati tantumnon aiunt: *Quis est iste qui venit de Edom?* hoc est de terra. Sed ignaram admirabilis Dei ac Patris sapientiæ supernam illam multitudinem Spiritus non dimisit, quinimo iussit vt ei tanquam Regi ac vniuersi Domino cælestes portas aperirent, exclamans: *Tollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* Innouauit igitur nobis Dominus noster IESVS Christus viam recentem ac viuam, vt Paulus ait, non in sancta manufacta, sed in cælum ipsum ingressus, vt nunc coram vultu Dei pro nobis appareat. Nec enim ascendit Christus, vt seipsũ cõspectui Dei ac Patris manifestaret, (erat quippe, & est, eritque semper in Patre, & in oculis sui genitoris: ipse enim est quo semper gaudet) sed ascendit nunc quasi homo insolita quadam & inusitata ratione conspiciendũ se præbẽs Verbũ quod olim humanitate vacuum erat. Idque propter nos, & pro nobis, vt & inuentus vt homo, tanquam Filius in virtute, & qui cum carne audiit in solidum, *Sede à dextris meis*, filiationis gloriam toti humano generi per seipsum adoptione transmitteret. Vnus enim est ex nobis, in quantum homo apparuit, à dextris Dei & Patris, licet supra omnem creaturam sit, & consubstantialis suo genitori, quatenus effulsit ex ipso, Deus de Deo, & lumẽ de vero lumine. Apparuit itaque tanquam homo pro nobis Patri, vt nos qui ab eius vultu propter veterem prævaricationem repulsi fueramus, rursus coram Patre sisteret. Sedit vt Filius, vt & nos tanquam filij per eum nuncuparemur, ac Dei filij. Ideóque Paulus qui contendit habere se Christum loquentem in seipso, communia esse naturæ humanæ docens ea quæ erga ipsum peculariter facta sunt ait, quia & *conresuscitauit nos, & consedere fecit in cælestibus in Christo.* Propria namque est

Esai. 63. 1.

Heb. 9. 11

Ps. 23. 7.

Ps. 109.

Christo, vt secundum naturam filio, cõsessus dignitas & gloria, quam ei vni congruenter ac verè tribuendam esse dicimus: sed quia considens nostri similis est, quatenus apparuit homo, Deusque simul de Deo intelligitur, ad nos etiam quodammodo dignitatis illius gratiam transmittit. Etsi enim cum eo Patri consessuri non simus, (quomodo enim seruus vnquam ad æqualem cum domino honorem ascendet?) veruntamen sanctis discipulis sessuros super Thronis promisit. *Quando enim*, inquit, *filius hominis sederit in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super Thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Igitur discedam, inquit, nequaquam vobis mansiones paraturus, multæ enim sunt, & aliquid noui rebus creatis addere est superfluum, sed præparaturus vobis locum, vt vnà cum sanctis Angelis demum esse possitis, qui propter peccatum quod vos ab eis seiungit, adhuc in terra degitis. nec enim cum tam impuris sancta Cælitum cohors misceatur. Quod cum peregero, & superis inferiora coniunxero, modumque ascensus in supernam ciuitatem vobis tradidero, circa regenerationis tempus denuò reuertar, & assumam vos mecum, vt vbi sum ego, & vos sitis. Quod cum nosset Paulus, in suis Epistolis sic scribit: *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos, qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur, cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus.*

Matt 19

1. ad Thessal. 4. 14.

v. 4. *Et quò ego vado, scitis, & viam scitis.*

Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε.

Discedam ego quidem primus, inquit, vt præparem vobis locum ascensus in cælos: sed si in illis mansionibus morari vos iuuat, & in supernam ciuitatem ingredi plurimi ducitis, ac vnà cum sanctis Spiritibus diuersari, viam, id est me, nostis. Per me enim vtique, ac non per alium vllum tam admirabilem gratiam consequemini: nec enim alius vobis cælos aperiet, aut inaccessum & inuium planè terrenis locum, accessu facilem reddet, nisi

Πορεύομαι μὲν ἔγωγε, φησὶν, ἑτοιμάσων ὑμῖν τῆς ἀνόδου τόπον τοῖς οὐρανοῖς· ἀλλ' εἰ βούλεσθε, καὶ φίλον ὑμῖν ὂν τὰς ἐκείναις καταλύσαι τὰς μονὰς, καὶ πρὸς πολλοὺς πορεύεσθαι τοὺς τῆς ἄνω λαμπρᾶς πόλεως, καὶ τοῖς ἁγίοις συναναστρέφεσθαι πνεύμασιν, οἴδατε τὴν ὁδὸν, τοῦτ' ἔστιν, ἐμέ· δι' ἐμοῦ γὰρ πάντως, καὶ οὐ δι' ἑτέρου τινὸς τὸ ὑμῖν ἀξιάγαστον ἀποκερδανεῖτε χάρισμα· οὐ γὰρ ἕτερός τις ὑμῖν ἀνοίξει ποτὲ τοῖς οὐρανοὺς, οὐδὲ βατὸν ἀποδείξει ποτὲ τὸ πανταχοῦ ἀτειχὲς τε καὶ ἄπλετον τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς χωρίον, εἰμὴ μό-

νος ἐγὼ, καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος. διὰ γὰρ τι τοῦτο, ὁ προφήτης Ἱερεμίας ἐν πνεύματι, τοιοῦτον ἡμᾶς τὴν ὁδὸν ὅτι μάλιστα ζητεῖν παρεκελεύετο, λέγων· στῆτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους καινὰς αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὑρήσετε ἁγνισμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. ὁδὸν μὲν γὰρ καινὴν, καὶ τρίβους, καὶ τὰ προφήτου, τὰ σωτήρια τῶν ἁγίων προφητῶν συγγράμματα· ἀλλ' εἴ τις αὐτοῖς τὸν νοῦν ἐπιστήσας, τὴν ὁδὸν εὑρήσει τὴν ἀγαθὴν, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, δι' οὗ καὶ ὁ τέλειος ἁγιασμὸς ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς B ἐγγίνεται· δικαιούμεθα γὰρ ἐκ τῆς πίστεως, καὶ θείας ἀναδεικνύμεθα φύσεως κοινωνοὶ τῇ μετοχῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μεγαλοφωνότατος προφήτης Ἡσαΐας ὕστερον ἡμῖν τὸν Χριστὸν διεκήρυττε, λέγων, ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἁγία κληθήσεται· ἐκεῖ δὲ ποῦ φησὶν, ἐν τοῖς χρόνοις δηλονότι τῆς μετὰ σάρκος οἰκονομίας τοῦ μονογενοῦς. ὁδὸς γὰρ ἡμῖν γέγονε καθαρὰ καὶ ἁγία, δι' ἧς οἱ βαδίζοντες, τὴν λαμπρὰν τῶν ἁγίων καλλίπολιν, καὶ τὴν ἐλευθέραν Ἱερουσαλὴμ, ἐν τοῖς ὡρισμένοις ὄψον- C ται χρόνοις. καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ μυσταγωγὸς, ὡς πρὸς Θεὸν πατέρα φησί· νομοθέτησόν με κύριε ἐν τῇ ὁδῷ σου. ἐπιθυμεῖ γὰρ τοῖς ἀφ' Χριστοῦ παιδεύεσθαι νόμοις, οὐκ ἀγνοῶν ὡς ὅτι καὶ πρὸς τὴν ἄνω βαδίσεται πόλιν, ἀφ' ἁγίας ἐλπίδος παιδεύσεως, κατ' αὐτὴν πάντως ἐρχόμενος ἀγαθοῦ. καὶ παρεῖναι μὲν ἂν χαλεπὸν, καὶ ἑτέρας ἔτι πολλὰς ἐκ προφητῶν μαρτυρίας, δι' ὧν αὖ εἰδείημεν ὁδὸν τὴν ἁγίαν ἀποκεκλημένον τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐπὶ τοῖς οὕτω σαφῶς ἐγ- D κειμένοις, εἰς ὄγκον ἐπαγωνίζεσθαι σφόδρα. ἴστε τοίνυν τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἀνιέναι φησὶ, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰς ἄνω μονὰς, ἤδη τοῦτο προδηλῶν, καὶ ἑτέραν οὐδεμίαν, ἢ ὅτι πολλὰ μὲν λίαν, καὶ διαφερόντως τὰ παρὰ Θεῷ καὶ πατρὶ καταλύματα, καὶ τόπον ἡμῖν παρρησίας τοῦ ἐν ἐκείνοις γενέσθαι τοῖς χωρίοις ἑτοιμάσων προσδυσωπήσομεν. πλὴν ἴστε, φησὶν, ὡς οὐκ αὖθις δι' ἑτέρου τινὸς ὁ ἐκεῖσε γενέσθαι λαχόντες, πλὴν δι' ἐμοῦ, καὶ μόνου. ἐκποιῶ εἴτις ἐκπέσοι τῆς E ἀγαπᾶσθαι παρὰ Χριστοῦ, ἢ βεβήλοις κενοφωνίαις, καὶ ἀλλοκότοις ῥημάτων ἀκαθαρσίαις προσίσχων συγχωρεῖν ἐλαύνῃ, τὸ ἄῤῥητον αὐτοῦ καὶ ἀνεκδιήγητον φύσιν ὡς ἐκ δούλοις καταπατῇ, καὶ τοῖς ῥωμαίοις καταριθμεῖ τὴν ἐλευθέραν. ἐκ τῆς ὑσίας τοῦ παντὸς γεγενῆσθαι λόγον, ἤγουν καθ' ἑτέραν εἶναι λυπήσει ὑπόστασιν, γινωσκέτω λοιπὸν τὸ πρὸς ὃ μόνῳ πορείας τὴν ὁδὸν ἀπολείσας, καὶ πε-

ego solum ac verum Verbum. Ideóque Propheta Hieremias in Spiritu hanc nos maximè viam quærere iubebat, dicens: *State super vias, & videte, & interrogate semitas Domini qua à seculo: & videte qualis est via bona, & ambulate in ea, & inuenietis purificationem animabus vestris.* Viæ siquidem ac semitæ Domini, secundum Propheram, sunt salutares Prophetarum libri: sed siquis eis animum applicuerit, viam inueniet bonam, id est Christum, per quem & perfecta sanctificatio animabus nostris inditur. Iustificamur enim per fidem, & diuinæ consortes naturæ reddimur, participatione sancti Spiritus. Sed & ipse magna voce clamans Esaias Propheta hoc modo nobis Christum prædicabat, *Erit ibi via munda, & via sancta vocabitur. Ibi* verò pro *aliquando* sumit, temporibus nimirum Incarnationis vnigeniti. Via enim nobis tacta est pura & sancta, per quam qui incedunt, sanctorum splendidam ciuitatem ac liberam Ierusalem definitis visuri sunt temporibus. Quin & ipse rursus diuinus Psalmista tanquam ad Deum Patrem ait: *Legem pone mihi Domine in via tua:* cupit enim Christi legibus erudiri, non ignorans ad supernam ciuitatem se ascensurum si per Euangelicam doctrinam rectà per omne bonum feratur. Difficile non est alia quoque multa ex Prophetis in medium afferre testimonia, per quæ licet agnoscere viam sanctam IESVM esse nuncupatum: sed non est necesse, vt puto, de rebus adeò perspicuis multum laborare. Scitis ergo viam, per quam ascendetis, inquit, & ipsi ad supernas mansiones, nihil aliud indicans quàm plurima esse eáque præclara apud Deum ac Patrem domicilia, & prius ascendam locum & viam vobis paraturus quo liberè & intrepidè versari in illis regionibus possitis. Scitis verò, inquit, neminem per alium quàm per me vnum eò ascendere vnquam posse. Quare siquis ab amore Christi deturbatus, aut prophanis vocum nouitatibus, & peregrinorum vocabulorum impuritatibus sycophantias paranti adhærens, ineffabilem & incomprehensibilem eius naturam inter seruos collocet, aut liberum & ex

Hie.6.16

Esa.35.8

Psal.26.11

Patris subſtantia genitum Verbum creaturis adumeret, aut alio quouis modo violet, intelligat ſe viam ad ſuperna tendentem perdidiſſe, & ab arui ſulcis aberraſſe, vt à quodam ſcriptum eſt, & pœnas in inferis degentibus debitas luiturum eſſe. Quocirca ſapientiſſimus Paulus eos qui præ væcordia nolunt in Chriſto viuere, ſed ad Legales vmbras redeunt, alienos factos eſſe & à Chriſti gratia excidiſſe ait ex eo quod volunt iuſtificari ex Lege. Quemadmodum enim is qui à trita & recta via excidit, erroris omnino damna paſſurus eſt: ſic qui repudiata Chriſti iuſtitia Euãgelicæ conuerſationis doctrinam nihili faciunt, ſupernam ciuitatem non videbunt, neque porro etiam cum ſanctis viuent. Via enim quæ illuc ducit, Chriſtus vnus eſt.

A πλανηθῆναι ἀπὸ τῆς ἰδίας χωρηθείσης τοῖς ἄξιοις, καὶ ὅτι εἰρηκὼς ὁ προφήτης, ὑφέξων δὲ πάντως τινὰ τοῖς κάτω λάκκοις παρέπουσαν δίκην. ὅθεν καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος τοὺς ἀφρονοβλαβείας ὄντας ἐν Χριστῷ πολιτεύεσθαι, παλινδρομεῖν ὡς πρὸς τὰς ἐκ νόμου σκιὰς, ἀπηλλοτριῶσθαί φησιν ἀπὸ Χριστοῦ καὶ τῆς χάριτος ἐκπεσεῖν, ἅτε τῷ δικαιοῦσθαι φιλεῖν ἐκ νόμου. ὅπερ γὰρ τῷ πεπλανημένης τε καὶ ἀληθείας ἐκπίπτειν ὁδοῦ, τὰ ἐκ τῆς πλανᾶσθαι πάντως ὑποστήσεται βλάβη, ὕτως εἶναι, καὶ ἄλλως ἑτέρως οἱ τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην προδιδόντες καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν παίδευσιν ἐν παρέργοις μηδενὶ τεθήκοτες, τὴν ἄνω πόλιν οὐκ ὄψονται, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἁγίοις συνδιαιτήσονται. ὁδὸς γὰρ μία πρὸς τοῦτο κομίζουσα, μόνος ἐστὶν ὁ Χριστός.

v. 5. & 6. Dicit ei Thomas, Domine, neſcimus quò vadis: & quomodo poſſumus viam ſcire? Dicit ei IESVS, *Ego ſum via, & veritas, & Vita. nemo venit ad Patrem, niſi per me.*

B

C

Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς οἴδαμεν τὴν ὁδόν; λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰμὴ δι' ἐμοῦ.

Chriſtum ſuis diſcipulis nondum apertè dicere volentem ad cælos ſe aſcenſurum, & ad Patrem migraturum, ſed ænigmaticè adhuc & multa cum emphaſi rem ſignificantem Thomas diſcipulus ſciſcitatur, & argumẽtatur quodammodo tantumnon etiam cogens inuitum dicere quonam demum ſit abiturus, & quò tendat illius diſceſſus iter. nec enim ſcimus, inquit, quò vadis: & quomodo viam ſciuerimus? Et verò nimiam curioſitatem diſcipuli Chriſtus amolitur: nec enim reſpondet ad eius libitum, ſed illud ſuæ cognitioni reſeruans, quinimo tempori opportuniori tribuens, percommodè exponit id quod ad diſciplinam eſt neceſſarium. Ego igitur, inquit, ſum via, ego veritas, ego Vita. Quæ quidem verè de ſeipſo Dominum dicere, nemo vt reor Sanus in dubium vnquam reuocauerit. quærendum nihilominus ſtudioſè arbitror, quam ob cauſam cum lux & Sapientia, & virtus, aliiſque iſtiuſmodi nominibus apud Scripturas diuinas ſit nuncupatus, eximiis nunc veluti quibuſdam, ac præcipuis, vtatur ſeipſum Vitam & Veritatem, ac Vitam nominans. Altus enim, vt arbitror, nec multum explicatu facilis eſt ſermonis iſtius ſenſus & ratio:

D

E

Οὔπω σαφῶς ἐθελήσαντι τοῦ Χριστοῦ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὅτι βαδίζει πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀποδημήσει πρὸς τὸν πατέρα, αἰνιγματωδῶς γε μὴν ἔτι, καὶ ἀπὸ πολλῶν ἐμφάσεων τὸ πρᾶγμα σημαίνοντι, προσοικέμισε τὸ πλῆθος ὁ μαθητὴς Θωμᾶς ἤδη τοῦτο· καὶ συνδιαπλέκει τινὰ λογισμὸν, μονονοὺ καὶ βίᾳ ἐκβιαζόμενος, ὅποι ποτε πορεύσεται, καὶ ἧ τὴν ἀποδημίας ἰδέαν ὁδὸς συντείνεται. οὐ γὰρ ἴσμεν, ἔφη, ποῦ ὑπάγεις. εἶτα πῶς αὖ εἰδείημεν τὴν ὁδόν; καὶ ὁ μὲν σοφὸς παρέρχεται τὸν μαθητὴν προτελοῦντα Χριστὸς· οὐ γὰρ ἀποκείνεται ἃ πρὸς ὅτου ἤθελεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐκεῖνο τὴν ἰδίαν γνῶσιν τηρήσας, καὶ χαίρων μᾶλλον μαθητοῦ τοῦ παρεπιδεξίου διεκπαλύπτει χρησίμως, ὅπερ ἐν αὐτοῖς εἶναι κεῖται εἰς μάθησιν. ἐγώ εἰμι, φησὶν, ἡ ὁδὸς, ἐγὼ εἰμὶ ἀλήθεια, ἐγὼ ἡ ζωή· καὶ ὅτι μὴ ἀληθὴς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα λέγων ὁ κύριος, οὐδεὶς ἂν οἶμαι τῶν βλασφημούντων εἰς διάνοιαν ποτὲ ποτε· πλὴν ἐκεῖνο δεῖν παραμυθεῖσθαι ζητοῦσι φιλομαθῶς. τὸ γὰρ δι' ἀέρος, κἀπὶ φωτὸς, καὶ σοφία, καὶ δυνάμεις, καὶ ἐπίγεια δὲ ὅσοις ὀνόμασι καὶ πρὸς τῶν θεοπνεύστων ὠνομασμένοις γραφῶν, ἐξηλεγμένοις ὥσπερ ἐσὶ, καὶ πολὺ λίαν ἐχρῆν ὀρθὰ λόγου, χρῆναι πρὸς ὃ παρὸν, ὁδὸν εἶναι τὸν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ζωὴν ἀποκαλεῖν βαθεῖα γὰρ ὡς ἐγᾦμαι, καὶ οὐ λίαν εὐκατανόητος ἡ τοῦ λόγου δύναμις·

οὐκ ὀκνητέον δ' ὅμως πρὸς τὸ ἐγχείρημα. A nihilo tamen minus ad illum est aggrediendum. Dicam enim quod mihi venit in mentem, cogitanda nimirum meliora relinquens iis quibus acutior vis est ingenij. Tribus igitur rebus ad supernas ac diuinas mansiones enitemur, & in primogenitorum congregationem ascendemus: per actionem scilicet virtutis variam, per fidem rectam, & spem vitæ. At quis alius nobis eorum faciendorum largitor seu pararius, siue causa fuerit quàm Dominus noster IESVS CHRISTVS? Nemo sanè. caue id existimes. Ipse quippe nobis leges posuit quæ sunt supra Legem, ipse viam monstrauit, quam probe actionem virtutis, & incitatum ac promptum in actionibus quæ sunt secundum Christum studium intelligere possumus. Igitur ipse est veritas, ipse via, hoc est, vera fidei regula, & inculpatæ de Deo sententiæ canon & amussis. Nam si verè credimus in Filium, id est in eum qui ex Dei ac Patris genitus est substantia, non spurium, non falsò indigeratum, sed neque creaturam aut facturam veræ fidei gloria ornabimus. Nam qui Filium in vero significatu ceperit, fatetur vtique & eum ex quo est, Patremque Deum agnoscit & credit. Ipse itaque, Veritas est, ipse est Vita. nemo enim vitam quam speramus incorruptione nimirum & beatitudine ac sanctificatione constantem nobis præter eum restituet. ipse enim nos suscitat, & qui mortui sumus propter vetus maledictum, ad id quod initio eramus, denuò reuocabit. Omnia igitur nobis in ipso, & per ipsum præclara atque eximia & exiterunt iam, & porrò extabunt. Sed obserua quæso quàm aptè ad propositum ista pertineant. Ambigente quippe etiamnum discipulo, ac dicente, Quomodo possumus viam scire, paucis ostendit, quòd si scirent bonorum quæ ad cælos perducunt, authorem se & largitorem atque distributorem esse, nihil iam eis ad viæ cognitionē deesset. Quia verò huic subiunxit, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*: agedum & ad illud eorum quæ dici debent quiddā afferamus, prius inquirētes quomodo ad Patrē quis vadat. Duobus igitur modis ad eū peruenimus: Aut enim sācti effecti quantū fert naturę humanę mediocritas, tāquā sācto Deo cōglutinamur. *Sācti* enim *eritis*, inquit, *quia ego sāctus*: Aut ad Patris cognitionē quæ fide & contē-

χ. σεσφαλισμένῳ

ἀλλ' ἐπὶ τὰ κρείττονα καὶ θειότερα τὴν ὁρμὴν ποιούμενοι, καὶ τὴν ἐν ἁγίοις * προσοδαλοῦσιν αὐλαῖς, καὶ εἰς τὴν τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίαν ἀναδησόμεθα· διὰ πράξεως δὴ φημι, τῆς κατὰ ποικίλην ἀρετὴν, καὶ πίστεως τῆς ἐν ὀρθότητι, καὶ ἐλπίδος τῆς εἰς ζωήν. ἆρ' οὖν ἕτερος ἡμῖν τῶν δυνάμενος παρασχεῖν ἡμῖν ἐστι χορηγὸς, ἢ ποιητὴς, ἢ αἰτία, ἢ προφάσις B τοῦ τὸ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν; ὑ μὴν οὖν. μὴ γάρ τις νομίσῃς. αὐτὸς γὰρ ἑαυτῷ νενομοθέτηκε τὰ ὑπὲρ νόμον, αὐτὸς ὑπέδειξε τὴν ὁδὸν, ἣν οἶμαι καλῶς εἰς τὸν κατ' ἐπέρχεσθαι ἀρετὴν ἐκδέξασθαι, καὶ ὃ εἰς πρᾶξιν τὰς εἰς Χριστὸν, ἀβασκάντως τε καὶ πρέπόντως. ἔστιν οὖν ἁπλῶς ὅστις ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, ἁπλῶς ἐστιν ἡ ὁδὸς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἀληθὴς τῆς πίστεως ὅρος, καὶ ὁ τῆς ἀπλανοῦς περὶ Θεοῦ διανοίας κανὼν τε καὶ στάθμη. πιστεύοντες γὰρ εἰς υἱὸν ἀληθῶς, τοῦτ' ἔστιν, ὃς αὐτῆς γνησίως τὴν οὐσίας ἐκ C Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ λόγον ἐνδιάθετον, ἀλλ' οὐκ κτίσμα, ἢ ποίημα ὃ τὴν ἀληθοῦς πίστεως περιχαρακώσομεν καύχημα. ὁ γὰρ εἰς υἱὸν ὁμολογῶν ἀληθῶς τὸν υἱὸν, ὁμολογήσει πάντως καὶ τὸν ἐξ οὗπερ ἐστὶ, καὶ πατέρα τὸν Θεὸν οἶδέ τε καὶ δέδεκται). αὐτὸς οὖν ἁπλῶς ἡ ἀλήθειά ἐστιν, ἁπλῶς ἐστιν ἡ ζωή· ὁ γὰρ ἕτερος ἡμῖν ἀποκαθιστὰς τὴν εἰς ἐλπίσι ζωὴν, τὴν εἰς ἀφθαρσίαν δηλονότι, καὶ μακαριότητι, καὶ ἁγιασμῷ· αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐγείρει, καὶ νεκροὺς γεγονότας, διὰ D τὸν ἀρχαῖον ἀρὸν, ἀναχωμίσει πάλιν εἰς ὅπερ ἦμεν τὸ ἀρχῆς. ἅπαντα τοίνυν ἡμῖν ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ κάλλιστά τε καὶ ὑπέρφαντα, πάρεστί τε ἤδη καὶ ἐλεύσεται. καὶ ὅρα μοι πάλιν, ὅπῃ τῇ τοῦ προκειμένου θεωρίᾳ πολὺ δὴ πρέπτων ἐστὶν ὁ περὶ τούτων λόγος. ἀπορουμένου τε γὰρ ἔτι τοῦ μαθητοῦ, καὶ φάσκοντος, πῶς εἰδεῖμεν τὴν ὁδὸν, ὅθεν βραχέων ἔδειξεν, ὡς ἐπεὶπερ εἰδέναι τὰς ὃ ἂν ἡγεμονίζῃ ἐπιτόν ἀγαθῶν αἴτιόν τε καὶ χορηγὸν, καὶ πρύτανιν ὑπάρχῃ αὐτὸν, οὐδενὸς αὐτοῖς ἔτι δεήσει E πρὸς τὸ εἰδέναι τὴν ὁδόν. ὅθεν δὴ τούτῳ συνῆπτε τὸ, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰμὴ δι' ἐμοῦ, φέρε δὴ καὶ πρὸς αὐτὸ λέγωμεν, τὴν ῥηθεῖσαν μὲν ἤδη, σκοπὸν προεκθέμενοι, ὅπως ἂν ἐπιτύχοιμεν τοῦ ἐν ἁγίοις ἀναπαύσασθαι. ὁδοῖν οὖν ἐσμεν ἐπὶ τοῦτο τὸ τέλος ἐπιτήδειοι. ἢ γὰρ ἅγιοι γενόμενοι κατά γε τὸ πρέπον τῇ θεότητι μέτεσμεν, ὡς ἁγίῳ Θεῷ κολλώμενοι. ἅγιοι γὰρ ἔσεσθε, φησὶν, ὅτι ἐγὼ ἅγιος· ἢ γνῶσι δεῖ τὴν τοῦ πατρὸς γνῶσιν τὴν ὡς ἐν πίστει καὶ θεωρίᾳ

platione constat vadimus, quæ velut in speculo est & ænigmate, sicut scriptum est. Sed nec sanctus quis vnquam fuerit, nisi eum prorsus deducente Christo, nec ipsi Deo ac Patri coniungetur, nisi mediante Christo. mediator enim est Dei & hominũ, per seipsum, & in seipso humanitatem Deo coniungens. Vt enim editus ex substantia Dei ac Patris, quatenus Verbum est, ac splendor, & character, vnũ est cum Patre totus existẽs in seipso, & ipsũ habẽs in seipso: quatenus autem factus est homo sicuti nos, exsors tamen peccati hominibus coniungitur, & interliminium veluti quoddam factum est, continens in seipso quæ ad vnitatem & amicitiam concurrunt. Nemo igitur ad Patrem veniet, hoc est diuinæ consors fiet naturæ, nisi per solum Christum. Nisi enim factus homo mediatorem se præbuisset, nunquam eò felicitatis prouecti essemus, sed & siquis ad Patrem, per contemplationem fidei videlicet, & piam cognitionem venerit, per ipsum itidem Seruatorem nostrum Christum veniet. Quod enim modò dicebam, repetam denuò, cum alia non sit philosophandi ratio. Siquis enim Filium vt verè Filium suscipit, is ad cognitionem Dei ac Patris ascendit. nec enim existere Filius intelligitur, nisi omninò simul intelligatur is à quo est genitus. cognitio siquidem filij cum Patris cognitione concurrit, Patris verò cognitio cum cognitione Filij. Quocirca verè loquitur Dominus, cum ait, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*, quia naturalis & substantialis imago Dei ac Patris est Filius, non autem vt visum est nonnullis ascititiis dignationibus conformatus est ad eum, cum aliquid aliud ab eo secundum substantiam intelligatur & sit.

v. 7. *Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis.*

Existimabit forsan aliquis ipsum contra se Filium differere. Sed non ita res est. nec enim vanum aliquid aut supervacaneum vnquam protulerit, tametsi ex eo quod non admodum possint nonnulli quæ dicuntur assequi, vtilissimè quandoque repetit. Et quidem non parum nos hîc iuuat, dum hæc prioribus adiungit. Nam quia Thomas, scisscitabatur quónam abiturus esset, aut quomodo cognituri essent viam, ignorantes quónam esset abiturus, necessario subiecit, *Ego sum via, & vita, & Veritas*: &, *Nemo venit ad Patrem,*

A βαδίζομεν, τῇ ὡς ἐν εἰσόπτρῳ, καὶ αἰνίγματι, καθὰ γέγραπται. Ἀλλ' οὐκ ἂν ὡς ἅγιος εἴη ποτὲ, καὶ ὅστις πολιτείας ἤξιῶται τῆς κατ' ἀρετὴν, μὴ ἤδη πορευόμενος αὐτὸν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἂν αὐτῷ συναπάγοιτο τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, μὴ ἤδη πάντως μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ. μεσίτης γάρ ἐστι Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ συνάγων τὴν ἀνθρωπότητα τῷ Θεῷ. ὡς μὲν γὰρ ἐκπεφυκὼς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἡ λόγος ἐστὶ, B καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτὴρ, ἓν ὢν πρὸς τὸν πατέρα, ὅλος ὢν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἔχων αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ἤδη γέγονεν ἀνθρωπος καθ' ἡμᾶς, δίχα τῆς ἡμῶν ἁμαρτίας συνάπτεται τῆς ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ μέλλον ὡσαύτως τι γέγονε, συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ πρὸς ἑνότητα καὶ φιλίαν συνδιαφαίνοντα. οὐδεὶς οὖν ἥξει πρὸς τὸν πατέρα, τοῦτ' ἔστι, πρὸς ἀναδεχθήσεται φύσεως κοινωνὸς, εἰ μὴ διὰ Χριστοῦ μόνου. Εἰ μὴ γὰρ ἐμεσίτευσε γενόμενος ἄνθρωπος, οὐκ ἂν εἰς τοῦτο μακαριότητος προῆλθε τὰ καθ' ἡμᾶς, C ἀλλ' ἃ δὲ εἶπε ἴδιον τοῦ πατέρα διὰ θεωρίας τῆς εἰς πίστιν φημὶ, καὶ γνῶσιν, τὴν κατ' ἐπίδοσιν, δι' αὐτοῦ πάλιν ἥξει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. ὅσπερ γὰρ ἔφθη ἀρτίως, ἐρῶ δὴ πάλιν, οὐχ ἑτέρως ἔχοντος τοῦ λόγου οἴομαι. πρὸς δὲ ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τὸν υἱὸν, εἰς υἱὸν ἀληθῶς, ὅτι τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀφίξεται γνῶσιν. οὐδεὶς γὰρ υἱὸς ὑπάρχειν νοοῖτο, μὴ οὐχὶ πάντως συνεπιδιδόντος αὐτῷ τοῦ τεκόντος αὐτόν. συνεπιτείνει γὰρ υἱῷ μὲν ἡ πρὸς πατέρα γνῶσις, πατρὶ δ' αὖ πάλιν ἡ πρὸς υἱόν. οὕτω ἀληθὴς ὁ κύριος λέγων, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ D μὴ δι' ἐμοῦ, ὅτι φυσικὴ καὶ οὐσιώδης εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ ὃ καθάπερ ἔδοξέ τισιν, ἐπακτοῖς ἀξιώμασι μεμόρφωται πρὸς αὐτὸν, ἕτερόν τι κατ' οὐσίαν ὑπάρχων, καὶ νοούμενος.

Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε.

Αὐτὸν δὲ καθ' ἑαυτὸν φαίη τις ἂν ἴσως καὶ οἰηθείη τυχὸν διαλέγεσθαι τὸν υἱόν. ἔχει γὰρ οὕτως. ὑπὲρ γὰρ ἂν τινῶν εἰκαίων ἐφθέγξατο ἢ προεῖπεν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα δι' ὃ μὴ σφόδρα δυνάσθαι λύειν τοῖς λεγομένοις ἀκολουθεῖν, χρησιμωτάτως ἔχει ὅτι ποιεῖται τὴν ἐπιφώνησιν. πλὴν ἔν γε τῷ παρόντι πολὺ δὴ λίαν ὀνίνησιν ἡμᾶς, ταυτὶ τοῖς προφητικοῖς προστιθείς λόγοις. ὅτε γὰρ διεπυθάνετο ὁ Θωμᾶς, ποῦ γὰρ ἀπέρχῃ, λέγων, ἢ πῶς οἶδεν ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν τὴν ὁδὸν ὃ ὁπόσοι ποτὲ βαθεῖ μὲν γινώσκοντες, ἀσαφεστέρως ἔφασκεν· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα,

εἰμὴ δι' ἐμοῦ· δῆλον δὲ ἐντεῦθεν, ὡς εἴπερ τις βούλοιτο τὴν ὁδὸν εἰδέναι, δι' ἧς αὖ ἴῃ πρὸς ζωὴν τὴν αἰώνιον, φιλανθρώπου δὴ πάντως εἰδέναι Χριστόν. ὅπερ ἢ ἴσως τινὰς εἰκὸς Ἰουδαϊκὴν τινα μᾶλλον, ἤγουν θνητὴν ἡγικὼ ὑπειληφόσι παιδεύσειν ἐξαρκεῖν οἴεσθαι πρὸς ὃ πιστεύειν ὀρθῶς τὸν εἰς ἕνα τὸν ὅλων Θεὸν ὁμολογίας τε καὶ γνώσεως, μὴ μὴν ἐπείγεσθαι μᾶλλον τὸν περὶ τὴν ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος λόγον, ἀμέσως πως ἀποκλείσαι τόπον τινὰ Χριστοῦ καὶ τοῖς οὕτω δοξάζουσι τὸν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸν βούλοιτο προσδέχεσθαι. δεῖ γὰρ ἡμᾶς πρόσιτον τὸν Θεὸν, καὶ πατρί. ἀναλόγως γὰρ τῇ τοῦ γνώσματος θεωρίᾳ, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἥξομεν τὸν γνώστορα. ἀγνοεῖ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν ἀμφιβαλεῖν, ὅτι τὸν ἡμῖν ὡς ὑφεστάναι πιστεύων οὕτως ὡς ἡμῖν, τὸν οὐκ ἐξ οὐσίας φημὶ τοῦ γνησίου, εἴσεται δὴ πάντως καὶ τὸν πατέρα. κἂν μὴν οὕτω τὸν ἁπλούστερον, καὶ ἀπερίεργον γνῶσιν, οὕτως αὐτὸς οἰκεῖόν τυχὸν λαλῆσαι· εἰ δέ τῳ δοκεῖ καὶ λεπτῶν ἔρχεσθαι νοημάτων, ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ παραγμοῦ ἐλάσαι τὸ βάθος, ἀληθεύοιτο πάλιν διϊσχυρίσασθαι τὸν ἡμῖν. δῆλον μὴν γὰρ ἀπάσῃ πάντελῶς ἀχώρητος ἡ θεία φύσις ἐστὶ, καὶ τί κατ' οὐσίαν ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς θελήσας ὅλως περιεργάζεσθαι, φρενοβλαβείας ἀπάσης ἀποδεῖξιν ἔχοι. πλὴν ἔστι πως ἡμᾶς ἰδεῖν, ὡς ἐν σκιᾷ, καὶ αἰνίγμασιν ἐρευνίζεσθαι γνῶσιν, καὶ πάντως ὅσον ἐξ ὧν ἐνδέχεται τοῖς τὸν νοῦν τὸν ἐσόπτρου πλεονεκτημένοις τῇ τοῦ ἡμῶν φύσεως τὸ καλόν. ἐξ ὧν γάρ ἐστιν αὐτὸς, καὶ ἐξ ὧν * εἴργασται ἡμῶν ἄνθρωπος, καὶ πρὸ τῆς ἐναν θρωπήσεως, ἀναλόγως αὖ πῶς ἔχει τὸ τοῦ τεχνίτου αὐτὸν θεωρεῖσθαι λοιπόν. ὅσα γάρ μοι τὸν ἐσοπτρον αὐτῷ δόξαν τε καὶ δύναμιν· βλέπε τὸ ἐφ' ἅπασιν ἀνυπόβλητον ἐξουσίας. τί γὰρ εἰπέ μοι, καὶ τὸν ὑπὲρ λόγον, οὐκ ἐλευθέρως νεύμασι καταρρώσας ὁρᾶται, καὶ πρὸς ὁρκους, καὶ μὴ ὁρκους; ἀλλ' ὁ ἐσοπτρος ἡμῖν δι' αὐτὸν ὀφθεὶς πρόσωπον, ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. ἰσχὺν οὖν ἀρὰ καὶ τὸ τοῦ κατ' εἰκόνα δύναμιν ἀπὸ τοῦ ἀρχετύπου, καὶ ἀπὸ χαρακτῆρος, ἐπ' ἐκεῖνον δὴ πάντως ὃν καὶ ἔστι χαρακτὴρ, καὶ ᾧ κατά τινας τὸν ἐπερδοξίαν εἰωθότων, ἐπαχθεῖς ἴσοι, καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀξιώμασι, χειμαίζεσθαι φαμὲν τὸν πρὸς τὸν πατέρα, οὐδὲ καθάπερ τοῖς πλημμελήσασι δοκεῖ, εἰκὼν εἶναι λέγεται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὡς ἔχων αὐτοῦ τὸν δόξαν, τὸν δύναμιν, τὸν σοφίαν, φύσεως γε μὴν ἑτέρας ὑπάρχων. ταῦτα γὰρ ἐκείνων τὰ ληρήματα, καὶ εἰ κεκομψευμένη φλυαρία, μᾶλλον δὲ

nisi per me: hinc ostendens, siquis velit nosse viam per quam eat ad vitam æternam, Christi cognitionē ei cūprimis cordi esse debere. Sed quia nonnulli Iudaicum potius quàm Euangelicum sequentes institutum sibi persuasuri erant sufficere ad rectam fidem vnum vniuersi Deum confiteri, eumque agnoscere, neque porrò de sancta & consubstantiali Trinitate doctrinam esse curandam, necessariò quodammodo Christus etiam his qui sic sentirent Dei cognitionem intercludit, nisi & se suscipere velint. Per Filium quippe ad Deum & Patrem est accedendum. Filij namque cognitione & contemplatione etiam ad ipsum Patrem simili ratione veniemus. nec enim profectò dubitandum est, quicunque Filium subsistere credit, vt verè Filium, ex genitoris nempe substantia, omnino cogniturum & Patrem. Et hęc quidem de simpliciori nec exquisita cognitione dictum putes: Quòd siquis subtilem sensum inquirere, & res ipsas penitius scrutari velit, Filium verè loqui rursus comperiet. Natura quippe diuina nullius ingenio prorsus comprehendi potest, & quid secundum substantiam sit rerum omnium author scrutari planè audere, extremæ signum est dementiæ. Verūntamen cognitionem quandam tanquam in vmbris & ænigmatis comparare possumus, speculum veluti quoddam menti opponentes eas quæ Filij naturæ insunt, prærogatiuas. Ex eo enim quod est ipse, & ex iis quæ ipse operatus est, postquam factus homo est, & ante Incarnationem, ad notitiam & contemplationem Patris simili ratione demum ascendes. Vide enim mihi quæso, gloriam eius ac virtutem: vide supremam in omnibus rebus potestatem. Quid enim amabo te, tam supra orationē omnē est positum, quod libero nutu fecisse non cernatur, & ante carnem, & cum carne? At qui tantū se esse ipsis operibus docuit, *Ego*, inquit, *& Pater vnū sumus*: *Qui videt me, videt & Patrē*: Eundū itaq; si loci huiusvim spectemus, ab imagine ad archetypū, & à charactere ad illū cuius & est character: neq; tamē ex quorūdā hæreticorū sententia aduētitiis nonnullis & extrinsecus assūptis dignitatib⁹ Filiū ad Patrē conformari dicimus, neq; vt hęretici putāt, imago dei ac Patris esse dicitur, tāquā qui habeat eius gloriā, virtutē, sapientiā, sed alterius tamē sit naturę. Hæ sunt enim elegantes illorum nugæ, immò verò impietas ad euertendam

Ioa. 10.

Id. 14. 9.

conuel-

conuellendamque Filij consubstantialitatem inuenta, quod vnum est eorum impium & Deo repugnans propositum. Sed vt verè Filius, ex Dei ac Patris substantia ineffabili & incomprehensibili ratione genitus, character est eius, & imago, & splendor, proprietatem substantiæ eius qui genuit ipsum, & naturalium prærogatiuarum decus in sua ferens natura. Nec enim vt illi, tam stupidi erimus, aut eò furoris delabemur, vt eum qui non similis sit Deo secundum naturam, quique non sit ex Dei ac Patris substantia genitus, Dei gloria præditum esse dicamus, aut eum qui factus sit, & è nihilo ad esse productus, diuinam in se virtutem & sapientiam simili per omnia modo habere, talemque esse, qualis diuina & ineffabilis Dei Patris natura censeatur. Quid enim creaturam vltrà ab opifice distingueret, aut quid separare posset identitate substantiæ creaturam ab opifice? Nam si gloriam ac virtutem, eiusque sapientiam eodem omnino modo quo Deus ac Pater habet, quid maius sit in Patre, aut quid plus habiturus quam nos aut creatura, ego quidem dicere prorsus nequeo, sed hîc hæsuros etiam illos suspicor. Quapropter non externis dignitatibus Filius nobis ad Patris æqualitatem formatur, neque velut in tabula quapiam Regis speciem ac formam mentitur sola colorum varietate depictus, sed character & imago reuera genitoris est, in propriis ac naturalibus bonis Patris naturam manifestans. Idcirco enim fieri non posse ait vt quidam agnoscant Patrem, qui se, id est Filium non ante cognouerint.

A δυσεύρετα, πρὸς διάνοιαν ὑπενηνεῖσα & καθαίρεσιν τῆς ὁμοουσιότητος ὕφος, κατά γε τὸν ἐν ἄλλοις αἰσιόν τε & προμάχου σκηπτόν· ἀλλ' ὡς ὑὸς ἀληθῶς, ἐκ τῆς Θεοῦ & πατρὸς οὐσίας, ἀπορρήτως καὶ ἀπεριλήπτως γεννηθείς, χαρακτήρ ἐστιν αὐτῆς, καὶ εἰκών, & ἀπαύγασμα, φέρων ἐν οἰκείᾳ φύσει τὴν τεκόντος αὐτὸν οὐσίας ὅ ἴδιόν, καὶ τὸ φυσικῶς πλεονεκτημάτων ὅ κάλλος. οὐ γὰρ ἀπόπληκτοι κατ' ἐκείνους ἐσόμεθα, & εἰς τοῦτο δυσχερείας B τὸν οἰκεῖον κατωθήσομεν νοῦν, ὡς τῇ κτίσει φύσιν ἐκ ὄντα λέγειν Θεῷ ὅμοιον, μήτε μὴν ἐκ τῆς οὐσίας γνησίαν τοῦ Θεοῦ & πατρὸς, τὸ δὲ Θεοῦ χαρίσασθαι δόξαν, ἢ ὃ φάναι δυνάσθαι ποτὲ ὅ πάντοθεν ὅλως, καὶ ὃ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς ὃ εἶναι προενεχθὲν, τὴν ἰδίαν ἀπαραλλάκτως φορέσαι δύναμιν, & σοφίαν, ἔχειν τ' ὅπως ὡς αὖ νοοῖτο τυχὸν ἡ ἰδία τε καὶ ἄῤῥητος τοῦ Θεοῦ πατρὸς φύσις. ἡ γὰρ αὖ εἰκὼ ὅ παραλλάκτου ἔτι ποιητοῦ, καὶ ποιήματος, C ἢ τί ὅ μεσολαβοῦν & διακόπτον δυνάμενον τῆς ταυτότητος τὸ οὐσιῶδες φήσει; ὃ γεγονὸς τοῦ κτίσματος; εἰ γὰρ ὅλως ἔχει τιν' ὀφείλει, & τὴν δύναμιν, καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, κἂν τὴν ἴσον ἔχειν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ἢ ὃ μεῖζον ἐν αὐτῷ, ἢ δὲ ὃ πλέον ἔξει πρὸ ἡμᾶς, ἵνα τὸ κτίσμα, ἐγὼ μὲν εἰπεῖν οὐκ ἂν ἔχοιμι πανταπασῶς, ἀπορήσαν ὑπολαμβάνω κἀκείνους. σκοπῶ δ' πῆς ἔξωθεν ἀξιώματος ὁ υἱὸς ἡμῖν εἰς τιν' τοῦ πατρὸς ἰσότητα χηματίζεται, & ὡς καθάπερ τις ἐν πίνακος γραφῇ, μόναις ἡμῖν ταῖς D τῶν χρωμάτων ἰδίαις καταποικίλλεται, τινὶ τῷ βασιλέως πλατυόμματός τε & γλαυκόμματος μορφῇ, ἀλλ' ἔστι χαρακτὴρ, & εἰκὼν ἀληθῶς τοῦ τεκόντος αὐτὸν, ἐν ἰδίοις & φυσικοῖς ἀγαθοῖς τοῦ τοῦ πατρὸς φύσιν ἐμφανῶς καθιστάς. διὰ τοῦτο γὰρ ἐμοὶ δοκεῖν φησὶν ὁ κύριος ἡμῶν, ἐπιγινώσκεσθαι τὸν πατέρα, μὴ δὴ καὶ τὸν πατέρα ἐπιγινώσκοιεν αὐτὸν, τοῦτ' ἔστι τὸν υἱόν.

Et amodò cognoscitis eum, & vidistis eum.

Καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν.

Operæpretium est huius quoque sermonis ordinem & ineffabilem dispositionem mirari. Postquam enim dixit, Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis, cum rerum tam necessariarũ ignorantiam exprobrare discipulis crederetur, remedium statim attulit dicẽs, Amodò cognoscitis eum, & vidistis eum. Nam quia Ecclesiarum per vniuersum orbem futuri erant præpositi; cùm ab eo audissent illud, *Euntes docete omnes gentes*, hanc opinor potissimum ob causam, cum vtiliter

Matt. 28.19

E Ἄξιον εἶμαι θαυμάσαι, & τοῦτο τὴν οἰκονομίαν τῆς λόγου διακοσμοῦσαν, καὶ ἀπόῤῥητον οἰκονομίαν. εἰρηκὼς γὰρ, ὅτι εἰ ἐγνώκειτέ με, & τὸν πατέρα ἂν ἤδειτε, & νομιζοίης ἐν καλῷ τοῖς μαθηταῖς τὴν οὕτως αἰσχρὰν τῶν ἀγνοιαν, πληρέστατον εὗρε βοήθημα· ἀπ' ἄρτι * λέγω, γινώσκετε αὐτὸν, & ἑωράκατε αὐτόν. κ. λέγων ὅπερ γὰρ ἔμελλον τοῖς ἀπανταχοῦ κειμένων ἐκκλησιῶν ἡγεμόσι ἔσεσθαι, πρὸ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἀκούσαντες, & παρ' ἐκείνου μαθητευσάμενοι πάντα τὰ ἔθνη, διὰ τοῦτο, ὡς ἐγῷμαι μάλιστα τὸ

αὐτὰς προαποδείξας χρησίμως, καὶ κοινὸν ὥσπερ εἰς ἀπάντων ποιησάμενος λόγον, ὡς εἴτις εἰδείη τὸν υἱόν, εἴσεται δήπου πάντως καὶ τὸν ἐξ οὗπερ ἐστὶ πατέρα καὶ Θεόν, ἐπιμάρτυρας χρησίμως τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς τοῦτο ποιήσασθαι καὶ κεχρεισμένως· οὐ γὰρ δὴ φθέγξατό γε τῷ ὄντι ἀλλ' ὄντως εἰδόσι τε καὶ ἐπιγινώσκουσιν. ὅτι γὰρ υἱὸν ἀληθῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὸν κύριον, καὶ πεπιστεύκεισαν, ὑδαμόθεν ἦν δῆλα τοῖς ἐξ ὀφθαλμῶν ἀμφίβολον. ἐπεὶ καὶ τίνα ποτὲ Ναθαναὴλ ὁ Ἰσραηλίτης ἀκούσας, πρὸ τοῦ σε Φίλιππον καλέσαι, ὅτε ὑπὸ τὴν συκῆν, εἶδόν σε, προσεχρήματο τὴν πίστεως τελείαν ὁμολογίαν εἰσηνέγκασθαι λέγων· ῥαββεί, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. καὶ μὴν καὶ Σαλαθιὴλ τὸν τῆς δόξης, καὶ ἀσυνήθως κατηνωτισμένης, πῶς αὐτὸν προσεικάσωμεν οἱ σὺν τῷ σαφῶς λέγοντες, ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς εἶ. ἆρ' οὖν, οὐκ εἰδότων ὅτι παρ' ὑμῶν ἀρχαὶ θεὸς, καὶ οὐκ Θεοῦ γεγόνατε παῖδες, ἐρεῖ τις ῥῆμα; εἶτα πῶς οὐκ ἀμαθαίνων ὁ ζιούδης ἀλωσόμεθα; πρὸς τὰ μέρη τῆς Φιλίππου Καισαρείας πρὸ αὐτοῦ διερωτώμενοι τοῦ Χριστοῦ, τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ πρόσθεν μὲν ἔφασκον ἐξ ἑτέρων ὑπονοίας; οἱ μὲν γὰρ, φησὶν, Ἠλίαν εἶναι νομίζουσιν, οἱ δὲ Ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν. τίνα δ' λέγουσιν αὐτὸν, σαφῶς δηλῶσαι μὲν οὐ πάνυ τολμῶντες δι' ἑνὸς οἱ πάντες τοῦ πρόσθεν, Πέτρος δ' αὐτὸς ἦν, οὐκ ἐπιδιατόνως ἔφασαν, σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. οὕτω, ὅταν λέγῃ Χριστὸς, εἰ ἐγνώκατέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἂν ἤδειτε, μὴ πάντως αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς ὑπωπτεύετο εἰρῆσθαι τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ὅσον ὡσανεὶ τινα γλωσσόκομον τοῖς ἀπάντων χόσι ποιῆται, τὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων πρόσωπον προφαίνων. ὑπεστάλη γὰρ ὅπως ἐῤῥήσθη οὐκ ἠγνοηκόσιν αὐτοῖς, ὅτι Θεός τε ἐστὶ, καὶ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. ἀλλ' ὁδὸν ἑαυτὸν εἶναι φήσαντος τοῦ Θεοῦ, τὸ αἰνιγματωδῶς εἰρῆσθαι δοκεῖν τε σφόδρα σεσωπήκασιν. καὶ διὰ τοῦτο μόνον αὐτοῖς τὸ τῆς ἀγνοίας αἴτιαμα ἔστηται. διὰ γὰρ τοι τοῦτο διελέγξας σὺν ὀλίγοις, ὡς ἂν δυνήσονται σεσωσμένοις τὸ πλατύτερον εἰρημένον αὐτοῖς, εἶτα κοινὸν ἅπασι προθεὶς σύστυχον λόγον, διδάξας τε σαφῶς, ὡς καὶ * αὐτὸν ζημιωθήσεται τὸν εἰς τὸν πατέρα γνῶσιν, ὃς ἂν ἀγνοήσῃ τὸν υἱὸν, ὡς ἤδη διωμολογηκόσι τελείᾳ πίστιν τοῖς μαθηταῖς, εἰκότως τὴν ἐπιμαρτυρίαν λέγων, ἀπρεπῆ γινώσκειν αὐτὸν, καὶ ἑωρᾶκέναι αὐτόν. τὸ γὰρ ἀπρεπὲς φησὶν, ἀφ' ὅτου πάντως ἐξ ἐκείνης τῆς ὥρας, ἤτοι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν πρὸς αὐτοῖς τοῖς περὶ τὸν ζιούδαν ἐποιήσατο λόγους. τὸ δὲ

prius ostendisset ac generalem de omnibus quodammodo sermonem fecisset, nempe quòd si quis nosset Filium, & eum vtique ex quo est Patrem ac Deum agnituros sit, suis discipulis cognitionē attribuit, vtiliter quidē, non ad gratiam, (nec enim aliquid falsi vsquam dixerit) sed vt qui sciant reipsa atque cognoscant. illos enim etiam credidisse Dominum verè esse Dei Filium, nequaquam dubium est rectè sentientibus. Alioqui quomodo Nathanael ille Israëlita simul ac audisset, *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*, fidei confessionem statim intulit, dicens: *Rabbi, tu es filius Dei, Tu es Rex Israel.* Quinetiam mirabili & inusitata ratione mari pacato, quomodo eum adorabant qui in scapha erant, dicentes, *Verè Filius Dei es.* An ergo ignorantium ipsum esse Deum, & ex Deo Patre genitum hunc sermonem quisquam esse dicet? At quomodo non insanus ille comperietur? Qui circa partes Cæsareæ Philippi interrogati sunt ab ipso Christo, *Quem dicunt homines esse filium hominis*, nunquid primùm quidem aliorum coniecturas proferebant? Alij enim, inquiunt, Eliam esse putant, alij Hieremiam, aut vnum ex Prophetis. Quem autem eum esse dicerent ipsi, apertè proficeri non veriti, per vnum omnes eumque præcellentem, Petrum nimirum, non dubitanter dixerunt, *Tu es Christus filius Dei viuentis.* Itaque cum dixit Christus, *Si cognouissetis me, & Patrem meum cognouissetis*, dictum id esse discipulis ipsis omnino putare noli, sed in personis sanctorum Apostolorum generaliter id omnibus hominibus dictum existima. Aduerte enim eos non ignorasse Deum esse, Deíque Filium. Sed cum Deus seipsum viam esse dixerit, quod ænigmaticè dictum videbatur haud multum intellexerunt, & in hoc solo eorum ignoratio versatur. Idcirco enim postquam paucis ostendit nequaquam percepturos quod obliquè dictum sit eis, deinde generaliter id omnibus dictum significauit, ac manifestè docuit ipsum Patris cognitione orbatum iri qui Filium ignorauerit, quasi iam fidē professis discipulis cognitionem attribuit dicens, *Amodo cognouistis eum, & vidistis eum.* Amodò autem dicit, non vtique ex illa hora, siue die qua de his ad eos verba fecit: sed

Ioan. 1. 49

Matt. 16. 13.

Ioan. 14. 7.

amodò ait, apponens veteri ac primo recens ac nouum eius aduentus tempus, quo manifestior fuit per vniuersum terrarum orbem Patris cognitio per Filium. Idcirco enim & in libro Psalmorum tanquam ad Deum & Patrem ait:

Psal. 138. 6 *Mirificata est scientia tua ex me.* Filium quippe miraculis omnem orationem excedentibus splendentem conspicati, & cum potestate Deo conuenienti facile quodcunque vellet facientem mirati sumus, hinc Patris cognitionem aliter eam se non habere putantes, quàm quomodo se habet cognitio procedentis ex ipso Filij. Amodo igitur cognoscitis eum, & vidistis eum. Agnouimus enim in Filio, vt nunc aiebam, quis sit Pater, neque solùm agnouimus, sed & contemplati sumus, seu vidimus. Cognito enim intellectus contemplationem significat, quam de diuina & ineffabili natura quis forsan ceperit, quæ supra omnes, & per omnes, & in omnibus est. Vidisse porro, certam fidem miraculis factam significat. Non enim solùm agnouimus Patrem vitam esse secundum naturam, nec in nudis ac meris cogitationibus istius rei notitiam in nobis habuimus: In Filio qui viuificat mortuos, & ad esse corruptos denuo reducit, non solùm agnouimus Deum ac Patrem vniuersam pedibus suis subiectam habere creaturam, omnibusque à se factis imperare, adeò vt omnia opera timeant ipsum, atque tremiscant, vt scriptum est. At videmus talem & in Filio existere cum mare & ventos increpans, magna cum potestate dice-

Matt. 4. 19. bat, Tace, obmutesce. Quoniam ergo dicturus erat non solùm cognouistis Patrem, sed & vidistis, præmittendum necessariò putauit illud, Amodò, quam verò ob causam? Lex enim Mosaica filiis Israël inclamabat: *Dominus Deus tuus, Dominus vnus est*, neque veteribus de Filio mentionem faciebat, sed à multorum Deorum cultu eos duntaxat abstractos, ad vnius adorationem vocabat. Dominus autem noster Iesvs Christus, cum homo factus est, per multa signa & opera manifestauit nobis per seipsum Patrem, vnamque ostendit Deitatis naturam in sancta Trinitate verè subsistentem. Rectè itaque illud Amodò ait propter imperfectionem cognitionis eorũ qui disciplinam Legis obseruant, & qui illorum sequuntur institutum. Notandum verò quòd cum seipsum loco Patris conspectum esse dicit, nõ negat verè

ἀπλῶς φησὶν, ἀλλὰ πρὸς ἐξάγων τὸ ἀρχαῖον, καὶ πρόσφατον, τὴν ἀρτιφανῆ, καὶ νέον τῆς αὐτοῦ παρουσίας χαρὰν, καθ' ὃν λαμπρότερον γέγονε τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασι τὴν διὰ παίδος γνῶσις Πατρὸς τοῦ υἱοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο, καὶ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, ὡς πρὸς Θεὸν, καὶ πατέρα φησὶν· ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ. ἐωρακότες γὰρ τοῖς ὑπὲρ λόγον θαύματουργήμασι Διὰ σαφέστατα τὸν υἱὸν, καὶ μὴ γνησιωτέρας ἐξουσίας καταρθοῦν παρὰ θεοῦ, ὅσα ἂν βούλοιτο, τεθαυμάκαμεν· οὐκ εἰδότες τὸ τοῦ παίδος γνῶσιν, ἄλλως ἔχουσαν ἐνοοῦντες αὐτῷ, ἢ ὡς παρ' ὅτου ἦν ἐξ αὐτοῦ προελθόντος υἱοῦ. ἀπρεπὲς οὖν ἐστιν ἡμῖν γινώσκειν αὐτὸν, καὶ ἑωράκαμεν αὐτὸν. ἐγνώκαμεν γὰρ ὡς ἐν ὑμῖν, καθάπερ ἔφην ἄρτιος, τίς ὁ πατὴρ, καὶ οὐ μόνον ἐπεγνώκαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐθεασάμεθα, ἤτοι ἑωράκαμεν. ἡ μὲν γὰρ γνῶσις τὸ διὰ τῆς ἐννοίας θεωρίας ὑποδηλοῖ, ὧν οὐκ ἔστι λέγειν τυχὸν περὶ τῆς θείας τε καὶ ἀῤῥήτου φύσεως, τῆς ὑπὲρ πάντας φημὶ, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι. τὸ γε μὴν ἰδεῖν, τὸ διὰ τῶν τερατουργημάτων πληροφορίαν σημαίνει. οὐ γὰρ μόνον ἐγνώκαμεν ὅτι ζωὴ καὶ φύσει ἐστὶν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπῳ καὶ μόνῃ ἐννοίᾳ τὸ τοῦ πράγματος εἴδησιν ἐν ἑαυτοῖς ἐσχήκαμεν· ἐν υἱῷ ζωοποιοῦντι συνεργεῖ, καὶ εἰς ὃ δεῖ πολλὴν ἀναχωρίζοντι τοὺς καταφθαρμένους, οὐ μόνον ἐγνώκαμεν, ὅτι πάσης ὑπὸ πόδας ἔχει τὴν κτίσιν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων κατεξουσιάζει βασιλικῶς, ὡς πάντα τὰ ἔργα στρέφεσθαί τε δι' αὐτὸν, καὶ τρέμειν, καὶ ὃ γεγραμμένον. ἀλλ' εἴδομεν ὅτε σιωπᾷ καὶ ἐν υἱῷ. ὅτε θαλάττης, καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμῶν, μὴ πολλῆς ἔφη τῆς ἐξουσίας, σιώπα, πεφίμωσο. ὅπερ οὖν νῦν ἔμελλεν ἐρεῖν, ὅτι οὐ μόνον ἐγνώκατε τὸν πατέρα, ἀλλ' ὅτι καὶ ἑωράκατε, προπέμψαι δεῖν ἐφάνη ἐκεῖνο ἐν ᾧ, ἀπρεπὲς, καὶ διὰ ποίας αἰτίας; ὁ μὲν γὰρ νόμος ὁ διὰ Μωσέως προσεφώνει τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ· κύριος ὁ Θεός σου, κύριος εἷς ἐστι, καὶ τὸν μὲν περὶ οὗ ὁ υἱὸς λόγον οὐ προεπῄει τοῖς πάλαι, μήπως ἢ τὸν πολυθεΐας ἐξελεῖν αὐτοὺς, εἰς τὸ τοῦ ἑνὸς ἀκάλῃ προσκλίνοντας. ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, διὰ πολλῶν σημείων, καὶ ἐνεργημάτων ἐγνώρισεν ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα, καὶ τὴν ἐν τῇ ἁγίᾳ τριάδι νοουμένην τε καὶ ὑφεστῶσαν ἀληθῶς μίαν ἐδείξε θεότητος φύσιν. καλῶς οὖν ἀρα ὅ ἀπρεπὲς φησὶ, διὰ ὃ ἀτελὴς ἐν γνώσει τὸν νόμον, καὶ τὰ κατ' ἐκείνους πολιτευόμενον. σημειωτέον δὲ, ὅτι ἑαυτὸν αὐτὸ τοῦ παίδος ἑωρᾶσθαι λέγων, οὐκ αἰσχύνεται ὁ ὑπάρχων ἀληθῶς τε

καὶ ἰδιοσυσάτως, τ' ἐξ ὑπαρ' ὅτι πατέρα, καὶ Θεόν. A
ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτὸν εἶναι φησι τ πατέρα, ὅσον ἦκεν
εἰπεῖν εἰς προσώπου δήλωσιν· ἀλλ' ἐπείπερ ὅτι
ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, ἑωρᾶσθαι φησὶν ἐν αὐτῷ τὸν
γεννήσαντα, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ ἀνθρώπου υἱὸς τ
ἰδίου πατρὸς ἐθελήσας καταδεῖξαι φύσιν, ἑαυτὸν
ἐπιδείξας λέγοι τῷ τῶν μαθεῖν ἐθελοντὶ τυχὸν,
τὸν ἐμὸν ἐν ἐμοὶ πεφασμένον πατέρα. Θεὸς δὲ πάλιν
τ τῶν πάντων διάφορος ὑπάρχων δυνάμεων.

Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· κύριε δεῖξον ἡμῖν τὸν πα- B
τέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.

Φιλομαθὴς μὲν ὁ Φίλιππος, ἀλλ' οὐ λίαν ἐξὺς
εἰς σύνεσιν, οὐδὲ ταῖς θεωρίαις ἐπιτηδείως ἐγρηγορώς. οὐ
γὰρ ἂν ᾠήθη ποτὲ τοῖς τ σώματος ὀφθαλμοῖς οἷόν
τε ἁγίαν ἰσχύουσαν καθαρθῆναι τῆς φύσεως, καίτοι ἀφ-
ῤήδην λέγοντος τ Θεοῦ, οὐδεὶς ὄψεται ὃ πρόσω-
πόν μου, καὶ ζήσεται. εἰ γὰρ ἐν ὄφθη ποτὲ τοῖς ἁ-
γίοις, ὡς ἐν προφητείαις ἔφη γραφὴ, ἀλλ' οὐκ ἂν
οἶμαί τις ἐπιστήσας ποτὲ ἐμφανῆ τ θείαν γε-
νέσθαι φύσιν, ὅτως, ὡς ἔχει καθ' ἑαυτὸν, πλάτ- C
τεσθαι ἢ μᾶλλον εἰς ὃ τῷ καιρῷ πρέπον διέπειν
σχῆμα. καὶ γοῦν οἱ προφῆται, διαφόρως αὐτὸν τε-
θεάσανται, καὶ ποικίλος τις περὶ Θεοῦ πρὸς ἐκείνοις ὁ
λόγος. ὁ μὲν γὰρ Ησαΐας ἑτέρως· Ιεζεχιὴλ ἢ πά-
ιν. δαμα λιν ὐχ ὁμοίως τῷ πρὸ ἐκείνου *θεάσασθαι. ἐδέησέ-
νων συνιέναι τ Φίλιππον, ὡς ἐμοὶ δοκοῦσι
πάντελῶς, τ θείαν δυνάμεως καθιδεῖν οὐσίαν, καὶ
τῶν ἀφ' ὑφὴς, εἰ μὴ ὑφὴς, ὅτε εἰ μὴ σφόδρα
νοεροῖς, πρόσοψις αὐτῷ τ εἰκόνος, καὶ ἀκριβοῦς D
χαρακτῆρος τῆς Θεοῦ εἰ πάντες, ἐπ' αὐτὸ ζητεῖν
ἰέναι ὃ ἀρχέτυπον, ὡς ὕπου πρὸν, καὶ καθ' ὃν ἐδεῖ
λόγον ὑπαδῆξαι. ἱκανωτάτη γὰρ λίαν εἰς παράστα-
σιν τ οὐσίας τῆς Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἡ Χριστοῦ θεωρία,
καλῶς τε εἰ ἀκριβῶς ἐξυφαίνοντος ὃ ἀξιέραστον
κάλλος, τῆς ὅθεν ἔλλαμψε βασιλικῆς οὐσίας. ἀπὸ γὰρ
τ καρποῦ ὁ δένδρον ὑπογινώσκεται, κατ' τ αὐτῆς
σωτῆρος φωνήν. ἱκανοῦσα τοιγαροῦν, τῷ γε
ἅπαξ σπουδαίῳ τ τῆς υἱοῦ θεωρίας, εἰς παράστασίν
τε καὶ ἀκριβῆ πληροφορίαν, τίς ἂν εἴη κατὰ φύσιν, εἰ
ὁ γεννήσας αὐτὸν· περιττὸς μὲν ἴσως ὁ τοῦ μαθητοῦ E
φαινόμενος λόγος, πλὴν οὐκ ἔξω κείσεται τ εἰς ἄ-
κρον ἐπαίνων ἥκοντων. αὐτὸν γὰρ αἴρει δεῖν ὑ με-
τρίως ἀποθαυμάσαι λέγοντα· δεῖξον ἡμῖν τ πα-
τέρα, εἰ ἀρκεῖ ἡμῖν. ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἔφη τυχὸν,
πάσης αὖ εἴπω ἡδονῆς τ ἡμᾶς ἀναπλήσαντα νῦν,
καὶ πρὸς ὃ τι μακαρίως οὐδὲν * ὅτι ὃ λοιπὸν ζη-
τήσομεν, εἰ τ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀξιωθείημεν

& in propria hypostasi eum ex quo est, Deum ac Patrem existere: sed neque seipsum Patrem esse ait, quàtum ad personæ significationem attinet: sed quia est Patri consubstantialis, cerni ait in seipso Patrem: non secus ac hominis cuiusdam filius sui patris volens significare naturam, seipsum ostendens ait scisciranti, Meum in me vidisti patrem. Sed Deus, vt semel dicamus, omnium exemplorum vim & rationem excedit.

v. 8. *Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.*

Discendi quidem cupidus erat Philippus, sed in comprehendendis diuinis speculationibus haud satis acutus. Nec enim sibi persuasisset vnquam corporis oculis diuinam à se naturam comprehendi non posse, licet apertè Deo dicente, *Non videbit homo faciem meam, & viuet.* Exod. 33. 20. Quãuis enim sanctis aliquando visus sit, vt diuinitus inspirata scriptura prædicat, nemo tamen vnquam, vt reor, putauerit manifestatam fuisse naturam diuinam eo modo quo se habet in seipsa, sed pro ratione temporis variâ sub formâ visam esse. quippe vario modo Prophetæ eam conspicati sunt, deque ea varius apud illos sermo reperitur. Esaias enim vno modo: Ezechiel verò non eadem ac ille ratione. Decebat itaque Philippum intelligere fieri omnino non posse vt diuinam substantiam per carnem, siue cum carne quis perspiciat. Alioqui prudentis & sagacis non erat, cum imago & perfectissimus character Dei ac Patris ei adesset, ipsũ requirere archetypũ quasi nõdũ adesset & ea qua par erat ratione demonstratũ esset. Ad exhibendam enim ac repræsentandam Dei ac Patris substantiam plus satis sufficit contemplatio Christi, qui optatissimum illud decus regalis vnde genitus est substantiæ rectè & accurate exprimit. A fructu enim arbor cognoscitur, iuxtà ipsius Seruatoris vocem. Cum igitur Filij contemplatio cordato sufficiat ad demonstrandum & exactè docendum quidnam sit secundum naturam & eius genitor, superuacaneus forsan discipuli sermo videri potest: summa tamen laude non carebit. nec enim mediocriter admirandum esse puto, cum ait, *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* Matt. 11. 34. Idem enim est ac si forsan diceret, Omni gaudij genere nos cumulatos fatebimur, nec ad felicitatem aliquid vltra requiremus, si Dei ac Patris optatissima

visione frui licuerit. At qui Patris visionem bonis omnibus ac rebus quæ ad felicitatem conducere videntur anteponit, an non omni admiratione dignus prædicetur ? Hic quidem est propositi loci planus & simplex sensus : verùm si abstrusius & curiosius quiddam afferendum est, tale quid Philippum dixisse & cogitasse putabimus. Iudæorum præpositi, & Scribæ, atque Pharisæi Seruatoris miraculis pungebantur, & innumeris signis non secus ac lapidibus petiti inuidiâ rumpebantur, sciebantque se nullo modo posse aduersus eum quicquam agere, aut eum à miraculis edendis prohibere : sed stupendis illis & insolitis operibus detrahentes, ac versutis sermonibus eius gloriam eleuantes, huc illucque Iudæorum regionem ipsamque Hierusalem obeuntes, modò quidem aiebant in Beelzebul eum signa facere : modò effrænati furoris œstro perciti dæmonium habere dicebant, & nescire quæ loqueretur. Increpabant enim turbas, dicentes : *Dæmonium habet, & insanis : quid eum auditis* ? Quæ verò causa exiterit cur eius gloriæ tantoperè resisterent, necessariò dicam. Persuadebant turbis, sicuti modò demonstrauimus, doctrinam Seruatoris nostri non admittere, sed ab ea recedere vt Legi contrariâ, ac longissimè fugere, præceptisque Mosaïcis potiùs adhærere. Cur ita ? Aiebant nimirum magnum illum Mosen populos eduxisse in occursum Deo, vt scriptum est, & ad montem Sina statuisse, eisque Deum in monte ostendisse, & effecisse, vt sermones eius audirent, claréque demonstrasse Dei ore Legem editam : hunc autem istorum nihil planè fecisse. Hæc illos identidem inculcasse, hinc accipies. Videbis enim eos cæcum illum à natiuitate, quem Seruator ineffabili virtute curauit, his verbis compellantes : *Tu discipulus illius sis : nos autem Moysi discipuli sumus.* Nos enim scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc verò nescimus vnde sit. Quicumque ergo Iudaïcis placitis adstipulabantur, inuictam & inexpugnabilem hanc rationem esse putabant, turbabantque vt credibile est,

Luc. 11. 15.

Ioan. 10. 20.

Ioan. 9.

A πολυθύτου θέας, καὶ αὐλοῖ. ὁ δὲ πλυτὸς τοσοῦτος ἀγαθοῦ, καὶ τῶν δοκούντων εἰς εὐδαιμονίαν συντελεῖν πρὸ τῆς πατρῴας θέας, πῶς οὐκ ἂν ὁμολογοῖτο πλυτὸς ὑπεραρχὴν ἄξιος θαύματος ; ὅτω μὲν οὖν τὰ ἐν τῷ τοσούτῳ διῆλθομεν, καθάπερ αἴμην, καὶ πρὸς βίωσιν τε καὶ ἀπλουσίαν τοῖς πολλοῖς ἀρκεῖαν. εἰ δὲ χρή τι καὶ περιεργότερον εἰδέναι, καὶ τάχα τῶν κεκρυμμένων εἰπεῖν, οἶμαι μεθ' ἓν τὸ Φίλιππον φράσαι τε ὁμοῦ καὶ πεῖσαι τοιοῦτον. κατεδάκνοντο

B δὲ, ὅτι τοῖς τῆς σωτῆρος θαύμασιν, οἱ τῶν Ἰουδαίων τοσοῦτοι, καὶ τοῖς τοῦτοις ἔτι γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, καὶ ταῖς ἀμετρήτοις θεοσημείαις, καθάπερ λίθοις εἰς καρδίαν βαλλόμενοι, καὶ ἐρρήγνυντο ὑπ' φθόνου, καὶ θρᾶσαι μᾶλλον τοῖς τοῦτο, καὶ περαιτέρω τῆς ἀκωλύτου δι' οὐδενὸς ἰσχύος ἤδεσαν τρέπειν. ἀκασύνετοι δὲ ὄντες τὰ τῆς δόξης μεγέθη μόνα, καὶ πῖς ἐξ ἁπάντης καλαμικρώοντες λόγοις τὴν δόξαν αὐτοῦ, αὖθις καὶ κάτω τὴν Ἰουδαίων ἀγαθύνοντας χάρεν, αὐτοῦ τε τὴν Ἱερουσαλήμ, ποτὲ μὲν ἔφασκον ἐν Βεελζεβοὺλ αὐτὸν ἐργάζεσθαι τὰ σημεῖα· ποτὲ δὲ πάλιν

C εἰς ἀκάθικτον μανίαν ἐξοιστρούμενοι, δαιμονᾶν μὲν ἔφασκον, οὐκ εἰδέναι δὲ ἃ φασίν. ἐπετίμων γὰρ τοῖς ὄχλοις λέγοντες, δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε, ἀλλ . . . . . .

. . . . . .

ἀκλείαις ἀφορήτως ἀπεχθόμενος, τίς δὲ οὗτος ἐστιν, αἰσχύνομαι ἐρῶ. ἀπείπιστον γὰρ τοῖς ἀκούουσι, καθάπερ ἀρτίως ἐδείξαμεν, τὸν μὲν τοῦ σωτῆρος λόγον μὴ προσίεσθαι λόγον, ἀποφοιτᾶν δὲ,

D ὡς διδάσκοντος τοῦ τὸν νόμον, καὶ ὡς παῤῥωτάτω φεύγειν ἐπείγεσθαι, προσκεῖσθαι δὲ μᾶλλον τοῖς ἀγὰ Μωσέως τεθεσπισμένοις. καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ; ἔφασκον γὰρ ὅτι Μωσῆς μὲν ὁ μέγας, τοῖς παλαιοῖς λαοῖς ἐξιλάσκετο εἰς συναντησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' γραμμένου, καὶ πρέσεσιν ὅτι ὁ ὄρος ὁ Σινᾶ. ἔδοξέ τε αὐτοῖς ἐν τῷ ὄρει τὸν Θεὸν, καὶ ἀκοῦσαι παρεσκεύασε τὸν λόγον αὐτοῦ, πεπληροφόρηκε τε καὶ

E μάλα σαφῶς, ὅτι Θεὸς ἐλάλει τοῖς νόμοις· ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ἔδοξε πρωτίλως. ὅτι ὁ ἐπ' ἐμοῦ πάλαι πρὸ ἐκείνου ὁ λόγος, ἐκπεύσεται μαθήσει. θεωρήσας γὰρ λέγοντας πρὸς τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν, ὃν θεράποντα δυνάμει τελεσφόρησεν ὁ σωτὴρ, συμμαθητὰς εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. ἡμεῖς γὰρ οἴδαμεν ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστὶν ἐνόμιζον δέπω οἱ τοῖς Ἰουδαϊκοῖς συναγορεύοντες δόγμασι, δυσωπαγώνιστόν τινα τὸ ὅτι τούτοις ποιοῦσι

λόγων, καὶ οὐκ ἀνάτρεπτον τοῖς πολλοῖς, ἐξορύ- A
ξουσι καὶ ὡς εἰκὸς, ἐκ τοιούτου ἀφῃρεῖτο τοῦ
πολλοῦ. τοῦτο καθ' ἑαυτὸν συνοήσας ὁ Φίλιππος,
ὡς λυθησομένης ἁπάσης τῆς τῶν Ἰουδαίων αὐτιλο-
γίας, εἰ καὶ αὐτὸς δείξειεν ὁ Χριστὸς τοῖς εἰς αὐτὸν
πιστεύουσι τὸν πατέρα, τοιοῦσί λέγων. κύριε δεῖ-
ξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. συνοῖδα γὰρ λέ-
γοντα. πάντα, φησὶν, ὦ δέσποτα εἰς πίστιν ἐπαγω-
γὰ διὰ τῆς σῆς ἐξουσίας τελεῖται, ἀφ' μυρίων θαυ-
μῶν δυσωπήσειεν αὐτὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων γλωσσαλ- B
γίαν ὁ ἀκρατής. ὑπολείπει δὴ σὺ ἡμῖν εἰς ὃ παρά-
παν ἀρκεῖν, εἰ καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὑποδείξεις τὸν πατέ-
ρα καὶ Θεόν. ἀρκέσει γὰρ τοῦτο τοῖς σοῖς μαθηταῖς,
εἰς ὃ δυνήσεσθαι λοιπὸν, καὶ μάλα καλῶς τοῖς τῶν
ἐναντία τοιούτων καθοπλίζεσθαι λόγοις. τοιαύ-
την τινὰ θεωρίαν τοῖς τοιούτοις ἐποισόμενοι,
οὐκ ἂν οἶμαι τοῦ πρέποντος λόγου διαμαρτήσεσθαι. C
καλεῖ γὰρ ἡμᾶς τοῦτο ὕστερον νοῆσαι καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιπ-
πος, λέγων· ἀρκεῖ ἡμῖν ὃ ἴδῃ τὸν πατέρα καὶ
Θεόν, ὡσανεὶ τοῦτο καὶ μόνον τοῖς πεπιστευκόσιν ἐλ-
λελοιπότος, ἐναντιοῖ δέ πως καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ,
ἐν τοῖς ἑφεξῆς εἰπών. τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λέγω
ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐμοὶ
μένων, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. ὃ δὲ ὅπως προσήκει καὶ
τοῦτο νοεῖν, οὐκ ἐν τῷ παρόντι μᾶλλον, ἀλλ' ἐν
τῷ προπαιδευτέρῳ καὶ χαίτοι λελέξεται τόπῳ.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, τοσούτῳ χρόνῳ μεθ' ὑμῶν εἰ- v. 9. *Dicit ei* IESVS, *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe: qui vidit me, vidit & Patrem.*
μὶ, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με Φίλιππε; ὁ ἑωρακώς
ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. D

Ἀναφαίνεται δὲ μαθητὴν τὴν ἀμαθίαν ἐπιδεικνύ-
μενος. τὰ μὲν γὰρ δυσεφικτότερα τῆς θεωρημέ-
νης καὶ πρὸς κατάληψιν τὸ νοητὸν φημὶ, λεπτοτέραν τὸν ἑαυ-
τοῖς * ἐξαιτοῦνται τὸ βάσανον, εἰ καὶ μὴ τὸ ὀλίγῳ x. ἐξαι-
χρόνῳ τυχὸν, ἀλλ' οὖν τὸ μακροῖς πᾶσι τοῖς σπου- τοῦνται
δαίοις τὴν χαρὰν ἔχειν δὴ πάντως ἀλώσιμα τοῖς φιλομα-
θέσι, καὶ καταφανῆ γίνεσθαι· οἷς δὲ οὐκ ἔνεστι τὸ
προεπιστήμονας, ἀλλ' ἀδηλίαν ἔχειν τὴν εἴδησιν, τούτοις
αὐτὸς προσβάλλει, καὶ λίαν ἀκαιρεπῶς. τί τοίνυν φησὶν, E
ὦ Φίλιππε, πρὸς τοῦτο ἐπ' ἐμοὶ σπουδὴν ἀκριβῆ
τὸ προσποιεῖσθαι; εἰπέ. χαίτοι γὲ ὕστερον μακρὸν
διελεύσεσθαι χρόνον, καθ' ὃν εἰμὶ μεθ' ὑμῶν, καὶ
ἀρκούντως εἰς πληροφορίαν, ὧν ἔδει σε μαθεῖν, σο-
δοιάζεις ἔτι, μᾶλλον δὲ ἅπαξ ἠγνοηκὼς, τίς μεθ'
ἐγὼ κατὰ φύσιν εἰμὶ, καὶ πόθεν, καίτοι τῷ ὅτι μάλι-
στα πρὸς σοῦ θαυμαζομένων θείσεων ὅπερ δη-
μιουργόν. πῶς δὲ οὐκ ἔγνως, φησὶν, ὅτι ὁ θεωρή-
σας ἐμὲ, τεθέαται τὸν πατέρα; ἀλλ' Ἰουδαίους μεθ'

Inexcusabilem esse discipulo ignorantiam ostendit. Difficillimæ enim contemplationes, & quæ subtilissimam ingenij aciem vt percipiantur requirunt, tametsi haud exiguo forsan tempore, longo tamen spatio comprehendi queunt, si modò studium adsit: in quibus verò nihil est ambigui, sed quæ recta cognitione constant, nullo negotio percipiuntur. Quid ergo, inquit, ô Philippe, impedimento fuerit quominus perfectè me agnosceres, edissere quæso. Licet enim tam longum tēpus effluxerit, quo sum vobiscum, & ad certam fidem sufficiat, eorum quæ te discere oportebat, dubitas tamen adhuc, immò verò ignorare conuinceris, quis ego sim secundum naturam, & vnde, quamuis me tot miracula edidisse comperias. Quomodo verò non agnouisti, inquit, quòd qui vidit me, vidit & Patrem? Enimuerò priscos illos Iudæos

atque hoc modo multos deiiciebant. Hoc apud se Philippus reuoluens, quasi omnis illa Iudæorum obiectio funditus ruitura esset, si & ipse Christus credentibus in ipsum, Patrem ostenderet, his eum verbis compellat: *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* Finge enim hæc eum loqui. Omnia, inquit, ô Domine tua, potestate peraguntur quæ nos ad fidem inducunt: innumeris miraculis Iudaicæ procacitatis intemperiem coercere licet. nihil autem nobis planè defuerit si & ipse nobis Patrem ac Deum ostenderis. Sufficiet enim istud tuis discipulis, vt eorum qui hæc proferunt sermones retundere possint. Istiusmodi sensum loci huius afferentes, à recta ratione neutiquam deerrabimus. vt enim hoc modo intelligamus ipse nos Philippus adigit, dicens: Sufficit nobis videre Patrem & Deum, quasi hoc solum credentibus desit: Ipse quoque Christus quodammodo persuadet cum in sequentibus ait: *Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera.* Quod quomodo sit intelligendum, non impræsentiarum, sed magis idoneo & proximo dicetur loco.

naturam diuinam in monte Sina perſpexiſſe putas, eiuſque vocem audiſſe cum rerum agendarum leges poneret: Tu verò nondum tibi perſuaſiſti Patrem te vidiſſe, per me, & in me. Qui enim vidit me, & vidit Patrem. Iam verò vt oſtendatur nullam nobis à Chriſto viſionem corpoream ſignificari, longa oratione non eſt opus. Nemo enim ſanus dixerit Dei naturam corporeo viſu percipi, ſed neque carnis oculis comprehendi, quod tanquam in ſpeculo ac ne quidem percipitur, (videmus enim tanquam in ſpeculo & in ænigmate) & ieiune admodum ſapere de Deo arbitror eum qui vel magnam ſibi cognitionem illius vendicet. Illud tamen veritatis hoſtibus qui linguam ſuam in nos, immò verò aduerſus ipſam vnigeniti ſubſtantiam acuunt, rurſus dicam. Si non eſt ex ipſa Dei ac Patris ſubſtantia Filius per generationem exiſtens id quod eſt, Deus nimirum, & ſecundum naturam, ac verè, ſed externa tantummodo ſpecie coruſcans, & aduentitia gloria non autem naturalibus dignationibus conſpicuus, ſed in ſeipſo Patrem exprimit, & perfectiſſima eſt Dei imago, primùm quidem non erit ſecundum naturam Filius, neque verè genitura, ſed creatura potius, ſicuti nos, aut aliquid aliud iſtiuſmodi: Quo admiſſo atque credito, verè aſſeremus Patrem non eſſe Patrem actu & naturâ, ſed voluntate potius & opinione, ſicuti pater noſter nuncupatus eſt. Quid verò inde ſequitur? Neceſſariò admittendus erit Deorum ternio: quippe non amplius ſanctam Trinitatem credemus, ſed tres Deos potiùs, cum alius in alio ſubſtantialiter non inſit, ſed vnuſquiſque vt nomine, ita peculiaris naturæ ratione ab alio prorſus ſeiunctus ſit: cogit enim nos vis & ratio contemplationis craſſiùs de his diſſerere. Quod ſi verum eſſe, atque ita ſe habere concedemus, & à Dei ac Patris ſubſtantia alienum eſſe prorſus Filium fatebimur, quomodo non mentietur cum ait, Qui vidit me, vidit & Patrem? Nam cum Pater ſecundum naturam Deus ſit, quomodo Filius, licet non ſit Deus ſecundum naturam, vt illi docent, in ſeipſo Patrem oſtendet? Quomodo enim in eo quod creatũ nõ eſt id quod creatũ eſt ſpectabimus, aut in eoquì aliquando non erat, quatenus eſt creatus, is qui ſemper eſt

A οὐχ ἓν παλαι τ θείαν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πεφάσθαι φύσιν, ἀκριβεστάτην τε νομοθέτης αὐτῆς, ὅτε ἓν ἔθετο τοῖς προφητικοῖς ἐπιθήκαις νόμοις. σὺ δὲ ὔπω διετέθης, ὅτι τ πατέρα πεφάσαι, δι' ἐμοῦ τε καὶ ἐν ἐμοί. ὁ γὰρ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τ πατέρα. Ὅτι μὲν ὑ σωματικὴν λέγει θεωρίαν, λιμὴν καθεστηκὼς Χριστὸς, ὑ μακρῶν οἴμαι δεῖσθαι λόγων τοῖς ἀκριβεστέροις. ὑ γὰρ ἄντικα εἴποι τ νοῦν ἐχόντων, τὴν τ Θεοῦ φύσιν θεωρίας ὑποκεῖσθαι σωματικῆς,

B ἀλλ' οὐδὲ τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς καταδήλως αὖ, ὅ ὡς καὶ μόλις ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι· βλέπομεν γὰρ, ὡς ἐν αἰνίγματι· ἐν μικρᾷ φορᾷ οἴμαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τ λίθου μεγάλην ἐπαυχοῦντα γνῶσιν. πάλιν ἐκφέρω δὴ πάλιν τοῖς τ ἀληθείας ἐχθροῖς, οἳ πλατεῖαν ἔχουσι καθ' ἡμῶν τὴν γλῶτταν, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῆς τ οὐσίας τ μονογενοῦς. εἰ γὰρ μὴ ἐξ αὐτῆς τ οὐσίας τ Θεοῦ, καὶ πατρός ἐστιν ὁ υἱός, γνησίως ὑπάρχων τοῦτ' ὄντως

C ἐστὶ, Θεὸς ἀληθινὸς, καὶ κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθῶς, μόνοις τοῖς ἔξωθεν ἀγλαϊζόμενος χάρισι, καὶ ταῖς ἐπεισακτοις λελαμπρυσμένος δόξαις, ὑ φυσικοῖς δεσποτικῶν ἀξιώμασιν, οὐ ἐκτυπῶ δὲ μορφοῖ τ πατέρα, ἐ εἰκὼν ἐστιν ἀπαράλλακτος τ Θεοῦ, πρῶτον μὲν οὐκ ἂν εἴη κατὰ φύσιν υἱός, ἀλλ' οὐδὲ γνήσιον κατ' ἀλήθειαν, ποίημα δὲ καθ' ἡμᾶς, ἢ τι τ τοιούτων ἕτερον· ὃ παραδεχθέντος, ὅτου τε ἔχει πεπιστευμένου πάντα λῶς δήπου καὶ ἐκεῖνο φήσομεν ἀληθῶς, ὡς οὐκ ἂν εἴη πατὴρ, ὁ πατὴρ οὐσιωτικὰ, ἐ φύσει, θελήσει δὲ μᾶλλον, καὶ δοκήσει

D τυχὸν, καθάπερ οἶδεν ἡμῶν ὀνόμασεν πατήρ. εἶτα τί ὄντως ἕπεται; στοιμυλοληθήσεται, καὶ ὡς ἐξ αἰτίας αἰατελεῦτος οὐκέτι γὰρ ἡμῖν ἡ ἁγία πίστις ἔσται κατὰ λῶς δηπουθέν, πρὸς δὲ μᾶλλον, ὡς ἐν ἀληθείᾳ, οὐκ ἐνυπάρχοντος ὑσιωδῶς, ἑκάστου τε ὥσπερ τ ὀνομάτος εἰς τ οἰκεῖον τ ἰδίας φύσεως διαχωρισθέντος, διῃρημένου τε ἕ ἑτέρου πάντως. ἐκβιάζεσθαι γάρ πως ἡμᾶς λέ ἕ θεωρήματος δυνάμεις, καὶ παχύτερον τοῦτον εἰπεῖν. καὶ εἰ τοῦτο δώσομεν ὑπαρχὸν ἀληθὲς, οὕτως τε ἔχειν ἐροῦμεν, καὶ τ ὑσίας τ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀλλότριον πάντως προσδεξόμεθα τ υἱόν, πῶς ἂ δῆτα φύσοιτο, λέγων, ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τ πατέρα; Θεοῦ γὰρ ὑπάρχοντος καὶ φύσιν τ πατρὸς, πῶς ἂν ἡμῖν ὁ υἱὸς, κἂν μὴ ὑπάρχῃ Θεὸς καὶ φύσιν καὶ τ ἐκείνου λόγον, δείξει ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα; πῶς γὰρ ἐν τῷ γεγονότι ὃ μὴ γεγονὸς θεωρήσομεν· ἐν δὲ τῷ μὲ ὄντι ποτὲ, κατά γε τ τῶν πολλῶν λόγον, πῶς ἂν τις

ἴδοι τὸν ὅντα Πατρὸς πάντως; μὴ γάρ μοι λεγέτωσαν A videbitur? Ne mihi quisquam enim eorum qui ista deblaterant vim veritatis adulterans dicat, idcirco esse eius imaginem, quia gloriam Dei ac Patris habet, ac virtutem, & sapientiam eius, atque bonitatem, & omnipotentiam, & ea quæ nusquã sunt in ortum educendi potestatem: sed priùs ostendat vtrum secundum naturam videatur, tantáque per omnia similitudine, vt nihil perfectissimam illam imaginis labefactare possit ad archetypum similitudinem. Quòd cum ostendere, vel si maximè velit, nequeat, iterum rogabimùs vt dicat qua ratione cum Deus non sit secundum naturam, vt eorum detestanda fert sententia, Deitatis tamen opera possit exequi. hoc enim est ferre Patris imaginem. Nam si potestatem ad hoc sufficientem à seipso non habens Filius eam à Patre mutuatur, ab eóque sapientiam & robur accipit, vt peragere possit quæ & soli conuenire Patris naturæ dicemus, imaginem hoc pacto & similitudinem mentietur. Sin autem eum nequaquam mentiri concedemus, qui ita se habeat vt diximus, sed tanquam vera dicenti adstipulabimur, ipsam Dei ac Patris gloriam violare deprehendemur: quo pacto, dicam. Aut enim necesse est dicere eum Dei ac Patris ementiri imaginem, cum à seipso sufficientem operibus vim non habeat, sed ab altero illam accipiat: nec enim id de archetypo dici potest: aut si verè loquitur cum ait in seipso videri Patrem, nihilque planè esse quod eum separet, vel interiectum sit, vel omnimodam similitudinem adulteret, necesse est vt vel nolens dicat ipsum quoque Patrem aduentitiam & ab altero acceptam habere virtutem. Sic enim seipsum nobis in imagine suæ naturæ siue gloriæ voluit ostendere. Nunquid ergo videtis, inquiet ad illos aliquis, quónam à recta viâ sermo deflectat, & quantum in barathrum talia sentientes præcipitet? Enimuerò, inquiunt potest quamuis creatus sit Filius naturæ diuinę opera facere, cũ Deo ac Patri ita visum sit. At quid hoc magis impiũ dici potest? Nihil enim maius siue plus erit in Deo deinceps quãcreatura, licet ei diuinitatis gloriam ac virtutem tribuamus. Nemo enim sibi mentis inopiâ persuadeat admirabile se quiddam & magnum de Filio sentire, ac dicere, quòd creatura quidem sit, sed non vt vna creaturarum: sed eius gloriam non mediocriter se violare intelligat. Nec enim quærendum

τῆ ἐκείνου δόξῃ ἀνθρώπους; μὴ γάρ μοι λεγέτωσαν B vtrum

τὴν ἀλήθειαν καθαιροῦντες, τὸ τῆς ἀληθείας κα-
θαιροῦντες δυνάμιν, ὡς ἐπεὶ οὐκ ἔχει τὴν δό-
ξαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὴν τε δύναμιν, καὶ τὴν σο-
φίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὸ παντουργικὸν, καὶ
τὸ δυνάσθαι καθόλου τὰ ὄντα ποιεῖν, διὰ τοῦτο,
καὶ εἰκὼν ἔστιν αὐτοῦ· ἀλλὰ διϊσχυρίσωμεθα μᾶλ-
λον, ἵνα φύσιν φαίνεσθαι, καὶ ὥσπερ ἀναλλάκ-
τως, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ ἀδικοῦν τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον·
ἀπορήσομεν δὲ καὶ τοῦτο διϊσχυρίζεσθαι οὐκ ἐχόντες, δεόμε-
θα αὐτήσασθαι εἰπεῖν, ποῖος ἂν ὑπομείνῃ λόγος,
καίτοι κατὰ φύσιν οὐκ ὄντα Θεὸν, καὶ πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ
ἀνδρὸς ἀνδρὶ βασιλείας, τὰ τῆς θεότητος ἔργα δυνά-
σθαι πληροῦν. τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ φέρειν τὴν εἰκόνα τοῦ
Πατρός. εἰ μὲν γὰρ οἰκοθεν οὐκ ἔχων τὴν ἀρκοῦσαν εἰς
τοῦτο δύναμιν ὁ υἱὸς δανείζεται τὰ παρὰ Πατρὸς, καὶ
χορηγεῖται πρὸς αὐτοῦ καὶ σοφίαν, καὶ ἰσχύν, ἵνα δύ-
νηται κατορθοῦν ἃ καὶ μόνη πρέπειν ἐφάλλεται τῇ τοῦ
Πατρὸς φύσει, δόξαν φύσιν αὐτοῦ, καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τὴν C
ὁμοίωσιν. εἰ δὲ ψεύδεσθαι μὲν οὐ δώσομεν αὐτὸν,
οὕτως ἔχοντα καθαρῶς εἰρήκαμεν, ὡς δὲ ἀληθεύ-
οντι συνανέυσομεν, αὐτίκα ἁλωσόμεθα τὴν δόξαν
ἀδικοῦντες τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ὅπως, ἐρῶ. ἢ
γὰρ ἀνάγκη λέγειν, ὅτι ψεύδεται τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ
καὶ Πατρὸς, οἰκοθεν μὲν οὐκ ἔχων τὴν τοῖς ἔργοις ἐξαρ-
κοῦσαν ἰσχύν, παρ' ἑτέρου δὲ ταύτην χορηγούμε-
νος· οὐ γὰρ οὕτω τὸ περὶ τοῦ ἀρχετύπου· ἢ εἴπερ ἔστιν ἀλη-
θὴς τὸ ἑαυτῷ λέγειν ὁρᾶσθαι τὸν πατέρα, καὶ οὐδὲν ὅ-
λως εἶναι τὸ διϊστάμενον τὸ τοῦ μεταξὺ, ἢ παντα- D
χοῦθέν τινα εἰς ἄπειρον ἐμφέρειαν, ἀνάγκη λοιπὸν,
καὶ οὐκ ἐκόντα εἰπεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἐπακ-
τόν * ἔχει, καὶ παρ' ἑτέρου τὴν δύναμιν. οὕτω γὰρ
ἡμῖν ἑαυτὸν ἐν τῇ εἰκόνι τῆς ἰδίας φύσεως, ἤτοι τῆς
δόξης, ἠβουλήθη δεῖξαι. ἆρ' οὖν οὐκ ὁρᾶτε, φη-
σάτω τις πρὸς ἐκείνους λοιπὸν, ὅποι ποτὲ βα-
δίζητε τῆς ἀληθείας ὁδοῦ διεκπίπτοντες ὁ λόγος, καὶ εἰς
οἵ ἀπορεμίζει βάραθρον τοὺς ἐκόντα περφρο-
νοῦντας; ἀλλὰ ναὶ, δύναται φησι, καίτοι γε πρὸς E
ἀνάρχου ὁ υἱὸς, τὰ τῆς φύσεως ἔργα πληροῦν,
δόξαν οὕτω τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. εἶτα τί τούτου φα-
νήσεται δυσσεβέστερον; οὐδὲν γὰρ ἔτι δ μεῖζον, ἢ τὸ
πλέον τῷ Θεῷ προσθεῖναι τὴν κτίσιν, εἰ καὶ τὴν θεότη-
τος δόξαν τε καὶ δύναμιν αὐτῇ προσεπιθήσομεν. μὴ
γὰρ τις ἐκ φρενοβλαβείας οἰέσθω παλλῆς ἀξιά-
γασόν τι καὶ μέγα περὶ υἱοῦ φρονεῖν τε καὶ λέγειν, ὅτι
κτίσμα μόνον ἐστὶν, οὐχ ὡς ἓν δὲ τῶν κτισμάτων. ἴσως δὲ
μικρὸν ἀδικεῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ. οὐ γὰρ εἰ ἐξαίρετον

* Ita.ἔχει

vtrum eximiam præ cæteris creaturis habeat naturâ, sed vtrum omnino creatus sit. Quomodo enim creatura non erit, si creaturarum sit præstantissima? At violatâ Filij maiestate in eo quod ipsum factum esse dicunt, quid frustrà ei remedium veluti quoddam adhibent, quòd nimirum locum teneat reliquorum omnium præstantissimum? Iniuriam itaque Dei ac Patris substantiæ facimus, aut horum agendorum potestatem Filio affingimus; qui & ipse creatus est, vt stultè illi philosophantur. Sed non feremus eos dicentes, Filium cum secundum naturam creatura sit, deitatis tamen opera facere, cum ita placitum sit Deo ac Patri. Nam si ex scriptura diuina ostendere id possunt, quod possunt, proferant, & incorruptas nobis sanctorum voces conferuent. Sin autem ex suo sensu rationes comminiscuntur, scitè dicemus: *Exec 13. Væ qui prophetant de corde suo.* Illa enim Patrem semper velle concedemus, quę diuinam eius gloriam sinceram & inviolatam seruare queunt, & dogmatum quæ de eo sunt rectam rationem tuentur. Quocirca illorum insaniâ valere iussâ, ad rectam de eo doctrinam conuertamur, credentes ex substantia Dei ac Patris genitum esse Filium verè, & Deum de Deo secundum naturam. Cum sit enim character & similitudo Dei ac Patris, verè loquitur, cum ait: *Qui vidit me, vidit & Patrem. Quomodo ergo dicis, ostende nobis Patrem?* Licet quippe tibi, inquit, Philippe, Patris in me contemplari naturam, & ex eo quod sum ipse, genitorem perspicere. Extiti enim & sum verè substantiæ eius character per omnia similis & imago perfectissima, totam in meipso Dei ac Patris naturam exprimens. Quem demum visionis diuinæ modum alium quæsieris, si tibi sana mens esse potest, aut quod quæso, visionis genus rogas? Nunquid præstantiorem & magis exquisitam veteribus datam esse existimas, cum in montem Sina in specie ignis descendi? ob hoc enim Iudæi potissimum gloriari solent. Hæc à Christo forsan dicta quidem esse putabimus: Cæterùm ad Dei & Patris cognitionem potiora esse Christi Seruatoris nostri miracula quàm quę in monte Sina edita fuerunt, impigrè quoque nobis exponendum arbitror. Ita namq; videbis non necesse fuisse Philippo vt cum vera ei adesset imago, diuersam visionem

A ἔχῃ τ φύσιν πρὸ τ ἄλλα κτίσματα ζητητέον, ἀλλ' εἰ γέγονεν ὅλως. ὃ γὰρ εἰ κτίσμα πῶς ἂν ἀφ' ἑαυτοῦ εἴη, εἰ γε πάντων ὄντι τ κτισμάτ ὃ κάλλιστον; ἀδικουμένης γ τ δόξης τ υἱοῦ εἰ καὶ παρ' ἡμέαν λέγειν αὐτὸν, τ μετ' αὐτὸν ἐπάγουσι, καθάπερ τ φαρμακοὺ αὐτῷ; ὃ εἰ καὶ παρ' ἐκείνῳ τ ἄλλων ὑπερέχειν τόπου; ὑβριστικῶς τιμωροῦσι τ τ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίαν, τ τοῦτο δυνατὸν καὶ πορρωτάτω τοῦ ἐφ' ἡμῖν τοῦ ἐφ' ἡμῖν καὶ αὐτοῦ τοῦ χρόνου τ

B ἐκείνων ἁμαρτεῖν καὶ ἀσεβέστερον λογισμόν. Οὐκ αὐτοῖς ἂν λέγοντων αὐτῶν, ὅτι τὰ τ θεότητος ἔργα κατορθοῖ, κτίσμα καὶ φύσει ὑπάρχων ὁ υἱός, ὅτῳ δόξαν παρὰ Θεῷ καὶ πατρί. εἰ μὲν γὰρ ἔχοιεν ἐκ γραφῆς τοῦτο ἀπὸ τ θείας γραφῆς, παραδιδόντων, ἃ βούλονται, καὶ ἀκαπηλεύτους ἡμῖν τοὺς τῶν ἁγίων τηρούντων φωνάς· εἰ δὲ γνώμης ἰδίας ῥήματα, καὶ τοὺς ὅτι τοῦτο πεποίηται λογισμοὺς, καθ' ἑαυτοὺς ἐροῦμεν. Ναὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ

C καρδίας αὐτῶν. ἐκεῖνα γὰρ δώσομεν ἐκεῖνα αἰεὶ τὸν πατέρα, ἃ τ θείαν αὐτοῦ δόξαν ἀπαραχάρακτον οἷόν τε τηρεῖν, καὶ τ πρὸς αὐτὸν διαμένειν δίκαιοσύνῃ τ ὀρθότητα. Σπουδῶ τοῖς ἐκείνων ἀσεβείαις θεραπεῦσαι φερόμενος, ὅτι τ ἀληθῶς πρὸς αὐτὸν χωρήσωμεν λόγῳ, ἐκ τ οὐσίας γνησίως πιστεύοντες τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς υἱὸν ἀληθῶς, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ

D καὶ φύσιν. ἀληθινὸς γὰρ ὤν τυγχάνων καὶ χαρακτὴρ, καὶ ὁμοίωσις τ Θεοῦ καὶ πατρὸς, λέγων· ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τ πατέρα· πῶς οὖν λέγῃς, δεῖξον ἡμῖν τ πατέρα; ἔξεστι γὰρ σὺ σοὶ φησὶν, ὦ Φίλιππε, τ τοῦ πατρὸς ἐν ἐμοὶ καταθεάσασθαι φύσιν, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς εἰμὶ δημιουργὸς τ γεννήτορα· πέφυκά τε γὰρ, καὶ εἰμὶ καὶ ἀληθὴς, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ χαρακτὴρ ἀπαράλλακτος, καὶ εἰκὼν ἐμφερὴς, ὅλῳ ἐν ὅλῳ τ τ Θεοῦ καὶ πατρὸς εἰς χαρακτῆρα φύσιν· ποῖον ἐπὶ τ θεοπτίας ὅτι ζητήσαις αὐτρόπον ἕτερον, εἶτα σοι προσὸν ὁρᾶτε τὸ καὶ εἰκότα δυνατὸν φερῆναι, ἢ ποίαν εἰπέ μοι θεωρίαν αἰτεῖς; ἆρα μὴ κρείττονα καὶ ἀκριβεστέραν

E οἴῃ δεδόσθαι τῆς ἀρχαιοτέρας, ὅτε κατέβαινε τὸ εἶδος πυρὸς ὅτι τ ὄρους τ Σινᾶ; πολὺ γὰρ αὐχεῖν ὅτι τοῦτο δὴ μάλιστα τοῖς Ἰουδαίοις ἐν ὕμν. Ταῦτα μὲν ἴσως ὑποτοπήσαιμεν ἂν τυχὸν διαλέξεσθαι Χριστὸν ὅτι δὴ οὖν ἀμείνων εἰς γνῶσιν τ τ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἢ τ παραδόξων ἐπιδείξις τῶν Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, χρὴ ὧδε ὑπολαμβάνειν καὶ ἡμᾶς ἀσκοπότατα λέγειν. Οὕτω γὰρ ἦν τ Φιλίππου, παρὰ κεφαλῆς αὐτοῦ τ ἀληθοῦς εἰκόνος, οὐκ ἀναγκαίως αἰτήσαντα τ ἑτέρου ἔτι

θωρείαν τῆς Θεοῦ καὶ πατρός, ἣν καὶ τοῖς ἀρχαίοις A Dei ac Patris peteret, quæ & veteribus data est ad montem Sina. Descendit enim illuc Dominus in specie ignis, vt scriptum est, spectantibus nimirum Israëlitis. Sed nemo, vt reor, per hoc ad veras de Deo notiones peruenerit, aut ad opinionem deitati congruentem ascenderit: Quomodo enim quæso per ignem velut ab imagine quadam veniemus ad archetypum, id est Patrem, ac Deum? bonus siquidem Deus est naturâ, ac præterea opifex, qui in ortum educit quæ aliquando non erant, eáque in esse continet, & viuificat, ipsemet sapientia, & virtus, bonus, clemens, & misericors. horum autem nihil est prorsus in igne: nemo enim sanus ignem bonum & misericordem esse sibi persuaserit, nec creandi vi pollere, sapientiamque & vitam largiri. Quomodo igitur quæso per ignem de vera diuinitate notitiam collegeris? aut quomodo in speculo & ænigmate aliquid eorum quæ illi naturâ insunt, spectaueris? Quænam ergo ratio, inquit, aut quæ causa Deum impulit, vt in monte Sina formam ignis assumpserit? Respondemus, quòd cum Israëlitæ eo maxime tempore ad pietatem institui cœpissent, vitæque suæ regulam Legem à qua dirigerentur assumpturi essent, decebat tunc maximè Deum seuerum vindicem ac terribilem iis cerni, vt scire possent prævaricatores sibi cum igne rationem esse. Idcirco enim magnus ille quoque Moyses Israëlitas alloquebatur, dicens: *Deus noster, ignis consumens est.* Neque verò dixerimus hominem tanta sapientia præditum Deum igni similem facere, quasi per ignem Dei naturam intelligat, sed ita Deum nuncupasse, quòd præ immenso mali odio instar ignis omniuori consumere & perdere non vereatur sui contemptores. Igitur non ex eo quod est naturâ, ex igne Deus cognoscitur: sed quòd ita nuncupatus ac visus sit, ad vtilitatem auditorum assumptum est. Eamus igitur ad veram & accuratissimam Patris contemplationem, id est Filium. Eum enim genitoris imaginem esse videbimus, si ad eius prærogatiuas mentis oculum intendamus. Bonus itaque Deus ac Pater secundum naturam, talem esse & Filium comperiemus: Qui enim bonus non sit, qui tantum pro nobis se demisit, & in mundum venit, vt peccatores saluos faceret, suámque animam pro iis poneret?

ἐδόθη τῷ ὄρει Σινᾶ· κατέβη μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἐν εἴδει πυρὸς, καθά γέγραπται, θεωμένων ἀναντιρρήτως τῶν ἐξ Ἰσραήλ. ἀλλ' οὐκ ἂν οἶμαί τις ἀφ' οὗτου εἰς ἔννοιαν ἀληθοῦς ἐλάσαι ποτὲ τοῦ περὶ Θεοῦ, ἤγουν εἰς τὴν θεότητι πρέπουσαν ἀναπτύσαι διάληψιν· πῶς γὰρ ὅλως ἀφ' πυρὸς, καθάπερ ἀπό τινος εἰκόνος, ἴοιμεν ἂν ὅτι τὸ ἀρχέτυπον, τοῦτ' ἔστι, τὸν πατέρα, τὸν Θεόν; ἀγαθὸς μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τῇ φύσει, καὶ ποιητὴς τοιοῦτον δημιουργὸς, B καὶ οὐκ ὄντα ποτὲ καλῶν εἰς ὑπαρξιν, καὶ σώζων ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, ἐστὶ ζωοποιὸς, ἔστιν ἁγία, καὶ δυνάμεις, χρηστὸς, ἔστιν οἰκτίρμων, καὶ ἐλεήμων. τούτων δὲ οὐδὲν καθάπαξ ἐστὶν ἐν τῷ πυρί. οὐ γὰρ ἂν οἴοιτό τις, εἶτα νοῦν ἔχοι, χρηστὸν, καὶ φιλάνθρωπον εἶναι τὸ πῦρ, οὐδὲ ἐρεῖ τις σωφρονῶν, ὡς εἴη μὲν δημιουργικὸν, σῴζον τε καὶ ζωογονοῦν. εἶτα πῶς ἄν τις, εἰπέ μοι, ἀφ' πυρὸς, τὴν περὶ τὸν ἀληθοῦς θεότητος ἔννοιαν συλλέξειεν; ἢ πῶς ἂν ἐν ἐσόπτρῳ ἔστ' αἰνίγματι θεωρήσειέ τις ἐμπεφυκότων αὐτῇ; τίς οὖν C λόγος φησὶν ὁ λόγος, ἢ ποία γέγονε προφάσεις εἰς πῦρ αἰσθητὸν θέουσα * χρηματίζεσθαι τὸν Θεὸν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ; ἐροῦμεν ὅτι ἀρχομένων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καθ' ὑμᾶς δὴ μάλιστα καιρὸν, εἰς εὐσέβειαν παιδαγωγίας, ἔστ' ὡσπερ ἂν κανόνα ποιεῖσθαι μελλόντων τὴν οἰκείας ζωῆς διορθώσεσθαι μέλοντα νόμον, ἔδει τότε δὴ μάλιστα καλῶς ἔχειν, ἔστι φοβερὸν αὖθις φαίνεσθαι τὸν Θεὸν, ἵνα εἰδέναι ἔχοιεν οἱ παραβαίνοντες, ὅτι πρὸς πῦρ ὁ λόγος αὐτοῖς. διὰ γάρ τι τοῦτο, ἔστι ὁ μέγας Μωσῆς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ προσφωνῶν λέγων· ὁ Θεὸς ἡμῶν, πῦρ καταναλίσκον ἐστί. καὶ ἴσως δὴ που φαίνεται ἂν ὅτι πλὴν τῆς Θεοῦ φύσιν ἐξηρύθμιος, πυρὶ παρείκαζεν αὐτὸν, ὁ ὕστερον σοφώτατος, νομίζειν ὕστερον τὸν Θεὸν, ὡς ὂν πολλῆς ἄγαν μισοπονηρείας, πυρὸς δίκην τῷ παμφάγῳ δαπανᾶν τε καὶ ἀναλίσκειν ὑπερφυῶς τοὺς παραπτωμάτων αὐτοῦ καταφρονοῦντας. οὐκ ἐκ τοῦ ὄντος δὴ φύσει, Θεὸς διὰ πυρὸς γνωρίζεται· ὃ γὰρ ὕστερον ὠνομάσθη, καὶ ὠφθαι τότε πρὸς τὸ τοῖς ἀκροωμένοις ἐλήφθη λειτουργές. ἰστέον δὲ λοιπὸν ὅτι τὸν ἀληθῆ, καὶ ἀκριβεστάτην τοῦ πατρὸς θεωρίαν, τοῦτ' ἔστι, τὸν υἱόν. εἰκόνα γὰρ αὐτὸν ὀφόμεθα τοῦ γεννήσαντος, τοῖς ἐνοῦσιν αὐτῷ πλεονεκτήμασι τὴν διανοίας ἐπερείσαντες ὀφθαλμόν. ἀγαθὸς τοιγαροῦν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ κατὰ φύσιν. τοιοῦτον ὄντα καὶ τὸν υἱὸν εὑρήσομεν. πῶς γὰρ οὐκ ἀγαθὸς, ὁ τοσαῦτα δι' ἡμᾶς ὑποστειλάμενος ταπείνωσιν, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, καὶ δοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν;

χ. χρηματίζων

potens est Pater: similiter & Filius. Quid enim esse potest eo potentius qui elementis ipsis imperat, qui mare ac ventos increpat, qui rerum naturas in quodcumque velit transformat, qui leproso vt emundetur iubet, ac potestate Deo conuenienti cæcis officium videndi restituit? Vita secundum naturam est Pater: vita itidem & Filius, qui corruptos viuificat, & mortis destruit imperium, & mortuos exuscitat. Iure igitur ad Philippum ait, Qui vidit me, vidit & Patrem. Nam cum tibi contemplari liceat in me & ex me genitorem, quem alium diuinæ visionis modum postulas, cum potiorem sortitus sis quàm quæ data est veteribus, & verissimam imaginem, me nimirum, nactus sis?

A δυνατὸς ὁμοίως ὁ πατὴρ, ὥστως ἔχει καὶ ὁ υἱός. τί γὰρ ἂν εἴη ὃ δυνατώτερον τ̃ ἐ αὐτοῖς ὑπερβάλλοντος τοῖς στοιχείοις, ἐ θαλάττῃ μὲν ὑπερμήκυντος, καὶ πνεύμασιν, αἰασοιχλοιῶτος ἦ, τοιοῦτος ὅστις ἂν βάλοιτο τῷ τοιαγμ̃ῳ τὰς φύσεις, ἐ καθαιρεθῆναι μὲν ὑπερβάλλοντος τὴν λεπρὰν, ὃ ἦ βλέπειν δι-δόντος τοῖς τυφλοῖς, τὸ ἐξουσίας ἀνωτέρω. ζωὴ κ̃ φύσιν ὁ πατήρ. ζωὴ πάλιν ὄντι καὶ ὁ υἱός, ζωοποιῶν τοὺς κατεφθαρμένους, κ̃ ὃ ὃ θανάτου κρα-

B τέρων κρείττος, ὅτι γε καὶ νεκροὺς ἀνίστησι. εἰκότως οὖν ἀπὸ τοῦ φησὶ τοῖς Φιλίππου, ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τ̃ πατέρα. ἐξὸν γὰρ σοι, φησὶν, ἐκ μάλα τοιαύτης ἐμοί τε κ̃ ἐξ ἐμοῦ τ̃ γνησιότητα, τίνα ζητεῖν ἕτερον τ̃ θεοπλάστων αἰτεῖς, κρίνει τ̃ δοθείσης ἀρχαιοτέρως τῶν ἀμείνω λαχὼν, καὶ ἀληθεστάτην τοιτυχὼν εἰκόνι, τοῦτ' ἔστιν ἐμοί;

v. 10. *Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?*

Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, κ̃ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν;

Ego quidem, inquit, ô Philippe, qui genitoris in meipso naturam exprimo, imago sum substantiæ eius, conformatus nimirum ad illum, non vt sibi nonnulli fingunt, externâ gloriâ, seu peregrinis & ascititiis dotibus conspicuus, sed in propria natura quæ propria sunt genitoris ferens, idque existens verè quod ille, identitatis inquam substantialis ratione. Tu verò ad hæc rursus dices, tibi nondum esse persuasum quòd ego quidem in Patre, & Pater in me sit. Atqui vel nolentem, inquit, coget te demum vis & ratio dictorum, vt huic rei consentias. Quapropter quæcunque dixero, ea vtique sunt Patris, & quæcunque fecero, Pater facit. Hæc autem ait Christus, non tanquam alterius forsan verbis vtens, neque adeò tanquam Propheta supernas & à Patre acceptas voces enuntians. Illi enim loquebantur omnino quæ sua non erant, sed eius qui dabat & inspirabat eis Dei: rursus autem miracula Patri suo attribuit, non quasi aduentitia potestate ea patret, vt illi videlicet, qui dicebant, Nolite nobis attendere, quasi nostra virtute aut pietate ægrotum sanauerimus: sancti enim in miraculis edendis non vtique sua, sed Dei virtute solent vti, ministri enim diuinorum sermonum & operum esse comperiuntur. Quoniam verò consubstantia-

C Ἐγὼ μὲν, φησὶν, ὦ Φίλιππε, τ̃ τῦ γνησίσματος φύσιν ἐν ἐμαυτῷ καταγράφων, εἰκών εἰμι τ̃ ὑσίας αὐτ̃, μεμορφωμ̃ δηλονότι, κατ' ἐκεῖνον, ὐχ ὡς αὐτοῖοιτοὶ ὡς ταῖς ἔξωθεν δόξαις, ἀλλ' οὐδὲ ξένοις, ἢ ἐπακτοῖς λελαμπρυσμένος πλεονεκτήμασιν· ἀλλ' ἐν ἰδίᾳ φύσει φορῶν τὰ τῦ γεννήσαντος ἴδια, ἐ τῦτο ὢν ἀρχῶν ἀληθῶς, ὅπερ αὐ εἴη κἀκεῖνος, καθ' ὃ τ̃ ἐν ταὐτότητι λόγον, τ̃ κατ' ὐσίαν φημί. σὺ γὰρ δὴ πάλιν πρὸς ταῦτα ἐρεῖς· οὐ

D γὰρ διετέθης ἄρα λοιπὸν, ὡς ἐγὼ μὲν ἐν τῷ πατρὶ, ὁ πατὴρ ἦ αὖ πάλιν ὄντι ἐν ἐμοί. κἂν τοι, καὶ ὐχ ἑκόντα, φησὶν, ἐκβιάσεταί σε λοιπὸν ἡ τ̃ εἰρημένων δύναμις εἰς τ̃ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχειν. ὁκοῦν, ἅπερ αὐ φαίην ἐγὼ, ταῦτα δὴ πάντως ὄντι τῦ πατρὸς, ἐ ἅπερ αὐ ἐργάσομαι ἐγὼ, ὁ πατὴρ ἐργάζεται. φησὶ δὲ ταῦτα ὁ Χριστὸς, ὐχ ὡς τοῖς ἑτέρου τυχὸν ἀπηχουμένος ῥήμασιν, ὥστε μηδὲν ὡς τὸ προφήτου παῖδα, ἐ μέτρια τοῖς αὐτῶν, κ̃ τοιαῦτα παῖδες ἀλλοπροσαίνουσι φωναῖς· ἐλάλουν γὰρ ὑ τὰ

E ἑαυτῶν ὐκ ἦν πάντως, ἀλλὰ τ̃ δίδοντος τε κ̃ ἐμπνέοντος αὐτοῖς Θεοῦ. ἀποτίθησι ἦ πάλιν τῷ ἰδίῳ πατρὶ τ̃ τοιαύτην δόξαν τ̃ ἔργων, ὐχ ὡς ἐπακτῷ δυνάμει θαυματουργῶν, κατ' ἐκείνους δηλονότι τοὺς λέγοντας, ὅτι ἡμῖν μὴ προσέχετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, ἢ θεοσεβείᾳ τετραπόδισται, δηλονότι τ̃ κάμνοντα. καταχρῆται γὰρ τοῖς ἁγίοις ἔθος ὐκ ἰδίᾳ πάντως ἰσχύϊ πρὸς τὰ τοιάδε δόξαι, μᾶλλον δὲ τῇ τῦ Θεοῦ. ἱκανοὶ γὰρ κ̃ ὑπουργοὶ λόγων τε ὁμοῦ τ̃ θείων, κ̃ ὁ[illegible] ἐ δυνάμεως. ὅθεν ἦ ὁ μοῦ-

σιός ἐστι τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, κατ' οὐδένα τρόπον ἀλλαττῶν, ἤγουν, ὡς ἑτεροίως ἔχων ὡς πρὸς αὐτὸν, λόγους εἰ φησι τοὺς ἰδίους τοῦ πατρός, ὡς οὐχ ἑτέροις αὐτοῦ πατὴρ χρησαμένου λόγοις, ἢ οἷς αὐτὸς ὁ υἱός. ἀλλὰ κἂν ἐν τῷ τὴν ἔργων μεγαλοφυΐαν νοήσῃς ὡσαύτως. ὡς γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἐνεργεῖν πεφυκότος τε καὶ ἰσχύοντος τοῦ πατρὸς, ἢ ὅσαπερ αὐτὸς εἰδείη τε καὶ ἐνεργοίη τυχὸν ὁ υἱός, αὐτὰ τὰ ἔργα φησίν. οὐκοῦν γὰρ λέγοντα φαιότερον ἅπαντες· εἰμὶ τοῦ γεγεννηκότι κατὰ πάντα ὅμοιος, καὶ εἰκὼν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἃ μόνοις ὡρισμένοις σήμασι, καὶ τοῖς ἔξωθεν δόξαις, ἀλλ' ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν φυσικὸν ἀπὸ τοῦ τῆς οὐσίας ἀπαύγασμα.

lis est Patri Filius, nullo modo ab eo distinctus aut diuersus, sua verba Patris verba esse dicit, non quòd Pater aliis verbis vtatur quàm quibus Filius. Sed & in maiestate operum idipsum intelliges. Quasi enim nihil aliud Pater facere naturâ suâ possit quàm quod possit & faciat Filius, eius opera esse ait. Finge enim tibi hunc in modum manifestius loquentem: Sum genitori per omnia similis, & imago substantiæ eius, non externa tantum specie & maiestate insignis, sed totum in meipso genitorem habens per identitatem substantiæ.

Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα.

Verba quæ ego loquor à meipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera.

Εἰ γὰρ πρὸς ὑμᾶς φησιν, ἐλάλησεν ὁ πατὴρ, τούτοις αὐτοῖς, ὥσπερ ἐγὼ νυνὶ, οὐκ ἂν ἕτερος ἐχρήσατο λόγοις. τοσαύτην γὰρ ἔχω πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητα τῆς ἐμφέρειας, ὡς αὐτοῦ τοῖς ἐμοῖς εἰ φωναῖς, καὶ ἅπερ αὐ δράω ἐγὼ, ταῦτα αὐτοῦ πιστεύεσθαι κατορθώματα· ἐν ἐμοὶ γὰρ μένων, διὰ τὸ ταὐτόν ἀλλαχοῦ τὴν οὐσίαν, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. ἐπεὶ καὶ μιᾶς ὄσης τῆς θεότητος, ἔστι πατὴρ, καὶ υἱὸς, καὶ πνεύματι νοουμένης, ἅπας μὲν λόγος ὁ πρὸς παῖδα, πάντως ἐστὶ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι· καὶ πᾶν ἔργον, ἤτοι πρὸς δόξαν, δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι· πρὸς ἣν ἔγωγε μέμνημαι, ὡς πρὸς παῖδα. ἐν γὰρ ἔξω τοῦ γεννήσαντος οὐσίας ἐστὶν ὁ υἱός, ὅτε μὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν αὐτῷ δὲ ὢν ὁ μονογενὴς, ἔχων τε αὖ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, αὐτὸν φησιν ἐνεργεῖν. ἐνεργὴς γάρ ἐστιν ἡ τοῦ παιδὸς φύσις, καλῶς ἐν υἱῷ ἐμφαλέμπουσα. φαίη μ' ἂν τις ὅτι τούτοις ἑτέραν διάνοιαν, τὴν ἧς ἕνεκα οἰκονομίας, καλῶς αὐτῷ χορηγούσης τὰς ἀφορμάς. ἀπ' ἐμαυτοῦ γάρ φησιν οὐ λαλῶ, αὐτὴ τοῦ, οὐ μεμερισμένως, οὐδὲ ἀπαδόντως τῷ Θεῷ καὶ πατρί. ὅθεν γὰρ ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ τοῖς ὁρῶσιν ἐφάνητο, ἀπαίτησι τὴν τῆς θεότητος φύσει τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, ὡς ἐν προσώπῳ τοῦ παιδὸς, ἐν υἱῷ καὶ τὰ ἔργα· μόνον δὲ οὐχὶ φησι, μὴ τὸ ἐμὸν τοῦτό γε ἀνθρώπινον, τὴν ἐμοὶ πρέπουσάν τε καὶ χρεωστουμένην παρὰ πάντων δόξαν ἁρπάσῃς, μηδὲ ἀνθρώπου ψιλοῦ, ἐν ἐμοὶ τῷ καθ' ὑμᾶς εἶναι τοὺς ἐμοὺς λόγους ὑπολάβοντες, ἀλλὰ θείους ἀληθῶς, ἐν αὐτῷ πρέποντας τῷ πατρὶ, ὅτιπερ ὡς ἐμοί. ἐνεργεῖ δὲ ἐν ἐμοὶ μένων, εἰμὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, ἐν αὐτὸς ἐν ἐμοί. μὴ τοίνυν, φησὶν, ὡς μέγα τι [illegible]ῶσφ φύες τοῖς

Si enim ad vos, inquit, locutus esset Pater aliquid, iisdem ipsis quibus ego nunc, non aliis vsus verbis esset. Tantum quippe habeo cum eo similitudinis substantialis vt meæ voces eius sint, & quæ facio ego, hæc eius facta credantur. In me enim manens, propter identitatem substantiæ, ipse facit opera. Nam cum vna sit in Patre & Filio & Spiritu deitas, omnis sermo Patris, vtique est per Filium in Spiritu: & omne opus, siue miraculum, per Filium in Spiritu, agitur tamen tanquam à Patre. nec enim extra genitoris substantiam est Filius, neque adeò Spiritus sanctus: sed qui in eo est vnigenitus, quique habet rursus in seipso genitorem, ipsum ait operari. efficax enim est Patris natura, in Filio præclarè emicans. Alius præterea sensus afferri potest, quem Incarnationis ratio commodè suppeditat. A meipso, inquit, non loquor, pro eo quod est, non seorsim, neque contra Dei ac Patris placitum. Quia enim in humana forma videntibus apparuit, idcirco deitatis naturæ verba sua tribuit, tanquam in persona Patris, quinetiam & opera, ac tantumnon ait, Ne hæc forma humana existimationem mihi conuenientem ac debitam eripiat, neque nudi ac vobis similis vnius alicuius hominis meos sermones esse putetis, sed verè diuinos, ipsique conuenientes Patri, perinde ac mihi. Operatur autem in me manens: quippe sum in ipso, & ipse in me. Nolite ergo credere veteribus tanquam eximium quid

& magnum datum esse vt in specie ignis Deum viderent, & vocem eis loquentem auditent. Vos enim reuera spectastis per me & in me Patrem, tametsi vestri similis apparui, Deus existens secundum naturam, veni manifestè, iuxta Psalmistę vocem. Sciendum verò quòd cum verba mea audiueritis, verba etiam Patris audistis. Sed & spectatores operum, & virtutis eius fuistis. Per me enim loquitur, vt per suum Verbum, peragit verò & edit miracula, vt per suam rursus virtutem. Quod autem nulla ratio à substantia Patris Verbum, eiusque virtutem seiungere possit, sed in ea existere, & à natura inesse quilibet nisi mentis forsan emotæ contessurus sit, dubitandum non est.

Psal. 49.

ἐξαιρετέρως δεδόξῃ πιστεύετε, ὃ ἰδὼν μὲν ὡς ἐν εἴδει πυρὸς τὸν Θεὸν, ἀκοῦσαι δὲ καὶ φωνῆς λαλούσης αὐτοῖς. ὑμεῖς γὰρ ὄντως τεθεάσθε δι' ἐμοῦ, καὶ ἐν ἐμοὶ τὸν πατέρα, εἰ καὶ πέφηνα καθ' ὑμᾶς, Θεὸς ὢν κατὰ φύσιν, ἦλθον ἐμφανῶς, καὶ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν. ἰστέον δὲ ὅτι τὰ μὲν τῶν ἀκούσατε λόγων, τοῦ δὲ καὶ παθεῖν ἠκούσατε. θεωρεῖτε δὲ μεγάλα καὶ τὰ ἔργων, καὶ τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ. δι' ἐμοῦ γὰρ λαλεῖ μέν, ὡς ἴδιον λόγον τοῦ ἰδίου, καταρθοῖ δὲ καὶ ἐνεργεῖ τὰ θαύματα ἄξια, ὡς ἴδιον δυνάμεως πάλιν τῆς ἑαυτοῦ. ὅτι δὲ τὰ τοῦ πατρὸς οὐσίας οὐδεὶς ἂν εἴη λόγος ἀποτέμοι ποτὲ τὸν τε λόγον, καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς· ἐνυπάρχειν δὲ, καὶ ἐμπεφυκέναι κατὰ φύσιν αὐτῇ πᾶς τις οὖν ὁμολογήσειεν, οὐκ ἀμφίβολον, εἰ μή τις ἄρα εἴη παντελὴς τὴν διάνοιαν.

CAPVT I.

Quòd propter identitatem naturæ Filius sit in Patre, & Pater rursus in Filio.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως, ὁ υἱὸς μὲν ἐν τῷ πατρί ἐστιν, ὁ πατὴρ δὲ αὖ πάλιν ἐν τῷ υἱῷ ἐστιν.

v. 11. *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est?*

Πιστεύετε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν;

APERTE iam ait, imò verò iubet non aliter sentire quàm quomodo velit Verbum veritatis. Consubstantiale enim est suo genitori, nulla re penitus interiecta, aut quæ alterum ab altero diuersitate naturali separet. Vnum enim est cum eo, ita vt in genitoris substantia, natura Filij cernatur, atque effulgeat, quemadmodum & in nobis videre licet. nec enim alij sumus naturâ à nostris liberis, nec diuersitate naturali ab iis disiungimur, licet alia aliis sint ac diuersa corpora. Vnde fit vt qui Abrahami filium viderit, beatum ipsum Abrahamum videat. Quanquam in hominibus quidem magnum forte est discrimen, cum vnusquisque contrahatur quodammodo & ad singularitatem se recipiat, nec alius in alio cernatur, nec alter alteri insit corporaliter, licet communis omnibus cernatur ratio substantiæ. At de Deo secundum naturam nequaquam ita censueris. Propriè enim ac peculariter Pater est Pater, ac non Filius: Filius item qui ex eo est, Filius, & non Pater:

ΑΝαφανδὸν ἤδη φησὶν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερβατέον λοιπὸν ὅπως χρεὼν φρονεῖν ἢ ἑτέρως ἡμᾶς, ἢ ὥσπερ αὐτὸς ὁ τῆς ἀληθείας βούλοιτο λόγος. ὁμοούσιος γάρ ἐστι τῷ ἰδίῳ γεννήτορι, μεσολαβούσης πάμπαν οὐδενὸς, ἢ καταλήγοντος εἰς ἑτερότητα φυσικὴν, διαιρέσει δὲ ἑτέρᾳ. εἷς γάρ ἐστι πρὸς αὐτὸν, ὡς ἐν τῇ τοῦ τεκόντος οὐσίᾳ τὸν ἐξ αὐτοῦ διαφαίνεσθαι φύσιν, καὶ ἐν τῇ τοῦ γεννήματος οὐσίᾳ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁρᾶσθαί τε καὶ διαστέλλειν, ὥσπερ ἀμφὶ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς θεωρήσαι ἔστι πάνυ. ὁ γὰρ ἕτερος κατὰ φύσιν ἐκείνῳ πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ γεννήματα, ὅτε μὲν εἰς ἀλλοτριότητα μεριζόμενα φυσικὴν, εἰ δὲ τῇ τοῦ σώματος ἑτερότητι διεσπασμένα· ὅθεν ἴδοις ἂν τὰ μακάριον Ἀβραὰμ ὁ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννήματος ἐμοὶ ἑωρακώς. ἀλλ' ὅτι μὲν ἀνθρώπων τυχὸν πολλή τις ἐστὶν ἡ διαφορὰ, συγκλονοῦσα τρόπον τινὰ, καὶ διαχεομένων μεμορφωμένως ἑκάστου πρὸς τὸ ἴδιον ἔχειν, καὶ φαίνεσθαι, εἰ δὲ οὐκ ἐμπεφυκότος τῷ ἑτέρῳ ὁμαλικῶς, εἰ δὲ κοινὸς ἅπασιν ὁ τῆς οὐσίας ὁρῷτο λόγος· ὅτι δὲ Θεοῦ καὶ φύσιν ἐνοήσῃς οὐχ ὕστερον· ἰδιάζοντος μὲν γὰρ πατὴρ ἐστιν ὁ πατὴρ, καὶ οὐχ υἱός. καὶ πάλιν ὁμοίως υἱὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ, εἰ δὲ πατὴρ, καὶ

πνεῦμα ὃ πνεῦμα ἰδίως· ἀλλ' εἰς μίαν θεό- A & Spiritus propriè Spiritus. Sed in vnam
τητος φύσιν συνιούσης τε καὶ συνηλεγμένης τῆς ἁ- deitatis naturam contracta & collecta
γίας τριάδος, εἷς Θεὸς ὁ ἡμῖν, ὃ οὐχ ὁλόκληρον sancta Trinitate, vnus Deus nobis est,
ἑκάστῳ τῶν σημαινομένων λοιπὸς αὖ τὸ ἐν τῷ ἑτέρῳ nec alterum ab altero in totum sic rece-
τυχὸν ἀποφοίτησιν, ὥσθ' οἷον χωρισθῆναι πάντως, dere vllus dixerit, vt separati sint ab in-
εἰς ὃ εἰμὴ μεμερισμένως· ἀλλ' εἷς μὲν ἕκαστον τῶν uicem: sed vnumquemque esse id quod
ὄντως ἐστί, καὶ κατανόμασιν ἐξ ἡμῶν ἰδιαζόντως est ac indigetatur hypostaticè credimus:
πιστεύομεν. ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς ὄντα τὸν υἱόν, τοῦτ' Ex Patre verò esse Filiũ, id est ex eius sub-
ἔστιν, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἐξ αὐτοῦ τε προελθεῖν ἀρ- stantia, ex eóque ineffabiliter procedere,
ρήτως, καὶ αὐτῷ τε μένειν ἐνοοῦμεν. τὸ δὲ αὐτὸν ἐγεί- & in eo manere censemus. Eodem mo-
ρειν καὶ τὸ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματος. ἔστι μὲν γὰρ ἐκ B do & de Spiritu sancto. Est enim ex Deo
Θεοῦ κατὰ φύσιν ἀληθῶς, ἀλλ' ὑδαμόθεν μεμε- secundum naturam verè sed nullatenus
ρισμένον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, προϊὸν δὲ μᾶλλον ἐξ αὐ- ab eius substantia seiunctus, imò verò
τοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ μένον ἀεί· χορηγούμενον δὲ τοῖς ἁ- ex eo procedens, & in eo semper ma-
γίοις, διὰ Χριστοῦ· πάντα γὰρ δι' υἱοῦ ἐν πνεύμα- nens, quique per Christum sanctis tra-
τι ἁγίῳ. ταύτην ἡμᾶς τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα, καὶ ditur. Omnia quippe per Filium in
ἀληθῶς ἐδίδαξεν ἡ τῶν ἁγίων πατέρων σοφία· Spiritu sancto. Hanc nos dogmatum
οὕτω πεπαῤῥήσιάσθαι λαλεῖν τε καὶ φρονεῖν, καὶ δι' αὐ- rectam rationem ac veritatem docuit
τὴν τὴν ἱερὰν γραμμάτων. ὅτι δὲ λίαν ὀρθῶς ὑπὸ ταύ- C sanctorum Patrum sapientia, perque
την ἴσμεν τὴν ἀληθεστάτην πίστιν, αὐτὸς ἁγιαστικῶς sacras scripturas edocti sumus ita sen-
λέγων ὁ κύριος. πιστεύετε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, tire & loqui. Quòd autem ad inculpa-
καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. tam hanc fidem rectè procedimus, fi-
duciam & animum Dominus addit, in-
quiens, *Credite quia ego in Patre, & Pater in me.*

Εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. *Alioqui, propter opera ipsa mihi credite.*

Διαῤῥήδην γὰρ οὗτοις φησὶν, ὡς οὐκ ἂν ἐργά- Apertè his verbis ait non se facturum
σαιτο, οὐκ ἂν ἔξαυσαι πώποτε τὰ μόνῃ τῇ θείᾳ vnquam fuisse quæ naturæ diuinæ tan-
πρέποντα φύσει, μὴ ὄντι κατ' φύσιν ἐκ ἀρχῆς, καὶ tummodo conueniunt, nisi secundum
ἐξ αὐτῆς. καὶ ὅρα πῶς ὅσης ἀσφαλείας τε ὁμοῦ, καὶ naturam Deus esset, & ex ipsa. Vide
ἀληθείας τὰ τοιαῦτα φησίν. οὐ γὰρ ἐξ ὧν αὐ λέγει, D porrò quanta cum certitudine & veri-
τοσοῦτον ἀξιοῖ πιστεύεσθαι, καίπερ φεύδεσθαι μὴ εἰ- tate hæc dicat. Nec enim ex iis quæ
δώς, ὅσον ἐξ ὧν ἐνεργεῖ. καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐρῶ. dicit tantum sibi fidei haberi vult, li-
λόγοις μὲν γὰρ καὶ ῥήμασι τοῖς θεοπρεπέσιν ἀποχε- cet mentiri nesciat, quantum ex iis quæ
ρῶσ' ἂν τυχὸν, καὶ τι τῶν ῥιψοκινδύνων εἰπεῖν, ἀν- facit. quam ob causam, dicam. Ser-
δρὶ μαινομένῳ, καὶ παραπαίοντι, χαλεπὸν οὐδὲν monibus enim ac verbis Deo conue-
ἔργῳ γε μὴν, καὶ δυναμένῃ τῇ θεοπρεπεῖ, τίς αὖ nientibus vti, ac temerè nonnulla ef-
χρήσαιτο ποτε; χρείαν τίνι τὸν ἡμέτερον τὴν ἰδίαν fundere, furioso exempli gratia ac de-
δόξαν ὁ πατήρ; ἢ γὰρ οὐχὶ Θεοῦ δόξαν εἶναι φαμὲν menti non est difficile: opere verò ac
ὃ πάντα δυνάσθαι δρᾶν, καὶ παντουργικὸν ἔχειν E potestate Deo conuenienti quis vte-
ἰσχύν· οὐδενὶ γε μὴν ἑτέρῳ προσοῦσαν, παρ' ὅλως tur vnquàm? aut cuinam creaturæ
ἐκ ἀεὶ θαυμαζομένῳ τοῖς κτίσμασιν; ὀκνῶ δὲ suam gloriam Pater tribuet? Nunquid
δικαίως κἀγὼ τε ὁμοῦ καὶ δικαιοῤῥήτων ἀποδείξεων τὰ enim Dei gloriam esse dicimus cun-
καθ' ἑαυτὸν δοκιμάζεσθαι βουλόμενος ὁ Χριστὸς, cta faciendi potentiam ac virtutem,
ἐξ αὐτῶν καλῶς πιστεύεσθαι τὰ ἔργων, ὡς εἶναι μὲν αὐ- quæ in nulla omnino creatura sit? Quo-
τὸν ἐν πατρὶ, ἔχειν δὲ αὖ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν πα- circa volens Christus necessariis & in-
τέρα, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἴδιον φύσιν ἐν κατ' ἀρχῆς uictis argumentis ac demonstrationibus
τῇ ἰδίᾳ φορᾷ, ὡς γνήσιον ῥύημα, ὡς καρπὸν ἀ- se probari, ex operibus ipsis credi iubet
ληθῶς, ὡς υἱὸν ἐκ πατρὸς πεφυκότως φυσικῶς. ipsum quidem esse in Patre, & rursus in
ἀλλ' ἡ μὲν ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, καίπερ λίαν seipso habere Patrem, hoc est Patris na-
turam in propria ferre existentia, vt
qui sit vera ac legitima proles, vt fru-
ctus verè, vt Filius ex Patre natu-
raliter editus. Sed Christi quidem Ecclesia quæ dogmatum re-

ctitudine imprimis gloriatur, talem de vnigenito sententiam habet: Dei autem hostes hæretici contraria sentiunt & instillant pernicioſæ ſuæ doctrinæ discipulis. Conuiciis enim aduersus Christum in rabiem acti magno studio in id incumbunt miseri, aliusque alium acuit, non vt ad pietatem se prouocent, sed vt alter alterum impietate superare & aliquid proferre videatur absurdius. Nam cum vinum Deut. 32. Sodomorum ipsi bibant, atque acerbam vuam Gomorrhæ vindemient (nec enim ex diuino Spiritu accipiunt quæ de eo docent, nec ex reuelatione Patris, sed ex capite draconis) nihil quidem sani sentiunt, sed ea loquuntur quæ miserabiles auditorum animas reddunt, eas ad inferos & infimum barathrum detrudentia. Quæ & libris mandare ausi sunt, & nequitiam suam tanquam in cippo ad immortalitatem sculpserunt. Et decebat quidem nos expositis in hunc locum quæcunque lectoribus ad rectè sentiendum de Filio conducere videbantur, nullam hæreticorum dogmatum facere mentionem: sed cum miseris eorum sermonibus simpliciores nonnulli abripiantur, necessarium duxi veritatis dogmatis noxias illorum nugas repellere, & calumnias quas affingere volunt Filio, immo vt verius dicam, toti naturæ diuinæ, inanes ac futiles ostendere. In manus itaque mihi venit aduersariorum liber, cumque loci propositi sensum perscrutarer, inueni post alia quædam ita scriptum ad verbum: Filius ergo substantialiter contentus à Patre, Patrem in seipso continet, verba loquentem, & signa peragentem. quod interpretatur dicens, *Quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor, sed Pater in me manens, ipse facit opera.* Hæc illi nugantur. Verùm quia necesse est nos illis resistere, nec verum ac germanum esse illum sensum ostendere, primùm dico, me, vt verè loquar, haud satis capere quid sibi velit quod aiunt contineri à Patre Filium, tantum in se obscuritatis habet. erubescit enim, ac tenebris quodammodo offunditur propositio libertate vacua. Quemadmodum enim qui malè agit, odit lu-

A ἐπαυχοῦσα τῇ τ̃ δογμᾶ ὀρθότητι, τοιαύτην ἔχει τ̃ δόξαν περὶ τ̃ μονογενοῦς· τοῖς μὲν γὰρ θεομάχοις αἱρετικοῖς ἐστι φύσει φρονεῖν, καὶ παίζειν τοὺς τοῖς ὀλεθρίοις αὐτῶν διδασκάλοις τε καὶ διδασκόλοις λόγοις. σπιλυτοῦντες γὰρ τὰς τ̃ Χριστοῦ λοιδορίας, φιλονεικοῦσιν οἱ δείλαιοι, & * καταπονοῦσιν ἀλλήλους, οὐκ εἰς προκοπὴν βίου θεοσεβείας, ἀλλ' ἵν' ἀσεβέστερος ἕτερος ὁρᾶται θατέρου, καὶ φθάνῃ τι καὶ πρὸς ἀπορρητότερον. ὅπερ γὰρ τ̃ ἐκ Σοδόμων πίνουσιν οἶνον, & πικρὸν ἐκ Γομόρρας βότρυν συγκομίζουσι (οὐ γὰρ ἐκ θείας πνεύματος τὰ φρονοῦσιν· οὐδὲ γὰρ ἐκ θείας διδαχῆς πνεύματα τὰ ἐπ' αὐτοῖς ῥητά, οὐδὲ ἐξ ἀποκαλύψεως τ̃ τοῦ πατρός, ἀλλ' ἐκ τ̃ δρακοντείας κεφαλῆς· οὐδὲν μὴν φρονοῦσι τ̃ ἐχόντων ὑγιές, ἀλλὰ δὲ λέγουσιν, ἃ ταῖς τ̃ ἀκουσμένων ταλαιπώροις ἀποφαίνει ψυχαῖς, πρὸς ἅδου αὐτοὺς καταχωμίζοντα, & εἰς τὸ κάτω βάραθρον. ταῦτα γὰρ βιβλίοις ἐνθεῖναι τολμήσαντες, ἀθάνατον ὥσπερ τ̃ ἀσυνδότου αὐτοῖς ἀσεβείας. ἔδει μὲν οὖν ἡμᾶς ἅπερ κἀγὼ εἰρηκέναι εἰς τὸ προκείμενον, ἅπερ ἐμοὶ εἰκὸς ὠφελεῖν διδασκάλους τοὺς ἐντυγχάνοντας, ὀρθοτάτην ἔχοντα τ̃ περὶ τοῦ υἱοῦ διάληψιν, μηδεμίαν τ̃ πρὸς ἐκείνους ποιησαμένους μνήμην. ὅπερ γὲ ἀπιθανὸς οὐδὲν τοῖς ἀθλίοις ἐκείνων ἐντυγχάνουσι ῥήμασι συναρπαγῶσι τ̃ ἀσεβείας εἰς συνεσπάνας, ἀναγκαῖον φάναι τοῖς ἐξ ἀληθείας δόγμασι τὰ ὑπ' ἐκείνων φλυαρίας ἀφανιζούσας βλάβη, διὰ μηδενὸς τοῦ τὴν ἀπόδειξιν συκοφαντίαν, ὡς ἐπιχειρεῖν βάλλοντας τοῦ υἱοῦ, μᾶλλον δὲ ὅλῃ τῇ θείᾳ φύσει· τοῦτο γὰρ εἰπεῖν ἀληθέστερον. ἐντυγχάνων οὖν τοῖς βιβλίοις τοῖς δ' ὑπ' ἐκείνων εἰρημένοις διερευνώμενος, εὕρισκον ὅτι λέξεως αὐτῆς, ὅταν λέγηται μὴ ἐπερείδηται. ὁ γοῦν υἱὸς οὐσιωδῶς περιεχόμενος ὑπὸ τ̃ πατρὸς, τ̃ πατέρα ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὰ ῥήματα φθεγγόμενον, & τὰ σημεῖα ἐπιτελοῦντα· ὅταν ἐρμηνεύῃ, λέγων· ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. ταυτὶ τ̃ ἐκείνου παρθρείας τὰ ῥήματα. ὅπερ δὲ χρὴ ἡμᾶς εἰπεῖν τοῖς εἰρημένοις ἀντιστατοῦν, ἡγοῦμαι ἄδικον ὄντα τὸν νοῦν διελέγχειν διανάλωμον, σαφὲς φαμί· τὸ μὲν τῶν οὐσιωδῶς περιεχομένων λέγειν τ̃ υἱὸν τ̃ πατρὸς, ὅτι ποτὲ ἀρά ἐστιν, οὐ πάνυ δηλοῖ, οὐσφόδρα σεσίγηκε· χεῖλος γὰρ αἰμαγὲς τ̃ ἀληθῆς εἰπεῖν· τοιαύτην ἔχει τ̃ ἀποφάσεως. ἐρυθριᾷ γὰρ ὥσπερ, & συστέλλεται πως πρὸς τ̃ ἀφανίστερον πρόρρησιν οὐκ ἔχον τ̃ ῥητόν. ὥσπερ γὰρ ὁ τὰ φαῦλα

πορεύεται μισῶ ὁ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ, καὶ τὰ τῶν ἑρμηνέων φωνῶν· οὕτω πᾶς λόγος ὁ τὰ φαῦλα δηλῶν, ἀφ' ὑποπτευτηρίου τινὸς ἔρχεται φίλης, καὶ πρὸς τὸ σαφηνείας φῶς οὐκ ἔξεισι, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὸ εὐτελὲς αὐτοῦ καὶ ἀθετήτως λιθοβόλημα. τί οὖν ἄρα ἐστὶ τὸ ὑποπτευόμενον ἐνεῖναι τῷ λόγῳ τὸ τοῦ Υἱοῦ τὸ τοῦ πατρός; ἴσμεν γὰρ δι' ἐννοίας ἁπάσης, οἷς ἂν οἱ δυνάμενοι ἀφηγήσωνται λόγοις τὸ ἀμωμήτως εἰρημένον, καὶ δυσωπούμενον ἔχειν μὲν καὶ ἄρα νοητὸν ἀπορρήτως τὸ τῆς τεχνίτης αὐτοῦ δυσβουλίαν. εἰ μὲν οὖν τοῦτο βούλεται δηλοῦν ὅτι τῇ τοῦ πατρὸς οὐσίᾳ φαινόμενος ὁ Υἱὸς, ὁμοούσιος αὐτῷ, ἔχει δὲ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῇ τοῦ γεννήματος φύσει καλῶς ἀφομοιούμεθα· συναινέσομεν καὶ ἡμεῖς, εἰς τὸ τοῦ θεωρήματος δυνάμεν· εἰ μετείως δὲ ἀδικήσαι τυχὸν ὁ τῆς ἀθεότητος ὄνομα κείμενον ἐφ' ἡμῖν. εἰ δὲ τοῦτο μὴ βούλεται· οὐ φησὶν· οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι ποτὲ πρόσεστι δίκαιόν τι τὸν Υἱόν· ὁ δὲ ταύτῃ ἐμέσας κατ' αὐτοῦ δυσφημίαν, ὥσπερ δὲ τὸ σῶμα πεπερασμένον τὸ τῆς Υἱοῦ φύσιν ἐμφανίζῃ τὴν τοῦ πατρὸς διηκριβάζεται· πῶς οὐκ ἂν διαφθαρδὸν δυσφημίας ἀλώσεται, καὶ τὸ εἰς ἄκρον ἀκούσης φρενοβλαβείας αἰὰ πλέως ὤν; καὶ αὖθις γὰρ Θεὸν εἶναι λέγοντες τὸν Υἱόν, καὶ ὁμοῦ ἔξωθεν πρόσεστιν αὐτῷ καθάπερ λόγος ὑπερχέεσθαι· ὃ γὰρ ὅλως ἀπεριόριστόν ἐστιν, καὶ μέτρῳ ἀπερισχοινίζεται τῷ νοουμένῳ καὶ δήπουθεν, ὡς καὶ ἀπό τινος ἀρχῆς καταλήγειν εἰς πέρας, πάντως ὑπεδέξατο καὶ τὸ εἶναι τυχὸν ἐν τόπῳ, ἢ ποσῷ, καὶ εἴδει, καὶ σχήματι. εἶτα πῶς οὐ ὁμοῦ ἴδιόν ἐστι; πῶς δὲ καὶ ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμᾶς, ὁ ὑπὲρ ἡμᾶς νοηθήσεται; ἢ πῶς οὐκ ἀδελφὸς τῇ ἑτέρᾳ κτίσει, λοιπὸν ὂν ἔχων πρὸ αὐτοῦ τὸ πλέον, ὅσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς τὸ εἶναι πεπερασμένως; ἔχων δὲ ὕστερον καθά γε τὸ ἀμαθὲς ἡμῶν δι' ἑαυτὸν ὑπόνοιαν, τί μᾶλλον ἡμᾶς προσοικτύπτει λέγων, ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· καὶ πάλιν· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστέ. ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. δῆλον γὰρ ἑαυτὸν εἶναι λέγων, ὡς ἁπλῶς ἐδήλου τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς. τί γὰρ ἂν ἔχοι τὸ πλέον πρὸς ἁγίους ἀγγέλους, εἴπερ ἄνωθεν καὶ ἐκείνους ὄντας ἐρήσεται, τοπικῶς ἐκλαμβάνοντος τοῦ σημαινομένου; σημαίνει δὲ ὅτι τῆς ἄνωθεν, καὶ τοῖς ὅλοις ὑποκειμένης οὐσίας ἐξέφυ. πῶς οὖν ἀληθὴς διαφαίνεται λοιπὸν, εἰ κοινὰ πρὸς τὰ ἕτερα ἔχει κτίσιν πάντως ἴδιόν τι καὶ ὁμοῦ τοῖς οὐκ οὖσιν εἰς τὸ εἶναι προενεχθεῖσι προεκκόμενος ἐστὶν ἐκ τοῦ πατρός; εἴπερ οὐδὲν ἐξω καὶ

cem, nec venit ad lucem ne redarguatur, iuxta Seruatoris vocem: Sic omnis oratio quæ mala designat, per tenebrosos animi conceptus ire solet, nec ad explanationis lucem prodibit, ne illius caries ac debilitas arguatur. Quid ergo est substantialiter contineri à Patre Filium? Cuncta enim perscrutari iuuat, & quibus possum rationibus explicare quod obscurè dictum est, quodque forsan erubescit ne animo comprehensum, eius à quo editum est insaniam retegat. Si ergo significat Filium in Patris substantia tanquam ei consubstantialem, habere & in seipso Patrem in Filij natura præfulgentem, nos ei quoque expositioni adstipulabimur: quòd tamen contineri Filius dicitur, nõn mediocriter forsan nos offenderit. Sin autem istud non ait, (nec enim ex Patre genitum esse Filium vnquam admitteret, qui tantam in eum blasphemiam euomuit, sed Filij naturam veluti corpus quoddam finitum à Patris natura esse comprehensam, asserit) quomodo non aperta vti blasphemia summæque dementiæ plenus esse arguetur? Nam cum iidem ipsi Deum esse dicant Filium, proprietates tamen corporum ei præter rationem affingere conantur. Quod enim mensura aut spatio & interuallo circunscribitur, ita vt à principio quodam inchoatum alicubi desinat, vtique & esse in loco, & quantitate, & forma & figura suscipiet. At quomodo ista non sunt corporum propria? quomodo non nobiscum vt pote nostri similis, qui supra nos est, censebitur? aut quomodo alteri creaturæ germanus non erit, qui nihilo plus habet quàm illa, quatenus nimirum est finita? Cum autem ita se habeat, vt stultè aduersarij sibi persuadent, cur frustrà nos terrebat dicens, *Vos de deorsum estis, ego ex supernis sum.* Et rursus: *Vos de hoc mundo estis: Ego non sum de hoc mundo.* Nam cum ex supernis seipsum esse diceret, non simpliciter significabat ex cælis. (Quid enim prærogatiuæ plus haberet quàm sancti Angeli, siquidem & ex supernis illos esse comperimus, si ratione loci id accipiatur) sed significat ex superna, & quæ supra vniuersa euecta est, substantiâ genitum. Quomodo ergo verè demum loqui videtur, si proprietates corporum cum creaturis aliis communes habet, & perinde ac ea quæ è nihilo producta sũt in ortũ à Patre continetur? Siquidẽ extra eum nihil esse fatebimur.

Ioan. 8. 23.

fatebimur. Et ipse quidem Psaltes diuinus vera omnino & abstrusa mysteria loquens in Spiritu, Filium nulli loco deesse ait, per hoc testificans incorporeum & incircumscriptum eum esse, nec loco comprehendi, vtpote Deum. *Quò enim ibo à Spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; Si descendero infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Nam & ibi manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.* Hi autem proiecta audacia suam sententiam Spiritus vocibus opponentes, vnigenitum loco circumscribi ac terminari volunt, cum hinc potius necessario secum reputare deberent, quòd si cælos & terræ extrema replent, hoc est inferos, qui non absurdissimum sit comprehensionis nomen ei affingere, cùm neque apud se cogitent, quòd si facies eius, id est Spiritus, (faciem quippe Filij Spiritum vocat) implet omnia, quomodo ipse continebitur, licet à Deo & Patre contineri dicatur? Nec enim minus erit incommodi si dicat circunscribi incorporeum, & mensuræ subiiciat quod caret termino. Dicere enim substantialiter ipsum à Deo & Patre contineri, quid sibi vult aliud, quàm terminatam habere substantiam, non secus ac vnumquodque eorum quæ facta sunt ab ipso, quæ tutò ac verè contineri fatebimur. Corpora enim sunt, licet non talia fortan qualia nostra sunt. Sed & illud mihi præterea mihi subit, quod si necesse dicamus vt quod ab aliquo continetur omnino intra illud sit à quo contineri dicitur, quomodo non manifestè sequetur vt continens minus esse contento putemus, ipsumque terminatum esse maioris quodammodo complexione dicamus? Quid ergo rursus dices, ô bone? Ecce enim cum se Dei ac Patris exhibeat imaginem, & apertè dicat, *Qui videt me, videt & Patrem*, statim rursus subiungit: *Ego in Patre, & Pater in me est.* Nam si vt vultis, ait se, quamuis character & imago sit Patris, substantialiter tamen ab eo contineri, nunquid manifestum & indubitatum est omnibus, velle vt talia de Patre qualia & de ipso sentiamus? Finitum igitur esse quoque

Ps. 138. 7

A δώσομεν αὐτῷ. ἢ ὁ μὲν θεσπέσιος μελῳδὸς, ἀληθῆ τοῦ πατρὸς & κεκρυμμένα μυστήρια λαλῶν ἐν πνεύματι, οὐδενὸς μὲν πάντως ἀπολιμπάνει τόπου φησὶ τὸν υἱόν, ὃ ἀσώματόν τε ἢ ἀπερίοπτον αὐτῷ δηλῶν τοῦτο προσμαρτυρῶν, καὶ ὅτι μὴ τόπῳ περιληπτὸς, ὡς Θεός. ποῦ γὰρ πορευθῶ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, & ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, ποῦ φύγω; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ εἶ ἐκεῖ, ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον, καὶ πορευθῶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· & γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με, & κατέξει με ἡ δεξιά σου. ῥιψοκινδύνως δὲ ὅτι, & τῆς τοῦ πνεύματος φωνῆς τὸν ἑαυτῶν αἰτιξάμενοι νοῦν, ὁρισμῷ τὸν ἀπερι- B γραφῆς ἀποβάλλουσι τὸν μονογενῆ, καίτοι λογισμὸν ὀφείλοντες ἐπὶ τούτῳ κακεῖ- νῳ καίριόν τε & χρήσιμον. εἰ γὰρ πεπλήρωκε μὲν οὐρανοὺς, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, τοῦτ' ἔστι, τὰ εἰς τὸ ᾅδλον· πῶς οὐ σφόδρα καὶ λογώτατον ὃ περιοχῆς ὄνομα προσάπτειν αὐτῷ, μηδὲ ὅλως λοιπὸν ἰδίους, ὅπερ εἰ ὃ προσωπον αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα· προσωπον γὰρ τοῦ υἱοῦ καλεῖ τὸ πνεῦμα· τὰ πάντα πλη- C ροῦν, πῶς ἂν αὐτὸς εἴσω γένοιτο περιοχῆς, καὶ λέγοι, ὅτι περιοχῆς τοῦ Θεοῦ, & πάντως; ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὑφεὶς περιγράφας ὃ ἀσώματον, ἢ μέτρῳ περιλήψεις ὃ οὐκ ὂν πεπερασμένως. ὃ γὰρ ὑποπτῶς αὐτὸν περιέχειν λέγει τοῦ Θεοῦ ἢ πατρὸς, πέπερον ὄντι δηλοῖ, ἢ ὅτι πεπερασμένῳ ἔχει τὴν οὐσίαν, ὡς ἂν οἶμαι ἢ ἑνὶ ἕκαστον τῶν πρὸς αὐτοῦ γεγονότων, ἃ & ἀκινδύνως τι & ἀληθῶς περιέ- D χειν δύναται. σώματα γὰρ, εἰ & μὴ τοιαῦτα τυχὸν, ὁποῖα τὰ ἡμέτερα. ἔπεισι δέ μοι καὶ εἰπεῖν πρὸς τούτοις ὀνόσῃ. εἰ γὰρ ἀναγκαῖον εἴη φαμὲν ὃ ὑπό του περιλαμβανόμενον, εἶπα δὴ κεῖσθαι πάντως τοῦ περιέχοντος ὃ περιεχόμενον, & πεπερασμένῳ λέγειν αὐτὸ, καταχλύζοιμεν ὡς ἂν τῷ μείζονος περιοχῇ· τί οὖν ὦ βέλτιστε πάλιν ἐρᾷς. ἰδοὺ γὰρ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἑαυτὸν προφαίνει, & διαῤῥήδην εἰπὼν, ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. ἢ πάλιν ἐπήγαγεν αὖθις· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, & ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν· εἰ γὰρ τοῦτό φησι καθ' ὑμᾶς, ὅτι καίτοι χαρακτὴρ, & εἰκὼν ὑπάρχων τοῦ μεγίστου, ὑποπτῶς ἐν αὐτῷ περιέχομαι, πῶς οὐχ ἅπασιν ἀναμφίλογον, ὅτι τοιαύτας ἴσμεν οὐσίας ἔχειν περὶ τοῦ πατρὸς βούλεται, ὁποίαν ἂν ἀδύνατον ἢ ἐπ' αὐτῷ; πεπερασμένῳ λέγοιμεν ἂν ἢ τὸν

πατέρα, ἔστι γὰρ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί. ζητείτω λοιπὸν ὁ αἱρετικὸς, τίς ὁ μείζων αὐτῶν· ἐμοὶ γὰρ οὐ θέμις εἰπεῖν, οὐ τοσοῦτον. οὐ γὰρ μέρος μὲν εἰκὼν ἔσται τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, μέρος δὲ οὐκέτι. εἰ γὰρ ὅλως ἔχει τι τὸ παραλλάττον ἐν μεσολαβοῦντι τῇ εἰσάπαν ὁμοίωσιν, μέρος ἂν εἴη λοιπὸν, οὐκ ὁλόκληρος εἰκών. ἀλλὰ ποῦ τοῦτο δείξας ἂν τὴν ἀλήθειαν λέγουσάν μοι ψαφίοι; οὐ γὰρ δήπου τοῖς σοῖς ἂν πεπεισμένοι λόγοις, τὴν τῶν ἱερῶν δογμάτων ὀρθότητα παρωσόμεθα. θαυμάζω δὲ ὅπως οὐ κατέδυσθον ὅτι τοιαῦτα εἰπεῖν· καθάπερ ὁ Παῦλος τὸν Χριστὸν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, καὶ ἐνεργοῦντα τοῖς δυνάμεσι, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον, καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα λαλοῦντα, καὶ τὰ σημεῖα ποιοῦντα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ· διὸ φησί· πιστεύετε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ δὲ ἐν ἐμοί. εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. εἶπε τίς ἐν Χριστιανὸν προσερεῖ τὸν οὕτω διεσκευμένον καὶ πεφρονηκότα περὶ Χριστοῦ; ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ, καὶ μάλα σαφῶς, Θεὸν μὲν αὐτὸν οὐκέτι φησὶν ἀληθῶς· ῥιψοκινδύνως δὲ καὶ θρασεῖ τῷ παρέπεσθαι τοῖς κτίσμασι μέτοχον αὐτῶν, θεοφόρον τινὰ, καὶ Θεοῦ μέτοχον, ἤγουν ἐκ Θεοῦ γεγονότα Θεὸν κηρύττει. σκοπὸς γὰρ αὐτῷ πρῶτος, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τρόπον καὶ λόγου τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς παντελῶς ἀπείργειν αὐτὸν, καὶ εἰσάπαν ἀποτεμεῖν τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδους οἰκειότητος, ἧς ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ Θεόν. εἶπε τί δὴ γένοιτο τῷ τοιούτων ὁ ἀσεβέστερον εἰς ἀποπληξίαν; ἢ πῶς οὐκ ἄν τις, ὡσεὶ νεκροῖς ἤδη, καὶ ἀπολωλόσι, τοῖς οὐκ ἂν ἀγάπης ἀποστάξαι δάκρυον, ἀχαλίνωτον οὕτω πεπαιμένοις εἰς ἀσέβειαν· ἐρῶ δὲ καὶ λίαν θυηπάρας, τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ ταῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσομαι τὸν λαὸν τοῦτον ἡμέρας, καὶ νυκτός; ὅτι γὰρ τοῖς τὰ τοιαῦτα φρονοῦσιν ἐλεημόνοις, ἀκριτὰς αἰτεῖς εἰκότως ὀδύρεσθαι δάκρυσι. ὅπως δὲ τοῖς ἐξ ἀληθείας δόγμασιν ἀποκρούσασθαι δῆτα τοὺς παρ' ἐκείνων συκοφαντίας προσόντας ἐπιλοιμῶδες, ἀφ' ὧν τοῖς ἁπλουστέροις λυσιτελές, φέρε πάλιν αὖθις ἐκεῖνο λέγωμεν, ὅτι ζηλωτὰς ἑαυτοὺς ἐπιδεικνύμεθα τοῦ κυρίου. ὁ γὰρ θεοπέσιος Παῦλος, ὥ γε δὴ, καὶ πλείστους ἔτερος τῶν ἁγίων τὸν Χριστὸν ἔχοντες ταῖς ἑαυτῶν διανοίαις ἐνοικοῦντα ἀφ' ὧν πνεύματος, ἔδρων δυνάμεις καὶ τὰ δοκοῦντα Θεῷ, καὶ θαυμαστοὶ τῇ δόξῃ ἐφαίνοντο. ἐκεῖνο δὲ ἄρα ἦν ὅτι δήπου σὺν ἀρχῇ τινὶ ἀληθείᾳ, ὡς ἀδελφοί τε τῇ φύσει συναρχόντες, καὶ ἕτερόν τι τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' ὅμως ἐνοικοῦν αὐτοῖς ἄλλον πνεῦμα Χριστοῦ, θεοφόβοι τινὲς ἦσαν, καὶ εὐσεβεῖς,

A Patrem oportet: est enim in Filio. Quærat itaque demum hæreticus quis maior eo sit: non enim cogitare aut dicere fas mihi est. nec enim partim quidem Patris erit imago Filius, partim verò non erit. Nam si omnino habet aliquid quod perfectissimam similitudinem dirimat, non erit perfecta & solida imago. At vbinam id in sacris literis reperies? nec enim tuis sermonibus persuasi rectam sacrorum dogmatum B rationem reiiciemus. Illud mirari subit, quomodo subiicere ausi sint, Quem- admodum Paulus Christum habebat in seipso loquentem, & virtutes operantem, eodem modo & Filius Patrem loquentem & signa edentem habebat in seipso. Vnde ait, *Credite quia ego in Patre, & Pater in me est. alioqui propter opera ipsa credite.* Verùm quis Christianum nuncupabit illum, qui talia de Christo sentiat ac loquatur? Ecce enim, ecce non iam C ipsum verè Deum dicit, sed præcipiti audaciâ affingens ei quod creaturis conuenit; Deiferum quendam Deique participem, siue ex Deo procreatum Deum prædicat. Et quippe propositum est omni ratione ac modo, à Dei ac Patris substantia prorsus eum excludere, & à naturali atque substantiali proprietate quam cum suo Patre ac Deo habet, prorsus resecare. At quid quæso his stupidius esse potest? aut quomodo non velut mortuis iam ac perditis illacrymaueris, qui D tam effrenato cursu in impietatem præcipitant, & opportunè admodum dices: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, & plorabo die ac nocte?* ob horum enim contumaciam non immeritò quis magnam lachrymarum vim profuderit. Sed quoniam veritatis dogmatis illorum calumnias propter simpliciorum vtilitatem, retundendas arbitror, age rursus illud eis dicamus nos zelo zelasse Domino. Diuinus enim Paulus, & quiuis sanctorum alius, cum Christum in suis mentibus inhabitantem haberent per Spiritum, faciebant quæ Christo placerent, & miracula edebant. At constat, vel tuâ ipsius confessione, quòd cum homines essent naturâ, & aliud quiddam substantiâ, quàm sanctus Christi Spiritus qui in eis habitabat, religiosi tamen & pietate conspicui erant

Hier. 9. 1

per datam eis à Christo gratiam. Sed nobiscum vtique fateberis, aliquando gratiâ fuisse destitutos, veruntamen eò fuisse vocatos, cùm ita visum esset omnia rectè gubernanti Deo. Fieri ergo poterat vt vitio aliquo, vel peccato beatus Paulus, aut alter ei similis Deum offendens, datâ sibi gratia priuaretur, & in eam demissionem vnde emerserat denuò detruderetur atque rediret. Quod enim aliunde ascisciturˑ & accidit, facile amitti potest, atque auferri, vtpote datum. An igitur ô bone, (iuuat enim iterum te compellare) si quemadmodum erat in Paulo Christus loquens & miracula faciens, iuxta tuam stultam & impiam sententiam, ita Patrem in Filio quis esse concesserit, nunquid clarum & indubitatum est Deum nequaquam fore secundum naturam, sed aliud quiddam ab inhabitante Patre, qui verè Deus? sic enim erat in Paulo Christus. Instrumentum igitur, ac vas veluti quoddam est vnigenitus in gloriam præparatum, nec à tibia forsan aut lyra distabit, illud resonans quod inspiratu nimirum aut plectro iussum erit: & ad miracula edenda Pater eo vtetur, quo pacto fabri lignarij serrâ vel ascià. At quid hoc absurdus? Nam cum eius sit naturæ, vt illi dicunt, à Deo ac Patre prorsus alienus erit, ea ratione qua naturâ Deus est in nobis, & nemo alius ab ipso. Quòd si à Patris substantia ita Filius excluditur vt non sit naturâ Deus, quomodo non verè dicimus eum inter creaturas collocatum & connumeratum esse, atque instrumenti loco assumptum, & pro Domino ministrum tandem videri Filium, qui Deo ac Patri assidet, immo ne verè quidem esse Filium? nec enim quod instrumenti loco ponitur pro Filio quis accipiet. Instrumentum itaque suæ artis aut sapientiæ Pater genuit, & aliquid aliud quàm quod ipse sit genuisse videtur. At quomodo fieri illud potest, aut quomodo istiusmodi quiddam in animum sibi inducere, non est stultissimum? Nisi ergo Filium instrumentum aut ministrum existimare cessaueris, eumque veram genituram esse non admittens, ineffabilem eius generationem, ex substantia Dei ac Patris nimirum, negaueris, in ipsam genitoris gloriam contumeliosus eris. nec enim vltra Pater

A Ἀλλ' ὁ δοκῶν αὐτοῖς τοῦτο Χριστοῦ χάριτος· συνεργὸς γὰρ πάντως λέγειν, ὡς ἔρημοι μὲν τῆς χορηγίας ποτε, κέκλησται δὲ μετὰ ταῦτα εἰς αὐτό, δόξαν οὕτω καλῶς ἔχειν τῷ πάντα καλῶς διοικοῦντι Θεῷ· ἦν οὖν ἄρα τὸ ἐνδεχόμενον, καὶ ὅλως τὸ μὴ ἀρθῶς ἂν εἰργασμένων, προσκεκρουκότα τῷ Θεῷ τὸν μακάριον Παῦλον, ἤγουν ἄλλο τῶν κατ' ἐκεῖνον ἕτερον, ἔρημον μὲν τὸ δοθέν ποτε χάριτος ὀφθῆναι δικαίως, καταπεσεῖν δ' αὖθις καὶ ἐνοικοδομεῖν εἰς τὸ ὄπισθεν ἀνέδην ταπεινώσιν. Τὸ γὰρ ἔλως ἐξωθεῖν καὶ ἐπακτὸν, ῥᾳδίως ἂν ἀποβάλοιτο, καὶ * διαφαίρετόν ἐστιν, ὡς δοτόν. ἀρ' οὖν ὦ βέλτιστε· πεπάυσαι γὰρ ἴσως σὺ ὁλόρριζος πάλιν· εἰ καὶ τὸ ἴσως σὺ ἀπαγορεύοις, καὶ ἀσεβεστάτῳ ἐπιτάττων, καθάπερ καὶ τῷ Παύλῳ Χριστὸς λαλοῦν καὶ τερατουργοῦν, ὅταν δὴ δοκῇς αὖ σὺ τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα, πῶς οὐκ ἀμφίλογον ὡς Θεὸς μὲν ἔσῃ καὶ φύσιν ὑδαμῶς, ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ τὸν οἰκοῦντα πατέρα, Θεὸν ὄντα καὶ ἀληθῆ; οὕτω γὰρ καὶ τοῦ Παύλῳ Χριστός. ὄργανον οὖν ἄρα, καὶ ὥσπερ τι σκεῦός ἐστιν, εἰς δόξαν κατηρτισμένον ὁ μονογενής, καὶ θρόισεί μοι σάλπιγξ αὐλεῖ, καὶ λύρας, ἐκ τοῦ φωνοῦ, ὅταν δὲ ἐμπέσῃ τυχόν, ἤγουν ῥύθμισε διαμιγήσεται τοῦ πλήκτρου κελεύσαντος· ἔσῃ δὲ οὕτω προσδεκτὸς εἰς θαυματουργίαν τῷ πατρὶ, ὡς ἂν νοοῖτο τυχὸν πείσαι, ἢ σκέπτεσθαι τοῖς εἰδόσι τὸ ξυλουργεῖν. εἶτα τί τοῦτο προσλαλιγάτερον; οὕτω γὰρ ἔχον φύσεως, καθάπερ ἐκεῖνοί φασιν, ἀλλ' ὅτι εἰς ἔσῃ πάντελῶς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὅσον ὅτι τὸ εἶναι φύσει Θεὸς σὸ λιμῶν, καὶ ἕτερος παρ' αὐτὸν οὐδείς. εἰ δὲ τῆς πατρὸς οὐσίας ὁ υἱὸς ἀποχωρίζεται, καὶ μὴ τὸ εἶναι φύσει Θεὸς, πῶς οὐκ ἀληθῶς ἄθεον φαιμὶ, ὃν τῇ κτίσει συντέθεικται, καὶ συνηρίθμηται τοῖς ποιήμασι, καὶ τὸ ὀργάνου παρελήφθη χρεία, καὶ ὑπουργὸς λιμῶν ἀντὶ δεσπότου πέφηνεν ἤδη λοιπὸν ὁ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς συνεδρεύων υἱός· μᾶλλον δὲ οὐδὲ υἱός ἐστι κατ' ἀλήθειαν· οὐ γὰρ τὸ ἐκ ὀργάνου παχθὲν, εἰς υἱότητος νοήσαι, καὶ τοῦτο δίκαιον. ἐρασθεὶς οὖν ἄρα τοῦ ἐκείνης αὐτῷ τέχνης, ἤτοι σοφίας, ἔτεκεν ὁ πατὴρ, καὶ ἕτερόν τι παρ' ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς ἀποκυήσας ὀρθῶται. καὶ πῶς αὖ σὺ δίχοιτο; πῶς δὲ οὐκ ἄῤῥητος πάντελῶς ὁ νοῦν τι τοιοῦτον; οὐκ ἀπαλλάξας τοίνυν ὀργανικῆς τε καὶ οἰκετικῆς ἐκπολήψεως τὸν υἱὸν, γνήσιον δὲ κατ' ἀλήθειαν ὁμολογῶν αὐτὸν οὐδαμῶς, ἀρνούμενος δὲ τὴν ἄῤῥητον γέννησιν, τιμὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρὸς φημὶ, αὐτὸν ἀδικούσῃς τὴν τιμήσης τὴν δόξαν. οὐκ ἔτι γὰρ ἔσῃ πατὴρ

κατ' ἀλήθειαν ὁ πατήρ· ὁ γὰρ μὴ γεννήσας ὅλως ἐξ A
ἑαυτοῦ, τίνος ἂν εἴη κατὰ φύσιν πατήρ; ψευδώνυμος
οὖν ἀρὰ πάντως ἡ ἁγία τριὰς, μήτε τῷ πα-
τρὶ ὄντος κατ' ἀλήθειαν παιδὸς, μήτε μὴν υἱοῦ κατὰ
φύσιν τοῦ ἰδίου· ἀκολουθήσει δὲ ἀναλόγως τῷ ῥη-
ματι, καὶ ἡ κατὰ τοῦτο πάθος δυσφημία. σκο-
πῶμεν ἢ πατήμεθα, καὶ διέψευσται ἡμᾶς ἡ πίστις· ψευδο-
μυθεῖ δὲ ἡ ἁγία γραφὴ, πατέρα καλοῦσα τὸν
Θεόν· καὶ εἰμὴ ἔστι κατὰ φύσιν Θεὸς ὁ υἱὸς, ὡς ἐκ
Θεοῦ, καὶ παῖδες ἐγεννήθημεν, πεπλανήμεθα μᾶλλον ἡμεῖς,
συμπεπλάνηται δὲ τοῖς ἔθνεσι τὸ γῆς καὶ ἡ ἄνω B
πόλις, καὶ ἡ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καθαρωτάτη πλη-
θὺς, τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ συνδοξάζουσά τε καὶ συμ-
περιστοιχοῦσα, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως δοξολογεῖν ἀνα-
πεπεισμένη γεωφόρον τινὰ σκεῦος, καὶ τῶν ποιημά-
των, καίτοι γε τῶν ἐκείνων ἀβελτηρίαν φημί. εἰ δὲ
βούλοιτό ποτε τὸ εἰς τὸν υἱὸν ἀφέσεως, καὶ τὸ συοικεί-
ωσεως ἀρὰ χωρεῖν ὁ πατὴρ, οὐδὲν ἂν ἴδοιεν ἄτοπον τῶν ἀπο-
λιθωτάτων τὸ ἰδίας ἀρχῆς, ἴδιον μὲν ἔχων οὐδὲν,
ὅτι μὴ τὴν ἰδίαν φύσιν τὸ γεννήσαντα φέρων, πάν- C
τα δὲ μᾶλλον ἐπ' ἀρχῶν τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ μόνῃ
τῇ θείᾳ νοῦν θρύπτων χάριτι, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς υἱότη-
τος ὀνόματι μᾶλλον ἡμῶν τετιμημένῳ. τί οὖν, εἰπέ μοι,
μὴ καὶ αὐτὸς σὺν ἡμῖν τὴν οἰκείαν ὁμολογεῖ φύσιν;
διατί δ' ἡμεῖς ἀπολλύμεθα τὸ αἰώνια, καὶ αὐτὸς κα-
τοικεῖ τὸ αἰώνια; τῷ δὲ δὴ χαίρειν ἡμᾶς μὲν οἰκέ-
τας, κύριος δ' αὖθις; εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς κεκλήμεθα Θεοῦ,
τὴν ἰδίαν φύσιν οὐδὲν ἧττον ἐπιγινώσκοντες, οὐκ αἰ-
σχυνόμεθα τὴν δόξαν· αὐτὸς δὲ εἰπέ μοι, διὰ ποίαν D
αἰτίαν, εἴπερ ἔστι καὶ ἡμῶν, καὶ κατ' οὐδὲν τῷ
κτίσματι συναριθμοῦσι, καίτοι γε ὂν μὴ ἓν δὲ τῷ φύ-
σει Θεός· τοῦτο γὰρ τοῖς ἀπαιδεύτοις δοκεῖ· τί μὴν
αὐτὸν ὁμολογεῖ τὴν δουλείαν; πῶς δ' οὐ παρέπουσι-
ον, καὶ διαχειρίλιον ἰδικῶς τῇ θείᾳ φύσει τιμίως
τε καὶ δόξαν ἑαυτῷ πορίζεσθαι, τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς
διείσκεσθαι λέγων, ὑμεῖς καλεῖτέ με ὁ κύριος, καὶ
ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. καὶ ταῦ-
τα μὲν ὁ σωτήρ· οἱ δὲ καλοί τε καὶ ἀγαθοὶ τῶν κατ'
αὐτὸν δογμάτων εἰσηγηταὶ, ἐπαινοῦσι μὲν λέγοντα, καὶ E
διαπειρώμενον, ὡς εἴη πάντως καλοῦντος
κύριος, τὸ δὲ κατὰ φύσιν κυριότητος ἐξωθοῦντες
αὐτὸν, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ
φύσιν ὁμολογεῖν, καὶ τὸ ἑαυτῶν βουλευείας τε πάν-
των αἴτιον καταγράφειν ὑπειρύουσιν. ὅτι γὰρ οὐκ ἐν
τοῖς τῆς δουλικωτάτης χρεωστεῖται, οὐδὲ τοῖς τῆς γενητό-
των καταλόγοις συναριθμεῖσθαι βούλεται, βλέ-
πει δὲ μᾶλλον εἰς τὸ συοδόμον αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐλευ-
θερίας, καὶ ὅτε γέγονεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ

verè Pater futurus est. Nam qui omnino ex seipso non genuit, cuiusnam secundum naturam Pater erit? falsò itaque sancta Trinitas prorsus nominatur, si neque Pater sit ex rei veritate Pater, neque porrò Filius sit secundum naturam Filius: & consequenter, piaculum istud erit quoque aduersus Spiritum. Quocirca decepti sumus, & frustrà est fides: quin & Scriptura sancta mentitur, quæ Patrem vocat Deum: &, si non est secundum naturam Deus Filius, vt ex Deo & Patre genitus, nos quidem fallimur, & vnà cum hominibus superna illa ciuitas & sanctorum Angelorum purissima cohors decipitur, quæ Deum secundum naturam nobiscum glorificat, & adorat, ac nescio quomodo inducta est vt Deiferum quoddam vas, & creaturarum vnam, iuxta stultam hæreticorum sententiam glorificet. Quòd si Pater vnquam ab illa coniunctione & inhabitatione cum Filio recedere velit, nihil vtique distabit ab iis qui exciderunt suo principatu, nihil proprium habens, nec in sua natura genitorem ferens, sed in omnibus nostri simili existens, & solâ diuina roboratus gratiâ, adde & filiationis nomine nobiscum ornatus. Quidni igitur quæso etiam is nobiscum suam confitetur naturam? aut cur nos in seculo perimus, ipse verò seculo insidet? quam ob causam nos famuli, ipse verò Dominus? Etsi enim filij nuncupemur, nihilominus naturam nostram agnoscentes, gloriam non erubescimus: Ipse verò si nobis est similis, nec vllomodo creaturis superior, inquantum non est naturâ Deus: (hoc enim imperiti sentiunt) quidni seruitutem nobiscum profitetur? Sed conuenientem propriè naturæ diuinæ honorem & gloriam sibi vindicans, sãctis discipulis dicere reperitur, *Vos vocatis me Magister, & Domine: & bene dicitis. sum etenim.* Atque hæc quidem Saluator: sed boni illi dogmatum hæreticorum interpretes, laudant quidem eum asserentem ac dicentem se verè prorsus vocari Dominum, sed à naturali dominatione eum excludentes ex eo quod nolunt cum Deum de Deo secundum naturam confiteri, non tamen propterea sibi persuadent se piaculi sui prodere fœditatem. Nam quòd nec in famulorũ ordine nec in creaturarum numero collocari velit, sed ad libertatem potius respiciat sibi à natura insitam, etiam cum factus est in forma serui, Ioa. 13. 13

vel hinc intelliges. Profectus est in Capharnaum, sicut in Euangeliis legimus: exactores autem didrachmi Petrum adeuntes sic eum compellarunt, *Magister vester non soluit didrachma?* Hoc vbi Christus resciuit, quid ad Petrum responderit, videre est operæpretium. *Reges terræ, à quibus accipiunt censum, aut tributa? a filiis suis, an ab alienis?* Petro autem sapienter & prudenter confitente legibus ac tributis eum obnoxium esse debere, qui à regno genere vel quouis alio modo sit alienus, statim subiunxit Christus, Deo conueniens testimonium sibi tribuens, *Ergo liberi sunt filij.* Quòd si conseruus est, ac non filius, verè ex Patris substantia genitus, neque naturalem habens cum Patre coniunctionem, cur alios omnes tributis obnoxios faciens, vt qui alieni non sint naturâ ab exactore tributi, & in seruorum loco positi, sibi vni libertatem vendicauit? Abusiuè etenim de nobis dicuntur quæ propriè ac verè deitati congruunt, eique reuera insunt, ita vt siquis creaturarum naturam accuratè consideret, seruitutis vtique nomen ac rem ei conuenire imprimis comperiat: sin autem nostrûm aliqui libertatis gloria decorati sint, abusiuè habent quod Deo soli debetur. Porrò lubenter id ex eis scisciari velim, num Deiterum Paulum dicturi sint, quòd Christus habitet in eo per suum Spiritum: an & hoc nugantes inficiaturi sint. Nam si re vera Deiferum non esse dicent, vtique istud sufficiet vt omnibus persuadeant reiiciendas suas esse nugas, & summo odio habendas, vt qui nihil absurdi sit quod proferre recusent. Sin autem hoc fugientes ad verum dicendum conuertantur, ac verè Deiferum eum fatebuntur, propterea quod Deus in ipso habitet, quomodo non summa cum impietate dicere arguentur à Dei ac Patris substantia alienum esse Filium? Non iam enim Deifer est Paulus, si non Deus secundum naturam sit Filius: sed erubescentes quandoque, (summa etenim vafrities & malignitas in iis est) Deum quidem verè dicent Filium, non tamen ex Deo secundum naturam esse genitum, nec dubium est quin vel hîc in eos quiuis insurgat. Quomodo enim esset Deus is, qui non est ex Deo secundum naturam genitus? Veruntamen illud dicimus:

Mat. 17. 24.

A Διὸ τοῦτο σεμνύσας ἀφίκετο μὲν γὰρ εἰς Καφαρναοὺμ, καθάπερ εἰς τοῖς θεολόγοις ἀνέγνωμεν· οἱ δὲ τὸ τῦ νόμου διδραχμον σπερίκτορες, Πέτρῳ σπεσόντες ἔφασκον· ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ὐ τελῇ τὸ δίδραχμον; καὶ ὅπερ τῦτο Χριστὸς διεπύθετο, τί σπρὸς τ Πέτρον ἀπεκρίνατο, δίκαιον οἶμαι εἰδέναι. εἰ βασιλεὺς τ γῆς, ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη; ἀπὸ τ υἱῶν, ἢ ἀπὸ τ ἀλλοτρίων; τ δὲ Πέτρος σοφῶς τε καὶ συνεχῶς τ τ βασιλείας ἀλλότριον, ὅσον εἰς ἡμᾶς νοεμένων ἀξιοχρεωτίας καὶ οἰκειότητος πρὸς τοὺς δασμοὺς ἢ τοὺς τέλεσιν ὁμολογήσαντος, διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἑαυτῷ τὸν σπροσρεπῆ μαρτυρίαν ὡς ἀληθῶς σπουδὴν σπερισέμνυν· ἄρα γε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. εἰ δὲ ὧν ὁμόδουλος, καὶ ὐχ υἱὸς ἀληθῶς ὢν τ ἐκ πατρὸς ὐσίας γνησιωτάτῳ, σοὶ δὲ φυσικὴν ἔχων σπρὸς τ πατέρα τ οἰκειότητα, τί τοὺς ἄλλους ἀπαιτοῦμεν τοῖς τέλεσιν ὑποδεῖς, ὡς ὐκ ἀλλοτρίους ὄντας τ φύσει τ δασμολογεῖν ὀφείλοντας, καὶ σὲ οἰκετῶν τάξει λειμβάνειν; μόνῳ τ ἐλευθερίαν μεμαρτύρηκεν ἑαυτῷ; καίτοι χρηστικῶς μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῶν τὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς μόνῃ σπρέπουσα τῇ θεότητι φέρεται, εὑρισκόμενα δὲ αὐτῷ κατ' ἀλήθειαν, ὥστε τ τ ἡμετέρᾳ εἰς ἀκριβῶς διαστέλλοιτο φύσιν, θαρρήσας πρῶτος αὐτῇ τὸ τ δουλείας ὄνομά τε καὶ σπρᾶγμα σπρεπωδέστατον. εἰ δέ τινες τ σὺν ἡμῖν τῇ τ ἐλευθερίας τετιμῆσθαι δόξῃ, καίτοι χρηστικῶς ἔχοιτο μόνῳ Θεῷ χρεωστούμενον. πάνυ γὰρ δὴ σφόδρα κἀκεῖνο σπρὸς τούτοις ἐρρίμμενον αὐτοῖς· ἆρα θεοφόρον ἐρεῖσθαι τ Παῦλον, Χριστοῦ κατοικοῦντος διὰ τῦ ἰδίου πνεύματος· ἢ σὲ τῦτο λεληθότας, ἀρνήσονται. εἰ μὲν γὰρ ἐρεῖσθαι θεοφόρον οὐκ εἰ κατ' ἀλήθειαν, ἀρκέσει δὴ τῦτο σπρὸς τ πάντας αἰσχυνῆσαι λοιπὸν τοὺς σπρ' αὐτῶν ἀποσείεσθαι φλυαρίας, καὶ μισῶν εἰς ἄκρον, ὡς σεσηνιακὸν εἰπεῖν τῆν ἀσέβειαν παραιτουμένους. εἰ δέ γε τῦτο φεύγοντες σπρός γε τ χρεῶν λέγειν σπαπήσονται τἀληθές, σὲ θεοφόρον ἀληθῶς ὁμολογήσουσιν αὐτόν, διὰ τ τ Χριστὸν σὺν αὐτῷ κατοικεῖν, πῶς ὐ σφόδρα δυσπειθῶς ἀλώσονται τ τῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὐσίας ἀλλότριον εἶναι λέγοντες τ υἱόν; ὁσαύτως γὰρ θεοφόρος ὁ Παῦλος, εἰμὴ Θεὸς τ φύσιν ὑπῆρ ὁ υἱός, ἀλλ' ἐρυθριῶντες ἔσαν ὅτι· σπρόσεστι γὰρ καὶ ὃ πανοῦργον αὐτοῖς, καὶ κακόηθες εἰς λόγους· Θεὸν μὲν ἐρεῖσθαι ἀληθῶς τὸν υἱόν, μὴ μὲν ὃν Θεοῦ γνησιωτάτῳ τ φύσει, καὶ ὅτι μὲν ἀπαρνήσονται αὐτῶν καὶ τῦτον καταισχύνουσιν, ὐκ ἀμφίλογον. πῶς γὰρ ἂν εἴη Θεὸς, ὁ μὴ ὢν Θεοῦ τ φύσει γνησιωτάτῳ; πλὴν ὐκ ἀφανὲς λέγο-

μὴν, Θεὸν εἶ) φὴς κ̣ᵗ̣ φύσιν ᵗ̣ ὑόν; πῶς οὖν ἂν A Deum esse ais secundum naturam Filium; Quomodo ergo Deifer erit, aut
εἴη θεοφόρος, ἤγουν Θεοῦ μέτοχος ὁ κ̣ᵗ̣ φύσιν certè Dei particeps, qui secundum na-
Θεός; οὐδὲ γὰρ αὐτὸς μεταλάβοι ποτέ· εἰς τί γὰρ turam est Deus? nec enim sui ipsius par-
οἰκήσῃ Θεὸς ἐν Θεῷ, ὡς ἕτερος ἐν ἑτέρῳ; εἰ γὰρ ticeps fuerit vnquam. Ad quid enim ha-
τοῦτ' ἔστι κ̣ᵗ̣ φύσιν ὃ δεχόμενον, ὅταν αὐτὸ νοοῖτο τὸ bitabit Deus in Deo, vt alter in altero?
ἐνοικοῦν, ποία ἂν λοιπὸν εἰ τῆς μετοχῆς γένοιτο Si enim idem est naturâ quod suscipit
χρεία; εἰ δ' ὥσπερ αὐτὸς ἐνῴκησε τῷ Παύλῳ, ᵗ̣ cum eo quod habitat, quid demum
αὐτὸν δι' ὅλου ἐστὶν ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ, πῶς οὐ θεοφόρος participatione opus erit? Sin autem
ἔσται κ̣ᵗ̣ ᵗ̣ Παῦλον, ὃ εἶ) Θεὸς κ̣ᵗ̣ φύσιν, οὐ- quemadmodum ipse inhabitauit in Pau-
δαμόθεν ἐχὼν ἔτι, δέῃ ὃ χρείττονος ἐνδιδῶναι τῷ B lo, ita & Pater est in eo, quomodo non
ἐνοικοῦντος Θεοῦ; εἶτα πάλιν ὅτι τούτοις ὁ γενάδας Deifer perinde ac Paulus erit, quippe
ἡμῖν ὑποσοφιστεύσῃ, ἐν δέῃ πολλῶν ἀποδείξεων, ὡς qui nulla ex parte iam habeat vt sit se-
ἐπείληφεν αὐτὸς, ᵗ̣ οἰκεῖον θρυλλουῦν πειρᾶται λόγον. cundum naturam Deus, cum potiore
ἄξιον γὰρ οἶμαι δέῃ πάντων αὐτῷ τῶν ῥημάτων ἐλθεῖν, qui inhabitet Deo ei opus sit? Porrò
κ̣ᵗ̣ ᵗ̣ σύνεσιν αὐτοῦ θεομάχου βουλῆς ἀπλῶσαι τὸ πᾶσιν, strenuus hic Dei hostis aliquid insuper
ἵνα διελέγχηται σαφῶς, ὅτι τοῖς ποιήμασιν ἐναείθμιον excogitat, & per multas, vt sibi fingit,
ᵗ̣ μονογενῆ, κ̣ᵗ̣ κακομηχανίαις ἀπάταις τὸν εἰς demonstrationes suam doctrinam invul-
αὐτὸν ἀσέβειαν καταχώσας ὁ δείλαιος, Θεὸν μὲν C gus spargere conatur. Opera pretium
εἶ) ὁμολογεῖ, ᵗ̣ γε μὴν ἀληθῶς κ̣ᵗ̣ φύσιν ἰδιότητος ἐκ πάντων αὐτὸν οἴεται πως διὰ σοφίας enim arbitror omnia eius verba percur-
λαθεῖν τοὺς εἰς αὐτὸν βλέποντας ᵗ̣ ἀλήθειαν. γράφεινω rere, & eius impiam ac Deo inimicam
ὡδί· ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ εἶ) λεγόμενοι, φησὶν, ἀμίγῃ mentem perscrutari, vt clarè arguatur
ὑπάρξασιν· ᵗ̣ αὐτὸν ἔχοντα, κ̣ᵗ̣ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ in creaturarum numero vnigenitum
τοῦ κόσμου διῃρημένῳ τῇ ἀγνοίᾳ τὸν ἔχειν τὸν collocare, & eleganti fraude suam in
χάριν. φεῦ γε ᵗ̣ τολμήματος! ὡς ἐνὸς ὁ λόγος, eum impietatem celando, Deum qui-
κ̣ᵗ̣ μεστὸς ἀνοίας, μᾶλλον δ' δυσβουλίας ἁπάσης, dem esse nobiscum fateri, de vera ta-
κ̣ᵗ̣ ἀποπληξίας. ἐμφερόμενοι γοῦν ὄντως φάσκοντες D men & naturali deitate eũ ita excludere,
εἶ) σοφοὶ, ἐφρονοῦντες ὕπνον τὸν μονογενοῦς· vt latere se posse putet eos qui in ipsam
ᵗ̣ ἀγεφύρωτα αὐτοῖς διαστήσαντο, κ̣ᵗ̣ ὅ veritatem respiciunt Sic ergo scribit.
γεγραμμένον. εἰ μὲν γὰρ ἄνθρωπον εἶ) φασι, καὶ Verùm quemadmodum nos qui in eõ
ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς ᵗ̣ τῷ Θεοῦ λόγον, οὐδὲν ἔτι ὃ esse dicimur, inquit, nullatenus cum
κωλύον εἰπεῖν ὕστερον καταρχὴν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, eo mixtam hypostasim habemus: ita &
καθάπερ ἡμεῖς· εἰ δὲ Θεὸν εἶ) πιστεύουσι, καὶ ὡς τοῦτο Filius cum sit in Patre, distinctam ha-
κ̣ᵗ̣ φύσιν καταρχὴν τοῦ ἰδίου γινώσκουσι, τί μὴ μᾶλλον bet ab ingenito gratiam. Prô facinus
ἀποδέχονται αὐτοῦ θεοπρεπῶς συνυπάρχειν τῷ ἰδίῳ γεννήτορι, ἔχειν τι αὐτὸν ἐν ἑ- E audax! ô voces nefarias & impietatis,
αυτῷ; τοῦτο γὰρ οἶμαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν τοῖς ὄντως stultitiæ ac stuporis plenissimas: stulti
θεοφιλέσι πρεπωδέστερον. εἰ δ' ἄνθρωπον ἡμῖν facti sunt profectò, dicentes se sapientes,
ὑποτυπώσοντες ᵗ̣ διαιρετικὸν ἐμμένουσιν οἷς εἰ- atque ita de vnigenito sentientes. Do-
ρήκασιν, ὅτῳ τί φασιν ὁ πατὴρ ᵗ̣ υἱόν, ὥσπερ αὐ minum qui redemit eos abnegarunt,
εἷς τυχὸν κ̣ᵗ̣ ἡμῶν ἕκαστος, τῷ μὴ ὄντι ὄντων, καὶ sicut scriptum est. Nam si homine esse
ἀπὸ γῆς δι' αὐτὸ γεγενότων, τί μὴ τοῖς ἐθέλουσιν dicunt, & vnum è nobis, Dei Verbum,
ἔφασαν λοιπὸν ἀκινδύνως εἰπεῖν, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, nihil iam prohibet dicere eum ita in Deo esse sicuti nos. Quòd si
ἑώρακε ᵗ̣ πατέρα, κἀγὼ ὁ τῷ πατρὶ, κ̣ᵗ̣ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν. Deum esse credunt, eumque tanquam naturâ id existentem adorandum statuunt, quidni potius concedunt eum Deo conuenienter in suo Patre existere, eúmque in seipso habere? id enim sentire ac dicere veros Dei cultores decere magis arbitror. Sin autem præfractâ impudentiâ perstant in iis quæ dixerunt, atque ita in Patre Filium esse dicunt, sicuti vnusquisque nostrum qui ex nihilo & de terra per eum facti sumus: quidni licebit vnicuique nostrum securè dicere, *Qui videt me, videt & patrem*, &, *ego in patre, & pater in me est*. Sed extremæ opinor, dementiæ nemo non id esse iure dixe-

Ἀλλ' οἶμαι μωρίας τῆς ἀπάντων ἐσχάτης ἀλγεῖν ἂν δοκῶ ὅτι τούτῳ γραφῇ, κ̣ᵗ̣ μάλα

rit. absurdum est quippe, nec de sanctorum vllo in sacris literis eiusmodi vox reperitur, sed omnino naturali Domino & Deo vnigenito, incomparabilem supra omnes bonos eminentiam tribuunt, adeóque exclamant: *Quis similis erit Domino inter filios Dei?* Quomodo ergo similis nobis est vnigenitus, si nullus ei æqualis est aut similis, iuxta sanctorum vocem? Quòd si eo modo est in Deo quo nos, nunquid necesse est vt dicamus sanctorum chorum mentiri, nullámque prærogatiuam naturali Filio tribuere, per quam præstare adoptiuis videatur? Apage tam detestandum scelus, ô bone; nequaquam nos ita sentimus, absit: sed sanctorum Patrum opinionem sequentes gloriam apud Deum nos consecuturos credimus. sed quoniam ad demonstrationem eorum quæ dicunt ac sentiunt illud Pauli dictum attulerunt, *In Deo viuimus, mouemur, & sumus*, illud quod dicitur, Filium in Patre, ostendentes vanum esse ex nobis, age dictum illud conuenienter scrutantes, demonstremus eos & sanctorum Apostolorum mentem calumniari, & in sententiam suam quæ rectè admodum dicta sunt stultissimè detorquere. Nam cum Athenis esset beatus Paulus, populumque videret quamuis sapientiæ nomine celebrem Deorum tamen falsa religione teneri, piis rationibus eos à veteri fraude, ad vnius ac veri Dei agnitionem reuocare conabatur, qui creaturis suis vitam & esse largitur. Cuncta quippe viuificat, vita cum sit secundum naturam vniuersorum opifex, suæ proprietatis vim eis ineffabiliter infundens. nec enim aliter conseruari possent in esse suo, quæ ortum è nihilo ceperunt. alioqui enim ad suam naturam reditrent, id est in nihilum, nisi coniunctione & relatione ad eum qui est, sui ortus infirmitatem superarent. Rectè itaque diuinus Paulus aiebat, ostendens Deum vniuersorum vitam esse, nos in eo viuere, & moueri, & esse: non vtique significans illud quod ipsi, qui sacrarum literarum rectam rationem corrumpentes ad suum scopum finxerunt, sed quod verum erat, & Dei cognitione nuper imbutis vtilissimum: atque vt apertius loquamur, non iam significare voluit nos cum naturâ homines simus, in substantia Patris esse positos, &

Ps. 88. 8

A εἰκότως ἀπηχές τε γὰρ, καὶ ἀδύνατος τῶν ἁγίων ἐν-
ρεθῆναί ποτε τοιαύτη φωνὴ παρὰ τὴν θεοπνεύστου γρα-
φὴν· παρὰ γοῦν τοῖς πάντως τῆς ἁγ. φύσιν κυρίας,
καὶ θεοῦ τῆς μονογεν. τὸ ἐφ' ἅπασι τοῖς ἁγαθοῖς ἀ-
συλλείπτως ὑπερέχειν, καὶ δὴ καὶ κατεφάσκειν λέ-
γοντες· τίς ὁμοιωθήσεται τῇ κυρίᾳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ;
πῶς οὖν ἔτι καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς, εἴπερ οὐδὲ τοῖς
ἴσος τε καὶ ὅμοιος αὐτῷ ἁγ. τὸ παρὰ ἁγίων φανεῖν;
εἰ γὰρ ὄντως ὄντ' ἐν θεῷ, καθάπερ ἡμεῖς, πῶς
οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν ψευδόμενον ἡμῶν λέγειν τὸν
παρὰ ἁγίων χορὸν, οὐδὲν ἧττον ἀπονέμοντα τῇ
ἁγ. φύσει ἡμῶν, δι' ὅσων αὖ φαίνοιτο τῆς ἁγ. φύσεως
οὐκ ἰσοστάσιον; ἄπαγε τῆς βδελυρίας, μὴ θέμις ἐστὶ φρο-
νεῖν οὕτω γὰρ ἔχειν ἡμᾶς, μὴ γένοιτο, ταῖς δὲ τῶν
ἁγίων πατέρων ἐπόμενοι δόξαις, διδασκόμεθα πα-
ρὰ θεῷ παρέσεσθαι. ὅπως δ' εἰς ἀπόδειξιν ὧν φρο-
νοῦσι, καὶ λέγουσιν ἁρμόσῃ τὸ εἰρημένον
παρὰ τοῦ Παύλου, ὅτι ἐν Θεῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ
ἐσμέν, τὸ ἐν πατρὶ λεγόμενον τοῦ υἱοῦ διακωλύοντες εἰ-
κότως ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, φέρε ταῖς καθηκούσαις
ἐφόδοις τὸ ῥηθὲν ἐπισκάλλοντες διελέγχωμεν
αὐτοὺς, καὶ τῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων συκοφαντεῖν * ὃ- κ. εἰθίλοντας
θέλοντα νοῦν, καὶ εἰς τὸ δοκεῖν ὧν αὐτοῖς ἀβουλόητα
παρεμπεσόντας τὰ λίαν ὀρθῶς ἐφρονημένα· ἀθή-
ναι μὲν γὰρ γενομένῳ ὁ μακάριος Παῦλος, εἶτα
πολὺ λίαν εἰς πολύθεον πλανώμενον ἀνεστοχασμένους
ὁρᾷ, καίτοι σοφοὺς εἶναι πεπιστευμένους, τοῖς ἐκεῖσε
λαοῖς, παραμυθεῖσθαι αὐτοὺς ἐπειγόμενος τὴν ἀρχαίας
ἀπάτης τοῖς εἰς διαίσθησιν λογισμοῖς μεταθεῖς δι-
φυᾶ, εἰς τὸ χρεὼν αὖ λειπόντων τε καὶ μόνον εἰδέναι
Θεὸν, τοῖς περὶ αὐτὸν γεγονόσι καὶ τὸ κτισθῆναι, καὶ
ζῆν, καὶ εἶναι διωρισμένον. ζωογονεῖ γὰρ τὰ πάντα,
ζωὴν καὶ φύσιν ἐπαρχοῦσα πάντων δημιουργὸς,
τὴν ἰδίας ἰδιότητος ἐπιθεῖσα ἀρρήτως αὐτοῖς τὴν δυνά-
μιν. οὐ γὰρ ἂν ἑτέρως διασώζεσθαι πρὸς τὸ εἶναι διαμε-
νεφυκότα τὰ ὄντα τῶν μὴ * ὄντων λαχόντα τὸν κ. ὄντως
ἦναι· ἢ γὰρ διὰ διηνεκοῦς εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανέρχοιτο
φύσιν φημὶ δὴ πρὸς τὸ μὴ εἶναι πάλιν· εἰ μὴ τῇ
πρὸς τὸ ὄντως ἀεὶ τῆς οἰκείας ἡμῶν εἰκόνος τὴν
ἀθάνατον ἔφη διαγράφων ὁ θεσπέσιος Παῦλος ὀρ-
θῶς τε καὶ μάλα καλῶς, ζωὴν τὸ ὅλων ὑπεδέχεσθαι
τὸν Θεὸν, ὡς ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσ-
μὲν· οὐκ ἐκ τούτου πάντως δηλῶν, ὅπερ αὐτοῖς τὴν
ἱερὰν γραμμὴν ὀρθότητα παρεμφιέμενοι, διε-
πλάσαμεν κατ' οἰκεῖον σκοπὸν, ἀλλ' ὅπερ ἐν ἀλη-
θείᾳ, καὶ τοῖς ἔτι παιδαγωγουμένοις εἰς θεογνω-
σίαν ὠφέλιμώτατον· καὶ εἰ δεῖ σαφέστερον εἰπεῖν, ὑπὲρ
σπουδῆς ἐβουλήθημεν, ὅτι μὴ ἐν θεῷ τὴν φύσιν τυγ-

χάνοντες, ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρὸς, κείμεθά τε καὶ ὡς A quasi in ipso existere, sed nos viuere,
ὄντες ἐν αὐτῷ φαινόμεθα, ἀλλ' ὅτι καὶ ζῶμεν, καὶ & in Deo esse, siue subsistere. Ob-
κινούμεθα, καὶ ἐσμὲν ἐν Θεῷ, ἤτοι σεσήκαμεν. serua enim non simpliciter & absolu-
σαφὲς γὰρ, ὡς ἁπλῶς τε καὶ ἀφελῶς ἔφη δι', tè dicere, nos solùm in Deo esse, pro-
ὅτι μόνον ἐσμὲν ἐν Θεῷ, ἀφεὶς τὸ οἷον ὡς εἰκὸς ἁ- pter tuam, vt credibile est, imperi-
μαθίαν, ὦ τᾶν, ἀλλὰ διαφόρως, ὅταν ἢ θέλησιν tiam, ò bone; sed vario modo quod
εἰπεῖν ἐμμελῶν, ἐπὶ τοῦτο ἐξάγας, ἐπα- dicere voluit explicando, præmisso
γαγὼν δι' οὗτον, τὸ κινούμεθα, τέλος ἐπήγαγε illo, *viuimus*, deinde addito, *mone-*
τὸ ἐσμὲν, τὴν τῶν ἐναντίων διάνοιαν καὶ αὐτὸ *mur*, ad extremum intulisse, *sumus*, vt
διαιρεζόμενος. τὸ εἰμὶ μὲν ὅτι δυσσεβοῦς τέχνα B præcedentium sensum exprimeret E-
Ier. deini- τοῦ τὸ ῥομφαίαν, ὀρθῶς ἔχειν ἡμῖν ὁ τοιοῦτος quidem existimo Dei hostem hisce ra-
tus λόγος· εἰσεμάθομεν πάλιν, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ * πε- tionibus forsan confusum iri: sed si
ριελκόντες πρὸς ἴδιον αὐτοῦ καὶ μόνῳ δοκοῦν, τὸ ἀπο- rursus insultet, & illud, in Deo, ad
πνεύσεως γραφῆς τὸ σεσῆσθαι ὑπεδείξομεν. ἔθος libitum suum detorqueat, diuinitùs
γὰρ αὐτῇ λέγειν ἐνίοτε ὅτε μὲν τὸ διὰ Θεοῦ, ὅτε inspiratæ doctrinæ consuetudinem o-
δὲ Θεῷ. ἐπεὶ λεγέτω γὰρ ἐκ προσώπου ἡμῶν, πῶς ἐν ψαλ- stendemus. Solet enim illa quando-
μοῖς ἠλαλάξαμεν, λέγων τις, ἐν τοῦ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν· τὸ πάλιν, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἐν σοὶ que pro eo quod est, *per Deum*, dice-
τοῖς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. τὸ γὰρ δήλως οἰήσεται re, *in Deo*. Alioqui respondeat, quo-
τῦτο λέγειν αὐτὸν, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ δύναμίν C modo in Psalmis clamauerit Dauid, *In*
ἵνα δηλιουργήσῃ ἑπαγγείληται, ἀλλ' ὅσοι ἐν αὐτῇ *Deo faciemus virtutem*. Item ad ip- *Ps.* 59.14
τοῖς ἰδίοις ἐχθροῖς διείσοντες κερατίζειν αὐτοὺς ὁ sum Deum sermone conuerso, *In te*
ψάλλων φησὶν, ἀλλ' ἐν Θεῷ, φησὶν, αὐτὶ τοῦ διὰ *inimicos nostros ventilabimus cornu*. Nec *Ps.* 43.6.
Θεοῦ· τὸ δὲ ἐν σοὶ πάλιν, ἀντὶ τοῦ διὰ σοῦ. τί δὲ καὶ enim id ab eo dici quisquam existima-
ὁ μακάριος Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλε- uerit, quasi in substantia Dei virtutem
γεν; εὐχαριστῶ τοῦ Θεῷ μου πάντοτε ὑμῶν, quandam se facturum recipiat, nec in
ἐπὶ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ χάριτι. καὶ ipsa qui suos inimicos offenderint eos
πάλιν· ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ventilaturos cornu Psalmista dicat, sed
ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ *in Deo* ait, pro eo quod est, *per Deum*,
ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. ἆρα γὰρ εἷς τις νου- D & illud *in te*, rursus, pro eo quod est, *per te*. Iam verò cur beatus Paulus Co-
νεχῶς, εἴ τι ἀπονεμηθὲν ἄνωθεν τοῖς Κορινθίοις χάριν ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Χριστοῦ δεδόσθαι rinthiis scribens aiebat, *Gratias ago*
φησὶν ὁ πολυμαθὴς, ἥγειται ἀκολούθως τοῦτῳ *Deo meo pro omnibus vobis in gratia Dei*
τὸ ἕτερον ἐκλήψεται; καὶ πῶς οὐκ αὖ ὀρθῶς ληρῶν; *quæ data est vobis in Christo* IESV. Et 1. Cor. 1. 4
τί γοῦν ἂν αὐτὸ τὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἀφελοῦμεν rursus: *Ex ipso autem vos estis in Chri-*
ἔθος, καὶ τὸ τοῦ μακαρίου Παύλου βούλημα συγχέαντες *sto* IESV, *qui factus est nobis sapientia* Ibid. 30.
ἐπαναρχόμεθα ἡμᾶς ἐν Θεῷ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ *à Deo, & iustitia, & sanctificatio, &*
οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς λέγειν, ὅταν ἀκούσῃς τοῦτο ἐν Ἀθή- *redemptio*. Nunquid enim, inquiet pru-
νησι διδάσκοντος, ὅτι ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, denter forsan aliquis, traditam cælitùs
καὶ ἐσμὲν; ἀλλὰ ναὶ, φησὶν, ὁ τῶν ἐλεεινῶν δογμάτων E Corinthiis gratiam in ipsa Christi sub-
διδάσκαλος ἐπί σοι δοκεῖ, καὶ ὀρθῶς ἔχειν φαίνεσθαι stantia datam ait Apostolus, aut ali-
τὸ ἐν Θεῷ εἶναι, καὶ πολλῷ διὰ Θεοῦ, τί μάτην κα- quid aliud huic simile intelligit? At quo-
ταφλυαρεῖς; τί δ' τοῖς δυσφημίας ἐγκλήμασιν modo non istud nugari sit? Cur itaque
ἐνοχοποιεῖς, ὅταν περὶ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ διαπερανώμεθα τὸν λόγον; ἰδοὺ γὰρ αὐτός φησιν, ὅτι ἐγὼ ἐν sacrarum literarum consuetudinem e-
τῷ πατρὶ, αὐτὸ τοῦτ' ἔστι διὰ τοῦ πατρὸς, κατὰ γε τὸν σὸν uertens, & beati Pauli mentem cauil-
ὡς οἶμαι λόγον, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἡμῖν ἐν τῶν ἱερῶν lans esse nos in Deo, hoc est in sub-
γραμμάτων παράδοσιν σεσῆσθαι· ἐγὼ γὰρ πρὸς stantia Patris, ais, cum audis eum Athenis
prædicantem, *Quia in ipso viuimus, mouemur, & sumus*? Atenim, inquit
pernicioſorum dogmatum magister, quandoquidem tibi videtur illud, *in Deo esse*, rectè intelligi pro eo quod est, *per Deum*, quid frustra nugaris, aut cur blasphemiæ nos accusas, cum factum esse per Patrem Filium contendimus? Ecce enim ipse ait. Quia *ego in Patre* id est *per Patrem*, iuxta tuam sententiam & modò nobis allatam sacrarum scripturarum consuetudinem. Ego verò denuò his respondendũ arbitror, eorumq; malitiam

malitiam retegendam. Miror enim quomodo tametsi audierint diuinæ scripturæ morem esse vt *in Deo* dicat pro eo quod est *per Deum*, atque ad vnigeniti gloriam tantummodo cauillandam assenserint, ac dictionem arripuerint, non tamen se vanos & inanes esse animaduerterint, quamuis sapientes se & acutos venditent. Nam si solis aduersariis permittitur sacræ Scripturæ consuetudinem firmare semper vnigeniti substantiâ, atque idcirco eum à Patre factum esse dicere, quia in Deo se quidem esse dicit, *in Deo* verò significare *per Deum* concessimus, ratione aliqua niti eorum scelus forte videretur: Sin autem nihil prohibet etiam, nos quibus propositum est deductione ad maiorem absurditatem putida eorum dogmata conuellere, etiam ad ipsum Patrem vim & rationem eius quod significatur conuertere, clarèque dicere, quòd cum ait *Pater in me est*, intelligendum sit quasi dicat *per me*, vt & ipse demum Pater sit creatus, quomodo stultis admodum rationibus confisi, non summæ damnabuntur insaniæ? Quemadmodum enim Filius seipsum in Patre esse dicit, sic & Patrem in seipso esse dixit. Quòd si illud, *in Patre, per Patrem* significat, quid prohibet dicere, illud, *in Filio*, esse intelligendum quia *per Filium* significet? Sed absit vt in tantam vnà cum iis prolabamur insaniam. Nec enim per Patrem factum esse Filium dicemus, neque adeò per Filium factum esse eum ex quo sunt omnia, Patrem ac Deum: sed diuinitùs inspiratæ Scripturæ morē vnicuique tempori, personæ, ac rei potius aptantes, purum & inculpatum de omnibus rebus necessariis sermonem texemus. Rebus enim è nihilo productis ac per Deum, quomodo non maximè conueniet dici à nobis ac censeri esse eas *in Deo*, id est *per Deum*? Naturali verò Filio, Domino ac Deo, & vniuersorum opifici, neutiquam istud, opinor, propriè ac vere quadrauerit, sed esse naturaliter in Patre, in eóque existere, eumque, in seipso habere, propter identitatem substantiæ, nihilque habere prorsus interiectum, aut quod eum à Patre naturali diuersitate distinguat. Hæc rectè quidem à me dicta esse; studiosi vt reor, putauerint, nequaquam tamen assentietur aduersarius, sed repetitis iis quæ principio

A τοῦτό φημι δεῖν ἀπολογήσασθαι πάλιν, καὶ ταῖς ἐκείνων κακουργίαις ἀπημυνάσαι, καὶ βλάβη. γαυμάζω γὰρ, ὅπως ἀσμένως ἀκούσαντες, ὅτι ἐν Θεῷ, ἀντὶ Θεοῦ λέγει, ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ, καὶ ἀφ' μόνου δ' υἱὸν καταιτιᾶν διὰ τῆς δόξης τῶ μονογενοῦς, συναινέσαντές τε καὶ τ' λέξιν ἀσμένως δεξάμενοι, λανθάνουσιν ὅτι πάλιν ἐνδὲν ἧττον ἀλώσονται διελεγχόμενοι ὑδαμῶς, καίτοι φάσκοντες εἶναι σοφοί τε καὶ δριμεῖς. εἰ μὴ γὰρ μόνοις ἐφῆται τοῖς δι'
B εὐσεβείας τὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀεὶ τειχίζειν ἔθος τῇ οὐσίᾳ τῶ μονογενοῦς, καὶ ἀφ' τοῦτο πεποιῆσθαι λέγειν αὐτὸν ἀπὸ τῶ πατρός, ἐπεὶ ἀφ' ἑνὸς τῶ ἐν Θεῷ φησίν· τὸ δὲ ἐν Θεῷ, ἀφ' Θεοῦ νοεῖται δεδώκαμεν, ἔδοξεν δὴ κατὰ γε τὸ εἰκὸς λόγον ἔχειν αὐτοῖς ἤδη λίαν ἁμαρτεῖν τὸ κακούργημα. εἰ γὰρ κωλύον ἐνῆν καὶ ἡμᾶς αὐτοῖς, ἀφ' τὸ μείζονος ἀτοπίας αὐαιρεῖσθαι ἐθέλοντας τ' τῶν περὶ αὐτῶν δογμάτων ἀσεβείαν, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρειν τ' πατέρα τῶ σημαινομένου τ' δυνάμιν, εἰπεῖν τε ἀφελές, ὡς ἐπεί-
C περ καὶ τοῦτό φησιν, ὅτι ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι, τοιοῦτόν νοεῖν, αὐτὸ δι' ἐμοῦ, ἵνα λοιπὸν ἡμῖν τὰ γένηται καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ, πῶς ἁλίαν ἀσυνέτοις ὑπολαρόντες λογισμοῖς, τ' ἐπ' ἀκεραίῳ μωρίαν ἡμῶν ἐπισύρομεν; ὥσπερ γὰρ ὁ υἱὸς ἑαυτὸν εἶναι φησὶν ἐν τῷ πατρὶ, ὅτως ἔφη, καὶ τ' πατέρα εἶναι ἐν ἑαυτῷ· εἰ δὲ τὸν ἐν πατρὶ, ἀφ' τοῦ πατὴρ νοεῖν κ.τ.
D βάλλομεν, τί δ' ἀπείργον εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ ἐν ἐμοὶ, δι' ἐμοῦ νοηθήσεται; ἀλλ' οὐκ εἰς τοῦτο μωρίας συνεκείνοις καταλιαθεῖν αἱρούμεθα πάλιν· ὅτε γὰρ ἀφ' τοῦ πατρὸς ἐρρύμην ποιῆσαι τ' υἱόν, ὅτε μὴν δι' ἐμοῦ γενέσθαι τ' ἐξ οὗ τὰ πάντα, πατέρα καὶ Θεόν. ἔθος δ' μᾶλλον τὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ἑκάστῳ πρεπόντως ὑπαρχιστοιοῦντες χαρῷ, καὶ προσώπῳ, καὶ πράγματι, καθαρόν τε καὶ αὐτοπαίτιον τ' ἐφ' ἅπασι τοῖς αἰσχροῖς ἐξυφαίνομεν λόγον. τοῖς μὲν γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρενεχθεῖσι, καὶ γενόσι ἀφ' Θεοῦ, πῶς οὐκ ἂν μᾶλλον πρέποι τὸ νοεῖσθαί τε καὶ λέγεσθαι πρὸς ἡμῶν, ὡς εἰσὶν ἐν Θεῷ, τοῦτ' ἔστι ἀφ' Θεοῦ; τῷ γε μὴν κατὰ φύσιν υἱῷ, καὶ
E ἰδίῳ, καὶ Θεῷ, καὶ δημιουργῷ τ' ὅλων, οὐκ ἂν οἶμαι τοῦτο ἰδίως τε καὶ ἀληθῶς ἁρμόσειεν, εἰ δὲ φυσικῶς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ συμπερίχει αὐτὸν, ἔχειν τε αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, ἀφ' τὸ ἐν οὐσίας ταυτότητι φαίνεσθαι, καὶ μηδὲν ἔχειν πρόσθεν τὸ μεσολαβοῦν, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερόν πως φυσικῶς. καὶ ὅτι μὲν ἴσως τοῖς ἐμαθητείσθαι, ὡς γε μοι φαίνεται, καλῶς διείρηται δόξειεν ἄν, συναινέσαι γε μὴν ὁ δι' εὐσεβείας ὑδαμῶς· ἐρῶ δὲ δὴ πάλιν, τ' ἐν ἀρχῇ

εἰσκεχυμένον δυσμασώμυος λόγον, ὅτι ὕτως A
ἔστιν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, ὡσαὐτῶς ἡμεῖς ἐν αὐτῷ. τί
οὖν ἀρά φήσομεν αὐ τοῖς ἀσυνέτως ἐλέγχοντες,
καθ' ἁ τε καὶ μετρίως ἀνὴ φρενοῦσθαί τε καὶ λέγον-
τα· ὕτως εἶ φὴς τὸν υἱὸν ἐν πατρὶ, καθάπερ ἡμᾶς
ἐν αὐτῷ; καλῶς, εἶπα τί δή, πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν,
μὴ τοῖς ἴσοις ἡμᾶς ἐπισυμπλέκειν λόγοις, τὸ τῆς
ἡμετέρας φύσεως ἐφίστι μέτρον, οἷς γε αὐ ὁρᾷ τὸν
καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός; αὐτὸς μὲν γὰρ ἐπεί γε ἔστιν ἐν
πατρὶ, ἔχει δὴ ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, ἅτε δὴ καὶ εἰ-
κὼν αὐτοῦ, καὶ χαρακτὴρ ἀπαράλλακτος ὢν τοῦτο B
ὑπάρχων ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, φησὶν, ἑώρακε τὸν πα-
τέρα. ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. ἡμεῖς δὲ εἰπέ μοι,
εἰ ὕτως ἐσμὲν ἐν αὐτῷ, ἔχομέν τε αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς,
ὡσαὐτῶς ἐκεῖνα ἀμφὶ καὶ αὐτὸς ἐν πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν
αὐτῷ· ἆρα μὴ μαχεῖται ἀναπείνοντες τὴν αὐχένα, καὶ
ὑφηλὸν τοῖς ὑπερανέσι διχοῶντες τὸ πρόσωπον,
μετὰ παῤῥησίας φαμέν. ἐγὼ ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ ὁ
Χριστὸς ἐν ἐμοί; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν
Χριστόν. ἐγὼ, καὶ ὁ Χριστὸς ἓν ἐσμεν. εἶπα τί τὸ ἐν- C
πεῦθεν; οὐκ αὖ οἶμαί τις καλῶς εἰσφέρειν ὀρθῶς, ὅσῃ
αὖ κατοκνήσας παρεπόντως τοῦτο αὐτὸ φαιάν τολ-
μήσας καὶ πρὸς αὐτὸν λοιπὸν εἰπεῖν ὅτι παῖδες, ἐγὼ,
καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμέν. εἰ γὰρ ἔστιν ὁ πατὴρ πρὸς τὸν
υἱὸν, πῶς οὐκ αὐτῷ λοιπὸν ἰσομοιρήσῃ τῷ πατρὶ,
εἰκὼν ἀπαράλλακτος, ἀπαραλλάκτου γεγενὼς
εἰκόνος, τοῦτ' ἔστι τῷ υἱῷ; πῆς οὖν ἀρά πρὸς τοῦτο
μανίας καταιχήσεταί ποτε, ὡς θελήσας λέγειν ὁ
ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Χριστόν; ἐγὼ, καὶ ὁ Χρι- D
στὸς, ἓν ἐσμεν. εἰ γὰρ ἀληθῶς, καὶ ἓν τῇ φύσει ἀπονέ-
μοις τῷ υἱῷ ὃ εἶ) ἐν τῷ πατρὶ, ἔχει τε ἐν ἑαυ-
τῷ τὸν πατέρα, ὕτω, καὶ ἡμεῖς ἐν Χριστῷ, καὶ Χρι-
στὸς ἐν ἡμῖν· πρόσωπον μὲν ἐν ἀληθείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ὁ
υἱὸς, εἶπα δ' κωλύοι ἂν εἶναι πρὸς ἀλήθειαν ἡμᾶς
καὶ αὐτὸν, εἰ βουλοίμεθα τὸν υἱὸν, ὡς ἐξ μέσου κείμενον,
ἐπ' αὐτὸν ὡσαὐτῶς ὑγυδρομεῖν τὸν πατέρα, καὶ αὐτῷ
προσομοιοῦσθαι λέγειν ἡμᾶς ὕτως ἀκριβῶς, ὡς
μηδὲν ὁρᾶσθαι δ' ἀμφιλαφὲς. δ γὰρ ἓν εἶ) πρὸς τὸ
λέγεσθαι, τοιαύτην αὖ ἔχει τὴν δύναμιν. ἆρ' οὖν οὐχ E
ὁρᾶτε εἰς ὅσην αὐτοῖς ἀσυνεσίαν τε ὁμοῦ καὶ ἀσέ-
βειαν κατώλισθε τὰ φρονήματα, καὶ ὅσων ἡμῖν λο-
γισμῶν ἀπόπων εἰσαπήδηκε θόρυβος; πῆς οὖν ἂν
προφάσεις τοῦτο λέγειν καὶ διατείνεσθαι, καὶ τοῖς
ὕτως ἐναλίοις ἐπιπήχεσθαι λόγοις αὐθις, ἐρῶ δὴ πά-
λιν. σκοπὸς εἷς αὐτοῖς, ἀλλότριόν τε καὶ ἔκφυλον
πάντελῶς τῆς παιδὸς οὐσίας ἀποφαίνειν τὸν υἱόν. ὅπ
γὰρ ἀληθεύοντες τὰ τοιαῦτα φαμὲν, οὐκ ἐφεξῆς,
καὶ παρεζευγμένων ταῖς προτέραις αὐτῶν δυσφη-

attulit, dicet ita Patrem esse in Filio, sicuti nos in ipso. Quid ergo? (sic enim te qui tam putida & iuuenilia sentis ac dicis compellare iuuat) tum sic esse Filium in Patre dicis, quemadmodum nos in ipso? Præclarè: At quidni eisdem nos gloriari sermonibus, quibus & ipse Christus, naturæ nostræ ratio patitur? Ipse enim quia est in Patre, & habet in seipso Patrem, quippe qui eius imago, & character sit per omnia idcirco similis: *Qui vidit me,* inquit, *vidit & Patrem: Ego & Pater vnum sumus.* Nos autem, amabo te, si sic sumus in eo, & ipse in nobis est vt ipse nimirum in Patre, & Pater in ipso, quidni erecta ceruice ac vultu palam ac securè dicimus, Ego in Christo, & Christus in me est? Qui vidit me, vidit & Christum. Ego & Christus vnum sumus. Quid porrò hunc sequetur? Nemo vt opinor, idipsum de Patre dicere verebitur, Ego & Pater vnum sumus. Nam si vnum est Pater cum Filio, quomodo non æqualis erit ipsi Patri, cum per omnia similis imago sit nulla ex parte euariantis imaginis, id est Filij? Quis ergo eò væcordiæ labetur vnquam, vt dicere audeat, Qui viderit me, viderit & Christum? Ego & Christus, vnum sumus? Nam si per habitudinem ac non per naturam Filium esse in Patre concedis, & in seipso habere Patrem, similique modo nos in Christo, & Christus in nobis est: Primùm quidem eodem quo nos ordine Filius censebitur: deinde nihil vetabit quo minùs etiam ipsum, si velimus, prætergressi Filium, vt qui interiectus sit, ad ipsum Patrem rectà quodammodo tendamus, eique nos tam perfectè & exactè assimilatos esse dicamus, vt nihil inter nos & illum appareat discriminis. Vnum quippe esse quiddam cum aliquo, hanc vim & significationem habet. Nunquid ergo videtis quantam in stultitiam & impietatem eorum mentes ceciderint, & quanta se nobis absurdarum rationum turba ingesserit? Quænam igitur causa sit cur hæc dicant atque contendant, tamque friuolis sermonibus innatent, exponam rursus. Vnus eis scopus propositus est, Filium à Patris substantia prorsus excludere, hæc enim à nobis verè dici, ex sequentibus, & iis quæ prioribus eius

blaſphemiis ſubiuncta ſunt agnoſcemus.
» Subdit enim : Verum quemadmodum
» nos, inquit, qui ſumus in ipſo, imper-
» mixtam tamen cum eo habemus hypo-
» ſtaſim: ita & Filius, cum ſit in Patre, di-
» ſtinctam tamen habet ab ingenito Deo
» ſubſtantiam. Quid ais demens? apertam
hoc hoc modo feciſti tuam in Filium
blaſphemiam. Nunquid ergo quiuis fa-
tebitur nos non fruſtra vanum ac futile
cauillum in hæreticorum caput retor-
quere? Ecce enim patet eos nihil plus Fi-
lio tribuere quàm terrenis hominibus,
& creaturis ab eo ad eſſe productis. Ego
verò quamuis grauiter & iniquo animo
feram ea quæ proferre auſi ſunt miſeri,
oſtendere tamen conabor ſcopum rur-
ſus ſequẽs diuinæ Scripturæ, eos nempe
qui negant Filium, ſimul quoque nega-
Epheſ. 2. re Patrem, eoſque ſine Deo tandem eſ-
12. ſe, & ſpem non habere in hoc mundo,
ſicut ſcriptum eſt. Quod rectè à nobis
dici teſtis locuples nobis erit pius ille
Ioannes ita ſcribens: *Qui Patrem negat,*
1. Ioan. 2. *negat & Filium. Omnis qui negat Fi-*
22. *lium, nec Patrem habet: Qui confitetur*
Filium, & Patrem habet. Rectè autem
vir diuinus, neque id extra ſermonis ſe-
riem & ordinem. Nam cum ſciret non
ſolùm nomine, ſed re & actu potius id
quod eſſe dicitur Patrem nimirum, ſe-
cundum naturam exiſtere, neceſſariò
infert alterum negari vna cum altero.
Concurrit enim cum eo qui natura Pa-
ter eſt ac intelligitur, procedentis ex
ipſo filij cognitio atque ſignificatio, &
cum eo qui reuera genitus eſt, genitoris
perſona ſimul concipitur. Simul ac enim
patrem nouit aliquis, genuiſſe intelligit,
& ſi filium audierit, vtique ſentiet ex a-
liquo patre editum. Quocirca per alte-
rum alterius notitia in mentibus audi-
torum gignitur, & ſiquis negauerit
Deum verè eſſe Patrem, ſimul etiam fi-
lij generationem euertet. Rurſus verò,
quicunque genimen non fatebitur eſſe
Filium, omnino Patris notitiam vnà
cum ipſo eripiet. Cum ergo nos impiis
petens ſermonibus diſtinctã ab ingenito
Deo ſubſtantiã habere Filium contẽdat,
nunquid apertè prædicat ne ipsũ quidẽ
eſſe Filiũ? Quòd ſi Filius non ſit, ne ipſe
quidẽ iã Pater verè cenſebitur. Cuius e-
nim Pater futurus eſt, ſi non genuit? Di-
ſtinctum quippe eſſe non à ſubſtãtiã, ſed
perſonã Patris, ipſi quoq; aſſerimus, non
quaſi alienus ſit ab eo ſecundũ naturam,
ſicuti nimirũ Dei hoſtibus videtur, ſed vt
qui ſit & intelligatur in propria perſona,

A μίας εἰσόμθα. ἐπάγλ γὰρ ὕτως· ἀλλ' ὡσπερ ἡμεῖς,
φησὶν, ἐν αὐτῷ ὄντες, ἀμίγη πρὸς αὐτὸν ἔχομθν
τὴν ὑπόστασιν· τὴν αὐτὸν ζῆσιν ἔχει ὁ υἱὸς ἐν τῷ πα-
τρὶ τὸ γένους, ἰδιάζουσαν δὲ ὑφ' ἑαυτῷ τοῦ ἀγεννήτου Θεοῦ
ἔχει τὴν οὐσίαν. τί φῄς, ἐμβρόντητε; γυμνὸν ὅτου τὴν
εἰς τὸν υἱὸν ποιήσω δυσφημίαν. ἆρ' οὖν μὴ δίκαιον ἐρεῖς συκοφαντίαν καλεῖν ἡμᾶς ἐπιγε-
σθαι τὴν τῶν θρασυτάτων κεφαλῆς; ἰδοὺ γὰρ σαφῶς,
ὡσεὶ ὅλως ὃ πλέον ἀποτέμοιτο αὐτῷ τῶν ἀπὸ γῆς
B γεγενότων, ἢ δι' αὐτοῦ πρὸς ὃ εἰς περιλωβημέ-
νων. ἐγὼ μὲν οὖν καίτοι λίαν ἀφορήτως ἔχων ἐφ' οἷς εἰ-
πεῖν οἱ δίκαιοι τετολμήκασιν, ἔκφυλον δόξαν πει-
σόμενος τῷ σκοπῷ πάλιν ἐπόμθα τῆς θείας γρα-
φῆς, ὡς ἐπίσης ἀγνοοῦσαν τὸν υἱὸν, ὡσπερ τὸν
πατέρα, καὶ λοιπὸν εἶναι ἄθεοι, καὶ ἐλπίδα μὴ ἔ-
χοντες ἐν τῷ δὲ τῷ κόσμῳ, καθὼς γεγραμμένον.
καὶ ὅτι φανερῶς καλῶς, ἀληθὴς μάρτυς ἡμῖν εἰσδήλω-
σθω ὁ θεοφιλὴς Ἰωάννης γεγραφὼς ὧδε· ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν· πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν
C υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει· ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν, καὶ τὸν
πατέρα ἔχει. ὀρθῶς δέ γε λίαν ὁ πνευματοφόρος,
καὶ τῷ λόγῳ παρεπόμενος ἁρμονίας οὐκ ἔξω βαίνει
ὁ θεώρημα. ὅπερ γὰρ οἶδεν οὐκ ὀνόματι μόνον,
ἀλλ' ἐνεργείᾳ δὲ μᾶλλον, ὅτῳ τοῦ εἶναι καὶ λέγεται, τοῦτ' ἔστι,
πατήρ, καὶ φύσει ὑπάρχοντα, ἀνάγκη ἅμα συνε-
ξαρτᾶσθαι φησὶν ἑτέρῳ τὸ ἕτερον. συνδιαφθείρει γάρ
πως ἀεὶ τῷ λόγῳ καὶ φύσιν, ὁ νοούμενος πατὴρ
ὢν παρελθόντος ἐξ αὐτοῦ γεννήματος εἰ γνώσις τε καὶ
δήλωσις, καὶ τῷ γεννηθέντι καὶ ἀληθείᾳ, ὃ δὴ πρὸ-
D τερον περιφυκότος συνεπινοεῖται παρόντος. ἅμα γὰρ
εἶδεν ἔγνω πατέρα, συνῆκεν ὅτι γεγέννηκε, καὶ εἰ μέ- χ. πῶς
νει τὸ γέννημα, δίκαιός ἐστι πάντως ὅτι παῖς ὄζέ-
φυκεν. οὐκοῦν δι' ἀμφοῖν τοῖν ἀκολουθοῦσιν εἰς
ἑκατέρου γνῶσις ἐπίκτηται. ὁ ἀρνούμενος μὲν
εἶς, ὅτι πατὴρ ὄντι ἀληθῶς ὁ Θεὸς, συναναιρεῖ
πάντως τὸ καὶ υἱοῦ γέννησιν. γέννημα δὲ πάλιν οὐχ ὁ-
μολογήσας εἶναι τὸν υἱὸν, τὸ κατὰ τὸ πνεύματος γνῶ-
σιν συνεξελεῖ δὴ πάντως αὐτοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἀσε-
βέσιν ἡμᾶς καταφερόμενος λόγοις, δίκαιον εἶναι
μόνον τὸ ἀγεννήτου Θεοῦ τὴν οὐσίαν δίκαιον ἔχειν
τὸν υἱὸν, πῶς δ' ἁμαρτήσεται οὐδὲ υἱὸν ὑπάρχειν
αὐτὸν ὁμολογεῖ; υἱοῦ δὲ οὐκ ὄντος, οὐδὲ δὴ αὐτὸς ὁ
πατὴρ ἀληθῶς ἔτι νοοῖτο πατήρ. τίνος γὰρ ἔσται πα-
τὴρ, εἰ μὴ τέτοκε; δίκαιον μὲν γὰρ οὐχὶ τὴν οὐ-
σίας, ἀλλὰ τὸ προσώπου τὴν παῖδ' ἐν αὐτοῖ φα-
μὲν τὸν υἱὸν, οὐχ ὡς ἀλλότριον ὄντα τῇ φύσει αὐτοῦ,
καθάπερ ἀμφὶ τοῖς θεομάχοις δοκεῖ, ἀλλ' ὡς ὄντα
τε ἐν νοήμασι τὸ ἰδίῳ προσώπῳ, καὶ κατ' ἰδίαν

ὑπόστασιν ἑτερότητι. υἱὸς γάρ ἐστι, καὶ οὐ πατήρ· διαφωνήσομεν δὲ οὐδὲν ἡμεῖς κατ' οὐσίαν ὅτ' ἂν αὐτοῖς φαίνηται, εἰ γε φρονοῦσιν ὀρθῶς, ὅτε γε καὶ τῷ ἀδελφῷ συμβουλευσόμεθα. πῶς γὰρ οὐκ ἀδιάφορα μόνοις, καθ' ὃ τυγχάνει διαφέροντος ἕκαστον; ὁ Πέτρος γὰρ Πέτρος ἐστί, καὶ οὐ Παῦλος, καὶ ὁ Παῦλος οὐ Πέτρος, μένουσι γοῦν ἀδιάφορα τῇ φύσει. εἷς γὰρ ἑκατέροις τοῖν ἀμφοῖν ὁ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγος, καὶ τῷ αὐτῷ ἀκρίβειαν μάκρος ἕξει τὰ πρὸς ἑνότητα φυσικὴν συνδούμενα. διὰ δὴ τί ποτε ταῦτα φαμέν; ὑπόδειξαι γὰρ ἡμῖν σκοπός, ὃν φρονοῦντες ἐκφύλοι δυσεβῶς τῇ κατὰ φύσιν θεότητος ἀφίστανται τὸν υἱόν, οὐδὲν αὐτῷ πλέον, καθάπερ ἤδη προεῖπομεν, φυσικῆς ἀποτέμνοντες οἰκειότητος, πρὸς πρὸς πατέρα καὶ Θεόν. ἐπεὶ δὴ ποίαν αἰτίαν ἡμᾶς προβάλλεται τοῦτο φθέγγεσθαι τοῦ λόγου, καθάπερ ἡμεῖς, φασὶν, ἀμίγῃ πρὸς αὐτὸν ἔχομεν τὴν σύνθεσιν, ὄντες ἐν αὐτῷ, ὅπως καὶ αὐτὸς ἀλλοτρίως ἔχῃ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καίτοι λέγεσθαι, φησὶν, ἐν αὐτῷ. ἆρ' οὖν πᾶσιν ὁμοίως ἀκατάληπτος ἡ πανουργία; ἆρ' οὐκ ἐρεῖ τις ὁμοίως τοῦτο δυσωδίσαντα ἐξεμέσθαι λόγον ἐκείνων ἀπρόσφορα, τῆς ἁγίας τοῦ πνεύματος προκεκηρυγμένων ἐμπαικτῶν; τί γὰρ Ἰούδας ἡμῖν ἐπιστέλλει τὸν σωτῆρος μαθητής; ὑμεῖς δέ, ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προῃρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔλεγον ὑμῖν, ὅτι ἐπ' ἐσχάτου τοῦ χρόνου ἐλεύσονται ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τὰς ἀσεβείας. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες, ψυχικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες. οὐδεὶς μὲν γὰρ ὅ τι ἂν πρὸς ἀλλήλους πνεύματι λαλῶν, κατηρεμή τι τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς. τοῦτο γὰρ εἰπεῖν φημι τὸ λέγειν ἀνάθεμα Ἰησοῦν. ἄνδρες δὲ ψυχικοὶ, καὶ δειλαῖοι, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐρήμους ἔχοντες τὰς καρδίας, ἀποδιορίζουσι τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ὁσιώδη φάσκοντες ἔχειν αὐτὸν τὸν Χριστὸν, καθάπερ ἀμιγῆ τὰ γινόμενα, καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν ποιημάτων ἕκαστον, εἴ γε οὕτω φρονοῦντες αὐτὸν ἐν πατρὶ, καθάπερ ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. ὅτι δὲ τῆς εἰς ἄκρον ἀμαθείας εἴσω βεβήκασι ταῦτα γράφειν τολμήσαντες, φέρε πρὸς τὰς θείας γραφῆς σκοπεσώμεθα πάλιν, ὡς ἔστιν ἐφικτὸν, ὑπόδειξαί τε τοῖς ἀκροωμένοις ἀσυδάσωμεν, ὡς ἐτέρως μὲν ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ υἱῷ, ἑτερίως γοῦν ὁ υἱὸς ἐν τῷ ἰδίῳ πατρί. οὐ γὰρ ταῖς τῆς θελήσεως ἀρεταῖς πρὸς αὐτὸν μορφούμενος, εἰκὼν ὢν τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀφ' ἑαυτοῦ ἐστιν ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἐν ταὐτότητι φυσικῇ, καὶ ὡς μίαν ἔχων πρὸς αὐτὸν τὴν οὐσίαν· εἰσηκολούθω δὲ μάρτυς ἡμῖν

A & hypostasi alter. Filius enim est, ac non Pater: neque tamen substantiâ distingui dixerimus, si mens nobis sana sit, neque id vlli fratrum consuluerimus. Quomodo enim etiam vnumquodque singularitate personæ tantum distinguitur? Petrus enim est Petrus, ac non Paulus, & Paulus est Paulus, nõ Petrus, veruntamẽ indistincti remanẽt naturâ. Vna enim est in ambobus ratio substantiæ, & eadẽ citra variationem vllam habent quę ad naturalem vnitatem colligantur. Quam verò ob causam isthæc dicimus? Quippe propositum est nobis ostendere, quòd cum illi impiè sentiant, à naturali deitate Filium excludunt, nihilo plus ei, vt antea diximus, tribuentes, quàm relatiuam cum Patre & Deo coniunctionem. Quam enim ob causam nobis " in exemplum eius quod aiunt propositis, Quemadmodum nos, inquiunt, im- " mixtam cum eo habemus hypostasim, " cum simus in ipso, ita & ipse distinctam " habet à Deo substantiam, quamuis esse " dicatur in ipso. Nunquid manifesta est " cunctis illa versutia? Nunquid iure dicet aliquis eum qui tam fœtidos sermones euomuit, vnum esse ex iis qui per Spiritum illusores prædicantur? Quid enim nobis scribit Iudas ille Seruatoris discipulus? *Vos autem charissimi, memores estote verborum quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri* IESV CHRISTI, *qui dicebant vobis, quoniam in nouissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietatibus. Hi sunt, qui segregant semetipsos, animales, Spiritum non habentes.* Nemo enim planè Spiritui sancto loquens aduersus vnigeniti gloriam quicquam loquetur. hoc enim esse aio, dicere anathema IESV. Viri autem animales, ac timidi, & Spiritu sancto vacuum cor habentes, Filiũ à Patre segregant, substantiale discrimẽ ipsum habere dicentes, quemadmodum nimirum & creaturæ, & vnumquodque eorum quæ facta sunt ab ipso, & eo modo illum esse in Patre sentientes, quo nos in illo. Quia verò hæc scribentes, summam ignorantiam prodiderunt, agedũ à Scriptura diuina consideremus rursus, quoad assequi licet, & auditoribus ostendere conemur, nos aliter quidem esse in Filio, aliter Filium in suo Patre. nec enim voluntariis virtutibus ad ipsum formatus, imago est substantiæ eius, atque idcirco in ipso est: sed velut in identitate naturali, & tanquam habens vnam cum eo substantiam. Qua de re

Iud. 1. 17.

1. Cor. 12. 3.

sapientissimus ille Ioannes testis nobis
1.Ioa.1.3 prodeat, dicens, *Et societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius* IESV CHRISTO: Quomodo ergo aiunt, aut quo pacto contendunt societatem nobis esse debere cum Patre, & cum Filio eius IESV Christo? Nam si substantiam nostram quodammodo miscentes naturæ diuinæ, siue Patri & Filio, in nobis esse putabimus, ac non potius illa vox *societatis* ad voluntatum similitudinem spectat, quomodo eam cum Patre & Filio habebimus, cum ex eorum B sententia non sint consubstantiales? Aut enim necesse est ridiculè dicere nos propriam naturam secantes, mediam quidem partem Patri, alteram nobis & Filio dedisse, atque ita in iis esse censeri: aut stupidissima illa ratione reiecta dicimus voluntariis virtutibus, & cum diuina atque ineffabili pulchritudine conformatione nostram mentem exhilarare conantes societatis gratiam nobis comparare. An ergo sic dicemus existere in Patre Filium, seu relatiuam & studio quæsitam habere cum C Patre societatem? At cur demum per æqualitatem operum ac similitudinem deduci vult nostram mentem ad indubitatè credendum ipsum in Patre quidem esse, & rursus in seipso habere Patrem? Annon enim manifestissimum est omnibus, ac verum, quòd claritatem operum à nobis inquiri volens, suo Patri seipsum æqualem ostendit, adeò vt nullam rationem iam habeat illa substantialis & naturalis D distinctio, si æqualibus factis ipse & Pater glorientur. Obserua enim vt non in his nos, sed aliis quibusdam conformationem ad Deum colentes, societate cum ipso donemur. Alij enim alios miserantes, & charitatis operibus mordicùs inhærentes, omnemque in hac vita honestatem & grauitatem colentes, tunc certè vix in Deo esse dicimur. Cuius rei
1.Ioa.2.5 testis est Ioannes, dicens, *In hoc scimus quia in ipso sumus. Qui dicit se in* E *ipso manere, debet, sicut ille ambulauit,*
Ibid. 24. *& ipse ambulare.* Et rursus: *Vos*, inquit, *quod audistis ab initio, in vobis permaneat: Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis.* Et quid sit illud ab initio, quod in nobis manere iubetur, vt
Ioan.1. nos simus in Deo, ipse nobis nihilo
3.25. secius declarabit, dicens, *Hoc est mandatum, quod audistis ab initio,*

A ὅτι τοῦτοις ὁ Σωτὴρ Ἰωάννης, λέγων, καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· πῶς οὖν λέγουσι, ἢ κατὰ ποίαν διϊσχυρίζονται χρῆναι τρόπον, τὴν κοινωνίαν ἡμᾶς μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; εἰ μὴ γὰρ τὴν οὐσίαν ὥσπερ τινὰ ἑαυτῶν διαμιγνύοντες τῇ θείᾳ φύσει, ἤτοι τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, ἐν ἑαυτοῖς εἶναι νομίζομεν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τὴν κοινωνίαν ὁ λόγος, εἰς τὸ τῆς θελήσεως ὁμοιότητα βλέπει, πῶς αὖ ἕξομεν αὐτὴν μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ, B καίτοι κατ' ἐκείνους οὐκ ὄντων ὁμοουσίων; ἢ γὰρ ἀναγκαῖον λοιπὸν, καὶ ἡμᾶς τὰ γλῶττης ἄξια φθεγγομένους εἰπεῖν, ὅτι τὴν οἰκείαν διαχωρίζοντες φύσιν, τὸ μὲν ἥμισυ τῷ πατρὶ, τὸ δὲ ἕτερον ἡμῖν, καὶ τῷ υἱῷ δεδώκαμεν, ὥστε τε ἐν αὐτοῖς εἶναι νομίζεσθαι· ἢ παραιτούμενοι τὴν ἀπεμφαίνουσαν τοῦ λόγου, φαμὲν ὅτι ταῖς καθ' ἡλικίαν ἀρεταῖς, καὶ τῇ συμμορφίᾳ τῇ πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ ἀπόῤῥητον κάλλος καταφαιδρύνειν τὸν οἰκεῖον ἀσυνδιάζοντες νοῦν, τὴν τῆς κοινωνίας ἑαυτοῖς C παρεποιούμεθα χάριν. ἀρ' οὖν ὅταν ἐρευνῶμεν ὑπὲρ τοῦ τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ τὴν ὁμοίαν ἀξίωσιν, καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῦ πατρὶ τὸν υἱὸν, ἔχειν ἐπιστοῦμεν, καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῦ πατρὸς ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν υἱὸν, ἐν ἀλλήλοις ἐσμὲν, καὶ ἐν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ; ἢ γὰρ οὐκ ἔστι πᾶσι προδηλότατον, καὶ ἀληθὲς ὑπάρχον ὁρᾶσθαι, ὅτι τὴν τῶν ἔργων λαμπρότητα πρὸς ἡμᾶς ἐξετάζεσθαι θέλων, ἱσοδυνὴν δείκνυσιν ἑαυτὸν τῷ ἰδίῳ πατρὶ, ὡς ταὐτὸν λόγον ἔχουσης ἔτι D καὶ κατ' οὐσίαν διαχωρίσεως, καὶ φυσικῆς ἑτερότητος, εἰ τοῖς ἴσοις ἐπαυχοῖεν καταρθώμασιν αὐτός τε καὶ ὁ πατήρ. ἐνοῦσθαι γὰρ, ὅπως οὐκ ἐν τούτοις ἡμεῖς, ἀλλ' ἐτέροις ἴσως τὴν πρὸς τὴν Θεὸν συμμορφίαν ἐπιτηδεύοντες καὶ πρὸς αὐτὸν κοινωνίας ἀξιούμεθα. ἐπικτείροντες γὰρ ἀλλήλοις, καὶ τῷ τῆς ἀγάπης ἔργῳ ἀπείκως ἐξημμένοι, καὶ πᾶσαν ἐπιτηδεύοντες τὸ σεμνὸν καθ' ἡμᾶς βίου σεμνότητα, τότε δὴ μόλις ἐν Θεῷ εἶναι λεγόμεθα. καὶ μάρτυς Ἰωάννης λέγων, ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμέν. ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς περιπατεῖν. καὶ πάλιν· ὑμεῖς, φησὶν, ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, ἐν ὑμῖν μενέτω· ἐὰν ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ, καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε. καὶ τί ὅ ἀπ' ἀρχῆς, ὅταν ἡμῖν διαχελεύηται μένειν, ἵνα ἡμεῖς ὦμεν ἐν Θεῷ, αὐτὸς ἡμῖν ταὐτὸν ἤδη σαφῶς λέγων, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς,

ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἀκούεις ὅπως ἐσμὲν ἐν Θεῷ, τὴν ἀγάπην ἀλλοιότητι τὴν εἰς ἀλλήλους ὑπεκτιθέμενοι, καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς ἰχνηλατεῖν ἀρετῇ, καθ' ὅσον ἔνι, σπουδάζοντες· ἀρετῇ δὲ φημι, οὐ τὴν τῶν δυνάμεων κτίζειν ἀφορῶσαν, ἢ πόντον ἀνασκάπτουσαν γλῶ, ἢ θάλασσαν ὁδοποιοῦσαν, οὔτε μὴν τὴν ἐν ἐκείνῳ, καθ' ὃ ἀῤῥήτῳ, καὶ ἀνεξιχνιάστῳ δυνάμει, λόγῳ μόνῳ πνοὰς ἐκοίμισε βίας, ἔμψυχα δὲ τοῖς τεθνηκόσι, ἤγειρε τοῖς τυφλοῖς ἐχαρίζετο τὸ βλέπειν, ἢ τὴν λεπρὰν καθαρίζειν μὴ πολλῆς τινος τὴν ὄρεξιν ἐπιπαθεῖν· ἐκείνῳ δὲ μᾶλλον, ἢ καὶ αὐτὸς ἁρμόττοι τοῖς τῆς θεοσεβεστάτης μέθοις. ζητήσωμεν αὐτὸν, ὡς καὶ οὖν ὁ Παῦλός φησι, λοιδορηθέντα μὲν παρὰ τῶν ἀνοσίων Ἰουδαίων, οὐκ αὐτὸν λοιδορήσαντα δέ, ἀλλὰ πάσχοντα μὲν, οὐκ ἀπειλήσαντα δὲ, παραδόντα δὲ μᾶλλον τῷ κρίνοντι δικαίως· ζητήσωμεν αὐτὸν λέγοντα πάλιν· μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραΰς εἰμὶ, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. σκοπῶ δὴ μὲν τὴν τοσούτων καὶ πρὸ μικροῦ μιμεῖσθαι σπουδάζοντες τὰ ἀπόντα λιμὴν ἀρετῆς ἡγεμόνα χειρὸν, ἔντε τῷ πατρὶ, καὶ ἐν αὐτῷ μένειν λεγόμενα, λέγω ὡσαύτως καὶ τὴν μιᾶς θείας καὶ ἐν βίῳ σεμνότητος τὸ πρᾶγμα κερδαίνοντες. ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἐκ τούτων λέγεται τὴν ὁσιότητα αὐτῷ λαμπρότητα δοκιμάζειν βέλεθα, τῇ δὲ τῶν δόξων μεγαλοφυΐᾳ μὴ τὰ σύνορος αἰσχύνης προσηκούσης δέμνια δεῖν ὑπεκπίπτειν ἀναπαύλαν ἐμφέρειν, ἵν' ἔχῃ πρὸς τὸν πατέρα τὸν ἑαυτοῦ, πιστεύειν τε ὅτῳ λοιπὸν, ὡς ἐπεὶ καὶ ἔστιν ὁμοούσιος, ἔχῃ μὲν ἐν ἑαυτῷ τὴν γνησιότητα, ἐνυπάρχῃ δὲ ἐν αὐτῷ αὐτὸς· ἢ διδασκέτωσαν προελθόντες οἱ δι' ἐναντίας, ὅτι μέγας ἔχῃ, καθάπερ ἡμεῖς, ὁ ἐν τῷ πατρὶ νοεῖσθαι ἐν αὐτῷ, ἐν πολιτείᾳ τὴν ἐν νόμοις ὠφελίμοις, αὐτήρροπον ἀμοιβήν. ἀλλ' οὐδὲν οἶμαι δεινὸν ἐκείνοις φαίνεται ἐν τούτῳ· οἷς γὰρ εἶδος οὐδὲν γλωσσαλγίας ἀνεπιτήδευτον, τί τῶν λίαν ἀπηρεσάτων οὐχ ἁπτήσεται; εἰκὸς οὖν, ὅτι καὶ ἐκεῖνο ἐροῦσιν, ὡς εἴη μὲν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ διὰ τοῦτο, ἔχοι δ' ἂν πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, ἐπεὶ καὶ ταῖς ἐν ἡμῖν ἐφικτὸς ἀρεταῖς, ὡς πρὸς αὐτὸν σχηματίζεται. ἐν τί δὲ πάλιν, ὦ βέλτιστε, φαμὲν, Φιλίππου λέγοντος, κύριε δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, μὴ πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους εἰς εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἐκείνου ἃ νοεῖσθαι πρὸς θεὸς ἔφασκεν ὁ Χριστός· τοσούτῳ χρόνῳ μεθ' ἡμῶν ἐσμὲν, καὶ οὐκ ἔγνωκας τὸν πατέρα; ἀλλ' οὐδένα τῶν ἄλλων ἑαυτῷ συνοῦσι δείκνυσι, μόνον δὲ μόνῳ πρὸς

vt diligatis inuicem. Audis quomodo simus in Deo, charitatem videlicet inuicem colentes, & Seruatoris virtutem quoad licet sectari conantes, virtutem dico, non illam cælorum aut Angelorum creatricem, non quâ terram fundauit, aut mare extendit, nec eam quâ ineffabili & inscrutabili potestate, verbo quidem ventorum vim sedauit, aut mortuos excitauit, aut cæcis visum restituit, aut leprosum mundari iussit: sed illam potius, quæ humanitatis conditioni congruit. Inueniemus eum, quemadmodum Paulus ait, ab impiis quidem Iudæis conuiciis petitum, sed non remaledicentem, & patientem, at non minantem, sed tradentem potiùs iustè iudicanti. Inueniemus eum rursus dicentem, *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.* Igitur tot præclaris operibus Christum omnis nobis virtutis ducem imitari studentes, & in Patre & in ipso manere dicimur, præmium veluti quoddam ac retributionem honestatis illud reportantes. Filius autem, non quidem ex his suam probare vult claritatem, sed miraculorum maiestatem qua fieri potest solertiâ attendentes considerare iubet nulla ex parte variantem quam cum suo Patre habet similitudinem, atque ita credere demum quòd cum sit consubstantialis, habet in seipso genitorem & ipse in eo est. Alioqui doceant obiter aduersarij præmij loco sicuti nobis id ei quoque esse, & retributionis vitæ Euangelicæ, quòd in Patre intelligitur. Sed neutiquam istud eis graue erit, opinor. Quibus enim petulantiæ nullum genus est intentatum, quidnam absurdi intactum reliquerint? Respondebunt ergo, vt credibile est, Filium idcirco in Patre esse, & in seipso rursus habere Patrem, quia virtutibus quas ipsi quoque assequimur, ad eum conformatur. At quidni rursus inquam, ô boni, cum Philippus diceret, Domine ostende nobis Patrem, sanctos omnes Apostolos ad imaginem & similitudinem exactam eius quod in animo habebat proferens, Christus aiebat. Tanto tempore nobiscum inuicem sumus, & non cognouisti Patrem? Atqui neminem aliorum secum assumit, sed solum

Ioan. 11. 29. Mat. 11.

se Patri soli comparans, nostra præterit vt valde angusta, cumque in his diuinam substantiam accuratè nollet exprimere, soli sibi perfectissimam similitudinem reseruauit. Qui enim me vidit, inquit, vidit & Patrem. Deinde his statim subiunxit: Creditis quia ego in Patre, & Pater in me est? Quando enim perfectissimam in omnibus habet similitudinem, quomodo non habet ipse demum in seipso Patrem, sed quodammodo habetur à Patre? Tale quid enim cogita, & ad eorum quæ dicta sunt demonstrationem cape. Nunquid enim, si Abrahæ, aut alterius cuiusdam hominis filium aliquis in medium adducat, tum genitoris naturam quærat, perconteturque quinam & qualis sit is qui genuit, rectè vtique suam naturam demonstraret, dicens, Qui vidit me, vidit & patrem? Ego in patre, & pater in me est. Deinde vt ostenderet se verè loqui, nunquid conuenienter afferret in humanis operibus aut naturæ dotibus identitatem, dicens, Propter opera ipsa mihi credite. Cuncta enim habeo, & peragere cuncta queo quæ naturæ humanæ insunt. Atqui, vera nos dicere nemo non, opinor, iure fatebitur, & identitate in nostris operibus id acutè demonstrari. Quid ni ergo qui recta peruertunt, rectam doctrinæ semitam insistere suis discipulis persuadent, sed relicta via regia inaccessam & asperam calcare se ignorant & suos assecłas eò compellunt? Sed nos eiuscemodi via relicta per rectam incedemus, & sacrarum literarum authoritate muniti æquipotentem & consubstantialem Deo ac Patri Filium eius secundum naturam esse credimus, eiusque imaginem esse, atque idcirco in Patre esse, & in ipso Patrem.

A ἢ εἰς τὸν πατέρα, ὡς μικρὰ μοῦ καμίδῃ παρεμπέσῃ τὰ λιμότερα. οὐκ ἐν τούτοις ἡ ἀκριβὴς τῆς θείας οὐσίας ἐξεικονίζεται λόγος, ἑαυτῷ τετήρηκε μόνῳ τὸ εἰς ἀκρον ἐμφέρεσθαι. ὁ γὰρ ἑωρακώς ἐμέ, φησὶ, τὸν πατέρα ἑώρακεν. εἶτα τούτοις ἐπήνεγκεν λέγων· πιστεύετε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν. ὅπου γὰρ ἀπαραλλάκτως ἔχει καθ' ὅλα τὸ εἰσαπαξ ἐμφέρεσθαι, πῶς οὐκ αὐτὸς ἔχοι λοιπὸν αὐτὸς μοῦ ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, ἔχεσθαι δὲ ὡσπερ ἐκεῖθέν γε παρ' ἐκείνου; σκόπει γάρ μοι τοῦτον, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν δίκου τῶν εἰρημένων. ἔστω γὰρ εἴτις B ὁ Ἀβραὰμ, ἤγαγεν εἴτέρου τινὸς ἀνθρώπου τυχὸν εἰς μέσον ἀγάγοι παιδίον, εἶτα τὸν τοῦτον τοκέως αὐτὸ διερωτᾷν φύσιν, τίς τε ὅλως εἴη, καὶ ποδαπὸς ὁ τεκὼν βούλοιτο μαθεῖν, οὐκ ἂν βλέπων ἐφώνησε, μᾶλλον ἢ τὸν οἰκείαν ἐπέδειξε φύσιν, λέγων, ὁ ἑωρακώς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα. ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν; εἶτα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ τὴν ἀληθῆ εἰπεῖν, οὐκ ἂν προῖσαν παρεπόντως τὰ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἔργοις, ἅπερ φυσικῆς πλεονεκτήμασι ταυτότητα λέγων, δι' τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. ἔχω γὰρ πάντα, καὶ ἐνεργεῖν ἰσχύω τὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. ἀλλ' οἶμαι πᾶς τις ἐρεῖ, καὶ συναινέσαι δικαίως, ὅτι λέγειν μὲν ἀληθῆ, δριμείαν ἡ τὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ἔργοις ἀπόδειξιν τοῦ ταυτότητα παρέχεσθαι. ἢ τοιγαροῦν οἱ τὰ ὀρθῶς ἔχοντα διαστρέφοντες, μὴ τὴν βάσιν τῶν λογισμῶν ἵνα τείνουσιν τοῖς ἰδίοις ἀμαθέσι φοιτηταῖς, ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς τε καὶ τετειμένης ἐξώσαντες, τὴν ἀσταθῆ καὶ τραχεῖαν ἐρχόμενοι διαλελήθασι μὲν ἑαυτοὺς, συντρίβοντες δὲ καὶ τοὺς ἕπεσθαι δεῦρο οἰομένους αὐτοῖς; ἀλλ' ἡμεῖς ἑαυτοῖς ἐρχόμενοι τὴν ὁδὸν τὴν βασιλικὴν βαδίζομεν, καὶ τοῖς ἱεροῖς πειθόμενοι γράμμασιν, ἰσοδυνῆ, καὶ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, καὶ πατρὶ πιστεύομεν τὸν ἐξ αὐτοῦ γνησίως καὶ φύσει υἱόν, εἰκόνα τε ἀπαράλλακτον αὐτοῦ, διό τε τὸ αὐτὸν μοῦ εἶναι ἐν πατρὶ, καὶ τὸν πατέρα ἐν ἑαυτῷ.

C

D

v. 12. *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.*

E Ἀμὴν ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι, καὶ ὅ, τι ἂν αἰτήσητε, ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ.

Siquis quàm longè patet loci huius expositio dicendo extendi velit, longa & alta quidem esset oratio: sed quid in

Εἰπεῖν μὲν ἂν, εἴπερ τῳ δοκεῖ, τῷ προκειμένῳ λογισμάτι συνεκτείνεσθαι πλάτει, μακρὸς ἂν βαθὺς ὁ λόγος, ὃ δὲ τοῖς ἀκροωμένοις ὀνησιφόρως λειπο-

πλέστερον, ἐξεισφάξαντας τ̃ σημαινομένων οἰκοδομὰ τρέπειν, ὃ πολὺ τ̃ λόγου ἐξεστίλβοντες μῆκος· εἰη γὰρ ἂν οὕτω μάλιστα τοῖς πολλοῖς ὑπαρκτὸν ὃ θεώρημα. Ὑπισχνεῖται γοῦν δεῖξαι τοῖς ἀρνουμένοις ἐθελήσας, ὡς εἰη μὲν ὁμοούσιος τῷ ἰδίῳ γεννήτορι, ἔχῃ δ' ὅτι χαρακτὴρ ὑπ' αὐτοῦ. Φορεῖ μὲν γὰρ ὡς ἐν ἀρχετύπῳ τῷ πατρὶ, ἔχων γεμμὰν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀρχέτυπον, ὡς χαρακτὴρ φυσικῶς τε καὶ ὑποστατῶς, καὶ οὐ κατὰ ἴνα σημασιομὸν τ̃ ἐν διαπλάσει νοήματος· οὐ γὰρ σχημᾶτ̃ τὸ θεῖον, ἐπεὶ καὶ ἀσώματον ἐγὼ, φησὶν, ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ δὲ ἐν ἐμοί ἐστιν· ἀλλ' ἵνα τ̃ ἐμφερείας τ̃ ἰσότητα, καὶ τὸ σύμμορφον ἀπαραλλάκτως, μὴ καθ' ἕτερόν τινα ζητῶμεν τρόπον, ἢ ἐκ μόνων τ̃ τῇ φύσει προσόντων πλεονεκτημάτ̃. Ἐντεῦθεν γὰρ ἐν ὑποδοχῇ καὶ φυσικὴν ὁρᾶν τ̃ ὁμοίωσιν. εἰ δὲ μὴ, φησὶν, ἀπὸ τ̃ ἔργων πιστεύετε. ὤφειλε γὰρ δὴ λίαν ὀρθῶς, ὡς εἴπερ ὅλως θαρσαιτό τις αὐτὸν τοῖς ἴσοις ἐναλάμπουσι καταρθώμασι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, εἰς φυσικὸν ὄντως παραδέξασθαι χαρακτῆρα, καὶ εἰκόνα τ̃ οὐσίας αὐτ̃· ἃ γὰρ οὐ ποτε θαρσήσει τὰ ἴσα τῷ Θεῷ ὃ μὴ ἐκ Θεοῦ κατ̃ φύσιν, ἀλλ' ὑπ' αὐ προσκτίσματός τινι τ̃ γεννητ̃ ὃ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τ̃ θείᾳ φύσει πεφυτουργεῖν δύναταί ποτε. ἄβατα γὰρ, καὶ ἀεὶ πάσῃ πανταπασῶς τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων εἰς ὃ εἶ) κεκλημένοις τὰ τ̃ ἀεὶ ὄντος ἰδίως ἀγαθά· καὶ ὅτι μὲν ἀληθέστατος πανταπασῶς τοῖς ἐξ Ἑβραίων γε τοῖς δὴ φρονοῦσιν ὀρθ̃ τ̃ Σωτῆρος ἔσται λόγος, ἠδεμόνει καὶ διὰ σοφίας εἰκὸς ἦν τινας· ἔσεσθαι μὲν τοῖς τοιαῦτα δοξάζουσιν, ἑτεροδιδασκαλίας ἀφορμὴ, καὶ προφάσεως ἂν ὃ καλῶς εἰρημένον, οὐκ ἠγνόησεν, ὡς Θεός. ἵνα τοίνυν μὴ τοῖς τὰ ὀρθὰ διαστρέφουσιν ἀθυρογλωττίας τὸ τούτοις περιλείπωμεν τόπος, μηδὲ λέγωσιν ὅτι δημιουργὸς τ̃ θαυμᾶτ̃ γέγονεν ὁ υἱὸς, οὐκ ἐκ τ̃ οἰκείας ἰσχύος αὐτοῦ, οὐδὲ ὡς ἰδίας δυνάμεως, ἀλλ' ἐπεὶ σφᾶς εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τ̃ πατέρα ποιοῦντα τὰ ἔργα, καθάπερ οὖν αὐτὸς ἔφη, καὶ διηνεῖσατο, τελεσφόρον ἀμαλχέως ὁ κύριος τοῖς τ̃ νομᾶτ̃ ἐπαγωγοῖς· ἑαυτὸν μὲν γὰρ ἐν τούτοις ἔσεσθαι χορηγὸν ἐπαγγέλλεται τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ὧνπερ αἰτήσωσιν αἰτεῖν, καὶ οὐχὶ μόνων αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται τοσαύτην χορηγήσειν δύναμιν, καὶ ἐξουσίαν, ἀλλὰ τ̃ ὅτι πολὺ· μείζονα γὰρ, φησὶν, ὧν ἐγὼ πεποίηκα ποιήσει. ὁρᾷς οὖν ὅπως ἀμαχητὶ τὴν ἀκρισίαν τ̃ δι' ἀπιστίας ὄφλοντας, καὶ ἀναστρέζει τρόπον τινὰ τοῖς ἐλέγχοις ἐρχομένοις πεπτωκότας. ἐρᾷ γὰρ ὁ λόγος αὐτοῖς, ὦ ἄνθρωποι, καὶ τυφλοὶ μὲν εἶναι ἐξ ἑαυτ̃ δεδυνῆσθαι κατορθοῦν τὸν ἀληθείας τ̃ υἱόν, κεχορη-

rem auditorum sit animo versantes dempta sermonis prolixitate eum explanabimus: erit enim hic locus isto modo multis captu facilis. Volens igitur ostendere eum esse quidem suo Patri consubstantialem eiusque characterem, qui in Patre tanquam in archetypo contineatur, habeat tamen in seipso archetypum, vt character naturâ atque substantiâ, non autem formâ ac figurâ (figuras enim Deus non capit, cum sit incorporeus) ego, inquit, in Patre, & Pater in me est. Sed vt similitudinis æqualitatem & conformitatem per omnia similem aliunde non quæramus quàm ex solis naturæ prærogatiuis: hinc enim substantialem & naturalem cernere licet similitudinem, Alioqui, ait, propter opera credite. Rectè quippe existimabat quòd siquis ipsum æqualibus cum Deo ac Patre operibus conspicuum spectarit, pro naturali charactere & imagine substantiæ eius ipsum susceperit. Nunquam enim paria cum Deo faciat qui ex Deo non est secundum naturam, sed neque creatura diuinæ naturæ miraculis patrandis per esse possit. Bona enim naturæ illius quæ semper est penitus inaccessa sunt iis quæ ex nihilo producta sunt. Et inculpatum quidem prorsus apud rectè sentientes Seruatoris sermonem fore, credibile erat nullatenus dubitaturos aliquos, veruntamen hæreticis nouæ doctrinæ occasionem & prætextum fore etiam id quod rectè dictum erat, non ignorauit vt Deus. Ne igitur iis qui recta peruertunt petulantiæ locus hic relinqueretur vllus, neque dicerent miracula patrasse Filium non vi quidem ac potestate sua, sed quia habebat in seipso Patrem facientem opera quemadmodum ipse dixit atque confirmauit, necessariò Dominus remedium attulit, subiungens, se credentibus in se largiturum ea quæ petere voluerint. Neque verò tantam se daturum vim ac potestatem promittit, sed ampliorem. Maiora enim, inquit, faciet his quæ ego facio. Vides ergo quo pacto aduersariorum resecet audaciam, & reuocet quodammodo eos qui in petras cæci ruunt. Dicet enim eis aliquis, ô stulti ac cæci, qui nihil ex seipso Filium facere posse putatis, sed ei datam esse potius miraculorum

raculorum patrandorum vim ac potestatem à Patre: quomodo maiora daturum se pollicetur credentibus in ipsum? quomodo quod non fecit ipse, alter perficiet, virtutẽ ab eo mutuatus? Aduerte enim vt non hic dixerit, Patrem fidelibus virtutem largiturum, sed, quod petieritis, in nomine meo hoc faciam. Qui ergo aliis vt Deus maiora patrandi vim tribuit, quomodo ipse ab aliis ista faciendi virtutem mutuetur? Quamobrem nugæ sunt isthæc prorsus, ac diabolicæ peruersitatis inuenta. Nec enim Filij vim ac potestatem finitam cernes, vt ad nonnulla quidem se extendat, sed maioribus nequaquam par sit, verùm quæcunque velit facile peragentem, dignisque largientem vt æqualibus siue etiam altioribus soliis glorientur. Neque tamen quisquam putet nos affirmare, aliquos eorum qui in eum credunt creandi cælos, Solemque ac Lunam, aut illustrem astrorum chorum, vel etiam Angelos, aut terram, aut quæ in ea sunt condendi vi pollere. nec enim in his orationis scopus vertitur, sed ad quæ par est extenditur, & humanæ claritatis quæ gloria & sanctificatione constat modum non transcendit. Idcirco enim sermonis liberiorem excursum quodammodo inhibens, & miraculis à se in terra, quando factus est homo, editis maiorum porrò magnitudinem opponens, *Quæ ego feci*, inquit, *faciet, & maiora hũ.* Non enim quasi maiora non posset, suam potestatem rebus à se editis definiuit, sed peractis quæ oportebat, & quæcumque tempus in medium attulit, incomprehensibilem potestatis suæ magnitudinem iis finibus non terminari, his verbis vtiliter edocet. Verùm vt loci propositi ordinem seruantes auditorum animos ad huius dicti obseruationem erigamus, *Amen*, inquit, *dico vobis, Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad Patrem vado.* At quid rei est, inquiet aliquis forsan auditorum paulò cæteris æquior, quòd Filius ipse ad Patrem se proficisci ait, vt qui credunt in eum maiora facere possint quàm quæ ipse edidit? Sanè occultam quandam in se habet

A γῆς δὲ μᾶλλον τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς παρ' αὐτοῦ δόξης τετελεσμένοις δυνάμιν τε καὶ ἐξουσίαν ἐκεῖνος ὁ πατὴρ ἔσχεν; πῶς δὲ μείζονα καταρθώσει ἑαυτοῦ δώσειν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν; πῶς ὁ μὲν δέδρακεν αὐτὸς, ἕτερος καταρθώσῃ, τὴν παρ' αὐτοῦ δεδομένην δύναμιν; ἀλλὰ γὰρ ὅπως οὐκ εἴρηκεν ἐν τούτοις, ὅτι χορηγήσας τοῖς πιστεύουσι δύναμιν ὁ πατὴρ, ἀλλ' ὅ, τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ποιήσω. ὁ δὲ τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ μείζω δυνάμεις καταρθοῦν,

B ὡς Θεὸς ὑπεδίδου, πῶς αὐτὸς ἐχορηγήθη παρ' ἑτέρου δύναμις; οὐκοῦν λῆρος μὲν τὰ ἐκείνων πανταχῶς, καὶ ὕθλος εἰκῆ, καὶ δαιμονιώδεις δυσχρηστίας ῥήματα. πιστευσάτω γὰρ ἁπλῶς τὴν ἡμετέραν δύναμιν χαρησάμενος ἂν, οὐδὲ διήκουσεν μὲν ὑπὲρ ἁπάντων τῶν ὄντων, οὐκ ἐχρῆν δὲ τοῖς ἐπὶ μείζοσιν, ἀλλ' ὅσα ἂν αὐτῷ βούλοιτο τοῦτο τε δρᾶσθαι ῥᾳδίως, καὶ τοῖς ἀξίοις χαριζομένῳ δι' ἴσης τυχόν, ἥκιστα δὲ ἐπαφρυνομένοις ἐπαθρυνέσθαι χάρισι. καὶ μήτις οἰέσθω λέγειν ἡμᾶς, ὅτι παρεῖκέ

C ποτε δύναμιν ἔχειν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τετιμηκότων δημιουργῆσαι μὲν ὕφος, ἥλιον ἢ καὶ σελήνην, ἤγουν τὴν περιφάνειαν τῶν ἀστέρων χορὸν δυνάμενον ἐπαθρῦναι, κἄσαι τυχὸν ἀγγέλους, ἢ γῆν, ἢ τὰ ἐν αὐτῇ. πέπαυται γὰρ οὐκ ἐν τούτοις ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς, ἀλλ' ἐφ' οἷς ἐῶν εἰκὸς συντείνεται, καὶ τὴν ἀνθρωπαρέσκου λαμπρότητος, ἐν δόξῃ φημὶ, καὶ ἁγιασμῷ τὸ μέσον οὐχ ὑπερβεβηκός. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο παρεῖτο ἄλλων ὡς παρ' ἕτερον τοῦ λόγου τὸν ἐφ' ὅσον ἂν αὐτῷ βούλοιτο δρόμον, καὶ μόνοις τοῖς παρ' αὐτοῦ δεδομένοις δόξης τετε-

D λεσμένοις ὅπου τῆς γῆς, ὅτε γένοιτο ἄνθρωπος, τὴν ἐπὶ μείζονων αὐτὸν προεξάγων τὸ μέγεθος· ἃ ἐγὼ πεποίηκα, φησὶ, ποιήσῃ, καὶ μείζονα τούτων· ἅτε γὰρ ἀπονήσας πρὸς τὰ μείζω μείζονι τῷ τετελεσμένῳ, τὴν οἰκείαν ἐπίδειξιν δυνάμεως, ὅπου τελέσας δὴ, ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ ὅσα ἂν τυχὸν εἰς μέσον προκόμισιν ὁ καιρὸς, ὅτι μὴ μέγεθος ἐκείνων ἀφικνεῖσθαι δυνάμενα τῆς οἰκούσης ἐξουσίας αὐτῷ τὸ ἀπερινόητον μέ-

E γεθος, ἐκδιδάσκει χρησίμως ἅμα τὴν εἰρημένων. ἀλλ' ἵνα τὴν τάξιν τῶν προκειμένων τηρήσωμεν τῇ τῆς λέξεως ἀκολουθίᾳ τὸν ἀκροώμενον τῶν νοῦν ὑπισχνούμεθα, ἀμὴν, φησὶ, λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσῃ, καὶ μείζονα τούτων ποιήσῃ, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι. εἶπα τί τοῦτο, φήσειεν ἄν τις τῶν ἀκροωμένων ὑπεξιστάμενος, τὸ πορεύεσθαι φημὶ πρὸς τὸν πατέρα τὸν ἐμὸν, πρὸς δὲ δύναμιν καταρθοῦν, καὶ τὰ ἔτι μείζω, τῶν παρ' αὐτοῦ διειλημμένων τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν; σκοτεινῷ κεκρυμμένῳ τινὰ θεωρίαν

κ. τοῦτον

εἰσφέρῃ. Ὃ εἰρηκὼς, τί οὖν ἐστιν, ἔφησι, δέχου A dictum illud contemplationem. Quid
λέγοντα τυχὸν ὡς τοῖς ἐμοῖς ὑπηρέταις λόγων, καὶ ergo sit illud quod ait, ipsum accipe ita
γνήσιοις φοιτηταῖς. ἕως μὲν σὺν ὑμῖν ἐδιατριβὰς propemodum explicantem: O sermo-
ἐποιούμην ὅτι τῆς γῆς, ἐπολιτευσάμην ὡς ἄν- nùm meorum ministri, ac veri discipuli,
θρωπος, οὐκ ἀκριβῶν ὑμῖν τὴν θεότητος τιμὴν ἔδειξα quandiu vobiscum in terris conuersa-
ἐξουσίαν ἐπιδεξάμην. εἶπόν τε καὶ πέπραγα πρε- bar, , vixi vt homò, non apertè omninò
πόντως πῶς καὶ τῷ τῆς ταπεινώσεως μέτρῳ, καὶ τῷ vobis deitatis meæ potestatem ostendi,
σχήματι τῷ δουλοπρεπεῖ. ὅπερ ἦ λοιπὸν ὀφεῖλον sed & locutus sum, & feci conuenienter
καὶ θηκόντως τετέλεσται, καὶ πεπλήρωταί μοι τῆς humilitatis illius cõditioni, & formæ ser-
μέχρις σαρκὸς οἰκονομίας Ὃ μυστήριον πέπομαι· γὰρ B uili. Quoniam verò illa demum pro eo
ἔσον οὐδέπω τὸ θανατον, καὶ ἐγερθήσομαι· χρείαν ac decebat peracta sunt, & impletum
ἦ ὑμῖν ἐπαγγήλομαι, καὶ πάντα μείζονα τῶν δι' ἐμοῦ mihi est dispensationis cum carne my-
θαυμαστῶν δωρεῶν πληρωῶ, παρόντος ἔτι τοῦ καιροῦ, καὶ sterium, (iamiam enim mortem perpe-
τῆς ὥρας τῆς χάριτος φιλοτιμίας. πορεύσομαι γὰρ tiar, & resurgam) polliceor me vobis da-
πρὸς τὸν πατέρα συνεδρεύσων αὐτῷ, συνησόμενος, καὶ turum maiora, quàm quæ per me facta
συμβασιλεύσων, ὡς Θεὸς ὢν Θεοῦ, ἀκαταλήπτῳ δυνάμει, καὶ sunt, miracula edendi potestatem, in-
ἐξουσίᾳ . . . . . τῆς ἐμαυτοῦ stante iam tempore, & occasione ea lar-
φύσεως ὃ δίδοται τοῖς γνησίοις τὰ ἀγαθά· ὅταν γὰρ giendi. Ibo quippe ad Patrem, confessu-
αἰτήσητε, φησὶν, ὅτι τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, rus videlicet, conregnaturusque cum eo
τετελεσμένην ἦ καιρόν, καὶ ὃν ἔδει, φησὶν, εἰς τὴν C vt Deus ex Deo, incomprehensa virtute
τῆς ταπεινώσεως φαίνεσθαι σχήματι. τετήρηκε Ὃ ac potestate amicis meis bona largiens.
πρέπον δηλῶ τῆς οἰκονομίας· νυνὶ ἦ λοιπὸν ἀκαταλή- Quodcumque petieritis, inquit, in no-
πτως, ὡς Θεὸς ἐνεργήσῃ ἐπαγγήλομαι τὸ mine meo, hoc faciã peracto tẽpore, quo
Θεοῦ, ἡ τῆς πατρικῆς τῆς ὑπερφυοῦς δόξης ἐξωσθούμενος, necesse erat, inquit, in humilitatis forma
ἀλλ' ἵνα δοξασθῇ ἐν τῷ υἱῷ. δοξάζομαι γὰρ ἦ γνησίας apparere. quod decebat, obseruaui, pro-
φύσεως, δοξασθήσεται πάντως ἐν αὐτῷ καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν. Θεὸς γὰρ ὢν τῇ φύσει pter dispensationẽ: nunc verò palam &
ὑπάρχων ὁ υἱὸς, καὶ δηλῶ πολλοῦ μᾶλλον ἑτέρων κα- apertè polliceor me facturũ ea quæ Dei
ταπέφαικε· οὐδὲν ἦττον καὶ δηλῶ δέχεται μᾶλλον τοὺς sunt, vt qui sim Deus, ab hac tam illustri
τὰ ἀγίων θύρας, χορηγεῖν ἦ αὐτοῖς, ἅπερ ἂν αἰτῶσιν, D gloria Patrẽ non excludẽs, sed vt glorifi-
καὶ βούλωνται. πῶς οὖν οὐκ ἂν ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ δο- cetur in Filio. Nã Filius si glorificetur, o-
ξάζοιτο; ὥσπερ γὰρ καὶ εἰκότως ἂν κατηφήσῃ Θεοῦ mninò in eo quoq; Pater glorificabitur.
τῇ φύσιν οὐκ ὄντος τῷ προελθόντος ἐξ αὐτοῦ γνησίως· ὥτινος ἔσται πολὺ λίαν βύκλεὴς, Θεὸν ἔ- Filium quippe naturâ suâ Deũ esse, mul-
χων ἀληθινὸν, καὶ τὰ πάντα ἰσχύοντα δρᾶν τε ὁμοῦ, tis antea iam demonstratum est: Sed ni-
καὶ ἑτέρους χαρίζεσθαι τὸ οὐκ ἦ ὑσίας αὐτοῦ προελ- hilo minus etiam hoc ex eo patet, quòd
θόντα καρπόν. εἰ ἦ εἰς δόξαν σωτεύσῃ ἦ παῖδες, Ὃ sanctorum orationes suscipit, eisque quę
τοῖς θεοπρεπέσιν ἀξιώμασιν ὁρᾶσθαι τὸν υἱὸν, petierint ac velint largitur. Quomodo
ποῖος τῆς κελάζεσθαι λόγος ἐξελήλαται τὸν αἱρετικὸν, ergo Pater in eo non glorificetur? Vt e-
ἀμαχμώτοις δυσφημίαις καταμικρύνῃ αὐτὸν nim iure dedecus ei aliquod inferretur, si
πολυδήπουθεν καταδεέστατα; ἐρῶ δὲ προὸς τού- Deus non esset naturâ is qui ex ipso pro-
τοις ἕτερον, πᾶς ἐκείνων ἀπαγθυσίας ἦ μετρίως, ὡς ἐγῷμαι. μαχόμενον. εἰ γὰρ δεχόμεθα τὸν cessit, sic gloriæ multũ accipiet, si Deum
υἱὸν, καὶ περὶ αὐτοῦ ζητοῦμεν τὰ αἰτήματα, καὶ αὐ- verum habeat, & fructum ex substan-
τὸς δίδοναι κατεπαγγήλεται, πῶς οὐκ αὐτὸς ἐστὶν φύσει tiâ sua procedentem, qui & cuncta
Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ τῇ φύσει γεγεννημένος; εἰ γὰρ facere, & cæteris vt mira faciant
μὲν ὅτως ἔχειν ἐπολαμβάνουσιν αὐτὸν, γνησίως ἂν largiri possit. Quòd si ad gloriam Pa-
λέγοιτο, καὶ τὰ δεόμενα ἐπὶ τῷ ὑπερκειμένων tris spectat Filium diuinis prærogati-
uis esse conspicuum, quænam ra-
tio vetabit quominus puniendus sit
hæreticus, qui impudenti blasphe-
miâ multis eum modis eleuare non
sit veritus? Addam & aliud quod il-
lorum ignorantiam & imperitiam non
mediocriter vt reor oppugnat. Nam si
Filium precamur, & ab eo peti-
tiones petimus, & ipse daturum se
pollicetur, quomodo non erit
naturâ Deus, & ex Deo natura-
li genitus? Nam si eum ita se ha-
bere non existimant, sed creatum
esse contendunt, qua in re differemus

ab iis qui ſolem, aut cælum, ſiue creaturarum aliquam aliam inuocant? Tametſi enim inconſiderantiæ ſuæ dedecore confuſi creaturam quidem ipſum eſſe dicunt, cæteris æqualem, ſed ſupra omnes eminentia quadam præditum, ſciant tamen ſe nihilo minùs Patris gloriam lædere, id eſt Filium, quando inter creaturas eum collocant. Nec enim quæritur vtrum magna ſit an parua creatura, ſed an omnino creatura ſit, an non potius Deus ſecundum naturam, quod verum quidem eſt.

A τὸν ἥλιον, ἢ τὸ ὕδωρ, ἢ γοῦν ἕτερόν τι τῶν κτισμάτων; εἰ γὰρ καὶ σφόδρα κακούργως τὴν ἑαυτῶν ἀλογίαν ὅσοι ἀκαλλὲς δυσωποῦσιν, κτίσμα μὲν λέγουσιν αὐτὸν, ἐπίσης τοῖς ἄλλοις κτίσμασιν, ἀσύγκριτον δέ τινα τῆς κτίσεως πάντων ἔχειν ὑπεροχὴν· ἀλλ' ἴστωσαν ὅτι οὐδὲν ἧττον ὑβρίζουσι τὸν τοῦ Πατρὸς δόξαν, τοῦτ' ἔστι, τὸν υἱόν, ἐν αἷς αὐτὸν ἀριθμοῦν λέγουσιν ἐν τοῖς πεποιημένοις. Οὐ γὰρ ζητεῖται μόνον ὅσον, εἰ μέγα τυγχάνει ὄν, ἢ μικρὸν ποίημα, ἀλλ' εἰ ὅλως B κτιστὸς, καὶ μᾶλλον οὐχὶ Θεὸς τῇ φύσει, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές.

v. 14. *Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.*

Ἐάν τι αἰτήσητε με ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω.

Apertè iam ait, ſe cum Deus ſit verus, facile quidem ſuorum preces accepturum, & promptè admodum largiturum quæ petierint, ſpiritalia dona nimirum, & ſupernâ munificentiâ digna. neque verò vt alienæ benignitatis, ac bonitatis miniſter C hæc ait, ſed vt qui in poteſtate ſua cuncta habeat, cum Patre & ipſe exiſtens, is, per quem omnia, & à nobis in Deum, & in nos ab ipſo. Idcirco etiam Paulus coniunctas pariter bonorum largitiones dignis ſemper apprecatur, dicens, *Gratia vobis, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino* IESV *Chriſto*: neque verò quiſquam ſanæ mentis putauerit, Patrem ſeorſim quidem gratiam aliquam, ac ſeorſim Filium elargiri, ſed vnam ac eandem eſſe, licet ab vtroque di- D catur. Cuncta quippe bona dignis traduntur à Patre per Filium, & diuinarum gratiarum fit diſtributio, non tamen tanquam per miniſtrum, ſed per eum qui conlargitor intelligatur & eſt verè. Vna ſiquidem deitatis natura eſt, atque ita creditur. Licet enim extendatur in Patrem, & Filium, ac ſanctum Spiritum, nequaquam tamen vnuſquiſque ab altero planè diducitur atque ſeparatur. rectè quippe ſentientes dicemus ex Patre eſſe & in Patre naturaliter Filium, E ex eóque & in eo, & qui proprius eius atque Filij eſt ſanctum Spiritum. Cum igitur vna ſit & intelligatur ſecundum naturam deitas, per Filium à Patre in Spiritu dignis eorum dona tradentur, & noſtra in Deum referentur, mediante nimirum Filio. Nemo enim venit

Ἀπημφιεσμένως ἤδη φησὶν, ὅτι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, ὡς εὐδιξεται μὲν καὶ λίαν ἐυπετῶς τὰς παρ' ἐαυτοῦ αἰτήσεις, χορηγήσει δὲ καὶ σφόδρα ταχέως, ἅπερ ἂν βούλωνται λαβεῖν, χαρίσματα δὴ δηλονότι πνευματικὰ, καὶ τῆς ἄνωθεν φιλανθρωπίας ἄξια. καὶ οὐχ ὡς τῆς ἑτέρου φιλανθρωπίας ὄργανος, ὅτι μὴν ὡς ἀλλοτρίας ἡμερότητος ὑπουργὸς τὰ ἴσα φησὶν, ἀλλ' ὡς ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ τὰ πάντα, μετὰ πατρὸς ὢν αὐτὸς ὑπάρχων, δι' οὗ τὰ πάντα, παρ' οὗ τε λήψῃ εἰς Θεὸν, καὶ εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ. διὰ τοῦτο, καὶ Παῦλος ἀεὶ συνεζευγμένας τε καὶ τὴν ἀγαθῶν χορηγίας τοῖς ἀξίοις ἐπεύχεται, λέγων, χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη, ἀπὸ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ δῆλος οὗτος ἔχων οἰκείως πάλιν, ὡς ἰδίᾳ μὲν ἅπαντα χαρίζεται δίδωσιν ὁ πατὴρ, ἰδίᾳ δὲ ὡσαύτως καὶ αἱ μέσος αὖ πάλιν ὁ υἱός· ἀλλ' ἔστι μὲν ἡ αὐτὴ ἡ μία, εἰ καὶ δι' ἀμφοῖν λέγεται. ποιεῖται γοῦν ὅμως τὰ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ τοῖς ἀξίοις τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡ τὴν θείαν χορηγίαν ἀφαιρεῖται, οὐκ ἐν ὑπουργίας τάξει παραληφθεῖσα, καθάπερ εἰρήκαμεν, ἀλλ' ὡς συνδότης, καὶ συγχορηγὸς, νοουμένου al. ἀντιπάντη καὶ * ὑπάρχοντος ἀληθῶς. μία γὰρ ἡ θεότητος τος φύσις ὄντι καὶ ὕπαρξις. κἂν γὰρ εἰς πατέρα πλατύνηται, καὶ υἱὸν, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἔχει τὸν εἰσάπαξ, καὶ ὁλοκλήρως ἀφαίρεσιν, τὸ εἰς ἕκαστον τῶν σημαινομένων φημί· ἀφαιρεθείη γὰρ φερόντως ὀρθῶς, ὡς οὐκ πατὴρ τέ ἐστι, καὶ οὐ πατρικῶς ὁ υἱὸς, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ὁ αὐτὸς, καὶ ὃ ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἅγιον. μιᾶς δὲ οὐσης ἀληθῶς ὕπαρξίς τε καὶ νοουμένης τῆς φύσεως θεότητος, δι' υἱοῦ μὲν πάντα ὁ πατὴρ τοῖς ἀξίοις τὰ παρ' αὐτοῦ χορηγεῖται, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰς Θεὸν ἀπονέμεται, μεσιτεύοντος δηλονότι τοῦ υἱοῦ. οὕτω γὰρ ἔρχεται

πρὸς τ πατέρα, εἰμὴ δι' αὐτ, καθάπερ ἀμέλει διωμολόγηκε κ αὐτὸς· ἦν ἄρα ἑνιγλρουῶ, κ ὁδὸς τ πρὸς Θεὸν κ πατέρα φιλίας τε ὁμοῦ, & πρὸ-δου, χάρις τε κ ἔστιν ὑὸς, κ τ παρ' αὐτ δωρεᾶς σπουδοτήρ τι ὁμοῦ, κ διαμονή, ὡς ἂν μιᾶς τε ἅμα κ κοινῆς φιλοτιμίας. μία γὰρ ἡ τ θεότητος φύσις, ἐν πατρώπῳ τε κ υἱοπρεπεῖ παρ' ἑκατέρου τε κ ὑοῦ, & ἁγίου πνεύματος. ὅπερ ἦ ἀσυνήθες πως τοῖς ἀρχαιοτέροις, & ἀνεπιτήδευτον ἔως ἔτι ὅ δι' ὑοῦ προσέρχεσθαι τῷ πατρὶ, διδάσκει κ τοῦτο χρησίμως, κ ὥσπερ ἴνα κρηπῖδα τῆς προφάσεως ἐν τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς προκαταβάλλων, καὶ τ ὅτι τοῦτῳ πίστιν τε & μάθησιν, κ εἰς ἐλπίδας αὐτοὺς παρεμπέμπει, & τ προσοιχῆς τὸν τρόπον, & τ ἐλπίδος τ δήλωσιν. ὑπεδύσατο γὰρ αὐτὸς τὰ ἐν ἀνθρώποις ἡμῖν ἐπαγγέλματα, δῆλα τ κ τῆς φύσεως θεότητος, & τῆς ἐνούσης αὐτῷ βασιλικῆς ἐξουσίας, & τοῦτο τοῖς ἄλλοις προφανεῖς.

A Patrem, nisi per eum, sicut ipse nimirum palam professus est. Ianua ergo & via amicitiæ cum Deo ac Patre fuit & est Filius, & doni quod ab ipso conlargitor simul atque distributor, vt ex vna simul & communi benignitate. Vna quippe est deitatis natura, in persona & hypostasi Patris, & Filij, sanctique Spiritus. Quia verò inusitatum adhuc erat antiquis Patrem adire per Filium, istud quoque vtiliter docet, ac iacto velut quodam istius rei in suis discipulis fundamento, fidem ac disciplinam etiam in nos ipsos transmittit, ac precationis modum, & spem manifestat. Ipse namque quæ petituri orando sumus, daturum se pollicetur, id insuper addens quoque cæteris ad demonstrandam sibi à naturâ insitam diuinitatem, potestatemque regiam.

Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε.

v. 15. *Si diligitis me, mandata mea seruate.*

Χριῶν μὲν αἰτεῖν διὰ τοῦτο κελεύων ὅτι ὃν ὀνόματι αὐτοῦ διατέταχεν· χορηγήσειν ἦ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτὸς, ὅταν αὐβούλωνται λαβεῖν, ὑπογρύφως, φροντίδα ποιήσατο πολλὴν, τοῦ μὴ διαψεύδεσθαι δόξειν, ἀφορμὰς τ εἰωθότων φιλοψογεῖν κατὰ λαλιᾶς αἰσχίους. ἔστι γὰρ ἰδεῖν, & ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ὡς προσίασι μέν, & ἐξαιτοῦνταί τινες ὅτι τοῦ ὀνόματι αὐτοῦ, δίχα τοῦ γνῶναι ὕδατος, ὃ ἐκείνῳ πρέπον, κ τοῖς αἰτοῦσι λειτουλεῖ σὺν ἀγνοοῦντος Θεοῦ. ἵνα τοίνυν ὑποδείξῃ σαφῶς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, πρὸς τίνας αὐτῷ χάριτός τε κ ἔστιν ὁ λόγος, κ τίσιν ἡ τ ὑποσχέσεως ὀφείλεται χάρις, ἐφ' ᾧ τε ἔστιν κ ἀληθῶς, προεκφαίνει θεὸς τ ἀγαπώντων ὃ προσῶπον, καὶ τὸν ἀκριβῆ νομοφύλακα παρεζεύγνυσι τοῦ λόγου, λέγων, ὅτι πρὸς αὐτὸν, & οὐχ ἑτέρους εἰ τ ἡμετέρου τύπου ἐπαγγελία, κ ἡ τ πνευματικῶν ἀγαθῶν δόσεως δι' αὐτοῦ κρατήσει, κ χορηγήσει. ὅτι γὰρ ὥσπερ πολλάκις ἡ χορηγὸς συμβαλεῖν χεὶρ τ Θεοῦ, τοῖς οὐκ ὀρθῶς εἰδόσιν αἰτεῖν ὃ τῆς ἐλπισθέντος ἀποκλείουσα πόρους, σωτήρως δικαίως, ἐξ ὧν ὁ Χριστοῦ μαθητὴς ἀποτρέπεσθαι χρέφων αὐτὸν. αἰτεῖτε & λαμβάνετε, δῆτα κακῶς αἰτεῖτε, ἵνα τὸ τῆς ἡδονῆς ὑμῶν δαπανήσητε. δῆ & πάλιν, σκιᾷ τ διψυχεῖν εἰωθότων φησί. μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖνος, ὅτι λήψεταί τι παρὰ τ κυρίου. ἀνὴρ γὰρ δίψυχος, ἀκαταστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. τοῖς μὲν γὰρ ἐρωτῶσιν, οὐκ εἰς κατόρθωσιν ἀρε-

C

Cum iusserit vt qui petituri sunt in nomine suo petant, & petentibus largiturum se quodcumque velint polliceatur, id imprimis cauet ne mentitus videatur, propter impias calumniatorum voces. Ex ipsis enim sacris literis potissimum videre licet, nonnullos adire quidem ipsum, & in eius nomine petere, nequaquam tamen accipere, quid cuique conueniat, & quid petentibus conducat non ignorante Deo. D Vt ergo Dominus noster IESVS CHRISTVS palam ostenderet ad quosnam verba faceret, & quibusnam promissionis gratia deberetur, & in quo verè futura esset, statim diligentes se exhibuit, & exactum legis custodem adiunxit, ostendens non ad altos quàm ad ipsos fieri benignitatis promissionem, & spiritalium bonorum largitionem. Nam contrahi sæpe Dei manum, & rerum speratarum exitum E iis qui rectè petere nesciant intercludi, facile agnoscis ex iis quæ Christi discipulus scribit in hunc modum: *Petitis, & non accipitis, eo quod male petatis, vt in concupiscentiis vestris consumatis.* Idcirco & de animo duplicibus ait, *Non ergo æstimet homo ille quod accipiat aliquid à Domino: vir enim duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis.* Petentibus enim supernam gratiam non ad

Iac. 4. 3.

Iac. 1. 6.

virtutem perficiendam, sed ad carnis voluptatem & mundanas cupiditates fruendas, aurem tantumnon occludit Deus ac nihil prorsus elargitur. Quæ enim renuit, ac tanquam detestanda reiicit, quomodo nonnullis largietur? aut quomodo fons omnis dulcedinis amari quippiam emiserit? Quòd autem spiritalium gratiarum amatoribus diuite ac prompta manu bona largiatur, facile perspicies; cum per *Esai. 65. 24.* Esaiam Prophetam ad eos loquentem audies, *Adhuc loquente te, dicam, quid est?* Et per Psalmistæ vo- *Ps. 33. 16* cem, *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum.* Postquam ergo statuit, ac palam & apertè dixit diligentes se in supernorum bonorum deliciis iure versaturos, quæ per ipsum danda veniant à Patre, charitatis vim statim describit, & quo pacto eam rectè & inculpatè colamus ad nostram vtilitatem, edocet. Nec enim si quis Deum amare se dicat, omnino etiam veræ dilectionis gloriam reportabit, cum non in verbis nudis virtutis vires consistant, nec in solis vocabulis pietatis in Deum formetur decus, sed ex bonis operibus, & animo audiendi cupido maximè dignoscitur, & diuinorum mandatorum obseruatio charitatem in Deum optimè depingit, & viuam prorsus ac veram virtutem exhibet, non in nudis tantum linguæ vocibus adumbratam, vt diximus, sed claris veluti coloribus, operum nimirum specie relucentem. & quidem *Matt. 7. 21.* Dominus noster IESVS CHRISTVS apud nobis clarè ostendens; *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine*, inquit, *intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est.* Nec enim in vanis verborum assentationibus fides, sed in factorum qualitatibus probatur. Vnde mortuam hanc *Iacob. 2.* esse, nisi eam opera comitentur, diuina Scriptura docet. Scire enim, inquit, quòd vnus Deus sit, non mentis duntaxat humanæ esse comperiemus, sed & impurorum dæmonum, qui etiam inuiti creatoris virtutem perhorrescunt. Sed charitatem operum cum fide coniungere, iis tantum congruit qui verè diligunt Deum. Quocirca demonstratio charitatis, & perfectissima ratio fidei est Euangelicorum dog-

A τῆς, τ' ἀῶσθαι χάειν, ἀλλ' εἰς ἀπόλαυσιν σαρκικῆς ἡδονῆς, καὶ κοσμικῆς ἐπιθυμίας, μονονυχὶ καὶ ἀποφαίνεται ὁ οὐδὲν ὁ Θεὸς, χορηγεῖ γε πρωτίστως οὐδὲν· ἃ γὰρ αὐ ἀποφάσκει, καὶ ἀπόβλητα ποιῆται ἀφ' ἑαυτοῦ εὐοδοῦσθαι αὐτῆς βουλεύεται, πῶς ἂν χορηγήσαι δύναιτο; ἢ δι' ἁπάσης γλυκύτητος πηγὴ, πῶς αὖ αὐτὸ πικρὸν ἀναβλύσαι κἂν μὰ; ὅτι γ' τῆς τ' πνευματικῆς χρείας ἐφιεμένοις, πλουσία τε καὶ εὐθυμοτάτη χεὶρ ἀγαθὰ, κατὰ φάσιν, ὅταν ἀκούσῃς λέγοντος ἀφ' ἑαυτοῦ Ησαΐου τοῦ προφήτου πρὸς αὐτούς. ἔτι σοῦ λαλοῦντος, ἐρῶ τάδε; ἀφ' ἧς τῆς ὑ φάλλοντος φωνῆς, ὅτι ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. ὀρθοτόμως τοίνυν, καὶ ἀφραδῶς εἴποιμ', ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὀφείλεταί τε καὶ ὑπαρξῇ δὴ πρώτως ὅ τοῖς ἄῶσθαι σπερφανὰ ἀγαθοῖς, δι' αὐτοῦ δηλονότι χορηγουμένοις πᾶσι παῦσις, καταχαρὰ πᾶσα χεῦμα καὶ τ' ἀγάπης τ' δυνάμιν, καὶ, ὅπως ἂν αὐτῷ ἐπιτηδεύσαιμεν, ἀρίστα τε καὶ ἀεὶ κλητῶς διδάσκει ἀφ' ὅ χρήσιμον. ὁ γὰρ εἴπας λέγει τ' Θεὸν ἀγαπᾶν, πρώτως δὲ καὶ τ' τῶ ἀληθῶς ἀγαπᾶν ἀπόσταθι δόξαν, ἐπεὶ μὴ σὺ λόγῳ ψιλῷ τ' ἀρετῆς ἡ δυνάμις, μόνη μὲν σὺ γυμνοῖς μορφοῦσθαι ῥήμασι τ' εἰς Θεὸν εὐσεβείας ὅ κάλλος, ἀλλ' ἢ ἔξ ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτ', καὶ φιλικὸν γνώμης βῦ μάλα ἀφανισθείσης, καὶ τ' θείων ἐντολῶν ἡ τήρησις τ' εἰς ὅ θεῖον ἀγάπην ἀρίστα ζωγραφῇ, καὶ ζωσαν ὅλως, καὶ ἀληθῆ παρίστησιν ἀρετὴν, οὐκ ἐν μόναις σκιαγραφουμέναις ταῖς ἀπὸ τῆς γλώττης φωναῖς, καθάπαξ εἰρήκαμεν, φαυλοτέροις ἢ ὡσαύτως ἀφανιζομένοις χρώμασι ταῖς τ' ἔργων ἰδέαις, καὶ ὁλοκλήρως ἐκπεμπουσαν. καὶ γοῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς σαφῶς ἡμῖν τοῦτο παῖδα δηλοῖ, ὅ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε, κύριε, φησὶν, εἰσελεύσεται εἰς τ' βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τ' θέλημα τ' πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ὁ γὰρ ἐν ἔργοις ῥιμῇ καλοκαγαθίας ἡ πίστις, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν ἀρωμάτων ποιότησι δοκιμάζεται· καὶ γοῦν πεκρὸν εἶναι χωρὶς τῶν ἀρωμάτων τ' ἔργων ἡ θεία λέγει γραφή. ὅ μὲν γὰρ εἰδέναι, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστιν, οὐκ ἐν δημοσίαις αἰθεσπίσαις εὑρήσομεν μόνοι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν, ἃ δὲ φείπεται καὶ ὑπεκφεύγει τῶν ποιούντων δυνάμιν. ὅ μὲν σεμνὸν ἀνδρὸς πιστοῦν τῇ πίστει τ' ἀπὸ τ' ἀρωμάτων φαυλότητα, μόνοις δὲ πρέπον, καὶ ἐλλάμπον ὁρῶσι τοῖς ἀληθῶς ἀγαπῶσι τ' Θεόν. οὐκοῦν ἀπόδειξις τ' ἀγάπης, καὶ τελειότατος τ' πίστεως ὅρος, τ' εὐαγγελικῶν δογ-

μάτων ἡ τήρησις, ἢ τῶ θείων ἐντολῶν ἡ φυλακή· ἢ χαλεπὸν μὴν ἴσως οὐδὲν ἕτερα τοῖς τοῦτοις εἰπεῖν οὐδ' ἡμῖν πως ἔχοντα τῆς διηνοίας, πλὴν ὅ τῷ παρόντος οἴμαι καιροῦ. δεῖ δὴ πάλιν ἰτέον ὅπῃ τὰ τοῖς τοιχειμένοις ἡμῖν παρεπωδίσεται· ἐαὶ ἀγαπᾶτε μέ φησι, τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε. σαφῶς γὰρ δὴ πάλιν, ἢ διαμέμνησο καλῶς, ὅτι πολλάκις τοῖς ἑαυτῆς μαθηταῖς τοῖς διαλεγόμενος, ἢ ἢ αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἔφασκε· τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ἔστιν ἐμά, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· ἢ πάλιν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατήρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω, ἢ τί λαλήσω· ἢ πάλιν· ἃ οὖν ἐγὼ λαλῶ οὐκ ἔστιν ἐμά, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. νυνὶ δὲ δὴ πάλιν καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὖ τε ἢ κατὰ τοὺς λόγους εἰς διαμολογηκὼς, οὓς ἐποιήσατο πρὸς ἡμᾶς, ἰδίας ἐντολὰς εἰς φησὶν, ἃς μὲν ἡμῖν λελάληκε· ἢ οὐδεὶς αὐτὸν νοῶν ἔχων οἰήσεται ψευδομυθεῖν. μὴ γὰρ εἰσέλθοι τοῦτο χειρίδιον· ἀληθεύσῃ δὲ πάλιν, ἅτε δὴ ἢ αὐτὸς ὑπάρχων ἡ ἀλήθεια· ἢ γὰρ καθ' ἕνα τῶν προφητῶν, ὡς ἐν δούλου τάξει ἢ ὑπηρέτου, τὰ παρὰ πατρὸς ἡμῖν διεπέρθμευσε λόγον, ἀλλ' ὡς ἔχων πρὸς αὐτὸν τὴν ἐμφέρειαν, ὡς μηδὲ λόγῳ τυχὸν ὁρᾶσθαι διαφορὰν, ἀλλ' ὅτῳ περ ψυχὴ ἐστὶ λαλεῖν, ὥσπερ αὖ καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τυγχάνει διαλέγεται. ὃ γὰρ ἀπαλλαττόν τῆς οὐσίας, ἢ λογισμῷ εἶναι παρὰ γνησίου τοῦ υἱοῦ· ὡς ἂν λέγοις ὢν αὐτὸς, ἢ Σοφία, ἢ βούλησις τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, δεδιδάχθαι φησὶν ἐντολὰς τί εἴπῃ, ἢ τί λαλήσῃ· ἐπεὶ ἢ ἡμεῖς αὐτοὶ τὸ οἰκεῖον ἕκαστοι νοῦν, τοῦ κατὰ φύσιν τὸ διὰ ῥημάτων φῶς, μονονουχὶ ἢ ἐντελλόμενον βλέπομεν τοῖς ἔξω βαδίζουσι διερμηνεύσαι τὰ ἐν αὐτῷ. καὶ * μικρὰν μέν ὡς πρὸς Θεὸν τὴν τοῦ παραδείγματος δυνάμεις εἰκόνα δέδωκεν τὸ τοῖς καθ' ἡμᾶς, εἰς τὴν ὑπὲρ ταῦτα πληροφορίαν δεχόμενοι, καθάπερ ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ ἐν αἰνίγματι τὰ θεῖα νοοῦμεν μυστήρια.

Κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, ἢ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα ᾖ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται.

Ἀναμίσγει πάλιν τῷ θεοπρεπεῖ τὸ ἀνθρώπινον, οὐδ' ὅτε πρὸς ἄκρατον δόξαν ἀφοπᾷ τῆς θεότητος δόξαν, ὅτε μὲν ὁλοκλήρως τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις ἐμφιλοχωρεῖ, ἔρχεται δ' ἀμφοῖν, πρὸς-

matum diuinorumque præceptorum obseruatio. Non esset difficile alia his affinia proferre, sed ea temporis huius esse non arbitror. idcirco eundum rursus ad ea quæ proposito nostro magis congruunt: *Si diligitis me*, inquit, *mandata mea seruate*. Animaduerte enim rursus, & in memoriam reuoca quòd cum sæpe suos discipulos ipsosque Iudæos alloqueretur, aiebat, *Verba quæ ego loquor, non sunt mea, sed eius qui misit me.* Et rursus, *Ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mãdatum dedit quid dicam, & quid loquar.* Item: Quæ loquor, nõ sunt mea, sed eius qui misit me. Nunc autem licet Dei ac Patris vsquequaq; verba esse dixerit ea quæ ad nos fecit, sua tamẽ præcepta esse aitquæcumque nobis locutus est. Neque verò quisquam sanæ mentis eum falsa loqui putabit: nec enim Christiano illud vnquam subierit, sed verè loquitur, maximè cum & ipse veritas sit. Non enim vt Prophetarum vnus ministri aut famuli loco sermonẽ nobis à Patre detulit, sed vt qui cum ipso tantam habet similitudinem, vt ne verbo quidem discrepare cernatur, sed ita naturâ loquatur, sicut & ipse Pater loquitur. Identitas quippe substantiæ nos. adigit vt credamus eadem loqui cum genitore Filium. Cum autem sit ipse Verbum, & sapientia, ac Dei Patris voluntas, ait se mandatum accepisse quid dicat, & quid loquatur. nam & nos ipsi nostram quisque mentem verbo enuntiatiuo foràs erumpenti propemodum iubere videmus vt quæ in ea sunt explicet. quanquam ieiuna quidem est illius exempli vis & ratio ad Deum relata: veruntamen imaginem à nobis ad demonstrationem eorum quę supra nos sunt capientes, tanquam in speculo & in ænigmate diuina mysteria animo comprehendimus.

Ioa.14.10

Ioa.12.

v.16. *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum; Spiritum veritatis quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.*

Miscet rursus diuino humanum, nec ad puram deitatis gloriam reuertitur, neque intra humanitatis modum prorsus versatur, sed per vtrumque meat,

mirabiliter simul & mixtim quia nimirum idem est Deus & homo. Quippe naturâ Deus est, quatenus ex Patre fructus, & splendor substantiæ eius est: homo autem rursus, quatenus factus est caro. Loquitur ergo vt Deus simul & homo: sic enim ritè seruare licet dispensationi cum carne conuenientes rationes. Veruntamen loci propositi sensum inquirentes, dicimus Dominum nostrum, Dei ac Patris necessariò intulisse mentionem, in ædificationem fidei, & maximam auditorum vtilitatem, quemadmodum in sermonis progressu demonstrabimus. Quia enim petere nos iussit in nomine suo, & inusitatum precationis modum inter cætera præscripsit, pollicitus se prompto animo daturum quæ velimus: ne videretur per hæc Dei ac Patris personam excludere, aut potestatem sanctis largiendi ei detrahere, conlargitorem se fore, & paracletum simul nobis daturum dixit, illud vocabulum *rogabo*, rursus subiungens, vt homo, toti diuinæ & ineffabili naturæ peculiariter vendicans quod ei maximè conuenit, tanquam in persona Dei ac Patris. id enim ei moris esse iam antea sæpe diximus. Alium porrò paracletum Spiritum vocat Dei ac Patris substantiæ, siue suæ. Vna enim in ambobus est substantiæ ratio, quæ ipsum non excludit, sed efficit vt distinctius tantum intelligatur in eo quod in propria existit hypostasi. Nec enim Filius Spiritus est, sed re verâ & propriè esse & existere id quod est, fide credimus. Spiritus quippe est Patris, & Filij: sed cum se quoque paracletum esse reuera nosset, & in sacris literis ita esse nuncupatum, Paracletum alium Spiritum appellat, non quasi aliquid aliud in sanctis operari possit, quàm quod & ipse, cuius & est, & dicitur Spiritus. Quòd autem ipse Filius paracletus nuncupetur & sit, testabitur
1.Ioa.2.1 Ioannes scribens, *Hæc dico*, inquit, *vobis, vt non peccetis. Sed & siquis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, IESVM Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Alium itaque paracletum Spiritum vocat, in propria quidem hypostasi volens eum intelligi, qui tantam tamen cum ipso similitudinem habeat, tamque per omnia simili ratione operari possit ea quæ & ipse operatur, vt

A δόξως τι ἅμα, & κεκραμένως ἐπίσης ὅστιν ὁ
Τοιοῦτος Θεός τε & αὐθέντης. Θεὸς μὲν γὰρ ἐκ τῆς
φύσης, καθὸ ἐκ πατρὸς καρπὸς, καὶ ἀπαύγασμα τῆς οὐσίας αὐτοῦ· αὐθέντης ἢ πάλιν, καθὸ γέγονε σάρξ. λαλῶ πεπλασμένως, ὡς Θεός τε ὁμοῦ, καὶ αὐθέντης, ὅπως γὰρ ἐκεῖ τηρῆσαι καλῶς τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τοὺς πρέποντας λόγους. πλὴν ἐκεῖνό φαμεν τὴν τῶ προκειμένῳ διερμηνεύοντες διάνοιαν ὅτι
B καὶ νῦν ὁ κύριος ἡμῶν διαλεγόμενος τῷ τε Θεοῦ καὶ πατρὸς εἰσπεκόμικε μνήμην, εἰς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως, & εἰς τὸ σφέδρα λιστικὲς τοῖς ἀκροωμένοις, καθάπερ ἀποδείξει τὸ ἑξῆς ὁ λόγος. ἐπεὶ γὰρ αἰτεῖν ἡμᾶς ἐκέλευσεν ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τὸ τοῖς ἀρχαίοις ἀσυνήθη τρόπον τῆς προσευχῆς μὴ τὰ ἄλλων ἐθίσασι, δώσειν κατὰ παρρησίαν αἰτοῦσι καὶ μάλα προθύμως, ἂν αὐ ἐθέλωμεν λαβεῖν· ἵνα μὴ δόξειν δι' αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς παρρησίᾳ προσώπου, ἤγουν ἀφαιρεῖσθαι τὸ τῆς τε-
C κνότητος αὐτὸν ἐξουσίας, τὸ ὅτι καὶ τοῖς τῶν ἁγίων φιλοτιμίας φημὶ, χορηγὸν αὐτὸν συλλαμβάνειν ἔσεσθαι & συνεπιδώσειν ἡμῖν τὸ παράκλητον ἔφη· ὃ, ἐρωτήσω, πάλιν ὑπιών, ὡς αὐθέντης, ἰδιικῶς τε ἁπλῶς ὅλῃ τῇ θείᾳ τε & ἀῤῥήτῳ φύσει, ὃ αὐτῇ μάλιστα πρέπον, ὡς ἐν προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ πατρός. τοῦτο γὰρ ἔθος αὐτῷ, καθὰ καὶ πολλάκις ἤδη προλαβόντες εἰρήκαμεν. ἄλλον γε μὴν παράκλητον, ὃ πνεῦμα καλεῖ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας, ἤτοι τὸ ἑαυτοῦ. εἷς γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν τὸ οὐσίας ὁ λό-
D γος, οὐκ ἐξωθῶν αὐτὸ, τὸ δὲ ἐπεστῶτος λόγου ἐν μονοσῆ διδοὺς τῷ εἶ καὶ κατ' ἀρχὴν ἰδιάζουσάν τε αὐτό. ὃ γὰρ υἱός ὁ πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' ὄντως, ἰδίως τε ὄν, καὶ κατ' ἀρχὴν τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ἐν πίστει παρὰ πᾶσι δοξάζεται. πνεῦμα γὰρ ἐστὶ καὶ πατὴρ, & θεὸς ὁμοῦ· εἰδὼς δὲ ὅτι & αὐτὸς παράκλητός ἐστί τε καὶ ἀληθὴς, & ἐν τοῖς ἁγίοις ἐνόμασται γράμμασι, παράκλητον ἄλλον ὃ πνεῦμα καλῶν, ὡς ἕτερόν τι τυχὸν ἐνεργεῖν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰδὸς, ἢ ὅπερ αὐτὸς καὶ
E αὐτὸς, ὃ & ἔστι, καὶ λέγεται πνεῦμα· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς παράκλητος ὀνομάσθη τε & ἔστιν ὁ υἱὸς, μαρτυρήσει λέγων ὁ Ἰωάννης ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς. Ταῦτα λέγω, φησὶν, ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε. καὶ ἐάν τις δὲ ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, & αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. ἄλλον τοίνυν παράκλητον ὃ πνεῦμα καλῶν, ἐν ἰδίαις μὲν ὑποστάσει νοεῖσθαι θέλων αὐτὸ, τοσαύτην μέντοι ἔχον τὴν ἐμφέρειαν, ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπαραλλάκτως ὅτως ἐνεργεῖν ἰσχύον, ἅπερ αὐ καὶ αὐτὸς ἐνεργεῖν τυγχάνει, ὡς

αὐτὸν εἶ) δοκεῖν τ υἱὸν, & ἕτερον οὐσίαν. πνεῦμα γὰρ ὄντι αὐτοῦ. & χρῶ τ ἀληθείας αὐτὸ κατονόμασεν πνεῦμα, & δι' ὃ τ παρεκπίπτων ἑαυτὸν εἶ) τ ἀλήθειαν λέγων. ἀλλ' ἐρεῖς εἰκότως τοῖς ἀλλοτρίον εἶ) νομίζουσι τ υἱὸν τ τοῦ Θεοῦ κ πατρὸς οὐσίας· & πῶς, εἰπέ μοι, ὁ τ ἀληθείας πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι, ὃ τοῦ υἱοῦ δίδωσιν ὁ πατὴρ, οὐχ ὡς ξένον, ἢ ἀλλότριον, ἀλλ' ὡς ἴδιον πνεῦμα, καθ' ὑμᾶς διωρισμένον ἔχων τ οὐσίας τ λόγου πρὸς τ υἱὸν, κ υἱοῦ ὃ πνεῦμά ἐστιν, ὃ γὰρ ὅτι ἀμφίλογον. πῶς δὲ αὖ πάλιν, εἴπερ ὄντι ἑτερούσιος ὁ υἱὸς, ὃ τ πατρὸς πνεῦμα δίδωσιν, ὡς ἑαυτοῦ; γέγραπται γὰρ, ὅτι ἐνεφύσησε τοῖς μαθηταῖς, λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἆρ' οὖν οὐκ οἰήσεταί τις, καὶ μάλα δικαίως, μᾶλλον ἢ ἀραρότως διῳκεῖσθαι, ὅτι τ τοῦ Θεοῦ κ πατρὸς φυσικῶς ἀγαθῶν ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ υἱὸς, ἔχει & τὸ πνεῦμα, κ τοῦτον τὸν τρόπον; καθ' ὃν γὰρ αὐ νοεῖται & ὁ πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἔξωθεν· μανίας γὰρ, μᾶλλον ἢ φρενῶν τὸ ἕτερα φρονεῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἑαυτῷ ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτοῦ πνεῦμα συνέχει, & οὐκ τ ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχέει· διὸ γὰρ καὶ τοῦτο φυσικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς δηλονότι, ὅτι καθάπερ ἐκ σώματος ἔμψυχον προΐησι τὸ πνεῦμα φυσικῶς, ἅτε κ ἐκ τ θείας οὐσίας ἀναφανέντως προχεῖται τὸ ἐξ αὐτοῦ· ὅπερ ἴσον αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο Θεοῦ καὶ πατρὸς ὄντι κ τοῦ υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν ἔξουσι τ ἐξουσίαν διηρημένως τε ἅμα, καὶ συνημμένως; πατὴρ γὰρ ὁ πατὴρ καὶ οὐχ υἱὸς, & υἱὸς ὁ υἱὸς, κ οὐχὶ πατήρ· πλὴν ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, κ ὁ υἱὸς ἐν πατρί· δίδωσι γοῦν τ παράκλητον, ἤτοι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἰδίᾳ μὲν ὁ πατὴρ, ἰδίᾳ δ' ὁ υἱὸς, χορηγεῖται δ' μᾶλλον τοῖς ἁγίοις παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ. διὸ γὰρ τοῦτο δίδοται λεγομένου πατρός, ὁ δι' οὗ τὰ πάντα δίδωσιν ὁ υἱός· & δίδοται λεγομένου υἱοῦ, ὁ ἐξ οὗ τὰ πάντα δίδωσιν ὁ πατήρ. ὅτι δὲ θεῖόν τε κ τὸ πνεῦμα, κ οὐχ ἑτερούσιον, ὡς πρὸς αὐτοῦ τε φημὶ τ πατέρα, & τ υἱὸν, οὐδενὶ μὴ οἴμαι τ εὖ φρονούντων ἐναρμόνιον ἀμφίβολον, κ αἰσχρὸς δὲ ἡμᾶς ἀναπείσαι λόγος. εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τις αὐτὸ φησιν ἐκ τ οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη Θεοῦ μέτοχος λοιπὸν ἐπὶ λογισθησόμενον πνεῦμα; κ τίνα ἂν τρόπον ναοὶ Θεοῦ χρηματίσοιμεν κ ἐσόμεθα, κλιζόν, ἢ ἀλλοτρίως νομιζόμενον πνεῦμα, & οὐχὶ μᾶλλον τὸ ἐκ Θεοῦ; πῶς δὲ θείας φύσεως κοινωνοὶ, κ θεοὶ τῶν ἁγίων φωνάς, οἱ πνεύματος μέτοχοι, εἰ τοῖς ξηροῖς ἐναριθμούμενοι ἐσόμεθα, & οὐχὶ μᾶλλον ἐξ αὐτῆς λιμὴν τ θείας

ipse videatur esse Filius, ac nihil aliud. Spiritus enim eius est. Vnde veritatis Spiritum illum nominauit, seipsum veritatem esse dicens. Atenim iis qui Filium à Dei & Patris substantia alienum esse putant, iure dicet aliquis; Quomodo, quæso, veritatis Spiritum, id est Filij, dat Pater, non tanquam peregrinum, aut alienum, sed vt proprium Spiritum, cum secundum vos distinctum habeat à sua substantia Verbum, siue Filium, & Spiritum esse Filij nullus ambigat. Rursus verò, quomodo si alterius est substantiæ Filius, Patris Spiritum tradit, vt suum? Scriptum est enim, insufflasse discipulis suis, dicendo, *Accipite Spiritum sanctum.* Nunquid ergo iure putabit aliquis, imò verò firmiter credet, cum naturalium Dei ac Patris bonorũ substantialiter particeps sit Filius, Spiritum eo modo habere quo & Pater censetur, non aduentitium, neque extrinsecus (furor enim est ita sentire) sed quo modo vnusquisque nostrum suum in seipso spititum continet, & ex intimis visceribus foràs profundit. Idcirco enim Christus insufflauit corporaliter, ostendens quòd sicut ex ore humano spiritus prodit corporaliter, sic & ex diuina substantia deitati conuenienter Spiritus, qui ex eo est, profunditur. Cum ergo Spiritus ipse Dei Patris sit, ac Filij, quomodo non vnam omnino habebunt sustantiam, & distinctè simul, atque coniunctim? Pater enim Pater est, ac non Filius, & Filius est Filius, ac non Pater: Veruntamen Pater in Filio, & Filius est in Patre. dat verò paracletum, siue Spiritum sanctũ, non seorsim quidem Pater, seorsim verò Filius, sed potius sanctis à Patre traditur per Filium. Idcirco enim cum Pater dare dicitur, is per quem omnia traduntur dat quoq; Filius: & cum dicitur dare Filius, is ex quo omnia dat Pater. Quòd autem diuinus ac non diuersæ ab ipso Patre & Filio substantiæ sit Spiritus, nemini sanæ mentis dubium esse puto, atque vt id credam ratio necessaria nos adiget. Siquis enim eum ex substantia Dei esse negat, quomodo creatura demum erit Dei particeps accepto Spiritu? aut quomodo templa Dei nuncupabimur, & erimus, si creatum aut alienigenam Spiritum accipiamus, non autem illum qui ex Deo est? quomodo naturæ diuinæ consortes, iuxta sanctorũ voces, si in creaturarũ numero collocatur, ac nõ potiùs ex ipsa natura diuina

diuina procedit, qui non vt alienus per ipſam in nos peruenit, ſed vt ita dicam, qualitas veluti quædam deitatis eſt in nobis, & in ſanctis habitat, manetque ſemper, ſi ſuæ mentis oculum per omne probitatis genus purgantes, & per virtutis iuge & indefeſtum ſtudium gratiam ſibi conſeruent. Ipſum quippe ab iis qui in mundo ſunt nec capi nec comprehendi poſſe Chriſtus ait, hoc eſt iis qui quæ mundi ſunt ſapiunt, ac terrena diligunt, ſed à ſanctis capi & perſpici poteſt: quam ob cauſam? Illi quippe impuritate quæ vix elui poſſit inquinati, & quadam veluti lippitudine ſuffuſo mentis oculo naturæ ſuæ decus non perſpiciunt, neque Spiritus Legem accipiunt, carnis cupiditatibus omnino ſubacti: hi verò probi & ſobrij, vacuum mundi malis cor habentes. introducunt quidem in ſe vltrò Paracletum, eumque ſeruant ſuſceptum, & quantum hominibus aſſequi licet, intellectu contemplantur, magnum inde operæpretium reportantes. Sanctificabit enim eos, omniumque ſimul bonorum factores reddet, ac ſeruitutis humanæ probro adempto, dignitate adoptionis ornabit. Cuius rei teſtis erit nobis Paulus dicens: *Quoniam autem eſtis filij, miſit Deus Spiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem Abba, Pater.*

Pſa 4.6.

A φύσιως τοῦ θεοῦ ἐστιν, ὑ ἐξωκειωμένον δι' αὐτῆς εἰς ἡμᾶς ὡς ἀλλότριον, ἀλλ' ἵν' ὕτως εἴπω, ποιότης ὥσπερ ἴδιός ἐστι τοῦ θεότητος τὸ λίαν μεμολυσμένον, ἢ τὸ τοῖς ἁγίοις κατοικοῦν, ἢ ἀπομολυσμένον ἀφ' ἑαυτοῦ πάντως, εἰ τὸ ἑαυτῶν δικαιοσύνης τὸ ὀφθαλμὸν ἀφ' πάσης ὑπονοίας ἀποκαθαίροντες, ἢ ἀφ' τοῦ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀνενδότου σπουδῆς, σωτηρίαν ἑαυτοῖς τὸ χάριν. ἀχώρητον μὲν γὰρ, ἢ ἀθεώρητον αὐτὸ τοῖς τοῦ κόσμου, φησὶν ὁ Χριστὸς, τοῦτ' ἔστι, τοῖς τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦσι, καὶ ἀγαπᾶν ἐλομένοις τὰ ὑπάρχα, χωρητὸν μέμυκε, ἢ εὐκατανόητον τοῖς ἁγίοις ἀφ' ποίας αἰτίας; οἱ μὲν γὰρ δυσέκπλυτον ἔχοντες τὸ ἀκαθαρσίαν, ἢ λήμης ὥσπερ τινος τὸ οἰκεῖον αἰδοποιοῦντες νοῦν, τὸ τῆς φύσεως ὑ θεωρεῖν δοξάζουσι κάλλος, ὅτε μὴν τὸ τοῦ πνεύματος καταδέχονται νόμον, ὁλοτρόπως τοῖς τῆς σαρκὸς τυραννούμενοι πάθεσιν· οἱ δὲ ἀγαθοὶ, ἢ νηφάλεοι, σχολάζοντες τῷ τοῦ κόσμου καθαρὸν ἔχοντες τὴν καρδίαν, εἰσοικίζουσι μὲν τὸ ἑαυτοῖς ἐλλείποντι τὸ παράκλητον, ἀφαιροῦζοι δὲ λαβόντες, ἢ καθοσιοῦσι δι' ἀθεότητος ἐφικτὸν, B ὁσοντῶς θεωρεῖσι, πολύ τι, ἢ μέγα, καὶ ἀξιοζήλωτον, ἐντεῦθεν ἀποκομιζόμενοι μέρας. ἁγιάσει γὰρ αὐτοὺς, ἢ πάντων ὁμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσταὶ ἀποδείξει, ἢ τὸ μὲν τῆς ἀνθρωποφθορεποῦς δουλείας αἶσχος * ἀφεῖς, τῷ δὲ τῆς υἱοθεσίας ἀξιώματι κ. ἀφιεῖ

C καταβαλεῖ. ἢ μαρτυρῶν λέγων ὁ Παῦλος· ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν· κράζον ἀββᾶ ὁ πατήρ.

v.18. *Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.*

D Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Neceſſariò quoque nunc Dominus noſter IESVS CHRISTVS de ſancta & conſubſtantiali Trinitate ſermonem contexit. Iam enim prius diligentibus ſe, allatis ad certiorem fidem verbis ac rebus oſtendit ſecundum naturam ſe Deum eſſe, & ex Deo Patre genitum, eademque cum illo potentia ac voluntate præditum. Idcirco enim aiebat, modò quidem, *Quia ego quod loquor, à meipſo non loquor:* modò verò rurſus: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: Sin autem facio, & ſi mihi non creditis, operibus meis credite.* Sed neceſſe erat præterea de ſancto ipſo Spiritu rectè & inculpatè ſentire. Sic enim auditorum mentes prorſus ad rectam fidei rationem dirigi poterant. Quid ergo nos

Ioan. 14.

Ioan. 10. 37.

Ἀναγκαίως δὲ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τὰ περὶ τὸ ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου τριάδος ἐξεφαίνε λόγον. διδάσκε μὲν γὰρ ἤδη προτέρους, παραθεὶς εἰς πληροφορίαν, λόγους τε καὶ πράγματα τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ὅτι τε καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ φύσει Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ γεγέννηται πατρὸς, ἰσοδυνάμεως τε ὢν, καὶ ἰσοβουλίας αὐτῷ. ἀφ' τοῦτο, καὶ ἔφασκέ ποτε μὲν, ὅτι ἐγὼ ὁ λαλῶ, οὐκ ἐμαυτοῦ ὑ λαλῶ. ποτὲ δὲ πάλιν· εἰ ὑ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. ἀλλ' ἵνα ὅτι τούτοις ὑ μετρίως διακεῖσθαι τὸ καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, τὸ ὀρθῶς τε καὶ ἀμέμπτως ἔχουσαν δόξαν. ὕτω γὰρ ἂν ὁλοκλήρως εἰς ὀρθότητα πίστεως τὸ τὸ ἀκροωμένων ἀπολύοιτο νοῦ. τί πάσχω ἡμᾶς ἀφ' τοῦ παρεισπεσόντων διδάσκ

Χριστὸς, ὡς ἐν ὀλίγοις ἐκθησόμεθα. ἕτερον ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς πεμφθήσεσθαι λέγων, ἀσφαλίζεται πάλιν οἰκονομικῶς τὸ ὅτι τῇ πίστει λόγον. ἐπεὶ γὰρ δή τινας εἰκὸς ὀρθῶς νοεῖν τὸ εἰρημένον, οἰηθέντας λέγειν αὐτὸν, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθάπερ οἶμαι ἔδοξε τισὶν ἀσυνέτων ἕνεκα, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ τῇ φύσιν ὑποστάσεως αὐτοῦ. τί γὰρ ἄλλον εἰπεῖν, παρά γε τοῖς ἁμαθεστέροις, τοιαύτης τινὸς αἰτίας ἔμφασιν εἰσκεκομίσθαι δοκεῖ. ἵνα τοίνυν ὑποδείξῃ σαφῶς, ὅτι τῆς ἑτερότητος λόγον οὐκ ἐπ' ἄλλην τινὰ νοσεῖν βούλεται τρόπον, ἀλλὰ τῇ μόνον ἰδίως ὑποστάσει αὐτοῦ· πνεῦμα γὰρ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχ υἱός· ὡσαύτως τοῦ υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ οὐχὶ πατήρ· ἀποσαλπίσας τὸν παράκλητον εἰπὼν, αὐτὸς ἥξειν ἐπαγγέλλεται, οὐχ ἕτερόν τι τὸ πνεῦμα δηλῶν, ἢ ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς, ἐπείπερ ἐστὶν οὐκ ἄλλο πνεῦμα, ἢ αὐτὸ νοητὸν· ἢ νοῦς αὐτὸς, ἀφ' ἑαυτοῦ φάσκων· καὶ γοῦν ὁ Παῦλός φησιν αὐτὸ δὴ τοῦτο σημαίνων. ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. σωζόντες τοίνυν ὀρθῶς τε καὶ ἁπλατῶς, καὶ τὸ ἀκατάπαυστόν τοι παρὰ τὸ εἰκὸς, ὡς ἀκαλλὲς διωθούμενοι, καὶ, τοῖς ἁγιοπνεύστοις γραφῆς ἑπόμενοι λόγοις, φαμὲν ὅτι οὐχ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν, ὅσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς ταυτότητα φύσεως, διηρημένως τε καὶ ἰδιοουσιάτως· τοῦτο γὰρ, οἶμαι, σωζεῖς καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος παρὰμοιγὲ πολλάκις, καὶ ὡς ταυτὸν ὄν, ἑκάτερον εἰσφέρῃ, τὸν παράκλητόν φημι, καὶ τὸ υἱόν. διρρήσεις γὰρ λέγοντα· εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. καὶ πάλιν διῴδυς· εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. ἀκούεις πῶς Χριστὸν ἔχειν διαῤῥήδην ὁμολογεῖ, τοὺς τὸ πνεῦμα λαβόντας αὐτοῦ; φησὶ δὲ καὶ ἐν ἑτέροις· δοκῶ γὰρ κἀγὼ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. ὁ δὲ τοῦτο πρὸς ἡμᾶς εἰπὼν, ἐν δοκιμίῳ ζητεῖτε, φησὶ, τὸν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, καὶ ἡμῖν δὲ τοῖς πεπιστευκόσιν, οἰκοῦσαν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως πολλάκις ἐπᾴδεται, καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα δεχόμενος τὸ ἅγιον. ἐμὲ μὴν οἴεσθω λέγειν ἡμᾶς, οὐ τὸν ὀνομάζειν, ἢ ὅτι τὸ πρόσωπον ἀναιρεῖν τὸ εἰς ἑκάτερον φύσιν, ἢ ὅλως τὸν υἱὸν, οὐχ υἱὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ πνεῦμα, ἢ γοῦν τὸ πνεῦμα, πνεῦμα μόνον οὐκ οἶδεν, υἱὸν δὲ εἶναι φησίν. οὐ γὰρ δὴ τῷ ἐκείνῳ σκοπὸς, ἀλλ' οὐδὲ ὅπως πιστεύομεν. οἶδε γὰρ τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοουσίου τριάδος τὴν ἀπαρίθμησιν, καὶ ἰδίᾳ μὲν ἕκαστον τῶν σημαινομένων ὑφεστάναι διδάσκει· τὸ γεμὲν δὲ ἀπαλλάκτως καίεσθαι ταυτότητι τὴν ἁγίαν τριάδα διαμαρτύρεται Θε-

Christus ex hoc loco doceat, paucis exponam. Alium nobis à Deo & Patre missum iri dicens, singulari consilio fidei doctrinam firmat. Futurum enim erat vt perperam dictum illud quidam capientes putarent ipsum dicere, non esse ex Dei substantia sanctum Spiritum, sicuti nonnullis visum est imperitis, sed diuersum quiddam eum secundum naturam. Nam quòd *alium* dixit, in causa forte fuerit cur id sentiant imperiti. Vt ergo liquidò monstraret alium à se dici non alio modo quàm quod ipse propriè subsistit, (Spiritus enim est Spiritus, ac non Filius, sicuti Filius est Filius, ac non Pater) missum iri Paracletum dicens, ipse venturum se pollicetur, non alium à se Spiritum ostendens, quandoquidem est ex Patre proprius Spiritus, & eius esse intelligitur, & MENS eius idcirco est nuncupatus. Vnde Paulus idipsum significans, ait: *Nos autem Christi mentem habemus.* Rectè itaque & inculpatè sentientes, & omni errore abiecto, sacrarum literarum doctrinam sequentes, dicimus non esse aliud quiddam ab ipso, quoad naturalem identitatem videlicet, diuisimque ac seorsim. hoc enim diuinus quoque Paulus intelligens, miscet plerumque, & vtrumque velut eundem inducit, paracletum nimirum, & Filium. Inuenies quippe sic loquentem: *Siquis Spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Et statim rursus: *Si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò vita est propter iustitiam.* Audis quo pacto Christum habere apertè profiteatur eos qui spiritum eius susceperunt? Quin & alibi quoquo ait: *Puto autem quod & Spiritum Dei habeam.* Qui autem hoc nobis dixit, *An experimentum quæritis eius qui loquitur in me Christus*, idem & in nobis credentibus Christum inhabitare per fidem sæpe precatur, licet Spiritum sanctum accipiat. Neque verò quisquam dicere nos existimet, eum nominum aut personarum vtrumque statum euertere, aut Filium non esse Filium contendere, sed Spiritum: aut Spiritum Spiritum quidem non agnoscere, sed Filium esse dicere. non enim id erat ei propositum, neque porrò nos ita credimus. Sciebat enim sanctæ & consubstantialis Trinitatis enumerationem, & singulas quidem personas docet in sua esse hypostasi, verùtamẽ sanctam Trinitatẽ in identitate nullatenus variante sitam esse apertè prædicat.

Rom. 8. 10.

1. Cor. 7.

2. Cor. 13. 1.

Alioqui, quomodo Spiritus est ac nominatur Deus? *Nescitis* enim, inquit, 1. Cor. 3. 16. *quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Quòd si ex eo quod Spiritus in nobis habitat, templa facti sumus Dei, quomodo non ex Deo Spiritus, id est ex substantia eius, qui Deum in nobis habitare facit per seipsum? Quocirca non alienum à sua natura ostendens Spiritum vnigenitus, postquam dixit à Patre mitti sanctum Paracletum, ipse venturum se pollicetur, & Patris loco iis fore, ne velut orphani quidam tutoris præsidio destituti, idcirco Diaboli laqueis pateant, & mundi scandalis, iisque multis, ac velut necessitatate quadam ingruentibus, præ eorum à quibus inferuntur effrenato furore. Arma itaque & munimentum infractum nostris mentibus dedit Pater Christi Spiritum qui gratiam eius & præsentiam, atque virtutem in nobis implet. Fieri enim nequit vt hominis anima boni quicquam agat, aut suas cupiditates superet, aut acres Diaboli laqueos euitet, nisi sancti Spiritus gratiâ munitus sit, ipsumque in seipsa proinde Christum habeat. Vnde Psaltes de diuinis gratulatoria carmina pro sua sapientia componens, ad Deum Psal. 13. clamabat, *Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos*, scutum bonæ voluntatis aliud nihil esse dicens, quàm protegentem nos sanctum Spiritum, & incredibili sua potestate vt quod Deo placitum est velimus confirmantem. Hebr. 9. 24. Igitur futurum se, & suppetias laturum credentibus in se nihilominùs pollicetur, quamuis in cælos ipsos post resurrectionem ex mortuis ascendat, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis, iuxta Pauli vocem.

A φῶς. ἐπεὶ πῶς τὸ πνεῦμα Θεός ἐστι, καὶ ὀνομάζεται; οὐκ οἴδατε γάρ, φησὶν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἰ δὲ ἐπεὶπερ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, ναοὶ γεγόναμεν τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐκ ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, Θεὸν ἐν ἡμῖν οἰκίζον δι' ἑαυτοῦ; οὐκοῦν οὐκ ἀλλότριον τῆς ἰδίας φύσεως δείκνυσι τὸ πνεῦμα ὁ μονογενής, ὅτε γε τὸν πατέρα οὐκ πέμπειν τοῖς ἁγίοις εἰπὼν τὸν Παράκλητον, αὐτὸς ἥξειν B ἐπαγγέλλεται, καὶ τὸν πατέρα δώσειν αὐτοῖς ἀποπληρῶν, ἵνα μὴ καθάπερ τινὲς ὀρφανοὶ τῆς παρεστηκυίας ὑπερμαχείας ἔρημοι, δόλοις τοῦ λοιποῦ τοῖς τοῦ διαβόλου παγίσι διάλωτοι, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου σκανδάλοις διεπιχείρητοι λίαν διείπωνται, καὶ πολλοῖς οὖσι, καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐρχομένοις διὰ τὸ ἀκάθεκτον τῶν ἐπαγόντων μανίας. ὅπλον οὖν ἄρα, καὶ ἀσφάλειαν ἐχύρωσε ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς δίδωσιν ὁ πατὴρ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, τὸν αὐτὸν C τοῦ χαίειν τε καὶ προυσίαν, ἐν δυνάμει σὺν ἡμῖν ἀποπληρῶν. ἀμήχανον γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴν καταρθῶσαί τι τῶν ἀγαθῶν ἄνευ τοῦ οἰκείων κρατῆσαι παθῶν, ἢ τοῦ διαβόλου παγίδος ἐξείας διαφυγεῖν τὸ μέγεθος, μὴ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος πεπιεσμένην χάριτι, καὶ αὐτὸν ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ διὰ τὸν Χριστόν. καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος ἡμῖν μελῳδὸς τὰ ὑπὲρ τούτου χρησιμεύοντα, διὰ τὸ σοφοὺς αὐτὸν ὀφείλειν ἀνθρώπους πρὸς τὸν Θεὸν κύειν, ὡς ὅπλῳ βοηθείας ἐπιφωνήσας ἡμᾶς· ὅπλον D βοηθείας τοῦτ' ἔστιν ἑτέρως εἰ λέγοι, ἢ τὸ * προσαποζῶν ἡμῖν ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἀδεκήτῳ * στηρίζον ἰσχὺϊ πρὸς τὸ δοκεῖν τῷ Θεῷ. σύνοιδεν ὅπη πρέσει, καὶ βοηθήσει διὰ τὸ πνεύματος τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, τοῦτο ἦν ἐπαγγέλλεται, κἂν εἰς αὐτοὺς διαβαίνῃ τοὺς ὑσχάτους, μὴ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἵνα ἐμφανισθήσεται τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, κατὰ τὸ Παύλου φωνήν.

κ. προσαποζῶν
κ. στηρίζων

Ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. E

Ἐπὶ θύραις ὄντες τοῦ πάθους, καὶ τὸν τῆς ἀναλήψεως καιρὸν συνεφαπτόμενον, ἀπόστολος ἔσεσθαι τῷ κόσμῳ φησὶ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς τὰ θνητὰ προτιμήσασιν ἀγαθῶν τὰ τῶν παρόντων ἀπόλαυσιν, καὶ τὰ θεσπίσια τοῖς μὴ ἄξια τούτων ἀποδιδοῦσιν. ἡμεῖς δὲ τοῖς μὴ πάντα προφρονουμένοις, ἀδελφοῖς τε καὶ συνδρόμοις τῷ ἀγαθῷ ὀφείλοντες ἐγκωμιάζειν λόγους, οὐκ ἂν μὴ παράκλητον, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, δίδωσιν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, δι' ἧς οὖν δηλονότι. πάντα

v. 19. *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt: vos autem videtis me: quia ego viuo, & vos viuetis.*

Instante iam foribus ipsis passione, & assumptionis tempus secum inuehente, inuisibilem se mundo fore ait, hoc est iis qui temporaria bona diuinis, & cælestibus terrena præponunt. Et nos quidem superioribus cognatum sensum texentes, non temerè dicemus Deum & Patrem Paracletum id est Spiritum sanctum dedisse, per Filium nimirum.

γὰρ δι' αὐτοῦ πάντα παρὰ τοῦ πατρὸς· ἐλήλυθε γεμὼν, οὐκ A
ὅτι πᾶσι τοῖς ἀξίοις καὶ οὐκ ἀξίοις ὁμοίως, πονηροῖς τε καὶ ἀγα-
θοῖς, ἀλλ' ἐφ' οὓς ὡς αὐτὸν βαδίζειν πρέπον· ὅσον
μὲν γὰρ ἦκεν εἰς πλοῦτον τὸν ἀδόντος πλουσιωτάτου τε
καὶ ἀφθόνου χάριν, οὐδενὸς ἔμεινεν ἀμέτοχος τῶν ὅτι
τῆς γῆς· οὐκ ἔχω γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, ἀπὸ τοῦ
πνεύματός μου, ὅτι πᾶσαν σάρκα. ἕκαστος γεμὼν
ἑαυτῷ παρέχεται γὰρ τοῦ κεκτῆσθαι ὃ θελήσει τὸν ἀ-
γαθὸν, ἢ καὶ μηδόλως ἔλθῃ. οἱ μὲν γὰρ πάσης
ὁπωσοῦν ἀκαθαιρεσίας τὸν οἰκεῖον ἀποκαθαίρειν νοῦν ἀδα-
μῶς, ἐμφιλοχωροῦντες δὲ λίαν τοῖς ἐν κόσμῳ κα- B
κοῖς, ἀμέτοχοι τῆς θείας ἀποληφθήσονται χάριτος, οὐκ
ὄψονται Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς, ἐρήμην τοῦ πνεύματος
ἔχοντες τὴν καρδίαν. διὰ τοῦτο καὶ ὡς παῖδες γε-
νόμενοι τῆς προσκαίρου τῶν ὀρφανῶν, ὑπὸ πάντων, ὡς
ἔπος εἰπεῖν, διαρπάζονται τῶν πλεονεκτεῖν ἰσχύον-
τος, ἢ πάθους, ἢ δαίμονος, ἢ ὅλως ἑτέρας τινὸς ἐπι-
θυμίας κοσμικῆς, καὶ πάντως προάγματος καθέλ-
κοντος ὡς πρὸς καὶ βιαζομένου πρὸς ἁμαρτίαν. τοῖς γε
μὴν ὁσίοις, καὶ ἐπιτηδείως ἔχουσιν εἰς τὸ λαβεῖν αὐ- C
τὸν εἰκότως ἔφασκεν, ὅτι οὐ τούτων ἕμοιγε ὑποκεί-
σθω· οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανοὺς, ἔρχομαι
πρὸς ὑμᾶς. οἰκοῦσι μὲν ἀπόστολος καὶ ἁγίασις κο-
μιδῇ τοῖς τὰ ἐν κόσμῳ φρονοῦσι χρηματίσαι φη-
σὶ, μὴ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν, φημὶ δὴ τὴν εἰς ὑ-
ψηλοὺς διαφοίτησιν. ἐφικτὸν δὲ τοῖς ἁγίοις θεωρη-
θῆναι λέγει, θείαν τινὰ καὶ νοητὴν ἐναργῶς ἐκ-
μύρωσιν τοῖς τῆς καρδίας αὐτῶν ὀφθαλμοῖς τοῦ ἁγίου
πνεύματος, καὶ πᾶσαν εἴδησιν ἐναποιεῖσθαι ἀγα-
θήν· ἢ γὰρ ὄντως αὐτὸν οἰκονόμα λέγει, ὅ ἔτι μι- D
κρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεω-
ρεῖτέ με. ἤγουν ἐφ' ἑτέραν τινὰ παραγκλίνοντες
θεωρίαν, μᾶλλον δ' ὅτι προσαρμόττει τοῖς εἰρημέ-
νοις πρὸ αὐτοῦ, ὅ, ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε,
λογιζόμεθα καὶ τοιοῦτον. μὴ γὰρ τὸν νεκρῶν ἀνα-
βίωσιν, καταρθώσας τῇ ἡμετέρᾳ φύσει τὸ εἰς ὅσον
ὦν ἐξ ἀρχῆς ἐπάνοδον ποιοῦμαι, καὶ ἀποδείξας τὸν ἄν-
θρωπον ἄφθαρτον, ὡς ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τὸν θεὸν
ἰδίῳ ναῷ, ἀνέβη πρὸς τὸν τοῖς ὑψηνοῖς πατέρα E
Θεόν· ἀλλ' ὀλίγον μεταξὺ διαπελάσας χρόνον,
καταβήσεται πάλιν, καθάπερ πιστεύομεν, καὶ ἐπα-
νήξει πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ,
μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ προθήσει μὲν ἅπασι τὸ
φρικωδέστατον βῆμα πονηροῖς τε καὶ ἀγαθοῖς.
σύμπαν γὰρ ἥξει τὸ ποιητὸν εἰς κρίσιν· ἀναλόγως δὴ
τοῖς ἐνάγουσι βεβιωμένοις ἀποδώσει τὰ πρέποντα,
τοῖς μὲν ἐξ ἀνυμνῶν ἐρεῖ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς τὰ ἐν κό-
σμῳ πεφρονηκόσι ποτὲ· πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ κα-

A Omnia quippe per ipsè à Patre. Venit tamen non in omnes bonos ac malos indifferenter, sed in quos eum venire decebat. Quantum enim ad ditis locupletissimam & abundantissimam gratiam attinet, nullus mortalium remansit ea destitutus. *Effundam* enim, inquit in Prophetis, *de spiritu meo super omnem carnem*: Vnusquisque tamen sibi ipsi author est fruendi boni illius diuinitùs dati, aut eo penitus carendi. Quicunque enim per omne probitatis genus mentem suam purgare nolunt, sed in mundi malis voluntantur, diuina gratia vacui remanebunt, non videbunt Christum in seipsis, destitutum Spiritu cor habentes. Idcirco & orphanorum instar cuiusuis, vt ita dicam, immanitate abripiuntur, perturbatione, aut Dæmone, siue alia quadam mundana cupiditate, aut quauis re trahente quodammodo & vi ad peccatum impellente. Verùm sanctis, & ad eum suscipiendum paratis iure aiebat, cum nihil istorum perpessuri essent, *Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.* Igitur inuisibilem quidem & inconspicabilem iis qui quæ mundi sunt sapiunt fore se, inquit, postquam hinc migrauerit, id est postquam in cælos redierit. Sed visibilem sanctis inuentum iri ait, diuinum quendam & intellectualem fulgorem eorum cordis oculis infundente S. Spiritu, omnemque bonam cognitionem inserente. Vel enim dicere ipsum putabimus illud, *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt: vos autem videtis me*: aut certè ad aliam quandam obseruationem conuersi, maximè quòd istud præcedentibus adiungitur, *Quia ego vivo, & vos viuetis*, istiusmodi quiddam animo versamus, nempe post resurrectionem ex mortuis reuocata in pristinum statum nostra natura, & homine corruptione liberato, vt in primitiis & primo suo templo, ascendit ad Patrem Deum qui in cælis: Sed exacto modico temporis interuallo descendet rursùs, vt credimus, ac reuertetur denuò ad nos in gloria Patris sui, cum sanctis Angelis, & proponet quidem omnibus tremendum tribunal, cum malis, tum bonis. Cuncta enim creatura in iudicium veniet: & pro vitæ cuiusque merito, quæ decet retribuens, iis qui à sinistris erunt, id est iis qui mundana quondam sapuerint dicet: *Discedite à me maledi-*

Ioel. 2. 28

Ioan. 14. 14

Mat.25. 41. *Ite in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius.* iis autem qui à dextris erunt, id est sanctis, ac bonis, *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.* Conuersabuntur enim, & conregnabunt cum Christo, & cælestibus bonis summa cum voluptate fruentur, conformes facti resurrectionis eius, & veteris corruptionis laqueis vitatis longa & ineffabili vita circundati, atque cum semper viuente Domino in æternum victuri. Quòd enim cũ Christo indesinenter victuri sint qui piam & exiimiã vitam exercuerint, contemplantes nimirum diuinam eius & ineffabilem pulchritudinem, declarabit Paulus, dicens, *1 ad Thess. 4. 16.* *Quia ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. deinde nos, qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aëra, & sic semper cum Domino erimus.* Et rursus ad eos qui mortificare studuerint mundi cupiditates, *Col.3.3.* *Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. cum Christus apparuerit, vita vestra: tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* Quocirca, vt vim & sensum loci huius in summam contraham, qui mundi mala diligunt in infernum cadent, & procul à Christi conspectu amandabuntur: virtutis verò studiosi, & quotquot arrhabonem Spiritus integrum seruarint, conuersabuntur cum eo & simul viuent, ac diuinam eius contemplabuntur pulcritudinem. *Esai.60. 17.* *Erit enim tibi,* inquit, *Dominus, lux æterna, & Deus gloria tua.* Quod quidem significare velle Dominus videtur cum dicentem eum audimus, *Ioa. 4.19* *Adhuc modicum: & mundus me iam non videt. vos autem videtis me: quia ego viuo, & vos viuetis.* Nequaquam verò mentitur, cum exiguum intercedere tempus ad suam vsque reuelationem ait. Longum enim tempus apud nos pro nihilo apud Deum qui semper est habetur. Quod testabitur *Ps.89.4.* Psalmista, dicens, *Quoniam mille anni in oculis tuis Domine, tanquam dies hesterna quæ præteriit, & custodia in nocte.*

Α τηρουμένοις, εἰς δ πῦρ δ αἰώνιον, δ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ, & τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· τοῖς γὰρ μὲν ἐκ δεξιῶν, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ὁσίοις, καὶ ἀγαθοῖς, δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. συνέσονται γὰρ, καὶ συμβασιλεύσουσι τῷ Χριστῷ, καὶ τοῖς ὑφθαρσίοις ἐστεφανωμένοις ἀγαθοῖς, σύμμορφοι γενηθέντες τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, & τῆς πάλαι ἀρχαίας φθορᾶς ἀμφιβαίστας τοῖς βρόχοις, Β μακρᾷ, καὶ ἀμυθήτῳ, περιβληθέντες ζωῇ, καὶ ἀτελευτήτου τοῦ ἀεὶ ζῶντι συζῶντες διαπαντός. ὅτι γὰρ οἱ θεοφιλῆ, καὶ ἐξαίρετον ἀσκήσαντες βίον, * ἀμιγέλικῶς συνέσονται τῷ Χριστῷ, θεωροῦντες δηλονότι τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ ἄῤῥητον κάλλος, σαφῶς λέγων ὁ Παῦλος, ὅτι αὐτὸς κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον· ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. & πάλιν πρὸς τοὺς νεκροῦ ἐλευθέρους τὰ ἐν κόσμῳ πάθη. ἀπειθαίνετε γὰρ, καὶ μὴ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς φανερωθήσεσθε σὺν αὐτῷ ἐν δόξῃ. ὁπόσον· αἰακεφαλαιώσομαι γὰρ τὸν λόγον τὸ δοκοῦν μὲν οἱ μὴ τὸν κόσμον κεκτῆσθαι ἐρασταὶ καταισχύνονται πρὸς τὸ ἄδηλον, καὶ ἐν προσώπου γνήσονται Χριστοῦ· συνέσονται γὰρ αὐτῷ, καὶ D συνδιαιτήσονται δι' ἀπάντων οἱ τὸ ἀρετῆς ἐρασταὶ, καὶ τὸ ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος ἀσινῆ τηρήσαντες, συνόντες δὲ δηλονότι, & θεωρητὸς αὐτοῦ καταλήψονται κάλλος ἀδιηγητοῦτος. ἔσαι γὰρ σοι, φησὶ κύριος, φῶς αἰώνιον, & ὁ Θεὸς δόξα σου· καὶ εἰκὸς τοῦτον βούλεσθαι δηλοῦν τὸ κύριον, ὅταν ἀκούωμεν λέγοντος. ἔτι μικρὸν, & ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. διαφεύσεται γὰρ ὡς ἁμῶς, μικρὸν εἰ) λέγων τὸ μεταξὺ χρόνου τὸ οἱονεὶ ἀποκαλύψεως αὐτοῦ. Θεῷ γὰρ τῷ ἀεὶ ὄντι, καὶ ὁ μακρὸς καθ' ἡμᾶς χρόνος ἐν τῷ μηδενὶ τίθεται παντελῶς· καὶ μάρτυρα λέγων ὁ μελῳδὸς, ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου κύριε, ὡς ἡμέρα ἐχθὲς, ἥτις διῆλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί.

v. 20. In illo die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὑμεῖς γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, & ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν.

* ἀμιγέλικῶς. κ. ἀμιγελίτως.

Δυσέφικτον μὲν πως ὄντι τὸ εἰς τοῦτο προκείμενον A
θεώρημα, καὶ δριμείαν ὡσπερ ἐλλύχνου ἐφ' ἑαυτῷ
τὴν βάσανον, ὅπερ ἐστί τε τῷ λόγῳ τοῦτο ποιοῦμαι ἰχνηλα-
Ιο. καταυ- τοῦντες, * καταυγάσαι γε μὴν, ὅτι πάλιν ἡμᾶς εἰς
γαι ἀλήθειαν ὁ Χριστὸς πιστεύομεν. εἰσὶ μὲν οὖν, καί-
τοι τὴν πρόχειρον ἐπιλαμβάνοντες πρόφασιν τοῖς
χ. πιφῶς ἀσεβέσιν αἱρετικοῖς, τοῦτο πεπονθότες * πονηρὸν τὸ
ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁμολογεῖν τὸν υἱόν,
ἅμα τε τοῦτο ἐπαρχὴν εἰς αὐτὸ γελοίαν τινὰ, καὶ
ἀφυεστάτην, ἐπιτιθέντες τῇ ἑνώσει. καὶ δὴ καὶ μεγα- B
φήκασι, τὰ ἐκ τῆς οἰκείας ἐρυγόμενοι γνώμης, καὶ
τὰ ἐξαίρετα πολύμαργες, ὡς ἐπείπερ ἀγαπᾶται μὲν
ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀγαπᾷ δὲ αὖ πάλιν αὐτὸς τὸν
πατέρα, καὶ τοῦτο ὅτι τὸ ἓν τὸν εἰς αὐτὸ καὶ ἀπόδει-
ξιν ὥσπερ τινὰ δυσμαχήτοις εἰσκομίζουσιν οἱ
παρ' ἐκείνοις τὸ, τε τῆς προκειμένης πρεσβυγε-
νοῦς ῥητῆς, τοῦτό τε ἡμῖν, καὶ αὐτό· καὶ δὴ φασι κε-
λεύειν ὥσπερ τινὰ ῥάβδον ταῖς ἑαυτῶν ἐπιστή-
σαντες δυσφημίαις, ὅτι ὥσπερ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ εἶ- C
ναι λεγόμεθα, ἔχοντά τε αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς, καὶ δι' τῆς
οὐσίας λόγον ἐνοῦσθαι, τοῦτον δὲ τὸν ἕνωσιν, κα-
θὰ πεφύκαμεν, ἀγαπᾶν τε καὶ φιλεῖν παρὰ φύσιν· οὕτω,
φησὶ, καὶ ὁ υἱὸς, οὐκ ἐν τῇ οὐσίᾳ πάντως ὄντι τοῦ
Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀλλὰ κατὰ μίαν δὲ πάντα τὰ
τῆς φύσεως λόγον, ἐν ἑτεροίᾳ ἔχων κοινωνίᾳ,
καὶ μόνον τὸν ἀγάπης δεσμὸν νοοῦντα, φησὶν, ἐν τῷ
πατρί. σκοπὸς γὰρ αὐτοῖς, καθάπερ ἔφαμεν ἄρτι-
ως, ποίημα καὶ κτίσμα, καὶ γλυπτὸν, καὶ μόναις μὲν D
ταῖς καὶ τὰ ἄλλων κτίσμασιν ὑπαρχούσαις τιμῆς ὑπερ-
ἐχούσαις τὴν οὐσίας ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, καὶ
πατρὸς, ἀποφαίνειν τὸν μονογενῆ. μακρὸς ἡμῖν
ἤδη περὶ τούτου γεγονότος λόγου, δι' ὃ καὶ τὸ
ἐνοῦσθαι ἡμῖν ἐδηκνύομεν διττὰ μὲν, ὅτι καὶ φύσει
ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁσιῶς πρὸς αὐτὸν
ἔχει τὴν ἕνωσιν, παρήσομεν ἐπὶ τὸ παρὸν περὶ τούτου τίνος
εἰς τὸ παρὸν διατείνεσθαι. πλὴν ἀλλ' ὁλοκλήρως
ὑπηρέτοῦμεν ἐρήμην ὥσπερ καθαιρεῖν τὸν λό-
γον τοῖς δι' ἑαυτῶν, αὖθις παραξόμεθα, δι' ὀλί- E
γων, ὡς ὅτι τε κακοεργοῦντες ἅμα, καὶ ἀμαθῶς
ἀποφαίνοντες τὴν πρόνοιαν αὐτῶν τὸ μυστικὸν φι-
λοτέχνημα. καὶ δὴ καὶ ἐροῦμεν, εἰ δεῖ μόνον τὸ ἀγα-
πᾶσθαι, καὶ ἀγαπᾶν ὁ υἱὸς ἔνεστι τῷ πατρὶ, καὶ τὸν
αὐτὸν τοῦτον λόγον, ἡμεῖς τε ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν
ἡμῖν, καὶ δεσμὸς μὲν οὐδεὶς συνάπτων ἑκάτερα ἕτε-
ρος, ἢ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, ἢ ἡμᾶς αὐτῷ, καὶ
αὐτὸν ἡμῖν· πῶς ἢ δι' ἥντινα δῆτα, εἰπέ μοι, φη-
σὶν, ὡς ἐκεῖνα τὴν ἡμέραν γινώσκομεν τὸ περὶ τού-
του μυστήριον; οὔπω γὰρ, καὶ τὸ εἰκὸς ὑπολαμβά-

Difficilis est loci huius intellectus, & acri carens indagine, & in quo enodando mens haud parum laboret, Christum tamen nos ad veritatem diregere credimus. Quidam ergo tametsi primas olim inter impios hæreticos tenentes, ex substantia Dei ac Patris Filium esse, atque idcirco in eo existere nolentes confiteri, relatiuam quandam & non naturalem vnionem excogitant. Et quidem scripserunt, eructantes quę suæ opinionis erant, non quæ sancti Spiritus, quia Filius à Patre diligitur, ipse verò rursus Patrem diligit, hoc idcirco modo in eo esse. Ad quod demonstrandum inuictum veluti quoddam argumentum stulti proponunt id quod huic dicto de nobis & ipso subiungitur, virgam veluti quandam arundineam suis blasphemiis supponentes, nempe quòd sicuti nos in eo esse dicimur, ipsumque in nobis habemus, neque tamen substantiæ ratione vnimur, sed vnionis modus in eo consistit vt diligamus, ac vicissim diligamur: ita, inquiunt, & Filius non in substantia vtique est Dei ac Patris, sed distinctus omnino ratione naturæ, cumque diuerso planè modo se habeat, solâ dilectionis lege, inquiunt, in Patre esse concipitur. Scopus enim eis est, vt modo diximus, facere vt vnigenitus factura & creatura esse credatur, & creaturis quidem cæteris eminentiâ dignitatis excellere, sed extra Dei ac Patris substantiam esse. Cum autem prolixè de hoc antea, disputauerimus, quantum in nobis erat ostendimus secundum naturam esse Filium in Patre, & substantialem habere cum eo vnionem, de hoc in præsens contendere omittemus: veruntamen aduersarios non omnino sinemus in nos quasi deserto vadimonio inuehi, sed proditurí sumus in aciem, paucis quantum in nobis est improbitatis eorum detestabile artificium malignitatis & imperitiæ plenum ostendentes. Quod in hunc modum faciemus. Si tantummodo ex eo quod diligitur ac diligit, Filius inest Patri, eadem ratione nos in ipso, & ipse in nobis, non aliud vllum vinculum reperitur quod coniungat vel Patri Filium, vel nos ipsi, & ipsum nobis: quomodo quæso, aut qua ratione in illo die cognoscemus huius mysterium? Nondum enim, vt videtur, cognoscimus Pa-

trem quidem diligere Filium, & hunc diligere Patrem: sed ne nos quidem agnoscimus, verùm ratio nos vana deludit, qui putamus Filium nos dilexisse, ac proinde Patri acquisiuisse, nosque eum dilexisse. Dicens enim, *In illo die cognoscetis*, cognitionis tempus nondum adesse ostendit. Quid ergo frustra nobis insonat Dominus, dicens, *Pater diligit Filium*, Nam & ipsum diligere Patrem quis non dicet? Quomodo autem quæso, etiam suæ in nos dilectionis manifestum iudicium afferebat, quòd pro nobis pati voluisset? *Maiorem* enim, inquit, *hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis*. aut cur diligi se à nobis manifestè petebat, atque ita voluntatem suam à nobis impleri? Nam *si quis diligit me*, inquit, *mandata mea seruabit*. Quando enim diuinum mandatum seruabimus, qui præsens illud negligamus? Cum ergo credere necesse sit Filium diligere Patrem, nosque ab ipso, & ipsum à nobis diligi, quomodo non cogitandum sequitur aliud quiddam significare voluisse Filium, & vnionis modum non dilectionis lege definire, sed alia quadam ratione clarè exposuisse, cum ait, *In illo die cognoscetis, quia ego in Patre meo, & vos in me & ego in vobis*? Sed forsã ad hoc dicet aduersarius, Christum ante passionem quidem hæc ad nos locutum esse, nempe quòd ipse quidem Patrem diligat, & vicissim diligatur à Patre, adeóque nos ipse diligat & nos ipsum: Sed post passionem, & resurrectionem à mortuis, postquàm agnouimus eum mortis rupisse vincula, perspectum nobis fuisse eum esse in Patre, vt pote dilectum, ac proinde à mortuis excitatum. Idcirco & ipsum esse in nobis, & nos in ipso, secundum eandem dilectionis rationem. Nos autem respondemus, friuolam esse & putidam prorsus obiectionem. Veruntamen considerate rursus, ô boni, non fuisse nobis opus post resurrectionem discere, quod ante resurrectionem verè cognouimus. Si enim imperfectè credebamus diligi à suo Patre Filium, & hunc vicissim Patrem diligere, expectanda vtique erat resurrectio, vt cognitionis perfectionem inde consequeremur. Quòd si verax erat Pater, etiam cum ante resurrectionem diceret, *Hic est Filius meus dilectus*, & Seruator ipse verè loquitur, cum ait, *Pater diligis Filium*: dilectionis autem

Ioa.15.13

Ioa.14.15

Mat.17.5.

Ioa.3.35.

A ὅτι ὁ πατὴρ μὲν τ̃ υἱὸν ἀγαπᾷ, ἀγαπᾷ δὲ κ̀ αὐτὸς τ̃ πατέρα· ἀλλ' ὑφ' ἑαυτοὺς, λογισμὸς δ' ἡμᾶς ἀπατᾷζ κενὸς οἰομένους ὅτι ἠγάπησι μὲν ἡμᾶς ὁ υἱὸς, κ̀ διὰ τοῦτο τῷ πατρὶ κατεκτήσατο, ἠγαπήσαμεν δὲ κ̀ ἡμεῖς αὐτόν. λέγων γὰρ ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε, οὔπω παρῆναι δηλοῖ τ̃ τ̃ εἰδήσεως χρόνον· εἶτα τί μᾶλλον ἡμᾶς κατεκτύπει λέγων ὁ κύριος. ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τ̃ υἱόν; ὅτι γὰρ κ̀ αὐτὸς ἀγαπᾷ τ̃ πατέρα,

B τίς οὐκ ἐρῇ; πῶς γ̀, εἰπέ μοι, κ̀ τ̀ εἰς ἡμᾶς ἀπόδειξιν ἐποιεῖτο ὁ Σωτ̃ρ, ὃ ἐλέᾳ παρὼν οὐκ ἔφη ἡμῖν; μείζω γάρ, φησι, ταύτης τ̀ ἀγάπης οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τὶς τ̀ ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τ̃ φίλων αὐτοῦ. τί δὲ πρὸ ἡμῶν τ̀ εἰς ἑαυτὸν ἀγάπην ἐζήτει Σωτ̃ρ, ἵνα τι τοῦτο πληρωθῇ ἐπιμελῶς τὰ δόκιμα αὐτῷ; ὁ γὰρ ἀγαπῶν με, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. πότε γὰρ τ̀ θείαν ἐντολὴν τηρήσομεν, εἰς τὸ παρὸν ἀλογήσαντες; ὅτε οὖν πιστεῦσαι μὲν ἄξιον, ὅτι φιλεῖ ὁ υἱὸς τ̃ πατέρα, ἀγαπᾷ δὲ ἡμᾶς,

C κ̀ πρὸ ἡμῶν ἀγαπᾶσθαι, πῶς οὐκ ἀκόλουθον ἐννοῆσαι, ἕτερόν τι βεβουλῆσθαι καταδηλῶσαι τ̀ υἱὸν, κ̀ τ̀ τ̃ ἑνώσεως τρόπον ἀπὸ τ̃ ἀγάπης ὁρίζεσθαι νόμῳ, μᾶλλον δὲ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον εἰσηκεκομικέναι Σωτ̃ρα, ὅταν λέγῃ πρὸς ἡμᾶς, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ ἐν τ̃ πατρί μου, κ̀ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν; ἀλλ' ἐρῇ πρὸς τοῦτο τυχὸν ὁ δι' ἐναντίας, ὅτι πρὸ μὲν τ̃ παθους τὰ τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς λελάληκεν ὁ Χριστὸς, ὡς

D ἀγαπᾷ μὲν αὐτὸς τ̀ πατέρα, κ̀ ὑπ' αὐτ̃ ἀγαπᾶται πρὸ δὲ τ̃ παθ̃ς, ἀγαπᾷ δὲ κ̀ ἡμᾶς, κ̀ ἡμεῖς αὐτόν. μ̃ δὲ γε τὸ πάθος, κ̀ τ̀ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἐπείσθημεν εἰδόμεν διαῤῥήξαντα τὰ τ̃ θανάτου δεσμὰ, ἐγνώκαμεν ὅλως ἐν πατρί ἐστιν, ἀφ' οὗ κ̀ ἀγαπώμεθα, διὰ τί τοῦτο ἐξ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν. διὰ τοῦτο κ̀ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ἐξ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ, κ̃ τ̀ αὐτὸν τ̀ ἀγάπης λόγον. ἡμεῖς γ̀ πρὸς τοῦτο φαμὲν, μάλιστα μὲν ληρώδης ὑμῖν, κ̀ ἀσυνέτως πάνυ τολμηρῶς, κ̀ διὰ σκοτ̃ν εἶναι λόγων τὴν αἴτησιν. πάλιν ὦ ἄνδρες, διασκέψασθε πάλιν, ὅτι

E πρὸς τ̀ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅσῳ ἔγνωμεν μᾶλλον, τοσούτῳ μᾶλλον ἐδεήθημεν μαθεῖν μ̃ τ̀ ἀνάστασιν. εἰ μὲν γὰρ ἀτελῶς ὑπετυπούμεθα τ̀ υἱὸν ἀγαπᾶσθαι μὲν πρὸς τ̃ ἰδίων πατέρων, ἀγαπᾶν δὲ ἐξ αὐτὸν τ̀ πατέρα, πρὸς μέντοι ὄντως ἐχρῆν τ̀ ἀνάστασιν, ἵνα τ̀ γνώσεως ἔχωμεν ἐκ ταύτης τ̀ τελειότητα. εἰ δὲ ἀξιόπιστος ὁ πατὴρ, ἐξ πρὸς τ̀ ἀνάστασιν λέγων, ἀληθὴς ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητὸς, ἀληθὴς γ̀ ἐξ αὐτὸς ὁ Σωτ̃ρ, λέγων, ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τ̀ υἱόν. ὁ γ̀ τ̀ ἀγάπης

λόγος, ὁ τῇ τοῦ πνεύματος ἀποκαλύψει τὰ ἀρεπόντως, ἢ φλυαρίαις ἡμᾶς καταπλήττειν λόγοις; τί δὲ τὸ τῆς ἀληθείας πρόσωπον καλλωπιζόμενοι κάλλος, τὸ δυσειδὲς ἡμῖν αἰσχος πλάττετε ψεύδους, ἐξελκύοντες μὲν τὸ τῷ πατρὶ ὑπάρχειν οὐσίας τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι, καὶ δι' αὐτοῦ ἔχειν, καὶ θεμιτὰς δὲ λέγειν ὑπονοούμενοι λόγους, καὶ τροφὰς ἀπόπτων ὑπονοοῦντες συλλογισμούς; ὅτι γὰρ ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ μονογενὴς, ἠγαπήσαμεν δὲ ὁ ἡμεῖς αὐτὸν, πάντη τῷ τοιούτῳ καὶ λίαν ἐπίμονος ἰδεῖν, αὐτικὰ ἐπαληθεύειν ἐθέλοντι τὸ ἀληθείας τὸ φύσιν. ὁ μορφῇ γὰρ ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖς, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε δούλου μορφὴν λαβών. εἶπα πῆς, εἰπέ μοι, τὴν τοιούτων λέξεων φάσιν; ἆρ' οὖν τὸ εἰς ἡμᾶς ἀγάπης ὁ λόγος; καὶ πῶς ἔστιν ἀμφιβαλεῖν; ὃ γὰρ ἡμᾶς ἐθέλειν ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ αὐτικὰ ἑτοίμως ἔχειν καταπονεῖσθαι τοῖς διώκουσι τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ τὴν ἑαυτῶν ἀρνησώμεθα κύριον, ἆρ' οὐκ αὐ εἰσκομίσαι ἐφ' ἡμῖν τὴν ἀπόδειξιν τὸ εἰς αὐτὸν ἀγάπης; ἀλλ' ἡ πάντως ἀληθὴς ἐρᾷς, καὶ τοῦτο, * ἡ τῶν ἁγίων καλλινίκους μαρτύρων, ὡς ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων διηθλικότων ὑπὲρ Χριστὸν, καὶ ἁμιλλᾶσθαι δυνατῶν ἀπολέσθαι κίνδυνον. ἀποδεδειγμένως διηλεγχόμεθα, καὶ μάλα σαφῶς, ὡς τελείαν μὲν ὁ πατὴρ εἰς τὸν υἱὸν ἔχει τὴν ἀγάπην, ἰσοδυνάμως δὲ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ τὸν πατέρα, καὶ ἡμεῖς μὲν αὐτὸν, αὐτὸς δὲ ἡμᾶς, ποῖον δὴ ἔχοι λόγον, ὃ εἰς ἑτέρους οἴεσθαι χρήσιμος ἁμάρτειν τυχὸν τὸ ὅτι παῖδι διφήνωσιν, ὅταν λέγῃ ὁ κύριος· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν· ἀλλὰ γὰρ ἐρρέτω μὲν τὰ ἐκείνων ληρήματα, καὶ τὴν μισοθέων λογισμῶν ἡ πλάνησις· ἡμεῖς δὲ τῇ τοῦ πνεύματος διδασκαλίᾳ θαρσήσαντες, εἰπεῖν οὐκ ὀκνήσομεν ἃ ἐφ' ἑαυτοῖς ἔδοξεν ἔχειν ὀρθῶς, κατὰ τὴν Γραφικὴν εὐσέβειαν τὸ ζητουμένων. τοιγαροῦν εὐσεβῶς διηλεγχόμεθα, ὅτι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς, ζήσεσθε, τοῦτο χρῆμα τοῦτοις ἐπεσκοπούμεθα διείσεσθαι· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. εἶπα τίνι τὸ ὄντων, καὶ φρονεῖν εἰωθότων ὀρθῶς, οὐκ ἂν γένοιτο καὶ μάλα σαφές, ὡς ἡμέρας ὀφείλει τὸ ὅτι τοιοῦτο γνώσεως τὸ τυχεῖν, καθ' ὃν καὶ ἡμεῖς αὖθις πρὸς αὐτὸν ἀναμορφούμενοι, πρὸς ζωὴν ἀναζησόμεθα τὸ αἰώνιον, τὸ δὲ θανάτου σκιδράπτης ἐρᾷ; καί μοι δοκεῖ τοιοῦτόν τι σημαίνειν ὁ Χριστὸς φησί. φημὶ γὰρ τῷ Παύλῳ, ὅταν ὃ θεῖον ἡμῖν ἀποκαλύπτων μυστήριον ὑπισχνῆται πρός τινας· ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. ὅταν οὖν ὁ Χριστὸς φανε-

rationem perfectissimam censeri decet: cur nos friuolis sermonibus obtunditis? aut cur veritatis pulchritudine reiecta infame nobis mendacium fingitis, de substantia Patris detrudentes eum qui ex ipso, & per ipsum est, Filium, excogitatis putidis rationibus, & absurdorum argumentorum strophis? Quòd enim dilexerit nos vnigenitus, eumque nos dilexerimus, cuiuis perspicere licebit, ipsam veritatis naturam considerare volenti. Nam cum in forma Dei ac Patris esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. At quænam obsecro, horum causa fuit? Nonne dilectionis erga nos ratio? At cuinam dubium istud esse poterit? Quòd autem nos quoque pro Christo ipsam vltrò animam persequentibus obiicimus, ne Dominum nostrum abnegemus, nunquid manifesto dilectionis in ipsum argumento & indicio fuerit? Atqui vel istud verum esse fateberis, vel sanctos martyres damnabis, quasi frustra propter Christum passi sint, tantumque periculum gratis, & sine mercede pertulerint. Cum ergo perspicuè admodum demonstratum sit Patrem perfectam quidem in Filium habere charitatem, & simili modo eum Patrem diligere, & nos eum, nosque ab eo diligi, quid rationis demum est putare ad alia tempora, huius rei cognitionem deuolare, cum Dominus dicat, *In illa die cognoscetis, quia ego* Phil. 2. 6 *in Patre, & vos in me, & ego in vobis.* Valeant enim illorum nugæ, & impiarum ratiocinationum commenta: Nos, Spiritus illustratione confisi, dicere non verebimur quæ ad quæstionis huius explicationem rectè se habere videbuntur. Cum ergo præmisisset, *Ego, & vos viuetis*, statim his subiungit, *In illo die cognoscetis quia ego in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.* At cuinam omnino eorum qui sunt ac rectè sentiunt non valde perspicuum sit diem cognitionis determinare, quo nos etiam ad ipsum reformati ad vitam ascensuri sumus æternam, mortis maledictione vita? Et quidem mihi tale quid significare videtur Paulus, cum diuinum nobis reuelans mysterium ad nonnullos scribit, *Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum* CHRISTO *in Deo. Quando ergo Christus apparuerit vita*

ta vestra , nunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Reformabit enim corpus humilitatis nostræ , hoc nimirum , ac non aliud , *configuratum gloriæ suæ* , & in pristinum statum reformabit ineffabili virtute hominis naturam , omnia facile transferens in quodcunque voluerit. *Deus* enim *est verus* , *qui facit omnia* , *& transformat* , sicut scriptum est. Circa illum diem igitur , siue tempus , quo & vos ipsi viuetis , (viuo enim ego quamuis homo sicuti vos factus , & corpore corruptioni naturâ suâ obnoxio indutus) clarè cognoscetis , inquit , quia ego in Patre , & vos in me , & ego in vobis. Statuemus autem hæc ad nos Dominum dixisse , non vt existimemus eum esse in Patre , ratione dilectionis , sicuti aduersariis placet , sed ratione alti mysterij , quod nec mente concipere , nec oratione explicare est facile , veruntamen quoad potero illud exponere conabor. Quamuis ergo cuiusuis hominis mentem huic accuratè explicando longè imparem existimem , charitatis tamen feruore illud pro nostra mediocritate exposituri , nunc Incarnationis vnigeniti scopum videamus. Age causam scrutemur , ob quam in forma Dei ac Patris cum esset, vtpote Deus , non rapinam arbitratus sit esse se æqualem Deo , sed semetipsum exinanierit , forma serui acceptâ , & crucem ignominiâ contemptâ pertulerit. Sic enim rei propositæ , quantum nostræ vires ferunt , altitudo patebit. agnoscemus autem quomodo sit Filius in Patre , naturaliter nimirum , non autem iuxta fictam illam ab aduersariis ex eo quod diligit ac diligitur relationem. Similiter & nos eodem modo in ipso , & ipse in nobis. Quocirca vnam quidem veram & generalem Incarnationis vnigeniti causam diuinus Paulus nobis exponens , aiebat : *placuit enim Deo ac Patri instaurare omnia in Christo* , vbi *instaurare* significat in pristinum statum reuocare quæ in diuersum planè exitum ceciderant. Præterea instaurationis modos sigillatim nobis volens explicare, modò quidem aiebat : *Nam quod impossibile erat legi , in quo infirmabatur per carnem : Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati ; & de peccato*

Amos. 5. 8.

Ephes. 1. 10

Rom. 8. 3

ρωθῆ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε ἐν ὑμεῖς φανερωθήσεσθε σὺν αὐτῷ ἐν δόξῃ. μεταχηματίσει γὰρ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶ πρώτως, ἐν ἀγένητον, σύμμορφον τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἐν μεταπλάσει πρὸς ὃ δέχαιον ἀῤῥήτῳ δυνάμει τὴν αὐθεντικὴν φύσιν, πρώτα μεταβάλλειν εὐκόλως πρὸς ὅσα αὐ βούλοιτο, δηλονότι θεός· Θεὸς γάρ ἐστιν ἀληθινός, ποιῶν πάντα, ἐν μεταποιῶν, καὶ ὃ μεταμμένον. κατ' ἐκείνην οὖν τὴν ἡμέραν, ἤτοι τὴν μελλοῦσαν, καθ' ἣν ἐν ὑμεῖς αὐτοὶ ζήσεσθε· ζῶ γὰρ ἐγὼ, κἂν ποτε καθ' ὑμᾶς αὐθρωπος γεγενῶς, ἐν ὑποπτωτὸν τῇ φθορᾷ κατὰ γε τὴν ἰδίαν φύσιν ἐνδυσάμενος σῶμα· ἐν φῶς ἐπιγνώσεσθε, φησὶν, ὅτι ἐγὼ μὲν ἐν τῷ πατρὶ, ὑμεῖς δὲ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. δῆλον ἐσόμενα ἡμᾶς τὸν κύριον εἰπεῖν, ἵνα νομίζωμεν ἐν ἀρχὴν αὐτὸν ἐν πατρὶ, κατὰ γε τὴν ἀγάπης λόγον, ὡς ἐν οὕτω ἐδόκει τοῖς δι' ἐναντίας φρονῆσιν, ἀλλ' ἐν δύναμιν μυστηρίου βαθέος, ὃ ἐν νοῆσαι μὲν ἐκφυγχαλεπὸν, φράσαι δ' ἐράδιον· πλὴν ὅπως ἂν οἷός τε ὦ διηγεῖσθαι πειράσομαι· τὴν μὲν οὖν ἀκριβοῦς ἐκθέσεως πολὺ λίαν ἠτημένην, πρώτα νοῦν ἐναλαμβάνω τὸ ὀλίγης, τῷ γεμίζω θερμῷ τὴν ἀγάπης, κἀγγράφω μετρίως ἴδειν τε ἐν φράσαι τοῦδε θησόμενος, νῦν ἴδωμεν τὴν τοῦ μονογενοῦς ἐνανθρώπησεως τὸν σκοπόν. φέρε δοκιμάσωμεν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν μορφὴν Θεοῦ ἐν παῖς ὑπάρχων, ὡς Θεὸς, ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. ἐν ἐπειδὴ φανερὸν αἰσχύνης καταφρονήσας. ἔσται γὰρ ὕστερον, ἐν μάλις δύσνοητον, κατὰ γε τὸ εἰρημένον, τὸν προκειμένων τὸ βάθος γνωσόμεθα ἢ πῶς μὲν ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐν πατρὶ, φυσικῶς δηλονότι ἐν ἐ κατὰ γε τὴν ἐκ τῆς ἀγαπᾶσης, ἐν ἀγαπᾶν ὑπονοητέον ἀφέστηκε τοῦδε τῶν δι' ἐναντίας. ἡμᾶς δ' αὖ πάλιν ἐν αὐτοὺς ἐν ἴσον εἶναι, ἐν αὐτὸς ἐν ἡμῖν. ἐκοινῶν μίαν μὲν ὡσανεὶ ἀληθῆ τε ἐν γνησιωτάτην αἰτίαν τὴν ἐναντίας θεσπίσεως ὁ μονογενοῦς ὁ σοφὸς ἡμῖν ἐξηγούμενος Παῦλος ἔφασκεν· εὐδόκησε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν ὅτι τὸ τὴν ἀνακεφαλαιώσεως ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα δηλοῖ, τὸ ἀνακομίσαι πάλιν, ἐν ἀναλαβεῖν, εἰς ὅσαν ἐν ἔρχῃ τὰ πρὸς ἀνόμοιον ἐκπεπτωκότα τέλος· εἶπα δὲ τὴν ἀνακεφαλαιώσεως τρόπους καθ' ἕκαστον ἡμῖν ἀπολυτελῶς ἐθέλων, ποτὲ μὲν ἔφασκε· τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, ἐν περὶ ἁμαρτίας,

κατέκεινε τ ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ; ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα· ποτὲ δὲ πάλιν· ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς, καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστι, τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Καὶ δύο μὲν τούτους ἡμῖν τοὺς διὰ κεφαλαιώσεως τρόπους, διὰ κενῆς ἔχοντας τὸν εὐαγγελιστικὸν μονογενοῦς τὸν λόγον, ὁ Παῦλος ἐξηγήσατο· τρόπον δέ τινα τούτοις τὸν ἕτερον περιεκτικὸν, ὁ σοφὸς διαλαμπρύνεται Ἰωάννης. γράφει γὰρ οὕτω περὶ Χριστοῦ· εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. πρεσβύτερον οὖν ἦν λόγος, καὶ πᾶσιν οἶμαι δῆλον εἶναι, ὅτι τούτων ἕνεκα δὴ μάλιστα τὸν αἴτιον Θεὸν, καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ φύσει τὸν ἀρχὸν, δι' ἧς πρὸς γένεσιν ὁ μονογενὴς, ἵνα δηλονότι καθαιρεθῇ μὲν τὸ ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, νεκρώσῃ δὲ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ τὸν θάνατον, καὶ ἡμᾶς ἀποδείξῃ Θεοῦ, πρὸς τὸν ἀρχὴν φύσιν ἀξίωμα τοὺς ὄντας ὅτι τὸν γῆς διαγενήσας ἐν πνεύματι. ἰδοὺ γὰρ δή που καὶ μάλα καλῶς, καὶ τούτοις τὸν τρόπον διακεφαλαιώσασθαι πάλιν, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον διαλαβεῖν τὸ δηλιαθῆσαν γένος, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἀνθρώπινον. πάλιν ἑκάστην τῷ λόγῳ προσθέντες τὸν πρέποντα ἡμῖν εἰρημένων αἰτίαν, ἐπ' αὐτῇ τὰ εἰκότα λέγωμεν. πῶς γὰρ δὴ καὶ πρέπει νοεῖν ζητητέον, ὅτι κατέκεινε τὸν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, πέμψας τὸν ἴδιον υἱὸν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας. Θεὸν γὰρ ὄντα καὶ φύσιν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πεφυκότα καὶ τὸ ἄτρεπτον ἔχοντα φυσικῶς τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, διὰ τε τοῦτο μὴ εἰδότα παντελῶς τὸ δηλιαθεῖν εἰς ἁμαρτίαν, ἤγουν παραπεπτωκέναι πως πρὸς τὸ μὴ ἔχον ὀρθῶς, εἰς τὸν ἐναντιωθῆναι τῇ σαρκὶ ἁμαρτίαν καταβιῶναι προεκβάσιν ἐθελοντὴ, ἵνα ἰδίαν αὐτὴν ποιησάμενος ὕλην σάρκα, πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ φυσικὸν μεταθῇ, τοῦτ' ἔστι, τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. ἐν γὰρ δή που διαγενεισόμεθα φρονοῦντες ὀρθῶς, ἔτι δὴ μόνῳ τῷ οἰκείῳ ναῷ τοῦτο καταρθώσαν γένεσιν αὐθεντὴς ὁ μονογενὴς. πολὺ γὰρ αὖ ὅλως ὁρᾶται τὸ ὡς ἡμᾶς ἀφίξεως τὸ μεγαλοπρεπὲς, καὶ ὠφέλιμον, εἰ μόνον τὸ ἑαυτοῦ διεσώσατο σῶμα; πιστεύσομεν δὲ μᾶλλον, ὡς ὅλῃ τῇ φύσει δι' ἑαυτοῦ, καὶ

A *damnauit peccatum in carne, vt iustificatio Legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum.* modò verò rursus: *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti.* Et duos quidem hos nobis instaurationis modos Incarnationis vnigeniti rationem necessariò continentes Paulus expositit: sed sapiens Euangelista Ioannes, modum præterea qui cæteros complectitur. Sic enim scribit de Christo: *In propria venit, & sui eum non receperunt: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Manifestum est cunctis igitur, eas maximè ob causas vnigenitum cum Deus sit & ex Deo secundum naturam existat, factum esse hominem, vt nimirum damnaret peccatum in carne, & morte sua mortem destrueret, nosque Dei filios efficeret ex terrena conditione regeneratos in Spiritu. hoc enim vtique modo licebat instaurare, & in pristinum statum reuocare lapsum genus hominum. Rursus vnaquaque causarum istarum in medio prolatâ, consentanea quædam dicamus. Quærendum quo pacto intelligendum sit, quòd damnauit peccatum in carne, missò Filio suo Deus ac Pater in similitudinem carnis peccati. Eum quippe, tametsi Deus sit secundum naturam, & ex eius substantia genitus, ac immutabilitatem proprietatis eius naturaliter habeat, proindèque in peccatum labi prorsus nesciat, aut in vitium deflectere, in peccatum tamen carni subiectum descendere fecit vltrò, vt ipsam carnem suam effectam ad proprietatem suam transferret, id est, peccati exsortem faceret. Nec enim existimabimus, si mens sana nobis sit, Vnigenitum factum esse hominem, vt suo templo solùm id præstaret (quomodo enim eius aduentus ad nos magnificentia & vtilitas pateret, si suum duntaxat corpus seruasset?) sed credemus potiùs Vnigenitum factum esse hominem, vt qui naturæ vniuersæ per seipsum, &

Heb. 2. 14.

Ioan. 1.

in se primo, velut in primitiis humanitatis bona vendicaturus esset. Quemadmodum enim non mortem solùm, sed vniuersas carnis passiones secuti sumus, idque nobis in primo homine contigit, cum propter præuaricationem, tum diuinam maledictionem: eodem opinor modo sequemur omnes Christum, seruantem multipliciter, & sanctificantem carnis naturam in seipso. Idcirco etiam Paulus aiebat: *Et sicut* 1.Cor.15. *portauimus imaginem terreni, portemus* 49. *& imaginem cælestis.* Imago enim terreni, hoc est Adami, est in passionibus & corruptione versari: Imago autem cælestis, id est Christi, est, affectibus & corruptione vacuum esse. Damnauit igitur peccatum in sua carne, Deus existens secundum naturam Verbum, iubens illud cessare, & ad Dei voluntatem potiùs quàm suam conformans, atque ita corpus animale cum esset, effecit illud spiritale. Vnus igitur instaurationis hic modus est: sed alter subit maximè conueniens, ac rerum propositarum contemplationi debitus. Propositum autem est de æterna vita dicere, & mortis destructione, & quo pacto à natura humana corruptionem vnigenitus auerterit. Quoniam igitur pueri communicarunt carni & sanguini, & ipse simili modo participauit eisdem, vt mortem destrueret, & qui Sap.1.14 *creauit vt essent omnia, & salutares fecit generationes mundi*, vt scriptum est, rerum formam in pristinum statum denuò reuocaret. Et curiosiùs quidem quam oportet, necessariò tamen de antiquo nostro statu verba faciemus. Rectè quippe quid obseruandum sit complecti velle, pigritiæ probro vtique vacabit. Factum est igitur rationis compos illud animal, homo inquam, à principio, ad Creatoris imaginem, iuxta Scripturas. Et ratio diuersa quidem est imaginis: Imago quippe est non vno modo, sed pluribus: Sed cum opifice Deo similitudinis maximè illustris pars ea est, corruptione nimirum atque interitu vacare. Verùm non existimo animal, vt ad eum statum peruenire possit, naturæ suæ ratione par vnquam fore. Quomodo enim terrenus homo naturâ suâ ita comparatus sit, vt incorruptibilitate glorietur, nisi eam ab illo qui secundum naturam suam incorruptibilis & immortalis est, quique eodem se modo semper habet,

A τὸ αὐτῷ προσῆκον, καθάπερ τὸ ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἀθανασίαν προεποιήσων τὰ ἀγαθὰ, γέγονε καθ' ἡμᾶς, ὁ μονογενής. ὥσπερ γὰρ οὐχὶ τοῦ θανάτου μόνον, ἀλλ' ὅλως ἠκολουθήσαμεν τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς, τὸ τῶν προσώπων τοῦτο πάσχοντες ἀθανασίαν, λέγω τὴν καθόλου καὶ τὸ ἄφθαρτον εἶναι καὶ τὴν ἰδίαν ὁρᾷ καὶ τὴν αὐτὸν οἰκείαν ἔχοντα ἐξουσίαν συμπάντων τοῦ Χριστῷ δοξαζόντων πολυτρόπως, καὶ ἀγιάζοντα τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν εἰς ἑαυτόν. διὸ, καὶ ὁ Παῦλος ἔφασκε. καὶ καθὼς ἐφο-
B ρέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. εἰκὼν γὰρ τὴν χοϊκὸν, τοῦτ' ἔστιν, Ἀδὰμ, ὁ τὰ πάθη μεμελέτηκε καὶ φθορᾷ. εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ, ὁ τὰ ἀπαθῆ μεμελέτηκε, καὶ ἀφθαρσίᾳ. κατέκρινε τοίνυν τὴν ἁμαρτίαν ὁ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ, Θεὸς ὑπάρχων καὶ φύσιν ὁ λόγος, ἀργεῖν ἐπιτάξας αὐτῇ, καὶ μεταῤῥυθμίσας μᾶλλον εἰς τὸ κατ' αὐτὸν ποιῆσαι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, καὶ μὴ πρὸς τὸ ἴδιον ἐπιθύμημα. οὕτω τὸ ψυχικὸν ὑπάρχον τὸ σῶμα, κατεσκεύασε πνευματικόν. εἷς
C μὲν οὖν τὸν ἀναχεφαλαιώσεως ὑπῆρξε τρόπος, ὁ δὴ καὶ μάλιστα πρέπων, καὶ τῇ τῶν προκειμένων θεωρίᾳ χρεωστούμενος μετ' ἐπιστροφῆς ἀποδοθῆναι. προκείσεται δὲ εἰπεῖν περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ τοῦ θανάτου νεκρώσεως, ὅπως τε τὴν ἀπ' ἀρχῆς φύσεως τὸ ἐκ τῆς καθάρσεως φθορᾶς ἀπέσησεν ὁ μονογενής. ἐπειδὴ ἐπεὶ τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος, καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα νεκρώσῃ τὸν θάνατον, καὶ ὁ κτίσας εἰς ἀφθαρσίαν τὰ πάντα, καὶ σωτηρίους ἀποδείξας τοὺς ἡμετέρους τρό-
D πους, καὶ ὁ παραμυθούμενος, μεταπλάσῃ πάλιν τὸ προσλαμβανόμενον ἀνθρώπινον σῶμα πρὸς τὸ ἀρχαῖον. καὶ μοι πάλιν ὁ λόγος προεργότερον μὲν, ἢ καθ' ἑκάστην, ἀναγκαίως δ' οὖν ὅμως * προσλήψεται, τὴν τῆς κ. ανεύ-
πιν καθ' ἡμᾶς ἀρχαιότητα παραδηλῶν. τὸ γὰρ οἰκεῖον προσβάσεως τῆς λογικῆς ἐπίγνωσιν ὀρθῶς, τὴν ἐξ ἕξεως παιδισμοῦ ἀμοιρήσαι πάντως. πεποίηται τοίνυν τοῦτο τὸ λογικὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, φημὶ δὲ τοῦ
E αἰωνίου, ἐξ ἀρχῆς, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος καὶ τὰς γραφάς· καὶ διαφορᾶς μὲν τὸ εἰκόνος ὁ λόγος. εἰκὼν γὰρ οὐ καθ' ἕνα τρόπον, ἀλλὰ καὶ πολλοί· μέσος γεμὼν τὸ τοῦ ἄλλου μάλιστα διαφανέσατον τὸ πρὸς τὸ ποιήσαντα Θεὸν ἐμφερείας, τὸ ἄφθαρτον, καὶ αἰώνιον ἔχειν. ἀλλ' οὐκ αὖ δήμοι ποτὲ πρὸς τὸ ἄπαυστον ἔχειν διαμένειν τὸ ζῷον ἐξήρκεσεν ἑαυτῷ, κατὰ γε τὸν τῆς ἰδίας φύσεως λόγον· πῶς γὰρ αὖ ὁ ἀπὸ γῆς τὸ ἰδίᾳ φύσει τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἐδείκνυ ἔχον κάλλημα, μὴ ἄχρι τοῦδε τῇ κατὰ φύσιν ἀφθάρτου τε καὶ αἰωνίου ἔχειν Θεοῦ, καὶ ὡσαύτως ὄντως ἀεὶ,

καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, καὶ τοῦτο πε- A
πλουτηκώς; τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰκότως
γε σοφόφρα, καὶ ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς που φησὶν ὁ
θεσπέσιος Παῦλος. ἵνα τοίνυν τὸ οὐκ ὄντος πα-
ρεισαθὲν εἰς ὑπόστασιν μὴ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀπονοηθῇ
ἀρχὴν, πάλιν οἴχηται πρὸς τὸ μηδέν· σώζη-
ται δὲ μᾶλλον διὰ παντός· ἔστι γὰρ ἰδίωμα τοῦ κτίσαντος
σκοπός· μέτοχον αὐτὸν τῆς ἰδίας φύσεως ἀπετέλεσε
Θεός. ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν
ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὃ γὰρ ὄντως
αὐτὸς ἐν ζωῇ μετὰ πατρὸς, συνέχων εἰς ὃ εἶδε τὰ B
πάντα. κινεῖται γὰρ ἐν αὐτῷ τε καὶ ζῇ τὰ ζωῆς δεκτικὰ,
κατὰ τὸ τοῦ Παύλου φωνῶ. καὶ μή τις ἡμῖν ὀκνείτω
τοῦτῳ ψευδῆ κατηχεῖτω λόγον, οἵοις εἰπεῖν τὸ
θεῖον ἐμφύσημα γενόμενον τῆς ζώου ψυχῆς. τοῦτο
γὰρ οὐ φαμὲν, λογισμῷ τοιῷδε πρὸς τὸ πρᾶγ-
ματος ἀλήθειαν διαπυνθανόμενοι. εἰ γὰρ οἴονταί τι-
νες τὸ θεῖον ἐμφύσημα γενέσθαι ψυχῆς, λεγέτω-
σαν ἡμῖν, πότερόν ποτε παρεξέπεσε τῆς ἰδίας φύ-
σεως, καὶ γέγονεν εἰς ψυχὴν, ἢ μεμένηκε τὸ ταυ-
τότητι τῇ ἑαυτοῦ. εἰ μὲν γὰρ ἐρροῦσι μεταπεφθῆ-
ναι, καὶ τὸν τῆς ἰδίας φύσεως παρελάσαν νόμον, δυ- C
σφημοῦντες ἀλόσονται. περιπλοῦ γὰρ * εἰ πάντως
ἐρροῦσι, τὸ ἀναφὲς, καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν ἀεὶ
φύσιν. εἰ δὲ παρεξέπεσε ὑδαμῶς, διαμεμένηκε δὲ
τῷδε· ὅπερ ἐν ἀεὶ προελθὸν ἐκ Θεοῦ, τὸ ἐμφύση-
μα αὐτοῦ, πῶς ἐξέπεσε πρὸς ἁμαρτίαν, καὶ τοσαύ-
της παθῶν διαφορᾶς γέγονε δεκτικόν; ἐγὼ γὰρ δή που
φαίην ἄν, ὡς ἔνεστιν ὅλως τῇ θείᾳ φύσει τὸ διαφ-
θαρῆναι πλημμελῆσαι. ἀλλ' ἵνα μὴ μακρᾶς ἀποδεί- D
ξεσιν ὑπὲρ τούτου χρῄζωμεν τοῖς προκειμένοις
χρησώμεθα παρελάσωμεν λόγον, φημὶ δὴν
ἐκεῖνο πάλιν ἀναλαβόντες εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἂν οἶμαί
τις διαφρονῶν τὸ ἐκ τῆς θείας οὐσίας προελθὸν ἐμ-
φύσημα, ψυχὴν οἴεσθαι γενέσθαι τῆς ζώου, ψυχω-
θέντι δὲ μᾶλλον, καὶ πρὸς ἰδιότητα τῆς τελείας φύ-
σεως δι' ἀμφοῖν ἀφιγμένῳ, ψυχῆς δὴ λέγω, καὶ
σώματος, καθάπερ ἴδιά σφραγῖδα τὴν ἑαυτοῦ φύ-
σεως, ἐνέπηξεν ὁ δημιουργὸς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, E
τοῦτ' ἔστι, τὸν πνοὴν τῆς ζωῆς, δι' ἧς πρὸς τὸ ἀρχέ-
τυπον διεπλάσθη κάλλος, ἀκριβοῦται δὲ κατ'
εἰκόνα τὸ κτίσμα, πρὸς πᾶσαν ἰδέαν ἀρετῆς,
δυνάμει τῷ ἐνοικοῦντος αὐτῷ ἁγιαστικοῦ πνεύματος. ὅτε
δ' οὖν πρόαιρετος ὢν, καὶ τοῦ τῶν
ἰδίων θελημάτων πεπιστευμένος ἰσχύος· μοῖρα γὰρ τῆς εἰ-
κόνος καὶ αὐτὴ κατεξουσιάζει γὰρ τοῦ οἰκείων θελημάτων
Θεὸς ἐπιτάττει, καὶ πέπτωκε· τὸ γὰρ ὅπως, ἡ θεία γρα-
φὴ διδασκέτω, ἐν ᾗς γὰρ ὁ τρόπος τούτου παρ' αὐτῇ

ad aliorum bonorum similitudinem etiam hoc sit assecutus? Quid enim habes, quod non recepisti, iure merito ac verè inquit ad nos diuinus Paulus alicubi. Ne igitur id quod è nihilo in ortum eductum est, ad principium suum rediens, rursus in nihilum abeat, sed potius perpetuo conseruetur, (hic enim creatoris scopus est) participem eum reddit Deus suæ naturæ. *Insufflauit* enim *in faciem eius spiraculum vitæ*, hoc est Filij Spiritum. Ipse enim Vita est cum Patre, in esse omnia continens. In eo quippe mouentur ac viuunt quæcunque vitæ sunt capacia, iuxta Pauli vocem. Neque verò quisquam hic nobis obganniat, neque sibi persuadeat nos dicere diuinum illum inflatum animali extitisse animam: nequaquam enim hoc dicimus, istiusmodi ratione ad rei veritatem ininstituti. Nam si diuinum inflatum animam nonnulli fuisse putant, dicant nobis vtrum à natura sua desciuerit, & in animam mutatus sit, an idem in se remanserit. Nam si immutatum esse dicunt, & suæ naturæ legem prætergressum, blasphemiæ conuincentur. mutabilem enim vtique dicent immutabilem illam & simili modo semper se habentem naturam. Sin autem nullo modo mutatus est, sed remansit id quod erat semper ex Deo procedens ille eius inflatus, quomodo degenerauit in peccatum, & tantam in se malorum varietatem suscepit? Nec enim dixerint, opinor, naturam diuinam peccare posse. Sed ne longis demonstrationibus vrentes debitam huic loco rationem prætereamus, illud denuò repeto, neminem sanæ mentis existimaturum vnquam inflatum ex diuina substantia procedentem animali extitisse animam, sed animato potiùs, & ad proprietatem naturæ perfectæ ex anima & corpore deducto, naturæ suæ quoddam veluti signaculum Creatorem impressisse, sanctum Spiritum, id est spiraculum vitæ, per quod ad exemplarem archetypi pulchritudinē formatum est, & ad imaginem creatoris perfectū ad omnem virtutis speciem vi inhabitantis in eo Spiritus corroboratum. Sed postquam suæ spontis cum esset, suæque voluntatis habenas teneret, (pars enim ista quoque est imaginis: nam suæ voluntati Deus imperat) mutatum est, ac cecidit (quo pacto verò diuina Scriptura doceat in qua id manifestè describitur) in

Gen. 2.7

pristinum statum naturam hominis instaurare denuò decreuit, & aggressus est Deus ac Pater in Christo, & quod voluit, perfecit. Quonam igitur modo factum id fuerit, consentaneum est perspicere. Non poterat homo naturæ cum esset corruptibilis, mortem effugere, nisi veterem illam gratiam reciperet, & particeps Dei fieret qui in esse cuncta continet, ac viuificat per Filium in Spiritu. Communicauit igitur carni & sanguini, id est homo factus est, vita cum sit secundum naturam, & ex vita secundum naturam, id est ex Deo ac Patre vnigenitum eius Verbum, vt corruptibili carni, ratione suæ naturæ ineffabiliter, & modo quodam arcano, & quem solus ipse nouit, seipsum vniens, ad suam ipsius vitam reuocaret, ac participem per seipsum Dei ac Patris efficeret. Mediator enim est Dei & hominum, sicuti scriptum est, Deo quidem ac Patri naturaliter, vt Deus, & vt qui ex eo, coniunctus, sed hominibus rursus, vt homo, & habens quidem in seipso Patrem, & ipse in Patre existens. Character enim est, ac splendor substantiæ eius, non à substantia, cuius est character & ex qua procedit vt splendor, alienus, sed in ea ipse existens, & habens eam in seipso, nosque rursus in se, quatenus nostram gestauit naturam, & corpus Verbi nostrum corpus audiit. Caro enim Verbum factum est, iuxta Ioannis vocem. Tulit nostram naturam, ad suam vitam eam reformans. Est autem etiam ipse in nobis: participes enim eius omnino facti sumus, eumque in nobis per Spiritum habemus. Idcirco enim & diuinæ facti sumus consortes naturæ & filij appellamur, ipsum quoque Patrem similiter in nobis habentes per Filium, vti & Paulus testatur dicens, *Quoniam autem estis filij, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, Pater.* non enim diuersum quid à Filio est Spiritus eius, secundum identitatem naturæ videlicet. His ita expositis, age propositi loci sensum proferentes Seruatoris, vocibus eum accommodemus. *In illa die,* inquit, *cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.* Ego enim viuo, inquit. Vita enim sum secundum naturam, & viuens esse meum templum ostendi. Sed cum ipsi etiam vos, qui corruptibilis naturæ estis, viuentes videritis,

Gal. 4. 6.

A λόγος· ἀνακεφαλαιώσασθαι πάλιν τὴν ἀνθρώπου φύσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐβουλεύσατό τε καὶ ὅπερ ἐβούλετο κατώρθωσεν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐν Χριστῷ, καὶ τελέσας ἔδειξεν. πῶς οὖν ἆρα γέγονεν, ἀναλάβωμεν καλόν· οὐκ ἦν ἕτερος ὅστις ἐδύνατο τὸν θάνατον φύσεως ὄντα τὸν φθορέα διαδρᾶναι τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην αἰσχυνάσατο χάριν, καὶ μετέχοι τὰ πάντα τοῦ πρὸς τὸ εἶναι συνέχοντος Θεοῦ, καὶ ζωογονοῦντος διὰ υἱοῦ ἐν πνεύματι. κεκραταίωκε τοίνυν αἷμα-

B τος, καὶ σαρκὸς, τοῦτ' ἔστι, γέγονεν ἄνθρωπος ζωὴν καὶ φύσιν ὑπάρχων, καὶ ἐκ ζωῆς τὸ καὶ φύσιν γεννητήν. τοῦτ' ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ παῖδός ἐστι μονογενὴς αὐτοῦ λόγος, ἵνα τῇ φθορικῇ σαρκὶ καθ' ἁπλότητα τὸν λόγον τῆς ἰδίας φύσεως, ἀῤῥήτως τε καὶ ἀφράστως, καὶ ὡς αὐτὸς ἔγνωκε μόνος, ἑαυτὸν ἑνώσας πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀναγωγὸν ζωὴν, καὶ μέτοχον ἀποδείξῃ δι' ἑαυτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ παιδός. μεσίτης γάρ ἐστι Θεοῦ,

C καὶ ἀνθρώπων, καθ' ὃ γεγραμμένον, ταῖς μὲν Θεῷ, καὶ πατρὶ φυσικῶς, ὡς Θεὸς, καὶ ἐξ αὐτοῦ σωματοφόρος, ἀνθρώποις δὲ πάλιν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἔχων μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, καὶ ὢν αὐτὸς ἐν τῷ πατρί. χαρακτὴρ γάρ ἐστι, καὶ ἀπαύγασμα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἃ διωρισμένος τῆς οὐσίας, ἧς ἐστι χαρακτὴρ, καὶ ἐξ ἧς προέρχεται, ὡς ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τε ὢν αὐτὸς, καὶ ἔχων αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ, καθ' ἡμᾶς δὲ πάλιν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καθ' ὅλην ἡμετέραν προφορικὴν φύσιν, καὶ σῶμα τοῦ λόγου κεχρηματικὸν τὸ ἡμέτερον σῶμα. σὰρξ γὰρ ὁ λόγος

D ἐγένετο, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν. προφορικὴν γὰρ τὴν ἡμετέραν φύσιν, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀναπλάττων ζωήν. ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν. μέτοχοι γὰρ αὐτοῦ πάντες γεγόναμεν, καὶ αὐτὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς διὰ τοῦ πνεύματος. διὰ γὰρ τοῦτο, καὶ θείας φύσεως γεγόναμεν κοινωνοὶ, καὶ υἱοὶ χρηματίζομεν, οὕτω καὶ αὐτὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν πατέρα διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ μαρτυρόμενος λέγων ὁ Παῦλος· ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον Ἀββᾶ ὁ πατήρ. τὸ γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, κατά γε τὸ ταὐτότητα λόγον, φημὶ δὲ τὴν φυσικήν. οὕτω δὴ ἡμῖν τοῦ περὶ τούτων προκειμένου λόγου, φέρε τὸν προκείμενον προθέντες σκόπον, ταῖς τοῦ Σωτῆρος φωναῖς αὐτὸν ἐφαρμόσωμεν. ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῇ ἡμέρᾳ, γνώσεσθε, φησὶν, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. ἐγὼ μὲν γὰρ ζῶ, φησὶ, ζωὴ γάρ εἰμι καὶ φύσιν, καὶ ζωὴν τὸν ἐμαυτοῦ δίδωμι ναόν· ἀλλ' ὅταν ἐν ὑμεῖς αὐτοὶ φθαρτῆς ὄντες φύσεως, ζῶντας ἑαυτοὺς θεωρήσητε,

καθ' ὁμοιότητα τ πρὸς μὲ· τότε δὴ γνώσεσθε, ἐ A ad mei nimirum similitudinem tunc vtique manifestè cognoscetis, quia vita existens secundum naturam, Deo ac Patri qui & ipse vita est secundum naturam coniunxi per meipsum, consortes quodammodo ac participes reddens immortalitatis eius. Ego siquidem naturaliter in Patre. fructus quippe sum substantiæ eius, ac vera genitura, in eo existens, & ex eo existens, vita ex Vita: Vos autem in me, & ego in vobis, quatenus ego quidem homo apparui: consortes autem naturæ diuinæ vos reddidi, Spiritum meum in vobis collocans. In nobis enim est Christus per Spiritum, ad incorruptionem transferens id quod naturâ suâ est corruptibile, & à morte ad immortalitatem traducens. Vnde & Paulus ait, *Qui suscitauit* IESVM *Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in nobis*. Licet enim ex Patre Spiritus sanctus procedat, venit tamen per Filium, & proprius est eius. omnia quippe sunt à Patre per Filium. Quòd enim per Spiritum in vitam æternam reformati simus, diuinus nobis Psalmista testis aderit, clamans ad vniuersi Deum: *Aperiente te manum tuam, omnia implebũtur bonitate: auertente autem te faciẽ, turbabuntur. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emittes Spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ*. Audis quomodo præuaricatio in Adam ac diuinorum mandatorum repudiatio naturam hominis tabescerit, & in terram suam redire cægerit. At postquam misit Deus Spiritum suum, & participes naturæ suæ nos reddidit, ac per eum renouata est facies terræ, in nouitatem vitæ reformati fuimus, deposita corruptione peccati, & æterna denuo vitâ receptâ per gratiam & benignitatem Domini nostri IESV Christi, per quem, & cum quo Deo ac Patri gloria, cum sancto Spiritu in secula, Amen.

Ro. 8. u.

Ps. 103. 28.

μάλα σαφῶς, ὅτι ζωὴ κ φύσει ὑπάρχων, ὑπαρχοντι δ αὖπ ζωῇ κ φύσει τ Θεῷ κὴ πατρὶ σωῆψα δι' ἐμαυτοῦ, κοινωνοὺς ὥσπερ κὴ μετόχους ἀποτελῶν τ ἀφθαρσίας αὐτ. ἐγὼ μὲν γὰρ φυσικῶς ἐν πατρὶ, καρπὸς γάρ εἰμι τ οὐσίας αὐτ, ἐ γνήσιον γλύπμα, ὑπαρχων τε κὴ ἐξ αὐτ πεφηνὼς, ζωὴ, ἐκ ζωῆς, ὑμεῖς δὲ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν, καθὸ πέφηνα μὲν ἄνθρωπος ἐγὼ, κοινωνοὺς δὲ θείας φύσεως ἀπέδειξα τ πνεῦμα τ ἐμὸν ἐνοικίσας ὑμῖν. ἐν ἡμῖν γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς διὰ τ πνεύματος, μεταγέπων εἰς ἀφθαρσίαν τ φθαρτὸν πφυκὸς, κὴ μεταβιβὰς ἐκ τ καταθνήσκειν πρὸς τ μὴ ἔτως ἔχον διὰ ἐ ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι ἐγείρας Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσ ἐ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τ ἐνοικοῦντος αὐτ πνεύματος ἐν ὑμῖν. εἰ γὰρ ἐ πρόεισιν ἐκ παρὸς τ πνεῦμα τ ἅγιον, ἀλλ' ἔρχεται δι' υἱοῦ, ἐ ἴδιόν ἐστιν αὐτ. πάντα γὰρ δι' υἱοῦ πρὸς παρὸς. ὅτι γὰρ διὰ τ πνεύματος εἰς ζωὴν ἀνεπλάσθημεν τ αἰώνιον, ὁ θεῖος ἡμῖν μελῳδὸς ὑπομάρτυρήσ, βοᾶν ὡς πρὸς τ τῶν ὅλων Θεόν· ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσεται χρηστότητος· ἀποστρέψαντος δὲ σου τ πρόσωπον, ταραχθήσονται. αἴρεις τ πνεῦμα αὐτῶν, κὴ ἐκλείψουσι, ἐ εἰς τ χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, κὴ κτισθήσονται, κὴ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. ἀκούεις ὅπως * συνέταξεν ἡμῖν τ ἀνθρώπου φύσιν ἡ παράβασις ἡ τ Ἀδὰμ, κὴ οἰονεὶ τῶν θείων ἐκβαλοῦσα ἡμᾶς ἀποστροφὴ, κὴ εἰς τ ἰδίαν γῆν ἐπανοῦσαν πρέπειν. ὅτε ἡ ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἐ μετόχους ἡμᾶς ἀπέδειξε τ ἰδίας φύσεως, κὴ δι' αὐτοῦ ἀνεκαινίσθη τὸ πρόσωπον τ γῆς, μετεμορφώθημεν εἰς καινότητα ζωῆς, τ ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀποβαλόντες φθοράν, ἐ τ αἰωνίου ζωῆς εἰσαῦθις ἐπισπασάμενοι, διὰ τῆς χάριτος, ἐ φιλανθρωπίας τ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ κὴ μεθ' ὧ τ Θεῷ κὴ πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.

x. συνέπαξεν

FINIS LIBRI IX.

A

LIBRI DECIMI CAPITA.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΔΕΚΑΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

B

1. *Quòd nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, sed æqualis potiùs, eique similis secundum naturam, proposito dicto*, Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia ego vado ad Patrem, quia Pater maior me est.
2. *Quòd Deo ac Patri consubstantialis sit Filius, non autem alterius naturæ, neque diuersi generis, vt nonnulli perperam sentiunt, proposito dicto*, Ego sum vitis, vos palmites. Et, Pater meus agricola est.

α. Οτι κατ' οὐδὲν ἐλάττων ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴσος δὲ μᾶλλον καὶ ὅμοιος κατὰ φύσιν αὐτοῦ· προειλημμένου ῥητοῦ· εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι ἐγὼ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα· πορεύομαι, ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν.

β. Οτι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁμοούσιός ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ οὐχ ἑτερόφυὴς, οὐδὲ ἑκφυλος κατά τινας τῶν διεστραμμένων, προειλημμένου ῥητοῦ· ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER DECIMVS.

Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου· κἀγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. A

v. 12. *Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam, & manifestabo ei meipsum.*

Ἀνερωτήτως ἔοικεν ἅπασι τὸ μυστηρίου τοῦτο ἀποκαλυφθήσεσθαι τότε δὴ μάλιστα λέγων ἐν ἡμῖν, ὅταν ἑαυτοὺς ἀπαθῆ τῆς αὐτοῦ, ζωῆς καθ' ὁμοιότητα τὴν αὐτοῦ, ζῶ γὰρ κἀγὼ, φησὶ, ζήσεσθε δὲ καὶ ὑμεῖς· πληροφορεῖ γὰρ ὡς οἷόν τε τὸν ἐκ πίστεως λογισμὸν, οὐκ ἐξ ὧν ἠκροάσατο, καὶ πεπίστευκε μόνον, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ἔχει μᾶλλον, κομιζόμενος ἤδη τῆς ἐπαγγελίας τὸ πέρας. πεῖρα γὰρ λόγων διάθεσις ἔργου πρὸς τὸ διαπιστῆσαι δωρεᾶς, καὶ εἰμὴ τινες εἶεν ἀγαθοὶ, καὶ παγκάλῳ λελαμπρυσμένοι φόβῳ, τὸ τ' ἀγαπώντων αὐτὸν πρόσωπον παραξιόξας διηνεκῶς, ὡς ἀχθέσεως ἐλεῖν τὸ ὅπως αὐτοῦ κεῖται δέξεσθαι χάριν, εἰ μὴ τοῖς ἀξίοις ἀφορίζων ἐλαμβάνοις· ὅτοι γὰρ ἂν εἶεν οἱ ἀγαπῶντες αὐτόν. εἰ γὰρ καὶ πάντων τυχὸν διεγείρῃ σώματα Χριστὸς, ἀναστήσονται γὰρ B

Mysterii reuelationem tunc præsertim manifestam fore dicens, cum nos ad eius similitudinem viuentes conspexerimus, *Viuo enim ego*, inquit, *& vos viuetis*. cuius rei fides vnicuique fiet non ex iis quæ audierit, sed ex rerum ipsarum possessione promissionis exitum reportanti. Præstat enim experimentum verbis, ad persuadendum, fidemque certò faciendam. Verùm ne iam augusto dono cunctos passim frui posse putemus, tametsi probi non sint ac diuino metu illustrati, personam eorum à quibus diligitur statim subiiciens, manifestè ostendit nullos alios tam incomparabilem gratiam suscipere posse, nisi qui rectè viuendi viam instituerint. hi enim sunt qui diligunt eum. Licet enim Christus omnium corpora excitaturus sit, (resurgent enim C

boni

boni atque mali) non tamen omnibus indifferenter ad gloriam aut deliciasreuiuiſcere dabitur. Manifeſtum enim eſt quòd hi quidem excitati tantum ad ſupplicium , omni morte vitam crudeliorem habituri ſunt , illi verò in felicitate longum degentes æuum , optabilem in Chriſto & ſanctam vitam reuera viuent. Quòd enim hi qui tempore iudicij ſuppliciis à Chriſto ſunt addicendi , exortes beatæ vitæ futuri ſint , quamuis communem ſanctis reſurrectionem ſortiantur , oſtendit dicens , *Qui credit in Filium , habet vitam æternam : qui autem incredulus eſt Filio , non videbit vitam , ſed ira Dei manet ſuper eum.* Animaduerte enim quo pacto , licet omnes boni ac mali ſuſcitandi ſint , incredulitatis tamen reos ne viſuros quidem vitam dicat , vitam eſſe inquiens , non vtique reſurgere tantum , ſed illam opinor , quæ in requie & gloria deliciiſque ſpiritalibus non autem aliis verſatur. Deliciarum autem ſpiritalis modus eſt , perfecta Dei cognitio, & myſteriorum Chriſtianorum perfecta reuelatio , non in ſpeculo turſus & in ænigmate , ſicuti nunc obſcuros rerum quæſitarum characteres edens , ſed tota purè in nobis elucens & emicans , & perfectiſſimam notitiam inſerens. *Quod enim ex parte eſt euacuabitur* , iuxta Pauli vocem. Cum ergo doceret nos Dominus noſter IESVS CHRISTVS diligentibus ſe , & diuina eius mandata facientibus reuelationis| promiſſionem conuenire & propriam eſſe potius quàm iis qui contraria ſentiunt ac faciunt , vtiliter dictis ſubiunxit , dicens , *Qui habet mandata mea , & ſeruat ea , ille eſt qui diligit me.* is autem habet mandata , quicunque fidem ſuſcepit , & per bonam memoriam , Euangelicorum præceptorum doctrinam puram ac nitidam mente hauſit , eáque actu & opere adimplet , & factorum ſplendore clarere ſtudet. Perfectus itáque totuſque ad pietatem formatus ille eſt , qui ex his duobus , fide nimirum & opere , ſanctitatis Chriſtianæ teſtimonium habet. *In ore* enim *duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum* , vt ſcriptum eſt. Quicunque vero talis ſit, hunc iure Deus ac Pater diliget, neć minùs item Filius. Vt enim

Ioan. 3. 36.

1 Cor. 13. 10.

Ioan. 14. 21.

Deut. 19.

A πονηρῶν ἁγαθοί, ἀλλ' οὐχ ἅπασιν ἀδιαφόρως εἰς δόξαν, ἢ τρυφὴν ὁ αἰώνιος ἀναβιώσεται. προδηλον γὰρ ὅτι, οἱ μὲν ὅτι ὁ κολάζεσθαι μόνον λαβόντες τὴν ἀνάστασιν, θανάτου πάντως ἀπηνεστέραν ἕξουσι τὴν ζωὴν, οἱ δὲ μακρὰν τὸ μακαριότητος τείνοντες χρόνους, ζήσουσιν ὄντως τὸν τοῦ Χριστοῦ πολύβιον τε καὶ ἁγίαν ζωήν. ὅτι γὰρ οἱ τὸ ὅτι πᾶν κολάζεσθαι φῶς ἀπεκδεχόμενοι μηδ' ὀντες πάλαι Χριστοῦ, τὸ τοιοῦτον τὸ κύριον, ἀγαθοί πάντως B τῆς μακαρίας ζωῆς, καίτοι κοινὸν τοῖς ἁγίοις ὁ ἀναβιώσεσθαι λαχόντες, πᾶσι δηλοῖ λέγων, ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. σαφὲς γὰρ ὅπως, καίτοι πάντων πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἀναστάσεως προσδοκωμένων, τοῖς μὲν τοῖς τῆς ἀπειθείας ἐγκλήμασιν, οὐδὲ ὅσον ἀποθρῆσαι μόνον φησὶ τὴν ζωὴν, ζωὴν τὴν λέγων, οὐχὶ πάντως τὸ ἀναστῆναι μόνον, ἀλλ' ἐκείνην οἶμαι, τὴν μᾶλλον εἰκότως τὸ τοῦ ἀναπαύσει, καὶ δόξῃ, τὴν τρυφῆς, πολυμαθῶς δὲ δηλονότι, καὶ ὑγιέστερον. C τρυφῆς δὲ τρόπος πολυμαθὴς, ἡ τελεία περὶ Θεοῦ γνῶσις, καὶ τὸ ὅτι Χριστῷ μυστηρίων ἡ ἀκριβὴς ἀποκάλυψις, οὐκ ἐν ἐσόπτρῳ πάλιν, καὶ ἐν αἰνίγματι, καθάπερ καὶ νῦν ἀμυδρούς ἡμῖν τὸν ζητουμένων τοὺς χαρακτῆρας ἐμφαίνουσα, ἀλλ' ὅλη καθαρῶς τὸ λῖαν διαφαινομένη τε καὶ λάμπουσα, καὶ τελεστάτην ἐμποιοῦσα τὴν εἴδησιν. ὃ γὰρ ἐκ μέρους καταργηθήσεται, κατὰ τὸν Παύλου φωνήν. διδάσκων τοιγαροῦν ἡμᾶς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ D Χριστὸς, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν ἐντολὰς αὐτὸν, καὶ τοῖς τὰ θεῖα αὐτοῦ κηρύγμασιν ἐργάταις ἡ τοῦ ἀποκαλύψεως ἐπιφοίτησις, πρεπωδέστερά τε ὄντι, καὶ οἰκειότερα ἔχουσα μᾶλλον, ἢ μὴν τοῖς τὰ ἐναντία πεφρονηκόσι τε καὶ δεδρακόσι, χρησιμώτατα τοῖς εἰρημένοις ἐπῆκολουθεῖν λέγων, ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτάς, οὗτός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ἔχει δέ τις τὰς ἐντολὰς, τὴν πίστιν τὴν ὀρθὴν δεξάμενος, καὶ ὀρθὴν μνήμης ἀγαθῆς εἰς τὸ οἰκεῖον εἰσοικισάμενος νοῦν, τὴν ἀδόλωτόν τε καὶ ἀληθῆ τοῦ ἁγίου γραφῆς δογμάτων παίδευσιν, πληροῖ δ' αὐτὰς πρακτικῶς ἐνεργῶν, καὶ τῇ τῶν δραμάτων λαμπρότητι ὀρθαρεπὴς ὁρᾶσθαι σπουδάζων. τέλεος οὖν ἀρα, καὶ ὁλοκλήρως ἀπηρτισμένος εἰς εὐσέβειαν, ὁ πίστει τε καὶ πρᾶξει δι' ἀμφοῖν, ὡσαὐτως ὅτι ὁσιότητι τῇ πρὸς Χριστὸν μαρτυρούμενος· ὅτι στόματος γὰρ δύο, ἢ τριῶν μαρτύρων, σταθήσεται πᾶν ῥῆμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον. τὸν δὲ δικαιούμενον, εἰκότως ἀγαπήσει μὲν ὁ Θεὸς, καὶ πατὴρ, ἀγαπήσει δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ ὁ υἱός. ὥσαυτως γὰρ

ὅστιν ὁμοούσιος, ὥστε καὶ συνευδοκητὴς τῷ ἰδίῳ πα- A
τρὶ μιᾶς γὰρ οὐσίας, εἷς δή που τὸ θέλημα, καὶ σκο-
πὸς ἐφ' ἅπασιν εἷς, καὶ τὸ διαφωνοῦν οὐδέν, ἢ
μικρὸν εἰς ἑτέραν, καὶ ἑτέραν καταφέρον θέλησιν.
τοῖς γοῦν τῆς θείας ἀγάπης ἠξιωμένοις, λαμ-
πρὸν ἀποδύσεται τὸ γέρας ἐπαγγελίαν, καὶ ὅτι πάσης
ὑπὲρ λόγον αὐτοὺς καταστέφει δωρεᾶς. ἐμφανίσω
γὰρ ἐμαυτὸν, φησὶν, αὐτοῖς ἐμαυτόν. καθαροὶ γὰρ παρὰ τοῖς
καθαροῖς οἱ περὶ τῆς θεοπτίας ἔσονται λόγοι. Ἅψα-
ται δὲ ὁ Χριστὸς οὐ μόνον, ἅψεται τῷ ἰδίῳ ἐνεργεῖν πνεύ- B
ματος εἰς ἕκαστα τῶν δεόντων φωταγωγῶν,
καὶ ἀῤῥήτοις ἐλλάμψεσι διὰ δυσδιαγνώστων τοῖς πολλοῖς
ἑαυτὸν ἀποκαλύπτων καὶ ἐμφανῆ καθιστάς· οἱ δὲ ἅπαξ
ἑλόντες, μακάριοί τε καὶ ζηλωτοί. καὶ μοι δοκεῖ
τοιοῦτός τις εἶναι λέγων ὁ θεοφόρος Δαβίδ. ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ κύριος ὁ Θεός. καὶ μὴν
αὐτὸς ἡμῖν ὁ θεῖος ἐκπρεπέστατος ἀπόστολος. εἰ δοκι-
μὴν ζητεῖτε τὸν ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; λαλεῖ γὰρ ἐν τοῖς ἁγίοις διὰ τοῦ πνεύματος τὰ καθ' ἑ- C
αυτὸν, καὶ ἕτερα ἢ περὶ τούτοις ἀποκαλύπτων
μυστήρια. διὰ γοῦν τοῦτο, καὶ σωφρόντως ἀκρι-
βῶς αὐτὰ, ποτὲ μὲν λέγουσιν, ὅτι ἡμῖν μὲν ἀπε-
κάλυψεν ὁ Θεὸς, διὰ τοῦ πνεύματος, ποτὲ δὲ
πάλιν, ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, νοῦν τοῦ
λέγοντες τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

est consubstantialis, ita & eiusdem est cum genitore suo voluntatis. Vnius enim substantiæ vna vtique est voluntas, vnusque scopus in omnibus, nec discrepantia vlla, quâ in diuersa ferantur. Quoscunque verò dilectione sua Deus dignatus fuerit, iis clarum præmium daturum se pollicetur, eosque donis omni oratione maioribus coronaturum. *Manifestabo* enim, inquit, *ei meipsum*. Puri enim apud puros erunt de Dei visione sermones. Resplendet verò Christus in iis, per suum nempe Spiritum ad officia singula eos deducens, & ineffabili illustratione seipsum eorum mentibus reuelans, atque manifestans. Qui verò semel eum susceperint, beati & spectabiles erunt. Talis mihi videtur Dauid Propheta, cum ait: *Audiam quid loquatur in me dominus Deus.* Quin & ipse diuinus Apostolus scribens: *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Loquitur enim in sanctis per Spiritum, tum sua, tum alia præterea reuelans mysteria. Idcirco enim & accuratè ea intelligentes aliàs quidem aiunt, *Nobis reuelauit Deus per Spiritum*: alias verò *Nos Christi sensum habemus*, sensum Christi Spiritum eius esse dicentes.

Ps. 84. 9.
2. Cor. 13. 3.
1. Cor. 2. 10.
1. Cor. 2. 16.

Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης· κύριε, τί
γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ
οὐχὶ τῷ κόσμῳ;

v. 22. *Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes, Domine, quid factum est quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo.*

Ἐξ ἀγάπης μὲν οὖν προῆλθε φιλοπυσήσων ὁ μαθη- D
τὴς, πλὴν οὐκ ἀκριβῶς ὁρᾶται σωτῆρος τὸν λόγον. ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χρι-
στὸς ἐξαίρετόν τινα τοῖς ἁγίοις ἐπαγγέλλεται τὴν γνῶσιν,
καὶ οὐχὶ τὴν τῶν ἄλλων προσκειμένην. ἰχνότεροι γὰρ,
καὶ πολὺ διαδιδόντες τὰ θεῖα μυστήρια οἱ χαρα-
κτῆρες ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῖς θείοις ἐκλάμπουσιν· ἐν δὲ τοῖς ὅπου πρὸς τοῦτο φρενῶν καθαρότη-
τος ἀφιγμένοις, ὡς ἐλάχιστα λαμπρύνεσθαι τὴν
ὑπὲρ λόγον τὴν εἴδησιν, διὰ τὸ πνεύματος δω- E
ρεᾶς, ἐν ἁπλοῖς ἡ γνῶσις ὁρᾶται λογισμοῖς, καὶ
μόνον ὅτι τὸ εἰδέναι τυχὸν, ὅτι Θεός ὅστιν ὁ Χριστὸς,
καὶ υἱὸς ἀληθῶς τοῦ Χριστοῦ φύσιν Θεοῦ. τοσαύτης τοι-
γαροῦν μεταξὺ χωρούσης τὴν διαφορᾶς, καὶ τοῦ πο-
λὺ διαφερούσης τὴν ἀγνοιαν τὴν γνῶσιν τὴν ἐν τοῖς ἁ-
γίοις θεωρουμένης, ἀδιαφορήσας ὁ μαθητὴς προ-
σέρχεται ἐρωτῶν, αἰτίαν ὅπου μὴ πᾶσιν τοῖς τοῦ οἰκου-
μένου ἀποκαλύπτων ἑαυτὸν, μόνοις δὲ τοῖς ἁγίοις
ἐπαγγέλλεται. τὸ δὲ τί γέγονεν αἰτιᾶσθαι, ἔοικέ τι

Siscitaturus quidē dilectionis vi & impulsu accedit discipulus, sed nō accuratè Seruatoris sermonem capere videtur. Dominus enim noster IESVS Christus eximiam quandam sanctis cognitionem pollicebatur, nec aliorum cognitioni similem. Subtiliores quippe, ac multò clariores diuinorū mysteriorū characteres in diuinis hominib. elucēt: in iis verò qui nondū ad eam mētis puritatem peruenerint, vt cognitionem eorum quæ orationem superant dono Spiritus clarè percipere queant, simplex cognitio spectatur, quæ in eo tantum fortè versatur quòd sciunt Deum esse Christū, & Filiū reuera secundum naturam Dei. Cum igitur tantum discriminis intercedat, & vulgarium hominum cognitio multū ab ea quæ in sāctis cernitur dissideat, nullo tamen discrimine discipulus accedit rogans quamobrē non omnib. hominibus, sed solis tantū sanctis reuelaturū se polliceatur. Illud verò, *quid factū est*, cū ait,

tale quiddam innuere velle videtur. Scopus tui ad nos aduentus tibi est, ô Domine, non vt aliquibus seorsim notus fias, aliquibus non item: Audiuimus quippe in Prophetis, *Quia videbit omnis caro salutare Dei.* Sed & ipse clamabas dicens: *Gaude, & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, dicit Dominus. & confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt ei in populum.* Ipsi quoque congregati auribus nostris audiuimus, cum ad nos diceres, *Quando exaltatus fuero de terra, omnia traham ad meipsum.* Quin & ad Iudæos dixisti, *Quia & alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.* Cum igitur in omnes gratia per te manatura sperretur, omnesque ad Dei cognitionem congregatum iri tu nobis clarè promiseris, & sanctorum Prophetarum id voce confirmetur, quid factum est, quónam abiit, inquit, aut quónam translatus est, promissionis scopus? Cur verò non omnibus hominibus, sed nobis duntaxat te manifestas? Hic ergo sensus est, opinor, verborum discipuli: quid autem à vera sententia eum abduxerit, operæpretium est ostendere. Dominus noster IESVS CHRISTVS dixerat, *Modicùm & mundus me iam non videt. vos autem videbitis me.* Atqui manifestum est ibi cum mundum dicere, non omnes qui in terra degunt homines. omnes quippe boni ac mali sunt in hoc mundo: sed mundum eos nominasse potiùs, qui terrena sapiunt, & qui vanitati mundi suam mentem subiiciunt. Hoc igitur cum non satis caperet discipulus, existimauit ipsum dicere, se reliquorum omnium hominum oculis, interioribus nimirum tectum iri, & inconspicabilem fore prorsus, nec vlli cognitum iri nisi suis duntaxat discipulis. hæc ignorationis ei causa fuit. Quippe si intellexisset initio, non vtique accessisset rogans, Quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? In eam igitur sententiam adductus est, iuxta tritam & vulgatam loquendi consuetudinem vocis huius significatione intellecta. Mundum quippe vulgò nominare solemus, omnes qui in vniuerso mundo sunt, ve siquis ciuitatem nominet, totius ci-

Esa. 40. 5.

Zacha. 2. 10.

Ioa. 10. 32.

Ioan. 10. 16.

Ioan. 14. 19.

A Τοιοῦτον ἔοικεν ἀφίπεσθαι θέλειν σκοπός σοι, φησί, τὸ εἰς ἡμᾶς ἀφίξεως, ὦ δέσποτα, ὃ μὴ τισὶ μόνοις ἁπλῶς μέσος γνώσκεσθαι, τισὶ δὲ οὐκέτι· ἠκούομεν γὰρ ἐν τοῖς προφήταις, ὅτι ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ σὺ αὐτὸς ἐφώνεις βοῶν· τέρπου, καὶ εὐφραίνου θύγατερ Σιών, ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει κύριος, καὶ κατα-φεύξονται ἔθνη πολλὰ πρὸς τὸν κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτοῦ εἰς λαόν. σωύοντες δὲ, καὶ σωυσταλέοντες, αὐτήκοοι τῆς σῆς μεγαλομυθοῦς B φωνῆς, ὅτε μοι πρὸς λίμας ἔφης, ὅταν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· ἀλλὰ καὶ πρὸς αὖθις εἴρηκεν Ἰουδαίους· ὅτι ἃ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, κἀκείνα με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. οἶκοθεν ὅτι πάντας ἔσεσθαι προσδοκωμένης τῆς σῆς παρουσίας, καὶ πάντας ἁπλῶς ἐπὶ σωτηρίαν, οὔ τε λίμνην ἐπάλληλα μέγα φῶς, καὶ τὸ τῶν ἁγίων προφητῶν σφοδρύνουσα φωνῆς, τί γέγονε; πῆ δὴ μετέστη, φησί, καὶ μεταπέπτωται τῆς ἐπαγγελίας ὁ σκοπός; τί ὃ οὐχ ἅπασι τοῖς C ἐπὶ τὸν κόσμον ἐμφανίζεις σεαυτὸν, ἀλλὰ μόνοις ἡμῖν; οὕτως αὐτὸς οἶδα, καὶ οὐχ ἕτερος οἶμαι τῶν τοῦ μαθητοῦ ῥημάτων ὁ νοῦς· τί δὲ ἄρα ὃ ὑποκρύπτεσθαι αὐτὸν τῆς ἀληθοῦς ἀφελείας, καὶ δόξης καλόν. ὁ μὲν γὰρ κύριος λίμνην Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἔφασκε, μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με· ἀλλ' ὡς δύπου καὶ μάλα * σαφῶς, ὅτι ἐν. φησὶ κόσμον ἐν τούτοις, οὐχὶ πάντας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς δὲ τῆς βίου φησὶν, ἅτε διαζωννύντας ὅλῃ τῆς γῆς· πάντες γάρ εἰσιν ἐπὶ τῆς δὲ τῆς κόσμῳ πονηροί τε καὶ ἀγαθοί· κόσμον δ' ὠνόμασε μᾶλλον τοὺς τὰ ὀπίσω φρονοῦντας ἀπατεπεισμένους, καὶ τῇ ματαιότητι τοῦ κόσμου D τὸ οἰκεῖον ἐπιζώσαντες φρόνημα. τοῦτο τοιγαροῦν ὑπ' σφόδρα σωτεὶς ὁ μαθητὴς, ὡς ἐν λέγει αὐτὸν, ὅτι τῶν μὲν ἄλλων ἁπάντων ἀνθρώπων, οἳ καὶ τόνδε τὸν περίγλοον οἰκοῦσι χῶρον, τὸ ὀφθαλμοὺς διαλήσεσθαι, φημὶ δὴ τὸν ἔσω, καὶ κεκρυμμένον, καὶ ἀπροσβλητον ἔσεσθαι παντελῶς, θεὸν δὲ τῶν ὄντων γνωσκόμενος, πλὴν μόνοις τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· τοῦτο τῆς E ἀγνοίας αὐτῷ γέγονεν αἴτιον. εἰ γὰρ συνῆκεν ἐν ἀρχαῖς, οὐκ ἂν ὅλως προσῆλθεν ἐρωτῶν, τί γέγονεν, ὅτι λίμνην μόνοις ἐμφανίζῃ σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; ὑπολύεται δὴ οὖν ὃ τῆδε νοῦς, καινός τε καὶ εἰθισμένος τοῖς ἄλλοις, τὸν ὃν ὀνόματος σημασίαν ἐκλαβών· κόσμον γὰρ ἔθος ἐστὶν λίμνην ὀνομάζειν, κατά γε τὸν δήπουθεν καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι προκείμενον λόγον, ὅτις ἐπὶ τῇ κόσμῳ τυ-

χὸν, ὡς καθ' εἷς ἡ πόλιν λέγει, τοὺς ὅλως οἰκοῦντας τὴν πόλιν. ἁπλῶς ἀξιοζήλωτος ἡ ταῦτα λέγων ὁ μαθητής. ἀληθῆ γὰρ ὅπως ἥλιον δίκαιον τοῖς ἀφ' ἁπάσης τῆς γῆς πλὴν τῆς ἑαυτοῦ δόξαν ὀρέγεσθαι, καίτοι τὴν καθ' ἑαυτὸν, εἰ μόνον ἐποίητο τοὺς γνησίους, ἄξιον ἔχοντα τῆς γνώσεως τὸν κτησόμενον, ὅτι μόνοις τοῖς ἰδίοις ἥδεται καλοῖς. ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῖς δυνατοῖς θεὸς ὀφθῆναι τοῖς ἀγαθοῖς· ὅπου δὲ καὶ φιλάδελφος καὶ φιλόθεος τὸ ὁμοῦ καὶ φιλάδελφος, ἐκπλατύνεσθαι τὴν τοῦ Σωτῆρος δόξαν ὀρέγεται, κοινοῦσθαι δὲ τοῖς ἀδελφοῖς προσηκούσης τὴν χάριν. τὸ γὰρ εἰς γνῶσιν ἀκριβῆ καλεῖσθαι Θεοῦ, τί ἂν ἔχοι τὸ ἰσοστάσιον;

Ἀποκριθεὶς Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἐάν τις ἀγαπᾷ με τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα.

Οὐ σφόδρα σαίνοντα θεωρήσας τὸν μαθητὴν, ἐπιψύχει πάλιν ὅτι τὸ εἰκῆ ἐρρηθὲν, καὶ διδάσκει σαφῶς, ὡς ἡ κατὰ μόνην τὴν εἰδησιν τοιαύτην ὀπτήσεται, ἑαυτὸν ἐμφανίσει τοῖς γνησίοις, ἀλλ' ἐξαίρετός τις αὐτοῖς, καὶ οὐχὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιεικὴς ὁ τῆς ἐλλάμψεως ἐπαναρξάμενος τρόπος. οἱ μὲν γὰρ ἀληθαίστατοι τυχὸν, καὶ ἀρτίως τυχὸν τῶν εἰδώλων ἀπάτης ἀποφοιτήσαντες, κεκλημένοι τε τοῖς ὀπτήσεσιν ἢ κατὰ φύσιν ὄντες Θεοῦ, εἰ ψιλοῖς καὶ ἀζητήτοις ἔχοιεν λογισμοῖς τὴν πίστιν, αὐτὸ δὴ τοῦτο μαθόντες φρονεῖν, ὡς οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ τυχὸν, εἷς δὲ μόνος ὁ Φύσει Θεὸς οἱ δὲ ἅλλοι πάσης ἀρετῆς τὸ οἰκεῖον κάλλος ἀμαυρώσαντες νοῦν, ἔχοντες τὴν ἡδονὴν πρὸς τὸ μανθάνειν ὀπτητικῶς τὰ θεῖά τε καὶ κεκρυμμένα μυστήρια, τῆς ἐξ ἁγίου πνεύματος λήψονται δὴ δουλείας, καὶ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐγκαλλιεπόμενα τὸν κύριον, τοῖς τῆς διανοίας * ἐπαναθεώσουσιν ὀφθαλμοῖς. σχολῇ γὰρ κοινὴ τοῖς ἄλλοις τὰ ἁγίων εἰδήσεις, ἀλλ' ἐξαίρετός τις, καὶ διωρισμένη, καὶ πολλῷ ἔχουσα τὸ διαφορεῖν. ὠφελεῖ δὲ διαγλυφὴν ἁγίου πνεύματος λίμαξ λόγου τε καὶ ἔργου Χριστοῦ. πρῶτον μὲν γὰρ, τίς ὁ αὐτὸν ἀγαπῶν ἐν μάλα διορίζεται, δηλοῖ ὡς γε μοι φαίνεται, καὶ νοῦν ἔντασιν ὀρθὸν, ὡς οὐχ ἁπασιν ἐφῆπται λαβεῖν τὴν τῶν χαρίσματος δύναμιν, ἀλλ' οἷς ἂν δὴ σὺν πόθῳ χορὸς ὁρῶντο τὸ εἰς αὐτὸν γνησιότητος καύχημα, ἁγίου τηρῆσαι τὰς ἐντολάς. εἶτα τίνα ἔργου αὐτοῖς ὀπτήσεται, πῶς δὲ αὐτοῖς ἐγκατοικήσει, λέγει· ἀγαπήσει γὰρ αὐτὸν ὁ πατήρ μου, φησὶ, τελμηκὼς γὰρ δι' ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν υἱὸν, τὸν ὡς ἂν ὄντα γνήσιον,

Auitatis incolas. Veruntamen laude quoque dignus est cū hæc ait discipulus. Vide enim quo pacto Seruatoris gloriam Solis instar per vniuersam terram lucere cupiat, quum ei liceret suis tantummodo bonis oblectari, cognitionis promissionem habenti, si sui tantum curam haberet. Sed bonum sibi vni peculiariter tribui nequaquam ad felicitatem satis esse putabat: verùm cum Dei simul ac fratrum amans sit, longè latéque extendi Seruatoris gloriam cupit, & fratribus gratiam in commune proponi. Ad exactam quippe Dei cognitionem vocari, quidnam habet quod cum eo comparari possit?

v. 23. *Respondit* IESVS, *& dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

Cum sermones suos discipulum haud satis capere videret, ad id quod initio dictum est reuertitur, claréque docet non secundum solam quæ visu constat cognitionem suis sese manifestaturum, sed eminentiori quodam nec aliis vsitato illustrationis modo. Rudiores enim ac imperiti, & qui recens ab idolorum fraude recesserunt, atque ad naturalis Dei cognitionem vocati sunt, in nuda & indiscussa ratione fidem habent, id nimirum sentire edocti, nullum esse idolum in mundo, sed vnum naturâ Deum. Quicunque verò per omne virtutis genus suam mentem illustrant, & ad discenda diuina & arcana mysteria sunt idonei, illustrationem Spiritus accipient, ipsumque in semetipsis inhabitantem Dominum mentis oculis contuebuntur. Itaque communis aliis non est sanctorum cognitio, sed eximia, & distincta, longéque ab illa communi diuersa. Sic omni modo & ratione Christus nos adiuuat. Imprimis enim definit quis sit ille qui diligit eum, ostendens, vt opinor, non omnibus concedi vt gratiæ virtutem accipiant, sed qui mandata seruando genuini eius amici esse comperiuntur. Deinde quonam modo fulgere in iis debeat, aut quo pacto sit in iis habitaturus, declarat, dicens, *Pater meus diliget eum.* Qui enim fide in Filium Patrem honorauerit, dilectionem eius ceu fru-

* ἐπαναθεώσουσιν

dum inde reportabit. Postremò quid lucri obuenturum hinc ei sit, planum faciens, *Veniemus*, inquit, *ad eum* ego, & Pater, *& mansionem apud eum faciemus*. Habitante quippe in nobis Seruatore nostro Christo per sanctum Spiritum, erit quoque omnino nobis cum & genitor: nam Spiritus Christi idem est & Patris. Vnde Paulus diuinus, aliàs quidem Patris, aliàs autem Filij proprium Spiritum ait, nequaquam sibi repugnans, sed in vtroque verum dicens: ita quippe natura se habet.

Rom.8.11 Scribit ergo ad aliquos, *Qui suscitauit* IESVM CHRISTVM *a mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum eius in vobis.* Præterea, *Quoniam autem estis filij, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, abba, pater.* Vides vt idem sit Patris ac Filij Spiritus? Inhabitante itaque in cordibus nostris vnigenito, nequaquam abest Pater: habet enim Filius in seipso Genitorem, vnius existens cum eo substantiæ, sed & ipse est in Patre naturaliter. Fidei ergo definitio & inculpata ratio hæc est: libenter autem interrogauerim eos qui præ multa infelicia hæresim complexi aduersus gloriam Spiritus suam linguam armant. Quid enim respondsuri sunt, cum eis dicemus, si creatus est Spiritus, & à Dei substantia, vt vultis, alienus; quomodo habitat in nobis per ipsum Deus? aut quomodo Dei est particeps, qui Spiritum susceperit? Nam si fieri potest vt per creatam aliquam substantiam diuinæ & ineffabilis naturæ particeps efficiamur, quid vetabit quo minùs Deus reiecto Spiritu per aliquã aliam quãcunque voluerit creaturã in nobis sit, nosq; sanctificet? Sed hoc impossibile: nec enim Dei secundum naturam particeps quis vnquam fuerit, nisi per Spiritum. Deus igitur, & ex Deo est Spiritus, neque, vt nonnullis visum est, è numero creaturarum. Sed & illud porrò considerandum venit. Quod particeps alicuius est, vt potioris secundum substantiam & alterius ab ipso generis, aliud necesse est esse secundum naturam ab eo quod participatur. Si ergo creatus aut factus est Spiritus, cuiusnam erit demum creatura particeps? annõ omninò sui ipsius? cõmune quippe videtur ambobus esse quod creatum est. Sed & creati & facti naturâ nostrâ cum nos simus, facti sumus participes Spiritus à nobis naturâ diuersi:

A καρπὸν ἐξ ἑ τῦ παραδείγματος τ ἀγαθῶν. εἶπα ἡ ὃ σωτὴρ ἡμῶν ἀμφοτέρωθεν ἀμφιτελῆ, ποῖον ἄρα αὐτῷ προσέσεσθαι τὸ κέρδος ἀφελείας καθιστᾶν, ἐλθυσόμεθα, φησί, πρὸς αὐτὸν ἐγὼ, καὶ ὁ πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. κατοικήσαντος γὰρ ἐν ἡμῖν τῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ τ ἁγίου πνεύματος, συνέσεται δηπου πάντως ὁ γεννήσας αὐτὸν· πνεῦμα γὰρ, καὶ αὐτῦ τ παῖδός, τὸ πνεῦμα Χριστοῦ· καὶ γραφῶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, μὴ μάχεσθαι ἑαυτῷ τὸν παῖδα, μὴ δὲ ἑ ἰδίου

B τὸ πνεῦμά φησιν, ἑκάτερα τοῖς ἰδίοις ἀποπίπτων λόγοις, ἀληθεύων ἁμῶς μᾶλλον καὶ ἐκάτερον. ἔχει γὰρ ὄντως τῇ φύσει. λέγω δὲ ἵνα τοῖς πᾶσιν, ὅτι ἐγείρας Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τ ἐνοικοῦντος αὐτῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν. εἶτα πάλιν· ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τ υἱοῦ αὐτῦ, εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον ἀββᾶ ὁ πατήρ. ὁρᾷς ὅπως τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῦ τε παιδός ἐστι καὶ τ υἱοῦ; κατοικοῦντος δῶν ἀρά γε μονογενοῦς ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, οὐκ

C ἄπεστιν ὁ πατήρ· ἔχει γὰρ ὁ υἱὸς ἐν ἑαυτῷ τ γεννήτορα, μιᾶς πρὸς αὐτὸν οὐσαρχῶν οὐσίας, ἔστι δὲ καὶ αὐτὸς ἐν πατρὶ φυσικῶς. ὁ μὲν δῶν τ πίστεως ὅρος τε καὶ συμπαίτιος ἔστ' ἂν εἴη λόγος· ἐρήμην δ' ἂν ὅτι τούτῳ καὶ λίαν ἀδίκως ἔχει ἐν πολλῆς ἀμαθίας ἑτεροδόξως ἐνθυμούμενοι, καὶ τῇ τῦ πνεύματος δίξῃ τ οἰκείας ὑφαπλίζοντας γλώττας. τί γὰρ δὴ καὶ φάσει, ὅταν λέγωμεν ἀδῆς, εἰ κτιστὸν τὸ πνεῦμά ἐστι, καὶ ἀλλότριον τ οὐσίας τ Θεοῦ καθ' ὑμᾶς· πῶς ἂν ἐν ἡμῖν δι' αὐτοῦ κατοικήσαι Θεός; πῶς

D δὲ Θεοῦ μέτοχος ὁ τὸ πνεῦμα κτώμενος; εἰ μὲν γάρ ἐστι τ ἐν δεχομένων ἁγίων ὅλως ἀμετόχους οὐσίας, τ θείας τε καὶ ἀῤῥήτου φύσεως ἡμᾶς μεταλαχεῖν, τί ἂν ἔτι τὸ κωλύον ὁρῷμεν, τ Θεὸν, καὶ πατέρα τὸ πνεῦμα προσαναθεῖναι, καὶ δι' ἑτέρου λοιποῦ, ὥσπερ ἂν βούλοιτο κτίσματος ἐν ἡμῖν γένεσθαι, καὶ ἀναζῆν ἡμᾶς; ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον· οὐ γὰρ ἂν ἀμέτοχοι Θεοῦ δι' τὴν φύσιν μέτοχος δι' ἑτέρου, εἰμὴ

E διὰ τὸ πνεύματος· Θεὸς ἄρα καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ὑῖὸς γεγένηται σαφέστατον, καθάπερ ἔδοξέ μοιν. ἄλλως τε καὶ κεῖτο πρὸς τοῦτο διῳκισμένον. τὸ μέτοχον ἕνος, ὡς χρείττονος κατ' οὐσίαν, καὶ ἑτεροφυοῦς, ἢ ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ, ἕτερον δὴ τ φύσιν ἀλλ' ἐν τῷ μετέχομένῳ. εἰ δέ ἐστι κτιστὸν, ἢ ποιητὸν τὸ πνεῦμα, τίνος ἔσται λοιπὸν ἡ κτίσις μέτοχος; ἆρ' οὐχὶ πάντως ἑαυτῆς; κοινὸν γὰρ ὀφθήσει, ὃ ἔκτισαν λοιπὸν ἐπ' ἀμφοῖν. ἀλλὰ καὶ κτίσει, καὶ ἕνητοὶ τ φύσιν ὄντες ἡμεῖς, ὡς ἑτέρου τ φύσιν ὑπάρχοντες, ἢ ὅπερ ἡμεῖς, τῷ πνεύματος μετεσχήκαμεν.

οὐκ ἄρα κτιστὸν τὸ πνεῦμά ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ὡσπερ οὖν ἀληθές, Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, καθάπερ εἰρήκαμεν. διαφθόγξεται γὰρ τῶν ὄντων οὐδὲν τὸ μὴ πεποιῆσθαι δόξαν, εἰ μὴ μόνος ὁ φύσει Θεὸς, ἐξ οὗ δηλονότι προϊὸν ἀῤῥήτως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς αὐτὸς ἐξ οὗπερ ἐστὶν, οὕτω καὶ ἡμῖν κατοικεῖ. ἴδιον γάρ ἐστι τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ ποιότης ὡσπερ τις τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ. καὶ ταῦτα μὲν ἤδη πρὸς τούτους· πρὸς δὲ γε τοὺς ἀνομοίους, καὶ πολεμεῖν ἐγνωκότας πῶς ἂν, οἱ γενναιότατοι, καὶ κρίτονα τοῖς εἰρηνικοῖς ἡμῶν ἀρτίως νοσοῦσι μανίαν, ἐροῦμεν τοῦτο αὐτοῖς κἀμοί. ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. τί οὖν, ὦ γενναῖοι, φατὲ, διαπυθέσθαι τινὸς ἐθέλοντος, καὶ μαθεῖν ἀξιοῦντος παρ' ὑμῶν, πότερον ποτε δύο Θεοὺς ἔχομεν οἰκοῦντας, τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν· ἢ Θεὸς εἷς ἐν ἡμῖν νοεῖται τε καὶ ἔστιν ἀληθῶς; εἰ μὲν γὰρ ἕτερός ἐστι κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς παντελῶς καὶ ἐν ἰδίᾳ τινὶ φύσει νοούμεθα, πῶς οὐκ αἰδεῖται δυάδα Θεῶν ἐν ἡμῖν ἡμᾶς πιστεύειν, ὅταν τηρῶμεν τὰς ἐντολάς; εἰ δὲ ναοὶ χειροποίητοι, ἑνὸς δηλονότι, καὶ οὐ δύο Θεοῦ, ὅταν ἡμῖν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐναυλίζωνται, ποῖος ἐν ἡμῖν ἔτι λόγος συστήσει πρὸς ἑνότητα τοὺς δύο, τὴν κατ' οὐσίαν ταυτότητος οὐκ ἐχούσης τόπον, κατά γε τὴν ὑμετέραν φρενοβλάβειαν; ἢ γὰρ ἀναίδεια λέγειν, ὅτι ψευδῆ πρὸς ἡμᾶς λελάληκεν ὁ Χριστὸς, οἰκοικίζεσθαι μὲν μόνον ἡμῖν τὸν πατὴρ διὰ τοῦ πνεύματος· ἥκειν οἰκεῖ μὴν αὐτὸς, ἀπεῖναι δὲ ὁ πατήρ. ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· εἷς δὲ Θεὸς ἐν ἡμῖν, ὅταν ἀμφω λάβωμεν· οὐκ ἑτερούσιος ἄρα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πατέρα φανήσεται λοιπὸν ὁ μονογενὴς, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καθάπερ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα τὸ ἐξ αὐτοῦ. εἴη γὰρ ἂν οὕτω, καὶ οὐκ ἑτέρως ἡ τοῦ μυστηρίου δύναμις ἀληθής. καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, οὐκ δύο Θεῶν ἡμᾶς ὠνόμασε ναούς, ἀλλ' ἑνὸς δηλονότι, καὶ αὐτοῦ. οὐκ οἴδατε, φησὶν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; ὁρᾷς ὅτι σωφρονεστέρων εἰς οὐσίας ταυτότητα τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ναοὺς ἡμᾶς ἀποδεδῆχθαί φησιν, οὐ Θεῶν μᾶλλον, ἀλλὰ Θεοῦ. τί τοίνυν εἰκαίοις καὶ ἀδιανοήτοις λογισμοῖς τὴν ἀληθείας τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἑαυτῶν δυσσεβείας τὸν ἰὸν ἐπιπαίρετε τοῖς ἀλογώτερον εἰωθόσι προσβάλλειν τοῖς ἱεροῖς τε καὶ θείοις γράμμασιν;

Ὁ μὴ ἀγαπῶν μου τοὺς λόγους οὐ τηρεῖ.

Μεγαποδίζας δὴ μάλα, καὶ διαστόμους ἐρῶν,

A Non ergo creatus est Spiritus. Quod si verum est, vt certè est, Deus, & ex Deo est Spiritus, sicuti diximus. Nihil enim increatum esse putabitur vnquam, nisi solus naturâ Deus, ex quo videlicet ineffabiliter procedens sanctus Spiritus, vt ipse ex quo est habitat in nobis. Proprius enim est substantiæ eius, & qualitas veluti quædam sanctitatis eius. Atque hæc quidem in istos dicta sunto: Aduersus Anomœos autem, qui B Filio bellum indixerunt, quique eodem quem antea diximus furore insaniunt, nonnihil quod operæpretium sit dicam. *Siquis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eũ veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Quid ergo respondetis, ô strenui viri, siquis sciscitetur à vobis, vtrum duos habituri simus Deos inhabitantes, Patrem nimirum & Filium: an verò Deus vnus in nobis intelligatur, ac verè sit? Nam si naturâ diuersus est omnino Fi- C lius, & in propria quadam natura intelligitur, quomodo necesse non est duos Deos in nobis esse credere, mandata seruantibus? Quòd si vnius non autem duorum Deorum templa dicimur, Patre ac Filio in nobis habitantibus, quænam ratio in nobis duos illos ad vnitatem redigit, cum iuxta vestram dementiam identitati substantiæ non sit locus? Vel enim necesse est dicere Christum falsa nobis esse locutum, & inhabitare tantùm in nobis Patrem per Spiritum: vel inhabitare quidem ipsum, abesse verò Patrem. At hoc ab- D surdum: vnus quippe Deus est in nobis, cum ambos suscepimus: Non ergo diuersæ à Patre suo substantiæ apparebit vnigenitus, sed ex seipso, & in ipso, sicut in lumine splendor qui ex eo: hoc enim modo non autem alio mysterij vis & ratio vera fuerit. Et quidem diuinus Paulus non duorum deorum templa nos appellauit, sed vnius. *Nescitis*, inquit, E *quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Vides vt in substantiæ identitatem Patre & Filio collatis, templa nos factos esse ait, non deorum, sed Dei. Cur vanis igitur ratiunculis veritatis vim concutitis, & impietatis vestræ venenum iis infunditis, qui sacras diuinasque literas inconsideratius attingere solent?

v. 24. *Qui non diligit me, sermones meos non seruat.*

Postquam ostendit ac rectè definiuit

quinam sint qui diligunt eum, & qualiũ bonorũ sint participes, ad alios statim se confert qui nondũ diligere eum in animum induxerunt: nec enim, inquit, verba mea custodient. hoc est, Non seruabit sermonem meum, quod quasi de vno dicitur, licet amplam quodammodo & generalem significationem habeat. valde autem consentaneè istud etiam infit. Nam si mandata vel sermonem eius seruare dilectionis in ipsum manifestum est argumentum atque indicium, erit vtique verum contrarium. Mandatum enim pro nihilo habere, & quod iussum est velut infestum quidpiam auersari, indicio est nihil esse dilectionis. Verùm quemadmodum in legum obseruatoribus seipsum vnà cum Deo ac Patre inhabitaturum promisit: eodem opinor modo ab iis qui tales non sunt prorsus recedet. Verè enim locutus est Salomon, cum dixit, in malcuolam animam non introitu-
Sap. 1. 4. ram sapientiam, nec habitare in corpore obnoxio peccatis. Etenim ita se rei naturam in nobis etiam habere comperies. Nunquid enim cum iis versari quisq; maximè cupit quos iisdem secum moribus ac in eadem sententia esse nouerit? Quippe omne animal diligit si-
Sap Sirach. 13. 19. mile sibi, vt scriptum est, & omnis homo proximum sibi. Quòd si & apud nos ipsos summæ curæ esse videtur vt cum hominibus iisdem moribus præditis versemur, quomodo non magis ita rem in Deo esse putabimus? Nam cum sit naturâ bonus, & omnis virtutis caput & origo, nequaquam in amatoribus nequitiæ, sed in factoribus virtutis inhabitat, & impuros cumprimis auersatur. Quemadmodum ergo nos ipsi luto ac sordibus nostras purgare domos curamus, nec in iis si quid sit istiusmodi habitare volumus: nunquid multò magis purus ille & sanctissimus Deus noster impuram animam auersabitur, & cor peccati luto inquinatum auersabitur? Talem quippe fore eum qui mandatum non seruauerit, (impurus enim est, ac luti amans) ipsa te loci huius vis & ratio docebit. In diuinorum etenim mandatorum neglectu omnis peccati fons & origo cernitur. Quemadmodum enim lucis priuatio infert contrarium, id est tenebras, sic nolle virtutem exercere, principium & origo est nequitiæ. Nunquam enim quæ contrariorum est ratio, in vno eodemque subie-

A πῶς δὴ εἶεν οἱ ἀγαπῶντες αὐτὸν, μηδέπω τοῖς ἐκείνων ἀγαθῶν, μέτεισιν αὖθις ἐφ' ἑτέρους τοὺς ὑπὸ φιλαυτίας ἐληλιθότας. ὃ γὰρ ἔσονται φύλακες, φησὶ, ῥημάτων τῶν ἐμῶν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, οὐ τηρήσει τὸν λόγον μου, ὡς καθ' ἑνός, ἢ περὶ ἑνὸς λεγόμενον, εἰ καὶ πλατυσμόν πως ἔχει, καὶ ἡμικλεῖ τὴν δήλωσιν. ἀκολούθως γοῦν σοφόρα, καὶ τοῦτο φησίν. εἰ γὰρ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀπόδειξις ἔσται ταφὴς ὁ τηρῆσαι τὰς ἐντολὰς, ἤτοι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, εἴη δήπου πάντως

B ὃν ἀληθὴς ὁ ἐναντίον. δῆγμα γὰρ ἔσται τῷ μὴ ἐλέσθαι φιλεῖν, ὁ δὲ ἀθετῶν ποιεῖται λόγου τὸν ἐντολέα, πρόφασιν δὲ ὁ κεκαλυμμένος, καθαιρεῖται τὸν ἀδικεῖν εἰωθότα. ἀλλ' ὥσπερ τοῖς νομοφύλαξιν ἐνοικίσει ἑαυτὸν ὁμοδίαιτον Θεῷ καὶ πατρὶ καταπεμφθήσεσθαι· κατὰ τὸν αὐτὸν οἶμαι λόγον τὴν μὴ τοιούτων ἀπαλλαγήσεσθαι, καὶ ἀποφοιτήσει πάντελῶς. ἀληθεύσει γὰρ λέγων ὁ Σολομὼν, ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν σοφία οὐκ εἰσελεύσεται, οὐδὲ κα-

C τοικεῖ ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίας. ἐν γάρ τοι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν ἕξουσάν σου βίου τὸ πρόσχημα τὸν φύσιν· ἡ γὰρ πρὸς τοῖς ὁμοφρονοῦσι καὶ ὁμοδιαίτοις ἐληλιθόσι σου δέησις μᾶλλον, ἤγουν πρὸς ἑτέρους πάντη τοὺς τετιμωμένους· καί τοι πάντα ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὑτῷ, καὶ ὁ γεγραμμένον, ἐν τῷ ὁμοίῳ αὐτῷ προσκολληθήσεσθαι αὐτόν· εἰ δὲ καὶ ἐμοὶ ἀνθρώποις ὁμοήθεσι σεσῶσθαι καὶ τοῦτο τὸ ὁπὶ μάλιστα δέον ἀσυδὲς εἶναι δοκεῖ, πῶς οὐχὶ μᾶλλον οὕτω τοῦτο ἔχειν ὑπολαμβάνοντες ἔχομεν ὅτι Θεοῦ λαγχάνομεν; ἀγαθὸς γὰρ ὑπάρχων τὴν φύσιν, καὶ ἀρετῆς ἀπάσης ἀρχὴ, καὶ πηγὴ, οὐχὶ τὸ φαυλότητος ἐφεκτὸς, ἀλλὰ τὸ ἀρετῆς ἐργάταις συναυλίζεται, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ἀκάθαρ-

D τοι, καὶ λίαν ὀρθῶς. καθάπερ οὖν ἀμυδρὰ καὶ λιμναῖς αὐλαὶ βορβόρου καὶ δυσωδίας ἀπαλλάττεσθαι τοῖς ἑαυτῶν οἰκείας σπουδάζομεν, εἴπερ τι τῶν τοιούτων ὅλως ἔχει, ὃ σὺν αὐταῖς αὐλίζεσθαι μὴ βουλόμεθα· ἆρ' οὖν οὐ μειζόνως, ὁ καθαρός τε καὶ πανάγιος ἡμῶν Θεὸς, τὸν μεμολυσμένον ψυχὴν μὴ ἀνήσεται, καὶ καταμυσάττεται καρδίαν, τὴν τῆς ἁμαρτίας

E βορβόρῳ κατεφθαρμένην; ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίβολον. ὅτι γὰρ οὐ τοιοῦτος ἔσται, καὶ οὐχ ἑτέρωθί ὁ μὴ τηρήσας τὴν ἐντολὴν ἀκάθαρτος γὰρ, καὶ φιλοβόρβορος· αὐτὸ τοῦτο καὶ πάλιν ἐκ τῆς θεωρήματος διδάξαι δυνάμεως. ἐν γὰρ τῷ μὴ τηρῆσαι τὰς θείας ἐντολὰς ἡ τῆς ἁμαρτίας ὑπείσπεται φύσις. ὥσπερ γὰρ ζόφου ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις πρόφασις ἂν εἴη ὁ ἐναντίον, φημὶ δὴ τὸ σκότος, οὕτω δὲ μὴ θέλειν ἐκλαμπρύνειν τὴν ἀρετὴν, τὴν τῆς φαυλότητος πρόφασιν ἴσμεν· καθ' ἓν γάρ τι ὁ ἐναντίωσιν νοούμενον, οὐκ ἂν οἶμαι τὸ ἑαυτὸν

συμβαίνει πεπὶ τὰ ἀλλήλων διωρισμένα ποιότητος, καπά γε τὸν λόγον τῆς ἐναντίας ἕξεως κακία, καὶ ἀρετὴ, διώρισταί τις ἐς πολὺ διέστηκε πρὸς ὅ ἐναντίον, ἡ ἀλλήλων ποιότης, ἢ ὅπως αὖτις εἰπὼν οὐκ ἂν ἁμάρτοι τυχὸν, ἀλλ' οὐκ ἂν τινι τῶν ὄντων καθ' ἡμᾶς, προσόντα φαίειν καὶ ἅμα τὸν ἀμφότερα, καὶ δι' ἐνεργείας πληρούμενα· ἢ γὰρ πονηρός τις ἐστὶν, ἢ ἀγαθὸς, εἰ καὶ μὴ εἰς ἄκρον πονηρείας τυχὸν, ἢ τι τῆς ἀγαθότητος. Οὕτω ἰσχύοντος ἐν ἡμῖν τοῦ ἑνὸς, ἀπαιτήσει πάντως ὃ ἕτερον, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐναντίως ἔχον. εἰ δὲ τὸ τηρῆσαι τὰς ἐντολὰς τὸ τῆς ἀρετῆς εἶδός ἐστι, πῶς οὐχὶ προδηλότατον, ὡς τὸ μὴ τηρῆσαι τὴν κακίας ἐν ἡμῖν ἕξιν; ἀπόκειται δὲ ὥσπερ τῷ τετρηκότι τὸ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, ὅσπερ ἐστὶν ἁπάσης εὐμενείας τε καὶ δόξης ἀρχὴ, καὶ ὑπόθεσις· οὕτω καὶ * τὸ μὴ τηρήσαντι τὴν ἁγίαν μεταλαχεῖν τῆς θείας τε καὶ ἀῤῥήτου φύσεως, ὅσπερ ἐστὶν αὐτὸς τὸ σύμπαν ἀπόλαυσις ἀγαθοῦ. Οὕτω καὶ εἴπερ καλὸν καὶ ἀξιέραστον ἐν δικαίῳ τὸ τῆς θείας φύσεως μεταλαχεῖν, τὸ δηλητώδους τε καὶ ἀποιητωτάτου τοῖς τῆς καρδίας ταμείοις τὸν ὅλων ἔχειν πατέρα, καὶ Θεὸν, δι' υἱοῦ τὸ πνεύματι, δηλονότι ζέτω τὸν ἑαυτῆς ψυχὴν, καὶ τὸν τῆς φαυλότητος, δι' ὧν ἂν διώσαιτο τρόπων, μᾶλλον δὲ διὰ πάσης ἀγαθουργίας ἀποτειθέτω κηλῖδα. χρημαλιᾷ γὰρ τότε ναὸς ὄντως Θεοῦ· ἀμάραντόν τε ἔσται, καὶ καθαρὸν, καὶ τὸ γεγραμμένον. ἔσται γὰρ κατ' ἐκεῖνον τὸ τοῖς διαληθέσι νομικὸν ὠνομασμένον, ὃς τὸν σωτῆρος ἐκδεξάμενος ἐλθεῖν, ἀσκηπτὸς εἰς πρὸς ἀκολουθῆσαι ἔφη, καὶ τὸν ὕπνον ἀξιάγαστον ἁρπάζων ἅμιλλαν, φησὶ, διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι, ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ· ἀλλὰ τί πρὸς αὐτὸν ὁ κύριος; ὡς τὸ πρόβολῃ, καὶ αἰνίγματι, αἱ ἀλώπεκας φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. ἀλώπεκας δὲ καὶ οὐρανοῦ πετεινὰ, τοὺς πονηροὺς καὶ ἀκαθάρτους ὠνόμασε δαίμονας, καὶ τὰ ἐγκόσμια τούτοις, καὶ ἀέρια πνεύματα, ἃ ταῖς φιληδόνων καρδίαις, ἐμφιλοχωρῆσαί τε καὶ ἐναυλίζεσθαι, καὶ τὴν ἰδίων θελημάτων ἔκβασιν πληρῶσιν, ἐπιχωρεῖν πάντως οὕτω τοῖς ἀθλίαις τῶν δεχομένων ψυχαῖς, ὡς τὸ παντελῶς δυσανασχέτως ἐκ τῆς αὐτῶν βιάζεσθαι τὸν Θεόν. τοῦτο γὰρ ὅτι τὸ κλῖναι τὴν κεφαλὴν καθαίρειν ἐστὶν τοίνυν ἀπὸ πάντος μολυσμοῦ τὰς ἑαυτῶν καρδίας· ὅτω γὰρ, ὅτω καὶ τὸ ἐμὲ οἰκήσω Θεὸς, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός. ὅτω δὲ καὶ ἐν ἡμῖν οἰκήσει Θεὸς, καὶ ἐμείνους ἡμᾶς ἁπάσης ἐπηρείας ἀποφανῇ δηλονότι, μακαρίους τε καὶ ζηλωτοὺς ἐργάσεται, καὶ

Ac to contingent ea quæ inter se qualitate discrepant. Vitium, & virtus, contrariis inter se qualitatibus, aut alio quouis contrarietatis modo maximè distant, nemo tamen ea simul ac semel inesse vlli homini putauerit, aut eodem actu impleri. Aut enim malus est aliquis, aut bonus, licet non summam forsan nequitiam aut bonitatem assecutus. Vno igitur in nobis prævalente, alterum vtique deficiet, id est contrarium. Quòd si in obseruatione mandatorum species virtutis est, nunquid manifestissimum est in eorum neglectu principium esse nequitiæ? Sicut autem repositum est ei qui mandata seruauerit in seipso habere Patrem & Filium, quod omnis felicitatis & gloriæ initium est atque fundamentum: ita & ei qui non seruauerit, diuinæ & ineffabilis naturæ participatione carere, quod est omnis omnino boni fruitione priuari. Quocirca sicui præclarum & optandum videtur naturæ diuinæ fieri participem, & in cordis penetralibus versantem & inhabitantem habere vniuersi Deum ac Patrem, per Filium in Spiritu, purget suam animam, & improbitatis sordes quibus possit modis, immo verò per omne bonũ opus abstergat. tunc enim reuera Dei templum vocabitur, & diuersabitur in eo atque inhabitabit, vt scriptum est. Nec enim similis erit ei, cuius in Euangeliis fit mentio, Legis doctori, qui non expectata Seruatoris gratia motu suo ad eum sequendum incitatum se aiebat, eumque sibi honorem arripiens, *Magister*, inquit, *sequar te quocunque ieris.* Atquid ad eum Dominus? Ænigmaticè, & per parabolam: *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominũ non habet vbi caput reclinet.* Vulpes autem, & cæli aues, malignos & impuros nuncupauit dæmonas, & hosce mundanos atque aërios spiritus, qui in libidinosorum cordibus versantur atque inhabitant, suæ voluntatis exitum consecuti, miseraſque eorum à quibus suscipiuntur animas in arctum adeò cogentes, vt nullum prorsus in iis requiescendi locus Deo relinquatur. id enim significat, *reclinare caput.* Purgemus itaq; corda nostra ab omni labe. Sic enim sic & in nobis habitabit Deus, & omni diabolico insultu superiores efficiet, beatosq; ac felices reddet, atque

Mat. 8. 19.

atque diuinæ & ineffabilis ſuæ naturæ participes.

A κοινωνοὺς ἀποδείξῃ τῆς θείας αὐτοῦ & ἀῤῥήτου φύσεως.

Et ſermonem quem auditis non eſt meus, ſed eius qui miſit me Patris.

Καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός.

Neceſſarium aliquid rurſus inſtituit, quod ad rectam fidei regulam deducat, eáque rurſus profert in medium per quæ ad rectè percipiendam myſterij altitudinem animus faciliùs euehatur. Firmat verò mentem auditorum, ne Iudæorum inſcitiâ quidam abrepti, eorumque furorem & inſaniam æmulati ſanctam & Euangelicam doctrinam contemnerent. Quod autem volo eſt iſtiuſmodi. Lex vmbram habens, & figuram, vſque ad tempus correctionis, iuxta Pauli vocem, pædagogus nobis fuit in Chriſto, & præmeditationem veluti quandam veræ pietatis induxit. Si quis ergo Moſaicam legem veri & ſpiritalis cultus præexercitamentum eſſe dixerit, non errabit à vero. Idcirco enim nihil ad pertectum adduxit Lex. Dominus autem noſter IESVS CHRISTVS non amplius rerum imagines, ſed ipſam nobis apertè oſtendit veritatem, non iam in typis ac figuris virtutis ſpeciem depingens, quod faciebat Moſes, ſed nudam quodammodo & apertam ſtatuens, hominemque ad pietatem plenum ac perfectum reddens. Diſciplina igitur verborum Chriſti transformatio & conuerſio figurarum erat in veritatem. Cum autem veritate demum elucente ſuperfluum eſſet vmbram diutius obtinere, non iam in legalibus typis viuere præcipiebat Chriſtus eos qui ad ipſum per fidem acceſſerant. Hoc Iudæos vehementer pungebat, ſibique perſuadebant Chriſtum aduenisſe vt legem ſolueret, licet apertè clamantem auditrent: *Non veni ſoluere legem, ſed adimplere. Dico enim vobis, quòd iota vnum, aut vnus apex non præteriibit à Lege, donec omnia fiant.* Vera enim virtus per Chriſti leges inducta, legalis vmbræ plenitudinem continet. Quandoquidem enim præcipiti furore in incredulitatem lapſi, & in zelum legis delati non ſecundum ſcientiam Chriſti doctrina repudiata patrocinari legi videbantur, idcirco ne quibuſdam videretur nouas quaſdam aut proprias præter volũtatẽ Deo ac Patri leges præſcribere, neceſſariò ſubiunxit, ſermo quẽ auditis

Οἰκονομεῖ μὲ πάλιν τὸ αἰσχύνων, καὶ καλουμένων εἰς ὀρθότητα λογισμῶν, καὶ δι' ὧν * ἐμβλέψει μάλιστ' ἂν ἔχοι διάνοιαν εἰς τὸ σωφρονεῖν καλῶς τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος, παραμείζῃ πάλιν εἰς μέσον. σημ. ἐμὸν

B εἴζῃ ὑπὸ τὸ ἀκεραιούμενον τοῦ νοῦ, ἵνα μὴ ταῖς Ἰουδαίων ἁμαρτίαις συγκαθελκόμενοι, & ταῖς ἐκείνων ἀσεβείαις τὰ ἴσα νοσῆσαι ἀγαπήσαντες, τὸ ἀληθὲς & θεοσεβῶς ζηλωτὰ γενόμενοι ἀτιμάζοιεν παίδευσιν· ὃ δὴ εἰπεῖν βούλομαι, σαφῶς ἔστι δεῖσθαι. ὁ νόμος μὲν γὰρ σκιὰν ἔχων & τύπον μέχρι καιροῦ διορθώσεως ὑπεκείμενον, καὶ τοῦ τοῦ Παύλου φωνῇ, παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, & προμελέτησιν ὡσαύτως ἵνα τις κατ' εὐσέβειαν ἀρετῆς εἰσκόμιζε. προγύμνασμα δέ τι τοῦ ἀληθοῦς, & εἰ πνεῦμα-

C τικῆς, τὰ δὴ Μωσέως εἰπών τις, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος. δεῖ γάρ τι τοῦτο, τετελείωκεν ὁ νόμος σαφῶς. ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, οὐκέτι προγυμνῶν εἰκόνας, ἀλλ' αὐτὸ λιμπὸν ἀναφανδὸν ἐπιδείξει τὸ ἀληθὲς, οὐκ ἐν τύποις ἔτι, & σχήματι τοῦ τῆς ἀρετῆς καθαρᾶς εἴδους, ὥσπερ ἐποίει Μωσῆς, ἀλλὰ γυμνὸν ὡσαύτως καὶ ἐμφανῆ καθιστὰς, καὶ πλήρη πρὸς εὐσέβειαν τὸν ἄνθρωπον ἀποτελῶν. ἐν οἷς ἦρα τὸ τύπων εἰς ἀλήθειαν μεταχώρησις, καὶ μετάπλασις τοῦ δι' Χριστοῦ ῥηθέντος

D εἰ παίδευσις. ὅπερ ἦν τὸ ἀληθείας ἤδη δι' ἀγαπούσης, πρεπὸν ἐν ἐκείνοις ἔτι κρατύνεσθαι τὸ σκιὰ, οὐκέτι τοῖς νομικοῖς τύποις πολιτεύεσθαι σὺν Χριστῷ τοὺς προσιόντας αὐτῷ διὰ τὸ πίστεως. τοῦτο λίαν ἐλύπει τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ὅτι τὸ ὅτι τὸ παλαιὸν καταλύσων νόμον διαπαντὸς μένειν ὁ Χριστὸς, κηρύττει διαῤῥήδην βοῶντος ἀκούοντες. οὐκ ἄλλον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. λέγω γὰρ ὑμῖν,

E ὅτι ἰῶτα ἕν, ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. πλήρωμα γὰρ ἔχει τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς, ἡ τοῦ ἀληθοῦς ἀρετὴ δηλοῦ τὸ Χριστοῦ νόμων εἰσκεκομισμένη, καθάπερ ἀρτίως ἐλέγομεν. ὅπερ γὰρ ἀκείτω θυμῷ διωλισθηκότες εἰς ἀπιστίαν, & εἰς ζῆλον ἰόντες τοῦ νόμου, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν συνηγορῆς· ἐδόκουν τῷ νόμῳ τὰ δι' Χριστοῦ πεπαιδευμένοι, διὰ τοῦτο χρήσιμος, ἵνα μὴ δοκοίη τισὶ καινούς τινας, ἢ ἰδίους παρὰ τὸ συμφέρον βούλεσθαι τῷ Θεῷ & πατρὶ δοκεῖζῃ νόμους, ἀλλ' οἷος ἐπέστειλεν, οὗ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε,

οὐκ ἔστιν ἐμός, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. μὴ γὰρ δή A non est meus : sed eius qui misit me
τις οἰέσθω φησὶ τῶν προσιόντων ἐμοὶ διὰ τὴν πίστεως, Patris. Nequis enim eorum qui per
ὡς ἀπωδόν τινα λόγον ἐποιησάμην τῷ Θεῷ, καὶ fidem ad me accesserunt existimet, in-
πατρί. αὐτὸ πάλιν, ἡ οὐχ ἑτέρου δὲ εὐαγγελικὸν quit, me sermonem fecisse Deo ac Pa-
ἐστι κήρυγμα, οὐκ ἐρυθριάσαντος ὥς φησιν ὅπερ τοῖς tri dissentaneum. Rursus autem eius
ἀρχαιοτέροις νομοις, ἀλλ' οὐδὲ ὡς τινῶν κυρπιέν- est non verò alterius Euangelica prę-
της τὸ ἀμείνονος ἐντολῆς, ἀλλ' ὡς ἐν καιρῷ τοῦ dicatio, qui non erubescit, vt ita dicam,
διορθῶσαι μᾶλλον πεπλασμένης τὸ τύπου πρὸς ἀλήθειαν. ob leges antiquas, nec quasi iam re-
ὁ γὰρ ἐκεῖνα λαλήσας δι' ἐμοῦ τοῖς ἀρχαιοτέροις pertum sit præstantius mandatum, sed
τότε, ἐστὶ τοῦτα νυνὶ πρὸς ὑμᾶς. λόγος γάρ εἰμι ζῶν B tanquam in tempore opportuno trans-
τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀρρήτου βουλήσεως ἑρμηνευ- latâ ad veritatem figurâ. Qui enim per
τικὸς, διὸ καὶ κέκλημαι μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. εἰ me tunc illa veteribus locutus est, ea-
γὰρ καὶ τῶνδε τῶν ἐμοὶ δοκούντων εἰρῆσθαι φη- dem & ad vos nunc loquitur. Verbum
μί τι δ, ὁ λόγος, οὐκ ἀκριβέστερον οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ etenim sum viuens Dei ac Patris in-
πέμψαντός με πατρὸς ἥκω καὶ ἑτέρως νοήσομεν. effabilis voluntatis interpres : ideóque
τοῦ γὰρ Θεοῦ καὶ πατρὸς, τὸ ἐμοῦ λόγον φησὶν, ἵνα οἱ vocatus sum Magni consilij Ange-
μὲν σεσωσμένοι, εἰδῶσιν ὅτι Θεὸν τετιμήκασι, τοῖς lus. Aut enim hac ratione dictum illud
περὶ αὐτὸν γεγονόσι καταπιθόμενοι λόγοις. οἱ δὲ accipiemus, nempe, *sermonem quem* Ioan. 14.
γε πρὸς τοῦτο πεσόντες ἑαυτῶν, καὶ τῆς ἀπει- C *audistis, non est meus : sed eius qui mi-* 24.
θείας τοῦ δεδιέναι τὸν ὀφθαλμὸν ὀξυβελέστερον τοῦ δαι- *sit me, Patris*, aut certè aliter quoque
τουμένοις, εἰς αὐτὸν ἁμαρτάνουσι τὸν πάντων βα- intelligemus. Dei enim ac Patris suum
σιλίδα φύσιν. ὧν δὴ δὴ πάλιν καὶ δύο τρόπους τὸν τῶν sermonem dicit, vt qui eum seruant
ἀκεραιοτέρων ἀσφαλίσασθαι νοῦν· ἢ γὰρ τὸ πλέον sciant se Deum honorare sermonibus
τιμῆσαι τὸν Θεὸν, προτρέψαι πάντως εἰς πίστιν eius persuasi : Qui verò in contrarium
ἥξειν, ἤγουν· τὸ διδιέναι προσοφείλειν αὐτῷ τῶν δὴ ceciderunt & incredulitate sua datum
πάλιν ἐργάσεται. εἴσω γὰρ δι' ἀμφοῖν ὁ τῆς χρησίμου mandatum violare non verentur, in ip-
τι καὶ συμφέροντος λογισμός. λέγων δὲ ὅτι οὐκ ἔστιν sam peccant omnium reginam natu-
ἐμὸς ὁ λόγος, ἡνίκα δὴ πάντως ὑμᾶς ἀξιοῖ τὸ ἰδίου ram. Duobus autem modis auditorum
προσώπου, καθάπερ ὄντος λόγου, καὶ Θεοῦ· ὅπερ δὴ D animus confirmari potest. Aut enim
πρὸς εἰκελικὸν ἔχον μορφὴν ἔδει, καὶ σὺν ἀνθρωπίνῳ honorandi Dei voluntas ad credendum
φαινόμενος σχήματι, καὶ ὑπάρχων ἀληθῶς καθ' vtique impulerit, aut certè illius offen-
ὑμᾶς πάλιν αὖ φησιν, οὐκ ἀνθρώπινον τὸν ἑαυτοῦ dendi metus idipsum efficiet. In vtroq;
τρόπον βούλεσθαι λόγον, ἀλλὰ θεῖον ὄντως καὶ βασι- enim certa vtilitatis ratio spectatur. Cũ
λικὸν, προσιέναι χρὴ ἀβασκάνως εἰς τὸ τοῦ πατρὸς πρό- autem ait, *Non est sermo meus*, haud
σωπον, ἵνα μὴ διελὼν ἑαυτὸν, δύο λοιπὸν υἱοὺς νοῆ- quaquam certè nos à sua persona auo-
σαι παρασκευάσῃ, εἷς ὢν υἱὸς, καὶ σαρκὸς τὸν ἐκ cat quà Verbum est ac Deus : sed quia
σαρκώσεως, καὶ μὴ τὸν ἐκ σαρκώσεως. εἷς γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ δύο seruilem formam in se habens & homo
κεκλῆσθαι. Θεὸς γὰρ ὢν ὁ λόγος οὐκ ἄνθρωπος, γέγονε sicuti nos existens, hæc ait, sermo-
σὰρξ κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, οὐκ εἰς σῶμα μεταβε- E nem suum non vult humanum censeri,
βληκὼς, ἀλλ' ἰδίαν ποιησάμενος σάρκα, τὴν ἐκ τῆς sed diuinum reuera & regium, eum ne-
ἁγίας παρθένου ναόν· ἵνα τοίνυν μὴ ἀνθρώπινον cessario ad Patris personam referens, ne
τοῦτον νομίζωμεν τὸν λόγον αὐτοῦ, μηδὲ τῆς ἁγίας ἐκστή- si seipsum diuideret, ansam præberet
σαμεν φύσεως τὸ μάθημα τὸ εὐαγγελικὸν, ἀλλὰ duos Filios intelligendi, cum ante, &
Θεοῦ μὲν ὅτι πάντως εἶναι πιστεύσωμεν, οἰκονομικῶς, post Incarnationem vnus sit Filius. Vnus
καὶ σφόδρα καλῶς, ἅτε δὴ τῷ ἐν ἀνθρώπου φαι- enim est Christus, ac non duo, sicu-
νόμενος σχήματι, τῇ ἁγίᾳ φύσει ἀπονέμει πάλιν τὸν ti volunt aliqui. Deus enim existens
λόγον, ὡς ἐν προσώπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐξ οὗ Verbum ex Patre caro factum est,
καὶ ἐν ᾧ καὶ φύσιν ἔστιν, ὡς ἀπαύγασμα, καὶ λόγος iuxta Ioannis vocem, non in carne

eius, & character eius substantiæ.

A αὐτοῦ, καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ χαρακτήρ.

v. 25. & 26. *Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis.*

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, παρ' ὑμῖν μένων. ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὑμῖν ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα, ἃ εἶπον ἐγώ.

Habet rursus hic sermo humanitatis expressionem, & à nostra conditione non admodum distat, si loci huius sensum conuenientem spectemus. Quandonam enim, inquiet iure aliquis, apud nos Christus non est, deitatis nimirum potentia ac virtute, implet quippe vniuersa, nec ab vlla re planè abest, sed ineffabili virtute potius cuncta permeat, terram, ac cælum, nec abest à penetralibus abyssi. Vbi enim non est Deus? Cum igitur ait, *Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens*, humanitatis ratione id intelligemus. Et quia reuersus ad cælos euanescere debebat ex nostris oculis, quòd ad carnem spectat, idcirco hæc ait: mysterij verò perfectissimam & accuratissimam reuelationem per Paracletum nobis factam ait, hoc est per sanctum Spiritum, qui missus est à Patre in nomine eius, id est Filij. Vt enim Christus in nobis, ita & Spiritus eius. idcirco ait, *ipse vos docebit omnia, quæ ego dixi vobis*. Nam cum sit Christi Spiritus, & mēs eius, vt scriptum est, non aliud quiddam existens ab ipso, naturalis identitatis ratione, licet in propria hypostasi intelligatur ac sit, omnia nouit quæ in eo sunt. Cuius rei testis nobis erit Paulus, dicens: *Quis enim scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.* Quocirca vt qui nouit omnia quę sunt in voluntate vnigeniti, omnia nobis annuntiat, non disciplinâ comparatam scientiã habens, ne ministri vicem implere videatur, & alterius sermones deferre, sed vt spiritus eius, sicuti modò diximus, & qui citra doctoris operam nouit omnia quæ sunt eius ex quo, & in quo est, diuina sãctis reuelat mysteria, sicuti nimirum & mens humana omnia quæ in se sunt agnoscens, enuntiatiuo verbo vt foràs emittat voluntates animæ ministrat, cuius est etiam mens, aliud quidem ab ipsa nomine & conceptu, sed alia secundum naturam non existens, sed quæ veluti pars completiua totius in ea existit, & ex ea prodire creditur.

1. Cor. 2. 11.

B Ἔχει πάλιν ὁ λόγος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ὑλίαν ἀπαλλαγὴν μέτρων, ὅσον ἥκειν εἰς νοῦν τοῖς παρεστηκόσι τὸ πρόσκαιρον. πότε γὰρ δικαίως ἐροῖτις, ὡς ὁ παρ' ἡμῖν ἐστὶν ὁ Χριστὸς κατά γε τὴν θεότητος δύναμιν, καίτοι πληροῖ μὲν τὰ πάντα, καὶ σθένος ὁ σύμπαν ἀποδημεῖ, πολὺ δέ που μᾶλλον ἀῤῥήτῳ δυνάμει, γλίχεται καὶ θερμόν, τὴν ἢ ἀβύσσου μυχῶν οὐκ ἀπολιμπάνεται. ποῦ γὰρ οὐκ ἔστι Θεός; ὅταν οὖν λέγῃ, ταῦτα παρὼν ὑμᾶς εἶπον παρ' ὑμῖν μένων, καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐκλαμβάνομεν. C ἐπεὶ δὲ ἔμελλεν ἐξ ὀφθαλμῶν γενέσθαι τὸν ἡμέτερον, κατά γε τὸ σάρκα φρονεῖν, τὸ ἐν τοῖς θνητοῖς ἀποδημίας σφάλμενος, τὰ τοιαῦτα φησί· τὸ δὲ μυστηρίου τελεσιουργὸν καὶ ἀκριβεστάτην ἡμῖν ἀποκάλυψιν διὰ τοῦ παρακλήτου γενέσθαι λέγει, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἁγίου πνεύματος ἀποσταλέντος παρὰ τοῦ πατρὸς ὀνόματι αὐτοῦ, λέγω δὲ τοῦ υἱοῦ. ὡς γὰρ Χριστὸς ἐν ἡμῖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι ἐκεῖνος διδάξει ὑμᾶς πάντα, ἃ εἶπον ὑμῖν ἐγώ. D ὅπερ γάρ ἐστι πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ νοῦς αὐτοῦ, καὶ τὸ γεγραμμένον, οὐχ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν ὄν, καθά γε τὸ ταυτότητι φυσικῇ λόγον, καίτοι νοούμενόν τε καὶ ὑπάρχον ἰδίως, οἶδε πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. καὶ μαρτυρῶν λέγων ὁ Παῦλος· τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὂν ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. σύνοιδε, ὡς εἰδὼς τὰ ἐν τῇ βουλήσει τοῦ μονογενοῦς, πάντα ἡμῖν δι' αὐτοῦ φησί, σὺν ἐπιστήμῃ παιδεύσεως ἔχον τὴν εἴδησιν, ἵνα μὴ φαίνηται διακονίαν τάξιν ἀποπληρῶν, καὶ τοὺς ἑτέρου τυχὸν διαπορθμεύων λόγους, ἀλλ' ὡς πνεῦμα αὐτοῦ, καθάπερ ἄρτιος εἰρήκαμεν, καὶ εἰδὼς ἀδιδάκτως, πάντα τὰ ἐξ οὗ ἐν ᾧ ἐστι, τὰ θεῖα τοῖς ἁγίοις ἀποκαλύπτῃ μυστήρια, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πάντα γινώσκων τὰ ἐν αὐτῷ, διάφορος τοῖς ἔξω, λόγῳ τυχὸν τῷ προφορικῷ τὰ θελήματα τῆς ψυχῆς, ἧς ἐστι καὶ νοῦς, ἕτερον μέν τι παρ' αὐτὴν ταῖς διανοίαις ὁρώμενός τε καὶ ὀνομαζόμενος, ἕτερος δὲ κατὰ φύσιν οὐκ ὤν, ἀλλ' ὡς μέρος τοῦ πάντος συμπληρωτικὸν, ἐν αὐτῇ τε ὑπάρχον, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναφυὲν πιστευόμενον.

ὑπερ᾽ ἐ. τοῦτο πάλιν ἡ θεία τε καὶ ἄῤῥητος φύσις. μικρὰ γὰρ πάσα τοῦδε δηγήσεως ἰσχύς, κἂν ὅσῃ λεπτοῖς ἔρχηται λόγων. Σύνοιδα δ᾽ ἡ τελεία μάθησις διὰ τοῦ πνεύματος τοῖς ἁγίοις ἐνοικοῦσα. καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ὑπογράφει τισὶ τῶν ἐξ ἡμῶν· καὶγὼ ἀκούσας τὴν καθ᾽ ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους ἀγάπην, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ποιούμενος ὑμῶν ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας, καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς, τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, κατὰ τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἐνήργηκεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. ἐν γὰρ τῇ τοιούτων ἀποκαλύψει διὰ τοῦ πνεύματος ἐν ἡμῖν ἀπορρήτως ἐνεργουμένη, τὸ μὲν ἀνθρώπινης οἰκονομίας βάθος, καὶ τὸ κεκρυμμένου μυστηρίου τὴν δυναμιν θεωρεῖσθαι. ὅτι δὲ τὴν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν τε καὶ δυναμιν ἀναπληροῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῖς ἁγίοις ἐνοικοῦν, καὶ πάντα διδάσκει, ἅσσα αὐτὸς λελάληκε τοῖς ἡμᾶς, πάλιν ἡμῖν ἐνδεὲς ἦτοι ὁ Παῦλος σαφῶς λέγων. τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ, ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸ πλοῦτον τῆς δόξης, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι, καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μῆκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. σημειωτέον δὲ πάλιν, ὅτι πάντα διὰ τοῦ πνεύματος ἀποκαλυφθήσεσθαι τοῖς ἁγίοις εἰπὼν, ὑφ᾽ ἑτέρου δίδωσιν αὐτοῖς διδασκάλου, μὴ τοῦτο νομίσῃς, ἑαυτῷ δὲ παρίστησι διὰ τοῦ πνεύματος, σαρκικοῖς μὲν οὐκέτι φαινόμενος ὀφθαλμοῖς, τοῖς γε μὴν νοητοῖς τῆς καρδίας ὄμμασι θεοπρεπῶς θεωρούμενος.

A Atqui diuina & ineffabilis natura supra istud longe posita est. Vis enim exemplorum ad eam explicandam imbecilla prorsus est, quantumuis subtilibus verbis efferatur. Igitur perfecta disciplina per Spiritum in sanctis gignitur. Vnde Paulus ille diuinus ad nonnullos scribit: *Propterea & ego audiens fidem* Eph.1.16
vestram, quæ est in Christo IESV, *& dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis: vt Deus*
B *Domini nostri* IESV *Christi, Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, in agnitione eius: illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus, supra omnem Principatum,*
C *& Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro.* In istorum etenim reuelatione quæ per Spiritum in nobis perficitur, Incarnationis altitudinem, & absconditi mysterij vim spectamus. Quòd autem ipsius Christi præsentiam & virturem impleat Spiritus eius, in sanctis inhabitans, & cuncta doceat, quæcunque ipse ad nos loquutus est, Paulus ipse nihilo secius
D nobis explicabit, dicens: *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis* Eph.3.14.
paternitas in cælis, & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem, Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati, & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo,
E *& sublimitas, & profundum: scire etiam superminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Notandum autem rursus, quòd cum omnia sanctis per Spiritum reuelatum iri dicat, nequaquam tamen eos alij doctori tradit, sed sibi ipsi per Spiritum, qui non amplius corporis oculis, sed intellectualibus cordis luminibus pro eo ac Deo conuenit conspicabilis est.

v.27. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis: non turbetur cor vestrum, neque formides.*

A Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν· μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω.

Sui in cœlos aſcenſus memoriâ ſanctis Apoſtolis renouatâ, iniectáque ſuſpicione fore vt ſoli relinquerentur, ex eo quod dixerat, *Hæc loquutus ſum vobis, apud vos manens*, illicèd animaduertit, vt pote qui ſecundum naturam Deus erat, ſermonem illum non mediocri fuiſſe iis terrori, eoque vehementer eſſe turbatos, & cuiuſque animum grauitate doloris preſſum ac deiectum. Quid enim eſt illo dolore grauius, aut quid tantum interioris mœroris inferre poteſt, quàm iucundiſſimis rebus orbari, eorumque quæ cordi maximè tibi ſint inopinatam ferre iacturam? Componit igitur eos dolore ac metu turbatos. Cauſa enim & radix doloris, quòd diſceſſurus eſſet ab iis & ad Patrem reuerſurus, iuſtiſſima quodammodo erat, nec abs re ſuſpicabantur ſibi vltima quæque parata, ſi corpore non adeſſet amplius is, qui ſeruare poterat. Quomodo autem eorum metum ſedat, aut quo pacto mentes eorum ad diuinam tranquillitatem reducit? *Pacem*, inquit, *meam do vobis, & pacem meam relinquo vobis*. Dixi multoties, inquit, me vos non relicturum orphanos: ſed neque vos in terra manſuros, opitulatore deſtitutos. Adero enim vobis cum rurſus, & abſens corpore, animos veſtros tranquillitate muniam vt Deus, nec turbari vos ſinam, aut animi veſtri vim ac robur à quoquam ſuperari. Omnis quippe metus ac timiditas procul amandabitur, & diuina quædam vis in vobis orietur, quo pacata mente & corde tranquillo, vos ad reuelationem deducet eorum quæ mentem hominis exuperant. Nunc autem, *pacem do vobis*, non ſimpliciter, ſed *pacem meam*. Id autem nihil aliud eſt, quàm dabo Spiritum, & adero eis, qui per meipſum illum ſuſceperint. Pacem quippe Chriſti, ſpiritum eius eſſe, longa non eſt oratione probandum. Si enim ipſe eſt pax in cœlis, & in terra, quomodo cuiuis non patebit, omnino pacem, vt diximus, eſſe Spiritum eius? Et quidem diuinus Paulus ad quoſdam ſcribebat, *Et pax*

Εἰς ἀνάμνησιν οὖν καὶ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, καὶ ὅτι συναπολοῦνται καὶ τοῦτο μόνοι, παροξυνθέντας εἰκότως ἀπὸ τοῦ φθέγματος, τοῦτο λελάληκα ὑμῖν, παρ' ὑμῖν μένων, σωφίνειν δὲ μᾶλλον χρῆναι, ἔφη δὴ καὶ ὑπάρχων καὶ φύσει Θεὸς, ὡς ἀπειλὰς αὐτοῖς ἐπιφέρειν τὴν παροῦσαν ὁ λόγος, τεθορύβηκε γὰρ δηλονότι, καὶ τῷ βάρει τῆς λύπης καταφορήσας τὴν ἑκάστου καταβάλλουσα νοῦν. πῶς γὰρ οὐ μέλλοιτο τὴν λύπην ὁ δυσαποτειχιστος; πῶς δ' ἂν ἔτι φορητὸν, ὡς τὴν πάντων μὲν παρουσίαν, καὶ ὁμιλίαν, καὶ θέαν τὴν ἐπὶ μάλιστα φιλανθρώπων ἀδίκητον ὑποστάντα ζημίαν; καθίστησι τοίνυν αὐτοὺς, λύπῃ, καὶ φόβῳ πεπληγμένους. παρέφασις μὲν γὰρ, καὶ ῥίζα λύπης, ὁ μηδὲν αὐτῶν ἀποφοιτᾶν, ἐξ αἰσχημοσύνης δὲ τοῖς τὸν πατέρα, δικαιότατα πῶς εἰπεῖν, ἐποίητο δὲ μητέρα τὴν ὑποψίαν ὁ πάντα πίστις, ἐξ ἀλόγου ἑτοίμως, ὑπὸ συμπαθείας ἔτι, κατὰ τὴν ἐμφανῆ τοῦ σώματος ὄψιν, ὃ δὴ σφόδρα ζημιοῦντος. πῶς οὖν καθίστησιν, ἢ τίνα τρόπον αὐτοῖς ὁ τὴν διάνοιαν φαιδρὸν εἰσοικίζεται, καὶ τοῖς θείοις αὖθις γαληνίζων ὁ νοῦς κατευθύνεται; δίδωμι, φησὶν, ὑμῖν εἰρήνην, καὶ ἀφίημι ὑμῖν εἰρήνην τὴν ἐμὴν. εἴρηκα, φησὶ, πολλάκις, ὡς οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἀλλ' οὐδὲ μένοι τὴν γῆν οἰκήσετε τὴν βοηθουμένους ἔρημοι, καὶ γυμνοί· σωτέσομαι γὰρ πάλιν ὑμῖν, καὶ ἀπὼν τῷ σώματι, ἀπατειχίσω πάλιν τοῖς διανοίαις, ὡς Θεὸς, ἄνω θήσομαι θορύβου πάντος, ἐκτείσας δὲ τὴν ὑμετέρας ἀπολμίας· οὐδεὶς γὰρ ἀπονήσει φόβος, καὶ δειλία μὴ ἐκ ποδὸν οἰχήσεται, θεία δίλις ἐν ὑμῖν ἀπατελεσθήσεται δύναμις, χολαζούσῃ νῦν, καὶ γαληνιώσῃ καρδίᾳ, ξεναγήσουσα πρὸς ἀπόκαλυψιν τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπινον νοῦν. νῦν δὲ δίδωμι ὑμῖν εἰρήνην, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰρήνην τὴν ἐμὴν. τοῦτο δὲ λῶν ὑπαργῶς οὐδὲν ἕτερον εἰπεῖν, ἢ ὅτι χορηγήσω τὸ πνεῦμα, καὶ σωτέσομαι δι' ἐμαυτοῦ τοῖς δεχομένοις αὐτό. ὅτι γὰρ εἰρήνη Χριστοῦ τὸ πνεῦμά ἐστιν αὐτοῦ, μακρᾶς μὲν οἶμαι μὴ δεῖσθαι λόγου, πρὸς πληροφορίαν, καὶ ἀπόδειξιν. πλὴν ἐκφανῆ φαίην δεῖν ὑπολαμβάνω. εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ ὁ τοῖς ἁγίοις εἰρήνη, καὶ ἐστὶ τῆς, πῶς οὐκ αὐτὴν λοιπὸν πάντη τῷ Σαφὲς, ὅτι καθάπερ εἰρήκαμεν, ἡ εἰρήνη δὴ πάντως ἐστὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ; καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος πρὸς τινας ἔφη, καὶ ἡ εἰρήνη

τῦ Θεοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν. καίτοι πῶς ἂ δίκαιον εἶναφ, ὡς ἂ σὲ ταυτησὶ τ εἰρήνης τ ἐν τῷ κοινῷ τοῦ κόσμου λόγῳ τε καὶ πράγματι, τὰληθῆ τίθησιν; ἐμὲ μὲν γὰρ ἀφιλόμαχος καὶ ἀφιλοπόλεμος ἕξις, ὅσον ἐν οἰκείας ῥοπαῖς, καὶ ἐν θελήσει τῇ καθ' ἑαυτὴν εἰρήνῃ ἔχει, καὶ ἐργάζεται, καὶ οὐκ ἂν συποίσαιτό τι, καὶ ὑπάρχον ἰδίως οἰκοῦμεθά ποτε τὸ ὅτι τοῦ κόσμου εἰρήνης, ἀλλ' ἐν ἕξει τῇ τῶν ἅγια πάντων αὐτὴν συμβαίνειν ὑποτοπάζομεν· πῶς οὖν ἀρα νοήσαι τις ἂν πάντα νοῦν ὑπερέχειν τ τοιαύτην εἰρήνην; ἓν γὰρ μηδαμῇ μηδαμῶς ὂν κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν, πῶς ἂν νοοῖτο χρηστόν τε καὶ ἄμεινον ἀνθρώποις τυχόν, ἢ ἀγγέλοις, ἢ τῶν ἔτι περαιτέρω νοερῶν; νοῶ γὰρ εἰ καὶ ταῦτα φαμέν· οἰκοῦμεν μὲν ὑπὸ ἀρχάς, ἢ ὑπὸ ἐξουσίας, μὲν ὑπὸ θρόνους, ἢ κυριότητας, καὶ ὑπὸ πάντα νοῦν εἰρήνη, ὃ πνεῦμα Χριστοῦ ἐστι, δι' ὃ τὰ πάντα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ καταλλάττει ὁ υἱός, τῷ τὰ ἑαυτῷ θέλειν, καὶ βούλεσθαι νοῦν τε καὶ φρόνημα, καὶ μὴ ἑτεροῦσθαί ποι χωρὶς εἰς ἀπόστασιν, ἀλλ' ἐς τὰ φαῦλα παρεκβαίνειν. λυπεῖ δ' οὐδὲν καὶ λογισμὸν ὅτι τοῦτο λαβεῖν οὐκ ἀσφαλές. ὥσπερ γὰρ ἔστιν ἐπὶ μὲν ζωὴ καὶ φύσει ὁ υἱός, καὶ σοφία καὶ δύναμις καλεῖται δ' ἐν ἔστι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, πνεῦμα ὂν ζωῆς, καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως· ὥσπερ ἐπὶ μὲν ἐστὶν αὐτὸς τε καὶ ἄλλος ἕτερος, ἐπὶ δὲ ἀληθῶς τε καὶ κυρίως εἰρήνη, λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ νοοῖτο πάλιν κατ' αὐτὸν εἰρήνη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. ὅθεν τοῦτο καὶ ἰδικῶς αἰτεῖται τῇ ἑαυτῆς φύσει τ ἰδίαν εἰρήνην, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα, λέγων πρὸς αὐτόν· εἰρήνην τ ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἁγίοις προφήταις ὕτω κατωνόμασται τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, συνήσεις δῆλα τὰ ἀπὸ φωνῆς Ησαΐου μαθών· κύριε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. ὡς γὰρ οὐδὲν τῷ νόμου τετελείωκότος, ὅτι μὴ ἐξαρκούσης τ κατ' αὐτὸν δικαιοσύνης, εἰς πληρεστάτην ἐπόθησεν αἰακοΐσαι τ αἴσθησιν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δοθῆναι παρακαλῶν, δι' ὃ κατηλλαγμένοι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, πρὸς φιλίαν ἀναπεκλήθημεν, ἀραπέσαι τὸ πρὶν ἀναδιδηγμένοι, ἀφ' ἧν ἐφ' ἡμᾶς βασιλεύσαμεν ἁμαρτίαν. δὸς τοιγαροῦν τ εἰρήνην ἡμῖν, φησὶν, ὦ δέσποτα, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. καὶ ὃ βούλεται δηλοῦν εἰπὼν φημὶ τοιοῦτον. ὅτι δὸς, φησὶν, ὦ δέσποτα τ εἰρήνην· πάντα γὰρ ἔχειν ὁμολογήσομεν τότε, ἐλλειπὲς δ' φανήσεσθαι τ ἀγαθῶν οὐδὲν, τῷ γε πᾶς κομισαμένῳ τὸ πλήρωμα

A Dei, *quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras.* Phil. 4.7. At quis non iure sibi persuadeat, non de hac pace, quam vulgò dicimus ac intelligimus ista dici? Animus enim omni contentionis studio vacuus, in sua propensione ac voluntate pacem habet, eámque colit. Neque verò pacem istiusmodi vnquam putabimus aliquam esse substantiam, sed in eorum animis qui diligunt eam habitu formatam? Quomodo ergo pacem hanc omnem sensum exuperare intelligemus? Quod enim nusquam omnino per se subsistit, quomodo præstantius erit hominibus, aut Angelis, siue etiam Archangelis, quos mentes etiam esse dicimus? Quare paxilla quæ exuperat Principatus, & Potestates, & Thronos ipsos & Dominationes, adeóque omnem mentem, Spiritus Christi est, per quem omnia Deo ac Patri reconciliauit, dum nihil aliud vult, sentit, aut facit nec conuersione ad malum aliò deflectit ab ipso. Nihil autem obest considerationem hîc porrò afferre non insulsam certè vel imperitam. Quemadmodum enim cum vita secundum naturam sit Filius, & sapientia, ac Virtus, & Spiritus sit atque vocetur eius Spiritus: Spiritus est Vitæ, & Sapientiæ, ac Virtutis: ita cum sit ipse & non alius vera & propria pax, iure dicetur ac censebitur sicut ipse pax, Spiritus eius. Idcóque suæ ipsius naturæ propriam pacem peculiariter attribuens, id est Spiritum, de ipso ait: *Pacem meam relinquo vobis.* Quòd autem etiam apud sanctos Prophetas ita nuncupatus sit Christi Spiritus, ex Esaiæ verbis rectè intelliges. *Domine,* Esai. 26. 12. enim inquit, *Deus noster, pacem da nobis. omnia enim reddidisti nobis.* Quasi enim Lex nihil ad perfectum adduxerit, neque adeò sufficiat eius iustitia vt ad plenissimam & perfectissimam pietatem hominem reuocet, diuinum dari Spiritum flagitat, per quem reconciliati Deo ac Patri ad amicitiam reuocati sumus, qui propter regnans in nos peccatum fugitiui priùs eramus. Da pacem nobis igitur, ô Domine: omnia enim reddidisti nobis: idem est, ac si diceret, da, inquit, ô Domine, pacem. Omnia enim tunc nos habere fatebimur, nihilque boni deesse videbitur ei qui plenitudinem Chri-

stiacceperit. Omnis quippe boni plenitudo est, Deum in nobis habitare per Spiritum. Quoniam ergo Spiritus omne animi turbamentum sedare, omnemque in nobis formidinem compescere maximè potest, illud quodammodo subsidium ad animi robur & perturbationis vacuitatem aptissimum daturum se promittit, dicens, *Pacem meam relinquo vobis: Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.*

A Χριστοῦ. πάντως γὰρ πλήρωσις ἀγαθοῦ, κατοικοῦσαν Θεὸν ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ πνεύματος. ὅθεν τοίνυν ἰσχυώτατον σφόδρα τὸ πνεῦμα ὄντι, πάσης τε ὀχλήσεως καθαρεῦσαι δύνασθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν ἡμῖν καταργῆσαι δειλίαν, ἐφόδιόν πως εἰς ἀνδρείαν καὶ ἀπαραξίαν τὸ ἐπιτηδειότατον ἐπιδώσειν ἑαυτὸν ἀγγελίαν λέγων, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω.

v. 28. *Audistis quia ego dixi vobis, Vado & venio ad vos.*

Ἠκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

B

Non ab alio, inquit, quàm à me audistis de meo discessu, ipsi quippe mea verba auribus vestris hausistis. Quid autem vobis promisi, qui mentiri nescio? Ego vado, & venio ad vos. Nam si discessus meus consolationis nihil esset habiturus, vosque in perpetuum essem relicturus, grauiter vtique id ferre, atque ob id animum iure despondere videremini: sed cum vobis dixerim non tantum me abiturum, sed certo tempore me rediturum, cur, inquit, dolorem animo susci- C pientes, quod lætitiam conciliare possit penitus ex memoria vestra deletis? pugnet remedium vulneri, & gaudij vis dolori resistat. Paratus enim sum ad Patrem ac Deum ascendere, sed rediturum me denuò promisi. Sedat igitur vehementissimum illum quem in discipulis dolorem inuenit, & quemadmodum pater quispiam liberorum suorum amantissimus rerum necessariarum causâ longinquam peregrinationem suscipere coactus, cernens eos in lacrymas effusos, quibus potest rationibus consolatur, & futurum ex suo discessu bonum identidem replicans, spem rerum iucundissimarum dolori quodammodo opponit: sic etiam Dominus noster I E- D svs Christus, ex animo sanctorum dolorem euellit. Norat enim, vt pote cum verus Deus sit, grauissimum fore, quòd eorum oculos fugeret, licet cum E eis perpetò futurus esset per Spiritum, Hoc autem summæ charitatis ac sanctitatis est argumentum. Velle enim cum Christo degere, nonne sanctis est conuenientissimum? Quem cum Pau- *Ps.* 1. 23. lus in se scopum haberet, *Melius est* inquit, *dissolui, & esse cum Christo.*

Οὐχ ἑτέρου, φησὶ, διεπύθεσθε λέγοντες, τὴν ἐμὴν ἐστερῆσθαι ἀποδημίαν· αὐτήκοοι γὰρ τῶν ἐμῶν ῥημάτων. ἢ δὲ ὑμῖν ἐπηγγειλάμην ἐγὼ ψεύδεσθαι μὴ εἰδώς; ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. εἰ μὲν οὖν ἀπῆγε παράκλητον ὑμῖν ὁ λόγος ἠπείλησε τὴν ἀποδημίαν, καὶ διηνεκῆ τὴν ἀπόλειψιν, ἰοῦ δή που καὶ μάλα εἰκὸς ὑπὸ τούτων λίαν ἀχθεσθῆναι, ἀφορήτως διέχειν, καὶ εἰς ἀκεραίους δυσθυμίας καταγινώσκειν. ὅθεν δὲ πρὸς ὑμᾶς ἔφην, ὡς οὐκ ἀπολύσομαι μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπανήξω χὠ χαιρὸν, τί δὴ, φησὶ, μόνον τὸ λυπεῖν ταῖς ἑαυτῶν στέρησιν εἰσοικίζοντες, τὸ παραμύθιον ἀφαιρεῖσθε ταῖς ἀμηχανίαις ὑφίζειν; ἀντιπαρέσθω τῷ πλήθοντι τὸ θεραπεῦσον εἶδος, ἀντιπαλαιέσθω τῇ αἰτίᾳ παραμυθίαν, καὶ τῷ καταυφαίνοντι δυνάμει. σωτήριον μὲν γὰρ, ὡς ἀναβησόμενος πρὸς τὸν πατέρα καὶ Θεὸν, ἀλλ' ἐπὶ καὶ ἐπανήξω πάλιν ἐπαγγέλλομαι. καθαρίζεσθαί πως ἀκμαζόντως ἐν ταῖς μαθηταῖς τὴν λύπην βούλει· ὡς ἂν αὖ εἰ τῶν φιλοπαίδων ὄντων αἰνῇ, καὶ ἀγαθὸν πατὴρ ἐκβιαζόμενος, εἶτα πολὺ τὸ ἰδίων τέκνων τὸ δάκρυον βλέπων, τὴν περιφερωτάτην αὐτοῖς καὶ φίλην καθαιρέσει παρέχει, ἀφ' ἁπλοῦς εἶναι λόγου, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀποδημίας ἐσόμενον ἀγαθὸν ἀεὶ παρεμβάλλων εἰς μέσον, αὐθαπλίζεσθαι τὰς λύπας τῆς ὀδύνης ἐλπίδα· οὕτω καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τὸ τῶν ἁγίων ψυχῆς ἀφελέσθαι τὴν λύπην. ἤδη γὰρ ἤδη, Θεὸς ἐπιφέρων ἀληθινὸς, φορτικώτατον αὐτοῖς ἔσεσθαι τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, κἀκεῖσε σωζόντος ἀεὶ ἀφ' ἁπλοῦς τοῦ πνεύματος. ἀγάπης δὲ τοῦτο, καὶ ὁσιότητος τῆς εἰς ἄκρον ἀπόδειξις. τὸ γὰρ σωφρονεῖν βούλεσθαι τῷ Χριστῷ, πῶς οὐκ ἀληθῶς τοῖς ἁγίοις πρέπον δέοντος; καὶ γοῦν ὁ θαυμάσιος Παῦλος τοῦτον ἔχων ἐν ἑαυτοῦ τὸν σκοπὸν, κρεῖττον γὰρ φησι, τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι.

A

ΚΕΦΑΛ. α'.

Οτι κατ' οὐδὲν ἐλάττων ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴσος δὲ μᾶλλον καὶ ὅμοιος κατὰ φύσιν αὐτῷ.

Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν.

ΑΝτιστρέπει τὴν λύπην τὴν ἀφορμὴν εἰς ἡδονὴν διανοίας αὐτοῖς, καὶ ὅτι μὴ χαίρουσι μᾶλλον ἐφ' οἷς νῦν ἀχθόμενοι, καλῶς παίδευσι σαφῶς· ὀνίνασθαι γὰρ πειρᾶται διδάσκων, ὅτι τοὺς ἀκαπήλευτόν τε καὶ ἀληθῆ τὴν εἰς ἑτέρους ἀγάπην ἐπιτηδεύοντας ζητεῖν αἰσχρὸν καὶ οὐχὶ δι' ἡμᾶς μόνον τὸ σφίσιν αὐτοῖς ἡδύ τε καὶ φίλον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγαπωμένοις λυσιτελές, καιρὸν αἰτοῦντος τοῦτο δρᾶν ἀναπείθοντος. Διὸ τοῦτον καὶ ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων, φησὶν, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀζημιοῦται, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. λέγει γὰρ ὡς χρὴ μὴ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων. ἀγάπης γὰρ ἔργον τὸ ἀκεραίους, οὐχὶ δήπου πάντως τὸ μόνον ἡμᾶς προσηκόντων ἡμῖν ἰδίων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον προσηκόντων ὄντως χρήσιμον. τοῦτο γὰρ φρονεῖν ἀναπείθει τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἄρτι τὸν προκειμένων ὁ Σωτήρ. ἀλλὰ φέρε δὴ πάλιν ἐφ' ἡμῖν αὐτοῖς καθάπαξ ὅπῃ πίναξι, λεπτομερέσι γραφείοις τὸ τῆς θεωρήματος ἀπαυγασμοῦντες δείξωμεν, ἀναβαίνωμεν ἐπὶ τὸ θεῖον ὅπῃ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. προσῆκεν γὰρ πολλάκις ὁ ἐν τοῖς ἐλάττοσι τύπος, τὸ ἐν φαινομένοις δείγματος καὶ τὸ ἀσυγκρίτως ἔχον πιστευομένων. Οἶκοθεν ἤδη ἴσως, φέρε εἰπεῖν, τοῖς Παύλου μαθηταῖς, τὸ αὐτῷ συνῆναι λίαν πρόσφατος· ἀλλὰ χρήσιμον τῷ Παύλῳ τὸ ἀναλύσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, καθάπερ αὐτὸς διεβεβαιώσατο γράφων. ἵν' οὖν ἔργον τοῖς ἀγαπῶν ἐλευθέροις αὐτὸν, τὸ πλεονάζειν ἐπιζητοῦντας τὸ εἰς αὐτὸν ἀγάπησιν, καὶ μὴ δύσκολον ἀεὶ ποιοῦντας τὸ αὐτοῖς καὶ μόνον ἡδύ, σκεπτομένους δὲ μᾶλλον καὶ τὸ τῷ διδασκάλῳ ἀποδημοῦντι συμφέρον, ἐπιζητοῦντας συνῆναι Χριστῷ. ἔχεις τὸ γεωμήματος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸ σκιώδες. φέρε δὴ τοίνυν, τὸ ὄντως Χριστῷ μυστήριον τὸ δείξωμεν, καθάπερ ἢ χρῶμα πολυειδὲς ταῖς σκιαῖς ἐπαλείφοντες, αὐτοῦ μᾶλλον σαφῶς ἐπιδείξωμεν τὴν ἀλήθειαν. ὁ μορφῇ γὰρ ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ μονογενὴς, καὶ ἐν ἰσότητι τῇ πρὸς πνεῦμα, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, διό τε τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπησιν, κενώσει ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λα-

CAPVT I.

Quòd nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, sed æqualis potiùs, eique similis secundum naturam.

Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est.

B OCcasionem doloris vertit in argumentum lætitiæ, palamque eos arguit quòd non lætentur potiùs de eo quod dolebant. Simul autem docere conatur, opus esse vt qui veram ac sinceram in alios charitatem colunt, non tantum quod sibi cordi sit ac voluptati quærant, sed quod vsui sit iis quos diligunt, occasione id postulante. Quocirca & Paulus ad quosdam scribit, *Charitas non agit perperam, non inflatur,* 1. Cor. 13.
non est ambitiosa, non quærit quæ sua 4.
sunt. Ad alios autem; *Non sua quærentes, sed quæ sunt aliorum.* Verè etenim charitatis opus est, non vtique nos nostrorum bonorum duntaxat curam gerere, sed propinquo quod vsui sit prouidere. id enim sentire suos discipulos hoc loco Seruator admonet. Sed age rursus in nobis ipsis velut in tabula huius textus vim & rationem subtiliori penicillo depingentes, hinc ad Christi mysterium ascendamus. Sæpe enim rerum tenuiorum exemplum facit vt ad res incomparabiles euehamur. Igitur gratum erat, verbi gratia, Pauli discipulis cum eo semper versari: sed melius Paulo ac fatuis, dissolui & esse cum Christo, sicut ipse confirmauit. Opus igitur est, vt qui eum diligunt, dilectionem erga eum implere conentur, neque tantum æquo animo ea ferant quæ sibi vnis grata sunt, sed considerantes potiùs quod discedenti magistro conduceret, studere cum Christo versari. Habes in nobis theorematis illius vmbram. Agedum ergo, vim & rationem Christi mysteriorum ceu colores varios vmbris inducentes, ipsam clarè demum ostendamus veritatem. Nam cum in forma Phil. 2.
Dei ac Patris esset vnigenitus, & in æqualitate secundum Spiritum, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed propter suam in nos charitatem exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens,

cipiens, idque sustinuit, vt nos omnes ad omnem virtutis cognitionem informaret, vt per incomparabilem miraculorum claritatem spectatores nos efficeret eius quæ naturæ diuinæ inest virtutis & gloriæ, ac supernaturalis potentiæ. Sic enim in extremam lapsos insciti am ad sanam mentem denuò reuocare poterat, ita vt creaturam non amplius adoraret præ creatore, sed vnum verè ac naturâ Deum nuncuparet. Sed & aliis modis nos vnigenitus assumpta carne iuuit. Destruxit enim mortis imperium, vim peccati resoluit, supra serpentes & scorpiones, & supra omnem hostis potentiam calcare fecit. Erat igitur iucundissimum & optatissimum cum nobis ipsis, tum sanctis discipulis semper esse vnà cum tantorum bonorum largitore Christo, ac præsentem semper eum ac nobiscum versantem habere: sed non multum ei vtile videbatur, tam longis temporibus commorari in humilitatis forma quam propter dilectionem erga nos assumpserat, sicuti iam diximus. oportebat enim nostra dispensatione iam ad exitum perducta ad suam gloriam ipsum redire, & cum carne propter nos assumpta ad æqualitatem cum Deo ac Patre reuerti, quam cùm rapinam arbitratus non esset, (ipsam enim ceu proprium bonum habere licebat) in humanam ignobilitatem descendit. Quandiu enim erat in terra, licet Deus sit verus, ac vniuersi dominus, nullo tamen nostrum potior reputabatur ab iis qui gloriam eius non nouerant. Vnde & colaphis cæsus, & sputis inquinatus, & crucifixus est, & Iudæorum sannas tulit, qui dicere ausi sunt, *Si Filius Dei es, descende de cruce, & credemus tibi*, Post-

Matt. 27. 40.

quam autem Incarnationis impleuit mysterium, ad cælestem Patrem ac Deum se recepit, exacto nimirum humilitatis tempore, & voluntariæ inanitionis temporibus ad exitum perductis, Deus tandem supernis potestatibus apparuit. Nec enim ascendere vniuersi Dominum cælum ignorauit, sed iussi sunt qui supernis ianuis præsunt, potestatum Dominum admittere, licet cum carne ascendentem, eique portas attollere mandabat spiritus, dicens, *Tollite portas principes vestras & elenamini porta æternales, & introibit Rex gloriæ. Dominus fortis, & potens,*

Psal. 23. 7.

Α ζων, & ὑποστήσαι τοῦτο παθών, ἵνα πάντας ἡμᾶς ἀπολαύειν ποιῇς πάσαν εἴδησιν ἀρετῆς, ἵνα δι' ἧς τὸ θαυμαστὸν ἀσυγκρίτου φαιδρότητος θεωρητὰς γενέσθαι παρασκευάσῃ τὸ ἐνοῦσαν τῇ θείᾳ φύσει δυνάμεώς τε καὶ δόξης, καὶ ὑπερφυοῦς ἐξουσίας. οὕτω γὰρ ἐπανῆκεν τοὺς εἰς ἐσχάτην ἀμαθίαν ὠλισθηκότας αἰσθῆσαι πάλιν εἰς σωφρόνων, καὶ προσκυνῆσαι μηκέτι τὴν κτίσιν, παρὰ τὸν κτίσαντα, τὸν ἀληθῶς ἕνα καὶ φύσει Θεὸν ὀνομάσαι.

Β ὠφέλησε δὲ καθ' ἑτέρους τρόπους ἡμᾶς ὁ μονογενὴς σὺν ἑαυτῷ θεραπεύσας· κατέφρενε γὰρ ὁ θανάτου θρόνος, κατέλυσε τὰ ἁμαρτίας τὸ δυνάμενον, δέδωκεν ἡμῖν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων, καὶ σκορπίων, καὶ ὅτι πάσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. ἦν οὖν ὥρα, καὶ λίαν εἰκότως ἡμῖν μὲν αὐτοῖς, ἢ δὲ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς ἡδύ τι δὲ φίλον, καὶ πολυτὸς ἄξιον λόγου, σωφρονεῖν μὲν πολυτὸς δὲ τοσούτων ἡμῖν ἀγαθῶν δοτῆρι Χριστῷ, συμπαρεῖναί τε ἀεὶ, καὶ σωφρονοῦντα

C μόνον ἔχειν· ἀλλ' ὁ σφόδρα χρήσιμον αὐτῷ διεφαίνετο, τὸ μακρυῖς ὅτου χρόνοις ἐμφιλοχωρῆσαι τῷ τῆς ταπεινώσεως σχήματι τῷ δι' ἡμᾶς γενομένῳ χρησίμως, ἅτε εἰς ἡμᾶς ἀναπεσόν, καθάπερ ἤδη προεῖπομεν. ἔδει γὰρ μᾶλλον τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας ἀκωλύτως ἤδη πεπερασμένης, εἰς τὸ ἴδιον ἀναφοιτῆσαι δόξαν αὐτὸν, καὶ μὴ τὸ δι' ἡμᾶς ληφθῆναι σαρκὸς παλινδρομεῖν εἰς ἰσότητα τὴν πρὸς

D Θεὸν καὶ πατέρα, ἣν οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγησάμενος· ἐξῆν γὰρ ἔχειν, ὡς ἴδιον ἀγαθόν· εἰς ἀνθρωπίνην καταβέβηκεν ἀδοξίαν. ἕως μὲν γὰρ ἦν ὅτι τῆς γῆς ἐπὶ, κἂν ᾖ Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, καὶ τῶν ὅλων κύριος, ὀλίγοις ἀμείνων τῶν καθ' ἡμᾶς ἐλογίζετο πρός γε τοὺς οὐκ εἰδότα τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ γοῦν ἐρραπίσθη, καὶ ἐμαστιγώθη, καὶ ἐμαυρώθη, καὶ τὴν Ἰουδαίων δημοσιότητος ὑπέστη τὴν ὕβριν, ὀλισθημάτων εἰπεῖν. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, καταβᾶθι νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομέν σοι. ὅπερ τὸ καθ' ἡμᾶς ἀποπληρώσας μυστήριον, πρὸς τὸ τῆς ὑψηνοῦς ἀνεχωρίζετο πατέρα καὶ Θεὸν, ἅτε δὴ πεπερασ-

E μένου ἤδη τοῦ τῆς ταπεινώσεως χρόνου, καὶ πεπερασμένων τῶν καιρῶν τῆς ἐκουσίου κενώσεως, Θεὸς ἤδη τοῖς ἄνω δυνάμεσι διεφαίνετο. ὑπῆν γὰρ ἠγνόησεν αἰσθανόμενα τῶν ὅλων διακοσμήτωρ ὁ ὑψηνὸς, ἀλλ' ἐκελεύοντο μὲν οἱ τοῖς ἄνω πύλαις ἐφεστηκότες, ὡς τῶν δυνάμεων πρόεδρον κύριον, καίτοι μὴ σαρκὸς ἀνατεταλκότα, αἴρειν τε τὰς πύλας αὐτῷ διετύπου πνεῦμα λέγον. ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. κύριος κραταιὸς, καὶ δυνατὸς,

κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ· κύριος τῶν δυνάμεων A *omnipotens in prælio. Dominus virtutum*
αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. ἐγνώσθη γὰρ *ipse est Rex gloriæ.* Innotuit enim & Principatibus & Potestatibus multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionẽ seculorum quam fecit in Christo, sicuti Paulus ait. Reuersus enim ad Patrem, licet maior quàm ipse ideò censeatur, quòd hic quidem mansit in iis in quibus semper erat, ille verò voluntariam inanitionem subiens, in serui forma descendit, ad propriam rursus euectus est gloriam, audiuitque, *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Sed ne ipse videretur honorem sibi rapuisse, Paterque cælestis vel inuitus Filium ad dextram collocasse, ipse Pater introducitur, illud dicens, *Sede à dextris meis.* Neque verò cordatus quisquam dixerit, Patrem secundas honoris partes dedisse Filio, quòd eum à dextris habeat, sed illud apud se reputabit potiùs, oportuisse omninò dexterum, & nullius imminutionis suspectum locum, non quidem Patri, sed Filio attribui, quippe qui propter voluntariam inanitionem, & subiectionem, vt minor arguebatur ab iis qui mysterium Incarnationis capere non possent. Idcirco à dextris est Patris, qui nullatenus argui potest, vt Filio seruetur honoris æqualitas. Atque hæc quidem sunt à nobis vtiliter in præsens exposita, quæ ad rem propositam conducunt. Sed denuò repetens, atque, vt verbo dicam, totum ab initio narrationis scopum reuoluens, dicam tandem, gratum nobis & optabile esse, cum Seruatore Christo versari semper, quamuis propter nos seipsum exinanierit, vt scriptum est, & in forma serui fuerit, & in humanæ ignobilitate naturæ. Quid enim est natura hominis, cum Deo comparata? Atqui non est id ipsi Filio vtile, sed conducit potius ad Patrem ascendere, suamque gloriam, & potestatem, ac dignitatem diuinam palam, & non iam occultè atque adumbratè recipere. Sedit enim à dextris, id ipso quoque volente patre: Amat quippe vt suum genimen, & vt fructum substantiæ suæ. Quocirca ait, *Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est.* Et certè dilectionis erga eum argumentum fuisset, nequaquam tantum doloris ex eius absentia & eius discessu capere, sed in animum potiùs inducere, ad conuenientem

Ephes. 3. 10

Psal. 109.

Ioan. 14. 28.

sibique debitam gloriam, & ad veterem dignitatem, hoc est Deo vtique dignam ipsum ascendere. Vnde Psalmista qui per Spiritum mysteria loquebatur, *omnes gentes*, inquit, *plaudite manibus*: deinde festiuitatis caulam explicans, Seruatoris in cælos ascensionem protulit, dicens: *Ascendit Deus in iubilo, Dominus in voce tubæ*, iubilationem & tubam nominans, altisonam illam sancti Spiritus vocem, quando supernis potestatibus portas attollere iussit, & Dominum virtutum ipsum nuncupauit, sicuti modò dicebamus. Quam ob rem ipsum quoque sanctorum chorum ingenti lætitia exultasse comperiemus, ideóque dicebat, modò quidem, *Dominus regnauit, exultet terra*, modò rursus, *Dominus regnauit, decorem induit: induit Dominus fortitudinem, & præcinxit se.* Qui enim nobiscum, ante resurrectionem ex mortuis homo versabatur, postquã ad Patrẽ qui in cælis est ascendit, tunc suum decorem induit, & pristina fortitudine se præcinxit. Sedit enim regnans cum Patre. Gaudere itaque dignum & iustum est quotquot diligunt eum, quia ascendit ad Patrem qui in cælis est suam resumpturus gloriam, & cum eo rursus regnaturus, sicut erat in principio. Maiorem autem eum dicit, non quia sedit à dextris, vt Deus, sed quia nobiscum adhuc erat, id est nobis similis. Ista quippe dicit, vt qui seruilem formam haberet, nec adhuc tempus adesset quo diuinam dignitatem resumere debebat. Vnde cum pro nobis crucem venerandam pertulit, acetum & fel Iudæi obtulerunt ei sitienti, & postquam bibisset, dixit, *Consummatum est.* Impletum quippe iam erat humiliationis tempus, & crucifixus quidem est, vt homo. vicit enim mortis potentiam, non vt homo, sed potiùs vt Deus, efficaciâ nimirum, & & vincendi gloria atque potestate, non secundum carnem. Maior itaque est Pater Filio, seruo nimirum adhuc, & in humanis constituto: nam & ipsum Deum suum nominat, humanæ id formæ attribuens. Nam si credimus eum exinaniisse & humiliasse semetipsũ, quomodo non omnibus patebit eum de eminentia quadam in demissionẽ descẽdisse, immò verò ex æqualitate cũ Patre ad inæqualitatẽ? Nihil autẽ horũ Pater sustinuit: sed mãsit & perstat in iis quib. erat ab initio.

Ps 46. 10.

Ps. 46. 6.

Ps. 96. 1.

Ps. 92. 1.

A λαμβάνω πεφοίτηκε δόξαν, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, τοῦτ' ἔστι, τὸ θεοπρεπὲς εὐαρχῶς. καὶ γοῦν ὁ μακάριος, καίτοι ἀφ' τοῦ πνεύματος λαλῶν μυστήρια, πάντα τὰ ἔθνη, φησὶ, κροτήσατε χεῖρας· εἶτα τῆς ἑορτῆς τὴν αἰτίαν ἐξηγούμενος τὴν εἰς ὑψηλοὺς ἀναληψιν τοῦ σωτῆρος πρὸ ἐκπλήξεως λέγων· ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος, ἀλαλαγμὸν ὀνομάζων, ἐν σάλπιγγα, τὴν ὑψηλὴν ἐξάκουστον τοῦ πνεύματος φωνήν· ὅτε ταῖς ἄνω δυνάμεσι ταῖς πύλας αἴρειν διεκελεύετο, ἐν κύριον αὐτὸν ὀνόμαζε τῶν δυνάμεων, καθάπερ ἐλέχθημεν ἄρτιος. ἐπ' αὐτῷ δὴ δὴ τούτῳ, ἐν αὐτὸν διῤῥήσομεν τοῦ τῶν ἁγίων χορεῦσαι, καὶ ἐν πολλαῖς γεγονότα ταῖς ψυχαῖς. διηγάρει γὰρ ἔφασκε, ποτὲ μὲν ὅτι ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, ποτὲ δὲ αὖ πάλιν, ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο κύριος δυνάμιν, καὶ περιεζώσατο. ὁ γὰρ μεθ' ἡμῶν αὐθέκαστος, περὶ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅτε πρὸς τὸν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἀνέβη πατέρα, τότε τὴν ἰδίαν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, ἐν τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπαρχουσαν αὐτῷ περιεζώσατο δυνάμιν. κεκράτηκε γὰρ βασιλεύων μετὰ πάντος. χαίρειν οὖν ἀρα δίκαιόν τε καὶ πρέπον, τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, ὅτι πεπόρευται πρὸς τὸν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς πατέρα τὴν ἰδίαν δόξαν ἀναληψόμενος, καὶ πάλιν αὖτῷ συμβασιλεύσων, καθάπερ ἦν ἐν ἀρχῇ μείζονα δέ φησιν αὐτὸν, οὐχ ὅτι κεκράτηκεν ὢν δεξιᾶν, ὡς Θεὸς, ἀλλ' ὡς ἦν ἔτι μεθ' ἡμῶν, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. ὡς γὰρ ἔτι τὸ δουλοπρεπὲς ἔχων σχῆμα, ἐν παρόντος αὐτῷ ὕπνου τοῦ κυριακοῦ καθ' ὃν ἔδει ἀναλαβεῖν, τὰ τοιαῦτα φησί. ἐν γοῦν, ὅτε τὴν ἡμέραν ἐκάθ' ἡμῶν ἐπέσχε σαυρόν, ὄξος αὐτῷ καὶ χολὴν Ἰουδαῖοι προσήνεγκαν διψήσαντι, καὶ πιὼν, ἔφη, τετέλεσται. πεπλήρωτο γὰρ ἤδη ὁ τῆς ταπεινώσεως καιρὸς, καὶ ἐσταυρώθη μὲν, ὡς ἄνθρωπος· νενίκηκε γὰρ ὑπὲρ ἀνάπτου τὸ κράτος, οὐχ ὡς ἄνθρωπος, ἔτι μᾶλλον ἢ ὡς Θεὸς, φημὶ δὴ τῇ τῆς ἐνεργείας, ἐν τῷ ὅτι ᾧ νικήσας δόξαν τε ἐν δυνάμει, οὐ κατὰ τὸ σῶμα μείζων οὖν ὁ πατὴρ, ὡς ἔτι δούλου, καὶ τὸ τοῖς καθ' ἡμᾶς, ὄντος τοῦ μου· ἐπεὶ ἐν Θεὸν ἑαυτῷ φησιν αὐτὸν, ἐν τοῦτο τοῦ ἀνθρώπου προσιέμενον σχήματι. εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι κενέωσέ τε ἐν ταπείνωσιν ἑαυτὸν, πῶς οὐχ ἅπασιν ἔσται καταφανὲς, ὅτι καταβέβηκεν ἀπὸ ὑπεροχῆς ἵνος εἰς ἐλαττώσιν, μᾶλλον δὲ ἀπὸ ἰσότητος τοῦ πρὸς τὸν πατέρα, πρὸς τὸ μὴ ἴσως ἔχειν; οὐδὲν δὲ τούτων ὑπομεμένηκεν ὁ πατὴρ· μεμένηκε δὲ, ἐν ἔστιν ἐν οἷς ἦν ἀπ' ἀρχῆς.

μείζων τῶν ἀρχαῖς τὰ ἐλάττωσιν οἰκονομικῶς ἐλαμβάνε, ⁊ τέως ὄντες ἐν αὐτῇ, ἄχρις οὗ σκήνο πάλιν ἀναχωρήσῃ, τὸ ἴδιόν δὴ φημι, ⁊ φυσικὸν ἀγαθόν, ἐν ᾧ τὴν ἐν ἀρχῇ. τόπος γὰρ ὡσανεὶ οἰκεῖός τις καὶ φυσικὸς αὐτῷ νοηθείη ἂν εἰκότως ἡ ἰσότης, ἡ πρὸς τὸν πατέρα, ἣν ἔχειν ἔξὸν ἀδιαφθόρως, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο δι' ἡμᾶς· ⁊ πολλοῦ δεῖν γενόσθαι λέγω τὴν ἰσότητα τοῦ θεοῦ ⁊ πατέρα, ⁊ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν βιβλίοις, ἔφαμεν ἤδη πρέπον, ὅτι τὸ τῆς ἕξεως ἀφελώφθαι ἐλθεῖν, ὃ πρὸς τούτων ἔτι μᾶλλον ἀφέντας εἰς ὃ παρόν. ὅθεν δὲ ἡμῖν τὰ ἀσεμνότατα αἱρεθήσεται, ὑπόλοιπον αὖθις ἐπιμάσσειν τοῖς Ἰουδαίοις λαχόν τὴν ἱερὰν γραμμάτων τινὰ εἴδησιν, τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ ἑρμηνευθέντα ἐπιχράσαι, γραφὴν παρέδυκεν ὁ φορτικὸς δυσφημίας καὶ τῶν μανιωδῶν, ἀδρανὲς ὑφάσμα, ⁊ λίαν ἀναρμόστως ἐμαυτῷ προσῆμα θέλειν ὑφίσασθαι, ὅ σιωπῇ παραδραμεῖν τινὰ ἄτοπα δηλονότι τῶν μεμηνυθέντων ἀπόνοιαν. ἐκτὸς οὖν εἰπόσμην δεῖν ἐναντήσαι μοὶ καὶ λόγον αὐτῷ, δέξαί τι γράφε, ὅτι σαθρά τε καὶ γραώδη τὰ παρ' αὐτοῦ μυθάρια, καὶ φρενήρεσιν μὲν ἂν ἀγαθῆς ἀμοιρεῖν πανταπασῶν, γροφὰς δὲ εἰκῇ ἔχοντα λογισμῶν. ἐπ' αὐτῆς δὲ ὑμῖν ἀναγνώσομαι λέξεως, ἃ συνθεῖναι τετόλμηκε, τὰ μὲν προκειμένα, καθάπερ αὐτὸς φήσῃ, λεπτομερείαν ἐξηγούμενος. μείζονα δὲ ἑαυτῷ τὸν πατέρα κηρύσσων γράφε, ⁊ μείνον τὸ ἑαυτῷ πρέπουσάν πρέσπον διανομαστεύειν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν ἀμφοτέρους εἰ νομίζοντων ὁ ψεύδος διήλεγξε, ⁊ τὸν Σαβελλίου δηλ. τούτων ἀσεβεστάτους δίξας δήπου, ὡς οἶεται, ⁊ δριμὺς ὀπισθεν τοῖς τὸ ἰσότητι πρὸς τὸν πατέρα λιθεῖσι τὸν υἱόν, ὥστε πάλιν εἰπών· εἰς τοσοῦτον πάλιν ἀπονοίας προεληλύθασιν τινες, ὡς μηδὲ ὅλως ἀνέχεσθαι μείζονα εἶ τὸν πατέρα τῆς τοῦ μονογενοῦς θεότητος λέγειν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸν, συγκρίσει τῇ πρὸς τὸν Χριστὸν ὑπερέχειν δοκεῖν, μηδὲ κἂν * τοῦτο συνιδεῖν δυναμένους, ὡς τὰ ἑτερογενῆ οὐδαμῶς συγκρίνεσθαι δυνατόν. οὐδεὶς γὰρ ἂν εἴποι ποτὲ ὅτι ἀνθρώπους ἵππους κτείνους, ὅτι μὲν ἵππους ἐξυτέρους τρέχειν χελώνης, ἀλλ' ἀνθρώπου ἀνθρώπου ἐλλογιμωτέρους, ἵππων δὲ ἵππου ὀξυτέρους φέρεσθαι. μόνον οἶνον τὸ ὁμογενῶν τὸ πρὸς ἄλληλα συγκρίσει ὑπεδεχόμενον, ἀναγκαίως ἂν οὕτως ὁμολογήσαιμεν, ὅτι ὁ πατὴρ μείζων αὐτῆς τοῦ μονογενοῦς θεότητος ὑπάρχει. οἱ γὰρ ἐναντίως σφαλλόμενοι, τῷ πρὸς τὸν Χριστὸν συγκρίνειν, ὅσον ὃ ἐπ' αὐτοῖς, ὃ πατρικὸν ἀξίωμα καταμειοῦσι· ταύτῃ μοὶ δοκοῦσι τὰ ὑβριστὰ ληρήματα διαφεύ-

A Maior itaque est eo qui ex dispensationis ordine minorationem suscepit, quique in ea tandiu fuit, quandiu ad illud reuersus est, proprium inquam & naturale bonum, in quo erat initio. Locus autem ei quodammodo proprius ac naturalis iure censebitur, illa cum Patre æqualitas, quam cum obstante nemine habere liceret, non tamen rapinam arbitratus est propter nos. Porrò cum de æqualitate Filij cum Deo ac Patre multa nobis in superioribus libris dicta sint, operæpretium forsan esset ad ea quæ sequuntur explicanda nos accingere, plura de his inpræsens differere omittentes. Sed quoniam ex insanis hæreticis quidam non vulgarem apud Iudæos sacrarum literarum cognitionem nactus, hunc locum explicans intolerabiles blasphemias aduersus Vnigenitum scriptis tradidit, rem nimis inertem, nimisque à me alienam facturum putaui, si tantam eius hominis insaniam silentio præterirem. Ordine igitur ei occurrendum censeo, demonstrandumque putidas esse & aniles eius fabellas, & omni prorsus iudicio destituras, inaniumque duntaxat rationum strophis plenas. Ad verbum autem recitabo, quæ scribere ausus est, cum visus est sibi sensum loci huius exponere. Maiorem autem se- " ipso Patrem apertè prædicans, non " solùm gratitudinem se dignam exhi- " buit, sed & eorum qui ambos æqua- " les esse putant mendacium coarguit. " Quibus verbis Sabellij opinione explosâ, infestus & acer vt putat, in eos ruit, qui æqualem Patri Filium statuunt, in hunc rursus modum scribens: Eò de- " mentiæ quidam rursus progressi sunt, " vt dici non ferant vnigeniti deitate " Patrem esse maiorem, sed eum dun- " taxat præcellere existiment comparatio, " ne cum carne, qui ne vel in hoc quidem " perspicere possunt heterogenea nullo " modo posse compatari. Nemo enim di- " xerit vnquam hominem iumento sa- " pientiorem esse, neque adeò equum ve- " locius currere testudine, sed hominem " homini doctrinâ præstare, & equum ve- " locius equo currere. Cum ergo sola ho- " mogenea comparationem inter se susci- " piant, necesse est eos fateri Patrē maiorē " esse ipsa Vnigeniti deitate. Nam qui con- " trarium sentiunt, in eo quod ipsum cum " carne cōparant, quantum in eis est Patris " dignitatē minuunt. Hæ quidē sunt illius

* forte οὐδὲ

nugæ: Videndum verò, quo pacto suis ipse verbis ne sciens quidem pugnet. Laudat enim Filium, vt qui dignam se gratitudinem & æquitatem seruauerit, cum dixit, *Pater maior me est*, sed miror quî non in animum istud induxerit. Quid enim quæso eum adigebat vt de diuinitate sua nunc verba faceret, cum nemo sanus vnquam tempus loquendi faciendique opportunum scire neglexerit? Quid inquam opus erat intempestiua illa deitatis declaratione mœstis discipulis, ex eo quod ad Patrem ac Deum ex hoc mundo esset abiturus? Quam enim consolationis rationem id eis attulisset? Quam autem ob causam propemodum eos accusat, dicens, *Si diligeretis me, gauderetis vtique quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est.* Nunquid enim istud amabo te, discipulos recreare aut tam pium eorum mœrorem sedare poterat, quòd ad maiorem Patrem proficisceitur? Quam consolandi rationem hic quisquam repe- Isa. 14. 8 riet? Nam cum Philippus eum compellaret, *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*: tunc opportunè admodum, quippe cum diuinitatis declarandæ tempus instaret, Patrem quidem in seipso ostendens, & seipsum rursus in Patre, & nulla in re se eo minorem, sed omnimoda æqualitate conspicuum, aiebat, *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, Qui videt me, videt & Patrem. Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est? Ego & Pater vnum sumus.* Verùm tunc opportunè quidem de his verba faciens admirationi erat: nunc autem quàm opportunè istud dicitur, aut quid rationis habet, tristitiam discipulorum lenire velle, & consolatorium quoddam eis pharmacum adhibere, dum gaudere iubentur, quia vadit ad Patrem? Nunquid ergo rudibus ac imperitis vel ex ipsa re liquido patet, quòd cum ad suam reuerti vellet gloriam cum Patre, eam ob rem diligentibus se gaudere iussit, hunc ipsum porrò cum aliis consolationis modum excogitans? Verùm ista nunc omittemus, nec illius insaniam multum vrgebimus. Ad illud potius veniendum censeo, quòd putauit vanam esse comparationem qua deitatis naturæ caro comparatur, cum exinanitum esse Filium dicimus, quando factus est homo. Verum non ita

A πλέον δὲ ὅπως οὐδὲ εἰδότα δείξωμεν, ὅτι τοῖς ἰδίοις αὐτὸς μάχεται λόγοις. ἀποδέχεται μὲν γὰρ τὴν ὑόν, ὡς τὴν αὐτοῦ παρέπουσαν θεηγωμοσύνῃ ἀφατρήσωτα, τῷ εἰπεῖν, ὁ πατήρ μείζων μου ἐστί· θαυμάζω δὲ ὅπως οὐδὲ ἐνέφνο κῦ νοῦν εἰσιδέξατο. τί γὰρ ἰῶν ὅλως ὁ ἀμαπείθων αὐτὸν, θεολογίας ἀψασθαι νυνὶ, κρίνει δ κμεῖν εἰδέναι τὴν παρέπουσαν, καὶ

B λόγου, καὶ σχήματος, οὐκ ἐν τῷ μηδενὶ ζῆν τῆς αὐ, εἶτα σωφρονεῖν. τί οὖν ἔδει τὸν ὅτως ἀκμάζοντα θεολογίας ἀδιακρίτοις τοῖς μαθηταῖς, ἐπισφέρειν ἀποδημεῖν ἀπὸ κόσμου πρὸς τὸν πατέρα καὶ Θεόν; ποῖον γὰρ αὖ ἐποίσετε τῷ ἀμυθίας ζόφον αὐτοῖς ὁ τοιοῦτος τυχόν; ἀλλ' ὅπου δὴ ὅλως μονονυχὶ καταπτήξαι λέγων, εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι ὁ πατὴρ μείζων μου ἐστίν; ἆρα γὰρ, εἰπέ μοι, ἀφικνεῖσθαι τοῦτο πρὸς συμπαίδιον ἐποίει τοῖς μαθηταῖς, ἢ

C τὸ ὅτω φιλοῦσιν λύπης ἀπήλαυνεν, ὅτι πρὸς τὸν μείζονα πατέρα πορεύεται; εἶτα ποῖον καταίδει τὴς αὖ τὸ τοῦ θαυμασίας τὸ τοιοῦτο ζόφον; κρίνει Φιλίππου μὲν ἐρομένου, καὶ λέγοντος, κύριε δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, ἐξ ἀρκεῖ ἡμῖν. τότε δὲ τότε καὶ λίαν ἀκαίρως, ἅτε δὴ καὶ τὸ τῆς θεολογίας ἀνεπικόπως κρίνει, τὸν πατέρα μὲν ἐν ἑαυτῷ δηλοῦν, ἑαυτὸν δὲ αὖ πάλιν ἐν τῷ πατρὶ, ἐξ ὅτι κατ' οὐδὲν ἐλαττῶν ἐστιν αὐτοῦ, τῇ κῦ πάσῃ ἰσότητι δεικνύντα, ἔφασκε, τοσούτῳ χρόνῳ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ, καὶ οὐκ ἐγνώκατέ με Φίλιππε. ὁ ἑωρακώς με, ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν; ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. ἀλλὰ τότε μὲν ἀκαίρως τὸ ὅτι τοῦτοις ἡμῖν ἐξυφαίνων λόγον, εἰκότως ἐθαυμάζετο· νυνὶ δὲ ποῖον ἔχει τὸ σχῆμα κρίνει, ἢ ποῖον ὅλως ὅτι δίκαιον λογισμόν, ἢ βούλεται μὲν τὸ τοῖς μαθηταῖς καθυφείσαι λύπην, φάρμακα δὲ ὥσπερ θαυμασίας αὐτοῖς ὅτινοσῦν, τὸ ὅτι πάσαι χαίρειν, ὅτι πορεύεται πρὸς τὸν

E πατέρα; ἆρ' οὖν οὐκ αὐτόθεν καὶ τοῖς λίαν αὐτοῖς συμφορὰς δι' αὐτὸ τὸ σχήματος, ὡς ἐπισφὰς εἰς τὸ ἴδιον αὖθις παλινδρομῆσαι δίξαν μὴ παθεῖν ὑπεῖχεν, χαίρειν ὅτι τοιοῦτῳ τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσι διεκελεύετο, ἀξιάγαστον αὐτὸς αὖθις θαυμασίως ἐν τῷ μὴ τὸ ἄλλων ὅτινοσοῦν τὸ ζόφον; ἀλλὰ περισωμεν τοῦτο νυνὶ, καὶ ταῖς ἐκείνου φρενοβλαβείαις ὑ πολὺ ἐγκείσωμεν. φημὶ δὲ δεῖν ἐπ' ἐκεῖνα μᾶλλον ἐλθεῖν· ὡήθη γὰρ ἴσως τῇ τὸ ἀνθρώπου φύσει τὸ ἔμψυχα συγκρίνοντας, αὐόητον κομιδῇ ποιεῖσθαι τὸ ἀποξέπασιν, ὅτι κενωθεὶς λέγομεν τὸν υἱόν, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἔχει δὲ οὐχ ὅτω, πάντ,

οἰκείωσιν δὲ μόνον, καὶ δουλοπρεποῦς ἀξιώματος τὸ θεῖον λέγοντες δόξαν, ἐλαττοῦσθαι φαμὲν τὸν Πατέρα τὸν υἱόν, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀπολαμβάνουσαν γοῦν εἰς ὃ εἶχε πάλιν ἐν ἴσῳ τῷ Φύσαντι, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν, ὑπὸ κηνίων, ἢ βλέπεται τὸν, οὐδὲ ἀπὸ δόξαν ἠμφιεσμένον, ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ γεγονότα πάλιν, ἐν ἧπερ ἦν ἐξ ἀρχῆς μετὰ τοῦ Πατρός. ἐγὼ γοῦν ὁ θεσπέσιος μυσταγωγὸς, φημὶ δὲ τὸν Παῦλον, τὸ πρέπουσαν τοῖς ἀνθρώποις ταπείνωσιν, οὐκέτι προσιδεῖν αὐτῷ μετὰ τὴν νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἐν τῇ ἀφόδου τὸ εἰς οὐρανοὺς, βλασφημῆ λέγων· εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. πρὸς δὲ ἑαυτὸν πάλιν, Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. καίτοι τί δήποτε πάλιν αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς ἀφίξεσθαι λέγων μεταχηματιοῦν τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, νῦν ἐξαρνήσεται λέγων οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, καίτοι πρωτοκλεισμένος εἰς ἀποστολὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; τί γὰρ ὅλως αὐτὸν οὐκ εἰδέναι κατὰ σάρκα φησίν; ἆρ' οὖν, εἰπέ μοι, τὰ ἀνθρώπινα αὐτὸν διαστεῖλαι ἠρνήσατο; μὴ γένοιτο. φρενῶν γὰρ ὀρθῶς. τετελωμένων γὰρ ἦν, ἐν εἰς πέρας ἥκοντες τὴν κενώσεως, ἥτοι ταπεινώσεως, οὐκ ἐξ ὧν ὁρᾶται κεκενωμένου, μᾶλλον δὲ ἐξ ὧν ἐστι κατὰ Φύσιν Θεὸς, δίκαιον ἦν τὸν αὐτὸν, ἃ ἐπίσταται γινώσκειν ἐκείνα. γεγυμνάσθαι γὰρ ἅπαξ ἐν τοῖς διδαχθέντος τὸ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, ἔδει λοιπὸν ἤδη καὶ διδάσκεσθαι τοὺς πεπιστευκότας, ὅτι καὶ Θεὸς κατὰ Φύσιν ἐστὶν, διὰ τῶν μᾶλλον τοῖς θεοπρεπέσι περὶ αὐτοῦ λόγοις, ἢ τοῖς ἑτέροις ἐφήδεσθαι. θαυμάζω δὲ ὅπως οὐκ ἐρυθριᾷ, λέγων, ὡς ἐπεὶ τὰ ὁμογενῆ τὰ πρὸς ἄλληλα συγκρίσιν ἐπιδέχεται, ἀνάγκη ἂν ἡμᾶς ὁμολογῆσαι, ὅτι ὁ πατὴρ μείζων τοῦ μονογενοῦς θεότητος ὑπάρχει. οὐκ αἰσθάνεται γὰρ, ὡς εἰκὸς, τὸ οἰκεῖον ἑαυτῷ ἐξοπλίσας λόγον· λεγέτω γὰρ ἡμῖν οὐκοῦν χρησίμως ἐρέσθαι βουλομένοις, αἱ πρὸς ἄλληλα τῶν ὁμοφύλων συγκρίσεις, ἀπὸ ποίων μᾶλλον ἔτι τελοῦντα περαίνεσθαι; ἆρ' ἐξ ὧν εἰσι, καθό γε τὸ Φύσεως κοινὸν λόγον, ἢ ἐξ ὧν ἕκαστον ἔχει τὸ ὅσα προσκείνεταί τε, καὶ ἀπολείπεται, οὐσιῶδές τε ἢ οὐκ οὐσιῶδες, δι' αἰτίας δὲ λόγους; οἷς δὲ δὴ τί φημι· ἵνα δείσω γὰρ οὐκοῦν λέγειν, ὅπερ αὐτὸς ἡμῖν εἰσηνέγκαμεν, εἰς παράδειγμα τοῦ λόγου· εἴτις ἀνθρώπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξισάσαι συγκρίνοι, εἰς μὲν τὸ ἕνα καὶ κοινὸν τῆς οὐσίας

A res est : absit ; sed seruilis conditionis ac dignitatis diuinam gloriam cum dicimus, minorem esse Patre Filium asserimus, in quàtum factus est homo, tamẽ in Patris æqualitatem restitutũ esse, postquam hinc ad cælos ascendit, non noua, neque aduentitia, nec inusitata gloria vestitum, sed illa denuò fruentem in qua erat initio cum Patre. Vnde Paulus doctor ille diuinus conuenientem hominibus humilitatem non
B iam ei post resurrectionem à mortuis & in cælos ascensionem attribuens, scribit in hæc verba : *Si enim cognouimus secundum carnem Christum ; sed nunc iam non nouimus.* Rursus autem de seipso : *Paulus Apostolus* IESVS *Christi, non ex hominibus, neque per hominem, sed per* IESVM *Christum*, At cur cum eum ad nos venturum diceret, vt corpus humilitatis nostræ configuraret corpori gloriæ suæ, negat modò, dicens se non ab homini-
C bus, neque per hominem, sed per IESVM Christum electum fuisse in Apostolatum ? Quid autem quæso cum non nosse secundum carnem ait ? Nunquid amabo te, Dominum negauit qui eam redemit ? absit : rectè enim sapit. Perfecto quippe & ad exitum perducto tempore exinanitionis siue humiliationis vnigeniti, non ex eo quod exinanitus cernitur, sed ex eo potius quòd secundum naturam est Deus, prædicare ipsum & agnoscere
D nititur. Concesso enim & admisso quòd homo factus sit, illud demum doceri fideles oportebat, Deum quoque esse secundum naturam : ideóque diuinis potiùs de eo sermonibus quàm aliis oblectatur. Miror autem quo pacto non erubescat, dicens, quòd cum sola homogenea comparationem inter se suscipiant, ipsos fateri necesse sit Patrem Vnigeniti deitate maiorem existere. Non sentit enim, vt videtur, sua se verba armare in seipsum. Respondeat
E enim commodùm id nobis scisciantibus ; Illę homogeneorum inter se comparationes quibusnam ex rebus conuenientius peraguntur ? An ex iis quæ sunt, iuxta communem naturæ rationem ; an ex iis quæ habet vnumquodque, eorum quæ adsunt, & absunt, inexistunt, & non inexistunt iustas ob causas ? Verbi gratiâ, (idem enim exemplum afferam quod ipse nobis protulit) siquis hominem homini comparare velit, ad vnam & communem substantię

rationem reſpiciens, nullam in vtroque reperiet differentiam. Nec enim homo differt ob homine, quatenus eſt animal, rationis compos, mortale, intelligendi & ſciendi capax, hæc enim in omnibus vna eſt ipſius ſubſtantiæ definitio: ſed nec equus ab equo, quà nimirum eſt equus: ſed hominem ab homine differre dicimus quòd hic grammaticam, verbi gratiâ, calleat, ille non item, aut modis aliquibus aliis. Atqui hæc non attingunt ſubſtantiam, verùm aliam potius cauſam nacta videntur. Sed & equus equo velocior eſt, aut corpore minor, aut maior: veruntamen hæc in ratione ſubſtantiæ ſita eſſe non comperiemus. Alioqui enim quæ inter ſe conferuntur nullo modo inuicem differrent. Quomodo enim homo, verbi gratia, minor aut maior homine alio cenſeretur, inquantum ſunt homines? Quapropter in omnibus homogeneis æqualia ſunt naturalia, diuerſa autem reperiuntur quæ inexiſtunt, & ſecundum accidentis rationem extrinſecus aduenium. Igitur, cum iuxta illius propoſitionem, aut ſententiam, (huic enim inſiſtam) ſola homogenea comparationem inter ſe propriè ſuſcipiant, primùm fateatur Filium eiuſdem eſſe cum Patre generis, id eſt conſubſtantialem (ſic enim capiendum eſt homogeneum, hominem enim homini comparari debere faſſus eſt, & equum equo) cauſamque tandem doceat, ob quam Filius, qui cum Deo ac Patre comparatur, vt pote eiuſdem cum ipſo generis, aliqua ex parte minor ſit. Vbinam autem minorem eſſe comperiemus, cum in homogeneis vna ſit definitio ſubſtantiæ? Ratio enim cuiuſque ſubſtantiæ in quibuſdam perfecta, in aliis imperfecta non cernitur, ſed vna & æqualis videtur in omnibus: cauſas tamen alias contingentibus, aut iis quæ quouis modo accidunt, eſſe dicimus. quod vt pateat, vtar exemplo iam allato. Homo enim ab homine nullo modo differt, in quantum ſunt homines: ſed hic quidem eſt pius, ille nequam: hic infirmus ac corpore mutilus, alter firmus ac ſanus: ille probus, hic malignus. Sed ſi quis horum cauſas attentius inſpexerit, ſubſtantiæ quidē definitionē non incuſabit, ſed corporis potiùs & animi affectionibus cauſas attribuet. Cum ergo vna cenſeatur & ſit in Patre ac Filio deitatis definitio, aut quomodocunque

A ἀπολείας λόγον. οὐδὲ μίαν ἐπ' ἀμφοῖν διάφοροι διαφορά. οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος ἀνθρώπου διαίσει ποτὲ, καθό γε ζῶόν ἐστι λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. οὗτος γὰρ ἐν ἅπασιν, εἷς τις τῆς οὐσίας αὐτῆς ὅρος. ἀλλ' οὐδὲ ἵππος ἵππου κατ' αὐτὸ γε τοῦτο ὅ ἵππος ἐστὶ φημὶ, διαφέρειν δὲ ἄνθρωπον ἀνθρώπου, καθ' ὃ τὸν μὲν ἐπιστήμων, ἢ γραμματικὸν· ἢ κατ' ἐτέρους τινὰς τοιούτους ἔχοντες. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐχ ἅπτεται τῆς οὐσίας, αἰτίαν δὲ μᾶλλον ἑτέραν λαχόντα φαίνεται. ἀλλὰ δὴ ἵππος μὲν ἵππου θρομικώτερος, ἢ κατὰ σῶμα B μείων ἢ * πλεονεξίαν, πλὴν τὴν ἐν τούτοις πλεονεξίαν, ἥτοι τὴν ἐλάττωσιν, οὐκ ἐν ὄρῳ κειμένην τῆς τοῦ οὐσίας διορίσομεν. εἰ γὰρ καὶ κατ' οὐσίαν ἀλλήλων διαφέρει τὰ εἰς σύγκρισιν διαβαίνοντα τὸ πρὸς ἄλληλα. μείων γὰρ ἄνθρωπος, ἀνθρώπου τυχὸν, ἤγουν ὃ μείζονα ἔχων, καθόσον εἰσὶν ἄνθρωποι, πῶς ἂν ὅλως νοοῖτο, ἢ λέγοιτο; οὐκοῦν, ἐν ἴσῳ μέτρῳ πᾶσι τοῖς ὁμοφυέσι τὰ φυσικά. διαφορὰν δὲ τὰ ἐνόντα φαίνεσθαι, ἐκ τοῦ τὸ συμβεβηκὸς C κὸς ἔξωθεν ἐπιλήμματα λόγον. οὐκοῦν ἐπειδήπερ καὶ τὸ ἐκείνῳ πρέπασιν, ἥτοι φωνῇ· δεξόμεθα γὰρ αὐτὸς· μόνα τὰ ὁμογνῆ τὸ πρὸς ἄλληλα σύγκρισιν εἰκειότερον ἔτι δέξεται, ὁμολογείτω πρῶτον, ὡς ὁμογνὴς ἐστὶν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, τοῦτ' ἔστιν, ὁμοούσιος. οὕτω γὰρ νοήσεις ὃ ὁμογνές. ἄνθρωπον γὰρ ἀνθρώπῳ συγκρίνειν δὴν ἐδοκίμασεν, ἀλλὰ ἢ ἵππον ἵππῳ· καὶ διδασκέτω λοιπὸν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ὁ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ συγκρινόμενος υἱὸς, ὡς ὁμογνὴς αὐτῷ, τὴν κατά τι μικρὸν ἐλάττωσιν ἔχῃ· D πού ἢ ὃ μεῖον διορίσομεν, ὅτι τοῖς ὁμογνέσιν εἰς ἀνυπαρξίαν τῆς οὐσίας ὅρος; ἑκάστης γὰρ οὐσίας, ὁ αὐτὸς ἀυτῆς λόγος, ἀτελὴς μὲν ἐν τισιν, ἀτελὴς ἢ οὐ ἑτέρῳ φαίνεσθαι, ἀλλ' εἷς καὶ ἴσος ὅτι πάντων φαίνεται. αἰτίας γοῦν ἑτέρας ἔχειν φαμὲν τὸν συμβεβηκότων ἕκαστον, ἤ τισι προσγεγονότων καθ' ὁτιδηποτοῦν τρόπον. αὐτὸ δὲ δὴ πάλιν ἐναργῶς σαφηνείας ἕνεκα εἰρημένων, ὃ ἐξ ἀρχῆς προὔκειτο παραδήλωμα. ἄνθρωπος μὲν ἀνθρώπου διαίσει μὲν ὅλως E ἐστὶν, καθόσον εἰσὶν ἄνθρωποι τυχόν· ἀλλ' ὁ μὲν ὅσιός ἐστιν ἀνόσιος, ὁ δὲ κακόνους, ἢ ὁ μὲν ἀσθενὴς καὶ λελωβημένῳ τὸ σῶμα, σῶος ἢ καὶ ῥώμης ἕτερος, ἢ ὁ μὲν ἐς βάσκανος, ὁ δὲ ἀγαθός· ἀλλ' ὅταν τις τούτων τὰς αἰτίας ἀκριβῶς καταμάθῃ, τὴν μὲν * αἰτίας ὅρον οὐκ αἰτιάσεται, πάθεσι ἢ μᾶλλον χ. νόσοις σωματικοῖς, ἤγουν ψυχικῆς ἀνατίθησι τὰς αἰτίας. ἐνός τοιγαροῦν νομιζομένου τε καὶ ὄντος ὅτι τε πάσης ἢ ἰδιότητος ὅρου, ἢ ὅπως αὖθις εἰπὼν οὐκ αὖ

χ. ἀκριπλεονεξίας

τ̃ παρέποντας ἐξοίχοιτο· συγκείνονται γὰρ ὡς ὁμογε- A eam nomines, (comparantur enim vt
νῆς, κεχρήσομαι δὲ ἀφ' τ̃ αἰτίας κἀν τ̃ ῥητρήμα- qui sint eiusdem generis, vtarque eo-
τος, καὶ ἵνα αὐτὸ λέγειν· διδασκόντων οἱ ταῦτα νο- rum verbis ob necessariã rei explicatio-
μίζοντες τί ἀρὰ νομίζουσι παθεῖν σκυθρώσαντ τ̃ υἱὸν ὡς ἐλάττονα nem) doceant miseri, quidnam effeci-
εἶ) τ̃ Θεοῦ καὶ πατρός; ἄρα πάθος, ἢ ῥᾳθυμία καὶ se putent vt Deo ac Patre minor sit
ὅσα συμβαίνει οἷς τοῖς γηπτεὶ ἔχουσι τ̃ φύσιν; Filius? num morbus, num segnities,
εἶτα τίς οὕτω λυπρός, καὶ ἀφηκοέναι τοσοῦτον λόγου, & quæcunque accidere solent iis qui-
ὡς δὲ μόνον ἀκοῦσαι, κἂν γνῶ εἰς οὓς ἐλάσῃ τ̃ bus est natura creata? At quis ita de-
βλασφημίαν; ὅτε τοίνυν, ὡς ὁμοούσιος ὑπάρ- lirus & ab omni ratione alienus erit, vt
χων τῷ κ̃ῳ φύσει Θεῷ, Θεός ἐστι δηλονότι κ̃ῳ φύ- tantam blasphemiam vel in aures ad-
σει, καὶ αὐτός· συγκείνεται γὰρ τῷ πατρὶ· ἀφηκωλύ- B mittere velit? Cùm ergo, vt qui eiusdem est cum naturali Deo generis,
σῃ γ' οὐδὲν ὅ ὡσαύτως ἔχειν τῷ φύσαντι· πῶς ἐ- Deus ipse quoque sit secundum na-
λάττων ἐστίν; ὅπῃ γ' ἀμαθέστατά τε καὶ ἀλογώτα- turam (comparatur enim Patri, nec
τα ἐν τοῖς προκειμένοις διεξιὼν, ὑ κατέδυσεν ει- quicquam prohibet quominus sit Pa-
πεῖν ὁ τ̃ ἀληθείας ἐχθρὸς, ὅτι μείζων ὁ πατὴρ τ̃ tri similis) quomodo minor est? Quo-
θεότητος τ̃ υἱοῦ· φέρε τ̃ μὴ ῥητὰς οἰκονομίας τὸν niam autem veritatis hostis stultissimè
λόγον βραχύ τι προεισέλθοντες, καὶ τ̃ τ̃ προκειμέ- dicere veritus non est deitate Filij ma-
νων ἐννοίας ἀποδιελθόντες ἀφ' τ̃ ἔλαττον, τ̃ θεότη- iorem esse Patrem, agedum Incarna-
τα τ̃ υἱοῦ τῇ τ̃ πατρὸς συγκείνωμεν κατὰ τὸν tionis sermonem paululum contrahen-
ἐκείνων λόγον, ἐκεῖνο δὲ πρῶτον εἰπεῖν ἀπαιτή- tes, & à rerum propositarum sensu a-
σαντες τ̃ τοῦτο φαίνεσθαι τολμήσαντα, πότερόν ποτε uellentes, propter reprehensionem,
Θεὸν ὄντα κ̃ῳ φύσει ὑπάρχειν οἴεται τ̃ Θεὸν, ἢ deitatem Filij vt ipsi loquuntur, cum
ἕτερόν μοί τι παρὰ τοῦτο, τελειοῦσθαι μὲν τ̃ C Patris deitate conferamus, rogantes
θεότητος κλήσει, καθάπερ οἶδα πολλοὶ μοί εἰσιν vt qui talia dicere ausus est primum res-
ὑφ' ἡμῶν θεοὶ καὶ κύριοι, πολλοὶ δὲ ὥσπερ τ̃ γῆς εἶ) pondeat, vtrum Filium Deus quum sit
λέγονται. δηλοῦσθαι μὲν γὰρ φιλῇ δεδόξασται secundum naturam, Deum esse puter,
προσηγορίᾳ τ̃ θεότητος φημὶ τ̃ υἱόν, μὴ μὲν καὶ an aliquid aliud præter istud, veruntà-
ὑπάρχειν κ̃ῳ φύσει αὐτὸν ἀληθῶς τοῦθ' ὅπερ εἶ) men appellatione deitatis ornatum,
λέγεσθαι, τὰ εἰκότα φρονοῦντες ἀναστήσομαι, D quemadmodum nempe multi sunt in
παῤῥησίᾳδι διακεκραγότες, ὦ πάντες, ὡς εἰ μὴ φύ- cælo dij ac Domini, multique etiam
σει Θεός ἐστι, κτίσματι προσκυνοῦμεν ἃ πρὸς τ̃ in terra esse dicuntur. Nam si probetur
κτίσματα, καὶ οὐχὶ μόνον ἡμεῖς, οἱ τόνδε τ̃ πεῖραν nuda tantùm appellatione deitatis or-
ἔχοντες χῶρον, ἀλλὰ δὴ καὶ τ̃ ἁγίων ἀγγέλων ἱερὰν natum esse Filium, ipsum tamen non
πληθύν. κατηγορήσομαι γ' καὶ πάντως ἁγίων λοι- esse verè id quod esse dicitur; iure me-
πὸν, Θεὸν αὐτὸν κ̃ῳ φύσει εἰρηκότος καὶ ἀληθινόν. rito palam & publicè inclamabimus,
μάλιστα δὲ πάντων αἰδεσίμου τὸν μακάριον Nos, si naturâ Deus non est, adorare
Ἰωάννην εἰρηκότα πρὸς αὐτ̃. οἴδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τ̃ etiamnum creaturam non Creatorem,
Θεοῦ ἥκει καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν E neque nos tantùm qui terrenam hanc
τ̃ ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ἐσμὲν ἐν τ̃ ἀληθινῷ αὐτ̃ regionem incolimus, sed & ipsam san-
υἱῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ctorum Angelorum multitudinem.
ζωὴ αἰώνιος. εἰ γ' πάσῃ ὁμοῦ δυσωπούμενος τ̃ Quin & sanctos omnes accusabimus,
θεόπνευστον γραφὴν, Θεὸν ὄντως αὐτὸν προσερῶ, quicunque Deum ipsum secundum na-
καὶ ὑπάρχειν φάσκοντα, πιστεύειν τε φάσκω turam ac verum prædicarunt: sed ma-
μειονεκτεῖν γ' παῖδα, κατὰ γνώμην ὅλως ὑπολαμβάνειν· ἆρ' οὐχ ἕτερόν μοι εἰσηκόμικε Θεὸν, ximè omnium beatum Ioannem, qui
τ̃ πρὸς τ̃ πατέρα φύσεως φυσικῆς ὁλοκλήρως de ipso scripsit: *Scimus quoniam Filius*
ἀφηκειωμένον, καὶ σὺν ἰδίᾳ μόνῃ τινὶ νοήμασιν ὑποστάσει, *Dei venit, & dedit nobis sensum vt co-* 1. Ioan. 5. 20.
μὴ μὲν συνυπάρχειν τῇ τ̃ Θεοῦ καὶ πατρὸς *gnoscamus verum Deum, & simus in ve-*
ro Filio eius IESV *Christo. Hic est ve-*
rus Deus, & vita æterna. Quod si
scripturam reuerens, Deum verè ip-
sum nuncupabi, & ita esse sentiet, at-
que hoc modo aliqua saltem ex par-
te minorem esse Patre existimat: nun-
quid alium nobis Deum inuexit à na-
turali quidem cum Patre relatione pe-
nitus resectum, & qui propria qui-
dem in hypostasi aliqua esse concipiatur, non tamen in Dei ac Patris
substantia

subſtantia inexiſtat? Nemini opinor obſcurum iſtud eſt. Nã ſi nihil ſeipſo maius eſt, aut minus, ſed aliquo minore maius, aut maiore aliquo minus, nunquid neceſſe eſt duos planè fateri Deos eſſe ſecundum naturam, ac veros, vt hic quidem maior intelligatur, ille verò ipſo minor? Igitur perit funditus Eccleſiæ fides, ſi credimus illis, nec vnus ſupra nos eſt Deus, ſed duo. Cuiuſnam ergo templa dicti ſumus, ſecundum ſcripturas, niſi eius qui ſuum in noſtris animabus Spiritum collocauit? Cum ergo inueniamus ex ſacris literis non Patris ſolùm, ſed & Filij Spiritum nuncupari, quid philoſophabimur? aut quid ſentire nos decebit? vero amborum reiecto alterum eſſe Deum dicemus? Nam ſi duos Deos, minorem & maiorem admittemus, & ambos in noſtris animis inhabitare dicemus, per proprios ac peculiares Spiritus, templa Deorum facti demum deprehendemur: & duo in nobis Spiritus habitant, maior nimirum, & minor, pro ratione naturæ eorum qui ipſos dederunt. Quis ergo talia iſtos vomentes ferat? aut quis eorum qui apud illos ſunt indoctum ac valde ridiculum ſermonem eſſe non videbit, ſi eorum quæ antea diximus ſenſum attendat? Sed forſan coactus duos ſecundum naturam fateri Deos, ſiquidem maior hic eſt, ille minor, ad illud ſibi tritum ac familiare ſe conferet, nempe vt propriam & peculiarẽ quandã naturam Filium habere dicat, ſi nec creatâ prorſus exolutus ſit, neque adeò Dei ac Patris naturâ planè excidat. Nam qui creaturam aut opus dicere apertè non verentur, ad iſtiuſmodi verborum confugiunt elegantias, vrbaniorem quodammodo excogitantes blaſphemiã. Cum ergo itaſe habere Filium dicant, vt neque Deus ſecundum naturã in totũ ſit, nec inter creaturas planè cenſeatur, ſed medium quendam exiſtere, vt & Dei ac Patris dignitate ſit inferior, & ſupra creaturarum gloriam emineat: primùm quidem dicemus, nullam eſſe rationem quæ eis permiſerit decernere ac loqui quæ velint. Aut enim fidem nobis ex ſacris diuiniſque literis faciant aut ſi nulla ex parte probare poſſunt quod dicunt, pudeat ipſos ex ſuo ſenſu de fide ſtatuere. Veruntamen cum præ mentis inopia temere id effuderint, ad eorum propoſitionem me conuertam, & ſic eos rurſus aggrediar. Si ſola homogenea comparationẽ inter ſe propriè ſuſceperint, & ſeipſum propriè

A οὐσία; ἀλλ' οἶμαι δῆλον ἅπασι τὸ προκείμενόν ἐστιν. εἰ γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ μεῖζον, ἢ ἔλαττον, ἀλλ' ἐλάττονος μὲν ἑνὸς μεῖζόν τι νοῆται, μείζονος δὲ ἑνὸς ἔλαττον, πότερόν πως οὐκ ἀνάγκη δύο δὴ πάντως ὁμολογῆσαι Θεοὺς κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινούς, ἵνα ὁ μὲν κρεῖττον μείζων, ὁ δὲ ἐλάττων αὐτοῦ; οὐκοῦν εὔηχεῖται μὲν ἤδη, καὶ ἀπαράσπαστα κατ' ἐκείνους τὰ ἐκκλησίας ἐστὶ πίστις· Θεὸς δὲ οὐχ εἷς ἐφ' ἡμᾶς, ἀλλὰ δύο λοιπόν. τίνος οὖν ἆρα ναοὶ κεχρήματι-

B σμαι, κατὰ τὰς γραφάς, ἢ δῆλον ὅτι τὸ ἴδιον πνεῦμα τῆς ἡμετέρας * ἑκατέρωθεν ψυχῆς; ὁπόταν οὖν ἐν τῇ ἱερᾷ γραμμῇ, οὐχὶ τὸ παῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ υἱοῦ πνεῦμα λεγόμενον, τί λαμβάνομεν; τί δὲ προσῆκε φρονεῖν; πότερα τὼ δύο πρωσάμενοι, τὸ ἕτερον εἶναι Θεὸν λέγομεν; εἰ μὲν οὖν δύο Θεούς, τὸ ἐλάττω τε καὶ τὸ μείζω παραδεξόμεθα, ἀμφω τε ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς συναυλίζεσθαι φήσομεν δηλονότι τὼ ἰδίω πνεύματε, ναοὶ

C Θεοῦ ἤδη γεγενότες ἀνωσόμεθα· δύο δὲ ἡμῖν ἐνοικεῖ πνεύματα, μεῖζόν τε καὶ ἔλαττον, κατὰ λόγους τὴν φύσιν τὸ δεδοκίτων αὐτοῖς τὸν ἀρχαῖον τοιούτων ἐμέτων ἀμείψεται; πῆς δὲ τὸ παρ' ἐκείνοις. ἁμαρτῆ τε καὶ γλοιότατον καὶ καταφανὲς λόγον, τὸ τὸ εἰρημένων ἀρτίως ἡμῖν διασκεδάσθαι ἔννοιαν; ἀλλ' ἴσως μᾶλλον καζόμενος δύο κατὰ φύσιν ὁμολογῆσαι Θεοὺς, εἶτα ὁ μὲν ὅτι μείζων, ὁ δὲ ἐλάττων, ἐπ' ἐκεῖνο βαδίσεται τὸ σωθὲν τε καὶ πεπερασμένον αὐτῷ, φημὶ δὲ τὸ φύσιν ἰδίαν τινὰ λέγειν ἔχειν τὸν υἱόν,

D εἰ μήτε τῆς ἡμετέρας ἀπαλλαχθεὶς πάντελῶς, μήτε μὴν ὁλοκλήρως ἐπιβεβηκὼς τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ παιδός. αἱ γὰρ κτίσματα καὶ ποιήματα λέγειν σαφῶς ὑποδειτούμενοι, ὅτι τοῖς τοιούτων ῥημάτων καταφθόγγοις κεκμηκότες, ἀσθενέστερον ὡσανεὶ ὑπονοοῦντες τὸ δυσφημίας. ὅταν τοίνυν ὕπαν ἔχῃ * λέγωμεν τὸν υἱόν, ὡς μήτε Θεὸν κατὰ φύσιν ὁλοκλήρως ἀπαρχὴν αὐτὸν, μήτε μὴν ἐκ κτίσμασιν ὁλοκλήρως τελῇν, εἰ δὲ τινα μέσον, ὡς καὶ τῆς Θεοῦ καὶ παιδὸς ἀξίας ἀπολαμπούσας, καὶ τῆς κτισμῆς ὑπερφαλλούσας

E δόξαν· παρῆν μὲν ἐρωτᾶν, ὡς τοῖς αὐτοῖς ἐπέτρεψε λόγοις νομοθετῆν, ἃ βούλονται καὶ λαλῆν. ἢ γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἱερᾶς τε καὶ θείων πληροφορημάτων γραμμῆς, ἢ μηδαμόθεν μαρτυρημένον τὸ ἴδιον ἔχοντες λόγον, αἰσχυνέσθωσαν τὰ ἀπὸ γνώμης ἰδίας ὅτι πίστει δεικνύμενοι. πλὴν ἐπείσθησαν αὐτοῖς καὶ τοῦτο πρὸς ἐκείνου λέγειν φρενοβλαβείας, ὅτι τὸ αὐτῷ βαδίσμασι παρέπεσεν, ἐρῶ δὲ δὴ πάλιν. εἰ γὰρ μόνα τὰ ὁμοφυῆ τοῖς φύσεως συγκεῖσιν κυρίως ἂν ὅτι δίκαιοι, συγκείνεσθαι δὲ δὴ τὰ ἑω-

τὸν κυρίως τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διαδικήσαντα υἱόν, A Deo ac Patri comparari Filius voluit, apertissimè dicens, *Pater maior me est*, quomodo necesse non est talem quoque Patrem censeri, qualis à vobis Filius dicitur? At quidnam inde sequitur? Omnis illa vestra in nihilum abit propositio. Quatenus enim Pater à vobis maior Filio dicitur, creatura autem minor, media quædam est ex sententiâ vestrâ natura Vnigeniti. Naturâ autem Patris in Filij naturam depressâ, cuiusnam tandem erit medius, si non sit qui supra sit positus & emineat? Quòd si, vt aiunt, vt homogeneus Patri comparatur, quomodo non vna in ambobus erit substantiæ ratio? Cum autem Patris gloriam ad eius qui ex vestra sententia minor est, gloriam deducatis, Filium consubstantialem esse Patri fateri nolentes, sed eum potius minorem esse statuentes, nunquid spinæ instar succrescere blasphemiam animaduertitis? Nonne radix amaritudinis sursum germinans, eorum qui ita sentiunt cor obturbat? Cur itaq; relicta veritatis recta ratione in tantam ratiocinationũ absurditatem deflectis? Date quæso, date homogeneo, vt vultis, Filio, cum Deo ac Patre æqualitatem. Sic enim vnus erit Deus quem in sancta & consubstantiali Trinitate cum nos ipsi, tum sancti Angeli adoramus, & glorificamus.

καφέσατα λέγων, ὁ πατὴρ μείζων μου ἐστί· πῶς οὐκ ἀμέσως κατιδεῖν νοήσας ἔστι πατέρα, ὁποῖος ἂν λέγοιτο παρ' ὑμῶν ὁ υἱός; καὶ τί δ' ἐντεῦθεν ὅλον ὑμῖν εἰς ὃ μηδὲν καταφρέφ θεώρημα. ἕως μὲν γὰρ μείζων λέγεται τοῦ υἱοῦ παρ' ὑμῶν ὁ πατὴρ, κτίσις ἐλάττων, μέση τις ἐκ σοῦ καθ' ὑμᾶς ἐστὶ τῆς μονογενοῦς φύσεως. καταβιβασθείσης δὲ τῆς πατρὸς, εἰς τὸν υἱόν, τίνος ἔσται μέσος λοιπὸν, οὐκ ὄντος ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου, καὶ ὑπερέχοντος; εἰ γὰρ καθά φησιν, B ὡς ὁμογενὴς ὁμογενοῦς τῷ πατρὶ συγκρίνεται, πῶς οὐχ εἷς ἐπ' ἀμφοῖν ὁ τῆς οὐσίας ἔσται λόγος; καθαιρούμενοι δὲ τὸν υἱὸν ὁμοούσιον ὑπαρχὴν ὁμολογεῖν τῷ πατρὶ, λέγειν δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐν ἐλάττοσι, καὶ τὸ τῆς παρ' ὑμᾶς ἐλάττονός τε καὶ μειονεκτουμένου, ἆρ' οὐχ ὁρᾶτε λοιπὸν ἀκαμπῆ δίκην αἱρετίζοντες τὴν δυσφημίαν; ἆρ' οὐχὶ ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα τὸν τῶν οὕτω διαμαχειμένων καρδίαν πεπωρωκέν; πῶς οὖν ἀφέντες τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας λόγον εἰς τοσαύτην C ἀτοπίαν παρελαύνετε λογισμῶν; δότε δὴ δότε ὦ ὁμογενῆ καθ' ὑμᾶς ὃ ἐν ἰσότητι κεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. οὕτω γὰρ εἷς ἔσται Θεὸς, ἐν ἁγίᾳ τε καὶ ὁμοουσίῳ τελείᾳ προσκυνήματός τε καὶ δοξολογήματος, πρός τε ἡμᾶς ὑμῖν αὐτοῖς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται πιστεύσητε.

v. 29. *Et nunc dixi vobis priusquam fiat: vt quum factum fuerit, credatis.*

Ἀσφαλὲς σημεῖον τῶν ἐσομένων προσδοκωμένων ἐστὶ D πρὸ αὐτῶν ὁρᾶσθαι προῤῥήσεις. βεβαιοῖ τοιγαροῦν τῶν μαθητῶν τὴν καρδίαν, καὶ ἀφαρέτους φυλάττειν αἰτεῖται Χριστὸς, ὅτι δὴ αὖθις ἀληθῶς πρὸς τὸν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς πατέρα καὶ Θεὸν, συμβασιλεύσων τε αὐτῷ καὶ συνεδρεύσων, ὡς Θεὸς, καὶ ὢν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὡς Θεὸς γεγεννημένῳ. μὴ γὰρ δὴ, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἀπόλλυμι, τὴν κατὰ σάρκα καὶ ἐμφανῆ· συνέσομαι γὰρ ὑμῖν, ὡς Θεὸς ἀεὶ πάντας· καὶ ἴσον λογίσασθε τὴν ἁγίων προφητῶν. οἱ μὲν γὰρ, ἅτε δὴ καὶ ἀπὸ γῆς γεγονότες καὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει τὸ χρεὼν ἀποτίσαντες, συνεσταλκότι τε καὶ κεχωρηκόσιν εἰς τὸν ἀΐδην πάντα κατέπεσε νόμον· Θεὸς γὰρ κατὰ φύσιν ὑπαρχων ἐγὼ, οὐκ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τοῖς δι' ἐμοῦ τῷ γεγονόσι κέκοσμαι, τὸ δὲ αἰωνίσως προελθόντων κρείττων· ζῶ γὰρ ἀεὶ, ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπαρχων· καὶ ἀποστελῶ τὸν παράκλητον, ὃν δώσω ὑμῖν καὶ εἰρήνην τὴν ἐμὴν, καὶ οὐ διαψεύσομαι, ἀλλ' ἵνα τυχόντες τῆς παρ' ἐμοῦ ἁγίας καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος λε- E

Certum pignus eorum quæ fore speramus eorum est prædictio. Confirmat igitur cor discipulorum, & firmiter credere iubet Christus se verè ad Patrem cælestem reuerti regnaturum cum eo, atque vna confessurum, vt qui Deus sit, & ex ipso secundum naturam vt Deus genitus. Nec enim de mea absentia, inquit, secundum carnem, (semper enim vobiscum ero vt Deus) perinde ac de sanctorum Prophetarum absentia iudicate. Hi enim de terra conditi, & suæ naturæ debitum persoluentes, subtracti sunt, & Legem hominibus conuenientem inierunt: Deus autem cum ego sim secundum naturam, non perinde ac homines per me facti, resurrectionis tempus expectabo: (Viuo enim semper, vita cum sim secundum naturam) & mittam Paracletum, meamque vobis pacem dabo, neque mentiar, sed vt promissionis compotes & sancti Spiritus il-

lustrati gratiâ mea verba vera esse fateamini, in recordationem vti dixi facto rei periculo adducti, & vt firmiter credatis me vnà esse, ac simul cum Patre regnare, ista prædixi, & loquutus sum vobis. Veritatem igitur sermonum promissionis exitus comprobabit. Nam si vita non sum, inquit, si non vnà cum Deo ac Patre sedeo, quonam pacto ipse diuina & spiritalia dona dederim? Distribuam verò, sicuti promisi, & largiar spiritum, & pacem. At quomodo non certum & indubitatum est me vitam esse, vt regnare vnà cum Patre? Diuinis quippe donis illustrare diligentes se, opus non est eius qui non sit, aut nihil possit, sed eius qui est ac potest, ac in perpetuum regnat. Quòd ergo nõ frustrà rerum futurarum prædictionem fecerit, his verbis docuit Christus. Vt enim certiorem eius rei fidem haberent renouatâ rerum ante promissarum memoriâ cum donorum facti essent compotes, dissertationem hanc cum iis habitam esse ait.

A λαμπρυσμένοι χάριτι, τοῖς ἐμοῖς λόγοις ὅτι ἀληθεῖς εἶναι τὴν ὑπόσχεσιν, εἰς ὑπόμνησιν, ὡς εἶπον, μᾶλλον τοῦ πάσχειν ἐρχόμενοι, καὶ ἵνα πιστεύσητε πεπληρῶσθαι, ὅτι σὺν ἐμοὶ καὶ συμβασιλεύω τῷ πατρὶ, προδιέλεγμαι ὑμῖν καὶ λελάληκα πρὸς ὑμᾶς· ἐξεγυμνοῦσθαι δὲ τοῖς εἰρημένοις ἀλήθειαν τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας ὁ πέρας. εἰ γὰρ μὴ ζωὴ, φησὶν, εἰ μὴ συνεδρεύω τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, πῶς ἂν αὐτὸς δῴην τὰ θεῖα καὶ πνευματικὰ χαρίσματα; ἀφθονεῖν δὲ, καθάπερ ἐπαγγελίαν, χορηγῆσαι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν εἰρήνην. εἶτα πῶς οὐκ ἀναμφίλεκτον, ὅτι ζωή εἰμι καὶ συμβασιλεύω μετὰ πάντων; ὃ γὰρ μὴ ὄντος, ἢ μηδὲν ἰσχύοντος ἔρχεσθαι, τὸ τοῖς ἰδίοις καταλαμπρῦναι χαρίσμασι τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, ἀλλὰ τοῦ ὄντος τι, καὶ δυναμένου, καὶ εἰσαεὶ βασιλεύοντος. ὅτι τοίνυν οὐκ εἰκαίως τὴν προρρησιν τιθεὶς ὅτι τοῖς ἐσομένοις ἐποιήσατο, δῆλον τοῦτων ἐδίδαξεν ὁ Χριστός. ἵνα γὰρ ἀσφαλεστέραν ἔχωσι τὴν ἐπ' αὐτῷ πίστιν, μετὰ τὴν χαρισμάτων πεῖραν εἰς ἔννοιάν τε καὶ μνήμην τῶν προειρημένων ἐρχόμενοι πεποιῆσθαι φησὶ τὴν διάλεξιν.

B

C

Οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν· ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν, ἀλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, καὶ καθὼς ἐντολὴν μοι δέδωκεν ὁ πατὴρ, οὕτω ποιῶ.

V. 30 & 31. *Iam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus quia diligo Patrem: & sicut mandatũ dedit mihi Pater, sic facio.*

Quasi Iudæi iam affuturi essent cum ea qua stipandi erant cohorte, eiusque principe & anteſignano, qui se traditurum eum pollicitus erat, & comprehensuri tandem, nec multo post in crucem & quæ crucem antecedere debebant supplicia deducturi, loqui tandem cessaturum se dixit: contractum quippe tempus, & vix eius aliquid superesse. Iudæorum enim crudelitate in me sæuiente, & iam intra portas ipsas existente, non iam alloquendi vos, sed patiendi tempus imminet. Quippe venit princeps mundi huius, inquit, & in me non habet quicquam. Moriar verò, idque perlibenter, & pro vita omnium mortem perpetiar, Patris nempe reuerentiâ & dilectione erga eum, vltrò me etiam iis quibus mens repugnat ingeram, vt eius voluntatem impleam. Atque hic quidem loci propositi scopus ex his verbis manifestus esse potest: sed subtiliùs eum enodantes dicimus, Adamum quidem generis nostri authorem quia datum mandatum violauerat, execratione diuina mortem subiisse, ipsumque cùm à

D

Ὡς τῶν μελλόντων Ἰουδαίων παρεσομένων τε ἤδη, μεθ' ἧς ἐπήγετο στρατιᾶς καὶ τοῦ ζωγρήσοντος ἀρχόντος, ὃς καὶ παραδώσειν αὐτὸν ἐπηγγείλατο, συλληψομένων τε ἤδη καὶ μαστιγούντων ἀπίστως οὐκ εἰς μακρὰν εἰς τὸ ὅτι τοῦ σταυροῦ, καὶ προτοῦ σταυροῦ πάθη, καταλήξειν ἤδη τὰ πρὸς αὐτοὺς ἔφη λόγου. σπουδαστέον γὰρ, καὶ εἰς ὅ μᾶλλον φησιν ἐλάσαι τὸν καιρόν· τῆς γὰρ Ἰουδαίων μανίας ἐπιβώσης τε λίθου ἐπ' ἐμοὶ, καὶ θυρῶν εἴσω λοιπὸν ὁρωμένης, οὐ μεθ' ἕτερον τῶν πρὸς ἡμᾶς. ἀλλ' αὐτὸν τὸν παθεῖν σύντομον ὁ καιρὸς πλέον ἤξειν, φησὶν, ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων καὶ οὐκ ἐμοὶ ἔχει οὐδέν· πεθησόμεθα δὲ καὶ λίθοις ἀσμένως καὶ τὸν ὑπὲρ ἀπάντων ζωῆς ἀποτισόμεθα θάνατον, αἰδοῖ τῇ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἀγάπῃ τῇ πρὸς αὐτὸν, ἑκόντες ἐμπλήσαι καὶ τῆς ἐμοὶ γνώμης, ἵνα τὸ αὐτοῦ πληρώσω βούλημα. ὁ μὲν οὖν τῆς προκειμένης σκοπὸς ἡμῖν αὖ μᾶλλον οὗτος * δῆλος· κατὰ δὲ τοὺς φανὲς. ἰσχύτερον δὲ τὸ ἐκ αὐτοῦ ἀναπτύσσοντας, σαφῆ φαμεν· ὁ μὲν γὰρ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέτης Ἀδὰμ τὸν τῆς θείας ἀρᾶς ὑπέδυ θάνατον, δῆλον τῷ παραλύσαι τὸ δεδομένον ἐντολὴν, αἴτιός τε ὑφ'

* δῆλος κατὰ δὲ τοὺς φανὲς.

ἑαυτῷ, ἢ τῷ διαβόλου κατηγορούμενος. Φαίνεσθαι A seipso, tum à Diabolo accusatum. videri tamen id passum esse iustis de causis. nec enim iniustè puniuntur qui præanimi segnitie peccant. Secundum verò Adam, id est Dominum nostrum IESVM Christum nullius planè rei accusari posse. quippe qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. mortem pro nobis pertulit, nullius planè criminis conscius, sed seipsum pro vita omnium redemptionis pretium Patri offerens. quia Patrem diligit mundi salutem sitientem; est autem diligentis Patrem, omninò facere voluntatem eius, & quod necessarium visum sit, non pro nihilo habere, sed conari ad exitum perducere. Quid verò istud est? Voluit proprium Filium licet conformem eum habens, & omnimoda æqualitate conspicuum in tantam venire demissionem, vt & homo propter nos factus sit, nec pro omnium vita mortem erubuerit. Hoc fecit Filius, diligens Patrem, qui præcepisse dicitur vt propria virtute per carnis passionem mortem interimeret & corruptionis imperium euerteret, corruptosque viuificaret, & pristinam eis denuò gloriam instauraret. Idcirco ait, Angustum est tempus, quo loquar vobiscum: instat enim passio, & in æstu est quod in me Iudæi moliti sunt facinus. Patiar lubens, quandoquidem ob istud veni, veruntamen venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam, hoc est non conuincar peccati, neque porrò Iudæi suæ in me petulantiæ & immanitatis iustam vllam causam habituri sunt, nihil in me sibi vendicat Diabolus. Propria quippe eius sunt mala, & peccati origo principem & authorem eum agnoscit. Quòd autem verus sit ille sermo Saluatoris, ex ipso potissimùm ordine & serie verborum licet agnoscere. Quomodo enim peccauit qui peccatum non nouit ille naturâ & veritate Deus, quique nihil in se praui susciperevnquam possit? Neque verò minùs id ex ipsis sanctorum Euangelistarum scriptis videbimus. Sapientissimus quippe Ioannes Pilatum induxit dicentem: *Ego nullam inuenio in eo causam.* Et rursus, spineâ corona impositâ clamantem, ac dicentem: *Ecce adduco vobis eum foras: vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.* Matthæus verò Iudæorum nequitiam tantopere abhorruisse illum scribit, vt & coram Iu-

Ioan. 18. 38.

Ioa. 19. 4

γεμιὼν ἐπ' ἀλλοτρίοις τῶν παθῶν αἰτίαις· ἔφαμεν γὰρ οὐκ ἀδίκως τοῖς ἐκ ῥαθυμίας ἡμαρτηκόσι B κολάζεσθαι δίκην· ὁ δὲ δεύτερος Ἀδὰμ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπ' οὐδενὶ τῶν συμπάντων κατηγορεῖσθαι δυνάμενος· οὔτε γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, οὔτε δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ὃς ὑπὲρ ἡμῶν ἐσθῆτα πάθους, ἀναίτιος ὢν ὑπέρχων δὲ ἑαυτὸν πρωτοτύπως, ἀντάλλαγμα ἢ τῶν ἀπάντων ζωῆς ἑαυτὸν τῷ πατρὶ προσενεγκάμενος· ἐπειδήπερ ἀγαπᾷ τὸν πατέρα τὴν τοῦ κόσμου διψῶντα σωτηρίαν. τὸν δὲ ἀγαπῶντα τὸν πατέρα, πάντως δήπου καὶ ἔργον ἐστὶν, ὃ δοκοῦν αὐτῷ, μὴ τὸ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι μᾶλλον, ἀλλ' εἰς πέρας ἀγαγεῖν ἐπιχειρεῖν. τί γὰρ τοῦτο ἐστὶν; ἠθέλησε τὸν ἴδιον υἱὸν, καίτοι σύμμορφόν τε ἔχων αὐτὸν, καὶ τῇ πρὸς πάντα ἰσότητι δι' ὁμοιοτρόπου, εἰς τοσαύτην καταβῆναι παρεπίνωσιν, ὡς γενέσθαι πρόσωπον ἀνθρώπου δι' ἡμᾶς, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ζωῆς μὴ ἐρυθριάσαι θάνατον· τοῦτο πεποίηκεν ὁ υἱὸς, ἀγαπῶν τὸν πατέρα, τὸν σωτηρίαν λεγόμενον, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει νεκρώσαι μὲν τὸν τῆς φθορᾶς κράτος τὸν θάνατον, ὃ δὴ τῆς φθορᾶς καταλύσαι κράτος, ζωοποιῆσαί τε τοὺς καταφθαρμένους, καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῖς αὖθις ἀποκαταστῆσαι δόξαν. διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι καιρὸς μοι ὁ τῶν λόγων καιρός· εἰσπορεύεται γὰρ ἤδη τὸ πάθος, καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐπ' ἐμοὶ λογισθεὶς ἀνεκύθη τόλμημα· πείσομαι γὰρ ἑκουσίως, ἐπεὶπερ ἀφῖγμαι διὰ τοῦτο, πλὴν ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ οὐκ ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδὲν· τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀλώσομαι πεπλημμεληκώς, ἀλλ' οὐδὲ προφάσεως ἕξουσι τοῖς Ἰουδαίοις τὸ εἰς ἐμὲ παρανόμως βούλεσθαι· οὐδὲν οὖν ἐμοὶ τὸ ἴδιον ὁ διάβολος ἔχει· ἴδια γὰρ ὥσπερ εἰκὸς τὰ φαῦλα, καὶ τὸ ἁμαρτίας αἴτιον γνῶσις ἐκφανῶς οἶδεν ἀρχικόν. ὅτι δὲ γνήσιός ἐστιν ὁ τοῦτο λόγος μάλιστα μὲν ἐξ αὐτῆς καταδήλως αὐτῆς ἀκολουθίας πῶς γὰρ ἁμαρτήσειεν ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ὁ φύσει καὶ ἀληθείᾳ Θεὸς, ὁ ἔσπερ τὸ ὅτι μὴ τὸ C οὐκ ἐχόντων ὀρθῶς δυνάμενος πρωτοτύπως; οὐκ ἦκεν δὲ καὶ αὐτοῦ ἀκούσομεν τοῦτο τὸ αἰνιγματωδέστερον ἐν τοῖς ἄλλοις διαλήψεσθαι. ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος Ἰωάννης τὸν Πιλάτον εἰσηκόμισε λέγοντα· ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν δι' εἰσκω ἐν αὐτῷ· καὶ πάλιν λέγοντα ὅτι ἐπιθεῖναι στέφανον τὸν ἐξ ἀκανθῶν, προσφωνοῦντα καὶ λέγοντα· ἴδετε ἄγω αὐτὸν ὑμῖν ἔξω, ἵνα γνῶτε, ὅτι οὐδεμίαν αἰτίαν δι' εἰσκω ἐν αὐτῷ. ὁ δὲ γε Ματθαῖος εἰς τοσαύτην αὐτὸν μισοπονηρίαν ἀφῖχθαι φησὶν, ὡς καὶ ἀποπίπτεσθαι αὐτὸν τοῖς Ἰου-

dæis manus abuerit, ac dixerit, *Innocens ego sum à sanguine iusti huius.* Ad ipsos autem Pontifices adductum eum ostendens, sic scribit: *Principes autem Sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Christum, vt eum morti traderent, & non inuenerunt, cum multi falsi testes accessissent.* Tametsi enim per homines eius perdendi causæ quærebantur, iis tamen tanquam instrumentis ac ministris suæ malignitatis Diabolus vtebatur, & ipse erat potius quàm alius qui peccatum in eo quærebat. Verum est igitur, nihil in eo sibi vendicasse Diabolum, quem mundi principem etiam inpræsens nominauit, non quasi verè sit illius dominus, sed qui efferati barbari cuiusdam instar tyrannidis lege quæ ad se nullo modo pertinent inuaserit. Hominem quippe suę ditionis fecit per peccatum, & gregem veluti quendam pastore destitutum procul à Deo abigens, aliena inuasit. Proindéque principatu hoc modo occupato iure excidit. regnauit enim super nos Christus. Idcirco ait, *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.*

Mat. 27. 24.

Mat. 26. 59.

Ioa. 12. 31

δαίοις ταῖς χερσὶ καὶ εἰπεῖν, ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου. ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἀρχιερέων εἰσηγμένον λιμὴν ὑποδείξας, ὅτου φησὶν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώσωσι, καὶ οὐχ εὗρον, πολλῶν προσελθόντων ψευδομαρτύρων. εἰ γὰρ καὶ δι' ἀνθρώπων ἐζητεῖτο τὰ κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ὡς ὀργάνοις καὶ ὑπουργοῖς, τοῖς οἰκείοις αὐτῷ δυσροπίας ἐχρῆτο ὁ διάβολος, καὶ αὐτὸς ὢν μᾶλλον, ἢ παρ' ἕτερός τις, ὁ μέρος τι τοῦ αὐτῷ ζητουμένου πλημμέλημα. οὕτω δ' ἀληθὲς, ὅτι τῶν ἰδίων οὐδὲν εἶχεν ὁ διάβολος ἐν αὐτῷ, ὃν καὶ ἄρχοντα τοῦ κόσμου, καθὼς τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς, οὐχ ὡς ἀληθῶς ὄντα διαστόλλει, ἀλλ' ὡσπερ τινα τῶν ἀλιτηρίων βαρβάρων, πλεονεξίας νόμῳ κρατήσαντα, τῶν κατ' οὐδὲν αὐτῷ ζώντων αὐτῶν. ὑφ' ἑαυτῷ γὰρ ἐποιήσατο διὰ τὴν ἁμαρτίας τὸν ἄνθρωπον καὶ ὡσπερ ἴνα πόιμνιον ἀεπισκόπητον, ἀποδιακλείσας Θεοῦ τὴν ἀλλοτρίαν ἐκεκάτει. διηλάτει καὶ τὸν ὄντως προσήκοντα δικαίως ἐκβέβληται. βεβασίλευκε γὰρ ἐφ' ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, διὰ φησὶ· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω, κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.

Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

Surgite, eamus hinc.

Communis apud multos & trita huius loci expositio est, nimirum, quia Iudaici furoris tempus ingruens pretiosam Seruatoris crucem propemodum defixam ostendebat, idcirco ad ea loca vnà cum sanctis discipulis ipsum contendere, in quibus eum satellitum cohors repertum comprehendit. Et hic quidem sensus est verisimilis: Veruntamen alium quendam, spiritalem videlicet, & abstrusum iuuat indicare. Mutationem quippe ex vno in aliud, & à prauis ad meliora conuersionem per ipsum & cum ipso nobis omnibus fore significare volens, exclamat, *Surgite, eamus hinc*, vt tale quidpiam intelligere ex rei veritate debeamus, à morte quidem ad vitam, & à corruptione ad incorruptionem per ipsum, & cum ipso, sicuti modò dixi, quasi ab vno loco transire in alium. Rectè itaque illud, *Surgite, eamus hinc*, inquit. Quin & alio modo de nobis ipsis dictum illud intelliges. Transferendi eramus à mundi amore ad voluntatem faciendi

Ὁ μὲν καινὸς τοῖς πολλοῖς καὶ πεπειραμένος τῆς προκειμένης λόγος ἐκφαίνει δίδωσι νοῆσαι, ὡς ἐπίκαιρος ὁ τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας εἰσπλέουσας ἤδη καιρὸς, μονονοὺ καὶ πεπηγότα λοιπὸν τὸ ἡμέτερον τῆς σωτῆρος ὀπτηδεύσαντες, εἰς ἐκείνους ἅπερ ἐχθροὶ τοῖς τόποις ἅμα τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς ἐπέίγετο, ἐν οἷς αὐτὸν ἐπὶ τῷ συνηρεθῆναι σπουδάζετο διεγεῖραι σπεῖρα. ὁ πιθανὸς μὲν ὁ νοῦς· πλὴν εἴ τις ἕτερον ἐπάλληλον ὑποδηλοῖ, πνευματικὸν δηλονότι, καὶ κεκρυμμένον. τὸ γὰρ ἐξ ἑτέρου τινὸς πρὸς ἕτερα μετάστασιν καὶ τὸ ἐκ τοῦ χείρονος, εἰς τὸ ἄμεινον ἅπαντας ἡμῖν ἐνδείκνυσθαι βουλόμενος, δι' αὐτοῦ τε καὶ σὺν αὐτῷ πᾶσιν ἡμῖν ἐσομένην καθ' ὁμιλίαν ἀγαθῶν, τὸ ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν φησὶν· ἵνα τι νοήσωμεν, ὡς ἐν ἀληθείᾳ νοοῦντας μεταίρωμεν, ἀπὸ μὲν θανάτου πρὸς ζωὴν, ἀπὸ τῆς φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, διὰ αὐτοῦ τε καὶ σὺν αὐτῷ, καθάπερ ἔφην ἄρτιος, ὡς ἀπό τινος τόπου μεταχωρῆσαι εἰς ἕτερον. καλῶς οὖν ἔχει, τὸ, ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν φησὶν· ἢ καὶ καθ' ἕτερόν τινα ξένον ἐφ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐκλήψῃ τὸ εἰρημένον. ἐμμένομεν ἤδη μεθίσταμεν ἐκ τοῦ φιλεῖν τὰ ἐν κόσμῳ φθορὰν, εἰς τὸ ἐλεᾶν σπουδάζειν τὸ δο-

κοιῶ τῷ Θεῷ καὶ ἔτι πρὸς τούτῳ, ἐκ δουλείας ἀναφοιτᾶν εἰς τὸ υἱοθεσίας ἀξίωμα, ἀπὸ γῆς εἰς τὴν ἄνω πόλιν, ἐξ ἁμαρτίας εἰς δικαιοσύνην, πλὴν διὰ πίστεως δι' ἣν λαλοῦμεν τὸν ἐν Χριστῷ, ἐξ ἀκαθαρσίας τὴν ἀνθρωπίνης, εἰς τὸν διὰ τοῦ πνεύματος ἁγιασμόν, ἐξ ἀτιμίας εἰς δόξαν, ἐξ ἀμαθίας εἰς σοφίαν, ἀπὸ δὲ ἀβελίας καὶ ἀσθενείας, εἰς δύναμιν τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς. τόπον οὖν ὡσανεὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἡμῶν πλημμελήμασι τὸ ἀναστᾶθι λέγει, ἐγείρεσθε, φησὶν, ἀπέλθωμεν ἐντεῦθεν· εἰ γὰρ καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τὸν λόγου σχῆμα, καὶ ἑαυτὸν ἡμῖν συνδέσας φαίνεται, ἀλλ' οὐδὲν ἡμᾶς ἀδικεῖσθαι τοῦτο πεπονθὼς, ἐπεὶ καὶ αὐτῷ τοῦτο συνήθες ὁρᾶν. Ἐν γοῦν τοῖς ἐπεσι λαλῶν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς· ἡμᾶς δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς, ἕως ἡμέρα ἐστίν. ἔρχεται νὺξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι. ἀκηκόᾶς ὅπως ἑαυτὸν ἡμῖν εἰς τὸ ἐργάζεσθαι συναναπλέκει, καίτοι τοῦ ἐργάζεσθαι δεῖν καὶ ἡμᾶς ὑπὸ συνεπιλήπτου; ἀλλ' οὐ τοιαύτης ἡμῖν τοῦτο τοῦ λόγου τὸ σχῆμα καὶ πρὸς ἡμᾶς αὖθις οὐδὲν ἧττον διῃτήσατο· καὶ γοῦν ὁ θαυμάσιος Παῦλος ὑπερπλήξας Κορινθίοις τοῦτο πεπόλμηκεν, ὑπερῴλῃ δὲ ὧδε· ταῦτα δὲ ἀδελφοί μου, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν· ὅτι οὐ εἰ καὶ μὴ συνυπαίτιον τοῖς ἑαυτοῦ ἀδικήμασι, ἀλλ' οὖν ἡγεμόνα τὸν ὁδοῦ πᾶς ἐφ' ἅπασιν ἀγαθοῖς καὶ τὸν ἐκ παλαιοῦ τὸν ἀρχαίων ὑπὲρ τὸ κρεῖττον ὑπεροφῆς, καὶ παρίδοις, οὐκ ἄξιον λόγου, ἀλλ' αὐτὸν ἐγκεκαλυμμένον ἀπόρρητον κύριον, καὶ δεσπότην ἀμφίβολον. λελυτρώμεθα γὰρ, οὐ δι' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐδὲ δι' ἑτέρου τινὸς τῶν γενητῶν, δι' αὐτοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· σὺν τούτῳ οὖν ὅταν ὡς σὺν ἡμῖν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τὸ κόσμῳ τοιοῦτον φαυλότητα λέγῃ· ἐγείρεσθε, ἀπέλθωμεν ἐντεῦθεν, οὐχ ὡς συνυπαίτιος, ἤγουν συνεχόμενος τοῖς ἀνθρωπίνοις πάθεσι, ἀλλ' ὡς ἀρχηγὸς, καὶ προστάτης καὶ καθηγητὴς τὴν εἴσοδον εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν τὸ ἁγιασμῷ καὶ φιλοθεΐᾳ, τοῦτ' ἔστιν ἐρῶ.

quod Deo placeret, ac præterea ex seruitute ad dignitatem adoptionis, ex terra ad supernam ciuitatem ex peccato ad eam quæ per fidem in Christo est iustitiam, ex impuritate humana ad Spiritus sanctimoniam, ex contumelia in gloriam, ex imperitia in scientiam, ex socordia & infirmitate ad virtutem in bene agendo. Locum itaque veluti quendam nostris terrenis peccatis terram hanc statuens, *Surgite*, inquit, *eamus hinc*. Licet enim quoad loquendi formam seipsum nobis coniungere videatur, nihil tamen nobis planè istud oberit, cum id facere soleat. Vnde alicubi ad suos discipulos dicentem illum reperies, *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: Venit nox, quando nemo potest operari.* Audis vt seipsum nobis operum comitem adiungat, licet nostris operibus non sit perinde ac nos obnoxius? At vsitatam hanc esse apud nos loquendi formam nihilo secius comperiemus. Quippe diuinus Paulus Corinthios obiurgans ita scribit: *Hæc autem, fratres, transfigurani in me & Apollo, vt in nobis discatis supra id quod scriptum est non sapere.* Quòd autem nostris infirmitatibus nequaquam obnoxium, sed ducem itineris in omnibus bonis, & ex pristinis vitiis conuersionis in melius, non legatum, non Angelum, sed ipsum habuerimus vniuersi Dominum, nullatenus dubitandum est. Redempti enim sumus non per nos ipsos, nec per aliam vllam rem creatam, sed per ipsum potiùs Seruatorem nostrum Christum. Quocirca quando illud ait, *Surgite, eamus hinc*, quasi mundanam nequitiam vnà cum nobis fugiat, non tanquam humanis malis obnoxius, sed tanquam dux, & antesignanus & ductor in incorruptionem & eam vitam quæ sanctitate & Dei amore constat, istud ait.

Ioa. 9. 4.

A

CAPVT II.

Quòd Deo ac Patri consubstantialis sit Filius, non autem diuersa ab eo natura vel generis, vt quidam peruersi haretici sentiunt.

c. 15. v. 1. *Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est.*

ΚΕΦΑΛ. β'.

Οτι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ὁμοούσιός ἐστιν ὁ υἱός, καὶ οὐχ ἑτερόφυὴς, οὐδὲ ἔκφυλος, κατὰ τινας τῶν διεστραμμένων.

Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ἡ ἀληθινὴ, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν.

QVòd oporteat dilectioni erga se inhærere, & quantum ex eo quòd ei coniuncti sumus commodi nobis eueniat, volens ostendere, vitem quidem seipsum esse dicit: qui autem ei sunt vniti, atque insiti quodammodo & infixi, & iam facti sunt naturæ ipsius consortes, participato nempe sancto Spiritu (Sanctus enim Christi Spiritus nos ei coniungit) hos palmitibus comparat. Eorum enim qui advitem accedunt adhæsio voluntatis est atque propositi: eius autem cõiunctio nobiscum, affectus & habitudinis Ex bono quippe proposito nos ad Christum accessimus per fidẽ: genus autem ipsius facti sumus, adoptionis dignitatem ab eo consecuti: Etenim iuxta sanctum Paulum, *qui adhæret Domino, vnus Spiritus est.* Sicut ergo alibi per vocem Prophetæ basis & fundamentum nominatus est, (super ipsum enim nos ædificamur, & lapides nuncupati sumus viuentes, ac spiritales in sacerdotium sanctum, in habitaculum Dei in Spiritu, nec alio modo possumus in hoc ædificari, nisi Christus nobis fundamentum fuerit) hìc quoque eodem sensu vitem seipsum esse ait palmitum qui ex ea sunt quasi matrem & alumnam. Regenerati enim sumus ex ipso, & in ipso, in Spiritu, ad ferendum fructum vitæ, non veteris illius & exoletæ, sed eius quæ nouitate vitæ constat, & erga ipsum charitate. Conseruamur autem in esse, ipsi quodammodo inserti, & tradito nobis sancto mandato mordicùs inhærentes, & nobilitatis bonum seruare studentes, id est, non sinentes prorsus inhabitantem in nobis Spiritum vel minimum contristari, per quem habitare in nobis Deus intelligitur. quomodo enim simus in Christo, & is in nobis, ipse nobis sapiens Ioannes ostendat, dicens: *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus & ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit*

1. Cor. 6. 17.

B

C

D

E

ΟΤΙ τοσοῦτοι τὴ εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἄξιοι τυγχάνομεν φιλεῖν, καὶ πόσων ἂν ἡμῖν κακῶν ἀπαλλαττόμεθα, αὐτοῦ καρδιοῦσθαι διὰ δόξαν ἀφελόμενοι τὸ ὠφελεῖν, ἄμπελον μὲν ἑαυτὸν εἶναί φησιν, ὡς ἂν τοῖς τοιούτοις λόγοις, κλήμασι χαμαὶ τοὺς ἐνωθέντας αὐτῷ καὶ συμφυομένους τρόπον τινὰ καὶ ἐμπεφυκότας, γεννήτορα τὴν ἑαυτοῦ φύσεως κοινωνοὺς, διὰ τὸ μεταλαχεῖν ἁγίου πνεύματος· ὃ γὰρ συνεκεράσθημεν ἡμεῖς τῷ σωτῆρι Χριστῷ, τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ ἐστιν. τοσαυτελικὴ μὲν γὰρ ἡ τοσὸς τὸν ἄμπελον κόλλησις τῶν τοσούτων αὐτῷ, σχεδικὴ δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ τοσὸς ἡμᾶς. ἐκ μὲν γὰρ τοσαιρέσεως ἀγαθῆς τοσοπληρούμεθα ἡμεῖς διὰ τὴν πίστεως, γένος δὲ γεγόναμεν αὐτοῦ τὸ τῆς υἱοθεσίας ἀξίωμα πρὸς αὐτοῦ κομισάμενοι. καὶ γὰρ διὰ τοῦ ἁγίου Παύλου, ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστιν. ὥσπερ οὖν ἐτέροις κρηπὶς, καὶ θεμέλιος διὰ τοῦ τοσοφήτου κατονόμασται φωνῆς· ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἐποικοδομούμεθα, λίθοι καὶ ἡμεῖς χρηματίσαντες, ζῶντες καὶ πνευματικοὶ, εἰς ἱεράτευμα ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ τὸ πνεύματι, καὶ ἑτέρως δίχα τοῦτο τοσοικοδομεῖσθαι τοσὸς τοῦτο μὴ δυναμένους, εἰ μὴ γένοιτο ἡμῖν θεμέλιος ὁ Χριστὸς· οὕτω καὶνθάδε διὰ τοῦ ἴσου τοῦ νοήματος αἰαλοφίας, ἄμπελον ἑαυτὸν εἶναί φησι τοῦ ἐξ αὐτῆς κλημάτων, ὡς μητέρα καὶ τροφόν. αἰσθητὴ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τὸ αὐτῷ τὸ πνεύματι, τοσὸς καρποφορίαν ζωῆς, οὐχὶ τὴν παλαιὰς καὶ παλαιᾶς, ἀλλὰ τὴν καινότητι πίστεως τε καὶ ἀγάπης, τὴν εἰς αὐτόν. διατηρούμεθα δὲ τοσὸς τὸ ἔχειν τὸ εἶναι, τοσοσυφυόμενοι ὥσπερ αὐτῷ τὸ ἀπειρὶς ἐχόμενοι τοῦ τοσδεδομένου ἡμῖν ἁγίου τὸ σύμφυλον καὶ τὸ ἐκ τοῦ βλάπτειν ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι, διὰ τοῦ μὴ αἰσχρῶς λυπεῖν, καταλαμβάνω ὅλως τὸ οἰκοῦν ἐν ἡμῖν ἅγιον πνεῦμα, δι' οὗ κατοικεῖν μὲν τὸ ἡμῖν νοοῦμεν Θεός. καὶ πῶς γὰρ ἐσμὲν τὸ Χριστῷ, καὶ αὐτὸς τὸ ἡμῖν, αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφὸς Ἰωάννης ὑποδείξῃ λέγων· τὸ τοῦτο γινώσκομεν, ὅτι ἐσμὲν τὸ αὐτῷ, καὶ αὐτὸς τὸ ἡμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔδωκε

ἡμῖν. καὶ ἔμπαλιν ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ A *nobis. Et rursus, in hoc cognoscimus, quia* 1 Ioan. 4.
ἐσμέν· ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς ἐκεῖ- *in ipso sumus. Qui dicit se in ipso manere,* 13.
νος περιεπάτησε καὶ αὐτὸς περιπατεῖν· ὁ δὲ τοῖς ἀ- *debet, sicut ille ambulauit, & ipse* 1. Ioan. 2.
νεγνωμένοις σαφέστερον καθίστας, ὅτω φησὶ πάλιν, *ambulare.* Quod etiam auditoribus 6.
ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει καὶ αὐτὸς clariùs patefaciens, ita rursus infit, 1. Ioan. 3.
ἐν αὐτῷ. εἰ γὰρ ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν, τὸ εἰς αὐτὸν *Qui seruat mandata eius, in illo manet,* 24.
ἀγάπην ἐργάζεται, κωλυόμεθα ἂν λέγειν τὴν ἀγάπην *& ipse in eo.* Nam si mandatorum ob-
αὐτῷ πῶς οὐκ ἀληθὲς τοῦτοις φαίνεται τὸ εἰρη- seruatio dilectionem in ipsum operatur, & per dilectionem ei coniungimur: quomodo non hic verum esse videtur, quod dictum est? Quemadmodum enim radix naturalem suam qualitatem palmitibus impertit, sic vnigenitum Dei Verbum Dei ac Patris, suæque naturæ quandam veluti cognationem sanctis inserit, Spiritum largiens iis potissimùm qui vniti sunt ei per fidem, & omnimodam sanctitatem, eosque ad pietatem alit, omnisque virtutis ac bonitatis cognitionem in iis operatur. Agricolam verò Patrem nominat, quam, precor, ob causam? Nec enim otiosus aut cessator erga nos est Pater, dum Filius nos nutrit ac fouet in S. Spiritu; sed totius quodãmodo atque consubstantialis Trinitatis opus instauratio nostra est, & ad totam naturam diuinam pertinet omnium quæ ab ipsa fiunt voluntas ac potestas. Proindéque in solidum etiam in vna persona à nobis glorificatur. Seruatorem etenim vocamus Deum, non seorsim quidem Patri, seorsim autem ipsi Filio, siue sancto Spiritui gratiarum actiones ob ea quæ misericorditer consecuti sumus referentes, sed reuera diuinitatis vnius opus nostram salutem esse dicentes. Licet ergo cuique personæ tribui videatur aliquid eorum quæ erga nos, aut erga creaturam fiunt, nihilo minus tamen credimus cuncta esse à Patre per Filium in Spiritu. Rectissimè itaque intelliges Patrem nos in pietatem quidem nutrire, per Filium in Spiritu: eumque rursus erga nos agricolæ vicem gerere, id est prospicere, & obseruare, nosque omni cura dirigere, per Filium in Spiritu. Sic enim meo iudicio rectiùs longè quàm alio modo philosophabimur. Nam si concedemus vnumquemque seorsim aliquid operari quod alterius non esse dicamus, num quisquam ambiget, cum vitis Filius nunc appellatus sit, Pater autem agricola, nos ali quidem seorsim, & foueri à solo Filio, à Patre verò solam nos culturam habere? Viti enim proprium est suos nutrire palmites: agricolæ verò,

B μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος, τῆς τε τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ τῆς ἰδίας καὶ οἰκείας αὐτῷ ποιότητος φυσικῆς τινὰ καὶ οἱονεὶ συγγένειαν τοῖς ἁγίοις ἐντίθησι, δωρούμενος αὐτοῖς μάλιστα τὸ πνεῦμα διδοὺς, ἅτε δὴ καὶ σωτηριωδῶς αὐτῷ συνηνωμένοις τῇ τε τῆς πίστεως καὶ τῆς εἰσαπάσης ὁσιότητος τροφῇ δι' ἁγίας οὐσίας, καὶ ἀπάσης αὐτοῖς ἀρετῆς καὶ ἀγαθουργίας εἴδησιν ἐνεργάζεται. χωρητὸν δὲ φησι τὸ πατέρα, ἀφ' ποίαν δέομαι καὶ τοῦτο αἰτίαν; οὐδὲ γὰρ ἀπρονόητος, ἢ ἀέργως εἰς ἡμᾶς ὁ πατὴρ, τρέφοντός τε καὶ συνέχοντος εἰς ὃ εἶναι κεκλημένους ἑνὸς υἱοῦ τὸ ἁγίῳ πνεύματι, ὅλης ἢ ὥσπερ τῆς ἁγίας καὶ ὁ- C μοουσίου τριάδος ἔργον ὑπάρχει καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπανόρθωσις, καὶ ἀφ' ἁπάσης ἔρχεται τῆς θείας φύσεως ἢ ἐφ' ἅπασι τοῖς παρ' αὐτῆς δρωμένοις θελήσις τε καὶ δυνάμις. ἀφ' τοῦτο καὶ ὁλοκλήρως καὶ ἐν ἑνὶ τρόπῳ παρ' ἡμῶν δοξάζεται. σωτῆρα γὰρ καλοῦμεν τὸν Θεὸν οὐκ ἀνὰ μέρος μὲν τῷ πατρὶ, ἀνὰ μέρος δὲ αὖτε τῷ υἱῷ, ἤτοι τῷ ἁγίῳ πνεύματι τἀφ' οἷς πλεονεκτοῦμεν ἀσυκοφάντως χαρισήρια, ἀλλ' ὅλως τὴν μιᾶς θεότητος κατόρθωμα λέγοντες τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. κἂν γοῦν ἑκάστῳ τρόπῳ D δωρεῖσθαί τι δοκῇ τὸ εἰς ἡμᾶς γεγονὸς, ἤτοι τὸ ἐνεργουμένων τρόπον τὸ κτίσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον πεπείσμεθα ὅτι πάντα δι' υἱοῦ τὸν πατέρα ἐν τῷ πνεύματι. νοήσεις οὖν ἀρα καὶ λίαν ὀρθῶς, ὅτι τρέφει μὲν ἡμᾶς εἰς οἰκείωσιν ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι· γεωργεῖ δὲ αὖ πάλιν, τοῦτ' ἔστιν, ἐφορᾷ τε καὶ ἐπισκέπτεται, καὶ φροντίδος τὰ ἐπιτηδεύοντα ἀξιοῖ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι. λογιούμεθα γὰρ μᾶλλον ὕστως ὀρθῶς, ἢ ὧν οὖν ἕτερος, κατά γε τὴν ἡμετέραν γνώμην. εἰ γὰρ ἑκάστῳ δωσόμεθα κατὰ μέρος ἐρ- E γάσασθαί τι τὸ καθ' ἡμᾶς, ὃ μήτε τὸ ἑτέρου τυχὸν εἶναι φαμὲν, πῶς οὐκ ἀμφίλογον, ὡς ἐπίσης ἄμπελος μὲν ὁ υἱὸς αὐτόμασταμεν, γεωργὸς δ' ὁ πατὴρ, τρεφόμεθα μὲν ἰδικῶς, συνεχόμεθά τε παρὰ τὸ ἓν εἶναι παρὰ μόνου τοῦ υἱοῦ· παρὰ δέ γε τὸ πάσης φιλεῖν ἔχομεν τὸ ὑπεύθυνον; ἀμπέλῳ μὲν γὰρ τὸ τρέφειν οἰκεῖον τὰ ἴδια κλήματα, τῷ δ' γη-

nobis. Et rursus, in hoc cognoscimus, quia in ipso sumus. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Quod etiam auditoribus clariùs patefaciens, ita rursus infit, *Qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo.* Nam si mandatorum obseruatio dilectionem in ipsum operatur, & per dilectionem ei coniungimur: quomodo non hic verum esse videtur, quod dictum est? Quemadmodum enim radix naturalem suam qualitatem palmitibus impertit, sic vnigenitum Dei Verbum Dei ac Patris, suæque naturæ quandam veluti cognationem sanctis inserit, Spiritum largiens iis potissimùm qui vniti sunt ei per fidem, & omnimodam sanctitatem, eosque ad pietatem alit, omnisque virtutis ac bonitatis cognitionem in iis operatur. Agricolam verò Patrem nominat, quam, precor, ob causam? Nec enim otiosus aut cessator erga nos est Pater, dum Filius nos nutrit ac fouet in S. Spiritu; sed totius quodãmodo atque consubstantialis Trinitatis opus instauratio nostra est, & ad totam naturam diuinam pertinet omnium quæ ab ipsa fiunt voluntas ac potestas. Proindéque in solidum etiam in vna persona à nobis glorificatur. Seruatorem etenim vocamus Deum, non seorsim quidem Patri, seorsim autem ipsi Filio, siue sancto Spiritui gratiarum actiones ob ea quæ misericorditer consecuti sumus referentes, sed reuera diuinitatis vnius opus nostram salutem esse dicentes. Licet ergo cuique personæ tribui videatur aliquid eorum quæ erga nos, aut erga creaturam fiunt, nihilo minus tamen credimus cuncta esse à Patre per Filium in Spiritu. Rectissimè itaque intelliges Patrem nos in pietatem quidem nutrire, per Filium in Spiritu: eumque rursus erga nos agricolæ vicem gerere, id est prospicere, & obseruare, nosque omni cura dirigere, per Filium in Spiritu. Sic enim meo iudicio rectiùs longè quàm alio modo philosophabimur. Nam si concedemus vnumquemque seorsim aliquid operari quod alterius non esse dicamus, num quisquam ambiget, cum vitis Filius nunc appellatus sit, Pater autem agricola, nos ali quidem seorsim, & foueri à solo Filio, à Patre verò solam nos culturam habere? Viti enim proprium est suos nutrire palmites: agricolæ verò,

eius

eius curam habere. Sed si rectè sapimus, omnino putabimus neque illud absque Patre, neque aliud sine Filio seu sancto Spiritu prorsus peragi. Cũcta enim à Patre per Filium in Spiritu, sicuti diximus. Singulari autem consilio Seruator etiam nunc Patrem appellat agricolam; quam verò ob causam, graue non erit exponere. Nequis enim putaret solum vnigenitum nostri curam agere, Patrem ac Deum veluti cooperatorem induxit, seipsum quidem vitem nominans quæ palmitibus suis vitam largiatur, & fœcunditatem: Patrem autem agricolam, per hoc rursus docens aliam quandam diuinæ substantiæ erga nos operationem peragi, prouidentiam nimirum ac curam. Discere quippe conueniebat deum nos non tantum suæ consortes naturæ fecisse, in sancta & consubstantiali Trinitate conceptum, sed & nostri summam curam & prouidentiam agere, quam sub agriculturæ exemplo rectè & consentaneè hic intelligimus. vitis siquidem eiusque palmitum facta priùs mentione, quomodo non maximè conuenit agricolam hic significari, quo rerum omnium inspectore gubernatorque significatur, nimirum Deus? Quòd si credimus naturaliter quidem ac verè Filiũ esse in suo Patre, & habere in sua natura Patrem, cuncta per ambos in Spiritu ceu ex vna deitate peragentur, nec à nobis alendis pater excludetur, & à nostri cultura Filius nequaquam alienus censebitur, idque iuremerito. Vbi enim naturę identitas per omnia similis cernitur, ibi quamuis multis variisque modis fieri nonnulla videantur, non est tamen operatio diuersa. Cum autem vna sit substantia, id est vera & secundum naturam deitas in tribus hypostasibus intelligatur, in Patre nimirum, & Filio, sanctóq; Spiritu, quomodo non manifestissimum & indubitatum est quodcunque vnius opus dicitur, id totius esse, & vnius deitatis opus, naturalis nimirum potestatis ratione. Vnde Dominus noster IESVS Christus cooperatorem in cunctis Patrem habens, cum Iudæis impiis olim versabatur dicens: *Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: Propter*
Io. 10. 32 *quod eorum opus me lapidatis?* Et rursus de facto in die Sabbati: *Pater meus,* inquit, *vsque modo operatur, & ego*
Ioa 5. 17 *operor.* Neque censuerim quempiam arbitrari eum dicere, Patrem quidem

A πονουῶτι ὃ ὑπισχνεῖσθαι. ἀλλ' εἴγε φρονοῦμεν ὀρθῶς, ἡγησόμεθα δὴ πάντως, οὔτε ὕτι ἐκ τοῦ χωρὶς τοῦ πατρὸς, ὅτι μὴ διὰ τοῦ ἑτέρου δίχα τοῦ υἱοῦ, ἤγουν τοῦ ἁγίου πνεύματος καταρθώσαι τὸ πᾶν. πάντα γὰρ ὡσπερεὶ παῖς, δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι, καθάπερ εἰρήκαμεν· οἰκονομικῶς δὲ λίαν ἐν τούτῳ ὁ σωτὴρ γεωργὸν ὠνόμασε τὸν πατέρα, καὶ τίς ἄρα γέγονε τούτου τοῦ φάσκειν, σαφὲς ἅπασιν εἰπεῖν χαλεπόν· ἵνα γὰρ μόνος οἴηται μόνου τοῦ μονογενοῦς τὸν ἐφ' ἡμῖν γενέσθαι φροντίδα, συνεργάτην ὡσπερ εἰσηγούμενος τὸν B πατέρα καὶ Θεὸν, ἑαυτὸν μὲν ἄμπελον εἰπὼν τοῖς ἰδίοις κλήμασι χορηγοῦντα τὸ ζωὴν, καὶ τὸ δυνάσθαι καρποφορεῖν, γεωργὸν δὲ τὸν γνησίως· καὶ ἐκ τούτου πάλιν, ἑτέραν ὡσπερεὶ τινα τῆς θείας οὐσίας ἐνέργειαν τὴν κατ' ὑπίσχεψιν νοουμένην, εἰς ἡμᾶς ὑπιτελεῖσθαι διδάσκων. ἓν γὰρ ἓν μαθεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐν μόνοις κοινωνοὺς τῆς ἑαυτῶν φύσεως ἐξεφράσατο Θεὸς, οὐ λίαν τι καὶ ὁμοουσίῳ τελείᾳ νοούμενος· ἀλλὰ C τὴν καθ' ἡμᾶς ἀκριβεστάτην μᾶλλον ποιεῖται τὴν ὑπίσχεψιν, ὡς οὐ ξένην γεωργίας παρεμπεφυκότος εἰς ὃ παρὸν ἀκολούθως τε καὶ σφόδρα καλῶς. περιγεωργημένης γὰρ ἀμπέλου, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς κλημάτων, πῶς ἐν λίαν οὐ τούτοις πρέπον δεικνύσθαι τὴν γεωργοῦντος ἡ δήλωσις, ἢ ἐπόπτην τῶν ὅλων καὶ ὑπερμεγέθη εἰσφέρουσα, τοῦτ' ἔστι Θεόν; εἰ δὲ πεπιστεύκαμεν, ὅτι φυσικῶς μὲν καὶ ἀληθῶς ἔστιν ὁ υἱὸς οὐ παρ' ἰδίαν πατρὶ, ἐχεῖ δὲ οὐ ἰδίᾳ φύσει τὰ γνησίσματα, πάντα δι' ἀμφοῖν ἐν πνεύματι, ὡς ἂν μιᾶς θεότητος ὑπιτελεσθησόμενα, καὶ ὅτι τῇ τρόφῃ ἡμᾶς ὁ πατὴρ ἔξω κείσεται, καὶ τῆς ἐφ' ἡμῖν D γεωργίας οὐκ ἀλλότριος ὁ υἱὸς νοοῖτο, καὶ εἰκότως· ὅπου γὰρ φύσεως ταυτότης οὐ διαφθαρτικὸς ὁ ἐφ' ἑαυτοῖς λόγος, ἐκεῖθεν ὃ τῆς ἐνεργείας ἐν μεμερισμένον, κἂν ποικίλως τε καὶ διαφόρως ἐνεργείᾳ τυχὸν νοοῖτο τινί. μιᾶς δὲ οὐσίας, τοῦτ' ἔστι, τῆς ἀληθοῦς καὶ κατὰ φύσιν θεότητος ἐν τελεῖν ὑποτάσσεσθαι νοουμένης, ἔν τε τῷ πατρὶ, φημὶ, καὶ τῷ ἐκ τοῦ ἁγίῳ πνεύματι, πῶς ἐν σφόδρα πρέπει ἀμφιβόλως ἔχειν, ὡς ὅταν δῶ ἑνός τι τυχὸν ἐνέργημα λέγηται, τοῦτο τῆς ὅλης ἐστὶ καὶ μιᾶς θεότητος ἀποτέλεσμα, κατὰ γε τὸ δυνάμει τῇ φυσικῇ λόγῳ. καὶ γοῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, συνεργάτην ἐφ' ἅπασι τὸν πατέρα τοῖς ἀμύστοις παραδεχόμενος, τοῖς ἀμύστοις Ἰουδαίοις ποτὲ παρῄνιξε λόγον· πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου. διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετέ με; καὶ πάλιν πρὸς τὸ σάββατον ἐργασίας· ὁ πατήρ μου, φησὶν, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. ἢ οὐκ ἂν οἶμαί τις οἰκείᾳ λέγειν αὐτὸν, ὡς αἰεὶ μέχρι νῦν ὁ πατὴρ

ἐργᾶται τι τῶν κτίσιν, αὐτὰ μέρος δὲ πάλιν ὁ υἱὸς· ὅπερ ἦν δι' υἱοῦ τὰ πάντα ὁ πατὴρ, καὶ οὐκ ἄν ἕτερος ἐργάσαιτο τι τῶν πώποτε, οὗτος γάρ ἐστιν ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο τὰ ἰδίων ἔργων ἐργάτην πάλιν αὐτὸν ὠνόμασε τὸν πατέρα εἰπών· ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. οἶμαι μὲν οὖν προσήκειν ἡμᾶς μὴ ἑτέρως ἢ τῇδε νοεῖν, ὡς ἂν ἀμπέλου μὲν τάξει κεῖσθαι Χριστὸν, ἡμᾶς δὲ κλημῖσιν ἀρτήσθαι δίκαιον, πιαίνεσθαι δὲ τοῖς ὑδασι τῇ χάριτι τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπίνοντας δυνάμιν εἰς καρποφορίαν πνευματικὴν. ὅπερ ἦν πάλιν ἡμᾶς ὀρθοποδεῖν ἐλομένους ὁ νικητὴς τῶν δι' ἀλαζονίας πεῖσαι σπεύδει λόγος, καὶ ἀναπίπλην πειρᾶται ἃ μὴ θέμις ἐνοεῖν, φανερᾶς ἀκροωμένοις καταφανῆ σωτῆρος λόγοις, ἀπαρ' ἧς ἐκείνων τὰ μακρᾶς σωτηρίας ἔχεται. δεῖ γὰρ δήπου, φησὶν, ὁ μονογενὴς διήλεγξέ τε καὶ καταγελάστους ἀπέφηνε, τοὺς οἰομένους αὐτὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ καὶ πατρί. ἰδοὺ γὰρ ἄμπελον ἑαυτὸν ὀνομάζει σαφῶς, γεωργὸν δὲ τὸν πατέρα. ὥσπερ οὖν ἑαυτὸν εἰς οὐσίαν, ἄμπελός τε, φησὶ, καὶ γεωργός· ὃ μὲν γὰρ ξύλον, ὁ δ' ἐστὶν αὖ θνητὸς ἄνθρωπος· ἀλλοῖόν τι ἄρα ταῦτα, καὶ ἑτεροφυᾶ πάντελῶς· οὔτως οὐχ ὁμοούσιος ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, διέστηκε δὲ πολὺ καὶ οὐσιώδης αὐτοῖς διείργει λόγος, εἴγε ὁ μὲν ἐστὶ γεωργὸς, ὁ δὲ ἄμπελος. ὅτι γὰρ οὐκ ἀδιάλογος λύσις εἰς τὸ μὴ ξηρὰς οἰκονομίας λόγῳ τὰ θειότατα πιεζεσθαι θεῖν ὑπερχρήσοιτο, οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον. οὐ γὰρ τὸν ξηρὸν τὸν ἑαυτοῦ φησὶν εἶναι τὸν ἄμπελον, μᾶλλον δὲ τὸν θεότητα. πῶς γὰρ ἂν ξηρὸς ἔσται, φησὶν, ὡς ὃ ἡμέτερον σῶμα οὐχὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἐμφέρεται ταῖς σαρξὶ, καθάπερ ἀμπέλου τὰ κλήματα, ὅτι μὴ ὁ τῶν ἁγίων καρπὸς σαρκικὸς, ἀλλὰ πνευματικός; ὀκνοῖμι δὲ μήπως, φησὶ, τεθείσης εἰς ὃ παρὸν τὸ σαρκὸς, αὐτῇ τῇ θεότητι τοῦ υἱοῦ, τὸ τοῦ λόγου προσηκόντως δυνάμιν, καὶ αὐτὸν ἐροῦμεν εἶναι τὸν ἄμπελον, ἧς ἐξήμμεθα διὰ τὸ πίστεως. ταύτῃ μὲν οὐκ εἰκῇ καταφλυαρῆσαι πρέσβυς πρωθουμένῳ ποικίλως κατά γε ὃ αὐτῷ καλῶς ἔχειν δοκοῦν, τοῦ θείου τὸ δόγματος ὀρθότητα, καὶ σοφὴ πολλῇ κακουργίᾳ πρὸς τὸ αὐτῷ προσπεφυκὸς σκοπὸν. ἡμεῖς δὲ τὸ ἀληθείας ἐχόμενοι, πάντα χῇ διακεισόμεθα μὴ ὄντως, πολλοῦ γε δεῖ τὸ δίκαιον τῶν ἡμῶν πατέρων ἰχνηλατοῦντες σύνεσιν, τοῖς τὸ ἀληθείας ἑψόμεθα δόγμασιν. ὅπως μὲν οὖν νοῆσαι προσήκει ἢ προσκεῖσθαι τοῦ θείου δυνάμιν, οὐκ ἀκόμψως ἤδη διηρθρώσαμεν, καίτοι γε ὃ σὺν ἡμῖν ἐφικτὸν· σκεπτέον δὲ πάλιν ὅπως τε ἡμᾶς καὶ τινα δεῖ τρόπον

A seorsim aliquid circa creaturam operari, seorsim autem Filium: sed cum omnia Pater per Filium, nec aliter quid operatus vnquam fuerit, (hic enim est sapientia, & virtus eius) idcirco Patrem suorum operum factorem rursus nominauit, dicens: *A meipso nihil facio, sed Pater in me manens, ipse facit opera.* Arbitror itaque non esse aliter istud nobis capiendum, nisi Christum quidem vitis loco positum, nos autem palmitum instar ab eo pendere, gratiâ veluti saginatos, & virtutem illam quæ per Spiritum est ebibentes, in fœcunditatem spiritalem. Sed quoniam nos in doctrina fidei rectè ambulantes importuna hæreticorum contundit oratio, & persuadere conatur quæ ne animo quidem fas sit cogitare, ea palam auditoribus faciemus, paucis complectentes quæ multis versibus quidam eorum ediſſerit. Rectè enim, inquit, vnigenitus reprehendit ac ridiculos esse ostendit eos qui putant ipsum esse Deo ac Patri consubstantialem. Ecce enim vitem seipsum apertè nominat, Patrem autem agricolam. Quemadmodum ergo non eiusdem substantiæ sunt vitis, inquit, & agricola: (illa enim lignum, hic homo est) sed alterius planè generis: ita nequaquam consubstantialis est Patri Filius, sed multum distant, eosque substantialis inuicem ratio dirimit, siquidem hic agricola, ille vitis est. Quòd autem ad Incarnationis rationem ista nonnulli transferre perperam conaturi sint, non est ambigendum. nec enim suam carnẽ vitem esse ait, sed potiùs deitatem. Cui enim non manifestum est, inquit, nostrum corpus à Seruatoris carne non pendere, sicut à vite palmites, neque adeò sanctorum fructum carnalem esse, sed spiritalem? Quapropter carne in præsens seorsim posita, ipsi diuinitati Filij vim & intellectum vocis illius tribuemus, eumque dicemus esse vitem, à qua pendemus per fidem. Hæc ille nugatur, diuinorum dogmatum veram rationem pro suâ libidine peruertens, & ad suum scopum singulari malitiâ detorquens. Nos autem vbique inhærentes veritati, non ita sentiemus, absit; sed sanctorum Patrum sententiæ insistentes veritatis dogmata sequemur. Quo pacto loci huius sensus intelligendus sit, non insciti iam quoad in nobis erat disquisiuimus: sed rursus considerandum est quomodo aduersus illos armari nos oporteat, & quo pacto

B C D E

Ioa. 14. 10.

sint eorum rationes retundendæ. Si enim ex nostro silentio nihil damni simpliciorum mentibus ingrueret, repudiatis vanis sermonibus ad ea quæ sequuntur explicanda nos conferremus: sed cum non mediocre damnum iucumbat ei qui huiusce modi dogmata susceperit, nunquid consentaneum est vt pio inflammati zelo rationibus ac verbis depugnemus? Sic enim perspicua erit aduersariorum calliditas. Agedum ergo primùm illud dicamus, stultum esse prorsus ad naturæ vel substantiæ significationem intempestiuè traducere, quod per exemplum ac rei similitudinem dictum est. Existimo enim iis qui singula rectè comprehendere velint, ad dicti scopum respiciendum esse, magnoque studio considerandum quid propositum sit ei qui loquitur. Ex his autem aduerte rursus nunquid rectè dicere tibi videamur. Seruatori Christo propositum non erat discipulos edocere se quidem alium esse secundum naturam, alium verò Patrem, nec idcirco Patrem vocandum agricolam existimabat, se verò vitem. Nam si talis ei scopus fuisset, quidni sermonem ibi finiit alio nullo insuper addito? scopum enim suum citra confusionem vllam patefecisset, iuxta vestram sententiam, si seipsum diuntaxat & Patrem nominasset. Nunc autem cum præmiserit se vitem esse, nosque palmitum instar ex ea pendere, ac præterea culturæ officium tribuat Patri, nemini, opinor, non patebit nihil eum tale significare quale vos putatis, sed crassioribus quibusdam, & sub oculos cadentibus exemplis auditoribus persuadere velle omnem nobis fœcunditatis spiritalis vim esse ab ipso; quemadmodum & palmitibus à radice prodeuntibus qualitas est ab ipsa. Donatum enim est quodcunque est in nobis bonum: in Deo verò non item: Ipse enim est in seipso suarum prærogatiuarum, gloriæ, ac potestatis sibi vni conuenientis ipsummet principium. Idcirco radix ac vitis quodammodo Christus est: nos verò palmites. Quòd autem agricolam Patrem nominauerit, ne dicas ita nuncupari quasi diuersæ sit substantiæ. nec enim id vult, significare sicuti diximus, sed ostendere voluit naturam diuinam radicem & principium in

A ἐξοπλίζεσθαι χρὴ, καὶ τοῖς παρ' ἐκείνων αὐτοφυδύσαις λόγοις. εἰ μὲν γὰρ σιωπῇ παρελάσομεν, οὐδὲν ἂν ἐντυθείδη ὁ βλάβος ταῖς τῶν ἁπλουστέρων διανοίαις εἰσπέσον, εἰκότως ὁ ματαίοις ἐοικόσι λόγοις παρ' ἡμῶν ἡσυχάσασι ταῖς τῶν ἐφεξῆς κειμένων θεωρίαις ἐπιτηχόμενα· ὅπου δὲ μικρὸν τὸ ζημίαν ἐποίσειν ἂν εἰ καὶ διαξεῖεν ὑπὸ τοῦ πάθους δογματιζόμενα, πῶς οὐκ ἀκόλουθον ζήλῳ τῷ φιλοθέῳ κεκινημένους καθεῖναι τὸ

B μάχιμον τοῖς τοιούτοις τε καὶ λόγοις; εἰπὲ γὰρ ἄν ὅτου βυκάτερόν τε καὶ δειλὸν τὸ δι' ἀσαπίας ἢ σπυρμία. καὶ φέρε δὴ καὶ τοῦτον ἐκφέρωμεν λόγον, ὅτι ὁ ἐν παραδείγματος τάξει λαφθεὶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν τοῦ πράγματος εἰσκεκομισμένος εἰς φυσιολογίας ἔβαπτον, ἵνα τοι ὑσίας δήλωσιν ἐπλαβόμην οὐκ βυκαίρως αὐτὸν πάντελῶς· οἶμαι γὰρ ἔγωγε τοὺς εἰς ἕκαστα τῶν λεγομένων συνιέναι θέλοντας ὀρθῶς, εἰς τὸ ὅλον θεωρήματος ἀποβλέπειν σκοπὸν, καὶ τί μὴ χεῖρας ἔ-

C χων ὁ τοῦ λόγου δημιουργὸς ποιῆται τὴν ἀμπέλεζιν, σὺν πολλῇ τῇ φρονήσει καθα σκέπτεσθαι δεῖ. σκόπει γὴ δὴ πάλιν ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν προκειμένων, εἰ μή σοι δοκοῦμεν ἀρίστα λέγειν. οὐκ ἐῶ μὴ χεῖρας ὦ σωτὴρ Χριστὸν διδάξαι τοὺς μαθητὰς, ὡς εἴη μὲν αὐτὸς κατὰ φύσιν ἕτερος, ἑτεροῖος δὲ ὁ πατὴρ, οὐδὲ ἀφ' ἑνὸς γεωργὸν μὲν τὸ φύτευμα καλῶν ἐφετὸ δεῖν, ἄμπελον δὲ αὖθις. εἰ γὰρ οὕτω ἐῶ ὁ σκοπὸς ἐν αὐτῷ, τί μὴ μᾶλλον τούτων ἴσχε τὸν λόγον, οὐδὲν ὅ-

D λως ἕτερον προεπισινεῖ κῶν; ἀσύγχυτον γὰρ ἂν ἐποίησατο τὴν δήλωσιν τοῦ οἰκείου σκοποῦ, κατὰ γε τὸ ὑμῖν δοκοῦν, εἰ μόνον ὠνόμασεν ἑαυτὸν τε καὶ τὸν πατέρα. νυνὶ δὲ προκαθεὶς ἄμπελον μὲ ἑαυτὸν, κλημᾶ δὲ δικαίως ἡρτῆσθαι λέγων ἡμᾶς, εἶτα τὸ γεωργίας τὸ ὑπεστηδὸν μα προσθεὶς τῷ πατρὶ, δῆλος ἂν εἴη, καὶ πᾶσιν οἶμαι καταφανὴς, ὡς οὐδὲν μὲν ἴδιόν ἐποίον ὑμεῖς ὑπάρξαντες δηλοῖ, ἀφ' ἑνὸς δὲ ὥσπερ καὶ τοῖς τῶν σώματος ὀφθαλ-

E μοῖς ὑποπτεύοντων προσδεήματα αἰσθάνεσθαι βούλεται τοὺς ἀκροωμένους, ὅτι πάσης ἡμῖν καρποφορίας πνευματικῆς ἡ δύναμις παρ' αὐτοῦ, καθάπερ οὖν ἀμπέλῳ καὶ τοῖς τῆς ῥίζης προσπεφυκόσι κλήμασι πιότης παρ' αὐτῆς. δοτὸν μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν πᾶν, ὅσον ἔχομεν ἀγαθὸν, Θεῷ δὲ οὐκέτι· ἔστι γὰρ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὰ ἴδιον πλεονεκτημᾶ, δόξης τε καὶ ἐξουσίας, τὸ αὐτῷ ἐξ μόνῳ προσπεσούσης ἔταρχος ἀρχή. ἀφ' ἑνὸς μὲν ῥίζα ὥσπερ καὶ ἄμπελος ὁ Χριστὸς, κλήματα δὲ ἡμεῖς. εἰ δὲ γεωργὸν ὠνόμασε τὸν πατέρα, μὴ εἴπῃς ὡς ἑτεροῦσιον. οὐ γὰρ

τοῦτο σημεῖῶσαι βούλεται, καθάπερ εἰρήκαμεν, ἀλλ' ὑποδεῖξαι θελήσας, ὅτι καὶ ῥίζα καὶ ἀρχὴ, τῆς ἐν

ἡμῖν καρποφορίας πνευματικῆς, καὶ ζωῆς ἡδίονος φύσις, πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἀγαθοῖς, ὡς ὁ γεωργὸς λίνος παρέξεσθαι ζημιοῦν, καὶ ἐπιφέρουσα τοῖς διὰ πίστεως κεκλημένοις εἰς κοινωνίαν αὐτῆς, τὴν ἐπισκοπὴν τῆς ἀγάπης. οὐδὲν οὖν ἀρα παντελῶς ἐν τῇ παραβολῇ τὸ ἀνόμοιόν ἐστι, πρὸς τὸν τοῦ ὑπαίου λόγον· ἡμῖν γὰρ πρόκειται νῦν τὸν σωτῆρα Χριστὸν πρὸς τί λέγειν, ἀλλ' ἕτερον ἔχει σκοπὸν ὁ τῆς διδασκαλίας ὅρος. ὅτῳ γὰρ λέγει ὁ παράφρων ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ δυσβουλίας τὰ σὺν ὀρθῶς ἔχοντα βούλεσθαι, καὶ φησὶν, ὅτι λόγος οὐδεὶς ὑπάρχει τῆς διανοίας ὡς πρὸς ἀλήθειαν τὸ πρόσκειται σκοπὸν πρὸς ἐπιστρέφειν εἰς τὸ σῶμα θεόπνευστον τοῦ Χριστοῦ· ἡμῖν γὰρ συνήφθημεν αὐτῷ κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ ἕλκουσιν οἱ ἀπόστολοι, ὡς κλήματα τυχὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ὅτι μὴν αὐτῷ κατὰ τοῦτον συνήφθημεν τὸν λόγον, ἀλλὰ ἀληθείᾳ καὶ πίστει εἰλικρινεῖ, φέρε δὴ βραχὺ καὶ πρὸς ταῦτα λέγωμεν, πολλαχῆ δηλοῦντες ἀφραίνοντα, καὶ τὴν ἱερὰν γραμμὴν οὐκ ἰόντα κατ' ἰχνος. ὅτι μὴν γὰρ ἀληθείᾳ τῇ νοερᾷ κατὰ τὴν τελείαν ἀγάπην, ὀρθῇ τε καὶ ἀδιαστρόφῳ πίστει, φιλαρέτῳ τε καὶ εἰλικρινεῖ λογισμῷ συνενώμεθα πνευματικῶς τῷ Χριστῷ, ἁπλῶς ἀξιοπιστοῦμεν τὸν πρὸ ἡμῶν δογμάτων ὁ λόγος. συνεροῦμεν γὰρ ὅτι δὴ μάλα τοῦτό φασιν ὀρθῶς· ὃ δὲ μὴ καθαροῦσαν λέγειν, ὡς οὐδεὶς ἡμῖν συναφείας, τὴν κατὰ σάρκα πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος, ὁλοκλήρως ἀπάδον ταῖς γραφικαῖς ὑποδείξομεν. πῶς γὰρ οὐ ἀμφίλογον, εἴ τις οὐ ὅλως συνδιάσειε πρὸς τὸ φερόμενον εἰωθότων, ὡς ἄμπελος μέν ἐστι Χριστὸς· ἡμεῖς δὲ κλήματα ἀποτελοῦντες ἐκ τοῦτο Χριστοῦ· ἡμεῖς δὲ κλήματα ἀποτελοῦντες ἐκ τοῦ ἐξ αὐτοῦ, καὶ πρὸ αὐτοῦ ζωὴν εἰς αὐτοὺς κομιζόμεθα· κατὰ τὸν Παῦλον λέγοντος. εἷς γὰρ πάντες ἐν σώματί ἐσμεν τῷ Χριστῷ, ὅλοι εἰς ἄρτος οἱ πολλοί ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. λεγέτω γοῦν ἡμῖν τὴν αἰτίαν, καὶ διδασκέτω προελθὼν τὴν μυστικῆς εὐλογίας τὴν δύναμιν. τίνα γὰρ τὸ ἡμῖν ἄρα; ἢ οὐχὶ καὶ πνευματικῶς ἡμᾶς συνοικίζουσα τῷ Χριστῷ τῇ μεθέξει καὶ κοινωνίᾳ τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκός; ἀλλ' οἶμαι λέγειν ὀρθῶς· γράφει γὰρ ὁ Παῦλος γεγράφασι τὰ ἔθνη σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα, καὶ συγκληρονόμα Χριστοῦ. σύσσωμα δὲ γινόμενοι τίνι ἀπεφάνθη ἔθνη; ἀξιωθέντα γὰρ μεταλαβεῖν τῆς εὐλογίας τῆς μυστικῆς, ἓν πρὸς αὐτὸν γέγονε σῶμα, καθάπερ ἡμεῖς καὶ τῶν ἁγίων ἕκαστος ἀποστόλων. ἐπεὶ ἀλλ' ἀπίθανα αἰτίαν μέν τὴν Χριστοῦ τὰ οἰκεῖα, μᾶλλον δὲ τὰ πάντων, ὡς αὐτῶν κατανόμασι μέν; γράφει γοῦν ὅτως· οὐκ οἴδατε,

nobis fertilitatis omnis spiritalis, ac vitæ, quæ præter ea bona quæ diximus, instar agricolæ largitur & offert iis qui per fidem ad illius participationem vocati sunt, curam & prouidentiam charitatis. Nihil ergo planè ad essentiæ rationem exemplorum dissimilitudo: nec enim seruatori Christo nunc propositum est de hoc aliquid dicere, sed alium habet scopum ratio doctrinæ. Verùm quoniam demens ille solita sua temeritate quæ praua sunt amplectitur, aitque nullam esse rationem quæ loci huius scopum à rectè sensu detortum ad Incarnationem Christi transferri sinat: nec enim ei corpore nos coniunctos esse, sed neque Apostolos tanquam palmites in Christi corpore fuisse, nec ei hoc modo coniunctos, sed affectu ac fide sincera: agedum paucis ad hæc respondeamus, ostendentes eum insanire penitus, nec sacrarum literarum rectum iter insistere. Nos quippe affectu charitatis perfectæ, rectáque & inconcussa fide, & sincera ac virtutis studiosa mente Christo spiritaliter vniri, nostrorum dogmatum ratio nullatenus inficiabitur: nos enim rectè id eos dicere fatebimur. Quòd verò dicere ausi sunt nullam esse nobis cum eo carnalis coniunctionis rationem, sacris literis dissentire penitus ostendemus. Quis enim sanus dubitauerit vnquam ea ratione Christum esse vitem, nos verò palmitum formam referentes, vitam ex ipso & ab ipso in nos trahere, cum Paulus dicat: *Omnes enim vnum corpus sumus in Christo, quoniam vnus panis multi sumus. Omnes enim de vno pane participamus.* Dicat enim nobis aliquis causam, & vim Eulogiæ mysticæ obiter doceat. Nam cur in nobis inseritur? nonne vt Christum inhabitare faciat in nobis etiam corporaliter, participatione & communione sanctæ suæ carnis? Præclarè quidem: scribit enim Paulus Gentes factas esse *concorporales, & comparticipes, & cohæredes Christi.* Concorporales autem quonam modo factæ sunt? Nempe eulogiæ mysticæ participatione honoratæ, vnum cum eo factæ sunt corpus, sicut & vnusquisque sanctorum Apostolorum. Alioquin, quam ob causam sua, immò omnium membra sicuti sua, membra Christi nuncupauit? Sic enim scribit: *Nescitis quo-*

1. Cor. 10. 17.

Ephes. 3. 6.

nium membra vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? absit. Sed Seruator ipse: *Qui manducat meam carnem*, inquit, *& bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.* Hîc enim animaduertere est operæpretium, Christum non dicere se duntaxat in nobis futurum secundum relationem quandam affectualem, sed & per participationem naturalem. Vt enim siquis ceram ceræ indutam igne simul liquauerit, vnum quid ex ambobus efficit, ita per corporis Christi, & pretiosi sanguinis participationem ipse quidem in nobis, nos autem rursus in eo simul vnimur. nec enim aliter viuificari potest quod naturâ suâ est corruptibile, quàm si corporaliter vnitum sit corpori eius qui secundum naturam suam est Vita, hoc est Vnigeniti. Quòd si meis verbis persuaderi te non sinis, ipsi Christo clamanti fidem adhibe: *Amen amen dico vobis: Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui enim manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Audis eum apertè prædicantem, quòd nisi carnem eius manducauerimus, & biberimus eius sanguinem, non habituri simus in nobis, hoc est in propria carne vitam æternam? Æterna autem vita iure censebitur caro vitæ, hoc est Vnigeniti. Hæc verò quo pacto nos in extrema die suscitet, audies tu certè quidem, ego referre non grauabor. Postquam facta est caro Vitæ, hoc est Verbi quod ex Deo & Patre effulsit, ad vitæ vim transiit, nec fieri potest vt à morte vita vincatur. Quandoquidem ergo facta est in nobis vita, vincula mortis nequaquam patietur, sed corruptionem vtique superabit, cum ea quæ ex corruptione manent sustinere nesciat. *Nec enim corruptio incorruptelam possidebit*, iuxta Pauli vocem. Nam cum Christus potissimum dicat, *Ego suscitabo eum*, nequaquam ad carnẽ suam refert mortuos suscitandi potestatẽ. Sed cum vnũ sit cũ carne sua qui in ea est Deus Verbũ, illud *ego* ait, id q; rectissimè. nec enim Christus in duos Filios scinditur, nec alienũ esse ab vnigenito corpus eius quisquam putauerit, quẽadmodum nẽpe & à nostra anima nemo, vt reor, alienum corpus eius esse dicet. Cum igitur ex his demonstratum nobis sit vitem quidem

1. Cor. 6. 15.

Ioa 6.56

Ioa. 6. 54

1. Cor 15. 50.

A ὅτι τὰ μέλη ὑμῶν, μέλη Χριστοῦ ἐστίν; ἆρας οὖν τὰ μέλη τῆς Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐξ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, φησὶ, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. ἐν γὰρ δὴ τούτῳ μάλιστα καταιδεῖν ἄξιον, ὡς ἐν ἡμῖν ἔσεσθαι φησὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ μέθεξιν [φυσικὴν] ἤτοι φυσικῶς. ὥσπερ γὰρ εἴ τις κηρὸν ἑτέρῳ συνάμα πλέξας κηρῷ, καὶ πυρὶ συγκα-
B τατήξας, ἓν τί τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐργάζεται, ὅταν δηλαδὴ τῆς μεγαλοφυοῦς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, αὐτὸς μὲν ἐν ἡμῖν, ἡμεῖς δὲ αὖ πάλιν ἐν αὐτῷ συνενούμεθα· οὐ γὰρ ἂν ἑτέρως ζωοποιηθείημεν ἀΐδιοι, θνητοὶ φύσει πεφυκότες, εἰ μὴ συνεπλάκη σωματικῶς τῇ σαρκὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν φύσεως ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, τοῦ μονογενοῦς. ἐὰν εἰμὴ τοῖς ἐμοῖς καταπίθῃ λόγοις, πίστεως τὴν πίστιν αὐτῷ βοήθει Χριστῷ· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ
C αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν αὑτοῖς. ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ἀκούεις ἤδη λοιπὸν σαφῶς διϊσχυρίζοντος αὐτοῦ, ὡς ἐὰν μὴ φάγωμεν τὴν σάρκα αὐτοῦ, καὶ πίωμεν τὸ αἷμα, οὐκ ἐξομεν ἐν ἑαυτοῖς, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ ζωὴν αἰώνιον· νοηθείη δ' ἂν καὶ αἰώνιος ζωὴ, καὶ μάλα δικαίως, ἡ σὰρξ τῆς ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, τοῦ μονογενοῦς. αὐτὴ δὲ ἡμᾶς ἀναστήσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, πῶς, ἢ πίνα τρόπον, ἀκούσῃ μοὶ δή που πάντως, ἐγὼ δὲ
D εἰπεῖν οὐκ ὀκνήσω. ὅθεν γὰρ σὰρξ ἐγένετο τῆς ζωῆς, τοῦτ' ἔστι, τοῦ ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀναλάμψαντος λόγου, ταύτης τῆς ζωῆς μετέχοντα δυνάμεθα, καὶ ἐσμὲν ἐν ἀμηχάνοις, θανάτου πικρᾶς τῆς ζωῆς. οὐκοῦν ἐπίσης ἐν ἡμῖν γίνεται καὶ ζωὴ, ἐν τῷ θανάτου δεσμοὶ οὐκ ἀνέξεται, νικήσει δ' πάντως τῇ φθορᾷ, ἐπίσης οὐκ οἶδα τὰ ἐξ αὐτῆς. ἐπομένως, οὐ γὰρ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ, καὶ τῇ τοῦ
E Παύλου φωνῇ. τί γὰρ ἐὰν ὅτι μάλιστα Χριστὸς, ἐγὼ, φησὶν, ἀναστήσω αὐτὸν, οὐχὶ μόνῃ τῇ ἰδίᾳ προσεπέθηκε σαρκὶ τὸ δυνάμει δηλονότι ζωοποιεῖν τοὺς κεκοιμημένους, ἀλλ' ἐν ὑπαρχούσῃ μὲν τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ ὁ ἐκ αὐτῆς Θεὸς λόγος, τὸ ἐγὼ φησι, καὶ λίαν ὀρθῶς. οὐ γὰρ εἷς ἑαυτὸν δυάδα τέμνεται Χριστὸς, ὥστε μὲν ἄλλοτε τοῦ μονογενοῦς ὑπάρχειν ἐκ δὲ τοῦ σῶμα αὐτοῦ, ὡσαύτως ἀμφοῖν, καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, οὐκ ἂν οἶμαί τις ἄλλοτε ἄλλου γεγονέναι τὸ σῶμα αὐτῆς. ὅτι δ' οὕτω, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦτον ἡμῖν ἀναπέφανται τὸν λογισμόν, ἄμεμπτος μὲν ὑπάρχων· καὶ τοῦτο

Χριστὸς, κλήματα δὲ ἡμεῖς, ἅτε δὴ καὶ τῆ πρὸς αὐτὸν ἐχόμενοι κοινωνίας, οὐχὶ μόνον πνευματικῆς, ἀλλὰ δὴ καὶ σωματικῆς· ἢ μᾶτιν ἡμῖν καταφλυαρῆ, λέγων ὡς ἐπεὶ σαρκὸς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας ἐξήμμεθα, πίστει γε μᾶλλον, καὶ ἀληθεῖ τῆ καὶ τῷ νόμῳ ἀγάπης, οὐ τὴν σάρκα, φησὶν, τὴν ἰδίαν ἄμπελον ὠνόμασε, μᾶλλον δὲ τὴν θεότητα. καίτοι τί δὴ ποτε, φαίη τις ἄν, τὸ πρεπωδέστερόν τε καὶ οἰκειότερον τοῖς θεωρήμασι χῶρον ἀφεὶς, ὅτι δὴ πολὺ διωρισμένον ἐπίσης; ἢ γὰρ οὐχὶ πρεπωδέστερον, καὶ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς κοινωνίαν, ἄμπελον μὲν εἶναι δώσομεν τὸν Ἰησοῦν, ἑαυτοὺς δὲ κλήματα, ἀφ' ὧν ὁμοφυεῖς; ὁμοφυὴς γὰρ τῇ ἀμπέλῳ τὰ ἐξ αὐτῆς. καὶ τοῦτο φαμὲν, οὐκ ὀκνήσειν ἂν ἴσμεν τοὺς ἐμπεφυκότας αὐτῇ κλήμασιν, εἰ ἀληθῆ τε καὶ ὑπὲρ γῆς ἄμπελος, τοιαύτη τε καὶ διάζεσθαι τὴν τοῦ νοήματος δύναμιν, ὅτι μόνῳ αὐτῇ τὴν θεότητα. δύναιτο γὰρ ἂν πως συκοφαντεῖν αὐτῷ φήσει δὴ πάλιν, οὐκ ἄν τι τοιοῦτον ἀμαθῶς. εἰ γὰρ ἄμπελος μέν ἐστιν ὁ υἱὸς, φησὶ, γεωργὸς δὲ ὁ πατὴρ, ἑτεροφυὴς ἂν πάλιν ὁ υἱὸς, ὡς πρὸς τὴν ἄμπελον, οὐχ ὁμοούσιος ἔσται τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, φησί. καὶ βαθύ μέν τι καὶ πικρὸν, καὶ θεώρημα δυσμαίτεκτον ὑπεπτερύχισαι νομίζει τοῖς τῆς ἐκκλησίας δόγμασιν, ἀλώσεται δ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἐντεῦθεν λυπῶν. πρῶτον μὲν γὰρ ἀλλοτριοῦν καὶ φύσει διαζεύγνυμένους ἐοικὸς τὸν υἱὸν, καὶ τὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐξωλοθρεῖς, πῶς ἂν ἔτι πατέρα καλοῖη τὸν Θεὸν, υἱὸν δ' ὅλως τὸν υἱόν; εἰ γὰρ μὴ γεγεννῆσθαι φησὶν αὐτὸν, τοῦτ' ἔστι, προελθεῖν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, καθάπερ γε οὐδὲ ἀνθρώπων, τὰ ἐξ αὐτῶν γεννήματα, πῶς ἂν εἴη καὶ ἀληθὴς υἱός; εἶτα πῶς τὸν μακάριον Ἰωάννην ἀποστολικῶς λέγοντα, ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱὸν, οὗτος καὶ τὸν πατέρα ἀρνήσεται· ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν, ὁμολογεῖ καὶ τὸν πατέρα· καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος. ἐν γὰρ τῷ ἑτέρῳ συναναιρεῖται πάντως, καὶ συνυφίσταται θάτερον· ἢ γὰρ ἂν εἴη πατὴρ οὐκ ὄντος υἱοῦ, οὐδ' ἂν υἱὸς νοοῖτο ποτε μὴ καὶ πάντως αὐτῷ συνεπινοουμένου τῷ φύσασθαι. εἰ δοίημι· ἀρνεῖται τὸν υἱὸν. ἑτεροφυὴς γὰρ ἔσται φησὶ, καὶ οὐσίᾳ ἠρνήσατο τὸ πα-

idcirco Christum esse, nos verò palmites, vt potè qui eius participationi non spiritali tantum, sed & corporali adhæremus, quid in nos frustra deblaterat, dicens ex eo quòd non corporaliter, sed fide potiùs & affectu legitimæ charitatis ei adhæremus, carnem suam idcirco vitem non nominasse, sed potius deitatem. At cur tandem, inquiet aliquis, conuenientiori & magis proprio sensu relicto ad longè dissitum & alienum te confers? Nunquid enim congruentius etiam secundum carnis communionem vitem quidem esse dicemus IESVM, nos autem palmites, ex eo quod eiusdem naturæ sumus? Eiusdem enim sunt cum vite naturæ quæ sunt ex ipsa. Atque hæc dicimus, non quòd negare velimus posse nos Christo vniri per rectam fidem, charitatémque sinceram, sed ostendentes potiùs Christum & spiritaliter & corporaliter quidem vitem esse, nos verò palmites. Atqui simplex & perspicuus est ille sermo veritatis: sed vafre & subdolè aduersarius fateri recusat Christum corporaliter vitem esse, qui suam palmitibus, id est nobis, vitam largiatur, sicuti suis palmitibus sensibilis ac terrena vitis, sed horum verbum sensum detorquet ad solam eius deitatem. Eam quippe sic calumniari posse rursus putauit, illud stultè obiiciens: Si vitis est Filius, inquit, Pater autem agricola, rursus autem alterius naturæ Filius sicuti vitis cum agricola comparata, non erit co. substantialis Patri Filius. Quæ cum dicit, existimat se altum quiddam & subtile excogitasse, & inuictũ aduersus Ecclesiæ dogmata argumentum comparasse: sed nihilo minùs hinc quoque nugari comperietur. Primùm enim, cum alterius secundum naturam generis esse Filium asseueret, eumque extra genitoris substantiam collocet, quomodo Patrem vocabit Deum, aut omnino Filium dicet Filium? Nam si non esse genitum ipsum ait, hoc est ex substantia Patris procedere, quemadmodũ & ex hominibus eorũ filij, quomodo verè Filius erit? Deinde quomodo beatum Ioannem repudiabit dicentem, *Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: Qui confitetur Filium, & Patrẽ habet.* Quod quidem verum est. Altero enim ablato aut posito tollitur simul alterũ, & ponitur. Nec enim Pater erit si non sit Filius, nec Filius cõcipietur vnquã nisi Pater vnà quoq; cõcipiatur. si ergo negat Filiũ, (diuersi quippe generis esse ait) &

1. Ioan. 2. 23

psum Patrem negauerit. Quid igitur ad hæc dices, amice? Inquem demum fides erit? vbi sanctæ Trinitatis gloria? Perit enim & inanis redditur demum illa vniuersi domina Natura, nobis à sancta Scriptura nudis significata dictionibus. eò enim absurditatũ progredi illorũ furor & mendaciũ nos adigit. Sed immanitatem illius blasphemiæ forsan veritus diuersi quidem esse generis, veruntamen à Deo & Patre genitum esse ait. Nos autem rursus vrgebimus, vt dicat quo pacto genitum eum esse fateatur. Si enim tanquam creaturarum vnam, relatione videlicet & habitudine charitatis atque voluntatis: (omnia quippe ex Deo esse dicuntur) in easdem blasphemias recidet. Sin autem verum quidem Filium esse dicat, alterius tamen generis asserat, in ipsum vtique genitorem impietatem suam exeret. Quod enim nusquam in rerum creaturarum naturam ceciderit, hoc vtique Patri affinget. Nunquid enim quod ex aliquo secundum naturam verè est genitum consubstantiale genitori esse cuiuis manifestum est? Ergo creatura conuenienti sibi ratione procedit: parit enim quod eiusdem non diuersi generis sit: solum autem Deum reperiemus contra affici, siquidem Filium alterius generis, nec ex sua natura genuit. Ad hæc quidem nihil vltra dicere aduersarium par esset: sed quoniam insanire non cessat, Deique ac Patris Filium alterius generis esse putat, veritatis dogmatis patrocinari non cunctabimur. Ostendemus enim eum dicere Deum ac Patrem eiusdem esse cum creatura generis. quomodo verò, aut vnde, rursus audiat. Vitem apertè dicit, non carnem, sed ipsam vnigeniti deitatem esse nuncupatam. Esto verò, respondeat igitur quæso rursus, vtrum Deum verũ existere putet Filiũ, annon, eumq; dicturus sit spurium, & sola nominis dignitate præditũ. Nam si non esse secundum naturam Deum existimet, ipsum vnigenitum dicentem audiat, *Ego sum veritas.* Veritas enim nihil in se habet adulterini ac falso nomine adumbrati. Præterea sapientissimum Ioannem clamantem audiat, *Et sumus in vero Filio* IESV *Christo. Hic est verus Deus, & vita aeterna.* Verùm si pudore victus, & contentione relicta verum Deum esse fatebitur Filium, ad alia nequaquã nos conferemus, sed eius verbis vtemur ad

Ioa. 14. 6

1. Ioan. 5. 20.

A πέρα. τί οὖν ὦ βέλτιστε πρὸς ταῦτα ἐρεῖς; εἰς τίνα λοιπὸν ἡμῖν πίστις; ποῦ τῆς ἁγίας τριάδος ἡ δόξα; λελύσθαι γὰρ καὶ φροῦδα λοιπὸν ἡμῖν τὰ ὅλων κεφαλαῖα φύσις, ὑπὸ ψιλαῖς ἡμῖν σημαινομένη λέξεσι παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς· ἀναγκάζει γὰρ ἡμᾶς ἡ ἀσεβὴς τῶν ἀπηνεστάτων ἐκείνων λόγων ἡμῖν εἰκαίων ἀσεβοπλεξία καὶ ψευδομυθία. ἀλλ' ἴσως ὁ τῆς δυσφημίας κεφαλαιώσας μέγεθος, ἀλλογενῆ μὲν εἶναί φησι, γεγεννῆσθαι γεμεῖν παρὰ θεοῦ καὶ πατρὸς. ἡμεῖς δὲ πάλιν εἰπεῖν ἀπαιτήσομεν πῶς ἀρα γεγεννῆσθαι δίδωσί τι ὁμολογεῖ. εἰ μὲν γὰρ ὡς ἐν τῇ κτίσει, καθ' ὃ φησιν ἡ ὡς ἐν ἀγάπῃ, καὶ κατὰ θέλησιν· πάντα γὰρ ἐκ θεοῦ λέγεται· ὅθεν τοῦτο οὐδὲν ἧττον ἕξει βλασφημίαν. ἀληθῆ δὲ τὸν τόκον εἰπεῖν, ἐκφυλάττει τις τῆς ἀσεβεσαγοῦς γλώσσης, καὶ ἀλλογενῆ λέγων ἔτι καὶ μᾶλλον τοῦτο, δυσεκφόρητον πάντως εἰς αὐτὸν τὴν γλυκύσματα· ὁ γὰρ ἐκ αὐτοῦ πεφυκὼς παρῆκεν τὴν γεννητὴν ἰδιότητα φύσις, τοῦτο δὲ πάντως ἐκποδίζει ἐκπομπεύσασα τὸν θεῖον. ἢ γὰρ οὐχὶ ὅ ἐκ τινος καὶ φύσει γεγεννημένον ἀληθῶς, ὁμοούσιον τῷ τεκόντι φαίνεται, καὶ πῶς οὐχ ἅπασι συμφωνεῖ; ὀκνοῦσι μὲν γὰρ κτίσις καὶ λόγον παρέπεται· πίπτει γὰρ ὀκ ἀλλογενῆ· μόνον δὲ παθόντα τὸν θεὸν ὅ ἐναντίον ἀρνήσομαι, εἴπερ ἀλλογενῆ γεγέννηκε, ἐκ ὀκ ἐξ ἰδίας φύσεως τὸν υἱόν. ἐῶ μὲν οὖν εἰκὸς ὀφθὲν ἔτι πρὸς ταῦτα θέλειν εἰπεῖν τὸ δι' ἐναντίας, ὀκ ἀρνήσαμένῳ δὲ τὴν οὐσίας αὐτῷ δυσχερείας, οἰομένῳ τε ἀλλογενῆ τὸν ὀκ θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπάρχειν υἱόν, ὀκ ἐνδώσομεν τοῖς τῆς ἀληθείας στομπορεύουσι δόγμασιν. ὑποδείξομεν γὰρ ὁμολογοῦντα τῇ κτίσει τὸν θεὸν καὶ πατέρα· ἐκ πῶς, ἤ πόθεν ἀκούσεται αὖ πάλιν. ἀμφίλογον ἐναργῶς διατείνεται, καί φησιν, ὑ τὴν σάρκα μᾶλλον, ἀλλ' αὐτὴν ὠνομάσθαι τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς· ἐχέτω τῇδε τυχόν· ὀκνοῦσι, ἐρήσομαι γὰρ, ἀποκαλείσθω ἢ πάλιν, πότερόν ποτε θεὸν ἀληθινὸν ὑπάρχειν οἴεται τὸν υἱόν, ἢ ὐχί, ὥσπερ δὲ νόθον καὶ ἐν ψιλαῖς ἔχοντα φωναῖς τὸ ἀξίωμα. εἰ μὲν γὰρ ὀκ ἐκ τῆς φύσιν θεόν, αὐτὸν ἑαυτῷ δεχέσθω μάρτυρα τὸν μονογενῆ λέγοντα, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. ἀλήθεια γὰρ καθ' ἕνα ἔφην, ὑ τὸ νόθον ἔχει καὶ ψευδώνυμον. ταῦτα δεχέσθω δὲ καὶ αὐτὸν ὅτι τούτῳ τὸν σοφώτατον Ἰωάννην, αἰανεκφάντοις φωναῖς, καὶ λέγοντα, καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ θεῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. ἀλλ' εἰ καὶ πρὸς τοῦτο τυχὸν ὑποφυσήσας, τὸ διατείνεται μεθεὶς ἀληθινὸν ὁμολογήσει θεὸν τὸν υἱόν, ὐχ ἑτέρωσε που χωρήσομεν, λόγοις δὲ τοῖς παρ' αὐτοῦ χρησόμεθα

τοῖς αἰσθητὸν τ πρ' αὐτ λεγομένων. ἆρ' οὐχ A ipsius dicta refutanda. Nonne sicut agricola diuersi est à vite generis: siquidē ille homo est, hæc lignum: ita rectè ac verè eiusdem generis vitis censebitur cum suis palmitibus? Neminem opinor eò venisse vnquam stultitiæ, vt rem adeò manifestam negare audeat. Cum ergo Deus existens verus, consubstantialis vero secundum naturam Deo, hoc est Patri, & vitis quidem sit, nos palmites, eiusdem nempe ideirco generis cum vite, quomodo Dij quoque nos secundum naturam nostrâ veluti spoliati naturâ non erimus? sed extremæ impietatis est ita sentire. Facti quippe nos sumus: Deus secundum naturam est Filius. At quomodo futurum istud est, aut quomodo verum est quod de ipso dicitur, si eiusdem generis sunt cum vite palmites? Necesse enim est aut nos ipsos ad veræ deitatis efferri naturam, aut illam ad nos deduci: eiusdem enim sunt generis cum vite palmites. cumque Filius dicat, *Ego, & Pater vnum sumus*, etiam nos ipsi vnà euchemur ad omnimodam cum Patre similitudinem, aut ipse Pater ad nostram similitudinem detrudetur vnà cum Filio, qui eiusdem nobiscum est generis. videte ergo quanta hinc blasphemiarum turba se prodat. Quocirca rationes sequemur potiùs, credentes Filium per modum similitudinis & exempli dicere, *Ego sum vitis, vos palmites: Pater meus agricola est.*

ἀλλ' οἵμαι γεμιὰ μηδένα τοῖς τοῦτο τῆς ἀσεβείας ἐθελῆσαι κατηλθεῖν, ὡς ἀρνήσασθαι τολμῆν ὅ ὕστερον καταφανές. ὅτι τοίνυν Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, ὁμοούσιός ἐστι τῷ κτ' φύσιν ἀληθινῷ Θεῷ, τοῦτ' ἔστι, τῷ πατρὶ, ἡ ἄμπελος μέν ἐστι, κλήματα δὲ ἡμεῖς, ὁμοφυῆ δηλονότι B ἀμπέλῳ, πῶς οὐχὶ δηοὶ κτ' φύσιν ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς, τὴν ἰδίαν ὥσπερ ἀφέντες φύσιν; ἀλλ' ἔστι ὅ ὕστερον φερόμενον, τ εἰς ἄκρον δυσπειθείας ἥκόντων καλῶς ποιήσομεν. Θεὸς γὰρ ἡμεῖς· Θεὸς γ κτ' φύσιν ἐστὶν ὁ υἱός. εἶτα πῶς ἔσται τοῦτο; πῶς γ ἀληθὲς ἐπ' αὐτῷ ὃ λεγόμενον, εἴπερ εἰσὶν ὁμοφυῆ τῇ ἀμπέλῳ τὰ κλήματα; ἀνάγκη γὰρ, ἢ ἡ εἰμαρὲς αὐτοὺς εἰς τ τῆς θεότητος τ ἀληθοῦς ἀναμορφωθῆναι φύσιν, ἤγουν ἐκείνῳ καταβιβάζεσθαι τοῖς ἡμᾶς· ὁμοφυῆ γὰρ τῇ ἀμπέλῳ τὰ κλήματα. ἡ ἐπείπερ φαίνεται λέ- C γων ὁ υἱός, ἐγὼ γ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, γ ἡμεῖς * αὖθις σεσωφρονισόμεθα τοῖς ὁμοιότητα, τ κτ' πρὸς ὁ- μοίωσιν τοῖς τὸν πατέρα, ἢ ἡ αὐτὸς ὁ πατὴρ εἰς ἡμετέραν ὁμοίωσιν συγκαλλωπίσηται τῷ υἱῷ, τῷ τοῖς ἡμᾶς ὁμοφυεῖ. ὁρᾶτε δὴ οὖν, ὅσον ἡμῖν ἐστιν ὄνειδος δυσφημιῶν αἰσχίστων ὄχλος. διὸ δὴ τοῦτο, τοῖς ἐξ ἀληθείας μᾶλλον ἑλώμεθα λογισμοῖς, ὡς ὑποδείγματος ἕνεκα, πιστεύοντες τ υἱὸν εἰπεῖν, ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν.

X. αὖθις

Πᾶν κλῆμα ὃ ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτὸ, καὶ πᾶν ὃ καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτὸ, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. D

V. 2. *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, vt fructuum plus afferat.*

Ἐκλιπὴ μὲν ἡμᾶς ἡ κόλλησις τοῖς Χριστὸν, τοῖς αἱρετικοῖς ἔχουσα τ ὑφωσείας τὴν δύναμιν, πλήσουσα γ ἀγάπη γ πίστις· γ ἡ μὲν πίστις ταῖς ἡμετέραις εἰσοικίζεται ψυχαῖς, ἀκραιφνῆ τ διαγνώσεως παρέχουσα τ δήλωσιν. ὁ δὲ τ ἀγάπης ζῆτος, ὃ πρ' αὐτ' διορισθέντος ἡμῖν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἀπαιτεῖ τ τήρησιν· ὅτου γάρ που καὶ αὐτὸς τ ἀγαπῶντα δηλονότι ἔφασκεν, ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. ἰσχὺν οὖν οὐ σεσεισμένην μὲν διὰ πίστεως αὐτῷ, γ ἐν φιλίᾳ γ μόνῃ ὁμολογίας ὃ τ κολλήσεως εἶδος ὑπαπτεύοντες, ἀμπέλου γ τοῖς δὲ ἀγάπης ἀδράγμασι τ τ σωφρείας δεσμὸν ὑπισχνούμενοι, κλήματα μὲν ἐσόμεθα, νεκρὰ δ' ὅμως γ ἄκαρπα. δίχα γὰρ ἔργων ἡ πίστις νεκρά ἐστι

Affectu & habitudine constat nostra conglutinatio cum Christo, quæ claritatis vim ex proposito & voluntate habet, sed eam charitate ac fide perficit. Et fides quidem nostris animis insidet, puram diuinę cognitionis præbens manifestationem: charitatis autem ratio mandati nobis ab eo præscripti requirit obseruationē. Sic enim alicubi etiā ipse diligentē se ostendēs, aiebat: *Qui diligit me, mādata mea seruabit.* Sciendū itaq; licet ei vniti simus per fidē, & in nuda ac sola confessione coniunctionis modū statuamus, neq; verò bonis charitatis actionibus coniunctionis illius vinculū insuper stringamus, palmites quidem nos fore, sed mortuos tamen, ac infructuosos. nam *fides sine operibus mortua est*, iuxta *Iacob. 2. 26.*

iuxta illius ſancti vocem. Si quis ergo iſtiuſmodi cernatur & ſit palmes, fruſtra, vt vno verbo dicam, ſarmentis è vite pendentibus, ſciat vtique in vinitoris falcem ſe incurſurum. Amputabit enim ipſum, ac velut inanem paleam in ignem proiiciet. hoc enim eſt ſterilium & infructuoſorum iudicium, quemadmodum & de ficu parabolæ loco aſſumpta agri dominus colono ait, *Succide illam: vt quid etiam terram occupat?* ita & hic opinor vniuerſi Deum ac Patrem ſterilem & infructuoſam palmitum ex intellectuali vite fruſtra pendentem turbam demetere. Exiſtimo autem ego noſtrarum animarum curatorem, hoc eſt Deum, per has parabolas oſtendere velle qualem & quantam iacturam paſſura ſit anima ab eius conſortio reſecta. In nihilum quippe recidet, & ad omnem actionem bonam erit inutilis, adeóque citra dubitationem vllam ſupplicio tradetur, æterno igne conſumenda. vnde per Ezechielem Prophetam idipſum clarè admodum explicans aiebat: *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis ſarmentorum quæ ſunt inter ligna ſylua? ſi tollent de illa lignum ad faciendum in opus? ſi tollent de ea paxillum ad ſuſpendendum ſuper eum quodcunque vas? Ecce igni datum eſt, annuam purgationem ex ea conſumit ignis, & dimiſit in finem: nunquid vtile erit ad opus?* Animaduertere igitur quo pacto id quod ſemel reciſum eſt, ac penitus auulſum, inutile ſit prorſus, nec ad vllam rem vtiliter adhiberi poſſit, ſed igni duntaxat inſeruiat. Nunquid ergo manifeſtum eſt, tametſi palmites ſimus à falſo Deorum cultu auulſi, & fidem in Chriſtum confeſſi, niſi tamen operibus ei coniuncti fuerimus, idem nobis quod inutilibus palmitibus euenturum, adeóque nos excifum iri penitus, igni tradendos, eo quē olim à vite habebamus viuifico humore, id eſt Spiritu, inſuper amiſſo. quod enim Chriſtus de eo dixit qui talentum infoderat, hoc vtique implerum videri poteſt de iis qui penitus reſecti ſunt. Quemadmodum enim ab illo talentum auferetur, ſic opinor & ex palmite, humoris aut qualitatis inſtar, Spiritus. Cur auferetur verò? Ne vnà cum iis qui in ignem detrudendi ſunt à Iudice condemnari videatur Dominicus Spiritus.

Luc. 13. 7.

Ezec 15.

A χῆ τ τῦ ἁγίυ φωτὸς. εἰ δέ τινων ἀξία χῆ τῦπον τὸν ζῆπον ὁρᾶτό τε καὶ ἐπαρχὸν κλῆμα, μάτην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τ τ ἀμπέλου φλέγων ἐκκεκρεμασμένων, ἴσως δὴ πάντως τῇ τῦ γεωργοῦ δρεπάνῃ ἐκδοτευξόμενον. ἀποτεμεῖ γὰρ πάντως αὐτὸ, καὶ καθάπερ εἰκῆ ον συρφετὸν πυρὶ νέμας δώσ. τῦτο γὰρ τ ἀκάρπων ὄνειμα, καθάπερ οἶμαι καὶ ὅτι τῆς ὡς ἐπ' εἴδη διαβολῆς διαληφθείσης συκῆς, τῷ γηπονοῦντι φησιν ὁ τ χωρὶς διαστάσης·

B ἔκκοψον αὐτὴν, ἵνα τί καὶ τ γῆν καταργεῖ; οὕτω καὶ ἐνταῦθα νομίζω τ ἀπάντων Θεὸν καὶ πατέρα, τὸν γεγονότα καὶ ἅγιον τ κλημ ἀποδεικνύειν ὄχλον, ἐπ' ὀφθαλμῶν τ χρησίμων τ νοητῆς ἀμπέλου πρηνῆ τιθέμενον. οἶμαι δὲ ἐγὼ, τ τ ἡμετέρων ψυχῶν ἐπιμηκτὴν, τῦτ' ἔστι Θεὸν, ἐπιδεῖξαι θέλειν ἀφ' ὅ τ ἐκ ταύτης διαβολῆς, ὁποῖόν τε καὶ ὅσον ἐπωλυθὲν τ βλάβος ἢ τ πρὸς αὐτὸν κοινωνίας ἀποτμηθεῖσα ψυχή. πρὸς τ μηδὲν γὰρ οἰκήσεται καὶ ἄχρηστος ἔσται πρὸς πᾶσαν ἀγαθουργίαν, αἱμαφιβόλως γεμιεῖ κολάσεσι παραδοθήσεται, καὶ πυρὶ ἔσται τ παμφάγου ζῴῃ. ἐκ γοῦν ἀφ' τ τοιούτου πάλιν Ιεζεχιὴλ αὐτὸ δι' τῦτο, καὶ μάλα σοφῶς διερμηνεύων ἔλεγεν· τί ἀνθρώπου, ἢ αὐλοῖτο τ ξύλον τ ἀμπέλου ἐκ πάντων τῶν ξύλων τ ὄντων ἐν τοῖς ξύλοις τ δρυμοῦ; μὴ λήψονται ἐξ αὐτοῦ ξύλον τῦ ποιῆσαι εἰς ἐργασίαν; ἢ τῦ κρεμάσαι ἐπ' αὐτῷ πᾶν σκεῦος, τ κατ' ἐπιαυτὸν καθαρσιν αὐτῆς διαλίσκει τ πῦρ, καὶ ἐκλείπει εἰς τέλος, μὴ χρήσιμον ἔσται εἰς ἐργασίαν; σαφῶς

D δὴ οὖν τ ἅπαξ ἀποτμηθὲν, καὶ ὁλοκλήρως ἀπαπασμένον, ἄχρηστον πάντελῶς καὶ εἰς οὐδὲν ἔτι τ αἰσθητῶν ἀφανισθῆναι δυνάμενον, μόνῳ δὲ τάχα χρησιμεῦον πυρί. ἀρ' οὖν ἃ προέθηλον, ὡς εἰ καὶ κλῆμα γινοίμεθα, τῆς νῦν πολυθέου πλάνης ἐξεπασμένοι, ὁμολογήσαντες τ τ πίστιν τ εἰς Χριστὸν, ἔρημοι δὲ ἀφ' τ τ ἔργων καλλήσεως γινοίμεθα, πάντως δήπου τὰ τ εἰκῆ κλημ ὑποκρινόμεθα; καὶ τί λοιπόν; ἀποτεμνόμεθα γὰρ ὁλοκλήρως, δοθησόμεθα γὰρ καὶ πυρὶ, καὶ ἵνα εἴπωμέν τε

E ἀμπέλου ζωοποιὸν ἰκμάδα, τῦτ' ἔστι, τ πνῦμα προσαποβαλόντες· ὁ γὰρ ἔφη Χριστὸς, ὅτι τ τάλαντον καταχώσαντος, τῦτο δὴ δηλῶν ὅτι τοῖς ὁλοκλήρως ὑπομείνασι τ ἀποτομὴν. ἀφαιρεῖται γὰρ ὡσπερ ἐκεῖνο τ τάλαντον ἅμα, ὕστως, οἶμαι, καὶ ἐκ τῦ κλήματος, ὡς ἐκ ἰκμάδος ζωῆς, ἤτοι ποιότητος λέγω, πνῦμα. ἀφαιρεῖται δὲ διὰ τί αἰτίαν; ἵνα μὴ τοῖς εἰς τ πῦρ καταιχθεῖσι μόνοις ἀφ' ὑψηλοῦ κειτῦ συγκαταδικάζηται τ πνεῦμα δοκῇ τ δικαστικόν.

εἰ γὰρ οἱ τῶν ὑπηκόων κρατοῦντες ὡσαύτως τῶν ἅ-
παξ τετιμημένων ὑπὸ βασιλικοῖς * δεδοξασμένοις
νόμασιν, ὑπὲρ καθοσίζοιτό τι παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὴ
εἴτις ἀλόγιστος τυχὸν, ἐφ' οἷς μὴ θέλοντος ἀποτίνυσι
δίκας, οὐκ αὐτῶν πάθοι ταῦτα τῆς τῶν ἀξιωμάτων ἀ-
ποβολῆς· πῶς οὐκ ἀναγκαῖον, τὴν ὑπὸ τοῦ χειμῶνος
κολάζεσθαι καταδικασθεῖσαν ψυχὴν, μηδὲ πη-
δῆσαι τοῦ αὔρασθαι, πρότερον ἐκπονῆσαι, καὶ πρό-
τερον ἀποδύσασθαι τὴν κακὴν πεῖραν τοῦ πνεύματος
ἔχειν; πείσεται μὲν οὖν φησι τὰ τοιαῦτα ὁ ἄ-
καρπον κλῆμα, καλῶς γε δὴ σφόδρα τοὺς ἡμετέ-
ρους διανοίας ἀσφαλιζόμενος, εἰς ὃ ἔχεσθαι φι-
λίαν τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπης, διά τε τὴν κατ' ἐνέργειαν
ἀρετῆς, καὶ τὴν ἀσινοῦς διαντὸς πίστεως. τὸν δὲ γε γη-
πονοῦντος φειδοῦς οὐκ ἀπείρατον ἔσεσθαι πάν-
τελῶς ὃ καρποφόρον κλῆμά φησι, διακαθαρ-
θήσεσθαι γὰρ τοῦ καὶ μείζονος δυνάσεσθαι καρπο-
φορεῖν· τοῖς γὰρ ὅλως ἀρίστοις μέλει, καὶ, ὡς ἂν ἔχοι κα-
λῶς διαζῆν ἐλευθέροις, ἀναδυρᾶσθαι γ' ὅτι μάλι-
στα, καὶ διὰ πάσης ἰέναι πολιτείας τοῦ φιλεῖν ἠρημέ-
νοις συνεργάζεται θεός, καθάπερ ἴσμεν ἀρετῆς
τῆς τῶν πνευμάτων εὐεργέτις χειμῶνος, καὶ πει-
μένων εὐθὺς, ποτὲ μὲν τοῖς ἡδονὰς, αἳ ἀεὶ κα-
λοῦσιν εἰς φιλοσαρκίαν, καὶ πάθη σωματικὰ, ποτὲ
δὲ αὖ πάλιν τὰ ὅσα δὴ οἷδε παῖς τὴν διάθεσιν
συμβαίνειν ψυχαῖς, διὰ ποικίλης κακῆς ἰδίας κα-
ταστάσεως τὸ νοεῖν. τοιοῦτον γὰρ ἔοικε φαῦλον τὸ ἀ-
γαθοπρεπὲς τε καὶ τὸ πνεύματι νοουμένῳ πρέπο-
μεν, περὶ ἧς ὁ Παῦλός φησι ὁ ποτὲ μὲν· οὐ γὰρ ὁ ἐν
τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ
ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος,
καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι,
οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ·
ποτὲ δὲ πάλιν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγί-
σθητε τῷ ἁγίῳ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας. φάσκουσί τε πρὸς
ταῦτά τινες, ὡς εἴπερ τις γένοιτο διακάθαρσις τῶν
τοιούτων ἁμαρτήσεων, οὐκ ἂν οἶμαι δίκαια
πόνου συμβήσεται, ἀλγεῖ γὰρ τοιοῦτον, ὅσον τε καὶ
ὅπως οἶδεν ἀλγεῖν ὃ ξύλον· ἀναλόγως οὖν ἄρα,
καθότι τὰ ἁγίων ἡμᾶς νοήσαι πρέπει, συναγέσο-
μέν τε, καὶ συνεργοῦμεν ἂν μάλα διεσκεμμένοι.
παιδεύει γὰρ ἡμᾶς διὰ πόνων ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεός. καὶ γοῦν ὁ προφήτης λέγων Η-
σαΐας φησὶν, ὅτι ἐκπλυνεῖ κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν,
καὶ τῶν θυγατέρων Σιὼν, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαιεῖ
ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύ-
ματι καύσεως. καὶ αὐτὸς δὴ πρὸς τοῦτο ὁ θαυμάσιος
Παῦλος, εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γάρ ἐστιν υἱὸς, ὃν οὐ

* δεδοξασμένοις

A Nam si rerum terrenarum domini non temerè quicquam in eos statuunt quos ad honores semel euexerint, ac regio nutu ornarint, sed siquis eorum forsan perpetrarit vnde iure pœnas luat, non antè ei irrogantur quàm honoribus & dignitatibus amissis: quomodo necesse non est vt anima quæ superni Iudicis sententia ad supplicium condemnata est, ante quàm pœnam subeat Spiritus gratiam quodammodo exuat, atque deponat? Talia ergo passurum ait infructuosum palmitem, rectè ad-
B modum nostras mentes confirmans vt in dilectione eius perstemus, actione virtutis, & inconcussa in eum fide. Fructiferum verò palmitem non vtique vinitoris cura expertem fore ait, sed purgatum iri, vt vberiores fructus producere queat: cooperatur enim Deus iis qui rectè viuere ac bene agere conantur, & per omne pietatis genus eum sibi promereri student, instar falcis cuiusdam Spiritus efficacitatem adhibens, & modò voluptates in iis circumcidens quæ ad carnis amorem iu-
C giter impellunt, modo quæcunque nouit hominum animabus contingere, varia malorum specie mentem inquinatura. Hanc quippe dicimus esse non manufactam & spiritalem illam circuncisionem, de qua Paulus modò quidem ait: *Non enim qui in manifesto, Iudæus est: neque quæ in manifesto, in carne est circumcisio: Sed qui in occulto Iudæus & circumcisio cordis in Spiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est*, modo verò, *In quo & credentes circuncisi estis circuncisione non manufacta.* Ad quæ si nonnulli respondeant, quod si purgentur spiritalis vitis palmites, id non sine labore futurum sit: æquè enim ac lignum patiuntur: id nos de sanctis similiter intelligendum fatebimur. Erudit quippe nos per laborem & tribulationem virtutum amans Deus noster. Vnde Propheta nobis Esaias infit, *Esa. 4.4*
Abluet enim Dominus sordes filiorum & filiarum Sion, & sanguinem emundabit de medio eorum, in spiritu iudicij, & spiritu combustionis. Prætere-
Heb. 12.2 rea diuinus ille Paulus, *Si in disciplina perseueratis, tanquam filiis vobis se offert. Quis enim est filius, quem non*

Rom. 2. 28.

corripiat pater? Quin & ipse omnem admirationem excedens sanctorum chorus castigationem sibi non renuit, sed lubentissimè potius eam suscipit, dicens: *Corripe nos Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore, vt paucos non facias nos.* In furore quippe infructuosorum palmitum fit extirpatio: hos nempe in supplicium mittit: sed in iudicio potiùs, hoc est considerate, & cum modo fructiferorum palmitum purgatio fit, exiguo labore vbertatem ac fœcunditatem concilians. Quod nacti quidam, exclamant, *Domine, in tribulatione parua correptio tua nobis est.* Exigua enim planè est tribulatio quâ purgamur, sed dum supernam illam disciplinam nobis præbet, beatos nos efficit. Cuius rei testis nobis erit beatus Dauid, ita clamans: *Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum, vt mitiges ei à diebus mali.* Dies enim profectò inauspicati & mali sunt penitus resectis, & in supplicium ignis detrudendis, dico inquam illius scueri & incorrupti iudicij: sed tunc castigatis & correptis mitem se præbet Deus. nam qui talis est nequaquam damnationem pœnamque subibit, quandoquidem non infructuosus palmes extitit. Coniungatur itaque fidei confessioni splendor etiam operum, & sermonibus de Deo res consentiant. Tunc enim tunc vnà cum Christo erimus, tutamque ac securam communionis cum eo vim nanciscemur, vitato resectionis periculo. Nunc autem hæc à nobis dicta sunt, quia spiritaliter hunc locum intellexisse videbatur, tamen probabile est aliquid aliud significare velle Dominum, ex eo quòd dicit, apertè, *Omnem palmitem in me, non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat.* Palmes enim vt reor, Iudæorum populum significat, à communione Christi à Patre amputatum, illum infrugiferum, quibus & secutim adhibitum iri ter beatus Ioannes significat dicens igni traditum iri succisam arborem. Sed & ea quæ digna non sunt cur penitùs resecentur; sed in vite remanent, ac diuina cura purganda veniunt, tùm qui ex Iudæis ipsis crediderunt,

Hierem. 10. 23.

Ps. 93. 12

Ioan. 15. 6

A παιδεύῃ πατὴρ, & αὐτὸς δὲ πρὸς τοῦτο ὁ θεσπέσιος Παῦλος, εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός. τίς γὰρ ἐστιν υἱὸς, ὃν οὐ παιδεύει πατὴρ, & μᾶλλον ἡ αὐτὸς ὁ πάντας ἐπέκεινα ἅπαντος τοῦ ἀγίων χορὸς, τὴν ὑπὲρ τῶν ἀγίων πεφυκότων οὐκ ἀποσείεται παίδευσιν, ἀσμενέστατα δὲ μᾶλλον προσίεται λέγων· παίδευσον ἡμᾶς κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, & μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα μὴ ὀλίγους λίμας ποιήσῃς. ἐν θυμῷ μὲν γὰρ ἡ ὁλόκλη-

B ρος ἔσται τῆς ἀκάρπων κλημῆς ἀποτμησις, πέμπει γὰρ εἰς κόλασιν. ἐν κρίσει δὲ μᾶλλον, τοῦτ' ἔστιν, ἐν ὑφαιρέσει & μέτρῳ τῶν καρποφόρων ἡ ὑφαίρεσις, ὀλίγον ἔχουσα κοπιδῆ τὸν πόνον εἰς καρποφορίας παρεξυσμὸν, & διὰ θερμοτέρας αὖ δρομῆς τὴν εὐτονίαν παρέχουσιν. & χρὴ ἀποδεχόμενοι τοῦτο βοᾶν σὺν ἡμῖν· κύριε, ἐν θλίψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν. σμικρὰ μὲν γὰρ ἡ ὑφ' ἁρπαζομένη θλῖψις, ἀλλὰ παιδείαν ἡμῖν παρέχουσα τὴν ἄνωθεν, μακαρίους ἀποφαίνει· καὶ μακαρισθήσεται

C μόνος ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὅταν βοᾷ· μακάριος ἀνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτὸν, τοῦ μανθάνειν αὐτῷ, ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν. ἡμέρας γὰρ ὄντως ἀποφράδας, καὶ πανηγυρίζοις ἀποτμηθεῖσιν ὁλοτελῶς, & εἰς κόλασιν τὴν δίκην πυρὸς κατιχήσασι μόνοις, αἳ τὴν ἀδεκάστου κρίσεως· ἀλλὰ τότε τοῖς παιδευομένοις καθ' ὑπομονὴν Θεός. τελεία γὰρ αὐτοῦ τοιοῦτος ἐνδαμοῦ

D καὶ τοῖς ἐπὶ κρίσει & κόλασιν, ἐπεὶ δὲ οὐκ ἄκαρπον γέγονε κλῆμα. συμφωνήσομεν δικαίως τοιγαροῦν τῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ, καὶ ἡ δίκη τῶν ἔργων φανήσεται, καὶ συμφήσει τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις τὰ πράγματα. τότε γὰρ τότε συμπεσούμεθα τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίας τὴν δυνάμιν, ἀσφαλῆ τε & βεβαίαν βύρσομεν, τὴν οὐκ ἂν ἀποτομῆς διαφθείροντες κίνδυνον εἰρηται γὰρ τοῦ παντὶ κλῆ-

E ματι ἐπὶ ἡμῖν, ἐπειδὴ ἐδέχει πυθμαλικῶς τὴν τῶν προκειμένων θεωρίαν προσβάλλειν· εἰκὸς δὲ καὶ ἑτέρου ἐκλαβεῖν ὑποδηλοῦν τὸν κύριον, διὰ τὸ φάναι ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἄμπελος, πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτὸ, καὶ πᾶν τὸ καρποφορεῖν καθαίρει αὐτὸ, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ· κλῆμα μὲν οἶμαι, τὸ τῇ τοῦ παθεῖν ἀποτομίᾳ τὴν εἰς Χριστὸν κοινωνίας ἀπαναισμένον, τὴν εἰς ἀκαρπίαν οὐκ ὑπεκπίπτον τὴν Ἰουδαίων σημαίνειν λαὸν, οἷς καὶ ἀξίνην ἐπενεχθήσεσθαί φησιν ὁ τερασμακάριος Ἰωάννης, πυρὶ παραδοθήσεσθαι λέγων τὸ ἀποτεμνόμενον δένδρον· τὰ δὲ τελείας μὲν καὶ διαπεπλυμένα τομῆς, ἀποπλυνόμενα δὲ ὑπὸ τῆς ἀμπέλου, καὶ τῆς θείας φερούσης ὑφαιρέσεως μαθητὰς, τούς τε ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας τοῖς Ἰουδαίων,

καὶ τοῖς ἐπ' ἐκείνοις ἐπιστρέφουσιν ἐξ ἐθνῶν, οἷς μία μὲν ἡ κάθαρσις· ἐν πνεύματι γὰρ τελεῖται τῷ ἁγίῳ, κατὰ τὰς γραφάς· ἑτερόφυλος γεμιεῖ, ἡ περιτομὴ λελαμμένος ὁ τῆς καθαίρεσθαι δεόμενος. ἀποτέμνεται γὰρ τὸ ἐξ Ισραὴλ, ὃ κατὰ νόμον ἐπὶ τῷ Μωσαϊκῷ σχεδιάζειν ἐθέλειν, καὶ πολιτεύεσθαι, τὸ δὴ τῆς εἰδωλολατρευόντων καρδίας * τὸ δαιτεῖται τὸ ἀρχαίας ἀπάτης ὁ σκῶλος, καὶ τὸ τῶν ἀσυνέτων ἀκαθαρσίας ὁ συρφετὸς, ἵνα δωρῶνται φέρῃ τὸ θείας τε καὶ διαλογικῆς παιδεύσεως τὸ ἐδώδιμον ὡσαύτως τῷ Θεῷ καὶ φίλον ὄντως καρπόν· ὅτι δὲ πάλιν ἡμῖν ἀληθὴς φανεῖται ὁ εἰρημένων, χαλεπὸν οὐδὲν πληροφορῆσαι ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραμμάτων. ὑποστείλας γὰρ ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς μὲν ἐξ Ιουδαίων πεπιστευκόσιν, ὅτε τὰ διαλογικὰ δόγματα ὀλιγωρήσαντες, ὀπίσω πάλιν ὑπῆρχον τοῖς τοῦ νόμου τετιμηκόσι σκιαῖς ἀπηλλοτριωμένοις ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. καὶ πάλιν λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. εἰ δὲ τὸ βούλεσθαι δικαιοῦσθαι ἐν τῷ νόμῳ ἀλλοτρίους αὐτοὺς ἀποφαίνει τοῦ Χριστοῦ, πῶς οὐχὶ πρώτως ἀμφίλογον, ὅτι τὸ ἐν νόμῳ πολιτείας ἡ ἀπόθεσις, τὸ εἰς Χριστὸν σωτηρίας προξενεῖ τὸ δυνάμει; περιτέμνεται γοῦν οὕτω μὲν ὁ Ισραὴλ, διακαθαίρεται δὲ μᾶλλον καὶ ὁ ποτὲ τῇ κτίσει λατρεύσας παρὰ τὸ κτίσμα, τὸ ἀρχαίαν νόσον ἀποβαλών. τί γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος φησίν; εἰ γὰρ ἐλεύθεροί ὄντες, κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ· αἰτιᾶται δὲ καὶ φησιν ἐν ἑτέροις· νυνὶ δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς πάλιν ἐπιστρέφετε ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; ὅτε δῆτα οἱ τοῖς ἀσθενέσι στοιχείοις δουλεύειν θέλοντες ἀλλοτριοῦνται Χριστοῦ, συνεπαινοῦσιν γεμιεῖ οἱ δουλεύειν οὐκ ἀνεχόμενοι τῇ κτίσει παρὰ τὸ κτίσμα. πῶς οὐκ ἔσται τὸ ὁμολογούμενον ὅτι ζῆτος τοῖς ἐξ ἐθνῶν ὁ τὸ διακαθαίρεσθαι ἔσται τὸ ἀρχαίας ἀπάτης διὰ τοῦ πνεύματος ἐπιφέλεσθαι * ὃ μὲν πνεῦμα εἴδος ἡμῖν ἀγαθὸν πολυτρόπως διατίθησιν ἐν δὲ τῇ τοῦ φαύλου * ἐπιθέσει καὶ ἀποβολῇ ὅτι ἀρέστης διατίθησιν κάλλος. ὅπου γὰρ αἰσχύνης ἐκποδὼν, ἐκεῖ ὁ σεμνὸν αἴρεται καὶ φαιδρὸν σπουδαιότερον δὲ, ὅτι διὰ μὲν τοῦ πνεύματος ἐπιπλησθῆναι, τὸ τὸ διακαθάρσεως ἀποπληρῶσαι τὸ ἔργον ἡμῖν, χορηγὸς ὑπὸ πνεύματος ἐφ' ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πλυρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν, καθὼς Ιωάννης φησὶν, καὶ αὐτὸς ἔστιν ὁ πρὸς ἡμᾶς

tum qui post illos ex gentibus conuersi sunt, quib. vna quidem est purgatio. (In Spiritu quippe sancto perficitur iuxta Scripturas) sed diuersus tamen purgandi modus. Amputatur enim ab Israëlitis voluntas viuendi iuxta Legem Mosaicam : ab idololatrarum autem corde veteris erroris propositum auellitur, & impuritatis insipientium hominum palea, vt diuinæ & Euangelicæ doctrinæ fructum quodammodo edilem Deoque reuera gratum ferre possint. Quòd autem verum illud sit, non erit difficile ex literis diuinis demonstrare. Scribit enim diuinus Paulus Iudæis fidelibus, qui spretis Euangelicis dogmatis retro rursus abierant, Legis vmbras venerati. *Enacuati estis à Christo : quicunque in Lege iustificamini, à gratiâ excidistis.* Et rursus : *Dico enim vobis : quoniam si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit.* Quòd si velle iustificari iuxta Legem, alienos à Christo eos reddit, quomodo non indubitatum est prorsus, legalis conuersationis repudio coniunctionem cum Christo conciliari? Circunciditur itaque hoc modo quidem Israël, immò purgatur, veteri morbo depositio, qui creaturam pro creatore olim coluit. Quid enim ad eos Paulus scribit? *Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius : multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.* Redarguit verò ; & ait alibi : *Nunc autem cum cognouerit is Deum, immò cognoti sitis à Deo : quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis?* Cum ergo qui infirmis elementis seruiunt alieni sint à Christo, cum eo verò vniantur qui creaturæ præ creatore seruire nolunt, quomodo non erit manifestum purgationis modum Gentilibus esse veteris erroris vtilissimam resectionem per Spiritum, quæ bonorum genus omne illius loco multifariam nobis infert. Vtilis enim depositis atque reiectis in eorum locum virtutis pulchritudo succedit. Vbi enim ciebat est turpidoli, ibi grauitas oritur & existit. Obseruandum verò circuncisionem quidem per Spiritum purgationis officium in nobis implere, Filium autem Spiritus largitorem esse. *De plenitudine enim eius omnes accepimus*, vt ait Ioannes, & ipse est qui ad nos dixit, *Accipi-*

Rom. 5. 10

Gal. 4. 9.

Ioan. 1. 16.

te Spiritum sanctum. Illam itaque purgationem in nobis per modum spiritalis circuncisionis Pater per Filium operatur. Quocirca in nihilum abit terra & impia aduersariorum audacia, qui dicere veriti non erant, quia vitem seipsum Filius nominauit, Patrem autem ac Deum agricolam, idcirco eundem non esse naturâ cum ipso. nulla quippe ratio, inquit, vitem & agricolam persuaserit vnum & idem esse naturâ. Cum ergo Filium agricolam esse comperiamus per spiritalem circuncisionem, sciant demum quòd cum eiusdem speciei sint inter se agricolæ, in quantum naturâ suâ sunt homines, manifestum est Filium non esse à consubstantialitate cum Patre Deo alienum.

A εἰπών, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἐνεργεῖ τοιγαροῦν τὴν εἰς ἡμᾶς ἀνακάθαρσιν, ὡς ἂν διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος νοεμένης τῆς τομῆς ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ. κενὸν οὖν τοίνυν τὸ πικρὸν καὶ δύσοιστον τῆς διὰ σαρκὸς πάλμημα, μὴ καταδεχόντων εἰπεῖν, ὡς ἐπείσθη ἄμπελον μὲν ἑαυτὸν εἶρηκεν ὁ υἱός, γεωργὸν δὲ τὸν πατέρα καὶ Θεὸν, ὁ αὐτὸς οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν αὐτοῦ. λόγος γὰρ οὐδεὶς ὑπῆρξε, φησὶ, ταῦτον εἰς ὑσίαν γεωργόν τε καὶ ἄμπελον νοῆσαι ποτέ. ὅταν οὖν διὰ

B εἰσκύκλου γεωργὸς ὁ υἱὸς διὰ τῆς περιτομῆς, διακείσθωσαν ἤδη λοιπὸν, ὡς ἐπείσθη ἀλλήλοις ὁμοίους οἱ γεωργοὶ, καθὸ πεφύκασιν ἀνθρωποι, τὸν δηλονότι τὸν πατέρα καὶ Θεὸν ὁμοουσιότατος οὐκ ἀλλότριος ὁ υἱός.

v. 3. *Iam vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.*

Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάλημα ὑμῖν.

Discipulos indicio & argumento certissimo esse ait artis eius à quo purgantur. Iam enim mundatos esse asserit, propter solum sermonem quem loquutus est eis, hoc est diuinam & Euangelicam doctrinam. Hic autem sermo est à Christo. At quis sanæ mentis vnquam dubitauerit quin falx veluti quædam & manus Patris sit ille, per quem sunt omnia, id est Filius, qui culturæ nostræ virtutem adimpiet, quam Patris personæ tribuit, D docens omnia esse à Patre, veruntamen tanquam per Filij virtutem? Etenim Seruatoris sermo nos purgat, quamuis colendi nostri officium tribuatur Deo ac Patri. *Ipse enim est viuus, & efficacissimus eius sermo, pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.* Pertingens enim vsque ad profundum animæ cuiusque, & occultum vniuscuiusque scopum ac propositum exploratum & apertum habens, vt Deus, vanis quidem nostris E institutis acutam aciem adhibet per efficacitatem Spiritus. id enim per purgationem significari putabimus. Quæcunque verò naturâ tuâ nos ad virtutis desiderium adiuuant, hæc multiplicari facit ad pietatis fœcunditatem. Cum ergo per Filium à Patre culturæ nostræ ratio peragatur, nunquid in nihilum demum recidit nefarius ille aduersariorum conatus, Filium diuersæ à Deo ac Patre naturæ idcirco esse.

C Ἀπόδειξιν ὡσαύτως διαφανῆ τε καὶ δυναμένην τὸν διακεκαθαίρεσθαι αὐτοὺς τέχνης ποιεῖται τοὺς μαθητάς. ἤδη γὰρ αὐτοὺς διακεκαθάρθαι φησὶν, οὐχ ἑτέρου τινὸς ἀπολελυσόμενος, μόνου δὲ διὰ τὸν περὶ αὐτοὺς λελαλημένα λόγου, τοῦτ' ἔστι, τὸν θεῖον τε καὶ εὐαγγελικὸν ὑφήγησιν. λόγος δὲ σαφῶς ἐστι περὶ Χριστοῦ. εἶτα τίς ἀμφιβάλλει τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, ὃς ἐστὶ διὰ τοῦ λοιποῦ, ὅτι δρεπάνην τις ὡσαύτως καὶ χεῖρα τοῦ πατρὸς, ὁ δι' οὗ τὰ πάντα ἐστὶ, τοῦτ' ἔστιν ὁ υἱὸς, τὸν εἰς ἡμᾶς γεωργίας ἐνέργειαν ἀποπληροῖ, ἰῶν τῷ πατρὶ συμπαρόντι καὶ συνεργοῦντι, διδάσκων ὅτι πάντα μὲν τοῦ πατρὸς, πλὴν ὡς διὰ δυνάμεως τοῦ υἱοῦ; καὶ γὰρ ὁ σωτὴρ ἡμᾶς διακαθαίρει λόγος, κρίνει τὸ κατ' ἡμᾶς γεωργίας δυνατὴν ἀλήθειαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ζῶν, καὶ ἐνεργὴς ὁ αὐτὸς λόγος, ὁ δικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων, καὶ ἐννοιῶν καρδίας. καθικνούμενος γὰρ εἰς τὰ βαθη τοῦ ἐκάστου ψυχῆς, καὶ τὸ ἐκάστου κεκρυμμένον σκοπὸν ἀκριβῶς καὶ λυσιτελοῦν ἔχων

E ὡς Θεὸς, τοῖς μὲν εἰκαίοις ἡμῶν ἀσυνδέτοις τὴν ὀξεῖαν ἐπάγει τομὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἐνεργείας. τοῦτο γὰρ οἶμαι νοεῖσθαι τὸν ἀποκάθαρσιν. τὰ δὲ ὅσα πέφυκεν ὠφελεῖν ἡμᾶς εἰς ἕξιν ἀρετῆς, ταῦτα πολυπλασιάζειν ποιεῖ τοὺς καρποφορίας, εἰ τύχοι κατ' ἐπίδοσιν. ὅτι τοίνυν διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα ἐνεργῶν καλῶς τὰς ἡμῶν γεωργίας ὁ πατὴρ, μιμνῄσκωμεν· πῶς γὰρ οὐχὶ, θεωρητὸν καὶ κατοπτευόμενον τὸ διὰ σαρκὸς οἰκονόμημα, ἐπεφύκει τὸν υἱὸν διὰ τοῦ παλαιόντων ἐσταρχῆσαι,

ὡς τοῦδὲ πατέρα τὸν Θεὸν, ἐπειδήπερ ἄμπελος μὲν αὐτὸς, κατὰ τομὴν δὲ γεωργὸς ὁ πατήρ; διασκεπτέον δὴ πάλιν, καὶ σαφῶς ἀπαιτητέον τοὺς, ὅτι καθάπερ εἰ δεῖ ζῆται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, οὐχὶ ἰδικῶς τε καὶ ἀφορισμένως, τοῦτ' ἔστι, δίχα τοῦ μονογενοῦς, συνεργήσαντος ἢ τοῦδὲ αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς· ἀλλ' ἐπείπερ ἐπείθοντο τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ. ὡσπερ οὖν ζωοποιὸς ὢν δι' υἱοῦ καὶ ἐν υἱῷ, τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον καὶ γεωργὸς, ἅτε τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐπιμελητὴς, εἰκότως αὖ νοοῖτο πάλιν, οὐχ ἕτερος, ἢ δι' υἱοῦ. εἰ δὲ τις ἁπλῶς οὐκ ὀρθῶς εἰρημένοις οἴοιτο δεῖν ἐπιμένειν οἱ τὰ ἑαυτοῦ λίαν προσδιάγοντες λόγῳ, καὶ ἐπείπερ ἄμπελον ἑαυτὸν ἔφη Χριστὸς, διὰ τοῦτο, καθάπερ ἐξ ἀνάγκης, εἰς ἑκφυλον ἑτερότητα πρόρριζον ἐκκλίνουσι, τί δὴ καλύουσιν ἔτι ἡμᾶς αὖθις διὰ τῆς ἴσης ἀναισχυντίας ἰέναι λοιπὸν, καὶ τοῦδὲ τρέπειν ἔτι ἐκ ὑπ' ἐκείνοις αὖθις διὰ τῆς ἴσης ἀβρύτου φλυαρίας, τὴν μιαιφονώδους ζωτικοῖς ἐκ μύθου πάντελῶς διαλήψεως ἀπαμίσασθαι φιλεῖ; εἰ γὰρ ἐπείπερ ἄμπελος εἴρηται, διὰ τοῦτο αὐτὸν οἴονται τὴν αἰτίαν, τὸν πατέρα διαπίπτειν οἰκειότητος φυσικῆς, καὶ ἑτερούσιον εἶναι πάντελῶς, ἐπείπερ ἀλλότριον, εἰς ἑαυτὸν τὴν φύσεως, ἄμπελός τε καὶ γεωργὸς, τί μὴν ἐκ ἡμεῖς, τὸν αὐτὸν ἐκείνοις αὐθυποφέροντες ἁμαρτεῖν τι, καὶ ἀκεμφόρατον λογισμὸν, ἐκφυὲ φαίνωμεν μόνοις τοῖς κλήμασιν ἢ τὴν γηπονὴν εἰωθότων ἐπιτείνεια λιστικὴν αὖ γίνοιτο, ἐκ τοῦδὲ μόνα τυχὸν τὰ ἐν τῷ τελέχει ἐξηρτημένα, ὅ ἐν τῇ πίτυος προσδήσεται χρήσιμον, ἢ δήσεταί τινος ἐπιμελείας καὶ αὐτὴ τὸ κλῆμα ἡ ἔμφυτος, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἄμπελος, ἢ προσαπόφυκέ τι τὰ ἐξ αὐτῆς καὶ σύμφυτα φυσικῶς; ἀλλ' ἐνδεῖν οἶμαι δήπου πρὸς ἀπόδειξιν πάντως· ὥσπερ γὰρ θῆλυς ἡμῖν ἐκ αὐτὸς ὁ δι' ἑαυτοῦ, ὡς εἰ μὴ ἦν γένοιτο τὸ τελέχους ἡ φυτὸς, θεὶ αὖ αὐτοῖς συνυπάρξαι τοῖς κλήμασι δεῖ καλῶς. ὅπερ τοίνυν ἄμπελον μὲν ἑαυτὸν καταπόμασεν ὁ Χριστὸς, δῆλον γεμεῖν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμπέλου τὸ τέλεχος καὶ τὸ γηπονιῶτος ἐπιμελείας, ἢ πάντη τι καὶ πάντως ἀδύνατον δήπου λογισώμεθα λοιπὸν εἰ τὸ ζητούμενον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς τὸ υἱὸν, δῆλον δὲ μὴν ἡμῖν τὸ τοῦδὲ παιδὸς ἐπιμελείας, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς εἰς ἕτερόν τι πρὸς ὅ ὢν ὅτι μάλιστα, ἐκ διαπίπτῃ τὸ οἰκείας τάξεως, ἤτοι τὸ σύνδεσις ἑδραιότητος αὐτοῦ. συνάγει γὰρ εἰς τοῦτο λοιπὸν, τὸ γεωμαχεῖν εἰωθότων ἢ μιαιφονώδης ἔντασις. ἀλλ' οἰκέσθω μὲν τοῦτο, πολλὴν νοσοῦντα τὴν ἀβουλίαν, εἰσίτω γεμεῖν τοῦδὲ τὸ ἀγίων ἀποστόλων ἡμῖν ὁ λόγος. ἤδη γὰρ, φησὶν, ἡμεῖς καθαροί ἐστε, διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν,

dicentium, quòd vitis quidem ipse, Pater verò sit agricola nuncupatus? Consideret autem rursus & clarè circumspiciat, ipsum statuere mundos esse suos discipulos, non priuatim quidem ac seorsim, id est absque Vnigenito operante Deo ac Patre: sed quia eius sermoni parebant. Quemadmodum ergo viuificus est per Filium, & in Filio, eodem, vt reor, modo etiam agricola, siue nostrarum animarum cultor iure merito rursus censebitur non aliter quàm per Filium. Quòd si non rectè semel dictis insistendum existimant qui nobis contraria docent, & quia vitem seipsum Christus dixit, idcirco ei naturæ diuersitatem velut ex necessitate tribuunt, quid verat demum quo minùs etiam nos simili vtamur impudentia, eosque vel inuitos cogamus per easdem nugas iuuenilis huiusce & insanæ prorsus stultitiæ progredi? Si enim ex eo quod vitis dictus est, idcirco eum existimant de coniunctione naturali cum Deo ac Patre excidere, & alterius esse planè substantiæ, quandoquidem non idem sunt identitate naturæ vitis & agricola, quidni etiam nos eandem in illos stultam & putidissimam rationem retorquentes illud dicimus; Num solis palmitibus vinitorum studium conducet, & erga ea solùm quæ pendent ex truncis ars vtiliter adhibebitur, an aliqua cura indigebit etiam ipsa nutrix palmitum, vitis nimirum, cui adnati sunt surculi & naturaliter inhærent? Atqui nullo id, opinor, labore demonstrabitur. ipse quippe statim nobis aduersarius adstipulabitur, nisi truncorum cura quædam habeatur, ne benè quidem fore palmitibus. Cum ergo vitem quidem seipsum Christus nominauerit, adeóque ipse vitis caudex vinitoris studio indigeat, alioquin damnum susceperurus, cogitemus tandem Filium esse sicuti nos, & cura Patris nobiscum indigere; ne ipse in aliud quiddam quàm quod est conuertatur, & suo loco seu firmitate sua excidat. nàm quippe nos deducis Dei hostium iuuenilis obiectio. Sed valeant istiusmodi nugæ, & ad sanctos Apostolos nostra progrediatur oratio. *Iam enim*, inquit, *vos mundi estis, propter sermonem quem*

locutus sum vobis: Ac si diceret, Factus est in vos primos à Patre, propter meum sermonem, intellectualis ille, & per Spiritum, atque in Spiritu purgationis modus. Ecce veterum morum & mundanæ mortalitatis abiectâ molestiâ ad pietatis fructus producendos parati estis. Ecce legali & stulta atque vanissima Iudæorum obseruatione soluti estis. Sermo vos meus purgauit. Non iam enim ex Mosis præscripto viuitis, aut iuxta legalis literæ modum. nec enim in cibo ac potu, nec in lustrationum doctrina, nec oblationibus cruentis, sanctificationem quæritis, sed in fide firma perfici vos creditis, & per omnem actionem bonam placere Deo studetis. in his quippe spiritalis cultus vis & ratio spectatur. Qui ergo purgandi veniunt, erunt, inquit, sicuti vos. Docebuntur enim qui nuper Diaboli plagas excusserunt, & idololatriæ expediti laqueis effugerunt, non amplius illius viuere legibus, sed veterum rituum impuritate ceu vanis paleis excussa, atque ita producendis pietatis fructibus per diuinam gratiam idonei reddiri, palmitum instar mihi adhærebunt, & ex charitate erga me pendentes influxu Spiritus corde saginabuntur, & meę bonitatis gratiam potantes viuent, atque ad pietatem alentur. Israelitæ verò cum fide mihi palmitum instar adhæserint, tunc sanè tunc mei sermonis purgationem mente susciptentes, non iam literæ mordicùs inhærent, nec figuris vmbraticis sicuti nunc corde affixi, verum ac spiritalem cultum Deo proferunt. *Spiritus enim Deus est, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Simul ergo & eorum qui purgandi sunt futuram pulchritudinem clarè exponit per modum exempli suis discipulis, & eos magis magisque confirmat ad vberiorem adhuc virtutem assumendam, ostendens eos non frustra sibi adhæsisse, nec inutilem eis fuisse doctrinam & institutionem Euangelicam, per quam vniuersi orbis hominibus opem allaturi erant, seipsos exemplum credentibus in Christum præbentes. Scriptum enim est de sanctis, exitum conuersationis

Ioa. 4. 24

A ὅμοιον, ὡσὶ λέγοι, πέπρωται καὶ ἐμοὶ παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τὸν ἐμὸν λόγον, ὃν πρὸς ὑμᾶς, ὁ τῆς νοητῆς καὶ ἁγίου πνεύματος ἐν τῷ πνεύματι νοουμένης διακαθάρσεως τρόπος. ἰδοὺ τῆς εἰκαίων ἐθῶν, καὶ πεπρωτημένης κοσμικῆς ἀποβαλόντες τῷ ὄχλησιν, ἕτοιμοι πρὸς καρποφορίαν ἐσμὲν τῆς θεοφιλοῦς. ἰδοὺ νομικῆς ἀπηλλάχθητε ἐν εἰκαιοπάτης τῶν Ἰουδαίων διατηρήσεως. διεκαθάρθη λόγος ὑμᾶς ὁ ἐμός· οὐ γὰρ ἔτι πολιτεύεσθε Μωσαϊκῶς, ἤτοι κατὰ τὸ νομικὸν

B γράμματος τρόπον· ὅτε γὰρ ἐν βρώμασι, καὶ πόμασιν, ὅτε μιᾷ ἐν διδαχαῖς βαπτισμῶν, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς δι' αἱμάτων προσαγωγαῖς * οὐ ζητήσετε τὸν ἁγιασμόν, ἀλλ' ἐν πίστει βεβαίᾳ πληροῦσθε τὴν πίστιν, καὶ διὰ πάσης ἀγαθουργίας δι' ἀρετῶν τῷ Θεῷ προσφιλίζεσθε. γεγραπται γὰρ ἐν τούτοις τῆς πνευματικῆς λατρείας ἱκανῶς. οἱ τοίνυν ἀποκαθαρθήσεσθαι μέλλοντες, ἔσονται, φησὶ, καθ' ὑμᾶς· παραδόθησονται γὰρ, οἱ μὲν ἀρτίως τῆς ἀληθείας ἀπολωλεκότες, καὶ τοῖς τῆς εἰδωλολατρείας

C ἀφεδραίοις βρόχοις, οὐκέτι μὴν τοῖς ἐκείνου πολιτεύεσθαι νόμοις, ἀποβαλόμενοι ἢ κατὰ δύναμιν εἰκῆ συρφετὸν, τῆς τῶν ἀρχαίων ἐθῶν ἀκαθαρσίας, ὅτῳ τι λοιπὸν ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ διὰ τῆς καρποφορίας πρὸς τὸ θεοφιλοῦς ἀρετῆς ἔργα, ἀληθείας ἀποδεδειγμένοι χάριτος, κλημὶ δίκην ἐμοὶ προσφήσονται, καὶ ἀγάπης τῆς εἰς ἐμὲ ὀξυπτερυγίσμοι παθήσονται τὴν καρδίαν τοῖς τοῦ πνεύματος ὑπερβολαῖς, καὶ τὴν τῆς ἐμῆς ἀγαθότητος ἐκπίνοντες χάριν

D διαζήσονται, καὶ πραφήσονται πρὸς βίοτόν. οἱ μὲν ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτε μὴ πίστει προσπλωτείειν ἐμοὶ, κλημὶ δὲ αὐτοῖ προσαρτᾶσθαι δίκην, τότε δὴ τότε τὴν διὰ τὸν ἐμὸν λόγον διακαθαρσιν εἰς νοῦν δεξάμενοι, οὐκέτι μὴν τῶν γραμμάτων προσφορείᾳ χολάζοιτο, οὐδὲ τοῖς ἐν σκιᾷ προσπεξευτες τύποις, καθάπερ νυνὶ, τὴν καρδίαν, τὴν ἀληθῆ ἐν πνεύματι λατρείαν καρποφορήσει τῷ Θεῷ. πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοῖς προσκυνοῦσιν αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. ὁμοῦ δ'

E τοιγαροῦν, καὶ τῶν μαθητῶν διακαθαρθήσεσθαι φανερὸς διὰ τοῦ εὐσεβοῦς καλλος ὡς ἐν ὑποδείγματι τοῖς ἑαυτῶν μαθηταῖς, καὶ αὖθις ἵνα μείζονας προθυμοτέρους, πρὸς αἴλησιν τῆς ἐπὶ πλεῖστον ἀρετῆς, οὐκ εἰκαίαν αὐτοῖς παρεῖναι τῷ προσφορείᾳ, καὶ τὴν ἐκ τῆς παρὰ θεοῦ διδασκαλίας ἀποδείξας παράδοσιν, διαλεκτικῆς δὲ διαλεκτοῦ φανεροῦ, δι' ἧς ἔμελλον αὖθις τοῖς κατὰ πάσαν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὴν οἰκουμένην, ἑαυτοὺς εἰς ὑποδείγματος τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύουσι προτρέχοντες. γέγραπται γὰρ περὶ τῶν ἁγίων, ὡς προσήκει μὴ αὐτῶν

αἰσθητῶν τῶν ἐκάστοις τῆς αἰσχροφῆς, ἢ αὐτὸν A corum esse spectandum, & fidem imitandam. Paulus autem etiam ad imitationem sui fideles sæpius inuitat.
δὲ μιμεῖσθαι τὴν πίστιν. ἑαυτὸν δὲ γίνεσθαι μιμητὰς τοὺς τοῦ Θεοῦ λατρεύοντας προτρέπει καὶ ὁ Παῦλος.

Μείνατε ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται φέρειν καρπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε.

v. 4. *Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis.*

B Εἰσόμεθα πάλιν, καὶ ἀφ' ἑνὸς τοῖς προκειμένοις ἀκριβοῦς λαβεῖα, ὡς ἀρά γε ἔστι πρῶτον μὲν ἔργον σπουδῆς ἁγίας καὶ θεοφιλοῦς, τὸ εἰσδεξιοῦσθαι ἀφ' ἑνὸς πίστεως εἰλικρινοῦς τε καὶ ἀληθοῦς πρὸς Χριστόν. ἴσως γὰρ αὖ εἴη τὸ ἀριθμεῖσθαι λοιπὸν ἐν κλήμασι τοῖς τῇ ἀμπέλῳ προσφυέσι τῇ ἀληθινῇ, φημὶ δὴ Χριστῷ. δεύτερος δ' οἶμαι φέρεσθαι καρπὸς, κατ' ἐκεῖνα βλέπων ἴσως ὁ προφήτης μειονεκτούμενος, μᾶλλον δὲ σωτηρωτέραν ἔχων ἐφ' C ἑαυτῷ τὴν μέριμναν, τὸ συνημμένως φιλεῖν καὶ ἀπρεπῶς ἕνωσθαι τῷ Θεοῦ, ἀφ' ἧς ἐν ἔργοις ἀγάπης, * ἣ καὶ τῆς ἁγίας τε καὶ θείας ἐστολῆς τὸ πλήρωσιν ἔχει. τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ἀφράστως ἐνυπάρχειν αὐτῷ, εἰ ἐμπεπήγαμεν ποσὶ, καὶ τὰ λεγόμενα ψαλμῳδὸν, ἐκολλήθη μοι ψυχὴ μου ὀπίσω σου. οὐκ ἀρκεῖσθαι δίχα φημὶ τοῦτο ποιοῦντας, πρὸς ὁλόκληρον ἡμῶν γυμνάσιον, ἤτοι πρὸς ἁγιασμὸν, ἢ ὡς ὅτι ἐκβιάσεται τὸν ἁγιάζοντας ἡμᾶς Χριστὸν, ὃ εἰσδεξιοῦσθαι μόνῳ, ὡς ἐν ἀξίᾳ κλημῆτι. χρεὼν δὲ τοῦτο φημὶ, καὶ ὃ ἀφ' ἑνὸς τελείας D τε καὶ ἀνελλιποῦς ἀγάπης γνησίως ἀκολουθεῖν. ἐν γὰρ δὴ τούτῳ μάλιστα καλῶς αὐτὸν ἔχει καὶ σώζοιτο ἂν τὸ πνεύματι κολλήσεως ἀναμφίβολος, ἤτοι σωτηρίας ἐν δυνάμει. ὅθεν τοίνυν ἔφη Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀφ' ἑνὸς λόγου ὃν λελάληκα ὑμῖν· ἵνα μή τις οἰηθείη ποτὲ τὸν ἅπαξ κεκαθαρμένον, ἀσφαλῶς ἔχειν δύνασθαι, ἢ εἰ μή τινα τυχὸν εἰς ὃ δεῖ εἴη ποιοῖτο σπουδὴν, * προσοπιπάπτοι χρησίμως, ὅτι προσόντι E μέντοι ἐν αὐτῷ, ἢ τί τοῦτο ἔσται; ἕτερον δέον, ὡς γε μοι φαίνεται, μᾶλλον δὲ σφαλερῶς ὁ ἀφ' ἑνὸς τοῦ Παύλου καλῶς εἰρημένον, ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. μυρία γὰρ αὖ καὶ τοῖς ἤδη βεβαίως δοκοῦσιν ἑστάναι πειρατήσαι τὰ ὀλισθήματα, μὴ ἔχει διεφράσθαι καλῶς ἐν οἷς ἂν εἶεν, ἀφ' πολλῆς ἄγαν πεποιημένοις σπουδῆς. δεῖ γοῦν οἶμαι, καὶ πάσης ἡμᾶς ἀξιοῦν ἐπιμελείας καὶ νήψεως τὰ καθ' ἑαυτοὺς, κἂν ἐρρῶσθαί πως δοκῇ τις, δι' ὑπόδοσιν τοῦ ἤδη προκυμένου εἰς κατόρθωσιν ἀγαθῶν. ὁποίαν γάρ τις ἐν ὅσῳ προμηθῆ τοῦ ζη-

Rursus accuratè locum hunc perpendentes agnoscemus primum opus salutaris ac piæ curæ esse, per fidem sinceram ac veram à Christo susceptum. Hoc enim est censeri demum inter palmites qui veræ viti, id est Christo adhærent: Secundæ autem curæ fructum esse reor, nullo modo prima illa inferiorem, immò maiorem solicitudinem in seipso continentem, adhærere nimirum, ac firmiter coniungi Deo per charitatem operosam, quæ sancti ac diuini mandati perfectionem continet. hoc enim nos in eo indiuulsè existere, & inhærere facit, iuxta illud Psalmistæ, *Adhæsit anima mea post te.* Non sufficiet igitur nobis adsolidam animi tranquillitatem & voluptatem, siue ad sanctificationem qua sanctificat nos Christi, susceipi quidem instar palmitum, sed præterea per charitatem perfectam & indesinentem sincere sequendus est: in hoc enim potissimum consistit & seruatur vis & ratio coniunctionis spiritalis. Quoniam ergo dixit Christus suis discipulis, *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis:* nequis semel purgatus à casu immunem se putaret, etiamsi nullam ad id curam adhibeat, vtiliter iubet in eo permanere: Quidnam autem aliud istud est, quàm quod per Paulum rectè dicitur? *Quare qui sibi videtur stare, videat ne cadat.* Infiniti enim lapsus etiam iis occurrunt qui sibi iam firmiter stare videntur, nisi maximè studeant in eo in quo sunt gradu firmiter hærere. Necesse autem est, opinor, nos omnem curam ac vigilantiam adhibere, quamuis progressu ad bene agendum cumprimis firmatos & stabilitos non putemus. Qualem enim & quantam iacturam patiatur,

* προσπιπάπτοι χρησίμως

1. Cor. 10. 12.

qui

qui per negligentiam in vitia prolabendo, à Dei cognatione quodammodo resectus fuerit, vtiliter ostendit his verbis: *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic neque vos, nisi in me manseritis.* Nisi enim palmes à vite tanquam à matre viuificum humorem trahat, quomodo vuam pariet, aut quem, & vnde fructum edet? Simili itaque ratione de nobis quoque ipsis dictum intelliges. Nullus enim vnquam virtutis fructus in nobis germinabit, si coniunctione illa cum Christo exciderimus. Quòd si eius qui impinguare potest ac in pietate nutrit, Spiritus largitione & gratia ceu vnda quadam viuifica rigati fuerimus, facile quoque erit fructus producere. Id cum sciret Vnigenitus, in Euangeliis dixit: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Quod rectè quoque nobis interpretans diuinus Euangelista, testatus est dicens: *Hoc autem dixit*, inquit, *de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Et ipse præterea beatus Dauid precabatur, ad Deum ac Patrem inquiens, *Quoniam apud te est fons vitæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Fons enim diuinæ vitæ, & spiritalium deliciarum torrens quinam censendus est alius quàm Filius qui impinguat, & irrigat viuifica & hilari Spiritus gratia, non secus ac palmites ei adhærentes per charitatem ac fidem, nostras animas.

Ioan. 7 37

Psal. 35. 9.

A μίαν, ἡ πρὸς Θεὸν συμφύλας ἀποκεκομμένος ὥσπερ ἀφ' ἑαυτῆς ἐφ' ἃ μὴ πέφυκεν εἰς ῥᾳθυμίας παρολισθῇν, πρὸς ἐδήλωσεν ἀμπέλου καλῶς ὁ κλῆμα ὑδατώδη παρὶ φέρειν καρπὸν ἀφ' ἑαυτῆς, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, ὅπως καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε· εἰ γὰρ μὴ ἔχοι ὁ κλῆμα καθάπερ ἀπὸ μήτρας ἡ ἀμπέλου τὸ ζωοποιὸν αὐτῷ χορηγούμενον ὑγρόν, πῶς ἂν ἀποτίκτοι τὸ βότρυν, ἢ πίνα, ἢ πόθεν ἐξοίσει καρπόν; αἰαλέως οὖν ἀρὰ ἐφ' ἡμᾶς αὐτῶν νοήσας ὁ εἰρηκώς. καρπὸς γὰρ οὐδεὶς ἐν ἡμῖν ἀρετῆς ἀναβλαστήσει B ποτὲ ἡ εἰς Χριστὸν συναφείας ἐκπεπωκόσιν ἐξυρτυμένοις χαμαὶ τὸ καταπαιφέοντος, καὶ ἀποτρέφοντος εἰς βυσσόδη, καθάπερ ὕδατι ζωοποιῷ, τῇ τοῦ πνεύματος χορηγίᾳ καὶ χάριτι, καὶ ὃ δύναται καρποφορῆν πρόσεστι ῥᾳδίως. ἐπεὶ τοίνυν εἰδὼς ὁ μονογενὴς, ἐν ἀναγνώσεσιν ἔλεγεν· εἴτις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς μὲ, καὶ πινέτω· ὁ δὲ σφόδρα καλῶς διερμηνεύων ἡμῖν ὁ πνευματοφόρος ἀναγνώστης, διερμηνεύετο λέγων· τοῦτο δὲ εἶπε, φησι, περὶ τοῦ πνεύματος, ὃ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. ἐν αὐτὸς δὲ πρὸς τοῦτο προσηύχετο λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. καὶ τὸ χεμάῤῥοον τῆς πνευματικῆς πόλεως αὐτοῦ. πηγὴ γὰρ ζωῆς θείας καὶ πνευματικῆς χεμάῤῥους ζωοποιὸς, τίς ἂν ἕτερος νοοῖτο παρὰ τὸν υἱὸν, ὃς καταπαίει τε καὶ καταρδεύει, τῇ ζωοποιῷ καὶ ἱλαρᾷ τοῦ πνεύματος χάριτι, καθάπερ τὸ πάλαι κλήμασι προσαμφιέπων αὐτῷ δι' ἀγάπης καὶ πίστεως, ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς. D

v. 5. & 6. *Ego sum vitis, vos palmites. qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet: & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.*

Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ· οὗτος φέρει καρπὸν πολύν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται.

Apertè Dominus noster IESVS CHRISTVS hanc solùm ob causam seipsum quidem vitem nuncupatum esse ait, vt clarè cerneremus, & corporis propemodum oculis, tanquam in rudi & sensibili ac manifesto exemplo perspiceremus, ad pariendam virtutem, fructúsque spiritales producendos idoneos illos esse, qui ei mordicùs adhærere statuerint, à vite nimirum accepta virtute

E Ἀναφανδὸν ὁ κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοίνυν τοι, καὶ μόνης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἄμπελον μὲν ἑαυτὸν καταυτονομάζειν φησὶν, ὑπὲρ τοῦ συνιέναι σαφῶς, μόνον οὐχὶ καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς καταδήλου, ὡς τὸ παχεῖ τε καὶ αἰσθητῷ καὶ φαυλοτάτῳ λίαν παραδείγματι, ὡς τοῖς μὴ αὐτῶν προσπλάσαι ἀσυνδάτοις, καὶ ἀπείρως ἐλευθέροις προσαμφιέναι, πρέπειν καλῶς, ὃ δυνάσθαι τε καὶ ὑποτυπώσεως ἔχειν, πρὸς τὴν ἀρετῆς ἀποκύησιν, καὶ καρποφορίας πνευματικῆς, χορηγουμένους δυνατὸν,

καθάπερ ἐκ μητρὸς τὴν ἀμπέλου, τὴν ἐξ αὐτῆς δύ- A
ναμιν, εἰς τὸ δυνατὰς ἢ συεργεῖν τοῖς γεμιῶ ἀπο-
στομωθεῖσιν ὥσπερ, καὶ τισὶ διακεκομμένοις, καὶ εἰς αὐ-
τὸν ἀρέσκειν δι' ἃ ..... τοιοῖς δὲ μὴ δῆλον,
καὶ εἰς ἀπόδοσιν τῷ Θεῷ πολιτείας, εὐθέμια μὲν
δυνάμεις ἐποφθήσεται τὴν εἰς ἀρετὴν ὑπεπιδήμο-
τητος, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως δυνατὰς τοῖς ἐκ τὴν ἁγιουρ-
γίας διαφαρέπειν καρποῖς, ἔσται ἢ μᾶλλον, ὡς ὀξ
ἀμάξης ἀπροσδιατήτου λοιπὸν, τὸ χρῶμα παμ-
φάγῳ δαπανᾶσι πυρί. τὸ γὰρ ἄχρηστον εἰς εὐσέ- B
βειαν, ὑπεπιδήμον πως εἰς τὸ δίκης ἀπολυνύειν δο-
κεῖ, ὥσπερ οὖν ἀμβλὺ καὶ τὸ αὐλωθὲν σκλήμασι
μόνῳ χρήσιμον ἔσαι πυρί. λαβοὶς δ' αὖ τὰ εἰρημέ-
νων ἀμφίλογόν τε καὶ ἀληθῆ τὴν ἀπόδειξιν, ἃ τοῖς
τῶν ἀρχαίων ἁγίων προσισχνούμενος κεφαλαίς,
ἀλλ' αὐτοῖς ἐπαφεὶς τὴν διάνοιαν τοῖς ἁγίοις ἀποσ-
τόλοις. οἱ μὲν γὰρ τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπης κατ' οὐδένα
τρόπον ὀλιγωρήσαντες, διαμεμενηκότες δὲ ἐν
αὐτῷ, καὶ μηδὲν ὅλως προσβάπτειν τὴν εἰς αὐτὸν εὐ- C
σεβείας οἰόμενοι δεῖν, μεγέθει πθμαοίδιμοι καρ-
πὸν ἢ τὴν ἑαυτῶν ἀρετῆς ἔδειξαν τὴν οἰκουμένῃ, καὶ
φιλοθέου πολιτείας ὑπογραμμὸν, παρ' ἑαυ-
τοῖς διαλίπτες, καθάπερ εἰκόνα τῇ ὑφηλίῳ λαμ-
πρυνόν, τὴν ἀμφιφανῆ τὴν τῷ Θεῷ δόξης διεδύ-
σαντο φάος. ὁ ἢ μικρῆς ἀγχυείοις ζηλωθεὶς
εἰς ἀπώλειαν, φημὶ δὲ τὴν εὐχαρῆ τε καὶ εὐσωτό-
ζοντα Ἰούδαν, ἀπὸ μοίρας τὴν ἀμπέλου τῆς νοητῆς,
τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ, κατεξηράνθη ὥσπερ ὑνά, τῷ D
τῆς μαθητείας ἀξιώματι, καὶ τὴν ζωοποιὸν ὧν πνεύ-
ματος ποιότητα σεσαποβαλών. βέλτιον γὰρ
ἔξω, καὶ τὴν ὧν θρῆσσ φωνὴν ἀπηλλοτρίωται γὰρ,
καὶ πυρὶ τῷ καλάζοντι συρφετῶ παρεδόθη δίκῃ.
χρησίμως οὖν ἄρα τοῖς ἀκροωμένοις ὁ κύριος
ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τὸν τε ἐκ τῶ προσπλα-
θαι σωυδάζειν αὐτῷ παρέδειξεν εὐθυμίαν, καὶ τὴν
ἐκ τῶ παθεῖν ζημίαν ἀπαιδεύτοις, διπλοῦν ὑπεινοίσας τῆς θρησείας τὸν τρόπον. ἢ γὰρ ἐ-
φέσει τῇ πρὸς δόξαν ὁρώσῃ καὶ ζωὴν, ἥνωται ὅ πυ-
ρὶ κολάζειν παθητοῦ ὄντοις τῆς πρὸς αὐτὸν συ- E
ναφείας ὁλοκλήρῳ ὧν τῆς διανοίας τόνῳ σωυδαμό-
θεν διεξόμεθα. γεωργὸν δέ φησι τὸν πατέρα, τῇ
θείᾳ φύσει διδοὺς τὸ καθ' ἡμᾶς τὸ ὑπόπτευμα, κα-
θάπερ ἐν τοῖς ὑμετέροις πολλαχοῦ ἡμῖν ἀποδέ-
δεικται λόγοις. εὑρεθήσεται γὰρ ὑπάρχων αὐτὸς τῶ
γεωργοῦντος ἰδίᾳ χειρὶ, οὐχ ἑτέρᾳ πρὸς αὐτὸν νοου-
μένῃ, καθά με ὅμοιόν τε καὶ ὀξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐ-
τῷ, καθάπερ οὖν ἔστι καὶ ἐφ' ἡμῖν ὅπως ἔχει ἰδεῖν.
ἐπὶ γὰρ δι' ἡμῶν τὰ πάντα, καθάπερ δῆλον χρεὼς τῶ quasi à matre, vt etiam operari possint: qui verò ab eius coniunctione auulsi quodammodo aut resecti sunt conuersione ad vitia, & vitam Deo minimè placentem, nullo modo ad virtutem idonei videbuntur, aut bonorum operum claritatem adipisci poterunt, sed omniuoro igni tradentur tanquam inuitabili necessitate consumendi. Quod enim ad pietatem est inutile, pœnis luendis quodammodo est idoneum, quemadmodum nempe & quod in palmitibus est aridum, ad ignem solùm est vtile. Quorum indicium & argumentum verum & indubitatum accipies, non quidē si veterum sanctorum capita respicias, sed ad ipsos sanctos Apostolos mentem aduertas. Hi enim nullo modo spreta Christi dilectione, sed permanentes in eo, nihilque pietati erga eum præponendum rati celeberrimi facti sunt, fructumque suæ virtutis totius orbis conuersionem protulerunt, & seipsos piæ conuersationis exemplum ceu illustrem quandam terris imaginem proponentes, immarcessibilem gloriæ quæ apud Deum est coronam sibi pepererunt. Vilis autem ille, & venalis Iudas tenui lucello captus, ab intellectuali vite, hoc est Christo resectus, quodammodo exaruit, vnà cum discipuli dignitate, viuifica Spiritus amissa vi qualitate. Foràs enim iectus est, iuxta Seruatoris vocem: Abalienatus quippe est, atque vltricibus flammis instar paleæ traditus. Vtiliter itaque Dominus noster IESVS Christus auditoribus suis ostendit quanta eos lætitia maneat qui sibi adhærere student, & quantum contra iacturæ, siqui à se resecentur, duplicem salutis modum excogitans. Vel enim gloriæ ac vitæ cupiditate, vel ignis supplicij metu ac fuga, toto animi studio ei fortius coniungemur. Agricolam autem Patrem ait, naturæ diuinæ inspectionem in nos & curam attribuens, quemadmodum & in superioribus fusius demonstrauimus. Ipsum quippe comperiemus esse agricolæ manum, nequaquam ab eo essentiâ alienam ac dissitam, sed ex ipso, & in ipso, quemadmodum & in nobis videre licet. Quòd enim cuncta sint per Filium, quasi per manum Pa-

tris, ipsum de creaturis loquentem
Esa 66.2 audi: *Manus mea fecit hæc omnia*: tametsi omnia facta sunt per Filium, iuxta sanctas Scripturas. Notandum verò diuinum Paulum resectionem forte quam hîc intelligimus, his verbis subinnuere: *Vide ergo bonitatem & seueritatem*
Ro 11.22 *Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris.*

v. 7. *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis.*

Radicem eis supernę beneuolentię fore ait, si sibi inseparabiliter adhæreãt, & in animo conseruent diuinũ veluti quoddã ac spiritale depositum, purissimã nempe Euangelicæ disciplinæ & veram fidei dogmatũ doctrinam, ac sinceris cogitationibus munitam. In his enim Seruatoris omnis sermo versatur, si Euangeliorum scopum attendere velimus. Quòd enim Christus bona petentibus incunctanter largiturum se pollicetur, nunquid clarè admodum istud polliceri dicemus? Quid autem sibi præterea velit, & quæ vera sit loci huius sententia, inuestigandum arbitror. *Si manseritis*, inquit, *in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis, petetis, & fiet vobis.* Fieri enim omnino posse concedemus vt in Christo quis maneat, non tamen in seipso eius quoque verba habeat. Ita prorsus, cordatiores inquient. Meminerit enim studiosus auditor, quòd cum dilectionis in Christum rationem indagaremus, & quænam esset quóve pacto fieret perscrutaremur, duplicem viam continere diximus, per fidem nimirum omni ex parte inculpabilem, atque operosam illam & in agẽdo positã, quæ & per sinceram charitatem inducitur. Quæ cum ita se habere credamus, quicunque coniunctionis vel necessitudinis modum non admodum constantem, sed leuem ac fragilem colunt, nudis tantùm verbis fidem profitentes, adeóque per bonas actiones charitatem ad perfectionem non suscipientes, manent quidem in Christo, nimirum coniunctione fidei, & quia ad alienum cultum ab eo non deflectunt, non iam tamen verba Christi in seipsis habere deprehendentur. Neque verò

A παῖδες, αὐτὰ λέγοντος ἀκουσον τοῦ τὰ πάντα· ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. καίτοι τῶν πάντων γεγενότων δι' υἱοῦ, καὶ τοῦτο ἀγίας γραφὰς σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ θεσπέσιος Παῦλος· τὴν εὐθὰς δὲ νοουμένην ἡμῖν ἐπανορθοῦται λύπην, εἰ μὴ ὡς
* ἀμπελὼν τυχὸν, ὕτω λέγων· ἴδε οὖν χρηστότη- το. ἀμπέλου
τα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ὅτι μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν, ὅτι δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι· ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ.

B Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοὶ, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ· ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσασθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν.

Ρίζαν ἔσεσθαι φησὶν εὐμενείας αὐτοῖς τῆς δυνατὸν, ὃ προσκολλᾶσθαι φιλὸν ἀδιαστρόφως αὐτῷ, καὶ φυλάττειν ἐν νῷ, καθάπερ τινὰ προῖκα θήκην θείαν τε καὶ πνευματικὴν, τὴν ἀκεραιοφρεστάτην τῶν ἐξηγγελμένων παιδεύσεως, ἣ τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως δογ-
C μάτων τὴν ἀληθῆ τε ὄντως παίδευσιν, καὶ εἰλικρινέσιν ἐννοίαις κατεχυρωμένην. εἰ γὰρ δὴ τοῦτο ἡμῖν σύμπας ὁ λόγος· εἰ τί ἐστι τοῖς ἁγίοις προσδοκῆσαι σκοπὸν θελήσομεν. ὃ δὲ τοῖς αὐτοῦσιν ἀμέμπτοις διαμένειν τὰ ἀγαθὰ κατεπαγγέλλεται τὸν Χριστὸν, πῶς ἂν τοῦτο καὶ μάλα σαφῶς ἐξηνέσθαι φήσομεν; τί δὲ δὴ βούλεται πρὸς τούτοις ἡμῖν καὶ τὸ λόγου ὃ ἀκριβὲς, ἐρευνῆσαι δεῖν ἐπιλαμβάνω. ἐὰν μείνητε, φησὶν, ἐν ἐμοὶ καὶ τὰ ῥήματα μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσητε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. ἐφικτὸν γὰρ ὅλως δοίη τις ἂν τὸ πιθανὸν ἐν Χριστῷ διωκάζειν, μὴ μὴν ἐγγὺς ἐν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις· καὶ δή; φαίεν γὰρ ἂν εἰκότως οἱ θεσπιστὰ διαπρεπέστεροι. διαμεμνήσθω γὰρ ὁ φιλήκοος, ὅπῃ τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπης διερευνώμενοι ἔφαμεν, τίς τε εἴη, καὶ ὅπως ἂν γένοιτο καλῶς δοκιμάζοντες, δισσὴν ἐλέγομεν ἔχειν ὁδὸν, φαμὲν δὲ τὴν διὰ πίστεως, τὴν καθ' ὅλου ἀνυπαιτίου πολιτείας, ἣ καὶ τὴν διὰ τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης παρασκευάζουσαν. ἔχειν γ' ὅπως ὑμῖν πεπιστευμένων τὸν λόγον, οἱ μὲν ὑλίαν ἀσφαλῆ καὶ δικαίκτον τὸν τῆς σωφρείας, ἤτοι τὴν οἰκειότητος ὑπεισδύοντες ἔφαμεν, φιλοῦντὲς τὸν λόγοις ὁμολογήσαντες πίστιν, τὴν χαμαὶ διὰ τὴν καταρτισμὸν εἰς τελειότητα μορφοῦσθαι ἀγάπην οὐκ ἐπιδεχόμενοι, οὐδοῖσι μὴν ἐν Χριστῷ, καίγε τὴν ἐν τῇ πιστευθείσῃ τυχὸν οἰκειότητα, καὶ διὰ τὸ μὴ πρὸς ἑτέραν ἐξοίκεσθαι λατρείαν. ὁπόπερ γ' ἂν τοὺς λόγους ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς καταληφθήσονται τοῦ Χριστοῦ. καὶ ἐγὼ δὴ τοῦτο πρὸ-

των φαυλῶν, ὅτι λήθῃ καταχώσαντες τὸ διαῤῥήδην
τὸ κήρυγμα, πάντη λοιπὸν εἰσὶ τῆς σωτηρίας λόγων
ἀμνήμονες, ἀλλ' ὅτι μηδενὸς ἀξιοῦσι λόγου τὸ εἰς
Χριστῷ πολιτείαν, ταῖς ἰδίαις ὁδοῖς ἑπόμενοι
τὰς ἡδοναῖς, καὶ πρὸς τὰ μόνα φρονοῦντες τὰ ὑπὸ τὴν γῆς
ἀχάλινον ἔχοντες τὴν ῥοπὴν, ἀφ' ἧς τε τῶν τῆς νοητῆς
καὶ ἁγίας ἀμπέλου καταπώμενοι, καὶ αὐτοὶ τοῖς
σφῶν αὐτῶν φιλοπαθείαις, τὴν τῆς οἰκειότητος ἀπο-
λαμπίζοντες χάριν. πάντως γὰρ τοιοῦτόν πού καὶ αὐ-
τὸς ἔφη Χριστός· οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε, κύριε,
εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ
ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·
ὅτι μόνη, καθ' ἑαυτὴν λίαν πίστις τὸν τῶν ἔργων
φαιδρότητος οὐ λαχοῦσα τὴν στιλβηδόνα, ἀποκρύπτειν οὐκ ἔξεστιν εἰς τὸ δύνασθαι παρέχειν τὴν εἰς
Θεὸν οἰκειότητα, σημαίνει λέγων καὶ ὁ Χριστοῦ μα-
θητής· σὺ πιστεύεις, ὅτι εἷς ὁ Θεός· καὶ τὰ δαιμόνια
πιστεύουσι, καὶ φρίττουσιν. εἶτα πῶς ἐρεῖ τις ἂν τοῖς
ἀρχέσειν αὐτοῖς γυμνὴν τε καὶ μόνην οἱονεὶ ψιλὴν τὴν πί-
στιν, εἰς τὸ δύνασθαι τὴν ἡνωμένην οἰκειότητα παρεσκευάζειν· ἆρα καὶ αὐτῶν τῶν δαιμόνων τὸ σῖφος ἀναδραμεῖται
παρὸς οἰκειότητα τὴν ὡς παρὸς Θεόν, ἐπείπερ οἶδεν
ἕνα τε καὶ ὅτι πεπίστευκε; καὶ πῶς αὖ εἴη τοῦτό γε;
τὸ γὰρ εἰδέναι μόνον ἀχρεῖον, ὅτι Θεός ἐστιν εἷς ὁ πάν-
των ποιητὴς τε καὶ δημιουργός· δεῖν γὰρ οἶμαι τῇ πίστει
συμπαρομαρτεῖν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν εὐλαβείας τὸ κεύ-
θημα. ὁ γὰρ τοιοῦτος, καὶ ἐν Χριστῷ μένει, καὶ ἔχων
ἐνῳκημένας τοὺς λόγους αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἐν βίβλῳ ψαλ-
μῷδὸν εἰρημένον, ὡς παρὸς Θεόν· ἐν τῇ καρδίᾳ μου
ἔκρυψα τὰ λόγιά σου, ὅπως οὐ μὴ ἁμάρτω σοι.
ὥσπερ γὰρ εἴτις ἐν ἀγγείῳ χαλκῷ πυρὸς ἀπόθοιτο
σπέρμα, πάντως δήπου καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ θερμό-
τητος ἀποτελέσει μέτοχον· ὕπως ὁ ἐν ψυχῇ τε καὶ
καρδίᾳ, τὴν θείου τε καὶ ὑπερκοσμίου λόγου ἀφικατέχων
νοῦν, δι' ἐφέσεως τὴν εἰς ἅπασαν ἐρετικὴν, ἀεὶ παρὸς
τοῦτο δι' αὐτοῦ θερμαίνεται. γέγραπται γὰρ, πεπυ-
ρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγά-
πησεν αὐτό. ὁ δίκαιος, φησὶ, καταστήσας ἐν δύσεις
τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ εἰς τοῦτο λοιπὸν καυχήματος
ἀναβεβηκὼς, ὡς ἐν ἐμοί τε μένῃ αὐτὸν, ἔχῃ τε
πρὸς ἑαυτὴν τοὺς ἐμοὺς λόγους, ἀνυποστόλως παρ-
οίτω, καὶ ὅταν δὴ ἔχῃ παρὸς ἡδονὴν ἀξιαιτείτω τότε
σὺν παῤῥησίᾳ πολλῇ, καὶ μηνυσμοῦ δίχα δοθήσεται
αὐτῷ· κατημύσω γάρ φησιν. ἆρ' οὖν εἴτις κἂν ἡ
τῶν φαύλων αἰτῇ παρὰ λέγειν λήψεται, καὶ δύ-
ναιτ' ἂν ἔτι ἀφιλόμισθος ὁ φιλάρετος; ἅπαγε τὴν δυσβα-
λίας αὖθις πέρι. ἀπηχὲς γὰρ οὐδέν, ἢ τὸ ὅλως κα-
τηρεθισμένων ἐπ' αἰσχρότητι χορηγεῖν Θεός·

dicimus eos Euangelicæ prædicationis oblitos verborum Seruatoris esse prorsus immemores, sed illecebris voluptatum & effrenata rerum terrenarum cupiditate delinitos, proindeque ab intellectuali & sancta vite auulsos, gratiáque familiaritatis & coniunctionis repudiata, vitam & conuersationem in Christo nihili prorsus ducere. De omnibus iis qui eiusmodi sunt Christus ipse dixit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est.* Matt 7. 21.

Quòd autem sola fides nisi operum splendore prædita ad conciliandam nobis cum Deo coniunctionem non sufficiat, significat quoque his verbis Christi discipulus. *Tu credis quoniam vnus est Deus: Et dæmones credunt, & contremiscunt.* Iacob. 2. 19.

At dicet aliquis iis qui nudam & solam fidem sibi suffecturam putant, vt supernam coniunctionem comparare possint: ergone ipsorum etiam dæmonum cohortes ad familiaritatem cum Deo redibunt ex eo quod vnum illum esse credunt? At quomodo istud fieri potest? Scire enim tantum Deum vnum esse, illum vniuersi factorem & parentem, est inutile: sed pietatis in ipsum gloriam fidei comitem esse debere autumo. Nam qui talis est, etiam in Christo manet, & eius verba habere comperietur, iuxta id quod in libro Psalmorum tanquam ad Deum dictum est, *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.* Psal. 118. 11.

Vt enim ignis in vase æreo reconditus suum ei calorem vtique communicat, sic quæ per omnis virtutis desiderium in anima & corde cælestem ac diuinum sermonem mens continet, semper ad illud per eum incalescit. Scriptum est enim: *Ignitum eloquium tuum vehementer, & seruus tuus dilexit illud.* Psal. 118. 140. Quicunque igitur, inquit, suas res in his constituit, eóque euectus est gloriæ, vt & in me maneat, meáque apud se verba habeat, incunctanter accedat, & quodcunque libuerit, cum summa libertate petat, & citra moram vllam dabitur ei. nec enim negabo. Num ergo si mali aliquid petat, illico suscipiet, illudque virtutis amans Deus tribuet? Procul sit quæso tanta insania. Nihil quippe vitiosi aut inquinati Deus largietur prorsus: sed

cogitandum potius iustum & æquum esse, vt qui manet in Christo, & verba eius habet in seipso, præsertim cum bonus sit ac pius, ea solùm velit quæ sunt Deo gratissima. Diuinum quippe sermonem in corde habentibus petere permittit quæ cum ratione volent, non ignorans eos spiritalium nimirum ac diuinorum bonorum participationem concupiscere. Cum verò ex his Seruator noster Christus inprimis statuerit qualem & quibus moribus præditum esse illum oporteat, qui precatur, & quæcumque vult à Deo dignus est accipere, nostrum institutum huic conformemus, si benignitatis supernæ compotes fieri velimus. Sin autem, scito te talem fore, qualem nobis Christus modò significauit. noli repulsam ægrè pati. Quòd si graue istud tibi videtur, coniungens fidei bonorum operum gloriam, hoc enim est in Christo manere, & in seipso verba eius habere) securus accedito, & citra cunctationem vllam accipies quodcunque popposceris à Deo.

A ἀνήνοῦ μᾶλλον εἰνοῆσαι τὰρεπόντως ἐχόντων· ἢ γὰρ οὐκ ἔσαι δίκαιόν τε & ὁρθῶς ἔχον· ὡς ὁ μόνων ἐν Χριστῷ, & ἔχων ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους αὐτοῦ, τοῦτο δηλονότι ἅπτε ἡ ἀγαθὸς ὢν & ἐπιεικὴς, μόνα φέρειν ἔγνωκε τὰ Θεῷ ἡυμπρέποντα. τοῖς γὰρ ἐν καρδίᾳ τὸ θεῖον ἔχουσι λόγον, ἄτοπον οὐ βούλοιτο κωλύειν τινας, ἐπιτρέψαι αἰτεῖν, οὐκ ἀγνοήσας πῶς μᾶλλον δηλονότι ἡ θείων ἀγαθῶν * ὀρεκτέας ἡ μεθέξεως· ἐπεισαμένῳ ἡ ἀφ' ἑαυτοῦ δῆλα τοῦτο δὴ μάλα ἡ ἐφικτέον

x. ἐπιλεῖπω

B εἶναι Χριστοῦ, πῆς τε εἴη, ἡ παιδαπὸς τ' ζήτουν ὁ τοιοῦτος, & λαμβάνειν ἀξιοῖ, ἄτοπον δὲ βούλοιτο τοῦδε Θεοῦ, πρὸς ἑαυτὸν εἰς τοῦτο ἀφομοιοῦν πολιτεύεσθαι, εἰ τυγχάνειν βούλοιτο τ' παρ' αὐτοῦ δωρεάν θεμιτείας. Εἰ δ' ὁ μὲν, σαυτὸν οἶδα γνησίοτατα ζιοῦσαν, ὁποῖον εἶναι χρὴ ἀληθῶς ὑπεδείξεν ὁ Χριστός· μὴ δυσφόρει τοῦδε κελεύοντος. εἰ δέ σοι δοκεῖ τὸ τοιοῦτον φορτικὸν, συμπροσλαβὼν τῇ πίστει τὰ ἐκ τ' ἀγαθουργίας καυχήματα· οὕτω γὰρ ἔσῃ ὁ μόνῳ τῷ Χριστῷ, & ἔχων ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους

C αὐτοῦ· τοῦτο ἢ ποιήσας, ἢ λήψῃ ἃ αὐτὸς μόνῳ σοὶ δίχα πάντως, ὅταν δὴ αἰτήσῃς τοῦδε Θεοῦ.

v. 8. *In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficamini mei discipuli.*

Εν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γένησθε ἐμοὶ μαθηταί.

Clarificatũ esse dicit suũ Patrẽ ac Deũ, quippe qui ob incomparabilem bonitatem admirationi iure sit habitus, & ex illa celebratione summæ benignitatis corona veluti quadam ornatus. *Sic enim* Ioa. 3. 16 *dilexit mundum*, sicut scriptum est, *vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Fructus igitur bonitatis Dei ac Patris, vita est omnium, quæ per Christum scilicet impletur. Ideóque ipsead Deum & Patrem Ioa. 17. 4 suam loquens alicubi dixit, *Ego te clarificaui, opus consummaui quod dedisti mihi, vt faciam.* Acceptam enim à Patre quodammodo vniuersorum salutem ritè peregit Vnigenitus, non ministri loco assumptus sed ipsamet Patris sapientia & virtus existens genitoris, sine qua fieri nihil planè potest. Omnia quippe per ipsum, iuxta sanctum Euangelistam, sed nos eximio quodam modo. Vnde beatus Dauid nostrarum rerum dispensationem, & vitæ vniuersorum perfectionem Filio à Patre mandari, vt pote cum sit virtus eius & sapientia, hortatur dicens, modò quidẽ: Ps. 67. 29. *Manda Deus virtuti tuæ: Confirma hoc Deus*

Δεδοξάσθαι φησὶ τ' ἑαυτοῦ πατέρα & Θεὸν, ἐπ' αὐτοῦ κείτῳ δικαίως θαυμαζόμενον ἀγαθότητι, & τ' εἰς ἄκρον ἰούσης ἡμερότητος καθάπερ τινὰ στέφανον αἰωνόβιον ἀναδησάμενον τ' ἀπόδειξιν· ἠγάπησε γὰρ οὕτω τ' κόσμον, κ' τ' γεγραμμένον, ὥστε τ' ἑαυτοῦ τ' μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. καρπὸς οὖν ἐστὶν ἡ ἡμερότης τ' Θεοῦ κ' πατρὸς, ἡ πάντων ζωὴ, πληρουμένη δηλονότι διὰ Χριστοῦ. διὰ τοῦτο κ' αὐτὸς ἔφη που, δοξάσω σε ὡς τοῦδε Θεὸν & πατέρα, ἐγὼ σε ἐδόξασα ὅτι τ' γῆς, τ' ἔργον τελειώσας, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα πληρώσω αὐτό. ἐπεὶ χρεισάμενος γὰρ τοῦδε τ' πατρὸς ὥσπερ τ' ἀπάντων τῶν ἡμῶν σωτηρίαν ὁ μονογενὴς, δι' μάλα κατώρθωκεν, οὐκ ἐν ὑπουργίας τάξει τοῦδε πληρώσας, ἀλλ' αὐτοσοφία, κ' δυνάμεις τ' φύσαντος ὑπάρχων, ἧς κ' δίχα γένοιτο τ' τοῦδε παντὸς σθένος. πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ, κ' τ' ἅγιον δι' αὐτοῦ γέγραπται, ὡς αἰρέτως ὑπὲρ καθ' ἡμᾶς. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦδε μυστικὴν τ' οἰκονομίαν, κ' τ' ἀπάντων ζωῆς τ' κατόρθωσιν ὑπαινίττεται τῷ υἱῷ παρὰ πατρὸς, ἅτε δὴ & τ' ὑπάρχοντι δυνάμει καὶ σοφία αὐτοῦ, τοῦδε καλῶ λέγων, ποτὲ μὲν, ἐντέλλει ὁ Θεός τῇ δυνάμει σου· δυνάμωσον ὁ Θεὸς

τῦτο, ὃ κατεῖργασω ἐν ἡμῖν· ποτὲ μὲν πάλιν, ὁ Θεὸς
τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός. ἔργον γὰρ ἰδίῳ μόνου τῦ
συμβασιλεύοντος τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, τὸ πᾶσαν
καταφθαρῆναι δυνάμενον ἐπανορθῶσαι τῷ γένει, καὶ ἀναμορ-
φῶσαι δυνάμενος πρὸς ὅπερ ἦν ἐν ἀρχῇ. ἐδο-
ξάσθη τοιγαροῦν ὁ πατήρ μου δόντος αὐτὸν λύτρον
τῦ τοῦ κόσμου ζωῆς τὸν ἴδιον ἑαυτῦ υἱόν, δι' ὃν ἠθέλησεν
ἰδεῖν ἐν ἡμῖν τὸν ὑπὲρ πάντα τὰ κτίσματα,
οὐχ ἵνα τι τῶν ἀγαθῶν τῇ ἰδίᾳ καταρτίσῃ φύσει· πάν-
τελὴς γὰρ, καὶ ἀπροσδεὴς, ἀπάντων ἔχων τὰ κρά-
τος· ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς πλείονα καρπὸν φέρητε, καὶ γέ-
νησθε ἐμοὶ μαθηταί. εἰ μὴ γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος,
οὐδ' ἂν ὅλως ἡμεῖς τῦ προς αὐτὸν συμφυΐας ἠξιω-
μένοι, καὶ κλημῖν ὄντες ἐμπεφυκότες, καὶ δυνά-
μενοι εἰς καρποφορίαν προσιζάνοντες πρὸς αὐτὸν, δι'
μετουσίας τῦ πνεύματος, ἀποτίκτομεν αὐτῷ τὸν τῆς φι-
λίας πολιτείας καρπὸν, ὃν καὶ πολλαχοῦ ὀνομάζει, τὸν
ἐκ τῆς νομικῆς λατρείας ὀπίσω τίθεις, ὡς ἐλαττοῦσαν
τῇ δυνάμει δηλονότι. τετελείωκε γὰρ ὁ νόμος Χριστὸς,
τῷ Παύλου φωνῇ· διὸ καὶ τοῖς ἁγίοις ἔ-
φασκε μαθηταῖς, μᾶλλον δὲ πρὸς ἅπαντας ἡμᾶς, οὐ διὰ πίστεως, καὶ τῆς εἰσαπάσης ἀγάπης αὐτῦ
κεκλήμεθα· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλέον τῶν γραμματέων, καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασι-
λείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ πάλιν· πᾶς γραμματεὺς μα-
θητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀν-
θρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυ-
ροῦ αὐτοῦ, καινὰ καὶ παλαιά· καθάπερ γὰρ ἐκ θη-
σαυροῦ τῆς καρδίας τὰ Μωσαϊκὰ διηγήματα, καὶ
τὴν ἀρχαίων συγγραμμάτων μνήμην. ὁ γε μὴν
κατηχούς τε καὶ διδασκάλου, καὶ τῆς διαφανοῦς δαδουχίας αἰὰ πλέως, πολυτελῶς, καὶ διπλοῦς εἰς πλοῦτον, τὸν
τὸ πνεύματι δὴ δηλονότι φημί. νέα γὰρ ἐκβάλλει,
καὶ παλαιὰ, τὴν τοῦ νόμου σκιὰν, καὶ τὸ τὸ νόμῳ λα-
τρείας τὴν δυνάμιν μεταπλάττων εἰς χρῆμα πολι-
τείας διαφανοῦς. ὁ γὰρ ἐνδιάθετος λόγος τῦ τύπων ὁ νό-
μος, τῦτο Χριστὸς ἀπημφιεσμένως, τὸ ἀληθείᾳ.
διὸ καὶ ἔλεγεν, οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλ-
λὰ πληρῶσαι. καὶ πάλιν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ἰῶτα ἕν, ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου,
ἕως ἂν πάντα γένηται. καρπὸς οὖν ἦν πολὺς ὁ
τὸ πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ, τῆς διαφανοῦς λατρείας
ἡ δύναμις, ἐπείπερ εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς,
αὐθεντικὸς γέγονεν ὁ μονογενής. συμβέβηκε δὲ διὰ
τῦτο καὶ αὐτὸν γνώσθαι μαθητὰς τοὺς ὄντας ὅπερ τῆς·
προφητῶν ὡς Θεὸς, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς, καὶ ὡς

A *quod perfecisti in nobis* : modò rursus, *Deus iudicium tuum Regi da.* Opus e- *Ps. 71. 1.*
nim est eius vnius qui simul cum Deo ac
Patre regnat, vniuersam terram cor-
ruptam instaurare, & ad id quod erat
initio, reformare posse. Clarificatus igi-
tur est Pater meus dato proprio Filio in
pretium redemptionis vitæ mũdi huius,
quando placuit in humana carne videre
me qui supra omnẽ creaturam sum, non
vt aliquid boni suæ naturæ conciliaret,
B (perfectissimus enim est, ac nullius rei
indigus, omnia potestate sua continens)
sed vt vos vberiorem fructum afferatis,
& efficiamini mei discipuli. Nisi enim
homo factus esset, neutiquam certè
nos eius honorati cognatione, & pal-
mitum instar ei affixi, & ad fructus
producendos ab eo donati per par-
ticipationem Spiritus, piæ conuersa-
tionis fructum pareremus, quem &
plurimum nominat, legalem cultum
huic postponens, & minorem esse de- *Hebr 7.*
C monstrans. *Nihil enim ad perfectum* *18.*
adduxit lex, iuxta Pauli sententiam.
Idcirco ad sanctos discipulos aiebat,
imo verò potiùs ad nos omnes, qui
per fidem & omnimodam charitatem
ei adhæremus: *Amen amen dico vobis,* *Matt. 5.*
nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm *20.*
Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis
in regnum cælorum. Et rursus: *Omnis*
scriba doctus in regno cælorum, si- *Matt. 13.*
milis est homini diuiti, qui profert de *51.*
thesauro suo noua & vetera : è the-
D sauro cordis nimirum, Mosai-
cam historiam & veterum scriptо-
rum memoriam. Docilis autem &
Euangelicæ illustrationis plenus, co-
piosus, & duplo ditior est, spi-
ritalibus nempe diuitiis. Noua e-
nim profert & vetera, Legis vm-
bram nimirum, & vim cultus Legalis in
Euangelicæ vitæ formam transferens.
Quod enim Lex per figuras signifi-
cabat, hoc Christus in veritate, nu-
E dè & apertè. Ideóque dicebat,
Non veni soluere Legem, sed ad- *Matt. 5.*
implere. Et rursus: *Amen, amen* *18.*
dico vobis, iota vnum, aut vnus apex
non præteribit à Lege, donec omnia fiant.
Fructus itaque plurimus qui in Spi-
ritu & veritate consistit Euangelici cul-
tus vis & ratio est, quandoquidem
in gloriam Dei ac Patris homo fa-
ctus est vnigenitus. idcirco verò con-
tigit vt & homines eius discipuli fie-
rent Loquebatur enim veteribus etiam
olim per Prophetas, vt Deus, sed nõ cau-

sa de nobis dictum est, *Et erunt omnes docibiles Dei.* Nobis enim qui in eum credidimus alius nemo sermonem eius annunciauit, sed nec eius voluntatum internuncius quisquam fuit, sicuti nempe Moses Israëlitis in monte Sina, aut post Mosen Prophetæ sui temporis hominib. verùm ipse nos docuit Christus. docibiles autem Dei omnes idcirco sumus. Nō ergo facti essemus omnino eius discipuli, nec diuini amoris fructū eumq; multū ederemus, nisi per benignitatem suā clarificatus esset Pater, cui sic beneplacitū est in nobis, vt Verbum quod ex eius substantia procedit hominem fieri voluerit. Sic intelligemus enim, cum in scripturis diuinis audiemus, eum dedisse Filium suum. id enim complacuit ei qui pro nobis pati voluit, proindeque etiam dedisse dicitur, idque valdè consentaneè.

A ἡμῖν ἐλέγετο, ἢ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. ἡμῖν γὰρ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύσασιν, οὐκ ἕτερός τις μεσολαβήσας, τὰ περὶ αὐτοῦ διεπράθμευσε λόγον, ἀλλ' αὐτὸς μέσος τις γέγονε τῆς πληρεστάτης αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς, καθάπερ ἀμέλει Μωσῆς τοῖς ἐξ Ισραὴλ, ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἤγουν εἰ μὴ Μωσέα προφῆται τοῖς κατ' αὐτούς, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ Χριστός. διδακτοὶ δὲ Θεοῦ διὰ τοῦτο πάντες ἡμεῖς. οὐκ ἂν οὕτω ὅλως αὐτοῦ γενοίμεθα μαθηταί, οὐκ
B ἂν ἐτύχομεν τῆς φιλοθείας καρπὸν ἐκ τούτου πολλοῦ, εἰ μὴ ἐδοξάσθη δι' ἡμᾶς ὁ πατὴρ, βιβασθεὶς εἰς τὸ ἡμῖν, ὡς ἐξ αὐθεντικοῦ γνώμης, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντα λόγον. νοήσομεν γὰρ ὕστερον, ὅτε λειτουργοῦντες ἀκούσομεν τῆς γραφῆς, ὅτι δέδωκε τὸν ἴδιον υἱόν. συνῳδὰ δὴ τούτῳ τῷ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν εὐδοκῆσαι, ἐκ δὲ τούτου, ἐξ ὧν δεδωκέναι λέγεται, ἐξ μάλα εἰκότως.

v. 9. *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos: manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego Patris præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.*

C Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς· μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου. καθὼς κἀγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ.

Subtiliore mentis oculo considerandа sunt rursus horum verborum mysteria. Altus quippe est sermo, totiusque, vt verbo dicam, Incarnationis rationem nobis aperit. Dilectum enim se à Deo & Patre asserit, nosque sic vicissim diligere, eodem modo scilicet, quo & ipse à suo Patre diligi censeatur. Subiecit deinde, manere nos oportere in eius dilectione. Quinetiam causam quandam eamque necessariam affert cur à Patre diligatur, nempe quòd eius obseruet præcepta. Quod ipsum nos facere iubet, & sic manere nos in eius dilectione. Atque hæc verborum istorum compendiosa est expositio. Sed quoniam inde simpliciorum mentem non parum turbatum iri autumo, age rursus dicamus quo pacto sensum horum verborum assequamur. Videtur Dominus noster Iesvs Christvs typum veluti quendam & sanctæ conuersationis exemplum seipsum nobis proponere, maximè cum fuerit sub Lege. & nostræ paupertatis conditionem assumere non dedignatus sit, vt

Ἰσχυτέρῳ πάλιν τῷ τῆς διανοίας ὀφθαλμῷ τὰ ἐν τοῖς προκειμένοις ἀθρητέον μυστήρια. βαθὺς γὰρ ὁ λόγος, καὶ ὅλως ἡμῖν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς μυστικῆς οἰκονομίας προβαλλόμενος τὸ δήλωσιν. ἠγαπῆσθαι μὲν γὰρ ἑαυτὸν διισχυρίζεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός,
D διὰ ταῦτα ἀγαπῆσαι καὶ ἡμᾶς, καὶ τὸν αὐτὸν δηλονότι τρόπον, καθ' ὃν αὐτὸς ἠγαπῆσθαι νοεῖται καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ ἰδίου γεννήτορος. εἶτα τὴν αἰτίαν ἐπινέγκας, ὅτι τηρήσει μένειν ἡμᾶς ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ προφάσιν ὡς παρ' ἕνα, καὶ αἰσχυντάτην αἰτήσας ἀποδίδωσι, τοῦ καὶ σφόδρα δικαίως ἠγαπῆσθαι παρὰ τοῦ πατρός, τὸ τηρῆσαι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ
E ἡμῖν ἢ αὐτοῖς τοῦτο σχεδιάζεται, ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ φησὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ. συλλήβδην ὅσοι μὲν οὖν ὅτιν εἰπεῖν, καὶ τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ συνεναλλεῖν ἀληθῶς, ἐν τούτοις δ' μάλα διελελύκαμεν. ὅθεν δὴ οἶμαι δεῖν τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ ὅτι θορυβήσῃ οὐ μικρῶς τὴν ἀκεραίαν τοῦ νοῦ κατάστασιν, πάλιν φέρε δὴ λέγωμεν, ὅπως τὸ καθ' ἕνα ἕκαστον ἐν τοῖς προκειμένοις ἐκλαμβάνωμεν νοῦν. φαίνεται τοίνυν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τύπον ὥσπερ τινὰ, καὶ τῆς εὐαγοῦς πολιτείας ὑπογραμμὸν ἑαυτὸν ἡμῖν παράσχων, ἄτε δὴ καὶ ἀφ'
τοῦτο μεγίστου ὑπὸ νόμον, καὶ τῆς ἡμετέρας πτωχείας οὐκ ἀπαξιώσας τὸ μέχρι ἐλθεῖν, ἵνα τοῖς ἡμε-

τέρεις ἔθεσιν οἰκονομικῶς συνεσκευασμένος, εὐδηλος εὑρεθῇ, καθάπερ ἐν τοῖς δόγμασι τοῖς κατ' ἑαυτὸν, πρὸς ἀνάληψιν πολιτείας, ἣ ζωῆς ἡ ἀνθρώποις καὶ αἰσθοῖς πάντελους. πολυειδρεοιῶ, ἢ ποίαν ἔχει παῖς πατρικὴν εὐπολίαν, ἢ ἐν τίνα τρόπον ἠγαπᾶται * λέγεται πρὸς αὐτοῦ, ζητητέον. πρὸς τοῦτο δὴ ἐνδρεοιῶ Παῦλος ὁ σοφώτατος, καὶ μυσταγωγικῶτατα λέγων περὶ αὐτοῦ, ὡς ἐν μορφῇ ὑπάρχει Θεοῦ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, ἐν σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. ταπεινώσας ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, ὃ ἐστὶ πᾶν ὄνομα. ἀκήκοας, ὅπως καίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, ἅτε δὴ ἐκ συμμορφος τοῦ τικτοντι πατρὶ, ταπεινώσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος, μέχρι θανάτου; ὅπερ γὰρ ἀφανισθῆναι τὸ κατηφθαρμένον ὑπὲρ γῆς γένος ἐβουλεύσατο ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, οὐκ ἄλλως δὲ τοῦτο διενοήσατο γένεσθαι τὸ γενόμενον, πᾶσαν ὡσαύτως τὴν κτίσιν δυνάμει ἀναπλάττων καὶ καταρθώματος, αὐτὸς ὑπέδυ τὴν οἰκονομίαν, ὁ γινώσκων τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς Θεὸς μονογενής. κατέβη γὰρ ἄντως εἰς ἑκούσιον ταπεινώσιν, ὡς καὶ μέχρι θανάτου καθικέσθαι καὶ τούτου ἀτιμοτάτου. τὸ γὰρ ἐξηρτῆσθαι σταυροῦ, πῶς οὐ εἰς ἄτιμον, μᾶλλον δὲ πῶς οὐχὶ ἁπάσης ἀδοξίας ἐσχατιά; ὅπερ δὴ γέγονεν ὑστέρα, φησὶν, ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν· ὁρᾷς ὅπως ἔχει, τὸ μὲν τῇ κατὰ θέλησιν ὑπακοῇ τοῦ παιδὸς βουλομένῳ τὸ πλήρωσιν· ἃ δὲ τὸ παιδὶ σύμφυλον φησι γεγενῆσθαι πρὸς αὐτὸν ὁ υἱός. σαφεῖς γὰρ ὡς λόγος τὰ τοῦ πατρὸς σπέρματα, καὶ ὃ τικτόμενος αὐτὸν τὰ βάθη διερευνώμενος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις τοῦ παιδὸς, εἰς ἔργον ἄγει ὃ δέξαι, εἰς τόπον αὐτὸ ἴδιον εἰσάγων, καὶ ὀνομάζων ὕστερον αἰωνιώτερον· βλέπει δὲ καὶ τούτῳ τὸ ἀγάπητον ὁ μέγας. ὑπερύψωσε γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς, φησὶ τὸ ὑψηλὸν ἤδη, καὶ δεδοξασμένον ὑπερυψοῖ δὲ δοξάζει, καίτοι Θεὸς ἀφ' ὑσιν ὤν, καὶ ἀληθινὸς, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων οὐκ εἰς τὸ κλεισμόν, καὶ γὰρ τοιαύτην τὴν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, διὰ τοῦτο νοούμενός τε καὶ ὢν ἀληθῶς πάντως ὑψώματος ἐπέκεινα κεῖται, ἀλλὰ δὲ ἐνδόξως κύριος καὶ ἁγίας γραφαί. ἀλλὰ καὶ, φησὶν, ὑψοῦται δὲ δοξάζεσθαι, πῶς δὲ, ἢ πότε καὶ πῶς ἔχον; ὅτε δηλονότι γέγονεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, δὲ ἐν τοῦ ταπεινώσεως σχήματι, τοῦτ' ἔστιν, ὡς ἄνθρωπος καθ' ὁμοιότητα γὰρ καὶ μεθ'

A nostris moribus singulari consilio conformatus, suis exemplo suo dux & author esset insolitæ & nobis inaccessæ prorsus conuersationis. Vbinam ergo, aut quale Patris mandatum seruauerit, aut etiam quomodo ab ipso diligi dicatur, quærendum venit. Adsit ergo Paulus sapientissimus, déq; eo doceat, quòd *cum in forma Dei esset, seipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo. humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit ei nomen quod est super omne nomen.* Philipp. 2.6. Audisti quo pacto licet Deus verus esset, vt pote etiam conformis Patri à quo genitus est. humiliauit tamē semetipsum factus obediens vsque ad mortē? Nā cum Deus ac Pater omne genus hominum corruptum saluare statuisset, neque id ab vlla creatura fieri posset, cum creaturarū vires omnes longè excederet ipse dispensationem illam subiit, quippe cum Dei ac Patris voluntatem Deus vnigenitus agnosceret. Sic autem in subiectionem voluntariam vltrò descendit, vt etiam ad mortem vsque, eamque turpissimam se demitteret. In cruce enim pendere, nonne omnem omnino infamiam superat? Quia verò ista passus est, inquit, idcirco Deus superexaltauit eum. Habes igitur in subiectione voluntaria voluntatum Patris adimpletionem, quas loco mandatorum Filius apud se esse ait. Nam cum Patris consilia, vt Verbum, intelligat eiusque profunda scrutetur, imò verò cum sit sapientia ac virtus Patris, voluntatem eius ad opus perducit, mandati loco eam habens, atq ita humano more eam nuncupans. Vide porrò etiam hîc dilectionis modum. Superexaltauit enim ipsum Deus, inquit. Excelsum iam & gloria redimitum superexaltat, & glorificat, tametsi Deus sit secundum naturam, ac verus, eiusdem nempe cum ipso substantiæ, vt pote cum nō sit è creaturarum numero, & idcirco censeatur ac verè sit supra id omne quod mente comprehenditur, adeóque gloriæ Dominus nuncupetur, secundum scripturas. Enimuerò, exaltatur, inquit, & clarificatur: quo pacto verò, aut quando, aut quomodo? Quando nempe factus est in forma serui, & in humilitatis forma, id est homo sicuti nos. Rursus enim etiam cum carne exal-

tatur

carne exaltatur simul cum Patre, & conglorificatur, & dilectus est ab eo, non vtique tum primùm cum voluntariam subiectionem impleuit, sed hac ratione id intelliges. Quemadmodum enim excelsus cum sit semper, & clarificatus tamen & exaltatus dicitur cum factus est homo, diuina gloria quantum ad humanitatem spectat destitutus: sic etiam cum à principio, & semper, & perpetuo diligatur, dilectus tamen fuisse dicitur etiam cum carne. Apparuit enim idcirco sicuti nos, id est nuncupatus est & factus est homo, vt eum qui olim odio est habitus propter primam illam præuaricationem, & intromissum peccatum, dilectum Deo redderet. Ianua enim idcirco, & principium, & via omnium nobis bonorum extitisse Christus dicitur. Nunquid ergo demum rectè & inculpatè (e)dilectum esse ait, ex eo quòd præcepta Patris obseruarit? Nunquid tibi mysterij ratio visa est difficilis, & tuæ menti incomprehensibilis dispensationis propter nos impletæ altitudo? *Pron.8.9* *Vt omnia præsentia intelligentibus, nec non rectis inuenientibus scientiam:* Sicut scriptum est. Manete igitur, inquit, in dilectione mea, hoc est omni cura ac studio conamini tali vos à me dilectione donari, qualem ego quoque apud Deum ac Patrem habeo. Patri quippe me subieci, eiusque voluntatem peregi: ideóque maneo, constanter ab eo dilectus. Sed si vos mea ipsi quoque præcepta seruauerietis, eodem vtique modo in dilectione mea manebitis. Nullam excusationem pigritiæ in hoc habebitis: nec enim labor mercede carebit. Tantum enim dilectionis vobis impertiar, quantum habeo ipse à Patre, æqualibus propemodum honoribus meorum sermonum custodem coronans. Me quippe superexaltauit Pater, nomenque dedit, quod est super omne nomen. Declaratus enim sum vniuersi Deus: Sed non accusabor tanta bona vobis inuidisse. Vos enim tametsi homines, ac proinde seruili præditos natura deos ac Dei filios reddidi, supernaturalibus illustratos dogmatibus per gratiam, in regni mei partem recepi, conformes corpori gloriæ meæ reddidi, incorruptione ac vita ornaui. Sed hæc quidem in spe, & in seculum futurum seruantur.

A ἐρχὸς εἰς ὃ σωωλοδαζ πάλιν, ἐ σωδοξάζεσθαι τῷ πατεί· ἠγαπήθη τε πῦ αὐτοῦ, ἐ ὠχὶ τότε ωεῶτον, ὅτε τ ἐκούσιον ὑποζυγὶὼ πεπλήρωκε, νοήσῃς ἢ μᾶλλον ἐκεῖνος. ὅτωρ γὰ πρόπον ὑψηλὸς ὑπαρχων ἀεὶ, ἐ δεδοξασμένος, ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν, δεδοξάσθαί τε ἢ ὑψῶσθαι λέγεται, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ὁ τ ἀνθρωπους δόξης ἔρημος ὤν, ὅσον εἰς ἀνθρωπότητος λόγον, ὕτω ἐ ἐξ ἀρχῆς, ἀεί τε ἐ ἐξ πάντος ἀγαπώμενος,
B ἠγαπῆσθαι λέγεται ἢ μετ ἐρχός. πέφηνε γὰ ἕνεκα τούτου ἐφ' ἡμᾶς, τοῦτ' ἔστι, κεχρισμένος ἢ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα τ πάλαι μεμισημένον, ἐξ ἧς τὸ ἀρχῆς ωεῖσθέασιν ἐ τ ἐν τῷ μεταξὺ πεῖφροσύνασθαι ἁμαρτίαν, ἀγαπητὸν ἀποτελέσῃ τῷ Θεῷ. θύρα γὰ ἐξ τούτου, ἐ ἀρχὴ ἐ ὁδὸς ἁπάντων ἡμῖν τ ἀγαθῶν πεφηνέναι λέγεται Χριστός. ἆρα δή σοι λοιπὸν αἰεὶ κλητὸς ἑαυτὸν ἠγαπῆσθαι φησι, ἐξ ὧ τετήρηκε πῦ αὐτοῦ τὰς τοῦ πατρὸς ἐντολάς; ἆρα μή σοι πρακτὸς ὁ τοῦ μυστηρίου κατεφθὴς λόγος, ἐ τ δι' ἡμᾶς τετελεσμένης οἰκονομίας τὸ βάθος μὴ δυσεφικτόν πως τῷ σῷ γέγονε νῷ; ἀλλ' ἔστιν εὐωπιαζῆς σωιοῦσι, ἢ ὀρθὰ πάντα ζητοῦσιν ἔχουσι γνῶσιν, ἢ τὸ γεγραμμένον. μείνατε ζήνυν, φησὶν, ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ, τοῦτ' ἔστι, ἐξ ἀσεβοῦς ἀπάσης ἐ ωεῤῥυμίας ἐρχόμενοι, ἐξ ωεγραμματεύσασθέ τε ἐ ὑπεπιδύσασθε τὸ τοιαύτης ἀξιοῦσθαι πῦ ἐμοῦ τ ἀγάπης, ὁποίαν ἔχω κἀγὼ ωῦ ἐξ τοῦ Θεῷ ἐ πατεί. γέγονα γὰ ἐ ὑποτήκοος ἐγὼ, ἐ τ ὃ παῦσῃ θελημῇ ἀποτελεσθὴς, μένω τε ἐξ τούτου, ἐ ἀραῤῥήτως ἠγαπημένος. ἀλλ' ὅταν ζηλήσητε ἢ αὖθις τ ἐμοῦ φύλακες ἐντολῶν, ἢ τ ἴσον ἔχετον μένητε πάντως ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. ἀναῤῥήσεσθαι δὲ τ εἰς τοῦτο, φησὶν, ἔξετε ῥᾳθυμίαν. ὑ γὰ ἀμοιβὴ τ ὀπὶ τοῖς ἱδρῶσι δῆλον ἀπολήψεσθε. φαμὲν γὰ ἐσαύτως ὑμῖν ἐπιδεῖς τ ἀγάπην, ὅσην αὐτὸς ἔχω ωῦ πατρὸς,
D ἐ μενοῦνγε τοῖς ἰσαῤῥόποις ὑμῶν τ τ ἐμοῦ λόγων φύλαξι τεθαυμάσθαι. ἐμὲ γὰ ὑπερύψωσεν ὁ πατὴρ, ἐχαρίσατό τε τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. ἀλλὰ δι δῆλόν γε τ ἔλεγεν Θεὸς, ἀλλ' ὠχ ἁλώσομαι βασκανθεὶς, ἐνεὶ τ τοιούτων ὑμῖν δῆλοφανήσας ἀγαθῶν. ἀνθρώπους γὰ ὄντας, δούλοις τε δῆλα τοῖς λαχοῦσι τὴν φύσιν, Θεοὺς ἐ υἱοὺς ἀπέδειξα Θεοῦ, τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἀξιώμασι καταφαιδρύνας δῆλα τ χάριτος, κοινωνοὺς τ ἐμοῦ βασιλείας εἰσδεξάμενος, συμμόρφους ἀπέδειξα τοῦ σώματος τ δόξης τ ἐμοῦ, ἀφθαρσίᾳ τε τίμησα ἐ ζωῇ. ἀλλὰ τοῦτα μὲν τὸ ἐλπίσι, ἢ εἰς αἰῶνα τηρῆται τὸν

μένοντα. τί δὲ δὴ καὶ εἰς ὃ παρὸν; ἆρ' οὐχὶ λαμπροὺς, καὶ δεδοξασμένους ἀπέφηνα, σεμνοὺς δ' οὐχὶ πᾶσι τοῖς φιλθέοις κατέστησα; καίτοι τοῖς ἀνοσίοις ἐπετίμησα τοῖς δαίμοσι πάσης νόσου, καὶ πάσης μαλακίας, ἐπέτρεψα θεραπεύειν. ἐπαγγελόμενος, λέγων· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. τῶν τὰ πάντα τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς οἰκονόμα λέγειν αὐτὸν ἢ τὸν προκεχειρισμένων εἰς ἀπόστολον τοιοῦτον. πολλαχοῦ δὲ τοῖς ἐν ἀληθείας δόγμασι τὴν διάνοιαν ὑποζεύξαντες, καὶ τὰ παρεμπίπτοντα τῇ θεωρίᾳ, ὡς ἔνι καλῶς ταῖς εἰς οἰκοδομὴν τέχναις εἰς ὃ τοῖς ἀκροωμένοις λειτουργὲς ἐκτελέσαντες, ὃ χρὴ σκάνδαλον ἐνεπεσεῖν αὐτοῖς διαφθείρομεν. γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν· εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον.

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ.

Τὸν περὶ τῆς ἀμπέλου λόγον ἡμῖν εἰσηγησάμενος, εἶτα ὃ ἀποσκώλωμον κλῆμα, καὶ οἱονεὶ τὸ περιφυὲς αὐτὸ μηδὲν διηκεκαμμένον, ἀχρεῖον ὡς ἔσεσθαι πρὸς τιλὰς, πυρὶ δὲ χρῶναι δαπανᾶσθαι διδάξας, ἠμέλει τοῖς μαθηταῖς τὸ ὀκνηρὸν τοιοῦτον. αἰνίττεται γὰρ τὴν ἀπάντων ἀκρασίαν, καὶ εἰ μή πω φαίνοιντο παρόντα τυχὸν, ἀπειλοῦσιν ἐπιφέρεσθαι ἰσχυαὶ, μάλιστ' ὅταν ἐπήκοοι ὦσιν τῶν συμβαίνειν αὐτὰ δυναμένων τὸ ἀποφαῖνον τὸ ἐσομένων ὃ ἄδηλον. καθάπερ ἀμέλει, καὶ ὁ τὸν μέλανα διαπλεῖν τὸ πέλαγος, ὡς ἐνδεχομένων καὶ χρῶνος εἰς πέρας ἐλθεῖν, καὶ μὴν καὶ ἀλείπτου κύματος καὶ ἀπηνείας καταδρομῆς, καὶ εἰ μή πω παρόντα καταθεῶτο τυχὸν, ἐν μόναις φρεσὶν ἔτι καὶ τῶν ἀδήλως, ὡς ἤδη παρόντα δείδιεν. ἐπιφέρει τοίνυν τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τὴν τῶν δεινῶν ἀκροαματικῶς, καὶ γεγονόσι θεωδεῖς, καὶ περὶ τῶν ἐσομένων * ἀποταρασσόμενοις πέρας, ἀμαυροῖ χρησίμως εἰς ὕστερον φρόνημα, καὶ συγχεῖ ἀφέλμενος λόγων, ὃν ἐκ Θεοῦ αὐτοῖς διελέγετο θυμηδίας. ἃ γάρ τοι, φησὶν, ὦ ἐμοὶ περὶ μαθηταὶ, τούτου χάριν εἶπον πρὸς ὑμᾶς πεποίημαι λόγον, ὡς ἀνδρεῖον μὴ ὑμῖν ἐμποιῆσαι φρόνημα, ἥσσονα ἐπ' ἀδήλῳ δείματι, καὶ οὐχὶ πάντως ἐσομένῳ κακῷ προσκαλακωθέντας ὑμᾶς, καὶ ἀπλουστέρους ὁρᾶσθαι πρὸς κατόρθωσιν ἀγαθῶν, ἀλλ' ἵνα τοῖς συμβαίνῃ τὰ σαυτῶν, καὶ θυμηδίαν ἔχητε τὴν ἐμὴν, ἥτις ἡ ἐμὴ χαρὰ ἐν ὑμῖν μείνῃ καὶ ἡ τοῦτο

A Quid verò impræsentiarum? Nunquid illustres & gloria conspicuos reddidi, & apud pios omnes venerandos vos præstiti? Quippe dæmones impuros increpastis: omnis morbi, & omnis infirmitatis sanandæ potestatem vobis feci. Pollicitus sum dicens: *Amen, amen dico vobis, Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.* Hæc sanctis discipulis ipsum quodammodo dicere putabimus si, propositorum verborum sensum apud nos expendamus. Vbique verò veritatis dogmatis mentem nostram submittentes, & quæcunque exponenda sese offerunt, rectè quoad licet, pietatis artibus ad vtilitatem auditorum conuertentes, cauebimus ne in scandalum stultè incidamus. Scriptum est enim in libro Psalmorum, *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum.* Ioa. 14. 12. Psal. 118. 165.

v. 11. *Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur.*

Facta vitis mentione, & palmitis ab ea auulsi, ac velut ab alma matre resecti, ac proinde inutilis planè futuri, adeóque igne consumendi, non parum ob id terroris discipulis incussit. Solent enim dira quæque, tametsi nondum adsint, vel auditu solo conturbare, maximè cum rerum futurarum incertus euentus nonnullis suspicionem iniicit ea posse contingere: Non secus ac qui hoc mare tranaturi sunt, quasi contingere possit vt procellis durisque tempestatibus iactentur, licet ea nondum adesse videant, cura tamen & anxietate, licet adhuc incerto exitu, quasi præsentia reformidant. Metu itaque & horrore futurorum malorum perculsos Apostolos ad animi virtutem commodè rursus excitat, tristique sermone relicto de lætitia quæ secundum Deum est iis desseruit. Non enim, inquit, ô mei discipuli, hanc ob causam nunc ad vos sermonem habui, vt imbellem in vobis animum faciam, aut vos incerto metu perterrefaciam, nec plane vt ob euenturum malum fracti & segnes ad bene agendum fitis, sed vt his contraria vobis eueniant, & gaudium meum habeatis, hoc est, vt gaudium meum in vobis maneat. Quid porrò illud

* ἀποταρασσόμενοις

sit, aut quid his verbis intelligere nos Christus velit, subtilius nobis considerandum arbitror. Itaque dupliciter est intelligendum. Aut enim simpliciter hoc modo quis interpretabitur: vt gaudium erga me habeatis, vel in me. Sic enim & ipsi vestrum implebitis, perpendentes apud vos cælestium bonorum retributionem, & futuram vestris laboribus compensationem, & gloriæ quæ apud Deum est magnitudinem: Aut aliud quiddam excogitantes, ad altiorem contemplationem ire non grauabimur. Existimo enim piè inprimis inuestigandum esse totius contemplationis scopum. Quid ergo significat illud, vt gaudium meum sit in vobis, nisi quòd factus sit sicuti nos vnigenitus, id est homo absque peccato, cum voluntate ac proposito ea patiendi, quæcunque Iudæorum execrabilis intemperies ipsum experiri coegit? Inueniemus enim eum iniuriis, ac persecutionibus petitum, probrisque acerbis pulsatum, sputis inquinatum, colaphis ictum, verberibus cæsum, tandémque cruci propter nos & pro nobis affixum. Quibus tantis ac tã grauibus malis in dolorem nequaquã abductus est, neq; passionis ignominiam quatenus dispẽsationis ergô patiebatur exhorruit, sed lætitia sibi conuenienti & gaudio plenus erat, quandoquidem saluandorum multitudinem videbat, Deique ac Patris voluntatem adimpleri. ideóque gaudij loco habebat ignominiam, labores reputabat delicias Quamuis enim multa eáque crudelissima in eum perpetrarentur, scriptum tamen inueniemus, IESVM tunc exultasse Spiritu, & dixisse: *Confiteor tibi Pater, Domine cæli ac terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te.* Audis vt cum videret ad sapientiam eruditi eos qui paruuli olim & stulti erant, gaudeat quidem, & exultet per Spiritum, & gratias quodammodo pro nobis agat seruanti Patri? Quin & cum Samaritanorum regionem peragraret, ac de via lassus esset, vt scriptũ est, ad puteum Iacob sedit. cumque muliercula ei obtulisset vnde aquam hauriret, & salutaria ei locutus est, & Samaritanorum multitudine expectata, necessario quoque cibo se fraudauit. Quid enim ad discipulos suos dixit, qui vt cibo corpus reficeret eum horrabantur? *Meus cibus est, vt faciam voluntatem*

Matt. 11. 25.

Ioa 2. 11.

A ὅτι, τί ὃ λέγει τοῦτο νοῆσαι ἡμᾶς ἐθέλει Χριστὸς, πρὸ πολλοῦ οἶμαι διασκέψασθαι δεῖν. διχῶς οὖν ἐκληπτέον τοῦτον. ἢ γὰρ ὡς ἁπλῶς καὶ λογισμῷ μηδὲν ἔχοντι πανταχόθεν περιεργότερον ἐρεῖ τις τυχὸν, ἵνα τὴν πρὸς ἐμὲ χαρὰν ἔχητε, ἤτοι τὴν εἰς ἐμέ. οὕτω γὰρ αὖ καὶ αὐτοὶ τὴν ἰδίαν αἰὰ πληρώσητε, τὰ ἀγαθὰ προσδοκῶντες ἀμοιβὴν, καὶ τῷ ἐσομένῳ τῆς παρ' ὑμῶν ἱδρῶσιν ἀποδόσιν, καὶ τῷ παρὰ Θεῷ δόξης τὸ μέγεθος· ἢ γὰρ ἑτέρωθι σκοποῦντες καὶ
B λογιζόμενοι, πρὸς βαθυτέραν ἰέναι θεωρίαν οὐκ ἀποκνήσομεν. χρὴ γὰρ οἶμαι, τὴν λίαν δὴ μάλα φιλοθηρᾶν διάνοιαν ἁπάσης θεωρίας τὸ σκοπὸν. τί δῆτα ἄρα δηλοῖ τὸ, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἢ ἐν ὑμῖν; ἢ τὸ, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς, τοῦτ' ἔστιν, αὐθρωπος δίχα μόνης ἁμαρτίας, πάντα κακεικοὺς ὑπομείνας τὴ παθεῖν ὅσων ἦλθεν εἰς πεῖραν αὐτὸν ἡ ἐπάρατος τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοια; διὸ ῥηθησόμεθα γὰρ ὑβριζόμενόν τε καὶ λοιδορούμενον καὶ πικρῶς ὀνειδισμοῖς δεχόμενον, ἐμπτυόμενόν τε καὶ ῥαπιζόμεν-
C νον, καὶ τὰ δεσμὰ μαστίγων αἰτίας οὐκ ἀμοιρήσαντα, καὶ τελευταῖον ὅτι τοῦτοις τοῖς δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν προσπαλωθέντα σταυρῷ. ὅτι δὲ τοῦτοις ἅπασι τοῖς ὕστερον δηνοῖς, ἃ κατεπάσθη πρὸς λύπην, πλεῖόν ὅσον ἢ παθεῖν οἰκονομικῶς ἢ κατέφερε τὴν ἀδοξίαν, ἀλλὰ τὰ πρεπούσης θυμηδίας αἴτιον, καὶ χαρᾶς διὰ πλέως ἦν, ἐπεὶ καὶ ἐθαύμασε τὸ τῶν σωζομένων πλῆθος, πληρούμενόν τε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. διὰ τοῦτο χαρὰν ἐποιεῖτο τὴν ἀπ' αὐτῶν, ψυχῆς ἐλογίζετο τοὺς πόνους. καίτοι γὰρ
D πολλῶν, καὶ ἀπηχθημένων κατ' αὐτὸν πλημμελημάτων, λεγομένου βυρήσομεν, ὅτι τότε Ἰησοῦς ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι, καὶ εἶπεν· ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου· ἀκούεις, ὅτι ἐπειδὴ ἐθέλει σοφοὺς μὲν καὶ φρονίμους τοὺς τότε καὶ ἀφρόνους πο-
E τὲ, χαίρει μὲν καὶ ἀγαλλιᾶται ἀπὸ τοῦ πνεύματος, χάριν δὲ ὡσανεὶ χρὴ λέγειν ἀποδίδωσι τῷ ἁγιάζοντι πατρί; ἀλλὰ καὶ ὅτι τὴν Σαμαρίτιδα διέβη χώραν, κάκμηκε δὲ ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ, καθὰ γέγραπται, ἐκαθέζετο ὅπου τὴ πηγὴ τοῦ Ἰακὼβ ὅπου δὲ ὁ γυναικάριον αὐτῷ προσεκόμιζε τὸ τοῦ ἀρύσασθαι χρείαν, προσπαλαίσαί τι αὐτῷ τὰ εἰκότα, καὶ Σαμαρίτιδι ὄχλον ἤδοντα προσδόκησε καὶ ἔφθης ἀμαλ καὶ ἀλογήσας φαίνεται. τί γὰρ ἔφη πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἐδεσμεῖτο αὐτῷ μὴ λαλεῖν συμβαλόντας; ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα

τῦ πατρός μου, καὶ τελεώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. ἆρ' οὖν A
καὶ τοῦτο οὐκ ἂν γνοίητε συμφανές, ὅτι τρυφὴν
ἐποιεῖτο, καὶ χαρὰν, τὸ πατρῴων θελημάτων τὸ πλη-
ρωσαι, τοῦτ' ἔστι, τὸ εἰς σωτηρίαν ἀναδρομεῖν, τὸ εἰς
ἀπώλειαν διωλισθηκότων; ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφί-
λογον. ταῦτα τοίνυν πάντα φησὶ δεδειλεγμαι πρὸς
ὑμᾶς, ἵνα ὑμῖν καθ' ὑμᾶς ἐμὴ ἡ ὑμῶν ᾖ· τοῦτ' ἔστιν,
ἵνα ἐπ' ἐκείνοις εὐφραίνησθε διὰ πολλῆς μετ' ἐμοῦ, ἐφ'
οἷς καὶ ἐγὼ, ἵνα πρὸς ἀγῶνας ἀναδήσησθε, κὰν τὸ
ὁπωσοῦν ἐπιζημίους ἐλπίδα παρεζωσάμενοι, κἂν B
ὑφ' τοῦτο συμβαίνῃ παθεῖν, μᾶλλον πρὸς ἀκηδίας
ἀφορμὰς καταφέρησθε μᾶλλον, χαίρητε δὲ πάντα
πλουσιώτερον, ἐπείπερ καὶ δι' ὑμῶν αἰσθανόμε-
θα τὸ θέλημα τοῦ πάντας ἀνθρώπους θέλοντος σώ-
ζεσθαι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. ἔχαιρεν
γὰρ ὁπόταν τούτοις καὶ ἐγὼ, καὶ λίαν ἡδίστους ἐλογιζόμην
τοὺς πόνους. ὅταν τοίνυν, φησὶ, τελειωτέλειαν ἔλαβητε ἔχειν
χαρὰν, ἵνα ἐμαυτῷ πρέπειν ἐλογισάμην, τότε
τελείαν αὐτὴν ἕξετε, καὶ ὁλόκληρον. πληρεστάτην C
γὰρ ὄντως καὶ τελείαν τὴν χαρὰν λογιζόμεθα, τὴν ἐν
Θεῷ, καὶ διὰ Θεὸν, καὶ ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, διὰ τὸ
πεποιθὸς, καὶ ἀκλόνητον τὴν ἐλπίδος· καὶ ὅτι γέγονεν,
ἐφ' οἷς καὶ εἰκὸς, οὐχὶ μόνους ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν
παθεῖν τὸν Ιησοῦν· ἀτελῆ γὰρ χαρὰν τὴν ἐν κόσμῳ
φαμὲν, διά τε βιωτοδιάφορον, καὶ ὃ ἐφ' οἷς ἥκιστα
χρὴ τελουμένην ὀρθῶς, τοῦτ' ἔστι, πρὸς πράγμα-
σι κοσμικοῖς, ἃ φαντασμῶν καὶ σκιᾶς ἐξίστασθαι D
δίκαιον· ὥσπερ τέλειον μῖσος εἶναι φαμὲν, ὃ δι-
καίως τε καὶ ὀρθῶς ὅταν τισὶ πρὸς ἡμῶν γινόμενον. ὡς-
περ οὖν ἀμφὶ τοῦ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, πρὸς τοὺς
ἀθεσπίστων τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ φησι, τέλειον μῖσος
ἐμίσουν αὐτούς. τελείαν γὰρ ἀγάπην, τὴν ὁλοκλήρως
ἀνακεῖσθαι Θεῷ πρέπει συνδεδέσθαι τοὺς ἐν τούτοις
αὐτὴν ἐν Θεῷ καὶ διὰ Θεὸν, καὶ τὴν ὅταν τισὶν ἐπι-
γείοις, καὶ λόγου μηδενὸς ἀξίοις πράγμασιν.

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλή-
λους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς· μείζονα
ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυ- E
χὴν αὐτοῦ θῇ, ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ.

Ἐμφανέστερον ἤδη καθίστησι, διὰ τούτων ἐπα-
γωγῆς, τὸ ἤδη πρόδηλον τὸ δυνάμενον, τοῦτ' ἔστι,
δεῖν χρῆσθαι τοὺς μαθητὰς, τὴν αὐτῶν χαρὰν ἔχειν ἐν
ἑαυτοῖς· αἰνιττόμενος δέ φησιν, ὅτι τοῦτο ἐντέλλομαι,
καὶ τοῦτο διδάσκω δρᾶν τε καὶ φρονεῖν, τοιοῦτόν δεῖν
οἰκεῖόν ἐμοὶ, τοιοῦτόν τινα εἰς ἀλλήλους ἐκμάσ-
σειν τὴν ἀγάπην, οἵαν ἐγὼ φιλάσας ἐπιδέδειγμαι
καὶ πεπλήρωκα. ποῖον οὖν ἔχει τὸ μέχρι δεῦρο

Patris mei, & perficiam eius opus. Nonne igitur vel hinc patebit, delicias ei & gaudium fuisse, Patris voluntatem adimplere, hoc est, eos qui perierant ad salutem reuocare? Dubium id certè non est. Hæc igitur omnia, inquit, locutus sum vobis, vt gaudium meum sit in vobis, id est, vt ob illa duntaxat lætari velitis, quibus gaudeo ego, vt ad certamina torres efficiamini, & spe saluandorum hominum præcincti, licet aliquid idcirco pati contingat, ne animum deiiciatis, verùm tantò tunc magis gaudeatis, quia per vos impletur voluntas eius qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem venire veritatis. Gauisus enim sum ob hæc ego, & longè suauissimos labores duxi. Cum ergo, inquit, gaudium habere volueritis, quod mihi conuenire putaui. tunc perfectum illud ac solidum estis habituri. Perfectum enim certè & abundantissimum esse gaudium illud putamus quod in Deo est, & propter Deum, & de bonis operibus, propter spem firmam & inconcussam, & quia de iis quibus par est non solum nos, sed & ipsum IESVM lætari contigit: imperfectum verò mundanum gaudium illud asserimus, cum propter leuitatem & inconstantiam, tum quòd ob ea quæ minus decet peragatur, id est ob res mundanas, quæ phantasmatum & vmbræ instar auolant. quemadmodum perfectum odium esse dicimus, quod rectè & iustè ob nonnullas res à nobis suscipitur: sicuti nempe beatus ille Dauid de iis qui gloriæ Dei repugnant ait, *Perfecto odio oderam illos.* Perfectam verò dilectionem, quæ Deo totos coniungit eos, qui illam susceperint in Deo, & propter Deum, non autem eam quæ in terrenis ac nihili rebus versatur. *Psa. 138. 22.*

v. 12. & 13. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.*

Sensum eorum quæ priùs dicta sunt manifestius his verbis aperit, hoc est debere discipulos habere gaudium eius in seipsis. Ego, inquit, hoc præcipio, & hoc doceo faciendum ac sentiendum iis qui me sequi statuerint, talem inter se dilectionem exercere, qualem ego prius exhibui, & impleui. Quanta verò

sit dilectionis Christi mensura, ipse rursus significauit, dicens nihil esse maius ea dilectione, quæ vel animam ipsam pro amicis iubeat profundere. Ex his omnibus, suis propemodum mandat discipulis vsqueadeo non esse metuenda pro saluandis hominibus certamina, vt vel ipsam carnis mortem strenuè & impigrè subire detrectemus. Eò enim Saluatoris nostri dilectionis vis peruenit. Hoc autem dicere, aliud nihil est, quàm ad supernaturalem & eximiam animi virtutem ac maximum fratrum amorem discipulos excitare, in eisque generosum ac pium animum cudere, & ad inuictum ac insuperabile studium erigere, ad omnia promptè præstanda quæcunque ei placuerint. Talem se nobis Paulus exhibebat, dicens, *Mihi enim viuere Christus est & mori lucrum.* Et rursus. *Charitas enim Christi vrget nos, æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Præterea: *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an nuditas? an periculum? an gladius:* Audis quo pacto nihil eos à Christi dilectione possit seiungere? Quòd si greges & agnos Christi pascere, est ipsum amare, quomodo manifestissimum non erit morte & persecutionibus superiorem fore, omnes denique angustias pro nihilo habiturum eum qui salutarem doctrinam Deum ignorantibus prædicat? In summa, Seruator his verbis suos discipulos iubet incunctanter & intrepidè fidei doctrinam sanctificare, & omnibus per vniuersum orbem hominibus manifestare Euangelium. Idipsum autem ait per Esaiæ vocem: *Super montem excelsum ascende, qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem: exaltate, nolite timere.* Quod vt facere possent sancti discipuli, inueniemus eos vehementissima oratione à Deo petere, cum Iudæorum furorem & intemperiem accusantes dicebant, *Et nunc Domine, respice in minas eorum, & de seruis tuis cum om-*

Phil. 1. 21

2. Cor. 5. 14.

Rom. 8. 35

Esa. 40. 9.

Act. 4. 29

A σαγίς αὖ τ ἀγάπης τ Χριστ, πάλιν αὐτὸς ὑποφαίνει, εἰπών, Τ μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τ ἀγαπωμένων θῆται. ἐκ δὴ τούτων ἁπάντων μηνύουσι τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς, ὅτι παρέσται τοσοῦτον ἀφεῖναι τὸ δεδιέναι φίλῃ τοὺς ὑπὲρ τ σωζομένων ἀγῶνας, καὶ αὐτὸν ἀοκνότατα, καὶ λίαν ἑτοίμως ἔχειν ὑποφῆναι τ ἑ

B θρικὸς θάνατον. καθήκετο γὰρ καὶ μέχρι τοῦδε τ μέ- Τοῦ, τ τῶν θρεπτῶν ἡμῶν ἀγάπης ἡ δυνάμις. Τ δ' αὖθις λέγειν ἕτερον ἰὼν θρέψητος οὐδὲν, ἢ * παθητὸν γενόμενος μᾶλλον εἰς ὑπερφυᾶ τε καὶ ἐξαίρετον δυ- *io. θρεπτὸν γενόμενος
νάμεως τοὺς μαθητὰς, θρασυτάτους ἢ λίαν εἰς ἀκμαιοτάτην φιλαδελφίαν, & φρόνημα Τ νεανικὸν & φιλότιμον ἐξ ἀλκέως τοὺς, καὶ εἰς ἄμαχόν τινα, & ἀκαταγώνιστον ἐγείροντος παρθυμίαν, εἰς Τ πάντα καταρθοῦν ἐπείγεσθαι ῥᾳδίως τὰ αὐτῷ συμαρέσαντα. τοιοῦτον ἡμῖν ἑαυτὸν ἐπιδείκνυ λέ-

C γων ὁ Παῦλος· ἐμοὶ γὰρ Τ ζῆν Χριστὸς, καὶ Τ ἀποθανεῖν κέρδος. καὶ πάλιν· ἡ γὰρ ἀγάπη τ Χριστ συνέχει ἡμᾶς κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. καὶ παρὰς τούτοις ἐπὶ τῆς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τ ἀγάπης τ Χριστ, θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; ἀκούεις, ὅπως οὐδὲν ὅλως ἔξω Τ αὐτῆς αὐτῶν ἐπαγθῆναι, ἤγουν θρασυτάτην ἰσχὺν τ εἰς Χριστὸν ἀγάπης αὐτοῖς; εἰ γὰρ Τ ποιμαίνειν τὰ πρόβατα & Τ βόσκειν τὰ ἀρνία τ

D Χριστ, τοῦτο αὐτὸ εἶπε Τ ἀγαπᾶν αὐτόν· πῶς οὐκ ἔσαι παρθυλάττειν, ὅτι & θανάτου κρείττων ἔσται, φησὶ, διωγμῶν τε καὶ μαχαίρας ἀμείνων, ἀλογήσας γε πάντως καὶ στενοχωρίας ὁ τ σωτήριον τῆς οὐκ εἰδόσι Θεὸν θρασυκηρύττων λόγον; εἰ γὰρ δὴ παρέσται τ τ νοήματος συστροφὴν, τ τ θρεπτὸς ἐνεργείαν λόγων, κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν ὁ βούλεται θρᾶσυς τοῖς ἑαυτ μαθηταῖς, ἀοκνότατόν τε καὶ πάντως ἔξω δείματος, τ οἰκεῖον θρασύζοντας νοῶ, τ τ εἰς αὐτὸν πίστεως ἐνεργουμένην κελεύει λόγον, καὶ τῆς διὰ πάσης τ οἰκουμένης ἐμφανεῖς κατασταθῆναι Τ διαβόητον. αὐτὸ γὰρ τοῦτο, καὶ Τ διὰ φωνῆς Ησαΐου φησὶν· ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ ἀναβηθι ὁ διαβαλλιζόμενος Σιών. ὕψωσον τῇ ἰσχύι τ φωνήν σου, ὁ διαβαλλιζόμενος Ιερουσαλήμ· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. ὁ γὰρ διωγμὸς ἐξαπατῶντας ὡδὲ Θεοῦ καταρθοῦν δι' ἐκτενεστάτης τοσοῦτον εὐχῆς, καὶ αὖθις θυρήσομεν τοὺς ἁγίους μαθητὰς, ὅτε τ Ιουδαίων κατηγορούντων ἀπονοίας ἔφασκον. καὶ τὰ νῦν, κύριε, ἐπίδε ὅτι ἀπειλοῦσιν αὐτοῖς, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παῤῥησίας λαλεῖν τ λόγον σου. ὁμολογου-

μᾶλλον μὴ γὰρ τοῖς ἐναντιουμένοις τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, πολλοὶ λίαν οἱ λυπηρὰ πάθη, καὶ δυσπειθῶς ἐπιτρέχοντες· ἀλλ' εἰ καὶ δριμὺς ὁ φόβος, καὶ δεινόταται τὰ ἐκ τῆς ὑπούλου βλαπτούσης δρμήσαιεν κύματα, λόγος τῷ παθεῖν ἀοκνεῖς, τοῖς ἀληθῶς μαθηταῖς, ἕως αὐτοῖς τοῖς ἔργοις αὐτῶν τὰ ἐκ τῆς ἀγάπης κατορθώματα, ἀγάπης δέ φημι τῆς τοιαύτης, οἵαν ἡμῖν ἐπεδείξατο ὁ Σωτὴρ, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἵνα τοῖς ἁμαρτήσασι καταρθώσῃ τὴν σωτηρίαν· εἰ δὲ μὴ παθεῖν ἠθέλησεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἦμεν ἂν ἔτι νεκροὶ, οἰκέται διάβολου, μωροὶ, καὶ τυφλοὶ, καὶ πάντως μόνοντες ὄντως δεῖς ἀγαθοῦ, ἡδονῆς ὄντες δοῦλοι καὶ ἁμαρτίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. νυνὶ δὲ, καὶ αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικε τὴν ψυχὴν, ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ, καὶ ἀσύγκριτόν τινα τὴν φιλανθρωπίαν ὑπιδεῖξάμενος, ζηλωτοὺς ἀπέφηνε, καὶ πεισματικοὺς, σφόδρα τε καὶ πάνυ τῶν ἀγαθῶν ὑπιδεῖς. ἁρμόσει μὲν οὖν τῶν προκειμένων λίαν δυνάμεις, καὶ τοῦτον οἶμαι τὸν σκοπὸν τοῖς θεοπνεύστοις τῶν μαθητῶν κεφαλαίοις. εἰ δὲ δὴ καὶ εἰς ἅπαντας ἐξίοι τὸ εἰρημένον, τοῦτ' ἔστιν, αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς· πολύ τι τοῖς ὅλοις λυσιτελὲς ἂν ἐκ τῆς ἐρεύνης εἰσοίσοιμεν. εἰ γὰρ ἁπάσης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐντολῆς τὸ πλήρωσιν, ἢ εἰς ἀδελφοὺς ἀγάπη τηρεῖ καὶ ἐργάζεται, πῶς οὐ λίαν ἀξιοθαύμαστος ὁ Σωτὴρ ὅτι μάλιστα καταρθοῦν ἐπιχειρεῖ, ἀληθινόν τε καὶ αὐτοπαθῶς, ὅτι παντῶν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν ἀρετῶν ἐν ἀγάπῃ κεῖται τὸ κεφάλαιον; δευτέρα γὰρ τοῦ εἰς Θεὸν ἀγάπης, ἡ εἰς ἀλλήλους ἐστὶ, καὶ πᾶσα τοῦ εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἡ δυνάμεις ὡς ἐν ἑνὶ τούτῳ συμπεριειλῆφθαι λόγῳ, τὸ τοῦ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν.

Ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. οὐκέτι λέγω ὑμᾶς δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου ἐγνώρισα ὑμῖν.

Ἀντέταξε πάλιν τοῖς ἐκ τῆς ὑπακοῆς καὶ φιλαρέτου γνώμης ἐσομένοις ἐκεῖ ὅτε δείμασι, τῆς εἰς αὐτὸν φιλίας τὸ κέρδος, ἵνα ταῖς ἐντεῦθεν ἡδυμίαις καὶ τῇ πρὸς τὸ μεῖζον ἐφέσει, τὸ ἐκείνοις ἀφαιζήσηται φορτικὸν, καὶ τὸ λυπεῖν ἔκ τε δόκησιν οἰχήσεται πρὸς τὸ μηδέν. γλυκὺς γὰρ πόνος τοῖς φιλοθέοις ὁ πόνος, ὅτε γε καὶ τὸν ἔρωτα καὶ πλοῦτος ὁ μισθός. εἶπα τις ἂν οἰκειότερα ἢ μεῖζον, ἢ δὲ εἰ λαμ-

A *ni fiducia loqui verbum tuum.* Multi enim prorsus aduersantur iis qui sanctificant Euangelium Christi, multique obstrepunt: sed licet grauis metus ingruat, & insidiarum vehementissimi fluctus insurgant, supplicia tamen non detrectabunt verè discipuli, donec ad exitum dilectionis suæ opera perduxerint, dilectionis, inquam, talis, qualem nobis Seruator exhibuit, qui loco propositi sibi gaudij crucem sustinuit, ignominiâ contemptâ, B vt peccatoribus salutem perficeret. Quòd si pro nobis pati noluisset, mortui adhuc essemus, Diaboli famuli, stulti, ac cæci, atque omni bono destituti, serui voluptatis & peccati, *Eph.2.12* spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem etiam ipsam pro nobis animam pro sua erga nos dilectione Seruator posuit, & incomparabilem quandam bonitatem erga nos exhibens, beatos reddidit, C ac ter felices, nullius planè boni indigos. Textus itaque propositi sensus iuxta hunc scopum diuinis discipulorum capitibus conuenit. Quòd si ad alios omnes dictum illud extendatur, nimirum, *Hoc est præceptum meum* *Ioan.15* *vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos,* multum vtilitatis omnibus continget ex illius indagine. Nam si omnium Saluatoris nostri mandatorum consummationem continet ac operatur fratrum dilectio, quomodo non valde mirandus est qui hanc sincerè & inculpatè colit, cum omnium vt semel dicam, virtutum caput in ea contineatur? Secunda enim est post Dei dilectionem, in tratres charitas, & omnis erga Deum pietatis vis hoc vno verbo quodammodo comprehenditur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

v.14 & 15. *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à Patre meo nota feci vobis.*

Oppositi rursus euenturis aliquando ex obedientia & virtutis studio periculis ac terroribus lucrũ quod ex amore erga se reportaturi sunt, vt gaudio inde concepto & in maius progrediendi cupiditate, eorum abstergeretur molestia, & quod graue quandoque videtur in nihilum recideret. Dulcis enim tum labor est Deum amãtibus cum proxima & copiosa est merces. At quid mauis, aut il-

lustrius dici potest quàm Christi amicũ & esse, & appellari? Obserua enim quantũ hæc dignitas naturæ humanæ terminos excedat. Omnia enim creatori seruiunt, iuxta Psalmistæ vocẽ, nec vlla res est creata quæ subdita nõ sit iugo seruitutis, si ratio creatoris & creaturę spectetur. Nec enim æqualis est creatura factori suo, nullo modo: sed imperat potius & præpositus est qui supra omnes est Deus. Subiectis igitur omnibus, & Deo substratis, ad supernaturalem gloriam sanctos mandata sua seruantes Dominus erigit, & ad inculpatam subiectionem quasi muneris loco deducit. Clara igitur & illustris valde est merces: veruntamen illud hic inprimis considerandum est, (nec enim parum conducet) quòd si Filij amor ad libertatis dignitatem, atque vt non amplius serui vocentur, nonnullis sufficiat, quomodo seruus erit, aut tanquam creatura, & creatus, vt imperitè quidam asserunt? nec enim aliis libertatis honorem tribuere potest, qui naturâ suâ expers eius sit, sed præ cæteris ipsum talem esse debere autumo. Tunc enim conuenienti ratione bonum suũ impertietur eo destitutis. Sed sanctis Apostolis, imò cæteris forsan omnibus qui per fidem ad amicitiam Domini nostri IESV CHRISTI euehuntur, aduentitia est atque honoris loco data dignitas, non tamen æquali modo. Hi enim similitudine cum ipso ad libertatis gloriam euecti, id ei ac soli naturaliter inesse ostenderint. Quod enim adoptiuum est naturali semper assimilatur. Obseruandum tamen (etenim per omne genus indaginis eundum, quæ ad expositionem vtilis sit ac necessaria) antiquiorem esse declarationem iustitiæ quæ ex fide in Christum, quàm sit iustitiæ legalis: ac prætera credentibus & obedientibus Christo, diuinorum mysteriorum cognitionem reuelari, & Dei ac Patris voluntatem à Filio, qui eam nouit, aperiri, infidelibus non item. Age verò idipsum rursus ex diuinis literis ostendamus nos vtiliter in iis exercentes. Scriptum est igitur in libro Moysis, credidisse quidem Abraham Deo, & fidem ei reputatam esse ad iustitiam, & amicum Dei nuncupatum esse. Quænam autem est illa fidei ratio, aut quomodo amicus Dei vocatus est

A πρὸς τὸν ἑρῶντα αὐτὸν φίλον εἶναι, καὶ λέγοντας Χριστοῦ; θεᾶσθαι γὰρ ὅπως καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὅροις ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα. δοῦλα μὲν γὰρ πάντα τῷ κτίσαντι ὑπόκειται αὐτῷ, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν, καὶ οὐδὲν οἰμαι τῶν γενητῶν ἐστιν, ὃ μὴ τοῦ τῆς δουλείας ἐπιζεύξθη ζυγοῦ, καθά γε τὸν πρέποντα λόγον τῷ δημιουργῷ καὶ ποιήματι. ὑπὲρ γὰρ οὐσίαν τὸ ποιηθὲν τῷ κτίσαντι μόνῳ, πόθεν, καθάρξῃ μᾶλλον, καὶ καθηγήσεται τῶν ἰδίων ἔργων ὁ ὅτι πάντας B Θεός. ὑποζυγιέντων οὖν ἅπαντα τὰ ὄντα, καὶ δούλων ὑποκειμένων τῷ Θεῷ τὰ σύμπαντα, πρὸς τὴν ὑπὲρ φύσιν ἀνακαλοῦντος δόξαν τοὺς ἁγίους ὁ κύριος, εἰ δρᾶν ἐθέλοντες φαίνοιντο τὰ δοκοῦντα αὐτῷ, καθάπερ οὖν τὴν ἐξ ἀναστάσεως, ἀκατηγόρητον αὐτοῖς προσκομίζῃ τὴν ὑπεραγάλλουσαν ἡμᾶς οὖν ἅπαντα, καὶ ἀξιοζήλωτος ὁ μισθὸς πολὺ σκοπὸν καταστατέον ἐν τούτοις δεῖν μᾶλλον· λειστικὸς γὰρ ἂν μικρῶς· εἰ γὰρ ὀλιγαρκὲς πᾶσιν εἰς ἐλευθερίαν ἀξίωμα, καὶ πρὸς τὸ μηκέτι καλεῖσθαι δούλους ἢ πρὸς τὴν υἱὸν φιλίαν, πῶς ἂν εἴη δοῦλος, ἢ ὡς ποίημα, καὶ ἄβουλος, καὶ τῆς ἴσης ἀδυλίας; ἐν γὰρ δὴ τοῖς C ἑτέροις τὸ μὴ τῆς ἐλευθερίας ἡμῖν ἀφῃρέμεθα ἐστὶν ἰκανὸς, ἔρημον ἑαυτοῦ τῆς ἰδίας ἔξεως φύσιν· χρῆσθαι γὰρ οἶμαι, πρὸς τὰ ἄλλα αὐτὸν ἕνεκεν εἶναι φαίνεσθαι. δοῦναι γὰρ ποτὲ πρέπον δέσποτα τοῖς οἰκέταις τὸ ἴδιον ἀγαθόν. ἀλλὰ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ἢ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι τυχὸν τοῖς ἐκ πίστεως εἰς φιλίαν ἀναβαίνουσι τὸ πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐπακτὸν αὖ εἴη καὶ δοτὸν, ὡς ἐν τάξει ἡμῖν τὸ D ἀξίωμα, ἔχοντι οἰκείᾳ καὶ τὸ ἴσον ἕκαστον· οἱ γὰρ τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσει πρὸς τὸ ἐλευθερίας ἀναπτέροντες δόξαν, αὐτοῖ δὴ τούτῳ καὶ μόνῳ πρόσθεν φυσικῶς ἀποδείξθω. τοῦ γὰρ κατὰ φύσιν, ἀεὶ τὸ κατὰ θέσιν πρόδηλον ἐκβέβηκεν. σημειωτέον γοῦν· δεῖν γὰρ οἶμαι διὰ πάντος εἶναι θηρεύματος χρησίμου τε καὶ λίαν αἰτιάσεως ἔχοντες τὴν ἀνάγνωσιν· ὅτι τὸ κατὰ νόμον δικαιοσύνης, ἢ ἐκ πίστεως τὰς εἰς Χριστὸν ἀναγωγὰς πρεσβυτέρας ἔχει τοῦ ἀναδέξαι· καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι τοῖς πιστεύουσι καὶ ὑπακούουσι τοῦ Χριστῷ, ἢ τῶν θείων E μυστηρίων ἀποκαλύπτεσθαι γνῶσις, καὶ ἢ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐρμηνεύεσθαι βουλὴ παρὰ τοῦ τούτων εἰδότος γοῦν· τοῖς δὲ ἀπιστήσασιν οἰκεῖα. καὶ φέρε πάλιν αὐτὸ, ἀφ' ὧν ἱστορικοῦ δηλονότι γραφῆς, ὁλίγα χρησίμως ἀναλεξώμεθα. γέγραπται τοίνυν ἐν βίβλῳ Μωσέως, ὅτι πεπίστευκε μὲν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, πολὺ ἡ πίστις αὐτοῦ λελόγισται εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. καὶ τίς ὁ τῆς πίστεως τρόπος, ἢ πῶς ἄρα φίλος ἐκλήθη Θεοῦ;

ἤκουσεν, ἔξελθε ἐκ τ γῆς σου, καὶ ἐκ τ συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τ γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. ἀλλὰ καὶ ὅτε τ μονογενῆ προσετάττετο θύειν εἰς τύπον Χριστοῦ, τ ἐν τῷ Θεῷ κεκρυμμένον ἐδιδάσκετο σκοπόν. καὶ γοῦν ὁ Σωτὴρ ἔφη τοῖς αὐτοῦ τοῖς θεοσεβοῦσιν Ἰουδαίοις προσλαλῶν. Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τ ἡμέραν τ ἐμήν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. σχολῇ δ' ὑπακοῆς, καὶ θυσίας ὁ θεοπάτωρ Ἀβραὰμ φίλος ἐκλήθη Θεοῦ, καὶ τ τ δικαιοσύνης ἀπέδυσατο καύχημα· καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θείων ἠξιώθη λόγων, ἃ βυλὴν ἔγνω Θεοῦ, τ ἐπ' ἐσχάτοις ἡμερῶν χρηστοῖς. ὅτε σωτηρία γὰρ τῷ αἰῶνι ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, τὸ ἱερεῖον ὄντως καὶ ἅγιον θῦμα τ αἴρον τ ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. ἀλλ' ὄφελόν μοι πάλιν τὰ ἴσα πληροῦσθαι ἃ ὅτε τ δι' πίστεως εἰς φιλίαν ἀναβαινόντων τ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἤκουσθη καὶ αὐτοῖς. ἔξελθε ἐκ τ γῆς σου, ἃ ὅτι διδράκασι θορυβοῦμαι, ἄκουε τί φασίν· οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τ μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν· ἧς τεχνίτης, καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. μέτοικοι γάρ εἰσι, καὶ πάροικοι ὅτι τ γῆς, οἷς δῶρα πολιτευόμενοι, καὶ τ μὲν σύνεσκοτισμένα ἀφέντες, ὅσον ἦκαν εἰπεῖν εἰς φρόνημα δὲ φιλόθεον, γλιχόμενοι τ τ ἄνω μονῆς. Σωτὴρ γὰρ αὐτοῖς ὁ σωτὴρ ὑπεδείξε λέγων· πορεύομαι καὶ ἑτοιμάσω τόπον ὑμῖν· ὅτι δὲ ἔλθω, πάλιν λήψομαι ὑμᾶς μετ' ἐμαυτοῦ, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. ἤκουσαν ἐξελθεῖν ἀπὸ τ συγγενείας αὐτῶν. καὶ πῶς τοῦτο δείξομεν; αὐτὸν σοι παρίσομαι λέγοντα τ Χριστόν. ὁ φιλῶν πατέρα, ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. ὅτι γ συγγενείας τ ὀφειλὰς καὶ σαρκικῆς προτετίμηται τὰ πρὸς Θεοῦ, καὶ πολὺ δὴ κρείττων ἡ εἰς Χριστὸν ἀγάπη τίθεται, πρός γε τοῖς σεβομένοις αὐτὸν, ἀληθῶς οὐκ ἀμφίλογον. καὶ ὁ μὲν μακάριος Ἀβραὰμ, τ ἴδιον γὸν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας προσφαγεῖν τῷ Θεῷ διεκελεύετο· οἱ γ τῇ τοῦ πίστεως δικαιοσύνῃ περιζωσάμενοι, οὐχ ἑτέρους προσφαγεῖν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐκελεύσθησαν. προσφέρεται γάρ, φησι, τὰ σώματα ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. ὅτε δὲ γίνεσθαι παρὰ αὐτοῖς· οἱ γὰρ τ Χριστοῦ Ἰησοῦ τ σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. ἔγνωσαν γ καὶ αὐτοὶ δὲ τὸ Χριστῷ μυστήριον. ἴσασι γὰρ δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τὰ ἐν ἐσχάτοις ἐσόμενα χρηστοῖς, ὅτι τῶν ἰδίων ἀπολήψονται πόνων ἐκεῖ μισθοὺς, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν θυσίας ἀντικομιοῦνται τὴν ἀμοιβήν.

A Audiit, *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi.* Sed & cum vnigenitum suum iussus est immolare in figuram Christi, absconditum in Deo scopum edoctus est. Et sanè Saluator Iudæis impiis de ipso loquens aiebat, *Abraham Pater vester exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauisus est.* Igitur per obedientiam & sacrificium diuinus Abrahã amicus Dei vocatus est, & iustitiæ gloria redimitus est: neque id tantùm, sed & diuinis sermonibus honestatus est, & consilium Dei extremis temporibus ad exitum perducendum agnouit. In consummatione quippe seculorum pro nobis mortuus est Christus, sacra illa verè & sancta victima, quæ tollit peccatum mundi. Sed vide mihi quæso eadem impleri quoque in iis qui ad amicitiam Seruatoris nostri Christi euehuntur. Audierunt & ipsi, Exi de terra tua: quod quàm strenuè egerint, audi quid dicant: *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus*, cuius opifex & conditor est Deus. Peregrini enim sunt & aduenæ in terra, qui cælestem vitam ducunt, & terram affectu ac studio pietatis erga Deum relinquunt, supernæ mansionis desiderio. quippe hanc eis Saluator ostendit, dicens: *Vado parare vobis locum. Cum autem venero, accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum ego, & vos sitis.* Audierunt exeundum esse de cognatione sua. At quomodo istud demonstrabimus? Ipsum tibi Christum interpretem adducemus. *Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus.* Quòd autem terrestri & carnali cognationi præstet Dei amicitia, & apud eius cultores longè potior sit in Christum dilectio, vtique dubitandum non est. Et beatus quidem Abraham filium suum in odorem suauitatis offerre Deo iussus est: hi verò iustitiâ fidei præcincti, nequaquam alios sed seipsos iussi sunt offerre. *Exhibeatis* enim inquit, *corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*, cùm & de iis scriptum sit: *Qui autem sunt Christi* IESV, *carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.* Præterea cognouerunt ipsi quoque Christi mysterium. Sciunt enim virtutes futuri seculi, & quæ in vltimis futura sunt temporibus, sibi suorum laborum præmia datum iri, & pœnas in Christum retributionem.

Hebr. 13. 14.

Ioan. 14. 3.

Mat. 10. 37.

Gen. 22.

Rom. 12. 1

Gal. 5. 24

Itaque

Itaque iusti & amici Dei nuncupabimur, sicuti Abraham. Longè verò Legali antiquior est Euangelica conuersatio, id est illa quæ per fidem & amicitiam Dei in primo quidem tunc figurata est Abrahamo, vt in generis secundum carnem, hoc est Israëlis principio, sed nunc tanquam à typo ad veritatem peruenit, & in sanctis ipsis discipulis velut in primitiis generis secundum spiritum rectè adimpletur, quod acquisiuit in acquisitionem populi, qui
1. Pet. 2. 9 & gens sancta, & regale sacerdotium nuncupatur. Ideóque & ad Iudæorum matrem, id est Synagogam, per Psalmistæ vocem dictum est, *pro patribus*
Ps. 44. 7. *tuis nati sunt tibi filij.* Quamuis enim essent filij Synagogæ Iudæorum diuini discipuli (moribus enim Iudaïcis innutriti fuerant) in patres tamen facti sunt, Abrahami locum tenentes, & generis spiritalis principium facti sunt, atque idcirco primi per vniuersum orbem constituti sunt, qui immolarent & sanctificarent Euangelium Christi, sicut ille in figura Christi filium suum Isaac. Hæc dicimus, nequaquam debita & conuenienti gloria beatum Abrahamum defraudantes, sed ostendentes in eo tanquam in typo dispensata fuisse per Christum ea quæ nouissimis temporibus contigerunt. Comitatur itaque, & colligata est quodammodo libertati fidei amoris erga Deum dignitas: Quod visum quidem est tunc in primo illo Abrahamo: nunc autem rursus in sanctis discipulis tanquam in primitiis. Quod vt asseramus diuinus ille Paulus nos adigit, qui cum Iudæis enixè contendebat fidei iustitiam longè antiquiorem esse legali. Cum enim de circuncisione carnis verba faceret, non aliam ob causam datam esse hanc generis primitiis, id est Abrahamo confirmauit, quàm vt argumentum esset ac signaculum fidei quę in præputio. Quòd si ante Legem erat præputium, cum quo etiam fides: post Legem autem circumcisio, quæ gloriationem ex fide non habet: & Abraham in præputio credidit, qui fieri potest vt iustitia legali non antiquior sit iustitia fidei, cum per amicitiam erga Deum iustificentur ac liberi fiant homines sicut Abraham? sic enim erit quoq; pater multarum gentium ex promissione, non secundum carnem. Atque hæc commodè nunc diximus, propterea quod ait Dominus, *Iam non*
Ioa. 15. 5. *dicam vos seruos: vos amici mei estis, quia omnia quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis.*

A Οἰκοιῶ δίκαιοί τε καὶ φίλοι Θεοῦ χρηματίζοιμεν, καθάπερ Ἀβραάμ. Ἀρχαιοτέρα δὲ σφόδρα τῆς νομικῆς πολιτείας ἡ θεία γραφή, τοῦτ' ἔστιν, ἡ διὰ πίστεως, καὶ φιλίας Θεοῦ, ἐν προτύπῳ μὲν τότε διαπεπλασμένη τῷ Ἀβραάμ, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ σάρκα γένους, τοῦτ' ἔστι τοῦ Ἰσραὴλ ἐρχομένη δὲ νυνὶ, καθάπερ ἐκ τύπου πρὸς ἀλήθειαν, πληροῦμένη τε καλῶς ἐν αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ κατὰ πνεῦμα γένους, τό τε καθιε-
B πουμένη εἰς περιποίησιν λαοῦ, ὃς καὶ ἔθνος ἅγιον καὶ βασίλειον ἱεράτευμα προσαγορεύεται. διὰ καὶ πρὸς τοῦτο Ἰουδαίων μητέρα, φημὶ δὴ τὴν συναγωγὴν, διὰ τοῦ ψάλλοντος εἴρηται φωνῆς· ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησάν σοι υἱοί σου καίτοι γε ὄντες υἱοὶ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ θεσπίσιοι μαθηταί· ἔθρεψε γὰρ ἀνεπαφθόνως τοὺς Μωσαϊκοὺς γεγόνασιν εἰς πατέρας, τὴν τοῦ Ἀβραὰμ ἐπέχοντες τάξιν, καὶ ἐθνῶν ἀρχὴ κατέστησαν τοῦ πνευματικοῦ, ἀρχιερατεύσοντές τε διὰ τοῦτο καὶ θυσιάζοντες τῷ παντὶ τοῦ οἰ-
C κουμένου ἱερουργοῦντες τὸ θεῖον εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ ἐκεῖνος τὸν τύπον Χριστοῦ τὸν Ἰσαάκ. Ταῦτα φαμὲν, οὐχὶ τὴν ὀφειλομένην αὐτῷ καὶ πρεπούσης δόξης ἐξωλισθάνοντες τὸν μακάριον Ἀβραάμ, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ δεικνύοντες ἐν αὐτῷ τὰ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς οἰκονομηθέντα διὰ Χριστοῦ. πρέπειν γάρ νιν καὶ συνέζευκταί πως τῇ διὰ πίστεως ἐλευθερίᾳ, τὸ τε πρὸς Θεὸν φιλίας τὸ ἀξίωμα, ὅπερ ὤφθη μὲν ἐν προτύπῳ τότε τῷ Ἀβραάμ· νυνὶ δὲ πάλιν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς. ταῦτα-
D χόμισαν δέ πως ὑπὲρ τούτου χεῖμαι λέγειν ἡμᾶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὁ μετείσιος τοῖς Ἰουδαίοις φιλονικῶν, ὅτι τῆς κατὰ νόμον δικαιοσύνης πρεσβυτέρα λίαν ἐστὶν ἡ ἐκ πίστεως. ὅτε γὰρ τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν ἐποιεῖτο λόγον, οὐχ ἑτέρου τινὸς χάριν διεδέξατο ταύτην διαγράψασθαι τῇ τῶν ἐθνῶν ἀπαρχῇ, τοῦτ' ἔστι, τῷ Ἀβραάμ, ἢ τοῦ ἐθνικοῦ σημεῖον καὶ σφραγῖδα τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνης. εἰ δὲ πρὸ νόμου ἡ δικαιοσύνη, μετὰ ταύτην καὶ ἡ πίστις·
E μὴ δὲ τὴν νόμου περιτομὴν ὁ ἐκ πίστεως οὐκ ἔχουσα καύχημα· πεπίστευκε γὰρ Ἀβραὰμ ἐν ἀκροβυστίᾳ, πῶς δὲ πρεσβυτέρα τὴν ἐκ νόμου πολιτείας, ἢ διὰ πίστεως ἔσται δικαιοσύνη, δικαιουμένων τε καὶ ἐλευθεροῦμένων διὰ τὴν εἰς Θεὸν φιλίαν, καθάπερ Ἀβραάμ; ὅταν γὰρ ἔσῃ καὶ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, ἐξ ἐπαγγελίας, ἡ κατὰ σάρκα καὶ ταύτης νυνὶ χρησίμως εἰρήκαμεν, διὰ τὸ φαίνειν τὸ κρεῖττον. Οὐκέτι λέγω ὑμᾶς δούλους· ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε· ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου ἐγνώρισα ὑμῖν.

A

Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ τέθεικα ὑμᾶς, ἵνα ὑπάγητε καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ· ἵνα ὅ, τι ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ ὑμῖν.

v. 16. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat: vt quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.*

Οὔτε τοῖς ἁγίοις δυσαναθρέπτοις καταφορτίζεσθαι λόγοις τοὺς ἀγίους ἐφίησι μαθητὰς, ὃ πολὺ νενοσηκὸς εἰς ἀσθένειαν τὴν ἀνθρωπίνην λογισμὸν οὐκ ἀγνοήσας, ὡς Θεὸς, ὅτι μὴ τοῖς ὑπερμέτροις ἡμῶν διαίταις ἐᾷ δι' ἀκραιφνῶς πρὸς ὃ βούλιαθον. νόσημα γάρ πως καὶ τοῦτο πικρὸν· μίαν ἤ ὥσπερ ἐξ ἀμφοῖν διακεράσας μεσότητα, ποδηγεῖ καθηκόντως εἰς ἀσφαλῆ τεῖχος, καὶ * πολιτείαν αὐτοῖς τῆς ἐδραιοτέρας, καὶ σφηνεώτητος ἀπάσης ἀπαλλαγμένης εἰσεργάζεται γνώσιν. διαπρέπεται τοίνυν αὐτοὺς τοῖς εἰς παράκλησιν ἀπαλείπτοις λόγοις, καὶ ἐφ' οἷς ἐν εἰκὸς καθεσυχάσαι παρέπειν, χαίρειν αἰσθησιν ἐξ αὐτιτροφῆς, τοῖς εἰς φιλεργίαν ἐπιτολαῖς * παράγοντας πάλιν εἰς ὕπαλμον φέρημα, καὶ διὰ πάσης ἰόντας ἀσυνδέτου καὶ τ' ἄξαιρετον εἰς φιλαλληλίαν ὑπτιπαθοῦντας ζῆσαι, ὠφελεῖν κελεύει τοὺς ἀπίστους ἔτι, καὶ τοῖς εἰς θυσίαν λόγοις τε καὶ παραγγέλμασι ζηλωθῆναι ἐπίγειος τοὺς πεπλανημένους, εἰς ὃ θέλει διὰ πίστεως κολλᾶσθαι Θεῷ. ἑαυτὸν τοιγαροῦν εἰκόνα ἐν τύποι τ' παραγγέλματος παρίστησι, καὶ πρέπει καὶ εἰς μέσον ὃ εἰς αὐτοὺς ἤδη τετελεσμένον αὐτῷ, μιμεῖσθαί τε πείθει τ' διδάσκαλον, καὶ τοῖς ἴσοις διαλάμπειν αὐτοὺς καταρτίζεται, λέγων, Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ὑμᾶς ἐξελεξάμην, καὶ τέθεικα ὑμᾶς. ἐπιστάμενος γὰρ λέγοντα τυχόν· παρεζώσασθε τ' εἰς ἀλλήλους ἀγάπην, ὦ μαθηταί· τοῦτο γὰρ δεῖ τοι φέρειν τε καὶ δρᾶν εἰς ἑτέρους ὀφείλετε καὶ ὑμεῖς αὐτοί, καὶ διὰ σωτῆρος ἀσυνδέτου ἐργάζεσθαι φιλίαν, ἀφ' ἧς εἰς ὑμᾶς ἐγὼ τετέλεκα φθάσας. ἐγὼ γὰρ ἐξελεξάμην ὑμᾶς· οὐκ ἐμὲ μᾶλλον ὑμεῖς. ἐγὼ προσηγάγομαι καὶ γνώμην μὴ οὐκ εἰδότι κατέστησα, δι' ὑπερφυᾶ χαλεπότητα, εἰς ἐδραίαν ἤ οὕτως ἀνεκτὸν ἡγούμην, ὥστε ὑμᾶς αἰᾶραι, τοῦτ' ἔστιν, ἀεὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἐκτείνεσθαι καὶ καρποφορεῖν δυνασθαι τῷ Θεῷ. διὰ τε τούτου πρὸς τοσαύτην οἵαν τε παῤῥησίαν, ὥστε ἐὰν ὅ, τι ἂν αἰτῆτε λοιπὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο καὶ λαβεῖν. οὐκοῦν ἐπείπερ τ' ἐμοῦ κατ' ἴχνος βαίνετε λόγων τε καὶ διακρίσεων, καὶ τ' τοῖς γνησίοις πρέπουσιν μαθηταῖς * παρεζώσασθαι ἡμῶν, οὐκ ἀνακόπτει ἀκόλουθον παρεμμένοντας ἁπλῶς τ' εἰς πίστιν αὐτῶν ἀλλ',

Nec ſanctos diſcipulos grauioribus verbis onerari ſinit, humani ingenij imbecillitatem non ignorans, vt Deus, nec immoderata lætitia dilabi patitur. grauis enim hic quoque morbus eſt, ſed vna quodammodo ex ambobus mediocritate temperata, in tutum iter eos conuenienter deducit, & vitæ ſtabilioris atque omni errore vacuæ cognitionem inſerit. Eos itaque ſatis ſuperque verborum ſolatio delinitos, & quibus ex rebus par erat eos triſtitia affici, è contrario gaudere perſuaſos, ad laboris ſtudium hortando rurſus ad generoſam mentem erigit, omnique ratione in mutuum amorem verſos opitulari iubet infidelibus adhuc, & pieratis ſermonibus ac operibus errantes, adigere vt per fidem Deo cohæreant. Seipſum igitur imaginem ac typum iſtius rei exhibens, & in medium proferens quod erga eos peregerat, magiſtrum ſuum vt imitentur perſuadet, ac ſimilibus operibus clareant, dicens, *Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos*, & quæ ſequuntur. Finge enim eum ita loqui: Præcingimini dilectione mutua, ô diſcipuli. hæc enim profectò ſapere & facere alij in alios ipſi debetis, ac vehementiſſimo ſtudio operari atque eniti quæ priùs in vos ego perfeci. Ego enim elegi vos, non vos me. Ego me vobis ignorantibus inaudita bonitate & clementia notum feci, & ad tantam animi conſtantiam ac firmitatem ego vos reuocaui, vt procedere progredique ſemper in maius, & fructum afferre Deo poſſitis, & per hoc ad tantam fiduciam euehi, vt quodcunque petieritis in nomine meo, id acceptori ſitis. Quapropter cum meorum ſermonum ac diſpenſationis veſtigia ſequamini, & eo qui veros ac legitimos diſcipulos decet animo præditi ſitis, non iam cunctandum vobis eſt expectandumque dum ad fidem & ad

& ad pietatem vltrò se quisquam ingerat, sed ignorantibus & errantibus adhuc, & qui nondum salutarem prædicationem susceperunt vltrò vos ductores offerre, eosque strenuè adhortari conuenit ad veræ Dei cognitionis comprehensionem, licet ad incredulitatem exasperetur audientium animus. Sic enim & ipsi vobis similes erunt, hoc est proficient, ac redibunt progressu in melius ad fructum in Deo ferendum, vt fructum quidem habeant illum semper manentem, ac durabilem, precesque tam gratas & acceptas, vt quodcunque velint accipiant, si tantum illud in nomine meo petierint. Igitur, vt loci huius scopum rursus paucis complexi manifestum eum faciamus auditoribus, talem in alios dilectionem habere persuadet discipulos, taleque vult eos studium præ se ferre ad strenuè pertrahendis ad fidem eorum qui nondum credunt animis, qualem se ipse priùs in nos aut erga eos exhibuit. Quòd enim ipse discipulos elegerit, nemo dubitat, & quo pacto vniuscuiusque vocatio contigerit, superfluum esse reor hic asserere: tamen Seruatoris sermonem eum sensum parere quem modò dixi, non minus ex sequentibus patebit.

A καὶ ἀδόκλητον εἰς θυσίδιαν· ἑαυτοὺς δὲ μᾶλλον τοῖς ἀγνοοῦσιν ἔτι, καὶ πλανωμένοις προσάγειν χρεών ἐστι καὶ προσομιλεῖν, καὶ τοῖς ὕπω μαθηταῖς ἐλομένοις ὅ σωτήριον κήρυγμα, προθυμεῖσθαι τε προθύμως πρὸς τὴν ἀληθοῦς γνώσεως ἕνωσιν καθολικὴν, κἂν ἀποτραχύνηται πως εἰς ἀπείθειαν τῶν ἀκουόντων ὁ νοῦς. εἶεν γὰρ ἂν ὕπω καὶ οὗτοι καθ' ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστι, προκόψοντες καὶ ἀπελεύσονται τοὺς εἰς ὃ ἄμεινον διαθέσεσιν, εἰς καρποφορίαν τὴν τοῦ Θεοῦ, ὡς καρπὸν μένοντα ἔχειν τὴν ἀεὶ μένουσαν καὶ σῳζόμενον, B προσευχὴν δι' ὕπω δεκτὴν, ὡς ἂν ἃ βούλονται λαβεῖν, εἰ μόνον αἰτῶσιν ὅτι τῷ ὀνόματί μου. Σκοπεῖτε, χρῶμαι γὰρ πάλιν, ὡς ὁ ὀλίγοις συνελόντα τὸν τοῦ προκειμένου σκοπὸν, ὄφελος καθάψασθαι τοῖς ἀπροσωμένοις, τοιαύτην ἔχειν εἰς ἑτέρους διάθεσιν ἣν τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀγάπην, καὶ τοιαύτην αὐτοῖς ὑποτυπῶσθαι θέλειν τὴν προθυμίαν εἰς τὸ μηδαμῶς κατοκνεῖν τοῖς τῶν ὕπω πεπιστευκότων ψυχαῖς φιλοτιμεῖσθαι εἰς θυσίδιαν, ὁποίαν φθάσας αὐτὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτε καὶ προεδείξατο. ὅτι γὰρ αὐτὸς C ἐπελέξατο τοὺς μαθητὰς, οὐκ ἀμφίβολον, καὶ περιττὸν οἶμαι λέγειν, ὅπως τε καὶ τίνα τρόπον ἑκάστου γέγονε κλῆσις· πλὴν ὅτι τοιοῦτον ὡδί πῃ τὸ σκοπὸν ἔσωθεν ὁ λόγος, ὁποῖον ἔφην ἄρτιος, οὐδὲν ἧττον ἡμᾶς αἰσθήσεσθαι τὰ ἑξῆς.

Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

v. 17. *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.*

Nunquid suprema omnium dilectionis opus esse fatebimur infideles adhuc & errantes ad obsequium Dei vocare? Ambigendum certè non est. Nam & id facere Paulus conabatur, dicens: *Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Quin & Petrus Iudæorum populis cum fiducia loquens, *Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri. Pœnitemini igitur, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Domini* IESV CHRISTI. Vides vt & iis qui nondum fidem susceperant alacriter se offerant, & nondum exploratam doctrinam proferant, non permittentes vt qui eam ignorabant primi deligerentur ipsi magistri, sed in hoc eum etiam præuenientes qui nondum rem sibi vsui ac saluti futuram discere vellet. Cum autem Seruator subiungat, *vt vos eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat*, quid demum significet illud quærere conuenit. Quid enim significat,

Η γὰρ ὑπὲρ τὴν αἰωνίαν πασῶν ἀγάπης ἔργον ἐστὶ δώσομεν ὃ ἐπιλέξασθαί τε καὶ καλέσαι προς ὑπακοὴν τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀπίστους ἔτι καὶ πλανωμένους; ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίβολον. ὃ καὶ σφᾶς ἠπείγετο, λέγων, ὁ Παῦλος· ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. καὶ μὴν ὁ πέτρος τοῖς Ἰουδαίοις δήμοις ἐν παῤῥησίᾳ λαλῶν. καὶ νῦν, ἀδελφοὶ, οἶδα, ὅτι κατ' ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὁρᾷς ὅπως μὴ καὶ τοῖς ὕπω πεπιστευκόσιν ἑαυτῶν σπουδὴ μὴ προθυμότατα, τὸ ὃ ὕπω ζητηθέντα προκομίζοιτο λόγον, ἀ τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτοῖς ὑπερτέροντες ὃ χρῶμαι προτέροις αὐτοὺς ἐπιλέγεσθαι διδασκάλοις, ἀλλὰ φθάνοντες εἰς τοῦτο καὶ τὸ ὕπω μαθεῖν τὴν αἱρέσεως ἐθέλοντα. ὅπερ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἡμῶν προέσκεπται λόγοις, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ· τί ποτε ἄρα καὶ τοῦτο δηλοῖ, ζητῆσαι προσήκει. τί γὰρ αὖ νοοῖτο, καὶ

πῶς δ λέγει, ὅτι μένει τῶν μαθητῶν ὁ καρπός. οἶ- A aut quomodo accipiendum est, quod
μαι δεῖν, ὅτι καρπὸν μένοντα φησὶν ὁ σωτὴρ, τὸν dixit, manere fructum discipulorum. Exi-
ἀπὸ τῆς διαθήκης παιδεύσεως, καὶ οὐχὶ τὸ ἐν νόμῳ stimo itaque, Seruatorem fructum
δικαιοσύνης. πεπαλαίωται γὰρ ἐκείνη, ἀφ' manentem vocare fructum Euange-
ὅ μηδὲν δυνάμενος πληροῦν. πεπλείωκε γὰρ ὁ νό- licæ disciplinæ, non autem legalis
μος εἰς τὸν, καθ' τὸν Παύλου φωνὴν, αἰτιάσεται- iustitiæ. Antiquata enim est illa, pro-
λε δὲ ὡσαύτως καὶ αὐτὸς μέντοι τε καινὴν εἰσφέρουσα terea quod nihil implere poterat.
καρπόν. θεῖος γάρ που καὶ Παῦλος ἡμῖν ὁ θαυμάσιος προσλαλῶν, ἡδέως τε καὶ εὐμενῶς τὸ ἐκ νόμου δικαιοσύνην ἐζημιῶσθαί φησιν, ἵνα κερδήσῃ Χριστὸν, τοῦτ' ἔστι, διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, δικαιοσύνην καὶ καρποφορίαν διαθηκικὴν· διαμένει γὰρ ὁ θεσπέσιος καὶ διηνεκὴς ἔσται καρπὸς, πληρεστάτην εἰς εὐσέβειαν τὴν τῆς ἀνθρώπου ψυχὴν ἀποτελεῖν δυνάμενος. καὶ γὰρ τοῖς διαθηκικοῖς κηρύγμασι, καινὴ τις ἑτέρα προσφαμένη παίδευσις παλαιοῦσα τὸ πρόσθεν· καθάπερ ἀμέλει γέγονεν ὅτε τῆς διὰ Μωσέως ἐπιπλῆς, ἀλλ' εἰς αἰῶνα στήσεται τὸ ῥῆμα τοῦ λόγου, καθά που καὶ αὐτὸς φησιν· ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν.

nihil enim ad perfectum adduxit lex, *Heb.7.19*
iuxta Pauli dictum, sed eius loco exorta est noua, quæ primam antiquat ac delet, & verè manentem ac durabilem fructum inducit. Quapropter etiam B diuinus ille Paulus nos alloquens, lubentissimè se iustitiæ legalis iacturam fecisse ait, vt Christum lucrifaceret, hoc est per fidem in ipsum, iustitiam, & fructificationem Euangelicam. Talis enim permanebit ac perpetuus erit fructus, qui possit hominis animam ad pietatem cumulatissimè perficere. nec enim aliavlla doctrina antiquabit Euãgelicã, sicuti nimirum Mosaica antiquata est per Euangelicam, sed in æternum stabit Seruatoris sermo, quemadmodum C & ipse ait alicubi: *Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* *Mar.13. 31.*

Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε, ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκε.

v.18. *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.*

Τῆς τῶν ἰατρῶν ἐμπειρίας, καὶ ἐξαιρέτου τέχνης, οὐδὲν οἶμαι πρωτελῶς ἀποδέεσθαι τῆς θεσπεσίου μεθόδου, ἣν ἐφ' ἑκάστῳ ποιεῖται προσώπῳ, πρὸς ἃ χρὴν ὁ λιπιτελὴς τοῖς ἀκροωμένοις ἀεὶ μηχανώμενος. οἱ μὲν γὰρ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπὶ ὅτε ἂν τοῖς σώμασι τῶν παθῶν δυσκρασίας αἰσθανόμενοι, πᾶσι τὴν ἐπαγωγὰς· ὁ δὲ τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον ἀποφράττει τοῖς κακοῖς, προφυλακτικῶς ὥσπερ τισὶ προσαπειλοῦσι τὴν ἑκάστου ψυχήν. ὅπερ οἶμαι ἔμπροσθεν οὐκ ἐφ' ἑνὸς ἔθνους τυχὸν, ἀλλ' οὐδ' ὅτι χώρας μιᾶς προεδρεύειν οἱ μαθηταὶ, καθηγήσασθαι δ' μᾶλλον ἁπάσης τῆς οἰκουμένης τὸν θεσπέσιον εὐαγγελικὸν λόγον, καὶ τοῖς ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸν θεοῦ δοκοῦν, καὶ μεταθήσειν ἐξ ἁμαρτίας ὅτι τὸ βούλεσθαι δρᾶν τὰ αὐτοῖς πρέποντα, καὶ χαράσσειν τὴν ἑαυτῶν ζωῆς ποιεῖσθαι τὸν νόμον, φημὶ δὴ τὴν διαθηκικὴν, ἀναλαμβάνειν αὐτοῖς πρὸ τοῦδε ποιεῖσθαι κελεύει τὸ παρὰ τοῦ κόσμου μισεῖσθαι, τοῦτ' ἔστι, τοὺς τὴν φρονοῦντας τὰ τοῦ κόσμου, καὶ φιλοδόνως καὶ ἀσεβῶς ζῆν ἐλομένους. καὶ τίς αὖ εἴη πάλιν ὁ τούτου λόγος; ἆρα γὰρ, εἰπεῖ μοι, φήσειεν αὖ τις τυχὸν, τὰ τοιαῦτα τοῖς ἑαυτῶν μαθηταῖς διαπαλαίσεσθαι δεῖν ἐδοκίμασεν ὁ

Seruatoris methodum quam cuique rei adhibet & qua quid auditoribus profit perpetuò rimatur, nihil opinor differre comperiemus ab eximia illa peritia & arte medicorum. Hi enim adhibitis artis remediis morbos corporibus ingruentes retundunt: ille aditum malis intercludit, cautionibus veluti quibusdam vniuscuiusque animum præmuniens. Quia ergo debebant non vnius tantummodo gentis, nec vnius duntaxat regionis duces esse discipuli, sed constitutis per vniuersum orbem hominibus diuinum & Euangelicum sermonem prædicaturi erant, atque ad vnius Dei E obsequium auditores conuersuri, & à peccato ad virtutem & honestatem traducturi, suæque vitæ regulam Legem Euangelicam adhibituri, necessariò iis præcipit vt nihili faciant odio à mundo haberi, id est ab iis qui quæ mundi sunt sapiunt, & impiè atque libidinosè vitam degunt. At quænam est huiusce rei ratio? Num enim, dicet forsan aliquis, suis discipulis Christus hæc mandare voluit

quod ostenderet vtile esse, odio haberi indiscriminatim, & in re nullius momenti? Absit tanta imperitia. nec enim eò pertinet eius oratio: non enim simpliciter consulit vt in odium cuiùsuis incurrere pro nihilo ducamus, sed distincte ait, & rectè cumprimis ac disertè: Si vos odit mundus, id est, licet odio vos habituri sint qui mundi res in pretio habent, ac terrena tantùm sapiunt, scitote, inquit, hoc prius euenisse magistro. Quòd autem rerum optimarum doctoribus non parùm vtilitatis allaturum sit Seruatoris mandatum, facile is agnoscet qui rerum naturam ipsam attenderit. Solent enim qui spurcissimis rebus student, & impuritatis mundanæ culmen attigerunt, admonitiones vt molestas & graues abiicere, & in eos qui recta docere aggressi fuerint, quibus ad meliorem frugem reuocentur, grauius insurgere, voluptatibus suis toti succumbentes. Verùm vtile quiddam me propemodum fugit, quod propositorum verborum explicationi inprimis conuenit, ac deberur. Iudæi quippe vni Mosaicæ literæ, ac figuris adhærentes, vsque ad tempus correctionis obfirmati animo, disciplinam Euangelicam nihili planè faciebant, illius autem interpretes infensissimis hostibus grauiores ducebant: Gentes verò diuersum profitentes errorem, & ineffabilem Dei gloriam creaturæ affingentes, doctrinam qua illuminentur haud æquo animo susciptunt. Veteribus quippe malis quodammodo inolitis summopere amplectebantur insciriam, & ab ingenito morbo recedere vix ac ne vix quidem studebant. Cum ergo rerum natura ita se habeat; quis dubitet Seruatoris discipulos exosos fore Iudæis, ac Gentilibus infensos, voluptariis autem hominibus longè grauissimos? At si discipuli Seruatoris ægrè laturi essent ab aliquo eorum quos modò recensuimus odio haberi ac non potius eorum amicitiam omni studio venari deberent, nunquid omnibus patet nullam planè laudem reportaturos, qui doctrinam nulli prorsus vtilem profiteantur, sed assentationi

A Χριστὸς, ἐπωφελές τί χρῆμα ὂ μισοῦσι θηρεύει, ἀδιακρίτως τε & ἐπ' οὐδενὶ τυχὸν τῶν ἀμαθημάτων εἰς ὄψιν; ἄπαγε τὰ μαθήτας· ἡ γὰρ ἂν εἰς τοῦτο διώλισθεν ὁ λόγος αὐτῷ· ὁ μισῶν ὑμᾶς ὁ κόσμος, οὐ σφόδρα φυλάττεσθαι τοῖς πόρρω συμβαλοῦσι, διωρισμένως φησὶν, ἀλλὰ τε & διακεκριμένως· εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, τοῦτ' ἔστιν, εἰ & μανθάνουσιν ὑμᾶς διὰ μίσους ἔχειν οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντες τὰ ὀπτὰ τῆς γῆς, ἵστε δὴ τότε

B φησὶ, τοιοῦτόν τοῦτο τὸ διδάσκαλον. ὅτι γὰρ τοῖς τῶν καλλίστων εἰσηγηταῖς ἡ μετοχὴ οἴσει τὸ ὄνειδος τοῦ Σωτῆρος λέγει, καὶ πόθεν ἂν δῆλα μᾶλλον ῥᾳδίως, εἰ μὴ τῶν περὶ μῦθον ἐνορῴη φύσις. Φίλον μὲν γὰρ πᾶσι ἀεὶ, μᾶλλον δ' ὡς ὀπτῶσιν ἐσπουδασμένον τοῖς τῶν αἰσχίστων ἐφεταῖς; & τοῖς εἰς ἄκρον ἥκουσι βδελυρίας κοσμικῆς, πάντα κούφως μὲν ὡς δυσχερῆ & ἀλλόκοτον τὸ σωφρονίζοντα λόγον, ὑπερφυῶς δὲ τοῖς εἰσηγείαις ἀσπαζόμενοι τὰ τῶν μα-

C θημάτων αἱρέσεα, καὶ τὰ δι' ὧν ἀμείνους ἔσονται, ἧττον ἢ σμικρὸν, μόναις ταῖς ἰδίαις ἡδοναῖς ὃ κρατεῖν ὑπερέφαντες. Ἀλλὰ γὰρ μικροῦ μὲ τὴν τῶν αἰσχίστων πρᾶξιν ὤχετο, καίτοι ταῖς τῶν παρακειμένων θεωρίαις ὅτι μάλιστα πρέπον τε ᾗ χρεωστούμενον. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ μόνῳ τῷ Μωσαϊκῷ παρενοσφιζόμενοι * παρέγραφε & τοῖς ἐν τύπῳ τετελεσμένοις, μέχρι καιροῦ διορθώσεως τὸ οἰκεῖον ἐνιδρυόμενοι νοῦν, τὴν διαλεκτικῆς παιδεύσεως ὠδῖνα μὲν ὃ πᾶσιν ἐποιοῦντο λόγον, τοῖς δέ γε παρεσβύταις, φορτικοῖς ἡγεῖσθαι μᾶλλον τὸ σφόδρα πολεμιωτάτων ἔφυτο δέος· οἱ δὲ τὸ ἑτέρων μεμαθήκοτες πλάσμασι, καὶ τὸ ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ δόξαι περιλαβόντες τῇ κτίσει, φημὶ δὴ τοῖς ἔξωθεν, ἀλλοτριωτάτως τὸ καθαλλαμπαρωθὲν αὐτοῖς εἴδωλα παραδέχονται λόγον. ὀστρακόπτες γὰρ ὡς ἂν τοῖς ἀρχαίοις κακοῖς, φιλαπάτοις ἐποιοῦντο τὸ ἁμαρτίας, καὶ στεῤῥοφθόρου νοσήματος ἀποφοιτᾶν ἧττον ὅτι μάλιστα δυσκολόπαται. ὅτῳ δὴ καὶ παρομοιοῦσι τὸ τῶν παρεγγεγραμμένων ἐχούσης φύσεως, τίς ἂν ἐνδιάσαι λοιπὸν, ὡς

E ἔμφυτον ἕξιν ἔσχον Σωτῆρος οἱ μαθηταὶ, ξυμπτοὶ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις, διεστομισμένοι δὲ πάντα τοῖς τῶν Ἑλλήνων νοσοῦσι πλάσμασιν· ἦκιστα ἢ ἥδιστ', μᾶλλον ἢ δυσχεράναντες τοῖς φιληδονῆσιν ἐλομένοις, καὶ τὸ ἐξαίτητον ἐν τρυφαῖς τελεμονῆσι βίον; ἀλλ' εἴπερ ἔμφυτον τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταὶ, ὃ μὲν ἐκεῖνος * ἐν μι- x. ἐκεῖνο πω

σοῦσι τυχὸν τῶν ἡδονῶν κατειλεγμένων ποιᾶς φορτικὸν, ζηλωτὸν ἢ μᾶλλον ἐπίφθονος & φιλοπρᾶγμον ἐκ τόπου καὶ πλοῦ πάντα τὰ τοιαῦτα νοσοποιοῦντων ἀλλάπτειν, πῶς ἂν πᾶσι προσηνὲς εἶεν, ὡς οὐκ ἂν ἐμῖσοῦντο παρεφθαμένοις, οὐδενὶ ὃ πάντων τῶν

v. 19. *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.*

A Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει· ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος.

Artificiosè planè reddit facilem rem omnium longe grauissimam, eóque præter spem oblectari facit, quod non mediocrem molestiam iure allaturum videbatur. Graue enim est reuera odio esse nonnullis, propter damna quæ interdum hinc emergunt, & inopinatas insidias: sed suaue illud est propter Deum, &, si ob pietatem contingat, manifestissimo argumento est ac indicio, non esse mundanum eum in quem istud aliqui moliantur. Vt enim croporum, ita morum cognatio quędam est: & morum perfecta similitudo ad propinquitatem sanguinis exprimendam volet. Omne enim animal diligit simile sibi, vt scriptum est, & omnis homo simili sui sociabitur. Morum autem conformitate mutuæ dilectionis legem renouante, sanctus quidem cum sancto conuersabitur, & suauissimè atque amantissimè vnà cum eo degет: profanus item cum profano. Idcirco lex quoque Mosaica inter sanctum & prophanum discrimen ponebat, nusquam ea inter se coire posse statuens amicitiæ lege. Corrumpunt enim bonos mores colloquia praua, & quæ discrepant diuersis moribus, ac in diuersum tendentibus animis, inter se quodammodo bellum gerunt, séque mutuò propemodum accusant, exosculante vtroq; suum institutum. Quocirca necesse est odio haberi virtutis studiosũ ex iis ob quę admirationi esse debeat, quippe qui improbitatem coarguat, & malorum obscœnitatem oppositis suis moribus retegat. bono quippe exhibito necesse est mali patere fœditatem. Hanc opinor ob causam virtutis studiosis succensent, qui nõ eosdem sectantur mores. Discipulos igitur angi non sinit, quamuis seipsos exosos mundo videant propter virtutis pietatisque studium: sed è cõtrario ferendum esse docet, futurę sibi apud Deũ claritatis ac splẽdoris sumpto hinc argumento & indicio, quòd odio à mundo habeantur. Vide enim quo pacto periculosum esse ostendat nolle pati, quod velle deceat. Odio quippe à nonnullis haberi, periculo vtique prorsus non caret, liberam tamen apud

Ecc.13.19

Ελαφρὸν ἐκ τέχνης τὸ πρώτων ὅτι μάλιστα δυσχερέστατον καὶ ἐφ' * ὅσῳ μὴ εἰκὸς ἦν μετρίως δυ- *in. ὧν*
σχεραίνειν, παρὰ δόξαν ἡδέως ποιεῖ. Φορητὸν μὲν γὰρ ὄντως τὸ μισεῖσθαι παρὰ πολλῶν, διὰ τὰ ἐντεῦθεν
B ἐπὶ ὅτε διεκπίπτοντα βλάβη καὶ ἀδοκήτους ἐπιβουλάς, ἀλλ' ἡδὺ τὸ τοῦτο διὰ Θεόν, καὶ ὅταν συμβαίνῃ δι' εὐσέβειαν, ἀπόδειξιν σαφεστάτην εἰσφέρειν τοῦ μὴ εἶναι κοσμικόν, τὸ ἐφ' ᾧ σφόδρα μὴ πεφάνθαι. ὥσπερ γὰρ σωμάτων, ὅτων, οἶμαι, καὶ ἤθων τινῶν συγγένειαν βιῤῥήθην, καὶ τὸ ἐθῶν εἶναι ταὐτότητα, καὶ εἶναι πῆ ὁτιοῦν ὁμοιότητα, τὸ ἐξ αἵματος ἀγχιστείαν ἐπισφραγίζειν ἐσπούδακεν. πόθῳ γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὑτῷ, καὶ ὁ γεγραμμένος, καὶ τῷ ὁμοίῳ αὐτοῦ προσκολληθήσεται αὐτῷ. τὸ δὲ ὁμοιοπαθὲς ὀλιγότητι, τῇ τῶν εἰς ἀλλήλους ἀγάπης διαγενέσθαι νόμων, ἅγιος μὲν ἁγίῳ συνδιατρίψεται, καὶ λίαν ἡδέως ἔσεται καὶ ζωτὸν τὸ σωφρονεῖν φιλοφρόνως· βεβήλῳ δὲ πάλιν ὁμοίως τὸ ἔθνος τὸ ἑῴων καὶ νόμος ὁ διὰ Μωσέως διεσταλκὼς ἐποίησε τὴν αὐτὰ μέσον ἁγίου τε καὶ βεβήλου θεμένη, ἄμικτά πως ἀλλήλοις καὶ ἀσύγκρατα τὰ τοιαῦτα τηρῶν, κατά γε τὸν ἀγάπης λόγον. Φθείρουσι γὰρ ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί, καὶ τὰ πολεμεῖ πως ἀλλήλοις τὰ ἑτεροβαπῆ φρονήματα, καὶ τὰ τοῖς εἰς τὸ σώφρονον βλέ-
D ποῦσι διῳκισμένα θελήμασι, μονονουχὶ καὶ ἀλλήλων κατηγορῇ, ἑκατέρου τὸ οἰκεῖον θαυμάζοντος ἕκατόν δίκαιον. Οὕτω δικαίως μισεῖ τὸν φιλάρετον, δι' ὧν αὐτὸς θαυμάζοιτο τὴν φαυλότητα διελέγχοντα, καὶ τὸ ἐν τοῖς πονηροῖς αἷμα ἀπολλυμένοις, τῇ τῶν οἰκείων αἱμοῤῥυσίᾳ ἔμπων. παραθέντος γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, πολλή πως δικαίως τὸ φαῦλον ἀχθηθήσ. διὰ ταῦτα οἶμαι τὴν αἰτίαν, τοῖς φιλα-
E ρέτοις ὀπτεμεμήνασιν, οἱ μὴ τὴν ἴσον ἀλλοῖς ἐζηλωκότες ἔπων. Οὐκ ἐᾷ πιέζεσθαι λυπεῖσθαι τοὺς μαθητάς, κἂν ἀπηχθημένους ἑαυτοῖς ὁρᾶσι τῷ κόσμῳ, διὰ τὸ φιλάρετον καὶ τὸ εἰς αὐτὸν δυσσεβοῦν, χαίρειν δὲ μᾶλλον ἐκ τοῦ σώφρονος εἰσηγεῖται δόξαν, δεχομένους εἰς ἀπόδειξιν τοῦ παρὰ Θεῷ λαμπρούς ἔσεσθαι, καὶ λόγου πάντως ἀξίους, τὸ μισεῖσθαι παρὰ τοῦ κόσμου. βλέπε γὰρ ὅπως σφαλερὸν ἀπόδειξιν, ὥσπερ ἴσως εἰκὸς ἐλεεῖσθαι τυχόν, τὸ πάσχειν οὐκ αἰσχυνομένους. Ὃ μὲν γὰρ μισεῖσθαι παρὰ τίνων, ἴσως δ' ὅπου πάντως ἀχόλως ἀζήμιον· ἀλλ' οὐκ ἔχει τὸ

πρὸς αἰτησιν ἐλθεῖν πρὸς Θεὸν, πολὺ δὲ δῆλον ὅτι ὁ κέρδος ἐστὶ τῷ μᾶλλον ἑλεῖν παρεῖναι αὐτόν. εἰ γὰρ ὁ μισούμενος παρὰ τοῦ κόσμου πεφρονηκότων, ὡς ἔξω κόσμου λελογισται, τὰ δὲ μὴ μισηθέντα, τοῖς δὲ κόσμου κακοῖς συνδεδῆσθαι λοιπὸν ἀναγκαῖον. τί οὖν δέδωκε λέγων ὁ Χριστός; ὅτι ἐστὶ παῤῥησίας ποιεῖσθαι τὸν λόγον αὐτοῖς, καὶ μὴ αἰδοῖ τῶν ἐναντίων τὰ ἡμαρτηκότων, ἤγουν ἀπειθεῖν ἐλεγμῶν τοῦ θείου κηρύγματος, τὰ σωφρονεῖν ἀναπείθοντα διδασκαλικοὺς λόγους, ὠφελήσεις ἐὰν τοῖς ἀκροωμένοις, παρεπαίοντας δὲ καὶ οὐκ ἔστι μισεῖσθαι πολλάκις ἐσόμενα βλαβῆναι ὀργῇ καὶ ἀποστῆναι χεῖρα τῆς συμβουλῆς, μηδὲν ὄντα ὠφελοῦντας, ἤγουν προσυρλαίτερόν τι λογιζομένους τοῦ δεῖν ἀρέσαι Θεῷ. ὅθεν καὶ Παῦλος ἔφησε καταρᾶσθαι, ὅταν γένηται. ἀρέσκω γὰρ ἀνθρώποις πείθων, ἢ τῷ Θεῷ; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. ὑγιὲς γὰρ ἔστι οὐκ ἔστι πονηροῖς ἀρέσκειν καὶ Θεῷ. πῶς γὰρ ἂν εἶεν κατ' ἀμφότερα, πολὺ διεῖς ἀνομοιότητα διῳκισμένης τὸ ἑκατέρου θελήσεως; εἰ μὲν γὰρ εἰς ἀρετὴν, πάντως εἰς φαυλότητα βλέπει. τὸν ἄρα μονοῦχον ἐθέλοντα δουλεύειν τῷ Θεῷ, καὶ τὸ εἰς αὐτὸν θεοσεβείας σέβειν ἔχοντα τὸ ἄμεινον, προσκεῖσθαι ἀνάγκη τοῖς ἀναπῶσι τὸν κόσμον, ὅταν ἀναπείθῃ φρονεῖν τὰ τοῦ κόσμου βδελυρίας ἀνθέξοντα. δύσφορώτατοι γὰρ τοῖς φιλησύνοις, αἱ πρὸς ἕτερον μὲν καλοῦσαι συμβουλαὶ, καθάπερ ἀμυδρὰ καὶ τοῖς ἀπὸ τούτων τὰ παθῶν τὸ σῶμα διεφθαρμένοις τὰ ἐπωφελῆ, καὶ δάκρυα τὴν βοήθειαν.

A Deum excusationem non habet, sed lucri plurimum potius eum manet qui illud vltro susceperit. Si enim qui odio est iis qui mundana sapiunt, tanquam extra mundum censetur esse: ergo qui non habetur odio, necesse est mundi malis implicari. Quid ergo his verbis Christus statuit? Cum fiducia & libere eos loqui, nec peccatorum metu aut eorum qui diuina prædicatione contempta castigationes & admonitiones prohibent, sine fructu dimittere auditores, sed periculis quæ ex odio sæpe contingunt neglectis, fortes ac strenuos in proposito manere, nec prius quicquam habere aut ducere, quàm vt Deo placeant. Quod cum Paulus egregiè præstaret, ita scribit: *Modò enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Nec enim fieri potest vt quis improbis placeat, & Deo. Quomodo enim ambo hi in vnum coalescent, cum voluntas in vtroque longè sit dissimilis? hæc enim virtutem, illa vitium respicit. Qui ergo seruire Deo vniformiter statuit, nec pietate erga eum priùs quicquam habet, in offensionem mãdanorum hominum incurrat necesse est, si qunndo ab impuritate mundi eos auocet. Grauissimæ enim sunt voluptatis cultoribus exhortationes, quæ ad meliorem frugem eos reuocant, sicuti nimirum & iis quibus hisce morbis corpus corruptum est remedia illa sunt acerba quæ salutaria.

Gal. 1. 10.

Μνημονεύετε τοῦ λόγου οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ· εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσι.

v. 20. *Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.*

Προαποδείξας δὲ μέλλα καὶ τὸ μισεῖσθαι καλὸν, εἰ καὶ εἴη καὶ τούτου καιρός· φορητὸν γὰρ ἄγαν, μᾶλλον δὲ τερπνὸν, ὅταν δὲ συμβαίνῃ διὰ Θεὸν, προαποδείσας ἀμείνους ἐργάζεσθαι δυνάμενον προσθήκην δὲ ποιήσας, ὅταν οἶδεν ὡς Θεὸς, κατοκνήσαι ἀναπείθον αὐτοὺς πρὸς τὸ σφόδρα σπουδάζειν θέλειν πρὸς τὸ ζητεῖσθαι κηρύττειν τὸ ὑγιαῖνον λόγον. ἐπόμενον γὰρ ὅπου πολὺ τοῖς εἰς τὸ διδάσκειν προσκειμένοις τὸ ἀτιμάζεσθαι καὶ κινδυνεύειν, ὅταν μὴ ἡδὺς τοῖς νουθετουμένοις οἱ περὶ αὐτῶν διεξιόντες λόγοι, συμβαίνοντός τε πρὸς τούτῳ καὶ τὸ διαπυρεῖσθαι μὴ προδιδάξαντας ἑαυτοὺς

Postquam superius ostendit bonum esse odio haberi, si tempus id postulet, (leuissimum enim est, imò verò ter optandum quodcunque contingit propter Deum, qui vt obstacula quæque vincamus efficere potest) addit insuper vtiliter quod nouit, vt Deus, retardaturum eos quo minùs ardenti studio cælestem doctrinam prædicent. Nam qui delecti sunt ad docendum, solent vt plurimum in pericula & ignominias incurrere, cum iis quòs admonent minus placent quæ dicuntur, cumque præterea contingat vt repudiatâ suâ doctrinâ perse-

perſecutionem patiantur, etiam aduerſus hæc expeditos ac ſtrenuè paratos eſſe iubet. Hæc autem futura quodammodo prædicit, propter eorum qui erudiendi veniebant improbitatem. Quod alibi quoque ſignificabat, dicens: *Væ mundo à ſcandalis. neceſſe enim eſt vt veniant ſcandala.* Vbique porrò ſingulari conſilio exemplum ſe præbet, ne maiora appetentes aliud infamiæ genus incurrere deprehendantur, ſed neceſſitate veluti quadam Domini gloriam ponè ſequentes ſupra eum efferri nolint. Eos igitur ignominiam incurſuros ſubinnuit, dicens, *Non eſt ſeruus maior domino ſuo.* Me enim, inquit, effrenata lingua petierunt, nullum conuicij genus intactum relinquentes miſeri, dæmoniacum, temulentum, & ſpurium vocarunt. Verùm non ſtatim pœnas exegi, ſed neque conuiciis eorum appetitus ſalutarem auditoribus doctrinam inhibui. Quare nolite altum intempeſtiuè ſapere, nec Domini mediocritatem ſuperbè deſpicite, qui tantam ad demiſſionem propter nos vt omnibus prodeſſet ſe depreſſit. Igitur ſuperiores eos facit, & verborum duritie, & conuitiatorum impietate, quemadmodum nempe beatus ille quoque Propheta Hieremias in eo ipſo exercitatus aiebat, *fortitudo mea defecit in iis qui maledicunt mihi.* Quin & diuinus ille Paulus ea re maximè ſpectatus, & impiorum ſæpe contumelias perpeſſus, *Maledicimur*, inquit, *& benedicimus: blaſphemamur, & obſecramus.* Iſta quippe generosè perpeti, opus eſt mentis pauperis ſpiritu, ſicut ſcriptum eſt, & ſingulari modeſtia præditæ. Hinc enim velut ex bona radice oriuntur longanimitas & patientia. nolle autem ne verbo quidem vllo lacesſiri, aut minimum contumeliæ genus perpeti, manifeſtum eſt argumentum animi ſuperbi, nec inani gloriæ mundanę ſtudio multum expediti. Quid enim faciet quæſo, aut qua in re hominem à typho alienum lædet contumelia? aut quomodo mundanæ gloriæ contemptor conuitiis vllis offendetur? Hac itaque vaniſſima, & quam mundus ſuſpicit gloria mentem altiorem gerere merito iubet,

Matth. 18. 7.

Hier. 15. 10.

2. Cor. 4. 12.

Α ὅτι τ λόγου, θυτερπεῖς εἶ) καὶ τοῖς τῶν τε λίθω δύσχρῆς καὶ τραχυθύμους & ἀγαιικῶς διακελεύεται. τραχυμιλῆ δὲ ὡς τὸν πόλιν τε καὶ πάντως ἐσομένων, ἀφ' τ τῶν μιγόντων παιδαγωγηθῆσθαι μαθήσεως. τοῦτο γ' ἂν καὶ ἐτέρωθι ἐδήλου λέγων, ἵνα τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων· ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα. οἰκονομεῖ δὲ πανταχῆ τὰ καθ' ἑαυτὸν εἰς τοῦτο τὸν διδασκαλεῖον, ἵνα μὴ μειζόνων ἐφιέμενοι, καθ' ἕτερον τρόπον ἀγνωμονοῦντες

Β ἁλίσκωνται, ἀλλ' ὡσπερ ἐξ ἀνάγκης κατόπιν τ τ κυρίου βαίνοντες δόξης τὸ μὴ ὑπὲρ αὐτὸν ἡμέρας ἀσυνδάζωσι· τὸ μὲν οὖν ἄλμα ἀθετεῖσθαι πάντως αὐτοῖς ὑποσημαίνει λέγων, οὐκ ἔστι δοῦλος ὑπὲρ τ κύριον αὐτ. ἐμὲ γάρ, φησιν, ἀχαλίνῳ μὲν κατεκρότησαν γλώττῃ, λοιδορίας τρόπον ἀσκοπτόμενοι οὐκ ἀφέντες οἱ δίλογοι, δαιμονιῶντα καὶ μέθυσον καὶ πορνείας ἐκάλεσαν κάπηλον. ἀλλ' οὐκ ἐζήτουν τοῦ χρῆμα τοῖς δίκαις, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς πρὸς

C αὐτοὺς λοιδορίαις κατεδικάζεις, τ τ ἀκροωμένοις ὠφέλιμον διέκαμψα λόγον. οὕτω μὴ ζητεῖσθω πρὸς ὑμῶν τὸ μεῖζον ἀκαίρως, μηδὲ τῶν τ κυρίου καταφρονεῖσθε μέτρων, τοῖς τοιούτοις ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς καταβιβάσαντος τ ταπείνωσιν, ἵνα τὸ πᾶσι λυσιτελές. οὕτω ἀμείνους ἐργάζεται & τ ἐν λόγοις σκληρότητος καὶ τ τῶν φιλοφρονεῖν εἰωθότων ἀνοσιότητος, καθάπερ ἀμφοῖν καὶ ὁ μακάριος προφήτης Ἱερεμίας, τοῖς αὐτὸ δὴ τοῦτο γεγυμνασμένος ἔλεγε, ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς

D καταρωμένοις με. μειζόνως γεμιεῖ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἀφαλάμενος ἐν αὐτοῖς, καὶ πολὺ καταβλήσας τ τ ὑβριζόντων ἀνοσιότητος, λοιδορούμενοι, φησὶν, εὐλογοῦμεν, δυσφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. τὸ μὲν γὰρ τ τοιούτων κατανεμιθεῖσθαι φιλῇ, ἔργον ἂν ἤμοιτο ἀφροσύνης πτωχευούσης τῷ πνεύματι, καὶ τὸ γεγραμμένον, καὶ μετρίῳ καμινῷ κεκοσμημένης φρονήματι. φύεται γάρ πως & καθάπερ ἐκ ῥίζης μιᾶς καλῆς, ἐκ τοῦτου ἂν μάλιστα, τὸ μακροθυμεῖν τε καὶ ἀνέχεσθαι. τὸ δ' ἀφορᾶτος ἐχθρὸν εἰς λόγους τοὺς παροιμιώδεις, εἰς

E * πόνων, ἢ & ὁποίαν ἀτιμίας εἶδος, τ παρὰ τινων, ἐνδεῖξιν ἂν ἔχοι & τῆς λοιπομοῦ φιλοκόμπου, καὶ τ ἐν κόσμῳ φιλοδοξίας ἀλλοτριωμένου φρονήματος. πῶς γὰρ ἂν ἁλοίη τυχὸν, ἢ πῶς ὕβρεις ἀδικήσει τ ἀτυφίας ἕρκος; τῷ δὲ μὴ δόξης ἐφιεμένῳ κοσμικῆς, πῶς ἀδιαφόρως ἔσται τ λοιδορεῖσθαι παρὰ τινος; δόξης δῆτα ἆρα ταυτησὶ τῆς εἰκαιοτάτης φημὶ, & τ ἐν κόσμῳ τιμωμένης ἄνω βεβυκότα τ νοῦν, & τ τοιούτων ὑπερηφάνων

ἔχῃ, εἰκότως ἀβλαβὲς εἶναι· προσεπινοῦσι δὲ ὥσπερ A quinetiam neceſſariam veluti cautionem excogitat, vt tales eſſe velint, & adhibito in eam rem quodam quaſi ſtimulo vrget eos ratione quam initio diximus, nempe Domini gloriam eſſe ſequendam, & quodcunque ſe obtulerit libenter amplectendum quoties occaſio ſe dabit gloriæ propter Deum adipiſcendæ, vt nec infamiæ metu inutili ſe dedant inertiæ, nec ex eo quod ab aliquo forſan conuitiis acriùs appetiti fuerint, docendi fiduciam retundant, nec diuina mandata contemnant, ſed dilectionem potius illam in fratres amplectantur, & errantes omnibus modis iuuare ſtudeant. Poſtquam igitur perſuaſit mundanam illam ac temporariam gloriam aſpernandam, aliud quiddam vtile ac neceſſarium inſuper molitur. *Si enim me perſecuti ſunt.*, inquit, *& vos perſequentur.* Et hæc quidem ſimilem habent cum prioribus ſententiam. Tolerare itaque perſuadet, & eorum quæ cogitaturi ſumus infirmitatem præuertit. Dubium quippe non erat quin Seruatoris diſcipuli in veritatis perſecutores incidentes, dira quæque ſubituri eſſent: verùm probabile eſt eos in animum induxiſſe, cùm de gloria Chriſti verba facerent, abundantis eius miſericordiæ ſe fore participes, adeò vt nihil tam præclarum ſtudium prorſus retardaret, ſed omnis omnino tumultus ac periculi expertes eſſent, nihilque triſte paterentur, ſed ab omnibus laudarentur, vt pote qui ſalutarem eis doctrinam annunciarent. Et hæc quidem eos expectare & cupere abs re non erat, qui ad æternam vitam alios vocare ſtudebant, & auditoribus diuinarum gratiarum authores atque pararij eſſe videbantur. Sed cum vnuſquiſque in eam partem feratur quæ maximè arridet, eique voluptatem affert, demonſtrandum potius erat quicunque veritati contraria ſentiunt, & malis voluptatibus ſuecumbunt, bellum eis indicere qui à rebus ſuauiſſimis ipſos auellunt. nec enim voluptariis hominibus grata ſunt quæ eò ſpectant monita. Neceſſariò igitur oſtendendum erat fore qui tanquam infenſiſſimi hoſtes perſequerentur, & plagas inferrent, atque omne tentationum genus excogitarent.

δικαίως καὶ ἀσφάλειαν, προσὸς δὲ τὸν ἐθέλοντα τὸ τοιοῦτον ἔργον, καθάπερ αἰτίαν τινὰ εἰς τοῦτο καταναγκάζουσαν ἡμᾶς λογισμόν, ὃν ἐλέγομεν ἐξ ἀρχῆς, δεῖν κατὰ πάντα εἶναι τὴν τοῦ κυρίου δόξαν, ἥδιστα δὲ λίαν προσίεσθαι πᾶν ὅσον αὐτοῖς κατ' καιρὸν, ἐς' αὐτοῖς δοκιμεῖν ἐπαρχὴν δόξαν Θεοῦ, καὶ τῆς ἀτιμίας ὑπερορῶντας, ὡς ὄγκον αἰωφελῆ, μηδὲ ὑπὸ τοῦ τυχὸν ἐπίπαν δόξαν λελειδόρηται πικρῶς, τὸ τῶν διδασκάλων παῤῥησίαν μὴ ἀσθενεῖς ποιεῖν, καὶ τὴν θείων B ἐντολῶν ὀλιγωρήσαντας, μᾶλλον δὲ τὴν εἰς ἀδελφοὺς ἀγάπην, καὶ δεῖ πάντως ἐπίπαν τρόπου τοῖς πλανωμένοις ὠφελεῖν. διαπείσας τοίνυν ὑπομένειν δεῖν τὴν προσκαίρου δόξης φείδεσθαι τῆς κοσμικῆς, ἕτερόν τι προσπαραινίζεται, χρήσιμόν τε καὶ ἀναγκαῖον. εἰ γὰρ ἐμὲ, φησὶν, ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσι. καὶ συνεχῶς λοιπὸν τοῖς προφήταις ἔχει καὶ τοῦτο τὸ θεωρεῖσθαι. πλὴν παθεῖν μὲν οὕτω ὅμως ἀναπείθει, καὶ τὸ εἶναι ἐν ἡμῖν προσδοκηθέντων ἀβλαβῶν προαιρεῖ τὴν ἀσθένειαν. ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐκ C ἀμφίβολον, ὅτι τοῖς τὸ διωκόντων τὴν ἀλήθειαν περιπεσοῦσιν ὀργαῖς τῶν σωτῆρος οἱ μαθηταὶ, τοῖς ἐκ τοῦ διώκεσθαι προσιπεσοῦσιν δεινοῖς· ἀλλ' ἐμοὶ δοκεῖ που καὶ μάλα εἰκὸς λογίζεσθαι, ὅτι τὸ ὑπὲρ τῆς δόξης Χριστοῦ ποιούμενοι λόγον, πάντως καὶ πλουσίας τὴν περὶ αὐτῆς μεθέξουσι φιλίας, ὡς μηδὲν ὅλως τὸ παραπολύειν ὁρᾶσθαι πρὸς τὴν ὕστερον ἀξιάγαστον προθυμίαν αὐτῶν, θορύβου δὲ πάντος καὶ κινδύνου ὁρᾶσθαι χρείττονας, ὑπομένοντας δὲ τὰ παρόντα οὐδὲν τῶν ὅσα πέφυκε λυπεῖν, σὺν εὐφροσύνῃ D δὲ μᾶλλον ταῖς παρὰ πάντων ὑμῶν, ἅ τε δὴ καὶ τὴν ὠφελιμωτάτην αὐτοῖς παρεσκεύαζον λόγον. καὶ ἐμοὶ μὲν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τῆς παρούσης, τὰ τοιαῦτα προσδοκᾶν, καὶ σὺν τοῖς εἰ ζητεῖν, τίνες οἵ γε καλῆς σπουδάζοιεν εἰς αἰώνιον ζωὴν, προξενοί τε τῆς παρὰ Θεοῦ χαρισμένης τοῖς ἀκροωμένοις πυθέσθαι. ἀλλ' ἑκάστου τὴν ἰδίας προαιρέσεως τὴν ῥοπὴν ἐφ' ὅσον ἂν βάλοιτο διηθύνοντος, παντὸς τε πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν, καὶ ἡδίως πως ἔχον, αἱρεῖσθαι μᾶλλον ἔδει, καὶ τοῖς * τὴν ἀλήθειαν φερομένοις πᾶν E χ. πῶ ἐναντία, καὶ πονηροῖς ἡδοναῖς ὑποκειμένοις τοῖς εἰ γε καλοῖσιν ἔξω τῶν ἡδίστων αὐτοῖς. ἡ γὰρ θυμάρη τοῖς φιλήδοσι πᾶν τὸ πρὸς τοῦτο βλέπον μαθήματα. διὸ δὴ λοιπὸν καθάπερ ἐξ ἀνάγκης ἀναφαίνεσθαι προσδοκᾶν, τοῖς εἴ γε τὸ πάσχειν πολεμίως μεμενότας, διώξουσί τε καὶ κατακόψουσι, καὶ πᾶν εἶδος ὑπονοήσουσι πικρόν. ἀσφαλείας δὴ καὶ

Virili itaque animo Christus eos esse iubet, non negans id euenturum, sed ex eo quod iubet virili esse animo, prædicens affore persecutores. *Si enim me persecuti sunt*, inquit, *& vos persequentur*. quasi diceret: Ego vniuersi opifex, cuius potestati cuncta subiacent quæcunque in cælo & in terra sunt, frænum animis hominum non imposui, nec quasi quibusdam verberibus auditorum meorum impetum coercui, sed cuiusque voluntati potius quodcunque luberet ac facere vellet permisi. Et quidem cum persecutionem paterer sustinui, quamuis illius inhibendæ potestatem haberem. Quando ergo persecutionem ipsi quoque patiemini, illico tolerantes eorum auersionem, nec ob eorum quibus opitulati fueritis ingratitudinem nimis exasperati, meum institutum sequentes per easdem voluntates incedite, vt & similis gloriæ sitis participes. *Qui enim compatiuntur, & conregnabunt*. Cum autem addit tertium, nimirum, *Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt*, despondere eos animo non sinit, si quandoque doctrinam suam videant non suscipi. Quod rectè quidem facit. Existimat enim qui ad id muneris delectus est frustra esse suos labores, nisi auditores obtemperare velint suis sermonibus. Sed non ita res est: nemo hoc sibi persuadeat. Nam postquam consultor rerum vtilium cognitionem semel exposuit, quod in se erat præstitit: quod reliquum est, in voluntate auditorum est positum. Eos enim ad quod quisq; velit conuertere facilius est quàm ad obsequium, aut contra. Strenuè itaq; debent rerum optimarum magistri, & qui cum fide perficere posse tribuũt quæ aliàs non possumus assequi, etiam desperatis doctrinam quâ iuuari queant inserere virtute diuina quod quidem factum siue rectè adumbratum in illa distributione talentorum comperiemus. Hic enim decem accepisse reperitur, ille quinque, alius autem duo, & alius præterea vnum, qui mercaturam facere renuens talentum humi infodit. proindeque audit: *Serue nequam, & piger, oportuit te committere pecuniam meam numularijs, & veniens ego recepissem vtique quod meum est cum vsura*. Quemadmodum enim agricolæ terrâ aratro proscissâ, factâque semente, non iam suæ peritiæ reliqua tribuunt, sed diuinæ potestati relinquunt potius & gratiæ, nempe semina terræ mandata radicare,

2. Tim. 2. 12.

Matt. 25. 26.

A τοὺς τῦτο ἔχειν αὐτοὺς διακελεύεται Χριστὸς, οὐκ ἀποφήνας ὅτι συμβήσεται. διὰ τί δὲ χρὴ ταῦτα μᾶλλον ὀφείλειν ποιεῖν ἐπιτάττει τοῖς κηρύττουσι, ὅτι διωχθήσονται, εἰ γὰρ ἐμὲ, φησὶν, ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν. ἴσως οὖν εἴ τις ἐροίμην ἐγὼ τὸν ὅλων ποιητὴν, ὁ πάντα κατὰ χεῖρα ἔχων, ἵνα τί σοι τῷ ἀνέσει καὶ τῷ ὄντι τῆς γῆς, ὁ χαλινὸν ἐπιθεὶς τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ καθήρξω καθάπερ αἰκίαις ὁ ἐκείνου κίνημα τῶν ἀκροωμένων. ἔφη ἂν μᾶλλον τὴν ἑκάστου προ-

B αιρέσει τὸ ἐλέσθαι τὸ δίκαιον, δρᾶσαι δὲ ὅπερ αὐτὸς βούλεται· καὶ γοῦν διωχθέντος σκληρτέρως, καίτοι δὲ διακωλύσαι ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὅταν οὖν ὁρᾶτε διωκομένους καὶ αὐτοὺς διακαρτεροῦντας τῷ δεῖν μὴ τῶν μισούντων ἀποβῆναι, μηδὲ δυσφορεῖν ἐπὶ τοῖς ἀγνώμοσι τὴν ὠφελουμένων, κατὰ τὴν ἐμὴν ἰόντες οἰκονομίαν, διὰ τῶν αὐτὴν ἔρχεσθε θλίψεως, ἵνα καὶ τῆς ὁμοίας μεταλάβητε δόξης. οἱ γὰρ συμπάσχοντες καὶ συμβασιλεύσουσι. τοὺς δὲ

C τρίτον, εἰ τὸν λόγον μου τηρήσουσι, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν, ἀθυμοῦντας ἔχειν οὐκ ἐᾷ μὴ τοῖς διδασκαλίαις αὐτῶν τὰς διδασκαλίας ἑαυτοῦ. ὅτε. πιστὰ δὲ σφόδρα καὶ τοῦτο καλῶς. οἴεται μὲν γὰρ ὁ τοὺς τοῦτο παραχρείσμενος, ὅτι πόνων ἀνάξια ζημίας εἰ μὴ βούλοιντο ἀκούειν τοῖς παρ' αὐτοῦ πιθέσθαι λόγοις· τὸ δὲ οὐχ ὅτως ἔχει· μὴ γὰρ δὴ οἰέσθω πεῖσαι.

D εἰρηκὼς γὰρ ἅπαξ καὶ πρὸς τοὺς συμφέροντος γνῶσιν ὁ σύμβουλος τοῦτο δείξας, ὅπερ ἐν αὐτοῖς τοῦτο δὲ δρᾶσαι καὶ ἐποίησεν ἀπὸ τοῖς τῶν ἀκροωμένων γνώμης. πεπεῖσθαι γὰρ αὐτοὺς ἐφ' ὅσον ἕκαστος ἐθέλει ῥᾴδιον· τὸ δὲ ὑπείκειν, τὸ δυσκολον. οὐκ ἀ- κ. ε πονητέον οὖν ὁρᾶν τοῖς τῶν ἀρίστων εἰσηγηταῖς, τὸ δὲ τοῖς ἀπειθοῦσι τὸ ὠφελεῖν δυνατὸν σπουδάσμασιν λόγον τῇ θείᾳ δυνάμει, καὶ τὰ ἡμῶν οὐκ ἐφικτὰ δύνασθαι κατορθοῦν μὴ πίστεως ἀπονέμουσιν, ὃ δὴ καὶ γεγονὸς, ἅτε καλῶς ἐσημειωσάμενον καὶ ἐκ τοῦ τῶν ταλάντων διανομῆς εὑρήσομεν. ὁ μὲν γὰρ εὐεισέβειαν δίκαια λαβὼν, ὁ δὲ πέντε, ὁ δὲ δύο, καὶ ὁ τὸν

E μόνον, ὃς δὴ καὶ ἐμπορεύσασθαι τοῦ παντὸς μόνος, κατέχωσε μὲν τὸ ταλάντον εἰς τὴν γῆν· ἤκουσε δὲ διὰ τοῦτο· πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις, κἀγὼ ἐλθὼν ἂν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ. ὅπερ γὰρ ἔδει τοὺς τὰ τῆς πίστεως ἔργα γεγυμνασμένους, καὶ πᾶσαν ἔχοντας τὴν σκέψιν, αἰσθανομένους τοῖς δόγμασι τὴν γῆν, εἶτα τοῦ βάλλειν τὸ ἀσφαλὲς ἐξωσθέντας, οὐκέτι ταῖς ἑαυτῶν ἐπιστήμαις ἐπιτρέψαντας τὰ λοιπὰ, τῇ θείᾳ μᾶλλον δόσεως ποιεῖσθαι δυνάμει καὶ χάριτι, τὸ ῥιζοῦσθαι φησὶ τὸ καλῶς λη-

ἢν ᾖ εἰς καρπὸν ἀναθρέψαι τ πλῆθος· ὕτως οἶμαι A
δεῖν τ τ βελτίσων εἰσηγητὴν δέχεσθαι μόνως τὸν
λόγον, ἐφίεσθαι δὲ τοῖς λοιπὰ τοῦ Θεοῦ. φάρ-
μακον οὖν ἀρὰ μικροψυχίας τε & ἀκηδίας λυ-
σιτελῶς ἐπάγει τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὁ σωτὴρ, καὶ τ ὅτι
τοῦτο παραινεῖ. μὴ γὰρ δὴ καταισχύν, φησὶν, ἔλεσθέ
ποτε διδασκάλου ἔπη, & εἴ τ ἅπαξ γενομένων πο-
νηρῶν σοφίσματα ποιοῦντο τ δόγμασιν αὐτῶν διδασκαλίας
τ λόγον· ἀπαραδείκτους ᾖ παρὰ πολλοῖς & τοῖς
ἐμοὶ ἔσθ' ὅτε φωνὰς θορυβοῦντες, μὴ τῆς ἐμῆς B
ὑποπτεύσητε δόξης, καὶν τοῦτο δὲ πάλιν κατό-
πιν μάθητε, ὅ δυσθυμεῖν ἀπαιτήσεται. ἀναγ-
καιοτάτη δὲ τούτων ἡ μάθησις ἦν τοῖς ἁγίοις ἀπο-
στόλοις, ἐπεὶ τὸ ἔμβιον ἐδέησεν ἁπανταχῆ τ θεῖόν τε ᾖ σωτήριον λόγον. ᾗ γοῦν ὁ θεσπέσιος
Παῦλος, ἅτε δὴ τοῖς ἀποστολὴν ἀφ' Χριστοῦ
παραληφθεισμένος, τοιαῦτός ἡμῖν γεγονὼς κα-
τεφαίνετο, & ἀφ' ὧν ἐν τούτοις ἀνδρείας ἐρχόμενος
ὁρᾶται πολλάκις· ὅτι γὰρ ᾗ φιλοδοξίας κεκαθαρ- C
μένη, φέρε δῆτα, ἀλαζονεῖ δὲ σφόδρα καὶ διωγμῶν, ἐπο-
φθᾶ ᾗ παρὰ πολλοῦ, & ὃ μὴ λίαν ἐκκακεῖν, ᾗ
εἴ που λυπεῖ ὅλως τ ἅπαξ αὐτοῖς ἐγκαταπαρμέ-
νον ὑπερδέξασθαι λόγον, ῥᾴδιον ὑποδέξει. γρά-
φει γὰρ παρά τινας· ὑμεῖς φρόνιμοι ἐν Χριστῷ, ἡ-
μεῖς δὲ μωροὶ διὰ Χριστόν. ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς ᾗ
ἰσχυροὶ, ἡμεῖς ἄτιμοι, ὑμεῖς ᾗ ἔνδοξοι. ἄχρι τ ἄρτι
ᾗ πεινῶμεν, ᾗ διψῶμεν. ᾗ ἔτι πάλιν ὅτι
τούτοις, ὡς περικαθάρματα, φησὶν, ἐγενήθημεν τῷ
κόσμῳ, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι· ὁρᾷς ὅπως D
ἐν ὀλιγίστῃ ἀμείνων κοσμικῆς, διὰ τ τῆς σωτηρίας
εὐπορίαν; ὃ ᾗ μυριάκις ἐν διωγμοῖς ἐμφαίζων
ἔλεγε, τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τ ἀγάπης τοῦ Χρι-
στοῦ, θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ
γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; γράφει δὲ &
ἑτέροις, ὅτι τὰ αὐτὰ λέγει, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν,
ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. ὠδίνω ᾗ μαλάττων ἔτι τέκνια
μου οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις ᾧ μορφωθῇ Χριστὸς
ἐν ὑμῖν. ἀκούεις ὅπως ἀοκνοῦντα μὲν τ αὐτὸν ἀ- E
ναπολῆσαι λόγον, ᾗ πάλιν διχθάντος ἀρὰ τοῦ πρώ-
του, ᾗ ἐν ἀρχαῖς γεγενότος, ᾗ αὖ ὠδίνειν ἡμᾶς δι'
μάλα φησὶν, ἄχρις ἂν ἐν αὐτοῖς τὴ μόρφωσις ἀνα-
λάβῃ Χριστοῦ. λόγος δὲ πάντως ὁ τοῦτον δη-
μιουργὸς ἀναπλάττων εἰς φιλοθεΐαν, ᾗ εἰς εἰκόνα
Χριστοῦ ἀφ' τῆς πίστεως τοὺς ἀκροωμένους.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν ἀφ' ὃ ὄνο-
μά μου, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με.

Οὐχ ἑτέρων ἐστὶν ἀφ' τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας ᾗ τ

& in perfectam frugem educare: sic arbitror rerum bonarum magistrum doctrinam duntaxat impertiri debere, cætera verò Deo relinquere. Remedium itaq; soluendæ pusillanimitati & pigritiæ adhortationem adhibet. Ne grauemini quippe, ait, porrò docere, licet quidam semel admoniti doctrinam sibi traditam contemnant, sed cum meas quoque voces à multis quandoque repudiatas cernatis, nolite supra meam gloriam efferri, sed in hoc rursus ponè remanentes, animo ne despondeatis. Hoc autem discere valde necessarium erat sanctis Apostolis, quia per vniuersum orbem constitutis hominibus diuinum & salutarem sermonem prædicare debebant. Et quidem diuinus Paulus vt pote per Christum ad Apostolatum electus talis nobis visus est, ac pari animi virtute præditus sæpe cernitur. Quòd enim inanem gloriam contemnendam putaret, & persecutiones nihili faciendas, neque ferendum acerbiùs siqui forsan sibi dispersum sermonem non suscepissent, facile est ostendere. Scribit enim ad aliquos: *Vos prudentes in Christo, nos autem stulti propter Christum: nos infirmi, vos autem fortes: nos ignobiles, vos autem nobiles. Vsque in hanc horam & sitimus, & esurimus.* Et præterea, *Tanquam purgamenta*, inquit, *huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.* Vides vt splendorem & gloriam mundi superet propter Christi mandatum? strenuum autem in persecutionibus animum præferens aiebat, *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?* Quinetiam ad alios scribit: *Eadem vobis dicere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.* Sed & ad Galatas præterea: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Audis quo pacto eundem impigrè sermonem repetit, primo nempe non admisso, & rursus alios parturire se ait, donec in eis formatio Christi eluceseat? sermo autem id omnino præstat, auditores ad Dei amorem, & ad Christi imaginem per fidem reformans.

1. Cor. 4. 10.

1. Cor. 4. 13.

Rom. 8. 35.

Phil. 3. 1.

Gal. 4. 19

v. 21. *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.*

Nullum alium iis qui in sanctos Apo-

stolos impiè grassaturi erant prætextum fore asserit, quàm suum duntaxat nomen. Crimini enim illud Dei cultoribus ac vitio datur, & causa est cur ab iis impugnentur qui non norunt ipsum. Cum autem manifestum sit omnibus, neminem quicquam sine mercede passurum propter Deum, (illustris enim proposita nobis est corona) ad animi virtutem rursus hortatur, ac malorum tolerantes efficit, retributionis spe eorum quæ expectantur improbitatem depellens. Lucrum igitur ostendit esse, & optandum quoque ipsum periculum, & quod vel sola expectatione terribile quibusdam erat, hoc omni metu quidem liberat, illudque amplecti hortatur suos discipulos. Vnde cum in Iudæorum impium Concilium olim introducti fuissent, & plagis ac verberibus affecti propter Christum, exierunt à conspectu Concilij gaudentes, vt scriptum est, quoniam digni habiti essent pro nomine Domini contumeliam pati. Quin & nobis idcirco patienter agere iubent, nec mœrore conficiei, licet triste quiddam occurrat propter Christum. *Nemo enim vestrum patiatur*, inquit, *vt homicida, aut fur, aut maleficus: si autem vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine.* Suauissimum igitur est pati propter Christum, & dulce periculum, cum eius inferendi causa est erga Deum dilectio. Vide autem quo pacto etiam hîc rursus ostendens seipsum vnum esse cum suo Patre, Iudæos vel quicunque persecuturi sunt Christi nominis præcones, nec Patrem, nec Filium ignorare dicat. Patris enim osor est proculdubio, quicunque Filium inhonorandum statuit, non quasi in aliam peccãs naturam, sed in ipsam naturalis deitatis dignitatem contumeliosus insurgens. Nec enim quisquam iniuria Filium afficere arguetur, si Patris naturam reuereatur: Qui autem nouit quidnam actu sit pater, quomodo ex seipso genuisse ignorauerit? At quis plantam non violabit, qui productum ex ea fructum violauerit? Argumentũ igitur manifestũ est eum ignorare Patrem qui peccat in Filium. Cum autẽ nõ dixerit hîc, Quia nesciunt Patrẽ meũ, sed eũ qui misit me, tale quid subinnuere velle ipsũ arbitror. Scopus ei erat vt videtur, clarè ostendere eos qui discipulos suos persequi statuerent, duplicem quodammodo hinc suis capitibus culpam arcessere. Propemodum enim

1. Petr. 4. 15.

A ἁγίων ἀποστόλων διϊσχυρίζεσθαι προφάσιν, ἢ ὃ οἰκεῖον ὄνομα μόνον. εἶγκλημα γὰρ τῶν τοῖς σεβομένοις Θεὸν, καὶ ἡ πολεμεῖται προφάσις παρὰ τῶν οὐκ εἰδότων αὐτόν. προδήλου ὄντος ἅπασιν, ὡς οὐκ ἄνευ μισθοῦ παθοῦσι διὰ Θεόν· λαμπρὸς γὰρ ὅπλῖτης προκείσεται στέφανος· ὑπομένειν παλιν εἰς βουλήσεις, καὶ καρτερικὸν ἐργάζεται φρόνημα, τῇ τῶν ἀμοιβῶν ἐλπίδι, τὸ σὺν τῷ ἔσεσθαι προσδοκωμένων μοχθηρίαν ἀποκρουόμενος. κέρδος οὖν ἔδειξε, καὶ τέλος δεινὸς καὶ αὐτὸ τὸ δεινόν, καὶ

B ὅπερ ἴσως τισὶν κατόμαρκησαί τινας, καὶ μόνον ἤξιον προσδοκηθὲν, τοῦτο δείματος μὲν ἀπαλλάττει πάντως, προσίεσθαί τε καὶ λίαν ἀσμένως αὐτὰ παρίστησι τοῖς μαθηταῖς. ἐν γοῦν εἰσεκεκλημένοι ποτὲ πρὸς τὸ τῶν Ἰουδαίων δυσσεβὲς βουλευτήριον, καὶ πληγαῖς τὸ σῶμα κατηκισμένοι διὰ Χριστὸν, ἐξῆεσαν ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου χαίροντες, ὅτι καταξιωθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἀτιμασθῆναι. ἐν μὲν οὖν καὶ λίαν αὐτοῖς πλησιάζειν ὅτι τοῦτο δεξιολαβοῦσι σφόδρα, καὶ

C γυμνάζειν ὑπομενητικῶς, κἂν εἴπερ ὅλως τῶν ἀναγκαίων τι προσοίσει διὰ Χριστόν. μὴ γάρτις ὑμῶν πασχέτω, φησὶν, ὡς φονεύς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς· εἰ δὲ ὡς Χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν Θεὸν ὅτι τῷ ὀνόματι τούτῳ. ἤδιστον οὖν ἀρα τὸ πάσχειν διὰ Χριστὸν, καὶ γλυκὺς ὁ κίνδυνος, ὅταν ἔχῃ τὴν ἐφόδου τὴν προφασιν ἐξ ἀγάπης τὴν εἰς Θεόν. ἄνθρωπος ὅπως καὶ τοῦτο δι' πάλιν ἀναδήσεται ἑαυτὸν ἐν προσῳδῇ τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ, μὴ εἶναι φησὶ τοὺς

D Ἰουδαίους, ἢ τοὺς διώξειν μέλλοντας, τοὺς οἵτινες δὲ εἶεν τὸ Χριστοῦ προσῳδοῦντες ὄνομα, μήτε τὸν πατέρα, μήτε τὸν υἱόν. μισοπάτωρ γὰρ ὁμολογουμένως, ὁ χρῶμα δὴν ἀτιμάζειν οἰόμενος τὸν υἱόν, οὐχ ὡς εἰς ἕτερον δι' ἀλλοτρίαν πλημμελήσας φύσιν, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως θειότητος ἐμπροσυνδὲν ἀξίωμα. οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τις ἀξυνειζων εἰς τὸν υἱόν, εἰ τὸν πατέρα ἐδυσωπήθη φύσιν ἐγνωκὼς ὅλως τινὰ κατ' οὐσίαν θεὸν ὁ πατὴρ, πῶς ἠγνόησεν ὅτι

E γεγέννηκεν ἐξ ἑαυτοῦ; εἶτα τίς οὐχ ὑβρίσει τὸ φυτὸν, τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγενημένα καλῶν καρπὸν; ἀγνοίας οὖν ἀρα τὸ εἰς τὸν πατέρα καὶ Θεὸν ἀποδίδοται σὺν ἀμφιλογίᾳ δὲ εἰς τὸν υἱὸν ἁμαρτία. ὅθεν ὁ σὺν ἔφη νοῦν, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πατέρα μου, ἀλλ' ὡς τὸν πέμψαντά με, δεικνῦναι τοιοῦτον αὐτὸν ὑπονοήσεσθαι θέλων σκοπὸς, ὡς ἔοικεν αὐτῷ τοὺς τὸ διώκειν ὑπὲρ τηδύοντας πως αἰσχυνοὺς αὐτῷ, διπλοῦν ὥσπερ ὑποτιθεὶς τὸ προσανόμημα τοῖς ἑαυτῶν ἐπιτρίπτουσι κεφαλαῖς ἀπολέγειν σοφὸς· μόνον γὰρ

οὐχὶ ἀγνοοῦντες ἀλώσονται τὸν ἐξ οὗ εἰμι, οὐδὲ μόνῳ τῷ ἐπ' ἀληθείας ἥκοντι ἐλεγχόμενοι δικαίως, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ λοιπὸν ὀπτιλήψεσθε βιαίως τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ παιδός. εἰ γὰρ ἔπεμψε μὲν τὸν ἴδιον υἱὸν ἐγερσῶντα τὸ ὠλιωθηκὸς, διακονούμενον τὸ σωτήριον μυστήριον, καταρθώσοντά τε τοῖς ἐν κόσμῳ τὸν ζωὴν, ἀντεξάγεσθε μὲν ὑμεῖς, καὶ ἀντιπροφέρεσθε δυσπειθῶς τοῖς ὑμηκριβωμένοις ἐκλέγεσθαι τὸν τρόπον καταρθωτικὸν, πῶς ἂν λίαν εὐαρεστῶς ἠγνοηκότες ἀλώσοισθε καὶ αὐτῷ μαχόμενοι ᾧ πέμψαντί με; εἰδὼς γὰρ ὁ πέμπεσθαι λέγων, ὅλον ὑμῖν τὸν μυστικὸς οἰκονομίας εἰσκομίζει τὸ δίλωσιν· ὁ δὲ ἠγνοηκὼς τὸν πέμψαντα, καὶ Θεὸν ἠγνόηκεν ἐν τούτῳ, καὶ ὁ τὸν ἀπόστολον ἀτιμάζει μυστήριον.

A ignorare Patrem meum deprehendentur, neque solùm impietatis iure conuincentur, sed & ipsam Dei ac Patris sapientiam incusare demum competentur. Si enim proprium Filium ad erigendos lapsos, ad restituendos contritos, & vitam hominibus dandam misserit, illi verò opponant se, resistendo impiè iis qui tot bonorum authorem prædicare volunt, quomodo non clarè conuincentur etiam aduersari ei qui me misit? Nam *missendi* verbo totum nobis Incarnationis mysterium significat. Qui autem eum ignorat qui misit, simul etiam Deum ignorat, & missionis contemnit mysterium.

Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν.

v. 22. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

Διχῶς νοητέον τὸ οὐκ ἂν προσκαιρίως ὑποδηλούμενον. εἰ γὰρ οἴοιτό τις τυχὸν πρὸς Ἕλληνάς τε καὶ Ἰουδαίους τὸ ὅπερ οὗτος ἡμεῖς λόγον, οὐκ ἐνὸν φαμὲν, ὡς εἰ μὴ ἐγεγόνει πρὸς ἀπάντων τινὰς ὄντως ὅπερ τῆς θείου τε καὶ ὑφηγητικὸν, σωτηρίας τὴν ὁδὸν, καὶ τὰ δικαιοσύνης ἔργα καταλυκαίνον, ὧν αὖ ἴσως ἐκάστῳ λόγος οὐκ ἀσθενὴς εἰς προφάσιν τῶν ὑσφόρα φιλεργούντων εἰς ἀρετὴν, ἢ τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ πάντελῆ ἁμαρτιῶν τούτοις συγγνώμης ἀξιοῦσθαι προφέρειν. ὅπερ δὲ πρὸς ἀπάντων ὁ τῆς εἰσηγήσεως λόγος πεποίηται, τίς ἂν εἴη λοιπὸν ὁ τῆς προφάσεως λόγος, ἢ ποίοις αὖ χρήσαιτό τις πρὸς τὰ κείνοντα λόγοις, ὅτι τοῖς ἀρχαίοις μὴ τὴν γνῶσιν κατηργούμεθα; εἰ δὲ πρὸς μόνων λέγει τοῦτο τῶν Ἰουδαίων ὁ κύριος, ἅτε δὴ καὶ πολλάκις ἀκηκοασι παρ' αὐτοῦ διδάσκοντος, καὶ οὐδὲν ἠγνοηκότων τῶν ὅσα διεκελεύσατο φεύγειν τε καὶ δρᾶν, οὐκ ἂν δίκης ἴσως ἦν. τὸν μὲν ὑμετέρας οὐκ αἰσχύνεται διδασκαλίας, φησὶν, ἐποίσεσθαι πειρασμοὺς, καὶ διωγμοὺς, ἐπὶ πᾶσι δὲ ὑμῖν ἐπιτηδείοις θορύβων, καὶ εἰς μῖσος ἄδικον οὐκ παρείας ἀναπεσεῖσθαι, πλημμέλημα μὲν οὐδὲν ἔχοντες εἰπεῖν, εἰ καλοῦντες δὲ μίσει ἀγάπην τὴν εἰς ἐμέ. καταστοφιζόμενοι δὲ ὥσπερ τὴν ἑαυτῶν ἀποστασίας τὸ ὠμότητα, καὶ τὸ οὐκ ἂν ἡδὺ παιδείας αὖχος ἀποτειδόμενοι, Μωσέα δὴ πάντως προβαλοῦνται καὶ τὰ Μωσέως, συναπαίξειν ὥσπερ τοῖς πατρίοις ὑποκεινομένοις νόμοις· ἀλλ' εἰ μὴ μὴ ἐλθὼν τὰ λοιπὰ Μωσέως ἀποπλὴς ἦν προέδιξα τὰ βελτίονα, εἰ μὴ λοιπὰ

Dupliciter hic locus intelligendus est. Siquis enim forsan existimet ad Græcos & Iudæos hæc verba pertinere, dicimus quòd nisi ad omnes omnino homines diuina & cælestis prædicatio, Euangelica nimirum, tacta esset, ostendens vnicuique viam salutis, & iustitiæ opera explicans, esset forsan virtutis contemptoribus excusationis ratio non infirma, quòd penitus ignorent quid Deo placeat, ideóque veniam sibi dari peterent. Cum autem doctrinæ sermo ad omnes pertineat, quænam demum erit excusandi ratio, aut quibus verbis apud Iudicem vtemur, turpissimorum criminum post cognitionem postulati? Quòd si de Iudæis tantùm hoc dicat Dominus, vt pote qui sæpe docentem ipsum audierant, nihilque ignorabant eorum quæ sentire aut facere iusserat, in hunc modum accipies. Vestram doctrinam non ferent, inquit, sed tentationes & persecutiones inuehent, & nullum non lapidem in vos mouebunt, & iniquo in vos ardebunt odio, nihil aliud crimini vobis dantes, nisi quòd me diligatis. Sed furiosissimam suam crudelitatem fuco verborum tegentes, & libidinis suæ probrum diluentes, Mosen vtique, & Mosaïca mandata proferent, ac patriis Legibus quodammodo se patrocinari simulabunt. Verùm nisi ad eos profectus Mosaïco mandato meliora docuissem, nisi mul-

tis rationibus demonstrassem tempus esse demum vt figuræ transeant, earumque satis fuisse hactenus, & vmbræ: tempus autem esse vt ipsa veritas eluceat: nisi hoc etiam ex ipsa lege demonstrassem, apertissimè dicens, *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.* nisi Prophetarum testimoniis consentaneam doctrinam meam ostendissem, meique aduentus vim prædictam esse ac prænunciatam, haberēt sanè causam tam in me quàm in vos insurgendi. Cum autem nihil prætermissum sit, sed quæcunque necessaria erant exposita fuerint, vana est quamcunque demum allaturi sunt tam aperti criminis excusatio. Hunc ego Seruatoris verbis sensum accommodandum arbitror: Ostendendo verò nullam fore veniam sceleribus in eos admissis, & quicunque talia ausi fuerint aliquando punitum iri, maximam doloris partem amouet, ac sapienter subducit quod non mediocrem eis angorem allaturum videbatur. Iniuriam quippe æquius ferunt, qui eius authores pœnas ob eam daturos sibi persuadent. Quod cum ipsi quoque notum esset vniuersi Domino, *Mihi*, inquit, *vindicta: ego retribuam*, *dicit Dominus.* Sed & ipse beatus Paulus à quodam principe sacerdotum cæsus, acerbitatem plagarum hac ipsa ratione mitigauit. Quid enim dixit? *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Infirmitatis igitur humanæ remedium istud quoque est, sperare iniuriarum authores aliquando esse puniendos. Sed humana pusillanimitate longè potior est Dominus: nam *cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur*, vt scriptum est. cæsus autem nihil acerbè dixit, neque minatus est ei qui cædere ausus fuerat, sed mitissimè & patienter admodum, *Si malè*, inquit, *locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis?* Verè igitur à Prophetis dictum est: *Quis in nubibus æquabitur Domino, & quis similis erit Domino inter filios Dei?*

Rom. 12. 19.

Act. 23.3

1. Pet. 2. 23.

Ioa. 18.23

Ps. 88.7.

V. 23. *Qui me odit, & Patrem meum odit.*

Impietatis erga Deū crimen iis manifestè qui tribuit emota ac nefaria mēte Filiū odio prosequentur. Quod quidē verum est. Nec enim possunt in Patrem nō-

A πολλῶν πεπληροφόρηκα λόγων, ὡς εἰκὸς μηδὲ ἤδη χαλεπὸς τὰ ἐπὶ τούτῳ προσδοκᾶσθαι λοιπόν, καὶ ὅτι σκιᾷ μὲν ἄλυσι καὶ σκιᾶς ὥρᾳ τὴν αὐτοῦ ἀπαλαμψαι τὴν ἀλήθειαν· εἰμὶ τοῦτο δὲ ἐξ αὐτοῦ δείξαι νόμου, φέρε λέγων· εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. εἰ μὴ ταῖς τῶν προφητῶν μαρτυρίαις σύμφωνον ἐδείξα τὴν ἐμαυτοῦ λόγον, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας τὴν δύναμιν προεγνωκόσιν ἤδη δὲ κεκηρυγμένην, ἔχον ἂν

B ἀφορμὰς ἀλόγους τοῦ κατ' ἐμοῦ, δὲ ὑμῶν ἀπονοίας. ὅπερ δὴ πᾶσαν ἐλέλυτο μὴ οὐδὲν, εἰρῆσθαι δὲ ἅπαν, ὅσον ἦκεν εἰπεῖν ἀναγκαῖον, εἰκότως, ὃς αὖθις εἰς προφάσιν ὕστερον θήσονται λόγος τοῦ οὕτω γυμνῆς ἁμαρτίας. Τοιούτῳ οἶμαι δεῖν τοῖς τοῦ σωτῆρος λόγοις ἐφαρμόσαι νυνὶ τὴν διάνοιαν. ἀσυγγνώστα δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πλημμελοῦσιν ὑπολήψεις τὰ εἰς κλήματα, δὲ κολασθήσεσθαί ποτε τοὺς τὰ τοιαῦτα πολλοῖς πασιπόνοις, παραμυθεῖται τὸν λύπης τὸ

C πλέον δὲ ὑποκλέπτει σοφῶς, ὥσπερ ἴσως εἰκὸς ἀνιάσθαι μετρίως αὐτούς. Φορητὸν γὰρ ἔοικε ὅτε τοῖς ἀδικουμένοις τὸ πλεονεξίαν ἐργάζεται, τὸ δραστέον εἰκῇ δίκης τῶν πλημμεληθέντων ὑποπίπτειν τοῖς τὸ πλεονεξίας ἐργάζεσθαι. καὶ τοῦτο εἰδὼς καὶ αὐτὸς ὁ πάντων δεσπότης· ἐμοὶ, φησὶν, ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ μακάριος Παῦλος, ὑποβλὴθεὶς τὸ ἀρχιερέων τυπτόμενος, τὸ ὅτι δὲ πάσχειν ἀκεία ἄλλο ἐπέφερε παραψυχὴν, ἣν αὐτῷ αὐτῷ. τί γὰρ ἔφη; τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοῖχε κεκονιαμένε· ἀσθενείας

D ὧν ἀρα φάρμακον ἀνθρωπίνης καὶ τοῦτο, τὸ κολάζεσθαί φημι προσδοκᾶν τοὺς ἀδικεῖν ἐλομένους. χρείττων γεμεῖ, καὶ ὁ πλείονι μέτρῳ τὸ ἀνθρωπίνης μικροψυχίας ὁ κύριος· λοιδορούμενος γὰρ, οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει, κτώμενος. ῥαπιζόμενος δὲ, φορτικὸν εἶπεν οὐδὲν, ὅτι μεῖ ἠπείλησε τῶν παίσαντα τετολμηκότι, προεῖπε δὲ, καὶ ἀνεξικάκως καμίδῃ· εἰ κακῶς, φησὶν, ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ

E καλῶς, τί με δέρεις; ἀληθῶς οὖν ἀρα τοῖς προφήταις ὁ λόγος, ὅτι τὸ ὠφέλειαν ἰσωθήσεται τῷ κυρίῳ, ἢ τὸ ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ὁ υἱὸς Θεοῦ;

Ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ.

Ἀληθοῦς ἔγκλημα καθορίζει σοφῶς τὸ ἐξ ἀνοσίου γνώμης καὶ φρενὸς ἀκηκεδυσμένης μισεῖν αὐτὸν ἐλομένων. ἔστι γὰρ ὅτι ἀληθὲς· ἃ γὰρ ἀφέξονται τοῖς εἰς τὸν πατέρα πλημμελείας, οἱ τὸν μὲν ἀπεμά-

ζοντες, ἤγουν ὅτι πρέπει μισῆν εἰγωκότες. ὅνπερ γὰρ τρόπον τὸ τῦ ἡλίου μάρμαρυγλοὶ, ὡς ἐπ' αὐθενὶ τὸ ἀυλὰς κρέμον φαίνοιτο ἂν ἀχρεῖοι τι, ὀλιγοσύεργτες τοῦ τὸ ἀχρειότητος αἰτίας, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ ψῆφον, εἰς αὐτὸν ἀναπίνοισι τὸ ὀξὺ ὅσον ὄζει· καὶ ὅτῳ πρὸς αὐ κακύτατη δοκῇ τὸ ὀξὺ ἀρθίων τυχὸν θύωδίας, ἐπ' ἐκείνῳ δὴ πάντως αἰσίσῃ ὃ ἔλκημα τὸ ὀξὺ ὅσον ἀὖ πικροῖτο· τὸ αὐτὸν εἶμαι ζῆτον, ὅτι γε τῦ μονογλοῦς, καὶ τῦ πατρὸς αὐτὸν συμβήσοι). ἡ γὰρ ὄζει, οὐκ ἔστι καταφέρονζας ἴνας ὃ ἴνος ἐκπεφυκὸς, ἐπαγείσαι ὃ ὀξὺ ὅσον ὄζει. ὀλίγα τι τῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἔφη Χριστὸς, ἡ δυνάσθαι δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιῆν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιῆν, ὅτε ἓ τὸ ὅτι τοιῦτον ὀλίγειαν ἀκριβῆ τε καὶ ἀνεπίληπτον διεκαλύετο ποιῆσαι, ἢ ποιήσαι ὃ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸ καρπὸν αὐτῦ σαπρόν. ὅσπερ γὰρ εἴ τις τοιούτων ἁληθεύοιτο τυχὸν, τῦτο δὴ πάντως δήκειν ἐπ' ἀμφοῖν αἰεὶ κρῖσις ἂν εἶμαι παντελεστάτη. μιᾶς γὰρ φύσεως, πῶς ἂν δὴ πάντως κοινὰ ἔσαι τὰ πεπωμένα, ἤγουν καὶ ἐτέρως καταλαμπρυνῆν εἰδότα; καὶ ὅσπερ ἀὖ δράσῃ ἴνες εἰς ὃ ἕτερος ἴνος πηγῆς, τῦτο δὴ πάντως δεδρακὼς ἀὖ εἴη καὶ εἰς αὐτὸν τὸ πηγαῖον. ἀφ' τῦτο φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸ πατέρα μου μισεῖ. φέρε δὲ χρησίμως καὶ εἰς ὃ τῦ παῖδος παρέσωπον, ἅσπερ αὖ εἰς αὐτὸν ὑπηχθεῖτο πάλαι ἴνων. πλεονεφορήσῃ μὲν γὰρ οὐδὲν ἧττον λίμας ἀφ' ἑαυτῶν τὸ λόγων, ὡς ἄχ ἕτερός ἐστιν, ὡς πρὸς αὐτὸν, καπάγε τὸ ἐν ταυτότητι τῇ κατὰ φύσιν τουαυτὴ λόγῳ. καταπλαγὴς γὰρ πρὸς ἑαυτῶ τοὺς ἀκριβωμένους, σφαλερὸν ἔτι δήκνυσι ὃ ὅτι ὃ μισῶν αὐτὸν ἐλεύσῃ πλημμέλημα, δύσυλλητόν τε καὶ ἀνεπικούρητον ἔσεσθαι πάντελῶς τὸ αὐτῷ μὴ παρασκευῇ, ὑπηχθεῖτο διαμείζεσθαι, ἅτε δὴ καὶ εἰς αὐτὸ ὃ τῦ παῖδος ἐμπαρεγινοῦτα παρέσωπον. συναγανακτήσῃ γὰρ πάντως, ὡς συνυβριζόμενος, τῷ ἰδίῳ γνωρίσματι. ὅτι δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους θύπλαμπάπους ἐτίθη καὶ τῦτο παραδεχθεῖν εἰς πίστιν, πῶς ἂ σφόδρα δήλωσαις; ὁμοῦ δὲ πρὸς τοῦτοις ἔτερον αἰεὶ κρῖσιν εἶμαι καὶ Σωτὴρ ἀποστολὴ Χριστός· καὶ τῦτο πάλιν ἐρῶ· ἐξ ἀυτοκρείτου φρενοβλαβείας καὶ μανίας ὑπερφυοῦς ἤοντό τινες, ὅτι πλημμελοῦντες εἰς τὸν υἱὸν καὶ τοῖς ἔσωπεν ἀποπροφέροντες λόγοις, τὸ τῦ νόμου δοτῆρα Θεὸν δυφημήσουσι, καὶ τοῖς διὰ Μωσέως πεπαιδευμένοις ὃ χρῶναι νικᾶν ἀεὶ χρειζόμενοι, γνήσιοί τινες τὸ εἰς Θεὸν ἀγάπης διείσοντας φύλακες. ἔδη δὲ διηλθρωῶ ὃ μὲν ὃ ἐκείνοις εἰκῆν ἀποφαίνεσθαι φύσημα, μαθεῖν δὲ τὸ εἰκυμῶν, ὅτι πῖς τῦ Σωτῆρος αὐτοξάρητος νόμοις, πρὸς

peccare, qui contumelioſi ſunt in Filium, aut eum oderunt. Quemadmodum enim qui ſolis radios vt inutiles flocci pendunt, idem de ſole ipſo ſentiunt: & qui floris odorem aſpernantur, florem ipſum contemnunt: ſic etiam de vnigenito & eius Patre euenire putandum eſt. Nec enim fieri poteſt vt qui quod ex aliquo eſt vituperant, laudent id ex quo eſt. idcirco dicebat Chriſtus Iudæis, *Nō poteſt arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere*, cum etiam accurato & exacto iudicio diſcernere vtrumq; iuberet, *Aut facite arborē malam, & fructum eius malum.* Quod enim de horum vno verè dicitur, hoc vtique ad alterum pertinere, neceſſaria nos ratio adigit vt credamus. Vnius enim naturæ quomodo communia non erunt quæ ad eius laudem ſpectant, aut infamiam? Et quòd quis in riuum fecerit, hoc vtique nonne in fontem ipſum fecerit? Idcirco ait Chriſtus, *Qui me odit, & Patrem meum odit.* Vtiliter autem & ad Patris perſonam refert quod in ſe à nonnullis fuerit attentatum. his enim verbis certiſſimam nobis fidem facit ſe non alium eſſe ſed eundem cum ipſo omnimodæ identitatis ratione. Inſuper verò terret auditores, oſtendens odio ſe haberi periculoſum eſſe, eumque omni ope deſtitutum iri, & in prædam facile ceſſurum affirmat, qui ſe adorare nolit, quippe qui ſeipſam quoque Patris perſonam ſit contumelioſus. omnino enim vnà Pater ſuccenſebit, vt qui vnà cum ſuo Filio iniuriam patiatur. Sanctos autem Apoſtolos non mediocriter ex huius rei fide corroborari quis non videt? Prætereà, aliud quiddam, opinor, operæpretium & ſapientiæ plenum Chriſtus peragebat, quod rurſus hic iuuat exponere. Incredibili furore & amentia nonnulli putabant ſe peccando in Filium & Seruatoris ſermonibus reſiſtendo, Deo Legis authori gratum facere, & priores partes Moſaïcis mandatis vſque tribuendo, veros ſe ac ſinceros dilectionis erga Deum obſeruatores eſſe. Oportebat igitur vanum eorum faſtum oſtendere, palamque vniuerſo terrarum orbi facere, quòd qui Seruatoris legibus reſiſtunt, totam quodammodo natu-

Matt. 7. 18.

Matt. 12. 33.

ram

ram diuinam iniuria afficiunt in Filio, per longam & inexcusabilem inobedientiam, quam non solùm in suam personam singulariter fieri asserit, sed & in eos qui pro ipso & per ipsum sermonem annunciant. Dei hostis igitur, & erga totam ineffabilem & inexplicabilem naturam contumelioſus est, quisque etiam sanctis ipsis Apostolis resistere aggreditur. Nec enim seipsos, prædicant, sed vniuersi Deum ac Dominum, id est Christum.

A ὁλόκληρον ὥσπερ τὸ ἰδίου ἔχοισι φύσιν ὑβρισμένου· ὁ γὰρ λόγος ἑνός ἐστι πάντων, καὶ τὸ ὕστερον μακρᾷ, καὶ ἀπεριφάστου λοιπὸν ἀπειθείας, ὧν ἡ μόνον εἰδικῶς εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπιτελοῦσι προσωπεῖον μάλα διϊχνεύεται, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῖς περὶ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτὸν παρεσθίουσι λόγοις. θρομαίχης οὖν ἔργα, καὶ ὑβριστὴς, καὶ πρὸς ὅλῳ ἔχων τὸ ἄῤῥητόν τι καὶ ἄφραστον φύσιν, ὁ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις
B ἀντιπαρατάττειν ἐπιχειρῶν. κηρύττουσι γὰρ οὐχ ἑαυτοὺς, ἀλλὰ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ κύριον, τοῦτ' ἔστι Χριστόν.

V. 24. *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum.*

Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ μηδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν· νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι καὶ μεμισήκασι, καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν πατέρα μου.

Nullam relictam esse Iudæis grauissimi supplicii vitandi rationem, his quoque verbis Christus ostendit. Nihil enim quo iuuari possent prætermisit, multis sermonibus habitis, quibus perfacile adduci possent ad salutem, editisque miraculis, quanta nemo vsquam vidit mortalium. Quis enim sanctorum de miraculis cum Christo certauit? At cum ab eius dilectione tantùm absint Iudæi, vt cum infensissimo prosequantur odio, quî fieri potest vt non acerbissima eis supplicia immineant? Longè quippe satius eis fuisset, nec diuinos eius sermones audire, nec ineffabilia signa spectare. Non insulsam enim forsan excusationem istiusmodi prætexere potuissent: nihil salutiferum audiuimus, neque adeò rem vllam spectauimus, quæ nos ad fidem adduceret. Verùm cùm non Prophetarum vnum, sed ipsum Christum cœlitus ad nos profectum ac missum audierint, admirabilium eius operum spectatores fuerint, (cæci quippè oculos Christus aperuit, cum nemo alius vnquam tale quid facere potuisset) quid Iudæorum dementiam supplicio eximet? Tametsi enim audierint & spectarint, tamen cum Filium tum Patrem oderunt. Quomodo verò oderunt? Doctrinam nempè à Patre per Filium traditã non susceperunt, & spreta naturæ diuinæ operum admiratione, in totam Dei naturã à quâ ista fiunt impietatis rei manifestè

Ecc. 13. 19

Οὐδένα τοῖς Ἰουδαίοις παρελελοιφέναι λόγον εἰς τὸ μὴ χρῆσθαι κολάζεσθαι καὶ τοῖς αἰσχίστοις παρεπτοῦν,
C καὶ διὰ τούτων οὐδὲν ἧττον ἀπέφηνεν ὁ Χριστός. φαίνεται γὰρ πᾶσι τοῖς ὠφέλησαι τελειώτατον ἐλλελοιπὼς οὐδὲν, λόγοις μὲν αὐτοῖς πολυτρόποις μακροῖς, δι' ὑπερβολὴν καὶ μάλα ῥᾳδίως ἰέναι ποιοῦσι σωτηρίαν, παραδραμόντων δὲ θαυμάτων, ἃ μή πως τις τῶν ἐν κόσμῳ τεθέαται. τίς γὰρ τῶν ἁγίων τοῖς τοῦ σωτῆρος ἠμιλλήσατο θαύμασιν; εἶτα τοσούτων ἀφεστηκότων τοῦ θαυμάζειν αὐτὸν ἐθελῆσαι τὸν Ἰουδαίων ὡς καὶ μισεῖν ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ ἀκούσιον ἡγεμόνα, πῶς
D οὐ δυσαρεστὸς ὁ τὸν ἐγκλήματος φορτίον αὐτοῖς ἐπιτιθείσθαι; ἵνα γὰρ δήπου τὸ πολὺ καὶ χρήσιμον καὶ ἄμεινον, μήτε λόγων αὐτοῖς ἐπακροᾶσθαι σφῶν, μήτε μὴν τὸ ὕστερον ἀῤῥήτου περιουσίας εἰς ὄψιν ἐλθεῖν. ἴσως γὰρ ἂν ἐξεμηχανήσαντο τὸ ὅτι τῷ συγγινώσκεσθαι δεῖν οὐκ ἄκομψον λόγον· οὐκ ἀκηκόαμέν τι τοιοῦτον, ὅτε μὴν τεθεάμεθά τι λέγοντες τοῦτο εἰς πίστιν ἐπαγωγόν. ὅθεν δὴ οὐχ ἑνὸς τῶν ἁγίων παρόντος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος ἥκοντος
E τε καὶ ὡς λιμαῖς ἐσαλπίζοντος διεπεφοίτηντο Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ξένων θαυμάτων μηδέποτε θεωρίᾳ τυφλοῦ γὰρ ὀφθαλμοὺς ἀνέῳξεν ὁ Χριστὸς, καίτοι μηδενὸς ἑτέρου πώποτε δυνηθέντος τοιοῦτόν τι ἐργάσασθαι· τί τοῦ Ἰουδαίων ἀπόνοιαν ἐξαμβλύσειεν; ἢ ποίοις ἐξοίσει τοῦ κολάζεσθαι λόγοις; ἀκούσαντες γὰρ καὶ τεθεαμένοι, μεμισήκασι καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸν πατέρα. μεμισήκασι δὲ πῶς; ὅτε γὰρ τὸν θαυμαστὸν παῖδα δι' υἱοῦ τεθαυμάκασι λόγον, ὅτε μὲν τοῖς τῆς θείας φύσεως ἔργοις, ὃ αὐτοῖς παρέπεσε πάντας θαυμάσαι, δυσσεβοῦντες εἰσαρχὰς εἰς ὅλον ἀλώσονται τοῦτων

ἐργάτιν τῆς Θεοῦ φύσιν. θαυματουργοῦντι γὰρ ὦ A tenebuntur. Miracula quippe patranti omnino & ipse Pater aderat, non tanquam alius per alium miracula operans, sed vt existens in Filio, propter identitatem naturæ, & omnimodam substantiæ æqualitatem. Ingratissimi ergo Iudæi, qui Seruatoris doctrinam incomparabilem nihili faciunt, ac præterea per Filium & in Filio Patris naturam spernunt, quamuis miraculorum eam opificem esse pateat, quibus vel maximè durus ac præfractus ad fidem Deique cultum adduci poterat. Sed vt impleretur quod in eorum Lege scriptum est, *Quia oderunt me gratis*, ne illud quidem ignotum fuisse legi à qua prædicta sunt omnia apertè demonstrat, non tamen idcirco dicimus ista Legem prædixisse, vt Iudæorum in Filium & Patrem iniustum odium accenderetur, sed quia id ab his fieri debebat, idcirco diuina & sacra Lex prædixit, vt ostenderet nihil ignotum esse Spiritui. Scriptum est in libro Psalmorum ex Christi persona Iudæorum tutorem obiurgantis, ac dicentis, *Quia odio iniquo oderunt me.* Quomodo enim non iniusto odio oderunt, aut quomodo non exacerbati sunt gratis, qui tantum aberat vt odisse deberent, vt si ea quæ erga eos facta sunt considerem, summo eius sequendi desiderio inflammari deberent. Dicat enim quæso quisquis Iudaicæ fauet incredulitati, quam odij causam habere queant. Quidnam eorum quæ per Christum facta sunt, odio aut inimicitia dignum, quòd morte & interitu eos liberauit, quòd à diaboli dominatu eripuit, quòd peccati tyrannidem euertit, & seruos ad filiationem Dei reuocauit? quòd misericordia & benignitate sua iustos effecit mortuos peccatis, quòd sancti Spiritus ac naturæ diuinæ consortes reddidit, & in ipsum nos Angelorum domicilium introduxit, cælumque hominibus peruium ostendit? Quomodo igitur æquum est horum nobis bonorum largitorem & patrarium odisse, ac non potiùs claris eum laudibus, ac perpetuis gratiarum actionibus à nobis remunerari? Sed nihil, opinor, durum ac rigidum Iudæum ad saniorem mentem reduxerit. odit enim

ἐμοῦ, σωλῶν δήπου πάντως ὁ αὐτὸς ὁ πατήρ, οὐχ ὡς ἕτερος δι' ἑτέρου τυχὸν ἐνεργῶν τὰ θαύματος ἄξια, ἀλλ' ὡς ὢν ἐν υἱῷ δι' ὃ καὶ ταυτότητα τῆς φύσεως, καὶ τῆς οὐσίας ὁ ἀπαράλλακτον. ἀχάριστοι τοιγαροῦν οἱ πάλαι Ἰουδαῖοι, καὶ ὅτι πολλῇ τῇ ἀγνωμοσύνῃ λίαν κατηρεύμενοι, δι' οὐδενὸς μὲν ἔχοντες λόγου τὸ ἀναίτιον ὃ θρησκείας διδασκαλίαν, ἀτιμάζοντες δὲ τὸν τοῦτο δι' υἱοῦ, καὶ ἐν υἱῷ τὸ τῆς παιδὸς φύσιν, κρίνοντι τὸν ἀπ' αἰῶνος λόγον αὐθις θαυμαστῶς διαδεχθεῖσθαι δημιουργὸν, ἐφ' οἷς ἐμὲ εἰκὸς καὶ τὸ σφόδρα σκληρὸν, καὶ δυσιώνιον ἀγανακτεῖ τι καὶ καλεῖν λοιπὸν εἰς θεογνῶν διόλου τὰ εἰκότα καὶ πάντ' ὢν ἔδει μᾶλλον θεόν. ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν γεγραμμένος· ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν, οὐδὲ τοῦτο μὴν ἀγνοεῖν τῷ τὰ πάντα προεθαυμακυρύξαντι νόμῳ δείκνυσιν ἐναργῶς, πλὴν ὑ διὰ τοῦτό φαμεν προφητῶν ἐκφάναι τὸν νόμον, ἵνα ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐξελέγχοι ὁ μῖσος ἀδίκως, καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν υἱόν, ἀλλ' ἐπεὶ ἐμῶγεν ἔσιαζε πρὸς αὐτῶν, προσαναφώνησεν ὁ θεῖος καὶ ἱερὸς νόμος, οὐδὲν ἂν ἐσυμβούλου ἀγνοεῖν ὁ πνεῦμα ἔχειν. γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, ἐκ προσώπου Χριστοῦ, τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν ἐπαγλωμῶν, καὶ λέγοντος, ὅτι μῖσος ἀδίκως ἐμίσησάν με. πῶς γὰρ οὐκ ἀδίκως μῖσος ἐμίσησάν; πῶς δὲ οὐκ ἐξεπικράνθησάν δωρεάν, οἵ γε τοσοῦτον ἀφεστήκοτες τῆς χρείας μισῶν, ὅσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς τὸ τὸ εἰς αὐθις γεγονότων φύσιν, ὡς φιλῶν μᾶλλον τὸ ἁπασῶν ἀνωτάτω κατοδλῶ, καὶ ἀγαπᾶν εἰς ὃ βάλεσθαι καθακολουθεῖν αὐτῷ. ποίαν γὰρ αὖ τις ἔχοι τῶν μίσους τλῶ ἀφορμλῶ, λεγέτω προελθών, ὁ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας στυγητὸν τί τὸ γεγονότων ἐκ Χριστοῦ, μίσους, ἢ χάριτος ἀπειθείας ἄξιον, ὅτι θανάτου, καὶ φθορᾶς ἐξείλετο; ὅτι πλεονεξίας ἀπήλλαξε διαβολικῆς, καὶ τὸ τῆς ἁμαρτίας κατέλυσε τυραννίδα, καὶ ὃ δοῦλον, ὡς πρὸς ἰότητα τλῶ ὡς πρὸς Θεὸν ἀνεκόμισεν; ὅτι ἐκ φιλανθρωπίας, καὶ ἀμνησικακίας δικαίους ἀπέφηνε τοὺς πρὶν ἁμαρτίαις πενεκρωμλόους; ὅτι πνεύματος ἁγίου, καὶ θείας φύσεως ἀπέδειξε κοινωνούς; καὶ αὐτὸ ἢ λιμὴν ὃ τῶν ἁγίων ἁγγέλων πρόξενον οἰκητήριον, καὶ βάσιμον αὐθεφπους ἔδειξε τὸν οὐρανόν; πῶς οὖν ἐπὶ δικαίῳ μισῶ τοῦτων ἡμῖν γεγονότα χορηγὸν, καὶ φιλοτιμοῦμαι, ἐκ ἐχὶ μᾶλλον ἀσιγητοις βύφημεῖσθαι διξολογίαις ἐκ ἀκαταλήκτοις ὑμνφδείαις αἰωνοφόρεως πρὸς ἡμῶν; ἀλλ' οὐδὲν οἶμαι τὸ ἄπιστον μαθήσεσθαι Ἰουδαῖον, εἰς ὃ βάλεσθαι φθονῆσαι ἔδει φθονῆσι. μεμίσηκε γὰρ ὑ-

gratis, quem ex tota mẽte potius amare deceret, & obsequij honoribus coronare. Quanquam hîc etiam vtiliter Dominus ostendit se Iudæorum malignitatem non ignorasse, sed prædixisse potiùs & prænosse futuram, vsum tamen se benignitate & misericordia Deo conuenienti. Adhibuit enim etiam tam præpostera mente affectis doctrinam ad salutem adhortatricem, vt & fidei confessionem miraculis confirmaret, siqui boni & æqui essent. Discipulos verò hîc quoque non parum iuuat, vt nullâ cum iniuriarum memoriâ etiam iis à quibus duriùs exciperentur salutis doctrinam porrigerent, & vestigiis virtutis illius quæ prima in eo effulsit insisterent. Siquid enim boni est, illud primum in Christo, & in nos, atque ex eo optima quæque diriuantur.

A ρεαὶ, ὃν ὅξ ὅλης διανοίας ἀγαπᾶν ἔδει μᾶλλον, καὶ τῆς ἐκ τῆς ἀπειθείας καλοσκοφθν ἡμᾶς, πλὴν καὶ τοῦτο χρησίμως ὁ κύριος ἑαυτὸν. Οὐκ ἠγνοηκέναι δείκνυσι τὴν Ἰουδαίων κακόνοιαν, προφρικώδη δὲ μᾶλλον καὶ ὅτι μὴ ἔσαν προσεγνωκότα, κεχρημένον γοῦν ἡμερότητί τε καὶ ἀμνησικακίᾳ θεοπρεπεῖ. προσετίθει γὰρ, καὶ ἀκαθεκτοῦντας οὕτως διακειμένους εἰς σωτηρίαν καλοῦντα λόγον, προσὸς ὃ καὶ θαύμασι βεβαιοῦν τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν ὁμολογίαν, εἴπερ τινες ἦσαν ἀγαθοὶ, καὶ δίκαιοι. ὠφελεῖ δὲ σφόδρα καὶ τοῦτο τοὺς μαθητὰς, * ἵνα μνησικάκως, & τοῖς ὑβρίζουσιν αὐτοὺς ὕστερον δοῦναι τὸν τῆς σωτηρίας προτείνωσι λόγον, καὶ κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο κατ' ἴχνος ἰόντες φαίνοιντο τῆς ἐκείνου, καὶ προθύμως διακαμψάσης ἀρετῆς. εἴπερ γὰρ ἀγαθὸν, ἐκ προοιμίου Χριστῷ καὶ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ διέρπει πρόποδα τὰ κάλλιστα.

B

* κ. ὑπ' ἀμνησικάκως

v. 26. & 27. *Quùm autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testimonium perhibetis, quia ab initio mecum estis.*

C Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ.

Seipsum & Patrem dicens à vecordibus Iudæis odio haberi, idque gratis, ac nulla iusta de causa, simul etiam vtiliter inducit Spiritum, sanctæ Trinitatis complementum hoc modo astruens, & vnà cum Patre se violatum ostendens, vt cum illi miraculorum spectatores in Filium planè debacchati sunt, suprema quoque omnium substantiæ potestati iniuriam fecisse arguantur, non modò ex eo quod suscipiendum non esse Christum putarent, licet ad fidem eis faciendam stupenda miracula edentem, sed ex iis quæ perpetrarunt. ea quippe in illum patrarunt, quæ vel cogitanti horrorem incutiant. Atqui, ô vecors Iudæe, dicet aliquis, miracula tibi Christus edidit, quæ cum Mosis gloriam, tum omnium sanctorum splendorem superant. Quod enim Dominus ait, *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit*, istiusmodi nobis sensum infert. Túne ergo Mosem illum inferiorum ministrum tam claris laudibus effers, qui verò incomparabiliter antecellit, & longè præstantiorum est artifex, tam stultè repudiare non erubescis, licet Mosaïcis oraculis finem olim prænunciatum afferat

Μεμισῆσθαι λέγων ἑαυτὸν τε καὶ τὸν πατέρα προδήλως τῶν ἀσυνέτων Ἰουδαίων, καὶ τοῦτο δωρεὰν καὶ ἐπ' οὐδενὶ τῶν εἰκότων, συμπροσάπτει τὸ πνεῦμα χρησίμως, ὁμοῦ καὶ τὴν ἀγίας τριάδος τὸ αἰσθητὸν πλήρωσιν ἐμποιοῦν τῷ λόγῳ καὶ αὐτῷ δὲ δήπουθεν * συνηπτυσμασμένον, ἵνα ὁλοκλήρως τὸ ὑφ' ὑπερφυοῦς ἐλεεῖσθαι τὴν προδήλως δόξαν οἱ θεοπρεπῆ καὶ τὴν ἀσυμπάτου πασῶν οὐσίας τὸ ὕπατος ὑπερφυᾶ καθυβρίσαντες δυνάμιν, δι' ὧν οὐχ ὅπως προδήλως δῆτ' ἔφασαν τὸν Χριστὸν, κἂν περιτυγχάνωσι ξένως, εἰς πλεονεξίαν αὐτῶν, ἀλλ' ὧν ἤδη δεδράκασι. δεδυσωπήκασι γὰρ εἰς αὐτὸν, ἃ καὶ μόνον ὄντα σύνοψαι φεικτόν. κἂν τοι, φαίη γὰρ ἄν τις τυχὸν, ὦ προδήφρων Ἰουδαῖε, θαυμάτων σοι γέγονε δημιουργὸς ὁ Χριστὸς, ἃ & τὴν Μωσέως ὑπεραίρει δόξαν & πάντας ἁπλῶς λαμπρότητα. Τὸ γὰρ φάναι τὸν κύριον, εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ μηδεὶς ἄλλος ἐποίησε, τοιαύτην ἡμῖν τὴν διάνοιαν εἰσφέρει. εἶτα τὴν τῶν ἐλαττόνων ὑπεροψίαν & ὄλεθρον, φημὶ δὴ Μωσέα παῖς ὑπὸ λαμπροτέρας καθυβρίζεις ἡμῶν, τὸν δὲ ἀσυγκρίτως ὑπερφερῆ καὶ πολὺ τὸ ἀμείνονων ἐργάτην, ἀσυνέτως ὑπὸ προδυσώπου σκότους ἐρυθριᾷς, καίτοι τῆς διὰ Μωσέως χρησμῳδήσαντος πάλαι διηγημένον ἐπάγοντα πέρας, καὶ

D

* συνηπτυσμασμένον

καθαιρεῖσθαι λοιπὸν εἰς ἀλήθειαν τὴν σκιάν. ὁμοῦ A & intra veritatem vmbram demum includat. Dominus ergo noster IESVS CHRISTVS Spiritus mentionem secum vnâ & cum Patre necessariò intulit, simulque verum esse ostendit quod priùs diximus, nempe siquis Filium oderit, simul etiam exosum habiturum eum ex quo est Patrem. quo pacto verò, aduerte rursus. Ecce enim, ecce cum Spiritum Veritatis, id est, suum, Paracletum dixerit, à Patre ipsum ait procedere. Sicut enim proprius est Filij B Spiritus naturaliter & in ipso existens, & per ipsum procedens, ita etiam Patris. Quibus autem communis est spiritus, hi vtique substantiâ non differunt. Ne nos enim stultis suis sermonibus impij quidam ad ea quæ nefas abducant, vt cogitemus Filium ministri vices implendo, Spiritum qui à Patre est creaturæ ministrare: nam id nonnulli dicere ausi sunt. Quin potiùs consentaneum est credere, quòd cum C Spiritus sit eius proprius, sicuti nimirum est Dei ac Patris, sanctis eum suis discipulis mittat ad sanctificationẽ. Quòd si acutum nescio quid sentire se ac dicere existimant, dùm hîc quoque Filium nobis ministrum & executorem inducunt, quî non dicere conuenit, ô stulti, ac cæci, non sentitis quo præcipites iterum ruitis, & aduersus Vnigeniti gloriam insurgitis, miseris ex imperitia vestra contextis rationibus? Nam si D ministri loco & ordine Filius omnino Spiritum à Patre largitur, quomodo fateri necesse non est ab eius substantia ipsum esse prorsus alienum, aut forte præstantiorem, longéque potiorem, si res ita sit, vt stultè sentitis. Si enim ex Patre non procedit, hoc est ex eius substantia, Filius vt vos vultis, quomodo non præstantior Filio Spiritus censebitur? Deinde quid dicemus cum audierimus ipsum de se prædicantem, *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.* Ad hæc illud quoque necessariò tandem succurret: nempe, si ministri vicem à Filio impleri putetis, qui alienum nobis, hoc est à Deo & Patre largitus est sanctum naturâ suâ Spiritum, non erit secundum naturam suam sanctus Filius, sed participatione duntaxat, sicuti nos. Dicitur enim, iuxta impiorum sententiam, à substantia Patris alienus, ex qua etiam procedit Spiritus ille qui per eum præbetur. Fieri ergo poterit, vt si proprius non

Ioa. 16. 14

E

sit Filij Spiritus, sed ipse quoque aduentitiam habeat sanctificationem sicut creatura, vt sanctitate quoque sua aliquando possit excidere. Quod enim accessionis loco accipitur, quomodo abesse non poterit? At quis ab istiusmodi dogmatis procul non fugiet? Nos verò, quibus amica est veritas, ac veritatis dogmata, nequaquam illos sequemur, sed sanctorum Patrum fidei vestigiis insistentes, proprium esse Filij Paracletum dicimus, hoc est sanctum Spiritum, nec aliunde ascitum, sicut est in iis qui sunt sanctitatis capaces, quibus & è nihilo ortus est, sed ei consubstantialem sicuti nempe & Patri. Sic enim Ecclesiasticorum dogmatum ratio in vanam multorum Deorum fabulā non abibit, sed in vnam deitatis rationem sancta Trinitas redigetur. Simul ergo substantiæ vnitatem ostendendo, suæ inquam, & Dei ac Patris, & Spiritum veritatis Paracletum appellando, à Patre procedere ait, & apertè ac indubitatè arguit Dei hostem in solidum esse, qui Christi sit hostis. Nam qui iniuria affecerit in Filium, meritò quoque in eum ex quo est peccare censebitur. *Quum* ergo *venerit Paracletus*, inquit, *Spiritus veritatis*, id est meus, *qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Perhibebit autem quęso quomodo? Operando nimirum in vobis, & per vos miracula, testis erit iustus ac verax diuinæ meæ potestatis, atque maiestatis. Meus enim Spiritus est qui operatur in vobis. Vt autem meus, sic & Dei ac Patris. Simul itaque iniuria affici cogitandum est eos qui per vnum illum bonum Spiritum miracula ad certam fidei demonstrationem edunt, vt
Col. 2. 9. in persona Christi, in quo inhabitauit, iuxta Paulum, non pars aliqua diuinitatis ineffabilis, sed omnis eius plenitudo corporaliter. Testimonium autem perhibente Spiritu, simul etiam testimonium vos ipsi quoque perhibebitis, inquit. Spectatores enim ipsi fuistis signorum, qui mecum semper fuistis, vtpote discipuli.

A ἴδιον ὂν πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' εἰ καὶ ποιητὸν ἔχει καὶ αὐτὸς τὸ ἁγιασμεῖον, καθάπερ ἡ κτίσις, καὶ ἀποπεσεῖν δυνάσθαί ποτε τὸ εἶναι ἁγιότητος αὐτό. Τὸ γὰρ ὡς ἐν τάξει προσθήκης ἐπικτηθὲν, πῶς οὐκ ἂν ἀποβάλοιτο, καὶ γε τὸ τῆς ἐξουσιώσεως λόγον; εἶτα τίς τὴν τοιαύτην οὐκ ἀποστραφείη δογμάτων; πρεπωδίσει γὰρ οἶμαι τὸ ῥητὸς εἰπεῖν. φίλη τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὰ ὄντα τῆς ἀληθείας δόγματα, καὶ αὐτοῖς ὀπαδοῖς ἡμεῖς ὄντες ἐφόμεθα, τὸ ἴδιον τὸν ἁγίου πατέρων ἴχνη λατρεύοντες πίστιν, ἰδίαν εἶναι Φαμὲν ἡμῶν τὸν παράκλητον, τοῦτ' ἔστι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ οὐκ ἐπεισκεκόμισται ἔξωθεν, οὐδὲ ὀπτικτητὸν ἐστι αὐτό, καθάπερ ἐστὶ τῶν ἁγιότητος δεκτικῶν, οἷς ὃ οὐκ ἦν ποτὲ ὄντων ἡ γένεσις, ἀλλ' ὁμοούσιον αὐτό, καθάπερ ἀμφὶ τὸ τοῦ παιδὸς. Οὕτω γὰρ ἂν οὐκ εἰς πολύθεον ἡμῖν μυθολογία ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων οἰκήσειεν διδαμίς, ἀλλ' εἰς ἑνὰ θεότητος λόγον ἡ ἁγία τριὰς ἀναφίλεται. οὕτω τοίνυν εἰρηνεύω, καὶ τὴν οὐσίας τὴν ἑνότητα προδηλῶν, ἐκεῖθέν φημι, καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ παιδός, πνεῦμα τὸ ἀληθείας τὸν παράκλητον εἰπὼν λέγων, παράκλητος δὲ ὁ παῖς ἐκπορεύεται φησιν, ἀπελέγχει φανῶς καὶ ἀμφιλόγως θεομάχον ὁλοκλήρως τὸν χριστομάχον. ὁ γὰρ ὅλως ἐμπαροινῆσαι ἐθελήσας τῷ ἐμῷ, πεπλημμεληκὼς αὖ εἰκότως καὶ εἰς αὐτὸν νοοῖτο τὸ ἐξ ὑπέρβασιν. ὅταν τοίνυν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, φησὶ, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐμὸν, ὃ παράκλητος ἐκπορεύεται, ἐκφανῶς μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. μαρτυρήσει δὲ πῶς; ἐνεργήσει γὰρ ἐν ὑμῖν τε καὶ δι' ὑμῶν τὰ παράδοξα, μάρτυς ἔσεται δίκαιός τε καὶ ἀληθὴς τῆς ἐμῆς θεοπρεπεῖς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἐν δυνάμει μεγαλοπρεπείας. ἐμὸν γὰρ πνεῦμα, τὸ ἐνεργοῦν ἐν ὑμῖν. ὥσπερ δὲ ἐμὸν, οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ παιδός. συναθυρεῖσθαι τοιγαροῦν ἀνάγκη τοῖς δι' ἐνὸς τοῦ ἀγαθοῦ πνεύματος τὰ παράδοξα πρὸς πληροφορίαν τῆς πίστεως ἐνεργήσαντας. ὡς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἐν ᾧ κατῴκησε κατὰ τὸν Παῦλον, οὐκ ἀπό μέρους τινὸς τῆς ἀπορρήτου θεότητος, ἀλλ' ὅλον τὸ πλήρωμα σωματικῶς. μαρτυρησοῦσι δὲ τοῦ πνεύματος, συνεπιμαρτυρήσετε, φησὶ, καὶ ὑμεῖς αὐτοί. γεγόνατε γὰρ αὐτόπται καὶ θεωροὶ τοῖς ἰδίοις τετελεσμένων ἀεὶ συνόντες, ὡς μαθηταί.

cap. 16. v. 1. *Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini.*

Cum Iudæorum furorem Christus suis discipulis exponeret, subiicere forsã debebat infelices illos ad tantam peruica-

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε.

Τῶν τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν φανερὰν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς καθιστὰς ὁ σωτὴρ, εἰκὸς καὶ ἐπεκλῶσαι τοῖς περὶ τούτων ἐρεῖν λόγοις, ὅπερ δὴ καὶ πρὸς τοὺς

τῳ ἤξοισι δυσηχοίαν οἱ ζῆλωται, ἀποφράξοισι δ' ἅ
ὕτω τ' ἀκοὴν, καὶ εἰς τοῦτο βασκανῶσι μισοδίας οἱ
δείλαιοι, καὶ δυσεύποιστοι δ' ὕτω τοῖς ὑπὲρ τ' ἀλη-
θείας λόγοις, ὡς εἰ καὶ δύοιντο τυχὸν τ' αὐτ'
δόξης οἱ μάρτυρες, μηδ' ὕτω καλὰ δέξασθαι θέλειν
αὐτῷ, καίτοι διαῤῥήδην ἀπαγορεύοντος τοῦ νό-
μου, πιστεύεσθαι δεῖν, ἐν ἀνενδιάστῳ ἑνὶ καὶ δεκ-
τὸν πρῶ ὅταν αὐ ἀμφὶ τ' δύο τυχὸν, ἢ πείσειν ὅτι μ'
μάρτυρσιν φωνῆς. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἅ φησι χρήσι-
μως εἰς ὃ παρόν. καὶ γὰρ δι' ἃ μετρίαν αὐτοῖς ἐνε-
ποίησε τ' ἀκηδίαν, ἐν ἀμφιλάσας ὥσπερ εἰς ἀπό-
γνωσιν τοὺς μαθητὰς, ὅπως ἐν θλίψει ἀπροσδόκη-
τον ἐν αὐτοῖς ἐπέλθῃ τ' παρουσίαν. εἰκὸς γὰρ δήπου καὶ
ἔκ τοιούτων ἐννοῆσαι, ὡς εἰ μηδενὶ πειθήσονται πρω-
τίως τ' Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, ἀλλ' ἐν αὐτὸν ἡγήσονται
παρουσίαν τ' ἀναβάντα, καίτοι ἐκ τοσούτων λόγων
τεκμηρίοις καταπλήττοντα, σοφὸν ἦν ἦττον
ἀλώσεσθαι ἐν μὴ τοῦτο μισοῦντες Χριστὸν, ἐν σὺν
αὐτῷ τ' πατέρα, τί ἐν πόνον αἰτιλήσαι δικαίως κε-
νόν; τί μὴν ἐν ἀναγκῆ ἀπαλλάττεσθαι δεῖ, τ' εἰς
αἰσχύνας σιωπὴν, τῶ διδάσκειν ἀναβιβάσωσιν;
ἐκοῦτά τοι καὶ ὁ εἰκὼς οὐκ ἀγνοήσας λογίσασθαι τοὺς
μαθητὰς, ἀφιστάλλει μὲν ἐπέχρως τὰ ὅσα ἐκ ἐν
μηδεπώποτε πρὸς ὄψιν ἐν * θλίψει καὶ ὅταν
τῶ πρὸς ὃ χρῶν αι διδάσκειν ἐμποιητικὰ· ἀναγ-
καίως δ' χρήσιμος τῶ λόγῳ τοῦτο διὰ αμὲν ὅτι ὃ
ἀναβατικῶς ἀναγκαῖον δεῖν, καὶ ἀναγκαίως πανικῶς
πρὸς τὰ ἐξ ἐκείνων ἐσόμενα, ἅπερ ἀναγκαίως
μένα. ὃ γὰρ ἀφνιδίως καὶ ἀδοκήτως ἴσιν ἐπιλ-
θεῖν, ἰσχυρὸν ταράξαι ἐν τοῦ λίαν ἔχουσιν ἐδραίως
ψυχῆ. ὃ δ' ὡς ἤξοι καὶ ἔσαι ἀναβατικῶς ἐνθυμηθῆναι,
λοιπὸν ἐν ἔχει τ' ἀναβατικὸν, ἐν ὃ ἄρθρον δ' φορικώ-
τερον, ὡς ἀναγνωσμένον ἤδη καὶ ἀναπεπαμένον
ταῖς ἁ παθεῖν δυνατὸν ἀπίσιν. οἶμαι δὲ ἡ
καὶ ἴδιον ἐπισημῶναι βάλεσθαι τ' Χριστόν. ἐπὶ
γὰρ ἐγὼ, φησι, ἔσαι τοσαῦτα μὲν ἤδη τεθαυματούργη-
κα, καὶ τοῦτ' ὅτι μάρτυσιν ὑμῖν· θαυματουργήσω δ'
καὶ ἐφ' ὑμῶν ὁ παράκλητος, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀπο-
νοίας οὐκ ἀγνοήσω ὃ θράσος, ἀλλ' ἔσονται πάλιν
οἱ τοῦτοι, καὶ σὺ τοῖς ἔτι γείρεσι, μὴ σκανδαλισθῆ-
τε, φησὶν, ὅταν καὶ αὐτοὶ τῶν παθόντες δυσχεράνθε,
ἀναμέμνησθε δ' πάντα μου τ' ἐμῶν λόγων. ἁ γὰρ
ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος
ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ.

ciam venturos, atq; ita aures obstructuros tantumque odij concepturos in Deum, & veritatis doctrinam tam contumeliosè habituros, vt quamuis duo essent ipsius gloriæ testes, ne sic quidē ipsam susciperе velint, cum apertè lex dicat, credi & indubitatè susciрi debere quod duorum aut trium testium ore comprobatum sit. Verùm illud quidem impræsens vtiliter reticet. Nec enim mediocrem eis anxietatem intulisset, ac desperatione fractis quodammodo discipulorum animis formidini ac ineptiæ peruium aditum fecisset. Probabile enim est eos apud se id cogitare: Si nulli penitus obtemperaturi sunt Iudæorum populi, sed & ipsum pro nihilo Paracletum habituri sunt, quamuis mirabilibus frgnis attonitos faciat, ac nihilo minùs Christum odisse deprehendantur, & cum ipso Patrem, quid frustra laborem impendimus? quidni hac molestia liberari nos conuenit, silentium inutile erga præfractos homines doctrinæ præferentes? Hæc apud se cogitaturos discipulos cum non ignoraret, artificiosè quidem contrahit quæcunque explicatu grauia videbantur, quæque timiditatem & ignauiam conciliatura: vim autem & rationem sermonis vtiliter conuertit ad præparandos & muniendos aduersus ingruentes casus animos. Nam quod repente & præter spem ingruit, etiam constantem animum turbare potest: prouisum verò & certa spe expectatum, leuius ferit. Existimo verò Christum nonnihil istiusmodi significare velle. Si enim ego, inquit, tanta iam vobis signa edidi, idque vobis testibus, & Paracletus in vobis similia quoque editurus est, neque Iudaïci furoris cessabit audacia, sed iidem omnino, ac deteriores sunt futuri, nolite scandalizari, inquit, cum id vobis contingit, sed meorum sermonum vtique mementote. Non enim est discipulus super magistrum, neque seruus super dominum suum. Mat. 10. 24.

Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

v. 2. *Absque Synagogis facient vos: sed venit hora vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.*

Extremum omnium vt verbo dicam periculum eis prænunciat, non vt suorum discipulorum animis imbellem metum incuteret, nec enim id eum facere decuisset, qui discipulos ad intrepidam Euangelij prædicationem instigabat, sed vt metu grauissimo præuisione ipsa leuiori facto atque depulso, ad subeunda quæuis pericula audaciores euaderent, & difficillima quæque contemnerent. Nam qui quod grauius est non metuit, quam iacturam ex eo quod leuius est capiet? Et qui vltima quæque non reformidant, quibusnam aliis turbari queunt? Vt ergo paratum ad omnia lubentissime perferenda animum haberent, & in perniciem sibi à Iudæis intentatam tam strenuè insurgerent, vt ne crudelissimam quidem mortem, si res ita ferret, metuerent, non vulgaria tantum eis euentura ait, nec Iudæorum furorem quieturum, si modò eos synagogis mouerint, sed impietatem illorum eò processuram prædicat, vt summam in eos crudelitatem, pietatis erga Deum iter esse putent. Quòd autem Christi sectatoribus synagogâ interdictum sit eáque pœnâ mulctati sint initio, manifestum erit, Euangelista dicente, multos quidem etiam ex principibus in eum credidisse, sed propter Pharisæos non fuisse confessos, ne ex synagoga eiicerentur. Et rursus: *Iam enim conspirauerant scriba & Pharisæi, vt siquis eum confiteretur esse Christum, extrà synagogam fieret.* Verùm licet conspiratio hæc Iudæorum, inquit, nonnullis grauissima sit, sciendum tamen vos grauiora manere. Ne enim, inquit, quamuis istud pati contigerit, angimini. Eò quippe improbitatis erumpet illorum audacia, vt mortem vobis intentare cultus diuini loco habeant. Quod certè factum reperiemus in sancto Stephano illo martyrum principe, & Paulo diuino. Stephano quippe blasphemiæ culpam imponentes, & hinc zelum erga Deum prætexentes, mortem illi saxis intulerunt: Paulum verò sapientissimum & sanctissimum Iudæi quidem ringentes adeò persecuti sunt, vt seipsos iureiurando obstrinxe-

Ioan. 12.

Ioa 9.22

A Ανεκόμισε πρὸς αὐτὸ τὸ πάντων ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀκριβέστατον τῆς δεινῆς τῆς κινδύνου τὴν παρρησίαν, οὐχ ἵνα τηλικαῦτα ἀναδρον τοῖς ἑαυτῆς μαθηταῖς ἐνεργάσηται θράσος· οὐ γὰρ ἂν ἥρμοσε δρᾶν τοῦ μεγάλως προτρεψάμενον ἐπὶ τὸν εὐπαλάμαξα λίαν τὸν βιαιοτικὸν καρύξαι λόγον, ἀλλ' ἵνα τὸν ἀνωτάτω φόβον, ὡς ἤδη προγεγονότα εὐτελῆ ὄντα δηλονότι τοῖς προθύμοις, πάντας μὲν ἤδη καταφρονήσαντας κακοῦ, μηδένα δὲ ὅλως ποιοῦντο λόγον,

B μηδὲ εἰσαῦθις τι προσδοκῶντας ἀφορητότερον κακοῦ εἶναι δοκοῦντος. πῶς γὰρ τὸ μεῖζον οὐ διδοικότες, ποίαν ἂν ζημίαν ἐποίησε τὸ ἔλαττον; οἱ δὲ κἂν τοῦ εἰς ἄκρον ἥκοντος δέους καταφρονεῖν ἐγνωκότες, δηλονότι τινὸς ἔτι τῶν ἄλλων ἀφαιρήσεσθαι δύνασθαι; ἵνα δῆτα τὸν ἀνωτάτω δηλονότι φόβον ἔχοιεν εἰς τὸ πάντα λίαν ἀσμένως ὑπομένειν καὶ, κατὰ τὸ χεῖρον ἀεὶ τοῦτον τὸν ἐκ τῶν Ιουδαίων κατεξανίστασθαι βλάβης, ὡς μηδὲ αὐτὸν εἰ τύχοι προῖτο τὸν ὑμῶν δεδιέναι θάνατον· οὐχὶ τὰ ἐν ἅπαξ μόνον συμβησόμενα λέγει, οὐδὲ μέχρι τούτων ἡσυχάζειν τὴν ἐπιβουλὴν, ἤπερ τὸν τῶν Ιουδαίων ἐπανάστασιν, ὡς ἀποσυναγώγους μόνον, ἀλλ' εἰς τοῦτο καταλιαθεῖν ὑμᾶς τὴν ἐκείνων μόνοσίαν προεμεμύηκεν, ὡς οἰκτίσαι ποτὲ, καὶ τὸν τῆς εἰς Θεὸν βιαιοσεβείας ἴσον πεῖσον τὸν κατ' αὐτὸν εἰς ἄκρον ἀπόνοιαν. ὅτι δὲ ἀποσυνάγωγοι καὶ τοῖς Ιουδαίοις ἐλίνοντο, καὶ τοῦτο ὡς ἐν ἀρχαῖς τῶν προβλημάτων ἔστω μοι δῆλον, οἱ τὴν ἀγάπης τὴν εἰς Χριστὸν ὀξυμμένοι, σαφὲς δὲ ἦν τοῦτο,

D λέγοντες τῷ βιαιοτικῷ, ὅτι πολλοὶ μὲν καὶ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὁμολογοῦσιν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται. καὶ πάλιν· ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν εἶναι, ἀποσυνάγωγος γένηται· ἀλλ' εἰ καὶ πρὸς τοῦτο, φησὶ, τὴν τῶν Ιουδαίων ἐπιβουλὴν ἀφῃρημένοι τινὲς, ἰσχὺν ἐπετίθεν, ὡς καὶ μείζονα τούτων τὰ καθ' ὑμᾶς ἔσεσθαι. καὶ γὰρ ὅλως, φησὶν, εἰ δὲ συμβαίη τοῦτο παθεῖν ἀγαθούς.

E καταισχύσεται δὲ πρὸς τοῦτο φαυλότητος τὰ ἐκείνων τολμήματα, ὡς εἰς λατρείας δοκίμιον τῷ θεοφιλοῦς τὸν καθ' ὑμᾶς οἰκτίσαι θάνατον· ὃ δὴ καὶ γεγονὸς διῆσουλθ', ὅτε τε τὸν ἁγίου στέφανον, τὴν τῶν μαρτύρων ἀπαρχὴν, καὶ ὅτε τὸν θειοτάτου Παύλου. στέφανον μὲν γὰρ τὸ τῆς δυσφημίας ἔγκλημα ἐπιπλέκοντες, καὶ ζῆλον ἐπιτιθέντες τὸν φιλόθεον πλατύνοντες, τὸν λίθων ἐπήγαγον θάνατον τοῦ μεγάλου ἱερέως τε καὶ σοφωτάτου Παύλου τοσοῦτον ἐπίτειζον τὸν Ιουδαίων τινὲς, ὡς ἀναθεματίσαι ἑαυτοὺς, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἄχρις οὗ ἀπε-

λωσιν αὐτὸν. Οὕτω γὰρ ὁ τῆς προφήτεως τῶν ἁγίων ἀποστόλων γεγραμμένον διήσομεν. καλὴ τοιγαροῦν καὶ λυσιτελὴς λίαν ἡ προῤῥησις, προφυλάττουσα μὲν τὸ ὀπίθεν τοῖς δεινοῖς φόβον, ὡς ἤδη πεποιθότας αἰσχαλλύουσα τοὺς μαθητάς. προαποψυχθήσεται γάρ πως ἡ τῆς κινδύνων θερμότης προγεγυμνωμένη τοῖς πάθεσι, καὶ ἀσθενεστέραν τὴν ἔφοδον ἐργάζεται.

rint non prius se manducaturos, neque bibituros, quàm eum interfecissent. Sic enim in Actibus sanctorũ Apostolorum scriptum reperiemus. Optima ergo & vtilissima est illa prædictio, quę grauium malorum metum pręmollit, & quasi iam ea expertos ad animi virtutem reuocat. Refrigescit enim quodammodo periculi æstus ante prouisus, & lentius inuadit.

Καὶ τοῦτο ποιήσουσιν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν πατέρα, οὐδὲ ἐμέ.

v. 3. *Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.*

Ἔδειξε τὴν Ἰουδαίων τὸ ζῆλον, ὃ κατ' ἐπίγνωσιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Παῦλος φησὶ· πεπλανημένον δὲ σφόδρα, καὶ ἔξω που βαίνοντα τῆς ἀληθείας ὁδοῦ, κἂν τοῖς δοκοῦντα, κατὰ γε τὸ αὐτοῖς ὄντα σκοπὸν πεφθάσαι τῆς θείας. ὥοντο μὲν γὰρ τῷ δοκεῖν Μωσέως ὑπερασπίζοντες ἐντολὴν, τὸν νόμου δοτῆρα κατευφρᾶναι θεὸν, καὶ μαχόμενοι τοῖς περὶ Χριστοῦ δογματίσμασιν, εὐδοκιμεῖν οἱ ζῆλωται καὶ μικρῷ ὑπερελάμβανον. δηλοῖ γάρ τοι τοῦτο, καὶ τοῖς τῆς ἀληθινοῦ λόγου κηρύττουσι λόγον ἐπέκειντο σφοδρῶς, ἀλλ' ἠγνόουν ἅπαντες εἴσω πεσόντες μωρίας, καὶ τῆς εἰς τὸν υἱὸν ἀτιμίας, εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντες τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, μᾶλλον δὲ οὐκ εἰδότες ἠλίσκοντο πλημμελῶς, τί μὲν ὅστι πατὴρ, τί δὲ πάλιν ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς υἱός. καὶ τὸ γε θαυμαζόμενον. Μωσέα μὲν γὰρ τὸν σοφώτατον, τοῖς ἀνωτάτω τιμῆς καταστεφανοῦν ἠπείγοντο, νόμου τὸν δι' ἀγγέλων γεγονότα διάκονον· τὸν δὲ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τὸν ἀπόῤῥητον τῆς παρὸς ἐξηγούμενον βουλῆσιν, λέγοντά τε ὡφελῶς, ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, τοῖς ἐσχάτοις ἀτιμίαις περιέβαλλον οὐκ ὠκνηκότες, καίτοι σεσωφασματουργημένοις αὐτῷ τῷ Θεοῦ καὶ παρὸς, καὶ δι' αἰσθητῶν ἔργων μαρτυρουμένοις φωνῆς, ἀνακεκραγότος δὲ ἀῤῥήτως καὶ λέγοντος· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. ἔστι τοίνυν οὐκ ἀμφίβολον, ὡς εἴπερ ἦς ἔλαττον τοῖς τῆς θείου λόγου πορθμεύουσι λόγον ὅτι φύσεως πικρὰς, ἐν ἀγνοίᾳ κεῖσθαι πάσης ὁμοῦ τῆς ἀληθείας τε καὶ ὁμοουσίου τριάδος. οὐδὲ γὰρ οἶδε τὸν πατέρα, ὁ τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα λόγον τὴν πρεπούσης δόξης ἔξω ῥίπτεις, κατὰ γε τὸν ἴδιον σκοπόν. πῶς γὰρ οὐκ ἀναντιῤῥήτως τοῦτο δεκτὸν τοῦτό γε τοῖς νοουμένοις τῇ τῆς προαγούσῃ φύσει προσβάλλειν δυναμένοις, ὡς ἐπείπερ ἐστὶν ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, λαλήσει μὲν πάντως τὰ τῆς

Ostendit Iudæorum zelum, non secundum scientiam, sicuti nempe & Paulus ait, sed erroneum valde, & à recta via alienum, quamuis vt ipsi sibi persuadent, secundum Deum esse videatur. Existimabant enim se Mosaïcum præceptum propugnando rem Legis datori Deo gratam facere, & doctrinæ Christi repugnando, multum sibi conciliare splendoris putabant. Quam ob causam in Euangelicæ doctrinæ prędones ferociùs inuadebant: sed nesciebant se in stultitiam immanem delapsos, & notam Filio irrogantes se in ipsum Deum ac Patrem delinquere, quin & ignorare penitus arguebãtur quid sit Pater, quid rursus qui ex ipso effulsit Filius: Et quod mirum est, Mosen sapientissimum summis honoribus ornare nitebantur, Legis per Angelos traditæ ministrum: Dominum autem nostrum IESVM CHRISTVM, qui Patris ineffabilem voluntatem explicat, & apertè ait. *A meipso facio nihil, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar* turpissima ignominia afficere non dubitarunt, quamuis miracula simul cum eo Deus ac Pater faciat, & apertè clamet, ac dicat, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Dubium igitur nonest, quòd si quis diuini Verbi prædones acerbius inuadat, in ignoratione simul sanctæ & consubstantialis Trinitatis versaturus sit. Nec enim Patrem nouit, qui Verbum ex eo procedens conuenienti gloria quantum in se est priuare nititur. Nunquid enim indubitatè fatendum est iis qui rerum naturam penitus intueri possint, quòd cum sit Patri consubstantialis, locuturus sit omnino quæ sunt iuxta voluntatem

Ioa. 8. 28
Id. 12. 49

tem Patris, & cum eum gloriæ suæ consortem habeat, simul quoque tangi necesse sit iis quæ in ipsum nonnulli deliquerint. His verbis itaque Dominus noster IESVS CHRISTVS Iudæorum nefarios conatus tantumnon accusat, acerbam ac funestam hinc sententiam ferens in eos qui crudelitate erga sanctos Apostolos, ipsum violant. nec enim in ipsos propriè peccati ratio conuertetur, sed in eum ascendet qui diuini Apostolatus eis munus imposuit, quemadmodum & ad sanctum Samuelem quondam aiebat de
1. Reg. 8. filiis Israel. *Non te contempserunt, sed me contempserunt.* Res itaque periculosissimæ plena est alex, nolle sanctis conuenientissimum honorem impertiri. Peccati quippe in eos ratio ad ipsum à quo missi sunt recurret.

A βούλησιν τ παθ̃ός, ὡς ἡ κοινωνὸν τ δόξης ἔχον αὐτὸν, ἐξ ἀ δὴ πάντως καὶ συλλυπούμενον, ἐφ' οἷς ἀὐ θαλάσσουσιν εἰς αὐτὸν ἄνες. ἀπολογεῖται τοίνυν ὁ τοιούτοις ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, καὶ μονονουχὶ τ Ἰουδαϊκὴν ζηλοτυπίαν κατηγορῶν, πικρὸν καὶ ὀλέθριον ὁ τοῦτο ὄντως ὑπομένειν τ ψῆφον τοῖς αὐτὸν ἀτιμάζουσι, διὰ τ εἰς αὐτοὺς θεοὺς ἁγίους ἀποστόλους ὠμότητος. ὁ γὰρ εἰς αὐτοὺς κυρίως ὁ τ πλημμελείας ἀνεκπαίστως λόγος, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀναβήσεται τ τῆς θείας ἀποστολῆς αὐτοῖς ὑπηρέτην τιμὴν λειτουργίαν, καθάπερ ἀμοιβῇ B ποτὲ πρὸς Σαμουὴλ περὶ τ̃ ἄλλων ἔλεγε θεὸς περὶ τ̃ ὑμῶν Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἐξουδενήκασιν, ἀλλ' ἢ ἐμὲ ἐξουδενήκασι. πρᾶγμα τοιγαροῦν σφαλερώτατον, ὃ μὴ τοῖς ἁγίοις ἧττον τιμῶν αὐτοῖς ἁρμοδιώτατον ἀποφήνῃ ἡμῖν. ἀναδραμεῖται γὰρ τ εἰς αὐτοὺς πλημμελείας ὁ λόγος εἰς τὸν ἀποστείλαντα αὐτούς.

v. 4. *Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.*

Αλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν.

Non aliam ob causam factum esse de his sermonem asserit, quàm vt agnoscerent si in tentationes propter se inciderent, omnino gloriam hinc reportaturos. Nec enim prædixi, inquit, vt vim & robur vestræ mentis eneruarem, sed neque vt præmaturum vobis futurorum malorum terrorem incuterem, sed vt anticipatam potiùs eorum vobis cognitionem traderem, quo duplicem hinc fructum reportaretis. Primùm enim recordati hæc à me prædicta fuisse, mirabimini quî ego præscierim, D & ipsum periculi tempus manifestissimum certæ fidei vobis erit argumentum. Nam qui futura nouit, quomodo non erit secundum naturam Deus. Deinde, qui præparatus est, & aliquid sibi euentuum antea nouit, leuiore metu afficietur, & quodcunque graue esse videtur facile superabit, & inconcussum in ipsis laboribus animum est habiturus. Præter E spem enim aliquid pati, pungit acrius. Quocirca Psalmistes ait, *Paratus sum, & non sum turbatus.* Discipulos igitur meminisse iubet futura sibi prædicta fuisse, vtiliter, ac necessariò. Dubium quippe non erat quin cum ipsum Deum verum esse ideirco crederent, (proprium enim veri Dei est cuncta nosse) facile quoque crediturí essent ab eo se periculis liberatum iri.
Ps. 118. 60.

C Οὐχ ἑτέρου τοῦ χάριν τοιγαροῦν αὐτοῖς πεποιῆσθαι τ λόγον διϊσχυρίζεται, ἢ ἵνα γνώσονται, ὅτι δὴ πάντως τοῖς δι' * αὐτὸν ὁμιλήσαντες πειρασμοῖς τ ἀνδρίας, τ̃ σὺν θεῷ ἀποκερδήσουσι δόξαν. οὐ γὰρ δὴ προείρηκα, φησὶ, τοὺς πόνους τ ὑμετέρας ἀθλοθεσίας προαπονυττων, ἀλλ' οὐδὲ προῆγον ὑμῖν ἐκ τ̃ πίστεως τ προσδοκᾶν ὑπονοήσας τὸ δόμα, προγινώσκειν δὲ μᾶλλον δίδεις, ἵνα διπλοῦν τοιοῦτον τ̃ ὠφέλειαν κερδάνητε. πρῶτον μὲν γὰρ ἀναμνησθέντες, ὅτι προεῖπον ἐγὼ, τὸν προειρηκότα θαυμάσεσθε, καὶ αὐτὸς ὑμῖν ὁ τ̃ κινδύνου χρόνος εἰς πληροφορίαν ἀσφαλεστάτης συμβήσεται πίστεως. ὁ γὰρ εἰδὼς τὰ ἐσόμενα, πῶς οὐκ ἂν εἴη κατὰ φύσιν θεός, καὶ πρός γε τούτῳ ὅ ἕτερον· ὁ γὰρ δὴ προνοητικὸς εἰσόμενος, καὶ προειρηκὼς ὅτι πίσεται, μᾶλλον κατισχύσει τ̃ φόβου, κατευμενέστερόν τ̃ ῥᾳδίως πάντως τ̃ δεχομένου εἰς ψυχὴν, ἀκλόνητόν τε τ νοῦν ἐν αὐτοῖς κτήσεται τοῖς πόνοις· ὃ γὰρ ἀδόκητον εἶναι πρὸ ἐλπίδος παθεῖν πικρότερον ἔχει τ προσδοκίας. καὶ γοῦν ὁ ψάλλων φησὶν, ἡτοίμασθαι δ οὐκ ἐταράχθην. διὸ μεμνῆσθαι πάντως κελεύει τοὺς μαθητὰς τ̃ προφητικότος αὐτοῖς τὰ ἐσόμενα χρησίμως δ καὶ καίρως. ἴσως γὰρ οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι θεὸν ἀληθινὸν ὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύοντες· ἴδοιεν γὰρ ὃ πάντα εἰδέναι τ̃ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος θεοῦ· καὶ ὅτι τ̃ θείαν ἐξελεῖται ῥᾳδίως πιστεύσουσιν.

A

Ταῦτα δὲ ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην. νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν.

Hæc autem ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implenit cor vestrum.

Ἕτερόν τινος χρησίμου καὶ αἰσχροπάτου λίαν προεγόησεν ὁ Χριστός. ἦν γὰρ οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι παρηκολουθηκότες πρὸς μαθητείαν ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτὸν, συνόντες τε ἀεὶ, καὶ συνδιατρίβοντες, καὶ πολλὰ τῶν θαυμασίων ἐφηκότες τὴν πεῖραν, συνεπάρμενοί τε τὴν ἀσύγκριτον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἐξουσίαν ὅτι πάντα νικήσουσι πειρασμὸν, καὶ πάντων ἀπαξαπλῶς περιέσεσθαι τὴν δίκην ὑπάγελέμενον. πῶς γὰρ ἂν ἦν διαζητεῖταί τι καὶ πρὸς τῶν μικροψυχεῖν τὰ τοσαῦτα ἰσχύοντας λογίζεσθαι μέμφομαι; ὅπερ ἦ τοῖς περὶ ἐλπίδα προπεσοῦσι κινδύνοις προμεμαθήκεν ὁ Χριστὸς, ἵνα μὴ σφόδρα πρὸς τὸ παράπαν τοῦτο διεθυμούμενοί τε καὶ λέγοντες· ἆρα τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐλπίδων ἐσφάλημαι καὶ διημαρτήκαμεν τοῦ σκοποῦ, κεκλῆσθαι μὲν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς οἰηθέντες, ἐκπεπτωκότες δὲ ἄττως εἰς ἀδοκήτους συμφορὰς, ἀναγκαίως ὁ κύριος ἂν μὴ τὸ ἐξ ἀρχῆς προμυήσαι τούτοις, τὰ αἰτίαν ἐξηγεῖται, καὶ φησίν. ταῦτα ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην. ἐξήρκει μὲν γὰρ συμπαρὼν αὐτοῖς ἔτι πρὸς τὸ ἀσφαλίζειν θαρραλέως, καὶ ἐκ πάντος ῥύεσθαι πειρασμοῦ, καὶ πρὸς ἐφ' ἅπασι τοῖς συμβαίνουσι καθηκόντως παιδεύειν διδασκαλίαν τε καὶ ἐπανόρθωσιν. ὅπερ ἦ ἀποδημεῖ πρὸς τὸν πατέρα, τὰ τέσσαρα προδοκωμένων ἀναβάλλεται D ἀφιξιν ἐξηγεῖται χρησίμως καὶ σὺν καιρῷ τῷ παρόντι. εἰ γὰρ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς τὸ τῆς καιροῦ τὸ παρέποντος μὴ ἀμυδρῶς ἐπαισθάνεσθαι, πῶς οὐκ ἂν μᾶλλον ἀρέσαι Θεῷ; καιρὸς οὖν ἦν ἄρα σιωπᾶν ἐν τῷ ἐξ ἀρχῆς, ὅπου γε μηδὲ μαθεῖν, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσβαίνοντος· ὅπερ ἦ ἀπεδήμει πρὸς τὸν πατέρα, ὁ τῆς φρονίσεως παρεσόμενος καιρός. ἆρ' οὖν ἀπενοσφίζετο τὸ μαθητῶν ὁ σωτὴρ αἰσθομένους πρὸς τὸν πατέρα, καὶ συνεῖναι αὐτοῖς τῇ τοῦ πνεύματος ἐπιρροίᾳ τε καὶ δυνάμει, καὶ χαίρειν πῶς, ἢ κἂν πίστιν E ὅπου, μὴ γὰρ ψεύσεται λέγων· ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας καθ' ἑκάστην τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, πλὴν ὅσον εἰς σάρκα καὶ τὴν μετὰ σώματος παρουσίαν, ἀδιαμφίβολον ἀμφίβολον. ἀλλ' οἶδε μὲν ὁ σωτὴρ ἀναγκαιότατον ὄντας τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ εἰς ὑψηλοὺς ἀναβῆναι τὰς ἰδίας σαρκὸς, πλὴν οὐκ ἠγνόησεν, ὡς Θεὸς, ὅτι τῇ πικρίᾳ τοῦ λύπους μεμέ-

Aliud quiddam vtile ac valde necessarium Christus prouidit. Dubium quippe non erat, quin cum facti essent initio eius discipuli, & cum eo iugiter versati, multáque miracula experti fuissent & incomparabilem eius potentiam perspexissent, omnem se tentationem superaturos, omniáque omnino pericula expugnaturos putarent. Quis enim ambigendi locus esset, eos qui tot tantáque pollentis bonitatem experti essent, animum angustum in hoc præ se ferre? Sed quoniam Christus multa eis præter spem euentura mala prædixit, ne minimum turbarentur, apud se cogitantes ac dicentes, Ergo frustra sunt illæ spes quas initio concepimus, & nostro scopo tandem excidimus, qui nos ad omnia bona vocatos esse putantes, in calamitates adeò inexpectatas incidimus, necessariò Dominus causam aperit, cur hæc initio non prædixerit, & ait: Hæc ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram. Mat. 28. 20. *Quandiu enim cum illis erat, sufficiebat ad eos ex omni tentatione eruendos, & aduersus omnes casus instruendos atque erigendos. Quia verò ad Patrem vadit, ea quæ certò euentura erant vtiliter & opportunè eis explicat. Nam si tempestiuè res gerere cumprimis studemus, quomodo non id potiùs Deus fecerit? Silendi ergo tempus erat initio, nondum verò discendi: Sed cum ad Patrem pergeret, eloquendi tempus subiit. Ergone Seruator reuersus ad Patrem à discipulis aberat, & tamen eis aderat Spiritus, efficacia, & virtute, & gratia. Quomodo verò? nec enim mentitur, dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi: veruntamen quoad carnem & carnis præsentiam id intelligendum esse, nullus ambigit. Cæterum nouit quidem Seruator naturæ humanæ valde necessarium fore carnis suæ in cælos ascensum, sed non ignorauit, vt Deus, acerbissimo dolore*

discipulorum cor impletum fuisse. Vehementer enim eos discessus Christi pungebat, quia perpetuò cum eo morari cupiebant. Eum verò, vt qui iam istud facere decreuisset, non interrogant quam ob causam esset discessurus, aut quid eum ad cælos ascendere impelleret. Ignoscit igitur istud iis quoque ita affectis, & silentium intempestiuum vsurpantibus, quod ne discessus quidem causam eos discere patitur, licet eius cognitio multum in se vtilitatis habeat.

A ζυσο τ μαθητ λι καρδία. ἐλύπει γὰρ λίαν αὐτοὺς ἀποδημῶν ὁ Χριστός, ἐπεὶ σφ ἤθελον αὐτῶ συνεῖναι ἀφ' πάντος. ὡς δὲ ἤδη κεκεικότα τοῦτο δρᾶν, οὐδὲ διερωτῶσιν, ὅ. τί ποτε ἄρα, καὶ ἀφ' ποίας αἰτίας ἀποχήσεται, ἢ τί ὃ ἐπεῖγον, ἦγεν αὐτὸν εἰς ὃ ἀναβαδίζειν αὐτόν. συγγινώσκει δ' τοῖς ὡς ἐξ ἀγάπης αὐτοῖς παθοῦσι τὸ τοῦτο, καὶ σιωπὴν οὐκ ἀκαίρως ἐλαμπούσης ἀγαπᾶν τῆς ἀποδημίας οὐκ ἐᾷ πάντ ὃ αἴτιον ἐκμαθεῖν, καίτοι πολλὰ ἔχοντος τὴν εἰδέναι τὸ ὅπως.

B Ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέγω· συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς.

v. 7. *Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam. Si enim ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos.*

Vehementissimus nempe vos dolor exedit, & acerbus labor turbauit, nec discessum meum expertem fore molestiæ rectè vtique vobis persuasistis. Incidens enim profectò in eas quas dixi tentationes, & impiorum persecutorum crudelitatem perferetis. Vtile ergo iucundis semper anteponendum C esse apud me reputans, veritatem vobis dicam. Expedit enim vobis vt ego vadam. Et nos quidem Seruatori Christo longè nos excedenti omnem intelligentiam submittemus, veruntamen non mediocriter hoc dicto posse turbari quendam paulo simpliciorem autumo. Illud enim apud se reputabit, nempe si melius est abire Christum, præsentia sua nonnihil obfuisse videtur. Et si vtilis est nobis discessus eius, quomodo non ex eius mora contrarium eueniet? Simpliciores forsan turbabit hæc quæstio: veruntamen qui diuina sapientia ad exactam horum cognitionem non dirigitur, non vtique scandalizetur, sed dictis conuenientem potius sensum attendat. Existimo itaque ante alia cuncta cogitandum esse, & apertè discendum, cuique rei, vt scriptum est, suum esse tempus, & omnia esse bona in tempo- E re suo. Aderat ergo suo tempore vtiliter Dominus in hoc mundo cum carne: opportuno vero tempore, & singularum rerum ordini congruo vtiliter reuersus est ad Patrem. Neque verò ei obiici vllo modo potest, non fuisse valde vtile vnà cũ discipulis versaretur, ex eo quod necessariò demum discedit: neq; discessus vtilitas vllo modo arguatur propter

Θερμὴ μὲν γὰρ ὑμᾶς κατεδήδοκε λύπη, φησὶ, καὶ δριμὺς ἐπάρδει πόνος. ὑ γὰρ ἀπαλαίπωρον ἑαυτοῖς τ ἐμὸν ἔσεσθαι χωρισμὸν ἐσφλήφατε, σφόδρα φρονίμως ὀρθῶς. παρεπισῇ δὲ γὰρ πάντας οἷς ἤδη προείρηκα πειρασμοῖς, & τ τῶν διωκόντων ἀνοσιότητα ὑπομενεῖτε τ ἀμείνονα. χρὴν δὲ οὖν ἀεὶ τ ἡδέων τὸ συμφέρον προτιθέναι λογιζόμενος, ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς τὴν ἀλήθειαν. συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· & πάντα μὲν τὰ κοινωνικὰ τῆ ὑπὲρ ἡμᾶς προθέσει χωρήσομεν τῷ Χριστῷ, πλὴν ὑ μετρίως δὲ οἶμαι θορυβήσειν δύναθαί τινα τ ἁπλουστέρων τὸ εἰρημένον. λογιέσθω γὰρ πάντως ἐν ἑαυτὸν, & διαπορείτω, ὡς εἴπερ ἦν ἄμεινον τὸν ἀποδημῆσαι Χριστὸν, τὸ ἄρα παρῆναι τ καλῶν ἔοικεν ἡμῖν ἀπαλλάττειν· & εἰ τὸ συμφέρον ὑμῖν ἐκ τῆς ἀπελθεῖν αὐτὸν, πῶς ὑχὶ τὸ ἐναντίον οὐκ ἂν μὴ ἀπελθεῖν συμβήσεται; & θορυβήσει μὲν ἴσως τινὰς τ ἀκεραίων τὸ ζήτημα· πλὴν ὑ συνήσει τῆ θείᾳ διδασκαλίᾳ νόμος πρὸς ἀκριβῆ τ εἰρημένων καταλήψιν, οὐκ ἂν ὅλως οἶμαι σκανδαλισθεῖη ποτὲ, διδασκέσθω δὲ μᾶλλον τὸν τοῖς εἰρημένοις παρέπεσθαι νοῦν. χρὴν δὲ ἐνθυμεῖσθαι πρὸς τ ἄλλων ἁπάντων οὐχὶ δεῖν μόνον προλογίζεσθαί τε & εἰδέναι ἐφ' ὅτῳ κτ ὃ γεγραμμένον, καιρὸς τῷ πάντι πρᾶγμα τί, & πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν. πρὸ μὲν οὖν ἦν κτ καιρὸς χρησίμως ὁ κύριος ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς ἐν καιρῷ δ' αὖ πάλιν τῷ καθήκοντί τε & πρεπούσῃ, ταῖς ἐφ' ἑκάστῳ τ πρὸς μετὰ τελευτὴν οἰκονομίαις χρησίμως αὖθις πρὸς τ πατέρα· & οὐ δεδιέλειπεν μὲν πάντως, ὡς οὐ σοφὸν λογιτέον τ συμπράξαι τοῖς μαθηταῖς, δεῖ τ εἰς ὕστερον ἀναβαλέσθαι ἡμᾶς ἡμερῶν ἀποδημίαν οὔτε μὲν λυσιτελῆσαι καὶ πρὸ ἡμερῶν ὅλως τε οὐκ τῆς

ἀποδημίας χρήσιμον, διὰ δὲ ὃ οὐκ τῆς πρόσθεν συμ- A
φέρον· ἐκάτερον γὰρ τὸ καιρῷ παρόντι χρησίμως
ἐποίησεν. ἵνα δὲ τῆς θεωρήματος τοῦ βαθυτέρου
πλούτου, διὰ σπουδῆς ἐρεῖν τοῖς ἀδελφοῖς
καθηκόντως, φέρε δὴ λέγωμεν αὖθις μικρὸν ἐπανα-
νεοῦντες τὸν λόγον, κατ' ὀλίγον δρομεῖν τὸ μὴ σφαλῆς οἰκο-
νομίας τῆς μονογενοῦς τὸ πρόσφορον, ἐν ποίοις δὴ
τούτοις ἐπὶ ὃ τῆς ἀποδημίας ὠφέλιμον. ἵνα δὴ καὶ
φθορᾶς ἐν θανάτου ἀπαλλάξῃ τὸ ἐξ ἐξ ἀρχαίας
ἐκείνης καταχεηλμένον ἀρᾶς, γέγονεν ἄνθρω- B
πος, ἑαυτὸν ὡσανεὶ ἐγκαθεὶς τῇ ἡμετέρᾳ φύσει,
ζωὴν καὶ φύσιν ἐπαγόμενος. νενίκηται γὰρ οὕτω
τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ λέλυται τὸ ἐν ἡμῖν ἐπεισ-
άκτου φθορᾶς ἡ δυνάμις. καὶ ἐπεὶ ἐξ εἰς ἁμαρ-
τίαν ῥοπῆς ἐλθόντα πάντελῶς ἡ θεία φύσις ἦν,
περιφέρεται ἡμᾶς διὰ τὸ ἰδίας σαρκός. ἐν αὐτῷ γὰρ
ἡμῶν οἱ πάντες, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος, ἵνα
νεκρώσῃ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦτ' ἔστι, πάντα σαρ- C
κὸς πάθη, καὶ καταργήσῃ τὸ ἁμαρτίας νόμον, τὸ ἐν ἡμῖν
ἡμετέροις μέλεσι τυραννήσαντα, καὶ ἐν τούτῳ
πάλιν ἵνα τὴν φύσιν ἡμῶν ἁγιάσῃ, καὶ τύπος ἡμῖν,
καὶ καθηγητὴς εὑρεθῇ τῆς εἰς θεοσέβειαν ὁδοῦ, καθα-
ρά τε ἐπίγνωσις τοῦ κατ' ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ
ἀπλανοῦς πολιτείας. ταῦτα δὴ οὖν ἅπαντα γενο-
νὼς ἄνθρωπος κατώρθωκεν ὁ Χριστός. ἔδει γὰρ οὕτω
εἰς ἀκρότητα πάντως ἀγαθοῦ τὸ ἀνθρώπου φύσιν D
διαγαγεῖν, καὶ μὴ μόνον ἀπαλλάξαι θανάτου καὶ
ἁμαρτίας, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναβιβάσαι τοὺς
οὐρανούς, οὐσιαίτατόν τε καὶ συγχορδωτάτην ἐπιδοῦναι
τοῖς ἀγγέλοις τὸ ἀνθρωπον. ὡσανεὶ καταγωγὸν μοναν
ἡμῖν διὰ τὸ ἰδίας ἀναστάσεως, ὃ διαφθαρὰν διὰ
παλαιᾶς τὸ φθορὰν, ὅπως ἡμῖν ἀνοίξαι καὶ τὸ εἰς ὃ αὖθις
πάροδον, καὶ ἐποίησαν τῆς παλαιᾶς τὸ οὐ πρόσ-
κοπον πεφήνατ, διὰ τὸ Ἀδὰμ παράβασιν. οὕτω
τὰ θειότατα σωτὴρ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἔλε-
γεν, ὅτι γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, Hebr. 9.
ὃς ἐστὶν ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν E 24.
οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ
ὑπὲρ ἡμῶν. ἀκούεις, ὅτι διὰ πάντος ἐν ὢν καὶ
ἐν τῇ φύσει τοῦ ἰδίου γεννήσαντος ὢν, διὰ τοῦτο τὴν
τῆς οὐσίας, νῦν τὸ δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν ἐμ-
φανίζεται; ὃ γὰρ εἶπον ἤδη, τοῦτο πάλιν ἐρῶ· ἡμᾶς
ἔσχεν ἐν τῷ παρόντι, ἀπαρχὴν οὖσαν τῆς ἀνθρωπό-
τητος, ἀποδημήσας εἰς οὐρανόν. ὡσανεὶ γὰρ ζωὴ
καὶ φύσει ὑπάρχων, ἀποθανεῖν τε καὶ ἀναστῆναι
λέγεται δι' ἡμᾶς, ὅπως καὶ ἀεὶ βλέπων τὸν ἑαυτοῦ
πατέρα, ὁρώμενός τε αὖ πάλιν καὶ τῷ ἰδίου
πατρὶ, νῦν ἐμφανισθῆναι λέγεται, τοῦτ' ἔστιν,

utilitatem præsentiæ. Vtrumque enim opportuno tempore factum est vtiliter. Vt autem sensum huius loci paululum præteruecti manifestius fratribus exponamus, agedum Incarnationis vnigeniti causam repetito sermone cursim attingamus, ac præterea discessus illius vtilitatem. Vt ergo & corruptione & morte solueret eum qui vetere illo maledicto condemnatus erat, factus est homo, seipsum quodammodo in nostram immittens naturam, qui vita est secundum naturam. Sic enim deiectum est mortis imperium, & resoluta est vis corruptionis in nos inductæ, & cum natura diuina omni prorsus vacua sit propensione ad peccatum, gestauit nos per suam carnem. In eo quippe eramus omnes, inquantum apparuit homo, vt membra terrena mortificaret, hoc est carnis passiones, & peccati Legem quæ in membris nostris tyrannicè dominabatur abrogaret, nostramque præterea naturam sanctificaret, exemplumque nobis & dux itineris ad pietatem esset, & pura cognitio veritatis illius quæ secundum scientiam est atque inculpatæ conuersationis fieret. Hæc igitur omnia Christus homo factus peregit. Decebat ergo naturam hominis ad summum cuiusuis boni attollere, neque solùm peccato & morte eam liberare, sed in ipsos quoque cælos euehere, hominemque Angelorum contubernalem & eiusdem chori consortem reddere. Et quemadmodum per suam resurrectionem corruptionem fugere posse nobis tribuit, sic nobis quoque ad cælos aditum aperire, & in conspectu Patris sistere eum qui per præuaricationem in Adam procul amandatus fuerat. Quæ cum ipse quoque diuinus Paulus intelligeret, aiebat, *Non enim in manufacta sancta Christus introiuit, exemplaria verorum: sed in ipsum cælum, vt nunc appareat coram vultu Dei pro nobis.* Audis, vt cum semper in conspectu & in natura sui genitoris sit, propter identitatẽ substantiæ, nunc non propter seipsum, sed pro nobis manifestetur? Nam vt quod priùs dixi repetam, nos sistit in conspectu Patris, cum sit ipse primitiæ humanitatis, reuersus in cælum. Quemadmodũ enim cùm Vita sit secundum naturam, mori tamen, & resurgere propter nos dicitur, sic etiam cum semper suum Patrem videat, & videatur ipse vicissim à suo Patre, nunc apparere dicitur, id est, quan-

do factus est homo, non propter seipsum, sed pro nobis, vt homo, & quatenus deesse nostræ dispensationi videbatur, vt nos in ipsos quoque cœlos ascenderemus, tanquam in primitiis & primo Christo. Præcursor enim eò quoque rediit, propter nos, vt & alicubi diuinus ipse Paulus ait. Et quatenus quidem homo, censetur Pontifex adhuc nostrarum animarum & consolator, & propitiatio pro nostris peccatis: Quatenus verò Deus ac Dominus secundum naturam, cum Patre considet, sed nihilo secius hæc ad nos gloria pertinebit. Vnde & Paulus aiebat, de Patre, *Quia & conresuscitauit, & consedere fecit nos in cœlestibus in Christo.* Cum ergo omnia quæ in terris dispensanda erant consummasset, restabat vt quod deerat impleret, nempe vt ascenderet ad Patrem. quocirca ait, Expedit vobis, vt ego vadam Si enim ego non abiero, Paracletus non veniet ab vos. Agedum ergo aliam quandam obseruationem proferamus vtilem æquè ac veram. Peracta demum erant omnia quæ in terris dispensanda erant, sicuti modò asserebamus, sed oportebat omnino fieri nos consortes & diuinæ Verbi naturæ participes, seu nostra vita relictam aliam quandam transformari, & ad nouitatem pieconuersationis instaurari: quod aliter quàm participatione sancti Spiritus fieri non poterat. Tempus autem maximè opportunum missioni Spiritus, & eius in nos illapsui, illud erat, quod discessum Christi nostri Seruatoris excepit. Nam quandiu Christus cum fidelibus adhuc in carne versabatur, omnis, vt reor, boni largitor eis apparebat: verùm vbi ad cœlestem Patrem ascendendi tempus & necessitas adfuit, quomodo non oportebat eum cultoribus suis per Spiritum adesse, & per fidem in nostris cordibus habitare, vt ipsum habentes in nobis, cum fiducia clamaremus, Abba, pater, & ad omnem virtutem facile curreremus, ac præterea potentes & inuicti aduersus Diaboli insidias & insultus hominum reperiremus, vt qui eunctipotentem Spiritum habeamus. Quòd enim in alium quendam habitum transformet eos in quibus fuerit & inhabitarit Spiritus, eosque in nouitatem vitæ restauret, nonne facile est cuiuis, cum ex veteris, tum nouæ Scripturæ testimoniis ostendere? Diuinus

Eph 2.6.

Gal 4.6.

A ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς ἐλλειπὸς ἦν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν κατεφαίνετο, ὃ δὲ εἰς αὐτοὺς ἡμᾶς διαβῆναι τοὺς οὐρανοὺς, ὡς τὰ ἀπαρχὴ, καὶ πρόδρομος Χριστῶ. προέδραμε γὰρ καὶ εἰς ἄνω ἀνελήλυθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς που καὶ αὐτὸς φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· καὶ ἡ μὲν ἄνθρωπος, ἀρχιερεὺς ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ παράκλητος, ἱλασμὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν.

B ἡ δὲ Θεὸς, καὶ κύριος κατὰ φύσιν, συνέδρος τοῦ ἰδίου πατρὸς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς αὖθις ὀφθήσεται πάλιν, καὶ δι' οὗ τούτου δοξασθήσεται δόξα. διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγε πρὸς τοὺς, ὅτι καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῶ. τετελεσμένων οὖν ἁπάντων τῶν ὑπὲρ τῆς γῆς, ὃ ἐλλειποὺς ἔδει πληρωθῆναι, τοῦτ' ἔστι, διαβῆναι πρὸς τὸν πατέρα. διὸ τοῦτό φησι, συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐ μὴ ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. φέρε δὴ τι καὶ πρὸς τούτοις

C ἕτερον ἐπινοήσωμεν τοῖς θεωρήμασι χρήσιμόν τε καὶ ἀληθὲς κατόρθωτον. πᾶν γὰρ ἄπαντα λοιπὸν ἦν τὰ ὑπὲρ τῆς γῆς, καθάπερ ἀμέσως διεβεβαιούμεθα νυνί· χρῆν δὲ πάντως κοινωνοὺς ἡμᾶς, καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς θείας τοῦ λόγου φύσεως, ἤτοι τὴν οἰκείαν ἀφέντας ζωὴν εἰς ἑτέραν μεταβαλεῖν ζέσιν, καὶ πρὸς καινότητα πολιτείας μεταστοιχεῖσθαι τὴν θεοφιλῆ· ἀλλ' οὐκ ἄν ἑτέρως διὰ τοῦτο τυχεῖν, εἰ μὴ διὰ τῆς ἁγίου πνεύματος κοινωνίας τε καὶ μετου-

D σίας. ὅ, τε μὴν πρέπων διδάσκαλός τε καὶ οἰκειότατος κηδεστὴς τῆς τοῦ πνεύματος ἀποστολῆς, καὶ καθόδου τῆς πρὸς ἡμᾶς, ἐκεῖνος ἦν ἄρα λοιπὸν εἰσρέων θύραθεν, ὁ μὴ τὸ σύνευδον ἀποδημίας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. σαφῶν μὲν γὰρ ἔτι μὴ σαρκὸς καὶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, πάντως οἶμαι χρηστὸς ἀναθοῦ διεδίκνυτο· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ αὐτὸν αἰσχεμίζεσθαι δεῖν πρὸς τὸ τοῖς ἀρχαίοις πατέρα κηδεστὰ καλῶς καὶ χρεία, πῶς οὐκ ἔδει συνεῖναι ἅμα τῷ πνεύματος τοῖς σεβασθεῖσι αὐτὸν, καὶ οἰκεῖν ἐν

E ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τῆς πίστεως, ἵν' αὐτὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, μὴ παῤῥησίας κρείττωμεν, ἀλλὰ ὁ πατὴρ, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀνθρώπων ἰσχὺν ἀήττητοι, καὶ πρὸς τούτοις, δυνατοί τε ὦμεν πρὸς τὰς τοῦ διαβόλου μεθοδίας ἀντεισκαλλᾶν, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρεασμοὺς, ἅτε δὴ καὶ τὸ πάντα ἰσχὺν ἔχοντες πνεῦμα. ὅτι γὰρ εἰς ἑτέραν τινὰ μεθίστησιν ἕξιν τοὺς ἐν οἷς ἂν ἦλθε καὶ κατοικήσῃ τὸ πνεῦμα, καὶ εἰς καινότητα τῆς μεταπλαττῆς ζωῆς,

πῶς ἁπλῶς ὅτι δείξῃ τις ἂν, ἀπό τε τῆς ἐξ ἀρχαίας, καὶ νέας γραφῆς; ἐγὼ μὲν γὰρ θεσπέσιος Σαμουὴλ ὅτι

ζυὶ τοῦ τ̃ Σαοὺλ ἐποιῆτο λόγους· ἢ ἐφάλλεται, φησὶν, ὅτι σὲ πνεῦμα κυρίου, & γραφήσῃ εἰς ἄνδρα ἄλλον· ὁ δὲ μακάριος Παῦλος. ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τ̃ δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τ̃ αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος. ὁ δὲ κύριος ὅ πνεῦμά ἐστιν. ὁρᾷς ὅπῃ μεταπλάττει τὸ πνεῦμα τοὺς ἑτέρους ὥσπερ εἰκόνα, ζυὶ οἷς ἐνοικεῖ φαίνοιτο καταστάζον; μεθίστησι γὰρ ἀκόλουθος ἀπὸ τοῦ φρονεῖν ἐπὶ τὰ ὑπὲρ τ̃ γῆς, εἰς τὸ μόνα βλέπειν ζὰ ἐν οὐρανοῖς, ἢ ἐξ ἀνάνδρου δειλίας, εἰς ὑπερμεγέθη ῥώμην. ὅθι δὲ & ζυὶ μαθητὰς τοῦτο παθόντας ἀνήσομεν, & κεκραλαιωμένους ἀφ' ἑαυτοῦ πνεύματος, εἰς τὸ μήτε ζὰ τ̃ διωκόντων ἐπιφορὰς κατδυσκᾶν, ἀλλὰ ἢ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἀπείξ ἐχομένους, ὑδαμόθεν ἀμφίβολον. οὕτω ἀληθὴς ὁ σωτῆρος ὁ λόγος, συμφέρῃ ὑμῖν λέγοντος, ὃ ἀπελθεῖν με εἰς οὐρανούς· ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ καιρὸς τῆς καθόδου τοῦ πνεύματος.

A quippe Samuel cum ad Saülem verba faceret, *Et insilies*, inquit, *super te Spiritus Domini, & verteris in virum alium.* Beatus autem Paulus: *Nos verò omnes, reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu. Dominus autem Spiritus est.* Vides vt Spiritus transformet quodammodo in aliam imaginem eos in quibus inhabitat? Transfert enim facile B à rerum terrenarum sensu ad spectanda solùm ea quæ sunt in cælis, & ex imbelli timiditate ad strenuam & generosissimam vim animi. Neque verò dubium est quin ita affectos reperiamus discipulos, & sic per spiritum confirmatos, vt persequentium incursus vincerent, & dilectioni in Christum mordicùs adhærerent. Verum igitur est quod ait Seruator, *Expedit vobis, vt ego ad cælos reuertar.* Tempus enim illud erat descensuri Spiritus.

C.

Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος, ἐλέγξῃ τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, & περὶ κρίσεως. περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ· περὶ δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. περὶ κρίσεως δὲ, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται.

v. 8. &c. *Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato & de iustitia & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia verò, quia ad Patrem vado, & iam non videtis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iudicatus est.*

Καιρὸν δὲ διδείξας τ̃ δέοντα τ̃ πνεύματος καθόδου ἢ ἀποστολῆς, ὅ ἀπελθεῖν πρὸς τ̃ πατέρα, ἢ πάλιν ἐν τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς ἀγαλλιάσασθαι λύπην ἀποχέοντος ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦ παρακλήτου, & πίνων ἕξαι δημιουργὸς ὁ παράκλητος χρείαν ποιῶν προαποδείκνυσιν. ἐλθὼν γὰρ φησὶν, ἐλέγξῃ τ̃ κόσμον περὶ ἁμαρτίας, ἢ περὶ δικαιοσύνης, & περὶ κρίσεως· ἢ πῶς μὲν ἕκαστον τ̃ εἰρημένων ἔλεγχος ἔσται, ἀφαμυθήτως ἀκριβῶς· πλὴν ἐπεί γε ἡ λίαν ἀκόλουθος προσθάλλει εἰκὸς τῷ θεωρήματι τινας, διερμηνεῦσαι δεῖ κατὰ μέρος ἕκαστα, ἢ λυκίτερον εἰπεῖν τῷ σημαινομένῳ ἢ τῇ δυνάμει. πρῶτον τοίνυν ἐν τοῖς ὁ περὶ τ̃ ἁμαρτίας ἔλεγχος. πῶς οὖν ἐλέγξῃ τ̃ κόσμον; ὅταν γὰρ τοῖς ἀγαπῶσι Χριστὸν, ὡς ἀξίοις ἤδη ἢ πιστευθεῖσι λάβῃ, τότε δὴ τότε τ̃ κόσμον, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἀπαιδεύτους, ἢ ἀπίστους ἔτι, & ταῖς ἐν κόσμῳ φιληδονίαις κεκραταιωμένους δι' αὐτὸ καθαιρεῖν τὸ πρᾶγμα, ὡς ὄντας ὑπὸ ταῖς ἰδίαις ἁμαρτίαις, ἢ ζοῖς ἑαυτῶν ἐμπεπη-

Postquam ostendit opportunum D descensus & missionis Spiritus tempus esse, si ad Patrem redierit, & postquam acerbissimum dolorem sanctorum discipulorum per hoc abunde mitigauit, iam quid præstiturus sit Paracletus insuper ostendit. *Quum* enim *venerit*, inquit, *arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.* Et quidem quomodo futura sit de vnoquoque redargutio, accuratè docuit: quia tamen nonnulli non admo- E dum facile hæc assequi videri possunt, sigillatim explicandum arbitror, & quisnam singulorum sit sensus clariùs exponendum. Primo itaque loco ponitur redargutio de peccato: qui verò mundum arguet? Nempe cum in diligentibus Christum, ceu dignis ac fidelibus habitauerit, tunc certè, tunc mundum, hoc est imperitos, & infideles adhuc, & voluptatum studiis affixos ipsâ re arguet, condemnabitque vt peccatis obnoxios suisque vitiis im-

morituros. nequaquam enim Deus personas respiciet, neque his hominibus sine iusta causa largietur Spiritum, aliis non item: sed in solis dignis inhabitare faciet Paracletum, qui per fidem sinceram vt Deum reuera coluerint, & vniuersi opificem ac Dominum confessi fuerint. Quod ergo Seruator priùs Iudæis dixit, *Si non crediderit is quia ego sum, in peccatis vestris moriemini*, rebus ipsis verum id esse Paracletus ostendet, quum venerit. Rursus autem *arguet mundum* inquit, *de iustitia, quia ad Patrem vado, nec amplius videbitis me:* Iure enim patrocinabitur iis qui in Christum, post ascensionẽ eius in cælos crediderint, vt qui iustè iustificati sint. Susceperunt enim vt Deum verũ, quã non viderunt & cũ suo patre cõsidere crediderũt. Quòd enim Christus beatos vocaret eos qui sic credererent, facile discet quisquis illorum meminerit quæ dixit Thomas ac fecit. Nam cum de resurrectione Filij adhuc dubitaret, *Nisi mittam*, inquit, *manum meam in latus eius, & videro fixuram clauorum, non credam.* Postquam autem credidit, Christo quod facere voluisset ei permittente, quosnam sermones audiit? *Quia vidisti me, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt*, Iustè itaque iustificati sunt, qui etiam eo minimè conspecto crediderunt: mundus autem ea re excidit, iustitiam quæ ex fide est non amplexus, sed in suis malis studiosè volutatus. Operæpretium autem est agnoscere duas illas reprehensionis, non aduersus Iudæos tantum sed aduersus quemlibet potius hominem durum atque præfractum per Paracletum futuras. Mundi quippe appellatio significat etiam eum qui in voluptatibus perpetuò volutatur, & ab impuritate Diabolica non recedit, nec minus præterea significat eos qui per totum orbem terrarum sparsi sunt, & eum inhabitant. Generalis ergo est, & ad omnes pertinet duplex ista reprehensio. Christus enim non tantum Iudæos, sicuti principio, aut solum semen Israël, sed vniuersum Adami genus quod lapsum erat vocauit ad salutem. Non enim gratia aliqua parte tenus, sed in omnem terrarum orbem fidei bonum diffusum est. Tertia reprehensio per Spiritum futura est, vt ait Seruator, iustissima principis huius mũdi condẽnatio. Quomodo autẽ, exponã

Ioa 8. 24

Ioa. 20. 25.

A ξομένους ἁμαρτήσεσθαι. τοῦτο γὰρ οὐδαμῶς ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἅπασι μὲν τὸ ὁμοίως τῆς χάριτος, αἰτίας δὲ λόγου δίχα χαρίσηται τὸ πνεῦμα, ἅπασι δὲ οἰκεῖον, μόνοις δὲ τοῖς ἀξίοις ἐγκατοικεῖν τὸ παράκλητον, οἳ δηλ πίστεως εἰλικρινοῦς, ὡς Θεὸν ὄντως τιμήσασι, καὶ τὸ ὅλων ὁμολογήσαντι δημιουργὸν, καὶ κύριον. ὅπερ οὖν εἴρηκε φθάσας τοῖς Ιουδαίοις αὐτὸς ὁ σωτὴρ, ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσητε εἰς τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, ἀληθὲς ὂν ὑποδείξει διὰ

B τοῦ παρακλήτου ἐλθών. ἐλέγξει δὲ πάλιν τὸν κόσμον, φησὶ, περὶ δικαιοσύνης, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ἐγὼ ὑπάγω, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· σωτηρία γὰρ δικαίως τοῖς πεπιστευκόσιν εἰς Χριστὸν, μὴ τοῖς εἰς ὕστερον πιστεύσασιν, ὡς δικαίως δεδικαιωμένοις. παρεδέξατο γὰρ ὡς Θεὸν ἀληθινὸν, ὃν τεθέασται μὲν οὐδαμῶς, σωματικῷ γε μὴν τῷ ἰδίῳ πατρὶ πεπιστεύκασιν. ὅθεν γὰρ μακαρίους ἀποκαλεῖ τοὺς οὕτω πεπιστεύοντας ὁ Χριστὸς, σαφῶς δῆλός ἐστιν ὁπόσα μεμαθηκὼς, ὧν εἴρηκέ τε καὶ

C δέδρακεν ὁ Θωμᾶς. εὐδιάζων γὰρ εἰ πρὸς ἀναβιῶναι τὸν υἱὸν, ἐὰν μὴ βάλω, φησὶ, τὸν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ ἴδω τοὺς τύπους τῶν ἥλων οὐ μὴ πιστεύσω. ὅπερ ὁ πεπίστευκεν, ὅσα ἠθέλησε θεᾶσθαι ἐφέντος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ποίων ἤκουσε λόγων; ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι, οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. δικαίως οὖν ἄρα δεδικαίωται, καὶ δίχα τοῦ ἰδεῖν οἱ πιστεύσαντες, τοῦ δὲ μὴ ἰδόντα τυχεῖν ὁ κόσμος ἐξώλεσθε, τὸν ἐκ πίστεως

D δικαιοσύνην οὐ περιπλάμενος, ἀλλ' ἐθελοντὴς τοῖς ἰδίοις ἐμφιλοχωρήσας κακοῖς. εἰδέναι γοῦν αἰσχρὸν, ὡς οὐ τοῖς μόνοις Ιουδαίοις ἡ τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν εἰρημένων ἐλέγχων δυὰς ἀφῖκται τοῦ παρακλήτου χρήσεται, καὶ πάντας δὲ μᾶλλον ἀνθρώπους ἐπληρώσε τε καὶ ἀπείρους. σημαίνει μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κόσμου περιοχὴ, καὶ τὸν τοῖς φιληδονίαις ἀκαθαλήκτως ἐγκυλινδούμενον, καὶ τὸν διαβολικῆς βδελυρίας οὐκ ἐξιστάμενον, σημαίνει δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ

E τοὺς ἐν πάντι τῷ κόσμῳ διεσπαρμένους τε καὶ κατοικοῦντας. γενικὸς οὖν ἄρα, καὶ κατὰ πάντων ὁ διπλοῦς ὑπωσοῦν κεχώρηκεν ἔλεγχος. ἐφικνεῖται γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχὶ μόνων τῶν Ιουδαίων, καθὰ καὶ ἐν ἀρχαῖς, οὐ μόνον τὸ σπέρμα τὸ ἐξ Ισραὴλ, ἀλλὰ σύμπαν τὸ ἐξ Ἀδὰμ διολισθῆσαν γένος. οὐ γὰρ ὅπῃ μέρος εἰ χάεις, ἀλλ' ἐφ' ὅλῳ γέγονε τοῦ οἰκουμένου τὸ ἐκ τῆς πίστεως ἀγαθόν. τρίτος ἔλεγχος ἀφ' τοῦ παρακλήτου γενήσεται, καθά φησιν ὁ σωτὴρ, ἡ δικαιοτάτη κατάκρισις τοῦ ἀρχοντος τοῦ κόσμου τούτου. πῶς γὰρ ἂν πάλιν, ἢ πῶς ἔτι, ἐξηγήσομαι,

πεφσμαρτυρήσῃ γὰρ τῇ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν ἔντως ἀποδείξας τὸν τῶν ὅλων κύριον, ἐλέγξῃ τὸν κόσμον, ὡς πεπλανημένον, καὶ τὸν μὲν ἀληθῶς τε καὶ φύσει ἀφέντα Θεόν, πεφσκυνήσαντα δὲ τὸν λελατρευκότα τῇ μὴ οὔσῃ φύσει, τοῦτ' ἔστι, τῷ Σατανᾷ. ἱκανὴ γὰρ οἶμαι πρὸς τὸ φανῆναι τὸν ἀληθῶς ἔχοντα θεῖαν φύσιν, εἰ καὶ αὐτὸν ἡμεῖς μὴ κρίνωμεν· ὁ γὰρ αὐτὸν κατακρίνων, κατ' αὐτὸ τοῦτο ἀσθενήσει, καὶ αὐτὸν τὸν πρὸς μάχας εἰσιὼν πρόκλησιν δίκης, σφαλεῖται ζόφου τὸ βάρος παρωλισθήσας, εἴπερ ἰσχὺν φύσει Θεὸς ὢν ἀκλόνητον ἔχων καὶ τῇ ἰσχύϊ καὶ δόξῃ. νυνὶ δὲ τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ ὑπερκύπτειν ὀφθαλμῷ αὐτοῦ, ὥστε καὶ ὑποκάτω ποδὸς τίθεσθαι τῶν πνευματοφόρων, ἤτοι πιστῶν, οἳ καὶ Θεὸν ὑπάρχειν ὁμολογήκασι τὸν Χριστόν. πατοῦσι γὰρ αὐτὸν καὶ πειράζοντα, καὶ μαχόμενον. ὅταν δὲ δή τις καὶ τῶν ἀκαθάρτων δαιμονίων ἐσμὸν καταπεφευγότα, καὶ ἐκπεμπόμενον βλέπῃ ἀφ' ἁγίων ψυχῶν, καὶ ἐνεργείας, καὶ δυνάμεως ἁγίου πνεύματος, πῶς οὐκ εἰκότως ἐφ' καταγνώσεσθαι τὸν Σατανᾶν; καταγνώσεται γὰρ τῷ μηκέτι δυνάσθαι πλεονεκτεῖν τοὺς τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ κατεσφραγισμένους εἰς δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν, ἀφ' πίστεως τὴν εἰς Χριστόν. ἐπεὶ πῶς ἄν, εἰπέ μοι, κατεπατήσαιμεν πάσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ τὸ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, τοῦτο πάντα ἀνθρωπον τὸ καταπατῆσαι ἐν βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου· ὑπὸ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ὑπερβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. ὅταν οὖν ὁ τῆς ἀγνοίας σκοτεινὸς ἀπελήλυθε τὰ ἁγίας λάμπειν ψυχαῖς, καὶ δικαίως αὐτοῖς ἀπιστεμένῃ, ἀφ' τὴν ἀδίκως φαινόμενον πίστιν, τότε ταῖς οἰκείαις ἁμαρτίαις ἔνοχον ἀποδείξῃ γενόμενον τὸν κόσμον, καὶ τὸν αἰωνίου ἀμοιρήσαντα χαίροντος, ἐπεὶπερ ἀπορέπουσαν τὸν λυτρωτήν. ἐλέγξῃ δὲ πάλιν αὐτὸν, ὡς οὐκ εἰκότως εἰς κακοῦσθαι τὰς ἤδη πεπιστευκότας. δεδικαίωνται γὰρ εἰκότως, καίτοι πρὸς Θεὸν ἀποδημήσαντα τὸν Χριστὸν καὶ θαυματουργοῦντα μὴ κατανόησαντες, τῇ πίστει ἡμῶν τες. εἶτα δὲ δὴ καὶ τοσοῦτον ἐνοχήσαντα καὶ τὸν Παῦλον εἰπεῖν· τίς ἐγκαλέσει κατ' ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶν. τίς ὁ κατακρίνων; συνέφερεν γὰρ ἀνομία πᾶσα τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ τὸν τὸν φάλλοντος φωνὴν, σύνεσις κακὴν ἔχουσα τοῖς ἀφ' πίστεως ἐξελεγμένοις, καὶ τὸν τοιοῦτον δικαιοσύνης κατηφιεσμένοις τὸ καύχημα· ἀπελέγξῃ δὲ τὸν κόσμον, ὡς πεπλανημένον, καὶ εἰς τὸν ὕστερον κατάκειται ἔχοντα τὰς ἐλπίδας, ὡς ἁπάσης μὲν δόξης τὸν ἀρχαίας ἀποπεσόν, συκφαντίζεσθαι δὲ δόξῃ, καὶ τὸν μηδενὶ πρέπειν λόγῳ τοῦ τὸ σεβομένου Θεόν. ἀρ-

demum. Testimonium namque gloriæ Christi perhibebit, & ipsum ostendens esse vniuersi Dominum, mundum erroris arguet, vt qui relicto vero ac naturali Deo, non naturalem, id est Satanam adorarit. Sufficit enim ad ostendendum ita se habere reinaturam, latum in eum iudicium. non enim alioqui condemnatus & infirmatus fuisset, nec temerarij erga Deum ausus pœnas dedisset, in caliginem Inferni detrusus, si naturâ Deus esset, cuius virtus & gloria concuti nequit. Nunc verò tantum abest vt suum honorem tueri possit, vt pedibus virorum spiritualium aut fidelium potiùs subiectus sit, qui Christum etiam Deum esse confessi sunt. Eum enim conculcant siue tentet, siue oppugnet. Cum ergo impurorum dæmonum agmen eorum oratione, & efficaciaac virtute Spiritus cohorrescere videas, & expelli, quomodo non meritò condemnatum Satanam esse dices? Condemnatus enim est, eo quod non potest amplius illos imperio suo premere, qui sancto Spiritu signati sunt in iustitiam & sanctificationem per fidem in Christum. Alioqui, quomodo quæso vim eius omnem proculcassemus, iuxta id quod in Psalmis scriptum est ad omnem hominem qui habitat in adiutorio Altissimi: *Super aspidem, & basiliscum ambulabis: & conculcabis leonem, & draconem.* Cum ergo Paracletus in sanctas animas cœlitus illaberur, & iustè eis propter sinceram & incorruptam fidem missus apparebit, tunc peccati reum mundum arguet, & supernа gratia orbatum, quia Redemptorem auersantur. Rursus autem ipsum arguet, tanquam qui iniquè peccati accusarit eos qui iam crediderunt. Meritò enim iustificati sunt, licet Christum ad Deum reuersum, & miracula patrantem non spectarint, ea fide prosequentes. Talc quid autem arbitror Apostolum in animum induxisse, cum ait: *Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus iustificat: quis est qui condemnet? Omnis enim iniquitas os suũ oppilauit*, iuxta Psalmistæ vocem, nihil habens in quo reprehendat per fidem electos, & iustitiæ quæ ex fide est gloria redimitos. Arguet autem mundum vt seductum, & in eum qui sic condemnatus est spes suas ponentem, vt omni quidem vetere gloria exciderit, ac pro nihilo sit à Dei cultoribus habendus.

Ps. 90. 13

Rom. 8. 34.

Psa. 106. 42.

Principem

Principem verò seculi huius vocauit Deus, non quasi verè istud sit, nec quasi essentialem habeat illam imperandi, dignitatem, sed quia per fraudem & rapinam hanc sibi gloriam peperit, & quia in errantibus adhuc imperat ac regnum suum exercet, propter nefarium eorum institutum, quo errori mente affixa, ineluctabili captiuitatis vinculo obstructi sunt, quamuis eis fugere liceat, per fidem in Christum ad agnitionem veri Dei translatis. Adulterinum igitur est Satanæ nomen istud, principatus, naturá quidem quasi Deus sit, sed errantium prauitate conseruatum.

A χρῶτα γαμιῶ τῦ αἰῶνος τέτου κέκληκε Θεὸς, ἀχ ὡς ὄντα τῦτο κ) ἀληθῶς, ἀχ ὡς ὑσιῶδες ἔχοντα ἄξιωμα, φημὶ δὴ τὸ δυνάσθαι κρατεῖν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἁπάτης & πλεονεξίας, τ' ὀφειλομένην δόξαν ἀποκερδαίνοντα, κ) ὡς ἐν τοῖς πλανωμένοις ἔτι κρατοῦντά τι κ) ἄρχοντα, διὰ τ' ἐθισθῆναι αὐτοῖς μεμηνεσπάτῳ προαιρέσει, καθ' ἣν τῇ πλάνῃ, τὸν οἰκεῖον * προσδεχησάμενοι νοῦν, ἀμφὶ φυκτὸν τὸ ἔχειν τ' αἰχμαλωσίας τ' βρόχον, κἂν ἐξαδρᾶ- * ουσιν
B νας παρῇ ἐπ' ἐξουσίας αὐτοῖς, ἀμφὶ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν μεταπεπλεμένοις εἰς ὑπόμνησιν τῦ κ) ἀληθῶς ὄντος Θεοῦ. νόθον δῶν ἀρὰ ὄ τ' ἀρχῆς ὄνομα τῷ ζητήματι, φυσικῶς μὲν ὢ τοῦ Θεὸν, ὃ ἐν τῇ τῶν πλανωμένων βουλευέται ἐξουσιάζόμενον.

Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τ' ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, κ) τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

v.12.&13. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annuntiabit vobis.*

C

Cum eos futura sciendi vehementi desiderio pressos animaduerteret, idque anxiè admodum pati, (impleuit enim, inquit tristitia corda eorum) alterius oneris accessione insuper grauandos esse non putauit, sed opportuno veluti silentio premit quę non mediocriter eos percellere poterant, & reuelationi per Spiritum ac illustrationi congruo tempore futurę quod eis ad cognitionem deerat, reseruauit. Sed cum eos imbecilliores forsan ad comprehendendum mysterium videret, propterea quod nondum illustrati erant per Spiritum, nec diuinæ adhuc erant consortes naturæ, (nondum enim erat Spiritus sanctus, vt ait sanctus Euangelista, quia nondum Christus clarificatus erat) idcirco hæc ait, significare volens scilicet altissima sibi adhuc supereſſe reuelanda & captum hominum excedentia miracula, sed nolle id nunc præstare, idque meritò, cum eos nondum illis capiendis idoneos cerneret. Cum enim vos alios ex aliis, inquit, meus Spiritus effecerit, vestramque mentem reformauerit, vt Legales demum figuras contemnere velitis ac possitis, & spiritalis cultus pulcritudinem amplecti, vmbrisque veritatem anteponere, tunc, inquit, tunc perfacile quæ de me scripta sunt intelligere poteritis.

Πλεονεκτουμένους ἤδη τοῖς ὀκ τῦ μαθεῖν τὰ ἐσόμενα δυσθυμίαις βύρων, κ) ἀφορήτως ἐχοντας τοῖς τὰ ἔσεσθαι προσδοκώμενα· πεπλήρωκε γὰρ, φησὶν, ἡ λύπη τὰς καρδίας ὑμῶν· ἡ ταῖς τῶν ἑτέρων προσθήκης καταφορτίζειν αὐτοὺς ὀκ ἠξίου δῆτα, καταχρονύσῃ ὥσπερ εἰς βύκωμον σιωπὴν, πλήθην τ' μετεῖσαν αὐτοῦ, καθ' ὃ τ' ἰσὸς ὁ κ) τὰ ἐφεξῆς ἐρχόμενα, ἡ τῇ ἀμφὶ τῦ πνεύματος ἀποκαλύψει τε ἡ φωταγωγίᾳ τῇ κατ' κμεῖον ἐσομένῃ τ' δόντα, ὃ λῆρον αὐτοῖς εἰς γνῶσιν τετήρκει. Τάχα δ' ἂν ἀπορῶν τις ἔτι πρὸς τ' τῦ μυστηρίου καταλληψιν θεωρήσας, ἀμφὶ τ' μήπω πεφωτίσθαι ἀμφὶ τῦ πνεύματος, μήτε μέλον ἠνέσθαι θείας φύσεως κοινωνούς· ὕπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, κ) τ' ἅγιον βιαγγελιστὴν, ὅτι Χριστὸς οὐδέπω ἐδοξάσθη· τὰ τοιαῦτα φησὶν, ὀκ ἄνω τῶν ἐθελήσας ὑπονοεῖν, ὡς ἔτι μὴ ἔχοι κ) στρόφους βαθεῖς κ) νοῦν ὑποβαίνοντα τ' ἀνθρώπινον ἀποκαλύπτειν μυστήρια, ἀλλ' ὁμοπαθῆ γ' ὄντι κ) μάλα εἰκότως, οὔπω πρὸς τῦτο λίαν ὀξυτενδεῖς ἔχοντας ὁρᾶν. ὅταν γὰρ ὑμᾶς ἐξ ἑτέρων εἰς ἑτέρους φησὶ δ ἐμὸν ἀναγάσωμαι πνεῦμα, κ) τὸν * ἡμέτερον μεταποιήσῃ νοῦν, εἰς δ ἐθελήσαι τε λοιπὸν κ) δύνασθαι τ' νομικὴν ὑποφεύγοντας τύπων, εἰλάσας δὲ μᾶλλον τῆς ἐν πνεύματι λατρείας δ κάλλος, & τὴν ἐν σκιαῖς προτιμῆσαι τὴν ἀλήθειαν· τότε δὴ τότε, φησὶ, συνιέναι ῥᾴδιόν σε μάλα δυνήσεσθαι τὰ περὶ ἐμοῦ.

χωρὸς ἦδ' ὁ ὑμῖν διδασκάλοις τε ἥδη, καὶ πλατὺς ὁ λόγος. Ταυτὶ μὲν οὖν δὴν οἴεσθαι λέγειν τὸν κύριον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιτηδεῖόν τις ἂν. ἔξεστι γὰρ μιᾷ εἰς ταυτὸν, καὶ εἰς τὸ ἴσον τοῖς εἰρημένοις ἁρμονίως συνδραμεῖσθαι διάνοιαν, ὅταν ἔφη πάλιν, ὡς ἐπὶ τύπῳ τοιῷδε λέγων· Οὐδεὶς ἐπίβλημα ἀπὸ ἱματίου καινοῦ σχίσας ἐπὶ ἱμάτιον παλαιὸν· ἀλλ' οὐδὲ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς βάλλουσι παλαιούς. εἰ δὲ μή, ῥήγνυται οἱ ἀσκοὶ, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, ἀλλ' οἶνον νέον, εἰς ἀσκοὺς νέους βλητέον. τοῖς γὰρ ἄπω τοῦ καινότητα ζωῆς, καὶ γράσεως ὁμοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου τὴν πνεύματος, οὐκ ἔστι τὰ νέα τῆς διαλήψεως κηρύγματα παιδεύματα, καὶ ἀχώρητα πῶς ἔχει τοῖς ἁγίας τελεσθείσης μυστήρια. τῇ τοίνυν διακαινώσει τῇ διὰ τοῦ πνεύματος ἐπομβρίᾳ πνευματικῶς, ἀποταμιεύεσθαι χρησίμως ἐν τῷ ἔτι βαθυτέρων ἐξήγησις, ὃ μὴν ἔτι προσαρθρῶν τῇ τοῦ νομικοῦ γράμματος παλαιότητι, τῇ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστὸν οὐκ ἐώσῃ διάνοιᾳ, μεταμορφοῦσι δὲ μᾶλλον εἰς καινότητα λογισμῶν, καὶ τὰ δι' ὧν ἔνεστι θεωρήματα. ὅτι δὲ πρὸ μὲν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἐκ πρὸ τοῦ μηδέπω πνεύματος, Ἰουδαϊκώτερόν πως διέζων οἱ μαθηταὶ, καὶ τῆς κατὰ νόμον πολιτείας ἀντείχοντο, εἰ καὶ μείζον ἀκριβῶς ὅ ὅτι Χριστῷ μυστήριον, θεωρήσαι τις ἂν, καὶ λίαν δικόλως. καὶ γοῦν ὁ μακάριος Πέτρος, καίτοι τῶν ἁγίων προεγκαίνιος μαθητῶν, διημαρτάνω ποτὲ τοῦ σωτῆρος ὅ ὅτι τοῦ σταυρῷ πάθους, καὶ ὅτι δεῖ τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἐμπρόσθεν ἀλγήμασιν ὀξηνομένῳ χρησίμως, ἀντιμεφώνει λέγων, ἵλεώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσῃ σοι τοῦτο· καίτοι ἀφορῶν διακεκριμένων τῶν ἁγίων προφητῶν, οὐχ ὅτι πίστιν μόνον, ἀλλὰ τινα καὶ ὑπόστασιν ἐνομίζω. καὶ μὴν καὶ ἐκεῖνο προσῆκε τούτῳ ἀφορᾶσθαι. ὡς γὰρ ἐν ταῖς προλήψεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπταί τε καὶ αἰσθητῶς καὶ μοι, προσάντως ἐῶ ποτὲ καὶ ἠθέλησε γεύσασθαι ὁ Πέτρος, εἶτα πίασμον ἀρχαῖς καθειλημένον ἐξ οὐρανοῦ τινὶ ὀθόνῃ ἰδών, ἐν ᾗ πάντα τετράποδα ζῶά τε χερσαῖα, καὶ πτηνὰ, καὶ ἀέρια, καὶ φωνῆς ἐπεξθύσεως αὐτῶν, διαφανὲς πέπτε, θῦσον, καὶ φάγε, αὐθαιρετέως λέγων, μηδαμῶς κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν, ἢ ἀκάθαρτον. ἀφ' οὗ δικαίως ἠλέγχετο πάλιν ἀκούων, ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. καίτοι γοῦν δῆπου ἀφεμνήσθη πολλάκις τῶν σωτῆρος λόγων εἰρηκότος πρὸς Ἰουδαίους, ὅτι

A Plana enim & expedita demum in vobis doctrina locum habitura est. Hæc itaque Dominum suis discipulis dicere quispiam existimarit. Eundem verò sensum habet, quod rursus per modum exempli dixit, *Nullus immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus, neque vinum nouum mittunt in vtres veteres: alioquin rumpuntur vtres, & vinum effunditur, sed vinum nouum in vtres nouos mittendum.* Qui nondum enim ad nouitatem vitæ & cognitionis reformati sunt per Spiritum, capere quodammodo nequeunt noua Euangelicæ prædicationis documenta, & de sancta Trinitate mysteria. Renouatione ergo illa quæ per spiritum futura est spiritaliter, altiorum rerum explicatio credentium in Christum menti commodè reseruatur, quæ non amplius legalis literæ vetustati inhærere patitur, sed nos potius reformat in cogitationum nouitatem, eáque sensa nobis indit, quibus veritatis pulcritudinem intueri liceat. Quòd autem ante Christi Seruatoris nostri resurrectionem, & priusquam essent Spiritus participes discipuli Iudaïco more viuerent, ac Legali disciplinæ adhærerent, licet maius omnino sit Christi mysterium, quiuis animaduertere facile potest. Et quidem beatus Petrus, licet sanctorum discipulorum præpositus, enarranti aliquando Seruatori quam in crucem subiturus esset passionem, quantisque ludibriis ac probris à Iudæis afficiendus esset, reclamabat dicens: *Absit à te, Domine: non erit tibi hoc:* quamuis palam & apertè sancti Prophetæ prædicarint non passurum eum modò, sed & quanta passurus esset. Præterea obseruandum quod in Actibus Apostolorum scriptum legimus, Petrum esuriisse aliquando, & gustare cibum voluisse, deinde conspicatum linteum cælitùs in terram demitti, quatuor initiis alligatum, in quo apparebant omnis generis animalia terrestria, natatilia, & aëria, factáque de cælo voce, *Surge Petre, occide & manduca*, reposuit Petrus, *Absit Domine: quia nunquam manducaui omne commune aut immundum.* Ideóque iure reprehensus est, denuò audiens, *Quæ Deus purificauit, tu communia ne dixeris.* Atqui meminisse oportebat scilicet Seruatorem nostrum ad Iudæos sæpe

Mat. 16. 22.

Act. 10. 14.

dixisse, *Quod intrat in os, non coinquinat hominem.* Cernis itaque, quomodo iis opus esset illustratione Spiritus? vides vt ad meliorẽ & sapientiorem habitũ quã qui in Iudæis erat refingi eos oporteret? quippe postquã superna ac cęlesti gratia ditati, mutauerunt, vt scriptum est, vires, & potiori quàm priùs cognitione præditi fuerunt, tunc liberè & intrepidè eos dicentes audiuimus, *Nos autem sensum Christi habemus* Mentẽ verò Seruatoris nihil aliud intelligunt, quàm sanctum qui in eos illapsus est Spiritum, congrua eis ratione cuncta reuelantem, quæcunque nosse ac discere oportebat. Quum ergo venerit ille, id est paracletus Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem. Vide autem quantâ ei sit in dicendo solertia. Nam cum venturum ad eos Paracletum antea dixisset, Spiritum veritatis eum nominauit, id est suum. ipse enim est veritas. Nam vt scirent discipuli non alienæ ac peregrinæ virtutis illapsum, sed semetipsum tradendum polliceri, Spiritum veritatis, id est suum, Paracletum appellat. Spiritus enim sanctus nullo modo ab Vnigeniti substantia alienus intelligitur, sed ex ea naturaliter procedit, identitate naturæ aliud nihil ab ipso existens, licet in propria persona subsistere intelligatur. Spiritus ergo veritatis, inquit, ad omnem veritatis cognitionem nos deducet. Cum enim exactè cognoscat veritatem, cuius & Spiritus est, eam non ex parte suis cultoribus, sed integrè potius eius infundet mysterium. Tametsi enim ex parte modò cognoscimus, vt Paulus ait, integer tamen veritatis splendor in hac parua cognitione nobis infulsit. Vt ergo nemo scit quæ sunt hominis, vt scriptum est, nisi hominis Spiritus qui in ipso est, ita & iuxta Pauli vocem, quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi Spiritus Dei qui est in ipso Quum ergo venerit, inquit, Paracletus, nihil â semetipso loquetur: pro eo quod est, instillabit quidem vobis & veritatis reuelabit mysterium. nihil enim loquetur prorsus quod mihi non placeat, sed nec peregrinam vobis doctrinam tradet. nec enim suas vobis leges inferet, sed cum spiritus & mens quodammodo mea sit, omnino quæ in me sunt loquetur. Et hæc quidem Seruator ait, non vt ministri locum tenere Spiritum sanctum putemus, iuxta

Mat. 15. 11.

1. Cor. 2. 16.

1. Cor. 13.

1 Cor. 2. 11.

A Θ εἰσερχόμενον εἰς στόμα κοινοῖ τ̃ ἀνθρωπον. * ὅρα ἵνα. ἰσως
γοιῶ ὅπως αὐδῖς τῆς Δ ἀφ̃ τῦ πνεύματος ἔδη φω-
ταγωγίας. ὁρᾷς ὅπως ἐχρῆν εἰς ἑτέραν ἕξιν με-
ταχαλκεύεσθαι τῆς οὐσίας Ιουδαίοις τὴν ἀμεί-
νω, καὶ σοφωτέραν; καὶ γοιῶ ὅτι τὴν αὐωθεν, καὶ
ἐξ οὐρανοῦ πλουτήσαντες χάριν ἠλλάξαν, καὶ
δ ἐσχραμμένον, ἰσχυὸν, & ἀμείνους, ἢ πρότερον
καὶ τὴν γνῶσιν γενέσθαι, τότε δὴ μετ̃ παῤῥησίας
λεγόντων ἠκούσαμεν· ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχο-
μεν. ἀχ ἕτερον δή τι σημαίνουσι τὸ σωτῆρος τ̃ νοῦν, B
ἢ τὸ εἰς αὐδῖς ἐγχύμενον ἅγιον πνεῦμα, καὶ λόγον
αὐδῖς τὸν προέποντα διεκκαλύπτειν ἅπαντα, τὰ
ὅσα χρὴ εἰδέναι καὶ μανθάνειν ἐχρῆν. ὅταν οὖν ἔλθῃ
ἐκεῖνος, τῦτ' ἔστιν, ὁ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς
ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν.
βλέπε δὲ ὡς ἐχρήσατο τῇ φωνῇ· ὅρα τὸ λόγου τ̃
ὑπῶν. προφρικῶς γὰρ ἦξεν ἐπ' αὐδῖς τὸν παράκ-
λητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὠνόμασεν αὐτὸν,
τῦτ' ἔστιν ἑαυτ̃. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια· ἵνα γὰρ C
εἰδῆσιν οἱ μαθηταὶ, ὡς οὐκ ἀλλοτρίας καὶ ξένης αὐ-
τῆς δυνάμεως ὑπισχνοῦνται, ἀλλ' ἑαυτὸν ἑτέρως
ὑπισχνοῦνται ἐπαγγέλλεται, πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
τῦτ' ἔστιν, ἑαυτ̃ τὸν παράκλητον ἀποκαλ. οὐ γὰρ
ἄλλο τι τῆς οὐσίας τ̃ μονογενοῦς τὸ ἅγιον νοοῦμεν
πνεῦμα, προέρχεται δὲ φυσικῶς ἐξ αὐτ̃, οὐδὲν ἕτε-
ρον παρ' αὐτὸν ὑπάρχον, ὅσον εἰς ταὐτότητα
φύσεως, εἰ καὶ νοοῖτο τυχὸν ἰδιάζουσά τως. τὸ δίκαιον,
φησὶ, τῆς ἀληθείας πνεῦμα, προεῖς ὅλῳ λιμῆν
καθηγήσεται τῆς ἀληθείας τ̃ γνῶσιν. ὡς γὰρ εἰδὼς
ἀκριβῶς τ̃ ἀληθείαν, ἧς ἐν πνεύματί ἐστιν, οὐκ ἐκ D
μέρους αὐτὴν ἀποκαλύψει τοῖς ἀκολούθοις αὐτ̃,
ἀλλὰ μᾶλλον ὁλοκλήρως τὸ περὶ αὐτῆς μυστή-
ριον. εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐκ μέρους γινώσκομεν, ὡς ὁ
Παῦλος φησὶν, ἀλλ' ὡς ἐν γνώσει μικρᾷ σῴζον τε
ἐν ἀσπίσι λιμῶν τὸ τ̃ ἀληθείας εἰσέστραψε κάλλος.
ὥστε οὖν οὐδεὶς οἶδε τὰ τ̃ ἀνθρώπου, ἐν τὸ ἐν-
γεγραμμένον, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τ̃ ἀνθρώπου τὸ ἐν
αὐτῷ· καὶ τ̃ αὐτὸν εἰπεῖν τρόπον, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν
τ̃ Παύλου φωνὴν, οὐδεὶς οἶδε τὰ τ̃ Θεοῦ, εἰ μὴ E
τὸ πνεῦμα τ̃ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. ὅταν οὖν ἔλθῃ,
φησὶν, ὁ λαλήσει ἀφ' ἑαυτ̃ οὐδὲν, ἀλλὰ τὰ, σαφε-
νίζων ἡμῖν ὑμᾶς, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀληθείας ἀποκαλύ-
πτων μυστήριον· λαλήσει γὰρ ἡμῖν πανταχῶς οὐδὲν
τῶν ἀπαδόντων ἐμοὶ, ἀλλ' οὐδὲ ξένον ὑμῖν εἰσηγήσεται μάθημα. ὁ γὰρ ἰδίους τυχὸν εἰσοίσει νόμους,
ὅπερ ἦν πνεῦμα, & οἰκεῖ τοῖς ὄντως ἐμοὺς, λαλήσει
δὲ πάντως τὰ ἐμοί. καὶ τῦτο φησὶν ὁ σωτὴρ, ἀχ
ἵνα νοσφίσῃ ἐσουρανίου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τ̃

ἴναλν ἀμαθίαν· πληροφορῆσαι δὲ μᾶλλον ἐθελήσας ἑαυτοῦ μαθητάς, ὡς οὐχ ἕτερον ὂν παρ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, κατά γε τὸν τῆς ὁμοουσιότητι λόγον, ταῦτα δὴ πάντως, λαλήσει, καὶ ἐνεργήσει, καὶ βουλήσεται. Διὸ γὰρ τοι τοῦτο προσέθηκεν, ὅτι καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν, μονονουχὶ λέγων. σημεῖον τοῦτο ἔσται ὑμῖν, ὅτι δὴ πάντως ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας τὸ πνεῦμά ἐστι, καὶ οἷ ἐμός ἐστι νοῦς, τὰ ἐρεῖ αὐτὸν τὰ ἐσόμενα, καθάπερ ἐγώ. προεῖπον γὰρ, εἰ καὶ μὴ δυνήσεσθε πάντα μαθεῖν. οὐκ ἂν οὖν ἄλλα καθάπερ ἐγὼ προεφερ τὰ ἐσόμενα, μὴ οὐχὶ πάντως ἐκ ἐμοί τε ὑπάρχον, καὶ δι' ἐμοῦ προϊόν, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑπάρχον ἐμοί.

A nonnullorum inſcitiam: ſed quia diſcipulos certiores potius facere voluerit, quod cùm alius à ſe non ſit Spiritus ſuus, conſubſtantialitatis nempe ratione, hæc vtique loquetur, & operabitur, & volet. Idcirco enim addidit, *Et quæ ventura ſunt annuntiabit vobis*, propemodum dicens: Signum hoc erit vobis, vtique ex mea ſubſtantia ſpiritum eſſe, quòd ventura prædicaturus ſit, non ſecus ac ego. Prædixi enim, licet omnia diſcere non poſſitis. Nec enim, vt ego, ventura prædixerit, niſi & in me ſit, & per me procedat, & eiuſdem ſit mecum ſubſtantiæ.

FINIS LIBRI X.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΕΝΔΕΚΑΤΩι ΒΙΒΛΙΩι.

LIBRI VNDECIMI CAPITA DVODECIM.

α. Ὅτι φυσικῶς ἐκ Θεοῦ τε, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐστὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ.

1. *Quòd naturaliter & ex Deo, & in Filio ſit Spiritus ſanctus, & per ipſum, & in ſubſtantia ipſius.*

β. Ὅτι φυσικῶς ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός.

2. *Quòd naturaliter in Filio, & in ſubſtantia eius ſit Spiritus eius, id eſt ſanctus, quemadmodum & in ſubſtantia Patris.*

γ. Ὅτι τῆς ἁρμοττούσης δόξης ἐκ βλασφημῆσαί τις ἂν ποτε εἴη, κἂν δυσίσπαστα λέγῃ, πάτερ δόξασον τὸν υἱόν σου.

3. *Quòd Filium conuenienti Deo gloria deſtitutum eſſe nemo dixerit, licet his verbis Patrem alloqui comperiatur*, Pater, clarifica Filium tuum.

δ. Ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἀδικήσει τοῦ υἱοῦ τὴν δόξαν, ὃ εἰληφέναι λέγεσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἔχοντος βασιλῆ τοῦ προσήκοντος λόγου.

4. *Quòd Filij gloria nihil obeſt quod accepiſſe aliquid à Deo ac Patre dicatur, cum pia ſit eius rei ratio.*

ε. Ὅτι τοῦ εἶναι Θεὸς ἀληθινὸς ὁ υἱὸς οὐκ ἔξω καίσεται, κἂν μόνον καὶ ἀληθινὸν ὀνομάζῃ Θεὸν τὸν πατέρα.

5. *Quòd Filius verus eſſe Deus non deſinet, licet ſolum ac verum nominet Deum Patrem.*

ϛ. Ὅτι δόξης ἡ ἀναρέπους ὑπάρχουσα ἐστὶν ὁ υἱὸς, κἂν δυείσπαστα λέγων προσὶ τὸν πατέρα, καὶ νῦν δόξασόν με τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ εἶναι τὸν κόσμον.

6. *Quòd gloria Deo digna expers non ſit Filius, licet ad Patrem dicere comperiatur*, Et nunc clarifica me claritate quâ habui priuſquam mundus eſſet.

ζ. Ὅτι τὸ λέγεσθαί τι δεδόσθαι παρὰ τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐκ ἀλλοιοῖ τῆς ἀναρέπους ἀξίας αὐτὸν, ἀλλ' ὢν ὁμοούσιός τε καὶ ἐξ αὐτοῦ διαφαίνεται, καὶ εἰ λέγεται λαβεῖν.

7. *Quòd licet dicatur aliquid à Patre datum eſſe Filio, non tamen idcirco dignitate Deo conuenienti ſit excludendus, ſed pateat eiuſdem eſſe ſubſtantiæ, & ex ipſo, licet aliquid accipere dicatur.*

8. *Quòd non excludatur à Christi regno, quamuis aliquid Patris esse dicatur. ipsorum enim est vnum in omnes imperium.*

9. *Quòd naturalis sit in Filio deitatis dignitas, licet eam accepisse dicatur à Patre ratione humanitatis & propter humiliationis formam.*

10. *Quod Christus sanctus non sit participatione cum alio, & quod ab eius essentia aliena non sit sanctificatio per spiritum.*

11. *Quòd naturaliter Filius vnum sit cum suo Patre Deo, & ipse quidem in Patre,* B *Pater autem in ipso essentiali nimirum vnitatis copulâ ac modo: similiter verò & nos ipsi fidem in eum amplexi, vnum inter nos & cum Deo efficimur corporaliter & spiritaliter.*

12. *Quòd naturaliter vnum sit cum suo Patre Deo Filius, licet veluti gratia loco accepisse dicat, vt sit vnum cum Patre.*

A η. Οὐ σὺν ἔξω κείσθαι τῆς Χριστοῦ βασιλείας, κἂν εἴ τι λέγοιτο τοῦ πατρός. ἅμα γὰρ αὐτῶν ἐστι καὶ πάντων ἀρχή.

θ. Οὐ φυσικὸν ὂν τοῦ υἱοῦ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα, κἂν εἰλῆφέναι λέγηται τοῦτο παρὰ τοῦ πατρός. διὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τὸ τῆς ταπεινώσεως σχῆμα.

ι. Οὐ σὺν ἐν μετοχῇ τὸ ἁγιάζειν ἄλλος ὅστις ὁ Χριστός, σὺν ξένος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ διὰ πνεύματος ἁγιασμός.

ια. Ὅτι φυσικῶς ὁ υἱὸς ἔν ἐστι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Θεόν, καὶ αὐτὸς μὲν ἐν πατρὶ, ὁ πατὴρ δὲ ἐν αὐτῷ, καθ' ἓν τὸν ὑποκείμενον τῆς ἑνότητος σύνδεσμόν τε καὶ τρόπον. ὁμοίως δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτῷ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν πεφιλημένοι πίστιν, ἓν πρὸς τε ἀλλήλους καὶ Θεὸν ἀναδήκυμθα, σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς.

ιβ. Οὐ κατὰ φύσιν ἓν ἐστι ὁ υἱὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Θεόν, κἂν ὡς ἐν χάριτος μέρει δίκαιος λέγῃ τὸ ἓν εἶναι πρὸς τὸν πατέρα.

Τ Ο Υ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER VNDECIMVS.

ΚΕΦΑΛ. α'. A CAPVT I.

Ὅτι φυσικῶς ἐκ Θεοῦ τε καὶ ἐν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ.

Quòd naturaliter & ex Deo, & in Filio sit Spiritus sanctus, & per ipsum, & in substantia ipsius.

Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

v. 14. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

ΣΑΦΗΝΙΖΟΝΤΟΣ μὲν τοῖς τοῦ τυχεῖν ἀξίοις τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ ὅπερ Χριστῷ μυστήριον, καὶ πάσης ἀκριβείας τὸν λόγον ἔσεσθαι ποιούμενος, ὅτι τε πάντων βασιλεύσει παῤ ἑνὸς, ἀναγκαίως φησὶν, ὅτι ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. ἀκωτέρω μὲν γὰρ ἴσως φρονήσει τῆς Ἰουδαϊκῆς τὸν ἡμέτερον νοῦν, μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ χαμαιρρεφῆ τινὰ διάληψιν ἔχειν οἴεται ἡμᾶς· οὐκ ἐφίησιν, ὡς αὐθέκαστον οἰόμενος φιλεῖν ἅπαντα αὐτὸν, ἢ ὀλίγον κομιδῇ τῶν προφητῶν ὑπερέχοντα μέζονι, ἢ καὶ τὰ ἐκείνων εὐκλεᾶ μειονεκτοῦντα. τοιαῦτα γὰρ ἐπ' αὐτοῖς προφερομένους εὑρήσομεν τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγηταῖς, οἳ τὰ εὐσεβείας οὐκ εἰδότες τὸ μυστήριον, συχναῖς ἐποιοῦντο τοῖς κατὰ Χριστοῦ δυσφημίας, καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ

B

C

QVASI dignis reuelaturo sancto Spiritu Christi mysterium, & accuratè declaraturo quisnam naturâ, quantæque sit virtutis ac potentiæ, & quòd in omnes vnà cum Patre regnet, necessariò subiungit, *Ille me clarificabit.* Nostram quippe mentem supra Iudæorum cogitationes euehit, nec tam abiectè de eo sentire, nos finit, vt hominem nudum ac simplicem eum esse putemus, aut paulo Prophetis maiorem, nedum illorum gloria minorem. Talia quippe de eo sensisse comperiemus Iudæorum doctores ac duces, qui cum pietatis ignorarent mysterium, crebris maledictis Christum prosequebantur, suumque furorem eius

sermonibus opponentes, modò quidem aiebant, *Tu quis es? Abraham mortuus est, & Prophetæ mortui sunt: & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Quem teipsum facis?* modò verò generis ignobilitatem ac vilitatem ei exprobrantes, *Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit: quia de cælo descendi?* Vides hic miseras & putidas Iudæorum ratiocinationes. Cum ergo eo animo multi essent, existimarentque reuera Deum non esse Dominum, propter caducam hanc corporis figuram, & abiectissimam de eo opinionem concipere ausi essent, gloriam eius sanctis manifestaturus Spiritus è cælo delapsus est, neque verò sapientibus tantum sermonibus, sed & rerum demonstratione certissimam vnicuique fidem facturus erat Deum verè, Deique ac Patris substantiæ fructum eum esse. Quænam ergo est illa demonstratio, aut quomodo clarificaturus Christum erat? Nempe cum admirabilem ac Deo dignam in omnibus operandi vim habeat, & omnium rerum perfectissimam cognitionem sanctis inferat, idcirco hinc ei gloriam conciliaturus erat. Soli quippe naturæ vniuersi Reginæ competit cuncta nosse, extra cuiusquam operam, eáque nuda & aperta in oculis habere, & quodcunque velit facile perficere. Clarificat itaque Filium Paracletus, id est proprius eius Spiritus, qui omnia potest, & omnia nouit. Quomodo verò clarificat? nam quæ nouit ac potest Spiritus eius, quomodo ipse non nouerit, aut quomodo non possit? Quòd si vt ipse ait, de suo Spiritus accipit, quamuis omnia possit, & faciat, quomodo ipse omnium rerum potestatem non habebit? Neq; verò vllo modo suspicandum est paracletum, id est Spiritum, naturali & insita sibi virtute esse destitutum, vt nisi forsan acceperit, ne satis quidem sibi futurus sit vt opera diuina perficere queat. extremæ quippe impietatis eum iure teneri necesse est, quicunque aliquid horum verum esse putauerit. Sed quoniam cõsubstãtialis est Filio, & modo Deo cõgruẽti per ipsum procedit, omnẽ eius perfectissimã in omnib. operandi vim atq; efficacitatẽ habens, idcirco dicit, *Quia de meo accipiet.* Ipsum enim subsistere per se spiritũ credimus, & esse reuera id quod est

Ioa. 8. 52.

Ioa. 6. 42

Heb. 4. 13

λεγουσίοις τ ἰδίαν ἀπόνοιαν ἀντιξάγοντες, ποτὲ μὲν ἔφασκον, σὺ τίς εἶ; Ἀβραὰμ ἀπέθανε, & οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα· τίνα σαυτὸν ποιεῖς; ποτὲ δ' πάλιν τ τῦ κτ σάρκα γήϊον θυτέλειαν, καὶ τ λίαν ἄσημον ἐν τούτῳ καταγινώσκοντες, οὐχ ὑός ἐστιν Ἰωσὴφ, οὗτ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τ πατέρα, & τ μητέρα; πῶς οὖν λέγει, ὅτι ἐκ τ οὐρανοῦ καταβέβηκα; ὁρᾷς ἐν τούτοις Ἰουδαϊκὴν ἀθλιότητα λογισμῶν; Ἀφαιρεμένων οὖν ἀπὸ τ πολλῶν, οἱηδήποτε τις κτ ἀληθῶς οὐκ εἶ) Θεὸν τ κύριον, ἀλλὰ τ ὀπτικὴν ταύτῃ τ σώματος ὄγκον, & ἀθυμαλωτάτην αὐτοῦ τ ὑπόληψιν καταδεεστάτην ἔλῃ, φανερώτατα τοῖς ἁγίοις τ πνεῦμα τ δόξαν αὐτοῦ καταφοιτῆσαν ἐπήγασε· & οὐχὶ πάντως φανερὸν, ὡς δι' μόνον λόγοις αὐτοῖς ἀναπῖσαν σοφοῖς, ἀλλὰ & ἐν ἀποδείξει παραγομένῃ τοῦ ἑκάστου πληροφορῆσαν δήπουθεν, ὅτι καὶ Θεὸς ἀληθῶς, & καρπὸς ὄντι τ οὐσίας τ Θεοῦ καὶ παρ' ἐκείνου. τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις, ἢ πῶς θήσεται ἡ περιφανὴς ἐποίᾳ Χριστόν; τ δόξαν γὰρ ἡ θεοπρεπῆ, τ ἐφ' ἅπασιν ἐνέργειαν ἔχον, ἡ τ τῶν ὅλων εἴδησιν ἀκριβῆ τοῖς ἁγίοις ἐμφυτεῦον, αὐτῷ τοῦτο δόξαν ἐπορεγματίνετο. διαφανὲς γὰρ μέντοι τῇ τῶν ὅλων βασιλίδι φύσει, πάντα εἰδέναι, διδάσκοντος οὐδενός, & ἔχειν ὀφθαλμοῖς, γυμνά τε & τετραχηλισμένα, καταθοῦναί τι δυνατὸν ἅπαξ. καὶ λίαν ῥᾴστως, πᾶν ὅσον αὐ βούλοιτο. δοξάζῃ τοιγαροῦν τ ἡγεμόνα ὁ παράκλητος, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, πάντα ἰσχύον, ἡ πάντα εἰδός. δοξάζῃ δ' πῶς; ἀ γὰρ οἶδε, & δύναται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ εἰδείη τυχόν, ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναιτο; ἡ εἰ καθάπερ αὐτὸς φησιν, ἐκ αὐτοῦ λαμβάνῃ τὸ πνεῦμα, καίτοι πάντα ἰσχύον ἡ καρπούμενον, πῶς ἂν αὐτὸς οὐκ ἔχοι τὸ ἐφ' ἅπασιν ἰσχυρόν; ἀναγκαιότατον δι' ὑδαμῆς ἰσχύος ὑπεῖδεν τ ἐμφύτου καὶ φυσικῆς καθεξέσεως τ παράκλητον, τοῦτ' ἔστι τὸ πνεῦμα, ὡς εἰ μὴ λάβοι τυχόν, μηδ' ἂν ἀρκέσῃ αὐτὸν ἑαυτῷ δύνασθαι, πρὸς τὸ τ θείων καρποῦσθαι ἔργων ἀποτελεσικόν. δυσεβείας γὰρ ἂν τῆς ἁπασῶν ἐσχάτης ἀναμείναι χρεών, ἡ σφόδρα εἰκότως, ὁ ἡ μόνον οἱηδήποτε ἀληθῆς ὢν τ τοιούτων εἶ) αὐτοῦ. ὑπῆρ δι' ὁμοίου τι ὑπὲρ τ υἱῦ, καὶ πρόσθεν θεοπρεπῶς δι' αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τ ἐφ' ἅπασι τελεωτάτην ἔχον ἐνέργειάν τε & δύναμιν, λέγει τοῦτό φησιν, ὅτι ἐκ τῦ ἐμοῦ λήψεται. ὑφεστάναι γὰρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ πνεῦμα πιστεύομεν, εἶ) τε τ ἀληθῶς, τοῦτ' ὄντ ὑπὲρ ὑπ, καὶ λέγεσθαι

εἰυπόστατον χοινωνεῖν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, παρυφίστασθαί τε καὶ προϊέναι ἐξ αὐτῆς, πάντα τὰ αὐτῆς ἔχον ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς. οὐ γὰρ κατὰ μέθεξιν, ἀλλ' ἐξ ἰδίου κατὰ φύσιν ἀγαθόν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἕτερόν τι παρ' αὐτόν, ἐπειδήπερ ἴδιόν ἐστιν ἴδιον αὐτῆς. ὅταν γὰρ φύσιν λέγωμεν ἐν τοῖς κοσμοποιοῦσιν αἰτίοις οὐσίαν λαμβάνουσα φύσιν διὰ τῶν προσόντων αὐτοῖς τὴν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν ἐνέργειαν, ἥτις ποιότητα, δηλονότι ζητεῖς τοῖς ἔξω τὴν γνῶσιν, τοῖς ὀσφρητικοῖς τοῦ σώματος μορίοις ἐμπίπτουσα. καὶ δοκεῖ μοί πως, ὅσον ἦκεν εἰς ἐπίνοιαν λόγου, ἑτέρα μέν τις παρὰ τὸ πεμπόμενον αὐτὸν φύσιν, νοουμένη γεμοῦν, οὐκέτι καθ' ἑαυτόν, οὐχ ἑτέραν ἔχουσα φύσιν, ἢ τὸ ἐξ ὧν καὶ ἐν οἷς ἐστιν. οὕτω νοήσεις ὅτι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸν τοῦ παραδείγματος αἰσθάνεσθαι λόγον. ἀκατηγόρητον οὖν ἀεὶ πρωτιλῶς, καὶ λοιδορίας ἀπάσης ἔξω κείσεται, ὃ λαβεῖν λέγεσθαί τι παρὰ τῶν μονογενοῦς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. παρίεται γὰρ δι' αὐτοῦ φυσικῶς, ὡς ἴδιον αὐτοῦ, μὴ πάντων ὧν ἔχει τελείως, λαμβάνειν λέγεσθαι τὰ αὐτοῦ. εἰ δὲ παχυτέρως τοῦτο ἐσημάνθη φωναῖς, ἀφέντες τὸ σκανδαλίζεσθαι, δικαίως μᾶλλον τὴν ἑαυτῶν γλῶτταν αἰτιασόμεθα τῆς ἀσθενείας, οὐκ αὐτοχρήσως εἰπεῖν τὰ πρέποντα, καθ' ὃν ἔδει τρόπον. ποῖος γὰρ λόγος οὐκ ἐλαττοῦται τῆς ἀῤῥήτου φύσεώς τε καὶ δόξης; ἀλλ' ἀγγελεῖ ὑμῖν, φησὶν, ὑμῖν ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται ὁ παράκλητος. τοῦτ' ἔστιν, οὐχ ἕτερόν τι λαλήσει παρὰ τὸν ἐκ ἐμοῦ σκοπόν. καὶ ἐπειδήπερ ἐστὶ πνεῦμα ἐμόν, ταυτολογήσει δὴ πάντως, καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

ac dicitur, inexistere tamen in substantia Dei, & ex ea procedere, omnia quæ eius sunt in se habentem naturaliter. nec enim per participationem, neque per modum habitudinis, neque tanquam aliud quiddam sit ab ea, quia proprius est eius. Quemadmodum enim qui ex odoriferis floribus existit odor, naturalem suam efficacitatem seu odoriferam qualitatem extrinsecus edit, corporis partibus odorandi vi præditis illabendo, & quoad ex sensu colligi potest, videtur quid distinctum atque aliud esse à natura rei à qua emittitur, si verò in seipso consideretur, nihil aliud à rebus ex quibus & in quibus existit habet: ita de Deo & Spiritu sancto intelliges, si tamen sublimiùs exempli vim acceperis. Citra culpam igitur & reprehensionem omnem dici potest ab vnigenito quiddam accipere Spiritum eius: Nam cum per ipsum procedat naturaliter, vtpote cum sit eius proprius, vnà cum omnibus quæ perfectè habet, accipere dicitur quæ eius sunt. Quod si crassioribus verbis expositum sit, scandalizari tamen haud decet, quin potius linguæ nostræ inopiam causemur, quæ diuina hæc pro eo ac decet efferre non potest. quæ enim oratio ineffabili illa natura & gloria minor non est? Annunciabit igitur vobis, inquit, de meo accipiens Paracletus, hoc est, nihil aliud quàm quod mihi visum erit loquetur, & cum sit meus Spiritus, eadem omnino mecum loquetur, & quæ meæ voluntatis sunt annunciabit.

ΚΕΦΑΛ. β.

Ὅτι φυσικῶς ἐν τῷ υἱῷ, καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι τὸ ἅγιον, καθὰ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρός.

Γ' ἀπὸ ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

CAPVT II.

Quòd naturaliter in Filio, & in substantia eius sit Spiritus eius, id est sanctus, quemadmodum & in substantia Patris.

V. 15. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: propterea dixi quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

ΧΑρακτῆρα πάλιν τὸν εἰλικρινῆ τε καὶ ἀκριβέστατον τῆς οὐσίας αὐτῶν τοῖς πατράσιν ἑαυτὸν ἡμῖν καὶ τούτοις δῶ μᾶλλον δείκνυσιν ὁ υἱός, δίδωσί τε δι' ὧν ἔφη νοεῖν, ὅτι καρπὸς ὑπάρχων τῆς οὐσίας αὐτοῦ, πάντα τὰ αὐτῆς καὶ φύσει ἐπάγεται, ἴδιά τε εἶναι φησὶ, καὶ μάλα εἰκότως· ἀλλοτριούμενος γὰρ, εἴπερ ἀλλοτριώτατος οὐδενὸς εἰς ἄλλοτε οὐδὲν τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ὅταν ἦκειν εἰς τὸ καθ' ὁποιῶν, ὁμοιόν τε καὶ

CHaracterem se rursus exactissimum atque sincerum substantiæ Patris hisce verbis Filius ostendit, datque nobis intelligendum quod cùm sit fructus substantiæ eius, omnia quæ eius sunt secundum naturam sibi vendicat, & sua esse dicit, idque iuremerito. Nam cum nullo prorsus modo Filius à Patre differas, nisi dunta-

nisi duntaxat, quia Pater est, nec diuersa ratione in vtroque substantia effulgeat, quomodo nō erunt communia, immo verò eadem in vtroque omnia, ita vt in Filio quidem sint quæ sunt Patris, in Patre verò quæ sunt Filij? Ideo accuratè admodum & summa cum cautione de his loquutus est. Non enim dixit, Omnia quæcunque habet Pater, & ego habeo, ne simplex & nuda imago sola repræsentatione figuræ, & externis ornamentis ad archetypum formata intelligeretur, quemadmodum & nos ipsi: facti quippe sumus ad imaginem Dei: sed mea sunt, inquit, summam vnitionem quam habet cum genitore & consubstantialitatis vim & rationem in idiomatis per omnia in vtroque similibus existentem ostendens. Quod alibi quidem clarè admodum ad Patrem dicere comperies. *Mea enim omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Quibus enim differentia nulla inest, sed substantialis in omnibus æqualitas ac similitudo, qui fit vt non sint eadem naturâ? Habet igitur Deus ac Pater ex seipso & in se suum Spiritum, id est sanctum, per quem in sanctis inhabitat, eisque reuelat mysteria, non ministri loco ad id assumptum, (noli enim tale quid in animum inducere) sed in ipso existentem substantialiter, & ex ipso procedentem inseparabiliter, & indiuulsè, & vt sua exponentem ea quæ sunt eius in quo & ex quo est. non enim aliter in creatura Deus inhabitat, quàm per Filium in Spiritu. At proprius quoque vnigeniti est hic Spiritus, consubstantialis enim est Patri. Quia ergo proprium esse videtur Deo ac Patri in suo Spiritu dignis reuelari, & per ipsum quæcunque libuerit, operari, mihique naturaliter istud inest, eam ob causam dixi eum de meo accipere, & annuntiaturum vobis. Nemo verò turbetur cum hîc audiet *accipiendi* vocabulum: sed illud potius in animum inducat, nostro more enunciari quidē res diuinas, non sic tamē intelligi, sed modo nostrū captū excedēte: atq; ita nos dicere Spiritū à Patre & Filio accipere quę eorū sūt, nō quòd cognitionē & virtutem quæ in eis est aliquādo non haberet, ac vix tum habeat, cum habere censetur. Sapiens enim sēper est ac potens Spiritus, immò verò ipsissima sapientia ac Virtus, non ex participatione, sed naturâ suâ: quemadmodum aromatum fragrantiam nostris naribus affusam diuersam quodammodo ab iis,

Ioan 17. 10.

A ἴσον, ἀλλὰ μόνου τοῦ εἶναι πατέρα. Διαλαμπούσης γὰρ τῆς οὐσίας ἐν ἀμφοῖν οὐκ ἐπιβλαβῶς, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἤδη κοινά, μᾶλλον δὲ πάντα ἐν ἀμφοῖν, ὡς τοῦ μὲν ἐμοῦ τὰ τοῦ πατρός, ἐν δὲ τῷ πατρὶ τὰ τοῦ τεκνοποιοῦ τοῦ γνησίου; διὰ γὰρ τοῦτο, καθάπερ ἐγὼμαι, μὴ ἁπλοῦς ὢν ὁ ἀπεικόνισις, τοῖς ἔξωθεν ὡραϊσμοῖς μεμορφωμένη τοῦτο τὸ ἀρχέτυπον, καθάπερ οἶμαι καὶ ἡμεῖς αὐτοί· γεγόναμεν γὰρ κατ' εἰκόνα Θεοῦ· ἀλλ' ἐμά, φησιν, ἐστι, τιμὴν εἰς ἄκρον ἕνωσιν, ἣν ἔχει πρὸς τὸ γεννήσαν, καὶ τὸ τῆς ὁμοουσιότητος δυνάμενον, ἐν ἀμφοῖν ἁπλῶς ἁπάσαις ὅσαις πῶς ἰδιώμασιν, ἐν ἀμφοῖν ὁμοίοις τοῦτο παρεχόμενον. τοῦτο δ' αὖ ἴδοις ἂν μάλα σαφῶς, ἐν ἑτέροις λέγοντα πρὸς τὸν πατέρα· πάντα γὰρ τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· οἷς γὰρ ὅλως ἔνεστι τὸ διαλλάττον οὐδέν, καὶ ἓν ἀλλήλοις ἐστὶ πάντως ὁμοιωθὲν ὁμοιώσεως ἰσότητος τε καὶ ἐμφέρειαν, πῶς οὐκ αὐ εἴεν ἂν ταυτὰ τῇ φύσει; ἔχει τοίνυν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐξ ἑαυτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἴδιον πνεῦμα, τοῦτ' ἔστι τὸ ἅγιον, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ἐναυλίζεται τε καὶ ἀποκαλύπτει μυστήρια, οὐκ ἐν τάξει τῇ τοιαυτῃ προσλαμβανομένῳ πρὸς τοῦτο· μὴ γὰρ οἰηθῇς τι τοιοῦτον· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τε ὄντος ὑποστατῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ προϊόντος ἀμερίστως τε καὶ ἀδιακόπτως, ὡς ἴδιά τε διερμηνεύοντος ἅ τε ἐν ᾧ, καὶ ἐξ οὗπερ ἐστίν. οὐ μιλὴ γὰρ ἐν ἑτέρῳ τῇ κτίσει Θεὸς, εἰ μὴ διὰ υἱοῦ ἐν πνεύματι· ἀλλ' ἴδιον πνεῦμα τοῦτο ἔστι καὶ τοῦ μονογενοῦς, ὁμοούσιος γὰρ ὅτι τῷ πατρί. ὅπερ οὖν, φησὶν, ἐνυπάρχον φαίνεται τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ὅ ἐν πνεύματι τῷ ἰδίῳ τοῖς ἀξίοις ἀποκαλύπτεσθαι, ἐνεργεῖν τε ἃ δι' αὐτοῦ, τὰ ὅσαπερ ἂν βούληται, καί μοι δέ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς φυσικῶς, ἔφη τοιούτῳ εἴρηκα τὸ αὐτόν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. παραπετέσθω δὲ μηδὶς, ὅταν ἐν τούτοις ἀκούῃ τὸ τῆς λήψεως ὄνομα, διενθυμείσθω γὰρ μᾶλλον ἐκφρόνως· φράσαι γὰρ αὖ ὀρθῶς· ὅτι πάντα τὰ πρὸς Θεοῦ λαμβάνεται μὲν καθ' ἡμᾶς, λαμβάνει δὲ οὐχ ὕστερος, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς· λαμβάνει τε οὕτω τὸ πνεῦμα φαμὲν, ἐκ τοῦ παιδὸς καὶ τὸ ἐμοῦ τὰ αὐτοῦ, οὐχ ὡς πατὶ μὲν οὐκ ἔχον τὸ εὐοδοῦσθαι αὐτοῖς γοῦν τε καὶ δυνάμενον, ἔχον δέ ποτε μάλις, ὅταν νοῆσαι λαμβάνον. ἀεὶ γὰρ σοφὸν καὶ δυνατὸν τὸ πνεῦμα ἔστι, μᾶλλον δὲ αὐτοζώημα σοφία τε δύναμις, οὐκ ἐκ μετοχῆς τινος, ἀλλὰ φυσικῶς· ὥσπερ δ' αὖ φωλεὸν τὸ ἐκ τοῦ ἀρώματος ταῖς ἡμετέραις ὀσφρήσεσι προσβάλλον ἡδύοδίαν, ἑτέραν μὲν ὡσπερ,

ὡς παρὰ αὐτὰ τῆς διανοίας. δοίη δὲ ἂν, παρεκτεθεὶς μᾶλλον ἄν τις ἑτέρως οἴοιτο τυχεῖν, ἢ πρὸ ἐξ ὧν ἔφη δεχόμενον ἃ δύναμιν εἰς ἔνδειξιν ἑαυτῆς, οὐκ ἄσημα μᾶλλον ἑτέρων, ἀφ' ὧν ἔλαβε αὐτῶν τε καὶ ἐν αὐτοῖς πεφυκέναι. τοιοῦτόν τι μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο νόησις ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. οἱονεὶ γὰρ ὄσμή τις ἔστι τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ζωσά τε καὶ * ἐνεργὴς, ἀφικνουμένη παρὰ τοῦ πατρὸς τὰ πρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῖς ὅλοις αὐτῶν οὐσίαν διὰ ἑαυτῆς τὴν μέθεξιν. εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρωματικὴν εὐοσμίαν τοῖς ἰδίοις ἰσχὺς ἐναποσφραγίζεται τοῖς ἐνδύμασι, καὶ μεταπλάττει πως πρὸς ἑαυτὴν τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο, πῶς οὐκ ἂν ἰσχύσαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπείπερ ἔστιν ἐκ Θεοῦ φυσικῶς, κοινωνοὺς τῆς ἁγίας ἀποτελέσαι φύσεως δι' ἑαυτοῦ, τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο; καλῶς οὖν ἔφη, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως ὢν γνησιόφυτος ὑπάρχων ὁ υἱός, πάντα τὰ αὐτοῦ καὶ φύσει ἐπάγεται. διὸ τοῦτό φησι πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. διὸ τοῦτο εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, τὸ πνεῦμα δηλονότι τὸ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, δι' ὃ πᾶς ἅγιος, ὡς αὐτὸς ἐνοικεῖ. οὐ γὰρ ἕτερόν πῃ παρ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, κἂν ὑπάρχειν νοῆται καθ' ἑαυτὸ ἰδίως. πνεῦμα γὰρ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχ υἱός.

Μικρὸν, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα.

Ἀποκαλύπτει αὐτοῖς διὰ τοῦ ἰδίου πνεύματος τὰ πάντα παρεπόντα ὅσα περ ἐν αἰσθήσει καὶ χρείᾳ καὶ διέξεισι, διηγεῖται δὲ τὸ πάθος, μᾶλλον δὲ τὸν δηλαδὴ τῶν θλίψεων λύπην ἀναλήψεως διὰ τοῦ πρὸς τὸν ἄνω πορείας, αἰσθησιοπαθῶς εἰσφέρουσα τὸ διὰ τοῦ πνεύματος ὑπεροφθήσειν. οὐ γὰρ ἐν σαρκὶ διαμενεῖν μετὰ σαρκὸς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἔμελλε * μεγίστου πρὸς τὸν πατέρα πορείας ἀναβάσεως δὲ σφόδρα ποιησαμένου τὸν λόγον, τὸ θρυλλούμενον ὑπὸ τοῦτο παροιμιῶδες ἦθος γὰρ ἤδη τοῖς μαθηταῖς, οὐ μετρίῳ πάλιν ὁμιλήσουσι φόβῳ καὶ θρύλλῳ * καταδεδιηκέναι λύπην, δεινοῖς δὲ καὶ ἀφορήτοις ἐκπεπτωκέναι κακοῖς προσδοκήσουσι, ὅταν αὐτοῖς συμβαίνῃ καταλείπεσθαι μόνοις, αἰσθανομένοις σωτῆρος πρὸς τὸν πατέρα. διὰ ταύτην οἶμαι τὴν αἰτίαν, ἀπημφιεσμένως μὲν οὐ φησὶν, ὅτι πεθνήξεται, τὴν δὲ Ἰουδαίων προπέτειαν καὶ μέχρι τούτων αὐτὸν ἀφικέσθαι καλύπτων· διφυέσταται δὲ ἡ λύπη πολλῷ δυναμένῃ ὡς λέγω τὴν κεφαλαίαν, καὶ τῷ παθεῖν σωτηρίχουσθαι τὸν καὶ τὴν ἀναστάσεως χαρμονὴν ὑποδηλοῦν λέγων. μικρὸν, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. καὶ πάλιν, μικρὸν,

sed conceptu & cogitatione tantum censeri possit, non aliter tamen prodire putaueris, quàm ab iis ex quibus est accepta virtute quâ se exerat, cum alia non sit, propterea quod ex iis & in iis existat. Tale quid, imo verò supra id de Deo & sancto Spiritu cogitabis. est enim odor veluti quidam substantiæ eius, viuens & efficax, qui quæ à Deo sunt creaturæ transmittit, & supremæ omnium substantiæ per seipsum participationem inserit. Nam si aromatum fragrantia vim suam vestibus imprimit, & in seipsam quodammodo transformat ea in quibus fuerit, quî non poterit sanctus Spiritus, siquidem naturaliter est ex Deo, diuinæ consortes naturæ per seipsum eos reddere in quibus sit? Fructus igitur, & character substantiæ genitoris cum sit Filius, omnia quæ eius sunt secundum naturam sibi vendicat: Idcirco ait, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: propterea dixi vobis quia de me accipiet, & annuntiabit vobis*, Spiritus nimirum, qui per ipsum & in ipso est: per quem sanctis, vt ipse inhabitat. nec enim diuersus est ab eo spiritus eius, licet in propria persona subsistere intelligatur. Spiritus enim est Spiritus, ac non Filius.

v. 16. *Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad Patrem.*

Cum antea dixisset se reuelaturum ei omnia per suum Spiritum quæcunque necessaria sunt & vtilia, passionem quoque enarrat, quam exceptura erat statim assumptio in cœlum, quam illapsus per Spiritum necessariò sequeretur: sursum enim ad patrem reuersus non amplius in carne cum sanctis Apostolis versari poterat. Compendio autem verborum vtitur, tollens hac ratione doloris acerbitatem. Sciebat enim discipulos non mediocri metu rursus affectos, & acerbissimo quidem dolore tactum iri, grauia & intoleranda mala sibi impendere formidantes, eo quod Seruatore ad Patrem ascendente se solos relinquendos intelligerent. Hanc opinor ob causam non dicit apertè se moriturum, Iudæorum furore eò prorumpente: sed festiuè admodum & eleganter passionis dolores exceptum iri resurrectionis lætitiâ ostendit, dicens: *Modicum & iam non videbitis me: & iterum modicum,*

& videbitis me. Instabat quippe tempus mortis, quo Dominus è discipulorum conspectu tantisper excessurus erat, donec spoliatis inferis, & tenebrarum porta illic degentibus aperta, templum suum rursus excitaret. Quo facto discipulis suis rursus apparuit, & vnà cum eis se futurum omnibus diebus seculi promisit, vt scriptum est. Tametsi enim carne abest postquam se Patri pro nobis exhibuit, & sedit à dextris genitoris, in dignis tamen habitat per Spiritum & vnà cum sanctis semper est. promisit enim nequaquam se relicturum nos orphanos. Paruo itaque interiecto iam ad passionem tempore, modicum, inquit, & non videbitis me: morte enim quodammodo parumper erat occultandus. *Et iterum*, inquit, *modicum, & videbitis me*. Post triduum enim reuixit, prædicans etiam iis qui in carcere erant spiritibus. Perfectissimum enim istud est suę misericordiæ argumentum, quòd non solùm degentes adhuc in terra seruarit, sed & vita iam functis & in abyssi penetralibus sedentibus in tenebris, vt scriptum est, libertatem proclamarit. Aduerte porrò quo modo de passione quidem dixerit, & resurrectione, *Modicum, & non videbitis me. Et iterum, modicum, & videbitis me*. addens autem, *quia vado ad Patrem*, silentio tegit quod supereſt. nec enim quanto ibi tempore permansurus sit, aut quandonam reuersurus, significauit, & quam ob causam. Nempe nostrum non est nosse tempora vel momenta, quę Pater posuit in sua potestate, iuxta ipsius Seruatoris vocem.

Mat. 28. 20.

Act. 1. 7.

v. 17 & 18. *Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc quod dicit nobis Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbis me: & Quia vado ad Patrem? Dicebant ergo, Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum? nescimus quid loquitur.*

Cum dictum nondũ intelligerent diuini discipuli, colloquũtur inter se, & quid sibi vellet illud *modicũ, & iterũ modicũ*, addubitãt & illud *Non videbitis me*. præuenit tamẽ Christus scisciari auentes. opportunè rursus ostendens se cum Deus sit, corda nosse & quodcunq; mente volutatur adhuc & in profundo cordis infossũ est, non secus ac lingua demũ expressum agnoscere. Quid enim quæso latere possit eum cui nuda sunt omnia? ideóque ad sanctorum quendam ait. *Quis est iste*

Iob 42. 3

Ἐ ὄψεσθέ με. εἶπον γὰρ ἤδη ἐγγὺς ὁ θάνατος γέγονε κυρίου, ἀποστοῖ τοῖς μαθηταῖς ὑβρεῖς τὸ κύριον, εἰς ὀλίγον κρυβῆ τὸ κυρίου, ἄρης δὲ συλλύσας τὸ ᾅδλυ, ἀναπλάσας τοῖς ἐκεῖσι τοὺ σκότους πύλας, τὸ ἴδιον πάλιν ἀνάσησι ναόν· ὃ δὲ γεγονότος ἐπέλαμψε πάλιν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, σωφρανεῖ τε αὐτοῖς καθυπέχετο, πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, καθὼ ὁ γεγραμμένον. εἰ γὰρ καὶ ἀποδημεῖ σαρκὶ παρεκτείνας ἑαυτὸν ἐκεῖ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ καθίσας ἐκ δεξιῶν τοῦ ὑψηλώματος, ἀλλ' ἐναυλίζεται τοῖς ἁγίοις διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ σώζει τοῖς ἁγίοις διὰ παντός· ἐπεὶ γέλαστο γὰρ οὐκ ἀφήσειν ἡμᾶς ὀρφανούς. σύντομῶ μικρὸν κρυβῆ διέργοντος χρόνου τοῦ πάσοις ἀρχῶ, μικρὸν, φησὶ, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με; ἔμελλε γὰρ καθ' ἁλύπτεσθαι πως ὡς θανάτῳ βραχύ. καὶ πάλιν, φησὶ, μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με. τελείως γὰρ ἀνέβαινε, κηρύξας καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι. πληρεστάτη γὰρ οὕτως ἡ τοῦ φιλανθρωπίας ὑπόδειξις ἦν, τὸ μὴ μόνον σώσασθαι φημὶ τοὺς ἔτι ζῶντας ὑπὸ τὴν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἤδη κατοικοῦσιν, καὶ ἐν τοῖς τοῦ ἀβύσσου μυχοῖς καθημένοις ἐν σκότῳ, καὶ ὃ γεγραμμένον, ἐξαπορεύσαι τὴν ἄφεσιν. ὑπερτέρᾳ γὰρ ὅπως ὑπὲρ μὲν τοῦ πάσοις ἔφη, καὶ τῆς ἀναστάσεως, μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με. προσθεὶς δὲ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι, σιωπᾷ τὸ ἀφανούμενον. οὐ γὰρ ὅτι πόσον ἐκεῖ διατρίβων χρόνον, ἢ πότε τυχὸν * ἐπανήξει, διὰ μεμάθηκε, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν. *Io. ἐπανήξει*

Η οὐ γὰρ ἡμῖν ἔστι γνῶναι χρόνους, ἢ καιρούς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, καὶ ἃ τοῖς αὐτοῦ τὸ σωτῆρος φωνάς.

Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν, μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν, μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· καὶ, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα; ἔλεγον οὖν, τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει, τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ.

Θ Οὔπω συνιέντες τὸ εἰρημένον οἱ μαθηταὶ συλλαλοῦσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τί αὐ βούλοιτο σημαίνειν αὐτοῖς, τὸ μικρὸν ἔτι καὶ μικρὸν ἀπορεῖσθαι· καὶ τὸ, οὐ θεωρεῖτέ με. φθάνει γοῦν ὁ Χριστὸς ἀναπυνθανομένους, ὑπεκφεύγων πάλιν ὑποβλέπει, ἔτι καρδίας οἶδεν, ὡς Θεός, καὶ τὸ νῦν τρεφόμενον ἔτι, καὶ τὸ πᾶν βαθὺ τῆς καρδίας ἐξερευνώμενον, ὡς ἤδη καὶ γλώσσης ἀκριβῶς ἐξετάσαι τί γὰρ αὖ ὅλως καὶ λαθεῖ τὸ ὦν; ὅτι τοῖς πάντα γυμνά; διὸ καὶ φησὶ πρὸς ἕνα τῶν ἁγίων· τίς ἐστὶ ὁ

κρύπτων με βυλὴν, σωνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἴεται κρύπτειν; ὠφελῆ δὲ ἐν παντὶ τρόπῳ καὶ τὴν παρεμπίπτουσαν ἀφορμὴν, ἀσφαλεῖ καὶ ἀνενδιάστῳ πίστεως ποιήσασθαι χρῆσθαι.

A *qui me consilium celat, & in corde verba continet, ac me putat celare?* Quocirca omni ex parte eis prodest, & occasionem quæ se obtulit certæ & indubitatæ fidei fouendæ adhibet.

Ἐγνω δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον, μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με; ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε, καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται.

v. 19. & 20. *Cognouit autem* IESVS *quia volebant eum interrogare: & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quia dixi, Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis; quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.*

B

Φιλοπευσθοι λίαν αὐτοῖς, καὶ περιεργότεροι ἐξετάζοντες τὴν εἰρημένην τοῦ λόγου ἀμφίβολον ἔννοιαν, σαφεστέραν ποιεῖται τοῖς παθοῦσι δήλην, καὶ ὅσα ἔμελλον ὑποστήσεσθαι, τοῦτο πάλιν αὐτοῖς προφθάνει προειπεῖν, καὶ σφόδρα χρησίμως. ἵνα γὰρ ἵνα προσῇ τὸ φοβερὸν ἐπτόηκεν τὸ θορυβοῦν καὶ ταράττον παρεμυθοῦτο ὥστε δῆθεν, ἀλλ' ἵνα τῇ γνώσει προσκεχαλκευμένοι, νεανικώτερόί πως διείσκηντο πρὸς τὸ τοῦ θορύβου προσβολόν. ὃ γὰρ ἔσεσθαι προσδοκηθὲν, τὸ μαλθάττωσ ἐλπιζόντες ἀπαλωτέραν ἔχει τὴν ἔφοδον. ὅταν οὖν ὑμεῖς οἱ γνήσιοι, καὶ ἀγαπητοὶ τῇ πρὸς ἐμὲ κατημφιεσμένοι, τὸν * ἑαυτὸν θεωρῆτε καὶ διδάσκαλον, τὰ ὑπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ὑποπίπτοντα παρανίας, ὕβρεις τε καὶ αἰκίσματα, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀπόπου μανίας βλασφήματα, τότε δὴ κλαύσετε, καὶ θρηνήσετε, χαρήσεται δὲ ὁ κόσμος, τοῦτ' ἔστιν, οἱ φρονεῖν οὐκ εἰδότες καὶ δικαίως τῷ Θεῷ, προσπλοκέντες δ' ὡς ἂν ταῖς κοσμικαῖς ἡδοναῖς. σημαίνει δὲ πάλιν τὸν ἀθλιώτατον, καὶ συρφετώδη τῶν Ἰουδαίων πλῆθος, καὶ τὴν καθηλαίαν ἀκρόπολιν τὸ θρασὺ καὶ δύσιον σίφος, γραμματέας τε καὶ Φαρισαίους, οἵτινες τῶν Σωτῆρος ἐπιτιθέμενοι ζητοῦντες πειρασμοῖς, πολλὰ κατ' ἐαυτῶν ἐφθέγγοντο κεφαλῆς, ποτὲ μὲν λέγοντες, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, καταβηθι νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομέν σοι· ποτὲ δὲ πάλιν, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτὸν, σῶσον σεαυτόν. ζητεῖ γὰρ δὴ τὸ Ἰουδαίων παιμιαῖον γλῶττης καὶ ἀποβλήματα· ἀλλ' ὅτε παφθεγκτῶν τὸν κόσμον, φησὶ, θρηνούντων τε ἅμα καὶ φθεγγομένων, λυπηθήσεσθε μὲν ὑμεῖς, οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τοῦτο παθόντες διαλυθήσεσθε χρόνον· μεταβήσεται γὰρ ἡ λύπη πρὸς χαράν. ἀναβιώσομαι γὰρ, καὶ ἀφανισθὲν πάντελῶς τὸ κατηφείας τὸ πρόφασιν. περιελῶ δὲ δάκρυον, καὶ πρὸς εὐθυμίαν αἰώνιον διηνεκῆ καὶ ἀνήρυτον. ἀναβλαστὸς γὰρ ἡ τῶν ἀγίων χαρά. ζῇ γὰρ εἰς αἰῶνα Χριστός. λέλυται δὲ καὶ ὁ

Sciscitantibus & curiosius inquirentibus quid sibi vellent verba Seruatoris, passionem declarat apertiùs, & quanta ipsi laturi essent, prænunciat, idque percommodè. non enim vt præmaturum eis terrorem iniiceret, ista prædicebat, sed vt eorum cognitione præmuniti aduersus terroris ingruentem impetum fortiores euaderent. Quod enim futurum expectatur, molliorem habet quàm quod nullo modo speratur impetum. Cum ergo vos, ô sinceri atque charissimi discipuli, vestrum ducem ac magistrum Iudaïci furoris nefarios ausus, iniuriasque & plagas pati videbitis, tunc sanè plorabitis, & lugebitis; mundus autem gaudebit, hoc est, qui sapere nequeunt quæ Deo placent, sed mundi voluptatibus quodammodo sunt affixi. Rursus verò C significat vilem & abiectam illam Iudæorum multitudinem, & principum cateruam Deo exosam & impiam, Scribas nimirum, & Pharisæos, qui Seruatoris tentationes subsannantes multa in suum caput deblaterabant, modò quidem aientes, *Si Filius Dei es, descende nunc de cruce, & credemus tibi.* modò verò, *Qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas illud, salua temetipsum.* ista quippe Iudæi nefaria sua lingua despumabant. Sed mundanis, inquit, hæc facientibus atque vociferantibus, vos quidem contristabimini, sed non longo tempore id perferetis. tristitia enim vertetur in gaudium. resurgam quippe, & doloris causam penitus delebo, inhibebo lacrymas, & ad perpetuam animi lætitiam reuocabo. Perpetuum quippe est sanctorum gaudium. viuit enim Christus in æternum, & mors om-

Mat. 27. 40.

nium soluta est per ipsum. Sed consentaneum est animaduertere, mundanos homines vicissim perpetuò in luctu futuros. Si enim eò quòd Christus mortuus est secundum carnem, tristitia quidem affecti sunt eius discipuli, sed ex illius ærumnis gauisus est mundus, omninò destructa morte & corruptione, & Seruatore nostro à mortuis excitato, mutatus est sanctis luctus in gaudium, sed mundanis in luctum vertetur lætitia.

A πάντων θανατος δι' αὐτοῦ. ἀλλ' ἔστι πως ἀκόλουθον εἰπεῖν, ὅτι δὴ πάντως ⸀ τοῖς ἐν κόσμῳ παθηταῖς ἐξ ἀδιαφόρου συμβήσεται τὸ λυπεῖσθαι διὰ παντός. εἰ γὰρ ἐπέσβη ἀπέθανε κατὰ σάρκα Χριστός, λελύπηνται μὲν οἱ μαθηταὶ, χαρὰν δὲ τὸ πάθος ὁ κόσμος ἐποιήσατο· καταργηθέντος δὲ τοῦ θανάτου, ⸀ τῆς φθορᾶς, ⸀ ἐγηγερμένου ἐκ νεκρῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετενεχθήσεται εἰς ἁγίους τὸ πένθος εἰς χαρὰν· μεταλήψεται δὲ πάλιν καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ πάλιν

B πένθος εἰς χαράν.

v. 21. & 22. *Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ, propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur, nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*

Η γυνὴ ὅταν τέκῃ λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως, διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε, πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, ⸀ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, ⸀ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν.

Consolandi occasionem amplificat, C variisq; sermonibus acerbissimi doloris amoliendi rationē eis tribuit Vide enim vt perspicua similitudine ad fortiter se gerendum eos excitet, & ad labores aut ærumnas strenuè suscipiendas, quòd in gaudium prorsus verti debeant. Fructus enim acerbi partus puer est, inquit, & matribus non sine grauissimis laboribus obtingit gaudium liberorum. At si partus dolores initio recusassent, nec vterum gerere voluissent, repudiatis nuptiis: ne matres quidem fuissent vnquam multum optabili & gratissima re ob ignauiam orbatæ. Eadem itaque ratione vobis quoque ipsis dolor merced D non carebit. Gaudebitis enim, cum videbitis mirabilem puerum mundo editum, incorruptibilem ac interitus expertem. seipsum nimirum innuit. Perpetuum autem & indelebile gaudium de seipso fore ait. Iuxta Pauli vocem etenim, immò secundum ipsam veritatem, Semel mortuus, Ro.6.10. vltra non moritur. Stabile igitur & E perpetuum est gaudium de illo, iure id quidem. Nam si Christi mors mœstitiam nobis attulit, quis gaudium tollet à nobis, qui scimus eum viuere, & iugiter manere, spiritalium nobis bonorum datorem atque largitorem? A sanctis igitur nemo tollit gaudium, iuxta Seruatoris vocem, sed ab iis ablatum est statim qui eum crucifixerunt. Soluta quippe passione

Ἐπιτείνει πάλιν τὴν παραμυθίαν τῇ εὑρέσει, ⸀ διὰ ποικίλων ἔρχεται λόγων πρὸς τὸ ἀφαιρεῖσθαι τὸ δριμὺ τῆς λύπης ἐπικουφίζειν διδούς. ἵνα γὰρ ὅπως διαπείσῃ τὸ πείθεσθαι διὰ παραδείγματος εὐαρτεῖς εἰς τὸ ἀγωνίαν ὑπομένειν, ⸀ μὴ σφόδρα καταναρκᾷν, ἢ πόνους, ἢ λύπας, εἰ πάντα τε ⸀ ἀπαιτήσοιεν ὑπομένειν εἰς χαράν. καρπὸς γάρ φησι πικρὸς ὠδῖνος τὸ βρέφος, ⸀ διὰ πόνων ἔρχεται τοῖς μητράσιν ἡ ὅτι τέκνοις χαρά. ἀλλ' εἰ ἐξ ὠφθησαν οἱ ἀρχαῖς τοῦ ὅτι τοῖς ὠδῖσιν ἀπαυδήσασαι πόνους, νὴ δι' ὅλως κυοφορῆσι ἠθέλησαν, ⸀ τοῦτο παραίτιον ἡγησάμεναι γάμου, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐγένοντο μητέρες πώποτε, τιμιωτάτου τε ⸀ πολυτίμου παράγματος δι' ὄκνον ἐκπεσόντος. κ⸀ τοῦτον οὖν ἀρα τὸν τρόπον, ⸀ ὑμῖν αὐτοῖς οὐκ ἀμοιβὴ τὸ ἀλγῆσαι συμβήσεται. χαρήσεσθε γὰρ, ὅταν ἴδητε ξένον τῷ κόσμῳ παιδίον ἀπαστράπτειν. ἄφθαρτόν τε ⸀ αἰώλεθρον. ἑαυτὸν δὲ δηλονότι φησίν. ἀναφαίρετον γεμιεῖ ⸀ ἀπολλύμενον, ⸀ ἐφ' ἑαυτῷ θυμηδίαν ἔσεσθαι λέγει. κ⸀ γὰρ ⸀ τῷ Παύλου φωνῇ, μᾶλλον δὲ ⸀ κ⸀ τῇ ⸀ ἀληθείας δυνάμει, ἅπαξ ἀποθανών, οὐκέτι ἀποθνήσκει. ἐρηρεισμένη τοιγαροῦν ἐπ' αὐτῷ θυμηδία ⸀ μάλα εἰκότως. εἰ γὰρ ὅτι τοῦ θανάτου λελυπήμεθα, τίς ἡμῖν ἀπιστήσει ⸀ τὸ χαρᾶναι, εἰδόσιν, ὅτι ⸀ ζῇ ⸀ μένει. διὰ παντός, ⸀ τὸ πνεῦμα λαβοῦσιν ἡμῖν ἀγαθῶν δοτῆρα τε ⸀ φύτορα; ἀπὸ μὲν οὖν τῶν ἀλλων οὐδεὶς αἴρει ⸀ τὴν χαράν, κ⸀ ⸀ τὸν Χριστοῦ φωνὴν ἀφηρέθη ⸀ τοῦτο χρῆμα τῶν προσπαιόντων αὐτὸν τοῦ σταυροῦ. λελυμένων γὰρ ⸀ τῶν παθῶν, ἐφ'

καὶ σαφῶς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ὀψόμεθα, φανοπό- A
τατον ἡμῖν ἐμβάλλοντος τὸν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν. διὸ καὶ
ὁ Παῦλος παρῳχῆσθαι μὲν καταργηθήσεσθαι λέ-
γει, παύσεσθαι δὲ γνῶσιν, οὐχ ἑτέραν λέγων παρὰ
ταύτην, ἣν εἰς ὃ παρὸν κεκτήμεθα. βλέπομεν
γὰρ δι' ἐσόπτρου, καὶ γινώσκομεν ἐκ μέρους, καθὰ
καὶ ἄρτιως ἐλέγομεν. ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ
ἐκ μέρους καταργηθήσεται· πῶς, ἢ τίνα τρόπον,
εἰ βούλει μαθεῖν, ἐρῶ πάλιν. ὥσπερ γὰρ ἀφεστηκυῖ
μοί ποτε νυκτὸς τὸ φαιδρὸν τῶν ἀστέρων διαφαίνεσθαι B
κάλλος, ἑκάστου τὸ οἰκεῖον ἀπαστράπτοντος φῶς·
ἀνιχνεύοντος μεμοί τοῦ ἡλίου μόρμυρυγῆς, καταργεῖ-
σθαί πως ἤδη τὸ ἐκ μέρους λαμπρυνόμενον, καὶ τοῦ ἐκείνου
βολῆς ἡττώμενον ἀδρομῆς, καὶ ἀπορρεπτὸν ἔχον τὸν
οἰκείαν αὐγήν· κατὰ τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον καὶ τὸ νῦν
ἡμῖν ἐπαφρίζουσα γνῶσις, κατ' ὀλίγον παύ-
σεσθαι τῷ χαρέντι, καὶ καταλήξει τὸ ἐκ μέρους, ὑπὸ τε-
λείου φωτὸς εἰσελθόντος, καὶ πληρεστάτου ἡμῖν C
τοῦ τῆς γνώσεως ἐπιβλύοντος αὐγήν. τότε μὲν προ-
φητείας δεῖται μὴ οὖσι ἤδη χρεία, τὰ δὲ τῆς ἰδίας πα-
ρουσίας ὁ Χριστὸς ἀπαγγελεῖ νυνὶ μὲν γὰρ ἀμυδρᾶς, καὶ
ἐπισκίου καὶ ποικίλης ἕνεκα ὅτε μὲν ἐμβατευούσης τοῦ
λόγου παραγμῷ εἰκόνος, καὶ τύπων τῶν
καθ' ἡμᾶς, μόλις ὅπως ἂν γνῶσιν ἀμυδρᾶς ποδηγούμεθα, λόγῳ τὴν εὐσέβειαν ἡμῖν καὶ νοῦν ἀδόλωτον.
τότε μεμοὶ τύπου δὲ παντὸς ἀπηλλαγμένοις σαφῶς
ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐξ αὐτοπτικῆς, ἢ παρεμβολῆς, γυμνῷ
οἶμαι τῷ προσώπῳ, καὶ ἀπαραποδίστῳ δόξῃ D
τοῦ ἰδίου τε τῆς θείας φύσεως τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ συνόψομαι
καλλος, τὸ τῆς περιφανείας ἐξ αὐτοῦ θεωρήσαν-
τες δόξαν. ὀψόμεθα γὰρ αὐτὸν καθώς ἐστι, κατὰ τὸν Ἰωάν-
νου φωνήν. νῦν μὲν γὰρ εἴδωλόν ἐστι τὸ ὁλοκλήρῳ
δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ, διὰ δὲ ἀνθρώπινον· πεπλασμένου δὲ τοῦ
χαρέντος τῆς μὴ ἔφυσε οἰκονομίας, καὶ
τὸ τελεσιουργὸν τῷ μυστηρίου τοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ
ἡμῶν, τὸ ἰδίαν δόξῃ λοιπὸν, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ὁφθή-
σεται. Θεὸς γὰρ ὢν κατὰ φύσιν, ὁμοούσιός τε διὰ τοῦ-
το τῷ φύσαντι, πάντως δήπου τὸ ἴσον ἕξει τοῖς
ἀξιώμασι, καὶ τὸ δόξῃ τῇ οἰκείᾳ καὶ θεοπρεπεῖ διαλάμψει λοιπόν. E

& apertè gloriam Dei videbimus, manifestissimam nobis de se cognitionem immittentis. Ideóque Paulus prophetiam quidem euacuatum iri ait, & cessaturam scientiam, eam scilicet non aliam quam nunc possidemus. *Videmus enim per speculum, & cognoscimus ex parte,* 1.Cor.13. 8. sicuti mox dicebamus. *Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.* quo pacto verò, si iuuat denuò repetam. Quemadmodum enim obscura nocte astrorum decus elucet, vnoquoque lumen suum emittente: sed simul ac solis iubar refulsit, splendor ille singulorum euanescit, & solis radiis cedit: sic opinor cognitio illa qua præditi nunc sumus, tunc temporis cessabit, & desinet quæ est ex parte, perfecta luce subeunte, & perfectissimum nobis diuinæ cognitionis fulgorem infundente. Tunc quæ de suo Patre scire conuenit Christus annuntiabit, cum ea iam tutò capere poterimus. Nunc enim per vmbram & exempla, variasque ex ipsis rebus imagines, ac figuras à nobis desumptas vix ad aliquam obscuram cognitionem deducimur, propter animi nostri infirmitatem. Tunc verò sine vlla prorsus figura, sine ænigmate aut parabola, nuda, vt ita dicam, facie, & expedita mente diuinæ Dei ac Patris naturæ decus intelligemus, gloriam eius qui ex ipso effulsit contemplantes. *Videbimus enim eum sicuti est*, iuxta Ioannis vocem. Nunc enim videmus, non in ea quidem prorsus quæ Deo conuenit gloria, propter humanitatem: sed elapso dispensationis tempore, perfectóque mysterio quod propter nos, & pro nobis, in sua demum & Patris gloria conspicietur. Deus enim quum sit secundum naturam, proindeque genitori consubstantialis, æqualibus omnino dignitatibus præditus erit, & in gloria propria Deóque conuenienti refulgebit. 1.Ioa 3.2

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τὸ τῷ ὀνόματί μου αἰτήσε-
σθε· καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πα-
τέρα περὶ ὑμῶν. αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς,
ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε,
ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον.

v.26. & 27. *In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis: Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quia à Deo exiui.*

Ἐξαιτεῖν μὲν ὅλως διὰ προσευχῆς καὶ ἐντεύξεως
ἐφίνοι τὸ παράπαν οὐδὲν, εἰ μὴ τὸ τῷ ὀνόματι

Nihil omnino per orationem & supplicationem petere permittit, nisi in nomine

mine suo. Patrem verò ocyus daturum eis pollicetur quæ postulauerint, non vtique Filij solum impulsu, qui aduocatus & mediator est, sed vltrò quodammodo eò munificentiæ delatum, & quasi quoddam debitum soluat Christum diligentibus, summam nempe benignitatem. Neque verò quisquam putauerit aut stultè asseruerit discipulis aut sanctis quibuslibet, in retus suis., mediatione Filij nullatenus opus fore. Omnia quippe per ipsum à Patre sunt in Spiritu, quoniam aduocatus est, teste Ioanne, non pro nostris peccatis solùm, sed etiam pro totius mundi. Cæterum isthæc ait vt hic rursus vtiliter ostenderet longè gratissimum esse Patri honorari ac diligi Filium suum. Quod cum miseri Iudæi non intelligerent, intolerabilibus conuitiis non verebantur eum lacessere, & quærebant eum interficere, vt scriptum est, propterea quod animos credentium ex legali & crasso mandato ad Euangelicæ conuersationis subtilitatem reformabat. Aiebant enim miseri, & ignari, impiam in eum linguam acuentes: Si esset à Deo hic homo, Sabbatum vtique non solueret. Ocyus itaque à Deo Patre benignitatem eis datum iri dicit indubitatè credentibus, & rectissimè sentientibus ipsum à Deo & Patre exisse. Præueniet enim quodãmodo, & occupabit forsan inquit, mediatoris petitionem, ac spiritalibus benedictionibus mentes eorum perfundet qui rectè de me sentiunt, neque sicut ij qui literam colunt. Illud autem, *Exiui à Deo*, hic rursus significare putabimus, aut Natus sum, & ex eius substantia effulsi, ita tamen, vt sim & intelligar in propria persona, quamuis non omnino seiunctus à Patre. est enim in Filio Pater, & in Patre rursus secundum naturam Filius. Aut illud, *Exiui*, pro eo quod est, Factus sum homo vestri similis, induta vestra formâ & naturâ. Locus enim cuiusquè rei quodammodo est propria cuiusque natura, à qua exit, cum in aliud quiddam transit, & non est id quod erat. Neque verò dicimus, quòd cum homo sicuti nos apparuerit & factus sit Vnigenitus, Deus esse desinat: *Heri enim & hodie idem est, ipse & in secula*: sed assumpto potiùs quod non erat, suoque seruato,

1. Ioan. 2. 2

Hebr. 13. 8

A αὐτὸν. προεχθέσθαι γὰρ μᾶλλον ἐπιδώσει αὐτοῖς τὸν πατέρα τοῦ ἐν δίκαις ἐπαλγήσει, καὶ οὐχὶ πάντως ταῖς τοῦ υἱοῦ προσβοπαῖς ἀναπεισθέντων, ἀτε δὴ προσκλήτου, καὶ μεσιτεύοντος, αὐθορμήτου δέ πως εἰς φιλοτιμίαν ἰόντα * τοῦ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὥσπερ τι κ. τὼ χρέος καταλῦσαι σπουδάζοντα τοῖς ἀγαπῶσι Χριστὸν, τὴν ἀμέλειαν καὶ εἰς ἄκρον δυσωδίαν. καὶ οὐχὶ ἧς νοῦν ἔχων οἰήσαιτο πάλιν, ἢ δὲ ἀμαθίαν ἐρεῖ, ὡς κατ' ἐκεῖνα τρόπον δεήσοντα ἡμῖν τοῦ τοῖς καθ' ἑαυτοὺς τὴν τοῦ υἱοῦ μεσιτείας οἱ μαθηταὶ, ἤγουν τὴν B ἀγίων ἕτερον τυχόν. πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ πρὸς πατρὸς ἐν πνεύματι, ἐπείπερ ἐστὶ προσκλητος, καὶ τῷ Ἰωάννῃ φωνεῖ, οὐχ ὑπὲρ μόνον τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. ὑπιδέχεις οὖν ἀρκούντως κἂν οὕτω δὴ πάλιν, ὅτι περιπόθητος λίαν ἐστὶ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡ εἰς τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφηνέναι μὴ ἀγάπησις, τὰ ζῶα τὰ φησιν· ὅπερ ἂν σπουδάσαντες οἱ διώκοντες τὸ Ἰουδαίων δῆμοι, λοιδορίας τε καὶ φορτικῶς καθαπτόμενοι οὐκ ἔφειδον, C καὶ ἐζήτουν ἀποκτεῖναι. καὶ ὃ γεγραμμένον, ἀφ' ὧν μεταῤῥυθμίζει τὸ πιστεύοντων τὸ νοῦν, οὐ νομικῆς καὶ παχείας ἀπολαῦσαι πολιτείας ἰσχύοντα. ἔφασκον γὰρ οὐδὲν εἰδέναι τοὺς Χαλδαίους, μᾶλλον δὲ γλαφυρίζειν ἐπ' αὐτῷ τὸ ἀθέσμιον ἀκινήσαντες· εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ σαββατον. προεχθέσθαι γὰρ τὸν νῦν τὸ παρὰ Θεοῦ πατρὸς εὐνοήσεσθαι φησιν αὐτοῖς ἀμεταδιαστάτως πεπιστευκόσι, καὶ δὴ μᾶλλον διαπεπληρωμένοις, ὅταν ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. D προσαλεῖται γὰρ ὥσπερ, φησὶ, καὶ φθάσας αὐτοῦ τὰ τῆς μεσιτεύοντος αἴτησιν, εὐλογίας δὲ ταῖς πνευματικαῖς ἐπικλύσας τὸ νοῦν τὸ ὀρθῶς ἐχόντων ἐπ' ἐμοὶ τὴν διάληψιν, καὶ ὃ κατὰ τὸν ἐδόκει φθονῆσαι τοῖς τὸ χρώματος ἐφεξῆς. ὃ δὲ, ἐξῆλθον παρὰ Θεοῦ, σὺν ἐμοὶ δὴ πάλιν οἰκονόμησα δηλοῖ, ἢ ὅτι γεγέννημαι, καὶ ἐξέλαμψα τὴν ὑπὲρ αὐτὸν, καὶ πρόοδον μὲν τὴν πρὸς ὃ εἶ τι καὶ νοῆσαι τυχὸν ἰδιοσυστάτως, ὑμνῶ εἰς ἅπαν διηρημένως. ἔστι γὰρ ὁ ἐγὼ νῦν ὁ πατὴρ, ὁ πατὴρ δὲ αὖ πάλιν καὶ φύσιν ὁ υἱός· ἢ ὃ ἐξῆλθον, αὐτὴ τοῦ, μέγεθος καὶ ὑμᾶς, δῶ θέσπιος δηλονότι, τὴν ὑμετέραν μορφὴν τε καὶ φύσιν ἀποδύς. πάντως γὰρ ὡς ἂν ἑκάστου τὸ ὄντως ἡ ἰδία φύσις, ἀφ' ἧς αὖ ἐξίοι πρὸς ἕτερόν τι μεταχωρεῖν, καὶ ὅπερ οὐκ ἦν γινόμενον. καὶ ὁ δήπου φαμὲν, ὡς ἐπείπερ αὖθέσπιος καὶ ἡμᾶς ὤφθη τε καὶ γέγονεν ὢν ὁ μονογενὴς, ἐξέστη τοῦ εἶναι Θεός· ἐξέστη γὰρ, καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· προσφλυαρῶς δὲ μᾶλλον ἂν οὐκ ἦν μὴ τοῦ σῶσαι ὃ ἦλθον

Cccccc

ἐκδεδηκέναι πως νοῆται κατὰ τὸ ἀκριβείας
εἰσβαίνοντα λόγον. ἐκλήφθη δὲ ὁ ἐξῆλθον παρὰ τοῦ
πατρὸς καὶ καθ' ἕτερον, εἰ βούλῃ, τρόπον· ὥσπερ ὡμὼ
γὰρ οἱ περὶ μόνας ἁμαρτίας δυσπιστοῦντι Φαρισαῖοι, καθάπερ ἤδη προεῖπον, καθ' ἕνα τῶν ψευδοπροφητῶν εἰς μέσον ἦκαν τοῦ κύριον παρὰ Θεοῦ μὴ ὡς ἀπεσταλμένον, ἀπὸ γνώμης τῆς οἰκείας, καθάπερ ἰῶ ἔθος ἐκείνοις τὰ τοῦ νόμου μαχόμενα τοῖς ὡς αὐτὸν ἰοῦσι προσλαλεῖν. Διὰ γὰρτοι τοῦτο καὶ ἀπειθεῖν ἐσκήπτοντο, τῇ τοῦ νόμου τήρησιν φιλαπάτῳ μᾶλλον εἰ λέγοντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, παρελύεσθαι μᾶλλον διὰ τοῦ αὐτοῦ διδαγμάτων. Ὡς νομοῦσι θεῷ μαχόμενον, ἢ ὡς τοῖς πρὸ αὐτοῦ διὰ Μωσέως τεθεσπισμένοις αἰτίαται τὸν ἥρωα μᾶλλον ἀπιστοῦντο τὸ Χριστὸν, ἀλλότριον εἶ καὶ Θεοῦ διὰ τοῦτο λογιζόμενοι. Ἀλλ' οὐχ ὕτως οἱ μακάριοι μαθηταί. πεφιλήκασι γὰρ αὐτὸν τὸ τῶν Ἰουδαίων δυσθυμίας τὰ ἀμείνω φερενήσαντες, καὶ πεπιστεύκασιν ἀληθῶς, ὅτι ἐξῆλθεν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένοις ἕπονται. Διὰ τοῦτο τοι τὸ αἰτίας ἕνεκα, καὶ πεφιλήκασι τοῦ παῖδος, τὸ ἴσον ὡσπερ ἐξ ἀμοιβῆς δεχόμενοι χάριν. εἰ γὰ φίλοι τοι μὲν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ λίαν ἡδεῖς οἱ ἐκ Θεοῦ τὸ υἱὸν ἐξελθεῖν πιστεύοντες, κατηγόρηκεν δηλονότι καὶ δικαίως οἱ τοὐτοις ἐναντίαν νοσοῦντες δόξαν. καὶ εἰ τοῖς ἀγαπῶσι τὸ υἱὸν ἑτοιμότατος λίθῳ εἰς ὑπακοὴν Θεὸς, ἡ προσδέξεται δηλονότι τὴν μὴ τοιοῦτον ἔχουσι προσευχήν· καὶ τοῦτο ἰῶ ἀρὰ ὁ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου πρὸς αὐτοὺς εἰρημένον. ὅταν ἐκτείνητε πρός με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν. αἱ γὰ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις.

A exisse quodammodo censeri, secundum iustum nostrum scilicet accipiendi modum. Quin & alio modo *exiui à Patre*, si iuuat, accipies. Putabant enim ignari Pharisæi, sicuti iam ante dixi, Dominum instar falsi cuiusdam Prophetæ in medium prodire, nequaquam à Deo missum, sed sua sponte, vt illi solebant, Legi aduersa venientibus ad se proponere. Idcirco enim simulabant ei se non credere, dicentes mandatorum obseruationem Deo ac Patri gratissimam, eius doctrina violari. Quapropter Christum depellebant tanquam B Dei hostem, & promulgatis per Mosem diuinis legibus repugnantem, alienumque idcirco eum esse à Deo putabant. Sed non ita beati discipuli: Ipsum quippe amarunt, saniori quàm Iudæi mente præditi, ac verè crediderunt eum exisse à Deo, iis qui mox allati sunt modis. quam ob causam viciſſim dilecti sunt à Patre, mutuam quodammodo reportantes gratiam. Quòd si amicissimi quidem sunt Deo C ac Patri, & longè gratissimi sunt qui ex Deo credunt procedere Filium, exosi videlicet, ac inuisi Deo verè sunt, qui contrariâ his opinione laborant. Et si diligentes Filium, citò exaudit Deus, eorum qui non diligunt orationes non susciplet. Quod per vocem quidem Esaiæ ad eos dictum est his verbis: *Cum extenderitis manus vestras ad me, auertam oculos meos à vobis: Et si multiplicetis* Esa. 1.15 *orationem, non exaudiam vos, manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* D

Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα.

v. 28. *Exiui à Patre, & veni in mundum. iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.*

Ἀπόδειξις αὕτη σαφὴς τε καὶ ἀναμφίλογος, τὸ μὴ ἕνα τῶν ψευδοπροφητῶν ἐπαρχὴν τοῦ κύριον, μήτε μὴν τὰ ἀπὸ γνώμης οἰκείας ἐρεῖν τε, καὶ βουλευόμενον παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ πατρὶ πρὸς E ἡμᾶς ἀφῖχθαι, κατὰ γε τὴν ἀμαθῆ καὶ ἀπόπτυστον τῶν Ἰουδαίων ὑπόνοιαν, τὸ παλινδρομῆσαι πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ὑποστρέψαι μετ' ἐξουσίας, ὅθεν οἶδεν ἐκδεδηκώς. καὶ γὰρ εἰ τις τυχὸν παῖς τῶν Ἰουδαίων ἀμαθίας ἀνιάτου ἔμπλεως, οὐκ ἀληθῆς ἰῶ ἴσως ὁ Χριστὸς καθ' ὑμᾶς ὦ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' οὐδὲ σοφὸν δοκοῦντος αὐτῷ τῷ Θεοῦ καὶ πατρὶ τὴν

Manifestum & indubitatum argumentum est, Dominum non esse vnum ex falsis prophetis, neque porrò ad nos venisse, vt præter Patris voluntatem ex sua sententia loqueretur, sicuti Iudæi stultè & nefariè suspicantur, quòd ad Patrem reuertitur, eóque cum potestate redit, vnde se nouit exisse. Etenim verè dicet aliquis, Iudæorum væcordiam non ferens, non est forsan verax Christus, ex vestra quidem sententia, Iudæi, sed ne Patre comprobante

Euangelicæ conuersationis doctrinam inuexit, cum irritum & inutile demum ad perfectionem pietatis legale mandatum ostenderet. Eum quippe violati Sabbati accusatis, & si quod apud vos miraculum ediderit, in Beelzebub principe dæmoniorum illud facere solitum summa cum impietate dicitis. Quomodo ergo in cælum ascendit? aut quomodo in eodem Throno Pater eum excepit, Angelis ei supernas portas aperientibus, si, vt vultis, eius decretis repugnet, & quam summus vniuersorum Rex non probet doctrinam inuehat? Nunquid enim clam assumptus est? nonne turba multa erat ad quam diuinus ac cœlestis Angelus dixit, *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic* IESVS *qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.* Iam verò quid ais, Iudæe? Nunquid saltem Angeli voci credes; an non testes accipies, cosque multos rei ipsius spectatores, cum Lex manifestè dicat, in ore duorum aut trium testium stare omne verbum? Ei ergo qui cum protestate ad Patrem qui in cælis est reuertitur, quomodo Pseudophetix notam meritò affinges, ac non potius velut ex rei clara demonstratione sequetur eum ex Deo Patre nimirum esse, non tamen ab illo diuersum, quem ipsa Lex & Prophetæ prædixerunt? Venisse verò in hunc mundum ait, & rursus ex hoc mundo ad Patrem redire, nec à Patre remotum, cum factus est homo, nec ab hominibus, cum in carne ad Patrem rediit. Deus enim est verus, qui ineffabili virtute cuncta replet, nec ab vllo eorum quæ sunt abest.

Leo. 11. 11.

Act. 1 11

v. 29. & 30. *Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interroget: in hoc credimus quia à Deo existi.*

Euidentissimam rei probationem suspiciunt ac mirantur. Illos enim absque circuitione verborum alloquitur. Gaudent igitur accepta demonstratione rei manifestissima,

βάσ[ε]γκης πολιτείας εἰσηχεχόμενε παίδευσιν, ἄ-
πρακτον ἤδη δήκνυς, & αἰσχυντον εἰς τελόν τε
κατ' εὐσέβειαν τὸ νομικὸν ἐπιτολμᾷ. εἰ γὰρ λέγετε γὰρ
πάντας ὡς λελυκότι τὸ σάββατον, καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν
γεγραμμένων ἐργάσαιτο πρὸς ὑμᾶς, ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρ-
χοντι τῶν δαιμονίων, καὶ τοῦτο πεφυσειωθότα δυσσε-
βοῦντες εἰρήκατε. πῶς δὴ οὖν ἀνὰ & εἰς αὐτὸν
ἀνέβη τὸ οὐρανόν; πῶς ἐδέξατο σὺν θεσμὸν ὁ πα-
τὴρ, ἐπαιρόντων αὐτῷ ἀγγέλων αὐτοῦ τὰς ἄνω πύλας, τὸ
τοῖς αὐτοῦ δόγμασιν ἀντιπορεύεσθαι καὶ ὑμᾶς, & τὸ
ἀνεθέλητον τῶν παμβασιλέως ὅλων τὸ ὑφηγήσιν
πεισαίνεσθαι; μὴ γὰρ λεληθότως ἀνελήφθη; μὴ
γὰρ οὐ πολὺς ἦν ὄχλος, πρὸς οὓς ἔφη ὁ θεῖος τε καὶ
οὐράνιος ἄγγελος. ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε
ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναλη-
φθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν
τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.
εἶπα τί φὴς Ἰουδαῖε πάλιν; ἆρ' οὐ πιστὸς τοῖς θεσ-
πεσίοις καὶ τὸ ἀγγέλου φωνῇ; ἆρ' οὐ πολλοὺς ἕξῃ
μάρτυρας, καὶ τοι πρόλογοι ὄντας τοὺς τῶν πραγμάτων;
καίτοι γεγραφὼς ὁ νόμος, ἐπὶ στόματος δύο, ἢ τριῶν
μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα, φησί. τῷ πίνυν
ἐπ' ἐξουσίας πρὸς τὸ οὐσιῶς οὐρανοσεσωσμένῳ
πατέρα, πῶς ἂν ἔτι πορεύοντος ὁ τῆς ψευδοπρο-
φητείας ἐπιφέροιτο μῶμος, ἢ οὐχὶ μᾶλλον ἔνδοξον
λειπόν, ὡς δι' ἀποδείξεως σαφεστάτης τὸ πρόσ-
γμα τος, ὃ ἀνεπιδιάστατως πιστεύεται πρὸ ὑμῶν, καὶ ὡς
εἰη μὲν ἐκ Θεοῦ, δῆλον ἦ ὅτι τοῦ πατρὸς, οὐχ ἕτε-
ρος γεμὶν πρὸ ἐκείνου, ὃν αὐτός τε ὁμοῦ ὁ νόμος,
καὶ οἱ προφῆται διῆγον; ἐλευσόμενος γεμὶν εἰς
τόνδε τὸν κόσμον φησί, μεταχωρῶν δὲ αὖ πάλιν ἐκ
τοῦ κόσμου πρὸς τὸν πατέρα, ὅτε οὐ παύσῃ * ἀπο- κ. ἀποπη-
ληφθεὶς, ὅτε μένειν αὖ θεσπος, ὅτε μὲν τὸ ὄντι δήλ-
τῆς, ὅτε μὴ χρεὼς ἀπιδημεῖ πρὸς τὸν πατέρα.
Θεὸς γὰρ ὅστιν ἀληθινὸς ἀρρήτῳ δυνάμει τὰ
πάντα πληρῶν, καὶ σύνευσις τῶν ὄντων ἀπολιμ-
πανόμενος.

Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ἴδε, νῦν παῤῥη-
σίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις.
νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν
ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ· ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι
ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες.

Θαυμάζουσι τὴν ἀπόδειξιν ὡς σαφεστάτην· καὶ
πεπλήρωται τοῦ λόγου τὸ ἀμφιφανές. εἰσεισελθὼν
γὰρ ἅπασι δίχα τοῦ πρὸς οὓς οὐ μάλα πεποίη-
ται λόγον. χαίρουσι δὲ οὕτω δυσχερείας ἀπάσης ἀπ-
πλαγμένην λαβόντες ἀπόδειξιν, & εἰσκεκλεῖ-

μὴν ἔχειν δοκεῖν ὃ εἰρηκέναι φασὶν, δι' ἀκαπόπλον δὲ ὄντως τὴν ἀρχὴν τὸ ἐπ' αὐτῷ δι' τούτου φανῆναι, ὡς μηδὲ βραχύ παρημίας ἔνυσμα παρεῖναι δοκεῖν. Ἀποκερδαίνουσι γὰρ παρὰ τούτων καὶ τοῦτο· ὅτι γὰρ ἔγνως, φησὶ, ὃ λανθάνειν ψηφιεῖσθε, ἔφθασάς τι τὴν πόλιν, ἵνα μὴ ἴσως παρασκευάζωμεν ἡμεῖς ἐξαπατῶντες ὃ μαθεῖν, ἀλλ' ἔλεγες ἀρτίως, πεπιστεύκαμεν, ὅτι σὺ ἐξῆλθες ἀπὸ Θεοῦ. Ὃ γὰρ εἰδέναι, φησὶ, τὰ σὰ παρὰ σοῦ, καὶ λελησόμενα, τῶν πάντων αὐτὸν εἶναι Θεοῦ, καὶ οὐκ ἑτέρου τινός. Ὅπερ δὲ οἶδα τὰ πάντα αὐτὸς, πῶς οὐκ ἀναμφίλεκτον ὡς οὐκ ἂν τὰ πάντα εἰδότος ἐξέλαμψας Θεοῦ; πίστεως οὖν ἄρα τὸ αἰνιδιάσου ἔφη κατέχειν τοὺς μαθητὰς μὴ τὰ ἄλλων, καὶ τοῦτο ὃ θεωρητὸς ὄντως, καὶ παράδοξον σημεῖον, ὡς ἔστι νῦν πως ἰδεῖν ἐπ' αὐτῷ ἀληθὲς, ὃ, δίδου ζητῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσομαι, γνώσεζε δικαίως, καὶ παρασκεύασον τὸ δέεσθαι. Φασὶ δὲ ὃ, νῦν πιστεύομεν, ὑπότε δὴ πάντως τὴν πίστιν ἄρχειν ἐν ἑαυτοῖς εἰσφρήσαντες, ὅτε τοιούτων ἤκουσα ῥημάτων λόγων, ἤγουν τεθέσπισται ὃ σημεῖον, τὸ εἰδέναι φασὶ τὰ πάντα τὸν κύριον, ἀλλ' ὡς τότε λοιπὸν τὸν ἐν ἀρχῇ εἰσδεδεῖσθαι τὴν πίστιν ῥιζοῦν ἐν οἰκείαις ψυχαῖς ἀρχόμενοι, καὶ βεβαίως λοιπὸν ἀκαταπείστως ἀμετακινήτως, ὡς Θεὸς τε εἶν ἐκ Θεοῦ τῇ ἀληθείᾳ φύσιν καὶ ἀληθινοῦ. Ταῦτα δεδέγμεθα τοίνυν τὸ νῦν πιστεύομεν, οὐκ εἰς τὴν τῆς πίστεως ἀρχὴν, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ βεβαιοῦσθαι παγίως εἰς τὴν ἤδη τελειομένην τῆς σωτηρίας ἀφάλειαν.

A nihilque ardui in illo sermone esse fatentur, tamque euidentem demonstrationem esse concedunt, vt ne leuis quidem prouerbij scintilla appareat. Illud insuper addunt, Cùm occultas cogitationes agnoscas, & interrogationem, quam ipsi facturi eramus præueneris, te exisse à Deo credidimus. Mentis enim penetralia, & cordis arcana perspecta habere, solius Dei est. Cum autem ipse omnia noris, quis dubitet te ex Deo qui omnia nouit effulsisse? Diuinum ergo illud & admirabile signum certissimæ inter alia fidei discipulis fomes extitit, vt de iis verè dici possit, *Da sapienti occasionem, & sapientior erit: notifica iusto, & addet ad recipiendum.* Aiunt verò, Nunc credimus, non quòd credere tum primùm, cœpisse dicant Dominum cuncta nosse, cum hæc verba audierunt, aut miraculum viderunt: sed quòd fidei initio susceptæ radices in suis animis altiùs agere incipiant, ac firmiter credere Deum esse, & ex Deo secundum naturam, ac vero. Intelligemus ergo illud, *Nunc credimus*, non de credendi initio, sed de stabili in fide & sententia iam susceptæ perseuerantia.

B

C

Prou. 9. 9

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἄρτι πιστεύετε· ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, κἀμὲ μόνον ἀφῆτε· καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστιν.

v. 31. & 32. *Respondit eis* IESVS, *Modò creditis: Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solùm relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est.*

D

Ἀσχόλως πάλιν ἐπέδειξεν ὁ σωτὴρ τὸ μηδέπω ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς βεβαιότητος ὅπου παρόντα καιρόν. Οὗτος γὰρ ὁ τὸν ἀγῶνα πνεύματος ὀξὺ ὑφαινοῦ καταφοίτησιν εἰσκομίζων αὐτοῖς, καὶ τὸ ἐξ ὕψους δύναμιν, καθὰ γέγραπται. καθαρὰς γὰρ τότε ταῖς ἀνδρεφπίναις μὴ ἐγψυχίαις ἐρρώσθαι * φθάσαντες, ἀκαταγωνίστοις διέπρεψαν ἀτολμίαις, ὑβρεσι τῶν Ἰουδαίων ἐπιμασάσης, ὑπὸ τὸν ἄκαιρον τῶν Φαρισαίων θυμὸν, οὐχ ἑτέρῳ τινὶ τὸ δίκαιον δεδόντες, ἀλλ' ἐν παῤῥησίᾳ παρεσκευάσθαι τὸ θεῖον κηρύγματος, καὶ διαῤῥήδην λέγοντες, πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις· ὃ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς, ἃ εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν οὐ μὴ λαλεῖν. ἐν τούτῳ τοίνυν ἀθρῶν καθαρῶς μὴ ὅπου παρῆν τῆς πίστεως τὸ τελείας ἀπέδειξε,

Scitè denuò Seruator ostendit nondum adesse tempus quo in bonis omnibus firmandi essent, quo tempore descensurus erat in eos Spiritus, & virtutem ex alto daturus, vt scriptum est. Tunc enim reiecta animi angustia, inuicti robore fulserunt, non Iudæorum incursus, non Pharisæorum intemperiem, non aliud quoduis periculum veriti, sed liberè ac intrepidè prædicationi diuinæ præpositi, palamque & apertè dicentes, *Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Non possumus enim nos, quæ vidimus & audiuimus non loqui.* Simul ergo nondum eos ad perfectam fidem firmatos ostendit,

E

Io. φοίτησις

Act. 5. 29

Act. 4. 20.

Propterea quod participationem Spiritus nondum gustarant, eius argumentum & indicium afferens iamiam affuturum timorem, eoque quod euenturum erat prædicto non parum eis conducere videtur: firmius enim ac certius credent Deum esse secundum naturam, cum nihil futurum eum ignorare deprehendent. Ecce igitur, inquit, non longè tempus abest, immo verò iam intra portas est, quum me solo relicto ad sua quisque reuertemini, id est, vt paucis complectar, quum imbelli metu victi vestræ tantummodo animæ consuletis, & dilectione quam magistro debetis vestræ saluti postposita ad quæcunque loca vobis dabitur dilabemini. Quomodo ergo nunc creditis, nondum timiditatis probro repudiato, propterea quod, nondum fortitudinem illam animi per Spiritum consecuti estis? Quòd autem fugæ se dederint beati discipuli, nec ludæorum impetum tulerint, cum proditor adesset impia militum cohorte, & principum satellitibus stipatus, Christo solo relicto, omnibus manifestum est. Solum autem relictum dicimus, quia nemo eorum aderat, qui sequi & adhærere ei solebant. Solus enim non erat, quatenus Deus ex Deo, & in Deo, naturaliter, & diuulsè. Hoc autem proter nos humano more Christus quoque dixit, vt doceret tentatione, aut persecutione, siue alio quodam istiusmodi nobis ingruente, & glorioso periculo propter pietatem proposito, illius tamen vitandi spe non excidere, licet nulli forsan nobis fratres quantum in se est opitulentur, & significatione beneuolentiæ periculum nobiscum partiantur. Tametsi enim fugæ se dederint, ignauia prævalente, scire tamen conueniet non propterea Deum defuturum. Solus quippe sufficiet vt saluare possit eum qui sibi adhæret. Soli autem nos non sumus, licet nemo adesse cernatur, sicuti modò dixi, cum adiutorem & opitulatorem atque protectorem habeamus cunctipotentem Deum, qui nos benignissimo suo munit auxilio, iuxta illud Psalmistæ: *Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* Atque hæc quidem nunc dicimus, non quasi animę parcere præclarum putemus

A Διὰ τὸ μήπω μεταλαβεῖν τῆς κοινωνίας τοῦ πνεύματος, πίστεως εἰς ἔλεγχον, τοῦ ὅσον οὐδέπω προσδοκωμένου δουλείας, καὶ ὅτι δὴ μόνοι συμβήσεται τοῦτο παθεῖν, ἀμεταπείστως αὐτοῖς ὀνήσας ὁρᾶται. βεβαιότερον γὰρ μείζονός τε καὶ ἐναργεστέρου, ὅτι Θεὸς τῇ φύσει ἐστὶν, οὐδὲν τῶν μελλόντων ἠγνοηκότα καταλαμβάνοντες. ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, φησὶν, οὐκ εἰς μακρὰν ὁ καιρὸς, μᾶλλον δὲ εἰσὶ βέβηκε θύραις, ὅτε μόνον ἀφέντες ἐμὲ, ἀπελεύσεσθε τοῦτο
B τὰ ἴδια. τοῦτο δέ ἐστιν οὐ παρεσκόλως εἰπεῖν, ὅτε δειλίας ἀνάνδροις κεκρατημένοι, μόνης τὴν ἑαυτῶν ψυχῆς προνοήσετε, ἢ τὴν διδασκάλου χρεωστουμένην ἀγάπησιν κατόπιν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας πεποιήμενοι, τοῖς οἷς ἂν αὖ βούλησθε διαχρήσεσθε τόποις. πῶς οὖν ἄρτι πιστεύετε, ἢ εἰς ἀνδρείαν ἐλέγχων ὅπου τὸ φόβητρον διαφθορυσάμενοι, διὰ τὸ μὴπω μεγαλαυχεῖν τῆς διὰ παθημάτων βιοτὰμίας; ὅτι δὲ ἐπράποντο τοῖς φυγῇ οἱ μακάριοι μαθηταὶ, ἢ τῶ Ἰουδαίων οὐκ ἀνεγκόντες ἔφοδον, ὅτε πρῶτον ὁ
C τοιοῦτος, τὸν ἀνόσιον τῆς γραμματικῆς ἐπαγόμενος στῖφος, καὶ τοὺς τῶν ἡγουμένων ὑπηρέτας, ἀδαμόθεν ἀμφίλογον. μόνον γ' ἦτε καταλιπόντα τὸν Χριστόν. μόνον γ' φαμὲν, ὅσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς τὸ πρᾶγμα μηδένα, ἢ ἐπαθόν τε καὶ προσεφθέγξαντο εἰωθότων αὐτῷ· μόνος γὰρ οὐκ ἦν, καθὸ Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ φυσικῶς τε καὶ ἀϊδιότατα· ἀνθρωπινώτερον δέ πως, καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς ἐφθέγξατο Χριστὸς, οὐχὶ διδάσκων, ὅτι πειρασμὸν, ἢ διωγμὸν, ἢ τοιοῦτόν τι τῶν τοιούτων, ὑπὲρ φέροντας ἡμῶν
D ἔδει ὅτι καιρὸς καὶ εἰς βλάβας καὶ λοιμοὺς κινδύνων, φημὶ δὴ τὸ δι' ὑποψίαν, οὐκ ἀπεπίπτειν ἐλπίδος τὸ ὅτι τῆς δικαίας διαφθαρῆναι ἀκόλουθον, καὶ εἰ μή τινες τυχὸν τῶν ὁμοψύχων ἡμῖν συμπαραστήσειαν ἀδελφῶν, ἐπαμυνόντες τε καὶ τοῖς ἐγχωροῦσι, καὶ ταῖς ὁμοιαῖς μενοῦχοι τὸν ἐπηρτημένον ἡμῖν μεγιζόμενοι κίνδυνον. εἰ γὰρ καὶ πράποιντο τοῖς φυγῇ δυσχερῶς, καὶ ἀφόρητον τὸ οὐκ τῆς δειλίας πλεο-
E νεξίαν ἐν αὐτοῖς ποιησάμενοι, διαφανῶς ἔσεσθαι ἀνυπόστατον τὴν αἰτίαν Θεὸς. ἀρκέσει γὰρ μόνος εἰς τὸ διασῶσαι δικαίως τὸν αὐτῷ προσκείμενον. μόνοι δὲ ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν, καὶ εἰ μή τις ὁρᾶται πρῶτος, καθάπερ εἶπον ἄρτιος, συμπαραστάτην ἔχοντες τὸν παντοκράτορα Θεὸν, ἀπλεονεκτήτοις ὅπλοις ὑπερασπίζοντα ἡμᾶς εὐσεβείας, καὶ τὸν λέγοντα ψαλμῳδόν. κύριε ὡς ὅπλῳ εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς. καὶ γοῦν πανταχοῦ τοῦτο φανερὸν, ὡς οὐκ ἀρχὴν καλὸν θαυμάζοντες τὸν φιλοψυχίαν, ὅταν ἐξῇ

κεκαλύφηναι ἡμᾶς διὰ χλεως τ̃ μετ̃ σώματος βίου συ- A cum vitam corporis gloriosè licet pro-
γκατανυσθῆναι τε καὶ συναθλῆσαι τοῖς ὑπὲρ Θεοῦ fundere, simul certando & condolendo
κινδυνεύουσιν· ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἐκφύγοι πιστεύσω- iis qui propter Deum periclitantur: sed
μεν, ὡς εἰ καὶ μή τινες εἶεν οἱ τοῦτο δρᾶν σὺν ἡμῖν vt credamus potiùs tametsi nulli sint qui
ἐθέλοντες, καὶ παρορμῶντες, ἀπογινώσκειν οὐ nobiscum id facere velint, non tamen
χρή. μόνοι γὰρ οὐκ ἐσόμεθα συμπαρόντος ἡμῖν τ̃ esse desperandum. Soli quippe non eri-
Θεοῦ. mus, cùm Deus nobiscum sit.

Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχη- v. 33. *Hæc locutus sum vobis, vt in me*
τε· ἐν τ̃ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε· *pacem habeatis: in mundo pressuram ha-*
ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. B *bebitis: sed confidite, ego vici mun-*
dum.

Ὅλων ὡς ἔπος εἰπεῖν τὸν τοῦτοις δῆ μάλα χρησὸς Totam hîc, vt verbo dicam, dissertationem superius ad eos factam vtiliter repetit, & dictorum vi & ratione paucis comprehensa, breuissimam suę voluntatis cognitionem eis præbuit. Istiusmodi quippe sermones, inquit, ad vos habui, vt vos ad pacem mecum habendam exhortarer, atque vt præterea notum vobis esset multas vos manere in hoc mundo ærumnas, & tribulationes multas propter me. veruntamen nequaquam malis succumbetis: Ego vici mundum. Verùm vt manifestior tibi sit loci huius sententia, age dicamus primùm, quid sit illud, in Christo pacem habere. Mundus enim, siue rerum mundanorum cupidi alij quidem erga alios pacem interdum colunt, sed nequaquam in Christo. Exempli gratia, qui voluptatibus corporis totos se dedunt, amicissimi sunt iis qui iisdem sunt moribus. & rapax auarus ac furacissimus, gratus erit idem scelus profitenti. Omne enim animal diligit sibi simile, vt scriptum est, & homo simili sibi sociabitur. Sed in his omnibus venerandum pacis nomen vere adulteratur: in sanctis verò non item. nec enim peccatum pacis est vinculum, sed fides, spes, charitas, & vis pietatis erga Deum. atque hoc est in Christo. Caput igitur & summa bonorum omnium extitit illa nobis in Christo pax, quæ mutuam in nos charitatem sororem veluti quandam secum inuehit. Paulus autem totius diuinæ Legis plenitudinem charitatem continere ait. Dubium autem non est quin si charitatem habeamus inuicem, ante omnia quoque Deum simus amaturi, Ioanne dicente, quòd si quis fratrem diligat, ipsum quoque Deum sit amaturus. Porrò aliud quoque declarat,

Sap. Sirach. 13.

Ro. 13. 10

1. Ioa. 4.

illud nempe, preſſuram habebitis in mundo: ſed confidite, Ego vici mundum. Siquis enim ſimplicius id accipiat, ita dicet: Omni peccato & mundi afflictione ſuperior ac potentior Chriſtus euaſit: quoniam autem vicit, etiam iis qui propter ſe tentantur victoriam largietur. Siquis autem aliquid his ſubtilius excogitare velit, tale quid forſan proferet. Quemadmodum corruptionem & mortem ex eo vicimus, quòd in quantum homo, propter nos, & pro nobis Chriſtus reuixit, mortis imperium per ſuam reſurrectionem euertendo, omnino etiam iſtius rei vis ad nos pertinebit, quia is qui vicit, erat ex nobis, inquantum homo apparuit: Et quemadmodum peccatum deuincimus quoniam in primo Chriſto victum fuit, & ab eo ad nos, tanquam ad genus ſuum, hoc bonum transfunditur: ita confidere oportet, à nobis quoque mundum victum iri, cum Chriſtus vt homo propter nos viceric, qui principium & oſtium, & via naturæ humanæ in hoc factus eſt. Nam qui olim cadebamus & vincebamur, modò propter Chriſtum qui ex nobis eſt, & propter nos vicit, ſuperiores facti ſumus, ac vicimus. Si enim vt Deus vicit, nihil ad nos: Sin autem vt homo, nos in ipſo vicimus. Alter enim Adam, vt Scriptura teſtatur, de cælo nobis apparuit. Sicut ergo portauimus imaginem terreni, iuxta ſimilitudinem illius peccati iugo ſubiecti, ſic omnino portabimus quoque ſimilitudinem cæleſtis, id eſt Chriſti, tyrannidem peccati vincendo, & omnem tribulationem mundanam ſuperando: vicit enim Chriſtus.

Ἓν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. ἁπλούστερον μὲν γὰρ εἴ τις ἔλοιτο νοεῖν, ἐρεῖ· πάντων, πάσης ἁμαρτίας, καὶ συμφορᾶς κοσμικῆς, κρείττων ἅμα, καὶ δυνατώτερος ἀποφαίνει Χριστός. ὅθεν καὶ νενίκηκε, καὶ τοῖς δι' αὐτὸν πειραζομένοις ὑπισχνεῖται νίκην. εἰδέ τις τὸν εἰρημένων σοφὸν ἐθέλοι καὶ πικρότερον, ἐκεῖθεν δὴ πάντως διενθυμηθήσεται. ὥσπερ γὰρ τὸν τοῦ θανάτου φόβον, καὶ θανάτου αὐτὸν κεκρατήκαμεν, ἐπείπερ ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέβιω Χριστός, καὶ τῆς τοῦ θανάτου πλεονεξίας ἀρχὴν τὴν ἰδίαν ἀνάστασιν ποιησάμενος, διήκει καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ τοῦ πράγματος δύναμις, ἐπείπερ ἐκ τοῦ νικήσαντος ἐξ ἡμῶν, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος, καὶ ὥσπερ τὰ ἁμαρτίας παρεμπολίσαντα νεκρωτικὸν πάντως εἰς τοῦτον Χριστόν, οὕτω πάντως διανοητέον καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς ἴδιόν γε ὄντα· οὕτω καὶ θαρσεῖν ὀφείλομεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς παρεισόμεθα τῷ κόσμου νενίκηκε γὰρ ὁ Χριστὸς, ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, ἀρχὴ καὶ θύρα, καὶ ὁδὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ τοῦτο γεγόναμεν. οἱ γὰρ πάλαι πίπτοντές τε καὶ νικώμενοι, κεκρατήκαμέν τε καὶ νενικήκαμεν, ἀφ' ἑνὸς ἐξ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς νικήσαντος. εἰ μὲν γὰρ εἰκῇ σοι Θεὸς, παρὸν ἡμᾶς σώζειν, εἰ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἡμεῖς τὸ αὐτῷ νενικήκαμεν. δεύτερος γὰρ ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ πέφηνεν Ἀδάμ, καθά φασι γραφαί. ὥσπερ οὖν πεφορέκαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, καὶ τὴν ὁμοιότητα τὴν ἐκείνου, τοῦτο δὴ ἁμαρτίας ὑποπεσόντες ζυγῷ, οὕτω δὴ πάντως φορέσομεν, καὶ τὴν τοῦ ἐπουρανίου μόρφωσιν, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ, νικῶντες τῆς ἁμαρτίας τὴν τυραννίδα, καὶ ἁπάσης θλίψεως κατυπερτεροῦντες κοσμικῆς· νενίκηκε γὰρ ὁ Χριστός.

CAPVT III.

ΚΕΦΑΛ. γ.

3. *Quòd Filium conuenienti Deo gloria deſtitutum eſſe nemo dixerit, licet his verbis Patrem alloqui comperiatur,*

Pater, clarifica Filium tuum.

Οὐ τῆς προσηκούσης δόξης ὀφείλειν ἀπορήσαι τις ἂν τὸν υἱὸν, κἂν διείσκηται λέγων, πάτερ δόξασον τὸν υἱόν σου.

c. 17. v. 1. *Hoc loquutus eſt* Iesvs, *& ſublenatis oculis in cælum, dixit, Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, vt Filius tuus clarificet te.*

Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε, πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε.

CVM suis discipulis Seruator viaticum ad salutem abundè tribuisset, congruisque rationibus ac verbis ad

Ἀποχρώντως τοῖς μαθηταῖς τὰ εἰς σωτηρίαν ἐφόδια δεδωκὼς, καὶ τοῖς καθήκουσι λογισμοῖς τε καὶ λόγοις, εἰς ἀκριβεστέραν ἤδη μυ-

ἀκοντίσας ἀφελήν, καὶ καθαίρεσιν ὅτι μάλιστα μαχιμωτέρους εἰς πειρασμούς, φρόνημά τι γενναιότερον δὲ μᾶλλον ἐρίζωσας ἑκάστῳ, χρησίμως μεθίησιν ἐξ οὗ τὸν λόγου ὅρμα, καὶ εἰς εὐχῆς ἁπλότητα τύπον, οὐδένα χωρὶς ἀφεὶς μέσου χρόνον ἐπιτρίψας, τῆς τε πρὸς αὐτοὺς ἀφελείας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα, τύπον ἡμῖν πολιτείας ἐξόχου καθ' ὑπόμνησιν ἐκφαίνων. χρεὼν μὲν γὰρ οἶμαι μὴ ἀγνοεῖν τὸν ὑφ' ἑαυτὸν ἵστασθαι πρὸς εὐσέβειαν ὁ σκοπός, ὅτι πρὸς οἰκείους δὴ πάντως ἢ πρὸς ἀδελφοὺς λεπτολογεῖν τε καὶ αἰσχρὰ ἀφαλέγειν φιλεῖ, ἤγουν εἰ μὴ τοῦτο δρᾷν τυχόν, ταῖς εἰς Θεὸν ἱκετείαις τὴν τοῦ λόγου χρείαν ἐπιζητεῖσθαι δαπανᾶν, ὡς μηδεμίαν ἐκ τούτου ὠφελουμένας ὁρᾶσθαι περιουσίας· ὥστε γὰρ ἂν τοῖς λόγοις τὸ πρέπον τῆς γλώττης ἡ δύναμις. τίνι γὰρ οὐ σφόδρα καταφανές, ὡς ὄχλος λίαν ἐν ταῖς εἰκαιολογίαις μάλιστα τὸν ἔξω φόβον ἡ ἐπισφορά; ᾧ γοῦν ἔφη τις σοφὸς, ἐκ πολυλογίας οὐκ ἐκφεύξῃ ἁμαρτίαν· φλόμβος ὁ χαλέων, ἰσόμοιρον ἀποφαίνεσθαι δίκαιον πρὸς τοῦτο καὶ ἕτερον ἀμεταίσχυντον ἡμῖν ἐμποιοῦν τὸ ὄνησιν. ποιήσεται γὰρ τὸ τῆς εὐχῆς ἀπαρχὴν ὑπὲρ δόξης τῆς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς· σωφρονιεῖ γὰρ τοῦτο, καὶ πρόφασιν ἀφαιρήσεται τοῦ χρῆμα πρὸ ὑπὲρ ἡμῶν. καὶ πῶς δὲ φάσις; αἰσχυνθῇ δὴ πάλιν τὸ ἀπρεπὲς καὶ θεοφιλέστατον, καὶ τεχνίτην ἀληθῶς εἰς εὐχὴν ἐργάζεται ὥστε γὰρ ἀγαθουργεῖν ἡμᾶς, καὶ πόρρω δρᾶν αἰσχρὸν, οὐκ εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν εἰς τοῦτο εὐδοκεῖ τὸ δεῖσθαι πάντως, ἀλλ' εἰς πρὸ τῆς παρὸς τὸ ὅλων φησὶ δεῖ Θεοῦ· λαμπράτω γάρ φησι τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω καὶ εἰς εὐχὴν ἀφορισάντος ἡμᾶς τοῦ κυρίου πρὸ τῆς ἡμετέρων τὰ εἰς Θεοῦ δόξαν αἰτεῖν πρεπωδέστατον, ὡς καὶ οὖν ἀμέμπτῳ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, οὕτω, φησὶν, ὑμεῖς προσεύχεσθε· πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. τύπος οὖν ἐστὶ προσευχῆς εἰς ἡμᾶς τὸ προτεθὲν. ἔδει γὰρ ἔδει πάντως ἡμῖν ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ πρὸς Θεὸν ἀναπεμπόντος ἡμᾶς οὐρανοῦ, καὶ καθηγητοῦ, οὐ πρέσβεως, οὐκ ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτὸν αὐτοφανῶς τὸν Χριστόν. κεκλήμεθα γὰρ καὶ ἐσμεν ὄντως κατὰ τὸν τοῦ προφήτου φωνὴν, διδακτοὶ Θεοῦ. τί δὲ δὴ καὶ φησι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, πρέπον αὖ εἴη τοῦτο σκέψασθαι καὶ δεῖν. δεῖ γὰρ οἶμαι μὴ ὀλιγωρίας ὕπνῳ τὸν

A accuratiorem dogmatum perceptionem acuisset, eosque aduersus tentationes egregiè confirmasset, ac generosam vnicuique mentem indidisset, sermonis genus statim mutat, & in precandi modum transfert vtiliter, nec vllum tempus intercedere patitur, quin sermonem ad discipulos, & ad Deum ac Patrem faciat, formam nobis exquisitæ conuersationis seipsum vel in hoc rursus exhibens. Nec enim ignorandum illi opinor, qui piè B vitam instituere satagit, ad fratres vtilia semper ac necessaria loqui se debere, vel nisi hoc fecerit, conari precationibus ad Deum sermonis vsum impendere, vt nullus inanis sermo surrepat. Sic enim rectus & congruus erit sermonis vsus. Cui enim non manifestum est vanos vt plurimum sermones culpâ non carere? Quippe, vt sapiens quidam dixit, *ex multiloquio non effugies peccatum: si verò labiis peperceris, sensatus eris.* Porrò a- *Prou.10. 19.*
liud quiddam mirabere, ex quo non C parum vtilitatis capere liceat. Precandi quippe initium facit pro sua & Patris gloria. Post quod illicò subiungit precationem pro nobis. Cur ita? Instigat nimirum probos ac Dei amantes, & precandi rationem apprimè edocet. Quemadmodum enim necesse est nos in omnibus bene agere, non ad nostram id conuertendo, sed ad Dei ac Patris gloriam: *Luceat enim* *Matt. 5.*
lux vestra coram hominibus, inquit, *vt* D *16.*
videant opera vestra, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est: sic etiam tempore nos ad precandum hortante, priùs decet petere quæ ad Dei gloriam, quàm quæ ad nostram pertinent, sicut ipse Christus nimirum: *Mat 6.8*
Sic, inquit, *vos orabitis*: *Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum. fiat voluntas tua, sicut in cælo, & in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.* E
Quod ergo hîc agitur, precandi forma nobis est ac typus. Decebat enim omnis boni institutique ad Deum reuocantis ducem nobis ac magistrum, non Legatum, non Angelum, sed ipsum Christum existere. vocamur enim, ac sumus reuera, iuxta Prophetæ vocem, *docibiles* *Ioa.6.45*
Dei. Quid porrò ad suum Patrem dicat, operæpretium est subtiliùs expendere. Existimo enim acri quadam animi at-

tentione

expendere. Existimo enim acri quadam animi attentione veritatem dogmatum inprimis inuestigandam. *Pater* igitur, inquit, *venit hora: clarifica Filium tuum, vt & Filius tuus clarificet te.* Quorum verborum contextum siquis prima fronte spectauerit, existimabit forsan claritate destitutum eum qui talia dicat. veruntamen si dignitatem vnigeniti apud se perpenderit, facile, vt reor, miseras illas ratiocinationes ablegabit. Stupidi enim est gloria vlla sibiq; conuenienti honore carere Filium existimare, tametsi gloriæ sit dominus. Sic enim eum diuinitùs inspiratæ scripturæ nominant. Cæteroquin alibi quoque videre est eum ad Patrem dicentem: *Pater, clarifica me gloriâ quam habui antequam mundus esset, apud te.* At quis adeo mentis est inops, & omnis veritatis hostis, qui non fateatur Vnigenitum, quod ad suam quidem naturam spectat, gloria sibi conuenienti non esse destitutum: Sed quia cum in forma & omnimoda cum Deo ac Patre æqualitate esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, descendit quidem ad nostram humilitatem, & semetipsum exinaniuit, vilissimo hoc corpore indutus, & humanæ tenuitatis similitudinem præ charitate subiens, quasi iam instante ac præsente congruo tempore, quo debebat rursus impleto ipso mysterij negotio pristinam illam & substantialem gloriæ vestem recipere, seruato vniuerso terrarum orbe, seruatisque ad vitam & Dei cognitionem eius incolis, Patrem in hoc rursus adstipulatorem ostendens, ad eum sermonem conuertit, dicens sibi redeundum esse ad suæ naturæ dignitatem. Reuertitur verò quodammodo perfectis etiam cum carne deitatis operibus, non vt minister in operando forsan alterius, sed vt sapientia, & virtus existens Dei ac Patris. Non enim arbitrabimur eum aliter deitatis opera cum potestate implere. Omnia quippe à Patre, sed non absque Filio. Quomodo enim aliquid se dignum fecerit Deus ac Pater, si non adsit ei sapientia & virtus, ipsius inquam Filius, simulque cum eo perficiat quæ agenda susceperit? proindéque sapiens Euangelista, qui libri huius author, in eius primordio sic ait: *Omnia per ipsum*

A ἐπιτηρήσεως τῆς τ λεγομένων θεωρίας προσβάλλοντας φιλοθηρᾶν δεῖ μάλα τ πρὸ δογμάτ ἀκρίβειαν. πάτερ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τ υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. καθ' ὅσον μὲν ἦκεν εἰς τ τῶν εἰρημένων διερεθιστὴν, οἰηθείη μὲν ἄν τις ἀκλεείας ὑπεδεᾶ καὶ ἀτιμίαν τυχὸν τ υἱὸν λέγοντα· ἐννοήσας γε μὴν τὸ τῆς μονογθοῦς ἀξίωμα, ῥᾳδίως ἂν οἶμαι τ ὕπνου ἀθλίους ἀποπτύσαι λογισμούς. πλέον γὰρ κομιδῇ τὸ δόξης τινὸς

B οἰεᾶς ὑπεδεᾶ, καὶ τ αὐτῷ πρεπούσης ἀμοιρῆσαι δυνάμενος τ υἱόν, κεἰ τοι τ δόξης ὄντα κύριον. ὅπου γὰρ αὐτὸν αἱ θεόπνευστοι καλέσωσι γραφαί. ἄλλως τε καὶ ἑτέρωθί που θεωρήσαι τις ἂν λέγοντα πρὸς τὸν πατέρα· πάτερ δόξασόν με τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τ κόσμον εἶναι σοί. εἶτα τίνι λοιπὸν ἀμφίλογον; τίς δὲ οὕτω τ νοῦν ἀπόπληκτος, & πάσης ἀληθείας ἐχθρός, ὡς μὴ συνιέναι τε & ὁμολογεῖν, ὅτι δόξης μὲν οὐκ ἐστέρηται τ θεοπρεποῦς, ὅσον εἰς

C οἰκείαν φύσιν ὁ μονογθὴς, ὅτῳ γε ὑπάρχων ἐν μορφῇ, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ἰσότητι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, καθυβρίσθηκε μὲν εἰς τ καθ' ἡμᾶς ταπείνωσιν, ἑαυτὸν δὲ κενέωκε, τὸ ἀειδόξοτατον σύστημα φορετὸς σῶμα, καὶ τ ἀνθρωπίνης σμικρότητος τ ὁμοίωσιν οὐκ ἀναπτὰς ὑποδύς, ὡς ἤδη παρόντος τε καὶ ἐφεστηκότος ἤ καθήκοντος χρόνου, καθ' ὃν ἔδει πάλιν αὐτὸν τ μυστηρίου χρείαν ἀποπληρώσαντα, τ ἀρχαίαν τε & ὑποδῦναι μεταμφιέσασθαι δόξαν, ὅλῳ σωσάντα τῷ οἰκουμένῃ, σώσαντα. τά τε πρὸς

D ζωὴν & ἐπιγνωσίαν ζυγὰ ἐν αὐτῇ, συνδιδάσκοντα & συνεξελαύνοντα πάλιν καὶ ζύοντα δήσεις τ πατέρα, τ πρὸς αὐτὸν παῖδα προσλέξειν, χρῶνται δὴ πάντως ἑαυτὸν ἀξιομίζεσθαι λέγων εἰς τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἀξίωμα. ὥφελε δέ πως, ἢ δηλονότι τ τ ἐπότητος ἔργων ἀποτελεσὴς & μὴ χρηστὸς διαδηκνύμενος, οὐχ ὡς ὑπουργὸς τ ἑτέρου τυχὸν ἐνεργείας, ἀλλ' ὡς σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. οἰησόμεθα γὰρ ἄντικρυς, καὶ οὐχ ἕτερος

E αὐτὸν τὰ τ ἐπότητος ἔργα μετ' ἐξουσίας ἀποπληροῦν. πάντα μὲν γὰρ παρὰ πατρὸς, πλὴν ἀλλ' οὐ δίχα τοῦ υἱοῦ. πῶς γὰρ ἄν ἐργάσαιτό τι τῷ αὐτῷ πρέποντων ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, οὐχὶ δὴ συνόντος τε αὐτῷ καὶ συναποτελοῦντος τὰ ἐφ' οἷς αὐνοεῖτο τυχὸν ἐν κατ' ἐνέργειαν κίνησις, τῆς τε Σοφίας καὶ τ δυνάμεως, αὐτὸ φημὶ δὴ τοῦ υἱοῦ; ἀλλ' οὗτος καὶ ὁ σοφὸς διαλογισὴς, ὁ τ τοῦδε τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς πηξάμενος, ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου φησὶν, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. ὅτῳ γοῦν

ὁ τῆ ὁμοουσιότητος αἰαπείθῃ λόγος ἀκολουθῶς λέ-
μας εἰπεῖν, ὅτι πάντα μὲν ἐν παῖδι, διὰ υἱοῦ δὲ
πάντων τὸ πνεύματι· νεκρώσεως γὰρ θάνατον, καὶ
φθορὰν, καὶ τὴν ἀμφιβόλου τυραννίδα πᾶσιν ἐλεύ-
θεον ἔφθασε τὸ ὑφ' ἡλίῳ πᾶσης ἀμὲ τὸ πνεύματος κα-
ταφαιδρύνειν φωταγωγίας, ἀναδείκνυσθαί τε
ἀμφὶ τοῦτο λοιπὸν Θεὸς ὄντως καὶ φύσει καὶ ἀλη-
θινὸς, αἰσχύνης φησί. πάτερ δόξασόν σου τὸν υἱόν,
ἵνα καὶ ὁ υἱός σε δοξάσῃ σου· καὶ ὡδίκως νοεῖν ἔχοι τις,
δόξαν μὲν αἰτεῖν παρὰ παῖδος τὸν υἱόν, καθάπερ ἄν-
θρωποι ἐξ ἀνθρώπου τυχόν, δίδοται δ' ἂν αὐτὸν,
ὡς ἐξ ἀμοιβῆς ἐπαγγειλάμενος· σμικροπρεπὲς γὰρ
λίαν, μᾶλλον δὲ ἀσεβῶς πᾶν τελοῦς, τὸ τοιαῦ-
τόν τι ἔχειν ὅπερ Θεοῦ τὸν Δεσπότην, αἰσχύνης πάντως
δὲ τὸν πατρὶ τὸν ἑαυτοῦ δόξαν ὅτι δικαίως ὁμολο-
γοῦσιν καὶ ὁμοούσιος, ὡσπερ λελάληκεν ὁ Σωτήρ. ὥσ-
περ γὰρ ἀδοξίας ἔσχε τὸν ἀίδιον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς
μὴ ἴδιον ἔχειν τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα τε καὶ γεγεννη-
μένον υἱόν, ὁποῖον αὐτὸν εἶναι πρέπον τὸν τοῦ Θεοῦ Θεὸν
καὶ φύσει, ὄντως, οἶμαι, καὶ δόξαν αὐτοῦ ἐποίησε,
καὶ καύχημα, ὃ τοῦτοις ὅπερ τὸν ἴδιον ἔχειν υἱόν, τὸ
οἷός ἐστιν ἀπαρχὴν αὐτὸς καὶ νοοῖτο, καὶ λέγοιτο.
δοξάζεται οὖν οὕτω ὁ πατὴρ ἐν τῷ ἡμῶν δόξῃ,
καθάπερ ἔλεγον ἀρτίως, δίδοὺς μὲν τὴν δόξαν ἐν
τοῦ νοεῖσθαι καὶ λίαν, τίνος τε καὶ οἵου πατὴρ ὑπάρ-
χει καὶ ἀληθῶς. ὑπαιδὲς δῶν ἄρα, καὶ φυσικὸν,
τοῦτο μὲν τὸ παῖδος εἰς υἱόν, τοῦτο δὲ τὸ υἱοῦ πρὸς
τὸν πατέρα δοξασθῆναι τὸ δόξης ὃ καύχημα. εἰ
δέ τις δοίη τυχόν, ἐν ᾧ δὲ τὸ ἀνθρωπίνως ταπει-
νὸν, ἐλαττοῦται πως, ἢ κατ' ἐαυτὸν, καὶ ἐνθάδε
λαλεῖν τὸ κύριον· κατεῖδησαν γὰρ ἐν τῷτο αὐτὸ, λο-
γισμοῦ τε περὶ ποτοῦ ἀμοιρήσαι μὲν ὑδαμῶς· τὴν
γε μὲν ἐξ ἀκριβείας θεωρημένην ὑλίαν ἐφάψασθαι.
εἰ μὲν γὰρ ὀξήτει μόνον αὐτὸς τὸ ἐκ τοῦ παῖδος δό-
ξαν, ἐνῆν ἀπεικὸς ἴσως τῆς ἀνθρωπότητος μέτοχος
τὴν αἴτησιν εἶναι καλῶν. ὅπως δ' ἂν καὶ δοξάζηται ὑπὸ
παρὰ τοῦ πατρὸς, πῶς οὐκ αἰσχρὸν ἡδὲ
φαίνεσθαι τοῖς ἀρτίως λεγομένοις ἀναποδείκτοις θεωρή-
μασι προσφυέστερον ὑπάρχειν;

facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quoniã ergo consubstantialitatis ratio nos adigit vt deinceps existimemus omnia quidem esse in Patre, sed omnino per Filium in Spiritu, corruptionis autem ac mortis interitu, euersaque Diaboli tyrannide, omnem quæ sub cælo est regionem Spiritus illustratione fulgere, & per hoc ostendi ipsum Deum esse secundum naturam, ac verum, idcirco necessariò ait: *Pater, clarifica Filium tuum, vt & Filius tuus clarificet te.* Ioa. 17. Neque verò cordatus quisquam dixerit Filium à Patre gloriam petere, sicut homo forsan petierit ab alio homine, ac vicem redditurum se polliceri, (nimis enim abiectum & stultum esset tale quid de Deo sentire) sed ista dixit Seruator, significans Patri suam gloriam esse necessariam, vt & consubstantialis agnosceretur. Quemadmodum enim ignobilitatis notam Deus ac Pater incurret si talem non habeat ex se genitum Filium, qualem esse oporteat Deum de Deo secundum naturam, sic, opinor, gloria ei & claritas eueniet ex eo, quòd talem suum habeat Filium, qualis intelligitur esse ipse, ac dicitur. Clarificatur itaque Pater in Filij gloria, sicuti mox dicebam, dans illi gloriam dum ex operibus eius intelligitur quali, & quo ex Patre sit natus Vnigenitus, recipiens verò eandem, in eo quod cognoscitur cuiusnam & qualis Filij Pater sit verè. Substantialis itaque & naturalis à Patre in Filium, & à Filio ad Patrem gloriæ decus permeabit. Quòd siquis forsan id propter humanitatis assumptionem humilius quàm pro eius maiestate dictum existimet, id non sine ratione quidem faciet, sed exactum horum verborum sensum non attinget. Nam si Patris gloriam ipse tantummodo peteret, non abs re humanitatis mediocritati petitionem illam adscriberemus: sed cum Patrem quoque vicissim clarificaturum se polliceatur, nunquid necesse est ita locum interpretari vt dictum est.

A

CAPVT IV.

Quòd Filij gloria nihil officiat, quod accepisse aliquid à Deo ac Patre dicatur, cum pia sit eius rei ratio.

v. 2. *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod ei dedisti, det eis vitam æternam.*

EXponit rursus his quoque verbis Christus gloriæ modum, per quem quidē Deus ac Pater illustraturus & clarificaturus est Filium suum, & ipse vicissimà suo Filio clarificabitur. Latius autem & clariùs hunc locum explicat, ad nostram ædificationem & vtilitatem. Deū quippe ac Patrem cuncta scientem quid opus erat petitionis modum edoceri? Bonitatem igitur & clementiam Patris in nos inuocat. Nam cum sit animarum nostrarum Pontifex, inquantum homo apparuit, quamuis Deus existens naturâ cum Patre, pro nobis eum conuenientissimè compellat, nos vt credamus adigens nunc se quoque propitiationem esse pro peccatis nostris, & iustum aduocatum, vt Ioannes testatur. Quapropter Paulus volens nos ita sentire, scribit: *Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia, pro similitudine absque peccato.* Igitur, quia pontifex est, quatenus homo apparuit, simulque immaculatam hostiam semeipsum obtulit redemptionem vitæ omnium Deo ac Patri, veluti quasdam primitias humanitatis, vt in omnibus sit primatum tenens, sicuti Paulus ait. Rursus autem offert genus nostrum rebelle, sanguine suo purificatum, & ad nouitatem vitæ reformatum, per sanctum Spiritum. Quoniam autem, sicuti sæpe diximus, omnia perficiuntur à Patre per Filium in Spiritu, bona tamen pro nobis postulat, vt mediator, & pontifex, quamuis vna cum genitore diuinas spiritalesque gratias largiatur. Pro sua enim voluntate ac potestate quibus velit Spiritum Christus diuidit. Atque hæc quidem sunt istiusmodi: Quid autem sibi velit istud petitionis genus, rursus expendamus. *Pater*, in-

1. Ioa 2. 2

Heb. 4. 15.

1. Tim. 2. 6.

Col 1. 18.

2. Cor. 12. 11.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Οτι κατ' ἐξουσίαν ἔδωκεν ἀυτῷ τὴν ὑὸν τὴν δόξαν, ὃ εἰληφέναι ἢ λέγεσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἔχοντος φύσει τὸ πρόσλημμα λόγον.

Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.

B

ΕΞηγεῖται πάλιν καὶ διὰ τούτων ἡμῖν ὁ Χριστὸς τὸν τῆς δόξης τρόπον, δι' ὃν καὶ αὐτὸς μὲν Θεὸς καὶ πατὴρ, δικαίως, καὶ ὑπερδοξότατον ἀποφανεῖ τὸν ἴδιον υἱόν· δυπιδοξασθήσεται δὲ καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ ἰδίου γεννήματος. ἐκ πλατυτέρας δὲ τὸν λόγον καὶ διαφανέστερον ἐργάζεται τὸ νοούμενον, ὡσεὶς ἡμετέραν οἰκοδομὴν τε καὶ ὄνησιν. πόθεν γὰρ εἰδότι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, τίς ἐν τοῦ διδάσκεσθαι χρεία τὸν τῆς αἰτήσεως τρόπον; καλῶς τοιγαροῦν τὸν παρὰ τοῦ παιδὸς εἰς ἡμᾶς διαμυθεῖται. ὅπερ γάρ ἐστιν ἀρχιερεὺς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καθὸ πέφηνεν ἀνθρωπος, καίτοι Θεὸς ὑπάρχων φύσει μετὰ τοῦ πατρὸς, ἵνα ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιολέκτους ποιήσηται πρεσβείας, πείθων ἡμᾶς, αἰσθανομένους ὅτι καὶ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ παράκλητος δίκαιος, καὶ τῷ ἰλασμῷ φωνεῖ. διὰ καὶ ὁ Παῦλος τοῦτον ἡμᾶς διδάσκει τὸν τρόπον ἐθέλησας, ὅπερ εἶπε. γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας. σύνοιδεν ἐπίσης ὄντι ἀρχιερεῖ, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος, τὸ ταυτῷ δὲ καὶ ἄμωμον θῦμα προσκομίζειν ἑαυτὸν ὑπὲρ λύτρου τῶν ἁπάντων ζωῆς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, καθάπερ ἀπαρχήν τινα τῆς ἀνθρωπότητος, ἵν' ὡς πᾶσι λύσιν προτείνων, ὡς ὁ Παῦλός φησι. προσκομίζει δὲ πάλιν τὸ ἀποκαθαρθὲν ἡμῶν γένος ὅτι τῆς, αἵματι τοῦ ἰδίου καθαρὸν ἀποδείξας, διαμορφώσας δὲ πρὸς καινότητα ζωῆς, διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὅπερ ἐν, καθὰ πολλάκις εἰρήκαμεν, πάντα τελεῖται τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι, *πλάττεται τὰ ἀγαθὰ εἰς ἡμᾶς τὴν αἴτησιν, ὡς μετόντος καὶ ἀρχιερέως, καίτοι σωσδοτήρ, καὶ συλλειτουργὸς ὑπάρχων τοῦ ἰδίου γεννήτορος τῷ θείῳ τε καὶ πνευματικῷ χαρίσματι. διαιρεῖ γὰρ κατ' ἰδίαν βούλησιν τε καὶ ἐξουσίαν οἷς ἂν θέλοι τὸ πνεῦμα Χριστός. καὶ ταυτὶ μὲν οὕτως· τί δὲ δὴ βούλεται δηλοῦν τὸ τῆς αἰτήσεως ῥῆμα, δοκιμάζετω πάλιν

ὁ λόγος. πάτερ δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. πῶς οὖν, ἢ τίνα τρόπον, ὅσαν ἔφλυ δόξαν δόσιν ἔχω; βούλομαι, φησὶν, ἵνα ὥσπερ δέδωκάς μοι τὴν ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα καὶ πᾶν, ὃ δέδωκάς μοι ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. ἐδόξασε μὲν γὰρ ὁ πατὴρ τὸν ἴδιον υἱὸν, πᾶσιν ὑποταγεὶς τὸν ὑφ' ἥλιον τοῖς σκήπτροις αὐτοῦ, ἀντεδοξάσθη δὲ καὶ αὐτὸς, δι' αὐτοῦ. ὁ μὲν γὰρ υἱὸς ἐδοξάσθη παρὰ τοῦ πατρὸς, πιστευθεὶς παρὰ πάντων, ὅτι γνήσιόν καὶ καρπός ἐστι τοῦ παντουργοῦντος, καὶ ἀμοιρητὶ πάντα τοῖς τοῦ αὐτοῦ βασιλείας ὑποτιθέντος ζυγοῖς. ἀντεδοξάσθη γ' ὥσπερ παρὰ τοῦ ἰδίου γνησίου ὁ πατήρ. ὅτε γὰρ πάντα ἰσχύειν ὑπέπτηξε θυμέλως ἐγνώσθη τὸ γνήσιον, δεδόξασται τὸ βασιλείας ἡ χάρις εἰς τὸ τεκόντα αὐτό. ὥσπερ οὖν, φησὶ, ἐδόξασάς με ἐδοξάσθης, δοὺς αὐτῷ τὴν παντῶν ἐξουσίαν, καὶ κυριότητα, τὴν εἰρημένον δηλονότι τρόπον· οὕτω θέλω, ἵνα μηδὲν τῶν δοθέντων ἀπόληται· δόξα γὰρ καὶ αὕτη παρὰ μὲν τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν, παρὰ δὲ τοῦ υἱοῦ εἰς τὸν πατέρα διαβαθμεῖται πάλιν· ἔδει γὰρ ἔδει δὲ ὑποτεχούσιον ὅλως καὶ ὑπὸ χεῖρα γεγενημένον τὸν παντα ἰσχύοντος Θεοῦ λόγου, ὑγιοποιουμένον ἅπαξ, καὶ εἰς ἀτελεύτητον μεῖναι τοῖς ἀγαθοῖς, ὡς μηκέτι μὲν τυραννεῖσθαι θανάτῳ, μὴ φθορᾷ κεκρατεῖσθαι καὶ ἁμαρτίαις, μήτε ἐπὶ τοῖς ἀρχαίοις ὑποκεῖσθαι κακοῖς. ὅτε δὲ δέδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, δοκοῦσι εἰκὸς τὰ ἀπλουστέρων ψυχαῖς, φέρε δὴ πάλιν ὀλίγα ἅττα χρησίμως εἰς τοῦτο λέγωμεν, οὐκ ἐκκοιῶντες ὑμᾶς τὴν χρείαν, εἰ καὶ ἀσθενὴς πᾶς λόγος εἰς τὸ σαφὲς τοιούτων ἐξήγησιν. μάλιστα μὲν γὰρ ἐρῶ καὶ τοῦτο τρεπόντως ὁ κύριος τῷ λυφηρῷ σχήματι, τῷ τῆς ταπεινώσεως λέγω καὶ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις· καὶ δίκαιον τὸν λογισμόν. εἰ γὰρ ἐρυθριῶμεν ἀκούοντες, ὅτι δοῦλος κεχρημάτικε δι' ἡμᾶς, καίτοι τῶν ὅλων κύριος ὢν μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτι κεχειροτόνηται βασιλεὺς ὑπὸ Σιὼν ὄρους τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, καίτοι δικαίαν ἔχειν δυνάμενος τὴν ὅλων ἐπὶ ἰδίᾳ φύσει, καὶ οὐκ ὑποκείμενον ἔχων, ἐρυθριᾶν ἀκόλουθον, κἂν εἴπῃ λέγῃ δίκαιος πάλιν, ὡς ἄνθρωπος. εἰ γ' θαυμάζομεν ἐκείνοις τὸ ἑκούσιον ὑποτεταγμένον, δι' ὑσιωδῶς ἐμπεφυκὸς οὐκ ἀγνοοῦντες ἀξίωμα, τί μὴ παρὰ ἐκείνοις καὶ τοῦτο πεθαύμασται; πάντα γὰρ ἔχων, ὡς Θεὸς, δίκαιος φησιν ὡς ἄνθρωπος, ᾧ δὲ βασιλεύειν, οὐκ ὑσιωδές, ἀλλὰ δοτόν. τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες, ἵνα τῶν γνησίων ἁρμόσῃ μέτροις· γνησίως γ' καὶ ὁ Χριστὸς, καθὸ μέγεθος ἄνθρωπος, καίτοι τῇ φύσει ἀγένητος ὤν, καθὸ πέφυκεν ὑπὸ

A quit *clarifica Filium tuum, vt & Filius tuus clarificet te.* Quomodo verò id peragetur? *Volo*, inquit, *vt sicut dedisti mihi potestatem omnis carnis, sic & omne quod dedisti mihi habeat vitam æternam.* Clarificauit enim Pater Filium suum, vniuerso terrarum orbe eius sceptris subiecto: & ipse vicissim clarificatus est per eum. Filius quippe clarificatus est à Patre, dum creditus est ab omnibus proles & fructus esse cunctipotentis Dei, & imperij sui iugo cuncta nullo negotio subiicientis. vicissim verò clarificatus quodammodo est à sua prole Pater. Nam cum Filius cognitus sit omnia facile perficere posse, celebritatis illius gloria in genitorem etiam redundauit. Quemadmodum igitur, inquit, glorificasti, & glorificatus es, potestatem ei in omnia, ac principatum dando, eo modo nimirum qui dictus est: sic volo vt nihil eorum quæ data sunt mihi pereat. nam & gloria ista à Patre quidem in Filium, & à Filio in Patrem permanabit. Oportebat enim, oportebat omnino subditos & sub omnipotentis Verbi Dei manu constitutos, in salutem semel assertos in sempiternis quoque bonis firmos permanere, nec mortis vltra potentiæ corruptioniue aut peccatis subiici, nec antiquis malis premi. Quoniam autem illud, *Dedisti ei potestatem omnis carnis*, turbaturum nonnullos videtur, age rursus quædam vtiliter ea de re denuò dicere non grauemur. licet ad ea explicanda ieiuna sit omnis oratio. Id enim Dominus conuenienter assumptæ formæ, humilitatis dico, & humanitatis mediocritati dixit. Cuius rei rationem accipe. Si enim erubescimus audientes seruum vocatum esse propter nos, licet vniuersi Dominus sit cum Patre, & constitutum esse Regem super Sion montem sanctum eius, licet à naturâ suâ non autem aliunde habeat in cuncta imperium, erubescere consentaneum est, si accipere se aliquid rursus dicat, vt homo. Sin autem illic miramur voluntariam subiectionem, non ignorantes dignitatem substantialiter insitam, quidni & istud miramur? Cum enim cuncta habeat, vt Deus, accipere se ait, vt homo cui regnare non substantiale, sed aduentitium est. *Quid enim habes quod non accepisti*, creaturarum conditioni conuenit. creatura verò quoq; Christus est, inquantum factus homo est, licet naturâ sit increatus, quatenus ex Deo

effulsit. Omnia quippe in Deo naturaliter & propriè bona intelliguntur, ac verè insunt, in nobis autẽ aduentitia, & per diuinam gratiam tradita. Quando igitur vt homo princeps noster constitutus sibi à Patre in omnem carnem potestatem datam esse ait, noli scandalizari: decet enim Incarnationis rationem in animum reuocare. Quòd si iuuat ea quæ dicuntur interpretari diuiniùs, in mentem tibi veniat rursus eius quod ad Iudæos alicubi Dominus dixit: *Amen amen dico vobis,* Ioa.6.44 *nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Nam quos viuificare vult Pater, hos viuificæ suę virtuti viuificandos offert, suo nempe Filio, adeóque per ipsum eos corroborat, & sapientiam eis indit. Quin & si quosdam sub imperij sui iugum mittere velit, non aliter id facit, quàm per viuentem omnipotentemque virtutem, per quam vniuersis imperat, hoc est per suam prolem. Homines quippe cum nihil ex seipsis eorum quæ sunt supra se facere queant, à Deo habent imperandi potentiam. *Per ipsum* enim *reges regnant*, vt scriptum est, *& tyranni per ipsum terræ dominantur.* Vniuersi verò Deus genus hominum quod ab sua dilectione recesserit, & iugum suum excusserit, non ab alio quam à seipso potestate accepta, sibi subiicit, suæ virtuti potestatem in omnia quodammodo largiens, & per eam sibi quodcunque voluerit subiiciens. Subiicit enim Deus ac Pater tanquam suæ virtuti Filio, nec aliter quàm per eum, quodcunque velit ei obedire ac subiici. Sicut enim omnibus sapientiam largitur, & vitam per eum, sic etiam vniuersis per eum imperat. Obseruandum tamen est non Israele tenus supernæ benignitatis gratiam esse contractam, sed in omnem permanasse carnem. Quodcunque enim ad Seruatoris potestati se subiicit, vtique particeps erit vitæ quæ ab ipso, & gratiæ.

A Θεοῦ. πάντα μὲν γὰρ ἐν Θεῷ, φυσικῶς τε καὶ ἰδίως τὰ ἀγαθὰ ἰσχύει τε καὶ ἔστι καὶ ἀληθῶς, εἰς ποιητὰ δὲ ἐν ἡμῖν καὶ ἐξ θείας χορηγούμενα χάριτος. ὅταν οὖν λέγω ὡς αὐθεντος εἰς τὸν κόσμον πεμφθεὶς ἀρχὴν διδοὺς λέγῃ παντὸς τε καὶ πάσης σαρκὸς ἐξουσίαν αὐτῷ, σκανδαλιζέσθω μηδαμῶς· χρὴ γὰρ ἀνενεγκεῖν τὴν οἰκονομίαν. εἰ δέ σοι δοκεῖ, καὶ διορθωτέον ἐπαίδευσεν τὴν λεγομένην, σωθεὶς δὲ πάλιν, ὅτε ἔφη που πρὸς Ἰουδαίους ὁ κύριος·

B ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. οὓς γὰρ ἐὰν θέλῃ ζωοποιῆσαι ὁ πατὴρ, τούτους, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει τῇ ζωοποιῷ προσάγει τῷ ἰδίῳ ἑνὶ μάτι, δυναμεῖ δὴ πάλιν καὶ σοφοῖ δι' αὐτοῦ· ἀλλὰ γὰρ εἰ ἔδοξεν ἐκτὸς ζεύγλης τῆς ἰδίας ἀρχῆς ποιῆσαι βούλεται πάλιν, οὐδεὶς ἄλλως εἰς τοῦτο καλεῖ, ὡς δὲ ἀφ' ζωῆς ἰσχύος ἐστὶ πανταχοῦ, δι' ἧς καθάπαξ τῶν ὅλων, φημὶ δὴ τοῦ ἰδίου ἑνὸς μάτος. αὐθεντοῦσι μὲν γὰρ οὐδεὶς ἐξ ἑαυτῶν τὸν ὑπὲρ

C ἑαυτοὺς κατορθοῦν ἰσχύοντες δύνασθαι νομίζονται θεοῦ τὸ τῶν ἄλλων δύνασθαι κρατεῖν. δι' αὐτοῦ γὰρ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ τὸ γεγραμμένον, καὶ τύραννοι δι' αὐτοῦ κρατοῦσι γῆς. ὁ δὴ τῶν ὅλων Θεὸς τὸ ἀποκριπτῆσθαι λαὸς τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ βασιλείας τὸ ζυγὸν ἀποτινάξασθαι, οὐ παρ' ἑτέρου τὸ δυνάσθαι λαβών, ὑποτίθησιν ἑαυτοῦ τὰ πάντα, τῇ ἰδίᾳ δυνάμει πάντα κατ' αὐτὸν ἐξουσίαν οἰονεὶ δωρούμενος, καὶ δι' αὐτῆς χορηγούμενος, ὅταν αὐτὸν ἐθέλῃ καθέξειν. ὑπάγει γὰρ ὁ Θεὸς

D καὶ πατὴρ ὡς ἰδίᾳ δυνάμει τοῦ υἱοῦ· δι' αὐτοῦ δὲ πάντως, καὶ οὐχ ἑτέρως, πᾶν ὅσον ἐστὶν ὑποτάσσεσθαι ἐθέλει αὐτῷ δηλονότι καὶ σωθείσης. ὥσπερ γὰρ τὰ παίδια σοφοῖ, καὶ ζωοποιεῖ δι' αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ ὅλων κατάρχει δι' αὐτοῦ. σημειωτέον γοῦν, ὡς οὐκ εἰς μόνον ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἢ τὸ αὐθεντον φιλανθρωπίας σπουδάζεται χάρις, ἀλλ' ὅπου πάσαν ἐξετείνετο σάρκα. ὃ γὰρ ὅλως ὑποτέτακται τῷ σωτῆρος τοῦ ἐξουσίαν, μεταλαμβάνει δὴ πάντως καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ ζωῆς τε καὶ χάριτος.

E

A

ΚΕΦΑΛ. ε.

Οτι τῦ εἷ Θεὸς ἀληθινὸς ὁ υἱὸς οὐκ ἔξω κείσεται, κἂν μόνον καὶ ἀληθινὸν ὀνομάζῃ Θεὸν τὸν πατέρα.

Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.

Μήτερα τῆς αἰωνίου ζωῆς τὴν πίστιν ὠρίσατο, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας τὴν δύναμιν, πρέπον ἔσεσθαι φησὶ τῆς εἰς αἰῶνα διαμενῆς τῆς ἀφθαρσίας δηλονότι καὶ μακαριότητι, καὶ ἁγιασμῷ. ἀληθῆ δὲ θεογνωσίαν εἶναι φαμὲν, ἣ τῷ εἰκῆ μὴ ἐγκαλεῖν ἀπήλλακται, τὰ τοῖς ἑτέροις πρέποντα προσάπτειν, καὶ ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν ἀποδρομῆς. λελαρυγκάσι γάρ τινες τῇ κτίσει πρέποντα καὶ τὰ κτίσματα, καὶ τῷ ξύλῳ τετολμήκασιν εἰπεῖν, πατήρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, σύ με ἐγέννησας. πρὸς γὰρ δὴ τοσοῦτον οἱ δείλαιοι κατώλισθον ἀμαθίας μέσον, ὡς καὶ ταῖς αἰσθήσεως ἀμοιρούσαις ὕλαις, τὴν θείαν ἁπλῶς ἐπωνυμίαν προσίεσθαι, καὶ τὰ πρώτα ὑπερκειμένης ὑσίας τὸ ἄῤῥητον πρέπειν δοξάσαι. μόνον οὖν καὶ ἀληθινὸν ὀνομάζῃ Θεὸν τὸν πατέρα, τοῖς ψευδωνύμοις αὐτῶν θεοῖς, καὶ τοῖς πεπλασμένοις ὠνομασμένοις θεοῖς αὐτῶν παρεξάγων ὡσαύτως τὸ σκηπτόν. σκοπὸς γὰρ τοῦτ' ἦν τῷ λόγῳ. χρησίμως εἶ λίαν ἕνα, καὶ μόνον εἰπὼν τὸν πατέρα, καὶ ἑαυτὸν δεδημένηται δόξης λέγων, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. οὐ γὰρ ἂν ἑτέρως τις ἔλθοι τὸ τελείως τοῦ πατρὸς γνῶσιν, εἰμὴ συνεξέρχοι προσηκόντως τε καὶ συνημμένως, καὶ διὰ τοῦτό τοι τῆς ἑνότητος, τοῦτ' ἔστι, τῆς υἱοῦ. ἅμα γὰρ ὡς ἔγνω τις ὅστις πατὴρ, ἔγνω δὴ πάντως καὶ τὸν υἱόν. ἕνα τοι γλαφυρῶν, καὶ ἀληθινὸν εἰπὼν τὸν πατέρα, καὶ Θεὸν, οὐκ ἔξω τέθεικεν ἑαυτόν. ὢν γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, ἀληθινὸς ἔσται καὶ ὁ αὐτὸς, καὶ μόνος ἐν μόνῳ. πλὴν αὐτὸν γὰρ ἕτερος οὐδεὶς Θεὸς ἀληθινὸς ἔσται καὶ μόνος. οἱ γὰρ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια· δούλη δὲ καὶ λίκτισις, ὧν οὐκ οἶδ' ὅπως προσκυνοῦσί τινες, εἰς ἀδοκίμιόν τε καὶ λίαν ἐμπαθῆ καλοσυρίθμοι χώμιλλοι. πολλοῖς δ' ἐστὶν ἀρὰ τοῖς ἐν τῷ δεῖ τῷ κόσμῳ νομιζομένοις ἐξ ἀπάντων εἶναι θεοῖς, καὶ νοθεύεσθαι τὴν ἐπωνυμίαν, ὁ μόνος καὶ ἀληθινὸς Θεὸς, ὁ ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν υἱός, διηρημένως τε ἅμα, καὶ συμφυῶς καθ' ἑνότητα φυσικὴν. διηρημένως μὲν γὰρ, ἀρκεῖ τὸ ἐν ὑπάρξει νοεῖσθαι τῇ καθ' ἑαυτόν. υἱὸς γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς καὶ οὐχὶ

CAPVT V.

Quòd Filius verus esse Deus non desinet, licet solum ac verum nominet Deum Patrem.

v,3. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum* Deum *verum, & quem misisti* IESVM *Christum.*

B

ÆTernæ vitæ matrem fidem esse statuit, ac veræ Dei cognitionis virtutem causam fore ait perpetuæ felicitatis ac sanctimoniæ. veram autem Dei cognitionem esse dicimus, cui falsi & alieni cultus crimen obiici nequit. Quidam enim creaturam loco Creatoris coluerunt, & ligno dicere ausi sunt, *Pater meus es tu, & lapidi, Tu genuisti me.* Eò quippe væcordiæ infelices corruerunt, vt & sensus experti materiæ deitatis appellationem tribuerint, eique omnia exuperantis substantiæ ineffabilem gloriam affinxerint. Solum igitur ac verum Deum nominat Patrem, cum falsò nuncupatis diis quodammodo verum opponens. hic enim est verborum illorum scopus. Vtilissimè verò vnum ac solum cum ait Patrem, suæ quoque gloriæ mentionem facit, cum dicit, *Et quem misisti* IESVM *Christum.* Nec enim aliter perfectam Patris cognitionem quis accipiet, quàm si Filius etiam vnà cognoscatur, eius semper cognitione cum genitoris notitia concurrente. Nam simul ac quis nouit Patrem, nouit & Filium. Cum vnum igitur, & verum dixit Patrem ac Deum, non exclusit seipsum. Nam cum in ipso sit, & ex ipso, secundum naturam, verus etiam idem erit, ac solus in solo, præter ipsum enim nullus Deus verus erit, ac solus. *Dij enim gentium dæmonia*: serua autem est creatura, quam nescio quomodo nonnulli adorant, in reprobum & stupidum planè sensum auersi. Multis itaque diis qui falsò dij creduntur, & spurio nomine ita nuncupantur, vnus ac verus Deus opponitur, & qui in ipso, & ex ipso est secundum naturam Filius, distinctè quidem & coniunctim secundum vnionem naturalem. Distinctè quidem, quia in propria persona subsistere intelligitur. Filius enim est,

C

D

E

Hie. 2. 27

non Pater: coniunctim verò, quia Patris existentiam omnino comitatur & qui ex eo est secundum naturam. Simul enim Pater, & Filius est, cum sit ac dicatur ideirco Pater, quia genuisse intelligitur. *Hæc est* igitur, inquit, *vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti* IESVM *Christum*. Num ergo, inquiet aliquis eorum qui non perfunctoriè diuina dogmata sequuntur, cognitionem æternam vitam esse dicimus, aut quomodo nosse verum & naturalem Deum sufficiet, vt totam spei certitudinem habeas, nec alia vlla re tibi sit opus? At quomodo fides absque operibus mortua est? Fidem verò cum dicimus, nihil aliud quàm veram de Deo cognitionem significamus. Per fidē enim est cognitio. Cuius rei testis erit Esaias Propheta dicens ad quosdam: *Nisi enim credideritis, nō intelligetis*. Quòd autē cognitio quæ in nuda doctrinæ cognitione constat res sit prorsus inutilis, sanctorum nobis scripta declarant, quod vel hinc, opinor, intelliges. Dixit enim alicubi sanctorum discipulorum aliquis: *Tu credis quoniam vnus est Deus: bene facis: & dæmones credūt & contremiscunt*. Quid ergo ad hæc respondemus? Quomodo verè loqui comperietur Christus, vitam æternam esse dicēs cognoscere vnum verumq; Patrem ac Deum, & cum ipso Filium? Verùm ad hoc ego dicendum arbitror, verè vtique Seruatorem esse loquutum. Vita enim est cognitio, quippe totam mysterij vim parturit, & mysticæ quidem eulogiæ participationem infert, per quam viuenti ac viuifico Verbo coniungimur. Concorporales enim, & comparticipes Christi ob istam, vt reor, causam Paulus gentes quoque fuisse ait, vt pote quæ factæ sint etiam sanctæ eius carnis & sanguinis participes. Sic & membra nostra membra Christi debent intelligi. Vita igitur est cognitio, quæ spiritalem nobis præterea benedictionē infert. In nostris enim cordib. spiritus habitat, reformans in adoptionem filiorum quotquot eum suscipimus, & in corruptionē ac pietatē per conuersationem Euangelicam refingēs. Itaq; Dominus noster Iesus Christus cum sciret cognitionē illam vnius aceri Dei, parariam esse, atq; vt ita dicam eorum bonorū quæ diximus pronubam, ait ipsam esse vitā æternā, vt pote matrē, & nutricē æternę vitę, in sua quodāmodo virtute & natura causas vitæ parturientē & ad eum referentē. Obseruandū autē

Esa. 7. 9.

Iac. 2. 19.

Eph. 3. 6.

πατήρ· συμφυῶς γὰρ πάλιν, ὅτι τῇ ὑπάρξει συμπαρομαρτήσει δὲ πάντως ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ φύσιν. ἅμα γὰρ πατὴρ ὁ υἱός, εἴπερ ὄντι τι καὶ λέγεται ἀφ' οὗ τοῦτο πατήρ, ὅπερ νοεῖται γεννητικῶς. αὕτη οὖν ἐστιν, φησὶν, ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. ἆρ' οὖν, ἐρεῖς τις φιλοπερίεργος ἀνήρ, εἰς ὃ μὴ πρόχειρος τοῖς θείοις δόγμασιν ὁμιλῆν ἐσπούδασας, τὴν γνῶσιν εἶναι φαμὲν τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἐξαρκέσειν δὲ πίστιν εἰδέναι, τὸν ὄντως τε καὶ φύσει ἀληθῶς εἶναι Θεὸν, εἰς ὃ πᾶσαν ἔχειν ἐλπίδος τὴν ἀσφάλειαν, δεήσειν δὲ τῶν ἄλλων οὐδενός; εἶτα πῶς ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστι; πίστιν γὰρ ὄντως λέγομεν, τὴν ἀληθῆ καὶ ἐν Θεοῦ γνῶσιν, καὶ οὐχ ἑτέραν τινὰ σημαίνομεν. διὰ γὰρ τῆς πίστεως ἡ γνῶσις· καὶ μάρτυρά φησι λέγων ὁ θεοφόρος Ἡσαΐας πρὸς τινας. ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. ὅθεν δὲ τὸ εὐφυὲς θεωρήμασι γνῶσιν, χρήσιμα πρωτίστως ἀμύητον, αἱ τῶν ἁγίων ἡμῖν ἀποφάσεις συγγραφαὶ, σεσωσμένοι εἶμεν καὶ παντοῦθεν. ἔφη γάρ που τις τῶν ἁγίων μαθητῶν. σὺ πιστεύεις, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, καλῶς ποιεῖς, καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι. τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; πῶς ἀληθεύσει Χριστὸς, ζωὴν αἰώνιον εἶναι λέγων τὸ γινώσκειν τὸν ἕνα καὶ ἀληθῆ πατέρα καὶ Θεὸν, καὶ σὲ ὃν ἀπέστειλε Ἰησοῦν; ἀλλ' εἶμεν δὴ δῆτα πρὸς τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι δὴ πάντως ἀληθὴς ἔσται τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος· ζωὴ γὰρ ἡ γνῶσις, ὡς ἄλλως ὠδίνουσα τὴν μυστικὴν δύναμιν, καὶ εἰσκομίζουσα μετὰ τῆς μυστικῆς εὐλογίας τὴν μέθεξιν, δι' ἧς τοῖς ζωῇ καὶ ζωοποιῷ προσοικειούμεθα λόγῳ. σύσσωμα γὰρ, καὶ συμμέτοχα τοῦ Χριστοῦ ἀφ' ταύτην εἶμεν τὴν αἰτίαν, καὶ ὁ Παῦλος τὰ ἔθνη φησὶν, ἅτε δὴ τῆς μετεσχηκότα τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκός τε καὶ αἵματος. νοηθείη δ' ἂν οὕτω, καὶ μᾶλλον Χριστοῦ τὰ μέλη τὰ ἡμέτερα μᾶλλον. ζωὴ συνάδουσα γνῶσις εἰσκομίζουσα πρὸς ταύτην τὴν ἀφ' ταύτης εὐλογίαν. κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, διαμορφοῖ εἰς υἱοθεσίαν τοὺς δεξαμένους αὐτὸ, καὶ διὰ πλάτους εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ διαβιβάζει ἀφ' πολιτείας βιαίας ἥκιστα. προξενεῖ οὖν, καὶ οἱονεὶ προμνήστρια τῶν εἰρηνικῶν ἀγαθῶν, τὸ εἰς Θεὸν τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν βαπτισάμενος γνῶναι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ζωὴν αἰώνιον εἶναι φησιν αὐτοῖς τὸν αἰώνιον, ἅτε δὴ καὶ μητέρα καὶ τροφὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ὠδίνουσάν ὡς ἂν εἰ ἰδίᾳ δυνάμει καὶ φύσει τὰ τῆς ζωῆς αἴτια, καὶ εἰς αὐτὸν ἀποφέροντα· οἶμαι δὲ δεῖν διατηρῆσαι φιλομαθῶς, καὶ πάλιν ἔχειν εἰ τὸ λεῖπον εἴρηκεν ὁ Χριστὸς τὴν τελο-

ἕκαστον ἀποπληροῦσθαι γνῶσιν τῆς μόνου ἀληθῶς ὄντος Θεοῦ. ἵνα γὰρ ὅπως ἡ δικαία ἐφ' ἡμῖν θεώσεως λάβωμεν, δῆλον ὅτι χρὴ τὴν ἁγίαν πνεύματος. ἑνὰς γὰρ ὕπως ἂν τελεσθῆναι δοκοῖμεν, καὶ πιστεύεσθαι καὶ ἐν καρδίαις. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ταῖς ἐκ Μωσέως ἐντολαῖς πρὸς ἀπόστασιν παρηγορημένοι τῶν πολλῶν τε καὶ ψευδωνύμων, προσηκόντως τε καὶ λατρείαν ἀπεπέμποντο τῷ μόνῳ, καὶ ἀληθινῷ. κύριον γὰρ τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, ὁ νόμος φησί, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. ἀλλ' οἱ μὲν τῷ μόνῳ, καὶ ἀληθινῷ λελατρευκότες τε ἤδη καὶ προσειληφότες, ὡς ἂν τὸ τελείως ἔχοντες οὐ προσκυνοῦμεν τὸ γνῶσιν, ἐκεῖ τὸ σωτῆρος ἡμῶν ῥητῷ καλοῦσθαι νυνὶ πρὸς αὐτόν, καὶ οὐχ ὅτι μόνος, εἷς τε καὶ ἀληθὴς ὁ πάντων δημιουργὸς μανθάνοντες, ἀλλ' ὅτι καὶ πατήρ, καὶ τίνα γνήσιον, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ἀκριβῶς αὐτὸν ἐκ ἀπορρήτου θεωρήσοντες εἰκότι, τοῦτ' ἔστι, τῷ υἱῷ. ἐκεῖ γὰρ τὸν χαρακτῆρος, ἵνα ἡμῖν ἐκ μάλα ῥᾴδιος ὅδε ἡ τοῦ ἀρχετύπου ἀκριβοῦς θεωρία. διὰ τοῦτο τοίνυν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τοῖς διὰ πίστεως κεκλημένοις εἰς υἱοθεσίαν, καὶ ζωὴν αἰώνιον, οὐ μόνον ἔφη χρῆναι μαθεῖν, ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ ἀληθινὸς ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὅτι καὶ πατήρ, ἐξ οὗ ἐστὶ πατήρ, τοῦ δι' ἡμᾶς δηλονότι γενομένου σαρκὸς ἀπορρήτως τε καὶ ἐπανορθώσιν τῆς καταφθαρείσης φύσεως λογικῆς, τοῦτ' ἔστι, τῆς ἀνθρωπότητος.

studiosè arbitror, quo pacto Christus in nobis dixerit perfectissimam vnius ac veri Dei cognitionem impleri. Aduerte enim quomodo fiat non sine cognitione Filij, adeóque sancti Spiritus. Vnitas enim sic in Trinitate intelligitur, & creditur, iuxta Scripturas. Iudæi quippe Mosaïcis præceptis à cultu multorum ac falsorum Deorum ad vnius ac veri cultum sunt deducti. Dominum enim Deum tuum adorabis, lex inquit, & ei soli seruies. Sed qui solum ac verum hactenus adorarunt, eique adhæserunt, quasi nondum perfectam eius quem adorabant cognitionem haberent, seruatoris nostri verbis nunc ad eam vocantur, discentes non modò solum, & vnum ac verum esse vniuersi opificem, sed & Patrem, & cuiusnam Pater sit, immò verò ipsum exacte spectantes in perfectissima & omnimoda imagine, hoc est Filio. Per characterem enim ad perfectam archetypi notitiam facile est deuenire. Necessariò itaque Dominus noster Iesvs Christvs iis qui per fidem vocati sunt in filiorum adoptionem & vitam æternam, non solùm discendum esse dixit, solum esse ac verum Deum, sed & Patrem esse, & cuiusnam sit Pater, eius nimirum, qui propter nos factus est caro, & ad emendationem corruptæ naturæ rationalis, id est, humanitatis missus est.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Οτι δόξης τῆς θεοπρεποῦς ἀγνοῶν ὁ υἱός, καὶ διείσκεται λέγων πρὸς τὸν πατέρα, καὶ νῦν δόξασόν με τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι.

Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω αὐτό. καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί.

CAPVT. VI.

Quòd gloriæ Deo dignæ expers non sit Filius, licet ad Patrem dicere comperiatur, Et nunc clarifica me claritate quam habui priusquam mundus esset.

v. 4. & 5. *Ego te clarificaui super terram: opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate quam habui prius quam mundus esset, apud te.*

Ἀνακλίνει πάλιν δὲ θεοπρεπῆ τὰ ἀνθρώπινον, καὶ μέμικταί πως ὁ λόγος, ἐπ' ἀμφω βλέπων, ὅτε λίαν εὐαρέστως εἰς ὁλόκληρον ἑξουσιάν τε καὶ δόξαν τὴν θεοπρεπῆ τὸ τὸν λέγοντος πρόσωπον, ὅτε μὴν εἰσάπαν τοῖς τὰ ἀνθρώπινα μέτροις συζυγήσεσθαι, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἐξ ἀμφοῖν αἰσθήσεται, οὐδενὸς τῶν εἰρημένων ἀπολλαγμένου. ᾤετο γὰρ δεῖν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, οὐχ ὅτι μόνον ἐστὶ Θεὸς μονογενὴς ἐκπαιδεύειν τοὺς πεπιστευκότας, ἀλλ' ὅτι καὶ δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄν-

HVmana rursus diuinis coniungit, & mixta est quodammodo oratio, vtraque respiciens, quę nec dicentis personam ad integram potestatem & gloriam Deo dignam nimis euehit, nec in humanitatis statu subsidere prorsus sinit, sed vnum quoddam ex vtrisque temperat, ab iis quæ iam dicta sunt haudquaquam diuersum. Existimabat enim Dominus noster Iesvs Christvs edoceri fideles oportere, non solùm vnigenitum Deum esse, sed & propter nos factũ hominem,

hominem, vt omnes Deo & Patri acquireret, & ad vitæ nouitatem reformaret, proprio sanguine humanitatem redimens, & pro vita omnium vnus omnium dignissimus mortem subiens. Clarificasse igitur ait Patrem super terram, consummato opere quod dedit ei. Agedum verò, duplici quodammodo via quâ hæc explicemus inuenta, dicamus & humano more & Deo conuenienter istud quoque dictum esse. Si ergo vt homo talia dicat, sic intelliges. Typus nobis, & principium, & imago diuinæ conuersationis Christus constitutus est, & quomodo nos viuere deceat, clarè exhibuit. idcirco enim subtilissimè istud explicant Euangelistæ. Docet igitur his verbis vnumquemque nostrum, si traditum nobis ministerium impleamus, & iussa Dei perficiamus, tunc nostris operibus eum nos clarificare, non quasi addamus aliquid non habenti, (plena enim est gloriæ diuina & ineffabilis natura) sed quia facimus vt à spectatoribus atque ab iis qui vtilitatem hinc percipiunt, glorificetur. Et quidem Seruator: *Luceat lux vestra*, inquit, *coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*. Nam cum fortiter ac benè propter Deum agimus, gloriam quæ hinc oritur nequaquam nostris capitibus arcessimus, sed omnipotentis Dei honori & gloriæ celebritatem conciliamus. Quemadmodum enim cum Deo inuisam ac nefariam vitam ducimus, quasi ineffabilem eius gloriam violemus, iure plectimur, pœnisque obnoxiam nostram animam reddimus, illud Prophetæ audientes, *Propter vos semper nomen meum blasphematur in Gentibus*, sic opinor, cum eximiæ virtutis opus agimus, tunc vtique facimus vt clarificetur. Impleto igitur opere quod nobis à Deo datum est, tunc iure ad libertatem verorum ac legitimorum filiorum euecti parem, vt ita dicam, à Deo qui per nos clarificatus est gloriam repetemus. *Vivo enim ego, dicit Dominus, quoniam glorificantes me glorificabo: Et qui spernit me spernetur*. Vt igitur Christus ostendat nos tunc à Deo gloriam in æternum duraturam conuenienter repetituros, cum omnimodo sincerum & inculpatum ei obsequium præstiterimus,

Matt. 5. 15.

Esai. 52. 6.

1. Reg. 2. 30.

ἄνθρωπος, ἵνα πάντας κερδήσῃ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, τῇ αἱματοφύρτῳ τοῦ ἰδίου τὸ θεῖον πρόσωπον, καὶ τὸ ἀπόρρητον τοῦ κινδυνεύσας ζωῆς, εἰς ὁ πάντων ἀξιώτερος· δεδόξασται τοίνυν φησὶν ὅτι τὸ γῆς τὸν πατέρα, τελειώσας τὸ ἔργον ὃ δέδωκεν αὐτῷ. καὶ φέρε δὴ πάλιν, διπλῷ ὥσπερ ἔνια τοῖς πρὸ τούτων θεωρήμασιν ἐπιτιθέντες τέλος, καὶ θεοπρεπῶς τε λέγωμεν καὶ θεοπρεπῶς εἰρῆσθαι τοῦτο. εἰ μὲν οὖν ὡς ἄνθρωπος τὰ τοιαῦτα λέγει, πρέπει δείκνυσθαι. τύπος ἡμῖν καὶ ἀρχὴ, καὶ εἰκὼν τοῦ ἐνθέου πολιτείας κατέστη Χριστὸς, ὅπως τε καὶ πῇ δεῖ ἡμᾶς ζῆν ἀκριβῶς ἀπέλαυσεν, πρέπόντως σαφῶς· διὸ γὰρ τοῦτο λεπτοτάτῳ ἐπ' αὐτῷ ποιοῦνται τὴν ἐξήγησιν οἱ τῆς ἱερᾶς γραμμῆς δημιουργοί. παραδιδόντων ἡμᾶς καὶ δι' ὧν εἰσάπαξ φησὶν, ὅτι τὴν τελεσθεῖσαν αὐτῷ λειτουργίαν ἕκαστος ἡμῶν ἀπληρώσῃ, καὶ διεξάγων εἰς τέλος τὰ κεκελευσμένα παρὰ Θεοῦ, πότε δὴ πάντως αὐτὸν δι' ἡμῶν δεδόξασται καταρθωθεῖσιν, ἀφ' ὧν μὴ ἔχοντι προσελθεῖν· πλήρης γὰρ δόξης πάντα καὶ ἄρρητος φύσις· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὸν ὁρώντων τε καὶ ὠφελουμένων δοξολογίαν ποιεῖ· καὶ γάρ ὁ σωτὴρ λεγέτω, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ἀνθριζόμενοι γὰρ, καὶ ἀγαθουργεῖν ἑλόμενοι δόξαν τὸν Θεὸν, τὸν σύμπαντα κόσμον οὐχὶ ταῖς οἰκείαις μηρυόμεθα κεφαλαῖς, ἀλλὰ τῇ τῶν πάντων κρατούσῃ ἡμῖν τε καὶ δόξῃ τιμῶν τὸ ὑφήμισα προξενητεύομεν· ὥσπερ γὰρ ὅτε τὸν ἀπάδοντα τῷ Θεῷ καὶ βλητηριωτάτῳ ζωῇ βλασφημοῦντες, ὡς τὸ ἄρρητον αὐτοῦ κατακλύοντες δόξαν, ἐνυβριόμεθά τε δικαίως, καὶ ἀμυσείας ἔνοχον τὸν οἰκεῖον ἀποτιλοῦμεν ψυχὴν, διὰ τὸ τοῦ φθόνου φωνῆς ἀκούοντες, δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι· κατὰ τὸν αὐτὸν εἶμαι λόγον, ὅτε τελεσφορεστάτῳ ἐξανύομεν ἀρετῇ, τότε δὴ πάντως καὶ δοξολογίαν κατασκευάζομεν. ἀποπληρώσαντες τοίνυν τὸ δοθὲν ἡμῖν ἔργον παρὰ Θεοῦ, τότε καὶ μάλα δικαίως, εἰς τὴν τοῦ γενέσεως πρεπωδεστάτῳ αἰωνίζοντες πρόρησιν, τὴν ἴσην ὡσπερ ἀπαρτήσομεν δόξαν παρὰ τοῦ πρὸς ἡμῶν δοξασθέντος Θεοῦ. ζῶ γὰρ ἐγὼ λέγει κύριος, ὅτι τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ ὁ ἐξουθενῶν με ἐξουθενηθήσεται. ἵνα τοίνυν ἀπόδειξῃ Χριστὸς, ὅτι πρεπόντως δι' ὃν τότε τὴν παρὰ τοῦ * μόνου δόξαν ἀπαν- *scil. Θεοῦ
τήσομεν, τὴν εἰς αἰῶνα φημὶ τὴν μέλλουσαν, ὅταν αὐτῷ τὴν εἰς ἄπαν ἀνεπίληπτον ἐπιδείξω-

μὴν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν τετελεσμένων ἀκριβῶς φύλακες διεσκοπούμεθα, δοξάσαι μὲν αὐτὸς τὸν πατέρα φησὶ, δόξαν πλάσας ὅτι τὴν γῆς, ἣν δέδωκεν αὐτῷ· ζητεῖ γοῦν αὐτὸς μεθ' ἡμῶν μίξεως καὶ κοινωνίας οὐκ ἀλλοτρίαν οὐδὲ ἐπακτὸν, καθάπερ ἡμεῖς, τὴν ἰδίαν ἢ μᾶλλον ἐξαλλάττειν τε καὶ δόξαν. ἔδει γὰρ ἐκεῖνο ἡμᾶς μὲν αἰτεῖν, αὐτὸν δὲ οὐκέτι. θάρσος ἦν ὅπως τὴν ἐπ' ἄμφω παῤῥησίαν ἐν ἑαυτῷ πάλιν, καὶ δι' ἑαυτοῦ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει κομιοῖτο. τὸ αὐτῷ γὰρ ὀφείλειν, καὶ δι' αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν καὶ τὸ δυνατὸν πληροῦν τὰ πρὸς κατόρθωσιν ἡμῖν ἐγκαλούμενα παρὰ Θεοῦ, καὶ τὸ χρεῶν λοιπὸν ἐκ παῤῥησίας τοῖς διδοῦσι μισθοὺς χρεωστουμένην αἰτῆσαι χάριν. πάλαι μὲν γὰρ ἔλεγε τὸν ἐφ' ἡμᾶς βασιλεύσαντα ἁμαρτίαν, καὶ τὴν θνητὴν ἀπόπτωσιν εἰς Ἀδὰμ, ὅτε τὸ δυνατὸν ἦν κατορθοῦν πρὸς τελειότητα εἰς ἀρετὴν ἐκτενήμεθα, ἀλλὰ καὶ παῤῥησίας τὸ πρὸς Θεὸν ὡς πορρωτάτω ἦμεν. ἐν χριστῷ εἰς ζωὴν ἡμᾶς ἀνακαλούμενος Θεὸς, ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἡμερότητος, λέγει τὸ ὑπὲρ τοῦ φωνῆς, παῤῥησιάζεσθαι λέγων μὲν Θεὸν ὅτι κατηλλάγης, μηδὲ ὑποπτεύειν, ὅτι ὠργίσθης. ὡς καὶ τοῦτο τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγαθοῖς, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν καὶ ὁδὸς γέγονεν ἡμῖν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὅτε καὶ ἐνθάδε. εἰ δὲ τὴν ἰδίαν, καὶ προκόσμιον δόξαν ὁ σωτὴρ ὀφείλει, καὶ εἰς τύπον τὸ καθ' ἡμᾶς, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίας τοιοῦτον ἐνεργήσαντες δυνάμει, σὺν πολλῇ τῇ προθυμίᾳ κατεργάζεσθαι δεῖ καὶ ἡμᾶς αὐδεῖς ἀφορισθησόμεθα τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, δόξαν ἢ ὅτου τιμὴν αἰτεῖν, οἰέσθω μηδεὶς ἐκφυγεῖν ἡμᾶς, ὅτι προσήκει τὸν αὐθέντην καὶ μίμησιν ὑπὲρ Χριστοῦ, προκόσμιόν τινα, καὶ ἀρχαῖον ὡς ὀφειλομένην καὶ αὐτῷ δόξαν ἐλπίζειν· σκοπείτω δὲ μᾶλλον, ὅτι τὸ ἑκάστῳ πρέπον, αὐτῷ καὶ λέγειν ἁρμοδιώτατον. εἰ μὲν γὰρ μόνον τὸν Χριστὸν νοοῖτο τὸ αὐθέντην καθ' ἡμᾶς, παρεῖτο δὴ μόνα καὶ τὰ τῆς γηθνείας πρέποντα, καὶ τὸ δεσπότην μὴ προσίοιτο μέσον. εἰ δὲ Θεὸς ὢν ὁ λόγος γέγονε σάρξ, ὅταν τι λέγῃ καὶ ἀνθρωπίνως, αὐτῷ μὲν ἁρμόσει μόνῳ, τοῖς δὲ μὴ κατ' αὐτὸν, οὐκέτι. σκοπῶ νοοῦντες αὐθεντικώτερον, καὶ τὴν πρέπουσαν ἡμῖν ἀποδοῖτο δόξαν, τὴν τῶν προκειμένων ἐκλαμβάνομαι δυνάμει. διὰ παντὸς δὲ πάλιν τὸ ἀνθρώπινον ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ, μεῖζόν τι λοιπὸν, ἢ καὶ δεσπότου φύσιν ἐνοοῦμεν εἰκότως. δοξάσαι οὖν φαμὲν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, καὶ Θεὸν, πεπληρωκότα τὸ ἔργον, ὅσον ἔλαβε παρ' αὐτοῦ, ὡς οὐ δοῦλος, ἢ ὡς ὑπηρέτης, ἢ ὡς ὑπὸ τάξιν γεγονότα τῇ

A & mandata eius strenuè obseruauerimus, ipse quidem se clarificare Patrem ait, opere consummato super terram, quod sibi ab eo datum fuit: sed gloriam claritatemque sibi vicissim rependi postulat, non alienam, nec adscititiam, sicuti nos, sed propriam. id enim petere nobis conueniret, ei verò non item. Vide porrò quo pacto in seipso rursus, & per seipsum naturæ nostræ vtriusque fiduciam innouet. In ipso enim primo, & per ipsum consecuti sumus, vt & implere possi-
B mus quæ à Deo nobis mandata sunt, & rectè agentibus debitum honorem poscere. olim siquidem propter illud quod regnauit in nos peccatum, & defectionem in Adam, nil boni poteramus agere, sed & à fiducia illa erga Deum longissimè aberamus. Et quidem nos ad hanc Christus reuocans magna sua bonitate per Prophe- *Esa.54.4*
tæ vocem consolabatur his verbis: *Noli timere, quia confusa es, neque confundaris, quia exprobratum tibi est.* Quemadmodum igitur in aliis omnibus bonis, primitiæ, & ianua, & via nobis Dominus noster IESVS CHRI-
C STVS factus est, ita & hîc. Quòd si propriam, & ante mundi conditum sibi insitam gloriam Seruator quærit, & exemplo ad nos translato, nobis quoque Dei placitum strenuè exequendum esse asserimus, atque ita gloriam nobis supernam cum fiducia petendam, nemo putet nos illud dicere, quòd hominem deceat ad imitationem Christi gloriam quandam petere mundo antiquiorem, tanquam illa sibi debeatur: sed cogitet potius, quod cuique conueniat, eum loqui decere. Nam si in Christo sicut in nobis, sola concipiatur humanitas, ea tantum lo-
D qui debet quæ terrenis hominibus conueniunt, nec vltra hominis conditionem efferri. Sin autem Deus Verbum cum sit, caro factus est, cum aliquid Deo conuenienter dixerit, istud ei soli conueniet, aliis verò, qui nequaquam ei sunt similes, non item. Quapropter eo sensu quem iam diximus, humano more videlicet dictum illud accipiemus: sed diuinam Christi dignitatem rursus apud nos reputantes, maius aliquid demum quam pro natura hominis iuremerito cogitamus. Clarificasse igitur suum Patrem ac Deum dicimus, cõsũmato opere quod accepit ab eo, nõ tãquã seruus, aut in ordinem ministrorum

redactus, idque velut ex necessitate, ne Dominus omnium in seruorum quoque numero censeatur, seruilisque naturæ: hominum quippe aut Angelorum est, supplicum & seruorũ more diuinis nutibus subiici, eisque ministrare: sed quòd virtus ac sapiẽtia Genitoris sui existens, eam quæ sibi quodammodo demandata erat nostri emendationem cumulatissimè perfecerit, sicuti nimirum & diuinus nobis Psaltes in Spiritu mysterij vim explicans, aiebat:

Psal. 67. 29. *Manda Deus virtuti tuæ; confirma hoc Deus, quod perfecisti in nobis.* Ve enim liquido demonstraret Filium virtutem esse Patris, non quidem alium ab ipso identitate substantiæ & naturæ, postquam dixit, *Manda virtuti tuæ*, & personarum dualitatem induxit, mandantis nimirum, & eius cui mandatur, statim eos in naturalem vnitatem coniungit, diuinæ & ineffabili naturæ rei exitum tribuens, cum sapientissimè dicat, *Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.* Mandatur itaque Filio, siue à suo Patre nostræ salutis òpus Filius accipit. Quomodo suæ virtuti mandet Deus, operæpretium est, quantum naturæ fert imbecillitas explicare atq; perspicere. Supponamus igitur hominem quendam nostri similem, eumque fingamus esse fabrum ærarium. Is ad fingendam statuam, aut mutilam emendandam aggrediatur. Quomodo quæso operabitur, aut quo pacto quod in animo habet perficiet? Virtuti nempe manuum suarum, & artis sapientiæ mandando perficere quod statuerit. Atqui licet sapiẽtia & virtus eius aliquid aliud ab ipso quodammodo ratione conceptus esse videantur, nequaquam tamen aliæ sunt ab ipso. hæc enim ei sunt in ratione substantiæ. Tale quid de Deo intelliges: non tamen per omnia similem exempli vim & rationem esse putaueris. Deus enim qui cuncta exuperat, supra omne exemplum intelligi debet. Idem etiam de sole & igne dici potest. Mandat enim quodammodo sol lumini ex se procedenti illustrare vniuersa, & radiorum virtuti officium; quodammodo tradit caloris vim eius capacibus immittendi. Similiter etiam ignis suæ na-

A ἐπουργικῆ, ἡ τῦτο ὡς ἐξ ἀνάγκης, ἵνα μὴ φαίνηται ὁ πάντων κύριος τὸ μέτρῳ καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸ δουλοπρεποῦς κτίσεως. * αἰθέσπιοι γὰρ ἢ ἀγγέλων ἐστὶ καὶ ἱκετῶν ἐπιτάττεσθαι, καὶ τοῖς θείοις νεύμασι δουλοπρεπῶς ὑπουργεῖν· ἀλλ' ὅτι δυνάμεις ὑπάρχων, ἡ σοφία ἴδιος γνησίως αὐτὸν, ὃ μάλα πεπλήρωκεν εἰς χρείαν τοῦτο ὥστε αὐτῷ τὴν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπανόρθωσιν, καθάπερ ἀμφοῖν ἡμῖν ὁ θεῖος ἡμῖν ψαλμῳδὸς, ἐν πνεύματι τελῶν τὸ μυστηρίου δυνάμεως ἐξηγούμενος ἔφασκεν· ἔντειλαι ὁ Θεὸς τῇ δυνάμει σου, δυνάμωσον ὁ Θεὸς τῦτο, ὃ κατηργάσω ἡμῖν· ἵνα γὰρ ἐπιλέγῃ σοφὸς δυνάμει μὲν ὕστερος τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, οὐχ ἕτερος μὲν οὖν γε μὴν ὢν παρ' αὐτὸν, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως τὸ οὐσιῶδες καὶ φύσει, τοιοῦτος εἰρηκὼς ὅ, ἔντειλαι τῇ δυνάμει σου, καὶ τοσοῦτον δυάδα πρόσωπα, τὸν τε ἐντελλομένου φημὶ, καὶ τοῦ ἐν ἐντολῇ, παραχρῆμα τοῦ ἑνότητα σώσας τῆς φυσικῆς, ὁλοκλήρως τῇ ἴσῃ τε καὶ ἀῤῥήτῳ φύσει τῶν τοιούτων ἐκβασιν αἰτησάμενος, ἀφ' ὧν πάντοθεν εἰπεῖν· δυνάμωσον ὁ Θεὸς τῦτο, ὃ * al. κατηργάσω ἡμῖν. εἰ χρείαν ταύτην ἤτοι δίχα τοῦ ἰδίου παιδὸς ὁ καθ' ἡμᾶς ἔργον ὁ υἱός. καὶ ἵνα γ' εἴπωμεν, ἢ πῶς ἐντείλεται τῇ ἰδίᾳ δυνάμει Θεὸς, εἶτα φήσας τι καὶ εἰπεῖν δίκαιον, ὡς οὐ δεήσεται κατά γε τὸ δοθησόμενον διερμηνεῦσαι τὰ ὑπὲρ νοῦν. ὑποκείσθω τοίνυν ἡμῖν ἀνήρ τις τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τύπον εἴ τινα πιστεύσωμεν τέχνης ὑπογράμματα χαλκευτικῆς· εἶτα τοῖς ἀνδριάσι τοῖς ἐκτύπωσιν, ἢ χυτὸν ἤδη παθόντος, καὶ λελωβημένου, τεχνάσθω τοῖς ἐπανορθώσιν. πῶς οὖν ἐργάσεται, κατορθώσῃ ὅπως ὃ δίκαιον; ὅτι τέλας ἐπιτάξει τῇ δυνάμει τὸ ἰδίων χειρῶν, ἡ σοφίᾳ τῇ τοῦ τέχνου, τὸ ἐφ' οἷς αὐτὸς ἔλειπε δρᾶν ἀπαρτίσαι. ἀλλ' εἰ μὴ τῇς ὑπονοίας, ὥστε ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν διαφαίνεσθαι δοκεῖ πως, ἤτοι σοφία, καὶ ἡ δυνάμις αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχ ἕτερον παρ' αὐτὸν ἂν εἴη. τὸ γὰρ τοῦ τὸ οὐσίας λέγω καὶ ταυτὸν κεκτήσθαι. ἡ νοήσεις μὲν οὖν ἐπὶ Θεοῦ, δίχα γε μὴν τοῦτο εἰσάπαν ἐμφερῆ τὸ τῶν παραδείγματος δύναμιν. Θεὸς γὰρ ὁ ὑπὲρ πάντα, ἡ ὑπὲρ τοῦτο νοηθήσεται. ὁ αὐτὸς δ' ἂν λόγος, καὶ εἰδοῖ, καὶ ἑτέρων ληφθεὶς παραδείγματος ὑπό τε ἡλίου, καὶ πυρός. ἐντέλλεται μὲν γὰρ οἱονεὶ καὶ ὁ ἥλιος τοῦ ἐξ αὐτοῦ προχεομένῳ φωτὶ καταλαμπρῦναι τὰ σύμπαντα· ἔργον ἦ ὥστε τῇ τοῦ ἀκτίνων ἐνεργείᾳ δίδοσι τὸ θερμότητος δυνάμεις τοῖς αὐτὸν διεχομένοις ἐμβαλεῖν· ὁμοίως ἦ καὶ ὁ πῦρ ἐντέλλεταί τι

καὶ ὑπηρέτει ἔχον τινὰ τῆς τοῦ οἰκείας φύσεως ἰδιότητι τὰ αὐτῇ πρέποντα πληροῦν· ἀλλ' ὅμως τοῦτό φαμεν οὐ συνεργίας τάξει τὴν δουλοπρεποῦς τοῦ ἀκτῖνα μηνὸς, καὶ τὸ φῶς, παρ' ἡλίου, τὸ ἐγκαυστικὸν ἐνέργειαν ἡμᾶς ἐκπυρεῖ. ἐνεργεῖ μὲν γὰρ ἑκάτερον δι' ὧν ἔχει φυσικῶς τὰ οἰκεῖα. ἀλλ' εἰ καὶ φαίνεταί πως οὐκ αὐθενεργά, πλὴν ὑπ' ἄλλου παρὰ φύσιν φυσικῶς. τοιοῦτόν τι νοήσεις ὅτι τε Θεοῦ καὶ παιδὸς, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ γεννῶντος λόγου, ὅτῳ τι καὶ παρ' ἡμᾶς εἰς χρείαν ἄλλο λέγηται. ἐδόξασε τοίνυν ὅτι ὁ γῆς τὸν πατέρα, καὶ Θεὸν ἡ σοφία, καὶ ἡ δυνάμις αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν ὁ Χριστὸς, τελειώσας ὃ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ. ὅπερ ἐπεὶ πέρας ἤδη τὸ αὐτῷ πρέπον, τὸ ἔργον ἐκτελῶν, τὸν αὐτοῦ προσοδόμα ἀεὶ δόξαν αἰτεῖ, καὶ ὁ ἀρχαιπάτης διὰ κλείας τὸν ἐπιφάλυψιν κατεργάζεται καλοῦντος ἤδη ζητεῖ. ἐκ ποίου δέα πεπλήρωκεν ἔργου, δι' ὃ δοξάσαι φησὶ τὸν πατέρα; Θεὸς γὰρ ὑπάρχων ἀληθινὸς, βουλήσει καὶ εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς, γέγονεν ἄνθρωπος, ὅλον σώσαι θέλων τὸν οἰκουμένην, ἀναστήσαί τε πρὸς ζωὴν τὸν ἀπέρασιτον, καὶ θεογνωσίαν τὴν ἀληθῆ τὸ θνητὸν ἅπαν γένος ὑπὸ τὸν γῆς πλανώμενος· ὃ δὴ καὶ πεπέρασται δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ θεοφορεῖται τοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, ἀναιρήσαντος δὲ τὸν τοῦ διαβόλου πλεονεξίαν, καὶ καθελόντος μὲν τὸν ἁμαρτίαν, καὶ ἀγάπην τὴν εἰς ἡμᾶς ἀσύγκριτον ὑποδείξαντος, διὰ τοῦ πάσιν ἀφεῖναι τὰ ἐγκλήματα, καὶ φωτίσαι τοὺς πεπλανημένους, σωτῆρος ἤδη Θεὸν τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν. καταρθώσαντος τοίνυν ἰδίᾳ δυνάμει τὰ τοιαῦτα Χριστοῦ, δεδόξασται παρὰ πάντων ὁ πατὴρ, σωθέντων δηλονότι τὸν κόσμον πάντων, πλοῦ τε σοφίας, καὶ τὸν δυνάμεως, καὶ τὸν συμπάσχουσαν αὐτοῦ χαλεπότητα, καὶ φιλανθρωπίας. διέλαμψε γὰρ, καὶ πεφανέρωται λοιπὸν, ὡς ἐκεῖνο, καὶ χαρακτὴρ τῆς ἰδίας φύσεως τοῦ υἱοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον ἐγνώσθη, κατὰ τὸ γεγραμμένον. τετελεσμένων γὰρ ἤδη τὸν ἔργων, καὶ εἰς πέρας ἥκοντος τοῦ πρέπον αὐτῷ τοῦ καθ' ἡμᾶς οἰκονομηθέντος καλῶς, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπάνοδον δόξαν, καὶ τὸν ἀρχαίας κλείας ὑπολαμβάνει. πλὴν ὡς ἔτι τὸν ἀνθρώπου μορφὴν περικείμενος, τὸ τῆς αἰτήσεως πλάττεται χρῆμα, καὶ ὡς οὐκ ἔχων αὐτό. πάντα γὰρ ἀνθρώπῳ παρὰ Θεοῦ. εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα, καθὸ Θεὸς ἐκ Θεοῦ γεγέννηται παῖς, δόξης τὸν θεοφορεῖσθαι οὐκ ἔρημος ἦν, ἀλλ' ἐπείσαρ ἐν χρῷ τὸν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας σχῆμά πως αὐτῷ, τὸ ἐνδοξότερον ἴσως σῶμα λαβών, ὡς ἀποδοὺς αὖθις

A naturæ proprietati quodammodo imperat vt quæ sui sunt muneris impleat: non tamen idcirco dicimus radium & lucem seruilis ministerij vicem ratione solis tenere, sed ineſſe igni vim: vrendi vtrumque enim per ea quæ naturaliter ei propria sunt operatur. Verùm etsi quodammodo videantur nequaquam ipsa id facere, non tamen alia sunt naturâ quàm B quæ sunt ex ipsis. Tale quid de Deo ac Patre intelliges, & Verbo quod ex ipso secundum naturam est genitum, cum aliquid ei humanum demandari dicitur. Clarificauit ergo in terra Patrem ac Deum sapientia & virtus eius, id est Christus, perfecto opere quod dedit ei. Quoniam verò ad conuenientem exitum eius opus tendit, insitam sibi ab æterno gloriam petit, & tempore iam ad id vocante, vetustissimam sibi claritatem repetit. Quodnam verò exigit C opus, quo suum Patrem clarificare se dicit? Nempe cum Deus sit verus, voluntate ac beneplacito Patris factus est homo, totum orbem seruare volens, & lapsum genus hominum ad vitam sempiternam ac veram Dei cognitionem instaurare cupiens. Quod vtique factum est virtute & potestate diuina Christi, qui mortem quidem destruxit, ac Diaboli tyrannidem euertit, deletóque peccato charitatem erga nos incomparabilem exhibuit, omnibus remittendo pec- D cata, & in errore positos illuminando vnius Dei ac veri cognitione. Cum ergo suauia talia Christus egerit, clarificatus est Pater ab omnibus, agnoscentibus videlicet sapientiam & virtutem, eiusque bonitatem ac misericordiam erga homines. Refulsit enim, & manifestatus est demum, velut in imagine & charactere suæ naturæ, Filio, & à fructu ar- *Mat. 12.* bor est agnita, sicuti scriptum est. Per- *33.* fectis autem operibus, & dispensatione ad congruum finem tendente, ad E suam gloriam reuertitur, & veterem claritatem recipit: veruntamen vt iam adhuc hominis forma indutus, ac tanquam qui non habeat id petit. omnia quippe à Deo sunt homini. Tametsi enim inquantum Deus ex Deo genitus est Patre, gloriæ diuinæ expers non erat, sed ignobili hoc assumpto corpore dispensationis tempore eam quodammodo contraxit, idcirco rectè eam ceu reue-

ra absentem quærit, idque vt homo. Tale quid in animo habens ipse Paulus nobis de eo scribit: *Hoc enim sentite in vobis*, inquit, *quod & in Christo* IESV, *qui cum in forma Dei esset,* Phil.2.5. *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortē autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: vt in nomine* IESV *omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur quia Dominus noster* IESVS CHRISTVS *in gloria est Dei Patris.* Sublimem quippe Filium, quatenus effulsit ex ipso Deus videlicet ac Dominus, nihilominus tamen vt hominem exaltare scribitur, cui naturâ suâ propter eius humilitatem incumbit, vt exaltatione indigeat. Gloriam itaque suam, incarnatus nempe repetit. neque verò hæc dicit, quòd gloriæ suæ expers sit, licet eam forsan non acceperit, (nec enim dignationum suarum expers vnquam Verbum fuit, cum sit Deus verus) sed quòd ipsum suum templum ad gloriam sibi perpetuò inhærentem referat, immò verò cum sua carne seipsum ad illā recipiat, propter quā ignobilitatē illam interea subiit. Ne videretur enim quibusdam nouam & insolitam sibi gloriam petere, eam mundo ipso antiquiorem ostendit, idque apud suum Patrem. nec enimà Patris claritate exclusus vnquam est Filius, qui vnà cum eo regnat, & glorificatur, & cum eo à nobis & sanctis Angelis adoratur, vt Deus de Deo, & in Deo, & cum Deo. Quod cum diuinus ille Euangelista Ioannes doceat, inquit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Ioan.1.

A B C D E

θῶς βλέπων ὑπιζητεῖ, & τοῦτο λέγων ὡς ἀνθρωπος. Ἴσως δὲ, τί σεμνεῖα & αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφὸς ὑπισέρχεται Παῦλος περὶ αὐτοῦ τοῦτο γὰρ φρονεῖτε, φησὶν, ἐν ὑμῖν, ὅ & ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε δοῦλου μορφὴν λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ & ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός. ὑψηλὸν γὰρ ὄντα τὸν υἱὸν, καὶ πέφηνεν ἐξ αὐτοῦ Θεὸς ἀληθινὸν καὶ κύριος, ὅμως ἦλθεν ὡς ἄνθρωπον ὑψῶν φράσαι, ᾧ τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ταπεινὸν διὰ τοῦτο πάντως ὑψοῦσθαι πρέπει ποιῆται. δόξης οὖν ἄρα τῆς ἰδίας τὸν ἐπανάληψιν, & μὴ ξένην ἀπαιτεῖ· & οὐκ πάντως τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἔρημος ὤν, εἰ & μὴ λάθοι τινὰς τοιαῦτά φησιν· οὐ γὰρ ἔξω τῶν ἰδίων ἀξιωμάτων ὁ λόγος ὢν πώποτε Θεὸς ἦν ἀρχῆς ἀληθινός· ἀλλ' ὡς εἰς δόξαν τὸ αὐτοῦ προσπολοῦσθαι ἀεὶ, & αὐτὸν τὸν ἴδιον ἀναφέρων ναὸν, μᾶλλον δὲ μὴ τῆς ἰδίας ἑαυτὸν ἀποκομίζων ξένης, διὰ τοῦτο μετρίως ὑπηκολούθησεν ἀδοξία. ἵνα γὰρ μὴ δοκοίησί τισι τὸν ἀπρεπῆ τι καὶ ξένον, καὶ οὐ πάλαι καταθησομένῳ αὐτῷ δόξαν αὐτῶν, προσχώμεν οὖν τῷ αὐτῷ ἀποφαίνει, καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ἔξω ποτὲ τοῦ πατρὸς βλαστείας γέγονεν ὁ υἱὸς, ἀεὶ συμβασιλεύων, καὶ συνυμνούμενος, καὶ συμπροσκυνούμενος, πρός τε ἡμᾶς, & τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ὡς Θεὸς, ὢν Θεοῦ, & ὁ Θεῷ, & μὴ Θεοῦ. τοῦτο γὰρ, οἶμαι, διδάσκων καὶ ὁ θεσπέσιος Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὑπέλαβε· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

A

ΚΕΦΑΛ. ζ.

CPVT. VII.

Οτι δ λέγεσθαι ἢ δεδόσθαι παρ' ὑμῶν τῷ παιδὶ, οὐκ ἐξοικιστέον τῆς θεοπρεποῦς ἀξίας αὐτὸν, ἀλλ' ὢν ὁμοούσιός τε καὶ ἐξ αὐτοῦ δηλοφαίνεται, καὶ εἰ λέγεται λαβεῖν.

Quòd licet dicatur aliquid à Patre datum esse Filio, non tamen idcirco dignitate Deo conuenienti sit excludendus, sed pateat eiusdem esse substantiæ, & ex ipso, licet aliquid accepisse dicatur.

Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου (σοὶ ἦσαν, κἀμοὶ αὐτοὺς ἔδωκας) καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασιν· νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι πάντα, ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστιν· ὅτι τὰ ῥήματα, ἃ δέδωκάς μοι, B δέδωκα αὐτοῖς. καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς, ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

V. 6. *Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo (tui erant, & mihi eos dedisti) & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti.*

Φθάσας ἤδη προεφθην, ὡς τοῖς ἔναγχος ἡμῖν οὐκ ἀβασανίστως, ὡς γε μοι φαίνεσθαι, προεξεληλυθόσιν, ὅτι θεοπρεπῶς τε ἅμα, καὶ αὐθεντικῶς τελεῖ πρὸς τὸ ὑφηνοῖς πατέρα διαλέξειν ἐποιήτο Χριστός. διακυβερνᾷ γὰρ ἐπ' ἀμφω τὸν λόγον, ὅτε τῆς θεοπρεπείας ὅρων εἰσαπάντων εἴσω ᾖ τὸν, ὅτε μεῖον ὀλισθήσας τῆς θεοπρεποῦς ἀπόμοιρον δόξης· ἀλλ' ὅσον ἦν ἐν καιρῷ δὲ πάλιν ἡμῖν ὁ αὐτὸς τετήρηται χαρακτήρ. ὡς μὲν γὰρ Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ τῆς ἀῤῥήτου φύσεως χαρακτὴρ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα φησίν. ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, αἰτῶν δὴ τὴν δόξαν εἰπεῖν, τὸ ὄνομα φησὶ. μεμαθήτηκε γάρ πως ὡδὶ, καὶ λίαν καθ' ἡμᾶς σεμνῶς λέγειν. καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος ἔγραψε Σολομὼν, αἱρετὸν ὄνομα καλὸν, ἢ πλοῦτος πολύς· τοῦτ' ἔστιν, ἀμείνων ἐπίληψις ἀγαθὴ, καὶ δόξα τῆς ἐν πλούτῳ φαιδρότητος, καὶ εὐφημίας ἕξις. καὶ αὐτὸς δέ που φησὶν ὁ Θεὸς, διὰ φωνῆς Ησαΐου τοῖς εὐνούχοις ἐκείνοις δηλονότι καὶ τὴν βασιλείαν τὴν οὐρανῶν. μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι ἐγώ εἰμι ξύλον ξηρόν· τάδε λέγει κύριος τοῖς εὐνούχοις, ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ προστάγματά μου, καὶ ποιήσουσι, ἃ ἐγὼ θέλω, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχει μου τόπον ὀνομαστὸν, κρεῖττον υἱῶν καὶ θυγατέρων ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς. καὶ οὐδεὶς οἰήσεται, καταῤῥᾳθυμίαν εἶναι τὸ εἰκὸς, εἴγε σωφρονεῖν, τὸ ἐκ Θεοῦ φιλοτιμίας τὴν ἀπόδοσιν, ἐν ψιλαῖς ὀνομάσι ἀποκεμισθήσεσθαι κλήσεσι, τοῖς ἐξ ἀγαθοῦ καὶ φιλαρέτου φρονήματος, ἀπόσης μὲν τὸν κόσμον καταβλήσασιν ἡδονῆς, νεκρώσασι δὲ τὰ μέλη τὰ ὄντα τῆς γῆς, καὶ μόνα τελμακόσι τὰ τοῖς θείοις οὐκ ἀπαόδοντα νόμοις. ἀλλ' ὄνομα πάλιν αὖτε τῆς δόξης φησὶν· ζη-

ACcuratè iam, vt reor, docuimus diuino simul & humano more Christum Patrem qui in cælis est alloquutum esse. ad vtrumque enim sermonem dirigit, nec intra humanitatis terminos prorsus consistens, nec in gloria Deo soli cõueniente duntaxat hærens. C At idem hîc character seruatus est. Nam vt naturâ suâ Deus, & ineffabilis naturæ character, ad suum Patrem ait: *Manifestaui nomen tuum hominibus*, pro glória *nomen* vsurpans, quod vsitatum est apud nos trito loquendi modo. Vnde sapientissimus Salomon, *optabilius*, inquit, *nomen bonum quàm diuitiæ multæ*: hoc est, melior est existimatio & gloria, quàm diuitiarum claritas & splendor. Ipse quoque alicubi Deus ait per Esaiæ vocem, iis qui se castrauerint propter regnum cælorum: *Ne dicat Eunuchus, quia lignum ego sum aridum. Hæc dicit Dominus Eunuchis: Quicunque custodierint mandata mea, & fecerint quæ ego volo, dabo eis in domo mea, & in muro meo locum nominatum, meliorem filiis & filiabus: nomen æternum dabo eis.* Neque verò sanæ mentis quisquam putauerit nuda ac simplici nominis appellatione retributionem illam constare, quæ benignitate diuina tradenda est iis qui boni virtutisque studio voluptatem omnem mundi huius expugnarint, & membra sua mortificarint, & ea sola coluerint quæ diuinis legibus non repugnant. At nomen rursus dicit pro gloria: illustres

Pr. 22.

Esa. 56.

D

enim & ſpectabiles erunt qui cum Christo regnaturi ſunt. Saluator itaque nomen Dei ac Patris ſe clarificaſſe aſſerit, hoc eſt illuſtrem & conſpicuã eius gloriam toto orbe terrarum fociſſe. Quomodo? Dum ſeipſum videlicet per ineffabilia opera eius teſtem ac præconem exhibuit. Clarificatur enim Pater in Filio, vt in imagine ſuæ formæ ac figura: A charactere enim archetyporum pulchritudo ſemper elucet. Clarificatus ergo eſt Vnigenitus, ſubſtantialiter exiſtens ſapientia ac vita, vniuerſi creator & opifex, morte & corruptione ſuperior, purus, immaculatus, miſericors, ſanctus, bonus. quæ omnia genitorem eius eſſe compertum eſt. nec enim naturâ ſuâ diuerſus eſſe poteſt ab eo qui ex ipſo naturaliter proceſſit. Effulſit igitur, tanquam in imagine & typo ſuæ formæ, in gloria Filij. Apud veteres quidem talis de eo ſermo fuit: nunc verò etiam oculis noſtris eſt manifeſtatus, quod autem cernitur, ad fidem faciendam potentius eſt, quàm quod auditur. Hæc quidem non abs re dicta eſſe puto: alia tamen obſeruandi ratione ac methodo ad huius loci explicationem eundum. Manifeſtauit nomen Patris Filius, non ſolùm certiores nos faciendo, & exactam doctrinam dando de eius diuinitate, (iſtud enim etiam ante aduentum per Scripturam diuinitus inſpiratam prædicabatur) ſed præter quam quod eſt verè Deus, Patrem quoque verè eſſe, ac dici, habentem in ſeipſo, & ex ſeipſo ſuum Filium, ſuæ naturæ coæternum. Genuit enim non in tempore ſeculorum conditorem. Nomen autem Patris magis propriè Deo conuenit, quàm nomen Dei: hoc enim dignitatis, illud autem ſubſtantialis proprietatis eſt ſignificatiuum. Nam qui Deum dicit, Dominum vniuerſi, qui verò Patrem nominat, de proprietate ſermonem tangit. Eum quippe genuiſſe oſtendit. Verius autem, & magis proprium Deo quodammodo nomen illud, Pater, ipſe quoque Filius attribuens, modo dicebat, non quidem ego & Deus, ſed ego & Pater vnus ſumus: modò verò de ſeipſo:

Ioan. 6. 14. *Hunc enim Pater ſignauit Deus.* Sed & quando ſuis diſcipulis præcepit vt baptizarẽt omnes gentes, non in nomine Dei,

Matt. 28. 19. ſed in nomine Patris, & Filij, & S. Spiritus expreſsè id fieri mandauit. Moſes enim diuinus huius mũdi opificiũ enarrãs nõvni perſonę creationẽ attribuit, cũ ita

A λωπὶ γὰρ ἔσονται, καὶ ἀπίκλεστοι συμβασιλεύοντες τῷ Χριστῷ. πεφανερωκέναι τοιγαροῦν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ σωτὴρ οὐ μάλα δίκαιον ἐξετάζειν, τοῦτ' ἔστι, δι' ἀφανεστάτων τοῖς ἀεὶ πᾶσιν τὴν οἰκουμένην καταφῶσαι τὴν δόξαν αὐτοῦ. πῶς δὴ καὶ πότε; ἑαυτὸν γὰρ δηλονότι διὰ τοῦ λόγου καταφωνοῦντα τοῦ πατρὸς εἰς ἀπόδειξιν. δοξάζεται γὰρ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, καθάπερ ἐν εἰκόνι, καὶ τύπῳ τῆς ἰδίας μορφῆς. ἀπὸ γὰρ τῶν χαρακτήρων τὰ τῶν ἀρχετύπων ἀεὶ διαφαίνεται κάλλος πεφανέρωται τοίνυν ὁμοούσιος, ὑπάρχων σοφία, καὶ ζωὴ, πηγαίτης τῶν ὅλων καὶ δημιουργὸς, θανάτου κρείττων καὶ φθορᾶς, ὅσιος, ἄκακος, οἰκτίρμων, ἅγιος, ἀγαθός. ἐναύθα δὴ τοῦτο ὑπάρχον καὶ ὁ γλυπτὸς αὐτὸν. ἡ γὰρ αὐτὸ ἕτερος ἔχοι κατὰ τὴν φύσιν πρὸς * τὴν ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς. διέλαμψε τοίνυν, ὡς ἐν εἰκόνι καὶ τύπῳ τῆς ἰδίας μορφῆς, ἐν τῇ τοῦ γλυπτοῦ δόξῃ. λόγος μὲν γὰρ πρὸς πίστιν ἀρχαιοτέρους ἐποίησε τοὺς ἐπ' ἐμοῦ. νυνὶ δὲ δι' αὐτῆς ἡμῖν ὄψεως πεφανέρωται. μεῖζον δὲ εἰς πίστιν ἀεί πως ἐστὶ τὸ λόγοις δεικνύμενον. εἶμαι μὲν οὖν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὰ ὅτι τούτοις ἡμῖν χρηστέον λόγοις. ἰτέον γοῦν, καὶ δι' ἑτέρας εἴμου, τοῦτ' ἔστιν, ὁδοῦ θεωρητέον. πεφανέρωκε γὰρ ὁ ὄνομα τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, εἰς ἔννοιαν δηλονότι, καὶ εἰς ἀκριβεστέραν θεολογίαν καθιστὰς ἡμᾶς, οὐχ ὅτι μόνον εἷς Θεός· ἐκηρύττετο γὰρ τοῦτο, καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας, ἀλλὰ καὶ θεοπνεύστου γραφῆς· ἀλλ' ὅτι καὶ πατὴρ τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ πατήρ ἐστιν ὁ ψευδωνύμως, ἔχων τὸ ἑαυτῷ, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ὅ ἴδιον γνήσιον, συνδρομόν τι καὶ συναΐδιον τῇ ἰδίᾳ φύσει. γεγέννηκε γὰρ οὐκ ἐν χρόνῳ τὸν τῶν αἰώνων δημιουργὸν, κτιστὸν δέ πως ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὅ, πατὴρ ἢ Θεός. ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ τῆς ἀξίας σημαντικὸν, ὅ ἐστι, τῆς ὑποστάσεως ἰδιότητος ἔχει τὴν δήλωσιν. Θεὸν μὲν γὰρ λίαν εἰπὼν, τὸν τῶν ὅλων ἔδειξε κύριον, πατέρα δὲ μόνου ὀνομάσας, τὴν τῆς ἰδιότητος ἀπέδειξε λόγον. πεφανέρωκε γὰρ ὅτι γεγέννηκεν. οἰκειότερον δέ πως, καὶ ἀληθέστερον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὁ πατήρ, καὶ αὐτὸς ἀποτίμως ὁ υἱὸς, ποτὲ μὲν ἔλεγεν· οὐκ ἐγὼ καὶ ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν· ποτὲ δὲ πάλιν πρὸς ἑαυτόν. τὸν γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός. ἀλλὰ καὶ βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐπιτάξας, οὐκ εἰς ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦτο δρᾶν, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διαῤῥήδην ἐνετείλατο. Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ θεσπέσιος, τὴν τοῦδε τοῦ κόσμου ποίησιν ἐξηγούμενος, οὐχ ἑνὶ προσώπῳ τὴν δημιουργίαν ἀπέδωκε

γράφων, καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον, A κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. ἐν ᾧ γὰρ μὲν τῷ ποιήσωμεν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν εἰπεῖν, ἡ ἁγία τριὰς σημαίνεται. δεδημιούργηκε γὰρ καὶ πρὸς ὃ εἶναι τὰ πάντα κέκληκεν ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι· ἀλλ' οὐκ εὐσυνόητά πως τοῖς ἀρχαιοτέροις ἦν τὰ τοιαῦτα, μᾶλλον δὲ ἀσυμφανὴς ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἰδικῶς ὠνόμασται πατὴρ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ τοῦ υἱοῦ προεκομίσθη προσωπικῶς ἐναργῶς. ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἀπερισπάστως ἅπας δίχα, καὶ ἐν πολλῇ παῤῥησίᾳ πατέρα μὲν ἴδιον B ἐκάλει τὸν Θεὸν, ἑαυτὸν δὲ υἱὸν ὀνομάζων ἐφ' ὑπερ, καὶ καρπὸν ὄντως ἀληθῆ τῶν ὅλων κεκτημένος ὑπέδειξε φύσεως, πεφανέρωκε δὲ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ εἰς τελείαν ἡμᾶς ἀνεκόμισε γνῶσιν. πληρεστάτη γὰρ γνῶσις ἡ περὶ Θεοῦ, καὶ τῶν ὅλων ἀρχῆς, οὐκ ἐν τῷ εἰδέναι μόνον, ὅτι Θεός ἐστιν, ἀλλ' ὅτι καὶ πατὴρ, καὶ τίνος ἐστὶ πατὴρ, συνῳδοφαίνοντος δηλονότι καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. τὸ μὲν γὰρ εἰδέναι μόνον ὅτι ἐστὶ Θεὸς, οὐχ ἡμῖν δοκεῖ πρέπον μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ νόμον· φορτικῶς γὰρ Ἰουδαϊκῆς οὐχ ὑπερεῖχε τὸ μέτρον. καὶ ὥσπερ οὐδὲν τετελείωκεν ὁ νόμος παι- C δαγωγικὸν εἰσφέρων τὸ μάθημα, καὶ οὐκ ἀρκοῦν εἰς κατόρθωσιν τῆς κατ' οὐσίαν ἀρετῆς, οὕτως ἀτελῆ καὶ τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν εὑρεθῆναι, μόνης ἀφικομένην εἰς Θεοὺς ἑλληνικοὺς ψευδωνύμους ἀγάπης, καὶ τὸν ἕνα, καὶ ἀληθινὸν προσκυνήσεως ἀπεῖργον. οὐκ ἔστιν γάρ σοι, φησὶ, θεοὶ ἕτεροι, πλὴν ἐμοῦ· κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῖς ὑπὸ Μωσέως προτεθειμένοις τὰ ἀμείνω προτιθεὶς, καὶ λαμπροτέραν τὴν νομικὴν σύνταξιν παραδιδοὺς τὴν παίδευσιν, τὴν ἀρχαίαν ἐκείνης γνῶσιν D τὰ ἀμείνω καὶ λαμπροτέραν προσεισφέρει. φανερὸν γὰρ ἡμῖν κατέστησεν, οὐχ ὅτι μόνον ἐστὶ Θεὸς ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, καὶ κύριος, ἀλλ' ὅτι καὶ πατήρ· καὶ ἡ δεῖξις αὐτὸν προσῆκεν ἑαυτὸν γὰρ εἰς εἰκόνα παραθήκης λέγων, ὁ ἑωρακώς με, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. καὶ τοῦτο μὲν εἰκότως, ἅτε δὴ καὶ Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ κατὰ

Al. αὐτῷ· φύσιν, * αὐτομάτως τε καὶ ἀναφαιτῶς προσῆκε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα φησὶν· ὅτι σωτηρίαν παραδεχόμενα, λέγων αὐθεντικώτερον, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν, καμοὶ αὐτοὺς δέδωκας· οἰκειοῦται γοῦν τοῦτο δὴ φάναι τὸ κύριον, οὐχ ὡς ἰδίᾳ, καὶ μεμερισμένως ἀπονεμηθέντος τινὸς, ἤγουν διαφέροντος τῇ διαστολῇ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὃ μὴ καὶ αὐτῷ τυχὸν ἔστι τοῦ υἱοῦ· βασιλεὺς

scribat: *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem nostram, & ad similitudinem.* Dicendo quippe, *Faciamus*, & *ad imaginem nostram*, sancta Trinitas significatur. Creauit enim, & ad esse cũcta vocauit Pater per Filium in Spiritu. Verùm non admodum captu facilia hæc erant sed obscura potius veteribus: nec enim peculiariter vocatus est Pater, nec Filij persona manifestè illata est. Dominus autem noster IESVS CHRISTVS absque circuitione verborum, & cum multa fiducia Patrem quidem suum vocabat Deum, sed se nominando Filium & fructum verum supremæ omnium naturæ ostendendo, clarificauit nomen Patris, & ad perfectam cognitionem nos reuocauit. Plenissima enim cognitio de Deo in hoc sita non est vt Deum esse tantum cognoscamus, sed & Patrem, & cuius sit Pater, vnà quoque subeunte cognitione sancti Spiritus. Scire quippe Deum tantùm esse, nobis non magis quàm iis qui sub lege sunt conuenit. nec enim id sapientiæ Iudaicæ modum excedit. Et quemadmodum Lex nihil ad perfectum adduxit, quæ nobis erat instar pedagogi, nec ad perfectam pietatis rationem sufficiebat, sic imperfectam quoque de Deo cognitionem inferebat, quippe quæ à solo falsorum Deorum cultu auocaret, vnumque ac verum adorandum suaderet: *Non enim erunt tibi*, inquit, *dij alieni præter me. Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies.* Dominus autem noster IESVS CHRISTVS mandatis Mosaïcis apponens meliora, & legali præceptro clariorem doctrinam afferens, meliorem priscâ illâ cognitionem nobis largitus est. Palam enim nobis fecit non solùm vniuersi patentem Dominum ac Deum esse, sed & Patrem: quod rebus quidem probauit ipsis. Seipsum enim imaginem exhibuit, dicens, *Qui videt me, videt & Patrem. Ego & Pater vnum sumus.* Atque hæc quidem iure merito, vt pote cum etiam Deus existat ex Deo secundum naturam, apertè & pro eo ac Deum decet, ad suum Patrem ait. Subiungitverò statim, idque humano more: *Quos dedisti mihi de mundo, tui erant, & mihi eos dedisti.* hęc verò Dominum dixisse putabimus, non quasi peculiariter ac seorsim eximium aliquid tributum sit dominationi Deiæ Patris, quod non & ipsius sit Filij: *Rex* enim

Deut. 6.

Ioan. 14. 9.

Ioan. 17.

enim *est ante secula*, iuxta Psalmistæ
Psal. 11. vocem, & dominationis Patris ab æterno particeps. Et quidem sapientissimus Euangelista Ioannes omnia referri ad eum, & ei subiecta esse, Patre nimirum vnà cum eo regnante, scripsit: *In propria venit, & sui eum non receperunt*, propria nominans eos qui nondum eum norant, sed qui
Ioan. 1. iugum eius quodammodo excusserant. Ista verò nunc ait, palam faciens auditoribus esse quidem in hoc mundo aliquos, qui Deum vnum ac verum ne animo quidem susceperunt, sed qui creaturam & dæmonia colunt, ac inuenta diabolica. Verùm tametsi creatorem vniuersi non norant, à veritate nimirum alieni, Dei tamen erant, quatenus omnium est dominus, vt creator. omnia quippe Dei sunt propria, & nihil creatum est prorsus quod dominum non habeat illum vnum, etsi forte id creatura nesciat. nec enim quisquam dixerit imperium in cuncta ideò tolli creatori, quòd quidam in errorem abducantur, sed potius ei cuncta subiici atque submitti, quòd ab eo facta sint, & in ortum educta. Cum ergo ita se veritas habeat, Dei quidem naturalis erant, & qui Diaboli erroribus, & qui mundanis vitiis erant obnoxij: Sed dati sunt Filio; quæso, quomodo? Deo enim ac Patri placuit in eos regnare Emmanuel, non quasi tunc in eos regnare cœperit, (semper enim erat Dominus ac Rex, inquantum naturâ Deus) sed quia homo factus, & pro vita omnium se periculis obiiciens, sibi omnes redemit, & per seipsum Deo ac Patri obtulit. Qui olim igitur, & à principio regnabat vt Deus, vnà cum filio genitore Rex electus est, vt homo, cui cum aliis regnare datum est, iuxta naturæ humanæ modum. Non enim sicut homo rationale est animal; mentis & scientiæ capax, in naturalibus isthæc habens doribus, ita quoque Rex erit. Illa quippe in definitione sumuntur substantiæ: hoc autem extraneum est, atque additum, nec ex eorum numero esse videtur quæ inseparabiliter inhærent. adsunt enim, & absunt ratione substantiæ nullo modo violata. Aduentitia est igitur, & extrinsecus inducitur regia dignitas homini à Deo.

A γὰρ ἔστι πρεσβύτερος καὶ τοῦ ψάλλοντος φωνῇ, καὶ τῆς παρὰ τοῦ πατρὸς διαδοχῆς αἰδίδιος κοινωνός· ἐν γοῦν ὁ σοφώτατος διὰ πάσης Ἰωάννης αὐτὰ διαφέρῃ, καὶ ὑποζύγια τὰ πάντα, δῆλον ὅτι βασιλεύοντος σὺν αὐτῷ τοῦ παιδὸς, ἀναδιδάσκων ἔφασκεν· εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· ἴδια λέγων αὐτοῦ καὶ τοὺς μήπω συνιέντας αὐτὸν, ἀποσοβοῦντας ὡσανεὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ βασιλείας τὸν ζυγόν. ἔφη γοῦν τοῖς τοιαῦτα νοοῦσι, φανερὸν ἐκ τούτου καθιστὰς τοῖς ἀκροωμένοις· ὡς ἔστιν μὲν οὐ πάντες οἱ τοῦ δὲ τοῦ κόσμου, Θεὸν μὲν τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν, οὐδὲ ὅσον εἰς νοῦν δεξάμενοι, λατρεύοντες τῇ κτίσει καὶ δαιμονίοις, καὶ ταῖς διαβολικοῖς εὑρήμασιν. ἀλλ' εἰ καὶ τὸν τῶν ὅλων οὐκ ἠδεσθη δημιουργὸν, ἔξω που τῆς ἀληθείας πλανώμενοι, Θεοῦ πάλιν ἔστιν, καθὸ πάντων ἐστὶ δεσπότης, ὡς δημιουργός. ἴδια γὰρ τὰ πάντα Θεοῦ, καὶ οὐδέν ἐστι τῶν ὄντων ὃ τοῦ παντὸς ἐστὶν, ὃ μὴ δεσπότην ἔχῃ τὸν ἕνα, καὶ εἰ μὴ τῶν τυχὸν εἰδείη τὸ ποιητόν. ἡ γὰρ δύναμις φαίη ἂν, ὡς τοῦ κτίσαντος πάντων ἀρχῆς τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν ἀφαιρήσεσθαι, τὸ πεπλανῆσθαι μᾶλλον, καὶ ὑποζύξῃ μᾶλλον, καὶ ὑποδήσῃ τὰ πάντα αὐτῷ, τὸ δι' αὐτοῦ πεποιῆσθαι, καὶ πεπονῆσθαι πρὸς ἡδονήν. ὅταν τοιγαροῦν τῆς ἀληθείας ἐχόμενος, Θεοῦ μὲν ἔστιν τῇ φύσει, καὶ οἱ ταῖς τοῦ διαβόλου συνεχόμενοι πλάναις, καὶ ταῖς κοσμικαῖς ἀκαθαρσίαις εἰλκυσμένοι· δέδοται γοῦν τῷ υἱῷ, πῶς ἢ τίνα τρόπον; βασιλεύσῃ γὰρ ἐπ' αὐτοὺς τὸ Ἐμμανουὴλ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, οὐχ ὡς ἄρτι τοῦ κατ' αὐτοὺς βασιλείας ἀρχόμενον· ἦν γὰρ ἀεὶ κύριός τε καὶ βασιλεὺς, καθὸ φύσει Θεός· ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος αὐθεντικὸς, καὶ τοῦ ἀπάντων παρακινδυνεύσας ζωῆς, ἑαυτὸν πάντας ἐξεπείασε, καὶ δι' ἑαυτοῦ προσηγάγετο τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ. ὁ τοίνυν πάλαι, καὶ ἀπ' ἀρχῆς βασιλεύων ὡς Θεὸς, ἅμα τῷ ἰδίῳ γεννήτορι καθεστάναι βασιλεὺς, ὡς αὐθεντικὸς, ᾧ μετὰ τῶν ἄλλων ὅσα καὶ ὃ βασιλεύειν δοτὸν, καθάπερ ὁ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. ἡ γὰρ ὡσανεὶ ζῷόν ἐστι λογικὸν ὁ αὐθεντικὸς, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, οὐ φυσικοῖς ἔχον τὰ τοιαῦτα πλεονεκτήμασιν, ὥστε καὶ εἶναι καὶ βασιλεύς· οὐκέτι καὶ γὰρ ἐν τῇ τῆς οὐσίας ὅρῳ προσλαμβάνεται, ὃ ἐξωθέν τί ἐστι, καὶ προσκείμενον καὶ ἀπὸ τοῦ ἀχωρίστως προσπεφυκότων φαίνεσθαι. προσγίνεσθαι γὰρ καὶ ἀποχώρεται, μηδὲν ὃ παρόντος, ὅσον ἔχει εἰς οὐσίας λόγον, ὃ ὑποκείμενον ἀδικοῦν. δοτὸν οὖν ἦν, καὶ γεγενῆσθαι ἐπεισκεύασται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα τοῦ αὐθεντικοῦ Θεοῦ.

δι' ἐμοῦ γὰρ, φησι, βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ τύ- A
ραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς. ὁ τοίνυν τῶν πάντων
βασιλεύων μετὰ πάσης, καθόσον ἐν τε ἔστι, καὶ
ἔσται φύσει Θεὸς, δέχεται τὸ ἀνθρώπινον ὁ κράτος,
καθ' ὃν γε τὸ πρέπον αὐθεντεῖ πως σχήματί τε καὶ μέτρῳ.
διὰ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι πάντα, ὅσα δέδωκάς μοι
παρὰ σοῦ εἰσί. κυρίως μὲν γὰρ τε καὶ ἰδικῶς τὰ
πάντα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· δοτὰ δ' ἡμῖν τοῖς δι' αὐτοῦ γε-
γονόσι. καὶ τὸ μὲν πάντα κεκτῆσθαι, καὶ κραδαίνειν τῶν
ὅλων τὴν θείαν φύσει πρέπων δίκαιον· ἡμῖν δ' αὖ πά-
λιν τὸ λαβεῖν οἰκειότατον· ἐπεμαρτύρησε γοῦν τὸ B
γήσιον εἰς δουλείαν, καὶ τὸ πρόθυμον εἰς ὑπακοὴν, τοῖς ἀνενδιάστως πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. φησὶ
γὰρ, ὅτι τὰ ῥήματα, ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐ-
τοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον καὶ ἔγνωσάν ἀληθῶς, ὅτι παρά
σου ἐξῆλθον· καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας·
ῥήματα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ταῖς ἑαυτῆς διαῤῥήδην
ὀνομάζων φωναῖς, διὰ τὸ ἐκ οὐσίας εἶναι τοιοῦτον, καὶ ἐπεὶ-
περ ἔστι Θεὸς λόγος τοῦ τοῦ πατρὸς ἀληθινῶς ἐκφα-
τικὸς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ ἐκ τοῦ ἡμετέρων στό-
ματος γινόμενος, καὶ τῇ πρὸς τὸ ἔξω προφορᾷ, τὴν C
πέλας προσαγάτων ἀκοὴν, καὶ τὸ ἐν τῇ βάθει
τῆς καρδίας διερμηνεύων μυστήριον. τοιγάρτοι καὶ
προφητικός τε περὶ αὐτοῦ λόγος ἔφη, ὅτι καλεῖται
τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. * τὸν γὰρ
ὄντως ἀξιαγάστου τε καὶ ὑπερφυᾶ, καὶ μεγάλου θεο-
κήρυκα βυθοῦ, ὁ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ διαπορθμέ-
ων λόγος, διὰ μὲν γὰρ ῥημάτων προφορᾶς, ὡς ἀν-
θρωπος, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς, διὰ γνώσεως δὲ
φωταγωγίας πνευματικῆς, μέχρι νῦν εἰς ὕψεσιν D
αἰώνων. ἀπεκαλύπτῃ γὰρ τοῖς ἀξίοις τὰ ἑαυτοῦ
μυστήρια καὶ μαρτυρῶν λέγων ὁ Παῦλος· εἰ δο-
κιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ;
μεμαρτύρηκε τοίνυν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ὡς
προσήκατο, καὶ τετηρήκασι τοὺς λόγους αὐτοῦ
παρὰ τοῦ πατρὸς λόγους· πεπληροφόρηται δὲ
παρὰ τούτοις, ὅτι παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθε καὶ ἀπέσταλ-
ται, διαπεπιθόντων ὑγιῶς τε καὶ σωτηρίως νοσοῦν-
των ἀπόστολον. οἱ γὰρ μήτε προσηκάμενοι τοὺς
παρ' αὐτοῦ λόγους, μήτε μὴν ἐλευθέρως τηρή-
σαντες τὴν πίστιν, ὅτε διετέθησαν, ὅτε πεπιστεύκα-
σιν, ὡς ἐξῆλθέ τε παρὰ Θεοῦ καὶ ἀπέσταλται. καὶ
γοῦν ἔφασκον Ἰουδαῖοι, ποτὲ μὲν, εἰ οὗτος παρὰ
Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ σάββατον.
καὶ πάλιν· ἡμεῖς τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί· ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεὸς, τοῦτον
δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν. ὁρᾷς ὅπως ἠρνήσαντο τὸν
ἀπόστολον, ὡς μηδὲ εἰδέναι πόθεν ἐστὶν αἰσχυνό-

Per me enim, inquit, *reges regnant, & tyranni per me terræ imperant.* Qui ergo vnà cum Patre omnibus imperat, in quantum erat, & est, ac erit naturâ Deus, hominum susscipit imperium, humano more ac forma. Idcirco enim ait, *Quia omnia quæcunque dedisti mihi, abs te sunt.* Propriè enim ac peculiariter Dei sunt omnia: sed nobis ab eo creatis tradita. & omnia quidem possidere, omnibusque imperare naturæ diuinæ imprimis conuenit: nobis autem rursus maximè proprium est susscipere. Veros autem seruos & ad obsequium promptissimos testatus est eos qui constanter credunt in ipsum. Ait enim, *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè, quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti*: verba Dei ac Patris apertè suas voces nominans, propter identitatem substantiæ, & quia Deus Verbum Patris voluntates enunciat, quemadmodum nempe sermo qui ex nostro ore erumpit, & vicinorum aures ferit, & cordis arcanum patefacit. Proindéque nomen eius Prophetæ voce dicitur, *magni consilij Angelus*. Admirabile quippe reuera ac stupendum, magnumque genitoris consilium Verbum quod in ipso & ex ipso est enunciat, per prolationum quidem verborum, vt homo, factus nostri similis: per cognitionem autem & illustrationem spiritalem postquàm in cælos ascendit. reuelat enim dignis sua mysteria. Cuius rei testis erit Paulus, dicens: *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christi?* Testificatus est ergo susceptum se esse ab iis à quibus diligitur, & sermones sibi à Patre datos ab eis seruatos esse, præterea persuasum eis esse, se ab eo exisse, & missum esse, aduersariis non ita sentientibus. Hi enim nec susscipientes eius sermonem, nec liberam fidem custodientes non crediderunt exisse à Deo, & missum esse. Vnde Iudæi modò quidem aiebant, *Si esset hic homo à Deo, non vtique solueret sabbatum*: modò verò: *Nos Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus vnde sit.* Vides vt missionem negauerint, adeò vt ne scire quidem se vnde sit, impudenter

Prou. 8. 15.

Ioan. 17. 7.

Esai. 9. †

2. Cor. 13. 3.

Ioan. 9.

vociferatur. Quòd autem ineffabilem eius & seculis antiquiorem generationem, ex Deo Patre nimirum, non admiserint, miseris nixi ratiunculis, ac velut in lapidem offendentes propter Incarnationem duntaxat, facile perspicies, cum Euangelistam dicentem audies: *Idcirco Iudæi quærebant eum interficere, quia non solùm soluebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Ipsæ quoque impiorum Iudæorum voces ad eum istiusmodi referuntur: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu cum homo sis, facis teipsum Deum.* Clarè itaque intelligis quòd quicunque sermones eius sincera mente obseruant, & profitentur ac credunt ipsum ex Patre quidem effulsisse, (hoc enim opinor signat illud vocabulum, exiui,) & missum esse ad nos per Angelos Dei mandatum, sicut in Psalmis scriptum est: hi verò tam diuinum & à Patre procedentem sermonem irridentes, fidem simul quoque abiiciunt & apertè negant Deum esse, & ex Patre, & nostræ salutis causâ ad nos venisse, & nostri similem factum esse absque tamen peccato. Iure itaque bonos ac sinceros, & ad animi obsequium promptos ac faciles, Deo ac Patri adscribit, nulla eorum qui tales non sunt facta mentione, vt quod dixit nostris inchoatum temporibus verum esse comperiatur. Quodnam illud est? Nempe, *Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cælis est: Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo, qui in cælis est.* Quod quidem ipse Deus ac Pater facturum se promittebat olim, per vocem Esaiæ clamans: *Estote enim mihi testes, inquit, & ego testis, dicit Dominus Deus, & puer quem elegi.* Dissert ergo Saluator, deitati conuenienter simul & humanitati. Deus enim idem est ac homo, inculpatè de vtroque verba faciens; & opportunitati temporum quid cuique conueniat ratione dispensationis accommodans.

Ioan. 5. 18.

Ioan. 10. 33.

Psal. 39.

Mat. 10. 33.

Esai. 43. 10.

A τως αἱ ἀφωνίαι; ὅτι δὲ τὸ ἄῤῥητον αὐτοῦ, καὶ πρεσ-
αιώνιον γέννησιν, φημὶ δὴ τὴν ἐκ Θεοῦ πατρὸς οὐκ
ἐδέχοντο πολλῷ νοσοῦντες ἀθλιότητα λογισμῶν,
καὶ ὥσπερ λίνα λίθῳ προσπαίοντες ὀφθαλμοῖς τὴν
σὰρκα θεοπρεπῆ, πληροφορηθῆναι ῥᾳδίως, ὅταν
ἀκούσῃ λέγοντος τοῦ Σωτῆρος· καὶ διὰ τοῦτο οὖν
ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον
ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν
Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. ἀναγέγραπται
δὲ καὶ τὰ αἰσχίστων Ἰουδαίων φωνὴ πρὸς αὐτόν, περὶ
καλοῦ ἔργου σέ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλα-
σφημίας, ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν
Θεόν. σαφῶς οὖν ὁρᾷς καὶ μάλα σοφῶς, ὡς οἱ
μὲν τὸν λόγον τὸν περὶ αὐτοῦ γνησιόπιστοι καὶ θεῖοι
φύλακες σωτηρίου μηνύσεώς τε καὶ πίστεως κεῖνται,
ὡς αἰσθόμενοι οὐκ ἐκ παρέργου· τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ
ἐξῆλθον δηλοῦν· καὶ ἀπέσταλται πρὸς ἡμᾶς διὰ
ἀγγέλων ὁ προφητικὸς εἶδος, καθὼς καὶ ἐν ψαλμοῖς
εἰρημένον· οἱ δὲ τοῦτο θεῖόν τε καὶ ἐκ πατρὸς ἐμ-
πνεόμενον λόγον, σωτηρίσματα τῆς πίστεως, καὶ ἀ-
πειρήκασιν ἐναργῶς, ὅτι Θεός τε εἶη καὶ ἐκ πατρὸς,
καὶ τὴν ἡμετέραν ἕνεκα σωτηρίας ὡς ἡμᾶς ἀ-
φιγμένος, μὴ τὸ ἁμαρτεῖν καθ' ἡμᾶς χωρεῖς ἁμάρ-
τημα. δικαίως οὖν ὁρᾷ τοῖς ἁγαθοῖς καὶ γνησίοις, καὶ
τὸ τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦσιν ὑποτάττεσθαι αὐ-
τῷ θεοπρεπῶς τῷ Θεῷ δὲ πατρὶ, τὴν μὴ τοιού-
των ἀμνημονήσας πρωτελῆ, ἵν' ὅταν ἔφη φαί-
νηται σοφὸς, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξαμβλοῦν χρό-
νων. καὶ τί δή τοτε ἐστί; πᾶς οὖν, ὅστις ὁμολογήσῃ
ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω
κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν
τοῖς οὐρανοῖς· ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν
τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι κἀγὼ αὐτὸν, ἔμπροσ-
θεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὃ δὴ καὶ,
ἀνα-
στὰς πάλιν ἔλεγε. καὶ πάλαι βοᾷ διὰ Ἡσαΐου
ὁ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· γένεσθε γάρ μοι μάρ-
τυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ
παῖς, ὃν ἐξελεξάμην. διαλέγεται τοιγαροῦν ὁ
σωτὴρ, ἀνθρωπικῶς τι ἅμα καὶ θεοπρεπῶς. Θεὸς
γὰρ ὢν ἐκ Θεοῦ τοῦ καὶ αὐθεντικὸς, ἀνυπαίτιον ἔχοι
τὸν ἐπ' ἀμφοῖν λόγον, καὶ πᾶσι τοῖς χειραγωγίαν ἁρμο-
μένην χρείας ὁ ἑκάστῳ παρεπιοικονομούμενος

A

ΚΕΦΑΛ. η.

Οὐ σὺν ἔξω κεῖσθαι τῆς Χριστοῦ βασιλείας, κἂν εἴ τι λέγοιτο τοῦ πατρός. ἅμα γὰρ αὐτῶν ἐστὶ καὶ πάντων ἀρχή.

Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσι, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσί, κἀγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι.

CAPVT VIII.

Quòd non excludatur Christi regnum, quamuis aliquid Patris esse dicatur. ipsorum enim est vnum in omnes imperium.

v. 9. &c. *Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt, & mea omnia tua sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio.*

Μεσιτεύει πάλιν, ὡς ἀνθρωπος, ὁ Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων διάλλακτης, καὶ μεσίτης, καὶ ὁ μέγας ὄντως καὶ πρωταίτιος ἡμῶν ἀρχιερεύς, ταῖς πρὸς ἑαυτὸν λιταῖς τὸν τοῦ ἰδίου γνήσιον ἐκμειλίσσεται γεώμενος, ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἱερουργῶν. αὐτὸς γὰρ ὃ θῦμα καὶ αὐτὸς ἱερεύς, αὐτὸς ὁ μεσίτης, αὐτὸς ὃ πρωταίτιον ἱερεῖον, ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινὸς ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου. ἰδοὺ οὖν ἄρα τύπος ὡσανεὶ τις καὶ σκιὰ διαφαύσεως τὸ ἐκλάμπον τοῖς χρεοῖς αἷμα διεδεγμένης τὴν Χριστοῦ μεσιτείας, ἣν πάλαι μὲν Μωσῆς, καὶ ὁ κατὰ νόμον ἀρχιερεὺς τὸν ὑπὲρ νόμον ἱερουργὸν τὸ ἰδίῳ γλίχασθαι χρήματι· σκιαὶ γὰρ τῆς ἀληθείας εἰσὶ τὰ νομικά. Μωσῆς μὲν ὁ θεσπέσιος, καὶ μιλὼ σὺν ἐκείνῳ καὶ ὁ θεοφιλὴς Ἀαρὼν μέσον ἀμφὶ πρυτάνεις ἐχόμενοι Θεοῦ τε καὶ τῆς στασιαζούσης, ἀρτίως μὲν τὸ ὀφθὲν τοῖς πλημμελήμασι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ δυσκινήτως ὀργῇ, καὶ τὸν αἰῶνα καλοῦντες ὅτι τρὶς ἀπονοσφίσαι· ἀρτίως δὲ πάλιν ἐπαλαλάζοντές τε καὶ εὐλογοῦντες αὐτοὺς, καὶ κατὰ νόμον θυσίας, καὶ πρὸς τούτοις δωροφορίας, καὶ τιμὴν τῶν διαπεφευγότων προσάγοντες ἕξιν, ποτὲ μὲν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, ποτὲ δὲ καὶ χαριστήρια τὰ ἐφ' οἷς εὖ πάσχοντες ἤδεσαν τῷ Θεοῦ. ὅ γε μὴν ὑπὲρ τύπους καὶ σκήματα νομικὰ πεφηνὼς τὸ ἐκλάμπον χρεοῖς, ἀρχιερεύς τε ἅμα καὶ μεσίτης Χριστὸς, ἐρωτᾷ μὲν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, συμφιλοτιμεῖται δ' ὡς Θεὸς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, διανέμων τοῖς ἀξίοις τὰ ἀγαθά· ἐμφανέστατα δ' τοῦτο προέδειξεν ἡμῖν ὁ Παῦλος, εἰπών. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὁ δὴ νῦν ἐρωτῶν, ὡς ἄνθρωπος, συνδιανέμει πάλιν ὡς Θεός. ὅσιος γὰρ ὑπάρχων ἀρχιερεὺς, ἄμωμός τε καὶ ἄκακος, καὶ χωρὶς ἀνθρωπείας τὸ ἐμὸν, καθάπερ ἐν ἔθος τοῖς ἱερεῦσι λαχοῦσι κατὰ τὸν νόμον, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἀσθενείας τὴν ἑαυτῶν, καθάπερ ἐν ἔθος τοῖς

INtercedit rursus, vt homo, Dei ac hominum reconciliator ac mediator, & vere magnus & sanctissimus Pontifex noster, qui seipsum pro nobis offerens suis interpellationibus genitoris placat animum. Ipse enim est hostia, & ipse Sacerdos, ipse mediator, ipse immaculatum sacrificium, agnus verus qui tollit peccatum mundi. Typus igitur veluti quidam & vmbra mediationis Christi vltimis temporibus manifestatæ erat vetus illa Mosis mediatio, & Legis Pontifex eum qui supra Legem est præfigurauit Pontificem. Legalia quippe veritatis sunt vmbræ. Moses enim diuinus, adeóque cum illo spectabilis Aaron inter Deum & populi congregationem mediatores semper erant, modò quidem iram Dei placantes Israëlitarum peccatis concitatam, & supernam bonitatem erga eos animo fractos inuocantes: modò vouentes ac benedicentes, & sacrificia secundum Legem & munera ex eius præscripto offerentes pro peccatis, modò verò gratiarum actiones ob beneficia à Deo suscepta. Qui verò supra typos & figuras nouissimis temporibus effulsit Pontifex simul ac mediator Christus, rogat quidem pro nobis, vt homo, benignitatem verò vnà cum Deo ac Patre, inquantum Deus, in nos exercet, qui dignis dona distribuit. quod Paulus apertissimè docuit, dicens: *Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domino* IESV CHRISTO. Qui rogat igitur, vt homo, simul distribuit rursus, vt Deus. Sanctus enim cum sit Pontifex, & immaculatus, & innocens, non pro infirmitate sua, sicut moris erat Legis sacerdotibus, sed pro animarum nostrarum sa- 2. Cor. 1.

lute ſeipſum offerens, idque ſemel propter noſtrum peccatum, aduocatus factus eſt pro nobis, & ipſe propitiatio eſt pro peccatis noſtris, iuxta Ioannis vocem: non pro noſtris verò tantùm, ſed & pro vniuerſo mundo. Atenim obiiciet forſan aliquis; Saluatoris vocibus aduerſari non debet dictum diſcipuli: Dominus enim noſter IESVS CHRISTVS palam hîc negare videtur ſe pro toto mundo rogare: ſapiens autem Ioannes, inquit, contrarium his ait. non enim aduocatum & propitiationem fore pro noſtris tantum peccatis Saluatorẽ aſſerit, ſed etiam pro vniuerſo mundo. Quæ ſit ergo huius obiectionis ſolutio, aut quomodo Saluatori B. Ioannes adſtipuletur, non eſt explicatu difficile. Quia enim beatus Ioannes Iudæus erat, & ex Iudæis, ne qui forſan exiſtimarent Dominum pro Iſraëlitis tantum aduocatum eſſe apud Patrem, pro aliis verò Gentibus, quæ per vniuerſum orbem ſparſæ ſunt, non item, quamuis fide erga ipſum conſpicuæ futuræ eſſent, & breui ad agnitionem ſalutis per Chriſtum vocandæ, neceſſariò dicit, non pro ſolis tantùm Iſraëlitis propitiationem fore Dominum, ſed pro vniuerſo mundo, hoc eſt pro iis qui ex omni gente ac genere vocandi erant per fidem ad iuſtitiam & ſanctificationem. Dominus autem noſter IESVS CHRISTVS legitimos à ſpuriis ſecernens, & qui diuinos eius ſermones audiunt, cordiſque ceruicem ſubiiciunt & ſe quodammodo D ſeruituti Dei mancipant, ab iis qui contumaci & præfracta indole eum offendunt, pro iis ſolis rogare ſe conuenientius dixit. Quorum enim mediator eſt atque Pontifex, iis tantum bona mediationis largienda putabat. quos etiam datos ſibi eſſe ait, *Ioan. 14. 5.* eſſe tamen Patris, cum alia nulla ad Patrem accedendi via ſit niſi per Filium. Quod quidem ipſe te docebit, dicens: *Nemo venit ad Patrem, niſi per me.* Animaduerte enim quo pacto Pater eos de quibus ſermo eſt ſuo tradens Spiritui, ſibi eos acquiſierit. Quod certè *2. Cor. 5. 19.* intelligens Paulus ſacrarum literarum peritiſſimus, inquit: *Quia Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi.* Chriſto enim mediante, & accedentes per fidem ſuſcipiente, ac per

A τηρίας τὴν ἡμετέρων ψυχῶν ἑαυτὸν προσενεγκών, καὶ τοῦτο εἰσαπαξ ὑπὲρ τῶν ἡμῶν ἁμαρτιῶν, παράκλητος γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὸν Ἰωάννου φωνήν. οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις πρὸς ἡμᾶς τὰς ἀποῤῥήτους λόγους· ὁ γὰρ σαφῶς ἐξεῖ, βοᾷ, ταῖς τῶν σωτῆρος φωναῖς, ὃ μὲν ὑπὲρ μαθητῶν λελεγμένον· ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διαῤῥήδην φησὶ τοῖς ἀπαυθάδεσι φαίνεσθαι ὃ ὑπὲρ B πάντος τοῦ κόσμου χρῆναι παράκλητον· ὁ δὲ γε σοφὸς Ἰωάννης, φησὶ, πολὺ δὲ τούτοις ὅσα σαφέστερον ἐφθέγξατο. οὐ γὰρ περὶ μόνων ἔστιν παράκλητον τε καὶ ἱλασμὸν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν τὴν σωτῆρα διίσχυρίζεσθαι, ἀλλ' ἤδη καὶ περὶ πάντος τοῦ κόσμου. πῆς οὖν ἐρεῖ τοῦτο ἔνδοθεν λύσις, ἢ πῶς ἂν φαίνοιτο πῆς τοῦ διαστόπου φωναῖς συμπαραμυθήσασθαι ὁ μαθητὴς, ἀπαλαίπωρον εἰπεῖν· ὁ μὲν γὰρ μακάριος Ἰωάννης, ἐπεὶ περ ὢν Ἰουδαῖος καὶ ἐξ Ἰουδαίων, ἵνα μὴ λίαν οἰηθεὶς τυχὸν ὑπὲρ μόνων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ παράκλητον εἶναι τῷ ὃν πατρὶ τὸν κύριον, ὑπὲρ C τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, τὰ δὲ πᾶσαν κατασπαρέντων τὸ οἰκουμένην οὐκ ἔτι, καίτοι μελλόντων τὴν εἰς αὐτὸν ἀληθῆ πίστιν, καὶ ὅσοι οὐδέπω κληθέντες παρὰ Χριστοῦ σωτηρίας, αἰσχυνόμενα φησὶ λίαν περὶ μόνων ἔσεσθαι τὸν γνησίων Ἰσραὴλ ἱλασμὸν τὸν κύριον, ἀλλὰ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου, τοῦτ' ἔστι, τῶν πάντος ἐθνῶν τε καὶ λαῶν κληθησομένων διὰ τῆς πίστεως εἰς δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν. ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀποδιελὼν τὰ γνήσια τοῖς μὴ τοιοῦτον ἔχουσι νοῦν, καὶ τὰ ἀξυβρίζοντα ταῖς ὕπτιον σκληραῖς ἀπειθείαις ἐλεμένων αὐτὸν, τοῖς ὑπερφέρεσι τὰ θεῖα αὐτοῦ καλοκαγαθήμασι λόγοις, ἀποθέμενός τε ἤδη τὴν καρδίας αἰχένα, καὶ μετανοοῦντας ἑαυτοῖς τὸν ἀπὸ Θεῷ δουλείας τὸ ζυγὸν, περὶ αὐτῶν ἔφη μίνων παρεπιδήμεσι ἐρωτᾶν. οὐ γὰρ ἄνευ μεσίτης καὶ ἀρχιερεὺς, αὐτοῖς δὲ καὶ μόνοις ὤφετο δεῖν τὰ ἐκ τῆς μεσιτείας προξενήσαι ἀγαθὰ, οἷς καὶ διδόναι μέλλει ἑαυτὸν φησι, τοῖς γνησίως τῷ πατρὶ, καὶ ἐτέρων ἐχούσης ὁδὸν τὸ πρὸς Θεὸν οἰκειότητος, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. καὶ οὐ τοῦτο διδάξει, λέγων αὐτὸς, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. ἅτε γὰρ ὅπως ἂν ἰδίᾳ βουλήματι δοὺς ὁ πατὴρ τοῖς ἐφ' οἷς ὁ λόγος, ἑαυτῷ κατεκτήσατο· καὶ τοῦτο οὐκ εἰς μάλα φησὶν ὁ τὴν ἱερὰν γραμμὴν διατεθειμενικώτατος· ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον καταλλάττων ἑαυτῷ. μεσιτεύοντος γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ἀπολαμβάνει τοῖς προσιοῦσι διὰ τῆς πίστεως καὶ προσαγομένοις

δι' ἑαυτῆς τῷ πατρὶ, κόσμος Θεῷ κατηλλάγητο. Διὸ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας, εἰρηνεύειν ἡμᾶς ἐλέγχων τὸ πρὸς Θεὸν ἐν Χριστῷ προεδίδασκε λέγων· ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. Ἀποστάντες γὰρ τῆς ἰδίας ψυχῆς τὰ πρὸς Χριστὸν ἀγάπης ἀλλοτριοῦσι τὰς ἡμᾶς, ὁ αἰχμαλωτίζων ἡμᾶς διὰ τὴν φιλήδονον εἰς ἁμαρτίαν καὶ ὀλίγον ὑπῆκτὲς εἰς κοσμικὴν ἡδονὴν, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τὴν ἀπάσης φαυλότητος μητέρα καὶ ἔχθραν, διὰ ὅτου πλανᾷ, οἰκεῖοί τε καὶ φίλοι γινόμεθα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ πρὸς Θεὸν εἰρηνεύειν συνηθροίσθημεν, αὐτῷ τῷ πατρὶ δι' υἱοῦ κολλώμενοι, ἅπερ δὴ καὶ λαβόντες ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἐξ αὐτοῦ γνησίως πάλαι καὶ ἐν τῷ πνεύματι κεκράζοντες, Ἀββᾶ ὁ πατήρ. οἱ δοθέντες οὖν ἅρα Χριστῷ, γεγόνασι μὲν τοῦ παντὸς, πλὴν οὐκ ἔξω δηλονότι τοῦτο Χριστοῦ. βασιλεύει γὰρ σὺν αὐτῷ καὶ καθ' ἑαυτὸ δι' αὐτὸν τὸ ἴδιον ὁ Θεὸς καὶ πατήρ. βασιλεία γὰρ ἡ αὐτὴ κράτος τε ὃ καὶ πρώτως ἐν τῇ ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου τριάδος, καὶ ὅπερ ἂν γένοιτο τοῦ υἱοῦ, τῇ τοῦ υἱοῦ καὶ παντὸς ὑποκείσεται δέξῃ. καὶ πάλιν, ὅπερ ἂν ὑποπίπτοι λέγοιτο τῷ πατρὶ, τούτου δὴ πρώτως καθάπτεται καὶ ὁ υἱός. δηλοῖ γάρ τι τοῦτό φησι, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· ἔστιν γὰρ φύσεως ἡ εἰσαπάντως ὁμοιότης δηλαδὴ καὶ φαίνεται, οὐκ ἐν ἀξίας ἀπαραλλάκτου λέγω δόξα, ἣ μεμερισμένως ἑνί τινι τῶν ὄντων ἀναλαβοῦσα τυχόν καὶ πρωτουμένη τὸ ἕτερον, ἀλλ' ἴσως μέντοι καὶ τὸ αὐτῷ τὸ εἰσαπάντως ὁμοίως ἐκτείνουσα δόξαν. ὁ γὰρ τῶν τοῦ ἰδίου παντὸς γνησίως ἀξιωμάτων ὑσιωδῶς κληρονόμος, ἔχων μὲν αὐτὸς πάντα φανήσεται τὰ τοῦ γεννήτορος, ἔχοντα δὲ δείξει πάντα τὰ αὐτοῦ τὸν γεννήτορα. ἁπλοῦς γὰρ ὁ ἑτέρῳ φυσικῶς δηλοφαίνεται καὶ δηλαδὴ μὲν ὁ υἱὸς ἐν πατρὶ, πατὴρ δὲ πάλιν ἐν τῷ υἱῷ. τοῦτον γὰρ ἡμῖν τὸν τρόπον αἱ θεόπνευστοι μεμυσταγωγήκασι γραφαί· ἔστι δὲ ἐν ὅτι τοῦ ἀξιώματος ὃ παντὸς, ὃ τοῦ κτίσαντος πάντων ἔχει λόγον, ποιότης τοῦτο καὶ τῷ υἱῷ· χαρακτὴρ γὰρ ὅτι τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀπαραλλάκτως καὶ παραλλαγὴν εἰς ὅτιοῦν ἢ ὃ παρόντα ἔχειν ἀνεχόμενος. διὸ δὴ ἀπὸ γε μὴν ἐν τοῖς ἁπαξ δοθεῖσι διηκριβώσατο, διηκριβωμένως ὥσπερ ἀποδόσει ὃ ἐπαγγελίαν αὐτοῦ ἐρωτᾷν ἀποφαίνων. τίς οὖν ἡ αἴτησις, καὶ ἀφ' ποίαν αἰτίας τὸ παντὸς ὁ παντὸς δεσπόζων τοῖς ἑαυτῆς γνωρίμοις ἐπαρρησιάζεται ζητεῖ; ὅτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ φησὶ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, κἀγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. σὺν δηλαδὴ τούτῳ γὰρ ἐν συμπαρὼν ἔτι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις μὴ ἀφανὴς ἦν τῇ σαρκὶ, προσλήψεσι δὲ ἐμφανὴς τε καὶ ὁρωμένῳ, καὶ

seipsum Patri offerente, mundus reconciliatus est Deo. Ideóque Prophetа Esaias pacem cum Deo in Christo colendam præmonstrabat dicens, *Faciamus pacem illi, faciamus pacem venientes.* Ex animo quippe nostro ciecis quæ nos à dilectione Christi auocant, turpibus nimirum operibus, & voluptatis studio ad peccatum, ac præterea pereprino errore omnis improbitatis parente fomite, amici & familiares Christi erimus, & pacem cum Deo inibimus, ipsi Patri per Filium conglutinati, maximè qui Verbum ex ipso genitum in nobis susceperimus, & in Spiritu clamemus, Abba, Pater. Qui ergo dati sunt Christo, Patris quidē fuerunt, sed non propterea extra Christum. Regnat enim cum ipso, & suis per ipsum Deus ac Pater imperat. Regnum enim idem & imperium in omnes sanctæ & consubstantialis Trinitatis vnum est, ac quodcunque Filij est, Filij ac Patris gloriæ subiacet, & vice versa, quodcunque subiectum Patri dicitur, Filij quoque dominationi subest. Idcirco enim ait, *Et mea omnia tua sunt, & tua mea.* Vbi enim naturæ perfectissima in omnibus relucet identitas, ibi dignitatis eadem est planè gloria, non seorsim vni aliquid tribuens, alio excluso, sed æqualem, vnam, & eandem in omnibus gloriam impertiens. Nam cum diuinarum sui Patris dignationū substantialiter sit hæres, habere quidē cernetur ipse omnia quæ sūt Patris, & Patrem ostendet habere omnia quæ sua sunt. Alter enim in altero naturaliter elucet, & effulget quidem Filius in Patre, Pater autem vicissim in Filio. hunc enim modum nos diuinitùs inspiratæ Scripturæ docuerunt. Cum ergo ex Patris dignationibus vna sit, in cuncta imperium habere, erit ista quoque in Filio. Character enim est substantiæ eius, nullam planè dissimilitudinem aut mutationem admittens. clarificatum autem se in iis qui semel dati sunt asseruit, iustissimam veluti retributionem esse dicens, quòd pro ipsis rogat. Quænam igitur est illa postulatio, & quam ob causam suis familiaribus Patrem benignitatem suam impertiri petit? *Non sum in mundo*, inquit, *& hi in mundo sunt, & ego ad te venio.* Nam quandiu cum sanctis discipulis in carne adhuc versabatur in terris, manifesta & oculis ipsis vsurpata atque vt ita dicam familiaris

Esa. 27. 5

Galat. 4

Ioan. 17. 11

consolatio laborantibus præstò aderat, proindéque audaciores erant. Solet enim humanus animus non occultis sed manifestis confidere. Quod quidem dicimus, non quòd Dominum seruandis aliquibus imparem putemus nisi præsens cernatur : nugaretur enim qui sic sentiret ; (IESVS enim Christus heri & hodie idem, & in secula) sed sciebat discipulos solos in terris relictos, animo non parum deiectum iri, mundo instar immanium fluctuum stridente, & intolerandis terroribus ac summis periculis diuini sermonis præcones obsidente. Quia ergo venio ad te, inquit, (iamiam enim tecum vnà sessurus, & vt Deus Deo ac Patri conregnaturus ascendam, & hi demum in mundo remanebunt) pro ipsis rogo. Tui enim sunt, quamuis dati mihi sint, eorumque tanquam tuorum ac meorum curam habeo, & clarificatus sum in eis, quia omnia quæ dedisti mihi tua sunt, & tua mea. Atque hoc verè quidem dictum est. Nec enim ex eo quod Christo dati sunt quidam eorum qui sunt in hoc mundo atque idcirco Patris quoque fuerunt, clarificare eum renuerint, per quem Deo ac Patri coniuncti sunt, sed adducti per ipsum, nihilo minus tamen semper eius erunt. communia enim ipsi omnia cum Patre ipsaque naturalis deitas potentia. Vnus enim Deus inter atque nos in sancta & consubstantiali Trinitate adoratur. Dei verò sumus omnes, vnius, solius, ac veri, sanctæ & consubstantiali Trinitatis ratione seruituti subiecti.

Heb.13.8.

A οἱονεὶ σὺν ὄχλῳ τεῖχουσα ἐ παῤῥησιάζῃ τοῖς κινδυνεύουσιν ἐξ ἐπίμονου λαοῦ βδηλοσίφεσι ὑ χῦ τῦτο γίνεσθαι. φιλῶ γὰρ πως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὑ τοῖς ἀφανέσι μᾶλλον, ἀλλὰ τοῖς ἐμφανεστέροις ὀπιθαρσῶν ὑ ἐφηδόμενος. ὑ τῦτό φαμεν, ὄκνῳ ἀθενῆ λέγοντες τ κύριον εἰς ὃ ὄχλου διωλασθαί τινας, ἐ εἰμὴ ὁρῷτο πρόῤῥωθεν· ληρεῖν γὰρ ἂν τις ὕπνῳ φερόμενος, ὑ λίαν εἰκότως· Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς ἐχθὲς ὑ σήμερον, ὁ αὐτὸς ἐ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλλ' ἤδη μικρόψυχοι πρὸς τὰς ὑ μετρίους τοὺς μαθητάς, μόνους ὥσπερ ἀπολελειμμένους, ὅτι τ γῆς κωμῳδικὸν ἀλεῖαν τῦ κόσμου πεῖραν μφλάζοντας, ὑ ἀφορήτοις δείμασιν ἐ τοῖς εἰς ἄκρον κινδύνοις ἐκπολιορκεῖν εἰωθότας τοὺς τὸν θεῖον τοῖς ἀμυήτοις ἔτι δυσφορεσθύοντας λόγον. ὅπῳ τοίνυν ἐγὼ πρὸς ἔρχομαι, φησὶ, παρὰ σέ· αἰσθήσομαι γὰρ, ὅσον οὐδέπω συγκαταδύομαί τε ἐ συμβασιλεύων, ὡς Θεὸς Θεῷ ἐ πατρὶ, μόνοσί τε ὕστερος τέως ἐν κόσμῳ· πρὸς αὐτὸν ἐρωτῶ· μενόντων γὰρ σοὶ δοθέντες ἐμοὶ, ὑ ὡς σῶντι ἥδη, ὑ ἐμῶν βιλόγως κήδομαι, ἐ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς, ὅτι πρόπαν, ἃ δέδωκάς μοι, σά ἐστι ὑ τὰ σὰ ἐμά. ὑ ἀληθὴς ὁ λόγος. ὑ γὰρ ἐπίσης δεδομένοις τῷ ἐν κόσμῳ τῷ Χριστῷ, μενόντων τε ὑ μᾶλλον τῦτο τῦ πατρὸς, ἀπειρήκασι δ' ὁμολογεῖν τ διὰ σὺν ἁφθῆναι τῷ Θεῷ ὑ πατρὶ, πρεσβεύοντες ὑ δι' αὐτῦ, μᾶλλον δὲ ἢ ὄντες αὐτῦ. κοινὰ γὰρ αὐτῷ πρόπαντα πρὸς τ πατέρα, μᾶ ἑ χῦ φύσει θεότητός τε ὑ ἐξουσίας. εἷς γὰρ Θεὸς ἐν ἡμῖν, ἐν ἁγία τε ὑ ὁμοουσίῳ τριάδι προσκυνούμενος. Θεοῦ γοῦν πάντες ἐσμὲν, τῦ ἑνὸς, ὑ μόνου, ὑ ἀληθινοῦ, τῆ ἁγίᾳ, ὑ ὁμοουσίᾳ τριάδι, χῦ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ὑπεκδυομένοι.

B

C

CAPVT IX.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

D

Quòd naturalis est in Filio deitatis dignitas, licet eam accepisse dicatur à Patre ratione humanitatis, & propter humilem habitum.

Ὅτι φυσικὸν ἐν τῷ υἱῷ τ τῆς θεότητος ἀξίωμα, κἂν εἰληφέναι λέγηται τῦτο παῤῥησία, λόγῳ δὲ ἀνθρώπινον, ὑ τ τῆς ταπεινώσεως σχῆμα.

Pater sancte, serua eos in nomine tuo quod dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos.

Πάτερ ἅγιε τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς.

OBserua vbiq; duarum rerum in vnũ coniunctionem, humanitatis nimirum, quæ nostrã tenuitatem in se continet, & diuinitatis, quæ supremam omnium gloriam præ se fert. ex vtroque enim temperata est oratio, & quemad-

ΕΠιτρέψω πάντως τῇ δυοῖν πραγμάτοιν τ εἰς ἓν σύναπλοκῇ, τῦτο αὐ θεότητος φημὶ, ὃ καθ' ἡμᾶς ἔχοντος σμικρότερος, ἐ τῦ θείου τ αἰωνίου πάσων ὑπέρογκος δόξαν. κεκέρασται γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ λόγος, ἐ καθάπερ τὰ ἐν τοῖς

αἰωτέρω διήλυφότες ἐλέγομεν, ὅτε πρὸς ὕψος τελείως ἀναπτᾶναι θεολογικὸς, ὅτε μὴν εἰς ἄπτον τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπικνίσασθαι μέτρον· Θεὸς γὰρ ὢν ἡνώμενος αὐθεντικὸς, ἀῤῥήτῳ τινὶ καὶ ἀφράστῳ σωνόδῳ μέσον ὥσπερ τινὰ χώραν ἐπέχων, ὡς μήτε τοῖς τῆς ἀληθοῦς θεότητος ὅροις ἐκδραμεῖν, μήτε μὴν ὅλον ἐξ ἅπαντος τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἀπολιπεῖν. διὸ δὴ καὶ μὴν γὰ αὐτὸν ἡ ἐκ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἀπόῤῥητος γέννησις, καθὸ λόγος ἐστὶ μονογενὴς, εἰς οὐσίαν τὴν θείαν καὶ εἰς δόξαν τὴν τούτῳ παρεπομένην εἰκότως ἐπανοδεύοι· ἐπανοδεύοι δέ πως ἡ κένωσις εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς οὐχ ὥσπερ ὑπ' ἀνάγκης πλεονεκτῶν ἰσχύσασα τὸ τὸν ὅλων βασιλέα μὴ πεῖσαι· οὐ γὰρ ἀνεβιάσθη ποτὲ ὁ πρὸ αἰώνων ὁ μονογενὴς· ἀβίαστος γὰρ μᾶλλον, ἐξ ἀγάπης τὸ εἰς ἡμᾶς εἰσδεξθεῖσα τε καὶ τετηρημένη. ταπεινώσατο γὰρ ἑαυτὸν, τοῦτ' ἔστιν ἑκὼν καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τινός. ἀνάγκη γὰρ οὐ πάντως ἑκὼν ἔπεται τὸ ταπεινώσεως ὑπομένας πάθος, εἰ μὴ ἄρα τις ὅλως ὁ πλεονεκτῶν ἰσχύων, καὶ ἀνελλιπῶς ἔχειν πρὸς τοῦτο καλθύων. ταπεινώσατο τοίνυν ἑαυτὸν, ἑκὼν δι' ἡμᾶς· οὐ γὰρ αὖ ὠνομάσθημέν ποτε καὶ ἡμεῖς υἱοὶ κατὰ χάριν καὶ θεοὶ, μὴ οὐχὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς εἰσδεξαμένου ταπείνωσιν τὴν μονογενοῦς, πρὸς ὃν καὶ αὐτοὶ μορφούμενοι δηλ. μετουσίᾳ τοῦ πνεύματος, καὶ τέκνα Θεοῦ καὶ θεοὶ χρηματίζομεθα. ὅταν οὖν καὶ λόγῳ συμπεριλάβωμεν ἐξ ἑνὸς ἑνὰ τῷ θείῳ καὶ τὸν αἰώνιον, μὴ δηλαδὴ τῦφε σκανδαλιζώμεθα, ἀσυνέτως ἀφεὶς τὸ θαυμάσαι καὶ θεῖον τὸ ὑπερνοητῶς τοῖς λόγοις ἀσύγκριτον τίχειν, δηλαδὴ πάντως ἡμῖν διασώζουσιν ἐξ ἑνὸς τὸ πλοῦν ἀξίως, ὡς ὀρθῶς τὰ τοιαῦτα τὸν λέγοντα Θεόν τε τῇ φύσει καὶ αὐθεντικὸν ἀληθῶς, τῇ τῆς ἀῤῥήτου φύσεως δόξῃ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ταπεινὸν οὐ μάλα σωματικέστερον, αὐπαιλιόν τε καὶ φόρου πάντος ἐλεύθερον τηρήσαντα πάντως τὸ ἐπ' ἄμφω σύμμετρον ἐκδρομήν. καὶ ταῦτα φαμὲν, οὐκ εἰς τὸ μεῖον, ἵνα δὴ μὴ ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγου φύσιν καταπαλαίσῃ δηλεσθαιμόνιοι, πόθεν. ἀμαθίας γὰρ ἐσχάτης οὐκ ἀμοιρήσαι ἂν ὁ ἅπαξ φρενῆν, ἐπὶ πάντα τε καὶ πάντως ἀπαθὲς ὄντα, τὸ εἰς πάθος ὁπωσοῦν τραπῆναι οὐκ αἰτιώμενον, ἁβραδαΐτερον μᾶλλον τὸ οἰκείας ἀποσῴζον φύσιν. ἀλλ' ὅτι τὸ ἑκουσίῳ κενώσει ὁ τρόπος, ὡς ἐξ αἰτίας καὶ λόγου τὸ ταπεινώσεως ἐπεισιόντος ἄλλου, δηλ. τὸ δι' ἡμᾶς τοῦτο ἐλέσθαι πως, ἢ ἐν οἷς ἐστιν ὁ πατὴρ, φαίνεσθαι ποιῇ, τὸ ἴσον αὐτῷ σύμμορφόν τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, πεφηνότα Θεὸν μονογενῆ. καὶ μὴ θαυμάσῃς ἀκούων, εἰ τῆς τοῦ πάντος μεγαλοπρεπείας ὁ

A modum superius dicebamus, nec in altitudinem prorsus euehitur Deo conuenitem, nec in nostram conditionem penitus deducitur. Deus enim est, factus homo, arcana quadam & inexplicabili vnione medium veluti quendam locum tenens, vt nec veræ deitatis terminos excedat, nec in totum humanitatis fines relinquat. Illa quippe ex Deo & Patre ineffabilis generatio, quatenus Verbum est ac vnigenitus, in substantiam diuinam, & in gloriam quæ ipsum iure conse-
B quetur eum euehit: inanitio vero in nostram conditionem quodammodo deducit, non quasi vi & necessitate quadam eum, qui cum Patre cunctis imperat, possit adigere: (nec enim vi adactus fuit vnquam vnigenitus, vt præter animi sententiam aliquid faceret) sed vltrò potiùs, ob dilectionem erga nos susceptam atque seruatam. Humiliauit enim semetipsum, hoc est volens, & non ex necessitate ab vllo inducta. nec enim volens inanitionem subiret, siquis vim afferret, & inuitum eò adigeret. Humiliauit ergo semetipsum, volens, propter nos: nec
C enim nuncupati vnquam essemus filij per gratiam, ac dij, nisi pro nobis & propter nos humiliatus esset vnigenitus, ad quem ipsi quoque formati per participationem Spiritus, Dei filij & dij nuncupamur. Cum aliquid ergo ait, diuinum humano quodammodo coniungens, ne propterea offendaris, incomparabilis artis admiratione relicta, quæ duo hæc scitè & conuenienter obserua, vt simul Deum naturâ & verè hominem loqui cernas ineffabilis naturæ gloriæ humanitatis tenuitatem ritè coniungentem, & in-
D culpatè prorsus ad vtrumque pro eo ac decet excurrentem. Quæ quidem dicimus, non quòd Verbi naturam ad minus quiddam quàm quod erat initio detractam asseramus, absit: (summæ namque dementiæ esset ita sentire, quum Deus nullam mutationē pati possit, sed firmissimum suum statum conseruet) sed quia voluntariæ inanitionis formâ assumptâ propter humanitatem minorem Patre quodammodo videri facit Filium, qui æqualis ei, & conformis, & in ipso, & ex ipso effulsit Deus Vnigenitus. Noli verò mirari, si audias Patris magnificentiâ

minorem

minorem videri Filium, propter humanitatem, cum eam quoque ob causam ipsis Angelis Paulus minoratum eum asseruerit, ita scribens: *Eum qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus* IESVM *propter passionem mortis, gloria & honore coronatum*: quum interim sancti Angeli eum adorare iussi sint. *Cum* enim, inquit *introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Sed & sanctis Seraphim circum astantibus, & ministrantibus visus est sanctis Prophetis in throno sedere excelso, & eleuato. Quantum ergo ad veram ex Deo Patre generationem attinet, humanitas propria Filij non est: sed rursus propria est, inquantum homo apparuit, manens quidem id quod erat semper, ac est, eritque semper, sed seipsum demittens in id quod non erat, propter nos. *Pater* igitur, inquit, *sancte, serua eos in nomine tuo, quod dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos.* Ineffabilis naturæ virtute ac potestate seruari vult suos discipulos, rectè conuenienterque vero & naturali Deo tribuens potestatem facile seruãdi quos velit. Glorificat autem his verbis non alienam, sed suam naturam, tanquã in persona Patris, ex quo genitus est, vt Deus. Quocirca, ô Pater, serua eos, inquit, in nomine tuo, quod dedisti mihi, id est diuino. Deitatis porrò nomen sibi datum esse ait, non vt nos, qui cum non simus naturâ dij, ad deitatis ascititiam vocati sumus dignitatem: adoptiuus enim esset, sicuti nos, spuriam habens & acquisitam gloriam, naturamque adulterinam, quæ ne fas quidem est nos animo concipere. hanc enim ob causam ne Filius quidem esset naturâ: sed quia vt diuinæ Scripturæ prædicant, Verbum caro factum est, id est homo, suscepisse dicit quæ habebat vt Deus. nec enim quisquam in homine deitatis nomen aut deitatem ipsam naturaliter esse putauerit. Animaduerte porrò ac diligenter attende quo pacto seipsum viuentem & hypostaticam Dei ac Patris virtutem ostenderit, per quam cuncta operatur. Nam Patrem his verbis compellans, Serua eos, non his tantùm cõtentus est, sed seipsum ad eos seruandos cõcurrere ostendit, seque virtutẽ illam esse ad hæc efficacem, eius nimirum à quo est genitus. Serua enim eos, inquit, in nomine tuo quod dedisti mihi. Vides quantam hic cautionem adhibeat.

A ἐλάττωσιν τῆς δικεῖ λέγ᾽ ὃ αὐθεφπινον ὁ υἱός, ὅτε λέγ᾽ τοῦτο καὶ αὖπαλιν πάπηλλ τ̃ αἰ γέλων ὁ Παῦλος λέμῖν αὐτὸν διηχυείσατο γεάφων ὧδε· τ̃ βεαχύ τι παῤ αἰ γέλους ἠλαττωμένον Ιησοῦν, λέγ᾽ ὃ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ & τιμῇ ἐστεφανωμένον, καίτοι τ̃ ἁγίων αἰ γέλων προσκυνηθ᾽ αὐτὸν ὑπὸ τεταγμένων. ὅταν γὰρ, φησιν, εἰσαγάγῃ τ̃ πρωτότοκον εἰς τ̃ οἰκουμένην, λέγει· & προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες αἰ γελοι Θεοῦ. ἀλλὰ & τ̃ ἁγίων Σεραφὶμ κύκλῳ παεεστηκότων καὶ ταῖς ἑξὶν ὑποπλεουμένων τ̃ οἰκείαις, ὅτε καθήμενον ὑπὲρ θρόνου ὑψηλοῦ & ἐπηρμένου τοῖς προφήταις ἐφάνετο. ὁρῶ ὅσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς τ̃ ἐκ Θεοῦ πατρὸς γενέσεως τε ὠδῖνα καὶ γέννησιν, οὐκ ἴδιον δ᾽ υἱοῦ ὃ αὐθεφπινον· ἴδιον δ᾽ πάλιν αὖτε, καθὸ πέφηνεν ἀνθεφπος, ἀνθ᾽ ἡμῶν μὲν, ὅσον ἐμὲ ἀεὶ & ἔστι, & ἔσται ἀνθ᾽ πάντος, ἑαυτὸν δ᾽ καθὶς εἰς ὅσον οὐκ ἐμὲ δι᾽ ἡμᾶς. πάτερ ἅγιε, φησὶν, ἄγε τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς. ἀνθ᾽ τηρήσεως τοὺς μαθητὰς τῇ τ̃ ἀῤῥήτου φύσεως δυνάμει & ἐξουσίᾳ βάλλεται, καλῶς & πρεπόντως διατιθεὶς ὅ ἐμὲ οὕσας ἀνθ᾽ βούλησιν ἀναπλάσαι δυνάμενος, & μάλα ῥαδίως, τῷ γενήτως & κατὰ φύσιν ὄντι Θεῷ· δοξάζῃ δ᾽ ἀνθ᾽ τούτων ἄχ ἑτέραν τινὰ πάλιν, ἀλλὰ τὴν ἑαυτ̃ φύσιν, ὡς ἐν προσώπῳ τ̃ πατρὸς, ἐξ ὧν γεγένηται, ὡς Θεός. δοξάζομαι ὦ πάτερ, τήρησον αὐτοὺς, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι, τοῦτ᾽ ἔστι τῷ ἰδίῳ. διδοὺς δ᾽ πάλιν ὃ τ̃ς θεότητος ὄνομά φησιν ἑαυτῷ, ἄχ ὡς, ἐκ τοῦ μὴ ἐν & κατὰ φύσιν Θεοῦ, εἰς ὑπόκτησιν θεότητος κεκλημένοις ἀξίωμα· θεὸς γὰρ μόνος εἶ, καθάπαξ ἡμῖς, νόθως ἔχων & κεκληρωμένῳ τ̃ δόξαν & τ̃ φύσιν κεκαπηλευμένῳ, ἅπαξ ὑ ἡμῖς λέμασι ἐνοσῆ. ζημιωθὲν γὰρ ἀνθ᾽ τοῦτο καὶ ὃ ἐν & κατὰ φύσιν υἱός· ὅπερ δ᾽ καθάπαξ αἱ γίαις χρησμῳδοῦσι γραφαὶ, γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, τοῦτ᾽ ἔστιν ἄνθρωπος, δεδίδαχε φησὶν ἄπαξ εἶναι, ὡς Θεός· ὑ γὰρ ἄνθρωπος, δεδίδαχε φησὶν ἄπαξ εἶναι, ὡς Θεός· ὑ γὰρ φάνοιτο προσὼν φυσικῶς ἀνθρώπῳ, ὃ τ̃ ἁγίας δόξης ὄνομά τε καὶ πρᾶγμα. νοῆ δ᾽ πάλιν, ὃ σαφὲς ἀκριβῶς, ὅπως ἑαυτὸν τ̃ ζωσπόν τε καὶ ἐνυπόστατον δυνάμιν ἐνδείξεται τ̃ Θεοῦ καὶ πατρὸς, δι᾽ ἧς τὰ πάντα ἐργάζεται. προσφωνῶν γὰρ, & λέγων, τήρησον αὐτοὺς, ἀχὶ δὴ τούτοις ἤρκεσθη μόνον, ἑαυτὸν δ᾽ πάλιν προσκεκόμικεν & φυσὶς, ὡς ἐνεργὸν εἰς τήρησιν & δυνάμιν ὅσον τ̃ καὶ εἰς τοῦτο ἀρκοῦν, τῷ γεγεννηκότος αὐτόν. τήρησον γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι. ὁρᾷς & λόγου τ̃ ἀσφάλειαν.

B

C

D

ἀποτέμων γὰρ ὥσπερ καὶ ἀναλύσας διχῶρίστον μὴν τὴν A
τῆς θεότητος φύσιν τὸν τῶν καθ' ἡμᾶς θεωρητὴν καὶ
οἰκονόμον, ἑαυτῷ δοξάζῃ τελῶν τὴν θεότητος δόξαν
τῷ διαφορᾷ μὴ διαμείβεσθαι, διὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότη-
τος φύσιν, δοτὸν εἶναι λέγων τὸ φύσει παρ' αὐτοῦ,
τοῦτ' ἔστι τὸ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ὅθεν καὶ
τοῖς μαθηταῖς φαμένου τοῦ ἡμῶν φύσεως μὲν ὡς ἐκ πα-
τρὸς, ἀνθρωπίνως δ' ἂν τύχοι δόσεως, ἅτε ὡς ἄνθρωπος
δέχεται, ὅσον τὸ ἐξ ἡμῶν. τηρεῖσθαι γοῦν ἐν τῇ
καθ' ὁμόνοιάν τε καὶ συμβουλίαν ἑνώσει βούλεται
τοὺς μαθητὰς διακειμένους ὥσπερ ἀλλήλοις B
ψυχῇ καὶ πνεύματι καὶ τῷ τῆς εἰρήνης καὶ φιλαλλη-
λίας δεσμῷ, πρὸς ἁρμονίαν τινὰ τῆς ἀγάπης δι-
σμὸν καταφθάνειν, ὡς μίμημα τοιοῦτον προσεί-
ληφεν ἡ ἕνωσις, ὥστε τὸ εἰκόνα τῆς φυσικῆς ἑνότητος,
τὸν πατρὸς τὸ ἐμοῦ νοουμένης, τὴν προσαιρεθεῖσαν
ἡμεῖς συναφείαν, ἀδιάσπαστον δηλονότι τὸ ἀγα-
πᾶσθαι, ὑπὸ μηδενὸς τὸ σύμπαν τῆς τοῦ κόσ-
μου προσβλαβῆναι, ἤτοι φιλαδελφίαν, εἰς ὁμοιότητα
θεμένην ἐξελκομένων, διαφυλάττειν δὲ μᾶλλον
τὸ ἑνότητι τῇ κατ' οὐσίαν καὶ ἁγιασμὸν, αἰσθῆ τὴν
ἀγάπης τὴν δυνάμιν, ὃ καὶ μάλιστα συμβέβηκεν. ὡς C
γὰρ ἐν ταῖς προφέσεσι τῶν ἀποστόλων αἰσθησόμεθα, τῶν
πλήθους τῶν πιστευόντων ἦν ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ
μία, τὸ ἑνώσει δηλονότι τῇ τοῦ πνεύματος. τοῦτο γὰρ
ὅτι καὶ ὁ δι' αὐτοῦ πάλιν εἰρημένος τοῦ Παύλου, ἓν
σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα· ἓν γὰρ σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν
τὸ Χριστῷ, οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέ-
χομεν, καὶ πάντες τὸ ἑνὶ ποτιζόμεθα πνεύ-
ματι τοῦ τοῦ Χριστοῦ. ὡς οὖν ἑνωμένους συνατόμους,
ἑνὸς τε καὶ τοῦ αὐτοῦ συμμετέχοντας πνεύματος εἰς
ἑνότητα πνεύματος, τὴν ὑδαμόθεν διαστατὸν ἡμῖν καὶ
εἰς ὁμόνοιαν ἁρμονίᾳ διατεταμένους βούλεται τοὺς ἑ- D
αυτοῦ μαθητάς. εἰ δέ τις ἐρεῖ καὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν ἔφο-
πον ἑνοῦσθαι τοὺς μαθητὰς, ὥσπερ οὖν ἐν εἶσιν, ὁ πα-
τὴρ καὶ ὁ υἱὸς, οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν
βούλησιν· μία γὰρ θέλησις ἐν τῇ ἁγίᾳ φύσει, καὶ ὃ
εἷς πρὸς ὁτιοῦν βούλημα ἑαυτὸν· νοείτω δὲ ὕπως. οὐ
γὰρ ἔξω βαδίσῃ λογισμοῦ τοῦ καθήκοντος, ἐπείτοι
καὶ ὃ ἐν πλήσει ἑαυτὸν χωρήσας ἡμᾶς αὐτοῦ γε ἡμᾶς
ὄντως Χριστιανοὺς, εἰ δὲ μὴ ἐν ἴσῳ τύπῳ ὃ ὁμοούσιον ἐφ' ἡμῖν, καθάπερ ὅτι πάντως καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ
τι καὶ ἐν αὐτῷ Θεοῦ λόγου.

Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀ-
νόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι, καὶ ἐφύλαξα αὐ-
τούς· καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπόλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς
τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ· νῦν δὲ
πρὸς σὲ ἔρχομαι.

Soli quippe deitatis naturæ rerum nostrarum inspectionem & ordinationem tribuens, illicò datam sibi esse deitatis gloriam asserit, propter humanitatis formam datum sibi dicens, quod sibi naturaliter ineſt, nomen videlicet, quod est super omne nomen. Vnde etiam Filio ineſſe dicimus, naturaliter quidem, vt ex Patre, humanitus verò, ex munere quæcunque vt homo accipit, quantum ad id quod ex nobis est. Seruari autem vult discipulos in beneuolentiæ & voluntatũ vnione, animo & spiritu inter se quodammodo commixtos, & pacis ac mutuæ dilectionis lege infracto vinculo charitatis constringi & ad eam vnionem progredi, vt voluntatum illa coniunctio imago sit naturalis quam in Patre & Filio intelligimus vnitatis, quæ nulla videlicet rerum huius mundi aut voluptatum vi concuti, aut in voluntatum dissimilitudinem abduci patiatur, sed illæsam potius charitatis vim conseruet in pietatis & sanctimoniæ vnitate, quod & fieri contigit. Nam vt in Actibus Apostolorum legimus, *multitudinis credentium erat cor & anima vna*, in vnitate nimirum Spiritus, istud enim ipsum est quod & à Paulo dictum est, *vnum corpus, & vnus Spiritus. vnum etenim corpus multi sumus*, in Christo. omnes enim de vno pane participamus, & omnes in vno pervncti sumus Spiritu, nimirum Christi. Vt igitur concorporales vniusque & eiusdem Spiritus comparticipes futuros in vnitatem Spiritus intemeratam & infractam animorum consensionem seruari vult suos discipulos. Siquis autem discipulos vniri velit, sicuti Pater & Filius vnum sunt, non solùm secundum substantiam, sed etiam secundum voluntatem (vna enim est in sancta natura & eadem in omnibus voluntas) ita sentiat, per me licet. non enim à recta ratione discedet, quum apud verè Christianos videre sit eandem voluntatem; licet non eadem ratio consubstantialitatis sit in nobis, sicut in Patre, atque Deo Verbo, quod ex ipso, & in ipso.

Phil 2.9.

Act.4.32

Eph.4.4.

v. 12. *Quum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, quod dedisti mihi, & custodiui eos, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. nunc autem ad te venio.*

Sensim ad clariorem explicationem Seruatoris sermo progreditur, qui obscurè quidem vt potè initio, sed in apertum tandem prodit ac sese explicat, velut ex turbido cælo in serenum mutatus. Existimabant enim beati discipuli magno sibi detrimento fore Seruatoris absentiam, in carne videlicet: (nihil enim vetat quo minus vt Deus adsit quibus velit) sed sperabant se à nemine seruatum iri, Christo in cælum assumpto, verùm malorum iniuriæ se oppositum iri, cum nemo iam eorum manum esset inhibiturus, sed in eorum potestate esset in se vltima quæque patrare. At quamuis illi sapientes, & patres, & vniuersi orbis terrarum luminaria fuerint, non tamen grauabimur dicere, oportuisse eos non solùm in carnalem præsentiam Seruatoris nostri Christi respicere, sed intelligere, quòd licet ab iis carne seiungatur, & licet oculis corporis non cernatur, veruntamen adesse semper & conuersari deitatis potentiâ vtique cogitandum sit. Quando enim à suis proprietatibus cessabit Deus, aut quid vniuersi dominatrici naturæ reluctabitur, ac veluti necessitate quadam prohibebit quominus quæ sua sunt agere queat? Atqui virtus & potestas Deo digna est, esse vbique, & ineffabiliter cælum implere, terram item, & omnia capere, capi autem à nullo. nec enim loco Deus comprehenditur, aut spatiis circumscribitur: tale quid enim pati, illa quantitatis, magnitudinis, & corporis expers natura non sustinet. Quare, cum Deus simul sit & homo Christus, ignorare vtique discipulos non oportebat, tametsi abesse contingeret corporaliter, non tamen penitus abfuturum, sed omnino affuturum, ineffabili nempe diuinæ potestatis ratione. Idcirco enim ipse quoque Seruator superius dicebat: *Pater sancte, serua eos in nomine tuo quod dedisti mihi*: nunc autem rursus: *Quum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, quod dedisti mihi*, suis discipulis tantumnon significans deitatis vi & efficacitati conuenire, non carnis præsentiæ, seruare posse aliquos, quippe ipsa etiam caro non ex seipsa sanctificabatur, sed consortio Verbi ei vniti ad naturalem eius virtutem quodammodo translata,

A Πεφόβηται τοὺς ἁγίους βεβαίως τοῦτο ἐμφανεστέρον δήλωσιν τοῦ σωτῆρος ὁ λόγος, διεσκιασμένως ἤ ὡς ἐν ἀρχαῖς, ἀφ' ἧς ἤρξατο ἤδη ἐκ καλύπτεσθαι, καθάπερ ἐκ χειμῶνος εἰς διαύγειαν μεταβαλών· φόντο μὲν γὰρ οἱ μακάριοι μαθηταὶ τοῦτο πολλῆς αὐτοῖς ἔσεσθαι ζημίας τὴν σωτῆρος ἡμῶν τοῦ ἀπολιφθῆναι, δῆλον ἤ ὅτι τῷ μὴ σαρκὸς νοουμένῳ· σεσωφρονηκὼς γὰρ ὡς Θεὸς οἴεσθαι δὲ βέλτιον ἦν, τοῦτο δόκων ἤ ὅτι ἀφαιρούμενος μὲν αὐτοῖς σαρκὸς, αἰαλήφθητος εἰς οὐρανὸν τοῦ Χριστοῦ, τοῦ χείσεσθαι ἤ τοῖς B ἐθέλουσι κακῶσαι, σαθρὸς ὁ τοῦ ἐπ' αὐτὸν τοῦ τῶν πλεονεκτούντων ἐξείργοντος χεῖρα, κειμένου ἤ μᾶλλον τοῖς ἐθέλουσιν ἐπ' ἐξουσίας τὰ πάντα δρᾶν εἰς αὐτοὺς ἀφαιρουμένου, ἐπὶ πάντας εἶσω κινδύνου καλῶς. Ἀλλ' εἰ μὲν σοφοὶ ἐπὶ πατέρες, μὴ τοῦ οἰκουμένης φωστῆρες μεγάλοι, οὐκ ὀκνητέον εἰπεῖν, ὡς ἔδει μὴ μόνον εἰς τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν ἀποβλέπειν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, εἰδέναι ἤ δὲ ὅτι ἐπὶ εἰ τοὺς αὐτοῖς σωματικῆς ἀπανισταζόμενος χρόνου, C καὶ εἰ μὴ τοῖς τοῦ σώματος ὁρᾶσθαι τυγχάνοι ὀφθαλμοῖς, ἀλλά γε παρεῖται καὶ σωζόμενος ἀφ' ἡμῶν, τῇ τῆς θεότητος ἐξουσίᾳ χρεὼν δήπου πάντως ἐννοεῖν. πότε γὰρ τὴν ἰδίων ἰδιωμάτων καταλήξει Θεὸς, ἤ τι ἂν ἀναιρετικὸν τῆς ὅλων κρατούσης φύσεως, καὶ ἀφ' ἡμῶν ποιήσει αὐτῇ καθάπερ ἐξ ἀναγκαίας δυνάμεως ἀνάγκην τοῦ ἐνεργῆσαι τὰ ἑαυτῆς; ἐνέργεια ἤ δυνάμεως θεοπρεπὴς, τὸ εἶναι πάντα χῇ, καὶ πληροῦν μὲν ἀχωρήτως τὸ ὁρατὸν, πληροῦν ἤ αὖ πάλιν τὸ γῆν, καὶ χωρεῖν μὲν τὰ πάντα, χωρεῖσθαι ἤ ὑπὸ μηδενός. ὁ γὰρ πάντα τοῦ ἐλαττωθεὶς ὁ Θεὸς, ἵνα ἀφαιρήσεται τοῦ ἐνεσταλμένος, ἀλλ' ὁλόκληρος τοῦ ἐνεχώρησεν εἶσω υἱός· παθεῖν γὰρ τι ἐνόει τον, ἢ ἀπαθὴς τε καὶ ἀμεταβλήτος, καὶ ἀσώματος οὐκ ἀνέχεται φύσις. ὁκοῦν ἐπεὶ σὰρξ ἐλλῶ ἄμα Θεός τε ὁμοῦ, καὶ αὖ θρωπος ὁ Χριστὸς, χρεὼν δήπου πάντως μὴ ἀγνοῆσαι τοὺς μαθητὰς, ὡς εἰ καὶ ἀπεῖναι γένοιτο σωματικῶς, οὐκ ἀπολιφθήσεται παντελῶς, σωθέντας ἤ πάντως, κατὰ τὸν ἄῤῥητον τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας λόγον. ἀφ' ἑνὸς γὰρ τοῦ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ τὸ μὲν τοῖς πρωϊαιτέρους ἔλεγε· πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι· νυνὶ ἤ πάλιν, ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι, μεταναχὶ τοῦτο δηλῶν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὅτι τῇ θεότητι σωτηρίᾳ μᾶλλον ἢ πρέπει, καὶ ἅ τῇ τῆς σαρκὸς παρουσίᾳ τὸ ἀφαιρεῖσθαι δυνάμενα· καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ σὰρξ οὐκ ἐξ ἑαυτῆς ἡγίαζετο, τῇ ἤ συνουσίᾳ τοῦ ἐνωθέντος αὐτῇ λόγου, τοῦτο τὸ αὐτῆς τρόπον τινὰ φυσικὴν μεθισταμένη δύναμιν,

χ. αὐτῆς σωτηρίας παρέχεται, καὶ ἁγιασμοῦ τοῖς * αὐτοῖς μετέχουσι γίνεται. Τὸ σύμπαν οὖν ἐξ ἁγίας τῆς ἐνεργείας τῆς θεοπρεποῦς, οὐχὶ δὴ πάντως αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἁγιάζομεν τῇ Χριστῷ. προσπαθοῦσι γὰρ δή τι φθονοῦντες τῇ ἁγίᾳ τοῦ λόγου δυνάμει προσγράφομεν. Τὸ γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ παιδὸς τηρεῖσθαι τοὺς μαθητὰς, ἆρ' οὐχὶ τοῦτό ἐστι καὶ ἕτερον παρ' ἕν; Θεοῦ γὰρ δόξῃ πεπήρωται. ἀφιστὰς διηνεκῶς τοὺς μαθητὰς ὑφορίας τοῦ μὴ ἐκ τοῦ δοκεῖν ἀπολιμπάνεσθαι φόβου, αὐτὸ δηλονότι τοῦτο αὐτοῖς ἀναγκάσας πολλάκις πάσχειν αὐτοῖς ἐσομένης τῆς ἀσφαλείας, οὐκ ἐκ τοῦ συνδιαιτᾶσθαι θνητικῶς τῷ διδασκάλῳ φησὶν, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ μᾶλλόν ἐστι κατὰ φύσιν Θεός. ἀκριβολόγημα δὲ δῆλον ὅτι τὸ ἐφ' ἅπασιν ἔχων ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. ἐγὼ γὰρ δὴ ἀλλοιωθείη, καὶ μεταβασάν τινα λάβοι, ὡσεὶ ὅσαπερ οὐκ ἐών ποτε τοιοῦτος ἔσχεν ἀεί· δηλονότι καὶ πάλιν αὖθις οὐδὲν ἧττον ἀκινητεῖ, καὶ πάντας ἂν παραπαίοντας ἐξελάσειε κακοῦ. κατανοῶν δὲ πάλιν. τὸ εἰς κεκρυμμένον ὦν λόγῳ προνοίας, εἰς ὄνησιν ἡμετέραν καὶ οἰκοδομὴν. ἐξαιτούμενος γὰρ ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυλαχθῆναι τοὺς τήρησιν, τὸ εἰς θεοὺς ἁγίους δηλονότι φημὶ μαθητὰς, αὐτὸς ἤδη πεπραχέναι τὸ θειοτάτοις φησὶν, ἰσοδυναμῆ τε καὶ ἰσουργὸν παρ' ἰδίαν γνησίως ἐκφαίνει ἑαυτὸν, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν ὅτι τὸ συμπάσαν τὴν γνησιότητος δύναμιν. ᾧ γὰρ αἰ φαίνεται πρόσεσι τὸ ζωτικὰ δυνάμει παρ' γε ὄντι καὶ ὁμολογουμένῳ κατὰ φύσιν Θεῷ, πῶς οὐκ αὖ πάντῃ καὶ πάντως εὑρεθήσεται τοιοῦτον, καὶ τὸ ἴσον τὸ ἐξουσίᾳ, καὶ ἓν κατὰ φύσιν ταυτότης. καὶ ὁ τηρήσας ὡς Θεὸς τὸ ὀνόματι Θεοῦ, παρέπεσεμόν τι τῇ κλήσει τὸ οὐκ ἂν κατορθωμένων θεοπρεπῶς ἀμαθησάμενος δόξαν, καὶ τίνα ἔχοντα ἔκφυλος, ἤγουν ἑτερόφυὴς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτογέννημα δηλοῦσιν τοῦθ' ὅπερ ὅτι κατὰ φύσιν Θεός; ἃ γὰρ αὖ τι δράσαι τὸ ὄντων τὰ ἰδικῶς ἐνεργήματα Θεοῦ, μὴ ὑπὸ τοῦτο ἀναφέρων ὑποπτῶς, ὅπερ αὖ εἴη τυχὸν οἰησόμεθα τὸ Θεόν. ἀποπλάζει δὲ πάλιν ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν θεοείᾳ τὸ ἐν νοήσει διπλοῦν δηλονότι τὸ μὴ ἐν χρείᾳ οἰκονομίας. ἀποφέρει μὲν γὰρ πως τὸ γνησίως φύσεως, τὸ δηλονότι ζῆν δύναται καὶ τηρεῖν τὰ εἰς ἑαυτὸν τυχὸν ὀφειλήσειν δὲ ὑπείδεσθαι, αἰσθάνεσθαι δὲ τοῦ ὀνόματι τοῦ παιδὸς, μένειν τῇ ἁγίᾳ προσκείμενον φύσει τὰ θεοπρεπῆ. δηλοῖ γὰρ τοῦτο πάλιν, κἀνταῦθα τετηρηκέναι λέγων τοὺς μαθητὰς, ὑπὸ τοῦ ἀφεθῆναι τοῦτο τὸ μὴ ἐξ ἀνάγκης, τὸ τῷ καταρτίσματος ἐκπολιορκῆσαι ἐμφανίσαντος, πεπληρωκέναι μᾶλλον τὸ ὀνόματι λέγω τοῦ Θεοῦ, ἔξω μέν πως ἑαυτὸν ἐκ τοιούτου σχήματος, καὶ γάρ τε καὶ νοήσει σαρκὸς, εἴσω δὲ πά-

A salutis pararia & sanctificationis conciliatrix est eam participantibus. Tocam igitur efficacitatem diuinam non vtique carni per se tribuemus, sed conuenientius diuinæ Verbi virtuti adscribemus. Seruari quippe discipulos in Patris nomine, potestne esse aliud quàm istud? Dei enim gloriæ seruati sunt. Metu itaque ex discipulorum animis euulso, quòd se relictum iri putarent, iisdémque sæpe repetitis, omnem eis securitatem fore ait, non quidem ex eo quod vnà cum magistro corporaliter degant, sed potius ex eo quod Deus sit secundum naturam. Cum autem sempiternam habeat in cuncta potestatem ac virtutem, (nec enim mutari vnquam potest, aut ad id transferri quod eodem modo non se habeat) nihilominus eos facile seruabit, & ab omni ingruente malo eruet. Animaduerte porrò denuò, quanta ad nostram vtilitatem & ædificationem lateat in his verbis cura ac prouidentia. Nam cum à Deo & Patre petat sanctos suos discipulos seruari, ipse iam id fecisse ait, æqualiter se pollere & æqualiter operari cum Patre seipsum ostendens, imò verò seipsum esse hypostaticam genitoris virtutem. Nam qui eadem naturâ suâ facere potest, quæ verus & naturalis Deus, quomodo non eiusdem potestatis esse censebitur, eiusdemque naturæ: & qui seruat vt Deus, in nomine Dei, & gloria huic nomini cõueniente ex diuinis operibus est redimitus, quomodo alienus, aut naturæ diuersæ erit, ac non potiùs idipsum esse ostenderur quod est secundum naturam Deus? Nec enim vllus quæ propriâ & peculiaria Dei sunt opera fecerit, nisi id sit naturâ quod Deum esse putamus. Porrò in huius loci obseruatione duplex præterea sensus reconditur, propter Incarnationis dispensationem. Tollit enim naturæ creatæ potestatem seruandi eos quibus id ob pietatem debetur, & nomini Patris attribuit, soli naturæ diuinæ adscribens quæ Deo conueniunt. Idcirco enim rursus, quum dicat se discipulos seruasse, non tamen humanitatis conditioni factum tribuit, sed in nomine Dei potius impletum esse ait, ab ea re seipsum quodammodo excludens, quatenus factus est ac intelligitur caro, seruandi verò, & quæ Deo digna

sint operandi potestatem sibi penitus arrogans, quatenus est Deus ex Deo, Patris illa virtus cunctipotens, virtus non facta, sed ex eo quod ipsa, est naturam vnde ineffabiliter prodiit, manifestans. Quòd si datũ etiam hîc dicat sibi nomen deitatis, licet Deus secundũ naturã existat, quatenus ex Deo effulsit vnigenitus, nihil tamen istud officiet rei veritati, nec cum à conuenienti honore & gloria excludet: absit. Accipere enim, proprium est humanitatis, eique conuenienter tribuitur. nihil enim habet ex seipsa. Suos verò discipulos ita seruasse ait, tantamque eorum curam habuisse, vt nemo præter vnum perierit, quem & perditionis filium nuncupauit, tanquam ex sua voluntate seu potius improbitate & impietate perditioni mancipatum. nec enim existimabimus vnquam diuino & inexpugnabili iudicio illum inter discipulos proditorem implicitum fuisse Diaboli retibus, (alioqui enim culpâ vacaret, si superno decreto cessisset. Dei enim iudicio quis resistet?) nunc verò damnatus, & execrabilis, meliusque ei esset si natus non fuisset. quam ob causam? quippe sua istud voluntate non ex vlla necessitate misere passus deprehenditur. qui verò tam graue exitium amauit, filius perditionis iure nominabitur, vt pote qui exitio ac interitui debeatur, diemque perditionis ceu partus dolorem ac luctum præstoletur. Quia verò addidit; *vt impleatur scriptura*, rursus asserimus non idcirco periisse proditorem, quia id scriptura dixerit, cóque progressum nequitiæ, vt paucis argenteis pretiosum Christi sanguinem tradiderit, sed quia omnino periturus erat, peruersitate sua Dominum prodens, Scriptura id prorsus futurum prædixit, quæ mentiri nequit. Dei enim sermo est qui omnia nouit, & qui vniuscuiusque mores ac vitam quam ab initio ad finem ducturus est in suo fert intellectu. Vnde Psalmista rerum omnium tam præteritarum quàm futurarum cognitionem ei tribuens, sic ad eum infit alicubi; *Tu intellexisti omnes cogitationes meas de longe, semitam meam, & funiculum meum inuestigasti, & omnes vias meas præuidisti.* Quare Dei Ver-

Psa. 138. 2.

λιν τῦ τηρῆσαι ὑμᾶς, & ἐνεργεῖν δυνάμεις τὰ θαυμαστὰ, καθότι ὄντος Θεὸς ἐκ Θεοῦ, δύναμις ἡ παντουργικὴ τῦ πέμψαντος, ἰσχὺς οὐκ ἐνεργουμένη, ἀλλ' ἐξ ὧν ὅτιν αὐτὴ τὸ ὄντως ἀῤῥήτως προέκυψεν ἐμφανίζουσα φύσιν. εἰ δ' δεδόσθαι φησὶν αὐτῷ καὶ τοῦτο δι' παλιν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, χάριτι Θεὸς κ) φύσει ὑπάρχων, καθὸ πέφηνεν ἐκ Θεοῦ μονογενὴς, οὐδὲν τῦτο δι' ἀληθείας τῆ ἀληθείᾳ τῦ πράγματος, οὐδὲ τὸ αὐτῷ πρεπούσης δόξης αὐ αὐτὸν ἀφαιρῆς τε & δόξης· πολλοῦ γε κ) δεῖ. εἰη γὰρ αὐ τὸ λαβεῖν τὸ αὐθεντικότητος ἴδιον, & αὐτῆ πρεπόντως διακεῖσθαι μᾶλλον· ἔχει γὰρ θεόθεν ἐξ ἑαυτῆς. τηρῆσαι δ' ὅτω φησὶ τοὺς ἑαυτῦ μαθητὰς, κ) τοσαῦτην ἐπ' αὐτοῖς ποιῆσαι πρόνοιαν, ὡς ἀπολέσαι μηδένα, πλὴν ἑνὸς, ὃν κ) τὸ ἀπωλείας αὐτόμασον γόον, ὡς ἐξ οἰκείας βουλῆς, μᾶλλον δ' μοιρηδείας τε κ) δυσστυχίας τῆ ἀπωλείᾳ χρεωστούμενον. θεόθεν γὰρ ἀποκρίνεταί ποτε, κ) θεῖόν τε κ) ἀμάχητον εἶμα τὸ προδότου εἰς μαθητὰς, τῆ τῦ διαβόλου πρὸς ἐναλλαγὴ παγίδι, & βεβρωκὼς εἴη γλυκάθαι δηλονότι· ἢ γὰρ αὐτεξάρχου κ) αὐτοπαθοῦς, ψήφῳ τὸ νικᾶν προχαρίσασθαι τῆ αἰῶνι. κείματι γὰρ τῷ προνοητῷ Θεῷ πῶς ἀντιστήσεται; νυνὶ δὲ καθάπερ βδελυρὸς τε & ἐναμίσητον, εἰ μηδόλως ἐγεννήθη. δηλονότι ποίαν αἰτίαν; ἐξ οἰκείων γὰρ τῆδε παθῶν θελημάτων κ) οὐκ ἐξ αἰδοῦς τὸ προδότου ὁ δίλογος ἐξήλεγχεται· ὁ δὲ τὸ ὄντως ἀγαθὸν ἀγαπήσας ὅλεθρον, τέκνον ἀπωλείας βούλοιτο ἂν ὀνομάζοιτο, ἅτε δὴ κ) χρεωστούμενος μᾶλλον ὀλέθρῳ & φθορᾷ, παρειμένων δὲ ὡς πρὸ ὠδῖνα κ) εἶναι τὸ τῆς ἀπωλείας ἠμέρας. ὅπῃ δὲ προστέθεικε τοῖς προειρημένοις λόγοις, τὸ, ἵνα πληρωθῇ ἡ γραφὴ, πάλιν ἐκεῖνο χρησίμως τοῖς ἐντευξομένοις φαμέν. ὁ γὰρ ἐπεισάκτως εἰρηκὼς ἡ γραφὴ, δηλοῖ ὁ προφήτης, κ) εἰς τῦτο προῤῥηθὲν φανερότητος, ὡς ὀλίγων ἀργυρίων τὸ τίμιον αἷμα προσέσθαι τῷ Χριστῷ· ὅπῃ δὲ ἀπωλείας πάντα τε κ) πάντως ἔμελλε, δηλοῖ τὸ ἐπιδοῦναι αὐτῷ δυσχρηστίαν προδοσίας τὸ κύριον, ὅτι πάντως ἔσεσθαι προμεμάθηκεν ἡ γραφὴ, ἐν' ἐκ ἐν ἀφανίσασθαι. Θεοῦ γὰρ λόγος ὅτι τὰ πάντα εἰδότος, κ) τὸ ἰδίᾳ ποιοῦν τὸ ἑκάστου φέρεσθαι βίον, & τὸ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος διεξαγαγεῖν. κ) γοῦν ὁ ψάλλων τὸ τὸν ὅλον εἰδέναι τινὰ τὸ τῶν προκεχοτῶν ἤδη κ) τὸ τὸ ἔσεσθαι προσδοκωμένων ἀπονέμων αὐτῷ, προσὸς αὐτὸν που φησὶ· σὺ συνῆκας πάντας τοὺς διαλογισμούς μου, ἀπὸ μακρόθεν, τὸ τρίβον μου & τὸ σχοινίον μου σὺ ἐξιχνίασας, & πάσας τὰς ὁδούς μου προέγνως. πάντα τοίνυν προεγνωκὼς, κ) ὡς ἤδη παρόντα προεῖδε θρήσας

τὰ μέλλοντα, ὡσεὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οἷς ἔφη περὶ Χριστοῦ, ὁ θεῖος ἡμῖν προεμεμύηκε λόγος, ὅτι δὲ ἀπολεῖται προδότης ὁ παραγενόμενος εἰς μαθητὰς· ἰδοὺ δὲ καὶ πάντως θέλησίς τε καὶ πρόσταγμα Θεοῦ, ὃ προειδέναι τε ἦν εἰπεῖν τὰ ἐσόμενα, ἀλλ' οὐδὲ ἡ προρρήσις αἰτία καταστικὴ πρὸς ἐνέργειαν ἦν προσημαινόντος κακοῦ, ἢ τῷ τὸ σωτῆρος ὑποβουλῆς, ἀποτρεπτικὴ δ' μᾶλλον. τῷ γὰρ τοῦτο μαθόντι μετεῖναι δι' ὅπου πάντως, εἴ γε ἠβουλήθη, καὶ φυλάξασθαι καὶ φυλάξαι δ' πάλιν, προαιρετικὸν ἔχοντι τὸ ἐφ' ὅσον αὐ βούλοιτο ῥοπήν. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς· πῶς οὖν ἐτήρησεν ὁ Χριστὸς, εἰ τοὺς τὸ ἴδιον θέλημα ῥοπαῖς καὶ προαιρετικαῖς κινήμασιν, οἱ μὲν ἔξω δικτύων ἀφεβολισμένοι ἐξεσώθησαν γενόμενοι, ἦλω δὲ μόνος Ἰούδας πάντας ὁ δείλαιος; πῶν οὖν ἄρα γέγονε ὃ οὐκ οἶδα δὲ λεγομένης τηρήσεως ὄφελος; Ἀλλ' ὦ θαυμάσιε, πάλιν ἐρῶμεν ἡμεῖς, καλὴ μὲν ἡ νῆψις, ἐπωφελεστάτη δὲ σφόδρα τῆς ἡμετέρας ἀθυμίας ἡ ἀσφάλεια, καὶ ὃ σπουδαιότατον θέλημα πρὸς ἀγαθουργίαν, καὶ εἰς κατόρθωσιν ἀρετῆς· κατεργασόμεθα γὰρ ὄντως τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν· πλὴν οὐκ ἀρκέσει τοῦτο καὶ μόνον τῇ ἀνθρώπου ψυχῇ· δεῖται γὰρ ἀμάχου θείας ἀρωγῆς καὶ χάριτος, ἥτις εὐμαεῖζήσης αὐτῇ τὰ δυσπάντα, εὐσταθῆ δὲ λίαν ἀποτελοῦσα τὴν ἀνάντη καὶ τραχυμιλῆ τῆς δικαιοσύνης ὁδόν. ὅτι γὰρ οὐδὲν ὅλως τὰ πρὸς ἡμῶν, εἰ μὴ τὰ ἐκ τῆς θείας προσηλύοιτο χάριτος, ἄκουε βοῶντος τοῦ ψάλλοντος· ἐὰν μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες τὸν αὐτόν· ἐὰν μὴ κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων. χρεὼν οὖν δὴ οὖν ἀγαθοῖς οὖσι φημὶ ἡμᾶς μὲν τὸ οἰκεῖον εἰσκομίζειν ἐς κρότεια καὶ τὸ φιλόπονον ἕξιν ὑποτιθεμένους, ταυτικοὺς ὁρᾶσθαι πρὸς τὸ ἐξαυσαι φιλεῖ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν, ἐξαιτεῖν δὲ ὅπως τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ τὴν ἄνωθεν ὑποκουρίας, καθάπερ ἀμαχόν τινα καὶ ἀῤῥαγῆ πάντευχίαν ἐλόντας διορίζεσθαι. δεδωκότος γὰρ ἅπαξ καὶ ὑποτυπώσαντος ἡμῖν πρὸς τοῦτο Θεοῦ, ὄζον ἡμῖν ἤδη τὸ πολεμιώτων καταγωνίζεσθαι δυνάμιν καὶ τὸ δαιμόνου χεῖρα πλεονεκτεῖν, εἰ μὴ βουλοίμεθα πείθεσθαι καλοῦντι πρὸς ἡδονὰς, ἤγουν εἰς ἕτερον ἁμαρτίας εἶδος, εἰ τὰ οἰκεῖα ἡμεῖς αὐτοῦ χαρισαίμεθα βούλησιν, καὶ ταῖς εἰς φαυλότητα ῥοπαῖς ἑαυτοὺς καθέντες εἰς τὸ ἐκείνου βρόχον διαλεχοίμεθα, πῶς δὴ ἕτερόν τι πρεπόντως αἰτιασοίμεθα ἢ ἐκ μᾶλλον τῆς ἑαυτῶν ἀβουλίας ὃ παλαιὸν ἐπιγράφωμεν; ἢ γὰρ ἐκ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ εἴρηκε φθάσας ὁ Σολομὼν, ἀφροσύνη ἀνδρὸς λυ-

bum omnia præcognoscens, & futura ceu præsentia circumspiciens, præter alia omnia quæ de Christo dixit, hoc etiam prænunciauit, perditum iri discipulum proditorem. Omnino verò Dei voluntas ac mandatum non erat, præscire ac dicere futura, sed nec prædictio ad scelus illud patrandum insidiasque Seruatori struendas adigebat, sed potiùs auocabat. nam cum didicisset, licebat vtique ei si voluisset, refugere, & cauere, cum integrum ei esset quam in partem vellet vergere. Atenim fortan inquies: Quomodo discipulos seruauit Christus, si voluntatum suarum impulsu, & spontaneis motibus illi quidem effugisse Diaboli laqueos comperiuntur, solus autem Iudas præ cæteris miser est implicitus? Quid ergo ex hac custodia vtilitatis fuit? At ô strenue, bona est sobrietas, & vtilissimum nostræ mentis studium, & ad bene agendum & virtutem colendam firma voluntas: sic enim salutem nostram operabimur: verùm istud solum hominis animæ non sufficiet: superno quippe auxilio & gratia indiget, quæ difficilia explanet, arduumque & asperum iter iustitiæ peruium reddat ac facile. Quòd enim nostra nihil sint penitus, nisi diuinæ gratiæ auxilium affulserit, audi Psalmistam clamantem: *Nisi Dominus ædificauerit domum in vanum laborauerunt qui ædificant eam. nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam.* Dico itaque nos temperantiam ex nobis ipsis afferre necessariò debere, piumque erga Deum studium exercendo fortes nos ad perficiendam salutem præstare, atque ita quæ diuinæ sunt opis implorare, cælestique auxilio ceu inexpugnabili & infracta quadam armatura munitos viriliter agere. Quod cum nobis semel dederit, annueritque Deus, liceatque nobis debellare vim hostium, ac Diaboli manum superare, ad voluptates aut aliud peccati genus vocanti parere nolentibus, si nostram ei voluntatem tradiderimus, propensionibus ad vitium nosmetipsos eius laqueo induamus, quomodo alteri potius quàm nostræ vecordiæ culpam imputabimus? Nunquid enim illud est quod antea dixit Salomon, *Imprudētia viri vastat vias*

Prou. 8. 15.

Ioan. 17. 7.

eius: Deum autem accusat corde suo. Dubitandi, opinor, locus nullus relictus est. Ostendat ergo aliquis non licuisse proditori perinde ac aliis discipulis diuina frui gratia, & nos victos fatebimur. Sin autem perinde ac alij diuina septus gratia, nutu suo in perditionis barathrum decidit: quomodo non eum seruauit Christus, qui bonitatis suæ opem ei impertiit, & quantum spectat ad rationem auxilij eum seruasset, nisi voluntate sua ipse malum sibi vltrò arcessisset. Refulsit ergo in aliis gratia, quæ perpetuò seruauit eos qui suam voluntatem ei quodammodo cooperatricem adhibent. Sic enim salutis cuiusque modus ordinatur.

A μαίνεσθαι τὸν ὁδηγὸν αὐτοῦ· τὸ δὲ Θεὸν αἰτίαν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίλογον. εἰ μὲν οὖν ὑμεῖς τῷ προδότῃ τὸ παρὰ Θεοῦ ἀπονεύειν τὸ ἴσον τοῖς ἄλλοις ἀπολαύειν μαθηταῖς, ἐπιδεικνύτω τις, ἐγὼ ἡττήσομαι. εἰ δὲ τῷ ἄλλοις τὸ ἴσον τῷ οὐ τῆς θείας χάριτος ἔχειν προβολὴν ἐξ ἰδίων θελημάτων εἰς τὸ ἀπωλείας καταπολιορκεῖσθαι, πῶς οὐ τετήρηκεν ὁ Χριστὸς τὸν οὐ τὸ οἰκείας ἡμερότητος ἐπίδοσιν, ἐφ' ὅσον ἦκεν εἰς τὸ τῆς ἀσφαλείας ἐπίδοσιν ἀφιστῶσαν τὸ αὐθέκαστον, εἰ μὴ ὃ παθὼν ἠθέλησεν ἐξ ἰδίων θελημάτων αὐτὸς διέφθειρε γοῦν καὶ τοῖς ἑτέροις διὰ χάριτος, μέχρι πάντας ἀφιστῶσα τοὺς τὸ ἰδίαν προαίρεσιν συνεργάτην ὥσπερ ποιησαμένους αὐτῇ. δίκαιον γὰρ οὕτω τῆς ἐκάστου σωτηρίας ὁ τρόπος.

B

Et hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

Καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς.

Reuoca in memoriam quæ modò diximus, & loci propositi sensum optimè intelliges. Dupliciter enim vbique personam repræsentat, & diuinam in seipso relucere dignitatem ostendens, & conuenientem humanitati modum non reiiciens, propter Incarnationis dispensationem. absurdum enim quodammodo esset velle ipsum negare quod propter nos sponte assumptum est. Nam cum nullius rei sit expers, sed perfectus per omnia ex Patre perfecto, exinaniuit semetipsum, non vt sibi quidpiam vtile compararet, sed vt nobis fructum inanitionis illius conciliaret. Deum igitur simul & hominem seipsum exhibens, discipulis suis intelligendum quodammodo relinquit, quòd absens & præsens non minùs facturus sit quæ ad salutem secundum Deum eis conducant, & quemadmodum seruauit eos cum adhuc in terra esset, propter humanitatem, sic etiam seruaturus sit absens, diuinitus, propter suæ substantiæ præstantiam. nec enim in loco Deus est, à nulla tamen creatura abest. implet enim cuncta, & cuncta peruadit, & extra omnia, & in omnibus est. Cum autem Patrem suum cõpellet, ac dicat, *Pater sancte, serua eos*, statim subiunxit, *in tuo nomine quod dedisti mihi*: vtpote cũ sit illa in omnibus efficax Patris virtus. Simul verò ostẽdit nõ extra naturã se eius esse, sed in ipsa & ex ipsa cũ sit, indiuulsã habere vnitatẽ, licet in sua hypostasi intelligatur. Serua enim eos, inquit, in nomine tuo quod dedisti mihi. Et rursus: *Quum essem cũ eis, ego ser-*

C

D

Διαμέμνησο πάλιν ὧν ἐλέχθη μόλις, καὶ σωφρονήσεις μάλα τὴν προκειμένην τοῦ νοῦν. διττὸν γὰρ ἡμῖν πέφυκεν ἡ ἰδίᾳ προσώπου διεσώσατο τὸ σῴζεσθαι, καὶ ὃ ἦκεν ἐπὶ ἑαυτῷ δέχεσθαι πρέπον ἀξίωμα δέχεται, ἐν ὃ πρέπον τῇ οἰκονομικῇ μίξει οὐκ ἀποβλητὸν ποιησάμενος δέχεται τὸ οἰκονομίαν. τί γὰρ ἂν πως ἄτοπον ἐξαρνήσαιτο θέλειν αὐτὸν ὃ δι' ἡμᾶς ἑκουσίως προσεληφέναι. σύνεσις γὰρ ὧν ὑπεδείκνυ, τέλεος δὲ τῷ πάντα οὐκ τελείου παρεῖναι ἑαυτὸν, ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ χρησίμου προσματευόμενος, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς τὸ οὐ τὸ κενώσεως προξενῶν ἀγαθόν. Θεὸς οὖν ἅμα τὸ αὐθέκαστον τοῦτο παρεισάγει ἑαυτὸν, οἱονεὶ ὥσπερ καταπίπτει τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἀπὼν τε ἐν παρὼν σοφὸν ἔπειτα συνεργάσει τὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς πλεονεκτήματα τῷ τοῦ Θεοῦ, τὸ ὥσπερ τετήρηκεν ἔτι συνὼν ἐπὶ γῆς διὰ τὸ αὐθέκαστον, οὕτω τηρήσει τὸ ἀπὼν θεϊκῶς διὰ τὸ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐξαίρετον. τὸ γὰρ οὐ τόπῳ τὸ θεῖον, ἅπασι δὲ πανταχοῦ τῶν ὄντων σοφὸν. πληροῖ γὰρ τὰ πάντα τὸ διὰ πάντων ἐρχόμενον, ἔξω τε πάντων τὸ ἐν πᾶσιν ὄν. διαλεγόμενος δὲ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, τὸ λέγων, πάτερ ἅγιε τήρησον αὐτοὺς, διὸ τοῦτο εἰσκεκόμικεν, ἅτε δὴ τὸ ὑπάρχουσαν, τὸ ἐφ' ἅπασιν ἐνεργὸν δύναμιν τοῦ πατρός· τὸ ἑαυτῷ δὲ δείκνυσιν ὡς οὐκ ἔξω τῆς αὐτοῦ φύσεώς ὄντα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τε ἐξ αὐτῆς ὑπάρχον ἀδιάστατον ἔχει τὴν ἕνωσιν, καὶ ἐν ὑπάρξει πᾶσαν τὴν καθ' ἑαυτόν. τήρησον γὰρ αὐτοὺς φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ δέδωκάς μοι· καὶ πάλιν, ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνό-

μα ἡ σὺ μοι δέδωκάς μοι. αἰσθητέον οὖν τοιγαροῦν σε-
νοφῶν, ὡς εἴωθε ἤδη τετήρηκε μὲν αὐτὸς τὸ ὄνομα τὸ
τοῦ δεδόντι πατρὶ τοῦτό τε τῷ παιδὶ, τοῦτ' ἔστιν, τὸ δόξη
θεότητος· ἐχαρίσατο γὰρ αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ
πᾶν ὄνομα· τηρῆσαι δ' ἂν αὐτὸν βούλεται τὸ πατέ-
ρα πάλιν τὸ ὀνόματι τῷ δεδόντι αὐτῷ, ὡς οὐκ
ἐξω τῆς συνεργείας τὸ τῷ προσήκοντι κείσεται.
Διατηρήσει γὰρ ὁ πατὴρ υἱὸν τὸν πίστει τῇ εἰς αὐτὸν
γενησόμενον, ὡς δηλονότι τῆς ἰδίας ἰσχύος τὸ μονογενοῦς. σύν-
ερδος γὰρ οὐκ ἔσται τοῦτο τῷ πᾶσιν ὑπερτείνοντι, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ.
Οὕτω μὲν οὖν εἰ τετήρηκε καὶ κατὰ σάρκα, τῇ τῆς θεότητος
ἐξουσίᾳ καὶ δόξῃ, καὶ πῶς ἔσται ἐλλειπὼς ὁ φθάσας
ἤδη τὸ δεύτερος φιλοῦς ἀξιοῦσθαι τοῖς μαθηταῖς,
πῶς δὲ διαπίπτειν ἀσφαλείας τὸ πρὸς αὐτὸν συμ-
βήσεσθαι, κἂν τοῖς διαμένουσιν ἀεὶ τὸ θεοπρεπὲς
ἐξουσίας τοῦ μονογενοῦς, καὶ τὸ ταυτότητι πεπαγμέ-
νης τῆς καὶ φύσιν εὐούσης ἰσχύος αὐτοῦ; πάντως
γὰρ ὅλως καὶ μεταβάσεως τὸ ἐφ' ἕτερόν τι τὸ ἀδικεῖν
εἰωθότων τὸ ἧττον ἀσπάζηται, ἀεὶ διαλάμπον τὸ
ἀκαταλήκτοις τοῖς εὐοδοῦσιν αὐτῷ πλεονεκτήμασι.
λελάληκα τοίνυν τὸ τῷ κόσμῳ τὰ τοιαῦτα, φησὶν,
ἵνα οἱ ἡμέτεροι μαθηταὶ τὸ ἐμὸν ἔχωσι χαρὰν πε-
πληρωμένην τὸ αὐτοῖς· πῶς δὲ, ἢ τίνα τρόπον,
ἐρεῖ τις εἰσαῦθις, ταῖς τῶν λόγων ἀσαφείαις φιλο-
νεικεῖν οὐκ ὀκνήσαντες· ἤοντο μὲν γὰρ οἱ μακάριοι
μαθηταὶ, σιωπῶντος αὐτοῖς καὶ σὺν διαπελάζοντος τοῦ
Χριστοῦ, δῆλον δὲ ὅτι καὶ σάρκα φαμὲν, πάσης
μὲν δυσκόλως ἀπαλλαχθῆναι συμφορᾶς, καὶ κιν-
δύνοις τοῖς ἐξ Ἰουδαίων εὐδιαφθάρτοις ῥᾳδίως,
ἀεὶ ἀλωτή τε διαμένειν τοῖς ἐπιβουλαῖς καὶ κακοῖς· κεχω-
ρισμένου μὲν οὖν τοῦ πρὸς τὸν λόγου χωρήσαντος, πάν-
τη μὲν ἐπίμους εὐδιαφθόρους κινδύνοις, τὸ δ' ὅπως τοῖς
ἐχάτοις ὑποπεσεῖναι κίνδυνον, ὡς σαθρὸς ὄντος
ἔτι καὶ διαφυγὼν ἐπαμείψαντος καὶ τὸ τῷ πειρασμῷ
διαφθαρῆναι ἐφοβοῦντο. διὰ ταῦτα οὖν τοιγαροῦν αἰτοῦμαι
δόξα, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὅτε τὴν ἁπαξ
ληφθεῖσαν ἀπολαμβάνει ἀθανασίαν, ὅτε μὲν
τὸ θεοπρεπὲς ἐξουσίας τὸ σωτήριον μᾶλλον
ἑαυτὸν, τοῦτο καὶ ἐκεῖνο διὰ τὸν λόγον, δεδιὼς μὴ ὡς
ἀνθρώπου λέγων τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, ἀποπλη-
σθῆναι μᾶλλον τὸ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ τῷ παιδὶ τοῦ
θεοῦ τοῖς σεβομένοις αὐτὸν φιλεῖν τε καὶ τηρεῖν. τί δὲ
δόξα τὸ σοφὸς ἐν τοῖς ὀξυτέροις ἐκπεπυκνωμένον; ἵνα δὴ
μαθοῦσιν οἱ μακάριοι μαθηταὶ καὶ σιωπῶσιν οὐ μᾶλλα,
λεπτὸν ὑπισχνούμενοι τῷ λεγομένῳ τὸ νοῦν, ὅτι δὲ
σιωπῶν μετὰ σαρκὸς, ἃ διὰ ταύτης αὐτοῖς πρὸς σω-
τηρίαν εἰργάζετο, ἀλλ' ὁ τῆς θεότητος δόξη καὶ
δυνάμει τῇ παντουργῷ. σοφὸν οὖν δόξα φησὶν ἀδικήσειν τοὺς μαθητὰς ὁ μὴ παρὼν μετὰ σαρκὸς,

A *nabam eos in nomine tuo quod dedisti mihi.* Intelligendum est igitur, quòd cum ipse iam seruarit eos in nomine quod datum est sibi à Patre, id est in gloria deitatis: (nomen quippe datum est ei quod est super omne nomen) & Patrem ipsum rursus seruare velit in nomine quod datum est sibi, ab illis custodiendis non excludetur. Seruabit enim Pater fide sibi coniunctos, per vnigenitum, tanquam per suam virtutem. nec enim quicquam agit nisi per eum. Quare si seruauit, etiam in carne, dei-

B tatis nimirum potestate atque gloria, quomodo eius misericordia destituetur discipuli aut quomodo eius tutela orbari cõtiget cũ diuina Vnigeniti potestas perpetuò duret, & in eadem vi naturæ permaneat? Deus enim mutationis aut conuersionis in peius expers planè est, suæque naturæ prærogatiuis semper conspicuus. Loquutus sum igitur hęc in mundo, inquit, vt nostri discipuli meum habeant gaudium impletum in semetipsis. quo verò pacto, denuò dicam, nec sermonis obscuritatem tollere grauabor. Existimabant igitur beati discipuli Christo secum ver-

C sante, atque in carne degente, omni quidem se calamitate expeditum iri, & pericula sibi à Iudæis impendentia facilè vitaturus, nec persecutorum iniuriæ cessuros: separato verò, & in cælos reuerso, obiectum iri se cunctis periculis, & vltima quæque subituros, quasi nullus foret amplius qui periculis depellendis, & tentationum incursibus retundendis par esse posset. Hanc igitur ob causam, Dominus noster IESVS CHRISTVS, nec semel assumptam humanitatem abnegans, nec potestate Deo conuenienti se carere ostendens, datum quidem

D sibi esse ait, vt homini, deitatis nomen, in se tamen & per se pios cultores à Patre seruari & curari. Quid autem his verbis pro suo sapientia struebat? vt beati nimirum discipuli acrius in id animum intendentes intelligerent, tametsi in carne vnà cum iis esset, non tamen per eam quæ ad salutem conducant operari, sed in deitatis gloria & omnipotent. virtute. Nihil igitur, inquit, damni capient discipuli ex eo quòd non adsit cum car-

ne,

ne, cum diuina potestas vnigeniti seruare eos facile possit, licet minùs adesse caro cernatur. Atque hæc dimus, non quòd sanctum Christi corpus nihili faciamus: absit; sed quòd eorum quę fiebant efficacitatem deitatis gloriæ tribuere magis deceat. Sanctificabatur enim ipsum quoque Domini corpus vniti Verbi virtute: adeò verò efficax ad Eulogiam mysticam nobis redditur, vt & suam nobis sanctificationem inserere possit. Proindéque Seruator ipse cum ad Iudæos olim verba faceret, ac multa de sua carne diceret, eamque panem viuificum & verum vocaret: *Panis* enim, inquit, *quem ego dabo vobis, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita*: illis vehementer attonitis, & quomodo terrenæ carnis natura æternæ vitæ pararia & conciliatrix foret non mediocriter dubitantibus, respondens aiebat. *Caro non prodest quicquam: Spiritus est qui viuificat. Verba quæ ego locutus sum vobis, Spiritus & vita sunt.* Nam & hic rursus nihil iuuare posse carnem ait, ad sanctificationem eorum qui suscipiunt eam, quantum ad carnis humanæ spectat naturam. Sed cum intelligatur & credatur Verbi templum, omnino sanctificationis & vitæ conciliatrix erit, quanquã nõ vtiq; propter se, sed propter vnitum Deum, qui sanctus est, ac vita. Deitatis igitur vi & efficaciæ totum tripuens, nihil ad custodiã decessurum sanctis discipulis ait ex carnis absentia. Licet enim subtrahatur forsan hominibus, non tamen à diligentibus se seruator aberit, sed vnà rursus aderit, deitatis nimirum potentiâ. *Vt ergo habeant gaudium meum impletum in seipsis, hæc locutus sum in mundo*, inquit. Quodnam ergo illud completum & perfectum est gaudium? Scire, & credere, non solum Christũ hominem esse, sicuti nos, sed præterquam quod nostri similis est, excepto solo peccato, verum quoque Deum esse. Manifestum est igitur, nec vllatenus dubium, penes eum omnino fore piorum seruandorum, quo tempore cunque velit, potestatem, tametsi in carne præsens non cernatur. In hoc enim consistit quòd perfectum nos quoque gaudium possumus habere, maximè cum proximum & præsentem semper habeamus eum, qui nos ab omni malo potest eruere.

Ioan. 6. 52.

Ibid. v. 63.

v. 14. & 15. *Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut &*

Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς

ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου· οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ. A

ego non sum de mundo. non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues à Malo.

Τῆς ἄνωθεν καὶ θείας παρ' ἡμῖν ἀγαθότητος χρήσιμον ἐπιδείκνυσιν ἡμῖν ἀποφαίνων τὴν δόσιν, ὡς καὶ σὺν δίκῃ καὶ πρεπωδεστάτης ἀμοιβῆς μισθαρνεῖν ὠφελῆσθαι φησὶ παρ' αὐτῶν τοὺς δι' αὐτὸν κινδυνεύοντας. μισεῖ γὰρ ὁ κόσμος ἀγαπῶν θεοῦ τοὺς θεῷ προσομιλοῦντας, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ διωρισμένοις εἴκοντας νόμοις, καὶ λόγου ῥᾳδίνα τὸν εἰς κόσμου ποιουμένους πόθον, οἳ καὶ παρεπόντως αὐτοῦ τυγχάνειν συνεργείας τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ χάριτος, καὶ τὴν εἰς ὃ δεῖ εἶναι δίωξιν. ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἀνακεκλιμένοι ἐφ' ὃν ἔνεστι, καὶ θαρσήσαντες, καὶ τὰ δι' αὐτὸν ἀναλαμβάνοντες πόλεμον, καὶ πῶς οὐχὶ δικαίαν ἂν μᾶλλον ἀπολάβοιεν ἀντίδοσιν, ἀναλογίαν τοῦ προτιθέντι σκοπὸν κομίσαιντο τὴν αἰτίδοσιν; Διὰ τοῦτό φησιν ὁ σωτὴρ, ὅτι ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. προεδίξατο γάρ, φησὶν, καὶ λίαν ἀσμένως τὸν σὸν, ὦ πάτερ, δι' ἐμοῦ πρὸς αὐτοὺς γενόμενον λόγον, τοῦτ' ἔστι τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν, ἔξω που ζωῆς κοσμικῆς, καὶ φρονημάτων γεωδεστέρων ἀποκομίζον εὐκόλως τοὺς προσιεμένους αὐτό. Διὰ τι τοῦτο, καὶ παρὰ τοῦ κόσμου μεμίσηται, τοῦτ' ἔστι, τὰ κατὰ τὸν τοῦδε τοῦ κόσμου ἐλεεινὸν, καὶ τὸ φιληδονον ζωὴν καὶ μυσαρωτάτην ἀγαπῶντων ζωήν. ὑπὸ γὰρ ἡδεῖς τοῖς τοῦ κόσμου τὰ αἰσχίονα οἱ λόγοι, διαστρεφόντες ἀεὶ τὰ κατὰ τὸν τοῦ βίου κακὸν, καὶ βδελυρὸν ἀποφαίνοντες τὸ κοσμικὸν ζωὴν, κατηγορούντες τε τῆς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, καὶ πικροῖς ἐλέγχοις κατορύττοντες τοὺς οἱστρῶντας αὐτοῖς φαίνεσθαι τὸ παλαμναῖον, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἐγκαλινδουμένοις κακοῖς, καὶ πλεονεξίας μάλιστα ἁπάσης καταστρατευόμενοι, φιλοδοξίας δὲ διαπτύοντες, καὶ τὴν ἀπασῶν μητέρα τῶν κακῶν φιλοχρηματίαν παντελῶς τε καὶ ὡς πορρωτάτω ποιεῖσθαι διδάσκοντες, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχαίας ἀπάτης ἔξω φέρεσθαι δεῖν ἐπιπάττοντες, καὶ πρὸς τὸ τῶν ὅλων ἑνὶ θεῷ τοῖς ἀρχαίων εἴσω διαβολικῶν εἰλημμένοις. μεμίσηται τοίνυν διὰ τοῦτό φησιν ὦ πάτερ. καὶ γὰρ ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀληθείας, ἤγειαν δόσεσιν καταγνωσμένοι. δυσαρεστέστεροί πως τοῖς εἰς κόσμου γεγένασιν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτοῖς τὸν σὸν δέδωκα λόγον, ὡς διὰ τοῦτο λοιπὸν ἔξω καὶ αὐτοὺς γενέσθαι τοῦ κόσμου, καθάπερ ἐγώ. φρονήματος γὰρ τοῦ γεωδεστέρου, καὶ καθαιρέσεως κοσμικῆς διώκειαν πάντελῶς ἡ εἰς Χριστὸν πολιτεία, καὶ ζωὴ, ἧς καὶ κατόπιν ἐρχόμενοι καθ' ὅσον ἐφικτὸν προελαύνομεν αὖ καὶ αὐτοὶ ὅ ἐν τοῖς ἐν κόσμῳ καταλογίζεσθαι.

Supernæ ac diuinæ bonitatis largitionem vtilissimam nobis fore ostendit, quam & iustæ ac conuenientissimæ retributionis loco propemodum iis abipso deberi ait, qui propter ipsum periclitantur. Odit enim mundus eos propter Deũ qui Deo adhærẽt, & qui mandatis eius obtemperant, ac mundi voluptates repudiant, quique proinde eius gratiam & auxilium, & in bono perseuerantiam merito consequuntur. Nam cum ei innitantur, nec bellum propter eum suscipere & pericula etiam suis viribus maiora subire detrectent, quomodo non retributionem merito reportauerint? Propterea seruator ait; *ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.* Susceperunt enim, idque perquam libenter, inquit, tuum, ô Pater, propter me factum ad eos sermonem, id est prædicationem Euangelicam, quæ longè à vita mundana & sensibus terrenis facile credentes amouet. ideóque à mundo odio habita est, hoc est, ab iis qui quæ mundi sunt sapiunt, & voluptatibus addictam hanc ac detestandam vitam diligunt. nec enim mundanis hominibus grati sunt ac iucundi sermones sanctorum, qui huius vitæ mala perpetuò reprehendunt & mundi vitam abominabilem reddunt, peccata eius arguendo, & acerbis increpationibus ceu iaculis eos confodiendo quibus peccare ac terrẽnis in malis volutari dulce est, tum etiam aduersus impotentes cupiditates & ambitiones pugnando, omniumque malorum matrem auaritiam procul amandandam esse docendo, præcipiendoque iis qui Diabolicis retibus sunt impliciti, vt à veteri errore se expediant, atque ad vniuersi Deum redeant. Odio itaque propter hæc, inquit, habentur ô Pater: Nec enim obscœni criminis alicuius aut impietatis damnati graues exiterunt mundi hominibus, sed quia tuũ sermonem eis dedi, vt idcirco etiam ipsi extra mũdum facti sint, sicut ego. A terreno enim sensu & mundi rationibus planè dissita est conuersatio & vita Christiana, quam pro virili sequentes inter mundanos nequaquã censebimur.

Idcirco vestigiis eius insistere nos iussit A
diuinus Paulus: Tunc autem rectissimè
id faciemus, cum ea tantum sapiemus
quæ sunt supra mundum, & supra car-
nalem sensum elato animo, ad cælestia
tantum respiciemus. Seipsum verò rur-
sus in discipulorum ordine collocat, pro-
pter humanitatem, cuius etiam imi-
tatione, vt hominis ad omne virtutis
genus euehimur, sicuti modò dicebā-
mus, omnia mundi peccata præter-
uecti, alienique ab eius mali redditi, B
quemadmodum nimirum diuinus ipse
quoque Paulus nobis de seipso & Chri-
sto scribit: *Per quem mihi mundus cruci-*
fixus est, & ego mundo. Præcipit verò
Gal. 6. 14 alicubi præterea, his verbis: *Imitatores*
mei estote, sicut & ego Christi. Imitaba-
1. Cor. 4. 16. tur verò Paulus Dominū nostrū IESVM
Christū, non quatenus est opifex, & rerū
omnium dominus; (nec enim alios nobis
cælos eōdidit, aut maria, vel terram crea-
uit) sed imitabatur quodammodo, in suis
moribus ac institutis exprimens vitæ ab C
eo nobis traditæ formam admirabilem,
quatenus eam assequi licebat. quis enim
Christo par fuerit? Cum igitur seip-
sum nobis coniunxerit propter humā-
nitatem, immò, vt verè dicam, ad
hoc bonum ducem se præbuerit, nem-
pe vt per supramundanam vitam de
mundo exeamus, (supra mundum enim
est Euangelica conuersatio atque disci-
plina) ait se non esse de mundo, & nos
id porro consequi, quia diuinus eius
sermo in mentibus nostris habitauit.
Sed quemadmodum mundus me odio D
habet, inquit, sic & eos. Odit verò
Christum mundus, quatenus repugnat
eius sermonibus, & admonitiones non
admittit, propensionibus ad malum to-
to animo se dedens. Vt autē Seruatorem
nostrum Christum odit, ita etiam ipsos
discipulos odit, qui sermonē eius propter
eum annunciant, quod & Paulus facie-
bat, dicens: *Pro Christo igitur legatione*
2. Cor. 5. *fungimur, tanquam Deo reconciliante*
propter nos. Precamur pro Christo, re- E
conciliamini Deo. Quid ergo postu-
lat, postquam ostendit odio haberi
discipulos ab iis qui mundi malis sunt af-
fixi? *Non rogo*, inquit, *vt tollas eos de mūdo,*
sed vt serues eos à malo. non enim huma-
nis rebus excedere, nec vita corporea
Christus vult sanctos exolui, nondum
suæ missionis exacto cursu, nec adhuc
virtutibus pietatis conspicuos, sed

Ἀφ' ὧν τοίνυν ἴχνεσιν αὐτοῦ καθακολουθῆσαι ὁ θεοπέ-
σιος ἡμῖν διέταξε Παῦλος· ἐνδέχεται γὰρ τότε μάλι-
στα καλῶς, ὅτε μόνα φρονήσομεν ἀνωτέρω τοῦ κό-
σμου, καὶ ἄνω φερόμενοι σαρκικοῦ τοῦ οἰκείου πά-
σης νοῦ, εἰς μόνα βλέψομεν τὰ ὑπὲρ τοὺς ὑφ' ἡμῶν
ἑαυτὸν δὲ πάλιν συγκαταβιβᾷ τοῖς μαθηταῖς
ἀφ' ὧν αὐθέντην, ὃ καὶ ἐν μίμησιν ὅτου νοοῖτο
τυχὸν εἰς ἄνθρωπος πρὸς πᾶν εἶδος ἀνθρω-
πῆς, καθάπερ ἀρτίως ἐλέγομεν, ἀπασῶν μὲν τῶν
ἐν κόσμῳ ἀφεστῶτες ἁμαρτιῶν, ἀλλοτρίοι τε καὶ
ξένοι τῶν ἐν αὐτοῖς κακῶν ἀπαδεδειγμένοι. καθάπερ
οὖν ἀμφὶ τοῦ ἡμῖν ὑπισχνεῖται Παῦλος σεσύ-
ταυται, ἐν Χριστῷ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται,
κἀγὼ τῷ κόσμῳ· τοιοῦτόν πού φησιν ἐμμενῶ καὶ
ἑτέρωθί που λέγων· μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀ-
γὼ Χριστοῦ. ἐμιμεῖτο δ' ὁ Παῦλος τὸν κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ὅ καθότι ὅτι δημιουργὸς καὶ
τῶν ὅλων κύριος· ὃ γὰρ τοῖς ἄλλοις γενόσιν ἑτέ-
ροις ἡμῖν ἔσεσθαι θεμιτὸς, ἀλλ' οὐδὲ θαλάττης, ἢ
γῆν αὐέδυξε ποτ' ἐμμενῶ δέ πως, ἢ ἄλλον ὅτι τὸν
ὑποδεεστέρως ἡμῖν πρὸς αὐτὸν πολιτείας τὸν ἀξι-
αγαστον τύπον, ἐν ἰδίοις διαπλάττων ἤθεσί τε καὶ ἔθε-
σιν, καθόσον ἐφικτὸν ἦν ἡμῖν· τίς γὰρ ἂν ἐν ἰσῳ
γένοιτο τῷ Χριστῷ; ἡμῖν δὴ συνδρομῶ ἑαυτὸν παρα-
δίδωσι δι' ὃ αὐθέντην, μᾶλλον δ' ὅπερ ἐστὶν
ἀγαθὸς, ὡς καὶ εἰς τοῦτο κατάρξας ἡμῖν τὸ ἀγαθὸν, τὸ
ἐκβαίνειν φημὶ τοῦ κόσμου, ἀφ' τοῦ ὑπερκοσμίου
ζωῆς· ἄνω γὰρ κόσμου ἡ διαληπτικὴ πολιτεία καὶ
παράδοσις· οὐκ εἰδ' φησὶν ἑαυτὸν ἐκ τοῦ κόσμου καὶ
ἡμεῖς δ' τούτου τυγχάνειν, ἐπεὶπερ ὁ θεὸς αὐτοῦ κατῴ-
κησε λόγος ἐν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς· ἀλλ' ὥσπερ
ὁ κόσμος, ἐμὲ μισῶ, φησὶν, ὅτι καὶ αὐτούς. μισῶ δὲ
ὁ κόσμος τὸν Χριστὸν, καθὸ τοῖς περὶ αὐτοῦ δογμα-
τικοῖς λόγοις, καὶ ἀνεπίδεκτον ποιεῖται τοῦ πάσχειν
ἀνθρώποις, τοῖς εἰς φανερότητα ῥοπαῖς ὅλον ὑπεδεὶς τὸ
ἴδιον φρόνημα. καὶ μίμησιν δὴ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ, καὶ αὐτοὺς δηλονότι μεμίσηκε τοὺς μα-
θητὰς, τοὺς περὶ αὐτοῦ δι' αὐτὸν προσδιδόντας λόγον,
ὅπερ ἐποίει καὶ Παῦλος λέγων. ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν
πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος, δι'
ἡμῶν. δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ
Θεῷ. τίς οὖν ἡ αἴτησις, μὴ τὴν ἀπόδοξιν ἣν μεμί-
σηκας τοῖς μαθηταῖς παρὰ τοῖς κοσμικοῖς πε-
σλωθέντων κακοῖς; οὐκ ἐρωτῶ, φησὶν, ἵνα ἄρῃς
αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ
πονηροῦ. ὃ γὰρ τῶν αὐθεντῶν ἀπαλλάττεσθαι
προγμάτων, οὐδὲ τῆς ἐν σώματι ζωῆς ἀπαλλάττεσθαι τοὺς ἁγίους ἐβούλετο Χριστὸς πρὸ τῆς
ἐθνείας ἀποστολῆς τὸν δρόμον τελέσαντας, ἢ ταῖς κατ' βύσεις ἀφετηρίοις ἀρετάς, ἀλλὰ

τοῖς δὲ κόσμῳ συμβιοτεύσαντας καὶ εἰς διαφέσει τοῦ Θεοῦ πολιτεύειν τοὺς ὁσίους αὐτοῦ πεδηγήσαντας, μετὰ λαμπρῶν τότε τῶν κατορθωμάτων πρὸς τὴν ἄνω φέρεσθαι πόλιν, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀγγέλων συναυλίζεσθαι χορείας. διῤῥήσεται γοῦν τῶν ἁγίων τινὰ τοιαῦτα τὸν φιλαρέτου Θεὸν ὑμνοῦντα· μὴ ἀπαγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου. ὑ γὰρ ἀζήμιον τοῖς φιλοθέοις ψυχαῖς, πρὸ τελειώσεως ὥσπερ * τῆς κατ' ἐξαίρετον πολιτείαν ζωῆς ἀποπίπτειν τὸν μὴ χρεών. διὸ τοῦτο καὶ ὁ νόμος ὁ διὰ Μωσέως ὡς ἐν ὀργῇ τινος τοῖς ἔξω καὶ ἡμιμοίρως τοῖς φιλανθρώποις ἀπορρίπτεσθαι τὸν μὴ χρεών διδάσκων τὸν ἀεὶ καιρὸν ἐν καθόκοντι θανάτου, ἐπιφωνῶν πολλάκις, ἔξω δὸς ἑαυτὸν καιροῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν ὑ καιρῷ σου. ἄλλως τε ὃ τὴν καθ' ἡμᾶς ἀποδημίαν πρὸς μὴ τοὺς ἁγίους ἐθέλειν, ὑ μετρίαν ἔμβλαβε βλάπτειν ζημίαν τοῖς ἀσθενεστέροις τὴν πίστιν· μᾶλλον ὃ ὅλως παιδαγωγηθῆναι εἰς διόρθωσιν, τοὺς τοῦτο δρᾶν δυναμένους οὐκ ἔχοντας. ἐν τούτῳ εἰδὼς ὁ Παῦλος, φησί, κρεῖττον γὰρ διαλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. προγινώσας οὖν ἀεὶ τὰ τῶν ἀμωμήτων σωτηρίας ὁ κύριος, ὑ δίχα φωτήρων καὶ ἀλῶν, ἐᾶν τὸν κόσμον δεῖν καταλιμπάνεσθαι λέγει, ἀλλὰ τηρεῖσθαι μᾶλλον τοὺς ἁγίους ἐρωτᾷ, καὶ ὑ ποτὲ μὲν δυστροπίας ἔξω μένοντας ἀεί, καὶ τῶν πειρασμῶν τὰ ἐφοδεύειν ἀπεκβιάσας, δυναμένοις τῶν πάντα ἰσχύοντος παθεῖν. σημειωτέον δὲ πάλιν, ὅτι τὰ ἴδια καὶ πρὸ αὐτοῦ γεγενῆσθαι λόγον, φανερὸν ὃ τὰ διαλυτικὸν, ὑ Θεοῦ καὶ πατρὸς εἶναι φησιν, ὑχ ἕτερον αὐτὸν παρὰ τὰ πατέρα δηλονότι ἀλλ' ἓν καὶ ὁμοούσιον. διῤῥήσεται γὰρ τὸ τῆς διαλυτικῆς συγγράμμασιν, ἀποτεθηπότας αὐτὸν τοὺς τῶν Ἰουδαίων λαοὺς, ἐπεὶ ὡς αὐτοὺς ἐδίδασκεν, ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ ὑχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ αὖ τὰ κείμενα τοῦ τῶν νόμου δόκιμοι παρεισφέρουν, τοῖς πρὸς αὐτοὺς διαλεγόμενοι τοιοῦτος ἐφαίνοντο· ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὑχὶ δὲ πάντως τοῖς ὑπὸ σκιὰν καὶ γράμμασι καθυπολυθήσας τύποις, ἀλλ' ὡς ἐξουσίαν ἐπιφερόμενος τὸ οἰκεῖον καθάπερ γράμματος λόγον, ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, καὶ μοιχεύσεις φησὶν· ἐγὼ ὃ λέγω ὑμῖν, ὡς ὁ ἐπιθυμήσας κρίνει τὸ νόμου διαφθείροντος τοῖς θείοις λογίοις, ὡς ἐπ' αὐτοῦ οὐκ ἔστι παρεισδῦναι καὶ ἀπ' αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν· ἀλλ' ὑφελέ τι καὶ παρεστήσατο ὁ Χριστὸς μεταβιβάσας τὰ ὡς τύπους εἰς ἀλήθειαν. σύκοινῶν οὖν ὡς τοῖς ὑπὸ νόμον, τοῦτ' ἔστι, οὐκ ὡς ποιήμασι λογικοῖς, ᾧ γὰρ αὐτῷ τὸ δούλοις πεφύκασι φυσικῶς, τούτῳ δὴ παρεστὼς τοῦ πάντων αὖ, καὶ τὸ

A postquam vitam vnà cum mundanis egerint, eosque ad conuersationem Deo placentem deduxerint, tunc cum præclaris operibus in supernam ferri ciuitatem, & cum sanctorum Angelorum versari choris. Inueniemus igitur sanctorum aliquem ad virtutis amantem Deum canentem, *Ne reuoces me in dimidio dierum meorum.* nec enim periculo vacat pias animas antequam eximio viuendi instituto perficiantur, vitâ corporis excedere. Ideóque Lex Mosaica loco iræ ac supplicij præmaturam mortem peccatoribus inferri docens, sæpius inclamabat, *A malis abstinendum ne morianis in tempore non tuo.* Alioquin sanctos velle ex humanis rebus excedere, non mediocre damnum infirmioribus in fide allaturum esset, immo verò ne ad pietatem quidem instituerentur, cum non haberent qui id facere possent. Quod cum nosset Paulus, aiebat; *Melius est dissolui, & esse cum Christo: permanere autem in carne, necessarium propter vos.* Prouidens itaque Dominus eorum saluti qui nondum initiati erant, non absque luminaribus mundi homines ait esse relinquendos, sed sanctos seruari rogat à peruersitate Mali semper immunes, & tentationum incursibus, cunctipotentis virtute Patris. Obseruandum autem est rursus, cum dicere, suum sermonem, id est Euangelicum, Dei ac Patris esse, ostendendo non alium esse ipsum à Patre, propter identitatem substantiæ. Inueniemus enim in scriptis Euangelicis eius admiratione attonitos Iudæorum populos, quòd eos doceret, tanquam potestatem habens, & non sicuti Scribæ solebant. Hi enim legis placita præ se ferebant: Dominus autem noster IESVS Christus, Scripturæ vmbras ac figuras minimè secutus, sed in diuina potestate suum sermonem illustrans, *Dictum est antiquis. Non mœchaberis*, inquit: *Ego autem dico vobis, Non concupiscas.* quamuis de suis oraculis Lex statuerit iis nec addi fas esse, nec detrahi: addidit tamen & detraxit Christus, mutatis in veritatem figuris. Quapropter non inter Legis subditos, id est non in creaturarum numero censebitur. nam qui naturâ suâ seruus est, ei vtique vt subditus sit Le-

B

C

D

Phil. 1. 23

Matt. 5. 27.

gi conuenit. Patris igitur sermonem Christus fecit suum. Ipse enim est in Patre & ex Patre Verbum, diuinitatis annuncians voluntatem, Diuinitatis inquam veræ oc vnius, quæ in patre, & Filio, & Spiritu sancto intelligitur.

δῆν ἐποιήσατο λόγον. ἴδιον οὖν ἄρα λόγον τὸν τῦ πατρὸς ἐποιήσατο Χριστός. αὐτὸς γὰρ ὢν ὁ ἐκ πατρός τε καὶ ἐξ αὐτῦ λόγος, τὴν τῆς θεότητος θελημάτων ἐξαγγελικός· θεότητος δὲ φημὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ μόνης, ἣ ἐκ πατρός τε ἔφυ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.

V.16.& 17. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Pater sancte, serua eos in veritate. *Sermo tuus veritas est.*

Ἐκ τῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τῦ κόσμου. πάτερ ἅγιε τήρησον αὐτοὺς ἐν ἀληθείᾳ. ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν.

Ostendit rursus his verbis palamque fecit pro quibusnam Deum ac Patrem roget, & pro quibus id fieri magis deceat, intelligatur sicuti nos mediator & Pontifex, & aduocatus, iuxta Scripturam diuinam, vt siquando labi contingat, & à recto deerrare, aut etiam insperatis quandoque tentationibus concuti, siue Diabolicæ fraudis tempestate iactari, Patrem adeat pro nobis, vt mediator, & vnà cum suo genitore dignis bona largiatur. id enim ei conuenit, Deo secundum naturam existenti. Habent igitur, inquit, qui tuum, ô Pater, sermonem susceperunt, refulgentem in seipsis imaginem, & conformes facti sunt tuo legitimo Filio, ad eius imitationem mundanæ nequitiæ fluctus enauigantes, & ab omni studio voluptatis ac turpitudinis immunes redditi. Idcirco serua eos in veritate tua. naturalis enim est in Christo & omni oratione maior puritas. Deus enim est verus, qui peccato obnoxius esse nequit, cum virtutis omnis sit fons, & eius quæ sanctificatione constat sanctitatis. nihil aliud enim facit diuina & vniuersi regina natura, nisi quod ei conueniat reuera, & inesse intelligatur. In sanctis verò discipulis, siue omnibus qui credunt in ipsum, non aliter puritas inest, aut ab huius mundi malis immunes fiunt, quàm per supernam misericordiam & gratiam quæ priorum peccatorum sordes, ac præteritæ vitæ crimina expellit, & sanctæ vitæ claritatem inducit, quæ tamen in eodem statu non facile perseuerat. sapientissimè quippe mihi Paulus dixisse videtur, *Quare qui sibi stare videtur, videat ne cadat.* Res enim nostræ perpetuo fluctu agitantur variisq; modis concutiuntur, Malo nos iugiter

Ὑπέδειξε πάλιν ἐν τούτοις ἢ κατέχησιν ἐναργὲς ὑπὲρ τίνων μυεῖσθαι χρὴ πρὸς Θεὸν ἢ πατέρα δηλονότι, ἢ ὑπὲρ ὧν μᾶλλον ἥρμοττε παρεπιδημεῖν, ὅταν μὲν ἐπὶ νοήμασι καθ' ἡμᾶς μεσίτης τε ἢ ἀρχιερεὺς, καὶ παράκλητος ἢ τὰ ἅγια γραφαὶ, ἵν' εἴπου τε καὶ διαπταίσαι συμβαίνοι, ἢ ἀμπτῶτι τῷ καθήκοντος, λογισμοῦ τε καὶ πραγμάτος, ἢ ἐκ ἀδοκήτοις ἔοικε ὅτε καταπονεῖσθαι πειρασμοῖς, ἤγουν ἀφορολιχῆς κακουργίαις ἐπορχήματίζεσθαι, πρὸς σίου τε ὑπὲρ ἡμῶν, καλόν γε ὂν πρέπον τῇ μεσιτείᾳ χρῆμα, ἢ συζυγικῇ τῷ ἰδίῳ γηνήσει τοῖς ἀξίοις τὰ ἀγαθά. πρέποι γὰρ ἂν ἐκ τῦτο αὖπαλ, Θεῷ καὶ φύσιν ὑπαρχοντι. ἔχουσι τοίνυν, φησὶν, οἱ τὸ σὸν ὦ πάτερ δι' ἐμοῦ δεξάμενοι λόγον τὸ ἐμῷ ὁμοίωμα ἑαυτοῖς ἀφηλάμποντα εἰκόνα, σύμμορφοί τε τῷ σῷ γνησίῳ γεγόνασιν υἱῷ, καὶ μίμησιν τὸ αὐτοῦ τὸ κοσμικῆς φαυλότητος τὸ κλύδωνα παρανήχοντες, ἀλλότριοί τε ἐκ ξένοι τὸ ἐκ τῷδε τῷ βίῳ φιληδονίας τε καὶ ἀκάθαρσίας ἀφηρέτησαν δῶα δεδεγμένοι. ἀφ' ὧν τῦτο τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ σῇ· φυσικὴ μὲν γὰρ ἐν Χριστῷ, ἢ ἐν αὐτῷ λόγον ἔχει καθαρότης. Θεὸς γὰρ ὄντως ἀληθινὸς, ἁμαρτίᾳ μὲν ἀνυπόπτωτος ὢν εἰδὼς, ἢ ἐξ αἰσχρόμιλος, πηγὴ ὢν μᾶλλον ἀρχὴ πάσης ἀρετῆς ἁπάσης, ἐκ τὸ ἁγιασμῷ κοινωνίᾳ λαμπρότητος. ὁρᾷν γὰρ αὖ ἕτερον οὐδὲν ἡ θεῖα τε ἐκ τὸ ὅλων κρατῦσα φύσις, εἰμὴ ὅσῳ αὖ κὐτῇ πρέποι τε καὶ ἀληθὲς ἐκ νοεῖσθαι πρεσβύ. ἐν δὲ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, ἤγουν ἅπασι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ἀχ ἑτέρως ἐνυπάρξει ὁ καθαρὸν, ἤγουν ὁ μηκέτι τοῖς κοσμικοῖς διαφύρεσθαι κακοῖς, εἰ μὴ ἀφ' ὧν αὖθις ἀμνησικακίας τε καὶ χάριτος, ἐκ πολὺ μᾶλλον ἁγίοις τὸ ἤδη πρεπεπλασμένοις τὸν μολυσμὸν, ἐκ τὸ παλιδύσμιτος βίου τὰ εἰς κλήματα, εἰσκομιζόντος ἢ μᾶλλον ἐν ἁγιασμῷ ζωῆς τὸ λαμπρότητα, πλὴν οὐκ ἀπαλοιπότερον ἐχούσης τὸ ἐμφυτότητι ἀγαθῷ. Σφάπτα γάρ μοι φαίνεται καὶ ὁ Παῦλος εἰπὼν, ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ. ἀεὶ γὰρ ἐν σάλῳ τὰ ἡμέτερα ἢ ποικίλως δονῆται τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀκλο-

λήπτως τ πονηρ ὸ πειράζοντος, ὡς ὑπὸ δρυὸς τὸ
ἀφ' ἑαυτ ὸ πάντος, καὶ δυσκατόπτοις κακουργίαις βύ-
ῥήμασι καθαπλῶ ἐθέλοντος, εἴ πως αὐ δυνατὸν ἦν,
καὶ τοὺς ἤδη κεκαθαρμένους. τὰ γὰρ βρώματα αὐτ ὸ
ἐκλεκτά, κ τ ὸν τοῦ πνεύματος φωνὴν ἐπιμάρτυ-
ρήσας τοίνυν τοῖς ἑαυ ὸν μαθηταῖς τὸν ἔξω κόσμου
ζωλῶ, καὶ τ ὑσιώδους ἑαυ ὸν καθαρότητος τ κ μί-
μησιν συμμορφίαν, τηρηθῆναι λοιπὸν καὶ τοῦ
παιδὸς ἐρωτᾷ, μονονυχὶ λέγων, ὦ πάτερ ἅγιε πά-
τερ, εἰ μὴ ἦσαν ἐν κόσμῳ, τοῦτ' ἔστιν, εἰ τ ἐν
παιδὶ τῷ κόσμῳ τετιμημένον διέζων βίον,
εἰ ταῖς ὑπηγείοις καὶ τοσοῦτοις ἡδοναῖς τ οἰ-
κεῖον ἐγκαθαπτόμενοι νοῦν, τὸν ἀκαλλεφάν-
τιν τῆς πονηρ ὸ κατέγραφον ὥσπερ ἰδέαν ἐν ἑ-
αυτοῖς, οὐκ ἂν ἐπιφὺν πειράζοι ἐκεῖνος, ἀλλ'
ὑφ' αὐ ὸν τοῖς ἰδίοις αὐτὸς ὀξωπλίσθη τέκνοις, τῆς
ἐνούσης αὐτ ὸ φαυλότητος ἐν αὐτοῖς ἔχων τ μίμη-
σιν· ὅθεν γ καθ' ὁμοιότητα καὶ αὐτὸν τ ἐμὸν, τ ἐν
παιδὶ τῷ κόσμῳ διαγλύπτοντες ἀπάτην, ἔξωθεν κό-
σμου γεγόνασι, κ ὃν τ ἐμῆς ἀσυγκρίτου φαιδρό-
τητος διαφανέσαν χρῆμα λοιπὸν ἐν οἰκείοις αἱμα-
μάτοντας ἕπεσθαι, ἐφεδρόν τε διὰ τοῦτο καὶ πολε-
μιώτατον ἔχειν, τ αἰεὶ τοῖς ἁγίοις ὀπτεύοντα
ἐπιτομαῖς, διαπτρᾶξαι λοιπὸν ἀμαλχίως βάλλομεν·
διαπτρᾶξαι δὲ πῶς ἂν δίκα τ ἀληθείας τ σῆς, τοῦτ'
ἔστιν ἐμοῦ. εἰμὶ γὰρ ἐγὼ κ φύσιν ἀλήθεια σὴ, ὦ πά-
τερ, ὁ ὑσιώδης τε καὶ ζῶν κ σύντροφος λόγος. κ
τοῦτό μὲν λέγειν οἷόν τε ἂν ἀσύντοπτον αὐτόν.
βλέπει γὰρ ὅπως διὰ πάντων, ὡς εἶπος εἰπεῖν, τὴν
αὐτ ὸν λόγον τὴν τ παιδὸς σωτηρίαν, τὴν καθ' ἡμᾶς
νοουμένην, ὃ οἰκεῖον πρᾶγμα δύσας τοσοῦτον, σωμ-
σάμενος πάντως, ἐκεῖνό που ἂν ἔχοι παιδαγωγικὴν ἀξί-
ωσις, ὅτι πάντα δι' αὐτ ὸν ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτ ὸν ἐγέ-
νετο οὐδὲ ἕν. τὸ μὲν οὖν τοῖς ὀπίσω βραχὺ τηρῆσαι
τοὺς μαθητὰς τοῦ τ ἰδίου γνησίους τοὺς ὁμοίως τ
πρὸς κλῆσι, τὸν δοθῆναι αὐτοῖς ἐν δίκαις τούτοις, ἐν τῇ
ἀληθείᾳ τ παιδὸς, τὸν ὑπὲρ αὐτῶν αἴτησιν πλη-
ροῦσθαι βάλλειν. τί οὖν ἄρα καὶ τοῦτό ἐστιν, ἢ τί ὃ
ποικίλον τ λόγων βάλλειν; ὑμίαν ὅσον ὀπτεύ-
σαντ τ τοῦ παιδὸς ἐνέργειαν δι' αὐτ τελουμέ-
νην ὅτι τῇ τ ἁγίων φθορᾷ; ἐν μὲν γὰρ ἐκείνοις, ἐν
ὁμοίᾳ τ παιδὸς χρῆσαι λέγειν τηρεῖσθαι τοὺς μα-
θητάς, οἱονεὶ ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει θεότητος, τῆς
ἧς κατ' ἐθέλοντος ἔξω γενέσθαι χρεὼν, τοῖς ἅμα
Θεὸν κινδυνεύουσιν ὑπαρξαι φησὶν, ὁποῖόν τι
καὶ γέγονεν ἐπ' αὐτοῖς, κ ὃ σιωπώμενον, ὃ καὶ τοῖς
ἑαυ ὸν μαθηταῖς ἐκκαλύπτων, κ καιρὸν, εἶπε-
κεν ὁ Χριστός· Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι, ὡς τ σῖτον· ἐγὼ δ

A tentante, insidiasque assiduè struente, & obscuris scelerum artibus inquinare volente, si possit, etiam purgatos. *Esca enim eius electa*, iuxta Prophetæ vocem. Cum ergo testatus sit discipulos suos alienam à mundo vitam agere, & essentialis suæ puritatis imitando conformitatem expressisse, seruari demum eos, idque à Patre petit, tantumnon dicens: O sanctissime Pater, si essent in mundo, id est si vitam quam hic mundus in pretio habet viuerent, si terrenis ac temporariis voluptatibus mentem suam immergentes impurissimam in seipsis quodammodo Mali formam depingerent, minùs ille forsan tentationibus suis ingrueret, nec in liberos suos armaretur, quippe qui suæ nequitiæ formam in iis expressam haberet: Cum autem exemplo meo mundi huius impostoras ridentes alieni à mundo facti sunt, & incomparabilis mei splēdoris clarissimam speciem in suis moribus exprimunt, sibique infensissimum hostem & insidiatorem ducunt, qui perpetuò sanctis infrendet, Satanam, seruari demum eos velim. Seruari autem nequeunt sine veritate tua, id est sine me. Sum enim ego secundum naturam veritas tua, ô Pater, subsantiale nimirum ac viuens & hypostaticum Verbum. Atque hæc ab eo quidem dici suspicandum est. Animaduerte verò, vt in omnibus suis sermonibus, vbi aliquam Patri attribuit operationem, suæ quoque personæ simul mentionem faciat, verum vtique ostendendo illud, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Igitur paulo ante rogabat seruari suos discipulos in nomine quod datum est: hic ei verò in veritate Patris, petitionem impleri vult pro ipsis. Quid ergo varietas illa sermonum sibi vult, nisi vt ostendat vnam esse à Patre per ipsum in conseruandis sanctis operationem? Ibi enim in nomine Patris seruari oportere inquiens suos discipulos, in gloria & virtute deitatis liberari ex Diaboli manu eos dicit qui propter Deum pericula subeunt. cuiusmodi etiam factum est in ipsis, tametsi reticetur, quod suis discipulis olim Christus reuelans, dixit: *Simon, Simon, Ecce Satanas expetiit vos, vt cibraret sicut triticum: ego autem roga-* Luc. 22. 31.

rogani pro te vt non deficiat fides tua. nam pleraque eorum quæ ad nos pertinent occultè dispensantur prouidente nimirum, & vniuscuiusque vitam protegente Christo. Cum autem hîc dicat, *Serua eos in veritate*, clarè significat illustratione veritatis eos ad comprehensionem deduci veritatis. nec enim absque illuminatione spiritali ad agnitionem venire licet veritatis, nec diuinorum dogmatum exactam comprehensionem assequi facultatis est humanæ. nostram quippe mentem excedunt quæ diuinis literis continentur mysteria, exiguum verò munus non est, vel mediocrem Christi cognitionem assequi: quippe beatus ille Petrus, Dominum confessus Filium verè Dei viuentis, iure audiit: *Beatus es Simon, Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in cælis est.* Reuelat enim sanctis suum Filium, qui cum sit veritas, non sinit Satanam in adulterinum sensum fidelium mentem abducere, cui cum olim Hymenæus & Alexander adhæsissent, repudiato veritatis sermone, naufragium circa fidem passi sunt. Magnum igitur est ad rectè agendum & sentiendum, in Dei nomine ac veritate seruari à Patre, vt nec ab agendi splendore excidamus, nec in insciti am delapsi à veræ pietatis dogmatis procul amandemur. Quod quidem nobis ipsis facile continget, cum extra mundum esse videbimur, ita tamen vt nos in mundo natos non inficiemur (Ex limo enim, & ex terra formati omnes sumus, vt scriptum est) sed operum qualitate à mundanorum vita differamus. Nam qui conformitatem cum Christo appetunt, ambulantes in terra conuersantur in cælo. Obseruandum autem est rursus, vtiliter hic Patrem vocare sanctum, tantumnõ eum admonens, quòd cum sanctus sit, sanctis oblectatur. Sanctum autem est quodcunque cernitur à mundi sordibus immune, quod quidem est in Christo naturaliter sicut in Patre: ascititium verò & aduentitium in sanctis discipulis, sanctificatione nimirum per gratiam, & splendore atque probitate vitæ. Sic enim ad imaginem diuinam & supramundanam conformari licet.

A ἐδεήθην σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου. λελησθότως γὰρ οἰκονομεῖται τὰ καθ' ἡμᾶς τὰ πολλά, προνοοῦντος ἀληθοῦς, καὶ ὑποφαπτίζοντος τῷ Χριστοῦ τὸ ἐκάστου ζωῆς. σαφῶς δ' ἂν λέγων, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ, καθαιρομένη σαφῶς ὅδ' ἐλλάμψεως τὸ ἀληθείας, εἰς τὸ τῆς ἀληθείας χωρεῖν γνῶσθαι καλύπτει. οὐδὲ γὰρ αὐ δίχα τοῦ θείου πνεύματος φωτισμοῦ πρὸς ὑπόληψιν τῆς ἀληθείας ἰσῖναι θεῖς, οὐδ' αὖ ὅλως ἀκριβῶς τῶν θείων δόγματος ἐκπορίσαιτ' ἂν ἑαυτῷ τὴν κατάληψιν, κατὰ γε τὸ ἀνθρώπινον φαμὲν ἐφικτόν. ὑπερβαίνει γὰρ νοῦν τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ μυστήρια, πολλοῦ ὄντα ἀκλεᾶ τὰ δῶρα, τὸ κἂν μετρίαν φαμὲν ἀληθείᾳ τῇ γνώσει τῇ περὶ Χριστοῦ. πάνυ γοῦν B ὁ μακάριος, υἱὸν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὁμολογήσας τὸν κύριον, ἤκουσεν εἰκότως· μακάριος εἶ Σίμων Βαρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ, καὶ αἷμα σοι οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ἀποκαλύπτει γὰρ τοῖς ἁγίοις τὸν ἴδιον υἱόν, ὅς ἐστιν ἀλήθεια, οὐδὲ πέπεισεν οὐκ ἐᾷ τὸν Σατανᾶν πρὸς κίβδηλον γνῶσιν τῶν πιστευόντων τὸν νοῦν, ᾧ προσεκλυσθέντες καὶ Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος, C ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν, τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας ἀπωσάμενοι λόγον. μέγα τοίνυν εἰς τὸ διαμεῖναι καλῶς καὶ ἐν ὀρθότητι λογισμῶν καὶ πράξεων, τὸ ἐν ὀνόματι Θεοῦ, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τηρεῖσθαι παρὰ πατρός, ἵνα μήτε περὶ τὸ τῆς προσηκούσης φαιδρότητα ἀφανιζώμεθα, μήτε μὴν ταῖς εἰς ἁμαρτίαν παρεκβάσεσι, πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἀκοσμίας δόγματος ἐξοικειώμεθά ποτε μακρόν. τοῦτο δ' ἂν καὶ ἡμῖν ὑπαρξειεν ῥᾳδίως, ὅταν ἔξω τοῦ κόσμου γενόμενοι φαινώμεθα, οὐκ ἀρνούμενοι τὸ ἐν κόσμῳ εἶναι· οὐκ ἐπιλοῦ γὰρ οἱ πόντοι, καὶ οὐκ γῆς διυπτίσμεθα, καὶ τὸ γεγραμμένον· τῇ γὰρ τῶν ἔργων ποιότητι, τὸ πρὸς τὸν κόσμον ζωῆς προσλαπάττοντες. D ὡς ἐπαποῦντες γὰρ ὅτι γῆς τὸ ἐν σαρκὶ πολιτεύονται, καὶ τὸ Χριστῷ συμμορφίας οἱ ἔργασαι. σημειωτέον δὲ πάλιν, ὅτι δὴ σφόδρα χρησίμως ἅγιον τὸν Πατέρα ἀποκαλεῖ τὸν πατέρα, μετονομάζει δὲ ὑποτιμήσεσθαι αὐτὸν, ὅτι καὶ ἅγιος ὤν, τοῖς ἁγίοις ἐφήδεται. ἅγιον δὲ πῶς ἂν φαίνοιτο τὸ ἐν κόσμῳ κηλῖδος ἀπηλλαγμένον, ὅταν ᾖ φυσικῶς μὲν τὸ Χριστῷ, καθ' ὁμοιότητα δὲ παίδων, εἰσποιητὸν δὲ καὶ εἰσηκειωμένον τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς, ἀφ' οὗ τοῦ καθαρμοῦ, καὶ τὸ βίῳ φαιδρότητος καὶ ὁσιότητος· πλάττοιτο γὰρ ἂν πρὸς εἰκόνα τὸ ἄνω τῷ θείᾳ, καὶ ἁγιάσμου.

A

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Οὐ σὺν ἐκ μετοχῆς τῆς πρὸς ἕτερον ἅγιός ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὐδὲ ξένος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὁ ἁγιασμὸς.

Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

CAPVT X.

Quòd Christus sanctus non sit participatione cum alio, & quod ab eius essentia aliena non sit & sanctificatio per spiritum.

v. 18. & 19. *Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum. Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.*

B

Ἅγιον ὁμολογήσας μάλιστα νῦν τὸν πατέρα, δεῆσιν ποιεῖται τοῖς μαθηταῖς ἐρωτήσας, ἐν ἀληθείᾳ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῷ ἰδίῳ πνεύματι· τὸ γὰρ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, ἐπεὶ καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐστὶν, αὐτὸ διαλογούμενος τοῖς μαθηταῖς ἀποστολικὰς φησὶν αὐτοὺς ἐν τῷ κόσμῳ κατὰ μίμησιν τῆς οἰκείας ἀποστολῆς· ἀπόστολος γὰρ καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν Ἰησοῦς, κατὰ τὴν Παύλου φωνὴν, κατά γε τὸ πρέπον τῇ ἀνθρωπότητι χρῆμα καὶ τῆς τοῦ κενώσεως τρόπου· προεχειρίσατο δὲ ἅπαξ εἰς τοὺς μαθητὰς, δεῖσθαι δὲ πάντως τοῦ ἁγιάζεσθαι φησι πρὸς τοῦ ἁγίου πατρὸς, οἰκοδεσπότου δίκην αὐτοῖς διαλογούμενος δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ γὰρ τοι καὶ δηλοῦται, οὐκ ἀνεῖς τὸν φαιδρότητος ἀφίκοντό ποτε τὸν σωτῆρος οἱ μαθηταὶ, ὡς ὅλης ἡλιακῆς εἶχον λαμπόμενοι φωστῆρες, ἀλλ' ἀσθενὲς ἀνέτειλον πρὸς τὰ ὄντα τὸν πιεραζόντων, ἤτοι τὸν διαβόλου δυσσήπτοις βλάβαις, τῇ τοῦ πνεύματος μετουσίᾳ μὴ διαφερόμενοι τὸν νοῦν, καὶ εἰς ἀσυνήθη τινὰ καὶ τὸν ὑπερφυᾶ δεσπότου σύνταξιν, δι' αὐτὸ δυναμούμενοι, καὶ εἰς γνῶσιν ἀκεραιοφανῆ τοῦ θεοπνεύστου γραφῆς, καὶ τὸν ἱερᾶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων, διὰ τὸ πνεύματος διὰ δουχίας διϊδρωτὶ πορευόμενοι. ἐν γοῦν ὁ σωτὴρ σωαλιζόμενός τε αὐτοῖς, καὶ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καθάπερ γέγραπται, καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὸν οἰκουμένην, τὸν διὰ πίστεως χαίρειν κηρύξαι προστάξας πρῆγλεν, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, προειπὼν τὴν ἐπαγγελίαν ὧν ἤκουσαν καὶ διὰ φωνῆς τὸν ἁγίων προφητῶν. ἔσται γὰρ τὸ τοῖς ἡμέραις ἐκείναις λέγει κύριος, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. καὶ αὐτὸς δὲ σαφῶς ὁ σωτὴρ τοῖς τοῦ πνεύματος προέχουσιν ἤδη ἐπ' αὐτοὺς καταπεμπόμενον, λέγων· ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν. καὶ πάλιν· καὶ ἐγὼ ἐρω-

POstquam paulo ante Patrem sanctum nominauit, & seruari discipulos rogauit in veritate, id est in suo spiritu, (Spiritus enim est veritas, iuxta Ioannis vocem, quandoquidem & Spiritus veritatis est, ipsius nimirum vnigeniti) mississe ait eos in mundum imitatione suæ missionis. Apostolus enim, & Pontifex confessionis nostræ IESVS C factus est, vt ait Paulus, secundum formam humanitati conuenientem, & inanitionis modo. Ad hoc autem semel constitutos discipulos omnino sanctificandos ait à sancto Patre, qui sanctum videlicet in ipsis habitare facit Spiritum per Filium. Sane enim nunquam eò splendoris discipuli Seruatoris venissent, vt totius orbis luminaria fierent, nec tam grauibus Diaboli & aliorum tentationibus restitissent, nisi Spiritus participatione mentẽ munitem habuissent & ad insolitũ & quod hominẽ excedit mandatum per ipsum cõfirmati, atque ad puram diuinarum literarum cognitionem, sacrorumque Ecclesiæ dogmatum, per Spiritus illustrationem facile deducti fuissent. Et quidem Seruator conuersans cum eis post resurrectionem à mortuis, sicut scriptum est, & omnibus per vniuersum orbem hominibus gratiam per fidem prædicare præcipiens, iussit vt ab Hierosolymis non discederent, sed expectarent promissiouem Patris, *Ioel. 2. 28.* quam ab eo, idque per Prophetarum vocem audierant. *Erit* enim *in diebus illis, inquit Dominus, & effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Quin & Seruator ipse Spiritum effusum iri super eos promittebat, dicens: *Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modò. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Et rursus: *Et ego roga-*

bo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis. Proprius enim Dei ac Patris est Spiritus, nihilominus tamen proprius quoque est ipsius Filij, non quasi diuersus sit & alius ab alio, aut seorsim in vtroque intelligatur & insit, sed quia ex Patre & in Patre secundum naturam est Filius, cum verus sit fructus substantiæ eius, Patris proprium Spiritum secundum naturam sibi vendicat, procedentem quidem ex Patre, sed per ipsum Filium creaturæ traditum, non tanquam per ministrum aut famulum, sed sicuti modò dixi, ex ipsa quidem Dei ac Patris substantia procedentem, eos in autē effusum qui eius accipiendi digni sint per Verbū cōsubstantiale, & quod ex ipso effulget; ratione expressionis videlicet quâ per se subsistit, & in ipso manet ac semper est, coniunctimque simul, atque vt ita dicam, diuisim. Hypostaticè quippe dicimus esse Filium, & in suo rursus inesse genitore, haberéque in se ipso genitorem. Quia vero Patris Spiritus, Spiritus est Filij & Patris qui mittit, aut qui sanctis eum daturum se pollicetur, rursus eum vt proprium largitur Filius, propter identitatem substantiæ quam habet cum Patre, & in omnib. Patrem operari per eū apertissimè rursus ipse significauit, dicens: *Expedit vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos; cùm. autem abiero, mittam eum ad vos.* cùm alibi dicat: *Et ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis*: apertè hic ipse nobis Paraclerum se missurum pollicetur. Cum ergo, inquit, exemplo missiōnis meæ discipuli qui meis sermonibus adhærent in mundum missi sint, serua eos, Pater sancte, in veritate tua, id est, in Verbo tuo, in quo & per quod sanctificans est atque procedit Spiritus. At quis demum Seruatori scopus erat, cum hæc diceret? In nos ipsos sanctificationem in Spiritu & per Spiritum à Patre vocabat, & quod erat in nobis à mundi conditu, & cum primùm à Deo facti sumus, idipsum rursus excitari vult in nobis. Atque hæc dicimus, putà mediante, & aduocati personam pro nobis implente apud Patrem qui in cælis est Vnigenito. Verùm vt obscuritate omni sublata horum verborum vim ac sensum palam faciamus auditoribus, age de primo homine nonnihil dicamus.

Ioan. 16. 7.

Ioan. 14. 16.

A τησω τ πατέρα, κ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν. ἴδιον γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τ πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἴδιόν ἐστι καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, οὐχ ὡς ἕτερον καὶ ἕτερον, ἢ μεμερισμένως οὐ ἑκατέρῳ νοούμενόν τε & ὑπάρχον, ἀλλ' ἐπίσης ὂν πατρὸς, καὶ υἱοῦ πατρικὴ γὰρ φύσει ἐστὶν ὁ υἱὸς, καρπὸς ὢν ἀπαρχὴν ἀληθινὸς τ οὐσίας αὐτοῦ, ὃ τ πατρὸς ἴδιον πνεῦμα καὶ φύσει ἐπάγεται, χρώμενον μὲν οὐκ πατρὸς, δι' αὐτοῦ γε τ υἱοῦ τῇ κτίσει χορηγούμενον, ἐ κατά τινα τρόπον ὑφαρπαζόμενον, ἤγουν τ οὐσιωτικὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν νοούμενον, ἀλλ' ὥσπερ ἔφην ἀρτίως, ἐξ αὐτῆς μὲν προκύπτοντα τ οὐσίας τοῦ Θεοῦ & πατρὸς, χρώμενον δὲ τοῖς ἁγίοις ἀξίοις λόγου τῆς ὁμοιοσίου, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνότος, κατ' ἔκφασιν δηλονότι τ εἰς ὃ εἶδη καθ' ἑαυτὸν, & οὐ αὐτοῦ ὑφιόντος τε κ̄ ὄντως κ. sine ἀεί, προσηκόντως τι ἄμα κ̄ οἰκείως μεμερισμένως. ἴδιον σαφῶς μὲν γὰρ εἶδη φαμὲν τ υἱόν, ὑπάρχειν δ' αὖ τοῦ ἰδίου γεννήτορα, & ἔχειν οὐ ἑαυτοῦ τ γεννήσαντα. ὅτι δ' ὃ τ πατρὸς πνεῦμα, πνεῦμα φαίνεσθαι τοῦ υἱοῦ καὶ τ πατρὸς πέμποντος, ἤτοι δίκαιόν ἐστιν ἐπαγγελλομένου τοῖς ἁγίοις αὐτὸ, ἀμφοῖν δῆλον πάλιν ὡς ἴδιον ὁ υἱὸς, ἀφ' τ ταυτότητα τ οὐσίας, ἧς ἔχει πρὸς τ πατέρα καὶ ὅλη πρὸς πᾶν ὁμοίως ἐνεργὸς ὁ πατὴρ δι' αὐτοῦ, & φέσαπα πάλιν αὐτὸς διαμεμυθευκαν εἰπών· συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐ μὴ ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς· ὅταν δ' ἀπέλθω, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς· οὐ ἑτέροις εἰπὼν· καγὼ ἐρωτήσω τ πατέρα & ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν. δηλαδὴ οὐ τούτοις αὐτὸς ἡμῖν τ παράκλητον καταπέμψειν ἐπαγγελλόμενος. ὅπως δ' τοίνυν προβάλλωμαι, φησὶν, εἰς ἀποστολὴν τ οὐ κόσμῳ καθ' ὁμοιότητα τ ἐμὴν, οἱ τοῖς ἐμοῖς λόγοις προσεδρεύοντες μαθηταὶ, τήρησον αὐτοὺς, ἅγιε πάτερ, οὐ τ ἀληθείᾳ σου, τοῦτ' ἔστιν οὐ τῷ σῷ λόγῳ, οὐ ᾧ καὶ δι' ὃ ἁγιάζον ὅτι τε κ̄ προῆλθε πνεῦμα. καὶ τίς τοῦτο λέγοντι τῷ σωτῆρι σκοπός; ἐφ' ἡμᾶς αὖ τ οὐ πνεύματι & ἐν πνεύματος ἁγιασμὸν οὐκάλει προβὰς παῖς, κ̄ ὥσπερ ἦν οὐ ἐν ἡμῖν ἀπὸ προώτου τ γενέσεως χρόνου κ̄ οὐ ἀρχῆς ὅτε πεπλάσμεθα παρὰ Θεοῦ, τοῦτο πάλιν οὐ ἡμῖν ἀναζωπυρῆσαι βούλεται. & ταῦτα φαμὲν, ἅτε δὴ μεσιτεύοντες κ̄ τ παράκλητον προσωπον ἀποπληροῦντος ὑπὲρ ἡμῶν, πρὸς τ οὐ τοῖς ἁγίοις πατέρα, ὃ μονογενεῖς. ἀλλ' ἵνα τῆς ἀφελείας καὶ τ ὑπὸ τούτῳ λόγον ἀπαλλάττοντες, βυκάτορι τοῖς ἀκροωμένοις τὴν τῶν εἰρημένων καταστήσωμεν διανοιαν, φέρε τι βραχὺ περὶ τ πρώτου πλάσματος λέγωμεν.

ἔφη τοίνυν Μωσῆς ὁ θεσπέσιος περὶ αὐτοῦ, ὅτι δὴ χοῦν ἀπὸ γῆς λαβὼν ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. εἶτα ὃ ζῶον εἰς τὸν τέλεον ἄγων ἀπαρτισμὸν, ὅπως τε καὶ πῶς ἔμψυχον ἔφη διδάσκων, ἐνεφύσησε, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἁγιασμοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου διδοὺς σημαίνων, ἀλλ' οὐδὲ γυμνὸν, ἢ ἐρήμην πάντελῶς τῆς θείας καθεστᾶναι φύσεως. οὐδὲ γὰρ ἂν ὤφθη ποτὲ καθ' εἰκόνα τοῦ αἰωνίου λόγου, τὸ μάλιστα πάντων ἔχον τὸ θεσπέσιον, εἰμὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος μόρφωσιν, προσωπεῖόν ὡσπερ τι προκαλύπτεσθαι ἔλαχέ τε καὶ ἐκληρώσατο, βουλήσει τῇ θείᾳ καὶ θεϊκῇ. ἔστιν γὰρ ὅτι τὸ μονογενοῦς οὐσίας εἰκὼν ἀκραιφνὴς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ τὸ γεγραμμένον ἁγίου Παύλου· οὓς γὰρ προέγνω καὶ προώρισε, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· τοὺς οἷονεὶ αὖ συνεκβῆναι συμμόρφους ἀπετέλεσε τῇ τοῦ παιδὸς εἰκόνι, τοῦτ' ἔστι τοῦ υἱοῦ, οὕτω τε τὰ πάντα δι' υἱοῦ πρὸς τὸν ἐξ οὗπερ ἐστὶ πατέρα. ἁγίου πνεύματος ἐπιμάχεται. ἀνακαλεῖσθαι τοίνυν βούλομαι καὶ ἀναπλάττεσθαί πως εἰς εἰκόνα τὴν προτέραν τὸν αἰνεσίου φύσιν ἐρωτᾷ ἁγίου μετουσίας τοῦ πνεύματος, ἵνα τὸ προτέρᾳ ἐκείνῃ ἀμφιεσάμενοι χάριν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνακεκινημένοι μόρφωσιν, ἀμείνους τε ἅπαντι καὶ δυνατώτεροι τὸ ἐν τοῦδε τοῦ κόσμου βασιλεύουσης ἁμαρτίας βδελυσσώμεθα, μόνῃ τε τῇ εἰς Θεὸν ἀγαπήσει προσορμώμεθα, ἐφέσει τῇ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀγαθὸν ὁλοτρόπως ἀνακεκινημένοι, καὶ φιλοσοφίας κρείττονα τὸν ἁγιασμὸν ἔχοντες, ἀπαλλαττόμενον τὸ ἑαυτοῖς τῆς ἐπουρανίου εἰκόνος τὸ κάλλος τηρήσωμεν. οὕτω γὰρ ὁ βίος ὁ πνευματικὸς, αὕτη τῆς τοῦ πνεύματος λατρείας ἡ δύναμις. ἀλλ' εἰ χρὴ τι πάλιν τὸν τοῦ λόγου μῆκος συνελόντας τὸ ὀλίγοις εἰπεῖν, τὸ δεῖ γεωργὸν τοὺς καρποὺς ἀπαρχὴν ἁγιασμὸν, καὶ τὴν τῆς θείας φύσεως κοινωνίαν ἐφ' ἡμᾶς ἐκάλεσε Χριστὸς, ὡς τὸ ἀπαρχὴν τῶν δεκαμήνων τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, ἐπεί τοι καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος, ὅτι τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. ἀλλ' ἵνα κἀν τούτῳ φαίνηται πρωτεύων αὐτὸς· ἔδει γὰρ ὄντα πρωτότοκον, ὡς τὸ πολλοῖς ἀδελφοῖς, καὶ τὸ τοῖς καθ' ἡμᾶς ὁμοιοῦσθαι, δι' ὃ πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν αὐτὸν ὁρᾶν γεγενῆσθαί τε καὶ εἶναι ἀρχοντα πάντως ἡμῖν ἁγαθοῦ καὶ ἀρχὴν, καὶ θύραν, καὶ ὁδὸν, αἰτίως κοσμικῶς ἐπήνεγκε τὸ ἔφεξῆς, τοῦτ' ἔστιν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν. καὶ δυσεξήγητον μέν πως ὅτι, καὶ δυχερὲς εἰς νόησιν τὸ εἰρημένον.

A Dixit ergo diuinus ille Moſes de ipſo, Deum ſumpto de terra puluere formaſſe hominem. Tum quomodo ad perfectionem deductum fuerit animal, & qua ratione animatum fuerit edocens, *inſufflauit*, inquit, *in faciem eius ſpiraculum vitæ*, non abſque ſanctificatione Spiritus animum homini datum eſſe ſignificans, ſed nec expertem penitus naturæ diuinæ fuiſſe conſtitutum. nec enim ad ſupremam illam imaginem animal tam vili ortu prædituum expreſſum fuiſſet vnquam, niſi formationem illam per ſpiritum ceu pulcherrimam quandam faciem, B voluntate nimirum Dei nactus eſſet. Nam cum vnigeniti ſubſtantiæ ſincera imago ſit Spiritus eius, vt Paulus ſcribit (*Nam quos præſciuit, & prædeſtinauit conformes fieri imaginis Filii ſui*) eos in quibus extiterit conformes reddit Patris imagini, id eſt Filio, atque ita cuncta per Filium ad eum ex quo eſt Patrem per Spiritum reuocat. Renouari ergo & reformari quodammodo ad primam illam imaginem rogat hominis naturam per Spiritus participationem, vt C prima illa induti gratia, & recuperata cum eo ſimilitudine potentiores & fortiores peccato quod in hoc mundo regnat inueniamur, ſolique erga Deum dilectioni hæreamus, deſiderio ad omne bonum penitus affixi, & carnis ſtudio ſuperato, inuiolatum in nobis inditæ imaginis decus tueamur. Hæc enim eſt vita ſpiritalis, hæc vis & ratio cultus in Spiritu. At ſi denuo prolixitate ſermonis in pauca contracta aliquid addere eſt operæpretium, vetus humanitatis donum, id eſt ſanctificationem per Spi- D ritum, & naturæ diuinæ participationem in nos Chriſtus vocabat, in ſuis diſcipulis tanquam in primitiis ſuſcipientium, cum verum ſit quod ſcriptum eſt, laborantem agricolam oportere primum de fructibus percipere. Sed vt in hoc etiam cerneretur ipſe primatum ducere, (nam quia decebat eum cum ſit primogenitus in multis fratribus, & noſtri ſimilis, propter ſimilitudinem quam habet nobiſcum, omnis boni initium, & ianuam ac viam nobis eſſe,) idcirco intulit quod ſequitur, nempe, *Pro eis ego ſanctifico meipſum*. quod difficile quidem eſt intellectu:

Gen. 2.

Rom. 8. 29.

2. Tim. 2. 7.

Verbum tamen quod cuncta illuminat, & quod profunda reuelat ex tenebris, istud quoque nobis mysterium explanabit. Sanctificari ergo iuxta Legis consuetudinem dicitur, quod instar alicuius donarij, aut oblationis Deo offertur, sicuti nimirum & omne primogenitum quod aperit vuluam in filiis Israel. Sanctifica enim mihi omne primogenitum quod aperit vuluam, ad Mosen dixit Deus, id est, consecra, & offer, atque vt sacrum nuncupa. nec enim dicimus, nec ab alio vnquam audiuimus Deum iussisse Moysi vt spiritalem sanctificationem nonnullis inderet. nec enim id in creaturam cadere potest, sed vni Deo conuenit. Vnde cum Lex seniores ei adiungere vellet: non iussit ipsum Mosen sanctificationem electis imponere, sed apertè dixit se ablaturum de spiritu eius, & vnicuique eorum qui electi fuerint daturum. Sanctificare enim posse per Spiritus participationem, vnius reginæ omnium naturæ opus est. Hanc istius vocabuli significationem vt in Lege passim vsurpatur, palam nobis faciet Salomon, dicens: *Laqueus viro est citò quid ex propriis sanctificare: postea enim quam vouerit, euenit pœnitere.* Cum ergo sanctificare pro consecrare & offerre sumatur, dicimus Filium pro nobis sanctificasse seipsum. Obtulit enim seipsum, tanquam sacrificium & sanctam victimam Deo ac Patri, mundum ei reconcilians, & in amicitiam reuocans quod eâ excidit, nempe genus humanum. *Ipse enim est pax nostra*, sicuti scriptum est. Nostra verò ad Deum reuersio non aliter per Seruatorem Christum facta intelligitur, quàm per participationem Spiritus & sanctificationem. Spiritus enim est qui nos coniungit, atque vt ita dicam, vnit cum Deo, quo suscepto, participes & consortes naturæ diuinæ reddimur, eumque suscipimus per Filium, & in Filio Patrem. Scribit ergo nobis sapiens Ioannes de ipso, *In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Quid porrò Paulus? *Quoniam autem*, inquit, *estis filij, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater*, ita vt si nos forsan expertes Spiritus essemus,

Exod. 34

Num. 11. 17.

Prou. 20. 25.

Eph. 2. 14

1. Ioan. 4 12.

Gal. 4. 6.

Α πλὴν ὁ πᾶσι φωτίζων λόγος, καὶ ἀποκαλύπτων βαθέα σκότους, σαφῶς καὶ τοῦτο ἡμῖν τὸ μυστήριον. ἁγιάζεσθαι μὲν οὖν λέγεται κατὰ συνήθειαν νομικὴν, τὸ ὡς τάξει τινὸς ἀναθήματος, ἢ δωροφορείας τῷ Θεῷ παρά του προσφερόμενον, καθάπερ ἄμωμόν τε καὶ πᾶν πρωτότοκον διανοίγον μήτραν ἐν υἱοῖς Ισραὴλ. ἁγίασον γάρ μοι πᾶν πρωτότοκον διανοῖγον μήτραν, πρὸς τὸν λέγοντα ἔφη Μωσέα, τοῦτ' ἔστιν ἀνάθες, καὶ ἀπόνεμε, καὶ καθάγραφον, ὡς ἱερόν. οὐ γὰρ δήπου φαμὲν, ἀλλ' οὐδὲ ἀκούσαμεν ἑτέρωθι τυχὸν εἰπόντος δεδαίμεθα, ὅτι Μωσῆ κεκέλευκεν ὁ Θεὸς τὸν ἁγιασμὸν ἀπαρτίζειν διὰ τοῦ πνεύματος ἡμῶν τῶν φύσιν οὐκ ἐφικνεῖται τὸ μέτριον εἰς τὸ δύνασθαι πρὸς τοῦτον καταρθοῦν, ἁρμόζει δὲ μόνῳ, καὶ ἱλάσκεσθαι δυνατοῖς ἀνακείσθαι Θεῷ. ἐγὼ δὲ οἶμαι ὅτι σοφὸς αὐτὸς ὢν περισσοτέρως διανοεῖσθαι ἤθελεν, οὐκ αὐτὸν ὑπισχνεῖσθαι Μωσέα τὸν ἁγιασμὸν τοῖς ἐξελεγμένοις προσάγειν, ἔφη δὲ μᾶλλον ἀναιρῶν, ὡς ἀφελὼ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπ' αὐτῷ, δώσω δὲ τοῖς ἀναρρηθεῖσιν ἑκάστῳ. τὸ γὰρ ἁγιάζεσθαι δυνάμει τοῦ μετέχειν τοῦ πνεύματος, μίαν τὴν τῶν ὅλων κρατούσης φύσεως τελοῦντος τοῦ ἁγιάζεσθαι δύναμιν, ὡς ἂν νομίζοι τις ὅτι σοφίαν φημὶ, φιλοσοφίαν ἡμῖν ὁ αὐτὸς ὁ Σολομὼν καθαιρήσει λέγων· παγὶς ἀνδρὶ καχῷ τὸ ἁγιάσαι ἰδίων ἀπάσας. μετὰ γὰρ τὸ δόξασθαι μετάμοιρον γὰρ νομίζω τοιγάρτοι τοῦ ἁγιάσαι, καὶ σωθῆναι τὸ εἰς τὸ τοῦ ἀναθεῖναί τε καὶ ἀφιέναι λόγον, ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἁγιάσας φαμὲν τὸν υἱόν. προσφέρει γὰρ ἑαυτὸν, ὥσπερ ἱερεῖόν τε καὶ ἅγιον θῦμα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, κόσμον αὐτῷ καταλλάττων, καὶ συνάγων εἰς φιλίας τὸ τούτου ὠλιβηκός, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἡμᾶς τὸ ἀνθρώπινον. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, καὶ τὸ μεσοτοιχον. ἢ γε μὴν ἐπιμαλλον ἡμῖν ἡ πρὸς Θεὸν καὶ ἑτέρως ἂν νοοῖτο τετελεσμένη διὰ Χριστοῦ τοῦ σώζοντος, εἰμὴ διὰ τοῦ πνεύματος χριστὸς, καὶ ἁγιασμός· τὸ γὰρ σῶζον ἡμᾶς, καὶ οἱονεὶ συνενοῦν τῷ Θεῷ τὸ πνεῦμά ἐστιν, ὃ δὴ καὶ λαβόντες, μετέχοι καὶ κοινωνοὶ τῆς θείας διαδεχόμεθα φύσεως, καὶ αὐτὸν εἰσδεχόμεθα δι' υἱοῦ καὶ ἐν υἱῷ τὸν πατέρα. χρῆναι γοῦν λέγει ὑμᾶς ὁ Θεὸς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ· ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. τί δὲ περὶ τούτου ὁ Παῦλος; ὅτι δὲ φησὶν, ἐστὲ υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον ἀββᾶ ὁ πατήρ, ὡς εἴπερ ἡμᾶς ἀμετόχους ἀποφαίνει σωτηρίου τοῦ πνεύματος,

ὑφ' αὐτὸν ὅλως ἐν ἡμῖν ἀπαρχὴν ἐγνώσθη Θεός, καὶ εἰ μὴ τὸ ἡμᾶς καθαρὸν πεπλουτήκαμεν πνεῦμα, ὑφ' αὐτὸν ὅλως ἦμεν ἂν υἱοὶ Θεοῦ. ποία τοίνυν ἡμῖν γέγονε πρόσληψις, ἢ πῶς αὖ ἐπὶ θείας φύσεως κοινωνοὶ ἐσμεν ἀπορεῖται. εἰ μήτε Θεὸς ἐν ἡμῖν, μήτε ἡμεῖς αὖπαλιν προσκείμεθα, διὰ τὴν κεκλῆσθαι πρὸς μετουσίαν τοῦ πνεύματος; νυνὶ δὲ μέτοχοι, καὶ κοινωνοὶ τῆς τὰ πάντα ὑπερκειμένης οὐσίας, καὶ ναοὶ Θεοῦ χρηματίζομεν. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἡμετέρου ἁμαρτωλοῦ ἑαυτὸν ἡγίασεν, τοῦτ' ἔστιν ἀνέθηκεν ὁ μονογενὴς, καὶ ὡς θῦμα προσκεκόμικεν ἑαυτὸν, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἵνα ἐκ μέσου γενόμενος τοῦ διείργοντός τε καὶ ἀποτειχίζοντος ὥσπερ Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπου φύσιν, τοῦτ' ἔστι τὴν ἁμαρτίαν, μηδὲν ἔτι παρεμποδίζον φαίνηται πρὸς τὸ δύνασθαι πρὸς ἐγγύτητα ἰέναι Θεῷ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν κοινωνίας ἐξέχεσθαι, διὰ μετουσίας δηλονότι τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἁμα μορφοῦντος ἡμᾶς εἰς δικαιοσύνην, καὶ ἁγιασμὸν καὶ εἰς εἰκόνα τὴν πρώτην. εἰ γὰρ διίστησιν ἁμαρτία καὶ ἀποπλείζει Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον, σεσαλπισμένη δὴ πάντως ἡ δικαιοσύνη, καὶ μεσολαβοῦσα θεοδίδακτος πρὸς αὐτὸ βέβηκεν ἁπλῶς, ἁμα καὶ τὸ πρὸς Θεὸν ἡμᾶς ἀποκαθιστᾶσα. διδασκόμεθα δὲ διὰ πίστεως τὴν εἰς Χριστὸν, ὃς παρεδόθη μὲν, διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ὁ μεγαλομέτωρ, ἠγέρθη δὲ διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν. ὅλη γὰρ ἐν αὐτῷ καθάπερ ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους, πρὸς καινότητα ζωῆς, ἡ ἀνθρώπου φύσις ἀνεσκευάζετο, καὶ εἰς τὸ οἰκεῖον ὥσπερ ἀρχεῖον ἀναβαίνουσα πρὸς ἁγιασμὸν ἀνεπλάττετο. ἁγίασον τοίνυν αὐτοὺς, ὦ πάτερ, φησὶν, ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, τοῦτ' ἔστιν ἐν ἐμοί. ὁ γὰρ λόγος ὁ σὸς, ἀλήθειά ἐστι, τοῦτ' ἔστιν, πάλιν ἐγώ. ἡγίασα γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν ἐμαυτὸν, τοῦτ' ἔστιν ἀνατέθεικα προσήγαγον, εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανὼν. ἀναβαίνουσι εἰς καινότητα μεταμορφώσω ζωῆς, καὶ ἡγιασμένοι ὦσιν ἐν ἀληθείᾳ, τοῦτ' ἔστιν ἐν ἐμοί. σεσαφημισμένα δὲ καὶ παντελῶς εἰς νόησιν, καὶ τὸ ἀρτίως ἡμῖν ἐκ διθέντα νοῶν, ὃ προσημάνθη ῥητῶς, καὶ δι' ἑτέρων ἴσως ἀναμνήσω. τὸ γὰρ ὅτι μάλιστα φιλοσοφεῖν ἐπιτηδὲς τὰ τῆς νοημοσύνης ἐκ μιᾶς χερὸς, ἡδύτατ' ἂν εἴποι τις μάλιστα, ἀλλοῖς τε τοῖς τοῦτο δρᾶν ἐθέλουσι, καὶ τοῖς τῶν ἀκροωμένων φιλομαθεστέροις. ἔφη τοίνυν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐμαυτὸν ἁγιάζω, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὦμεν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. πῶς δὴν ἁγιάζεται κατὰ φύσιν ἅγιος ὤν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὦμεν ἡγιασμένοι, φέρε δὴ πάλιν τὸν τῆς θεολογίας δογμὸν ἐχόμενοι, καὶ τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως κανόνα μὴ παρεγκλί-

A Ne in nobis quidem penitus agnosceretur esse Deus. Et nisi Spiritu qui nos inter filios Dei collocat ditati essemus, filij Dei omnino non essemus. Quomodo igitur assumpti sumus, aut quomodo naturæ diuinæ consortes reddici sumus, si neque Deus in nobis est, neque nos ei adhæremus per hoc quod vocati sumus ad participationem Spiritus? Atqui participes, & consortes cuncta exuperantis substantiæ, & templa Dei nuncupamur. B Pro nostris enim peccatis seipsum sanctificauit, id est consecrauit vnigenitus, ac tanquam hostiam sacram obtulit, in odorem suauitatis Deo ac Patri, vt eo sublato quod naturam hominis quodammodo à Deo separat, id est peccato, nihil amplius impediat quo minus Deo proximi simus, & participationi eius inhæreamus, per participationem videlicet sancti Spiritus reformantis nos ad iustitiam & sanctimoniam, atque ad primam imaC ginem. Nam si peccatum à Deo seiungit hominem ac separat, coniunget vtique iustitia, & nos proximè ipsi Deo ac Patri quodammodo sistet. Iustificati verò per fidem in Christum sumus, qui traditus quidem est propter delicta nostra, vt scriptum est, sed resurrexit propter iustificationem nostram. Tota enim in eo tanquam in primitiis generis, ad nouitatem vitæ natura hominis reparata est, & in suum veluti principium reuersa ad D sanctificationem reformata est. Sanctifica igitur eos, ô Pater, inquit, in veritate tua, id est in me. Tuum enim Verbum veritas est, id est ego. Sanctificaui enim pro eis meipsum, id est consecraui, & obtuli, vnus pro cunctis mortuus, vt eos in nouitatem vitæ reformarẽ, & sanctificati sint in veritate, id est, in me. Iam verò hoc loco ita expositio, atque ad intelligendum proposito, aliam insuper eius explicandi viam capessere non grauabimur. Difficilia quippe loca studiosè E rimari, gratissimũ erit cùm iis qui istud susceperint, tũ studiosis auditoribus. Dixit Dominus noster Iesvs Christus pro nobis seipsum sanctificare, vt & nos simus sanctificati in veritate. Quomodo ergo sanctificetur qui secundum naturam suã sanctus est, vt & nos simus sanctificati; agedum rursus Ecclesiæ dogmatis insistentes, & à recta fidei regula non deflectentes, quoad licet ani-

maduertamus. Dicimus itaque vnigenitum, cum secundum naturam Deus sit, & in forma & æqualitate Dei ac Patris, seipsum exinaniisse, secundum scripturas, & factum esse hominem ex muliere, omnibus quæ homini conueniunt susceptis, excepto peccato, & seipsum sponte naturæ nostræ ineffabiliter vniendo, vt eam in seipso primo & per seipsum rursus ad pristinam illam pulchritudinem reformans, & secundus Adam nobis repertus, id est cælestis homo, primusque omnium & primitiæ eorum qui ad vitæ nouitatem instaurãtur cõstitutus, in incorruptione videlicet, ac iustitia, & sanctificatione per Spiritum, per seipsum demum in vniuersum genus bona transmitteret. Idcirco licet vita sit secundum naturam, inter mortuos tamen factus est, vt nostra in nobis morte abolita, in suam nos vitam reformaret, & ipse cum sit iustitia Dei ac Patris, peccatum pro nobis factus est. Iuxta Prophetæ quippe vocem, ipse peccata nostra portat, & reputatus est nobiscum inter iniquos, vt nos iustificaret propter seipsum, chirographo quod aduersus nos erat deleto, eoque suæ cruci affixo, vt scriptum est. Cum autem rursus sanctus sit, secundum naturam, vt Deus, & vniuersæ creaturæ det participem esse sancti Spiritus ad perseuerantiam & sanctificationem, sanctificatur propter nos in sancto Spiritu, non quidem alio ipsum sanctificante, sed ipsomet sanctificationem suæ carnis operante. Suscipit enim Spiritum qui suus est, & accipit quidem quatenus est homo, sibi verò istum dat, vt Deus. hoc autem agebat propter nos, non propter se, vt ex ipso & in ipso vtique primo rei initio suscepto in vniuersum genus hoc modo sanctificationis gratia permaneret, Quemadmodum enim per præuaricationem in Adam tanquã in primitiis generis humani natura damnata morte fuit, per vnum illum primum audiens, *Terra es, & in terram reuerteris*: eodem, opinor, modo per obedientiã & iustitiã Christi, inquantum factus est sub Lege, quamuis Legislator existens, vt Deus, in totam naturam permanat benedictio, & per Spiritum viuificatio. Reformat enim Spiritus ad incorruptionem eos qui ex peccato corrupti sunt, & in nouitatem vitæ instaurat eos qui ex negligentia inueterati ac deleti sunt. Ac enim fortasse inquies: Quomodo quæ-

Esai. 53. 4.

Col. 2. 14

A πρέχοντες, ὡς ἔνι καλῶς ἐπανορθώσωμεν. Φαμὲν οὖν ὅτι Θεὸς ϗ φύσει ὑπάρχων ὁ μονογενὴς, ϗ ἐν μορφῇ, ϗ ἰσότητι τῇ Θεοῦ ϗ πατρὸς, κεκένωκεν ἑαυτὸν ϗ ταῖς γραφαῖς, ϗ γέγονεν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, πάντα τὰ* ἀνθρώπινα καταδεξάμενος, δίχα μόνης ἁμαρτίας, ϗ ἑαυτὸν ἑνώσας τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, καθ' ἑκούσιον βάλλεται, ὅπως ἀνα* αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ τε πρῶτα, ϗ δι' ἑαυτοῦ τῷ πρὸς ἐκεῖνο πάλιν ἀναστοιχειώσας τὸ κάλλος, φημὶ δὴ τὸ ἐν ἀρχαῖς, ϗ δεύτερος ἡμῖν Ἀδὰμ ἀνευρεθεὶς, τοῦτ' ἔστιν, ἀφθαρσίας ἀνθρωπος, πρωτός τε ἀπάντων, ϗ ἀπαρχὴ τῶν ἀνακαινιζομένων εἰς καινότητα ζωῆς ἀνευρεθεὶς, ἐν ἀφθαρσίᾳ δηλονότι ϗ δικαιοσύνῃ ϗ ἁγιασμῷ τοῦ ἁγίου πνεύματος νοουμένῳ πρὸς τὰ μέλλοντα λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ πρὸς ἅπαν τὸ γένος τὰ ἀγαθά. Διὰ τοῦτο καίτοι ζωὴ ϗ φύσει ὑπάρχων, γέγονεν ἐκ νεκρῶν, ἵνα τὸ ἡμῶν ἐν ἡμῖν καταργήσας θάνατον, εἰς τὴν ἰδίαν εἰμὶ ἀναπλάσῃ ζωήν· ϗ αὐτὸς ὑπάρχων εἰρήνη δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ϗ πατρὸς, γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτία. ϗ γὰρ τὸ προφήτου φωνὴν, αὐτὸς ταῖς ἁμαρτίας ἡμῶν αἴρει, ϗ ἐλογίσθη μεθ' ἡμῶν ἐν ἀνόμοις, ἵνα ἡμᾶς δικαιώσῃ δι' ἑαυτὸν, ἀλειφθεὶς ὁ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ϗ προσπλώσας αὐτὸ τῷ ἰδίῳ σταυρῷ, ϗ ὃ γεγραμμένον. ἅγιος ὢν πάλιν ὑπάρχων, ϗ φύσει, ὡς Θεὸς, ϗ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὅλη τῇ κτίσει πρὸς ἁγιασμὸν, ϗ σύστασιν, ϗ ἁγιασμὸν ὃ ἐν ἑαυτῷ ἐξ ἡμῶν δίδοις, φιλάζεται δι' ἡμᾶς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, ἰσχὺν ἐπιφυλίους αὐτὸν ἁγιάζοντος, ἀλλουργοῦντος μᾶλλον ἑαυτῷ πρὸς ἁγιασμὸν τὴν ἰδίας σαρκός. δίχεται γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἑαυτοῦ, ϗ λαμβάνει μὲν, καθόσον ἐστὶν ἄνθρωπος, ἑαυτῷ γεμίζει τοῦτο δίδωσιν, ὡς Θεός. ἔδρα δὲ τοῦτο δι' ἡμᾶς, ϗ δι' ἑαυτὸν· ἵνα ἐξ αὐτοῦ ϗ ἐν αὐτῷ δὴ πρώτῳ δεξαμένῳ τὴν ἀρχὴν, εἰς ἅπαν διήκῃ τὸ γένος ἡ τοῦ ἁγιάζεσθαι λοιπὸν διαμονή. ὡς γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ παραβάσεως ϗ παρακοῆς, ὡς τὸ ἀπαρχῆς τοῦ γένους ἡ φύσις θανάτῳ κατεδικάζετο, δι' ἑνὸς ἀκούσασα τοῦ πρώτου· γῆ εἶ, ϗ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον, διὰ τῆς ὑπακοῆς ϗ δικαιοσύνης τοῦ Χριστοῦ, καθὸ γέγονεν ὑπὸ νόμον, καίτοι νομοθέτης ὑπάρχων, ὡς Θεὸς, εἰς ὅλον αὖ δήκοι τὸ φύσιν εὐλογία, ϗ εἰ διὰ τοῦ πνεύματος ζωοποίησις. ἀναμορφοῖ γὰρ τὸ πνεῦμα πρὸς ἀφθαρσίαν, τὸ ἐξ ἁμαρτίας κατεφθαρμένον, ϗ εἰς καινότητα μεταπλάττει ζωῆς τὸ ἐκ ῥᾳθυμίας πεπαλαιωμένον, ϗ χωρῆσαι εἰς ἀφανισμόν. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς· πῶς

διὸ ὁ ἅγιος τῇ φύσει ἡγιάζετο, καὶ τοῦτο λεκτέον; A so ſanctus ſecundum naturam ſanctificabatur, idque per participationem? aut quomodo is qui omnibus dignis, cœlitibus inquam & hominibus ſuum Spiritum tradit, ſibimet iſtum largitur? Difficilia quidem iſta ſunt intellectu, nec obuiam explicationem habent, ſi nudum tantum, ac veluti ſeparatum ab humanitate Dei Verbum concipias: ſed ſi vnionem incomprehenſibilem ſuſpicias, & cum carne coniunctionem, tibique ſuccurrat B noſtri ſimilem factum hominem illum naturâ Deum, mirari deſines, omnique ex animo dempto ſcrupulo, Deum ſimul & hominem eſſe Filium obſeruans, non exiſtimabis eſſe reiicienda quę humanitati congruunt, quamuis de vna Filij qui ſecundum naturam eſt perſona dicantur, Chriſti nimirum. Nunquid enim mori alienum eſſe penitus à Verbo quod cuncta viuificat exiſtimabimus? Sed dices, Iſtud C paſſum eſſe ſecundum carnem: corpus enim capax eſt mortis, & propter illud ipſum mori dicitur. proprium enim eius corpus mortuum eſt. Præclarè: nam cum propter nos verè ſuum corpus ratione diſpenſationis mori permiſerit, rurſus ei vitam ſuam inſeruit, non quidem ſeipſum mortis vinculis eximens, quatenus intelligitur Deus. venit enim in mundum, & factus eſt homo nõ propter ſe, ſed vt viam potius naturę humanæ ſterneret per ſe & in ſe qua D mortem fugeret, & ad immortalitatem rediret. Simili itaque ratione ad ſanctificãdi modum te confer. Nunquid enim dicimus ſanctum eſſe ratione ſuæ naturæ terrenum corpus, licet à ſancto naturâ ſuâ Deo ſanctificationem minùs accipiat? At quî fieri iſtud poſſit? quę enim quæſo differentia eſſet inter cãrnem terrenam, & ſubſtantiam naturâ ſuâ ſanctam & ſanctificatricem? Quòd ſi verum eſt omnem creaturam rationalem, atque vt ſemel dicam, quodcunque in ortũ productũ eſt, & in creaturarũ numero cẽſetur, ſanctificationem à natura E nõ habere, ſed ab eo qui ſecũdum naturã ſanctus eſt gratiã quodammodo mutuari, quòmodo abſurdiſſimũ nõ fuerit exiſtimare carnẽ opus nõ habere Deo qui omnia naturâ ſua ſãctificat? Quoniã igitur caro ſancta per ſe non eſt, idcirco in Chriſto ſanctificãta eſt, Verbo in ea habitante per ſanctũ Spiritum & templum ſuum ſanctificante, & ad vim naturæ ſuæ tranſmutãte. Sanctũ enim id-

τίνα ἢ πῶς ὁ δὲ πᾶσι τοῖς ἐλλὴν ἀξίοις, θεοῖς τε αὖ φημὶ καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ὃ ἴδιον πνεῦμα δεδεικέναι, ἑαυτῷ τοῦτο συμβεβλῆσθαι; δυσφίκτα μὲν οὖν καὶ δεδυσμενόητα κομιδῇ, καὶ ἀγχαλεπώτερα ἔχοντα τὴν ἔξηγησιν παντελῶς ἐστιν, εἰ τὸν ἀνόητον γυμνὸν ἔτι καὶ ὡσανεὶ διὰ μέσου ἑαυτῷ τῆς ἀγιαζομένης ἀνθρωπότητος τὸν τοῦ Θεοῦ περφυέντα λόγον· ἐπεὶ μὴν θαυμάσῃς τὴν ἀπερινόητον ἕνωσιν, καὶ τινὰ εἰς σάρκα σταυόδρομον, καὶ ἀποπτύσῃ τὰ πρὸ σοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμόμβρος αὖ θεσπέσιος ὁ φύσει Θεὸς, ξενιεθήσῃ μηδὲν ὀκνήσας ἔτι, πάντα δ' ὑπόρυσον τὴν τῆς διανοίας ἐξελεῶν, ἀποθεὶς τε τοῖς θεωρήμασι, Θεὸν ἐν σαυτῷ καὶ αὖ θεσπέσιον ὄντα τὸν υἱὸν, οὐκ ἀποβλήτα λογιῇ τὰ τῇ αὖ θεσπεπεῖ πρέποντα, κἂν εἰς ὃ εἰσὸς τῷ τῇ φύσιν υἱοῦ φέρηται σωζόμενον, φημὶ δὴ Χριστοῦ. ἢ γὰρ οὐκ ἀλλότριον οἰησόμεθα παντελῶς τοῦ τὰ πάντα ζωοποιοῦντος λόγου τὸ ἀποθανεῖν; ἀλλ' ἐρεῖς, ὅτι πέπονθε τοῦτο τὴν σάρκα, θανάτου γὰρ δεκτικὸν τὸ σῶμα, τεθνάναι δὴ τοῦτο λέγεται. τὸ γὰρ ἴδιον αὐτοῦ τέθνηκε σῶμα. παγκάλως ἔχει σοι τὸ θεώρημα, λέγεις γὰρ ὀρθῶς· καὶ γάρτοι τῇ ἀληθῶς ἀνθ' ἡμῶν οἰκονομικῶς τὸ ἴδιον ἐφεὶς πεθνάναι σῶμα, πάλιν αὖτις τὴν ἰδίαν ἀναφύτευσι ζωὴν, οὐχ ἑαυτὸν ἀπολυτοῦσι τῇ τοῦ θανάτου δεσμῶν ἐξαιρούμενος, καθὸ νοεῖται Θεός. ἐπιδήμησε γὰρ καὶ γέγονεν αὐθρωπος, οὐ δι' ἑαυτὸν ὁδοποιῶν ἢ μᾶλλον τῇ αὐθρωπείᾳ φύσει δι' ἑαυτοῦ τε καὶ ἐν ἑαυτῷ πλὴν ἐκ θανάτου διαφυγὴν, καὶ τὴν εἰς πλὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀφθαρσίαν ἐπανόδου. ἴθι δὴ οὖν καὶ τὸ ἰσόν τοι ἐρημένων ἀναλογίαν εἰς τὸν περὶ τοῦ ἁγιάζεσθαι ζήτησιν. ἆρα γὰρ ὅλως φαμὲν ἅγιον εἶναι ἀρχήν, καθ' ὅ γε τὸν λόγον τὸν ἰδίας φύσεως, τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα, καὶ εἰ μὴ δέχοιτο τὸν ἁγιασμὸν, καθὰ τῇ φύσιν ἁγίᾳ Θεοῦ; καὶ πῶς αὖ εἴη τοῦτό γε; ποία γὰρ ἂν ἔτι νοοῖτο διαφορὰ, σαρκὸς τε τὸν γηγενοῦς, καὶ τὴν φύσιν ἁγίας τε καὶ ἁγιαστικῆς οὐσίας; εἰ δὲ ὄντως εἰπεῖν ἀληθὲς, ὅτι πᾶσα κτίσις λογικὴ, καὶ ἁπαξαπλῶς τὸ κεκτημένον εἰς γλῶσσαν, καὶ τελεωτέρα δὴ γλῶττις, φύσεως μὲν ἰδίας οὐκ ἔχει κρατεῖν τὸν ἁγιασμὸν, δεήσεται δ' ὡσανεὶ καθαρῆς τῇ φύσιν ἁγίᾳ τινὸς χάριν, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο τῷ ἀποπεπτώκοτι ἀναγκαίως τὴν σάρκα νοεῖν τὸ ἁγιάζεσθαι τὰ πάντα πεφυκότος Θεοῦ; ὅπερ εἶναι μὴ ἄχαλα καθ' ἑαυτὸν ἡ σάρξ, ἡγιάσθη λέγεται τοῦτο καὶ ἐν Χριστῷ, τὸ ἐν αὐτῷ κατοικήσαντος λόγου, διὰ τὸ ἁγίου πνεύματος, τὸν εἰκαῖον ναὸν ἁγιάζοντος, καὶ εἰς ἐνέργειαν αὐτὸν τὴν ἰδίας μεταποιοῦντος φύσεως. ἅγιον γὰρ διὰ τοῦτο

circo censetur, & sanctificatiuum Christi corpus, vt pote, sicuti modò dixi, templum factum vniti ei Verbi corporaliter, vt Paulus ait. Idcirco descendit quidem super eum de cælo Spiritus sanctus in specie columbæ. cuius rei testis est sapiens ille Ioannes, vt rursus agnoscamus Spiritum tanquam in primitiis renouatæ naturæ in primum Christum descendisse, quatenus apparuit extitit sanctificationis capax. Neque verò dicimus tunc sanctificatum fuisse Christum, cum Spiritum vidit Baptista descendentem: sanctus enim erat etiam in vtero. quippe ad beatam virginem dictum est, *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*: sed in signum data est Baptistæ hæc visio. Existimamus tamen Domini carnem sanctificatam fuisse per Spiritum, Verbo Dei quod naturâ suâ sanctum est templum suum ad similitudinem alterius creaturæ in eo perungente. Quod cum notum esset Psalmistæ, vnigeniti personam in humanitate considerans, clamabat: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Filio enim suum templum vngente, Pater istud facere dicitur. nec enim aliter quàm per Filium operatur: & quodcunque fecerit Filius, ad Patrem ex quo est refertur. Radix enim veluti quædam est ac fons suę prolis Pater. Neque est quod mirere si seipsum sanctificari dicat, tametsi natura suâ sanctus est, cum etiam Deum eius Patrem diuinæ literæ nuncupent, quamuis secundum naturã suam Deus sit. Sed hæc opinor humanitati nostrisque rationibus iure tribues, nec à recto excides. Quemadmodum ergo mortuus est secundum carnem pro nobis, vt homo, quamuis secundum naturã Deus sit: Et quemadmodum inter creaturas collocatus Deoq; subiectus, propter humanitatẽ, quamuis vniuersi dominus sit, Deum suum Patrem dicit, sic propter nos seipsum sanctificare asserit, vt & in nos sanctificatione dimanante, velut in primitiis renouatæ naturæ, nos in eo quoque sanctificati essemus in veritate, id est in sancto Spiritu. *Spiritus enim est Veritas*, vt ait Ioannes. Non enim alius est à Filio Spiritus eius, ratione substantiæ, putà cum & in eo sit, & per eum procedat. Missum autem se esse ait in mundum, quamuis ante Incarnationem esset in seipso.

Luc. 1.

Psal. 44. 8.

A κοσμικὴν ὁ σῶμα Χριστοῦ, ἅτε δὴ κεχριμένον ἁγίου πνεύματος, ναὸς γεγονὼς ἑνωθέντος αὐτῷ λόγου σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλός φησιν. διὸ τοῦτο κάτεισι μὲν ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς· μαρτύρησε δ' τοῦτο λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης· ἵνα γνῶμεν πάλιν, ὅτι καθάπερ ἐν ἀπαρχῇ τῆς ἀνακαινουμένης φύσεως, ἐπὶ τῷ Χριστῷ τὸ πνεῦμα κατέβη, καθὸ πέφηνεν αὖ θεσπέσιος ὁ τῆς ἁγιάζεσθαι δεκτικός. καὶ ἔστι που πάλιν ἐκφανὲς φάναι, ὅτι τότε γέγονεν ἅγιος τὸ κατὰ σάρκα Χριστός, ὅτε τὸ πνεῦμα πεῖσαι καταβαῖνον ὁ βαπτιστής· ἅγιος γὰρ ἦν καὶ ἐν ἐμβρύῳ, καὶ μήτρᾳ. ἐπεὶ καὶ ἐλέγετο περὶ τῆς μακαρίας παρθένου· πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. ἀλλὰ δέδοται μὲν εἰς σημεῖον τῷ βαπτιζῃ τὸ φάναι. λογιζόμεθα δ' οὖν ὅμως ἡγιάσθαι τι τὴν σάρκα διὰ τοῦ πνεύματος, καθ' ὁμοιότητα τῆς ἰδίης κτίσεως τὸ ἴδιον ἐν αὐτῷ καθαρίοντος ναὸν τῇ κατὰ φύσιν ἁγίου καὶ ἐκ παντὸς ὄντος λόγου. καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ μελῳδὸς αἰνιττόμενος, τὸ ἐν ἀνθρωπότητι προσωπον διαθεωρήσας τοῦ μονογενοῦς· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως, παρὰ τοὺς μετόχους σου. καθαρίοντος γὰρ τὴν ἰδίαν τοῦ ναὸν, ὁ πατὴρ λέγεται τοῦτο δρᾶν. συνεργεῖ γὰρ οὐκ ἄλλως, ἢ δι' ἑαυτοῦ. ἀναφέρεται γὰρ πρὸς, ὅπερ ἀπόσπερμός ἐστιν, εἰς τὸν ἐξ οὗπερ ἐστὶ πατέρα· ῥίζα γὰρ ὡσπερ τίς ἐστι, καὶ πηγὴ τοῦ ἰδίου γεννήματος ὁ πατήρ. θαυμαστὸν δ' οὐδὲν, εἰ καὶ ἁγιάζεσθαι φησιν ἑαυτὸν, καίτοι κατὰ φύσιν ἅγιος ὤν, ὅτε καὶ θεὸν αὐτοῦ τὸν πατέρα καλεῖσθαι αἱ γραφαί, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος θεοῦ. ἀλλ' οἶμαι τῷ παῖς τὸ ἀνθρωπότητος χρείας, καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς πρέποντι ῥήματι, καλῶς καὶ δικαίως ἀναθείη τις ἄν, καὶ οὐκ ἂν ἁμάρτοι τὸ πρέποντος. ὥσπερ οὖν ἀπέθανε κατὰ σάρκα ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, καίτοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὡς θεός· καὶ ὥσπερ τοῖς γεγονόσι καὶ ὑπὸ ζυγὸν καταπεφυγμένος, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καίτοι τῶν ὅλων κύριος ὤν, Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν πατέρα φησίν· οὕτω δι' ἡμᾶς ἑαυτὸν ἁγιάζει λέγεσθαι, ἵνα καὶ εἰς ἡμᾶς δραμόντος τοῦ πρόσφατος, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῆς ἀνακαινουμένης φύσεως, ἐν αὐτῷ καὶ ἡμεῖς ὦμεν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν ἁγίῳ πνεύματι. τὸ γὰρ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὸν Ἰωάννην φωνεῖ· ἄλλο γὰρ ἕτερον παρὰ τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καπάγε τὸ ἐν οὐσίᾳ λόγον, ἅτε δὴ καὶ ἐν ἐκ αὐτοῦ τε ὑπάρχον καὶ δι' αὐτοῦ πρόιον. ἀπεσταλῆσθαι δέ φησιν εἰς τὸν κόσμον, καίτοι πρὸ τοῦ εἶναι θεσπεσίως ὢν ἐν αὐτῷ.

ἰῶ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, καθὼς γεγραμμένον, τὴν δὲ ἀποστολῆς ἕνεκεν οὐχ ἑτέρως ἁγιάζῃ σημαίνων, ἢ ὅτι κέχρισται τοῦ ἁγίου πνεύματος, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τῆς μεγάλης βουλῆς πέφηνεν ἄγγελος, καὶ ὁμοιότητα λειτουργίας τοῦ Φωτὸς. καὶ μιμουμένους ἑαυτοὺς τοὺς ἐκλεκτοὺς λέγων τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀπεστάλθαι πρὸς αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ διαγγελοῦντας τῷ κόσμῳ τὸ διαγγελικὸν καὶ θεῖον κήρυγμα, δεῖσθαί φησιν αὐτοὺς ἁγιάζεσθαι τῷ ἀληθείᾳ τὸ ἐμφυσᾶν, ἵνα καὶ δυνώνται τὴν τῆς ἰδίας ἀποστολῆς ἀρίστα τε καὶ νεανικῶς διαπερᾶναι δρόμον.

A In mundo enim erat, quamuis eum mundus non agnouerit, vt scriptum est, missionis modum non aliter factum esse significans, quàm quòd vnctus est à sancto Spiritu, quatenus homo factus est, & MAGNI CONSILII ANGELVS extitit, ad similitudinem ministerij Prophetici. Ad imitationem autem sui ordinatos esse dicens suos discipulos, & à se missos esse vt mundo annunciarent Euangelicam ac cælestem prædicationem, opus esse ait eos in veritate B sanctificari vt & missionis suæ cursum præclarè & strenuè possint peragere.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Ὅτι φυσικῶς ὁ υἱὸς ἓν ἐστὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Θεὸν, καὶ αὐτὸς μὲν ἐν πατρὶ, ὁ πατὴρ δὲ ἐν αὐτῷ, καθά γε τὸν οὐσιώδη τῆς ἑνότητος σύνδεσμόν τε καὶ τρόπον· ὁμοίως δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ πίστει εἰς αὐτὸν τῷ θείῳ ἀγαθῷ μιμοι πίστιν, ἓν πρὸς ἀλλήλους καὶ Θεὸν αἰσθανόμενα, σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς.

CAPVT XI.

Quòd naturaliter Filius vnum sit cum suo Patre Deo, & ipse quidem in Patre, Pater autem in ipso, secundum essentialem nimirum vnitatis copulam ac modum: similiter verò & nos ipsi fidem in eum amplexi, vnum inter nos & cum Deo efficimur, corporaliter & spiritaliter.

Οὐ περὶ τούτων ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμὲ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί· ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

v. 20. & 21. *Non proeis autem rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quia tu me misisti.*

Ἀπαρχὴ μὲν ὥσπερ τῶν ἀναπλαττομένων εἰς καινότητα ζωῆς πέφηνεν ὁ Χριστὸς καὶ πρῶτος αὐτὸς ἄνθρωπος οὐράνιος. καί πού τοι τοῦ Παύλου φωνῇ· ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἔφασκε, καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰμὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. πρωτεύων δὲ τῇ ἀπαρχῇ, καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν ἑτέρων πλείονες εἰ πρῶτοι πρὸς μαθητείαν ἐξελεγμένοι, καὶ θεαταὶ τῆς ἐλάττονος ἀξίωμα, οἱ καὶ αὐτόπται καὶ ἀκοῇ μεμαθηκότες τῆς δόξης αὐτοῦ, προσεδρεύοντές τε ἀεὶ ἕως αὐτῷ διαπαντὸς ἕλκοντες ἀφελείας ἀπαρχὰς τὰ οἰκείας ψυχὰς συγκομίζοντες. ἦσαν οὖν ἄρα, καὶ εἰσὶ μὴν τὰ πρῶτα ὅλων καὶ ὑπὲρ πάντας κεφαλὴν τὸ τῆς ἐκκλησίας σῶμα τὸ, τὰ τίμιά τε καὶ ἀξιολογώτερα μέλη. καὶ γοῦν ἐπ' αὐτὰ τὴν ἁγίου πνεύματος εὐλογίαν, καὶ ἁγιασμὸν καταπέμπειν πρὸς τοῦ ἰδίου παιδὸς ἐρωτᾷ, δι' ἑαυτοῦ γὰρ πάντως· ἀγαθὸν γὰρ ἕτερος, ἐπειδὴ ὄντως αὐτὸς ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἀληθὲς, καὶ δημιουργικὴ καὶ δραστήριος σοφία, καὶ δύ-

C Christus instaurandorum in nouitatẽ vitæ primitię, vt ita dicã, extitit, & primus ipse cælestis homo. Nã vt ait Paulus, *secundus Adam dominus est de cælo.* ideóque dicebat, *Et nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filius hominis.* propinquiores autem primitiis erant, & aliis longè viciniores qui primi electi sunt in discipulos, & qui dignitatẽ sequendi Christum nacti spectatores & oculati testes gloriæ eius extiterunt, quique ei assidui D fuerunt, & vnà cum eo versati sunt, atque vtilitatis primordium in se receperunt. Erant igitur, & sunt, post caput illud omnium & quod supra omnes eminet, corporis Ecclesiæ pretiosa membra atque dignissima. vnde super ea benedictionem per Spiritũ & sanctificationem à Patre demitti rogat, sed vtique per seipsum. nec enim id aliter fieri potest, cum sit ipse viuens, & vera, atque cunctipotens, & efficax sapientia ac vir-

1. Cor. 15. 47. Ioan. 3. 13.

tus

sus Patris. Sed ne quidam minùs æ-
qui sacrarum literarum interpretes te-
merè putent ad solos discipulos per-
tinere quod seruator in eos rogat illabi
Spiritũ, non autẽ ad nos, qui posteriores
illis simus, & maiores nostros, Dei & ho-
minũ mediator, ille aduocatus & Pon-
tifex nostrarum animarum stultas ho-
rum suspiciones præuertens necessario
subiunxit: *Non pro eis autem rogo tan-*
Ioan. 17. 20. *tum, sed & pro eis qui credituri sunt per*
verbum eorum in me. Etenim absurdum
quodammodo esset per vnum illum
primum, Adam nimirum, condem-
nationem in omnes dimanare, & fer-
re quidem terreni deformem imagi-
nem etiam eos qui non peccarunt, il-
lo ipso tempore videlicet quo tradito
sibi mandato primus parens excidit:
Christi verò aduentu, qui & cælestis
homo manifestatus est, non vicissim
omnes eius imaginem in se exprime-
re, qui per eum vocati sunt ad iu-
stitiam, nimirum per fidem. Quem-
admodum verò terreni deformem i-
maginem per figuras & formas cerni
dicimus, quæ & peccati sordes in se
habeant, & mortis atque corruptio-
nis infirmitatem, & voluptatis cor-
poreæ ac terreni sensus impuritatem,
sic contra fulgere putamus imaginem
cælestis, id est Christi, puritate &
integritate, & omnimoda incorruptio-
ne, vita, & sanctificatione. Fieri au-
tem non poterat vt nos qui semel ex-
cideramus ob prævaricationem in A-
dam in pristinum statum aliter reuo-
caremur, quàm si ineffabilis illius
participationis compotes efficeremur,
& vnionis cum Deo. sic enim ini-
tio natura hominis decorata fuit. v-
nio verò cum Deo non aliter in quo-
quam esse potest, quàm per sancti
Spiritus participationem, propriam
nobis sanctificationem inserentis, &
ad suam viram subiectam corruptio-
ni naturam reformantis, atque ita ad
Deum, & ad illius formam gloriâ istâ
priuatos reuocantis. Imago enim
Patris perfecta Filius est, similitudo
verò naturalis Filij est Spiritus eius.
Idcirco transformans in seipsum quo-
dammodo hominum animas, diuinam
eis similitudinem imprimit, & supremæ
omnium substantiæ effigiem insculpit.
Rogat igitur Dominꝰ noster Iesus Chr.
non pro duodecim tantũ discipulis, sed
potiùs pro omnib. qui diuersis tẽporib.

A ἀμὲς τ̃ ἡμῶν σωτῆρος αὐτῶν· ἀλλ' ἵνα μὴ λίαν τ̃ πρ̃ ὑ
λίαν ὑπτιάσειεν ἐπαίρῃ μεμυστικότων τῆς θεο-
πνεύστου γραφῆς οἰηθείη ἀξ ἐλευθερίας ὅτι μόνοις
κεκλῆσθαι τοῖς μαθηταῖς τ̃ τ̃ θείου πνεύματος κατα-
φοίτησιν, τοῦτ' ἔστιν ἡμῶν τ̃ μετ' ἐκείνους δη-
λονότι ἐ ὁ τῶν ὅλων γενόμενος κτίστης, ὁ Θεοῦ
καὶ ἀνθρώπων μεσίτης ὁ πολυάκλητος, ἐ ἀρχι-
ερεὺς τ̃ ἡμετέρων ψυχῶν, αἱμαλγέως καὶ τοῖς τ̃ ἰδιώ-
των τὸ σφοδρὸν ἀποσκεδάζων ὑποψιάτους ὑποτοπίας, τοῖς
εἰρημένοις ἐπήνεγκε δ τὸ παρακείμενον, τοῦτ' ἔστιν, ὃ
τοῖς τούτων ἢ ἐρωτῶ μόνον. ἀλλὰ καὶ τοῖς τ̃ πιστευ-
όντων διὰ τ̃ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ. καὶ γὰρ ἰδοὺ πως
ἄτοπον, δι' ἑνὸς μόνου τοῦ πρώτου, φημὶ δὴ τ̃ Ἀδάμ,
δύνασθαι ὅλη πολλὰς τ̃ κατ' ἐκεῖνον, ἐ φορέσαι μὲν
τοῦ χοϊκοῦ τ̃ ἀπεξοπάτιον εἰκόνα ἐ τοὺς μὲν ἁμαρ-
τήσαντας, κατ' ὀκφλον ἢ ἄλλον ὅτι κτιστόν, καθ' ὃν
ὁ πρωτόπλαστ τ̃ αὐτοῦ ἀθλίοις πτῶμασιν ἐξέθη-
λῆς· ὑπενδημήσαντος ἢ τοῦ Χριστοῦ, ὃς δὴ καὶ πέ-
φηνεν ἐπουράνιος ἀνθρωπος, μὴ ἐ τ̃ αὐτὸ πάλιν
εἰκόνα συμπαθοῦς αἱμαπλεκῆ τοῖς δι' αὐτὸ κε-
κλημένοις εἰς δικαιοσύνην, πρόδηλον ἢ ὅτι πλὴν
ἐκ τ̃ πίστεως. ὥσπερ ἢ τοῦ χοϊκοῦ τ̃ ἀκαλλεξάτην
εἰκόνα, ἀφ' τύπων ὁρᾶσθαί φαμὲν, καὶ ἰδίας
τοιαύτης, ἥ ἐ τ̃ ἀμυρίας ἔχει τ̃ ῥύπον, ἐ θανά-
του, ἐ φθορᾶς τ̃ ἀσθενείας καὶ φιληδονίας σαρκικῆς
καὶ φρονήματος ὑπερηφάνου τ̃ ἀκαθαρσίαν, ὕτως αὖ
πάλιν ἀφαρπάσειν οἰόμεθα τ̃ εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου,
τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ, καθαρότητι ἐ εἰλικρινείᾳ, τῇ
κατ' αὐτὸν ὁποιωῦν ἀφθαρσίᾳ καὶ ζωῇ, καὶ ἁγιασμῷ·
ἀλλ' ἰδοὺ ἕτερος ἀμήχανον εἰς ὅ ἀπ' ἀρχῆς ἡμᾶς
ἀνακομίζεσθαι καλλίστοις τοῖς ἅπαξ ἐκπεπλεκόσι,
ἀφ' τ̃ ἐκ τοῦ πρώτου πλάσεως, εἰ μὴ τ̃ ἀῤῥή-
του κοινωνίας ἐτύχομεν, καὶ τῆς ἑνώσεως τῆς πρὸς
Θεόν· ὕτω γὰρ καὶ ἐκ ἀρχῆς ἡ τ̃ ὅλης διεκοσμή-
θη φύσις· ἕνωσις δὲ ἡ πρὸς Θεὸν ἄλλ ἑτέρως ἀῤ
ὑποστάσεως ἔχει, ἡ ἀφ' τῆς μετουσίας τ̃ ἁγίου
πνεύματος τ̃ ἰδίας ἰδιότητος ἐλλάμποντος ἡμῖν τ̃ ἁ-
γιασμόν, καὶ εἰς τ̃ ἰδίαν ἀναπλάττοντος ζωὴν τὴν
ὑποποιουμένην τῇ φθορᾷ φύσιν, ὕτω τε πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ πρὸς τ̃ ἐκείνου μόρφωσιν ἐπωφελοῦντος ἔ
τ̃ ὅτι τούτου δόξης ἐστερημένον. εἰκὼν μὲν γὰρ ἀ-
κριβὴς τοῦ παντὸς ὁ υἱὸς, ὁμοίωσις ἢ φυσικὴ τοῦ
υἱοῦ ἔ πνεῦμα αὐτοῦ. ἀφ' ὅπερ τοῦτο μεταπλάττον
ὥσπερ εἰς ἑαυτὸ πως τ̃ αἰθρώπων ψυχὰς, τ̃ ἰδίαν
αὐτοῖς ἐγχαράττει μόρφωσιν, καὶ τ̃ ἀνωτάτω πα-
σῶν οὐσίας ἀποσημαίνεται τ̃ εἰκονισμόν. ἐρωτᾷ τοι-
γαροῦν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, οὐχ ὑπὲρ
μόνων τῶν δυοκαίδεκα μαθητῶν, μᾶλλον ἢ πολλῶν, οἱ δὴ καὶ τὸ ἐκάστοις ἔμελλον κτίσεις, πῶς

πρὸ αὐτῶν μελητέον, εἶχεν τε ὑποπλήθειν A eorum sermonibus credituri erant, quibus auditores ad recipiendam sanctificationem illam per fidem, & ad purgationem quæ perficitur. Petitionem verò suam nobis quidem obscuram relinquendam putauit, vt hinc profectò disceremus, quales nos esse deceat, & quam iustitiæ viam insistere ad eius implendam voluntatem. Quis ergo, aut qualis est petitionis modus? *Vt sint vnum*, inquit, *sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint.* Charitatis igitur, & concordiæ, pacisque vinculum petit, quo ad vnitatem spiritalem fideles adducantur, adeò vt naturalis & substantialis vnitatis, quæ in Patre nimirum & Filio intelligitur, characteres imitentur consensionem voluntatum nimirum in omnibus & animorum ad vnitatem concursum. Neque verò tantam vim tantumque charitatis & consensionis in nobis vinculum posse esse dicimus, vt identitate substantiæ per omnia æqualiter vniti, modum vnionis Patris & Filij exprimamus. hæc enim naturalis est, ac vera, & hypostaticè considerata: illa, veræ vnionis formam imitatur. quî enim fieri potest, vt penitus æqualia sint archetypis exemplaria? Nam veritatis imitatio eadem cum ipsa veritate non censetur, ac tametsi specie tenuseædem appareant, non parum tamen inter se differunt. Cum ergo hæreticus sibi persuadet euertere se posse naturalem cum Deo ac Patre Filij identitatem, & hinc existentem eius vnitatem, tum ad asserandam confirmandamque suam temeritatem nos in medium adducit, inquiens: Quemadmodo nos non identitate corporum, nec animarum in alteram commixtione vnum sumus omnes, sed affectu charitatis, atque concordia & in Dei voluntatem consensione: sic & Filius vnum est cum Patre. nos ignarum illum & imperitum repellamus. Cur ita? Nempe quia fieri nequit vt quæ supra nos sunt nostram conditionem sequantur, & quod est incorporeum necessitati corporum subiaceat, nec paria sint humana diuinis. Nam si nihil inter nos & Deum est discriminis, diuina nostris metiamur: sin autem incomprehensibile est interuallum cur na-

λόγοις * παρεμποιοῦσι τοῖς ἀκροωμένοις πρὸς ἁγιασμοῦ τὴν διὰ πίστεως καὶ πρὸς ἀποκάθαρσιν τὴν συντελουμένην διὰ τῆς πνεύματος μετοχῆς. τὰ δὲ γε τῆς αἰτήσεως, οὐδὲ ἡμῖν αὐτοῖς ἀσυμφανῆ καταλιπεῖν ᾠήθη δεῖν· ἵνα δὴ διὰ τοῦτο μάθωμεν, ὁποίους ἡμᾶς ὀφείλει παρεῖναι, καὶ τίνα δικαιοσύνης ἰέναι πείσει πρὸς ἀποπλήρωσιν τῶν ἐπιτηδείων αὐτῷ. τίς οὖν, ἢ ποῖος ὁ τῆς αἰτήσεως ἐστιν τρόπος; ἵνα, φησὶν, ἓν ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἓν ὦσιν· ἀγάπης οὖν καὶ ὁμοιότητος καὶ εἰρήνης σύνδεσμον ἅπασι συλλαμβάνοντα πρὸς ἑνότητα τὸ πνευματικὸν τοῖς πιστεύουσιν, ὡς τῆς φυσικῆς τε καὶ ὑποστατικῆς ἑνότητος, προδηλον ὅτι τὸ ἐν πατρὶ καὶ ἐμοὶ ἑνὸς, ἀπομιμεῖσθαι τοῖς χαρακτῆρας, τὸ συναινέσαι τῇ τοῦ πάντα, καὶ ἀδιάστατον πάντων ὁμοψυχίας εἰς ἑνότητα συνδρομήν. ὅτι δὲ καὶ πάντως φιλονεικήσει τὸ ἐν ἡμῖν ἀγάπης σύνδεσμος καὶ τῆς ὁμοιότητος λέγωμεν, εἰς ὃ ἅπαντες ἔχθρα ἀπροσδιάλακτος, ὡς αὐτοῦ ἐστιν ὁ πατήρ τε καὶ ὁ υἱὸς, τὸ τῆς ὑποστατικῆς ταυτότητι, τὴν τῆς ἑνότητος ἀποσώζοντες ἔτυπον. λέγω γὰρ νοεῖσθαι φυσικήν τε καὶ ἀληθῆ, καὶ τὸ πρὸς τῆς ὑπαρξέως λόγῳ θεωρουμένην· λέγω δὲ τὴν δηλοῦσαν ἑνότητος ὑποκείμενα σχῆμα. πῶς γὰρ ἂν εἴην τὸ ἴσον πάντα πάντως τοῖς ἀρχετύποις τὰ αἰτήματα; ἐπεὶ μὴ ταυτὸν εἰς νόησιν, τοῦτο δηλῆσαι αὐτῷ τὴν ἀληθείας μόρφωσις· ἀλλ' εἰ καὶ ἴσοις μὲ ὀφθαλμοῖς σχήμασι, διεστήκασί γ' οὖν ὅμως οὐκ εὐτυχοῦντες διαφορᾶς. ὅταν οὖν αἱρετικὴ τις τὴν ἑτεροδόξων ἀναστρέψειν διάνοιαν τῷ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα ταυτότητα φυσικὴν, καὶ τὴν ταυτοῦσθαι ἑνότητα τοῦ ἑνὸς, εἶτα πρὸς ἀπόδειξιν καὶ ὀχυρότητα τῆς ἑαυτῆς δυσβουλίας τὰ καθ' ἡμᾶς προσκομίζη λέγων· ὥσπερ ἡμεῖς οὐ τῇ τῶν σωμάτων εἰς ἓν νοουμένῃ ταυτότητι, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἀναπνοιακρᾶσιν τῶν ψυχῶν, ἓν ἐσμεν οἱ πάντες, ἀλλὰ φρονήσει καὶ διαθέσει τῇ πρὸς ἀγάπην ταυτοβουλίᾳ, καὶ συναινέσει τῇ εἰς ὃ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὕτω καὶ ὁ υἱὸς ἓν ὢν πρὸς τὸν πατέρα. προσοκλῶμεν δὴ πάντως ἀμαθῆ ὄντα, καὶ ἀσύνετον κομιδῆ. διὰ τί γὰρ πολὺ αἰτίαν; ἐπεὶπερ ἀνάγκη πάντως ἀκολουθῆσαι τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀλλ' οὐδὲ τῶν σωμάτων διάστημα ὂν ἀσώματον, ὅτε μὲν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἔφασαν τὰ τοῦ Θεοῦ. εἰ μὲν γὰρ ὂν διάφορον οὐδὲν ἢ ἀπομειοῦσθαι ὅλως εἰς διαφορὰν ἡμᾶς τε καὶ Θεὸν, νοείσθω καὶ καθ' ἡμᾶς τὰ τοῦ Θεοῦ. εἰ δ' ἄρα παλαιόν τι τὸ μεσολαβοῦν διείργειν, τί πρὸς ἡμετέρας φύ-

B

C

D

E

turæ noſtræ defectus regulam ac normam Deo præfiniunt, ex iis quæ noſtræ facultatis non ſunt, neceſſitati ſubiicientes naturã omni neceſſitate ſuperiorem, rem autem abſurdiſſimam facere comperientur. Ab exemplaribus enim archetypa, & imitationis ſimilitudine veritatem effingunt, primis ſecundum & ſecundis primum locum tribuentes. Sed ne his ſtudioſiùs inſiſtendo extra locum propoſitum diuagari videamur, illud rurſus neceſſario dicemus, Chriſtum ſubſtantiali vnitate quam habet Pater cum ipſo, & ipſe cum Patre, in typum & imaginem indiuulſæ amicitiæ & animorum conſenſionis aſſumpta, nos quoquè inuicem quodammodo coagmentari velle, in virtute nimirum ſanctæ & conſubſtantialis Trinitatis, vt vnum quidem intelligatur vniuerſum Eccleſiæ corpus, duorum populorum coitione & concurſu ad vnius perfecti conſtitutionem euectum in Chriſto. Nam vt Paulus ait, *ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua: legem mandatorum decretis enacuans, vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo*: quod vtique factum eſt fidelibus inter ſe conſentientibus, & vnum veluti cor per ſummam pietatis ſimilitudinem & obedientiam fidei animũq; virtutis amantẽ conſecutis. Et hæc quidem ego non extra ſcopum, ſed congruenter potiùs dicta eſſe arbitror. Verùm cum loci huius ratio quodammodo nos adigat vt penitiùs illum ſcrutemur, tum nos ad id maximè Seruator inſtigat, dicens: *Sicut tu Pater in me, & ego in te, vt ipſi in nobis vnum ſint*: conſiderandum eſt imprimis quid de his dicere ſit operæpretium. In ſuperioribus enim diuinæ vnitatis rationem, & ſubſtantialem ſanctæ Trinitatis identitatem, ac perfectiſſimam connexionem non abs re imitandam eſſe diximus per vnionem illam concordiæ & conſenſionis fidelium inter ſe. Hìc verò conſtitutũ nobis eſt oſtendere naturalem quoque eſſe vnitatem, per quam & nobis inuicẽ & omnes Deo coniungimur, ne mutua quidem forſan cor-

Eph. 2. 14.

A σας ἡδονὰς παρεχούσα καὶ ταῦτα ὁσίοις τῷ Θεῷ ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀδυνάτων, αὐτάρκως ἔχοντες τὴν ἀπάσης αὐτάρκειας κρείττονα φύσιν, ἀξίωμα ἢ αὐτὴ πρᾶγμα ἁρμόττες ἀπεπόν τι καὶ ἀλογώτατον. ἀπὸ γὰρ τῶν ἰσοτύπων τὰ ἀρχέτυπα, καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν καθ' ὁμοίωσιν ὁμοιότητος τὴν πρώτην τὰ δευτέρων ἀναπλήρωσιν τοῖς μετ' ἐκεῖνα παρέξειν τὴν τάξιν προσήκοντα. Ἀλλ' ἵνα μὴ λίαν τοῖς περὶ τούτων ἐμφιλοχωρεῖν λόγοις ἔξω τοῦ προκειμένου ἱέναι δοκῶμεν, ἐκεῖσε δὴ πάλιν αὖθις ἐπανέλθωμεν, ὡς εἰς εἰκόνα καὶ τύπον τῆς ἀδιαφαίρετου φιλίας τε καὶ ὁμονοίας καὶ ἑνότητος, τῆς εἰς ὁμοψυχίαν κοινωνίας, τὴν ὑποδεῖξαι βουλομένου ἑνότητα Χριστὸς, ὡς ἔχει μὲν ὁ πατὴρ πρὸς αὐτὸν, αὐτὸς δὲ αὖ πάλιν πρὸς τὸν πατέρα, συνδυακρινᾶσθαι τρόπον διὰ τῶν ἡμᾶς δηλοῖς βούλεται, εἰ δυνάμει δηλονότι τῆς ἀγάπης τε καὶ ὁμοιοσίου τειάδος, ὡς ἓν κοσμᾶσθαι σύμπαν τὸ ἐκκλησίας σῶμα, δι' ἀμφοδου καὶ συνδρομῆς τῶν δύο λαῶν εἰς ἑνὸς τελείου σύστασιν διαβαίνον εἰς Χριστόν. ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ· ὃ δὴ καὶ τετελεσμένον, τῶν πεπυσμένων εἰς Χριστὸν ὁμοψυχησάντων ἀλλήλοις καὶ καρδίας ἀναλαβόντων οἱονεὶ μίαν, διὰ τοῦ εἰς ἀπεπὸν ἐμφερείας τὸ κατ' ἀξίωσιν, καὶ τὸ τῆς πίστεως ἐπαναχοῦς, καὶ φιλαδέλφου φρονήματος. καὶ τοῦτ' μὲν ἔγωγε σκοπὸς τῆς παρούσης, οὐκ ἀποδιόντως γ' μᾶλλον νῦν εἰρῆσθαι νομίζω. ὅπως δ' ἂν τὴν προκειμένων ἡ διάμετρος ἐπιδιάζεταί πως ἡμᾶς βαθυτέρων μὲν εἴσω θεωρημάτων, * σαφῶς δ' ἴσως μάλιστα καὶ ὁ Σωτὴρ εἰπὼν· καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί· ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσι. πρεπόντως, θρητέον δ' μάλα, τίνα δὴ ἄρα προσοικεῖ καὶ τὸ ὅτι τούτοις ἡμᾶς ποιήσασθαι λέγει. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἤδη προκεχυκόσι τὴν θείας ἑνότητος τρόπον καὶ τὴν ὑποδεῖξαι τὴν ἀγάπης τειάδος ταυτότητα, καὶ τὴν εἰσάπαν ἀναπλοκὴν ἀπομιμεῖσθαι δεῖν οὐκ ἀσυνέτως ἐλέγομεν, τὴν καθ' ὁμόνοιαί τε καὶ ὁμοψυχίαν τῶν πεπυσμένων ἕνωσιν. ἐν δὲ τούτοις ἤδη πως καὶ φυσικὴν τὴν ἑνότητα δηλοῦσθαι καταδιάζομεν, καθ' ἣν ἡμεῖς τε ἀλλήλοις καὶ οἱ πάντες Θεῷ συνδούμεθα, οὐδὲ τῆς ἑνότητος τὴν χύσιν καὶ ἀφανισμὸν παρὰ-

B

C

D

E

* θεωρεῖ.

φημὶ τὴν εἰς ἀλλήλους, εἰ καὶ τῇ τῶν σωμάτων διαφορᾷ διεστήκαμεν, ἑκάστου τῶν καθ' ἡμᾶς πρὸς ἰδίαν ὑπαρξιν ὑποστάσεως, καὶ ἐνότητος. ἢ γὰρ δὴ εἴη τις ἂν λέγοιτο τυχὸν Παῦλος μὲν ὁ Πέτρος, Πέτρος δὲ αὖ πάλιν ὁ Παῦλος, εἰ μὴ τῷ ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος Χριστὸν ἑνώσεως ἕνεκα ἄμφω νοεῖσθαι. Σκοπῶ δὲ μοι λογιζομένῳ τὴν φυσικὴν ἑνότητος, ὅτι τε παῖς ἐστὶ μονογενὴς, δῆλον ἔστιν ὅτι καὶ ἁγίᾳ πνεύματι· μία γὰρ θεότης ἐν ἁγίᾳ τριάδι πιστεύεται καὶ δοξάζεται· φέρε δὴ πάλιν διασκεψώμεθα, πῇ ἡνωμένος καὶ ἡμῖν αὐτὸς καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐν σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς καὶ πρὸς Θεὸν βλεπόμεθα. Σκοπῶ δὲ ἐξ αὐτῆς ἀναλήψεως λέγω τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ παιδὸς ὑσίας ὁ μονογενὴς, ἁλόν ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸ ἡνωμένον, γέγονε σὰρξ, κατὰ τὰς γραφὰς, ἀναμιγνὺς ὡσανεὶ ἑαυτὸν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, διὰ τὴν ἀφράστου σὺν ὁδοῦ τε καὶ ἑνώσεως τὴν πρὸς τὸ σῶμα ζυλὴ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς, ὕστερον ὁ φύσει Θεὸς κατὰ μυστικόν τε καὶ λεγόμενον ἀληθῶς ἄνθρωπος, ὁ θεοφόρος καθ' ἡμᾶς τὴν ἀκριβῶς ὁ σωτὴρ τὸ μυστήριον βαθὺς· ἀλλ' ὁ αὐτὸς Θεός τε καὶ ἄνθρωπος ὤν, ἵνα τὰ πολὺ διωρισμένα κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀληθῆ ὁμοφυΐας ἔκστασιν σὺν ἑνώσας ὡσανεὶ ἐν ἑαυτῷ, ἑνὸς δὲ φύσεως καινωνόν τε καὶ μέτοχον ἀποδείξῃ τὸν ἄνθρωπον. διαβέβηκε γὰρ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τὸ πνεύματος καινωνίαν καὶ διαμονὴν τὴν ἐγχωροῦσαν διὰ Χριστοῦ, ἐν ὁ καὶ πρὸς τοῦτο Χριστῷ, ὅτι καθ' ἡμᾶς γέγονε, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπος, γελόμενός τε καὶ ἁγιαζόμενος, εἰ ἔστι φύσει Θεὸς, καθὸ πέφηνεν ἐκ παιδὸς, αὐτὸς τῷ ἰδίῳ πνεύματι τὸ οἰκεῖον ἁγιάζων ναὸν, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ γενόμενον ἅπασιν κτίσιν, ἣν ὡσανεὶ τρέπει ὁ ἁγιάζεσθαι. Σκοπῶ δὲ ὡσανεὶ τις ἀρχὴ ἐν ὁδὸς τοῦ καὶ ἡμᾶς πνεύματός τε ἁγίου μεταλαχεῖν, καὶ τὸ πρὸς Θεὸν ἑνώσεως ὅθεν Χριστῷ κατέστη μυστήριον· ἁγιαζόμεθα γὰρ οἱ πάντες ἐν αὐτῷ, κατὰ γε τὸ πᾶν προφερόμενον τρόπον. ἵνα δὴ νῦν εἰς ἑνότητα τὸν ὡς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους συνίωμέν τε καὶ συνανακιρνάμεθα ἐκ ἡμεῖς αὐτοὶ, κἂν τῇ καθ' ἕκαστον νοουμένῃ διαφορᾷ διεστῶτες εἰς ἰδιότητα ἐκ ψυχαῖς καὶ σώμασιν, ἐμηχανήσατο ἵνα τρόπον ὁ μονογενὴς, διὰ τὸ αὐτοῦ πρεπούσης ἐπιγνώμονα σοφίας, ἐκ βουλῆς τοῦ παιδὸς· εἰς γὰρ σώματι, τῷ ἰδίῳ δηλαδὴ, τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἐκλογῶν, διὰ τὸ μυστικῆς μεταλήψεως, ἑαυτῷ τε συναπτόμενος ἐκ ἀλλήλοις ἀποτελεῖ. τίς γὰρ αὖ καὶ διέλοι ἐκ τὸ εἰς ἀλλήλους φυσικῆς ἑνώσεως ἐξοικειῶ,

porum vnione destituti, licet corporum differentiâ discrepemus, cum vnusquisq; nostrum circũscribatur, & in propria sit hypostasi. nec enim Paulus, exempli gratia, esse aut dici potest Petrus: nec contrà Petrus esse aut dici Paulus, licet ratione vnionis propter Christum vnum ambo censeantur. Quare cum vnam esse naturalem vnitatem Patris, & Filij, sanctique Spiritus in confesso sit apud omnes, (vna enim diuinitas in sancta Trinitate creditur, & glorificatur) age rursus consideremus, quo pacto etiam nos ipsi & inter nos vnum esse corporaliter, ac spiritaliter, & cum Deo comperiamur. Igitur cum ex ipsa Dei ac Patris substantia effulserit vnigenitus, totumque habeat in sua natura genitorem, factus est caro, iuxta scripturas, seipsum quodammodo nostræ immiscens naturæ per ineffabilem vnionem & coniunctionem cum hoc terreno corpore, atque ita ille naturâ Deus audiit ac verè extitit cælestis homo, non Deifer, vt sibi nonnulli persuadent, qui mysterij altitudinem minus exactè capiunt: sed idem Deus & homo cum sit, vt in seipso quodammodo vnitis quæ plurimum naturâ distant inter se, naturæ diuinæ consortem redderet hominem, atque participem. In nos etenim ipsos communicatio Spiritus etiam dimanauit, manſitque in nobis, facto per Christum & in primo Christo initio, cum nobis similis, id est homo factus, vnctus & sanctificatus intelligatur, licet naturâ sit Deus, quatenus apparuit ex Patre, ipse suo Spiritu suum templum sanctificans, & omnem per eum factam creaturam, in quam cadit sanctificatio. Quare initium veluti quoddam & via quâ Spiritus participes fieremus & cum Deo vniremur, Christi mysterium extitit: omnes enim in illo sanctificamur, eo modo quem ante diximus. Vt ergo ad vnitatem cum Deo & inter nos contenderemus, atque nos vnà commiscueremur, licet corporibus & animis alij ab aliis differamus, rationem quandam excogitauit vnigenitus, per conuenientem sibi sapientiam & consilium Patris. Vno enim corpore, suo nimirum, credentes in se benedicens per mysticam communionem, cum eos sibi, tum etiam inter se concorporales efficit. Quis enim eos qui per vnum il-

lud ſanctum corpus ad vnitatem cum Christo coniuncti ſunt, diuiſerit & à naturali inter ſe vnione remouerit? Nam ſi omnes de vno pane participamus, vnum omnes corpus efficimur. Christus enim diuidi nequit: Ideóque & Christi corpus nuncupata eſt Eccleſia, nos autem particularia eius membra, iuxta Pauli ſententiam. Vni enim Christo per ſanctum eius corpus omnes vniti maximè, cum eum vnum & indiuiſibilem in noſtris corporibus ſumamus, ei potiùs quàm nobis noſtra membra debemus. Quòd autem Seruatore in caput conſtituto reliquum corpus Eccleſia vocetur, tanquam ex membris ſingulorum compoſitum, Paulus demonſtrabit dicens: *Vt iam non ſimus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in aſtutia ad circumuentionem erroris. veritatem autem facientes in charitate, creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iunctúram ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſuram vnius cuiuſque membri augmentum corporis facit in ædificationem ſuì in charitate.* Vnionem verò illam corporalem cum Christo nos conſequi, quotquot ſanctæ eius carnis ſumus participes, rurſum teſtabitur Paulus, de myſterio pietatis dicens: *Quod aliis generationibus non eſt agnitum filiis hominum, ſicuti nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius & Prophetis in Spiritu, gentes eſſe coharedes & concorporales & comparticipes promiſſionis in Chriſto* IESV. Quòd ſi concorporales ſumus omnes inter nos in Christo, neque ſolùm inter nos, ſed & ei nimirum qui in nobis eſt per ſuam carnem: quomodo non iam apertè vnum ſumus omnes, & inter nos, & in Christo? Christus enim eſt vnitatis vinculum, cum idem ſit Deus & homo. De vnione verò ſpiritali eandem viam ſequentes dicemus rurſus, nos omnes, accepto vno & eodem Spiritu, ſancto nimirum, commiſceri quodammodo & inter nos, & cum Deo. Licet enim multi ſeorſim ſimus, & in vnoquoque noſtrum Chriſtus Spiritum Patris ac ſuum inhabitare faciat, vnus tamen eſt ac indiuiſibilis ì, qui ſpiritus inuicem diſtinctos quatenus ſingulariter ſubſiſtunt, in vnitatem colligit per ſeipſum, & omnes

1. Cor. 10. 17.

Eph. 4. 14.

Eph. 3. 5.

A τοὺς δ' ἑνὸς τοῦ ἁγίου σώματος τοῖς ἑνότητα πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναδησομένοις; εἰ γὰρ οἱ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν, ἓν οἱ πάντες ἀποτελούμεθα σῶμα. μερίζεται γὰρ οὐκ ὁ Χριστὸς τοῦ Χριστοῦ. διὰ τοῦτο καὶ σῶμα Χριστοῦ καλεῖται ἡ ἐκκλησία, μᾶλλον ἢ καθ' ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, καθ' ὃ τοῦ Παύλου σαφῶς. ἐπὶ γὰρ οἱ πάντες ἑνούμενοι τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ ἁγίου σώματος, ἅτε διὰ τοῦτο ἓν λαβόντες καὶ ἀδιαίρετον τὸ ἰδίοις σώμασιν, αὐτῷ διὰ μᾶλλον ἢ καθ' ἑαυτοὺς τὸ ἴδιον χρεωστοῦμεν μέλη. ὅτι δὲ πεφυκότος τοῦ σωτῆρος εἰς κεφαλὴν, σῶμα δ' ἂν εἴη ἡ ἐκκλησία καλεῖται, καθάπερ ἐκ μελῶν τὸ καθ' ἕκαστον συναρμοσμένον, ἀποδείξει λέγων ὁ Παῦλος. ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. ὅτι δὲ ἡ τοῦ σῶμα νοουμένου ἕνωσιν, φημὶ δὴ τὴν πρὸς Χριστὸν, οἱ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ Πνεύματος μεταλαγχάνοντες ἀποκερδαίνομεν, μαρτυρήσει πάλιν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ τῆς θεοσεβείας μυστηρίου λέγων, ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ, καὶ προφήταις τῷ πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Χριστοῦ. εἰ δὲ σύσσωμοι πάντες ἀλλήλοις ἐσμὲν τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐχὶ μόνον ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ δῆλον ὅτι πρὸς τὸ ἡμῖν ζητούμενον δηλοῖ τῆς ἰδίας σαρκός· πῶς οὐκ ἤδη σαφῶς ἐν ἐσμεν οἱ πάντες καὶ τοῖς ἀλλήλοις, καὶ τοῦ Χριστοῦ. Χριστὸς γάρ ἐστιν ὁ τῆς ἑνότητος σύνδεσμος Θεός τε ὑπάρχων τοῦ ὅλου καὶ ἄνθρωπος. πεῖ δέ γε τῆς ἑνώσεως τοῦ πνεύματι, τῇ αὐτοῦ ὡς ἂν τῆς θεωρημένης δηλοῦντες πεῖσον, ἐροῦμεν δὲ πάλιν, ὅτι πάντες ἓν καὶ τὸ αὐτὸ δεξάμενοι πνεῦμα, φημὶ δὲ τὸ ἅγιον, συναναχιρνάμεθα τρόπον τινὰ καὶ ἀλλήλοις καὶ Θεῷ. εἰ γὰρ καὶ πολλοῖς ἐσμεν ἡμῖν αἱ ἀπὸ μέρους, ἑκάστῳ τὸ τε τοῦ παντὸς καὶ τὸ ἴδιον οἰκοποιεῖ πνεῦμα Χριστὸς, ἀλλ' ἔν ἐστι καὶ ἀμέριστον, τὰ τῶν ἀλλήλων ἑνότητος δεσμεῖον πνεύματα, καθό γε τὴν καθ' ὑπόστασιν ἰδιότητα, συνέχον εἰς ἑνότητα, δι' ἑαυτοῦ καὶ ὡς ἓν, τὰ τοὺς πάντας

ζας ἀναφαίνεται ποιοῦν τὸ ἑαυτῷ· ὥσπερ γὰρ τῆς ἁγίας σαρκὸς ἡ ἐνεργὸς δύναμις συναιρόμενος ἀποτελεῖ τοὺς ἐν οἷς ἂν ἐγκύρσῃ, τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον, ἐν ᾧ τὸ πᾶσιν ἀμέριστον ἐνοικῆσαν πνεῦμα Θεοῦ πρὸς ἑνότητα τὴν πνευματικὴν συναγάγοις πάντας. διὸ τοῦτο πάλιν ἡμῖν ὁ θεσπέσιος προσφωνεῖ Παῦλος, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων τῇ ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος τὸ τῆς σῶν δέσμῳ τῆς εἰρήνης, ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε τὸ μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. ἑνὸς γὰρ ἡμῖν ἐναυλιζομένου τοῦ πνεύματος, εἷς ὁ τῶν ὅλων πατὴρ ἐν ἡμῖν ἔσται Θεὸς διὰ υἱοῦ πρὸς ἑνότητα συνάγων, τὴν εἰς ἄλληλα καὶ πρὸς ἑαυτόν, τὴν τοῦ πνεύματος μέτοχα. ὅτι δὲ τῷ ἁγίῳ πνεύματι κατὰ μέθεξιν συνενούμεθα, δῆλόν που τοῖς ἔξω καὶ διὰ τούτου. εἰ γὰρ ἀφέντες τὸ πολιτεύεσθαι ψυχικῶς τοῖς τοῦ πνεύματος νόμοις τὸ εἰσάπαξ κρατεῖν παραχωρήκαμεν, πῶς οὐ πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἀναμφίλεκτον, ὅτι τὴν ἰδίαν ὥσπερ ζωὴν ἀφησάμενοι, καὶ τοῦ συμπλακέντος ἡμῖν ἁγίου πνεύματος τὴν ἐπουράνιον ἀναλαβόντες μορφὴν, μετενηνόχαμεν εἰς ἑτέραν ὡς εἰπεῖν μεθαρμόσαντες φύσιν, οὐκ ἀνθρωποι μόνον, ἀλλὰ καὶ υἱοὶ Θεοῦ, καὶ θεοῦ χρηματίζοντες ἄνθρωποι, διὰ τὸ τῆς ἁγίας φύσεως ἀποφθάσαι καινωνοί; ἐν τοιγαροῦν τῷ πάντας ἐσμὲν τὸ πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, ἓν δι' ἁπάντων καὶ τὴν καθ' ἕξιν ταυτότητα· χρεὼν γὰρ οἶμαι διαμεμνῆσθαι πάλιν τὸ ἀρχαῖς· καὶ τὸ μορφοῦσθαι τῇ κατ' ἀνάβλυσιν καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῇ ἁγίας σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ καινωνίᾳ τοῦ ἑνὸς καὶ ἁγίου πνεύματος, καθάπερ ἤδη προεῖρηται.

A velut vnum quid cerni facit in seipso. Quemadmodum enim sanctæ carnis virtus concorporales reddit eos in quib. ingesta sit, eodem, opinor, modo vnus in omnibus indiuisibilis inhabitans Dei Spiritus, ad vnitatem spiritalem omnes cogit. Idcirco nos rursus diuinus Paulus compellabat: *Supportantes inuicem in charitate, solicite seruare vnitatem spiritus, in vinculo pacis, vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ. vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & Pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus.* Vno enim diuersante in nobis Spiritu, vnus omnium Pater in nobis erit Deus per Filium, ad vnitatem mutuam & suam adducens ea quæ Spiritum participant. Quòd autem sancto Spiritui per participationem vniamur, hinc quoque quodammodo manifestum est. Nam si animali vita relicta Spiritus legibus semel obtemperauerimus, nonne patet omnibus nos vita quodammodo nostra relicta, & coniuncto nobis sancto Spiritu cælestem conformationem nactos in aliam quodammodo naturam transformatos, non iam homines tantum, sed & filios Dei ac cælestes homines nuncupari, ex eo quod diuinæ consortes naturæ sumus redditi. Vnum igitur omnes sumus in Patre & Filio, ac sancto Spiritu: vnum inquam, habitudinis identitate (reuocanda enim sunt in memoriam quæ initio diximus) vnum conformatione secundum pietatem, & communione sanctæ carnis Christi, & participatione vnius & sancti Spiritus, sicuti iam antea dictum est.

Εph. 4-4

ΚΕΦΑΛ. ιϚ'.

Οὐ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Θεὸν, καίτοι ὡς τὸ χρεῖττον μέρος δεξάμενος λέγῃ ὅπως εἶεν πρὸς τὸν πατέρα.

Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν. ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας.

Ὑποδηλοῦται δέ που καὶ φυσικὴν τὴν ἕνωσιν ἔχειν πρὸς πατέρα τὸν μονογενῆ, καθὸ καὶ γεγέννηται καὶ τὸν

CAPVT. XII

Quod secundum naturam vnum sit cum suo Patre Deo Filius, licet veluti gratia loco accepisse dicat vt sit vnum cum Patre.

V. 22. & 23. *Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti.*

Substantialem ac naturalem vnionem habere cum Patre vnigenitum, rectè asserimus, quatenus & genitus est

vero generationis modo, & ex ipso esse intelligitur, atque in ipso, ideóque verissima identitate substantiæ vnum cum Patre censeri, quamuis ratione hypostasis diuersus videatur. Sed quoniam dispensationis, salutis, ac vitæ nostræ causa pristino suo loco quodammodo excidit, de æqualitate nimirum cum Deo ac Patre, videturque etiam vltra ignobilitatem detrusus (hoc enim significat Pauli dictum, *Exinaniuit semetipsum*) ideò qui olim & ab initio cum Patre erat, idipsum cum carne accipit, terreno hoc & fragili inuolucro, & humana forma, si secundum naturam suam consideretur, necessariò id quasi gratiæ loco exigente quod ei naturâ inest. Erat enim, & est in forma & æqualitate Patris. Quare cum non sit Deo ac Patri consubstantialis, neque eadem naturâ ex muliere assumpta caro, aut omnino illud ex virgine templum, tamen vbi semel in verbi corpus assumptum est, velut vnum tandem cum eo habitum est. Vnus enim Christus, & vnus Filius, postquam factus est homo. ideóque accipere censetur vnionem, in id etiam cum carne assumptus, quæ à se non habet vt cum Deo vnum sit. Atque vt breuius dicam, & clarius, sibi ipsi datum esse ait vnigenitus, quod datum est suæ carni. Datum autem omnino à Patre per ipsum in Spiritu. Modus enim vnionis cum Deo aliam viam non habet, licet de Christo forsan intelligatur, quatenus apparuit & vocatus est homo, vnione cum Spiritu, ineffabili coniunctionis ratione, sanctificata carne videlicet, atque ita ad vnionem sine confusione cum Deo verbo ipsâ ascendente, & per ipsum cum Patre, habitudine scilicet, nõ naturâ. Hanc ergo quæ data est mihi, inquit, abs te, ô Pater, gratiam & gloriam, vt nimirum vnum tecum sim, dedi eis, vt sint vnum, sicut nos vnum sumus. Vnimur enim inter nos, iis modis quos priùs diximus. vnimur & Deo. quo pacto verò, Dominus clarissimè nobis exposuit, suæque doctrinæ vtilitatem patefaciens, *Ego*, inquit, *in eis, & tu in me: vt sint consummati in vnum.* Est enim in nobis Filius, corporaliter quidem, vt homo, nobiscum commixtus & vnitus per Eulogiam mysticam: Spiritaliter autem Deus, sui Spiritus virtute & gratia spiritum qui in nobis est instaurans ad no-

Ioan. 17. 23.

A δέδοται τῆ γεννήσεως τρόπον· ἐξ αὐτοῦ νοεῖται καὶ ἐν αὐτῷ, τῇ κατ' ἰδίαν ὑπάρξιν ἑτερότητι διεστάναί τε καὶ διωρίσθαι δοκῶν, τῇ μιᾷ συμφυεστάτῃ τῆς οὐσίας ταυτότητι, καὶ ὡς ἓν τὸ μὴ πάθος νοούμενος· ὅπερ ἦν τὸ καθ' ἡμᾶς ἔνεκεν οἰκονομίας, σωτηρίας τε καὶ ζωῆς, τὸ ἐν ἀρχαῖς ὥσπερ ἐκβέβηκε τόπον, τῇ ἰσότητι φημὶ τῇ πρὸς τὸν πατέρα καὶ Θεόν, δοκεῖ δὲ πως εἰς τὸ ἀφανεστέρας δόξης ὑποχωρῆσαι· τοῦτο γὰρ ἐῶ ὃ κεκένωκεν ἑαυτόν· ὁ πάλαι καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχων

B μὴ πάθος δίχεσθαι τοῦτο μὴ σαρκὸς, ἤ γήινου τε καὶ ὀστράκου περιβλήματος καὶ τῆς ἀνθρωπείας μορφῆς, τὸ ὡς ἐν λόγῳ φημὶ τῆς φυσικῶς νοουμένης, ἀπαιτούσης ἀναγκαίως, καθάπερ ἐν χάριτος μέρει, ὃ φύσει πρόσεστιν αὐτῷ· ἴσον γὰρ καὶ ἔστιν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τῇ πατρί. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὐχ ὁμοούσιος τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, ἀλλ' οἰκεῖ ταυτὸν εἰς φύσιν ἡ ἐκ γυναικὸς σὰρξ ὄντι, ἤγουν ὁλοκλήρως ὁ ἐκ τῆς παρθένου ναὸς, πῶς διῃρῆσθαι δ' ἅπαξ εἰς

C σῶμα τοῦ λόγου, λοιπὸν ὡς ἓν ἀλλήλοις συνῳκειῶσθαι σοι αὐτῷ· εἷς γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ εἷς υἱὸς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. Οὕτω δὲ λαβεῖν νοῆσαι τὴν ἕνωσιν, πῶς μεμερισμένος εἰς τοῦτο καὶ μὴ σαρκὸς, οὐκ ἐχούσης οἰκεῖον τὸ ἓν εἶναι πρὸς Θεόν· εἰ καὶ τι σοφώτερον καὶ σαφέστερον εἰπεῖν, ἑαυτῷ δεδόσθαι φησὶν ὁ μονογενὴς ὃ δοθὲν τῇ ἰδίᾳ σαρκί· δοθὲν δὲ πάντως παρὰ πατρὸς δι' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα. ὁ γὰρ πρὸς

D Θεὸν ἑνώσεως τρόπος οὐχ ἑτέραν ἔχει τὴν ὁδὸν καὶ εἰ νοεῖτο τυχὸν ὅτι Χριστοῦ, καθὸ πέφηνέ τε καὶ κεχρημάτικεν ἄνθρωπος, ἑνώσει τῇ πρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ τῇ ἀῤῥήτου τῆς συνόδου τρόπου, ἀγιαζομένης δῆλον ὅτι τῆς σαρκὸς, ὅπως τε πρὸς ἕνωσιν ἀσυγχύτως ἀναβαινούσης αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα, σχετικῶς δῆλον ὅτι καὶ φυσικῶς. Οὕτω δοιγάρουν τὸ δοθεῖσθαί μοι, φησὶν, ὦ πάτερ, σοῦ χάριν τε καὶ δόξαν, δῆλον ὅτι τὸ ἓν εἶναι πρὸς σὲ, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἕν. προσπεφύκαμεν μὲν γὰρ ἀλλήλοις ἡμεῖς, καὶ τοῖς πάλαι προαποδοθεῖσι τρόποις· ἑνούμεθα δὲ καὶ Θεῷ. Εἰ καὶ τίνα λόγον, ἢ πῶς,

E σαφέστερον ἡμῖν ὁ κύριος ἐποιήσατο τὴν ἐξήγησιν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ διδασκαλίας δόξαν φανῆναι κελεύσας τὸ ὄφελος, ἐγὼ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν. Ἦν μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ υἱὸς, σωματικῶς μὲν ὡς ἂν ἄνθρωπος, συναναχιρνάμενός τε καὶ συνενούμενος δι' ἁγιότητος τῆς μυστικῆς. πνευματικῶς δὲ αὖ πάλιν, ὡς Θεὸς, τῇ τοῦ ἰδίου πνεύματος ἐνεργείᾳ καὶ χάριτι ὃ ἐν ἡμῖν ἀναπλάττων πνεῦμα

πρὸς κοινότητα ζωῆς, καὶ τὴν θείας αὐτοῦ φύσεως κοι- A uitatem vitæ, & diuinæ ſuæ naturæ
νωνοὺς καθιστάς. σύνδεσμος οὖν ἡμῖν τῆς ἑνότητος consortes faciens. Vinculum igitur
ἡμῶν τὸ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα ἀληθῶς Χριστὸν εἶναι noſtræ vnitatis cum Deo & Patre
φαίνεσθαι, ὃς ἑαυτῷ μὲν ἡμᾶς ἥρτησε, καθ' ἑαυτὸν Chriſtum eſſe liquet, qui nos ſibi ipſi
μὲν ἄνθρωπος, θεὸς δὲ ὡς Θεὸς συνῆν φυσικῶς τῷ ἰδίῳ quidem deuinxit, vt homo, ſed tamen
γεννήτορι. οὐ γὰρ ἂν ἑτέρως ἀπαθὴς ἂν δυνατὸν εἴη Deo, vt pote Deus, ineſt ſuo geni-
πρὸς ἀφθαρσίαν τὸ ἐπιδεὲς ἀνθρώπου τῇ φθορᾷ φύ- tori. nec enim corruptioni ſubiecta
σει, εἰ μὴ καταβαίνοι ἐπ' αὐτὸν, ἡ φθορᾶς ἁ- natura ad incorruptionem euehi po-
πάσης καὶ παντὸς ἀλλοιότερος φύσις, αἰακου- teſt, niſi in eam natura omni corru-
φίζουσα ἔστιν ὅπου τὸ πρὸς θεὸν ἀγαθὸν ὃ κάτω ptione & mutatione maior deſcen-
πίπτον ἀεὶ, καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ μίξει τῇ πρὸς B derit, eleuans ad ſuum bonum quod
ἑαυτὸν μεταποιοῦσα τὸ ὄρθιον ἐξελκύσασα τῇ θείᾳ depreſſum vſque iacet, & commu-
φύσει παραπλήσιον, καὶ ἀπαλλάττουσά τι πρὸς nione atque commixtione cum ſeip-
ἑαυτὸν ὃ οὐκ ἦν ἔστιν ἔξ ἑαυτῆς. τετελειώμεθα ſa ex rerum creatarum conditione
δὲ ἐν ἑνότητι τῇ πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα διὰ μεσίτου propemodum eruens, & in ſeipſam
Χριστοῦ. τὸ γὰρ φύσει τε καὶ ἀληθῶς transformans id quod ex ſe tale non
υἱὸν, ὑποδέχεσθαι πρὸς αὐτὸν ἔχοντα τὴν ἕνωσιν, λαβόν- eſt. Conſummati ergo ſumus in vnitatem cum Deo ac Patre, Chriſto
τες ἐν ἑαυτοῖς καὶ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, καθάπερ ἔλεγον ἄρτιος, τὸ κατ' αὐτὸν πᾶσα φύσεως mediante. Suſcipiendo quippe in nobis
μέτοχοι, καὶ κοινωνοὶ γεγονότες δεδοξάσμεθα. πα- C & corporaliter, & ſpiritaliter, ſicuti
ραδεχθῆναι γοῦν εἰς ἕνωσιν ἡμᾶς τὸν ὡς πρὸς modò aiebam, eum qui naturâ & ve-
Θεὸν καὶ πατέρα βούλεται Χριστὸς, ὁμοῦ καὶ τὸ ἐκ rè Filius eſt, qui ſubſtantialem cum
τοῦ παθεῖν ὅπερ διὰ ἑαυτοῦ τῇ φύσει προσκτᾶσθαι, καὶ τὸ eo habet vnionem, ſupremæ naturæ
οὐκ ἂν χάριτος δυνάμει, ἔλεγον ὡς ἂν ἴσως τὴν participes & conſortes facti glorifica-
ἀπόδειξιν ἐκφέρων τοῦ ἐνοῦσθαι τὸν πατέρα τῷ ti ſumus. Chriſtus autem nos in vni-
Χριστῷ διὰ τοῦ πνεύματος. ἐν γὰρ τούτῳ τὸ τε ἐν tatem cum Deo ac Patre vult ſuſcipi,
ἡμῖν εἶναι τὸν Χριστὸν καὶ ἡμᾶς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν ſimul vtilitatem ex Patre per ſeipſum
πατέρα ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ τὸν Χριστόν. naturæ concilians, & gratiæ vim
manifeſtæ reprehenſioni eorum fore di-
cens, qui non putant ipſum à Deo
eſſe. Quem enim locum in his habi-
tura eſt calumnia, ſi per ſeipſum ad
vnionem cum Patre adducit eos qui
per fidem nimirum & ſinceram cha-
ritatem ei coniuncti ſunt? Cum er-
go, ô Pater, per me tibi vniti fuerint, D
tunc cognoſcet mundus quia tu me miſiſti, hoc eſt, tua voluntate opem terræ laturus aduenio, & hominibus in ea errantibus ſalutem præſtiturus. Præterea cognoſcent qui tam optabilis gratiæ fuerint participes te eos dilexiſſe, ſicut tu me dilexiſti. Nam qui noſtri ſimilem & ex nobis, id eſt Chriſtum in vnitatem ſuſcepit, tantáque charitate dignatus eſt, (de eo verò vt de homine rurſus loquimur) quique nobis eius conſequendi poteſtatem fecit, quomodo non pari modo dilexit? Quæ res cordatum turbet neminem. Patet enim, nec apud quenquam dubium eſt, ſeruum nullo modo cum ſuo domino certaturum, nec pari modo creaturas & Filium à Deo ac Patre dilectum iri: conſiderandum tamen eſt, eum qui ab æterno diligitur, videri tunc amari cœpiſſe, cum factus eſt homo. Quare quod habebat

bebat cum accepit, illud vtique non A sibi, sed nobis accepisse deprehenderetur. Quemadmodum enim reuixit destructa mortis potentia, non sibi ipsi resurrectionem implens, inquantum Verbum est, ac Deus, sed nobis per seipsum, & in seipso istud tradens, (tota enim hominis natura in Christo de mortis vinculis triumphabat) ita nequaquam sibi dilectionem à Patre accepisse censebitur. Erat enim semper & ab æterno dilectus: sed vt nobis dilectionem à Patre conciliaret, hanc ab eo accipit, etiam cum homo factus est. Quemadmodum ergo conformes resurrectionis & gloriæ eius erimus, ac facti sumus, vt in primitiis generis, & in primo Christo, ita & dilectionis veluti conformitatem habuimus, primas in omnibus tribuentes vnigenito, & naturæ diuinæ in nobis incomparabilem bonitatem iure mirantes, quæ sua sunt creaturis largientis, & quæ sibi vni conueniunt communicantis.

ὅπερ εἶχε λαβών, οὐχ ἑαυτῷ δήπου λαβών, ἀλλ' ἡμῖν δι' αὐτοῦ κομίσασθαι. ὥσπερ γὰρ ἀνεβίω διὰ τὸν θάνατον καταλύσας κράτος, οὐχ ἑαυτῷ τι ἀνάστασιν καταρθῶν, ἢ λόγος ἐστὶ, καὶ Θεὸς, ἀλλ' ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ τοῦτο διδοὺς· ὅλη γὰρ ἦν τοῦ ἀνθρώπου φύσις ἐν Χριστῷ, τῷ θανάτου κατηρχομένη διαμιᾶς· οὕτως οὐχ ἑαυτῷ πάλιν τοῦτο ἀγάπην προσήκατο λαβών. ἀεὶ γὰρ ἦν καὶ ὄφθη πρωτὸς ἀγαπητός, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν προσεκτήσηται τοῦτο καὶ πρὸς ἀγάπην, διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβεν αὐτὸ καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. ὥσπερ οὖν σύμμορφοι τῆς τοῦ ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης ἐσόμεθα, μεγάλως τι ἡδη, καθ' ὅσον ἐν ἀπαρχῇ τῷ ἡμῶν καὶ ἐν ἑαυτῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ τῆς ἀγάπης ὁλοσχερῆ συμμορφίαν ἐσχήκαμεν, πάντα χωρισθέντες μὲν ὅ ποτε εἰς ἄπαντα τοῦ μονογενοῦς· τοῦτο δὲ τῆς θείας φύσεως ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἀσυλλήπτου ἡμῖν τότε δικαίως θαυμάζοντες, ὡς τοῖς πρὸ αὐτοῦ γεγόνασι * χαριζομένου τὰ ἑαυτοῦ καὶ καινοποιοῦσης τοῖς κτίσμασιν, ἅπερ αὐτὴ προσῆκε καὶ μόνη. C

Ioan. χαριζομένης

v. 24. *Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.*

Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, * καὶ ἐκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ· ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου.

Vulg. κἀκεῖνοι

Cum pro discipulis suis, immò verò pro omnibus qui ad ipsum accedunt per fidem orasset, & iis à Patre petisset vnionem, dilectionem & sanctificationem, statim hæc quoque subiungit, ostendens alios non posse secum esse, & suæ gloriæ conspectu ornari, nisi qui iam per ipsum Patri sint vniti. Dilecti enim sumus, vt filij, ad similitudinem naturalis, ac veri Filij. Tametsi enim haud pari forsan modo, rei tamen imitatio perfectissima, quæ veritati quodammodo exæquari videtur, illius claritatem effingit. Volo igitur, ô Pater, inquit, vt qui ad te per fidem accedunt, & qui per tuam illuminationem mei facti sunt, mecum sint, & meam claritatem videant. Quantum verò bonum sit esse cum Christo, quænam oratio nobis explicabit? Ineffabilibus enim fruemur deliciis, nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se. Quid enim quæso ad summas animi voluptates deerit iis,

Ἐπεὶ ἐξαίτιος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, μᾶλλον δὲ ἅπασι τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ δι' αὐτοῦ τῇ πίστεως, ὀξαιτήσας τε τοῖς παρὰ τοῦ ἑνωσιν καὶ ἀγάπην καὶ ἁγιασμὸν, ὅπερ φέρε καὶ τοῦτο· οὐκ ἄλλων εἰ μὴ τῶν ἡνωμένων τῷ πατρὶ δύνασθαι τὸ σωθῆναί τε αὐτοῦ καὶ ἀξιοῦσθαι βλέπειν τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἣν τῷ ἐνωθέντων τῷ υἱῷ δι' αὐτοῦ τῷ πατρί. ἠγαπήμεθα γὰρ, ὡς υἱοὶ, καθ' ὁμοιότητα τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς υἱοῦ. εἰ γὰρ καὶ οὐ τὸν ἴσον μέτρῳ τυχὸν, ἀλλ' ἥ γε τοῦ πράγματος ἀκριβεστάτη μίμησις, συνεταγμένη πως τῷ κατὰ ἀλήθειαν, τοῦ ἐκείνου πλάττεται δόξαν. θέλω τοιγαροῦν, ὦ πάτερ, φησὶν, ἵν' οἱ κατὰ τοσοῦτον τοῦ δι' τῆς πίστεως, καὶ δι' φωταγωγίας τῆς παρὰ σοῦ γεγονότες ἐμοὶ, μετ' ἐμοῦ τε εἶεν κἀ τοῦ ἐμοῦ βλέποιεν δόξαν. ὅσον δ' εἰ δώσομεν ἀγαθὸν, ὃ κἀ αὐτῷ σωθῆναι τῷ Χριστῷ, ποῖος ἂν ἡμῖν ἐκκαλύψαι λόγος· εἴπερ ὃ ἀῤῥήτοις ἐσόμεθα θυμηδίαις, κἀ ὀφθαλμὸς μὲν οὐκ εἶδεν, οὖς δὲ οὐκ ἤκουσε, καὶ οὐκ ἀνέβη ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. τίνος γὰρ ἂν κἀ προσδεήσαι τυχὸν τῷ τελειώτατα εἰς ἀκρατοὺς διῳκημένῃ; ὃ κἀ αὐτῷ

1 Cor. 2. 9.

σὺν ἅγιοις τοῦ πάντων δεσπότου Χριστοῦ; καίτοι πάντως ἀξιώσας θαύματος ὃ χρῆμα φαίνεται καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφός τε καὶ ἱεροφάντης Παῦλος. κρεῖττον γάρ, φησὶ, διαλυθῆναι καὶ σὺν Θεῷ εἶναι. ὁ δὲ καὶ τῆς εἰς τοῦδε τοῦ βίου ζωῆς ὃ ἀξίωμα προτιθεὶς οὕτω μέγα καὶ ἀξιάγαστον, πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσόμενος μάρτυς, ὅτι τοῖς ἑαυτοῦ γνησίοις μείζονα δώσει τῆς πρὸς αὐτὸν συνουσίας τὸν δωρεάν; ὁ πάντα πᾶσι διδοὺς πλουσίως; ἐπαγωνιεῖται δὲ σαφῶς ἧττον τοῦ λόγου, ὃ δι' αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς εἰρημένον. ἔχων γὰρ ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα Χριστὸν καὶ τὰς τῶν μελλόντων αἰῶνος δυνάμεις ἀποκαλύπτοντα, ἔφη πάλιν ὡδί· ἀναστήσονται μὲν γὰρ οἱ νεκροὶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. χρείαν δὲ καὶ αὐτὸς ἡμῖν αὐτὸ δὴ τοῦτο, σαφῶς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπόθησε λέγων. πορεύομαι, ἑτοιμάσω τόπον ὑμῖν. πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς μεθ' ἑαυτοῦ, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς μετ' ἐμοῦ ἦτε. οὐ γὰρ νοοῦντες οὐ σαφέστερον πιθανῶς, ἀνωτέρω ἐκληψόμεθα δηλοῦσθαι σημαίνεσθαι τὰς αἰῶνιους, ἤγουν ἐφ' ἑτέρας ἰόντες ἐννοίας, τόπον ὥσπερ ἀποτετμῆσθαι δώσομεν τὸν αὐτὸν ἡμῖν καὶ Χριστῷ, οἱονεὶ τιμὰς ἐξ ὁμοιότητος καὶ τὸ ἴσον λόγῳ τιμᾶς, κατὰ γε τὸ εἰκός, καὶ τοῦ μίμησιν. συμμορφοι γὰρ ἐσόμεθα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ, κατὰ τὰς ἁγίας γραφάς. ἐπαναχθῆναι δὲ καθ' ὃν αὐτὸς οἶδε τρόπον, καὶ συνανακλιθῆσεσθαι μᾶλλον ἡμῖν τὸ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. ὅτι μὴν οὖν σπουδάσομεν τοῦ Χριστῷ, καὶ συμμεθέξομέν τε τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐσόμεθα κοινωνοὶ, πρέπειν εἰς τὸ παρὸν ἀφ' ἡλίου νῦν ἐπὶ δηκτύφ, ὡς οὐδαμοῦθεν ἀμφίλεκτον, χωρὶς μόνου ὅτι δέπερον, φημὶ δὴ τὸ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν. ἀφειέσθω τοίνυν δηλονότι οὐ βεβήλοις καὶ ἀμύητοις, ἀλλ' ὁσίοις τοῖς τε θείοις ἀπημαζουσι νόμοις, τὸ εἶναι ὁρᾶσθαι τῆς δόξης Χριστοῦ, μᾶλλον δὲ τοῖς ὁσίοις καὶ ἁγαθοῖς. ἐστὶ τοῦτο πάλιν εἰσόμεθα, τοῦ φήσαντος μὲν λέγοντος, ἀρθήτω ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν κυρίου. τὸ δὲ γε τοῖς διαφθορικοῖς κηρύγμασι τῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. εἶπε τίνες δὴ εἶεν οἱ τὴν καρδίαν ἔχοντες καθαρὰν, εἰ μὴ σὺν ἅγιοι δὴ πάντων οἱ τῇ πρὸς Θεὸν ἑνώσει τῇ δι' υἱοῦ τὸ πνεύματι, φιλοσοφίας μὲν ἀπάσης ἀναχωρήσαντες,

A quibus esse cum Domino omnium Christo contigerit? Sapiens quippe & sanctissimus ille Paulus id omni admiratione videtur quoque prosecutus. Melius enim est, inquit, dissolui, & esse cum Deo. Qui verò magnam istam & admirabilem dignitatem huic vitæ præponit, quomodo non verè testabitur cum sinceris suis discipulis magnum sui consortij munus tribuere, qui omnia dat omnibus abundanter? Sed hæc non minùs confirmabit quod per eum ad nos rursus dictum est. Nam cum haberet in seipso loquentem Christum, & futuri seculi virtutes reuelantem, rursus in hunc modum aiebat: Resurgent enim mortui, inquit, Sed & *nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus.* Idipsum verò nobis apertè ipse quoque Dominus noster IESVS CHRISTVS promisit, dicens: *Vado*, inquit, *& præparabo vobis locum. Iterum veniam, & accipiam vos mecum, vt vbi sum ego, & vos mecum sitis.* Vel enim paulò crassiùs id intelligentes, supernas mansiones his verbis significari dicemus, vel ad alias conuersi conceptiones animi, locum eundem nobis & Christo quodammodo traditum iri fatebimur, ceu honores similitudine & comparatione æquales. conformes enim erimus gloriæ eius, & vnà cum eo regnabimus, iuxta sanctas Scripturas. Polliceretur verò eo quem ipse nouit modo, etiam nobiscum sessurum in regno cælorum. Quòd ergo versaturi simus cum Christo, & comparticipes futuri simus gloriæ eius, & regni consortes, in præsens omittentes ad aliud properemus, nempe illud, *vt videant claritatem meam.* Non ergo prophanis, & peccatoribus, nec iis qui diuinam Legem contemnunt gloriam Dei videre licebit, sed solis potiùs sanctis ac bonis. Quod quidem rursus agnoscemus Prophetа dicente: *Auferatur impius, ne videat gloriam Domini.* In Euangelicis verò Seruatoris Christi præconiis: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* At quinam illi mundo sunt corde, nisi qui vnione illa cum Deo per Filium in Spiritu, omni quidem remoto carnis studio,

Phil. 1. 23

1. Thess. 4. 16.

Esai. 26. 11.

& voluptatibus mundanis procul fugatis vitáque ſua quodammodo abnegata, eáque ſoli voluntati Spiritus conſecrata, purè & integrè Chriſto viuunt, cuiuſmodi Paulus erat, qui ob ingentem cordis puritatem dicere non dubitauit: *Chriſto confixus ſum cruci. viuo autem iam non ego, viuit verò in me Chriſtus.* Audio verò alium quoque ſanctum pſallentem ac dicentem: *Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Ne proiicias me à facie tua, & Spiritum ſanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me.* Lætitiam quippe ſalutaris vocat Spiritum, putà cum gaudium æternum ac perpetuum conciliet, nobiſque ad expugnanda mundi huius mala ducem ſe præbeat. Spiritus enim eſt verè ſalutaris, id eſt Chriſti. multis autem nominibus eum afficiens, cor mundum, & ſpiritum rectum eum appellauit, præſertim cum rectum cor non habeant, ſed prauum & diſtortum potiùs, vt Pſalmiſtes ait, qui nondum vniti ſunt Deo, nec benedictionis Chriſti per Spiritum ſunt participes. In ſumma, gratiam ſuis tradi Seruator voluit, tum conuerſandi ſecum, tum gloriam ſuam videndi. Dilectum autem ſe dicit ante conſtitutionem mundi, vetuſtiſſimam his verbis oſtendens ſui myſterij rationem, & præcognitam fuiſſe Deo ac Patri noſtræ ſalutis viam, quæ per Chriſti mediationem impleta eſt. Data eſt igitur hominibus cognitio, non quidem initio, ſed Lex ſubintroducta eſt, illa diuinæ conuerſationis præformatrix, in figuris obſcuram cognitionem effingens, Deo ac Patre congruo tempori gratiam per Seruatorem reſeruante. Vtiliſſima autem nobis horum quoque videtur eſſe cognitio, ad deſtructionem ſupercilij Iudaici, & impij faſtus Iſraelitarum, qui Legi patrocinari ſemper præ ſe ferebant, etiam cum præſente veritate pro nihilo figuræ eſſent habendæ. Vtiliſſima quoque eſt ad alios confutandos, qui putant recenti ac nouo Patris conſilio myſterij illius vim & rationem excogitatam eſſe. ideóque Paulus iſtiuſmodi hominum errorem euellens alicubi de Chriſto dixit, præcognitum ipſum

Gal. 2. 14

Pſal. 50. 12.

Pſal. 100 4.

1. Petr. 1. 20.

ἡδονὴν ἢ ὡς παῤῥωπάτω τ κοσμικὴν ποιησάμενοι, καὶ τ μὴ οἰκείαν ὥσπερ ἀρνησάμενοι ζωὴν, διάγοντες ἢ μόνῃ τῇ θελήσῃ τ πνεύματος, καθαρῶς τε & ὁλοψύχως πολιτευσάμενοι τῷ Χριστῷ, ὁποῖός γε ἦν καὶ ὁ Παῦλος, ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς οἰκούσης αὐτῷ καθαρότητος, ἃ καθαδεῖσας εἰπεῖν· Χριστῷ συνεσταύρωμαι. ζῶ ἢ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. ἀκούω ἢ & ἑτέρου τινὸς τ ἁγίων ψάλλοντός τε καὶ λέγοντος· καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεὸς καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου· μὴ ἀποῤῥίψῃς με ἀπὸ τ προσώπου σου, καὶ τ πνεῦμά σου τ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. ἀπόδος μοι τ ἀγαλλίασιν τ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με. ἀγαλλίασιν γὰρ σωτηρίου τ πνεῦμα καλῶ, ἅτε δὴ καὶ ὑπερέχον πρόξενον χαρᾶς μὴ ἀτελευτήτου & διωκούσης, ἡγεμονίας ἢ τ ἐν παθῶν τ ἐν κόσμῳ πρεσβυτικόν. πνεῦμα γὰρ ὅστι τ μὴ ἡδῆσθαι σωτηρίᾳ, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ. πολυτρόπως γοῦν ὀνομάζων αὐτὸ, καὶ καρδίαν τε στηρίσας καθαρὰν καὶ πνεῦμα εὐθὲς, ἅτε δὴ οὐκ ἐχόντων εὐθυτενῆ τ καρδίαν, σκαμβὸν ἢ μᾶλλον & διεστραμμένον, ὡς ὁ ψάλλων φησί, τ ὅπως στηριωθέντων ἐν Θεῷ, & ἐν μηδέτι γενέσθαι τ βλασφημίας Χριστοῦ τ ἀφ' πνεύματος. ὡς ἐν κεφαλαίῳ δηλαδὴ συμβουλεύων εἰπεῖν, ἐξαίρετον τοῖς ἑαυτῷ γνωρίμοις ἀποστόμωσιν τ χάριν ἠθέλησεν ὁ σωτὴρ, τ ἐκ τ σιωπᾶν τε αὐτὸ καὶ ὁρᾶν τ δόξαν αὐτοῦ. ἠγαπᾶσθαι δέ φησι καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου, ἀρχαιοπαθῶν ἐν τούτοις δι' μᾶλλον δίκης τ τῶ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίου διωρίαν, & ὅτι προέγνωστο μὲν τῷ Θεῷ & πατρὶ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἡ ὁδὸς, ἡ διὰ τῆς τ Χριστοῦ μεσιτείας τετελεσμένη. ἐδόθη μὲν οὖν ἐκ ἐν ἀρχαῖς τοῖς ἐπὶ γῆς ἡ γνῶσις, ἀλλ' ἀπεφοίδου νόμις ὁ παιδαγωγὸς τῆς ἐθνῶν πολιτείας, διὰ πλάτης ἀμυδρὰ ἐν τύποις τ εἰδήσιν, καιρῷ τῷ πρέποντι τ διὰ τῆς σωτῆρος τηρήσαντος χάριν τῷ Θεοῦ καὶ παῤῥησίας. λειτιλὴς ἢ σφόδρα καὶ ἀπεῖ τούτων ἡμῖν ἀναφαίνεται γνῶσις, πρὸς καταλῦσιν ὀφρὺος Ἰουδαϊκῆς & φρυάγματος ἀσεβοῦς τ ἐξ Ἰσραὴλ, συνηγορήσαντος ἐλευθέρων εἶναι τῷ νόμῳ & ὅτε τῆς ἀληθείας παρούσης πρὸ ἐκεῖνο ἐδὲν λοιπὸν ποιεῖν ἔχοις τύπους. χρησιμωτάτη ἢ σφόδρα & πρὸς τὸν τ ἑτέρων διαβολὴν, οἰομένων ὅτι πρόσφατος ἡμῖν καὶ νέα βουλὴ τῆς παῤῥησίας τῶ μυστηρίου διωρίαν ἐξεμηχανήσατο. διὸ τοῦτ & ὁ Παῦλος τὸν τ ὅτε διαβλητὸν ὑποδηλῶν αἰωρεῖν, ἔφη που περὶ Χριστοῦ· ὅτι προέγνωστο

μὴν πρὸ καταβολῆς κόσμου πεφανερῶσθαι γε- A quidem fuisse ante mundi constitutionem, manifestatum autem fuisse nouissimis seculi temporibus. Obseruandum verò, Christum dicere datam sibi esse gloriam à Patre, ipsosque discipulos, & maiestatem Deo conuenientem, & in cunctos imperium, non quatenus naturâ Deus intelligitur gloriæ Dominus, & substantialem habens imperandi dignitatem, sed quatenus potiùs homo apparuit, cui tradita sunt cuncta diuinitùs, non ex propria natura. Omnia quippe creaturę data sunt à Deo, nec à se quicquam habet, licet boni aliquid habere videatur.

μὴν ὡς καταβολῆς κόσμου πεφανερῶσθαι γε-
μὴν ὡς ἐπ' ἐσχάτοις τῶν αἰώνων καιροῖς. σημειωτέον δέ,
ὅτι δεδόξασθαί φησιν ἑαυτὸν παρὰ πατρὸς αὐτούς τε
τοὺς μαθητὰς καὶ τὴν δόξαν τὴν θεοπρεπῆ καὶ ὃ
ἐν πᾶσιν κράτος, ὡς καθὸ φύσει νοεῖται Θεὸς ὁ τῆς
δόξης κύριος, καὶ οὐσιώδης ἔχων ὃ βασιλικὸν ἀξίω-
μα· μᾶλλον δὲ καθὸ πέφηνεν ὡς ἄνθρωπος, ᾧ πάν-
τα δέδοται παρὰ θεοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἰδίας φύσεως. πάντα
γὰρ τῇ κτίσει παρὰ Θεοῦ· ἴδιον δέ ὅλως οὐδὲν ἐν
αὐτῇ, κἂν ἔχουσά τι τῶν ἀγαθῶν ἀληθῶς φαίνηται.

Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ
σε ἔγνων, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν, ὅτι σύ με ἀπέστει- B
λας.

v. 25. *Pater iuste, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti.*

Δίκαιον ἐνταῦθα τὸν πατέρα, κἂν ἕτε-
ρος αὐτὸν ὀνομάσαι δυνάμενος. καὶ γὰρ ἔστιν
ὅσιος, ἅγιος, ἀμίαντος, κτίστης, καὶ δημιουργὸς,
καὶ ὅσαπερ ἂν πρέπῃ τῇ τῶν ὅλων βασιλίδι φύσει.
τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ κεκλῆσθαι δίκαιον, κἂν ἕτε-
ρως ἔξεστιν ὀνομάζεσθαι παρὰ Χριστοῦ, φιλομαθὲς
ὄντως ἰδεῖν. ὃ γὰρ ἐστὶ μὴ διαπεσεῖν ἐᾷ τὰ ἐν τῇ
θεοπνεύστῳ γραφῇ θεωρήματα, πολλοῦ αὖ ἡμῖν
ἐκτήκει τὸ ὄφελος. σκοπῶ σκαφὸς φαμὲν, τὸν ἐν ᾧ C
προκειμένῳ πρέπειν ἁρμόσαντες νοῦν. ὅτε γὰρ
ἡμᾶς ἁγιάζεσθαι κατ' εὐδοκίαν ἤθελε τοῦ ἰδίου πα-
τρὸς, ὃ τῷ παρακλήτου προσωπον, ἐν τῷ τῆς με-
σίτου χρείαν ὑπεπλήρου ὁ Χριστὸς, ὑπὲρ
πάντων ἡμῶν προσευχὴν ἐποιεῖτο, λέγων, πάτερ
ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, οὐχ ἑτέραν
τὴν λέγων τὴν ἀληθῆ, ἢ ὃ ἴδιόν πνεῦμα, δι' οὗ
τοὺς ἡμετέρους ἀσφαλίζεται ψυχάς, καταση-
μαίζων εἰς ὁμοιότητα τὴν πρὸς ἑαυτὸν, καὶ διατει-
χίζων ὡσανεὶ ῥώμῃ δυνάμει πρὸς ἄμαχον D
βούλησιν, παραπήγων ἢ δῆλον ὅτι καὶ εἰς προ-
θυμίαν ἀχάλινον τὴν ἐπ' ἀρεταῖς ἀγαθουρ-
γίαις, ὡς μηδενὸς ὃ παράπαν πρὸς πόδας κεί-
μενον, καὶ ὀπίσω καλῶς ἰσχύοντος, ὀξυτάτῳ φέρε-
σθαι δρόμῳ πρὸς ὃ δηλονότι τὴν Θεῷ, καὶ τὴν διαβολικὴν
πολυτρόπων μαχανημάτων, ἃ καὶ τῆς τοῦ κόσμου φι-
ληδονίας σοβεῖν ποιεῖσθαι λόγον. εἰ γὰρ ἅπαξ κατα-
σφραγισθέντες τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ τὸν ἀῤῥαβῶ-
να τῆς χάριτος ἔχοντες εἰς νοῦν, πεπυργωμένον
ἔχειν τὴν καρδίαν, ἅτε δὴ τοῦ δυσαλώτου τὴν ἐξ
ὕψους δυνάμιν. ἵνα δέοιτο τοῦ ὄντως ἀξιερράστου ἀ-
πολαύσωμεν ἀγαθῶν, ἐφ' ἡμᾶς ἐκάλει τὸν πατέρα
ἁγιασμὸν ὁ Χριστός. νυνὶ δὲ δοκοῦσιν, ὡς
ἐγῷμαι, πάλιν ἐννοήσας φάναι. πρὸς γὰρ ἐκεί-
νοις, οἷς ἔφη περὶ τοῦ δοῦναι ἡμᾶς ἁγιάζεσθαι πατέρα

Iustum hîc Patrem vocat, quamuis aliis nuncupare posset nominibus. Est enim purus, sanctus, immaculatus, creator, & opifex, & quæcunque reginæ omnium naturæ conueniunt. Quid ergo causæ sit cur vocatus sit iustus, licet alio quoque modo liceret à Christo nominari, operæpretium est profectò considerare. quæ enim obseruatione digna sunt in Scripturis diuinis non præteruehi, non parum nobis vtilitatis afferet. Sensum igitur loci huius acriùs rimati, illud dicimus. Cum nos sui Patris placito sanctificari vellet aduocati personam & mediatoris vicem Christus implens, preces pro nobis omnibus faciebat, dicens: *Pater sancte, serua eos in veritate tua*, non aliam esse veritatem inquiens, quàm suum Spiritum, per quem nostras animas confirmat, obsignans eas in similitudinem suam, & ineffabili quodammodo virtute muniens ad robur inuictum, eas nimirum vehementi benè agendi studio instigans, adeò vt nihil obstare, nihil reuocare queat, quominus ad id quod Deo placet acerrimo cursu ferantur, & multiplices Diaboli versutias, voluptatumque studium pro nihilo habeant. Nam qui sancto Spiritu semel obsignati fuerint, & arrhabonem gratiæ in animum susceperint, munitum cor habent, vt pote virtute ex alto induti. Vt ergo tam optandis frueremur bonis, sanctificationem in nos à Patre immitti rogabat. Nunc autem aliquid istiusmodi in animo habuisse videtur. Præter illa enim quæ de nobis à Patre sanctificandis dixit, hæc por-

τὸ de nobis addidit: *Et ego claritatem,* A
Ioan. 15. quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum,
22. &c. sicut & nos vnum sumus. Dilexisti enim
eos sicut & me dilexisti. Et rursus: *Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum*
ego, & illi sint mecum. Simul his dictis, statim iustum Patrem suum iure merito nominat, cuius voluntate & placito factus est homo Filius, vt & sanctificationis per Spiritum, & vnionis cum Deo & habitationis in supernis mansionibus naturæ humanæ quæ ad
opera bona creata est, pararius existeret, efficeretque vt cum eo esset, atque vnà regnaret. non enim ad malum initio Deus creauit hominem, sed B
impiis Diaboli artibus eius natura ad improbitatem conuersa, & de vetere illa ac pia vita, ceu sua sede excussa est. Iuste enim Patri maximè conueniebat quod vi diruptum erat excitare denuò, & quod in vitia abstractum erat in pristinam sedem reponere, ac deformi peccato solutum in primam quodammodo imaginem reformare: qui verò eam conterere, & impiè violare ausus est, nimirum Satanam, debitis pœnis subiicere, licet pa- C
rum sit omne suppliciorum ei genus irrogare, qui tantum in se furoris aduersus Deum suscepit. Pater itaque iuste, inquit: iustus enim es, & bonus, & rectum iudicium tuum, qui me tuum verè ac legitimum Filium in auxilium & instaurationem mundo misisti. Sed ô dementiam, inquit. Nam cum talis sis, mundus tamen te non cognouit. Alioqui enim, si tam benignum tuum iudicium, tamque placidum nutum intellexissent, ad te seruatorem suum statim confugissent, tibique vitro cultum detulissent. Hæc igitur Christus ad Patrem dicebat, gratiam quodammodo pro nobis & propter nos referens, quod cum iustus sit, imporenti pressis imperio salutem annuit, & in interitum Diabolum condemnauit. Et mundum quidem ait, id est eos qui diuinæ & Euangeli-
1 Cor. 4. cæ prædicationi quæ mundi sunt sapientes, refragantur, iustum esse Patrem non agnoscere. *Excæcauit enim Deus huius seculi mentes infidelium* sicuti Paulus ait, *vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi.* Suis verò discipulis, vt co-

παῖδες, καὶ πάλι πρεσβεύομαι περὶ ἡμῶν· καὶ γὰρ ἡ δόξα, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἕν· ἠγάπησας γὰρ αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. καὶ πάλιν· πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ὦσι μετ' ἐμοῦ· μὴ βίαιον δὲ τοῦτο εἰπεῖν, δίκαιον δὴ τὸν ἀποκαλεῖ τὸν πατέρα ἐκ μάλα εἰκότως, ὃς κατ' εὐδοκίαν καὶ θέλησιν γέγονεν αὐθρωπος ὁ υἱὸς, ἵνα καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματος ἁγιασμοῦ, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἑνώσεως, ἐκ τῶν ταῖς ἄνω μοναῖς ἐπουλίζεσθαι, σὺν ᾗ καὶ συμβασιλεύειν αὐτῷ τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει θέσπιον προέξενος, ἐκ πομπὴν μὴ ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς. ἔκπαλαι γὰρ οὐκ ὀκνὴ τὸν ἀνθρωπον ὁ Θεὸς ἐκ ἀρχαῖς, ὡς ἀπεραμένην ἡ πρὸς φαυλότητα ταῖς δαιμόσιοις ὑπ' ὄλεθρου μηχαναῖς, καὶ τὸ ἀρχαίας ἐκείνης καὶ θεοφιλοῦς ἀγωγῆς, καθάπερ λύσας ἰδίας ἐκ μεμοχλευμένης κρηπῖδος. ἐπὶ γὰρ δίκῃ δήπουθεν ὅτι μάλιστα πρέπον τῷ δικαίῳ πατρὶ ὃ καθαρράσθαι ἐκ πλεονεξίας ὑφῶσαν πάλιν, καὶ ὃ ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν ἐξηλλαγμένον εἰς τὸ ἐκ ἀρχαῖς καθεστῶσαν ἦθος, ἐκ ἀπαλλάξαι μὲν ἀμυρτίας τὸ ἀκαλλέστατον, μίξαι πλάσαι δ' ὡσαύτως εἰς εἰκόνα τὴν πρώτην, ὃ ἐκ ἀρχαῖς ὕστερον πεποιημένον τὸ δι' ὑστεροπότμου φθορᾶς καὶ θανάτου παραφθεῖραι πειρώμενον, τοῦτ' ἔστι τὸν Σατανᾶν, τὰς αὐτῷ πρεπούσας ἐπουλίνας ποινὰς. εἰ δὲ μικρὸν εἶμαι δοκεῖ πᾶσι εἴδεσι ἐκείνῳ κολαστηρίων ὁσανοῦν τὸν ὑβριστὴν ἐπιζημιῶσαι τοῦ Θεοῦ τὸν ἀπόνοιαν. ὡς οὖν φησὶν πάτερ δίκαιε, φησὶ· δίκαιος γὰρ εἶ, καὶ ἀγαθὸς καὶ δίκης ἡ κείσε σου καθαπίμπλαμένος ὡς κόσμῳ πρὸς ὑπακοὴν καὶ αἴδεσιν ἐμὲ τὸν σὸν δικαίως καὶ γνήσιον υἱόν. ἀλλ' ὦ τῆς ἀνοίας, φησὶν, ὅταν γὰρ σε ἐπιγνῶσι ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω. ἢ γὰρ αὐθρώπους τὸν ὕστερον φιλοῦντας ἐκ ἐγνωκότας ὑπὲρ, καὶ νεῦμα δὲ γαλεπὸν, προσόφαμέν τε τῷ σώζοντι, καὶ οἱ προσήκοντα ἐπιστρέπει τὴν λατρείαν. ταῦτα μὲν οὖν ὁ Χριστὸς διελέγετο τῷ πατρὶ, χάριν ὡσανεὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς αἰτούμενος, ἐπείπερ δίκαιος ὢν ἐπιθυμεῖ μὲν τοῖς ἐκ πλεονεξίας παθοῦσι τὴν σωτηρίαν, κατεδίκασε δὲ τὸν διάβολον τὸν ἀπόλεθρον. ὃ δὲ μὴν κόσμον φησὶ, τοῦτ' ἔστι, τοὺς αὐτοπροσώπους ὅτι τῷ ζῆν τε ἐν διαβήκῃ κηρύγματι, διὰ ὃ φθορὰν τὸ ὁ κόσμου, δίκαιον ὅτι μὴ μαθεῖν τὸν πατέρα. τυφλοῦσι γὰρ ὁ Θεὸς ὃ αἰῶνος τούτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, ὡς ὁ Παῦλός φησι, εἰς ὃ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τῆς διαβήκης τὸν δόξης τοῦ Χριστοῦ. ὃς γὰρ μὴ σφετέροις ἐπιμαρτύρησι μαθηταῖς, ὡς εἰ-

δόσι τι ϗ ἐγνωκόσιν αὐτὸν, λαμπρὸν ϗ ἀξιοζήλωτον κἀν τούτῳ πάλιν αὐτῶν ἐκφαίνεται τὸ ἀξίωμα. αὐτὸς γὰρ πάσης κοσμικῆς ἀπιστότητος ϗ σμικρολογωτερείας γεγονότας ἀποφαίνει, λέγει δ εἰδέναι τὸν πατέρα, δῆλον ἢ δι' ὅτου ἐ ὁμολογημένον, ὅτι ἐ αὐτὸν τ υἱόν, ὅτι γνήσιον κατηξιώθη μὴ ὁ κόσμος, ὡς μὴ εἰδὼς τ πατέρα, τοῦτ' ἔστι, τ ἀληθῆ τε ϗ φύσει Θεόν· μεμαρτύρηται γὰρ αὐτοῖς οἱ μαθηταί· πῶς δ πρὸς τὸν λοιπὸν ἀναμφίλογον, ὡς οὐκ ἂν εἶεν ἐκ τ κόσμου, γεγονότες ἤδη τῷ ὑπὲρ κόσμον Χριστοῦ, κ δ εἰρημένον ἀεὶ τῷ Παύλου, δι' ὃν ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. ϗ ἀεὶ ἡμῖν ἢ πάλιν· οἱ τ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι, ϗ ταῖς ἐπιθυμίαις. ἔξω γὰρ κόσμου φαίνεσθαι δοκεῖ τοῖς μαθηταῖς, ὑ * δίχα τ κ τόπον ϗ σωματικὴν ἀποφαίνοντα. δοκεῖ γὰρ, ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, ἀλλ' ὅτι ἀφέσει πεπωκότες ἐπὶ τ γῆς, ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται, ϗ ταῖς τ σαρκὸς ἐπιθυμίαις ἀποκαθάραντες, μᾶλλον δ ἀ πάσης κοσμικῆς ἐπιθυμίας τ οἰκεῖον αὐτοῖς κτήσασθαι νοῦν, εἰς ὑπερφερῆ τινα ϗ ὑψηλοπάτου αὐτὴν ἀνάδυσιν ἀρετῶν, κ δ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, ὅτι ἅγιοι Θεοῦ οἱ κρατοῦντες τ γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν· οἱ γὰρ ἀνδρες ἀφ' Θεοῦ φρονήματος ἐπιγείου δ χαμαιπετὲς ἀπελαύσαντες, τὰ αὐτῷ φρονεῖν ἐγνώκασι. τοῦτο γὰρ οἶμαι σημαίνει δ, ἐπήρθησαν. σχεδὸν ὁ μὲν * σκοπὸς ἠγνόησε, δίκαιον ὄντα σε, φησὶν, ὦ πάτερ. ἐγὼ γὰρ εἰδώς· βουλὴ γάρ εἰμι ϗ σοφία σὴ τ ἐμφύτου μοι δόξης, ϗ ἀνωφελοῦς αἰδοῦς ἀνάξιος ὢν σφόδρα φρονήσεως, ἐμαυτὸν κενώσας ϗ εἰς αὐθρωπίνην καταβάσεως οἰκονομίαν, ἵνα σώσω κ σὺν δικαίᾳ δ τ οἰκειότητος τ πρὸς ἡμᾶς ἀφανισθὲν γένος. ἠγνόησε γὰρ ἐ τοῦτο τοῦ κόσμου, πεπλουτήκασι τὴν γνῶσιν οἱ μαθηταὶ, σωθέντες κ ἀληθῶς ὅτι σύ με ἀπέστειλας, τοῦτ' ἔστι, τοῖς σοῖς ἀφίγμασι νεύμασι πέρας ἐπιθήσων δ ἀγαθὸν, ἀφ' τῷ κινδυνεύουσαν αἰωνίως τὴν γῆν.

Agnoscentibus eum illustris & eximiæ etiam hac in re dignitatis testimonium tribuit. Eos enim supra omnem mundi huius abiectionem constitutos ostendit, ex eo quod cognoscunt Patrem, ipsumque adeò Filium. Cum ergo accusetur mundus quasi Patris, id est, veri naturalisque Dei nescius, discipuli verò tanquam illius gnari laudentur, quî dubitare quisquam possit non esse eos ex mundo, cum iam Christi sint qui supra mundum est, iuxta illud Pauli dictum: *Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Rursus verò de nobis: *Qui autem sunt Christi* IESV, *carnem crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.* Extra mundum verò fuisse discipulos asserimus, non ratione loci & corporis: fulgent enim vt in mundo luminaria, sermonem vitæ habentia, sed quia in terris ambulantes, conuersantur in cælo, & nuncio remisso carnis cupiditatibus, immò verò supra omnem mundanam cupiditatem animo constituto, ad sublimem quandam & altissimam virtutem euecti sunt, iuxta illud Psalmistæ, *Quoniam Dei fortes terræ valde elevati sunt.* Nam qui fortes sunt propter Deum, terrenæ mentis humilitate remota, quæ sursum sunt sapiunt. hoc enim significare arbitror, *elevati sunt.* Quare mundus quidem ignorauit iustum te, inquit, esse, ô Pater. Ego enim gnarus, (consilium quippe sum, & sapientia tua) innatæ mihi gloriæ, Deóque conuenientis maiestatis non multum solicitus, meipsum exinaniui, & in humanam paupertatem descendi, vt seruem iuxta tuum placitum humanum genus quod à nostro consortio excidit. Quod cum mundus etiam ignoret, eam tamen cognitionem adepti sunt discipuli, intelligentes re vera me abs te missum esse, id est aduenisse bonum exitum tuis nutibus impositurum, periclitantem terram seruando.

Καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τ ὄνομά σε, κ γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς.

v. 26. *Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.*

Ἐγνωκέναι φησὶ τ πατέρα κ Θεὸν, ἑαυτὸν τε ἅμα κ τοὺς αὐτῷ συνδοξαζομένους μαθητάς. ἵνα δὲ μήτις εἰς ὑπονοίας ἐκ τόπου ἐξ ἀπάτης ὑποπεσὼν, ἐν Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ τὴν γνῶσιν οἰηθείη τυχὸν ἕν τι αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ κ τῶν μαθητῶν, διαστέλλεται εὐθὺς χρῆμα ϗ φιλοπάτωρ ἐργά-

Tam à se quàm à discipulis suis cognitum esse Deum ac Patrem ait. Nequis verò in absurdas suspiciones errore abreptus eodem modo fuisse cognitionem forsan putaret cùm in ipso Christo, tum in discipulis, distinguit illico, & manifestissimum

discrimen statuit, ostendendo se quidē reuelare, illos verò per se cognitionem accipere. Dominus enim noster IESVS CHRISTVS, cum sit Verbum, & consilium, & sapientia Patris, scit absque doctoris opera quæ sunt in sē-ipso, & genitoris sui arcana perspicit, sicuti nimirum & mens hominis, & noster intellectus nihil planè eorum quæ in nobis sunt ignorare videtur: diuini verò discipuli ex se non habent, vt de Deo aliquid intelligere possint, sed illuminati per Spiritum, veritatem mysteriorum Filij intuentur, atque ita Patrem intelligere possunt. Percommodè itaque subiunxit Christus, *Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam.* Aduerte porrò vna & eadem Patris ac Filij operatione Deum comprehendi. Illuminat quippe Pater reuelando suum Filium: nihilo tamen minus Filius quoque illuminat, reuelando Patrem. Vnde beatum Petrum circa partes Cæsareæ, quæ dicebatur Philippi, compellat his verbis: *Beatus es, Simon, bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus, qui est in cælis.* Confessus enim erat, & se credere asseuerat ipsum esse Christum Filium Dei viuentis. Ipse verò nunc de seipso ait, *Ego notum feci eis nomen tuum, & notum faciam.* nec enim cessauit reuelare nobis vnigenitus mysterij sui vim, quam initio patribus reuelauerat, sed iam id vsque operatur, inserens vnicuique illuminationem per Spiritum, & quasi manu deducens ad agnitionem eorum quæ sunt omni mente & oratione maiora diligentes se. Quid verò perfecerit, aut quo pacto nos iuuerit suis discipulis reuelando, ita tamen vt & eorum posteris notum se facturum Patrem asserat, ipse rursus ostendit, dicens: *Vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.* Nam qui per sinceram contemplationem Deum ac Patrem agnoscere potuerint, & rationem mysterij Christiani accuratè didicerint, his vtique, à Patre perfectè diligi continget ad similitudinem Filij. perfectissimè enim diligit suum Filium Pater: sed & ipse Christus inhabitat per sanctum Spiritum, in spiritalem vnitatem coniungens per seipsum Deo ac Patri eum qui nouerit ipsum, &

Matt. 16. 17.

Ioan. 17. 26.

A ζεται διαφοράν, ἑαυτὸν μὲν ἀποκαλύπτοντα, τοῖς δ' υἱοῖς γνῶσιν ἐλόντας δι' αὐτοῦ τοῦ διδαχθῆναι. ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς, ἐπειδήπερ ἐστὶ λόγος καὶ βουλὴ καὶ σοφία τοῦ πατρὸς, εἰδὼς ἀδιδάκτως τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ τὰ βάθη διερευνάζεται, καθάπερ ἁμωσγέπως καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος τὰ ἐν αὐτῷ καὶ εἴ τι ἐν ἡμῖν τι καὶ καθ' ἡμᾶς τοιοῦτόν σύνεσις, οὐδὲν ὃ τοῦτο πάντως τῶν ἐν ἡμῖν ἀγνοοῦσα φαίνεται. οἱ δὲ γε θεοπέσιοι μαθηταὶ τὸ μὲν δυνάμει τοιοῦτόν ἐστι κατὰ τὸν θεοῦ καιρὸν τὴν ἰδίαν οὐκ ἔχοντες γνῶσιν, φωτιζόμενοι δὲ τῷ πνεύματι τῇ τῶν μυστηρίων ἀκριβείᾳ προσβάλλουσι δέ γε, σοφιζόμενοι τὸν θεὸν διδάσκειν τὸν πατέρα. χρησίμως οὖν ἅμα καὶ λίαν εἰκότως ἐπήνεγκεν ὁ Χριστὸς, ὅτι καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω. ὅπερ γὰρ δι' ὅπως ἴσον δι' ἀμφοῖν ἐνέργημα, φημὶ δὴ τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ θεοῦ, προῆκται τὴν τῆς θεοπλαστίας καθάπαν ἀποτελουμένην φάσιν. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ, ἀποκαλύπτων τὸν ἴδιον υἱὸν· σοφοῖ δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ ὁ υἱὸς, ἀποκαλύπτων τὸν πατέρα· καὶ γοῦν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ φησὶ τοῦ τὰ μέρη Καισαρείας τῆς καλουμένης Φιλίππου· μακάριος εἶ Σίμων βαρ Ιωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. διωμολογήκει γὰρ ὁ μαθητὴς καὶ πεπεῖσθαι διηρμήκατο, ὅτι αὐτός εἶη Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. αὐτὸς δὲ νυνὶ τοῦτο ἑαυτοῦ φησιν, ὅτι ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω. ὁ γὰρ κατέλιξεν ἀποκαλύπτων ἡμῖν ὁ μονογενὴς τοῦ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίου τὸν δυνάμει ἀποκαλύψας τοῖς πρώτοις ἐν ἀρχαῖς. ἐνεργεῖ δὲ τοῦτο ἁγίῳ πνεύματος, ἐναπείρων ἑκάστῳ τὸν ἁγίου τοῦ πνεύματος φωτισμὸν, καὶ χειραγωγῶν εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου νοῦ καὶ λόγου τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. πῶς δὲ καὶ πρὸς καὶ ἕνεκεν ἡμᾶς ὠφελεῖν ἀποκαλύψας μὲν ἤδη τοῖς μαθηταῖς, γνωρίσῃ γεμιλῶν καὶ τοῖς μετὰ τοῦτα διηνεκίζεται τὸν πατέρα, πάλιν αὐτὸς ὑπέδειξεν εἰπών· ἵνα ἡ ἀγάπη, ᾗ ἠγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. τοῖς γὰρ ἁγίᾳ γνωσικῆς εἰλικρινοῦς ἐπιγνοῦσι δυνηθεῖσι τὸν θεὸν καὶ πατέρα πεπαιδευμένοις δὲ καὶ ἀκριβῶσι τὸν καὶ Χριστὸν μυστηρίου τὸν λόγου, ἐναρχῆ δὲ πάντως καὶ ἀναμφιλόγως προεῖσα ὁ τελείως ἀγαπᾶσθαι παρὰ παιδὸς, κατὰ ὁμοιότητα τοῦ υἱοῦ. τελείστατα γὰρ ἀγαπᾷ τὸν ἴδιον υἱὸν ὁ πατὴρ· ἐναυλίζεται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦ ἁγίου δῆλον ὅτι πνεύματος, σὺν ἑαυτῷ εἰς οἰκειότητα τοῦ πνευματικοῦ δι' ἑαυτοῦ παρὰ θεῷ καὶ πατρὶ τὸ ἐγγενόμενον αὐτῷ ἁγίαν

ρέφθοεν τε τ γνησιογνωσίας ἐν ἑαυτῷ τ λόγον ἀδί- A sinceram diuinæ cognitionis in seipso rationem pepererit. Notum autem nobis fecit Patris nomen, Filium nobis seipsum ostendens. Omnino enim Filij cognitionem sequetur etiam Patris cognitio, & contrà. Quòd si verum & indubitatum est Patrem cum Filio simul intelligi, & vicissim Filium cum Patre, & vtriusque cognitionem simul concurrere, quomodo creatura, vt impij quidam aiunt, est Filius? Nam qui Filium dixerit, Patris notitiam B auditoribus simul infert: qui verò creaturam nominauerit, ad creatorem animum statim reuocat. Cum autem Patrem Deum Filius nominet, non creatorem aut opificem, nouit vtique se veram esse prolem. ideóque Filius intelligitur & est Filius, non autem creatura, vt illi volunt. ideò creator dicitur qui creat, Pater verò non item. nec obstat quòd de nobis forsan generationis aut filiationis nomen C dicitur. Nam quæ propriè & peculiariter insunt naturali Filio, hæc etiam ad nos sæpe deducuntur, abutente quandoque sancta Scriptura, & filiis adoptiuis quæ naturalis sunt Filij interdùm tribuente. Neque verò mirandum est si filiorum quoque appellationem sortiti simus, Deo singulari sua bonitate ita nos ornare volente, cum deos etiam nominauerit quos de terra constat esse procreatos.

γνῶσιν. ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ἑαυτὸν ἡμῖν ἐνδεικνύμενος. πάντως γὰρ καὶ ἑνὸς υἱοῦ γνῶσιν ἀκολουθεῖ καὶ τοῦ πατρὸς ἡ γνῶσις, καὶ ἀνάπαλιν. εἰ δὲ ἀληθὲς καὶ ἀναμφίλογον τοῦτο δεικτέον, ὅτι πατρὶ μὲν ὁ υἱός, υἱὸς δὲ αὖ πάλιν τῷ πατρὶ συνοφᾶταί τε καὶ συνεπάγεται καὶ συνεφέλκει δι' ἀμφοῖν ἡ ἑκατέρου γνῶσις· πῶς ἔτι ποίημα κατὰ λόγους τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ υἱός; ὁ γὰρ μὴ εἰπὼν λέγοι, πλὴν ὅτι πατὴρ ὀνόματος εἰς ἔννοιαν αἰσθητὴν τοῦ ποιήσαντος ἄγει. ὅπερ ὁ πατὴρ καλεῖ τὸν Θεὸν ὁ υἱός, ἢ ποιητὴν, ἢ δημιουργὸν, οἶδε δηλονότι γνήσιον καὶ ἀληθῆ ἑαυτὸν ἀναφαίνοντα. διὸ νοεῖται τε καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς υἱὸς, καὶ οὐ ποίημα κατ' ἐκείνους. διὸ ποιητὴς ὁ ποιῶν καὶ οὐκέτι πατήρ. ἀδικήσομεν δὲ οὐδὲν τοῦ λόγου δύναμιν, ὃ καὶ ἐφ' ἡμῶν πεφύκασι τυγχάνειν ὃ τε γνήσιος, ἤτοι ὁ τῆς υἱότητος ὄνομα. τὰ γὰρ τοιαῦτα τοῦ κυρίως τε καὶ ἰδικῶς ἀναλήμματά τε καὶ προσόντα τῷ κατὰ φύσιν υἱῷ, ταῦτα καὶ ἐφ' ἡμᾶς καταντᾷ, πολλάκις καταχρηματίσας ἑαυτὸν ὅτε τὰ ἅγια γραφῆς καὶ θεῖα καὶ φησὶν ἡμῖν τὰ τοῦ κατὰ φύσιν υἱοθεσίας ἑαυτὸν ὅτε. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ καὶ τὸ τοῦ γνησίου ὀνόματος ἐλαχόμεθα κλῆσιν, ὁπότε φιλανθρωπίας Θεοῦ ἡμᾶς ἀγαθότητος, ἐπεὶ καὶ Θεοὺς ὠνόμασε τοὺς ἀπὸ γῆς ὁπωσοῦν ὁμολογουμένως.

D

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τοῦ Κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ᾔδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

c. 18. v. 1. & 2. *Hæc quum dixisset* Iesvs, *egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus in quem introiuit ipse & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum, locum: quia frequenter* Iesvs *conuenerat illuc cum discipulis suis.*

Καταφωτίσας τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς ἔσχατον τοῦ τελειοῦντος εἰς ἀρετὴν τοῖς καθηγήσεσιν ἀποπεράσας λόγοις, ἀσφαλῶς δὲ σφόδρα καὶ θεοφιλῆ πολιτείαν ἐλέσθαι προτρεψάμενος, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι πολυμαθεῖς διὰ πλήσεως αὐτοὺς χαρισμάτων ἀποφήνας τε αὐτὸς, καὶ τοῖς αἰῶσιν καὶ τοῖς ἄνωθεν πατρὸς εὐλογίας καταπεμφθήσεσθαι σφίσιν εἰπών, ἔξεισιν ἤδη προθύμως, τοῦ τοῦ πάθους καιροῦ οὐκ ἀποσκόλυμος, ὅτι μὴν τοῦ ὑπὲρ ἁπάντων καταδίκους θανάτου. πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦτο δρᾶν τοῦ μὲν πρέπει παθεῖν, ἵνα τῷ ἰδίῳ πάθει τὸ ἀπαθὲς ἁπάντων ἀπαθῆ ἀποφήνῃ, ἀφιγμένου τε δὴ τοῦ καιροῦ, ἵνα τῷ οἰκείῳ αἵματι τὸ σύμπασαν γῆν

Postquam illuminasset discipulos, & ad omne genus virtutis congruis sermonibus informasset, ac optimam piamque vitam sequi iussisset, ac præterea spiritalibus eos donis impleturum pollicitus esset, supernasque & à Patre benedictiones missurum eis dixisset, alacriter demum egreditur, passionis tempus nequaquam fugiens, nec mortem pro omnibus reformidans. Quî enim istud faceret cui propositum erat pati, vt sua passione impassibilitatem omnibus redimeret? quique ob id tantùm aduenerat, vt suo sanguine vniuersam ter-

E

ram

ram Deo & Patri acquireret? Iudæis itaque sæpius in eum irruentibus, & saxis obruere per suum furorem aggredientibus, declinabat, vt Deus, seipsum quidem ex eorum oculis eripiens, & ex quærentium manibus nullo negotio se subducens. non enim adhuc pari constitutum erat, congruo tempore nondum ad id eum vocante. quo instante, domo relicta, in qua suos instituerat discipulos, peruenit ad locũ, in quo ipse seruator omniũ Christus & sancti discipuli frequenter versari solebant. Hoc autem rursus agebat, vt à proditore citra negotium inueniretur. Locus autem, hortus erat, veteris paradisi formam gerens. Erat enim, vt ita dicam, recollectio quędam figurarum, & omnium vno verbo in pristinum statum reuersio. In paradiso quippe omnis tristitiæ nostræ initium fuit, in horto verò Christi quoque passio inchoatur, quæ veterum illorum omnium emendationem nobis inuehit.

A καθαπτήσεσθαι τῷ Θεῷ καὶ πατρί; πολλάκις μὲν οὖν ἐμπεσόντων ἐλεμένων τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ, λιθόλευστόν τε ποιῆσαι ζῆτοῦντων, ἀπέστρεφε πανταχοῦ, ἀφανῆ μὲν ἑαυτὸν καθιστὰς, ἐκσπειρόμενος δὲ καὶ μάλα ῥᾳδίως τῶν ζητούντων χεῖρας· οὐ γὰρ ἦλθέ πω παθεῖν, οὔπω καιρὸς καλοῦντος εἰς τοῦτο τὸ πρόσωπον. ἔνθα δὲ ἦν πρῶτον, τὴν ἐρημίαν ἀφεὶς, εἰς ἣν τοὺς B ἰδίους μεμυσταγώγηκε μαθητάς, ἀφικνεῖται τοῦτον τὸν τόπον, ὃν ὡσπερ ἓν ἔθος εἰλήφασιν οἱ σὺν αὐτῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ, καὶ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς. ἔνθα δὲ τοῦτο πάλιν, ἀπαλλάττεται καθιστὰς τῷ προδότῃ τὴν εὕρεσιν. κῆπος δὲ ὁ χῶρος ἦν ὃ τὸ ἀρχαίου σχῆμα παραδείσου πληροῖ· αἰσχρεφαλαίωσις γὰρ ὥσπερ εἴληπται* τόπον, χ. τόπου καὶ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐπανορθοῦται τοῦτον τὸ ἀρχαῖον. ἐν παραδείσῳ μὲν γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς συμφορῶν συμβέβηκεν ἡ ἀρχή, ἐν κήπῳ δὲ C καὶ ὁ Χριστοῦ πάθος δέχεται τὴν ἀρχήν, ἀπανθρώπων ἡμῖν τῶν πάλαι συμβεβηκότων εἰσφέρειν τὴν ἐπανόρθωσιν.

v. 3. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à Pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

Ὁ οὖν Ἰούδας* παραλαβὼν τὴν σπεῖραν, ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων. * Vulg. adiit

Necessariò rursus diuinus Euangelista IESVM in horto fuisse ait, non aliorum hominum illuc confluentium multitudine stipatum quorum ope se defenderet, sed solum cum solis suis discipulis, vt proditoris labantem animum palam faceret. Grauis enim res est in vnoquoque conscientia, soletque turbare animos, & ingentes metus incutere, cum aliquid impij quandoque aggredimur. Cum ergo istiusmodi quiddam proditori contigisset, cohortem ipsam armis instructam, & Iudæorum ministros adducit, ac si quempiam scelere nobilem capturus esset. Sciebat enim, vt credibile est, se eum non capturum, nisi pati vellet, & vltrò se eò conferret. At impietate facinorum profligatus, & incredibili audacia quodãmodo temulẽtus nescit quò ruat, nec frustra sentit esse conatus suos. putabat enim se multitudine satellitũ & hominũ manu diuinã eius potestatẽ superaturũ. Neque verò mireris, si tali morbo miser laboret, & digna risu animo agitet.

Ἀναγκαίως πάλιν ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς ἐν τῷ κήπῳ γεγενῆσθαι φησὶ τὸν Ἰησοῦν, ὑπὸ πλήθους D ἀνδρῶν ἑτέρων, οὐκ ὄχλου συνιόντος, ἧττον ἐπαμυνόμενον αὐτῷ διεσκεμμένου, μόνοις δὲ μόνοις συνόντα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἵνα τῆς τοῦ προδότου καρδίας κατάστασιν καταφανὲς ὂν ἐνδείξηται εἰς σύνεσιν. δεινὸν γὰρ λίαν ἐν ἑκάστῳ τὸ συνειδὸς, καὶ θορύβους ἐντεκεῖν καὶ πικρὰς ἀναστατοῦσαι δεῖλίας, ὅταν τι τῶν αἰσχίστων ἐπιχειρῶμεν ἐλθεῖν ὅτε. τοιοῦτόν εἴμοί τι πεπονθὼς ὁ προδότης, τὴν τε σπεῖραν αὐτὴν πολεμικοῖς ἐργαλείοις ἐσπλισμένην καὶ τοὺς τῶν Ἰουδαίων ὑπηρέτας ἐπισκήπτεται, καθάπερ ἀνδρὸς E τῶν δεδοκημένων εἰς κακουργίαν ὑποχείριον λημψόμενος. ἤδει γὰρ, ὡς εἰκὸς, ὡς οὐκ ἂν ἔλοι ποτὲ μὴ αὐτὸς παθεῖν πρόθυμον, ἰόντα τε πρὸς τοῦτο δι' ἐθελοντηρίας· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ἀνδρῶν πλήθει τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείας ὑπερφυοῦς τὸν νοῦν, καὶ μεγίστων ὡσπερ τοῖς ὑπὲρ λόγον τολμήμασιν, οὐδὲν ὅποι ποτὲ φέρεται βλέπει, καὶ ἀνοήτως ἐπιχειρεῖ οὐκ ἀβασάνιστα. ᾤετο γὰρ ὅτι τῇ τῶν ἀνδρῶν πληθύι καὶ αὐθεντίᾳ χρεὼ τῆς ἰσχύος αὐτὸν ἀνανεύσειν ποτε. καὶ μή τοι θαυμάσῃς εἰ νοῦν τὴν τοιούτων ὁ δείλαιος, καὶ ἄγνωτος ἄξια πεφρενηκὼς θεί-

σκεται. ἑτέρῳ γὰρ ἤδη τῆς ἰδίας ψυχῆς διαθεὶς τοῖς οἰάκας ἐκ καταπολήσας τῷ Διαβόλῳ τῶν ἰδίων βουλημάτων τὴν ἐξουσίαν, ὅλως ἐν τῆς ἐκείνου μανίας, εἰσπεπηδηκότος ἅπαξ καὶ πικροῦ τινος ὄφεως δίκην ἐμφωλεύοντος αὐτῷ. Ἀποφαυμέσας δ' αὐτὸς, καὶ λίαν εἰκότως, ἀκατάλικτον τὸ δακρύων ἄξιον ἐφ' τῷ προδότου καταστάσεως. ὁ γὰρ ἅμα σὺν ἐσθιόμενος τῷ Χριστῷ, καὶ ὁμότιμος ὤν, παπίζης τε τῆς ἁγίας μέτοχος, καὶ λόγων τῶν εἰς θεότητα σωτηρίους τοῖς ἄλλοις, ἀκριβῶς τε λέγοντος ἀναγνώς, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, ἐξ αὐτῶν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν ὠφελιμωτάτην ὄψιν καὶ τῆς καταχλίσεως ἀρτίως πάλαι Διδασκάλου, δρομαῖος ἅπασι μαθητῶν Ἰουδαίοις, ὑ λόγων τῶν εἰς θεότητα διαμνημονεῦσαι θελήσας, οὐκ ἐλπίδος τῆς εἰς τὸ μέλλον εἰς ὕστερον μέλλων ἐλθεῖν, ὀλίγα ἢ κομιδῆ καὶ τοῦ δοθέντος αὐτῷ φερεπίσας ἀξιώματος, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀπόρρητον ὁμοῦ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τὸ μικρὸν ὅσον, καὶ ὑπελὲς παρρησίας ἀρχαῖον, ἢ πάγη, ἐκ λίνου δολοβολικὸν δι' εἰσπεπτωκὸς τῷ Χριστῷ, ἢ τῆς Ἰουδαίων ἀλιότητος παρεστάτης τε ἅμα καὶ συνεργός. ἔπεισι δέ μοι καὶ ἐκεῖνο παρὸς τούτοις ὑ μετρίως διαγελᾶν. ὄχλοι μὲν γὰρ οἱ τῷ παραδότῃ σὺν ἔγχεσι καὶ τὴν Χριστοῦ μάγειραν ἔφοδον, φασοὶ ἢ ἢ δᾷδας ἀφάμενοι. πρῆγμα τὸ οἶμαι, καθ' ὅ γε ὅ εἰκός, τὰ ὡς ἐν σκότῳ διαφωλεύσματα καὶ ὃ βούλεται ἀκριβῶς ἐκκαταποδᾶν. φιλεῖ γάρ πως ἐν σκότῳ τὰ πλεῖστα συμβαίνειν. ἀλλ' ὦ τῆς αἰσίας. ὑχ ὁρῶσιν οἱ ταλαῖνες ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τῷ λίθῳ παρεσπαίοντες, ὃν φησιν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου. καὶ οἱ μικρὸν ἔλαθ' ὅτι καταφειδόντες βόθρων, εἰς πυγὰς ἀβύσσου ἢ εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς καταποδῶντες οὐκ αἰσθάνονται ἢ οἱ τῶν τῆς ἑσπέρας ἀκλινῶς παρδυόμενοι, τῆς διλωσκοῦς ἢ ἀκαταλάκτου νυκτὸς ὠδίνα ποιοῦντα λόγου. ἔμελλον γὰρ τῷ θείῳ φωτὶ δυσπαθῶς ἐπιβουλεύσαντες, τοῦτ' ἔστι Χριστῷ, παρεπαιεῖν ἐν σκότῳ καὶ ἀωρία, ἢ τῶν τοῦ πνεύματος φωνῶν· καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ἐκ εἰς αὐτὸ τὸ ἐξώτερον κατισχνᾶσθαι σκότος, ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀσεβείας ἀποπεσόντες τοῦς λόγους, καὶ πικρῷ καὶ ἀπελπιστάτῳ παραδοθησόμενοι κρίσει.

Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, * ἐξῆλθε, ἢ λέγει αὐτοῖς, τίνα ζητεῖτε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. λέγει

* Vulg. ἐξελθὼν ἐστάθη

A Nam cum mentis suæ habenas alteri permisisset, suæque voluntatis potestatem Diabolo vendidisset, totus iam illius furori addictus erat, qui semel insilierat, & acris serpentis instar in eo latitabat. Sed hunc proditoris casum iure miraberis, perpetuisque lacrymis dignum fatebere. Nam qui modò vnà cum Christo cœnabat, ac sanctæ mensæ piorumque sermonum B particeps erat, qui palam audierat, vnus ex vobis me traditurus est, ex ipsis, vt verbo dicam, sedilibus exilit, & ex ipso epulari accubitu se proripit, eum pretio Iudæis venditurus, non piorum sermonum memor, non futurorum spe succensus, *Ioan. 13.* sed datæ sibi dignitatis nulla ratione *21.* propemodum habita, atque vt simpliciter dicam, æternis illis bonis omnibus tam exiguo & vili argento præposito, Diaboli rete & laqueus adeóque impietatis Iudaicæ author simul & C adiutor esse comperitur. Porrò mihi risum haud parum mouet, quòd turbæ quæ cum proditore confluxerant, arreptis laternis & facibus impetum in Christum facere moliuntur. metuebant nempe, ne vt in tenebris assolet, in lapides impingerent, aut in foueas caderent. solent enim in tenebris talia fere accidere. Sed ô dementiam! Non vident miseri præ multa væcordia se in lapidem offendere, de quo Deus ac Pater infit: *Ecce pono in* *Rom. 9.* D *Sion lapidem offensionis, & petram scan-* *33.* *dali*: Et qui paruam foueam reformidant, in fontes abyssi, & in terræ profunda ruere se non sentiunt, & qui serotinam obscuritatem auersantur, perpetuam & æternam noctem non curant. Nam qui diuino lumini, hoc est Christo insidias struebant, debebant ambulare in tenebris & nocte, iuxta Prophetæ vocem. neque verò istud tantùm, sed & in ipsas extetiores tenebras detrudendi erant, ibi rationem impietatis in Christum reddituri, & acerbo atque æterno tradendi iudicio. E

v. 4. &c. IESVS *itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis, Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit*

eis IESVS, *ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ecciderunt in terram.*

A αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι· εἱστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, μετ' αὐτῶν. ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί.

Noctu proditor satellitibus Iudæorum vna cum cohorte secum assumptis accessit. Etenim vt modò dicebamus, putabat se eum capturum etiam inuitum, satellitum numero fretus: inueniet tamen eum in locis consuetis diuersantem, die nondum permittente vt aliò concederet, sed nocte Dominum in suis, vt ita dicam, habitaculis retinente. Vt igitur eum animo vana Christus agitare ostenderet, non expectat quidem dum irruant, sed strenuè eis obuiam prodit, ostendens ignotum sibi non esse facinus, & quia difficile non erat futurorum præscio diffugere, passioni seipsum offert, non inuitus nec vi ad subeundum istud periculum adactus, ne Græcorum sapientes inde subsannandi occasionem acciperent, crucemque scandalum & offensionem ponerent suæ leuitatis,

B Διὰ νυκτὸς ὁ προδότης τοὺς τῶν Ἰουδαίων ὑπηρέτας ὁμοῦ τῇ σπείρᾳ διῳκονόμιζεν ἐφίκετο. καὶ γὰρ τοιαῦτα καθάπερ ἔφαμεν ἄρτιος, ὤετο μὲν ὅτι καὶ οὐχ ἑκόντα λήψεται, τῇ τῆς ἐπομένων πολυχειρίᾳ καταθαρσήσας. βιαίῳ γὰρ μᾶλλον ἐμφιλοχωρεῖν τοῖς συνήθεσι τόποις, ὅπου τὴν ἡμέρας ἀνεῖσης τοῖς ἑτέροσί που προέσθαι, σὺν ζοφούσῃ δ' ὥσπερ τοῖς καταλύμασιν ἐπὶ τὸ κύριον τῆς νυκτὸς. ἵνα δείκνυ αὐτὸν καθ' ἕτερον ἀνθρωπίνως διεσκευμένον ἐλέγξῃ Χριστός, ἑαυτά τε προφαινόμενος καὶ ζητούμενον πάλιν, φθάνει μὲν αὐτὸς τὸ ἐφόδου τὸ δρᾶμα, ἔξεισι δὲ μᾶλλα προθύμως ὑπαντήσων αὐτοῖς, ὅτι μήτε ἀγνοεῖ θ' ἑλόμενον δρᾶν τοῦτο δηλοῖ, καὶ ὅτι λαθεῖν τε ἅμα καὶ ἀφόβως προσεγνωκὼς ῥᾴδιον, αὐθαίρετος ἵσταται ὅτι θ' πάθος, οὐκ ἐκ τῶν πλεονεξίας ἀνεθελητῷ κινδύνῳ προσπεσών, ἵνα μήτε γλῶσσαι οἱ παρ' Ἕλλησι σοφοὶ, σκάνδαλόν τε καὶ κατηγόρημα τῆς ἑαυτῶν ἐλαφρίας ποιούμενοι τὸ σταυρόν. μήτε μὲν ὁ κυνηγετῶν Ἰουδαῖος ὑψηλὸν ἀναπάσῃ καὶ Χριστοῦ τὸ ἐφρῶν, καθιχύσας νομίζων καὶ οὐχ ἑκόντας αὐτό. δηλοπεπαίσθω δὲ τὸ ἡκόντων ὅτι τὸ σύλληψιν, τίνα δὴ ἀξίαν διερευνώμενοι πάρεσιν, οὐκ ἀγνοήσας πρίν, ἀλλ' ἵνα τοῖς δηλῶ τοῦτο παρίστας καὶ γνωσθυμώσεις αὐτὸν, καὶ δηλῶ τοῦτο πάλιν ἐλέγξας, καὶ ὅσον ἐπιγινώσκειν ἰσχύοντας τὸ ζητούμενον, ἡμᾶς βεβαιώσῃ προσῇ τὸ φερνῆ ὀρθῶς, ὡς οὐκ ἀΐ ἥλω ποτὲ, μὴ καὶ τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν ἑκόντος προσιών. ἀδρᾷ γὰρ ὅπως αὐτὸν ἀφαρπάσειν τί τινα ζητεῖτε λέγοντος, οὐκ

C

D ἐπήγαγον δ' ὑμῖν, ὅτι σὲ συλληψόμενοι τὸ λαληθῶτα πάρεσμεν, ἀλλ' ὡς πρὸς τινος τὸν ὅπου παρόντων, μήτε μὲν ὁρωμένων, Ἰησοῦν φασι τὸν Ναζωραῖον. ἀλλ' ἵν' ἵνας ἴσως εἰκὸς προσῇ τοῦτο εἰπεῖν, ἀγνοεῖ τυχὸν ὁ στρατιώτης, συνηγνοήκασι δ' οἱ τῶν Ἰουδαίων ὑπηρέται τὸν Ἰησοῦν. προσῇ δὲ τοῦτο φασὶν, ὅτι μάλιστα μὲν οὐκ ἀλόγως τις ἡμῖν δοκοῦσιν ἐρεῖ. πῶς γὰρ ἂν ἠγνόησαν οἱ τῷ ἱερῷ σθαι κεκληρωμένοι ὑπὸ χεῖρα δηλ πάντος τὸ τοῦ ἱερῷ καὶ ἡμέραν διδάσκοντα, καὶ τὸν αὐτὸν τοσοῦτος φανῆναι; πλὴν ἵνα μηδὲ τῆς ἀοιδοῦσις ἀνεθαρσήσαντες λόγοις, ἔξω τοῦ τὸ πρέποντος ἔρχωνται λογισμοῦ, προσφυᾶς ὁ θεσπέσιος διαλογισὴς, προστίθησι διαλογίως, ὅτι

σὺν τοῖς στρατιώταις καὶ τοῖς ὑπηρέταις εἰσῆλθε καὶ A cum militibus & ministris adstitisse
Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτόν. εἶτα πῶς ἠγνόησεν αὐτὸν quoque Iudam qui tradebat eum. At
ὁ προδότης τὸν κύριον; ἀλλ' ἐρᾷς δὴ πάλιν, ὅτι νὺξ quî fieri potuit vt Dominum prodi-
ἦν καὶ σκότος, καὶ οὐκ ἦν ἐπίμετρος ἰδεῖν τὸν ζητούμε- tor ignoraret? Sed vrgebis noctu &
νον. εἶτα πῶς οὐκ ἀξιάγαστος ὁ τῆς βιβλίου συγγρα- in tenebris eum qui quærebatur non
φεύς, ἀπαρεγκόπτων οὐκ ἀφεὶς οὐδὲ ὅτιοῦν μικρόν. facile agnosci potuisse. Verùm nun-
εἴρηκε γὰρ ὅτι φασοὺς καὶ δᾳδας ἀψάμενοι ὦν quid mirabilis est scriptor libri huius,
κήπου παρεσάβαλον. λελυμένης δι' ἐμοῦ καὶ τῆς qui ne minimum quidem istud im-
ὑπὸ τούτοις ἀνθρωπίνης ἀξίωμα prouisum reliquit. Dixit enim eos
δεικνύσης τοῦ θεοπρεποῦς ἀξίωμα cum laternis & facibus in hortum
δεικνύειν τοῦ Χριστοῦ, ἑαυτὸν μὲν τοῖς ζητοῦσι B irrupisse. Soluta igitur omni verbo-
παρασχόντος, μηδέπω μέντοι ἐπιγινωσκομένου. sa loquacitate diuina Christi dignitas
ἵνα γὰρ τοῦτο δὴ μάθωμεν φημὶ δεικνύσθαι elucet, qui seipsum quidem vltrò
αὐτὸν ὃ ἐγώ εἰμι, φησὶν ἀναρρήδην. ἀλλ' ἵνα παρὰς quærentibus offert, nondum tamen
τούτῳ καὶ ὃ τῆς πολυχρονίας ἔωλον ἀποφύῃ, καὶ τὴν agnoscitur. Vt enim ostenderet se
πάντως αὐθεμέτου δυνάμεως οὐδὲν ὅσον πάντως ab iis non posse cognosci, apertè ait,
ἄλλως, ὡς παρὰς τὸ ἄῤῥητόν τε καὶ θεοπρεπὲς, θρᾴττε *Ego sum.* Deinde vt inanem esse mi-
τε ἡμέρᾳ λόγῳ παρασβαλεῖν, καταστρώννυσι litum manum, & omnium hominum
εἰς χθὼν τὸ ζητουμένων τὸ ὄχλον, ἵν' ἐκεῖθεν μά- vires præ ineffabili diuináque virtute
θωμεν, ὅτι τὸ ἡμετέρᾳ δὲ φύσις ἀφορήτως ἔχουσα nihil esse demonstraret, miti ac beni-
καὶ παρὰς ἕνα τὸν Θεοῦ λόγον, καὶ τοῦτο φιλάνθρω- C gno sermone eos allocutus, turbam
πον, πῶς αὖ δοίη τὸ ἀπειλοῦν, καθ' ὃ σὺν ψαλμοῖς quærentium in terram præsternit, vt
εἰρηκώς. σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεταί σοι ἀπὸ hinc discederemus rerum creatarum na- Ps. 75. 8.
τῆς ὀργῆς σου; σημεῖον γὰρ ὥσπερ τοῦ καθόλου παρουσίας turam ne quidem Dei vnam vocem,
ἔθνους καταπλώσεως, εἰκονομεῖται δὲ μερικὸν καὶ eamque perhumanam ferre posse: quo-
τοῖς ἐπὶ τὴν σύλληψιν ἐλθοῦσι συμβεβηκός. καὶ modo ergo minas sustineret, vt in
γοῦν Ἰουδαίοις ὁ προφήτης Ἱερεμίας καταπλαφύ- Psalmis dicitur: *Tu terribilis es, & quis* Ps. 75. 8.
ρεται λέγων, οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔστιν ὁ ἀνα- *resistet tibi ab ira tua?* Signum autem
στήσων αὐτόν. εἰκὼν δὴ καὶ εἰκὼν αἰσχρᾶς προσ- vniuersalis casus gentis Iudaicę hoc par-
γμάτος δὲ συμβεβηκός. διδάσκει γὰρ, ὅτι πάντα τοὺς D ticulari struitur, quod contigit iis qui
πανηρύσασθαι καὶ Χριστοῦ μηχανήσασθαι πάντα τε ad comprehendendum venerant. Vn-
καὶ πάντως κείσεται δὲ πεσεῖν. de Hieremias Propheta Iudæos deflet, Ier. 9.
dicens: *Domus Israel cecidit: non est*
qui excitabit eam. Rei autem necessariæ
imago iste casus est. docet quippe om-
nino tuituros quicunque in Christum
flagitia patrarint.

Πάλιν οὖν ἐπερώτησεν αὐτούς, τίνα ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπον, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπαγέτω. ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ὅτι οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα.

v. 7. & 8. *Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt,* IESVM *Nazarenum. Respondit* IESVS, *Dixi vobis quia ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos abire. vt impleretur sermo quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam.*

Ἐρωτᾷ μὲν εἰς δεύτερον οἰκονομικῶς, ἵνα τὸ ἀντιθείσης αὐτοῖς καὶ νοῦν παρώσεως ἀποφύῃ τὸ μέγεθος. πεπηρημένοι γὰρ ὥσπερ τοῦ νοῦ τὸ ἀκείδεσθαι, καὶ ταῖς φρέναις παραπεπλαγμένοι δηλονότι τὸ ἀσύνετον, αὐτῷ παρεσκευάζετο τὴν ἀγνοοῦσαν περὶ αὐτοῦ ζητουμένην. πλὴν ὅσπερ ἔφη Χριστὸς ἀρχὴν καὶ αὐτοῖς ἡμῖν ἀποφαίνει παράγματος. ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. παραπαίοντας δὲ οἰκονομῶν τὸ τῶν ἀποστόλων σωτήριον E Iterum eos singulari consilio inter-
rogat, vt magnam in eis esse animi
duritiem ostenderet. mente enim ob
impietatem emoti, atque attoniti,
nescirent se eum alloqui quem
quærebant. Veruntamen quod dixit verum esse, ipsis quoque re-
bus nobis Christus demonstrat. *Ego* enim *sum pastor bonus*, inquit: Ioan. 10. 11.
Bonus Pastor animam suam dat pro ouibus suis. Pro salute igi-
tur Apostolorum Dominus dimi-

cat, & pro iis discrimen adiens, vltrò se eis offert, qui missi à Sacerdotum Principibus ac Pharisæis eum morti tradituri erant. Vt ergo roganti quemnam capturi & mortis laqueis implicituri venissent, responderunt, IESVM Nazarenum, ipse seipsum indicans eosque segnitiei propemodum accusans iussit aliis dimissis seipsum abducere. Vnum quippe oportebat pro cunctis mori, qui vitæ omnium instar erat, vt tam mortuorum quam viuorum imperium acciperet. Nec enim sibi quisquam persuaserit ipsam sanctorum Apostolorum mortem ad destructionem mortis & interitus illatam esse, si siquando etiam ipsi in eorum numero qui morte & interitu liberati sunt censeantur, iure quidem, cũ nobiscum vnam sortiti sint naturã, in quos & imperium mors suum exercuit. Solum igitur ac primum oportebat eum qui ex Patre viuente est ad vitam omnium redimendam morti suum corpus tradere, vt & Verbi sibi vniti vitam sequutũ, corporum natura dux esset ex mortis laqueis strenuè se expediendi. Primitiæ namque dormientium est Dominus, & primogenitus ex mortuis, facillimum quodammodo posteris per suam resurrectionem reditum ad incorruptionem efficiens. Discipulos igitur repentino periculo subtrahit, sibi vni certamen hoc incũbere nõ ignorãs, nec alterius cuiusuis, sed vnius dominatricis omnium substantiæ nostram emẽdationem opus esse. Porrò sapiens Euãgelista quod hîc peculiariter ac seorsim erga Christi discipulos factum est, in argumentum ac signum trahit generalis & vniuersalis quæ erga eos futura est misericordiæ, qui per fidem ad ipsam accesserint. Iussit enim, inquit, dimittere suos discipulos, vt impleretur sermo quem dixit, *Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam.* Nam quin posterorũ miserturus sit, quomodo cuiquam dubiũ esse potest? quod in paucis enim non cunctanter factum est, quomodo contemnetur quæso in pluribus? Et qui admodum paucorum tantam curam habuit, quomodo aspernabitur innumeros? sunt enim sanè quam multi fideles. Particulare igitur factum illud pro vniuersalis imagine accipe: Ex eo enim quod periclitari non vult suos discipulos, quanta & qualis in eius interfectores ira futura sit, facile est perspicere. Quod enim ab eius voluntate

A ὁ κύριος, ἢ προεκινδυνεύων αὐτὸς μόλος εἰς αὐτοὺς παρῆσι τοῖς οἵπερ ἦκον ἀποκομίζων· ὅτι τὸ πᾶθος, ἐσαλμῶσι ὃ δῆλον ὅτι πᾶσά τε τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων. ὡς οὖν ἐρωτήσαντι τὸ τίνα ζητεῖτε αὐτὸν ἀπολημφόμενοί τε καὶ τοῖς τῦ θανάτου πεδεδόσοντες βρόχοις, Ἰησοῦν ἔφασαν τὸν Ναζωραῖον, ἑαυτὸν ὑπεξιέντος καὶ μονονουχὶ τὸ ναθείας αἰτιασαμένου, ἀπάγειν ἐκέλευσεν αὐτοὺς τοῖς ἄλλοις. ἕνα γὰρ ἐχρῆν ὑπὲρ πάντων ἀποθανεῖν, τὸν τῶν ἀπάντων ζωῆς ἀντάξιον, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. οὐ γὰρ καὶ ἕτερος ἀπίθανον κρινεῖ τὸ νομίζεσθαι πᾶσι δόξει ἐκ αὐτὸν τὸν ἁγίων ἀποστόλων τὸν θάνατον B ὅτι καθαλύσει τε τοῦ θανάτου καὶ φθορᾶς, ὅτι δὲ αὐτοῖς τοῖς ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς ἠλευθερωμένοις συναριθμηθεῖεν ἂν καὶ μάλα εἰκότως, μίαν ὡς πρὸς ἡμᾶς λαχόντες τὴν φύσιν, καθ' ὧν καὶ τὸ τῦ θανάτου τετυράννηκε κράτος. μόνον οὖν ἁρμόττον ἐχρῆν τὸν ἐκ τῦ ζῶντος ὄντα πατρὸς, τὸν ἀπάντων ζωῆς ἀντίλυτρον τὸ ἴδιον τῷ θανάτῳ παραδοῦναι σῶμα, ἵνα καὶ ἀκολουθήσαν τῇ τῦ ἐνώντος αὐτῷ λόγου ζωῇ, τῇ σωμάτων ὁδηγήσῃ φύσει τὸ δυσαπάλλακτον καὶ τῦ θανάτου κατισχύειν βρόχων. ἀπαρχὴ γὰρ τῶν κεκοιμημένων ὁ κύριος καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, λοιπὸν τοῖς μὲν ἑαυτὸν ἀποτελῶν δῆλον τῆς ἰδίας ἀναστάσεως, τὸν εἰς ἀφθαρσίαν αἰσθρομένων. ἐπεξάγει δὲ ταῦτα ὑπογράφων τὸν παραυτίκα κινδύνου τοῖς μαθηταῖς, αὐτῷ δὲ πρέπειν τότε μάλιστα τὸν ἆθλον εἰδὼς, καὶ ὑχ ἑτέρου τινὸς ἔργον, τὸν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπανορθώσιν ἀποφαίνων, ἀλλ' αὐτῆς ἐξ μόνης τὸν τῶν ὅλων βασιλεύουσης ὑσίας. πρεπτέπει γοῦν ὁ σοφὸς βιαίαν ἐξηγήσεις εἰς ἀπόδειξιν εὐαρμῆ τοιοῦτοι καθόλου καὶ ἐξικνουμένης ἐσομένης φιλίας εἰς τοὺς πρωτοτόκους αὐτῷ διὰ πίστεως ὃ μερικῶς τι ἐξ ἰδικῶς εἰς τοὺς σεσωσμένους αὐτῷ ὃ πανικαῦτα γεγονημένον. πρῶτος γάρ, φησιν, ἀφῆναι τοῖς μαθηταῖς, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι οὓς δέδωκάς μοι ὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν ὐδένα. ὅτι γὰρ καὶ τὰ μετ' ταῦτα φείσεται, πῶς ἀμφίβολον; ὃ γὰρ ἐν ὀλίγοις ῥᾳδιουργήσαν, πῶς ἂν καταφρονηθείη τις τὸν ἐν πλείοσι; καὶ ὁ φιλανθρωπεύσατο πρὸ προπετεῖς εἰς βιαιοθανάτους κρίσεις, πῶς αὖ ἀλογήσας ἐξ τῶν ὑπὲρ φύσιν τὸν ἀριθμόν; πολλοὶ γὰρ λίαν οἱ πεπιστευκότες. εἰς εἰκόνα τοίνυν τῦ ἡμετέρου τὸν μερικὸν, καὶ δι' ὧν ἐβούλετο κινδυνεύειν ὅλως τοῖς ἑαυτῦ γνωρίμοις, ποία τις ἔσται καὶ πόση κατ' τῶν αὐτὸν ἀποκτεινάντων ὀργή, σαφὲς ἀφῆσαι ῥᾴδιον. ὃ γὰρ αἰσθήκτον ἔχει, πῶς ὑχὶ πάντως μισῆ; τοῖς ὃ τὸν πρὸ αὐτῷ

μισουμένων ἐργάζας, ὅτι πικρὸς ἦς ἢ ἀπελθύτας ἐκ δίκης κρίσις, πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἢ πόθεν ἀμφίβολον;

alienum est, quomodo non prorsus oderit, aut quomodo cuiquam dubium erit, acerbum & æternum eos manere iudicium qui patrant quæ ille odit?

Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος.

v. 10. *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus.*

Εἶτα ἡ τὸ αἷμα καίζον, ἐρεῖ τις τυχὸν, τὸ ἀναίσιον διαγλύφειν μεμηνᾶς τοῖς τοιούτοις, ὡς καὶ μαχαίρᾳ τοῦτό γε τὸ εἰωθὸς κεχρημένου ἐπιδεῖξαι τὸ μαθητῇ, καὶ τὸ ἥκοντας εἰς σύλληψιν τοῦ Χριστοῦ, θερμότερόν τε καὶ ἀπονήφοντα ἂν ἔδοξε κεκινημένον, ἐπεί τε τοῦτοις αὖτις καὶ ἐπεπλήττετο * Χριστὸς. καὶ τάχιστ' ἂν μοι δόξειε φαυλίζειν ἡ τούτων ἐξήγησις, ἔχει δ' οὐχ ὕπως. ὁ γὰρ τοῦ τυχόντος ἡμῖν ὠφελείας εἰσεκόμιζεν ἡμῖν ὑπόδειγμα. εἰσόμεθα γὰρ ἐκ τοῦ γεγονότος, μέχρι μοί τινος ἀκριβογραφητέον τοῖς εἰς Χριστὸν θεοσεβείας ὁ ζῆλος, τί τ' ἂν δρᾶν ἐθέλοντες τὰ τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν, οὐκ ἂν τι πλημμελήσαιμεν τῷ ἐφ' οἷς λυπεῖται Θεός. ὁ γὰρ δι' σίδηρον διατείνειν, ἢ λίθους ἐξαίρειν κατά τινων, ἤγουν ξύλῳ παίοντας τοὺς δι' εὐσεβείας, τῇ εἰς Χριστὸν θεοσεβείᾳ σεσωφρονισμένοι τοῦ τρόπου ἡμᾶς ἐφίστησι τύπος. τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, κατὰ τὸν Παῦλον φησὶν, ἀλλ' ἱκετηρίᾳ μᾶλλον καὶ τοῖς φονῶσι πλημμελοῦσι, ἐπὰν ἡμῖν ὁ ἀναφύγειν αὐτοὺς ἀποκλείσωσιν οἱ κρεμοί. πολὺ γὰρ δὴ τὸ ἄμεινον, ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς ἀδικημάτων ἑτέρους δικαίους τοῦ τὰ δίκαια κείνοντας, ἢ ὑπὲρ αὐτῶν ἡμᾶς αὐτοὺς τὸ ἐφ' αἵμασιν ἐξαιτεῖσθαι λόγον, πρόφασιν ποιουμένους τὸ εὐσεβεῖν. φαίη δ' ἂν τις καὶ ἕτερος, εἰ τὸ ἀπροπαίτων, τῷ τὸ ἀναγκαίων θανάτῳ ἡμᾶς τὸ ὅτι θανάτου λύσις καὶ αὐτὸν ἡδέως παθόντα τὸ θανεῖν. ἀλλ' οὐ πως ἔμοιγε ἀναλγήτως ἔπεσεν τοῦτο Χριστῷ. εἰ μὲν γὰρ ἐκαλεῖτο πρὸς θάνατον, ὡς ἐξ ἀνάγκης ἢ βίας, ὡς οὐκ ἔχων ἀναπρέπειν ἐξ ἰδίας ἰσχύος ἀπλεονέκτητον ὕστερον ἀφορμὴν πληγὴν τὸ ὑπερισχύσαι τὸ ἐφοδον, ἴσως ἂν ἴσως οὐδὲν ἀπεικὸς τοὺς ἀγαπῶν ἑλομένους αὐτὸν πρὸ τοῦ λοιπὸν ἐπαμῦναι αὐτῷ καὶ ἀφ' ἡμῶν ἀναγκαίματος, ἵνα δὴ καὶ ἐκ σώσασθαι τὸ ἐκ τῆς ἴσων δυσσεβείας ἀβουλήτως κινδυνεύοντα. ὅπερ ὁ Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, ἀφόδευτοὺς ὑπὸν τας ἀπολέσαι δυνάμενος καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῷ ἀγῶνος τοῦ ἀπορίας, τοσαύτης αὐτοῦ καταγλώσας ἰσχύος, ὡς ἑνὶ τῷ στόματι καταστρῶσαι λόγῳ· ἔπεσον γὰρ πάντες εἰς τὰ ὀπίσω· πῶς ἡμᾶς

Enimuerò, inquiet forsan aliquis, quid cogebat diuinum Euangelistam horum porrò meminisse, vt & gladio præter morem vsum ostenderet discipulum in eos qui ad comprehendendũ Christum irruebant, vehementius quidem ac ferociùs quàm par erat commotum, atque ob id à Christo reprehensum. Superuacanea nonnullis forsan videbitur hæc expositio, sed non ita est. nec enim vulgaris vtilitatis exemplum nobis intulit. Docemur enim hoc facto quonam pietatis in Christum zelus inculpatè procedat, quidve in istiusmodi discriminibus agentes nihil in Deum peccemus. Nec enim nos ferrum stringendo, aut in aliquos saxa iaciendo, aut ligno aduersarios percutiendo pietate in Christum certare nos rei exemplum finit. Arma enim nostra non carnalia sunt, vt ait Paulus, sed cum mansuetudine potiùs etiam qui eædem nobis machinantur aggrediendi, cum eorum fugiendorum intercluſa nobis fuerit occasio. Multò enim satius est alios pro sceleribus in nos admissis à iusto Iudice puniri, quàm nos ipsos pietatis prætextu sanguinis rationem exigere. Quinetiam dici potest absurdissimum esse persecutorum morte eum honorare, qui vt mortem solueret ipsam libenter subiit. Enimuero Christus in hoc necessariò sequendus est: si enim vi & necessitate ad mortem ageretur, quasi non posset ex se satellitum impetum ob inuictam eorum manum retundere, nihil absurdi forsan esset quin eius discipuli omni studio totisque viribus ad eum defendendum ac seruandum incumberent, qui nonnullorum impietate in hoc periculum inuitus adductus esset. Verùm cum posset eos, quatenus verus Deus, funditus perdere, quippe qui etiam inter ipsa, vt verbo dicam, discriminis initia tanta eos vi profligauit, vt vna eáque miti voce prosterneret, (ceciderunt enim omnes retrò) quomodo par est nos

A

B

C

D

1 Cor. 10. 4.

effrenato animi impetu & inconsidera-
to furore ad illa ferri, quæ ipse non fe-
cit, licet id facile posset? Tale quid e-
tiam alicubi apud sanctos Euangelistas
scriptum habemus. Venit enim Domi-
nus aliquando in finitimum quendam
Iudææ pagum qui Samaritanorum erat.
Illi aduenientem ferociter repellebant.
qua re commoti discipuli Dominum a-
dierunt ac dixerunt: *Domine, vis dica-*
Luc. 9. 54. *mus vt ignis descendat de cælo, & consu-*
mat illos? Ad quos seruator: *sinite eos:*
Nescitis quia possum rogare Patrem meum,
& continuò mihi tradet duodecim legiones
Angelorum? Non enim venit vt Deus
sua & naturali potentia aduersus im-
pios vsurus: sed potiùs vt summæ
nobis potentiæ magister, & sum-
mæ lenitatis exemplum fieret. ideóque
dicebat, *Discite à me, quia mitis sum &*
Exod. 21. 24. *humilis corde.* Petri porro scopus gla-
dium stringentis in aduersarios à Le-
gis mandato non est alienus: Pedem e-
nim pro pede, & manum pro manu,
& vulnus pro vulnere, & vibicem pro
vibice referre facientibus iniuriam ci-
tra culpam iubebat. At quid aliud factu-
ri venerunt, qui gladiis armati, & fusti-
bus ac armis instructi frequenter ad-
uenerant, nisi, quod vero simile vi-
detur, extrema discipulis intentaturi pe-
ricula? Nam quòd fustes & gladios at-
tulerint, manifestum id nobis Christus
fecit, qui alibi ad eos dixit: *Tanquam*
Mat. 26. 55. *ad latronem existis cum gladiis & fusti-*
bus comprehendere me. Quotidie sedebam
in templo docens, & non me tenuistis.
Non ergo contra Legem, nec contra
vetera mandata commotus est Chri-
stus: sed Dominus noster IESVS
CHRISTVS, qui venit vt quæ supra
Legem sunt edoceret, & ad mansuetu-
dinem suam nos reformaret, motus
istiusmodi qui secundum Legem sunt
reprehendit, quasi à veri boni per-
fectione alienos. Nec enim in ta-
lione virtutis est perfectio, sed in
summa potiùs elucet patientia. Sed
hærebit forsan aliquis, & dicet apud
se: At vndenam Petro gladius? Res-
pondebimus verò, cum iuxta Legem
vim vi repellere liceret, ferro quo-
que vti per Legem licuisse. Quid
enim si ferro quispiam inuadat im-
merentes, quomodo vlcisci pote-
runt iniuriam ferro destituti? Quan-

A ἐχθρῶν ἀχαλίνοις ὥσπερ καὶ ἀπαμβύτοις ὀργαῖς
χωρῆσαι ἐπ' ἀκμὴν βάλεσθαι προσαλίσκεται, ἅπερ
αὐτὸς οὐκ ἔδρα, κἂν τοι σφόδρα ῥᾳδίως δυνάμε-
νος; ἔχομεν δὲ καὶ ἑτέρωθί που μεγαλυ-
νόμενον τοῦτο τοῖς ἁγίοις διαλεγόμενον. ἦκε μὲν γάρ
ποτε καταλύσων ὁ κύριος εἴς τινα τῶν ὁμόρων τῇ Ιου-
δαίᾳ κώμην· ἐλθὼν δ' αὐτὴν Σαμαρῖται· οἱ δ' προ-
σόντα σκληρῶς ἀπεπέμποντο. καὶ δὴ προὼν τοῦτο δη-
λήσαντες οἱ μαθηταὶ, προσῆλθόν τε καὶ ἔφασκον·
κύριε θέλεις εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπ' οὐρανοῦ,
καὶ ἀναλῶσαι αὐτούς; πρὸς αὐτοὺς δὲ πάλιν ὁ σω-
τὴρ, ἄφετε αὐτούς· οὐκ οἴδατε, ὅτι δύναμαι πα-
καλέσαι τὸν πατέρα μου καὶ παραστήσει μοι ἄρτι
δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; ἐγὼ δ' ἦκον ὡς Θεὸς τῇ
ἰδίᾳ καὶ ἐμφύτῳ δυνάμει χρησόμενος καὶ τὸν ἐμ-
παροινοῦντα αὐτῷ, μᾶλλον δὲ εἰς ἄκρον ἡμῶν
ἀνεξικακίας ἡμέτερος διδάσκαλος, ἀοργησίας τε καὶ
ἁπασῶν αὐτοπάτων καταστήναι τύπος. διὸ καὶ ἔλεγε,
μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς
τῇ καρδίᾳ. ὁ μὲν οὖν τὸ πρᾶον σκοπὸν τοῦ μαχαι-
ρᾶν ἀνατείνοντος καὶ τὸ δι' ὀργὴν, οὐκ ἔξω φέ-
ρεται νομικῆς ἐπιτολῆς. πόδα γὰρ ἀντὶ ποδὸς, καὶ χεῖ-
ρα ἀντὶ χειρὸς, καὶ τραῦμα ἀντὶ τραύματος, καὶ μώ-
λωπα ἀντὶ μώλωπος αὐτοπαγῆ ἀνέκλητος τοῖς
ἀδικοῦσιν ἐπέλυε. τί δ' ἀράσαντες ἕτερον ἦκον οἱ
μαχαίραις ὡπλισμένοι καὶ ξύλοις, καὶ ὅπλοις
ἐνηρμοσμένοι, καὶ συνωθλεμμένοι καὶ πληθύν, ἢ
πάντως ἐκεῖνα τὰ δι' ὧν ἐοικὸς ἦν τὸν ἐχάτων
κινδυνοῦσαν τοῖς μαθηταῖς; ὅτι γὰρ καὶ ξύλα καὶ
μαχαίρας ἐπεκομίζοντο, Ἰούδας ἡμῖν κατέστησεν
ὁ σωτὴρ, ἑτέρωθί που πρὸς αὐτοὺς εἰρηκώς. ὡς ὅπὶ
λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλα-
βεῖν με; καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ ἐκαθεζόμην
διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. νομικὸν οὖν
ἰδὼν τοῦ πάθους σχῆμα καὶ τοῖς ἀρχαίοις οὐκ ἀ-
πᾴδον ἤθεσι. ὁ μὲν κύριος ἡμῶν Ιησοῦς ὁ Χριστὸς
ἐπεὶ σφᾶς ἀφῖκτο τὰ κατὰ νόμον εἰσηγησόμενος, καὶ
διαμορφώσων ἡμᾶς εἰς ἡμερότητα τὴν καθ' ἑαυ-
τὸν, τοῖς κατὰ νόμον ὑπολειμμάτοις κινήμασιν, ὡς οὐκ ἔ-
χοντι τελείαν τοῦ κατὰ θεὸν ἀγαθοῦ τὴν κατόρθω-
σιν. ἐγὼ δὲ τὸ ταῖς τοῦ ἴσου ἀντιπαγαῖς ὃ τελείως
ὄντι ἀγαθὸν, ἀνεξικακίας μᾶλλον τοῖς ἀδικου-
μένοις δηλοφαίνεσθαι. εἰκότως δ' ἂν τις καὶ μὴ τοῦτο τυ-
χὸν, ἐρεῖ καθ' ἑαυτὸν· εἶτα πόθεν τῷ πέτρῳ μά-
χαιρα; ἐροῦμεν δὴ πάλιν, ὅτι μάλιστα μὲν ὃ ἀ-
μείωτος ἦν τοῦ νόμου τοῖς ἀδικεῖν ἠρημένοις εἰσπρά-
ξασθαι πως καὶ τοῦ ὃ σιδήρου χρείαν. τί γὰρ εἰ σιδήρῳ
τις πληττὴν ἤθελε τοὺς οὐδὲν ἀδικήσαντας, πῶς ἂν τὸν ἴσον ἤλθον εἰς πέρας; πλὴν εἰκὸς, ἅτε δὴ

καὶ δῆθ μέσης νυκτὸς τ καλυμμ ἐκπλήσσας τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ὕλαις τε ἐν κήποις ἐμβαλεῖν προσδεχήσομένας, καὶ θηρίων ἀγρίων ἔφοδον ὑποπτεύσαντας· θηρίων γὰρ μᾶλλον ἔφοβος τ Ιουδαίων ἡ χώρα. ὅταν γὰρ πρὸς τοῦτο λέγῃς· εἶπα τὴ μαχαίρας ἐδεῖτο τοῖς μαθηταῖς; οὐ γὰρ ἂν ἐξήρκεσεν ὁ Χριστὸς, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ θηρίων ἀποσοβεῖν, καὶ τ ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐξελάσαι φόβον; καὶ δὴ ἐν τῷ τὸ φαλῷ, ἀρίστα τῆς ἑρῆ, δυνατὸς γὰρ εἰς ἄπαντα Χριστὸς· πλὴν ἀνήσομεν, ὅτι ἐν ἕτερα καταρθοῦν ἰσχύοντες τῷ Χριστοῦ, παῖς καθ' ἡμᾶς σὺν ἡλίαις διέζωσαι μαθηταί· ἢ γὰρ ἀνὰ δύο τὸν καὶ ἀρίστες ἐκ λίθων ἀποτελεῖν δυνάμενος τ Χριστὸν, καὶ ἐκ τ μηδενὸς αἰσθητὸν ἀργύριον, ὃ τοῖς δαπάνῃ αὐτοῖς ἀρκέσαι δυνάμενον, ἀλλὰ ἐν ἀρίστοις ἐπεκρεμίζοντο, καὶ γλισχύομεν ἐπιφέρειν, καὶ τοῦδε τῶν τοιούτων συλλέγοντες. Ἁπλοῦσαι δὲ ποτὲ σὺν αὐτοῖς ἐθελήσαντος τ Χριστοῦ, σὺν εἰσέβησαν εἰς πλοῖον, καίτοι καὶ βαδίσαι δ' αὐτῶν ὑδάτων ἔχον εἶναι· ἤθελε καὶ τοῦτο Χριστός. εἰκὸς οὖν ἄρα ὃ ὅπερ σκιαῖς τοῖς κατ' αἰνιγμὸν ἀκολουθίαις, εἶπον ὡς βλέποι καρδίαν υἱοὺς τοῖς μαθηταῖς. ἀποκόπτει γὰρ ὁ πέτρος ὃ δεξιὸν τ παιδὸς ὠτάριον, ἀκριβῶς ὥσπερ ἐρήμους τ δεξιᾶς τοῖς τ Ιουδαίων λαοῖς, ὡς ἐν τύπῳ συμβεβηκότι δηλωθῆναι τ πράγματος. καὶ γὰρ ἠθέλησαν σωθέναι τὰ θεῖ Χριστοῦ. ἀνακολουθεῖ δὲ τετιμήκασι πλὴν ἀνόμων, μόναις ταῖς σφῶν ἀπονοίαις κεκαπιδόμενοι, πλανῶντές τε καὶ πλανώμενοι κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπεί τοι καὶ τὸν πάλαι δῆθεν ἀθέτησαν πατρικῶν τις νόμων ἐπεράσαντο τοῖς διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων.

A quam probabile est sanctos Apostolos cum intempesta nocte domo exissent, & in syluas ac hortos ingressuros se putarent, sibi quoque à ferarum incursu cauisse, quarum magnam vim alebat Iudæa. Iam si vrgeas, Quid gladiis opus habebant discipuli? Nonne enim feris abigendis par Christus erat? Ita prorsus. Christus enim omnia poterat. Inueniemus tamen discipulos, quamuis Christus omnia posset, nostro more viuere solitos. An non enim fatebimur Christum de lapidibus panes efficere potuisse, & è nihilo argentum creare, quod sumptibus sufficeret, attamen panes secum portabant, & loculos gestabant, quæ oblata essent colligentes. Et cum aliquando cum iis tranare Christus vellet, conscenderunt vnà cùm ipso nauigium, cum per vndas ipsas incedere possent, si Christus id quoque voluisset. Fruſtra itaque rationes humanas incusaueris, si discipulos iis vti videas. Petrus verò dextram auriculam pueri amputat, quo quidem ceu typo quodam significatur Iudæorum populos dextro & facili auditu carituros. noluerunt enim intelligere quæ Christi sunt: sed sinistram obedientiam complexi sunt, suæ dementiæ obsecuti, errantes ipsi, & in errorem alios mittentes, vt scriptum est. Nam vetcri lege conculcata conuersi sunt ad doctrinas mandata hominum.

2. Tim. 3. 13.

Εἶπεν οὖν ὁ Ιησοῦς τῷ Πέτρῳ· βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην αὐτῆς. τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;

v. 11. *Dixit ergo* IESVS *Petro, Mitte gladium tuum in vaginam. calicem quem dedit mihi Pater non bibam illum?*

Πολιτείας μὲν διαληπτικῆς ὡδίνει θεσμὸν ὁ παρὰ γνώμα καὶ δυνάμιν ἀσφαλῆς, ὑπὲρ τ καὶ νόμον τὸν δῆθ Μωσέως τοῖς ἀρχαιοτέροις λελαλημένης, ἀλλὰ τ δῆθ Χριστοῦ τεθειμένης, εἰ καὶ ποσοῦτον ἀπέχει τ χεῖρας μαχαίρας, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ αἰκάμιν ἔχειν δῆθ, ὡς εἴ τις βάλοιτο ῥαπίζειν ἡμᾶς εἰς τὴν τ σιαγόνων μίαν, καὶ δόντι ἕτερον εἰ τύχοι προσαπαιτῶν τρέφοντας καὶ τ ἄλλην, προέρριζον ὥσπερ τ ἑαυτῶν ψυχῆς τ ἀνθρωπίνην ἐκ πέτρου τὸ ὀλιγοψυχίαν. πλὴν εἰ καὶ μήπω τις ἔδει τ χεῖρα φησὶν ἀνέξικακεῖν πρὸς ἐμοῦ διώκοντά τό-

E Disciplinæ quidem Euangelicæ legem admonitio parturit, & vim præ se fert mandati, non illud quod per Mosen proditum antiquis, sed quod per Christum est traditum, quo tantum abest vt gladiis iniuriam vlcisci liceat, vt si quis maxillarum nobis vnam percusserit, alteramque insuper petierit, obuertenda sit ei, euulsa quodammodo radicitus ex animo nostro mentis angustia. Cæterum, licet nondum legem vllam de patientia tulerim, tamen à recta ratione

ne

ne tibi mens aberrat, ô Petre, & à rerum natura longe alienum facinus aggressus es. Nam cum placitum sit Deo ac Patri vt ego bibam istud poculum, id est mortem vltrò subeam ad mortis & corruptionis excidium, quî consentaneum est illud renuere, cum ex hoc poculo tot bonorum species humano generi prouenturæ credantur? Hæc est ergo loci propositi sententia, cui simile rursus est quod mox dicemus. Dominus noster IESVS CHRISTVS cum discipulos suos in fide confirmare vellet, cumque pretiosæ crucis scandalum remoueret, eos aliquando seorsim alloquens, Ecce, inquit, ascendimus Ierosolymam & Filius hominis tradetur in manus peccatorum, & crucifigent eum, & occident eum, & tertia die resurget. Petrus autem diuinus non reputans apud se passionis bonum, sed solam passionis ignominiam respiciens, *Absit à te Domine*, inquit, *non erit tibi hoc*. Quid verò ad hoc Christus? *Vade post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.* Nam quicunque vult sapere quæ Deo sunt placita, propositum & constitutum ei esse debet contemnere mundi honores, & splenderis humani iacturam pro nihilo habere, siquando exinde ad alios vtilitatis quippiam accedit. *Charitas* enim, inquit, *non quærit quæ sua sunt.* Est verò humana tantummodo respicientis, ferre non posse gloriolæ terrenæ iacturam, & sua curare duntaxat, nec proximi malis indolere. Quemadmodum igitur illic scandalum Christi, in quem scandalum cadere omnino non potest, Petrus dictus est, quippe qui non inculpato zelo locutus esset, propterea quod ad crucis tantum passionem, nequaquam verò ad passionis commoda respiceret: (euertere enim quantum in se erat futuram pro vita omnium passionem nitebatur) sic etiam hîc per zelum & gladium & facinoris ardorem idipsum facere cernitur. Sed rursus increpatur non solùm his verbis. *Mitte gladium tuum in vaginàm*, sed vt ab alio Euangelista refertur, Christo addente, *Omnes enim qui gladiũ acceperint gladio peribunt.* Atque vt repetamus ea quæ antea diximus, cum

Luc. 58. 31.

Mat 16. 22.

1. Cor. 13. 5.

Ioan. 18. 11.

Mat. 26 52.

μος, λογισμοῦ ἄξιον παρέπεσες ὁ σός, ὦ Πέτρε, διέσφαλται σοι, ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει πολὺ δὴ λίαν ἀποδὸν ἐποιήσω τὸ ἐγχείρημα. δεδογμένου τε γὰρ ἐν σωτηρίσμασι τοῦ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸ πιεῖν ταυτὶ τὸ ποτήριον ἐμέ, τοῦτ' ἔστιν, ἐθελοντὴν ὑποφέρειν τὸν ὥσπερ εἰς ὕπνον κεχηνότα θάνατον, ὅπερ καταλύσει θανάτου καὶ φθορᾶς, πῶς οὐκ ἐκρηδὲς ἀκόλουθον, κρίνοι τοσαύτης ἀγαθῶν ἰδίας δύσελπις πίστις τοῦ τῶν ἀνθρώπων γλίσχρος λόγος τὸ πιεῖν αὖθις; ὁ μὲν οὖν τοῦ παρεκπεσόντα τὸ τούτοις δι' μέλος παρεισελθεῖν ποιεῖ· ἴσον γὰρ τοῦτο ἔστιν ἐκφυγεῖν πάλιν· ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, βεβαιοτέρους εἰς πίστιν ἀναβιβάζεσθαι θέλων τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἐδ' ὅτι τοῦ ἰδίου σταυροῦ παρεμπεσόντα σκάνδαλον, ἔφη ποτὲ καὶ μίνας αὐτοῖς παρεσκευασμένος· ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν καὶ σταυρώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. Πέτρος δὲ ὁ θεοπέσιος, ἀ δ' ὃν τὰ πάθους σύνοψιν ἀγαθὸν, ἀποβλέψας ἢ εἰς μόνον τὸν ἐκ παθεῖν ἀδοξίαν, ἵλεώς σοι κύριε, φησὶν, ἀ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. καὶ τί πρὸς τοῦτο Χριστός; ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι ἀ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. τοῦ μὲν γὰρ φρονεῖν ἐθέλοντος τὰ δοκοῦντα Θεῷ ἔργον αὖ εἴη καὶ σκοπὸς πρὸ σοῦ μὲν ποιεῖσθαι τοῖς ἐν κόσμῳ ἡμαι, καὶ τὸ ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας σοῦ ἐνδεὲς ἀξιοῦσαι λόγου τῆς ζημίας, ἵνα δὲ ἀ δι' ἀ τοῦτο παθεῖν ὃ τοῖς ἑτέροις ὠφελίμου χρήσιμον· ἡ γὰρ ἀγάπη, φησὶν, ἀ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. ἀ γεμίζω εἰς μόνα τεταμένην τε καὶ βλέποντος τὰ ἀνθρώπινα, τὸ ἀφόρητον ἡγεῖσθαι τὸ ὅπερ τῆς δοξαρίου τὴν ἀπώλειαν, καὶ εἰς μόνον ὁρᾶν τὸ ἴδιον ἀγαθὸν, τοῖς ἐν τῷ πλησίον μὴ ἐπαλγύνεσθαι κακοῖς. ὥσπερ οὖν καὶ τότε τὸ σκάνδαλον ἐλέγετο τοῦ Χριστοῦ, καίτοι σκανδαλίζεσθαι μὴ εἰδότος, λαλήσας μὲν ἐξ ἀγάπης τὸ οὐκ αἰσχλήτως ἔχειν ἰσχύουσης, ὁ Πέτρος δι' ὃ μόνον ἰδὼν εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πάθος, καὶ ἀ καὶ τὰ ὄν τοῦ πάθους ἀγαθὰ διαπτέπειν γὰρ ἐπιεικῶς τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, τὸ διδομένου τε καὶ ὀφειλόμενον ὑπὲρ τὰ ἀπόντων ἡμέαθαι ζωῆς· ὥστε καὶ ἐνταῦθα δι' ζήλου καὶ μαχαίρας, καὶ θερμοῦ λίαν ἐγχρήματος τοῦτο αὐτὸ προφαίνων ὁρᾶσθαι· πλὴν ὅπερ πάλιν, ἀ μόνον ἀκούσας, βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, ἀλλ' ὡς ἕτερός τις ἔφη τῶν διαλεγομένων, παρεστηκότος Χριστοῦ. πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. ὃ δὴ φθάσαντες εἰπόμεν, αἰσχλαβόντες ἐφθάμεν, οὐκ αἰσχλήτως

τῶ πάθους εἰσδαίνοντος, ὅτε μὴ ὡς πλεονεξίας A Ἰουδαϊκῆς ἐπινίκιος ἐμένει, καὶ πρὸς δίκην ἀμύνεσθαι χρὴ καὶ μὴ εἰρηνικῶς καὶ τοῦτο μαχαίρᾳ καὶ σὺν χάρησι τῶν ὑπιόντων θράσος, καὶ τὰς αἰσίους τῶν Ἰουδαίων ὑποβουλάς; τὸ δὲ πατέρα καὶ Θεὸν δεδωκέναι φησὶ τὸ ποτήριον αὐτῷ, τοῦτ' ἔστι, τὸν θάνατον, κατὰ δίκην τῶν Ἰουδαίων ἀφιλοθηρίας ὑπηρετούμενον, ἐπείπερ ἤδη οὐ ὅλως συνέβη, μὴ ὑπὲρ συμβιῶσαι δι' ἡμᾶς ἀφέντος αὐτό. Διηγεῖται καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη Πιλάτου μεγαλορρημονοῦντα B Χριστός· οὐκ εἶχες κατ' ἐμοῦ ἐξουσίαν οὐδεμίαν, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. τὸ ἐξουσίας γὰρ λέγων Πιλάτῳ ἡμέτερόν φησι τὸ εἰς τὸ παθεῖν ἑκούσιον ὁρμὴν τοῦ ἰδίου, καὶ τὸ ἄνωθεν καὶ πρὸς πατρὸς εἰς τοῦτο συναίνεσιν.

nec inuitus, nec Iudæorum vi præualente sed vltrò patiatur, quam ob rem dimicandum esset, & gladio satellitum eius nutu irruentium audacia impiorumque Iudæorum insidiæ repellendę? A Patre autem ac Deo datum sibi esse ait poculum, id est mortem, licet per Iudæorum impietatem præparatum, quia nihil planè factum esset, nisi euenire propter nos Pater permisisset. Ideóque Christus ad ipsum Pilatum magnifice se iactantem dixit: *Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi datum tibi esset desuper.* Potestatis enim vice Pilato fuisse ait, quòd Filius vltrò se ad patiendum offert, & quòd Pater ipse cælitus in id consentiat.

Η οὖν σπεῖρα, καὶ ὁ χιλίαρχος, καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον πρὸς Ἄνναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου· ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον C ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

v. 12. &c. *Cohors autem & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt* IESVM, *& ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori propopulo.*

Vulg. ἀποθανεῖν

Συνεσταλμένων ἤδη τῶν ποδισμῶν, ἀπηνιάξαντός τε ἑαυτῷ χεὶρ τοῦ Πέτρου τῷ μαχαίρᾳ, ὑποθέντός τε ὡσαύτως ταῖς τῶν Ἰουδαίων χερσὶν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, καίτοι μὴ παθεῖν ἑκὸν καὶ ἀβιαίως ἐφεστῶτος, ἀνημέρως ἤδη φέρονται τοῖς θυμοῖς D καὶ εἰς ἅμαχον ὡσαύτως αἰσχύνονται θράσος, οἵτε στρατιῶται σὺν τοῖς κεκτημένοις λοχῶντι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ὑπηρέται. εἶχον τὰ ἤδη πρὸς πάντων ὁπόσων αὐτοῖς ἐλάττους τὸν κύριον, δεσμοῖς μὲν ἐκτείνουσι, καίτοι δι' αὐτὸ πρὸς ἡμᾶς ἀφιγμένον, ἵνα δεσμῶν ἡμᾶς ἐξέλητται δι' ἀβουλίαν, καὶ ἐκ τῶν ἁμαρτίας ἀπολύσῃ βρόχων. ἀποκομίζουσι δὲ πρὸς Ἄνναν, πενθερὸν ὄντα τοῦ Καϊάφα, ὅθεν πως ἡμῖν ἔπεισιν ἤδη νοεῖν, ὅτι τοῦ Χριστὸν αἰσχυνόμενος ἁμαρτίας ἀπολύσεως ἀπορρήματος τὸν εἰπόντα μαθητὴν τοῦ συλληφομένου τὸν Χριστὸν ἐξαιτῆσαι πλησθῆν. αὐτῷ δηλαδὴ ὡς ἀπαρχὴν ἤδη καὶ παρὸν ὅσον ἐφαίνοντο λέγοντες, διὰ τοῦ προφητικοῦ φωνῆς, διασώσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί. δύσχρηστος γὰρ ὄντως Ἰουδαίοις ὁ Χριστὸς. καὶ γοῦν ἀπαρχὴν αὐτὸς, ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ αὐτοῖς ἔξιν ἔχουσι τοῦ φιλαμαρτήμονα, καὶ φιλήδονον, οὐδὲν

Sublatis impedimentis & gladio de Petri manu excusso, Christoque ipso quamuis effugere liceret vltrò se Iudæorum manibus offerente, ferociter demum irruunt, & immani succenduntur audacia tum milites, tum dux eorum, & cum eis ministri. Cum autem in omnibus obsequentem Dominum cepissent, vinculis eum extrahunt qui idcirco ad nos venit, vt Diabolicis vinculis nos eximeret, & ex peccati laqueis liberaret. Ducunt autem ad Annam Caiphæ socerum, vnde suspicari quodammodo licet, ipsum impij aduersus Christum facinoris artificem fuisse & machinatorem, & ab eo, vt credibile est, pretio conductum proditorem, cohortem petiisse quæ Christum comprehenderet. Ad eum itaque primum deducitur. Rebus etenim ipsis verum esse, & adesse iam videbatur quod per Prophetæ vocem ipsi dicebant, *Ligemus iustum, quoniam inutilis est nobis.* Inutilis enim reuera Iudæis Christus erat, non quòd ipse talis existat, sed quòd animis ad peccatum & voluptatem proni cum essent, nihil

operæpretium afferre videbatur, iustitiam quæ supra Legem est inducens, & quę Deo virtutis amanti placerent apertè exponens, cum istiusmodi viam Lex non habeat, sed per vmbram potiùs & ænigmata obliquè & vix quod iuuare possit auditores significet. Quemadmodum igitur vitiatis oculis inutile quodammodo est solis lumen, à quo non iuuantur morbo id impediente, & malè affectis cibi salubres inutiliores cæteris esse videntur, quamuis optabilem conciliare possint sanitatem: sic etiam Iudæis Dominus inutilis videbatur, licet salutis author esset. nec enim salutem suam diligunt.

A ἐδόκει τ̃ ἀρίστων εἰσφέρειν, τὴν ὑπὲρ νόμον δικαιοσύνην εἰσηγούμενος, καὶ ὃ δοκοῦν ὄντως ὢν φιλαρέτῳ Θεῷ εὐπρόσδεκτος ὁδὸς δεικνύων εἰς ὑπόνοιαν, καὶ σκιὰν ἔχοντος τ̃ νόμου τ̃ ὁδὸν, δι' αἰνιγμ̃ν μᾶλλον καὶ αἰνιγμ̃ν πλαγίως δ' μόλις τ̃ πρὸς ὠφέλειαν τοῖς ἀκεραιομένοις προσφερόντος. ὅπερ οὖν ὑπὸ τοῖς μὴ ὅλως τ̃ ὄψιν λελωβημένοις δύσχρηστόν πως ἐστὶ τ̃ ἡλίου τὸ φῶς, σωτήρια αὐτοῖς ἐμποιοῦν τ̃ ὄντως, προσαποδιδοῦσης εἰς τοῦτο τ̃ νόσου, τοῖς δ' τ̃ ἕξιν κεκακωμένοις πρὸς τ̃ ἐδεσμ̃ν ὑγιεινὰ, δυσχερεστέρα πως τ̃ ἑτέρων εἶναι δοκεῖ, καίτοι προσηκόντως εἰδότα τὸν τελεσθέντα ὑγιάσαι· ὕτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ κύριος δύσχρηστος τις ἐδόκει, καίτοι τ̃ς σωτηρίας ὑπαρχων πρύτανις. οὐ γὰρ ἑαυτ̃ς ἀλλ' αὐτοῖς τὸ σώζεσθαι φίλον.

B

Miserunt autem eum ligatum ad Caipham Principem Sacerdotum. Erat autem Caiphas qui consilium dedit Iudæis quia expedit vnum hominem mori pro populo.

Ἀπέστειλαν δ' αὐτὸν δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἦν δ' Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τ̃ λαοῦ.

Infelici arte Annæ & ministerio satellitum, qui ad hoc conducti erant, capitur sacrosancta illa victima, id est Christus, & intra retia inuolutus ad C Caipham iniustæ necis authorem deducitur, licet Sacerdotij gratia redimitum. Et verbo quidem videtur ipse mortem Christi machinari, sed & author eius capiendi tandem deprehenditur. Excipit enim vinctum IESVM, & facinus omni impietate deterius impijs suis consiliis miser protulit. quid enim illa in Christum impietate grauius extiterit?

Τελήρεται μὲν οὖν δι' τ̃ Ἄννα δεξιοτεχνίας, καὶ τ̃ ὑποσυρτίας τ̃ εἰς τοῦτο μεμισθωμένων, τὸ ἱερεῖόν τε καὶ ἅγιον θῦμα, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, ἀγόμενον μὲν εἴσω κατειλημμένος, ἐπὶ τ̃ τ̃ ἀδίκου σφαγῆς ἄγεται πρόξενον, ἤπερ καθηγητεύει. Καϊάφας δ' οὗτος ἦν, καίτοι τ̃ ἱερωσύνης κατεστεμμένος χάριτι. καὶ λόγῳ μὲν φαίνεται καθάρξας αὐτὸς τ̃ μιαφονίας, ἁπτόμενος δ' αὐτ̃ λοιπὸν ἁλοὺς τ̃ τολμήματος. δίκαιον γὰρ δεδεμένον τ̃ Ἰησοῦν, καὶ καιρὸν ὡς ἂν ἵνα τ̃ ἑαυτ̃ συμβουλῆς καὶ τ̃ν δημοσίων σκεμμάτων ὁ δείλαιος, ἐποιήσατο τὸ πρώτων ὅτι μάλιστα τ̃ κεφαλὴν αἰσχύνασθαι δράμα. τί γὰρ οὐ χεῖρον τ̃ς εἰς Χριστὸν δυσεβείας τὸ δυσαθέστερον;

v. 15. *Sequebatur autem* IESVM *Simon Petrus, & alius discipulus.*

D Ἠκολούθει δὲ τ̃ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητ̃ς.

Perculsis, vt apparet, cæteris discipulis, & furorem eorum qui Christum ad necem deposcebant fugientibus, Petrus ei adhæret, feruentiùs eò properans, & nullo periculi metu sequitur, reique exitum considerat, alio comitante discipulo, nimirum Ioanne, diuini huius libri piissimo authore. seipsum enim ait esse alium discipulum, neque verò apertè se nominat, ostentationis suspicionẽ fugiens, & ex animo

Κατατεθειμένων, ὡς φαίνεται, τ̃ ἑτέρων μαθητ̃ν καὶ τὴν παρατυχοῦσαν τ̃ φονώντων ὀργὴν ἀποδιδρασκόντων ὀργὴν, δ' εἰς Χριστὸν ἀγάπης ὁ Πέτρος ἐξέκαυτο, θερμοτέρως αἰεὶ κἀκείνοσι πρὸς τοῦτο βαδίζων καὶ ῥιψοκινδύνως ἀκολουθεῖ, καὶ τὸ τ̃ν ἐκβοσκομένων καταπεπτεῦσθαι πέρας, σκοπιόντός τε αὐτ̃ Ἰωάννου τὴν τ̃ ἱστορίας θεωρίαν εἰς ὁμοίαν ἀναβαίνοντος ἕξιν τ̃ ἑτέρου μαθητ̃. Ἰωάννης δ' οὗτος ἦν, ὁ τ̃δε τ̃ βιβλίου συγγράμματος θεοφιλὴς ὄντως δημιουργός. ἑαυτὸν γὰρ εἰ φησι τ̃ ἑτέρου μαθητὴν, ὀνομάζει δ' οὐκ ἀναρχῶς, φιλοκομπίας ὑπόνοιαν ἀποφεύγων ἔμφρων, καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι τ̃ ἄλλων ἐν ἀμείνοσι,

τῶν ἰδίων ἐνθυμημάτων ὡς πορρωτάτω ἀφίς. τὰ γὰρ τοι τῶν αἰδραγαθημάτων ἐξαίρεται, καὶ εἰ φαίνοιτο τυχὸν σώοντα ὑπὸ τῶν οἵ γε φρονοῦσιν ὀρθῶς, ἀλλ' οὐκ αὐτοῖς ποτὲ ἀρκεῖ τὰ αὐτῶν γλώττης εἰς ἑτέρων ἀκοὰς. ἀκοσμότατον γὰρ τὸ ἐγκώμιον πάντως, ὃ μὴ ἀφ' ἑτέρων φωνῆς ἐγκωμιάζεσθαι μᾶλλόν τινας, ἢ παρ' ἐξ ἰδίου στόματος. καὶ γοῦν ὁ παροιμιαστὴς, ἐγκωμιάζέτω σε, φησὶν, ὁ πέλας καὶ μὴ ὃ σὸν στόμα, ἀλλότριος ἀλλὰ καὶ χείλη.

A fastum omnem procùl amoliens. Præclarè quippe virtutes extolluntur, tametsi reticeantur à sapientibus in quibus illæ cernuntur. turpissimum enim est non aliorum voce sed ore suo laudari velle. Vnde Prouerbiorum scriptor, *Laudet te vicinus tuus*, inquit, *& non os tuum: alienus, & non labia tua.* Prou. 17: 2.

Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος γνωστὸς ἦν τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως.

B *Discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiuit cum* IESV *in atrium Pontificis.*

Περιεργότερα πάλιν ἡμῖν τοῦτον καὶ τοῖσι μετέπειτα, καὶ λεπτολογεῖν ὑπὲρ τῶν δεήσειεν οὐδὲν ἀφ' ὧν ὁ πᾶσι λειτουργὸς. ὅπερ γὰρ ἔμελλε καὶ τὰ ἐν αὐτῇ γενόμενα τε καὶ εἰρημένα τῆς τοῦ ἀρχιερέως αὐλῆς τοῖς ἰδίοις ἐγκαταπέμψειν συγγράμμασιν, αἰτιολογικωτάτην ὡσανεὶ καὶ τοῦ διδάσκαλον σωφρόνως ἀπολογίαν ἡμῖν ἐποιήσατο· γνωστὸς γὰρ ἦν, φησὶ, τῷ ἀρχιερεῖ. σιωπῶ δὲ μὴ ἐγκαλοῦν ἀδέκαστα λύτως, ἢ εἰς τὴν ἡγεμόνα γνῶσιν, φιλίαν γὰρ οὐκ ἠξίωσεν εἰπεῖν, ἀποδεδόσθαι αὐτῷ προσχεούσης τοῦ εἴσω διελθεῖν· ἵνα τοίνυν πιστεύητε τὰ ἐν τῇ αὐλῇ πεπραγμένα συνιδεῖν, ὡς οὐ μόνης ἑτέρων διδασκομένου φωνῆς, ἀλλ' αὐτὸς τὰ πεπραγμένων ἀκοῆς τε ἅμα καὶ αὐτόπτου καθεστὼς, χρησιμωτάτην ἡμῖν ἐποιήσατο καὶ τὴν περὶ τῆς γνώσεως ἐξήγησιν.

C potuerit, nempe quod notus esset inquit, Pontifici. vnà itaque ingreditur prohibente nemine, cognitione Pontificis (nec enim amicitiam dicere voluit) liberum aditum ei faciente. Vt ergo fidem faceret se ea quæ in atrio gesta erant scribere, non quasi aliorum relatu ea accepisset, sed quòd eorum spectator ac testis auritus esset, commodè nos etiam docuit notum se fuisse Pontifici.

D

Ὁ δὲ Πέτρος εἱστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον.

v. 16. *Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus ille alius qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.*

Οὐκ ἂν ὑστέρησεν, ὅσον ἦκεν εἰς προθυμίας τῆς ἰδίας ψυχῆς, τοῦ συνεισδῦναι ὁ Πέτρος, εἰμὴ τῆς προθυμοτέρου παιδὸς ἡ τήρησις οὐκ ἀκίνδυνον ἐπῆγε τοῖς ὑπερτέρων ἐγνωσμένοις τὴν εἰς τὸ εἴσω προσδρομήν. καὶ βιασθῆναι μὲν ἂν καὶ ἄκοντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνδρὸς ἴσως δήπου πάντως ἀχαλεπὸν, τὴν μεμψὶν πλησιάσαντα εἰς ἀταξίαν ἐγκλήματος οὐκ ἀλλθήσειν. εἴργεσθαι τοίνυν, ὡς ἐξ αἰσχύνης, καίτοι λίαν ἀλύοντα ὁ μαθητὴς, μέχρις αὖ ὑπεῖκεν λελυπῆσθαι δοκοῦντα τοιοῦτον αὐτὸν τὴν αἰτίαν σκοπήσας ὁ ἕτερος, συνέσεκόμισεν ἑαυτῷ, τῇ τῆς πυλίδος προσπροβολὴν λαλήσας, καὶ χάριν αἰτήσας τοῦ συζηλωτὴν τοῦ εἰσπορεύεσθαι.

Irrupisset vtique, quo erat animi feruore, vnà cum cæteris Petrus in atrium, nisi ostiariæ custodia minùs tutum ignotis introitum reddidisset. Et quidem mulierculam trudi à viro non erat difficile, sed à petulantiæ crimine non E alienum. Arcetur itaque discipulus, quamuis grauiter id ferret, donec alter sentiens id ei esse permolestum, secum introduxit ostiariam allocutus, & eius secum introducendi gratiam precatus.

A

v. 17. *Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.*

Λέγει οὖν τῷ Πέτρῳ ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρός, μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; λέγει ἐκεῖνος, Οὐκ εἰμί.

Cum Seruator noster Christus prædixisset Petro ter negaturum se, & priusquam ter gallus cantaret, in fide nutaturum, explicat demum Euangelista vbi & quomodo id contigerit. Interrogat itaque ostiaria nunquid vnus è discipulis foret eius qui iniustum subibat iudicium. Negat verò Petrus, ac tanquam crimen aliquod à se remouet, dicens, *Non sum*, non vtique quòd metueret ne forte caperetur, aut quod veritatis professionem recusaret, sed quia cum Christo esse quouis periculo satius habebat. Ex dilectione itaque labitur, radixque negationis illius Dei amor est, haud recto quidem iudicio susceptæ, sed studium tamen eius excitantis vt Christo adhæreret.

B

C

Περιηγμένος ἦδη τῷ Πέτρῳ ἡ εἰς τρὶς ἐσομένου ἐξαρνήσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ὅπῃ καὶ ὁπόθεν ἀπιστίᾳ πως τοῦτ' ἔπαθεν, ἐξηγεῖται λοιπὸν διὰ μέσης ὁ θεσπέσιος διαλαμβάνεται, ὅπου τε καὶ ὅπως ὁ τοιοῦτον πράγμα τετόλμηκεν. Διαπειρωτᾶται γοῦν ἡ τῆς πυλωρὸς εἰσδρομηθεῖσα γυνὴ, μὴ ἄρα τις εἴη τῶν τελωνούντων ἐν μαθηταῖς τοῦ τὴν ἄδικον ὑποδυομένου κρίσιν. ἀποφάσκει δ' ὁ Πέτρος, καὶ ὡς καθ' ἑαυτὸν ἐν ἀκινδύνῳ ἀποσκάζεται, λέγων, Οὐκ εἰμὶ, καὶ οὐχὶ δι' πάντως καλὰ δίσας ὁ δειλαίνας τυχὸν, οὐδὲ τὸν τῆς ἀληθείας αἰκάρρησιν ἀποδεικνύμενος, ἀλλὰ ὁ πρὸς ὁτιοῦν ὑποπεσεῖναι καὶ τὸν ἀβουλήτων, εἰ τύχοι, δεῦρο ἐν ὡσανεί τι καὶ ὀπίσω λιπὼν τὸν συνέσιν Χριστῷ. ἐξ ἀγάπης οὖν ἄρα ὁ πταῖσμα, καὶ ῥίζα πως ἐκ τῆς φιλοθεΐας μὲ ἀρνήσεως, οὐκ ἐξ ἀκεραίους λίαν συμβαίνουσα λογισμοῦ, μνωμένη δὴ οὖν ὅμως τῇ συνέσει πεδοῦν τι ὁ ἀσυνδιαζόμενον.

D

v. 18. *Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. erat autem cum eis Petrus, stans & calefaciens se.*

Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. ἦν δὲ καὶ ὁ Πέτρος ἑστὼς μετ' αὐτῶν, καὶ θερμαινόμενος.

Cum introisset Petrus, & se cum domesticis miscuisset, similia his facere se finxit, licet alto corde premens dolorem, ne mœsto vultu condolere capto deprehenderetur, atque ita domo eiectus votis suis excideret. Nec enim credibile est tantam sui corporis curam habuisse discipulum, vt cum in tantis animi angustiis esset, frigoris remedium quæreret, sed neque si maioribus frui porro bonis liceret, Christo ita vexato, iis vti vellet. Singulari autem consilio perinde ac famulos securum se fingit, & quasi nihil prorsus in mœrorem eum deiecisset, damna frigoris repellit, vt cum vnus è domesticorum numero censeretur, occasionem iterum negandi Christi vitaret. Sed fieri non poterat vt falsum esset quod seruator dixerat. Quod enim fore vtique nouerat, vt Deus, hoc discipulo prædixit.

E

Εἴσω θυρωνιλάσας ὁ Πέτρος δὲ τοῖς οἰκέταις ἐναπολαφθεὶς, τὰ ἐκείνων δρᾶν ὑποκρίνεται, καίτοι τὴν λύπην κακαχωμένῃ, δὲ δύσθυμον ἔχων ἐν καρδίᾳ τὴν ἀθυμίαν, ἵνα μὴ τῷ καταφθῇ συμμεμυκότι πρόσωπῳ καθάφωρος δίρεθείς, ὡσαμεὶ τῷ κειρομένῳ συναλγῶν ἐᾷ φίλων, τὸν τὸ πεθυμένων ἐκπίμπρασθαι θέρος. ἀπίθανον γὰρ νομίζειν τὸ φιλοσοφεῖν ὅτῳ οἰέσθαι τὸν μαθητὴν, ὡς ἐν τοσαύταις ὀπὸ βαρυθυμίαις, τὸν ἐκ χλιμῶτος καθαφυγμὸν ἐκμαχόμενα ἐᾷ τὸν ἄκεσιν. ἀλλ' ὅ δὴ δὼ εἰ μετὰ τῶν ἔτι μειζόνων ἀπολαδοῦσα χρηστῶν, κέμενος ὅτῳ Χριστοῦ τυχεῖν ἰώμενος. οἰκονομικῶς γὰρ λίαν τῇ τῶν θεραπόντων ἀκηδίᾳ συμπλάττεται, καὶ ὡς μηδενὸς ὁ τοιοῦτον καταθρωῶντος εἰς ἀθυμίαν τὰ ἐκ τοῦ χλιμῶτος ἀποκρούεται βλάβη, ἵν' ὡσανεί τις τῶν οἰκίας γνησίμων καὶ ἐᾷ τούτου πιστεύηται, δραστήριόν τι ὕστερον λοιπὸν καὶ ὁ εἴσω τις ἔφοιτο πάλιν ἀρήσασθαι. ἀλλ' οὐκ ἰῶ δραψύσασθαι τὸ ῥητὸν τοῦ λόγου. ἐγὼ γὰρ ἔγνω πάντως ἐσόμενον ὡς Θεὸς, τοῦτο τῷ μαθητῇ προμεμήνυκεν.

crassitie indura nudam & apertam rerum necessariarum notitiam non inferunt. Ego verò palam locutus sum mundo : absque ænigmatis enim & vmbra perfectam bonorum formam repræsentaui, ac omni dempta obliquitate rectum pietatis in Deum iter demonstraui. Ego locutus sum mundo, non vni tantum Israëlitarum genti. Tametsi enim nondum per vniuersum orbem peruulgata sunt nostra, erunt tamen aliquando. Ego semper in Synagoga docui. Quod quale sit, nonne operæpretium est animaduertere ? In memoriam, vt videtur, vel inuitis reuocat Iudæorum principibus Prophetiam illam, quam diuinus Esaias tanquam sub persona Christi prodidit, *Non locutus sum in abscondito, nec in loco terræ tenebroso.* Et rursus : *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.* Loqui enim nec in abscondito, nec in loco tenebroso, quidnam aliud demum esse potest, quàm palam ac liberè loqui, & in magna frequentia ac celebritate hominum loqui ? Rectè autem ac necessariò Prophetici oraculi memoriam eis renouat, vt discerent se impiè iudicare eum qui ipsorum spei debebatur. Iudæorum enim est promissio, iuxta Pauli vocem.

Esai. 45. 19.

Esai. 65. 2.

Rom. 1. 26.

Quid me interrogas ? interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis : ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

Increpat Legis peritos, vt qui Legem ipsam qua gloriabantur violarent. Nondum enim damnato cum præmaturum quodammodo supplicium irrogarent, crimina frustra quæritant. Quid ergo interrogas, inquit, & ad defensionem vocas eum quem prius damnasti quàm esset accusatus ? Licet autem hunc locum aliter intelligere. Qui me odio prosequuntur, inquit. & à quibus tam grauibus ignominiis afficior, si quid de me dicam, continuò falsa me loqui clamabunt. Aliorum itaque voce discite. testes inuenire difficile non erit. hi enim sermones meos audierunt. Neque verò quisquam eum existimabit, cum corda & renes norit, aliquos ex iis qui astabant qui ipsum audissent fortuitos testes exhibuisse : nequaquam : indicauit enim quosdam ministros qui doctrinam suam olim suspexerant : Quomodo verò aut quãdo, rursus ad explicationẽ loci huius

τῇ παχύτητι τῦ χράμματος κατημφιεσμένα γυμνῶ. Οὐκ εἰσφέρῃ τ αἰσχύνην τ εἴδησιν. ἐγὼ δὲ ὁ παῤῥησίᾳ λελάληκα τῷ κόσμῳ· ἀπνιγμῦ γὰρ ἢ σκιᾶς ἢ τ ἀγαθῶν ἰδίας παῤῥέδειξα τὴν κατόρθωσιν, ἢ πλαγίας ἁπάσης ἐξηρημένης δύσεως εἰς Θεὸν δι' σεβείας ἀπέδειξα τ ὁδόν. ἐγὼ λελάληκα τῷ κόσμῳ, οὐχ ἑνί φησι γένει τῶν ἐξ Ισραὴλ· εἰ γὰρ καὶ μήπω τυχὸν πᾶσι τ οἰκουμένῃ ἐκπυσά πως ἐστὶ τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἔσται ποτέ. ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν συναγωγῇ. ἢ τί τῦτό ἐστι, πῶς οὐκ αἰσχύνην ἰδεῖν; εἰς ὑπόμνησιν, ὡς ἔοικε, ἢ οὐχ ἑκόντας καλεῖσθαι τῶν Ιουδαίων προφητικῆς προφητείας ἐχούσης ὧδε πρὸς αὐτ. τί γὰρ ἔφη πάλιν ἡμῖν ὁ θεῖος Ησαΐας, ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. ἢ πάλιν· ὅλην τ ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα. Ὃ γὰρ μήτε ἐν κρυφῇ, μήτε ἐν τόπῳ λαλῆσαι σκοτεινῷ, τί ἂν ἕτερον εἴη λεῖπον, ἢ ὃ πεῖσαι μᾶλλον ἐν παῤῥησίᾳ τοὺς διαλέξεις, λαλῆσαι ἢ ἐν τόποις, ἐκ ὀλίγων ἔχουσι τῶν ἀκροωμένων τ συνόδων; καλῶς ἢ σοφόν ἐστι καὶ αἰσχύνης τῆς τῦ προφήτου πρὸς αὐτὰ μνησικακῆσαι ἀγγέλῳ φωνῆς, ἵνα δὴ μάθοιεν, ὅτι κείνοις δυσπειθῶς τ ἐν ἐλπίσιν αὐτοῖς χρεωστούμενον. Ιουδαίων γὰρ ἡ ἐπαγγελία, κατὰ τὸν τῦ Παύλου φωνῶ.

Τί με ἐρωτᾷς; ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς· ἴδε, ἅτινα οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ.

Ἐπιπλήττει τοῖς νομομαθέσιν, ὡς τὸν αὐτὸν ἠδικηκόσι τὸν ἐφ' ᾧ σεμνύονται νόμον. τῷ γὰρ ὕπω κατεγνωσμένῳ προφθάσαι ὡς εἰπεῖν ἐπιχειροῦντες τ κρίσιν, ἀδιαπόρως ἐπὶ ζητοῦσι τὰ ἐγκλήματα. πῶς, φησὶν, ἐρωτᾷς ἢ καλῆς εἰς ἀπολογίαν τ ἤδη παθόντα τ ἔφοδον, προσδυπόρησάν τε τῷ ἐλέγχοντα τ ἁμαρτίαν; προσκαλῆς ἢ τὸν ἕτερος τοῖς εἰρημένοις οἱ μεμισηκότες ἤδη, φησὶ, ἢ ταῖς ὕστερον δηλαδὴ αἰσχύναις ἀφιεβελήκοτες, εἴπ ἂν λέγοιμί τ κατ' ἐμαυτὸν, οὐκ ἂν ἴσως ὑκήκοαν ἢ ὃ ψεύδη βοᾷ. Ὑκούω ἂν δὲ τ ἑτέρων διδάσκεσθαι φωνῆς. ἀπαλείπουσας πάντα λῶς τ μαρτύρων ἡ ζήτησις· οἳ δὲ γὰρ γενήσονται τ ἐμοῦ κατήκοοι λόγων. ἢ νομῶ μὲν τις τυχὸν, ὅτι καρδίας εἰδὼς ἢ νεφρούς, ἐπιδέδειχέ τινας τ προσηκόντων ὡς ἂν τῦ πάντα τυχόντος ἀκροασομένους αὐτ. Ὃ γ' οὐχ ὕτως ἔχει. προέδειξε γὰρ τινας τ ὑπηρετῶν, οἳ καὶ πάλαι τ πρ' αὐτ διδασκάλων πεφωμήκασι, καὶ πῶς, ἢ πότε, πάλιν εἰπεῖν αἰσχύνην ἐπ' ἐκ-

φωνείας τῶν εἰρημένων. Σκοπῶ αὐτὸς ἡμῖν ὑποὶ πάλιν ὁ θεσπέσιος διάγγελος λελάληκέ τι τοιοῦτον, ὡς ἀζηλωμένου ποτὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ τοῖς σὺν δεσμανίοις Ἰουδαίοις τὸ περὶ τῆς ἐφεσῆς βασιλείας διαπυνθανομένοις λόγους διεπείροντο πάλιν οἱ τῆς Ἰουδαϊκῆς ταγμάτων ἡγεμόνες, καὶ θερμὸν ἐπ' αὐτῷ τὸ φθόνον ὠδίνοντες, ὡς μέσου πόθεν ἐσπουδάζον. λέγε γὰρ ὅτως ὁ διάγγελος· καὶ ἀπέστειλαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ὑπηρέτας, ἵνα πιάσωσιν αὐτόν. Ἀλλ' ὡς πολλὰ τῆς μακρᾶς ὁ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφετηρίου λόγος, οἱ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπεσταλμένοι, τοῖς ἄλλοις ἅπασι σύνεπίθοντο, καὶ τεθαυμάκασι πλέον εἰκῇ τῆς ἕτερος τῶν πεπλωμένων εἰς ὄχλους. λέγε γὰρ ὅτω πάλιν ὁ διάγγελος. ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι. διατί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν; ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται, οὐδέποτε ἐλάλησεν ὅτως ἄνθρωπος. ἀπεκρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ Φαρισαῖοι. μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; ἀκούεις ὅπως αἰσθησισμένους ἤδη τοὺς ὑπηρέτας καὶ τεθαυμακότας διείσκοντες, ἀγωνιῶσιν οἱ Φαρισαῖοι. τοῦτο τοιγαροῦν εἰδὼς ὁ σωτὴρ ἐρώτησον, φησὶ, τοὺς ἀκηκοότας. ἴδε ὅτοι ἴσασιν ἃ εἶπον ἐγώ. αὐτοὺς γὰρ ἐκείνους τοὺς τότε παρεστηκότας ὁρᾷ, ὃ, ὅτοι, φησὶν, ἢ κἀκεῖνο σημαίνων, ὅτι καὶ αὐτοὶ τεθαυμάκασι τῆς ἐμῆς διδασκαλίας τὸ κάλλος, οἱ τῆς ὑμετέρας ἀσεβείας ὑπουργοί.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς παρεστηκὼς τῶν ὑπηρετῶν ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπὼν αὐτῷ ὅτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ;

Περιεχάρυκται μὲν ἀφ' ἑνὸς τῆς προφήτου φωνῆς ὡς ἐσόμενον ὅτι Χριστῷ καὶ τοῦτο. Τὰ γαῖν μου δέδωκα, φησὶν, εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα. διεξάγεται γεμοὶ εἰς ὃ πάλαι προλεγόμενον πέρας, εἰς κεῖμα μὲν τῆς Ἰουδαίων ἀλαζονείας, εἰς διαίρεσιν δὲ καὶ καθαίρεσιν τοῦ ὀφλουμένης ἡμῖν ἀτιμίας, ἐπειδὴ ἡμαρτήκαμεν τῷ Ἀδὰμ τῷ προπάτορι τῆς θείας κατασκευῆς ἐντολῆς. ἀτιμάζεται γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν, ἐπειδὴ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αἴρει καὶ τὸ τοῦ προφήτου φωνῆ, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. ὥσπερ γὰρ θανάτου λύσιν εἰργάζετο, θανάτῳ τὸ ἴδιον σῶμα· τὸ αὐτὸν, οἶμαι, ἐστὶ καὶ τὴν ἀτιμίαν ἡμῶν ἀναδέξασθαι καὶ τὸ ἀρχέκακον ἁμάρτημα, λύσιν ἔχῃ ὃ ῥάπισμα τοῦ ὅτι Χριστῷ πληγῶν ἀτιμίας. εἷς γὰρ ὁ πάντων ἀντάξιος ὑπὲρ πάντων ἠτιμάζετο. πλὴν ὅλως οὐ οἶμαι φεύξεσθαι

A dicere est operæpretium. Igitur ille ipse nobis diuinus Euangelista aliquid istiusmodi rursus narrauit, nempe Iudæorum principes Christo Seruatore nostro turbis ad se confluentibus de regno cælorum disserente infrenduisse, & inuidiæ flamma succensos de medio illum tollere aggressos. Sic autem ait Euangelista: *Et miserunt principes & Pharisæi ministros vt apprehenderent eum*: Sed cum de Seruatore nostro multa dicerentur, qui à Iudæis missi erant vnà cum aliis omnibus credebant, & plus admirati sunt quàm quiuis alius è turba. Sic autem rursus scribit Euangelista: *Venerunt ergo ministri ad principes Sacerdotum & Pharisæos, & dixerunt eis illi*: *Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic homo.* Responderunt eis Pharisæi: Nunquid & vos deceptiestis? Audis vt cum famulos iam persuasos & admiratione Christi attonitos viderent, Pharisæi turbentur. Hoc ergo cum Seruator nosset, *Interroga*, inquit, *eos qui audierunt*: *Ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.* Nam cum illos ipsos quos tunc viderat præsentes cerneret, eos demonstrat dicendo, hi: vel idem est ac si diceret, Ipsi quoque doctrinæ meæ pulcritudinem sunt admirati, qui vestræ impietatis erant ministri.

Ioan. 7. 32.

Ibidem. 45.

B

C

v. 22. *Hæc autem quum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam* IESV, *dicens, Sic respondes Pontifici?*

D

Istud quidem voce Prophetæ prædictum etiam est tanquam de Christo futurum, *Dorsum meum dedi*, inquit, *ad flagella & genas meas ad alapas*, quod olim prædictum nunc in condemnationem superbiæ Iudaicæ, & abolitionem ignominiæ nobis debitæ ad exitum perducitur, quippe qui in Adam primo peccauimus, concultato mandato diuino. Pro nobis enim sustinet ignominiam, quandoquidem ipse peccata nostra portat, iuxta Prophetæ vocem, & pro nobis dolet. Quemadmodum enim corpore suo morti tradito mortem destruxit, sic ignominiam nostram alapa deleuit, Christo per ignominiam inflicta. Vnus enim instar omnium pro omnibus ignominiam subiit. Quanquam

Esai. 50. 6.

Esai. 53. 4.

E

creaturæ

creaturæ omnes cohorruissent, opinor, si tã nefarij sceleris sensum habuissent: gloriæ quippe Dominus impia percussoris manu feriebatur. Scisciatari porrò non erit inutile quam ob causam audacissimus hic & impius minister IESV colaphum incutiat, qui nihil planè duri aut asperi protulisset, Sed mitissimè ad omnia respondisset. Sed ne ipsum quidem videas Iudæorum principem imperasse vt eum cæderet, ac ausu tam impio irrueret. Erunt qui tritam & vsitatam ministrorum consuetudinem esse dicent, qui cum ad iudiciorum præsides alicuius criminis reos adducunt, modestius loqui cogunt etiam inuitos: quod si durius aliquid eis excideri, ipsi eos interdum indignè habent. Sed non arbitror illius in Christum intempeirei causam hanc fuisse, verùm si animum ad ea quæ prius dicta sunt intenderimus, aliam rei gestæ causam comperiemus. Paulo ante enim dicebamus ministros aliquos in offensionem principum incurrisse, quòd cum iussi essent IESVM comprehendere, sic edocti reuersi sunt, tantaque illius admiratione defixi, vt palam dicerent hominem nunquam sic esse locutum. qua re in rabiem acti Pharisæi, dicebant, *Nunquid & vos seducti estis? Nunquid ex Pharisæis aut ex principibus aliquis credidit in eum? Sed turba hæc, quæ non nouit Legem, maledicti sint.* Cum ergò Seruatoris sermo principibus memoriam refricaret illius in ministros indignationis (testes quippe eos doctrinæ suæ citabat dicens, *Ecce, hi sciunt quæ dixi ego*) minister ille, qui quòd Christum suspexisset reprehensus fuerat, ne benevolus erga eum esse crederetur, atque vt animum principum ad alias quodammodo cogitationes diuerteret, os ei obturat alapâ, plura loqui non sinens, ex quibus damni aliquid ministrorum turbæ inferri posset.

Prou. 7. 17.

A τὸν κτίσιν, εἰ γὰρ ἐπ' ἀγαθῷ κέκληκτο τῷ ζωμήματος. ὁ γὰρ τῆς δόξης κύριος, τῇ τῆς παίοντος αἰσχίᾳ χεὶ κατηκίζετο. Οὐκ ἀμφιβόλως γεμλιὼ ἐρῶμεν δὲ οἶμαι φιλομαθοῖς, ὅ ἐζήλωσαν μαθεῖν, αἰτίαν ὅπου τυχὸν ὁ πονηρὸς ὑποσὶ τὴ διοσπουργὸς ὑπηρέτης ῥαπίζει τὸν Ἰησοῦν, σκληρὸν μὲν ὅλως καὶ δύσοργον εἰπόντα μηδὲν, παροξύνει δὲ λίαν τὸν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἐπιτιμωμένοις ἀπολογίαν πεποιῆμον. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν αὐτὸν ἴδοι τις τὸν Ἰουδαίων τὸν παροξυνόντα παῖσαι αὐτὸν δεξιοτέχνως. Καὶ τοῖς ὕστω παραλόγοις ἐπιπηδᾶν δυσπαθήμασι. Καὶ παροξυνῶνται μὲν ἴσως τινὲς τῶν τοῖς ὑπηρέταις ἐπιτεῖξαι τὸ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν, οἱ τοῖς ἡγουμένοις παροξύνοντες τοὺς ὑπηκόους τὸν ἔξω τιμῶν καταιρημένους, λαλεῖν μὲν ὑπὲρ ἐξέστερον τὸ μὴ ἐκείνους ἀναλίσκοιτο, παροξυνόμενοι δέ τι τὸν ἀπηχθέστερον ἔδοξ' ὅτι καὶ ἀπιμάζοιτο. Ἀλλ' ὁ ταύτην οἶμαι τὸν αἰτίαν τὸν ὅτι Χριστῷ μεμίας συμβιῶναι τότε, παροξύνει τὸ τολμήματος ἑτέρων βιάσασθαι μὴν, τοῖς ἤδη παροξυνθέντος τὸν νοῦν εἰσεισδύοντες. ἐλέγομεν γὰρ ἄρτιος, ὅτι τοῖς ἡγουμένοις παρεκεκρύκασι τὸν ὑπηρετούντων τινὲς, οἳ παρεπαίσθησαν μὲν συλλαβεῖν τὸν Ἰησοῦν, ἐπεφθέγκτο δὲ ὕστω μεμυσταγωγημένοι, ὃ τεθαυμακότες αὐτὸν, ὡς ἀφρήδην εἰπεῖν, οὐδέποτε ἐλάλησεν ὕστως ἄνθρωπος. ἐφ' ᾧ δὲ στόμα λελυπηκότες ἔφασκον εἰ Φαρισαῖοι, μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλανῆσθε; μή τις ἐκ τῶν Φαρισαίων, ἢ ἐκ τῶν ἡγουμένων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν; ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος, οἱ μὴ εἰδότες τὸν νόμον, ἐπάρατοι εἰσίν. ὅπερ πάντως τοῦ σωτῆρος ὁ λόγος παρὰ μνησιν ἐκάλεσε τοῖς ἡγουμένοις, τῆς κατὰ τὸν ὑπηρετῶν κεκινημένης τότε βαρυθυμίας· μάρτυρας γὰρ αὐτοῖς τὰ αὐτῶν διδασκαλίας παρεκόμιζε λέγων· ἴδε ὕστοι ἴσασιν, ἃ εἶπον ἐγώ· ἀποκρυόλυμος δὲ εἰς αὐτὸν θυμοίας τὸν ὑπόληψιν, καὶ τὸν ἡγουμένων τὸν νοῦν ἐφ' ἑτέρας ὥσαν παρατρέπων ἐννοίας ὁ ὅτι τῷ θαυμάσαι Χριστὸν πρὸ ἐκείνοις ἐξκαλύμμος, ὑποκομίζει ῥαπίσματι, τὰ λυ- B C D E ποῦντα λέγειν οὐκ ἐφιεὶς τῷ ὑπηρετῶν τεταγμένων ὃ φιλοκίνδυνον σίφος.

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;

v. 13. *Respondit ei* IESVS, *Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: Si autem benè, quid me cædis?*

Magnam iniuriam esse ministri ostendit, tametsi vilis quidam & ignobilis reus in iudicium adductus esset. Eum etenim temerariè cædit, quem minùs oportebat, à quo nec vllo iniquiore verbo, nec alia quauis

Ἀδικοῦντα μὲν λίαν ἐλέγχει τὸν ὑπηρέτην, καὶ εἰκότως ὁ κεκινόθυμος τοῦ στόματος λαμπρῶν. πλήττει δὲ ἀπρεπέστως ἐν ἤκιστα χρεῶν, οὐκ ἐκθέσεις ῥήμασιν εἰς τοῦτο κεκινημένος, ἤγουν ἑτέρων

καὶ διὰ μέσης νυκτὸς τῆς καταλυμῆς ἐκπηδῶσας τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ὕλακτις τε καὶ πόσις ἐμβαλεῖν τοῖς εἰσδεχομένοις, καὶ θηρίων ἀγρίων ἔφοδον ὑποπτεύειν ἄν· θηρίων γὰρ μᾶλιστα ἔφοδος τῇ Ἰουδαίων χώρᾳ. ὅτε δὴ οὖν τοῖς τοῦτο λέγοις· εἶτα τί μαχαίρας ἐδέοντο οἱ μαθηταί; οὐ γὰρ ἂν ἐξήρκεσεν ὁ Χριστός, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ θηρίας ἀποσοβεῖν, καὶ τὸ εὐτεύθεν αὐτοῖς ἐξελάσαι φόβον; καὶ δὴ καὶ τοῦτο φαμέν, ἀρίστα τῆς ἐρεῖ, δυνατὸς γὰρ εἰς ἅπαντα Χριστός· πλὴν ἀρνησόμεθα, ὅτι καὶ ἔπεσι καταρθοῦν ἰσχύοντες τοῦ Χριστοῦ, ταῖς καθ' ἡμᾶς σίτων θήκαις διέζων οἱ μαθηταί· ἢ γὰρ ἂν δύσκολον καὶ ἀχρεῖον ἦν ἄρτους ἐκ λίθων ἀποτελεῖν δυνάμει τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς αἰφνιδίως ἀργύριον, ὃ τοῖς δαπανᾶν αὐτοῖς ἀρκέσαι δυνάμενον, ἀλλὰ καὶ ἄρτους ἐπεκτρέφοντο, καὶ γλαυκίσκον ἐπιφέρειν, τὰ τῶν ἀγρῶν τοῖς τροφοφόρων συλλέγοντες. ἀφθόνως δὲ ποτε σὺν αὐτοῖς ἐπλήσθητε τοῦ Χριστοῦ, σὺν φοίβησθε εἰς πλοῖον, καίτοι καὶ βαδίσαι δι' αὐτῶν ὑδάτων ἐξὸν εἰσάρ ἦλθε καὶ τοῦτο Χριστός. εἰκότως οὖν ἀρα ὃ ὀπτασκήπτει ταῖς κατ' αὐθέντην ἀκολουθίαις, εἶπου ὡς βλέποι καὶ χεροὶ μένους τοὺς μαθητάς. ἀποκόπτει γὰρ ὁ πέτρος τὸ δεξιὸν τοῦ παιδὸς ὠτάριον, ἀκοὴν ὡσανεὶ ἐρήμους τὸ δεξιᾶς τοὺς τοῦ Ἰουδαίων λαοὺς, ὡς ἐν τύπῳ συμβεβηκότα δηλοῦντος τοῦ πράγματος. καὶ γὰρ ἠθέλησεν σωθέντας τὰ δεῖ Χριστοῦ. ὑπακοὴν γὰρ πεπιμήκασι τῷ δεσπότῃ μόναις ταῖς σφῶν ἀπονοίαις καταπεπόθμοι, πλανῶντές τε καὶ πλανώμενοι κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπεί τοι τὸν πάλαι δηλαδὴ παραβάντα παραβαίνειν ἐπράποντο τοῖς διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων.

A quam probabile est sanctos Apostolos cum intempesta nocte domo exissent, & in syluas ac hortos ingressuros se putarent, sibi quoque à ferarum incursu cauisse, quarum magnam vim alebat Iudæa. Iam si vrgeas, Quid gladiis opus habebant discipuli? Nonne enim feris abigendis par Christus erat? Ita prorsus. Christus enim omnia poterat. Inueniemus tamen discipulos, quamuis Christus omnia posset, nostro more viuere solitos. An non enim fatebimur Christum de lapidibus panes efficere potuisse, & è nihilo argentum creare, quod sumptibus sufficeret, attamen panes secum portabant, & loculos gestabant, quæ oblata essent colligentes. Et cum aliquando cum iis tranare Christus vellet, conscenderunt vnà cùm ipso nauigium, cum per vndas ipsas incedere possent, si Christus id quoque voluisset. Frustra itaque rationes humanas incusaueris, si discipulos iis vti videas. Petrus verò dextram auriculam pueri amputat, quo quidem ceu typo quodam significatur Iudæorum populos dextro & facili auditu carituros. noluerunt enim intelligere quæ Christi sunt: sed sinistram obedientiam complexi sunt, suæ dementiæ obscuti, errantes ipsi, & in errorem alios mittentes, vt scriptum est. Nam vetteri lege conculcata conuersi sunt ad doctrinas mandata hominum.

2. Tim. 3. 13.

Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην αὐτῆς. τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;

v. 11. *Dixit ergo* IESVS *Petro, Mitte gladium tuum in vaginam. calicem quem dedit mihi Pater non bibam illum?*

Πολιτείας μὲν θεσπίζησις ὠδίνει νόμον τὸ παράγγελμα καὶ δικαιοσύνης, οὐ τὸ κατὰ νόμον τὸν δηλαδὴ Μωσέως τοῖς ἀρχαιοτέροις λελαληθὲν, ἀλλὰ τὸ δι' Χριστοῦ πεφηνός, οὐ γε ποσοῦτον ἀπέχει τοῦ χεῖρας μαχαίρας, μᾶλλον δὲ γε ὃ αἰσχαμεῖν ἔοικε, ὡς εἴ γε τις βάλοιτο ῥαπίζειν ἡμᾶς εἰς τὴν τοῦ παρόντος μίαν, καὶ δεύτερον εἰ τύχοι τοῦτο παθεῖν τοῦ τρέφοντος καὶ τὴν ἄλλην, τοῦ ῥίζοντος ὥσπερ τὸ ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸ δυσθεμένου ἐκ τοιούτου ὀλιγοψυχίαν. πλὴν εἰ γε μήπω τις τοῦ χρόνου φησὶν ἀνέξικακεῖν πρὸ ἐμοῦ διωρισμένου

E Disciplinæ quidem Euangelicæ legem admonitio parturit, & vim præ se fert mandati, non illud quod per Mosen proditum antiquis, sed quod per Christum est traditum, quo tantum abest vt gladiis iniuriam vlciscì liceat, vt si quis maxillarum nobis vnam percusserit, alteramque insuper petierit, obuertenda sit ei, euulsa quodammodo radicitus ex animo nostro mentis angustia. Cæterum, licet nondum legem vllam de patientia tulerim, tamen à recta ratione

ne

ne tibi mens aberrat, ô Petre, & à rerum natura longe alienum facinus aggressus es. Nam cum placitum sit Deo ac Patri vt ego bibam istud poculum, id est mortem vltrò subeam ad mortis & corruptionis excidium, quî consentaneum est illud renuere, cum ex hoc poculo tot bonorum species humano generi prouenturæ credantur? Hæc est ergo loci propositi sententia, cui simile rursus est quod mox dicemus. Dominus noster IESVS CHRISTVS cum discipulos suos in fide confirmare vellet, cumque pretiosæ crucis scandalum remoueret, eos aliquando seorsim alloquens, Ecce, inquit, ascendimus Ierosolymam & Filius hominis tradetur in manus peccatorum, & crucifigent eum, & occident eum, & tertia die resurget. Petrus autem diuinus non reputans apud se passionis bonum, sed solam passionis ignominiam respiciens, *Absit à te Domine*, inquit, *non erit tibi hoc*. Quid verò ad hoc Christus? *Vade post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum*. Nam quicunque vult sapere quæ Deo sunt placita, propositum & constitutum ei esse debet contemnere mundi honores, & splendoris humani iacturam pro nihilo habere, siquando exinde ad alios vtilitatis quippiam accedit. *Charitas* enim, inquit, *non quærit quæ sua sunt*. Est verò humana tantummodo respicientis, ferre non posse gloriolæ terrenæ iacturam, & sua curare duntaxat, nec proximi malis indolere. Quemadmodum igitur illic scandalum Christi, in quem scandalum cadere omnino non potest, Petrus dictus est, quippe qui non inculpato zelo locutus esset, propterea quod ad crucis tantum passionem, nequaquam verò ad passionis commoda respiceret: (euertere enim quantum in se erat futuram pro vita omnium passionem nitebatur) sic etiam hîc per zelum & gladium & facinoris ardorem idipsum facere cernitur. Sed rursus increpatur non solùm his verbis. *Mitte gladium tuum in vaginam*, sed vt ab alio Euangelista refertur, Christo addente, *Omnes enim qui gladiũ acceperint gladio peribunt*. Atque vt repetamus ea quæ antea diximus, cum

Luc. 18. 31.

Mat 16. 22.

1. Cor. 13. 5.

Ioan. 18. 11.

Mat. 26 52.

μος, λογισμοῦ ἢ παρέπτης ὁ σὸς, ὦ Πέτρε, διεσφαλμένος, ἐπὶ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει πολὺ δὴ λίαν ἀπρεπῆ ἐποιήσω τὸ ἐγχείρημα. δεδογμένου τε γὰρ ἐστὶ σὺν ἀρέσκοντος τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸ πιεῖν τοῦτό ποτήριον ἐμέ, τοῦτ' ἔστιν, ἐθελοντὴν ὑποφθορᾶς τε ὥσπερ εἰς ὕπνον καταπίπτειν θάνατον, ὃν καταλύσει θανάτου ἐστὶ φθορᾶς, πῶς οὐκ ἐκβλητέον ἀκόλουθον, καίτοι τοσαύτης ἀγαθῶν ἰδίας ἀμοιρεῖν πεπιστευμένης τῷ τοῦ ἀνθρώπων γένους σῴζειν τὸ πιεῖν αὖθις; ὁ μὲν οὖν τοῦ προκειμένου ἐν τούτοις ὅδε μάλα σαφηνιεῖ νοῦς· ἴσον δ' ἂν τούτῳ ἔστιν ἐκεῖνο πάλιν· ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, βεβαιότερος εἰς πίστιν ἀναβαίνειν ἤλων πρὸς ἑαυτὸν μαθητὰς ἐβούλετο· ὁ δ' ὅτι τῷ ἡμῖν σωτῆρι προσφατέρπων σκάνδαλον, ἔφη ποτὲ κατ' μόνας αὐτοῖς προσδιαλεγόμενος· ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀμαρτωλῶν καὶ σταυρώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. Πέτρος δὲ ὁ θεοπέσιος, ὁ ὃ ὂν τοῦ πάθους συνοήσας ἀγαθὸν, ἀποβλέψας ἢ εἰς μόνον τὸν τῆς παθῶν ἀδοξίας, ἵλεώς σοι κύριε, φησὶν, ὃ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. καὶ τί πρὸς τοῦτο Χριστός; ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι ὃ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. τοῦ μὲν γὰρ φρονεῖν ἐθέλοντος τὰ δοκοῦντα Θεῷ ἔργον αὖ εἴη καὶ σκοπὸς περὶ σωτῆρα μὲν ποιεῖσθαι τοῦ κόσμου ἡμᾶς, καὶ τὸν αὐθρωπίνης δόξαν ἐκεῖνος ἀξιώσαι λόγου τὴν ζημίαν, ἵνα αὖ ὑπὲρ τοῦ τοῦτο παθεῖν ὃ τοῖς ἑτέροις ὠφελίμου χρήσιμον. ἡ γὰρ ἀγάπη, φησὶν, ὃ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. ὃ γεμὲν εἰς μόνα τὰ παραμένοντά τε καὶ βλέποντες τὰ ἀνθρώπινα, ὃ ἀφόρητον ἡγεῖσθαι τὸ ὅτι τῆς δόξαρίου τὴν ἀπώλειαν, καὶ εἰς μόνον ὁρᾶν ὃ ἴδιόν ἀγαθὸν, τοῖς δὲ τῶν πέλας μὴ ἐπαλγεῖν κακοῖς. ὥσπερ οὖν καὶ τοῦτο τὸ σκάνδαλον ἐλέγετο τοῦ Χριστοῦ, καίτοι σκανδαλίζεσθαι μὴ εἰδότος, λαλήσας μὲν ἐξ ἀγάπης τὴν οὐκ ἀεὶ κλητὸν ἔχουσαν ἰσχύουσης, ὁ Πέτρος δὲ ὃ μόνον ἰδὼν εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πάθος, καὶ ὃ καὶ τὸν ὂν τοῦ πάθους ἀγαθὸν διαπέπτειν γὰρ ἐπιεικῶς τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, τὸ διδομένου τε καὶ ὀφειλόντος ὑπὲρ τὴν ἀπόντων ἡμῖν σθαι ζωῆς· οὕτω καὶ ἀνθρώπινα δὲ ζήλου καὶ μαχαίρας, καὶ θερμοῦ λίαν ἐγχειρήματος τοῦτο αὐτὸ προσπεσόντος ὁρᾶσθαι· πλὴν ὅτι τὴν μάχαιραν πάλιν, ὃ μόνον ἀκούσας, βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην αὐτῆς, ἀλλ' ὡς ἑτέρου τινὸς ἔφη τῶν διαλεγομένων, προσπεπτωκότος Χριστοῦ. πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. ὁ δὲ δὴ φθάσαντες εἴπωμεν, ἀναλαβόντες ἐρευνῶμεν, οὐκ ἀεὶ κλητὸν

τῶ πάθους εἰσβαίνοντος, ὅτι μὴ ἐκ πλεονεξίας Ἰουδαϊκῆς ἐπινικωμένου, καὶ πρὸς βίαν τοῦτον ἀμύνεσθαι χρὴ καὶ ἀνείργειν ὅλως τὸ τοῦτο μαχαίρᾳ δὲ καὶ συὶ χώρησιν τῶν ὑπεναντίων θράσους, καὶ τοῖς αἰσχίοις τῶν Ἰουδαίων ὑπουλάσεις; τὸ δὴ πατέρα καὶ Θεὸν δεδωκέναι φησὶ δὲ ποτήριον αὐτῷ, τοῦτ' ἔστι, τὸν θάνατον, κεἰπερ δι' τῶν Ἰουδαίων ἀφιλοθηΐας ὑπηρτυμένον, ἐπείπερ ἤδη πᾶν ὅλως σαφὲς, μὴ δι' ἡμᾶς ἀφέντος αὐτό. διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη Πιλάτου μεγαλορρημονοῦντα Χριστός· οὐκ εἶχες κατ' ἐμοῦ ἐξουσίαν οὐδεμίαν, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. τὸ ἐξουσίας γὰρ λέγων Πιλάτῳ ἠνέσθαι φησὶ τὸ εἰς δὲ χρῶναι παθεῖν ἐλεύσιον ὁρμὴν τῷ υἱῷ, καὶ τὸ ἄνωθεν καὶ πρὸς πατρὸς εἰς τοῦτο συναίνεσιν.

A nec inuitus, nec Iudæorum vi præualente sed vltrò patiatur, quam ob rem dimicandum esset, & gladio satellitum eius nutu irruentium audacia impiorumque Iudæorum insidiæ repellendę? A Patre autem ac Deo datum sibi esse ait poculum, id est mortem, licet per Iudæorum impietatem præparatum, quia nihil planè factum esset, nisi euenire propter nos Pater permisisset. Ideóque Christus ad ipsum Pilatum magnifice se iactantem dixit: *Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi datum tibi esset desuper.* Potestatis enim vice Pilato fuisse ait, quòd Filius vltrò se ad patiendum offert, & quòd Pater ipse cælitus in id consentiat.

Ἡ οὖν σπεῖρα, καὶ ὁ χιλίαρχος, καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον πρὸς Ἄνναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου· ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον * ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

v.12.&c. *Cohors autem & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt* IESVM *& ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori propopulo.*

Vulg. moriatur

Σωθεσαλμένων ἤδη τῶν ἔνδον πολισμάτων, ἀπωλιάξαντός τε τοῦ ἑαυτῶν χάλυβος τῷ Πέτρου πρὸς μάχαιραν, ὑποδέντός τε ὥσπερ ταῖς τῶν Ἰουδαίων χερσὶν ἑαυτὸν τῷ Χριστοῦ, καίτοι μὴ παθεῖν ἑκὸν καὶ βλαβεραῖς ἀρᾶσον, ἀνημέρως ἤδη φέρονται τοῖς θυμοῖς, καὶ εἰς ἄμαχον ὥσπερ αἰσχύνονται θράσος, οἵτε προδόντα σὺν τῇ κεφαλαίᾳ λαχόντι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ὑπηρέται. εἶκοντα γὴ ἤδη πρὸς πρῶτον ἀνδρῶν αὐτοῖς ἐλθόντες τὸν κύριον, δεσμοῖς μὲν ἐκτείνουσι, καίτοι δι' αὐτὸ τοῦτο πρὸς ἡμᾶς ἀφιγμένον, ἵνα δεσμοῦ ἡμᾶς ἐξέλητα διαβολικοῦ, καὶ ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀπολύσῃ βρόχου. ἀποκομίζουσι γὴ πρὸς Ἄννας, πενθερὸν ὄντα τοῦ Καϊάφα, ὃν πως εἰμὶν ἔπεισιν ἤδη νοῦν, ὅτι τῷ χριστὸν αὐθεντιργήματος αὐτὸς ἦν ἀρχὴ τεχνίτης καὶ διδασκαλίας, πρὸς αὐτοῦ τι καὶ ὃ εἰκὸς μαθητικὸν τοῦ προδότου τοῦ συλληφομένου τὸν Χριστὸν ἐζητῆσαι πλησθῆν. εἰκῇ δὲ ἰσχυρὸν ἀπεικάζεται πρόφασιν. ἐδόκει γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ αὐτοῖς ἡμῖν ἀποδέξαι πρόγμασιν ἀληθὲς ὑπάρχον ἤδη ὃ παρὰ ὥσπερ ἐφαίνοντο λέγοντες, διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, διασαίνω τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί. δύσχρηστος γὰρ ὄντως Ἰουδαίοις ἦν ὁ Χριστὸς. οὐχὶ ἴσως ὑπάρχον αὐτὸς, ἀλλ' ἐπείπερ αὐτοῖς ἔξιν ἔχοισι τοῦ φιλαμαρτήμονα, καὶ φιλήδονον, οὐδὲν

Sublatis impedimentis & gladio do Petri manu excusso, Christoque ipso quamuis effugere liceret vltrò se Iudęorum manibus offerente, ferociter demum irruunt, & immani succenduntur audacia tum milites, tum dux eorum, & cum eis ministri. Cum autem in omnibus obsequentem Dominum cepissent, vinculis eum extrahunt qui idcirco ad nos venit, vt Diabolicis vinculis nos eximeret, & ex peccati laqueis liberaret. Ducunt autem ad Annam Caiphæ socerum, vnde suspicari quodammodo licet, ipsum impij aduersus Christum facinoris artificem fuisse & machinatorem, & ab eo, vt credibile est, pretio conductum proditorem, cohortem petiisse quæ Christum comprehenderet. Ad eum itaque primum deducitur. Rebus etenim ipsis verum esse, & adesse iam videbatur quod per Prophetæ vocem ipsi dicebant, *Ligemus iustum, quoniam inutilis est nobis.* Inutilis enim reuera Iudæis Christus erat, non quòd ipse talis existat, sed quòd animis ad peccatum & voluptatem proni cum essent, nihil

operæpretium afferre videbatur, iustitiam quæ supra Legem est inducens, & quę Deo virtutis amanti placerent apertè exponens, cum istiusmodi viam Lex non habeat, sed per vmbram potiùs & ænigmata obliquè & vix quod iuuare possit auditores significet. Quemadmodum igitur vitiatis oculis inutile quodammodo est solis lumen, à quo non iuuantur morbo id impediente, & malè affectis cibi salubres inutiliores cæteris esse videntur, quamuis optabilem conciliare possint sanitatem: sic etiam Iudæis Dominus inutilis videbatur, licet salutis author esset. nec enim salutem suam diligunt.

A ἐδόκει τ̃ Χρίστων εἰσφέρειν· τὸν γὰρ νόμον δικαιοσυνίων εἰσηγούμενος, καὶ τ̃ δικαιοῦντας ὡς φιλαρέτῳ Θεῷ σεσπουδασμένους εἰς ὑπόνοιαν, καὶ διαύτων ἔχοντος τ̃ νόμου τ̃ ὁδὸν, ἀλλ' σκιᾶς καὶ μᾶλλον καὶ αἰνιγμ̃ πλαγίως δὲ μόλις τ̃ πεφυκὸς ὠφελεῖν τοῖς ἀκριβωμένοις παρεσπαρμένον. ὅπερ ὥσπερ ἔστιν τοῖς μὴ ὅλον τ̃ ὄμμα λελωβημένοις δύσχρηστόν πως ἔστι τ̃ ἡλίου τ̃ φῶς, σφόδρα μέσως ἐμποιοῦν τ̃ ὄντως παραδιδούσης εἰς τοῦτο τ̃ νόσου, τοῖς ἢ τ̃ ἕξιν κεκακωμένοις τὰ τ̃ ἐδισμ̃ ὑγιεινὰ, δυσχρηστότερόν πως τ̃ ἑτέρων ἔχειν δοκεῖ, καίτοι παρεξενεῖν εἰδότα τὸν τεκτηνάμενον ὑγίειαν· ὅτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ κύριος δύσχρηστος τις ἐδόκει, καίτοι τ̃ σωτηρίας ὑπαρχὼν παρ' αὐτοῖς. ὃ γὰρ ἐν αὐτοῖς ὃ σῴζεσθαι φίλον.

B

Miserunt autem eum ligatum ad Caipham Principem Sacerdotum. Erat autem Caiphas qui consilium dedit Iudæis quia expedit vnum hominem mori pro populo.

Ἀπέστειλαν ἢ αὐτὸν δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἦν ἢ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τ̃ λαοῦ.

Infelici arte Annæ & ministerio satellitum, qui ad hoc conducti erant, capitur sacrosancta illa victima, id est Christus, & intra retia inuolutus ad C Caipham iniustæ necis authorem deducitur, licet Sacerdotij gratia redimitum. Et verbo quidem videtur ipse mortem Christi machinari, sed & author eius capiendi tandem deprehenditur. Excipit enim vinctum IESVM, & facinus omni impietate deterius impiis suis consiliis miser protulit. quid enim illa in Christum impietate grauius extiterit?

Τελήρηται μὲν οὖν διὰ τ̃ Ἄννα δεσπειλίας, καὶ τ̃ ὑπουργίας τ̃ εἰς τοῦτο μεμισθωμένων, τὸ ἱερεῖον τὸ ἅγιον θῦμα, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, δεχούων ἢ εἶπω κατειλημμένος, ὅπερ τ̃ τ̃ ἀδίκου σφαγῆς ἄγεται παρέξενον, ἤπερ καθηγητεῖ. Καϊάφας ἢ ἐστὶν ἰδεῖν, καίτοι τ̃ ἱερωσύνης κατειλημμένος χάριτι. καὶ λόγῳ μὲν φαίνεται καθάρξας αὐτὸς τ̃ μιαφονίας, ἀπ' ἀρχ̃ ἢ δὲ αὐτ̃ λοιπὸν ἁλοὺς τ̃ πλημμήματος. δίχεται γὰρ δεδεμένον τ̃ Ἰησοῦν, καὶ καιρὸν ὡς τάχ' ἕνα τ̃ ἑαυτ̃ συμβουλῆς καὶ τ̃ δικαίων σκεμμ̃ ὁ δείλαιος, ἐποιήσατο τὸ πρώτων ὅτι μάλιστα τ̃ κακὸν ἀποσπάσαι σπᾶμα. τί γὰρ ἂν ἤνοιτο τ̃ ὑπὲ Χριστῷ δυσεβείας δυσαθέστερον;

v. 15. *Sequebatur autem* IESVM *Simon Petrus, & alius discipulus.*

D Ἠκολούθη δὲ τ̃ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητής.

Perculsis, vt apparet, cæteris discipulis, & furorem eorum qui Christum ad necem deposcebant fugientibus, Petrus ei adhæret, feruentiùs eò properans, & nullo periculi metu sequitur, reique exitum considerat, alio comitante discipulo, nimirum Ioanne, diuini huius libri piissimo authore. seipsum enim ait esse alium discipulum, neque verò apertè se nominat, ostentationis suspicionē fugiens, & ex animo

Κατεπλημμένων, ὡς φαίνεται, τ̃ ἑτέρων μαθητ̃ καὶ τὸν παραυτίκα τ̃ φοβούντων δραπετευόντων ὀργὸν, τ̃ εἰς Χριστὸν ἀγάπης ὁ Πέτρος ἐξέχαυτο, θερμοτέρως ἀεὶ κἀκείνῳ προσκείμενος τοῦτο βαδίζων καὶ ῥιψοκινδύνως ἀκολουθεῖ, καὶ τ̃ τ̃ συλλυσομένων καταστέλλειν πέρας, συνιόντος τε αὐτ̃ ἅμα τ̃ ἴσης θυμηδίας εἰς ὁμοίαν ἀναβαίνοντος ἕξιν τ̃ ἑτέρου μαθητ̃. Ἰωάννης ἢ ἐστὶ δεῦρο, ὁ τ̃δε τ̃ θείου συγγράμματος θεοφιλὴς ὄντως δημιουργός. ἑαυτὸν γὰρ εἰ φησι τ̃ ἑτέρου μαθητὴν, ὀνομάζει ἢ οὐκ ἀναρχῶς, φιλοκομπίας ὑπόληψιν παρεμπύμενος, καὶ τὸ δοκεῖν εἶ τ̃ ἄλλων ὑπὲρ ἀμείνοσι,

τὴν ἰδίων ἐνθυμηθῆ· ὡς παῤῥωπάτω ἀφείς. τὰ γὰῤ τοι τὴν αὐδραγαθημῦ ἐξαίρεται, κὴ εἰ φαίνοιτο τυχὸν ἐνόντα ὑοῖ τὴν οἵ γε φρονοῦσιν ὀρθῶς, ἀλλ' οὐκ αὐτοῖ ποτὶ ἀφ' ἑαυτῶν γλώσσης εἰς ἑτέρων ἀκοὰς. ἀκουόμενον γὰῤ τι χρῆμα πάντελῶς, ἢ μὲν ἀφ' ἑτέρων φωνῆς εἰκωμιάζεσθαι μᾶλλόν ἐστιν, ἢ παῤ ἐξ ἰδίου στόματος. κὴ γοῦν ὁ παροιμιαστὴς, εἰκωμιαζέτω σε, φησὶν, ὁ πέλας κὴ μὴ ὁ σὸν στόμα, ἀλλ' ὁ τερος ἢ μὴ τὰ σὰ χείλη.

A fastum omnem procul amoliens. Praeclarè quippe virtutes extollũtur, tametsi reticeantur à sapientibus in quibus illæ cernuntur. turpissimum enim est non aliorum voce sed ore suo laudari velle. Vnde Prouerbiorum scriptor, *Laudet se vicinus tuus*, inquit, *& non os tuum: alienus, & non labia tua.* Prou. 27: 2.

Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος γνωστὸς ἦν τῷ ἀρχιερεῖ, κὴ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως.

B *Discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiuit cum* IESV *in atrium Pontificis.*

Περιττολογοῦμαι πάλιν κὴ μέχρι τούτων κάτεισι μνήμης, κὴ λεπτολογεῖν οὐκ ἀξιοῦσα λίαν δοκεῖ δεῖν πᾶσι λεπτιλές. ὅπῃ γὰῤ ἔμελλε κὴ τὰ ἐν αὐτῇ γενόμενα τε κὴ εἰρημένα τῇ τοῦ ἀρχιερέως αὐλῇ τοῖς ἰδίοις ἐγκαταπτῆναι συγγράμμασιν, αἰσχυντέον ὡς ἔοικε κὴ τὸ διδοῦναι σημεῖον ἀσφαλείας ἡμῖν ἐποιήσατο· γνωστὸς γὰῤ ἦν, φησὶ, τῷ ἀρχιερεῖ. σημειοῦσθαι γὰῤ οὐκ ἀξιοῦντος, τὸ εἰς τὴν ἡγεμόνιον γνῶσιν, φιλίαν γὰῤ οὐκ ἠξίωσεν εἰπεῖν, ἀπῆγε πόθεν αὐτῷ προσγενοῦσης τὸ εἰς τὸ εἴσω διελθεῖν· ἵνα τοίνυν πιστεύηται κὴ τὰ ἐν τῇ αὐλῇ πεπραγμένα σεμνῦνῃς, ὡς οὐ δι' ἄλλης ἑτέρων διδιδαγμένος φωνῆς, ἀλλ' αὐτὸς τὰ πεπραγμένων ἦν θεατὴς κὴ αὐτόπτης καθεστὼς, χρησιμωτάτην ἡμῖν ἐποιήσατο κὴ τὴν περὶ τῆς γνώσεως ἐξήγησιν.

C potuerit, nempe quod notus esset inquit, Pontifici. vnà itaque ingreditur prohibente nemine, cognitione Pontificis (nec enim amicitiam dicere voluit) liberum aditum ei faciente. Vt ergo fidem faceret se ea quæ in atrio gesta erant scribere, non quasi aliorum relatu ea accepisset, sed quòd eorum spectator ac testis auritus esset, commodè nos etiam docuit notum se fuisse Pontifici.

D

Ὁ δὲ Πέτρος εἰστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, κὴ εἶπε τῇ θυρωρῷ, κὴ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον.

v. 16. *Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus ille alius qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.*

Οὐκ ἀν ὑστέρησεν, ὅσον ἦκεν εἰς προθυμίαν τῆς ἰδίας ψυχῆς, τοῦ συνεισελθεῖν ὁ Πέτρος, εἰμὴ τῆς προθυμοτέρου παιδὸς ἡ τήρησις οὐκ ἀκίνδυνον ἐποίησε τοῖς ἧττον ἐγνωσμένοις τὴν εἰς τὸ εἴσω πρόοδον μᾶλλον. χαλεπὸν γὰῤ ἀνδρὸς ἐπ' αὐτῷ δήπου πάντως ἀχαλεπὸν, τὴν χαμαὶ πλανωμένην εἰς ἀταξίαν εἰκῆ μὴ ἀνθέξειν. εἰρηκὼς τοίνυν, ὡς ἐξ αἰτίας, κἀπὶ λίαν ἀλύοντα μαθητὴν, μέχρις οὗ μετρίως λελυπημένος δοκεῖ τοῦτον αὐτὸν τὴν αἰτίαν ἐννοήσας ὁ ἕτερος, συνεκόμισεν ἑαυτῷ, τὴν τῆς πυλωροῦ προσποιησάμενον λαλιὰν, κὴ χάριν αἰτήσας τοῦ συζηλωθῆναι αὐτῷ τὸν συνεισελθόντα.

Irrupisset vtique, quo erat animi feruore, vnà cum cæteris Petrus in atrium, nisi ostiariæ custodia minùs tutum ignotis introitum reddidisset. Et quidem mulierculam trudi à viro non erat difficile, sed à petulantiæ crimine non alienum. Arcetur itaque discipulus, quamuis grauiter id ferret, donec alter sentiens id ei esse permolestum, secum introduxit ostiariam allocutus, & eius secum introducendi gratiam precatus.

A

v. 17. *Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.*

Λέγει οὖν τῷ Πέτρῳ ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρός, μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; λέγει ἐκεῖνος, οὐκ εἰμί.

Cum Seruator noster Christus prædixisset Petro ter negaturum se, & priusquam ter gallus cantaret, in fide nutaturum, explicat demum Euangelista vbi & quomodo id contigerit. Interrogat itaque ostiaria nunquid vnus è discipulis foret eius qui iniustum subibat iudicium. Negat verò Petrus, ac tanquam crimen aliquod à se remouet, dicens, *Non sum*, non vtique quòd metueret ne forte caperetur, aut quod veritatis professionem recusaret, sed quia cum Christo esse quouis periculo satius habebat. Ex dilectione itaque labitur, radixque negationis illius Dei amor est, haud recto quidem iudicio susceptæ, sed studium tamen eius excitantis vt Christo adhæreret.

B

C

Περισχόντος ἤδη τοῦ Πέτρου τὸ εἰς τρὶς ἀπαρνήσεσθαι ἑκουσίως τὸν σωτῆρα ἡμῶν Χριστόν, καὶ ὅτι περὶ ὄρθιον φωνῆσαι τὸν ἀηδόνα ἀπιστήσει πως τοῖς τῆς πίστεως, ἐξηγεῖται λοιπὸν ἀμφὶ μέρος ὁ θεοπέσιος εὐαγγελιστὴς, ὅπου τε καὶ ὅπως ὁ τοιοῦτον πτοίλεται. Διαπυνθάνεται οὖν ἡ τῆς πυλωρίσης εἰσερωτῆσα μὴ ἄρα τις εἴη τῶν πλουσίων οἰκοδεσποτῶν τῶν τοῦ ἀδίκου κατακρινόντων κρίσιν. ἀποφάσκει δὴ ὁ Πέτρος, καθάπερ καὶ τὸ εἰς κλημῖν ἀποκαλύπτεσθαι, λέγων, οὐκ εἰμὶ, καὶ οὐχὶ δι' πάντως καταδίκους ὁ δίδυμος τυγχάνει, οὐδὲ τῶν τῆς δίκης αἰσχρῶν ὀνειδιστούμενος, ἀλλὰ ὁ πρὸ ὀλίγου κατακρίνας καὶ τὸ ἀβουλήτων, εἰ τύχοι, δόξαν ὥσπερ τι καὶ ὁσίου λαβὼν τῆς συνέσεως Χριστῷ. ἐξ ἀγάπης οὖν ἄρα ὁ παθήσεται, καὶ ῥίζα πως ἐν τῇ φιλονεικίᾳ λίαν ἀρίστου, οὐκ ὀξὺ ἀκεισθεῖσα λίαν συμβαίνουσα λογισμοῦ, μεταμέλειά σε οὖν ὅμως τῆς συνέσεως πεδεῖν τὸ καταδαζόμενον.

D

v. 18. *Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. erat autem cum eis Petrus, stans & calefaciens se.*

Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. ἦν δὲ καὶ ὁ Πέτρος ἑστὼς μετ' αὐτῶν, καὶ θερμαινόμενος.

Cum introisset Petrus, & se cum domesticis miscuisset, similia his facere se finxit, licet alto corde premens dolorem, ne mœsto vultu condolere capto deprehenderetur, atque ita domo eiectus votis suis excideret. Nec enim credibile est tantam sui corporis curam habuisse discipulum, vt cum in tantis animi angustiis esset, frigoris remedium quæreret, sed neque si maioribus frui porro bonis liceret, Christo ita vexato, iis vti vellet. Singulari autem consilio perinde ac famulos securum se fingit, & quasi nihil prorsus in mœrorem eum deiecisset, damna frigoris repellit, vt cum vnus è domesticorum numero censeretur, occasionem iterum negandi Christi vitaret. Sed fieri non poterat vt falsum esset quod seruator dixerat. Quod enim fore vtique nouerat, vt Deus, hoc discipulo prædixit.

E

Εἰσῶ θυρωνελάσας ὁ Πέτρος δὲ τοῖς οἰκέταις συναπολιφθεὶς, τὰ ἐκείνων δρᾶν ὑποκρίνεται, καίτοι τὴν λύπην κακαχωμένῃ, δὲ δύσοιστον ἔχων ἐν καρδίᾳ τὴν ἀθυμίαν, ἵνα μὴ τῶν κατηφῆ συμμεμυκότι προσώπῳ καθάφωρος γένηται, ὡσαμεὶ τῷ κειμηλίῳ συναλγοῦσα φιλῶν, τὸ πολυμηχανᾶσθαι ἐκπέμπεται θήρας. ἀπίθανον γὰρ κομιδῇ τὸ φιλοσοφεῖν ὅπως οἷός τε μαθητὴν, ὡς ὁ τοσαύτης ὄντα βαρυθυμίας, τὸ ἐν χειμῶνος καθαψυχῆς ἐκμαχέσθαι τὸ ἄκεσιν· ἀλλ' ὅμως δὲ εἰ μετὰ τῶν ἐπὶ μείζόνων ἀπολαύσας χρηστῶν, καίπερ ὢν ὅτῳ Χριστὸς τυγχάνειν ἠὐέργετο. οἰκονομικῶς γὰρ λίαν τῇ τοῦ θεοπρόπου ἀκηδίᾳ συμπλάττεται, καὶ ὡς μαθητὴς ὁ τοιοῦτον καταθρώσκων εἰς ἀθυμίαν τὰ ἐκ τοῦ χειμῶνος ἀποκρούεται βλάβη, ἵν' ὥσπερ εἷς τῶν οἰκίας γνωρίμων καὶ δι' οὗτον πιστεύηται, διαδράσῃ τε ὅτου λοιπὸν καὶ ὅ εἴωθε πάλιν ἀρνήσασθαι. ἀλλ' οὐκ ἐᾷ διαφεύσασθαι τοῦ σωτῆρος τὸν λόγον. ἐᾷ γὰρ ἐγὼ πάντως ἐσόμενον ὡς Θεὸς, τοῦτο τῷ μαθητῇ προμεμήνυκεν.

crassitie indura nudam & apertam rerum necessariarum notitiam non inferunt. Ego verò palam locutus sum mundo : absque ænigmatis enim & vmbra perfectam bonorum formam repræsentaui, ac omni dempta obliquitate rectum pietatis in Deum iter demonstraui. Ego locutus sum mundo, non vni tantum Israëlitarum genti. Tametsi enim nondum per vniuersum orbem peruulgata sunt nostra, erunt tamen aliquando. Ego semper in Synagoga docui. Quod quale sit, nonne operæpretium est animaduertere ? In memoriam, vt videtur, vel inuitis reuocat Iudæorum principibus Prophetiam illam, quam diuinus Esaias tanquam sub persona Christi prodidit, *Non locutus sum in abscondito, nec in loco terræ tenebroso.* Et rursus : *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.* Loqui enim nec in abscondito, nec in loco tenebroso, quidnam aliud demum esse potest, quàm palam ac liberè loqui, & in magna frequentia ac celebritate hominum loqui ? Re-ctè autem ac necessariò Prophetici oraculi memoriam eis renouat, vt discerent se impiè iudicare eum qui ipsorum spei debebatur. Iudæorum enim est promissio, iuxta Pauli vocem.

Esai. 45. 19.

Esai. 65. 2.

Rom. 1. 26.

Quid me interrogas ? interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis : ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

Increpat Legis peritos, vt qui Legem ipsam qua gloriabantur violarent. Nondum enim damnato cum præmaturum quodammodo supplicium irrogarent, crimina frustra quærebant. Quid ergo interrogas, inquit, & ad defensionem vocas eum quem prius damnasti quàm esset accusatus ? Licet autem hunc locum aliter intelligere. Qui me odio prosequuntur, inquit, & à quibus tam grauibus ignominiis afficior, siquid de me dicam, continuò falsa me loqui clamabunt. Aliorum itaque voce discite. testes inuenire difficile non erit. hi enim sermones meos audierunt. Neque verò quisquam eum existimabit, cum corda & renes norit, aliquos ex iis qui astabant qui ipsum audissent fortuitos testes exhibuisse : nequaquam : indicauit enim quosdam ministros qui doctrinam suam olim suspexerant : Quomodo verò aut quãdo, rursus ad explicationẽ loci huius

τῇ παχύτητι τῦ γράμματος κατημφιεσμένα γυμνὼ σὺκ εἰσφέρῃ τ αἰαλγκίων τ εἰδησιν. ἐγὼ δὲ σὺ παῤῥησίᾳ λελάληκα τῷ κόσμῳ· ἀπηγμέν γὰρ δίχα Ꞓ σκιᾶς τ τ ἀγαθῶν ἰδίας παῤῥέθηξα τὴν κατόρθωσιν, Ꞓ πλαγίας ἁπάσης ἐξηρημένης δι-ηυτενῆ φ εἰς Θεὸν δι σεβείας ἀπέθηξα τ ὁδὸν. ἐγὼ λελάληκε τῷ κόσμῳ, ὐχ ἑνὶ φησι γλύφ τῷ ἐξ Ισραὴλ· εἰ γὰρ κ μήπω τυχὸν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τ οἰκουμένην ἐκπυσά πως ἔστι τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἔσται κ ποτέ. ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα σὺ συναγωγῇ. Ꞓ τί τῦτό ἐστι, πῶς σὺκ αἰαλγκτὸν ἰδεῖν; εἰς ἀνάμνησιν, ὡς ἔοικε, Ꞓ ὐχ ἑκόντας καλῶς τὰς τῶν Ιουδαίων ἀρχιερέας παῤῥησίας ἐχούσης ὧδε περὶ αὐτ. τί γὰρ ἔφη πάλιν ἡμῖν ὁ θεῖος Ησαΐας, ὡς σὺκ ἀφανῶς Χριστ· σὺκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, σὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. Ꞓ πάλιν· ὅλην τ ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, κ ἀντιλέγοντα. Ὃ γὰρ μήτε ἐν κρυφῇ, μήτε ἐν τόπῳ λαλῆν σκοτεινῷ, τί ἂν ἕτερον εἴη λειπὸν, ἢ Ὃ πεῖσαι μᾶλλον ἐν παῤῥησίᾳ τοὺς ἀκροατὰς λαλῆν ἢ ἐν τόποις, σὺκ ὀλίγοις ἔχουσι τῶν ἀνθρώπων τ συνόδων; κάλλως ἢ σφέτερα Ꞓ ἀναλγκίως τῆς τῦ προφήτου προῤῥήσεως ἀγνοῆσαι φωνῆς, ἵνα δὴ μάθωσιν, ὅτι κείνοις δυσπειθῶς τ ἐν ἐλπίσιν αὐτοῖς χρεωστούμενον. Ιουδαίων γὰρ ἡ ἐπαγγελία, κ τῶν τῦ Παύλου φωνῶν.

Τί με ἐρωτᾷς; ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς· ἴδε, οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ.

Ἐπιπλήττει τοῖς νομομαθέσιν, ὡς κ αὐτὸν ἠδικηκόσι τὸν ἐφ' ᾧ σημαινόμενα νόμον. τῷ γὰρ ὕπω κατεγνωσμένῳ προῤῥιπτοῦσιν ὡσανεὶ ἐπινεύοντες τ κέλασιν, ἀδικαίως ἔτι ζητοῦσι τὰ τοιαῦτα. τί οὖν, φησὶν, ἐρωτᾷς Ꞓ καλῆς εἰς ἀπολογίαν τ ἤδη παθόντα τ ἔφοδον, προσβυτέραν τε τῷ ἐλέγχοντι λαχόντα τ ἡμερίδα; προσβαλῆς ἢ κ ἑτέρως τοῖς εἰρημένοις οἱ μεμισηκότες ἤδη, φησὶ, Ꞓ παῖς ὕπω δικαίας αἰτίας ἀποδεδληκότες, εἴπῃ ἂν λέγειν τ κατ' ἐμαυτὸν, σὺκ ἂν ἴσως ὀκνήσαιμι Ꞓ ψευδῆ βοᾶν. σὐκοῦν ἀπὸ τ ἑτέρων διδάσκεσθε φωνῆς. ἀπαλαίπωρος πάντελῶς τ μάρτυρων ἡ ζήτησις· οἵ δὲ γε γνήσιοι τ ἐμοῦ κατήκοοι λόγων. Ꞓ νομίσῃ μοῦ τις τυχὸν, ὅτι καρδίας εἰδὼς Ꞓ νεφρούς, ἐκλέξαιτό τινας τ προῤῥιπτοῦντας ὡς σὺ τῶν ἀπὸ τύχης ἀκροασαμένους αὐτ. Ὃ γ ὐχ ὕπως ἔχει. προῄρηται γὰρ τινας τ ὑπηρετῶν, οἳ κ πάλαι τ παῤ' αὐτ διδαχὴν πεφωμάκασι, κ πῶς, ἢ πότε, πάλιν εἰπεῖν αἰαλγκτον ὑπὲρ Θ-

creaturæ omnes cohorruissent, opinor, si tã nefarij sceleris sensum habuissent: gloriæ quippe Dominus impia percussoris manu feriebatur. Scisciatari porrò non erit inutile quam ob causam audacissimus hic & impius minister IESV colaphum incutiat, qui nihil planè duri aut asperi protulisset, Sed mitissimè ad omnia respondisset. Sed ne ipsum quidem videas ludæorum principem imperasse vt eum cæderet, ac ausu tam impio irrueret. Erunt qui tritam & vsitatam ministrorum consuetudinem esse dicent, qui cum ad iudiciorum præsides alicuius criminis reos adducunt, modestius loqui cogunt etiam inuitos: quod si durius aliquid eis exciderit, ipsi eos interdum indignè habent. Sed non arbitror illius in Christum intempeirei causam hanc fuisse, verùm si animum ad ea quæ prius dicta sunt intenderimus, aliam rei gestæ causam comperiemus. Paulo ante enim dicebamus ministros aliquos in offensionem principum incurrisse, quòd cum iussi essent IESVM comprehendere, sic edocti reuersi sunt, tantaque illius admiratione defixi, vt palam dicèrent hominem nunquam sic esse locutum. qua re in rabiem acti Pharisæi, dicebant, *Nunquid & vos*
Prou.7. 17. *seducti estis? Nunquid ex Pharisæis aut ex principibus aliquis credidit in eum? Sed turba hæc, quæ non nouit Legem, maledicti sunt.* Cum ergò Seruatoris sermo principibus memoriam refricaret illius in ministros indignationis (testes quippe eos doctrinæ suæ citabat dicens, *Ecce, hi sciunt quæ dixi ego*) minister ille, qui quòd Christum suspexisset reprehensus fuerat, ne benevolus erga eum esse crederetur, atque vt animum principum ad alias quodammodo cogitationes diuerteret, os ei obturat alapâ, plura loqui non sinens, ex quibus damni aliquid ministrorum turbæ inferri posset.

A τὼ κτίσιν, εἴπερ ἐν αἰσθήσει κέκλητο τῦ ὕλου μήματος. ὁ γὰρ τ δόξης κύριος, τῇ τῦ παίοντος αἰσθήσει κατηκίζετο. Οὐκ ἀμελήσας γοῦν ἐρωτᾷ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν μαθητὰς, τί ἐλάλησαν μαθεῖν, αὖθις ὅπου τυχὸν ὁ πρόπολος ὑπὸ τῆ μισουργοῦ ὑπουργὸς ὑπερέτης ῥαπίζῃ τ Ἰησοῦν, σκληρὸν μὲν ὅλως ἢ δύσοργον εἰπόντα μηδὲν, πρᾳοτάτῳ δ' λίαν τ ἐφ' ἅπασι τοῖς ἐπιτιθεμένοις ἀπολογίαν πεποιῦμενον. Ἀλλ' ὕβρι μὲν αὐτὸν ἴδοι τὶς τ Ἰουδαίων τ προεδρεύοντα παίειν αὐτῷ δεξιᾷ χόπα, Β ἐ τοῖς ὕπω παρειλόμενος ἐλπιπεδᾶν δυσκινήμασι. ἐ προβαλεῖν μὲν ἴσως τινὲς τ τοῖς ὑπηρέταις ὀφείλῃ μηχανικώτερον σεμνύνεσθαι, οἱ τοῖς ἡγουμένοις προσάγοντες τοὺς ὅπῃ λισι τ ἔξω νόμου καταιρομένους, λαλεῖν μὲν ὅπῃ χέοντας ἀναλογίζοιτο, προφθεγξαμένους δέ τι τ ἀπηγορευμένων ἑαυτὸν ὅτε ἐ κινήσειεν. Ἀλλ' ὑ ταύτην οἶμαι τ αἰτίαν τ ὅπῃ Χριστῷ κρίσις συμβολῶσι τότε, προφασιν ἢ τῇ πλημμέλητος ἑτέραν εὑρήσομεν, τοῖς ἤδη προφρημένοις τ νοεῖν ὑπεισέλυτες. C ἐλέγχω γὰρ ἁρπίως, ὅτι τοῖς ἡγουμένοις προσπεφεύγασι τ ὑπηρετικῶν τινὲς, οἱ προπηδήσαντ μὲν συλλαβεῖν τ Ἰησοῦν, ἐπαμῆκον ἢ ὕπω μεμυσταγωγημένοι, ἢ τεθαυμακότες αὐτὸν, ὡς διῤῥήδην εἰπεῖν, σοφὸν ποτε ἐλάλησεν ὕπως ἄνθρωπος. ἐφ' ᾧ ἐ σφόδρα λελυπημένοι ἔφασκον εἰ Φαρισαῖοι, μὴ ἢ ὑμεῖς πεπλανῆσθε; μὴ τις ἐκ τ Φαρισαίων, ἢ ἐκ τ ἡγουμένων ὑπίστευσεν εἰς αὐτόν; ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος, οἱ μὴ εἰδότες τὸν νόμον, ἐπάρατοί εἰσιν. ὅπῃ πίνων ἢ σωτὴρ ὁ λόγος προὔβαλεν διάμεμψιν ἐκ πάλαι τοῖς ἡγουμένοις, τῆς κατ' τ ὑπηρετῶν κεκινημένης πρὸς βαρυθυμίας. D μάρτυρας γὰρ αὐτοὺς τ αὐτῆς διδασκαλίας προκόμιζε λέγων· ἴδε ὕτοι ἴσασιν, ἃ εἶπον ἐγὼ· ἀποκρυόμενος τ εἰς αὐτὸν θυμοῦ τ ὑπόληψιν, ἢ τ ἡγουμένων τ νοῦν· ἐφ' ἑτέρας ὡσαύτως προτρέπων ἐννοίας ὁ ὅπῃ τῷ θαυμάσαι Χριστὸν πρ' ἐκείνοις ἐγκαλύμματος, ὑπερμίζῃ ῥαπίσματι, τὰ λυ- E ποῦντα λέγειν οὐκ ἐφιεὶς τῷ ὑπηρετῶν τεταγμένων ὃ φιλοκίνδυνον σίφος.

Ver. 13. *Respondit ei* IESVS, *Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: Si autem benè, quid me cædis?*

Magnam iniuriam esse ministri ostendit, tametsi vilis quidam & ignobilis reus in iudicium adductus esset. Eum etenim temerariè cædit, quem minùs oportebat, à quo nec vllo iniquiore verbo, nec alia quauis

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τ κακοῦ· εἰ ἢ καλῶς, τί με δέρεις;

Δικαιοῦται μὲν λίαν ἐλέγχῳ τ ὑπηρέτου, ἢ εἰπὼν ὡς ἐω ὁ κελεύσας τῷ ῥαπίσματι ἐ σφόδρα λαμπρῶν. πλὴν ἐπ' ἀπειρέτους ὀνήσεσι χρῶ, οὐκ ὀνήσεσι ῥήμασιν εἰς τὸν κακηγορήσαντα,

διὰ τῦ θράσους ἔχων τ ἀφορμὴν. ὅτι μόνος δὲ μᾶλλον τ ἐμφύτου μανίας, εἰς ἠθῶν ἀγελεότητα θηριωδεστέρη κατωδύσωπος. κατηγόρησον γὰρ, εἰ δύνασαι, & τ ἡμετέρων καλλιγωνίζη λόγων, ὡς οὐκ ὀρθῶς εἰρηκόσιν. εἰ δ' τῦτο ποιῆσαι δυνάσαι, πλήττεις ἀδίκως ὁδοῦ λοιπὸν τ ἀκριβοῦς φλεγξάμενον; πεπαιδευμένος μὲν γὰρ ὑπὸ & σφόδρα συνήθης τοῖς θεωρήμασι λόγος. οἶμαι δ' ἔγωγε τ τῦ παρεκκειμένου δυνάμιν ἐπίρρωσί τινι χωρῆσαι. διελέσθαι γὰρ ἴσως τ ὑπηρέτην, ὡς ἀδικωτέρα μείζονος, ὑχ ὁτὶ πέπαικεν ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι παρὰ παλαιὸν τ διδάσκαλον, ἐπ' οὐδενὶ δ' πω κατεγνωσμένον, ἀτιμάζειν ἐώρτο. εἰ μὲν γὰρ ὑχ ἥλως ποτὲ τοῖς παρ' ἐμοῦ, φησὶ, λόγοις εἰ μή σοι τὰ κάλλιστα διδάσκων ἐδόκουν & παράδοξος ὡς ἔτι) περίεργος τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐξηγητὴς εἰ μὴ αὐτὸς ἤδεις ποτὲ βοᾶν, οὐδέ ποτε ἐλάλησεν ὕτως ἀνθρωπος· πάλαι ὡς σὸν τοῖς σοῖς ἀπειρίας ὑπεδεδοκεῖ τ ἔλεον, & τ ὑπὲρ τούτοις αἰτίας ἔξω λόγος· ὑμᾶς δ' ἐγὼ τε καὶ τηλικαύτας καὶ οὐκ ἀνοήτους, φησὶ, τ ἐμοῦ καταμαρτύρους λόγων, εἰ δ τ ἐαυτῦ ἀφαιμαγμάτων φωνῆς ἔνεστι τῶν παρόντι διελογίζη καλῶς, πῶς οὐκ ἀπροφάσιστον ἔχοις τὴν ἁμαρτίαν; ἢ προσοδυσωπῶν τοῖς θεωρήμασι· πλὴν ἔστιν ἰδεῖν, ὡς ἀσύγκριτόν τινα καὶ ὑπερφυᾶ τ εἰς ἄκρον αἰδεσιμότητος ὁ τοῦτος ἡμῖν ὁ σωτὴρ καταγράφει τ τύπον, & τ αἰσθητὸν καὶ ὑπερφερῆ ἡμερότητος τ ἰδέαν, ὡς ὁ εἰκὼν ζωγράφου ἐξ ἀπαραλλάκτων ἀποτυποῖ τὰ καθ' ἑαυτόν. ὁ γὰρ ἑνὶ κινήματι πάντας ἀπολέσαι δυνάμενος Ἰουδαίους ἀπολέσας δυνάμενος, δουλοπρεπῶς ῥαπίζεται. καὶ σιγᾷ μὲν οὖν, ἀντιπαίει δ' τ ἀδικουμένου οὐδενὶ τῷ παθήματι κόλασιν, ἐπεὶ μὴ δίδοται καθ' ἡμᾶς ἀθυμίας, ἢ ὀργῆς, ἢ λύπης τυραννουμένου, ἢ & τ πλεονεξίας βαρῦ νικώμενος, δυσωπεῖ δὲ πραότης τ ἐφεστηκότα, τ οὐδὲν ἀκατόρθωτα λαλήσαντα μὴ χρῆναι παθεῖν εἰπόντι, ἢ αὖθις δὲ τοῖς δικάζουσι ἔτι) δίκαιος ὢν ἀπαλλαγῆς, τ οἰκείων ὑπερβαλλομένου οὐκ ἀλογεῖ. λογισμῷ γὰρ αἰσθητῷ παρ' ἕκαστα τ τοῦτοις παρεπομένης ἀπαχθείας & τ τῶν Ἰουδαίων ὑποψίας τ ὑπουργὸν, κομιδῇ μῦθος μὲν αὐτὸς πονηρὰ ἀντ' ἀγαθῶν, ἢ & γεγραμμένον, ἀποδιδοὺς δὲ τοῖς ἀδικαζουσιν ἀντὶ πονηρῶν ἀγαθά. ἀλλ' ὁ μὲν κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ῥαπιζόμενος αἰσχυνόμενος, καίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, γῆς τε & θαλάσσης κύριος. ἡμεῖς δὲ οἱ χαλκεῖς, οἱ γῆ καὶ κονδύλῳ, & σμικροὶ, & ἐλαχιστοι, & τῇ τ λαχανώδει χλόῃ παραπλησιούμενοι, ἀνθρωποι

A causa esset lacessitus, sed præcipiti furore & animi intemperie, atque efferata rabie eò deductus. Argue enim, si iuuat, & me non rectè locutum esse reuincito. Sin autem id facere non potes, cur demum cædis eum qui innocenter locutus est? Trita igitur ista & familiaris est huius loci explicatio. Ego verò sensum horum verborum aliò pertinere arbitror. Ministrum enim forsan arguit grauissimam B iniuriam intulisse, non vtique quòd incussisset alapam, sed quòd magistrum admirationi priùs habitum, nunc verò nullius rei condemnatum malè mulctaret. Nisi ergo captus esses antehac meis sermonibus, inquit, nisi tibi optima docere, & mirabilis sacrarum literarum interpres tibi visus essem, nisi ipse tunc exclamasses, Nunquam sic homo loquutus est, aliqua forsan ignorantiæ tuæ venia dari posset. Verùm cum agnoueris, & laudaris, nec C testimonium aduersus meos sermones laturus sis, si tuæ illius vocis meminisse iuuaret, nunquid excusatione omni peccatum tuum carituram est? Et huius quidem loci sensum sic intelligens; animaduertendum tamen est Seruatorem incomparabilem quandam & mirabilem summæ patientiæ nobis formam his verbis depingere, & supremæ bonitatis illustrem quandam speciem & imaginem seipsum præbere. Nam qui vno ac solo nu- D tu Iudæos omnes funditus perdere potest, seruiliter colaphis cæditur, nec statim vlciscitur, quia non est sicuti nos angusti animi, nec iræ aut dolori cedit, aut ambitionis onere premitur, sed principem blando sermone placare studet, dicens non esse percutiendum eum qui nihil male locutus sit, & inter supplicia ipsa à suo non abhorret instituto. Conuenienti quippe ratione suadet Iudæorum fastus ministrum ab illa temeritate recedere, quippe qui accipit ipse ma- E la pro bonis, vt scriptum est, & inimicis suis bona pro malis retribuit. Sed Dominus noster IESVS Christus etiam cum alapæ ei infliguntur patienter sustinet, quamuis Deus verus sit, terræque ac cæli Dominus: Nos autem miseri, qui terra ac puluis, qui tenues & angusti, qui oleribus similes sumus, (homo e-

nim ſicut fœnum dies eius, & tanquam flos agri ſic efflorebit, vt ſcriptum eſt) ſi quando fratrum aliquis verbo lapſus fuerit, & durius aliquid in nos protulerit, more draconum exaſperati in eum inſurgimus, & mille pro vno conuitiis eum petere non ſatiamur, nec animi noſtri angustiis modum facimus, nec communem naturæ infirmitatem reputantes mutua charitate iram prorſus obruimus, nec in ipſum fidei noſtræ ducem reſpicimus & conſummatorem IESVM, ſed nos vlciſci imprimis cupimus, idque acerbè, quamuis diuina Scriptura dicat, modò quidem, vias eorum qui memores ſunt iniuriarum eſſe ad mortem: modò verò: vnuſquiſque malum fratris ſui ne cogitate in cordibus veſtris. At verò mutuæ aliorum erga alios mãſuetudinis & mirabilis patientiæ ipſe vniuerſi Dominus Chriſtus forma & exemplum nobis ſit propoſitus, qui & hanc ob cauſam ad nos ait alicubi: *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, neque ſeruus ſupra Dominum ſuum.*

γὰρ ὡσὶ χόρτος, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, καὶ ὡσὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει, καὶ ὁ γεγραμμένον· ὅτι ἐὰν ὀργισθῇ τις τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ εἰς λόγον, καὶ βραχὺ τι διαφθέγξαμενος τὴν εἰωθότων λυπεῖν, δρακόντων μὴν δίκην ἐκπικραίνεσθαι δεινότατα αὐτῶν λοιδοροῦμεθα, μυρίοις ἢ αὖθις ἑνὸς κακοφενδονοῦντες λόγοις οὐ κορεννύμεθα, καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις μικροψυχίαις κεχρώντες τὴν ἄφεσιν, καὶ τὴν κοινὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν ἀγνοοῦντες ἀλόγιστα, καὶ τῷ φιλονεικίᾳ καταχωννύμενοι θᾶττον τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀργαῖς, οὐκ εἰς αὐτὸν ἀποβλέποντες τὸν τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐκδικεῖν σπουδάζοντες, καὶ τοῦτο πικρῶς. κεῖται δὲ θείας λεγούσης γραφῆς, ποτὲ μὲν, ὅτι ὁδὶ μνησικάκων εἰς θάνατον, ποτὲ δὲ πάλιν τὸν κακίαν ἕκαστος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακείτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. ἀλλὰ γὰρ εἰς τύπον ἡμῖν ἡμερότητος τῆς εἰς ἅπαντας καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον αἰδεσιμακίας αὐτὸς ὁ πάντων δεσπότης προκείσθω Χριστὸς, ὃς καὶ διὰ τοῦτο ἕνεκα τῆς αἰτίας πρὸς ἡμᾶς, που φησίν. οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ.

FINIS LIBRI XI.

INDEX CAPIT LIBRI XII.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΤΟΥ βιβλίου.

1. *Quòd naturâ ſuâ Deus ſit Filius, licet propter nos Deum appellet Patrem ſuum.*

α'. Ὅτι κατὰ φύσιν Θεός ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ διείσκηται δι' ἡμᾶς Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν πατέρα καλῶν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

S. CYRILLI ALEXANDRIÆ

ARCHIEPISCOPI,

IN IOANNIS EVANGELIVM,

LIBER DVODECIMVS.

Απέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Ἅννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἦν δὲ Σίμων Πέτρος ἑστὼς, καὶ θερμαινόμενος. εἶπον οὖν αὐτῷ, μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν, οὐκ εἰμί. λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενὴς ὢν οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον, οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; πάλιν οὖν ἠρνήσατο Πέτρος· καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν.

A v. 24. &c. *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem. Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se. dixerunt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum. Dixit ei unus ex seruis Pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam, Non ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cantauit.*

ΑΝΑΚΟΠΤΕΙ χρησίμως καθάπερ ἵππον ὀξυδρομοῦντα τὴν τῆς ἐξηγήσεως ὁδὸν ὁ θεσπέσιος διαγγελιστὴς, καὶ ὀπίσω πάλιν ἀναχαμίζεται. δι' ἣν ποίαν αἰτίαν; χρεὼν γὰρ ἦν πρωτοδεικτῆσαι τὴν ἔκφυξιν τὴν εἰς τέλειον ἀθρόησιν τοῦ Πέτρου, καὶ τῶν ἐχόντων τὸ σκάνδαλον ἦν τὸν αὐτὸν μάλιστα πρέποντά τε καὶ ἐπιτήδειον, καθ' ὃν καὶ πεπλεγμένον. οἰκονομικῶς δηλαδὴ συνδρομὴν ἀναλαμβάνει τὸ δρᾶμα, καὶ ἀπεσάλθαι μὲν λέγει τὸν Ἰησοῦν πρὸς Ἅννα τὸν Καϊάφαν· διερωτώμενον δὲ δείκνυσι τὸν Πέτρον, πρός τε τῶν συνθερμαινομένων

B DIVINVS Euangelista narrationis modum ceu præpetem equum inhibet, ac retro flectit. Cur ita? quippe præmonstrare oportebat ter à Petro negatum esse Christum, rei naturâ id ita fieri postulante. Singulari itaque consilio repetit ea quæ prius dicta sunt, & missum quidem esse ait IESVM ab Anna ad Caipham: Petrum verò interrogatum ostendit cum à famulis qui vnà se calefaciebant, tum

à quodam cognato eius quem vulnerarat ipse, terque Dominum negasse. Deinde gallicinij mentionem facit, ostendens frustra non esse Domini sermonem, qui præuidit ac prænunciauit sui discipuli in re difficili ac turbida infirmitatem, quam diuinus forsan scriptor reticuisset, nisi Dei hostium prona ad conuiciandum & detrahendum studia cognouisset. Nam qui maximè Christi gloriam impugnant illicò forsan dicerent, Ostendite Petri negationem, & quomodo atque vbi ad exitum perducta sit Christi prędictio, qui, vt asseritis, mendacium nescit. Veritatem etenim esse dicitis, & ex vero Patre effulsisse. Necessariò itaque nobis diuinus Euangelista hæc quoque narrauit, Dominum vbique veracem esse demonstrans. Sed ab huiusmodi verbis aduersariorum aliquis forsan abstinebit, sed in Petrum grauior insurget, sinceroque discipulo formidinis incomparabilis notam affinget, tamque leuem & inconstantem fuisse dicet, vt iam tertiò Christum neget, nondum vllum expertus periculum, sed qui ne fores quidem ipsas periculi attigerit. Verùm ista quidem nondum initiatis forsan conuenient: Ego verò his procul amandatis, eorumque nugis repulsis ad defensionem facti me conuertam, & in mysteriorum contemplatione iam exercitatis, mysticam dispositionem & ordinem ostendam. Oportebat enim sapientissimum Euangelistam harum maximè rerum mentionem facere, vt auditores intelligerent quinam ipsi terrarum orbis magistri essent ante Christi resurrectionem, & antequam Spiritus in eos descenderet, & quales postea extiterint accepta per Spiritum gratia, quam & ex alto virtutem Christus nominauit. quippe hos videbis ad virtutem promptissimos, & in sequendo Christo constantes, & ad subeunda quęuis pericula fortissimos: Sed nondum per Seruatorem Christum euerso mortis imperio asper adhuc erat & inaccessus eius metus, hi autem nondum accepto Spiritu, nec superna gratia muniti, cum ad supernaturalem virtutem nondum animi angustia soluti essent, non ad-

A οἰκετῶν, καὶ παρά τινος τῶν ἐν γένους τοῦ πληγέντος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τρίτην ἐν τούτοις ἀποπληρουμένην τὴν ἄρνησιν. εἶτα τῆς τοῦ ἀλεκτρυόνος διαμέμνηται φωνῆς, κατ' οὐδὲν διαπίπτοντα τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποφαίνων λόγον, προεγνωκότος τε καὶ προειρηκότος τοῦ ἰδίου μαθητοῦ τὴν ἐν θορύβοις ἀσθένειαν, ἧς οὐκ ἂν ὅλως ἐπεμνήσθη τάχα, θεοδίδακτος ὤν, ὁ τόδε τὸ σύνταγμα γραφῇ παραδοὺς, εἰ μὴ τὰς τῶν μισοθέων ἐνενόησε φιλαψογίας τε καὶ ἀθυρογλωττίας. εἶπον γὰρ ἄν τινες εὐθὺς τῶν ὅτι μάλιστα πολεμεῖν ἐγνωκότων ταῖς τοῦ Σωτῆρος εὐκλείαις· ἐπιδείξατε τοῦ Πέτρου τὴν ἄρνησιν, πῶς δὲ καὶ ὅπου
B τετέλεσται τὸ προειρημένον παρὰ Χριστοῦ, καίτοι τὸ ψευδομυθεῖν καθ' ὑμᾶς οὐκ εἰδότος. ἀλήθειαν γὰρ εἶναί φατε, καὶ ἐξ ἀληθοῦς ἀναλάμψαι πατρός. ἀναγκαιοτάτην τοιγαροῦν ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς καὶ τούτων ἡμῖν ἐποιήσατο τὴν ἐξήγησιν, ἀληθεύοντα πανταχῆ δεικνὺς τὸν κύριον. ἀλλ' ἴσως τοῦ μὲν ἔτι τοιούτοις ἡμᾶς καταχρεῦσθαι λόγοις ἀφέξεταί τις τῶν δι' ἐναντίας, δεινὸς δὲ τοῦ Πέτρου φανεῖται κατήγορος, καὶ δειλίας ἀσυγκρίτου τὸν γνήσιον γράψεται μαθητὴν, εὐχερῆ δὲ οὕτως ἔρρει πρὸς τὴν ἐν λόγοις ἀμέλει διαπτώσασιν, ὡς ἤδη καὶ τρίτον διολισθεῖν εἰς
C ἄρνησιν, οὐδὲ ὅσον τὸν κινδύνων ἁψάμενον πεῖραν, ἤγουν πρὸς αὐταῖς γεγονότα ταῖς τοῦ κινδύνου θύραις. ἀλλ' εἰπεῖν μὲν ἁρμόσει τὰ τοιαῦτά τι γοῦν τοῖς ἀμυήτοις ἔτι· ἐγὼ δὲ ὡς πορρωτάτω τὰ τοιαῦτα μεθεὶς, καὶ ταῖς ἐκείνων τερθρείαις ἐρρῶσθαι φράσας, εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ γεγονότος ἀπολογίαν τετράψομαι, τοῖς ἤδη κατευθυνομένοις νοεῖν μυστήρια τὰ ἐκ τῆς μυστικῆς οἰκονομίας παραδεικνὺς εἰς ἀπόδειξιν. ἔδει γὰρ ἔδει καὶ τῶν τοιούτων ἐν μάλα διαμεμνῆσθαι πραγμάτων τὸν σοφώτατον εὐαγγελιστὴν, ὑπὲρ τοῦ συνιέναι τοὺς ἀκροωμένους τίνες μὲν ἦσαν καὶ αὐτοὶ
D τῆς οἰκουμένης οἱ διδάσκαλοι πρὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸ τῆς καταφοιτήσεως τῆς ἐπ' αὐτοὺς γενομένης τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τίνες ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα, κεκομισμένοι τὴν διὰ τοῦ πνεύματος χάριν, ἣν καὶ ἐξ ὕψους δύναμιν ὠνόμασεν ὁ Χριστός. προθυμοτάτους μὲν γὰρ εἰς ἀνάληψιν ἀρετῆς, εὐτονωτάτους δὲ λίαν εἰς τὸ θέλειν ἕπεσθαι τῷ Χριστῷ, καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους καταθλεῖν, καὶ σφόδρα πλείστους ἐπιχειρήσοντας θεωρήσαι τις ἄν. ἀλλ' οὔπω καταργηκότος τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ θανάτου τὸ κράτος, σκληρός πως ἦν ἔτι καὶ ἀνυπόστατος παντελῶς ὁ ἐξ αὐτοῦ φόβος, οἱ δὲ οὔπω τὸ πνεῦμα λαβόντες, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τῆς ἄνωθεν * κεχαλμένοι χάριτος, εἰς τὴν ὑπὲρ φύσιν ἀνδρείας οὔπω παντελῶς ἐλθεῖν τῆς αὐθεσπίστης μικροψυχίας τὴν διάνοιαν

* κ. κεχαλ- κευμένοι

ἔχοντες, οὐκ ἀνθρωποι κομιδῆ τοῖς ἐκ τῆ παθεῖν ἐφαίνοντο δίμασιν. ὅπερ γὰρ ξύλον ὁ σίδηρος, καίτοι τῇ φύσει ὑπάρχων σκληρὸς, οὐκ ἂν ἡμῶν πάντων ἐμιλήσας τοῖς τῆ λίθων ἀπανεσίμοις, εἰ μὴ τῆ ἐκ τῆ σωμάτων προσκόποι διὰ μικρότητα ἢ ἀνθρώπου ψυχὴ, καὶν σφόδρα νεανιεύηται ταῖς εἰς πᾶν ἀγαθὸν ἀναβατικοῖς ὀπτηθυμίαις, ἀλλὰ τῆ ἐκ τοῦ ἅγιον σκληρότητος ἠσθένησέ ποτε, μὴ ἀχρὶ προέτυχε τῆ δεξιᾶ τῆ ὑψίστου πνεύματος ἀθρωπωθεῖσα χάριτι. οὕτω δὲ ἀνθενήσαι πως ὃ ἐν ἀρχαῖς καὶ αὐτοῖς τυχὸν ἦσαν οἱ μαθηταὶ, καμισάμενοι ἢ ὃ πνεῦμα τῆ ὑπερκοσμίου θεότητος, τῆ ἑαυτῶν ἥδη προελόμενοι ἀθένειαν, εἰς τὴν ἐκείνης ῥώμην μετεπλάττοντο, τῇ καινοποιᾷ τῇ παρ' αὐτοῦ, παρὰ τὴν ὑπὲρ φύσιν αἰσθησιν ἔχοντες βοήθειαν. αἰσχύνεσθαι τοίνυν χρεὼν ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τῇ ἁγίων ἀδενείᾳ παρὰ ἐπαινόν τι καὶ δόξαν Θεοῦ, μεγαλυνόμενος εἰς δυνάμιν ὃ ἀθενικός, καὶ ὥσπερ ἵνα πύργον αἰσχύνης ἅμαχον ὃ καὶ ψιλοῖς, καὶ βιαιοτέροις φόβοις, καὶ μύναις ἔαδ' ὅτε πᾶς ἐκ τῆ τὶ παθεῖν ὑποπτίας κατρήκης. εἴη δ' οὐ εἰς τύπον τε καὶ παρὰ ψυχὴν ἡμετέραν, ὃ ἑνί που τυχὸν ἢ ὀλίγοις τῶν ἁγίων συμβεβηκός. διὰ τοῦτο γὰρ ἐκτεῦθεν μὴ ταῖς ἑαυτῶν ἀθενείαις εὐφραινόμεθα ἐαδ' ὅτε καταφαρκῶν ἀδυλόπατα ὃ δεσπότῃ τῷ Θεῷ, πεποιθέναι ἢ μᾶλλον ὅτι τῷ πάντας ὠφελοῦντι, καὶ τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἐναρμόζεσθαι κατορθώμασι, καὶ πρὸ ἐλπίδα χαριζομένῳ.

A modum infracti malorum metu videbantur. Quemadmodum enim ferrum quamuis naturâ suâ durum sit, durioribus tamen saxis retunditur, nisi tinctura obduratum sit: sic animus hominis licet constanti virtutis studio efferatur, tamen duritiem certaminum nunquam superabit, nisi priùs diuini Spiritus gratia sit impingnatus. Quocirca imbecilliores quodammodo erant initio ipsi discipuli, sed accepto Dei qui supra omnes est Spiritu, deposita infirmitate sua in illius firmitatem transmutati sunt, eius participatione ad robur supernaturale redeuntes. Infirmitas ergo sanctorum ad laudem & Dei gloriam literis consignata est, qui vires imbecillis restituit, ac velut inexpugnabilem quandam turrim excitat eos qui vel solo metu facile collabuntur, & sola interdum suspicione mali franguntur. Quod autem sanctorum vni aut paucis contigit, exemplo nobis erit atque solatio. hinc enim docemur non esse quandoque respectu nostræ infirmitatis cunctandum quo minus Deo seruiamus, sed ei confidendum potiùs qui omnes firmare potest, quique nobis etiam præter spem largitur vt supernaturalibus factis gloriemur.

B

C

Ἄγουσιν οὖν τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τῆ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ * πρωΐ, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσι, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα.

Vul. ed. ἐπρωΐ

V. 28. *Adducunt ergo* IESVM *à Caipha in Prætorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in Prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent Pascha.*

D

Κεῖμαι δίκαιον κρίνετε, καὶ ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, διαῤῥήδην ὕπως αἰσχυνόμενος τῆ νόμου, καὶ τῆ θείας σοφίας, ἐπῳδυθρίσαι πῶς τὴν αἰτίαν ἐρημίαν καὶ μὴ ἔχοντες οἱ δείλαιοι. ἀπεφάσισαν ἢ ἤδη τὴν τοῦ Χριστοῦ μανίαν δικάσοντες, εἰρημένοι τε τῆ ἀνοσιουργίας, διὰ τῆ ὑπερκειμένην ἀγνισμόν· ἔμελλον γὰρ ἤδη φάγειν τὸ πάσχα, καὶ τῆ σφῶν ἦν ἐν αὐτοῖς ἐκμανία νόμον. Πιλάτῳ προσάγουσιν, οὐκ πολλῆς ἄγαν ἀσεμνοσύνης τοῖς τῆ ἀδίκου μιαιφονίας ἐγκλήμασιν οὐκ αὐτόλως σφαγεῖα πεπυσμένοις, εἰ αὐτοχερεῖ εἰς οὐκ ἂν εἶεν αὐτοὶ, προσούσαν ἢ μᾶλλον τοῖς ἑτέρου χερσὶν ἐκ ἦν πεισόμενον, καὶν τοῖς δι' Μωσέως ἀπαδὴ νόμοις ὅπερ ἐν αὐτοῖς καὶ νοεῖ. γεγόασιν ἢ

Iustum iudicium iudicare, & innocentem ac iustum non interficere cum Lex & diuinum præceptum sanxerit, pudet quidem miseros nullum sibi crimen suppetere: cum autem nullam sui in Christum furoris excusationem inuenirent, nec sibi occidere eum liceret quia lustrandi mox erant, (immolare enim Pascha debebant iuxta Legem) ad Pilatum eum adducunt, incredibili vxcordia sibi persuadentes iniustæ cædis crimine se nequaquam obstrictum iri, si à cæde ipsi abstinentes in alterius manus eum traderent illud passurum, quamuis Mosaicis legibus repugnaret quod mente versabant. Sed & illud per- *Exod. 23. 7.*

quam ridiculum deprehendetur, quòd cum innocentissimum quasi summorum criminum reum in iudicium adducerent, ac tam horrendam impietatem in caput suum effunderent, Prętorij limen fugiunt, quasi inquinandi hinc forent, & impuris hominibus misceri summopere cauent. Lapides quippe & eiusdem generis hominum corpora inquinare posse hominis animam sibi persuadent: fœditissimum verò malorum omnium, iniustissimam nempe cædem nihil prorsus sibi noxæ putant affingere. Et quod mirabilius, immo verò cæteris omnibus insanius, est, non polluuntur ob agni cædem, qui nihil aliud quam mysterij Christi nobis vmbram exprimit, & cum rei typum honorent, ipsam veritatem labefactant. Nam cum ob agnum lustrari se fingant, Christi cæde inquinantur. Rectè igitur, modò quidem sepulchra dealbata eos appellauit, externo & artificioso fuco ornata, intus autem fœtido & graueolente spurcitia plena: modò culicem quidem excolare dixit, camelum verò deglutire. Nam cum sæpe minima ac tenuissima quæque, vt verbo dicam, obseruent, aut rem prorsus nihili, (quid, enim est culex?) crimina grauiora pro nihilo ducunt, & calicis quidem ac disci partem exteriorem abluunt, internæ verò impuritatis nullam rationem habent. Ecce enim, ecce, tametsi Hieremias Propheta dicat, *Lauacor tuum à malitia, Hierusalem, vt salua fias*, internam quidem & in animo sitam impietatem nihil esse existimant: Christum verò ad Pilatum adducentes loca fugiunt, vt impura, & virorum incircumcisorum corpora, & modò suis ipsi manibus scelus non admittant, sed suæ crudelitatis quodammodo ministrum Pilatum faciant, experces se culpæ omnis mansuros præ væcordia suspicantur. Sed mirabere forsan illam eorum impietatem non ignotam fuisse Prophetis. Dixit enim alicubi de iis beatus Esaias: *Væ iniquo: mala secundum opera manuum eius accident ei.* Ezechiel verò: *Sicut fecisti, erit tibi: retributio tua retribuetur tibi in caput tuum.* Quin & ipse diuinus Psalmistes: *Redde retributionem ipsis, secundum opera ma-*

Mat. 23. 27.

Hier. 4. 14.

Esai. 3. 11

σφόδρα καὶ ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο προσχόντες λήσουσιν. διϋλίζοντες γὰρ οὐς ὅτι τοῖς ἐλάττοις κατηγορουμένου τὸ ἡμάρτηκότα μηδὲν, καὶ τὸ ὕστερον φειδοδιςάτλου ἀσέβειαν τὸ ἑαυτῶν καταχέοντες κεφαλῆς, τὸ τοῦ πραιτωρίου φλιᾶς ἅπτονται, ὡς ἐσόμενον αὐτοῖς βδέλυγμα μολυσμοῦ, καὶ ὃ μιάσματος ὅτι μίασμα τοῖς ἀνάγνοις ἐπὶ βδελυττῶν ἀφοσιοῦνται. λίθους γὰρ, οἶμαι, καὶ ἀνθρώπων τὸ ὁμογενῆ σώματα καθαμολυνῶν δυνάμενος πιστεύουσι τὸ ἀνθρώπου ψυχὴν· ὃ γὴ δὴ πάντων αἴσχιστον τῶν κακῶν, τὸ ἀδικωτάτου μιαιφονίας, ἐστὶν ὅλως αὐτοῖς προσπεῖσθαι πεπόνθασι βλάβος. ἢ τὸ γε βδέλυγμα, μᾶλλον δὲ τὸ ἄλλων ἀνθρώπων τε καὶ δικαιοτάτου, ἀγελαίοις δίκῃ τὸ τοῦ σφαγίου, ἕτερον ἡμῖν ἀρχέτυπον τοῦ ἐστὶν ἢ τοῦ Χριστοῦ μυστηρίου τὸ σκιαῖον· οἱ δὲ τὸ τύπον ἀμύητες τὸ πράγματος εἰς αὐτὸ ὑβρίζουσι τὸ θεῖον. πλανῶμαι γὰρ ἐπ' αὐτῷ τὸ ἀληθείας, τῇ τοῦ Χριστοῦ μιαιφονίᾳ μεμόλυνται. καλῶς οὖν ἔχει, ὁπότε μὴ τάφους κακοσμίαν ἀθρόως αὐτοῖς ὠνόμαζε, τοῖς ἔξωθεν δὲ ὁπότε τίχης αὐτοῖς ἐπιπορπιμένοις πρὸς κλήμασιν ἐξωραϊσμένοις, ἔσωθεν γεμοῦσι * δυσωδεστάτου δὲ δυσαρεστότερα ἔχοντας τὸ ἀκαθαρσίαν· ὁπότε μὴ πάλιν, διϋλίζοντας μὲν ἔφη τὸ κώνωπα, καταπίνοντας δὲ τὸ κάμηλον. ἀκριβολογούμενοι γὰρ πολλάκις ὅτι τοῖς ἀπόντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐλαχίστοις τε καὶ μείοσιν, ἢ δὲ ὅτι μηδενὶ πάντελῶς, τί γὰρ ὅλως ὁ κώνωψ; πολὺ δὲ ἐκκλησιῶν πολὺ πληθέστερα τὰ θηρία πρὸ αὐτῶν, καὶ ποτηρίου μᾶλλον καὶ πίνακος ἀποκλίζοντες τὸ ἔξω, λόγος δὲ αὐτοῖς πάντελῶς οὐδεὶς τὸ ἔνδον ἀκαθαρσίας. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ κράζει τοῦ προφήτου λέγοντος Ἱερεμίᾳ σῶσον, ἀπὸ πλυνε ἀπὸ κακίας τὴν καρδίαν σου Ἱερουσαλήμ, ἵνα σωθῇς. τί μὴν ἔσω καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀσεβοῦσιν ἐστὶν εἰ) κομιδῇ δίκαιοι πεπιστεύκασι· προσάγοντες δὲ Πιλάτῳ Χριστὸν, καθαιτοῦσι τόπους, ὡς ἀναγκῆς καὶ αὐθρώπων ἀπείρατων σώματα, καὶ εἰ μὴ δρῶσιν αὐτοὶ ταῖς ἰδίαις χερσὶ δ καθαίνομεν, ὑποπρᾶττόν γὲ ὡς πρὸ τὸ ἑαυτῶν ὠμότητος ποιοῦντα Πιλᾶτον, ἐξω δὲ πάσης αἰτίας δικαιοῦσι ἐξ αἰσίας ὑποληφθέντες. θαυμάσῃς δὲ αὖτις ἐστὶ ἐκείνου αὐτῶν πλεονεξίας τὸ ἀσέβειαν τοὺς ἁγίους διώκοντας προφήτας· ἔφη γάρ που πρὸς αὐτοὺς ὁ μακάριος Ἡσαΐας· οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ. πονηρὰ γὰρ τὰ ἔργα τὸ χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Ἰσζεχιὴλ γὲ πάλιν· καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· δ ἀνταποδόμα σε, ἀνταποδοθήσεταί σοι εἰς κεφαλήν σου. καὶ μὴν. καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος ἀναφωνῶ μυσταγωγὸς· ἀπόδος δ ἀνταποδόμα αὐτῷ αὐτοῖς. κύ

* δύσοσμον

τὰ ἔργα τῶν χλοῶν αὐτῶν δὸς αὐτοῖς. ὥσπερ γὰρ αὐτοῖς τὸν A
ἀπάντων Σωτῆρα Χριστὸν τοῖς Ρωμαίων ταξιάρχοις προσήγαγον στρατηγοῖς, οὕτω δὴ καὶ ἔστιν ὅτε αὖθις ὑπ' ἐκείνων τοῖς τῶν Ρωμαίων ἄρχουσι παραδίδοσθαι δυνάστεια. καὶ τῶν τότε κρατούντων χεῖρες διεδέχοντο. ἦν γὰρ ὅτε καὶ αὐτοῖς ἔδοξε καὶ θῆ πόλεως, καὶ ἀπηγορεύσαντας ὅτε κατανοήσασι συμφορᾶς, ὡς εἶπεν ἔξω, ὄρεσί τε καὶ πέτραις εἰς δύνοντας ὅτι θᾶσσον αἰρεῖν τοῦ πολέμου λῆξαι αὐτὸ ἐλέσθαι, καὶ τοῦτο πολλοὺς· ὃ δὴ αἱρήσεσθαι B
προαγορεύων ὁ κύριος ἔφασκεν· ὅταν ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε ἐρεῖτε τοῖς βουνοῖς, καλύψατε ἡμᾶς καὶ τοῖς ὄρεσι πέσετε ἐφ' ἡμᾶς.

nuam illorum da eis. Quemadmodum enim omnium Seruatorem & Christum ad Romanorum prætores adduxerunt, ita vicissim ij Romanorum traditi sunt imperio, & Imperatorum manu subacti fuerunt. Tam graue quippe in eos bellum exarsit, tamque inauditis calamitatibus afflicti sunt, vt si licuisset, in montibus & speluncis abditos emori multi mallent, quàm bellum illud spectare. Quod quidem optaturos cum prænunciaret Dominus, aiebat: *Quando videritis obsessam ab exercitibus Hierusalem, tunc dicetis montibus, operite nos, & collibus, cadite super nos.* Luc. 16.

Vulg. d. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πιλᾶτος * ἔξω πρὸς αὐτούς, καὶ φησι, τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;

v. 29. *Exiit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?*

Παραιτοῦνται μὲν, ὡς οἶμαι, τὸ ἁψῆναι λίθων καὶ τοίχων μολυσμοῦ, ἔξεισι δὲ ὁ Πιλᾶτος, καὶ διαπυνθάνεται μὲν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφίξεως τὴν αἰτίαν, ἐξετάζει δὲ εἴπερ τι καὶ πρότερον εἰς κλήματα, καθ' ἑτέρων καθ' ἑτέρους τῶν Ἰουδαίων καθηγητάς. ἀνὴρ γὰρ ἀλλογενὴς τὸν τῶν Ἰουδαίων δυσωπεῖται νομόν, καὶ δι' ὃ κρατοῦσιν ἐκείνοις ἔθος ἐξ ἀνάγκης ἀμαυροῦσθαι. δείσας γὰρ ἀσωτήσας τὸ φρουρίου, ὅ ὅσον εἰπεῖν ὅτι τῇ διωλύμει τὸ πρόγμα- C
τος τοῖς Ἰουδαίοις δόξῃ τοῦτο φράσας, ὅτι χρὴ τηρεῖν τὸν νόμον· οἱ μὲν τοῖς θείοις ἐπάλληλα φρονοῦντες τὰ ἐναντία, καὶ μικρὰ κομιδῇ τὸ δόξαι Μωσέως πεπαρασημένων φρονήσαντες, ἄδικον ἐργάζονται φόνον, καὶ ὁ μὲν ἔξω νόμου τὸν πρὸς αὐτοῖς φιλοπόλεμον παίει κλήματα καὶ ἐπεξεργάζεται τὰς αἰτίας, ζητῶν ἐνδεῖν ἡμαρτηκότας δίκην δοῦναι, ἵνα μὴ εἰς πρόφασιν ἄλλην λέγω, τὸ ἀπόπαν εἰ προσθεῖεν αἱ λεγόμεναι ἔχοντες ἐνδεῖν, ὡς τὸ ἀλγεινὸν ἵνα προσκομίζοιεν λαβεῖν. βούλονται τοίνυν πρὸς τὸ Ἰουδαίων εἴρκτας συναγαγεῖν. ἐδικαιώθη Σόδομα ἐν σοὶ καὶ αὐτὸς δὲ που φησὶν ὁ Χριστὸς τοῖς D
τοῦτοις τὸ ἐξ Ἰσραὴλ παρανομίας καθαπτόμενος, ἀλλ' οὐδὲ τὰ δικαιώματα τὰ ἐθνῶν ἐποίησάς μοι, καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος, εἴπερ Ἕλληνες μὲν τοῖς ἐν ἑστολισμένοις χαλκοῖσι Θεοῖς λίθοις τε καὶ ξύλοις, οὐκ ἂν τὰ σεσημασμένα προσοίσαιεν θύματα, μεμολυσμένοις τὰς αἰτοῦσι χερσὶν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτὰ ἀπολοιεν ἵνα μὴ ὑπὸ τοῖς ἐφεστῶσι σκληρὰ κακοῖς. οἱ δὲ καίτοι θύειν τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ τὸ Πασχα μέλλοντες, αἵματι ἀθῴοις ἔνοχον τὸ οἰκεῖον καθιεῶσι E

Caueant quidem ne lapidum & parietum tactu inquinentur: Pilatus verò egreditur, & causam aduentus eorum scisciatur, & eius quem iudicio sistebant crimina exquirit, Iudæorum principes alioqui condemnans. Nam alienigena cum esset, Iudæorum tamen Legem reueretur, & morem qui apud eos obtinuit religiosè obseruat. Egressus enim est præter solitum ex prætorio, tantumnon Iudæis hoc facto significans Legem esse seruandam. Illi verò diuinis mandatis contraria sentientes & Mosaicas Leges pro nihilo habentes cædem iniustam patrant, & hic quidem licet ab eorum Lege alienus, crimina tamen inquirit ac sedulo rimatur, iniustum ostendens esse vt qui nihil deliquerint puniantur, aut vllo supplicio afficiantur: illi, cum nihil ei possint obiicere, tamē vt immanem quendam latronem adducunt. Non abs re ergo ad Iudæorum Synagogam dictum est: *Iustificauit Soaoma ex te.* Et ipse alicubi Christus Israëlitarum intemperiem accusans, *Sed neque secundum iustificationes gentium fecisti mihi.* quod verum quidem esse patet. Nam Græci quidem lignis & lapidibus quos Deos putant impuris & illotis manibus sacrificia nequaquam obtulerint, nec quenquam nisi grauissimi sceleris conuictum morte affecerint. Hi verò quamuis secundum naturam Deo Pascha sacrificaturi, innocenti sanguine tamen animum

animum ſuum obſtringunt, & iniuſtè interficere aggrediuntur omnis culpæ exortem.

A ψυχὴν, & ἀδίκως ἀποκτεῖναι ἐπιχειροῦσι τὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ἀνώτερον.

v.30. *Reſpondérunt, & dixérunt ei, Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſémus eum.*

Απεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ, εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν.

Iuſtam quidem cauſam non habent, ſed impietatis turpitudinem celant, & ne videantur iniuſtè eius mortem quærere, ſubdolè aiunt ſe nequaquam IESVM plectendum adducturos fuiſſe, niſi aliqua in re deliquiſſet. Legem quippe obſeruare ſe ſimulant, quæ ſanctum in omnibus iudicium facere iubet, & quod mirere, Legis obſequium prætexunt, eiuſque obſeruatores haberi volunt, cum Legis authori crimẽ affingere non reformident. Malefactorem quippe dicunt eum qui ad delenda maleficia venit in mundum, vt videatur rurſus Chriſtus per Eſaiæ Prophetæ vocem de iis dixiſſe: *Væ eis, reſilierunt à me, meticuloſi ſunt: quia impiè egerunt in me. Ego redemi eos: ipſi verò locuti ſunt contra me mendacia.*

Oſee 7.13

Απρεπῆ μὲν αἰτίας βιλόμενοι, σκιάζειν δέ πως τὸ ἀσεβείας ὄνειδος, ἡ δοκεῖν ἀδίκως ἐλεῖν φονέα, ὑφιζόμενοι, ὡς ἄλλως ἀποτίσοντα δίκην παρεσκευάμεθα αὐτὸν Ἰησοῦν, εἰ μή τι ἦν πλημμελὲς ἔπραξεν. ὑποκρίνονται γὰρ ἔτι τὸν νόμον τηρεῖν, ὅσιον ἐφ' ἅπασι κρίσιν ποιεῖν παρεγγυῶντος, καὶ τὸ παράδοξον καὶ αὐτὸ ἐξοπλίζουσι τῷ εἰς τὸν νόμον . . . . . πιστεύειν γὰρ ἀξιοῦσιν, ὡς νομοφύλακες, οἱ τὸν νομοθέτην κατηγορεῖν οὐκ ὀκνήσαντες. κακὸν γὰρ ἔρασαί φασι τὸν ἐπ' ἀναιρέσει φαυλότητος ἀφιγμένον, ἵνα φαίνωνται πάλιν ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ προφήτου φωνῆς Ησαΐου πρὸς αὐτοὺς εἰπών· οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησάν ἀπ' ἐμοῦ, δειλιασταί εἰσιν ὅτι ἠσέβησάν εἰς ἐμέ. ἐγὼ μὲν ἐλυτρωσάμην αὐτούς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησάν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ.

B

C

v.31. *Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundum Legem veſtram iudicate eum.*

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν.

Nullius criminis reum, & indicta cauſa legum poenis ſubiicere mihi quidem non licet, ſed vos ſecundum legem veſtram eum iudicate, ſi hominem prorſus innocentem puniendum ſtatuit. Ritu verò, immò miſeratione dignum eſt, quòd Dominum gentilium leges iuſtificant, adeò vt Pilatus eum ſupplicio vereatur afficere tam obſcuris criminibus petitum, hi verò morte plectendum clamitant, quamuis diuina Lege inprimis glorientur.

Τὸν ἐπ' οὐδενὶ, φησὶ, τῶν ἀτόπων ἐλεγχόμενον, ἀδίκητον ἔστιν ἡμῖν * ἀποθνήσκοντα τῷ καταῤῥῆσαι τῶν ἐκ νόμων ἀποθετέαν ποινάς, ἐμοὶ μὲν οὐ θέμις, κρίνατε δὲ μᾶλλον αὐτοὶ κατὰ τὸν ὑμέτερον νόμον, εἶπε δηλαδὴ, φησὶ, καὶ τὸν ἀνυπαίτιον πάντως καλῶς κολάζεσθαι δίκαιον ἡγούμενος ὑμᾶς ὄντας ἀνεξόδους, μᾶλλον δὲ θρησκευομένους ἀξίους, εἰ οἱ μὲν πρὸς Ἕλληνας δικαιοῦσι νόμοι τὸν κτείνοντα, ὡς δὲ κολάζεσθαι ὀκνήσας Πιλάτος αὐτὸν, ἐπ' ἀσημοτάτοις οὕτως ἐγκλήμασι προσκρούειν, οἱ δὲ δεῖν ἀποθνῄσκειν φασὶ, καίτοι νόμῳ τῷ θείῳ παιδαγωγεῖσθαι μεγαλαυχούμενοι.

D

v.32. *Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam. Vt ſermo* IESV *impleretur, quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus.*

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν.

E

Vetari ſe ab impia cæde aiunt, quia ad agni comeſtionem purificati erant; ſi quid in tanta impietate puri eſſe poteſt. ipſi enim ex ſe ad impium illud facinus ſuſcipiendum promptiſſimi erant, nec vllius ad id ope indigebant. præceps enim Iudæorum animus ad quoduis facinus,

Κώλυμα γὰρ ψευδῶς φασιν αὐτοῖς, ὡς ὅσπερ ἡ βαπτιστοῦ καταδίκασμα τὸ αἰσχρὸν μιαιφονίας, τὸ ὑπὲρ τοῦ προφήτου σφαγὴν πληρεῖν ὠμὸν ἀγρισμόν, εἴπερ ἦν ἐν ὅλως καθαροῖς ἔτι φῦλα τεταλαιπωρήσειν. ἦ γὰρ καὶ λίαν ἑτοίμως εἰς ἀσέβημα ἦσαν αὐθορμητοὶ, τῆς ἑτέρου συμπραξίας δεηθέντες οὐδαμῶς. ὑπεκκαίων γὰρ τὸ Ἰουδαίων ὁρμὴ εἰς ὃ τι δὴ οὐτιοῦν ἐργάζεσθαι

πονηρὸν, ἢ μυδινὸς φέρουσα τὸ ἐν τόπῳ, ἥγουν ἐκφυσιᾶσθαι τὰ ἀπαδόντων Θεῷ. ἀξιοῦσι τοίνυν τὸν ἀρχοντα δόλῳ τὴν ἑαυτοῦ τῷ Πιλάτου αὐλῆς τὴν οἰκείαν ὠμότητα, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀπονοίαν ζηλοῦσθαι μιμητὴν, καὶ συμπρεπῆσαι δὲ σφίσιν εἰς τὸ παρὸν τυχὸν οὐκ ἐλλυθρεῖσαν πῶς ἔχοι τὰ εἰς μαΐαν ἀποδρομήν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο * φασὶν ἀληθεύοντα πάλιν ἀποφῆναι τὸν Χριστὸν, ἢ προειρηκότα μὲν πῶς, ἢ τίνα παθήξεται τρόπον, προμυούσθαι δὲ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς. τί γὰρ ἔφη πρὸς αὐτούς; ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτενοῦσι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. ἀναγκαῖα δὲ καὶ τούτων ἐμὶ μνήμη. προειρηκότα γὰρ ἔδει παθεῖν, ἵνα μήτις οἴηται τοῖς ἀβουλήτοις προσπεσεῖν, τῷ πάντα ὅτι γυμνὰ, καὶ πεπραγμένα, πιστεύεσθαι δὲ μᾶλλον ὡς ἑκουσίως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ δι' ἡμᾶς ὑπενεγκόντος αὐτοῦ.

A nec vlla res tam nefaria ac tam inuisa Deo est quam aggredi erubescant. Rogant ergo Pilatum vt suam eis crudelitatem commodare velit, ac Iudaicum furorem imitetur, ac animi tunc inopibus subseruiat. Verùm istud quoque verè dixisse Christum & prænosse indicat quo pacto moriturus esset, ac sanctis suis discipulis præmonstrasse. Quid enim ad eos dixit? *Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum, & crucifigent eum, & occident eum, & tertia die resurget.* Necessaria verò fit horum quoque mentio, ne quis putet inuitum pati eum, cui omnia sunt nuda & aperta, sed credatur potius pro nobis & propter nos vltro mortem subiisse. *Mat. 20*

Εἰσῆλθεν οὖν πάλιν εἰς τὸ πραιτώριον ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;

C v. 33. *Introiit ergo iterum in Prætorium Pilatus, & vocauit* IESVM, *& dixit ei, Tu es Rex Iudæorum?*

Οὐδὲν ἔχοντες ὃ προφέρωσιν ἐγκαλοῦν, ἥγουν ἃ παρεκόμισαν τὰ ὅσα δικαίαν ὀπισύρεσθαι δοκεῖ τοῖς δικαζόσι κόλασιν, ἐγκεκμηκότες δέ πως καὶ τὰς αἰτίας τῆς προσαγωγῆς ἐξαιτιῶνται Πιλάτου, πεπλημμεληκέναι φασὶν εἰς Καίσαρα τὸν Ἰησοῦν, τὸ ἐκείνῳ πεποιημένῳ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἄρχειν εἰς ἑαυτὸν ἀρπάζοντα, καὶ μεγαλύνοντα τῆς βασιλείας τὸ δόξαν εἰς ἰδίαν ἀπόλαυσιν, ποικίλως τε σοφίσασθαι μεμηχανῆσθαι τὸ σκαιώρημα καὶ ὁ τῆς συκοφαντίας ἀζηρτύθη τρόπος. ᾔδεσαν γὰρ ὅτι καὶ ἄκων ἐκὼν ὁ Πιλάτος προήσεσθαι μᾶλλον πάντως τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλείας, ἢ μωρήσεσθαι δὲ πάλαι καὶ προαλόντος τὸ ὅτι τοῦτο ὅλως καταδεδικασμένον. σκληρῶν γὰρ ἀεὶ καὶ προπετῶν καὶ σταστικῶν, καὶ μεγαλοφρονούντων μᾶλλον ὅτι τῆς ἀπαρτίας ὄντων τὸ τῶν Ἰουδαίων οἰκουμένων χώραν, πικρότεροί πως εἰς τοῦτο λοιπὸν οἱ προφῆται Καίσαρος ἐγίνοντο δικασταί, καὶ ἀσφαλέστεροι μᾶλλον τῆς βασιλείας φύλακες, προπετεσάτας δὲ τοῖς εἰς τοῦτο καὶ μᾶλλον ἔδοξε τοῖς ἀμαρτίας ἐπῆγον. ἔγκλημα συκοφαντοῦσι Ἰουδαῖοι ποιοῦνται τὸν Χριστὸν τὸ βασιλεύσαι τοῦ Ἰσραήλ. τοιγάρτοι δικαίως ἐξωσθησαν, προσηλώθη δὲ καὶ ἀπεζεύχθη τὰ ἔθνη, καὶ ἐπὶ τὸ τῆς βασιλείας τέθνεται τοῦ Χριστοῦ. αἴτησαι γὰρ παρ' ἐμοῦ, φησὶ, καὶ δώσω σοι ἔθνη, τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. παροιστρήσαντος γὰρ ἑνὸς ἔθνους

B Cum nihil habeant prorsus quod ei obiicere, aut quod supplicio dignum esset, cumque Pilatus vrgeret vt causas exponerent ob quas eum adduxissent, IESVM in Cæsarem peccasse dicunt, quippe qui Iudæorum regnum in se transferret, regiamque maiestatem sibi arrogaret: nefariè id quidem, ac versutè. sciebant enim Pilatum etiam inuitum suæ vtique saluti prouisurum, & illico pœnas de eo sumpturum qui horum esset postulatus. Nam cum Iudæi proni ad seditiones ac tumultus forent, & facile coniurarent: ideirco à Cæsare missi iudices acriores quodammodo se præbebant, & vt eos in officio tutiùs continerent, in eius criminis reos inconsideratiùs quandoque sæuiebant. Crimini dant itaque Christo quòd Israëlis regnum sibi arroget. quocirca deiecti sunt illi, assumptæ verò, & Christi regno subiectæ sunt gentes. *Postula* enim *à me*, inquit, *& dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ.* Vna enim *Psal. 2.*

Israëlitarum gente in furorem abrepta, gentes vniuersæ Christo traduntur, & pro vna Iudæorum regione omnes totius orbis fines. Nam vt Paulus ait, *delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium.* Quod ergo Pilatus murmurantes Iudæos audierat, id nunc palam effert, & respondere Christum iubet, An ipse reuera sit Iudæorum Rex. Angitur verò, vt credibile est, & periclitari Cæsaris imperium existimat, ideóque curiosius id scrutatur, vt rebus consulat, sibique à Romanis demandatum imperium sartum ac tectum conseruet.

Rom. 11. 23.

A τῶν δὲ Ἰσραὴλ, πλοῦτος τοῖς ἔθνεσι διδόται τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτὴ μιᾶς χώρας, φημὶ δὴ τῆς Ἰουδαίων, πάντες οἰκουμένης πέρατα. ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησι, τὸ παράπτωμα αὐτῶν, πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν. ὅταν οὖν ἀκήκοεν ὁ Πιλάτος διαγογγυζόντων τῶν Ἰουδαίων, εἰσαρχῶς ἤδη φησὶ, καὶ ἀπολογίαν καλεῖ τὸ κύριον, εἰ ἄρ' ἀληθῶς αὐτὸς εἴη τῶν Ἰουδαίων ὁ βασιλεύς. ἀγωνιᾷ γὰρ, ὡς εἰκὸς, καὶ κινδυνεύειν οἴεται τὴν τοῦ Καίσαρος ἀρχήν, φιλοπόλεμός τι ὢν καὶ διὰ τοῦτο λίαν, ὡς ἤδη τοῦ διευσεβεστέρου ἐπιμορφῶσαι ὑπηκόοις τοῖς δεδραμένοις, ἵνα καὶ αἰεί τινα ἀπόδειξῃ τοῦ ὑπιτεταγμένου αὐτῷ παρὰ Ρωμαίων ἄρχειν.

B

v. 34. *Respondit* IESVS, *A temetipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?*

Cum nemo, inquit, de me istud vnquam dixerit, vnde tibi succurrit vt me de hoc interroges? Sed non dubium est quin malitia Iudæorum & acerbissimus dolus id finxerit. nec enim iudex simul eris & accusator. Hæc porrò dicebat Christus, innuens Pilato nullum se dictum factumue latere quantumuis occultum & abstrusum, vt natura demum supernaturali intellecta tardiùs quodammodo Iudæorum crudelitati seruiret, simulque docens eum grauissimè peccare, qui Iudæorum clamoribus obsecutus hominem istius culpæ prorsus exortem supplicio afficeret.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἀπὸ σεαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι εἶπόν σοι περὶ ἐμοῦ;

C

Κατηρυκήσατο, φησὶν, εἰσαρχῶς ὁπόθεν τοῦτο ἐμοῦ, πόθεν ἄρα σοι προσῆλθεν ὁ περὶ τούτων λόγος; ἀλλ' οἶδα μάλιστα ἀμφίβολον ὅπως τῶν Ἰουδαίων κακοηθείας ὃ κακούργημα, καὶ ὁ πικρὸς ὑποσκευάσαι δόλος· οὐ γὰρ δήπου, φησὶν, ἔσῃ μοι αὐτὸς δικαστὴς, ἔσῃ δὲ καὶ κατήγορος. ἐπάλλει δὲ καὶ τοῦτο ὁ Χριστὸς, εἰς σύνεσιν αἰσχυνίζων Πιλάτον, ὡς οὐκ ἂν αὐτὸν ἔλαθόν τι δρασθὲν καὶ τῶν ἀφανεστέρων, καὶ εἰς τοσοῦτον κατεσκευασμένον τε καὶ πεπαιδευμένον, ἵνα λοιπὸν συνιὼν τὸν ὑπὲρ αὐθέντου φύσει, ὀκνηρότερόν πως ἴοι πρὸς ὑποκρίσεως τῶν παρόντων ὠμότητος, ἐμοῦ δὲ κἀκεῖνο διδάσκων, ὅτι λίαν ἀδίκει τὸ ἑτέρων φωνῆς ὑπερέχειν δίκας σκιαζούσης τὸν ἐπ' οὐδενὶ τοῦ ζητεῖσθαι ἐλήλεγμένον.

D

v. 36. *Respondit Pilatus, Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & Pontifices, tradiderunt te mihi: quid fecisti?*

Iudæorum arcanum tandem aperit, & accusatorum multitudinem tantumnon in medium protulit. Idem enim est ac si diceret: Non mihi vtique tua nosse conuenit, nec enim sum Iudæus, sed tuis gentilibus quibus cum educatus es id conuenit, qui cum tua perspecta habeant te morti tradendum adduxerunt. Se igitur ipse accusat. nam quod ait, quid fecisti, nihil aliud quàm istud significat. Inprimis autem sancto Euangelistæ curæ fuit quid in iudicio contigerit minutatim enarrare, & Pilatum IESVM rogasse quid fecerit. Hinc enim maximè discere licet crimina defuisse,

Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί· τί ἐποίησας;

E

Ἐκφαύλως ἤδη ποθὲν τῶν Ἰουδαίων * λαοῦ εἶναι, καὶ τὴν τῶν κατηγόρων πληθὺν μονονουχὶ παρεκόμισεν εἰς μέσον. ὅμοιον γὰρ ὡσὶ λέγοι τυχὸν· οὐκ ἐμοὶ μᾶλλον ἁρμόσει σε εἰδέναι τὰ σὰ, εἰμὶ γὰρ οὐκ Ἰουδαῖος, παρέπαι δὲ μάλιστα τοῖς σοὶ ἐθνικοῖς καὶ σοῦ πεπειραμένοις, οἳ καὶ ἵππως ἐγνωκότες παραδιδόασίν σε ἐμοὶ κεφαλῆς. ὃ γὰρ εἶπεν τί ἐποίησας, οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο μᾶλλον ἐπιδείκνυσι. τοσοῦτον δὲ πολλοῦ τῶν ἀλόγων γέγονεν ἀλογώτερος. καὶ τὰ ἐπὶ αὐτῇ μάλιστα τῇ κρίσει καὶ λεπτὸν διηγήσασθαι καὶ ὅτι Πιλάτος τί ποτε ἐπήρετο παρὰ τοῦ Ἰησοῦ. ἵνα γὰρ μάλιστα τοῦτο μαθεῖν τὴν τῆς ἐγκλήσεως ἀπορίαν, καὶ ὅτι οὐδὲν ἐγκλήσεως

* λαοῦ εἶναι. μοιχείαν

οὐδενὸς, ἤγωιε ἐλεγχθέντος ἐπί τινι τῷ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, δυσεβὴς καὶ ἀδικωτάτη λοιπὸν ἡ τοῦ θανάτου ψῆφος ἐκράτησεν.

A & cum Seruatori nostro Christo nullum culpæ genus inductum fuerit, impiam & iniustissimam tandem in eum mortis sententiam extitisse.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἂν ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν.

v. 36. *Respondit* IESVS, *Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est de hoc mundo.*

Ἔλυσε τοῦ Πιλάτου τὸν φόβον, ἅτε δὴ τοῦ Καίσαρος βασιλείας κατηχεῖσθαι φύλακι ἐφέτο μὲν γὰρ νόμῳ δὴ πολλοὺς ὡς καθ' ἡμᾶς μιγεπαγῆ παρὰ Χριστοῦ τὴν αἴρεσιν, πεφλυαρηκότων καὶ τοῦτο τῶν Ἰουδαίων. τοῦτο γὰρ δὴ ἐκεῖνοι ἐπηπείλουν λέγοντες. εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτὸν, τοῦτο ἐμφαίνοντες ἐν λέγοντες τὸ κακόν. ὑποπλάττοιντο γὰρ δῆπου ἑαυτοῖς ἐθέλειν ὅτῳ Ῥωμαίοις, ὡς μηδόλως ἀνέχεσθαι καὶν γοῦν ἀφ' γλώττης ἔχειν τὸ ἀποστάσεως ὄνομα. Τούτου οὖν ἕνεκα τὴν αἰτίαν τοσοῦτον ἐπηγείρατο τί φασι δίκας ἀποτίσοντα παρεστῆκεν. ἀπολογούμενος οὖν τοῖς τοῦτο Χριστὸς, τὸ μὲν ἐν βασιλεὺς οὐκ ἠρνήσατο· λέγειν γὰρ ἔδει τὸ δηλῆσαι· ὅτι γε τοῦ Καίσαρος βασιλείας ὁ πολέμιος ἐμὲ ἀπελέγχει φανῆναι, οὐκ ἐπίγλοιον ἦσεν τὴν ἑαυτοῦ σημαίνων ἀρχὴν, ἀλλ' ὑπερκεῖσθαι τε τῆς γῆς, καὶ τὴν ἔτι μείζονα τοσαύτην ἐξαρχοῦσαν. τίς οὖν ἀρ' ἂν λοιπὸν ἡ ἀπόδειξις, καὶ πόθεν εἰ τὸ ὅτι τοῦσδε τοῦσδε ὑπουργίας αἰαίρεσις; τὸ μὲν ἀφυφόρητος ἦσι τε τοσαυτησὶ ἀπεχεσθῆναι πώποτε, ἤγωιε ὅλως ἔχειν τοῦ αὐθαδίζεσθαι δὴν ἐλευθερίας, καὶ οὐχ ὅπως αὖ τὴν βασιλείας μὴ ἀποπέσοι μόνον, ἀλλὰ γὰρ ἵνα δείσειε τὴν ἐπιτεθείσαν κίνδυνον αὐτῷ καὶ τοῦτο δὴ τοῦ Ἰουδαίων χεῖρας ὑπορρίπτων ἑαυτὸν· μηπερ καὶ αὐτοῦ τῶν κρατούντων Ἰουδαίων, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Καίσαρος. ἐλευθερώσας οὖν ἅρα τοῦ εἰς τοῦτο κακοῦς δεῖν τοῦτον ἀναγκαίας ἀποδείξεως, ἀποφάσκοντι ἤδη Πιλάτου ὃ τοῦ Χριστοῦ φαίνεσθαι φράσος. οὐδενὸς γὰρ ἐπομένου κακοῦντος, ἤγωιε δὲ ἀκολουθίας εἰς τοῦτο κατάγοντος, ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἡδοναῖς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν χαρίζεται τὸ ἀπόλλυσθαι, καὶ μείζεται σὺν αὐτοῖς τὴν ἐγκοπείας τὸ ἐγκλήματα. εἰρηκὼς γοῦν ὁ Χριστὸς κατηκόσμιον εἶναι ἵνα τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν, καὶ μόνον τοῦ φόβου Πιλάτου ἐξίστησι, καὶ κατοικίας ἐλευθερεῖ τοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά τι καὶ μέγα τοῦ ἑαυτοῦ κοσμοῦ διαπείθει, καὶ ἀπαρχεταί πως ἀφ' τῆς ἀποδείξεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατηχήσεως.

B Pilatum formidine liberauit, cui regni Iudaici custodia à Cæsare demandata fuerat. existimabat enim more nostro coniurationem Christum moliri, istud quoque Iudæis deblaterantibus. id enim innuebant cum dicerent, *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*, coniurationem hîc malum appellantes. Simulabant enim adeò se beneuolos esse erga Romanos, vt ne lingua quidem defectionis nomen efferri paterentur. Hanc igitur ob causam adduxisse ipsum aiunt pœnas luiturum. Christus autem ad hæc respondens, se quidem Regem esse non esse negauit, (verum quippe loqui decebat) sed imperij Cæsaris hostem non clarè ostendit, cum suum regnum terrenum haud esse significat, sed cœlo se ac terræ, aliisque maioribus prout Deo conuenit imperare. Quodnam autem istius rei profert argumentum, aut quomodo affectati regni suspicione delet? Nempe quod nec satellitibus vnquã vsus esset, nec defensoribus, non modò ne regno excideret, sed neque vt periculum vitaret quod sibi cum à Iudæis tum à Cæsare Iudæorum principatum tenente ingruebat. Solutis ergo tam clara demonstratione Iudæorum calumnijs, excusatione demum carere videtur Pilati in Christum audacia. Nemine enim cogente, aut vlla ratione ad id pertrahente Iudæorum libidini animæ suæ gratificatur interitum, & Christicidij crimina cum eis partitur. Porrò Christus regnum suum supramundanum esse dicens, non modò Pilatum metu liberat, & coniurationis suspicione eximit, sed magnum aliquid de seipso cogitare suadet, & defensione eius institutionem quodammodo auspicatur.

Iean. 18. 30.

A

v.37. *Dixit itaque ei Pilatus, Ergo Rex es tu?*

Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλᾶτος, Οὐκοῦν βασιλεύς εἶ σύ;

Pilatus Christo veritatem in crimen vertit: Postquam audiit verò, *Meum regnum non est de hoc mundo*, coniurationis quidem metu liberatur, pro confesso tamen factum habet, & ei crimini dat, quod dixit se regnum habere, sed non terrenum. Quasi ergo IESVM eò adegisset, confessus es modo, inquit, te Regem esse.

Εγκλημα ποιεῖται τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀλήθειαν. ἀκούσας γὰρ ὅτι ἡ ἐμὴ βασιλεία οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν, φόβῳ μὲν ἤδη τῷ τοῦ ἀντάρσιν ἀπαλλάττεται· ἴσῃσι δ' οὖν ὅμως εἰς ὁμολογίαν τοῦ πράγματος, καὶ εἰς ἐγκλήματος ὀφείλῃ δύναμιν. ὃ δὲ ὅλως εἰπεῖν, ὅτι βασιλεύσω ἔχει, κἂν μὴ ὁπόθεν εἴη διισχυρίζηται. σύνεισι μὲν οὖν ὡς ἐπὶ τοῦτο τοῦ Ἰησοῦ, συνωμολόγηκας ἤδη, φησὶν, ὅτι βασιλεύς εἶ σύ.

Respondit ei IESVS, *Tu dicis quia Rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus, Quid est veritas?*

B Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, σὺ λέγεις ὅτι βασιλεύς εἰμι. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς· λέγει αὐτῷ ὁ Πιλᾶτος τί ἐστιν ἀλήθεια;

Non negat regni sui gloriam, nec solis Pilati verbis eius rei confirmationem tribuit: Rex enim est, vt Deus, tametsi forte nolit aliquis: sed veritatis vim denuo patefecit, quæ vel nolentem Pilatum gloriam suam fateri cogit. *Tu enim dixisti*, inquit, *quia Rex sum ego.* ideóque se in hunc mundum venisse ait, cum factus est homo, vt testimonium perhiberet veritati, id est, vt de mundo sublato mendacio & diaboli euersa tyrannide, vniuersis rebus imperare Veritatem ostenderet, id est, illam verè & naturâ suâ reginam naturam, quæ cæli ac terræ, omniumque, vt verbo dicam, creaturarum dominatum obtinet, non per vim extortum, nec aliunde inuectum, sed essentiâ suâ & naturâ. Vt verò Christus ostenderet sibi non ignotum fuisse Pilati præfractum & obstinatum animum, vtiliter subdit: *Omnis qui est ex veritate audit vocem meam.* Gratus enim est sermo veritatis iis qui iam didicerunt, ac diligunt eam, iis verò qui tales non sunt, non item. Vnde Propheta Esaias ad quosdam dicebat: *Nisi credideritis, non intelligetis:* Quod verum esse Pilatus ostendens dixit, *Quid est veritas?* Quemadmodum enim iis qui oculorum sensu carent perinde est si aurum obtuleris, aut claram & pretiosam gemmam

Esai.7.9.

C

D

Οὐκ ἀρνεῖται τὴν ἑαυτοῦ βασιλείας τὴν δόξαν. οὐδὲ τοῖς τοῦ Πιλάτου φωναῖς ἀποπέμπει μόναις τὴν ὅτι τοῦτο βεβαίωσιν. βασιλεύς γάρ ἐστιν, ὡς Θεός, καὶ εἰ μή τις βούλοιτο τυχόν, ἀλλ' ἔδειξε πάλιν τὴν ἀληθείας τὴν δύναμιν, καὶ ἄκοντα Πιλᾶτον αἰσχυνθούσης εἰπεῖν τὴν κεινομηνίαν τὴν δόξαν. σὺ γὰρ εἴρηκας, φησὶν, ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. Διό γε καὶ τοῦτο γεγέννηταί τε καὶ ἀφίκεται φησὶν εἰς τὸν δὲ δηλονότι τὸν κόσμον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μαρτυρήσῃ τῇ ἀληθείᾳ, τοῦτ' ἔστιν, ἵνα τοῦ κόσμου τὸ ψεῦδος ἐξελὼν, καὶ τὴν ἐξ ἀπάτης τυραννήσασαν καθαιρέσας δαίμονα βασιλεύουσαν τῶν ὅλων ὅτι δείξῃ τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀληθῶς τε καὶ φυσικῶς βασιλίδα φύσιν, ἣ καὶ τὸ καθαρὸν δύναται, καὶ κρατεῖν ἁπάντων τε καὶ γῆς, καὶ πάντας ἁπλῶς τοὺς παρεισφθέντας εἰς ἡμᾶς, οὐκ ἐκ πλεονεξίας πεπόρισται, ἀλλ' οὐδὲ ἐπακτὸν, ἢ ἔξωθεν, ὑφαιρουμένη δὲ καὶ φυσικῶς συμπεφυκὸν φαίνεται. ἵνα ἡ πάλιν ἀποφώνῃ Χριστὸς ὅτι τὴν Πιλάτου δυσκολίας οὐκ ἠγνόησε τὸ σκληρὸν καὶ δυσπαραγώμισον εἰς τὸ φερόντων ἐξελεῖν ὀρθῶς, ἐπάγει χρησίμως· πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς. διδασκάλεκτος γὰρ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος τοῖς ἤδη μαθοῦσί τε καὶ ἀγαπῶσιν αὐτὸν, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις, οὐκέτι. καὶ γοῦν ὁ προφήτης ἔλεγε Ησαΐας πρός τινας, ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε. ὁ δὲ δῆθεν ἀληθὲς ἀπαρχὰν ἀποδέχεται ὁ Πιλᾶτος, ἔφη, τί ἐστιν ἀλήθεια; ὥσπερ γὰρ ἔνιοι τῶν σωμάτων ὄψιν λελωβημένοις, καὶ ἐκπεπωκόσι πάντελῶς τὸ φῶς ὀφθαλμοῖς αἰσθήσεως, οὐδὲν τὶ πάντα πάντελῶς ὅσον ἔχει εἰς δύναμιν, καὶ εἰ χρυσὸν ἢ λίθον προβάλοιτο, καὶ εἰ λαμπρὸν καὶ πολύ-

μὴν ὅτι δείξαι λίθον. ἀλλ' ἀ γὰρ αὐτὸ τὸ ἡλίου μύρμα- A ostenderis, quod ad colorem attinet. Sed nec solis splendorem ipsi mirantur, cum eius rei nullo sensu tangantur aut iuuentur: ita mente orbatis veritas deformis videtur, quamuis spiritalem diuinumque splendorem cernentium ipsam mentibus immittat.

ρυγῆς αἰσθάνεσθαι ἔοικεν ὁ φῶς, οὐδὲ μίαν αἴσθησιν ἐοίκασιν αὐτοῖς ἢ τοιούτων ἔχον· ὕστω τοῖς ἔχουσι πεπηρωμένον τὸν νοῦν ἀκαλλεστάτη τις ἡ δόξα ἐστὶ δυσφόρως ἡ ἀλήθεια, καίτοι νοητοῦ τε καὶ θείας μυρμύρυγμὸν ταῖς τῶν ὁρώντων αὐτὴν ἐνιεῖσα ψυχαῖς.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ λέγει αὐτοῖς, ἐγὼ οὐδεμίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα λύσωμαι ὑμῖν ἐν τῷ πάσχα. βούλεσθε οὖν ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ἰου- B δαίων;

Et quum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum?

Εἰς κατάκριμα τῶν Ἰουδαίων ἀφιλοτιμίας τὸ ὁμοῦ καὶ ὠμότητος, τὴν τῆς δικαίου καὶ πρέποντος πρόνοιαν γνόσιν, ὁ μὴ τοῖς θείοις μαθήμασιν ἐπαυχῶν, ἀνθρωπίνων δὲ φύλαξ δόγμασιν, καὶ ὧν δόξαν εἶχε τὴν ἀρχὴν, τούτων ὅτι δὴ μάλιστα τὰ δοκίσματα δυσφορούμενος. ὁ δρᾶν τε καὶ φρονεῖν ἐλπιζόμενος, τοὺς τῶν Ἰουδαϊκῶν ζηλωτὰς καὶ σπουδαστὰς, ὡς αὖ δήπου καὶ λίαν εἰκὸς τὸν διαβόλου παγίδα ὑποφεύγοντας, καὶ ὃ τῶν ἁπάντων μισοπονηρότατον, ὑποφεύγοντας κακὸν, τὸν τοῦ Χριστοῦ δηλονότι μιαιφονίαν φρικῶδες· ἐνταῦθα τοίνυν ὁ Πιλάτος ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀπάντων ἀλόντος, ἢ ἐληλεγμένου* καταδικάσαι Χριστοῦ, τὸ τῆς αἰτίας ἀπάσης ὡς πορρωτάτω μὴ δὴ χρῆναι δίκης εἰσπεσόντας λέγει, ἀπαιδεύτως τε καὶ θρασυτάτως καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν τῶν νόμοις οὐ μάλα διηκριβωμένως, τῷ τοῦ θείου νόμου φερωνυμεστάτῳ ὑπόνοιαν τὴν Ἰουδαίων ἐκδυσωπῶν. ᾤετο γὰρ δῆτα ἅτε δὴ τὸ τῆς δικαίου τε καὶ ἴσου λόγου προσβολὴν ἐπαγγελλομένους ἀμαυρόσαι παράκλημα τῇ τοῦ δικαίου καὶ πρέποντος τῷ θείῳ. D νόμῳ διενθυμηθεὶς ἂν πάλιν κατὰ γε τὸ εἰκὸς, ὅτι τὸ τῶν Ἰουδαίων προπετείας ἢ μετρίως κατηγορήσειν αὐ τὸ πάσης αἰτίας ἀπολελύσθαι τὸ προσπεμφθὲν, ἵνα μὴ δι' αὐτὸ τοῦτο τυχὸν ἐπαμῶσι τῷ γε ἑαυτοῦ κέαυτο, καὶ φιλονεικῶσιν ἅπαντας, ὁδὸν ὥσπερ τῷ πράγματι καὶ χρῶμά τι καλλιστον ὑπονοῶ, λέγων· ἔστι συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα λύσωμαι ὑμῖν ἐν τῷ πάσχα· βούλεσθε οὖν ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; βασιλέα δὴ τῶν Ἰουδαίων ὀνομάζων τὸν Ἰησοῦν, χαριεντίζεται πως ὁμοῦ καὶ ὑποκαθαίρων τῷ γλοιῷ τῶν λελυττηκότων ὀργὴν, ἐνδεικνύμενός τε δηλονότι καὶ μάλα σαφῶς, ὡς ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ κατηγορήσαι μάτην. μὴ γὰρ δὴ ἀφέσεως ἀξιῶσαί ποτε τὸν δι' ὑποψίαν καὶ νεωτερισμὸν, τῷ τῶν

In condemnationem impietatis simul & crudelitatis Iudaicæ recti & æqui cognitionem obtendit Pilatus, qui tamen diuinis doctrinis nequaquam gloriabatur, sed hominum institutis sequebatur, & à quibus imperium acceperat, horum placita reuerebatur. Quod si Iudæorum principes facerent ac sentirent, probabile est C eos Diaboli vitato laqueo, scelus quoque omnium maximè detestandum, mortem nempe Christi, declinaturos. Non vult ergo Pilatus Christum nullius criminis conuictum manifestumue damnare, hominemque longè ab omni culpa alienum supplicio plectendum non esse contendit, idque Romanorum legibus omnino contrarium asserit, horribilem Iudæorum insaniam aduersus diuinam Legem hoc pacto retundens. Existimabat enim homines qui se recti & æqui præcones venditabant, si- D bi ius & æquum proponenti continuò credituros. Sed cum apud se reputaret, vt videtur, leuitatem Iudaicam non parum inde reprehensum iri, quòd qui iudicio sistitur ab omni culpa sit immunis, ne petulantius ac ferocius instarent, viam veluti quandam & rei colorem pulcherrimum comminiscitur dicens: *Est consuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in Pascha: Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum?* Regem verò Iudæorum IESVM cum nominat, lepidè & facetè furiosorum rabiem mitigat, simulque iclarè ostendit temerè ipsum hoc crimine accusari. Nec enim Pilatus Iudææ præses nouarum rerum & affectatæ tyrannidis aduersus

* τὸν καθηκόντως

Romanos conuictum vnquam dimisis- A Ρωμαίων κατεγνωσμένον, τ̃ Ρωμαίων στρατηγόν.
set. Per hoc ergo quòd eum dimittere διʼ ὧν οὖν αἴτιαν παρεχέται, μεμαρτύρηκεν αὐ-
suadet, testatur omnis eum planè cri- τῷ ὁ πιλατος ἀνυπαίτιον. ζητῶ μὲν οὖν εἰπεῖν
minis expertem. Hanc itaque textus τ̃ τ̃ παρακειμένων δηλῶσαι σκοπόν. ἀφασκεπτο-
propositi sententiam esse arbitror: sed μένῳ δέ μοι, & σκοπουμένῳ κατʼ ἐμαυτόν, πόθεν
consideranti mihi, & apud me per- ἀρά τοῖς Ιουδαίοις ἐν ἔθει γέγονεν αἰτεῖν ἕνος ἄ-
pendenti vndenam apud Iudæos in φεσιν, ἢ λῃστοῦ τυχόν, ἢ φονέως τοῦ, λογισμὸς μοι
more fuerit vnius dimissionem petere, ἐπῆλθεν, ὡς οὐκέτι μοι πάντα χῇ τ̃ θεῖον αὐτοῖς
latronis putà, vel homicidæ, suc- ἐπαράτητο νόμον, ἔθεσι δὲ μᾶλλον ἰδίοις ἀποκε-
currit, eos non vtique ad præscri- χρῆσθαι δοκοῦσι, παρὰ τὰ ἐξίτηλον ἐπιτάττοντα πολι-
ptum diuinæ Legis omnia fecisse, sed τείαν, καὶ σφόδρα συμφώνοις τοῖς ἀφʼ Μωσέως
consuetudinibus vsos propriùs exilia τεθεσπισμένοις. ἀλλά μοι τοῦ θείου διερευνωμένῳ
quædam obseruasse, nec institutis B γραφὴν, καὶ φιλοπονουμένῳ πάντα ἐξευρεῖν τοῦ τῆς
Mosaicis admodum consentanea. Ve- παραιτήσεως αἰτίαν, παρέπεσέ τι τ̃ θείων λογίων,
rùm scrutanti mihi Scripturam, & ὃ καλῶς πως εἰς ἐπιστήμην τ̃ ἡμέτερον ποιῶ, μὴ
istius rei causam vndique indaganti ἀρά γε πληροῦντες τ̃ χ̃ τ̃ νόμον κρίσει δυσάρω-
locus incidit vnde suspicari nobis da- γεῖ λίαν ὄντες Ιουδαῖοι τ̃ τῶν κακουργούντων ἐζή-
tur, num Iudæi, tametsi duri admodum τουν ἄφεσιν. γέγραπται γάρ που ὅτι πᾶς ὁ βι-
& præfracti essent, Legem adimplen- βλίον δὲ καλυμμένον τ̃ ἀριθμὸν ὁ περὶ τ̃ φονεύον-
tes sontis remissionem quærerent. Igi- τος νόμος ἀκουσίως, ἤγουν ἑκουσίως· διωρισμένης
tur ad finem Libri quem Numerorum δὲ τ̃ δίκης ἐναργῶς τ̃ ὅτι τῷ χ̃ βλάπτοι φο-
dicimus, Lex homicidæ siue volun- C νεύτῃ, μέτριον θῆμις ὁ λόγος εἶ; τ̃ περὶ τῶν φο-
tarij seu inuoluntarij, & pœna præ- νεύοντος ἀκουσίως, εἶτα καὶ ὅτου φησὶ μὴ ἕτερος εἶναι
scripta in homicidam voluntarium, δὲ ὀξάπινα, καὶ δι' ἔχθραν ὡς αὐτὸν ἦ, ὑπορρίψῃ δὲ
transit statim ad homicidæ inuolun- ἐπʼ αὐτῷ πᾶν σκεῦος, οὐκ ἐξ ἐπέδρας ἢ ἐκ πάντη
tarij pœnam, de quo inter cætera hæc λήθης. ἐὰν ᾧ ἀποβαλόμενος αὐτῷ οὐκ εἰδὼς, καὶ πέ-
dicit: *Quod si fortuitò & absque odio &* σῃ ἐπʼ αὐτὸν, καὶ ἀποθάνῃ, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐχθρὸς αὐ-
Num. 35 *inimicitijs percusserit eum, aut ieccerit* τῷ ὢν, καὶ μὴ ζητῶν κακοποιῆσαι αὐτὸν, ἐκεῖνος μὲν
in eum quodlibet vas non ex insidijs, συναγωγὴ μέσον τ̃ ἀγχιστεύοντος τὸ αἷμα
vel omnem lapidem quo occiditur non sciens καὶ τὰ κρίματα τούτα, καὶ ῥύσεται ἡ συναγωγὴ
& inciderit in ipsum, & mortuus fuerit, τὸν φονεύσαντα ἀπὸ τ̃ ἀγχιστεύοντος τὸ αἷμα, καὶ
ipse autem non fuerit inimicus eius, ne- ἀποκαταστήσουσιν αὐτὸν ἡ συναγωγὴ εἰς τ̃ πόλιν
que quæsierit illi malè facere, iudicabit τ̃ φυγαδευτηρίου, τ̃ ἔφυγε. τοιαύτης οὖν ἀρά γε-
Synagoga inter percussorem & propinquum D γραμμένης ἐντολῆς, εἰκότως ὡς εἰκὸς τοῖς τοιού-
sanguinis, & restituet eum Synagoga in τοις παρεπιδήμοντων παιδόμασιν, ἵνα πως δοκοῖεν
ciuitatem refugij ad quam confugerat. τὸν τῆδε τεθεσπισμένων μ̃ πάντελως ἀλογεῖν, καὶ
Cum igitur hoc mandatum ita conscri- πληθὺν σωρεύοντες Ιουδαῖοι, τὸν τοιούτων ἐξήτουν
ptum sit, atque aliqui, vti verisimile est, ἕνα. ἔργον γὰρ ὅλης τ̃ συναγωγῆς ὁ νόμος γε-
eiusmodi quandoque casus inciderent, νέσθαι παρεσκεύαζεν. ἀπολύειν γεμιεῖ ἐξὸν αὐτοῖς,
ne viderentur omnino diuina præcepta κατά γε τὸ δοκοῦν τῷ νόμῳ, τ̃ γε φρᾶσιν αὐτ̃ σι Πι-
negligere, conueniens multitudo Iu- λάτου. καταδεξάμενοι γὰρ ἅπαξ τ̃ Ρωμαίων ἀρ-
deorum eiusmodi aliquem petebant. χικὸν, τὰ πλεῖστα λοιπὸν τ̃ καθʼ ἑαυτοὺς τοῖς ἐκεί-
Totius enim Synagogę opus id esse Lex νων παρεχώρησαν νόμοις. & γοῦν φονεύειν ἐξὸν τ̃
mandabat. Dimittere ergo eis aliquem ὅπλοις τ̃ ἀπάντων κατεγνωσμένον, ὡς ἕνα τ̃ τοιού-
èx Legis mente licebat: hoc autẽ petunt τῶν Πιλάτῳ παρῃτοῦντο τὸν Ιησοῦν, λέγοντες ἡ-
à Pilato fieri. Vbi enim Romanorum se- μῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. εἰ γὰρ καί ἐπλάτ-
mel iugum admiserunt, plurima in po- τυνε τυχὸν τ̃ ὅτι τῷ ἀγνισμῷ τῶν πασχὰ καθαρισμὸν, ἀλλʼ οὖν ἐπὶ τούτῳ δὴ μάλιστα κολά-
sterum quę sua erat eorum legibus con- κευσεισιν, ὡς τοῖς Ρωμαίων ὅπη πέποντες νόμοις καὶ αὐτοὶ αὖθις αὖωθεν τὸ θεῖον ἐδίδου παράγραμμα.
cesserunt. Etenim cum occidere liceret
de grauissimi scelerib. accusatum, quasi
vnũ aliquẽ eiusmodi ad Pilatũ adduce-
bãt Iesum, dicentes, *Nobis non licet in-*
terficere quenquã. Tametsi enim puritatẽ
ob lustrationẽ Paschalẽ præ se ferebãt,
tamẽ in hoc certè maximè assentãtur, vt
qui romanorũ legibus permittãt etiã ea
quę præscripta sibi sunt diuinitùs.

Ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντες λέγοντες, μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν· ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς λῃστής.

v. 40. *Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabban. Erat autem Barabbas latro.*

Ἐξελέγχονται πάλιν καὶ τούτῳ δὴ σφόδρα παρανομήσαντες Ἰουδαῖοι, καὶ ταῖς οἰκείαις μᾶλλον εἴκοντες ἡδοναῖς, ἢ τοῖς θεμιτὰ τοῖς παλαι τεθεσπισμένοις· τὸν γὰρ νόμου φησὶ Μωσῆς, τὸν ἀκουσίως ἀλάστορα φονέα τελεῖν κελεύοντος, ἵνα τῶν τοιούτων πολὺν, ἀφιέναι τὸν μᾶλλον ἐξαιτοῦσι λῃστήν. ὅπου γ' ἀπηνής τις καὶ ἄγριος ὁ μισανθρωπίας, καὶ τὸν τῆς μιαιφονίας εἰς κληρον ἔχων ἀνειρήσας ὁρᾶται, σαφῶς δὴ λέγων ὁ θεσπέσιος Πέτρος πρὸς τοὺς τῶν Ἰουδαίων λαοὺς· ὑμεῖς γὰρ τὸν ἄγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ᾐτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν. τὸν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ἰσότητος, τὸν πρὸς Θεὸν καὶ πατέρα καταφρονήσαντα, καὶ τὸν ἡμετέραν πτωχείαν μετημφιεσμένον, ἵν' ἡμᾶς ἐξέλοιτο τοῦ κατὰ διάβολον φονέως, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Σατανᾶ, τὸν εἰς ἕνα λῃστὴν ἀγάπης ὀπίσω χάριτος, οἱ τὴν κατὰ νόμον ἱερωσύνην λελαμπρυσμένοι, καὶ ὑψηλὸν ὅτι τοῦτοις φρονοῦντες τὸν ὄφρυν, παρελθόντες δὲ καὶ ὡς οὐδὲν ὅλως πρωσάλυοι, ὃ, κεῖμαι δίκαιον κεῖνετε, δικάσασι τὸν φονέα, Χριστὸν καταγινώσκοντες, παμψηφὶ λέγουσι. μὴ τοῦτον ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν τὸν ὅτι τοῦτο δυσσεβείας ἀποτίσουσι δίκας. θαυμάσαι γε μὴν αἰδέσιον τὸν ἱστορίαν χαρτῶν, ὡς ἂν παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ὕστερον ἀπηγορευμένης ὑπηγορευθῆναι καλῶς· λέγει γὰρ ὕπερ ὁ προφήτης Ἱερεμίας. εἰς καταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἀγαπητήν μου ψυχὴν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. ἐγένετο μοι κληρονομία μου ἐμοὶ, ὡς λέων ἐν δρυμῷ. ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ φωνὴν αὐτῆς. τί γὰρ ὁ λέων ἐν δρυμοῖς ἐργάζεται, καλὸν ὡς ἔοικεν εἰπεῖν. φασὶ τοιγάρτοι, ὡς ὅταν τι τῶν ἐν ταῖς ὕλαις κτηνῶν ἀγρεῦσαι βάληται, ὃ μάλιστα μὲν φρικωδέστατον θηρίον, ὅπου ἵνα τοῦτο τὸν ὄρεσιν ἀφεῖς, βρυχᾶταί τι μέγα καὶ ἐξαίσιον, καὶ τοσοῦτον ἐνεργάζεται τοῖς ἀκροωμένοις τὸ πτοίαν, ὡς ἐξ αὐτοῦ κόνεως τὸ ἀπειλῆς ὃ δυσαρδὲς ἀποκτύπημα, ὥστε μηκέτι πεσεῖν, καὶ αὖθις πως εἶναι, καὶ ζῶον ἕτερον, καὶ φωνῆς ἔργον ὧν ἠχεῖν ὅτι σθένος. πεισθῆναι δέ πως τὸ ὅτι τοῦτο λόγον καὶ ὑπὲρ τοῦ προφήτου Θεὸς, ὅστις εἰπὼν· λέων ἐρεύξεται, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται; γέγονεν οὖν τὸ Ἰουδαίων συναγωγὴ, καθάπερ λέων ἐν δρυμῷ τῷ Χριστῷ, κατὰ γε τὸ εἰκάζεσθαι

Hic rursus Iudæorum se prodit iniquitas, qui suæ libidini obsequuntur potiùs quàm Dei mandata obseruant. Nam cum Lex Mosaica inuoluntarij homicidij reum dimitti iubeat, non aliquem eiusmodi sed insignem latronem deposcunt. Quòd autem truculentus & immanis fuerit Barabbas, Petrus declarat dicens: *Vos autem sanctum & iustum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis.* Eum enim qui ab æqualitate quam cum Deo ac Patre habet ad nostram paupertatem descendit, vt nos à vero illo homicida, hoc est Satana erueret, latronis vnius amori postponunt, qui Sacerdotij dignitate secundum legem pollebant elatóque supercilio contemnentes illud, *Iustum iudicium iudicate*, homicidam absoluunt, Christumque condemnant, communique voce ac suffragio exclamant, *Non hunc, sed Barabbam.* Iudæi ergo istius impietatis iustas pœnas dabunt. Mirari porrò decet Scripturam diuinitus inspiratam, quæ tanquam ex persona Christi tam desperati clamoris meminit. Sic enim Hieremias Prophèta: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: dilectam animam meam dedi in manus inimicorum eius. facta est hæreditas mea mihi, quasi leo in sylua: dedit super me vocem suam.* Quid enim leo in syluis faciat operæpretium est, vt videtur, exponere. Ferunt immanem ac terribilem belluam cum prædam in syluis venatur, ex editiore quodam loco stupendum in modum rugire, tantumque terroris audientibus incutere, vt & horribilem sonum ferre nequeant, sed statim corruant, siue homo, seu aliud quoddam animal, ac sola voce leonis humi procumbant. Quod per Prophetam Deus quodammodo confirmat, dicens: *Leo rugiet, & quis non timebit?* Facta est igitur Christo Seruatori Iudæorum Synagoga, sicut leo in syluâ, si

Act. 4. 13. 14.

Hier. 12. 7.

si petulantiam horum consideres. metus enim aut terror in naturam diuinam non cadit. Vociferationibus enim suis cum interfecit, quamuis Pilatus eum dimitti vellet, vt etiam qui Legem nondum didicerant præstare videantur iis qui in ea sunt eruditi.

A τῆς ἐπ' αὐτῷ γλωσσαλγίας. ποίας γὰρ ὅλως, ἢ δείματος ἢ θεία φύσις ὀκ αἰσχύθη. καίτοι βοήσασα γὲ ἀπόκτεινον αὐτόν, καίπι Πιλάτου τοῦτο θέλοντος ἐλέσθαι τ ἄφεσιν, ἵνα καὶ τῶν ἀφ' ἑαυτῶν νόμου παιδευθῆναι ἀμείνους δοκῶσιν, ἀφ' ὧν ἐγράμματων αὐτῶν, καὶ οἱ τὸν θεῖον ὅπως μαθόντες νόμον.

C.19.v.1.2.& 3. *Tunc ergo apprehendit Pilatus* IESVM, *& flagellauit. Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circundederunt eum. Et veniebant ad eum, & dicebant, Aue Rex Iudæorum. Et dabant ei alapas.*

Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε· καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἐδίδοσαν αὐτῷ ῥαπίσματα.

B

Iniustè quidem Christum flagellat, & militum cæteruis deridendum permittit, coronaque spinea circundandum, purpurea veste induendum, cædendum alapis, aliisque probris afficiendum. Existimabat enim sensim placatum iri Iudæorum populos, tametsi hac sola pœna ingenti quidem plecti viderent illum noxæ omnis expertem. Flagris autem cæsus fuit iniustè, vt iusta nos plaga liberaret: illusus est atque alapis percussus, vt nos illudamus illusori Satanæ, & peccatum ex prævaricatione nobis incussum vitemus. Arbitrabimur enim si sapimus, omnes propter nos & pro nobis extitisse Christi passiones, easque vim habere soluendi auertendique mala quæ nobis propter defectionem à Deo meritò contingunt. Quemadmodum enim ad destruendam mortem omnium sufficeit pro nostra vita eum qui mortem nesciebat morti carnem suam permisisse: vnus enim mortuus est pro omnibus: ita sciendum est sufficere ad liberandos omnes verberibus & ignominiis, quòd ea passus sit pro nobis Dominus. Nam quodammodo eius liuore sanati sumus, vt scriptum est. Omnes enim errauimus vnusquisque in via sua, vt ait Propheta beatus Esaias, & Dominus tradidit eum *peccatis nostris, & pro nobis dolores sustinet. Attritus enim est propter scelera nostra: & deorsum quidem suum dedit ad flagella, & genas suas ad alapas*, vt & ipse ait alicubi. Milites ergo rapto IESV, ceu falso, cuidam Regi militari more illudunt. Idcirco enim spinea corona summæ fronti impingitur, terreni

Esai 53. 6

Esai. 50.

Μαστιγοῖ μὲν ἀδίκως, καὶ τ τῶν στρατιωτῶν ἐφίησιν ἐσμὸν ἐμπαίζειν αὐτῷ, στέφανόν τε τὸν ἐξ ἀκανθῶν περιδῆσαι, καὶ ἁλουργὲς ἱμάτιον ἐπιῤῥῖψαι, καὶ κολαφίζεσθαί τε ῥαπίσμασι, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀτιμίαις. ᾤετο γὰρ δήπου ὀκ δυσωπήσειν ἠρέμα τοὺς τ Ἰουδαίων λαοὺς, εἰ καὶ μόνῳ τῷδε τὼ τιμὼ ὀκ ἀξίῳ παθόντα τ κόλασιν, τ ἁπάσης ἔξω καίπερ ὄντα αἰτίας. ἐμαστίχθη μὲν ἀδίκως, ἵνα δικαίως ἡμᾶς ἀπολύσῃ πληγῆς, εἰς παίζεται καὶ ἐῤῥαπίσθη, ἵνα ἡμεῖς ἐμπαίζωμεν τοῖς ἐμπαίζουσι τῷ σατανᾷ, καὶ τ ὀκ ἀδεῶς * παρεστηκαμένον ἡμῖν δεῖ φεύγωμεν ἁμαρτίαν. οἰκοθεν γὰρ φρονοῦντες ὀρθῶς, πάντα δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ Χριστοῦ νομίζομεν παθήματα, λυτήριά τε καὶ ἀποτρεπτήρια ἔχοντα. δύναμιν τ ἡμῖν συμβεβηκότων ἀλόγως, διὰ τ ἀπόστασιν τ ἀπὸ Θεοῦ. ὥσπερ γὰρ ἤρκεσεν εἰς τὸ καταργῆσαι τ ἀπάντων θάνατον, τὸ ὑπὲρ τῆς * ὑμετέρας ζωῆς τὴν ἰδίαν παρεῖτο σάρκα τ ὑπ' εἰδότα θάνατον· ἓν γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· ὕτω σπουδὴ δίκαιον, ὡς ὀκ ἐξαρκέσαι πάλιν εἰς τὸ ἀπολύσαι πληγῆς καὶ μαστίγων καὶ ἀτιμίας τὸ ζῶον παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν τ κύριον. ἐπὶ κατὰ λύπην ἕπον τῶν μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, καθὸ γεγραμμένον. πάντες γὰρ ὡς ἐπλανήθημεν, ἕκαστος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, καθά φησιν ὁ μακάριος προφήτης Ησαΐας. καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἡμῶν ὀδυνᾶται. μεμαλάκισται γὰρ ὑπὲρ τὰ παραπτώματα ἡμῶν· καὶ τὰ μὲν ἴδια νῶτα δίδωσιν εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας αὐτοῦ εἰς ῥαπίσματα, καθὰ καὶ αὐτός που φησίν. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται καθάπαξ ἁπλᾶ τ ψευδοτυφλώττοντες ἐλόντες τ Ἰησοῦν ἐμπαίζουσι στρατιωτικῶς. διὰ γὰρ τι τοῦτο στέφανος μὲν ὁ ἐξ ἀκανθῶν ἐπιτιθέασιν, ὅτι ἐπ' ἀκρῳ ἠρτη-

io. ἀσυστομένων

io. ἡμετέρας

μᾶλλον μετώποις, τ' ὀπτικὴν βασιλείας σεμνότητα A
δηλοῦν. Ὃ γ' πορφυρεῶν ἱμάτιον, τ' ἀλουργίδος εἰ-
κὼν ὥσπερ ἦς ἡ τύπος, ἀλλὰ καὶ γέλωτος αἰτία
προσετέθη. προσῆσαν γὰρ λέγοντες, Φησὶ, χαῖ-
ρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. ἐπυθόμην γ' ἔγωγε,
μᾶλλον γ' εἰδὼς, σκώπτοντας ὑπὸ κακοσημάντου
πληθύν, αἰσληφθησομένην ὡσπερ εἰς δεσμὰ τοῦ
Χριστοῦ διὰ πίστεως τ' εἰς αὐτὸν, οἳ καὶ ἀκαρ-
πίας ἀγρίοις τε καὶ ἀκάνθαις τὰ ἔθνη παραζεύσει B
διὰ δ' καιρὸν βλασφημίας ἔχει σεσῆνα, πυρὶ
παραδοθησόμενα· μᾶλλον δ' πτωχείας εἰς πυρὸς τ' παμφάγου
ἕλξιν, καθάπερ ἀμυλὴ καὶ τ' ἐκ ἀγρίας συρφετὸν,
ὅπου τ' ἀγρίας καὶ γεωργίας λιτὸς δίκα φυομένην ἀ-
κάνθαν. Ὃ γ' ἀλουργὲς ἄμφιον, ὅπου δ' ἱμάτιον δ'
πορφυρεῶν, τ' ἐσομένην καὶ πάντος τ' κόσμου βα-
σιλείαν φάσκουσι δηλοῦν. καθάπτεται γ' ἀπόρρη-
τος μὴ τῆς θείας ἐκπίπτειν λόγου, μήτε μὴν ὡς
αὐόνητον ἔρας πεπιστευμένον. οὐκ ἀπόβλητος τοί-
νυν τῆς θεωρίας ὁ ἔμπειρος, ἀσφαλῆ ἔχων τὴν C
διατήρησιν.

Καὶ ἐξῆλθε πάλιν ἔξω ὁ Πιλᾶτος, καὶ λέγει αὐ-
τοῖς, ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι
οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ.

v. 4. *Et exiuit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco vobis eum foras vt cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam.*

Ὁμολογῶ μὲν τὸ πάθημα, καὶ οὐκ αἰσχύνομαι. μα-
στιγώσας γὰρ ἔφη δικαίως, ὅτι δικαίως ὑπ' αὐτοῖς ἐπαί-
σθησεν, καταχαρίσασθαι ὥσπερ αὐτοῖς τ' ἀπήμαντον
ὀργὴν διὰ τῆς ὕστερον ἐλεεινῆς ἐκείνης θέας· D
μόνον γ' ἐγὼ ἐς καταβιάσεσθαι λοιπὸν, ὡς φονικῆς
ἀδίκως, ἐς τοῦτο οὐκ παῤῥησίας, ἐς αἰσχρῶς δ'
ἐκφαίνεσθαι διαπαίζοντας, τ' ὡσπερ ὄντ' τ' ἰδίων νό-
μων οὐκ ἀζήμιος ἐν παραβάσεως. πληρούσθαι γὰ-
ρειν ὅτι Χριστῷ, ἐς ἀρχὴν ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου, Ioan. 14.
ἐν ἐμοὶ εὑρήσει οὐδέν. ἄθρει γὰρ ὅπως ἄνω κά- 30.
τω πάντα διακυκήσας ὁ Σατανᾶς, οὐδὲν ὅλως
ἀνεύρισκε τ' ἐγκλήματον παρὰ Θεοῦ καὶ εἰς E
δικαίαν ἁμαρτίας καταπεφυγμένων, ὅπως ἂν
ἴσως, εἰς πεπλήρωκε τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καθ' ἑκά-
στοθεν τε δικαίως ἐκπίπτῃ ἐς τῆς πρὸς αὐτὸν κατηγο-
ρίας ἔσοχον. ὅπερ ἦν ἦν ἐν Ἀδὰμ ὅλῳ τὸ
ἑνὶ τ' ἀνθρώπου νενίκηκε φύσιν, καταφορᾷ ἁμαρ-
τίας ἀποδείξας αὐτὸν, ὅτι καὶ ἐνθάδε νενίκηται
πρὸς αὐτῆς. ἀνθρωπος γὰρ ἦν εἰ ἐς φύσει Θεὸς ὁ
μὲν ἑκουσίως ἁμαρτίας, καθάπερ δὲ οὐκ ἦν ἁβλα-
βὴς καὶ ἀκήρατος δι' ἑνὸς εἰς πάντας ἐκτείνεται, καὶ
τούτου μάρτυς ὁ Παῦλος λέγων· ὥσπερ γὰρ δι' ἑνὸς

Peccatum quidem non pudet fateri. immeritò quippe flagris cæsum IESVM dixit, eumque se illis exhibiturum pollicetur, hoc tam miserabili spectaculo immanem eorum rabiem expletum iri suspicatus. Quinetiam accusare propemodum videtur eos vt interficiendi Christi iniusta cupiditate ardentes. & à quibus palam & apertè leges violare cogatur, magno suo damno atque periculo. Impletur itaque in Christo, & verum esse comperitur quod dictum est, *Venit princeps huius mundi, & in me non inueniet quicquam.* Obserua enim quo pacto Satanas omnibus sursum ac deorsum peruolutis nihil planè criminis in Christo reperiat, quod impactum Christo Seruatori reum illum efficiat. Quo modo igitur in Adam totam in vno hominis vicit naturam, eam obnoxiam faciendo peccatis, ita & hîc ab ea superatus est. homo quippe erat, licet naturâ Deus qui peccatum non habuit, & quemadmodum ex preuaricatione condemnatio per vnum ad omnes extenditur, eiusque rei testis est Paulus cum ait, Quemadmodum enim per vnum

delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam in omnes in iustificationem vitæ. Igitur laborauimus quidem per primum illum Adamum inobedientiæ morbo, & illius maledictione, locupletati verò sumus per secundum', obedientia, & illius benedictione. Legis enim Dominus vt Deus, fuit nobiscum Legis obseruator, vt homo. Vnde sic ab eo nos compellari inueniemus: *Qui me diligit mandata mea seruabit, sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.* Aduerte enim quo pacto nobis quidem præceperit vt Legis auctor ac Deus sua obseruare mandata, & vt nobiscum Legis obseruator, seruare se asserat Legem sui Patris.

Rom. 5. 18.

Ioan. 15. 10.

A τοῦ παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω δι' ἑνὸς εἰς δικαίωσιν ζωῆς. Ὀκνοῦν νενοσηκαμὲν δι' ἐμὲ μὲν Ἀδὰμ ἡ παρήκοος τοῦ πρώτου τοῦ παραπτώματος, καὶ τῆ ἐκείνης ἀρᾷ, πεπλουτήκαμεν δι' ἐμὲ τοῦ δευτέρου, τῆ ὑπακοῆ καὶ τῆ ἐξ αὐτῆς εὐλογίαν. ὁ γὰρ τοῦ νόμου κύριος, ὡς Θεὸς, γέγονε μεθ' ἡμῶν νομοφύλαξ, ὡς ἄνθρωπος. καὶ γοῦν εὑρήσομεν λέγοντα πρὸς ἡμᾶς· ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τετήρηκα καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῆ ἀγάπη. βλέπε γὰρ ὅπως ἐντέταλται μὲν ἡμῖν, ὡς νομοθέτης καὶ Θεός, τὰ αὐτοῦ τηρεῖν ἐντολὰς, ὡς δὲ ἡμῶν νομοφύλαξ, τηρῆσαι διισχυρίζεται καὶ αὐτὸς τὰ τοῦ ἰδίου πατρός.

B

v. 5. & 6. *Exiit ergo* IESVS *foras portans coronam spineam, & purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce homo. Quum ergo vidissent eum Pontifices & ministri clamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.*

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, καὶ λέγει αὐτοῖς. ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος. ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύγασαν, λέγοντες· σταύρωσον, σταύρωσον.

Monstrauit impiè flagellatum, & militum ludibriis indignè violatum vniuersi Dominum Pilatus, sperans vel hoc solo indignissimo spectaculo satiatum iri Iudæorum intemperiem: sed hi ab omni erga eum humanitate adeò sunt alieni, vt etiam belluina crudelitate superata vsque tollantur in peius, ac vehementius inclament morti crudelissimæ addicendum, & omnium fœdissimum supplicium pati cogant. Quod enim supplicij genus tam est acerbum vt cum crucis supplicio comparari possit? Solis autem vt videtur Iudæorum principibus tantæ impietatis originem sapientissimus Euangelista tribuit. Vide enim quo pacto acri veluti quadam cum animaduersione dicat, *Quum ergo vidissent eum Pontifices & ministri, clamabant, dicentes, Crucifige, crucifige.* Nam cum infima plebecula Christi ærumnis mediocriter moueretur (miraculorum enim ab eo factorum meminerat) primi clamorem tollunt ipsi, & subditæ multitudinis animum efferata rabie succendunt. Verum igitur est quod de iis apud Hier. 10. Propheras scriptum est, *Pastores stultè egerunt, & Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexit omnis grex, & dispersi sunt.*

C

D

Ἐπέδειξε μὲν αἰσίως κατηχισμένον, καὶ τοῖς τῶν στρατιωτῶν ἐμπαίγμασιν ἀφειδῶς ὑβριζόμενον τὸν ἀπόντων κύριον, καθικέσθαι πως καὶ καταλήξειν ἤδη πιστεύσας τὸ ἄκρατον τῶν Ἰουδαίων θυμοῦ, καὶ ἀπὸ μόνης τοῦτο τῆς ἀκροπάτης τε καὶ ἀτιμοπάτης θέας. οἱ δὲ ἀφεσᾶσι βουλῶν τῷ εἰπεῖν τε καὶ δρᾶσαι φιλάνθρωπον ἐπ' αὐτοῖς καὶ τὸ εἰς χρηστότητα πεπεισμένων ἀφαιρεῖν λογισμῶν, ὡς καὶ ὠμότητος θηριωδεστέρους πεποιῆσαι πρὸς τὸ μεῖζον αἴρεσίν τε κακοῦ καὶ θερμοτέραν ποιῆσαι τὴν καταβολὴν ἀπεσεσάτῳ θανάτῳ καταδικάζοντας, καὶ τὰ πρώτων αἴσχιστα παθεῖν αἰτιώμενοι. ποῖον γὰρ ἄρα τοιοῦτον ἐπικερῶν ἀνθρώποις καλεσθήσεται, ὡς ὁ ἐπὶ ξύλου σταυρός, μόνοις δὲ, ὡς εἰκὸς, τὴν τοσαύτης δυσαρεστείας ἀρχὴν ὑποβαλοῦσι σοφώτατος θεολογήσας τοῖς Ἰουδαίων καθηγηταῖς. ἀνθρώπους γὰρ ὅπως μὴ δημοσίας ὡς ἂν τῆς ὑπερηφανείας λέγει· ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύγασαν λέγοντες, σταύρωσον, σταύρωσον. τῶν γὰρ ἀνθρώπου πλήθους καὶ γοῦν μετρίως τοῖς τοῦ Χριστοῦ γεγονόσιν ἐκφρονήσασι κακοῖς· διεμέμνητο γὰρ ἴσως τῶν πρὸ αὐτοῦ θαυμασίως πεπεπλεσμένων· αὐτοὶ δὲ καὶ τοσοῦτον τῆς καταῤῥήσεως ἀφέξονται, καὶ εἰς ὑπονοίας ἀγελαιότητος τὸ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν λαοῦ αἰτιάσεσθαι θυμόν. ἀληθὲς οὖν ἄρα τὸ εἰρημένον παρὰ Θεοῦ παρ' αὐτοῦ τοῦ προφήτου, ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρόνησαν, καὶ τὸν κύριον οὐκ ἐζήτησαν. διὰ τοῦτο οὐκ εὐοδοῦνται πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. καὶ

ἀληθὴς ὁ λόγος. ὅπερ γὰρ τῶν ἡγεμόνων πολλοῖς
οὐκ ἔτυχον εἰς ὃ ἐπιγνῶναι Χριστὸν οἱ νομῆς τὸ
ἄξιον καὶ λαὸν, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἀγχαῖος ὄχλος, διὰ-
λωλέ τε καὶ κατώλισθον εἰς ὀλέθριον ἀσεβείας τὸ
ὑπὲρ Χριστοῦ. αἱ γὰρ μητρείτων γε βουλαὶ εἰς βάλεθρον τὸ
δυσσεβείας ἐρχῶ, καὶ ταῖς τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν
ἅμα θησαυροῖς κεφαλαῖς. αὐτὴν γὰρ ἡ τῶν ἀρχαίων αἰσ-
σιωτάτη γέγονε σκέψις, αὐθὶς τὸ προδότην τοῖς ἱε-
ροῖς ὀκτειάμενοι χρήμασι καταπωλῆσαι σφί-
σιν αὐέπιστον, αὐθὶς τῶν ἀπειλουμένοις ὑπηρέταις
συζεύξαντες, καθάπερ τινὰ τῶν ἀτιμοτάτων λη-
στῶν καταδεσμῶν ὀκέλθουν, αὐθὶς Πιλάτῳ προ-
σήγαγον, καὶ νῦν μεμαστιγωμένον ὁρῶντες καὶ ταῖς
ἀνδρὸς πόνων ἀτιμίαις μᾶλλον ἢ μᾶλλον προ-
σκτίνοισι τὸ ὀργῶν, καὶ τὰ ἐξ ἀμέτρου φθέγγονται
φθόνου. σκοπὸς γὰρ αὐτοῖς τὸ τῶν ἀμπελῶνος ἀποκ-
τεῖναι δεσπότην· ὥστο γὰρ ἐξῆν ἀκινδύνως τὴν κλη-
ρονομίαν αὐτῶν, καὶ εἰ ἀφῃρέτο τυχὸν ὀκ μέσου Χρι-
στὸς, αὐθὶς καθησόμενοι πάλιν, καὶ ταῖς ἀνδρὸς πόνων
τιμαῖς ὀκτυφᾶν. ἀλλ' ὡς ὁ ψάλλων φησὶν, ὁ
κατοικῶν ὀρανοῖς ὀκγελάσεται αὐτοῖς, καὶ ὁ κύ-
ριος ὀκμυκτηριεῖ αὐτούς. ὁ γὰρ ὀκβέβηκεν τὸ τῆς
γνώμης αὐτοῖς, ἀλλ' εἰς πᾶν τοὐναντίον ἐξ ἀπο-
τρόπου μεταβολῆς εἰς τὸ παράνομον μεταχωρή-
σασα φύσις.

A Quod quidem verum eſt. Nam, quia ductibus caruerunt quibus Chriſtum agnoſcerent pecudes, hoc eſt populi multitudo, idcirco pericrunt, & in exitioſum aduerſus Chriſtum furorem delapſi ſunt. Impietatis enim originem apud te perpendito, & eam Iudæorum principibus vtique tribues. Hi nefarij conſilij authores proditorem ſacris pecuniis conduxerunt, hi cohorte miniſtris adiuncta Chriſtum non ſecus ac impuriſſimum latronem vincire iuſſe-
B runt: hi ad Pilatum adduxerunt, & nunc eum verberibus affectum omnibuſque contumeliis propemodum obrutum cernentes, ira magis ac magis æſtuant, & præ immani inuidia vociferantur. propoſitum quippe iis erat vinea interficere dominum, cuius hæreditatem impunè ſe habituros ſperabant, &, ſi de medio Chriſtus forſan tolleretur, ſe tum regnaturos, & ſupremis honoribus potituros. Sed vt ait
C Pſalmiſta, *Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos.* Nihil enim ex animi ſententia iis contigit, ſed contra quam optabant res euenerunt. Pſal. 2.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, λάβετε ὑμεῖς αὐτὸν, καὶ
σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑίσκω ἐν αὐτῷ αἰ-
τίαν.

Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos; & crucifigite: ego enim non inuenio in eo cauſam.

D

Καταπλήττεται Πιλάτος εἰ ἄρα πῶς ἐς εἰς τοῦτο
κατισχύσειν τόλμης τὸ Ἰουδαίων ὁ δῆμος, καὶ τὸ
ἀρχιερέων ἀπὸ μιᾶς θεοπάτορ πλῆθος, ὥστε καὶ τὸ
ὕστερον φεισκτὸν ὑπομεῖναι θάνατον μὴ δεδιττῆσθαι
Χριστῷ, καίτοι τὸ εἰς τοῦτο καλεῖσθαι αὐτὸν αἰτίας
ἀδαμόθεν ἐξευρηκότος. Δέδοικε γάρτοι τοῦτο φησι,
μονονουχὶ καὶ ὡς ὑβρισμένος ἀγανακτῶν, ἐμὲ σαυ-
τοῦσι τὸ ἀδίκου μιαφονίας ἐποίησασθε βεβουλευ-
μένον; ἐγὼ τοιγὰρ τοὺς Ῥωμαίων νόμους, καὶ τὸ
ἀνυπεύθυνον αἰεὶ κλήτων ἔσομαι φονευτής, ταῖς ὑ* μετέραις
ἀναπεπεισμένος φωναῖς ὃ ἐμαυτῷ προήσομαι
χρήσιμον, καὶ ταῖς περὶ ὑμῶν αἰτήσεσι ῥιψοκινδύ-
νως ὑπηρετῶν, οὐκ ἐλπίσιν ἔσομαι τοῦ παθεῖν
τὰ δεινά; εἰμὴ γὰρ οἴεσθε τὸ δικαίων τι δρᾶν, εἰ μὴ
καλεπὸν εἶναι ὃ προῄμια λογίζεσθε, ὑμεῖς αὐτοὶ,
φησὶν, οἱ τοῖς θείοις ἐπαυχοῦντες μαθήμασιν, οἱ
τὸν νόμων εἰδήσει τὸ ὀφρῦν ἔχοντες ὑψηλὸν, πρά-
ξατε τὸ φανὸν βλέμμα τὸ φόνου, ἀδικουργήσα-
τε δ' ἑαυτῷ, αὐθὶς τὸ ἑαυτῷ καθαχόντες κε-

Miratur Pilatus verum Iudæorum populus & crudeliſſima inprimis Pontificum turba eò ventura ſit audaciæ, vt tam horrendam mortem inferre Chriſto non vereantur, cum nulla ad id cauſa moueantur. Idcirco enim hoc cum indignatione quadam ait, Mene iniuſtæ cædis huius arbitrum feciſtis? Ego contra leges Romanorum etiam innocentes occidam, veſtriſque ſolicitatus clamoribus quod mihi vſui eſt abiiciam, ac petitionibus veſtris temerè & inconſideratè ſubſeruiens, nihil graue aut acerbum pertimeſcam? Nam ſi nihil impiè vos agere putatis, niſi facinus iſtud graue putatis, vos crucem ipſi figite qui diuinis doctrinis gloriamini, qui ob legum ſcientiam ſupercilium tollitis, ad cædem aggredimini, impium illud per vos ipſos patrate facinus, & in veſtrum caput impietatis

huius crimina vertite. Vsurpate ferocitatem Iudaicam, & homicidij istius malum in vos ipsos conuertite. Si lex est apud vos, quæ tam grauibus supplicijs insontem puniat, id per vos porro fiat. Ego nusquam vobis assentiar. Hæc à Pilato dici quispiã sibi forte persuaserit: quippe eius verba istiusmodi vim præ se ferunt. Sed hic rursus Iudæorum impudentiam mirabere, quos ne pudet quidem à viro alienigena iustitiã superari; quamuis diuina Lex de iis dicat, *Labia sacerdotis custodient iudicium, & legem requirent ex ore eius.*

Mala. 2. 7.

A Φθορᾶς πᾶσαν ἐκ τοῦ παντὸς δυσσεβείας εἰσκλήματα. Ἰουδαϊκὸν ἔγω ὁ Πιλᾶτος, ἢ ὅ τι μεταφονίας εἰς ὑμᾶς αὐθις τετραφθω κακόν εἰνόμως ὅστις περ ὑμῖν, ὁ ποιναῖς ταῖς ὕπω πω δεινοις ἐνοχλήσεις τὸν ἀμυδρότατον μηδὲν, ὁ κολάζων τὸν ἀνυπαίτιον, παρατρέχω ἢ τοῦτο δι' ὑμᾶς. ἐγὼ δ' ἐπὶ τούτῳ συμπνοίας οὐκ αἰξομαι. ἢ ταυτὶ μὲν αὐ οἵοιτό τις τυχὸν τὸν Πιλᾶτον εἰπεῖν. ὡδί πως ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος τὸ τοιοῦτον τὴν ἔμφασιν. καταπλαγεὶς δ' αὖ τις κἀν τούτῳ δὴ πάλιν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀναισχυντίαν, ἐπὶ μηδὲ ἀμύδρος ἂν ὀφθείσαις δικαιοκρισίας αἰσχύνοιτο, καίτοι τοῦ θείου νόμου παρὰ αὐτῶν εἰρηκότος, ὅτι χείλη ἱερέως φυλάξουσι κρίσιν, καὶ νόμον ἐκ ζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ.

B

v. 7. *Responderunt ei Iudæi, Nos Legem habemus, & secundum Legem debet mori, quia filium Dei se fecit.*

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν.

C

Ostensa quam initio struxerant calumniæ, & nouarum rerum aduersus Cæsarem atque coniurationis vanitate, (has enim criminationes refutarat Dominus dicens, Regnum meum non est de hoc mundo: Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis) cum Pilatus rectè & incorruptè ac nondum ad gratiam de his iudicaret, palamque & apertè diceret nullam in eo se prorsus inuenisse causam, ad aliud quiddam se transferunt audacissimi homines. Legem enim habere se asserunt, quæ mortis reum Seruatorem faciat. At quænam ista Lex est quæ blasphemis pœnam statuit? Scriptum est enim in Leuitico, Iudæos quosdam rixam in castris mouisse, quorum alter nominans nomen Dei benedixit, id est, execratus est, ac blasphemauit, ideóque mori iussus est, & acerbas impiæ linguæ pœnas luere, Deo clarè dicente: *Homo quicunque maledixerit Deum, peccatum accipiet: nominans autem nomen Domini, moriatur. Lapidibus lapidet eum omnis Synagoga Israel, siue indigens sit siue proselytus, cum ipse nominat nomen Domini, moriatur.* Sed ad hoc forsan inquiet aliquis: Quid sibi vult ista Lex? Reum quippe blasphemiarum in Deum mori æquum est. At cur demum si quis vel falsorum Deorum

Leui. 24

Ἐλεγχομένης ἐώλου τῆς παρ' αὐτῶν ἐπ' ἀρχαῖς στασιαστικῆς ἐπιβουλῆς συκοφαντίας, ἢ νεωτερισμοῦ κατ' αὐτοῦ, ἣν ὁ μὲν Χριστὸς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος ἀπεδεδειγμένης· ἀπεσκευάζετο γὰρ ταῦτα ὁ Κύριος λέγων, Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο ἄν, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· Πιλάτου τε οὕτως ἔχοντος καὶ δικαίως τε καὶ ἀδεκάστως, καὶ ὅπως χάριν διαζοντος, λέγοντός τε διαῤῥήδην μηδεμίαν κύρηξ προφάσιν εὑρηκέναι αὐτῷ, πάντα λόγῳ παρὰ ἕτερόν τι μεταχωροῦσιν οἱ πανοῦργοι· νόμον γάρ ἔχειν διισχυρίζονται καταδικάζοντα τοῦτον τὸν θάνατον. καὶ τίς ὁ νόμος, ὁ τοῖς βλασφημοῦσιν ἐπιτάσσων, φησὶ, ζημίαν; γέγραπται γὰρ ἐν βιβλίῳ τῷ καλουμένῳ λευϊτικῷ, ὅτι ἔριδες τινὲς ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ἐμαχέσαντο καὶ ὁ μὲν ὀνομασθεὶς ἐν τῇ παρεμβολῇ, οὗτος ἕτερος δὲ θείᾳ φήμῃ ὀνόματος ὕπερμεγάθους, κυλόγησεν, εἶτα τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, καὶ δεδυσφήμηκεν, εἶπε τοῖς πᾶσιν ἀποφήσας λόγους· Θεοῦ λέγοντος ἀρχῶς· ἄνθρωπος ὃς ἂν καταράσηται Θεὸν, ἁμαρτίαν λήμψεται. ὀνομάζων δὲ ὄνομα κυρίου θανατούσθω. λίθοις λιθοβολησάτωσαν αὐτὸν πᾶσα συναγωγὴ Ἰσραὴλ, ἐάν τε προσήλυτος, ἐάν τε αὐτόχθων, ὁ τὸ ὄνομα κυρίου τολμήσας. ἀλλ' ἴσως τις πρὸς τοῦτο τυχὸν ἀνθυφαίνοι ἐρῶ· τί δῆτα φησὶν ὁ νόμος, τί δέ μοι βούλεται δηλοῦτον δηλονῶ;

D

E

Ioan. 18. 36.

ἢοι δ' αὖ αὐτὸ τὸ σφόδρα δικαίως. Ἀλλὰ τί δή πο- A aliquem nominauerit, peccati expers futurus non est? Si quis enim, inquit, Deo maledixeret, peccatum susciperet. Quid verò ad hoc respondemus? Singulari nempe cautione vsum Legislatorem. maledicere enim iis qui vel non sint naturâ suâ dij, exercitatio & via quædam est per quam ad maledicendum naturali Deo incitamur. ideóque & aliis verbis idipsum inhibet, dicens, *Deos non maledices.* Exist. 22. 28. Existimabat enim deitatis nomen, licet falsò nonnullis insit, conuenienti tamen prosequendum esse gloria, neque verò falsis aliquem honorem deferre Lex iussit, sed deitatis nomen venerandum & augustum reputare nos edocet, quamuis illud nonnulli suffurentur. Cum lex itaque blasphemiæ reum morte plecti iubeat, pœnæ subiacere Dominum aiunt. Filium enim, inquiunt, seipsum Dei fecit. Porrò meminisse nos rursus oportet, vbi & quomodo istud à Christo dictum sit. In piscina quæ probatica dicebatur, graui ac diuturno morbo liberauit paralyticum in die Sabbati. Illi verò cum tanti miraculi authorem suspicere deberent, scandalizabantur violatam esse Legem vociferantes propter sabbatum. At Christus se tunc defendit, dicens: *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Quibus subdit Euangelista: *Propterea ergo magis quærebant Iudæi interficere* IESVM, *quia non solum solue-bat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Scandalizabantur itaque Iudæi Christo vniuersi Dominum Patrem suum vocante, cum mitissimis eos Christus compellauit vocibus dicens: *Scriptum est in Lege vestrâ: Ego dixi, dij estis, & filij Excelsi omnes. Si verò illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura: quem Pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum.* Sed nullius istorum memor Iudæorum populus Veritati crimini vertit veritatem, & quia Christus se dixit esse quod naturâ suâ est, ei hanc ob causam moriendum affirmat. Ego verò aduersus eos vtar Prophetæ voce: *Quomodo dicitis, quia sapientes sumus nos, & Lex Domini nobiscum est?* Nunquid enim oportebat accuratè priùs inquirere,

Ioan. 5. 17. Ibidem. v. 18. Ioan. 10. 35. Hier. 8. 8.

τι κἀν εἰς ἕνα τις τῶν ψευδωνύμων ἐξυβρίσῃ Θεῶν, ἁμαρτίας οὐκ ἀμοιρήσει; εἰ γάρ τις, φησὶ, κακολογήσει Θεὸν, ἁμαρτίαν λήψεται. Ἢ τί πρὸς τοῦτο φαμὲν; ἀσφαλὴς ὁ νομοθέτης. Οἶδ' γὰρ, εἶμαι, ἀλογιστορρόθια φιλεῖ τις καὶ βίᾳ πρὸς ἅπαντα ἀγόμενος, μηδέπω ὡς ἂν δέοι καὶ τέλεος πρὸς τὸ ὀφεῖλον τῇ φύσει Θεῷ γλωσσαλγίας ἡμᾶς παρηρεμούσας. Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἑτέρων αὐτὸ πάλιν ἀπείργει λέγων, Θεοὺς οὐ κακολογήσεις. ὥετο γὰρ δεῖν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, κἂν εἰ ψευδῶς ἐνυπάρχει τισὶ, τοῖς αὐτὸ προπούσαις καθαρεύειν δόξαις, καὶ οὐχὶ πᾶσιν B ἡμᾶς τοῖς πεπλανημένοις ἔθεσι συγχωρεῖν βίᾳ βιαίῳ ὁ νόμος διεκελεύσατο, σπουδὴν ἡγεῖσθαι διδάσκει τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, κἂν εἰ κλέπτοιτο παρά τινων. νόμου τοίνυν φωνῇ θανάτῳ ζημιοῦσθαι προστάττοντος τὸν ἐπιπλήττοντά πως τοῖς ἐκ δυσφημίας ἐγκλήμασιν, ἐπιτιμᾶν τῇ δίκῃ φασὶ τὸν κύριον. υἱὸν γὰρ, φησὶ, Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησε. χρὴ δ' ἡμᾶς διαμνημονᾶν πάλιν, ποῖ δὴ καὶ πῶς τοῦτο εἴρηται παρὰ Χριστοῦ. ἔστιν ὅτε τὴν κολυμβήθραν ποτὲ τὴν βηθζαθὰ προβατικὴν, τὸν μακρῷ C τε καὶ δυσαθοῦς ἀρρωστήματος ἀπέλυσε τὸν παράλυτον, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου. εἰ δ' ἄμεμπτον δεῖ τὸν ὕπνον προσφωνεῖν ἔστιν ὅτε φιλοῦντες ἀνθρώπους, ἐν μόνῃ τὸ σάββατον. Ἀλλ' ἀεὶ τότε Χριστὸς ἀπελογεῖτο λέγων, ὁ πατήρ μου, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· εἶτα φησὶν ὅτι τούτοις ὁ διὰ γλώσσης. Διὰ τοῦτο οὖν ἐδίωκον αὐτὸν Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. ἐσκανδαλίζοντο τοιγαροῦν Ἰουδαῖοι, πατέρα καλοῦντος ἴδιον Χριστοῦ τὸν ἀπόῤῥητον κύριον, ὅτι πρὸς τοῦτο προσοπάτων D ἐποίησε τὸν πρὸς αὐτοὺς διαλεξιν, ὕστερον λέγων· ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν. ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. εἰ δ' ἐκείνους εἶπε, φησὶ, θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφὴ· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον Θεοῦ υἱός εἰμι; Ἀλλ' οὐδενὸς τῶν τοιούτων διαμνημονεύει τὸ Ἰουδαίων ὁ δῆμος, ἔγκλημα ποιούμενος τὴν ἀληθείαν τὸ ἀληθὲς, καὶ ἐπεὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ φύσει εἴρηκεν ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸ αἴτιον τεθνάναι παρέπιπτε διϊσχυρίζεσθαι. Ἀλλὰ γὰρ τῇ ὑστεραίᾳ κεχρήσομαι διὰ τῶν φωτῶν. πῶς εἴρηται ὅτι σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ νόμος κυρίου μεθ' ἡμῶν ἐστιν; ἢ γὰρ οὐκ ἔδει δι' ἐρωτήσεως ἀκριβοῦς

quis & vnde Christus esset: &, si conuinceretur mendacij, tunc ab eo iure pœnas exigere: aut si verè loqui deprehenderetur, adorare? Cur ergo inquisitione omni relicta ac sacrarum literarum spretis testimoniis solummodò contradicitis, & veritatem crimini datis? Decebat sanè, cum ei coram Pilato, obiiceretis ipsum se filium Dei fecisse, ei quoque exprobrare deitatis opera, & miraculorum magnitudinem. Oportebat quatriduo iam mortuum sola Seruatoris voce ad vitam excitatum narrare. oportebat vnigenitum viduæ filium & Archisynagogi puellam proferre. oportebat diuinæ illius vocis mentionem facere, qua viduæ filium compellauit, *Adolescens, tibi dico, surge*: Et qua puellam: *Puella surge*. Præterea docere oportebat cæcis quidem visum, leprosis autem sanitatem eum reddidisse. Quin & sola comminatione furentes maris æstus, & fluctuum vehementem impetum sedasse, & si quid præterea egit Christus. Verùm ingrato quidem illa silentio obruunt, & peruersè omissis iis per quæ diuinitas eius manifestari posset, ad sophisticas rationes conuertuntur, viro autem alienigenæ, & diuinæ scripturæ prorsus ignaro, & hominem IESVM cernenti miseri inclamant, Filium Dei seipsum fecit, quum Scriptura diuina in humana forma Dei Verbum in mundum aliquando venturum prædicet. *Ecce* enim, inquit, *virgo in vtero habebit, & pariet Filium: & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus*. Natus autem ex virgine, quidnam aliud demum esse potest quàm homo, sicuti nos, si corporis formam consideres ac naturam? Erat enim homo simul ac Deus verè.

Mat 1. 23.

A ἰέναι πρὸς τέρας, πῆς, & πόθεν ἐστὶν ὁ Χριστός· καὶ εἰ μὲν ἦλεγχε ψευσάμενος, δίκην δὲ τότε καὶ μάλα δικαίως, ἤγειρε τ' ἀληθῆ λέγοντα προσκυνῶν; τί δῆτα ἀφέντες τ' ζήτησιν, & τ' ἐκ τ' ἱερῶν γραμμάτων πληροφορίαν, ὅτι μόνῳ οἴχεσθε τ' καταρρῆσιν, καὶ κατηγορίας πρόφασιν ἐποιήσασθε τ' δήμου; ἔδει Πιλάτῳ λέγοντας, ὅτι υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν, εἰ καλῶς αὐτῷ καὶ τὰ τ' θεότητος ἔργα & τ' ὅτι τοῖς τεθνεῶσι καθυμνᾶς μεγαλουργίαν· ἔδει μετ' ἐκείνου βοᾶν, ὅτι τετρήμερος μὲν αἰσθῶν

B νεκρὸς, δι' μιᾶς τ' σωτῆρος φωνῆς παλινδρομήσας εἰς ζωήν· ἔδει πρεσβεῦειν τ' μητρυιὴν τ' χήρας υἱόν, & τ' ἀρχισυναγώγου κόρης· ἔδει καὶ τ' θεοπρεπεστάτης ἐκείνης δεξαμενῆς φωνῆς, ὅτι μὲν τ' χήρας υἱῷ. νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι. ὅτι δ' τ' κόρης, τὸ παῖς ἔγειρε. ἐχρῆν ὅτι τούτοις διδάσκειν, ὅτι τυφλοῖς μὲν τ' βλέπειν, λεπροῖς δ' τ' καθαρσιν ἐχαρίσατο, & τοῖς τούτοις, ὅτι μιᾷ * κατεπήρησιν ἀπειλῇ, & θαλάττης ἀ- κ. κατεπέρ-
γείας κίνησιν, & πνευμάτ' ραδιάων καταφορὰν, σαν
C καὶ εἴτι τοῖς τούτοις εἴργασται Χριστός. ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἀχρείοις καταχωννύουσι σιωπαῖς, καὶ τὰ δι' ὧν ἑαυτὸν ὁρᾶσθαι Θεὸν πρέπει δυσχερῶς ὅτι μόνοις βαδίζουσι τ' ἀλογισμοῖς· αὐτοὶ δ' ἀλογοῦσι, καὶ τ' θείας ὅλως οὐκ εἰδότι γραφῆς, αὐθέντην ὁρῶντι τ' Ἰησοῦν, ὃν βοῶσιν οἱ δείλαιοι, υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησε, καίτοι τ' θεοπνεύστου γραφῆς τὸ αὐθεντικὸν ῥήματι τ' τοῦ Θεοῦ λόγου ὑπεφαι-
D τούσης ποτὲ τῷ νηπίῳ βοώσης. ἰδοὺ γὰρ, φησιν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, & τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. τὸ δ' ἐκ παρθένου τηλίκον, τί αὖ ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ αὐθέντης καθ' ἡμᾶς, ὅσον εἰς τ' τοῦ σώματος ὄψιν τε καὶ φύσιν; ἐν γὰρ μὴ τοῦτ' εἰ αὐθέντης καὶ Θεὸς ἀληθῶς.

v. 8. &c. *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit, & ingressus est Prætorium iterum: & dicit ad* IESVM *vnde es tu?* IESVS *autem responsum non dedit ei.*

Ὅτι οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μᾶλλον ἐφοβήθη, & εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ· πόθεν εἶ σύ; ὁ δ' Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ.

Præter spem Iudæis cessit maleficium. hi enim criminandi occasionem in altum efferunt, Christum ausum esse dicentes in ipsum peccare Deum. Ille verò, quanto magis rem augent, tanto maiorem cautionem adhibet, grauiorique metu percellitur, & diligentius quærit quàm priùs, & subtilius scrutatur quis aut vnde

Πεφυκότες τοῖς Ἰουδαίοις τὸ κακοῦργημα πρὸς τὸ πᾶν ἐλπίδα. οἱ μὲν γὰρ εἰς ὕψος τ' τ' ἐγκλήματος αἴρεσιν ἀφορμὴν, εἰς αὐτὸ διαβαίνεσθαι λέγοντες τὸ θεῖον τὸ ἐγχείρημα τοῦ Χριστοῦ. ὁ δ' τ' τοῦ πράγματος ὑποφαλὴς, δυλαβείας πλείονα προσθήκην, & φορτικωτέραν δέχεται τ' ὀκνηρότητος ἀπειλὴν, ἀκριβῆς τε γίνεται περὶ αὐτὸν & πανταχοῦ λεπτότερον, πῆς δὲ

ἀρά γε πόθεν ἐστὶν, οὐκ ἀπιστήσας, ὡς γέμοι φαίνεσθαι, ὅτι δὲ αὐθεμπος ὢν, υἱὸς εἶναι δύναται Θεοῦ. διχόθεν γέμειν τὸ ὅτι τοῦτο δέχεται καὶ πίστιν, οὐκ ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς· μυθεύουσι γὰρ, καὶ θεῶν καλοῦσι παῖδας οἱ παρ' Ἕλλησι μῦθοι πολλούς. Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον δεισιδαιμονέστερόν πως τὰ τοιαῦτα δρῶντες, ἀεὶ τὰ ἴσα ἐπανυμίαν τοῖς ὑπερφυέσι τὸ ἰδίων ἐχαρίζοντο βασιλέων· βωμοὺς γὰρ ἱσάντες, καὶ τεμένη διαμάψαντες, πολλοὺς ἀνεπλάσσατο. ἐπιεργάζεται τοίνυν τοῦτο ὁ Πιλάτος, πυνθανόμενός τε καὶ ἀκριβέστερον ἢ πρὸ τοῦ παρ' ἀρχῆς, τίς δὴ ἀρά γε πόθεν ἐστὶν ὁ Χριστός. ὁ δὲ, φησὶν, οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον, τὸ ἰδίων, καίτοι γε ὢν εἰκὼς, ὑπομνηστὴς ῥημάτων. τί γὰρ ἔφη πρὸς αὐτόν; πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. εἰδωλολάτρης ἦν ὢν ὁ Πιλάτος, πῶς ἂν ἐπήκουσε τῆς σωτῆρος φωνῆς, ἀληθείας τε καὶ τῆς ἀληθείας τέκνον ἑαυτὸν εἶναι φάσκοντος; ἢ πῶς ἂν ὅλως τῆς ἀληθείας ὄνομα προσεδέξατο ἢ τιμᾶν ἔσχεν, ὁ καὶ τὸ ἀρχαῖον αὐτὸ διαπτύσας, καὶ εἰπὼν τί ἐστιν ἀλήθεια, διὰ τοῖς ψευδωνύμοις ἔτι λοιπὸν ἐθνεσι καὶ τῇ τῆς ἀπάτης ἐδουλοῦτο σκότῳ.

Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε;

Ὑπέλαβε ὁ Πιλάτος ἀπονοίας ἔργον εἶναι τὴν σιωπήν. διὰ τοῦτο τοι τὸν ἀρχῆς ἐξουσίαν, καθάπερ τινὰ ῥάβδον ἐπιμανθάνεται, καὶ παραπέμπει δυσὶ καὶ οὐκ ἐκόντα τοῦ φέρειν νομίζει πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν. ῥᾴδιον γὰρ ἀναβαστάσαι ἐφ' ὅσον δὴ βούλοιτο φησὶν, εἰπεῖν κελεύειν, εἴτε καὶ ἐλεήσειε τυχόν· προσωθοῦντος δὲ ἐκείνου εἰς ἀβούλητον κεῖσθαι, ἐπ' αὐτῷ δὴ καὶ μόνῳ τὸ ὅπη τοῦ καταπεσεῖν ῥοπὴν. καθυβρίζειν τοίνυν, ὡς ὑβρισμένος δι' σιωπῆς οὐκ ἀνεκτῶς, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τοῦτο πάθους ἠγμένος ἤδη πρὸς μανίας τὸ κατ' αὐτόν. ὁρατὸν γὰρ ἀδαμῶς τοῦ σιωπῆς τὸ μυστήριον. ἐπαληθεύσας μὲν καὶ τοῦτο καλῶς πληρούμενον τὸ διὰ τοῦ προφήτου φωνῆς προειρημένον· ὡς προβατον γάρ, φησὶν, ὅτι σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, ὥστε οὐκ ἀνοίγειν τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐν τῇ ταπεινώσει δὲ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. ἐν ταύτῃ μὲν ἡμῖν ὁ μακάριος Ἡσαΐας ἔφη. ὃ δὲ Χριστὸς προσώπου αἰσθανόμενόν φησί που πάλιν ὁ μακάριος ἐν πνεύματι. ἔθηκα μὲν τῷ στόματί μου φυλακὴν, ἐν τῷ συσχεῖν τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου. ἐκωφώθην, καὶ ἐτα-

sit, nequaquam diffisus, vt mihi videtur, quin homo cum sit filius quoque Dei esse possit. Cuius rei opinionem ac fidem capit, non ex scripturis sacris, sed ex errore gentili. Semideos enim, & Deorum filios Græcorum fabulæ multos prædicant. Romani verò superstitiosiùs isthæc agentes, diuinam appellationem celeberrimis Imperatoribus tribuebant, aræque erectis, ac delubris ædificatis multos consecrarunt. Curiosius itaque indagat Pilatus atque acrius & accuratius quàm priùs, quis & vnde sit Christus. Hic autem, inquit, responsum non dedit ei, suorum. vt credibile est, verborum memor. Quid enim ad eum dixit? *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* Cum autem idolorum cultor esset Pilatus, quomodo Seruatoris vocem qui se veritatem & veritatis filium dicebat intellexisset? aut quomodo quæso veritatis nomen susciperet ac honoraret, qui respuit illud initio, & dixit *Quid est veritas?* propterea quod falsos Deos colebat, & erroris tenebris obrutus erat. *Ioan. 18. 37.*

v. 10. *Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?*

Existimauit Pilatus silentium illud ab insania profectum. ideóque imperij sui potentiam ceu virgam intentat, eumque vel inuitum metu adacturum se putat ad vanam responsionem. Penes quippe se esse vel eum punire, si velit, seu misericordia vti: nec à quoquam vetari posse, quo minus in reum inclinet, eumque iudicio liberet. Increpat igitur eum, quasi intempestiuo eius silentio læsus, & furore aduersus eum inflammatus. nec enim eius silentij mysterium capiebat. hìc porrò videbis ritè impleri quod Prophetæ voce prædictum est. *Sicut ouis* enim, inquit, *ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum. in humilitate eius iudicium eius sublatum est.* Atque hæc quidem beatus Esaias nobis dixit. In Christi verò persona ait alicubi Psalmista rursus in Spiritu: *Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator aduersum me. Obmutui & humiliatus sum* *Esai. 53. 7. Act. 8. 32.* *Psal. 38. 2.*

sum, & filui à bonis. Quod autem à bonis dicit, pro eo quod est à malis intelliges. Solet enim scriptura eiusce modi verbis dictu honestis vti cum de ipsa persona diuina dicuntur.

A πεινώδιον, ἐ ἐσήμηνε ἐξ ἀγαθῶν. νοήσεις ἢ ὅ ἐξ ἀγαθῶν, αὐτὶ τῦ κακῦ. διφήκως γὰρ ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ τὰ τοιαῦτα λαλεῖν, ὅταν εἰς αὐτὸ θεῖον φέρηται τοιοῦτον.

v. 11. *Respondit ei* IESVS, *Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper: propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.*

Απεκρίθη αὐτῷ ὁ Ιησοῦς, Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς μέ σοι, μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει.

Quis, aut vnde, aut quonam editus sit Patre, apertè non dicit. Sermonem quippe adeò mysticum in alienigenæ aures profundere ne nos quidem sinit, dicens, *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos*: Sed Pilato imperij sui potestatem iactanti, & ad suum nutum iudicium fore stultè promittenti percommodè suam vim opponit, atque potentiam, & vel aduersus Dei gloriam vano & insano supercilio elatum deprimit. Re vera enim non mediocre fidei damnum extitisset siqui putarent Christum vel inuitum ad supplicium trahi, & Iudæorum vi cedere, quamuis naturâ suâ Deus sit, & vniuersi Rex à sancta diuinaque scriptura prædicatus sit. Scandali ergo nobis & erroris causam radicitus quodammodo euertit, dicens, *Nisi tibi datum esset desuper.* Desuper verò datam esse Pilato potestatem ait, non quasi Deus ac Pater crucis passionem inuito Filio imposuerit, sed quòd ipse vnigenitus seipsum supplicijs offerat pro nobis, & Pater mysterium illud impleri sinat. Datum igitur hoc loco esse à Patre, idem est ac si diceretur consensisse & concessisse atque voluisse Filius. Turbam quippe prævaluisse Christo nemo sibi persuaserit: patet tamen ex eo quod sæpe insidiati cum essent, nihil profecerunt, sed reprehensi duntaxat & tanquam iniurij condemnati sunt. Et certè voluerunt eum capere, vt ait Euangelista, sed ipse transiens per medium eorum ibat, & ita præteriit. *Ita* verò ait, pro eo quod est, non properè, non meticulosè, non fugientium more, sed remissè, graduque vsitato, & libero. Diuina quippe & ineffabi-

Mala. 7. 6.

Ioan. 8. 59.

Τίς μὲν, ἢ πόθεν, ἢ πόσος ἐξέφυ παῖς, σιωπᾷ B σεμνῶς φησί. μυστικὸν γὰρ ὄντως ἐπαισθάνεται λόγον εἰς ἀλλογλώσσους ἀκοὰς σοβεῖν ἡμῖν αὐτοῖς ἐφίσι, λέγων, μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μηδὲ βάλητε τοῖς μαργαρίταις ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. προσχωρῶμεν γοῦν τῇ ἀνωθεν ἐξουσίᾳ, ἐ προσὸς πάνυ ὁπωσοῦν ἀντιτείνειν δυνάμει τῷ αὐτῷ ἐ μόνῳ δοκοῦντι τὰ ἐπ' αὐτῷ κεῖσθαι ἀσυνιέτως ὑπερηφανουμένῳ, χρησιμώτατα λίαν ἀντεξάγει τὸν πρὸ ἑαυτοῦ δυνάμει τε καὶ ἐξουσίᾳ, σφακελίζει δὲ ὥσπερ εἴ τις τὸν ἀσυνίετον φυσήματι, ἐ κατ' αὐτῆς τῆς θείας ἐξαίρεται κενοδοξίας δίκης. ἐ γὰρ ἄν τι τῷ C ὄντι μέγεθος ἀπιστίας ἐκ τούτου ἐπέσπετο τοῖς ζημίας, ὅ τοὺς ἀδυνήτους αἰτίας καθολικῶς νομίζειν, καὶ ὑπὸ ἐκόντα Χριστὸν, καὶ τῆς Ιουδαίων ἀπάτης πλεονεξίας, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν, ἐ τὸν ἅλωσι βασιλέα κεκηρυγμένον τοῦδε τοῦ ἁγίας καὶ θεοπνεύστου γραφῆς. ἔλυσε τοίνυν ἡμῖν τὸ σκανδάλου τὸ ἀφορμὴν, ἐ τὸ ὅτι τούτῳ πλάνησιν προσῤῥιζοῦν ὡσαύτως καθαιρεῖ λέγων· εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. ἄνωθεν δὲ δεδόσθαι τὸ ἐξουσίαν τῷ Πιλάτῳ φησὶν, οὐχ ὡς ἀβούλητον ὑπεφέροντος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τῷ ἰδίῳ βουλήματι τὸ ὅτι τῷ σταυρῷ πάθος, ἀλλ' ὡς αὐτὸν μὲν τὸ μονογενοῦς ὑπεδύντος ἑαυτὸν ὑπὲρ παθῶν ἡμῶν, ἀφέντος δὲ τοῦ πατρὸς τὸ ἐπ' αὐτῷ πλεονάσαι μυστήριον. δόσις μὲν οὖν ἄνωθεν ἐκ τούτου λέγεται καὶ παρὰ πατρὸς, συναινούσης τε ἐ συγχωρούσης, καὶ αὐτὴ ἡ θέλησις τοῦ υἱοῦ νοοῖτό τε καὶ λέγοιτο. ὅτι γὰρ οὐκ ἂν ἐβιάσατο τὸν τῶν ὅλων δυνάμει πλήθους, ἀμφίβολον μὲν οὐδαμῶς· πλὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἐξ ὧν πολλάκις ὑπεκυλισθέντες, ὥσπερ μὲν οὐδὲν, ἐλεγχθέντες δὲ μόνον, ὡς ὑβρεσταὶ κατεκείσθησαν. ἡ γοῦν ἥθλησεν αὐτὸν πάσαν, καθάπερ φησὶν ὁ θεῖος γραφὴς, ἀλλ' ἐξελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο ἐ παρῆλθε. τὸ δὲ οὕτως φησὶν, αὐτὶ τοῦ, οὐχ ὑπεσταλμένως, ἢ ἀτελεσθῆς, ἢ τὸ σκανδαλισθέντων ὑπεκδύσας ῥᾳθυμα, αὐθωρεὶ δὲ μᾶλλον ἡ βασίσματι ὡς τὸ συνήθως ἡ θορύβου πάντως ἐλευθέρῳ. θεία γὰρ ἦν

ἢ ἀπορρήτῳ δυνάμει καλυπτόμενος ἑαυτὸν, ἐκ τῶν φονευόντων τότε διέλαθεν ὀφθαλμούς· οὐ γὰρ ἤθελε πω παθεῖν, ἀλλ' ἑαυτῷ ἀφεὶς τὸ δυνάσθαι τοῖς τῶν διωκόντων ὀργαῖς ἀνεθέλητον ὡς ἂν ἐλέσθαι τὸ κίνδυνον. νεύματι τοίνυν θεοῦ ἰδίῳ, καὶ δόσει Θεοῦ καὶ πατρὸς δεδόσθαι φησὶ τῷ Πιλάτῳ τὴν ἐξουσίαν, οὐ γὰρ ὅλως ἐδυνήσθη τις ἄρχειν εἰς αὐτὸν, ὧν μηδὲ πειράσασθαι. ἀχείρωτος γὰρ πάντελῶς, καὶ οὐκ ἂν ἀνάλωτον ὅλως τοῦ ὄντων τινὸς καὶ δυνατὸν φύσις, ἢ καὶ ὃ πρώτων δυνάσθαι κρατεῖν ἔνεστι φύσικῶς. μείζονα δὲ καὶ καταγράφει τὴν ἁμαρτίαν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν εἰς ἑαυτὸν, τῷ Πιλάτῳ προσκεκρουκότι, καὶ σφόδρα δικαίως. ὁ μὲν γὰρ ἀρχὴ κακῶν ὡς ἂν καὶ θύρα τοῦ εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐγένετο. ὁ δὲ ἀλλοτρίων ὁ δικαστὴς ὑπουργὸς, καὶ μετοχὴς τῆς Ἰουδαίων αἰφνιδίου δέους ἀχρείου ὄφλίας αἰδεδείκνυτο. τίς οὖν ὁ προδούς, βλέπει δὲ εἰς τίνα τὸ ἔγκλημα· ἢ προπυρία; εἶμαι μὲν ὅτι τὸ δικαιότατον μαθητὴν, μᾶλλον δὲ προδότην ἦν, καὶ τῆς ἰδίας λυμεῶνα ψυχῆς, ἤγουν ἐπ' ἐκείνῳ τὴν ἡγεμονίαν τὸ ὄχλον, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἰουδαίων τὸν δῆμον, ᾧ καὶ τῆς δυσσεβείας μᾶλλον ὁ πλέον, οὐκ ἔξω τούτης πάντελῶς τοῦ Πιλάτου τίθησι κεφαλαίου.

li quadam virtute seipsum occultans eorum à quibus tunc ad cædem quærebatur fugit oculos. nec enim adhuc pati volebat, nec persequentibus permisisset vt se capere possent, si nollet. Nutu itaque suo, Deique ac Patris beneplacito datam esse ait Pilato potestatem faciendi aliquid eorum quæ iam ausus sit. Nec enim cuiusquam potestati subest diuina ac suprema natura, cui imperium in omnes à natura inest. Maius autem peccatum erga se nimirum, adscribit eia quo ad Pilatum adductus est, idque meritò valde. Ille enim origo & ianua quodammodo impietatis in eum extitit. Iudex autem, alienorum scelerum minister & particeps impietatis Iudaicę intempestiuo metu factus est. Quisnam est igitur is qui tradidit, aut quis primo peccato premitur? Venalis credo discipulus, immo verò proditor, & animæ suæ perditor, deinde populi principes, & ipse Iudæorum populus, cui maius peccatum cum attribuat, non omnino eius immunem Pilatum facit.

Ἐκ τούτου ὁ Πιλάτος ἐζήτει αὐτὸν ἀπολῦσαι· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐκραζον, λέγοντες, ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι.

v. 12. *Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.*

Ἐπιτείνεται μὲν τὸν Πιλάτου τὸ δέος, καὶ χαλεπωτέραν εἰσεργάζεται τὴν διάθεσιν, ὅπερ τε τὸ εἰς τὸ φονεῦσαι ἐμποιεῖ τὸ δέος τῶν Ἰουδαίων ἀναφωνούμενον. ἐπεβόων γὰρ, ὅτι υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν, ὃν δὴ καὶ μάλιστα κινδυνῶν μὲν αὐτὸν παντὸς, συκοφαντίας δὲ ἁπάσης ἐλευθερῶσαι προεθύμητο, πλοίαν ἔχων εἰς νοῦν τὸ ὅτι τοῦτο δέδιεν. ὃ δὴ συνιέντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πρὸς τὸν ἐν ἀρχαῖς ὑποπτεύσαντες ψευδομυθίαν, διημαγωγήσαν λέγοντες τὸν Ἰησοῦν, πλημμελῆσαι τι κατ' αὐτῆς τῆς Καίσαρος ἀρχῆς, καὶ τῆς Ῥωμαίων καθεστηκυίας βασιλείας, ὅσον εἰς δύναμιν ἐξ ῥήματος. βασιλέα γὰρ, φησὶν, ἑαυτὸν ἐποίησε. καὶ ὃ μὲν δυσμηχανοῦντες ἦν δυσεξιτητότατον τῶν συκοφαντῶν ἐλευθέρων κίνημα. πρῶτον μὲν γὰρ, καὶ τῆς τῶν Καίσαρος ἀρχῆς διαβολὴν τὸ πλημμα διετείνοντο παμφεῖ βοῶντες εἰ δείλαιοι. ἀλλ' ὡς ὑ σφόδρα κατηγανίζοντο, τὴν ἐκ τῆς βασιλείαν οὐκ ἐπέχθειαν τῇ φάσκοντος τὸν Χριστὸν, κρίνει τὰς Ῥωμαίων ὑμὰς διεκδικοῦσι τὴ Πιλάτῳ τὸ εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἁμάρτημα εἰσήγαγον

Pilato quidem metum auget clamor Iudæorum, efficitque vt maiorem cautionem adhibeat, & in Christo morti addicendo tardiorem se præbeat. Vociferabantur enim ipsum Dei se fecisse Filium, quem vtique ab omni liberum periculo & calumnia maximè voluisset, cum maximam ob id animo formidinem concepisset. Quod vtique Israelitæ cum intelligerent, ad primum illud mendacium se recipiunt, populum ad defectionem solicitasse IESVM aientes, & in ipsum quoad in se erat peccasse Cæsaris imperium. Regem enim, inquiunt, seipsum fecit. Animaduertè verò calumniatorum furorem indomitum. Primùm enim aduersus Cęsaris imperium facinus tentatum esse miseri conclamabant: sed cùm non multum proficerēt aduersus Christum, qui regnum suum non esse terrenum asebat, coram Pilato quamuis Legum Romanarum vindice violatum esse Deum contendebant

dicentes, Filium Dei seipsum fecit. Existimabant enim miseri his verbis se vel nolentem Pilatum in furorem acturos, audaciamque maiorem ei ad sententiam capitis in ipsum ferendam iniectum iri pietatis in Deum prætextu. Verùm cum frustra sibi consilia ista cederent, ad primam reuertuntur audaciam, in Cæsaris imperium peccatum esse dicentes, & eius maiestati infensum esse Iudicem impudenter clamantes, nisi vlciscì velit, meritisque pœnis eum subiicere qui contradicit, vt illi volunt, Cæsari, ex eò quod Regis nomen dari sibi patiatur, quamuis Cæsar cæleste regnum nequaquam sibi arroget, cuius maximè dominus Christus erat, sed inferum hoc atque terrenum, quod à Christi quoque potestate pendebat. *Per ipsum* enim *Reges regnant*, vt scriptum est, *& tyranni per eum terræ dominantur.* stultè itaque deblaterant impiissimi hominum, & odio in Deum Seruatoris gloriæ detrahunt, quos iure beatus Propheta Esaias increpat dicens: *Vos verò accedite huc filij iniqui, semen adulterorum & meretricis: in quo oblectati estis? & super quem laxastis linguam vestram, & os vestrum aperuistis? Nonne vos estis filij perditionis, semen iniquum?* Non enim nescio quem è vulgo hominem omni genere contumeliæ ac vocibus petulantissimis prosequebantur, sed sui ipsorum rerumque omnium cum Patre dominum. Ideóque iure filij perditionis & semen iniquum vocantur ac reuera sunt.

Prou. 18. 25.

Esai. 57. 3.

λέγοντες ὑὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἐποίησεν. ὥστο γὰρ οἱ ζήλωνες ἀχθήσθαι δι' τοῦτο καὶ οὐχ ἑκόντα Πιλᾶτον εἰς ἀθέμιτον ὀργὴν, μὴ πλημμύρησαν ἐπὶ καταστάσει εἰς τὸ καθοσιῶσαι τὸ σωτῆρος τὸ θάνατον, καὶ εἰς Θεὸν ἀσεβείας πρόφημα, καὶ εἰς τὸν κίνησιν ποιησάμενοι· ἀλλ' ὡς αἰδίως ὂν ἀδῆς ὁ κακουργηθὲν ἀποδείκνυσι, πάλιν ὅτι ὁ ἐκ ἀρχῆς αἰσθήσεσθαι φάσκοντες, καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος ἀρχῆς τιμωμένους λέγοντες ἐγκλήματα, καὶ τὸ ἐκείνου καθοπλίζεσθαι δίκης τὸ δικαστὴν προείδωσ ὅτι βούλοιτο διακδικεῖν, καὶ τῇ παρεπούσῃ καθυποβάλλειν δίκῃ τὸ ἀπειρηκότα Καίσαρι κατ' ἀδικίαν, διὰ τοῦ καὶ ὅλως ἀνέχεσθαι λαβεῖν τὸ βασιλέως τιμὴ κλῆσιν, κἀπὶ τοῦ Καίσαρος ὑπὲρ τὸ ἐπουράνιον διακδικοῦντος ἀρχὴν, ἧς δὴ καὶ μάλιστα Χριστὸς ἦν δεσπότης, ἀλλὰ τὸ κάτω καὶ ὀπίσω, ἢ καὶ τὸ ἀξιοσίας ἥρτηται τοῦ Χριστοῦ. δι' αὐτοῦ γὰρ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ ὁ γεγραμμένον, καὶ τύραννοι δι' αὐτοῦ κρατοῦσι γῆς· ἀγνοημοσύνῃ δὴ τοιγαροῦν οἱ πάντων ἀσεβέστατοι ἀσεσιώπησι, καὶ τὸ τῶ σωτῆρος δόξαν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀφιλοτιμίας, οἷς καὶ δικαίως ὁ μακάριος προφήτης Ησαΐας ὀνειδίζει λέγων. ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε υἱοὶ ἀνόμου, σπέρμα μοιχοῦ καὶ πόρνης, ἐφ' τίνι εὐφραίνεσθε; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, καὶ ὀνειδίζετε τὸ στόμα ὑμῶν; οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομον· ἃ γὰρ καθ' ἑνὸς τῶν τυχόντων ἐποιοῦντο τὸ καθ' ὅλου, καὶ τὸ ἀπόλωνται ἀπλῶσ ὀμνύντες γλῶσσαν, πᾶν εἶδος ἀπλῶς ἐπιτήδειον συκοφαντίας, ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ τὸ ἰδίου δεσπότου καὶ τοῦ πάντων κρατοῦντος μὴ τοῦ παῖδος. τοιγαροῦν δικαίως τέκνα ἀπωλείας, καὶ ἄνομον σπέρμα κεχρηματίκασί τε καὶ γεγόνασιν ἀληθῶς.

A

B

C

D

v. 13. & 14. *Pilatus autem quum audisset hos sermones, adduxit foras* IESVM, *& sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha. Erat autem Parasceue Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce Rex vester.*

Ο οὖν Πιλᾶτος ἀκούσας τὸν λόγον τοῦτον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ιησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ὅτι βήματος, εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθά. ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, καὶ λέγει τοῖς Ιουδαίοις, ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν.

E

Totam quodammodo culpam cædis Christi Euangelista his verbis Iudæorum capitibus ascribit. Pilatum quippe etiam nolentem illorum clamoribus victum esse apertè iam ait, & æquitate reiecta rationem haud multum ei curæ fuisse, ideóque homicidis consensisse, quamuis eos sæpe allocutus nullius planè criminis reum à se com-

Ολον ὡσαύτως ὑπογράφει τοῖς Ιουδαίων μάλιστα κεφαλαίοις τῆς ὑπὲ Χριστῷ μιαφονίας τὸ ἔγκλημα ἐφ' ἅπαν λέγων ὁ βιαστὴς. νενικηκὼς γὰρ μονονουχὶ καὶ οὐχ ἑκόντα Πιλᾶτον ταῖς πρὸς αὐτῶν ἐπιβάσεσιν ἀμάχαιρον ἤδη φησὶ, καὶ τὸ μὴ τῆς δικαίας πρόφασιν λόγου, ὀλίγα γ' σφόδρα τὰ ἀκολουθίας φέρεσθαι. διὰ τε τοῦτο καὶ πεισθέντας τοὺς θείοις φωνῆσι δόκιμον, καίπερ πολλάκις αὐτοῖς προσλαλήσαντος

πε, ϗ διερρήδην ποιησαμένος φωνήν, μηδενὸς Ἀπεφωνήσατο
τοῦ πάνυ τὸν αὐτὸν κύρηκα τῷ Ἰησοῦ, ὃ δὴ καὶ
αὐτὸν ταῖς ἐσχάταις τοῦ θανάτου δίκαις. καιρὸν γὰρ
τὸν δικαιῶν τὸν ἑαυτοῦ τῷ δικαίῳ πέμψας λαμὼ, ϗ τὸν
χ. ἐλεγχομέ- ἐπ' ἀνδρὶ τὸν ἀτόπων* ἐληλεγμένων, παῖς Ἰουδαίων
νος μανίας δυσφύλακος, αὐθαίρετος τὸν ἑαυτῶν δυσπε-
ρίαστος ἀποδεικνύμενος. αὖθις οὖν ὅπου τὸν σωτή-
ριους βήματος, ὡς αὖ πάλιν φοινικοῦν ἐξοίσων τῷ
Χριστοῦ τὸν ψῆφον. ὑπομιμνήσκει ϗ τοῦτο τὸ ῥῆμα, B
ϗ τὸν ἡμέραν ὁ δικαίσιος δι' ἀληθείας χρησίμως ϗ
δικαίως, δι' ὃ τὸν αὐτοῦ τὸν δικάσασιν, ϗ ὃ τοῦτο
τοῖς τοιούτοις τεκμήριον, ἵνα φαίνηται πάλιν
μηνύουν ὁ κύριος τοῖς Ἰουδαίοις εἰπών· ὥσπερ γὰρ
ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τρεῖς ἡμέρας, ϗ
τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ϗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας, ϗ τρεῖς νύκτας. ἐπ' αὐ-
τοῦ γὰρ τοῦ βήματος ὑπεδείξας τὸν Ἰησοῦν ὁ Ρωμαίων
στρατηγός· ἴδε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. ἆρ' οὖν τοῦ-
το πάλιν ἐστίν; ἢ γὰρ τοῖς ὄχλοις παίζει λοιπὸν, C
ϗ χαρίζεται μὴ θέλουσι τὸ ἀθῷον αἷμα τοῖς ἀδί-
κως αὐτὸ διώκουσιν; ἢ τί ἄρα ποτὲ ϗ ὀνειδίζει δρι-
μύτερον εἰς ὠμότητα τὸν Ἰουδαίων. ἅτε δὴ ϗ ἀκρο-
μύμονος ὅλως τοσούτοις ἰδὼν ἐπιπολάσαντα κακοῖς, οὓς
αὐτοὶ φασι, ϗ ὀνομάζουσιν ὅλως βασιλέα τῶν
Ἰσραήλ.

Ἐκραύγασαν οὖν ἐκεῖνοι. ἆρον, ἆρον, σταύρωσον
αὐτόν. λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, τὸν βασιλέα
ὑμῶν σταυρώσω;

v. 14. *Illi autem clamabant, Tolle, tolle crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam?*

D

Ἐπεβόων μὲν οὐδὲν ἧττον τὸ ἐξ ἀρχῆς, οὐκ ἀφι-
στάμενοι τὸν μιαιφονίας, ὑπὸ τοῦ ἡμέρωτος μετα-
πιθόμενοι διὰ τὰ ἐμπαίγματα, ϗ τοῖς ἐπινωτεγ-
μένοις αἰκίαις αὐτῷ τοῦ ἠπιότητά πως μετα-
χωρήσαντες, τοῦ ἀπανθρωπέστερον ϗ μᾶλλον ἐπο-
τεθραυσμένοι γνώμην, σταυροῦσθαι τὸν ἐκάλουν
τὸν ἐγειραντα πρὸ αὐτῶν τοὺς νεκροὺς, ϗ τοσούτων
αὐτοῖς θαυμάτων δεδειγμένον ἐργάτην, ἐφ' ᾧ δὴ
ϗ λίαν λυπεῖται Πιλάτος, εἰ ϗ τὸν ὅπως λαμπρὸν
ἐχρῆτο πρὸ αὐτοῖς τὸν ἀπόλυσιν, ὡς μόνον τε Θεοῦ E
ϗ βασιλέα νομίζειν, ϗ πεφυκέναι δοκοῦν μόνον, ἀλ-
λὰ ϗ ὑμῶν ἀποθνήσκειν ὑπὲρ ὅπως φασί· σταυ-
ροῦ γὰρ ὁ χρῆσον τοῦτο. ἔλεγχον τοίνυν ὥσπερ τινα
ϗ ὀνείδισμὸν ποιήσας τὸν καλοῦσιν ὁ δικάζων, εἰ
σταυροῦσθαι βούλονται τὸν ὅλως ὑπὲρ τούτοις πεφαυ-
σμένον, ἃ μεγάλως ὅπως ἔχει τὸν ἀφορμὴν, ὡς
ἀφορμεῖας πάντας ὑπερβαίου τοῦ ἁγίματος. τί γὰρ
ἴσον, τί δὲ οὐκ ἔλαττον υἱοῦ τε Θεοῦ ϗ βασι-
λέως;

Apertum IESVM palam professus esset, quo eum extremis pœnis subiiceret. Iudæorum enim libidini æquitatem postponendo, & nullius criminis conscium eorum furori permittendo, impietatis ipse suæ testis extitisse deprehendetur. Ad tribunal ergo suum reuertitur, quasi iam mortis sententiam in Christum laturus. Notat verò diem & horam diuinus Euangelista vtiliter ac necessariò, cùm propter ipsam resurrectionem, tum propter triduanam illam apud Inferos moram, vt rursum verè Dominus Iudæis dixisse comperiatur: *Sicut enim fuit Ionas in ventre cete tribus diebus & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* Porrò Pilatus ex ipso tribunali in conspectum dans IESVM, *Ecce*, inquit, *Rex vester.* At quidnam demum istud rei est? Nunquid enim turbis illudit, & innocenten sanguinem iniustè sitientibus per iocum largitur: aut forsan crudelitatem Iudæis exprobrat, quippe qui tot malis pressum æquis oculis aspicerent eum quem Regem Israëlis nominant. Matt. 12. 40.

Clamant non minùs quam priùs, nihil de crudelitate remittentes, nec propter illusiones aut inflicta ei verbera mitiores vllo modo facti, sed truculentiores potius, in crucem eum agi postulant, qui mortuos excitauit totque ac tanta apud eos miracula edidit, quam ob rem non parum angitur Pilatus, quòd virum tantæ apud eos dignationis, vt Filius Dei & Rex putetur, non mori modò sed morte crudelissima (quid enim cruce tetrius?) affici tam enixè postulent. Iudex igitur eos increpat, quòd in crucem agi velint hominem tot miraculis insignem, quæ terrenam rem omnem longè superant. Quid enim æquari potest, aut quid Filio Dei ac Rege minus non est?

Responderunt Pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.

Recalcitrauit hîc dilectus Israël, & ab amicitia Dei apertè resilit, atque iuxta Mosis vocem *reliquit Deum factorem suum, & Domini auxiliatoris sui non est recordatus.* Animaduerte enim quo pacto facies meretricis facta sit ipsi, vt scribitur. impudentem se gessit in omnes, suam gloriam abiecit. & Dominum suum negauit. Præterea per vocem Hieremiæ Deus increpabat eos dicens, *Venite in insulas Chetthim & mittite in Cedar, & videte si gentes mutauerint Deos suos, & isti non sunt dij. Populus autem meus mutauit gloriam suam*: Et rursus: *Obstupuit cælum super hoc, & inhorruit vehementer, dicit Dominus, duo enim, & mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi cisternas contritas quæ non poterunt continere aquam.* Nam cum cæteræ gentes per vniuersum terrarum orbem sparsæ errori suo mordicùs inhæreant, & constanter colant quos sibi persuaserint esse deos, nec ab iis facile deficiant, nec ad alios cultus se transferant: resiliit tamen Israël, Cæsaris imperio seipsum mancipans, & Dei regnum exuit. ideóque iustè admodum Cæsaris traditus est manibus, & cum potestatem initio suscepisset, male ipse periit, & euersa regione belli mala grauissimasque calamitates sustinuit. Obserua autem hîc rursus scriptoris diligentiam. Nec enim populum dixit tam impiam vocem auspicatum, sed ipsos rursum populi principes. Clamabant enim, inquit, Sacerdotum principes, vbique ostendens populum præeuntibus illis ducibus in saxa impegisse, & in perditionis barathrum corruisse. Arguuntur, itaque Pontifices non modò suas sed & subiectorum populorum animas perdendo exitiosæ cædis duces ac principes & authores extitisse, sicut i nimirum Propheta eos increpabat dicens, *Laqueus factus estis speculationi, & sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui capiunt venationem confixerunt.* Speculationem enim hîc vocat subditorum multitudinem quibus iussum est principum vitam contemplari & suam ad illam conforma-

Deut. 32. 18.

Hier. 2. 10.

Osee. 5.

A Απεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰμὴ Καίσαρα.

Απελάκτισεν δὲ τοῦτο ὁ ἠγαπημένος Ισραὴλ, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν ἀφανῶς ἀπέλυσεν, καὶ τὸ τοῦ Μωσέως φωνῶ εἰς κατάλειψιν Θεὸν τὸν ἑαυτοῦ ποιητὴν αὐτὸν, καὶ κύριον τὸν βοηθὸν αὐτοῦ οὐκ ἐμνήσθη. ἀνθρώπως γὰρ ὅπως ὅμως πάντας ἐθέλετο αὐτῷ καὶ B τὸ μεγαλαυχούμενον, ἀπεναιχμώτισεν πρὸς πάντας, ἀπέρριπτο δὲ ἴδιον κτῆμα, καὶ τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἠρνήσατο. διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἠπείλησε διὰ φωνῆς Ιερεμίου, λέγων καὶ πάλαι Θεὸς, ὅτι παρέλθατε εἰς νήσους Χεττιείμ, καὶ εἰς Καδὰρ ἀπεστείλατε, καὶ γνῶτε εἰ ἄλλα ἀλλάξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν· καὶ ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοί. ὁ δὲ λαός μου ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ πάλιν· ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖστον σφόδρα, λέγει κύριος, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου, ἐμὲ εἰς κατάλειψιν πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἵτινες οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. τὴν γὰρ ἑτέρων ἑκάστου τῶν ἀπὸ τοῦ ὄντων τὴν οἰκουμένην C ἰδίας πλάνης ἀπειξόξημένων, ἀραρότως τε ἀγαπώντων εἰς ὁμόσε ἔχειν θεοὺς, καὶ οὐ λίαν δυμεταφορὰν εἰς ἀπόστασιν ἐχόντων ἀξιόπιστα, οὕτω μὴν δυκόλως εἰς ἑτέρας μεθιστάμενον λατρείας, ἀπεπήδησεν ὁ Ισραὴλ τῆς τοῦ Καίσαρος ἑαυτὸν ὑποστέμνων ἀρχῆς, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀπε- D δύσατο. διὸ καὶ οὐ σφόδρα δικαίως τοῖς τοῦ Καίσαρος ἐδόθη χερσὶν, οὐ καὶ ἐν ἀρχαῖς τὸ ἐξουσιάζον καλὰ δεξάμενος, αὐτός τε ἀπώλετο κακῶς, καὶ τὰ ἐκείνου πολέμου πάθη, καὶ τὰς αἰνικέτους ἐκείνας συμφορὰς ὑπέμεινέ τε καὶ χώρας τὸ ἐξανάστασιν, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου πάθη, καὶ τὰς αἰνικέτους ἐκείνας συμφορὰς· ὑπομιμνήσκει δὲ πάλιν ὁ τοῦτο τῆς συγγραφέως τὸ ἀκριβὲς. οὐ γὰρ τὸ δῆμον ἔφη τὸ ὅπως δυσσεβεστάτης καθάρξαι φωνῆς, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς τοὺς ἡγεμονικοὺς λαχόντας. ἐκραύγασαν γὰρ, φησὶν, οἱ ἀρχιερεῖς, πάντα χρὴ δῆλον, ὅτι τοῖς ἡγουμένοις καλακολουθοῦσιν ὁ ὑποπίπτων ἰωὴ ἔθη καὶ πίπτων, καὶ εἰς τὸ E ἀπωλείας κατωλισθὲ βάραθρον. διὸ γοῦν καὶ πάντων οἱ ἀρχιερεῖς ὡς ὑμῶν τοὺς ἰδίας ἀπολλύοντες ψυχὰς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς τὸ ἀληθείας μιαφονίας αἰδοῖ μηδενότητος ἡγεμόνες, καὶ στρατηγοὶ, καὶ ἀδηφάγοι, καθάπερ ἀμφοῖν καὶ ὁ προφήτης αὐτοὺς κατηλάτησε βοῶν, ὅτι παγὶς ἐγένοντο τῇ σκοπιᾷ, καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ὅτι τὸ ἰσραὴλιτικὸν, ὃ οἱ ἀρχιερεῖς τὸ θεῖον κατέπηξαν. σκοπιαὶ γὰρ οἱ τούτοις ἀποκαλῶ τὸ τὸν ὑπὸ χεῖρα πληθύν, τεταγμένως ὡσπερ τὸ τῶν ἡγουμένων καταστέλλειν πολιτείαν, δίκαιον ἂν εἴη τὸ ὅπως τὸ ἑαυτῶν. σκοπαὶ

γὰρ διὰ τῦτο τοῖς ἁγίοις κέκληνται γράμμασιν οἱ λαοῦ προεστῶτες. παγὶς οὖν ἦρα, καὶ δίκτυον τῇ σκοπιᾷ γεγόνασιν οἱ ἀρχιερεῖς αὐτοὶ, καὶ τ' ἀρνήσεως ἀρξάμενοι, καὶ τοὺς ἄλλους ἀπάγοντες σὺν ἁμαρτίσθμοις λέγειν· Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰμὴ Καίσαρα. τολμῶσι γὰρ τῦτο λέγειν οἱ δείλαιοι, κρᾶτι δ' Θεοῦ καὶ παῖδες διὰ φωνῆς τ' προφήτου τ' σωτῆρος αὐτῶν προκαλεῖ γλήσσης ἄφιζιν, ὅτω τι βοῶντος· χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιὼν, κήρυσσε, θύγατερ Ιερεσαλήμ. ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σε ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πραεὶς, καὶ ὀπὶ ζεύγους ὄντι ὑποζύγιον, καὶ πῶλον νέον. αἱ γὰρ κρᾶτις ταῦ πώλου τ' ὄνου τ' Ιησοῦ ἐποχούμενον αἰνεῖ κόντες εἰς Ιερεσόλυμα, πομπήν τι παισὶν ὁμοῦ ταῖς ὑπερ' αὐτῶν θεσπον καταστήσαντες Ὑφημίαις, ἔφασκον γὰρ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίε, καταβοῶσι νῦν, μόνῳ ὀπὶ γεγραφόμενοι τ' Ρωμαίων ἄρχοντι, καὶ τ' ὑπὸ Θεῷ βασιλείας τ' οἰκείων ὡς ἄπο λύοντες αἰχίστα. τῦτο γὰρ ὧν ἐναργῶς ὃ λέγει, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰμὴ Καίσαρα. ἀλλ' εὑρήσομεν πάλιν, καὶ τότε ὅτι ταῦ Σωτῆρος Χριστῷ πᾶσά τ' λαοῦ μεμημένου τ' Ὑφημίας, πᾶσά τ' τῶν ἀρχιερέων δυσβελείας, καὶ ταύτῃ ταῖς ἄλλαις προστετολμῆσθαί φαμεν τ' καταβοήν.

Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτοῖς αὐτὸν, ἵνα σταυρωθῇ.

Ταῖς τ' Ἰουδαίων ἀκρατέσι ὀργαῖς ἀπανέμει λοιπὸν καὶ ἄκων ὁ Πιλάτος τ' εἰς πᾶν ὁποιῶ καὶ τ' ἔξω νόμων ἀποφορμῶ, καὶ τ' τοῖς δικάζουσι παρέπουσαν ἐξουσίαν ἀφελών, ἀταμιεύτοις ἤδη φέρεσθαι τοῖς θυμοῖς αἰεὶ κλίνοντος ἔφησι, σταυρῶ ὅτι πρᾶγμας τ' ἐπ' οὐδενὶ μᾶλ τ' φαύλων ἀλόντα πονηρίας, ὅτι γ' μόνον ἑαυτὸν ἔφη Θεοῦ παῖδα λόγῳ κεκτόμενον. Ἰουδαίοις μὲν οὖν ὃ πᾶν γ' πλημμελήματος ὅλης γράφοις αὖ, ὡς τ' δ' προπυρίας εἰκότως αὖ εἶμεν καὶ καλῶς ἀναδείξαιμεν. αὐτοὶ γὰρ γεγόνασι τ' κῦ Χριστοῦ δυσεβείας ἀρχὴ, πλὴν δ' γε Πιλάτου κεφαλὴν τ' ἐκείνων ἀσεβείας οὐκ ἀμοιρῆσαι φαμὲν, ἀλλ' εἰ τοῖς δράσασι σύνεσταλτον, ἐπεὶ καὶ ἐκρύεσθαί τε καὶ διασώζειν ὀξὺν τ' τῶν φονώντων μανίας, οὐχ ὅπως ἐξείλετο μόνον, ἀλλὰ καὶ παρέδωκεν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα σταυρώσωσιν.

al. παίλαζον δὲ τ' Ιησοῦ, καὶ ἄγαγον εἰς τὸ προαστείον ἔβαστάζων τ' σταυρὸν αὐτ. τῷ Vulg. βαστάζων τ' σταυρὸν αὐτ

* Παρέλαβον οὖν τὸν Ιησοῦν, καὶ * βαστάζων ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν, ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον, ὃ λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ, ὅπου αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ δύο ἄλλους ἐντεῦθεν, καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ιησοῦν.

re. Speculatores enim idcirco in sanctis literis vocari sunt qui populis præsunt. Laqueus ergo & rete speculationis facti sunt Pontifices ipsi, quippe qui primi Christum negare cœperunt, & aliis omnibus authores fuerunt vt dicerent, *Non habemus Regem nisi Cæsarem.* Istud verò dicere audent miseri, cum Deus ac Pater Prophetæ voce aduentum Seruatoris prædicat, atque ita clamet: *Gaude vehementer filia Sion, prædica filiæ Hierusalem. Ecce Rex tuus venit tibi iustus & saluans, ipse mansuetus, & ascendens super subiugalem, & pullum nouum.* Hi verò tametsi asinæ pullo insidentem Hierosolyma deducentes IESVM publicè vnà cum pueris faustis vocibus prosequerentur, dicentes, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, nunc tamen reclamant, Romanorum imperio duntaxat addicti, ac diuini regni iugum à ceruicibus suis excutientes. id enim faciunt cum dicunt, *Non habemus Regem nisi Cæsarem.* Sed rursus comperiemus populos etiam tunc faustis ominibus Christum Seruatorem esse prosecutos: consilio verò Pontificum creuisse hanc vociferandi audaciam: Zach. 9. 9.

v. 16, *Tunc ergo tradidit eum illis vt crucifigeretur.*

Iudæorum furori quiduis audendi habenas laxat etiam nolens Pilatus, & exuta Iudicis congrua potestate ire impotentiæ permittit impunè ferri quò velit, dum in crucem agi mandat eum qui nullius sit planè culpæ conuictus, sed quòd se Filium Dei dixerit, præter rationem damnatus. Iudæis ergo iure facinus illùd totum adscripseris, & vt illius authores eos argueris. impietatis quippe in Christum initium & caput fuerunt: neque tamen idcirco Pilatum eius impietatis expertem dicimus, sed in eadem culpa cum illis extitisse. nam cum posset ex illorum furore eum eruere ac seruare, non modò non eruit, sed tradidit, neque simpliciter, sed vt eum crucifigerent, tradidit.

Susceperunt autem IESVM, *& duxerunt eum. Et baiulans sibi crucem exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè Golgotha: vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc, medium autem* IESVM.

Abducunt quidem morituru iam vitæ authorem quod pro nobis fiebat, passione longe alium quam quem sibi Iudæi finxerant, virtute diuina, & ratione quæ nostram mentem excedit exitum sortiente: Laqueus enim quodammodo passione Christi struebatur mortis potentiæ, & instaurationis in incorruptionem ac nouitatem vitæ initium & caput erat mors Domini. Lignum autem in quo crucifigiendus erat humeris gestans tandem progreditur, damnatus iam capitali sententia, quamuis planè insons, idque propter nos. pœnas quippe iure peccatoribus à Lege irrogatas in se suscepit. *Gal.* 3. 13. *factus enim est pro nobis maledictum*, vt scriptum est. *Maledictus* enim, inquit, *omnis qui pendet in ligno*. *Deut.* 21. 23. Maledicti verò nos omnes, qui diuinam legem implere nolumus. multum quippe omnes delinquimus, & in peccatum perquam prona est natura hominis. Porrò cum diuina Lex dicat, *Maledictus quicunque non manet in iis quæ scripta sunt in libro Legis huius, vt faciat ea*, nostra est illa maledictio, non aliorum. Nam qui violatæ legis sunt rei, & præcipites feruntur in peccatum iure puniri decet. Quocirca maledictus est propter nos qui peccatum non nouit, vt nos à veteri maledicto liberaret. Sufficiebat enim pro omnibus vnus patiens qui supra omnes est Deus, & morte suæ carnis omnium salutem redimens. Christus itaque gestat crucem haudquaquam se dignam, sed nobis, si Legis condemnationem spectemus, debitam. Nam quemadmodum in mortuis fuit non propter seipsum, sed propter nos, vt nobis dux æternæ vitæ existeret per seipsum destructo mortis imperio, sic etiam crucem nobis conuenientem in seipsũ assumit, condẽnationem ex lege in seipso condemnans, vt omnis deinceps iniquitas oppilet os suum, sicut in Psalmis canitur, eo qui non habet peccatum pro peccatis omnium condemnato. Porro ex hoc Christi facto non parum vtilitatis capiemus ad pietatis studium fortiter amplectendum. Nec enim alio quoquam modo bonorum perfectionem & integram cum Deo vnionem assequemur quàm si dilectionem eius terrenæ vitæ prætuleri mus, & pro veritate strenuè certare, tempore nos ad istud vocante, velimus. Et sanè Dominus

A Ἀπάρχεται μὲν οὖν τὸν ἐπηξόμενον ἤδη τοῦ ζωῆς ἀρχηγὸν, ἑτερογενέστερον ἢ ὡς τοῦτον ὑπὲρ ἡμῶν, δυνάμει τῇ θείᾳ, καὶ τέχνῃ τῇ ὑπὲρ νοῦν, εἰς ἀδόκητον ἴσως, καὶ ἀπροφόρητον ἔκβασιν τῶν παθῶν· παγὶς γὰρ ὥσπερ τῷ τοῦ θανάτου κράτει, ὁ Χριστοῦ πάθος ἐσκεύαζετο, καὶ ἀναπεώσεως ἀρχὴ τοῦ εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ καινότητα ζωῆς ὁ τοῦ κυρίου θάνατος ἦν. Ὃ δὲ ἐφ' ᾧπερ ἔμελλε σταυροῦσθαι ξύλον ἐπωμάδιον ἔχων τοῖς ὤμοις λοιπὸν κατακεκμηκὼς ἤδη καὶ τὸ ἐφ' αἵματι φῶρον ἐπὶ σφαγὴν πεπωτικὼς ἑστομένας κακῷ, καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς. Τοῖς γὰρ ἧς ἡμεῖς τυγχάνομεν ἐπιστημοσύνης βιαίως οὐκ ἐκ τοῦ νόμου δίκας εἰς ἑαυτὸν οὐκ ὀμίζετο. γέγραπται γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν κεκρέμασθαι, καὶ ὃ γεγραμμένον. ἐπικατάρατος γάρ φησι, πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. ἐπάρασι δὲ πάντες ἡμῖς, τὸ θεῖον ἀποπληρῶσαι οὐκ αἰσχόμενοι νόμον. πολλὰ γὰρ πλημμελοῦμεν ἅπαντες, βιολιαθέστατα πρὸς τοῦτο λίαν ἡ ἀνθρώπου φύσις. ὅπερ δι' παλιν ὁ θεῖος ἔφη νόμος, ἐπικατάρατος, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά, ἡμῖν δέον, καὶ οὐχ ἑτέροις ἢ δέον. οἷς γὰρ ἔγκλημα μὴ ἡ παράβασις, ὃ γε τοῦ ἀθετεῖν ἐξολισθεῖν δίκαιον ἂν εἴη καὶ ὃ δικαίως ἐπόν. σκοπῶν ἐπάρασι δι' ἡμᾶς ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἵνα ἡμᾶς ἀπολύσῃ τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς. ἐξήρκει γὰρ τοῦτο παθὼν ὑπὲρ πάντων, ὁ ὑπὲρ πάντας Θεὸς, καὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς τὴν ἁπάντων λύτρωσιν ἐξωνούμενος. ἐπικομίζεται τοίνυν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντα σταυρὸν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τὸν ἡμῖν ἐπωφελιμώτατον τε καὶ χρεωστούμενον, ὅσον ἦκεν εἰπεῖν ἐκ τοῦ νόμου κατάκρισιν. ὥσπερ γὰρ γέγονεν ὑπὲρ νεκρὸς, ἀλλ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμῖν ἀρχηγὸς τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς ἀνειρεθῇ, καταλύσας δι' ἑαυτοῦ τὸν θανάτου κράτος, οὕτω καὶ τὸν ἡμῖν πρέποντα σταυρὸν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνῃ, τὸν ἐκ τοῦ νόμου καθάπερ ἐν σταυρῷ κατάκριτον, ἵνα πᾶσα λοιπὸν ἀνομία ἐμφράξῃ στόμα αὐτῆς, καὶ ὃ ἐν ψαλμοῖς ᾠδόμενον, τὸν μὴ ἔχοντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ τῶν ἁπάντων ἁμαρτίας κατακεδικασμένον. ὁπόσῃ γ' ὀφόδρα ἡμετέρας ψυχαὶ ὄφελος τὸ ὑπὲρ Χριστῷ τετιμῆσθαι, εἰς τύπον ἀνδρείας φημὶ δὴ τὸν κατ' εὐσέβειαν. πρεπέστερον γὰρ οὐδὲν καθ' ἕτερον ἡμῖν σπουδῆς τρόπον τὸν τελειότητος ἐφικέσθαι τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὸν πρὸς Θεὸν ὁλοτελοῦς ἑνώσεως, εἰμὴ τὸν ὑπὲρ ζωῆς ἀμείνω τε ποιησαίμεθα τὸν εἰς αὐτὸν ἀγάπησιν, καὶ προκινδυνεύσαι τὸν ἀληθείας ἐθελοιμεν προθυμότατα, καλοῦντος ἡμᾶς εἰς τοῦτο καιροῦ. Ὁ γοῦν ὁ κύριος

θοι δ' αὐ αὐτὸ ἐ σφόδρα δικαίως. Ἀλλὰ τί δή πο- A aliquem nominauerit, peccati expers futurus non est? Si quis enim, inquit, Deo maledixeret, peccatum suscipiet. Quid verò ad hoc respondemus? Singulari nempe cautione vsum Legislatorem, maledicere enim iis qui vel non sint naturâ suâ dij, exercitatio & via quædam est per quam ad maledicendum naturali Deo incitamur. ideóque & aliis verbis idipsum inhibet, dicens, *Deos non maledices.* Exist. 22. 28. Existimabat enim deitatis nomen, licet falsò nonnullis insit, conuenienti tamen prosequendum esse gloria, neque verò falsis aliquem honorem deferre Lex iussit, sed deitatis nomen venerandum & augustum reputare nos edocet, quamuis illud nonnulli suffurentur. Cum lex itaque blasphemiæ reum morte plecti iubeat, pœnæ subiacere Dominum aiunt. Filium enim, inquiunt, seipsum Dei fecit. Porrò meminisse nos rursus oportet, vbi & quomodo istud à Christo dictum sit. In piscina quæ probatica dicebatur, graui ac diuturno morbo liberauit paralyticum in die Sabbati. Illi verò cum tanti miraculi authorem suspicere deberent, scandalizabantur violatam esse Legem vociferantes propter sabbatum. At Christus se tunc defendit, dicens: *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Quibus subdit Euangelista: *Propterea ergo magis quærebant Iudæi interficere* IESVM, *quia non solum solnebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Scandalizabantur itaque Iudæi Christo vniuersi Dominum Patrem suum vocante, cum mitissimis eos Christus compellauit vocibus dicens: *Scriptum est in Lege vestrâ: Ego dixi, dij estis, & filij Excelsi omnes. Si verò illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura: quem Pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum.* Sed nullius istorum memor Iudæorum populus Veritati crimini vertit veritatem, & quia Christus se dixit esse quod naturâ suâ est, ei hanc ob causam moriendum affirmat. Ego verò aduersus eos vtar Prophetæ voce: *Quomodo dicitis, quia sapientes sumus nos, & Lex Domini nobiscum est?* Nunquid enim oportebat accuratè priùs inquirere,

Ioan. 5. 17. Ibidem. v. 18. Ioan. 10. 35. Hier. 8. 8.

ται δ' αὖ τὸ ἐ σφόδρα δικαίως. Ἀλλὰ τί δή πο- A
τε καὶ τις ἕταιρος τ ψευδωνύμων ἐξυβρίσει Θεόν,
ἁμαρτίας οὐκ ἀμοιρήσει; ἐὰν γάρ τις, φησὶ, κακολογή-
σῃ Θεόν, ἁμαρτίαν λήψεται. ἐ τί πρὸς τοῦτο
φαμὲν; ἀσφαλὴς ὁ νομοθέτης. ὃ γὰρ, εἴμαι, ἀφε-
λεσθαι δόξαν Φιλῶν καὶ τοῖς κατὰ φύσιν οὐκ οὖσι θεοῖς,
μελέτης ἕνεκεν ὧν ἔχει καὶ πρὸς τὸ θεῖον κατὰ
φύσιν Θεῷ γλωσσαλγίαν ἡμᾶς παρεγχωροῦσα.
διὰ τοῦτο καὶ δι' ἑτέρων αὐτὸ πάλιν ἀπείργει λέγων,
Θεοὺς οὐ κακολογήσεις. ὥετο γὰρ δεῖν ὃ τ θεότητος
ὄνομα, ἐ εἰ ψευδέσι συνῆφθαι τισὶ, πᾶσι σπου-
δαστέον καθάπερ ἀληθείᾳ δόξαις, καὶ οὐκ πόντως B
ἡμᾶς τοῖς πεπλανημένοις θεοῖς ἀποτίμειν ὑπὲρ τι-
μιλῶ ὁ νόμος διεκελεύσατο, σπλὸν ὀφείλεσθαι δι-
δασκὼν ὃ τ θεότητος ὄνομα, καὶ εἰ κλέπτοιτο πολ-
λῶν. νόμου τοίνυν θανάτῳ ζημιοῦν θανάτου πρε-
πόντως τ ὑποπίπτοντά πως τοῖς ἐκ δυσφη-
μίας εἰς κλήματα, ὑποκεῖσθαι τῇ δίκῃ φασὶ τ κύ-
ριον. υἱὸν γὰρ, φησὶ, Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησε. χρὴ δὲ ἡ-
μᾶς δι' μεμνῆσθαι πάλιν, ποῖ δή καὶ πῶς ὃ τοιοῦτο
εἴρηται πρὸς Χριστοῦ. ἐκκολυμβήθρα ποτὲ τῇ ἐπικλην πρεβατικὴ, τὸ μακρᾷ
τι καὶ δυσιάτοις ἀρρωστήμασι ἀπήλυσι τ πρὸς C
λυτον, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου. οἱ δὲ θαυμάσαι δέον τ
ὕπνον περὶ τοσοῦτον ἐσκανδαλίζοντο πάλιν τ τῦ νό-
μου λύσιν ἐπιφημίζοντες διὰ μόνον σάββατον.
Ἀλλὰ καὶ τότε Χριστὸς ἀπελογεῖτο λέγων, ὁ πατήρ
μου, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· εἶτα
φησιν ἐπὶ τούτοις ὁ θεῖος γλυκύς. διὰ τοῦτο οὖν ἐδίω-
κον αὐτὸν Ἰουδαῖοι τ Ἰησοῦν, ὅτι ὐ μόνον ἔλυε τ
σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τ Θεὸν,
ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. ἐσκανδαλίζοντο τοι-
γαροῦν Ἰουδαῖοι, πατέρα καλοῦντος ἴδιον Χριστοῦ
τ ἀπόντων κύριον, ὅτε πρὸς τοῦτο πρὸς οπάτλω D
ἐποίητο τ πρὸς αὐτοὺς διάλεξιν, ὧν λέγων· ἐστι
γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν. ἐγὼ εἶπα, θεοί
ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. εἰ δὲ ἐκείνους εἶπε, φησὶ,
Θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ ὐ δύ-
ναται λυθῆναι ἡ γραφὴ· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀ-
πέστειλεν τ κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφη-
μεῖς, ὅτι εἶπον Θεοῦ υἱός εἰμι; Ἀλλ' ὀφείλοις τῷ
τοιούτων διαμεμνῆσθαι τ Ἰουδαίων ὁ δῆμος, ἔγκλη-
μα ποιήσας τὴν ἀγνοίαν τ ἀγνῶτος, καὶ ἐπείσθη ὅσα
ὅτι καὶ φύσει εἴρηκεν ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο αὐτὸν
τ αἰτίας πεπαῦσθαι πρέπειν διϊσχυρίζεται. Ἀλλὰ
γὰρ τὸ μὲ προφήτου κεχρήσομαι διὰ τοῦτο φωνῇ.
πῶς ἐρᾶτε ὅτι σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ νόμος κυρίου
μεθ' ἡμῶν ἐστιν; ἢ γὰρ οὐκ ἔδει δι' ἐρεύνης ἀκριβοῦς

Exod. 22. 28.
Ioan. 5. 17.
Ibidem. v. 18.
Ioan. 10. 35.
Hier. 8. 8.

quis & vnde Christus esset: &, si conuinceretur mendacij, tunc ab eo iure pœnas exigere: aut si verè loqui deprehenderetur, adorare? Cur ergo inquisitione omni relicta ac sacrarum literarum spretis testimoniis solummodò contradicitis, & veritatem crimini datis? Decebat sanè, cum ei coram Pilato obiiceretis ipsum se filium Dei fecisse, ei quoque exprobrare deitatis opera, & miraculorum magnitudinem. Oportebat quatriduo iam mortuum sola Seruatoris voce ad vitam excitatum narrare. oportebat vnigenitum viduæ filium & Archisynagogi puellam proferre. oportebat diuinæ illius vocis mentionem facere, qua viduæ filium compellauit, *Adolescens, tibi dico, surge*: Et qua puellam: *Puella surge.* Præterea docere oportebat cæcis quidem visum, leprosis autem sanitatem eum reddidisse. Quin & sola comminatione furentes maris æstus, & fluctuum vehementem impetum sedasse, & si quid præterea egit Christus. Verùm ingrato quidem illa silentio obruunt, & peruersè omissis iis per quæ diuinitas eius manifestari posset, ad sophisticas rationes conuertuntur, viro autem alienigenæ, & diuinæ scripturæ prorsus ignaro, & hominem IESVM cernenti miseri inclamant, Filium Dei seipsum fecit, quum Scriptura diuina in humana forma Dei Verbum in mundum aliquando venturum prædicet. *Ecce* enim, inquit, *virgo in vtero habebit, & pariet Filium: & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.* Natus autem ex virgine, quidnam aliud demum esse potest quàm homo, sicuti nos, si corporis formam consideres ac naturam? Erat enim homo simul ac Deus verè.

Mat 1. 23.

v. 8. &c. *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit, & ingressus est Prætorium iterum: & dicit ad* IESVM *vnde es tu?* IESVS *autem responsum non dedit ei.*

Præter spem Iudæis cessit maleficium. hi enim criminandi occasionem in altum efferunt, Christum ausum esse dicentes in ipsum peccare Deum. Ille verò, quanto magis rem augent, tanto maiorem cautionem adhibet, grauiorique metu percellitur, & diligentius quærit quàm priùs, & subtilius scrutatur quis aut vnde

A ἴσναι παρέτεροι, τίς, & πόθεν ἐστὶν ὁ Χριστός· καὶ εἰ μὲν ἦλεγχε ψευσάμενος, δίκην ἂν τότε καὶ μάλα δικαίως, ἤγειρε τ' ἀληθῆ λέγοντα παρόντων; τί δέοντα ἀφέντες τὴν ζήτησιν, & τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων πληροφορίαν, ὅτι μόνῳ οἴκοθεν τὸ καταῤῥῆσιν, ἢ κατηγορίας παρέφασιν ἐποιήσασθε τὴν ἀμήχανον; εἶδεν Πιλάτῳ λέγοντες, ὅτι υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν, εἰ καλῶς αὐτῷ ἢ κακῶς τὰ τῆς θεότητος ἔργα & τὴν ὑπὲρ τοῦς παραδόξοις καταφλιᾶς μεγαλουργίαν· εἶδεν μετ' ἐκείνου βοᾶν, ὅτι τεθνήκειεν μὲν αἰσθίως νεκρὸς, ἀνῆ μιᾶς τῆς σωτῆρος φωνῆς παλινδρομήσας εἰς ζωήν· εἶδεν πρὸς αὐτῆς τὸ μονογενὲς τὸ χεῖρας υἱὸν, & ὃ ἀρχισυναγώγου θυγατέριον δὴ καὶ τὸ προπετασάτης ἐκείνης ἀξιομνημόνευτος φωνῆς, ὅτι μὲν τῷ τὸ χεῖρας υἱῷ. νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι. ὅτι ὁ τῷ κοράσιῳ, τὶ παῖς ἔγειρε. ἐγείρω ὅτι τυφλοῖς μὲν τὸ βλέπειν, λεπροῖς ὁ τὸ καθαρὸν ἐχαρίσατο, & νεκροῖς, ὅτι μιᾷ * κατεσήρησεν ἀπειλῇ, & θαλάττης ἀγρίας κίνησιν, & πνευμάτων ῥαδιουργίαν καταφορὰν, ἢ εἴτι νεκροῖς τυτοῖς εἴργασται Χριστὸς. ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἀχαρίστοις καταχωννύουσι σιωπαῖς, ἢ τὰ δι' ὧν ἐν αὐτὸν ὁρᾶσθαι Θεὸν πρέποντες δυσχεραίνουσι ὅτι μόνοις βασίζουσι παραλογισμοῖς· αὐθρὶ ὁ ἀλλογλῶς, ἢ τὰ θεῖα ὅλως οὐκ εἰδὼς γράφω, αὐθέντην ὁρᾶσθαι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι δοκοῦσιν οἱ δίκαιοι, υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησε, καίτοι τὸ προφητικοῦ γραφῆς τὸ αὐθεντικὸν ῥήματι τὸ Θεοῦ λόγου ὅτι φοιτήσαν ποτὲ τῷ κόσμῳ βεώσης. ἰδοὺ γὰρ, φησιν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, & τέξεται υἱὸν, ἢ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτῷ Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. τὸ γὰρ ἐκ παρθένου τεχθὲν, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ ἄνθρωπος καὶ ἡμᾶς, ὅσον εἰς τὸ τῷ σώματος ὄψιν τε ἢ φύσιν; ἐν γὰρ μὴ τῷ εἶ ἄνθρωπος ἢ Θεὸς ἀληθῶς.

Ὅτι οὖν ἤκουσε ὁ Πιλάτος τῶν τὸν λόγον, μᾶλλον ἐφοβήθη, & εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ· πόθεν εἶ σύ; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ.

Περιπέπτωκε τοῖς Ἰουδαίοις τὸ κακούργημα παρὰ τὸ πρὸ ἐλπίδος. οἱ μὲν γὰρ εἰς ὕψος τὸ τῆς ἐγκλήματος αἴρεσιν ἀφορμὴν, εἰς αὐτὸ διεσκαφθαι λέγοντες τὸ θεῖον τὸ ἐγχείρημα τῷ Χριστῷ. ὁ δὲ τῷ παράπτωματος ἐμφοβώτερον, δίλαβείας ποιεῖται παρασκευὴν, ἢ φορτικωτέραν δίκην τὸ ἐν τῷ δίκαιος ἀπειλῶν, ἀκριβῆς τι ζητεῖ παρὰ αὐτὸν πόθεν ἐστὶν, ἢ φιλοπευστεῖ λεπτότερον, τίς δὲ

ἀρα γὰρ πόθεν ἐστὶν, οὐκ ἀπιστήσας, ὡς μοι φαίνεται, ὅτι δὲ καὶ υἱὸς εἴη θεοῦ δύναται θεοσ. διχόθεν μοι δοκεῖ τὸ ὅτι οὕτω διαλαμβάνειν καὶ πίστιν, οὐκ ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς· ἡμιθέους γὰρ, φησὶν, καλοῦσι παῖδας οἱ παρ' Ἕλλησι μῦθοι πολλούς. Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον δεισιδαιμονέστερόν πως τὰ τοιαῦτα δρῶντες, ἀεὶ τοῖς θείοις ἐπωνυμίαν τοῖς ὑπερφυέσι τῶν ἰδίων ἐχαρίζοντο βασιλέων· βωμοὺς γὰρ ἱστάντες, καὶ τεμένη δημάρμοι, πολλοὺς ἀνεπλώσαντο. ταῦτα ἐργάζεται τοίνυν ὁ Πιλάτος, πυκνότερόν τε ἀκούσας περὶ τοῦ Χριστοῦ· ἦν γὰρ οὐ πρῴην, τίς δὴ ἄρα ἐκ πόθεν ὑπάρχει ὁ Χριστός. ὁ δὲ, φησὶν, οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον, τὸ ἴδιον, καίτοι γε ὢν εἰκὼς, ὑπομνησθεὶς ῥημάτων. τί γὰρ ἔφη πρὸς αὐτὸν; πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. εἰδωλολάτρης γὰρ ὢν ὁ Πιλάτος, πῶς ἂν ἐπήκουσε τῆς σωτηρίας φωνῆς, ἀληθείας τε καὶ τῆς ἀληθείας τέκνον ἑαυτὸν εἰπούσης; ἢ πῶς ἂν ὅλως τῆς ἀληθείας ὄνομα προσεδέξατο καὶ τετίμηκεν, οὐκ ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτὸ διαφαύσας, καὶ εἰπὼν τί ἐστιν ἀλήθεια, διὰ τοῦτο τοῖς ψευδωνύμοις ἔτι λαμπρύνηται καὶ τῆς ἀπάτης ἐλεγχόμενος σκότῳ.

Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος, ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε;

Ὠιήθη ὁ Πιλάτος ἀπονοίας ἔργον εἶναι τὴν σιωπήν. διὰ τοῦτο τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξουσίαν, καθάπερ ῥιπὰ ῥάδιον ἐπιμανθάνεσθαι, καὶ τοῦ μετέχειν δύναται καὶ ἐκ τούτου τὴν φέβῳ νομίζει ποιεῖν αὐτὸν ἀπολογίαν. ῥᾴδιον γὰρ ἀποδημοδίτως ἐφ' ὅσον δὲ βούλοιτο φησὶν, εἰπεῖν κολάζειν, εἴτε καὶ ἐλεῆσαι τυχόν· πρωθοῦντος δὲ σκότους εἰς ἀβούλητον κεῖσιν, ἐπ' αὐτῷ δὲ καὶ τοῦ καὶ τὴν κατηφεστέραν ῥοπήν. καταγελᾶται τοίνυν, ὡς ὑβρισμένος διὰ σιωπῆς οὐκ εὐκαίρου, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τοῦτο παθὼν ἀνηγμένος ἤδη ποτὲ μανίαν τὴν κατ' αὐτοῦ. σεσηπὸς γὰρ ἀδαμῶς τῆς σιωπῆς τὸ μυστήριον. ἐπαληθεύοντος γοῦν καλῶς πληρούμενον τὸ διὰ τῆς προφήτου φωνῆς προειρημένον· ὡς πρόβατον γάρ, φησιν, ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. ἐν τούτῳ δὲ ἡμῖν ὁ μακάριος Ἡσαΐας ἔφη. τὸ δὲ Χριστοῦ πρόσωπον αἰσθάνεσθαι φησί που πάλιν ὁ μελῳδὸς ἐν πνεύματι. ἐθέμην τῷ στόματί μου φυλακὴν, ἐν τῇ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλόν ἐναντίον μου. ἐκωφώθην, καὶ ἐτα-

sit, nequaquam diffisus, vt mihi videtur, quin homo cum sit filius quoque Dei esse possit. Cuius rei opinionem ac fidem capit, non ex scripturis sacris, sed ex errore gentili. Semideos enim, & Deorum filios Græcorum fabulæ multos prædicant. Romani verò superstitiosiùs isthæc agentes, diuinam appellationem celeberrimis Imperatoribus tribuebant, arisque erectis, ac delubris ædificatis multos consecrarunt. Curiosius itaque indagat Pilatus atque acrius & accuratius quàm priùs, quis & vnde sit Christus. Hic autem, inquit, responsum non dedit ei, suorum. vt credibile est, verborum memor. Quid enim ad eum dixit? *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* Cum autem idolorum cultor esset Pilatus, quomodo Seruatoris vocem qui se veritatem & veritatis filium dicebat intellexisset? aut quomodo quæso veritatis nomen susciperet ac honoraret, qui respuit illud initio, & dixit *Quid est veritas?* propterea quod falsos Deos colebat, & erroris tenebris obrutus erat.

Ioan. 18. 37.

v. 10. *Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?*

Existimauit Pilatus silentium illud ab insania profectum. ideóque imperij sui potentiam ceu virgam intentat, eumque vel inuitum metu adacturum se putat ad vanam responsionem. Penes quippe se esse vel eum punire, si velit, seu misericordia vti: nec à quoquam vetari posse, quo minus in reum inclinet, eumque iudicio liberet. Increpat igitur eum, quasi intempestiuo eius silentio læsus, & furore aduersus eum inflammatus. nec enim eius silentij mysterium capiebat. hic porrò videbis ritè impleri quod Prophetæ voce prædictum est. *Sicut ouis* enim, inquit, *ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperuit os suum. in humilitate eius iudicium eius sublatum est.* Atque hæc quidem, beatus Esaias nobis dixit. In Christi verò persona ait alicubi Psalmista rursus in Spiritu: *Posui ori meo custodiam, cum consisteres peccator aduersum me. Obmutui & humiliatus sum*

Esai. 53. 7. *Act.* 8. 33

Psal. 38. 2.

sum, & filui à bonis. Quod autem à bonis dicit, pro eo quod est à malis intelliges. Solet enim scriptura eiusce modi verbis dictu honestis vti cum de ipsa persona diuina dicuntur.

A πεπιστώθω, & ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. τοιοῦτος γὰρ ὁ ἐξ ἀγαθῶν, αὐτὶ τοῦ καλοῦ. Διφόρως γὰρ ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ τὰ τοιαῦτα λαλεῖν, ὅταν εἰς αὐτὸ ὃ θεῖον φέρηται πρόσωπον.

v. 11. *Respondit ei* IESVS, *Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper: propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.*

Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς μέ σοι, μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει.

Quis, aut vnde, aut quonam editus sit Patre, apertè non dicit. Sermonem quippe adeò mysticum in alienigenæ aures profundere ne nos quidem sinit, dicens, *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos*: Sed Pilato imperij sui potestatem iactanti, & ad suum nutum iudicium fore stultè promittenti percommodè suam vim opponit, atque potentiam, & vel aduersus Dei gloriam vano & insano supercilio elatum deprimit. Re vera enim non mediocre fidei damnum extitisset siqui putarent Christum vel inuitum ad supplicium trahi, & Iudæorum vi cedere, quamuis naturâ suâ Deus sit, & vniuersi Rex à sancta diuinaque scriptura prædicatus sit. Scandali ergo nobis & erroris causam radicitus quodammodo euertit, dicens, *Nisi tibi datum esset desuper.* Desuper verò datam esse Pilato potestatem ait, non quasi Deus ac Pater crucis passionem inuito Filio imposuerit, sed quòd ipse vnigenitus seipsum supplicijs offerat pro nobis, & Pater mysterium illud impleri sinat. Datum igitur hoc loco esse à Patre, idem est ac si diceretur consensisse & concessisse atque voluisse Filius. Turbam quippe prævaluisse Christo nemo sibi persuaserit: patet tamen ex eo quod sæpe insidiati cum essent, nihil profecerunt, sed reprehensi duntaxat & tanquam iniurij condemnati sunt. Et certè voluerunt eum capere, vt ait Euangelista, sed ipse transiens per medium eorum ibat, & ita præteriit. *Ita* verò ait, pro eo quod est, non properè, non meticulosè, non fugientium more, sed remissè, graduque vsitato, & libero. Diuina quippe & ineffabi-

Mala. 7. 6.

Ioan. 8. 59.

Τίς μὲν, ἢ πόθεν, ἢ πόσος ἐξέφυ παῖς, σεσιγήκεσιν ἡμῖν. μυστικὸν γὰρ ὄντως ἐπασσωτίσαι λόγον εἰς ἀλλογλώσσους ἀκοὰς οὐδὲ ἡμῖν αὐτοῖς ἐφίησι, λέγων, μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μηδὲ βάλητε τοῖς μαργαρίταις ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. προϊχωρεῖν γεμίζει τὸν ἐκ τῆς ἐξουσίας, & πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τὸ ἐπιτρέπειν δυνάμενος καὶ ὁ αὐτὸς & μάτην δοκοῦν τὸν ἐπ' αὐτῷ κεῖσθαι ἀσυνέτως ἐπαιρόμενον, χρησιμώτατα λίαν ἀντεξάγει τὸν πρὸς ἑαυτὸν δυνάμει τε καὶ ἐξουσίᾳ, σφαλερολιθῆ δὲ ὥσπερ εἰκῆ τε καὶ ἀσυνέτῳ φυσήματι, & κατ' αὐτῆς τῆς θείας ἐξαλαζονευόμενον δόξης. & γάρ τοι καὶ σκήπτρου μετείχε τὸ ζημίας, ὃ πρὸς ἀβελτήρους αἰτίας καθαιρεῖν νομίζων, καὶ οὐχ ἑκόντα Χριστὸν, καὶ τῶν Ἰουδαίων πάππαν πλεονεξίας, κεῖσθαι καὶ φύσει ὄντα Θεὸν, & τῶν ἅπαντα βασιλέα κεχαρισμένον πρὸς τῶν ἁγίας καὶ θεοπνεύστου γραφῆς. ἔλυσε δίκαιον ἡμῖν τὸν σταυροδέλου τῶν ἀφορμὴν, & τὸ ὅπερ τοῦτο πλανῶσιν προσῤῥιζοῦν ὥσπερ καθαιρέσει λέγων· εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. ἄνωθεν δὲ δεδόσθαι τὸν ἐξουσίαν τῷ Πιλάτῳ φησὶν, οὐχ ὡς ἀβελτήνων ὑπεφέροντος τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸν ἰδίου γνησίου παθεῖν τὸ ὑπὲρ τοῦ σταυρῷ πάθος, ἀλλ' ὡς αὐτὸν μὲν τῶν μισοθλοις ὑπεδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ παθεῖν ἡμῶν· ἀφέντος δὲ τοῦ πατρὸς τὸ ἐπ' αὐτῷ πλεονάσαι μυστήριον. δόσις μὲν οὖν ἐνταῦθα ἐφασκε τοῦτο εἶναι τὸ παῖς, συναινέσεως τε & συνεχώρησις, καὶ αὐτὴ ἡ θέλησις τοῦ υἱοῦ νοεῖται τε καὶ λέγεται. ὅτι γὰρ οὐκ ἂν ἐδυνάσατο τὸν τῶν ὅλων δυνάμεων θέλησις, ἀμφίλογον μὲν οὐδαμῶς· πλὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἐξ ὧν πολλάκις ὑπεβουλεύσαντες, ὥπασαν μὲν οὐδὲν, ἐλεγχθέντες δὲ μόνον, ὡς ὑβρισταὶ κατεκρίθησαν. ἡ γοῦν ἠθέλησαν αὐτὸν πάσαν, καθάπερ φησὶν ὁ βιαιοθλίπτης, ἀλλ' ἐξελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο & παρῆλθον ὅτως. ὃ δ' οὕτως φησὶν, ἀντὶ τοῦ, οὐχ ὑπεστάλκωσιν, ἢ πεφεισμένως, ἢ τὸ ἀφ' ἑδράσκοντων ὑπιτηδεύσας χρῆμα, ἀφειδῶς δὲ μᾶλλον ἢ βασίσματι ὃ δὲ συνήθως ἢ δορυφόρῳ πομπὸς ἐλαθήρῳ. θεία γὰρ ἦν

καὶ ἀπορρήτῳ δυνάμει κεκαλυμμένος ἑαυτὸν, τοὺς A
τῶν φονεύειν τότε διελογισμένους ὑπεξῆλθε
πως παθεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφεὶς ὃ δυνάμενος τοῖς τῶν
δυσκόντων ὀργαῖς ἀνεξέλεπτον ὥσπερ ἐλεάσας τὸν κιν-
δυνον. νεύματι τοιγαροῦν ἰδίῳ, καὶ δόξῃ Θεοῦ
καὶ πατρὸς δεδόσθαι φησὶ τῷ Πιλάτῳ τὴν ἐξουσίαν,
ἣν καὶ ὅλως δεδυνῆσθαί τι δρᾶν εἰς αὐτὸν, ὧν ἤδη τε-
τόλμηκεν. ἀχείρωτος γὰρ πάντελῶς, καὶ οὐκ ἂν ἀ-
λοίη τῶν ὄντων ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων φύ-
σεως, ἢ καὶ ὃ πάντων δυνάμενος κρατεῖν ἔνεστι φυσι- B
κῶς. μείζονα δὲ καταγράφει τὴν ἁμαρτίαν, δῆλον δὲ
ὅτι τὴν εἰς ἑαυτὸν, τῷ Πιλάτῳ προσκεκομικότι,
σφόδρα δικαίως. ὁ μὲν γὰρ ἀρχὴ ὡς ὥσπερ καὶ θύ-
ρα τοῦ εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐγένετο. τολμηρὸν δὲ
ἄντικρυς ὁ δικαστὴς ὑπουργὸς, καὶ μισητὴς τῆς
Ἰουδαίων ἀσεβείας ὡς ἀληθῶς δῆλος ἀνεδείκνυ-
το. τίς οὖν ὁ παραδούς, βλέπει δὲ εἰς πίονα τὴν εἴσκλη-
σιν ἡ προπετεία; οἶμαι μὲν ὅτι τὴν δικαιότατον
μαθητὴν, μᾶλλον δὲ προδότην ἅπαν, καὶ τὴν ἰδίας
λυμεῶνα ψυχῆς, ἥττονα ἐπ' ἐκείνῳ τὴν ἡγεμονίαν
τὸν ὄχλον, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἰουδαίων τὸν δῆμον, ᾧ καὶ τῆς
δυσσεβείας ἀμαθὴς ὁ πλέον, οὐκ ἔξω τούτης
πάντελῶς τοῦ Πιλάτου τίθησι κεφαλαίου.

Ἐκ τούτου ὁ Πιλάτος ἐζήτει αὐτὸν ἀπολῦσαι· οἱ δὲ
Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες, ἐὰν τοῦτον ἀπολύ-
σῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα
ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι.

Ἐπτοῆσθαι μὲν τὸν Πιλάτου ὁ δῆμος, καὶ μᾶλ- D
λον ἐσπεύδειν ἐργάζεσθαι, ὅσον τι τὸ εἰς ὃ
φονεύειν ἐμποιῆ ὁ δῆμος τῶν Ἰουδαίων ἀναφωνούμενον.
ἐπεβόων γὰρ, ὅτι υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν, ὃν δὴ
καὶ μάλιστα κινδυνεύειν μὴ αἰσθέσθαι πάντας, συκοφα-
σίας ἢ ἀπάσης ἐλευθερωθῆναι προθυμουμένους, πολλὴν
ἔχειν εἰς νοῦν τὸν ὅτι τοῦτο δείσαι. ὃ δὴ σωθέντες οἱ
ἐξ Ἰσραὴλ, πρὸς τὴν ἐν ἀρχῆς ὑποκρουσθεῖσι
ψευδομυθίαν, δημαγωγῆσαι λέγοντες τὸν Ἰησοῦν,
πλημμελῆσαί τε κατ' αὐτῆς τὴν Καίσαρος ἀρ-
χῆς, καὶ τὴν Ῥωμαίων καθαιρατεύσαντα βασιλείας, E
ὅσον εἰς δύναμιν εἰς ῥήματος βασιλέα γὰρ, φη-
σὶν, ἑαυτὸν ἐποίησε. καὶ ὃ δὴ δυσμηχανώτατόν τε καὶ δυ-
συρρύτατον τῶν συκοφαντῶν ἐλευθέρων κίνημα.
πρῶτον μὲν γὰρ, κατὰ τὴν Καίσαρος ἀρχῆς δει-
δρᾶσαι τὸ πλημμα διετείνοντο παμφεῖ βοῶν-
τες εἰ δίκαιοι. ἀλλ' ὡς ἡ σφόδρα κατηγωνίζοντο,
τὴν ἑαυτῶν βασιλείαν οὐκ ὀπτίγλον τῷ φάσκοντες τὸν
Χριστὸν, κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους διεκδικοῦντι τὴν
Πιλάτῳ τὴν εἰς αὐτὸ τὸ ἦθος ἀμαρτάνειν εἰσηγεῖσθαι

liquadam virtute seipsum occultans eorum à quibus tunc ad cædem quærebatur fugit oculos. nec enim adhuc pati volebat, nec persequentibus permisisset vt se capere possent, si nollet. Nutu itaque suo, Deique ac Patris beneplacito datam esse ait Pilato potestatem faciendi aliquid eorum quæ iam ausus sit. Nec enim cuiusquam potestati subest diuina ac suprema natura, cui imperium in omnes à natura inest. Maius autem peccatum erga se nimirum, adscribit eia quo ad Pilatum adductus est, idque meritò valde. Ille enim origo & ianua quodammodo impietatis in eum extitit. Iudex autem, alienorum scelerum minister & particeps impietatis Iudaicę intempestiuo metu factus est. Quisnam est igitur is qui tradidit, aut quis primo peccato premitur? Venalis credo discipulus, immo verò proditor, & animæ suæ perditor, deinde populi principes, & ipse Iudæorum populus, cui maius peccatum cum attribuat, non omnino eius immunem Pilatum facit.

v. 12. *Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris, omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.*

Pilato quidem metum auget clamor Iudæorum, efficitque vt maiorem cautionem adhibeat, & in Christo morti addicendo tardiorem se præbeat. Vociferabantur enim ipsum Dei se fecisse Filium, quem vtique ab omni liberum periculo & calumnia maximè voluisset, cum maximam ob id animo formidinem concepisset. Quod vtique Israelitæ cum intelligerent, ad primum illud mendacium se recipiunt, populum ad defectionem solicitasse IESVM aientes, & in ipsum quoad in se erat peccasse Cæsaris imperium. Regem enim, inquiunt, seipsum fecit. Animaduertè verò calumniatorum furorem indomitum. Primùm enim aduersus Cęsaris imperium facinus tentatum esse miseri conclamabant: sed cùm non multum proficerēt aduersus Christum, qui regnum suum non esse terrenum asiebat, coram Pilato quamuis Legum Romanarum vindice violatum esse Deum contendebant

dicentes, Filium Dei seipsum fecit. Existimabant enim miseri his verbis se vel nolentem Pilatum in furorem acturos, audaciamque maiorem ei ad sententiam capitis in ipsum ferendam iniectum iri pietatis in Deum prætextu. Verùm cum frustra sibi consilia ista cederent, ad primam reuertuntur audaciam, in Cæsaris imperium peccatum esse dicentes, & eius maiestati infensum esse iudicem impudenter clamantes, nisi vlciscì velit, meritisque pœnis eum subiicere qui contradicit, vt illi volunt, Cæsari, ex eò quod Regis nomen dari sibi patiatur, quamuis Cæsar cæleste regnum nequaquam sibi arroget, cuius maximè dominus Christus erat, sed inferum hoc atque terrenum, quod à Christi quoque pote-
Prou. 18. 35. state pendebat. *Per ipsum* enim *Reges regnant*, vt scriptum est, *& tyranni per eum terræ dominantur.* stultè itaque deblaterant impiissimi hominum, & odio in Deum Seruatoris gloriæ detrahunt, quos iure beatus Propheta Esaias increpat dicens: *Vos verò accedite huc filij iniqui, semen adulterorum & meretricis: in quo oblectati estis? & super quem laxastis linguam vestram, & os vestrum aperuistis? Nonne vos estis*
Esai. 57. 3. *filij perditionis, semen iniquum?* Non enim nescio quem è vulgo hominem omni genere contumeliæ ac vocibus petulantissimis prosequebantur, sed sui ipsorum rerumque omnium cum Patre dominum. Ideóque iure filij perditionis & semen iniquum vocantur ac reuera sunt.

A λέγοντες υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν. ὤοντο γὰρ οἱ βλάσφημοι ἀκηκοέναι διὰ τούτου τὸν μὴ ἐκόντα Πιλάτου εἰς ἀθέμιτον ὀργὴν, διὸ παρόπτατον ἢ καταστάσαι εἰς τὸ καθῆκον ἅπαντας τοῦ σωτῆρος τὸν θάνατον, καὶ εἰς Θεὸν ἀσεβείας πρόφασιν, καὶ εἰς τὴν κίνησιν ποιησάμενον· ἀλλ' ὡς αὐτίκα αὐτοῖς ὁ κακοῦργος ἀπεδείκνυτο, πάλιν ὅτι ὁ ἐξ ἀρχῆς αἰσθήσεσι θεώμενος, καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος ἐξ ἀρχῆς πολεμῶν λέγοντες τὰ ἐγκλήματα, καὶ τὸ ἐκείνου καθοπλίζεσθαι δόξης τὸ δικαίαν προείδω ὅτι βοώντες, εἰ μὴ βούλοιτο διακρίνειν, καὶ τὴν πρέπουσαν καθυποθεῖναι δίκην τὸ ἀντιρρήσαντι Καίσαρι κατ' αὐτοῦ, διὰ τοῦ καὶ ὅλως ἀμέλειαν λαβεῖν τὸ βασιλέως τιμὴ κλῆσιν, καίτοι τοῦ Καίσαρος οὐ τὸ ἐπουράνιον διακρίνοντος ἀρχεῖν, ἧς δὴ καὶ μάλιστα Χριστὸς ὢν δεσπότης, ἀλλὰ τὰ κάτω ἐπίσκοπον, ἢ ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ἤρτηται τοῦ Χριστοῦ. δι' αὐτὸν γὰρ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ ὁ γεγραμμένον, ἐπὶ τὴν γῆν δι' αὐτὸν κεκτῆσθαι γῆς· ἀθυρογλωσσοῦσι δὲ καὶ οἱ πάντων αἰδεσίμων αἰσχίστως, ἐπὶ τὴν σωτῆρος ἀφροσύνην δόξαν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀφιλοθεΐας, οἷς καὶ δικαίως ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαΐας ὀνειδίζει λέγων. ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε υἱοὶ ἀνόμου, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης, ἐφ' τίνι εὐφραίνεσθε; καὶ ὅτι τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, καὶ ὅτι τίνι ἀνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομον· ὃ γὰρ καθ' ἑνὸς τὸν τυχόντων ἐποιοῦντο τὸν καθόλου, ἐπὶ τὴν ἀπόλωνται ἁπλῶσάντες γλῶσσαν, πῶς εἶδος ἁπλῶς ἐπιτήδειον συκοφαντίας, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν ἰδίων διαστόπου ἐπὶ τῶν πάντων κεφαλῶν μὴ τῶν παῤῥησίας. βλασφήμοι δικαίως τέκνα ἀπωλείας, καὶ ἄνομον σπέρμα κεχρηματίκασί τε καὶ γεγόνασιν ἀληθῶς.

B

C

D

v. 13. & 14. *Pilatus autem quum audisset hos sermones, adduxit foras* IESVM, *& sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha. Erat autem Paraseue Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce Rex vester.*

Ὁ οὖν Πιλάτος ἀκούσας τὸν λόγον τοῦτον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ὅτι βήματος, εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθά. ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις, ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν.

E

Totam quodammodo culpam cædis Christi Euangelista his verbis Iudæorum capitibus ascribit. Pilatum quippe etiam nolentem illorum clamoribus victum esse apertè iam ait, & æquitate reiecta rationem haud multum ei curæ fuisse. ideóque homicidis consensisse, quamuis eos sæpe allocutus nullius planè criminis reum à se com-

Ὅλον ὡσπερ ὅπλοις ἀφῆ τοῖς Ἰουδαίων μάλιστα κεφαλαῖς τῆς ὅτι Χριστῷ μιαφονίας τὸ ἔγκλημα ζωπυρεῖ ὁ εὐαγγελιστής. νενικῆσθαι γὰρ μονονουχὶ καὶ οὐκ ἐκόντα Πιλάτον ταῖς παρ' αὐτῶν ἐπιβοαῖς ἀμφανδὸν ἤδη φησὶ, καὶ τὸ μὲν δικαίως πρώτας λόγου, ὀλίγα ἢ σφόδρα τὰ ἀκολουθίας φερόντα. διὰ τε τοῦτο καὶ πασσάφως ὡς ὃ τοῖς φονεῦσι δικαίως, καίτοι πολλάκις αὐτοῖς προσλαλήσαν-

τε, καὶ διαῤῥήδην προσαπειφωνήσῃτο, μηδενὸς ὃ
προδήπου ἕνεκα αἴτιον πυρπαλῆ τὸν Ἰησοῦν, ὃ δὴ καὶ
αὐτὸν ταῖς ἐσχάταις ὑποθήσει δίκαις. κατόπιν γὰρ
τῆς δικαιωθῆναι τοὺς ὑπὲρ τῆς δικαίας πάλαι λαμβά-
νει τὸν ἐπὶ σοφίᾳ τῆς ἀποπτων* ἐλεγχόμενον, ταῖς Ἰουδαίων
μανίαις δυσφυόμενος, αὐθαίρετος τὸ ἑαυτοῦ δυσσε-
βείας ἀνάπλεως γενόμενος. αὖθις οὖν ἐπὶ τὸ σεμνὸν
βῆμα, ὡς αὖ ἤδη φοιτικὸν ἐξοίσων τοῦ
Χριστοῦ τὸν φθόν. ὑπομιμνήσκει γὰρ τὸν τε ἄρτι, καὶ
τὴν ἡμέραν ὁ δικαιότατος διάλυσιν χρησίμως τε
καὶ δικαίως, ἅμα τε αὐτὸν τοῦ μαίεσθαι, καὶ ὃ προδή-
λοις ὑποφθονίοις τεκμήραι, ἵνα φαίνηται πάλιν
ψηφίων ὁ κύριος τοῖς Ἰουδαίοις εἰπών· ὥσπερ γὰρ
ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τρεῖς ἡμέρας, καὶ
τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς νύκτας. ἐπ' αὐ-
τοῦ γοῦν τοῦ βήματος ὑπιδοὺς τὸν Ἰησοῦν ὁ Ρωμαίων
στρατηγός· ἴδε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. ἆρα δὴ τοῦ-
το πάλιν ἐστὶν; ἢ γὰρ τοῖς ὄχλοις παίζει λοιπὸν,
καὶ χαρίζεται μὴ γνώσεως ὁ ἀθῷος αἷμα τοῖς ἀδί-
κως αὐτὸ διψήσασιν; ἢ τάχα που καὶ ὀνειδίζει δῆθε-
σύρων εἰς ὠμότητα τὸν Ἰουδαῖον· ἅτε δὴ καὶ ἀναχό-
μενον ὅλως τοσούτοις ἰδὼν προσπεσόντα κακοῖς, οὓς
αὐτοὶ φασι, καὶ ὀνομάζουσιν ὅλως βασιλέα τοῦ
Ἰσραήλ.

Ἐκραύγασαν οὖν ἐκεῖνοι. ἆρον, ἆρον, σταύρωσον
αὐτόν. λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, τὸν βασιλέα
ὑμῶν σταυρώσω;

Ἐπεβόων μᾶλλον ἔτι τοῦ ἐν ἀρχαῖς, οὐκ ὀκνή-
σαντες τὴν μιαιφονίαν, ἢ τοῦ ἡμέρου τὴν μετα-
πεσόντες δῆθεν τὰ ἐμπαίγματα, ἢ τοῖς ἐπινενεγ-
μέναις αἰκίαις αὖθις τοῦ ἡπιότητα πως μετα-
χωρήσαντες, τοῦ ἀπηνεστέρου ἢ μᾶλλον ἐπο-
θαυρούμενοι γνώμην, σταυροῦσθαι τὸν ἐκλεόμενον
τὸν ἐκείνοις τοῖς νεκροῖς, καὶ τοσούτων
αὐτοῖς θαυμάτων ἀναδεδειγμένον ἐργάτην, ἐφ' ᾧ δὴ
καὶ λίαν λυπεῖται Πιλάτος, εἰ καὶ τὸν ὕστατον ἐκεῖ-
νον ἐγκεῖται τὸν ἐπόλεμον, ὡς υἱόν τε Θεοῦ
καὶ βασιλέα νομίζεσθαι, καὶ τεθνάναι δῆθεν μόνον, ἀλ-
λὰ καὶ ὡμῶς ἀποθνήσκειν ὑπὸ τοῦτων ὕστατον φασί· σταυ-
ροῦσθαι γὰρ ὃ χείρων ἐστίν. ἔλεγχον τοίνυν ὥσπερ τινα
καὶ ὀνείδισμον ποιεῖσθαι τὸν καθ' ὅλου ὁ δικάζων, εἰ
σταυροῦσθαι βάλοιτο τὸν ὅλως ὑπὸ τούτοις τεθαυμα-
σμένον, ἃ μεγάλως ὕστατος ἔχει τὸν ἐπιφθονον, ὡς
ἐπιφανείας πάντως ἀπηγορευμένου πράγματος. τί γὰρ
ἔστιν, τί δὲ οὐκ ἔλαττον υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ βασι-
λέως;

Apertum IESVM palam professus esset, quo eum extremis pœnis subiiceret. Iudæorum enim libidini æquitatem postponendo, & nullius criminis conscium eorum furori permittendo, impietatis ipse suæ testis extitisse deprehendetur. Ad tribunal ergo suum reuertitur, quasi iam mortis sententiam in Christum laturus. Notat verò diem & horam diuinus Euangelista vtiliter ac necessariò, cùm propter ipsam resurrectionem, tum propter triduanam illam apud Inferos moram, vt rursum verè Dominus Iudæis dixisse comperiatur: *Sicut enim fuit Ionas in ventre cete tribus diebus & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* Porrò Pilatus ex ipso tribunali in conspectum dans IESVM, *Ecce*, inquit, *Rex vester.* At quidnam demum istud rei est? Nunquid enim turbis illudit, & innocenten sanguinem iniustè sitientibus per iocum largitur: aut forsan crudelitatem Iudæis exprobrat, quippe qui tot malis pressum æquis oculis aspicerent eum quem Regem Israëlis nominant.

Matth. 12. 40.

v. 14. *Illi autem clamabant, Tolle, tolle crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam?*

Clamant non minùs quam priùs, nihil de crudelitate remittentes, nec propter illusiones aut inflicta ei verbera mitiores vllo modo facti, sed truculentiores potius, in crucem eum agi postulant, qui mortuos excitauit totque ac tanta apud eos miracula edidit, quam ob rem non parum angitur Pilatus, quòd virum tantæ apud eos dignationis, vt Filius Dei & Rex putetur, non mori modò sed morte crudelissima (quid enim cruce tetrius?) affici tam enixè postulent. Iudex igitur eos increpat, quòd in crucem agi velint hominem tot miraculis insignem, quæ terrenam rem omnem longè superant. Quid enim æquari potest, aut quid Filio Dei ac Rege minus non est?

* χ. ἐλεγχομένον

Responderunt Pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.

Recalcitrauit hîc dilectus Israël, & ab amicitia Dei apertè resilit, atque iuxta Mosis vocem *reliquit Deum factorem suum, & Domini auxiliatoris sui non est recordatus.* Animaduerte enim quo pacto facies meretricis facta sit ipsi, vt scribitur. impudentem se gessit in omnes, suam gloriam abiecit. & Dominum suum negauit. Præterea per vocem Hieremiæ Dèus increpabat eos dicens, *Venite in insulas Chetthim & mittite in Cedar, & videte si gentes mutauerint Deos suos, & isti non sunt dij. Populus autem meus mutauit gloriam suam*: Et rursus: *Obstupuit cælum super hoc, & inhorruit vehementer, dicit Dominus, duo enim, & mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi cisternas contritas quæ non poterunt continere aquam.* Nam cum cæteræ gentes per vniuersum terrarum orbem sparsæ errori suo mordicùs inhæreant, & constanter colant quos sibi persuaserint esse deos, nec ab iis facile deficiant, nec ad alios cultus se transferant: resiluit tamen Israël, Cæsaris imperio seipsum mancipans, & Dei regnum exuit. ideóque iustè admodum Cæsaris traditus est manibus, & cum potestatem initio susceperisset, male ipse periit, & euersa regione belli mala grauissimasque calamitates sustinuit. Obserua autem hîc rursus scriptoris diligentiam. Nec enim populum dixit tam impiam vocem auspicatum, sed ipsos rursum populi principes. Clamabant enim, inquit, Sacerdotum principes, vbique ostendens populum præeuntibus illis ducibus in saxa impegisse, & in perditionis barathrum corruisse. Arguuntur, itaque Pontifices non modò suas sed & subiectorum populorum animas perdendo exitiosæ cædis duces ac principes & authores extitisse, sicut nimirum Prophetæ eos increpabat dicens, *Laqueus factus est speculationi, & sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui capiunt venationem confixerunt.* Speculationem enim hîc vocat subditorum multitudinem quibus iniussum est principum vitam contemplari & suam ad illam conforma-

Deut. 32. 18.

Hier. 2. 10.

Osee. 5.

Απεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰμὴ Καίσαρα.

Απελάκτισεν οὖν τούτοις ὁ ἠγαπημένος Ισραὴλ, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας διαφθοδὸν ἐξέπεσεν, καὶ τὸν τοῦ Μωσέως φωνὴν εἰς καταλέλειπται Θεὸν τὸν ἡμῶν ποιήσαντα αὐτὸν, καὶ κύριον τὸν βοηθὸν αὐτοῦ οὐκ ἐμνήσθη. ἄνθρωπος γὰρ ὅπως ὅλως πόρρω ἐγένετο αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγαλυνόντος, ἀπεναισχύντησε πρὸς πάντας, ἀπέρριψε τὸ ἴδιον κλέος, καὶ τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἠρνήσατο. ὅτι τούτοις αὐτοῖς ἠπείλησε διὰ φωνῆς Ιερεμίου, λέγων καὶ πάλιν Θεὸς, Ὅτι παρέβησαν εἰς νήσους Χεττιείμ, καὶ εἰς κηδὰρ ἀπέστειλατε, καὶ γνῶτε εἰ ἠλλάξαντο ἔθνη θεοὺς αὐτῶν· καὶ ταῦτα οὐκ εἰσὶ θεοί. ὁ δὲ λαός μου ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ πάλιν· ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλέον σφόδρα, λέγει κύριος, ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου, ἐμὲ εἰ κατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἵτινες οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. τὸ γὰρ ἑτέρων ἐθνῶν τὰ διὰ πάσης ὄντων τῆς οἰκουμένης τῆς ἰδίας πλάνης ἀπείρως ἔχοντα, ἀναγώητον καὶ ἀνομίαν ἔχειν θεούς, καὶ οὐ λίαν δύσμεταφόρητον εἰς ἅπασιν ἐχόντων ἀσφάλειαν, οὔτε μὴν δύσκολον εἰς ἑτέρας μεθίστασθαι λατρείας, ἀπεπήδησεν ὁ Ισραὴλ τῆς τοῦ Καίσαρος ἑαυτὸν παρεστώσης ἀρχῆς, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀπεδύσατο. διὸ δικαίως καὶ σφόδρα δικαίως τοῖς τοῦ Καίσαρος ἐδόθη χερσὶν, ὃς καὶ ἐν ἀρχαῖς τὸν ἐξουσιάζων καταδεδάμωκε, καὶ τοῖς τε ἀλλοις κακῶς, καὶ τοῖς ἐπὶ μέτρῳ τὴν χώραν τὸν ἐξανάστασιν, καὶ πολέμου πάθη, καὶ τὰς αὐτοκτόνους ἐκείνας συμφορὰς ὑπεστήρξη. πάλιν οὖν τούτοις τὴν συλλαφέως τὸ ἀκείδαν. τὸ γὰρ δῆμον ἔφη τὸ ὅτι δυσπειστότατος καὶ βαρὺ φωνῆς, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας λαχόντας. ἐκραύγασαν γὰρ, φησὶν, οἱ ἀρχιερεῖς, πάντα χορὸν ἄγοντες, ὅτι τοῖς ἡγουμένοις καταπολεμοῦσι τὸ ὑπήκοον ἐώθασι καὶ πίπτειν, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατωλισθαι βάραθρον. βλέπουσι γοῦν οἱ ἀρχιερεῖς. ὡς τὸ μόνον τὰς ἰδίας ἀπολλυούσας ψυχὰς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς τὸ ὀλεθρίου μιαφονίας αὐτοὶ μεγιστᾶνες ἡγεμόνες, καὶ στρατηγοὶ, καὶ ῥαβδοῦχοι, καθάπερ ἀμφοῖν ὁ προφήτης αὐτοὺς κατηφιᾶσι βοᾷ, ὅτι παγὶς ἐγένοντο τῇ σκοπιᾷ, καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον, ὃ οἱ ἀγρεύοντες τὸ θήραν κατέπηξαν. σκοπιὰ γὰρ τούτους ἀποκαλεῖ τὸ τὸν ὑπὸ χεῖρα πληθὺν, τὸν ἐνεστῶτα ὡς εἶναι τὸ τὸ ἡγουμένων καταστάσεως πολιτείαν, ἀφ' ἁπλάτηφ ὅτου τὸ ἑαυτοῦ σκοπὸν

Abducunt quidem morituru iam vitæ authorem quod pro nobis fiebat, passione longe alium quam quem sibi Iudæi finxerant, virtute diuina, & ratione quæ nostram mentem excedit exitum sortiente: Laqueus enim quodammodo passione Christi struebatur mortis potentiæ, & instaurationis in incorruptionem ac nouitatem vitæ initium & caput erat mors Domini. Lignum autem in quo crucifigiendus erat humeris gestans tandem progreditur, damnatus iam capitali sententia, quamuis planè insons, idque propter nos. pœnas quippe iure peccatoribus à Lege irrogatas in se suscepit. *Gal. 3. 13.* *factus enim est pro nobis maledictum,* vt scriptum est. *Deut. 21. 23.* *Maledictus* enim, inquit, *omnis qui pendet in ligno.* Maledicti verò nos omnes, qui diuinam legem implere nolumus. multum quippe omnes delinquimus, & in peccatum perquam prona est natura hominis. Porrò cum diuina Lex dicat, *Maledictus quicunque non manet in iis quæ scripta sunt in libro Legis huius, vt facias ea*, nostra est illa maledictio, non aliorum. Nam qui violatæ legis sunt rei, & præcipites feruntur in peccatum iure puniri decet. Quocirca maledictus est propter nos qui peccatum non nouit, vt nos à veteri maledicto liberaret. Sufficiebat enim pro omnibus vnus patiens qui supra omnes est Deus, & morte suæ carnis omnium salutem redimens. Christus itaque gestat crucem haudquaquam se dignam, sed nobis, si Legis condemnationem spectemus, debitam. Nam quemadmodum in mortuis fuit non propter seipsum, sed propter nos, vt nobis dux æternæ vitæ existeret per seipsum destructo mortis imperio, sic etiam crucem nobis conuenientem in seipsũ assumit, condẽnationem ex lege in seipso condemnans, vt omnis deinceps iniquitas oppilet os suum, sicut in Psalmis canitur, eo qui non habet peccatum pro peccatis omnium condemnato. Porro ex hoc Christi facto non parum vtilitatis capiemus ad pietatis studium fortiter amplectendum. Nec enim alio quoquam modo bonorum perfectionem & integram cum Deo vnionem assequemur quàm si dilectionem eius terrenæ vitæ prætuleri mus, & pro veritate strenuè certare, tempore nos ad istud vocante, velimus. Et sanè Dominus

A Ἀπάρχεται μὲν ὡς τεθνηξόμενος ἤδη τῆς ζωῆς ἀρχηγός, ἐτερόφθετο δὲ ὑπὲρ ἡμῶν, δυνάμει τῇ θείᾳ, καὶ τέχνῃ τῇ ὑπὲρ νοῦν, εἰς ἀθάνατον ζωὴν, καὶ ἀπέρθορον θέσιν ἐκ τελευτώντος τὸ πάθους· παγὶς γὰρ ὥσπερ πως τοῦ θανάτου κράτει, ὁ Χριστοῦ πάθος ἐσκευάζετο, καὶ ἀνάστασιν ἄρχὴ τοῦ εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ καινότητα ζωῆς ὁ τοῦ κυρίου θάνατος ἦν. Ὃ δὲ ἐφ' ᾧπερ ἔμελλε σταυροῦσθαι ξύλον ἐπωμάδιον ἔχων τοῖς λοιποῖς κατακεκμηκὼς

B ἤδη δὲ τοῦ ἐφ' αἵματι ψῆφον ἐπ' οὐδενὶ πάντελῶς ἐνοχούμενος κακῷ, καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς. Ταῖς γὰρ ἡμῶν τοῖς ἐπιτιμήσεσιν ἐπιτιμωμένος βλάσφημος ἐκ τοῦ νόμου δίκας εἰς ἑαυτὸν ἐκομίζετο. γέγραπται γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν κεκράξεσθαι, καὶ ὃ γεγραμμένον. ὅπικεκράξεται γάρ φησι, πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. ἐπάρασθαι δὲ πάντες ἡμεῖς, τὸ θεῖον ἀποπληροῦντες οὐκ αἰσχόμενοι νόμον. πολλὰ γὰρ πλημμελοῦμεν ἅπαντες, βιολιοδιαπτώτου πρὸς τὴν λίαν ἡδονὴν τοῦ φύσεως ὄντες.

C ὅπερ δὲ πάλιν ὁ θεῖος ἔφη νόμος, ὅτι κεκατάρατος, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά, ἡμῶν ἔργα, καὶ οὐχ ἑτέρων ἡ ἐρᾶ. οἷς γὰρ ἔγκλημα μᾶλλον ἡ παράβασις, ὁ ἐν τῇ ἀθεσιαθέτῳ ἐξολισθῆσαι μᾶλλον πεπτώκασιν, αὐτοῖς δῆλον εἶναι ἐκ τοῦ δίκην ἐπέρχεσθαι. ἐκκλίνων ἐπάρασθαι δι' ἡμᾶς ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἵνα ἡμᾶς ἀπολύσῃ τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς. ἐξήρκει γὰρ τῶν πάντων ὑπὲρ πάντων, ὁ ὑπὲρ πάντας Θεὸς, καὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς τὸ ἀπάντων λύσασθαι ἐξωνούμενος. ὑπερμέτρως δὲ εἶναι τοῦτο, ἢ τὸ αὐτῷ πρέποντα σταυρὸν τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ τὸν ἡμῖν ἐπιτιμῶντα τε καὶ χρεωστούμενον, ἔσον ἦκεν εἰπεῖν εἰς τὸ ὑπὲρ νόμου κατάκειται. ὥσπερ γὰρ γέγονεν ὑπὲρ νεκρὸς, ἢ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμῖν ἀρχηγὸς τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς ἀνῃρεθῇ, καταλύσας δι' ἑαυτοῦ τὸ θανάτου κράτος, οὕτω καὶ τὸν ἡμῖν πρέποντα σταυρὸν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνει, τὸν ἐκ τοῦ νόμου καθήκοντα ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατάκειναν, ἵνα πᾶσα λοιπὸν αἰτία

E ἐμφράξῃ στόμα αὐτῆς, καὶ ὁ ὑπὲρ ψαλμοῖς μηνυόμενος, τὸν μὴ ἔχοντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ τῶν ἀπάντων ἁμαρτίας κατὰ δικαιούμενον. ἐντεῦθεν δὲ σφόδρα ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὅ ὅτι Χριστῷ τετελεσμένον, εἰς τὸν ἀνδρείας φημὶ δὴ τὸν κατ' εὐσέβειαν. πεισθέντες γὰρ οἵμην καθ' ἕτερον ἡμῖν οὐδένα τρόπον τὸν τελειότητος ἐφικέσθαι τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὸν πρὸς Θεὸν ὁλοτελοῦς ἑνώσεως, εἰμὴ τὸν ὑπὲρ ζωῆς ἀμείνω τε ποιησαίμεθα τὸν εἰς αὐτὸν ἀγάπησιν, καὶ προκινδυνεύσαι τὸν ἀληθείας ἐθελοντὴν προθυμότατα, καλοῦντος ἡμᾶς εἰς τοῦτο καιροῦ. Ἐν γοῦν ὁ κύριος

ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, πᾶς, φησιν, ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· Ὃ γὰρ λαβεῖν τὸν σταυρὸν, οὐδὲν ἄλλο σημαίνειν ἔστιν, ἢ τὸ ἀποξαίνεσθαι μὲν τοῦ κόσμου ἕνεκα Θεοῦ, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐλπίδα ἀγαθῶν, καὶ αὐτὸν ποιεῖσθαι τὸν μὴ σώματος εἰ τύχοι ζωὴν. Ἀλλ' ὁ μὲν κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν παρέσπενδε θάνατον, ζῶν ὄντως ἀφθαρσίᾳ, καὶ τοῦτο παθὼν ἕνεκα τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης. ἡμεῖς δὲ οἱ δείλαιοι, κἂν μετρίως τὸν ὑπὲρ πόδας ἑαυτοῖς καὶ ἀναίσθητον ἔχοντες ἱδρῶ, καὶ ὅλως τοῦ μηδενὸς εἰς ὃ δεῖ) κεκλημένοι, τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἱδρῶτα νοσεῖ ὅσον ἀποθήγειν ἀποτολμῶμεν ἔσθ' ὅτε, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ἥμαρτόν ποτε πρὸς τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, ἀφόρητον βύθιος πεπεύσθαι τοῦ αἰσχύνης, καὶ τῆς δι' ἐναντίας, ἥτις τὸ εἰωθότων φιλονεικεῖν, ὡς ὀλέθριόν τι χρῆμα παραιτούμενοι ἥμαρτε, τῆς ὀλίγης ταύτης καὶ παρασκαίου φιλοδοξίας κατεπιτιμῶντες ὃ δοκοῦμεν τῷ Θεῷ, τὸ ἀπρεπὲς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, μετρίως τὸ κακῶς νοσοῦντι ὑποφύσαι, καὶ τοῖς ὀστοῦν ἐλκήμασι παρεπιπολάζομεν. ὑπὲρ γὰρ τοῦ κύριον οἱ δοῦλοι, καὶ ὑπὲρ τοῦ διδάσκαλον οἱ μαθηταὶ, φερόντως μὲν τι καὶ παρέπομεν. Ἀλλ' ὦ τοῦ οἴστου δίκης ἀληθείας, τοὺς πόδας ἡμῖν ὅλως οἷον ὅπως καὶ μόλις, καὶ τοῦτο παρέπεσι θήρεως ἀποσφαλούσης τοῦ νοῦ. ἰσέον γὰρ ὅτι καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος ὑφορτίου ἐποιήσατο ποτὲ τοῦ ῥῆσιν τὰ ὑπὲρ τοῦ σταυροῦ παρὰ τοῦ εἰλικρινοῦς παθητοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· ὁ μὲν γὰρ ἔφασκεν· ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτενοῦσιν· ὁ δὲ εἰκονομίας οὔπω σαφεῖς ὄντος μυστηρίου, ἅτε δὴ φιλόθεός τε καὶ φιλοδιδάσκαλος ὤν, ἐξ εὐλαβείας κεκινημένος, ἔφασκεν. Ἵλεώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· καὶ ὃς πρὸς ταῦτα Χριστός; Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἔστι ταῦτα μὲν μετρίως ἡμῖν συλλέξαι τὴν ὕνησιν· εἰσόμεθα γὰρ ὅτι καιροῦ καλοῦντος εἰς ὑπὲρ δόξης ἀνδρείας τοῦ τῷ Θεῷ, καὶ ἀγῶνας ἰδίους ὑπὲρ ἀρετῆς εἰσαίνοντας πληπαλεῖν ἀναλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ αἱ σφόδρα ἡμῶνται τε, καὶ ἀγαπῶντες ἀποκωλύωσί τι δρᾶν τῶν ὅσα πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς, τοῦ δὲ ἀνθρώπους τυχὸν ἀδόξιαν παρατίνοντες, ἤγουν ἀνοήσαντές τι κομψὸν, παρακτέον οὐδαμῶς. Διαφέρουσι γὰρ κατ' οὐδὲν ἴδιον τοῦ σατανᾶ, ᾧ δὲ σκάνδαλα μηχανᾶται φίλον, τιτεμμένον τε καὶ σωτῆρος, ἀπάγειν ἁπαξαπλῶς ἐκ λόγοις ἐκ

A noſter IESVS CHRISTVS, *Qui non accipit*, inquit, *crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus*. Crucem verò ſumere, nihil aliud, opinor, ſignificat, quàm mundo propter Deum renunciare, & bonis quę ſperamus, ſi res ita poſtulat, vitam corporis poſtponere. Sed Dominus quidē noſter IESVS CHRISTVS debitam nobis crucem geſtare, idque propter dilectionem erga nos pati non erubeſcit. Nos autem miſeri, quamuis ex hac terra ſenſus experte conditi, & ex nihilo ad eſſe producti pro pietate ſudores ne attingere quidem interdum audemus, ſed ſi forſan propter pietatem in Chriſtum pati iquicquam contigerit, graui ſtatim pudore victi, & aduerſariorum, aut conuiciatorum riſum ceu peſtiferum quid auerſati, Deique voluntatem temporariæ huic & inani ambitioni poſtponentes, ſuperbiâ quæ omnium, vt vno verbo dicam, mater eſt malorum laboramus, & in iſtud crimen incidimus. Serui enim ſupra dominum, & ſupra magiſtrum diſcipuli ſapimus & agimus. Verùm ô grauem infirmitatem quæ mentem noſtram obuiâ recti honeſtique præda fruſtratur. Obſeruandum verò eſt diuinum Petrum, cum ferre non poſſet quæ à Chriſto Seruatore noſtro de ſua paſſione prædicebantur, (dixerat enim Chriſtus: Ecce aſcendimus Hieroſolymam, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum, & crucifigent eum, & interficient: Petrus verò cum Incarnationis myſterium nondum caperet, pietate motus, maximè quum Dei & magiſtri amantiſſimus eſſet, *Abſit à te Domine*, inquit, *non erit tibi hoc*. Ad quæ Chriſtus: *Vade poſt me, Satana, ſcandalum es mihi: quia non ſapis ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ hominum*. Verum non parum hinc vtilitatis nobis colligere eſt. Diſcemus enim ſi quando tempus ad ſtrenuè pro Deo certandum nos vocet, neceſſarium eſſe pro virtute adire certamina, ſed & licet qui chariſſimi nobis ſunt aliquid fortiter agere prohibeant infamia apud homines, aut mundana quadam re propoſita, cauendum ne aſſentiare. Nec enim à ſatana vllo modo differunt, qui creare ſcandala, & ab vtilis indagatione verſutis ac blandis quandoque ſermonibus abſtrahere pium ſolet

Mat.10. 38.

Luc. 18. 31.

Mat.16. 23.

solet. Et quidem Christus tale quid significare mihi videtur, cum ait: *Si ergo oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te.* Quod enim offendiculum præstat, non tam nostrum esse debet, licet dilectionis lege in vnitatẽ constringatur, & naturalis coniũctionis iure nobiscum copuletur. Duoueri ò latrones cũ Christo crucifixi sunt istud quoq; machinante Iudæorũ malitia Ipsam quippe mortem Seruatoris longe ignominiosissimam reddentes, vnà cum iniustis iustum condemnant. Appensi verò Christo Seruatori illi fures duos populos indicant, Israelitas nimirum, & gentiles, qui mox ei coniungendi veniebant. Cur autem damnati horum populorum figura extiterunt? Iudæos siquidem Lex cõdemnabat violatæ quippe Legis reierant: Græcos autem error. creaturam enim præ Creatore coluerunt. Sed & alio modo, qui Christo adhærent prorsus etiam crucifiguntur vnà cum ipso. mortem quippe veteris suæ conuersationis sustinentes, ad nouam quandam & Euangelicam vitam reformantur. Vnde Paulus aiebat, *Qui autem sunt* IESV *Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis.* Et rursus tanquam in sua persona de omnibus, *Ego enim per Legem, Legi mortuus sum, vt Deo viuam. Christo confixus sum cruci. viuo autem, iam non ego: viuit verò in me Christus.* Quin & ad quosdam scribit: *Si ergo mortui estis à mundo, quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis?* Mors enim mundanæ cõuersationis ad initium conuersationis & vitæ quę in Christo est nos adducit. Quòd ergo duo latrones vnà cũ Christo crucifiguntur, nobis quodãmodo significat, vt ex euentu didicimus, duos populos vnà cum Christo quodammodo cõmorituros renunciando voluptatibus mundanis, nec amplius carnaliter viuendo, sed conuicturos potiùs cum suo Domino, cum eo conuersando, suamque vitam ad eum referendo. Rationi autem figuræ nihil obstat quòd mali sunt qui vnà cum eo appenduntur. Eramus enim naturâ iræ filij, ante fidem in Christum, & morti omnes obnoxij, quemadmodum initio diximus.

Psal. 5. 24.

Galat. 2. 19.

Coloss. 2. 20.

v. 19. *Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum,* IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

A ὅτε μὲν γὰρ σκῶλον, καὶ τὸ συμφέρον τοῦτο ἐξέλκειν καὶ ἐκ φιλοθέου γνώμης εἰς τοῦτο προῤῥωμένον. καὶ μοι δοκεῖ τοιοῦτόν τι βούλεσθαι δηλοῦν, ὅταν λέγῃ Χριστός. εἰ δὲ σοῦ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζῃ σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ ἀδικοῦν, οὐκ οἰκεῖον ἔτι, καίτοι τοῦ τὰ ἀγάπας ἡσυμένου πρὸς ἑνότητα σοφίζηται, καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ τὸ τῆς πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητος χρεὶ ζεσθαι δίκαιον. λῃστὰς δὲ δυὰς συνεσταυρώθη Χριστῷ, καὶ τῶν Ἰουδαίων κακουργίας ὑπενόησε καὶ τοῦτο. ἀτιμώτατον γὰρ ὡσαύτως καὶ αὐτὸν τοῦ Σωτῆρος ὑπειληφότες θάνατον, συγκαθεῖρξαν τοῖς δικαίοις τὸ δίκαιον· σημεῖον δ' ἂν εἴην οἱ τοῦ Σωτῆρος παρηρτημένοι καθάπερ, τῷ ὅσον οὐδέπω συναφθείσεσθαι μελλόντων αὐτοῦ δυοῖν λαῶν, φημὶ δὴ τοῦ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ ἐξ ἐθνῶν. κατάκειται γὰρ ἀμφοτέρων ὁ τύπος; Ἰουδαίους μὲν γὰρ ὁ νόμος καθάπερ ἐδείκνυεν, ἔνοχοι γὰρ ἦσαν τοῖς παραβάσεσιν, Ἕλληνας δὲ ἡ πλάνη λεληθυῖα σοφίᾳ γὰρ τῇ κτίσει προσέσχον τὸν κτίσαντα. καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον οἱ Χριστῷ κολλώμενοι, καὶ συσταυροῦσθαι πρότερον αὐτοῦ θανάτου γὰρ ὡσαύτως τὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας διαστροφῆς ἀποθνήσκοντες, πρὸς νέαν ζωὴν καὶ ἀληθινὴν ἀναστρέφονται ζωήν. καὶ γοῦν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· οἱ δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. καὶ πάλιν ὡς ἂν τοῖς καθ' ἑαυτὸν τοῦτο πάσχοντων· ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου, νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. ὑπισχνεῖτο δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς εἰ δῶν ἀποθάνητε ἐκ τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν τῷ κόσμῳ * χρηματίζετε. θάνατος γὰρ κοσμικῆς ἀναστροφῆς εἰς ἀρχαίαν ἀναφέρει τὸν Χριστῷ πολιτείαν καὶ ζωήν. Ὁποῖόν τι δὲ καὶ τὸ συσταύρωσις τῶν δυοῖν λῃστῶν, σημαίνει πῶς ἡμῖν, φησὶ τοῦ συμβεβηκότος, τοῖς δυσὶ λαοῖς τοῖς ἐσταυρωμένοις, σὺν τῷ ἀπεξενῶσθαι ὡς ἂν τοῦ Σωτῆρος Χριστῷ, καθάπερ δὲ ἀποστροφαῖς κοσμικῆς ἡδοναῖς, καὶ μηκέτι ζῆν ἐλέσθαι Χριστικῶς, συζησομένους μᾶλλον τοῦ ἰδίου διδασκάλου· ὅσον ἦκεν εἰς δὲ αὐτοῦ πολιτεύεσθαι, καὶ αὐτοῦ τὴν ἰδίαν ἀναγωγὴν ζωήν. λυμαίνεται δὲ τὸν τῆς εἰκόνος δρασμοῖς, ὁ κακοῦργος εἰς τοὺς συγκεκραμένους· ἦν γὰρ τέκνα φύσει ὀργῆς καὶ τοῦ εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ θανάτου πρότερον ἔνοχοι, καθάπερ εἴπομεν καὶ ἀρχῆ.

Ἐγέγραπτο δὲ καὶ ὁ τίτλος ὁ Πιλάτου, καὶ ἔθηκε ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἦν δὲ γεγραμμένον, ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

* Vulg. stigmatizatis

Τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ὃ καὶ προσηλῶσαί φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τῷ ἰδίῳ σταυρῷ τὸν Κύριον, θριαμβεῦσαί τε ἐν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ὡς νενικημένας δηλονότι, καὶ τῆς ἰδίας ἀποπεσούσας ἀρχῆς. εἰ γὰρ καὶ οὐκ αὐτὸς τὸν τίτλον ἐπήξεν ὁ σωτήρ, ἀλλ' ὁ τῆς Ἰουδαίων μανίας συνεργάτης καὶ ὑπουργός, ἀλλ' οὖν τὸ ἐφεῖναι γενέσθαι καὶ *τούτῳ ὡς αὐτουργὸς ἀναγέγραπται. τεθριάμβευκε δὲ τὰς ἀρχὰς ἐν αὐτῷ. προὔκειτο γὰρ τοῖς ἐθέλουσιν εἰς ἀνάγνωσιν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθόντα *σημαῖνον, καὶ τὴν ἰδίαν διδόντα ψυχὴν τῆς ἁπάντων ζωῆς ἀντίλυτρον. πάντες μὲν γὰρ οἱ ὄντες ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπείπερ ἀρκύων εἴσω τῶν τῆς ἁμαρτίας πεπτώκαμεν. πάντες γὰρ ἐξέκλιναν ἅμα, ἠχρειώθησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ταῖς τοῦ διαβόλου κατηγορίαις γεγονότες ἔνοχοι, στυγνόν τε καὶ ἀμειδῆ διεζῶμεν βίον. εἶχε δὲ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, τὴν ἐκ τοῦ θείου νόμου τοῖς παραβαίνουσιν ἐπηρτημένην ἀράν, καὶ τὴν κατὰ τὸν τῆς ἀρχαίας ἐκείνης παραλιπόντος ἐντολῆς ἐξενεχθεῖσαν ψῆφον, καθ' ὁμοιότητα τὴν ἐκείνου, κατὰ παντὸς ἐρχομένην τοῦ γένους, ἅτε δὴ καὶ παρὰ πάντων παραλυομένου τοῦ δοκοῦντος Θεῷ. οὐ γὰρ δήπου λελύπηται μὲν ἐν Ἀδὰμ πλημμελήσαντι Θεός, οὐκέτι δὲ ἦν τοιοῦτος ἐν τοῖς μετ' ἐκεῖνον ἀτιμάζουσι τὸ τῷ κτίσαντι δοκοῦν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς κατὰ πάντων ὁ τοῖς πλημμελοῦσιν ἐπηρτημένος ἐξετείνετο νόμος. ἦμεν οὖν ἐπάρατοι, καὶ τῇ θείᾳ ψήφῳ κατακεκριμένοι, διά τε τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μετ' ἐκεῖνον δοθέντος νόμου. ἀλλὰ τοῦτο τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐξήλειψεν ὁ σωτήρ, προσηλώσας τὸν τίτλον τῷ ἰδίῳ σταυρῷ, σαφῶς εὖ μάλα σημαίνοντα τὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου θάνατον, ὃν ὑπὲρ τῆς τῶν καταδεδικασμένων ὑπέστη ζωῆς. ἐξέτισε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰς ὑπὲρ τῶν ἐγκλημάτων δίκας. εἰ γὰρ καὶ εἷς ἦν ὁ πάσχων, ἀλλ' ἦν ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ὡς Θεός, καὶ τῆς ἁπάντων ζωῆς ἀξιώτερος. διά τοι τοῦτο, καθὰ καὶ ὁ ψάλλων φησίν, ἐνέφραξε μὲν ἀνομία πᾶσα τὸ στόμα αὐτῆς, κατηργήθη δὲ τρόπον τινὰ τῆς ἁμαρτίας ἡ γλῶττα, καταλέγειν ἔτι τῶν ἡμαρτηκότων οὐκ ἔχουσα. δεδικαιώμεθα γάρ, ἐκτίσαντος ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ὀφλήματα τοῦ Χριστοῦ. τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. ὥσπερ δὲ διὰ τοῦ ξύλου τὸ ἐκ τῆς ἀποπτώσεως ἡμῖν ἐξεμηχανήθη κακόν, οὕτω δὴ πάλιν διὰ ξύλου γέγονεν ἡ εἰς ὅπερ ἦμεν ἐν ἀρχαῖς ἀναδρομή, καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἡ περιπόθητος ἐπανάληψις, καὶ αὐτὴν ὥσπερ τοῦ νοσήματος τὴν ἀρχὴν ἀνακεφαλαιουμένου δι' ἡμᾶς εἰς ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ.

*al. τοῦτο
*f. σημαίνων

A Hoc certè ipsum aduersus nos chirographum est, quod & suæ cruci affixisse Dominum diuinus Paulus ait, in eoque de *Coloss. 2.* principatibus vt deuictis nimirum, ac 14. de suo imperio deiectis triumphasse. Etsi enim Seruator ipse titulum non fixerit, sed ille Iudaici furoris adiutor ac minister, tamen hoc factum ad eum refertur, quòd fieri permisit. De principatibus verò in eo triumphauit. Propositus enim erat legentibus, significans eum qui pro nobis patiebatur, & B suam animam in redemptionem dabat omnium. Omnes enim, quicunque terram incolimus, quia intra peccati retia cecidimus (*Omnes* enim, inquit, *declinauerunt simul inutiles facti* *Ps. 52. 4.* *sunt*, vt scriptum est) Diaboli criminationibus rei facti, tristem & iniucundam vitam degebamus. Habebat autem aduersus nos chirographum, hoc est transgressoribus debitam maledictionem, & sententiam latam aduersus eum C qui vetere illo mandato exciderat, ad similitudinem illius in vniuersum genus permanantem, maximè cum ab omnibus Dei placitum violatum esset. Nec enim Deus vnius Adæ peccato offensus est, non autem cæterorum qui post eum mandata neglexerunt, sed in vno aduersus omnes longè latéque promulgata lex est. Eramus itaque maledicti, ac diuino calculo condemnati, cùm propter præuaricationem in Adam, tum præuaricationem legis post eum constitutæ. Verùm hoc quod aduersus nos erat chirographum seruator deleuit, af- D fixo suæ cruci titulo, quo liquidò mortē in cruce suam significabat, quam pro dānatorum vniuersorum vita pertulit. pro nobis quippe exoluit pœnas peccatis debitas. Etsi enim patiebatur vnus, erat tamen supra creaturam omnē, vt Deus, & vniuersorum vitâ potior. Idcirco vt *Psal. 106.* ait Psalmista *omnis iniquitas oppilauit os* 42. *suum*, & lingua peccati quodammodo obstructa est, non iam peccatores incu- E sare potis. Iustificati quippe sumus, cum Christus debita pro nobis exoluerit. *Esai. 53.* *Eius enim liuore sanati sumus*, vt scri- 5. ptum est. Quemadmodum autem per lignum casus noster contigit, sic per lignum iterum in pristinum statum reuocati sumus, & cœlestia bona iterum recepimus, ipsius veluti ægritudinis initium Christo propter nos in seipsum recolligente.

v.20. *Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est* IESVS. *Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.*

A Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστί, Ρωμαϊστί, Ἑλληνιστί.

Diuino quodam & ineffabili consilio factum arbitror, vt titulus triplici lingua positus sit, Hebraicè, Latinè, & Græcè. Apertè enim per illas tres linguas omnium celeberrimas Seruatoris nostri regnum fatebatur, & primitias veluti quasdam crucifixo scriptæ de eo prophetiæ offerebat. Dixit enim alicubi Daniel sapientissimus datum ei esse honorem, & regnum, & omnes tribus ac linguas ei subiectum iri. Quin & Paulus ille sanctissimus scribit clamans, flectẽdum ei omne genu, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnem linguam confessuram quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Titulus ergo iste Regem Iesum prædicans confessionis linguarum quodammodo veræ sunt primitiæ. Sed & Iudæos impietatis accusabat cum ad legendum confluentibus tantum non vociferaretur, eos per extremum stuporem suum Regem ac Dominum in crucem egisse, dilectione eius planè reiecta.

Εὐμηχάνως δέ λίαν, καὶ ἀῤῥήτου τινὸς καὶ ἀῤῥήτου παλιγοιχομίας αἰνιττόμενος ὁ τίτλον φαίη τις ἂν τρεπτῶν ἔχοντα τὸ γράφειν. Ἑβραϊστί, Ρωμαϊστί, Ἑλληνιστί· τρεῖς γὰρ σαφῶς τὰς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν βασιλείας ὁμολογῶν δι' τριῶν τινων τῶν ἁπασῶν διαφερόντων γλωττῶν, καὶ ἀπαρχήν ὥσπερ τινα τῷ σταυρωθέντι προσάγων τὴν περὶ αὐτοῦ λεγομένης προφητείας. Ἔφη γάρ που Δανιὴλ ὁ σοφώτατος, ὅτι αὐτῷ ἐδόθη τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. ἀλλὰ καὶ Παῦλος ἡμῖν ὁ ἱερώτατος ὑπερφέλλοι βοᾷ, ὅτι πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ὑπερκοσμίων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός. ἀπαρχήν τοιγαροῦν ὥσπερ τινὰ δημοσίᾳ τῆς γλωττῶν ὁμολογίας, ὁ τίτλος ὁ τοῦ βασιλέα κηρύττων τὸν Ἰησοῦν. καὶ δὴ καὶ ἑτέρως τῆς Ἰουδαίων ἀφιλοτιμίας κατήγορος, μονονουχὶ διαῤῥήδην αἰτιώμενος τοῖς στενοῖς περὶ αὐτῶν, ὅτι τὸν οἰκεῖον ἐσταύρωσαν βασιλέα, κηρύττων τὸν Ἰησοῦν. καὶ δὴ καὶ ἑτέρως τῆς Ἰουδαίων ἀφιλοτιμίας κατήγορος, μονονουχὶ διαῤῥήδην αἰτιώμενος τοῖς στενοῖς περὶ αὐτῶν, ὅτι τὸν οἰκεῖον ἐσταύρωσαν βασιλέα, καὶ κύριον τὸν εἰς αὐτὸν ἀγαπητικὸν ἀλογήσαντες πάντως, καὶ περὶ τιμὴν ἀπαιῶν ἐξαίτιον διαφθοράν πεσόντες οἱ δείλαιοι.

B

C

D

v. 21. *Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scribere, Rex Iudæorum: sed Quia ipse dixerit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus, quod scripsi, scripsi.*

Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων· μὴ γράφε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. ἀπεκρίθη Πιλάτος, ὃ γέγραφα, γέγραφα.

Iudæorum principes inscriptionem tituli ferre nequeunt, & acri punguntur inuidia. Iterum autem Christi regnum abnegant, & verè quidem aiunt eum nusquam regnasse, nec in regem assumptum esse, sed eiusmodi verbis vsum esse, præ insigni væcordia nescientes mentiri non posse veritatis naturam. Christũ autem esse veritatẽ Rex itaque Iudæorum est, quandoquidem seipsum ita nuncupasse arguitur, & sua voce istud Iudæi confirmant. Pilatus verò titulum mutari petentibus non annuit, non vsquequaque Seruatoris nostri

Ἀφορήτως ἔχουσι περὶ τὸ ὑπὲρ τὸν τίτλον γραφῆναι, οἱ τῶν Ἰουδαίων κορυφαῖοι, καὶ δριμεῖς αὖθις εἰσιόντες μανίᾳ φθόνου. Δεύτερον γοῦν ἡ πάλιν τὴν Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ δικαίως μὲν αὐτὸν οὐ καταρξαι φασὶν, οὔτε μὴν εἰς βασιλέα προδεδεῖχθαι πώποτε, λόγῳ μὲν οὐ κεχρῆσθαι τοιούτῳ φασὶν. ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς εὐηθείας αὐτοῖς διανοίας ἡγουμένους καὶ τοῦτο, ὡς ἂν οὐ φυσιδωμῆσαί ποτε τὴν ἀληθείας ἰδέαν φύσιν. ἀληθὴς ἦν ὁ Χριστὸς. βασιλεὺς οὖν ἦρα τῶν Ἰουδαίων, εἴπερ ὅτως ἑαυτὸν ἐλέγχεται κακῶς, καθὰ καὶ αὐτοῖς δι' οἰκείας τοῦτο κεφαλαίοις φωνῆς· ἀποστίλβει δὲ ὁ Πιλάτος μεταποιησάμενος τὸν γράφειν ἐξαιτῶν ἐλλογίας, ὑ μέχρι πάντως τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν

Phil. 2. 10

ἢ ἀπορρήτῳ δυνάμει κεκαλυμμένας ἑαυτὸν, τοὺς τῶν φονεύειν τότε διελαύνειν ὀφθαλμοὺς ἢ γὰρ ἤθελέ πω παθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ ἀφεὶς ὃ δυνάμενος τοῖς τῶν διωκόντων ὀργαῖς ἀνεθέλητον ὡς ἂν ἐλεᾶς τὸν κίνδυνον. νεύματι γοῦν τοῦ ἰδίου, καὶ βουλῇ Θεοῦ καὶ πατρὸς δεδόσθαι φησὶ τῷ Πιλάτῳ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἢ ὅλως δεδωκέναι τινὰ δρᾶν εἰς αὐτὸν, οὐ πάνυ τι πάλαι κεν. ἀχείρωτος γὰρ πάντελῶς, ἢ οὐκ ἂν ἀλλοίᾳ τῳ τῶν ὄντων ἡ θεία τε καὶ ἀνωτάτω φύσις, ἢ ἢ ὃ πρώτων δυνάμεως κρατεῖν ἔνεστι φυσικῶς. μείζονα ἢ κατ' ἀξίαν τῆς ἁμαρτίας, δῆλον ἢ ὅτι τὸν εἰς ἑαυτὸν, τῷ Πιλάτῳ προσοκείλαντι μικρὰ, καὶ σφόδρα δικαίως. ὁ μὲν γὰρ ἀρχὴ δοὺς ὥσπερ ἢ φύραμα τὸ εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐφύρετο. βουλομένῳ δὲ ἀλλοτρίων ὁ δικαστὴς ὑποπτεύειν, καὶ μισητὴς τῆς Ἰουδαίων ἀσεβείας ἐξ ἀνάγκης δῆλος αἰεὶ δείκνυτο. τίς οὖν ὁ προδούς, βλέπει ἢ εἰς τίνα τὸν εἰκότα μᾶλλον ἢ προπηλακισμόν; εἰμὶ μὲν ὅτι τὸν δικαιότατον μαθητὴν, μᾶλλον ἢ προδότην ἤδη, καὶ τὸν ἴδιας λυμεῶνα ψυχῆς, ἤγαγεν ἐπ' ἐκεῖνα τὸν ἡγεμόνων τὸν ὄχλον, καὶ αὐτὸν ἢ τὸν Ἰουδαίων τὸν δῆμον, ᾧ καὶ τῆς δυσσεβείας μᾶλλον ὁ πλέον, οὐκ ἔξω τοῦτο πάντελῶς τοῦ Πιλάτου τίθημι κεφαλαίου.

Ἐκ τούτου ὁ Πιλάτος ἐζήτει αὐτὸν ἀπολῦσαι· οἱ ἢ Ἰουδαῖοι ἐκραζον, λέγοντες, ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι.

Ἐπτείνετο μὲν τοῦ Πιλάτου τὸ δεῖμα, καὶ μᾶλλον ἐπεργάζετο τὴν ὑπόθεσιν, ὅσον τι τὸν εἰς τὸ φονεῦσαι ἐμποιῆσαι τὸ δέος τῶν Ἰουδαίων ἀναφωνούμενον. ἐπεβόων γὰρ, ὅτι υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν, ὃν δὴ καὶ μάλιστα κινδυνεύειν μὲν ἀνάγκη πάντας, συκοφαντίας ἢ ἀπάσης ἐλευθερωθῆναι προῃρημένους, πλοίαν ἔχειν εἰς νοῦν τὴν ὑπόθεσιν. ὃ δὴ σκοποῦντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πρὸς τὸν ἐξ ἀρχῆς ὑποπτεύσαντα ψευδομυθίαν, διαμαρτήσασθαι λέγοντες τὸν Ἰησοῦν, παλαμήσασθαί τε κατ' αὐτῆς τὴν Καίσαρος ἀρχῆς, καὶ τὴν Ῥωμαίων καθεστηκυῖαν βασιλείας, ὅσον εἰς δύναμιν εἰς χρήματος. βασιλέα γὰρ, φησὶν, ἑαυτὸν ἐποίησε. καὶ ὃ δυσμηχανώτατόν τε καὶ δυσεργότατον τῶν συκοφαντῶν ἐλευθούν κίνημα. πρῶτον μὲν γὰρ, κατὰ τὴν Καίσαρος ἀρχῆς διαβρᾶξαι τὸ παλαιὸν διετείνοντο παμψηφεὶ βοῶντες οἱ δίκαιοι. ἀλλ' ὡς ἢ σφόδρα κατηγωνίζοντο, τὴν ἐκεῖ βασιλείαν οὐκ ὀπίσω τιθέμενοι φάσκοντες τὸν Χριστὸν, κατὰ τοὺς Ῥωμαίων ὑμῶν διακωλῦσαι Πιλάτῳ τὴν εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἁμαρτίαν εἰσηγαγεῖν

A li quadam virtute seipsum occultans eorum à quibus tunc ad cædem quærebatur fugit oculos. nec enim adhuc pati volebat, nec persequentibus permisisset vt se capere possent, si nollet. Nutu itaque suo, Deique ac Patris beneplacito datam esse ait Pilato potestatem faciendi aliquid eorum quæ iam ausus sit. Nec enim cuiusquam potestati subest diuina ac suprema natura, cui imperium in omnes à natura ineſt. Maius autem peccatum erga se nimirum, adscribit eia quo ad Pilatum adductus est, idque meritò valde. Ille enim origo & ianua quodammodo impietatis in eum extitit. Iudex autem, alienorum scelerum minister & particeps impietatis Iudaicę intempestiuo metu factus est. Quisnam est igitur is qui tradidit, aut quis primo peccato premitur? Venalis credo discipulus, immo verò proditor, & animæ suæ perditor, deinde populi principes, & ipse Iudæorum populus, cui maius peccatum cum attribuat, non omnino eius immunem Pilatum facit.

v. 12. *Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.*

Pilato quidem metum auget clamor Iudæorum, efficitque vt maiorem cautionem adhibeat, & in Christo morti addicendo tardiorem se præbeat. Vociferabantur enim ipsum Dei se fecisse Filium, quem vtique ab omni liberum periculo & calumnia maximè voluisset, cum maximam ob id animo formidinem concepisset. Quod vtique Israelitæ cum intelligerent, ad primum illud mendacium se recipiunt, populum ad defectionem solicitasse IESVM aientes, & in ipsum quoad in se erat peccasse Cæsaris imperium. Regem enim, inquiunt, seipsum fecit. Animaduertè verò calumniatorum furorem indomitum. Primùm enim aduersus Cęsaris imperium facinus tentatum esse miseri conclamabant: sed cùm non multum proficerēt aduersus Christum, qui regnum suum non esse terrenum aiebat, coram Pilato quamuis Legum Romanarum vindice violatum esse Deum contendebant

dicentes, Filium Dei seipsum fecit. Existimabant enim miseri his verbis se vel nolentem Pilatum in furorem acturos, audaciamque maiorem ei ad sententiam capitis in ipsum ferendam iniectum iri pietatis in Deum prætextu. Verùm cum frustra sibi consilia ista cederent, ad primam reuertuntur audaciam, in Cæsaris imperium peccatum esse dicentes, & eius maiestati infensum esse iudicem impudenter clamantes, nisi vlciscì velit, meritisque pœnis eum subiicere qui contradicit, vt illi volunt, Cæsari, ex eò quod Regis nomen dari sibi patiatur, quamuis Cæsar cæleste regnum nequaquam sibi arroget, cuius maximè dominus Christus erat, sed inferum hoc atque terrenum, quod à Christi quoque potestate pendebat. *Per ipsum* enim *Reges regnant*, vt scriptum est, *& tyranni per eum terræ dominantur.* stultè itaque deblaterant impiissimi hominum, & odio in Deum Seruatoris gloriæ detrahunt, quos iure beatus Propheta Esaias increpat dicens: *Vos verò accedite huc filij iniqui, semen adulterorum & meretricis: in quo oblectati estis? & super quem laxastis linguam vestram, & os vestrum aperuistis? Nonne vos estis filij perditionis, semen iniquum?* Non enim nescio quem è vulgo hominem omni genere contumeliæ ac vocibus petulantissimis prosequebantur, sed sui ipsorum rerumque omnium cum Patre dominum. Ideóque iure filij perditionis & semen iniquum vocantur ac reuera sunt.

Prou. 18. 15.

Esai. 57. 3.

λέγοντες ιὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἐποίησεν. ὥοντο γὰρ οἱ ἄθλιοι ἀκηκοέναι διὰ τούτου τὸν μὴ ἐκόντα Πιλάτον εἰς ἀσέβειαν ὀργιλώτατον καὶ παρασκευάσειν εἰς τὸ καθοσίωσαι τὸν σωτῆρα τὸν θάνατον, καὶ εἰς Θεοῦ δυσσεβείας πρόσχημα, τὸ εἰς τὸν κύριον ποιησάμενον· ἀλλ' ὡς αὐτοῖς ὕστερον αὐτὸς ὁ κακοεργηθεὶς ἀπεδείκνυτο, πάλιν ὅτι ὁ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος, καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος ἀρχῆς παραλύσαι λέγοντες διὰ τοῦ χρήματα, καὶ τὸ ἐκείνου καθοπλίζεσθαι δόξης τὸ δικαστὴν αἰτεῖσθαι ὅτι βοῶντες, εἰ μὴ βούλοιτο διακελεύειν, καὶ τὴν πρέπουσαν καθυποβῆναι δίκην τὸν ἀντιρρήτορα Καίσαρι κατ' αὐτοῦ, διὰ τοῦ καὶ ὅλως ἀνέχεσθαι λαβεῖν τὸ βασιλέως τιμὴ κλῆσιν, καίτοι τοῦ Καίσαρος οὐ τὸ ἐπουράνιον διακρατοῦντος ἀρχεῖν, ἧς δὴ καὶ μάλιστα Χριστὸς ὢν δεσπότης, ἀλλὰ τὰ κάτω καὶ ὀπίσω, καὶ τὰ ὑστερίας ἥττητο τοῦ Χριστοῦ. δι' αὐτὸ γὰρ βασιλῆς βασιλεύουσι, καὶ ὁ μεγαλομέτων, καὶ τύραννοι δι' αὐτοῦ κρατοῦσι γῆς· ἀθυρογλωττοῦσι δυσμενῶς οἱ πάντων αὐθεφτῶν ἀσεβέστατοι, καὶ τὰ τῆς σωτῆρος δόξαν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀφιλοκαλίας, οἷς καὶ δικαίως ὁ μακάριος προφήτης Ησαΐας ὀνειδίζει λέγων. ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε υἱοὶ ἀσεβοῦς, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης, ἐφ' ὅτινι εὐφρανθήσεσθε; καὶ ὅτι τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, καὶ ὅτι τίνι ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄδικον· ὑβρίζετε γὰρ καθ' ἑνὸς τῶν τυχόντων ἑκάστου τὸν καθ' ὅλου, καὶ τὸν ἀπόλυτον ἁπλῶς ὀνόματος γλῶσσαν, πρὸς εἶδος ἁπλῶς ἐπιτήδειον συκοφαντίας, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν ἰδίως δεσπότην καὶ τὸν πάντων κρατοῦντος μὴ τὸ παῖζον. βλασφημοῦσι δικαίως τέκνα ἀπωλείας, καὶ ἄδικον σπέρμα κεχρηματικασί τε καὶ γεγόνασιν ἀληθῶς.

v. 13. & 14. *Pilatus autem quum audisset hos sermones, adduxit foras* IESVM, *& sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha. Erat autem Parasceue Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce Rex vester.*

Ο οὖν Πιλάτος ἀκούσας τὸν λόγον τοῦτον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ιησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ὅτι βήματος, εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον, Εβραϊστὶ δὲ Γαββαθά. ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη, καὶ λέγει τοῖς Ιουδαίοις, ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν.

Totam quodammodo culpam cædis Christi Euangelista his verbis Iudæorum capitibus ascribit. Pilatum quippe etiam nolentem illorum clamoribus victum esse apertè iam ait, & æquitate reiecta rationem haud multum ei curæ fuisse, ideóque homicidis consensisse, quamuis eos sæpe allocutus nullius planè criminis reum à se com-

Ολον ὡς εἰπεῖν ὅτι μάλιστα κεφαλαίῳ τῆς ὅτι Χριστῷ μιαφονίας ὁ ἔγκλημα ἑαυτὰ λέγων ὁ Δαλμάτης. νενικηκὼς γὰρ μονονουχὶ καὶ οὐχ ἑκόντα Πιλάτον ταῖς πρὸς αὐτὸν ἐσχάτοις ἀναφωνήσεσιν ἤδη φησὶ, καὶ τὸ μὲν δικαίῳ πρόσωπον λόγῳ, ὀλίγα γε σφόδρα τὰ ἀκλουθίας φέρουσαν. διὰ τε τοῦτο καὶ παντάπασι τοὺς ὅτι τοῖς φονεῦσι δοκοῦντας, καίτοι πολλάκις αὐτοῖς προσλαλήσαν-

πε, ϗ διαῤῥήδην ποιησάμενος, μηδενὸς ὃ παθεῖν αὐτὸν ὑπὲρ πάντας τὸν Ἰησοῦν, ὃ δὴ καὶ αὐτὸν τοῖς ἐσχάτοις ὑποθήσει δίκης. κατέπειγε γὰρ τὸν δικαιοῦντος ἡμᾶς τὸν τῆς δικαίας πέμψαντα ἡμῖν, ϗ τὸν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀτόπων * ἐληλεγμένων, παῖς Ἰουδαίων μανίαις διωχόμενος, αὐθυπάρκτους τὸν ἑαυτῶν δυναστείας διώσεσθαι χαρτεῖς. αὐθις δίνιον ὅτι τὸ σωτήριος βήματος, ὡς αὖ ἤδη φοιτικὸν ἐξοίσων κτῦ Χριστοῦ τὸν ψῆφον. ὅπισημαίνεται γὰρ πού τι αὖ ϗ τὴν ἡμέραν ὁ θεσπέσιος ἀναλήψεως χρησίμως ϗ ἀναλυσίως, ὅθεν τε αὐτὸν τὸν ἀνάστασιν, ϗ ὃ πολὺ τοῖς ἐπουρανίοις πεπήμασιν, ἵνα φαίνηται πάλιν ἀληθεύων ὁ κύριος τοῖς Ἰουδαίοις εἰπών· ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τρεῖς ἡμέρας, ϗ τρεῖς νύκτας, ὕτως ἔσται ϗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας, ϗ τρεῖς νύκτας. ἐπ' αὐτοῦ γ' τοῦ βήματος ὑπέδειξας τὸν Ἰησοῦν ὁ Ῥωμαίων στρατηγός· ἴδε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. ϗ τί δὴ τοῦτο πάλιν ἐστίν; ἢ γὰρ τοῖς ὄχλοις παίζει λοιπὸν, ϗ ἀστειζόμενος μετ' ὀλίγων ὃ αἰῶνιον αἷμα τοῖς ἀδίκως αὐτὸ διψήσασιν; ἢ ἴσως πως ϗ ὀκνηρίζει δίκαιον εἰς ὠμότητα τὸν Ἰουδαῖον· ἅτε δὴ ϗ ἀναχώρησον ὅλως τοιούτοις ἰδίᾳ προπετόντα κακοῖς, οὓς αὐτοὶ φασι, ϗ ὀνομάζουσιν ὅλως βασιλέα τῶν Ἰσραήλ.

Ἐκραύγασαν οὖν ἐκεῖνοι. ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω;

Ἐπιβοῶσι μᾶλλον τοίνυν ἢ πρὸν ὃ τὸ ἀρχαῖς, οὐκ ὀκνιζόμενοι τὴν μιαφονίαν, ἢ τοῖς ἡμερότητα μεταπιθόμενοι διὰ τὰ ἐμπαίγματα, ἢ ταῖς ἐπενεχθείσαις αἰκίαις αὖθις τοῖς ἠπιότητά πως μεταχωρήσασιν, τοῖς ἀπονεστέραν ἢ μᾶλλον ἐπιτεθυμηκόσι γνώμην, σταυρὸν ἀντὶ στεφάνου δοῦναι τὸν ἐγκείμενα πρὸς αὐτοῖς τοῖς νεκροῖς, ϗ τοσούτων αὐτοῖς θαυμάτων ἀναδεδειγμένον ἐργάτην, ἐφ' ᾧ δὴ ϗ λίαν λυπεῖται Πιλάτος, εἰ ϗ τὸν ὕπνον λαμπρὸν ἐχθρὸν πρὸς αὐτοῖς τὸν ἐπόλεμον, ὡς υἱόν τε Θεοῦ ϗ βασιλέα νομίζεσθαι, ϗ πεφυκέναι δοκοῦντα μόνον, ἀλλὰ ϗ ὡμῶς ἀποδυσωπεῖσθαι σφόδρα τοιοῦτος ὕπτωφασί· σταυρὸν γὰρ ὃ χριστὸν σοῦ. ἔλεος γὰρ οἷον ὥσπερ πένα ϗ ὀνειδισμὸν ποιεῖσθαι πού καταδέχεσθαι ὁ δικάζων, εἰ σταυρὸν βάλοντες τὸν ὅλως ὑπὲρ τοιούτοις πεφαυμασμένον, ἃ μεγάλως ὕπτως ἔχει τὸν ἀναρχικὸν, ὡς ἀναρχείας πάντως ὑπερβολὴν σταύρωσιν. τί γὰρ ἴσον, τί δὲ οὐκ ἔλαττον υἱοῦ τε Θεοῦ ϗ βασιλέως;

Apertum IESVM palam professus esset, quo eum extremis pœnis subiiceret. Iudæorum enim libidini æquitatem postponendo, & nullius criminis conscium eorum furori permittendo, impietatis ipse suæ testis extitisse deprehendetur. Ad tribunal ergo suum reuertitur, quasi iam mortis sententiam in Christum laturus. Notat verò diem & horam diuinus Euangelista vtiliter ac necessariò, cùm propter ipsam resurrectionem, tum propter triduanam illam apud Inferos moram, vt rursum verè Dominus Iudæis dixisse comperiatur: *Sicut enim fuit Ionas in ventre cete tribus diebus & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* Porrò Pilatus ex ipso tribunali in conspectum dans IESVM, *Ecce*, inquit, *Rex vester.* At quidnam demum istud rei est? Nunquid enim turbis illudit, & innocenten sanguinem iniustè sitientibus per iocum largitur: aut forsan crudelitatem Iudæis exprobrat, quippe qui tot malis pressum æquis oculis aspicerent eum quem Regem Israëlis nominant.

Mat. 12. 40.

v. 14. *Illi autem clamabant, Tolle, tolle crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam?*

Clamant non minùs quam priùs, nihil de crudelitate remittentes, nec propter illusiones aut inflicta ei verbera mitiores vllo modo facti, sed truculentiores potius, in crucem eum agi postulant, qui mortuos excitauit totque ac tanta apud eos miracula edidit, quam ob rem non parum angitur Pilatus, quòd virum tantæ apud eos dignationis, vt Filius Dei & Rex putetur, non mori modò sed morte crudelissima (quid enim cruce terrius?) affici tam enixè postulent. Iudex igitur eos increpat, quòd in crucem agi velint hominem tot miraculis insignem, quæ terrenam rem omnem longè superant. Quid enim æquari potest, aut quid Filio Dei ac Rege minus non est?

Responderunt Pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.

Recalcitrauit hîc dilectus Israël, & ab amicitia Dei apertè resilit, atque iuxta Mosis vocem *reliquit Deum factorem suum, & Domini auxiliatoris sui non est recordatus.* Animaduerte enim quo pacto facies merctricis facta sit ipsi, vt scribitur. impudentem se gessit in omnes, suam gloriam abiecit, & Dominum suum negauit. Præterea per vocem Hieremiæ Deus increpabat eos dicens, *Venite in insulas Chetthim & mittite in Cedar, & videte si gentes mutauerint Deos suos, & isti non sunt dij. Populus autem meus mutauit gloriam suam*: Et rursus: *Obstupuit cælum super hoc, & inhorruit vehementer, dicit Dominus, duo enim, & mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi cisternas contritas quæ non poterunt continere aquam.* Nam cum cæteræ gentes per vniuersum terrarum orbem sparsæ errori suo mordicùs inhærcant, & constanter colant quos sibi persuaserint esse deos, nec ab iis facile deficiant, nec ad alios cultus se transferant: resilit tamen Israël, Cæsaris imperio seipsum mancipans, & Dei regnum exuit. ideóque iustè admodum Cæsaris traditus est manibus, & cum potestatem initio suscepisset, male ipse periit, & euersa regione belli mala grauissimasque calamitates sustinuit. Obserua autem hîc rursus scriptoris diligentiam. Nec enim populum dixit tam impiam vocem auspicatum, sed ipsos rursum populi principes. Clamabant enim, inquit, Sacerdotum principes, vbique ostendens populum præeuntibus illis ducibus in saxa impegisse, & in perditionis barathrum corruisse. Arguuntur, itaque Pontifices non modò suas sed & subiectorum populorum animas perdendo exitiosæ cædis duces ac principes & authores extitisse, sicut i nimirum Prophcta eos increpabat dicens, *Laqueus factus est speculationi, & sicut rete expansum super Itabyrinth, quod qui capiunt venationem confixerunt.* Speculationem enim hîc vocat subditorum multitudinem quibus iniussum est principum vitam contempl ari & suam ad illam conforma-

Deut. 32. 18.

Hier. 2. 10.

Osee. 5.

A Απεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰμὴ Καίσαρα.

Απελάκτισεν δὲ λοιπὸς ὁ ἠγαπημένος Ισραὴλ, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν ἀπαφνόδην ἐξέλιπεν, καὶ τὸν τοῦ Μωσέως φωνὴν ἐγκαταλέλοιπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτὸν, καὶ κύριον τὸν βοηθὸν αὐτοῦ οὐκ ἐμνήσθη. ἀνθρώπου γὰρ ὅπως ὄψις πόρνης ἐγένετο αὐτοῖς καὶ B τὸ γεγραμμένον, ἀπηναισχύντησε πρὸς πάντας, ἀπέρριψε δόξαν κλέος, καὶ τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἠρνήσατο. διὰ λοιπὸς αὖθις ἠτιᾶτο διὰ φωνῆς Ιερεμίου, λέγων καὶ πάλιν Θεὸς, ὅτι παρῆλθετε εἰς νήσους Χεττιείμ, καὶ εἰς κηδὰρ ἀπεστείλατε, καὶ γνῶτε εἰ ἀλλαλάξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν· καὶ ταῦτα οὐκ εἰσὶ θεοί. ὁ δὲ λαός μου ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ πάλιν· ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖστον σφόδρα, λέγει κύριος, ὅτι δύο γὰ ποιήσει ὁ λαός μου, ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἵτινες οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. τὸν δὲ ἑτέρων ἐθνῶν τὰ αὐτὰ πανταχοῦ ὄντων τὴν οἰκουμένην ἰδίαις πλάναις ἀπείρξ ὀχυμένων, ἀναρρήτως τε ἀγαπώντων οὓς νομίσαν εἶναι θεούς, καὶ οὐ λίαν δυσμεταφόρων εἰς ἀπόστασιν ἐχόντων ἀφορμάς, οὕτω μὴν δυσκόλως εἰς ἑτέρας μεθίστανται λατρείας, ἀπεπώλετο ὁ Ισραὴλ τῇ τοῦ Καίσαρος ἑαυτὸν παραστήσας ἀρχῇ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀπε- D δύσατο. διὸ λοιπὸν καὶ σφόδρα δικαίως ταῖς τοῦ Καίσαρος ἐδόθη χερσὶν, καὶ οἱ ἀρχαῖς τὸ ἀξιοπρεπὲς καταδεξάμενοι, αὐτοῦ τε ἀφυλώτερον κακῶς, καὶ τὸ ἐπιμετέωρον τῆς χώρας τὸ ἐξαναστάσιν, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου πάθη, καὶ τὰς αἰκείας ἐκείνας συμφορὰς· ὑπομιμνήσκει δὲ πάλιν ὁ τούτου τὸν συγγραφέως τὸ ἀκριβὲς. τοῦ γὰρ δήμου ἔφη τὸ ὕπτιον δυσεβεστάτης καθάρξαι φωνῆς, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς πρὸ ἡγεμόνας λαχόντας. ἐκραύγασαν γὰρ, φησὶν, οἱ ἀρχιερεῖς, πρωταγωνιστοῦντες, ὅτι τοῖς ἠγουμένοις καταπολουθοῦσι τὸ ὑπήκοον ἰώμενοι καὶ πειθοῖ, καὶ εἰς τὸ E ἀπωλείας κατώλισθε βάραθρον. διὸ γίνονται πάντων οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς τὰ μέτρια τοῖς ἰδίαις ἀπολλύοντες ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς τὸ ἀληθείας μιαιφονίας αὐτοὶ γεγονότες ἡγεμόνες, καὶ στρατηγοὶ, καὶ ἀρχηγέται, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης αὐτοὺς κατηλιᾶτο βοῶν, ὅτι παγὶς ἐγένοντο τῇ σκοπᾷ, καὶ ὡς δίκτυον ἐκπεπταμένον ὅλῃ τὸ ἰταβύριον, οἱ αἰχμάλωτοι τὸν θηρῶν κατέπηξαν. σκοπιαὶ γὰρ ὑπὸ τούτοις ἀποκαλεῖ τοὺς τῶν ὑπὸ χεῖρα πλήθους, τεταγμένους ὡς ἐπὶ τῆς ἡγουμένων καταστάσεως πολιτείας, ἐξαπλάτην ὅλου τὸ ἑαυτοῦ. σκοπὸς

Abducunt quidem morituru iam vitæ authorem quod pro nobis fiebat, passione longe alium quam quem sibi Iudæi finxerant, virtute diuina, & ratione quæ nostram mentem excedit exitum sortiente: Laqueus enim quodammodo passione Christi struebatur mortis potentiæ, & instaurationis in incorruptionem ac nouitatem vitæ initium & caput erat mors Domini. Lignum autem in quo crucifigiendus erat humeris gestans tandem progreditur, damnatus iam capitali sententia, quamuis planè insons, idque propter nos. pœnas quippe iure peccatoribus à Lege irrogatas in se suscepit. *Gal.* 3 13. *factus enim est pro nobis maledictum*, vt scriptum est. *Deut.* 21 23. *Maledictus* enim, inquit, *omnis qui pendet in ligno*. Maledicti verò nos omnes, qui diuinam legem implere nolumus. multum quippe omnes delinquimus, & in peccatum perquam prona est natura hominis. Porrò cum diuina Lex dicat, *Maledictus quicunque non manet in iis quæ scripta sunt in libro Legis huius, vt faciat ea*, nostra est illa maledictio, non aliorum. Nam qui violatæ legis sunt rei, & præcipites feruntur in peccatum iure puniri decet. Quocirca maledictus est propter nos qui peccatum non nouit, vt nos à veteri maledicto liberaret. Sufficiebat enim pro omnibus vnus patiens qui supra omnes est Deus, & morte suæ carnis omnium salutem redimens. Christus itaque gestat crucem haudquaquam se dignam, sed nobis, si Legis condemnationem spectemus, debitam. Nam quemadmodum in mortuis fuit non propter seipsum, sed propter nos, vt nobis dux æternæ vitæ existeret per seipsum destructo mortis imperio, sic etiam crucem nobis conuenientem in seipsũ assumit, condẽnationem ex lege in seipso condemnans, vt omnis deinceps iniquitas oppilet os suum, sicut in Psalmis canitur, eo qui non habet peccatum pro peccatis omnium condemnato. Porro ex hoc Christi facto non parum vtilitatis capiemus ad pietatis studium fortiter amplectendum. Nec enim alio quoquam modo bonorum perfectionem & integram cum Deo vnionem assequemur quàm si dilectionem eius terrenæ vitæ prætulerimus, & pro veritate strenuè certare, tempore nos ad istud vocante, velimus. Et sanè Dominus

A Ἀπάγουσι μὲν ὡς τεθνηξόμενον ἤδη τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν, ἐπράττετο δὲ ὑπὲρ ἡμῶν, δυνάμει τῇ θείᾳ, καὶ τέχνῃ τῇ ὑπὲρ νοῦν, εἰς ἀδόλητον ῥίζαν, καὶ ἀπίστροφον ἥκουσαν ἐκπαλαιστὴν τῶν παθῶν· παγὶς γὰρ ὥσπερ τις τοῦ θανάτου κράτει, ὁ Χριστοῦ πάθος ἐσκεύαζεν, καὶ ἀναπλάσεως ἀρχὴ τὸ εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ καινότης ζωῆς ὁ τοῦ κυρίου θάνατος ἦν. Ὃ δὲ ἐφ' ᾧ σταυροῦσθαι ἔμελλε ξύλον ἐπωμάδιον ἔχων παρέρχεται λοιπὸν κατακεκριμένος

B ἤδη καὶ τὸ ἐφ' ἅπασι φῆφον ἐπ' οὐδενὶ πεπραγὼς ἀνομήματι, καίτοι ὑπὲρ ἡμῶν. Τίς γὰρ τίσιν ἡμῶν τιμωρίαν ἐπιστρεπτικὴν βλάβης οὐκ ἐκ τοῦ νόμου δίκας εἰς ἑαυτὸν οἰκομίζετο. γέγονε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, καθὼς γεγραμμένον. ἐπικατάρατος γάρ φησι, πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. ἐπάγεται δὲ πάντες ἡμεῖς, τὸ θεῖον ἀποπληροῦντες οὐκ αἰσχόμενοι νόμον. πολλὰ γὰρ πλημμελοῦμεν ἅπαντες, βιολιαθέστατη πρὸς τὸν λίαν ἡ ἀνθρώπου φύσις. ὅπερ

C δὲ πάλιν ὁ θεῖος ἔφη νόμος, ἐπικατάρατος, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά, ἡμᾶς δρᾷ, καὶ οὐχ ἑτέρων ἡ δρᾶ. οἷς γὰρ ἔγκλημα μᾶλλον ἡ κατάβασις, ὃ γ' τοῦ διολισθάνοντος ἐξολισθεῖν δικαιότατον, αὐτοῖς δὲ εἴη καὶ ὃ δίκαιον πρέπον. Οὕτω ὑπὲρ ἡμῶν ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἵνα ἡμᾶς ἀπολύσῃ τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς. ἐξήρκει γὰρ τῶν πα-

D θόντων ὑπὲρ πάντων, ὁ ὑπὲρ πάντας Θεὸς, καὶ τοῦ θανάτου τῇ ἰδίας σαρκὸς τὸν ἁπάντων λύσασιν ὀφειλόμενος. ὑπολαμβάνειν οὖν, ὑπὲρ αὐτοῦ πρέπειν τὰ σταυροῦσθαι τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ τὸν ἡμῖν ἐπιστρεπτὸν τε καὶ χρεωστούμενον, ἐστὶν ἦκαν εἰπεῖν εἰς τὸν ἀφ' οὗ νόμου κατάκρισιν. ὥσπερ γὰρ γέγονεν ὑπὲρ ἁμαρτίας, ἵνα δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμῖν ἀρχηγὸς τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς θύραθεν, καταλύσας δι' ἑαυτοῦ τὸν θάνατον ὃ κρατῶν, ἵνα καὶ τὸν ἡμῖν πρέποντα σταυρὸν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνῃ, τὸν ἐκ τοῦ νόμου κατάκρισιν, ἵνα πᾶσα λοιπὸν ἀνομία

E ἐμφράξῃ στόμα αὐτῆς, καὶ ὃ ἐν ψαλμοῖς μηχανώμενον, τὸν μὲν ἔχοντες ἁμαρτίαν, ὑπὲρ τὸν ἁπάντων ἁμαρτίας κατακεκριμένον. ἐνίσως δὲ σωφρονίζει ἡμετέρας ψυχὰς ὃ ὅτι Χριστῷ τετελεσμένον, εἰς τύπον ἀνδρείας φημὶ δὴ τὸ κατ' εὐσέβειαν. πεισάτω γὰρ οὐδεμία καθ' ὁτιοῦν ἡμῶν ὀκνεῖν τὸν τελεότητος ἐφικέσθαι τὸν ἀγαθῶν, καὶ τὸ πρὸς Θεὸν ὁλοτελοῦς ἑνώσεως, εἰμὴ τὸ ὁπωσοῦν ζωῆς ἀμείνω ποιησάμενοι τὸ εἰς αὐτὸν ἀγαπᾶν, καὶ συγκινδυνεύσαι τὸ ἀληθείας ἐθελοντὴν συγχωρήσωμεν, καλοῦντος ἡμᾶς εἰς τοῦτο καιροῦ. Καὶ γοῦν ὁ κύριος

ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, πᾶς, φησι, ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· ὃ γὰρ λαβὼν τὸν σταυρὸν, οὐδὲν οἶμαι σημαίνει ἕτερον, ἢ ὃ ἀποξαίνεσθαι μὲν τοῦ κόσμου χάριν Θεοῦ, δυστυχεῖν δὲ τὰ ἐλπίσιν ἀγαθῶν, καὶ αὐτὸν παίεσθαι τὰ μὴ σώματος εἰ τύχοι ζωὴν. Ἀλλ' ὁ μὲν κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν ἡμῖν πρέποντα διαπομπεύει σταυρὸν οὐκ ἐρυθριᾷ, καὶ τοῦτο παθὼν ἕνεκα τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπησιν. ἡμεῖς δὲ οἱ δείλαιοι, καίτοι μυριάκις τὸν πόδας ταυτηνὶ καὶ ἀμαθίαν ἔχοντες γνῶ, καὶ οὐκ τῷ μηδενὸς εἰς τὸ εἶναι κεκλημένοι, τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἱδρῶτων ὑφ' ὅσον ἀποθήκην ἀποτιμώμεθα ἔαδ' ὅτε, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ἡμῖν τι παθεῖν ἕνεκα τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας, ἀφόρητον οὕτως ποιούμεθα τὴν αἰσχύνην, ὡς τὸ τῆς σωτηρίας, ἤτοι τὸν εἰωθότων φιλοψογεῖν, ὡς ἐλεθριόν τι χρῆμα παραιτούμενοι γίγνεται, τὸ ὀλίγης ταυτησὶ καὶ προσκαίρου φιλοδοξίας καταπτύοντες ὃ δικαιοῦ τῷ Θεῷ, τὸ ἀπρεπὲς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, μυρίαις τὸν κακὴν νοσοῦμεν ὑποψίαις, καὶ ταῖς ἐντεῦθεν κλήμασι περιπίπτομεν. ὑπὲρ γὰρ τὸν κύριον οἱ δοῦλοι, καὶ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον οἱ μαθηταὶ, φρονοῦμέν τε καὶ πράττομεν. Ἀλλ' ὡς τὸ οἷόν τε δίκης ἀσθενείας, πρὸς πόδας ἡμῖν οὐκ οἶδ' ὅπως κειμένης, καὶ τὸ πρέποντος ἡμέρας ἀποσφαλούσης τὸν νοῦν. ἰσέον γὰρ ὅτι καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος ὑφ' ὧν ἐποιήσατο πρὸς τὸ ῥῆσιν περὶ τοῦ σταυροῦ προσπαραινόμενος παθεῖν τὸν σωτῆρος ἡμῶν Χριστὸν· ὁ μὲν γὰρ ἔφασκεν· ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτενοῦσιν· ὁ δὲ τοῦ οἰκονομίας οὔπω σαφὲς ὂν μυστήριον, ἅτε δὴ φιλόθεός τε καὶ φιλοδιδάσκαλος ὤν, ἐξ εὐλαβείας κεκινημένος, ἔφασκεν. Ἵλεώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· καὶ μὴν πρὸς ταῦτα Χριστός; ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἔστιν οὐτωσὶ θαρρεῖν μετρίως ἡμῖν συλλέξαι τὸ ἔνθεν· εἰσόμεθα γὰρ ὅτι καιρὸν καλοῦντος εἰς ὑπόδειξιν ἀνδρείας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγῶνας ὑπὲρ ἀρετῆς εἰσαίνοντας πληπαθεῖν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ οἱ σφόδρα ἡμῶντές τε, καὶ ἀγαπῶντες ἀποκωλύωσί τι δρᾶν τῶν ὅσα τελοῦσι καιρὸν καταρθοῦσιν ἀρετῆς, τὸ αἰσθητοῖς τυχὸν ἀδόξιαν προτιθέντες, ἤγουν σκυθρωπότης τις κοσμικὴ, προσκτέον οὐδαμῶς. διαφέρουσι γὰρ κατ' οὐδὲν ἕτερον τῆς Σατανᾶ, ᾧ δὴ σκάνδαλα ἀεί τινα φίλον, τὸ ἐμμένοντες καὶ σωτῆρος, ἀπάγειν ἐκεῖ καὶ λοιδορεῖσθαι

A noſter IESVS CHRISTVS, *Qui non accipit*, inquit, *crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus*. Crucem verò ſumere, nihil aliud, opinor, ſignificat, quàm mundo propter Deum renunciare, & bonis quę ſperamus, ſi res ita poſtulat, vitam corporis poſtponere. Sed Dominus quidē noſter IESVS Chriſtus debitam nobis crucem geſtare, idque propter dilectionem erga nos pati non erubeſcit. Nos autem miſeri, quamuis ex hac terra ſenſus experte conditi, & ex nihilo ad eſſe producti pro pietate ſudores ne attingere quidem interdum audemus, ſed ſi forſan propter pietatem in Chriſtum pati iquicquam contigerit, graui ſtatim pudore victi, & aduerſariorum, aut conuiciatorum riſum ceu peſtiferum quid auerſati, Deique voluntatem temporariæ huic & inani ambitioni poſtponentes, ſuperbiâ quæ omnium, vt vno verbo dicam, mater eſt malorum laboramus, & in iſtud crimen incidimus. Serui enim ſupra dominum, & ſupra magiſtrum diſcipuli ſapimus & agimus. Verùm ô grauem infirmitatem quæ mentem noſtram obuiâ recti honeſtique præda fruſtratur. Obſeruandum verò eſt diuinum Petrum, cum ferre non poſſet quæ à Chriſto Seruatore noſtro de ſua paſſione prædicebantur, (dixerat enim Chriſtus: Ecce aſcendimus Hieroſolymam, & Filius hominis traderetur in manus peccatorum, & crucifigent eum, & interficient: Petrus verò cum Incarnationis myſterium nondum caperet, pietate motus, maximè quum Dei & magiſtri amantiſſimus eſſet, *Abſit à te Domine*, inquit, *non erit tibi hoc*. Ad quæ Chriſtus: *Vade poſt me, Satana, ſcandalum es mihi: quia non ſapis ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ hominum*. Verum non parum hinc vtilitatis nobis colligere eſt. Diſcemus enim ſi quando tempus ad ſtrenuè pro Deo certandum nos vocet, neceſſarium eſſe pro virtute adire certamina, ſed & licet qui chariſſimi nobis ſunt áliquid fortiter agere prohibeant infamia apud homines, aut mundana quadam re propoſita, cauendum ne aſſentiare. Nec enim à ſatana vllo modo differunt, qui creare ſcandala, & ab vtilis indagatione verſutis ac blandis quandoque ſermonibus abſtrahere pium ſolet

Mat. 10. 38.

Luc. 18. 31.

Mat. 16. 23.

solet. Et quidem Christus tale quid significare mihi videtur, cum ait: *Si ergo oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proiice abs te.* Quod enim offendiculum præstat, non iam nostrum esse debet, licet dilectionis lege in vnitatẽ constringatur, & naturalis coniũctionis iure nobiscum copuletur. Duoverò latrones cũ Christo crucifixi sunt istud quoq; machinante Iudæorũ malitia Ipsam quippe mortem Seruatoris longe ignominiosissimam reddentes, vnà cum iniustis iustum condemnant. Appensi verò Christo Seruatori illi fures duos populos indicant, Israelitas nimirum, & gentiles, qui mox ei coniungendi veniebant. Cur autem damnati horum populorum figura extiterunt? Iudæos siquidem Lex cõdemnabat violatæ quippe Legis reos erant: Græcos autem error. creaturam enim præ Creatore coluerunt. Sed & alio modo, qui Christo adhærent prorsus etiam crucifiguntur vnà cum ipso. mortem quippe veteris suæ conuersationis sustinentes, ad nouam quandam & Euangelicam vitam reformantur. Vnde Paulus aiebat, *Qui autem sunt* IESV *Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis.* Et rursus tanquam in sua persona de omnibus, *Ego enim per Legem, Legi mortuus sum, vt Deo viuam. Christo confixus sum cruci. viuo autem, iam non ego: viuit verò in me Christus.* Quin & ad quosdam scribit: *Si ergo mortui estis à mundo, quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis?* Mors enim mundanæ cõuersationis ad initium conuersationis & vitæ quę in Christo est nos adducit. Quòd ergo duo latrones vnà cũ Christo crucifiguntur, nobis quodãmodo significat, vt ex euentu didicimus, duos populos vnà cum Christo quodammodo cõmorituros renunciando voluptatibus mundanis, nec amplius carnaliter viuendo, sed conuicturos potiùs cum suo Domino, cum eo conuersando, suamque vitam ad eum referendo. Rationi autem figuræ nihil obstat quòd mali sunt qui vnà cum eo appenduntur. Eramus enim naturâ iræ filij, ante fidem in Christum, & morti omnes obnoxij, quemadmodum initio diximus.

Psal. 5. 24.

Galat. 2. 19.

Coloss. 2. 20.

v. 19. *Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum,* IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

Ἐγραψε δὲ καὶ πιλατος, καὶ ἔθηκε ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἦν δὲ γεγραμμένον, ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

ὅτε μαλακῆς, τὸ δὲ συμφέροντος θήρας ἐξέλκειν τὸν φιλοῦντα γνώμης εἰς τοῦτο προῤῥωμενῶν. καίμοι δοκεῖ τοιοῦτόν τι βούλεσθαι δηλοῦν, ὅταν λέγῃ Χριστός. εἰ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζῃ σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. Ὃ γὰρ ἀδικοῦν, οὐκ οἰκεῖον ἔτι, καίπερ τῇ τοῦ ἀγάπης ἀσυμβάτῳ πρὸς ἑνότητα σφίγγηται, καὶ ἡ φύσις αὐτῷ ὁ τῆς πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητος χρεὶ ζεσθαι δίκαιον. λῃστῶν δὲ δυὰς συσταυροῦται Χριστῷ, τὸ τῶν Ἰουδαίων κακουργίας ὑπονοούσης καὶ τοῦτο. ἀπημόζαντο γὰρ ὡσαύτως καὶ αὐτὸν τὸν Σωτῆρος ὑπολαμβάνοντες τὸ θάνατον, συγκαθαιρεῖσθαι τοῖς ἀνόμοις τὸ δίκαιον· σημεῖον δ' ἂν εἶεν οἱ τῆς Σωτῆρι παρηρτημένοι καλάκειται, τῶν ὅσον οὐδέπω συναφθήσεσθαι μελλόντων αὐτῷ δύο λαῶν, φημὶ δὴ τοῦ ἐξ Ισραὴλ, καὶ τοῦ ἐξ ἐθνῶν. κατάκειται γὰρ ἡδὴ τί τῶν τοιούτων ὁ τύπος; Ἰουδαίοις μὲν γὰρ ὁ νόμος καθάκειται ἐδείκνυεν, ἔνοχοι γὰρ ἦσαν τοῖς παραβάσεσιν, Ἕλλησι δὲ ἡ πλάνη· ἐλεληθύησι γὰρ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα. καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον οἱ Χριστῷ κολλώμενοι, καὶ συσταυροῦσθαι πρώτως αὐτῷ θάνατον γὰρ ὡσανεὶ τὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀναστροφῆς ὑπομένοντες, πρὸς καινὴν ζωὴν καὶ ἀγγελικὴν ἀναμορφοῦνται ζωήν. καὶ γοῦν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· οἱ δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Καὶ πάλιν ὡς ὁ τοῖς καθ' ἑαυτὸν πρὸς πάντων· ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου, νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. ὑπισχνεῖται δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς· εἰ οὖν ἀπεθάνετε ἐν τῷ κόσμῳ, τί ὡς ζῶντες ἐν τῷ κόσμῳ * χρηματίζεσθε. θάνατος γὰρ κοσμικῆς ἀναστροφῆς εἰς ἀρχαίαν ἀναφέρει τὸν Χριστῷ πολιτείαν καὶ ζωήν. σκόπει δὲ ἡ συσταύρωσις τῶν δύο λῃστῶν, σημαίνει πῶς ἡμῖν, ἀφ' ὧν συμβεβήκοτος, τὰ δύο λαοὶ τὰ ἐξ ἐθνῶν, σὺν τῷ ἐξ Ἰουδαίων, ὡς ἂν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καθάπερ ὁ ἀποβαλὼν κοσμικὰς ἡδονάς, καὶ μηκέτι ζῶν ἑλέσθαι σαρκικῶς, συζησομένων μᾶλλον τῇ ἰδίᾳ διαθέσει· ὅσον ἥκειν εἰς τὸ αὐτῷ πολιτεύεσθαι, καὶ αὐτὸ τὸ ἰδίως ἀναγεγράφθαι ζωῇ. λυμαίνεται δὲ τῇ τοῦ εἰκόνος δυνάμει, ὁ κακοῦργος εἰς τοὺς συγκεχρεμασμένους· ἢ ὧν γὰρ τέκνα φύσει ὀργῆς πρὸς τὸ εἰς Χριστὸν πίστεως, καὶ θανάτῳ πρώτως ἔνοχοι, καθάπερ εἴπομεν τὸ ἀρχῇ.

Vulg. lymanizetur;

v.20. *Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est* IESVS. *Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.*

A Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστί, Ρωμαϊστί, Ἑλληνιστί.

Diuino quodam & ineffabili consilio factum arbitror, vt titulus triplici lingua positus sit, Hebraicè, Latinè, & Græcè. Apertè enim per illas tres linguas omnium celeberrimas Seruatoris nostri regnum fatebatur, & primitias veluti quasdam crucifixo scriptæ de eo prophetiæ offerebat. Dixit enim alicubi Daniel sapientissimus datum ei esse honorem, & regnum, & omnes tribus ac linguas ei subiectum iri. Quin & *Phil.2.10* Paulus ille sanctissimus scribit clamans, flectẽdum ei omne genu, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnem linguam confessuram quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Titulus ergo iste Regem Iesum prædicans confessionis linguarum quodammodo verè sunt primitiæ. Sed & Iudæos impietatis accusabat cum ad legendum confluentibus tantum non vociferaretur, eos per extremum stuporem suum Regem ac Dominum in crucem egisse, dilectione eius planè reiecta.

Εὐμηχάνως δέ λέγω, καὶ ἀφ' ἑτέρας τινὸς καὶ ἀῤῥήτου πάλιν οἰκονομίας αἰνιττομένης τὸν τίτλον φαίνεσθαι τῷ σταυρωθέντι ἐχόντα τὰ γράμματα Ἑβραϊστί, Ρωμαϊστί, Ἑλληνιστί· προεῤῥήθη γὰρ σαφῶς τὸ σωτήριον ἡμῶν βασιλείαν ὁμολογῶν ἀφ' ἱερείων τινῶν τὰ ἀπαρχὰς ὥσπερ τινὰς τῷ ἐσταυρωθέντι προσάγων τὰ περὶ αὐτοῦ ἀληθείας προφητείας. ἔφη γάρ που Δανιὴλ ὁ σοφώτατος, ὅτι αὐτῷ ἐδόθη τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. ἀνὴρ καὶ Παῦλος ἡμῖν ὁ ἱερώτατος ἀποστόλων βοᾷ, ὅτι πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός. ἀπαρχήν τινα γοῦν ὡσπερ τις μήνυσις τῶν γλωσσῶν ὁμολογίας, ὁ τίτλος οὗτος, βασιλέα κηρύττων τὸν Ἰησοῦν. οὗτος δὲ καὶ ἑτέρως τῶν Ἰουδαίων ἀφιλοθεΐας κατήγορος, μονονουχὶ διαῤῥήδην αἰσχρηγοῦσι τοῖς σωθεῖσι πρὸς ἀναγνῶσιν, ὅτι τὸν οἰκεῖον ἐσταύρωσαν βασιλέα, κηρύττων τὸν Ἰησοῦν. οὗτος δὲ καὶ ἑτέρως τῶν Ἰουδαίων ἀφιλοθεΐας κατήγορος, μονονουχὶ διαῤῥήδην αἰσχρηγοῦσι τοῖς σωθεῖσι πρὸς ἀναγνῶσιν, ὅτι τὸν οἰκεῖον ἐσταύρωσαν βασιλέα, καὶ κύριον τὸν εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀλογήσαντες πάντως, καὶ πρὸς τοῦ ἁπάντων ἐχάτου ἀναθησίας πεισθέντες οἱ δείλαιοι.

v. 21. *Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum, Noli scribere, Rex Iudæorum: sed Quia ipse dixerit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus, quod scripsi, scripsi.*

Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων· μὴ γράφε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, ὃ γέγραφα, γέγραφα.

Iudæorum principes inscriptionem tituli ferre nequeunt, & acri punguntur inuidia. Iterum autem Christi regnum abnegant, & verè quidem aiunt eum nusquam regnasse, nec in regem assumptum esse, sed eiusceмodi verbis vsum esse, præ insigni væcordia nescientes mentiri non posse veritatis naturam. Christũ autem esse veritatẽ Rex itaque Iudæorum est, quandoquidem seipsum ita nuncupasse arguitur, & sua voce istud Iudæi confirmant. Pilatus verò titulum mutari petentibus non annuit, non vsquequaque Seruatoris nostri

Ἀφορήτως ἔχουσι πρὸς τὸ ὅτι τῷ πίνακι γράφειν, οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καὶ σφισὶν αὐτοῖς εἰσιόντα με φθόνος. ἀρνοῦνται γὴ πάλιν τὴν Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ ἀληθῶς μὴν αὐτὸν ἐπάρξαι φασὶν, ὅτι μὴν εἰς βασιλέα προσδεδέχθαι πώποτε, λόγῳ γοῦν μὴν κεχρῆσθαι τοιούτῳ φασὶν, ὃν πολλῆς ἀγνοίας τὸ σύνοπτον αὐτοῖς δύναμιν ἠγνοηκότες καὶ τοῦτο, ὡς ὑπ' αὐτῶν ψευδομυθῆσαί ποτε τὸ ἀληθείας ἐν φύσει. ἀληθὴς γὴ ὁ Χριστός. βασιλεὺς οὖν ἀρα τῶν Ἰουδαίων, εἴπερ ὕπως ἑαυτὸν ἐλέγχεται κακλήσκων, καθὰ καὶ αὐτοῖς δι' οἰκείας τοῦτο κρατυνόντων φωνῆς. ἀποστίλβει δὲ Πιλάτος μέχρι ποιήσεως τῷ γράφειν ἐξαιτοῦσιν ἐναντία, ὑ μέχρι πάντως τοῦ τὸν σωτῆρος ἡμῶν

ἀδικῆσαι δόξαν συγχωρούμενος, ἤτοι δῆλον ὅτι καὶ ἀῤῥήτῳ νεύματι. πεπηγυίας γὰρ καὶ ἀσυκοφάντους ἡ Χριστοῦ βασιλείας, κἂν Ἰουδαῖοι μὴ βούλωνται, ἀλλ' ἀναγκαίως ἐλέγχουσι τὰς εἰς αὐτὸν δόξης τοῦ ὁμολογίας.

gloriam ab iis violari permittens. diuino videlicet atque ineffabili nutu. Stabile quippe & calumniæ expers vel nolentibus Iudæis Christi regnum est. qui confessionem maiestatis eius adulterare conantur.

Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ (καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος) καὶ τὸν χιτῶνα. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῆς ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ τίνος ἔσται· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέγουσα, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον· οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν.

v. 23. & 24. *Milites ergo quum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsultilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.*

Διενείμαντο μὲν οἱ στρατιῶται τὰ τοῦ Σωτῆρος ἱμάτια, θηριωδεστάτης ἀλιτότητος, καὶ τὴν ἐσθῆτα αὐτοῖς ἀπόνου θεραπείας καὶ τοῦτο δήκωσιν σημεῖον. εἰώθασι γάρ πως ὅσοι τοῖς κολαστοῖς ἥκιστα μὲν ἐπαλγεῖν ταῖς τῶν κολαζόντων ἀλγηδονείαις, ἀπανθρωπεύεσθαι δὲ ἢ πρεσβῆναι ἑαυτοὺς ὅτι τοῖς προτεθνηκόσιν ὑπηρετεῖν, καὶ ταῖς τῶν παρόντων ἐπιθυμίαις συμφορᾶς, καὶ ὡσπερεί τινα κληρονομικὸν ἐπιγινόμενον εἰς αὐτοὺς, δίκαιόν τι καὶ νομίμου λόγου, τὰ τῶν ἱματίων ποιεῖσθαι σφετερισμόν. εἰς τέσσαρα δὴ οὖν διελόντες μέρη τὰ διηρπασμένα, σῶόν τε καὶ ἀδιάτμητον τηρῆσαι τὸ ἕνα. διαῤῥηγνύναι γὰρ οὐδαμῶς ἔδοξεν αὐτοῖς· κληρωτὸν δὲ τοῦτο ἐποιήσαντο δῶρον. οὐ γὰρ ἐνεχώρει ψεύσασθαι λέγοντα τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ ψάλλοντος φωνῆς, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. ταῦτα μὲν οὖν ἀπόῤῥητα προεφωνήθη ἡμῖν, ἵν' εἰδείημεν ἡμεῖς τοῦ μὴ ἐκβαίνειν τοὺς λόγους συμβαίνοντες, ὅτι καὶ αὐτὸς ὅδε ὁ προειρημένος ἦν τε ὑπὲρ ἡμῶν τὸ τῆς καθ' ἡμᾶς εἰκόνι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τεθνεῶτα προσδοκώμενος. οὐ γὰρ δή τις οἰήσεται νοῦν ἔχων, ὡς ἰώμενός ποτε αὖ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀσεβεστάτην, διὰλίζειν τὰ κάτωπα, τοῦτ' ἔστι τὰ λεπτὰ τε καὶ ἰχθύδια τὸ πανεμπρεμὲς προεφώνει, ὡς καὶ τὸν τῶν ἱματίων μεμηχανῆσθαι διανομῆς, καθάπερ ἢ ὡσπερεί τινα, τοῦτ' ἔστι τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφερῆ τὸ ἐλεμπρεμὲς εἰς ἀπόδειξιν οὐ πολλοῦ τινος ἀξιώσας λόγου, προκεχειρισμένου μετ' ἐκείνων καὶ ταῦτα. προῆν μὲν ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι Θεὸς καὶ φύσει ὑπάρχων, τὸν ἔσταλμένων ἡγεμόνων ἐγένετο. εἶπε πρὸς τούτοις,

Diuiserunt milites Seruatoris vestimenta, belluinæ suæ feritatis & immanitatis hoc insuper signum edentes. Solent enim tortores damnatorum cruciatibus nequaquam indolere, sed ferociùs interdum quàm ministros deceat, miserorum calamitatibus insultare, eorumque vestes quasi hæreditario iure ad se pertinentes sibi vindicare. In quatuor igitur partes Seruatoris vestimenta partiti saluam & indiuisam conseruant tunicam vnam. nec enim discerpere volunt, ne prorsus inutilem eam redderent. quamobrem sortitione tradi eam statuerunt. Mentiri quippe Christus non poterat, qui per Psalmistæ vocem dixit, *Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Hæc igitur omnia vtiliter prædicta sunt, vt cum rerum euentu verba conferentes agnosceremus eum ipsum esse qui prædictus est, quem venturum pro nobis in forma nostra, & pro vita omnium morituram sperabamus. Nec enim quisquam sanæ mentis putauerit ipsum quoq; seruatorem instar Iudæorum excolare culicem, hoc est minuta quæque & exigua passionis suæ prædicere, adeò vt partita esse vestimenta sua meminerit, & camelum quodammodo doglutire, hoc est, magnos & immanes impietatis ausus pro nihilo habere, sed hæc cum illis prædixisse. Primùm quidem, vt agnoscamus quòd cum Deus sit naturâ suâ, futurum nihil ignorauit: deinde vt creda-

Mat. 27. 35.

mus ipsum illum esse verè qui prædictus est, innumeris miraculis ad veritatis agnitionem deducti. Iam verò si quid aliud audire iuuat de vestimentorum partitione, quod nihil damni quidem auditoribus sed commodi nonnihil allaturum sit, hoc porro dicam. In quatuor partes cum Seruatoris vestimenta diuidant, tunicam tamen relinquunt vnam illã indiuisam, ineffabili sapientia Vnigeniti sic disponente, vt id mysticæ quasi quoddam signum esset dispensationis, qua quatuor orbis partes ad salutem essent adducendæ. Nam partes orbis quatuor sortitæ sunt quodammodo & impartibiliter habent sacrosanctum Verbi indumentum, hoc est corpus eius. In minutas enim partes sigillatim distributus, & vniuscuiusque animam cum corpore sanctificans per suam carnem vnigenitus, integrè & indiuisè est in omnibus vnus existens vbique. nequaquam enim diuisus est, vt Paulus docet. Talem nobis eius mysterij vim ac rationem Legis vmbra quoque designat Agnum quippe congruo tempore sumi iubebat, non ab vnoquoque viritim agnum vnum, sed per familias ac domos. *Assumet* enim, inquit, *secum vnusquisque vicinum & propinquum suum.* & sic in multos agnum diuidi iussit. Sed ne rursus de domo in domum comportatis eius carnibus diuidi proinde putaretur, insuper mandat dicens: *In domo vna manducabitur: & non efferetis de carnibus eius foras.* Obserua enim, quo pacto, sicut modò dixi, in figuris & vmbra scriptura notet eum in multos quidem diuidi, quotquot in vna domo forsan erant, sed consultissimè rursus non diuidi putetur, verùm perfectè & integrè vnus in omnibus diuisim simul & indiuisim reperiatur. Tale quid etiam de vestimentis eius intelliges. Hæc enim in quatuor partes diuisa fuerunt, mansit tamen indiuisa tunica. Non abs re verò addi potest, quòd si quis velit tunicam illam inconsutilem, à summo contextam per totum, intellectualiter ad significandum sanctum Christi corpus traducere, propterea quod absque congressu & commixtione vlla viri & mulieris factum sit, sed Spiritus efficacia & virtute superna in conuenientem figuram conformatum, istud quoque suscipiatur. Obseruationes enim quæ rebus necessariis damni nihil inferunt, sed

1. Cor. 1. 13.

Exod. 12.

Ibidem. v. 46.

A ἵνα πιστεύσωμεν αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι τὸν προκεκηρυγμένον, ἀφ' πολλῶν ὅσων τῶν ἐπ' αὐτῷ τετελεσμένων ὅτι τὸν τῆς ἀληθείας ὑπόγραφον πεδηγοῦνται. εἰ δ' ἄρα καὶ πάλιν ἡ ὅτι τῆς τῶν ἱματίων διαιρέσεως ὠφελεμένους εἰπεῖν, ἃ μὲν βλάβος μὴν οἵοις πολυτελῶς ἔσεσθαι, ὁπόσα δ' ἄρα τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἐρῶ δὴ καὶ τοῦτο. εἰς τέσσαρα μέρη τοὺς φορεῖς διελόντες ἱμάτια, ἀμείωτον παρέδοσαν εἶναι, τὸ ἀφράστου σοφίας τοῦ μονογενοῦς διοικονόμου ἁπλοῦν ὡσαύτως τι καὶ ἄμικτον τοῦτο σημεῖον μυστικῆς οἰκονομίας, δι' ἧς ἐμβεβηκὰ τέσσαρα τὸ οἰκουμενικὸς διαιρούμενος μέρη. ἐμείωτον γὰρ οἱονεί πως, ἡ ἀμειώτως ἔχει τὰ τὸ οἰκουμενικὸς τέσσαρα μέρη ὅλον ὄντως τὸ λόγου περίβλημα, τοῦτ' ἔστι, τὸ σῶμα αὐτοῦ. καθαιρεματιζόμενος γὰρ καθ' ἕνα, ἡ τὸ ἑκάστου ψυχὴν ἁγιάζων μετὰ τοῦ σώματος ἀφ' ἑαυτοῦ ἰδίας σαρκὸς ὁ μονογενὴς, ὁλοκλήρως ἡ ἀμείωτος ἐν ἅπασι ἔνεστιν εἰς ὑπεραρχὴν πληρωτικήν. μεμείωται γὰρ ἐδαμῶς κατὰ τὸν Παύλου φωνήν· διαιρεῖται μὴν τοῦ κατ' αὐτὸν μυστηρίου τὸ δυνάμει ἡ τοῦ νόμου καταγραφὴ σκιά. διετύπου γὰρ λαμβάνεσθαι τὸ ἀμνὸν κατ' αὐτὸ παρέπεμπε χρεών. λαμβάνεσθαι δέ πως, ἐκ ἑκάστῳ κατ' οἰκίαν ἀμνὸν ἕνα, κατ' οἶκον δὲ μᾶλλον ἡ κατὰ πλῆθος. συλλήψεσθαι γάρ, φησιν, ἕκαστος τὸν γείτονα, ἡ πλησίον αὐτοῦ. καὶ μείζεσι μὲν οὕτω κεχάλκευκεν εἰς πολλοὺς τὸ ἀμνόν. ἀλλ' ἵνα μὴ πάλιν ἐξ οἴκου παρὰ οἴκων ἀποκομιζόντων αὐτοῦ τὸ κρέας καταμείζεσθαί πως δόξῃ τῇ δοκῇ, παρεσιτισμένῃ λέγων. ἐν οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται· οὐκ ἐξοίσετε ἀπὸ τοῦ κρέως αὐτοῦ ἔξω. ἀσφαλῶς γὰρ ὅπως, καθαπαξ ἔφην ἁπλῶς, καὶ ἐν τύποις αὐτοῦ, ἡ σκιᾷς τετήρηκεν ἡ γραφὴ τὸ μείζεσι μὲν εἰς πολλοὺς, οἷον εἰ εἶεν ἐν ἑκάστῃ τυχὸν οἰκίᾳ, παρεμβήσεται ἡ πάλιν, ἐν τὸ μὴ μείζεσθαι δοκεῖν, ἀλλὰ πλείωσι καὶ ὁλοκλήρως, ὡς ἕνα ἐν πᾶσι μείωτόν τε ἅμα, ἐν ἀμείωτον διείσκεσι. διοῦσιν δὲ τί νοήσῃς καὶ ὅτι τοῖς ἱματίοις αὐτοῦ· τὰ μὲν γὰρ εἰς τέσσαρα διενεμήθη μέρη, μεμένηκε γεμὶς ἀδιαίρετος ὁ χιτών· λυπεῖ δ' οὐδὲν παρεθεῖναι κἀκεῖνο, ὡς εἴπερ ἦν ἔλαιπε τὸ χιτῶνα τὸ αὐθενὲς ὑφαντόν τε καὶ ἄῤῥαφον, ὅσον ἥκανεν εἰς θεοείας δυνάμεως εἰς δήλωσιν παρεπέπιπτο ἁγίου σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀφ' οὗ σαυτοῦ καὶ οἱονεὶ συμβολῆς ἄνευ τὸ αἱματός τε καὶ γυναικὸς ἡμέσθαι τοῦτο, τῇ δ' τοῦ πνεύματος ἐνεργείᾳ ἐν τῇ δυνάμει τῇ ἄνωθεν εἰς ὃ αὐτῷ παρέπον ἐξυφάνθαι χῆμα, δεδήλωκε καὶ τοῦτο· τὰ γὰρ δὴ τὸ θεαρμιζ', οὐδὲν χρὴ τὸ αἰσθητῶν εἰσκομίζοντα βλάβος, ὡδί-

nèra mens mulierum ad infirmiores cogitationes abrepta sit? Aque hæc quidem dicimus, non vanâ, vt quidam sibi persuaserit, coniectura ducti, sed ex iis quæ scripta sunt, hæc de Domini matre suspicantes. Meminimus enim Simeonem iustum susceptο in vlnas Domino adhuc infante, gratias egisse ac dixisse: *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Et ad ipsam sanctam virginem dixisse: *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Gladium enim aiebat acutissimam vim passionis quæ mulieris animum in absurdas cogitationes auocaret. Tentationes enim animos probant eorum qui patiuntur, & insitas eis cogitationes patefaciunt.

Luc. 2. 29.

Ibid. 34.

v. 26. & 27. *Quum vidisset ergo* IESVS *matrem & discipulum astantem, quem diligebat, dicit matri sua, Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua-*

Prouidit matri, in ipso passionis æstu eo quodammodo contempto. nam etsi patiebatur, erat tamen impassibilis Tradit autem eam charo suo discipulo, Ioanni videlicet, huius libri scriptori, & domum deducere iubet, eamque matris loco habere, matrique vicissim mandat, vt charum discipulum filij loco habeat, charitate nimirum & dilectione naturalis filij officium implendo. Sed nunquid hæc quæso carnis studio Christus ait, vt stulti quidam opinati sunt? Absit tanta dementia. solis enim mentis emotæ hominibus conuenit eò venire vecordiæ. Quid ergo vtile Christus hîc præstitit? Primùm quidem dicimus eum documentum in Lege quoque positum firmare voluisse. Quid enim lex Mosaica dicebat? *Honora patrem tuum & matrem tuam, vt bene tibi sit.* Neque verò id solummodò fieri iussit, sed vltimum insuper nobis supplicium est interminatus, nisi fecerimus, eodemque propemodum loco posuit in Deum peccare, & in parentes. Lex enim blasphemum ca-

Ex. 2. 20

A τὴν δόξαν, εἰ καὶ τοῖς ὀνόλας ἀθενεστέροις ὁ τρυφερὸς τῆ γυναικὸς συμπράζετο νοεῖς; ἢ ταῦτα φαμὲν οὐ κενοφρονοῦντες μᾶλλον ὡς αὖ τῳ δοκεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν γεγραμμένων εἰκάζοντες τὴν τοῦ κυρίου μητέρα ἰόντες εἰς ὑποψίαν. μεμνήμεθα γὰρ ὅτι Συμεὼν ὁ δίκαιος, ὅτε βρέφος ὄντα τὸν κύριον εἰς τὰς ἀγκάλας εἰδέξατο, καὶ δοξολογήσας, καὶ εἰπὼν· νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, καὶ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ. ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. καὶ πρὸς αὐτὴν ἔφη τὴν ἁγίαν παρθένον· ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν, καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. ῥομφαίαν γὰρ ἔλεγε τὴν ἐξειδωτὴν πάθους περιβολὴν περὶ λογισμοὺς ἐκ τόπου κεκαθαρμένους τὴν γυναικὸν τὸν νοῦν. δοκιμάζουσι γὰρ οἱ πειρασμοὶ τὰς τῶν πασχόντων καρδίας, καὶ τοὺς ἐνόντας αὐταῖς ἀπογυμνοῦσι λογισμούς.

B

C

Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα, ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρί· γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου. εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ, ἴδε ἡ μήτηρ σου. καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας, ἔλαβεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια.

Προεῖδεν τὴν μητέρα, ἀληθῶς ὡς τὸ τῷ πάθους ἀκμῆς· ἦν γὰρ καὶ πάσχων ἀπαθής. παραδίδωσι τῷ ἠγαπημένῳ μαθητῇ. Ἰωάννης δὲ οὗτός ἐστιν ὁ τῆς βιβλίου συγγραφεύς, ἀπάγειν τὸν οἰκαδε κελεύει, καὶ οἰκεῖαν ποιεῖσθαι μητέρα, αὐτήν τε αὖ πάλιν παρεγγυᾷ τὸν γνήσιον υἱὸν αὐτῇ ἀντὶ ἐτέρου παρέχειν, ἢ υἱὸν ἀληθῶς, ἀγάπης δηλονότι, καὶ φιλοστοργίας, τὸ τῆς φύσεως υἱοῦ πληρωτικόν τε καὶ ἀπομιμούμενον χρείαν. ἀλλ' ὡς τις φήσειεν τῶν ἀσυνέτων ἴσως, ἆρα μὴ φιλοσαρκήσας τοιαῦτά φησιν ὁ Χριστός; ἄπαγε τῆς δυσβουλίας. ἁρμόσει γὰρ μόνοις τοῖς ἀπλήκτων ἔχουσι τὴν διανοίαν, τὸ περὶ τῦτο μωρίας καταλιθεῖν. τί οὖν ἆρα τὸ χρησίμως εἰργάζετο διὰ τῦτου Χριστός; πρῶτον μὲν ἐκδύσασθαι φαμὲν, ὅτι μάθημα κατεῖδεν ἤθελε δὲ καὶ νόμῳ τεθεμελιῶσθαι. τί γὰρ ὁ διὰ Μωσέως ἔφη θεσμός; τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα σοὶ γένηται. ἐπὶ μείζονι τῷ προτρέπεσθαι δὴν τὸ ὑπὲρ τῦτου λόγον ἡμῖν ἐπέθηκεν, ἀλλ' ἤδη καὶ τὸ ἐσχάτων ἡμῖν προσπέλασε δίκην τοῖς μὴ τῦτο δρᾶν ἐλομένοις· ἐν ᾧ δὲ ὡς τέθηκε λόγῳ τὸ εἰς Θεὸν ἁμαρτεῖν καὶ τοὺς γεννήσαντας. τὸ μὲν γὰρ δύσφημον ὁ νόμος τῷ

D

E

mentes, & igneis ardoribus præcordia vrentes. Etenim difficile non erat omnipotenti Verbo Dei id à sua carne remouere: verùm sicut cætera ita hoc quoque sponte perpessus est. Potum itaque petit: verum illi tam longè ab omni humanitate & dilectione Dei aberant, vt pro salubri potu pernicioſum obtulerint, ipsumque charitatis opus impietatis accessionem fecerint, Quòd enim petenti potum offerunt, nunquid speciem præ se fert charitatis? At fieri non poterat vt diuina scriptura falleretur, quæ tanquam ex persona Christi nostri seruatoris de iis infit: *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.* Cæterum beatus quidem Euangelista Ioannes spongiam aceto plenam & hyssopo circumpositam obtulisse ait. Lucas verò nulla huius rei facta mentione, obtulisse acetum duntaxat asseruit. Matthæus autem & Marcus arundini spongiam circumpositam aiunt. Qua in re discrepasse forsan existimabunt aliqui sanctos Euangelistas: sed nemo sanæ mentis tale quid sibi finxerit. Genus enim illud impietatis non vno modo quidem sed multis peractum est: Ideóque diuinus ille Lucas nihil moratus modum exponere quo Iudæi obtulerant, acetum ei duntaxat oblatum ait. Dubium autem non est Euangelistas in rebus adeò minutis & non magni momenti non discrepare, quamuis in necessariis maximè consentiant. Cur ergo alij aliter id referunt? Nempe quia patet multis extitisse impietatis ministros milites nimirum, qui eum in crucem egerant: sed multos insuper Iudæos crudelitatis modum inter se partitos esse. Alij siquidem spongia arundini circumpositâ, alij hyssopi ligno (herbæ genus est) potum IESV tradebant. quod in suum quidem caput miseri conflabant. seipsos enim omni misericordia indignos faciunt dum omnem humanitatis speciem exuunt.

Psal.68. 22.

Mat. 27 Marc. 15 36.

A πάντες ἀφηκότες ἀπολέσχον. ἐμὲ μὲν γὰρ ἡ χαλεπὸν τῷ παντὶ ἰσχύοντι Θεῷ λόγῳ ἀποξῆσαι καὶ τοῦτο τῆς ἰδίας σαρκὸς, ἀλλ' ὥσπερ ἐφῆκε παθεῖν τἆλλα, πάσχει καὶ τοῦτο καθ' ἑκούσιον βούλησιν. ὀξυμοῦ ἐζήτει πιεῖν. οἱ δὲ ἦσαν οὕτως ἀφιλανθρώπευτοι, καὶ ἀγάπης τῆς φιλοθέου μακρὰν, ὡς ἀντὶ ποτοῦ πεφυκότος ὠφελεῖν, δ ἀδικοῦν ὑπεδύοντο, καὶ προσθήκην ἀσεβείας καὶ αὐτὸ τῆς ἀγάπης τὸ χρῆμα ποιήσασθαι. τὸ γὰρ B ὅλως αἰτοῦντι προσενεγκεῖν, πῶς οὐχὶ τὸ τῆς ἀγάπης ἐπλάττετο σῆμα; ἀλλ' οὐκ ἐμὲ ἐφικτὸν ἀφανίσασθαί ποτε τὴν ἱστορίαν γραφῆς, ὡς ἂν προσώπου λέγοντος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ταῦτ' αὐτῆς. καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. ἀλλ' ὁ μὲν μακάριος εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, C τὸν σπόγγον τῷ ὄξους ὑσσώπῳ περιθέντας προσενεγκόντα φησί. Λουκᾶς γεμὴν οὐδεὶς τοῦτο τὸ ῥῆμα ἐπεμαθήσ ἰδιούτου, μόνον ὅτι προσήνεγκεν ὄξος διηγεῖται· Ματθαῖος δὲ καὶ Μάρκος, καλάμῳ τὸν σπόγγον περιτεθεῖσθαι φασί· καὶ ἀφωνῆσαι μὲν ἴσως οἰήσονταί τινες τοὺς ἁγίους εὐαγγελιστάς· πάθοι δ' ἂν οὐδεὶς ἔμφρων τῶν ἐξ ἀφηγουμένων οὐδὲν ἐν τοῖς ἰδιώταις αὐτῶν. τὸ γὰρ εἶδος τῆς ἀσεβείας, οὐχὶ δὶς πάντας τι καὶ ἁπλῶς, καὶ πίνα D τρόπον ἐπεξέπεσε ζητητέον. ἐπεὶ δὴ καὶ ὁ θεσπέσιος Λουκᾶς οὐδενὸς ἀξιώσας λόγου τὴν προσαγωγὴν τοῦ ξύλου, ἀκριβέστερον ὄξος αὐτῷ διδόντι προσενεχθῆναί φησιν. ἔστι δὲ οὐκ ἀμφίβολον, ὡς οὐκ ἂν ἀνήλωσε τὸ τῆς οὕτω μικρᾶς, καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίους ἀντιφώνησαν οἱ διαγγελισταὶ, κἂν σιωπηθέντες καὶ τὸ τοῖς ἀναγκαίοις, ὅτι μάλιστα συμβαίνοντές τε καὶ συμφωνοῦμενοι. τῆς δὲν τὶ διαφορᾶ θεραπείας, * δὶ πίνα δέξεται ξύλον. οὐδαμοῦθεν ἀμφίβολον, ὅτι πολλοί τινες ἦσαν τῆς τοῦ Χριστοῦ δυσεβείας οἱ ὑπηρέται, φημὶ δὲ στρατιῶται, οἵτινες αὐτὸν ἀπεκόμισαν ἐπὶ τὸν σταυρόν. πλῆθος δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸν τῆς ὠμότητος ἐμερίζοντο ξύλον, καὶ οἱ μὲν καλάμῳ περιθέντες τὸν σπόγγον, οἱ δὲ τῷ ξύλῳ τῆς καλουμένης ὑσσώπου, βοτάνης δὲ εἶδος τὸ ὕσσωπος, ἐπότιζον τὸν Ἰησοῦν, ἔστιν δὲ καὶ τοῦτο κατὰ τῆς οἰκείας οἱ δίλογοι κεφαλῆς. τὸ γὰρ μηδαμοῦθεν ἐλεεῖσθαι δὴν ἑαυτοὺς οὐκ εἰδότες κατεσκεδάζον, ἄπονθ μὲν ἡμερότητος, καὶ φιλανθρωπίας εἶδος ἀποδυσάμενοι, τοῖς δὲ οὕτω παλαιόφοις ἐλεμήμασι μᾶλλον τὰς ἑαυτῶν δυσεβείας ἀμιλλώμενοι.

* ἢ. δ' πίνα δυσεβείας δέξεται ξύλον;

διὸ φησὶν ἀφ' φωνῆς Ιεζεκιὴλ τῆ προφήτου πρὸς τὴν τῶν Ιουδαίων μητέρα, φημὶ δὴ τὴν Ιερουσαλὴμ ἔφασκεν ὁ Θεὸς, καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι. τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλήν σου. ἀφ' δὲ φωνῆς Ησαΐου, πρὸς τὸν ἀνομώτατον Ισραὴλ, καὶ τῷ αὐόμῳ, πανταχῆ τὰ ἔργα τῆς χειρὸς αὐτοῦ συμβήσονται αὐτῷ. ἐφ' ἅπασι μὲν οὖν οἷς ἤδη πεπλησμένοις ἀσεβείαις τε καὶ ἀνοσιουργίαις τολμήμασιν ἀπρόφθη καὶ τοῦτο κατὰ Χριστοῦ. ἔσται δὲ οὖν ὅμως εἰς ὄνησιν ἡμετέρων ὁ ὑπογεγραμμένος. εἰσόλλυσα γὰρ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ πάλιν, ὅτι τοῖς φιλήθεσι ἔχεσι τὴν ἕξιν, καὶ ἀγάπῃ τῇ εἰς Χριστὸν ἐρηρεισμένοις, ἀκαταλήκτως ὡσαύτως ἔσται πόλεμος ἀπὸ τῶν φερομένων τὰ σόφισμα, οἳ καὶ μίαν ἐχάτης δύναμιν τὴν κατ' αὐτῶν μαρίσαι οὐκ ἀποδύσονται, ἀριμοῖς πολυτρόποις ἐξαρτύοντες πειρασμοῖς, καὶ πάσῃ εἴδος ὑπεύθυνον κατασκάζοντες τῆς ψυχῆς ἀδικεῖν. ἀλλ' ὡσαύτως ἡ κατάπαυσις ὁ πόνος, ἀκαταλήκτου ἔσται καὶ τῆς θύμησις τὸ μῆκος· καὶ ὡσαύτως οὐκ ἐλεύσεται τὰ δεινά, καὶ οὐκ ἐν τῇ περιέχεσθαι θλίψις, ὅτως ἡ πεπαύσεται τῶν ἀγίων τὰ ἀγαθά, ἀφανῶς δὲ πάντως, καὶ ἔσται διηνεκὴς καὶ οὐκ ἐκ τῆς δοκιμασίας χάρις.

A Idcirco per vocem Ezechielis Prophetæ ad Iudæorum matrem Hierusalem dicebat Deus, *Sicut fecisti, sic erit tibi. retributio tua reddetur tibi in caput tuum.* Per Esaiam verò ad iniquissimum Israelem: *Va iniquo: mala secundum opera manuum eius accident ei.* Supra omnia itaque quæcunque impiè ac nefariè hactenus perpetrata sunt, aduersus Christum factum B istud est. Erit tamen nobis exemplum non inutile. hinc enim rursus discemus perpetuum quoddam in Dei cultores & eos qui charitate in Christum nituntur manere bellum ab aduersariis, qui & ad extremum vsque spiritum furorem in eos non exuent, structis vndique acerbis tentationibus ac periculis excogitatis. Sed quemadmodum non cessauit labor, ita perpetua erit felicitas: & quemadmodum afflictiones non C cessarunt ac tentationum tribulatio, ita nec cessabunt sanctorum bona, sed gratia splendoris & gloriæ æterna futura est atque perpetua.

Ὅτι οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ιησοῦς, εἶπε, τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

v. 30. *Quum ergo accepisset* IESVS *acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.* D

Περιττὸν δὲ καὶ τοῦτο τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο, τετελέσθαι φησὶν ὁ σωτὴρ τῆς Ιουδαίων ἀσεβείας δηλονότι τὸ μέγεθος, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν παρανοίας τὴν ὑπερβολήν. τί γὰρ ἔτι τῆς Ιουδαίοις τὸ ἀνεπιτήδευτον, τί δὲ τῶν εἰς ἄκρον ἡκόντων ἀπέστη θεομισίας ἢ μεμελέτηκε; ποῖος γὰρ αἰκίας παρελείφθη τρόπος, ὕβρεως δὲ τῆς ἐσχάτης τί παρέντες ἐφαίνοντο; διὸ ἀληθῶς δικαίως τετελέσθαι φησὶν, ἀλλ' ὥρας ἤδη καλούσης τῆς εἰς τὸ καὶ ἀϋλοῖς ἐφηλαγγίζεσθαι ἀφθῆ ἀφθαρσίαν πνεύμασιν. ἐπιδήμησε γὰρ, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ, καὶ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν εἰσίδῃ τὸν θάνατον, καὶ τὸ κοινὸν δὴ τοῦτο τῆς ἡμετέρας φύσεως ὑπομείνῃ πάθος, δῆλον δὲ ὅτι κατὰ σάρκα, καίτοι ζωὴν κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὡς Θεὸς, ἵνα σκυλεύσας τὸν ᾅδην καταρθώσῃ τῇ ἀθανασίᾳ φύσει τὴν εἰς ζωὴν ἀναδρομὴν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν ἀναδειχθείς, κατὰ τὰς γραφάς. ἔκλινε

Hoc quoque cæteris addito, consummatum esse ait impietatis Iudaicæ modum, & impotentem sæuiendi animum. Quid enim Iudæi intentatum reliquerũt, aut quid non extremæ crudelitatis adhibuerunt? quod supplicij aut contumeliæ genus prætermiserunt? Quamobrem iure consummatum esse ait, sed horam iam eum ad prædicandum spiritibus qui apud inferos erant E inuitante. aduenit enim, vt mortuorum ac viuorum dominaretur, ipsamque pro nobis mortem susceperit, & communem hanc naturæ nostræ passionem sustinet, in carne videlicet, quamuis naturâ suâ vita sit quà Deus, vt spoliatis inferis naturæ humanæ reditum ad vitam strueret, primitiæ mortuorum, & primogenitus ex mortuis declaratus, secundum scripturas. Caput igitur inclinauit: quod cum mortuis contingere soleat,

propterea quod carnis luxantur nerui abeunte spiritu siue anima quæ corpus retinet, abusiuè Euangelista hæc dixit. Quinetiam quod addit, *& tradidit spiritum*, à nostro loquendi more non est alienũ. Sic enim vulgus loquitur cum extinctum, & mortuum esse significat. Videtur vero necessario & singulari quodam consilio sanctissimus Euangelista dicere non quidem simpliciter mortuum esse, sed spiritum tradidisse, in manus videlicet Dei ac Patris, iuxta id quod tanquam ab ipso dictum est, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*: sed nobis ipsis bonæ spei initium ac fundamentum vis & ratio horum verborum statuebat. Existimandum enim est sanctorum animas postquam è terrenis corporibus excesserint, velut in manus charissimi Patris, Dei bonitati & misericordiæ tantumnon commendari, nec vt infideles quidam opinati sunt, circa monumenta versari sepulcrales expectantes inferias, neque vt peccatorum animas in immensi supplicij locum, hoc est inferos detrudi: sed potius in manus Patris omnium properare, & Seruatoris nostri Christi, qui nobis hanc viam instaurauit. Tradidit enim in Patris manus animam suam, vt & nos initio in illa & per illam sumpto claras spes habeamus, firmiter sentientes atque credentes nos carnis mortem perpessos in manibus fore Dei, & longè potiori quàm eramus cum carne. Quocirca sapiens nobis Paulus scribit melius esse dissolui, & esse cum Christo.

Αξίνω τὴν κεφαλὴν, ὡς γὰρ ἐξ ἑδραίας καὶ τούτου τοῖς πάθεσι συμβαίνοντος, ἀφῆ δ' * ἰσ. παράδοσιν
παίεσθαι λοιπὸν τοὺς τῆς σαρκὸς πόνους, ἀποφαίτισάμενος ἤδη τῷ σώματι τὸ ζῆν, καὶ σωτήριον πνεῦμα, ἤτοι τὴν ψυχὴν, καταχρήσασθαι τοῖς λεχθεῖσιν ὑπ' ἀληθείας. Ἐμοὶ γὰρ δοκεῖ καὶ τὸ φάναι δὴ πάλιν, ὅτι παρέδωκε τὸ πνεῦμα τὸν καθ' ἡμᾶς σωτηρίας οὐκ ἀπεικότως ἔχειν. ὅπου γὰρ οἱ πολλοὶ τὸ ἀπέθανε, καὶ τέθνηκε λέγουσιν. εἰκὸς γ' ἂν πάλιν εἰκονομαχῶν τις ἀληθείας, οὐχ ἁπλῶς ὅτι τέθνηκεν εἰπεῖν τὸ ἅγιον θαλάττης, ἀλλ' ὅτι παρέδωκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας δηλονότι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, καθ' ὃ εἰρημένον ὡς πρὸς αὐτόν. πάτερ εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου, καὶ ἡμῖν ἀμέσως ἀγαθῆς ἐλπίδος ἀρχὴν καὶ θεμελίους τὴν τοῦ λόγου κατεβάλλετο δύναμις. δεῖ γὰρ οἶμαι παραχαίρειν, καὶ μᾶλλον εἰκότως, ὅτι τῷ ἀπὸ γῆς σώματι αἱ τῶν ἁγίων ἀποδυόμεναι ψυχαὶ, καθάπερ εἰς χεῖρας φιλοστοργοτάτου πατρὸς, τοῦ Θεοῦ χρηστότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ μόνον οὐχὶ παρατίθενται, καὶ οὐ καθάπερ τινὲς τῶν ἀπίστων ἐκφλύαφοι ταῖς ἐπιτυμβίοις περιαθροῦσαι χοαῖς ἐμφιλοχωροῦσι τοῖς μνήμασιν, ἀλλ' οὐδὲ καθάπερ αἱ τῶν φιλαμάρτημόνων εἰς τὸ τῆς ἀμείνονος κολάσεως καλούμενον τόπον, τοῦτ' ἔστιν, εἰς ᾅδου· πέφευγε δὲ μᾶλλον εἰς χεῖρας τοῦ πάντων πατρὸς, καὶ ταύτην ἡμῖν ἐγκαινίσματος τὴν ὁδὸν τὴν σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ. παρέδωκε γὰρ εἰς χεῖρας τοῦ ἰδίου θρυπτηρίας τὴν ψυχὴν, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀρχὴν λαβόντες, ὡς ἐν ἐκείνῃ καὶ δι' ἐκείνης, λαμπρὰς ἔχωμεν τὰς ἐλπίδας, ἀραιότητος δεχείμενοι καὶ πεπιστευκότες, ὅτι τὴν σαρκὸς ἀποβαλόντες θνητὸν ἐν χρόνῳ ἐσόμεθα Θεοῦ, καὶ πολὺ δηλαδὴ ἐν ἀμείνοσιν, ἢ ὧν ἦμεν μετὰ σαρκός. δεῖ δὲ ὁ σοφὸς ἡμῖν ἐπιστέλλει Παῦλος, ὅτι κρεῖττον τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι.

[*Postquam autem expirauit, velum templi medium scissum est à summo vsque deorsum.*]

Ὡς δὲ ἐξέπνευσεν, ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον, ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω.

Velum templi linteum quoddam erat quod ex vtraque parte in ipsum templi medium dependebat, & interiora quodammodo adumbrabat, ac interius tabernaculum soli summo Pontifici peruium reddebat. nec enim illotis pedibus sancta sanctorum temerè aspicere fas erat. Necessariam porro fuisse velorum discissionem Paulus quoque nobis ostendens in Epistola ad Hebræos ait:

Τὸ δὲ τοῦ ναοῦ καταπέτασμα ὁδόντος τῆς διὰ μέσου ἀφαμπάζ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ μεσαίτατον, καὶ συσκιάζουσά πως τὰ ἐσώτερα, καὶ βάσιμον μόνῳ ἀρχιερεῖ τὸν ἐσώτερον σηκὸν ὑπάρχουσα. ἐπεὶ γὰρ διὰ τοῖς ἐξέλεσιν ἀμπίλοις ἐφεστῶσι τοῖς ὅτι ὅσον ἀφιστῶντας τὰ ἅγια τοῦ ἁγίου ἀφυλάκτους ὁρᾶν. αἰσθητικώτατον δὲ σφόδρα τὸν τοῦ καταπετάσματος ἀφορισμὸν καὶ ὁ Παῦλος ἡμῖν ὑποδηλοῖ τὸ τοῦ πρὸς Ἑβραίους ἔφη γεγράμμαται. σκη-

νὴ γὰρ κατεσκευάζετο ἡ πρώτη, ἥτις λέγεται ἁ- A *Tabernaculum enim factum est primum,* Heb.9.1.
γία. μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ δὲ *quod dicitur sanctum. Post velamentum*
λεγομένη, ἁγία ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμια- *autem secundum tabernaculum, quod*
τήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης πανταχόθεν *dicitur sancta sanctorum, aureum habens*
μόνῳ πανταχοῦ χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος ἡ χρυσοῦν ἔ- *thuribulum, & arcam testamenti circum-*
χουσα τὸ μάννα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης καὶ ἡ *tectam ex omni parte auro, in qua urna*
ῥάβδος Ααρών, ἡ βλαστήσασα. ἀλλ' εἰς μὲν τὴν *aurea habens manna, & tabulæ testamẽti &*
πρώτην, φησὶ, σκηνὴν εἰσῄασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λα- *virga Aaron quæ fronduerat. Sed in priori*
τρείας ἐπιτελοῦντες, εἰς δὲ τὴν δευτέραν μόνος ὁ *quidem tabernaculo introibant sacerdotes,*
ἀρχιερεὺς ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ *sacrificiorum officia consummantes: In*
προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοη- B *secundo autem, semel in anno, solus*
μάτων, τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τὸ ἅγιον, μή- *Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro*
πω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης *sua & populi ignorantia, hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore*
σκηνῆς ἐχούσης στάσιν ἣν νῦν οὐκ ἀμφίβολον, *tabernaculo habente stationem.* Dubium
ὅτι ταῖς πρώταις τοῦ ναοῦ θύραις ἀνεπεπτύσσετο quippe non est primis templi foribus
καταπέτασμα. δεῖ δὲ εἰς τὸν πρώτον εἰσιέναι expansum fuisse velum, ideóq; primum
σκηνὴν, εἰκάσθη ἁγία· οὐ γὰρ ἄλλως ὅλως εἰπεῖν tabernaculũ censebatur, vocabatur ve-
τις ἂν τοῦ ναοῦ τόπον ἁγίου, δεῖ ψεύσασθαι γάρ, rò sanctum: Nec enim quisquam dixerit
ἐπείπερ ὅλος ἅγιος ἦν. μετὰ δὲ τὸν πρώτον σκηνὴν aliquem tẽpli locum sanctum nõ fuisse,
τὸ μεταξὺ καταπέτασμα δεύτερον ὥσπερ εἰργά- mentietur enim, quandoquidem totum
ζετο, τὸν ἐσωτέρω φημὶ, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. ἀλλ' sanctum erat. Post primum verò taber-
ὥσπερ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος, δεῖ τὴν τῶν τύ- naculum velum interpositum alterum
πων ἡμῖν σκιὰν ἐδήλου τὸ πνεῦμα τὰ τῆς ἁγίας C quodammodo faciebat tabernaculum,
πρωτοδευτέραν ὕπω πεφανερῶσθαι τρίβον, εἰρη- interius nempe illud, sancta sanctorum.
μένων ἔτι τῶν λαῶν, καὶ στάσιν ἐχούσης τῆς πρώτης Verùm vt beatus Paulus aiebat, per ty-
αὐλῆς. ὕπω γὰρ ὄντως ὁ τῆς πολιτείας διεφαίνετο picas figuras Spiritus nobis ostendebat
τρόπος τῆς δικαιώσεως διὰ Χριστοῦ τοῖς διὰ τῆς πνεύματος nondum sanctis propalatam esse viam,
κεκλημένοις εἰς ἁγιασμὸν, ὕπω τὸ θεῖον αὐτοῦ prohibitis adhuc populis, & stante prio-
πεφανέρωτο μυστήριον, ἔτι τοῦ γράμματος ἐνοχ- ri tabernaculo. Nondum enim re vera
ούσης ἐντολῆς. διὸ καὶ εἰς τὴν πρώτην αὐλὴν ὁ νό- D manifestatus est modus vitæ per Christum traditæ iis quiad sanctificationem
μος ἴστησι τοὺς Ἰουδαίους. προσφυῶς γὰρ ὥσπερ ἔχει, καὶ vocati sunt per spiritum, nondum eius
εἰ ἄρα εἴποι. προαύλιόν ἐστι τῆς διαλαμπούσης παν- mysterium palam factum erat, adhuc in
δήλου πως τῆς πολιτείας ἡ νομική. ἡ μὲν γάρ ἐστι litera vrgente mandato. Quocirca & in
τὸ τύπος, ἡ δὲ βλέπει πρὸς ἀλήθειαν. καὶ ἁγία primo tabernaculo Lex Iudæos sistere
μὲν ἡ πρώτη σκηνὴ, ἅγιος γὰρ ὁ νόμος, καὶ ἡ ἐντολὴ iubebat. Introitus enim veluti quidam,
δικαία, καὶ ἀγαθὴ, ἁγία δὲ ἁγίων ἐστὶ τελεία. atque vt ita dicam, vestibulum Euange-
ἅγιοι γὰρ ὄντες οἱ τῆς νόμου δικαιοσύνης μετει- licæ disciplinæ atque conuersationis est
ληφότες, γεγόνασιν ἁγιώτεροι τῇ πίστει προσδε- disciplina Legalis. hęc enim figuris con-
ξαμένοι, δηλονότι διὰ ὅλης τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ ὃ θεῖόν τε E stat, illa veritatẽ respicit. Et sanctũ quidem est prius Tabernaculũ, sancta enim
καὶ ἁγιῶ βεβαπτισμένοι πνεύματι. μείζων οὖν Lex est, iustumq; mandatũ, ac bonũ. sed
ἐστὶ τῆς νομικῆς δικαιοσύνης ἡ διὰ πίστεως, καὶ πο- sanctũ sanctorũ est illud interius. Sancti
λὺ δή τινα πλουσιωτέρως ὁ ἁγιασμός. ὅτιγε μὴν enim cùm essent iustitiæ Legalis partici-
καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος ἥδιστά τε καὶ λίαν ἑτοίμως pes, facti sunt sanctiores, susceptæ nimi-
τὸν νόμου δικαιοσύνην ἐζημιοῦσθαι φησιν, ἵνα rũ in Christũ fide, & diuino sanctoque
Χριστὸν κερδάνῃ, καὶ εὑρεθῇ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἰδίαν perunctis Spiritu. Maior itaque est iu-
δικαιοσύνην τὴν νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰη- stitia Legali, iustitia quæ per fidem est, & longè locupletior sanctificatio. ideóque
σοῦ Χριστοῦ. καὶ ὀπίσω δέ τινες ἔπεσον, καὶ καλῶς sapientissimus Paulus lubenti animo iu-
τρέχοντες ἐβασκάνοντο. γαλάται γοῦν ὅτι, μὴ τὴν stitiæ Legalis iacturam passum se ait, vt
Christum lucrifaceret & inueniretur in Phil.3.8.
illo non habens iustitiam suã quę ex Lege est, sed illam quæ ex fide est Christi
IESV. Et quidem retro nonnulli cadebant, & cum rectè currerent, fascinabantur, Galatæ nimirum, post iusti- Gal.3.

tiam fidei ad Legis mandatum reuersi, A & ad vitam reuocati quæ typis constabat ac literâ. Quos ita iuremerito compellabat Christus: *Quoniam si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit, Euacuati estis à Christo, qui in Lege iustificamini, à gratia excidistis.* Verùm vt loci propositi rationem vtiliter replicemus, finditur templi velum à summo vsque ad imum, Deo sancta Sanctorum iam quodammodo retegente, & interius tabernaculum, quod frustra demum erat in Christum credentibus. Proposita quippe nobis est B diuinorum mysteriorum cognitio, non iam crassitie literæ legalis ceu velo quodam operta, nec historicum velamen continens, seu typorum obscuritatem nostræ mentis oculis obiiciens, sed in simplicitate fidei, & in paucis omninò verbis: *Prope* enim, inquit, *est verbum*

Rom.10. *in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus. quia si confitearis in ore tuo Dominum* IESVM, *& in corde tuo credideris quod Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Totum enim in his cernitur pietatis mysterium. Sed quandiu Christus pro nostra vita mortem non pertulit, tandiu expansum fuit quodammodo velum. mandati quippe Legalis vis adhuc pollebat. Postquam autem peracta fuerunt omnia quæ Iudæi in Christum ausi sunt, ac propter nos demum expirauit. propter nos id passus Emmanuel, tempus erat demum discerpi vetus illud ac latum velum, hoc est literæ Legalis obscuritatem, & in Christo per fidem sanctificatis veritatis pulcritudinem denudari. Velum autem per totum finditur: nec enim aliud nobis significant hæc verba, A summo vsque ad imum. Cur ita verò? Nec enim partem solummodo nobis reuelat salutaris prædicatio, sed perfectissimam diuinorum nobis mysteriorum illuminationem immittit. Quare Psaltes ad Deum alicubi tanquam ex persona populi noui aiebat: *In-*

Ps. 50.8. *certa & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Quinetiam diuinus

1.Cor.1.4 Paulus credentibus in Christum scribit: *Gratias ago*, inquit, *Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quæ data est vobis in Christo* IESV, *quod in omnibus diuites facti estis*

τὸ πίστει δικαιοσύνῃ, εἰς τὴν τοῦ νόμου παλινδρομήσαντες ἀποστολὴν, καὶ εἰς πολιτείαν ἀπονοσήσαντες τὰ τοιαῦτα καὶ γεγράμμασι, οἷς δὴ καὶ σφόδρα δικαίως ὁ Παῦλος διεμαρτύρατο λέγων, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. ἀλλ' ἵνα τὸν τοῦ παρακαλύμματος χρησίμως καὶ αἰσίως ἀναμυρσάμενοι λόγον, σχίζεσθαι τοῦ ναοῦ τὸ καταπέτασμα ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἀποκαλύπτοντος ὡς ἤδη τοῦ Θεοῦ, καὶ μᾶλλον τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν τὸ ἔσω λοιπὸν σκιροῦ. παρέκειτο γὰρ ἤδη τῶν θείων ἡμῖν μυστηρίων ἡ γνῶσις, οὐκέτι τῇ παχύτητι τοῦ νομικοῦ γράμματος καθάπαξ ἅπαν καταπετάσματι κατημφιεσμένη, οὐδὲ ὃ ἐκ τῆς ἀσεβείας ἔχουσα κατακάλυμμα, ἤγουν τὸ ἐν τύποις ἀφανὲς τοῖς τῆς ἀθεότητος ἡμῶν ὄμμασιν αἰσθητιχίζουσα, ἀλλὰ τὸ ἁπλότητι πίστεως, καὶ τὸ ὀλίγοις καὶ μιδὲ τοῖς ῥήμασιν ἐγγὺς γὰρ σου, φησί, τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἔστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, ὅτι ἐὰν C εἴπῃς ἐν τῷ στόματι σου κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. ὅλον γὰρ ἡμῖν ἐν τούτοις ὁρᾶται τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. ἀλλ' ἕως μηδέπω τὸ ἡμέτερας ἀναβαθλώσας ζωῆς τὸ τῆς ἐμῆς θανάτου ἀνέμεινεν ὁ Χριστὸς, ἁπλωτόπως ἦν τὸ καταπέτασμα· ἐκρέματο γὰρ ἔτι τῷ νόμῳ ἐποτελῆς ἰσχὺν διδόναι. ὅπερ δὴ πάντα τετέλεσται ὅτε Χριστῷ τελειώματα τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἀποστάτου, καὶ λοιπὸν ἐξέπυθεν δι' ἡμᾶς, καὶ τοῦτο D παθὼν ὁ Ἐμμανουὴλ, καιρὸς ἦν ἤδη παρρήγνυσθαι λοιπὸν τὸ ἀρχαῖον σκῆνος καὶ πλατὺ καταπέτασμα, τοῦτ' ἔστι, τὸ τοῦ νομικοῦ γράμματος ἀσάφειαν, καὶ ἀπορυμπούσας τοῖς διὰ τῆς πίστεως ἡγιασμένοις τὸ Χριστῷ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος. σχίζεσθαι δ' ἄρχου τὸ καταπέτασμα, τὸ μὲν ἀνωθεν ἕως κάτω, τί αὐτὸ ἔτερον ἡμῖν, ἢ τὸν σωτῆρα, καὶ ἀφ' ὁποίας αἰτίας; ἐγὼ μὲν οἶμαι τὸν ἀποκαλυφθῆναι τὸ σωτήριον κήρυγμα, πλεώτατον δὴ ἡμῖν τῶν θείων ἡμῖν μυστηρίων ἐνίησι φωτισμόν. διὸ καὶ ὁ μακάριος ἔφη που πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς ἐν προσώπου τοῦ λαοῦ· τὰ ἄδηλα, καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. καὶ μὴν καὶ ὁ θεσπέσιος ὑπερμαχητὴς Παῦλος τοῖς πιστεύσασιν εἰς Χριστὸν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ μου πάντοτε φησὶ περὶ ὑμῶν ὅτι τῇ χάριτι τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε

εἰς αὐτὸν, εἰς πᾶν ῥῆμα, καὶ πᾶσαν σοφίαν, καὶ πᾶσαν γνῶσιν. ὅτι τοίνυν εἰς πᾶσαν σοφίαν, καὶ εἰς πᾶσαν γνῶσιν, καὶ εἰς πᾶν ῥῆμα καθαπλωτήσειν ἐμέλλοντο οἱ τοῦ σωτῆρος καθηγηταί, ἀδόλωτον δηλονότι, καὶ πάντος ἐλαττώματος συσκιάσματος τὸ καθαρὸν κατ' αὐτὸν μυστήριον διεγνωκότες γνῶσιν, ἐδήλου τὸ καταπέτασμα διεσχισμένον ἁμεικτῶς, ἀλλ' ὅλον δι' ὅλου. τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ αἰωνίως ἕως κάτω. οἰκειότατον ἦν καὶ πολὺ μᾶλλον πρέπων δίκαιον τῇ τῶν θείων μυστηρίων ἀποκαλύψει φαμὲν τὸ καιρόν, καθ' ὃν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικεν ὁ σωτὴρ, ὡς ἀποπλακτίσαντες ἤδη τὴν Ἰσραὴλ τοῦ χάριν, καὶ τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην ὁλοκλήρως ἀπεπηδήσαντες, δηλονότι τὴν εἰς αὐτὸν παρρησίας, καὶ ἀπηχεσάτην βλαμμένην. ἐλλελοιπὸς γὰρ οὐδὲν τοῖς ἐκείνων ἀθεσιαργήμασι καπηδεῖν ὡς αὖ καὶ μέχρι θανάτου καθαρμοῖ ἀθίητα μαθὼν τὸν τῆς ζωῆς χορηγόν. αἷμα γὰρ οὖν ἀποχρώντως ἡμῖν εἰρῆσθαι καὶ ἔοικε, καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὸ περίεργος τοῦ τοῦ θείου λογισμοῦ ἐξοίχεσθαι λογισμόν. ὅπερ ἢ μὴ ἀριμείας ἔνεκα τῆς ἐπιτηρήσεως δι' εἰσκέψεως λέγων ὁ θαυμάσιος διαγγελιστὴς, ὡς ἢ ἐξέπτυσεν, ἐῤῥάγη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ· μόνον γὰρ ἐχὶ τὸ τοῦ ῥήματος χαριέν διὰ τούτων ἡμῖν αἰσθητῶς ἐπισημήνεται· φέρε δὴ καὶ πρὸς οἷς ἔφαμεν ἐρρώσθω ἐπινοήσωμεν ἕτερον, ὃ μετρίαν ἔχει, ὡς γε μοὶ δοκεῖ, τὸ παρὰ προσδοκίαν καμφθῆναι· ἀλώσεται γὰρ ὑδαμῶς τὸ τῆς αἰσθήσεως διαπίστου χρείας τε καὶ χάριτος. ἔθος τοίνυν ἐνῆν τοῖς Ἰουδαίων δήμοις τε καὶ ἡγουμένοις ἁμαρτάνειν· ἐπαθροίζοντες γάρ τι προσπίπτον, ὃ λυπεῖν ὅτι μάλιστα τὸν νομοθέτην ἐδόκει, ἤγουν ἐπαίοντες τὸ ἀπηχεσάτων, ῥήμασί τε δηλονότι ὅτι φημὶ τὸ τελωνῶν εἰς βλασφημίαν, τὸ ἐνθύμημα προσερρήγνυτο, καὶ τοῖς πεπλοῦσι πρέπον ἐπλάττοντο σχῆμα, ἀπολογούμενοι ἔνθεν τινὰ διὰ τούτου θεῷ, καὶ δι' ὧν ἔχειν ἐδόκουν ὑ φρονητῶς, τὸ τῶν πεπλημμεληκότων μανίας καθοσιάζοντες δίκαιον, ἕξωθεν πάσης τῆς ἐπὶ τούτοις αἰτίας τὸ οἰκεῖον ὡσανεὶ ποιούμενοι κεφάλαιον. ἢ γοῦν τῶν σωτῆρος οἱ μαθηταὶ, Βαρνάβας μὲν ὅτι, καὶ Παῦλος, ὅτι μὲν θεοὺς ἄνδρας τὸ ἄπτω πεπιστευκότων οἰηθέντες εἶναι· ἐκάλουν γὰρ τὸν μὲν Βαρνάβαν ΔΙΑ, τὸν δὲ Παῦλον Ἑρμῆν· τοῖς ἱερεῦσιν ὁμοῦ θυσίας καὶ στέμματα παρεστήκοντες, ἐπιχείρουν ἤδη καὶ θυσίαις ἅμα, τῷ δοκεῖν καταπηδήσαντες, ἅτε δὴ καὶ τὴν θείας δόξης ἀδικουμένης, εἰ προσκομισθείη ὅλως αἰσθήσεως θυσίαν, διέῤῥηξαν τὰ ἱμάτια ἑαυτῶν, καὶ κέχραπται, καὶ τὸ ἁμαρτεῖν τῷ εἰδωλολατρεύειν τῶν ἐγχείρημα τοῖς καθήκουσιν ἀπεκρούσατο λόγοις.

A *in illo, in omni verbo, & in omni scientia.* Velum ergo non aliqua tantum sui parte sed à summo ad imum scissum, significabat Seruatoris discipulos in omni sapientia & in omni cognitione, & in omni verbo locupletatum iri, clara & omnis obscuritatis experte eius mysterij cognitione præditos. Tempus, verò diuinorum mysteriorum reuelationi conuenientissimum illud esse dicimus, quo pro nobis animam Seruator posuit, B quippe cum Israel gratiam repudiarit & Dei charitatem scelerum suorum immanitate atque furore abiecerit. Nec enim illos impietatis genus vllum intactum reliquisse vel hinc discere potest, quòd ad mortem vsque vitæ largitorem detruserunt. Atque hæc satis abundè dicta esse, nec à recto deflectere illam diuinarum obseruationum rationem existimo. Verùm cum singulari quadam cautione diuinus Euangelista C dixisse comperiatur, *Postquam autem expiranit, scissum est velum templi,* (ipsum quippe rei tempus his verbis necessariò significat) agedum aliud quiddam præter ea quæ mox diximus excogitemus, quod non parum, vt mihi videtur, habet ad intelligendum elegantiæ cum vtilitate & gratia coniunctæ. Mos igitur apud Iudæorum populos & principes inualuerat, siquo facinore aut D blasphemia Legis auctorem violari cernerent, vestem dirumpere, & lugubri sumpto habitu apud Deum excusare se quodammodo, & ex eo quod molestè hæc ferre videbantur, in delinquentes insaniæ pœnam reiicere, atque ab omni culpa quodammodo semetipsos exoluere. Et quidem Seruatoris discipuli, Barnabas nimirum & Paulus, cum eos infideles quidam E Deos esse crederent, (Barnabam enim Iouem, Paulum verò Mercurium appellabant) vnà cum Sacerdotibus victimas & coronas eis afferentes iam sacrificiis venerari cœperant, in ædes ingressi. Illi verò non ferentes diuinam maiestatem violari si victimæ hominibus offerrentur, *Act. 14.* conscinderunt vestimenta sua, sicuti scriptum est, & insanum idololatrarum conatum congruis verbis retuderunt. Cum autem Salua-

tor noſter Chriſtus apud Iudæorum principes iudicaretur, & quis & vndenam eſſet rogaretur, atque apertè diceret, *Amen dico vobis, amodo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli,* de ſacro tribunali Caiaphas deſiliens, ſcidit veſtimenta ſua dicens, *Blaſphemauit.* Hac Iudæorum conſuetudine ipſum diuinum templum quodammodo vſum eſt, ſciſſo inſtar veſtis ſuo velo, ſtatim ac ſeruator noſter expirauit. Iudæorum enim impietatem damnabat. Quod vtique diuina virtute factum eſt, vt lugentem Iſraelem, & ipſum nobis ſanctum templum oſtenderet.

Mat. 26 64.

A

B

v. 31. *Iudæi ergo (quoniam paraſceue erat, vt non remanerent in cruce corpora ſabbatho: erat enim magnus dies ille ſabbathi) rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.*

Non hæc ait beatus Euangeliſta, quaſi pietatem vllam efferatis & crudelibus Iudæis tribuat, ſed vt oſtendat ſtultè eos & imperitè excolare culicem, & camelum deglutire, ſicut à Chriſto dictum eſt. Grauiſſima enim & immania ſceleraprо nihilo ducere comperiuntur: minima verò & exilia cautè admodum ac ſolicitè obſeruant, ſuam vtrobique pandentes inſcitiam. quod in promptu eſt oſtendere. Ecce enim Chriſto interfecto ſabbathi honorē magni faciunt, & incredibili audacia violato Legis authore, pietatem erga Legem præ ſe ferunt. Magnum autem illius præcipuè ſabbati diem colere ſimulant qui magnæ diei Dominum interemerunt, & gratiam ſe ſolis dignam flagitant, vt eorum nempe crura frangantur, intolerabili dolore acerbiorem morte ipſa perniciem prope iam mortuis molientes.

Mat. 23.

C

D

v. 31. &c. *Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo. Ad* IESVM *autem quum veniſſent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius*

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ· ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου· ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν.

Οὐκ ἐπιλέγει δὲ ταῦτα μάρτυρα τοῖς ἀλόγοις τε καὶ ἀνημέροις μιαιφονίαν εἰωθόσι, καὶ ὅτι τοῖς ὕπνῳ καὶ οἰνοφλυγίᾳ κατεσκοτωμένοις, τὰ ἴδια τὰ φησιν ὁ μακάριος βίαλ ἀγνοίᾳς, ἐκφύγοι πάλιν ἐπιδήλως ἀσυνέτως τε καὶ ἀμαθῶς * ὑποκρίνοντες, ὅσῳ ἔφη ὁ Χριστὸς. διυλίζοντες γὰρ τὸν κώνωπα, τὸν καμηλον καταπίνοντες. τὰ μὲν γὰρ τῆς ἀσελγείας ὑπερφερῆ τε καὶ πρόδηλα λόγου πρωτίστως σώζειν ἀξιοῦντες ἀβίωτον ἡγήσασθαι· τὰ δὲ γε λεπτότατά τε καὶ σμικρότατα, μᾶλλον δὲ τῆς ἀκριβείας τὰ ἐκτὸς ἐργαζόμενοι, καθ' ἑκάτερον ἀμαθαίνοντες. καὶ γέγονεν ὁ ἔλεγχος. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ Χριστὸν ἀποκτείναντες τὸν σωτῆρα αἰδοῦς πιοῦσαν πολλοῦ, καὶ τοῖς ὑπὲρ λόγον ἐλπίσι τὸν νομοθέτην ὑβρίσαντες, τὸν εἰς τὸν νόμον βλάβας χημαιτίζοντες· μεγάλων δὲ ὄντων ἐκείνων μάλιστα τοῦ σαββάτου τιμῶ ἡμέραν προσποιοῦνται ὑμᾶς, οἱ τὸν τῆς μεγάλης ἡμέρας κύριον ἀπελάσαντες, αἰτοῦσί τε χαρεῖν τὸν αὐτοῖς καὶ μόνοις ἐπιπωδιστάτῳ. σπεύδουσι γὰρ αὐτῶν τὰ σκέλη κατακλάσαι, θερμοτέραν τοῦ θανάτου τὴν ἔφοδον, ἀφ' ἧς τὴν ἀφορήτου λοιπὸν αἰτίας τοῖς ἤδη καμοῦσι καταστυγάζοντες.

Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ· ὅτε δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ

τὰ σκέλη, ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν, λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξῆλθε, καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινή ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ· καὶ οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ἵνα πληρωθῇ ἡ γραφή, ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται * ἀπ' αὐτοῦ. καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Vulg. delet ἀπ'.

crura : sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius : & ille scit quia vera dicit, vt & vos credatis. facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit, videbunt in quem transfixerunt.

Τῷ τῶν Ἰουδαίων ἀποπληρωτὴς αἴτησιν οἱ σκέλη τῶν συῶσης αὐτοῖς ὠμότητος νοσοῦντες μαλακὰ, τοῖς Πιλάτου ὑπ' ἄλλων στρατιωτῶν φαμὲν, τῶν μὲν δύο ληστῶν, ἅτι δὴ καὶ ἐν ζωσιν ἔτι κατειλημμένων, τὰ σκέλη συνθραύουσιν, ὀξυτέραν αὐτοῖς τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς ἀλγύντες τὴν ἀπειλὴν, καὶ ὥσπερ ἐξ ἀνάγκης ἤδη δυσαρεστήσεως σὺν ὠθοῦντες εἰς θάνατον. ἀποκλίναντα δὲ τὴν κεφαλὴν ἡγούμενοι τοῦ Ἰησοῦ, ἀπηπόρησάν τε ἤδη κατειληφότες, εἰκῇ ὂν ἔτι νομίζοντι τὸ συνθραῦσαι τὰ σκέλη, βραχὺ δή τι καὶ ἀπιστήσαντες, ὡς ἤδη τεθνηκοι, λόγχῃ διανύσουσι τὴν πλευράν, ἣ δὴ μεμιγμένον ὕδατι τὸ αἷμα διέβλυσε, τὴν μυστικῆς εὐλογίας, καὶ τὴν ἁγίου βαπτίσματος, εἰκόνα καὶ ἀπαρχὴν ὥσπερ τινὰ πλέοντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ τὸ γενόμενον. Χριστοῦ γὰρ ὄντως ὄντι, καὶ τοῦ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ τὴν μυστικῆς εὐλογίας δι' ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁγίας ἡμῶν διέφυ σαρκός. πιστοῦται γαμαλιὴλ ὁ σοφώτατος διαγλυφὴς ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων τοῖς ἀκριβωθεῖσι, ὅπερ αὐτὸς εἶπὸ Χριστὸς, ὁ πάλαι διὰ τῆς ἁγίας γραφῆς προφανερώθεις. συνῳδὰ γὰρ τοῖς περὶ αὐτοῦ γεγραμμένοις ἐξέβη τὰ πράγματα. ὅτε γὰρ ὀστοῦν αὐτοῦ συντρίβη, καὶ τὴν τῆς γραφῆς ἐξεκεντήθη λόγχῃ, καὶ τὰς γραφὰς ἐπόπτης δὲ ὥσπερ καὶ θεωρὸς τῶν πραγμάτων αὐτὸν γενέσθαι φησὶ τῶν περὶ τοιούτων μαρτυρήσοντα μαθητὴν, εἰδέναι τε χρὴ λέγοντα, ὅτι μεμαρτύρηκεν ἀληθῆ, ἑαυτὸν καὶ τοῦτο, καὶ οὐχ ἕτερόν τινα σημαίνων. προῃτήσατο γὰρ γυμνότερον εἰπεῖν, τὸ τῆς φιλοδοξίας ἐκβαλὼν ὡς ἀνόσιόν τι χρῆμα, καὶ νόσον ἀποκρούσμενος τὴν ἐχάτην.

Iudæorum petitioni milites obsecuti, qui simili crudelitatis furore laborabant duorum quidem militum, quippe qui viui adhuc reperti essent, crura confringunt, grauiori casu ac necessitate in mortem eos detrudentes. Sed cum IESVM inclinasse caput comperissent, & iam expirasse putarent, frustra eius crura confringi existimant, sed cum adhuc mortuum esse nonnihil diffiderent, lancea latus eius perfodiunt, vnde cruor aqua mistus scaturiit, quod Eulogiæ mysticæ & sancti baptismatis imago quædam erat atque primitiæ. Christi enim est verè & à Christo sanctum baptisma, & mysticæ Eulogiæ vis ex sancta nobis carne prodiit. Ex iis autem quæ contigerunt sapientissimus Euangelista confirmat auditoribus eum esse Christum, qui per sanctos olim prædictus est scripturas. res quippe consentaneæ iis quæ de eo scripta sunt, euenerunt. Nec enim os eius confractum est, & militum lancea transfixus est, secundum scripturas. Spectatorem verò eius rei ait extitisse discipulum ipsum qui testimonium perhibet de his, & scire se vera testari, seipsum his verbis non alium denotans. Noluit enim apertè se nominare, vanæ gloriæ existimationem, ceu rem quandam minus sanctam & summum morbum à se depellens.

Ioan. 19. 36. Zach. 12. 10.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΙΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ κυριακοῦ σώματος.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον ὁ Ἰωσὴφ, ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. ἦλθεν οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα αὐτοῦ.

DE PETITIONE DOMINICI corporis.

v. 38. &c. *Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus* IESV, *occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus* IESV: *& permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus* IESV.

Accusa-

Accusatur his verbis, nec parum re- A prehenditur Iudæorum impietas, per quos non sine periculo cuiquam licebat Christi disciplinam sequi. Nam iuuenem istum optimum, Ioseph inquam, inducit cumprimis latitantem, quamuis doctrina Christi persuasus verum Dei cultum & Legali mandato præstantiorem esset amplexus, simulque confirmat quod ad fidem nobis est necessarium. Credere quippe decebat Christum animam posuisse pro nobis. Vbi enim est sepultura, quomodo non necessariò credendum sequetur mortem quoque extitisse? Sed non abs re quispiam summæ crudelitatis Iudæorum fastum & immisericordem animum damnauerit, qui ne mortuis quidem honorem debitum Christo largiuntur, nec iusta persoluunt exanimem & mortuum conspicati, quum C tamen ipsum esse Christum non ignorent, & sæpe miracula edentem attoniti suspexerint, quamuis præ acerbitate inuidiæ nihil vsitatis inde fuerint consecuti. Ad condemnationem itaque Iudaicæ crudelitatis & reprehensionem Hierosolymitarum discipulus ille ab Arimathæa venit, eumque debito cultu veneratur, quem nondum aperta quidem, sed occulta fide colebat propter metum Iudæorum, sicuti beatus D Euangelista refert.

Κατηγορῆ μὲν ὁ λόγος, & τ Ἰουδαίων ἀμότητος ἡ μετείως καλῶς, σφαγερὸν εἶ δηλονότι καὶ ἡ πόλις ἀζήμιον ὃ μαθητεύσαι τῷ Χριστῷ· λανθάνειν γὰρ ὅτι μάλιστα διεσπουδακότα τ ὑπὲρ εὐσεβείας, φησὶ δὴ τ Ἰωσήφ, εἰσκεκόμικεν ἀναργῶς, καίτοι τῆς δὲ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀπαπτισμένον λατρείαν ἐλέσθαι τ ὄντως θεῖαν, & τ νομικῆς ἐντολῆς ἀμείνω τε & πλείονα τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, ὁμολογῆ καὶ βεβαιοῖ ὃ εἰς πίστιν ἡμῖν αἰσχρόν. ἔδει γὰρ ἔδει πιστεύειν ὅτι τεθνηκὼς ὑπὲρ ἡμῶν τ ψυχὴν ὁ Χριστός. ὅπου γὰρ ἐνταφιασμός, πῶς οὐκ αἰσχρὸν ὑφεῖται τὸ δέον καὶ ἡ ἀπιστοῦντας, ὅτι καὶ θανάτου ἐκράτησε τ ἐχθίστην ἀλεότητα τ Ἰουδαίων ἀλαζονείας, καὶ γοερὰς ἀσυμπαθεῖς, & ἀφιλοστόργου φρενήματος, οἳ μηδὲ τ τοῖς τεθνεῶσι χρεωστουμένῳ ἀποπέμπουσιν αἰδῶ τῷ Χριστῷ, μηδὲ ὁσίᾳ ἡμῶσιν, ἄπονοι, καὶ νεκρὸν ὁρῶντες κείμενον, καίτοι γινώσκοντες ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, πολλάκις ἢ καὶ θαυματουργοῦντα καταπλαγέντες, εἰ καὶ δημοῖς ὦρ ὁ φθόνος γοερὸς αὐτοῖς ἐπιζάλῃ τ ἐκ τ θαυματουργίας ὄπιστον συγκεχώρηκεν ὑδαμῶς. εἰς κεῖμαι γίνεται τ Ἰουδαίων ἀπόνοιαν, & εἰς ἔλεγχον τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ὁ ἐκ τ Ἀριμαθαίας ἔρχεται μαθητὴς καὶ ταῖς καθηκούσαις θεραπείαις ἡμᾶς, ὃν γνησίῃ μὲν ὕπω, λαθραίᾳ δὲ διὰ τὸν ὄμως τῇ πίστει τετιμηκὼς διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, καθά φησιν ὁ μακάριος διαλήθης.

Ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος ὁ ἐλθὼν πρὸς * αὐτὸν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. * Vulg. in Iesum

Non vnum duntaxat discipulum magno studio prudentique consilio ad sepeliendum sanctum corpus venisse ait, sed primo adiungit alterum, Nicodemum videlicet, testimonium à Lege probatum huic rei quodammodo adhibens. *In ore* enim, inquit, *duorum aut trium testium stabit omne verbum.* Duo itaque sepeliendo corpori vacant, Ioseph & Nicodemus, qui cum animo fidē colerent, insano tamē adhuc metu premebantur, & diuinum cultū terreno honori & gloriæ nondum præferebant. Certè enim si Iudæorum metu neglecto minisque pro nihilo habitis, securam & intrepidam præ se fidem tulissent, sanctos & probos Seruatoris mandatorum obseruatores se præbuissent.

Οὐχ ἕνα φησὶ μαθητὴν βεβουλῆσθαι ἐνταφιάσαι τὸ ἅγιον σῶμα, ἀλλὰ καὶ δεύτερον τὸν πρῶτον & δίκαιον. Νικόδημος δὲ οὗτος ὦν, μαρτυρίαν ὡς ἔστι τ ἐκ νόμου τετιμημένῳ τοῦτο συλλέγων ὦ πρᾶγμα. ἐπὶ στόματος γάρ, φησὶ, δύο, ἢ & τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. δύο τοιγαροῦν οἱ ἐνταφιάσαντες, Ἰωσήφ τε & Νικόδημος, ἔχοντες μὲν εἴσω τὴν πίστιν εἰς νοῦν, ἀσυνέτῳ γεμίζῃ ἔτι καταπλεόμενοι δείματι, καὶ τ ὑπεροχὴν ἡμῶν τε καὶ δόξης ὕπτιον προβαλόμενοι τ πρὸς Θεῷ. ἢ γὰρ αὖ τ ὀκνηρὰν Ἰουδαίων ἀποπεμψάμενοι φόβον, καὶ ὀλίγα πάντελῶς τ εἰς ἑαυτοὺς φρονήσαντες ἀπειλῆς, ἐλθόντες τῇ πίστει πρόφορον τ ἀδελφὸν, ὅσοί τε καὶ ἀγαθοὶ τ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐντολῆς ἐδείχθησαν φύλακες.

Deut. 19 15.

v. 39. *Venit autem & Nicodemus (qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum.*

mo prorsus in eo positus antea fuerat, rectè id quoque dicetur. Ne alius enim, inquit, ab IESV crederetur excitatus à mortuis, nouum esse monumentum ait, in quo nempe nemo vsquam positus fuerit.

A μηδένα πώποτε ἐν αὐτῷ τεθεῖσθαι πρότερον, καλῶς αὖ ἔχοι καὶ τοῦτο. ἵνα γὰρ φησι μὴ ἕτερός τις ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐγηγέρθαι πιστεύηται, καινὸν εἶναί φησι τὸ μνημεῖον, οὐδενὸς ἐν αὐτῷ τέλεσε πώποτε.

v. 24. *Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt* IESVM.

Ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν.

4. Non solùm sepultum fuisse ait, vel hortum prope crucem extitisse, nouumque in eo monumentũ, sed etiam depositum ostendit, ne minima quæque eorum quæ facta sunt silentio prætermittens. Valde quippe necessarium est ad probandum & amplectendum illud mysterium fateri & agnoscere mortuum esse Christum. Quocirca sapientissimus Paulus fidei regulã nobis statuẽs sic infit:

Rom.10. 8. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbũ fidei, quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum* IESVM, *& credideris in corde tuo quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem.*

1.Cor.15. 1. Sed & alicubi rursus: *Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum scripturas: & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas.* Necessariò itaque libri huius auctor hęc nobis enarrat. credere quippe oportebat mortuum illum esse ac sepultum. Hinc enim sequuturum erat vt verè crederemus eum perruptis mortis vinculis ad suam vitam quà Deus est, rediisse. nec enim fieri poterat vt à morte vinceretur. Nam cum vita sit secundum naturam, quomodo corruptionem pateretur? Is verò in quo viuimus, & mouemur, & sumus, quomodo nostræ naturæ legibus subiectus fuerit, ac non potiùs quà Deus, id quod vita caret facile viuificarit?

Οὐχὶ μόνον ἁπλῶς ὅτι κεκήδευται φησιν, ἤγουν ὅτι κῆπος ἦν ἐγγὺς τοῦ σταυροῦ, καὶ καινὸν ἐν αὐτῷ μνημεῖον, ἀλλ' ὅτι καὶ κατετέθη δηλοῖ, σχεδὸν δὲ βραχὺ τῶν γενομένων καθ' ἑκάστην παραλιπὼν ἀνεξήγητον. ἀναγκαιότατα γὰρ ὄντως εἰς τὴν τοῦ μυστηρίου πεποίθησιν καὶ σύνεσιν, ἡ περὶ τοῦ τεθνάναι Χριστὸν ὁμολογία καὶ γνῶσις. ἀφ' οὗπερ ὁ σοφώτατος Παῦλος τὸν τῆς πίστεως ἡμῖν κανόνα διαγράφων οὕτως φησίν. ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἔστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, ὅτι ἐὰν εἴπῃς ἐν τῷ στόματί σου κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ πάλιν πρὸς ἡμᾶς γράφει οὕτως. παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφάς. σύνοιδα μὲν καθ' ἑκάστην καὶ τοῖς τότε ἡμῖν ἐξήγησιν οὐ βραχεῖαν συλλαβάς. ἐδεῖ γὰρ ἐδεῖ πιστεῦσαι ὅτι τε ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη. λοιπὸν γὰρ εἰσβήσεται μὴ τοῦτο πιστεῦσαι ἀληθῶς, ὅτι τε τὰ τοῦ θανάτου διαρρήξας δεσμά, πρὸς τὸ ἴδιον ὡς Θεὸς ἀνεφοίτησε ζωήν. ἀναγκαῖον γὰρ ἦν δυνατὸν κατασθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου. ζωὴ γὰρ ὢν καὶ φύσει, πῶς ἂν ὑπέμεινε τὴν φθοράν; ὃ δι' ὃν ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, πῶς ἂν εἴη τῆς ἡμετέρας φύσεως ὑποκείμενος νόμοις, καὶ οὐχὶ μᾶλλον, ὡς Θεός, ἐζωοποίησε ῥᾳδίως τὸ ζωῆς ὂν δεές;

c.20.v.1. vsque ad 10. *Vna autem Sabbathi, Maria Magdalene venit mane cum adhuc tenebræ essent ad monumentum: & vidit lapidem sublatum à monumento. Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat* IESVS, *& dicit illis, Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus & ille alius discipulus, & venerũt ad monumentũ. Currebant autẽ duo simul:*

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωΐ, σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου. τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· ἦραν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ,

καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς προέδραμε τάχιον τοῦ A
Πέτρου, καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ πα-
ρακύψας βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια, ὑ μέντοι
εἰσῆλθεν. ἔρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολου-
θῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ
τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ
τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὑ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον,
ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον. τό-
τε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ μαθητὴς ὁ ἐλθὼν
πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδε καὶ ἐπίστευσεν. B
οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν
ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

& ille alius discipulus præcucurrit citiùs Petro, & venit primus ad monumentum, Et quum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in vnum locum. Tunc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim sciebant scripturam, quia oporteret eum à mortuis resurgere.

Οὐκ ἂν ἐκαρτέρησεν οἴκοι μόνη ἡ σπουδαιοπάτη
καὶ φιλόσοφος αὕτη γυνὴ, ὑδὲ ἀπελείφθη τὸ μνή-
ματος, εἰ μὴ τὸ ὅτι τὸν Σαββάτου καταδείσασα
νόμον, καὶ τοῖς προλαβοῦσιν ἐπιτηδῆσαι θέ-
λων, ὃ τε εἰς τοῦτο προθυμίας πρόκοψε θερμὸν,
καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἔθεσιν ἀποτέμουσα ὃ ἐπὶ κρατεῖν, C
τὸ δὴ μάλιστα πολυθρυλλούμενον δὲ οὐχ ἑκοῦσαν ἐξείργε-
σθαι δεῖν τὸ ἑαυτῆς δεσπότου. οἰχομένου γὴ ἤδη τοῦ Σαβ-
βάτου, καὶ ἀρχὴ τοῦ χίτνος λαμπαδούσης ἡμέρας,
δρόμῳ μάτην τὸν τόπον εἶται τοῦ μνημείου σπεύ-
σασα κεκυλισμένον ἰδοῦσα τὸν λίθον, εἰς ἀλλήλους
ὑποψίας σωαρπάζεται, καὶ τὸ ἀπελθὸν τῶν
Ἰουδαίων ἐπινοήσασα φθόνον, μεταπαιομένη νομί-
ζει τὸν Ἰησοῦν, ταῖς ἐκείνων ἀπονοίαις δὲ τοῦτο μὴ
τὸ δεῖν ὅτι γεγράφουσα τὸ δυσεβθμα. ὅπερ δὲ ἐν
τούτοις τὸ γύναιον ἦν, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ εἰκότος ἐβαρύνε- D
το λογισμοῖς, πρὸς τοὺς ἀγαπῶντας τὸν κύριον ὑ-
ποτοπεῖ, συλλήπτορας ὥσπερ τὸν ἐπ' αὐτῷ ζητήσεως
τοὺς τῶν μαθητῶν γνησιωτάτους ποιεῖσθαι σπουδάζου-
σα. ἱδρυμένην ἦ ὥσπερ καὶ ἀπόρθητον ἔχουσα τὴν πί-
στιν, καὶ προσεχομένη πρὸς ὀλιγωρίαν δεῖν τὸ ὅτι δὴ
σωτῆρι παθῶν, κύριον ἦ σεμνύνουσα καλεῖ καὶ
τεθνεῶτα Χριστόν. τοιαύτη γὰρ ὄντως ἡ φιλόθεος
ἕξις· οἱ ἦ ἐπίσης ἐπύθοντο ζωὴν τὴν γυναῖκα διηγου-
μένης· Πέτρος ἦ ἦσαν, καὶ Ἰωάννης ὁ τοῦ βιβλίου συγ- E
γραφεύς. ἑαυτὸν γὰρ εἰ φησι τὸν ἕτερον μαθητήν·
ὅσον οὖν εἰκὸς δυνάσθαι σπουδαίοντας δρόμῳ, καὶ
πρὸς αὐτὸ τὸ μνημεῖον ἀφίκοντο ταχέως, καὶ τὸν πα-
ραδόξου γίνεσθαι θεωροὶ, ἀποχρώντως ἔχοντες εἰς
μαρτυρίαν τὸν πράγματος. δύο γὰρ ἦσαν κατὰ τὸν νό-
μον. καὶ ἐγηγερμένῳ μὴν ἐκ νεκρῶν ὅπω προσεπυγ-
χάνουσι τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ ἦ τῶν ὀθονίων συλλογῆς
ἐνοοῦσι τὸ ἀνάστασιν, πεπύυσμένοι τε λοιπὸν, ὅτι κατὰ
τὰ τῆς θαυμασίου διέρρηξε δεσμὰ, τοῦτο κατὰ πά-
λαι βουλὰς τῆς ἁγίας γραφῆς. ὅπερ οὖν τοῖς μηδέπω

Non vtique domi remansisset studiosissima & attentissima hæc mulier, neque monumentum reliquisset nisi legem Sabbati, & eius violatoribus pœnam intentatam verita desiderij ardorem cohibuisset, ac veteribus adhuc obsecuta legibus mentem suam etiam inuitam à rerum maximè cupitarum desiderio reuocandam esse putasset. Verùm exacto Sabbato, & altera die oriente cursu ocum petit, tum lapidem ex ostio monumenti reuolutum conspicata, perpetuam Iudæorum inuidiam omnino reputans, non sine causa translatum fuisse IESVM suspicatur, illorum furoribus hanc quoque vnà cum aliis impietatem ascribens. Cum autem muliercula in ea suspicione hæreret, ad eos qui diligebant Dominum reuertitur, cupiens eius indaginis adiutores sibi quodāmodo facere illos duos discipulos. Cumque firmam & constantem fidem haberet, Christum ob crucis ignominiam haudquaquam contempsit, sed eum de more Dominum appellat, tametsi mortuum. [tanta eius erat erga Deum dilectio. Illi verò cum mulierculam ista nuncientem audissent, (Petrus autem erant & Ioannes sciptor huius Euangelij, seipsum enim ait esse illum alterum discipulum) quantum possunt velocissimo cursu contendunt, & ad monumentum ipsum statim perueniunt, & miraculi spectatores ac idonei testes rei extiterunt, quippe duo cum essent, iuxta Legem. Et excitato quidem à mortuis Christo nondum occurrunt, sed ex inuolutis linteaminibus resurrectionem colligunt, creduntque perrupta esse ab eo mortis vincula, quod sancta scriptura olim prædixit. Quapropter veris præ-

dictionibus rerum euentus percipientes firmissimam demum fidem suscipiunt. Obseruandum verò beatum Euangelistam Ioannem resurrectionis tempus nobis designare his verbis: *Mane cum adhuc tenebræ essent, venit ad monumentum Mariæ Magdelenæ.* Matthæus verò vt idem nobis significet, alto vespere factam esse resurrectionem ait. Verùm nemo vt reor inter se discrepare dicet spiritu afflatos Euangelistas, neque diuersa tempora resurrectionis enarrare. Si quis enim ad illorum verborum vim animum aduertere velit, sanctorum Euangelistarũ voces inter se consentientes inueniet. Mane quippe altum, vt arbitror, vt vesper altus ad vnum quiddam rem significatam defert & in ipsum vt ita dicam, nocturni spatij medium tendit. nulla itaque est discrepantia. Illud enim à noctis fine, hic verò ab initio inchoans, in profundum horarum vergit, & in ipsam, vti mox dixi, medietatem noctis deuenit.

A πρωϊμλυόμενοι τὰ ὀκ τῆ πρώτης συμβαίνοντα τέλη καταλαμβάνοντες, ἑδραιοτάτην ἤδη δέχεσθαι τὴν πίστιν. σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὸ τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν καταμηνύων χρόνον, τῇ μιᾷ φησι, τῶν σαββάτων, πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον Μαρία ἡ Μαγδαληνή. Ματθαῖος γεμὴν τὸ αὐτὸ ἡμῖν ποιούμενος δήλωσιν, ἑσπέρας ἔφη βαθείας οὔσης γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν. ἀλλ' οἶμαι μηδένα διαφωνῆσαι εἰκῆ τοὺς πνευματοφόρους, μήτε μὴν τὸ διαφόρως τῆς ἀναστάσεως ἐξηγεῖσθαι κατὰ μέρος. εἰ γάρ τις βούλοιτο τὴν σημαινομένην ἑκατέρᾳ διάνοιαν, εἰς ταὐτὸν συμβαίνουσας εὑρήσει ταῖς τῶν ἁγίων φωναῖς. ὄρθρος γάρ, ὡς ἐγὼμαι βαθὺς καὶ ἑσπέρα βαθεῖα, πρὸς ἣν ἂν τις καταφέρῃ τὸ σημαινόμενον, κατὰ τὴν μεσαίτατον, ἵν' οὕτως εἴπω, τῆς νυκτὸς διάστημα ἔρχεται τόπον. οὐδεμία τοιγαροῦν ἐνταῦθα διαφωνία. ὁ μὲν γὰρ ἀπὸ τέλους τῆς νυκτὸς, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς λαβὼν πρὸς τὸ βαθὺς ἔρχεται τῆς ὥρας, καὶ εἰς αὐτὸ κείμενοι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, τὸ μεσαίτατον.

v. 10. &c. *Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris ploransa.*

Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. Μαρία δὲ εἰστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον ἔξω κλαίουσα.

Idonea iam resurrectionis demonstratione sapientissimi discipuli firmam demum & inconcussam parturientes fidem cum ex euentu rerum, tum ex prædictione scripturarum, domum rursus reuertebantur, & ad suos, vt credibile est, comministros properabant, miraculum renunciaturi, & quid posthac faciendum esset deliberaturi. Non erit autem abs re quiddam aliud ab ipsis factum putare. Nam cum Iudæorum furor adhuc vigeret, eorumque principes sanctorum maximè discipulorum & aliorum quotquot Seruatoris sermonem venerabantur, & ineffabilem eius ac diuinam virtutem & gloriam laudabant eædem quærerent, veriti ne in eorum manus inciderent, antequam planè dies illuxisset, discedunt è monumento, quasi tutò id agere non liceret, si clara die omnium oculis patuissent. Neque verò dicemus eis imbellem metum tam diligentis fugæ causam extitisse, sed existimabimus [illegible] rei vtilis cognitionem san-

Ἀποχρώσαν ἤδη τὴν τῶν σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως τὴν πληροφορίαν συλλέξαντες οἱ σοφώτατοι μαθηταὶ, ἱδρυμένην τε λοιπὸν καὶ ἀσάλευτον ὠδίνοντες πίστιν, ἀπό τε τοῦ τῆς ἀρωμένων ἐκβάσεως, καὶ τῆς τῶν ἁγίων γραφῶν προρρήσεως, οἴκαδε πάλιν διεκομίζοντο, καὶ τοῖς ἰδίοις σφετέροις καθά γε τὸ εἰκὸς συλλειτουργοῖς ἠπείγοντο, διαγγελοῦντες τὸ θαῦμα, καὶ διασκεψόμενοι μὴ τοῦτο τοῖς τῶν πραττόντων ὀδύν. ἴσως δ' ἂν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὸ καὶ ἕτερόν τι παρὰ ταῦτα νομίζειν παρ' αὐτῶν. τὸ γὰρ μὴς ὄντες ἐπὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων θυμοῦ, καὶ φοβούντων ἐκθύμως τῶν καθηγεμόνας λαχόντων τοὺς πολλοὺς αὐθενέστου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θαυμάζοντας λόγον, καὶ τὴν ἄῤῥητον αὐτοῦ καὶ θεοπρεπεστάτην ἀποδεχομένην δύναμίν τε καὶ δόξαν, μάλιστα μὲν κατ' αὐτῶν τῶν ἁγίων μαθητῶν, τὸ ἐμπιστῆν εἰκότως δεδιότες, πρὸς αὐγὴς τὴν πλείας ἀποφοιτῶσι τὸ μνήματος, ὡς οὐκ ἐξὸν ἀκινδύνως τοῦτο δρᾶν, εἰ ὁρῷτο φανερῶς ἡμέρας τὸ πλήρες λαμπάδος ταῖς ἀπόντων αὐγαῖς αἰσχυνομένοις ὄμμασι. καὶ τὸ δίκαιον δηλόν ἐστιν ἡμῖν τὸ ἀσφαλὲς αἰτίαν ὡσαύτως αὐτοῖς τοῦτο ἐμμελεστάτην καταστῆναι φυγῆς, οἰησόμεθα δὲ μᾶλλον τοῦ χρησίμου τινὰ γενέσθαι, τῆς

ἁγίων ψυχαῖς ἐπιπλῆξαι τοῦτο Χριστόν, ἀνοικ A ctorum animabus à Christo inditam
κτιδωλύφ οὐκ ἔδει τοιαῦτα τοὺς οἵους ἔμελλον qui tempestiuè periclitari non sinit to-
ἔσεσθαι τοῦ οἰκουμένης φωστῆρες καὶ διδάσκαλοι. ἐδεῖ tius orbis luminaria atque magistros.
γὰρ ἀληθῆ τὸν πρὸ αὐτοῦ φαινέντα λόγον, ὃν ἔφη πρὸς Verum quippe videri decebat quod de
εἰ αὐτὸν πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα· πάτερ iis dixit ad Patrem qui in cælis est, *Pa-*
ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ᾧ *ter sancte, serua eos*, inquit, *in nomine* Ioan. 17.
δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἕν. ὅτε ἤμε- *quod dedisti mihi: vt sint vnum sicuti &* 11.
λλον μετ' αὐτῶν, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόμα- *nos. Cum essem cum eis, ego seruabam*
τί σου, ᾧ δέδωκάς μοι, καὶ ἐφύλαξα αὐτούς, καὶ *eos in nomine tuo, quod dedisti mihi, &*
οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπω- *custodiui eos, & nemo ex eis periit, nisi filius* B
λείας. ἐπισφάλειαν τοίνυν εἰμαθηταὶ, τὸ μεῖναι *perditionis.* Fuga itaque dilabun-
δεῖ τοὺς μόνους τῆς σωτηρίας καταπεφωνηκότας λόγους. tur discipuli, existimantes expectan-
ἔφθασε γὰρ αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, dum esse tempus liberè ac palam prædicandi. istud verò faciebant Seruatoris sermonibus persuasi. *Præcepit* enim *eis ab Hierosolymis ne discederent*, vt *Act. 1. 4.*
scriptum est, *sed expectarent promissionem Patris* quam ab ipso videlicet audierant, *quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.* Quod ad exitum perductum inuenimus circa diem sanctæ Pentecostes, cum C apparuerunt eis dispertitæ linguæ velut ignis, & sedit supra singulos eo- *Act. 2. 3*
rum. Tunc enim animo audaci & intrepido Iudæorum furoribus resistebant, nihilque faciendas illorum insidias putabant. Sapientissimi ergo discipuli occultabant se vtiliter, sicuti modò dixi. Maria verò Christi amans omnis metus expers, nec de Iudæorum furore cogitans audacius monumento assidet, atque vt fœminæ assolent, largos ex oculis fletus emittit, neque verò idcirco tantum plorat mortuum Dominum, sed quòd existimaret eum à monumento translatum. D

Ὡς οὖν ἔκλαιε, προέκυψεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ E *Dum ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumentum. Et vidit duos Angelos in albis, sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus* IESV. *Dicunt illi, Mulier, quid ploras?*

θεωρεῖ δύο ἀγγέλους τὸ λευκοῖς καθεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι, γύναι, τί κλαίεις;

Ἀθρεῖ δὴ πάλιν, ὡς οὐκ ἀμείνων τὸ ὅτι Χριστῷ καθαρῶς δακρύειν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ εἰς αὐτὸν ἀγάπης μακρὰν ὁ καρπὸς, μᾶλλον δ' ὡς ἂν ἡ πρὸς ζημιωθεῖσαν πόνοις ἕπεται χάρις, καὶ πλουσία πάντως ἀντίδοσις. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ παρεστήκοσιν

Vide rursus vt non gratis fundantur pro Christo lacrymæ, nec dilectionis erga eum procul sit fructus, sed vicina sit quodammodo & labores proximè sequatur gratia ac locuples retributio. Ecce enim assidenti Mariæ

& pio erga Deum affectu contabescenti, sincerumque Domino animum tuenti, Seruator sanctorum Angelorum voce mysterij sui cognitionem largitur. Vidit enim Angelos in claris vestibus, quarum candore Angelicæ puritatis clarissima pulcritudo designatur, qui fletu eius inhibito aiunt, *Mulier, quid ploras?* nec enim lacrymarum causam scisciantur, quippe quam vel tacente muliere nouerant, & res ipsa satis indicabat, sed à fletu cessare potiùs hortantur, vt quæ minùs congruo tempore, & ob ea quæ minimè oporteat fletus edat. Nam cum mors soluta sit, ac destructus tandem interitus, atque idcirco Seruator noster excitatus mortuis ad incorruptionem reditum instauraret, cur intempestiuè ploras, inquiunt, cum te rerum exitus in contrarium potius vocet? gaudendum enim reuera potiùs tibi est. Quid flet igitur, & celebritatis splendorem quodammodo violas? Apparent autem sedentes cum ad caput, tum ad pedes, vbi positum erat corpus IESV, mulieri quæ Dominum translatum esse putabat tantumnon significantes non potuisse violari sanctum corpus, sanctis Angelis assidentibus, sanctisque virtutibus diuinum templum circumstantibus: cum quippe dominum suum nouerant. Sed quæret forsan aliquis, nec immeritò, quam ob causam sanctos discipulos beati Angeli allocuti non fuerint, nec eis prorsus apparuerint, mulieri verò appareant, & cum ea loquantur. Dicemus igitur propositum fuisse Christo Seruatori mysterij sui certam fidem charorum suorum mentibus inserere, sed variis persuasionis modis vsum esse, eorum animo quibus fides facienda erat accommodatis. Sanctis itaque discipulis ipse rerum exitus diuinarum scripturarum spei congruens ad certam persuasionem sufficiebat, fidemque nullatenus dubiam inserebat. Sanctis enim literis persuasi credebant, & superuacaneum quodammodo fuisset tam firma fide præditos sanctorum insuper Angelorum voce docere: sed perneccessarium istud erat mulieri, quæ diuinam scripturam nesciebat, nec aliàs altum resurrectionis mysterium nouerat.

A τῇ Μαγδαλήνῃ, ἐπὶ πόδας μὲν φιλοθέῳ τηκούσῃ θ καρδίαν χεῖρον, γήσιον δ' ὡς διακονίᾳ τηρούσῃ θ φέρνημα, ἀφ' ὧν φωνῆς ἀγίων ἀγγέλων τὸν καθ' ἑαυτὸν μυστήριον τ γνῶσιν ὁ σωτὴρ ἐγείρεται. εἶπε γὰρ ἀγγέλους ἐν ἐσθήμασι λαμπροῖς, τ ἀγγελικῆς καθαρότητος θ εἰλικρινέστατον κάλλος τ τ ἱματίων σημαίνουσι πρέσβεις, οἱ ἐπ τ θρηνῳν ἀποπαύοντες λέγουσι· γύναι τί κλαίεις; ἐ γὰρ δήπου τ αἰτίαν τ τ δακρύων καθαιρεῖς ἀξιοῦσι μαθεῖν· ἤδεσαν γὰρ, εἰ μὴ λέγει τυχὸν ἡ γυνή, καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πραγμάτων σκοπὸς ἐ μετρίαν δῆ εἰκῆ εἶχε πλὴν δήλωσιν· πῶς γὰρ οὐ μᾶλλον πρέποι θ δάκρυον, ὡς οὐκ ἐν καιρῷ τῷ πρέποντι, ἐφ' οἷς ἥκιστα χρὴ ἐλομένη τ θρῆνον· λελυμένων γὰρ τῶν θανάτου, ἐ ἀπορραγέντος ἤδη τ φθορᾶς, ἐγηγερμένου δ' ἀφ' ὧν τ τ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ καρποφορούντων τοῖς πεκριμένοις τ εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν ἀναστροφήν, τί δὴ χαίρειν κωλύει μὴν, ὦ γύναι, τῶν πρέποντας ἀπορραλλήν, φασὶν, ἀλύεις δ' δὴ, καὶ σφόδρα πικρῶς, τ τ πρεσβυτέρων ἐκβάσεως καλούσης εἰς τὸ οἰκεῖον; χαίρειν γὰρ ὄντως, ἐ διὰ θυμᾶσθαι μᾶλλον ἐχρῆν. τί δυσχεραίνω κλαίεις, ἀδικοῦσα ἔστιν ἵνα τὸ τῇ πάντων χρεωστούμενον χῆμα; φαίνονται δ' καθεζόμενοι πρός τε τῇ κεφαλῇ, καὶ τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, μόνον οὐχὶ καὶ ἀφ' οὗπερ τῇ γυναικὶ σημαίνοντες οἰκείαν μεταδιδόσθαι τ κύριον, ὡς οὐκ ἀν ἀνήκεστος τὸ ἅγιον σῶμα, πρεσιδρυόντων ἀγγέλων, ἐ δυνάμεων ἁγίων κύκλῳ τ θεῖον ναὸν περιεχουσῶν· ἠδεσαν γὰρ τ ἴδιον διακόσμου. ζητῆσαι δ' ἄν τις, καὶ μάλα εἰκότως, διὰ ποίας αἰτίας πῖς μὲν ἁγίοις μαθηταῖς οὐδὲν προσπελάσασθαι ἀνεκτὸν ἄγγελοι, οὐδὲ μὴν ὤφθησαν ὅλως, φαίνονται δὲ καὶ προσλαλοῦσι τῇ γυναικί. ἐρεῖν ἔχω, ὅτι σκοπὸς ἦν τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίου τ πληροφορίαν παῖς τ ἀγαπώντων αὐτὸν ἐν καθαρσίῳ, ψυχαῖς ἐπελθὼν ἡ διάφορος τ πληροφορίας ὁ τρόπος, τῇ τῶν πληροφορουμένων ἕξει προσηκόντως τε καὶ πρέπων. τοῖς μὲν οὖν ἁγίοις μαθηταῖς αὐτὴ τ προσῆλθε μὲν ἡ ἔκβασις τῇ προϋπαρχούσῃ τοῖς θείαις γραφαῖς ἐλπίδι συμβαίνουσα πρὸς πληροφορίαν ἐκβήκειν, ἐ πίστιν ἐπιθεῖσα τ ὑδαμόθεν ἀμφίβολον. ἀπιστικότερος γὰρ ἀνεχώρησεν παῖς ἁγίαις γραφαῖς, ἐ ἴσως ἂν ἐπὶ πρεσβύτου τοῖς ὑπὸ βεβαίαν ἔχουσι τ πίστιν καὶ τὸ διὰ τ τ ἁγίων ἀγγέλων ἐκδιδάσκεσθαι φωνῆς· αἰσχυνόμενος δὲ τὸ χρῆμα τῇ γυναικὶ, τ ἐρομένῃ τὸ διὰ τί οὐκ ἐπιξαμένῃ χρῆσθαι, ὅτι μὲν καθ' ὑπερβολὴν τόπου τὸ βαθὺ τ διαστάσεως εἰδέναι μυστήριον

B

C

D

E

Λέγει αὐτοῖς, ὅτι ἦραν τὸν κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Ταῦτα εἰποῦσα ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα, καὶ οὐκ ἤδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν.

Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hæc quum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit IESVM *stantem, & non sciebat quia* IESVS *est.*

Βραδεῖα μὲν πως εἰς σύνεσιν ἡ γυνὴ, μᾶλλον δὲ σύμπαν τὸ θηλυκὸν γένος. μεμαθήκαμεν γὰρ ὅπως τὸ οὐκ ἐν ὀπτασίαις ἐπιδεικνύμενον, ἀπαλγήσει δι' ὅλων ὅμως τὸν θεωρίαν τὴν προφάσιν. ὅπερ ἡ κύριος ὀνομάζουσα τὴν Χριστὸν οὐ κατέλιπεν, ἐδίκαιον ἦν οἶμαι τοῦτον εἰς αὐτὸν ἀγάπησιν, ὁλόγως ἤδη καὶ αὐτῆς τὸν τῶν πεφυκότων ἀπολαύσθαι. ὁρᾷς γὰρ τὸν Ἰησοῦν, εἰ καὶ ὅπω παρόντα νοῇ, καὶ δι' ποίαν αἰτίαν; ἢ γὰρ ἔτι δυνάμει θεοπρεπεῖ καλυκρύπτοντος ἑαυτὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ οὐ λίαν ἔτιμον εἰς ὄψιν ὁρᾶσθαι τοῖς τῶν θεωμένων προσέχουσι ὀφθαλμοῖς, ἀποκρυπτόμενος τὴν ἄγνοιαν ἢ ἐπίτηδες ὀρθῶς ἐπιβαθύς, τὸν τοῦ φαινομένου δι' ἐκείνου σῶν εἶχεν οὐκ εὐκόλως ἐλθεῖν, οὐκ ἐφιείσης ὥρας πινὰ τοῦτο δρᾶν τὴν νυκτὸς, ἀποδιδυσκούσης ἡ μᾶλλον τοῦ πλησίον ἰόντος τὸ σκότος. τοιγάρτοι καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν ταῖς ἀσμάσι τῶν ἀσμάτων δι' ἐμέμνηταί πως τῶν ἐν τῇδε τῇ νυκτὶ περιπάτων, καὶ ἐκμάδων τῆς ἐν δρόσου τὴν ἑωθινὴν, ὅτε λέγων, ὅτι κεφαλή μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου νυκτός.

Cant. 5.2

Βραδεῖα μὲν πως εἰς σύνεσιν ἡ γυνὴ, μᾶλλον δὲ σύμπαν τὸ θηλυκὸν γένος. μεμαθήκαμεν γὰρ ὅπως τὸ οὐκ ἐν ὀπτασίαις ἐπιδεικνύμενον, ἀπαλγήσει δι' ὅλων ὅμως τὸν θεωρίαν τὴν πρόφασιν. ὅπερ ἡ κύριος ὀνομάζουσα τὸν Χριστὸν οὐ κατέλιπεν, ἐδίκαιον ἦν οἶμαι τοῦτον εἰς αὐτὸν ἀγάπησιν, ὁλόγως ἤδη καὶ αὐτῆς τὸν τῶν πεφυκότων ἀπολαύσθαι. ὁρᾷς γὰρ τὸν Ἰησοῦν, εἰ καὶ ὅπω παρόντα νοῇ, καὶ δι' ποίαν αἰτίαν; ἢ γὰρ ἔτι δυνάμει θεοπρεπεῖ καλυκρύπτοντος ἑαυτὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ οὐ λίαν ἔτιμον εἰς ὄψιν ὁρᾶσθαι τοῖς τῶν θεωμένων προσέχουσι ὀφθαλμοῖς, ἀποκρυπτόμενος τὴν ἄγνοιαν ἢ ἐπίτηδες ὀρθῶς ἐπιβαθύς, τὸν τοῦ φαινομένου δι' ἐκείνου σῶν εἶχεν οὐκ εὐκόλως ἐλθεῖν, οὐκ ἐφιείσης ὥρας πινὰ τοῦτο δρᾶν τὴν νυκτὸς, ἀποδιδυσκούσης ἡ μᾶλλον τοῦ πλησίον ἰόντος τὸ σκότος. τοιγάρτοι καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν ταῖς ἀσμάσι τῶν ἀσμάτων δι' ἐμέμνηταί πως τῶν ἐν τῇδε τῇ νυκτὶ περιπάτων, καὶ ἐκμάδων τῆς ἐν δρόσου τὴν ἑωθινὴν, ὅτε λέγων, ὅτι κεφαλή μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου νυκτός.

Tarda quodammodo ad intelligendum est illa mulier, immò vniuersum feminarum genus. nondum enim percipit quid ex illa visione significetur, luctus tamen causam explicat. Sed quoniam Christum nominare Dominum non cessauit, suamque erga eum dilectionem ostendit, iure demum optatissima quoque visione fruitur. Cernit enim Iesum, licet nondum adesse intelligat. cur ita? Nempe quia Christo Seruatore nostro virtute Deo conuenienti seipsum occultante, nec spectatorum oculis conspiciendum se præbente, in ignoratione versatur: aut cum mane adhuc altum esset, discernere nondum facile poterat vultum propiùs aduentantis, nocte id facere non permittente. Ideóque ipse Dominus noster Iesus Christus in Cantico Canticorum nocturnarum ambulationum, & humorum ex matutino rore collectorum meminit, his verbis: *Caput meum implatum est rore, & cincinni mei guttis noctis.*

Cant. 5.3

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; ἐκείνη δοκοῦσα, ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ, κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτὸν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ.

v.15. *Dicit ei* IESVS, *Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.*

Σκοτίας μὲν ἔτι οὔσης ἔτι, καὶ λελυμένης ὅπω πανταχοῦ τὸν νυκτὸς, θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐγγὺς γεγενότα μᾶλλον, καὶ τίς μέν ἐστιν ἀγνοεῖ, τὸν δὲ σώματος εἰκόνα, καὶ τὸ προσώπου τὸν χαρακτῆρα δι' ἀκριβείαν οὐκ ἔχουσα. καλοκαγαθῶν δὲ λέγοντος τὸ, γύναι τί κλαίεις; καὶ θεραπεύοντος μὲν ἀληθῶς τὸν σωτῆρος ὁ λόγος, ἀντιτείνει δι' ὅλων ὅμως εἰς ὑπόνοιαν ἰσχυρὸν, ὅτι πρέπει μᾶλλον ἴσως τῷ τοῦ κήπου προεστηκότι δι' ἀκριβείας ἡ πάλιν ἀκόλουθον ὑπὸ πάντως ἐρωτᾶσθαι τὴν κλαίουσαν τὰς ἀφορμὰς τοῦ δακρύου φάσκειν τὸν κύριον, ἀλλ' οὐδὲ μαθεῖν ἐθέλοντα τὸν δι' αὐτὸ ζητούμενον, ἀφιέντα δὲ μᾶλλον τὸν κατιμῆζον αὐτῷ, καθάπερ ἀμοιβὴ καὶ ἡ τῶν μακαρίων ἀγγέλων δυάς· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ ἐν ἐκείνοις λαλῶν. τί οὖν κλαίεις, ὦ γύναι, φησὶ, τίνα ζητεῖς, τοῦτ' ἔστι, ἀπειθῶν σοι ὁ δάκρυον, ἔχουσα τὸν ζητούμενον. ἐγώ σοι, φησὶν, αἰτία τοῦ θρήνου πέφασται, ὡστε πεισθεῖσα

E

Cum tenebræ adhuc essent, necdum planè soluta nox esset, cernit IESVM proximè ferè adstantem, & quinam esset ignorat, corporis imaginem ac vultus formam nondum potis discernere. Audit verò ab eo, *Mulier, quid ploras?* Et mitis quidem est sermo saluatoris, veruntamen quem suspicari Maria possit hortulani cuiusdam esse. Rursus verò credendum est Dominum haudquaquam ista dicere, quasi fletus causas inquirat, quas ipse nesciat, sed potiùs vt eam à luctu reuocet, sicuti nempe & par illud beatorum Angelorum: ipse enim erat qui loquebatur in illis. Quid ergo ploras, ô mulier, inquit; quem quæris? hoc est, Inhibe tuas lacrymas, cum habeas quem quæris. Ego tibi, inquit, causa sum luctus, quòd mortuus sim nimirum,

nimirum, & grauia passus, atque insuper ex monumento sublatus. Sed quando nunc adsum ac viuo, omisso luctu ad animi lætitiam te transfer. Itaque luctum inhibentis est illa interrogatio. Oportebat enim, oportebat hanc quoque partem à Domino restaurari. Propter præuaricationem etenim in Adam dictum erat ad vniuersam hominis naturam, in primo illo tanquam in primitiis
Gen. 3.19 generis, *Terra es, & in terram reuerteris.* Ad mulierem autem, idque peculiariter, *In doloribus paries filios.* Atqui doloribus abundare pœnæ loco statutum est mulieri. Necesse ergo erat voce supremi iudicis veteris illius maledictionis resolui grauitatem, Seruatore nostro Christo à fœmina iam lacrymas abstergente, immò ab omni feminarum sexu, in Maria, ceu earum primitiis. Prima enim ista mulierum mœrore & luctu ob Christi passionem susceptio digna facta est quæ vocem luctus reuocatricem audiret, cuius quidem vis vocis ad vniuersum quoque fœminarum genus pertineat, si ob nefaria in Christum facinora doleant eius amplexæ fidem, & illud Psalmistæ canant,
Psal. 138. 21. *Nonne qui oderant te Domine odio habui, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos: inimici facti sunt mihi.* Verùm Dominus noster IESVS CHRISTVS hæc ait vt à luctu eam eximeret: illa verò hortulanum esse putans eum qui loquebatur, translatum iri facile Domini corpus in alia loca sibi pollicebatur, si duntaxat vbinam illud posuisset ostenderet. Nam cum nondum magnum illud resurrectionis mysterium intelligeret, eas animo suspiciones capiebat. Rudiores enim sunt vt plurimum fœminarum mentes, nec ardua facile possunt assequi, multò minùs quæ mentem excedunt miracula.

A δῆλον ὅτι, καὶ ἀνήκεστα παθὼν, καὶ πρὸς τοῦτο ἔτι τῶν μνημείων ἐκκακομισμένος. Νῦν δὲ ζῶ, καὶ παρῆμι, πᾶσα τοὺς γόους μεταχώρει πρὸς ἡδυμίαν. Σύκουν ὁ θρηνῶν ἀποτείλοιτο ἂν ἐρώτησιν ἔδει γὰρ ἔδει, καὶ τοῦτον τὸν μέρους ἐπανορθωτὴν γενέσθαι τὸν κύριον. Διὰ μὲν γὰρ τὴν τοῦ Ἀδὰμ παράβασιν πρὸς ὅλην εἶπεν τὴν ἀνθρώπου τὴν φύσιν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῶν γόνων τοῦτον, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, πρὸς δὲ γε τὴν γυναῖκα, καὶ ἰδικῶς, Ὅτι, ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. Σύκουν ὁ πλουτῶν ἐν λύπαις, ὡς ἐν τοῖς ποινὴν ἐπιτρέματο τῇ γυναικί, ἐφ' οἷς ἀναγκαίως. Διὰ δὲ τῆς καταδικαστικῆς φωνῆς, ὃ δ' ἀρχαίας ἐκείνης ἀρᾶς ἀπαλύεσθαι βάρος, ἀφαιρεῖται ἤδη τῆς σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ τῆς θηλείας ὁ δάκρυον, μᾶλλον δὲ πάντος τοῦ θηλέος γένους, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῇ Μαριάμ. προφάτη γὰρ αὕτη γυναικῶν, τοῦ τῆς σωτῆρος ἐπιφανίαν σαπῆναι, καὶ λύπην λαβοῦσα τὸ ἔτι ἁπαλόν, τῆς τοῦ κλαίειν ἀνακαλούσης ἐξιοῦσθαι φωνῆς· διϊσχυριζομένης δῆλον ὅτι τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως καὶ ἀπὸ τοῦ θηλέος γένους, εἴπερ ἐπαληθεύοιτο τοῖς τοῦ Χριστοῦ πολιτεύμασι τοῦ εἰς αὐτὸν *ἡμῶν ἔσεσθαι πίστιν, καὶ μετανοεῖν ὃ ἐν ψαλμοῖς ἐκεῖνο* λέγουσα, οὐχὶ τοῖς μισοῦσί σε κύριε ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην; τέλεον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθροὺς ἐλογοῦτό μοι. Ἀλλ' ὁ μὲν κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τῆς θρηνῳδίας ἀπαλλάττων αὐτὴν, τὰ τοιαῦτα φησίν, ἡ δὲ τὴν γηπόνων ἔννοιαν νομίζουσα τὸν λελουκότα ἐκπαρῆχθαι, μεταμισθὴν δὲ μάλα τοῦ θρήνου τῆς σωτῆρος ὃ λείψανον ἐφ' ἑτέροις ἐκπορίζεσθαι τόποις, εἰ τοῦτο δηλοῦσθαι μόνον, ὅπου ποτὲ αὐτὸν μετατέθεικεν. ὅπου γὰρ σεμνύσασα ὃ μέγα τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, τοῖς εἰς τοῦτο καλούσαις ἐκκλησίαις ἐβάλλετο. δυσμαθέστεραι γάρ πως αἱ γυναικῶν εἰσι φρένες, καὶ ἀμβλυτέρους ἔχουσι πρὸς ὃ δαιδάσθαι ῥᾳδίως καὶ τοῖς ὑ σφόδρα δυσκόλοις προσοδεύσῃ, καὶ πολλῷ γε πλέον τοῖς ὑπὲρ λόγον θαύμασιν.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μαρία. στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ, ῥαββουνί, ὃ λέγεται διδάσκαλε, καὶ προσέδραμεν ἅψασθαι αὐτοῦ.

Καλῶς πρὸς ὑπόγνωσιν τοῦ ἐμφανεστέραν ἤδη τῆς γυναικὸς τὸν νοῦν, ἑαυτὸν δὲ σαφῶς ἀναπτύσσει λύπως εἰς θέαν, ἅτε δὴ τῇ ἀγαπώσῃ μᾶλλον προσέτερον, μετανοοῦντί τε καὶ πᾶσαν λοιπὸν ὑ μυστείας μηχανὴν εἰς ὃ δαιδάσθαι τοῦτο, ὅπερ αὐτὸς εἶπ Χριστός. ὑπεμφαίνει γὰρ τῷ τοιοῦτον κλήσας ὀνόματι,

B

C

D

E

ιο. λιμὸν ἔσεσθαι

ιο. λέγουσα

V. 16. *Dicit ei* IESVS, *Maria. Conuersa illa, dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister. Et accurrit vt tangeret eum.*

Ad clariorem agnitionem animum vocat mulieris, & seipsum apertè, vt pote vehementius amanti spectandum exhibens, eius tarditatem in intelligendo tantumnon accusat. Tale quid enim subinnuit, dū eam nominatim appellat.

ἡ δὲ σωτήριά τε τοῦδε χρῆμα, καὶ τὴν εἰς ἀρχὰς ἀναφυσῶν δ' αὐτῆς ἡδὺ τὴν φάσιν ἀποπεδήσασα, τὴν αὐτοῦ σωτῆρα προσαγορεύουσα, ῥαδίως λέγουσα, τοῦτ' ἔστι διδάσκαλε, θυμηδίας ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν οἰκείαν ἐμπλήσασα νοῦν προσφόρως ἀφαψάμη τε τοῦ ἁγίου σώματος, καὶ τὴν εὐλογίαν καρδιποῦσα τὴν παρ' αὐτοῦ.

A Hæc autem statim intelligit, & eo viso priorem suspicionem exuens, solitum ei defert honorem, eumque Rabboni compellat, hoc est Magister, summáque lętitia perfusa ocyùs accurrit, tactura sanctum corpus, & benedictionem ab illo consequutura.

Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου.

v. 17. *Dicit ei* IESVS, *Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum.*

Οὐκ εὐμάπτοις τοῖς πολλοῖς ἡ τοῦ λόγου δυνάμις, κέκρυπται γὰρ ἐν αὐτοῖς μυστήριον. βασκήσειν δ' ὧν ὅλως, δέδοκε δ χρήσιμον. χρείαν γὰρ ἡμῖν τὴν ἐαυτοῦ ῥημάτων τοῦτον γνῶσιν ὁ κύριος. ἀπείργει μὲν γὰρ ὀπτεύειν αὐτὸ δ γυναῖον, καὶ τοῖς ποσὶ περιπλέκεσθαι προθυμούμενον οὐκ ἐᾷ. τὴν δέ γε τοῦ σώματος αἰτίαν φανερὰν ἡμῖν καθίστησιν, ὅπως γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα. φησίν. ἀλλὰ τί δὴ τῶν δυναμένων εἰκάσομεν, ζητητέον. τί γὰρ εἰ μήπω πρὸς τὸ τοῖς ἁγίοις ἀναβέβηκε πατέρα, πρόφασις δὲ αὕτη πῶς ἂν γένοιτο δίκαιος τοῦ μὴ χρῆναι ἅπτεσθαι τῆς ἁγίας σαρκὸς ἐκείνης καὶ ἁγιαστικῆς αὐτοῦ; ἆρα γάρ τις ἀνεξέλεγκτος εἰσοίσει τὸ οὐ τῆς ἐπαφῆς μολυσμὸν προφυτεύμενον, ἢ ὡς ἵνα καθαρὸς πρὸς τὸ τοῖς ἁγίοις ἀνέλθοι πατέρα, ὡσπὶ πρὸς οὐκ εἰδότων εἰπεῖν τὸ κύριον; εἶπα πῶς οὐκ ἀσυνέτου τε ὢν χιμαίρᾳ, καὶ παράφρων ἀλώσεται; ὑπὸ γὰρ μὲ λέγεται φύσις μολυσθεὶς ποτέ. οὐκοῦν γὰρ ἔφην, καὶ βορβόρου εἴδωλ' ὅτι, καὶ ἔτι καὶ νῦν ἐπέρασις ἀκαθαρσίας τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος προσβάλλουσα τὸ φῶς οὐδὲν ἀποκρύπτει τὸ βλαβὲς, μιμεῖται γὰρ τοῦτ' ὅπερ ἐστὶν, ἀκηλίδωτον δηλοῦν ὅτι, καὶ τῆς τοῦ παπαίνοντων δυσωδίας ἀμοιρῆσαν πάντελῶς, οὕτως ἁγία τε καὶ πάμαγνος φύσις τὸν ἐκ τοῦ μολύνεσθαι ῥύπον οὐκ ἂν ὑπεδέξατο ποτέ. τίς οὖν ἆρά ἐστιν ὁ τοῦ κεκαλύφθαι λόγος προσοῦσάν αὐτῷ τὴν Μαριὰμ, καὶ τῆς ἁγίας σαρκὸς ἁγιασμοῦ ἀποδιῆλθ; τί δ' ἂν βούλοιτο καθασημαίνειν, λέγων ὁ κύριος, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα, ἀφορητέον ἡδὺ καὶ γε τὸ ἡμῖν ἐφικτόν. φαμὲν δ' ἐγὼ, ὅτι τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑπερδημίας ἕνεκα πρόφασις πολλὴ μὲν τίς ἐστι, καὶ ἀφόρητος, μία δὲ αὐτὴ καὶ ἀναγκαιοτάτη, καὶ ἀφ' ἧς αὐτοῦ προδηλωθεῖσα φωνὴς, ὃ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. πρὸ δ' οὖν τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, οὕπω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας ὁ αὐτῇ πρέπων λαβοῦσης τέλος,

Non facilis est vulgo horum verborum vis & ratio. latet enim in his mysterium, quod propter vtilitatem indagandum est. dabit quippe Dominus suorum nobis verborum notitiam. Mulierem itaque accurrentem ad se prohibet, & pedes amplecti volentem non sinit. Cuius rei causam nobis aperiens, *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*, inquit. Verùm quid ista sibi velint quęrendum nobis est. Quid enim si nondum ad Patrem ascenderit, num idonea causa esse potest cur sanctam eius carnem ne charis quidem ipsis tangere liceat? An citra culpam suspicari quisquam potest Dominum hæc ad illam dicere, quòd tactu inquinari nollet, vt & purus ad cœlestem Patrem rediret? At quis mentis compos ista sibi finxerit? diuina quippe natura inquinari haudquaquam potest. Quemadmodum enim solis radij ex luto aliisque sordibus damni nihil accipiunt: manent enim iidem, immunes nimirum à sordibus, & fœtoris prorsus expertes: ita diuina illa & sacrosancta natura sordes aut inquinamentum vllum non admittit. Quęnam igitur ratio fuerit cur accedere & sanctam eius carnem tangere Maria vetaretur, & quid sibi velit Dominus, cum ait, *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*, quantum in nobis est dispiciamus. Dicimus itaque causas aduentus Seruatoris nostri multas esse ac varias, sed vnam hanc eamque maximè necessariam, quam ex eius ore suscepimus, *Non enim veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam.* Ante salutarem crucem igitur, & resurrectionem à mortuis, nostra dispensatione nondum sibi conuenientem exitum nactâ,

Matt. 9. 13.

cum iustis simul & iniustis miscebatur, & cum publicanis & peccatoribus epulabatur, & quicunque sanctam eius carnem tangere volebant, liberum eis accessum dabat, vt omnes sanctificaret & vocaret ad agnitionem veritatis, & ad sanitatem ægros peccatorumque morbis conflictatos reduceret. Ideóque ad illos rursus dixit, *Non egent qui sani sunt, medico, sed qui malè habent.* Quare ante resurrectionem quidem à mortuis, cum iustis & peccatoribus nullo discrimine versabatur, nec vllum abigebat eorum qui ad se venirent. Et sanè cum in domo Pharisæi recumberet, mulier flens adstitit, quæ quidem erat in ciuitate peccatrix, vt scriptum est, & solutis capillis, veteribusque malis tandem repudiatis pedes abstergebat, nec tamen prohibere cernitur. Sed & cum Synagogæ principis puellam excitaturus veniisset, rursus accedens mulier sanguinis fluxu laborans tetigit fimbriam vestimenti eius, neque tamen indignatum comperiemus, sed blandè potiùs eam alloeutum. *Filia enim, inquit, fides tua te saluam fecit: vade in pace.* Sed tunc quidem singulari dispensatione impuris & animo ac corpore inquinatis licebat cùm Seruatoris nostri Christi sanctam carnem tangere, tum omni quæ ab eo est benedictione perfrui. Postquam autem impleta illa nostra dispensatione crucem ipsam & in cruce mortem pertulit, & à mortuis reuixit suamque naturam morte superiorem ostendit, arcet demũ, nec amplius quibusuis ad se accedentibus sanctam ipsam carnem tangere facile permittit, istud sanctis Ecclesiis suoque mysterio in typum statuens, quem Lex quoque Mosaica significabat cum & agnum immolari in Christi figuram præciperet. *Omnis enim, inquit, incircumcisus non comedet de eo*, Incircumcisum vocans impurum. Impura autem naturâ suâ iure censetur humanitas. Quid enim est natura hominis, si cum insita Deo puritate comparetur? Non oportet ergo vt qui sunt incircumcisi, id est impuri, sacrum Domini corpus tangant, sed qui spiritali circumcisione puri sunt redditi. Circumcisio enim cordis fit in Spiritu, iuxta Pauli vocem: sed haudquaquam fiet in nobis circumcisio illa spiritalis, nisi sanctus spiritus in nobis habitet

Exod.12. 43.

Rom.2. 29.

Luc.5 31

Marc.5. 34.

A δικαίοις τε καὶ ἀδίκοις ἐπεμίσγετο, καὶ συνήσθιε μετὰ τελωνῶν, καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἐλεύθερον δὲ καὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἁπτεσθαι τῆς ἁγίας σαρκὸς ἐδίδου τὴν παρρησίαν, ἵνα πάντας ἁγιάσῃ, καὶ καλέσῃ πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, καὶ ἀσθενείαν πρὸς ἔξιν τὴν ὑγιᾶ τοῖς ἁμαρτίαις κατατρυχομένους, καὶ τοῖς ἐξ ἁμαρτιῶν συντεταραγμένοις νοήμασι. Διὸ δὴ καὶ ἔφη πάλιν αὐτοῖς, ὅτι χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Οὕτω μὲν οὖν τὴν διαφορὰν τῶν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐποιήσατο δικαίοις τε καὶ ἁμαρτωλοῖς· ἀποσβὰς δὲ πάντας ἀπέδωκε τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ. Καὶ γοῦν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου κατακεκλιμένου ποτὲ, γυνὴ πόρνη παρελθοῦσα κλαίουσα, ἥτις ἦν ἐν τῇ πόλει ἁμαρτωλὸς, καθὰ γέγραπται, καὶ τὴν ἀφιλόκοσμον ἀπολύσασα πεῖραν, καὶ μύρα ἀλοῦσα τῶν ἀρχαίων κακῶν πεδίλα παθοῦσι πόδας, καὶ ἀμφικαλύσασα θαίνεται. ἀλλὰ καὶ ὅτε τῷ ἀρχισυναγώγου θυγατρίῳ κόρης ἐδρᾶν ἀπῆλθε, πάλιν παρελθοῦσα γυνὴ ἐν ῥύσει αἵματος οὖσα ἥψατο τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ, καὶ χαλεπαίνουσα μὲν ὑδαμῶς εὑρήσομεν, λόγου δὲ μᾶλλον αὐτὴν ἀξιώσαντα χρηστοῦ. Θυγάτηρ γάρ, ἔφη, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην. Ἀλλὰ τότε μὲν οἰκονομικῶς, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις ἔτι, καὶ μεμολυσμένον ἔχουσι καὶ σῶμα καὶ νοῦν, ἀδιακωλύτως ἐξῆν καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας ἁπτεσθαι σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ἁπάσης εὐλογίας ἀπολαύειν τῆς παρ' αὐτοῦ. Ὅτε δὲ τὸν καθ' ἡμᾶς πληρώσας οἰκονομίαν, καὶ ἑαυτὸν ὑπερέμεινε τῷ σταυρῷ, καὶ τὸν ὑπὲρ σωτῆρος θάνατον, ἀνέβιώ τε πάλιν, καὶ θανάτου κρείττονα τὴν οἰκείαν φύσιν ἀπεδείκνυε, ἀπεκωλύθη λοιπὸν, καὶ οὐκ ἐτοίμως ἔτι χρείζεσθαι τοῖς προσιοῦσιν αὐτοῦ ὃ καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας ἁπτεσθαι σαρκὸς, τύπον τῶν ἁγίας ἐκκλησίας καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίου θεσμὸν ἐν τύπῳ λαβὼν, ὃν καὶ ὁ Νόμος τῆς παλαιᾶς Μωσέως ἐδήλου νόμος, ὅτε καὶ εἰς εἰκόνα Χριστοῦ διετύπου σφάζεσθαι τὸν ἀμνόν. πᾶς γάρ φησιν ἀπερίτμητος, οὐκ ἔδεται ἀπ' αὐτοῦ, ἀπερίτμητον λέγων τὸν ἀκάθαρτον. ἀκάθαρτος δὲ κατὰ γε τὴν οἰκείαν φύσιν εἰ καὶ μηδέποτε νοοῖτο αὖ εἰκότως. τί γὰρ εἰ καὶ μηδενὸς φύσις, ὡς πρὸς τὴν εὐσέβειαν τοῦ Θεοῦ καθεστῶσα; δῆ τοιγαροῦν οὐκ ἀπερίτμητος ἔτι, τοῦτ' ἔστιν, ἀκάθαρτος τοῦ χρώντος τῷ ἁγίῳ σώματος ἁπτεσθαι, καθαρσιὸς δὲ μᾶλλον ἀποδεδεγμένος, δι' ἣν τὸ πνεύματι περιτομὴν περιτομῆς. περιτομὴ γὰρ καρδίας τὸ πνεύματι, κατὰ τὸν τοῦ Παύλου φωνήν. Ἀλλ' οὐκ αὖ ἐν ἡμῖν εἰ τὸ πνεύματι ἤδοιτο περιτομὴ, μὴ ἐνοικιζόντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου

πνεύματος, διὰ τί τῆς πίστεως, καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. πῶς οὖν οὐκ ἐδύνατο Μαριὰμ ἀχειρωθῆναι τῆς τοῦ σώματος ἁφῆς, τοῦ ἁγίου δηλονότι πνεύματος οὐδέπω ὄντος ἐν αὐτῇ; εἰ γὰρ καὶ ἐγήγερται Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' οὔπω τὸ πνεῦμα δέδοται τῇ ἀνθρωπότητι τοῦ ἐκ παρθένου δι' αὐτοῦ. ἀπελθὼν γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, κατέπεμψεν ἡμῖν αὐτό, διὸ καὶ ἔλεγε, συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐ μὴ ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. ἐὰν δὲ ἀπέλθω, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. οὔπω τοίνυν τοῦ ἁγίου πνεύματος καταπεμφθέντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὔπω γὰρ ἀναβεβήκει πρὸς τὸν πατέρα, ὡς οὔπω τὸ πνεῦμα λαβοῦσαν ἀπείργει τὴν Μαριὰμ, λέγων, μή μου ἅπτου, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα, τοῦτ' ἔστιν, οὔπω τὸ ἅγιον πνεῦμα κατέπεμψα πρὸς ὑμᾶς. ὁ τοιγοῦν παῖς ἐκκλησίας ὁ τύπος. τοιγάρτοι καὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης ἀχείρωμεν καὶ τοὺς ἐγνωκότας μὲν αὐτοῦ τὴν θεότητα, καὶ ὁμολογήσαντας ἤδη τὴν πίστιν, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἔτι κατηχουμένους, μὴ μὴν δὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα πληρώσαντας. τοῖς γὰρ οὔπω βεβαπτισμένοις οὐκ οἰκεῖ. ἐπὰν δὲ τὸ ἁγίου πνεύματος ἀποδεξῆται μέτοχοι, τότε δὲ ἅπτεται τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ὁ κωλύσει σοβαρόν. τοιγάρτοι καὶ τοῖς μεταλαγεῖν ἐθέλουσιν εὐλογίας τῆς μυστικῆς, οἱ τῶν θείων μυστηρίων προφωνοῦσι λειτουργοὶ, ΤΑ ΑΓΙΑ ΤΟΙΣ ΑΓΙΟΙΣ, πρεπωδεστάτην εἰς διδάσκοντες τῶν ἁγίων τὴν μέθεξιν τοῖς ἡγιασμένοις ἐν πνεύματι.

per fidem & ſanctum baptiſma. Nunquid ergo Mariam oportebat à tangendo ſacro corpore arceri, cum ſpiritum nondum accepiſſet? Tametſi enim Chriſtus excitatus erat à mortuis, nondum tamen ſpiritus datus erat humanitati à Patre per ipſum. Reuerſus enim ad Deum ac Patrem demiſit nobis eum. idcóque nobis dicebat, *Expedit vobis vt ego vadam: ſi enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos.* Cum itaque nondum miſſus eſſet nobis ſanctus Spiritus, (nondum enim ad Patrem aſcenderat) idcirco Mariam abigit vt quæ nondum ſpiritum accepiſſet, dicens, *Noli me tangere: nondum enim aſcendi ad Patrem meum*, id eſt, Nondum ſanctum Spiritum demiſi ad vos. Inde ſanctæ Eccleſiæ exemplum ſumpſerũt. Quippe à ſacra menſa etiam arcemus eos qui deitatem quidem eius agnoſcunt, & fidem iam profeſſi ſunt, id eſt cathecumenos, ſed nondum tamen ſancto Spiritu ditati ſunt nec enim in iis qui nondum baptizati ſunt inhabitat: poſtquam autem ſancti Spiritus facti fuerint participes, tunc Seruatorem quoque noſtrum Chriſtum tangere nihil prohibet. Quapropter iis qui Eulogiæ myſticæ fieri volunt participes, diuinorum myſteriorum miniſtri inclamant, SANCTA SANCTIS, docentes ſanctorum participationem decere eos qui ſanctificati ſint in Spiritu.

Ioan. 16. 7.

ΚΕΦΑΛ. α.

Ὅτι κατὰ φύσιν Θεός ἐστιν ὁ υἱός, καὶν διείσκηται δι' ἡμᾶς Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν πατέρα καλῶν.

Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν.

Δι' αἰτίας μὲν ἃς ἤδη προείπαμεν, οὐκ ἐφίσπησιν ἅπτεσθαι τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς καθάπερ διῳκήσατο τοῦτο τυχεῖν οὐκ φιλοθείας τινὸς Μαριὰμ ἀμείβεται δὲ τῆς προσηκούσης αὐτῇ, καὶ τῆς ὅπως σπουδῆς καὶ ἀγάπης διπλοῦν ἀπένεμε τὸν μισθὸν, οὐκ ἄκαρπον τοῖς ἐπιστηθίοις ἀποδεικνυὺς τὸν εἰς ἑαυτὸν βιοῦσθαι. καὶ τὸ γε τοῦτον ἐπὶ λαμπρότερον, τὸ αὐτῇ γὰρ, ἐπὶ τῇ φημὶ δὴ τῇ Μαριὰμ, συμπάσῃ ὡς εἰπεῖν τὸ θηλυκὸν γένος δίττῃ τεθαυμάσθαι ὑμῖν, καὶ τὸ ἀρχαῖον ἀῤῥωστημένον

CAPVT I.

Quòd naturâ ſuâ Deus ſit Filius, licet propter nos Deum nominet Patrem ſuum.

Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad Patrem meum & Patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum.

PRopter cauſas quas modò attulimus non ſinit Mariam tangere ſuam carnem, quamuis ob ſingularem Dei amorem id illa percuperet: ſed perſeuerantiæ mercedem ei reddit, ac tam firmę fidei ac dilectionis duplex præmium rependit, pietatem erga ſe non infructuoſam eius cultoribus eſſe oſtendens. Et quod his adhuc illuſtrius eſt, in ea prima vniuerſum, vt ſemel dicam, feminarum genus duplici honore coronatur, ac veteribus mor-

bis exoluitur. Prima quippe ob Chri-
ſtum in luctus effuſa, mœrorem ver-
tit in gaudium, quæ ceſſandum à la-
crymis audiit ab eo qui condemnauit
olim feminam, & doloris inſultibus ob-
noxiam fore pronunciauit. Dictum e-
nim eſt ad mulierem à Deo, *In dolori-
bus paries filios.* Sed quemadmodum
eam doloribus ſubiecit olim in Paradi-
ſo, cum ſerpentis vocibus obtempe-
raſſet, & Diaboli malitiæ obſequuta
eſſet, ſic etiam in horto rurſus eam
non vltra dolere iubet. Dum autem
eam ipſo maledicto liberat quo fiere
mulier iuſſa erat, magnorum bono-
rum vult eſſe prænunciam, & reditum
in cælos diſcipulis euangelizare præ-
cipit, vt quemadmodum prima om-
nium mulier Diaboli vocibus obſe-
quuta condemnata eſt, & per illam
mulierum genus vniuerſum, ſic etiam
hæc Seruatoris noſtri ſermonibus ob-
temperans & quæ ad vitam æternam
conducunt renuncians vniuerſum fe-
minarum genus crimine liberaret. Dat
itaque Mariæ Dominus vt non vltra
fleat, nec animum dolori ſubiiciat,
atque vt ſpecioſos nanciſcatur pedes.
Nam iuxta Prophetæ vocem, *Quàm*
Iſai. 52. *ſpecioſi pedes euangelizantium bona.*
Etenim prima illâ ſpecioſis pedibus ca-
rebat, quippe quæ nihil boni nuncia-
bat dum primo parenti violare diui-
num mandatum conſuluit. Admira-
bilem porrò extitiſſe Mariam vel hinc
intelliges. digna quippe habitâ eſt cuius
mentionem Propheta fecerit. Quid e-
nim de ea ſcripſit & mulieribus eius co-
mitibus, quæ ſanctis diſcipulis reſur-
rectionem nunciarunt? *Accedite mulie-*
Eſai. 27. 11. *res, quæ à ſpectaculo venitis. non eſt e-
nim populus intelligentiam habens.* Has
enim Chriſti verè amantes mulieres
diuinum oraculum his verbis prope-
modum hortatur ocyùs accurrere, vt
quorum ſpectatrices fuerint, hęc renun-
cient. Stultitiam verò Iudæorum con-
demnat, qui ſermonem quoque ipſum
de Seruatoris noſtri Chriſti reſurrectio-
ne deridebant. Iam verò tametſi ſa-
piens Ioannes, cum aliæ quoque a-
deſſent mulieres, (nam aliis Euange-
liſtis idipſum placet) ſolius Mariæ
mentionem fecerit, non tamen inter
ſe diſſentire ſanctorum ſcripta com-
periemus. Videtur enim Ioannes Marię
Magdalenes mentionem duntaxat egiſ-
ſe, vtpote quæ ardentiori ſtudio Chriſtũ
diligeret, ac prior ad monumentum ve-

A ἐκομίζετο τ̃ Σωτῆρος. τροφὴ γὰρ ἦν αὐτῷ θρηνή-
σασα, καὶ τ̃ δακρύων τ̃ πρὸ φασιν λαβοῦσα Χρι-
στὸν, μηδέτι δ πένθος εἰς ἡσυχίαν, μὴ χρῆναι
κλαίειν ἀκούσασα, προσέταξε τῷ καὶ πάλαι κατακρι-
θέντι, καὶ τοῖς τ̃ λύπης ἐφόδοις δικαζομένοις
ἀποφεύγειν. εἴρηται γάρ που πρὸς τ̃ γυναῖκα
παρὰ Θεοῦ, ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. ἀλλ' ὡς τ̃
αὐτῇ ὑποτάξαι τοῖς λύπαις κ τ̃ παράδοσόν
ποτε, πρὸς δ ὄφεως δεξαμένῃ ἀθέμιτον φωνάς, καὶ
τοῖς τ̃ διαβόλου κακουργήμασιν ὑπηρετήσασθαι,
ὅτω δὴ πάλιν ἐν κήπῳ κελεύει μηκέτι κλαίειν αὐ-
τῇ. ἀπολύων γ̃ καὶ αὐτῆς τ̃ ἀρᾶς ἐφ' ᾗ λυπεῖσθαι
προστέτακτο, τ̃ μεγάλων ἀγαθῶν κελεύει χαί-
ρειν προφάσει. καὶ τῇ πρὸς δ ἄνω βαδίσαι
διαγγέλλειν τοῖς μαθηταῖς· ἵν' ὥσπερ ἡ πρώτη καὶ
πασῶν ἀρχαιοτάτη γυναικῶν τοῖς τ̃ διαβόλου φω-
ναῖς ὑποκουρήσασα κατέκειτο, καὶ δι' ἐκείνης
σύμπαν δ θηλυκὸν γένος, ὅτω καὶ αὐτὴ τοῖς τ̃ σω-
τῆρος ἡμῶν ὑπηρετήσασα λόγοις, καὶ τὰ εἰς
ζωὴν διαφέροντα τῷ αἰῶνι ἀπαγγείλασα,
σύμπαν τ̃ αἰτίας δ θηλυκὸν ἀπαλλαξῃ γένος. χα-
ίρεται τοίνυν τῇ Μαριὰμ πρὸς δ μηκέτι κλαῦσαι,
μηδὲ εἰς λύπας δύκολον τ̃ καρδίαν ἔχειν ὁ κύριος,
καὶ δ ὡραίους κεκτῆσθαι τοὺς πόδας. κ γὰρ τῷ τ̃
προφήτου φωνῇ, ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τ̃ διαγγέλ-
λοντων τὰ ἀγαθά· κεῖται τ̃ προφήτης ἐκείνης ὑπ
ὡραίους ἐχούσης τοὺς πόδας, ὑ γὰρ τῶν ἀγαθῶν
διαγγέλλεται, τὰ πρὸς σωτηρίαν τ̃ θείας ἀπολῆς
τῷ προπάσει συμβαλλόμενα. ὅπῃ γ̃ ἀξιάγαστος
ἡ Μαριὰμ, καὶ ἐντεῦθεν σκόπει. μνήμης γὰρ ἠ-
ξιώθη προφητικῆς. τί γὰρ ἔφη περὶ αὐτῆς, καὶ τῶν
σὺν αὐτῇ γυναικῶν, αἱ τῇ τ̃ σωτῆρος λύσασιν
τοῖς ἀγγέλοις διαγγέλλουσι μαθηταῖς; γυναῖκες ἐρ-
χόμεναι ἀπὸ ὄρους δεῦτε. ὑ γὰρ λαὸς ὅτος ἔχων σύ-
νεσιν. τοὺς μὲν γὰρ φιλοχρίστους σπουδῇ παντὶ γυ-
ναῖκας, μηνυούσῃ τ̃ ὀξυτέρῳ φέρεσθαι δρόμῳ δ θεῖον
τὸ τούτοις διαγγελθὲν λόγιον, ἵν' ὧν μεμαθήκασι θεω-
ρεῖ, τούτων τ̃ ἀπαγγελίας. καταδικάζει γ̃ τ̃ Ιου-
δαίων ἀσύνετος, ἅτε δὴ τ̃ αὐτὸν τ̃ περὶ τ̃ ἀνα-
στάσεως τ̃ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διαγγελλόντων λό-
γον. εἰ γ̃ τ̃ ἑτέρων ὑσῶν γυναικῶν· δοκεῖ γὰρ τ̃ τῶν
τῆς ἑτέρας διαγγελίας· ὁ σοφὸς Ιωάννης μόνης
ἐποιήσατο μνήμην τ̃ Μαριὰμ, σὺν ἄλλοις
σαυτοῦ δυρήσομαι τ̃ ἀγλαΐαν τοὺς λόγους. εἰκὸς γὰρ
ὅτι μόνης ἐπεμνήσθη τ̃ Μαριὰμ τ̃ Μαγδαλη-
νῆς Ιωάννης, ἅτε δὴ τ̃ θερμότερον ἐχούσης τὸ κί-
νημα πρὸς ἀγάπην, τ̃ εἰς Χριστὸν, τ̃ προπηδή-
σης τ̃ ἄλλων, εἴς γε τὸ ἰδεῖν τὸ μνημεῖον, & τὸ σῶ

τῷ κήπῳ ἠμέλει, & πάντα τόπον ἐξενεγκεῖν τῷ A niáque locá circum luſtraſſet; vt cor-
μνημείῳ γείτονα τοῦ τὸ σῶμα τοῦ ζητήσιν. pus indagaret. Exiſtimabat enim reue-
ἔφετο γὰρ ἀληθῶς μεταθεῖναι τὸν κύριον. ὅπη χρά- ra tranſlatum eſſe Dominum. Solent
φεται δέ πως ἀεὶ τοῖς ἡγουμένοις μάλιστα καὶ βου- autē ferè ducibus attribui rerum & con-
λῆς καὶ προσώπου τὰ τῶν σκοπῶν τέλη, κἂν ſiliorum euentus, licet eorum adiuto-
ἕτεροί τινες εἶεν οἱ συσκευωρούμενοι καὶ συμπράττον- res & conſortes habeant. Quare Ser-
τες. σχολῇ εἰς ὑμᾶς καὶ δόξαν, καὶ εἰς καύχημα uator in honorem & gloriam perpe-
διηνεκὲς ἐγήγειρέτο τὴν Μαριὰμ ὁ σωτὴρ τὸ θαυ- tuam Mariæ dedit, vt fratribus hæc
γγίσασα τοῖς ἀδελφοῖς, ὅτι ἀναβαίνω πρὸς τὸν nunciaret, *Aſcendo ad Patrem meum &*
πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου, καὶ *Patrem veſtrum, Deum meum & Deum*
B Θεὸν ὑμῶν. σὺ δέ μοι πάλιν τὸ βαθὺ δὴ τοῦτο καὶ *veſtrum.* Tu verò cape mihi rurſus
μέγα δίχα μυστήριον, τὴν τῶν θείων δογμάτων ὀρθότη- altum hoc magnum myſterium, nec
τος τὸ κράμα διαπηδᾷν τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν σὸν ἐ- à recta diuinorum dogmatum regula
φιείς. ἀκούεις ὅπως λέγει καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς mentem tuam excidere patiaris. Audis
τοῦ Θεοῦ λόγος, ἵνα καὶ ἡμεῖς κατ' αὐτὸν, καπί γε vt noſtri ſimile factum ſit vnigenitum
τὸ ἐφικτὸν τῇ φύσει, καὶ ἔσμεν ἥκιστα εἰπεῖν εἰς τὸ Dei Verbum, vt & nos ei ſimiles eſſe-
C μέτριον ἀναχαυνισμόν; τί γὰρ ταπεινώσας ἑαυτὸν, mus, quoad aſſequi natura poteſt, &
ἵνα πρὸς τὸ ἴδιον ὕψος ἀναγάγῃ τὸ ταπεινὸν τῇ quantum ad gratiæ, vt ita dicam, in-
φύσει, ἢ τὸ τῆς δούλου μορφῆς περιφορεῖται, καὶ ποι ſtaurationem pertinet. Humiliauit e-
τῇ φύσει κύριός τε ὑπάρχων καὶ υἱός, ἵνα τῇ nim ſemetipſum, vt ad ſuam celſitudi-
φύσει δουλεύοντες τῆς υἱοθεσίας μεταλαμβάνῃ δόξαν, nem quod humile eſt naturâ ſuâ, reuo-
καθ' ὁμοιότητα τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν. ὡς οὖν caret, ac ſerui formam geſtauit, quam-
καθ' ἡμᾶς λέγεις, τῶτ' ἔστιν ὡς ἄνθρωπος, ἵνα καὶ uis ſecundum naturam ſuam Dominus
ἡμεῖς κατ' αὐτὸν, φημὶ δὴ τοὶ, καὶ υἱοὶ, δίχα παι- C ſit ac Filius, vt ſeruos naturâ in ado-
μυθεῖς εἰς ἑαυτὸν τὰ ἡμῶν ἰδιικῶς, αὐτοδίδωσι τὴ ἡμῖν ptionis gloriam iuxta ſimilitudinem
τὰ ἑαυτοῦ, πῶς, ἢ τίνα τρόπον, ἐρέσθαι δὴ πάντως ſuam transferret. Vt ergo noſtri ſimilis
ἡλίκους βιάζῃς. ἀκουσόν ἐρῶ τοῦ δυνάμει. ὥσπερ factus, id eſt homo, vt & nos ei ſimiles,
μὲν γὰρ ἐν οἰκετῶν ἢ τέχνης τάξει τε καὶ φύσει· δεδλα hoc eſt Dij & Filij ſimus, in ſe quidem
γὰρ ἔστι ποιητὴς τὰ ποιήματα· καλεῖ μὲν ἰδίους ἀδελ- D noſtra peculiariter ſuſcipit, ſuáque no-
φοὺς, πατέρα δὲ κοινὸν ἑαυτοῦ τε καὶ ἡμῶν ὀνομάζει bis retribuit. quonam autem modo,
τὸν Θεὸν, οἰκειούμενος δὲ δίχα τὸ πρὸς ἡμᾶς ὁμοίω- iure vtique percontaberis. dicam igitur
σιν τὰ ἀνθρώπινα, Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν ἡμῶν ἐκάλεσε vt potero. Primùm quidem, cùm natu-
Θεὸν, καθὼς ὢν υἱὸς τῇ φύσει, ἵν' ὥσπερ ἡμεῖς εἰς rā & ordine ſerui ſimus (creatori enim
τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀξίωμα δίχα τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμοιώ- creaturæ ſeruiunt) ſuos tamen fratres
σεως ἀναβαίνομεν· ἐσμὲν γὰρ ὄντες υἱοὶ τῇ φύσει υἱοὶ χε- appellat, & communem Patrem cum
κλήκαμεν Θεοῦ. καλεῖ γὰρ ἐν ἡμῖν δίχα τοῦ ἰδίου πνεύ- ſibi cum nobis Deum nominat: noſtra
ματος, ἀββᾶ ὁ πατήρ· ὥτω καὶ αὐτὸς ἐπεὶ τὸν ἡ- verò propter ſimilitudinem quam ha-
μετέραν ἐδίζατο μόρφωσιν, γέγονε γὰρ ἄνθρωπος bet nobiſcum ſibi aſſumens, noſtrum
τῇ γραφῇ, Θεὸν ἔχει τὸν Θεὸν, καίτοι Θεὸς E Deum ſuum Deum vocauit, quamuis
ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ τῇ φύσει καὶ ἀληθινός. μὴ οὖν ſecundum naturam ſit Filius, vt quem-
σκανδαλίζου, κἂν ἀκούσῃς ὅτι Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν admodum nos ad ſupernaturalem di-
λέγει, θεῖα γὰρ μᾶλλον ὡς φιλομαθὴς, gnitatem per ſimilitudinem cum eo e-
καὶ προσεκτέον μᾶλλον τοῦ λόγου τῷ ἀκριβῶς. uchimur (nec enim filij Dei ſumus per
ἑαυτοῦ μὲν γὰρ πατέρα φησὶν εἶ τὸν Θεὸν, καὶ ἡμῶν naturam quamuis filij Dei vocati fueri-
δὲ Θεὸν, προσῆμα λέγων καθ' ἑκάτερον ἀληθῆς. mus: clamat enim in nobis per ſuum
φύσει μὲν γὰρ καὶ ἀληθείᾳ πατὴρ ὅστι τοῦ Χριστοῦ ὁ τῶν ſpiritum Abba, Pater) ſic etiam ipſe
ὅλων Θεὸς, ἡμῶν δ' οὐκέτι κατὰ φύσιν πατὴρ, Θεὸς quia noſtram formam aſſumpſit, (fa-
δὲ μᾶλλον, ὡς ποιητὴς, καὶ κύριος, ἀλλ' ἑαυτὸν ctus enim homo eſt, ſecundum Scriptu-
ras) Deum habeat Deū, quamuis Deus
exiſtat de Deo ſecundum naturam, ac
verus. Noli ergo ſcandalizari quamuis
audias Deum vocare Deum, ſed ſtudio-
sè potius conſidera, & obſerua pruden-
ter dicti huius rationē: ſuum enim Patrē
ait eſſe Deū, & Deum noſtrū, rem vtrobiq; verā dicēs. Naturâ enim & veritate
Chriſti Pater eſt vniuerſi Deus, nō cōti-
nuò tamē noſter ſecundū naturā Pater,
ſed Deus potiùs, vt Creator, ac Domin⁹:

sed seipsum nobis quodammodo accensens Filius dignitatem sibi ipsi propriè ac peculiariter insitam nostræ naturę largitur, Patrem communem suum genitorem nominans. Quod autem nostræ naturæ inest in se rursus suscipit propter similitudinem quam habet nobiscum. Deum suum etenim suum Patrem nominat, nolens dehonestare illam quam nobiscum habet similitudinem propter suam erga homines clementiam atque bonitatem. Si ergo præ insciția hanc vocem carpere velis, & intolerandum tibi esse videatur quòd Dominus Deum suum Patrem ac Deum esse dicat, dispensationem propter te factam stultè reprehendes, cumque gratias agere debeas, benefactorem tuum iniuria afficies, & dilectionis qua nos prosequitur modum stultè criminaberis. Si enim humiliauit semetipsum ignominiâ contemptâ, & propter te factus homo, tuæ humilitatis, ô quisquis es, crimen istud est: ei verò qui propter te istud pati voluerit, magna & stupenda prorsus admiratio debetur. Vehementer autem miror, quòd cum inanitionem audis (exinaniuit enim semetipsum propter nos) plenitudinis tibi cogitatio non subeat, & cum humiliationem vides, altitudinem mente non reputes. quomodo enim humiliatus est, nisi perfectum esse cogites, vtpote Deũ? aut quomodo humiliatus est, nisi ineffabilis eius naturæ sublimitatem cõcipias? quapropter plenissimus cum esset ac perfectissimus, vt Deus, exinanitus est propter te ad tuam se demittens similitudinem, & cum excelsus sit, vt Filius, & ex ipsa Patris substantia, humiliauit seipsũ, quia factus est homo, qui à diuinæ gloriæ sublimitate tantum abest quantũ natura nouit. Cũ ergo Deus, idem sit ac homo, altus quidẽ propter genitorẽ, (Deus enim est de Deo, & ex Patre verè Filius) humilis autẽ propter nos (homo enim sicuti nos factus est propter nos) caue ne turberis animo cũ dicentẽ audies, *Ascendo ad Patrẽ meũ & Patrẽ vestrũ, & Deũ meũ & Deũ vestrũ.* Ei quippe vt Deo quidẽ ac Filio secundũ naturam conuenit Patrem vocare genitorem, sed vt homini nostri simili Deum suum Deum nominare.

v.18. *Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.*

Curatur ægrotũ maximè mulierũ genus Seruatoris nostri misericordiâ qui mor-

A ἡμῖν οἱονεί πως ἀλαζονείας ὁ υἱὸς, ὃ μᾶλλον ἑαυτῷ κυρίως τε καὶ ἰδικῶς * ὑπαρχον ἀξίωμα τῇ ἡμετέρᾳ προσλαμβάνει φύσει, πατέρα κοινὸν ὀνομάζων τὸν ἑαυτοῦ γεννήτορα. ὃ δὴ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει προσαποφυκὸς δίχεται πάλιν εἰς ἑαυτὸν, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν. Θεὸν γὰρ ἑαυτοῦ τὸν ἴδιον ὀνομάζει πατέρα, ἵνα μὴ λυμήσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν διὰ τὴν εὐσυνθετον αὐτῷ φιλανθρωπίαν τε καὶ ἡμερότητα. οὕτω γὰρ ἐξ ἀμαθίας εἴ τις καλῶν ἐθελήσοις τὴν τοιαύτην φωνὴν, καὶ ἀφόρητόν σοι δόξῃ τὸ φάναι τὸν κύριον Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν πατέρα καὶ Θεὸν, αἰτιάσῃ μὲν τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ διὰ σὲ γενομένου οἰκονομίαν, καὶ δίκαιον ἀγνοεῖν, ἀλλὰ μὴ τὸν ἐργάτην, καὶ τῆς ἀγαπήσεως τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης τὸν τρόπον ἀσυνέτως διαβάλῃς. εἰ γὰρ ταπεινώσει ἑαυτὸν ἀχρείους καταφερήσας, καὶ διὰ σὲ γενόμενος ἄνθρωπος, τί σοι, ὦ οὗτος, ὅτι ὃ εἰς κλῆμα ταπεινότητος πρὸς ἓν τοῦτο παθεῖν ἐλομένῳ διὰ σὲ, μέγα τι καὶ ἐξαίσιον ὀφείλεται θαῦμα. καίτοι πλήττομαι δὲ, ὅτι κένωσιν ὅλως ἀκούων, κενώσει γὰρ ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, ἵνα λογίζῃ τὸ πλήρωσιν, καὶ ταπείνωσιν βλέπων, ὃ ὕψος οὐκ ἐννοεῖς. κενώσεται γὰρ πῶς, εἰμὴ πλῆρον ἐννοεῖς ὑπαρχὸν, ὡς Θεόν; ταπεινώσει δέ τις ἕτερον, εἰ μὴ τῆς ἀῤῥήτου φύσεως αὐτὸν λογίζῃ τὰ ὑψώματα; οὐκοῦν πλήρης ὑπαρχων καὶ τελειότατος, ὡς Θεός; κενώσεται διὰ σὲ, πρὸς τὸ σὸν ἑαυτὸν καταχρίσας ὁμοίωσιν, καὶ ὑψηλὸς ὑπαρχων, ὡς υἱὸς, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ταπεινώσει ἑαυτὸν, ἐπίκηρος γέγονεν αὖ ἄνθρωπος, ὁ τῇ ὑψωμένῃ τῆς θείας δόξης ἐννοῆσαι πεφώμενος, ἔσον οἶδεν ἡ φύσις. ὅτι τοίνυν ἐν ταυτῷ τὸ εἶναι Θεὸς καὶ δὴ ἄνθρωπος, ὑψηλὸς μὲν διὰ τὴν φύσιν τὴν Θεοῦ· Θεὸς γὰρ ἐστιν ἐκ Θεοῦ, καὶ υἱὸς ἐκ πατρὸς ἀϊδίως· ταπεινὸς δὲ δι' ἡμᾶς, ἄνθρωπος γὰρ καθ' ἡμᾶς γέγονε δι' ἡμᾶς, ἀπαρχέτω τοῦ νοῦ, ὅταν ἀκούσῃς λέγοντος, ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. πρέπει γὰρ δὴ καὶ μάλα εἰκότως, ὡς Θεῷ μὲν καὶ ἐμοὶ καὶ φύσει πατέρα καλεῖν τὸν γεννήτορα, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ καθ' ἡμᾶς, Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζειν.

Ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, ἀπαγγέλουσα τοῖς μαθηταῖς ὅτι ἑώρακε τὸν κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ.

Θεραπεύεται δὲ γενικώτατος μάλιστα ἡμῶν, φημὶ δὲ θηλέων, διὰ τὸν ἐκείνης ἡμῶν Σωτῆρος φιλανθρωπίαν, διὰ καὶ φαλακρωμένῃ ἔστιν ἰδεῖν τὸν καθ'

B

C

D

* ὑπαρχον

ἡμᾶς ἀῤῥωστημάτων ἀρχὴν, καὶ μεταλλάττοντος τῆς παλαιᾶς τὸ κρεῖττον· ὅτι δὲ ἄμεινον. ἀπαγγέλλει γὰρ ἡ Μαρία, ὅτι καὶ θαύσιτο τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ διαφυγόντα τὸν κύριον, καὶ τίνα λέγοντος ἤκουσε, διεκόμισέ τε τοῖς μαθηταῖς τοὺς τῆς ζωῆς λόγους, καὶ τὴν θείων εὐαγγελίων τοῖς ἀπαρχάς.

A borum nostrorum quodammodo instaurat initium, ac transfert in melius. Renunciat enim Maria sibi visum esse Dominum mortis vinculis exolutum, & quænam eum loquentem audierit, ac discipulis verba vitæ diuinorumque Euangeliorum primitias pertulit.

Οὔσης οὖν ὀψίας, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ αὐτὸν συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ.

v. 19. &c. *Quum ergo serò esset die illo, vna sabbatorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit* IESVS, *& stetit in medio & dicit eis, Pax vobis. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus.*

Κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὤφθη τε καὶ διελέχθη τῇ Μαρίᾳ, καὶ αὐθις τοῖς ἁγίοις ἐπέλαμψε μαθηταῖς, διὰ τὸν αἰσίοις Ἰουδαίων ἀφορήτοις καὶ δρομαῖς καθ' περφεικόσι, καὶ εἰς οἰκόν τινα διὰ τοῦτο συλλεγομένοις. οὐ γὰρ ὡς εἰκὸς ἀμοιρῆσαί ποτε τῶν παρόντων λογισμοῦ τοὺς οὕτω πεπαιδευμένους, καὶ τὰς φοιτώντων ὀργὰς διαδιδράσκειν ἐπίγνοσθαι κελευσμένους πολλάκις. ὅπερ φαίνεται δὲ παρὰ δόξαν αὐτοῖς. κεκλεισμένων γὰρ, ὡς φησι, τῶν θυρῶν, ἀδοκήτως εἰς μέσον ἔστη Χριστὸς, ἀφάτῳ τινὶ δυνάμει, καὶ ὑπερφυεῖ καὶ θείᾳ τοῦ παραγμοῦ ἀκωλύτῳ ὑπερπαίοντος, καὶ οὐ τοῖς ὑπερκειμένοις παρέποντος λογισμοῦ τε καὶ γνώμης ἀμείνων ἀναδεικνύμενος. μὴ γὰρ δή τις λεγέτω, πῶς ἐν σώματι τοῦ παχεῖ τινι χρῶντι ὁ κύριος, ἀδιακωλύτως εἰσέρχεται, καίπερ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. ἐννοείτω δὲ μᾶλλον, ὡς οὐδεί τινος τῶν καθ' ἡμᾶς τοιαῦτα φησὶν ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστής· ἀλλὰ αὐτοῦ γε μᾶλλον τοῦ σὺν ἐκείνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ πάντα δρᾶντος ἀκωλύτως ὅσα ἂν αἱ βούλωνται. ἔδει γὰρ ἔδει Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινὸν, μὴ τοῖς τῶν παραγμῶν ἀκολουθίας ὑποκεῖσθαι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰ πάντ' ἐκτὸς γεγενότα, καὶ πεζουσιάζειν δὲ μᾶλλον καὶ ἀνάγκης αὐτοῖς καὶ λογισμοῦ τοῦ καθήκοντος, καὶ παρεπωδισάπου τὰ τελουμένων ἑκάστῳ. ἐπεὶ κατά τινα τρόπον θαλάττῃ μὲν τοῖς ἰδίοις ὑποκεῖσθαι ποσὶ, διέβη δὲ καθάπερ ὁδὸν ξηρᾶς τοῦ κύματος, καίπερ τῶν ἡμετέρων σωμάτων τὸ ἐφ' ὕδασιν ὁδεύειν οὐκ ἐχόντων ὑποκειμένῳ. ἢ πῶς ταῖς ἐπέρασις ἐπλήρου θαυματουργίαις ἡ θεοσία ἡμῶν; ἀλλ' ὁπόσα δὴ πάντως ἐρᾷς ὑπὲρ λόγον. σὺ κἀκεῖνα τίθει μετ' ἐκείνων καὶ τοῦτο, καὶ μὴ καθάπερ ἔδοξέ τισιν οὐκ ὂν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἐλαφρίαν συμπεπτωκέναι ὑπὸ τοῦ βάλεσθαι φερομένην ἀεὶ ἥκιστα

Ipsa illa die qua visus est Mariæ, eamque allocutus est, sanctis etiam ipsis discipulis apparuit, impiorum Iudæorum metu in vnam domum congregatis. nec enim probabile est eos recta ratione caruisse, ita præsertim edoctos, & eorum furorem à quibus ad cædem quærebantur fugere sæpe iussos. His autem inopinatò apparet. Obseratis enim, vt ait, foribus, in medio stetit Christus ineffabili quadam virtute, Deóque conuenienti supra rerum ordinem omnemque rationem humanam. Nemo enim dicat, Quomodo quæso in crasso corpore cum esset Dominus, nullo tamen negotio tametsi ianuæ clausæ essent penetrauit; sed apud se cogitet potiùs diuinum Euangelistam haudquaquam hæc de aliquo nostri simili dicere: sed de eo potiùs qui Deo ac Patri assidet atque omnia quæcunque vult facit. Oportebat enim quum Deus secundum naturam suam sit ac verus, nequaquam subiacere rerum ordini, ficuti res ab ipso creatæ, sed necessitati ipsi, & omnium quæ aguntur rationi dominari. Alioqui enim quo pacto mare pedibus suis subiiceret fluctusque sicco pede tranaret, neque enim nostris corporibus aquæ substernuntur. aut quomodo alia miracula virtute Deo conuenienti ederet? Næ inquies, illa rationem excedunt. Illis ergo illud quoque annumera, nec tamen, vt aliquibus præ leuitate animi placuit, existi-

existimes idcirco non esse cum hoc corpore Dominum excitatum, sed carne nudum, & templo quod assumpserat penitus destitutum. Nam si vim naturæ ineffabilis animo capere non potes, quidni potiùs aduersus humanam infirmitatem vociferaris? istud enim sapientius esse arbitror. Atqui silentio tegis tibi præstitutam à Creatore conditionem, repudiata verò quodammodo omni sapientia magnum Incarnationis mysterium violas, in quo spem omnem habemus. Reuocētur enim in memoriā

1. Cor. 15. 37. ista Pauli. *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit: Si verò Christus non resurrexit, vana est fides vestra, & estis adhuc in peccatis vestris.* Præterea, *Inuenimur autē & falsi testes Dei: quoniā testimoniū diximus aduersus Deum, quòd suscitauerit Christum; quem non suscitauit, si mortui non resurgunt.* Quid enim quæso suscitatum dicitur, nisi quod cecidit, aut quid resurrexit, nisi quod in mortem lapsum est? Quomodo verò nos resurrectionem expectabimus, si templum suum non suscitauit Christus, mortuorum primitias & primogenitum dormientium seipsum pro nobis constituens. Aut quomodo corruptibile hoc incorruptionem induet, si quemadmodum nonnulli putant, prorsus interibit? Quomodo enim id ei non eueniet, cum resurgendi spem nullam habeat? Caue ergo ne à recta fide excidas ex eo quod res opinione tua maior est, sed aliis hoc quoque prudenter adiungito. Vide enim quo pacto ianuis clausis mirabiliter penetrando rursus ostenderit Deum se esse secundum naturam, nec alium ab illo qui vnà cum eis antea versabatur: denudando verò latus ipsum corporis, & clauorum notas ostendendo, manifestè demonstrauerit templum quod in ipsa cruce pependerat, & quod gestauerat corpus à se excitatum, destructa nimirum morte carnis, quandoquidem vita est secundū naturā, ac Deus. Nam quid opus erat alioquin manus ac latus ostendere, si vt stultè nonnulli sentiunt, cū sua carne non resurrexit? si enim de se aliquid aliud sentire discipulos voluisset, quidni potius eis in alia forma apparebat, & carnis contēpta specie ad alias cogitationes eos vocabat? Nunc verò tātæ ei curę fuisse videtur futuræ resurrectionis carnis fidem facere, vt cum iam tempus esset corporis sui in gloriā quandam ineffabilem ac supernaturalē trāsferēdi, σιν, ὥστε τὴ χειρὶ καλῶντος ἤδη μεταβαίνειν εἰς δόξαν ἄῤῥητον ἵνα τὴ ὑπερφυᾶ ὃ ἴσχει σῶμα

A χρῶ, οἰκ ἀθῆς ἀφ' τότου μὴ μετὰ τοῦδε τοῦ σώματος ἐγηγέρθαι τὸν κύριον, γυμνὸν δὲ σαρκὸς, καὶ ἀσύμπλοκον πάντως τοῦ ληφθέντος ναοῦ. εἰ γὰρ μὴ* δύναται νοεῖν τῆς ἀῤῥήτου φύσεως τὸ εὐέργητον, τί μᾶλλον τὸ αἰσθητὸν ἀσθενείας κατηγορεῖς; τοῦτο γὰρ ἐγὼ φημι ἐκ σφῶν πρῶτον. εἶτα *σιγᾷς σιωπῇ ὃ θεῖα δεῖ σοι μέλειν περὶ τῆς δημιουργικῆς, ἀποστόμωμος δὲ ὥσπερ τὸν σοφὸν λογισμὸν, ἀδικεῖς ὃ μέγα τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἐφ' ᾧ πᾶσιν ἔχομεν τὴν ἐλπίδα. ἀφ' ἁμαρτάνω γὰρ ἐγὼ βοῶντος τοῦ Παύλου. εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, καὶ ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. εἶτα πάλιν εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν, ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. εἰ γὰρ ὅλως ὃ ἐγήγερται, εἰ μὴ ὃ πρὸν, ἢ τί ὃ αἴρεται, ἐκ μὴ ὃ κεκλιμένον εἰς θάνατον; πῶς δὲ ἡμεῖς προσδεχησόμεθα τὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ τὸν οἰκεῖον ἤγειρε ναὸν ὁ Χριστὸς, ἀπαρχὴν τῶν κεκοιμημένων, καὶ προϊστάμενος ἐν τοῖς νεκροῖς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν καθίστας. ἢ πῶς ἐνδύσεται ὃ φθαρτὸν τοῦτο τὸ ἀφθαρσίαν, εἰ καθάπερ οἴονταί τινες εἰς ἀπώλειαν πάντελῆ καταχθήσεται; πῶς γὰρ ἂ τοῦτο πίσεται, μηδεμίαν ἔχον εἰς ἀνάστασιν τὴν ἐλπίδα; μὴ οὖν τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα ζημιώσῃς ἀφ' ὃ τῆς δόξης ἀπολείπον, προσπίπτῃ δὲ τοῖς ἑπομένοις γράμμασι καὶ τοῦτο σαφέστερον. ἀνῆκε γὰρ ὅπως ἀφ' ἑνὸς τῆς θυρίδος εἰσελθὼν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, δείξῃ πάλιν ὅτι Θεός ἐστι τῇ φύσει, καὶ οὐχ ἕτερος παρ' ἐκεῖνον τὸν αὐτοῖς καὶ πάλαι συνὼν ἀφανιτὸν ὄντα. δείξῃ γὰρ τῷ καὶ αὐτὸν ἀπογυμνώσας τῆς σώματος τὴν πλευράν, καὶ τοὺς τύπους ὑποδείξας τῶν ἥλων, πεπληροφόρηκεν ἐμφανῶς ὅτι τὸν ἐπ' αὐτοῦ τῆς σταυροῦ κεχρεμασμένον ἤγειρε ναὸν, καὶ ὅπερ ἐφόρεσε σῶμα, τοῦτο πάλιν ἀνέστησε, καταργήσας διὰ τοῦ τῇ φθορᾷ παραπέποντα θάνατον, ἐπείπερ ἐστὶ τῇ φύσει ζωὴ καὶ Θεός. ἐπεὶ τίς ἡ χρεία τῆς τῶν χειρῶν, καὶ τῆς πλευρᾶς ὑποδείξεως, εἴπερ ὅλως τὴν ἄνωθεν ἀβελτηρίαν, ἃ μὴ τῆς ἰδίας ἐγήγερται φθορᾶς; εἰ γὰρ ἕτερόν τι περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ἠθέλησε τοὺς μαθητὰς, τί μὴ μᾶλλον αὐτοῖς ἐν ἑτέρῳ διεφαίνετο σχήματι, καὶ ὃ τῆς φθορᾶς ἀλλοιώσας εἶδος, πρὸς ἑτερείας αὐτοῖς ἐνοείας ἐκάλει; νυνὶ δὲ* τοσούτων ὁρᾶσθαι παρέχων τῶν χειρῶν καὶ πιστεύεσθαι τῆς φθορᾶς τὸ ἀνάστα-

B

C

D

E

1. ἰδύνατο

2. εἶπεν

φαίνεσθαι πάλιν ὅπως ἐν τούτῳ συγχωρήσειν εἰκονομιχῶς, ἵνα μὴ ἕτερον ἔχων πρὸς ὀφθαλμοὺς νομίζηται τὸ ἐφ' ᾧ καὶ πέπονθε τὸ ὑπὲρ τοῦ σταυροῦ θάνατον· οὐδὲ γὰρ ἂν ἐδύνατο φορητὸν τοῖς ἡμετέροις ὄμμασιν ἡ τοῦ ἁγίου σώματος δόξα, εἴπερ αὐτῷ ἔξαπλοῦν ἠβουλήθη Χριστὸς, ἢ πρὸν ἀναβῆναι πρὸς τὸν πατέρα, σωτικῶς βιβόλως, τὸ τοῦ ὄρους ποτὲ θεοδιδάκτου τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς μεταμαθεῖν ἐν θυμοῦ μᾶλλον. γεγράφηκε γὰρ ὁ μακάριος Ματθαῖος ὁ διαλάμψαι, ὅτι παραλαβὼν ποτε Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην, ἀνέβη εἰς ὄρος, καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡς ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ, ὡσεὶ χιών, εἰ δὲ τὴν θέαν οὐκ ἐνεγκόντες πεπτώκασιν. οἰκονομικώτατα τοίνυν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἔτι πρὸς δόξαν τὴν αὐτοῦ χρεωστουμένην καὶ πρέπουσαν τῷ οἰκείῳ μεταμορφώσαντι ναῷ, τὸ τοῖς προφήταις ἔτι διεφαίνετο σχήμασι τῆς ἀναστάσεως πίστιν οὐκ ἐφ' ἑτέρῳ τινὶ σχήματι καὶ σώματι μεταμορφίζεσθαι θέλων, ἢ εἰς ὃν ἔλαβεν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, ἐν ᾧ καὶ σταυρωθεὶς ἀπέθανε καὶ ταῖς γραφαῖς, τῆς τοῦ θανάτου δυνάμεως καὶ μόνης περιούσης τὴν σαρκὸς, ἧς καὶ ἀπεπλήσθη. εἰ γὰρ μὴ ἐμέλλησε τὸ τεθνηκὸς αὐτοῦ σῶμα, πῶς ἀνέστη θάνατος; ποῦ δὲ ἡ νίκη τοῦ τῆς φθορᾶς κράτους, ἢ δι' ἣν ἀποθανόντες τὴν λογικὴν κλισμεν; ἢ ψυχῆς, οὐκ ἄγγελος, μὴ γὰρ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγου. ὅτι τοίνυν τοῦτο μόνον τὸ φθείρεσθαι πεφυκὸς τοῦ θανάτου ἦν κράτος, δῆλον αὐτὸ δὴ πόθεν καὶ ἡ τῆς ἀναστάσεως δυνάμις νοεῖτ' ἂν εἰκότως, ἵνα καὶ ἐν τῷ τυραννήσαντι τοῦ θανάτου δυνάμις. τὸ δὲ εἰσελθεῖν τὴν θύρων κεκλεισμένων τὸν κύριον, τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ σημείοις συντιθέντα τοῦτό γε τοῖς σώφροσι. καταπλήττεσθαι δὲ τοὺς ἁγίους μαθητάς. εἰρήνη γὰρ ὑμῖν, φησιν, ἐμαυτὸν εἰς λέγων πλὴν εἰρήνην. οἷς γὰρ δὴ πάρειν Χριστὸς, τούτοις ἔπεται δὲ πάντως καὶ τὸ εὐπαράκλητον ἀναπαύεσθαι πνεύματι. ὃ δὴ καὶ Παῦλος ἐπαρᾶσθαι τοῦ Θεοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπηύχετο λέγων, ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν βραβευέτω πάντα νοῦν, φρουρήσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν· εἰρήνην Χριστοῦ πλὴν ἐπέκεινα νοῦ πάντος, οὐκ ἐτέραν εἰς λέγων τοῦτό τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὧν εἴτις μετάσχοι, πάντος ἀνάπλεως ἔσται καλοῦ.

Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν κύριον.

A diuina tamen dispensatione quale priùs erat apparere voluerit, ne aliud ab illo corpus habere putaretur, in quo & mortem in cruce pertulit. Quòd enim oculi nostri sancti corporis gloriam ferre non possent, si vel prius quàm ad Patrem ascenderet Christus eam explicare voluisset, facile intelliges, si transfigurationem quæ in monte olim sanctis discipulis exhibita est in animum reuocaueris. Scribit enim beatus Matthæus Euangelista Christum Petro, Iacobo, & Ioanne secum assumptis in montem ascendisse, & transfiguratum esse coram eis, B & resplenduisse faciem eius sicut fulgur, & vestimenta eius facta fuisse alba instar niuis: eos autem visionem cum ferre non possent, in faciem cecidisse. Singulari itaque consilio Dominus noster IESVS Christus nondum ad gloriam sibi debitam atque conuenientem suo templo transfigurato in priori adhuc forma apparebat, resurrectionis fidem nolens in aliam formam & corpus transferri quàm illud quod sumpsit ex sancta virgine, in quo etiam mortuus est crucifixus, secundum scripturas, C cum mors in solam carnem potestatem haberet, ex qua etiam depulsa est. Nam si mortuum eius corpus non surrexit, quænam victa mors est? aut quomodo cessasset corruptionis imperium, nisi per rationalium creaturarum vnam quæ mortua sit? non enim per animam, non per Angelum, neque adeò per ipsum Dei Verbum. Cum ergo mors tantum in illud potestatem obtineat quod naturâ suâ corrumpi potest, erga illud ipsum vtique resurrectionis quoque vis versari iuremerito censebitur vt tyrannica eius potestas euertatur. D Quòd autem ianuis clausis Dominus ingressus est, inter alia eius miracula quicunque sanus est numerabit. Salutat verò discipulos his verbis, *Pax vobis*, seipsum pacem esse dicens. Quibus enim Christus adest, omnino sequitur vt tranquillo ac sedato sint spiritu. quod certè Paulus fidelibus optabat dicens, *Pax Christi quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras*: pacem Christi omnem sensum exuperantem aliam non esse dicens ab eius Spiritu, cuius siquis sit particeps, omni bono replebitur.

Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

Vera esse verba Seruatoris hic rursus beatus Euangelista confirmat, lætitia & gaudio repletos esse discipulos inquiens, quia viderant IESVM. Meminimus enim quòd cùm ænigmaticè de sancta cruce & resurrectione verba faceret, *Modicum* aiebat, *& iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me. Et gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* Gaudebant enim summa dementia pleni Iudæi cum IESVM cruci affixum cernerent, ingenti verò & intolerabili dolore sanctorum discipulorum cor premebatur. Sed cum vita sit secundum naturam, destructo mortis imperio reuixit, & Iudæorum quidem extinctum est gaudium, sanctis autem Apostolis versus est luctus in gaudium, ac perpetuum & æternum animi gaudium germinauit. Non enim Christus morietur ampliùs semel mortuus in destructionem peccati, sicut scriptum est. Nam cum viuat semper & existat, perpetuum videlicet credentibus in se gaudium seruabit. Porrò salutabat discipulos, familiaribus ad eos vocibus vsus, *Pax vobis*, Legem veluti quandam inde statuens Ecclesiæ filiis. Quo fit vt in sanctis potissimum synaxibus circa ipsa mysterij initia hoc inuicem dicamus. Pacem quippe inter nos Deumque colere fons quidam & initium omnis boni censeri debet. Quare Paulus optima quæque precans vocatis ad fidem, *Gratia vobis, & Pax*, inquit, *à Deo Patre nostro & Domino* IESV *Christo.* Rursus autem ad Pacem cum Deo incundam exhortans eos qui nondum crediderant, *Pro Christo*, inquit, *legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Nec minùs nos excitat Esaias Propheta, clamans: *Faciamus pacem illi, faciamus pacem, venientes.* Vis ergo & ratio salutationis huius largitori pacis conuenit, immò verò paci omnium, id est Christo. *Ipse* enim *est Pax nostra*, secundum scripturas.

Ioan. 16. 17.

Hebr. 9. 26.

Rom. 1. 17

Esa 27. 5

v. 21. *Dixit ergo eis* IESVS *iterum, Pax vobis. sicut misit me Pater, & ego mitto vos.*

Ordinauit quidem his verbis Dominus noster Ie. C. orbis duces atq; doctores ac

A Τοῖς τῶν αὐτοπτῶν ῥήμασι τὴν ἐπιμαρτυρίαν τῆ ἀληθείᾳ
καὶ τούτῳ δὴ πάλιν ὁ μακάριος διαλαμπύνει, θυ-
μηδίας τε καὶ χαρᾶς ἀναπεπλῆσθαι λέγων τοὺς μαθη-
τάς, ἐπεὶ καὶ εἶδον τὸν Ἰησοῦν. μεμνήμεθα γὰρ ὅτι
τοῖς αὐτοῖς αἰνίγματωδῶς τοῦτ' εἰρηκὼς ἡμῖν σαφε-
στέρᾳ τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει ἀξιοφανῶν λόγους,
μικρὸν ἔφη, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρόν,
καὶ ὄψεσθέ με, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν
χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς ἀρεῖ ἀφ' ὑμῶν. ἔχαιρον μὲν γὰρ
B οἱ πάσης ἀποπληξίας τὸν νοῦν ἀπαμεῖσον ἔχοντες
Ἰουδαῖοι, σαρκὶ προσπαλυόμενοι βλέποντες τὸν
Ἰησοῦν. λύπη δ' ἀκεράτῳ καὶ δυσαρεστάτη κατε-
φορτίζετο τῶν ἁγίων μαθητῶν ἡ καρδία. ἀλλ' ἐ-
πεὶ ἀφθάρτου φύσιν ζωὴ, καταλύσας ὁ θανάτου
θεὸς τὸν αἰσθητὸν πάλιν, καὶ ἡμῖν τοῖς Ἰουδαίων ἀ-
πόσοις χαρὰ, τοῖς μὲν ἁγίοις ἀποστόλοις μετα-
κεχώρηκε μᾶλλον ὁ κύριος εἰς χαρὰν, ἀναπόβλητος
ὢν πομπαῖος καὶ ἀναφαίρετος ἀνεκλάμψει θυμη-
C δία. πεπήξεται γὰρ ἐκεῖθι Χριστὸς, ἅπαξ ὑποστα-
θεὶς, εἰς ἀθάνατον ἀμαρτίας, καθὰ γέγραπται. ζῶν
ἀεὶ καὶ ὑπάρχων, ἀτελεύτητον δῆλον ὅτι τοῖς ἐλ-
πίζουσιν ἐπ' αὐτῷ διατηρήσει τὸ χαίρειν. καταπά-
ζεται δὲ πάλιν, ὃ σιωπῆς ἐκεῖνος λέγων, τοῦτ'
ἔστιν εἰρήνη ὑμῖν, νόμον ὥσπερ τινὰ καὶ τὸ ὅτι τούτῳ
λαθὼν τοῖς τῆς ἐκκλησίας τέκνοις. διαλέγεται καὶ ὁ τοῖς
ἁγίοις μάλιστα συνόδοις, ἤτοι συνάξεσι πρὸ αὐ-
τοῖς τῶν μυστηρίων τοῖς ἀρχαῖς, τοῦτο δὲ ἡμεῖς ἀλλή-
D λοις φαμέν. ὃ γὰρ εἰρηνεύειν ἡμᾶς ποιεῖς τε ἀλλή-
λοις καὶ Θεόν, πυγμὴ ὡσπερ καὶ ἀρχὴ πάντως ἀν
ὑπαρχὴν νοοῖτο καλῶς. διαλέγεται καὶ Παῦλος τὰ
πάντων ὑπαρξαι κάλλιστα τοῖς κεκλημένοις ἐπὶ
χάριτος, χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη φησὶν ἀπὸ
Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. πρε-
σβεύομεν γοῦν πάλιν εἰς εἰρήνην τὰ ὡς ποιεῖ Θεοῦ τοῖς
ὑπὲρ πίστεως, ὑπὲρ Χριστοῦ, φησὶ, πρεσβεύο-
μεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν δεό-
μεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. πα-
E ρεσκεύασται δ' ἡδέως ἤπερ ἡμᾶς καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας
βοᾷ. ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ ποιήσωμεν, ἵνα εἰρήνην
οἱ ἐρχόμενοι. παρέπουσα δ' οὖν ἡ τοῦ λόγου δύνα-
μις τῷ τὴν εἰρήνην βραβεύοντι, μᾶλλον δὲ τῇ πάν-
των εἰρήνῃ, τοῦτ' ἔστι Χριστῷ. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰ-
ρήνη ἡμῶν, καὶ τοῖς γραφαῖς.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς πάλιν, εἰρήνη ὑμῖν. καθὼς ἀπέ-
στειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς.

Κεχειροτόνηκε μὲν οὖν τούτοις ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
ὁ Χριστὸς, τοῖς τῆς οἰκουμένης καθηγηταῖς τε καὶ διδα-

καλοῦς, ⁊ τ θείων αὐτ μυςηρίων οἰκονόμους, οὓς ⁊ φωςῆρας δίκαιο αἰαλάμπαν τε ἤδη, ⁊ καθωγάσαι καὶ διὰ μόνων τ Ἰουδαίων τ χώραν καὶ μέχρι τ νομικῆς ἐπαλῆς διηκούσης ἀπὸ Δὰν, ⁊ ἕως Βηρσαβεέ, καὶ ὅ γεγραμμένον, μᾶλλον ἢ τ ὑφ' ἥλιον σύμπαντα, καὶ τοὺς πανταχόσε κατεσπαρμένους ⁊ κατωκημένους. ἀληθὴς οὖν ἄρα λέγων ὁ Παῦλος, ὡς οὐκ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τ τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τ Θεοῦ. κέκληκε γὰρ εἰς ὑπερεξάτιον ἀπόστολὴν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τὴν ἄλλων ἁπάντων τοὺς ἑαυτ μαθητὰς, καὶ μονονουχὶ σφονδύλῳ καὶ πίστει τὴν ὅλην ἔπηξε τ γῆν, αἰνιττόμενος ὡς Θεὸς τὰ ὑποστηρίγματα αὐτῆς, ⁊ τοὺς αὐτοπεποιθότας ἰσχυροῦς. διὸ γὰρ τοι καὶ ἔφη δι' τ τοῦ ψαλμῳδοῦντος φωνῆς περὶ τ γῆς ⁊ τ ἀποστόλων, ὅτι ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς κίονας αὐτῆς· κίονες γὰρ ὥσπερ καὶ ἑδραίωμα τ ἀληθείας οἱ μακάριοι γεγόνασι μαθηταὶ, οὓς δὴ ⁊ ἀποστόλους φησὶν, ὥσπερ αὐτὸν ἀπέσταλκεν ὁ πατὴρ, ὁμοῦ μὲν τ ἀποστολῆς τὸ ἀξίωμα δηλοῦσι, ⁊ τ δοθείσης αὐτοῖς ἐξουσίας τ ἀσύγκριτον δόξαν· ὑποφαίνων ἅμα, ὡς εἰκὸς, ⁊ τὴν ἀποστολικὴν ὑπογραφὴν ὑποφαίνων τ ὁδὸν. εἰ γὰρ ἔτως ἀπέστελλεν ἔφετο δεῖν αὐτὸς τοὺς οἰκείους μαθητὰς, ὡς ἔσθ' ὅτε αὐτὸν ἀπέστελλεν ὁ πατὴρ, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ἰδεῖν τινὰ, οἵᾳ τὴν ἴσων ἔμελλον ἔσεσθαι μιμηταὶ, τίνα δὴ ⁊ δρασύτητα τ υἱὸν ἀπέστελλεν ὁ πατήρ; οὐκοῦν τ ἰδίας ἀποστολῆς τ ζῆτον διαφόρως ἡμῖν ἐξηγούμενος, ποτὲ μὲν ἔφασκεν, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν· ⁊ πάλιν. οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. καὶ ἔτι τοιαῦτα φύσεις, ποτὲ μὲν ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. ποτὲ δ' πάλιν. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τ υἱὸν αὐτοῦ εἰς τ κόσμον, ἵνα κρίνῃ τ κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. ἐν ὀλίγοις ποιησόμεθα τοὺς λόγους τὰ τ ἀποστολῆς ὑπογραφὴν ποιούμενοι, ὅτων ἀποστεῖλαί φησιν αὐτοὺς, καθάπερ αὐτὸν ὁ πατήρ. ἵν' εἰδέναι ἐντεῦθεν, ὡς καλὸν ὀφείλοιεν ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, πρεσβεύειν τινὰς κακῶς ἐχόντας, σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐν ᾗ ταῖς τ οἰκονομίαις ὅ ἴδιον αὐτῶν θέλημα ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἀποστείλαντος, σώζειν τε καθόσον ἐνδέχεται τοῖς διδασκαλίαις τ κόσμον. καὶ γοῦν διὰ τούτων ἁπάντων δηλοῦσθαι σπουδάζοντες ⁊ αὖθις ἀρήσομαι τοὺς ἁγίους μαθητὰς, καὶ ὁ τ πληροφορίας πόνος οὐ πολὺς τῷ γε ἅπαξ εἰσκύψαντι τῇ τῶν

A diuinorum ſuorum myſteriorum diſpenſatores, quos etiam luminarium inſtar lucere iam & illuſtrare iubet non ſolam duntaxat Iudæorum regionem, ad modum præcepti Legalis, quæ à Dan ad vſque Berſabee pertinet, vt ſcriptum eſt, ſed omnem potius quæcunque ſub ſole eſt, & vniuerſos per orbem homines ac terræ incolas. Verax igitur eſt Paulus cum ait neminem ſibi ſumere honorem, ſed qui vocatus ſit à Deo. Vocauit enim ad clariſſimum Apoſtolatum Dominus noſter IESVS Chriſtus præ aliis omnibus ſuos diſcipulos, totamque terram propemodum concuſſam ac labentem firmauit fulcris ac ſubſtentaculis eius conſtitutis. Ideóque voce Pſalmiſtæ de terra & Apoſtolis dictum eſt. *Ego confirmaui columnas eius.* Columnæ enim & firmamentum veritatis extiterunt beati diſcipuli, quos vtique ſe miſiſſe ait ſicut à Patre miſſus eſt, ſimul quidem Apoſtolatus dignitatem oſtendens, eiſque traditæ poteſtatis gloriam incomparabilem, ſimulque, vt videtur, Apoſtolici inſtituti viam ſubindicans. Nam ſi ſuos ipſe diſcipulos ita mittere debere putabat, ſicut eum miſit Pater, quomodo neceſſe non erat vt qui eorumdem imitatores futuri erant viderent ad quid Pater miſit Filium? Quare miſſionis ſuæ modum multifariam nobis exponens, modò quidem aiebat, *Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores in pœnitentiam.* Et rurſus: *Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui male habent.* Ad hæc, *Deſcendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me.* modò rurſus: *Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum.* Paucis itaque verbis Apoſtolatus inſtituta complexus, ſic eos à ſe miſſos ait, ſicut ipſe à Patre, vt hinc ſibi incumbere ſcirent vocare peccatores in pœnitentiam, & ſanare cùm corpore tum ſpiritu malè habentes, & in rerum diſpenſationibus ſuam certè voluntatem non quærere, ſed eius à quo miſſi ſunt, & quoad eius eſt doctrina ſua mundum ſeruare. Quibus omnibus rebus clarere quantopere ſancti Apoſtoli ſtuduerint, ſcire difficile non erit, ſi vel Apoſtolorum a-

B

C

D

E

Hebr. 5. 4.

Pſa. 74. 4.

Matt. 9. 13.

Marc. 2. 17.

Ioan. 6. 38.

Ioan. 3. 17.

ctus & ſancti Pauli ſcripta legeris.

προφέξεως συγγραφῆ, καὶ παῖς τῦ ἁγίυ Παύλου φωνᾶς.

v. 22. & 23. *Hæc quum dixiſſet, inſufflauit, & dicit eis, Accipite Spiritum ſanctum. Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta ſunt.*

Καὶ τῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, καὶ λέγει αὐτοῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.

Poſtquam magna dignitate Apoſtolatus claros effecit, diuinorumque altarium, ſicuti modò dixi, diſpenſatores ac ſacerdotes conſtituit, ſtatim eos ſanctificat, manifeſto inſufflatu ſpiritum eis largiens, vt & nos firmiter crederemus alienum non eſſe à Filio ſpiritum, ſed ei conſubſtantialem, & per ipſum ex Patre procedentem. Oſtendit verò neceſſariò ſequi vt detur iis ſpiritus qui ad diuinum Apoſtolatum per eum deliguntur. Cur ita? nempe quòd nihil gratum Deo facere, neque peccati laqueis ſeſe expedire poſſint, niſi virtute ex alto prius induti, & in aliud quiddam quàm quod erant transformati, ideóque ad quendam veterum dictum eſt, *Inſiliet ſuper te ſpiritus Domini, & verteris in virum alium.* Robur verò mutaturos homines Deo afflatos Propheta nobis etiam Eſaias promittebat. Sed Paulus ſapientiſſimus plus quàm alios quoſdam ſe in Apoſtolatu laboraſſe referens, ſtatim ſubiunxit, *Non ego autem, ſed gratia Dei mecum.* Ad hæc dicimus non intellecturos fuiſſe Chriſti myſterium, nec perfectos eius doctores futuros, niſi Spiritus illuſtratione ad reuelationem eorum quæ mentem & orationem excedunt veniſſent, quâ ad docendum quæ recta ſunt euehi poſſent. Ait enim, *Nemo poteſt dicere, Dominus* IESVS, iuxta Pauli ſententiam, *niſi in Spiritu ſancto.* Quia ergo dicturi erant Dominum IESVM, id eſt prædicaturi vt Deum ac Dominum, neceſſariò iam Apoſtolatus dignitati annexam Spiritus gratiam ſuſcipiunt, dante eum Chriſto, non certe alterius miniſterio ſed ex ſeipſo. nec enim aliter in nos tranſmeat à Patre, quàm per Filium. Verus itaque & in litteris poſita Lex, vmbras habens & exemplaria verorum, corporalius, vt ita dicam, & rudiùs res ſacras explicari iubebat. Moſes itaque beatus, Deo rurſus id iu-

1. Reg. 10 6.

1. Cor. 15 10.

1. Cor. 12. 3.

Λαμπρυνεῖ ἀποφαίνας τῦ μεγάλυ τῦ ἀποστολῆς ἀξιώματι, καὶ τῶ θείων ὑπουργείων, καθάπερ ἔφθην ἀρτίως, οἰκονόμυς τε καὶ ἱερουργυς αἱρεδίξας, ἁγιάζει παραχρῆμα δι' ἐμφανῦς ἐμφυσήματος, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀραρότως πιστεύωμεν ὡς οὐκ ἀλλότριον τῦ ἰδίυ τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν, ἀλλ' ὁμούσιον αὐτῷ, καὶ δι' αὐτῦ προϊὸν τὸ σὺν τῷ παρεῖναι. ἔδειξε δ' ὅτι τοῖς εἰς θείαν ἀποστολὴν δι' αὐτῦ προχειζομένοις ἐκ τῦ πνεύματος δόσις αἰσθητῶς ἀκολουθεῖ. τὸ δὲ πόθεν αἰτίας; ἢ γὰρ ἄλλο τι δράσειαν τῶν ἀρεστῶν Θεῷ, ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν τῆς ἁμαρτίας κατακεκμιδώσαντο βρόχων, μὴ τὸ ἐξ ὕψους προϊόντες ἐνδυσάμενοι δύναμιν, ἢ εἰς ἕτερόν τι πρὸ ὅσου ἦσθμ μεταρρυθμιζόμενοι. δεῖ δὲ προῖς ἵνα τὸ ἀρχαιοπρεπὲς ἐλέγετο, ὅτι ἅλεται ἐπὶ σὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, καὶ γραφήσῃ εἰς ἄνδρα ἄλλον. ἀλλὰ ξένον δὲ ἡμῖν τοῖς νομιζομένοις τὸν Θεὸν, καὶ ὁ θεσπέσιος ἡμῖν Ησαΐας ἐπεπλήττετο. Παῦλος δ' ὁ σοφώτατος κακοπαθείαν φάσκων ὑπὲρ πάντας, οὐ τοῖς ἀποστολικοῖς δὲ λογισμοῖς καυχᾶσθαι, ἐπήνεγκεν εὐθύς, οὐκ ἐγὼ δ', ἀλλ' ἡ χάρις τῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. προῖς δέ γε τοῦτο καὶ εἶπε φαμέν, ὡς οὐκ ἂν ὅλως συνῆκεν τὸ ὅτι Χριστῷ μυστήριον, μὴ ἂν ἀκριβῶς ἐπήμονες μυσταγωγοί, εἰ μὴ δῶρ τῦ πνεύματος διὰ δυσχερείας ἰόντες εἰς ἀποκάλυψιν τῦ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον, προῖς τὸ διδασκεῖν ὕστερ ἂ χρὴ φθεγγεῖσθαι ἱκανῶσθαι· λέγει γὰρ, οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν, κύριος Ιησοῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ὅπερ πάντων ἐμάγον ἐρεῖν ὅτι κύριος Ιησοῦς, τῦτ' ἔστιν, ἀναπηρύττειν αὐτὸν ὡς Θεὸν καὶ κύριον, ἀναγκαίως ἤδη λοιπὸν τῦ τῆ ἀποστολῆς ἀξιώματι προσῳκειωμένῳ δι' ὅλυ τοῦ τῦ πνεύματος χάριν, δίδοντος αὐτὸ τῦ Χριστῦ, καὶ ἡ χ ὡς ταῖς ἑτέρυ φιλοτιμίαις δεκτικωτάτῳ τυχόν, χορηγοῦντος δ' μᾶλλον ἐξ ἑαυτῦ. δηλοῖ γὰρ αὖ ἡ χ ἑτέρως εἰς ἡμᾶς πηγὴ παρεῖναι, εἰ μὴ δι' ἑαυτῦ. ὁ μὲν οὖν ἀρχαῖος δὲ ἐν γράμμασι νόμος, σκιὰς ἔχων καὶ τύπους τῶν ἀληθινῶν, σωματικωτέρων, ἵν' ὕστερ εἴπω, δὲ ἐν παχυτέροις ὁρωμένοις γράμμασι τὰ πνευματικὰ ἱερουργεῖν ἐκέλευσεν. ὁ γοῦν τοιοῦτος Μωσῆς, Θεοῦ πάλιν αὐτὸ προστάτ-

τητος, ὕδατι μὲν ἀπονίζεσθαι, τότε Ἀαρὼν αὐ- A bente, aquis ablui cùm Aaronem ipsum, tum Leuitas præcepit. deinde perfectionis immolato ariete cruore eius vnxit auriculæ dextræ partem infimam, vt scriptum est, tum dextræ manus ac dextri pedis extremum, Christi mysterij typum tanquam in imagine depingens. Nam cum aqua & sanguis ea sint per quæ fiebat sanctificatio, quomodo vel vnde dubitari potest quin pulcritudo veritatis in obscurioribus adhuc typis formaretur? Dominus autem noster IESVS CHRISTVS in veritatis vim figura legis translata diuinorum altarium sacerdotes per seipsum perfecit. Est enim ipse perfectionis aries. Perfecit verò per veram sanctificationem suæ naturæ participes communicatione Spiritus efficiens, ac veluti refingens naturam hominis ad supernaturalem vim atque gloriam. Atque hæc quidem vera esse nemo dubitabit, opinor. Sed ambiget forsan ac studio discendi quæret aliquis, C Vbinam quæso, & quando spiritus gratiam seruatoris nostri discipuli receperunt? An cum eis in domo statim à resurrectione seruator apparuit, & insufflauit, dicens, *Accipite Spiritum sanctum*? An sanctæ Pentecostes in diebus, cum iis rursus in vnum locum congregatis, *factus est repente de cælo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum. Et cœperunt loqui* D *variis linguis, prout spiritus dabat eloqui illis.* Vel enim, inquit, duplicem eis gratiam datam fuisse putabimus, vel certè tempus nos latebit, quo verè facti sunt Spiritus sancti participes, siquidem verus inueniatur sermo saluatoris, & quod in Actibus scriptum est de sanctis discipulis. Atqui dubitandi non leuis causa est, maximè cum & ipse Christus alicubi dixerit, *Expedit vobis vt ego vadam. si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam ad vos.* Instabit enim forsan aliquis, ac dicet: Mentiri nescit veritas: id est Christus: Cum ergo manifestè dixerit non venturum ad nos Paracletum, nisi assumptus ipse fuerit ad Patrem, sed tunc certò missurum, cum ad Patrem sursum redierit, quomodo Spiritum dari ab eo comperimus

Act. 2. 2.

Ioan. 16. 7.

τος, ὕδατι μὲν ἀπονίζεσθαι, τότε τι Ἀαρὼν αὐ- A bente, aquis ablui cùm Aaronem ipsum, tum Leuitas præcepit. deinde perfectionis immolato ariete cruore eius vnxit auriculæ dextræ partem infimam, vt scriptum est, tum dextræ manus ac dextri pedis extremum, Christi mysterij typum tanquam in imagine depingens. Nam cum aqua & sanguis ea sint per quæ fiebat sanctificatio, quomodo vel vnde dubitari potest quin pulcritudo veritatis in obscurioribus adhuc typis formaretur? Dominus autem noster IESVS CHRISTVS in veritatis vim figura legis translata diuinorum altarium sacerdotes per seipsum perfecit. Est enim ipse perfectionis aries. Perfecit verò per veram sanctificationem suæ naturæ participes communicatione Spiritus efficiens, ac veluti refingens naturam hominis ad supernaturalem vim atque gloriam. Atque hæc quidem vera esse nemo dubitabit, opinor. Sed ambiget forsan ac studio discendi quæret aliquis, C Vbinam quæso, & quando spiritus gratiam seruatoris nostri discipuli receperunt? An cum eis in domo statim à resurrectione seruator apparuit, & insufflauit, dicens, *Accipite Spiritum sanctum*? An sanctæ Pentecostes in diebus, cum iis rursus in vnum locum congregatis, *factus est repente de cælo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum. Et cœperunt loqui* D *variis linguis, prout spiritus dabat eloqui illis.* Vel enim, inquit, duplicem eis gratiam datam fuisse putabimus, vel certè tempus nos latebit, quo verè facti sunt Spiritus sancti participes, siquidem verus inueniatur sermo saluatoris, & quod in Actibus scriptum est de sanctis discipulis. Atqui dubitandi non leuis causa est, maximè cum & ipse Christus alicubi dixerit, *Expedit vobis vt ego vadam. si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam ad vos.* Instabit enim forsan aliquis, ac dicet: Mentiri nescit veritas: id est Christus: Cum ergo manifestè dixerit non venturum ad nos Paracletum, nisi assumptus ipse fuerit ad Patrem, sed tunc certò missurum, cum ad Patrem sursum redierit, quomodo Spiritum dari ab eo comperimus

Act. 2. 2.

Ioan. 16. 7.

quum nondum reuersus sit? Verùm li-
cet perobscurum sit quod quæritur,
ac difficilis sermo, vnde merito quis tur-
bari possit, habet tamen solutionem
valde consentaneam, cum non cre-
damus Christum vnum aliquem esse
nostri similem, sed Deum potiùs de
Deo, & cum potestate loqui, propter
dispensationem & ordinem rebus con-
uenientissimum. Promisit quippe mis-
surum se nobis de cælo Paracletum,
postquam sursum fuerit apud Deum
ac Patrem, quod certè fecit ad Pa-
trem reuersus, cum & accipere volen-
tibus largissimè Spiritum effudit. hic
verò per idem, in eum scilicet, ac san-
ctum baptisma suscipitur. Implebatur
verò tunc quod per vocem Prophetæ
dictum est, *Quia effundam de Spiritu*
meo super omnem carnem: sed oporte-
bat Filium Spiritus datorem & con-
largitorem cum Patre apparer, eoporte-
bat vt qui crediturі sunt in eum intel-
ligerent ipsum esse Patris virtutem,
quæ hoc vniuersum condidit, & è ni-
hilo ad esse hominem extulit. Deus e-
nim ac Pater per suum Verbum initio
sumpsit puluerem de terra, vt scriptum
est, animalque formauit, nimirum ho-
minem, & eum quo ipse nouit modo
animauit, & participatione sui Spiri-
tus illustrauit. *Insufflauit enim in faciem*
eius spiraculum vitæ, vt scriptum est.
Sed postquam ex inobedientia in mor-
tem decidit, & pristinum illum ho-
norem homo perdidit, reformauit eum
denuò Deus ac Pater, & in vitæ nouita-
tem per Filium reuocauit, sicut initio.
reuocauit autem quodammodo Filius
qui morte sanctæ carnis mortem intere-
mit, & ad incorruptionem genus huma-
num retulit. Christus enim pro nobis re-
surrexit. Vt ergo ipsum illum esse dis-
ceremus, qui ab initio nostræ naturæ
creator extitit, & sancto nos Spiritu si-
gnauit, rursum nobis Seruator velut in
primitiis renouatæ naturæ sanctis disci-
pulis palam insufflando Spiritum largi-
tur. Scribit enim Moses de vetere homi-
nis opificio, insufflasse Deum in faciem
eius spiraculum vitæ. Quemadmo-
dum ergo ab initio creatus & factus
est, ita etiam renouatur, & quem-
admodum tunc ad Creatoris formatus
est imaginem, ita & nunc partici-
patione Spiritus ad similitudinem sui
Creatoris reformatur. Quòd enim
Seruatoris formam suscipientium a-
nimabus Spiritus imprimat, dubi-

A δημίας ὕπω σφλήλυθος; πλὴν εἰ καὶ λίαν ἀσυμ-
φανὲς ὃ ζητούμενον, καὶ δυσεκλεὴς ὁ λόγος, ἐπι-
σκοπεῖσθαί τι καὶ σφόδρα ἐχόμενος, ἀλλ' ἔχει τ λύσιν τ
αὐτῷ πρεπωδεστάτην, ὅτε μὲ τ καθ' ἡμᾶς ὑ-
πόληψιν ἐστὶ πιστεύομεν τ Χριστὸν, Θεὸν ὄ μᾶλ-
λον, ὡς ἐκ Θεοῦ, καὶ τ ἰδίων κατηξιωσάζοντα λό-
γων, διὰ τ ἴσης πρεσβύμασι πρεπωδεστάτην οἰ-
κονομίαν. ἐπαγγείλατο μὲν γὰρ καταπέμψειν ἡμῖν
B ἐξ ὑψηλοῦ τ παράκλητον, ὅτε μετὰ ἄνω ἦλθε πρὸς
τ Θεὸν καὶ πατέρα, ὃ δὴ ἐ πέπρακται ἀποδη-
μήσας πρὸς τὸν πατέρα, ἐ φανέντος τοῖς
ἐθέλουσιν ἐλαφρότατα τ πνεύματος ἔκχυσιν ὁπλοδοῦς.
ἔλαβε δ' ὡσαύτως διὰ πίστεως δῆλον ὅτι τ εἰς αὐ-
τὸν, ἐ τ ἁγίου βαπτίσματος. ἐπληροῦτο ὄ τότε τ
διὰ τ τ προφήτου φωνῆς εἰρημένον, ὅτι ἐκχεῶ
ἀπὸ τ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· ἀλλ' ἔδει
τὸν πνεύματος χορηγὸν ἐ τ πατρὶ συνδοτῆρα
φαίνεσθαι τ υἱόν, ἔδει συνιέναι τοὺς πιστεύοντας εἰς
C αὐτὸν, ὅτι τ αὐτός ἐστιν ἡ τ πατρὸς δύναμις, ἡ
τόδε τ σύμπαν δημιουργήσασα, ἐ ἐκ τ μὴ ὄν-
τος εἰς τ εἶναι παγαγοῦσα τ πρόσωπον. ἵνα μὲν
γὰρ ὁ Θεὸς ἐ πατὴρ διὰ τ ἰδίου λόγου τ ἐξ ἀρχῆς
χοῦν μὲν λαβὼν ἀπὸ γῆς, καθὰ γέγραπται, διε-
πλάσας τ τὸ ζῷον, φημὶ δὴ τ ἄνθρωπον, ψυ-
χώσας τε καθὼς οἶδεν αὐτὸς ὁ τ τοῦ ἰδίου πνεύμα-
τος μετουσίᾳ καταφαιδρύνας αὐτόν. ἐνεφύσησε γὰρ
εἰς τ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καθὰ γέγρα-
D πται. ὅθεν ὄ σωτὴρ πιστὴν ἐν τ παλαιᾷ εἰς τὸν
θάνατον, ἐ τ ἀρχαίας ἐκείνης διολισθήσας τιμῆς
τ ἀνθρωπον, αἰτίαν πάλιν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὁ πα-
τὴρ, ὁ εἰς καινότητα ζωῆς αἰτεῖται δι' υἱοῦ, κα-
θὰ καὶ ἐν ἀρχῇ. μετοικοῦσι δέ πως ὁ υἱὸς τ θα-
νάτῳ τ ἁγίας σαρκὸς νεκρώσας τ θάνατον, καὶ εἰς
διαφθορᾶς ἀφθαρσίαν τὸ ἀνθρώπινον τ ἦθος αἰτε-
νεῖ κόν. ἐγήγερται γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός. ἵνα δ' ἐ-
γὼ αὐτὸν ἐκ τ ἄνω ὄντα μανθάνωμεν τ ἐξ ἀρχῆς
E τ ἡμετέρας φύσεως γενόμενον δημιουργὸν, ὁ τ τ
ἁγίῳ ὄ ἡμᾶς καταφραγίσματι πνεύματι, πά-
λιν ἡμῖν ὁ σωτὴρ ὡς ἐν ἀπαρχῇ τ ἀναζωπυροῦ μέ-
νης φύσεως τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς δι' ἐμφυσήματος
ἐναργῶς τ πνεῦμα χορηγεῖται. γεγραφὲ γὰρ ὁ Μω-
σῆς περὶ τ ἀρχαίας ἡμῶν δημιουργίας, ὅτι ἐνε-
φύσησεν εἰς τ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. ὡς
οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη ὁ γέγονεν, ὕτω καὶ ἀνα-
καινίζεται, ἐ ὥσπερ ἐμορφώθη τότε κατ' εἰκόνα τ
κτίσαντος, ὕτω καὶ νῦν τῇ τ πνεύματος μετουσίᾳ
πρὸς ἐμφέρειαν μεταπλάττεται τ ἰδίου ποιητοῦ.
ὅτι γὰρ τ σωτῆρος τ μορφοῦσιν ἐνθλίβοντα τὸ πνεῦμα

ταῖς τ διχομηνίαις αὐτὸ ψυχαῖς, πῶς οὐκ αἰαμ-
φίλογοι τοῖς εἰς νομικὴν ὑπηρέτησιν διωλισθηκό-
σιν ἐκ ῥαθυμίας ὑπερέλλοντος τ Παύλου ζῆφος,
τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ
Χριστὸς ἐν ὑμῖν. ἦν ἑτέρως γὰρ ἐν αὐτοῖς μορφω-
θήσεσθαι λέγει Χριστὸν, ἢ διὰ τῆς μεταγεῖν ἀπὸ
πνεύματος, πολιτεύεσθαί τε κατὰ νόμον τ εὐαγ-
γελικόν. σκοπῶ, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῆς ἀνάπλασεως
κτίσεως εἰς ἀφθαρσίαν τε καὶ δόξαν, εἰς εἰκόνα πλέ-
ον ἢ πρόσθεν, καταικίζει πάλιν ὁ ἅγιον πνεῦμα Χριστὸς
ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς. ἐδήλου γὰρ ἔξω κάκεῖνο τοῖς
τότε νοῦν, ὅτι τῆς πνεύματός ἐστι χορηγὸς καὶ δο-
τήρ. διηγόρευε καὶ ἔφασκεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ
πατήρ ἐμά ἐστιν. ἔχει γὰρ ὁ πατὴρ ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ἐν ἑ-
αυτῷ ὅ ἅγιον πνεῦμα, ἔχει τοῦτο ἐν ἑαυτῷ καὶ ὁ υἱὸς,
ἐπεὶπερ ἐστὶν ὁμοούσιος αὐτῷ, ἐκ δὲ αὐτοῦ πέφυκεν
ὑσιωδῶς, πάντα τὰ τῆς γνησιότητος ἴδια φυσικῶς
ἔχων ἐν ἑαυτῷ. ὅτι γὰρ κατὰ πολλὰ πολλάκις, καὶ
ἐν καιρῷ τῷ πρέποντι δράσειν ἐπαγγέλλεται, ἔ-
δρασεν ὅμως, καὶ τοῖς κατὰ δὴ τὸ διωρισμένον τοῖς
πλησφορίαν ἡμετέραν, ἵνα πιστεύωμεν ἀληθῶς
ὅλη δὴ πάντως ἐκβήσεσθαι τὰ εἰρημένα πρὸ αὐτοῦ,
δείξομεν ἐντεῦθεν. ἐπηγγείλατο τοῖς νεκροῖς ἐγείρειν
καὶ ἀναλύσειν αὖθις εἰς ζωὴν, τοὺς ἐν γῇ κειμένους,
καὶ χώματι. ἔρχεται γὰρ ὥρα, φησὶ, καθ' ἣν οἱ νε-
κροὶ ἀκούσουσι τ φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξε-
λεύσονται, οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνά-
στασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πραξάντες εἰς ἀνά-
στασιν κρίσεως. ὅτι δὲ τοῦτο κατορθῶσαι ῥᾳδίως
πλησφορεῖν ἐπειγόμενος, ἐδίδασκε μὲν λέγων.
ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. ἐπεὶ δὲ τὸ μὲγεθος
τοῦ πράγματος ὑπερβολὴ τὸ ἀναδιώσασθαί ποτε τοὺς νε-
κροὺς, ἄπιστόν πως ἐφάνη, φθάνει χρησίμως τ ἀ-
ναστάσεως ἐγείρων τὸν
Λάζαρον, καὶ τ ἀ χήρας υἱὸν, καὶ τ ἀρχισυνα-
γώγου. καὶ πῶς; τούτοις ἑτέροις; ὑπεδέξατο γὰρ
καὶ λέγων ἔσεσθαι τ τ ἁγίων ἀνάστασιν, τότε γὰρ
φησιν, οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ἥλιος ἐν τῇ βα-
σιλείᾳ τ πατρὸς αὐτῶν, ἵνα πάλιν, ὡς ἐμνήσθη λέ-
γων πιστεύσωμεν, προάγει τοῖς μαθηταῖς καὶ τ τού-
του θέαν ἐμφερίζεται. παραλαβὼν γὰρ Πέτρον, καὶ
Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην, ἀνέβη εἰς ὄρος καὶ με-
ταμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσ-
ωπον αὐτοῦ, ὡς ἀστραπὴ, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο
λευκὰ ὡσὶ χιὼν λίαν οὕτω καὶ τοῖς κατὰ καιροὺς ἰδίοις
τέλεσι ταῦτα δράσειν ἐπαγγέλλεται καθάπερ ἵνας
ἀῤῥαβῶνας τ καὶ πάντων ἐσομένου μεί-
ζονος, καὶ θαυμασιωτέρου πράγματος, τὰ καὶ μέχρι

A tandi locum non relinquit Paulus scribens ad eos qui præ ignauia in Legalem obseruationem lapsi erant: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Nec enim aliter formatum iri Christum in iis inquit, quam participatione Spiritus & Euangelica conuersatione. Itaque vt in primitiis creaturæ in incorruptionem & gloriam, ac diuinam imaginem renouandæ in suis discipulis Christus inhabitare facit rursum suum Spiritum. Oportebat enim id insuper in animum inducere, eum esse largitorem Spiritus atque datorem. Ideóque dicebat, *omnia quæcunque habet Pater, mea sunt.* Habet autem Pater ex seipso, & in seipso suum Spiritum. hunc in se quoque Filius habet, quandoquidem ei est consubstantialis & ex ipso substantialiter genitus, omnia quæ genitoris propria sunt naturaliter habens in seipso. Quòd verò multa sæpe, eaque congruo tempore facturum se pollicitus, ea tamen fecerit etiam ante tempus definitum, ad persuasionem nempe nostram, vt certò euentura quæ ab eo dicta erant crederemus, hinc ostendemus. Promisit se mortuos excitaturum, & ad vitam dennò reuocaturum humi conditos atque defossos. *Venit* enim *hora*, inquit, *in qua mortui audient vocem Filij Dei, & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij.* Cum autem istud facile se quoque facturum ostendere vellet, docebat eos his verbis, *Ego sum resurrectio & vita.* Sed quia rei magnitudo fidem excedebat, tempus resurrectionis vtiliter præuenit, & miraculum edit, excitando Lazarum, & viduę filium, atque Iairi filiam. Quid porro? Cum diceret glorioſissimam fore sanctorum resurrectionem, *Tunc enim*, inquit, *iusti fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum*, vt vera loqui crederetur, discipulis suis huius etiam rei spectaculum ante tempus est gratificatus. Assumptis enim Petro, Iacobo, & Ioanne, ascendit in montem, & transfiguratus est coram eis, & resplenduit facies eius sicut fulgur, vestimenta autem eius alba facta sunt sicut nix. Quemadmodum ergo licèt temporibus suis hæc facturum se promitteret, ceu quosdam arrhabones rei generaliter futuræ atque expectatæ, particularia miracula edidit,

Galat. 4. 19.

Ioan. 16. 15.

Ioa. 5. 28.

Ioan. 11. 25

Matt 13 43.

Mat. 17. 2.

vel

vel ante tempus, vt absque vlla hæsitatione credorentur: ita cum missurum se ad nos Paracletum dixisset, postquam reuersus ad Patrem esset, illudque tempus generali gratiæ assignasset, primitias veluti quasdam promissionis in discipulis exhibuit, ob multas iustas ac necessarias causas, quas antea diximus. Quapropter sancti quidem Spiritus participationem accipiunt, quandoquidem & insufflauit eis, dicens, *Accipite Spiritum sanctum.* nec enim mentiri Christus potest, nec diceret Accipite, nisi traderet. In diebus verò sanctæ Pentecostes, cum expressiorem gratiæ manifestationem ac inhabitantis in iis sancti Spiritus declarationē Deus esse vellet, apparuerunt linguæ tanquā ignis, quæ doni quidem initium in iis minimè significabant, sed ad loquendi potiùs initium deducebant. Scriptum est ergo, cœpisse loqui variis linguis, prout Spiritus dabat
Act. 2.4 eloqui illis. Audis quo pacto loqui cœperint, non autem sanctificari, & quomodo linguarum distributio in eos descenderit, Spiritu qui in iis erat istud quoque operante? Quemadmodum enim de cælo vocem emisit Pater testimonium perhibens Filio suo, ac dicens, *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi*
Matt. 17 5. *bene complacui*, idque ad certiorem auditorum fidem egit, organica veluti quadam voce nostris auribus immissa, sic & in sanctis Apostolis illustriorem gratiæ manifestationem edidit, in specie ignis linguas eis immittens, & sono aduenientis spiritus vehementis Spiritus descensum exprimens. Istud autem ipsum instar signi quoque Iudæis datum esse facile intelliges, cum audies vniuersi Deum per vocem Prophetæ di-
Esai. 28. centem, *In varietate linguarum & in labiis aliorum loquar populo huic, & non credent*, Vt igitur crederemus beatos discipulos sancti Spiritus reuera esse participes, & Christi gratia cælitùs coronatos, atq; ad veritatem prædicandam idoneos, suique Apostolatus spectabilem gloriam habere dono illo cælesti probatos, ignis in linguarum specie descendit. Abundè itaque dicta hæc à nobis esse arbitror ad propositæ quæstionis accuratam demonstrationē. Sed cum omni modo curandum nobis

A εἰρηκέναι, καὶ ὡσεὶ καιρὸν τὴν δόσιν, ἵνα μὴ αἰσθησιάζως πιστευθῇ· καὶ τὸ αὐτὸ εἰπὼν περὶ τοῦ παρακλήτου εἰπών, ὅταν ἀπέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ καιρὸν τὴν ὑπόστασιν καὶ ὅτι πολὺς χρόνος ἐστὶ τοῦ διαστήματος, ἀπαρχήν ὥσπερ τινὰ τῆς ἐπαγγελίας ἐν τοῖς μαθηταῖς εἰργάζετο, διὰ πολλὰς διλόγους τινὰς αἰτίας καὶ ἀφορμάς, ἃς προεῖπομεν. Οἶμαι δέ χρῆναι μὲν τὸ τῆς ἁγίας πνεύματος μάθῃς, ὅτι μὲν σύμφυτον αὐτοῖς, λέγω, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Οὐδὲ γὰρ ἦν B δυνατὸν ψεύσασθαι λέγοντα τὸν Χριστόν, ἢ δὲ ἔφη, λάβετε, μὴ δίδοὺς. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς ἐμφατικωτέραν τὴν χάριν τὴν ἀπόρρησιν καὶ τὴν φανέρωσιν τοῦ οἰκοῦντος αὐτοῖς ἁγίου πνεύματος θεοῦ, ὥφθησαν αἱ γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, οὐκ ἐγχωροῦν τὸ αὐτοῖς τὴν δωρεᾶς σημαίνουσαν, εἰς ἐγχωροῦν μᾶλλον διαφέρουσαν τὴν λόγου. κέχρηται γοῦν, οἶμαι ἤρξατο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι C αὐτοῖς ἀκούεις ὅπως ἤρξαντο λαλεῖν, καὶ τὸ ἁγιάζεσθαι, καὶ ὅτι γλωσσῶν διαιρεσις κατεπαφίστηκεν ἐπ' αὐτούς, τὸ δὲ αὐτοῖς ὅντος πνεύματος ἐνεργοῦντος καὶ τοῦτο; ὥσπερ γὰρ ἐξ ὑψηλοῦ πεφώνηκεν ὁ πατὴρ βεβαιοῦρτυρήσας τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, καὶ λέγων, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα, καὶ δίδραχε τοῦτο πρὸς πληροφορίαν τῆς ἀκροωμένων, ὀργανικῶ ὥσπερ τινὶ καὶ τοῖς ἡμετέροις αἰσθητηρίοις ἐμπεποιημένῳ καταρρήξας φωνῇ, ἧτοι ἠχεῖσθαι ποιήσας, οὕτω καὶ ὅτι τὸ ἁγίου ἀποστόλων ἐμ- D φανίσαι ἐπὶ τὴν χάριν τὴν ἀναδεῖξιν, τὸ εἶδος πυρὸς ταῖς γλώσσαις αὐτοῖς ἐπαφείς, καὶ τὸ φερομένης βιαίας πνοῆς τὸν ἦχον τὸ πνεύματος καθόδου ἀπομιμεῖσθαι παρασκευάσας. ὅπου γὲ καθάπερ τὸ τάξει σημεῖον καὶ τοῦτο αὐτοῖς Ἰουδαίοις ἐδόθη, συνήσεις ἀκόλουθος, ὅταν ἀκούσῃς τῶν πρώτων διακόνου Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος φωνῆς, ὅτι τὸ μὲν ἑτερογλώσσοις, καὶ τὸ χείλεσιν ἑτέρων λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδὲ οὕτως εἰσακούσονται. Σύνοιδα E ἵνα πιστεύσωμεν, ὅτι τῷ ὄντως μέτοχοι τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰσιν οἱ μακάριοι μαθηταί, καὶ αὐξηθέντες τῇ τοῦ Χριστοῦ κατισχυμένοι χάριτι λοιπὸν εἰσι, καὶ ἱκανοὶ πρὸς τὴν ἀληθείας ἐξήγησιν, καὶ ἀξιοζήλωτον ἔχειν τῆς ἰδίας ἀποστολῆς τὸ κήρυγμα, τὸ ἐξ ὕψους μεμυρτυρημένοι δωρεᾷ, καταφοίτησε τὸ πῦρ τὸ εἶδος γλωσσῶν. Ἀφορκῶς μὲν οὖν ὑποληπτέον ταῦτα πρὸς ἡμῶν εἰρῆσθαι· ἐπεὶ δὲ πάσῃ ἡμᾶς τοῦ λόγου προσθαι προσήκει προθυμίᾳ, ὡς μὴ τῆς

ἀδελφοῖς αἰσθάνοιτο τὸ σκάνδαλον ἀφῇ τὸ ζιζάνιον συκοφαντίας, φέρε τοῖς εἰρημένοις προσθέντες καὶ τοῦτο, καὶ τοῦ ἕνεκα προσδοκωμένης παρά του τυχὸν ἀθυροστομωτέρας ἀφῇ κεκωλύμεθα· ἀρκέσουσιν ἡμῖν τοίνυν τὰ τοῖς ἐφεξῆς γεγραμμένοις, ὅτι Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος οὐκ ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. πῶς οὖν, ἐρεῖς, καὶ μάλα δικαίως, εἴπερ ἀπῆν ἀμελῶς τὰ ἅγια πνεύματος ἀπεδείξατο μέτοχος, ὅτε τοῖς μαθηταῖς ἐπέλαμψεν ὁ Σωτήρ, σὺ φύσει τι λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον; φαμὲν οὖν, ὅτι καὶ πάντες ἐχώρησαν τὰ λαβόντος τὴν χάριν τοῦ πνεύματος δυνάμεις, καὶ τὸ τῆς δόσεως ἐπλήρου σκοπόν. Δέδωκε γὰρ ὁ Χριστὸς οὐ μέρεσι, ἀλλ' ὅλοις τοῖς μαθηταῖς. Σύνοιδα δ' ἐχούσῃ καὶ εἰ μὴ παρῆσάν τινες, τὸ τῆς δόσεως φιλοτίμως, οὐκ εἰς μόνους τοὺς παρόντας συστελλούσης, ἀλλ' εἰς ἅπασαν διηκούσης τὴν ἁγίων ἀποστόλων χορείαν. ὅτι δὲ βίαιον οὐδὲν προφερόμεθα τοῖς λόγοις, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάκλητος ἡμῖν ὁ βιοσώστης φανήσεται λόγος, ἐκ αὐτῶν τῶν ἱερῶν γραμμάτων πιστούμενοι, παραθήσεις εἰς ἀπόδειξιν τὰ τοῖς Μωσαϊκοῖς εἰσκείμενα βιβλίοις. Σύνοιδα ἐκέλευέ ποτε τῷ πανσόφῳ Μωσῇ κύριος ὁ Θεὸς ἄνδρας πρεσβυτέρους ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ἐπιλέξασθαι τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα, ἐπεὶ γέγραπταί τε γραφῆς ὅτι ἀφελὼν ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω αὐτοῖς. καὶ δὴ συνεκάμισεν ὁ Μωσῆς καὶ ὃ ἦσαν ἐπλήρου πλήρωμα. δύο γεμίσαι ἀπελείφθησαν μόνοι τὸν συντεταγμένων τῷ ἀριθμῷ τῶν ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων, καὶ ἀπέμειναν ἐν τῇ συναγωγῇ Ελδὰδ καὶ Μωδάδ. εἶτα ὃ ἦσαν ἅπασιν ἐπιθήκης πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἴδιαν δόξαν ἐπάγεσιν, προεφήτευον καὶ οὗτοι χάριτος λαβόντες τὸ χάρισμα, οἱ συνεπιλεγέντες ὑπὸ Μωσέως. προεφήτευον γὰρ οὐδὲν ἧττον καὶ οἱ δύο πάλιν οἱ ἐν τῇ συναγωγῇ, φθεγγόμενοι καὶ ἐπ' αὐτοῖς τὴν αὐτὴν χάριτος. καὶ γοῦν Ἰησοῦς ὁ καλούμενος τοῦ Ναυῆ, Μωσῆ προστρέχων ἀεί, καὶ τὸ τῆς μυστικῆς ἰουδαϊσμὸν ἀγνοήσας τὸ χάρισμα, οἰηθεὶς δὲ, ὅτι καὶ μίμησιν δεδιὼς τοῦ καὶ αὐθαιρέτως προφητεύοντος καὶ ὅπως τοῖς συνεπιλεγεῖσι τῷ Μωσέως, ἔφη πρὸς αὐτὸν, Ελδὰδ καὶ Μωδὰδ προφητεύουσιν ἐν τῇ παρεμβολῇ, κώλυε μιν Μωσῆ κώλυσον αὐτούς. καὶ τί πρὸς ταῦτα φησιν ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ μέγας τὸ δοθέντος αὐτοῖς χάριτος τὸ ἑτερογλῶσσον, καὶ τὸ τῆς πνεύματος δυνάμεως ἐννοήσας, ὡς σοφός. μὴ ζηλοῖς σὺ ἐμοί. πῶς γὰρ δύνῃ δῶ λαῷ κύριος προφῆται; ὅταν δῶ κύριος τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς; ὁρᾷς ὅπως ἐπιλαμβάνεται τῆς Ἰησοῦ χαρᾶς οὐκ εἰδὼς τὸ πεπλεσμένον;

A sit ne fratribus nonnullorum malignitate aliquod suboriatur scandalum, agedum hoc insuper dictis addamus, & effrenatam aliquorum loquacitatem retundamus. Itaque paulo post scriptum inueniemus Thomam qui dicebatur Didymus nō fuisse cum discipulis cum venit IESVS. Quomodo ergo, nec immeritò quæret aliquis, quandoquidem verè aberat sancti Spiritus factus est particeps cum discipulis Seruator apparuit, & insufflauit, dicens, *Accipite Spiritum sanctum*? Respondemus, Spiritus B virtutem in omnes permanasse, & scopum largientis impleſſe. Dedit autem Christus non aliquibus seorsim, sed vniuersis discipulis. Quapropter eam accipiunt, tametsi quidam non aderant, dantis liberalitate non ad præsentes solùm contracta, sed in omnem sanctorum Apostolorum chorū permeante. Quòd autem nihil hic per vim detortum sentiamus, neque nimium audacter id dicamus, ex ipsis sacris literis fidem faciam, C desumptis ad id demonstrandum ex libris Mosaicis testimoniis. Igitur Dominus Deus Mosi sapientissimo iussit olim *Num. 11.* viros seniores ex Iudæorum congregatione eligere numero septuaginta, & apertè professus est ablaturum se de spiritu qui in illo erat & impositurum eis. Eligit eos Moyses, ac diuinum præceptū impleuit. Duo tamen tantum defuerunt de Lxx. seniorum numero, & remanserunt in congregatione Eldad & D Modad. At cum Deus Spiritum diuinū omnibus indidisset, iuxta promissionem iam allatam, propherabant quidem statim acceptâ gratiâ quià Mose delecti erant: nec minus propherabant etiam illi duo qui in congregatione remanserant, supernâ in eos quoque gratia dimanāte. Et quidem Iosue filius Naue, qui Mosi vsq; adhærebat & mysterij vim ignorabat, ratus eos exemplo Dathan & Abiron Prophetis à Mose delectis aduersari, dixit ad eum, *Eldad & Modad propbetāt* E *in castris: domine mi Moses prohibe eos.* *Num. 11. 27.* Quid verò ad hæc ait ille verè sapiens ac magnus, qui datæ eis gratiæ efficacitatē ac Spiritus virtutem, vt pote sapiens, intelligebat, *Ne emuleris tu mihi: Quis enim det populo Domini prophetas, cum dederit Dominus Spiritum suum super eos?* Vides vt Iosue verba reprehendat, qui mysterium non nouerat?

Vtinam enim, vtinam, inquit, datus esset vniuerso populo spiritus: sed erit aliquando cum eis vniuersi Dominus, id est Christus, suum eis largietur Spiritum, veluti primitiis eorum qui suscepturi sint sanctis Apostolis insufflans, ac dicens, *Accipite Spiritum sanctum.* Ergo licet Thomas abfuerit, non tamen orbatus est spiritu, qui in omnes quotquot eum accepturi erant permeabat. Porrò Christus dans Spiritum, *Quorum peccata remiseritis*, inquit, *remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt*, quamuis solus sit secundum naturã Deus, & potestatem habeat peccatis reos exoluendi. Cui enim præuaricatores Legis peccatis soluere conuenit, nisi Legis ipsius author? Ex nobis autem ipsis vim eius quod dicimus si iuuat, obserua to. Quis terrenorum Regum decreta violare audeat, atque eorumque sententias ac placita soluere aggrediatur, nisi quis forsan regio honore ac maiestate præditus? in his enim violatæ Legis crimina locum non habent. ideóque sapienter dictum illud est, *Impius est qui Regi dicit, iniquè agis.* Quoniam igitur modo aut qua ratione Seruator dignationem quæ soli naturæ diuinæ debetur suis discipulis attribuit? Sanè dici non potest perperam id Pater egisse, quin potius perquam rectè factum ab eo putandum est. Existimabat enim eos qui diuinum ac Dominicum iam in seipsis Spiritum habebant, etiam remittendi peccata dominos esse debere, & ea retinendi quæ voluerint, sancto Spiritu qui in iis inhabitat remittente, vel etiam retinente pro suo nutu, quamuis id per homines forte fiat. Remittunt porrò peccata, vel retinent Spiritu afflati homines duobus vt arbitror modis: Vel enim dignos ad baptismum vocant, vitæ nimirum grauitate & constantia fidei iam probatos homines, vel prohibent, & à gratia diuina arcent eos qui nondum digni sunt. vel alio quodam modo peccata remittunt ac retinent, nempe cum filios Ecclesiæ peccantes corripiunt vel pœnitentibus ignoscunt, sicuti Paulus nimirum fornicarium illum Corinthium in carnis interitum quidem tradidit, vt Spiritus saluus fieret: sed denuo ipsum complexus est, ne magnitudine doloris absorberetur, vt ipse

Iob. 34. 18.

2. Cor 5.

2. Cor. 2.

A εἴθε γὰρ, εἴθε, φησὶν, ἐδόθη ὅ πνεῦμα πᾶσι τῷ λαῷ, ἀλλ' ἔσται ποτὲ, ὅταν αὐτοῖς ὁ πάντων δεσπότης, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, ὅ ἴδιον αὐτοῖς χαρίσηται πνεῦμα, καθάπερ ἀπαρχὴν τῶν ὀφελησόντων λαβεῖν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἐμφυσήσας, καὶ λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. οὐκοῦν εἰ καὶ ἀπελείφθη Θωμᾶς, οὐκ ἀξέπεσε τοῦ λαβεῖν, οὐδὲ τῶν μὲν λαβεῖν ὀφειλόντων ἐστερημένος τῶν ἀριθμῶν τῶν πιλαμβανόντων δὲ πνεύματος τρέχοντος. δοὺς γὰρ ὅ πνεῦμα Χριστὸς, αὐτοῖς ἀφῆκε τὰς ἁμαρτίας ἀφέωνται, φησὶν· αὐτοῖς κεκράτηκε, κεκράτηται, B κρίνει μόνου δὲ καὶ φύσει ὄντος Θεοῦ δικαίως ἔχοντος ἀπολύειν ἁμαρτίας τοὺς ἡμαρτηκότας. τίνι γὰρ ἂν μᾶλλον προσήκοι ὁ χαρίζεσθαι λύσιν τοῖς ἐφ' οἷς ἂν ἀλιτήσειεν εἰς τὸ θεῖον πλημμελήσαντες νόμον, εἰμὴ τῷ τοῦ νόμου εἰσθέτῃ; ὃς ἀπλῶς ἐστὶν καὶ ἡμᾶς ἀφῆκεν, εἰ δοκεῖ, τοῦ λόγου τὸ δικάζειν. τίς γὰρ ἀποδέσμευσε τὸ ὅπως ἂν βασιλέως ὀργᾶσθαι κῶς ὑπόφυσιν, καὶ παραλύειν ὑπὲρ χρὴ τὰ δεδικαιωμένα φέρειν τι καὶ γνώμης, εἰ μὴ ἄρα μὴ εἴη τυχὸν τοῦ τοῦ βασιλέως ἀδικεῖσθαι ἡμῖν τι καὶ δόξαι; τόπον γὰρ οὐ C ἐκείνοις οὐκ ἔχει τὸ παραινεῖν τὰ ἐγκλήματα. διηλέγχει καὶ σοφὸν ἔφη λόγον, ἀσεβῆς ὁ λέγων βασιλεῖ, παράνομος. καὶ τίνα διηλέγχων ἄρα τρόπον τε καὶ λόγον, ὃ μὴν πρέπον ἀξίωμα τῇ θείᾳ φύσει τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐδείκνυ ὁ σωτήρ; ἀλλ' οὐκ αὐ ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος ὁ ὡς πατὴρ λόγος; ἔοικε γὰρ τοῦτο καὶ σοφόν τε καλῶς. ᾤετο γὰρ δεῖν τοὺς ὅ θεῖόν τε καὶ δεσποτικὸν ἐν ἑαυτοῖς ἤδη πνεῦμα, καὶ τοῦ ἀφιέναι τοῖς ἁμαρτίας εἶναι κυρίους, καὶ ὧν ἂν αὐ βάλωνται κρατεῖν, τοῦ οἰκοῦντος D αὐτοῖς ἁγίου πνεύματος ἀφιέντός τε καὶ κρατοῦντος καὶ βάλλοντος οἰκείῳ, κἂν δι' αὐθρώπων τελῆται ὅ πρᾶγμα τυχόν. ἀφιᾶσι γοῦν ἁμαρτίας, ἤ τοι κατέχουσιν οἱ πνευματοφόροι, καὶ δύο τρόπους, κατὰ γε δόξαν ἐμοῦ. ἢ γὰρ καλοῦσιν ὅτι ὅ βαπτίσμα, τοὺς οἷς αὐ ἥδη καὶ βίου τυχεῖν ὠφείλετο δικαίου τοῦ τοῦ βίου σεμνότητα, καὶ ὅ δεδοκιμασμένους εἰς πίστιν, ἢ διακωλύουσι τινας, καὶ τῆς θείας χάριτος ἀξειργμένους ἔτι ὅπως τοὺς μετανοοῦντας ἀξίους· ἢ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἀφιᾶσί τε καὶ κρατοῦσιν ἁμαρτίας, ὑπεύθυνοι μὲν ἁμαρτάνουσι τοῖς τῆς ἐκκλησίας τέκνοις, μετανοοῦσι δὲ συγγινώσκοντες, καθάπερ ἁμοῦ καὶ Παῦλος τὸν Κορίνθιον παραδόσθαι παραδίδου μὲν εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. προσίετο δ' αὖθις, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ, καθάπερ αὐτὸς ὑπε-

γέλων φησὶ· ὅτε γάρ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ λεγο- A
νὸς ἐν ἡμῖν τὰ μόνῳ Θεῷ πρέποντα πληροῖ, πῶς
οὐκ ἂν εἴη κατὰ φύσιν Θεὸς, ὁ τῆς θείας φύσεως
μεμετοχὼς ἀξίωμα τοιοῦτον φυσικῶς, καὶ τῷ
ἱερῷ κατεξουσιάζων νόμων;

Θωμᾶς γοῦν εἷς ἦν τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυ-
μος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί, ἑωράκαμεν
τὸν κύριον. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· ἐὰν μὴ ἴδω ἐν B
ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βά-
λω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων,
καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν
αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω.

Τὰ γοῦν φέρῃ τὸ θαυμαστὸν ἀεί πως ἔχει παρεπομέ-
νην τὴν ἀπιστίαν, καὶ ὅταν αἱ τῶν δρωμένων τὴν καθή-
κοντος ὑπερτείνῃ λόγον, μόλις ἔστι τοῖς ἀκροωμέ- C
νοις συνορᾶσθαι τὸ δυσπειθὲς δέ γε μάλις ἡ θεία
πρᾶξις τοῦτο, καθάπερ δῆτα αἰδοῦς ἢ βίας ἔλκουσα
τοὺς σὺν αἰνέσει. τοιοῦτόν τι πεπονθὼς καὶ ὁ σοφώ-
τατος Θωμᾶς, ἐπὶ τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσει
τὴν τῶν ἑτέρων μαθητῶν ἀληθῆ μαρτυρίαν δυσχερῶς
ὑποδέχεται, καίτοι τοῦ κατὰ Μωσέα διφθόνου νό-
μου, δύο ἢ τριῶν ὅτι στόματος μαρτύρων ἀπὸν
σταθήσεται ῥῆμα. δοκεῖ δέ μοι μᾶλλον ὑποστὰν D
ἀπιστῆσαι τοῖς εἰρηκόσιν ὁ μαθητὴς, ὅσον τὴν λύπην
ἐλάσαι τοσοῦτον αὐτὸν τὴν ἀκρότητα, ὅτι μὴ καὶ αὐτὸς
ἦν τῶν ἐσομένων ἀπ' αὐτῶν ἠξιώθη θέας. φήσῃ γὰρ ἴσως
ἀναμφιβόλως αὐτὸς πάντελῶς. οἶδε γὰρ ζωὴν
οὖσαν κατὰ φύσιν τὸν κύριον, καὶ οὐκ αἰσχρῶς ἔχοντα
τοσοῦτον καὶ αὐτὸν δεδοξασμένην τὸ θνητὸν, ἢ τὸ τῆς
φθορᾶς καθαιρεῖσθαι κράτος. ὃς γὰρ ἑτέρων τῶν
ἐξέπεσεν, πῶς οὐκ ἂν μᾶλλον ἀπέστη τῆς ἰδίας
ἕξεως; οὐκ ὀλιγῆς δὲ ἄγαν τῆς πεῖρας ἐν τοῖς
ἀπιστίας γάρ, καὶ μανικοῦ τινος καὶ μέγα πη-
δήσας, ἰδὼν τὰ ἥδη παρόντα πρᾶξαι, καὶ πληροφορῆ-
σθαι τελείως ὅτι ἂν ἀμείνω πάλιν, καὶ τὰ περὶ αὐ-
τῆς ἡμφιβόλου κατάσχεσιν. τεκμήρια γὰρ ἔφασκεν ὁ
σωτὴρ, μικρὸν, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με καὶ πάλιν μι-
κρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία.
οἶμαι γὰρ δὴ πάλιν οἰκονομικώτατα σφόδρα τὸν τῆς
μαθητοῦ ταραχὴν τοσοῦτον ὀλιγοπιστίας, ἵνα
δείξῃ τὴν αὐτοῦ πληροφορίας καὶ ἡμεῖς οἱ μετ' αὐτὸν
διὰ τοιαύτης πιστεύσαμεν ὅτι τὸ σῶμα τὸ ὅτι ξύ-
λου κρεμασθέν, καὶ παθοῦσαν τὸ θνητὸν ἐζωο-
ποίησεν ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ. διὸ καὶ Παῦλός φησιν, ὅτι
ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου ὅτι κύριος Ἰησοῦς, καὶ
πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν

scribit. Cum ergo Spiritus Christi in nobis existens ea quæ Deo tantùm conueniunt impleat, quî non erit secundum naturam Deus, is, qui naturæ diuinę illustri dignitate naturaliter est prędituς, & in sacras leges authoritatem ac potestatem obtinet?

v. 24. & 25. *Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius figuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.*

Sublimia miracula comitem ferè habẽt incredulitatem, nec facile auditores admittunt quod rationem excedit, sed quamuis illud videant vix tamen assentiuntur. Tale quid sapientissimo Thomæ euenit in Seruatoris nostri resurrectione, nec aliorum discipulorum testimonium facile admittit, quamuis lege Mosaica in ore duorum triumque testium stet omne verbum. Quanquam discipulus ille mihi videtur non tam dictis fidem derogasse, quàm summo dolore tactus esse quòd non ipse quoque Dominum vidisset. Existimauit enim forsan eius conspectu se penitus caritum. Sciebat quippe Dominum esse vitam secundum naturam, & morti vitandæ ac corruptionis regno destruendo parem esse. Nam qui ab aliis mortem abegit, quomodo non potiùs à sua carne eam repulisset? Sed præ ingenti gaudio infidelitati fit proximus, ac magno studio gestiens eum præsentem cernere, certiorque fieri cupit illum; sicuti promiserat, reuixisse. Filioli enim, inquiebat Seruator, *modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me. Et gaudebit cor vestrum.* Porrò existimo singulari Dei prouidentia infidelitatem ad tempus extitisse discipuli, vt per certam eius fidem nos quoque posteri indubitanter crederemus carnem illam quæ in ligno pependit mortemque pertulit viuificatam esse à Patre per Filium. Ideoque Paulus ait, *Si confiteris in ore tuo Dominum* IESVM, *& in corde tuo credideris quod Deus illum suscitauit à mortuis,*

Ioan. 16. 17.

Rom. 10. 9.

saluus eris. Quia enim ista carnis natura vitæ conciliatrix & pararia non extitit, sed virtute potius diuinæ & ineffabilis naturæ perfecta res est, cui omnia viuificandi potestas naturâ inest, ideò Pater quoque diuinum templum per Filium suscitauit, non quasi Verbum suum corpus excitare non posset, sed quia quæcunque facit Pater per Filium facit. virtus enim est eius: & quodcunque Filius facit, hoc vtique est à Patre. Docemur itaque leui illa beati Thomæ incredulitate resurrectionis mysterium in terreno hoc nostro corpore peragi, & in Christo tanquam in primitiis generis, neque visionem esse vel vmbram, vt nonnulli sentiunt, quæ figuram præ se ferat hominis & nostræ formæ characteres mentiatur, neque, vt alij stultè dixerunt, corpus spirituale, hoc est subtile & aërium, & aliud à carne. sic enim quibusdã placet spiritale concipere & intelligere. Quia verò tota nostræ spei ratio & vis inculpatæ fidei post sanctę & consubstantialis Trinitatis confessionem ad carnis mysterium spectat, percommodè istud quoque ipsum in sequentibus capitulis beatus Euangelista posuit. Aduerte enim quo pacto non simpliciter Dominum cernere Thomas cupiat, sed vestigia quærat clauorum, id est in carne facta vulnera. Ita quippe se creditурum affirmat, & aliis adstipulaturum verè resurrexisse Dominum, nimirum secundum carnem. Quod enim mortuum est iure ad vitam redire censetur, & in quo facta est mors, in eo vtique fiet resurrectio.

A ἐκ νεκρῶν, ϕθορὰν. ὅπερ γὰρ οὐχ ἡ τῆς σαρκὸς φύσις αὐτὴ γέγονε παρέξενος τῆς ζωῆς, ἐνεργείᾳ δὲ μᾶλλον τῆς θείας τε καὶ ἀῤῥήτου φύσεως τὸ προσῆγμα τετέλεσται, ἣ καὶ τὸ δυνάμει πάντα ζωογονῆν ἐυπαρχὲ φυσικῶς, ἐνεργὸς ὁ πατὴρ διʼ υἱοῦ καὶ εἰς τὸ θεῖον ἐκφοιτᾷ γέγονε ναὸν, οὐχ ὡς ἀδυνατῶν τῷ λόγῳ τὸ ἴδιον ἀναστῆσαι σῶμα, ἀλλʼ ὅτι πάντως ὅσῳπερ ἂν ἐργάσηται τυχὸν ὁ πατὴρ, ἐργάσεται διʼ υἱοῦ. δυνάμεις γάρ ἐστιν αὐτοῦ, καὶ ὅσῳπερ ἂν ὁ υἱὸς ἐνεργήσῃ, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ παρὰ τοῦ πατρός. παιδευόμεθα τοίνυν, ὀλιγοπιστήσαντος ἡμᾶς μακαρίου Θωμᾶ, ὅτι τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον ἐνδὲ τῷ γήϊνον ἡμῶν ἐνεργεῖσθαι σῶμα, καὶ ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῷ χριστῷ γήρους ἐν Χριστῷ, καὶ ὅτε φάσμα ἰῶ ἢ σκιὰ κατάληψις, τὸ ἀνθρώπινον πλαστομένη χῆμα, καὶ τὴν ἡμετέρας ἰδέας ψευδομένη τοῖς χαρακτῆρας, ὅτε μέν, ὡς ἕτερος ἔδοξεν ἀσυνέτως εἰπεῖν, σῶμα πνευματικὸν, τοῦτ᾽ ἔστι λεπτομερές τε καὶ ἀεροειδὲς ἕτερόν τι παρὰ τὴν σάρκα. δοκεῖ γὰρ ὅτισι νοῆσαί τε καὶ δέξασθαι τὸ πνευματικόν. ὅπερ δὲ *ὅλως ἡμῶν τὴν ἐλπίδος ὁ λόγος καὶ ἐν τῇ ἀμεμπτήτου πίστεως δυνάμει μετὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος εἰς ὃ πᾶσι τὸ σαρκὸς μυστήριον πέπεισταί τε καὶ βλέπει, χρησιμώτατα λίαν καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῖς ὀπίσω κεφαλαίοις σεσύστεται ὁ μακάριος διαλήψεις. ἵνα γὰρ ὅπως οὐχ ἁπλῶς ἴδῃ ὑπεξυμεῖται τὸν κύριον ὁ Θωμᾶς, ζητεῖ δὲ τοὺς τύπους τῶν ἥλων, τοῦτ᾽ ἔστι, τὰ πᾶσι τὴν σάρκα γεγονότα τραύματα. πιστεύσειν γὰρ ὅτως ἂν μάλα ἑτοίμως ἔφησε, καὶ συναινέσειν τοῖς ἄλλοις, ὅπερ ἀληθῶς αὐτὸς Χριστός. ἀνέβιω δὲ δῆλον ὅτι τὴν σάρκα. ὃ γὰρ τοι τεθνηκὸς παλινδρομεῖν ἂν εἰκότως νοοῖτο πρὸς ζωὴν, καὶ πᾶσι ὃ γέγονεν ὁ θάνατος, πᾶσι σαρκὸς δὴ πάντως καὶ ἡ ἀνάστασις.

B

C

D

v. 16. & 17. *Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis. Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis.*

E

Καὶ μεθʼ ἡμέρας ὀκτὼ, πάλιν ἔσω ἦσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετʼ αὐτῶν· ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν, εἰρήνη ὑμῖν. εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ· φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός.

Apparuit iterum suis discipulis mirabili ratione, vt Deus. Non enim sicuti nos aperiri sibi fores ingredienti iussit, sed eo neglecto ianuam penetrauit, & in media domo re-

Ἐπέλαμψε πάλιν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς θεϊκῶς δόξης ὡς Θεός. ὃ γὰρ δὴ καθʼ ἡμᾶς ἀνοιγνύναι τὰς θύρας αὐτῷ διεκελεύσατο πρὸς ὃ ἔσω βαδίζοντι, ἀλλʼ ἐν τῇ τοῦ σώματος φύσει παρέπεμπε μηνυτὴν καὶ ἀτιμάσας λόγον, εἴσω τε γέγονε τῶν θυρῶν, καὶ τῷ

cum mysterij typum per seipsum peragere, Nam cum panem fregisset, vt scriptum est, distribuit dicens, *Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur in remissionem peccatorum: Hoc facite in meam commemorationem.* Sanctorum itaque mysteriorum participatio confessio vera quædam est atque commemoratio Dominum mortuum esse & resurrexisse propter nos, & pro nobis, atque ob id præterea diuina benedictione replemur. Incredulitatem igitur vt exitiosam quandam rem fugiamus, idque postquam Christum cernimus, quinimo firmi ac stabiles in fide comperiamur. Rursus autem in memoriam reuocet studiosus Mariam quidem Magdalenam à Christo veritam ne se tangeret, his verbis: *Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum*: Thomæ verò permissum, tum latus contrectare, tum vestigia clauorum digito perscrutari. Quam autem ob causam, clarè iam quidem dictum est, repetam tamen nihilominus prolixitate sermonis amputata. Illi quippe nondum tempus tangere permittebat, propterea quod nondum sanctificata esset spiritus gratiâ. Nam cum nobiscum adhuc esset Christus, nequedum ad Patrem qui in cælis est ascendisset, Paracleti descensum in hominibus perfectum videre non licebat. Hunc verò istud iam facere decebat, vt qui vnà cum alijs Spiritu locupletatus esset. Nam vt prius diximus, non quia abfuit idcirco Spiritus participatione caruit. In eum quippe dantis liberalitas se extendit, toti plenitudini sanctorum discipulorum dono distributo. Porrò inuestigandum illud quoque arbitror. Palpauit Thomas Seruatoris latus, & lancea militis facta vulnera perscrutatus est, & vestigia clauorum perspexit. At quomodo, inquiet forsan aliquis, in corpore incorruptibili corruptionis signa cernebantur? Corporeæ namque corruptionis indicia sunt manuum & lateris relicta foramina, & vulnerum cicatrices, quanquã corpore ad incorruptionem reformato, omninò sequi debebat vt vnà cum corruptione omnia quæ ex ea sunt abiiceret. Nunquid enim si forte claudicet aliquis, denuò resurget pede aut crure claudus? Quòd si quis oculo in hac vita fuerit orbatus, nũquid cæcus resurget? Quomodo ergo, inquiet aliquis, corruptionem abiecerimus, si quæ ex ea sequuntur incõmoda permaneant, & no-

1. Cor. 11. 24.

A ἔφη τ τῦ μυςηρίυ τύπον ἐπιτελέσας δι' ἑαυτ-
δηλονότι γὰρ τ ἄρτον, κλάσας τάλγησε, διε-
δίδου, λέγων, τῦτό μού ἐςι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑ-
μῶν διδόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. τῦτο ποιῆ-
τε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ἔςι τοίνυν ὁμολογία τις
ἀληθὴς, & ἀνάμνησις τῦ τεθνηκέναι τε & ἀναβιῶ-
σαν δι' ἡμᾶς, & ὑπὲρ ἡμῶν τ κύριον, τῶν ἁγίων
μυςηρίων ἡ μάθησις. σοφὸς τοίνυν & θεία ἡμᾶς βι-
B λοκρισία ἀπαπίμπλησιν δηλονότι τῦτο. ἀπιστίαν τοίνυν
τοίνυν ὡς ὀλέθριόν τι χρῆμα τ ἀπιστίαν, & μὴ ὅ
ἅψασθαι μ τ Χριστ, πιστεῦσαι δ' μᾶλλον, καὶ βέ-
βαιον ἔχοντες διειςώμεθα φρόνημα. δηλονότι πά-
λιν ὁ φιλομαθὴς, ὅτι Μαρίαν μὲν τὴν
Μαγδαληνὴν ἀπέπεμψε τ ἁφῆς, ἀφέσατε λέ-
γων. μήπω ἀνέβην, ὅπου γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τ
πατέρα μου· Θωμᾶ γυμνὸν ὑπερέπεμψε, & τ πλευ-
ρὰν ψηλαφῆσαι, & ἴχνη τύπους τ ἥλων διακτύλῳ
περιεργάζεσθαι. & δηλονότι ποίαν αἰτίαν, εἴρηται μὲν
C ἤδη & ἀφθόνως, ἀναμνήσω δ' ὀλίγα τοῦ μᾶλλον τ̃ν
λόγων ἐπιτομήν. τῇ μὲν γὰρ ὕστερον πρὸς ἐνδεδυ τ
ἄνθρωπον, δηλονότι τῇ τ πνεύματος ἡνιδάσθαι
χάριτι. σὺν ἡμῖν γὰρ ὄντος ἤδη τ Χριστ, & ὕστε-
ρον πρὸς τ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἀναβεβηκότα πατέρα, τ
τ παρακλήτου κατάδυσιν σὺν ἡμῖν ἐν ἀνθρώποις τε-
τελειωμένην ἰδεῖν. τῷ γ ἡμᾶς ἤδη & τῦτο πρέπον, ὡς
ἐμοῖς τοῖς ἄλλοις τ πνεῦμα πλουτίσαντα. ὡς γὰρ
ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, οὐκ ἐπίσης ἀπολείφθη,
D δηλονότι τῶν τ πνεύματος ἀμέτοχος ἦν. ἐξετείνετο γὰρ
& εἰς αὐτὸν ἡ τ δόσεως φιλοτιμία, ὅλῳ τῷ πλη-
ρώματι τ ἁγίων μαθητῶν ἀπενεμηθείσης τῆς δω-
ρεᾶς. εἶμαι γ δεῖν ὅτι καὶ τοῦτο ἐρωτήσας κἀκεῖνο. ἐ-
ψηλάφησεν ὁ Θωμᾶς τ τ σωτῆρος πλευράν, καὶ
τὰ ἐκ τ λόγχης τ στρατιωτικῆς ἐζήτησε τραύμα-
τα. εἶδε τοὺς τύπους τ ἥλων. εἶτα πῶς, ἐρήσῃ τυχόν,
τὸ τ ἀφθάρτου σῶμα ἢ τ φθορᾶς διεφαίνετο
σημεῖα; φθορᾶς γὰρ σωματικῆς ἀπόδειξιν ἔχει, καὶ
χρόαν, & πλευρᾶς, ἔνθα μύουσά τι & συζομένη
δήπουθεν, & παυομένη ἰδίαν & ἀποκατάστασιν, τῶν
E ἔξω σιδήρου γλυκυμόρων, κατὰ τ τοῖς ἀφθαρ-
σίαν αἷμα πλασθέντος σώματος ὁ μηδὲν τι & αὐ-
παγῆναι λόγος εἰς τὸ χρῶμα βλέπει συναπολύσα-
σθαι τῇ φθορᾷ, & σῶσαι τὰ ὄντως. ἆρα γὰρ εἴ
τις χωλόν τυχὸν ἀναβιώσεται πάλιν τ τ ποδὸς,
ἆρα τῦ σκέλους πεπωρωμένου; εἰ δ καὶ ὀφθαλμὸς
ἀπλωλεκὼς τις εἶτα κτ' αὖθις τ βίον, ἆρα τ βλέ-
πειν ἔρημος ἐγερθήσεται; πῶς δῆτα, φαίη ἄν, ἀπο-
σπασώμεθα τ φθορὰν, εἰ τὰ ἐξ αὐτῆς ἕλκη σώζεσθαι
πάθη, & τ ἡμετέρων καταξιοῦμεν; & ζη-

τόπους μὴ αἰαλ κόμας ἀμοιβῆς οὐκ εἶμι τὸν ὅτι τούτῳ λόγον, πλὴν ἐλαφρὰ φαμὲν τῆς τ προκειμένων ἀπορίας, καθόσον ἐνδέχεται, συνωφελεῖν σπουδάζοντες, ὅτι χῦ τ τ ἀναστάσεως καιρὸν οὐδὲν ἐν ἡμῖν ἀπολελοιφὸς φθορᾶς τ ἐπισάκτου λείψανον, ἀλλ' ὥσπερ ὁ σοφὸς ἔφη Παῦλος ἐκεῖ τῷ δι τῷ σώματος, Β σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ ἐγείρεται ἐν δυνάμει, χῦ Β σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ ἐγείρεται ἐν δόξῃ. τί δ' ἂν ἕτερον εἴη τυχὸν Β ἐν δυνάμει χῦ δόξῃ, τ τοῦδι τ σώματος ἀνάστασιν ἔσεσθαι προσδοκᾶν, εἰ μὴ ὅτι πᾶσιν ἀπολελοιπὸς ἀσθενικὸς ἀδίνημά τι χῦ ἀτιμίας τ ἀπὸ φθορᾶς ἐ παθῶν, εἰς τ ἐξ ἀρχῆς ἀναφαμεῖται πάλιν; πεποίηται γὰρ, οὐκ ἐπὶ θανάτῳ χῦ φθορᾷ. ὅπερ ὁ πρὸς πλεροφορίαν ζῆσαι χῦ τοῦτο ἐζήτησεν ὁ Θωμᾶς, αἰαλ κόμως ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προφάσει οὐδεμίαν τοῖς ἡμετέροις ὀλιγοπιστίας ὀφλήσειν, ὡς ἐζήτησεν ἰδεῖν, ὅτω ἐ φάνεται, ἐπιδίδωσιν ἐαυτὸν αἰαβαίνειν τ ὑψηλὸν, ἐ γνωρίζων τοῖς αἰῶ δυνάμεσιν; ἀρχαῖς τε χῦ ἐξουσίαις, χῦ τοῖς τ ἀγγελικῶν τάγμασι προεστηκόσι χῦ προκαθημένοις, τῷ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίῳ τ δυνάμιν, ὡς αὐτοῦ δὴ τούτου ἕνεκα φαίνεται πάλιν τῇ χρήματι, ἵνα δὴ ἐ ὄντως ἀνθρωπόν τι γνέσθαι δι' ἡμᾶς πιστεύσωσι τ ἐκ πατρὸς τε ἐν πατρὶ λόγον, ἐ εἰδῶσιν ὅτι ἑαυτῶν ποιήσατο τ ἰδίων κλισμῶν τ προσῴων, ὡς ἐ τ ἡμετέρας προτεθνάναι ζωῆς. ὥσπερ γὰρ τῷ ἐρυθρᾶσθαι γνέσθαι τοῖς ἀκροωμένοις τῷ λόγου τ δύναμιν, αὐτὰ τὰ ῥηθέντα δι' ἁγίου φωνῆς Ἡσαΐου περὶ τούτου αὐτοῦ εἰρημένα. λέγει τις ἐρυθρὸς, τίς οὗτος ὁ πορφυρόμενος ἐξ Ἐδώμ; ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ βοσόρ; ἀλλ' οἱ τοῦτο βοῶντες, καὶ λέγοντες, φημὶ δὴ Β τίς οὗτος ὁ πορφυρόμενος ἐξ Ἐδώμ, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ γῆς, ἄγγελοι, ἐ δυνάμεις εἰσὶ λογικαί. αἰαβαίνοντα γὰρ θαυμάζουσιν εἰς οὐρανοὺς τ κύριον. μόνον γ' οὐχὶ ὧδ ἰδίῳ πεφοινιγμένον αἵματι βλέποντες, λέγουσι πρὸς αὐτὸν, ὅτι σπεύδοντες Β μυστήριον. ὡραῖός ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, χῦ τὰ σὰ δύματα σοῦ, ὡς ἀπὸ πατητοῦ λινοῦ; οἶνον γὰρ μᾶλλον τῷ νέῳ, χῦ ἀρτὶ πεπατημένῳ τ τοῦ αἵματος βύσσους προσβάλλουσι. χῦ τί πρὸς αὐτοὺς ὁ Χριστός; προφῆναι μὲν ἵνα νοῆσαι χῦ. φύσιν μὲν ἀρχὴν Θεὸς, ἐγὼ, φησὶ, δικαιοσύνην δικαιοσύνῃ. Β δικαίωμα πάλιν, αὐτὴ τοῦ διδάσκω ὑμᾶς. ὁ γ διδάσκων δικαιοσύνην, πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο νομοθέτης ὁμολογουμένως. εἰ δὲ νομοθέτης, πῶς οὐχὶ πάντως ἐ Θεός; εἶτα πρὸς αὐτὸν οἱ ἄγγελοι λέγουσι, ἴχνη τύπους τ ἥλων καὶ αὐτοῖς ὥσπερ

A stra corpora detineant? Ego hæc quidem non abs re quæri autumo, dicimus tamen dubitationi propositæ quantum in nobis est patrocinari studentes, resurrectionis tempore nihil in nobis relictum iri corruptionis aduentitiæ, sed quemadmodum sapiens Paulus de hoc corpore dicebat, *Seminatur in infirmitate, surget in virtute; &, seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Quid autem aliud est in virtute & gloria corporis huius resurrectionem futuram præstolari, nisi quòd omni infirmitate & corruptionis atque morborum ignobilitate depulsa ad pristinum statum rediturum sit? factum enim est non ad mortem & corruptionem. Iam quoniam ad certiorem fidem istud quoque Thomas petiit, idcirco Dominus noster IESVS CHRISTVS vt nullum incredulitati nostræ prætextum relinqueret, sicuti Thomas petiit ita se conspiciendum exhibet. Quippe cum in cælum ipsum ascenderet, ac supernis virtutibus, Principatibus, atque potestatibus & Angelicorum ordinum præpositis mysterij sui vim declararet, in hac ipsa forma rursus apparuit, vt reuera hominem factum esse propter nos crederent Verbum quod ex Patre & in Patre est, scirentque suas ei tantæ curæ ac studio esse creaturas, vt & pro nostra vita sit mortuus. Quod vt clariùs pateat, Esaiæ de his ipsis verba proferam. *Quis est iste*, inquit, *qui venit de Edom, rubor vestium de Bosor?* At qui hæc clamát ac dicunt nempe. *Quis est hic qui venit ex Edom*, id est ex terra, Angeli ac Virtutes sunt intellectuales. Ascendentem enim mirantur in cælos Dominum, & Deum suo tantumnon tinctum sanguine cernentes ad ipsum aiunt, cum mysterium nondum intelligerent: *Quare rubra sunt vestimenta tua, sicut de calcato torculari?* Vino quippe nouo ac recens calcato sanguinis colorem comparant. Quid verò Christus ad eos? Primùm quidem, vt intelligeretur secundum naturam esse Deus, Ego, inquit, edissero iustitiam, id est doceo. Qui verò docet iustitiam quomodo non planè Legis author censebitur? Quòd si legis author, quomodo non etiam Deus? Deinde ad ipsum Angeli dicunt, Christo eis vestigia clauorum quodammodo ostendente,

Esai. 63. 1.

Ibid.

dente, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Ad quos Dominus, *Quibus percussus sum in domo mea dilecta.* Domus enim reuera dilecta cum esset Israel, clauis tamen & lancea Dominum vulnerauit. Militum quippe intemperies Iudæorum capitibus meritò ascribi potest. Ipsi quippe cruciatibus Dominum obtulerunt. Cum igitur Christus sanctis etiam ipsis Angelis palam facere volens verè hominem se factum esse, & pro nobis crucem pertulisse, & à mortuis resurrexisse, non solis contentus verbis fuerit, sed signa passionis exhibuerit, quid mirum si cum ipsum quoque Thomam liberare vellet incredulitate, vestigia clauorum ostenderit, & aliter quàm par censeri possit conspiciendum se dederit, propter vtilitatem omnium, atque vt absque dubio crederemus resurrectionis peractum esse mysterium non alterius cuiusdam excitati corporis, sed eius quod mortem illam pertulisset.

Zach.13. 6.

A ὑπὸ δηκωμάτος Χριστοῦ, τί οὖν αἱ πληγαὶ, αὗται μέσον τῶν χειρῶν σου; πρὸς οὓς οὖν ὁ κύριος, Οἷς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ τῶν ἀγαπητῶν μου. οἶκος γὰρ ὢν ἀγαπητὸς ὁ Ισραὴλ, ἔπληξεν ἥλοις καὶ λόγχῃ τὸν κύριον. τὰ γὰρ τῶν στρατιωτῶν βλάσφημα τοῖς Ιουδαίων κεφαλαῖς εἰκότως ἂν ἐπιγράφοιτο. πρὸς σὲ γὰρ ἀνῆγεν αὐτοὺς τὸ παθεῖν τὸν κύριον. ὅτι τοίνυν καὶ ἀγγέλοις ἐκλήσας πληροφορῆσαι Χριστὸς ἐθέλει ἀ-

B γίοις ἀγγέλοις, ὅτι καὶ ἀνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς, καὶ ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐκρέμασαι σταυρὸν, ἐγήγερται δὲ καὶ εἰς αὖθις πάλιν ἐκ νεκρῶν, οὐκ μόνοις ἠρκέσθη λόγοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς πάθους ἔδειξε σημεῖα, τί δὲ θαυμαστὸν, εἰ καὶ αὐτὸν τὸν μακάριον ἀπαλλάξαι τῆς ἀπιστίας θέλησας Θωμᾶν, οἷς τύπους ἔδειξε τῶν ἥλων, καὶ πῦρ αὐτὸ δὲ εἰκὸς ὀφθῆναι δι' ὃ πᾶσι συμφέρειν, καὶ ἵνα δὲ τὸν ἀναστάσεως πεπεράσθαι μυστήριον ἀναμφιλόγως πιστεύωμεν, οὐχ ἑτέρου τινὸς ἐγηγερμένου σώματος, ἀλλὰ τοῦ παθόντος τὸν θάνατον.

C Απεκρίθη αὐτῷ Θωμᾶς, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου.

V. 28. *Respondit ei Thomas, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.*

Velox ad confessionem extitit, qui paulo ante tardus circa fidem erat, & breui admodum spatio sanatus fuit. Octo quippe dies tantum effluxerant, & incredulitatis obstacula Christus amouit, cum vestigia clauorum, tum latus ipsum ostendens. Verùm ad hoc D forsan dicet aliquis: Cur quæso sanctorum discipulorum animus tam subtili & accurata vtitur indagine? Nunquid enim sufficissent ad demonstrandum excitatum reuera & agnitum esse Dominum, forma corporis, vultus notæ, ac modus ætatis? Respondemus, diuinos discipulos mentem dubitatione vacuam non habuisse licet Dominum spectassent. Existimabant enim non illum esse reuera qui olim cum iis versabatur ac degebat, & in ligno pependerat, sed E Spiritum potiùs ad Seruatoris imaginem scitè formatum & formæ quam ipsi norant vestigia mentientem: neque verò sine causa & ratione quadam eo delati sunt sententiæ. Sed postquam foribus occlusis mirabiliter penetrasset, cum terrenum & crassum corpus conuenientem sibi quærat aditum, tantumque sibi ad ingrediendum spatij deposcat quantum fert vniuscuiusq; magnitudo,

Οξὺς εἰς ὁμολογίαν ὁ πρότερον βραδὺς περὶ τὸ πιστεῦσαι αὐτὸς, ἐν ὀλίγῳ δὲ πάνυ τελῶς τετελείωται χρόνῳ. ὀκτὼ γὰρ ἡμέραι διεληλύθασι μόναι, καὶ τὰ τῆς ὀλιγοπιστίας ἐμφράγματα κατηργήθη μὲν ὑπὸ Χριστοῦ, δείξαντος τοὺς τῶν ἥλων τύπους, καὶ αὐτὴν ὑπεκδείξαντος τὴν πλευράν. ἀλλ' ἴσως τις πρὸς τοῦτο ἐρεῖ· τί γὰρ, εἰπέ μοι, δεῖ τὴν ὕστερον λεπτῆς ζητήσεως καὶ ἀκριβεστάτης ἐρεύνης ὁ τῶν ἁγίων μαθητῶν ἔρχεσθαι νοῦς; ἀρκοῦντα γὰρ ἂν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐγηγέρθαι τε κατ' ἀλήθειαν ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιγνωσθῆναι τὸν κύριον, τό τε τοῦ σώματος ὄψις, ὁ τοῦ προσώπου χαρακτὴρ, τὸ ἡλικίας δὲ μέτρον; καὶ τί πρὸς τοῦτο φαμὲν; οὐκ ἐλλιπέρχειν εὐδιασμοῦ διάνοιαν εἶχον οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, καὶ τοι τιθεμένοι τὸν κύριον. ὥστε μὴν γὰρ οὐκ εἰκῆ τὸν αὐτὸν ὑπάρχειν καὶ ἀληθῶς τὸν πάλαι συνόντα τε αὐτοῖς, καὶ σταυρῷ προσπαγέντα, καὶ θάψαντα ξύλου κρεμασθέντα, πνεῦμα δ' μᾶλλον πρὸς τὴν τοῦ Σωτῆρος εἰκόνα διαπεπλασμένον ἀρτίως, καὶ μορφῆς, ἧς ἤδεσαν πάλαι ψευδόμενον. κατώλισθον γεμάσαι εἰς τὸ ὕστερον φρονῆσαι, οὐκ ἀφορμῆς τινος δίχα τὸ εἰς τοῦτο καλούσης διλόγως. ὅπου γὰρ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων πρόδηλος εἰσέπλασις, τοῦ γεώδους καὶ παχυτέρου σώματος τὸν ἐπιχωροῦντα αὐτῷ ζητοῦντος εἶναι τόπον, καὶ τὸ τοσοῦτον ἀναδρομῆς αὐτῷ καὶ τῶν διαστημάτων εἰσοδικὰς ἀναλογάζοντος, ὅσον τὸ ἰκάστου μεγέθος ἔχῃ.

τοιγαροῦν καὶ σφόδρα χρησίμως ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἀπεγύμνωσε μὲν τῷ Θωμᾷ τὴν πλευρὰν, τὰ δὲ ἐν τῇ σαρκὶ τραύματα καθίστη δῆλα φανῆναι, πάντας δι' ἑαυτοῦ πληροφορῶν. μόνου μὲν γὰρ τοῦ ἁγίου Θωμᾶ φέρεται λόγος· ἐὰν μὴ βάλω τοὺς δακτύλους μου, καὶ ἴδω τοὺς τύπους τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω· ἀλλ' ἵνα πως ἅπασι κοινὰ τὰ τῆς ὀλιγοπιστίας ἐξ κλήματα, καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν οὐκ ἔξω δοκοῦσιν τοῦ θορύβου τοῦ τοιοῦδε βρήσομαι, καίτοι καὶ αὐτῶν λεγόντων τῷ ἁγίῳ Θωμᾷ, ἑωράκαμεν τὸν κύριον· ὅπερ ἦν τῆς ἀληθείας ἡμῖν ὁ λόγος οὐκ ἐξοίγεται, χαλεπὸν οὐδὲν ἐκμαθεῖν δι' ὧν ἔφη περὶ τούτων ὁ θεῖος ἡμῖν Λουκᾶς. θεὶς γὰρ αὐτῶν λαλούντων, φησὶν, ἔστη ὁ μέσος αὐτῶν, αὐτὸς δὲ δῆλον ὅτι Χριστὸς, ἐλεγε αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τί τεταραγμένοι ἐστὲ, καὶ διατί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; ἴδετε τὰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι ἐγώ εἰμι αὐτός. ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς πόδας. ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν, καὶ θαυμαζόντων ἀπὸ τῆς χαρᾶς, εἶπεν αὐτοῖς· ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; οἱ δὲ ἐπέδωκαν αὐτῷ, φησὶν, ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου, καὶ λαβὼν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν. ὁρᾷς ὅπως ὁ τῆς ἀπιστίας ἐνδομυχῶν λογισμὸς, οὐκ ἐν μόνῳ τῷ μακαρίῳ Θωμᾷ, νοσῶν δὲ τὸ πάθος καὶ τῶν ἑτέρων μαθητῶν ὁ τοιοῦτος; ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ καὶ μετὰ τὴν θέαν τοῦ ὅτι τοῦ σταυροῦ τραύματα ὀλιγοπιστοῦντας ὁρῶν, διὰ παίγνιον ὡς ἔπος δεῖν καὶ δι' ἑτέρου τοιούτου, κατ' ἐνδεᾶ μὲν ἔφαγεν πνεύματι προσποιούμενος, αὐθαιρέτως δὲ μᾶλλον ἰδικῶς τοῖς ἀπὸ γῆς σώμασι, καὶ τῇ τῶν σαρκῶν φύσει. κατεδείδοκε γὰρ ὃ προσκομισθὲν ἰχθύδιον, ἤτοι τὸ ἔξ αὐτοῦ μέρος. αἰδοῖος γὰρ ὡς τῷ ἔργῳ ἐκάτερον εἰ δώσομεν. φθορᾶς γὰρ ὅλως προσλαμβάνειν οὐκέτι μέλλει τὸ ἀναλῆσαι τὴν ἁγίαν μάλιστα σαρκὸς, ἐπεὶπερ δοξοῖεν τοῖς ἀφθαρσίαν, ἀλλ' οὐδὲ ἔφθη τὸ στιγμάδες δεδεῖσθαι πεπιστευμένοις, καθάπερ καὶ τοῖς ἑτέροις, τύπους ἥλων ἐπέδειξε, καὶ ἔφθης μεθαλεῖν οὐκ ἀνένδυσιν, ἵνα τὸ μέγα τῆς ἀναστάσεως ῥιζώσῃ μυστήριον, καὶ ἵνα τοῦτο πίστιν τὴν ἀπόδοτον ἡμῖν ἐμφυτεύσῃ ψυχαῖς· ἐργάζεται γὰρ τὰ τῆς πνευματικῆς φύσεως πάντα τελεῖς ἀλλοτρία. τύποι γὰρ ἥλων, καὶ τραυμάτων ἴχνη, καὶ ἔφθης μέθεξις σωματικὴς, πόθεν ἄν, ἢ πῶς ἐν πνεύματι γυμνῷ τε πάντα πάσῃ, καὶ ἀσυμπλόκῳ σαρκὶ, ἦσαν ἂν τρέπει καὶ παρὰ τὸν λόγον

A Quapropter percommodè Dominus noſter Ieſus Chriſtus latus ſuum Thomæ denudauit, & in carne facta vulnera exhibuit, omnibus per illum certam fidem faciens. vnus enim Thomas dixiſſe fertur, '*Niſi miſero manus meas, & videro veſtigia clauorum, & miſero manum meam in latus eius, non credam*': ſed omnibus commune quodammodo erat crimen infidelitatis, nec aliorum diſcipulorum mentem ſcrupulo caruiſſe comperiemus, quamuis & B ipſi ſancto Thomæ dicerent, *Vidimus Dominum*. Quod à vero quidem non abhorrere difficile non eſt ex iis oſtendere quæ diuinus Lucas de his nobis ſcripſit: *Dum autem hæc ei loquuntur*, inquit, *ſtetit in medio eorum* ipſe nimirum *Luc. 24.* Chriſtus, & *dixit eis*, *Pax vobis*. *Con-* 36. *turbati vero & conterriti, exiſtimabant ſe ſpiritum videre, & dicit eis: Quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda veſtra? videte manus meas, & pedes,* C *quia ego ipſe ſum: palpate, & videte: quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Et cum hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, & pedes. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei*, inquit, *partem piſcis aſſi, & fauum mellis. Et accipiens, in conſpectu illorum comedit.* Vides vt incredulitatis cogitatio non inſideat penitus in B. Thoma ſolũ, ſed etiam hoc morbo cæterorum diſcipulorum animus laboret? Ecce enim, exhibitis quas D in cruce acceperat plagis, cùm adhuc tamẽ eos diffidere cerneret, alia re ad fidẽ impellendos eſſe putauit quę nullo quidẽ modo ſpiritui conueniebat, ſed terrenis potiùs corporibus & naturę carnis. Manducauit enim oblatum piſciculum, ſiue partẽ eius. Vtrumq; verò neceſſitatis opus eſſe quodãmodo fatebimur. Nã cũ poſt reſurrectionẽ ſanctę carnis corruptioni locus nullus relictus ſit, quãdoquidẽ ad incorruptionẽ reſurrexit, neq; E vſitato cibo indigere credatur ſicuti prius, veſtigia clauorum oſtendit, nec cibum ſumere renuit, vt magnum reſurrectionis fundaret myſterium, & huius fidem omnium noſtrum animis inſereret. Facit verò quæ à natura Spiritus prorſus aliena ſunt. Veſtigia quippe clauorum, & vulnerum cicatrices, & corporei cibi ſumptio vndenã aut quomodo cadere poſſint in nudum ſpiritum & qui carni cõiunctus non ſit, & cui ratione

suæ naturæ istud congruat? Quocirca ne quidē sibi persuaderēt Spiritū surrexisse, neue corpus impalpabile, vmbratile, atque aëriū, quod nōnulli nominare solēt spiritale, sed ipsū illud corpus quod seminatū est in corruptione, iuxta Pauli vocē, excitatū crederetur, quæ solido & crasso corpori cōueniunt egit atque exhibuit. Porro non est à recta ratione alienum quod initio diximus, beatum nempe discipulum non tam ob infirmitatem animi dubitasse, quàm præ vehementi gaudio id ei contigisse. Beatum quippe Lucam de aliis quoque dicentem audiuimus, *Non credentibus illis, & mirantibus præ gaudio.* Igitur admiratio tardiores in fide discipulos faciebat. Quia verò nulla erat incredulitatis excusatio cernentibus atque spectantibus, idcirco beatus Thomas rectè confessus est dicens, *Dominus meus, & Deus meus.* Consentaneum enim est vt qui secundum naturam suam est Dominus ac vniuersis imperat sit quoque Deus, quemadmodum nempe & secundum naturam Deo inesse planè videtur vt vniuersis imperet ac dominationis maiestate præfulgeat. Obseruandum autem est singulariter & cum articulo Thomam dixisse ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου, non simpliciter κύριός μου καὶ θεός μου, nequis existimaret ad nostram aut sanctorum Angelorum similitudinem Dominum eum dictum esse ac Deum. Multi quippe sunt in cælo & in terra domini ac dij, sicuti sapiens ille Paulus nos docuit, sed vnum eum agnoscens Dominum ac Deum, vt ex naturali Domino ac Deo Patre genitum, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου ait, Et quod ad veritatem demonstrandam maius est, audit Seruator discipulum dicentem sentientemq; ac credētem Dominum se reuera esse ac Deum, nec reprehendēdum censuit sed laudauit credentem, idq; rectissimè. Quod quidem verum esse ex eo facile perspicies quòd ad eum qui sic crediderat atque ita affectus erat sub finem Euangelij ait, *Euntes docete omnes gentes.* Quòd si eum qui ita sentiat omnes gentes docere iubet, ac orbis doctorem eum constituit, non aliā vult nos habere fidē. Dominus enim reuera est secundū naturā ac Deus, etiam postquam factus est homo. Cogita enim discipulum tactis eius manibus ac pedibus & palpato latere confessionem ei obtulisse, non quidem ita vt secaret in duos filios Emmanuelem,

A τῆς ἰδίας φύσεως ⸗ ὃ οὐ ῥᾴδιος γίνεσθαι φιλῆσαι ὀκνοῦσιν ἵνα μὴ πνεῦμα λεπτὸν οἴωνταί τινες ἐγηγέρθαι τὸ κύριον, μήτε μὴν αὖ τὸ παφάνωμα, σκιοειδές τι καὶ ἀέριον, ὅπερ ἔθος ἐστὶν ὀνομάζειν πνευματικόν, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο ὃ ἐσπαρμένον ἐν φθορᾷ καὶ τοῦ Παύλου φωνὴν δηλονοτὶ πιστούμενα, τὰ σώματι πρέποντα τῷ παχεῖ διδράκε τε καὶ δίδηλον. ἀπιθανότερα μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ πρέποντος λογισμοῦ εἰπεῖν ἐν ἀρχῇ, ἡνίκα ἀπιστῆσαι δηλονότι καρδίας ἀθέσθαι τὸν μακάριον μαθητὴν, ὅσον οὐκ ἀφειλομένης ἀγαν τοῦτο παθεῖν. ἀκηκόαμεν γὰρ τοῦ μακαρίου φάσκοντος Λουκᾶ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπόντων, ὅτι ἀπιστούντων αὐτῶν, καὶ θαυμαζόντων ἀπὸ τῆς χαρᾶς. οὐκοῦν ὃ θαυμάσας, ὅ ἐπὶ τῇ πίστει βεβαίους τοὺς μαθητὰς ἐφηρμάζετο. ἐπεὶ δὲ λοιπὸν ἀπερίφαστος ἦν τοῖς ὁρῶσιν ἡ ἀπιστία, ἀκολούθως ὁ μακάριος Θωμᾶς ὀρθοτάτην ἐπ' αὐτῷ τὴν ὁμολογίαν ἐποιήσατο λέγων. ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. ὃ γὰρ κατὰ φύσιν κύριον, καὶ ὃ κατὰ πάντων ἔχοντι κράτος πρέπειν δὴ ἀληθῶς τε καὶ ὁμολογουμένως καὶ ὃ εἶναι θεῷ, ὡσαύτως οἶμαι,

B καὶ * ὃ κατὰ φύσιν θεῷ παρεῖναι ὁρᾶσθαι δὲ πάντελως ⸗ ὃ τὸ ὅλων δυναστεύειν κρατεῖν, ⸗ τὸ τῆς κυριότητος ἀμπίσχεσθαι λίαν. διατηρητέον γὰρ, ὅτι μεγαλικῶς καὶ σεμνοπρεπῶς ὁ κύριός μου φησὶ, καὶ ὁ θεός μου. ἁπλῶς ἔφη κύριός μου, καὶ θεός μου, ἵνα μή τις οἴηται κατ' ὁμοιότητα τὴν ἡμετέραν, ἤγουν τὴν ἀλλοτρίαν ἀληθείας κύριον αὐτὸν εἰρῆσθαι, καὶ θεόν. πολλοὶ γὰρ εἰσὶ θεοὶ καὶ κύριοι τῇ ἀληθείᾳ, καθάπερ ὁ σοφὸς ἡμᾶς ἐδίδαξε Παῦλος, ἀλλ' ἕνα κύριον αὐτὸν * ἰδικῶς, καὶ θεόν, ὡς ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν κυρίου καὶ θεοῦ γνησιότατα παῖδος, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου φησὶ, καὶ ὃ ἔτι μεῖζον εἰς πίστεως ὑγιείας, ἀκήκοε τοῦτο λέγοντος ὁ σωτὴρ τοῦ ἰδίου μαθητοῦ, μακαρισμοῦ τε ⸗ πεπιστευκότος, ὅτι δὴ κατ' ἀλήθειαν ὁ κύριός τε καὶ θεὸς ὑπάρχει, καὶ ὁ θεός, ἀλλ' ὑπερτιμᾷ οὐκ ὀφέτο δεῖν. οὐκοῦν ἐπεὶ πεπιστευκότα, καὶ λίαν ὀρθῶς. ἴδοις δ' ἂν τοῦτο ὑπάρχον ἀληθές, καὶ μάλα ῥᾳδίως. πορεύεσθε γὰρ φησὶν πεπιστευκότα, καὶ μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. εἰ γὰρ ἅπαντες ἔχοντα γνώμης πάντα τὰ ἔθνη διδάσκειν καλοῦ, ⸗ μυσταγωγὸν αὐτὸν ἀπέδειξεν οἰκουμενικόν. ἀλλ ἕτερα ἡμᾶς ἐχρῆν βούλεσθαι τὴν πίστιν. κύριος γὰρ ὄντως ὑπὲρ κατὰ φύσιν, ⸗ θεὸς, ⸗ ὅτι γέγονεν αὖθις πρός. κατὰ μὲν γὰρ ὅτι χεῖράς τε καὶ πόδας, καὶ πλευρὰν ψηλαφήσας ὁ μαθητὴς

D προσεκόμισεν αὐτῷ τὴν ὁμολογίαν, οὐκ εἰς υἱὰν δυάδα διαιρῶν τὸν Ἐμμανουήλ,

ἀλλ' ἕνα καὶ τὸ αὐτὸν ὁπτανόμενον μὴ γνῶσι. εἷς A sed vnum & eundem cum carne agnoscceret. Vnus enim Dominus IESVS Christus, secundum scripturas.

γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὰς γραφάς.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.

v. 29. *Dicit ei* IESVS, *Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.*

Οἰκονομικὰ πάντως σφόδρα τῆς σωτῆρος ὁ λόγος, καὶ πλείστην ὅσην ἡμῖν τὴν ὄνησιν ἐμποιητικός. πρεσβυτέροις γὰρ ἡμετέροις καὶ τούτῳ τῷ ἡμετέρων ψυχῶν, ἐπίσης ἐστὶν ἀγαθὸς, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καθὼς γεγραμμένον. Ὃ δὲ γε τοῦ θαύματος ἄξιον ἐκφανὲς ἔστιν. ἔδει μὲν γὰρ αἰσχυνθῆναι σιωπῇ τὸν Θωμᾶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέροις συνὼν αὐτοῦ μαθηταῖς, εἰκότως ἦν πρόσκομμα ἔστι καὶ φάντασμα, ὑπολαμβάνειν τε καὶ μᾶλλον προσδύεσθαι, εἰς πληροφορίαν οἰκουμενικὴν, καὶ τύπους τῶν ἥλων καὶ τῆς πλευρᾶς τὴν ἀφάτησιν, σαφῶς ὑπὲρ καὶ παρὰ τὸ εἰωθὸς αὐτὸ, καὶ τὴν χρείαν καὶ ἐσφῆς μεταλαχεῖν, ἵνα μηδεμία παντελῶς ἀφειλείπτῳ προφάσις καλυφθεῖσα πρὸς ἀπιστίαν τοῖς δι' αὐτῶν ὠφελεῖσθαι ζητήσουσι. ἀλλ' ὦ αἰσχρὸν μὲν ἦν τοσοῦτον ὅσον λόγου καὶ τοῖς ἡμᾶς ἀσφάλειαν. ἔδει πρὸς ἐκείνῳ, καὶ δὲ ἔτι προῄδει, φημὶ δὴ δὲ μηδαμόθεν ἀκώλυτος καταῤῥεῖν πρὸς ἀπιστίαν τοῖς ἐσομένοις κατοικίς. ὡς γὰρ δὴ τινας εἰκὸς ἔξω τῆς ἀληθείας ἰόντας ὁδοῦ, καὶ πόθεν βλαβέντας ἐξ ἀμαθίας ὑπιτιθεμένους ἀποπέμπεσθαι τὴν πίστιν, καὶ προσίεσθαι τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, ἦκειν τε εἰς μέσον κατ' ἐκφανὲς ἡμῖν ἐφωῶντας τὰ ἀπιστήσαντα μαθητάς. ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. εἶτα τίς ἂν αὖθις πληροφορίας ἔθι ἀφορμὴν ἐλάμβανε ἔτι, οὐκ ὄντος μὲν ὑπὲρ γῆς σωματικῶς ἔτι Χριστοῦ, ἀναβεβηκότος δὲ μᾶλλον εἰς οὐρανούς. πῶς γὰρ οὐκ ἂν ὑποπτευθήσεσθαι ἔοικε τὰ τοιαῦτα λέγειν ὀρθῶς, ὅτι ζηλωτὰς ἐφαίνοντο τῆς σωτῆρος τὰ μαθητὰ, καὶ ὡς ἀξιόν τι χρῆμα ὃ μὴ πιστεῦσαι προχείρως ὑπολαμβάνοιεν, ἐξαιτεῖν τε μᾶλλον πρὸς πληροφορίαν ἀσφαλῆ διετείνοντο, τὰ δὲ αὐτοῖς τοῖς ἄλλοις ὑπαβληθέντα μαθηταῖς; αἰσχρὰ ζημιοῦται παγχάλεπως ὁ Χριστὸς καὶ τὸ τοῖς πιστοῖς ἐσομένοις ἔοικε τὸ ὅτε καταδρομὴν, καὶ πρόφασιν τὴν ὀλισθον. ἤδη γὰρ ἤδη Θεὸς ἀναρχον ἀληθινὸς τὸ τοῦ διαβόλου φιλονεικότροπον γνώμην, καὶ τὸ εἰς ἀπάτην εὐμήχανον. δεῖ μακαρίους ἀποφαίνει τοὺς καὶ δι' αὐτὴν πιστεύοντας· θαυμάσιοι γὰρ ὄντως. καὶ διὰ ποίας αἰτίας; ταῖς μὲν γὰρ καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρωμένοις ἀμφίλογος

Singulari prouidentia plena est Seruatoris oratio, & quæ summam nobis vtilitatem afferre queat. Nostris enim animabus etiam hîc non mediocriter consuluit, quia bonus est, & omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionem venire veritatis, iuxta id B quod scriptum est. Admiratione verò dignum illud est. Oportebat enim patienter ferre Thomam istud dicentem, alioſque discipulos qui spiritum & phantasma eum esse putabant, & ad fidem orbi faciendam vniuerso vestigia clauorum & lateris foramen ostendere, & præter morem ac necessitatem cibum sumere, vt nulla planè relinqueretur incredulitatis causa iis qui ad vtilitatem suam ista quærebant. Sed & necesse erat non C paruam eum nostri curam gerere, adeóque prospicere, ne posteris vlla daretur ansa dubitandi. Non ignorabat enim aliquos fore qui recta via relicta & adulterina pietate stultè susceptà fidem repudiarent, nec resurrectionem mortuorum admitterent, & exemplo illius increduli discipuli prodituros in medium, atque dicturos, *Nisi videro in manibus eius vestigia clauorum, & misero manum meam in latus eius, non credam.* Nam quis eius rei demonstrandæ modus esset, non amplius in terra corporaliter exi- D stente Christo, sed in cælos reuerso? aut quomodo non aliquando suspicarentur hæc se rectè loqui, cum Seruatoris discipulum æmulari viderentur, ac tanquam eximium quiddam sibi ascriberent non temerè & inconsideratè credere, sed ad certiorem fidem ea petere quæ sanctis exhibita fuere discipulis? Hanc itaque ruinam & lapsum quorumdam inhibet. Nouerat enim cum Deus verus sit Diaboli malignum animum, & fraudis artificem, ideóque beatos prædicat eos qui non viderent & crederent, admiratione quippe digni sunt reuera. Cur ita? Nam quæ oculis cernimus iis indubitata fides de-

betur, cùm nullus ambigendi locus sit relictus. Qui autem quod non vidit, suscipit, ac verum esse credit quod doctor in aures infuderit, eximia fide colit eum qui prædicatur. Beatus itaque dicitur omnis quicunque per sanctorum Apostolorum vocem crediderit, qui spectatores operum fuerunt ac verbi ministri, sicut Lucas ait, quibus etiam obtemperare debemus si æternæ vitæ studio tenemur, & in supernis mansionibus habitare magni ducimus.

A ὀφείλεται πίστις. ὃ γὰρ οὐδιὰ ζῆλον ὅλως ἀπίθανον σοφόν. ὃ δὲ μὴ τηλικαῦτα εἰ προδέξαιτο, ἢ ἀμηχὰς εἴη πιστεύσειν ὅταν δὲ εἰς ὦτα δέχεσθαι τῶν μυσταγωγῶντος οἱ λόγοι, ἀξιολογωτάτη τιμὴ μακαρίσει τὸν κηρυττόμενον. ἔνθεν καὶ ὁ μακαρισμὸς πρὸς τοὺς πιστεύοντας διὰ τῶν ἀκοῶν ἀπηχήσαν φωνῆς, οἷς καὶ ἀκοῆσαι καὶ θεωρεῖν τὸν καταξιωθῆναι γενέσθαι, καὶ ὑπηρέτας τοῦ λόγου, καθά φησιν ὁ Λουκᾶς· οἷς καὶ παρεσχήκαμεν ἀναλαβεῖν, εἰ τῆς

B αἰωνίου ζωῆς κεκτήσεσθαι ἐφιέμεθα, καὶ ὃ τοῖς ἀεὶ μοναῖς αὐλίζεσθαι πολλοῦ ποιούμεθα σπουδάζομεν.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν αἰώνιον ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

C

v. 30. & 31. *Multa quidem & alia signa fecit* IESVS *in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, vt credatis quia* IESVS *est Christus filius Dei, & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.*

Concludit quodammodo quæ dixit hactenus, & Euangelicorum præconiorum scopum palam facit auditoribus. Vt enim credatis, inquit, & credentes vitam æternam habeatis, hæc à me scripta sunt. Multa verò signa & opera esse dicit, nec ea tantum quæ sibi sint perspecta, sed quę aliis quoque Euangelistis cognita, quorum optimè recordari queant si velint. nec enim scripta sunt in hoc libro, inquit, omnia, sed ea sola sunt posita quæ ad persuadendos auditores abundè suffectura putaui, vt credant IESVM esse Christum illum Filium Dei. Hæc diuinus Euangelista. Ego verò illud me vtiliter dicturum puto, quòd si scripturarum vis tantam in nobis fidem inserat, ac rectè persuadeat illum ipsum qui natus est ex sancta Virgine, quique Angeli voce IESVS nominatus est, ipsum inquam illum esse qui per scripturam diuinam Christus prædicatur, & ipsum eundem ac non alium esse non simpliciter filium, sed Dei vnicum, quid facient demum, aut quid loquentur, aut quale iudicium magnæ illius diei tempore subituri sunt, qui inscitia de fide disputant, aliisque persuadere conantur duos esse Christos. diuidunt enim in hominem seorsim & in

Ἀναπεφαλαίωταί πως ἐνταῦθα τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ἐμφαίνων τε τοῖς ἀκροωμένοις τὸν τῆς θείας γραφῆς κηρύγματος σκοπὸν ἐργάζεται. ἵνα γὰρ πιστεύσητε, φησι, καὶ πιστεύσαντες ἔχητε τὴν αἰώνιον ζωήν, σύνεστι δηλοῦν τὰ πολλὰ μὲν εἶναι φησι τὰ σημεῖα, ἃ ἐν μέσῳ τῷ αὐτοῦ καὶ μόνῳ διεγνωσμένων τε καὶ εἰρημένων, τὰ τῶν εὐαγγελιστῶν ἡμῖν ἴσμεν καταρτίσματα,

D καὶ τὰς προδεδόξους ἐνεργείας, ἀποδείκνυσι δὲ ὡς ἂν καὶ τοῖς ἑτέροις θείας γραφῆς ἄνδρα δι' αὐτοῖς διὰ μνήμης ἴσχειν τὰ ἀκριβοῦς προδέχεσθαι, εἰ βούλοιντο. γέγραπται γὰρ οὐ πάντα, φησὶν, ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, ταῦτα δὲ καὶ μόνα διὰ τὴν ἐμῆς ἀναπεφωνῆσθαι, ἅτε δὴ καὶ εἰκὸς ἐξαρκέσειν ἐπὶ πιστεῖς τοὺς διὰ πάσης ἀκριβοῦς, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. ταῦτα μὲν οὖν ὁ θαυμάσιος θείας γραφῆς. ἐγὼ δὲ πάλιν οἰήσομαι δεῖν ἐκφέρειν φάναι χρήσιμος. εἰ γὰρ ὅλην τὴν γεγραμμένων ἐν δυνάμεως τοιαύτην ἡμῖν ἀναργάζεται πίστιν, ὀφελεῖας τε καὶ σφόδρα καλῶς ἀναπείσει, ὡς ὁ γνησίως ἐν τῇ ἀληθείας πεφθέγξατο, ὃς ἂν ἐπικληθῇ Ἰησοῦς, ἀφ' ἑνὸς τοῦ θείας φωνῆς, αὐτὸς ἔστ' ἐστὶν ὁ ἀφ' ἑνὸς τοῦ θεοπνεύστου γραφῆς κηρυττόμενος Χριστός· αὐτὸς δέ ἐστιν οὗτος, καὶ οὐχ ἕτερος, οὐχ ἁπλῶς υἱός, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ μοναδικῶς τε καὶ ἰδικῶς, τί * δράσομεν καὶ φάσομεν ἀρά, τί δὲ * φθέγξαιτο, καὶ ποῖον ἔξοισι κεῖμα, * καὶ φθέγξεται τοῦ μεγάλης ἡμέρας κριτοῦ, οἱ ἐξ ἀμαθίας ζητοῦντες ἀφανιζόμενοι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τοῖς τοῦτο διδάσκειν ἑτέρους ἐπιχειροῦντες δύο νομίζειν εἶναι Χριστούς. καταμέμοιρται γὰρ εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς

καὶ εἰς Θεὸν λόγον ἰδικῶς. καὶ μὴ τὴν ἕνωσιν, A
καὶ τὸ ἄῤῥητόν τι, καὶ ἀνεξιχνίαστον πάντελῶς περὶς
τὸ σῶμα συνόδου. διαλήθοντι πάντελῶς, καὶ
πόῤῥω που τῆς ἀληθείας ἐρχόμενοι τὸ ἀμφιβάλλεσθαι
αὐτοὺς διακωλύειν ἡμᾶς. τὸν μὲν γὰρ τῆς φύσεως
ἐξετάζοντες λόγον, ὅταν τι νοοῦμεν περὶ Χριστοῦ,
ἕτερον ὕδωρ τὴν σάρκα παρὰ τὸν υἱὸν καὶ τὸν
περὶ Θεοῦ λόγον * εὑρίσκομεν· τὸν δὲ τῆς συνόδου
τοῦ πρὸς αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν δυνάμιν, βα- B
σανίζοντες τὸ καθ' ὅλοκληρον, ὃ ἐξαίσιον ὄντως
ὑπὲρ νοῦν μυστήριον, ὡς ἓν τὸ μὲν τῆς ἰδίας σαρκὸς
νοοῦμεν τὸν λόγον, οὐκ εἰς σάρκα μεταβεβληκότα,
οὐ γὰρ τοῦτο φαμέν· ἔστι γὰρ ἄτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίω-
τος, καὶ ἕωσπερ ἀπάσης αὐτοπάθειας πάντελῶς ἀπὸ τῆς
λόγου φύσεως· ἀλλ' ὅτι καθ' ἕνωσιν ἡμῖν ἐν θεό-
πτωσιν γεγαφὼς, ἔκ τε τῆς θείας ναοῦ ὁλόκληρον
ἔχοντες τὸν ἀνθρωπότητος τρόπον, καὶ ἐκ τῆς ζώσης C
λόγου νοοῦμεν, εἷς ὑιὸς λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς, ὁ Χριστὸς
ὁ υἱός. νοοῦσαι δὲ ἀφ' ἑαυτῶν ἡμῖν ἀληθῆς
τὸ πρᾶγμα ἔχει, ὥσπερ ἔχον τῇ φύσει. συγκείμεθα
γὰρ εἰς ἕνα ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος,
ἕτερόν μὲν ὄντος τοῦ σώματος, ἕτερον δὲ αὖ τῆς ἐν
τῷ σώματι ψυχῆς, καίτοι τὸν ἐφ' ἑκατέρῳ λό-
γον, πλὴν εἰς ἑνὸς ζώου συνθέντων ἀμφ' ἀξίαν, ὁ
διαιρεθῆναι τὸ παράπαν οὐκ ἀνεχομένων, μὴ τὴν
εἰς ἄλληλα συμπλοκήν.

Deum Verbum item seorsim, etiam
post vnionem, & ineffabilem atque in-
comprehensibilem plane cum corpore
coniunctionem. Quo fit vt per errorem
à veritate procul abducti Dominum qui
redemit eos negauerint. Nam si naturæ
rationem spectemus cum de Christo a-
liquid concipimus, aliam esse carnem
ab eo qui ex Patre & in Patre est Deo
Verbo reperimus: cum verò vnionis
cum eo vim consideramus, & quoad
eius est magnum istud ac supra men-
tem omnem positum mysterium explo-
ramus, Verbum tanquam vnum ali-
quid cum sua carne intelligimus, non
quidem in carnem mutatum (non e-
nim hoc dicimus, immutabilis enim
est, nec conuersionem vllam aut alte-
rationem capit natura Verbi,) sed quia
iuxta sanctam ac diuinitùs inspiratam
scripturam ex diuino templo quod to-
tam in se humanitatis rationem conti-
net, & ex viuente Verbo intellectus, v-
nus est demum IESVS & Christus,
& Filius. Quod in nobis quidem ipsis
verum esse atque ita se habere naturâ
suâ intelliges. Componimur enim in v-
num hominem qui anima constat & cor-
pore, ita vt aliud quidem sit corpus, alia
quæ in corpore est anima, si vtriusq; ra-
tio spectetur, veruntamen ad vnum ani-
mal efficiendum concurrunt, nec diuidi
quidem à se patiuntur postquam inter se
vnita sunt:

* Al. εὑρίσκο-μεν

Μετὰ ταῦτα ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς
τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. ἐφανέρωσε δὲ ὧδε. ἦσαν ὁμοῦ Σίμων
Πέτρος, καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ
Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ
Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ
δύο. λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος, ὑπάγω ἁλιεύειν. λέγουσιν αὐτῷ, ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν
σοί. ἐξῆλθον, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς, E
καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν. πρωΐας
δὲ ἤδη γενομένης, ἔστη Ἰησοῦς * ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν,
ἐν μέντοι * ἐγνωσαν οἱ μαθηταί, ὅτι Ἰησοῦς ἐστί.
λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, οὔ. ὁ δὲ εἶπεν
αὐτοῖς, βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ
δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. [οἱ δὲ εἶπον, διὰ ὅλης τῆς
νυκτὸς, κοπιάσαντες, οὐδὲν ἐλάβομεν, ὅτι
δὲ τῷ σῷ ὀνόματι βαλοῦμεν.] ἔβαλον οὖν, καὶ
οὐκέτι αὐτὸ ἑλκύσαι ἴσχυον ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν
ἰχθύων.

* Vulg. sic
* Vulg. ἤδει-σαν

Def hac in vulg.

c. 21 v. 1. vsque ad 7. *Postea manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo, Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in nauim: & illa nocte nihil prenderunt. Mane autem iam facto, stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus, pueri, nunquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non. Dicit eis, Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Illi autem dixerunt: Per totam noctem laborantes nihil cepimus, sed in tuo nomine mittemus. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.*

Dominus noster IESVS CHRISTVS discipulis suis denuo dat optatissimo sui conspectu frui largiter, ac iam tertiò iis superuenit, vt firmum constantemq; erga se fidei sensum inderet. Nam qui non semel, sed tertiò iam eum spectauerant, quomodo non omni ex animo incredulitate excussa piorum dogmatum veri aliis prædicatores existerent? Exit ergo Petrus piscatum vnà cum aliis. ei quippe se comites adiungunt: per hæc quoque seruatore nostro Christo vtile quiddam disponente atque ordinante. Dixit enim ad eos alicubi, cum ad Apostolatus dignitatem eos vocaret, *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.* Quin vt eos rudiori veluti typo certiores faceret omnino euenturum quod dixerat, & promissionis non frustra fore veritatem, ex eo quod præ manibus erat clarè persuadet. Beati quippe discipuli quæcunque suæ artis erant adhibitis (piscatores autem erant) nihil ceperunt, quamuis tota nocte laborassent. Mane autem facto, quum iam illuxisset, stetit Iesus in littore: Illi verò non agnouerunt eum. cumque rogaret nunquid piscium ad esum intra retia haberent, nihil se planè cepisse aiunt. Tum ad dextram nauigij partem rete demittere iubet. Illi verò tametsi per totam noctem frustra sudassent, In nomine tuo, inquiunt, retia mittemus. Quo facto, prædæ pondus trahentium vires superabat. Et hæc quidem diuinus Euangelista. Quia verò paulo ante diximus Seruatorem Apostolis clarè & vere asseruisse fore eos piscatores hominum, age translatis ad veritatis significationem quoad eius est figuris, Seruatoris sermonibus veritatis testimonium perhibeamus, & quæ facta sunt sigillatim explicantes auditoribus spiritalis contemplationis non exiguam meo iudicio, ansam præbeamus. *Da enim sapienti occasionem, & sapientior erit: notifica iusto, & addet ad recipiendum.* Quòd ergo discipuli tota nocte piscati sint,

Mat. 4. 19.

Prou. 9. 9

A Ἐπιφανερώθη πάλιν ὁ κύριος ἑαυτὸν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸ ἑαυτοῦ πολυθρύλητον ἡμῖν τὸ ἀπόλαυσιν, καὶ τρίτῳ αὐτοῖς ἐφ' ἑτέραις ἤδη δυσὶ συμβαίνει τὸ ὀπτασίαν, ἵνα δηλονότι βέβαιόν τι καὶ σὺν πίστει τῇ εἰς αὐτὸν ἀκλινεῖς ἱδρυμένον ἐνεργάσωνται φρόνημα. οἱ γὰρ ἅπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ τρίτον τεθεαμένοι, πῶς οὐκ ἐλιγοπιστίας ἁπάσης τὸ οἰκεῖον ἀπαλλάξαντες ἰοειδῶ, καὶ τοῖς ἀλλοις ἅπασιν ἀκριβῶς αὐτὸ ἐγκύρσαι μυσταγωγοὶ τῆς τοιαύτης δόξης μᾶλλον; ἔξεστι τοίνυν ὁ Πέτρος ἁλιεῦσιν τοῖς ἀλλοις ὁμοῦ συνοικοῦσι γὰρ καὶ τοῖς τοῦτο βαδίζοντι, τάχα τι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οἰκονομοῦντος χρήσιμον τῷ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. ἔφη μὲν γάρ που πρὸς αὐτούς, ὅτι τὸ τῆς μαθητείας ἐπιτήδειον ζητῶν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀποστολῆς ἀξίαν ἐκ τῶν ἀλλ. δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων. ἵνα δὲ πάλιν αὐτοῖς ὡς ἐπὶ τούτῳ πληροφορήσῃ παχεῖ, ὅτι δὴ πάντως ὃ εἴρηκεν ἐκβήσεται, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκ πολυτίμου δυνάμεως ὑπόσχεσις, ὅτι αὐτῷ τῷ μὴ χεῖρας ὄντας ὑπὸ πόνου αἰσθάνεσθαι ἐφῶς. οἱ μὲν γὰρ μαθηταὶ τὰ ἐκ τοῦ οἰκείας ἐνεργήσαντες τέχνης, ἰσχυροῦ ἦρξαι ἡ νύξ, ὑπέστη ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, καὶ τὸ δ' ὅλης κακοπαθήσαντες τῆς νυκτός. πρωΐας ἤδη γενομένης, ἀρξαμένου δὲ ἤδη διαγγέλλειν φῶς, ἐκ τοῦ πλοίου βολῆς, ἔστη Ἰησοῦς ὑπὲρ τὸ αἰγιαλόν. οἱ δὲ οὐκ ἠδέσθη μὲν, ὅτι τὸν αὐτός ἐστιν. διερωτᾷ τὸ γεμιεῖν, καὶ λέγοντι, μὴ ἀφή τι τὸ εἰς προσπέζης τι λοιπὸν χρείαν εἶσω γένοιτο δικτύων αὐτοῖς, οὐδὲν ὃ προσῆκεν εἰληφέναι φασίν. εἶτα κελεύει καθῆναι τὸ δίκτυον εἰς μέρη τοῦ πλοίου τὰ δεξιά· οἱ δὲ καὶ τοῦ νυκτὸς ὅλης εἰκῇ τε καὶ ἀσυνήτως διαπονήσαντες πόνους, ὅτι τῷ σῷ ῥήματι ζεύξωμεν, φασίν. ὃ δὲ ἁρωμένων, τὸ τῶν ἀειλκόντων ἰσχὺν ἐλιάζεται λοιπὸν τὸ πεπληρωμένον τὸ βαρος. ταυτὶ μὲν οὖν ἡμῖν ὁ θεῖος διαγγλύσεως ἐξηγήσατο. ὅπῃ δὲ ἀρτίως ἐλέγομεν, ὡς ἐξ ἀφορμῆς σκαρφαλέου τε λίαν καὶ πεπλεσμένης καὶ ἀηθείας πεπληροφόρηκεν ὁ σωτὴρ τοὺς ἁλιεῖς ἀποστόλους, ὅτι δὴ μαθητεύσεσθαι καὶ τὸ αὐτῷ φίλτρῳ ἁλιεῖς ἀνθρώπων, φέρε μαθητεύσαντες, ὡς ἔοικε καλῶς εἰς ἀληθείας δήλωσιν τὰ ἐκ τούτου πεπληρωμένα, τοῖς τε σωτῆρος λόγοις μαρτυρήσωμεν τὰ ἀληθῆ, ἔκκαιε γὰρ τὸ μεγαλόνοιαν καλέω δὲ ἐγχωρεῖν ἐξεστὶ ἐξαστοῦντες, ἀνθρώπων τοῖς ἐντυγχάνουσι θεωρίας πνευματικῆς οὐρανίας, ὡς ἐγχύμονα τοῦ ἀφορμικοῦ. δίδου γὰρ σοφῷ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται· γνώριζε δικαίῳ, καὶ προσθήσει τὸ δίκαιος. εἰμὶ τοίνυν ὅτι ὃ ἐξ νυκτὸς μὲν ὅλης ἁλιεύσαντες μαθηταὶ, μὴ

B

C

D

μὴν ἐλάχιστα πάντως, εἰκαίους δ' αὐαπλῆσαι πόνους, σημαίνειν μοι δοκοῦσιν, ὅτι τοῖς τῶν ἀρχαιοτέρων διδασκάλων κηρύγμασιν οὐδένα τῶν πάντων ἀναπεπεισμένον εὑρήσομεν, καὶ εἰς ὃ πλείους ἀρέσκειν τῷ Θεῷ σπουδάζουσι, μόγις ἂν εὕροις τῶν μυδρῶν, τὸ σφόδρα βραχύ, ὅταν οὐκ πολλοῦ μάλιστα λαμβάνηται. πολλοὶ δὲ καὶ λίαν ὁ κατὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην ἀνθρώπων γένος τοιοῦτοι. ἦ οὖν ἄρα τὸ ἀφαιρεῖσθαι, καὶ ἐμποδὼν εἶναι, ὃ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων τὸν πόνον εἰκαῖον ἐποίει; ἢ δι' ἄκαρπον ὡσανεὶ αὐλῶνα ἀπιτέλλει τὸ κήρυγμα; νὺξ ἦν, καὶ σκότος ἐπὶ καὶ νοητὸς ἀχλὺς, καὶ δαιμονιώδης ἀπάτη τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς ἐπιζώσα, καὶ τὸ θεῖον ὄντως, καὶ ἡμῖν ἰδεῖν οὐκ ἐφιέσα φῶς. ὑπὸ γὰρ ἦν ὁ παιδαγωγὸς καὶ τῶν τοῦ ψάλλοντος φωνῇ, οὐκ ἦν ἕως ἑνός, ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρεώθησαν. εἰ δὲ καὶ τεθρύλητό πως ἀφ' Μωσέως ὁ Ισραὴλ, ἀλλ' ἦν οὐ τοῦτο τοῖς οὐδὲ ἕλως τεθρυλημένοις, τὸ σκιαῖς καὶ τύποις ὑπιτταμένων λατρείαν, καὶ τοῦ τελουμένου μᾶλλον παιδαγωγούμενος * νόμος. ὅλη γὰρ ἀχρεοπάτητον ὡσαύτως καὶ ἀπωθεῖν τοῦ Θεοῦ τὸ τύποις λατρείαν εὑρήσομεν, οὐκοῦν ἰδεῖν ἔξ ὧν τοῖς δι' αἱμάτων πεφωνημένην θυσίας, καὶ πῶς εἴδος τοῦ σαγηνῆς γενόμενος τι καὶ σωματικῆς. ἵνα τί γάρ μοι, φησὶ, λίβανον ἐκ Σαβᾶ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτὰ, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐκ ἥδεσάν με. καὶ ταῦτα φαμὲν, οὐ τὸ παρόντων καὶ πάλαι δοκοῦσιν ἀθυμάζοντες ὑπολιπεῖν, ὅτι μὴν τῷ νόμου κατηγορεῖν ἐγνωκότες, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον τοῖς ἀκροωμένοις ἐθέλοντες ὑποδηλοῦν, ὅτι τοῦ πάντων δεσπότου Θεοῦ τοῖς μόνον ὁρῶντες τῆς διαγωγικῆς πολιτείας τὸ κάλλος, καὶ οἱ ἀφ' νόμου τεθρυλημένοι τοῖς τὸ σκιαῖς καὶ τύποις ὑπόπτερον λατρείαν, τὸ ἴσον πῶς πέφηνε τοῖς ὕστερον τεθρυλημένοις, ἄχρις οὗ ὁ τῆς διορθώσεως ὑπολάμψῃ καιρὸς, λέγοντος σαφῶς τοῦ Χριστοῦ, ὅτι γέγονεν αὐθεντικὸς, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. εἰ δὲ τύποις καὶ ἕτερόν τι ἐπιπεῖν, οὐκ ὀκνήσω ἀφ' ὃ χρήσιμον. οἱ τοῖς τὸν νόμου μαθηταὶ καλούμενοι ἀφ' Μωσέως, καὶ αὐτὸν τὸ δεῖπνα διαπαύσοντες νόμου, καὶ μονονουχὶ πλατὺ γελῶντες καὶ ἀγίας σκηνῆς, ἐπαίσχυντοι τοῖς διδασκαλίας σκάλματα αἰθερόπων. κατώλισθον δὲ τοῖς τῦφος σκληρῶς καὶ ἀτιζήτου βυλῆς, ὡς ἐν τὸ ἀγίων προφητῶν ἀτονῆσαι λόγον. τοιγάρτοι καὶ ἔκραζον κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ιερεμίας δὲ πάλιν. οἴμοι ἐγὼ μῆτερ, ὡς τίνα με ἔτεκες,

A neque tamen quicquam ceperint, sed frustra desudarint, significare arbitror priscorum doctorum prædicatione neminem planè persuasum, aut ad Dei voluntatem faciendam irretitum, vel certè paucos admodum. Parum enim pro nihilo æstimatur, cum multus per totum orbem sparsus sit hominum numerus. Quidnam ergo veterum laborem irritum reddebat? aut quid prædicationem inutilem eis quodammodo faciebat? Nox erat ac tenebræ adhuc, & intellectualis quædam caligo, & fraus dæmoniaca mentis oculis insidens, & quæ diuinam ac veram lucem intueri non sineret. *Non erat enim qui faceret bonum*, iuxta Psalmistæ vocem, *non erat vsque ad vnum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt.* Tametsi vero per Mosem quodammodo captus erat Israël, tamen perinde atque ij qui capti non sunt cultum typicum & vmbratilem obseruabat, & Lege quæ ad perfectum nihil adduxit eruditus erat. Quippe quodammodo inutilem, ac Deo contrarium typicum esse cultum, facile est videre ex eo quod ipse cruentas victimas, & omne genus oblationis terrenæ atque corporeæ repudiat. *Vt quid enim mihi*, inquit, *thus de Saba affertis, & cinamomum de terra longinqua? Holocaustomata vestra non sunt accepta, & sacrificia vestra non mihi iucunda fuerunt.* Atque hæc quidem dicimus, non quòd primum & olim datum mandatum contemnamus, neque quod Legem incusare velimus, sed potius vt auditoribus innuamus quòd cum vniuersi Dominus Deus ad Euangelicæ conuersationis decus duntaxat respiciat, qui per Legem ad vmbratilem ac typicum cultum adducti sunt, eodem ordine & numero sunt ac ij qui nondum adducti fuerunt, donec correctionis tempus effulserit, cum Christus aperte dicat postquam factus est homo, *Ego sum veritas.* Iam siquid his insuper addendum est, non grauabor, propter vtilitatem audientium. Qui ad Legalem disciplinam vocati sunt per Mosen, & ipsam Legem respuerunt, sanctum propemodum mandatum ridentes conuersi sunt ad doctrinas & mandata hominum, eóque duritiei & præfracti animi deuenerunt, vt etiam sanctorũ Prophetarum sermo nihili apud eos esset. Ideóq; clamabant. *Domine, quis credidit auditui nostro?* Hieremias verò. *Heu me mater quare me*

Psal. 13. 3

Hier. 6. 20.

Isa. 14. 6

Matth. 15. 9.

Esa. 53. 1

* Io. νόμος.

me genuisti, virum qui iudicer & discer-
Hier. 15. 10. *nar in omni terra? nec mihi quisquam, nec ego alicui vnquam profui. Fortitudo mea defecit in iis qui maledicunt mihi.* Quomodo ergo præfractum illum ac durum Israelem non similem esse iis fatebere qui ne prorsus quidem capti sunt, quando ipsam quoque Legem à Mose traditam cõculcauit? Quòd autem ipsa quoque gentium multitudo nondum ad fidem conuersa esset, nec adhuc intra diuinę doctrinę retia consisteret, nullo negotio demonstrari potest. Illis ergo tenebræ in corde erant, & nox Diabolica, quæ veræ Dei cognitionis lucem repelleret. Quare totâ, vt vno verbo dicã, nocte cũ sudassent, tamen sagenam intellectualem piscibus adhuc destitutam habebant qui præcesserunt aduentum; sed mane facto, hoc est dissipata iam caligine Diabolica, & exorto vero lumine, Christo nimirum, quærentéque à fatigatis nunquid opsonij intra retia haberent, quod Deo nostrûm omnium salutem quodammodo esurienti cibus fieret (cibum enim eius appellauit scriptura Samaritanorum conuersionẽ) palamque fatentibus sibi prorsus esse nihil, in dextram nauigij partem retia denuò mittere iubet. Beatus enim Moses præcepti rete demisit, per literam nempe Legalem: Sed in Læua quodammodo parte facta piscatio est, cum Seruatoris nostri mandatum dextram partem tenere intelligatur. Maior enim incomparabiliter, atque præstantior quoad honorem & gloriam præceptis Legalibus Christiana institutio censetur, quandoquidẽ typis omnino præferenda est veritas, & seruo dominus, & literæ condemnanti gratia Spiritus. In dextra itaque parte Christi doctrina statuetur, qua parte præstare Legi & Prophetis significatur. Absq; mora igitur Seruatoris nostri mandatis persuasi diuini discipuli rete demittunt. Hoc autẽ nobis significat haudquaquã sibi ipsis Apostolatus gratiã rapuisse, sed iussu eius ad piscationẽ spiritalẽ exisse. *Euntes enim*, inquit, *docete omnes gentes.* Et quidẽ aiunt ipsi in verbo eius rete se laxare. Non enim aliter piscantur quàm Seruatoris nostri verbis, ac præceptis Euangelicis. Demissa verò in mare sagena, ingens multitudo capta est piscium, vt eam extrahere discipuli facile nequirent. Innumeri enim sunt ad fidem conuersi, & sanctorum

Mat. 28. 19.

A ἄνδρα δικαζόμενον, ἢ ἀφαιρούμενον τὸ πάσης τῆς γῆς; ὅτι ὠφέλησα, ὅτι ὠφέλησέ με Θεός. ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις. πῶς οὖν οὐκ ἐν ἴσῳ πεῖσαι δύνης τὸν μηδόλως πεπηρωμένοις τὰ ἀπιθῆ καὶ δυσκίνητον Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν ἐξαιρέτως ἀφ' Μωσέως παραδοθέντα νόμον; ὅτι γε καὶ αὐτὴ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς ἀσαγήνευτος τοῖς θεοῖς ἦν, καὶ τῶν ἀληθείων μαθημάτων ἀβέβαιος ἔξω κρίνουσα πάντως, οὐδενὸς αὐτοῖς παρὰ δόξαν λόγου. ἐκείνοις οὖν ἀρὰ σκότος ἦν ἐν καρδίᾳ καὶ νὺξ ἀφεωλική, ὁ τῆς
B ἀληθοῦς διαγνώσεως ἐξειργουσα φῶς. σκότος δ' ὅλης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, κοπιάσαντες τῆς νυκτὸς, ἰχθύων ἔτι χρῄζουσαν τὸ Εὐαγγέλιον εἶχον τὸ κοντεῖν, οἱ πρὸ τῆς θείας ἐπιδημίας. πρωΐας δὲ γενομένης, τοῦτ' ἔστιν, ἀφανισθείσης ἤδη τῆς ἀφεωλικῆς ἀχλύος, καὶ ἀνίσχοντος τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, δῆλον δὲ ὅτι Χριστοῦ πυθομένου πρὸς τὸ κεκοπιακότων μὴ ἀφεῖλε τὸ λίνον ἔχουσιν ἰχθύν, ὅπερ δὴ γένοιτο ἂν τοῖς τὴν τοῦ ἀπόντων ἡμῶν σωτηρίαν οἰονεὶ πεινῶσι Θεῷ. βρῶσιν γὰρ οἰκείαν ὀνόμασεν ἡ γραφὴ τὸ Σα-
C μαρειτῶν ὑποτροφεῖον εὐαρεστοῦντα τε τῷ ἐρωτωμένων ὁμολογηκότων, ὡς οὐδὲν ὃ προσῆκον ἔχουσιν αὐτοῖς, καλεῖται πάλιν ὑπὸ τοῦ τὸ δίκτυον εἰς τὰ τοῦ πλοίου δεξιά. καθήκει μὲν γὰρ τῷ μακαρίῳ Μωσῇ τὸ ὑφηνημένως λίνον, ἀφανὲς νομικὸν δὲ δῆλον ὅτι γράμματος. ἀλλ' ἐλλιπέστερον τὸ δικαιώμασιν ἡ *θύρᾳ, νοουμένης τὸ δεξιᾶς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κ. ἡσα
εὐπλοΐας. μείζων γὰρ ἀσυγκρίτως, καὶ ἀμείνων κατὰ πολὺ κατὰ τὸ μεῖζον καὶ δόξαν, τὸ νομικὸν σκιαλμάτων ἡ ἀφὲ Χριστοῦ τοσαύτη παίδευσις, ἐπεὶ καὶ τὸ τύπων προκείσθαι πάντως ἐν ἀληθείᾳ, καὶ εἰκόνος διαφύτης, ἐν τῷ καθαιρεῖσθαι γράμματος ἡ
D δικαιοῦσα τὸ πνεύματος χάρις. οἱ δεξιοῖς οὖν ἀρὰ στέλλουσι τὰ ἀφὲ Χριστοῦ, τὸ ἐναφεῖναι ἡμῖν τὸ ζυγὸν νόμου ἐν προφητῶν τὸ δεξιοῦ σημαίνοντες. ἀμιγῆ τοιγαροῦν τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀφαιρέσεσιν αἰσθησόμενοι χαλῶσι τὸ δίκτυον οἱ θεοπέσιοι μαθηταί. σημαίνει δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν ὡς οὐχ ἑαυτοῖς τὸ τῆς ἀποστολῆς ὑπάρξαν χάριν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ διαστάσιν ὑπὸ τὸ θεῖον ἐξῆλθον τὸ πνεύματος. προβάντες γάρ, φησι, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. καὶ αὐτοὶ δὲ φασιν, ὡς ὑπὸ τοῦ ῥήματος τοῦ Χριστοῦ χαλῶσι τὸ δίκτυον. ἐγενήθησαν γὰρ ὑπ' ἐκείνου ἢ τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ῥήμασι, καὶ βίαι γένοιτο προσάγμασι. τῶν γε μὴν εἴσω δικτύων γενομένων ἰχθύων, πολὺ τὸ πλῆθος ἦν, ὡς καὶ λίαν αὐτὸ μικρὰ πρᾶξις δυσαχθεῖ μαθηταῖς. ἀναρίθμητοι γὰρ οἱ προσγενόμενοι

καὶ πιστεύσαντες, καὶ τὴν τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἰσχύος μεῖ- A
ζόν τι φῆναι, καὶ ἐναργέστερον ἀμηχάνως τὸ ὅτι κύριός
ἐστιν ἡμῶν μαρτύρασθαι. Χριστοῦ γὰρ ἔστιν ἡ ἐνέργεια, τὴν τῶν
σωζομένων πληθὺν ἰδίᾳ δυνάμει συλλέγοντος καθάπερ εἰς λίνον ἀποστολικὴν τὴν ἐπὶ γῆς ἐκκλησίαν.

Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς,
τῷ Πέτρῳ, ὁ κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος
ἀκούσας ὅτι κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διέζω- B
σατο· ἦν γὰρ γυμνός· καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν
θάλασσαν. οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ
ἦλθον· οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς
ἀπὸ πήχεων διακοσίων· σύροντες τὸ δίκτυον τῶν
ἰχθύων. ὡς οὖν * ἐπέβησαν ὅτι τὴν γῆν, βλέ- *Vulg. ἀπέβησαν*
πουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην, καὶ ὀψάριον ἐπι-
κείμενον, καὶ ἄρτον. καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐνέγ- *Vulg. αὐτοῖς*
κατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων, ὧν ἐπιάσατε νῦν. * ἐνέ- C
βη οὖν Σίμων Πέτρος, καὶ εἵλκυσε τὸ δίκτυον *Vulg. τὴν*
* εἰς τὴν γῆν, μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν *τῆς γῆς*
πεντήκοντα τριῶν· καὶ τοσούτων ὄντων, οὐκ ἐρράγη τὸ δίκτυον· λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. δεῦτε ἀριστήσατε. οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτὸν, σὺ τίς εἶ, εἰδότες ὅτι ὁ κύριός ἐστιν.
ἔρχεται * ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον, καὶ *Vulg. καὶ*
δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως. τοῦτο ἤδη
τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐ- D
τοῦ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν.

Apostolorum viribus maius est ac præstantius reuera istius rei miraculum: Christi enim virtus & operatio illa est, qui saluandorum multitudinem sua virtute in Apostolicam quæ in terra est Ecclesiam quasi quoddam in rete colligit.

v. 7. vsque ad 15. *Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat* IESVS, *Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longe erant à terra sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. Dicit eis* IESVS, *Afferte de piscibus quos prendistis nunc. Ascendit Simon Petrus; & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus: & quum tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis* IESVS, *Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit* IESVS, *& accepit panem, & dat eis, & piscem similiter. Hoc iam tertio manifestatus est* IESVS *discipulis suis quum resurrexisset à mortuis.*

Εαυτὸν δὲ) πάλιν καὶ ἐνθάδε φησὶ τὸν ἀγαπώμενον μαθητὴν, ὁ δὲ ἦν σοφὸς τὸ βιβλίον. ἠγαπᾶτο δὲ λίαν, διὰ πλείστην, ὡς ἔοικε, καὶ χάριτας, καὶ ῥοδοκαθαρότητα, καὶ ὀφθαλμῶν καρδίας ὀξύτητα, ὅστις τε ἔχων δι' μάλα πρὸς τὸ δυνατὸν ἡ σοφὸς ἐπιστήμων ἐργῶν. καὶ γοῦν προαρπάσας τῶν ἄλλων ἀποδύτων τὸ σημεῖον τῆς ἀναστάσεως, ἔγνω παρόντα Χριστὸν, καὶ τοῖς ἑτέροις διεμεμήνυκεν, οὐδὲν ἐνδοιάσας ὅλως, ἀλλ' ἀφωνήσας ἢ μᾶλλον, καὶ σφόδρα πεθαρρηκότως ὁ κύριός ἐστι. καὶ προεξανέστη μὲν ὁ θαυμάσιος Πέτρος βραδύτερον ἔοικέ πως, καὶ τὴν διὰ σκάφους σπουδὴν ἀφιξιν. θερμὸς γὰρ εἰς προθυμίας ἀεὶ, καὶ κεκινημένος πρὸς εὐπλοΐαν καὶ ἀγάπην τὴν ὅτι Χριστῷ· ἐποίησαν δ' ἂν καὶ οἱ λοιποὶ ὧδε προθύμως τὸ δίκτυον ἀγαγόντες. εἶτα θαυμάζουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην πρόδηλον, καὶ πυρὶ ἀνακαυσάμενος ὁ Χριστὸς, καὶ ὀψάριον ἐπιθέντος τῷ ἐξῃρημένῳ δυνάμει ἀλλοτρίᾳ τὸ θηριῶδες, οἰκονομικῶς τι καὶ τοῦτο. ἦν γὰρ ἡ τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἦρξατο χεὶρ, ἤτοι τὸ κήρυγμα τὸ ἐφ' ἡμῶν νοερὰς ἀγρας πνευματικῆς, ἀλλ' ἡ τοῦ σωτῆρος ἰσχύς. ἐξεγλύφθη γὰρ πρὸς τοῦτο, ὡς ἂν ἀπ' ἀρχῆς τῷ μελ-

Libri huius scriptor rursus hîc ait se esse dilectum illum discipulum admodum verò diligebatur propter multam, vt videtur, animi subtilitatem mentisque puritatem, & oculorum cordis acrimoniam, & aciem ingenij ad intelligendum aptissimam. Et sanè præ cæteris signum ipse animo præsentiens, præsentem agnouit Christum, eumque aliis indicauit, nihil prorsus addubitans, sed exclamãs idq; magna cũ fiducia, *Dominus est*. Et prosilit quidẽ diuinus ille Petrus, E ratus se cum scapha tardius ad eũ accessurũ. Ferues quippe & ad Christi amorẽ ac studiũ semper incitatus & audax Petrus. Sequuntur verò alij præstitem vnà cũ nauigio rete adducentes. Cæterum prunas præter expectationẽ positas aspiciũt, & Christũ lignorũ strue accendentẽ, & ei piscẽ diuina virtute captũ imponentẽ, idq; singulari consilio. non enim sãctorũ Apostolorũ manus aut prædicatio spiritalẽ nostrã piscationẽ inchoauit, sed vis ac robur Seruatoris. Primus quippe vnum ceu primitias futurorum

cepit. neque verò vnum tantùm fuisse dicimus, sed per vnum multi significantur. Deinde multitudinem ingentem discipuli capiunt, eius diuinis rursum nutibus ad capiendum roborati. Trahit verò Petrus sagenam, vnde rursus intelligere licet sanctorum Apostolorum laborem non carituru mysterio. Attulerunt enim ad Dominum pisces captos numero centum quinquaginta tres, centenario numero, vt reor, gentium plenitudinem designante. plenissimus enim est centenarius, ex decadibus decem compositus. Proindéque Dominus ipse noster IESVS Christus modò quidem centum sibi oues esse ait, integrum rationalium creaturarum numerum hoc pacto significans, modò fœcundissimum agrum productum centum asserit, sanctæ animæ perfectam vbertatem indicans. Quinquagenario verò quodammodo secundum electionem gratiæ Israelitarum reliquias demonstrat. Quinquagenarius enim dimidium est centenarij, & numeri perfectione caret. Ternarius autem sanctam & consubstantialem vt in vno numero significare potest Trinitatem, cuius ad gloriam & laudem sempiternam eorum qui per fidem conuersi sunt vita refertur & coniunctim intelligitur. Deus enim est in omnibus credentibus, eos proximè continens, quoad modum nempe sanctificationis, qui Euangelicis obtemperarunt præconiis. Postquam autem pertractum est rete, dixit rursum Dominus noster sanctis discipulis, *Venite, prandete*, docens nimirum his verbis post labores ac sudores insumptos in eos qui vocati fuerint ac seruati se cum tandem recubituros, iuxta Seruatoris ipsius vocem, atque vna perpetuò futuros ineffabilibus deliciis eis appositis, spiritalibus nimirum ac diuinis, & mentem nostram excedentibus. Christus porrò tantumnon significare vult quod in Psalmis scriptum est, *labores manuum tuarum manducabis*. Sed enim ipsi sibi non capiunt quod manducent, sed Christus eis potiùs distribuit, vt rursum velut in typo quodam discceremus Christum etiam tunc temporis fore nobis diuinorum donorum largitorem ac distributorem, inquantum Dominus est.

Matt. 18 12.

Mat. 13. 8.

Psal. 127. 2

v. 15. vsque ad 18. *Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iohannis, diligis me plus his?*

λόντων ἕνα, & οὐχὶ δὶ πλήτους ἕνα φαμὲν, ἀφ' A
οὗ δὶ τοῦ ἑνὸς ὁ μὲν σφέδρα πολλοὺς σημαίνεται·
εἶτα μὴν τοῦτο ζηλωθέντες οἱ μαθηταὶ ὁ πλῆθος
τοῖς αὐτοῦ πάλιν θεοπρεπεστάτοις νεύμασι, καὶ εἰς ὃ
δυνατοὶ ἦσαν ἢ λαβεῖν τὴν ζητουμένων τυχεῖν ἐρρωμένοι.
ἀφέλκει γοῦν τὸ ζηλοῦν ὁ Πέτρος, δι' οὗ πάλιν
ἔξεστι νοεῖν, ὃ μὴ ἀτέλεστον ἔσεσθαι τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸν πόνον. πρέπειν γὰρ τῇ θεραπαινούσῃ ἀφθονίᾳ τὴν πληθυομένων τὸ ὄχλον, ὃς ἂν ἐκ ἐθνῶν
σημαίνεται τὸν ἀριθμὸν ρ ν γ. τῷ μὲν ἑκατὸν, ὡς B
γὰρ μοι φαίνεται & δοκεῖ καλῶς ἔχειν, ὃ πλήρωμα
τῶν ἐθνῶν σημαίνοντος. πληρέστατος γὰρ ὁ ἑκατὸν ἀριθμὸς ἐκ δεκάδων δέκα συγκείμενος. τῷ γοῦν ἀπὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ποτὲ μὲν
ἑκατὸν εἶναί φησι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ προβάτα, ὃ τελείως ἔχειν ἐκ ἀριθμῷ τὰ λογικὰ κτίσματα ἀφ' οὗτου δηλῶν, ποτὲ δὲ χιλίων τὴν ἀρίστην, ρ. καρποφορήσειν διισχυρίσατο, ὃ τέλειον εἰς
θεοκαρποφορίαν & ὁσίας ψυχῆς ἀφ' οὗτου σημαί- C
νων. τῷ δὲ γε πεντήκοντα προβεβλῆσθαι εἰς νόησιν
οἱονεὶ ὃ κατ' ἐκλογὴν λῆμμα χάριτος τῆς ἐξ Ισραήλ. ἐν ἡμίσει γὰρ τῶν ἑκατὸν τὰ πεντήκοντα, καὶ
λείπεσθαι τῷ τελείῳ πρὸς ἀριθμόν. τὸ δὲ γε τριῶν
εἰσκομίζειν δωρεῶν τὴν ἁγίας τε & ὁμοουσίου τριάδος ὡς ἐν ἀριθμῷ μόνῳ τὸ δήλωσιν, ἧς εἰς
δόξαν, & ἀκαταλήκτων θυμηδίας, καὶ τὸ ἀφ' πίστεως τεθημελιωμένων ἀπαρεάφεται ζωὴ, & νοήσεως D
σεσυζυγμένος. Θεὸς γὰρ ἐν ὅλοις ὅτι τοῖς πιστεύουσιν εἰς γῆς ἔχων, καθά γε & ἐν ἁγιασμῷ νοούμενον ἔστιν, τοῖς τῆς θυσηγικοῖς αἰωνοπαθουμένοις κηρύγμασιν. ὅπου γ' ἀφέλκυσθαι τὸ δίκτυον,
ἔφη πάλιν ὁ κύριος ἡμῶν τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς·
δεῦτε ἀριστήσατε, & ἀφ' τούτου γ' δῆλον ὅτι διδάσκων, ὅτι μὴ πόνους & ἱδρῶτας τοὺς ὅτι τοῖς κεκλημένοις τε & αἰωνοσωσμένοις, συναναπαυθήσεσθαι πάλιν αὐτῷ, κατ' τὸ αὐτὸ τῷ σωτῆρος φωνῇ, ἐν σὺ
νέσεσθαι ἀφ' πόντου, προβεβλημένης αὐτοῖς τὸ ἀρ- E
ρήτου τροφῆς, πνευματικῆς δῆλον ὅτι θείας τε καὶ
ὑπερνοεῖν τὸ ἡμέτερον. μόνον γ' οὐχὶ καθασπαίνεται βούλεσθαι Χριστὸς ὃ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, ὅτι
τοῖς καρποῖς τῶν πόνων σου φάγεσαι. οὐχ ἑαυτοῖς γ'
λαβόντας ἐαθίοισι, ἀφ' οὗ δίδωσι γ' μᾶλλον αὐτοῖς ὁ
Χριστὸς, ἵνα δὴ πάλιν ὡς ἐν τύπῳ μαθάνωμεν,
ὅτανπερ ἔσῃ καὶ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πάλιν αὐτὸς ὁ
Χριστὸς τῶν θείων ἡμῖν χαρισμάτων ὁ χορηγὸς,
καὶ τῶν ὠφελῶν ἐλαθότων ἀφανεῖς, ὡς κύριος.
Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰη-
σοῦς, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλέον τούτων;

λέγει αὐτῷ, ναὶ κύριε. σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ βόσκε τὰ ἀρνία μου. λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον, Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; λέγει αὐτῷ, ναὶ κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον, Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με, ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με· καὶ εἶπεν αὐτῷ, σὺ οἶδας κύριε πάντα· σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, βόσκε τὰ πρόβατά μου.

Dicit ei, Etiam Domine: tu scis quia amo te. Dicit ei, pasce agnos meos. Dicit ei iterum, Simon Iohannis, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos. Dicit ei tertio, Simon Iohannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? Et dixit ei, Domine, tu omnia scis: tu scis quia amo te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

Προεπήδησε τῶν ἄλλων ὁ Πέτρος καὶ πρὸς αὐτὸν, ὡς ἔοικεν, τὴν σκάφος ὀλιγωρήσας ἄφιξιν, διὰ τὸν εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἀσύγκριτον θερμὸν καὶ ἀξιοζήλωτον. διὰ δὲ πρόθυμος αἴσθησις, καὶ ἕλκει τὸ δίκτυον· διάπυρος γὰρ ἀεί πως ὢν ἀνὴρ, καὶ πρὸς τὸ δρᾶσαί τι καὶ εἰπεῖν προθυμίαν. διὰ δὴ καὶ πρόθυμος ὁμολογεῖ τὴν πίστιν, ὅτε δὴ πᾶσιν αὖθις προσεκύμαινεν ὁ σωτὴρ περὶ τὰ μέρη τῆς Φιλίππου Καισαρείας εἰπών, τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; εἰρηκότων γὰρ τῶν ἑτέρων, οἱ μὲν Ἠλίαν, οἱ δὲ Ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν. προσπαίσας δὲ πάλιν, καὶ λέγοντος Χριστοῦ. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε, προεξεδήδεσμαι πάλιν τῶν ἄλλων ὁ κορυφαῖος, καὶ τῶν ἄλλων προτάξαμενος, ἔφη. σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. ἔλεγε δὲ ὅτε τραυματῶν τὴν ἀπιστίαν πᾶσιν, τοῖς Ἰουδαίοις ἀκαταπαύστως αἱματίζε πρὸς τοὺς ἐν χρείαις ἀποκομίσαι τὸν Ἰησοῦν, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον, καὶ ὁ γεγραμμένον, Πέτρος δὲ τῇ μαχαίρᾳ τὸ τοῦ μάλχου διέκοψεν ὠτίον. ᾤετο γὰρ δεῖν διὰ πάντος ἐπαμῦναι τῷ τρόπου τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ, εἰ καὶ ἀπαδυσωπήτως αὐτῷ πάντως ἐπιόντα τὸν εἰς χείρωσιν. ἀφικομένῳ δὲ ληφθῆναι τὸν ἄνθρωπον προσάγει τὴν πίστιν, εἰ πλέον αὐτὸν ἀγαπᾷ, καὶ τῶν εἰς τέλος γνῶναι. συνεπινεύει δὲ Πέτρος, καὶ ἀγαπᾶν ὁμολογεῖ, τῆς ὑπαρχούσης αὐτῷ διαθέσεως αὐτὸν εἰς λέγειν τὸ μαρτυρεῖν. ἐφ' ἑκάστῃ δὲ τῶν ὁμολογιῶν διαφόρως ἀκούει τῶν τοιούτων ἔχεται φροντίδος. οἶμαι δὲ ἔγωγε· χρεών ἐστιν γὰρ ὄντως φημὶ καὶ τὸν κεκρυμμένον τοῦτοις διερευνῆσαι διάνοιαν· οὐκ εἰκῇ γεγράφθαι δοκεῖ τοῦτο, ὡδὶ δὲ πάλιν ὁ λόγος, καὶ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς ἔχει τὸ πάντως ὃ ἐνδεμνεῖν. ἢ γὰρ οὐκ ἐρεῖς τις λόγος, μόνον ἐρωτᾷ τὸν Σίμωνα, καίτοι τῶν ἄλλων πρεσβύτων μαθητῶν, διὰ ποίαν αἰτίαν; τί δὴ αὐ βούλοιτο δηλοῦν, τὸ, βόσκε τὰ ἀρνία μου, καὶ τὰ τούτοις ἀδελφά.

Præuertit alios Petrus, etiam ad eum venire cum scapha nihil moratus propter incomparabilem ac præcipuum amoris erga Christum feruorem. idcirco prior emicat, ac rete trahit. Alacer enim atque agilis erat homo, & ad agendum ac loquendum promptissimus. quare primus fidem professus est, cum nēpe Seruator eos circa partes Cæsareæ Philippi interrogauit his verbis: *Quem me dicunt homines esse filium hominis?* Reliquis enim respondentibus, Alij quidem Heliam, alij Hieremiam, siue Prophetarum vnum, cum Christus insuper adderet, *Vos autem quem me esse dicitis?* præ aliis rursus emicat ille cæterorum caput ac princeps. & ait, *Tu es Christus Filius Dei viui.* Præterea cum militum cohors vnà cum ministris aduenisset vt comprehensum IESVM ad principes adduceret, alij quidem omnes eo relicto fugerunt, vt scriptum est, Petrus autem gladio Malchi amputauit auriculam. Existimabat enim omni modo sibi defendendum esse magistrum, licet rem sibi nullatenus conuenientem aggrederetur. Aduenientem itaque Christus eum acriùs vrget vtrum se plus iis diligeret, idque tertio. Annuit verò Petrus ac diligere se fatetur, sui amoris testem eum citans. In singulis autem confessionibus multifariam audit rationales oues sibi curæ esse debere. Ego verò arbitror (nam abstrusum horum verborum sensum inuestigandum quoque aio) frustra hæc scripta non esse, sed arcani quiddam ac reconditi in se omnino habere. Nunquid enim merito quæret aliquis quam ob causam Simonem duntaxat interroget, aut quid sibi velit istud, *Pasce oues meas*, & similia? Respon-

Matt. 16 13.

demus igitur, diuinum Petrum vnà cum aliis discipulis iam electum fuisse ad diuinum Apostolatum. Ipse quippe Dominus noster IESVS Christus eos nominauit Apostolos, vt scriptum est. Sed quia interea dum procederet Iudæorum facinus nonnihil lapsus est (ingenti quippe formidine captus diuinus ille Petrus ter Dominum negarat) ægrum nunc sanat, & ternam confessionem, loco ternæ illius negationis flagitat, hanc illi quodammodo opponens, & delicta correctione compensans. Nam quod peccatum est verbo, in eóque duntaxat culpæ vim & rationem habet, eadem ratione dimitti fatendum est. Petit autem ab eo vtrum plus aliis diligat. Etenim cum maiorem Domini clementiam in se fuerit expertus, & liberaliore manu remissionem peccati obtinuerit, nonne maiorem dilectionem quàm alij in se colligens summa benevolentia bene de se meritum compensaret? Quòd enim Iudæorum & militum qui ad comprehendendum Iesum venerant metu crudelem mortem minitantium in fugam discipuli versi sint, commune est iis omnibus, peculiare tamen Petri crimen est quòd ter eum negauit. Quare vt qui plus remissionis quàm alij impetrarit, idcirco rogatur vt dicat nunquid plus diligat. Nam iuxta Seruatoris dictum, Cui plus dimittitur, plus diligit. Hinc præterea docentur Ecclesiæ tertio quærendam esse confessionem in Christum ab iis qui eum diligere sibi proposuerint, dum ad sanctum baptismum accedunt. Ex hoc quoque loco agnoscunt fidei magistri non aliter se summo pastori, id est Christo gratos fore quàm si omni studio caueant vt rationales oues rectè curentur & benè habeant. Talis erat diuinus ille Paulus, qui cum infirmis infirmabatur, & gloriam Apostolici sui muneris gaudiumque & coronam nominabat eos quos ad fidem ac virtutum splendorem adduxerat. Sciebat enim perfectæ in Christum dilectionis fructum hunc esse manifestum. quod rectè philosophanti liquidò patebit. Nam si mortuus est pro nobis, quomodo non omni cura dignam duxisset omnium salutem ac vitam? Et si verè in Chri-

Luc. 7. 48.

2. Cor. 11.

A φαμὲν οὖν, ὅτι κεχλεφότατο μὲν ἤδη τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων ὁμοῦ τοῖς ἑτέροις μαθηταῖς ὁ θεσπέσιος Πέτρος. αὐτὸς γὰρ αὐτοὺς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀποστόλους ὠνόμασε, καθὼς γεγραμμένον. ὅπερ ἢ προσχωρῆσαι συμβέβηκε τῇ τῶν Ἰουδαίων βουλῇ, καὶ μᾶλλον διεπλάσθη, καὶ γέγονεν· ἀκεσάτην γὰρ δίμματι καταληφθεὶς ὁ θεσπέσιος Πέτρος ἀρνήσατο τρὶς τὸν κύριον· θεραπεύει δὲ

B πιστοῖς, καὶ αὐτεπαγγέλτῳ ποικίλως τὸ εἰς τρὶς ὁμολογῆσαι, αὐτίσταθμον ὡς τὴν ἐκείνῳ τοῦτο λύσεις, καὶ αὐτίῤῥοπον τοῖς πταίσμασιν ἐξαρτύων τὴν ἐπανόρθωσιν. ὃ γὰρ λόγῳ ἐξαπατᾶσθαι καὶ ἐν ψεύδεσιν ἐγχωρῆσαι τὴν εἰς κλῆμα τὸ δυσάμμενος, καὶ τὸ ἴσον δοίη τις ἂν ἀπολύεσθαι τρόπον. ἐξαρτᾶσθαι εἰπεῖν, εἰ καὶ πλέον τὸ δηλῶσαι ἀγαπᾷ. ἐπεὶ γάρ τι καὶ δηλήσας, ἀτὴ δὴ καὶ μείζονος ἀπολελαυκὼς ἀνεξικακίας, καὶ οἰονεὶ πλουσιωτέρᾳ χρεῖ τὸ τὴν πλημμελήματος κομισάμενος ἄφεσιν, τὸ τὸ δηλῶσαι μείζονα πῶς

C οὐκ ἂν εἰκότως συλλέξας ἐν ἑαυτῷ, πᾶς εἰς ἀκεσιν ἀκούσαις θυσίαις τὸ διεργάτην ἠμείψατο; καινὸν μὲν γὰρ ἅπασι τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς ὃ πεπάφθαι πρὸς φυγὴν, τὸ Ἰουδαίων ἀπὸ θεσπίας ἀφόρητον αὐτοῖς ἐπηπείλησε θάνατον, ὅτε συλληφθέντων τὸν Ἰησοῦν· ἰδίᾳ δὲ τοῦτο σημεῖόν ἐστι τὸ Πέτρου πλημμέλημα, τὸ ἅπαξ τὸ εἰς τρὶς ἀρνήσεως. σκοπῶ, ὡς πλείονα τὸ δηλῶσαι τὸ ἄφεσιν κομισάμενος, ἐξαιτεῖται λέγων εἰ καὶ πλέον ἀγαπᾷ.* ἐπεὶ γὰρ τὸ τῷ Θεῷ πρὸς φωνὴν, τὸ πολὺ ἀφίεσθαι, πολὺ δὲ ἀγαπᾶσθαι. τύπος ἦ πάλιν ταῖς μὲν ἐκκλησίαις ἐντυθῆναι εἰς τὸ χρῆσαι τρὶς διερωτᾶν τὸ εἰς Χριστὸν ὁμολογίας, ἵνα ἀγαπᾶν αὐτὸν ἑλομένους, ἅπαξ τῷ καὶ προσιέναι τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι. διδασκάλοις δὲ γνώσις ἅπαξ τὸ τῶν προκειμένων εἰσβέβηκε θεωρίας, ὡς οὐκ ἂν ἕτερος * διαρεσήσαιεν τῷ πρὸ τῶν ἀρχιποιμένι, τοῦτ' ἔστι Χριστῷ, εἰ μὴ τὸ τῶν λοιπῶν προβάτων ἐπιμέλειαν καὶ τὸ εἰς τὸ οἷ εἶναι ἅπαξ μενῆς ποιοῖντο φροντίδα. τοιοῦτός ἐστιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, τοῖς ἀσθενοῦσι συνασθενῶν, καὶ σκάνδαλον δι' τὸ ἰδίας ἀποστολῆς, καὶ χαρὰν, καὶ στέφανον ὁμολογουμένοις δι' αὐτὸ πεπιστευμένοις, καὶ ἅπαξ τὸ τῶν ἔργων λαμπρότητος δεδοκιμεῖν ἑλομένους. ἤδη γὰρ ἤδη τὸ εἰς Χριστὸν τελείας ἀγάπης καρπὸν εἶναι τοῦτον ἐμφανῆ. λογισμῷ δὲ τοῦτο καλῷ τε καὶ ἀγαθῷ θεωρήσαι τις ἂν. εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐκ ἂν ἅπασης ἠξίωσε φροντίδος τὸ ἀπὸν τῶν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ζωήν; εἰ καὶ ἀληθῶς εἰς

Χειτὸν ἀμπτήσουσι οἱ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τυπτόντες αὐτῶν ἀσθενοῦσαν τὴν συνείδησιν, πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅλως εἰς αὐτὸν βλασφημοῦσι τὸν κύριον τὸν ἤδη πεπιστευκότων, καὶ τὴν εἰς τοῦτο κεκλῆσθαι προσδοκωμένων χλευάζοντες τὸν νοῦν, καὶ ὅλῃ πάσης ὠφελείας τὸ βέβαιον εἰς πίστιν προσποιοῦνται σαινοδάζοντες; οὐκοῦν διὰ μὲν τῆς εἰς τρὶς ὁμολογίας τῆς μακαρίου Πέτρου τὸ ἐπὶ τρισὶ λαχὸν εἰς ἀποβλητον καταργεῖται πλημμέλημα. διὰ δὲ τῆς φωνῆς τοῦ κυρίου, βόσκε τὰ ἀρνία μου, ἀνανέωσις ὡς ἔοικε τῆς ἤδη δοθείσης ἀποστολῆς αὐτῷ δηλοῦσθαι τοῦτο, τὸ μεταξὺ λύουσα τοῦ σφάλματος ὀνείδισμον, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας μικροψυχίαν ἐξαφανίζουσα.

A stum peccant qui peccant in fratres, & infirmam eorum conscientiam percutiunt, nunquid dictu verum est eos in ipsum Dominum pios esse qui fidelium, aut eorum qui expectant dum ad fidem vocentur animum quasi manuducunt, eisque constantem ac firmam fidem conciliare nituntur? Quapropter per triplicem beati Petri confessionem triplici abnegatione contractum peccatum abrogatur. Ex eo verò quod Dominus dicit, *Pasce agnos meos*; traditi iam ei Apostolatus renouatio quædam esse censetur; quæ delictorum sub-B inde soluit infamiam, & infirmitatis humanæ delet angustias.

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώνυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες· ὅταν δὲ γηρήσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ * ἄλλοι ζώσουσί σε, καὶ ἀποίσουσί σε ὅπου οὐ θέλεις. τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων τὸν ποίῳ θανάτῳ δοξάσειν τὸν Θεόν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ, ἀκολούθει μοι.

Vulg. ἄλλος σε ζώσει, καὶ ἄξει

v. 18. & 19. *Amen amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.*

Καλῶς ἅπαντα δὴ σοφῶς, καὶ λίαν ἀληθῶς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τῷ οἰκείῳ μαρτύρησε μαθητῇ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον, καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἥκουσης δι' εὐσεβείας τε καὶ στοιχείας τὸ κάλλιστον. εἰς τί γὰρ αὐτῷ τὰ τῆς ἀποστολῆς ἐκβησόμενα ποτὲ διαγορεύει σαφῶς, καὶ ποῖον * αὐτὸν τοῦ βίου διαδέξεσθαι τέλος. προμηνύει γὰρ ὅπῃ ἄγων αὐτὸν, καὶ εἰς ἀπρόσκλητόν τινα χώραν ἀποκομίζων, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐν ᾧ κατέπηξαν τὰ σταυροῦντες, ἢ τοι τιμὴ εἰς αἷμα λυμεῖαν ἐπιθέντες αὐτῷ. ἀπρόσκλητον δὲ τῷ Πέτρῳ τὸ σταυροῦ τόπον εἶναι φησι. πᾶσι γὰρ σοφοῖς τὸ ἀγλωσσόκομον. ἀλλ' εἰ καὶ πικρὸς ὁ θάνατος ἔπεισί τε καὶ λίαν ἀπροσκλήτως αὐτοῖς, ἀλλά γε τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ γλιχόμενοι, καὶ τῆς ἐπουρανίου καλλιφεγγοῦς ζωῆς. ἀποκομίζεσθαι δὴ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον προεφώνησεν ὁ Χριστὸς εἰς ἀπάδοντα τὰ τε καὶ μεμισημένα τοῦ θανάτου τόπον. ἀλλ' οὐκ ἀπ' εἰς τοῦτο κατέληξε δίξης, ἀλλ' αὐτὸ σταυρωθῆναι δηλοῦν Χριστὸν, εἰμὴ καὶ τὸ λογικὸν προβάτων ἐπιμελείας ἀκολουθῆσαι τὰ ἐγκλήματα, καὶ εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐρριζωμένον ἔχον τὸ δυνάμενον ἀκάλλ προσὸς δι' ἀπάτης τοὺς ταῖς διαβολικαῖς ἀπάταις συσπαγωδυμένους προσὸς πλάνην. ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν μακάριον Πέτρον οἱ καὶ τοῦτο ὁρᾶσαι θελήσαντες, ἀχετέραν αἰτίας ἐπιγράφειν ἔχοντες αὐτῷ, μόνῳ τῷ εἰς Χριστὸν ἐγκαλοῦντες

Scitè admodum Dominus noster Iesus Christus suo discipulo testimonium perhibuit sinceræ erga se dilectionis, & summæ pietatis ac perseuerantiæ. Quem enim exitum habiturus sit eius Apostolatus clarè aperit, & qualem vitæ finem sortiturus. Priùs enim ostendit ipsum abductum iri ab aliquo in locum quendam, etiam inuitum, hoc est eum in quo crucem defixerunt persecutores, siue qui capitali eum supplicio mulctarunt. Petro autem crucis locum præter voluntatem C fore ait. nemo quippe sanctorum consultò patitur: sed tametsi mors acerba eis ingruat etiam perinuitis, tamen gloriæ diuinæ cupidi vitam quoque hanc terrenam aspernantur. Christus itaque beatum Petrum abductum iri prædixit in exosum & infestum mortis locum. Verùm eò gloriæ non deueniisset, neque propter Christum crucifixus esset, nisi ob curam quam in rationales oues impendebat iudicio postulatus esset, & dilectionis in Christum radicibus infixam vim habens ad obsequium vocasset homines Diabolica fraude in errorem abductos. Nam qui beatum Petrum occiderunt nullum ei aliud crimen intulerunt quàm pietatem in Christum.

Ex his itaque videre licet Dominum nostrum Iesu Christum veliter ac necessariò Petri mortem prædixisse, vt per ea quæ pari debebat cõsignaret quodammodo verumque ostenderet quod ad eum dictum est, *Etiam Domine, tu scis quia amo te.* Omnino enim propter prædicationem mori, nunquid certum & indubitatum est amoris indicium, & perfectæ illius in Christum dilectionis? Subiicit autem Petro Christus, *Sequere me*, quæ verba si communem sententiam sequimur, de assectatione discipulorum possunt intelligi, sed ænigmaticè, vt videtur, aliud nihil subinnunt, nisi, vestigia meorum periculorum sequere, eandémque viam quodammodo insistens, verboque & opere vocatorum ad fidem animas adiuuans, ne ad ipsam quidem crucis mortem ire grauator, quam etiam euenturam ait cum ad senectutem peruenerit, nolens ei præmaturum metum incuti, sed in longum tempus formidinis vim & impetum extendens.

A

B

C

v. 20. vsque ad 24. *Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius], & dixit, Domine, quis est qui tradet te? Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo inter fratres quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, Non moritur: Sed, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?*

D

Seipsum rursus, quamuis obscuriùs, designat tamen diuinus Euangelista. Ipse enim ille est qui diligebatur, & qui supra pectus Christi, recubuit cœnæ tempore, rogauitque quis esset eum traditurus. Hunc itaque Petrus conspicatus, scisciari voluit, quænam eum quoque pericula manerent, & quem finem eius vita esset habitura. Verùm absurda visa est eius interrogatio, & curiosi potiùs quàm vtilia quærentis animi, acceptâ suarum rerum notitiâ aliena scrutari. Hanc opinor ob causam Dominus respondit quidem aliquid, verùm non rectà ad interrogata, sed aliò veluti percontantis scopum

Δι' οἰσθα. ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἰδεῖν, ὅτι μέγα σίμφυτόν τε καὶ αἰδέσιμον τὸ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς παρεσκεύασε τῷ Πέτρῳ τὸ πολυτίμητον, ἵνα δι' ὧν ἔμελλε παθῶν καταστέφεσθαι τὸν τοῦ μαρτυρίου καὶ ἀγῶνος ὑπὲρ δείξῃ ὃ παρὸν αὐτὸν εἰρηκώς. καὶ τί, κύριε, συνοίδας ὅτι φιλῶ σε. ὃ δὲ ὅλως πολυπραγμονήσας ἀφ' ὧν ἐκήρυττε, πῶς οὐκ ἂν ἔμοιγε σαφὴς τις εἶναι μαρτυρίας τῆς φιλίας ἀπόδειξις, καὶ ὅτι τῆς τελείας ἀγάπης, φημὶ δὴ τῆς εἰς Χριστὸν, κατ' ἐνδεια ἔσται ἀπολιμπάνεται. ὅτι λέγει μοι οὖν ἔφη Χριστὸς τῷ Πέτρῳ, ὃ, ἀκολούθει μοι, δήλωσιν μοὶ ἔχει, ὡς τὸ ἀξιονόητον κεῖται τῆς μαθητείας ἀκολουθήσεως, αἰνιγματωδῶς ἢ πάλιν ἀπεμφαῖνον καθά γε δοκεῖ τοῖς ἑτέροις εἶναι; ἢ ὅτι κατ' ἴχνος ἔρχου κινδύνων τῶν ἐμῶν, καὶ τὴν αὐτὴν οἱονεὶ βαδίζων ὁδόν. ἔργῳ τε καὶ λόγῳ τοὺς πολλοὺς ὠφελήσας ψυχαὶ, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἰέναι κατόκνει μεδαμῶς † ὅτι ξύλον θάνατον, ὃν καὶ συμβολῶν αἰφνιδίως ὅταν εἰς γῆρας ἔλθῃς, περάσεσθαι αὐτῷ θανάτῳ τὸν τοῖαν οὐκ ἐφίεις, ἀλλ' εἰς μακροὺς ἀπατείων χρόνους τὸν φόβον τὸν ἐφοδον.

Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ὅπου ὁ κῆδος αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; τοῦτον οὖν ἰδὼν ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ· κύριε οὗτος δὲ τί; λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σύ μοι ἀκολούθει. ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος * εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, Vulg. add. ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. οὐκ εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Ἑαυτὸν δὴ πάλιν ἀφανίσειεν ἂν λόγῳ, καταφανῆ δ' οὖν ὅμως ὁ θεσπέσιος διαλήθεται. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἀγαπώμενος, καὶ ὅτι τὸ κῆδος αὐτοῦ πεπαιωκὼς τῷ Χριστῷ, καὶ τὸ τοῦ δείπνου κεκλῆσθαι, ἤρετό τε τίς ὁ παραδώσων αὐτόν. τοῦτον οὖν ἰδὼν ὁ Πέτρος, φιλεπιστρεῖ ἐπιζητῶν, καὶ μαθεῖν ἠξίου, ποίοις ἄρα καὶ ποσὶν ὁμιλήσῃ καὶ αὐτὸς τοῖς μετ' αὐτὸν κινδύνοις, ἢ καὶ εἰς τί καταλήξει τυχὸν καὶ αὐτῷ τὸν βίον τὸ πέρας. ἀλλ' ἔξω λόγου τὸ πρέπον ἡ περὶ τοῦτο ἐφάνη, καὶ περιεργίας μᾶλλον, ἢ γνησιομαθείας ἔργον ἦν, τὸ καθ' ἑαυτὸν λαβόντα τὸ εἴδησιν τὰ ἐφ' ἑτέροις ἐρεύνημα ζητεῖν. διὰ ταῦτα οἶμαι τὸν αἰτίαν ὁ κύριος ἀπεκρίνατο μέν τι, πλὴν οὐκ ἐξῆς τῶν ἐρωτωμένων, ἤτοι τὸ ζητουμένων, ἀποκρινόμενος δέ πως εἰς ἕτερα τοῦ διερωτῶντος τὸν σκοπὸν,

οὐκ ἀθάνατον ἔσεσθαι τ̃ Ἰωάννην φησίν· ἀλλ' εἰ βούλομαι αὐτὸν διαζῆν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς τοῦτο σοὶ; σὺ τί ἐστι, ἀκήκοας, ὦ Πέτρε, τὰ σεαυτοῦ, τί σοι τὰ ἑτέρων φιλοπραγμονεῖν, καὶ τὴν θείαν κρίσιν ἀπορρήτῳ ὡσανεὶ σὺν σοὶ χειρὶ τ̃ εἰδέναι; εἰ γὰρ καὶ μακάλλων τελευτήσει, φησίν, πρὸς τί τοῦτο τ̃ σὴν φροντίδα προσμηνύσεται; ἀλλ' ἀφορμήσας ἐπιλογιοῦμαι ὁ σοφός τε καὶ ἔμφρων, εἴπερ τι καὶ μηδὲν παθεῖν, εἴτε σώζοιτο τις ἕτερος, εἴτε μὴ κινδυνεύσει γὰρ αὐτῷ τὰ οἰκεῖα παθεῖν, οὐδὲν δὲ προσδεήσει οὐκ ἐπ' ἑτέρου συμφορᾶς, ἤγουν ἀθυμίας εἰς παραψυχὴν ἀφορμᾶσθαι. ἔστιν ὅπως δὲ τ̃ προκειμένων ὠδίνει διανοίας. ἐπεσημήνατο γὰρ ἡμῖν ὁ περὶ τούτων λόγος, ὅτι ὡς πάντα τε καὶ πάντως, ἢ καὶ τ̃ ἴσον ἔχειν, ἢ καθ' ἕτερόν τινα τυχὸν καὶ αὐτῷ κινδυνεύειν μέλλοντος Ἰωάννου ποτὲ, εἰκὸς ἦν πρὸς παραμυθίαν τ̃ καθ' ἑαυτὸν ὁ μακάριος Πέτρος καὶ τὰ αὐτῷ συμβήσεσθαι μέλλοντα φιλαγρύπνως περιεργάζεσθαι. καὶ μάτην ἴσως μακάριος, οὐκοῦν δὴ μᾶλλον οὐκ ἔστιν. καινὸν γάρ πως ἐν ἡμῖν καὶ τοῦτο ἔστιν, εἰ καὶ πάντελῶς ἀνόητον, τὸ φιλεῖν ἔοικε τὸ μὴ μόνοις ἑαυτοῖς πάσχοντας, ἤγουν τὰ τ̃ ἀπροκλήτῳ συμπίπτοντα μέλλοντας, ἀνεπαίσθητος δὲ μᾶλλον καὶ τὰ ἑτέρων, ἢ τ̃ ἤδη παθόντων, ἤγουν εἰς τοῦτο πιστῆς προσδοκωμένων.

Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς, ὁ καὶ μαρτυρῶν περὶ τούτων, ὁ καὶ γράψας ταῦτα, καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν αὐτοῦ ἡ μαρτυρία.

Ἐνδοιάσειν εἴμοιγε μηδένα τ̃ νοουνεχεστέρων, ὡς οὐκ αὖ ἠγάπησε τ̃ Ἰωάννην ὁ κύριος, εἰμή τις ἰδίᾳ λίαν ἐξαίρετος, καὶ προσφιλὴς εἰς ἀρετὴν, καὶ εἰς πᾶν ὁτιοῦν ἀγαθὸν ὁπωσδήποτε πρὸς τέλειον, καὶ τελείως ἀπηρτισμένος. οὐδὲ γὰρ ἂν δήπου θεὸς ἀλόγοις ἴσως προσπεκλιμὴς ῥοπαῖς τοῖς οὐκ ἀξίοις ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοῦ, ἀνθρωποπρεπῆ γὰρ μᾶλλόν ἐστι τὰ τοιαῦτα πάθη· ὁ δὲ τ̃ οὐκ παθῶν ἐφόδου, καὶ καταδρομῆς πάντελῶς ἀπείρατος ὤν, ἑδραιότατα δὴ βεβηκὼς εἰς πᾶν εἶδος ἀρετῆς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς πᾶν εἶδος ἀπαρχὴ ἀρετῆς, πῶς οὐκ ἂν δρᾷη κατὰ λόγον, καὶ τῶν, καὶ ἀναισθήτως ἐποιήσατο τ̃ ῥοπὴν, τ̃ εἰς ὃ χρεὼν φημὶ τ̃ ἀγάπης ἀξιοῦν τ̃ τούτου τυχεῖν ὀφείλοντα; προεξηγησάμενος τοίνυν ὧν μάλα, καὶ ἠγαπημένος προφρονῶς, ἀκόμπως τε καὶ ἀφιλοδόξως κομιδῇ, μεμαρτυρηκέναι φησὶ περὶ τούτων, ἀξιοπίστως ἤδη καὶ καλῶς, ὃ συνιδόσαι τοῖς ἀκριβουμένοις οἷς γέγραφέ τε καὶ μεμαρτύρηκεν, ὡς ἂν αἰτήσῃς αὐτόν.

A auertens non immortalem fore Ioannem ait, sed si velim eum viuere, inquit, donec veniam, quid hoc ad te, quæsot hoc est, Audisti, ô Petre, quæ ad te pertinent; cur aliena scisscitaris, & diuinorum iudiciorum scientiam intempestiuè scrutaris? Nam etsi non moriatur prorsus, inquit, an tuam curam aliqua in re istud leuabit? Quisquis ergo sapiens est atque cordatus, si quid passurus sit, nihil moratur vtrum seruetur quis alius, an non. stat enim apud eum sua pati, & nihil prorsus ex aliena calamitate aut felicitate capit solatij. Hæc ferè propositorum verborum sententia est, quibus subinnuitur Petrum ad suam quodāmodo consolationem sedulò scisscitari quænam Ioanni euentura essent, quasi eodem modo aut forte alio quodam passurus olim esset. Neque verò mirere, sed cogita potiùs commune istud quoque nobis esse. tametsi enim inutile sit prorsus, tamen siquid periculi subituri sumus videri volumus non pati soli, aut aliquando passuri, sed cæteros audire potius vel similia iam perpessos fuisse, vel in eandem calamitatem casuros.

v. 24. *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimonium eius.*

D Neminem cordatiorem dubitaturum opinor Christum Ioannem dilecturum non fuisse, nisi eximia & illustri virtute præditus & ad omne bonum aptè & perfectè instructus fuisset. non enim vanis quibusdam affectibus, quales in homines cadunt, Deum erga indignos amore affici comperies: sed cum ab omni impetu & incursu perturbationum liber planè sit, & ad omne genus virtutis firmus ac stabilis, immò verò ipse sit omne virtutis genus, quomodo non istud cum iudicio & discrimine faceret, & inculpato studio dilectionem suam digno impertiret? Postquam igitur præmisit se eum esse qui dilectus sit, citra fastum & ostentationem omnem ait se de his testimonium perhibuisse, mirabili quadam & præstanti ratione postulans iis quæ scripsit atque testatus est auditores velut ex necessitate assentiri.

nec enim mentitus esset præco veritatis. ideóque ait, *Scimus quia verum est testimonium eius.* Et sanè lubrica & periculosa res est mendaci loquium, quando non potest homo vocem non emittere. nec enim eum Veritas dilexisset, si veritatem infirmasset.

A ὑ γὰ αὖ ἐψύσατο τ̃ ἀληθείας ὁ κήρυξ. διὰ τοῦτο καὶ φησίν. οἴδαμεν ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτ̃. σφαλερὸν γὰρ ὄντως ψευδομυθεῖν ὃ τῷ ἀνθρώπῳ, οὐκ εἰδότος μὴ ἀνδρὸς μὴ τοιεῖσθαι φωνήν. ὑ γὰ ἂν αὐτὸν ἠγάπησεν ἡ ἀλήθεια, ψευδόμενόν γε τὴν ἀλήθειαν.

V. 25. *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros, Amen.*

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα B ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία, ἀμήν.

Ingens, inquit, miraculorum multitudo & innumerabilis est præclarorum operum series, & ex multis millibus desumpta hæc sunt, quæ cumulatissimam auditoribus vtilitatem afferre abundè queunt. Neque verò libri huius scriptorem quisquam reprehendat, inquit, æquus ac studiosus auditor, si non aliorum quoque meminerit. Nam si quę facta sunt sigillatim scripta essent nullo prætermisso, mundum quidem ipsum implesset innumera librorum multitudo. Atque hæc hyperbolicè quidem dici putamus. Multa quippe miraculorum millia virtute Seruatoris nostri facta esse cogitandum est; veruntamen illustriora tantũ ab Euangeliorũ præconibus, vt videtur, scripta fuere, & per quæ maxime possent auditores ad incorruptam fidem firmari, & doctrina tam morum quàm dogmatũ institui, vt recta fide cõspicui, & operibus ad pietatem spectantibus variè illustrati, & ad ipsam supernam ciuitatem euecti atque primogenitorum ecclesiæ coniuncti, in ipsum quoque regnum cælorum penetrarent in Christo, per quem, & cum quo Deo ac Patri gloria cum sancto Spiritu in secula. AMEN.

Πολλὴ μὲν ἄγαν, φησὶν, ἡ θαυμασίας πληθύς, C καὶ ἀναρίθμητος πάντελῶς ὁ τ̃ κατορθωμάτ̃ φανῆναι καταλογος, ὑ ὀκ μυρίων ὅσων ἐλήφθη ταῦτὰ, πλήρεσά γε ἂν ποιῆσαι τοῖς ἀκροωμένοις τὴν ὄρεξιν οὐκ αἰτιατέως ἔχοντα. τ̃ γ' συγγραφέα τ̃ βίβλον μὴ καταμέμφεσθαι, φησὶν, ὁ φιλακροάμων, ὑ χρησιμαθὴς, εἰ δὲ μὴ τ̃ ἑτέρων ἐμνήσθη. εἰ γὰρ ἕκαστ' ἐν εἰ γράμματα τ̃ τετελεσμένων, ἀναλφήτους ἂν εἶεν, ἐπλήρουν δ' ἂν τ̃ οἰκουμένην ὁ τ̃ βιβλίων ἀχώρητος ὄγκος. ὑπερβολικῶς δὲ καὶ νῦν τ̃ λόγου δοκοῦμεν ποιεῖσθαι φαντάσμα. μυρία γὰρ ὅσα σωτηρίας αὖ διὰ τ̃ σωτῆρος ἡμῶν ἰσχὺς πεπλήρωκε θαύματα. γεγράφασι μὲν οὖν τ̃ διαγνῶναι τοὺς κήρυκας τὰ εἰς τὸ τῆς γενέσεως λαμπρότερα, κατ' ἃ δὴ εἰκὸς, καὶ δι' ὧν μᾶλιστα τοὺς ἀκροωμένους δυνατὸν βεβαιοῦσθαι πρὸς πίστιν τ̃ ἀναμέμφτου, καὶ παιδεῦσιν ἔχειν ἠθικὴν τε ὑ δογματικὴν, ἵνα πίστ̃ μὲν ὀρθῇ διαπρέποντες, ἔργοις δ' οἷς εἰς εὐσέβειαν βλέπουσι πολυτρόπως ἠγλαϊσμένοι, καὶ εἰς αὐτὴν καταντήσωμεν τ̃ ἄνω πόλιν, ὑ τῇ τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίᾳ συναπόλωμοι, καὶ εἰς αὐτὴν εἰσελάσωμεν τὴν τῶν ὑρανῶν βασιλείαν, διὰ Χριστοῦ, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.

COMMENTARIORVM S. CYRILLI ALEXANDRIÆ
Archiepiscopi in Ioannis Euangelium
FINIS.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVI IN HIS S. CYRILLI Alexandriæ Archiepiſcopi Commentariis in Ioannem citantur & explicantur.

Ex Geneſi.

COngregationes aquarum maria vocauit. pag.273.c

Gen. 1. Germinet terra herbam pabuli, & lignum fructiferum cuius ſemen ſit in eo ſedum genus & ſimilitudinem. pag. 188. d.

*Gen.*1. Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, & ecce omnia valde bona. 453.c

*Gen.*1. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. 17

*Gen.*2. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum. 122.b

*Gen.*2. Et inſpirauit in eum ſpiraculum vitæ. 122.b.

Gen. 2. Inſufflauit enim in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem. 95.a

Gen. 2.7. Inſufflauit in faciem eius ſpiraculum vitæ. 822.a

*Gen.*3. In dolore paries filios. 135.b

*Gen.*3. In doloribus paries filios. 183 a

Gen. 3. Terra es & in terram reuerteris. 95. a. b.

Gen. 3. Terra es, & in terram reuerteris. 362.d

*Gen.*3. Terra es, & in terram reuerteris. 137.C. 122.d.

*Gen.*4 Cain quidem de fructibus terræ obtulit, ſed & Abel tulit de primogenitis ouium, & de adipibus earum. Et reſpexit Deus ſuper Abel, & ſuper munera eius, ſuper Cain autem, & ſuper ſacrificia eius non aduertit. Et contriſtatus eſt Cain vehementer, & concidit vultu ſuo. 561. e.

*Gen.*17. Quoniam Patrem multarum gentium te conſtitui. 107.d

Gen. 17. Circumcidit Abraham Iſmael filium ſuum, qui erat tredecim annorum. 433.c

*Gen.*19. Pluit Dominus à Domino ſuper Sodomaignem & ſulphur. 18

Ex Exodo.

Exod. 2. 10. Honora Patrem tuum, & matrem tuam, vt bene tibi ſit. 1065.c

Exod. 3. Et nunc mittam te in Ægyptum, & dices ad Pharaonem, hæc dicit Dominus. 168. e.

Exod 4. Filius enim meus primogenitus. 90.a

Exod. 4. 22. Filius meus primogenitus Iſraël. 551.c.

Exod. 4. Infer manum tuam in ſinum tuum. 207.a.

Exod. 4. Sed factum eſt in via in diuerſorio obuiauit ei Angelus Domini, & quærebat eum interficere, & aſſumpto Sephora calculo circuncidit præputium filij ſui, & procidit ad pedes eius & dixit: ſtetit ſanguis circunciſionis infantis mei, & receſſit ab eo propterea quod dixit. Stetis ſanguis præputij infantis mei. 434.a.b

*Exod.*8. Dimitte populum meum. 90.a

*Exod.*12. Aſſumet ſecum vnuſquiſque vicinam & propinquum ſuum. 1062.c

Ibid. In domo vna manducabitur, & non efferetis de carnibus eius foras. 1063.c

*Exod.*12. Hæc eſt lex ipſius Paſcha. Omnis alienigena non comedet de eo, & omnem famulum, vel argento emptum, circuncides eum, & tunc comedet de eo. 437.d

*Exod.*12. 49. Non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui male habent. 1085.a

Exod. 13. Væ qui prophetant de corde ſuo. 779.b.

Exod. 16. 16. Vnuſquiſque ex contubernalibus veſtris colligite. 742.d

*Exod.*16. Comedite, hodie, ſũt enim hodie ſabbata Domino, non inuenietis in campo, ſex diebus colligetis, ſeptima vero die Sabbata ſunt, quia non eſt in eo. 426.d.e

*Exod.*16. Quinta autem & decima die, menſe ſecundo, cum ipſi exiuiſſent de terra, Ægypti, murmurabat omnis ſynagoga filiorum Iſraël aduerſus Moyſen & Aaron, & dixerunt ad eos filij Iſraël. vtinam mortui eſſemus percuſſi à Domino in terra Ægypti, quando ſedebamus ſuper ollas carnium, & manducabamus panes ad ſatietatem, quoniam eduxiſtis nos in deſer-

tum hoc ad interimendum omnem ſynagogam in fame. 313.a.b

Exod. 16. Quouſque non vultis exaudire mandata mea, & legem meam? videte, Dominus enim dedit vobis diem hanc ſabbata. Id circo ipſe dedit vobis die ſexto panes duorum dierum, ſedete vnuſquiſque in domibus veſtris. Nemo egredietur de loco ſuo die ſeptimo. 427.b.

Exod. 19. Et eduxit Moyſes populum in occurſum Dei è caſtris, & aſtiterunt ſub monte Sina, mons autem Sina fumabat totus eo quod, &c. 256.c.257

Exod. 19. Deſcendens teſtare populo, & purifica illos hodie, & cras, & lauent veſtimenta ſua, & ſint parati in diem tertiam. Tertia enim die deſcendet Dominus in montem Sina. 431. a.

Exod. 19. Nemo enim Patrem vidit vnquam. 34. c.

Exod. 20. 5 Reddens peccata Patrum vſque ad tertiam & quartam generationem. 594 d

Exod 20. Memento diem Sabbatorum ſanctificare eam, ſex diebus operaberis, & facies omnia opera tua, ſeptima autem die Sabbata ſancta Domino Deo tuo, non facies in ea vllum opus. 256.c

Exod. 20. Amen dico vobis, neque hic peccauit, neque parentes eius ſed vt manifeſtentur opera Dei in illo. 84.c

Exod. 21 7. Qui patri aut matri maledixerit, peribit morte. 1066.a

Exod. 22. 28. Principi populi tui non maledices. 635.b.

Exod. 22. 28. Deos non maledices. 1048.a

Exod. 23. 7. Innocentem & iuſtum non interficies. 546.d

Exod. 23. 7. Innocentem & iuſtum non occides. Et, non eris cum pluribus in malitia. 461.a.

Exod. 23. Sex annis ſeminabis terram tuam, & colliges fructus eius, ſeptimo autem, remiſſionem facies, & requiem dabis illi. 428 d

Exod. 23. Innocentem & rectum non interficies. 241.d.

Exod. 25. Tota vero inaurata erat auro puro intrinſecus & extrinſecus. 388.a

Exod. 32. 1 Fac nobis Deos qui præcedant; Moſes enim hic homo, qui nos eduxit de terra Ægypti, non ſcimus quid factum ſit ei. 589. c.

Exod. 32. 12. Scio te præ omnibus & gratiam inueniſti apud me. 6053.a

Exod 33. Non videbit homo faciem meam, & viuet. 774.b

Exod. 33. Non enim videbit homo faciem meam, & viuet. 266.a

Exod. 33. 13. Si enim inueni gratiam apud te, manifeſta mihi teipſum clare te videam, vt conſecutus dicar gratiam apud te, & vt ſciam quia populus tuus gens magna hæc. 590.c

Exod. 33. Si non tu ipſe mecum ſimul veneris, ne me educas hinc, & quomodo notum erit vere quia inueni gratiam apud te, & ego & populus tuus, niſi ſimul incedente te nobiſcum. Et dixit Dominus ad Moyſen: & hoc tibi verbum quod dixiſti faciam: inueniſti enim gratiam in conſpectu meo. 405 a b

Exod. 33. Procede, aſcende hinc tu & populus tuus quos eduxiſti de terra Ægypti in terram quam iuraui Abraham, & Iſaac, & Iacob, dicens ſemini veſtro, dabo illam, & ſimul mittam ante faciem tuam Angelum meum. 405. a

Exod. 33. Scio te præ omnibus, & gratiam inueſti apud me. 101. a

Exod. 33. Quia nemo videbit faciem eius & viuet. 104. c.

Exod. 34. 6. Et mundatione non mundabit reum. 593. b.

Exod. 34. 6. Deſcendit Dominus in nube, & aſtitit ei illi; & vocauit nomine Domini. Et tranſiit Dominus ante faciem eius, & vocauit Dominus Deus miſericors & miſerator, longanimus, multæ miſericordiæ, verax, & iuſtitiam, &c. 590. d. e.

Ex Leuit.

Leuit. 1. Et vidi, & ecce quaſi viginti, & quinque viri poſteriora ſua ad templum Domini, & facies ſuas contra; & hi adorabant Solem ad Orientem. 39. c

Leuit. 1. 14. Et offeret de turturibus, aut de columbis munus ſuum. 5

Leuit. 19. Sancti eſtote, quia ego Sanctus ſum. 431. b.

Leuit. 20. Sancti eritis quia ego Sanctus. 768. b

Leuit. 24. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen, dicens: præcipe filiis Iſraël, & ſumant tibi oleum de oliuis mundum ad lumen expreſſum, vt ardeat lucerna ſemper extra velum in tabernaculo teſtimonij. 356. a b

Leuit. 23. 34. Quinta décima die menſis ſeptimi ſolemnitas tabernaculorum Domino, & offeretis holocauſtomata, & ſacrificia ſeptem diebus, & octaua dies vocata ſancta erit vobis. 468. a.b.

Leuit. 21. Homo quicumque maledixerit Deum peccatum accipiet: nominans autem nomen Domini, moriatur. Lapidibus lapidet eum omnis ſynagoga Iſraël, ſiue indigena ſit, ſiue proſelytus, cum ipſe nominat nomen Domini moriatur. 1047 c

Leuit. 24 Et tu præcipe filiis Iſraël, & ſumant ſibi oleum de oliuis, mũdum, purum expreſſum ad lumen, vt ardeat lucerna ſemper in tabernaculo teſtimonij extra velum teſtamenti. Accédet eam Aaron & filij eius à veſpera vſque ad mane, coram Domino legitimum ſempiternũ in progenies veſtras à filiis Iſraël: & tu adduc ad te ipſum Aaron fratrem tuum, & filios eius ex filiis Iſraël, vt mihi ſacerdotio fungantur. 250. a. b.

Leuit. 24. Et ſumetis ſimilaginem & facietis eam duodecim panes, de duabus decimis erit vnus panis. Et imponetis eos duas poſitiones, ſex panes vnam poſitionem ſuper menſam, mundum ante Dominum; & imponetis ſuper poſitionem thus mundum, & ſal; & erunt in panes & cõmemorationẽ propoſita Domino. 356. b

Leuit. 25. Cum introieritis in terram, quam ego do vobis, & requieſcet terra, quam ego do vobis Sabbata Domino, ſex annis ſeminabis agrũ tuum, & ſex annis putabis vineam tuã, & congregabis fructum eius, Anno autem ſeptimo requies erit terræ, Sabbata Domino. 428. c

Locorum ſacræ Scripturæ.

Ex Numeris.

Num. 1. Ibi enim ſepelierunt populum cupidum 315. b.

Num. 1. Sumite principium omnis congregationis filiorum Iſraël, ſecundum cognationes, ſecundum domos patriarum eorum, ſecundum numerum ex nomine eorum, ſecundum caput eorum; omnis maſculus à viginti annis & ſupra. 281 b.

Num. 9. Et die qua ſtatutum eſt tabernaculum, texit nubes tabernaculum, domum teſtimonij, & veſpere erat ſuper tabernaculum, velut ſpecies ignis vſque mane, &c. 382.c. & ſeq.

Num. 11. Anima autem noſtra exaruit in manna hoc. 374.b

Num. 11. Sexcenta millia peditum hic ſunt, in quibus ſum in eis, & tu dixiſti: dabo eis carnes comedere & comedent menſem dierum, nunquid oues & boues occidentur illis & ſufficiet illis? Nonne manus Dei non ſufficiet. 279.a

Num 11. 27. Eldud & Modad prophetant in caſtris: Domine mi Moſes prohibe eos. 1100.c

Num. 12. Si fuerit Propheta ex vobis, inquit Dominus, in viſione ei agnoſcar; & in ſomno loquar ei. Non ſic ſeruus meus Moyſes; in tota domo mea fidelis eſt: os ad os loquar ei in ſpecie, & non per ænigmata. 101.a b

Num. 14. 4. Demus duces itineris, & reuertamur in Ægyptum. 591.b

Num. 14. 18. Dominus longanimis & multarum miſerationum, tollens iniquitates & peccata. 593. b.

Num. 14. Terra quam explorauimus valde bona eſt, ſi eligit nos Dominus introducet nos in eam. 381.c

Ibid. Cras reuertimini per viam in mare rubrum. 381. d.

Num. 14. Nolite aſcendere, & non corruetis ante faciem inimicorum veſtrorum, non enim ſum vobiſcum. 389.a

Num. 15. Et ait Dominus ad Moyſen: Dicens, loquere filiis Iſraël, & dic ad eos. Ingredien dovos in terram, in quam ego inducovos illuc, & erit, &c. 315.c

Num. 18. Et nunc exaltetur fortitudo tua Domine, quemadmodum dixiſti dicens, &c. 591. b.

Num. 20. Audite me increduli, nunquid ex petra hac educemus vobis aquam? Et extollés Moyſes manum ſuum, percuſſit petram ſemel & bis, & exiliit aqua multa; Et dixit Dominus ad Moyſen & Aaron, quia non credidiſtis ſanctificare me in conſpectu filiorum Iſraël, propterea non inducetis vos ſynagogam hanc in terram quam dedi eis. 280.a

Num. 29. Et quinta decima die menſis ſeptimi huius, offeretis holocauſtomata ſeptem dies, & die prima requies, & die octaua requies, & ſumetis die prima ſpatulas palmarum, & ramos ligni denſos, & fructum ligni ſpecioſum, & ſalices, & agri ramos de torrente ad lætandum. 468.b

Num. 35 Quod ſi fortuito, & abſque odio, & inimicitiis percuſſerit eum, & ecerit in eum, quodlibet vas non ex inſidiis, vel omnem lapidem quo occiditur non ſciens, &c. 1041.c

Ex Deut.

Deut. 1. Et ecce eſtis hodie velut aſtra cœli, multitudine. Dominus Deus patrum veſtrorum adiiciat vobis ſicut eſtis millies. 82.b

Deut. 6. Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. 217. c

Deut. 6. Dominum Deum tuum adorabis, & ipſi ſoli ſeruies. 189.e

Deut 7. 5. Aras eorum deſtruetis, & columnas eorum conteretis, & lucos ipſorum excidetis. 3.

Deut. 8. 15. Quia Prophetam ſuſcitabo eis ex fratribus eorum ſicut te. 483.d

Deut. 11 Non accipies perſonam in iudicio, quoniam iudicium Dei eſt. 241.c

Deut. 13. 6. Si autem hortatus te fuerit frater tuus ex patre tuo, aut ex matre tua, vel filius tuus, vel filia, vel vxor tua, quæ in ſinu tuo, vel amicus æqualis animæ tuæ, clanculum dicens, eamus & ſeruiamus diis, allis non conſenties ei, &c. 606. b c

Deut. 15. Aperiens aperies viſcera tua fratri tuo qui indiget. 284.c

Deut 15. Si venundatus fuerit tibi frater tuus Hebræus, aut ſoror tua Hebræa; ſeruiet tibi ſex annis, & ſeptimo dimittes eum liberũ 429. a

Non plantabis enim tibi quodcunq; nemus iuxta altare Domini Dei tui.

Deut. 18 Quia Prophetam ex fratribus tuis, ſicut me ſuſcitabit Dominus Deus tuus, ipſum audietis ſecundum omnia quæ petiiſti à Domino Deo tuo in Choreb. 108.d

Deut. 18. 14. Prophetam ſuſcitabo eis ex fratribus eorum ſicut te, & dabo verba mea in ore eius, & loquetur eis ſecundum quod mandabo ei; & homo qui non audietit quæcũmque locutus fuerit Propheta ille in nomine meo vindictam ſumam de eo. 623. a

Deut 18. 15. Prophetam ſuſcitabo eis ex fratribus eorum ſicut te, & ponam verba mea in ore eius, & loquetur eis ſecundum omnia quæ mandauero ei 476 a

Deut. 18. 18. Prophetam ſuſcitabit Deus noſter, ex fratribus veſtris. 624.b

Deut. 18. 18. Prophetam ſuſcitabo eis ſicut te, & ponam ſermones meos in os eius, & loquetur eis, iuxta omnia quæcunque mandauero ei. 550. a.

Deut. 18. 18. Propheram ex fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus, Ipſum audietis ſecundum omnia quæcunque petiiſti à Domino Deo tuo in monte Choreb in die congregationis. 509. e 510. a

Deut 18. Et dabo verbum meum in ore eius, & loquetur eis ſecundum quod mandabo ei. Et homo qui non audierit quæ locutus fuerit Propheta ille in nomine meo; ego vindictam ſumam de eo. 725. c

Deut. 18. 19. Et erit homo qui non audierit quæcunque locutus fuerit Propheta ille in nomine meo, exterminabitur anima illa de populo ſuo. 481. d.

Deut. 16. In ore duorum, aut trium teſtium ſtabit omne verbum. 527. e

Deut. 19. In ore duorum, aut trium teſtium ſtabit omne verbum. 60

Deut. 19. 15. In ore duorum, aut trium teſtium ſtabit omne verbum. 1075. e

Ex Deuter.

Deut. 2. 19. Si autem obsederis circa ciuitatem vnam, diebus pluribus oppugnando eam ad capiendã eam: non exterminabis arbores eius, mittendo in eas ferrum: sed de ea arbore comedes, ipsam autem non excides. Nunquid lignum, quod in agro, homo est, vt ingredietur à facie tua in vallem, sed lignum quod nosti quia non fert fructum esui aptum hoc disperdes & excides. 2.3

Deut. 21. 13. Maledictus omnis qui pendet in ligno. 1057.b

Deut. 27. 26. Maledictus homo qui non permanet in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis huius ad faciendum ea. 482.b

Deut. 28. 44. Caput enim factum est incaudam. 461.c.

Deut. 32. Generatio praua & adultera hæccine reddis Domino? 272.c

Deut. 32. Quando diuidebat altissimus gentes, quando dissipauit filios Adam: constituit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei, & facta est pars Domini populus Iacob: funiculus hæreditatis eius Israel. 90.b

Deut. 32. 21. Ego prouocabo ad zelum in non gente, in gente stulta irritabo illos. 387.c

Hier. 31. 29. Patres nostri uuas acerbas comederunt, & dentes nostri obstupuerunt. 588.c

Deut. 32. 28. Reliquit Deum factorem suum; & Domini auxiliatoris sui non est recordatus. 1055.a.

Ex Iosue.

Iosue. 5. Et dixit Dominus ad Iesum, fac tibi ipsi cultros petrinos de petra acuta, & sedens circuncide filios Israel. Et fecit Iesus cultros petrinos, & circuncidit filios Israel 432.a

Iosue. 24. Et factum est post illa & mortuus est Iesus filius Naue seruus Domini centum decé annorum. Et sepelierunt eum ad fines sortis illius ibi posuerunt cum eo in monumento, in quo sepelierunt eum ibi cultros petrinos in quibus circumcidit filios Israel. 438.b.c

Ex Regum.

1. *Reg.* 2 2. Viuo ego dicit Dominus quia glorificantes me glorificabo, & non spernẽtur 746.c

1. *Reg.* 2. 32 Nam glorificantes me glorificabo, qui spernit me spernetur. 627.e

1. *Reg* 8 Non te contempserunt, sed me contempserunt. 915.b

1. *Reg* 10. 6 Et insiliet super te Spiritus Domini, & verteris in virum alium 471.a

1. *Reg.* 10. 6. Insiliet super te spiritus Domini, & verteris in virum alium. 1095

1. *Reg.* 12. Testis Dominus in vobis, & testis Christus eius hodie in hac die; quia non inueniistis in manibus meis quicquam. 487.c

Reg 3. 20. Hæc dicit Dominus: Quomodo occidisti, & possedisti, propter hoc hæc dicit Dominus; in quo loco linxerunt canes sanguinem tuum & meretrices lauabunt in sanguine tuo. 595. c.

3 *Reg.* 21. 29. Vidisti vt compunctus sit Achaab à facie mea, non inducam hæc in diebus eius, sed in diebus filij sui inducam malum. 595 d

4. *Reg* 4 Et factum est, vt psallebat psallens, & facta est super eum manus Domini. 471.a

4. *Reg* 9. Pro iis quæcunque benefeciſti faciendo rectum in oculis meis, & omnia quæcunque in corde meo fecisti Domui Achaab, filij quarti sedebunt super sedem tuam. 596.b

4. *Reg.* 35. Egressus est enim è castris Angelus Domini, & interfecit de castris alienigenarum centum octoginta quinque virorum millia. 456.d. e.

Ex Iob.

Iob. 3. Concluſit enim Deus super eum. 285.a

Iob. 21. 15. Quis est omnipotens, vt seruiamus ei, & quid nobis prodest, si oraverimus? 617.d

Iob. 29. 5. Stellæ autem non sunt mundæ in conspectu eius. 531.b

Iob. 34. 18. Impius est qui Regi dicit, iniquè agis. 1101.a.

Iob. 42. Quis est iste qui celat me consilium: continens autem verba in corde, & me putat celare. 145.a.

Iob. 42. 3. Quis est iste qui me consilium celat, & in corde verba continet, ac me putat celare? 933.E.334 a.

Iob. 423. Quis est qui celat me consilium: cohibens autem verba in corde, & me celare putat. 637.c

Ex Psalmis.

Psal. 2. 3. Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. 460.d

Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum Domini. 266.e

Psal. 2. 7 Qui habitat in cœlis irridebit eos, & Dominus subsannabit eos 1046.e

Psal. 2. 7. Filius meus es tu: Ego hodie genui te. 472.c.

Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicãs præceptum Domini. 253.d

Psal 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. 302.c

Psal. 4. 6. Quoniam autem estis filij, misit Dominus Spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba Pater. 811.c

Psal. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. 69 e

Psal 5. 13 Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos 813.c. 943.c.

Psal. 5. 24. Qui autem Iesu Christi carnem crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis. 1059.c

Psal. 6. Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi? *Psal.* 285. a.

Psal. 7. 5. Domine Deus meus si feci istud, si reddidi retribuentibus mihi mala. 488.b

Psal. 7. Scrutans corda & renes Deus. 133. e

Psal. 8. 6. Sanctus erat Moyses, & Aaron in sacerdotibus eius: & Samuel inter eos qui inuocant eum. Inuocabant Dominum. *Psal.* 7. 13. Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit, &c. 98. e.

Psal. 9. In laqueo suo humiliauit eum. 338. c

Psal. 11. Disperdat Dominus vniuersa labia dolosa & linguam magniloquam. 572.b

Psal. 33. Non erat enim qui faceret bonum, non erat vsque ad vnum. 1114.d

Ibid. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. *Ibid.*

Psal. 17. Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine Deus meus illumina tenebras meas. 66.d.

Locorum ſacrę Scripturę.

Pſal. 18. 5. In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. 469. c

Pſal. 18. 13. Delicta enim quis intelligit? 724. c

Pſal. 18. 20. Amen amen dico vobis, vbi duo vel tres ſunt congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. 747. c

Pſal. 18. Quis enim delicta intelliget?

Pſal. 18. Et opus manuum eius annuntiat firmamentum. 105. a

Pſal. 18. Lex Domini immaculata conuertens animas: teſtimonium Domini fidele ſapientiam præſtans paruulis, iuſtitiæ Domini rectæ lætificantes corda, præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. 156. a

Pſal. 20. 13. Quoniam pones eos dorſum. 616. a

Pſal. 20. Quoniam pones eos deorſum. 206. b.

Pſal. 20. 10. Domine in ira tua conturbabis eos, & deuorabit eos ignis, fructum illorum de terra perdes, & ſemen eorum à filiis hominum, quoniam declinauerunt in te mala, cogitauerunt conſilium quæ non potuerunt ſtabilire. 616. a

Pſal. 22. Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit. 281. d

Pſal 23. 7 Dominus fortis & potens omnipotens in prælio, Dominus virtutum ipſe eſt Rex gloriæ. 844 a

Pſal 23. 7. Tollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. 764. b

Pſal. 23. Quis aſcender in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto eius? innocens manibus & mundo corde. 288. c

Pſal. 24. 19. Quia odio iniquo oderunt me. 908. c.

Pſal. 26. 10. Dominus illuminatio mea, & ſaluator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ à quo trepidabo? 761. d

Pſal. 26. Inſurrexerunt in me teſtes iniqui & mentita eſt iniquitas ſibi. 141. d

Pſal. 26. 11. Legem pone mihi Domine in via tua. 766. c.

Pſal. 26. Terram viuentium. 425. a

Pſal. 27. Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ. In ipſo ſperauit cor meum, & adiutus ſum, & refloruit caro mea. 402. c

Pſal. 28. Poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. 1036. c

Pſal. 29. Domine in voluntate tua præſtitiſti decori meo virtutem. 197. c

Pſal. 31. In conſilio tuo deduxiſti me, & conſilium Domini manet in æternum. 20

Pſal. 32. Qui finxit ſigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. 144. d

Pſal. 32. Qui finxit ſigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. 144. d

Pſal. 33. Exquiſiui Dominum, & intendit mihi. 129 c.

Pſal. 33. Accedite ad eum, & illuminamini. 66. c.

Pſal. 33. Quis eſt homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos, contine linguam tuam. 174. b

Pſal. 34. Surgentes teſtes iniqui: quæ ignorabant interrogabant me. 841. c

Pſal. In lumine videbimus lumen. 96

Pſal. 35. 8. Filij hominum in tegmine alarum tuarum ſperabunt: inebriabuntur ab vbertate domus tuæ; & torrente voluptatis tuæ potabis eos. 668. d

Pſal. 35. 9. quoniam apud te eſt fons vitæ; & torrente voluptatis tuæ potabis eos. 875. c.

Pſal. 35. Quoniam apud te eſt fons vitæ. 52

Pſal. 35. In lumine tuo videbimus lumen. 68. b

Pſal. 36. Subditus eſto Domino & ora eum. 335. b.

Pſal. 37. Et retribuebant mala pro bonis. 178. a.

Pſal. 38 2 Poſui ori meo cuſtodiam, dum conſiſteret peccator aduerſum me, obmutui & humiliatus ſum & ſilui à bonis. 1050. E. 1051. a.

Pſal. 39. 7. Sacrificium & oblationem noluiſti; corpus autem perfeciſti mihi. Holocauſta & pro peccato non poſtulaſti, tunc dixi, ecce venio, in capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam Deus.

Pſal. 39. Oblationem & ſacrificium noluiſti, corpus autem perfeciſti mihi. Holocauſtomata, & pro peccato noluiſti, tunc dixi, ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam Deus. 441. d

Pſal. 39. Sacrificium, & oblationem noluiſti, corpus autem perfeciſti mihi, holocauſta, & pro peccato non poſtulaſti: tunc dixi: Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem 353. d.

Pſal. 40 10 Non de omnibus vobis dico, ego ſcio quos elegerim, ſed vt adimpleatur ſcriptura, qui manducat meum panem leuauit contra me calcaneum ſuum, magnificauit ſupplantationem. 727. d. e 756. b

Pſal. 42. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. 56.

Pſal. 41. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. 18

Emitte lucem tuam, & veritatem.

Pſal. 43. Non enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſaluauit eos, ſed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui. 70. b

Pſal. 43. 6. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu. 794. b

Pſal. 44. 7. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij. 891. b.

Pſ. 44. Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum Patris tui, quia concupiuit Rex decorem tuum. 159. e.

Pſal. 44. Propterea vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. 119. a

Pſal. 44. Sedes tua Deus in ſæculum ſæculi. 232. a

Pſal. 46. 10. Quoniam Dei fortes terræ valde eleuati ſunt. 1008. d

Pſal. 46. Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. 656. b

Ibid. Rex omnis terræ Deus pſallite ſapienter. Regnauit Deus ſuper omnes gentes Ibid.

Pſal. 46. 6. Aſcendit Dominus in iubilo, Dominus in voce tubæ. 849. d

Pſal. 46. 10. Omnes gentes plaudite manibus, 845. a.

Pſal. 48. Comparatus eſt iumentis inſipientibus. 89. b.

Pſal. 48. 2. Audite omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem quique terrigenæ, & filij hominum, in vnum diues & pauper: os meum loquetur ſapientiam, & meditatio cordis mei intelligentiam. 656. d. e.

Pſal. 49. 23. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? 536. c.

Pſal. 50. 6. Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. 650. a

Pſal. 50. 8. Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. 1071. e

Pſal. 50. 12. Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Ne proijcias me a facie tua, & ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. 1005. a. b.

Pſal. 52. 4. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. 1060. b

Pſal. 54. 15. Tu vero homo vnanimis, Dux meus, & notus meus qui ſimul mecum dulces capiebas cibos: in domo Dei ambulauimus cum conſenſu. 736. c

Pſal. 59. 14. In Deo faciemus virtutem. 794. a.

Pſal. 64. Parasti cibum illorum, quoniam ita eſt præparatio tua. 276. b

Pſal. 65. Oculi eius ſuper gentes reſpiciunt. 397. b.

Pſal. 67. 12. Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa. 1

Pſal. 67. Date gloriam Deo. 225. a

Pſal. 67. Dabit enim Dominus verbum Euangelizantibus virtute multa. 31

Pſ. 67. Deus cum egrederetis in conſpectu populi tui, cum pertranſires deſertum, terra mota eſt: etenim cœli diſtillauerunt. 388. d

Pſal. 77. Panem cœli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo. 351. a

Pſal. 67. Manda Deus virtuti tuæ, confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. 198. a

Pſal. 67. 29. Manda Deus virtuti tuæ, confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. 957. b

Pſal. 67. 29. Manda Deus virtuti tuæ confirma hoc Deus quod perfeciſti in nobis. 879. e. 880. a.

Pſal. 68. Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. B. 341. c. 342. a.

Pſal. 68. Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. 141. c

Pſal. 68. 22. Et dederunt in eſcam meam fel: & in ſiti mea potauerunt me aceto. 1067. b

Pſ. 68. 24. Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. 494. d

Pſal. 68. Non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum. 273. a

Pſal. 71. 1. Deus iudicium tuum regi da. 880. a

Pſal. 72. In conſilio tuo deduxiſti me. 192. a

Pſal. 72. 23. Vt iumentum factus ſum apud te. 1066. c.

Pſal. 72. 24. In conſilio tuo deduxiſti me: Domine in virtute tua præbe decorem meo virtutem. 527. c.

Pſal. 74. 4. Ego confirmaui columnas eius. 1094. b.

Pſal. 75. Sed qui confringet capita Draconis.

Pſal. 74. Quoniam Deus iudex hunc humiliat, & hunc exaltat. 2240. 238. a

Pſal. 75. 8. Tu terribilis es, & quis reſiſtet tibi ab ira tua. 1014. c

Pſal. 75. Tu terribilis es, & quis reſiſtet tibi, ex tunc ira tua. 78. e

Pſal. 77. Aperiam in parabolis os meum. 321. c.

Pſal. 77. Panem cœli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo. 314. c

Pſal. 80. Non enim erit in te Deus recens. 10

Pſal. 81. Ego dixi Dij eſtis & filij excelſi omnes. 92. c.

Pſal. 81. Ego dixi Dij eſtis & filij excelſi omnes. 74. e.

Pſal. 81. 9. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. 828. b

Pſalm. 86. Diligit Dominus portas Sion. 106. c.

Pſal. 88. 8. Quis ſimilis erit Domino inter filios Dei? 793. a

Pſal. 88. Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis ſimilis erit in filiis Dei. 103. a

Pſal. 88. 7. Quis in nubibus æquabitur Domino, & quis ſimilis erit Domino inter filios Dei. 905. e

Pſal. 78. Beatus populus qui ſcit iubilationem Domine in lumine vultus tui ambulabunt. 70. d.

Pſal. 88. Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis ſimilis erit Domino inter filios Dei. 311. d.

Pſal. 89. 4. Quoniam mille anni in oculis tuis Domine, tanquam dies heſterna quæ præteriit, & cuſtodia in nocte. 815. e

Pſal. 90. 11. Scriptum eſt quia Angelis ſuis Deus mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus viis tuis. 573. a

Pſal. 90. 13. Super aſpidem & baſilis cum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. 922. c.

Pſal. 91. 6. Quam magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti. 602. a

Pſal. 92. 1. Dominus regnauit, decorem induit: induit Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe. 845. b.

Pſal. 93. 9. Qui plantauit aurem, non audit, & qui finxit oculum, non conſiderat. 629. e

Pſal. 93. 12. Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum, vt mitiges ei à diebus malis. 869. b

Pſal. 94. Venite adoremus & procidamus ante Deum, & ploremus coram Domino qui fecit nos. 1. a

Pſal. 94. Iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. 381. d

Pſal. 96. 1. Dominus regnauit exultet terra. 845. b.

Pſal. 102. Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitã tuam, qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus, qui replet in bonis deſiderium tuum. 75. d

Locorum ſacrę Scripturę.

Pſal. 81. Et populus qui creabitur laudabit Dominum. 404. d

Pſal. 101. Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. 55

Pſal. 101. Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. 11

Pſal. 101. Tu autem idem ipſe es. 119. b

Pſal. 101. Tu autem idem ipſe es. 218. b

Pſal. 101. Cœli peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut operторium volues eos, & mutabuntur: Tu autem idem es, & anni tui non deficient. 165. d.

Pſal. 101. Ne reuoces me in dimidio dierum meorum. 982. a

Pſal. 101. 27. Ipſi peribunt; tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut operторium volues eos & mutabuntur; tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. 541. d.

Pſal. 101. 27. Cœli peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut operторium mutabis eos, & mutabuntur; Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. 579. e

Pſal. 103. 28. Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate; Auertente autem te faciem tuam turbabuntur. Auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in puluerem ſuum reuertentur. Emittes Spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. 824 c

Pſal. 103. Hoc mare magnum & ſpatioſum. Illic reptilia quorum non eſt numerus. 292. e

Pſal. 106. 43. Quis ſapiens, & intelliget hæc, aut ſapiens & cognoſcat ea? 532. d

Pſal. 106. Omnis enim iniquitas oppilabit os ſuum. 114. e

Pſal. 106 42. Omnis iniquitas os ſuum oppilabit. 922. e.

Pſal. 106. 42. Omnis iniquitas oppilabit os ſuum. 106. d.

Pſal. 109. Sede à dextris meis. 764. d

Pſal. 109. Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. 844. b.

Pſal. 104. Tecum principium in die virtutis tuæ in ſplendore ſanctorum tuorum. 12

Pſal. 109. Ex vtero ante luciferum genui te. 31.

Pſal. 109. Ex vtero ante luciferum genui te. 105. d.

Pſal. 109. Ex vtero ante luciferum genui te. 92. b.

Pſal. 111. Exortum eſt in tenebris lumen rectis. 70. c.

Pſal. 117. Benedictus qui venit in nomine Domini. 96. b

Pſal. 117. 24. Hæc eſt dies quam fecit Dominus: Exultemus, & lætemur in ea. 585. c

Pſal. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel & fauum ori meo. 621. b

Pſal. 118. Quam dulcia faucibús meis eloquia tua, ſuper mel & fauum ori meo. 374. a.

Pſal. 118. Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. 88. d

Pſal. 118. 11. In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi. 878. d

Pſal. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel & fauum ori meo. 385. c.

Pſal. 118. 140. Ignitum eloquium tuum vehementer, & ſeruus tuus dilexit illud. 878. d

Pſal. 118. 60. Paratus ſum, & non ſum turbatus. 915. c.

Pſal. 118. 60. Paratus ſum, & non ſum turbatus. 748. d

Pſal. 118. 91 Omnia tibi ſeruiunt. 507. d

Pſal. 118. Auerte oculos ne videant vanitatem. 32.

Pſal. 118. Quia omnia ſeruiunt tibi. 717. a

Pſal. 118 Priuſquam humiliarer ego deliqui. 78. c.

Pſal. 118. 165. Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. 884. b

Pſal. 118. Iuſtus es Domine & rectum iudicium tuum. 195. c

Pſal. 127. 2. Labores manuum tuarum manducabis. 1117. c

Pſal. 127. Labores fructuum tuorum comedes. 41. a.

Pſal. 128. 22. Perfecto odio oderam illos. 128. 22.

Pſal. 131. Lucerna Chriſto præparata. 61

Pſal. 131. Paraui lucernam Chriſto meo. 148. d

Pſal. 131. Quoniam ponet de fructu lumbi ſui ſuper ſedem eius. 342. e

Pſal. 131. Paraui lucernam Chriſto meo. 64.

Pſal. 131. 11. Iurauit enim Dominus Dauid veritatem, & non fruſtrabitur eum: de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. 477. c

Pſal. 135. Quia apud te eſt fons vitæ 368. b

Pſal. 138 7. Quo ibo à Spiritu tuo, aut quo à facie tua fugiam: ſi aſcendero in cœlum tu illic es, ſi deſcendero in infernum ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim ibi manus tua deducet me; & continebit me dextera tua. 494. 495. a.

Pſal. 138. Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum, tu illic es, ſi deſcendero in infernum ades. Si ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Nam & ibi manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. 787 a b

Pſal. 138. Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum tu illic es, ſi deſcendero in infernum ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris; Etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. 76. d.

Pſal. 138. 2. Tu intellexiſti omnes cogitationes meas de longe, ſemitam meam, & funiculum meum inueſtigaſti, & omnes vias meas præuidiſti. 975. c

Pſal. 137. 6. Mirificata eſt ſcientia tua ex me. 773. a.

Pſal. 138. 21. Nonne qui oderant te Domine odio habui, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam, perfecto odio oderam illos: inimici facti ſunt mihi. 1083. a.

Pſal. 140. Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circunſtantiæ labiis meis, ne declines cor meum in verba malitiæ. 121. b

Pſal. 143. 6. Inclina cœlos & deſcendens. 501. d

Ex Proverb.

*Pron.*1. Non inique tenduntur retia volucribus. 155. a.

Pron. 3. Honora Dominum de tuis iustis laboribus, & primitias ei offeras de tuis fructibus iustitiæ. 189.b

*Mat.*17. Magister vester non soluit didrachmum, &c. 189.c

*Pron.*7.17. Nunquid & vos seducti estis? Nũquid ex Pharisæis, aut ex principibus aliquis credit in eum? sed turba hæc quæ non nouit legem, maledicti sint. 1027.c

Pron. 8. Quæ oculi tui viderunt, illa dicito. 127.d.

Pron. 8. Omnia præsentia intelligentibus, & recta inuenientibus scientiam. 357.e

*Pron.*8. 9. At omnia præsentia intelligentibus, nec non recta inuenientibus scientiam. 883.c

Pron. 8. 15. Per me reges regnant, & tyranni per me terræ imperant. 964.a

*Pron.*8.30. Ego eram cui ad gaudebat, per singulos dies lætabar in conspectu eius, in omni tempore cum lætaretur orbe terrarum perfecto, & lætaretur in filiis hominum. 658 d

Pron. 8. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem lætabar coram eo omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto in filiis hominum. 84.c.

Pron 9. Sapientia ædificauit sibi domum. 384.e

Pron. 9. Perditionis artifices diaboli aucupia. 29.

*Pron.*9. Sapienti enim da occasionem & sapientior erit, notifica iusto, & addet ad recipiendum. 131.b

Pron. 9. Da sapienti occasionem, & sapientior erit; notifica iusto, & addit ad recipiendum. 429.c.

Pron. 9. 9. Da enim sapienti occasionem, & sapientior erit; notifica iusto, & addet ad recipiendum. 1115.d

*Pron.*10. Non occidet Dominus fame animam iustam. 276.a

Pron. 10. 19. Ex multiloquio non effugies peccatum: si vero labius peperceris sensatus eris. 946. c.

Pron. 10. Ambulat enim confidenter qui simpliciter ambulat. 8

Pron. 11. Non enim dolosus assequetur prædam. 451. c.

Pron. 16. Cum iustitia enim præparatur solium potestatis. 13

Pron. 16. 21. Sapiens corde præcepta suscipiet. 567.c.

Pron. 18. Iustus sui ipsius accusator est in principio sermonis. 241.c

Ibid. Laudet te vicinus & non os tuum, alienus & non labia tua. *Ibid.*

*Pron.*18.15. Per ipsum reges regnant, & tyranni per eum terræ dominantur. 1053.c

Pron. 20. 9. Quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis iactabit mundum se esse à peccatis? 531.b

Pron. 20. 25. Laqueus viro est cito quid ex propriis sanctificare: postea enim quam vouerit, venit pœnitere. 989.c

Pron. 16.22. Manifestaui nomen tuum hominibus. 960

*Pron.*25.2. Gloria Domini occultat sermonem. 670.c.

Pron. 27. 2. Laudet te vicinus, & non os tuum; alienus & non labia tua. 487.d

Pron. 27. 2. Laudet te vicinus tuus, & non os tuum; alienus & non labia tua. 1019.a

*Pron.*27. Euidenter cognosces animas gregis tui: 149.c.

Ex Cant.

*Cant.*1. Renuncia mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. 160 a

*Cant.*2. Quando trantiit hiems, & pluuia recessit sibi, quando putationis tempus aduenit. 386.d

Cant. 5. Comedite proximi & bibite & inebriamini. 381.d

*Cant.*5.5. Caput meum impletum est rore, & cincinni mei guttis noctis. 1082. c

Ex Sap.

Sap. 1. 7. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum. 670.c

Sap. 1. Et mortem quidem non fecit ipse. 86.a

Sap. 1. 14. Creauit vt essent omnia & salutares fecit generationes mundi. 821.c

Sap. 1. 7. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum. 609.c

Sap. 1. Spiritus enim sanctus sapientiæ dolum fugiet, nec habitabit in corpore subdito peccatis. 123. b.

*Sap.*2. 26. Deus mortem non fecit: inuidia autem Diaboli mors introiuit in mundum. 561.d

*Sap.*3. Bonorum enim laborum glorioſus est fructus. 247.b

Ex Eccles.

*Eccles.*3. 22. Fortiora te ne quæras. 670.E; 671.a.

Eccles. 18. Anima enim quæ peccauerit ipsa morietur: filius autem non accipiet iniquitatem Patris, neque Pater accipiet iniquitatem filij sui. 35

*Eccles.*10. 9. Scindens ligna, periclitabitur in eis, si exciderit ferrum, & ipse faciem turbabit, & fortitudines confortabit. 2

*Eccles.*25. In aures audientium loquere. 148.c

Ex Esai.

*Esa.*1. Filios genui & exaltaui, illi autem spreuerunt me. 92.d

*Esa.*1.8. Ex domo mea expellam eos. 540 c

Esa. 1. 13. Calcare atrium meum ne adiiciatis, si offeratis similam vanum incensum, abominatio mihi est. 536.e

*Esa.*1. 15. Cum extenderitis manus vestras ad me, auertam oculos meos à vobis, & si multiplicetis orationem, non exaudiam vos: Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. 940.c.d

*Esa.*1.16. Lauamini & mundi estote: auferte mala de cordibus vestris ab oculis meis; quiescite à malitijs vestris, & venite, & colloquamur, ait Dominus, & si fuerint peccata vestra, quasi Phœniceum, sicut niuem de albabo, si autem fuerint vt coccinum, sicut lanum dealbabo. 509.b.

Esa. 1. Væ gens peccatrix, populus peccatorum plenus,

plenus, ſemen prauum filij ſceleſti, dereliquiſtis Dominum, & ad iracundiam concitaſtis ſanctum Iſraël. 90. e
*Eſa.*1 Si volueritis & audieritis me, bona terrę comedetis; quod ſi noluerit is, neque exaudieritis me, gladiu. deuorabit vos. 155.b
*Eſa.*1. Holocauſta arietum & adipem Agnorum, & ſanguinem taurorum & hircorum nolo, neque veniatis, &c. 140 c
Eſa. 2. 12. Dies enim Domini ſabaoth ſuper omnem ſuperbum & contumelioſum, & humiliabuntur. 583.d
*Eſa.*2. Et nunc domus Iacob, venite ambulemus in luce Domini. 71.c
Eſa. 3 1. Væ iniquo, mala ſecundum opera eius accident ei. 1068 a
*Eſa.*3.11. Væ iniquo, mala ſecundum opera manuum eius accident ei. 1033 d
*Eſa.*3 Fatuus fatua loquetur, & cor eius vana intelliget, ad perficiendum iniqua, & loquendum ad Dominum errorem. 367.d
*Eſa.*4. Vox clamantis. 97.a & 108
Eſa 4. 4. Abluet enim Deus ſordes filiorum, & filiarum Sion, & ſanguinem emundabit de medio eorum, in ſpiritu iudicij, & ſpiritu combuſtionis. 868
Eſa. 5. 20 Væ qui dicunt malum bonum, & bonum malum, qui dicunt dulce amarũ, & amarum dulce, qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem. 646.c
Eſa. 5. Expectaui vt faceret vuam & fecit ſpinas. 88.e.
Eſa 6 Aure audietis & non intelligetis: Et videntes videbitis, & non perſpicietis, incraſſatum eſt enim cor populi eius; & aures ſuas grauauerunt, & oculos compreſſerunt, ne forte videant oculis ſuis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertant ſe & ſanabo illos. 378.c. d.
*Eſa.*6. 1. Vidi Dominum ſabaoth ſedentem ſuper thronum excelſum, & eleuatum, & ſtabant in circuitu eius. 504.c. 505.a
*Eſa.*6. Incraſſatum eſt cor populi huius. 342.d
*Eſa.*6. Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & eleuatũ & plena domus gloria eius, & Seraphim ſtabant in circuitu eius, ſex alæ vni, & ſex alæ alteri, & duabus quidem velabant faciem, & duabus pedes velabant, & duabus volabant, & clamabant alter ad alterum, ac dicebant Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena eſt omnis terra gloria eius. 104.a
Eſa. 7. 9. Tu enim diriſti, quia Rex ſum ego. 1039. c.
*Eſa.*7. Si enim non crediderit is non intelligetis. 360. d.
*Eſa.*7. 14. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. 624.c.
Eſa 8. 18. Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus. 653 c
Eſa 9. Galilæa gentium. 397.b
Eſa. 9. Magni conſilij Angelus. 964.c
*Eſa.*12. Et hauſtietis aquas cum gaudio de fontibus ſalutaris. 182.c
*Eſa.*13.11. Mandabo toti mundo mala, & impijs peccata ſua. 601.c
*Eſa.*14.14. Ero ſimilis altiſſimo. 507.a
*Eſa.*14.19. Sicut veſtimentum ſanguine conſperſum purum non eſt, ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidiſti, & populum meum occidiſti. 560.b.c
Eſa. 26. Reſurgent enim mortui, & expergiſcentur qui ſunt in monumentis. 81.d
Eſa. 26. 12. Domine Deus noſter pacem da nobis; omnia enim reddidiſti nobis. 840.d
*Eſa.*27. 5 Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo. 1093.d
Eſa. 27. 5 Faciamus pacem illi, faciamus pacem venientes. 968.a
Eſa 27. 5 Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo. 1093.b
Eſa. 27. 11. Accedite mulieres quæ à ſpectaculo venitis, non eſt enim populus intelligentiam habens. 1087.d
Eſa. 28 In varietate linguarum, & in labiis aliorum loquar populo huic, & non credent. 1095.d.
*Eſa.*28 Ecce ego immittam in fundamenta Sion lapidem electum angularem ac pretioſum. 395. b.
Eſa 29. 13. Appropinquat mihi populus iſte, & labiis ſuis me honorat, ſed cor eorum longe eſt à me 580 b
Eſa. 30. 1. Væ filij deſertores, hęc dicit Dominus 551. e.
Eſa 30 1. Qui corda & renes ſcrutatur, & pertingit vſque ad diuiſionem animæ, & ſpiritus, cõpagum quoque ac medullarum & diſcretor cogitationum & intentionum cordis, cui omnia nuda ſunt, & aperta. Væ filij deſertores, hæc dicit Dominus, feciſtis conſilium, & non per me, pacta non per ſpiritum meum, vt adderetis peccata peccatis. 615.c.d
Eſa. 32. Erit homo occultans ſermones ſuos. 399.a.
Eſa 32. Fatuus enim fatua loquetur, & cor eius vana intelliget. 321.a
Eſa. 32. Ecce Rex iuſtus regnabit & principes cum iudicio præerunt; & erit homo occultans ſermones ſuos. 320.c.d
Eſa 33 Oculi tui videbunt Hieruſalem ciuitas diues tabernacula, quæ non commoueantur, neque monebuntur paxilli tabernaculi eius in ſempiternum 428.c
Eſa. 34. 4. Noli timere quia confuſa es, neque confundaris, quia exprobratum tibi eſt. 956. b.
Eſa 35. 3. Tunc aperientur oculi cęcorum, & aures ſurdorum audient, tunc ſaliet ſicut ceruus claudus, & expedita erit lingua mutorum. 509. c. d.
*Eſa.*35. 5. Quia tunc aperientur oculi cæcorum. 624.c.d.
Eſa 35. 5. Tunc enim aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum audient, tunc ſaliet ſicut ceruus claudus: expedita autem erit lingua balborum. 617.b
Eſa. 35. Confortamini manus remiſſæ, & genua diſſoluta. 269.c
*Eſa.*35.8. Erit ibi via munda, & via ſancta vocabitur. 766.b
Eſa. 35. 9. Non erit ibi leo, & mala beſtia non aſcendet in eam, & erit ibi via pura, & via ſancta vocabitur. 406.b

Esa. 55. Super caput enim eorum laus, & lætitia apprehendet eos: fugit dolor, & tristitia, & gemitus. 423 a b

Esa. 37.16. Qui sedes super Cherubim appare. Excita potentiam tuam, & veni ad seruandum nos. 670 c

Esa. 40. 5. Quia videbit omnis caro salutare Dei. 829. a.

Esa. 40 6. Omnis enim caro fœnum, & omnis gloria hominis quasi flos agri. 578. c

Esa. 40. 9. Super montem excelsum ascende qui euangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem. Exaltate, nolite timere: Ecce Deus vester, ecce Dominus veniet cum fortitudine venit, & brachium eius cum dominatione; ecce merces eius cum eo, & opus illius in conspectu eius, sicut pastor pascet gregem suam, & brachio suo congregabit Agnos, & prægnantes consolabitur. 509. c

Esa. 40. 9 Super montem excelsum ascende qui euangelizas Sion. exalta in fortitudine vocem tuam qui euangelizas Hierusalem: exaltate, nolite timere. 887. d

Esa. 40. 9 Super montem excelsum ascende qui euangelizas Sion: exalta in virtute vocem tuam, qui Euangelizas Hierusalem: Exaltate, nolite timere; ecce Deus vester, ecce Dominus cum virtute venit, & brachium eius cum dominatione, ecce merces eius cum eo, &c. 246 c.

Esa. 40. Ecce Deus noster, ecce Dominus. 195. b.

Esa. 40. Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. 60

Esa 40. Vox clamantis in deserto. 63

Esa. 40. Parate viam Domini: rectas facite semitas Dei nostri. 356 c

Esa. 42. Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. 71. b

Esa. 42. 18. Surdi audite & cæci suspicite, vt videatis. 635. e

Esa. 43. 10. Estote mihi testes, & ego testis dicit Dominus Deus, & puer quem elegi. 965. d

Esa. 43. Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, & non recordabor. 128. d

Esa. 43. Glorificabunt me bestiæ agri, sirenes, & filiæ strutionum, quia dedi in deserto aquas & flumina in inaquoso, vt bibere faciam genus meum electum populum meum, quem acquisiui, vt virtutes meas narret. 180 c

Esa. 43. 20 Benedicent me bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum, quia dedi in deserto aquam, & flumina in inaquoso, vt bibere faciam genus meum electum, populum meum, quem acquisiui, vt virtutes meas narret 470 a

Esa. 44. Deus meus es tu, & lapidi, tu genuisti me. 43

Esa. 45. Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso. 372. e

Esa. 45. Videte, videte quia ego sum, & non est Deus præter me. 163. d

Esa. 45. Viri excelsi ad te transibunt, & tui erunt serui, & post te sequentur vincti manibus eis, & adorabunt te, & in te orabunt, quoniam in te est Deus, & non est Deus præter te. 96. a

Esa. 45. Non frustra fecit eam, sed vt habitaretur. 84. d.

Esa. 48. Gloriam meam alteri non dabo. 22

Esa. 50. Peccatis nostris, & pro nobis dolores sustinet. Attritus enim est propter scelera nostra: & dorsum quidem suum dedit ad flagella, & genas suas ad alapas. 1043. e

Esa. 50. 6 Dorsum meum dedi ad flagella, & genas meas ad alapas. 1016. e

Esa 50 10 Iure itaque ambulatis in lumine ignis vestri, & in flamma quam succendistis. 616 a

Esa. 52. Quam speciosi pedes euangelizantium bona. 1087. c

Esa. 52. 6. Propter vos semper nomen meum blasphematur ingentibus. 751 d

Esa. 52. Ipse qui loquor adsum, vt per super montes. 377. b

Esa. 53. 1. Domine quis crediderit auditui nostro? 1114. e.

Esa. 53. 7. Sicut ouis ad victimam ductus est; & sicut agnus coram tondente mutus; sic non aperuit os suum. in humilitate eius iudicium eius sublatum est 1050. e

Esa. 53. 8 Generationem eius quis enarrabit? quia tollitur de terra vita eius 446. d

Esa 53. 8. Generationem eius quis enarrabit? 624. d.

Esa. 53. Generationem eius quis enarrabit? 11.

Esa. 53. Sicut ouis ad victimam ductus est, & sicut Agnus coram tondente se obmutuit. 114. a

Esa. 53 5. Eius enim liuore sanati sumus. 1060. e.

Esa. 54. Quia multi filij desertæ, quam eius quæ habet virum. 318. b

Esa. 55. 4. Ecce testimonium gentibus dedi eum, Principem & præcipientem gentibus. 656. b

Esa. 55. Quærite Deum & in inueniendo eum inuocate, & postquam vobis appropinquauerit, derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & conuertatur ad Dominum, & misericordiam consequetur. 406. b. c.

Esa. 55. Quærite Deum, & in inueniendo eum inuocate. Et postquam vobis appropinquauerit, derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & conuertatur ad Dominum, & misericordiam consequetur, quia multum dimittet peccata nostra. 379 b. c

Esa. 55. Non enim sunt cogitationes meæ, sicut cogitationes vestræ; nec sicut viæ meæ, viæ vestræ dicit Dominus, sed sicut distat cœlum à terra, sic distant viæ meæ, à viis vestris, & cogitationes vestræ, à cogitatione mea. 359. b

Esa. 56. Ne dicat Eunuchus, quia lignum ego sum aridum. Hæc dicit Dominus Eunuchis, quicunque custodierint sabbata mea, & fecerint quæ ego volo, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum nominatum meliorem filiis & filiabus: nomen æternum dabo eis. 960. d

Esa. 56. Frange esurienti panem tuum. 284. c

Esa. 57. 4 Vos vero accedite huc filij iniqui, semen adulterorum & fœderatrix; in quo oblectati estis? super quem laxastis linguam vestram: & os vestrum aperuistis? nonne vos estis filij perditionis? semen iniquum? 1015. c

Esa. 57. Vos autem accedite huc filij iniqui, semen adulterorum, & fornicariæ: super quem lusistis, & super quem aperuistis os vestrum, & super quem laxauistis linguam vestram. 9

Esa. 59 9 Cum expectarem lucem, facta sunt eis tenebræ: præstolantes splendorem, in obscuritate ambulauerunt. 634 b

Locorum ſacrę Scripturę.

Eſa. 60.1. Illuminare, illuminare Hieruſalem: venit enim lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. 599.a

Eſa. 60. Illuminare, illuminare Hieruſalem: venit enim lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. 718

Eſa. 60.17. Erit enim tibi Dominus lux æterna & Deus gloria tua. 815.d

Eſa. 61.1. Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me: Euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis viſum. 633.e

Eſa. 63. 2. Quis eſt iſte qui venit de Edom, rubor veſtium de Bozor? 1106.d

Ibid. Quare rubra ſunt veſtimenta tua, ſicut de calcaro torculari. 1106.a

Eſa. 65. 2. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem. 1025.b

Eſa 65. Obliuiſcentur tribulationis priores, & nō aſcendet ſuper cor eorum: ſed lætitia ſempiterna ſuper caput eorum. 423.a

Eſa. 65. Inuentus ſum ab his qui me non quærebant, manifeſtus factus ſum non interrogantibus me. 401.e

Eſa. 65. Manifeſtus factus ſum non quærentibus me. Inuentus ſum ab his qui me non interrogabant, dixi: ecce ego, genti qui non vocauerunt nomen meum, expandi manus meas tota die ad populum incredulum & contradicentem. 310.b

Eſa. 66.2. Manus mea fecit hæc omnia. 870.a

Eſa. 66. Cœlum thronus meus, terra autem ſcabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi dicit Dominus? vel quis locus requiei meæ. 384.c

Eſa. 66. Nonne cœlum ac terram ego impleo, dicit Dominus, quam domum ædificabitis mihi, aut quis locus requietis meæ? cœlum thronus meus, terra autem ſcabellum pedum meorum. 495.a b

Eſa. 66.24. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt in viſionem omni carni. 499.c

Eſa. 68.1. Illuminare illuminare Hieruſalem: venit enim lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. 514.d e

Ex Hier.

Hier. 1.7. Noli dicere quia iunior ſum, quoniam ad omnes ad quos miſero te, ibis, & iuxta omnia quæ mandauero tibi loqueris. 641.b

Hier. 2.10. Venite in inſulas Chetiim & mittite in Cædar, & videte ſi gentes mutauerint Deos ſuos, & iſti non ſunt Dei. Populus autem meus mutauit gloriam ſuam. 1055.b

Ibid. Obſtupuit cœlum ſuper hoc, & inhorruit vehementer, dicit Dominus, duo enim mala fecit populus meus: dereliquerunt me fontem aquæ vitæ & foderunt ſibi ciſternas contritas, quæ non poterunt continere aquā. ib b

Hier. 2. Obſtupuit cœlum ſuper hoc: obſtupuit & inhorruit ſupra modum, dicit Dominus. Duo enim reuera & mala fecit populus. 121. d

Hier. 2.27. Pater meus es tu, & lapidi. Tu genuiſti me. 952.b

Iac. 2.19. Tu credis quoniam vnus eſt Deus; bene facis, & dæmones credunt, & contremiſcunt. 953.c

Hier. 3. Sicut præuaricatur mulier in cohabitantem ei, ſic præuaricata eſt in me domus Iſrael, dicit Dominus. 403.e

Hier. 4. Circumcidimini Deo veſtro, & circumcidite duritiam cordis veſtri, viri Iuda & habitatores Hieruſalem. 432.a

Hier. 5. Ecce populus ſtultus & ſine corde: oculi eis, & non vident. 120.e

Hier. 5. Ecce populus ſtultus, & væcors oculi ſunt ipſis, & non viderunt. 209.c

Hier. 5. Ecce populus ſtultus & ſine corde, oculi eis & non vidēt, aures eis, & non audiunt. 320.c

Hier. 5.21. Ecce populus ſtultus & excors. 494.c

Hier. 5.21. Populus reuera ſtultus, & ſine corde, oculi eis & non vident, aures eis & non audiunt. 575.a

Hier. 6. 11. Et furorem meum impleui, & ſuſtinui & non conſumpſi eos. 594.d

Hier. 6.16. State ſuper vias, & videte & intelligite ſemitas Domini à ſæculo & videte qualis eſt via bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerationem animabus veſtris. 766.a

Hier. 6. 19. Terra, terra, audi verbum Domini, ecce ego adduco ſuper populum hunc mala, fructum auerſionis eorum, quia legi meæ non attenderunt, & ſermonem meum proiecerunt. 726.b c

Hier. 6.20. Vt quid enim mihi thus de Saba offertis, & cinnamomum de terra longinqua. Holocauſtomata veſtra non ſunt accepta, & ſacrificia veſtra non mihi iucunda fuerunt. 1114.c

Hier. 7. Et miſi ad vos omnes ſeruos meos prophetas. 96.b

Hier. 7. Noli dicere quia iunior ego ſum, quia ad omnes ad quos miſero te, ibis, & iuxta omnia quæcunque mandauero tibi loqueris. 168.e

Hier. 7.20. Holocauſtomata veſtra congregate; cum ſacrificiis veſtris, & comedite carnes, quia non ſum locutus ad Patres veſtros de holocauſtomatis, & victimis, ſed verbum hoc mandauj eis dicens, iuſtum iudiciū iudicate. 536.c

Hier. 8. Quomodo dicitis, quia ſapientes non ſumus, & verbum Domini nobiſcum eſt: fruſtra factus eſt iuncus mendax ſcribis: confuſi ſunt ſapientes, perterriti & capti ſum, ſapiētia quæ nam eſt in eis, quia verbum Domini reprobauerunt. 259.c

Hier. 8.8. Quomodo dicitis, quia ſapientes ſumus nos, & lex Domini nobiſcum eſt. 1048.e

Hier. 8. Quomodo dicetis quia ſapientes nos ſumus, & lex Domini nobiſcum eſt: fruſtra factus eſt mēdax ſcribis, confuſi ſunt ſapientes & perterriti, & capti ſunt ſapientia quæ eſt in eis? quia verbum Domini reprobarunt. 406.d

Hier. 9.1. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte. 788.d

Hier. 10. Quia paſtores ſtulte egerunt & Dominum non quæſierunt, propterea non intellexit omnis grex, & diſperſi ſunt. 444.c

Hier. 10.20. Paſtores ſtulte egerunt, & Dominū non quæſierunt. Propterea non intellexit omnis grex, & diſperſi ſunt. 649.c

Hier. 10.21. Paſtores ſtulte egerūt & Dominum non quæſierunt. Propterea non intellexit omnis grex, & diſperſi ſunt. 1048.e

Hier. 11.15. Quid dilecta in domo mea fecit abominationes? nunquid vota, & carnes ſanctæ

auferent à te malitias tuas, aut propterea effugies? impossibile est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. 516 d
Hier. 12.7. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dilectam animam dedi in manus inimicorum eius, facta est hæreditas mea mihi quasi leo in sylua, dedit super me vocem suam. 1042. d
Hier 12. Et fratres tui, & domus Patris tui, etiam ipsi spreuerunt te, & ipsi clamauerunt: Ex posterioribus tuis congregati sunt, ne credas in eis, quia loquentur ad te bona. 398. c d
Hier. 12. Pastores multi disrupérit vineam meã, polluerunt partem meam, dederunt portionẽ meam desiderabilem, in desertum inuiam, posita est in dissipationem perditionis. 138. d
Hier. 12 Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: dedi animam meam dilectum in manus inimicorum eius. 395. d
Hier. 12. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem. 288. a
Hier. 12. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. 273. d
Hier. 14. Falsa Prophetæ prophetabant in nomine meo. Non misi eos, & non imperaui eis, quoniam visiones, & prophetias cordis sui ipsi prophetabant vobis. 449. d
Hier. 15. Tu auersata es me, dicit Dominus, & retrorsum ibis. 280 e
Hier. 15. 10. Fortitudo mea defecit in iis qui maledicunt mihi. 849. c
Hier. 15. Heu me mater quare me genuisti, virum qui iudicer, & discernar in omni terra? nec mihi quisquam, nec ego alicui vnquam profui; fortitudo mea defecit in iis qui maledicunt mihi. 1114 c. 1115. a
Hier. 15. 16. Consumma eos, & erit mihi verbum tuum in lętitiam, & exultationem, & gaudium cordis mei. 691. c
Hier. 15. 17. Domine omnipotens non sedi in cõsessu ipsorum ludentium, sed metuebam à facie manus tuæ. 488. b
Hier. 17. Neque expottabitis die sabbathi pondera è domibus vestris. 203. e
Hier. 17. Hæc dicit Dominus, custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die Sabbatorum, neque egrediamini portis Hierusalem, neque efferatis pondera domibus vestris in die Sabbatorum. Non egredicmini vnusquisque ex loco vestro, & omne opus non facietis, & sanctificate diem Sabbatorum, sicut præcepi Patribus vestris. 427. c. d
Hier. 17. Benedictus homo qui confidit in Domino, & erit Dominus spes eius, & erit tanquã lignum fructiferum secus aquas, & ad iuniorem mittet radicem suam, & in anno siccitatis non timebit, & facere fructum non desinet, profundum est cor super omnia, & homo est, & quis cognoscet eum? ego dominus scrutans corda & probans renes. 343. c. d
Hier. 19. Et filios suos ducebant per ignem: quod non mandaui eis, & non ascendit in cor meum. 198. c
Hier. 22 Inhonoratus est Iechonias sicut vas, cuius nullus est vsus, proiectus est, & eiectus in terram quam ignorauit. Terra audi sermonem Domini, scribe virum istum hominem abdicatum. 328. a
Hier. 22. Circuncidimini Deo, & circuncidite duritiam cordis vestri; viri Iuda & habitatores Hierusalem. 327. d
Hier. 22. Nolite flere mortuum, nec plorare ipsum. 40
Hier. 23. Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non locutus eram ad eos, & ipsi prophetabant. 449. d
Hier. 23. Non mittebam Prophetas & ipsi currebant, non locutus eram ad eos & ipsi prophetabant. 641. c
Hier. 23. Ex corde suo non ex ore Domini loquentes. 9
Hier. 23. Væ qui prophetant de corde suo & prorsus non vident. 78. d
Hier. 23. 16. Non misi Prophetas, non locutus sum ad eos, & ipsi prophetabant. 554. b
Hier. 23 Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus, & non Deus de longe, num absconderetur quid à me? 218. d
Hier. 27. 15. Falsa Prophetæ dicunt in nomine meo, non misi eos, & non locutus sum ad eos, & non mandaui eis, quia visiones & prophetias cordis sui ipsi prophetant vobis, si Prophetæ sunt, & si verbum Domini est in eis, occurrant mihi, quid palea ad triticum? 641. c. d
Hier. 31. In nouissimis enim diebus docti à Deo omnes sumus. 130. d
Hier. 43. Mentiris, non misit te Dominus ad nos vt diceres, nolite in Ægyptum ingredi. 244. e
Hier. 48. Væ enim qui facitis opus Domini negligenter. 196. b

Ex Baruch.

Baruch. 3. Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum. 505. e
Baruch. 3. Visus enim est in terra, & cum hominibus conuersatus est. 77. b
Baruch. 3. Et cum hominibus conuersatus est. 9

Ex Ezech.

Ezech. 1. Ecce vox facta est de super firmamento, quod erat super caput eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri, similitudo throni super illud, & super similitudinem throni, similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi aspectũ electri à visione lumbi & supra: & à visione lumbi & vsque deorsum vidi visionem ignis, & splendor eius in circuitu, velut visio arcus, cum fuerit in nube, in die pluuiæ, hic erat aspectus splendoris per gyrum. 104. a
Ezech. 2. 3 Fili hominis mittam ego te ad domum Israël exacerbantes me. 641. b
Ezech. 13. Qui audit audiat, & qui est inobediens non obediat. 63
Ezech 13. 17. Væ qui vaticinantur de corde suo, & omnino non vident. 554. b
Ezech. 15. Fili hominis quid fiet de ligno vitis, ex omnibus lignis sarmentorum, quæ sunt inter ligna sylvæ? si tollent de illa lignum ad faciendum in opus, si tollent de illa paxillum ad suspendendum super eam quodcunque vas: Ecce igni datum est, vtramq; purgationem consumit ignis, & dimittit in finem; nunquid vtile erit ad opus? 867. c
Ezech. 16. Propterea meretrix audi verbum Domini. 403. d. e
Ezech. 16. Quando videritis obsessam ab exercitibus

tibus Hierusalem, tunc dicetis montibus operite nos, & collibus cadite super nos. 1034.b
*Ezech.*16.44. Sicuti mater & filia, & filia matris es tu. 476.d
*Ezechr*8.1. Et factum est ad me verbum Domini dicens, fili hominis quæ vobis parabola hæc in Israël dicentes, &c. 594.a
*Ezech.*18.32. Viuo ego, dicit Dominus, quia nolo mortem morientis, quam conuerti ipsum à via sua mala & viuere. 721.e
*Ezech.*22. Inter sanctum & prophanum non distinguebant. 37
*Ezech.*28 12. Tu es signaculum similitudinis, & corona decoris, in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso circumdatus es. 559.c
*Ezech.*28. Tu es signaculum similitudinis. 304. a
*Ezech.*34.4. Hæc dicit Dominus, ò pastores Israël, nunquid pastores pascunt semetipsos? nõne oues pascunt ipsi pastores? Ecce lac comeditis, & lanis operimini, & quod crassum est occiditis, &c. 650 c d
Ezech 34.10. Hæc dicit Dominus, ecce ego super pastores & requiram oues meas de manibus eorum, & amouebo eos ne pascant oues meas, & non pascent amplius pastores eas, & separabo oues meas de manibus eorum, & ex ore eorum, & non erunt eis vltra in deuorationem. 650 c. 651.a
Ezech. 34.25. Et suscitabo super eos pastorem vnum, & pascet eos, seruum meum Dauid, & erit eorum pastor, & ego Dominus ero eis in Deum, & Dauid princeps in medio, &c. 651. a. b

Ex Dan.

*Dan.*7. Ei enim datus est honor & regnum. 22
*Dan.*7. Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniens: & vsque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eũ, & datus est ipsi principatus & honor & regnũ; & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient. 172.c
*Dan.*8. Et factum est cũ viderem ego Daniel visionem, & quærebam intelligentiam, & stetit in conspectu meo quasi species viri, & audiui vocem inter Vbal, & vocauit & dixit: Gabriel fac intelligere istum visionem. 73 c

Ex Osee.

*Osee.*2. Ideo ego sepiam viam eius in sudibus, & semitam suam non inueniet. 272.c
Osee. 5.6. Cum ouibus & vitulis ibunt ad quærendum Dominum, & non inuenient eum quia declinauerunt ab eo. 464.c
Osee 5. Laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui cupiunt venationem confixerunt. 1055.e
Osee 6. Percutiet, & curabit nos post, tertia die, & resurgemus & viuemus in conspectu eius, & sciemus. Persequemur, vt cognoscamus Dominum. Quasi mane paratum inueniemus eum.
Osee 7.13. Væ eis, resilierunt à me, meticulosi sũt, quia impie egerunt in me. Ego redemi eos. Ipsi vero locuti sunt contra me mendacia. 1035 c
Osee 7.13. Væ eis quoniam resilierunt à me, meticulosi sunt quoniã impie egerunt in me: ego vero redemi eos. Ipsi locuti sunt contra me mendacia. 646.c
Osee 7.16. Cadent in gladio principes eorũ propter imperitiam linguę eorum 647.a
Osee 8.4. Regnauerunt & non per me, principes extiterunt, & non per spiritum meum. 637.c
Osee 8.7. Manipulus non habens vires vt faciat farinam: quod etiam si fecerit alieni comedent eam. 4
Osee 9.5. quid facietis in die conuentus, & in die solemnitatis Domini. 583 d
Osee 11.9. Propterea Deus ego sũ, & non homo. 507. d
Osee 12.10. Ego visiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum assimilatus sum. 641.b
Osee 12.10. Ipse enim visiones multiplicauit, in manibus Prophetarum assimilatus est 716 a
Osee 14.10. Quare loquelam meam non cognoscitis? quia non potestis audire sermonẽ meum. 556.b
Osee 14.10. Quia rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis, qui autem impij, infirmabuntur in illis. 574. c
Osee 14. Ideo rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis, qui autem impij sunt infirmabuntur in illis. 72.b
Osee 18.27. Ego sum terra & cinis. 578.c

Ex Ioel.

*Ioel.*1. Euigilate qui ebrij estis ex vino vestro. 117. a
*Ioel.*2. Dirumpite corda vestra, & non vestimenta vestra. 392.d
*Ioel.*2.13. Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. 631.a
Ioel. 2.18. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. 814 a
Ioel. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. 94.d

Ex Amos.

*Amos.*4.5. Et leges foris legerunt. 467.c
*Amos.*5.8. Deus & verus qui facit omnia & transformat. 819. a
*Amos*5. Noli arguere malos, ne te ódio habeant. 400. c
Ibid Odio habui, repuli festiuitates vestras, nec odorabor hostias in conuentionibus vestris: quia si mihi obtuleritis holocausta, & sacrificium non suscipiam, & salutare præsentiæ vestræ non respiciam. Transfer à me sonitum carminum tuorum: & psalmum organorum tuorum non audiam. 401.d
*Amos.*7. Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Israël. 435.e
*Amos.*9. Sed mandabit draconi, & mordebit eos. 342.b
*Amos.*9. Et suscitabo tabernaculum Dauid quod ceciderat. 405 a

Ex Mich.

*Mich.*3. O qui dereliquistis vias rectas, vt ambularetis in viis tenebrarum. 32
*Mich.*5. Et egressus eius ab initio à diebus sæculi. 477.c
*Mich.*5 Et tu Bethleem domus Ephrata, minima es, vt sis in millibus Iuda. Ex te enim mihi egredietur, vt sit in principem Israël, & egressus eius ab initio ex diebus seculi. 477.c

Mich. 5. Et tu enim terra Bethleem, Domus Ephrata, nequaquam minima es vt sis in millibus Iuda: Ex te enim egredietur dux qui regat populum meum Israel, & egressus eius ex diebus sæculi. 132.e

Ex Habac.

Habac. 1. 16. Escæ enim eius electæ. 984.a
Habac. 2. 6. Torquem suam grauant. 481.a
Habac. 3. qui ascendes super equos tuos, & equitatus tua salus. 389.d

Ex Zach.

Zach 1. Et dixit Angelus qui loquebatur in me, ego tibi ostendam, quid sunt hæc. 73 b
Zach. 2. Ecce enim Angelus qui loquebatur in me, stabat, & alius Angelus egrediebatur in occursum eius. Et dixit ad eum: Curre & loquere adolescentulo illi, dicens: frugifera habitabitur Ierusalem, à multitudine hominum & iumentorum in medio eius. 73.b
Zach. 2. 10. Gaude & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, dicit Dominus, & confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt illi in populum. 829 a.
Zach. 6. 12. Ecce vir Oriens nomen eius. 514 d.
Zach. 9. Quia lapides sancti volnuntur super terram. 122.e
Zach. 9. 9. Gaude vehementer filia Sion, prædica Hierusalem, ecce Rex tuus venit tibi iustus & saluans, & insidens super pullum asinæ filium subiugalis. 545. d
Zach. 9. 9. Gaude vehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem; Ecce Rex tuus venit tibi iustus, & saluans, ipse mansuetus & ascendens super subiugalem, & pullum nouum. 1056. b.
Zach. 13. 6. Quibus percussus sum in domo mea dilecta. 1107.a
Zach. 14. Et erit, quicunque relicti fuerint de cunctis gentibus quæ venerint contra Hierusalem, & ascendent per annos singulos, vt adorent regem Dominum omnipotentem, & celebrent festiuitatem tabernaculorum. 402.c

Ex Malach.

Malach. 2. 7. Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius. 1047.b
Malach. 2. 7. Labia Sacerdotis loquentur & custodient iudicium, & legem requirent ex ore eius. 619.e
Malach. 3. 1. Subito veniet ad templum suum Dominus quem vos quæritis, & Angelus testamẽti, quem vos vultis, ecce venit, dicit Dominus: Et quis sustinebit diem aduẽtus eius? Et quis ferre poterit, vt aspiciat eum? quia ipse ingreditur, sicut ignis conflatorij, & quasi herba lauantium. 509.d
Malach. 4. Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ? 6-. a
Malach. 4. Orietur vobis sol iustitiæ. 386.e
Malach 4. 2 Et orietur vobis qui timetis nomen meũ, sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. 514.d
Malach. 4. Et ecce ego mittã vobis Eliam Thesbiten, qui conuertet cor Patris ad Filium, & incredulos ad prudentiam iustorum, ne forte veniam & percutiam terram. 108.e
Malach. 4 Egrediemini & salietis, sicut parui vituli vinculis exoluti. 690 d
Malach. 7. 6. Nolite dare sanctum canibus, neq; mittatis margaritas vestras ante porcos. 1051. b

Ex Matthæo.

Matt. 1. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. 122.d
Matt. 1. Ecce enim virgo in vtero habebit & pariet filium. 44-. c
Matt. 3. 9. Ne velitis dicere intra vos Patrem habemus Abraham: potens enim est Deus de lapidibus istis suscitare semen Abrahæ. 544. d.e
Matt. 3. Ego baptizo vos aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare, ipse baptizabit vos in spiritu & igne. 556.c.d
Matt. 3. 16. Vidit descendentem spiritum de cœlo, & mansit super eum. 472.a
Matt. Parate viam Domini rectas facite semitas Dei nostri. 244.c
Matt. 4. 19. Venite post me & faciam vos fieri piscatores hominum. 113. b
Matt. 5. Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem. 73. d
Matt. 5. Vos estis lux mundi. 73. 74. d. e
Matt. 5. Vos estis lux mundi. 64
Matt. 5. 8. Beati mundo corde quoniam ipsi Deũ videbunt. 587.a
Matt. 5. 11. Beati estis cum maledixerint vobis homines, & exprobrauerint, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter me, gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos. 896. e
Matt. 5. 16. Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est. 946. d
Matt. 5. 20. Amen amen dico vobis, nisi abundauerit iustitia vestra pluspiã Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. 880. c
Matt. 5. 27. Dictum est antiquis non mœchaberis; dico autem vobis non concupiscas. 982. b
Matt. 6. Pater noster qui es in cœlis. 119. d
Matt. 6 9. Sic inquit vos orabitis. Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: Adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra, panem nostrum supersubstãtialem da nobis hodie. 946 d
Matt. 7. Non enim quicunque mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est. 141.a
Matt. 7. Multi dicẽt mihi in illa die Domine Domine, nõne in nomine tuo dæmonia eiecimus? sed tunc confitebor illis quia: Amen dico vobis nunquam noui vos. 297. c
Matt. 7. 21. Non omnis qui dicit mihi Domine Domine intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est. 878. a.b
Matt. 7. 18. Non enim potest arbor bona malos fructus

fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere. 581.a

Matt. 11. Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine intrabit in regnum cœlorum, ſed qui facit voluntatem patris mei cui in cœlis eſt. 807 d.

Matt. 7.22. Multi dicent mihi in illa die, Domine Domine nonne virtutes multas fecimus in nomine tuo, & dæmonia eiecimus? Tunc confitebor eis, Amen dico vobis nunquam noui vos. 652.d

Matt. 8.22. Ibi erit fletus, & ſtridor dentium. 500. b.

Matt. 8. Ibi enim erit fletus, & ſtridor dentium. 583. a.

Matt. 8. Quia multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob. Lætitia enim ſempiterna ſuper caput eorum. 140. b

Matt. 8.19. Magiſter ſequar te quocunque ieris: vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet vt caput reclinet. 834.d

Matt. 9. 13. Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores in pœnitentiam. 1014.e

Matt. 9. Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. 309 d

Matt. 10. 8. Gratis accepiſtis gratis date. 469. d.

Matt. 10. Non enim ſunt ipſi qui loquuntur, ſed Spiritus Patris, qui loquitur in ipſis. 285.d.

Matt 10. Nihil eſt opertum, quod non reuelandum ſit: & occultum quod non ſciendum, & in notitiam venturum ſit. 294.c

Matt. 10. Non enim ipſi loquuntur, ſed Spiritus Patris, qui in illis eſt 8

Matt. 10. Nihil eſt enim opertum, quod non reuelabitur. Quid ergo, quodnam tu ſignum facis? 309.e

Matt. 10. Gratis accepiſtis, gratis date. 74.a

Matt. 10. Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum. 149.a.

Matt. 10. Non occides, non adulterabis, non falſum dices teſtimonium. 307.e

Matt 10 Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum. 308. b.

Ibid Sufficit diſcipulo, vt ſit ſicut Magiſter eius. 308.

Matt. 10. 24. Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, neque ſeruus ſuper Dominum ſuum: ſufficit diſcipulo, vt ſit ſicut magiſter ſuus, & ſeruo ſicut Dominus eius. 515.c

Matt. 10. 33. Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cœlis eſt: qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis eſt. 965 d

Matt. 10. Omnis ergo quicunque confitebitur me coram hominibus confitebos ego eum coram Patre meo qui in cœlis eſt: qui autem negauerit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in cœlis eſt. 263 c

Matt. 10.37. Qui amat patrem, aut matrem pluſquam me non eſt me dignus. 890 d

Matt. 10. 38. qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me non eſt me dignus. 1058.a

Matt. 11. Amen amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta, qui autem minor eſt in regno cœlorum, maior eſt illo 474 d

Matt. 11. Amen amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta. 100. d. 103 a.

Matt. 11. Quid exiſtis in deſertum videre? Prophetam: Etiam dico vobis & pluſquam Prophetam 113 b

Matt. 11. Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde. 127 a

Matt. 11. 25. Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus & reuelaſti ea paruulis: Ita Pater quoniam ſic fuit placitum ante te. 881 d

Matt. 11.27. Nemo enim nouit Filium niſi Pater, neque Patrem quis nouit, niſi Filius. 612 b

Matt 11.29. Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. 800.b

Matt. 12. Aut facite arborem malam, & fructum eius malum, aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum. 581 a

Matt. 12. 26 Si ergo Satanas Satanam eiicit, aduerſus ſe diuiſus eſt. 559.b

Matt 12. 34. Oſtende nobis Patrem, & ſufficit nobis. 774.c

Matt. 12. Generatio mala & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ, &c. 141 b

Matt 12 .38. Magiſter volumus à te ſignum videre. 519. d

Ibid 39 Generatio malà & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ; ſicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit Filius hominis in ventre terræ tribus diebus, & tribus noctibus. 519.d

Matt. 13. Theſaurum in agro abſconditum, aut preciоſam Margaritam. 131.b

Matt. 13. Simile eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus donec fermentatum eſt totum. 365 b.

Matt. 13. Vigilate ergo quia neſcitis, qua hora Dominus veſter venturus eſt. 293 b

Matt. 13. Vade & die populo huic, auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis; incraſſatum enim eſt cor populi huius. 325.c 326.a

Matt. 13. Diſſere nobis parabolam. 321.d

Matt. 13. Ideo omnis ſcriba doctus in regno cœlorum ſimilis eſt homini diuiti qui profert de theſauro ſuo noua & vetera. Vetera quidem ex lege, noua autem per Chriſtum. Et dixit Moyſes & Aaron ad omnem ſynagogam filiorum Iſrael: veſpere cognoſcetis quia Dominus eduxit vos de terra Ægypti, mane videbitis gloriã Domini in eo, quod dabit vobis Dominus veſpere carnes edere, & mane panes manducare. 316. d. e.

Matt. 13. 43. Tunc enim iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eorum. 1098.e

Matt. 13. 52. Omnis ſcriba doctus in regno cœlorum, ſimilis eſt homini diuiti qui profert de theſauro ſuo noua & vetera. 880.c

Matt 15. Non eſt bonum accipere panem filiorum, & mittere canibus. 176.d

*Matt.*15. Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. 90.b
Matt. 15. 24. Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. 587
Matt 15. 24 Non missus sum, nisi ad oues perditas domus Israël. 511.a
Matt. 15. 11. Quod intrat in os, non coinquinat hominem. 925.a
Matt. 15 26. Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. 511.a
Matt 16. 23. Abiit à te Domine non erit tibi hoc, vade post me satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. 1058.d
Matt. 16. Tu es Christus Filius Dei viui. 166.a.
Matt. 16. 13. Quem dicunt homines esse filium hominis? 771 c
Matt. 16. 11. Vos autem quem me esse dicitis? Tu es Christus Filius Dei viui. 1118.c
Matt. 16 Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. 346.c
Matt. 16. 22. Absit à te Domine, non erit tibi hoc. Vade post me Satanas, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. 1019 c
Matt. 26. 22. Absit à te Domine, non erit tibi hoc.
Matth. 17. 5. Hic est Filius meus dilectus. 817. c.
Matt. 17. 5. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. 1099.c
Matt. 17. 24. Magistet vester non soluit didrachma. 791.a
Matt. 19. quando enim Filius hominis sederit in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. 765.b
Matt. 20. Pauci electi. 402.d
Matt. 20. Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur in manus peccatorum, & crucifigent eum; & occident eum; & tertia die resurget. 1036.a.b
Matt 21. Venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. 110.d
Matt. 21. Benedictus qui venit in nomine Domini hosanna in excelsis. 404 d
Matt. 22. Erratis nescientes Scripturas. 108.c
Matt. 16. 22. Absit à te Domine, non erit tibi hoc. 924. d.
Matt. 23 Ierusalem Ierusalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. 150.b
Matt. 23. Ierusalem Ierusalem quæ occidis Prophetas & lapidas, &c. 195.d
Matt 25. 26. Serue nequam & piger oportuit te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepissem vtique quod meum est cum vsura. 901.e
Matt. 25. 24. Scio quia homo durus es, metens vbi non seminasti, & congregans vbi non sparsisti; & timens ego abscondi talentum tuum in terra, ecce habes quod tuum est. 533.b
Matt. 25. 34. Venite Benedicti Patris mei possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. 540.b
Matt. 25. Moram autem faciente sponso dormitauerunt omnes, & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit: exite obuiam ei. 293.c
Matt. 25. 41. Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. 540.a
Matt. 25. 41. Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius. 814.e 815.a
Ibid. Venite Benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. 815.a.
Matt. 26. Accipite, comedite, hoc est corpus meum. 460.e
Ibid. Accipite, bibite ex eo omnes Hic enim est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. *Ibid.*
Matt. 24. Vbicunque fuerit cadauer, ibi congregabuntur Aquilæ. 143 c
Matt. 25. 30. Eiicientur quippe in tenebras exteriores. 466.e
Matt 26. 29. Dico autem vobis, non bibam à modo de hoc genimine vitis vsque in diem illum cum illud bibam vobiscum nouum in regno cœlorum. 466.c
Matt. 26. 52. Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt. 1019. e
Matt. 26. 59. Princeps autem sacerdotum, & omne consilium quærebant falsum testimonium contra Christum, vt eum morti traderent, & non inuenerunt cum multi falsi testes accessissent. 855.a
Matt. 26. 64. Amen dico vobis, à modo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli. 1073.a
Matt. 26. Ipse enim dixit, possum destruere templum Dei. 141.c
Matt. 27. 24. Innocens ego sum à sanguine iusti huius. 855.a
Matt. 27. 35. Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. 1062. d.
Matt. 27. 40. Si Filius Dei es descende de cruce, & credemus tibi 843.d
Matt. 27. 40 Qui destruis templum Dei, & in triduo re ædificas illud, salua teipsum. 934 d
Matt. 28. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. 171.d.
Matt 28, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. 17
Matt. 28. 13. Dederunt enim pecuniam eis, vt dicerent quia discipuli eius venientes furati sunt eum nobis dormientibus 510 b
Matt. 28. 19. Euntes docete omnes gentes. 771 c.
Matt. 28. 20. Hæc ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram. 910.c
Matt. 28. 20. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me.
Matt. 28. Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste, veruntamen, non sicut ego volo; sed sicut tu, 111.d
Matt 28. Meliorem sortem nactus esset si non natus esset homo ille. 338.e
Matt. 60. 55. Tanquam ad latronem existis cum gladiis

gladiis & fustibus comprehendere me quotidie, sedebam in templo docens, & non tenuistis. 497.c

Ex Marco.

Marc. 1. Ecce ego mitto Angelum meum faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te. 61
Marc. 5. Filia surge. 361.d
Marc. 6. Et mittens decollauit Ioannem in carcere, & accedentes discipuli eius, tulerunt cadauer eius. 143.b
Marc. 8. Veniet in gloria patris sui. 22
Marc. 11. Nemo nouit filium, nisi Pater. 391. c
Marc. 13.31. Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. 894.c
Marc. 14.17. Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus vt comprehenderetis me: quotidie sedebam in templo docens, & non comprehendistis me. 498. d
Marc. 18.7. Væ mundo à scandalis, necesse enim est vt veniant scandala. 899.a

Ex Luc.

Luc. 1.9. Ego sum Gabriel qui adsto ante Deum, & missus sum loqui ad te 504.e
Luc. 1. Erat autem nomen homini Ioannes. 62
Luc. 1. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. 993.b
Luc. 2.9. Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace, Quia viderunt oculi mei salutare tuum. 1065.a
Ibid. 34. Ecce positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. 1065.b
Luc. 2. Iesus autem proficiebat sapientia & gratia. 96.c
Luc. 2. Et venerunt in Nazàreth. 112.c
Luc. 2.34. Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum mortuorum in Israël, & in signum cui contradicitur. 506.a
Luc. 4. Omnes mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius. 135.a
Luc. 4.16. Venit autem in Nazareth, vbi erat nutritus. 477.d
Luc. 5. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre & proijcere ante eum, &c. 254.c.255.a
Luc. 5.31. Omnis incircuncisus non comedet de eo. 1085.d
Luc 6. Estote misericordes, sicut & Pater vester ille cœlestis est. 227.a.231.a
Luc. 6.5. Dominus enim sabbathi est filius hominis. 605.d
Luc. 6. Factũ est autem & in alio sabbatho vt intraret in synagogam & doceret, & erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida, obseruabant autem Scribæ & Pharisæi si in sabbatho curaret, vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse autem sciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam, surge & sta in medium, & surgens stetit; ait autem ad illos Iesus, interrogabo vos si licet sabbatho bene facere, an male. 255.b.c
Luc. 6. Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. 284.d
Luc. 7. Et omnis populus audiens iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsis non baptizati ab eo. 252. c
Luc. 7. Filia surge. 361 d
Luc. 8. Adolescens, tibi dico, surge. 361.e
Luc. 8. Vt videntes non videant, & audientes non audiant, neque intelligant. 321. e
Luc. 9.24. Vis dicamus vt ignis descendat de cœlo, & consumat illos. Sinite illos, nescitis quia possum rogare Patrem meum, & continuo mihi tradet duodecim legiones Angelorum. 1017. a.b
Luc. 8. Aliud cecidit supra petram, & natum aruit, quia non habebat radicem. 592.c
Luc. 11.12. Væ vobis iurisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. 614.c. 615.a
Luc. 11. Qui non est mecum contra me est. 395. e
Luc. 12.4. Qui enim cognouit voluntatem Domini sui, & non fecit eam, vapulabit multis: qui autem non cognouit & non fecit eam vapulabit paucis. 481.b
Luc 12.32. Nolite timere pusillus grex: quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. 640. b
Luc. 12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? 193 a
Mat. 10. Gratis accepistis gratis date. 194. a
Luc. 13.17. Succide illam, vt quid etiam terram occupat. 867. a
Luc. 14.48. Qui cognouit voluntatem Domini sui & non fecit, vapulabit multis. 636.c
Luc. 16. Habent Moysen & Prophetas. 257. c
Luc. 17. Regnum cœlorum inter vos est. 474.e
Luc. 22. Vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis sux, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. 275.a
Luc. 22.31. Simon Simon: ecce satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem rogaui pro te vt non deficiat fides tua. 984. e. 985. a
Luc. 22.52. Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus, vt comprehenderetis me quotidie sedebam in templo docens, & non comprehendistis me. 498.d
Luc. 23.43. Amen amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. 466.d
Luc. 24.36. Dum autem hæc eis loquuntur stetit in medio eorum, & dixit eis pax vobis. Conturbati vero & conterriti existimabant se spiritum videre; & dicit eis: Quid turbati estis & cogitationes ascendunt ad corda vestra? videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum, &c. 1108.b.c
Luc. 35. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. 125.a

Ex Ioan.

Ioa. 1. Et tenebræ eum non comprehenderunt. 25

*Ioa.*1. Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi. 195.b
*Ioan.*3. Pater diligit filium. 106.d
*Ioan.*3. Non enim venit vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus. 102.a
*Ioan.*3. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem; erant enim eorum mala opera. Sic enim qui male agit odit lucem & non venit ad lucem. 68.c
*Ioan.*3. Quem enim misit Deus verba Dei loquitur. 167.a
*Ioan.*5. Ego in Patre, & Pater in me. 46
*Ioan.*5. Ille erat lucerna ardens & lucens, vos autem voluistis ad horam, exultare in luce eius. 64
*Ioan.*5. Pater meus vsque modo operatur, & ego operor? 45
*Ioan.*5. Scrutamini scripturas quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. 151.c
*Ioan.*5. Qui enim non honorificat filium, neque Patrem honorificat. 186.d
*Ioan.*5. Vt omnes honorificent filium sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat filium non honorificat Patrem. 161.d
*Ioan.*5. Qui filium non honorat, is nec patrem quidem honorat. 22
*Ioan.*5. Scrutamini sanctas scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. 13
*Ioan.*6. Ego sum panis vitæ qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. 58
*Ioan.*7. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 242.a
*Ioan.*8. Amen dico vobis antequam Abraham fieret ego sum. 10
*Ioan.*8. Ego sum lux mundi. 69.b
*Ioan.*8. Scio eum & verbum eius seruo. 38
*Ioan.*8. Quia noui patrem & verbum eius seruo. 30.31
*Ioan.*8. Ego de supernis sum. 146.b
*Ioan.*8. Ego ex patre exiui & veni. 11
*Ioan.*8. Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. 165.b
*Ioan.*9. In iudicium ego in mundum hunc veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. 90.c
*Ioan.*9. Rabbi quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? 84.b
*Ioan.*10. Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura; quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi filius Dei sum. 167.c
*Ioan.*10. Ego & Pater vnum sumus. 16
*Ioan.*10. Si non facio opera Patris mei: nolite mihi credere, si autem facio, & si mihi non creditis, operibus meis credite. 96.b
*Ioan.*10. Ego & pater vnum sumus. 168.b
*Ioan.*12. Donec lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. 71.d
*Ioan.*12. Ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam & quid loquar. 167.a
*Ioan.*12. Ego lux in mundum veni. 57
*Ioan.*12. Clarifica filium tuum 40. Et clarificaui, & iterum clarificabo. ib.
*Ioan.*12. Dixit ergo illis Iesus: adhuc modicum lucem in vobis est, ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant. 71.c
*Ioan.*12. Ego lux in mundum veni. 76.c
*Ioan.*12. Donec lucem habetis ambulate in luce, vt non vos tenebræ comprehendant. 68.a
*Ioan.*14. Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionē apud eum faciemus. 94.a
*Ioa.*14. 9. Qui vidit me vidit Patrem meum. 27
*Ioan.*14. Qui vidit me, vidit & Patrem. 35
*Ioan.*14. Si diligitis me, mandata mea seruate: & ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis spiritum veritatis, quem mundus non potest capere. 126.b
*Ioan.*14. Qui vidit me vidit & Patrem. 69.b
*Ioan.*14. Verbum quod auditis non est meum, sed eius qui misit me. 30
*Ioan.*15. Omnia quæcunque audiui à Patrè hoc feci vobis. 167.a
*Ioan.*16. Modicum, & non videbitis mè: modicum & videbitis me: Pressuram habebitis in mundo, sed confidite; ego vici mundum. 295.a
*Ioan.*16.15. Omnia quæcumque habet Pater mea sunt. 27
*Ioan.*16. Ego ex Patre exiui & venio, rursus reuertor ad Patrem. 17
*Ioan.*17. Pater clarifica me illa claritate quam habui apud te priusquam mundus esset. 172.b
*Ioan.*10.17. Omnia mea tua sunt, & tua mea. 27
*Ioan.*16. Omnia quæcunque habet Pater meá sunt. 36

Ex Act.

*Act.*1.4. Præcepit eis ab Hierosolymis me discederent, sed expectarent promissionem Patris. Quia Ioannes quidem baptizauit aqua: vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies. 1080.b
*Act.*1.7. Modicum & videbitis me, & iterū modicum & non videbitis me, quia vadó ad Patrem. 933.c
*Act.*1.7. Non est vestrum nosse tempora, vel momenta quæ Pater posuit in potestate sua, sed accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem & in omni Iudæa. 598.d
*Act.*1.11. Viri Galilæi quid admiramini aspicientes in cœlum: Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. 941.b
*Act.*2.1. Factus est repente de cœlo sonus tanquam aduenientis Spiritus vehementis, & apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquā ignis, seditque; supra singulos eorum; & cœperunt loqui variis linguis prout Spiritus dabat eloqui illis. 1096.e
*Act.*2. Hunc definito consilio, & præscientia Dei traditum per manus inimicorum affigentes, interemistis, quem Deus suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. 403.a.b
*Act.*2.38. Pœnitemini & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Domini Iesu Christi. 893.d
*Act.*3.17. Et nunc fratres scio, quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri.
*Act.*4.32. Multitudinis credentium erat cor, & anima

anima vita. 792.c

*Act.*4.20. Non possumus nos quæ vidimus, & audiumus non loqui. 942.e

*Act.*4.29. Et nunc Domine respice in minas eorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum. 887.c 888.a

*Act.*5.29. Obedire oportet Deo magis quam hominibus. 942.c

*Act.*5.36. Viri Israëlitæ attendite vobis super hominibus istis, quid actari sint. ante hos enim dies exortus Theudas dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum: qui occisus est, & omnes qui credebant ei dissipati sunt, &c. 642.a b.c.d

*Act.*7. Dura ceruice & incircumcisis cordibus, & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut Patres vestri ita & vos. 231.c

*Act.*8. Obsecro te de quo Propheta dicit hæc? de se, an de alio aliquo? 55.d

*Act.*8.32. In humilitate eius iudicium eius sublatum est. 1050.c

*Act.*9. Vade, quoniam vas electionis est mihi iste vt portet nomen meum coram omnibus gentibus. Quia etiam inferes mensam, & proponnes propositionem eius. Et inferes candelabrum, & impones lucernas eius. 389.d

*Act.*10.13. Surge Petre, occide, manduca. Absit Domine: quia nunquam manducaui omne commune aut immundum. Quæ Deus sanctificauit tu communia ne dixeris. 924.c

*Act.*17. In ipso quippe viuimus, mouemur & sumus.

*Act.*18.9. Loquere & ne fileas. 1

*Act.*23.3. Percutiet te Deus paries dealbate. 905.d

*Act.*24. Percutiet te Deus paries dealbate. 149.b

Ex Rom.

*Rom.*1.7. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. 936.c

*Rom.*1.11. Desidero enim videre vos, vt impertiar vobis aliquid gratiæ spiritualis. 489.d

*Rom.*1.16. Non enim erubesco Euangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti. 482.d

*Rom.*1.17. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo. 1093.d

*Rom.*2.4. An diuitias bonitatis eius, & longanimitatis, & patientiæ eius contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit: secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ. 317.d

*Rom.*2. Non enim qui in manifesto Iudæus est: neq; quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in Spiritu, non littera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. 430.c.d

*Rom.*2. In quo & credentes circumcisi estis circumcisione non manu facta. 868.d

*Rom.*2.29. Filia enim fides tua te saluam fecit, vade in pace. 1085.c

*Rom.*8.3. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus filium suum mittens in similitudine carnis peccati: & de peccato, damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. 819.c 820.a

*Rom.*5. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem prævaricationis Adæ. 84.a

*Rom.*5.10. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. 870.c

*Rom.*5.18. Quemadmodum enim per vnum delictum in omnes homines in condemnationem sic & per vnius iustitiam in omnes in iustificationem vitæ. 1045.a

*Rom.*6.7. Qui enim mortuus est iustificatus est à peccato. 600.b

*Rom.*6.9. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Quod autem viuit, viuit Deo. 745.d

*Rom.*9. Viuunt Deo victuri. 351.c

*Rom.*7. Quis me liberabit de corpore mortis huius. 78.d

*Rom.*8. qui in carne sunt, Deo placere non possunt, vos autem in carne nō estis, sed in spiritu Dei, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis; si quis autem Spiritum Christi non habet hic non est eius; si autem Christus in vobis. Corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus autem viuit propter iustitiam. 378.a.b

*Rom.*8. Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis; si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius, si vero Christus in vobis Corpus quidem mortuum propter peccatum, Spiritus autem vita propter iustitiam. 128.c

*Rom.*8. Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. 812.d

Ibid. Si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero viuit propter iustitiam. Ibid.

*Rom.*8.11. Qui suscitauit Iesum Christum à mortuis viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. 824.b

*Rom.*8. Quos enim præscinit & prædestinauit conformes imaginis filij hos & vocauit. 175.c

*Rom.*8. Deus enim est qui iustificat, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, vt maledictionem peccati nos fugiamus. 115.a

*Rom.*8. Positum enim est velamen super cor eorum, & cæcitas ex parte. 317.c

*Rom.*8. Factus est Deus in similitudinem peccati, vt damnaret peccatum in carne. 132.a

*Rom.*8.11. Qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, per inhabitantem Spiritum eius in vobis. 831.b

*Rom.*8. Spiritum seruituris in timore, tu autem Spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba Parer. 92.c

*Rom.*8.34. Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? 922.c

*Rom.*8. Quis nos separabit à charitate Christi. 274.c

*Rom.*8.35. Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an nuditas? an periculum? an gladius? 887.c

*Rom.*8. Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? 257.d

Rom. 9.7. Scio quia semen Abrahæ estis, sed quæritis me interficere; quia sermo meus non capit in vobis. 545 b

Rom. 9.33. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali. 1012.d

Rom. 10. 8. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbum fidei quod prædicamus, &c. 1077.b

*Rom.*10. 8. Quid enim dicit Scriptura, prope te est verbum tuum ex ore tuo, & in corde tuo; hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum; & in corde tuo credideris, quia Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem. 762.e

Rom. 10. 8. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde credideris quod Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem. 1071.b.c

Rom. 10. Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt. 108.c

Rom. 10. Finis enim legis & Prophetarum Christus. 318 a

*Rom.*11. O altitudo & sapientiæ & scientiæ Dei. 319. b

Rom. 11. Cum enim plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israël saluus fiet. 206.b

*Rom.*11. Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. 428.a

*Rom.*11.22. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris. 877 a

*Rom.*11. 13. Delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium. 1037. a

Rom 12.1. Exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. 890.c

*Rom.*12. Exhibete corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. 83. e

*Rom.*12.19. Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. 905.c

*Rom.*13. Diliges proximum tuum sicut teipsum. 752.d

Rom 13. Neque tamen iniquus est Deus qui infert iram. 280.a

*Rom.*13. Vt hoc scientes tempus: quia hora est est iam nos de somno surgere. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. 458.e.459.a

*Rom.*13. Timorem cui timorem, & cui honorem, honorem. 311.c

Ex Cor.

1. *Cor.* 1. 4. Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu.

1. *Cor.* 1. 3. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustificatio, & sanctificatio, & redemptio. 794.c

1. *Cor.* 1. 27. Elegit Deus quæ stulta sunt mundi, vt sapientes confundat. 638.c

1. *Cor.* 1. Christum esse Dei virtutem & Dei sapientiam. 41

1. *Cor.* 1. Fidelis enim Deus per quem vocati estis in societatem filij eius. 48

1. *Cor.* 1. Christus Dei virtus & Dei sapientia 20

1. *Cor.* 2. Omnia scrutatur etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi Spiritus Dei qui in ipso est. 42

1. *Cor.* 2. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? 144.e

1. *Cor.* 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum. 372.b

1. *Cor.* 2.10. Nobis reuelauit Deus per Spiritum. 828.c

1. *Cor.* 2.11. Quis enim scit quæ sunt hominis nisi Spiritus hominis qui in ipso est; ita & quæ Dei sunt nemo cognouit nisi Spiritus Dei. 837. d

1. *Cor.* 2. In demonstratione spiritus admirantes pulchritudinem veritatis. 49

1. *Cor.* 2. Oculus enim non vidit, & in cor hominis non ascendit quæ præparauit Deus diligentibus se. 328

1. *Cor.* 2.14. Animalis homo non percipit ea quę sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi. 559. d

1. *Cor.* 2.16. Nos autem Christi sensum habemus. 811. c

1. *Cor.* 2.16. Nos Christi sensum habemus. 828. c

1. *Cor.* 2. 16. Nos autem sensum Christi habemus. 925. e

1. *Cor.* 3. Si quis templum Dei violauerit, disperdet eum Deus. 139. a

1. *Cor.* 3. 5. Charitas non quærit quæ sua sunt. 1019. d

1. *Cor.* 3. 10. Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis. 815. a

1. *Cor.* 3. 19. Qui comprehendit sapientes in astuentia eorum. 479. a

1. *Cor.* 4. In Christo enim Iesu per Euangelium, ego vos genui. 148. b

1. *Cor.* 4. Quid enim habes quod non accepisti. 100. b

1. *Cor.* 4. In quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium. 67. e

1. *Cor.* 4. Quid enim habes quod non accepisti? 54

1. *Cor.* 4. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu, quod in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia. 1071. e. 1072. a

1. *Cor.* 4. In Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui. 550. d

1. *Cor.* 4. 4. Nihil enim mihi conscius sum. 488. c

1. *Cor.* 4. 10. Vos prudentes in Christo, nos autem stulti propter Christum, nos infirmi, vos autem fortes, nos ignobiles, vos autem nobiles. Vsque in hanc horam & sitimus, & esurimus. 902. c

1. *Cor.* 4 Quid enim habes quod non accepisti. 158. d

1. *Cor.*4. 13. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc. 902. c

1. *Cor.*4. 16. Imitatores mei estote, vt ego Christi. 981. b

1. *Cor.*4 12. Maledicimur & benedicimus. Blasphemamur & obsecramus. 899. d

1. *Cor.*15. Terra es, & in terram reuerteris. 114. b

1. *Cor.* 5. Modicum fermentum totam massam fermentat. 365. b

2. *Cor.* 5. 17. Quare si quis in Christo est noua creatura est, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. 749. d

1. *Cor.* 6. 15. Nescitis quoniam membra vestra, membra sunt Christi. Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis? Absit. 863. a

1. *Cor.* 6. Qui nouit omnia priusquam fiant. 395. a

1. *Cor.* 6. 17. Qui adhæret Domino vnus spiritus est. 851. c

1. *Cor.* 7. Puto autem quod & spiritum Dei habeam. 812. d

1. *Cor.* 8. Nobis est vnus Deus ac Pater, vnus autem Dominus Iesus Christus. 60

1. *Cor.* 8. 7. Vnus Dominus noster Iesus Christus. 762. d

1. *Cor.* 8. 9. Vnus enim Dominus Iesus Christus. 485. d

1. *Cor.* 8. Vnus Dominus Iesus Christus. 375. e

1. *Cor.* 9. 9. Nunquid de lignis cura est Deo? pag. 3

2. *Cor.* 10. Arma enim nostra non sunt carnalia, sed potentia Deo. 389 e

2. *Cor.* 10. 12. Quare qui sibi videtur stare, videat ne cadat. 874. c

1. *Cor.* 10. 17. Omnes enim vnum corpus sumus in Christo quoniam vnus panis multi sumus, omnes enim de vno pane participamus. 862. d

1. *Cor.* 11. Qui manducat ex hoc pane, & de calice bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. 365. d

2. *Cor.* 11. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem à Domino corripimur, vt nõ cum hoc mundo damnemur. 211. e

1. *Cor.* 11. 30. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. 597. c. d

2. *Cor.* 12. 3. Nemo enim dicit anathema Iesu nisi in Beelzebut. 2

1. *Cor.* 12. 3. Nemo potest dicere Dominus Iesus nisi in Spiritu sancto. 1095. d

1. *Cor.* 12. Nemo potest dicere anathema Iesu nisi in Beelzebur. 9

1. *Cor.* 13. 4. Non sua quærentes sed quæ sunt aliorum. 842. c

1. *Cor.* 13. Vbi est mors victoria tua? vbi stimulus tuus inferne. 114. c

1. *Cor.* 13. Charitas non quærit quæ sua sunt. 221. a

1. *Cor.* 13. 10. Quod enim ex parte est euacuabitur. 827. c

1. *Cor.* 13. Charitas non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt. 752. c

1. *Cor.* 14. Prophetæ duo aut tres dicant, idque vicissim. 383. d

1. *Cor.* 15. 10. Non ego autem, sed gratia Dei mecum. 1095. c

1. *Cor.* 15. Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent in Christo incorrupti, & nos immutabimur. 645. c

1. *Cor.* 15. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti. 143. d

1. *Cor.* 15. Sed deinde ij qui sunt Christi in aduentum eius. 435 d

1. *Cor.* 15. 37. Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit, si verò Christus non resurrexit, vana est fides vestra, & estis adhuc in peccatis vestris. 1091. b

Ibid. Inuenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. 1091. b

1. *Cor.* 15. 43. Seminatur in infirmitate, surget in virtute & seminatur in ignobilitate surget in gloria. 1106. a

1. *Cor.* 15. 47. Secundus Adam Dominus est de cœlo. 994. d

1. *Cor.* 15. 49. Et sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. 821. b

1. *Cor.* 15. Tradidi enim vobis imprimis quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum scripturas; & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas. 1077. c

1. *Cor.* 15. 50. Nec enim corruptio incorruptionem possidebit. 863. e

Ex Cor.

2. *Cor.* 2. 2. Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet? nisi qui contristatur ex me? quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur. 896. e

2. *Cor.* 3. Positum enim est velamen super cor eorum, & cæcitas ex parte. 517. e

2. *Cor.* 3. Nam si ministratio damnationis gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. 101. e

2. *Cor.* 3. Littera enim occidit, Spiritus autem viuificat. 373. e

2. *Cor.* 3. 15. Vsque enim in hodiernum diem, cũ legitur Moyses, velamentum positum est super cor eorum. 621. d

2. *Cor.* 3. Et enim Dominus Spiritus est. 376. e

2. *Cor.* 10. 4. Et consilia destruens & omnem altitudinem extollentem se aduersus omnem scientiam Dei, & in captiuitate redigit omnem intellectum in obsequium Christi. 5

2. *Cor.* 5. Vetera transierunt & noua facta sunt omnia. 386 b

Ibid. Si quis enim est in Christo noua creatura est. ibid. d

2. *Cor.* 5. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. 85. c

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

2. *Cor.* 5. Resurgent mortui, omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. 173. c. 174. a

2. *Cor.* 5. Si quis enim noua creatura est. Vetera transierunt, & facta sunt noua. 135. b

2. *Cor.* 5. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo reconciliante per nos, precamur pro Christo reconciliamini Deo. 981. c

2. *Cor.* 5. 14. Charitas enim Christi vrget nos, æstimantes hoc quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. 887. b

2. *Cor.* 5. 16. Si enim cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. 848. b

2. *Cor.* 5. 19. Quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. 967. c

2. *Cor.* 5. 17. Est enim in Christo noua creatura. 473. d

2. *Cor.* 5. 20. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. 893. d

2. Cor. 6. Quia inhabitabo in ipsis', & inambulabo inter eos. 93. d

2. *Cor.* 6. 2. Ecce nunc tempus acceptabile; ecce nunc dies salutis. 464 d

2. *Cor.* 6. 14. Quæ societas luci ad tenebras. 501. b

2. *Cor.* 8. Nihil ex hoc sibi acquirens, sed nobis seipsum largiens vt nos eius paupertate ditaremur. 97. a

2. *Cor.* 10. Consilia destruentes & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei &, in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. 121. c

2. *Cor.* 10. Captiuandum esse omnem intellectum in obsequium Christi. 211. c

2. *Cor.* 11. Quis infirmatur, & ego non infirmor, quis scandalizatur, & ego non vror? 751. c

2. *Cor.* 13. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus. 24

2. *Cor.* 13. 3. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christi. 754. c

Ibid. 7. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habeam nihil mihi prodest, si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. 754. d

2. *Cor.* 13. 3. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus. 812. d

2. *Cor.* 13. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus. 69. c

Ex Gal.

Gal. 1. 1. Paulus Apostolus Iesu Christi, non ex hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum. 848. b

Gal. 1. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per reuelationem Iesu Christi. 347. a

Gal. 1. 10. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? si adhuc hominibus placerem, Christi seruus nó essem. 896. b. 898. b

Gal. 1. Missus à Deo. 62

Gal. 1. Si enim adhuc hominibus placerem Christi seruus non essem. 262. b

Gal. 2. 14. Christo confixus sum cruci, viuo ego iam non ego; viuit verò in me Christus. 1005. a

Gal. 2. 17. In iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident videant, & qui vident cæci nãt. Nunquid ergo Christus peccati minister est? Absit. 634. a

Gal. 2. 19. Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam. Christo confixus sum cruci; viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus. 1059. c. d

Gal. 3. Lex quidem damnauit mundum. Concluſit enim Deus omnia per ipsam sub peccato. 102. a

Gal. 3. Deus enim est qui iustificat, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, vt maledictionem peccati nos fugiamus. 114. c. 115. a

Gal. 3. 13. Factus enim est pro nobis maledictum. 1057. b

Gal. 4. 6. Quoniam autem estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba Pater. 823. d

Gal. 4. 6. Quoniam autem estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem Abba Pater. 831. b

Gal. 4. 9. Nunc autem cum cognouerintis Deum, imo cogniti sitis à Deo, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa quibus denuo seruire vultis? 870. c. d

Gal. 4. Et mea omnia tua sunt, & mea tua. 968. c

Gal. 4. 10. Vos dies obseruatis, & menses & tempora & annos, timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis. 452. c

Gal. 4. Filioli quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. 148. b

Gal. 4. 19. Filioli quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis 474. c

Gal. 4. Iam non es seruus, sed filius: quod si filius & hæres per Deum. 48

Gal. 5. Dico autem vobis, quia si circũcidimini, Christus vobis nihil proderit. 209. b

Gal. 5. 4. Euacuati estis à Christo, quicunque in lege iustificamini, à gratia excidistis. 870. b

Gal. 5. 24. Qui autem sunt Christi Iesu, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. 890. c

Gal. 5. 24. Qui autem sunt Christi Iesu, carnem crucifixerunt cum vitus & concupiscentiis. 1008. b

Gal. 6. 10. Dum tempus habemus, bonum operemur in omnes. 464. d

Gal. 6. Dum tempus habemus operemur bonum. 285. a

Gal. 6. Qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem, qui autem seminat in Spiritu de spiritu metet vitam æternam. 198. b

Gal. 6. 14. Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. 981. b

Ex Ephes.

*Ephes.*1. Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei. 48

*Ephes.*1. 10. Placuit enim Deo ac Patri instaurare omnia in Christo. 819.e

*Ephes.*1.16. Propterea & ego audiens fidem vestram quæ est in Christo Iesu, & dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, vt Deus Domini nostri Iesu Christi, &c. 838.a. b.c

Ephes. 2. Vt omnes in seipso habens omnes in vno corpore reconciliaret patri. 97.b

Ephes. 2. Et eramus filij iræ natura, sicut & cæteri. 175.a

Ephes. 2. 6. Quia & conresuscitauit & sedere nos fecit in cœlestibus in Christo. 919.b

*Ephes.*2.14. Ipse enim est pax nostra. 989 d

Ephes. 2. 11. Propter quod memores estote vos gentes in carne qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne manufacta; quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo, nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. 664.c. 665.a

*Ephes.*2.14. Ipse est pax nostra qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens in carne sua inimicitias: legem mandatorum decretis euacuauit, vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore Deo per Crucem interficiens inimicitias in semetipso. 997.c

*Ephes.*2.18. In nomine meo. 936.d

*Ephes.*3. Vt innotescat nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum quam fecit in Christo Iesu Domino nostro. 124.c

*Act.*16. Quum enim venissent in Mysiam, tentabant ire in Bythiniam, & non permisit eos spiritus Iesu. 824 d

Ephes. 3. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in cœlo, & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ virtute corroborari per spiritum eius Christum habitare per fidem in cordibus vestris. 173.d

*Ephes.*3. Ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur. 24

*Ephes.*3. Omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. 127.c

Ephes. 3. 5. Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis in spiritu gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis in Christo Iesu. 999.e

*Ephes.*3.6. Concorporales, & comparticipes, & cohæredes Christi. 862.e

*Ephes.*3.14. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in terris & in cœlo nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ corroborari, &c. 858.d.e

*Ephes.*4.4. Supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis, vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & pater omnium qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus. 1000. a b

*Ephes.*4. 4. Vnum corpus & vnus Spiritus, vnum etenim corpus multi sumus. 972.c

*Ephes.*4.14. Vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumuentionem erroris; veritatem autem facientes in charitate, &c. 999.b

Ex Phil.

*Phil.*1.21. Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum. 887.b

*Phil.*1.23. Melius est dissolui & esse cum Christo, permanere autem in carne necessarium propter vos. 982.c

*Philip.*2. Hoc sentite vnusquisque in vobis quod & in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset &c. &c.

Philip. 2. Hoc enim sentiat vnusquisque in nobis, quod & in Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum. 185.e

Philip. 2. 5. Hoc vnusquisque sentire in vobis, quod & in Christo Iesu. 721.b

*Ibid.*3. In humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes. 721.c

*Philip.*2. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum. 119.c.121.a

*Philip.*2.6 Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiés, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem. 554.e. 555. a

*Philip.*2.6. In die illa cognoscetis quia ego in Patre meo & vos in me & ego in vobis. 818.d

Philip. 2. Qualis filius hominis veniens. 172.d

Philip. 2. Sum in forma, & æqualitate Patris. 22

*Philip.*2. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. 18

*Philip.*3. Eadem vobis scribere, me quidem non piget, vobis autem necessarium est. 128.e

*Philip.*3. Propter quem omnium iacturam feci, & arbitror stercora esse, vt Christum lucri faciam, & inueniar in illo, non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Iesu. 319.a

*Philip.*3. Quorum gloria in confusione ipsorum. 320 d

Philip. 3. Eadem vobis scribere mihi quidem haud pigrum, vobis autem necessarium. 351. a

Philip. 3. Et pax Christi quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra. 761. c

Philip 4.7. Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum custodiat corda vestra, & intelligentias vestras. 840. a

Ex Coloss.

Coloss. 1. Vt appareat ipse in omnibus primatum tenens. 101. b

Coloss. 1. Et in omnibus ipse primatum tenet. 383. a

Coloss. 2. In quo placuit inhabitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter. 386. b

Coloss 2. In ipso enim inhabitauit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. 96. c

Coloss 2. 20. Si ergo mortui estis à mundo, quid adhuc tanquam viuentes à mundo decernitis. 1019. d

Coloss. 2. In quo habitauit omnis plenitudo deitatis corporaliter. 376. d

Coloss 2. In filio absconditos esse thesauros scientiæ & sapientiæ. 42

Coloss 3. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. 174. c

Coloss. 3. 3. Mortui enim estis & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo, cum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria 815. é

Coloss 3. 3. Mortui enim estis & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Quum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. 466. b. c

Coloss. 3. 3. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est in Christo in Deo, cũ autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum eo in gloria. 432. b

Ex Thess.

2. *Thess.* 4. Quia & nos qui viuimus qui residui sumus, simul cum ipsis in nubibus, rapiemur obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus. 295 d

1. *Thess.* 4. 16. Quia ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui viuimus qui relinquimur simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aëra, & sic semper cum Domino erimus. 815. b

1. *Thess* 4. 17. Et nos qui viuimus qui relinquimur simul rapiemur, cum illis in nubibus obuiam Domino in aëra, & sic semper cum Domino erimus. 466. d

1. *Thess.* 4. Et in nubibus rapiemur obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus. 243. d

2. *Thessal.* 2. Eo quod charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non credide-runt veritati, sed consenserunt iniquitati. 262. b. c

1. *Thess.* 4. Ipse Dominus in iussu, in voce Archangeli; in tuba Dei descendet de cœlo. 236. a

1. *Thessal.* 4. 14. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus. 765 c. d

Ex Tim.

1. *Tim.* 4. Vigila, in omnibus labora. 88. a

1. *Tim.* 5. Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. 296. e

1. *Tim.* 6. Filius omnia viuificat. 51

1. *Tim.* 1. 17. Neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, intelligunt. 26

2. *Timot.* 2. 15. Operarium inconfusibilem esse oportet, recte tractantem verbum veritatis. 482. d

2. *Tim.* 2. 24. Litigare non oportet, sed mansuetum esse erga omnes, cum modestia corripientem eos qui contra dicunt. 463. c

2. *Tim.* 2. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. 138. b

2. *Tim.* 2. 12. Si enim compatientur & conregnabunt, &c. 101. c

2. *Tim.* 4. Væ qui propheram de corde suo, & non ex ore Domini. 31

Ex Hebr.

Hebr. 1. 1. Multifariam multisq; modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio. 534. b

Hebr. 1. Nonne omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? 62

Hebr. 1. 5. Cui enim dixit Angelorum, filius meus es tu, ego hodie genui te. 505. b

Ibid. Sede à dextris meis. ibid.

Hebr. 1. Recte omnia quæ locuti sumus. Prophetam suscitabo eis ficut te, & dabo verba mea in ore eius, & loquetur eis quæcunque mandauero ei. Portat enim omnia verbo virtutis suæ filius. 266. d

Hebr 2. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium. 351. c

Hebr. 2. Abrahæ semen apprehendit, vt per omnia fratribus assimilaretur. 541. a

Hebr. 2. Non apprehendit Angelos, sed semen Abrahæ, vnde debuit per omnia fratribus assimilari. 240. d

Hebr. 2. 14. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est, diabolum & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam

vitam obnoxij erant ſeruituti. 810.a
Hebr. 3. 18. Quibus autem iurauit non introire in requiem ipſius, niſi iis qui increduli fuerunt? & videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem. 414.e
Hebr. 4. 1. Non audiui vocem dicentis, & erudientis me. Timeamus ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe. 500 b
Hebr. 4. 17. Quoniam autem ſupereſt introire quoſdam in illam, & ij quibus prioribus annunciatum eſt, non introierunt propter incredulitatem: iterum terminat diem quandam, hodie, in Dauid, dicendo poſt tantum temporis; ſicut ſupra dictum eſt. Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione. Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſt hac die. 425. b c
Hebr. 4. Viuus eſt enim ſermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, & diſcretor cogitationum, & intentionum cordis, Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius, omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius. 149.c. &c.
Hebr. 4. Viuum & efficacem & penetrabiliorem omni gladio ancipiti & pertingere vſque ad diuiſionem animæ, & ſpiritus. 436.b
Hebr. 4. 9. Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei, qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis ſicut à ſuis Deus. 425.c
Hebr. 4. 12. Ipſe enim eſt viuus, & efficaciſſimus eius ſermo, pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, & diſcretor cogitationum & intentionum cordis. 871. d
Hebr. 4. 15. Non enim habemus Pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris, tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato. 949.c
Hebr. 5. 4. Nec enim quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo. 639.e
Hebr. 7. 19. Nihil enim ad perfectum adduxit lex. 894 a
Hebr. 9. Vſque ad tempus correctionis. 92.d
Hebr. 9. 1. Tabernaculum enim factum eſt primum quod dicitur ſanctum. Poſt velamentum autem ſecundum tabernaculum quod dicitur Sancta Sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumſectam ex omni parte auro, &c. 1070. a b
Hebr. 9. 24. Non enim in manu facta ſancta Chriſtus introiit exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, vt nunc appareat coram vultu Dei pro nobis. 918. d
Hebr. 10. 1. Vmbram enim habet lex futurorum bonorum. 423.e
Heb. 10. Irritam faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeriatione duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia qui filium Dei conculcauerit. 153. a
Hebr. 11. Hos nimirum omnes perfectos per fidem non accepiſſe repromiſſionem, i. eo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur. 290.c
Heb. 11. Lex quidem damnauit mundum, concluſit enim Deus omnia per ipſam ſub peccato. 102. a
Hebr. 12. 2. Si in diſciplina perſeueratis, tanquam filiis vobis ſe offert. Quis enim eſt filius, quem non corripiat Pater? 868.e
Hebr. 12. Quum autem dicat omnia, nihil dimiſit non ſubiectum. 44
Hebr. 13. 8. Heri enim & hodie idem eſt, & ipſe in ſæcula. 939.c
Hebr. 13. 14. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus. 888.c

Ex Iac.

Iac. 1. Omne datum optimum & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum. 379. a
Iac. 1. Omne datum optimum, & omne datum perfectum deſurſum eſt deſcendens à Patre luminum. 162. a
Iac. 1. 17. Omnis ſapientia eſt à Domino, & omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſcendens à Patre luminum. 1
Iac. 1. Si quis putat ſe religioſum eſſe, non refrenans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio. 295 c
Iac. 1. 8. Præparationem cordis eorum attendit auris tua. 605. b
Iac. 1. 13. Nemo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur. Deus intentator malorum eſt: ipſe autem neminem tentat, vnuſquiſque autem tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus. Deinde concupiſcentia, quum conceperit, parit peccatum: peccatum vero cum conſummatum fuerit, generat mortem. 431. c. d
Iac. 1. 6. Non ergo æſtimet homo ille quod accipiat aliquid à Domino. Vir enim duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis. 806.e
Iacob. 1. 8. Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis. 533. e
Iac. 2. 19. Tu credis quoniam vnus eſt Deus: & dæmones credunt, & contremiſcunt. 878. b
Iac. 2. Hypocritæ, etenim ſi introierit in conuentum veſtrum vir annulum aureum habens in veſte candida; introierit autem, & pauper in ſordido habitu; deinde dixeritis diuiti, vt in dextero loco ſedeat: pauperi autem tu ſta illic, aut ſede ſuper ſcabellum pedum meorum, nonne iudicaſtis apud voſmetipſos. 344. a. b
Iac. 2. 23. Credidit Abraham Deo, & reputata eſt ei fides in iuſtitiam, & amicus Dei vocatus eſt. 337. d
Iac. 3. 1. Nolite plures magiſtri fieri. a
Iac. 30. 8. Linguam enim nullus hominum domare poteſt. 724. c
Iac. 4. 3. Petitis & non accipitis eo quod male petatis, vt in concupiſcentiis veſtris conſumatis. 806. c
Iac. 4. Petitis, & non accipitis eo quod male petatis. 81. c

Ex Petr.

1. *Petr.* 2. Liuore enim eius ſanati ſumus, & peccata noſtra in corpore ſuo ipſe pertulit ſuper lignum. 353. c

1. *Petr.* 2. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes annuntietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. 69.c

2. *Petr.* 2. 23. Cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste. 513.c. 514.a

1. Petr. 2.23. Qui cum malediceretur non remaledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste. 571.a

1. *Pet.* 2. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes eius annuntietis qui vos à tenebris vocauit in lucem admirabilem. 91.a

1. *Petr.* 5. 15. Nemo autem ex vobis patiatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, si autem vt Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine. 903.c

Ex Ioan.

1. *Ioan.* 4. In hoc cognoscimus quia in nobis est quoniam de Spiritu suo dedit nobis. 173.c

Ioan. 1. 4. Ex hoc cognoscimus quia in nobis est, quòd de Spiritu suo dedit nobis. 116.d

1. *Ioan.* 14. In hoc cognoscimus quoniam in ipso manemus & ipse in nobis, quoniam de suo dedit nobis. 94.b

1. *Ioan.* 2. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc. 72.c

1. *Ioan.* 2. Charitas creaturis ea quæ non habent conciliat. 72.d

Ex Iudâ.

Iuda. 1.17. Vos autem charissimi, memores estote verborum quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in nouissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietatibus. Hi sunt qui segregant semetipsos, spiritum non habentes. 798.c.d

FINIS.

INDEX
RERVM ET VERBORVM,
QVÆ IN HOC B. CYRILLI ALEXANDRINI volumine Commentariorum in Ioannem notabilia occurrunt.

A.

AARON abI
Aaron aqua ablui iussus cum Leuitis. 1099.a. d. quid. ibid.
Aaron & Moses inter Deũ & populi cõgregationẽ mediatores 966.c
Aaron & filij eius quid significent in sacris litteris. 251, 2. & seq.
Aaronem sibi socium adhibere iussus Moses. 279. vbi & quando, ibid.
Aaronis manu Deo repositum esse man. 319.d
Abel quis? 561.d
Abel cur laude & honore ornatus. 562.a
Abel iustus. ibid.c
Abelis & Christi similitudo. ibid d
Abel à Caino deceptus & in campum adductus trucidatur. 563 b
Abrahæ semen Deus apprehendit, non Angelorum. 96.c
Abrahæ cognatione Iudæos merito exclusos. 558. b
Abrahæ filiorum numero ascriptus Lazarus. 107.d
Abraham in præputio credidit. 891. e
Abrahami locum tenuere diuini discipuli. 891.b
Abraham filium offerre iussus in odorem suauitatis. 890.d
Abrahami filios esse Iudæos. 584. e & quomodo eo honore excidant. ibid.
Abraham genus iactantium inanem esse fastum. 543. c
Abrahamo se maiorem ac potiorem innuit Christus. 584.e
Abrahamo quale semen promissum. 81.c
Abrahamo & Prophetis maior Christus, 577. 578. & seqq.
Abraham seruus erat peccati antequam iustificatus est. 539.a.c
Abraham Iudæi Patrem sibi falsò arrogant. 551. a. & seqq.
Abraham quot annos natus cum circunciſus est 433.a
Abraham pater Gentium. 58.a.b
Abrahamus in seruorum loco deputatus. 540.a
Abrahamus nobilitatis Iudæorum origo, & auctor. 541.a. eo superbire Iudæos. ibid.
Abraham & Prophetæ legibus naturæ obnoxij. 576. a
Abrahamus Dei amicus. 890.b
Achab pœnitentia ductus quid egerit. 595.c
Achab domus ad quartam vsque generationem ab impietate in Deum non cessauit. 596.a
Achab quot filios habuerit? ibid.
Achab Israëlitarum regnum tenuisse. 594
Adæ præuaricatio, diabolicæ fraudis opus. 561. c
Adæ peccato offensus Deus in omnes homines sententiam tulit. 1060.c
Adamas quid denotet in sacris literis. 435.c
Adam alter Christus, 945. 473.c. 991.b. 854.a. de cœlo descendit. ibid.
Adam quomodo initio factus. 731.b
Adam quomodo amisit gratiam Spiritus. 472.d
Adam secundus quis. 114.b
Adami inobedientia laborauimus. 1045.a
Adami imaginem portare quid? 821.b
Adami præuaricationis effectus. 824.d
Adami genus vniuersum ad salutem vocatũ. 921 c
Adami secundi obedientia & benedictione locupletati sumus. 1045.a
Adam nouissimus quis nuncupatus. 96.d. & cur. ibid.
Adam sapientiam à Deo infusam cõsequutus. 75.b
Adam per vniuersam naturam corruptionem extendit. 84 a
Adamus à quo deceptus. 560.b
Adorator verus quis? 191 b
Adoratores apud Deum non æstimantur multitudine sed recta fide. 381.b
Ægyptiacas idololatrias repetunt Iudæi. 589. c
Ægypti opprobrium abstergere quid? 437.c
Ægyptiis quot annis seruierint Israëlitæ. 538.a
Ægyptiorum tyrannis ferrea nominatur. ibid a
Ægyptiorum magi non eadem quæ magnus Moses fecerunt. 628.a
Ægyptus quid significet in sacris literis. 313.c
Agar ancilla Ismaëlis mater. 433 c
Agnus ad occisionem ductus. 114 b
Alexander & Hymenæus naufragium circa fidem fecerunt. 984.b
Ambitio respuenda. 287.a

Amorrhæus vbi expugnatus, & à quo. 388.d
Ananias quid de Paulo audiuerit & à quo? 389.d
Ananias qualis. 554.b
Angeli testes Dei. 630.d
Angelorum turba à decoro non aberrat. 218
Angelorum prærogatiua. 786.e
Angelos rerum occultarum cognitionem reuelare 75.b
Angelus ad præsidendum Ecclesiis ordinatus. 638.a
Animal aliud esse ab ea quæ est in ipso vita. 367.e
Animum Dei amantem qualem esse deceat. 463.c
Anna Caiphæ socer. 1020.d
Annę infelici arte captus Christus. 1012.b
Anomæi refutantur. 832.a
Frlio bellum indixere. ibid. & seqq.
Apostolos in sanctorum Prophetarum labores introisse. 2-0 d
Apostoli Iudaicis moribus innutriti. 891.c
Apostolici ministerij munus describitur. 198.b
Apostolorum numerus duodecim panibus designatus. 556.a
Apostoli cur palmites appellati. 858.b
Aquâ sãctificationẽ per Spiritũ significari. 324.d
Aquæ vocabulo plerumquẽ diuinum spiritum nuncupari 181
Aqua in sanguinis naturam versa. 359.e
Aqua è petris scaturiens. ibid.e
Aqua quomodo sanctificet. 147.c.d
Arca Dei non ascendit cum Israëlitis in Amorrhæum pugnaturis. 389.a
Arca ex quibus lignis constructa. 387.e 388 a.b c
Arcam præcedere Israëlitas in deserto quid significet. 388 c
Arca cur velamine tegatur. ibid b
Arca cuiusnam typus? ibid c
Arcæ figura Verbum comprehensum. 387.e
Arcæ tabernaculi descriptio eiusque partium mystica explicatio. 391.a
Arcæ velum superiectum quid significet. 388.c
Arca præcedente Israëlitas Deum etiam præcessisse. ibid. d
Archetyporum pulchritudo in charactere elucet. 961. a
Arrhabo gratiæ quid? 1006.d
Ariani væcordia. 322. d
Ariani Iudęorum dementiæ vicini. 178.a
Arianis meliores Iudæi. 669.a
Ariani omnia temere audent. 25
Arij error. 20
Arij impietas Iudaica. 19
Arianus immanis bellua appellatur aduersus Christum pugnans. 521.c
Arma nostra non carnalia. 1016.c
Assyrij euersi ab Israële. 649.a
Assyrij sanctam ciuitatem Ierusalem obsidione cinxerunt. 456.c
Assyriis quando seruierint Israelitæ. 538.a
Assyriorum quantus numerus ab Angelo cæsus. 649.a. 456.c.d
Athenis Paulus prædicauit. 794.c
Auditor solers quid faciat. 357.c
Aurum quid denotet. 388.a
Azarias & Ioanam ex Iudæa in Ægyptum fugerunt. 244 c
Azarias Ozee filius. 244.d
Axymorum festum quando & à quibus celebratum. 206.c

B.

BAal sacerdotes ignem è cœlo non deduxisse. 6.8 c
Babylon à Cyro obsessa. 621 c
Babyloniorum è manibus seruatus Israël. 649.a
Babyloniorum ab immanitate adolescentes Israëlitæ liberati. 83.b
Babyloniis quando seruierunt Israëlitæ. 538.a
Baptismatis imago. 1074 c
Baptisma Christi Ioannis baptismo præstantius Iudæi vel fatentur. 175.c
Baptisma Christi cur à Iudęis laudatum. 157.c
Baptisma Ioannis quanto interuallo Christi baptismate superetur. 157.c
Baptismus Ioannis qualis. 110 c
Beatus Baptista lucernæ comparatus. 248.a
Baptista lucerna dictus. 64
B Baptista quomodo lux erat. 56
B Baptista Angelus à quibusdam existimatus. 61
B. Baptista reuera magnus. 475.a
B. Baptista magnæ auctoritatis testis. 60
Baptista Ioannes Domini voce Angelus nuncupatur, cur? 61
B Ioannes Baptista & Ioannes Euãgelista dignissimum par Theologorum, &c. 97.a
Prioris epitheta. ibid.b
Idem præcessit Saluatorem & sequutus est. ibid.
Idem quare testis assumptus & ad quid. ibid e
Idem testis locuples. ibid c
B. Baptista ad apicẽ omnis virtutis peruenit. 141.a
Herodis furore capite truncatus. ibid.
B. Baptista liberum testimonium de Christo tulit. 244.b
B. Baptista discipulis exponit Christi eminẽtiam. 164.d
Baptistæ visio. 993.b
Barnabas Iupiter habitus. 1071.e
A quibus. ibid.
Barabbas quis fuerit? 1041.b
Bethsaida piscina. 617.b
Bethleem in Iudęa sita. 47-.d
Bethleem pagus vbi erat Dauid. 483.c
Bethleemita nũcupatur Christus à scriptura. 132.c
Blasphemiæ culpa Christo imposita. 913.d

C.

CÆci à Christo curati confessio 607.a & seq.
Cæsarem cœleste regnum sibi non arrogare. 1051 b
Cæci historia ad gentes translata. 632.c
Cur? ibid.
Caino inuidiæ materiam quid præbuerit. 562.a
Cain Abelem decepit, & in campum adductum interfecit. 563.b
Cain patrem Iudæis datum esse. 560.c
Cain nequitiam Iudæi imitantur. 562.c
Cain Satanam datum esse patrem. 560.c
Caianæ peruersitatis sectatores qui? 566
Cain mendax. 565.e
Cain qualis. 560.d
Satanæ filius merito nuncupatus. ibid.
Cain primogenitus Adę. 561.d
Professio eius quæ? ibid.
Caiphas necis Christi author. 1021.b
Calamus diuinis dogmatis inseruiens desidiã omnem vincere debet. 77.c
Cananæi Galileæ incolæ. 457.c
Lucernę septem in templi candelabro, non vna tantum. ibid.

Cur

Rerum & verborum in Ioannem.

Cur de labro ex auro puro. ibid.
Cur solidum habeat templi candelabrum stipitem. ibid.
Lilia in ipso quid significent. ibid.
Et oliuarum rami duo. ibid.
Catechumenos inter diu esse versandum nouitiis in fide. 144.c
Cẽtenarius numerus perfectionis symbolũ. 433.a
Ceræ cum ingenio comparatio. 142.c
Character verus quis? 12
Charitatem legis plenitudinem continere. 944.c
Charitas virtutum optima. 194.a
Charitas legis complementum. 752.c
Charitatis vis describitur. 807.c
Charitatis veræ opus quodnam? 842.c
Charitatis vinculum quale debeat in nobis esse. 994. b.c
Charitatis officium quod. 271.c
Christus bonitate sua petitiones nostras auteuertit. 207.c
Christi via. 765. & seq.
Christus pædagogus gentibus institutus. 656.b
Christus consilium Patris. 20
Christus candelabrum. 390.b.c
Christus saluare & iuuare non cessat. 143.c
Christus iustitia Patris. 20
Christus periculis eos liberat à quibus suscipitur. 292.b
Christus à decoro & opportunitate aberrauit nũquam. 185.c
Christus lux & veritas Patris. 20
Christus duplici altari descriptus. 390.c
Et quomodo. ibid.
Christus quà homo Patrem adorat. 190.b
Christus institutionis legalis finis. 268.c
Plenitudo legis & Prophetarum. ibid.
Circuncisio quæ fieri solebat octaua die quibus conueniat. 433.c
Circuncisio legalis mortem non destruit. 434.d
Circuncisio spiritalis quæ? 431.b.c
Ciborum & deliciarum loco quid Christo fuerit. 196.c
Christus ex semine Dauidis secundũ carnẽ. 185.d
Circuncisio spiritalis quomodo honori sabbati præualeat. 438.c
Circuncisio vtiliter facta etiam in sabbato. 439.b
Circuncisionis spiritalis vis & ratio quibus malis liberet. 437.a
Circuncisio quando fuerit. 891.d
Circuncisio cui data. 430.b.c.d
Columbæ specie visus Spiritus sanctus. 127.a
Et cur? ibid.
Comparatio vnigeniti cum sole. 88.a.b
Comparatio mentis cum ferreo instrumento. 2
Compositio nulla in Deum cadit. 74.c
Conceptus puerilis & humi repens quorundam Iudæorum. 502.c
Conscientia quid. 1011.d
Eius effectus. ibid.
Consubstantialitatis ratio in humanis & diuinis. 34. 35
Consubstantialitatis ratio in diuinis. 22
Contemplationes per ligna figuratæ. 2
Contemptus Dei mala res & summum piaculum. 517.c
Conuersationis sanctę typus quis. 281.c
Conuersio per fidem non inutilis futura. 327.c
Corinthiis traditam cœlitus gratiam. 794.d
Cornelius à quo didicerit eum qui sit baptizatũs à Deo saluari. 73.a
Corporis Christi participationis cum cera comparatio. 364.c.365.a.863.b
Corpus Ioannis Baptistæ cadauer appellatum. 143.b.c
Coturnicum vis Israëlitis promissa à quo & quo tempore. 316.c.317.a.b
Corpus animæ indumentum. 431.a.b
Coturnicum abundantia quid significet. 317.a
Coturnices castra operuisse. ibid.c
Creata esse omnia à Patre per filium & sanctum Spiritum. 87.c
Cunctatio in rebus vtilibus damnosa. 130.a
Creatum omne quomodo Deus eranscendat. 504.a
Crux signum Iudæis Deum verum esse Christum. 519.c
Cupiditatis monumentum quid. 315.a.c.316.a
Cyrum in Babylonem expeditionem suscepisse. 671.c

D.

Dæmones credere & contremiscere. 580.b
Dæmoniaca Græcorum sapientia. 405.c
Dæmon mali auctor. 560.d
Dęmonum potestas quando euersa. 386.c
Damnatorum turba ignobilis. 82.a
Dan & Bersabee Iudęorum regionis fines. 1094.a
Daniel à crudelitate leonum ereptus. 83.b
Danielis visio horribilis. 172.b
Dathan & Abiron aduersus Mosis principatum seditionem excitarunt. 457.a
Eorum supplicium. ibid.b
Vnde manauit. ibid.
Dauidem Christum nuncupari. 403.b
Cur & à quibus? ibid.
Dauidem eiusque comites propositionis panes attigisse quid significet. 390.a.b
Dauid ex tribu Iuda oriundus. 185.d
Dauid quomodo locum impleuisse significatur eorum qui seruati sunt ex Israël. 390.b
Dei cognitio in quo sita. 692.b
Dei hostis quisnam? 55
Deliciarum spiritalis modus quis? 827.c
Denarius numerus perfectissimus in scriptura. 356.c
Deo vni proprium est non peccare. 32
Deo resistere periculi plenum. 149.d
Desuper particula quid significet. 503.b
Desursum quid? ibid.
Deuteronomium recapitulatio quædam est librorum Mosis. 265.d
Diabolica fraus quomodo superanda. 325.c
Diabolicæ tyrannidis tentationes per quid adumbratæ. 386.c
Diabolus impietatis Iudaicæ auctor simul & adiutor. 1012.c
Diaboli epulæ quæ. 43
Diabolicæ malitiæ forma in Cain expressa. 562.c
Diabolicæ voluntatis minister diabolus appellatur. 395.a
Diaboli filius Iudas. 738.d
Diaboli fraude humanitas arefacta. 180.d
Diaboli tyrannis per quid euerti debuerit. 740.c
Diaboli arte structam Christo mortem. 538.c
Diaboli vis à quo & quomodo euersa. 389.b
Diaboli inuidia quæ? 86.a.b
Diaboli laqueus. 43

Index

Diaboli tyrannis quando ruere cœperit. 559.e
Diabolus amans falsi. 448.c
Mendax & mentientium pater. ibid.
Diabolum nihil in Christo sibi vendicasse. 815.b
Diabolũ quid ex cœlestibus nulis expulit. 507.a
Diabolus omnis malitiæ parens. 564.c
Dies aduentus Christi. 678.b
Dij cur nuncupemur. 95.d
Dilatio in quærendis bonis mala. 130.a
Discipuli quomodo extra mundum. 1008.b
Discipulos panes dicit. 357.d
Ad cuius similitudinem. ibid.
Dispensationis singularis & Deo dignæ patientiæ opus. 715.b
Diuina manus omnem locũ complectitur. 76.d
Diuina vis & operatio per eadem similis nulli inesse potest nisi sit ipse Deus. 253.b
Diuinarũ personarum nõ esse maius & minus. 27
Diuini geniminis cum igne comparatio. 128.b
Docendi ratio optima quæ. 508.b
Doctoris virtus, quę. 148.b
Doctor legis quomodo ad sequendum Deum impulsus. 834.d
Doctoris munus. 129.a.b
Doctrinam subtiliorem ab indoctis condemnari. 373.d
Doctrina Christiana quæ. 2
Doctrinæ cõparatio cum simila oleo macerata. 5
Doctrinæ confusio in hæreticis. 54

E.

Ecclesia Christi dogmatum rectitudine in primis gloriatur. 784.e.785.a
Ecclesia primogenitorum quæ? 540.e
Ecclesia sancta mensa appellatur. 357.c
Ecclesia primogenitorũ paradisi appellatio. 763.e
Ecclesia gentium per Christum excitata. 540.d
Ecclesia Christi corpus nuncupata. 999.a.b
Ecclesiæ pretiosa mẽbra atque dignissima. 994.e
Ecclesiæ corpus duorum corporum coitione ad vnius perfecti constitutionem euectum. 997.c
Ecclesiæ gloria nunquam cessabit. 540.d
Egestas tristis & auribus carens. 4.5
Eldad & Moldad LXX seniorum duo. 1100.d
Elias ab Iudæis expectatus. 476.d
Emmanuel quomodo typicè ostensus. 387.e
Ephraim quid in scriptura. 693.d
Epulæ diaboli quæ. 43
Esaias reliquias Israëlitarum quid appellet. 390.b
Esaü libero Patre natus. 543.c
Esaü seruilem animum prauitate morum præ se tulit. 543.c
Euangelici cultus vis & ratio. 880.e
Euangelica prædicatio fœdus pacis. 651.b
Euangelica doctrina supernę beneuolentiæ radix. 875.b
Euangelica doctrina plenissimam benedictionem inuehit. 138.a
Euangelicæ doctrinæ legem quid parturiat? 1018.e
Euangelica conuersatio in Abrahamo figurata. 891.a
Euangelicæ prædicationis cibus quis? 437.c
Euangeliorum scopus. 877.c
Euangelistarum in scribendo solertia mirabilis 8
Euangelistarum mens quę. 7
Euangelium Ioannis omnem admirationem superare. 8
Euangelium Ioannis opus magnum & arduum. 5
Eulogiæ à manna distinctio. 364.a
Eulogiæ mysticæ effectus. 666.a
Eulogię mysticæ effectus. 975.a
Eulogię mysticæ imago. 1074.c
Eulogiâ mysticâ Christus nobiscum vnitur. 1001.e
Eulogiæ mysticæ vis vnde nobis prodiit. 1074.c
Eulogia à Christo promissa. 314.c
In quo consistat. ibid.
Eius effectus. ibid.
Eulogiæ mysticæ vis. 861.d
Eunomianorum error quis. 29
Eunomij opinio de filio Dei. 30
Eunomius Dei hostis. ibid.
Exterminator quis? 362.c
Ezechias Hierosolymorum Rex sapiens ac bonus. 81.e
Ezechias Rex Hierusalem quomodo Assyriorum obsidentium impetus eluserit. 456.d.e

F.

Fetum animadersionis signum. 432.d
Fidei confessio Deo exhibenda. 685.d
Fidei confessio mater & conciliatrix vitæ. 682.c
Fidei in filium habitæ præmium. 341.a
Fidei species duplex. 687.e
Fidei descriptio. 762.d
Fidei simplicis effectus. 391.b
Fidei habendæ modus. 135.b
Fideles Israëlitis superiores. 92.c
Fides quo pretio remuneranda. 89.c
Fides iter & ianua ad vitam. 349
Fides quomodo in Regulo operetur. 204.d
Fides fundamentum pietatis. 423.a
Fides quibus rebus comparetur. 146.a
Fides vniformis admirabilis & pretiosa res. 535.b
Fides est in filium. 25
Fides ingens bonum & quando. 689.d
Fidem in quem sit. 630.d.e.& seq.
Filiationis significatio. 24
Filij appellationes diuersæ. 46
Filij Dei quomodo appellemur. 93.b.97.a
Filium volentem simul & inuitum mortem pertulisse, quomodo sit intelligendum. 339.a
Filius character Patris, pater velut archetypus filij. 46
Filius quomodo hæres bonorum Patris. 170.c
Filius quomodo sit in Patre. 12
Filius lux & veritas Patris. 18
Filius imago & character Patris. 21
Filius ianua quæ in Patris cognitionem ducit. 515.c
Filius quomodo in Patre. 28
Filius sæculis antiquior, nõ in tempore genitus. 11
Flores spiritales quid. 587.a
Fœminarum animi qui. 183.b
Fœnum quid denotet? 281.a
Foras quid significet. 528.b.c.d.& seq.

G.

Gabriel corporis dominici structuram Spiritui sancto tribuit. 366.e
Galilæam Iudeæ finitimam ad Aquilonem positam. 397.a
Quid ea significetur. ibid.b.c
Galilæi cur & quomodo suscipiant Iesum. 202.a
Galilæi ad Philippum accedebant tanquam Galilæus esset. 700.c
Eius metus. ibid.
Galilæ quomodo intelligẽdus sit Christus. 484.a

Gamaliel. 641.c. 642.a
Garizim mons benedictionis locus adorationis secundum quoidam. 184.c
Gazophylacium quid. 497.a
Generationis diuinę ordo. 105. d.e
Gentes cur Christi inimicę. 395.d
Gentes execrationi habitę ab Israëlitis. 629.c
Gentes & Israëlitæ in vnum nouum hominem ædificati. 754.a
Gentibus quomodo cognitus Christus. 665.a
Gentiles molles & ad obsequium faciles. 603.b
Gentiles in Iudæorum locum ad Christum adductos. 327.b
Eulogiæ factos esse participes. ibid.
Gentilibus quis fuit purgationis modus. 870.d.e
Gentium fides quomodo significata. 390.b
Gentibus institutus pædagogus quis? 656.b
Gentium greges Israëli admiscentur. ibid.
Gentium vocationis typus, 601.c
Gentium multitudinem congregatum iri cum iis qui conuertentur ex Israël. 656.e
Gloriæ Sanctorum ab vnigeniti gloria discrimen. 97. d
Gomorrhæ vua acerba. 785.b
Græcis sapientibus subsannandi occasio quomodo sublata. 1013.b
Græci, Iudæi, Scythæ, barbari vnum facti. 643.a
Græcorum amentia. 459.d.e. & seq.
Græcorum fraudes à quibus reuincendæ. 452.e
Græcorum errores Iudæi Ecclesiæ placitis admiscent. 588.d
Græcorum curiositatis expertes sancti. 658.e
Græcorum mendacium. 497.c
Græcorum prouerbium. 333.a
Græcorum mores à Iudaicis non diuersi. 700.c
Græcorum accessio ad fidem primitiarum loco facta. 700.d
Græcorum sapientia dęmoniaca. 405.e
Gratiæ iactura quomodo Iudæis portendatur. 177.c
Gratiarum distributio. 99.b

H.

HÆresis diaboli laqueus. 43
Hæreticæ nugacitatis inanitas describitur à Propheta Osee. 4
Hęreticorum appellationes diuersæ. 29
Hæreticorum vana aduersus vnigenitum calumnia. 47
Hęreticos diuinorum dogmatum rationem peruertere. 86. d
Hæreticorum commentum. 56
Hæreticus Christi hostis. 152.d
Helias è cœlo ignem deduxit. 628.c
Helias Propheta. 280.e
Hieremias Propheta cur Iudæos defleat. 1014.e
Hieremias ab eunucho è lacu eductus. 83.a
Quid ei mercedis. ibid.
Hieremiæ Prophetiis refragãtes Azarias & Osee. 244. c
Hieremiæ gloriæ quis aduersatus sit. 646
Hiericho vrbs sabbato capta. 609.b
A quo. ibid.
Hierichuntis inexpugnabiles muri quomodo corruere. 360.a
Hierichuntis obsidio Iosue duce. 212.b
Hierichuntis mœnia quomodo subruta. 389 b
Hierichuntis murorum excidij, cum euersa diaboli tyrannide comparatio. 389.b
Hieroboam filius Nabath Samariam quando occupauit. 182.a
Hieroboam domus in peccatis. 595.c
Hierosolymitæ nonnulli quo argumento Iesum crederent Deum secundum naturam. 451.b
Hierosolymis non sine causa Christum migrare. 268. c
Hierosolymitas reliquæ Iudæorum multitudini dissentaneа locutos. 444.a. 445.d
Hierosolymitarum animus ad credendum quomodo adducatur. 446.a
Hierosolymis notum interficiendi Christi consilium. 444.a
Hierosolymitanus populus ab Angelo seruatus. 456. d. e
Hierosolymitani templi situs. 396. & seq.
Hierosolymis excessura Euangelica prædicatio. 177.d
Hierosolymam cur ascendit Christus. 404. b
Hierusalem cœlestis via. 808.d.e
Hierusalē ingratā cur aduersatus Christus. 303. d
Meretricem & adulteram appellatam ibid.
Hierusalem ciuitas sancta ab Assyriis obsessa. 456.c
Hierusalem supercelestis primogenitorum Ecclesia mater nostra. 540.e
Hierusalem à Romanis diruta. 692.a
Hierusalem incredulorum nutrix. 380. b
Hierusalem ingratorum Iudæorum mater à quo valere iussa. 467. b
Hierusalem à quo illuminatur. 71.b
Hierusalem serua. 433.e
Hierusalem opulenta à quibus videnda, & non. 465.c. 466.a.
Hierusalem cœlestis quæ. 428.a
Per hircos quid significatum. 540.a
Homicidæ lex. 1041.b
Hominis definitio. 582.e
Hominis definitio. 963.e
Quid in ea sumatur. ibid.
Hominis descriptio. 338.d
Hominis fabricatione Deum lætari. 84.e
Homines qua ratione adducantur ad Christum. 340. b
Hominum terrenorum discrimen à Deo infinitum. 165. a.b
Homo quomodo factus à Deo. 94.e
Homo Christi, impietate summa dicitur. 632.c
Homo diuinæ sapientiæ particeps, &c. 53
Honor parẽtibus debitus qualis esse debeat. 135.e
Horarum potestatires humanas subiacere secundum quos? 455.a
Absurditates ex ea sententia consequentes. ibid. & seq.
Eiusdem refutatio. ibid. & seq.
Hospitalitas commendatur. 284.a.b
Humanitas sponsæ vocabulo designata. 137.a
Humanum genus quis & à quo seruari potuerit. 18
Humilitatis habitus quomodo apparuit in Deo. 186. a
Humiliationis in Filio ratio. 21
Hymenæus & Alexander circa fidem naufragium fecerunt. 984.e
Hypostasis ratione distinctus à Patre filius. 17.

I.

IAcobi puteus vbi situs. 885.c
Iairi filia à Deo excitata. 1098.d
Ianua mortis aperta & spatiosa. 45

Iesum olim libere ambulasse in mediis Iudæis. 693. c
Quomodo. ibid.
Iesum alterum Hierichuntem sabbato cepisse, nec religioni duxisse. 609. b
Iesus filius Naue explorator terræ promissionis. 581. c
Iezabel à quo occisus. 396. a
Cuius filius? ibid.
Ignis & caloris cum Patre & filio cõparatio. 12
Ignis quomodo notitiam diuinitatis dederit. 80. b
Illuminationis fructus quis. 88. c
Imago exacta quæ. 12
Imminutio in Deum non cadit. 27
Incarnationis sermo. 94. c
Incarnationis mysterium occultum esse vult Christus. 282. d
Incarnationis causa vna vera & generalis. 819
A quo exposita. ibid. c
Incarnationis dispensatio propter quos facta. 89. a
Incarnationis altitudo vbi nota & quibus signis. 838. c. d
Incarnationis mysterio iniurius, veritatis hostis. 526. a
Incarnationis mysterium quomodo delineatum. 1270
Incarnationis mysterium quo verbo significatum. 904. b
Incarnationis mysterium quomodo delineatum. 151. e
Incarnationis mysterium Iudæi ignorabãt. 237. b
Incarnationis mysterium sapientia. 124. c
Incredulitatis merces, quæ. 280. a
Incredulitatis stipendium quod? 436. d
Incredulus in seipsum iudicium fert. 154. c
Infantes quorumnam typus. 698. d
Inuoluntariam mortem fuisse Christo, quomodo sit intelligendum. 332. b
Ioanam filius Care. 244. c
Ioanan & Azarias ex Iudæa in Ægyptum fugerunt cur. ibid.
B. Ioannes Christus habitus. 63
B. Ioannes Iudæus. 967. b
B. Ioannes omni laude ac commendatione maior. 62
Ioannis cum hortulano comparatio. 14
Ioannes lucerna quæ in tabernaculo extra velum lucebat. 356. b
Ioannis Euangelium omnem admirationem superare. 8
Et cur. ibid.
Ioannis Euangelium opus magnum & arduum. 5
B Ioannes diuina voluntate ita appellatus. 62
B. Ioannes Baptista ante ortum Prophetæ. 125. b. c
Ioannis aduentum sanctorum Apostolorum prædicationem sequi. 556. e
Ionę Prophetæ signum quodnam fuerit? 519. e
Ioram filius Ochoziæ. 595. e
Iordane traiecto circumcisus populus. 456. c
Iosaphat filius Namessi in regem Israël vnctus. 396. a
Ioseph ab Arimathæa. 1075
Doctrina Christi persuasus. ibid.
Ioseph in seruum venundatus. 543. b
Ioseph Iudæorum historicus. 517. b
Iosue mortuo Mose populi dux suffectus est. 435. c. 436. a
Iosue mandaris datam esse Israëli terram promissionis in sortem. 425. a
Cuius id sit typus. ibid.
Iosue monumento petrini appositi cultri. 438. c
Iosue quosnam circuncidit. 436. c
Isaac figura Christi. 891. c
Isaac Abrahami filius liber ex libera natus. 433. c
Iosue Iudaici populi Dux quando constitutus. 322. d
Ira Dei quæ. 175. a
Pro punitione accepta. ibid.
Isaac Christi typus. 584. a
Ismael Abrahami filius ex ancilla Agar. 433. c
Quando circunciſus. ibid.
Et cur? ibid.
Israeli cur non pepercerit Deus. 579. d
Israel quomodo spiritali circuncisione saluatus. 414. c
Israël quomodo ex Ægypto eductum se cognouit. 317. c
Israël in figuris Mosaïcis mortuus & in vmbra literę defossus. 621. d
Israël condemnatur ex Samaritanorum facilitate. 201. a
Israël in Assyriam translatus. 548. b
Quo? ibid.
Israelitæ quando vitulum conflauerint. 404. c
Israel iure punitus. 273. b
Israelis cultus legalis quodãmodo terrenus, 562. e
Israelitis iussum vt in montem Seïr ascenderent. 388. d
Ad quid. ibid.
Israel Cæsaris Imperio se mancipauit. 1055. c
Israel intempestiuo metu perculsus. 591. a
Israelis peccatum & iudicium. 90. d
Israel rex appellatur Christus. 697. c
Et cur. ibid.
Israelitarum genus in magnam multitudinẽ propagatum. 82. a
Israelitæ in peculiarem Dei sortẽ adscripti. 89. d
Israëlitarum non modo, sed & aliorum aduocatus est Christus. 967. b. c
Israelitis superiores fideles. 92. c
Israelem suopte iudicio condemnatum. 286. c
Israelitæ quando Assyriis seruierint. 538. a
Quando Babylonijs. ibid.
Israelitarum ab aliis discrimen. 286. b
Israelitæ cur flerent in deserto. 278
Israelitarum fastus impius. 1005. d
Israelitæ quomodo ad terram promissionis perrexerint. 384. b
Israelitis visus est Deus terribilis vindex. 780. c
Cur & quando? ibid.
Israelis regnum sibi arrogare accusatur Christus. 1036. c
Israelem octaua & duodecima die excidisse. 433. d
Quomodo & cur? ibid.
Quid eo significetur? ibid.
Israelitarum pœna non prematura. 404. a
Israelitæ quot annis Ægyptijs seruierint. 538. a
Ægrè tandem extracti. ibid.
Israelitæ peruersitatis vnde accusandi. 395. d. e
Israelitas execratos gentes. 629. c
Israelitis Moses internuncius. 881. a
Israel quomodo purgatus. 870. e
Israelitis amputatur voluntas viuendi extra legem

gem Mosaicam. 870.a
Israelitæ fide Deo adhæserunt. 736.d
Israelitici populi ductor quis? 388.c
Israelitæ à quo ex Ægyptiorum tyrannide liberati. 70.c
Israelitarum ex parte fides quomodo significata. 390.b
Israelitas cur præcedebat arca in deserto. 388.c.d
Iudæa magnam vim ferarum alebat. 1018.a
Iudæi quomodo puniendi. 572.a
Iudęi magnum quid de se ac superbum sentiebant. 541.a
Iudæi mentis inopes. 502.d
Iudæi in vltimis temporibus sanandi. 208.d
Iudęi imperitiæ Gręcorum vicini & affines. 406.a
Iudæi fideles rursus retro abierunt. 870.b
Iudæi suo ipsorum ore damnati. 636.d
Iudæi cur puniendi. 372.e. 373.a.b
Iudæi quando à gratia plane recesserint. 399.b
Iudæi quomodo Deum adorent. 185.c
Iudæi, Scythæ, barbari vnum facti. 693.a
Iudæi sanguinarij homicidæ & iniquissimi iudices. 545.d
Iudæi quare interficiendum Iesum quærebant. 223.b
Iudæi Arianis meliores. 669.a
Iudæi ingratissimi. 908.a
Iudæi infelices. 588.d
Iudæi sine causa sabbati & legis violationē Christo obiecere. 515.b
Iudæis præstare alienigenas obediendi facultate. 205.c
Iudæis salutarem doctrinam quamuis indignis impertitus est Deus. 511.e.512.a.b
Iudæi nullo modo filij Abrahæ similes. 563.c
Iudæi incarnationis dispensationem non intellexere. 143.b
Iudæis nullam esse relictam vitandi supplicij rationem. 907.b
Iudæi increduli de sanctis locis exturbati. 140.b
Iudæi scripturarum ignari. 108.c. 109.a
Iudæi ob paralyticum sabbato sanatum Christum insectari. 221.b
Iudæis astipulari impium. 592.b
Iudæi Cano malitiæ similes. 562.c
Iudęis tenebras intulit Christus ab iis recedens. 518.c
Iudæis finitimi Cananæi. 457.e
Iudæis astipulantur execrandi veritatis hostes. 532.c
Iudæis familiare fuisse falsa prophetare. 449.d
Iudæis nullam dementiæ excusationem relinqui. 326.c
Iudæis cur non pepercerit Deus. 379.d
Iudæorum error stultissimus. 548.d
Iudæorum effrænatus animus. 213.c
Iudæorum acerba reprehensio. 553.b
Iudęorum lapsus. 89.d
Iudæorum animus inexplebili Christi interficiendi cupiditate ardens. 210.b
Iudæorum supercilium. 312.c
Iudæorum animus efferatus. 494.d
Iudæorum regio Galilææ contermina. 699.e
Iudæorum regio in partibus Australibus sita. 396.c
Iudęorum maioribus quomodo panis angelorum traditus. 351.c
Iudęorum peruersitas explodituꝛ. 209.e
Iudaicæ incredulitatis typus. 38b.b
Iudæorum mater Hierusalem. 536.e
Iudæorum Synagogæ mores qui. 403.e
Iudęorum zelus quis? 914.b
Iudęorum difficilis auditus per quid indicatus. 1018.c
Iudęorum audacia ardens & immanis. 586.d. 518.a
Iudæorum miseræ & puridæ ratiocinationes. 929.b
Iudęorum animi tenebris obsiti. 518.b
Iudæorum religione relicta Christus vbi commoretur. 405.c
Iudæorum vi & potestate non traditus neci Christus. 498.e
Iudæorum stupor. 494.b
Iudæorum populus palmite significatus. 869.e
Iudæorum lubricæ aures à Deo curatæ. 235
Iudæorum amentia à Christo repressa. 529.d
Iudæorum ductores dementissimi. 513.a
Iudæorum populus mendax & impius. 574.c
Iudæorum animus ad crudelitatem magis ac magis inflammatus. 213.c
Iudæorum consilium sanctis Prophetis non ignorum. 615.c
Iudæorum animus ad quoduis facinus præceps. 1035.c
Iudæorum stultissima opinio. 508.a
Iudæorum improuidam mentem quid deceperit, quo minus Christū Dei filiū agnoscerēt. 47.b
Iudęorum coniuratio in Christum quomodo compressa. 478.b
Iudæorum stuporem merito demiratur Euangelista. 515.b
Iudæorum & Samaritanorum comparatio. 101.d
Iudęorum patrē alium esse à sancto Abrahā. 551.a
Iudæorum insciitia reiecta. 513.d
Iudæorum duritiam Samaritanorum facilitas arguit. 195.a
Iudęorum clades. 517.b
Iudæorum populus ex semine Abrahæ prognatus. 545.b
Iudæorum cor durum & infractum. 520.b
Iudæorum populus obstinatissimus. 32
Iudæorum inicitia. 335.e
Iudæos ob miracula Christi scandalizatos. 525.e
Iudæos multa bella mala ac magna mansisse. 517.b
Iudæos signum resurrectionis vehementer formidasse. 520.a
Iudæos nunquam in potestate Christum habituros, si noluisset ipse. 669.b
Iudæus μετανοῶν. 1023.b
Iudæos temere condemnasse Christum. 512.c
Iudæos grauia quæque passuros. 517.a
Iudęos duplicis criminis reos. 716.c
Iudæos non capere Dei sermones. 545.e
Iudæus ad percipiendum regnis & veternosus. 362.b
Iudæos inquinari quouis modo lex vetabat. 179.c.d
Iudęos blasphemis verbis vsos. 516.d
Iudæos nihil non boni repudiasse. 211.d
Iudæos quæstui tantummodo studere. 138.b
Iudæos non in solum Filium peccasse. 232.233
Iosue filius Naue Israelitarum regnum obtinuit. 212.a
Iudęus arrogans. 449.e
Iudaicę vecordię sectatoribus quid futurū. 466.b

Iudaicis moribus innutriti Apostoli. 291.c
Iudaicum supercilium quid destruat. 1005.d
Iudaici furoris cessatura nunquam audacia. 911.d
Iudaica superbia quomodo abolita. 1026.d
Iudaismo tenacius adhæsisse quosdam verisimile. 480. b
Iudicium Filio tradit Pater. 225. d
Iudas quare arguatur. 696.d
Iudas Galilæus & Theudas ad defectionem populum post se traxerunt. 642.d
Diaboli laqueis implicitus. ibid.
Iudas vilis & venalis. 876.c
Iudicare quid sit. 225.c
Iudicij dies quæ? 12
Iustorum animæ ad supernam ciuitatem transcendunt. 540 d

L.

LAchrymas fudisse Christum. 636
Et cur. ibid.
Lætitia salutaris quid? 1005.b
Lazari resurrectio generalis resurrectionis figura. 690. a
Lazarum mortuum prædixit Deus. 529.c
Lazarus vnde oriundus. ibid.
Lazarus Marię & Marthæ frater. 677 c
Cuius rei symbolum. ibid.
Lazarus post mortem ab Angelis in sinum Abrahæ deportatus. 106.c
Lazarus à mortuis excitatus. 85.d
Legalis disciplina quibus constet. 317.c
Legale præceptũ quid, & quomodo significet. 1
Legalis cultus per Euangelicam doctrinam repressus. 189. b
Legalis obseruatio vana. 873.a
Quomodo simus ab ea purgati. ibid.
Legalis cultus typi quando cessarunt. 322. b
Legales vmbræ quando intempestiuæ. 318.c
Legalis institutionis finis quis. 268.c
Legali & typico cultu potior est salus per fidem. 309. b
Legem spiritus impediunt carnis cupiditates. 811. b
Legem magna in paruis præfiguraſſe. 371.c
Legis doctor quomodo, ad sequendum Deum impulsus. 834. d
Legibus nostris subiicere non debemus quæ supra nos sunt. 40
Legis vmbra in cultum spiritalem mutata. 191.a
Legis preuaricator cur haberetur Christus. 565.b
Legis custos quis? 240.d
Legis auctor quis? 481.d
Legis & gratiæ discrimen. 101.a
Legis transgressione iniuriam accipit Deus. 536. c
Leonis in sylua descriptio. 1041.d.e
Leuitæ & alij sacerdotes Iudæorum stultitiæ accusati. 110 a
Lex diuina ad libertatem nos reuocat. 314.b
Lex bonorum perfectionem non habet. 138.a
Lex bene agere Sabbatho non prohibet. 211. d
Lex nihil ad perfectum adduxit. 840.d
Lex eruditio ad virtutis exercitationem. 314.a
Libri Scripturæ sacræ paradisus spiritalis. 2
Loquendi genus humile Christum sæpiùs affectasse. 531.e

M.

MAgistri probi officium. 214.e
Magistri sapientis munus. 349.e
Magistrorum claritas auditorem promptiorem facit. 3-2.d
Majestas diuina omni humana mente & oratione maior. 8
Maius aut minus de quo dicantur. 336.c
Malorum auctor quis. 560. d
Manipuli arcę instar oblatus Deo ac patri filius. 355. e
Manna quando ab Israëlitis acceptum. 315.d
Manna cur in diem collectum. 316.a
Manna pro Christi imagine vel vmbra. 351.a,c.d
Manna mane depluisse. 317.e
Manna quot annis à Deo Iudæis suppeditatum Israëlitis. 314.d.322.e
Manna intellectuale. 319.d
Manna quid ab Eulogia mystica differat. 364.a
Manna verum Christus. 319.e
Manna die septima colligi non licuisse. 316.b
Manna in dupla mensura cur & quando collectum. 316.d
Manna quando tradi cessauit. 322.b
Margaritas porcorum pedibus obteri spiritus non sinit. 7
Maria & Martha cuius rei typi. 695.d.677.e
Maria Magdal. Dominum vnguento perfudit. 695 b
Eius promerita in Dominum multa. 676.b
Maria Magdal. dolore obruta ob quid. 685.a
Eadẽ Christi amans omnis metus expers. 1080.e
Quare non permissa Dei corpus tangere & quando. 1086.a.b
Quam causam afferat fraternæ mortis. 684.b
Maria Magd. intelligentior. 681.a
Martha feruentior ad necessaria obeunda. 681.a
Martha sapiẽtem seminat fidei confessionẽ. 684.a
Martha ministrabat Christi mensæ. 695.b
Martha quid denotet iuxta quosdã. 695 b. 677.e
Martha ex infirmitate in incredulitatem incidit. 687 e 688 a
Martha simplicior. 681. b
Mens omni sermone penetrabilior. 77.e
Mens hominis lucerna nuncupata. 66
de Merra quomodo versa in dulcem aqua. 359.e
Messias quid significet. 614.e
Mors quomodo intrauit in mundum. 86.a
Mosaica lex lustrationes & aspersiones constituebat. 536.b
Mosaici serpentis cum Filij exaltatione comparatio. 151.c
Mosaica scripta mysteriorũ Christi typus. 268.b
Mosaicorum librorum lectio quid in Pharisæis præstet. 260.e
Mosaica scripta Iudæos nihili facere. 138.b
Mosaicum scriptum ad perfectam lætitiam non sufficiebat. 137.e
Mosaica lex vmbram habens futurorum bonorum. 157.a
Mosaica lex inter sanctum & prophanum distinguebat. 897.e
Mosaicam legem à Christo seruatam. 241. e
Mosaica scripta Pharisæis apprimè nota. 635. b
Mosaica virga in serpentem versa. 359.d
In pristinum statum rediit. ibid.
Mosaicum præceptum quomodo intolerabilius noua lege. 154.b
Mosaicam ipsam legem à Iudæis conculcatam. 239. b
Mosaica lex non vana prorsus ac inutilis. 750.a

Mosaicum

Rerum & verborum in Ioannem.

Mosaicum præceptum damnationis ministerium, Saluatoris gratia ministerium iustitiæ. 102.c
Mosaicis typis non adhærendum. 534.c
Mosem meditationis ministerium solum contulisse. 320.a
Moses Israelitis Dei internuncius. 281.a
Moses Christi typus. 266.c
Moses non vni personæ creationem attribuit. 761. c
Moses præ cunctis Deo notus. 121.b
Moses reprehensus à Deo, cur? 280.a
Moses condemnatricis legis minister, 153 d
Moses mediator inter Israëlem & Deum. 93 a
Moses ipse Pharisæos accusabit licet eo maxime glorientur. 263
Moses quomodo Christi mysterium prædixerit. 264. d
Mosis ministerio præstabilior gratia à Deo inuecta. 154. c
Mosis lex quid præfigurauit. 214.b
Moses quomodo de suo spiritu auferre iussus. 170. a
Moses coturnicum copiam Israëlitis pollicetur. 316.c.317. a
Moses ad Pharaonem missus, 434 a
Quid facturus. ibidem.
Moses summis honoribus à Iudæis ornatus. 914. d
Moses cum Deo versabatur in monte. 404. c
Moses ad mortem quæsitus. 414.b
A quo. ibid.
Mosis conseruum faciunt Christum hæretici. 153. a
Moses cur sequendus. 623 b
Mosis mediatio quid differat à mediatione Christi. 266.c
Mosis libros quinque per panes quinque hordeaceos denotari. 183 c
Mosis mediatio Christi mediationis typus. 966
Mosis precibus mitigatus Deus Israëlitis parcit, & eos in terram promissionis præcedit. 405.b.c
Mosis & Prophetarum doctrinam præ nihilo à Iudæis duci. 617. c
Moses legalis institutionis magister. 267.a
Mundus quid? 829.c
Mundus per quid illuminetur. 90.b
Mundus in quo accusatus à B. Ioanne Euangelista. 89.d
Mundus ingrati animi postulatus. 88. d
Mundus quid significet. 507.d
Mundus ager. 297.c
Mysteriorum diuinorum explicatio difficilis. 4

N.

Naburę à quo & propter quid interfecti mentio. 595.b
Nain aduentans filium mulieris viduæ vnicum suscitauit Christus. 361.d
Et quomodo. ibid.e
Nathanael quomodo fidei confessionem fecit. 772. b
Quibus auditis verbis. ibid.
Nathanael ad fidem vocatus quomodo & quando. 133.c
Nathanael studiosissimus ac valde eruditus. 132. b
Nathanaelis fides à Christo confirmata. 134.c
Natura diuina omnis passionis expers. 28
Natura creata quomodo ad res supernaturales vocetur. 91. d
Natura rerum quid contineat. 57
Natura hominum quando illuminata. 76.b
Naturæ renouatæ primitiæ quæ. 473.c
Natura diuina mente & oratione nostra superior. 53
Natura diuina supra exemplũ omne posita. 45.48
Natura diuina alterationis expers. 97.c
Naturam modò in melius, modò in peius ferri. 68
Nazareth prę teruehitur Christus in qua educatus perhibetur. 202.c
Nazareth locus educationis Christi, non natiuitatis. 477.d
Nazareth in Galilæa sita. ibid. & 483.b
Neophytis fidem tradere satius est quam altum sermonem & operosam expositionem. 149.c
Neophytis doctrina catecheseos ruminanda. 192. d
Neomenia nouum in Christo sæculum appellatur. 387.d
Neophytos qui intempestiue baptizati sint, sacris mensis non adhibendos. 144. c
Neomenia quid sit. 386.b
Nicodemus Iesum suspiciebat. ibid. & 482.a
Christum tamen veritus confiteri. 620. c
Cur? ibid.
Nicodemus vnus ex doctoribus & principibus Iudęorum. 245. a
Miraculorum testimonium certissime credebat. ibid.
Nicodemus ad fidem promptus. 145.b
Nicodemus animalis esse arguitur. 146.c
Nicodemus Mosaicis affixus legibus. 154.a
Nobiles apud Deum qui? 543.c
Noé seruatus à diluuio. 85.b
Nubes spiritales quæ. 103.a
Nuptiæ honorabiles. 136.c

O.

Obedientiâ Christi oues dignoscuntur. 665.c
Ochozias à quo occisus. 596.a
Ochozias filius Achab. 595.e
Oleum defæcatum quid significet. 250.b
Omnipotentiæ ratio in diuinis. 25
Opinio falsa de Christo apud Iudæos. 132.b
Opus à factore distinguitur. 86.c. 87.a.b

P.

Pacis vinculum quod? 944 d
Palestinorum mos. 700.b
Palmes quid significet. 869.e
Panes hordeacei quinque quid denotent. 283 c
Panum residuum quid denotet. 284. b
Paradisus spiritalis quinam sit. 2
Paralyticus à quot annis infirmus. 223.c
Paralyticus quomodo sanatus. 687.d
Paralyticum diuturno morbo Christũm liberasse. 521.a
Paralytici mente fuerunt Iudæi. 264.c
Paralyticus ante tempus ex lege perfectum sanatus quid significet. 207.b
Paralyticus quando sanatus. 206.d
Paralyticus vbi sanatus. 617.b
Parentibus honor debitus qualis esse debeat. 135.c
Parentes naturali amore victi filios molestos quãdoque ferunt. 222.b
Pascha verum quorumnam sit. 693 c
Pascha quando & cur eo tempore factum. 457.c

Passionem cur voluntariam filius facit. 333.e
Passio quodammodo Christo inuoluntaria. 331.c
Pastores perditarum ouium rei. 444 c
Pater agricola dictus. 858.b. & seq.
Pater quomodo in filio. 32
Paternitatis nomen vnde habeat Deus. 24
Patrem cooperari filio & filium Patri. 340
Patris & filij cum igne & calore comparatio. 11
Patris & filij cum solis splendore comparatio. 46
Paulo quomodo Christus ineisset. 789. b
Paulus Athenis. 793 c
Paulus ad imitationem sui fideles sæpius inuitat. 874.a
Paulus vas electionis à quo dictus. 389 c
Paulus quomodo plagarum acerbitatem mitigarit. 905.c
A quo cæsus. ibid.
Paulus Mercurius habitus. 1072.c
Peccatoribus non solum in futurum iudicium reseruari supplicium, sed eos in hoc mundo sæpe puniri. 210.d
Peccatum per serpentem significatum. 151.c
Pentateuchus Mosis. 285. b
Per quid significatus. ibid.
Petræ nomine Dei verbum significatum. 436.a.b
Petri negationis radix. 1023. c
B. Petri confessio. 1009
Vbi facta. ibid.
Petri gladium stringentis scopus à lege non alienus. 1017.b
Petri animum ad pietatē magis ac magis inflammatum. 722.a
Petro ænigmatice subindicatur quid ipsi euenturum sit. 757.a.b. & seq.
Petrus concutitur. 760 b
Petrus sanctorum Apostolorum princeps 1064.c
Petrus cæteris fugientibus Christo adhæret. 1021.d
Petrus cur ita vocatus. 131.d
Petrus cur Christum interroget. 754.c. 755.a. & seq.
Petrus passionis ignominiam, non passionis bonum spectauit. 1019.b
Pharao Ægyptiorum tyrannus ad quem Moses missus. 434. a
Pharao exasperatus Israël insequebatur. 272. b
Pharao iugum imposuit Israëlitis. 535.c
Pharao Ægypti tyrannus. 90.a
Pharao iure punitus. 273.b
Pharao iugum imposuit Iudæis in Ægypto degentibus. 743. c
Orandi tēpus eis laborū assiduitate abstulit. ibid.
Pharisæorum malum consilium. 611.b
Pharisæi hebetes, tardi, & indociles. 487.a
Acuti ad malum & in recte faciendo rudes & imperiti. ibid.
Pharisaicæ conuersationis reprehensio. 624.a
Pharisęi irrident miraculum in cæde factū. 635.c
Pharisæi Christi reprehensionibus grauiter perstricti. 451.b
Phatisæi libidine imperandi prurientes. 640. b
Pharisæos insanire cæcus ostendit. 619. c
Pharisæorum sanguinaria audacia. 462 c
Pharisæi miseri & insolentes. 611. c
Pharisæis Iudæorū principatus auferēdus. 651.b
Pharisæus arrogans & duræ ceruicis. 379.c
Pharisæorum mens adulterina. 627.c
Pharisæos Dei verbum non habere manens in ipsis. 254.c
Pharisæi ad omnem malitiam expediti. 251.c
Pharisæos cædis occasionem Iesum quærere. 443 c
Pharisæorum imperitia. 251.d
Pharisæos Mosem ipsum offendere. 263.e
Pharisæorum turbam in se commotam Christus animaduertit. 261.b.c
Et quomodo. ibid.
Pharisæos quò temulentię ac furoris diuenturos viderit Christus. 655.c
Pharisæorum criminationem artificiosè præteruertit Christus. 244.a
Pharisæorum arrogantia Deo inimica. 476.c
Pharisæorum turba qualis? 110.a
Pharisæos à recti studio facilè deerrare. 249.a
Pharisæi ad exactam de Christo narrationem B. Ioannem Baptistam non sine numine prouocant. 158.c
Pharisæi cæcum ejciunt. 630.a
Quid eo significatum. ibid.
Pharisæi Christo seruatori insidiantur. 634.e
Pharisæorum peruicacia & incredulitas. 614 d
Pharisæorum supercilium. 444.c
Philippus eiusdem animi quo alij discipuli.
Philippus discendi cupidus. 774.b
Pietatis fundamentum quod. 443.a
Pilati præfractum animū sibi non ignotum ostendit Christus. 1039.d
Pilatiin Christum audacia cur excusatione carere videatur. 1038.e
Pilati mens Christum flagellantis. 1043.b.c
Pilato metum auget crimen Iudæorum. 1052.e
Pilati grauissimum peccatum. 1037.d
Pilatum Iudæorum nequitiam magnopere abhorruisse. 854.e
Pilatus etiam nolens Iudæorum clamoribus victus. 1053.e
Pilatus gloriam Dei fateri coactus. 1039.b
Pilatus à Iudęis quid rogatus. 1036.a
Pilatus Romanorum Imperatorū vindex. 1052.e
Pilatus incredibilem audaciam Iudæis exprobrat. 649.a
Pilatus veretur Christum morte afficere. 1053 d
Pilatus Christo veritatem in crimen vertit. 1037.a
Pilatus Idolorum cultor. 1050.b
Pilatus Iudæę Præses 1040.c
Pisciculi duo quid denotent. 283.c
Pontificalis tuba quid? 389.b
Prædicatio per ferrum messoris figurata. 199.c
Præputium quando fuerit. 891.d
Precandi forma ac typus. 946.c
Principij significationes diuersæ. 13
Principio nihil antiquius. 10
Propositio mensæ quid significet. 290 a
Propositionis panes sanctissimus cibus. 390.a
Propositionis panibus solis sacerdotibus vesci licitum. ibid.
Prophetæ nubes spiritales appellati. 103.a
Prophetæ quinā dicerentur apud Iudæos. 612.a
Prophera quomodo appelletur Dei Filius. 661.c
Prophetarum ab ordine Christus quid differat. 167.b.c
Prophetarum falsorum hypocrisis. 646.a
Prophetarum testimonia de vita Christi. 109.c
Prophetarum impiorum sermo qualis. 641.d
Proselytus non temerè ad sacerdotium promouendus. 192.c
de Purificatione quæstio à Ioannis Discipulis

cum Iudæo exorta. 175.d
Purpurea vestis cuiusnam typus. 1044

Q.

QVantitatis ratio nulla in diuinis. 25
Quomodo quidque factum sit, non est in rebus diuinis curiosius inquirendum. 358.c. & seq.

R.

RApsaces Assyriorum Dux. 456.d
Redéptionis siue instaurationis modi. 819.e
Regeneratio per Spiritum explicatur. 147.a.b
Regnum cœlorum datio sancti Spiritus. 474.c
Reguli animus qualis. 204.a
Regum imaginem ludibrio habere, reges ipsos contemnere est. 228.a
Reliquiæ Israëlitarum. 390.b
Resurgere ad pœnam & ad supplicia ipsa morte acerbius. 354.e
Resurrectio mortem sequi debet necessario. 387.c
Resurrectionẽ mortuorũ bonos exhilarare. 81.d
Resurrectionis signum magnum. 520.b
Romanis amicos sese profitebantur Iudæi. 1038.b
Romani Hierosolymam cœperunt. 691.a
Romani à Iudæis metuebantur. 691.e
Romanorũ in potestatem Iudæos venisse. 691.c
Romanorum imperio addicti Iudęi. 1056
Romanorum Prætoribus traditus Christus. 1034.a
Romanorum imperio traditi Iudæi. 1034.a
Quam graue illorum in alios bellum. ibid.
Romanorum leges innocentem occidi vetant. 1046.d
Ros quid significet. 318.a

S.

SAbbaticum otium peccati cessationem includit non virtutis. 439.c
Sabbatismum alium sperari. 417.d 419.b
Sabbati honori spiritalis circuncisio quomodo præualeat. 438.e
Sabbatum violatum cur ægre ferrent Iudæi. 617
Sabbati honorem à Christo nequaquam esse violatum. 215
Sabbatismi modus. 464.e. 416.b.c.d.e
Sabbati violandi ius penes Christum fuit. 210
Sabbatum quid denotet. 601.c
Sabbati die lutum esse factum Iudęi indignantur. 606.d.e
Sabbatum quid 209.a
In eo Christus hominem sanat, ibid.
Sabbato ligna colligens lapidibus obruitur. 416.c
Sabbato Deum misereri, 221. & seq.
Lex quid de Sabbato præsignaret. 493.d
Sabbato bene mereri licet. 212.d
Sabbato cessare quid significet. 413.e.414.416
Cur obseruata ista cessatio. ibid.
Sabellij opinio exploditur. 846.d
Sabellij dogma. 674.e
Sacerdotes in templo Sabbatum violabant sine crimine. 439.b
Sacerdotum munus quodnam sit. 1
Sacerdotibus solis per legem licuisse propositionis panibus vesci. 390.a
Saluatoris oratio nunquam non vmbra quadam tegitur. 399.a
Saluatoris sermo quam gratiam habuit. 131.e
Eius effectus. ibid.
Samaritana mulier difficilem obiectionem Christo proponit. 181.e
Salutis cognitio generalis salutis per Christum allatæ in Mosaicis libris tantum continetur. 317.c
Samariam incolentes quidam à Iacób genus ducebant. 182.a
Samaritani alienigenæ Babyloniorum colonia. 181.e
cum Samaritanis & alienigenis Christus conuersatur. 206.c.e
Samariam cur petiit Christus. 176.e
Samaritanos cur doceat Christus. 176.d
Samaritanorum pagus Iudææ vicinus. 1017.a
Samaritanus appellatur Christus. 568
Et cur. 569
Samaritanis assentiri Iudæis vetitum. 179.d
Samaritanos nescire quid adorent, Iudæos scire. 185.c
Samaritana mulier qualem se gesserit erga Christum. 192.a
Samaritanorum facilitas Iudæorum duritiem arguit. 195.a
Samaritani finitimam Iudæorum regionem habitabant. 181.e
Samaritanis cur non coëuntur Iudæi 569.a
Samaritanorum vrbem vno miraculo seruatam. 205.d
Samaritani Iudæorum vecordia videntur potiores. 595.d
Samaritani puritatem sibi falso arrogare soliti. 568.e
Samaritanorum & Iudęorum comparatio. 201.d
Samaritani inconsulta ratione Deum adorant. 185.c
Samaritani Iudæis patribus gloriari nitebantur. 182.a
Samaritanos quanta arte Christus alloquatur. 194.d
Samaritani vt regione sic insciti Iudæis finitimi. 184.d
Samaritanis insita fidei scintilla magnum excitat incendium. 193.a
Samaritanos misertus est Christus. 177.b
Samaritanus appellatur Christus. 274.a
Sameas quo tempore vixerit. 544.b
Quisnam fuit. ibid.
Sameas Elamita de corde suo eructat verba, non ex ore Domini. 188.
Sameas Ælamites diuinis sermonibus sua mendacia opponit. 646.d
Samuel cuiusnam filius. 82.d
Sancti per quid significati. 387.a
Sancti vt meri famuli in domo domini versantur. 96.a
Sanctificare pro quo sumptum. 989.c
Sancti quomodo lux sint. 74.c.e
Sanctorum sermo Græcanicę verbósitatis expers & simplex. 638.e
Sanctorum Euangelistarum mens quæ. 7
Sanctum quemlibet lucem vocari. 64
Quomodo sanctificatus Christus. 354.b
Sanctus sãcto Spiritus sãcti largitor nõ fuit. 169.d
Sanctificationis ratio à Patre ac Filio procedentis. 12
Sapientia Verbum. 73.e
In eo sapientia & scientiæ thesauros absconditos. 43
Sapientia in malignam animam non intrat. 51

Satanas in seipsum diuisus. 85.c
Satanę illusori illudendum. 1043.c
Satanas consilium in cor Iudæ proditoris iniecerat. 733 b
Satanas inuidiæ author. 561
Satanam aduersus Dei reprehensiones sustulisse ceruicem. 561.a
Satanas in adulterinum sensum mentes fidelium inducit. 684.b
Satanas aliorum dæmonum præses. 559.c
Satanas cuiusuis improbi pater merito dictus. 560.c
Satanas mali auctor. 560.d
Satanas Iudæorum improborum pater. 559.a
Diaboli filius. ibid.
Satanæ variæ ad decipiendum artes. 324.325
Satanas cur & vnde deturbatur. 561 b
Satanas quomodo expugnet hominis animam. 738.c
Scandalum pestis instar simpliciorum animos depascitur. 9
Scenopegiæ vera ianua quis? 402 c
Scenopegiæ veræ festum quomodo celebrādum. ibid d
Scribę & Pharisęi væcordes. 252 b
Scripturam diuinam non esse peccati ministram. 371.d
Seir mons Israëlitarum cum Amorrhæis pugnæ locus. 358 d
Sepphora filium ferro circuncidit. 435 d
Sepphora quid denotet? 434 e
Seraphim quomodo adstent Deo. 710.c
Sermonum vis ad explicandam diuinam maiestatem exilis ac ieiuna. 49
Sicut, quid in scripturis aliquādo significet. 226.e. & seq.
Siloë natatoria. 602.b
Siloë baptismi typus. ibid d
Similæ oleo maceratæ cum doctrina cōparatio. 5
Similitudo Dei ad quam factus erat homo, adulterata peccati incursu. 122.d
Sina monte quid significetur. 257.c.258
Sodomitarum vrbes quomodo conflagrarint. 18
Sol & splēdor cum Patre & Filio comparatur. 46
Spicæ spirituales quid. 387.a
Spiritus quibus reuelet. 7
Spiritus legem impediūt carnis cupiditates. 811.b
Spiritus à filio indiuisus quomodo. 368.b
Sponsus cœlestis ab ecclesia gentium lubenti animo susceptus. 137.d
Sursum & deorsum in scripturis quid sibi velint. 503.c
Synagoga Christi sectatoribus interdictum. 913.c
Synagoga Iudæorum sicut leo in sylua Christo seruatori facta. 1042.e
Synagogę principis filiam quomodo suscitauit Christus 361.d
Syrophœnissa mulier. 512.a
Syrophœnissa miserę filiæ misericordiam cum lachrymis petit. 176.c

T.

TAbernaculum quando excitatum. 386.c
Tabernaculorum festum quid nobis designet? 468.c
Tabernaculum cur in vna die statui iussum. 387 c
Templa Dei cur fumus nuncupati. 143.c
Templa Dei cur & quomodo dicamur. 474.d
Tempus in Christo nouum apparuisse. 386.b
Tempus quomodo depictum. 464.c 465.a
Tempus apud nos longum pro nihilo apud Deū habetur. 815.d
Tempus matutinum quo māna colligebatur quid significet. 318.d
Tenebrarum cum fumo comparatio. 290 d
Ternarij numeri explicatio. 137.b
Testari de seipso num à Lege vetitum. 487. d.c. 488 a & seqq.
Testimonia Prophetarum de via Christi. 109 c
Theudas & Iudas Galilæus ad defectionem populum traxerunt. 641.d
Thomę sermo qualis. 680.b
Thronus Dei quis? 15
Tiberiadis mare cur transiuit Christus. 271 c
Torrens quid denotet? 408.b
Trinitas consubstantialitatis ratione vna. 367.a
Trinitas in identitati substantiæ intelligitur. 19
Trinitatis ratio Israëli ad quod tempus incognita. 700 c
Trinitatis imperium vnum. 698.b
Trinitatis amplitudo quæ. 17
Tuba pontificalis quid 389.b
Typus bonorum spiritalium. 401.c
Typus vocationis gentium quis. 601.c

V.

VAdo, quid significet. 499.b.c. & sequent. 502.d.
Verbi appellationes diuersæ. 11
Veris descriptio elegans. 387.a
Eius cum salutis effectibus comparatio. ibid. b
Veritatis filij fumus & lucis proles. 227.b.c
Via Christi quæ? 109.c
Eius discrimen à via Mosis. ibid.
Testimonia Prophetarum de Deo. ibid.
Via Christi. 765.& seqq.
Victimæ intellectuales quid? 387.a
Virtutis radix quæ? 337.b.423.a
Vitæ fons quis sit 51
Viuificandi potestas cuinam congruat. 385. d
Vnigenitus secundum naturam vita. 173.b
Vnio corporalis cum Christo. 999 c
Vnigeniti cum sole comparatio. 88.a b
Vnigenitus omnium principium. 49
Vnio Filij cum Patre. 1000.c.1001
Vnitatis istius vinculum. 1002.a. 999.d
Voluntarium ac non voluntarium in Christo quid. 331.a

Z.

ZElus Iudæorum peruersus. 914 b

FINIS.

VARIÆ LECTIONES
COMMENT. S. CYRILLI
IN IOANNIS EVANGELIVM.

PAG. 1. B. 11. ὑ γὰ οἴμην δεῖν ἐλαχίζετο νομοθετήσειν τὰ κάλλιστα Θεὸς ἐπιλήσας ἐυὶ τῆ λαβεῖν ἡγεμό. χεῖρα δέν. ὅτι παῤ ἐμ. χῦ ὃ γραφ. ὅταν τι τῶν μὴ δοκεῖν τοῖς ὑψηλοτέροις ἢ χῦ νοεῖν τὸν αὐθεντ. ῥίψ. ἐπιχεῖ. τὸν ὕπνον αἰαγ. πῆς διλάβ. τε ἡ θεογν. παιδαγ. παῖδί. λόγ. ἡ σιωπὴν τοῖς εἰς μαθ. ἰσδοιν ἐλέσθαι τὴν ὠφελίμιον. i. non enim existimabat rectam legem à Deo positum iri, si statueret populorum duces impositâ ori manu, vt scriptum est, & præ metu temerè aggrediendi res sublimiores quam mens humana capiat, doctrinam tam necessariam iis qui ad pietatem ac Dei cognitionem erudiuntur amoliri, & silentium amplecti ad disciplinam venientibus adeò noxium. Quem locum in Græco exemplari corruptum ita restituimus, sed operarum incuriâ immutata fuit eius versio.

Pag. 24. D. 9. si δοκιμὴν vulgatò, ἐπὶ, sed Cyrillo cum antiqua versione conuenit, An experimentum, &c.

Pag. 96. D. 1. ἡ ὃ κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς αὐτὸν αἰακλεῖ παρέρχεται. Aliter catena in Ioannis Euangelium à Baltasare Corderio edita, εἰς ὃ αὐτὸν αἰακλεῖ παρέρχεται, & id quod commune est humanæ naturæ in personam Christi transit. Trapez. eandem nobiscum lectionem retinuit.

Pag. 113. B. 10. δ' ὃν emendauimus pro δ' ὧν.

Pag. 117. C. 4. αὐθεντότητος reposuimus cum in exemplari ad nos ex Vatic. transmisso corrupte legeretur αἰσθάτω.

Pag. 123. B. 9. πλοῦτα σοφίας Edit. LXX. παιδίας.

Pag. 442. B. 7. χῆμα emendauimus pro χίσμα.

Pag. 443. A. 1. θρασῦ ὃ παρὼν δίος ὅτιν. In exemplari corruptè legebatur, θρασὺς παρὼν δίος ἐτιμον.

Ibid. E. 7. πλωτῆτῳ cum vitiosè legeretur πλωτῆ ὃ

Pag. 444. A. 5. τὰ ὑλμάματα In Catena D. de Harlay Maclou. Episcopi in Ioannis Euangelium, ὃ πλυμα.

Pag. 445. A. 9. γὰ addidimus ex Catena Harl.

Ibid, C. 8. ἀπημφισμένως cum in exemplari esset ἀπημφισμένος.

Pag. 446. B. 1. προφερπεῖς emendatum pro θρφερπεῖς.

Pag. 448. A. 9. ἐξ ὧν ὅτι χρὴ μὰ πῖς. In Catena Corderiana legitur: ἐξ ὧν φησι παῦλος ὅτι χρὴ μὰ πιεῖν.

Ibid. C. 8. λελυπηκόσιν reposui, pro λελυπηχόσιν.

Ibid. D. 5. δίον emendaui ex Catena Cord. pro δι' ὧν.

Pag. 449. προφητείας LXX. προαιρέσεις.

Pag. 450. A. 5. συναιρεῖ, cum vitiosè legeretur σύνειρεν.

Ibid. B. 7. ὄντως pro ὄντες.

Pag. 451. B. 5. τοῖς ὄχλοις Catena Harlæana, ἐλέγχοις.

Pag. 452. C. 10. ἐφ' ἅπασιν emendauimus pro ἐφ' ἅπασιν.

Pag. 453. C. 4. ἐκ τούτου scriptum erat, τοῦτο.

Pag. 454. C. 1. ἀγαθῶν. In exemplari vitiosè legebatur ἀγῶν.

Ibid. D. 10. ἀπέχεσθαι, additum ex Caten. Harl.

Ibid. E. 7. καθ' ὑπόνοιαν scripsimus ex Caten. Harl. cum in exemplari Holsteiniano legeretur καθ' ὑπονοίαν.

Pag. 455. χάριν ὧν emendauimus coniectura ducti, cum in exemplari esset, ἐγχάρων.

Ibid. D. 1. ἢ γὰρ οὐκ Catena Harl. πῶς γὰρ οὐκ. Ibid. D. 2. αὐτοῦ Catena Harl. In exemplari Holst. αὐτοῖς.

Ibid. D. 6. ἀφεστηκόσιν Cat. Harl. cum legeretur ἀφεστηκοῦ.

Ibid. E. versu vltimo, τῇ φύσει, ὃ ἀπόδειξιν ποιοῦντος ἔχον εἰς τοῦτο, ὃ μόνῳ τῷ θεῷ πρέπει addita sunt ex Catena Harl. cum in exemplari Holst. deessent.

Pag. 456. 9. ἀκριβῶς In Cat. Harl. ἄκρως.

Ibid. B. 5. κατὰ τὸν. Ita Caten. Harl. exemplar verò Holstein. κατὰ τὰ ἐπ' ἄμφω.

Ibid. D. 7. μόνον, corrige, μόνον ex Caten. Harl. cum in exemplari nostro legatur, μόνῳ.

Pag. 457. B. 5. καθ' ἑαυτὸν Caten. Harl. καθ' ἑαυτόν. sic postea, ἐν δέχεσθαι pro ἐν δέχεσθαι. Et paulò inferius, προσπίπτομεν pro προσπίπτωμεν.

Pag. 458. A. 3. ὑπὲρ ἡμῶν emendauimus pro παρ' ἡμῶν.

Pag. 459. A. 9. μὴ vulg. μή τι. Ibid. 10. ἔχῃ ποιῶσαι vulg. ποιῆσαι.

Ibid. B. 1. πόσον catena Harl. Nostrum apographum, ὅσον.

Pag. 459. B. 6. τοῦ πατρός. Harl. delet πατρός. Ibid. 7. ὁμολογῶσαι C. Harl. νοῶσαι.

Ibid. C. 6. γνῶσθαι Cat. Harl. γνῶσαι. Ibid. 7. ἀξιολογώτερον. C. Harl. ἀξιολογώτατον.

Ibid. D. 10. Ἀφθαρσίαν Ἀφθαρμοῦχος Cat. Harl. αἰὰ ἀφθαρσίαν ἀφθαρμοῦχα.

Ibid. E. 5. ἀφανερῶσαι. ποῖα σημεῖα συμβολὴ τῆς ἐπὶ Emend. ex Caten. Harl. cum legeretur, ἀφανερῶσαι οἱ σημεῖα συμβολὴ τοῖς ἐπὶ

Pag. 460. A. 1. θαύματα Caten. Harl. θαύματα.

Ibid. B. 8. οἱ ἀρχιερεῖς deest in vulg.

Ibid. C. 2. ἐποίησε δὲ sic emendauimus ex coniectura cum legeretur ἐποίησε δὲ.

Ibid. C. 8. ὅλως ex Caten. Harl. In exempl. Holst. ὄντως.

Ibid. D. 5. ὃ προεκέχυκεν Cat. Harl. προεκέχυκε δὲ αὐτοῖς.

Ibid. E. 5. ἐπιπόλαιον emendauimus pro ὑπόλαιον.

Pag. 461. B. 10. καθολοῦ scripsimus: pro καθολοῦ. Ibid. D. 1. ὃ Cat. Harl. ἅπ. Ibid. 3. τὸν Χριστὸν emendatum ex Cat. Harl. cum vitiosè in Holst. exemplari scriptum esset πρὸ τῷ.

Pag. 462. A. 2. ἀφανακωλυμβώσεις vitiosè: sed coniectura mederi lector poterit.

Ibid. B. 6. ἀλλήλοις ex Cat. Harl. nam in exemplari est ἀλλήλοις.

Ibid. D. 2. τοῦ οἵαν ἦσαν ἐξελεγμένοι Cat. Harl. τοῦ ἀπεκαλυφθέντος.

Ibid. 3. ἐκπορεύεται deest in Cat. Harl. Ibid. E. 5. πίπλασι deerat in apographo. Ibid. βεβδελυσσόντι vitiosè in apographo Holst. κεβδελυσσόντι.

Ibid. 10. ἐπ' ἐμοὶ correctum ex Cat. Harl. cum in Holst. legatur ἐπὶ μοι.

Pag. 463. A. 3. ὁ πῦ Ita in Cat. Harl. In apographo Hol. verò ὅπῳ.

Ibid. A. 6. τῆς ἐμοῖς Caten. Harl. habet τῆς σημοις.

Pag. 464. A. 3. ἐξελθ in apog. Hol. ἐξελθῖν.

Ibid. B. 8. ἀποποδῆσαι legendum fort. ἀποπηδήσαμι.

Ibid. 9 πῶτως in apogr. Holst. πῶτων.

Ibid. C. 6 ἐξέκλινας ἀπ' αὐτῦ Edit. LXX. ἐκκέκλικεν ἀπ' αὐτῶν.

Ibid. E. 5. καὶ ὁ χρόνος Apographum Hol. habet, ἡ ὧν ὁ χρόνος.

Pag. 465. D. 9 πῶτως Cat. Harl. πῶτων. Ibid. ἐμῦ in ἡμετέρων. Ibid. E. 1. ἐμοῦ τῦ Apographum Hol. ἐαυτῦ.

Pag. 466. B. 6. προσκῦνοῦντες Cat. Harl. ἀποτίνοντες. Ibid. C 5. πῶτὰς vulg. πῶτοτε. Ibid. E. 3 αἰνίγματι forte αἴνιγμά τι vel ὁ αἰνίγματι.

Pag. 467. A 8. προφητικῦ Cat. Harl. προφητικοῖσι. Ibid. B. 2. ἀληθικῦ Cat. Harl. & Cord. ἀληθῶ.

Ibid. B 5. ὕστερῦ apographum Hol. ὕστερῦ. Ibid. 7. ὅτι Cat. Harl. In Holst. apographo, ἐστι. Ibid B 10 αὐδῖς Cat. Harl. αὐτῦ. Ibid. ἀποτίκη C. Harl. ἀποτίκοιεν. Ibid. C 7 ὦ additum ex Cat. Harl. cum in apogr. Hol. deesset. Ibid 9. φασὶ ex Cat. Harl. apogr. In φησὶν. Ibid. 10 διδασκοντες ex Caten. Harl. cum legeretur διδασκοντας. Ibid D. 4. ἀπᾶδῆ lectionem retinuimus, tametsi in Cat. Harl. legitur, ἅπασι δή. Ibid. D. 9. αὖθις emendatum pro αὐτὸν. Ibid. τὶ δήποτε emendatum pro δή. Ibid. E 4. ἢ τὶ correct. pro ἤτε. Ibid. 6. κατ' αὐτὸ ex Cat. Harl. cum in apographo legeretur ἡ ταὐτὸν.

Pag. 468. A 3 ὃ τινέτω, In Apographo deerat. Ibid. 9. προσάξετε Cat. Harl. προσάξατε. Ibid. B 2. οἶδὸν restitutum ex Edit. LXX. cum in apographo legatur, προτε Ibid. D 3. δ' φερομόμοι Cat. Harl. δ' φερομθῶ.

Pag. 469. A 8. νομοθέτου Cat. Harl. νόμου. Ibid. B 3 αἰομαλῶς corruptè legendum fortè, δῶ μᾶλλον. Ibid. C 5. ἀπλεως In apographo, ἀάπλεον. Ibid. 7. τῆς ἐτ. καρδίας. In C. Harl. τᾶς ἑτερ. καρδίας. Ibid. 9. ἐκκλύζοντος emendatum ex C. Harl. pro ἐκκλυζοντας. Ibid. D. 1. ὑστερῶς emendatum pro ὑστερεῖ.

Pag. 470. B 3. ὦ In apographo, ὧ.

Pag. 471 A 4. χῆμα leg. fortè χρῆμα. Ibid. B 3. καθότι emend. pro καθοῦτι. Ibid. 9. ἑτέρως in Apographo, ἑτερον. Ibid. C 4. ἰδῆ Cat. Harl. in apographo, ἤδη. Ibid. 9. ὑποικοδῆν emend. ex Cat. Harl. pro ὑποικοδῆσαι. Ibid. D 8. ἀκόλος emendatum ex C. Harl. cum in apographo legeretur ἀκολούθως. Sic infra E 3. ἀποδώσῃ pro ἀποδοῦναι & 4. ἑτέρως pro ἕτερος & τῦ ἀγαθῶν pro τὸν ἀγαθόν.

Ibid. E 6. hæc verba τὸν τῆς ὑποδημίας τῦ Χριστοῦ addita sunt ex Cat. Harl.

Pag. 472. A 8. ἆρ ὡς οὐκ ἔχων αὐτὸ τῦτο φαυλῦ; In Cat. Harl. legitur, ἆρ' ὡς ἔχων; ἢ τῦτο φαυλῦ.

Ibid. B 1. ἐπισκεύασται τῦ Θεοῦ χορ. Ἀλλ' ὑπερ. Φυσ. αὐτῦ sic restituimus ex C. Harl. cum in apographo nostro vitiosè legeretur, ἐπίσασκον κείνεται τὰ τῦ Θεοῦ Ibid. C 6. ἔχων Cat. Harl. ἔχοντι Ibid. 7. τῦ ὑῦ Cat. Harl. addit, ὁ πατήρ. Ibid. D 3. δ' αὐτὸ ὃ πνῦμα emend. ex Cat. Harl. & Cord. cum in apographo legeretur, ἢ ἀφ' τῦτο πνῦμα. Ibid. E 1. δ' αὐτὸ emend. ex Caten. Harl. pro δ' αὐτῦν. Ibid. καὶ deest in C. Harl.

Pag. 473. A 5. ἐμπέφυκεν Cat. Harl. ὑπάρχειν Ibid. 10. διέσωσας ὁ σαυτῦ Ita ex Cat. Harl in apographo, διέσωσι ὁ ἑαυτῦ. Ibid. B 5. ἵν' emend. ex Harl. pro ὦ sic 7. πνῦματος pro παῖδος. Ibid. D 2. λελύπηκε In Cat. Harl. λέλυκε Ibid E 2. καθὸ Cat. Harl. & Cord. habent καθ' ὅ. Ibid. E 2. καθὸ Cat. Harl & Cord. habent καθ' ὅ. Ibid. vers. vltimo, ἀρχῆς Cat. Harl. ἀπ' ἀρχῆς. Ibid. μῦ ταὐτὸν C.

Harl. μετ' αὐτόν.

Pag. 474. A 2. ἐκ πυκνότητος C. Harl. ἐκ πυκνώσεως. Ibid. αὐτοῦ C. H. αὐτῆ Ibid. οὕτως ἰδεῖν, Ita emend. ex C. H. pro ὥστε ἰδεῖν. Ibid. ἡμᾶς ἔχοντας emend. ex C. H. cum in apographo legatur, ἡμᾶς μή. Ibid. 10. διαπεφύσθαι ex C. H. cum in apographo legatur διαφύσεως, Ibid. ἀφελομένοις μοι emend. ex C. H. pro ἀφελομένοις. Ibid. B 8. ἀπίσω In C. H. ἀπίστη. Ibid. C 5. ἀλλ' εἰ τοῦτο πῶς ἰδεῖν ἐν τοῖς προσφ. addita ex C. Harl. cum in apographo deessent. Ibid. 7. τῷ λόγῳ emend. ex C. H pro τοῦτο. Ibid. 8. ὥς τισι φησι. Ita Cat. Cord. in Harl. verò, πρός τινα.

Pag. 475. A 8, ἐπαίρεσθαι emend. pro ἐπαίρεσθε. Ibid. B 6. εἰ μὴν γὲ ἰδεῖν ἐν ἀμείνοσι βεβαπτισμένος τί βαπτ. πῶς γὰρ καλῶς αὐτὸν ἔχει διαπίπτειν. locum hunc ita restitui cum in apographo legeretur εἰ μὴν γὲ εἰ ἐν ἀμείνοσι βεβαπτισμένος τί ὃ βαπτίζεσθαι πῶς γὰρ καλῶς αὐτὸν ἔχει διαπίπτειν. negationem autem addendam putamus, cum alioqui sensus non constet. Ibid. C 5. ἐν emend. ex C. H. pro ἔστι. Ibid. D 2. δὲ additum ex C. H. In apographo deest. Ibid. 3. ὅτι C. H. ὅτε. Ibid. 6. χρείττω emendatum ex Cat. Harl. pro χρείττων. Ibid. E 4. ἐκ τοῦ ὄχλου vulg. πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου.

Pag. 476. A 2 πρεσβυτέρους C. Harl. πρεσβυτέρους.

Ibid. 3. τοῦ Cat. H. delet. Ibid. μηδόντα ex Cat. H. In apographo legitur μηδόντι. Ibid. B 3. διαπεφεύγαμεν C. H. ἐκπεπεφεύγαμεν. Ibid. 4. φρένες Cat. H. φρένας. Ibid. D 4. ἐπιθυμοῦντο Cat. H. ἐπιθυμεῖτο. Ibid. ἐκπεπτωκότες Cat. H. ἐκπεπτώκασι, Ibid. E 2. διαπίπτουσι emend. ex Cat. H. pro διαπίπτοντες. Ibid. 4. νομιζόμενον emendatum ex Cat. H. pro νοσοῦμεν. Ibid. 7. ἐγκείμενον In Cat. H. προσκείμενον.

Pag. 477. B 2. τί μέγα deest in Cat. Harl Ibid. 4. διήσθημεν emendauimus pro δύρεσιν. Ibid. 6. ἔστι in Cat. H. ἔσται. Ibid. C 1. αὐτὸν cat. H. αὐτῷ. Ibid. E 5. ἢ γὲ ex cat. Harl. pro εἰ γέ.

Pag. 478. A 5 τῷ ἐν ἀλλήλοις τῶν ὄχλων emend. ex C. Harl. cum in apographo legeretur τῷ ἐν ἄλλοις τὸν ὄχλον. Ibid. 8 γεγονότα emend. ex cat. Harl. pro γεγονότι Ibid. B 2. πόντος emend. cum esset in apographo, πόντων. Ibid. B 7. ἐχαρίζετο cat. Harl. ἐπαμύνετο.

Pag. 479 B 1. αἱρησόμεθα emend pro αἱρεσιν. Ibid. C 1. διαλυομένων in apographo vitiosè ἀλουομένων. Ibid. D 4. ἐπαγγιλᾶσθε in cat. Harl. ἡμᾶς αἰτιᾶσθε. Ibid. 5. ὡς In C.H. πρὸς, Ibid. 7. ἀλλά γὲ οὐχ ὡς ex cat. Harl. cum in apographo legatur ὡς ἐκ

Pag. 480. A 7. δι' ὧν ποιοῦμεν coniectura vsi emendauimus pro δηλοῦμεν.

Ibid. C 9. ἐστιτειμμένῳ in Cat. H. ἐστιθραμμένῳ, sed & in margine scriptum erat ἐστιτειμμένῳ. Ibid. D 2. σωπᾶσθαι cat. H. σωπᾶσθαι. Ibid. 4. hæc verba πόθεν δὲ ἡ πρὸς ἡμᾶς ex cat. Harl. addita sunt, cum in apographo deessent. Ibid. E 7, καταφέροντες C. Harl. καταφέρουσι. Ibid. C 1. σαλευόμενον Cat. Harl. σαλευόμενον.

Pag. 482. A 4. ἐπιστ. πως ἐπ. σοῦ ἐκ. ἀποκεκλημένος sic ex caten. Harl. in apographo legebatur, ἐπιστλήπτεται πῶς ἐπηρῶτο σοῦ ἐκείνοις ἀποκεκλημένος. Ibid. 10. ἀντιξάγων ex c. Harl. pro αὐτιπάγων. Ibid. 4. προσαλῶς καλοκείνεται τοὺς ὕπω κεκλημένους cat. Harl. ὑμεῖς δὲ κατοικείνατε τὸν ὕπω κεκλημένον, Ibid. E 1. ἐχόντων δὲ ἐπείρους in apographo, ἔχοντες δὲ ἐπείρους, Ibid. 3. διαποφαίνει emend. ex c. Harl. cum in apographo esset, διαποφωνῇ, Ibid. ἐχρῆν deest in apogr. In c. Harl. legitur. Ibid. E 5. ἔχει. In cat. Harl continuò sequitur: χρὴ οὖν τοὺς ἐξ ἑνὸς μέρους νομίμως ὁμολογεῖν, μὴ προσδέχεσθαι ἀληθῆ, μὴ προσ τῷ ἐλέγχειν καὶ δικάζειν, ἵνα μὴ ὃ βιαζόμενον δέξωμεθα μέχρι.

Pag. 483 A 3. σὺν εκμαθητὴς Cat Harl. συνμαθητὴς, Ibid. 4. δὲ in C. Harl. de-

est. Ibid. 7. Γαλιλαίου C. H. Γαλιλαίας, Ibid. B 1. οὐδὲν οὖν in apographo vitiosè legebatur οὐδὲν οὐδένα, Ibid. γὰρ deest in apogr. Ibid. ἔφασαν, in apographo, φάσαν, Ibid. E 1. ὃ δὲ, ἐκ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, ex Cat. Harl. cum in apographo legatur, ὅπου δὲ τῆς ἐκ τῆς ὧδε ἀδελφῆς.

Pag. 484. A 2. οὖ ex C. Harl. In apographo, ὅτι, Ibid. 3. ἤδεται ex C. Harl. in apogr. εἴδως. Ibid. τοῦτον deest in apographo, Ibid. 4. φασὶ ex C. Harl. pro φῆς, Ibid. 7. ὁ Ἰησοῦς C. Harl. ὁ δι δηποῦν, Ibid. 8. ἢ τῶ Cat. Harl. τὸν Ibid. B 2. οἰκοφόρους emendauimus, cum in apographo vitiosè legeretur σιτοφόρους, Ibid. 4. προφήτης οὐκ ἐγήγ. μᾶλ. γὰρ ἔδει ζητ. πῶς αὐτὸς γαλ. ὁ ἐξ Ἰουδ. ὅτω τι σύνο. τῶν ὀχ Ναζ. ἀναβ. τοῦ μὲν Ἰησ. τοῦτο, Aliter in apographo: ὁ ἐξ Ἰουδαίων ἢ πότε λαμπὸν σύνοιδ τῶν εἰς Ναζαρὲθ ἀναβεβηκώς, προφήτης οὐκ ἐγήγερται, μᾶλλον γὰρ ἔδει ζητεῖν πῶς αὐτὸς Γαλιλαῖος ἢ μὴ Ἰησ ἰούδα, Ibid. c 4. Omittit hic, vt & reliqui passim patres Græci, quod in Latinis extat initio capitis 8. de muliere in adulterio deprehensa, Ibid. c 8. ὥσπερ ἐλέγομεν cat. Harl. ὥσπερ δὲ ἐλ. Ibid. D 4. ὅτι καιρῷ ἰούτῳ cat. Harl. ὑπερημερεύτω, Ibid. 8. ζητοῦντας μὲν ὑπηρέτας cat. Harl. ζητεῖν μὲν ὑπηρετοῦντας, Ibid. 9. ἐξεισιόντας cat. Harl. ἐξεισιόντες.

Pag. 485 A 10. καταλολεῖ cat. Harl. Apographum, μεταλολεῖ, Ibid. B 3. ἰῶ emendatum ex cat. Harl. pro μὴ, Ibid. c 1. κατεπίμπλα cat. Harl. ἐκαλοῦσε, Ibid. D μεταξύτερος cat. Harl. μεταιθέντος.

Pag. 468 A 4. διλεύ ιθμον cat. Harl. διλεδίθμ.

Pag. 488 E 6. τῆς ὅτε cat. Harl. τῆτο ἴσως ὅτε, Ibid. 9. φιλοκίνδυνος cat. Harl. φιλοκίνδεος.

Pag. 489 A 2 ἐκδιηγεῖται, apographum διηγεῖται, Ib. 4. φρονοῦντες emend. ex cat. Harl. pro φρονοῦσας, Ibid. 6. ὅτε εἰσὶν ἀληθῶς cat. Harl. ὅτε ὄντ ἀληθὲς, Ibid. B 3. ἀφίημι. cat. Harl. αἴημι, Ibid. B 4. μάρτυρῆν c. Harl. μάρτυρῆ, Ibid. c 1. ὡς ἐνὶ δὲ τῆ emendatum ex cat. Harl. προῆν δὲ τὸν, Ibid. c 7. διημάρτηκότας emendatum pro δι ἡμάρτηκεσαν, Ibid. c 1. μᾶλλον δὲ emend. ex cat. Harl. pro μᾶλ ὧδε

Pag. 490 A 6. καταλελοιπὼς c. Harl. In apographo, καταλήλη πως, Ibid. 8 αὐτοῖς ὁ ἐπίσκοπος In cat. Harl. αὐτοῖς ὅλα αχοῦ, Ibid. διὰπαν ex cat. Harl. pro δι εἰπὼν, Ibid. c 2. ἀφαιζόντες emend. pro ἀφαιζόντας, Ibid. 10. καταλέγῃ c. Harl. λέγῃ; Ibid. γὰρ χῦ cat. Harl. addit φησὶ, Ibid. D 10. ὕστερον cat. Harl. ἔπειτα, Ibid. E 10. δικάζομαι cat. Harl. δικάλω.

Pag. 491. A 2. ὑμᾶς cat. Harl. ἡμᾶς, Ibid. δυσὶ ἢ ὡς emend. ex cat. Harl. cum legeretur in apographo δύσιὸς, Ibid. 4. καταλειπῶ cat. Harl. καπακείνω, Ibid. 8. ἐπεὶ σύνοιδ deest in apographo Holst. Ibid. καπακείνατε cat. Harl. καταλείπετε, Ibid. B 4. εἰ). ita cat. Harl. in apographo Holst. deest, Ibid. C 7. πεδαλιουχεῖσθαι, c. Harl. πεδαλιουχεῖται, Ibid. E 1. ἀπονοίας ὅτως c. Harl. cum in apographo esset, ἀπονοίας διητήσαντο ὅτως.

Pag. 492. A 10. σύνοιδ δοκητῶ c. Harl. In apogr. συνδικασὴν, Ibid. B 8. τινὸς in c. Harl. τινα, Ibid. C 5. ἔχων σὸ ἐμ. cat. Harl. habet, ἔχων ἐφ' ἅπαν πῖς καθ' ὑμᾶς σὸ ἐμ. Ibid. c 9. τοὺς ὅτω λελυπηκότας ita c. Harl. Apographum verò, ἐφύτοὺς λελυπηκότας, Ibid. E 2 αὖ τι δοκεῖν emend. pro αὐτὸδοκεῖν, Ibid. 9. ἐμοὶ emend. pro ἐμοῦς, Ibid. E 10. συνῆαν. γὰρ μοί φησιν ὡς ὀρ. c. Harl. συνῆαν. γὰρ μοί, φησιν, ὡς ὑμῶ καὶ συνεργάζεται ὡς ὀρ.

Pag. 493. A 10. ἢ εἰ πέφηνεν cat. Harl. In apogr. ἢ ἐπιφέρων, Ibid. B 5. ἀπορουῶ τι τυχὸν ἰδίαν ἴνα, καὶ ὑπὲρ σύνοιδ ἐγὼ cat. Harl. ἀπορεῶ τι λοιπὸν ἴδιον φυλάττω, Ibid. 7. εἰ γὰρ cat. Harl. In apogr. ὅτι γὰρ, Ibid. 9. ἀποτελῶ cat. Harl. ἔπιτελῶ, Ibid. c 9. διδακτικὸς cat. Harl. διδακλικῶς, Ibid. D. ἐκῶν cat. Harl. ἐκῶν.

Pag. 495. A 7. τὸπος emend. pro ὃ πῶς, Ibid. B 5. κὺ ϛρέκα deerat in apographo Holstein. Ibid. c 9. εἴωθ ἡδέσθω τὸν ἐκ Θεοῦ κατ. πφη. λόγον sic emend. ex catena cord. cum in apogr. nostro legeretur, ᾧ τὸν ἐκ Θεοῦ παῖδ᾽ς ἀγροήσαντες πφητόπα λόγον, Ibid E 1. ex coniectura γραθέντι scripsimus, cum in apographo nostro legatur corruptè θέντι.

Pag. 496. A 5. αὐτ᾽ ex cat. Harl. nam in apogr. est αὐτ᾽ς, Ibid. B 6. δ᾽ αὐτ᾽ ex cat. Harl. cum sit in apographo, δ᾽ αὖθι.

Pag. 501. A 4. μετ᾽ ἐμοῦτῆ vulg. πρὸς ἐμαυτόν. Ibid. E 2. ἀλλ᾽ ὡς ἔτι σοὶ λέμῖν καὶ συνεῖ. αἰχομαι cat. Harl. ὡς ὧν ἔτι σεῦ᾽μι ᾧ σεσβητείδη ἀνέχομαι.

Pag. 503. A 8. ἐκλιφθὶς ὃ αὖωθεν ὃ ἐξ οὐρανοῦ δηλοῖ emend. ex cat. Harl. cum in apographo Holstein. legetur ἐκλιφθέντος ἐξ οὐρανοῦ δηλονότι δηλοῖ, Ibid. B 1. κάτω emend. ex cat. Harl. pro τοῦτο.

Pag 504. A 7. ἄπαν ὃ cat. Harl. in apographo, ἀπαύτων, Ibid. B 5. αἰδίῳ cat. Harl. ἀϊδίως παῖδίῳ, Ibid. 7. ὅτι συνὼν cat. Harl. in apogr. σεῦ ἐντὶ ὢν, Ibid. D 2. γαιητὸν in apog. γλυπτὸν. Sic infrà γλυπὸς pro γλυπτὸς.

Pag. 505. c 6. ὁμοῆνὶς in apogr. μονογλυπὶς, Ibid. E 3. λογίζεσθαι in apogr. λογίζεσθε.

Pag. 506. c 7. ἄδικον in apog. ἀδικῶν, Ibid. E 2. εἰς in apographo, ὃϛί.

Pag. 507. A 4. μᾶλλὼ in apographo, μὴ, Ibid. E 5. γλυπτῶν in apogr. γλυπτῶ.

Pag. 508. A 6. προσπλάντα in apogr. προσπλάντα, Ibid. B 2. προπωδίσαμεν Cat. Harl. προπωδίσατον. Ibid. D 1 διὰ μεσιτεύμενος cat. Harl. διὰ μαρτυρούμενος.

Pag. 509. c 2 ἐπ᾽ ὄρεις ὑψηλοῦ LXX. ἐπ᾽ ὄρεος ὑψηλὸν.

Pag. 510. c 1 προσθὶς cat. Harl. In apographo, προσθὶσ. Ibid. 3. καθασημένῃ δόξαι cat. Harl. κατεσήμηνε τῶὶ εἰσόδῳ αὐτῦ δόξ. Ibid. D 1 ἐκ πολλῆς αὐ. μᾶλ᾽ χρ. πσ. ᾧ σημ. ᾧ δίδασ. ἐρωτῶσι, σὺ ex cat. Harl. In apographo desunt. Ibid. D 3 ὧὶ ex cat. Harl. In apographo non habetur.

Pag. 511. A 6 ὦ μυδὶς ὅλως emend. pro ᾧ μυδὶς ὁ νόμος. Ibid. c 6 ἀποδίδναι cat. Harl. αὐποδίδναι.

Pag. 512. A 5 ἀλλοὶς cat. Harl. In apogr. ἑαυτοὶς.

Pag. 513. B 5 ἐν ἐγκαλέῳ pro εἰς καλέου. Ibid. 7 ἀπιθῆς emend. ex cat. Harl. cum in apographo vitiosè scriptum sit ἀληθῆς. Ibid. 9. φιλοδίνους μᾶλλ. ἢ φιλοθ. Cat. Harl. In apographo, φιλοδινοῦντες μᾶλλον εἰθισμένους.

Pag 514. B 9 εἰ μὴ δικὸς emend. pro εἰμί. Ibid. D 7. δίδωκά σι Cat. Harl. In apogr. δίδωχας.

Pag 515. B 3 εἶμι C. Harl. εἶμι. Ibid. 9. ἀλλῆς ἓ πατέρα c. Harl. αὐτ᾽ πατέρα. Ibid. D 1 ἀναλόγως emend. cum scriptum esset ἀναγάγως. Ibid. E 6. Θεὸν deest in apogr.

Pag 516. A 1. ὑψηλόν τι c. Harl. ὑψηλόν τι. Ibid. B 4. ἐπ᾽ αὐτ᾽ς. In apogr. ἐπ᾽ αὐτ᾽ς. Ibid. C 4 ἐρχόμθοι apographum, ἐχόμθοι. Ibid. D 6. ὅλως, apogr. ὅλον.

Pag. 518. A 2. αὐτὸ σεσημένον, apogr. αὐέσεσημένον. Ibid. 7. συμπεπλέχθαι, apogr. συμπεπεχθαι. Ibid. 9. πδιδόσθω apog. πδιδόσθω. Ibid. 7. ἀνθρωπον ex c. Harl. In apographo deest.

Pag. 519. B 4. ἐπ᾽ αὐτ᾽ς c. Harl. ἐπ᾽ αὐτ᾽ς.

Pag 520. A 8. αὐτῆς In apogr. αὐτὸν. Ibid. D 10. οὐκ εἰδότας αὐτὸν emend. pro οὐκ εἰδότα σαυτὸν.

Pag. 521. A 1. εἰρηθῶν In apogr. κεκρυθῶν. Ibid. D 4. προς τῦ. Δηθεὶς δε πικ. ἀλλ᾽ ὁσιρὸν emend. ex cat. Harl. cum in apographo scriptum esset, προς τῦτο ἐκεῖθε πικρὸς, ἀλλ᾽ ὁσιρὸν. Ibid. E 8. πικρὸν c. Harl. In apogr. μικρὸν.

Pag. 522. A 4. λαλῆσ c. Harl. λαλῆς. Ibid. 8. αἰσχυνθήτως c. Harl. αἰσχυνθήτως.

Ibid. B 2. πρεσβύτ, Apogr. πρεσβ ὑτ. Ibid. δότε δὲ ὃ c. Harl. δότε δὲ δότε. Ibid. E 9. ἴδῃ c. Harl. πάλαι. Ibid. ἰδίστητες forte ἀκότητες. Ibid. 10. πρὸ C. Harl. πρῶ.

Pag. 523. D 4. Ieremias non Δανιὴλ vt in apographo, quippe reperiuntur ista verba Hierem. c. 10. v. 11. Ibid. E 3. σεσωφρόν ἐγνωκότες C. Harl. σεσωφρόσυν. Ibid. ὑμῶν δὲ τῆς λύπης διαφθυσται emend. ex cat. Harl. In apographo, ἡμῖν ἢ τοῖς λοιποῖς διαφθυσα.

Pag. 524. A 8 καὶ τοῦτο C. Harl. αὐτός Ibid. B 6. μαθημῶς c. Harl. μεθ' ὅλως. Ibid. D 7. ἀλλὰ σὺ C. Harl. σοι. Ibid. 8. δικαιῶτε c. Harl. δικαίωσόμ. Ibid. E 7. πως deest in c. Harl. Ibid. 9. ἀπολύτως c. Harl. ἀκωλύτως.

Pag. 525. A 2. ἀληθῶς C Harl. ἀληθὲς. Ibid. 3. ἐπ' αὐθεντον C. Harl. ἐπ' αὐθεντων. Ibid. 7. λεγέτω εἷς C. Harl. In apogr. λέγεταί τις. Ibid. 9. φησὶν C. Harl. φήσει αὖ. Ibid. B 9. ἀποφεύξαι C. Harl ἀποφείξαι. Ibid. c 5 ζῶσα c. Harl. ζωοφ. Ibid. C 10 ἔχει c. Harl. In apogr. ἐχελῶ. Ibid. D 2. τὸν αὐτὸν οἶμαι εἶπον ἐγὼ δι' σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ παθῶς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ υἱὸς οὐχ ἕτερόν πῶρ' αὐτόν ὄντα c. Harl. desunt verò in apographo Holstein. Ibid. 10. καθιστάναι Apograph. καθιστάναι.

Pag. 526. A 1. λελυπικότας c. Harl. λελυπηκότας. Ibid. C 3. ἀφ' πλάτουσα c. Harl. apographum, ἀφ' παλλαίουσα. Ibid. 6. διϊχνεῖσαι c. Harl. Apogr. διϊχνεσάτω. Ibid. 8 ὑμεῖς, ἐκκλησίαν ex C. Harl in apogr. desiderantur. Ibid. D 10. διοπτοῖς C. Harl. Apogr. ῥοπαῖς. Ibid. E 1. αἰαδαίων emend. ex C. Harl. cum in apogr. esset, αἰαλθίων. Ibid. 10 ἀφ' ἕξει C. Har. ἐξῆ Ibid. ἕτερόν ἢ, apographum, ἑτέρων.

Pag. 527. C 6. τὰ deest in apogr. Ibid. E 4. ἢ C. Harl. ἤ. Ibid. 6. τὸν ῥηνήσαντα C. Har. ὁ ῥηνήσας Ibid 9. εἰς τὸν αὐτὸν γλῶσσαν Φύσιν ὁ. deesse videtur γίγνεται, vt sententia constet, vt postea. Ibid. 10. ποήσουσιν C. Har. ποήσῃς.

Pag. 528. A 6. εἷς deest in C. Har. Ibid. D 4. ἀδίδακτον C. Har. αὐθαδίδακτον.

Pag. 529. E 1. ὑπερέπων emend. pro ὑπερέπων.

Pag. 530. B 8 διηρημένως ὑπὸ πλῆ emend. ex C. Har. cum in apographo legatur, διηρημένος ὑπὸ πλῆ. Ibid. C 3. ἀξιούσης C. Harl. ἐξιούσης. Ibid. 4. βούλεσθαι C. Har. βουλθίεσθαι. Ibid. E 1. ὃ χρέσκει Θεῷ c. Har. Apographum, τῷ χρέσκειν Θεῷ. Ibid. 3. εἰδὼς c. Har. Apographum εἰδέναι. Ibid. E 6 διχονόησαν C. Har. διχονόησεν. Ibid 8 καθαιρέσειν C. Har. In apographo, καθαιρέσῃ.

Pag. 531. A 2. αὐτῇ C. Har. αὐτῆς. Ibid. 8 ἀφ' τούτου C. Harl. In apogr. ἀφ' τῶν. Ibid. B 2. Θεός. C. Harl. deest in apogr.

Pag. 532. A 5. ἐξίδοι corruptè forte ἐξηγήσεως vel προφήσει. Ibid. διπλίᾳ In apographo vitiosè ἀπλίᾳ. Ibid. 6. πολλ. ἐστιν. ἀπουδαιότερ. αὐτῷ. ὁτοῦ ὁτοῦ εἰκῆ. Ita hunc locum restituimus, cum in apogr. vitiosè scriptum esset, πολλοὶ ὅπου ἐστιν πίᾳ διώτερον αὐτῷ ὁτοῦ εἰκῆ.

Pag. 533. B 9. ἐκεῖνο In apogr ἐκεῖνον. Ibid. 6. πόνων forte πονῶν.

Pag. 534 B 3. διλονότι in apogr. δῆλον.

Pag. 535 E 2. εἰς διδυκότες In apogr. εἰς δεδικότες.

Pag. 536 B 5. ὁ τῷ In apogr. ὁ τῶ. Ibid. D 3. κεῖμα δίκαιον κεῖνατε deſunt ista verba in ed. LXX.

Pag. 537 A 4. τῶν τύπων c. Harl. In apogr. τὸν τύπον. Ibid. B 5. ὅτι c. Harl. ἐπὶ. Ibid. E 6. προσκυνοῦντες C. Harl. ἀποσκυνοῦντες. Ibid. 7. δ' ἑαυτῆς c, Har. δ' αὐτῆς. Ibid. 10 τὸν σὸ αὐ. καλλιστον forte τῶν σὸ αὐ. καλλίστων.

Pag. 538 B 1. αἰασατώσομτες c. Harl. In apogr. διασήσομτες. Ibid 2. ὅλον c. Harl. Apographum, ὁδὸν. Ibid c 8. ἐστοδήκασι c. Harl. ὑποδήκασι. Ibid. D 1. ἀλλ' οὐδὲ μάτην ὑπερκομπάζει αὐτὸς τῇ τῦ προφ. διηγήσια φησὶν. Aliter c. Harl. ἢ οὐδὲ ἐλέγχῃ μάτην ὅτι τῇ τῦ προφήτου διηγήσια κομπάζουσας. Ib. E 4. κέκτησαν In cat. Harl. κεκτήσατο.

Pag. 539 A 9. ποιῆται c. Harl. ποιοῦνται. Ibid. B 1. ὅτι c. Harl. ὅτι. Ibid. B 3. δέξη c. Harl. In apogr. δέξεται. Ibid. C 1. γένηται ἀλλ' ἵνα c. Harl. γέν. ἀλλ' ἵνα. Ibid. c 6. ἐπαναπέσῃ c. Harl. ἐπαναπέσηται. Ibid. 9. εἰς ἑτέρους emend. ex cat. Harl. pro τῆς ἑτέρου. Ibid. c 2. πρὸς Θεοῦ In apogr. scriptum erat πρὸς Θεῷ.

Pag. 540 c 1. εἰς τελὼ αἰῶνα μονὴν ex c. Harl. nam in apogr. Holstein. desiderantur. Ibid. 7. ἐξοικήσουσι c. Harl. ἐξωθήσονται.

P. 541 A 2. ἑαυτῷ ἐπαθροίσει λόγοις In apogr. ἑαυτῷ ἐπαθροίοις λόγοις. Ibid. E 10. ὑπὲρ In apogr. ὑπὸ.

P. 542 c 2. ὑπὸ δίκης c. Harl. ἀπὸ δίκησιν. Ibid. 4. δοῦλον ποιῆσαι c. Harl. δοῦλον αὐτὸν ν. Ibid. E 2. δεδιπωμένα c. Harl. In apogr. δεδιγμένα.

P. 543 E 5. ποιῆται In apographo, ποιῇ δέ.

P. 544 A 9. ὅτι δὲ In apogr. ὅτως τε.

P. 545 A 6. ὡδὲ In apogr. ὁ δέ. Ibid. B 1. μάλιστον c. Harl. apographum, μάτην. Ibid. B 9. ἐρῶ c. Harl. ἐρῷ. Ibid. c 7. Φερίστη cat. Harl. φοιτᾷ.

Ibid. E 4. ἠκούσατε πρὸς τῆς πάσης vulg. ἐκφέρεται πρὸς τοῦ πατρὸς ὑμῶν.

P. 546 c 7. πρὸ ὑμῶν forte πρὸ ὑμῖν.

P. 547 A 5. τῶ νομοτιθήσαι c. Harl. τῶ νόμου. Ibid. B 4. συγκατηνύοντες cat. Harl. συγκαθαίνοντες. Ibid. 10. πάλιν φασὶ ὅτι ὁ πατὴρ ἡμῶν Abrahám ἐστι C. Harl. In apog. desunt. Ibid. E 7. ἀληθῶς C. Harl. ἀληθῆ.

P. 548 A 6. ἐπαναπαύσει C. Harl. Apographum, ἐπαναπέσῃ. Ibid. D 5. αὐτὸν In apogr. αὐτοῦ. Ibid. μιμήσας apo. μιμήσῃ.

P. 549 B 1. ἐξύβρισαν ἀπιθείας sic emendauimus, cum in apographo legeretur, ἐξυβρισταῖς ἀπιθείας. Ibid. c 3. ὅτι τῷ πιθανῷ ποιούμενος C. Harl. In apogr. scriptum erat, πότε αἰὰ ποιούμενος. Ibid. 5. ὡς Θεῷ C. Har. Θεός. Ibid. D 1. Ὃ, ἤκουσα, C. Har. apographum, ὅτι ἃ ἤκ.

P. 552 A 4. κακοσίας c. Harl. κοινωνίας. Ibid. 5. μαθῶν c. Harl. λαβὼν. Ibid. D 7. ἀναβλέποντες apogr. ἀναμένοντες.

P. 553 C 5. ὡς μὴν οὗτος τοῦ λέγει In apogr. malè scriptum erat, εἰ μὴν οὗτος ὁ λέγει.

P. 554 A 3. δὲ τὶ apogr. δέ τι.

P. 555 B 10. ἀναβιβάζοντα apogr. ἀναβιβάζοι. Ibid. D 2. τὸν λόγον τὸν ἐμὸν apogr. τῶν λόγων τῶν ἐμῶν.

P. 559. ὥσαν In apogr. ὡσαν. Ibid. C 2. ἡμπλεῖς ed. LXX. ἐμπλήθης.

P. 560. c 8. πλεονεκτῶν apogr. πλεονέκτως.

P. 561 A 7. ὅτι θεὸς In apogr. scriptum erat, ὅτι πεπυθέτως. Ibid. c 7. τύχοντας In apogr. τεύξοντας.

P. 562 B 9 ἐπὶ In apographo ὅτι.

P. 564 E 9. ἀκλόνητος c. Harl. ἀκλονήτως. Ibid. ἐμπεφυκόσιν c. Harl. ἐμπεφυκώς.

P. 565 c 8. εἰς χρήματα forte εἰς κλήματα. Ibid. 10. τοῦτο emend. cum in apogr. legeretur τοῦτ᾽ ὄ. Ibid. D 3. ἀδιακωλύτως In apogr. scriptum erat δι᾽ ἀκωλύτως.

P. 566 A 7. λέγοντί μοι forte θεοῦτόν μ. Ibid 9. τυχὸν τῶν In apogr. τυχόντων. Ibid. B 7. ἀπιθοῦσαι apogr. ἀπιθεῖσαι. Ibid. E 4. ἐπάγοντα In apogr. ἐπάγη τὰ. Ibid. E 7. αὐτοῖ apogr. αὐτοῦ.

P. 567 B 5. ἀφ᾽ ὧν c. Harl. In apogr. deest. Ibid. D 8. πρόρρησθε In apogr. vitiosè scriptum πρόρρυτο. Ibid. E 9. ὑπὸ δικῶς c. Harl. ἐλέγχου. Ibid. ἑαυτῶν emend. ex cat. Harl. pro ἑαυτῷ.

P. 508 A 9. μειζόνως cum vitiosè scriptum esset μείζοι ὡς. Ibid. c 2. τοῦ χρῆμα c. Harl. Ὃ χρῆμα. Ibid. D 7. τοῦ θέλοντος c. Harl. τοῦ θέλοντος. Ibid. ὅτι θελήσουσι apogr. ὅτι θελήσουσι.

Pag. 569 c 10. ὃ ἴδ κλημα cat. Harl. In apogr. deerat. Ibid. D 4. περιπωδίσαιτ c. Harl. περιπωδίσειεν. Ibid. D 10. τυφλότητος c. Harl. ἀμαθίας τῆς Ibid.

Pag. 570 A 8. αὐδῆς In apogr. αὐδῆν. Ibid. D 5. ὑπισκώπτοντες c. Harl. ὑπισκώπτειτε. Ibid. 7. τὰ κέλλιζα apogr. τὰ κεκέτιζα.

Pag. 571 A 8. ἡμετέρων cum ſcriptum eſſet, ὑμετέρων. Ibid. c 7. ἐκεῖνός C. Har. ἐκεῖνο τοῦτου. Ibid. D 4. λοιπὸν C. Harl. λυπεῖν. Ibid. D 8. ἱππηλατῶν cat. Har. ππηλατον. Ibid. αἰαλαίους In apogr. αἰαλαῖον. Ibid. E 7. αἰαβαιούσης cum ſcriptum eſſet, αἰαλθουούσης. Ibid. 9. ἐκεῖπερ ος C. Harl. In apogr. ἔκεινος.

Pag. 572 E 4. ἐπ' ἀγελίᾳ cum ſcriptum eſſet, ἐπ' ἀγελίᾳ. Ibid. 8. εἰς οὗ C. Har. In apogr. ἴσως.

Pag. 573 A 7. ἀγαπείας c. Harl. ἀληθείας.

P. 575 D 2. ἀφ' ἑαυτῶν cum ſcriptum eſſet, ἀφ' ἁπάντων. Ibid. E 2. τὸν τῦ σωτῆρ. λόγον C. Harl. τῶν τῦ ἀγγ. λόγων. Ibid. 6. τῦτ' ἔστιν ὅπ θε. σαω. ποι. τὰ ὀφελ. τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς ἑαυτ. μεγαλ. deſunt in apographo.

P. 576 A 7. δικαίᾳ C. Harl. deeſt in apog. Ibid. B 8. τὴ νοοῦσι cum ſcriptum eſſet τίνεσι. Ibid. E 3. ἐπαγγελμάτου C. Harl. ἐπαγγελμάτα.

P. 578 B 3. ἴδ c. Harl. apogr. δ. Ibid. c 3. ἀφ' τῦτο c. Harl. apogr. ἀφ' ἑαυτοῦ. Ibid. D 2. τὴ γὰ αὐθ. δόξα c. Harl. apographum, τῇ γὰ ἀὐθ. δόξῃ.

P. 579 B 5. ἀλαζονίσει c. Harl. ἀλαζονίσεως. Ibid. c 6. ἀίδιός τι c. Harl. apographum, ἰδιός τι.

P. 580 B 4. τῷ πάλαι, apographum ὃ πάλαι. Ibid. c 2. οὗ δ' φη. τὸν ὄντα Θεὸν ὅτι c. Harl. οὗ δ' ἃ φημὶ τὸν ὄντα Θεὸν, ὅτι. Ibid. D 2. πεπιεσμένος c. Harl. πεπιεσμένος. Ibid. D 4. ἐκ ῥήματος τῦ Θω. Φαρ. Ιουδ. Τίνων ἐστὶν διαμολογεῖται Φαρ. Θεὸν αὐτὸν c. Har. Ιουδαῖοι Τίνων ἐστὶν ἐκ ῥήματος διαμολογεῖται Θεὸν ἑαυτόν. Ibid. 6. ἀλλ' ὅσον τε ὅτι τε ἄφθαρτός ἐστι, καὶ ἀίδιος, σαφῶς οὐχ ὑπάρχομεν C. Harl. Φαρισαῖοι. ἃ γὰ νοοῦσιν ὅτι ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀίδιος.

P. 581 A 1. ἀληθῶς c. Harl. ἀληθῶς. Ibid. B 5. ὁμοίως vulg. ὅμοιος. Ibid. c 3. διώαθαι apogr. διώαμαι. Ibid. E 4 καθ' ὑμᾶς In apogr. ἐν ὑμᾶς.

P. 582 E 2. αἰθερ́που apogr. ὑφηνοῦ.

P. 584 A 2. αὐτὸν apogr. αὐτῶν. Ibid. 3. αἰσίως cum vitiosè ſcriptum eſſet, οἰσίως. Ibid. B 6. ἀγαθοῖς ſcriptum erat ἀγαθῆς.

P. 585 c 7. οἱ δ' c. Harl. deeſt in apogr. Ibid. D 6. αὐτῷ apogr. αὐθ. Ibid. E 8. ἐκ ὄρκου τάξῃ ſcriptum erat, ἐκόρκῳ τάξῃ.

P. 586 A 9. τῷ δίκᾳ apogr. ὃ δίκᾳ. Ibid. ἴχων apogr. ἔχον. Ibid. c 9. ἀδικοῦμθοι cat. Harl. ἀδικουμθῶν. Ibid. E 1. διχείρως c. Harl. apogr. ἀχείρως. Ibid. E 6. τῷ λαθεῖν c. Harl. apogr. ὃ λαθεῖν.

P. 587 c 3. ἕλκεις c. Harl. apographum, πίθεσιν. Ibid. 5. καθαλείφῃ, ſcriptum erat καθαλήφῃ. Ibid. 7. αὐτὸ c. Harl. ἑαυτὸ. Ibid. E 6. ἁμαθίαν cat. Harl. αὐομίαν. Ibid. αἰέιχον cat. Harl ἐπεσθυμέχον.

P. 588 c 2. ἀλλ' apogr. ἄλλοι.

P. 589 A 2. ἐκ δὲ σφοῖν ἀσεωσείας c. Harl. πρὸ ἀμφοῖν ἀσεωσείας. Ibid. 4. διαπείπει c. Harl. apogr. διαπείχῃ. Ibid. c 1. ὄντως apogr. ὄντως. Ibid. E 8. ἐππείλῃ cum vitiosè ſcriptum eſſet ὑπειλῃ.

P. 590 A 7. ἴχῃ apogr. ἴχθν. Ibid. c 10. αἰαλαξδῶσαι C. Harl. In apographo corrupta vox αἰαλόξδυξαι.

P. 591 c 8. αἰθερ́που deeſt in edit. LXX. Ibid. D 2. ἄχρως ſcriptum erat ἄκρους. Ibid. D 6. ἡγείμων apogr. ἡγεμών. Ibid. E 5. κατηγόρωσι apogr. κατηγορῶτις. Ibid. E vlt. ὁράσεται τὰ αἰχέοτα cum vitiosè ſcriptum eſſet ἰδράσεται τὰ ἰχέοτα.

Pag. 592 B 4. ἀμῶν τῶν ἀλλοτρίων In apogr. ἀλλοτρίων. Ibid. c 5. ὅτου μισθίακος ἐβουλήθη C. Harl. οὐκ ἂν ἠβουλόθη μισθίακος. Ibid. 6. προσπλοιῶ Cat. Harl. ἐξαπλοιῶ. Ibid. D 9. τὸν θυμὸν apographum, τοὺς αὐλοὺς.

Pag. 594 A 4. διὰ τούτου Cat. Harl. in apogr. ἀφ' οὗτου. Ibid. 7. τῆς Ed. LXX. τῇ. Ibid. c 3 ὅτι νομοθετῶν δικάζεσθαι cum vitiosè scriptum esset ὅτι νομοθέτου δικᾶσθαι. Ibid. E 2. οὐ συνετέλεσα Ed. LXX. negationem delet.

Pag. 595 B 8. ἐν τῷ τόπῳ ᾧ LXX. ἐν τόπῳ τόπῳ ᾧ. Ibid D 1. πεθηκότα LXX. addunt αὐτοῦ. Ibid. E 9. ἐξ ὀχυρίου cum vitiosè scriptum esset, ἐξω βίου.

Pag. 596 B 3. καὶ πόνα LXX. καὶ πόνα. Ibid. c 7. λελυμένων δογμῶν scriptum erat, λελυμένον δόγμα τῶν. Ibid. D 6 ὑπερείδας apographum ὑπερείδας.

Pag. 597 A 7. ἔδη apogr. ἤδη. Ibid. c 7. διαθεῖν corruptè legebatur διάπτει. Ibid. c 6. συναποτεμοῦσιν Cat. Harl. συναπαρθέντες.

Pag. 598 B 5. κεῖσιν apographum, κεῖσιν. Ibid. B 8. φημὶ In apogr. φασί. Ibid. c 1. προεισοῦσα C. Harl. προεισοῦν. Sic infra προεάσω. Ibid. c 9. αἰσθανόντων apogr. αἰσθομένων. Ibid. D 7. μαθεῖν Cat. Harl. In apogr. παθεῖν. Ibid. πρέπειν Cat. Harl. In apogr. πρέπειν.

Pag. 599 A 3. αὐτοῦ Cat. Harl. τοῦ διὰ θεοῦ.

Pag. 600 A 7. τοῖς ἔργοις μᾶλλον scriptum erat τοῖς ἔργοις ἴσμεν.

Ibid. c 1. ἐφ' ἃ μὴ δεῖ cum alioqui scriptum esset ὅτι μὴ δεῖ. Ibid. E 4. ἑαυτοῖς forte σὺν αὐτοῖς. Ibid. 8. συμβουλεύσασθαι forte συμβουλεύσας δεῖ. Ibid. A 1. ποιοῦντα In apographo ποιοῦσι.

Pag. 601 E 1. ἁμαρτίας Cat. Harl. ἀδυμίας.

Pag. 602 B 4. ὄμματος C. Harl. σώματος. Ibid. c 10. μετοχῆς C. Harl. addit τῆς ἁγίας αὐτοῦ Θρησκείας. Ibid. E vlt. δηλώσῃ C. Harl. δηλώσῃσι.

Pag. 603 A 9 ἢ πάχος C. Harl. τὰ τῆς χοός. Ibid. B 5. μαρτυροῦνται C. Harl. μαρτυρεῖσθαι. Ibid. B 10. ἰχνύῃ C. Harl. ἰχνύῃ. Ibid. c 6. προσαίτης vulg. τυφλός. Ibid. ἄλλος ἔλεγλε & vulg. ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι οὗτός ἐστιν. ἄλλοι δέ, ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Ibid. E 5. αὐτῷ C. Harl. αὐτοῦ.

P 604 A 3 ἐφ' ἑαυτῷ apogr. ἐφ' ἑαυτοῦ. Ibid. φέρων C. Harl. εἰσφέρων. Ibid. 4. ἠγνόησε τις C. Harl. ἀγνοήσει τις. Ibid. τοῦ δ emend. ex C. Harl. cum in apogr. corruptè legeretur, ὥσπερ. Ibid. B 8. τῷ διὰ μέν C. Harl. in apogr. deest. Ibid. D 1. ὕπαγε νίψαι εἰς τῷ Σιλωὰμ vulg. ὕπαγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ, καὶ νίψαι. Ibid. 3. ἀγνοῶν ἐπιφαίνεται C. Harl. ἀγνοῶν ἐπιφαίνεται; Ibid. 9. τοῖς ἡ δ σῶμα C. Harl. τοῖς καὶ τό. Ibid. E 2. ὅλων αὐτῶν C. Harl. αὐτῷ τῷ ὅλῳ.

P. 605 A 10 ἵνα ᾖ apogr. ὡσεὶ malè. Ibid. B 4. νομικῷ σοφῷ τῷ ὅτι δ χριστὸς φημι μηδὲν ἐν Γαββάθᾳ δ ἐποίησε ἐργ. διηγερμένῳ C. Harl. τῷ ἐκ τοῦ Γαββάθου νομικῷ σοφῷ, ὃ μηδὲν αὐτοῦ δ ἐργάζεσθαι κελεύουσιν. Ibid. E 3 ἠνοιξαν vulg. ἀνέῳξεν.

P. 606 A 8 συντελεῖν αὐτοῖς apogr. συντελεῖν αὐτοῖς.

P. 607 c 9. ἐκεῖνο δὲ C. Harl. ἐκεῖνό γε. Ibid B 6. ἐρεῖν C. Harl. ἐρεῖ. Ibid. 7. τῆς δυσχερείας C. Harl. τῇ δυσχερείᾳ.

P. 608 A 1 καὶ τούτῳ C. Harl. apographum, καὶ τῷ. Ibid 4. ἐν αὐτῷ C. Harl. apographum ἐν ὁδοῖς ἢ τυφλός. Ibid. D 7. ἴσον δέξης μέτρῳ C. Harl. ἰσομέτρῳ δέξῃ.

P. 609 B 8. οἱ δ cum scriptum esset οἶδε. Ibid. E 8 προσκλέπτοις C. Harl. προσβαίνοις.

P. 610 A 2. λύσαντι C. Harl. In apogr. λυπήσαντι. Ibid 4. πολὺ δὲ λέγει κρεῖττονα τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς ἐργασίας cum alioqui scriptum esset, πολὺ δὲ λέγει τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς ἐργασίας. Ibid. B 6. ὅτι πλεῖν apogr. ὅτι πλεῖ τό. Ibid. c 5. αὐτὸν deest in C. Harl. Ibid. D 5. ἑαυτῷ cum scriptum esset, ἡσυχῇ.

Pag. 611 B 3. ἀκολουθήσῃ cum ſcriptum eſſet, ἀκολουθοῦσι.

P. 612 A 7. ὡς μαρτυρουμένους ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλὰ Θεοῦ, ὅτι ἀγαθοί εἰσιν C. Harl. apogr. ὡς ἐπάγῃ ὅτι τὴ μαρτυρουμένους ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλὰ Θεοῦ. Ibid. D 2. ἐλέγετε vulg. λέγετε. Ibid. D E. εἰ γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν μακροποιοῦντες C. Har. apographum, εἰκῇ μακροποιοῦντες ἀλλ' ὀρθῶται.

P. 613 A 3. τῶν ἀποδεδημηκότων αὐτοῖς τὸν τυφλὸν C. Har. In apogr. deſunt. Ibid. c 1. τῶν ὄχλων C. Harl. ὄλων. Ibid. D 1. καταλιμπάνουσι apogr. καταλαμβάνουσι. Ibid. ὡς ἀληθὴς C. Har. ὡς ἀληθῶς. Ibid. E 5. ἰδίαν φάσκουσι apogr. ἰδίαν φύσιν φάσκουσι. Ibid. v vltimo αὐτὸ αὐτῷ. C. Harl. αὐτῷ.

P. 614 A 2. τῷ ἰδίῳ ἡγεμόνι C. Har in apogr. deſiderantur. Ibid. 9. ἀποδεδειγμένος emend. ex C. Har. cum vitioſè legeretur ἀποδεδειγμένος. Ibid. B 4. καταφορτίζεσθαι κακοῖς ſcriptum erat, καταφωτίζεσθαι καλοῖς. Ib. 5. σαφῆ ἀκολουθίαν πολλὴν C. Har. σαφῆ ἀληθείαν πολλὴν ἀκολούθως. Ib. D 2. ἐρεῖ C. Har. apographum ἔλεγ. Ib. ἴδῃ C. Har. εἰδῶς. Ib. 4. ἐθελήσαντο pro ἐθελῆσαι τῷ. Ib. E 4. συνετήρησε vul. συνετήρησε.

Pag. 615 c 4. ἀκριβείας emendatum ex Cat. Harl. nam corruptè in apographo legebatur τῆς μακείας.

Pag. 616 A 4. τῆσαι apogr. τῆναι. Ibid. E 1. ἀποδόξῃ In apogr. ἀποδόξως.

Pag. 617 A 10. ἀπεγχρισμένους ex C. Harl. cum legeretur ἀπεγχριμένος.

Pag. 618 c 3. ἔστι τε pro ἔστι τοί. Ibid. c 5. ἐπιδεικνύουσα C. Harl. ἐπιδεικνύουσα. Ib. ἀπάσης ἐν πόνοις κακοῦ In apogr. ſcriptum erat ἀπάσης αἰσχίον ἢ πόνοις κακεῖ forte corrigendum ἀπάσης αὐτοπαθῶν ἐν πόνοις κακοῦ.

Pag. 619 A 3. ἐκπύθωνται C. Harl. In apogr. ἐκποθωνται. Ibid. αὐτοῖς διαφαμίζων C. Harl. αὐτῷ παραγενόμενον. Ibid. 7. ἐπ' ἐκεῖνον C. Harl. ἐπ' ἐκείνῳ.

Ibid. c 4. ὑμᾶς C. Harl. ἡμᾶς. Ibid. ὠφελεῖσθε C. Harl. ὠφέλησθε. Ibid. D 2. ὅτι ὃ τῶν C. Harl. ὅτι δὲ τὸ. Ibid. εἰ) C. Harl. πῶς τοῦ. Ibid. 5. σοῦ apogr. ὅτως. Ibid. 5. ἀφέφορεν forte ἀφέφορες. Ibid. 6. μηδενὸς ἑῶ cum alioqui ſcriptum eſſet, μηδὲ τοῦτον. Ibid. E 6. ὡς εἰ γὰ μὴ C. Harl. apographum, ὡς εἰ μὴ καί.

P. 620. c 2. ἐκεῖ τούτου C. Harl. ἐκεῖ τῦτον. Ibid. D 1. ἃ βούλεσθαι cum vitioſè ſcriptum eſſet, ἀ βούλεσθαι.

Pag. 621 c 9. καθ' ἑαυτῶν. Ita C. Harl. in apographo, ἀῦτ. Ibid. E 3. δι' ὧν C. Harl. In apogr. δι' ὅν. Ibid. E 7. ἢ ἀφ C. Harl. ἔφ. Ibid. D 1. ἀλίσκονται C. Harl. ἀλίσκονται. Ibid. D. 8. αὐτὸν C. Harl. In apographo, τοῖς ἑαυτῶν κεφαλαῖς. Ibid. E 6. διεσαλυθῶα In C. Harl. ἐπεσαλυθῶα legitur ſupra lineam.

P. 623 A 9 φήσει αὖθις, ſcriptum erat, φασὶ ἐαῦθις. Ibid. E 3. εἰ) apographum εἰδῆται.

P. 624. E 3. φασωπάτω C. Harl. φασώπατα.

P. 625 B 4. ἀφαλισμοῦ τῶν Φαρισαίων C. Harl. apographum iſta verba non habet.

P. 626 A 3. παρεισδεχόμενος C. Harl. εἰσδεχόμενος. Ibid. 6. ἐπαλγήσας C. Harl. apographum, ἐπωπλήσας. Ibid. 8. ὡς ὀκνίζοντες C. Harl. apogr. ὅσοι ἥδη ζῶντες. Ib. B 3. αὐτὶ προεξάγῃ C. Harl. αὐτὶ προεξεπάζῃ. Ibid. c 2. μᾶλλον C. Har. μᾶλλον. Ibid. 6. πολὺς C. Har. apogr. πολλοῖς. Ibid. D 5. πλοῖον C. Har. apogr. τὸ. Ibid. πῆ, apogr. τίς δὲ. Ibid. 6. σιωπήσαι C. Har. σιώσαι. Ibid. 8. ἐπ' αὐτῷ. C. Har. αὐτῷ. Ibid. E 8. μὴ ζῶν emendatum ex C. Har. cum in apographo eſſet, μεῖζον. Ibid. 9. φέρειν C. Har. φασὶν.

P. 627 A 2. ἀποκλείων C. Har. apographum, ἀποκαλῶν. Ibid. 3. παρεπέμπει C. Har. παρεκέπει. Ib. B 1. τῶ πόνων C. Har. τῶ πόνα. Ib. c 1. ἀποκέχρηται C. Har. In apographo ἀποκεκεῖται, vitioſè. Ib. ἐπιδεικτικὸς C. Har. ἀποδεικτικὸς. Ib. c 9. ἀφ' ἡμῶν

emendatum ex C. Har. nam ſcriptum erat in apographo, δι' ἀθίνους. Ib. 10. μόνου δι' ἀγίων C. Har. διὰ μόνων ἁγίων. Ib. D 1. βεβηκόσι C. Har. βεβηλώσασθαι. Ib. 3. ἐπὶ λεγέτω C. Har. In apogr. ὅτι λεγέτω. Ib. 6. ἐφ' ὅτῳ διὰ τὴν ἰδίαν ἀπερισκεψίαν emend. ex C. Har. cum vitioſè ſcriptum eſſet ἐφ' ὅτι διὰ τὸ ὅσον ἀπερισκεψίας. Ib. 7. ἐκάτερον C. Har. ἑκάτερα. Ib. 8. οὐδὲν ἔτι C. Har. οὐδὲν ὄφελος. Ib. 9. ἢ ἰχνους δουλώσασθαι Ed. LXX. ἰχνους, ἐπὶ δουλώσασθαι.

Pag. 628 A 7. ὡς αἱ Ita ex Cat. Har. quippe legebatur in apogr. ὅσα. Ib. E 2. ἦσαν μὲν γὰρ οἱ C. Har. In apographo, οἷς τὰ μὲν γάρ. Ibid. 4. κἂν συμβαίνῃ C. Harl. οἱ συνφοβαίνῃ. Ibid. E 8. ὡς ὁ λυπῶν C. Harl. ὡς λυπούσης. Ibid. ἰδίων C. Harl. In apogr. Ιουδαίων.

Pag. 629 B 2. χαίρουσι C. Harl. χαίρουσιν. Ibid. 3. ἀπόρχω C. Harl. ὀργῶ. Ibid. 6. ἀποιείας C. Harl. ὑποποίας. Ibid. D 1. Ιερυζαλὴμ C. Har. Ισραὴλ. Ibid. E 4. οὐς ἀκρόασιν Ed. LXX. ζηλώσεως vulg. auris zeli.

Pag. 630. B 1. τῇ πρὸς Θεῷ C. Harl. πρὸς Χριστῷ. Ibid. B 6. πόθον C. Har. apogr. λόγον. Ib. B 9. πρόεργως In C. Harl. non legitur. Ibid. 10. ὕστως c. Har. ἥδη. Ibid. γνησίους C. Harl. ἐκουσίους. Ibid. 7. καὶ εἰ φεικῶ δὶς ὅτι ὁ ἐπ' ἀλήθων C. Har. In apographo deſunt iſta verba. Ibid. D 5. γὰρ C. Har. deeſt in apogr. Ibid. 8. φεῖσα καταδίκου C. Har. apogr. φεῖσας καταδίκη. Ibid. c 1. αὐτοβραχυλιὼ C. Harl. apogr. βραχυλιὼ. Ibid 5. ὁ αὐτῇ C. Har. ἐπ' αὐτῷ.

Pag. 631 A 4. ἀμβηπὶ c. Har. ἀμεταμελητί. Ibid. B 7. βουθύματα c. Har. μυθύματα. Ibid. c 2. Χειστιανοὶ C. Har. Χειστιανῶν.

P. 631 A 1. ἕπερος καὶ ἕπερος. Ibid. 3. πρὸς τὴς ἀρχὴς C. Har. πρὸς τὴς κτῆς ἀρχῆς. Ibid. 6. προφασιν C. Harl. σεύοδον. Ibid. 8. ἰωὶ γὰρ δίλινας, ὡς εἰκὸς C. Harl. ἰωὶ γὰρ εἰκὸς τίνας. Ib. B 1. αὐτὸ ἢ ὃ δοκῶ. Ibid. D 1. ὁ τῷ Θεῷ πρέπουσθαι C. Har. ὄντως θεοπρεπῆ. Ibid. 3. διαλόγως emend. ex C. Harl. cum in apogr. legeretur, ἀλόγως.

P. 633. ἡδίονα In apogr. ἴδιον. Ibid. D 4. ἀφιξόμεθα apogr. ἀφιξόμεθα.

P. 634 c 8 ἀπίκτος C. Har. In apogr. ἀπάκτος.

P. 635 A 3. τῷ μίσῳ emend. ex C. Har. cum in apogr. legeretur, ἡμίσου. Ibid. B 10. ὑβείσασθαι c. Harl. ὑβείζεσθαι. Ibid. c 8 ὀνειδεῖται c Harl. ὑπονειδεῖται. Ibid 9. αἰτιαίεσται In apogr. αἰαγίεσται. Ibid. D 2. εἰργάσθαι C Harl. ἐργάζεσθαι. Ibid. 6. περιζῶσθω c. Harl. πρὸς θῶσθω. Ibid. E 7. αἱ οὖν ἁμαρτίαι ὑμῶν μόνοις vulg. li οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μόνῳ.

P. 636 B 2. τῆδε C. Harl. apogr. τί δεῖ. Ibid. 5. διλογαπάτω C. Harl. διλογάζεται αὖ. Ibid. αἰτῆσαι C. Harl. αἰτήσῃ. Ibid. D 3 ἀποφατικῶς C. Harl. ἀποφατικῶς.

P. 637 A 4. ἀκολουθήσουσιν vulg. ἀκολουθήσωσιν. Ibid. A 9. εἰσπεφορῆσθαι c. Harl. In apogr. εἰσπεφορῆσαι. Ibid. B 3. ὅτῳ emend. ex c. Harl. pro ὕτω. Ibid. c 5. σὺν ἐχω δὲ ῥήματα Edit. LXX. φθόμβος ῥήματος. Ibid. E 4. ἄλλα χθὲς c. Har. ἄλλα χθὲς. Ibid. 6. λαζῆς emend. ex c. Harl. cum in apogr. eſſet, λαλῆς. Ibid. E 9. διὰ τῦ πνεύματος al. διὰ τῦ παθήματος.

P. 638 B 1 c. Harl. poſt vocem κύριος, addit: ἢ ὁ Μωσῆς ὁ περὶ τῦ Θεοῦ λόγια πιστευθείς. Ibid. c 4. ἀποστέποντας c. Harl. ἀποστρέποντες.

P. 640 A 5. προιμία c. Harl. προφητεία. Ibid. B 2. πρὸς ὃ τῆς ἡγ. ὀνόματι. Ita emend. ex c. Harl. cum in apogr. eſſet πρὸς παῖ τῆς ἡγαπ. ὀνόματι. Ibid. B 6. ἱερᾶς τε καὶ ἁγίας C. Harl. ἐπιφάσου καὶ ἱερᾶς. Ibid. B 9. His verbis εἰς ὃ εἶσω πάροδον C. Harl. addit ἔτι δύναται ἑαυτὸν ὀνομάζῃ ὁ κύριος καὶ ὁδὸν, ὅτι ταῖς ἀρεταῖς αὐτὸς προῆγος τοιούσας ἐδίδαξε καὶ ἡμᾶς καὶ ἀρχὴ τῶν ἐσομένων ἡμῖν ἔργων ἐλήφθη, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀρμόσεις λόγον ἐπὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσιν καὶ τὴν εἰς ἀφθαρσίαν τῆς ἀρχὴς μεταβολὴν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν, καὶ βούτων γὰρ ἡμῖν λόγων ἀρχή. Ibid. c 7. χρῆμα c. Harl. κτῆμα. Ib. c 6. ἡμᾶς C. Harl. ὑμᾶς.

Pag. 641 C 1. Ioudaiας προφητίας c. Harl. Ιούδα προφητίαν.

Pag. 642 E 3. ἀγνώστοι C. Harl. ἀγνώστως. Ibid. 7. λησταὶ c. Harl. cum in apogr. legeretur, πιστοί. Ibid. E 9. ἀπολλαγμένου C. Har. In apogr. ἀπολλαγμένοι.

Pag. 643 A 3. ista verba λεγων αἰαζαίνοντες ὥσπερ οἱ δ' ἀφ' ὑψους γε εἰσελθὼν πνεῦμα πύλαι πόντος δύπου ex C. Har. desunt in apographo. Ibid. D 3. ὁρᾷν C. Harl. ὁρῶν. Ibid. 6. ἀπογυμνωθήσεσθαι αὐδεὶς τοῦτος C. Har. apographum, ἀπογυμνοῦσθαι. Ibid. E 1. ἐπακούσῃ αὐτοῦ C. Har. ἐπακούσῃ αὐτοῦ. Ibid. 8. ἡ deest in C. Har. Ibid. μόνῃ ἐᾷ ex C. Har. cum in apogr. sit μόνῃ τῇ αἱ.

Pag. 644. c 8. ἦκεν In apogr. ἦκεπ. Ibid. D 4. αἰσίων C. Har. διάγων. Ibid. E 6. προγμῷ C. Har. προβάτων.

P. 645 A 1. ἄλλον C. Har. In apogr. αἴων. Ibid. 6. ἴσασθαι C. Har. γνώσῃ. Ib. B 1. Ista verba, ἡ ἀμφιπωλοῖς. διαφέρουσι γὰρ οἱ πεπρὶ in apogr. desunt & transcripta sunt ex C. Har. Ibid. B 9. Ista verba, πλὴν δι' τὸ πνεῦμα μόνῃ ξυ καὶ βασιλείαν ἐρημαν ἐνομάζῃ αὐδεὶ ἡ ἡλία γραφὴ desunt in apographo Holstein. & transcripta sunt ex C. Har.

P. 646 A 1. προπαιδείξας C. Har. προεπαιδείξας. Ibid. B 8. ἐλέγχῃ emend. pro ἐλέγχῃ. Ibid. c 6. ποιμέσιν emend. cum legeretur ὑμῖν. Ibid. D 3. ἐκκλέπτουσας In apogr. ἐκκλεπτουσιν. Ibid. E 3. Φασὶ In Holst. Φησίν.

P. 647 A 6. μόνοις δὲ αρ. τοῖς In apogr. μόνης ἢ αρ. τῆς. Ibid. c 3. μεγαχαρᾷ C. Har. χαρᾷ. Ibid. D 2. κᾷ τινα δοκιμάζεσθαι C. Har. In Holst. καταδοκιμάζεσθαι. Ibid. 7. ὁ δὲ θερος C. Har. In apogr. deest. Ibid. 8. ἀφ' τῶν C. Har. ἀφ' ὑμῶν. Ibid. E 8. vocabulo μαχόμενος, in Cat. Har. subiungitur, ἀφαβόλου φημὶ θανάτου, καὶ. Ib. 9. ἵνα θανάτῳ νεκρώσῃ τὸν θάνατον, κατεχείθητι.

P. 648 A 4. ὡς προβατα εἰς ἅδη C. Har. ὡς προβ. θανάτου εἰς ἅδη. Ib. θανάτῳ deest in C. Har. Ibid. 7. ὅτως δ' ἀγαθὸς ὅτως ὁ ποιμὴν C. Har. ὁ ἀγαθὸς ποιμήν. Ibid. 9. σπλῆν C. Har. In Holst. οἶκον. Ibid. 10. μυχοὺς c. Harl. μόχλους. Ibid. B 1. πρὸς πατρὶ c. Harl. πρὸς πάτερ. Ibid. c 7. ὑπομένειν c. Harl. ὑπονοεῖν. Ibid. 9. αὐτῷ cat. Harl. Holst. αὐδ. Ibid. 10. ξυσίαν C. Harl. Holst. ξυσίας. Ibid. D 3. ὄνομά τι καὶ πρᾶγμα C. Harl. Holst. ὀνόματά τι καὶ γράμματα. Ibid. 6. ἐκ τοῦ Θεῷ Cat. Harl. ἀπὸ Θεοῦ.

P. 649 A 5. καὶ πρέλυσιν In c Harl. deest. Ibid. 6. ὀθνείων c. Holst. ὀθνείας. Ibid. E 2. κλέψαι emend. ex c. Harl. cum Holst. haberet βλέψαι.

P. 650 A 4. ποιμένων corrige προβάτου. Ita c. Harl. Ibid. 6. ἐν πᾶσι c. Harl. ἐπὶ πᾶσι.

P. 651 D 9 δοῦλος C. Harl. In Holst. deest. Ibid. E 1 καὶ γινώσκουσί μου ἐμοὶ vulg. γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν.

P. 652 A 2. πικρότερον C. Har. βαθυτέρων. Ibid. 3. προσκεῖσθαι C. Har. In Holst. προσκεῖσθαι. Ibid. B 8. εἰσήλθα emend. ex C. Harl. cum in Holst. legeretur εἰσῆμεθα. Ibid. ἀ ξρητὸν c. Harl. ἀ ῥητὰ γάρ. Ibid 9. ὑπογράσθαι c. Harl. ὑπογεγράφθαι. Ibid. D 2. ὅπως δεῖ In Holst. corruptè legebatur ὁπασοῦ.

P. 653 D 1. παλιν C. Harl. In Holst. πᾶσιν. Ibid. E 7. αὐτὸν εἰσῆλθα In c. Harl. deest.

P 654 B 1. τῆς ἀπιθείας c. Harl. πλὴν ἀπίθειαν. Ibid. 5. συναιρῶντος cat. Harl. συναιρῶν. Ibid 7. κολάζεσθαι C. Harl. In Holst. deest. Ibid. c 4. συζημίας C. Harl. ἀζημίας. Ibid. D 2. τῶν προβατων ἕκαστα ὑδεὶς c. Harl. τῶν προβάτων ἓν. πάσιν.

P. 655 A 7. ἃ γὰρ ἡμεῖς ἐπιθραζάμθα C. Harl. In Holst. desiderantur.

P. 656 A 1. ἐκπεμφαίνῃ Holst. ἀπεμφαίνῃ. Ibid. 5. ἀβαβαίνῃ c. Harl. ἀβασιλῆ. Ibid. 8. δῶν c. Har. ὧν. Ibid. E 8. μυσίεια c. Har. μυσίων.

Pag. 657 A 3. ἀμαχισσθαι emend. ex C. Har. cum in Holst. esset, αἰαχισθαι. Ib. 4. σὺν εἰκαίαν ex c. Har. cum in Holst. esset, ὑ δικαίαν. Ibid. 9. τὰ τὰ emend. ex Harl. cum Holst. haberet κατὰ. Ibid. B 3. δι' τοῦτο σημεῖον c. Har. In Holst. σημειωτέον. Ibid. c 6. διαλεγόντων C. Harl. διαλεγόντων. Ibid. 8. συναθλήσῃ κατεπῃγήσετο C. Har. συναθλῇ κατεπαγγελόμενον. Ibid. D 5. ἀ C. Har. In Holst. ἀπό.

Pag. 658 B 1. τύφλον ex C. Har. cum in Holst. esset, τύφλον. Ibid. E 6. οἶδε Cat. Har. In Holst. ἴδῃ.

Pag. 659 A 7. καταδιώκομος C. Har. In Holst. καταδιώκομος. Ibid. 8. ὅτι C. Har. ὅτι. Ibid B 8. ἀγαπητὸς ἐστὶν emend. ex C. Har. cum in Holst. vitiosè scriptum esset, ἀγάπη ἐστὶν.

Pag. 661 A 5. ὦδε In c. Har. ὧδε.

Pag. 662 A 3. ἰωὰλ καὶ εἰπεῖν forte ἀνάλλη σοι εἰπεῖν.

Pag. 663 A 10. ἀληθῶς In c. Harl. corruptè ἀθλας.

Pag. 666 D 8. ἐστὶ deest in Harl.

Pag. 681 D 5. εἰδῆτα In Har. εἰδέναι.

Pag. 682 B 6. ἀφὲ Χριστὸν forte ἀφὲ Χριστοῦ.

Pag. 692 B 1. ἐλέγομεν forte ἔλεγον μὴν. Ibid. D 1. χρίσματι al. χρήματι.

P. 715 C 3. τὰ ex c. Corder. In Vat. exemplari deest.

P. 716 B 6. ἀμέτοχοι μυστοὶ al. ἐστὶ ἀνέτοχοι μύσται.

P. 746 E 6. καλλωμένος In exempl. Vat. καλλωμένῳ.

P. 752 ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους In al. codice, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

P. 757 C 5. ἀκολουθῆσαι; Vulg. ἀπολουθῆσαι ἀρτι;

P. 791 B 7. negatiua οὐκ deest in V. codice, sed vt videtur necessario addenda.

P. 794 C 6. ὧδε πόντων ὑμῶν vulg. πάντοτε ὧδε ὑμῶν.

P. 804 B 7. τῆς ἐμαυτῆς φύσεως ὃ διδόναι τοῖς γνησίοις τὰ ἀγαθὰ Catena Corderij χορηγῶν τοῖς γνησίοις τὰ ἀγαθά.

P. 806. 9. τηρήσετε vulg. τηρήσατε.

P. 808 E 1. ἢ vulg. μὴν.

P. 809 A 1. κεκρυμμένος C. Cord. κεκρυμμένως. Ibid. E 7. ἐν ἰδίαις μὴ ὑποστάσεσι al. ἐν ἰδίᾳ μὴ ὑποστάσει.

P. 811 A 1. διαχρυσόμενον In Cod. Vat. διϊκνούμενον.

P. 817 A 10. εἰς ἡμᾶς ἀπόδειξιν forte addendum εἰς ἡμᾶς ἀγάπης ἀπό.

P. 827 D 8. τὴν πίστιν In alio codice, τῇ πίστει. Ibid. 10. ἐν ἁγιάσματι al. ἁγιάσματι.

Pag. 889 E 5. ἀδολεσχήσαντες verti, nos exercentes. Ita Psal. 118. ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχήσω.

P. 930 D 6. λαμβανεῖ vulg. λήψεται.

P. 933 A 5. ναὸν emend. pro λαόν. Ibid. B 1. τοῖς ἀξίοις Trapez. legisse videtur ἁγίοις.

P. 937 D 3. ἀπαγγεῖλαι vulg. ἀναγγεῖλαι.

P. 949 E 5. πλάσθεται forte προσάπτεται.

P. 969 D 6. ᾧ δίδυκας vulg. οὗ. Ita & pag. 972 E 5. ᾧ δίδυκάς μοι, & ἐφύλαξα αὐτὸ cum vulg. habeat, οὗ δίδυκάς μοι ἐφύλαξα.

P. 1020 E 8. δίκαιόν μου Ed. LXX. ἐντολόν μου.

P. 1021 B 4. Verba hæc, ἀπίσχλαι δὲ, vsque ad ὑπὸ τὸ λαοῦ in vulg. desiderantur.

P. 1023 E 1. ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ μετεῖν al. ἀλλ' οὐδὲ ἀφέλωμεν.

P. 1037 E 7. ἀσυνδέτως δὲ πολλὴν In exempl. Vat. ἀσυνδέτως δὲ πολλῇ.

P. 1042 C 9. ὑπηρωσθῆσθαι Trapez. legisse videtur ὑπομεμνῆσθαι.

Pag. 1043. B 1. hæc verba, ἐν ἦρχοντο πρὸς αὐτὸν in vulg. desiderantur. Ibid. D 5. ὡς οὐκ forte delenda negatiua particula.

P. 1047 B 4. κεῖσιν LXX. γεῶσιν.

P. 1060 A 2. προσπλαδαι Cat. Corder. προσπλωσαι.

P. 1066 D 7. ἀπὸ γὰρ τῶν μεσὸν ὄχους vulg. οἱ δὲ πλησίον ἀπὸ γὰρ τῶν ὄχους.

P. 1069 D 6. Hæc verba, ὡς δ' ἐξέπνευσεν, &c. vsque ad κάτω in vulg. desiderantur, quæ nonnulli ex aliis Euangelistis irrepsisse autumant.

P. 1083 E 4. ἐν προσώπῳ ἁλλαδαι αὐτῶ desunt in vulg. & apud Trapez.

P. 1084 A 8. μή μου Ita vulg. In exempl. Var. μή που.

P. 1086 D 3. ista verba φύσει Θεὸς desunt in Var.

P. 1093 E 7. ἐν εἶπεν, &c. vulg. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν, εἰρήνη ὑμῖν. καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατὴρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς.

P. 1094 B 4. αἰτρείδην. Ita V. exemplar. αἰτρείδην dicuntur lapides qui in opere fornicato medium obtinent, & opus totum continent.

P. 1095. E 8. τύπους emend. cum in exempl. Vat. legeretur νόμους.

FINIS

Digitized by Google